ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

IX

AKADÉMIAI KIADÓ
ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR IX.

DICŢIONAR ISTORIC AL LEXICULUI MAGHIAR DIN TRANSILVANIA

HISTORISCHES WÖRTERBUCH DES SIEBENBÜRGISCH–UNGARISCHEN WORTSCHATZES

MATERIAL CULES DE GESAMMELT VON

ATTILA SZABÓ T.

REDACTOR ŞEF CHEFREDAKTEUR

MÁRTA VÁMSZER

COLABORATORI MITARBEITER

ÁGNES DALY, ERZSÉBET P. DOMBI, PIROSKA B. GERGELY, ANNAMÁRIA M. KABÁN, FERENC KÓSA, MIKLÓS KÜRTI, MÁRIA ZS. MAKSAY, JENŐ NAGY, CSILLA T. SZABÓ, GYÖRGY SZABÓ, JÁNOS ZSEMLYEI

VOL. IX BAND

Megy – Op

10970

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

ANYAGÁT GYŰJTÖTTE

SZABÓ T. ATTILA

FŐSZERKESZTŐ

VÁMSZER MÁRTA

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSAK

DALY ÁGNES, P. DOMBI ERZSÉBET, B. GERGELY PIROSKA, M. KABÁN ANNAMÁRIA, KÓSA FERENC, KÜRTI MIKLÓS, ZS. MAKSAY MÁRIA, NAGY JENŐ, T. SZABÓ CSILLA, SZABÓ GYÖRGY, ZSEMLYEI JÁNOS

IX. KÖTET

Megy – Op

MTAK

Akadémiai Kiadó
Budapest 1997

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár 1997

487.753 487.753
487753

A SZÓCIKKEKET ROMÁNUL SZÁSZ LŐRINC,
NÉMETÜL NAGY JENŐ ÉRTELMEZTE.
LEKTORÁLTA KISS ANDRÁS

A SZERKESZTÉS MUNKÁJÁBAN DALY ÁGNES A MOST–MOSTANSÁGGAL, OLDAL–OLVASZTOTT; P. DOMBI ERZSÉBET A MUFTI–MUSZUJRUHA, NYOLC–NYÖVŐ; B. GERGELY PIROSKA A MIELÉBB–MIKLÓS-NAP, MILICIA–MINCMESTER, MINDADDÉLIG–MINDAZ, MINDE–MINDÉLTIGLEN, MINDENÜNNEN–MINDINKÁBB, MOSTOHA–MOZAIKOS, MOZSÁR–MOZSÁRÜTŐ, NOHA–NONO, NYAF-NYAF–NYÁVOGÁS; M. KABÁN ANNAMÁRIA A MÉLY–MELYVÉGRE, MER–MERESZT, MINT; KÓSA FERENC A MEGY, MEHET, MIND, NIDERLÁG–NÓGATÁS, OLAJ–OLD; KÜRTI MIKLÓS A NAIV–NAPOZTATIK; ZS. MAKSAY MÁRIA A MI, MINDJÁRT–MINŐSÉGŰ, MÓD–MÓDUS, NE–NÉZVE, OK–OKVETLEN; NAGY JENŐ A MEGYASZÓI–MÉHÉSZKERT, MEHETÉS–MÉLTÓZTATOTT, MENTE–MENTEELLOPÁS, ÓL–OLÁHVALKÓI; T. SZABÓ CSILLA A MOZDÍT–MOZOGHATÁS, NORIMBERGAI–NOVUM, NYUGALMAS–NYUGTOT, ODAHAGY–ODAMARASZT; SZABÓ GYÖRGY A MELY, MEMBRUM–MENTÁS, MENTEGET–MENYŐI, MÉRET–MEZSGYETISZTÍTÓ, MIA–MIDŐRE, MIKOR–MIKROSZKÓPIUM, MINTA–MOCSOLYA, MOGYORÓ–MONASZTÉRIA, MONÉTA–MOSÓVÁLYÚ, MŰ–NAGYZÓ, NŐ–NUTGYALU, NYEG–NYIVOGTAT, NYÚJT–OCSÚTARTÓ, ODAMEGY–OJTOZNI, OLY–OPUSZ; VÁMSZER MÁRTA A MUTA–MUZSNAI, NAPPAL–NÁZNÁNFALVI; ZSEMLYEI JÁNOS A MINDAZÁLT–MINDAZÓTA, MINDEN–MINDENTUDÓ, MOND–MONDTAKÉNT, ODA–ODAGYŰLT CÍMSZÓ SZERKESZTÉSÉVEL VETT RÉSZT.

A TÁR CÍMÉT SZT BETŰJEGGYEL RÖVIDÍTJÜK

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 6516 1 (összkötet)
ISBN 963 05 7473 X (IX. kötet)

ISBN 973 98 0923-5 (IX. kötet)

Kiadja az Akadémiai Kiadó, 1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19–35.
Első kiadás: 1997
© Akadémiai Kiadó, Budapest 1997
© Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 1997

Minden jog fenntartva

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 2146./19 98 sz.

M

(Folytatás)

megy, megyen 1. a merge; gehen. *1568:* Matias zigartho iur(atus) fass(us) e(st) ... zygarto Jacabal az zena fwbe menwnk vala [Kv; TJk III/1. 191]. *1570:* Zeoch fabian, Kis Jlona Bone Lenartne ... vallyak ... azt Monta az felesege[a] ... Engemet kwldes hoza kerny Temagad ne(m) Megy [Kv; TJk III/2. 2. — [a]Dabó Tamásé]. *1572:* Bannffy Pall Jobagya Buzas Menyharth ... Azt Wallya hogj Ew Mykor Meonth wolna Elol talalta Az vraymath | Bannfj Pall Job: Bendy Peteor ... ezt walla hogj, Mykor Megok wala wgimond Az wtton, wytez gaborth Talalam Eleol [Bh; KP]. *1606:* mentink vala mi(n)d az altal halaznj [UszT 20/144 Fr. Miklosj de Kadiczfalúa pp vall.]. *1641:* mikor az testhez menteőnk Araniaz Giőrgi nem ment az test melle [Sajókeresztúr SzD; BfR Kissebbik Szaz Janosne Gergelj Magdolna (40) jb vall.]. *1764:* én előbb fogatkozám hogy nem mengyek de ... bé setétedvén az ődő el menék vélle a rétre [Kóród KK; Ks 19. I. 6]. *1825:* a kertemben ... hallom etzer hogy nagy Sebessen kopogtatva Csizmába menyen Bodoni János nagy páltzáson a mint utánna méntem, Molnár Lászlóné is utánna tsak hamar pántolodva magába beszélve megyen vala [Havad MT; CsS]. *1831:* midőn mennönk haza felé, találkoztunk a' Ferentzi Károly Ur kotsissával [Dés; DLt 332. 7].

Szk: *dolgára ~* elvonul. *1705:* a fogarasi németek ... a havas alatt ösvényen jöttenek, ezer kuruc kísírgette őket, de nem mertek egész harcba állani vélek, hanem csak öszveöszve puskáznak, dolgokra mentenek [WIN I, 405] ✳ *dologra ~* munkába áll. *1584:* Az Lezzegeő legeniek feleól valamennel lobba(n) tudnak eo kgmek tanachul wegezny, eo kgmek lassak es bewntessek es talallianak oly modot hog' dologra Mennienek [Kv; TanJk V/3. 281b] ✳ *elébe ~* (vki/vmi előtt) megjelenik. *1583:* Mikoron ualamy dologert kiualtkeppen az Ceh dolgaert a' feiedelem awagy Thanaczy eleyben kelletnek mennünk, es az kit keözzullunk ualaztanank az el menetelre, az el nem menne, Egy f(or)intal birsagoltassek [Kv; MészCLev.]. *1658:* Ittem mikor eleibe mentem volt, vittem az tatár chámnak egy szép, lóra való szerszámot [Kv; KvE 177 LJ] ✳ *fáért ~* erdőlni megy. *1773:* az erdőt nem pusztittyuk söt Zsitárok őrizvén Czédula nélkül oda sem szabad menniek senkinekis tsak egy szál fáértis [Felgyógy AF; WH] ✳ *felé(je) sem ~ vkinek/vminek* felé sem néz vkinek/vminek. *1662:* az idő rövid és szoros, az sokaságot jó móddal egyedül elbocsátani elégtelen volna, lennének segítséggel neki ... de senki csak feléje sem megyen vala [SKr 580]. *1752:* Miháj nevű fijamtul hallottam mondani hogj Boda Miháj mondotta vona nékiek, mirt hajtották az ö Tinaját a Furu Győrgjné házához mert ő felé sem migjen ha ot vészis [Diósad Sz; WLt Kolcsár István (57) ns vall] ✳ *feredőre ~* *1801:* azt hallattam, hogy Rannára[a] mengyen a feredőre [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához. — [a]Értsd: Radnára] ✳ *helyébe ~* helyét elfoglalja. *1784:* (Henter Ferenc) Helyiben ment Halmágyi, aki Maros széki volt ... ifjúkorában amaz nagy úr statuum praesidens Bethlen Ádám körül irgett-forgott, jól tudta csapni mind a két kézre, vette is hasznát [RettE 426] ✳ *igen ~* siet. *1602:* Goro Georgy egy ruddal latam hogy igen megie(n), fel mereók az feóldet, tahag zinte meg zantia az felet az Actrix ekeje [UszT 16/77 Mate Simo Janosffalui zs vall.] ✳ *savanyúvízre ~* savanyúvíz-kúrára megy. *1769:* én is az jövő héten savanyo vizre menyek, mert nem igen jol érzem magamat [Marossztgyörgy MT; Ks 99 Kornis István lev.] ✳ *segítségére ~* *1792:* Vejemet, ha segétségere nem megyek, halálra verik a' részeg Pandárok [Déva; Ks 75. VIIIb. 142] ✳ *vki házához ~* vkinél látogatást tesz. *1570:* Vrsula Hegedws Janosne ... vallya, hogy Eccher Menth volt Zabo Janosne hazahoz oda hyuatta volt hozzaia [Kv; TJk III/2. 27]. *1777:* midőn ... profugus Haderán Alexa Házához mentünk volna[a] [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 1a–3b. — [a]Köv. a részl.] ✳ *vki(k) közé ~* vki(k) közé beáll. *1706:* A kuruczság kőzzi mentek ezeken kivül Uzoni Szakács János, Szakács István, Gyarmathi Balint és Gábor [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1775:* De idővel csak győzedelmet vett a testi erőtelenség rajtok és sokáig gonoszul éltek[a] ... A leány is észrevévén a nagy bűnt, az apácák közé ment [RettE 346. — [a]Az apa a lányával].

Sz: *a fejéért nem menne oda* a világ minden kincséért/ha fejét vennék sem menne oda. *1756:* oda nem mentem volna a' fejemért [Galac BN; WLt Mariliutza Szimion (30) jb vall.] ✳ *aki előbb ~, az tölt fel a garatba.* *1837:* előttem Groff Teleki Lajosné ő Nsága egy mostani Meliton nevű kotsissa bészéllette, hogy az Exp(onen)s Ur utrizált Felesége Ferentzi Máriánál ugy esik a dolog mint a Malomba(n), hogy aki előbb megyen, az tölt fel a garatba [Doboka; BetLt Pákai Dánielné Benkő 'Su'sánna (40) dom. bíróné vall.].

2. (lovon) megy; a pleca/merge (călare); reiten. *1744:* meg látam Török Sigmond vramatt, hogy ot menyen Loan [Gyeke K; Ks]. *1775:* Lovon ment Peselnekre egj tsötörtök nevű napon [Szentkatolna Hsz; HSzjP Elisabetha Czako Consors nob. Joannis Pótsa (30) vall.].

3. (szekérrel) megy; a merge (cu căruţa); (mit Wagen) fahren. *1585:* Kun Istua(n) vallia egkor ez Nagy Gergelljel Agyakert Menenk A' Mezeore, egy egy lowo zekerrel [Kv; TJk IV/1. 503]. *1594:* Menttenek kűchyn az waross Toahoz [Kv; Szám. 6/VIII. 51 Caspar Semel sp kezével]. *1810:* el készittettük a' szekeret azután Rátz Ferentz Uramni mentem [Barót Hsz; Bogáts 4].

4. (hajóval) megy; a merge/călători (cu vaporul); (mit Schiff) fahren. *1710 k.:* Amint Middelburgról Zierikzeere csak egy kis vitorlácskájú hajón éjjel mentünk, a refluxus egyszer a szárazon hagya, mert nem is a tengeren voltunk [BÖn. 581].

5. (állat) megy; (despre animale) a merge; (Tier) gehen. *1546:* Banffy bernaldnak adyanak, keeth zazath[a], az mynth az Eztrangara megyen, az yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19.

A rövidítések feloldását az SZT eddig megjelent kötetei tartalmazzák. A végleges és teljes rövidítésjegyzéket az utolsó kötetben tesszük közzé.

— [a]Juhot]. *1570:* Kalliany Agoston ... vallya, hogy Az Jnas ... Azt Mongia neky hogy az Gazdaya Janos kowach kerthebe Ment volt az Gereb gĕrgh Tehenę [Kv; TJk III/2. 18]. *1620 k.:* az dromedarius teve ... oly csudás állat és oly sebesen járó marha tevefélében, hogy valamennyi földet lóháton öt nap elmehet ember, de az dromedarius egy nap megyen annyit [BTN[2] 416]. *1795:* Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova, csordában nem menvén ... kiszökvén az vetésmezőre, onnét a farkasok üzőbe vevén messzire elhajtották [Ozsdola Hsz; RSzF 218]. *1804:* a vizentul valo nyomásbul a Somkuti fordulora a Dési Sertés Csorda Tilalmas fel Szabadulása után által ment ... különös Sertés Pásztora ugyan nem volt, hanem ... Házi Cselégyei is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne mennyenek [Dés; DLt 82/1810]. *1823:* ment keresztül itt Déésen 30. 30. Csoport Marha [Dés; DLt]. — L. még RSzF 204.

Szk: *eb menjen. 1631:* Varga Menyhart ... Bonyhara ment vala, meg az Urajs hina vele hogj menne el, de az aszonj azt monda hogi eb menien mert hiszem oda koslatek Eniedre [Mv; MvLt 290. 54b].

6. (szán, szekér) megy; (despre vehicule) a merge; (Schlitten, Wagen) fahren. *1585:* Ferenczy Istuan Zentgereczy[a] ... vallia, Mikoron Ieowenk vala az Keresbe(n) ... eleotteunk egy Zeker megien vala [Kv; TJk IV/1. 486. — [a]MT]. *1781:* én kerdem hova megyen a Szán s nekem monda ki megyen a hegy fele az erdőre [Koronka MT; Told. 10].

7. indul; a porni/pleca; losgehen. *1570:* Annak wthanna wosarnapon Mentwnk Regenbe [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1590:* Pribekis el akar vala menny az leany ... eolele Pribek Gergelyt es monda hogy ne menny edes Vra(m) [Szu; UszT]. *1660:* Sógor uram ő kegyelme holnap reggel megyen Erdély felé [TML I, 534 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1767:* ott mondgya vala Gyurka az Apjánok Kocsis Ferencznek; csak mennyen el Ked Apa, mert Enis mindgyárt menyek [Betlensztmiklós KK; BK. Bukur János (40) jb vall.]. *1806:* Sebess Ur a Szekerei miatt ma el nem indulhatott de holnap jo reggel mègyen Kolos-vár felé [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre lev.]. *1848:* az utszán csak nem leskődhetem, mikor megy sétálni [Kv; Pk 7]. *1851:* én menék is, ülnékis [Kv; Pk 6].

Szk: *útra ~. 1736:* A kisasszonyok, sőt elévaló fő nemes leányok is ... Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt [MetTr 344] ✱ *zarándokságra ~. 1759:* Nyerges András ... az idén Maria Czel felé szárándokságra ment [Lázárfva Cs; BLt 9].

8. lép; a păşi/merge; treten. *1585:* Bornemizza Gergely Thorday ... vallia ... nem menenk az Palora, hanem az Palo mellett az keoweken lepchielenek altal [Kv; TJk IV/1. 486b].

9. bemegy; a intra; hineingehen. *1585:* Catalin Theoreok Kelemenne vallia, lattam hogy be Iart Dabo Mihalhoz ez leany, mikor Mihaly fogoly vala ... semmi Iarasa ot Ne(m) volt hane(m) ezt montak hogy Dobo Mihalhoz Akarna Mennye [Kv; TJk IV/1. 507.]

10. átmegy; a merge/trece dincolo; hinübergehen. *1655:* Edgik (!) Följdes ur reszeről uagj foljderol, mas reszere uagj Foljdire ne legjen szabad az jobagioknak menniek [Marosszentgyörgy MT; LLt Csáky-per 297. L. 1]. *1807:* az also három szobában ā mint menyen az ember bal kézre egy szabo vagyon szálva [Kv; WLt Papp Sámuel lev.].

11. elmegy; a pleca, a se duce; fortgehen. *1592:* Forgach Dienesne, Sara Azzoni ... vallia ... En monda(m) neki hogi mind az ketteo ott az en hazamnal haltak sohoua sem mentek onnat [Kv; TJk V/1. 213]. *XVI. sz. v.:* Az mestere hire nekül senki ... sohova se mennyen keretzetlen [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1656:* Más az pedig, hogy az Istenért kérlek jó fiam, hogy most idegen országra mensz, ha az szolgáiddal szépen bánjál, az mód nélkül való haragot elhadjad [TML I, 36 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665/1754:* az ujj Társ legény ... Tiszti pedig ez lészen: hogy más Varasban vándorolván, a' hunnat mégyen annak a' Társaságnak és Mestereknek kőszönetivel ... kőszönteni azon B. Társaságot, a' hová mégyen [Kv; ACArt. 23]. *1812:* a' Mlgos Urnak Udvarlására menni ... nem engedték 's nem engedik az én gyengeségeim, mellyek miatt elégtelen vagyok házomtol meszszetske menni [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz Joseff P. Horvath Miklóshoz].

12. *~ vkihez* **a.** meglátogat vkit; a face o vizită cuiva; jn besuchen. *1572:* az Thakachne mykor Igen beteges vala hywatot hozza ... Menek hozza tahat az twz helien wl gereznaiaba [Kv; TJk III/3. 43]. *1759:* Kosbukék ígen közel valo Atyámfiai, és valahányszor hozzájok mégyek mindenkor adnak vagy Czondrának, vagy harisnyának valo posztót [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3. 20–1]. *1817:* Husvétra jo szivel mennék hozzád de Banyítza ígen meszsze van mostani környül állásaimban [Mezőkapus TA; IB III. 149 Székelly János Bethlen Sámuelhez]. — **b.** jár vkihez; a merge/a se duce (frecvent) la cineva; zu jm gehen. *1817:* igen unalomal telik még eddig az üdő, mert Theatrom nintsen, senkihez nem menyek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz] | Veres János ... miolta betegségiből fel kőlt Szűntelen jó s mégyen vagy ő az Attyafiaihoz, vagy azok őhozzája [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. — **c.** elszegődik vkihez; a se angaja la cineva; sich verdingen. *1570 k.:* ⟨Ezt is vége⟩ztük ő felöllök, hogy az legény(n)ek az fa⟨zakas m⟩esternél, az kihez mégyen háromszáz faz⟨akat kelljen?⟩ csinálni és úgy mehessen más mesterhez ⟨legénynek⟩ [Dés; DFaz. 9].

13. elutasító v. felszólító nyil-ban: în afirmaţii exprimind un refuz sau un indemn; in ablehnender od. auffordernder Äußerung: **a.** hagyja abba! nu spuneţi! er/sie soll aufhören. *1779:* midőn Vétsen[a] Asztalnál teljes confidenciaval beszéllett volna[b] a néhai Groff Aszszonynyal, az Asztalan láttom, hogy altal nyultt, s a Titulalt Aszszony mondotta neki mennyen ked [Szászzsombor SzD; KS. Geor. Cs. Ajtai (58) de Vajasd[c] insp. bon. vall. — [a] MT. [b] Székely Ferenc gondviselő. [c]AF]. *1799:* Németi Samuel ... nem tudom tréfabolé a vagy valojában mit kért mit nem Győrfi Máristol mondván: adgyon ked égy kitsit hasatskán ... az után azon szora a Leány azt mondotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszszá azt felelte igen de ked nem jő [Dés; DLt]. — **b.** takarodj(on) (innen)! pleacă (de aici)!; scher(en) dich/Sie sich (von hier)! *1583:* Sarog Janos ... vallia ... az legennek Azt montha: Meny te Roz lator, Apadat es Aniadat Ne(m) zidhatna(m) mert Iamborok de te lator vagy [Kv; TJk IV/1. 183]. *XVIII. sz. v.:* én hallottam az néhai Kováts Joseff Uram szájából Ráduj István az én házambol mennyen kurvanyába [Feltorja Hsz; HSzjP Sojom György (40) pp vall.].

Szk: *menj dolgodra! 1592:* Barbara, flistech Peterne vallia, Latam hogi Makai Tamas az Nyreo Istuan zolgaloiaual pantolodik vala ... Nyreo Istuan ... monda az legeninek, ne pantologial itt, hane(m) ... meni dolgodra [Kv; TJk V/1. 255]. *1744:* Fülőp rám dőle azt mondgya hogy bizony meg basz: én mondam meny dolgodra azután el mene [Gyeke K; Ks Rusz Pável (30) vall.].

14. menekül; a fugi (de undeva); fliehen. *1653:* Elfuta azért ki hova láta. A török is — Bektes bassa menyen a mint lehet, de a rácz és magyar utánna vagynak, akit elérhetnek igen vágják [ETA I, 82 NSz].

Szk: *világra ~. 1796:* Néhai ... Groff Wass Adám Urnak itten M: Velkéren négy Antiqua Populosa Sessioi, és hat Nova Deserta Sessioi maradtanak; hanem az ö Naga halála után az éhség miatt a' Colonusok rollok Világra menvén el pusztultak a' házai [Mezővelkér TA; WassLt].

15. zuhan; a cădea; stürzen. *1619:* Alig szökheték ki az szekérből, a kocsisok nyakra-főre úgy menének az árokba, hogy mind magoknak, mind lovoknak nyakok szakada [BTN^2 221].

16. *menten/mentest ~* **a.** tüstént indul; a porni/pleca imediat; im Nu in Gang kommen/sich in Bewegung setzen. *1570:* Lowas Balint ... vallya ... hallotta hogy Zeoch myhal fenegethy volt ferdeos kelement es az Jweges gërgh fiat ... es Ezzel Menten Mennek az kochin [Kv; TJk III/2. 187]. *1592:* Orsolia, Jffiu Bonczidai Gergeli zolgaloia ... vallia ... lattam hogi az daika Bekessi Gergelihez ment, az Jnasis menten ment az daika vtan [Kv; TJk V/1. 243]. *1612:* Montan peniglen mingiarast ... menten mennien az Barczasaghra [Nsz; LLt Fasc. 155]. *1615/1616:* En eszt halúan ... menten menek az Birohoz Thar Andrashoz nap nyugatkorban [Kv; RDL I. 100]. *1641:* mentest menék az kuruczok szekerihez vigyázni kezdék a szekereken [F.volál Hsz; HSzjP Pater István cognomine Gál mostan Száraz Pataki Parochus (40) vall.]. *1663:* várom már ... Nagyságod kegyelmes resolutioját, mentest megyek, sietnék is igen, mivel Nagyságodnak és hazámnak hasznában járó dolgok vannak fenn [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez]. — L. még SKr 551; SzO VI, 256; TML III, 115, VII, 250. — **b.** folyton jár; a merge încontinuu/fără încetare; fortwährend gehen. *1600:* Fazakas Balas ... vallya ... az Iffjakat lattja hogy mind eyel es nappal menten mennek hazahoz [Kv; TJk VI/1. 395]. *1657:* itt ez aránt látván az többi is, hogy mind szolgabíró miá s mind pedig zászlók alatt megmaradhatnak s pedig az kezességgel nem gondolván, csak menten mennek minden felé [TML I, 54 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. — **c.** rögtön menekül; a fugi imediat; sofort fliehen. *1591:* Tiztahegi (!) Zabo Georg' vallia ... mikor ... loptak, ezeknek ket tarsai voltanak, ahul sos halat arultanak, ez ket olah oda ment, es az halat ki attak ketten, az kettej esmet menten ment az hallal [Kv; TJk V/1. 136]. *1659:* az szegeny Orszag[a] igen megh pusztult ... ki Lengyel (így!) s, ki mas felé az mostani fel vetet Ado eleott menten megyen [Borb. I konstantinápolyi követ-jel. — [a]Értsd: Erdély]. *1721:* (A rab) mihelt el szaladott, menten ment Bentzentzre [Ne; Ks 95]. — **d.** megállás nélkül siet; a merge în grabă, fără popas; eilen, ohne stehenzubleiben. *1619:* Azmint látom, az urad csak mind menten megyen elő tova, és idehátra semmit sem gondol [BTN^2 347]. *1658/1799:* Stéphán vajda szaladván menten mégyen Rákóczy György fejedelemhez Váradra [Mv; EM XVIII, 451]. *1662:* Némelyek pedig nagy sokak, nem az ellenség üzésének, hanem az elhullott magyar és török tisztek fosztogatásinak ... esnének, és ... az kapott prédával csak szaladton-szaladnának s menten-mennének [SKr 175].

17. nyomoz; a merge pe urmele animalului pierdut, a urmări ceva; jm nachforschen. *1570:* Hogy My az El wezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharwnkbol wermessy hatharra, Es, otth az wermessyeketh ki hyvok, ... azt mondak ... Myndenwt Keresd megh ... Merth mynekwnk ez theorvynywnk, dhe az karos Ember azt monda hogy thowab nem Akar mennye [Bongart BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob. mhez].

Szk: *nyomára ~. 1795:* Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova ... a farkasok üzőbe vevén messzire elhajtották ... de felköltvén az osdolai közönséget a nyomára menének, végtől fogva végig nyomozák [Ozsdola Hsz; RSzF 218].

18. utazik; a călători/pleca; reisen. *1540:* Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k: ha mehetnek. De jol latya Isthen hogy nem mehetek, merth igen santha wagyok [Kv; LevT I, 8 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1595:* 7. Septemb(ris) Adam Ianost terhes kúczjaúal megye(n) vala Craccoban: Wrúnk ö fge Taarhazaban vasarolnj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1598:* Onna(n) hogy Haúaseluę menenk, s onna(n) megh megh Ieouenk ... Immar esmet Moldouaba kelletek me(n)nik (!) Istua(n) Vaidanal [UszT 13/36 Anthonius Damokos de Palfalüa pp vall.]. *1632:* egiszer Földuari Janossal Szebenben mentőnk vala, es haza jöuöben, Meggiessen valank be egi emberseges Szabonal [Mv; MvLt 290. 98a]. *1634:* poczy falua[a] fele menyunk vala ala fele, az tar szekernek edgike tehat fel dolt [Mv; i.h. 291. 28a. — [a]KK]. *1658:* Értem, hogy Váradra mensz s azt írod, hogy élést szállítsak oda [TML I, 130 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665:* Ma itt nyugodván, holnap már zálakra kelek és vizen megyek egy darabig [TML III, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1797:* éppen jokor mengyen Eperjesi Ur Marus Vásárhellyre [Kolozs; Told. 42/24]. *1809:* Szeptember végin ... jöttem ezen hellységbe ... de ha innen meg szabadulhatok ismét mégyek a Frantziára [UszLt ComGub. 1752 Szilágysomjai Bako Joseff (75) vall.]. *1814:* Holnap indulak Kükűllő Vármegyébe, a maga Hazájába is, onnét Julius végivel Kolosvárra menyek [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János insp-hoz].

Szk: *vmit ~* vmely helyen átutazik. *1614:* Nikápolyból elindulván ... igen szép mezőséget mentünk, ki hasonló az erdélyi Mezőséghez [BTN^2 67. — [a]1613-ra von. feljegyzés].

Sz. *1800:* azt mondván, hogy megnyergellek illyen teremtette vén Boszorkányos kurvája és Bukurestbe borsért megyek rajtad [Bereck Hsz; HSzjP Néhai Gábor András özvegye Szép Anna (72) vall.].

19. (tanulmányokat végezni) megy vhová; a merge undeva (pentru continuarea studiilor); irgendwohin (studieren) gehen. **Szk:** *skolába ~. 1715:* Tudom hogy a Páll István fia Pál Ianós ... Néhai Rhedei Istvá(n) Vram(na)k ös örökös Iobbagja volt, innen menvén a Kolosvári Unitaria Scholáb(a), onnét Kurutzságra [Városfva U; WH. Mart. Gedő (33) pp vall.] ✱ *univerzitásra ~. 1813:* Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanitványunk ... Végezvén már itthon tanolását, szándékoznék eddig gyüjtött tudományának öregbitése véget még azon a' nyáron valamelyik Felső országi Universitasra menni [Ne; NyIrK XII, 137].

20. odaköltözik; a se muta (la ...); (hin/zu)ziehen. *1573:* Desy Antal ... vallia ... Az hazis, valamybe Tamas vagon Mind Sigmondtwl Marat, Mert chiak egy dolmanba Ment volt oda Ianos deak Tamasnak attya [Kv; TJk III/3. 165]. *1593:* Die 25 februarj iffiw istwan ... debreczenbol wasarhelyre megien lakni [Kv; Szám. 5/XXI. 99]. *1595:* Janos az Vtan felzegj Mihalni mene lakni az felesege el hagiasa vtan [UszT 10/49]. *1699:* Ha valamellyik vagy deficialna vagy masuvá menne lakni, a Varosra redeallyo(n)[a] [Dés; Jk. — [a]A várostól kapott föld]. *1732:* Akarmely Nemes Ember mennyen lakasra az Őrmeny Biro palczája alá, mig ott la-

kik, nem tartatik Nemes Ember(ne)k [Szúv; EHA]. *1746:* Tudjae ... hogj ... a Kis István fiai Kolosvarra mentenek volna lakni Aranyas Rakosrol [Kilyén Hsz; LLt vk]. *1797:* Konya Antal ... házasság által innen Szent Györgyre ment vala, szálván a Lázár leányára [Egerpatak Hsz; HSzjP Nagy György (81) gy.kat. vall.]. *1812:* a' Falunak a régi hellyéről valo el költözödése alkalmatosságával kik mentek a' Falu mostani hellyére ... meg mondani nem tudom [Galponya Sz; Somb. II].

21. elszegődik vminek/vmire; a se angaja (ca ...); sich (zu etw.) verdingen. *1592:* ez a' Tot Janos ... hitta volt egyczer eoket kazalnj, es panazolkodot Nekjk hogy az fiay Mate es Mihaly el hadtak es Molnarsagra mentek vala [A.gyékényes SzD; DLt 235]. *1640:* Az melj emberek mostan koczis es fallaitarsagra mennek azoknak neuek es ertekek jedczese [UF I, 813]. *1750:* attam a Fűsűs fiának, hogy kalauznak ment egy Német alá kőz czip(ót) 4 [Mv; AAll.]. *1772:* Mihály ... a Kurutz világ után Német Berességre ment volt | Mihály Iffju Legény korába Nemet beresnek ment volt [Dálnok Hsz; Kp IV. 263]. *1855:* Pap János ... asztalos mesterségre ment Kolos várra [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.].

22. bevonul (katonának); a se înrola; einrücken. *1776:* Azután azt követvén amit akart, ifjúkorában ment volt katonának, a Dezsőffi huszárregimentiben zászlótartónak [RettE 362]. *1809:* H. Oklándon lakott Kapus Imbrenek Egy bitang fia ... Nagy fizetesért katonának ment [UszLt ComGub. 1732].

23. vonul; a trece (în coloană de mers); ziehen. *1565:* Kővárat ugyanazonképpen adá a németek kezébe. Onnat menének a németek Bánya alá [ETA I, 23 BS]. *1598:* 6 Decemb(ris) ... Hogy az Tabor mennj akar uala Hűniad fele. Fiota (!) az fető Agiús mester igen sok loath ker úala [Kv; Szám. 8/V. 108]. *1679:* Mikor Daczo Urammal az Hadakkal bé mentűnk azt kerdé edgy Szász hová megyen Kglmetek felelék Fogarasban [Fog.; Törzs. St. Liter(atus) alias Bibarczfalvi (34) ns vall.]. *1692:* mind az ott Varad alatt lévó Armádaja eó Felsege(ne)k ugj az Erdéllyben lévóis Temesvár alá ménnek [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1704:* Ugyan ma hallaték, hogy Medgyes mellé mentenek volna valami hat zászlóalja kurucok, de ismét visszamentenek [WIN I, 291]. *1710:* Az erdélyi fejedelemnek is megparancsoltatik* a fővezértől, hogy Érsekújvár alá menjen ... nem lévén mit tenni ... kevesed magával megindul és Érsekújvárhoz megyen a fővezér táborára [CsH 55. — *1663-ban a török magyarországi hadjáratakor]. — L. még BTN[2] 387; CsH 335; ETA 24–5, 54, 61–2, 167; KemÖn. 171, 194; TML II, 155.

Szk: *hadba ~. 1596:* Jakab Az hadban ment ... Felten czekel Az hadban ment [Kv; Szám. 6/XXIX. 176 Bachi Tamás sp kezével]. *1736:* Mindenik vármegyében két főispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelieken kivűl ... mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradott [MetTr 411–2]. — L. még AC 272 ✱ *táborba/táborra ~. 1653:* Megfordulván Székely Móses erről a szerencsés csatáról, a táborra menyen; és látván Sigmond a sok szép rabot a töröknél és tatárnál, könyves szemmel nézé* [ETA I, 65 NSz. — *1601. évi eseményre von.]. *1710:* Teleki Mihály ... Szebenben űlvén a fejedelemmel és több urakkal együtt, a tábor commendóját penig Bethlen Gergelyre és Gyulaffi Lászlóra bízzák. Én is akkor mentem legelsőben táborban* [CsH 186. — *1686. évi eseményre von.].

Sz. *1676/1681:* (A porkolábnak) Arrais gongya légye(n), hogi giakorta megh tisztogassák á Lövö szerszamokat ... mivel régi de igaz pelda beszed: á Lovat nem akkor kell hizlalni mikor à hadb(a) mennek; es hogi a' kész föt étek mindenkor jó à haznal [Vh; VhU 666].

24. megszáll; a găzdui, a merge să locuiasca cîtva timp în casa cuiva; absteigen, sich einquartieren. *1662:* Az fejedelem Gerenden, az tábor ott Gerend körül vagyon. Most sem több, mint azelőtt mind török s mind kurtány; még annak is hia vagyon, mert házokhoz is mentenek benne [TML II, 350 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1700:* hallota az Mikes Pál Uram szájából rendelest tevén az kuruczok közöt hogy melyik Hanagy ki házához menjen [Zágon Hsz; HSzjP Mathias Hajdu (36) jb vall.].

25. ~ *vkire/vmire* ráront/támad vkire/vmire; a merge undeva (cu intenţii agresive); jn anfallen. *1573:* Sophia Margay Menhartne, hazaba hallotta hogi chiukane Tolwayt kyalt volt hogi Im meg Akarnak eolny ... latta oztan az ablakon hogi Benedek Megen volt chiuakara de az leania kery volt Neh Menneh, hane(m) terne hazaba [Kv; TJk III/3. 229]. *1671:* Irhatom Kegyelmednek, tavaszszal ez hatalmas nemzet az tengermelyéki vitézekkel az lengyelre megyen [TML V, 651 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. *1682:* Becski Istvan ur(am) ki vont fegyverel mene az ura(m) lovaira az edgyiknek ki rántá az czovekit s el riasztá [M.köblös SzD; RLt 1]. *1744:* ez előtt két esztendővel lévén Pakulár itten ... s az Eltető Uram kutyája a' Juhokra ment, s az én kutyáim meg mardosták [Szentegyed SzD; WassLt Pakulár Vónul (28) zs vall.]. *1823:* Csernátoni Sámuel ... a gazdákat Házaiktol el lesvén Feleségeikre menve parazna indulattyanál fogva külömbb, külömbb, féle modon minémű erőszokokot tött [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez vk].

Szk: *vki házára ~. 1570:* Martha Berkenyes estwannę ... vallya hogy lattha ... mykor Kolb Myklos varas zolgaywal az Sos Balas hazara Menth És Zekercewel verette leh az Lakatot az aytorol [Kv; TJk III/2. 113]. *1571:* ha mely lofew attiankfia valami vadat awagy madarat fogot ... ereossen buntettek fogsaggal es birsagolasal hazara mentenek nyakon keottek ugj vittek az varhoz [SzO II, 325]. *1602:* Mywelhogy az Jarokeleok zenanekewl nem lehetnek zokasok penegh az hogy akar mely iambornak zenayat mindgyarast el kapiak seot hazakra mennek ... nemelinek hazatis fel rontiak ky miat tamadasokis keowetkezhetnek [Kv; TanJk I/1. 420]. — L. még AC 225.

26. (birtokba jogtalanul) beleáll; a intra (într-o posesiune fără drept real); (widerrechtlich in den Besitz) sich setzen. *1592:* en az Eoreoksegben nem hatalom(m)al mente(m) hanem az en Kegielmes Vram donatioiawal és statwtoriajawal Mentem s wgy statualtatta(m) magamat [UszT]. *1596:* az J ... minth hogy akkor el hatta azúltatúl az en vram viselte gondgiat es zolgalt Arrúl az eóreksegreól enge(m) illet, en birtam pedigh az en vra(m) holta Vtannis ez ideigh, most menth úala az yles helybe Almason [i.h. 11/57]. *1598:* az feóldnek tulajdonsaga felóll bizonytok ... en vgaramra mentel volt azt vetted volt be a hadba lete(m) alatt [i.h.]. *1604:* ha valami igassagokat remellettek az my ... zallas helynkhez, ne(m) kellett uolna eyel hatalmasul az mw marhankra mennyk, hane(m) teoruenyel kellet uolna jarnik [i.h. 18/59].

27. vándorol; a migra; ziehen. *1620 k.:* Ezekbe az országokba mennek tőlünk télre az darvak és fecskék, de ott nem szaporodnak [BTN[2] 416].

28. vonul (sáska); (despre mulţimea de lăcuste) a trece; (Heuschrecke) ziehen. *1653:* 1610 esztendőben die 18 augusti délután jutának a sáskák ide hozzánk ... a napnak a fényét elfogta, mintha köd lett volna úgy látszott a serege mikor ment [ETA I, 103 NSz].

29. száll; a pluti în aer; fliegen. *1590:* Latam hogy leowe Pribek Gergely de nem twdo(m) ha az kereztesekhez leoweje vagy az kerezthez de latam az papirossat hogy az fejek felet megien vala [Szu; UszT].

30. hull; a cădea; fallen. *1796:* az Nemesek ... reánk lőttek ugy, hogy az Serét mellettünk nagy Suhogással a' kertbe ment [Roskány H; Ks 115 Vegyes ir.].

31. gurul; a se rostogoli; rollen. *1585:* Az Zekeret eg lo el ragada, Az zeker el teorek, a kerekek ki egy fele ky mas fele Menne [Kv; TJk IV/1. 474].

32. nyílik; a se deschide, a da spre ... ; sich öffnen. *1647:* Vagyon az Uduarhazon felywl egy Czwr kertis, seouenye jo, leszas, seoueny kapuja: Egy kis aitois megyen rea fa sarkú, fa szegezeojw [Megykerék AF; BK 48. 16] | Az megh irt eoregh hazbol megien egy boltra egy Uy boglaros Zaros kolczos aito [Királyfva KK; i.h.]. *1681:* Ugyan ezen hámorra nyíló első ajtón belől, bal kézre mégyen az számtartó házban egy fél szeres fenjü deszkákbul csinált, fa zááros (!) fa sarkos, pántos, fa kilincses ajtó [CsVh 92].

33. küldetik; a fi trimis; gesandt werden. *1705:* Balázsfalvának az várában, amelyben Krippán nevű hadnagy volt valami gyalogsággal, azoknak is orderek ment, hogy elmenjenek, és a kastélyt pusztán hagyták [WIN I, 600]. *1746:* Az Ó Thordai határon feles Juhokkal az széna füveken járnak, kiknek is már Porontsolat ment, hogy ki mennyenek az Széna fűről [Torda; TJkT III. 25]. *1749:* Mostan Bécsben lévő Deputationak Diurnumárol ment az Nemes Széknek az Gubernium, és Commissariatus Dispositioja, és hogy aztat incassalni ügyekezze, már praemonealtatott [ApLt 2 gub.]. *1776:* Hogy nagyon ugyekezett ... ă Mlgs Kis Asszony ... a' Mlgs Groff Lázár János Urffi ő Ngával egyben Kelésről, onnan tudom, hogy ezíránt, Mlgs Praepost Urnak is Levél ment [Kóród KK; GyL. G. Vizi (30) rk kántor vall.]. *1851:* tőllek megy e' levelem [Kv; Pk 7].

34. (el)vivődik; a fi dus; (ab)befördert werden. *1796:* a Borokat pedig le huztam a Seprejekröl ... innét pedig jol meg kötve és meg töltve mennek az Edények [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

35. vmi vhová kerül; a ajunge undeva/într-un anumit loc; etw. irgendwohin gelangen. *1710:* szok iszbén valo Léveleim az Urhosz küldetvën ... nem tudom hovà lötték s mentek [Dánfva Cs; BCs]. *1804:* Amellyeket ... valamellyik Testvér a más testvér nyiljában jutandokbol kezéhez váltott, vagy a szüleiktől Zálagosittott az ugyan immediate illesse azt a Testvért a kinek Nyiljába mégyen [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 3a].

Szk: *kezébe/kezéhez* → *1582:* Ez eztendey ado Menth ez keth ado zedeonek kezeheoz ky theot egy Summaba Amint fellywlís megh Vagion mondwa [Kv; Szám. 3/VI. 8 Diósy Gergely not. kezével]. *1801:* ki kezehez ment azan Contractus? [Msz; BalLev.]. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a Civis mind a nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [UszLt VIII. 68].

36. (vmely földbe vmennyi mag) vetődik; a intra la semănat (o anumită cantitate de sâmînţă în parcela respectivă); (eine bestimmte Menge Samen) (ein)gesät werden. *1629:* Szanto földek iutottak ... Nadasteri alatt ... az melyben migien mindenesteöl Cub: 8 ... Jtem Harsongart mellet ... mindenesteol megien bele Cub: 20 [Kv; RDL I. 132]. *1649/1687 k.:* vagyon egy darab földetske melyb(e) 3 veka buza megyen [Nyárádszereda MT; MMatr. 251]. *1654:* Szanto föld. 1. Varju hegy alat. kiben megye(n) kis keobely 2. 2. Ugyan ot Patako(n) tul. kiben megy 6 kis keöbeöl. 3. Az pusztaba(n). kibe(n) megye(n) 8. kis keöbeöly [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1674/1687 k.:* Vadasdi néhai Szabo Péter relictája Bako Judith Aszszony adott és conferalt volt ... ă Havadtői Templom számára ... égy darab szánto földet őrökösön, melyb(en) harmad fel veka buza megyen [Havadtő MT; MMatr. 144]. *1692/1722 k.:* vagyon két darab szanto föld melyb(en) megyen 13 kis kőből [GörgJk 102]. *1823:* hajosné mellet valo földbe ... ment két véka töröbbuza ... a nagy földbe ment 3 véka borso két véka töröb buza [Kv; Pk 5]. — L. még UF I, 675, 828.

37. tevődik; a fi pus; (hin)getan werden. *1843:* 1841-b(eli) szinbor; melybe ment vala Őrvénygyökér 15 lót: szürke-tört-színű ez is [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

38. belemegy/fér; a intra (o anumită cantitate); hineingehen, passen. *1796:* a Borokat pedig le huztam a Seprejekröl és a 7 Edényben mégyen 239 veder a pálinka pedig 21 veder [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1883:* a hibali Szuszékba ... ment volt harmintz négy véka [Etéd U; NkF].

39. vmiből kitelik; a fi suficient pentru ... ; von einer Sache reichen, langen. *1823:* El kezdvén a' Boroknak le huzását ... ment 16. nagy Hordokra [Déva; Ks 106. 127].

40. folyik; a curge; fließen. *1558 k.:* Nagiobich meg az tuzeth, Mikor latod az elsọ feier vizeth Meg veressedny es tegy mas receptaculomoth alaya, Melyben Megien arany zinọ viz, ky hivattatik aiernek [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1592/1593:* Tudom hogy azt az porondot kęt feleol folta az viz, de azert Zenth Benedek feleól ment az dereka [Beke[a]; Ks. — [a]Elpusztult település Néma (SzD) közelében]. *1599:* egizer Barrabas Peternit feleltettek uala Niulad feleól es akkor az Ferniko agharol hol az farcad megien ... neuezenek hatart az orozhegiek [UszT 14/7]. *1650:* az pörös aroknak az vjze nem az Damakos petòr eleteken Esöt az derek vjzbe hanem az myklos ferenz Eöröksegen mönt ... onnat az ferenz lorincz kertjben az Esot be az Derek vjzbe [Gagy U; i.h. 58a]. *1655:* mikor nagi zato(n) esső uolt, czak az Kosa Pal földjre belól ualo esso uiz ment az tizes utczajara [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leörinczj (40) pp vall.]. *1680:* Vagyon ez Falunak apro halos tilalmos patakocskaja is, melly halos toban mégyen [Szaráta F; ÁLt Urb. 64]. *1703:* láttam osztán ... Sztojka Trifót a Földön feküve, rutul kezin Fejin menven a vér, le taglották [SLt AQ. 24 Kerekes Mihály (40) vall.]. *1734:* Concludaltuk, hogy a Malom árka torkolattyáb(an) az arviz nagy es sok jeget hanyván ... semmi Viz a Malomra nem mégjen [Dés; Jk 443b]. *1757:* Ha penig ezután eszekbe vészik, hogy a' viz reájok menyen, adjanak hirt a Virágosiaknak[a] hogy igazittsák meg [Torockó; Bosla. — [a]A cziczulyási bányászok].

41. emelkedik; a se urca; sich erhöhen, höher werden. *1758:* Meg Engedtetik Mihálcz Péterné Asz(onyna)k hogy a gáttyát fel tétethesse ... annyira hogy a Viznek dagálya fellyebb ne mennyen az Mihállcz Balás Ur(am) el rontott Malma helyinek alsó részinél (Borb. 1).

42. olvad; a se topi; schmelzen. *1746:* tavaszszal midön a' jég mégjen az ... Groff ur Malma Gáttya ki tollya a' vizet, hogj a' Dombaiak széna füvet ell lepi [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. *1762:* A múlt héten igen szépen kezdett vala menni a hó, de Mátyás meggátolá s nem hogy elment volna, sőt

két versben annyi esett, hogy csak az egyik rendbeli is elég lett volna a télen [RettE 134].

Szk: *a föld fagya ~* a föld felenged. *1765:* Simén András Uram a' Tavaszszal mihellyt a' fagya a' földnek ment, mindgyárt fogadot a' Malma restauratiojahoz [Széplak KK; SLt évr. Transm. 303].

43. *átv is* terjed; a se răspindi; sich verbreiten, um sich greifen. *1573:* Hendrik Mihal es chinek Balint azt valliak hogi ... az ... zeoweniek ha ollian keozel ne(m) leottek volna egmashoz ... tala(m) az twz annera nem Ment volna [Kv; TJk III/3. 187]. *1629:* Deak Mathene hazatol adatot az elseo gyuladas, onnat ment eléb | hat Nagy Mihaly hazabannis bele kapot immar az tűz s ugy ment aztan mind alá miuel nem volt ember ky olchya [Kv; TJk VII/3. 104]. *1657:* Kérem édes Öcsém uram Kegyelmedet, tudósítson, ha Balog Máthé az tatárok közűl ki jütt-e ... és volt-e ott Kegyelmeteknél udvarnál ... ? Higye Kegyelmed, tovább töllem nem megyen [TML I, 105 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1723:* (A) Réteket jóllehet ennek a Malomnak erectioja előtt is meg járta a Viz nagy ár Viz idején, de ... hogy most ennek a Malomnak Gáttyától is fel Tolyulván a Viz, nagyob mértékben megyen réájok az ár Viz mint annak előtte [Sövényfva KK; MbK 150].

Szk: *híre ~. 1619:* Erdélyben ugyan törvényül költ az egész ország nemessége között, hogy azkinek úgy faluja elpusztult, csakhogy megszállják az emberek, ki hat esztendeig, ki kevesebbig, ki többig ígírt szabadságot az szegénységnek, azmeddig azok is épülhetnek ... ennek ment az híre oda is az Tömösvár vidékére [BTN[2] 234–5].

44. nyúlik; a se întinde pină la ... ; sich dehnen/strecken. *1554:* hat hold fold ... Nadas felol az orzag wtara mygen [Sárd K; Törzs]. *1569:* Az gherebenesy[a] hatar penig Az kerezt fanal towab Nem Megyen, azon kyweol Bandy hatar [Mezőbergenye MT; VLt 7/692 St. Zep de Bergenye pp vall. — [a]TA].

Szk: *lábbal ~. 1650:* az Czeresnefa kutra megen labal egi feld [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1689:* az dobollo felé valo hatarban az közepsö malmo(n) alol mely az Csigolyara menyén labbál (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. *1737:* nyolczadik[a] ugyan ezen földön dől meg Szottyor felé menyen lábbal [Ilyefva Hsz; LLt. — [a]Föld] ✱ *véggel ~. 1700:* A' Tekenős felett egy Szántó föld a' Csonkásra megy veggel (sz) [Girolt SzD; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* az falura mengjen véggel — az kert föld [Bő MT; Berz. 1. 14/15]. *1766:* ezen Szilágy Völgyiben találtatik egj ojjan forma és állásu helly ... egyik végével menyen az Hendistotsa nevezetű hellyre, az másik végével pedig az Péter mezö Utra szakad vagj jö ma is [Szásznyíres SzD; Ks 33. II. 16]. *1801:* a' Temetőre mengyen véggel ... égy Buza föld [Botháza K; SzConscr.]. — L. még BHn 22–4, 67, 80; DHn 48, 57; GyU 126; KHn 33, 295; THn 7.

45. húzódik; a merge/trece; sich ziehen. *1756:* (A) rét ... határa ... it megjen el ... meljet meg is gödrözénk s hátarozánk ... melj is igyenesen le az More Gergelj réte szeljinél levő Gödrözésre megjen [Berz. 15. XXXIV/10]. *1760:* (A határ) fel mégyen az Báldi keresztutig; onnet egy tsupra ki hág az ide valo Kerek Erdő nevezetű Erdőnek az szélin ... onnat le ereszkedvén az Csetelki völgyre, azon völgyön jó darabig megyen, és fel hág egy Fetskés nevezetű nagy tsupra [Novoly K; BLt]. *1763:* Az Udvarfalvi Határ a' Nyár szer nevezetű Erdőkön alól kerekdeden mégyen [Udvarfva MT; EHA]. *1767:* azon határ kőtől fagva ... a Totszallási, Galgai és Tihoi határok között, s ezen hellynek a szeliben igyenesen ... megyen a határ [Tótszállás SzD; JHbK XXX/1]. *1777:* a Vale kodmeinisuluj (!) ... akár egyenesen s akár Görbén mennyen tsak a Patak választya két felé a két Falu határát [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. *1782:* a Galgai határ a Gorbaival öszve ütközik, az onnan egyenesen lefelé mégyen mindenüt [Galgó Sz; EHA]. *1830:* az Határ a' kárba hágo választékján mégyen keresztűl [Born. G. XXIV. 1. Jac. Orbán de Deménháza[a] (69) vall. — [a]MT]. — L. még KHn 151; RSzF 145.

46. vezet, visz; a duce (la ...); führen. *1569:* a mely gyalog vt, megyen pagochyara[a] gherebenesreol[b] [Mv; VLt 7/692. — [a]MT. [b]TA]. *1570:* Byro vram egy Kis hidat chinaltasson az folyamra Mely az vago hidra Megien [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1606:* az fenyeó kúton beleól az mely út megien, melegh patak felę el [UszT 20/71 Benedict(us) Vas de Martonos (60) ppix vall.]. *1647:* az haz hiara megyen az fa gradicz [Királyfva KK; BK 48. 16]. *XVIII. sz. eleje:* küjel egj küs pasintos ut menyen ala mellette [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1721:* a Piacz Szerről megyen nap kelet felé hoszan más egj ucza [Gyalu K; EHA]. *1744:* Az Nagy Palotara megjen a Kőz fa vagjis Keresz (!) foljoso [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1829:* a hotáron menyen az Orszag uttya Kolosvárol — Vásárhelyre [Mezőcsán TA; LLt]. — L. még FogE 179; UF II, 727, 754, 757.

47. (be)hatol; a pătrunde; eindringen. *1710 k.:* Az Éva kisértetiben és bűnében és osztán az Ádámában is azt látjuk: a lélekhez ment először a kísértet és a bűn is, úgy fogott azután a testhez [BÖn. 471].

48. távozik; a pleca, a se duce; sich entfernen, ab/fortgehen. **Sz.** *1846:* kupával jönn, fertáljal megy a betegség [JHb br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália Jósika Samuhoz].

49. halad; a avansa; vorwärtsgehen/kommen. *1662:* az helvética és augustana evangelica confessiók szabados gyakoroltatások végett Bocskai s Bethlen Gábor ... fejedelmek által lett pacificátiókban valaminémű complanátiók, igazitások voltak, azok mindenestül felforgattatván, semmiben is azokra nem hajtanának ... csak nagy szabadosan megyen vala elébb-elébb a nagy persecútió, vallásbéli üldöztetés [SKr 204]. *1671:* Most kiküldtem volna[a], de nem merém, mivel már egynihányszor jöttek s kérték, de mind tagadtam; félek, ha elébb megyen az dolog s elé nem adhatom, nagy búsulás követ [TML V, 533 Daczó János Teleki Mihályhoz. — [a]A levelet]. *1734:* Az schola épitesb(en) haladek nelkűl mennyen elö az Eccla [SVJk]. *1761:* az következhetö Confusionak eltávaztotasara meg kel külembeztetni az Ház udvarát, az veteményes kertöl. ugy az Csűres kerttöl is, hogy igy helyeséb rendel menvén, mindenek magok helyeben, suo ordine specificaltathassanak [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1791:* Szászvárosonís meg lehetösön megyen a Nsgtok dolga, hanem most a Magistratus a bé jövő Török követnek a Nsgod házát rendelte szállásul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1853:* Nagyon sajnálom azon pontatlanságot miszerint tsakis az Tartsafalvi ut Csinálás ment leg roszszabbul [Betfva U; Pf].

Sz: *a világ fonákul ~. 1831:* a világ fonákul megyen ... ilyen a dolog, a' ki a' tűznél van a' melegszik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] | látom egyik sem jár benne, hogy itt jol döljen el 's most a világ fonákul megyen [Kv; Pk 6] ✱ *zsinóron ~* egyenesen halad. *1668:* Sebesvárában is küldtem több gyalogot. Az hopmester, tudom, irt Kegyelmednek, mit mondtak az karansebesi törökök, kik irogatnak Zólyominak. Már Kegyelmed vess öszve az emberek állapotját, s

nem sinoron megyen-e az dolog? Sa(pienti) sat(is) [TML IV, 314 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

50. (cselekvés/tevékenység) vhogyan történik; a merge/decurge intr-un anumit fel; (Arbeit/Tätigkeit) irgendwie erfolgen. *1789:* A Circularisok publicatiója a ki adott forma szerént nem ment [Lokod U; UszLt XIII. 97]. *1805:* az expositioba az olvasas nem igen jol ment, a resolutio el tuszott valahogy [Dés; KMN 49]. *1852:* két hét ota kinlodom jobb karomban 's kezemben a' rheumatismussal ... már most valamivel mégis jobban van, de csakugyan mégis fájdogal biz az, az írás meg éppen nehezen megy [Kv; Pk 7]. *1853:* a mibe Szanduj belé elegyedik az hamar nem megyen, tsak töb rendbéli simbelödeseim után tudék velek arra menni hogy a kérelem levelet ... bé hozzák [Mv; Újf. 2 Balog Mihályné lev.].

51. *vmennyire/vmibe/vmire ~ vki/vmi* vmennyire/vmire jut vki/vmi; a ajunge la ceva; ein Stück vorwärtsgehen/kommen. *1672:* Én félek, az ország most vagy semmire, vagy kevésre megyen és rút dolog ne következzék [TML VI, 238 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1758:* tudom azt hogy az fiak attyak mellett lakván az fiak dolgazta(na)k s ugj mentenek anjira [Asz; Borb. II Szász Judit Agilis Betze Andras Felesége (32) vall.]. *1766:* Iparkodámis mellette eleget s annyira menék, hogy az életit vagy fejit meg marasztám [Szentbenedek MT; Told. 5] | Azt mongya a' Tiszteletes A. ő kegyelme hogy ... Semmire sem mennék vélle [Torda; TJkT V. 314]. *1782:* Melly sok törödéssel, kölcséggel, faradozással lehetett Mlgos Nagy Asz(sz)ony Anyám ő Nagyságának arra menni, hogy azon Falu a Fiscale Regestrumbol ki vétessék, és őrökösön a Nagy Atyánk ő Nagysága Fiu Ág maradékinak adassék [Dés; Ks 21. XV. gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1792:* a ki rendelt Birák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévő Causát ki dolgozzák és Törvényesen végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak [Ne; DobLev. IV/704]. *1847:* Pál Ignátzal félek, nem sokra menendűnk, ő csak a' vállárol beszél [Kv; Pk 7]. — L. még BÖn. 466; PLev. 42; RettE 192, 415.

Szk: *akkordára ~* egyezséget köt. *1770:* in anno 1738 accordára mentek s azt végezték, hogy mikor az alsó járás öt szekér szénát ad, a felső adjon kettőt [RettE 244] ✱ *alkalomra ~* 'ua.' *1782/1799:* Praefectus Dési Uram ... minket Mészárosokot el tiltott, hogy a' Széket ne birjuk, és ne nyuzzunk árenda nélkűl, ugy kellett ö kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenöt Nimet forintot árendába [Torockó, TLev. 5/16 Transm. 378] ✱ *alkuvásba/alkuvásra ~* 'ua.' *1593:* Homler Janos vallia ... tudom hogi zerzeodes es alkuasra mene az Azzonj vizhordone, es mas fel forintba zallita le dolgat [Kv; TJk V/1. 325]. *1629:* alkwasb(a) menenek s Nyjreo Ferencz mesert igire az Anak, de az utan meg masla [Kv; TJk VII/3. 108] ✱ *békességre ~* békés egyezséget köt. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg(es)teol giermekestöl, marhastol be boczatassanak, es zalastis adgianak nekik, es azok az varosbeliek, magokkal egiarant otalmazzak, es semmifele ellensegnek ki se adgiak, es ha bekessegre menne az dologh, abbul azokat se rekezzek kj [Ks 87 ogy-i végzés] ✱ *egyezésre ~* egyezséget köt. *1778:* Mi alább nevünket le irt Testvér Atyafiak ... menénk egymás között illy meg màsalhatatlan Atyafiságos egyezésre[a] [Alvinc AF; Incz. XI. 17a. — [a] Köv. az egyezség szöv.]. *1803:* sok közbe jött akadállyoknak el hárintások után menének és lépenek a' két felek ... egyezésre [Kvh; HSzjP] ✱ *kompozícióra ~* 'ua.' *1629:* ne(m) akara Istvan Deak Uram hogi megh ne perellienek Azert hogi neki ne mondhassak az Atyafiak hogy pernelkűl ment az compositiora, mert teorvenielis megh nyerte volna [Borb. I. Michaél Tholdalagy de Ertse[a] vall. — [a]MT]. *1775:* Néhai ... N. Váradi Inczédi Gergély Ur ő Nsága lépett, és ment volt Kglmetekkel olly Compositiora[a] [Fejér m.; Incz. XI. 13a. — [a]Köv. az egyezség szöv.] ✱ *kontraktusba/kontraktusra ~* szerződést köt. *1670:* Latuan az Eö kigyelme fiai hogy Az minemű Jovay Az Attjoknak uolnanak, mind magoknak s mind Az Attjok reszere An(n)ak diuisioja karos uolna Azert menenek az Attyokal Contractusban Jllyen modon [Kv; RDL I. 153]. *1782/1799:* Praefectus Uram valamit fel talál, Méltoságos Földes Uraim hasznokra, azt meg jelenti, s az iránt Contractusrais mentek volna Földes Urainkk, hogy annak meg álloji lésznek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 331] ✱ *konvencióra ~* egyezséget köt. *1750–1756 k.:* a' Torotzkai haszontalan ezüst bánya colaltatása(na)k cassaltatásában Mltgs Gróff Teleki Adám Vr eo Nsága noha Helysegünkel conventiora nem mént, nemis simpliciter az szegény kösség, hanem a' Mltgs Familia respectussaért allaboralta ... a' Felsöbb Felséges Instantiaknál azon hitván Bányá(na)k cassaltatását [uo.; i.h. 8/5] ✱ *végzésre ~. 1630:* mi Nemzetwnk(ne)k romlását es az kereztien Uerontast akarua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni mikor ez mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáert az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben löttwnk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok utan ueghre illien uegezesekre mentwnk [Törzs. Bethlen István okl.].

52. vmilyen állapotba kerül; a ajunge intr-o anumită stare; in irgendeinen Zustand geraten/gelangen. **Szk:** *állapotra ~* jó módba kerül. *1659:* az Szegény Beldi Kelemen jovaibol mentem allapotra, mert Szegeny Legeny voltam mikor Erdelyb(en) be jöttem [Szászsebes Szb; BLt] ✱ *feledékenységbe/feledésbe ~. 1638/1687 k.:* égymás között valo villongasok égyenetlénségek csak feledékenségb(e) mennyenek és á megye ekediglen vétségekről meg ne bűntethesse [Bos/Kebelesztiván MT; MMatr. 300]. *1737:* hogy ... ne talántán némelyeknél feledékenységbe mennyen ... publicaltassa kglm(e)d[a] [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez. — [a]Köv. az ogy-sel kapcsolatos közölni való]. *1854:* Gyakran szomorúan gondoltam: mennyi minden megy feledésbe ... melyek a történet közfolyamára hatással voltak és lesznek [ÚjfE 4] ✱ *jobbágyság alá ~. 1592:* Hogy ha Coloswarrol valamely lakos Jobbagyságh ala megien, mindenwnnet megh hozhassak [Kv; DiósyInd. 20] ✱ *kárba ~. 1709:* Tavasz vetessel ugyan az Isten meg vigasztalt vala, de a' takarodaskor valo hallatlan essőzés miatt ezert job részt kárba ment [HSzj *tavaszvetés* al.]. *1791:* Egy fejős Juh Meg vérhedvén, hogy kárba ne menyen a cselédek számára meg Nyúzattam [H; Ks 108 Vegyes ir.].

53. *~ a gyomra/hasa* hasmenése van; a avea diaree; Durchfall haben. *1704:* Ma az asszony, gubernátorné asszonyom elnehezedett, minthogy Köleséri háromszor adott bé kristályt egymás után, aki mia a hasa megindulván, a kristály után is rendkívül ment [WIN I, 99]. *1797:* haza jöven a Fiam ... 's minthogy nagy szorulása volt ... addig itta a Borköves Vizet s Székfű virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult sokat ment [Héderfája KK; IB id. gr. Bethlen Sámuel lev.].

54. házasságot köt; a se mărita/căsători; heiraten, sich vermählen. **Szk:** *feleségül ~. 1656:* En illyen okkal mentem felesegül Török Istvanhoz, hogy nemes szemely legyen

[SzJk 79] ✱ *férjhez ~. 1644:* Az edes felesegemet ... attol ne(m) tilto(m) hogy feryhez ne menyen cziak hogy megh lassa iol kihez menyen [Kv; JHb III/6]. *1783:* Én abban az üdőben, mikor Báro Apor Anna férhez ment már azon Udvarbol eljöttem volt [Angyalos Hsz; HSzjP Mich. Gazda de Réty (71) vall.] ✱ *házasságra ~. 1590:* Azert en Fodor Illyes Ilyen ok alat engettem meg az en Rezzemet azo(n) zölëonek hogy Angalit Azony[a] Zabadsagot engedyen ennekem, Az hazasagomra menem [Kv; RDL I. 3. — [a]Az elvált feleség] ✱ *házastársul ~. 1587:* Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol [Kv; KvLt Inv. I. 2. 1] ✱ *vkihez ~. 1573:* Desy Antal ... vallia ... veres Sigmondnak halala vtan ... az felesege ... Ment volt Ianos deakhoz, azzal egywt leteben keoltette ely tehennit az my Marat volt [Kv; TJk III/3. 165]. *1656:* En nemes szemely leven soha tudva paraszt emberhez nem mentem volna [SzJk 79]. *1776:* hitet adtak vólna egy másnak, hogy Groff Lázár mást nem veszen, és Groff Kornis Anna máshoz nem mégyen [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

55. (vhányadik esztendőbe) lép; a merge pe ... , a se apropia de ... , a împlini în curînd (vîrsta de ...); (ins ... Lebensjahr) treten. *1658:* En Marus Vasarhely Eöregebik Szabo Ferencz ... szamos Esztendőket eltem, mert ez jelen valo Esztendeőm hetven nyolczadik Esztendőben Megyen [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

56. adatik; a fi dat; gegeben werden. *1765:* az széna, zab, fü némellykor a város közönségesiöl ment [M.igen AF; Eszt-Mk Vall. 55]. *1784:* A 1752 ... illyen regulatio adaték ki irásb(an) hogy minden kohot Verőt biro Gazda tartozzék adni 540. Vas veresből 54 rud Vasat, de ugy hogy abbol 24 Vas mennyen az kohok verők romlasa reparatiojara, 30. vas pedig adassek bé az Uraság(na)k [Torockó; TLev. 4/9. 15b].

57. szolgáltatik; a fi predat; geleistet/erteilt werden. *1775/1781:* Bárány dézma minden esztendőben egyik egyik részre bé ment a mig Juhaink vóltak, két három bárány, de most nem mégyen, mivel a Juhainkból ki fogytunk [Bokonya H; JHb LXXI/3. 412].

58. vmennyire rúg; a se ridica la ... ; ausmachen. *1574:* Beke Gergel ... vallia ... Borne(m)yzza Antal ... Emlite volt az adossagotis 170 vagi 180 fli(n)t tajba Megien volt [Kv; TJk III/3. 324]. *1724:* ugyan csak meg tartoztattak az Ur Gubernator Urunk eö Excellentiaja béressit mig a' kart meg nézték, böcsüllötték mire megyen [Szentiván SzD; Ks 32. XXXII]. *1742:* az Betsüben jelen nem voltam ... hallom hogj negj forintra ment az epületek becsüje [Backamadaras MT; Born. XIV. 10 Hevizi János (80) jb vall.]. *1754:* Csiplö rész ... ment met 42 [Mezőzáh TA; Told. 74]. *1775/1781:* Ezen Al Gyógyi Jószágnak elő számlált jövedelmei egy esztendőben egyik Méltoságos Udvar részére, hány Magyar forintokra mennyenek légyen [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351]. *1782:* méltoztassék a maga Rátáját a melly megyen tizen öt Rh: forintokra én nékem ... el-küldeni [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1827:* Az Exponens Aszszony ezen rész Joszága esztendei tiszta jövedelme nem mégyen többre 150. Rfor(int)nál [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 6 Boros Mihály (43) zs vall.]. — L. még FogE 199; RettE 185, 193, 276, 415.

59. vki részébe jut; a reveni cuiva (ca parte din ceva); jm erteilt werden. *1783:* Hogy mind a hármon hibások voltak ebben a dologban[a]: Vizi Péternek maradjon az árpából 4 kalongya. Vizi Ferencnek is 4. Szekeres Gergelynek mennnyen 5 kalongya, hogy megaratta [Jenőfva Cs; RSzF 165. — [a]Árpaosztozásban]. *1787:* hogy dirib darabba a' Joszág ne Szakadjan, még egyeztek abba a Mgos Haeresek, hogy ä Gálfalvi Joszág hozzá tartazandó Portiojival egjütt menyen a Mgos Leány Ágon Lévő Haeresseknek [Kv; Ks 73/55]. *1808:* Itélet ... Az Ekének egyike a Fiunál maradott ... a' másik Eke pedig az egyik Leánynak ugymint Biro Sigmondnénak ment [Asz; Borb. II]. *1825:* Visolyi Joszágot a mint meg tsereltük; annak superadditiojából Agnes Leanyunknak Mennyen 1500 ~ ezer öt száz Rflor valto Tzedola [Hsz; Kp V. 347]. — L. még RSzF 165.

60. vkié lesz, vki tulajdonába kerül; a ajunge în posesiunea cuiva; jm zuteil werden, in js Besitz gelangen. **Szk:** *birodalma alá ~. 1749:* a' Joszág proprietassa ... divisionis via ment az Urfi kezében s birodalma alá [Királyhalma NK; ApLt 1 br. Henter Dávid aláírásával]. *1792:* tudom ... hogj ... földeket bir de azak mí formán mentek birodalma alá azt nem tudom [Borb. II Agillis Michaël Jakabfi Senior ex Sz Ersébet[a] (65) vall. — [a]U] ✱ *birodalmába/birtokába ~. 1706:* Szantőföld és Széna fü egeszen mennyen ... Palffi Ferencz Uram és Posteritassi biradalmában ... ugy az Házam, és Öröksegemis [Tarcsafva U; Pf]. *1756:* Ezen Nemes Udvarház hely ... egy darab idejig ment vala birtokában Néhai Mlgs Groff Bethleni Bethlen Samuel Ur Néhai ... élete Párjának, Néhai Mlgs Josika Agnesnek [Branyicska H; JHb LXX/2. 9]. *1824:* Ezen ... szánto föld ... melyik napon, vagy Holdnapban kinek ment birodalmába? [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *keze alá ~. 1762:* Egy két Esztendős ünötinotis el adván az is a keze alá ment [Torda; TJkT V. 76]. *1789:* Imreh Sára Asszonynak amely szöllöji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é [Karácsonfva MT; Told. 76]. ✱ *kezébe/kezéhez/kezére/vmilyen kézre ~. 1598:* Vaida Andras ... wallia ... Biro Mihali egi akarattal az felesegewel ada el az hazat, az arrais eggiewt ment kezekhez [Kv; TJk V/1. 170]. *1645:* per torturam megh examinaltassek honnat mentek az marhak kezeben[a] [Kv; TJk VIII/4. 37. — [a]A vádlottnak]. *1700:* ugj hallattam, az meg irt vérek részire jutott bonumok mind Iffju Fodor Gjörgj kezire mentenek ... most peniglen az meg nevezett bonumokat ki mint birja nem tudom bizonjoson [Abrudbánya; Berz. 17]. *1801:* idegeny kézre megyen az Joszág [Dés; DLt az 1806. évi iratok közt] ✱ *vkinek/vkire ~. 1710:* egj Gölye sertés megyen Kacsó Istvánra [Etéd U; NkF]. *1732:* az mely Argentaria ö Ng(na)k ment, ne dissipája és ne rontassa ö Nga el [Korod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1769:* Gyuraszim Vonul pediglen, és Mojsza Todor[a], ha reducaltathatik ... mennyen Dobollyi Pál Uramnak [Ne; DobLev. II/407. 3b. — [a]Szökött jb-ok].

61. elosztódik; a se împărţi; verteilt werden. *1778:* A régi ös Nobilitaris Curia ... a két Léány között mennyen két egyenlö részekre | A szöllök iránt edgyeztenek meg a Pársak e szerint: A Gyümöltsösön fellyül lévő szöllö ... mennyen három egyenlö részre [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2b–3].

Szk: *oszlásba/oszlásra/oszlóra/osztályra ~. 1580:* valamykor valamy iozagh diuisiora ozlasra Megie(n) ... Az adossagot ky az iozagon Marha(n) vagion Az közbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elöt [Kv; TanJk V/3. 227b]. *1596:* Vicey Gasparne azzonyom ... jelente hogy ... az diuisiokor egy rezet[a] Arany forintulis be atta volna, mellyek ozlasba mentenek [Kv; RDL I. 65. — [a]Az 50 ft-nak]. *1661:* Az Keölpeny Joszágh ... eö Kglmek között oszlásra mennye(n) [Mv; MbK]. *1794:* a ... 12. kantza ... mennyen egyenlö osz-

lora a két Méltóságos Testvérek közötte [Kv; JHb XX/40. 6]. *1807:* A Kender földetis ... meg kivánnya a' Novizata, hogy ezis oszlora mennyen [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1840:* ezen bé nem fizetett 155. Rf. — midön meg fizetödik Kamatjával együtt, akkor mégyen osztályra [Nagykapus K; KszRLt].

62. vmennyi elhasználódik; a fi necesar, a se consuma; (eine bestimmte Menge) verbraucht werden. *1587:* vettem varos zamara hal tarto ladanak fwresz deszkakat f. 1/28. Az ladara ment ket zasz lechi szeg —/28 [Kv; Szám. 3/XXX. 34 Seres István sp kezével]. *1598:* Az Schola mester, Lectorok és Cantor hazokban hogi meg foldoztak[a] Ment azokra in universu(m) harom penzes kalia nro 62 tt f 1 d 86 [Kv; Szám. 7/XVI. 47. — [a]A kemencéket]. *1670:* Az padlast Lazur festekkel megh lineaztam ment ra egy font Lazur f 1 [Kv; ACJk 70a]. *1676/1681:* Az Borokat őszszel bé szüretvén, es à várban helyheztetvén; az első Töltetekre mennyi megye(n) az várbeli hites Porkoláb jelen lévén adgyo(n) arrol Testimonialist [Vh; VhU 658]. *1749:* Az uttza felöll való Nagy kapu bereltetesére ment keskény deszka Nro 36 [Kiskend KK; Ks 70/51 Szám.]. *1796:* A Kápolnában egy fejér mázas vak Kementzet nagy kallyhákbol Mellyben ment Lapos kállyha 10 ... Szegelet kállyha 10 [Déva; Ks 120. 4/33.]. *1797:* à Robottásoknak kenyérül ment 6 Köb(öl) 2 véka[a] [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. — [a]Búza]. *1832:* Az Anyagát lészázására s igazitására ment 70 öl fa és vesszö ... 210 fr [F.zsuk K; SLt 22].

63. (el)költödik; a fi cheltuit; ausgegeben/verausgabt werden. *1581:* Vgian ezon Gat Keoteskoro(n) kenyrre bora húsra sosz halra Molnarokra ment keolchyegere d. 51 [Kv; Szám. 3/III. 5 Chanady Thamas mb kezével]. *1599:* Hogy az borokat meg teoltettetük ment azokra in Vniuersim fl 1 d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 40]. *1653:* Azután mondja azt Bocskai, hogy: „Mostan sok szükségeink vagynak, mert hadunkra sok pénz kell és mégyen" [ETA I, 95 NSz]. *1768:* az pénzen fogadni szokott Napszámasokra menyi pénz mégyen nem tudhattyuk [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75]. *1775:* Activum Debitum a' Falúban vagyon széna árrából Hfl. 150 ... Ez menjen temetségemre [Örménszékes SzD; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbára végr.]. *1802:* Minthogy ötven négy véka adodatt el éppen annyi forint is mengyen [Kv; IB]. *1864:* Az ipam sirja beomolván, annak kihányása, bétöltése és a sirfelrakásáért a Kálváriásnak Nagy Jozefnek ment 3 ft. 88 kr. [Mv; Lok.]. — L. még FogE 269; TML II, 360.

64. forog, forgalomban van; a circula, a fi în circulaţie/uz, a avea curs, a fi valabil; im Umlauf sein. *1824:* a szomszédalt két Rétetskék ... öt Esztöndökik kiválthatatlanok légyenek ... És mivel Ezüst Hüszasakban mégyen most a' Pénz ezekben légyen a kiváltásis [Asz; Borb. I].

65. számítódik; a fi socotit (în ...); gerechnet werden. *1784:* Lévén contraversiója Lőrintz Andrásnak az attyával és az öttsivel, Istvánnal, tudnilillik hogy midön magának házat épitett, 12 magyar forintot, közös pénzt, mellyet együtt acquiráltak volt az háznak felépitésére, elköltött, amely pénzt valami bizonyos adósságnak lefizetésére szerzettek volt. Mostan azért az öreg Lőrintz István nem akarja agnoscálni, hogy az épitésben maradjon, hanem azt kívánnya, hogy mennyen a fennebb emlitett adósságban [Árkos Hsz; RSzF 235]. *1804:* akinek a ... költsönözes rátájában mégyen nem tartozván a más testvérek ezek(ne)k terheket hibájokon kívül hordozni [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 3a].

66. vmi vmennyiért/vkinek elkel; a se vinde la un anumit preţ; etw. für eine bestimmte Summe an jn verkauft werden. *1774:* a Török Buzának ugyan tudgyuk hogy 7. sustákon ment vékája [Mocs K; KS Conscr. 16]. *1778:* De emellett a nagy bő bor, búza bővsége mellett szörnyű szűk a pénz, úgyhogy ... egy juh a Mezőségen négy sustákon megyen [RettE 393]. *1788:* 49. vég ... Bagazia ... Mlgs B. Josika Antalné Asz(szony) ő Ngával valo alkalom szerint mind együtt kereskedő Petrásko Gergelynek mentenek singe à d(en) 8 [Mv; TSb 47]. *1809:* A Gabonás, Arnyekjaival, és len magtörö külüivel ment Betsü árron 18 Flo Hung. [Vécke U; Told. 40a].

67. folytatódik; a se continua; fortgesetzt werden. *1812:* azon éjjen a Groffné eö nsga ki jövén meg érkezék és pakolni kezdett, melly pakolás ment és tartott egész éjjen [Héderfája KK; IB].

68. történik; a se intîmpla/face; erfolgen, geschehen. *1769:* ha igy menyen a mint hallatik, elsötöl fogva utolsoig, és fötöl fogva farkig meg romlunk [Ne; Told. 5a]. *1803:* az illyetén Reflexioknak irásban valo közlése, és arra meg kivántato felelet tétel, igen késön mégyen [Mv; JHb XLVI/6 Cserei Farkas kezével]. *1809:* A vadász Sereg verbungjárol nem Sokat referálhatok: a Bunyi Járásban praeferenter ment a verbung, 8 tzat kaptunk, de mind Nemeseket [Bun KK; Kath.]. *1869:* A honvédség felszerelése gyorsan megyen [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról]. — L. még FogE 242.

Szk: *rendre ~. 1784:* a Veröb(en) az futatas, vagy tsinálas rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozva [Torockó; TLev. 4/9. 14b].

69. rátalál; a găsi (consultînd ceva); (auf)finden. *1592:* ez ielen valo Indexet, az leweleknek megh mutatasara chinalta(m) Hogy ennek Vtanna, ha valamj oly zabadtalansaggal ez Waros bantatik, Legiene az ellen Priuilegiuma vagy ne legien, az Jndexeknek az altal olwasasabol ki thessek es ha talaltatik, tugiianak Egienesen arra a lewelre mennj [Kv; DiósyInd. 11].

◇ **Szk:** *arra ~* úgy határoz; a decide în aşa fel; so beschließen. *1782/1799:* En Ratz Ferentz ... Thorotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni ... a midön ... eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába ... kénteleníttettük (!) miis valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön harom forint árendával a szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 369]. *1784:* Sz. Iványi Iosef Ur perleni nem kivánván, önként arra ment, hogy a Süket Ujfalvianumokat ... Törvény nélkül remittálja [Süketfva MT; Kp II. 11] ✱ *eleibe ~* vki elé terjesztetik; a fi înaintat la ... ; jm unterbreitet werden. *1623:* Az mely supplicatiokot kegetekre reycialtunk kegetek azokot az panaszokott es dolgokott, ante alias causas igazychia, se kegetekre, se myreank eo Felsege eleybe panaz effele dolgok mia ne mennyen [Csíkszereda; Törzs]. *1739:* most a' Regiment Commendánsa eleibe menvén az dólóg, ha onnétis hasonló válasz lészen, Tehát kéntelenittetem ujjabban arról Excellad(na)k incommodalni [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával] ✱ *fülébe ~ vkinek vmi* fülébe jut vmi, tudomást szerez vmiről; a ajunge la cunoştinţa cuiva; etw. erfahren, jm zu Ohren kommen. *1618:* De Szkender pasa így írt az pasának, hogy ez dolgot nagyságtok az erdélyi fejedelem felöl soha el ne higgye, ha valami oly hír megyen az nagyságtok fülében is [BTN[2] 127–8]. *1772:* Hanczmikli ... Felesége ... maga panaszolkodot hogy az Ura szolgálattyabéli bérének nem veheti hasznát mert Török Josefnére vesztegeti, mely dolog

fülibe menvén Török Josefnének, megis fenyegette Hanczmiklinét érette [Dés; DLt 321. 78–9 St. Sárosi (46) ns vall.] ✱ *füstbe ~* **a.** elszáll; a se risipi, a fi dat uitării; in Rauch aufgehen. *1666:* Hallom ugyan én is, mivel mossák sokak nyelveket, de meglátja Nagyságod, legfeljebb két hetek alatt mindazoknak hírei füstben mennek [TML III, 601 Teleki Mihály Lónyai Annához]. — **b.** kárba vész; a se pierde; verlorengehen. *1658:* Hanem ő nagysága tekintsen az Istenre, hogy ennyi költésünk füstben ne menjen [TML I, 149 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1786:* de talám az egek nem engedik hogy sok fáradtságaid füstbe menvén consolatio nélkült maradj [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szánto Sándor lev.]. — **c.** meghiúsul; a eşua; scheitern. *1657:* Másnap azért az ellenség nagy kevély resolutiója füstben méne, csak helyét tanálván az fejedelem táborának [KemÖn. 214]. *1765:* Amit írtam a túlsó faciesre a tisztek iránt, mind füstbe ment, sőt Somai Sándornak absolutionálist adtak [RettE 183] ✱ *hajba mennek* hajba kapnak; a se părui; sich in den Haaren liegen. *1780:* felele a Fejérvári Serfőző[a] ... Te betsüljen (!) meg engemet mert En Meister vagyok, és meg érdemlem a betsületet, arra monda az Exponens Énis lehetek ollyan Meister mint Te vagy, s azzal fel kelve tsak nem hajban mentenek [Ne; DobLev. III/540. 5a. — "Trettner Joseff] ✱ *semmibe ~* **a.** elejtődik; a renunţa la ceva; fallengelassen werden. *1678:* A mi pedig Uram az Kglmed személyének állapotját nézi, hogy nem forgott volna, azt nem tagadhatni, sőt előttem is, az mint Kgdnek ennekelőtte is irtam, volt szó, de az Isten kegyelmességéből semmiben ment; az portáról penig írhatom Kglmednek, hogy Kglmed ellen bizony semmi nehézséget nem látok, mind az Kglmed elmeneteliben s mind pedig az itt benn forgó állapotokban [TML VIII, 202 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. — **b.** érvénytelenné válik; a nu avea valabilitate/crezare; ungültig werden. *1810:* ezen álittása Biro Andrásnak semmib(en) mégyen [F.rákos U; Falujk 68 Sebe János pap-not. kezével]. — **c.** kárba vész; a se distruge/prăpădi; verlorengehen. *1765:* az előttünk és utánunk lévő Hadnagyok és Birák mindenkor administráltanak a Magazinumokba Enyedre s Kárallyvárra szénát, zabot, buzát, fát, Forspont szekereket, de azokot soha nem imputalta Regius Perceptor Uram az hellységünknek Contributiojában, hanem tsak semmibe mentenek [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 27] ✱ *szokásba ~* szokássá lesz/válik; a deveni un obicei; in Gebrauch kommen. *1599:* Kosa Janos vram az itt valo magyar praedicator ... regy iambor zolgalattjatis zemek elejben vewen, az egy eztendeoben sallariumiat megh iobbittyak keez penzel eotwen forintal de eo kgmek mind az altal nem akaryak hogy zokasba(n) mennyen [Kv; TanJk I/1. 345]. *1765:* Ugyan szokásba is ment volt a némethez való férjhezmenetel [RettE 182] ✱ *úzusba ~* 'ua.; idem'. *1601:* Mostan penigh az hws Arranak Newelesere egyeb semmy Annyera nem vitte az varost, minth az hadaknak es zantalan sok Nepeknek ez varoson léte, de vsusban menny Jeowendeobennis semmykeppen eo kgmek nem hadgyak nemis engedik [Kv; TanJk I/1. 383]. *1756:* ki ki a' mint alkhatott jó akarojával a' szerént fizetett, a' munkaertis, ha valami norma forgott is közöttünk az csak a' Kovatsok engedetlenségéből esett, melly szerént a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovátsok akarattya szerént fizetni, és az után mint egy ususban ment [Torockó; TLev. 9/9. 1] ✱ *végére ~ vminek* **a.** utána jár/néz vminek; a se interesa de ceva; einer Sache nachgehen/schauen. *1571:* orzagul valazza ty kegielmetek hyw es bizonios Attiokffiajt kyk igazan keozottünk minden dolgoknak zedeseknek es veteleknek hyty zerint mennenek vegere [SzO II, 323 a székely nemzet az ország rendeihez]. *1662:* Az végekben penigh elégh Agiujok levén az Törökök(ne)k, nem remellyük ollyan meszül vitessenek, mindazonáltal jo alkolmatossaggal nem bannok ha jobbanis végére menne keglmed, talam Etekfogonk nem advertalhatta az dolgot [BLt 9 a fej. Béldi Pálhoz]. *1808:* az mi az Ton lévő Nádnak fell osztását nézi, leg elébbis annak mentem végire [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.]. — **b.** megtud; a afla ceva; erfahren. *1584:* Margit Bachi Mihaly felesege, En ... chak a' sikoltast es az lelekel valo zitkozodast halla(m) Eyel es a' hazon valo dobbanastis halla(m) ... Boldisar ky Akar vala Menny hogy lassa kichoda, de az felesege Inte hogy Ne Mennie(n) ky es meg fogada, Azt monda hogy holnapis vegere megie(n) [Kv; TJk IV/1. 334]. *1753:* az Birotol és Gorniktol midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogodotlan Nyakasságoknak ... azon Biro őttse ... meg fenyegettett [F.lapugy H; Ks 62/11]. — **c.** meghatároz; a determina; bestimmen. *1710 k.:* azon emberek, akik ezt így állítják, olyan jól végire mentek a nap és hold járásának, hogy azokban való fogyatkozásoknak, eclipsiseknek megjövendölésére azután ötven, hatvan esztendőre is nem hibáznak, és nemcsak a napot és órát, de még a szempillantást, minutát is megírják előre [BÖn. 453.] — **d.** végére ér; a ajunge la sfîrşitul unui lucru; mit etw. fertig sein, zu Ende kommen. *1710 k.:* Már nem képes dolog, annak végére menned, aminek végső vége nincsen, hát annak hogy mennél végére, aminek kezdő vége sincsen, sem eleje, sem hátulja nincsen [BÖn. 460] ✱ *véghez ~* **a.** (meg)történik; a avea loc, a se intîmpla; erfolgen. *1582:* Amy az erdeo arrat illethi ... annak ky meresse es el Adassa megh vegheóz Nem menth telliesseggel [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósy Gergely not. kezével]. *1798:* Meg edgyezvén azon is az irt felek, hogy noha ezen Joszág viszsza adása Executio nélkül menne véghez, ha valamellyik Fél károsodását érezné, ne légyen késő a' Nms Also Fejér Vármegye Tkts Derék székén reportatio mellett maga károsodását meg jobbitatni [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a]. — **b.** megköttetik; a fi încheiat; gebunden werden. *1649:* Az Eőchiem(m)el Sarmasagi Adam Uram(m)al ualo Alkuuasom, melynek az Kolosuari Kaptalon eleőt kel veghez menni [JHb XXXIX/15]. *1837:* Mely szép egyezések a fenn írt feleknek, hogy mindenekben a fenn írt módon ment légyen véghez, azt bizonyítsuk igaz hütőnk szerént [Jenőfva Cs; RSzF 246]. — **c.** (törvényes döntés) meghozatik; a fi luat (o decizie legală); (gerichtliche Entscheidung) beschlossen werden. *1590:* az teórwenj weghez menűen keoztok meghmútattía az teórwenj haniad resze iűth[a] Dyos Ferenchnek, es haniad rezze Cybre Ambrúsnak [UszT. — "A búzából]. — **d.** elintéződik; a fi rezolvat; erledigt werden. *1662:* A chám ajándékát pedig úgy kell érteni hogy mostan ha csak három vagy négyezer tallér ára leszen is, abban meg nem állapodik a dolog, hanem valami bizonyos summa pénzadás felől külön fog lenni a tracta, ki nélkül nem is leszen, hogy a dolog véghez menjen [SKr 388] ✱ *vkinek vmi ~* vkinek vmi kijut; a fi dat cuiva ceva; etw. abbekommen. *1762:* A bírót illető mulctákat a tisztek osztották, soha a szegény vármegye assessorának egy pénz se ment soha belőle [RettE 141]. *1763:* más Esztendőkben mikor böveb ă Termés ă Papnak is bövebben megyen ă Quarta [Buzd AF; Ks 22/XXIa] ✱ *vki vmire ~* **a.** vki vmely tisztségbe kerül; a ajunge într-o anumită funcţie; ein Amt antreten. *1625:* Erkezek Andras Deak, minden hazanepewel eggjwt, es Fejerwarra az Kan-

torsaghra Akarwa(n) mennj ... Attam Etelt es Italt nekik [Kv; Szám. 16/XXXIV. 51]. *1700:* Asztis tudom hogy mīkor Prelukai Mihálly ur(am) udvarbiroságra ment 6. ökrőtt vűn el [Kozmatelke K; SzentkGy Luka Todor (38) jb vall.]. — **b.** előlép; a fi avansat (în grad); befördert werden, aufrücken. *1759:* Tordán Török József, ki alacsony rendből emergálván tordai hadnagyságra ment volt, okos, értelmes, jó deák [RettE 84]. *1777:* Az édesatyja adta volt[a] Braun nevű generális mellé, onnat ment lieutenentságra az ő regimentjében [i.h. 377. — [a]Br. Bánffi Mihályt]. — **c.** vki vmivé lesz; a deveni ceva; zu etw. werden. *1706:* Az Jobbágyok közül ment Kuruczságra Sz. Léleki Kis Márton, ki most is oda vagyon [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1715:* Tudom hogy a Páll István fia Pál Ianós ... Néhai ... Rhedei Istvá(n) Vram(na)k ös örökös Iobbagja volt, innen menvén a Kolosvári Unitaria Scholáb(a), onnét Kurutzságra [Városfva U; WH. Mart. Gedő (33) pp vall.]. — **d.** vmire vetemedik; a se deda la ceva; sich versteigen, unterstehen. *1593:* Bornemizza Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasnenal az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miert mentenek volna ez gonoz chelekedetre [Kv; TJk V/1. 347]. *1778:* 'a sok gonoszra (!) pedig azért mennek kőnnyen a' meg nevezett Czigányok hogy akármi Istentelenségbenis pártyokat fogják az Udvari Tisztek [Záh TA; Mk. V. VII/20 Lazár Mihálly (51) lib. vall.]. *1831:* kérdeztem tőlle, hát ... hogy mentél arra hogy libámat el lopd [Dés; DLt 332. 17] ✱ *vmi vmivel* ~ vmi vmivel jár; a avea ca consecinţă; mit einer Sache verbunden sein, etw. mit sich bringen. *1815:* A' Gazdaság follytatása itten igen bajos és nagy Strápátziaval mégyen [Szóváros SzD; HG gr. Haller lev.]. *1851:* a' mostani oeconomia folytatása, sok nyughatatlansággal mégy [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

Ha. *1585:* mjgyek [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1750:* mégyek [Szság; Told. 3]. *1796:* menyek [Kv; AggmLt B. 15]. *1803:* mégyek [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1840:* menyek [Dés; DLt 1873]. *1843:* menyek [Bodola Hsz; BLt 12 Gál János (38) szolgáló ember vall.] | Menyek [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.] | megyek [uo.; i.h.]. *1586:* megys[a] [Kv; TJk IV/1. 548. — [a]Értsd: mégy is]. *1632:* meghi [Mv; MvLt 290. 85a]. *1589:* migien [Dés; DLt 226]. *1684:* mégjen [Sárd AF; Incz. V. 57a]. *1692:* migyen [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1717:* menyen [Celna AF; EHA]. *1722:* megjen [Fog.; KJMiss.]. *1732:* menyen [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1747:* menyen [ApLt I Jos. Balo lev. Nsz-ből]. *1765:* megyen [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 18]. *1767:* ményen [Nyárádtő MT; LLt Fasc. 129]. *1771:* mégjen [Girbó AF; JHb Martin Gyenje (50) jb vall.] | mengyen [Dés; DLt 321. 10b Mich. Kéki (40) ns vall.]. *1773:* megjen [Szentsimon Cs; EHA]. *1801:* mengyen [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához]. *1812:* mégyen [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.]. *1818:* mégyen [Veresegyháza AF; DobLev. V/1011. 2a]. *1837:* menyen [Magyaros MT; MvLev. 8 Utak, hidak cs.]. *1841:* megy [Pókafva AF; Born. F. III]. *1864:* mégy [Almástamási K; KHn 277]. *1659:* mengyünk [TML I, 466 Teleki Jánosné lev.]. *1742:* mégyünk [Bernád KK; Sár.]. *1760:* menünk [Vártelek Sz; Mk 14]. — *1823:* méntem [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Csarvási Joseff (73) ns vall.]. *1748:* mént [Tövis AF; ApLt I A. Bartos Josef lev.]. *1769:* mént [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1589:* mentewnk [Dés; DLt 226]. *1592:* mentenek [UszT]. *1632:* mentenek [Dragus F; UC 14/38 Urb. 75]. *1636:* mentenek [Kv; RDL I. 109]. *1671:* mente(ne)k [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 125]. *1759:* mentenek [Albis Hsz; DobLev. I/292. 1a vk]. *1771:* mentenek [Dés; DLt 321. 18a Mich. Lászlo (52) ns vall.]. *1793:* mentenek [Koronka MT; Told.]. *1796:* méntenek [Déva; Ks 115]. — *1701:* méne [Keresztényalmás H; Szer. Elizabeta Bondos Georgii Hercz cons. (26) ns vall.]. *1716:* méne [Nagyida K; Told. 22]. *1756:* méne [Galac BN; WLt Lukáts Onul (60) jb vall.]. — *1710:* megjek vala [Szentkirály Cs; BCs]. *1744:* mégyek vala [Köpec Hsz; INyR 43 Bálás András (40) pp vall.]. *1681:* megyen vala [Dés; DLt 445]. *1690:* megyen vala [Aranyosrákos TA; Borb. I Thotközi Thamas feleseghe Biro Kisanna Aszonj (28) vall.]. *1633:* megiőnk vala [Mv; MvLt 290. 110a]. *1728:* menyünk vala [Hídvég Hsz; Mk I. I Th. Székely, Joan. Jakab jb-ok vall.]. *1769:* menyü(n)k vala [Bögöz U; IB. Veres János (57) szabad szem. vall.]. — *1595:* Megyen volt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 61 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. — *1568:* mentem wala [Sszgy; HSzjP Mattheus Kyllyeny de Kyllyen vall.]. *1619:* mentem vala [BTN[2] 175]. *1667:* mentem vala [TML IV, 171 Veér Judit lev.]. *1705:* mentem vala [WIN I, 531]. *1600:* veghez menth vala [Kv; TJk VI/1. 514 Theolcheres Leorinczne Ersebet azzony vall.]. *1602:* ment vala [BTN[2] 52]. *1582:* Menthewnk vala [Kv; TJk IV/1. 19 Mich. Dedrich vall.]. *1591:* menteonk vala [Szkr; UszT Antonius Boros fej-i jb vall.]. *1653:* mentek vala [ETA I, 67 NSz]. *1662:* mentek vala [SKr 655]. — *1653:* Mentem volt [ETA I, 152 NSz]. *1540:* menth wolth [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1598:* menth volt [UszT 12/99]. *1633:* ment volt [Mv; MvLt 290. 130a]. *1765:* ment volt [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 193]. *1772:* ment volt [RettE 289]. *1618:* mentünk volt [BTN[2] 97]. *1570:* Mentenek volt [Kv; TJk III/2. 89 Balogh Lĕrinczne Anna vall.]. *1722:* mentek volt [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. *1754:* mentenek volt [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11]. *1760:* mentenek volt [RettE 108]. — *1785:* ment légyen véghez [Szu; Ks 73. 55]. *1840:* mentenek légyen [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kovendi Kováts János a szék birája kezével]. — *1573:* Menend [Kv; TanJk V/3. 92a] || *1757:* mentenek volna [Káptalan AF; TL. Sam. Szőlősi (50) lib. vall.]. *1765:* mentenek volna [Bogát TA; Mk. V. V/97 Tordai Imre (24) jb vall.]. *1801:* mentenek vólna [Szamosfva K; KLev.] || *1584:* Meny [Kv; TJk IV/1. 217]. *1619:* menj [BTN[2] 216]. *1810:* ménnyen [Kv; Pk 3]. *1592:* mennyeonk [UszT]. *1596:* menyünk [i.h. 11/8]. *1572:* Mennyetok [Damos K; KP. Fornasy Byrthalan jb vall.]. *1843:* menjetek [Bágyon TA; KLev.] || *1736:* menniek [Gyszm; LLt Fasc. 161] || *1572:* memwyn [Dés; DLt 184]. *1579:* Menuyn [Néma MT; Told. 31/1].

megyaszói a Megyaszó (Zemplén m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Megyaszó; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Megyaszó. **Szn.** *1808:* Medgyaszai János [Dés; DLt 940]. *1825:* Megyaszai György [Dés; DLt 1049]. *1872:* Meggyaszai Julcsa [Dés; RKAk II. 142–3]. *1876:* Meggyaszai Juli [Dés; i.h. 186].

megye 1. határ; hotar; Grenze | mezsgye; răzor, hat; Rain. *1604:* ügj tutta(m) hogy az farczad megieje zallas hely az nyresnek belseó felen volth, s az Lengelfalúi pedigh az kylseó fele(n) [UszT 18/76 G. Biro de Leng'elfalua (60) vall.] *1606:* Az fenyeóleő (!) kütnalis hatalo(m)mal kazaltak megh[a] az Keczet megieje ellen [Kecsetkisfalud U. — [a]A korondiak]. *1667:* harmad idén az megyébeol sok szeoleo teot karostol ki deolteogetet Csiepregi Ura(m) [Kv; RDL I.

148e Nobilis St. Cassai alias Czizmadia (37) jur. centum vir Colosvariensis vall.]. *1680:* egy nehanyszor talalta(m) à megye avassában [Étfva Hsz; KaLt Apor István ir.].

Hn. *1641:* Megyére menöb(en) (sz) [Szentmárton Cs]. *1665/1753:* Az Kerek tó fel lábján az Albisi Megyen (sz) [Dálnok Hsz]. *1680/1792:* Az Megyén (sz) [Albis Hsz]. *1688:* Az Megyere menöben (sz) [Kozmás Cs]. *1703:* a Megye pataka mellett (r) [Nagyfalu Sz]. *1733:* a' Csernáton felöl valo Megje láb nevü mézöbeli határban (sz) [Albis Hsz]. *1772:* Megye Vápája nevezetü Hellyben (sz) [Tusnád Cs] | Szánto Föld ... Megye Vápájaba, az Határ Könél [Csekefva Cs; BethKt Mikes conscr.]. *XVIII. sz. v.:* Szász megjeben (sz) [Újszékely U]. *1777:* a Megyén (sz) [Albis Hsz].

2. állami/közigazgatási egység, vármegye; judeţ; Komitat, Kreis. **A.** *1634:* Iöue mü elönkbe ... Csik szekböl az Negyed fel megie faluiböl Ugymint Csomorta(n), Csobodfalua, Palfalua, Delne, Z.lelek, Mindszent, es Menasagról [BálLt 61]. *1757:* Vagyon egy Szellö nevü negyed fel Mégye minden esztendőben tilálmas, szena Csinálo Havassa, melly negyed fel megyét tészik im ez faluk[a] ... Mellyet észtendönként, az ezen falukban lákok meg szoktak kászálni [Csomortán Cs. — [a]Köv. a falvak fels.]. *1843:* itt a megyében valo tekergéstekben még tőbb tolvajságokat, fosztogatásokat ne követtetek volna el? [KLev. vk]. *1847/1851:* megjelentünk a nevezett helybe és megyébe tisztelt mlsgs asszony curialassaba [A.szovát K; Pk 3].

Szk: ~ *széke* vármegyei törvényszék. *1692:* az megye biróságnak ... tisztiben ... megye székiben igaz törvént szolgáltacz szegénnek, boldognak [Kozmás Cs; SzO VI, 432].

B. vármegye nevének utótagjaként; intră în componenţa numelor de judeţe ca al doilea element; als letztes Glied der Komitatsnamen. *1567:* Kykolowar megyeben [KvAkKt 344]. *1575/1576:* Ghyrothy Janos Colos megyenek feo biraya [M.fráta K; SLt S. 17]. *1589:* Az mel haza az megh holt hozzwtelky Jstwannak wolt Bothazan. Kolos megyeben Testalta volt az kisebik felesegenek Zilagzegy Annazzonnak [Iklód SzD; SLt J. 32]. *1591:* Cyestwen lako Miske Tamas mely vagjon feierwar Megjeben [BálLt 89]. *1593:* 26 die Januari Attam Traûzner Lûkachinok hogi Nikola (!) Janos Elen kelt Caûsat Deponalt az war Megien Colos Megiebe f 6 [Kv; Szám. 5/XXIII. 5 Casp. Schemel sp kezével]. *1635:* hiva minket az Nemzetes Sukj Benedek vram Colosvar megeben Felso Sukra, Tk Ispan vram pecetivel [SLt G. 10]. *1666:* Kegls Vr(am), tavaly ugjan a Fejer vári Gyúleskor noha alázatoson suplicaltam vala Nagdat, Kolosvár megyéb(en) Uj Lak nevü falumban lévő ... kis portiot keglsen nékem conferálta vala, de azomban más vérekis találkozván hozzá ... viszsza kelletek adnom [JHbK XXIV/24 Mikola Zsigmond foly.].

3. az állami/közigazgatási egység vezetőszerve; conducerea judeţului; Leitungsorgan des Komitats, Verwaltungsapparat. *1606:* Az A. megie pedig megh kérdi ha megh allattía ez Caúsat auagy ne(m) es az I. falú megh allatia [UszT 20/75].

4. egyházkerület/megye; eparhie, dieceză; Kirchendistrikt, Diözese. *1697:* Hallottam asztis mástol hogy Pater Janossi uram ki most Gyergyob(an), Gyitrób(an) lakik, egjütt lakván itt Csikb(an) Szent György Megyejeb(en) Szebeni Janos Deákkal egykor egyb(e) vesztek volt Peter Deakné felett, majd megis lövöldözik volt egymást [Kotormány Cs; CsJk 3–4 Albert Istvánné Katalin (45) vall.]. *1728:* Imre Janos Ur(am) kezbe adassal meg birala Nztes Al Dobolyi Boczoni Gjörgj es Zalanyi Apor Janos Uramekat a megje reszirol penig jelen leven kezek beadasaval Malnasi Andras Bartok Gjörgj es Marton Uramek [Málnás Hsz; SVJk]. *1740:* (A) Dési Pater Praesidens Dónát N. N. ő Atyasága, és a Tisztelendő Catholicusok Megjéje, Hadnagj atyánkfiától azt kivánnyák, hogj minden Malefactorok(na)k, kik Catholicusok poenáztatásokat, adja által a' Tktes Nms Desi Tanács; és a' Catholicusokat ne poenázza a' Secularis Magistratus; hanem engedje a' Megye Jurisdictioja alá [Dés; Jk 528b]. *XIX. sz. köz.:* Regiusak voltak a' Megye részirol [Szentistván MT; MRLt].

5. egyházközség; enorie, parohie; Kirchengemeinde | plébánia; parohie; Kirchspiel. *1602:* Mw Vagasi Gieorgi Berekereztur[a] megienek Predicatora [BálLt 93. — [a]MT]. *1612/1687 u.:* botsáta ki minket az Eccla Jeddre ... hogy á melly örökséget Orbán Lőrincz ... erős uj kertel lészával, és kapuval valot adott volt a megyének más égyház földiért cseréb(en) ... Fejedelem Parantsolattyával el foglalnók és á megyének ... birtokáb(a) hadnók [MMatr. 307]. *1650/1687:* A'kik penig ã megye tagjai közzül Sz.égy házat, parochiális házakat, czintermet és egyéb ahoz szűkséges épületeket ne(m) akarnának épiteni ã megye az ollyan embert meg intse rendi szerint [MVJk 3]. *1664:* A' fa bért a' Praedikátornak Mesternek ugy vittük ab antiquo, hogy az ökrőtlen ember vágni segitett fát az ökrős embernek, s jo el vehető szekér fát vittek, sőt ha mind megyérül meg vinnékis à fát à Praedikatornak mesternek s az utá(n) az ökrőtlen ember ökrót zerezne is tartozik à Praedikatornak à fat meg vinni [Somosd MT; MMatr. 88]. *1671:* Georgy Pap Janosfalui mostan Szentabraham mögeynek Praedicatora [Szentábrahám U; Told. 21]. *1722:* A' Szent Egyházfiak Szent-Mihály napkor változzanak, ugyan akkor számot is adjanak, nem változtatván pedig minden esztendőben, hanem az Evangelicusok ususa szerint legyen egy bizonyos, értelmes és a' Megyében elsőbb residentiaju ember, a' ki a megye pénzét procurálya és számot adjon róla [HbEk Cons.hat.]. *1728:* a Papi Parochiara Csinaltatott N(e)m(e)s Janos Ur(am) egj tanulo hazat, ez uta(n) a Megje tartozik curalni [Oltszem Hsz; SVJk]. *1760 k.:* ha az Megye Tanyito nelkül vacalt, az Cantor maganak Tanyitot valosztvan az Nemes Megyenek meg jelentette [Szentlélek HSz; HSzjP]. *1769:* Az olá Megyének Bonificatio egy Sessio után illendőképpen kiadatik [Vaja MT; Told. 42]. — L. még AC 11; SzO VI, 194, 213, 432, 438, VII, 127, 324; VKp 267–8.

Hn. *1688:* Az szegben az Megye földe mellet ret [Makfva MT]. *1744:* az Megje földen fellyül (sz) [Koronka MT]. *1759:* Az aljon lévő erdő a' Megye Szálassa megett [Jedd MT]. *1761/1818:* a Megye Erdejére jő véggel (e) [Marosszkirály MT]. *1766:* A Megye Választszán (sz) [Káposztásszmiklós MT]. *1775:* a Megye erdeje teteje [Jedd MT]. *1813:* a' Nemes Ref. Megye erdeje. A' Megye Cseréje (e) [Bede MT; LLt 59/20].

Szk: ~ *bírája. 1692:* A megye bíráiról ... a pap, mester bérei, igazán beszolgáltatod annak idejében ... az innep szegőket, bőjtszegőket, tisztátalan személyeket megbünteted [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1742:* A Megje Biraja. — az Udvarhellyi Gymnasiumb(an) tanulo fianak betegsegit hallotta s utanna ment, es az kegjetlen idő uttját remoralta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. — Vö. a *megyebíró* cimszóval ✱ ~ *gyűlése. 1767:* Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Josef a megye hütösseitől azzal vádoltatnak, hogy ... a megye gyülésin ... nyelveskedtek [Fotos—Martonos Hsz; HSzjP] ✱ ~ *hitese* → ~ *gyűlése* ✱ ~ *képében. 1792:* Markodba, a' Ns és Vitézlő Marton Mátyás, mint Ekkla Cura-

tora[a] ... és Kováts Tamás, az egész Megye képébe, és nevébe ... mi velünk edjütt a' mezőre ki jövének meg mutogaták, és örökösön assignálák ... ezen alább le irt szánto Földeket, és kaszálo reteket [MMatr. 453. — [a]Köv. még nyolc név fels.] ✱ *~ ládája. 1728:* A megye ladaja melyb(en) a bonumok vannak 1 [Étfva—Zoltán Hsz; SVJk] ✱ *~ nevében → ~ képében* ✱ *~ pénze. 1700/1716:* az melly szánto földek, rétek, még zálogban vadnak, azokat is Lökös Pál az megye pénzén hozza meg, es azokat az Megye mindgyárást Megye számára colaltathassa [MMatr. 244] ✱ *~t tarthat* egyházközségi/plébániai feladatokat elláthat. *1704:* Pater Györgyfi Peter vram hogy mind az eóregseg mind Pedig sok Sanyarusagibol Szarmazot fogyatkozasok naponkent inkab erdeklik eletinek hatarat nem tudhattja, tart attol is hogy ... oly időre juthat melyben Megyet sem tarthat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71] ✱ *egy ~t tart* kb. az egyházközségi/plébániai feladatokat közösen végzi. *1612/1723:* a' Koronkaiak(na)k ... az el mult időkben is, három esztendeig nem vólt Praedikátorok ... Mivel hogy azért illyen betsületlen a' Tanító közöllök, és az Is(te)n igéje nálok; Azért nem tartozunk egy megyét tartani vélek, lássa meg a' Törvény [HbEk] ✱ *magyar ~. 1786:* Magyar megye [Udvarfva MT; Told. 44/56] ✱ *oláh ~. 1786:* Oláh megye [uo.; i.h.] ✱ *vhova tartja a ~t* vmely település más település egyházközségéhez tartozik. *1612/1723:* ez előtt ugy mint négy Esztendővel hivtuk vólt kglmetek eleiben a' Bodoni Vraimékkat Törvénnyel, ezért, hogy ide[a] a' mi Templomunkhoz vólnának megyések; Azért azt kivánnók, hogy mint az Elejek, ők is ide mi hozzánk tartsák a' Megyét, és együtt epitsük az Templomot, mint a mi Eleink, és az ő elejek epitették [HbEk. — [a]Koronkához (MT)].

6. egyházközségi gyülekezet; enorie; Kirchengemeinde. *1639:* az megye ualaszta 12 szentegyhaz fiakot [Gyszm; LLt Fasc. 157]. *1643/1687 k.:* Vagyon az Héán égy darab Széna fü ā Parochialis házhoz ugy mint ót ember vagy hat kaszálo, mellynek le kaszálásával és bé hozásával tartozik ā megye de maga takarja fel [Csitsztiván MT; MMatr. 328]. *1673 e.:* Négy szekér számára valo füvet ketteit Kakasd ketteit Megyesfalva adgya, ā Praedikátor kaszáltassa, takarja s ā Megye vigye be [Meggyesfva MT; i.h. 73]. *1693:* A' Kopáro(n) vagyon edgy darab rét ... az also Vicinussa a Kender szeg a Kopárnak ā vegib(en) vagyo(n) égy darab rét ... a Papnak járando, mellyet ā Megye meg kaszál [Marossztgyörgy MT; i.h. 310]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Minden ember delig kaszal, Az özvegyek es Iffiu legenyek segitik takarni, a megye tartazik bé hordani [Köbölkút K; GörgJk] | Ha mikor Praedikátor marasztásának ideje jő, nem tsak az választott emberek[a], hanem az egész Megye egybe gyülvén maraszszon Papot vagy botsásson el a' Patronusok Consensusával [HbEk Cons. hat. — [a]A presbiterek]. *1848:* A Kápolna félre egy hegyetskén vagyon épitve azt a megye Curállya ... már rég olta az Ecclesia birtokába vagyon [Born. F. VIIc Csiki Sámuel lev.].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

megyebeli I. *mn* **1.** egyházközségbeli; eparhial; aus der Kirchengemeinde | plébániai; parohial; aus dem Kirchspiel. *1648/1687 u.:* mostan hitivel akarja magáénak eskünni ā Praedikatorok házához járo főtségh égy részit, a melly rész föld mivel ige(n) kétsiges állapatunak mutatott, hogy valamint Rab Balásis lelkit meg ne sértse, se a Megye beli emberséges emberek ne hitellyenek, tetszék édgyező békesignek okáért ā Praedikátor házához járo részből szakaszszanak égy darabot ā Rab Balás rétihez [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 143]. *1687 k.:* Azt kivánnya Geges falva Sz. Simon megyétől ugy mint külön szakadott rész[a], a Templom közönséges pénzéből és jövedelmiből, hogy mind az időtől fogván hogy ők külön szakadtanak à Sz. Simon megye béli fő Sz. égyház fiak minden esztendőnkint valo jövedelmiről à Templomnak vagy irással vagy hittel számot adgyanak [Geges MT; i.h. 174. — [a]Megelőzőleg Szentsimonnal társ-, ill. leányegyház volt]. *1694:* Protestalnak ujjolag a' Csith Sz:Ivani megyebéli emberek a' Malomfalviak ellen ... hogy a Praedikator számára valo ... munká(na)k épitesnek rendibenis igazság szerént harmadossaknak kévánnyák lenni malomfalvi Uraimékot [Csitsztiván MT; i.h. 331]. *1703:* jövének előnkben edgyik reszről Nemes Katso Marton Kuron Péter hites Sz:Egyházfiak: a' másik részről az egész megyebéli betsületes emberek mind közönségessen ... fellyül emlitet Sz: Egyházfiak, magok szabad jo akarattyokbol fel vállalák az Sz: Egyházfiuságot illy Conditioval hogy mindnyájan a' Megyebéli emberek ... kezet adgyanak [Selye MT; i.h. 217]. *1774:* Az itten levő Tisztelendő Pater Plebános urnak minden Esztendőben adnak az Udvarbol hat köböl Buzát, 20 veder Bort, és 20 veka Zabat ... Az mellette lévő Megyebéli Cantornak 4. köböl Buzát minden Esztendőben [Mocs K; KS Conscr. 72].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit possessiver Personalendung: **a.** vkinek (saját) egyházközségéhez tartozó (föld); (pămînt) care aparţine de parohia cuiva; (Feldstück), welches der eigenen Kirchengemeinde gehört. *1606:* Az A. megiejebelj zallas helyeknek halltta (!) mi(n)denkor len(n)i az peres helyet [UszT 20/69 Petr(us) Mihaly de Kadacz (65) pp vall.]. — **b.** vkinek (saját) egyházközségéből való (ember); (persoană) care face parte din parohia cuiva; (Mensch) aus js (eigener) Kirchengemeinde. *1847:* Azután megyémbéli[a] emberektől hallottam, hogy Varga Katalin felszabadította volna az embereket, hogy az uradalmi erdőkből szabadon vághassanak fát minden szükségeikre [VKp 268. — [a]A lelkész vall.].

3. (vmely) vármegyéből való; (care este) din judeţ; aus einem Komitat (stammend). *1629:* Beldi Kelemen Urammal én alkuttatam megh Giarfas Pal es Janko Boldisar Uramekal Rethi István Deak Uramot, nemú nemw Fejervar megiebeli jozagbol mely jozagnak hul ualo letele azok keőzeőt valo Compositionalis levelekbeol ki teczik [Msz; Borb. I].

II. *fn* vmely egyházközséghez tartozó személy; enoriaş; zu irgendeiner Kirchengemeinde gehörige Person. *1606:* Reghj wdeótúl az en emlikezemtúl fogúa vgj tudo(m) hogy mi(n)denkor az Keczet[a] megiebelyek tartottak diznajokat az Veres Patakban [UszT 20/71 Clemens Antal de Varallia (56) pp vall. — [a]Kecsetkisfalud U]. *1617:* a Tot el uagak szent simon es szent Marton megiejebeliek [Szentsimon Cs; BLt]. *1663:* Egyenlő akaratul végezték a Sz. Miklosi megye béliek hogy à templom és egyéb megye szükségére valo dologban lévő szerességben egyenlő terhet viselnek ā Csibaiakkal [Szentmiklós MT; MMatr. 58]. *1869:* Két kereszt zászlora a Megyebeliek gyűjteményéhez a templom pénztárából adatott ... fl. 5 xr. 33 [Bács K; RkAk 245].

megyebíró 1. egyházgondnok, kurátor; epitrop; Kirchenvorsteher. *1716/1793:* Az Ecclesia Joszági körül az Viz Parton akik Füzet fel vertek és vernek proprietást benne ne tartsanak meg sem engedjük Ecclésia annuentiája nélkül ha usualni akarja az Ecclésia consensussábol légyen külömben tselekedőkőn a Megye biro végyen egy forintot [A.csernáton Hsz; SzékFt 28]. *1719:* az Szent Ministereknek sok pa-

naszsza van az Megye Birák és Aedilisek iránt [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1728:* Vagjon interesre elocalt penz fl. 80,,15 melyröl ratiocinalni tartozik Megje biro ur(am) [Gidófva Hsz; SVJk]. *1746:* Megyebiro Dénes Samuel Ur(am) az Ekkla pénzéröl nem rationalhata [Egerpatak Hsz; i.h.]. *1777:* hallottam a Megye Biro Uramtol, hogy ő fizette meg azon pénznek interessét [Martonfva Hsz; HSzjP Jos. Bod (60) pp vall.]. *1794:* Gub János Uram ... A Szovátai Romano Catholica Ecla Megye Birája [Berz. 16. XL/14]. *1833:* Serkentem a B. Oskola Tanittokat és Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesittésére [Vaja MT; HbEk].

2. egyházfi; conducătorul laic al epitropiei; Küster. *1835:* hozzanak a' Falu Notáriussátol az Ado Tabellából ki irt Bizonyitványt arrol, hogy abban neveik utánn Ők Megye Biráknak, és Harangozoknak bé voltak irva, vagy nem ? ugy szintén a' Tiszteletes Paptol is arrol hogy ki mellyik Esztendőben volt Megye biro (: Aedituus :) vagy Harangozo, Curátoroknak pedig magokat a rectificatiokor ne irassák [Vaja MT; HbEk].

megyebíróság 1. egyházgondnoki/kurátori tisztség; funcţia de epitrop, epitropie; Amt/Würde des Kirchenvorstehers. *1691:* A megye bíráiról ... ecclesiai tiszteidnek, vicariusodnak és esperesednek ... engedelmes lészesz és törvényeivel élsz; és egyéb minden megyebírósághoz, szentegyházfiúsághoz tartozandó hivatalban eljársz tehetséged szerént igazán és istenesen [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1735:* Ntes Séra Tamás Vram az Megye-biroságot továb viselni nem akarja [Zalán Hsz; SVJk]. *1749:* A' Megye-biroság a' sz. Visitatio előtt szálla Tekéntetes Barta Simon Uramra [Nagyborosnyó Hsz; i.h.].

2. *~ában* vki egyházgondnoki/kurátori tisztségének ideje alatt; în perioada epitropiei cuiva; in/während der Zeit der Würde/des Amtes js als Kirchenvorsteher. *1864:* még 1847be a Néhai Lukács Josef Megye Biroságaba: mü mint Ketten mint Megye hitessek jelen valánk a fenn irt Megye Biro házánál [Szováta MT; Bereczki József lev.].

megyebírság egyházközségi főbírság; amenda maxima stabilită de epitropie; gemeindliche Geldstrafe. *1722:* Minthogy a' Választott emberek hittel kötelezteteek ... az Ecclesia minden bonuminak gondviselésére, ha kiket a' választott Emberek Megye dólgára el vetnek, tartozzék ezeknek parantsolatjának minden ember engedni, a' ki el nem menne, derék Megye birságán, az az kilentz Magyar forintokon maradjon [HbEk Cons. hat.].

megyebörtön vármegyei fogház; închisoarea judeţeană; Komitats-/Kreisgefängnis. *1838–1845:* Macsukás ... neve azon földészeknek, kiket falukról a megyebörtönbe kísérendő rabok mellé őrizetül rendelnek [MNyTK 107].

megyefél egyházközségi/gyülekezeti tag; enoriaş; Gemeindeglied. *1646/1687 k.:* A' Somosdi megye béli Vraimék szolitották vala elönkbe ă Csokai Vraimekot ugy mint megye feleket ă Praedikátor házánál valo Csűrnek épitése felöl hogy ő kglmek ... tartoznának ă csűrnek harmad részit épiteni [MMatr. 87].

megyegyülés egyházközségi gyülés; şedinţa epitropiei; Gemeindesitzung. *1837:* ezutánn a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól és Presbyteriumtol Candidáltassanak, kik közzül a' Megyegyülésibe Szozatok tőbségénél fogva meg választatott személlyt a' Tiszt. Pap eskesseis fel [Nyárádsztbenedek MT; HbEk].

megyeház(a) 1. papilak, parókia; parohie; Pfarrhaus, Parochie. *1626:* Gergelj Deak megie hazaban lako [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1658:* az megye hazaban oda jöve Istvan pap Uram beteges allapottal vala [Kvh; HSzjP Nagy András (40) vall.]. *1665:* Nekü(n)k esztendeigh köteles Papunk uala Felvinczi Ferencz Pap ... töllünk telbe csak el szökek ... Csak üressen talalok az megye hazat [Menaság Cs; LLt]. *1691:* aszt nem tagadgia hogj Gelentzen az Megye haznal ollyant nem mondott volna hogj törv(en)nyel el [Gelence Hsz; HSzjP].

2. vármegyeház; casa prefecturii; Komitatshaus. *1838–1845:* Macsukás ... neve ... azoknak", kiket hetenként megyeházhoz tesznek hajdú-kötelességre [MNyTK 107. — "A földészeknek]. *1849 u.:* Deésen ... 7 egyén volt rögtön itélő szék előtt, ezen egyéneket, kikre a nép dühe halált kért, a nép nagy ingerültsége daczára, a' megye ház udvaráról, hol ki kötve tartották, be vitettem a börtönbe [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

megyehites egyházi esküdt; membru în consiliu de epitropi; Kirchengeschworener. *1864:* még 1847be a Néhai Lukács Josef Megye Biroságaba: mü mint Ketten mint Megye hitesek jelen valánk a fenn irt Megye Biro házánál [Szováta MT; Bereczki József lev.].

megyei vármegyei; judeţean; Komitats-, Kreis-. *1846:* Rusz Waszilia ... Torda megyei lupsai 20 éves ... idomzatos száju és orru [DLt 1200 nyomt. kl]. *1854:* Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak miért kelletik a katona szolgai teren" mecsevészni; mivé fejlődnék s mily drága hazai kincscsé válhatnek az a megyei szabad mozoghatás mellett [ÚjfE 74–5. — "Széchényi István 1806-tól katona volt, csak 1826-ban mondott le tiszti rangjáról.]

Szk: *~ alispán. 1841/1847:* Megyei Al Ispány Pataki Daniel ... hivatalos át irásában Darvas Jánosnak hamis levél készittéséert fiscaliter valo proseqaltatását kéri [Dés; DLt 530d/1843] ✱ *~ börtön. 1847:* Szelid Vallatás 1847-ben Februarius 5-én nemes Alsó-Fejér vármegyében Nagyenyeden, a megyei börtön őrszobájában [VKp 164] ✱ *~ esküdt. 1839:* Ezen Esketésnek fel költésére Buttyán Miklos és Veres Lajos Megyei Esküdt Urak botsáttatnak ki [Borb. II] ✱ *~ hites* megyei esküdt. *1840:* Ezen Esketésnek meg Hütelesittésire kirendeltettnek Tábla Biro Székely András, és Megyei Hűtősők Pap Sigmond — Neb Ferentz [Dob.; Somb. II]. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekről Szollo Contractust Megyei Hütös Sofalvi Josef Ur kezéböl ki ragadván szét tépte és a' tüzbe vetette [Dés; DLt 591] ✱ *~ kórház. 1863:* Junius 7én halt meg özv. Varga Istvánné a megyei kórházban syphilisben 80 éves korában [Dés; RHAk 147] ✱ *~ mérnök. 1846:* Feltéve hogy ezen hid hellyre allitása hat holnapok alatt meg történhet, ez idö alatt a' szükséges munkálati visgálatokért leéndő megjelenesiért a Megyei mérnöknek Rfr 50 [Dés; DLt 858/1847] ✱ *~ ordinánczság. 1841:* miis" rendel megyei ordinántzsággal tartozunk [Dés; DLt 922. — "A csatáni (SzD) jb-ok] ✱ *~ pénztárnok. 1861:* halt meg Onodi Tekintetes Veress Jozsef Ur megyei pénztárnok 42 éves korában vesekövesedésben [Dés; RHAk 123] ✱ *~ rendelés/rendelet. 1847:* Hozzánk

Kerpenyesre az falusbíróhoz egy versen megyei rendelet érkezett, hogy Varga Katalint fogassa el | A Varga Katalin elfogattatása aránt Bucsumba három vagy négy versen is jött megyei rendelés a falusi bíróhoz [VKp 246, 291] ✱ ~ *szolgálat* megyei ügy. *1847:* Varga Katalina ... azután elbízván magát, sokkal többekbe elegyedett, mivel mind a megyei, mind az uradalmi szolgálatokba magát beléavatta [VKp 198] ✱ ~ *tiszt. 1847:* Hogy Varga Katalin a megyei tiszt urakat szidalmazta volna, s rendeleteik ellen szegült is volna, nem hallottam [VKp 222] ✱ ~ *tisztkézre ad. 1847:* ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adgja Megyei Tisztkézre a kitöl érdemlett bűntetést nyerjen [Torockó; TLev. 10/9] ✱ ~ *tisztség. 1847:* A zalatnai királyi uradalom igazgatóságának folyó év Januarius 4. és ugyanazon holdnap 7. napján e megyei tisztséghez Varga Katalinnak ... engedetlenségre ingerlő merényéről kétrendbéli tudósitásait ... vagyunk bátrak a felséges királyi főigazgatótanács eleibe fölterjeszteni [VKp 143–4] ✱ ~ *ügy. 1879:* Azt mondtam: Deák L. tudja a megyei ügyeket [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *hites* ~ *személy. 1837:* az egész Joszágott, külső, és belső hozzá tartozandoival, általlánoson hites Megyei Személlyek, és birtokosok előtt inventarium, és pontos jegyzés mellett, vészi által Székler Leopold [Dés; BetLt 5].

megyeközönség egyházközség; epitropie, parohie; Kirchengemeinde. *1675/1687 k.:* Az megye közönség consensusábol végeztetett hogy ã Praedikátor mester[a] asztagját meg fedgyék ã megye buzájának ã szalmájábol [Kibéd MT; MMatr. 202. — [a]Így, de alkalmasint másolási vétség Praedikátor és mester h.].

megyeprokurátor egyházgondnok; epitrop; Kirchenvorsteher. *1606:* Az A Megie procúratorok Swkei Peter Kouachj altal eleozer zol arrol, hogy az 11. diznokert executiora mentek volt [UszT 20/75].

megyés vmelyik egyházközséghez tartozó/egyházközségben működő; care aparţine unei parohii/care lucrează la o parohie; zu irgendeiner Kirchengemeinde gehörig/in irgendeiner Kirchengemeinde tätig. *1612/1723:* ez előtt ugy mint négy Esztendővel hivtuk volt kglmetek eleiben a' Bodoni Vraimékkat Törvénnyel, ezért, hogy ide[a] a mi Templomunkhoz volnának megyések; Azért azt kivánnók, hogy mint az Elejek, ök is ide mi hozzánk tartsák a' Megyét [HbEk. — [a]Koronkához (MT)].

Szk: ~ *deák. 1697:* akkor Peter Deak uram Kaszoni Megyes Deak uolt [Szentgyörgy Cs; CsJk 8 Sükösd Janos (23) pp vall.] ✱ ~ *deákság* egyházközségi/plébániai tanítói szolgálat. *1641:* Tudom azt hogy ... Barszán Demeter ki ment vala megyes deaksagra [Papolc Hsz; HSzjP Andréas Kuppán de Papolcz (50) pp vall.] ✱ ~ *fél. 1656/1687 k.:* (Az) erdőhöz arrol ã darab részről ã több falu béli megyés felek(ne)k ö Kglmek(ne)k akarattyok ellen semmi jussok nintse(n) [Marossztkirály MT; MMatr. 323] ✱ ~ *kántor. 1729:* engemet az Megye Kozák Istvannal edgjütt küldött hogj meg maraszszuk Megjes Kantornak [Kőrispatak U; Pf]. *1733:* Albert Mihály P:t Ditraj Megyes Cantor [ApLt 2 a megyés kántor Apor Péternéhez] ✱ ~ *mester* tanító. *1767:* a Gábor fia Kelemen most Gyergjo Szent Miklosi Megyes Mester bizonyos hogj Kováts nével neveztetik [Hatolyka Hsz; HSzjP St. Bakk (73) gy.kat. vall.]. *1774:* (A szekeret) küldötte Számtarto ur(am) viszsza Kaditsfalvára az Apóssához Darvas Kelemen nevezetű Megyés Mesterhez [Szentdemeter U; LLt Vall. 92]. *1781:* el mentem magam ... a Megyés Mesterünk házához [Málnás Hsz; HSzjP Jos. Barabás (30) jb vall.]. *1793:* Kaszoni Istvánt értem ... hogy it Nagy Lakon Megyes Mesteris volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.] ✱ ~ *pap. 1653:* 1596-ban egy Décsi János nevü mester vala itt, és azt a házat ki most eskola, megkérte volt Báthori Sigmondtól, s néki adta vala, és ő megepitette vala s benne lakik feleségével. Holott nem adhatóját adta volt Báthori Sigmond. Oka az, mert a megyés templom és megyés pap háza is eskola volt akkor, mikor a klastrom a barátoké volt [ETA I, 90 NSz]. *1704:* Szárhegy megyeben lako megyes Pap Pater Györgyfi Peter tk Vram Nemes Gyergio Széknek erdemes Esperestye [LLt Fasc. 71] ✱ ~ *szentegyház. 1653:* A pap háza felöll a czínterem az ki vala, azt kihagyák. A Szent-Miklósról a megyés szentegyházról szedének cserepet le és aval cserepezék meg, mely máig is rajta vagyon [ETA I, 76 NSz] ✱ ~ *társ* egyenrangú egyházközség. *1622/1723:* Annakfelette gyalázatos szókkal illette Koronka a' Bodoniakat, mellyel nem tartózott vólna, mert Bodon nem Jobbágya Koronkának, hanem megyés társa; Azért minden tiszteséggel tartoznak egymásnak [HbEk] ✱ ~ *templom* → ~ *pap.*

meggy 1. vişină; Weichsel, Sauerkirsche. *1589:* Az vr, es az Iffiak aztalara hozattam ... Muskotali keortuelt, es meggiet d. 12 [Kv; Szám. 4/X. 27]. *1595:* Racz Andrasnetol veőttem 3 Medencze Meggiet per f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/XVI. 73]. *1677:* Medgyet Kglmes Aszszonyom nem küldhettem, mert aztis le verte az jégh esső [Balázsfva AF; Utl]. *1717:* Ngos Aszszonyom irja Ngod hogy medgyet, egrest es veres szőlőt Aszallyunk [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. *1791:* Medgyet Cseresnyét Veres szőlőt szüntelen aszaltatnam kéne mig benne tart tsak hogy az Segitségem néha szükön vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1814:* a' Kőz Kert mellett valami jo Megy fák voltanak, a' Kőz Kertre fel mászván, a' Megy fákrol Medgyeket szedtem, 's ettem [Dés; Ks 79. 29. 795]. *1822:* elhiszem hogy pénzt tsinál eperjből megyböl Liktárjomatis tsinaljanak de nem ugy mint Tavaj hogy elis küldött egy kupányit [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

Hn. *1713:* Megy oldalon (sz) [Vista K; KHn 270]. *1740:* a' Magos-megy (sz) [uo.; i.h.]. *1764:* a Megy Kert n. házhely [Kide K; BHn 92]. *1864:* Magosmegy [uo.; i.h. 272].

Szk: ~*aszalótábla. 1732:* Találtunk ... három medgj aszalótáblát [Kv; Ks 40. XXVIIIc] ✱ ~*re vett* kb. meggyre öntött. *1710 k.:* Én mindenkor szép, tiszta jó bort ittam vendégeimmel és asztali szolgáimmal ... mások ... a seprős, zavaros bort itták, ki meggyre vettet, ki mit, de az enyimmel nem ért [BÖn. 725] ✱ *aszalt* ~. *1794:* Két Désa egyikben veres aszalt Szöllő a másikban aszalt medgy [Backamadaras MT; CsS]. — Vö. az *aszúmeggy* cimszóval.

2. meggybefőtt; compot de vişine; Weichselkompott. *1780:* Nádmézzel fött Megy fel kupás fazék tele [Bethlen SzD; BK].

Szk: *becsinált* ~. *1809:* a' Feleségem ... egy kis bé tsinált somot, és medgyet instál [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz Joseff P. Horváth Miklóshoz].

meggyág meggyfaág; creangă de vişin; Weichselbaumzweig. *1598:* fel veön egy megy agat Nagy Gaborne, de ne(m) ytte uala egyzeris az gyermeket [UszT 13/29] | Tudo(m) hogy mikor az megj aghat le teőrdelte uala az I fia

Benedek, megh mútata nekúnk [i.h. 13/30 Matthias Vaida de Vduarhely vall.]

meggyágy megyből készült (erjesztő-ízesítő)alj; strat/pat de vişine (preparat pentru fermentare şi aromatizare); Weichsellager (als Gärungs-Aromatisierungsmittel). *1849 k.:* 5 veder etzet Bor ... 3 vedernyi nagy uvegekbe lévén Rozsa szöllő Megy agyon [DobLev. V/1280].

meggybefött compot de vişine; Weichselkompott. *1848:* Málna két üveggel ... 2 rft. Megy bé főtt két üveg ... 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

meggycsemete meggy-sarjfácska; puiet de vişin; Weichselsprößling/anwuchs. *1694:* az ... Udvarhaz fele continualodik, a' Gjümöltsös kert, melljb(en) vannak feles számu szilva és megj Csemetek is [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporittat — fele Szilva-, más fele körtvély-, Alma-, Cseresnye- Megy- és Baratzk Csemetékből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

meggyek l. meggyen

meggyen mit tegyen?; ce să facă?; was soll er/sie/es machen? *1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy ... Eccher esmet Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Thanachot kerd volt Theole Megyen, Merth Az Vrah Rea haragwt hogy azt keoltetek hozza, hogi Kewel Peterrel halt volna [Kv; TJk III/2. 146–7]. *1574:* Kos Andras azt vallia hogy Eotet Maradek Peter hitta volt haza eleybe Mond hogi Im ez zekeres Akarya fekete Matet kezesswl vetny az karert, Nem tudom Megiek mert En Nem elegzem Meg az eo kezessegewel [Kv; TJk III/3. 119]. *1591:* Anna Theremi ferenczne vallia, Egikor Georegh Jakabnet zolita meg Zaz Borbolia, es monda, nem tudom meggiek, az Jstenert kerlek ha mit tuc, tanicz megh, mit czelekeggiem, mert Teglas Antalnet igen zereti az fiam [Kv; TJk V/1. 125]. *1597:* az leany dolga feleol hivatta wolt egikor eotet Veres Pal, kerdette hogi Meggiek az leany dolgabol mert ne(m) thúdom mit mywelliek [Kv; TJk VI/1. 71 Keőmyes Andres vall.] | Anna azzony Zok Peterne wallia ... az azzony ... monda enneke(m) Nem thúdom zerelmes azzoniom meggiek mert az wram ream tanakozot hogi ez eyelre megh eöl ... Azutan ... esmet nagi keserwesen kezde panazzat hogi nem túdgia medgie(n) [Kv; i.h. 94]. *1600:* chak harom penzem maratt, en ne(m) tudo(m) meggiek, es miwel elliek mo(n)d az tarsasagh neki, ha teöb ninch, bar me(n)ten meny h(aza)fele, mert a howa megyeönk ehelis megh halz [UszT 15/3]. *1617:* Barcza Gergeli eo maga kerdet minket feleolle meggien, Mert Georgy igen eolelgette cziogolgatta az feleseget raita kapta [Mv; MvLt 290. 28b]. *1631:* engem kerde Szekely Mathene, hogi ha megh vegjeme ugj mond, nem tudom megiek [Mv; i.h. 59b]. *1710 k.:* soha bizony el nem hiszik, hogy complex nem vagyok, el kell vesznem nagy ártatlan miatta és ezeknek nagy gonoszságok miatt. Megygyek, én Istenem, tanits meg ! [BÖn. 700].

A címszó az egysz. 3. szem-ű *mit tegyen* kifejezés összevonásából keletkezett sajátos szóalak — ugyanakkor a *meggyek* az egysz. 1. szem-ű *mit tegyek* összevonásából magyarázható. — Vö. a *metszen* és *mezen* címszóval, valamint a CzF és a NySz megfelelő szócikkeivel.

meggyérés meggyérés ideje; perioada coacerii vişinei; die Zeit der Weichselreife. *1762:* kiis hozhatná ki ezen jelekből lelke sérelme nelkűlt positive viselősségét, a' mi pedig nézi megy érestől fogván valo vastagságát szűretig [Torda; TJkT V. 94].

meggyes 1. (eredetileg) meggyfás; (iniţial) acoperit/plantat cu vişini; (ursprünglich) mit Weichselbäumen bewachsen | száraz, aszú, kevés vizű; sărac în apă; trocken, wasserarm. **Hn.** *1548/1755:* monte Megygyesmál vocato [Incsel K]. *1578/XVII. sz. köz.:* az megjes malo(n) [Kide K; BHn 86]. *1672:* az Megiesben [F.jára TA]. *1696/1766:* Medgyes nevű labban (sz) [Szentlélek Hsz]. *1698:* a' Medgyes oldalban (szö) [Zsobok K]. *1700:* medgyes Orom [Girolt SzD]. *1714:* Medgies mál (sz) [Lengyelfva U]. *1740:* A Medgyes Málban (sz) [M.valkó K]. *1746:* Medgyesszegben (sz) [Vadasel MT]. *1754:* Az Medgyes Torokba(n) (k) [A.jára TA]. *1757:* Megjesb(en) (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 79]. *1759:* Megyes Ár (k) [Csekefva Cs]. *1767:* Medgyes Tó [Mezőbodon TA; Torma]. *1771:* Medjes Halom bertzén (szö) [Feketelak SzD]. *1775:* A Mégyes Földiben (sz). A Mégyes Kuttyánál (sz) [Lokod U]. *1801:* a' Megyesre vezető utonn [Sövényfva KK]. *1816:* A Medgyes oldalon [Hidvég Hsz]. *1823:* A Kis megyes völgybe (k) [Mezőkeszű K]. *1830:* a meggyes pataka [Hidvég Hsz]. *1838:* A Medgyes padon [Mezőmadaras MT]. *1864:* Megygyes máj [Homoródújfalu U; Pesty,MgHnt 57, 184a]. — L. még BHn 24, 28, 32, 88–91, 93–5, 97–9, 102–3; KHn 43, 45, 70, 138, 208, 292, 324.

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. A *száraz* jel-re l. MNy XXV, 345–57.

2. '?' **Szn.** *1575:* Meggies Péter [Szentimre MT; Barabás,SzO 305]. *1603:* Th. Medgyes gyalog [uo.; SzO V, 254]. *1732:* Medgyes Janos [uo.; BalLev.]. *1816:* Medgyes Tamás [uo.; i.h.].

3. ~ *nem* Meggyes nemzetségből származó; care este/se trage din neamul Meggyes; aus/von dem Geschlecht Megygyes abstammend. *1548:* Megges Nemben Dudor Agan Vagyon ket lofezegem Akosfalwarol es Wayabol [Msz; SzO II, 79]. *1555:* Az fw hadnyagsag wolt myegges nemben dwdor agan [Msz; i.h. 140].

meggyesbor meggyből készült bor; vin de vişine; aus Weichseln gemachter Wein, Weichselwein. *1679:* Medgyes bornak az sepreje egi hordob(an) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 76]. *1704:* A bort is pedig, mi tagadás benne, nem szerettem, azért nehezen is ihattam. Utoljára pedig egynéhány pohár meggyesbort is ittunk [WIN I, 197]. *1736:* Mikor az gyümölcsöt beadták, kivált dinnye éréskor, olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kortyogós üvegeknek híttak, és Porumbákon, Fogarasföldin csináltak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben [MetTr 326]. *1748:* Betzei Megyes bor [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1837:* Déesen égy félben lévő átolag úrmős borral ... Égy Más atolagban lévő félben valo Medgyes bor [Szentbenedek SzD; Ks 88. 30].

meggyeses (eredetileg) meggyfás; (iniţial) plantat cu vişini; (ursprünglich) mit Weichselbäumen bewachsen. **Hn.** *1681/1718:* Medgyeses oldalon (k). Medgyeses hegyen (sz) [Szancsal KK; EHA].

meggyesfalvi a Meggyesfalva (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Meggyesfal-

va/Mureşeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Meggyesfalva. **1.** Meggyesfalván fekvő/levő; din/care se găseşte în Meggyesfalva; in Meggyesfalva liegend/befindlich. *1697 k.:* Medgyesfalvi Templom Eszközei ... Egy keresztelő fedeles kannácska[a] [Meggyesfva MT; MMatr. 74. — [a]Folyt. a fels.] *1702:* ne(m) hallotta(m) hogy soha senki haborgatta volna szabadoson járt alt(al) az Medgyesffalvi kapu felé mind addigh migh Balintith Sigmondne Aszszonyom attol az uttol el nem rekeszte [Csitsztiván/Mezőbánd MT; MbK 98]. *1823-1830:* Kikisért szinte az egész Kollégium ... még városi ismerőseim is sokan jöttek a meggyesfalvi fogadó tájékáig [FogE 133].

2. Meggyesfalváról származó; (care este) din Meggyesfalva; aus Meggyesfalva stammend. *1610:* Ő kglmek büntette-ték az Megyesfalvi inasáért Szabó Pétert ... és Megyesfalvi Szabó Jánost az inas szegődtetésért két-két vider borra [Mv; EM XVIII, 399].

Szn. *1792:* a Hideg völgy Torkabéli Kaszálot ... Szőts Sándor Ur és Medgyesfalvi Juvan szomszédságokban kineveztük [Msz; MbK XII. 87].

meggyesi a Medgyes (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Medgyes/Mediaş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Medgyes. **1.** Medgyesről származó; care este din Medgyes; aus Medgyes stammend. **Szn.** *1583/1584:* meggiesy Peter [Újfalu K; Ks 42. B. 9].

2. ~ *köböl* köbölfajta; un fel de măsură de capacitate (pentru cereale); Art Metze/Hohlmaß. *1586:* Vrúnk Zamara hozanak 400 megiesy köböl zabot [Kv; Szám. 4/XXVII. 3a].

meggyeske '?' **Hn.** *1722:* A' Medjeskeb(en) [Papolc Hsz; EHA]. *1750:* A' Medgyeskébe (sz) [uo.; EHA]. *1825:* A Meggyeske nevü hellyen (sz) [uo.; EHA].

meggyeskert livada de vişini; Weichselgarten. *1614:* Feye keöteött Jobbagy Nyerges Peter ez Beldy Keleme(n) Meggyes kertibe ment volt, azert keöteötte oda feyett [Szentgyörgy Cs; BethU 426]. *1647:* Vagion esmet az Uduarhaz fara mellett egy meggyes kert [Drassó AF; BK 48/16]. *1766:* Vagyon az Szabo János Háza mellett egy Vidrutz nevezetett viselő Házhely mely bé kerteltetett a Mlgos Groff Földvári Ferentz Ur Ördög rész Medgyes kertib(en), de azon kivül a Megyes kert mellett ... egy Darab Helyetske [Doboka; DHn 13].

Hn. *1554:* meggyes kert [HSzj *tulok* al.]. *1663:* Az Medgyes kertb(en) [Egrestő KK; EHA]. *1681:* a' Medjes kertb(en) [Póka MT; EHA]. *1693/XVIII. sz.:* Megyes kertben [Gyula K; BHn 127]. *1754:* Medjes Kert [Borsa K; BHn 115] | á medgyeskert (sz) [M.valkó K; KHn 103] | A Megygyes kert felső véginél (sz) [Gernyeszeg MT; EHA]. *1755:* meggyes kert (sz) [Egrestő KK; EHA]. *1780:* Medgyes kerten fellyül (pu szesszió) [Borsa K; BHn 117]. — L. még BHn 122.

meggyeslé meggymártás; sos de vişine; Weichseltunke/soße. *1621:* Czedula igazito Vrajmnak feozette(m) Ebedre ... Egi pypet Meggies lewre [Kv; Szám. 15b/IX. 205]. *1650:* Sűttettem Ludat Nro 3 ... Tyukot Nro 1 ... Czynaltatta(m) alaja Medgyes leuett, Atta(m) Medgyett Hozzaja ... d 20 [Kv; i.h. 26/VI. 418].

meggyészik meggyet lop; a fura vişine; Weichseln stehlen. *1765:* a Szasz Banyitzán fejül levö Monosteriaban mellyben lakik a mostani Unitus Oláh Pap, Popa Von, magam is azon Monosteria kerte mellett találtam lenni, holott is láttam Szöts Nutzut, és Naszta Lupút a Kertben, hogy Medgyésznek vala [Szászbanyica K; BfR A. XXI Petrika Lika (28) jb vall.].

meggyfa vişin; Weichselbaum. *1585:* Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba ... Talalok oth Vuch Jstwant, es hat ot az Zeóleó Elewen gyepwyet ereossen vagia, Megy fanak zinte Akor Jeót vala az Bimboia ky es hat feyzewel igen vagia, es Irtia az fakat [Kv; TJk IV/1. 391]. *1656:* Ezen kertben vadnak ... gyümölcz fakis almafa, megifak pedigh ugjan szamosok, körteövelifakis [UF II, 163]. *1679:* Másik veteményes kert ... vagyo(n) ... baraczk, meggyfa, rosa fa [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1731:* oljan szél volt ma egy hette hogy ... megy fát szilva Fát sokat rontot el [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. *1732:* Vagyon ... a Verö-fény oldalban, edgy nagy Gyümöltsös-kert vagj Bongor ... feles szilva, sürü Alma és Diofa, megjfa [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. *1760:* Vagyon ... â ... Curia contignitássában egy jo extensioju Veteményes kert, mellyben Egres, veress szőlő, és Megy fák vagynak [Novoly K; BLt]. *1797:* Ezen Veteményes kertben találtatnak Alma, szilva és Medgy fák, mellyek leg bövöbben vagynak [Ajton K; CU IX/21. 13a]. *1819:* 7 szilva fákott ött Megy fákot, két körös fákot 7 borza fákot ... hatalmasul öszve darabolt [Várfva TA; Borb.]. — L. még UF II, 154–5, 168, 177.

Szk: *hiszpániai* ~ spanyol meggyfa. *1625:* Nemtwrj Janost B. V. kwldwe(n) Fejerwarra ... valami Hispaniaj megj fanak olto Agajt vive(n) [Kv; Szám. 16/XXXIV. 188] ✱ *hólyagos* ~. *1813:* Hojagos és más féle Medgy Fák [Koronka MT; Told. 18].

meggyfa-csemete puiet de vişin; Weichselsetzling. *1632:* Also Porumbaki[a] Uduar ház ... Lugas kertth. Ezen Uduar haz mellett ualo kertb(en) uagion egj kerezt forman czinált Lugas. Az kertben imit amot ualami szilva es megy fa czemetek [UC 14/38. 184. — [a]F]. *1636:* Ez uiragos kert ... sziluafa es megy fa Czemetekkel surjen be plantaltatott [Siménytva U; JHb Inv.]. *1735:* ezen vetemenyes kertben vagjon ... egj sor Megjfa Csemete [Mezősztjakab TA; JHb XI/9]. — L. még UF I, 191.

meggyfa-fal meggyfa-sövény; gard împletit din crengi de vişin; Weichselzaun. *1811:* Amott, a' kert, és a' kettős Spallér között, Hol a gyértyán 's megyfa fal öszve ütközött, Azon szegeletnél, melyt ezek formálnak, Minden féle szelid 's vad fák sürün állnak [ÁrÉ 105].

meggyfa-fiatal meggyfa-csemete; puiet de vişin; Weichselsetzling. *1651:* Es ha kerteimbeöl hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokot Pünköstighis avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altorja Hsz; HSzjP].

meggy-liktárium meggybefőtt; compot de vişine; Weichselkompott. *1685:* Som Lictar(ium) vas 6 ... Körtvély L(ictarium) vas 2. Megy lict(a)r(ium) Vas 2. [Utl]. *1736:* Liktáriumok. Egy Zöld Fazékban Medgy Liktarium just(is) 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 96].

meggynem meggyfajta; soi de vişine; Weichselsorte. *1811:* Itt' fel találtatnak más mind azon Remek Alma és körtövéj, szilva és meggy nemek [ÁrÉ 30].

meggy-pej vörösbarna (színű), rozsdavörös; ruginiu; rostrot. **Szk:** *~ ló. 1849:* Megy pej ló jegyetlen [Kvh; CsS]. — Az értelmezésre l. MPászt. *megypej* al.

meggy-sása meggymártás; sos de vişine; Weichselsoße. *1679:* Meggy Sása, egi üvegh hordocskaval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28].

meggyszárasztó meggyaszaló; scîndură de uscat vişine; Weichseldarre. *1685 e.:* Ezen házak hiján vad(na)k ... Medgy száraszto Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8–9].

meggyszin 1. sötétpiros; vişiniu; weichselfarbig, dunkelrot. *1676:* vöttem Petér deaktúl harminczad árráb(an) öteven sing granát posztót huszon öt singe Zöld, huszonöte Megy szin ul. 50 [UtI]. *1718:* Egy selyem zsinór öv meczczin [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.]. *1736:* az olyan posztó" többnyire kék, zöld, meczszin (megyszin) volt [MetTr 351. — "A török gránát]. *1848:* dufla selyem paplan meggy szin [K; KLev.]. *1849:* A palotába ... Van ... égy kis lagirozott asztal megy szin [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *~ aba. 1710:* 1 vég meczczin aba [DanielAd. 89] ✱ *~ ánglia asszonyember német kaput. 1797:* Egy megy szin ánglia Aszsz(ony) ember német Kaput [Koronka MT; Told. 34] ✱ *~ angliai. 1648:* Isák Görögtűl veven öt sing Megyszin Angliait Also Ur(am) számára ... singet in f 4//50 Tesz(en) f 22/50 [UtI]. *1685 k.:* Vettem Kis Kozmátol Bóér Sigmond Ur(am) számára két sing Megy szin Angliait à Ul. 7. mellyért mint hogy ne(m) fizettünk quietaltuk [UtI] ✱ *~ angliai süveg. 1717:* Medgy Szin nüsztos angliai Ferfi(nak) valo süvegh 1 [TSb 5] ✱ *~ angliai nadrág. 1696:* Egy meczin angliai nadrág [LLt 102/24] ✱ *~ angliai posztó mente. 1697:* Mégy szin Angliai poszto vitéz kötéses mente [Szentmargita SzD; KGy] ✱ *~ angliaposztó. 1809:* Megy Szin Anglia posztó [MNy XXXVIII, 53] ✱ *~ angliaszoknya* meggyszínű angliaposztó-köntös/felsőruha. *1748:* hoztak egy megyszin anglia szoknyát két rend bársony prémmel [Torda; Borb.] ✱ *~ aranyos matériás hosszú szoknya* meggyszín aranyszálas kelméjű hosszú köntös/felsőruha. *1628/1635:* Egj meczjn aranjos materias hozzw zoknia arani peremmel hant az vya [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *~ aranyos tercellaszoknya* meggyszínű aranyszálas selyemszoknya. *1657:* Vagion egj megj szin Arannias Terczalla valnelkúl valo szoknia, az allia galonnal szegett [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1668:* Az Hugom(na)k Boriskának" ... egy medsin (!) aranyos terzella szoknyamat [Komlód K; BLt. — "Hagyom] ✱ *~ asszonyember-mente. 1735:* Egy megj szin Aszszonj Ember mente [Sv; Hr] ✱ *~ atlasz hosszú farkú szoknya* meggyszín atlasz uszályos köntös/felsőruha. *1628/1635:* Egj metzjn atlacz hozzw farku zoknia, aranj ezust fonalbol czjnalt, ket rend perem rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *~ atlaszszoknya. 1639:* annak hagiom egi megi zin Atlacz zokniamat [LLt Fasc. 159] ✱ *~ bársony. 1651:* Vagyon harom Kesztyűczke, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szin Barson, az Harmadik Zöld Arannyas Terczinilla Mi(n)d az harom Arany Czipkes [WassLt Wass Judit kel.]. *1693:* Egy igen szep szkofiummal harom viragokkal medgyszin Barsonra varrot fedelü Loding [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1714:* Kard(na)k való megj szin barsonnjal boritott s arany Skofiummal ki varrott futrály fl. Hung. 1 [AH 86]. *1736 u.:* Mikor eltemették", akkor sötét színű meggyszín bársonyt ezüstszeggel megverve vontak koporsójára [MetTrCs 479. — "Mikes Kelement 1686-ban] ✱ *~ bársonykalpag. 1850:* Egy megyszin bársony kalpag, kék róka bőrrel [Mv; DE 2] ✱ *~ bársonykesztyű. 1681:* Egy metszén bársony kesztyü [WassLt] ✱ *~ bársonymente. 1662:* Kornis Zsigmond vármegyéstül elébb meg sem tére az ellenség hátárul, valamég minden seregektül leghátrább hagyatnék kin fegyverderék vagy egyéb fegyver sem lévén, nyuszttal bélelt meggyszín bársonymentéjének mindkét elejét a jancsár golyóbis magyon általlikasztaná [SKr 175] ✱ *~ bársonyos pallos. 1750:* Egy metczin bársonyos Türkeses (!) aranyas Pallos [Hr 1/20] ✱ *~ bársonyszoknya* **a.** meggyszín bársonyujjas/kabát. *1633:* egy Meczin Barszoni szoknia lant Vyo beöveön Arani peremmel [Ks Vesselini Kata kel.]. *1755:* Egy Megy szin Bársony Szoknya ött rend két ujjni Szelessegü Arany prem vagyan rajta [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19 Kovács Agnes kel.]. — **b.** meggyszín bársonyszoknya. *1648:* Egy Szofiummal (!) varrott, megy szin Barsony Szoknia, az elő kötőie is hasonlo varrassal [Mk Kapi Katalin kel. 2]. *1686:* Edgy metszin bársony szoknya, kilencz rend arany perem rajta, a valla is arany peremes [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.] ✱ *~ bélés. 1850 k.:* égy kávé szin ször krispin megyszin bélléssel, uj [Kv; Pk 2] ✱ *~ brokátszoknya. 1714:* Aszszonyi ember Megy szin Brokad szoknya, hasonlo elökettövel f.h. 100 [AH 1–3] ✱ *~ dolmány. 1755:* Egj Meczin dolomány ezüst varrás rajta [Hr]. *1797:* megyszin égy rendbeli Lájbi, Nadrág, Dolmány Mente [Cege SzD; WassLt Conscr. 565 Détsey István ub lev.] ✱ *~ gránátposztó. 1670:* adtam az Hopmester Ur(am) fianak ket sing meczin granát posztot Szent György Ur(amn)ak adtam nyolcz singh megyszin Granát posztot [UtI] ✱ *~ kamukadolmány. 1708/1755:* Egy megy szin ujatlan kamuka dolomány [Altorja Hsz; HSzjP] ✱ *~ kamukaszoknya* → *~ tercenella-váll* ✱ *~ kamukaváll. 1664:* Viseltes megy szin arany galandos kamuka vall [Dés; Hr 2/23] ✱ *~ kanavász. 1708/1755:* Egy vég megy szin kanavátz Nro. 1 [Altorja Hsz; HSzjP] ✱ *~ kanavászszoknya. 1688:* Megy Szin kanavacz Soknya (!) viseltes szellyes és keskény arány galandal fel hányva az alja [Beszt.; Ks 9. Misc. 27] ✱ *~ kő. 1668:* Vagyon egy kis Arany függőcske, egy meczin, s egy Zöld kő benne, es 3 szem giöngy [Mk Kapi György inv. 10] ✱ *~ köntös. 1765:* Ugyanez az asszony egjéb színek felett szerette a meggyszin köntöst, melynek becsületi ... Magyar- és Erdélyországokban annyira elterjedt, hogy minden renden lévő icki-vicki ifjúság nem tartja magát olyan színű köntös nélkül embernek. Nem is hívják már meggyszínnek, hanem Pampadurszínnek [RettE 190] ✱ *~ krepon-gálaköntös. 1823:* Megy szin krepon gála köntös, atlaczczal feltzifrázva, és ech blond krézlivel [LLt Csáky-per 601. L. 1] ✱ *~ lájbi* → *~ dolmány* ✱ *~ levantinbunda. 1819:* egy megy Szin levantin Bunda [Kv; Pk 3] ✱ *~ levantin fejérnép-bunda. 1836:* Egy Megygyszin Lévantin fejér nép bunda [Kv; Pk 3] ✱ *~ mente. 1691:* Egy medgyszin beletlen mente [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1714:* egy metszin ... belletlen mente Gránát poszto [Kv; Pk 6] ✱ *~ nadrág. 1618:* Egy mettszin nadrág [MNy XXXVI, 198] ✱ *~ nyári mente. 1696:* Egy Meczin bellet nyári mente vitéz kötéses gomb házokkal s gombokkal [LLt 102/24] ✱ *~ paplan. 1742:* Egy megyszin ... paplan [Ne;

Told. 19] ✱ ~ *perpéta. 1643/1687 k.:* Vagyon á Böi Ecclá-b(an) ... Egy darab megy szin perpéta Praedikállo székre valo [Bö MT; MMatr. 263] ✱ ~ *plüsslájbli. 1788:* Egy megy szin plus Lájbli [Mv; TSb 47] ✱ ~ *posztó. 1678:* Adtam ... Bot Mihalynak az metczin Posztobul negyed fel singet ul 3// 1/2 ... Adtam ujhelyi Ferencznek Metczin Posztot fertaly heján het singet az Regi fele Poszto ul. 7 [UtI]. *1679:* Adtam az Metczin Posztobul Berzenczei Martonnak [UtI]. *1714:* Egj Par Puska tok megj szin Posztobul 4 rendel aranj s ezüst viragokkal varrott és körül sinorozott fl. Hung. 9 [AH 15] ✱ ~ *rövid tafotaszoknya* meggyszín rövid tafotaköntös/ujjas. *1629:* Egy megy szyn rövid tafota szoknia ér tt f. 3 [Kv; RDL I. 143] ✱ ~ *selyem. 1668:* Egy Szkophium Arannial; es ezüstel meg szin szellyemmel varrot gyolcz Ing [Mk Kapi György inv. 4] ✱ ~ *selyemkeszkenő. 1728:* Megj szin sellyem keszkenö sarga virag van közbe szöve [Étfva-Zoltán Hsz; SVJk] ✱ ~ *selymes lepedő. 1698:* Egj pár meczin sellymes lepedö [Köröspatak Hsz; HSzjP] ✱ ~ *sima bársonyszoknya. 1652:* egy Megi szin sima barsony szoknia. Az allia hat rend czipke prem Az valla zeöld sima barsony czipke premel Czifrazot [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1668:* Egy Meczin sima Barsony Szoknya melnek az allyan vagyo(n) kilencz rend ezüst czipke, es egy rend ezüst galand [Mk Kapi György inv. 1] ✱ ~ *skárlátin. 1628:* Egy eóreógh himez Ladaban ... volt ... Egy kis daraboczka meczin skarlatin [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9] ✱ ~ *skárlátmente. 1656:* hagiom ... Ebeni Istvan Uram(na)k megiszin scarlat, nestel berlet mentemett [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ ~ *skárlátszönyeg. 1674:* Az szönyeges ládában vagyon, egy Megy szin skárlát szönyegh [Beszt.; WassLt 72/6]. *1686:* Két Medgj Szin Skárlát Szönyeg [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] ✱ ~ *szoknya. 1683:* Megy szin allyab(an) szött szoknya, elö ruhajaval vallával [UtI] ✱ ~ *tafota. 1823:* Zöld aranyos Török materia szoknya, megyszin tafotával béllelve [LLt Csáky-per 601. L. 1] ✱ ~ *tafota-elöruha. 1682/1687:* attam ... Egi Metszin Tafota uy elöruhat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ ~ *tafotalepedö. 1766:* Kék Virágos Sellyem Kamuka paplany körülötte metszin tafota reá varrott fejér varrásos Lepedövel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *tarka-matéria. 1681:* Egi Superlatnak valo Megi szin Tarka Matéria [Beszt.; LLt] ✱ ~ *tercenella-váll: 1651:* Vagjon edgy Med szin Kamuka Szoknyaja az kit visel ... Edgy Med szin Terczinella Vall Arany Galanddal szektek be [WassLt Wass Judit kel.] ✱ ~ *tibet-nagykeszkenö. 1846:* Egy megy szin Tibet nagy keszkenö [Mv; MvLev.] ✱ ~ *virágos bársony kissuba. 1651:* Egy Sima Barsony tetszin kis suba, eöt rend arany prem rayta, felszer, Mas megy szin viragos Barsony kis suba prem nelkül felszer [Szamosfva K; JHbK XVII/27] ✱ ~ *virágos bársonymente. 1668:* Egy hasogatot vju viragos meczin Barsony mente elegyes Aranyas csipkevel czifrazot [Mk Kapi György inv. 2] ✱ ~ *virágos dupla bársony. 1662:* 1 Sing megi szin Viragos dupla bársont f 10 [Kv; KvRLt X. A 25ii] ✱ ~ *virágos kamukaszoknya. 1664:* Egy virágos medgiszin kamuka szoknyát, hat rend ezüst prém az allyán medgi szin viragos Barsony az válla fejér ezüst prémes [Beszt.; SL] ✱ *dupla* ~ *bársonymente. 1692/1787:* Szemeimmel láttam edgyszer az Vron Egy Duflya Megy sziny metczet ... Török forma Bársony mentét [Szilágycseh/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati vall.] ✱ *sötét* ~ *angliai nadrág. 1714:* Egy Sötét metszin angliai nadrág kék bagaziával bellett [Kv; Pk 6] ✱ *sötét* ~ *bársony. 1736:* (Az asszonyok) koporsóját kivül az nagy rendeknek fejér bársonnyal vagy tafotával ... vonták bé. Az házas férfiak koporsóját, kivált az urakét, fekete vagy setét megyszin bársonnyal [MetTr 402] ✱ *sötét* ~ *bársonydolmány. 1708:* Egy Sötét meczen barsony dolmany szkofiumok gombok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai] ✱ *veres* ~ *skárlátdolmány. 1588:* Egj veres Meczin Skarlat viselt dolmány [Kv; KvLt Vegyes I/2. 17] ✱ *veres* ~ *skárlátmente. 1596:* Egy veres mégy zin chionka vyw skarlat menthe roka mallal bellet [Kv; RDL I. 65].

2. rozsdavörös; ruginiu; rostrot. **Szk:** ~ *pej kanca. 1849:* Medgy szin pej kancza, homlokán virág s fejér szájju [HSzj *meggyszínpej* al.].

meggyszínes sötétpiros színnel kevert (szövet); (stofă) de culoare combinată cu vişinie; (Gewebe) mit dunkelroter Farbe gemischt. **Szk:** ~ *feketével szött. 1850 k.:* Égy megyszines sárgával feketével szött ször szövetü diván [Kv; Pk 2] ✱ *sárgával szött* → *feketével szött.*

meggyszínű sötétpiros színü; de culoare vişinie; dunkelrotfarbig. **Szk:** ~ *angliai posztó. 1759:* Égy fél sing megy szinü Angliai posztot [Nsz; TSb 7] ✱ ~ *nadrág. 1768:* Megy szinü viseltes Nadrág 1 [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

meggyvizes meggypálinkás; pentru vişinată; für Weichselschnaps (bestimmt). *1679:* Megy vizes Átalagh, czak az sepreje benne nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 76].

méh[1] **1.** albină; Biene. *1578:* mynden perejth az ky ezek felöl löth wolna. twdny Illyk keth hordo bor felöl meg Lw felöl hwz kosar myh es nyolcz zalonna felöl, Ezekbwlys es mynden marhakbol walo dolghayth el enghede kaczkan marthonnak [Szava K; JHbK XV. 25]. *1594:* Mehbeölis dezmat adnak ha az tiszet fel nem erik mehekkel minden kosar Mehet kett kett Penzel ualtnak megh [Goroszló Sz; UC 113/5. 34]. *1598:* Hatt kosar meh magnak valo [Kv; Szám. 8/IV. 21]. *1604:* az Zölö felöl hallotta hogi mehöt adot wolt görfi lazlo hogi hoza walthassa [UszT 18/138 görfi Janosnę Kerezturfalwi Katazonj vall.]. *1630:* Suki Benedek vramis, ada neki egi Hazat ... egi malaczos diznot ... egi kosar mihet [Melegföldvár SzD; SLt EF. 4]. *1652:* Census. Prouentus. Ostor Adoban ... Egy malacztul den. 2. Egy kosar Metwlis ket penzt [Nagykapus K; GyU 109]. *1688:* ket jo kas mihet hozattak velem [Kv; UtI]. *1692:* Ezen mehek szinnye elöt vagyon ket tabla levelendula [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1702:* meg irtam u(ram) k(gelne)k .. az proba kalongia is menjt eresztet ... Az zabokot igen el vesztegette' az bolha ... Az mihek nem eresztettenek ur(am) s abbol igen keuesset dezmalunk [Mikvásár[a]; ApLt 5 Szabó Ferenc Apor Péterhez. — [a]Nyilván: Mirkvásár NK]. *1731:* 9 kosar mi meg holt [Varsolc Sz; Ks 83]. *1744:* mikor Biro Ianos wr(am) a maga Meheit, és az Ecclesia Méheit ki raká, akor halva tanála vagy két kosár mehet a magaébol [Gyeke K; Ks]. *1783:* Ez elött mintegy Huszonkét Esztendökkel ezen ... Szokoli Portiotskámba lett származásomkor bizonyossan értettem, hogy ... Eö Excell(entiaj)anak ... Szokoli Udvarábol el károsodott vólt egy kosár Mejhe gonosz ember altal [Mezöszokol K; IB. Volffgangus Gétzi de Sz. Gothárd (44) ns vall.]. *1796:* Glavai Adam ... és Paszk Avrám ... Devan a Nagy Uradalam Tömlötziben raboskodnak ... Kristsoron mulatozo Sztanisan Gabor egy Kas Mehnek el lopásaert [Kriscsór H; Ks 72. l. 100]. *1807:* a' mult Tavaszszal el dóglett öt Kosár öreg méh [Kiscég K; Pf]. *1815:* Rusz Gli-

gor ... Belsö Tehettsége 6 hat ökör ... 2. két Sertés és 2 két kosár méhe [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 415]. *1854:* egy Kas Mé [Sárd KK; WassLt].

Szk: *~ dézmální. 1714:* Méh Dezmalni öszve jartuk a' Balasfalvi joszagbeli falukat [Balázsfva AF; UtI] ✱ *~ ölni. 1842:* Vettem büdöskövett méhek ölni 30 xr [Görgény MT; Born. F. Vc] ✱ *magnak való ~. 1656:* Magnak valo meh [UF II, 170. — Fejezetcím]. *1681:* Magnak valo méh, egi köpüvel Nro 1 [Vh; VhU 530].

Sz. *1621:* itt az varoson vgj elnek[a], mint az harek (!) az meheken [Kv; TanJk II/1. 327. — [a]A rideg legények és heverö szolgák]. *1773:* ezek[a] éppen mint a herék a méhek között, úgy élnek a népen, semmit sem dolgoznak [RettE 314. — [a]A franciskánusok].

2. méhcsalád; famille de albine; Bienenvolk. *1585:* Szent Georgy napy Pasitth diznoknak es meheknek szamlalasa Azzon faluan[a] [Kv; Szám. 3/XVI. 9. — [a]TA]. *1592:* Monda Jstuan batiam, hagi beket Io eochem az Anianknak, chinaltass ottan az en kertemben mehejdnek helt, ha barmidat ott tartodis nincs ellenem [Kv; TJk V/1. 236]. *1603:* Ettedi Gedo Lukaczj Gedö Balas Zabaditottak magokot, Dosa Tamasne Ellen, minden marhakban mehekben menes lowakban akar my neuel neweztessenek [UszT 16/84]. *1605:* Engem hiut uala el mattias kouaczj mocziar oldalba, hogi egi mehet talalt es segeliek ki uagnj [i.h. 20/335 Baiko Pal uargiasj Zabad szekel keoz bizonia ez ket fel peresnek]. *1614:* Zabo Balint ... mehet lopott volt Ferenczi György szabaditotta megh [Nagyernye MT; BethU 38]. *1664:* Minden fele mezei gabonajukbol dezmát adnak tizedet ... mihekbülis tizbül adnak edgyet, de csak az rajbul, azon felyül vagy alol az mi marad minorum ... mehet ket ket pinzel valtnak fel [UF II, 290]. *1686:* Eleven méh vagyon nro 79 [Ebesfva; UtI]. *1697:* Tót el most telre mehet nro 8 [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

Szk: *telelni való ~. 1748:* Telelni valo Méh nro 22 most felvert Méh nro 12 [Nagyida K; Told. 11/95].

3. méhkas; stup; Bienenkorb. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... Egkor hagia Az Ania(m) hogj az meheket eorize(m), ot wleók vala, mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg teczet mintha a Lakatosne eleottem Allana [Kv; TJk IV/1. 265]. *1614:* Nagj Györgj Ez az Erdeon talalt uolt egj Mehet semmi Jegj nem volt rayta, az tiztnek ki attak uele (!) kiert fel akartak akaztanj. Sókösd Györginek abba kellett magat el keotnj [Csokfva MT; BethU 85]. *1759:* Tisztartó Vram ... addig békét nem hagyott nékem, valamig ... egy Méhet nem adtam, köttetett, és egyébkènt is injuriált, de mihellyt azt a' Méhet adtam, mindgjárt jo emberem lett, és azután nem bántott [Marosludas TA; TKl Moldován Gábor (80) jb vall.]. *1774:* Tisztarto Balint Uram ... egy Tálasfalvi Jobbágytol égy mehet is vet el erövel. mellyet ottan felis vert, s az mézit meg ette [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka (31) cantor r. cat. vall.]. *1834:* el lestem Nagy Gabort hazol s el hoztam a legjob Méhit [K; KLev.].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *(kosár) ~et felver* méhkast kiver; a deschide/sparge stupi; Bienenkorb durch Schlagen leeren. *1688:* A Thábor Kolosvárhoz szállásakor, négy kosár méhemet fel verték [Kv; UtI]. *1706:* 40 kosár mehet vertek fel az Bereczkiek ... Gödri Ferencz Sergebeliek, mig negy kast felvertek addig maga is ott volt [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1730:* harmintz het, kosar Mihet vertem fel, mellynek, lót, kilentz veder Mize [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Peter ub lev.]. *1744:* ez táján az hol most az Huruba Vagyon, feles Méhet fel vervén erőszakasan elvitette [Velkér TA; Ks] ✱ *kosár ~et felveret* méhkast kiveret; a dispune să fie retezat stupul; Bienenkorb durch Schlagen leeren lassen. *1816:* a Sombori Méhes Kertbe magam elött verettem fel ... 14 kosar méhet [Budatelke K; BfR Rettegi Miklós lev.] ✱ *kosár ~ felveretik* méhkas kiveretik; a fi retezat/deschis stupul; Bienenkorb durch Schlagen geleert werden. *1807:* Méhek ... Az öszön fel verettek 28 Kosár Méhek [Dédács H; Ks 98].

A méhfelverés népi módjaira l. MNr II, 24.

5. méhészkedés; stupărit, albinărit, apicultură; Bienenzucht. *1843:* énis mind (!) szegény méhés gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolso kenyerem keresése volt ara esdeklem alázatoson Natságod elött méltoztat a' Méhem által okozott károsodásomat meg fizettetni [Torda; KLev.].

◇ **Hn.** *XVIII. sz. m. f.:* Méh völgyin Czintos felöl (k). A méh Völgye széna fü szelib(en) (sz) [Csekelaka AF; EHA]. *1769:* A Mészegben [Egerszeg MT; EHA]. *1778:* A' Méh Patak Föben (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1785:* A' Méh kutan Fellyül [Gyerövásárhely K; KHn 153]. *1823:* Miszeg (sz, k) [Egerszeg MT; EHA] | Méh száj oldalán (sz) [Szépkenyerüsztmárton SzD; EHA]. *1864:* Mépatak [Köszvényesremete MT; Pesty, MgHnt 135b].

Ha. *1634:* mihet [Dob.; Ks 42 F.]. *1666:* mihet [Marosszentgyörgy MT; BálLt 55]. *1679/1681:* mihek [Vh; VhU 675]. *1688:* mihet [Kv; UtI].

méh[2] **1.** anyaméh; uter, mitră; Gebärmutter. *1584:* Bek Balintne vallia, Nagy sirva Ieót hazamhoz Zabo Casparne ezen keppe(n) panazolkodwa(n) sirwa, Im az gonoz Azzony az Kowach Ianosne hazamra Rea(m) Izenget Azt Izeny hogy amely giermek Mehemben vagionis aztis az vra chinalta volna [Kv; TJk IV/1. 367]. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk, amelynek során láttuk a hashártyát, a méhet és ennek hüvelyét [Kv; KvE 231 VBGy]. *1710 k.:* A csontunk ugyan talán az anyánk méhéből hozott, es mikor hozzá illendő növését elérte, valamivel állandóbb, de annak is a velejének nevekedését, apadását, újulását a kövér s ösztövér marha velős konca megmutatja [BÖn. 464].

Szk: *~ébe fogad. 1811:* Sót kell a Ménlovat meg-tsinositani, Meg-mosni serényit és meg-simitani, Mert a' Kantza olyant fogad a' Méhibe Milyent látott, és vett képzelödésibe [ArÉ 142] ✱ *~ébe fogadhat. 1823–1830:* bolond asszony volt ... egy doktortól tanácsot kérdett, hogy micsoda pozitúrában feküdjék, s hogy mozgassa magát a férje alatt, hogy könnyebben fogadhasson méhébe s az gyermeke megéljen [FogE 295].

2. *a jövendő ~ében* a jövő belsejében/mélyén; în viitorul îndepărtat; im Inneren/in der Tiefe der Zukunft. *1861:* Ki tudja ? ... hogy mit rejt a jövendő a maga méhében [Gyalu K; RAk 64].

3. a természet öle; în sînul naturii; Schoß der Natur. *1811:* Ösz ! ... te bé-zárod a' Természet' kebelét ... A' Földről mindent, a' mi táplál elragadsz ... Az ő méhiből a' Termést ki-turkálod [ArÉ 188].

méhbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ árenda* méhtized; albinărit; Bienenzehnt. *1668:* Az úrhoz Bánffi uramhoz ő kegyelméhez küldvén szolgámot amaz dolog végett és asszonyunkhoz ő nagyságához is ... korpádi kevés emberünkböl álló juh és méhbeli árendájoknak ő nagyságoktól valo relaxatiojoknak sollicitálásáért [TML IV, 340 Baló László Teleki Mihályhoz].

méhdagadás méhgyulladás; metrită; Gebärmutterentzündung. *1852:* Betegség neme: Idétlen szülés következtében méhdagadás [Dés; RkHAk 138].

méhdézma méhtized; albinărit; Bienenzehnt. *1587:* Keoûettkezik az Merai[a] Dezmabol valo Jeouedelem. Az elmúlt 1586 ezttendeoben, az falw dezmabol, melj bûza Jûtott vala ... ki Csipeltettem Jûtott kerûlbe 26 1/2 keobeol bûza. az meh dezmabol iûtott kerûbe d 15 [Kv; Szám. 3/XXVI. 4 Suweges Gergely isp. m. kezével. — [a]K]. *1632:* Méh Dézma. Minden Tiz Kosar mehbeöl Dezmaban edgjet adni tartoznak menteöl iobbat az Tiz keőzzwl [Grid F; UC 14/38. 5]. *1643:* Ha meh dezma tizigh valo jutna, annakis a decimaiat penze kell tenni [ETA V/2, 76 Bethlen István ut. Halászi István tt számára a bethlenősi jószág dézmája ügyében]. *1680:* Aknák arendálásáról való contractussa szerént a bárány és méh dézmákot váltó pénzekkel edgyütt (: mellyeket contractussa szerént fiscusnak tartozik restitualni :) e szerént percipialtatta[a] [CsVh 70. — [a]Köv. a dézmák összegeinek fels.].

méhdézmálás méhtized-szedés; adunarea dijmei de stup; Eintreiben des Bienenzehnten. *1742:* Méh dézmáláson ki jü Ispány Uram [Méra K; AggmLt C. 12].

méhecske 1. albiniță, albinioară; Bienchen. *1662:* A méhecskéknek kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon ... ki mind teste állapotjával, s mind az ő tornyos friss hajlékával a lép között a többi közönséges méhektől megkülönböztetik [SKr 70].

2. méhcsaládocska; familie de albine, stup; Bienenvölkchen. *1729:* le akarván véllek hozatni ... nállok lévő kevés mehetskéimetis annak ideiben [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.].

méheresz méhszín; stupină, prisacă; Bienenschuppen. *1826:* Vagyon egy méh eresz [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 40].

méhes I. *mn* méhész, méhészkedő; care se ocupă cu apicultură; Bienen züchtend. *1766:* csak maguktol az méhes káros Emberektöl hallattam, hogy az kalácsos szova után az popa Todor Fiairá fogtanak, de a kalákost nem nevezték ki ki lëgjen [Liget MT; SzentkGy Todorus Hàrpa (42) jb vall.].

Szn. *1550:* G'urka Mehes de Thot telke[a] [MNy XXIV, 359. — [a]K]. *1567:* Vrsula vxor Elie Mehes [Kv; TJk III/1. 66]. *1594:* Mehess Jstuan [Szság; UC 113/5. 68–70]. *1614:* Mehes Mihaly [Szentkirály Cs; BethU 439] | Mehes Jstua(n) jb [Zabola Hsz; i.h. 385]. *1652:* Mihes Tiuadar [Egerbegy K; GyU 101]. *1665:* Mehes Andor. Mehes Georgy [Kv; SzCLev]. *1687:* Myhes János [Néma SzD; LLt 16/2]. *1692:* Méhes Ferkó [Kv; MészCLev.]. *1740:* Josephus Mehes alias Fogarasi [Dés; Jk]. *1786:* Méhes György [Kv; SRE 245]. *1792:* Mehes György [Dés; DLt].

II. *fn* méheskert; prisacă, stupină; Bienengarten/stand. *1593:* oth ualo mehesset fogjatkozas nelkül kemenj boldisar be tartozik takarthatnj azzonjo(m)nak [Kv; KP].

Hn. *1762/1779:* A méhes kőzött (sz) [Érszőlő/Nagypacal Sz; EHA]. *1765:* A Méhesenn fellyül [Jákótelke K; KHn 39]. *1804:* a Méhes Berekre járo uton fellyül (r) [Szövérd MT; MMatr. 128]. *1806:* A Méhes mellett (sz) [Buzásbocsárd AF; EHA]. *1815/1817:* A Méhesbe (sz) [Miklósfva U; EHA]. *1844:* A' Battyani méhes gazzán (sz) [Kémer Sz; EHA]. *1880 k.:* Méhes. Méhes dülő [Jákótelke K; KHn 40].

méhesgazda méhész; apicultor, prisăcar, stupar; Bienenwirt/vater. *1843:* énis mind (!) szegény Méhés gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolso kenyerem keresése volt ... esdeklem ... a' Méhem által okozott károsodásomat meg fizettetni [Torda; KLev.].

méheskert méhes; prisacă, stupină; Bienengarten/stand. *1632:* Mehes Kert. Alde Koman mehez gonduiselese alatt uagio(n) negyuen kosar meh No 40 [Mondra F; UC 14/38. 43]. *1648:* mentünk az falura, ottis az uetemenies kert es mehes kert el pusztult az menes akolis mind el pusztult [M.nagygorbó K; JHbK L. 12]. *1675:* Madarason levő Zalogos udvar haz ... az haz be kerittetven vagion mind udvaraval Csűrős kertivel ... jegi vermes kertivel mihes kértivel [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1716:* (Az udvarház) hata meget egy kisded méhes kert [Doboka; JHb III/68]. *1749:* Dragumir Pujul három Fiával az Closius Ur Méhes kertiben lakik [Bácsfalu Br; BrÁLt Stenner IV. 108. — Binder Pál kijegyzése]. *1761:* A Bélán Méjhes kertin feljül, az hurubákra menő uttol nem meszsze [Mezőpagocsa MT; JHb 68/1]. *1762:* az égés ... az Székely Ferenczné Aszsz(onyo)m mihes kertéig penetralt [Torda; TJkT V. 106]. *1827:* A' Libutzba a' régi Méhes kert hellyén lévő szakadásos Kaszálo helly [Visa K]. — L. még ETF 108, 8, 13; UF I, 901.

Hn. *1676:* mehes Kert (k) [Gyalu K]. *1754:* A' méhes kertnél (sz) [Borsa K; BHn 116]. *1778:* Méheskert (k) [Abafája MT]. *1793:* A' Mehes kertnél (sz) [Mezőszilvás K]. *1797:* a Varju Székbeli méhes kert [Nagyercse MT]. *1806:* Méhes kert [Búzásbocsárd AF]. *1819:* A Méhes Kertek alatt (sz) [Légen K]. *1843:* Méhes Kertnél [Kercsed TA]. *1846:* A' Márta dombi méhes kert [Gernyeszeg MT]. *XIX. sz. köz.:* Facza a mehes kertnél (e) [Preszaka AF]. *1891:* Méhesk(ert) [Türe K; KHn 266]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

méheskertecske méheske; prisacă mică; Bienengartchen/ständchen. *1736:* ezen Méhes kertetskének ajtaja tsak Sövényöl valo [CU]. *1738:* Ezen Veteményes kertnek az Felső résziben ... a szegletben van egy Méhes Kertecske kerekdeden keritett jo Támaszos Sátoros kertel bé keritve [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1799:* a' Méhes kertetske [Mártonfva NK; Told. 30].

méheskosár méhkas; coșniță; Bienenkorb | kaptár; stup; Bienenstock. *1730:* Huszon egy mehes kosar [Usz; Pf].

méhész apicultor, prisăcar, stupar; Bienenzüchter, Imker. *1632:* Felseó Veniczej[a] Alde Durezkul (!) Urunk eo Naga Meheze Annor(um) 70 [Szád. — [a]F]. *1651:* Toteősi Mathe Janos ... Mihiz [Kecset SzD; Ks 90]. *1758:* Jártam a Himesch Péter Ur Méhészszével, meg alkuttam tölle három száz fej káposztát [Barcaújfalu Br; BrÁLt Stenner VI. 7. — Binder Pál kijegyzése]. *1792:* a ... meg hitelt. 7. betsüsek a betsülest folytatni kezdették ... e szerént ... A Korlát Kertet, a Kapu jobb kézre bé(me)netelitöl fogva mindenütt ... a mely keresztül mégyen az Udvaron, az Udvarház szegeletéig, Méhész ereszétskéjét is ide értvén [Mezőcsávás MT; Kp II. 31]. *1801:* Lattom, hogy a Méhész marhái ... a Nagy Erdőre jártonak [Koronka MT; Told. 10 Fogarasi György

(40) zs vall.]. *1825:* midőn lettem volna Ns Fogaras vidékében ... Grof Szeki Mlgos Teleki Lászlo Ur Mlgos Succesorai Méhészsze Moysza Sztupár, a'Ki is önkéntesen azt vallá előttem, hogy a' mult 1821ik esztendőben az Udvari méhek 16. az az tizenhat rajt eresztettek [Strézakercisora F; IB. Rátz Joseff Fogaras vidék hüttöse kezével]. *1829:* A Bogati Méhésznél el dőglett négy gyenge Raj [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. — L. még UF II, 170.

Szn. *1614:* Mehez Pal jb [Remete U; BethU 99].

Szk: *szabados ~. 1594:* Zabados Mehesz. Thelki Jakab [Barla Sz; UC 113/5. 35] | zabados Mehesz Eolwey (!) Benedek [Somlyó Sz; i.h. 5].

méhészember prisăcar, apicultor; Bienenzüchter. *1623:* Sokzor meg parancziottuk hogy mehez kerteket igen Jokot czyenaltasson ... kiben menteol teob mehet zaporittatthat azon legyen kinek gonduiselesere jo mehez embereket zerezzen [BGU 122].

méhészet-ház méhes; prisacă, stupină; Bienenhaus. *1847:* Vagyon egy Méhészet-Ház, Csűr, Góre és 29 kas méh [Mezővelkér TA; WassLt].

méhészház casa prisăcarului; Haus des Bienenzüchters, Imkerhaus. *1764:* Azon verekedés alkalmatosságával ott meg fogának égj potentiariuskodo verekedö ... legént ... S be is hozák az Méhész házhoz ottan lánczra tévök [Mezőmadaras MT; BK. Kalusár Ilé (22) jb vall.]. *1801:* A' Kis Gyémesben valo Méhèsz Ház [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1833:* A Széna fübe Egy Méhèsz ház, Méhes kert mellette [Katona K; Ks 73/55].

méhészházacska căsuţa prisăcarului; Häuschen des Bienenzüchters, Imkerhäuschen. *1767:* tapaszos Sövény padlásu Pitvaros Méhész Házatska [Mezőbodon TA; Torma].

méhészkert méhes; stupină, prisacă; Bienenstand/haus. *1623:* Mehez kerteket igen Jokot czyenaltasso(n) ha teöbet ne(m) 10 helyen lehet [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1692:* Ezen szölönek nap kelet felöl valo allyában egy jó lészás méhész kert vagyon [Mezőbodon TA; BK Inv. 15]. *1797:* A Varju Székben lévő két Méhész Kert [Mv; Told. 45]. *1820:* A méhész kert mellet vagyon egy Szalmás fedelű Ház [M.lapád AF; BLt].

Hn. *1799:* A Méhèsz kertnél az Északban (k) [Mezőbodon TA; EHA].

mehet 1. a putea merge/pleca; gehen können. *1568:* Anna famula Luce l(ite)r(a)ti iur(ata) fassa, Engemet Andras Katho kwldoth vala el, hogy seres Annat oda hyam hoza, en hĩuam seres annat, es ǫ azt monda ne(m) igen mehetnek most de megis el Jue [Kv; TJk III/1. 227]. *1588:* Mikor haza fele Jeottem volna Jsmeg vyonlan latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda monda ah nem mehecz bestye Kwrwa fia [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1604:* azok a gonozul teuők ... az eő kosarok fele mentek, de azo(n) keozbe el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk [UszT 18/74]. *1606:* igen roz es Jeges vt uala az Erdore nem mehettenek [Kv; Szám. 12a/I. 29]. *1687:* az Iza és a Rhona töve midőn meg áradnak azokat kelletvén által járni Talyigaval ollykor feléje sem mehetni [Sziget Mm; Törzs]. *1782:* kivált kik(ne)k marhájok nintsen, külső hellyekre nem mehetvén[a] éjségreis Jutottak [Déva; Ks 75. VIIIb. 122. — [a]Őrleni].

Szk: *házához ~* hazamehet. *1619:* Én ónagyságát immár ezzel nem fárasztom, hiszem eltart az Úristen az ónagysága bódog fejedelemsége alatt, csak mehessek házamhoz [BTN[2] 231]. *1677:* Az mely böcsületes hazafiai Kegyelmeddel kimentenek, az portáról való válasz érkezéséig házokhoz mehetnek [TML VII, 411 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. (lovon) járhat; a putea merge (călare); (auf dem Pferd) gehen/reiten können. *1678:* Azt mondja az étekfogó s mások is, lehetetlenség volna hintónak menni oda, én pedig lovon egy mértföldig sem mehetnék [TML VIII, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* Morando hasonlóképpen az maga dolgait kezdé beszélgetni ... micsoda helyeken járt, ahun harminckét óráig járóföldön lovon nem mehettenek, hanem többire mind négykézláb mászkáltanak fel a kősziklákon [WIN I, 546].

3. (szekérrel) közlekedhet; a putea merge (cu căruţa/carul); (mit Fuhrwerk) verkehren können. *1578:* az zoleo keozybe Imar zekerrel sem mehetnek, hane(m) Nagy kerwlessel [Kv; TanJk V/3. 169a]. *1623:* az Jozagh Zolgaltatásb(an) illyen Rendet Tarchion ... zekerekkel mehet Egy resze mas resze gialog zerben asouall kapauall es az myre Zwksegesek Tartany Embert arra forditthattiak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

4. (állat) járhat; (despre animale) a putea umbla; (Tier) gehen können. *1593:* ez Alperesek chelekettêk ezt valamyre volo gondoltokba(n) zant zandekkal, egy Jobbagio(m)nak ... egy eökret le vertek taglottak vgy Annira hogy touáb ne(m) mehetett [UszT 13/73]. *1714:* Az lovainkban pediglen elig maradt legtovább hat hitván, az melyek ngs uram nem mehetnek [Kozmás Cs; SzO VII, 200]. *1727:* Szent György Naptol fogva Szent Mihály napig az tanorok kapun belől az járo marhán kivül semmi marhát nem szabad legeltetni ... az malaczos Disznyo mig az malaczok az csordába nem mehetnek szabad addig [Szotyor Hsz; SzékFt 36]. *1762:* a Mlgs Püspöknek ... egy Hintaja eleiben Mehesen Legyen forspont lo [Szentpál KK; Ks 96 gr. Haller Gábor lev.]. *1785:* Nyegru Bláguj ... étzaka küldötte Dési szolgáját Dobokára mikor is mondám miért küldöd étzaka Bláguj hiszem nappalis el mehet, melyre monda azért hogy hivesen inkáb Mehet a Ló [M.nagyzsombor K; KLev. Kosztin Von (29) jb vall.]. *1799:* (A földet) minek elötte Szántani kezdettek ho el menetele után addig mehetett ... Dán István felöl a Czerjek Uram részin[a] [Albis Hsz; BLev. Vall. 2. — [a]A sertés].

5. szekér tud/képes menni; (despre căruţe) a fi utilizabil/în stare bună; (Wagen) fahren können. *1597:* Esmeg el Torot wala az Olahok szekerinek az eggik (!) nem Mehet wala semmi kippen szenaert [Kv; Szám. 7/XIV. 49 Th. Masass sp kezével].

6. indulhat; a putea porni/pleca; losgehen können. *1782:* ottan töltötték idejeket circiter 5. napokig, mivel akkoron gaz idő lévén nem mehettek a mián [Esztelnek Hsz; HSzjP Prov. Joan. Pásztor (50) vall.]. *1817 k.:* A' Malom Mester Nagyságos Groff Ur nem mehet Vasár napig, mível a' Kükűllö nagyon kezdet nöni, 's azt állittya hogy fél elmenni [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1844:* ha az ut is engedi mehetek ... Lelkem kedves Jo Miklosom mikor te jonak gondolad, de külgyél kedvesem jo erös lovakat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

7. *menten/mentest ~* tüstént indulhat; a putea porni imediat; sofort/im Nu losgehen können. *1653:* Toldalagi uram ... Monda, hogy Jászvásárig elkisér, s onnat levelet ír mind a fejedelemnek, mind a gubernatornak — és menten

mehetünk [ETA I, 135 NSz]. *1666:* Hogy azért a Nagyságtok udvarlására mentest nem mehetek, Nagyságtokat alázatosan követem [TML III, 575 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1667:* Baló László ... ha az fővezérhez mentest mehetne is, ne siessen, míg az Magyarországból jövő informatiot nem veszi [TML IV, 76 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

8. átmehet; a putea trece; hinübergehen können. *1858:* Az irt oldalszobából ... mehetni egy más szobába [Mv; TSb 39].

9. utazhat; a putea călători/merge; reisen können. *1540:* Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k: ha mehetnek. De jol latya Isthen hogy nem mehetek, merth igen santha wagyok [Kv; LevT I, 8 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1619:* Juszuf, igen főembere az vezérnek ... Kére, hogy írjak Nagyságodnak ... mert Miszirbe úta leszen s szolga nékül nem mehet [BTN[2] 240]. *1783:* Azon idézésre a Tanúk a kivánt napra bé nem mehettek Somlyóra, mivel ő Nga utba vólt, 's azt mondotta Cseléd nélkül nem mehet [Perecsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall.]. *1788:* G. Bethlen Adámmal szeretném ha vasárnap találkozhatnám Kedves Bátyám Uramnál; mert sietö dolgaimra nézve Bonyhára nem mehetek [Mv; IB. Toldalagi László lev.]. *1796:* tegnap tegnap előtt ... nem mehettem Bölkénybe az Léány dolgaban hanem reggel indulok [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1843:* várálak ... számtalanszor emlegettelek hogy bár el jönnél ... Én is az ut és Cseléd változtatás miatt most se mehettem — pedig vágytam látogatásodra [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz].

10. vándorolhat; a putea peregrina; wandern können. *1823–1830:* Gondoltam hát magamban, hogy valamely oly mesterséget tanulok, mellyel városról városra mehetek s Európát beutazhatom, legalább Angliába elmegyek [FogE 200].

11. vonulhat; a putea trece prin ... ; ziehen können. **A.** *1653:* Báthori Sigmond hadai ... a többit[a] a várnak és Dunának szoritván, úgy vágták le, annyira, hogy szárazon mehettek a várba a test hátán; mert teli volt a Duna szakadéka testel, lóval és egyéb marhával [ETA I, 45 NSz. — [a]Ti. törököt]. *1662:* a folyóviz erdeje mellett mindenütt egymás rendiben, széltiben mehetnének a seregek, amint elrendelve volnának az igen nagy térföldön [SKr 267]. — L. még SKr 652.

B. *1822:* hány Csoport Molduvai Marhák mehettenek Déésen keresztül [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

12. lendülhet; a putea avinta (spre ...); anfangen können. *1662:* Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességüven nagyon kihasíttátván és szakasztatván, annak is törésén ostromnak mehetnének [SKr 606].

13. (rá)támadhat; a putea porni la atac; anfallen/greifen können. *1619:* Gáspár vajdával megegyezvén Gabrilás vajda csak kiugordjék előttök, és Havaselföldét Sorban magának foglalván, onnan mindjárt Erdélyre mehetnek [BTN[2] 333]. *1705:* Ma reggel a Fogarasba elment lovas németek minden reménység kívül megérkezének, akit már alkalmas időtől fogva vár a generál, hogy visszajűjenek, hogy azokkal uniálván magát, úgy mehessen a kurucokra [WIN I, 405].

14. vmire vetemedhet; a se putea încumeta ... , a putea îndrăzni ... ; sich erdreisten können. *1583:* Erre eó kgmek semmikeppen Nem mehetnek, hog valamely gazdat es varossy embert ereozak zerent ky vessenek es igazichanak hazabol es kedwe elle(n) az Iffiakban hazaba locallianak [Kv; TanJk V/3. 271b].

15. huzakodhat; a putea tărăgăna; zögern können. *1573:* Kedden 19 May Esmet harmadzor keowetzet ky Zeoch Georgy Biro vram Eleot Byzonsagra hogi ne(m) leot volna hon Byzonsaga, hatta eo .K. ez Ieowe cheotertekre Towab Nem Mehet wele annal [Kv; TJk III/3. 200b].

16. juthat; a putea ajunge la ...; geraten können. *1590:* az bizonsagh be kellwen Byro vram az vensegbeol valogatoth zemelyeketh gywchie be kiknek az tanukath megh Ielenche hogy eo kegyelmek ennek vtannais ebben e' fell geryeth tewz oltasaba eleb mehessenek io moddal [Kv; TanJk I/1. 131]. *1619:* Akármennyit esküdjem, én az én szolgálatomnak szorgalmatosságában tovább nem mehetek, sem mehettem annál, azmit őnagysága lát [BTN[2] 228]. *1664:* Toab az registralasban nem mehettem mert Balogh laszlo ur(am) el kapá előllem az leveleket megh haraguva(n), hogi registralom [Kv; RLt 1]. *1710 k.:* Mikor a lélek annak tanulásában elmégyen mindaddig, amíg lehet, mivelhogy felette messze is mehet, abból megtanulja azt, hogy mely nagy valóságot, erőt, tehetséget adott az Isten őbelé, hogy addig mehet [BÖn. 443].

Szk: *mire ~. 1778:* Instruáltam a szegény deákot hogy(an) formálja instantiáját. Nem tudom mire mehetett nyavalyás [RettE 385]. *1803 u.:* száljan akár ki a világ Piatzára ugy a mint én Ifjan kiszállattam és próbálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864] ✱ *vmennyire/vmire ~. 1619:* Ezután az fővezérrel is szemben löttem ... obiter attingáltuk vala az tractatust, de nem mehettünk semmi dologra [BTN[2] 198]. *1766:* az A. eo Kegjelme ... most töbre nem mehet, hanem tsak tsupán azt kell Disputálni, leheté a' két Ház közt Métát erigálni avagy nem [Torda; TJkT V. 325]. *1778:* Igaz, hogy illiteratus ember volt[a], de mégis egy káplárságnál többre nem mehetett, mivel szörnyű részeges és kurvás volt nyavalyás [RettE 388. — [a]Pataki Ádám]. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... , hogy látta semmire velem nem méhet, tsak hirtelen kezeimet hátra kotsolta, és egybe fogta azon tisztáson, s le vert a földre [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.].

17. elszegődhet; a se putea angaja; sich verdingen können. *1570 k.:* ⟨Ezt is vége⟩ztük ő felőllök, hogy az legény(n)ek az fa⟨zakas m⟩esternél, az kihez mégyen háromszáz faz⟨akat kelljen?⟩ csinálni és úgy mehessen más mesterhez ⟨legénynek⟩ [Dés; DFaz. 9]. *1757:* Blága Demeter fia Vonul, az Annyának azt panaszolta, hogj az eő Teste csak Sibbad, aluszik, Urak szolgálattyáb(a) nem mehet [Mutos Sz; WLt Pap János (20) Honorabilis Pap Sándor fia vall.].

18. áttérhet; a putea trece (la o anumită religie); übertreten können. *1595:* az I azt forgata hogy ne(m) mehet eó hytire, eó neky, merth hiti hagiott, el hatta felesigit [UszT 10/49].

19. *átv* (be)hatolhat; a putea pătrunde (în ...); eindringen können. *1657:* Az Isten titkában senki nem mehet, de emberi ratiók szerént az dolog végben nem mégyen [KemÖn. 120].

20. (eke) járhat; (despre pluguri) a putea lucra; (Pflug) gehen/arbeiten können. *1757:* Ismét az Ekék nem mehet(ne)k a héten mert csak minthogy elegyeslek (!) vetették volt a törökbuzajokkal az ősz buzájokat, már a Határt felszabaditották [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz].

21. folyhat; a putea curge; fließen können. *1573:* veres Marton ... Aztis vallya hogy eo hogi zolgalta Fodor Istwannet zoksor veot vyzet az tora az foliason, De Teremy Ferench es Lwkach deak bontottak ely hogy Nem Mehetet vyz rea [Kv; TJk III/3. 181]. *1665:* dugast Csinaltak az malom silipnel az To Csatornajan hogy az Toba viz mehessen [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1771:* mint hogj a' Gátnak nagj volta miatt vélle nem birhattak annak rendi szerént, hogj a' Malomra mehessen a' viz meg nem dughatták [Sövényfva KK; JHb LXVII/171]. *1825:* az viz az Sántzon nem mehetvén oda tolyul [Dés; DLt 748].

22. beleférhet; a putea intra/încăpea; hineinpassen können. *1662:* Vala már hátra az ifjú fejedelemnek a kisasszonnyal való lakadalmuk kiszolgáltatása. Mellyre ... ki-ki ... méltoságos tisztességes gazdag ajándékait küldték vala, a lengyel király a többi között egy nagy öreg, füles, ezüst vedret, mellybe két kanta bornál több mehetett [SKr 198].

23. kerülhet; a putea ajunge (undeva); gelangen/geraten können. *1677:* Ha kik pedig a' Causakban pro stabilimento Juris sui Novummal akarnának élni, szabad légyen; de ante extractionem literarum Transmissionalium, mert az után a' Novum meg nem engedtetik; azért hogy a' Causa a' Novum mellet valo minden processusival edgyüt, mehessen a Táblára saniorb revisiora [AC 180–1].

24. haladhat; a putea avansa; vorwärtskommen können. *1804:* azt én is jovaslom, mert külömben a Dolog jól nem mehet [Ádámos KK; Pk 5]. *1832:* Bizony roppant környülnieken (!) kenék segiteni, és jövitani, hogy minden currensben, és jol mehessen — de csak mi tudjuk, hogy menyi bajokkal küzdödünk [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

25. történhet; a se putea întîmpla/desfăşura; erfolgen/geschehen können. *1789:* hogy a Szöllők el ne darabolodjanak, mégis osztályok igazságoson mehessen, ugy edgyezenek a Condividens Urak, hogy ... azon hijánosság most potlodik ki [Kük.; Kp II. 25/115].

◇ **Szk:** *appellációba ~* fellebbezésre bocsáttathat; a putea face recurs; Berufung einlegen lassen können. *1675:* Mint hogy az Nemes ország szokásb(a) Tette már azt, hogy az Regalis ki jövetele utá(n) efféle dolgok ne agitaltassa(na)k, kik appella(ti)ob(an) mehetnek, per hoc eze(n) C(aus)a in tempore nem agitaltathatik [Kv; TJk VIII/12. 120] ✱ *együvé ~* összekerülhet; a se putea uni cu cineva; zusammenkommen können. *1700:* Besztertzei Jánosnak Feleségével valo egjenetlen életéről tettzett igj végezni a T. Consistoriumnak ... Besztertzei János ... Feleségével rekonciliálni igjekezzék, hogj Istenesen edgjüve mehessenek és ugj élhessenek [Kv; SRE 69] ✱ *férjhez ~* vki felesége lehet; a se putea mărita (cu cineva); heiraten können. *1681:* Causa Bontzidaiensis. Kaplyan Maria Szabo Palne, absolvaltatni kivan az liga alól, es hogy férjhez mehessen [SzJk 157]. *1763:* az la ... arrais vetemedet hogy egér köves pogatsát készitven uranak küldette, hogj életét fogjatván maga latrához inkabb ferhez mehetne [Torda; TJkT V. 180] ✱ *férjhez ~nék* férjhez szeretne menni; a dori să se poate mărita; heiraten wollen. *1811:* Azt tartyák, hogy a' Legény mikor sokat fütyörész, akkor házasulhatnék, és a' Léány mikor sokat danol vagy énekel, akkor férjhez mehetnék [ÁrÉ 111] ✱ *füstbe ~* meghiúsulhat; a putea eşua; vereitelt werden/scheitern können. *1657:* én te néked tanácsot nem adok, de hadgyárek, mert hiszem ez is füstben mehet, mint a többi [TML I, 92 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *gyanúság ~ vkihez* gyanú eshet vkire; a putea fi bănuit cineva; jd in Verdacht kommen können. *1594:* Mierthogi az tanuk vallasokbol semmi oli bizonios pręsumptiot, sort (!) nem elicialhatni, kibeol az Alperesekhez valoba az gianosagh mehetne, Azert ezekre a sorokra az tormentumra az teorueni nem bochattia [Kv; TJk V/1. 454] ✱ *meddig ~ a vágással* meddig erdőlhet; pînă unde se poate tăia/doborî arborile; wieweit mit Holzfällen gehen können. *1817:* nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogatva, a' dölt fákot 's veszendőben hagyva erdőltek az Üveg Csűrhez dolgozo emberek; ittenis határ tétetődőt, meddig mehessenek a' vágással [F.árpás F; TSb 46] ✱ *nem ~ arra* **a.** nem fogadhatja el (azt); nu poate accepta (să ...); etw./das nicht annehmen können. *1603:* Myerthogy eo kgmek az restantia Sattcz adonak exigalasara valaztottak volt vasarhely Balinth Deak es Hannes Adam Vramekat, noha eo kgmek mostan mútogattiak beteges Allapottyokat, es kewannak azt hogy mas rendbelyeket valaztananak helyettek Eo kgmek varosul ara semmy keppen Nem mehettnek es az valaztassal vytany nem akarnak [Kv; TanJk I/1. 440]. — **b.** nem határozhatja el (azt); nu poate decide (în problema respectivă); etw./das nicht bestimmen/festlegen können. *1605:* ö kk Varossúl ... egyben gyülúe(n), nem mehettenek arra hogy most illye(n) hirttelen, azokat az akadalyokat mellyek az Dyuisionak és Súccessionak Jnstructioiaban talaltattak emendalyak aúagy el igazyczak [Kv; i.h. 500] ✱ *oszlóra ~* osztozásra kerülhet; a putea fi împărţit; zur Teilung gelangen können. *1676:* Mihaly Thodor nevü vizben holt jobbaagynak egy, két esztendős fiacskája maradván háza fundussa nélkül, ha oszlora mehet adjungaltassek Golya Tivadarhoz [Gyf; JHb XXXI/6] ✱ *pecsét alá ~* pecsételésre kerülhet; a putea fi ştampilat; zur Versiegelung gelangen können. *1797:* A 'Néhai Groff Ur ő Nagysága Marus Wásárhellyi Portékáit, mellyek Petsét alá mehettek ... Cseh Sándor Urral Petsételtűk-bé [Kolozs; Told. 42/24] ✱ *semmibe ~* **a.** kárba veszhet; a se putea întîmpla să nu dea rezultat; verlorengehen können. *1691:* Ezen kűűl magam kéczeri bé faradaso(m), tisztek uta(n) valo jarasom, maga(m)ra s lovamra valo kölcsegem sem mehet semmib(en), mivel mind ezt közönséges dologb(an) cselekedtem, à több osztozo Atyafiak képib(en) is, Divisor Uraimis meg itilven ezen fáracsagos költesemet [Kv; PatN 54]. — **b.** meghiúsulhat; a putea eşua/da greş; scheitern können. *1792:* jol láttyák az Urak azt, hogy ... Néhai Testvérek, és Dotalista Aszszony között el kezdett Processus Semmibe nem mehet [Ne; DobLev. IV/704] ✱ *törvényre ~* törvényhez fordulhat; a se putea adresa organelor judecătoreşti; sich ans Gericht wenden können. *1677:* excipiáltatván mindazáltal az ollyan repentinus és Decretalis Casus, mely miat semmi uton, modon, a' Törvényre nem mehetne; mellyet a' Birák, felette szorgalmatoson megvisgálván, ha helyesnek itiltetik, ollyankor ... az Alperes, per Procuratorem szolhasson [AC 179] ✱ *végére ~* **a.** utánanézhet; a se putea interesa de ceva, a putea vedea dacă ... ; nachschauen können. *1573:* Azertt k. egy nehan napigh legie(n) weztegsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n)[a] es mihent kezbe kaphatom, Knek en mingiarast tüttara adom [Nagysajó BN; BesztLt 3752 Horwatt Miklos tt Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz. — [a]A levél]. *1699:* Ezek[a] után valo földek igen elegyettek, mihez kepest nem külömbözhettük ki mellyik után valo, hanem az kik(ne)k vegire mehettünk e szerent feltettük[b] [Szentdemeter U; LLt. — [a]A telkek. [b]Köv. a fels.]. — **b.** bebizonyíthat; a putea dovedi; beweisen können. *1584:* Eottweos Orban vallia, hiwata Baki pal es mutata egy Eowechket, kit mond vala hogy a Nennye ... Az vta(n) monda eszt hogy lennek

procatora Mert Noha Ne(m) mehetne vegere de sokat lopot volna rayta Balasy Gergelj [Kv; TJk IV/1. 197]. — **c.** végére járhat; a putea rezolva ceva; einer Sache bis ans Ende gehen können. *1670:* Azonban kegyelmes Uram, még az innepekig Dávid diák uram is megérkezhetik ... Az ideki való dolgoknak penig addig, úgy hiszem, végire mehetünk [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez]. *1700:* Kretsun Gotya (!) ... az vasat el lopta, eő penig Krecsun Frécse ... meg nem Tudhatta és vegire nem mehetett, mig kalacs penzel meg nem Tudta hogj ki vitte el [Csolnokos H; Szer.]. — **d.** végére érhet; a putea da de capătul unui lucru; mit einer Sache fertig sein können. *1710 k.:* a véges elme, amint a jó és gonosz angyal és az ember, csak annak mehet végére, aminek vége vagyon, az aeternitasnak vagy örökkévalóságnak pedig nemhogy vége volna, de kezdeti sincsen [BÖn. 443]. *1775:* ugy a' Mlgs Familia Sullyos vinculum alatt véghez ment Divisioja nem tsak tövel hegygyel öszve fordulna, hanem annyi tricás difficultások adnák elő magokot, mellyeknek emberi elme soha végire nem mehetne [Torockó; Bosla]. — **e.** elérhet; a putea obţine ceva; erreichen können. *1589:* Aztis forgatak hogy az ki az korcziomaual elnek hogy azok teobbett adgianak, de annak ne(m) mehetenek vegere hane(m) azonban hagiak [Szu; UszT]. — **f.** megtudhat; a putea afla; erfahren können. *1595:* vegeztek, hogi valamelj chaplar valamelj jambornak keotelezi magat ... masnak ne korchomarolhasson, mert ha vegere mehetnek, az kalitkaba tezik a Chaplart [Kv; TanJk I/1. 263]. *1763:* En Mányika Iuonnak tselekedeteit ... nem tudom ... Fogadossával[a] Táksa Mihailával ... edgyütt vendégeskedtek ettek ittak, de mit tractaltak ... én végére nem mehettem [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46–7 Nyujtodi Sándor (66) lib. vall. — [a]A gubernátornénak] ✻ *véghez ~* **a.** (meg)történhet; a se putea intimpla; erfolgen/geschehen können. *1604:* az mostany bé gyewytesen eo kegielmek varasúl vonas igazgatokat rendelienek, hogy azert Job modgíawal az wonassnak igazytasa veghez mehessen igy vegeztenek eó kegek feleolle[a] [Kv; TanJk I/1. 465. — [a]Köv. a végzés]. *1823–1830:* a kasszában csak avégre hagyatott pénz, hogy a bankócédulákat váltsák, de ez is bajosan mehetett véghez, mert csak egy helyt volt váltóház [FogE 257]. — **b.** rendeződhet; a se putea aranja/rezolva; sich ordnen können. *1594:* Elseoben forgot eo kegmek eleot varosul az hozzu Marton és Eottues Andras dolga, ki miat hogi teob giwleosegh, vizzauonas ez ket Natio keozeot ne legien, hanem ez dologh iob moddal veghez mehessen eo kegmek vox zerent vegeztek[a] [Kv; TanJk I/1. 234. — [a]Köv. a végzés]. — **c.** létrejöhet; a se putea înfăptui/realiza; zustande kommen können. *1585:* Jsthwan kowach vallia ... Igy Nem mehete vegheoz a' bekesegh [Kv; TJk IV/1. 91]. *1662:* Ugyan Munkácsra a nagyszombati tractáról a követek die 12. Aprilis, a békesség nem concludáltathatván, véghez nem mehetvén, megérkezek vala [SKr 248] ✻ *végre ~* sikerülhet; a putea reuşi; gelingen können. *1604:* hittam volt az Circalas rendibe eleo az vicę kjraly biro vraim eleybe Az Incamattust Almason letwkben, de ... mjert az teorekedes nem lehetet s jo végre nem mehetet vola, vgy kellet az kjraly biro vraymot vyobban meg talalnom [UszT 18/3] ✻ *vmi kezéhez ~ vkinek* vki megkaphat vmit; a putea primi ceva; etw. bekommen/erhalten können. *1671:* Az gyermek könyveit elküldtem még Bonczidárul: eddig kezéhez mehetett Kegyelmednek [TML V, 469 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mehetés **1.** vkihez/vhová indulhatás; posibilitate de a porni la cineva/undeva; die Möglichkeit des Gehens zu jm/irgendwohin. *1657:* az Muradin szultán és annak öccse jüvének érettem, és hitekre kévánák ígiretem szerént az khámhoz való menetelemet, assecurálván, hogy magok személyekben nagyubb securitással való mehetésemre jüttek volna [KemIr. 318]. *1669:* Hogy Kegyelmed mind urunk előtt s mind Bethlen János uram előtt megmentett Keresdre való nem mehetésemért, Kegyelmed abbeli jóakaratját is megszolgálom [TML IV, 572 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1671:* Az Haza Fiainak keresztyén Országokra ... Tanulásra, Szolgálatra, Lakásra, Peregrinálásra való mehetések-is penig nem hogy interdicáltatnék; söt annak tilalma a' hazában in perpetuum emlekezetben se légyen. Mindazonáltal Salvus Conductust tartozzanak impetralni, a' Fejedelmek-is adni [CC 43].

2. folyhatás; posibilitate de a curge; die Möglichkeit des Fließens. *1795:* (A) felettebb fel emelt gátyakis, a Jeg 's viz szabados nem mehetése miatt nem tsak meg omlott, sött egészlen elis szakadt [Ádámos KK; JHb XIV/48].

mehetetlen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *végére ~* végtelen; nelimitat, infinit; unendlich. *1662:* De ó, Istennek csodálatos végére mehetetlen bölcsessége! ki midőn amelly nemzetséget a közönséges valamelly nagy bűnben való merülésért meg akar büntetni, annak egy ideig ugyan eszét is el szokta venni [SKr 343].

mehető szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *feledékenységbe nem ~* felejthetetlen; care nu se poate uita, de neuitat; unvergeßlich. *1670:* Nagyságod ... Igazán követi, úgy látom, Nagyságod dicsiretes örökké jó emlékezettel emlitendő igaz magyar vérbűl született, nemzetét, hazáját szívesen oltalmazó édes atyjának ... az magyar nemzetnél soha feledékenységben nem mehető példájokat [TML V, 314 Teleki Mihály Eszterházy Máriához] ✻ *férjhez ~ szerencse* férjet kapható szerencse; norocul de a putea găsi un bărbat/soţ; Glück, einen Mann heiraten zu können. *1840:* már most Susánna Leányom meg van fosztatva mind Szolgálatjától, mind férjhez mehető Szerentséjétől, mind született Hitétől és Vallásától [Dés; DLt 1268] ✻ *útra~* útra alkalmas/használható; potrivit pentru a călători, cu care se poate călători; für einen Weg geeignet/brauchbar. *1797:* küldöttem 26. veder pálinkát melyet az A Vartzai Vajda előtt jol megtöltve és a magam petsétyivel le petsételve jo kötött Utra mehető Edenybe ezen Szekeresnek által adtam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

méhfeloszlás vmilyen méhbetegség; o boală a uterului; Gebärmutterkrankheit. *1857:* halt meg Boros János timar mester neje Máté Katalin, 22 éves korában, méhfeloszlásban [Dés; RHAk 87].

méhfű-víz Melittis carpatica főzete; decoct de roiniţă; Sud/Aufguß aus Honigblumen. *1719:* Pestises időben ... Meh Fü vizet kell bővön venni, mint akár melly füzet [Ks 54/84 Medicina instructio].

méhhordó-láda ladă de transportat albine; Lade/Kiste zum Tragen der Bienen. *1826:* Méh hordo láda öt [Szentdemeter U; Told. 41].

méhkas coşniţă; Bienenkorb. *1756:* Üres Méh kas 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1797:* Két Üres méh kas [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16]. *1799:* Egy Méh kas

Cir(citer) félig aszalt Faszujkával [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1844:* küldök égy zsákba ... és egy méh kasba pergament körtvét [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: *népes ~* teli méhkas. *1858:* 39 darab népes méh kas ... 68 darab üres méh kas [Nagynyulas K; TGsz].

méhkas-forma méhkas alakú; de forma unei coşniţe; bienenkorbförmig. *1823–1830:* A nagy katlanban ... mikor annyira főtt, hányni kezdi fel a sót ... melyet hosszú nyelű nagy vasserpenyökkel szednek ki a sófőzők, és töltik valami méhkasforma kosarakba [FogE 191].

méhkelence (körülkerített) méhkert; prisacă (îngrădită); umzäunter Bienengarten | méhes; stupină; umzäunter Bienenstand. *XVII. sz. v.:* A' Pűsök János Méh kelenczéje [Kusaly Sz; EHA]. *1727:* A Falu Szabad Erdője közőtt vagyon ... Méh kelenczéje szokott belső ereszszevel edjütt felső lészája igen megrongyollott [BfN Nagyfalusi cs.]. *1792:* Tavallyi Széna a' Méh Kelentzénél vagyon 8 Kal. [Kályán K; JF 36 LevK 39]. *1819:* Égy 16. Méh Kosárra valo méh kelentze meg tapasztva és fedve [M.köblös SzD; Berz. 22]. *1836:* A' Méh Kelentze mely gyenge sas fák közé rakatott Deszkábul van tsinálva s fele bé van Szendelyezve 'a hol 'a Mehek allnak Deszkákon [MNy XXXVIII, 207].

Hn. *1715:* A Méh kelenczeb(en) Verőfényben (sz) [Nagyercse MT; EHA]. *1724:* Méh Kelencze [Bogdánd Sz; EHA]. *1739:* A Méh Kelentzében (sz) [M.bece AF; EHA]. *1823:* A Méh Kelentze Hidjánál (k) [uo.; EHA].

méhkereki a Méhkerék (B) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Méhkerék; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Méhkerék: Méhkerékről származó; (care este) originar din Méhkerék; aus Méhkerék stammend. **Szn.** *1614:* Meh kerekj Gergely pp [Taploca Cs; BethU 471].

méhkert méhes; stupină, prisacă; Bienengarten. *1612/1613:* Czereny Gaspar ... mikor ollian gongia erkezett el küldot valahova, vagy meh kertbe vagy paitaba, mingiarast utannam iött, ott dolgat tötte velem ... ki alhatot volna ollian nagi erős embernek ellene [Szászzsombor SzD; KJ]. *1757:* Nem tsak szegjen, sok buslodassal, bőjti napokon hal után nyargaltattni, de sött el kerülhetettlenül 'a Méh kertben jó hoszszu Halastot kelletik csináltatni [Déva; Ks 92. I. 23].

Hn. *1688:* közepső határban az meh kertnél [Márkos Hsz; EHA]. *1722:* A' Méh Kert előtt [Zágon Hsz; EHA]. *1835:* a' méh kertnél [Keresztvár Hsz; EHA] | A méh kertnel a' forrás patak martyán (sz) [Márkos Hsz; EHA].

méhkosár 1. méhkas; coşniţă; Bienenkorb | kaptár; stup; Bienenstock. *1612/1613:* monda az zolgalo, engemet megh czala s el vezte az io vram, mert sokzor az meh kertbe küldót, s utannam iót az meh kosart az feiembe vonta, le dőjtót dolgat tötte velem [Szászzsombor SzD; KJ]. *1638 k.:* Panazolkodnak keozeonsegheskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokas kiueol penz nelkwl [Szászfenes K; GyU 36]. *1648:* Méh kosárok voltak in summa 20 [Komána F; UF I, 939]. *1680:* Vagyon eö Ngoknak ezen szakadekb(an) ... egj mehes kertek melyben vadnak földb(e) ásot kilencz tölgy fa oszlopocskákon két rendbeli meh kosarok allat valo állások [A.porumbák F; ÁLt Inv. 80]. *1729:* a Gabonás házban ... Uy venikéből kötött méh kosár nrö 18 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1745:* az káros ember nevezgette mi formáju és Csupas volt egyik kosárja ... a' mű helly hijján találtattak meg, a' szerint is találtatott a' Csupja egyik méh kosárnak a'mint a Décsei káros nevezgette [Szászsnyires SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.]. *1785:* Leg elsőbszóris Pasku Billye nyult a Méh kasarakhaz, és a Földhöz kezdette verni [Piskinc H; GyK]. *1807:* A haz hijan vadnak három Meh Kosárok otskák [Dés; BetLt 6 Gyergyó Újfalvi Nagy Ferencz kezével]. *1813:* Ures Méjj kosár tizenkettő 12 [Veresegyháza AF; Told. 18 Tołdalagi Kata lelt.]. — L. még RSzF 238; UF I, 915, II, 117, 596.

2. *~ra való* vhány méhkasnyi; de un anumit număr de stupi; einige Bienenkörbe (viel). *1774:* Balint Uram ... parantsolt a Zsitaroknak, és egy Nyerges Páskuj nevű Jobbágynak Jobbágyi Szolgalatban, hogj keressenek Méhet az Erdőben, kaptakis három Méhkosárra valot [Mocs K; KS Conscr. 57 Varro Janos (26) vall.].

Ha. *1718:* meh kosart [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nszből]. *1732:* méh kosarokot [Nagyida K; Told. 11/70]. *1738:* méh kosároknak [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1739:* méh kosarokot [Erked K; LLt]. *1745:* méh kosárok [Szásznyires SzD; Ks Kovács Péter (65) jb vall.]. *1748:* méh kasárb(an) [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. *1785:* Méh kasarait [Piskinc H; GyK]. *1789:* Meh Kasár [Branyicska H; JHb XXXV/65].

méhkosár-köpű deszkából összerótt méhkas; stup de scinduri; aus Brettern zusammengefügter Bienenstock. *1680:* vagjon egy puttonb(an) es egy mehkosár-küpüben hasonlo ken esös föld cir Cub 1 // [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16].

méhköpű fatörzsből készített méhkas; ştiubei; aus einem Baumstamm verfertigter Bienenstock. *1716:* Pap Lupsanak egj köpű mehett lopták el az meh köpűnek fenekett talalta az káros az Hotina Iuonnal [Szurdok Mm; JHbT].

méhkürt trompă (uterină); Muttertrompete. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk, amelynek során láttuk a hashártyát, a méhet és ennek hüvelyét, a petefészkeket, a méhkürtöket [Kv; KvE 231 VBGy].

méhlopás furt de albine; Bienendiebstahl. *1632:* Eleitől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott ... Tehen lopas f. 6. Dizno lopas f. 6. Juh Lopas f. 3 Meh Lopas f. 3 [Grid F; UC 14/38. 6] | Meh lopas f. 3 Az karos embernek ketteót ád [Persány F; i.h. 10].

méhlopás-bírság méhlopásért fizetett pénzbüntetés; amendă pentru furt de albine; für Bienendiebstahl gezahlte Geldstrafe. *1640:* Meh lopas birsagh ... f. 3ª [UF I, 706. — ªFelsből kiemelve].

méhmetsző-kés méhészkés; cuţit apicol; Imkermesser. *1849:* Egy Méh mettsző kés [Somkerék SzD; Ks 73/55].

méhorzó méhtolvaj; hoţ de albine; Bienendieb. *1840 u.:* a' Méh Orzok neveit én nem tudhatom [K; KLev.].

méhpásztor méhőr; paznic de albine; Bienenwächter. *1573:* Gergel Zukj Istwan Iobagia Azt Vallia hogi eo Kalmar lazlonak Meh pastora volt [Kv; TJk III/3. 218].

méhraj roi de albine; Bienenschwarm. *1757:* Vajda István Vram ... conferalta eleteig esztendőnkent leg első Méhrájját a' Kölpényb(en) levő Rfta Ecclan(a)k [Mezőkölpény MT; MMatr. 390]. *1765:* Kérvén Kotoj Voncsa hogy adgya viszsza azon Méh Rajt ... Popa Von, de mind addig viszszá nem adta mig a szolga Biro nem parantsolt viszszá adása iránt [Szászbanyica K; BfR A. XXI] | a Kotoj Voncsa Méh Rajját is mely a Gyümöltsben (!) szállot volt meg a Pap fogta bé s nagy veszekedessel alig tudta ki venni kezéből [uo.; i.h. Rusz Gyérmán (25) jb vall.].

méhrák cancer uterin; Gebärmutterkrebs. *1868:* Betegség neme: méhrák [Kv; RHAk 243].

méhráksorvadás méhrák-betegség; atrofie cauzată de cancer uterin; Gebärmutterkrebs-Atrophie. *1857:* halt meg Kántor Lajos neje Györffy Borbára 45 éves korában méhráksorvadásban [Dés; RHAk 90].

méhsátor (sátor alakú) méhes; stupină (de forma unui cort); zeltförmiger Bienenstand. *1852:* A Vincellér Ház ataljában jo ... A méh Sátor kereken körül jo [Körtvélyfája MT; LLt].

méhser hígított mézből erjesztett ital; hidromel, mied; Met. *1570:* Ertik Aztis eo K. Nemelj vraimnak panazolkodasokbol hogy az Meh Sert Nyolcz penzen aggyak, ky meltatlan dolognak Teccyk lenny hogy az Bornal Dragab legen [Kv; TanJk V/3. 14b] | Erzebet Kyral Marthonne ... vallya, hogy ... Latta hogy Byro Katohoz Mentenek es Malozat Messert vyttek oda feozettek es vgy lakthak [Kv; TJk III/2. 27]. *1585:* Adam Janosnetol vyttek feyedele(m) zamara 2 hordo messert [Kv; Szám. 3/XXII. 6]. *1589:* veottem ... Tizen eot ejtel meh sert Hozzu Janostol Eitelet 10 pinzen tezen f 1/50 [Kv; i.h. 4/X. 11]. *1594:* Wachiorara ... 4 Eittel Mysertt f — d 40 [Kv; i.h. 6/VIII. 74 Casp. Semel sp kezével]. *1629:* Egj altalagban uagion meser [Szentdemeter U; LLt]. *1658:* Vagyon egy altalagh mezem, azt hagyo(m) az felesegemnek, feőzze ki mehseret Viaszat ellyen belölle [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1717:* a nagy Aszszonynak volt ennek elötte is most is vagyon Korcsomán mésere [Buzásbocsárd AF; IB. Sigmond Janos lev.]. *1723:* Gligor ... Maria(na)k ugyan a Fiátol égy övégben küldött mésért [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1797:* Bor, égettbor, Ser, Méser mennyi Szokott el kelni ? [Dob.; WassLt]. *1823–1830:* megvettem egy fertály méhsert félpoltrán vagy másfél pénzen, egy este felét, más este más felét a cipó mellett felhörpöltem [FogE 103]. — L. még ETA I, 116; KvE 184; SKr 440, 570; TML I, 414; UF I, 117, 156, 890.

Szk: *~en iszik. 1698:* Szőke István ... láttam mi(n)t cselekszik a' szolgàlo gyermekével s magávalis mint eszik, iszik a méhseren, részegeskedik [SzJk 307] ✱ *~en van* méhseriválsban részt vesz. *1664:* En ot volta(m) az Meh seren Egiüt szekelj giurkaual ... Maior Janos egy kis Mehsert oroza el egy poharbol [A.szovát K; SLt R. 28].

Ha. *1585:* messert. mesert [Kv; Szám. 3/XXII. 67, 68]. *1597:* Mysert [Kv; i.h. 7/XIV. 2 Th. Masass sp kezével]. *1609:* meesert [Kv; i.h. 12b/IV. 129]. *1630:* myhsert [Kv; i.h. 18b/IV. 32]. *1735:* Meh serek [Dés; Jk]. *1737:* mésert [Abosfva MT; Told. 8].

méhseres 1. méhsörrel kevert; amestecat cu hidromel/mied; mit Met gemischt. *1590:* zomzedom ... mutata egy chatlo kupaba Veres bort monda mint veztettem boromat ewel teolteottem ez penig meseres [Kv; TJk V/1. 21 Petrus Veres junior vall.] | Kadar Georgy eomaga Borat arullia vala Akkor, ez eo borat megh Costolok, de az tizta Bor vala Nem Meseres [Kv; i.h. 22 Hozzw Istwan vall.].

Szk: *~bor. 1593:* Teolcheres Leorincz vallia hogy Vincet ot fogtak megh Eyel Kajtar Annanal Zablias kezzel forgodot ellenek, Chismaiath Az Zobaba talalok Mehseres bort talalank Az pad alat es azt a Directorral eozwe Balassy Gergelliel bika poharba meg Jwok [Kv; TJk V/1. 423].

2. méhsör tartására szolgáló; de păstrat hidromel/mied; zur Aufbewahrung des Mets dienend. **Szk:** *~ általag. 1685:* Egy üres mésöros Altalagh n. 1 [Gyf; UtI]. *1692:* az kő Pincze ... napkelet felől valo aszkain vagjon egy hordo meser ... ugyan ot mas kis mehseres altalag, lehet, öt vedres [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1724:* Egy méh Seres altalag üres [Koronka MT; Told. 29/12].

méhserfőzés fierbere de hidromel; Metbrauen. **Szk:** *~re való kád. 1780:* Van egy circa 70 Vedres Méserfőzéshez valo Nagy kád [Ne; DobLev. III/546. 5a] ✱ *~re való rézüst. 1771:* Szentpált vagyon ... Méser fözésre valo nagy réz üst [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.].

méhserfőző-üst cazan de fiert hidromel/mied; Kessel zum Metbrauen. *1780:* egy méserfőző, egy öt Vedres palinkafőző üst maradott itt a Háznál [Ne; DobLev. III/546. 5a]. *1782:* Tudom hogj volt Réz, on, fa edénnye, méser fözö üstje [Mv; DLev. 4. XXXVI].

méhser-korcsma méhsör-csapszék; birt unde se consumă hidromel/mied; Metschenke. *1723:* Mária fel veka Lisztét, és egy korso olajat félpalacsintázott, és hordotta az olajos lipint Marosán Gligorhoz, méh sér korcsomája lévén Gligornak [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1735:* senki is az Falusiak közzül ... semminemü Bor, égetbor, ser, vagy Méser és Pálinka kortsomát akarmi szin és p(rae)textus alattis, titkon vagy nyilvan Czégér alatt vagy Czégér nélkülis tartani ne' mérészellyen [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

méhser-korcsmáros deținător al unui birt unde se consumă hidromel/mied; Metschenk. *1730:* Az Bor korcsomarosok(na)k és mehser szalad ser korcsomarosok(na)k eö kglmek(ne)k fizetesek lesz(en) az 1729 esztendei Protocholatio szerint valo fizetes, nem külömb(en) az kik áll korcsomakat tartanának egetbort, mehsert és szalad sert be hoznának [Dés; Jk 397a].

méhser-seprő méhser-üledék/alja; drojdie de hidromel; Methefe. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon mehser sepró Nr 8 [Kv; LLt Fasc. 71].

méhszín méhes; prisacă, stupină; Bienenstand. *1831:* Dadai János Urnak edgy Háza, edgy aszalója, egy méh szénnye [Dés; DLt 628].

méhszínecske méheske; prisacă mică; Bienenständchen. *1822:* egy jó állapotu séndelezett fedelü Méh Szinetske [Szentdemeter U; Told. 18]. *1827:* Az Udvarház nyugoti szegelete mellett találtatik egy meg lehetös állapotba lévö kitsi méh szinetske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

méhtartó-kertecske méhkertecske; prisacă mică; Bienengärtchen. *1638:* Eggj mehtarto kerteczkeis vagion benne[a] rekesztve, reghi leszas, azonnis hasonlo aito, fa zarja mindeniknek [A.porumbák F; UF I, 663. — [a]A veteményes kertben].

méh-váltó méhtized-megváltásként fizetett átalányösszeg; sumă globală plătită pentru răscumpărarea dijmei de albine; Pauschalsumme als Ablöse für den Bienenzeh(e)nten. *1813:* Siborol[a] Meh váltoba 17 [WLt Cserei Heléna jk 5a. — [a]Sz].

méh-váltópénz méhtized-megváltásként fizetett átalányösszeg; sumă globală plătită pentru răscumpărarea dijmei de albine; Pauschalsumme/geld gezahlt als Ablöse für den Bienenzeh(e)nten. *1684:* Szent Agotai[a] vice Dézmás administrált méh valto pénzt fl 2 // 29 [Utl. — [a]NK]. *1789:* Méh és Sertés valto pénz szokot bé jönni circ. 32 Mforint [Branyicska H; JHb XXXV/65].

méh-váltság méhtized-megváltásként fizetett átalányösszeg; sumă globală plătită pentru răscumpărarea dijmei de albine; Pauschalsumme als Ablöse für den Bienenzeh(e)nten. *1585:* Meh Valtsag mind Zent Georgy napy Mind Zent Mihaly facit f 1 d 20 [Kv; Szám. 3/XVI. 32]. *1589:* Mera' bol[a] valo penz p(er)ceptioia ... Jutot meh valchag ... d 38 [Kv; i.h. 4/XI. 16. — [a]K]. *1590:* Az Meh üalchagh tezen ... d. 42 [Kv; i.h. 4/XIX. 4]. *1592:* Also filej[a] ... Dizno Valtsagh es meh Valtsagh f. 1/50 [Kv; i.h. 5/XII. 6. — [a]A.füle TA]. *1643:* az mi keves diszno, meh avagy barany valtsag lenne, annak a decimaiat akarmi kiczid legjenis külön reponalya [ETA V/2, 76 Bethlen István ut. Halászi István tt számára a bethlenősi jószág dézmája ügyében].

méhvész méhbetegség; boală uterină/de uter; Gebärmutterkrankheit. *1852:* Meghalt ... Dr. Feueregger Károly Úr Felesége, Tektor Anna ... 33 éves Betegség neme Méhvész [Dés; RkHAk 139].

méhzengés méhzümmögés; bîzîit de albine; Bienengesumme. *1584:* mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg tecczet mintha a Lakatosne eleottem Allana, maga Nem Alutta(m) mert Az Meh Zengeszt Iol hallotta(m), de senkit Nem lathattam hogy fel tekintettem [Kv; TJk IV/1. 265].

meiszner-kemence meisseni csempekályha; sobă de teracotă de Meissen; Kachelofen aus Meißen. *1849:* Az iró szobába egy meiszner kemencze öszvetöretett [Dés; DLt].

mejjék l. mellék

mekeg a mecăi; meckern. *1745:* Egy alkalmatossággal Szabó Ferenczné virgatván engemet ... kakasszó elött ... beálla az kürtömnek derekában egy boszorkány ... rettentő sikoltásokat, süvöltéseket vön végben ... néha kecske módjára mekegett [Körispatak U; Ethn. XXIV, 161].

mekegösen mekegve; bîlbîit; meckernd. *1841:* Székely András ... mekegősön ejtiki a' szókat [DLt 1399 nyomt. kl].

mekkora 1. milyen nagy kiterjedésü; cît de mare (ca suprafață); (von) welch großer Ausdehnung. *1717:* vólt egj pallag mekkora lehetet nem tudom [M.csesztve AF; JHb XXVIII/22]. *1768:* mitsoda Curialis, és Udvarház hellye ... ki szomszedtságaiban, mekkora qvantitasu szakasztatatt ki ? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. *1778:* a' Méhesi Határon nem régiben Malom épitésével és Toja Gáttyának fel dugásával a Viz Mlgs Grof Wass Samuel Vrfi Malmajáig(!) fel tojulván Mlgs Grof Wass Ádám ur(na)k hol? hány? és mekkora Capacitasu földeit lepte el a Viz [Mezőméhes TA; WassLt vk]. *1825:* hogy egy altaljaban az egész nagy kiterjedesü Groffi Familia fel tiltott Erdejekből, menyit, és mekkora nagy irtasokat tettek légyen felfelé ... azt bizonyoson ... nem tudhatom [Kötelesmező SzD; TSb 47].

2. milyen nagy ürtartalmú; cît de mare ca volum/capacitate; von welch großem Rauminhalt. *1819:* Ezen Sok Szilvoriumot ... naponként mekkora üveggel fogyatott el [Kv; Pk 2].

3. milyen nagy mennyiségü; cît de mare ca număr; von welch großer Quantität. *1843:* Bészedetett-é azon pénz a megbízottak által, és ha bé, hányszor, mekkora mennyiségben és a bészedett öszveggel mi történt ? [VKp 69–70].

4. *átv* milyen nagy; cît de mare; wie groß. *1832:* Ha ö Ngok ... csak egy honapig probálnák azt ... akkor latnák, hogy mekkora gondot ád [Torda; IB. Demény János tt lev.]. *1853:* fogadott Leányom Gyárfás Katha ... mekkora engedelmességgel, öszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett érántam [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

mekkoraság 1. nagyság; mărime; Größe. *1813/1836:* A' mi pedig a' régi mekkoraságánál valo kissebbséget illeti ... [Koronka MT; Told.].

2. kiterjedés; întindere, mărime; Ausdehnung/breitung, Erstreckung. *1748:* Nyárs köz mekkorasága [Nagyida K; Told. 11/95]. *1758/1785:* minthogy penig ezen három részék a Kőház fundussát Veteményes Kertjeit mekkoraságra nem adaequallyák, pótoltatik a ... most Tőrökbuzának applicáltatott hellyből [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 276]. *1791:* (Az) egészsz Lábunk mekkóraságáhaz mérsékelve ... (az) elegy ősz gabóna ... mint égy Negyed Részit tészi fel [Mezősámsod MT; Berz. XX/9]. *1792:* meg szemléltetvén éppen ugy találtatott a birtokában ki botsáttatott földnek mekkorasága (: vagy is szélessegü Extensioja :) amint ennek elötte is, az Excellentiad földétöl közben huzatott barázdával meg külömböztetett volt [Kük.; JHb XIX/36]. *1815:* Fér ezen Telek Aréájába a' fel adás szerént három véka ösz Buza vetés. Mérés szerént valo mekkorasága Az edgyik vége Szélessege 15 tizenöt öl, hoszszasága 87, nyoltzvan hét, másik vége 13. tizen három öl [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 428]. *1843:* a' lehetőségig Vág Josi mellé ollyan Commetaneusokat kell fel venni — kik a'földek hol létit mekkoraságát tudják [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öccséhez, Bálinthoz].

3. magasság; înălțime; Höhe. *1772:* már most nem hogj a' Silip allja tele ne volna vizzel, de még a' Silipben is a' két also kerekeken feljül tojult tsak a' mostan kitsin viznek mekkorasága szerent is, mikor a' viz nő, az holt viz is nevekedik [Ádámos KK; JHb LXVII/286].

4. méret; dimensiune; Ausmaß, Dimension. *1776:* a' mely Gazda harmintz vas tsinálás verőt fog fel, erre minden két hétben fujjan három ágas vasat, és mivel eddigis a' fel álitatott négy ágas vasnak határa nem vólt mekkoraságára nézve a' Constitutiob(an) mostan határaztuk az edgy ágas vas

mértékét tiz kasza vasra, hogy nagyobbat senkinek szabad ne legyen futatni [Torockó; TLev. 7/5]. *1810:* A Curia közepén egy ... Mettzenzeiferrel kősziklából kivágatott kirakatlan kut ... mellysége ... öt öt-Talpàt ezen Üregségnek sokszorozván mellységével kijön ezen két mekkorásságbol hèt és fél kőb, vagyis Cubik öl [Doboka; Ks 76 Conscr. 44]. *1844:* détzkábol ... tsak annyi nagyságuakra tsinaltatnok, a' menynyire az eddig elö már ki mutatott árulo hellyünk mekkorasága vagyon [Dés; DLt 1366]. *1847:* egy Verö Nyelnek és hányo Keresztnek valo Fák ... egy szál fa egy RForintba, az ezeknél nagyobb, ugy következöleg a kissebb, mekkorságokhoz képest betsültessenek és adassanak a szükséges hellyekre Bányákra, — Kohokba, — Verökbe [Torockó; TLev. 10/9].

5. árnagyság; mărimea preţurilor; Preisgröße/niveau. *1810:* (Kolozsvárt és Szamosújvárt) a' Természeti Productumoknak árrak az Országban kőzönségesenn meg szabott Természetiek árrak mekkorasàgátol nem sokat differál [Doboka; Ks 76 Conscr. 196].

mekkoraságú nagyságú; de o anumită) mărime; von Größe. *1744:* hasonló mekkoraságu a külső meg irt pinczéhez [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] | Kádak kőzönséges mekkorasaguak viseltesek Nro 5 [i.h.]. *1837:* Vagyon egy barna kisded vén paripa Ló ... az első lábánál levő lapotzkáján egy xrosnyi mekkoraságu szürke hódotska találtatott [DLt mv-i nyomt. kl].

mélabús szomorkás; melancolic, trist; schwermütig, trübsinnig. *1853:* az olta Miklosan valami Veres himlö ki ütött, mingyárt bé hozták hozzám ... már itt vagyok el szigetelve Lelkem — csak Isten tudja mi unalmas és szomorito nékem e' méla bus magány [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

melankólia 1. búskomorság; melancolie; Schwermut. *1619:* Most is látja az Úristen az én rettenetes melancholiámot, hogy csaknem az gutta ütött meg, látván ezeknek intentiojokat [BTN[2] 196]. *1705:* Ugyan az úr kisebbik fia, Bánffi Gyurkó, a melanc(h)oliában annyira elmerült, hogy egész napestig csak gestál, beszél a falnak és a földnek, nem tudnak mit tenni [WIN I, 533]. *1710 k.:* Mert ha magamviselését ... a részegség, kártya, tánc s hasonló szokott mulatságoktól való magam elvonásában megnézte, merő melancholiának, képmutató, második Xenocratesnek mondott volna [BÖn. 493]. *1771:* De én látván, hogy csak a melanchóliával vagyon baja[a], addig beszéltem, hogy felkölt az ágyból, felöltözött, sót a mezőre is sokszor kivittem, ebédhez ültünk, úgy megevett s ivott, mint akárki, jó kedve volt [RettE 260. — [a]Apor István].

Szk: *~ba esik. 1771:* Wesselényi Farkas úr ... elkedvetlenedett, melancholiába esett, szüntelen azzal fantáziázott, hogy semmije nincsen, elméjében is megháborodott volt [RettE 259].

2. szomorúság; tristeţe; Trauer, Traurigkeit. *1657:* gyalázatban marada minden helyeken, kiket invitált vala az vitéz király[a], és ottan hamar meg is hala, nagy oka lön pedig ez dolog miatt való melancholia [KemÖn. 290. — [a]Vladislaus lengyel király].

melankólizálás ábrándozás; visare, reverie; Träumerei. *1710 k.:* soha dolog nélkül nem voltam, haszontalan beszéddel s melancholizálással üdőt nem töltöttem, olvastam, írtam [BÖn. 521].

meleg I. *mn* **1.** cald; warm. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korpat I rezth, wegy len Magot I rezth, wegy soot egy rezth Egyenlö Mertekkel es Meleg echettel habariad meg özuesegel, hogy kenhessek Ruhara, es kössek Zyuere auagy oldalára [Nsz; MKsz 1896. 372]. *1589:* Melegh bort Ittak az tewznel [Dés; DLt 226]. *1629.* hogy az nyavalia raitam esek esztendeig deorgeolte mindennap melegh ruhawal es levendula vizzel az karomat [Kv; TJk VII/3. 126]. *1672:* az to helyen volt égy kut, soha télben sem fagyott bé a To, télben is ugy jádczodoztanak az halak benne mert az vize melegh volt [Méra K; EHA]. *1724:* pater Elekis ... vásznat hozott ide a' meleg vizbe fejéritteni, a' viz ... elég bö es meleg [Algyógy H; ApLt 2 Apor Zsuzsánna anyjához]. *1766:* a sertes el dögölvén, az A. ur karosittatott, tovabra két fatensek referallyak az Inek ditsekedesit, hogy ö étette volna meg meleg moslékkal [Torda; TJkT V. 334]. *1807:* egy pipa-szár által ... dohány füst fuvassék a hátuljába, a' mely meleg dohány-füst bé-fuvása, az azon végre készült dohány-füst Klistirozó szerszámmal ... meg jobban megeshetnék [Dés; DLt].

Hn. *1606:* melegh patak [UszT 20/71].

Sz. *1841:* mikor meleg a vas, akor kel verni, ez a példa beszéd [Nagynyulas K; Bosla].

2. fűtött; încălzit; geheizt. *1778:* A Fársángi napok imé teldegelnek addig mig el telnek már addig akitöll ki telik Tánczall à kitöl pedig nem lehet üldegell a Tüz mellett, vagy a meleg Házba | már most volna jo ha a meleg Házba bövenn volna jo Gömböcz kolbász és a jo ürmes bor [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1850:* énis el nem mozdulok Lelkem Anyàm mellöl — vélle ülek, bajassan szokom az erös meleg házat [Kv; Pk 6].

Szk: *~ házzal eltart. 1637:* hogj azt az peres földeket se vetesre es zalogonis el ne adhassam ennekem ketelenseg tartotta, hogy el adgiam oka ez voltt illien szonk ugj mintt Jano Ferencel hogj engemett meleg tüzzel és hazzal el tartott [HSzj *tűzzel-házzal tart* al.]

3. időjárásra von.; referitor la vreme; in bezug auf das Wetter: cald; warm. *1662:* a meleg időn a fene rablásra áhitó kegyetlen nép ... a két helyen lett balhacsipésnyi csatázással négyezer léleknél rabságra és fegyverre való hányattatásra többet ejtettek vala [SKr 547]. *1705:* Beszélé azt is, hogy amikor a nyár legmelegebb és rekkenőbb szokott lenni, akkor nem kaphatának vizet a marsusban huszonnégy óráig [WIN I, 621]. *1723:* Isten irgalmából harmad naptol fogva jobbra fordula az üdö, s talám Isten eö Sz. Felsége már könyörül rajtunk, csak eppen az etczakákot is forditana eö Sz. Felsége melegebbekre [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János anyósához]. *1763:* hét borju tehenét az Nyomásrol bé-hajtatta ... derék meleg Nyári Napokon [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1818:* már most ā sok jo és meleg üdők el telése után, mivel nagy hideg van, nem Commendálom hogy magatok utra indulljatok, s neis indulljatok [Kv; Pk 7]. *1823–1830:* eddigelé pedig a legmelegebb őszi időhöz hasonló időnk volt [FogE 175].

Szk: *~ eső. 1770:* egész szeptember, október gyönyörűséges szép meleg esőkkel s napokkal szolgálván, mindenütt perfectióra ment a szőlő [RettE 247] ✱ *~ nyár. 1595:* megis únak az füstelt hüst fö keppen az Meleg Nyarban [Kv; Szám. 6/XVIIa. 142 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1823–1830:* Vajat ... sokat árulnak ... s jóízűek, s meleg nyárban is elég keménységet tudnak adni annak [FogE 230] ✱ *~ ősz* kora ősz. *1755:* eö Nga bivaljai nem az ehseg mia dőglötte-

nek meg hanem egyeb nyavaljab(an) ket bornyu az meleg őszel döglöt meg [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1821:* A 3om kirlán kőzűl edgyik még a' meleg Ősztől fogva hasmenéssel kénlodott [LLt]. *1831:* a Ferentzi Karoly Ur Lovai Meleg őszszel a.m. october 6kára viradolag lopattattak el, a' mikor a nagy sár és hideg még bé nem következett [Dés; DLt 332. 19]. *1844:* jo fiatalos állapotba láttam lenni azon erdöt a' meleg őszszel [Nyárádselye MT; DE 4].

4. kb. meleget tartó (ruha); (despre îmbrăcăminte) cald, călduros; Wärme haltend (Kleid). *1662:* a köszvény ellen minden estve lefekvéskor inait, lábait borbéllyal, jó meleg ruhákkal egy-egy óráig és tovább is dörgöltetni szokta vala [SKr 293]. *1855:* minél elébb téli meleg gunyáról gondoskodjék, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani [ÚjfE 293].

5. kb. még ki nem hűlt (holttest); (despre cadavru) care este încă cald; noch nicht kalt geworden (Leichnam). *1592:* Molnar Thamasne, Anna azzoni ... vallia ... egi Monostori emberrel ... vagata le[a] az Apia: ez az legini vgian melegh vala [Kv; TJk V/1. 212–3. — [a]A felakasztott legényt].

6. *1631:* Hallotta(m) Czetri Giörgjtűl ... hogy eő soha melegb testü Aszoniál nem halt mint Varga Menjhartne [Mv; MvLt 290. 61b].

7. napsütötte, verőfényes; însorit; besonnt, sonnenbeglänzt. *1746:* A Specificált lábnak allyáb(an) más lábat tsinálván a két utak között, fel mérés szerint fellyül tizen nyóltz kötél ... ezen alól maradott részt a Mlgs B. Vr(a)k közt fel osztván négj táblátskára, fellyűl a Gróff mellett a meleg oldal felől valo táblátska és tul a patak felől lévő táblátska ... jutott Mlgs B. Josika Moyzes Vr ö Ngn(a)k [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 6].

Hn. *1713:* A meleg kelöben (e) [Rőd K; EHA]. *1737:* A' meleg Vápán (sz) [Gogánváralja KK; EHA] | Meleg vápa (sz) [Unoka MT; EHA]. *1754:* A' Meleg erdő alatt (sz) [Hosszúmacskás K; BHn 142]. *1767:* meleg völgy [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. *1792:* A Meleg völgybe (sz) [Bh; KHn 20]. *1850 k.:* A' meleg Csérén [Szövérd MT; EHA]. *1864:* Meleg mál [Héderfája KK; Pesty,MgHnt 26. 203b].

8. *átv* kb. együttérző; cald, prietenos, afectuos; mitempfindend | részvevő; plin de simpatie/compătimire; teilnahmsvoll. *1864:* Oda kell munkálni hogy ezen Egyház meleg pártolásban részesüljön [Gyalu K; RAk 86]. *1879:* Én nem gratulálok, Ödön — én örvendek veled együtt annak a sok igazán meleg nyilatkozatnak, mellyel a lapok mindnyája emlékezett meg a te kiadandó verseidről [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1893:* Én is meleg érzéssel gondolok rá [i.h. 163 ua. ua-hoz]. — L. még i.h. 128.

Szk: *~hangú. 1897:* Hálás érzülettel vettem ... édes Anyám elhunyta alkalmából hozzám intézett meleg hangú ... részvétirását [i.h. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz].

9. *~ beszéd* kb. heves, felhevült beszélgetés; cuvinte înfierbîntate; eifrige/hitzige Unterhaltung. *1572:* Kwlgyetek wyncze gerebet Byro Wramhoz wgyan ewel ezen(!) lewelemmel es Byro Wram kwlgyen egy zolgat az zolga byroyert Zent Andrasra otth lakjk hiszem az zolga byro az ky harynara Jaar es wygye Lekenczere Enys Elmegyek wele Jeoyen el egy polgar ys Besterczerwl, Mas keppen kel hozza fogny mert ez megh Nem lezen chiak Meleg Bezedel [Bongárt BN; BesztLt 3607 Lucas Pisthaki Jakab és Matthie gerébhez].

◇ **Szn.** *1577:* melegh Ersebet [Kvh; HSzjP]. *1589 k.:* Melegh Jstvan [Szu; UszT]. *1593:* Meleg gieörgine [Szu; i.h. 9/43]. *1603:* P. Meleg lófő szab. [Nyárádtő MT; SzO V, 263]. *1614:* Melegh Andras zs [uo.; BethU 2] | Melegh Kato (zs) [A.csernáton Hsz; i.h. 295]. *1630:* Melegh Andrasne [Mv; MvLt 290. 219b]. *1632:* Meleg Andrasne, melegh Girko [Mv; i.h. 74b]. *1708:* Meleg ur(am) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1760:* Meleg Mihálly [Mv; LLt 98/3].

II. *fn* **1.** *átv is* melegség; căldură; Wärme. *1659:* a betegség itt talála ... csak annyi tehetségem nincsen, hogy Váraddá egy szán fát is vétethessek ... hideggel nem hálhatok meg Váradon; kiváltképpen ez nyavalya meleget kíván [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1661:* Nem is leszen addig sem kedvem, sem nyugodalmom, sem melegem, édes szívem, míg amúgy nem fekszünk, kit engedjen Isten hamar nap [TML II, 217 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1679:* Serfőző Ház ... Belső háza ... Teglabol rakott szenelő helye ... Ennek melege, füsti, az ház padlásan vagyo(n) által véve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137]. *1736:* Az lakadalomnak penig rendszerént hosszú szint Csináltanak, s abban volt; ha télben volt az lakadalom, két három kül fűtője volt az színnek hogy meleg legyen [MetTr 381]. *1778:* igen ártalmas az illyen forro nyavallyában, veress és hojjagos himlöben fekvő betegeket igen nagyon bé melegitett, s' meg rekesztett aerü Házban tartani ... annyi meleg mint közönségesen az egésséges állapottyokban szoktak a' betegnek is elég [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1801:* a lábnak dagadása a hidegtől eredet Rheumatismus lehet melynek az meleg legjobb orvossága [Berve AF; GyKMiss.].

Szk: *~et kiáll* meleget elvisel. *1847:* Nékem is megesvén a szívem siránkozásokon ... kész voltam hideget meleget, éhséget szomjúságot érettek kiállni [VKp 155].

Sz. *1855:* De alig tudatám velök pénzbukásomat, azonnal meghülepült a barátság éltető melege [ÚjfE 144].

2. hő; căldură (a soarelui); Glut, Wärme. *1710 k.:* szóljunk most a kétféle örökkévalóságról. Ezeknek tudományában ha avval a similével élnék is, hogy olyan messze vagyon az elsőtől, mint a naptól annak egy szikrányi fénye vagy melege, avagy mint az árnyék a testtől mégis semmit sem mondanék a dolognak valóságára [BÖn. 459].

3. meleg idő(szak)/időjárás; timp călduros; warme Jahreszeit, warmes Wetter. *1586:* Keówetkeózik az Varas Retin valo kazaltatas ... Miert hogj az Meleg Jgen szwteót rovasra hordattam io bort, magunk zamara [Kv; Szám. 3/XXIV. 28]. *1662:* Az mint lehet az úton nem mulatok, de felettébb postán nem is mehetek, az melegekben félvén betegségtűl [TML II, 307 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz Pozsonyból]. *1702:* az ki rühes agarak vadnak ot az peczer inassal mosatasd meg ... vétes büdös követ agy nékiek s mikor meleg van akor kenyek és minden harmadnap mosatasd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1722:* Az szebeni Gazdálkodásrais valamenyi Hal lesz kezem alatt mind el küldem, de ig(en) el döglötte(ne)k á Melegekben, ne(m) lévén fris hal tartonk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1774:* (Egy öregember) ing nélkül az nagy melegben dolgozott irtot [Csömény SzD; Ks 20. XII. 7] *1784:* itt szörnyü nagy melegek vagynak, ugy hogy majd alig lehet Szenvedni [Sáromberke MT; TSb 18 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1832:* a nagy meleg étlenség, szonnyuság miat a bézárt házba sokan rosszul is lettek [Ne; KCsl 6]. *1847:* Egész nyaradszaka tartós meleg nem volt [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Szk: *fene ~. 1896:* Ez a levél hosszú lesz. Amilyen nehéz dolog megírni (ebbe a fene melegbe), olyan nehéz lesz neked elolvasni, az én betűimet tekintve [PLev. 184 Petelei

István Jakab Ödönhöz]. *Isten ~re fordít. 1724:* Retenetes rut havazo idó vala; de az Isten ó sz: felsége Ismét melegre fordetta [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála Apor Péterhez].

4. meleg/fűtött hely; loc cald/călduros; warme/erwärmte Stelle, warmer Ort. *1680:* ezen hazok(na)k ablakaiban ki rakva melegre lapos Üvegekb(en) külön külön fele füvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitris no 40 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12].

Szk: *ételtel ~gel tartat. 1600:* eo kgmek eleotteok viselwen az sok niomorwltaknak kwldwsoknak ez varoson valo zertelenseget ... Akik megh erdemlik ha azoknak az Ispotaliban elegedendeo helyek nem lezen, tehat hazat fogadgyanak nekik es etellel melleggel tartassak [Kv; TanJk I/1. 374] ✱ *házában ~ében tart. 1593:* Buzai Antal vallia ... varga Gergelj es Varga Catalin eggiek valanak Apaual aniaual ... Mochi Albertne az Iob anniokat egi telen tarta hazanal ... hazaba melegebe tartotta [Kv; TJk V/1. 398].

5. *lassú ~* csekély/gyenge tűz; flacără slabă; geringes/schwaches Feuer. *1558 k.:* Az chinobriomoth Igy chinald: Weegy 2 rez kenesoth, 3 rez kenkoueth es tord meg zep apron es ted elozor lassu melegre, annak vta(nn)a erosbiched Mind adeg, Meg nem lach te felforrany veresseth [Nsz; MKsz 1896. 283].

6. *a dolog ~ében* azonnal, rögtön; imediat; sofort. *1814:* lehetetlen tehát ilyen környül allásokba hogy a Törvényes Hatalomhaz ne folyamadjam, és magam személyit, s mindenek felett ... felettébb martzongalt Betsülletemet ... addig is mig törvény uttyán securizálhatnam, most ezuttal hevenyibe és a Dolognak melegibe bátorságba helyheztetni alázatoson ne esedezzem a Tktes Generalis Szektöl [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza ügyvédtársa, Csipkés Albert ellen].

melegágy 1. răsadniță; Frühbeet. *1724:* Már tegnap uj retket ettük (!) á sz: Leleki meleg ágyból: oda is küldőnék de meg fonyat [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1736:* Kaurmanne Aszszonyomot reqviraltam valami meleg ágyb(a) való magokért [i.h. Kalnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből]. *1780:* Meleg ágyra valo jó üveg tábla 12 [Bethlen SzD; BK]. *1797:* A meleg ágy ablakaira tsináltatott 24. vesz(sz)ő [Déva; Ks 96]. *1813:* Egy öt ölös hoszszu ... meleg ágy [Folyfva MT; Told. 8]. *1840:* Kintses[a] Marhássai ganét hordtak meleg ágynak [Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1849:* vagynak égy nyihány rámák közzé foglalt — nagy üveg táblákis ... most a' meleg ágyok bé fedésire használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1851:* vettesd bé a' meleg ágyat a' Rectornéval Anikoval [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)].

Szk: *~at csinál. 1844:* ma kezdtek meleg ágyat tsinálni. [Kv; i.h. ua.] ✱ *~at csinálhat. 1771:* ki hántam a kapum eleiben a Ganejt hogy Meleg ágyat csinálhassak [Dés; DLt 321. 42a Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.] ✱ *~at megcsinál. 1844:* a' meleg ágyat ha meg tsinálták is el ne vessék, meg ne földeljék [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *~at rak. 1841:* Görgény[a] ... Gyalagassai Meleg ágyat raktak Kosztánnál [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

2. melegvölgy; vale însorită; warmes Tal. **Hn.** *1736:* A Nagy meleg ágy alatt (sz). az meleg ágy oldalba (sz) [Mikefva KK; EHA]. *XIX. sz. eleje:* a' Nagy Meleg Ágy Tetején (sz) [uo.; EHA]. *1840:* A' Meleg ágyaknál (sz) [Udvarfva MT; EHA]. *1864:* Meleg ágy keletnek fekvő meleg hely [Mikefva KK; Pesty, MgHnt 26. 270b]. — Vö. a *melegáj* címszóval.

Az értelmezésre l. NNy 224, 230, 232, 236, 238, 240, 242; TM 63.

melegágybeli melegágyba való (mag/palánta); din răsadniță; ins Frühbeet gehörend (Samen, Pflänzling). *1753:* Ha spárga vólna küldene kgd, egyéb meleg ágybelit penig mikor kglmed bé menyen jó leszen Medjesre bé vinni Bátyám Uram számára [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.].

melegágy-láda ladă/ramă din scinduri la răsadniță; Frühbeetkiste/lade. *1848:* Egy meleg ágy-láda, üveg ablak rámával együtt 2 Rf [Kv; Pk 6].

melegáj melegvölgy; vale însorită; warmes Tal. **Hn.** *1737/1792:* Melegály (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1768:* A melegájb(an) (sz) [uo.; EHA]. *1771:* Meleg Áj (szö) [uo.; EHA]. *1840 k.:* A Meleg-Ajjban (szö) [uo.; EHA].

Az értelmezésre l. a *melegágy* alatti megjegyzést.

melegbeli meleggel/fűtéssel való; de încălzire; durch Wärme/Warmheizung (erfolgt). *1718:* Pestis alkalmatosságával ... á Super-Vivens tseledét[a] ótt hagyván olly hellyt[b] pro Qvarantana be zárva, elégséges étel és italbéli s melegbéli gondviselés alatt ... [KvLt I/225 gub. — [a]Ti. aki ápolta, táplálta. [b]Az elkülönített házban].

melegbor ? forralt bor; vin fiert; Glühwein. *1589:* hazanal Eorben Melegh bort Ittak az teuznel es az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat ... mi nivzewk (!) vala hogi az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alőr SzD/Dés; DLt 226].

melegebben *átv* kb. jobban, közelebbről; mai bine/indeaproape; besser, näher. *1894:* Aztán odébb megyek, s keresek valami kedvest, ami melegebben érdekeljen [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

melegecskén langyosan; călduț, căldicel; lauwarm. *1778:* A' kiknek a' Torkok, oldalok, vagy mejjek fáj, azok mindent melegetskén igyanak [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1843:* a füszereket mustba meg főzve, melegecskénn be önteni a hordóba [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

melegedik, melegszik 1. (idő) fölmelegedik; (despre vreme) a se încălzi, a se face (mai) cald; (Wetter) sich erwärmen. *1814:* Tavasz félt a' midőn már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a Szolgámra [Dés; Ks 79. 29. 794].

2. melengeti magát, megmelegedik; a se încălzi; sich wärmen. *1756:* azon eczaka Iszonyu nagy hideg s' Dér lévén ... igen meg fázodván bé mentem az házban melegedni [Remete Szt; TKl].

Sz. *1831:* a' Puspök kitsinálta hogy a' ki a tüznél van a' melegszik [Kv; Pk 6].

3. meleg érzelemmel van, lelkesedik vmiért; a se entuziasma/inflăcăra pentru ceva; warmes Gefühl für etw. haben/hegen. *1896:* Ha egy kicsit melegszel az ügyért, beszélhetsz vele[a] s megkérheted, álljon mellénk s az októberi felolvasáson vegyen részt [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Gr. Teleki Sámuellel].

melegen 1. cald; warm. *1683:* Az mely Meszaros pedigh szeres Lezen az Reggelre valo hust annak elötte valo Nap ... be Vagja, melegen ki ne vigye, Dél utánra valo hust pedigh jo reggel Vagja be, mert ha a le vágot hust melegen arullya ... Hadnagy Vram ... büntesse megh [Dés; Jk 20b]. *1736:* az vőfély mint gazda ... legelsőben elhozatta melegen az mézes bort [MetTr 390]. *1819:* ki rendelendő biztosság előtt vágattassanak bé, s a probára le vagott Marháknak husa ... Melegen ne fontoltassék meg [Kv; MészCLev.]. *1823–1830:* Ha estve behevítik, egész éjjel melegen tartja a házat [FogE 166].

Szk: *gyenge ~. 1843:* Szamatozás eként lehet ... minden meg-szállitott mustakhoz 10 vederhez 1 lót el-aprózott Őrvény-gyökeret kell zacskoban vagy rongyba kötve meg főzni mustban, és gyenge melegen hozzá önteni [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

2. felhevülten; încins, încălzit foarte tare; erhitzt. *1823–1830:* nagyapám látván szénacsináláskor valamely terhes felleget, kiment, hogy szénáját az eső elől felgyűjtse, s melegen iván, abból halálos nyavalyát kapott [FogE 70].

3. kb. együttérzéssel; cu simpatie/amabilitate; mit Mitgefühl/Mitempfindung. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attol függ, hogy minő melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129].

Szk: *~ viseli magát. 1677:* júliusnak az elein elvégeztetett vala Radnóton, hogy az tractatus szerint (kiben Forvald uram oly melegen viselte magát, hogy csak egy napi haladását is az indulásnak engedni nem akarja vala) ad initium Augusti [TML VII; 428 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

meleg étek főtt étel; mîncare caldă; gekochte/warme Speise. *1657:* ők nagy szeretettel s böcsülettel láttak vala, s az alkalmatosság is kedves vala, mert már jó időtől főtt meleg étket nem kóstoltam vala [KemÖn. 229]. *1710:* a tábori embernek nem kell mindenkor meleg étek, szintén elég, ha egy darab kenyere s amellé egy darab sült húsa vagyon [CsH 445]. *1736:* Mikor az fejedelem ebédlő palotájához értek ... leszállott az lóról[a] ... lerakatta az étket, ott udvarlott mig vagy meleg étket, amint akkor nevezték, vagy az derék fogást el kellett hozni [MetTr 334. — [a]Az asztalnok].

melegferedő 1. gőz/kádfürdő; baie de abur/în cadă; Dampf/Wannenbad. *1819:* A' meleg Feredőből jött bé 469 Rf [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. hévízfürdő; baie termală; Termalwasserbad. *1697:* Jöttem Budára[a] ... Voltam az melegh feredőben is [AIN 146. — [a]Bécsből].

melegferedő-ház kb. gőz/kádfürdő-ház; baie, clădirea băii (calde); Dampf/Wannenbadehaus. *1772:* Vagyon fenn az erdő allyán egj meleg feredő ház sendellyes melly annuatim importál hfl 9 ad summam [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 4].

melegget l. melenget

melegít 1. megmelegít; a încălzi; warm machen, erwärmen. *1589:* Az aggiagot hogy meg Niomattatunk (!) vizet melegitetek fat vettünk ahoz f. — d. 3 [Kv; Szám. 4/IX. 19]. *1597:* Zeky Istwan deak zolgaloya Orsolya ... wallia. So eorleny mentem wala egikor Sardy Janos hazahoz az felesege teyet melegit wala az tewznel [Kv; TJk VI/1. 101]. *1675:* sütő haz egi vas Lancz föl kötve egi az kin vizet melegitenek [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1705:* Akik pedig magyarok közt isznak is[a], nem ebéd után isznak, hanem reggel, amikor felkelnek, akkor melegítik a gyomrokat ... jobb étel után inya, mert ... akkor van szüksége reá, hogy segítsék az emésztésben és melegítsék [WIN I, 633–4. — [a]Égett bort]. *1770:* vövém a téglázo vasamot, és ki vüvén melegitenni [Gyf; BK sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.]. *1823–1830:* Egy vasfazékot, mert cserépfazék nincsen ... a lyuk martjára rakják, s a felemelkedő láng melegíti, s úgy főznek [FogE 193–4]. — L. még BÖn. 585; WIN I, 125.

2. fűt; a încălzi; heizen. *1756:* Strása Házban ... melegitt egy falban rakott olasz kemencze | Boltos nagy ház, mellyet ... melegitt ... egy cserép kallyhából való fűttő kemenczé [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeírás]. *1817:* egy tserepes melegit[a] [Szabéd MT; UnVJk 276. — [a]Egy szobát]. *1819:* ezen két szobát, egy zöld Kályha Kementze melegiti [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1841:* A' 3ik és 4-ik Szobát egy jó öntött vas fűttő kályha síppal melegitti [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

melegítés 1. încălzire; Erwärmung. *1835:* melegítés és herbatejezés által gyengült gyomra helyre álhassan ... de ... a' herbatéj adásnakis következése az lett, hogy a' mint máskoris szokott gyomra felémejedett, és vagy kétszer hánt [Kv; Pk 7].

2. fűtés; încălzire; Heizung. *1789:* Negy szekér Fáért Rf 7 xr: 42 Két Szobák melegitésére [Mv; ConscrAp. 92].

melegítő I. *mn* 1. felmelegítésre szolgáló (edény); (vas) de încălzit; zur Erwärmung dienend. **Szk:** *~ almárium* melegítő pohárszék. *1837:* a Benedeki melegítő almárium [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt 28] ✱ *~ (rész)üst. 1682:* Egy kis melegitő Réz üst | Egy magas lábu melegitő üst [UtI] ✱ *bor ~ rézüst. 1676:* Egy harom vedres bor melegito réz üst [Fog.; UF II, 714] ✱ *ecet ~ vas. 1676:* Egy lanczan függő eczet melegitő vas [Fog.; i.h.] ✱ *étek ~ rézmedence. 1681:* Asztalra való étek melegö (!) réz medencze vas Lábastol Nro 1 [BLev. 555].

2. *~ üszög átv* parázs; jar, jeratic; Feuerglut. *1710 k.:* Ezek az én majd eljövő feredőmet melegítő üszögök, melyeknek legnagyobb fúvója volt még elein Bethlen Elek, aki temetéseken egy különös fejedelmi soliumot csináltatott néki [BÖn. 920].

II. *fn* 1. vas pentru încălzirea materialelor lichide; Wärmer. *1681:* Fejervarra ... égy réz hűtő, egy Borbely(na)k valo Melegito [UtI].

2. fűtő; încălzitor; Heizer. *1841:* A' 3ik Szoba ... stakaturás padimentoma dészka. — Melegittője a' Spárherdből bé jövő a' mit egy kályha sip viszen a' kéménybe [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

melegítő kemence fűtőkemence; sobă de încălzit; Heizofen. *1810:* A Sütő ház ... régi paraszt kájhákbol rakott melegittö kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 26]. *1817:* A Palotaban vagyon faragatt kő lábokra épitett zöld Kajhábol valo két águ jo melegittö Kemencze [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 2]. *1832/1838:* Van égy zöld Kajháju két águ párkányos melegitö kementze [A.szócs SzD; BetLt 5]. *1854:* a Nappali házba ... találtatik ... Egy három Sipu melegitto Kementze vas ajtoval [Sárd KK; WassLt].

melegíttetik fűttetik; a fi încălzit; geheizt werden. *1756:* A Kis Aszszonyok Házába ... nagyok az ablakok ... melegitte-

tik nagy széllyes Lazúr vagy fekete szinü kivül füttő kemenczével [Déva; Ks 92. I. 32].

melegoldal (verőfényes) déli oldal; versantă sudică/încălzită; Südseite. *1729:* Farkas Patak meleg óldal szőllő Málb(an) ... két hold quartas szőllő [DobLev. I/140]. *1746:* A Praespecificalt földen tul más láb földet tsinálván ... a közepin fel menő elig egy része meleg oldal más része észak [Mezőbodon TA; JHb XI/29. 6]. *1747:* Ezenn Praementionált Eszakos hellynek vagj⟨on⟩ égy Kopár meleg oldala | Az hoszszu Széna füveken fellyül vagyon, égy más oldal ... mellynek is égj része Eszak, más része meleg oldal [uo.; JHb XI/31. 3, 5]. *1760:* a' Papoltz felől való meleg óldalokon Pákéfalva hogy szabadoson erdölt senki nem ellenzette [Papolc Hsz; HSzjP Tomas Molnár (40) zs vall.].

Hn. *1712:* meleg odal [Vízszilvás SzD; WassLt Sovago János (73) vall.]. *XVIII. sz. e. f.:* A' Kecskés meleg odallyának második lábjában (sz) [Torda; EHA]. *1755:* az Meleg oldalon (sz) [Burjánosóbuda K; BHn 49]. *1761/1818:* A Meleg oldalban (e) [Marossztkirály MT; EHA]. *1769:* Meleg oldal (sz) [Andrásfva MT; EHA]. *1778:* A meleg oldalba (sz) [Nagyercse MT; EHA]. *1784:* A' Meleg ödal n. hegyben (szö) [Szásznyíres SzD; EHA]. *1818:* A' Farkas Patak meleg oldalában (szö) [Ne; EHA].

melegsajtó ? melegprés; presă la cald; Warmpresse. *1701:* az Szederjes köz Posztot ne légyen szabad az meleg Sajtoban tenni, és kétszer ványolt Poszto gyanánt el adni [Kv; PosztCArt. 10].

melegség 1. *átv is* căldură; Wärme. *1661:* az egyedül hálást bizony meguntam, örömest melléd tenném magamat melegségnek okáért is [TML II, 18–9 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* A várason felül ... nagy bő forrású gyönyörűséges föröddőbánya meleg vizének ... a Somlyó nevű igen mészköves hegye alatt egy völgyecskén néhány helyeken nagy bőséggel és nagy melegséggel való felbuzgásától fogva, ahol rajta a gyönyörűséges föröddőbányák építtetvén vagynak [SKr 417]. *1676:* Szuhai uram ... sárgaságból oly embert gyógyított meg, a kinek a doctorok sem tehettek semmit is ... rozs lisztbül süssenek kenyereket ... az kenyereket rakják körülette ... takarják az embert az kenyerekkel együtt mindenét, s addig el ne vegyék rúla az leppelt, valamig az kenyerek melegsége tart [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1880:* A feleségednek ... Köszönöm a gratulációját, az Anti és a magam nevében ... Üdvözlöm is igaz melegséggel [PLev. 71–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. meleg idő; vreme caldă; warmes Wetter. *1847:* Éjjel éles hideg s dér van: nappal nyári forma melegség [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

3. hevülés; căldură; Wallung. *1710 k.:* A vétkek, vitiumok között leghajlandóbb voltam a haragra, de ... annál is inkább pedig a Venus vagy fajtalanságra, mely is felette igen gyöttrött a vérem, magom nagy bövsége és melegsége, sóssága miatt [BÖn. 506].

melegszik l. melegedik

melegvíz hévíz; apă termală; Thermalwasser. *1662:* Azminthogy a várason kívül a Körösön levő malmokat mindenütt, úgy a meleg vízen is levőket s többit mind felégették vala ... azon meleg vízen kettő-három kövekre forgók, hogy azok a koldusok számára valók volnának [SKr 453].

melence l. medence

melenget 1. melegít; a încălzi; (er)wärmen. *1582:* Anna Kwthi Antalnę vallia ... Igiarto Georg fel veotte feleseget az Rwtsagbol az Agbol, es zarazt teot Alaia ... Lattam hogy Igiartho Georgy Eleoben[a] veotte az Nag beteg feleseget es az Twzheóz Vitte, ot melegette [Kv; TJk IV/1. 75. — [a]Értsd: ölébe]. *1731:* Kovács Mária Aszszany ... láttam hogy orvosoltatta magát holmi füvekkel, melyét s oldalát melengette nyilalás lévén rajta [Szelistye H; Born. XXXIX. 16].

2. dédelget; a încălzi/creşte; verzärteln/wöhnen. **Sz.** *1839:* kikkel ... hogy magam aránt bizodalmasittsam őket anyai képpen bántam. — Azomban kigyo fiakat melengettem [Dés; DLt 1230].

melért l. melirt

melióra l. mióra

melioráció *átv is* javítás; ameliorare, ameliorație; Verbesserung. *1764:* a' Jószág Meliorátiojara ... ha miket költeni fog, hitelesen comprobálván pro objecto refusionis observáltassék [Ne; DobLev. II/257. 1b]. *1784:* Hogy ha ... az usus fructusas Jószágb(an) valami Melioratio engedtetik [K; JHb 23/1 Jósika János családi ir.]. *1796:* most ujonon offeralom az egész Zállog summát, ajjánlván magamot arrais, hogy ha valami azokon tett melliorátiokrol ... fog hitelesen docealni, aztis ezennel le tenni kész vagyok [Ne; DobLev. IV/761. 1a]. *1832:* Minhogy pedig a Szöllő nagyon Pirgás levén tehát mostani állapotjában, meg Betsültetett Hét ~ 7 válto RFkra, tehát a Meliorátiokra nézve, az Szöllőtt az Kiváltáskor hasonló bétsüvel vehessem vagy vehessük viszsza [Szamosújlak Sz; Végr.]. *1842:* Székely Leopóld Ur el- és altal adá azon Alsó Szötsi egész Jószágát ... minden ahoz tartozó Meliorátiókkal, industriálékkal ... mind azokkal valamelyek künn és ben ahoz tartoznak és tartoztak [Dés; BetLt 5]. — L. még DFaz. 23–4.

Szk: ~ *esik* javítás történik. *1808:* Ha mi meliorátió esett azon részen Néhai Csato Mihály Ur altal, az is ... ki fizetődjék [Ne; DobLev. IV/921] ✱ ~ *találtatik vmiben. 1798:* A Jószág ... annak idejében hasonlo állapotban szálljon vissza, és akkor megint Inventáltatván, ha Melioratio vagy Deterioratio találtatik benne, az aestimáltatván ā szerént accedáljon ā Zálog Summához [Kv; JHb VI/19] ✱ ~ *tétetik. 1817:* a Jószágba Industriak, melioratiok tétettek [Vályebrád H; Ks 79. 13] ✱ ~*t kíván. 1807:* a' Jószágakis, nevezetesen zsendellyes kő épületek, ruinaban vagynak, melioratiot kévánnak [Mv; Ks 73/55] ✱ ~*t tehet. 1701:* Was György Uram ... Egjben gyűjtvén ... két izben az itt valo Consistoriumot, vötték fel ő kegjelmek a' dolgot illyen rendel, hogj a' mellyekben melioratiot tehettek ő klk benē [Kv; SRE 72] ✱ ~*t tesz. 1757:* Guraszádi Jószágokb(an) a ... Méltoságos Uraságok ... a' mi értünkreis tóttenek melioratiokat és költseges épületeket [Guraszáda H; BK ad nro 144]. *1760:* Mi a' miolta itten Malomban bir Mósa Lászlo Uram, hogy valami melioratiokat tett volna ném túdgyuk [Málom SzD; BK]. *1807:* a mi Méliorátiot tészen Tekts Pallos Sámuel Uram a Jószágon azt ... tartozzék a ki válto T. Pallos Sámuel Uramnak ... aestimatione Mediante ki fizetni [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906] ✱ ~*t tétet. 1796:* (A) szöllő ... vagyon, a Mlgs Püspökség fölgyén ... ha pedig Melioratiot tenne tétetne reája, aztis Modo Legitimo meg fordittani kötelesztetnek [M.igen AF; i.h. IV/757. 1a].

melioráció-tétel javitás-elvégezés; efectuarea unor ameliorări; Aus/Durchführung der Verbesserung. *1776:* kivánt ugyan az Exponéns Mlgs Groff Aszszony ö Excllja némely költséges Melioratiokat, Rétek körül valo Sántzoltatásokat tétetni, de a Proprietarius által a leg kissebb épület vagy Melioratio tételtöl is Törvényesen el-tiltatott [Kv; JHb VI/33].

meliorál 1. *átv is* jobbit, (meg)javít; a ameliora/îmbunătăţi; (aus)bessern. *1675:* Ha érthetném, meddig mulat itt e tájon, hol nekem is kellenék Kegyelmedet tisztem szerint requirálom, kiket ha Kegyelmetek nem meliorál, rossz consequentiájátúl félek a rossz dolgoknak [TML VII, 70–1 Teleki Mihály Hartyáni Andráshoz Kővárról]. *1769:* Dobolyi Maria Aszszony maga rátáját, és tellyes nyilját adá által ... Dobolyi Joseph Uram(na)k ... ugy hogy rèsziben jutott joszágocskáját meliorálja, a' miböl lehet épitse [Ne; DobLev. II/412]. *1791:* Aszt Tudgyaé ... a Tanu, hogy Erdöis lett volna ? Ha igen ... aszt az Varadianus Succesorok meliorálták vagy inkább deterioràltak ? [Dob.; WassLt vk]. *1826:* bizonyittatik ... hogy az Alperes özvegységében is a Joszágot meliorálta a Felperesek javokra [Ne; DobLev. V/1114. 6b].

Szk: *életét ~ja. 1688:* T: Madai Samuel Uramat annak elötteis mivel cum conditione recipiálta volt a' sz: Társaságh ugy hogy életit ö kglme melioràllya, de ò kglme az ellen impingált [SzJk 223].

2. (fizetést) emel; a mări salariul; (Gehalt) erhöhen. *1643 u./1770 k.:* Salarium pastoris ... Mivel hogy a Sárvári Ekla lött Mater Eklésiává, a régi fizetést ezek szerint melioralták ö Klmek [Sajósárvár SzD; SzConscr.]. *1675:* Naláczi uram is, higyje el Kegyelmed, egészen male contentus az új tisztel azért, hogy a fizetést jobban nem meliorálták [TML VII, 13–4 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. enyhít; a uşura/atenua; mildern. *1644:* Az fogoly ket Leany Borbelj Kata es Ersok felöl tött deliberatioiokat Birak Vraimek(na)k ... az Beczülletes Tanacz leualuan, czak enniböl melioralta ... Cziganiok nelkül üzettessenek ki az Varosrol [Kv; TJk VIII/3. 3]. *1647:* eö Kglmek az Birak Urok(n)ak teörveniet helyb(en) hadgyac Cziak szinte(n) annibol merioralliàk (!) hogy keze el ne vagattassek, hane(m) cziak feie uetessek [Kv; TJk VIII/4. 261]. *1674:* Melly Deliberatiot az eö Nga Táblaja meliorálván, azonn also Szék Deliberatumát emendálta in toto és azon ökröket az urnak vissza ítílte [WassLt].

4. helyesbít, megváltoztat; a corecta/îndrepta; richtigstellen/rektifizieren. *1704:* Azért akik jobban gondolkoznak és meliorálni akarják voxokat, négy órakor hozzák fel ma voxokat, a másikot vegyék ki, akik pedig benn akarják hagyni, hagyják benn [WIN I, 191].

5. *~ja az inkvizíciót* vizsgálatot újra felvesz; a redeschide o anchetă; Untersuchung wiederaufnehmen. *1694:* Kádár Györgyne ... Ferjetül Kádár Györgytül divortiumot kivan. Megh vetet és mashoz adta magát, engemet el üzvé(n). Deliberatu(m). Meliorallya az Inquisitiot Partialisnak Petsétivel vallatva(n) [SzJk 280].

meliorálhat jobbithat; a putea ameliora/îmbunătăţi; verbessern können. *1776:* Azt nem tudhattyuk miben meliorálhatta volna mostani Statussát, Joszágát, B. Henter, Mlgs Groff Kornis Anna elvételével [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) és br. Lud. Révai (40) vall.].

meliorálódik megjavul; a se ameliora/îmbunătăţi; sich bessern. *1832:* (A) két Nyil Erdöben ... megengedem ... hogyha a' hova elöbb készülendö Inventarium szerinti állapotja az Erdönek deteriorálodik, irt kedves Öttsém azt recompensalja, ha pedig meliorálodik, annak pásztoroltatását tartozzam megtériteni [Széplak KK; SLt 22].

meliorálta javittat; a dispune/face să fie ameliorat; verbessern lassen. *1807:* a viz a Malom arkát el hagyta ... Csonka gátakot sokakot tsináltatott, hogy a Szamos vizét a Malomra igazithassa ... melly nagy indusria egy Személlytöl, igen terhes, és költséges tsak meg gondolni is Mezöségen, mint Apahidán A Ptyetris nevezetü Lábbol mennyi kovats követ minden esztendöbe ki hordatott, és mennyit meliorálta-tott [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns, provisor vall.].

melioráltatik 1. jobbá tétetik; a fi ameliorat/îmbunătăţit; gebessert/besser gemacht werden. *1774:* mi vásároltatatt vagy melioraltatatt vélle [T; CU]. *1776:* A mi Nehai Gerendi Lászlo Uram holta után vagy reacquiráltatott, abalienáltatott vagy melioráltatott, az is a Divisorok altal láttassék el [Ne; DobLev. II/481. 1b]. *1817:* Hadi Generalist Néhai Viscontit én nem úsmertem, s' nem tudom, hogy alatta a Jozság szaparadatté vagy kevesebbedett hanem Gubernátor néhai Haller Jánost értem, és ugy tudom hogy azolta a(!) itt valo helységek sokkal industrialtattak, melioraltattak [Vályebrád H; Ks 79. 10].

2. helyesbíttetik; a fi corigat; richtiggestellt/berichtigt werden. *1759:* az alsóbb Szék Deliberatuma melioraltatik [Dés; Ks 18. C. 3 Gabr. Kis Marjai not. kezével]. *1770:* méltán megkívánhatom, meg is kívánom, hogy az elébbeni ellenem pronunciált terhes deliberátuma az becsületes jámbor falunak melioráltassék, elkárosodott tehenemet tejével együtt az inctus pásztor fizesse meg [M.hermány U; RSzF 211–2].

melírt kevert színü (kelme); (stofă) de culoare amestecată; mischfarbig (Stoff). *1800:* Egy melért, vagy kevert Szinü fél posztóból valo felsö ruha [LLt].

melírtes kevert színü; de culoare amestecată; meliert, mischfarbig (Stoff). **Szk:** *~ felsö kaput. 1805:* Welling Lajos ... viselt ... melirtes barna felsö Kaputot [DLt ua.] ✱ *~ kaput. 1803:* Habalai Joseff Körmötz Bányai ... viselt zöld mellértes Kaputot [DLt ua.]. *1819:* egy mellyértes viseltes kaput [Kv; Pk 3] ✱ *~ készületü. 1824:* Szederjes poszto mellértes készületü görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *~ magyarka. 1823:* Mártonfi Simon ... Jár világos vadgalamb szin mellértes Magyarkában, hasonló Nadrágban [DLt nyomt. kl] ✱ *~ matéria bunda. 1821:* egy szine hagyott Sárga mellértes, fejér nép Matérja Bunda [Mv; MvLev.] ✱ *~ nadrág. 1866:* 1 Vastag mellértes uj nagy nadrág [RLt] ✱ *~ nankin nadrág. 1818:* Müllern Bruno Antal ... visel szürke melirtes Nankin nadrágot és czepöket [DLt 78 nyomt. kl] ✱ *~ pantalon nadrág. 1815:* egy bors és So szinü mellértes pantalon Nadrag [DLt 473 ua.] ✱ *~ posztó. 1799:* egy Darab gyermek Lájbinak valo Mellertes Poszto [Mv; MvLev. 2]. *1800:* Molnár Uramnak készitettem ... egy Mentét kék mellèrtes posztobol Öt rend sujtással öt rend gombval és ahoz valo Lájblit [Déva; Ks 120. 10/1]. *1801:* 8 1/2 sing Mellírtes posztó 11 Rf 54 xr [uo.; i.h. III/7] ✱ *~ posztókaput. 1793:* Seprö szin mellértes fain poszto kaput [TL Conscr.]. *1836:* Férfi Köntösök Egy fekete poszto kaput ... Egy más melirtes poszto viseltes kaput [Kv;

Pk 3] ✱ *~ posztómente. 1793:* szederjes mellértes fain poszto mente [TL Conscr.] ✱ *~ strucknadrág* bordázatos pamutvászon nadrág. *1850:* Egy koczkás struck nadrág ... Egy mellértes struck nadrág [Mv; DE 2] ✱ *~ teveszőr matéria. 1795:* azon Ejtzaka 10 Sing mellirtes Teve Ször Materiája ell veszett [Déva; Ks 114. 416].

mell 1. piept; Brust. *1574:* Olah myhal azt vallia hogy ... fely kely ferench hogy ely Mennyen De wuch Jstwan meg fogta az Mellien keonteset [Kv; TJk III/3. 391]. *1584:* Vermes Ambrus vallia ... Lattam a' Zakal Georgy gyermeketis, hogy a ket farchokan es a mellie(n) Niakan, vgy meg teczet a' fogdosas es az vyak heliey, mint egy Agiogba Niomtak volna [Kv; TJk IV/1. 248]. *1638:* engemetis megh fogot Moldouaj Marton, melliemen az dolmant s nem vaihatta(m) ki magamat kezebol [Mv; MvLt 291. 131a]. *1724:* az Jsten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melljit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1725:* Láttam szememel az vért az Moldován Vaszil karján, és melyin az pap mihálj vasvillája öklelésének az heljetis láttam az ködmenin [Velkér K; Ks 7. XV. 12a Rusz Sándor (32) jb vall.]. *1780:* mind Oldala Melye és Válla, öszve volt romolva [Karácsonfva MT; Told. 4]. *1843:* Kovács István — 47 éves — Sebek boritván el testét, különösen a mellye táját, brandot kapva mely Sebe következésiben meg holt [Nagykapus K; RAk 11].

Szk: *~be döf. 1784:* a Föld hidnál meg fogok mert akkoris hozà dőfe Csáki Györgyhőz s éppen meljbe akarván dőfni maga Csáki György fogta meg a vasvilának kűpűit [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. *1827:* nem lehetett Horváth Urral birni a ki engem is a pistalyával melybe dőfőtt 's a Curiábol ki kergetett [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 5–6 Boros Mihály (43) zs vall.] ✱ *~be döföltetik. 1800:* a' midőn a' Torotzkai közönséges vásári piatzon a' magam szokott árusi mesterségemet folytattam volna ... az Urfi altal egy páltza véggel melyben dőfeltettem ... és igen kéméletlenűl 26. bottal valo űtést kelletett el szenvednem [Torockó; TLt Birósági ir. Torockai jb-ok perei földesuraikkal ifj. Bott István col. vall.] ✱ *~be fog. 1827:* a' Demeterné kotsissa, engemet mejbe fogva, az ajtotol messze el loditott [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. No 1110 Ketzán Jákob (30) vall.]. *1842:* azon goromba ... Ember engemet mejbe fogott s úgy a' falhoz lőkőtt, hogy alig valék el [Dés; DLt az 1843. évi iratok közt] ✱ *~be fogatkozik* összeakaszkodik. *1827:* nem tudgya ... amikor a' Szt Miháji Hérészesek oda jőttek Nyértzére a' Fujurássokat mellyik ragadta elébb Mejbe ... hanem mikor onnan ki jőtt látta a' fujurással hogy Mejbe volt fogatkozva [Nyérce K; KLev.] ✱ *~be-főbe ver. 1747:* rajta kapván az A. Lengjel Juonnét az tsirkék ablatiojan s impediálni akarván hogj ne vigye el, meg tamadta az At mellybe főbe verte öklözte [Torda; TJkT III. 160] ✱ *~be hajít. 1574:* mykor egy vasarnap Iaczany ki Mentenek volna az Leoweo helyre ... es hogi az kert Aitaiahoz keozelitettek volna keozettek volt az Inassis ky meg holt, ygy haytia egy veresbely Melyben hogi Azonnal leh esik [Kv; TJk III/3. 350–1]. *1599:* Makraj Peterteöl hallotta(m) mo(n)dotta Zent leleke(n) hogy ha rah bochattak volna megh eölte volna Benedekfy Christophot, de azert ugy hagitotta volt melybe a' chakannal hogy az melyireöl az keó pince oldalara zeókett volth [UszT 13/109]. *1637:* latam hogi meljben haita az az Olah Istok ezt az Fazakas Istuant [Mv; MvLt 291. 103b] ✱ *~be lő. 1710:* Baron Tige ... már a földre esvén, egy hajdú fejit akarja vala venni, ha a pisztolya egyik keziben nem lett volna, azzal lövé mellyben a hajdút, úgy kapa más lóra [CsH 381–2] ✱ *~be (meg)kap. 1765:* Imre György a keziben lévő égetbórt ... réá köszönvén leg ottan Murvai melyben kapta [Torda; TJkT V. 259]. *1772:* Lup nevezetű Jobbágya ... az Apját melyb(en) meg kapván meg akarta verni [Dés; DLt 321. 62b]. *1786:* a Biro menvén a Pajta felé hogy Marhát kőssen Tot Mihály eleíben szőkék és meg kapá mellyben [Hidvég MT; GyL. Király János (40) taksás vall.] ✱ *~be meglök. 1843:* ekkor a' mint állott Szabó János uram előtt dohányozva Pekárik, — meg löké mejbe Szabo János Pekaríkot [Dés; DLt 586. 5] ✱ *~be (meg)taszít. 1759:* Hatházi Czilika ... midőn le akarta fektetni a Rudat, előtte álván ... Marusán Gávrilla mellybe meg taszittá [Árpástó SzD; BK. St. Albert (45) jb, Jos. Horváth de Szász Czegő (19) ns, Gabr. Vajda de Árpástó (14) ns vall.]. *1819:* arra az aszszony egyszeribe hajamba tsipeszkedék, én mejbe taszitván magamtol, egy széna kalangyáig seggeltem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] ✱ *~be (meg)üt. 1584:* ezen keozbe oda hozzaiok haita az kapura, akora vala mint egy Bot a' fa Ezen az zon eleo jeowe ketteo a' Drabantokba ez Georgy Mas tarsaual, Az Tarsa Meljbe vthe Sardit vgian mordalsagal [Kv; TJk IV/1. 398]. *1794:* ugy meg útette mellybe, hogy egyszeribe az ház falára dőlt hanyattán [Szentkirály MT; Berz. 9 Fasc. 74] ✱ *~ben keresztülüt. 1768:* Drágus Márkully Josit à földőn is keresztűl útótte volna melyben [Mezőmadaras MT; BK. Ana Sárpataki Providi Istok Czigány Jobbagionis cons. vall.] ✱ *~ben (meg)ragad. 1637:* Jstua(n) Deak Uram hogi erkezek oda Tűrni kezde fel â keöniöken az mentet s az karjat mutattia vala, hogi megh sertettek: azonba(n) megh ragada meliben az Balas kovacz szolgajat s fel ranta Istua(n) Deak [Mv; MvLt 291. 118b]. *1758:* Roba Demeter meg ragadta Orosz Ivánt melyben ugy vonakadatt vélle [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 4]. *1797:* Szilágyi Mihály minden igaz ok nélkűlt belém kőtőlőzvén mejbe ragada [Harcó MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1852:* Demján engemet melybe ragad, s egyszerre a földhöz vér [Dés; DLt 440] ✱ *~be ragadtatik. 1809:* az Alperes által minden igaz ok nélkül maga szállásán porcutiose mejbe ragadtatott [Dés; DLt] ✱ *~be ver. 1584:* Sophia Kun Miklosné vallia ... Daroczine a' Caspar Anniat meljbeis very vala [Kv; TJk IV/1. 346] ✱ *~éhez üt. 1796:* ki vólt az a' Személy a' ki egy Szekér nyárs Czepusával Táré Lupnak mellyéhez ütett [K; Eszt-Mk vk] ✱ *~éhez vág. 1585:* Dienes Jstwan Bachy vallia ... Mas tarsatis lata(m) hogy Ra futamek és egy zekerczeuel vagha A' mellieheóz [Kv; TJk IV/1. 477] ✱ *~en (meg)ragad. 1776:* Vojvod Gligorás ... részeg Bátyámat Mejen meg ragadván ugy meg ragatta, hogy merevalojárol vagy két Gomb leszakadoza [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.] | mikor Vojvod Juon Dán Juonnal együt Verekedtenek ottan Voltam, és Láttom Szemeimmel, mikor egyik az másikat mején ragadák [uo.; i.h. Felezujke (!) Györgye (50) zs vall.] ✱ *~ére (rá)áll. 1634:* Fekete janos foben ute Lako Jstvánt, es az földre le esek, es az terduel az melliere all [Mv; MvLt 291. 18a]. *1777:* Popa Juon ... tudom ... a mellyemre álott térdével [Ludvég K; KLev. Blaga Juon (42) vall.]. *1849:* rá állot a Mejire és ugy döbötskölte [Szentkatolna Hsz; HSzjP] ✱ *~ét megfogja. 1638:* Cziszar Palis ... monda ... miert nem migj haza, ha az emberseges emberek el kisirnek, bizoni az Kalitkaba(n) teszünk s megh foga az melliet Jstuannak ... s vonni kezde [Mv; MvLt 291. 132a] ✱ *~ét megnyomja. 1584:* Teil-

ma(n) Antalne vallia ... Egykor esmegh Nappal betegh valek, es semmit Nem Aluzom vala hogy ez zelesne kepebe Ream Jeowen meg Nioma a' mellemet [Kv; TJk IV/1. 249] ✱ *~ét meg/összerontja. 1764:* Musnai János eö Kgylmét az Ö Tordai Piatzon ... késö estve az Inctus egy nagy baltával meg tamadván, fejét, mejjét, testit öszve rontani, s tsaknem holt elevenen hagyni batorkodott [Torda; TJkT V. 216]. *1794:* panaszolkodott nékem az Öreg Kolbaro, hogy térdeivel a Veje, mellyét rutul meg rontotta, mellyet soha sem fogna meg lábbolni [Déva; Ks] ✱ *~ét megüti. 1653:* (A grácia-levelet) mindenütt magával kellett hordozni, és ha elöll találta a bolon vagy német, vagy hajdu, vagy rácz, csak azt mondotta: „Hun gratia ?" S csak megütötte a mejjét és azt mondotta: „Ihon itt" kivette és megmutatta — csak elment mellette [ETA I, 86 NSz]. *1843:* Mire megütvén mejjét, azt felelé: „Eddigelé ugyan még nincs[a], de reménylem, hogy majd lesz" [VKp 71. — [a]Írásbeli felhatalmazása] ✱ *~ét (meg)veri. 1661:* Ezeket Vram igy referala akkor Cseffei Vra(m), s ugya(n) Döngh vala ugy verte az mellyet [Sófva BN; Ks 41. K]. *1764:* hallám idösbb Lukáts János meg vervén a maga mellyit azt mondani, mindenütt elég Fertatom vagyon nem gondolok senkivel [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65] ✱ *~ét nyomdossa/nyomodja. 1773:* orrát ujját és nyakat meg harapta meljit nyomodta [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1778:* ki jövén látám hogy Csanán Urszuly a' Földön el van nyujtva ... Berár Zaharia ... térdivel a' melyit nyomdossa, s patkojaval rugdossa [Egerbegy TA; JF Beltyerán Kratsun (40) vall.] ✱ *~ét rugdossa → ~ét nyomdossa* ✱ *~ét tapasztja. 1618:* Az vezér az szakállát fogá és azt eleresztö s az mellyét tapasztá és ezt mondá[a] [BTN[2] 166. — [a]Köv. a nyil.] ✱ *~ét tapodja. 1778:* látám szemeimmel, hogy ... Csanán Urszuly és Ugrán Lapadát a' földön heverve huzzák s tépik egy más haját, Berár Mitre pedig Urszulynak a' mejjit a patkojával tapodgya [Egerbegy TA; JF] ✱ *~re való másli. 1777:* egy mellyre valo Másli [Nsz; JHbB 406 Bethlen Rozália kel.] ✱ *~re való medál. 1761:* Egy Mejre valo Médály, Rubintal, Gyemantal rakott [Nsz; Ks 73/55] ✱ *~re való párta. 1668:* Egy pantlikabol czinyalt melyre valo parta, s nyakra valo [Mk 12 Kapi György lelt.] ✱ *~re való rövid bunda. 1777:* midön ... profugus Haderán Alexa Házához mentünk volna ... tétettünk ... két párnahajban ... Egy pár Rezes Pistollyt ... Három Bör mellyre valo rövid Bundát ... Egy Nagy Juh Bör hoszszu Bundát [A detrehem TA; DobLev. III/503. 1a. 3b] ✱ *(fegyvert) ~ébe/~ének tart. 1629:* Jeö Veres Miklos az Vczan fel az Olahtol el veöm az botott eleib(e) allek, de mint beteges ember nem forgodhatam ugj az minth kell uala megh Csauarodek az puskat az Melyemnek tarta s az kut mellett el njargala [Kv; TJk VII/3. 64]. *1739:* a pistallyát a' mellyemben fel vont sárkányal tartván, szintén kétségben estem [Szentlélek Hsz; HSzjP Margaretha Rádully nobilis Andreae Mészáros de K. Sz. Lélek Consors (50) vall.] ✱ *(fegyvert) ~ének hoz. 1688:* hat szallom van, kiknek faval soval gjortyaval mindenkor gazdalkodom méghis sok rut szitkokkal illet es mezitelen koszperdet s kest hoza melljemnek hogj belem verje [Kv; UtI].

2. mellkas; torace; Brustkorb. *1659 k.:* job volna megh halni ... Mert ha egighunkön (!) Nem, az Masikúnkön mindenkor raitünk vagion ... az ehezés, rettenetes fázas ... azon kinul meghis niergelnek bennunket, az ki mjat félek hogi talám mind Eoszueis romlot az Melliem [BesztLt 6/1659 Torma Miklós lev. Bakcsiszerájból]. *1668:* az szegény gyermek ügy megbetegedett vala, hogy én csak valóban megijedtem vala rajta, mert az oldalát, melljét fájlaltatta [TML IV, 289 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1794:* magamis hordottam a káposzta lapit meg romlott Ágyékának, melyinek ... raggatására és orvoslására [Eresztevény Hsz; HSzjP Intze Ferentz felesége Gyöne Klára (22) vall.]. *1820:* ha oly sziv vona sok tsillagos köntösü minister melyében menyivel boldogabbak nem lennenek az el nyomattatás sulya alatt gebbedezö országok [M.zsombor K; Somb.]. *1849:* azt mondja Kelemen, hogy Krizsán Mária panaszolt volna mikép a' sok böjtölést mejje ki nem állja, azért azért javasoltatta volna a' reformáltatast [Kv; Végr. Vall. 75]. — L. még RettE 362.

Szk: *~ében hiripel. 1727:* Kilenczed naptól fogva mind csak bágyadozván és mellyében hiripelvén az kis Máriskó leányom, el kezdett nehezedni [VassN 536] ✱ *~e porcogója. 1734:* Sikot én ha meg épül el küldhetem De az Asztaga Tetejéröl le esett egy fára s az Mejje Porczogoja bé hoppatt s az olta fekszik erössen [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.] ✱ *hirpicél a ~e. 1781:* az éjjel almombol fel serkenvén minden hurut nélkül réám jött ugy hirpicélt az Melyem mint tavaj [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.] ✱ *süket ~* kb. nem rezonáló mellkas. *1823–1830:* Ennek[a] az apja marosvásárhelyi pap volt ... Magas, száraz, barna ember volt, mint most a leánya, Dósa Gergelyné, a professzorné. Süket melle s hangja volt, de igen szép deáksággal beszélt [FogE 139. — [a]Basa Istvánnak].

3. kebel; piept, sîn; Busen. *1597:* Nenem hoza egi arany gywreot eleombe, kiwel kenal wala hogi el vegie(m) ... de hogi el nem akarom venny az melliembe az ingemen be hagyta, en fogam es el hagytam az gywrewt [Kv; TJk VI/1. 59–61].

4. női emlö; sîn (al femeii); weibliche Brustdrüse. *1823–1830:* A válnak elöl volt melltartója, olyan széles, hogy a válat összehúzhatták, mert a válnak kétfelöl voltak sűrűn ilyenforma kapcsai, abba pántlikát, paszomántot, lapos zsinórt ... aggattak, és amely tartott mellén tartván az öltözö egy más kötökkel ... egybefűzte és szoritotta [FogE 66].

Szk: *~ébe csipeszkedik* mellét csipdesi. *1822:* anélkül hogy egyet is szolottam volna hozzá a Mejjemben tsipeskedett [K; KLev.] ✱ *~ét tapasztja* mellét fogdossa. *1592:* Vida Miklos vallia, Hogi Eniedre megiwnk vala ... az legini Meggiesine mellet zinte vgi Jart, mint egi teorueni felesege mellet, egiebwtis meg eolelte az legini Meggiesinet fel vincnel hogi meg zallank ... eggik kezeuel az melliet tapoztotta az Azzonnak, az masikat megh eolelte vala [Kv; TJk V/1. 268].

5. állati mell; piept (la unele animale vertebrate); Brust (des Tieres). *1714:* Kuvasz képére formált Asztali óra, mellyén a' Kuvasznak mutatója lévén mind (!) orab(an) bizonjos Instrumentumok által ugat fl. Hung. 72 [AH 19]. *XVIII. sz. eleje:* A' melly lo vagy Kancza fel borzadva vagyon bagyatul viseli maghat, vony kégyö fü gyökeret, a mellye hegyesibe [JHb 17/10 lótartási ut.].

6. ? mellehúsa; (carne de la) piept; Brustfleisch. *1608:* mellét le teóttem uala az asztalra [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

7. ruhának/páncélnak a mellet fedö része; piept (partea din faţă a unei piese de îmbrăcăminte/platoşă; Brustteil des Kleides/Panzers. *1630:* (Csizmadia Marton) mütatta az zoknia mellien es az inghe vyan Veer Csepegest [Kv; RDL I. 20]. *1657:* Körmöcbányán az fejedelem vendégelvén az budai vezért ... láttam hogy ... fegyverderekat hozván elö ... az vezér ... nyíllal kézi ívböl ugy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyílnak vasa jól általhata [KemÖn. 78].

1686: Tizen harom Paraszt Potjolat ing; Két Arannyas ing edgjik(ne)k az melje merön arannyal Fekete seljemmel varva; az masik(na)k az melje apro agakkal Aranyal s Fekete seljemmel varva [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1714:* Keneso szin s Viragos Bársonjbul való Dolmánj ... a' mellyén 15. nagjob, s az uyan 16. arany Skofium gombotskakkal ... ékessitett [AH 7]. *1719:* Egj olá ing mejjire való három szor (!) scofiommal és gjöngjözéssel való varrás [VassLt Wass Dánielné „aranymarhái"-nak saját kezü lelt.]. *1765:* Varga György ... hátra felé kezde menni, s azonnal Szabaszlai Uram néki mene, és edgyik á másikának áz kozsokok melyit meg fogván öszveverekedének [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall.].

8. mellszobor; bust; Büste. *1823–1830:* Innen mentünk ugyan a japanische(s) palaisba(n) lévő régiségek házaiba ... Faunus igen meggörbedett testtel, Caracalla melle alabástromból [FogE 183–4].

◇ **Sz.** *1886:* ha olyan igen megfekszi a Kolozsvár a melledet — hát én nem bánom, írd az Ellenzékbe vagy akiket inkább szeretsz [PLev. 141 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellbeli 1. mellkasi; de torace, toracic; im Brustkorb. *1809:* Meg hólt ... Vajas Katalin ... Mejj-béli fulladásba [Györgyfva K; RAk 112].

2. ~ *vízkórság* ?(vizes) mellhártyagyulladás; pleurită; Brustfellentzündung. *1820:* Mlgs Baro Branitskai Josika István Ur ... Halálát meg előzött ... két három esztendőkben különösön igen sok nyavalyák terhelték a milyenek voltak a gyakort gyomor Sikulások ... máj dugulás, melybéli vizkorság [Torda; JHb 48 Száknovits István Aranyos szék fungens physicussának nyil.].

mellbetegség mellbaj; boala de piept; Brustkrankheit. *1570:* Vernyka Taligas Janosne, Kalara Vas Martonne ... vallyak, hogy Mykor More Janos Megh Betegwlt volna Mely Betegseben (!) megis holt [Kv; TJk III/2. 102b].

mellcsont borda; coastă; Rippe. *1823–1830:* Mellrevalók hasonló matériákból voltak készülve különb-különb prémekkel ... a pozsonyi vál, mely selyem matériából gazdagon megposzomántozva volt, belöl meg tüzdelt vászon közé sűrűn halcsontok lévén rakva, s a selyem reávarrva ... ez a vál ért csak a mellcsontokig felül [FogE 66].

melldaganat tumoare la piept; Brustgeschwulst. *1836:* Szilágyi István 61 éves — meg holt mej daganatban [Nagykapus K; RAk 9]. *1860:* halt meg Őzvegy Gazmár Istvánné Piros Zsuzsánna 74 éves korában melldaganatban [Dés; RHAk 109].

mellé I. *nu* **1.** vki/vmi közelébe/oldalához; lîngă cineva/ceva; an/neben etw., an die Seite js. *1562:* Azután egy péntek napra kelve, szállának Koronka mellé [ETA I, 19 BS]. *1581:* Az nagy harang Alat az mely Gradichy uolt mas felle chynaltattwk az keo fal melle [Kv; Szám. 3/IV. 10]. *1598:* Az Tamas Janos kertitol fogua az roka mezönel ment ala az nagy nyr kezepet az uoltt az lo kert ... oztan ki tert az szep uiz mele az szep uiz tóuinek ala [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1635:* egy tók bort hoza ez az Jaraine, es le ule az kathona melle [Mv; MvLt 291. 50a]. *1651:* Torda Sigmond oda Mene szinte az Diosi Miklosne Asszonyo(m) Haza mellel az kert lesza melle Tarta az puskat es ugj lóue be az Hazra [M.köblös SzD; RLt I Marthae (!) Giorgjne (25) jb vall.]. *1774:* légy (!) aláb kél hatvanig valo Cüvek, az ... part mellé [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1788:* Egy áll haj, égy pár buklival, és füle mellé valo két kis hajjal együtt [Mv; TSb 47]. *1853:* Egy ágy mellé valo tiszafa éjjeli asztal [Mv; TSb 4].

Szk: *egymás ~ 1760:* (Az) asztalnál sem ülnek" egy más mellé, el sem kapják, hanem csak valami közelebbvaló atyafiaiasszonyok alattomban a vőlegényhez bekisérik, apja-anyjától el sem búcsúztatják [RettE 100. — "A vőlegény és a menyasszony]. *XVIII. sz. v.:* az uton elérők Fábián Josit Bartos Mihállyal egy székéren ülvén és mihent egy más mellé érkeztünk, tsak azt mondja Fábián Josi ... jere verjük meg Opra Jánost az ebatát [Kanta Hsz; HSzjP Fr. Bartok (23) jb vall.] ✳ *egymás ~ való. 1833:* A hálo ház ... Két egymás mellé valo Tiszafa ágy [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

2. vki melletti szolgálatra (segitségül vmely feladat megoldása céljából); la dispoziţia cuiva, pe lîngă cineva (pentru a servi, a ajuta la ceva); in js Dienst (als Hilfe zur Lösung irgendeiner Aufgabe). *1565:* Annak vtanna ez ieowendeo mind zent Napjara gywchenek az Bestercheyekis negy Nemes zemelt feyerwary Amburus es hyon azonkeppen negy Nemes zemelt, Ezek melle hyanak zomzedchagbely zemelyeket ... kyk az keozteok valo hatarnak igazitasat ... eleykbe twggyak adny [Kv; BesztLt 42]. *1570:* Be hywattwk Az Byrakath es kenezeket az Tellyes Banffy Menyharth Reez Jozagabwl ky hwnyadhoz Tartozo wolt wolna azokath es Egheb Jambor ween Zemelyeketh az Byro es kenezek melle meg eskettuk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.] | Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vramal egyetembe, hogy ew kegnek legien gongiok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez mostani praedicator Melle [Kv; TanJk V/3. 3b]. *1595:* 22 Augusti ... Hogi az nagi templumnak az heiazattiat ismet az zel ket helien is felhanta vala, hogi ismeg be czinaltattuk, fogattunk az Achok melle 24 Septembris Eot embert fizetünk azoknak f — 50 [Kv; Szám. 6/XIII. 41]. *1710:* Valasztá az B: C: Legények Attyának ... Vasárhelly Andras Uramat eő kegyle melle Beyzetzernek Szabo György Uramat [Kv; ACJk 75]. *1731:* Hogy penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedés mellé egj egj irástudo Senator Atyánkfia adhibealtassek kezekb(e) adattatvá(n) ezenn mostani Conclusumunk [Dés; Jk 417a]. *1789:* oka ne légyek ha a Zsitárok mellé Segélycsegül rendelendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenül történhető baja, vagy kára következnék [Déva; Ks 74. VII. 74]. *1831:* miert nem állattal kotsisnak Uraságak mellé ? [Dés; DLt 332].

3. vki környezetébe; în preajma/compania cuiva; in js Umgebung | vkinek társául; pe lîngă ... , alături de ... ; als js Gefährte. *1763:* a Nagod Gratiájahoz kivantam szegeny fiamot Nagod melle adni [Retteg SzD; TL árva Bágyi Susanna lev.]. *1801:* Az Ur Isten eő Ngokat sok szép gyermekekkel szerette meg, azok mellé sok dajka Inas fizetése, ruházattya nem kitsin gondot adott [Noszoly SzD; JHb LXVI/48]. *1854:* Gyurim boldogságára a mit jonak látz kövesd el; Vásárhelyről hazunk egy Déákot kit ... 8. esztendöre meg fogadunk s it Csapon a Rostélyos házomba csendesen Tanuljanak Fin (!) Pista Boér Janosné örömöst adják Gyermekeiket Gyurkám mellé [Csapó KK; DobLev. V/1372].

4. vkihez/vmihez (beteg emberhez/kisgyermekhez/állathoz) gondozás céljából; pe lîngă cineva/ceva cu scopul de a da îngrijirile necesare); zu jm/etw. (kranker Mensch/krankes Kind/Tier) zwecks Pflege. *1582:* Eleoszeor eg Kupas

Benedeknewel bantata velle. Az vthan esmeg Eg Zilahi Azzont fogada Az felesege melle [Kv; TJk IV/1. 75]. *1587:* Zegeöttem ... az lovak melle egj fellaitartt. 2 Ingbe 2 Gatthiaba, 1 aba nadragba 1 hüwelj késbe [Kv; Szám. 3/XXVI. 12]. *1621:* Aszoniunk eö Flge haytatua(n) ket zaz barmot Varad fele ky, azok melle B.V. adata niolcz embert, kik Huniadigh haycziak [Kv; Szám. 15b/XI. 252]. *1741:* Allottanak bé Ménes-pásztornak Moldován Mihály és Kenyeres István, a' Nms Város Lovai mellé, kikis Hittel köteleztettek azon Lovak(na)k szorgalmatos pasztorolására [Dés; Jk 553b]. *1773:* Wass Ferentz Ur(am) kit fogadatt meg szoptato Dajkának, kis Fiatskája melle ? [Msz; BetLt 7]. *1802:* A(nn)o 1802: Die 22ik Decembris szegödtem meg az Juhaim mellé Pakulárnak Tordasi Atyim Pakulárt sz. György napig [Koppánd AF; DobLev. III/530. 1b]. *1841:* ide kerekedett Mátét vagy Buftit — ki azért jött ide hogy Rosi marhái mellé fogadja bé [Veresegyháza AF; i.h. V/1237. 1b].

5. vhová/vmihez (vmely munka elvégzésére); undeva/la ceva (pentru a efectua unele munci); irgendwohin/zu etw. (zwecks Verrichtung irgendeiner Arbeit). *1570:* Bodogh Gabriel, Ezt vallia hogi ... Az vezedelem vthan hogy az Kalmar Janos haza ely eget es ely theoretet ... Nagy Zombathba Zanta palhoz Menth, Ew onnath ala nem Jeohetet az Eöreksegh melle kychin germekywel [Kv; TJk III/2. 46]. *1589:* derek zedeskoris Nemely ember zeoleochkeyet el veghezwen, mywest vizen zeoleyebe, az zedetlen zeoleo melle [Kv; TanJk I/1. 116]. *1609:* az Bathori embernek harmad magaual ki az Vru(n)k Borai melle rendeltetet gonduiseleonek Adtam harom font peczyeniet d 6 [Kv; Szám. 12b/IV. 323]. *1652:* Rakoson lako Letaj Istua(n) Veres Drabant ... fatet(ur) ... tudo(m) asztis hogi ... mikor Barla Miklos Samuelt tartotta ... az houa kelletet penigh mindenue küldeöszte marhaja ⟨u⟩ta(n), ekeje melle az houa kelletet kezek l⟨a⟩bok uolt [Asz; Borb. I]. *1681:* A(nn)o 1681 Die 23 July Az mü kls Ur(un)k ő Naga meltosagos konyhaja melle rendeltetet Boerok ezek, kik Taborban mennek[a] ... Item vezetekek melle rendeltetet Boërok[b] ... Tar Szekeresek melle rendeltetet Boërok [UtI. — [a–c]Köv. a nevek fels.]. *1765:* én is tartozom ... egy jobbágy kőmivesemet is ezen Munka mellé adni [Kv; Ks 11. XLVI. 44]. *1799:* a' flaszterezés mellé Kolosvárra hozattatott Komáromi Dávid nevezetű Rab [Kv; DLt].

6. vmely ügyhöz, vmely üggyel kapcsolatban; în legătura cu o anumită problemă; zu einer/im Zusammenhang mit einer Sache. *1560:* Banffy Miklosnak Lepseni Annaßonnak az ew felesegenek ... kepeben valo Replicacio az elsew felelet melle valo [Kv; SLt ST. 6]. *1590:* Mihalj Kouach ... monda ... minket teörwenniel vettek Az vegezes melle [UszT]. *1598 k.:* Az feoldet ... tizenhat eztendeoteol fogwa valo tizede haznaual cum pena keuanniuk megh az Jteol. ha az J. tagadgia hogy az mienk ne(m) leot volna, es tizedebe ne(m) kerte volna az Jnek az Attya Galpal (!) ki fogunk s az myt lehet bizonittunk ez melle teoruentis kerjuk, protestatur ad vlteriora [i.h. 14/47]. *1648:* Kapusi Szabo Andras citaltatua(n) obligatoriaia melle Velczer Martont, es actiot mouealúa(n) ellenne proponallia hogy az fl 87 forintrol eppen nem contentalta [Kv; TJk VIII/4. 265]. *1735:* A Nemes Mészaros Czeh Hentesseggel elődő Atyankfiait Instantiajok melle Certificalva(n), de Dje 21 Januarii az Hentesek ellen Instantiojokat be nem adtak, azert az Hentesek Protestal(na)k [Dés; Jk 451b]. *1761:* az Törvényes Cautiok és Praeservatiumok mellé Jobbanis ragaszkodom [TKl gr. Teleki Ádám kezével]. *1806:* Weress Samuel Ur ... bizonyos Környül-állásra nézve Sietve lejendö Haza Menetele, kéntelenittetett a' Ratio mellé tejendő Relatio tételre egy fél Arkus Albat Subscribalni [Szék SzD; RLt O. 2 Kasza József kezével].

Szk: *becsü ~ hív* vmi felbecsüléséhez hív/kér. *1827:* Rátzkövi István Uram — azt felelte ... azt a betsüt meg nem fizetem mert te engemet soha betsü melle nem hivtál [Mezőbánd MT; DobLev. V/1120 mell.] ✱ *divízió ~ hív/szólít* osztozáshoz hív/kér. *1745:* Illjen okon kelletett nékem az It ö Kglmét Divisio mellé hinom, hogy ... négy Gyermek maradván az Anyai Jusban illő hogj rata portiojok kiadattassék [Torda; TJkT II. 9]. *1747:* Illyen okon kelletett nekem az Jnctusokat Divisio mellé szollittanom, hogj t.i. néhai Férjemmel Böjte Nagj Samuellel appropialta(m) edgj Joszagot ... subdividaltatni in duas aequales partes kévánom [uo.; i.h. III. 124] ✱ *a dolog ~ ereszkedik* (érdemi) tárgyalásba bocsátkozik. *1739:* A.A. respondent ... ő kigjelme az appellátát vonassa ki és ereszkedgjünk a Dolog mellé [Dés; Jk 317a] ✱ *gráciája ~ tartja dolgát* a neki adott kegyelemhez ragaszkodik. *1606:* mostis az noúú(m) mellet az Bodogh emlekezetú Boczkay feiedelem Gratiaia melle tarto(m) dolgomat. A dicit per p(ro)cur(atorem) Michaelem de Bogartfalúa, Keseö mostis az Gratia melle tartani az Jnek az dolgot, mert teörüenjek lett erre [UszT 20/12] ✱ *testamentum ~ hív.* *1599:* Molnos Janos vallja ... enys eggyk testamentarius voltam, mely testamentumot pechjeteonk alat Attunk ky. Amy azt nezy hittake Makraj Catalint az testamentum melle auagy nem azt hogy lattam volna nem tudom [Kv; TJk VI/1. 349] ✱ *a végezés ~ tartja a dolgot/magát* vmilyen dologhoz végzés szerint ragaszkodik. *1590:* Mihalj Kouach fel Alla falu kepebe(n) ... Azt monda ... minket teörwenniel vettek Az vegezés mellé my azerth Az vegezes melle tartjuk dolgúnkath [UszT]. *1603:* Az Actorok telliesseggel czak az végezes melle tartják az dolgot mint az lewelbe megh vagion Irüa. czak hogy azzal men(n)ek eleb hogy mjert eök az vegezes melle tartua(n) magokot, megh ne(m) attak eppen magoknak keuan(n)jak [i.h. 17/1] ✱ *vki szava ~ szólhat* vki szavával kapcsolatban szólhat. *1653:* Ezek uta(n) protestalok hogi feleletit ezekre megh halua(n)[a], enis[b] feleletemett uythassam, es szaua melle szolhassak [SzJk 71. — [a]Az alperesnek. [b]A felperes] ✱ *vmi ~ tartja magát* vmihez ragaszkodik, vmi szerint eljár. *1595:* Az mint penig bizonytottal wdö elöth kinek massat vöttem azra is azt mondom hogy az bizonsag vallasa erötlen mert en chiak az prokator hivatal melle tartottam magamoth [UszT 10/13]. *1600:* J. Wdwarhely warossa ... Elseöben Zolunk az Zenth Jmreh vczaban lakok felol ... Ezt attuk eö Naganak eleibe hogy illie(n) igassagal birtuk eöket, nem is bochattiuk innet eöket, hanem az feiedele(m) eö Naga lewele melle tartiuk magu(n)kat [i.h. 15/258].

7. vmivel együtt, vmihez csatolva; împreună cu ceva, anexat la ceva; mit etw. zusammen, einer Sache beigelegt. *1834:* a' Tiszt ... a' régius documentumait is tartozott volna a' Szám adása mellé be adni, mind addig az ideig a' mig a' ki nevezett régiust hivatalától el mozditottam [Somb. II]. *1843:* a zalatnai királyi uradalmi igazgatóság a múlt év október 3-án ... ezen jegyzőkönyv mellé tett feleletét küldötte hozzám [VKp 135].

8. vkihez, vki személyéhez/házához; lîngă persoana respectivă, la cineva; zu jm/js Person/Haus. *1736:* 9 Esztendeig ben az udvarban laktam kertesz voltam, és hogj az udvarbol ki kerezettem Iffiu legeny lévén, a Bátyam melle mentem és

eö kglme külen akart szolgáltatni [Récse F; JHbT]. *1757:* Ifiu Legény korában Sipos János, néhai Székelj Sámuel uramnál szolgálván a szolgáloja mellé ferkezet s meg nevelte a hasát [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. *1804:* a Néhai Ur halála után Rutkai veje szállott a Néhai Aszszony mellé, a kiis nem hogy segitette volna az Aszszonyt, hanem még mindenïbôl ki ette, és el praedálta, mivel igen rosz Gazda volt [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 4a].

Szk: *az atyafiak ~ vonja magát* a rokonsághoz húzódik. *1787:* Bátorkodom alázatoson instálni Nsgod a szegény gyámoltalan öreg Bátyámért ki már két héttöl fogva szorult mellém a Nsgtok kegyességekb(en) bizván, mig az Isten bé hozza az aratást, talam azután a szegény attyafiak mellé vonja magát ... legalább a meg évö kenyérre réáis szolgál [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *egymás ~ állnak. 1655:* Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratol Moldovai Andrastul, illyen okokra nezve: Annak elötteis el hagyta volt, ugymint 5 esztendokkel, de akkor bizonyos compositio alat ismet egymas melle allottak [SzJk 78]. *1677:* A' Mely Oláh Pap igaz ok nélkül divortialna valakit, avagy más valláson valokat copulalna ... vagy ollyanokat, kik az Ország végezési szerint valo uton és modon nem szabadittattak egymás mellé állani ... vagy ha kikkel Ecclésiát kellene követtetni, s' el-mulatván, mind az illyen Papokat ha az Esperestek meg nem büntetnék érdemek szerént ... a' Tisztek admoneallyák az Esperestet [AC 15] ✱ *férje ~ jön* férjhez megy. *1794:* Csipkés Mári Aszszony ... midön ... Férje mellé jött ... 1 Szuszékat, 4 Hordot, és a' féle aproság Házi portékákat hozott [Asz; Borb. I] ✱ *férje ~ visszajön* férjéhez visszamegy. *1782:* egy Irimiá nevezetü emberrel Magyar országra ki-szökvén, s oda koboralván édes Annya ... jött visszá Férje mellé [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ✱ *maga ~ (be)fogad. 1753:* Constál világoson, hogy Lázár Gergelyt maga mellé fogadván N. Lázár István ... facultássa szerént valo adaja accrescalhatott volna Circiter 12 forintokra [Sf]. *1823–1830:* Egykor a mesternek, Vályi Pálnak azt mondottam, hogy ha egy tisztességes öregasszonyt kapnék, befogadnám magam mellé [FogE 281] ✱ *maga ~ elhív. 1747:* Lala János Exponállya ennek elötte circiter 30. Esztendöuel az Atyám Lala Barbuly nem Supportálhatván maga rész örökségének a terhét, el hivta volt maga mellé ... Lala Mátyás névü attyafiát [Kismuncsel H; Ks LXII/20] ✱ *maga ~ hívat* feleséget magához/házához hívat. *1755:* az Aszszony minden igaz oknélkül el hadja nehai Atyankat, az Atyám eleget hivatta maga mellé nem ment viszsza [Albis Hsz; BLev.] ✱ *maga ~ kíván. 1694:* Petki András jegyes matkajat Darna Sárat kivánnya maga melle [SzJk 281] ✱ *maga ~ vesz. 1729:* Bőszörmenyi Balogh Lőrincz, a' tavasz tájba hütlenül tőle el szökött Feleséghére ugjan rá akadván, magha mellé vévé, oly conditioval hogy soha többe tőlle el nem Szökik [Kv; TJk XV/7. 67]. *1819:* Vedd magad mellé el ebbedett Ötsédet [M.régen MT; Pf] ✱ *ura ~ áll* férjéhez visszamegy. *1629:* (Simonfi Gáspárné) monda aztis, hogy eö kesz inkab az pelenger alat el ütetni az feiet hogy sem mint az Ura mellé állion [Mv; MvLt 290. 188b]. *1639:* Töreök Janos Feleseget Farkas Annat citaltatta volt eleónkben, hiuatua(n) hiti melle, de az Azzoni nem akart, sem nem akar ura melle Töreök Janoshoz allani, mivel Urat Impotenciaual vadollia [SzJk 45].

9. vmibe (vmely hivatalba/tisztségbe/társadalmi állapotba); in ceva (intr-un serviciu, intr-o funcţie/stare socială); in irgendwas (ein Amt/eine Würde/einen gesellschaftlichen Zustand). *1634:* kerdem ... hogy vagione kedue az fianak hogy haza mennyen az szolgalat melle | Töke Istva(n) en velemis hivatta haza az szolgalat melle Körtouelyfai Martho(n)t [Mv; MvLt 291. 4a]. *1692:* Én Homorod Szent Mártoni Biro Samuel ... az Erdélyi Guberniu(m) mellé literaru(m) et Archivari Conservátora rendeltetvén, Esküszöm az egj igaz Istenre hogy ... az kezembe forgo pecséttell semmiképpen ne(m) abutálok [Bonchida K; Törzs]. *1779:* Sigmond Bátyád az Innepekre Szent Benedekre ki fordult házatok meg tekéntésére, megint bé megyen Vásárhellyre szolgálattya mellé [Ks 28. VII Daniel Zsófia aláírásával].

Szk: *hivatala ~ áll* hivatalba lép. *1797:* én már akkor Hivatalom mellé állottam vala [Kolozs; Told. 42/24] ✱ *jobbágysága ~ visszamegy. 1663:* Szücz Laszlo ... el ugrek az Nehai ⟨Re⟩ttegi Istva(n) Ura(m) hazatul ... Tudom ez haborusagos üdöben hogy viszsza ment ... iffiabik Rettegi Istva(n) Ur(am) földere iobbagysaga melle Oroszfajara [Retteg SzD; RLt I Varga Sigmond (40) vall.] ✱ *jobbágyság ~ citál. 1630:* Kozaruarj Borbara aszony kwlde en hozzam ... Szakacz Marton neüeö szolgaiat ... hogi it ügian Désen ... lako Pocz Jstvan vramat citalnam a Jobbagisagh melle az longus processüs szerent minthogy ... Pocz Istüannak az Attia Pocz Tamas Kozarüarat[a] ... eöreökeös Jobbagia volt volna [SLt CD. 9. — [a]SzD] ✱ *szolgálat ~ áll. 1765:* ez a familia[a] eleitöl fogva helyt nem tarto volt telelni igen szerettek ki á Szilágy felé menni de Nyaralni mindenkor haza jövén szolgálat mellé állottak [Gyeke K; Ks 5. XI. 10 Bogdán György (55) jb vall. — [a]A Horvath].

10. vmihez kiegészítésül; în completarea a ceva; zur Ergänzung einer Sache | vmin kívül/felül; în afară de ceva, pe deasupra a ceva; außer/über etw. *1570:* Az eleby gywlesben Rendelt, Varas adaya Melle, kylëmb kylemb zwksegnek Beh tellesitesere, Az felekyekre[a] Rendeltek adoth fl 25 [Kv; TanJk V/3. 5a. — [a]A Kv melletti Felek lakosaira]. *1617:* Az peoreós azzony monda hogy akazzatok feól hagymat ... Aztis monda az azzony hogy Akazzatok Egi kis kenieretis melle [Mv; MvLt 290. 25b]. *1654/1681:* Nyerges Tamboras Mihok ... Haczogh Varosombeli Nyeregh gyarto ... az mikor en szamomra dolgozik napiaban praemondaba(n) Czipoja, melle Turo avagy Sajt fel fel font egy Budai Icze bora jarjon [VhU 470–1 Zolyomi Miklós ad. lev.]. *1680:* ezek[a] az Pünkösti ado melli szoktak adni ezüst pénzt fl 1 //. Az Karacsoni ado melli penig Hal penszt denar 50 //. szoktak adni [Korb F; ÁLt Urb. 73. — [a]A korbiak]. *1759:* Száz forint mellé ... maga jokorottyábol (!) igirt légyen meg száz forintat [Koslárd AF; BfN dobozolt anyag XV]. *1842:* a Széplakrol küldett 7. forint mellé tettem 13 Rfrtot [Nyárádtö MT; SLt Vegyes perir.].

11. vki számára; pentru cineva; für jn. *1681:* Andreas Nagj de B. Varallya procurator(em) constituit pro suâ parte Michaelem Kovats ki altal azt feleli hogy az nyavalia tötte alkalmatlanna aszonj allat melle, mikor el uötte Nagy Katat akkor nem volt impotens [SzJk 154].

12. vkinek/vminek a pártjára/oldalára; de partea ..., alături de ...; auf die Partei/Seite js/einer Sache. *1565:* Nagy-Bányát a németek akkor megvevék, mert a király népe ugyan megadá nékik, és Serédi István hamar a németek mellé álla [ETA I, 23 BS]. *1602:* Kereztur falwarol az kik cziazar ö felsegy húsege melle, keseben Eskwttek meg ezek[a] ... ezek az hütre nem esküttek[b] [UszT 17/14. — [a–b]Köv. a nevek fels.]. *1614:* Nagy András ... Forgács Zsigmonddal bé is jött vala Báthori Gábor ellen, de itt benn ismét magát gondolván, visszaálla Báthori Gábor mellé [BTN[2] 59]. *1661:* azt gondolo(m) Kgls Ur(am) azert ebelkednek á

katonai hogi Maros szeket s ot körül levő Varmegieket vonhassak el hogi fel ne ülhessenek Ngd melle [Kükülővár KK; KJ. Balasfi Zsigmond a fej-hez]. *1678:* fel veszi az ott valo hadakot, és Beldi Pal mellé le mégjen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1710:* A kijött magyarok közül sokan Thököly Imre mellé állának [CsH 163]. *1753/1781:* Kun Miklos úr fel serdülése alkalmatosságával az idő meg háborodván Rákotzi Ferentz fejedelem mellé álván Gavaleriara ottis volt mind le tsendesüléséig a szélvésznek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 192 Lup Filip (88) jb vall.].

Szk: *a békesség ~ áll. 1603:* kenzeritesböl kelletet az bekesseg melle allani, és Csaszar ő fge az mi kegyelmes Wrúnk kedúetlensegeben esni [Kv; TanJk I/1. 453] ✱ *a falu ~ hív. 1597:* Zent Kiraly falua perlekedett az tilalmas Tsere Farkas gyepy neúy hely vegett Ahogy nemely emberek vittek ben(n)e, Marthon Janost pedigh az falú melle hitta egy resze pedígh az falúnak ellengezek hogy rezze ne(m) volna ben(n)e, de ugy techek teóruenj zerenth hogy ha kj akariak belölle vetny teorúe(n)nyel vessek kj, myert eóis falús fęl, es az falus biro hitta a falú melle [UszT 12/6] ✱ *vki ~ adja magát* **a.** vki pártjára áll. *1619:* (A) keresztyén fejedelmek, országok most az csehek és magyarok mellé adták magokat, de ezt hallván, meg kezdik magokat vonni, és ki-ki azon lészen, mint békélhessék meg Ferdinandussal [BTN[2] 398]. — **b.** vkihez csatlakozik. *1574:* Barany Pal. Zas Andras tĕmeswary Andras azt valliak hogy Nemely Nap egy vasárnapon ... ky leot Adam az varga lazlo hazatwl ... Es aggia Agoston Melle Magat, Mykor egymass mellet leonek volt, Eok hallotak valamy feddeodest keoztek vgy veotthek ezekbe hogi egybe haborotak [Kv; TJk III/3. 345] ✱ *vki ~ csapja magát* vkihez szegődik/pártol. *1710:* a fejedelemasszony ... Bánffy Dénes halála után nincs senki, akihez úgy bízhatnék, mint Telekihez ... és ha Teleki Mihály ellen insurgálnak, amaz mindjárt a fejedelemasszony mellé csapja magát, s onnan szép szóval ki nem vehetik [CsH 133–4] ✱ *vki ~ megy* vkihez csatlakozik. *1575:* Balogdy Farkas Be hywassek, Es meg Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teóby kyk Akarnak az feiedelem Melle Menny, Es otth Zolgalatiokat meg Mwtatny [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1710:* Mégis három hét múlva hiti ellen kiszökék Rhédai Ádám a várból, otthagyá a feleségit, s Rákóczi mellé mene[a] [CsH 347–8. — [a]1704-ben] ✱ *vki ~ tartja a hűséget* vkihez hű marad. *1678:* vgy czelekedgjék minde(n) Ember, hogj az mi Kgls Urunk eo Nsga mellé tarczia az hűséget, más fele ne cavellalyon, mert bizony fel akad érette [LLt Fasc. 120].

13. vki javára/érdekében; în apărarea/interesul cuiva; für js Wohl, im Interesse js. *1667:* Mihalcz Mihaly vram tartozzek procuratort, Farkas Istua(n) vra(m) Es felesege, Donat Katha Aszszony melle allatni [Ikafva Hsz; Borb. I].

14. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *hite ~ hív* házastársi esküjéhez visszahív; a chema înapoi la domiciliu conjugal, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückrufen. *1628:* Mezeő Mihalj az eő Felesegett Dombi Erse(be)tett hiti melle hia haromzeór (!) hogi eő nem aszert veotte el hogi el vezne tölle hanem hogi vegiglen mint io hazasok egiöt laknanak [SzJk 25] ✱ *hite ~ hívat* házassági kötelezettségéhez visszahívat; a chema înapoi la domiciliu conjugal, prin intermediul cuiva, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; an seinen/ihren Eid/Schwur (er)mahnen lassen. *1639:* Tőreök Janos Feleseget Farkas Annat citaltatta volt eleónkben, hiuatua(n) hiti melle, de az Azzoni nem akart sem nem akar ura melle Tőreók Janoshoz allani [i.h. 45]. *1679:* Egy nihanyszor hivatta hűti melle ne(m) jött s — nemis akar jüni [i.h. 139] ✱ *hite ~ jön* házassági esküjéhez visszatér; a se întoarce acasă, respectînd legămîntul de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückkehren. *1639:* monda Gergeli kovacz hogi eő azirt iöt haza hogi azt hallotta oda ki magyar orszagba(n) hogy eötet hámi (!) hitüe akarjak tenni, de eő az eö hiti melle iöt haza, hogi ki akarja magat tiztitani belőle abbol az rut hirből, nem akar benne fekenni [Mv; MvLt 291. 173b] ✱ *hite ~ redeál* 'ua.' *1691:* Tárkányi Kata ... a' Törviny szerént redeált volt hűte mellé Férjéhez de a' Férje repudialta [SzJk 254] ✱ *hite ~ (vissza)kíván* házassági esküjéhez visszahív; a chema înapoi la domiciliu conjugal, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückrufen. *1655:* Laszlo György jelenti hogy felesege Jlona nevű hűtőtlenűl el hagyta, az üdő alat mig az földes Uranak fogsagaban volt volna. Mivel pedig nem messze, hanem czak Arpaston volna, hüti melle viszsza kevannya feleseget [i.h. 77]. *1689:* Benécs Thamás Tárkanyi Katát Feleségét hüti mellé kivánnya Tarkányi Kata ... Nem redeál [i.h. 242] ✱ *hite ~ visszavisz* házassági esküjéhez visszavezet; a aduce înapoi la domiciliu conjugal, cerînd respectarea legămîntului de căsătorie; zu seinem/ihrem Eheschwur zurückbringen/führen. *1684:* Mivel két esztendőktől fogua(n) nyavalyias Szabo Mihally csak periclitalt felesege Ratz Sofi miat szama nelkül hagyta el mostis tsak szellyel koborol, hűti melle egy nihanyszor visza vitte s el hagyta, magat hűtetlenne teue(n), mint hűtetlentől Ratz Sofitol absolvallyiuk [i.h. 201] ✱ *hit ~ visszaáll* házassági kötelezettségéhez visszatér; a se întoarce acasă, respectînd legămîntul de căsătorie; zu seiner/ihrer Ehepflicht zurückkehren. *1833 k.:* tisztelt ferjem ... masod magával el fogot, s hazi (!) vit a maga Házához 's ottan ekkor Simogato 's magát illetlen tetteiből meg jobbitto igereteivel hizelkedet, 's engem arra bírt Hogy viszont az Hit mellé viszsza állottam [Usz; Borb. II] ✱ *kár ~ áll* kártérítést vállal; a se angaja la plata pagubei; Schadenersatz übernehmen. *1768:* Báttya! ne hajtsd bé ezen Marhákot ihol adunk Zállogot, két Vas Villát, s egy Szürt ... ha valami kárt tettek betsültessük meg, s készek leszünk á kár mellé állani [Mezőmadaras MT; BK] ✱ *mátkasága ~ áll* mátkasági kötelezettségéhez visszatér; a reveni la angajamentul făcut la logodnă; zu ihrer Verlobten/Brautpflicht zurückkehren. *1683:* Balog Janos fel szabadittatasat kivannyia Kükülővarine Suska Aszonyal valo matkasaga aloll. Deliberatum. Mivel Kükülővarine, Suska Aszany, matkasaga melle nem akar állani, mi ez iffjat Balog Janost kötelben ne(m) tartyuk [SzJk 191] ✱ *a szent hit ~ állít* házassági esküje helyreállítására kötelez; a obliga soțul să-și respecte legămîntul de căsătorie; zur Herstellung seines/ihres Eheschwurs zwingen. *1833 k.:* esedezem a ns Presbiteriumnak, hogy ... ha lehetne ... Férjem Keresztyéni Férji kötelessége, és az Szent Hüt mellé állittani a köztünk fen forgo s háboruság okait közöttünk le Csendesitteni [Usz; Borb. II].

15. *-nak, -nek* ragos fn mellett; urmat de un substantiv prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*; neben einem Substantiv mit der Endung *-nak, -nek:* ~ *adja magát vkinek* kb. vkihez fordul; a se adresa cuiva; sich an jn wenden. *1664:* edes Sógor uram, Kegyelmed is adja mellé magát Barcsai Tamásnak, mintegy kérdezve csak, in quo praedicamento van most Örményes dolga etc ? [TML III, 2–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *áll vkinek* pártját fogja vkinek; a lua partea cuiva; js Partei ergreifen. *1577:* Tartoznek Almadj andras

melle allany cachkan marto(n)nak, es oltalmazny wtet töruynj zerynt [M.légen; JHbK XIII. 36].

II. ik-szerű haszn-ban; cu valoare de prefix verbal; als eine Art Verbalpräfix: *~áll* **a.** elfogad vmit, aláveti magát vminek; a accepta ceva; etw. annehmen, sich einer Sache unterwerfen. *1591:* Az chaplarok keonieorgeseket megh ertettek eo kegmek ... Az vasarbirak giwichek be eoket, es az Instructiot oluassak el eleotteok, akkik melle allanak vyologh eskessek megh eoket [Kv; TanJk I/1. 167]. — **b.** beleegyezik vmibe; a fi de acord cu ceva; mit etw. einverstanden sein. *1607:* Egymas keozeot kjnaltak Pal Deakot hogj hozza Valcza de Ne(m) allott melle [Mv; MvLt 290. 8a]. — **c.** házastársához visszamegy; a se întoarce la soțul său; zu seinem/ihrem Ehepartner zurückgehen. *1699:* Sebesi János(na)k meg izentessék hogj ha a' Városba bé jöne is, a' Templomban ne járhasson mind addig mig magát nem justificallya. Hasonlóképpen a' Feleségenek is meg izentessék, hogj mellé ne allyonn addig, másként excommunicaltatik [Kv; SRE 60] ✱ *~ állhat* elfogadhat vmit; a putea accepta ceva; etw. annehmen können. *1776:* (A sertéspásztor) ha ... makktermés részen az határon, s kedve leszen hozza, mellé állhat[a], olyan conditióval pedig, hogy Szentmihály-napba, tolló-szabaduláskor tartozzék az kevés sertést is őrizni, akit elejbe hajtanak [Taploca Cs; RSzF 188. — [a]A szegődményhez] ✱ *~ ereszkedik* melléáll, pártfogol; a sprijini/susține/proteja; jm beistehen, jn unterstützen. *1670:* Lehet, vagyon is, bizonnyal hiszem, több titkosabb oka is az ő beküldésinek, de azok nem pennára valók. Hogy Nagyságod böcsülettel lássa, az szükség, de igen mellé, kegyelmes Uram, nem kell ereszkedni [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *~ fekszik* a se culca lingă cineva; sich neben jn legen. *1573:* Teglas Antal es Balint ... valliak ... Bort arwlwnk vala Az labas haznal Azzoniom haromsor Izene hogy beh vennwk az chegert es haza Mennenk, Mert Mas dolgunk volna odahaza, mjkor haza Mentunk volna, otth Ennwnk es Innwnk ada ... oztan My az hazban estwe hwl az santa[a] hal az aztal mege vonwk Magunkat, Ely Ieowe ketzer kerestury es Nem Engede Neky az santa, Azwtan harmadsor hogi ely Ieowe Melle fekwek az Santa Engede Neky [Kv; TJk III/3. 62a. — [a]Sánta szolgálóasszony]. *1761:* In figura Judicy maga az Incta sem tagadgya hogy a katona mellé feküt, hanem egyeb Consequentiakat tagad [Torda; TJkT V. 41] ✱ *~ gondol* hozzágondol; a adăuga în gind; zu einer Sache hinzudenken. *1662:* a törvénynek nem csak egykét cikkelyére köteles az király ... a királyt tiszteljed ... csakhogy eszekbe vegyék, hogy mellé kell gondolniok mindjárt ezt is ... ne vágyódjál a te felebarátodnak se házára, se feleségére [SKr 690] ✱ *~ megy* kb. vkihez odamegy; a se duce lingă cineva; zu jm hingehen. *1583:* Mezaros Albert vallia En kerem vala az eokreóket viczey Andrastol eleobe, De enneke(m) Ne(m) Ada, Tehat az vta(n) lata(m) hogy Melle me(n)t vaida Jacab, En Ne(m) tudom veotteye meg vag Ne(m), de lata(m) hogy Ala haita [Kv; TJk IV/1. 193] ✱ *~ rendel* (kísérőül) valaki mellé kirendel; a ordona cuiva să meargă cu cineva (ca însoțitor); (als Begleiter) an die Seite js beiordnen/bestellen. *1657:* az fejedelem is az fejedelemasszonyt fiaival kiindítá Váraddá, kisírőül mellé rendelé Huszár Mátyást marusszéki circiter négyszáz lovassal [KemÖn. 173] ✱ *~ vesz* **a.** (segítségül) maga mellé vesz; a lua cu sine ca ajutor; zur Hilfe an die Seite nehmen. *1573:* porkolab ferenczne Azzonyom Melle vewen zolgayt es iobagyt ... hazam Aytayara fegyweres kezzel Embereket Allatot [Fráta K; SLt S. 12]. *1638:* Azuta(n) melle uön Biro Ura(m) egj nehaina(n) bennünköt [Dés; DLt 402]. — **b.** magához vesz/fogad; a lua pe cineva la sine; zu sich nehmen. *1584:* Halasz Alberth ... vallia ... az eggyk Rezt oztozas zerent Barat Istwa(n) veowe kezeheöz Az Azzony zamárá, kit melle veót vala, hogy Ne(m) ezes[a] vala [Kv, TJk IV/1. 383. — [a]Olv.: eszes].

melléadott I. *mn* vki mellé rendelt; care a fost pus la dispoziția cuiva; jm beigeordnet. *1691:* Az azon Statiobeliek söt azokon kivülis excurráló, s, utazo vitezek miattis, vagy azon ... szegényseghnek, vagy akarkinek akarmi panaszok lehessen, azoknak mingjárt per Inquisitione(m) menynyen vegére, és ... keressen értelmes Auditort vagy vallato Regiust ... és osztán az Inquisitioval edgjüt külgje emberséges mellé adott Emberekkel egjüt oda az szegény panaszlo Embert az Német Tiszthez es satisfactiot kérjen [Kv; Törzs].

II. *fn* vki mellé rendelt személy; persoană pusă la dispoziția cuiva; jm Beigeordnete(r). *1590:* Az vice kiralj biro Niuytodi Demeter teob melle Adottakkal egyete(m)ben dúlni akart; Az Gothart koúachj fia Gothart Balas meg ytette az Eókleüel Antalffi Thamast, mely ytest egj bizonsaggal megis bizonytak az dulok [UszT].

melléhívás vki melletti tanúságtétel; mărturie în sprijinul cuiva; Zeugenschaft für jn. *1689:* Kozma Mihálj mint I. ... Attjafianak melle hivasara kevankozik Kozma Istvánra [Kovászna Hsz; HSzjP].

melléje I. *hsz* **1.** vki (közvetlen) közelébe, vkihez; lingă el/ea, la cineva; in die Nähe einer Person, zu jm. *1584:* Anna Huzar ferenczne vallia ... Im ez el mult haitaskor mellem wle a' vargane Annia kerdem teolle Myert volna oly beteges zinew es vgia(n) beteges is az vargane a' leania [Kv; TJk IV/1. 274]. *1586:* Zekeres Mihaly vallia, ez el mult eztendeoben ez el mult eozzel Estwe kesen az keomalj zeoleobeol Ieoweók vala az zeoleoben latam ez olah petert, melleie Menek es mondek Mit Iarsz te it, Ne(m) volna Neked Zeoleod ith [Kv; TJk IV/1. 567]. *1590:* Egy Jambornak leaniat el hitette es el hitta ... Itt most vgy lakik velle mint parazna paraznawal. Ebeden vaczioran melleie wltety mint mas Jambor feleseget [Szu; UszT]. *1597:* Mierthogi Feórkeoly Mihaly harom Nemoba hatta magat az bizonsagis ige(n) rea zolgal mind felesegere magara fiara, Azert ... deligh allyanak az kalodaba az fiath is melleie keossek [Kv; TJk V/1. 108]. *1607:* Az vta(n) az Bencedj Balassj Mihalys mellem Jarúla ... monda En kegdnek illjen tudomant tezek hogy az Galambfalúy reszbe ne szalj, mert azt az Atiafiak ne(m) hadgyak [UszT 20/64]. *1644:* Jwue oda mellem Matthias Deakne, Nagj Jay zoual monda hogy mint veztette Marto(n) Deak az kariat [Mv; MvLt 291. 429b]. *1724:* te is Ersok azt monta Vr(am) ha jódat akarod, keress leánt melléd, mert téged is ér valami, amint hogy velemis akart közösködni, de meg montam, ha Ur(am) kgld úgy tselekszik velem, bizony mingyárt el hagjom kgld(e)t [Póka MT; BK. Ersók Tollas Gergelyné (32) ns személy vall.]. *1843:* Most is azt mondom, hogy fiokokat[a] hordottunk ószve két hellyre, s a' szekereket melléjek huzva ugy rakadtunk meg [Bágyon TA; KLev. Bottyán Mihály (38) vall. — [a]Értsd: szénaboglyácskákat].

Szk: *~ férkezik. 1775:* De hogy az Ur a Házamat másnak adgya meg nem engedem mert aki hozzá nyul ha akkora lesz is mint egy Ház le vágom en fejszevel ha melléje férkezem [Méra K; AggmLt C. 73] ✱ *~ teszi a testét* vki mellé

fekszik. *1793:* üssen meg a' menkő Siket bolondja, soha többé mellém nem tészed a' tested [Koronka MT; Told.].

2. vkihez, vki melletti szolgálatra (segítségül/kíséretnek); la dispoziţia cuiva (ca ajutor/insoţitor); zu jm/zu js Dienst (als Hilfe/Begleitung). *1570:* Mi az El wezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharwnkbol wermessy hatharra, Es otth az wermessyeketh ki hyvok, Nygh Emberth Erezzenek, kyk az Karos Embernek azt mondak, Jm kyzek vagyunk Segythchyget melled adnwnk Myndenwt Keresd megh a my hatharunkon [Bongart BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob. m-hez] | segyttsygethys kyzek wolthak Melleye adnya, kywel meghys kynalak az karos Embert [Wermes BN; i.h.]. *1573:* Rendeltek, Az zas vraim keozzwl Syweges Gergelt, Az Magiar vraim keozzwl Sombory Ambrust, keryk eo k. Byro vramat hogi ... zolgat agion Melleyek es Minden zegitsegel legen hogi Eleh mehessenek az varos vegezeseben [Kv; TanJk V/3. 85]. *1595:* Bernardus Waltherus, Maria Azzony őfge Camerariussa ... tęrt meg: Wrúnk ő fge Gyulafi Lestart atta vala melleie, hogy el keserye [Kv; Szám. 6/XVIIa. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1633:* Monda az biro, ihon az varas zolgaiat es egy polgartis ... adok melled [Dés; DLt 376]. *1677:* A' Vármegyéknek Tisztei, tisztek és kötelességek szerint, hivatallyokat illető dolgokban, minden meg-külömböztetés nélkül ... el járhassanak ... Ha ... hivatallyokban elő nem bocsátanák őket, brachium-is adassék melléjek [AC 117]. *1782:* Ats Prust Adam eő kegyelmét fogattam meg azon ... uj házaknak Fedelei alatt lévő fábol léendő egész Strakaturfák ki faragására, felrakására és ahoz kivántato minden átsi felső Munkáinak végbe vitelere ád az udvar melléje négy négy embert [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1805:* Groff Kornis Gábor Ur eő Nga Rusori Dominalis Bírája Kádár Juon ... kére minket az iránt, hogy a mellénk Convocálando Emberekkel mennénk el occulatiojára azon Gátotskának, melyet ő ... kőttetett a Csernefalvi Határon [Rusor H; Ks 92].

Szk: *~ fogad* maga mellé fogad. *1603:* Gall Janos ... vallia ... hallottam Kaytar Jstwantul hogy monta, hogy nem elegseges eo azoknak az Marhaknak ki vagasara, vgy mondam neky, hogy fogadgia melleie Kun Martont [Kv; TJk VI/1. 650] ✱ *~ vesz* (segítségül) maga mellé vesz. *1567:* (A) iambor harom zemlieket mellem veuen ... oda wyzaknara mentünk ... es mindenik fel az w igassagokat ele proponaltak [Vizakna AF; TT 1881. 190]. *1627:* En el menek az Vram paranchiolattia zerint vgian egj Somosdi embert veok mellem Jarok az erdőt [Ákosfva MT; BálLt 82] ✱ *maga ~ fogad. 1722:* hogy idegen Embereket fogadtanak volna vagy edgyüt vagy masut, magok mellejek vagy Conjungaltanak volna nem hallottam Senkitöl [Alparét SzD; JHbK XXXVII/14] ✱ *maga ~ vesz. 1818:* az Unokám ... engemet ha meg ól, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek ... ha erőszakos halált kell szenvednem, azért a' Te Lelked fog számodolni, mert ... ha magad melléd vetted volna, Ugy őtet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321-hez Palatkai Anna fiához].

3. vki őrizetére; pentru a păzi/escorta pe cineva; zu js Bewachung. *1726:* engemet vetenek melleje három forint birsággal hogy edgyiket kötve vigyem Tordara, az masik mellé mást vetének ugy vittük Tordara [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Bune György (50) jb vall.]. *1774:* Midön Fogságra vitetet volna, Gannya Mitra ... engemet vetett Strásának a Falusi Biro melléje [Bábahalma KK, Ks 19. VII]. *1822:* a Falusi Biro ... késérőket rendelvén melléje [Peselnek Hsz; HSzjP Gligor János (82) col. vall.].

4. kisgyermek/állat gondozására; pentru a îngriji un copil/animal; zu irgendeinem Kind/Tier zwecks Pflege. *1597:* Zabo Bartosne Anna ... wallia, Az leannak az Job Annia cziak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya hogi vennem fel az munkat mennek Gellienne Azzonyomhoz kerue(n) azon hogi az leannak venne fel gondwiseleset ... hogi halala vthan az leany az eomaga hazanal laknek es ven azzont zerezzenek melleie [Kv; TJk VI/1. 56]. *1786:* méltoztassanak Nsgtok a Juhokrol ... parancsolni hogy ... ha ezt a pásztort jövendöre meg szegödjem-é mellékek, vagy mi tévő légyek ? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1847:* Minden két ökörre jó kötéllel harangot kötni köteles a gazda és a szükség idejibe elegendő eregeltetőt ada közönség ... midőn pedig csordának fele itthon vagyon, akkor köteles egy pásztornak melléje állani [Zalán Hsz; RSzF 203].

5. vkihez, vki házához (vkivel való együttlakásra); la cineva (pentru convieţuire); zu jm/js Haus (zwecks Zusammenwohnens). *1573:* Nehay ferge lwkachne ... Az Azzonembertis kerdy volt Mint leot es myert, Mond hogi azzonianak keozenhety Mert eo Igert Barsonios Zoknjat hogi Melleye Menyen, De Eo neky semyt Nem teot Kerestwry [Kv; TJk III/3. 66]. *1590:* eök le nem tezik az vegezest ... Az Vagasi Biro vgja(n) azt monda hogy eök nem alnak el melleöle, mert teörwenniel vettek mellejek az eö Attiok fiat [UszT]. *1648:* mivel Simon Görgy Ur(am) ... felesigiuel jmar öreghseghre jutanak, fiok penigh Simon Peter ura(m) külön szálván töllök ... Gal Laslo Uramot felesegivel egjüt oda melleje hiva Kökösbe hogj égy marhara és kenjérre alljon vele [Dálnok Hsz; Kp I. 63]. *1765:* él hagjott elébbeni felesége nekie meg engedvén vétkét condonalta, s melléje ment lakni [Torda; TJkT V. 280].

Szk: *~ állás* vkihez való visszatérés/vkivel való együttlakás. *1655:* Bodoni Martha ... jelenti ... hogy Kökölló Varmegyeben Egrestön volt ferynel Vajda Lukatsnal. Mivel pedig igen kemenyen tartotta, kenszeretet (!) mellöle elmenni ... immar harom esztendötül fogva. Azolta soha meg nem kereste, noha tutta hol lakik. söt az Aszszony egy nehanyszor talalta meg levele altal, kinalvan magat az melleje allasra, de az neki menedeket adot [SzJk 78] ✱ *~ fogad* (házastársat) visszafogad. *1644:* Barla Mihaly Proponaltattia ... hogi ... az ő felesege tölle el ment ... az eő igaz religiojat el hagiva(n) ... ha szinten haza Jöne is, melleje nem fogadna [i.h. 61] ✱ *~ visszamegy* (házastársához) visszatér. *1655:* Laszlo György ... hűti melle viszsza kevannya feleseget. Delib(eratum) ... Eccl(esiae). Mivel mas aszszony rea kialtot, hogy tüle ... megterhesedet ... Laszlo Gyeörgy ... expurgallya magat az alol az rut infamia alol, s az utan tartozik az felesege melleje viszsza menni [i.h. 77].

6. vkinek/vminek pártjára/oldalára; de partea cuiva; an die Partei/Seite js/einer Sache. **Szk:** *~ adja magát* vki mellé áll/csatlakozik. *1657:* Voltunk Isten kegyelméből mi szabadosabb állapottal; de az ellenség, ha erdőre ment élést keresni, az tótság ölte, hordotta őket, feles puskás tótság adván mellénk magokat, kiket vendéglettem s fizettem is nékiek [KemÖn. 238] ✱ *~ áll* vki pártjára áll. *1589 k.:* nekeonkis melleje kell allanu(n)k vagy akarywk vagy nem mert nem leheteonk Georgy Gereb nelkwl [UszT]. *1597:* az lato Mester vraim ielentettek panazképpen ... hogy Paztor Jstwa(n) ewket teorwenben hitta volna es perben indult volna vellek ... Ew kegmek azert varosul ... vegeztek hogy az Director vraim melleiek alwan az varos procuratora agallia causaiokat es teorveny zerint mennye(n) ez causa vegbe(n)

[Kv; TanJk I/1. 288] ✱ ~ *ereszkedik* 'ua.' *1646:* Mas szoual penigh hogi tagadgia obligatioianak fel bontassat abbulis elucescal hogi mellem, s Actiom melle erezkedett [SzJk 63] ✱ ~ *feltámad* 'ua.' *1614:* paranczollyuk mindenfele rendeknek, ez levelwnk latvan ... Beztercej hiüeinknek ... akar mely fele minden latrokat kergetni meg engedgywk, azoknak fogásában es bwntetésében, melléjek fel tamadván, minden segitseggel legyen [PLPr 116–7 fej.] ✱ ~ *felül* (haddal) vki mellé áll. *1662:* Most úgy vagyon, parancsol Apafi fejedelem az ország népének, hogy felüljenek melléje, mi végre, én nem tudom [TML II, 350 Ébeni István Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *fogad* maga mellé tanúnak felfogad. *1582:* Lucas Veres Coloswarien(sis) ... fassus est ... Tudom azt(is) hogy az Azzony eg leant fogadot volt melleye bizonsagwl kinek eg parta Eowet es eg Zokniat Igirth volt [Kv; TJk IV/1. 29] ✱ ~ *hajt* a maga oldalára állít. *1658:* benn maradván[a], az országot melléje hajtá [ETA I, 167 NSz. — [a]II. Rákóczi György] ✱ ~ *húz* 'ua.' *1714:* az faluval edgjütt azo(n) leszen hogy az kül be Biro embereketis melleje huzza az Gatnak kötésére mint az előtt [Somosd MT; BálLt 86] ✱ ~ *megy* vki pártjára áll. *1614:* Géczi András tetteté azt hogy neki nem kell az fejedelemség, hadat se adjanak melléje, hanem csak írjon császár az országnak, az ország mindjárt melléje megyen [BTN[2] 60] ✱ ~ *vehet* maga mellé állíthat. *1619:* Az németek ... inkább melléjek vehessék őket[a] [BTN[2] 310. — [a]A hajdúkat]. *1653:* Azt hiszem, hogy nagy igíretet is tett nékiek, hogy inkább melléje vehesse őket [ETA I, 106 NSz] ✱ ~*vesz* a maga oldalára állít. *1619:* Ez eddig még jó volna, de még eddig az hatalmas császár hadait nem kellett volna melléje venni, mert én úgy értem, hogy mind az budai pasa és Deak Mehmet pasa is az hatalmas császár hadaival az urad mellé ment [BTN[2] 342] ✱ ~*von* 'ua.' *1664:* attül félek ... mind elmennek az jobbágyok ... el sem győzik, Uram, soha, ha az Rácz István puskásiban le nem hagynak, mert minden atyjokfiait immár melléjek vonták és igen megkeseredtek az szegénység [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz].

7. (fej-i rend-ben) vki parancsnoksága alá; (in ordinul dat de domnitor) sub comanda cuiva; (in fürstlicher Anordnung) unter js Kommando. *1600:* azokat[a] mingiarast indithassa mellenk minden halogatas nelkwl illien ellenwnk walo dolognak reprimalasara [DLt 26 fej. — [a]A hadakat]. *1661:* serio paranczollyuk, ugy keszüllyön mindgyarast mind elessel Tarszekereiuel, egyeb hadi apparatussaual, kopiasson, hogy ... mellenk jöni el ne mulassa [UszLt IX. 75/37 fej.]. *1663:* az el kerülhététlen szükség ... okoztat bennünket Generalis Insurrectiora kénszeriteni kgltekat, parancsolvan igen serio ... mindgiárást jo hadi apparatussal és élégedendő eléssél ... jötést joiiön méllénk Taborunkban [i.h. 75/58 fej.].

8. ~ *vesz/vonít* magához vesz/von; a lua la sine ceva; zu sich nehmen. *1597:* Gyülai Mihaly ... vallya ... Peter mester az Inast Petit alasfel küldesze ... Csak hogy gondoltom hogy ez Asszonyhoz küldezj ... hane(m) hogy el jöüenk be külde papúczat Petitöl, es az Ceppelest hozatta es az Czakant Veüe melleie, úgy mene az O War fele [Kv; TJk V/1. 129]. *1630:* egj czomoba(n) vala mellette valami ... s latam aztis hogj melleje vonita de nem tudom bizonioson ha taller volte vagi miczoda [Mogyorókereke K/Mv; MvLt 290. 200a].

9. kiegészítésképpen; la ceva ca completare; als Erganzung zu etw. *1603:* Nicolaus Kosa ... fassus est ... Minthogy ennekem hozot volt egy lewelet ... horwat Adam ... ott maraztam nallam egy felesteokeomre egy tykmoniat swtetek neky es egy eitel bort hozatek melleie [Kv; TJk VI/1. 669]. *1621:* Egy Ludat Veotte(m) melljet teoltue suttem megh — /20 Egi Czirket melleje sulue ... /3 1/2 [Kv; Szám. 15b/IX. 212]. *1657:* az jó tanács jó vala, de melléje segitséget, erőt nem adnak vala [KemÖn. 173]. *1694:* az also része ... iuta ... egy darab melléje adot toldalék földel edgjut Ebeni Anna Aszszony Maradékinak [Gyula K; SLt AH. 1]. *1697:* Egykor Peter Deakne Aszszonyo(m) uett vala egy Sajtot Pater Kaszoni Sigmond uramnak ... monda Peter Deákné, meg uőm aszt bizony s meg fogadam Sandor Annát hogj el uigye az Papnak, meg bizony igen szép két kalacsot Sűték melléje [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. *1710 k.:* Menék egy híres medicinae professor Lindanus nevűhez tanácsot kérdeni, ki is végére menvén a nyavalyámnak és diaetámnak, mondá ... Háromszor egyél, vagy legalább ebédet, vacsorát jól bőven ... Menék én Csernátoni Pálhoz a szállására, megbeszélém néki; monda: Bizony jó tanács, de ada-é pénzt melléje ? [BÖn. 578].

Szk: ~ *hoz* csatol vmihez. *1675:* Mivel az D. Actor ... az originalist ne(m) exhibeallya ... hozza melléje az original levelet, es ugy tegyen eleget keresetinek [Kv; TJk XII/1. 109] ✱ ~ *tesz* 'ua.' *1823–1830:* Írtam ezután egy instanciát a Főconsistoriumba, melléje tévén a kollégiumbeli két recommendatoriámat is [FogE 160].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *áll* vkivel szemben/vki mellett elővásárlási jogával él; îşi exercită dreptul de preemţiune faţă/alături de cineva; gegen/für jn vom Vorkaufsrecht Gebrauch machen. *1570:* Gazda Georgy ... vallya, hogy Ew My kor oly akarna adny hazat, kenaltha volt Eleosser Nacz Jacabot vele De az Dragallotta az Arron mynt hatta volt, Annak vtanna My kor fodor Albertal megh Arwlt volna, Jacabot oda hyttak az Aldomas Melle, Az koron Rea kerdettek Az aldomas Mellett valo Emberek ha Melleje Akar allany Jacab azt Monta hogy Mostan Neky penze Ninchen, De ha zeret tehety Az varas Theorwenye zerent valo Napra Eo is Megh aggya [Kv; TJk III/2. 124] ✱ ~ *állhat* vkivel szemben/mellett elővásárlási jogával élhet; îşi poate exercita dreptul (de preemţiune) faţa/alături de cineva; — gegen/für jn vom Vorkaufsrecht Gebrauch machen können. *1620:* Zeöleösj Istua(n) illye(n) conditioual engede hogy ha valakinek a' haaszat el keötne, uagy el zalagositana; azo(n) conditiokal meleje alhaso(n) ugy mint keözeölb ualo uer [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] ✱ ~ *bocsát* vki kezébe/birtokába (vissza)ereszt; a lăsa/permite să (re)intre ceva în proprietatea cuiva; in js Hand/Besitz (zurück)lassen. *1550:* Kellenek ffely az leginek es menek az birohoz ... kernek volt ielt az birotol hog az w marhaiokat ki soren Meg valtozot melleie bocatanaia Az vag ez iellel az w adossokat ellő hinaiah [BesztLt 21] ✱ ~ *hív* saját ügyben történő eljárásra megidéz/meghív más (érdekelt) felet; a invita şi o terţă persoană (interesată) intr-o procedură privind o cauză/pricină proprie; zu einem in eigener Angelegenheit geführten Prozeß eine andere (interessierte) Partei vor/einladen. *1590:* az Mehesi hatar rectificalassa feleol az mynemw vegezese az vitezleo Czegej Was gjeorgy vramnak Zelemeri Barbara azzonnyal volt, melybe folthi ferencz ielen nem volt, tehat az Nagod paranchyolattia tartassa zerent, myert hogy eois Mehesen portionatus, az Mehesi hatar feleol valo compositio melle ... folthi ferencz vramatis melleyek hynok [Méhes TA; WassLt]. *1619:* Az Byro azt mongya hogy mas Ember Rezen leoth az kar nem az falu mjat az tetsyk az Theor(veny)nek hogy

hyak melleyek azokat az kyknek a kar leoth az kerthivel [Telek Hsz; HSzjP] ✱ ~ *keres* (keresetét kiterjesztve) az alperes(ek)en kívül mást/másokat is perbe fog; a chema în judecată în afară de reclamant/reclamanţi şi pe altcineva/alţii (extinzîndu-şi acţiunea); (seine/ihre Klage erweiternd) außer dem/der Beklagten auch andere belangen. *1604:* az Alperes zemeliek jelen uoltak az Actor marhajnak el dulasakor, es hazanak el egesekor io teoruent teottek uolt az Inquisitorok, eskwttessen az Actor minden záz forintrol az Judicata zerent, es ha kiket keresni akarnak az Alperesek mellejek az Actor karanak megh fizetesere, meg lehet keressek melleiek [UszT 18/181] ✱ *vkit ~ véve* vki illetékes közreműködésével; cu concursul unei persoane competente; mit js zuständiger Mitwirkung. *1651:* ha hol penig fel nem uenne wagy fel uenni nem akarna uagi maga uagi maradikja, te hat egj uice Ispant es egi vice szolga birot melleje ueuen Marothy Jst(uan) vagi maradikja ezen leuelnek erejeuel az megh irt szalagos feoldeket minden teóruinbelj remedyomokat ki rekeztuen el foglalhasson es foglaltathasson (!) [Diós K; JHbK XVI/25]. *1677:* a' mikor hord-is, az ollyan Nemes ember marháját a' gabona közöt ki ne bocsássa, kárt ne tétessen ... a' közönséges fel-szabaditásnak idejéig: Ha kik penig ez ellen cselekednének, azon helybéli gondviselök, vagy csak privatus Nemes emberek-is, melléjek vévén egy Vice Szolgabirot, vagy ... az helyet egy Nemes embert ... oculaltassa, és comprobállya a' tilalom ellen valo cselekedetit, vagy annál inkáb a' kár tételt-is [AC 76].

II. nu-szerű haszn-ban (*-nak, -nek* ragos fn előtt v. után); cu valoare de postpoziţie (precedat sau urmat de un substantiv prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*); als eine Art Postposition (vor od. nach einem Substantiv mit der Endung *-nak, -nek*). **1.** *átv is* vki/vmi mellé; lîngă cineva/ceva; neben/an jn/etw. *1595:* Biro Wram ö kme Egez Tanacz akkarattyabol, hiúata be melleie az örög Wraimat Az Jo hirnek mellyet Hawas elö földeböl hoztak vala örömere [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Keomywes Benedek ... vallja ... Az testamentum mellejeis hittak Makraj Cathalin azzont egy leany atal megh az vnokajais Jeott vala oda [Kv; TJk VI/1. 349]. *1640:* Az Molnar Istvan lakójának Miklósnak az felesége mondotta azt, hogy mikor Molnar Istvan elmegyen hazulról, az szabólegény fekszik melléje az asszonynak [Mv; MvLt 291. 233–51 átírásban!]. *1641:* az setétben jól hallám, hogy az katona — Tóth István — odament melléje az asszonnak [Mv; i.h. 274–7 ua.]. *1692:* Molnár réti nevű berke a Maros sok ödök túl fogva a Kórtvelyfaj határbul nagy darabot Morsolt es hordot ezen rétnek melleje, melljét Molnár rétinek hínak [Vajdasztiván MT; BálLt 90]. *1764:* a szekeret melléje allitták egy tsomo szénának s meg rakák belölle derekasint [Korod KK; Ks 19/I. 6].

2. vkihez segítségül; la dispoziţia cuiva; zu jm als Hilfe. *1573:* Zerdan penig es cheoterteken aggion egi deakot Melleye az porozlonak [Kv; TanJk V/3. 83b].

mellék[1] csak egysz 3. szem-ű birt. szr-os alakban; numai cu sufix posesiv, persoana a 3-a; nur mit Possessivendung 3. Pers. Ez. **1.** vmely hely (út/árok/szántóföld/kerítés) közelében/szomszédságában levő terület; terenul din preajma/apropierea/vecinătatea (unui drum/şanţ/pămînt/gard); in der Nähe/Nachbarschaft irgendeines Ortes (Weg/Graben/Ackerfeld/Zaun) liegendes Gebiet. *1569:* az kynchies domb Mellyeket, az haro(m) falutol Bernald balas, Sywege lewetwe meg kerte [Székelyvásárhely; VLt 7/692 Matheus Seres de Vasarhely vall.]. *1606:* mentink vala mi(n)d az altal halaznj ... Az ket malom keözit Arpas kert melljeket wztwk vala megh [UszT 20/144 Fr. Müler de Kadichfalúa pp vall.]. *1701:* a Sz. Anna felöl alá jüvö vizis öszve ütközvén és egyben jüven mind az három ága a Maros vizének a Vámos hid mellyékére, az ártott, és az rontotta szaggatta ezen ... földet [Mv; Berz. 13. II/21]. *1742:* az egész Vdvar ház körül valo kertek(ne)k melyékit mindenütt láttuk emberekkel belöl körül álva dorongokkal és vas villakkal lenni [Szászerked K; LLt Fasc. 99]. *1795:* bátorkadot kegyelmed s bátorkadik a Hidhaz nem meszsze ... a martot és a mart mellyékének egy darabját, ásotni, vésetni, és rontani [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1805:* az égyik földemet hoszszan az ut szomszédosittya, s az ottan elé s hátra járo Lovak Csitkok és marhák az utbol ki csapongván gabonámat az ut melljékin el tapottják és el károsittják [Kv; Pk 2]. *1842:* A Sibotól Solymos felé menö út mellékét több izbe bé ültettük válogatott oltványokkal és körül kerteltettük de mind hasztalan ezt mindég ki pusztittyák [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

Hn. *1581/XVIII. sz. köz.:* az Remete ut mellyékében (e) [Burjánosóbuda K; BHn 39]. *1592:* Gepiw Mellyek [Béta U]. *1607:* Arok mellyeke [UszT 20/295]. *1624:* Keöues Vtt mellieke mellett (sz) [Nyárádtö MT]. *1628:* az Százok feolde mellekinül (e) [Szucság K; KHn 253]. *1639:* az Porgolat kapu meliekig [Mv; MvHn]. *1654/1789:* az Nitas (!) melyéke [Dálnok Hsz]. *1671:* Melj arok melljeke [Méra K; KHn 240]. *1679:* Az Egres mellyékin (sz) [Vajdasztiván MT]. *1754:* A Gyepü mellyékin (k) [Karácsonfva MT]. *1773:* A Ditro Dombja mellyike (sz). A Hegy melyéke (sz) [Ditró Cs]. *1786:* A Nagy Onas mellyékén (e) [Korond Sz]. *1796:* Aszo mellyéke (sz) [Verebes Cs]. *1807:* A Gyepü Mellyékinél (sz) [Szentmárton MT]. *1815/1817:* A Lok Mellyéke (k) [Miklósfva U]. *1834:* a Székás mellyéke [Pókafva AF]. *1846:* a szöllö mellyékén (e) [Méra K]. *1860 k.:* Ujhavas vagy hát mejjék (e) [Ditró Cs]. *1864:* Falumelyéke. Magyaros melyéke [uo.].

2. vmely folyó/patak/tó/tenger mellett fekvő terület; terenul de lîngă/din preajma unui rîu/pîrîu/lac/unei mări; an/neben irgendeinem Fluß/Bach/Teich/Meer liegendes Gebiet. *1586:* Bachy Janos is el borozdolta vala itt az tho mellyket mind az Peres feoldel egyetembe [Csapó KK; JHb XX/48]. *1598:* az oltt melike lo kerty uala [Pálfva Cs; J. Balas de Madefalua vall.]. *1620 k.:* az tengerek melléke mindenkor természet szerént igen eső nélkül valók [BTN[2] 414]. *1662:* Ezalatt a fejedelem Kolosvárrul kijöveteletétöl fogva a Szamos mellyékén ... táborozván ... maga fizetett hadaival die 21. Octobris megindult [SKr 666–7]. *1674:* Kis Strása neuü Szénafü ... az patak mellyékéigh háránték mérvén igy oszlott [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1694:* az Tök mellyeken lévö kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltöl le borozdolva [Mezöméhes TA; WassLt]. *1732:* a patak mellyeke az erdö széig mind falu földe [Mezösámsond MT]. *1779:* az ... Olt mejékit ... az határpásztorok tartozzanak ... gondot viselni és arról számolni [Taploca Cs; RSzF 150]. *1843:* A Másik Tonak ... csak a mátkája allodiális, a melyéke pedig a Colonusok telkeik után ... ö Nagysága Sellér emberei közt ki van osztva [Nemeszsuk K; SLt Vegyes perir. Bab Vonutz jb vall.].

Hn. *1607:* az to mellyeke [Székelyfalu MT]. *1635 k./1687 k.:* Patak mellyékib(en) [Udvarfva MT; MMatr. 426]. *1652:* Az Tho mellyekebe(n) [Vajdakamarás K; GyU 138]. *1679:* horgos Er mellyéke (r) [Vajdasztiván MT]. *1733:* az Kömezöben az Patak mellyékiben (sz) [Bálintfva MT]

1754: Az Er melyekiben (k) [Sárpatak MT]. *1782:* Szil pataka mellyeke (k) [Tarcsafva U]. *1796:* Aszo mejjékin a Csömön (k) [Verebes Cs]. *XVIII. sz. v.:* a Rákos mellyékibe (k) [Gelence Hsz]. *1818:* Patak Melyéke [Szárhegy Cs; RSzF 131]. *1825:* Csorgo mejjékin [Kide K; BHn 100]. *1828:* Borviz melyékin [Korond U]. *1857 k.:* Cziganypatak mejjéke (d) [Vágás U]. *1864:* Hideg Patak melyéke [Csomafva Cs; GyHn 29].

3. vmely folyó környéke; imprejurimea unui riu; Umgebung irgendeines Flusses. *1759:* Törökbúza a Szamoson túl, a Maros- és Küküllő-mellékein éretlen maradt jobbrészint [RettE 97]. *1774:* Nonyi Gábornak Nyisztor fia ... a Kükküllő mellyékén lakik [Mocs K; KS Conscr. 95]. *1823–1830:* az asztalnak négy szegeléténél volt négy karafina bor, Rhenus mellékéről való [FogE 206].

4. kb. mellékvíz/folyó; afluent; Nebenwasser/fluß. **Hn.** *1725:* Nados mellyéke patak [Türe K]. *1736:* a Saros patak mellet kitis Kűs Maros melyékinekis hinak [Tekerőpatak Cs].

5. *asztal ~e* az asztal széle; marginea mesei; Rand des Tisches. *1584:* Egry ferencz felesege vallia ... Eyel Efelykorban Nagy sok Machka leowe be hazamba ... Es Rendel mind az Aztal mellieket be wlek ... Rettenetesen kezdenek orditany [Kv; TJk IV/1. 255].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

mellék[2] **1.** ajtókeret/tok; cadru de uşă; Türstock/rahmen | kapufél(fa), kapumellék; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1585:* Erög fat wottem az Ayto es Konioklo melliekenek ... d.25 [Kv; Szám. 3/XVIII. 36 Gellien Imre sp kezével]. *1589:* Keomyweseknek es deakoknak hogy az aytot vagy mellieket le segitetek venny attúnk borra f. — d. 12 [Kv; i.h. 4/IX. 12]. *1625:* Az plebania haznal, az hatulso hazba(n), az Ajto mellieke heliebol ki mozdult volt [Kv; i.h. 16/XXX. 28]. *1636:* Vagyon ... Ennek" elleneben hattal az Uduar fele arczal egy keő Istalo, Aytaja mellieke fa [Sövényfva KK; JHb Inv. — "A tyúkólnak]. *1648:* Az jstallonak masodik reszere nylik egy ... ayto az melliekeben kivwl egy v(as) retezfw [Porumbák F; UF I, 886]. *1694:* Jnnet elebb, njilik az Arnjék székre is, vas sarkas, pantos, fa hevederes, retezes ... félszer Ajtó: mellj(ne)k is melljéki, also és felső küszöbi faragott kövekből valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] *1699:* vagyon Tisztarto lova Jstállócskája mellyis fűz vesszőből támasz nelkűl Sással meg fedetve épettetett Ennek ajtaja fenjő deszkából álván meg lehetős mellyéki penig Csere fakbol valók és zárja gerezdes [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1726:* a' pitvar ajtó mellyéke romlott egészszé(n) ujjitást kiván [Ne; DobLev. I/124]. *1745:* A' kő folyosóról mennek bé a' Palotakra egy reteszes, retesz fős vas kapcsos fel vonó kaputskán, melly(ne)k két mellyékin vannak vas kaptsos Táblák [Marossztkirály AF; Told. 18]. — Vö. az *ajtó-, cserefa-ajtó-, fa-, faragottkő-, kapu-, kő-ajtó-, kő-* és *tölgyfamellék* címszóval.

2. ablaktok/keret; toc/cadru de fereastră; Fensterstock/rahmen. *1656:* Ezen haznak" ablakai faragot melljekej kövej [UF II, 131. — "Az ebédlő palotának]. *1692:* ezen egyik ablak(na)k két felől való mellyékit két kis Almarium formara csinált vak ablakok (így!) ... az egyike nincsen jelen [Mezőbodon TA; BK Inv. 9]. *1694:* Ablaki ezen ház(na)k is nro 2: mindenik melljéki, szemöldöki és küszöbök, faragott kovekbol valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1699:* Az ablak melljekib(en) van 4 gömböljeg Vas fel njulva [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. — Vö. az *ablak-, fa-, kőablak-, kő-* és *könyöklőmellék* címszóval.

3. ablakpárkány-keret; ramă la reazemul de fereastră; Fensterbankrahmen. *1585:* Erög fat wottem az Ayto es Konioklo melliekenek ... d 25 [Kv; Szám. 3/XVIII 36 Gellien Imre sp kezével].

4. lépcsőkar/korlát; balustradă; Treppenlehne/geländer. *1656:* (A) gradicznak ket felöl valo melljekin negi vas karikakra kötteöt korfak helljen egi egi szal eoregh jstrangh [UF II, 162].

5. lépcsőoldal/korlát; parmaclîc; Treppenseite. *1677:* vagyon jo deszka fedél alat egy kő pinczére èpitve fenyő fából és deszkákból csinált tornáczos nyári ház melyre szolgál ... deszkás héjazat alat három szál deszkákból álló feljáró grádics, két felől való melliéke karfás, két oszlopokon [Madaras Cs; CsVh 51].

6. kemencekeret/foglalat; cadru de sobă; Ofenrahmen/einfassung. *1593:* Kwmies Peternek fizettem, hogy az also Tanaczy hazynak az kemenczeie el Teoreot wala wy melieket Czinalt felteotte es az kemencze labait meg fodozta f — d 32 [Kv; Szám. 5/XXI. 65]. — Vö. a *kemencemellék* címszóval.

7. kéményalj-keret/foglalat; suportul hornului; Rauchfanguntersatz-Einfassung | kéményalj-oldal; pereţile de la suportul hornului; Seite des Rauchfang-Unterteils. *1677:* Szolgál ki ezen pitvarból egy kő kémény alja, melynek alat az mellyéke fenyő deszkával padoltatot [CsVh 52].

8. kőkeret/oldal; cadru de piatră; Steinrahmen/seite. *1656:* Ezen haltarto köböl rakott melljeke bontakozot be omlo felben vagjon [UF II, 155].

9. (malomárok) cövekfal; gard de scînduri (de la scocul/jgheabul morii); (Mühlgraben)Planke. *1585:* Az Hyd Kapu elöt ez vyz mellet az malomnal meg bomlot vala meg kelletek czhynaltatno(m) az vyz melleket az Czhöwekeket ky hanyatta(m) ... Az Korchyolas volt Harmad magaual Czöekeket faragot [Kv; Szám. 3/XVIII. 75a].

mellék, mellyék 1. láncfonal (a szövőszékre felvetett fonal); urzeală; Zettelfaden (auf dem Webstuhl). *1679:* Vagy(on) ezen Padon ... Buza száraszto ponyva (: béli szőr, mellyeke kender :) nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33]. *1836:* Ezen ... ött abroszhoz haromhoz kell tsak keszkenyőt szöni ... tehát egy végbe fog vetni 42 keszkenyőt. Mellyeket minek utanna a' leg vékonyát, a kenderfonalnak ki választotta az öttt abrosz Mejjékihez Az után Ujra valloszsza meg az kender fonalnak az vekonyát és azt vesse meg mejjéknek [IB gr. Bethlen Samuelné takácsnak szóló ut.].

2. a motollára feltett, majd onnan levéve egybekötött fonálcsomó; firele pregătite pentru urzeală; gehaspelter, gebündelter Faden. *1678:* tizenkét melljék Gyapjufonal, kender fonal, kilencz melljék fésült barany Gyapju [HSzj *melyék* al.]. *1758:* Fonal megvetve 12 mellyékkel [i.h.].

mellékajtó oldalajtó; uşă laterală; Seitentür. *1849:* Tiszti lak ... a' kert felé nyilo ajtonak mellek ajtaja is van [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

mellékel csatol; a anexa; beilegen/schließen. *1667:* mellékelve egy recept cédula [TML IV, 32 Fleischer András Teleki Mihályhoz levél-utóiratban]. *1837:* Küldöm alázatos Tisztelettel ide mellékelve a' Pántzélcsehi Járásbeli Jégverés

és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Páncélcseh SzD; RLt ifj. Szénási József kezével].

mellékelt csatolt; anexat; beigelegt/geschlossen. *1826:* a' Kelementelki Mlgs Possessoratus pedig az ide sub E mellékelt Reflexiot és Reprotestatiot adta bé [Msz; GyL]. *1836:* a kerülő levélbe mellékelt orvosi ovó és segitö rend szabályokat — a leg közelébbi vasárnap a szonoki székből a népnek ki kell hirdetni [Nagykapus K; RAk 13 esp. kl]. *1865:* Minden ezüstem, ékszereim és fejér nemům osztassanak fel az ezen végrendeletemhez mellékelt jegyzék szerint [Kv; Végr. 3].

mellékeltetik csatoltatik; a fi anexat; beigelegt/geschlossen werden. *1831:* Titt Cameralis Chyrurgus Vajna Janos Ur ... a dolog meg világosittására nézve, Fassiot tévén, azt ezen Biztosságnak altalis adta tulajdon subscriptiója alatt, melyis ... eredetiképpen ide mellékeltetik [Dés; DLt 332. 24].

melléképület clădire anexă; Nebengebäude. *1861:* éppen mikor a' hivek a' Templomból jöttek ki O.Fenesen mondhatni tüz tengerbe léptek, 's egy pár ora alatt a' nagy szélbe 17 ház mellék épületeivel ... több évi véres verejtéke gyümölcsének 37 család Csak a' hamvába jár [Gyalu K; RAk 64]. *1865:* Bogártelke Községnek lakoi f. ho 9-re szomoru reggelre viradtak fel. Gonosz ember által támasztott tüz 30 házat mellék épületeivel hamvasztott el [uo.; RAk 100].

mellékes 1. vmilyen keretes/tokos (ajtó); (uşă) cu o anumită ramă; (Tür) mit irgendeinem Türrahmen/stock. *1736:* az csür felől metszésses melyékes és küszöbes ... középszerü jóságú ajtó szolgál az veteményes kertre [Szászcsanád AF; ETF 108. 8]. — Vö. a *kőmellékes* címszóval.

2. vmilyen oldalú; cu un anumit fel de perete; mit irgendeiner Seite. *1738:* van ezen Méhes Kertben ... méh kosároknak való edgyik Sendely mellyékes a' másik Sövényből font méllyékes, mind a kettő földel Töltött két állás, jo Szalma fedél alatt [Szászvessződ NK; Born. XX. 12].

mellékesen mellesleg; între altele; beiläufig, nebenbei. *1881:* Hát a te igen ügyes cikkeddel mit csináljak? ... Valami más komoly formába, egyéb dolgokat is beleszőve, úgy mellékesen érintve a dobost, kellene újból megírni [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellékesíttetik mellékeltetik; a fi anexat; beigelegt/gefügt werden. *1831:* Czako János Ur ... ezen Biztosséghoz intezett Vallamása tulajdon Petsettye és Subscriptioja alatt ... ide mellekesittetik | Ezek után fogott ezen Biztosság Magistralualis Rab Dregán Vonutznak Benevolum Examennyihez, aki is közbe közbe Confrontaltaltvan, az arrol keszült Operatum sua in Authentia ehez mellekesittetik [Dés; DLt 9, 18].

mellékesleg oldalvást, oldalt; pe de lături; an der Seite, seitwärts. *1710:* Mindenütt mellyékesleg járt a német táborral s közel szállott melléje, erős strázsát tartván szüntelen, hogy valami kár ne kövesse a keze alatt való hadat [CsH 187].

mellékfa ajtótok-fa; lemn pentru toc/cadru de uşă; Türstockholz. *1594:* veottem egy Aytonnak valo Mellyek fat f — d 12 [Kv; Szám. 6/II. 2].

mellékgyepü oldalsövény; gard viu lateral; Seitenhecke. *1618:* hiuanak ki bennnwnket ... Az feolseo szeoleö hegwnknek, giepwiènek megh latogatasara ... Es mi koron Jwtottu(n)k uolna az masik szelere az szeoleonek az Bongort Gèpw wegiben, az hon az szeöleö melliek Giepwel indittatot, regenten, az mint el oztottak uolt az szeoleo, melliek gïepwiet, ot kezdenek nemeli Atiank fiay ... wetelkedni az Gepw weget ... ot elseoben Varga Miklos ... monda, hogi az az Bongort, mellet Elseo szeoleö Giëpw, Baluani Balas szeoleienek, Elseo melliek Giepwie az Bongort Giepw wegeben, ezt roiak arra, ki ellen Kortomaz Georgi azt monda nem az hanem ez a Baluani Ferencz szeoleoie giepwie, élseo mellęk giepw [Vajdasztián MT; RDL I. 12].

melléki 1. vmely folyóvíz környékén levő; care se află lîngă un rîu/în preajma unui rîu; in der Umgebung irgendeines Flusses liegend. *1662:* azután ... bizonyosan megtudódott, hogy akik azokat a pusztában hagyatott jó hajdúvárosokat, több sok Berettyó-melléki jó falukat felégették, nem volt több hét lovasnál [SKr 446]. *1670:* Zrinyi uram ... Tersanczkival oda jövén és ott egyik egyfelé s másik másfelé rabságra vitetvén s mindeddig azon rabságban tartatván, így tovább concludálá az őfelsége tanácsa, hogy Felső-Magyarország és az Duna mellyéki tíz vármegyék ellen ... hadait indítsa [TML V, 244 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1770:* A Tagadatlan (!) hogy az egész Bük allyi Faluk(na)k s nékünkis hirünk és akaratunkal volt ezen Dolog á Szamos meljeki falukkal edgyüt [A.várca Sz; IB].

Hn. *1736:* a patak mellyéki foldek [Mikefva KK; EHA].

2. vmely folyóvíz vidékéről származó; care este din preajma unui rîu; aus der Gegend irgendeines Flusses stammend. *1740:* Az Vice Tiszteket örömöst meg marasztottak, azok ugyan nehezen marattanak, hanem az Maros melyéki feö Birot némelyek, de nem igen sokan, nem akarták meg hadni, de jòb rèsze annak meg maradására is rea állat [Déva; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1752:* mig az Udvar házát megszállittak aztot Ujjra fel szarvazták és fedték, az egész ide való és Maros melyeki Jobbagyokkal s Sellerekkel az Udvart kemény kertb(en) vették [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1785:* Kükülló mellyéki oláhnék [TSb 6].

3. vmilyen folyóvíz vidékéről/tájáról eredő; care provine din preajma unui rîu; von der Gegend eines Flusses herrührend. *1799:* A mi a Kükőllő melyéki ujságokot illeti, én szugullyékban lakván, keveset tudhatok meg kik, hogy s mi tzéllal, kelnek 's járnak a Kükőllő mentib(en)? [Székelycsávás KK; IB. Szász István ref. pap lev.].

mellékkert falukerítés, *táj* porgolát; gardul satului; Dorfzaun. *1666/1793:* A Falu Határára járo meljék kerteket melyek előtte valo időkben voltanak noha felesen szines dolgok által le rántottanak mostan senki sem tészi azokotis a Hütősök fel circálván sub poena flor. 1 fel tétessék az régi mod szerint minden helyein a Falu Határának [SzékFt 23].

mellékkő 1. ajtókeret-kő; piatră pentru cadru de uşă; Türstockstein. *1656:* vagyon egi be jaro heli melljek köveivel együt | nilik az templombol az foliosora egy tarkan festett ... ajto ... melljek keővej faragot köböl allo [UF II, 118, 124–5].

2. ablakkeret-kő; cadru de piatră al ferestrei; Fensterstockstein. *1656:* ablaka ... szolgal ki az Csatorna Bastiara, meli ablaknak külsö reszei faragott keöböl allo, melljek kövej [i.h. 133]. *1676:* Ezen hazbol vagion egi puszta ajto

mellyék, az 4-dik házra ... Ennekis vagyon két ablaka ... kiknek tokyokat erős vas horgokkal foglalták az mellyék keövekhez [Fog.; i.h. 730–1].

Szk: *faragott ~. 1656:* az Teomlecz Bastia felett valo felseö hazakra jaro kerengeö gradiczra, egy ... ajto ... s ablakoknak faragott melljek keövej megh vadnak [i.h. 139].

melléklet 1. csatolt irat; actele anexate; Beilage. *1856:* A' kérelmet és mellékleteit le forditva németre küldöm [Mv; DobLev. V/1401 Kovács Samu lev.].

2. (újsághoz, folyóirathoz csatolt) nyomtatvány; supliment (la o gazetă); Beiblatt. *1881:* Ott van a te helyed, Ödön — ott, s nem a kérészéletű Fővárosi Lapokban, vagy pláne a Pesti Hírlap mellékletében [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellékutca stradă laterală; Nebengasse/straße. *1865:* Alszeg uttza kís és nagy, és egy mellék uttza tőmkeleggel [Zilah; EHA].

mellékű 1. vmilyen keretű/tokú (ajtó); (uşă) cu un anumit cadru/toc; (Tür) mit irgendeinem Stock/Rahmen. *1735:* (A) tornácban vadnak három ajtók. Az első jó erős mellyékű, fa sarkakon forgó, fa zárú és fa kilincsű, párkányos, régi ajtó [Galac BN; ETF 108. 8].

Szk: *bélelt ~. 1816:* Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt bérlett melyékű, s szemöldekü ... Franczia Záru kolcsos ajto az hálo szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. — Vö. a *cserefa-, fa-, fenyő-, kő-* és *tölgyfamellékű* címszóval.

2. vmilyen keretű/félfájú (kapu); (poartă) cu un anumit fel de bulumac; (Tor) mit irgendeinem Torpfosten. *1681:* vagyon az vas hámor gáttyára nyíló, fenyő fábul csinált mellyékű, vastag deszkákbul álló ugyan afféle deszkákkal meg fedett, fa kilincsetlen fél szeres kapucska [CsVh 90].

3. vmilyen lépcsőkarú/korlátú; cu o anumită balustradă; mit irgendeinem Treppengeländer. *1742:* egj deszkával czifrázott mellyékű gráditson [Pókafva AF; JHb XXV/58].

mellény vestă; Weste. *1846:* Egy Meliny tsin(áltatása) és belis hoza 3 ft [Kv; Újf. 1]. *1851:* Egy fekete Meliny ts(inálása) 2 Ft. 30 kr [Kv; Pk 6]. *1853:* Szabó contó (: kaput 16 ... mellény 5 Taller 15 :) [KCsl 3].

Szk: *hányatos ~* zsinórral meghányt mellény. *1839:* Farkas Mihály ... visel ... magyarországi kotsisok öltözettek szerénti hányatos szederjes mellyényt [DLt 120 nyomt. kl].

melléragasztott hozzáépített; lipit de o construcţie/clădire; an etw. angebaut. *1680:* Ezen eléb meg irt kö hazok(na)k es az mellé ragasztat oldalaslag valo epületeket ez szerint inventálván fordultunk nap nyugot felöl ahoz ragasztot ket borona hazok(na)k, es azok(na)k Pitvara(na)k inventatiojara [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17].

mellesleg 1. oldalvást, oldalt; intr-o parte, lateral; seitlich/wärts. *1573:* Beke gergel ... vallia hogi mykor ... az To gatnal leouenek haylany kezd az Baly gërgy kochia Baly gërgy penig Mellesleg az zarazon Megien volt | Lenart Istwan es Ladas Ianos ... valliak hogy ... Barbely Ianos vitetet volt ky egy kis Saytot elseo Nap Melliet allatanak volt fely Nem az eo zeoleie Eleot hanem Mas helien Mellesleg [Kv; TJk III/3. 270, 300]. *1639:* ki hozak az legentt, s hogy hozzak vala mellesleg alla Szekely Istua(n) az legeny melle [Mv; MvLt 291. 175b]. *1657:* az ellenség ... megindula azon útra az Nitra mellett alá, az melyre nékem is vala szándékom ... Én is mellesleg véle azon völgyen ellenkezdegelve megyek vala [KemÖn. 244]. *1717:* Ezen[a] belöl mellesleg az Aszony háza [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4. — [a]Az úr házán]. *1772:* (A malomhoz) az árok ásás a' Csatorna alatt való töltés[a], és a' viznek mellesleg való erősittése hogj más felé ne fojjon, csak a Malomra fojjon [JHb II/17. — [a]Kisfenes és O.léta (TA) határában].

2. párhuzamosan; paralel; gleichlaufend. **Szk:** *~ menő* párhuzamosan haladó/húzódó. *1821/1825:* az uton alol az uttal mellesleg menő Szánto földnek rendében [Fog.; Konst.].

3. kb. mellérendeltként; ca subordonat; beigeordnet. *1783:* Fattyu Thodor ... hol Pusztára hol másuvá keringett ... mind addig mig ... a Mlgs V(ra)ságtol nyert egy Telekre hazot epitett ... és más idegen Jobágyokkal egyenlőképpen és mellesleg szolgált minden leg kissebb contro versia nélkül [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

4. mellékesen; pe lîngă altele, în treacăt; nebenbei. *1811:* Két Labirintus vólt ... Égyiket Dédalus tsinálta Krétába, A' más Égyiptumnak készült Országába ... Melyiket válaszszam sokat gondolkodtam, Krétaihoz fogni de nem bátorkodtam, Mert mellősleg az-is eszembe ötlődött, Hogy annak Mestere belé rekesztödött [ÁrÉ 89–90].

melleszt, mellyeszt 1. majorságot levág; a tăia o pasăre; Geflügel schlachten | tolltól megfoszt/kopaszt; a jumuli; rupfen. *1584:* Luch Gergelne vallia, Tartok egy leankat ... Mondek a leankanak hogy Melliezze(n) eg Ludat holnapra [Kv; TJk IV/1. 246–7]. *1790:* Ez uttal küldettem ... hat tyukot mellyesztve aprolékostol [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Sz. *1653:* Áruló kurvafiai! hiszem nagy dolog, hogy meg sem fogták a madarat, addig immár melyesztik [ETA I, 32 NSz]. *1710:* Mintha regen megfogta volna a madarat, már mellyeszteni akarja vala [CsH 361]. *1711:* még a madarat meg sem fogta, immár mellyesztette [CsH 467].

2. malacot/sertést leöl/vág; a tăia un purcel/porc; Ferkel/Schwein schlachten. *1706:* Az Sertessitis ... mellyesztve kettőt vitetet [Longodár NK; KvAkKt Mss 261]. *1751:* Egész disznot mellyesztve [Koronka MT; Told. 29/48]. *1803:* egy Malatzot ö meg öltt, és midőn mejjesztette volna valami gyermekek réá találtanak [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1837:* ezen Honap 5-kén Vásárlatt; és 6.án ki vágott két Sertésekből jött[a] ... Hogy ha pedig Melyesztve szalonnáson adatott volna, lett volna Hus 313 font [Torda; TVLt Közig. ir. 39. — [a]Köv. a fels.]. *1852:* bár egy kis malatzot melyesztve hozál [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

mellesztés, mellyesztés levágás/ölés; tăiere; Schlachten. *1598:* Az Dizno husnak penigh melieztese ennek vthannajs tilalmas legyen [Kv; TanJk I/1. 319].

mellesztett, mellyesztett 1. levágott tăiat; geschlachtet | tollától fosztott, kopasztott; jumulit; gerupft. **Szk:** *~ galambfi. 1740:* Mlgos Groff Uram számára nagj nehezen inditatam ket szeker szenát ... mellyesztet ket pár galambfiat [Kercsesora F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] ✱ *~ lúd. 1584:* Egy yo tyukot adgyanak per d 5 ... Mellyeztet lúdnak derekat d 8 [Kv; PolgK 13]. *1784:* küldett a Bátyám Nsgtok számára ... két melyesztet Ludat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1787:* Küldettem fel ez uttal ... két

melyesztet Ludot és négy Tyukot [uo.; BK ua.] ✱ *~ pulyka. 1823:* A' ... három mejesztet ludat, két mejesztet pujkát ... elhozták [Mv; TGsz 17] ✱ *~ tyúk. 1591:* wettettem az vtra ... 6 Melyezttett Tükot ... d 36 [Kv; Szám. 5/I. 14]. *1595:* vöttem ... 4 zep mellyesztet örög Tyukot hiszlaltot ... d 28 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 128 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* attam ... 3 Mellieztet tiukot ... d 18 [Kv; i.h. 7/XII. 29 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. levágott; tăiat; geschlachtet. **Szk:** *~ disznóhús. 1718:* melyesztett diszno hust szalonnájával együtt adgyuk fontyát ötöd fel pinzen [Mv; APol. 44] ✱ *~ malac 1653:* Egy Mellieszteet Malacz ... d 35 [Kv; ÖCJk]. *1823:* A' két mejesztet Malatzot ... elhozták [Mv; TGsz 17].

mellesztős, mellyesztős szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ víz* kopasztólé; apă folosită la opărit; Rupfwasser. *1584:* Luch Gergelne vallia ... Az leany ... ki mene hogy az Rut mellieztes vizet ki Eösse [Kv; TJk IV/1. 246–7].

mellett 1. vki/vmi közvetlen közelében; lîngă cineva/ceva; neben jm/einer Sache. *1595:* az orzagh vtan latam az Varga Jstua(n) zanat, mely eleott negy eőker uala hogy veztegh all vala, Az zolgaiais, Zaz Janos az eőkrek mellett vala [UszT 10/102]. *1597:* Bagiony Pether Biro vram Zolgaya ... wallia ... Azon eyel penigh az felesege mellet halt wolt veres Pal [Kv; TJk VI/1. 82]. *1600:* Helena consors Ioannis Pardy ... fassa est ... lata(m) egy Sederies beli kathonat hogy Chako Balint mellet al vala [Kv; i.h. 439]. *1632:* Az szuzek mellett két feőldes hordo, N 2. [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1702:* a' Test mellett notariusne Aszszonyom ... ot ült, de Palfi Istvanne Aszszonyom mas szekben félen ült [Tordátfva U; Pf]. *1761:* ő is az házbol ki ment ... akkor senki más az földen hevert Hudre Gligor mellett, vagy körülette nem volt [Torda; TJkT V. 50]. *1843:* Czigány a Fogadoba meg lántzolva ült Gábris mellet, és a szekeren két Purdé [Bágyon TA; KLev. Balogh János (41) vall.]. *1860:* A szekér szin mellett van egy — deszka fedél alatt — tutaj gerenda talpakon állo — sasfák közi rakott tutaj fábol készült uj kas [Mezőbánd MT; TSb 39].

Szk: *egymás ~. 1579:* orzagh Teorwenye zerent ket zeker egymas mellet kin el Mehet chyak annie tagassagot Engeggienek az vtnak [Kv; TanJk V/3. 187a]. *1589:* dilbe odament alunni es egi mas mellet aluttak dyl almot [Dés; DLt 226]. *1649:* Bojtos Mihali azt latta hogy etszaka egy orakor kette(n) egy mas mellet fekwtte(ne)k [Kv; TJk VIII/4. 380] ✱ *elbocsát a füle ~. 1688/XIX. sz.:* ha Kegyelmetek segitséget nem küld mellém, én bizony ide hagyom, ezt pedig ha Kegyelmetek, csak a füle mellett bocsátja el, bizony kárt val az ország [Kemény,CollMss Tom. XII] ✱ *lecsap/üt/üttet vkinek a füle ~. 1662:* azért hadgion bekét az vakmerőseg(ne)k mert bizony le üttetünk nimelliek(ne)k az füle mellet [UszLt VIII. 71 fej.]. *1663:* Noha azon dolgokat ... már azelőtt régen tudtuk, nem kell kétségben esni, míg azok lesznek, higgye Kegyelmed, lecsapnak az emberek füle mellett [TML II, 640 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1676:* noha tudom, ez iránt való számadásomat Kegyelmed nem kivánja s jövedelmem sem irigyli. Ezért mocskolódnak, de oka ne legyek, én bizony leütök némelyeknek az füle mellett [TML VII, 276 Vesselényi Pál ua-hoz].

Sz. *1653:* Szezarma(n) lako Jacab Mihalytol az mostani Felesege Demeter Mihalne Ferenczi Marta akar el valni ferjetől proponalua(n), hogi Uranak semmi Ferfisaga nem volna az ő velle valo közösülesevel, azert akar cziak egi Tőke mellet fekűnnek akar eő mellette [SzJk 26].

2. vmely hely/viz közelében; în preajma/apropierea unui loc/rîu; in der Nähe eines Ortes/Wassers. *1539:* az Sombori benedek az Sombor mellett walo rythbely rezyeth wetthe Zalogon az ew atyafyanak Sombori mihalnak; hwzonharom forynthba [Zsombor K; MNy XL, 137]. *1546:* az degy hatharon vagyon keeth molnos thoo Egyketh hyak also thoonak, Az masyk azon fellyl wagyon az falw melleth [Panot*; DanielO 5–6. — *Panád KK]. *1557:* Mikoron mentűnk volna also borgora az malom alat valo reteken oth sok bizonsagot hywt zerent mege kerdezűen ... az wt mellet ky feold feeól versenges vala azt vallak mind ewreke orzagh wtanak leni [Beszt.; BesztLt 49]. *1571:* az Thewys mellet egy nagy Reth az falw feloztho nyla mellet az Bozzas zeryben [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1572:* tudgya ... hogy az berczeczey (!) baratoknak volth az tho mellett egy hazok [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. *1598:* Tamas Janos tanorokaig fell az oltt melet [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1617:* Az Abrugyfalua mellet valo Espan Avasnak kitt hinak eztis kett fele valo diuidalasra engettük [Abrudbánya; Törzs]. *1713:* Az Porondon az Szamos mellett valo rét ... melljetis most az Viz mia fel nem oszthattunk [Baca SzD; JHb XLI/2]. *1793/1794:* A Falu szálos Erdeje mellett lévő két kis darab bokros hely ... az Erdő oldala mellet le nyulik az ut mellet [Bagó AF; DobLev. IV/739. 19a].

Hn. *1556:* az közep mezőbe az kws vth melleth az fa hordo vton [Maksa Hsz; SzO III, 312] | az bitara mejnö (!) vth melleth az wayda hydatol fogua [Bita Hsz]. *1571:* a' Kender weolgyben az Zenthegyhaz Rethy mellet. Az Eeer mellet (sz) [Marossztgyörgy MT]. *1575:* Az Malmos Tho mellet [Pocstelke KK]. *1587:* Az holt patak mellet az Vagot vt alat (k, sz) [Nagykend KK]. *1592:* az borozlo mellet az Canta neww lo kéoteo hely mellet (sz) [Szentbenedek MT]. *1602:* Kerek erdeo mellet valo szanto feöldeben [Bágy U]. *1604:* A hollos patak mellet [Abátfva U]. *1621:* Az zena fuü vagion az ... Babai volgyben az Zeoke uid Aruay zena fuüę es Kar giorgy vram Zantho feolde mellet [Szőkefva KK]. *1654:* Maros mellyet a szigeten (sz) [Magyaró MT]. *1663:* Az Varos mellet az kert mellet, egy nagy ter melyet ros terinek hinak (sz) [Gyalu K]. *1671:* az porkoláb uttya mellet (k) [Kilyénfva Cs]. *1684:* Az Halom-mezőben az gyep mellett 1ª azon kűl azon lábban Mátis Mátyás mellett 1 [Hatolyka Hsz; HSzjP. — *Föld]. *1695:* az holt viz mellet (k) [Kilyén Hsz]. *1737:* Az Tó mellyett (k) [Szabéd MT]. *1777:* A Medves patakja Mélet (sz) [Buza SzD]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

3. vki környezetében, vkivel együtt; alături de cineva; in js Umgebung, mit jm zusammen. *1566:* Az zekely vraim dolgarol eo felsege parancholatyabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vraim feyenkenth oth legyenek az hadban ew felsege mellet [SzO II, 181 ogy-i végzés]. *1631:* az Mihaly Deak szolgaja forgolodik vala az Ura mellett aztis ugi vaga Fieleki Gergely ugja(n) egi kalapos süegű Czirkalo legeny kezeben [Mv; MvLt 290. 244b]. *1666 k.:* Eó volté wraságáb(an) birtaé az Annya joszágát jovait, avagy czak az Annya mellet lakot néhánykor [Cssz; BálLt 1]. *1724:* meg ne enged hogy imit amot kerengjen hanem vaj az apaja mellett vaj az batya melett lakjek had tanoljon [HSzjP]. *1762:* a más Selléris a Sido melett a Ruinákat épiteni nem akarja, se a Ganéjt ki hordani [Hosszuaszó KK; Told. 5]. *1773:* hallottam a Dajkatol kerkedezett vélle hogj igen jól él az Urak mellett Vasarhellyen

[Selye/Magyaros KK; BetLt 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.]. *1808:* Kiszo Iuon ... Feleségestöl Gyermekestöl el szökvén azon fel kelhetö Jovait melyeket a Groff mellett szerzett s gyüjtet el hadván [Szászerked K; LLt].

Szk: *maga ~ tart. 1687:* Kadar Josefet az kit az attya Iskolaba Iartatott uolna, az mellyet ne'mze'tes Haranglabi Sigmond Ur(am) nem patialua(n), megh fogatott, ezért ezen megh irt kezesek weuek ki kezessegeken, hogy ennek utanna nem iartattya scholaba(n), hanem magha mellett tartja [Zágor KK; Ks 39. XI. 2]. *1771:* Szabo Ferköne Detari Maria kurva Léányokat tartott maga mellett es maga keritette a Latrokat is [Dés; DLt 321. 23a Tanaszia Krisztine cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.] ✱ *vki háta ~ van* vki háta mögött/telkén lakik. *1745:* Nemes Kövárvidéki Kis Berszoi Kifor Ilia és Kifor János ... Jobbagysági p(rae)tensio alatt lévén, repetaltattanak azoktol, a' kik(ne)k hatok mellett voltanak, avagj azokat concernalo földön laktanak [Kővár (Szt) vid.; TL 42].

4. vkinél (gondozás/oktatás céljából); lingă/alături de cineva (pentru a îngriji/educa); bei jm (zwecks Pflege/Unterricht). *1589:* az giermekek mellettis ligiek [Dés; DLt 226]. *1631:* mostani nyomorult allapattyaban Farkas Ferencz Uramnak minden megh unas es zugolodas nelkül mint hütös tarsa mellet, nagy io sziuel bant es baylodatt [Szentmargita SzD; Told. 27]. *1747:* A' mi penig az J. Nagj Janos(na)k Attya s, Annya mellett lévö gondviselésit illeti, tartozott vélle természet törvenyéböl [Torda; TJkT III. 125]. *1776:* én ä M. Kis Aszszonyok mellett Születésektöl fogva laktam [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St Miklos (55) vall.]. *1813:* Tresi Kis Aszszonyt tsak egyedül dajkalta, 's tartottak egy Öreg Aszszonytis a' tisztelt Ur mellett segelytségre [Sszgy; HSzjP Bogos Ignátz Asztalos felesége Keresztes Klára (40) vall.]. *1823–1830:* Ez a szász deák volt egy beszterczei szász, Wolf nevü, aki a logicába tanitványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanitó ... de nem sok hasznot tett az úrfi mellett, mert a nem akart tóle tanulni [FogE 114].

5. állatnál (őrizés céljából); lingă animale (cu scopul de a păzi); bei einem Tier (zwecks Hut/Hüten). *1573:* Balint Darochy fiw feier Benedek zolgaia Azt vallia hogi eo Vra loway Mellet volt hogi Valamy Germekek leottek oda hozza, Azt Montak hogi ... holt Ember fekszik Amot [Kv; TJk III/3. 415]. *1587:* Negiedzer kiuaniuk aztis Nagodtül hog oly hazat jpetessen N⟨agod⟩ hog az my marhájnk mellet lewö attiakfiaj es zolgajuk batorsagoson nughassanak eledelt italt penzeken talaluan [GyK. A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az örmezei portus dolgában]. *1625:* Attam ... Az Agarak mellett Tizenkett Embernek Hust lib: 8 Czipot nro: 20. Bort Eytt: 4 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 162]. *1656:* Csiszér Ferencz ... az iohokot is Szamba adgia ... Bonzosis ot vala akkor az iohok mellet [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Kelemen János ns vall.]. *1726:* az berbécsek mellet pásztort nem tartok [Kilyén Hsz; LLt]. *1764:* Az Juhok mellett lévö fejer kuvasztis esmérte az Inctuséinak lenni [Torda; TJkT V. 202]. *1774:* a johok mellett, ember, és kutyák lévén jozon ember sem lophatott volna báránt [Egerszeg MT; Berz. 15. XVII/21].

6. vki/vmi kísérőjeként/őreként; pe lingă cineva/ceva ca insoţitor/paznic; als Begleiter/Hüter bei jm/einer Sache. *1585:* Az Vrünk Boray mellet Tordaig ket Kadar mene Attam Nekiek oda walo münkaiokert ... d. 50 Kadar Mihalynak es Mathiasnak [Kv; Szám. 3/XVIII. 3a Gellien Imre sp kezével]. *1595:* Propernek Biro W. hagyasabol attam, miert hogy ez volt az Terhes szekerek melleth [Kv; i.h. 6/XVII. 170 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Az mely Karasiat es Fajlondisokat hozot Vitez Ferencz es szikszaj Ferencz harom zekere(n) azok mellet leueo 12 darabantnak attam hust lib. 10 [Kv; Szám. 16/XXXV. 52]. *1762:* kik és honnét arestaltak a Giczi Czigány portékait, és az szeker mellet levo Embert szekerel, s ket ökörel együt hunet s micsoda helyröl fogtak ? [Nsz; Born. XL. 82]. *1800:* Varga Jánosné Zilahi Julianna ... Darotzi Pista, és Kotsis Marton nevezetü Földes Uram eö Nagysága ... Embereinek Strásállásak mellett eö Nagysága Brétei Udvarába kisértetett [Décse SzD; Ks Vegyes 92]. *1810:* egy bizot embert küldök a szekerek melett [Mezörücs MT; Borb. II Bukur Juon lev.].

7. vkinél/vminél vmely munka elvégzésére/felügyeletére; pe lingă cineva/la ceva pentru efectuarea/supravegherea unor munci ; bei jm/einer Sache zur Verrichtung/Aufsicht einer Arbeit. *1595:* Egieb zwksegre Amely Centum patert hiuatt az eo kgme tartozaskeppen tartozzek eo kgme mellet lenny es zolgalnj Biro Vramnak [Kv; TanJk I/1. 260]. *1601:* az mikor az Brassay drabantok itt(en) leczfalwa(n) valanak az Tharaczkok mellett. Atta(m) az adobol egy hetre ho penzekbe f. 10/50 [Lécfva Hsz; Törzs]. *1621:* Egi nap Zamost kellet az Aczok mellet tartanu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani [Kv; Szám. 15b/IV. 22]. *1679/1681:* mikor à Szöloket mivelik, à vinczelerek mellett Continuus jo pallérokat à vinczelereken kivül is rendelven eö kglme[a], magais gyakorlatossaggal hozzajok latogasso(n) [Vh; VhU 670. — [a]Az ub]. *1754:* Egyik Polgár Uram napestig a kaszások mellet Pallérkodván, attunk 12. xr [Kvh; HSzjP]. *1768:* En öt esztendeje hogy ide házasodtam Bereczkbe, de az elöt is mind itt a Bereczkiek mellet Pakularoskodtam [Bereck Hsz; SzentkGy Flore Kosztán (30) zs vall. Jos. Szörtsei kezével]. *1805:* az Uraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idejin [Farnos K; KLev.]. *1816:* Oláh János ... Tordán a' királyi Só aknák mellett szolgálo Huthman [Torda; KvAkKt 363].

8. vki/vmi szomszédságában; în vecinătatea cuiva/a ceva; in der Nachbarschaft js/einer Sache. *1560:* vagion egj feold iako giorge mellet allol [Telek Hsz; HSzjP]. *1573:* Feyerdy Kato azt vallia Twgia hogi haza volt Teremy ferench mellet az Ilona Attyanak [Kv; TJk III/3. 196]. *1642:* az Elekes Peter mellet ualo Eöreökseget, Nagy Istua(n) birta, az mint az Ucza keörniwl fogta [Hsz; BálLt 1]. *1744:* ott kűjjel Birton Istvánné mellett [Csöb U; LLt Fasc. 67]. *1798:* A' Szilágyi Jánosné mellett lévö Gödrös erdö [Ákosfva MT; EHA]. *1817:* Az Özvegy Varro Mártonne Instálja Nagyságodtol azon házat, melly vagyon a' Latzko Györgyé mellett a Patak marton [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

9. vmely hivatalnál/szervezetnél/intézménynél; pe lingă o instituţie/organizaţie; bei irgendeinem Amt/irgendeiner Organisation/Institution. *1737:* Egy Onodi Mihály nevü nemes ember ... az el mult télen az ott inqvartirizált Militia mellett Stationális Com(m)issarius(na)k subordináltatott volt [Vh; Ks 83]. *1738:* Barants Mihály atyánkfia mostani terhes Quártély Mesteri hivatallyát, 's Militia mellett való éjjeli 's nappali szolgálattyát respectálván a T. N. Tanáts 1738dik Esztendei quantumát in toto relaxállya [Dés; Jk 489b]. *1788:* Az Őtse(m) Andris írja levelib(en) hogy udvari hivatalra akarja magát adni; de én azt javasolnám hogy ... bészereznök valami olyan uraság mellé scribának v. egyeb(ne)k olyannak pedig ki valami Dicasterium mellet volna ott ö-is Isten után idövel várhatná promotioját [DLev. I. II. 23].

10. vki/vmi érdekében/pártján/oldalán; în interesul cuiva/a ceva; in js Interesse, auf js Partei/Seite. *1570:* Tĕrekedny kely az varos zabadsaga mellet [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1585:* Sara Feyerdi ... vallia ... Ez napokban ereóssen kęrt mind az Azzony, smind az Vra hogy el Mennék az városrol igirtek mind Zoknianak valo sayat smind tallerokat de vgia(n) Nem akartam el Menny, Mert tartozom Az igaz mellet batorsagos lennem [Kv; TJk IV/1. 493]. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram Thuri Ferencz Uram(na)k nem mostoha, hanem edes Atyahoz illendő joakarattal, Szolgalatal ... es oltalomal volt, sót meg halalt nező dolog(na)k vegben viteleben is faradozot eö kgle mellet [Hsz; Borb. I]. *1709:* Nagyfalvi Janos és Váradi Samuel Ur(am) Instantiát töttek Gyalui Megyesi Ferencz Deák mellett [Kv; ÖCJk]. *1711:* minden ket ember egj egj juhot ada Kaszoni Király biro uram(na)k azert hogj eö keglme faradot uj falu[a] melét [BCs. — [a]Kászonújfalu (Cs)]. *1775:* az Attyátis szorongatván, és keserűséggel illetvén, Attya mellett nem futott, nem fáradott, Javait nem szaporitotta [Vadad MT; VK]. *1815:* En igyekezem mindent el követni a Mlgs. Vr processusa mellett: melj szerint nints miert faradjon ki ide [Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd Miháltz Antalhoz Mv-ról Altorjára].

Szk: *vki ~ feláll* vki mellett kiáll. *1847:* a falusiak közönségesen Varga Katalin mellett felállottak, s minnyájon kiáltották, hogy Varga Katalint elfogatni nem engedik [VKp 285] ✻ *vki ~ fog* 'ua.' *1671:* némellyek ... Poor Balintne javainak divisioja(na)k ideje(n) mondottak oly szokat hogy tudnyllik, Mit fogsz ugy mond ezek mellett az Calvinista ebek mellett [Kv; TJk XI/1. 43–4].

11. vmi értelmében/szerint/cimén; pe baza unui lucru; laut/auf Grund irgendeiner Sache, unter irgendwelchem Titel. *1591 k.:* az eo naga lewele mellett teomleoczeoztett ked hizem teorvenyben vagiok velle ha mit vetettem [UszT]. *1596:* Egy feleol ... Versendi Sára azzony ... es mas feleol az vitezleo feyerdi ferencz deak feleseghe Denghe-leghi Barbara azzony kepebe procator leuel mellet Jeowenek mi eleonkbe[a] Mihalyfalwan[b] [EMLt. — [a]Az osztoztató bírák elébe. [b]NK]. *1657:* (Bakos Gábort) az fejedelem is, és én magam az hadak eleiben constituálám fejedelem pátenslevele mellett [KemÖn. 263]. *1722:* Az Tis Excellentiaja ordere mellettis kel mozognunk [Fog.; KJ Miss.]. *1765:* midőn ... Ordinarius V. Ispány Titt. Nábrádi István Ur(am) az obtinealt Deliberatum mellett Executiora ide Arankutra ki jőt volna, az előtt fegyvert hoztak Magoknak, és ugyan impediálták az Executiot [Aranykút K; Ks]. *1798:* A' Mlgs All peres Groff Aszszony részéről ... Almási István Ur declarálván aztot, hogy ... kész a Zállogos Jószágot viszsza botsáttani olly feltétel mellett: Hogy ... Gergelyfáján ... mind a két rész Jószág Conscribáltassék ez uttal hogy se edgyik rész se a' masik meg ne károsodjék [Gergelyfája AF; DobLev. IV/757. 1b]. *1805:* az Ur(na)k rendelese és Hagyománya s parantsalatya mellett ... Menessét ... bé hajtván ottan az egész ménes harmad napokig tartattatat [Csapó KK; Berz. 9 Fasc. 74].

12. vmivel/vmi által/alatt; cu/prin ceva; mit/durch/bei etw. *1580 u.:* mikoron az Tilalom tegedett abban ert az Peres földben mikor ot zantottal volna ekeddel es tiltottanak tegedett harom Teörwinnyel az eggik Ekewel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az foldnek vigire, tudoman Tetel Mellett elsozör ebben varok Teorvint ezt lattatom meg [Szentkirály U; UszT]. *1583:* mig az Derekara Zolneek (e)bbeól warok teor(veny)t kegmetekteól, myert hogj ket parancholat mellet Zollit ezen eggj dologert [Hsz; BálLt 80]. *1604:* cziekefalwj Kws Istuan, mikor az felesege attia miklos mihalj hazaba es eoröksegebe be wallana Janlaki (!) Demeter ferenczet meg Ellenze tudomanj tetel mellett hogy oda ne wallia, oda se zallion, mert Jdöuel gongia lezen rea [UszT 18/149]. *1768/1771:* Ontsa Kratsonnal meg mentettem eskűvés mellett magamat hogy ártatlan vagyok benne [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1822:* az kün valo Szánto és Kaszálo hellyjekett Czincus Vonás mellett egy aránt igassagoson fel osztanák [Lisznyó Hsz; BLt II. 11]. *1843:* Benköné a Balásfalvi Canonoknál mind fizetésére, mind Comoditássára nézve olly jol találllya magát, hogy onnat nagy igéretek mellett se lehetne kikapni [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond lev.]. *1882:* minden Külső Belsö Javaitis ... örökösittés és Zálogosittás mellett tsak nem egy Talpalatnyéig el idegenitette [Kük.; Kp II. 60a].

13. vkin/vmin kívül; în afară de cineva/ceva; außer jm/einer Sache | vmin felül; pe deasupra; über eine Sache (hinaus). *1621:* ada ... a gjümölcz kert mellet annj darab kerttet es orökseget a menny a' gjümolcz kert(ne)k fele Uolna [Asz; Borb. I]. *1653/1655:* Én mint igaz és ártatlan lévén bizván az Rázmány Istvan nekem adott obligatoriajához, zalagom mellett attam kevánsagha szerént valo obligatoriámat [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály nyil.]. *1780:* Nagy excessus tapasztaltatván a' szolgák fizetésenek ... meg sokasittásával, azért ezután ... a' kik ... Bánya miv után, Tavaszszal állanak szolgálatra, a' leg első vagy jobb kar belieknek egész öltözö gunya mellett harmincz Vonás forint, ezen alól kik mennyit érdemelnek ... de a' leg jobbnakis többet adni ... Sub poena flor. 12. senki ne merészellyen [Torockó; TLev. 8]. *1801:* felette nyughatatlan voltam oldalaslag halván, hogy a forro hideg mellett angina is szorongatott [Berbe AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev.]. *1818:* Vále Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást dictálo, több Szolgálo Embereknek Szemek láttokra, vétkének ki-hireltetése mellet, 12 páltza ütéssel meg bűntettessék [Körösbánya H; Ks 119e].

Szk: *az/azok ~* *1595:* Kassat gazdam Azzony vöt .1. vękat .1. die, hogy Vigilia vala ... Az mellet az Daarat, is akkor böuebben föztek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Azok mellet hittam volt[a] Gellerd Gyeörgyetis, es Balassi Gergelynet Vrsula azzont [UszT 15/242. — [a]Törvényre] ✻ *ez/ezek ~* *1612:* Fejér Mihály odavesze, az ki elöljárójok és fejek volt az brassaiaknak, ez mellett több brassai urak is [Kv; KvE 146 SB]. *1747:* Ezek mellett feles tolvajsági s lopási importaltat(na)k ... kaszá(na)k, bárányok(na)k, gonoszul valo el tolvajlási [Torda; TJkT III. 188].

14. vmivel kapcsolatban; în legătură cu ceva; in Verbindung/Zusammenhang mit etw. *1590 k.:* az vj Jtelet mellet azt mondom hogy kj keretheöm az teörueniteöl es meg bizonytom hogy semmy kwleön marhatok ninchen [UszT]. *1591:* Megh ertettwk az mi pereseonknek elleneonk valo valas tetelet Es az vj Itelet mellet valo okadasat, aztis mondgia hogy eo akkor sem jelen valo prokatora se(m) eo maga eleo nem tutta vala dolgat adni. Azert mostan reowidede(n) az vy Jtelet mellet elewe számlalo(m) minde(n) Igassagomat [i.h.]. *1672:* az törvénybeli p(ro)cessus mellet valo expensa a' mi volt és lőtt azt tartozzék az Incta refundalnj az A(ctri)x(na)k [Kv; TJk XI/1. 219]. *1697:* Nouum mellett ualó Relatoriaja All Csik szeki szent Imrei Nemzetes Laszlo Thamás Deákné Balas Margith Aszszoninak eö kglmenek ugjan ezen All Csik szeki Kotorma-

nyi Mihaly Peter deakne Gergely Margit ellen [Cssz; CsJk I]. *1740:* a' sokszor meg-olvastatott Contractus mellett exmittaltattunk [Dés; Jk 323a].

15. vmi fejében/ellenében; în contul a ceva; gegen etw., dafür. *1587:* Megh ertettek Biro vramtol az be Gywtesnek okait ... Mit kellene eo kgmenek az Vy eztendeó Ayandeka mellett az Waros Jowara impetralnj [Kv; TanJk I/1. 43]. *1774:* Ugy ezen Joszágban vadnaké ollyas Proventusok, mellyeket Quietantiák mellett maga az Praefectus Kezéhez vet [K; KS vk]. *1782:* az kárbol Also 'Suki Marhákat hajtván bé, kénszeritettéké az Also Sukiakat hogy a' kárt betsültessék meg, 's annak, és à hajto pénznek meg fizetése mellett Marhájokat vegyék ki ... ? [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. *1793:* Serbán Mojsza tentalta is, hogy az Hajdukat Ajándékkal meg vesztegetvén el szókhessék azon Tömlötzből ... de ezen practicajával ki nem szabadulhatván Néhai Földes Ura ... Cautio mellett ki botsátatta [Somlyócsehi Sz; TKhf 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.]. *1814:* tartazzék ... az ki szomszédositott Haz Hellyet utánna valo tartazmányaival együtt a Zállag Summának le tètele mellet ki botsáttani [Szókefva KK; Kp II. 89].

Szk: *szokott előfizetése/jussa letétele/megadása ~. 1786:* Torotzkón lakó Verös Kovátsi vas tsinálás opificiumat folytato Communitas ada kezemben edgy iratt Instructiot, hogy azt a' Torotzkai actu fungens Bíró és Bírák előtt in praesentia Communitatis praefata felolvasnám, azzal szokott jussom megadása mellett modô legitimô procedálnék s a' feleletről testificalnék [Torockó; TLev. 9/22]. *1792:* Tekintetes Szanto Andor Ur szokott jussunknak letétele mellet kére hogy mennénk el ... O. Aszszonynépre [a] [DobLev. IV/703. — [a]AF]. *1801:* Nms Maros széki Szt Imrei Nemes Balog Ferentz és Mihálly Uraimék Kegyelmeteket ... én általom tiszti hivatalom szerent szokott elő fizetesem meg adása mellett Törvényesen Certificáltattják ... 8ad Napra ... a Szereda Sz Annán tartando V. székre [Msz; BalLev.].

16. vmi közepette/kíséretében; la ... ; (in)mitten, unter. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy az friss vendégségekben, s kazdag lakodalmokban, a hegedü, lant, és egyéb kintorna mellett, az ő Isteneknek ... Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikot éneklették légyen, De azon Musicai eszközöknek zengések mellett az igaz Istent-is ditsérték [ÖGr Aj.]. *1665:* Az pinczéb(en) az mustnak el teoltése mellet égettünk el gyortyát Nro: 10 f — d 10 [Kv; SzCLev.]. *1780:* Kápolnáson az vásárban szokot áldamás ital mellet pénzen vettek volna egy szúrke kanczát [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 2]. *1831:* Abba vagjok ennyi felszegségemben szerentsés, hogy egj fel serdülendö Fiatskám bele kapott mestersegembe, a ki az én mutogatásom mellett faritskal [Dés; DLt 828]. *1847:* Demeny György Ur ... a' Mai Napon Dob Szo mellett Kotya-vetyén a Többet Igerőnek e' N:Enyed Varossaban és annak határaban kün lévő minden fekvö Ős lavait őrök arron el akarja adni [Ne; DobLev. V/1009. 5/1].

17. vmivel együtt; împreună cu ceva; mit einer Sache zusammen. *1738:* Bizodalmas Angyam Aszszonyomnak Atyafiuságos köteles szolgálatom ajánlása mellet ... idvességes Husvéti napokat érni ... kivánok [Nsz; Told. 24]. *1815:* Kedves Barátom ! ... Élj sokáig Boldogul, és szerencsésen ... Nagyot nőjj, mint a szalonna bőrr, a tüzen; 's minden joknak kivánása mellett [Kóród KK; Ks 101].

18. vmi ellenére; cu toate că, în ciuda ... ; trotz einer Sache. *1797:* Ifju Székely András háborus házassági Eletet követvén eleitől fogva, néhányszor Consistorialis határozás mellett is minden jobbulás nelkül maradott [Szilágycseh; IB. Dombi János ref. prédikátor nyil.]. *1811:* minden költségemnek lehető megszorittása mellett is el-kellett adósodnom [RGyLt ad nr. 32. 811 Krizbai Desö Elek kv-i ref. pap nyil.]. *1823–1830:* Vettem volt már egy lovat ... reggel az eladónak testvére ... reám jött, el akarta venni magának, de én nem adtam, s minden fenyegetőzése mellett is a ló nekem maradott [FogE 282–3]. *1835:* minden iparkadásam mellett is még eddig semmire sem tudtam menni ... nem tudam mitévö legyek [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sándor lev.].

mellette I. *hsz* **1.** a jelzett személy/dolog mellett; (pe) lîngă persoana/lucrul despre care este vorba; neben der angegebenen Person/Sache. *1573:* az en Eóczyem ... azt mondya hogy fayat ki hantam, en ki nem hantam mostis ott ⟨vagion⟩ kit azonyom Iol tud, en azonyomtol meg keówettem wala hogy Eo⟨zve⟩ hagya raknom, miwel hogy az enymis el ferjen mellette, mert ⟨az en⟩ Eóczem faya zelel fekziek wala az nagy ho alat [Kv; TJk III/3. 198d]. *1588:* mellette wala Az Kaza, es azt ragada, es hatra wete Az Kazatt [Perecsen Sz; WLt]. *1599:* Gazdak Crestely es Sophia azzony Gedel Jakabne hydelwj ... vallyak ... Jeoweonk vala Besenieon Jnnet az zęret hydan twl, erkezek egy nemes ember kochyn es el kezde melletteonk menny [Kv; TJk VI/1. 379]. *1631:* az legeniekis kialtnak uala be az ablakon ... nagj iettemben fel kelek hogj az aitot megh nita(m); be suhana melletem az Aszony [Mv; MvLt 290. 239a]. *1765:* én jobbanis nézni kezdvén tavulról, meg látám, hogy három husz husz krajtzárosok távulabb lévén rakva a többi pénztöl, két peták vala mellettek [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 289]. *1796:* az Nemesek ... reánk löttek ugy, hogy az Serét mellettünk nagy Suhogással a' kertbe ment [Roskány H; Ks 115 Vegyes ir.]. *1807 e.:* egész Joszágom az utolsó pusztuláshoz közelit, a' mint látja minden, a' ki tsak mellettek el megyenis [Ks 73/55 gr. Kornis Gáspár lev.].

2. vki környezetében; în preajma cuiva; in js Umgebung. *1574:* Orsolia chegédy Ianosne[a] vagion 7 Eztendey hogi az Borbara leant esmerte partas katalinal ... Azt latta hogi mykor hon Nem volt katalin az lean Eyel Napal mywelt, Es valaztig koplalt mellette [Kv; TJk III/3. 361. — [a] Vallja]. *1594:* Mierthogy eleiteol fogwan ez Varos, az orzagh feiedelminek es mellette valo tanach vraknak az vy eztendeoknek eleodeden, aiandekokkal zoktak kegielmessegeoket is akarattiokat ez Varoshoz kapchiolnj ... Annak okaert vetettenek eo kegmek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk I/1. 228]. *1640:* egj nehany Eztendeigh mellettek valo io forgolodasaert inteztwnk tiz forint (!), ezeket excidalua(n) marad az diuisiora f. 80 d. 46 [Kv; RDL I. 123]. *1657:* Az en felesegem Gernyeszegi Marta ennek elötteis hagyot volt el hütötlenül; akkor viszsza hosztam. Az utan keserves fogsagomban, nem hogy mellettem forgolodot volna, ram gondot viselt volna, hanem inkab ismet hütötlenül el hagyot [SzJk 84]. *1702:* sok hevet hideget szenvedtetek mellettem [Tarcsafva U; Pf]. *1776:* Csizi István Nevezetü Reformatus Hadnagy ... a' N(eme)s Gyulaianum Regimentböl való, és Mlgs Gróff Lázár János Urffihoz igen bé járós, mellette sürgödö volt [Kóród KK; GyL. Georgius Vizi (30) rk kántor vall.].

Szk: *~ tart* vkit magánál (el)tart. *1568:* Anna c(on)sors georgy, gabor ... fassa e(st), My velwnk az my annyank az zǫlǫ arrat el nem kǫltǫtte vala, vgy ada esmet el az hazat, hogy ne(m) lǫn honnat meg adny, es az vtan barla peter vgy tartotta mellette [Kv; TJk III/1. 203].

3. vki mellett gondozóként; pe lîngă cineva ca îngrijitor; bei jm als Pfleger. *1596:* Amy az gyermek tartassat nezy ... Viczey Anna azzony az gyermek hazat, es kewlseo eöreöksegit birja, Azert az gyermek etelere semmit nem deputaltunk, hane(m) valamit az kywwl keolt rea ... tanittatasara, es rúhazattyara azokat fel Irassa eoregh azonnyom, es az kalmar arw marhabol túggya ky maganak [Kv; RDL I. 65]. *1600:* Catharina Anthony Molnar relicta[a] ... Ez a peres Fazakas Ambrusne penig az en zegeny bathyamnak Boythos Boldisarnak mustoha vnokaja volt, soha betegsegebennys nem forgott mellette [Kv; TJk VI/1. 463. — [a]Vallja]. *1633:* Mikor az Azony Zabo Andrasne ezt ã fiat Zabo Janost e Vilaghra zulêe en uoltam mellete hogy kinlodot [Cege SzD; WassLt Vargha Eőrzebet Coppani Ferencz rel. (65) jb vall.]. *1654/1696:* ennyi hoszszas suljos betegségemben, minden unokozás(!), kedvetlenség nélkül tsak eo volt mellettem [Medgyes; BálLt 46]. *1719:* közelebb levő Attyamfiai az mostani Szűk es Sokakott ehel halalra jutatato Szűk üdőben ... mellettem nem voltanak [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1807 k.:* Bizanyasan valhatam azt hoj (!) az Eskettető a Szüleihez jol viselte magát nevezetesen az édes Attya betegségében sokáig Sinlődvén emelgette hordazta tajkalodat (!) mellette [Sinfva TA; Borb. II Székelly Péter (39) ns vall.].

4. állat mellett (őrizés céljából); lîngă animale (cu scopul de a păzi); bei einem Tier (zum Hüten). *1610:* teőlle az marhat toluaiok uettek el mellette kellet uolna lenne(m) s ne ieóttem uolna az Rikara [UszT 4. 9b]. *1752:* a' hol kert volt is rések voltanak hogy a' Marha Szélytib(en) bémehetett ha Ember nem volt mellettek [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1761:* az Al Torjai juh Pásztorok az egész esztina juhot szánt szándékkal fegyveresen a pásztorok mellettek lén szerre bocsáttja a buzában [Kvh; HSzjP]. *1774:* A juhok mellett kutyák voltak egy Inasis hált mellettek [Egerszeg MT; Berz. 15. XXVII/21].

5. vki/vmi mellett (kísérőként/őrként); lîngă cineva/ceva (ca însoţitor/paznic); bei jm/etw. (als Begleiter/Wächter). *1586:* 11 Noemb: hoztak Varadrol harminchj egi zekeren borokat sokan voltak mellettek ... attam nekiek —/20 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1669:* Kérek minden rendbeli io akaro vraimat baratimat igaz járásbeli embernek[a] ismerjek, boczássák, és boczátassak mindenût békével mellette leveő embereivel edgyût [Kv; RLt Dionisios Bánfi de Losoncz, Kolozs m. főispánja salvus conductusából. — [a]Parosicz István nevű ifjú legényt]. *1735:* azan három Sellér Aszszonyokat Házához vitte és ott tartotta Lántzan; még magamis Strása voltam meletek [Szentegyed SzD; WassLt Molduván Andréj (58) zs vall.].

Szk: ~ *bocsátott* melléje rendelt/állított. *1621:* Juta Varosunkban Iffiu Betthlen Jstuan Kiraly Vrunktol mellette boczatot feő Emberekkel uoltak szam szerent No 30 [Kv; Szám. 15b/IX. 25].

6. vki mellett (segítségként vmilyen szolgálat ellátásában); lîngă cineva (ca ajutor în îndeplinirea unor sarcini); neben jm (als Hilfe zum Versehen eines Dienstes). *1542:* azonywm kewzewne neky, mywel annak elotthe azt wzenthe wolth hog ... kez wolna segeychegwl melletthe meg halny [Fog.; LevT I, 16–7 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1587:* volt az korchiolias az also es felseo palonal ... harom nap zamos volt mellette f. 1 —/44 Miert hogi az oda ki valo Capitanokis mellettek forgottanak Borra valo penztis kellet nekiek adnom [Kv; Szám. 3/XXX. 18 Seres István sp kezével]. *1657:* szantattam ket Ekevel, melletek leueo 10 Embereknek ... N(o) 240[a] [Borberek AF; WassLt Perc. 8. — [a]Cipót adattam]. *1774:* Ezen Faluban vagyan egy vas mivelő Jobbágy Czigány mellette levő Segitő attyafiaival [Mocs K; KS Conscr. 73]. *1817 k.:* A' Kertész vévén parantsolatját Nagyságodnak, aztat fogatta hogy mindeneket tellyesitteni fog — eddig elé a kerten lévő fákot tisztogatta, 's meleg ágyakat készitett — a mellette lévő Hovadi inas már régtől fogva elszókett [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

7. vki/vmi mellett (felvigyázóként/ellenőrként); lîngă cineva/ceva (ca supraveghetor/inspector); bei jm/einer Sache (als Aufseher/Kontrolleur). *1578:* Az minemeò lizth ide be kewantatik az haz zǫksegere, mind az magwnk aztalara, s mind az abrakosokera, arrol megh ertekezwen, ydeien gondot wisellyen rea ... Valamikor yde be az haz zǫksegeere eöroltet, mindenkor wagy az byro, wagy eggik hytes polgar legyen melette, hogy az eörles modgyawal es Zerewel legyen [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1595:* hordottak zenat Azzonyúnk Öfge(ne)k be jövetelere, szelel az sok zallasokra: Marto(n) és György poroszlok mellettek voltak és roúast attak nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa. 137 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1676/1681:* Az Borokat őszszel bé szüretvén, es à várb(an) helyheztetvén; az elsö Töltelekre mennyi megye(n) az várbeli hites Porkoláb jelen lévén adgyo(n) arrol Testimonialist; à migh fel hordgiakis à borokat hiteles igaz emberek légyenek mellettek, azokis hozzak fel [Vh; VhU 658]. *1746:* Perceptor Duló Márton Vr(am) mellé actualis Hadnagy vr(am) egy tizedest és à Város Hajduját adgya, portiobéli restantiák ... fel szedésére determináltatott emlitett Perceptor ő Kglme mellettek légyen és véllek járjon az excessusok el távoztatására [Torda; TJkT III. 17].

8. vki/vmi szomszédságában; în vecinătatea cuiva/a ceva; in der Nachbarschaft js/einer Sache. *1568:* Catherina Sth(epha)ni Reǫdy consors ... fassa est, Ezt tudom hogy az Kodory Gasparne mellettem lakoth [Kv; TJk III/1. 223]. *1584:* Orsolia olah Mihalne vallia, Mellette(m) vala feorkeolnek zeoleye, Es egkor Susogast hallek [Kv; TJk IV/1. 227]. *1596:* az furlangban mas fel hold Zanto feldöt bir Galatzi Boldisar a Kis erdon allúl mellete egy fel hold Zanto feldott bīr [Galac BN; WLt Zep Miklos jb vall.]. *1602:* Sziszay (!) Miklosne Barbara azzony ... vallia soha nem tudgya hogy kewleon kenieren leott volna Terreok Caspar felesegeteol maga en mellettek laktam, noha neha volt egymassal deorgeoleodesek [Kv; TJk VI/1. 610]. *1766:* Pap Stéfán a' mellettem lévő Szőlőjét által adta volt Zálagba 2 Német Forintokba és négy véka Maleba [Szentegyed SzD; WassLt Pap Todor (49) jb vall.].

9. vki érdekében (tesz vmit); (a face ceva) în interesul cuiva; in js Interesse (etw. tun). *1582:* Az ki ... el akar Menny valahowa lakny, zepen az az theorweny Hogy bolchwt vezen az varostol es vgj Megyen el es az Varos Zepen lewelet Ad melletthe [Kv; TJk IV/1. 106–7 Balassy Ambrus vall.]. *1595:* Mezáros Miklost az Zam vevö Wraim igazjtottak a Súpllicacioúal az 2. Saffarra: Munkaiat miert hogy túdnok, az mellyet ez esztendöben mellettünk czelekedet ... Tüttünk ez okaert rea f 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* azt monta, nekj nem kel, nem chyelekezi, hane(m) azt megh chyelekeszi hogi ir eo kglmenek mellette [Kv; TJk VII/3. 7b]. *1729:* ha az Méltoság(os) Groff Vr bárcsak irni méltoztatnék eő Kglmek(ne)k

mellettem, az fizetést nem denegálnák [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.]. *1779:* Ezen szegény atyánkfiától egy darab időtől fogván nem nyughatván hogy tsak irjak az Vr Sogor Vramnak mellette [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. Ia Adamus Bardotz lev.].

Szk: ~ *fárad* vki érdekében fáradozik. *1629:* Dekany Istuan ìgirt penzt Szabo Gieörginek, hogj faradgjon s teörekedgiek mellette az penz megh szerzeseben [Mv; MvLt 290. 175a] ✱ ~ *felszólal. 1847:* feleletemért Varga Katalin ... felingerült ... s megkötöztetni parancsolt. Mit is egy férjnél lévő testvérem meglátván, az karján lévő másfél éves gyerekkel segítségemre jött, s mellettem felszólalt [VKp 279] ✱ ~ *fog vkinek* vki mellett kiáll. *1614:* ha tü is akarnátok, tudnátok mit mondani az tü uratok felől, de tü sem szeretetből jöttetek ide, sem szeretetből fogtok mellette, hanem féltetekben [BTN[2] 73]. *1629:* keoszeonnye az esse fia Zuponicz Gabor hogy az notarius ... ugy foga mellette, mert bizonj most a Toronban ülne [Kv; TJk VII/3. 84] ✱ ~ *fut-fárad. 1697:* hamisan irja hogy az en kglmes ur(am) jobbágya ellen volnek l(ste)n őrizen sőt ejel napal melletek futok fáradok [Szilágycseh; BK. Kűmives Gergely Bethlen Gergelyhez] ✱ ~ *szól* vki pártját fogja. *1589:* Ieot volt egy Rab feo ember puspeok vramis kerte az Tanachiot, zolt mellette Segitseget Adanak attam Neky f. 2 [Kv; Szám. 4/VI. 43 Stenzely András sp kezével]. *1599:* Pállffy Jsthwa(n) Tarchafalui, nemes Zemely wallot (!) p(ro)katorul eleötte(m), Bogardfalui Mihalth, Antalffi Thamast, Zentkiraly Gyeörgiet, egyebeketis walakik mellettek Zolnak, intra anni reuolutione(m) [UszT 15/185] ✱ ~ *törekedik* vki mellett iparkodik. *1586:* Váas (!) Giorgnek vittunk aiandekot mert vasarhelt Jgen teorekedek mellettunk ket cziwkat, az arra /29 [Kv; Szám. 3/XXIV. 10]. *1663:* Én édes bátyám uram itt Lippán vagyok rab, Achmet aga ... ugy reméllém kevésért kiadna ma is, csak volna ki mellettem törekednék [SzO VI, 286] | keruen minket ... Santa Ersok hogi törekednenk mellette es njernönk gratiat Georgifi Georgitől hogi ne ügekeznek halalara [Iszló MT; BLt].

10. vki oldalán/pártján; de partea cuiva; auf js Seite/Partei. *1570:* Mond zekel Barlabas, En vagìok egyk Byzonsagh, Mert en Thwdom ezt Joban mynt vagion En velem Erneh teobet zekel peterne ez dologan De ha en p(ro)cator lennek Mellette, oztan Nem lehetek Byzonsaga [Kv; TJk III/2. 16a]. *1657:* kevés reménységgel vala maga is az fejedelem, hogy az ország fegyvert fogjon török ellen mellette [KemÖn. 174]

Szk: ~ *ágál. 1579:* Megh ertettek eo kegmek varosul Az olahok dolgat Miert hogy penigh teorweny kyweol senkit ne(m) zokot az varas bwntetny, vegeztek ... hogy ha ky akar agallion mellettek [Kv; TanJk V/3. 198b] ✱ ~ *áll* vki pártját fogja. *1640:* Mas Teorueny napiara respondeallyon Cserej Mihaly, miuel mellette all az Inctaknak [Amadéfva Cs; Eszt-Mk] ✱ ~ *felkel* 'ua.' *1722:* Az Egyházi Személyeknek tisztességeket minden adja meg, és ha ki vagy szemtől szembe, vagy hátok megé ő kglmeket gyalázná, vagy szidalmazná, (: a' Curator hirré adván a Megyének :) tartozzék a' Megye mellettek fel kelni, és az ollyan embert a' Nemes Szék Constitutioja szerint meg-büntetni [HbEk konz. hat.] ✱ ~ *feltámad* vki mellett kiáll. *1777:* hallottam Oprián János csűrinél musikát, és vigaságot, a hova magamis Feleségemmel bé mentem, a' holot mulatozván, mondota a' Feleségem, hogy mennénk haza, azal a' nálam lévő pénztis el vette mellyért vélle egybe haborodván, az Ik mint Atyafiai mellete föl támadtának, engem anyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem lészek [H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ ~ *kikel* vkit támogat. *1729:* az illyen dolgokban kellyen ki az ur mellettem, s oltalmazzon [Kiskapus K; Ks 99 Gyerőffi Kata lev.] ✱ ~ *lesz/van* vkit vmiben támogat. *1593:* feier warat Jmre deaknak, tordajnak attunk hogj az director sollicitalt hogj eleo agjuk az Niarj Marton sententiaiat az Jnassa ellen ... attunk azert nekj hogy mellettunk legen 1 tallert f 1 d 10 [Kv; Szám. 5/XXI. 16]. *1624:* Tudom aztis hogj Daruas Georgj es Daruass Mihalj: mellettek valanak az Chjeke faluyaknak [BLt 3 Fodor Gergelj chjekefalui[a] pix call. — [a]Cs] ✱ ~ *megesküszik* vkit esküjével támogat, igazol. *1584:* Margit Borgias Matene vallia, chak igy zola hagione Moldouasnenak, The vgmond Ne(m) vehed vala el az fr 60, ha en melletted meg Ne(m) eskeze(m) vala, de Ne(m) monta igy, hogy ha en melletted meg Ne(m) eskeze(m) vala hamissa(n) hane(m) Meg vakariak vala az Alfeledet a perengernel [Kv; TJk IV/1. 363]. *1633:* megh merek mellette eskünni hogi az az leani tizta jambor szemely [Mv; MvLt 290. 123b]. *1727:* Hallottam ... hogy Kirillának edgy harisnyat adott volna Russorán Timoffi csak eskegyék meg melletek [Russor SzD; Ks 37. II/41] ✱ ~ *vall* vki mellett tanúskodik. *1731:* Tugyae a Tanu ... hogy ki erőltette erőszakosan a Tanukat vagy vallókat arra hogy félelembőlis valyanak ... és kicsoda corrumpált penzel a Tanuk közűl, hogy mellette az ő kívánsága szerènt, és az ő részére valyanak ... ? [Sövényfva (KK) körny.; Born. XXXIX. 16].

11. vkin/vmin kívűl/felül; în afară de cineva/ceva; außer jm/etw. *1589 k.:* en nem tudom hogy foglalt volna varas feoldeben ell, hanem mellette tudom hogy Kosa Istuan s Kosa Mihaly szoritotta inkab megh az utat Zabo Istuanal [Szu; UszT]. *1684:* Cseréltem el az János deák szürke gyermeklova-félét egy sárga holdos gyermeklovon, attam mellette fl. 6 [SzZs 254]. *1710:* Azután Barcsai Mihály kiszabadulván, eleget perlé a feleségét, ki Haller Istvánhoz ment vala férjhez, csak oda sülyede Suk. Valami hitvány portiókot ada Barcsainak s pénzt mellette [CsH 179]. *1794:* őrökös földeimet Aranyas széken Rákosan el adtam mellette 70. v. forintokan, kèsz pénzt pedig hoztam magammal 24. M. for [Asz; Borb. I]. *1797:* Egy el tört Leveses kalánt fel cseréltem, és adtam mellette xr. 12 [Déva; Ks 96]. *1823–1830:* Ezt az asszonyt, hogy tartja a Gróf, jól tudta a grófné, s azért sokat nyughatatlankodott is, hogy a férje mellette más fejérnépet tart [FogE 148].

II. nu-szerű haszn-ban (*-nak, -nek* ragos fn v. nm előtt v. után); cu valoare de postpoziţie (precedat sau urmat de un substantiv respectiv pronume prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*); als eine Art Postposition (vor od. nach einem Hauptod. Fürwort mit der Endung *-nak, -nek*). **1.** mellett, vmi közelében; pe lîngă; neben, in der Nähe etw. *1608:* Mely eoreoksegnek mellette foly az Thamok kapuia eleot ala folio kws patak [Papolc Hsz; HSzjP]. *1636:* Az mikor ezt az fogoly Zabo Janost, Istvan Uram ki praedikalla, es ki pirongata az Templumbol, en mellette ulok vala Istvan Uramnak [Mv; MvLt 291. 66b]. *1653:* a császár ... kevés idő mulva elérkezék a szekérben, mely szekér előtt négy szihátu fakó ló vala ... mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felőll [ETA I, 133 NSz].

2. (segítőként) vki oldalán; alături de cineva (ca ajutor); (als Hilfe) an js Seite. *1727:* En T. T. ezküszöm, az egy elő Istenre ... hogj ... T. Quartas Uram(na)k mellette mint jó kéz láb hiven szolgalok, a ream bizatando vasárlasban igazan eljárok [Kv; SRE 154–5].

3. *ennek ~* emellett; pe lingă aceasta; daneben. *1638:* Ennek mellette vagjon az Deömleöcz (!) haz. Az teömleöcz a' fundamento boronabol fel rott [A.porumbák F; UF I, 656]. *1681:* Ezen házban vagyon ... egy eöreg lábos asztal ennek mellette álló két fenyö pad [CsVh 90]. *1694:* az hátulsó ház ... Belöl fűjtö paraszt káljhás kemenczéje ... ennek mellette, fiok fűjtö kemenczéje [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1756:* Az 3dik Ablak mely nap keletre szolgál vagjon Ablak Tábla nélkül Deszkával be szegezve, ennek mellette vagjon egj kis vak Ablak [Branyicska H; JHb LXX/2. 20].

melletti 1. vmilyen tárgy/épület mellett levö; de lingă un anumit obiect/o anumită clădire; an/neben einem Gegenstand/Gebäude befindlich. *1838:* A' Gabonás melletti Kamrában ... 4 málévetö kas és 2 kapálo eke [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] *1840:* a panaszlo aszszony ... meg iván Férjével a' fogházba égy fél fertáj pálinkát ... kiméne a fogházbol férjével, — 's a' Czinterem melletti kis Boltba mene Férjestöl pálinka innya [Dés; DLt 36/1841 Kovács János városi hajdú vall.] | Marton Ilonka Bátori Györgyné ... részegen haza jövén, — rab Kováts Gyurit a' tűszej melletti pritsröl le lökte [Dés; i.h.]. *1849:* a kis kut melletti sikátorba [Dés; DLt].

Hn. *1847:* A Posta ház melletti nagy láb (sz) [Méra K; EHA] | A' vámos hid melletti kőfogadó [Mv; EHA].

2. vmilyen hely (föld/tó) mellett fekvö; care se află lingă ... ; an/neben einem Ort (Feldstück/Teich) liegend. *1846:* T. Csiki Sámuel Ur Földe nkeleti oldala melletti borozdát is kijárták 2 gödrökkel ki jelelték [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 70]. *1851:* Topler telke melletti borjumál alatti csegely 3. évre, egyszersmind ki métázando [Kv; KvLt 2/35].

Hn. *1834:* A To melletti (r) ... Dél felöl a Tóra járo nyilak [Gyalakuta MT; EHA]. *1838:* A Falu melletti felsö tanorokban (k) [Csekelaka AF; EHA]. *1846:* A' nyomás melletti tábla [Tasnádszántó Sz; EHA]. *1849:* a Kolozsvári Ut melletti szálas erdö [Kiseskülö K; BHn 74]. *XIX. sz. köz.:* A Palánt Szölö háta melletti Erdö [Somlyóújlak Sz; EHA]. *1859:* Pad(puszta) az ut melletti föld [Szászújfalu AF; EHA].

3. vmivel kapcsolatos; care este în legătură cu ceva; mit etw. verbunden. *1841:* bébizonyittatva találtatván ... a' Zálog Summa misége, és mennyisége, — az a' 30 vonás forintoknak 's, a' lehetö Melioratiok és determinatiok és deterioratiok feltudások melletti lételével ezennel a' Felperesnek ki itéltetik [T; Bosla] | Így tehát ha azok régi szokásaikat s az azok melletti keresetek módjának rögtöni s okát nem nyerőleg elvesztésén elszomorodtanak ... hogy talán zúgolódtanak, az nem csuda [VKp 61].

4. vmihez csatolt; anexat la ceva; beigeschlossen. *1843:* meg tanála bennünket Egerbegyi Székely Lovas Katona Tolvaj Ferentz az iránt hogy az alább irt utasitással 's a' melletti közlö Levelekkel hivataloson procedálnánk 's a' következésröl adnok Relatoriánkat [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével].

mellézárt (vmilyen) irathoz csatolt; anexat; (irgendeinem) Schreiben beigefügt. *1802:* Meg olvasván, én a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját és az A Betü alatt a mellé zárt Testimonialist, tsudalatos, és elöttem ismeretlen ki tételeket olvasok azokb(an) [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Ioseff visp kezével].

mellfűző fűzős lajbi; corset; Schnürleibchen. *1682:* Attam Meli füzö uegiben ualo Ezüst Tött, kinek az uegib(en) uolt mint egi Uyomni höszszu (!) apro szemü Lancsocska [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1748:* égy igen ritka munkájú melly füdczöt, mellyet egy nemelly Menyecskének ajándekozván, meg ösmertek mindgyár az Uri Aszszonyok, hogy bizonyosan Huszár Mátyásné melly füdczője [Abafája MT; Berz. 11. 89/1]. *1755:* adok által Kolozsvárat lakó Tyukodi Pál Vram Feleségének Lukáts Kata Öcsem Asz(szonyna)k ... két mely füzöt egyike Szekfü Szin az másik karmasin szin [Aranyosrákos TA; Borb. II. néhai Székely György relictája Csipkés Borbára végr. Szaniszló Zsigmond kezével].

Szk: *aranyos ~. 1757:* Egj aranyos Mej füszö Harom ezüstes Mej füszök [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✱ *aranyos-ezüstös ~. 1706:* Egy tetsin tablason sött aranyos ezüstös melyfuzö [LLt Fasc. 108] ✱ *ezüst ~. 1675:* vöttem egy varróládát ... az mátkájának elküldte: adtam az ládába ... egy ezüst mellfüzöt* [Kv; KvE 195 IJ. — *Fels-ból kiemelve] ✱ *ezüstös ~ → aranyos ~* ✱ *ezüst sodrás ~. 1757:* Egj ezüst sodrás Mej füszö [Jobbágyfva MT; BálLt 71].

A jel-re l. Undi Mária, Magyar himvarró művészet. H.n. (Bp), é.n. (1934) 51. Undi *vallfűzőként* a női díszöltözet ruhadarabjáról ír.

mellgörcs asztma; astmă; Asthma. *1851:* Josi mind kornyadoz, Farkasnak mely görtse van [Kv; Pk 6]. *1855:* halt meg ... Kolozsvári Zsuzsánna mellgörcsben 66 éves korában [Dés; RHAk 70]. *1856:* Betegség neme: Mejj görcs [Dés; RkHAk 160]. *1859:* halt meg Jékei Anna természetes fia János 10 hetüs korában mellgörcsben [Dés; RHAk 101].

mellgörcsös asztmás; astmatic; asthmatisch. **Szk:** *~ köhögés. 1856:* halt meg Darvas István leanykája Zsuzsa 8 honapos korában mellgörcsös köhögésben [Dés; RHAk 82] | halt meg Incze János leanykája Berta 10 holnapus korában mellgörcsös köhögésben [Dés; i.h.].

mellhártyalob mellhártyagyulladás; pleurezie; Brustfellentzündung. *1857:* halt meg özvegy Ács Istvánné Szász Sára 66 éves korában mellhártyalobban [Dés; RHAk 88].

mellhurut mellhártyagyulladás; pleurezie; Brustfellentzündung. *1856:* halt meg Fazakas Mihaly fia Józska 9 holnapus korában mell hurutban [Dés; RHAk 77]. *1857:* halt meg Orbán Zsigmond fazakas leanykaja Juli 6 hetüs korában mellhurutban [Dés; i.h. 86].

mellkelevény mellgyulladás; inflamația sînului/pieptului; Brustdrüsenentzündung. *1859:* halt meg városi erdö kerülö Sorkán Márton 40 éves korában mellkelevényben [Dés; RHAk 106].

mellkép 1. mellszobor; bust; Büste. *1823–1830:* Innen mentünk a japanische(s) palaisba(n) lévö régiségek házaiba* (Antiquiteten Zimmer) ... Nevezetesebb darabok ... a Ptolomeus Philadelphus mellképe, feje rosso antiquo, köntöse verdo antiquo [FogE 183–4. — *A drezdai múzeumban].

2. derékkép; bust portret; Brustbild. *1833:* az Erdéllyi Predikatori Tár ... Fö Tisztelendo Püspök Bodola János ur jol talált mejj képével diszes [Vaja MT; HbEk]. *1835:* Egy diofa Divan uj Uiberzuggal s egy felette lévö n. P. H. Ferenc Ur ö nga viaszszas vaszonon lévö Mejjképivel [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

mellközép briu, mijloc; Brustmitte. *1848:* Az, hogy a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák elevenen, kapujára kiszegezik, a mellközépig földbeássák ... mind ilyen regényes, de tényleges dolgok [RevRTr III, 206].

mellől 1. vki/vmi mellett levő helyről; de lingă cineva/ceva; von der Seite js/einer Sache (her). *1584:* Anna Rlcta Antony Kwthi ... valla hogi ... Danchak Ianos megh rikolthwan magat eleo Ieowe a' keöfal Mellel | Chyszar Ianos vallia ... Ieowe hozza(m) ez Vargane Annia ... Lata az en giermekemet, es monda hogy bezegh io chachiogo giermek ez, Ezen keozbe a' giermeket onnet a' twzhely melleól a felesegem fel vewe, mert keozel vala a' warganehoz [Kv; TJk IV/1. 18, 285]. *1589:* Fayo Annatul azt hallotta hogi Az Agyba fekzyk volt Matyas deak Janos kowachne mellet Gergel kowaczne hazaba, Janos kouacz oda ment zydogatta ... Egi feyzet ragadot Janos kouacz hozza es az felesige melleol ugi vgratta kj [Dés; DLt 226]. *1595:* Azonba ala vghratanak egy embert a' szan melleóll a' my kertjnk melleól [UszT 10/102]. *1668:* Az Pal Georg Mihalj louat az Ambrus Iles loua melöl az paytaböl ki lopa [Cssz; CsÁLt F. 27. I/30 Illes Ferencz Kaszon Vyfalui (40) pp vall.]. *1766:* Dogi Latzi nevezetű Czigány az fuvó mellől tsak hirtelen fel szökik, utánna szaladván Jeddi Gyurinak [Koronka MT; Told. 3a]. *1802:* Forro fel ugratt az asztal mellől [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns vall.].

Szk: *füle ~ bocsát* füle mellett elereszt. *1583:* Embereönkelis az Bassa nagy fel kedwel bezelleth, az kyrol megh talaltok, kyt chak feöle melleöl bochatoth s kit pedig chak ymigy amugy erteth [BáthoryErdLev. 79 Az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz Gyf-ról].

2. vmely hely/helység/víz közeléből/környékéről; din apropierea unui loc/unei localități/ape; aus der Nähe/Umgebung irgendeines Ortes/Wassers. *1569:* Zinte az falw Melleolis El haytottak, az gherebenesy barmot, az haro(m) falwbeljek [Sámsond MT; VLt 7/692 Baltasar byro vall.]. *1589:* 19 Augusth Jot volt Az Hedel Bergy (!) kouet az Reynus Meleol [Kv; Szám. 4/VI. 33 Stenzely András sp kezével]. *1636:* mondot Polgar Istvan, ugy vagio(n) hogy lopot marha, de ezt szinte az Kükülleo mellol hoztak, erre nem igazodik senki [Mv; MvLt 291. 71a]. *1759:* Groff Kornis Sigmond Ur ö Excellentiaja az Maros mellöl Orosz Falubol az maga Joszágábol hozta és szállitotta[a] vala ide Korodra [Kóród KK; Ks 18/LXXXVIII. 9. — [a]Párducz Gábort]. *1823–1830:* Ott volt még a ... Szeben mellől, talán heltaui szász papnak fia, Dietrich, aki talán két esztendőt is lakott Göttingában [FogE 243].

3. vki személyétől; de lingă cineva; von js Person (weg) | vki környezetéből; din mediul cuiva; von js Umgebung (weg). *1589/XVII. sz. eleje:* Az hiteteö mester penigh az ki az eö felebarattia mellöl az szolga rendet hozza hiteti, eöt forintal bwntettessek [Kv; KömCArt. 20]. *1680:* Mivel hogy az e(n) ferjem engemet hütetlenül maga mellöl el taszitot azt kivano(m) hogy ha ratiojat nem adhattia meg halljo(n) erette [SzJk 148]. *1703:* Libbez Péter a Biro mellól el futamodék [O.solymos KK; SLt AQ. 24]. *1710:* Mindazáltal Teleki Mihály a fejedelem mellöl el nem mert távozni, mert Thökölly a fejedelem látogatására jövén, szemiben megmondotta vala: „Hidd el, Teleki, sokat practicáltál mindétig ellenem, de kinn ne kapassalak a fejedelem sátora mellöl, mert soha bizony több kenyeret nem eszel" [CsH 163].

4. vmilyen szolgálattól/tevékenységtől/foglalatosságtól (eláll/távozik); de lingă ... , din slujba cuiva; von irgendeinem Dienst/irgendeiner Tätigkeit/Beschäftigung (sich trennen). *1568:* Valentinus Kozta ... fassus est Mikor az Vicey Janos kezetol az Johoth kezbe veüek, akor enge(m) el kwldenek az Joh mellol, es demient fogadak meg [Kv; TJk III/1. 183]. *1573:* Gergel Zwky Istwan Iobagia Azt vallia hogi eo Kalmar lazlonak Meh pastora volt, Es Minek vtanna kart teot volna Iwhaiban Az abram New Maior es ely fwtot volna az Iwhok melleol Kalmar lazlo ... Megien ala zwkra[a] eohozza [Kv; TJk III/3. 218. — [a]K]. *1610:* euuel foganak szembe, azert uoltam zolga, ne tauoztam uolna el a' marha melleöll [UszT 4. 9b]. *1758:* Collegam Szelyes Mihaly vra(m) eö Kglme már két hetektöl fogva Szebenbe lévén és viszsza jövetele is bizontalan lévén az Archivum mellöl tsak egy napi járo földre is nem recedalhatok szabadságom erre nem lévén [Kv; Ks 101 Páll Samuel conv. reqv. lev.]. *1777:* Miháltz Antal V. Notarius és Balla János Supernumerarius Ass(ess)or ö Kegyelmek ... az publicumoknak folytatása miatt az Tekéntetes Tábla mellöl nem mozdulhatván ... Mlgs Fö Ispány Kálnoki Lajos Ur ... leg ottan másokot exmittálni, vagy surrogálni méltoztatott [Asz; Ks 89].

Szk: *kötelessége ~ eltávozik. 1670:* meg is írtam vala Kegyelmednek, bajos dolgaim miatt szükségesképpen innet kötelességem mellöl el kellett vala távoznom [TML V, 243 Újhelyi Pál Teleki Mihályhoz Husztról] ✱ *szolgálata ~ elszökik. 1678/1681:* Ha ki hatra hagiva(n) I(ste)nnek tött fogadását hite ellen szólgalattja mellöl el szöknek, az ollyaten kézben akadván, az Nemzetek törvenye szerint megh lövöldöztessék [Vh; VhU 663]. *1698:* Hallottam bizonyoson hogy az utrumb(an) fel töt Marko Florát ... Petrityevit Horvát Miklos vram akaszto fátol mentette ... és az eo kglme szolgálattya mellöl szökék el [Széplak KK; SLt AX. 37 Kerekes György (30) jb vall.].

5. vki oldaláról/pártjáról; de la cineva, din partea cuiva; von js Seite/Partei. *1565:* Ott a király megveri vala öket, de a törökök elárulák a királyt, és elállának a törökök a király mellöl [ETA I, 24 BS]. *1581:* Azert galaczy Josa kettó[a] Erre my Elottunk Magat hogy ha galaczy Jstwa(n) Mellel el allana A wagy Ew Ellene az wtan wegezne walamit tehat fl. 100 Maragion [Erked K; WLt. — [a]Értsd: köté]. *1710:* De ha a fejedelemmel elhitetnék is, a fejedelemasszony, kemény nyakas asszony, lévén Teleki Mihálynak oly közel való atyjafia, lehetetlen volna a fejedelemasszonyt Teleki mellöl elvonni, akit minden úton-módon kész oltalmazni [CsH 133–4].

Szk: *hite ~ eláll/megy* hűtlenné válik. *1590:* Megh zabaditia az teorweny bartalis Marthat Gergely Mihaly vel Jakabffy Gergely vra Ellen ky eotett el hatta hiti melleol el allott az eo marhaiat az azzony el hozhassa es Haza Jeohesse(n) az batiayhoz [UszT]. *1595:* Az felesegemhez is azt mondom ... miuel hogy hite melleól elment azt mondom hogy hitetlensegynek terhen uagio(n) [i.h. 10/96] ✱ *vki hűsége ~ eláll. 1644/1775:* Mivel Gergellaki Ianos es Miklos, nekünk adott hitek es erös Reversalisok ellen hivsegünk mellöl el álván, magokott Ellensegeinkel conjungáltak, es mostanis Rebellioban vadnak ellenünk; Ez okon minden ... Joszagokatt ... Nemes es Vitezlö Trauzner Janos Hivünk(ne)k adtuk [DobLev. II/460. 9b–10a fej.]. *1657:* En Bwkösy Kemeny Janos ... Eskwszöm ... hogy ez hivatalbanis[a] ... eö Ngat[b] hiuen, igazan ... szolgalom ... eö Nga hwsege melleöl el nem állok [Fog.; KCsl 135. — [a]A fökomornyikságban. [b]Rákóczi Györgyöt].

6. a szóban forgó dologtól/ügytől; de la un lucru/o problemă; von einer Sache/Angelegenheit. *1550:* kethele[a]

penigh ez wolth hogy walamellyk Ezen megy nem allana, az fewld melleol ely maragyon [Mányik SzD; BfR 192/23. — L. MNy LVIII, 491 Isztrigyi Mihály és Székely Gergely kötéslev. — [a]Az egyezségnek]. *1570:* Borbely ferencz ... vallia hogy ... Kaczkan Janos ... Érek arron attha legien Harsandy Thamasnak az feoldet, hyak Byro eleybe Erte hogy Theorwen zerent ely veszek (!) a feold Melleól [Kv; TJk III/2. 116]. *1584:* Marta Nagy Peterne ... vallia ... Monda Bokorne ... en az en haza(m) melleol el Nem Allok. Mert Akaratom ellen Atta el Az en vra(m) [Kv; TJk IV/1. 319]. *1674:* mind ezeket felre téven, az szegény Boér Istvan reszeröl, ha szinte adomanyunk közzül valamiheez igássága láttatnekis, az maga sok alkalmatlansági, Donationk(na)k vakarcsálásával való meg mocskolása, mind azok mellél igaz Törvénj szerint el eset [Törzs. Galgai Rácz Istvánné szuplikációja Bornemisza Annához].

Szk: *a felelet ~ eláll. 1586:* Eotweos Orban vallia ... Abban Ne(m) tud, kenzergetteye ozta(n) a' leant Beregzazy hogy a' leany Ne Allion el a' felelet melleol [Kv; TJk IV/1. 598] ✱ *keresete ~ elesik/marad. 1574:* Gęręndi mihali az eo kęręşęti męllol el esott ęs el maradott [Ne; KCs]. *1583:* ha mi igassaga wolnais minde(n) melleol el maradot es az mit Raytunk keres az is ra ter ... Patuarosnak mondom Erette es keresetj melleol is el maradott [Hsz; BálLt 80] ✱ *a kontraktus ~ eláll/recedál* szerződéstől visszalép. *1676:* en Vra(m) az Contractus mellől semmiben nem recedalok [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.]. *1718:* nem jovalhatom, hogy klmd el aljon az Contractus mellöl, hanem ha az Ur Haller Laszlo ur(am) sponte az maga reszirol, az első Contractustol el állana [Ks 96 Apor Péter lev.] ✱ *örökség ~ eláll. 1622:* Tudom hogj Czatozegben az Daruas Benedek öröksege mellet ualo Tanoroknak az felet Beczj Jmreh bira ... Annak utanna azok az szent Jmrehj Attiafiak nekwnk adak szallagon, Az utan az Toldalagi Mihalj teollwnk megh kere Fejedelem paranczjolattiaual mint hogj Beczj Imrehreöl reajok szallot volna Attjafiastol mj el allank az eöreöksegh mellöl [Csatószeg Cs; BLt 3 Ioannes Peter de Czjatoszegj (55) ns vall.] ✱ *testamentum ~ eláll. 1598:* en tellyesseggel azt mondo(m) hogy en el nem allok az en Atyam Testamentoma mellelöl (!) [UszT 12/100] ✱ *végzés ~ eltérül. 1585:* Az taüaly Wegezes melleól Semmy Uton Nem Akarnak el therwlny, hanem Azon Wegezes Maraggyon megh illien bwntetes Alat [Kv; TanJk I/1. 12].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hite ~ eláll/távozik* vallását elhagyja; a părăsi o anumită credinţă (religioasă); seine/ihre Religion verlassen. *1710:* Noha némelyek közűlök feljebb becsülvén a világi haszontalan és elmulandó jókot az örökkévaló boldogságnál, hogy tisztekben s jószágokban megmaradjanak, hitek mellől elállanak és pápistákká lőnek [CsH 94]. *1766:* az Insok ... születésektől fogva Reformatusok voltanak .. Nagy attyok ... születések után Catholizált, már pedig az eö Felsége kegyelmes rendelései tsak az olyakat vetik proscensio (!) alá, kik a Catholica Religioban, vagy születtettek, vagy hüttek letetele mellett arra álván, igaz hütek mellöl el tavaztanak [Torda; TJkT V. 333] ✱ *a mise ~ eláll* katolikus vallását elhagyja; a-şi părăsi religia catolică; die katholische Religion verlassen. *1783:* Cseh- és Morvaország is, kivált a községe, elállott a mise mellöl s két szin alatt veszi az Úr vacsoráját [RettE 421] ✱ *pápistaság ~ eláll* 'ua.; idem'. *1653:* Csik, Gyergyó és Udvarhely egy néhány falukkal öszve, Marosszéken is a havas alatt egy néhány falu nem állottak el, a régi avas pápistaság mellöl [ETA I, 28 NSz].

mellőle 1. a jelzett személy/dolog mellől; de lingă cineva/ceva; von der (angegebenen) Person/Sache (her/fort); *1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy ... Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Thanachot kerd volt Theole Megyen, Merth Az Vrah Rea haragwt hogy azt keoltetek hozza, hogi Kewel Peterrel halt volna, De Ew vgymond Nem Tagadom Mert haltam De Thyztessegel keoltem fely Melleole [Kv; TJk III/2. 146–7]. *1590:* Thudom hogy Pribek Gergely hitta az leant ... az leannis oda ment melleie fekut es ott mulattak keuesse ... Jsmegh fel keolt az leany melleole [Szu; UszT]. *1616:* Egy hal tartoczka is vagion az haz alat, kinek vize egy beö forrásbul jeö ki, czak mellóle [Náznánfva MT; Berz. 13 II/2]. *1631:* az korsot ... melleölem vive el penznekül [Mv; MvLt 290. 255a]. *1806:* Tudjaé azt a Tanu, hogy ... a Szőts Legény hált volna ott[a], vagy pedig más esmértetett az ágybol mellóle fel kelni s ki ... ? [Dés; DLt 250/1808-hoz vk. — [a]Az udvari fogadóban].

2. (a jelzett) személytől/vki környezetéből el; de la cineva, din preajma cuiva; von der (angegebenen) Person/js Umgebung (weg/fort). *1570:* Jlona Thërek Myklosne, Ezt Vallya ... hallotta a Zaygast De Nem Thwgia my volt ... Twgia elegh haborgasat Fodor Janosnenak — Annyera hogy ely kellet onnat keolteozny Melleole [Kv; TJk III/2. 78]. *1632:* migh Saaz Mattias mas nap reggel ruhajaba fel eöltözót addig el szököt mellólle az Tóke Janos szolgaja [Mv; MvLt 290. 101b]. *1663:* az edes Leanyomotis ... I(ste)n mellölem el uéuén, mind az két édes Onokákkal edgiüt [Tövis AF; BálLt 1]. *1757:* mivelhogy en az ke(n)derrel bajolak az Udvarban Aszszony emberek is lévén mellett(!) Sokszor hivut be mellölem Aszszony embereket az Hazb(a) [Galac BN; WLt Kinyipár Prekup (34) vall.].

3. vmilyen szolgálat/foglalatosság mellől; de lingă cineva, din serviciul cuiva; von irgendeinem Dienst/irgendeiner Beschäftigung (weg/fort). *1782:* Veress Samuel Uram az Edes Atyám(na)k ... inassa lévén ... oly gyermek volt ... hogj bizonj ... egy rosz sertést sem tudott tisztességesen meg takaritani, ugj hogj el küldöttem mellölle [Torda; KW].

4. vki oldaláról/pártjáról; de la cineva, din tabăra cuiva; von js Seite/Partei. **Szk:** *eláll ~. 1586:* Pechy Istua(n) ... azt vallia hogy fogadot procatora volt eo neky Igyarto Georgy, es zinte legh zwksegesb Ideie kora(n) hatta el, es el Allot meleolle [Kv; TJk IV/1. 585]. *1744:* Király Biro Vr(am) ... igen Szègvenlette, hogy á Faluk bé nem jártanak á Connumeratiora; még étczakais eo kglme nem alhatott; busolodott erössen hogy a dolog ugy esett ... hanem Köpeczi Balás András, hogy elö érkezék à Köpeczickkel, eo kezdé mondani hogy mi Pártosok vagyunk, s el állottunk melöllök [Középajta Hsz; INyR Huszár János (51) ns nyil.] ✱ *elhajol ~. 1592:* Janos Kiraly lewele, melyben beösegesen zepp deak zokkal dichiri ez warost az megh tartott Hywsegben, hogy Erdelyben tulajdo(n) chak Coloswart talalta az fidelitasba(n) az szaz varossokis mind el haylottak volt melleölle, kiert engedte megh az varosnak Sattcz adaiath [Kv; DiosyInd. 19] ✱ *elszökik ~. 1614:* Báthori Zsigmond is addig jártatá a székelyeket, hogy hozzája hajlának, és megadá az szabadságot ... de nagyubb része elszökék mellöle, és jobbágyul adá magát ki föembernek, ki csak magához hasonló szabad székelynek [BTN[2] 52] ✱ *elvon ~. 1672:* Az talpasok dolgát az mi nézi, bizony jó volna (ha valami jóféle gyalogok volnának) elvonni mellölök sok ratiokra nézve [TML VI, 34 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *eláll ~.* vkivel/vmivel szembeni szándékáról lemond; a renunţa la

intenţiile sale în legătură cu cineva/ceva; auf die Absicht gegen jn/eine Sache verzichten. *1589:* Hallottam hogj az Zabo Thamas feoldere ki vagio(n) oz varas vegen, ki ment volt oz varas hogj el vonniak[a] de miel hogy oz eskuttek el allottak melleole oz varas is helien hatta az kertett [Szu; UszT. — [a]A kerítést]. *1680:* Thasnadi Janos ... facultaltatni kiua(n) hogy felesegett Kegyes Annat ... kezhez kirethesse az hol talaltathatik, mivel könnyön nem akar mellölle el állni [SzJk 151] ✱ *elmegy ~* vmit megszeg; a (in)călca ceva; etw. verletzen/brechen. *1620:* ha penig en az mellet az en kötesen (!) mellett megh nem allanek, hanem melleölle el mennek, w kegielme engemet ... mjnden neuel neuezendő hellyeken ... megh foghasson [Gyf; KCs 97] ✱ *vki elmarad ~ a törvényben* a pert/jogát elveszti a törvény előtt; a pierde un proces/un drept în faţa instanţei; den Prozeß/sein Recht vor Gericht verlieren. *1570:* Anna Vyzketer (!) Jacabne, Azt vallya hogy Eo zolgalt Azkor Nagy Benedeknel Mykor Syweges gergel Bornemyzza Eleybe Idezte volt Nagy Benedeket az haz veget, Ez azt Monta Nagy Benedek neky Jo Gergel vra(m) Nem Thwdom Minek Jdez Mert eccher en Megh fyzette(m) az haz Arrat Neked, Theobser Nem fyzetek, aztis Twgya hogy ely Marat volt Syweges gergel Melleole az Theorwenbe [Kv; TJk III/2. 150b] ✱ *vmi elmúlik ~* vki elveszti vmihez való jogát; işi pierde dreptul la ceva; jd verliert das Recht zu irgendetwas. *1629:* miuel az Inctanak minden Jovait el bechyültek adossaghban ... es akkor az A. negligalta az eo adossaga kereseset, tehat el mult mar melleolle, s az Incta sem tartozik semmitis fizetnj [Kv; TJk VII/3. 190].

mellőz 1. cselekvést nem hajt végre; a nu face, a lăsa (intenţionat) la o parte; etw. unter/weglassen. *1782:* Todor ... ámbátor koborlob(an) járt is gyakran, mind azonáltal Jobbágyi ... kötelességét ... nem mellőzte [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

2. vmit nem tart fontosnak/nem vesz figyelembe, figyelmen kívül hagy; a neglija, a nu da atenţie cuvenită; beiseitestellen, außer acht lassen. *1760 k.:* a két Levél homályos vólt, de az harmadikban nyilvánságos expressiok tétetődtek le, de Ngd atyafiságtalan idegenséggel félre tévén nemis válaszolt az harmadikra, a két elsöt is tsak mellözte [TKl gr. Teleki Ádám lev.]. *1761:* Holmi ... deákok szerteszéjjel járnak az országban, ottan-ottan öszvegyülnek hat-hétszázan hogy már synodust ülnek, s úgy végeznek magok dolgaik felett ... amint látom a méltóságos királyi gubernium is csak mellőzi a dolgot [RettE 117]. *1843:* Biztosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánost ámbár a közhivatali szolga meg kinzásáért, 's élete el oltására törekedeséért, 's ditsekedéseiert közkereset ala vetendőnek véli is mivel azon által most ezt mellözve, hogy a panaszlo adoszedő Pekariknak fájdalmát, élelme nem kereshetésiérti hátramaradását, minden költségét és fáradságát ... Szabo János megfizesse a Törvényekkel, és igazsággal megegygyezőnek véljük [Dés; DLt 586. 27].

mellőzés figyelembe nem vétel/háttérbe szorítás; neglijare; Übergehung, Hintansetzung. *1879:* Egy asszonyt rajzolok, aki ... elbukik. Meghalt mátkájának képe gyötri, s urának mellőzése miatt udvarlókat tart — aztán, hogy bosszút álljon mindenen ... sár lesz [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mellrevaló 1. férfi v. női (kelme)mellény/lajbi; vestă; (Herren- od. Damen-) Leibchen aus Textil. *1673 k.:* hoszta(na)k ... Száz Petymetett. Urunk melyre valoja alá adtam ... 26 [Fog.; UtI]. *1759:* Koács Katonak ... két ing ajjat, egy olcsó viseltes mejre valoját ... Testvér hugok(na)k kezéhez Szolgáltattyák [Szásznyires SzD; Ks 25. III. 32]. *1776:* Vojvod Gligorás ... rèszeg Bátyámat Mejen meg ragadván ugy meg ragatta, hogy merevalojárol vagy két Gomb leszakadoza [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.]. *1783:* Nanya Makavej ... meg szokott buni a Vetésekben s mint hogy a Vetések mellett vagyon a Régenben járo utt az uton járo embereket meg támagya Sűvegekett, mellyre valojakat elszedi [Faragó K; GyL. Boftye Pavel (30) jb vall.]. *1791:* Szász Sára ... a' szoknyát testálta nagyobbik Léányának Csanádinénak, a' merrevalot pedig Tordai Istvánnénak, hogy halála után gyászul viseljék [Déva; Ks 79. XXVI. 8]. *1819:* Merevalora valo nyoltz pár ezüst kapots [Kv; Pk 3]. *1835:* A Bèresnek egy merevalot vettem 4 Rf 30 xr [Hosszúaszó KK; Born. F. Ib Bod Péter tt kezével]. *1837:* fogatam meg Sertés Pásztornak Budurlan Pityimont ... fizetése lészen e szerént ... 50 Egy szokmányt (!) 60 Egy mere valo[a] [Budatelke K; i.h. IIf. — [a]Folyt a fels.]. — L. még FogE 66; WIN I, 208].

Szk: *aranygalandos ~. 1705:* Edgy Zöld Sima barsony aranygalandos s Csipkes mellyrevalo [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása] ✱ *asszonyembernek való ~. 1787:* Egy görénnyel prémezet flánellel bellett habas kék Sellyem Aszszony Embernek valo melyre valo [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] ✱ *csipkés ~ → aranygalandos ~* ✱ *kis ~. 1830:* Vagyon 1 Kurti és 1 kis mejre valo 9Rf. 10 xr [Oroszfalu Hsz, HSzjP] ✱ *kreditorból készült ~. 1790:* Egy fejér Pikkét Fersing, és ahoz fekete Creditorbol készültt fejér Rokával prémezett Mejre valo [A.jára TA; BLt II. 12 Béldi Mária lakodalmi kel.] ✱ *mor selyem ~. 1798:* adott ... a kezembe árulni egy kék szinü mor Selyem, Nyestes mejre valot | égy kik szinü mor seljem mejre valo festett nyestel [Dés; DLt] ✱ *nyári ~. 1736:* A Német Szabonak az Urfi számára két nyári melyre valo csinálásáért ... fhn. 1 den. 76 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53] ✱ *nyestes ~ → mor selyem ~* ✱ *oláhos ~. 1802:* a' vèlle el-szökött Felesége ... járt fekete Darotzba oláhos szederjes mejre valóba, Vászon-fersingbe, és Csizmába [DLt nyomt. kl.]. *1844:* Sztojka Ferencz ... öltözete ... oláhos mejre valo, övedző gyüszü [DLt 1248 ua.] ✱ *rókatorkos ~. 1737:* Komlosi Samuel ... Bányai Katatt tsokolta, szopta, édesgette, szolgáloi fizetesin fejül valo discretiot felesen adott; ugy mint: tallértt, szoknyat, mentett, roka torkos melyre valot[a] [Kv; TJk XI/13. a. — [a]Folyt a fels.] ✱ *selyem kreditor ~. 1785:* vittenek el a' Ház fel verők ezeket: Négy selyem szoknyát ... Egy selyem Creditor Melyre valonak valo Selyem Materiat[a] [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1. — [a]Folyt. a fels.] ✱ *sima bársony ~ → aranygalandos ~* ✱ *szederjes ~. 1778:* adtam altal ... Szederjes melyre valot Barány bőrel premézvé [Agárd MT; Told. 8] ✱ *teveszőr-matériából való ~. 1787:* Egy fekete Teveszőr Materiábol Mejre valo Görénnyel prémezett aszszony embernek valo [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 2] ✱ *ujjas ~. 1733:* Edgj fekete ször materia Nestel prémezett, elegj belegj berlessel berlett ujjos mellyre valo [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1799:* Egy Szür egy ujas Merevaló [Drassó AF; TSb 24] ✱ *veres ~. 1757:* Tudgyaé ... a Tanu Hogy ... Groff Haller Anna Aszszonynak ... egy Szabo János nevü Jobbágy szolgája Szt Benedekröl el szököt volna ? ... kinél látta az Tanu Mentéjét, Nadragjat és Veres melyrevalójat azon el szökött szolgának ... ? [A.gyékényes SzD; Ks vk] ✱ *veres*

bársony ~. 1700: Egy Veres bársony Melyre valo keskeny Ezüst Csipkevel merőben Liliomoson Czifrázva körül ezüst galandoson szegve nestel berlet [Hr 1/20]. — Vö. a *kamuka-, posztó-, selyemmellreval6* stb. cimszókkal.

2. (férfi v. női) bőrmellény; pieptar de/din blană; (Herren- od. Damen-)Leder/Pelzleibchen. *1768:* Ajtoni szolgálo mejre valojának 3 Ketske (bőr) [K; DobLev. II/390. 13a]. *1786:* mond meg az Ifju Aszszony(na)k hogy egy pár melyre valohaz valo Nest készen vagyon, ha le megyek udvarlak vélle [M.régen MT; i.h. III/615. 2b Szántó Sándor lev.]. *1798:* Hét melyre valora fel dolgoztatott Juh Bőr No 13. Ezek irházására fel varratott az dőlőt (!) bőrőkből No. 4 [H; Ks 108 Vegyes ir. 53]. *1801:* Juon Pulke ... 20. vagy 21. Esztendös Görög vallásu ... visel ... juh bőrből kèszült melyrevalot, fekete zekét, fejér harisnyát, és botskort [DLt nyomt. kl]. *1808:* A Beresnek egy mere valoért adtam Hfl. 6 [Gálfva KK; Ks 99]. — Vö. a *bőrmellreval6* cimszóval.

mellrevalócska mellényke, lájbika; veste mică; Leibchen. *1791:* 1 Gyermeknek valo Mejre valotska [Mv; MvLev.].

melltartó sutien; Büstenhalter. *1757:* Egy viselés szekfü szin sellyem trgét (!) szoknya vállával, s melly tartojával edgyütt [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11]. *1759:* Melltartót, vagy amint most hivják laszli vagy maszli vagy mi-ördög ... senki sem viselt [RettE 91]. *1761:* Egy Melly tartónak valo Lazur szin Mor [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára inv.]. *1768:* Mej tarto vagyon 3. edgyik zöld Selyem Strukettal boritott egy Pampadur szin Selyemel Creditorral boritott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1770:* Egy Kavé szin aranyos Ezüstes Materia váll Mejtartostul Ezüst kötessel ezüst Horgával [Kiseskülö K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy. Désfalvi Simon Mihály kezével]. *1782:* Karmasin szin attlatzbol ket rendbéli, ezüst tzánklival készitett váll. Mejtartostol szoknyajaval edgyütt [A.balásfva BN; LLt]. *1788:* Fekete mor karszétli mejjtartójával együtt viseltes [Mv; TSb 47]. *1823–1830:* A válnak elöl volt melltartója, olyan széles, hogy a vált összehúzhatták, mert a válnak kétfelöl voltak sürün ... kapcsai [FogE 66].

Szk: *barackvirágszín ~. 1793:* Egy rosa Szin Creditor arany poszomántos Váll, egy virágos baratzk virág Szin Melytartoval együtt [Mv; Told. 44a] ✱ *ezüst csipkés ~. 1763:* 1. Zöld aranyos váll, edgy rozsa szin ezüst Csipkés mely tartojakkal edgyütt [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✱ *rózsaszín ~* → *ezüstcsipkés ~* ✱ *virágos ~* → *barackvirágszín ~.*

melltű brosstű; broșă; Brosche, Brustnadel. **Szk:** *arany ~. 1850:* 2 arany mejtö [Vargyas U; CsS] ✱ *képes ~. 1839:* Egy képes mejj tö ... Egy Türküászos (!) mejj tö külön Türküászal (!) [Kv; LLt] ✱ *összefont pántlika állású ~. 1845:* remekezö ifju Arany mives Kováts Ferentz remek-rajzát elkészitvén ezennel bé-mutatja; mely áll égy kettös kigyofejü karperetzből, és égy öszve font pántlika állásu mejj-tőből, kövekkel illendően ki-rakva, és jo három probás aranybol készitve [Kv; ÖCJk].

mellű 1. *két ~* mindkét mellével szoptató(dajka); (doică) care alăptează la ambii sîni; mit beiden Brüsten säugende (Amme). *1848:* megindultunk dajka dolgában, és kaptunkis égy jo kinézésü, egésséges fiatal hubistánét, két mejjüt [Kv; Pk 7].

2. *legerősebb ~* legbátrabb; cel mai curajos/indrăzneț; mutigst. *1770:* gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony ... Igen okos, értelmes és maga dolgait okoson folytatni tudó asszonyság volt ... igen szókimondó vala, mellyel ártott is magának olykor. Különben amely hazánk s nemesi szabadságunkra vagy annak romlására célzó dolgokat a legerősebb mellű férfiak ki nem mertek mondani, bátran és helyesen kimondotta [RettE 220].

mellvas mellvért; platoșă; Brustharnisch. *1789:* Egy Mej Vas, 6. fontot nyomo Rf — xr 30 [Mv; ConscrAp. 8]. *1823:* Halpénz forma mej vas hozzá valo Sisakjával [BK Inv.].

mellvasas mellvértes; cu platoșă; mit Brustharnisch. *1772:* Az ember, aki rajta* ült sisakos, mellvasas, kar- és szárvasas volt, nagy vasbuzdogány keziben [RettE 280. — *A lovon].

mellvizkór apă la plămîni, pleurezie; Brustwassersucht. *1856:* halt meg T. Csatt Ádám Ur neje Bonis Anna asszony 31 éves korában mell viz korban [Dés; RHAk 85]. *1857:* halt meg Pánczél Zsigmond élte 73 évében mell viz korban [Dés; i.h. 91]. *1868:* Betegség neme: Mellvizkór [Kv; i.h. 249].

mellvízkórság mellvízkór; apă la plămîni, pleurezie; Brustwassersucht. *1813:* (Megholt) Gergély Pál Gazda ember 37 Esztendös Mejj vizkorságban [Szucság K; RHAk 139].

méltábban, méltóbban 1. megérdemeltebben; mai bine meritat; verdienter. *1760:* Azért jóbarátim száma közül is kivonom* s méltábban tit. mostani viceispán Keczeli Sándor uramat teszem helyette [RettE 101. — *Sógorát, Somai Gergelyt]. *1811:* Kedves Gróf! oh valyon ki volt vagy ki lenne, Kire a' János név méltábban illene ? [ÁrÉ 182].

2. jogosabban; pe bună dreptate; gerechter, berechtigter. *1629/1678:* kgld(ne)k sem fia, se(m) léánya, se(m) felesége, nem lévé(n) még is nem felejti el maga haznat, mennyivel inkáb az tőb Atyafiak(na)k mind vagyon éffelében részek, kikhez képest méltább(an) azokis megh kezdik kérni, és én ugy együld elis unom az fizetést [Somkerék SzD/Sv; WassLt]. *1658:* mivel Kegyelmednek Szilágyból való eljövetelemnek utánna ennél több levelét emberségemre nem vettem, méltóbban panaszkodhatnám igirt jó akaratjának bé nem teljesitése felöl [TML I, 261 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1772:* méltábban meg kívánhattyák az ki Házasitásban esett hátra maradást [Sárosmagyarberkesz Szt; LLt]. *1796:* Az All Peres ... ragaszkodván ... minden leveleiben Leveleinek bé vétettésit annyival méltábban meg kivánnya, mivel az Fell Peres az Boni juris Quaestioba maga elegyedett elébb bele [Mv; TLev. 5/16 Transm. 93]. *1804:* György András ... ha életben volna méltábban mint az Instánsok részt praetendalhatna Felesége után, a Moses Joszágbol [Szenterzsébet U; Borb. II Sakács (!) Lászlo (47) armalista vall.]. *1844:* a folyamodo kerésének engedni, annyival méltábban el határoztuk, mentöl nyilvánosabb köz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzetség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kiváltsággal birt, 's bir jelenleg is [UszLt XI. 85/1. 89–90].

méltán 1. jogosan, joggal; în mod legal, legitim, justificat; rechtmäßig, mit Recht. *1573:* Soha sem hallottam sem

Nemesy sem peneg parazty rend keozeott hogy Jdeonek Jawaba az Zolga vratol el zeokyek, es annak vthanna wyzza terwen, az eo vratt Meltan kereshetne az eo Zolgalatyaertt [Kv; TJk III/3. 262a]. *1609 k.:* Imar io fiam en innet mindenekbeol ki elegitettelek ugi hogi en ream miltan nem panazolkodhatol, ninczen imar semmj rized az en marhamban [Dés; DLt 311]. *1620:* En Lugosi Tamburas Janos ... estem volt valamj olj uetetben" melljert en az halalt miltan megh erdemlettem volna [Gyf; KCs IV. 97. — "Értsd: vétekben]. *1647:* à ki ualakinek hazat berbe biria, es az haz bert megh fizetni nem akarna ... melta(n) á haznak Gazdaia az Sellernek marhaiat ... Zalagul megh tartoztathattja [Kv; TJk VIII/4. 184]. *1650:* sem haz sem fwst rajta ninczien es mind falu közi s mind orzagi közzi ualo szolgalat rolla deficialt es Jgi puztara nilat birni senkinek nem Engedwnk hanem meltan falunak keuanhattiuk [UszT 8/64. 72a]. *1655:* gyürője nem leven, egy tallert adot jegybe, mellyet szolga biro altal tülem viszsza keretet. s enis viszsza attam neki, mellyel maga oldotta el hazassagbeli kotelu(n)köt. Azert aszt mondom hogy meltan hagytam el, es nemis akarok hozzá viszsza allani [SzJk 75]. *1724:* Mind a' Felperes mind az Alperes idegen lévén azon házhoz való jusban, méltán esett a' repulsio [Ne; DobLev. I/106. 4a Daniel Borberekj (59) ns vall.].

Szk: *igen ~* teljes joggal. *1646:* azt az portiot regen nekem atta uala ketek, es enis oly igen szorgalmatossan epitettem, arra nezve hogy jouendoben ream száll ... kin bizony igen meltán kapdoshattam volna kapdoshatnekis, de ne adgia Isten hogy azert en soha ketekkel ellenkedgyem [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához].

2. helyesen, indokoltan; just; richtig, begründet. *1570:* Az Eppel Janos Safar polgar keolcegerél azt Mongyak eo k. hogy az zam veoweo vraim Iol megh hantak vetetek, Az My Illet keolchegebe Es Meltan leot, azt Beh veottek, Varoswlis Iowa hattak, Az my Nem meltan keolt ely azt megh kewannyak Theole [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1576:* Az Drabantok meg legenek az kapukra, De varosbely Iambor lakos Emberek kykre az varos kapwia Meltan Byzathassek [Kv; i.h. 133b].

3. megérdemelten; pe bună dreptate; verdient. *1568:* teccet my nekwnk tǫruen zerent, hogy ǫtues orban, az kǫtel zegesen el nem maradoth, mert noha nelüel tudomant tǫth, hogy ǫ neky meg mas biraiais volna de azt Chyelekedetiúel meg ne(m) tokelete, ǫt mert p(er)be erette ne(m) hitta, kith ha myelt volna meltan el maradot volna az kotel zegesen [Kv; TJk III/1. 178]. *1614/1616:* Melyet" mi és meg keúanúnk az praedjcatornak, mert az szolga és az ő szolgalattyanak berit és fizeteset minden üdöben meltan et de Júre meg keúanhattya [Kolozs; RDL I. 100. — "A papi járandóságot]. *1650:* En Kezdi Pollyani Veres Istuan ... Testemb(en) felette igen nehez latogato kezei vóttenek kórnyúl az I(ste)nnek, meltan büneimert [Kv; JHb III/7]. *1696:* Az Jeremias Siralmátt ... hellyesen enekelhettyük, de mind ezeket reánk, büneinkert meltan bocsátá ... nem Más hanem az Elő I(ste)n, legyen azert ugy az mintt ö Sz: Felsegenek tetsik [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1767:* az akkor egymásután folyt keserves idők ismét elé ne forduljanak, melyet az Úristen a mi nemzetséges és személy szerént cselekedett büneinkért méltán reánk hozhat [RettE 209].

Szk: *ugyan ~.* *1582:* Márta Pathikárius Antalné", Latam hogy Zaz Georg ketzer vuga Molnar Alberthoz ... chakanniawal ... de megh Akada Molnar Georgnek czondoraiaban az Chiakany, es azon keozbe maga otalmaba Molnar Albert(is) vg vaga Zaz Georgeot kit vgian meltan zenwede [Kv; TJk IV/1. 30. — "Vallja].

4. nyilvánvalóan; evident; offenbar, offensichtlich. *1615:* Az Responsumot Az hatara irhattyak, meltan [Kv; PLPr 1612–15. 123]. *1676/1681:* Az mi ... az Varosi közönséges jot illeti, abbul magais" magat méltan nem kivanhattya ki vonni [VhU 460 Thököly Imre vál. — "Manyul Szabo Péter]. *1677:* Töb gonosztévők közöt, a' kik Felelöknek neveztetnek, csalhatatlanul suspectusok méltán lehetnek [AC 127].

méltánylás, méltányolás elismerés; apreciere, preţuire; Anerkennung. *1862:* leányaim ... engem ... mostani agg, és beteges koromban jo leányokhoz illő gondossággal ápolnak, dajkálnak 's igy teljes méltánylásomra érdemesek [Kv; Végr.]. *1880:* Most hát, mikor gratulációdat megköszönöm, azt is köszönöm, Ödön, amit azelőtt tettél, mielőtt — nem cselekedeteim méltányolásául, de nagy, nehéz előlegül a jövőre nézve — megválasztott a P. T. (Petőfi Társaság) tagjául [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

méltányol jogosnak/indokoltnak tart; a aprecia; würdigen, billigen. *1845:* Édes Bálint! ... Mi kivánatát igenis méltányoljuk — s csak az a' bökkenö hogy maga igen késön ébredt föl — ott létemkor én magamis meg kináltam volt, de maga nem fogadta el [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

méltányosan megfelelően, helyesen; (în mod) echitabil; gerecht, billig. *1873:* Kozma György jelenti, hogy ... kénytelen a mátkaságot felbontani, igérvén, hogy a kézfogási költséget méltányosan számitva, a leánynak megtéritendi [M.bikal K; RAk 301–2].

méltat 1. vkit/vmit érdemesnek tart vmire, érdemesít; a socoti demn/vrednic de ceva; würdigen, billigen. *1895:* Itt egy új". Ezt én inkább szeretem. Úgy lehet, tévedek. Hálára késztet, ha tán arra méltat, hogy megírja a hibáit [PLev. 175 Petelei István Gyulai Pálhoz. — "Írás].

Szk: *figyelemre ~.* *1881:* Kérem, fogadja el tölem e könyvet ... én nem tudom egyébbel kifejezni Nagyságod iránt való hálámat azért, hogy figyelmére méltatta munkálkodásomat s hogy tanácsolt, tanított [i.h. 95 ua. ua-hoz].

2. (vmit vkinek illően) kezéhez juttat; a înmîna ceva cuiva (cum se cuvine); etw. jm (gebührend/ziemend) zu Händen kommen lassen. *1653:* Ennek a levélnek elküldésében pediglen ilyen alkalmatosságot találtanak volt: hogy a fenn megírt Eötves Miklós és Eötves Péter makóiak voltanak, és volt még Makón nékik egy attyokfia, a kivel egyek is voltanak ugyan; és azt a levelet akarták annak az attyokfiának méltatni Makóra, hogy az bévigye az bassának Tömösvárra [ETA I, 31 NSz]. *1760:* Azon Iró Déák ... a' Borokat megzagyvalva méltatta eó Nga kezeihez ? [K; Ks 92 vk].

méltatlan I. *mn* **1.** méltánytalan; nejustificat; unbillig | meg nem érdemelt; nemeritat; ungebührlich. *1592:* Myert hogy engemet illjen meltatla(n) szitkokkal szidott es gjalazott megj holt Dyomert fel nem veottem volna [UszT]. *1689:* Nagy Balint Annok Mátkájának ellene tött méltatlan bösztelenitese ... nyílvá(n) lévén a sz:Szék óket separállya, az Asszont absolvállya [SzJk 241]. *1726:* Akarám az Asz-

szonyt levelemmel becsülettel látogatnom, szánakodván szivesen az Aszszony méltatlan szenvedésin, és szomoruságán [Mezösztgyörgy K; ApLt I Zichy Sára lev.]. *1760:* Nem haragszom én azért, hogy a Leányom a' magáét kiványa, hanem hogy annyi sok méltatlan vexákat kel szenvednem, nehezen essik [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával]. *1764:* ha én most is azt a méltatlan motskot halgatással szenvedtem volna, az iránt való rosz opinio meg gyökerezhetett volna, de mint hogy semmib(en) vétkes nem vagyok azért mertem bátron irni [Középlak K, BfR].

2. *adv* érdemtelen, vkihez/vmihez/vkire/vmire nem méltó; nedemn, nevrednic; unwürdig/wert. *1619:* Nekem is, Kegyelmes uram, Felségednek ilyen méltatlan szolgája lévén, tartom magamnak most annyi módomat az Portán, hogy ugyan nem féltem Felségedet most afféle inopinatus casustól [BTN[2] 323]. *1620/XVIII. sz. eleje:* en(ne)k elötteis az én kevés jovaimrol, mellyekkel engemet az Ur Isten eö Szent Felsége méltatlan voltamra látogatott, nem tsak egjszer Testáltam, de azokban meg nem nyughattam [SLt A I. 11 P. Horváth János végr.]. *1666:* Néhai Kigyelmed jó igéreti méltoztatván hozzám, abban való biztomban jelenem meg méltatlan levelemmel Kigyelmed elött, szívesen kivánván, méltatlan irásom boldog órában jusson Kigyelmedhez [TML III, 596 Rosnay Dauid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1667 u.:* ket leuelibenis ir kgd miltatlan uoltomra [GramTr XVIII. 675]. *1710 k.:* Apáczait azután nem láttam, mert az Isten ebből az ostoba háládatlan magyar világból, mely óreá méltatlan volt, kivette [BÖn. 555]. *1739:* én is A(nn)o 1714 ö Excllja Sz:Benedeki kastéllyában, méltatlan voltomhoz képest számtartoi hivatalban accomodaltattam volt [Dés; Ks 28. V].

3. *adv* levélkezdő v. záró formulában a 2. alatti jel-ben; in formula de incepere sau incheiere a unei scrisori, in sensul dat la punctul 2.; in der Formel am Briefanfang und Briefschluß mit der Bedeutung unter Punkt 2. *1654:* Nagod(na)k szegéni Miltatla(n) alazatos szolgay [Dob.; Mk III. XXXVIII. 1002]. *1663:* Nacziagtok alazatos meltatlan legh küssebik szolgaja Cserej Farkas m. pr. [UtI]. *1697:* maradván Méltoságos Ur(am) Kglmed(ne)k alázatos miltatlan szolgája Kűmives Gergely mp. [Szilágycseh; BK]. *1749:* Aj(á)l(o)m továbrá Istennek kegy(e)lm(e)s ol(talmá)ba a' Mlgs Vrnak Vri életett és vagyok ... méltatlan szolgája Szabo Istv(an) [O.csesztve AF; Ks 83]. *1805:* Vigasztalo valaszszát nagy alazatossaggal várva vagyunk Ngodnak alazatos meltatlan szolgái A' Toroczkai verös Kovacsi Tarsaságh [Torockó; TLev. 9/41].

4. igazságtalan; nedrept, nejust; ungerecht | jogtalan, törvénytelen; ilegal; unberechtigt, rechtswidrig. *1570:* Ertik aztis eo K. Nemelj vraimnak panazolkodasokbol hogy az Meh Sert Nyolcz penzen aggyak, ky meltatlan dolognak Teccigh lenny hogy a Bornal Dragab legen [Kv; TanJk V/3. 14b]. *1587:* akarmichoda rendbelj Zentdemetery zolgay vgjekeznenek meltatlan dologban farkas Vramnak awagj Jobagjnak; kart Chelekedny [Nagykend KK; LLt]. *1592:* Deliberatur. Myerthogy vilaghos a' bizonsagok altal ez Makaj Tamasnak Meltatlan chelekedetj ; Azert a' potencia terhe(n) f 20 el marad, az Borbelnak valo fizetesenis el marad [Kv; TJk V/1. 256]. *1723:* reportumibol Var(me)gyéstül ... láttuk eö kglmenek meltatlan szenvedesit és vexait az ... Regimen Tiszteitöl [Hátszeg H; Ks 83]. *1770:* az illyen méltatlan vexáért ... solemníter protestálok [Fejér m.; DobLev. II/428. 6b]. *1814:* az Alperesek ... a legméltatlanabb Felperesség ellen való ki fogással élnek [Mv; Somb. II tábl.]. *1856:* protestálván" az okozo vagy okoztato méltatlan költség és fárattságrol [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — "Molduvai János].

Szk: *~ csóvatétel. 1650:* Vilagoso(n) docealt az Actor hogi szidta, es az chouat az eö szena füuebe tötte. Azert az szidasert dyan tizen harmad fel forinton, az choua tetelert meltatlan csoua tetelnek terhen tizen harmad fel forinton iteltetet az I. [UszT 47b] ✱ *~ fogság. 1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele ... az my zolgankat meg nem foghattatok volna ... azt mongywk hogy nem mihelhettetek wolna, az myltatlan fogsagnak terhet Mongywk kigyelmetekhez [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24] ✱ *~ fogtatás. 1597:* az Captiuús Iúrallion tertiose honestis personis hogy abban az orzasban sem hire sem tanachia ninche(n), es semmi reze sem volt benne, ha Iural absolútús lezen, es az Actor az meltatlan fogtatasert es az infamiert, melliel directe megh notalta az captiuúst in homagio eiusdem conuincaltatik [Kv; TJk VI/1. 5a] ✱ *~ hurcolás. 1817:* (A per) a Tekin(tetes) G(ene)ralis Széknek ... Itélete által egy Méltatlan hurtzolás büntetésénn Marasztásával meg nyerettetett [Torda; DobLev. IV/913. 2] ✱ *~ hurcoltatás. 1805:* Csato Mihály tartásához s Törvényes kéréséhez ragoszkodik, hogy ezen méltatlan hurtzoltatás aloll ... absolváltassék Törvényesen meg kivánnya [Mv; i.h. IV/893. 3b tábl.] ✱ *~ sarcoltató. 1655:* Ha a szegenséget ... az szegén Bethlen Istvan idejebéli mód szerént nem szolgáltatod, a' Nemes embert nem bántattyuk ugyan, de egyeb arant a' szegenseg meltatlan satztzoltatoján oly esik, másokis tanulhatnak rola [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz] ✱ *~ szolgálat. 1835:* nem tudok semmit, hogy az illető szolgálaton kivül valamely csikorást, vagy méltatlan szolgálatot tétetett volna [Zsibó Sz; WLt] ✱ *~ tilalom. 1607 k.:* az falu pedig miltatlan tilalomnak terhet keöueti az J(nctuso)n [UszT 19/14].

5. megalapozatlan; nefondat; unbegründet | indokolatlan, igaztalan; nemotivat; ungerechtfertigt. *1634:* Tudgiak az Szek eleött Mircziett, az Contradictioert hogi az tórueny conuincalta es Birsagbanys eytette az meltatlan Contradicalasert [Récse F; Szád.]. *1655:* Ozdi Uram igen barátttyának itelte Kgld Rázmány Istvánt, jo akarojának, de külömbe(n) van, nem itélne, nem hinné kgld, hisce fere verbis, én az ő diffamatioját akarmi szerént tudvan méltatlannak lenni [Kv; CarTr II. 897 Thomas Ozdi lev.]. *1726:* Valaki a pap és deák ellen vádolkodni akar, azt irásban adja fel a mlgs püspök ő ngnak vagy vicarius uramnak, hogy a más fél admonealtathassék ... ha bűnösnek comperialtatik a vádoltatott fél, hadd büntethessék meg, ha pedig méltatlan leszen a vádlás, a vádló fél érdeme szerint büntetődjék meg [Somlyó Cs; SzO VII, 325].

Szk: *~ gyanú. 1815:* mi ... a' Regestrum szerént számban vétetvén, hogy ez által a' Tktts Exponens Asszony a' Tktts Ur méltatlan gyanujától menté tétetődjék ... tessék ... a Tktts Urnak, a' fen forgo Fiát illető Leveles Ládákát ezennel ... magahoz el hordatni [Somb. II] ✱ *~ kereset. 1570:* Myert hogy ... Eomaga hatta fianak hogy az zeolebel tegen eleget palochynak Engedetis az ky Meresnek mykor Megh thwtta, Nemys ellenzette ... az Alperest Minden tereh keowetestwl Mente hagya, Az fely peres azzont vyzont Ez Meltatlan keresetnek terhen haggya [Kv; TJk III/2. 166c]. *1796:* meg kivánnya az All Peres, hogy ... a' Fel Peresnek ezen méltatlan keresetétöl menté tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transm 31]. *1804:* Könyörgök alazatoson a' Tekintetes Nemes Magistratusnak méltoztassék münket a' Gazdag Mária méltat-

lan Keresetétöl kegyesen absolválni [Dés; DLt 198/1807-hez] ✱ ~ *kifogás. 1814:* A' Felperes Minekelötte a' fel tett méltatlan ki fogásra meg felelne, azt kiványa meg jegyeztetni [Mv; Somb. II. tábl.] ✱ ~ *kívánság. 1666/1701:* Az Fel ülésnek modgyát az mint eö kgek kivánnyák abban sok homály vagyo(n), mert ha azt értik rajta, hogy csak akkor üllyenek fel, és mennye(ne)k ki az Haza szolgálattyára, midön az Feö Ispán el mégye(n), ez méltatlan kivánság sok okokra nézve [KvLt I/188 ogy-i végzés] ✱ ~ *követelés. 1841:* utnak eresztvén tutaj fáimat ... azon ürügy alatt, hogj gáttyán keresztül szállittattam fáimat — jelenleg: azon méltatlan követeléssel állott elö, hogy gát vámot fizessek [Dés; DLt 707] ✱ ~ *panasz. 1589:* Capitany Vram szolitotta Istvan Kovacziott Vdvarhelitt mielhogy meltatlan Panast teott fejedelemnek [UszT]. *1590:* Az miltatlan panaz ket pinz a faluie, az tiztartoie [Km; GyU 13]. *1677:* ha kik méltatlanul fogdosnának, kárositanának, vagy törvénnyel is vexalnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellett in poenam talionis incurrallyanak [AC 159] ✱ ~ *panasztétel. 1677:* Mulctae. Méltatlan panasz tételért való bírság az közöttök observalt eddig való usus szerént ... fl 12 [CsVh 57] ✱ ~ *piszkolódás. 1847:* Darvas János azon kivül, hogy leg kissebb szoval érdekeltem volna az érintett Fogado Házba: engemet Tolvajnak, huntzfutnak, gaz embernek, s minden szájára jöttekkel érdekelve — nevezett ... azon kivül, hogy utánna jártam volna, nékem hirül hozták ellenemi méltatlan piszkolodásait [Dés; DLt 530e] ✱ ~ *szólítás* megalapozatlan perbe hívás/vonás. *1604:* Mjert pedigh mindenekbwl mi(n)d eorekseghbeól marhabul ki fizettük es az el vegezett dolgoth megh haboritotta az fel peres, erette az meltatlan zolitasnak tęrhęn, Affelett patúar(on) vagyo(n) [UszT 18/7] ✱ ~ *vád* megalapozatlan vádaskodás. *1693:* Lelkünk fajdalmával érezzük, s egyszersmind szégyenlyükis, hogy Kolosvári Unitarius Uraimek, jollehet velünk edgyut azon egy nyomoruság(na)k és szorongattatásnak hajojáb(an) eveznek, megis bennünket ö klmek szomoritani, és méltatlan s helytelen vadakkal ... Gubernator Urunk elöt vádolni és térhelni nem altallották mind követek, mind penig levelek altal [Kv; SRE 14–5].

6. illetlen; necuviincios, indecent; unschicklich. *1561:* wk regi wdǫktolen fogua neminemw leuelek zerent ... magoknak ualo cehet tartottanak uuolna ... Hog ennek utanna wkǫztok effele leuelnek Enny rezebe ualo meg zegesehez kepest walaminemu Zwnek meltatlan fel fwalkodasa es abol ektelen verse(n)ges Beketsenseg ... ne tamadhatna | ualamellyk[a] ualakit mesterek kozzwl uag' meltatlan bezeddel vagy chelekedetiuel meg bantand annak egy mester se aggion mwiet mig az mestereket az kiket meg bantot meg engezthely [Kv; ÖCArt. — [a]Mesterinas v. -legény].

7. sértö; jignitor; beleidigend. *1834:* a Tiszt ... engemet illyen méltatlan szovaival sértegetett: Nem tudja hogy miért egy pap, akkora ur — frustokjára bé mehettem volna — a' Felesége nem hutzfut — annak ételéböl ehettem volna — akkor egyem többet, mikor nékem frustokat készitett [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap vall.].

8. ártatlan, méltatlanul vádolt; nevinovat; unschuldig, ungebührlich beschuldigt. *1683:* Ertem Kgd ellenem valo sullyos propositiojat es Actiojat, a' mellyekb(en) semmi vetkem nincsen meltatlan vagyok, azert mind azokat mindenekben simpliciter tagadok [Dés; Jk].

Szk: ~*nak ítéli magát. 1701:* Hogy ha valamely Mester ember büntetésben esnék és büntetés alá nem akarná magát adni ... ä Céhnek igassága, s, rendi szerint büntetödgyék hat forintokkal ... ha peniglen meltatlannak, vagy büntelennek itilné magát, vihesse az Nemes Tanáts eleiben, akkor állyon osztán ä Nemes Tanáts tetzésében, hogy ha penig az Nemes Tanács is ugy fog itelni, mint az Céh, két annyival büntetödgyek [Kv; PosztCArt. 23].

9. vmit meg nem érdemlö; care nu meritä ceva; unverdient. *1676:* en Vra(m) ennel töbít (!) eben nem tudok, hanem ellenben kglek karpalasara bizony meltatlan leuen szajnalom hogi szemnek (!) jol uegere nem menuen pirongatoczik mint ha en az kglek prouentussat magamnak akarna(m) reserualnj [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.].

II. *hsz* **1.** méltánytalanul; pe nedrept, nejustificat; unbilligerweise | meg nem érdemelten; nemeritat; ungebührlicherweise. *1584:* Illier Andras wallia ... hogy Zabo Catonak zaiabol hallottam Ezt hogy eotet Az vra Zekel Peter Bozorkan bestie Curuanak zitta ... panazolkodot ez Zabo Cato hogy illien gialazatot teze(n) az vra meltatlan rayta [Kv; TJk IV/1. 220]. *1585:* Az Akazto Jspanoknak vittw(n)k Aiandekot ... Attunk egy Also phyley emberertth vgian akkor Gywlaffy Tamaserth miert hogy meltatlan akariak vala fel Akaztany f. 4 [Kv; Szám. 3/XVI. 35]. *1600:* Adam Istwan ... vallya ... Darabos Janos nem zydalmazta Kis Casparnet, de ezt hallottam teolle hogy panazolkodott, im Vristen mely meltatlan kell ezt zenwednem az gyalazatott Kis Casparnetol hogy felesegemel igy chelekedet [Kv; TJk VI/1. 484]. *1688:* az ferfi felesegit hogy meltatla(n) le kwrvazta masok hallattara arrul meg követi [SzJk 226]. *1710 k.:* a méltatlan kárhoztatott s meggyaláztatott embert, ha az egész világ gyalázza is, de ha az ő lelkiismerete ellenkezőt tud s mond: elég vigasztalás néki [BÖn. 418]. *1814:* Testvérem égy semmire valo beszedekböl egyben füzött instántziaval alkalmatlankodik ngodnak ... Ngod ... eskettessen ellenem és ha ... méltatlan motskolodik ellenem, ugy az elégtételért esedezem Ngod elött [M.gyerőmonostor K; GyL. Varga Pál dominális biró lev.].

Szk: *nagy ~. 1709:* Az az tökélletlen Nemes Péter nagy méltatlan belém veszett; szóval mocskolódtunk [SzZs 759].

2. igazságtalanul; nejust; ungerecht(erweise) | jogtalanul, törvénytelenül; ilegal; widerrechtlich. *1558:* Egh Nemw nemw Nemeteekhez Partolo Ember ky męgh Rwth zidalmatys theot ... azęrt kęrem kmedet ... hogh Mennien vegęre Jol, Mi ockal Mywelthe eszt, az Nemet es Ember, es te kmed thegen törwent chözeotteok, hogh ha meltatlan Mywelte volna Ez Rüthsagot [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1570:* Chazkay Myhal, Nagy Janos, Monostory eskwt polgarok ... vallyak .. hogi ... vyte volt Bachy gërgh eo felsege parancholatiat, Az Monostory Thyztartonak, az bironak es eskwtteknek hogy az Mynemw zeoleye Monostory hataron volna ... megh Beochwllenek ... annak vtanna Mykor josa deakne ez veget ... Theorwenbe fogta volna ... hogy teorwenbe allotak volna Josa deakne p(ro)curatora azt felelte Bachy gërgh ellen, hogy az parancholatot Meltatlan es pathwaroswl hozta es Nem Igazan ely vele kyreol otth bachy gërgh prokatora Thwdomant teot, Es azt Montha Josa deakne ellen hogy ha Meltatlan es Ne(m) Jgazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keresseh fwstin es elegh Theorwent al neky rola [Kv; TJk III/2. 108]. *1635:* eö az rabsagot meltatlan szenuedj, mert ninczjen bwne rea [Mv; MvLt 291. 61a]. *1762:* (A felperes) engemet méltatlan vexalt, hurczólt, költetett és fároszott [Torda; TJkT V. 79].

3. megalapozatlanul; nefondat, fără temei; unbegründet | indokolatlanul; nemotivat; ungerechtfertigt. *1582:* en mostan chjak tanwlnj akarok az Bizonsagok altal; Hogh ha az en fiamnak meltan essete hallala az wagh meltatlan [Iklód/Néma SzD; DLt 210]. *1587:* megh Akariak Aztis Mutogatnj eo Nga eleót hogy meltatla(n) panazlottak [Kv; TanJk I/1. 52]. *1592:* Hogy penigh azt veted hogy donaciowal statuciowal mentel te az eoreoksegben es contradicaltam kire engemet rea hittak, es vrunknak meltatla(n) panazlotta(m), Arra azt mo(n)dom hogy nem meltatlan panazlotta(m) en az en Kegielmes Vramnak hane(m) az dolognak mi voltat reponalta(m) [UszT]. *1617:* Fogaras feöldón Rheczien lako Boyer Janos adgia ... ęrteswnkre; hogj Eötętt Boyer Peter ... meltattlan haborgatna ... tulaidon Saiat Joüainak Usüssatül ... ell tiltana [Fog.; Szád. fej.]. *1632:* Birsagbol az Uarasiaknak illien rendtartasok, ha ki vert teszen f. 1. ha meltatlan panazol ualaki, azis egy forint [Fog.; UC 14/38. 111]. *1692:* az en ökröm az Jaromhoz kötelre volt kötve, a' mas ember földere az en földemrül altál nem ért az kötél, engemet méltatlan haborgat [Dés; Jk 133a]. *1702:* Ezt[a] meg halván annális inkáb Rebellisek(ne)k tsináltanak, meltatlan holott mű sem Felséges és Kegyelmes Császárunk sem Koronás királyunk ... sem földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3. — [a]Az elfogott bíró megszabadítását]. *1787:* helyben hagyatott azon deliberátum, hogy méltatlan fárasztotta írt Basa Péter Köllő Antal ökegyelmit; ide való fáradságát tartozzék megfizetni [Taploca Cs; RSzF 255].

méltatlanabbul igazságtalanabbul; mai nedrept; ungerechter/billiger. *1673:* Ki-ki lássa, mit csinál; az ki mikben találtatik, az szerént itíltetik; az igaz mindenütt bátor és mentül méltatlanabbul szenvedek, annál inkább várom Isten kegyelmét [TML VI, 430 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

méltatlanittatás megsértettetés; jignire, insultare; unwürdige Behandlung. *1816:* el mentem Kövenden Elsőbennis Tekintetes Gál Sigmond Urhoz ... jelentém minemü Processusba küldettettem az Urhaz maga az Instructiot leg ottan kezébe vévé es végig meg olvasá melyre irásban ada ilyen feleletet: Látom hogj az Exponensek Szoszolloja ... nem átolja prostitualni Betsülletemet ... Kérem azért engem kiméljen meg, mint a kire állatásait méltatlanul fogta s fogja járjon végére és mitsoda Velekedesbe voltam vagjok ez Tárgj iránt ahaz képest temperálya pennáját, különb(en) protestalok meltatlanittatásomrol [Asz; Borb. II].

méltatlankodik vkivel szemben méltatlanul viselkedik; a se purta jignitor; gegen jn sich ungebührlich benehmen. *1894:* Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját vissza vonta [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

méltatlanság 1. méltánytalanság; inechitate; Unbilligkeit | igazságtalanság; nedreptate, injustețe; Ungerechtigkeit, Unrecht. *1588:* Megh ertettek varosul ez Nyreó Kalman kewansagat, Suplic(ati)oiat Melyben vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind teorwenytetelekel egie(te)mbe taxalia vadollia, es tellies meltatlansagnak Magyarazza [Kv; TanJk I/1. 99]. *1657:* hívata Catherina[a]. Belépvén házában, hát nékidühödött és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani: Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani, mint Fogarasban ? Látván és hallván ez bolond méltatlanságot, mondék: Nem tartottam soha rabul felségedet, sőt mindenekben javára, böcsületire igyekeztem [KemÖn. 144. — [a]Brandenburgi Katalin]. *1710 k.:* ha ... más haragított meg, kivált ha osztán megtapasztaltam a méltatlanságot vagy hazugságot, bizony elvette jutalmát [BÖn. 496]. *1805:* Csato Mihály, minden költségének, fáradságának meg térittésével oldaztassék fel ig⟨en⟩ szemben tűnő lévén a' hurtzalodásnak méltat⟨la⟩nsága [Mv; DobLev. IV/893. 3b tábl.]. *1835:* Soha az Emberiségen keservesebb nem volt. mint a Méltatlanság és a méltatlanságbol származni szokott therük, a millyenekkel meg vagyunk terhelve mi is ... eredeti Törsökös Székellyek ... kik is a Hazai Törvények szerént ado fizetéssel nem tartoznánk [AszLt 1134 Kövendi Sámuel és Kováts István beadványa].

2. ~ *büntetése* méltatlan/jogtalan/ok nélküli kereset/helytelen/alap nélküli panasz büntetése/bírsága; poena indebitae; gloabă/amendă pentru proces/plîngere neintemeiată/fără motiv; Geldstrafe für ungerechten Prozeß/ungerechte Klage. *1845:* Melyek igy lévén ezen igazságtalan kereset alol Balog Istvánra rovandó, egy méltatlanság büntetésivel költsége fáradsága meg térítésével leendő feloldoztatását tisztelettel kéri a' bépanaszolt — ezen kivül az adosságos Contractussa szét tépése és tüzbe vetésiért köz kereset alá vettetését [Dés; DLt 591].

3. sértés, méltatlan/sértő szó/tett; ofensă; Beleidigung, ungebührliches/beleidigendes Wort/Tat. *1591:* Myerthogy ... c(on)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate, seot Nyelwewel megh sebhette tiztessegeben Az Jstennek Igheyenek tolmacchat az Actort, Azert ez meltatlansagert, teczik a' theorwennek hogy Azon Nyelve zakaggyon erette Akywel vetkezet lelkj paztora ellen [Kv; TJk V/1. 103]. *1804:* minden a szeretet, és emberség utján tett igyekezetei nem tsak foganatlanok lévén, hanem még képtelen méltatlanságokkal, és tsufságokkal viszontagoltatván [Berz. 21]. *1849 u.:* a' b. Vay ellen fel dühütt nép tömegtöl csak éltem koczkáztatásával sikerült ő nagy méltóságát a legnagyobb méltatlanságoktól talán a' haláltól is megmenteni [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével].

Szk: ~*gal illet* sérteget. *1840:* jobb volna — Ungvári Urnakis ilyen méltatlanságokkal nem illetni — nem kissebbiteni — hanem abban járni, hogy Nemeségét mutatná meg [Dés; DLt 277 Balogh László foly.] ✱ *szóbeli* ~ szóbeli sértés. *1826:* A kalandosbéliek az apától ... és notariusoktol illő fügésben legyenek, kik hasonlólag a Kalandos bélieket érdemlett becsületben tartani kötelesek, az ez ellen vétők és egymást szóbeli méltatlansággal illetők büntetése leszen ... d. 30 [Kv; EM XI, 376 A külközéputcai Kalandos-társaság art. XXI].

4. megsértés, sérelem; jignire, insultă; Beschwerde, Beleidigung. *1814:* Csipkés Albert ... ahogy a Dictaturara kimentünk, ott még nagyobb mértékbe is folytatta személyem ellen az Oltsárolást az egész Dictatura füle hallotára, még ezzel is meg nem elégedett hanem minekutánna a Dictaturarol le bomlottunk és én a Tktes Fő Biro Urnak panaszolván méltatlanságomat ... instálnám hogy méltoztatnék az igazban pártomat fogni, a' már jó elöre el halodatt Csipkés Albert Ur ... viszá tért, és ujjra hozzá kezdett személyem oltsárlásához [Torda; TLt Praes. ir. ad. 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert kollégája ellen]. *1848:* Fáj és vérzik szivem ezen rend kivül valo méltatlanságnak terhe alatt, és az oranként közbe jöhető Gutta ütéstől tsak az Isteni kegyelem tarthat meg továbrá is [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274].

5. vkinek (vmire) méltatlan volta, alkalmatlanság; faptul de a nu fi corespunzător/potrivit (pentru ceva); js Ungeeignetheit (zu etw.). *1672:* Fiam senkinek sem írt azon dologról ... Ebben inkább gondolhatom, fiam méltatlanságát találta fel Kegyelmed ez iránt való szolgálatjára [TML VI, 87 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

méltatlanul 1. méltánytalanul; nejustificat; unbillig | ok nélkül; nemotivat, fără motiv; ohne jede Ursache, grundlos. *1583:* Was Georg vallia, hallotta az leankarol valo dolgat Biro Mihalnak az felesegeteól, De zertelen gonoz Azzony Allat, valamy lelekbeól kialtotta Az vrara, Meltanę vagy meltatlanul en azt Ne(m) tudom [Kv; TJk IV/1. 141]. *1669/1726 k.:* Ha valamely peres csak patvarkodásért, mások károsításáért citál valamely szegényt vagy ártatlant törvényre, akarván fárasztani és haszontalan költseggel terhelni ... ha az Inctus Comprobálhattya hogy az Actor méltatlanul fárasztotta légyén ... mind kőlcségét fáradságát fizesse meg [Dés; Jk 4]. *1726:* Minthogj Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Ianosnét, inassával valo törvénytelen öszve fekveseket asseralvan ... mint illy szokásos nyelveskedő személy a szék ház előtt keményen meg verettessék [Kv; TJk XV/6. 52]. *1734:* mivel én meg tudvan hogy az A ő Kglme szenajat hozattam el mingyart requiraltam at A(cto)r ő Kglmét hogy ő Kglme hozassa el azon két buglya szénat a mely ott vagyon ... a melyből ki tettzik az en méltatlanul valo vexaltatásom [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1806:* Méltatlanul és minden igaz ok nélkül indittatvan tehát ezen kereset az Alperes ellen, meg kivánja, hogy ez alol ... absolváltassék [Dés; DLt 250].

2. igazságtalanul; pe nedrept; un(ge)recht. *1631.* Affidalliük es assecüralliük megh neüezett Kemeni Janost Eő Hwsęgętt, kgelmessen arrol; Hogy ... Czyaky Istuannak instantiaiara, Vadlására es ingerlésére méltattlanüll haragra ellene nem indulunk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlevele Kemény Jánosnak]. *1677:* (A harmincadon) ha privatus embert kárositanának meg méltatlanul, és az akarja törvénnyel keresni, szabadságában légyen, s' az Harminczadosnak vétsége meg-bizonyosodván, két száz forint büntetésen maradgyon, és a' kárnak s' költségnek-is megforditásán [AC 53]. *1740 k.:* minket ... mint Solymoson ez előtt őrökös Jobbágyait mostan penig juxta praetensionem állam Fugitivusokat ... Sz:Margitán[a] in captiválván, ez mái napig is ezen Lonai[b] Tőmleczben méltatlanul detináltatunk [TKl. —[a–b]SzD]. *1831:* három Esztendeig rabaskodtam a Szamosujvári Várba ... s azt tulajdonithatom ... Dgyisán Gyurinak, aki több Cselédekkel az Ország uttyában verekedést okozván ... Engemetis béhuztak a bajba ... ily méltatlanul tsak azért kelletett szenvednem a hosszas rabságat [Dés; DLt 332. 21]. *1850:* nékem Több kárt okoztak ... 25 ezer ftnál s még ők akarnak hamis vádakkal Terhelni, de Isten nem hágy el 's ki Tisztíttom én azoktol magamat ha igaz hogy méltatlanul fel adtak [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.].

3. jogtalanul; nejustificat; ungerechterweise. *1560:* Azert cum protestacione zolunk ... vgyan azon egi dologban effele ketzer ualo apellatiot nem myelhetet uolna ha mielteis meltatlanul myelte es mijnket meltatlanul haborgatot [Kv; SLt ST. 6]. *1671:* (Az executorok) meg-lássák azért méltatlanul valami executiokat ne tegyenek [CC 61]. *1677:* ha kik méltatlanul fogdosnának, kárositanának, vagy törvénnyel is vexalnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellett in poenam talionis incurrallyanak [AC 158–9]. *1748:* az Emptornak expensait, az Venditor ő Kglme méltatlanul causalta [Torda; TJkT III. 235]. *1809:* Ha az Előljáro ... méltatlanul fel adatik s hamisan el vádoltatik az éppen elszenvedhetetlen [Kv; Pk 3].

4. indokolatlanul; fără motiv; unbegründet/gerechtfertigt. *1657:* Többek között volt egy Imrefi János veszedelmes de feleségéjért igen kedves embere[a]; ezt az atyám Kurvafi Jánosnak hitta ... nem is méltatlanul emlegette olyan módon maga részéről is, mert mivel Bethlen Gábornak igen kedves és hiteles embere ... volt [KemÖn. 27. — [a]Báthori Gábornak].

5. vkihez nem illő módon; necuviincios; unpassend/ziemlich. *1819:* a Székállo Czéh Mester ... kötelessége a Székállo Legényekre ügyelni, hogy azok a magok kötelességeket hiven, és az ahoz megkivántato tisztaság(g)al tellyesitsék, a hust vásárlokkal méltatlanul és gorombán ne bányanak ... senkit illetlenül a hellyet hogy vásárlásbéli kivánságokat telljesitnék a Székből haza utositni meg ne Szenvedjek [Kv; MészCLev.].

6. érdemtelenül; nemeritat; unwert/würdig. *1815:* a Szűk idő, és loszága jövedelminek ... kitsiny volta talám meg tanittyák arra, hogy vagy szüköbben költ vagy mást méltatlanul nem ruhaz [Mv; Berz. 21].

méltatott értékelt; preţuit; geschätzt. *1847:* Ezek igen bőcses sajátságok, melyek az Általom eddig anyira méltatott Járdományban és annak fajában a Gyöngyszőlőben hiányoznak [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

méltó 1. vmire érdemes/rászolgáló, vmit érdemlő; care este demn/vrednic de ceva; einer Sache wert, etw. verdienend, -würdig, -wert. *1574:* Andras kowach azt vallia hogi ... Aztis halotta hogi Monta az Azzony Antalnak Nem vagi te Melto az tyzedessegre Mert Latrokat kwrwakat tartas tyzededbe [Kv; TJk III/3. 405]. *1592:* Kotloczi Imrehne Anna Azzoni vallia ... Mikor Huniadrol Iwnenk ... az sokadalombol ... Zabo Balint ... ereossen kezde mondani Gergeli Kouachnenak, zalle vgimond esse kurua, mert ne(m) vagi melto hogi jamborok keozeot egi zekerbe wlhes [Kv; TJk V/1. 204]. *1628:* Debreceni Janos halalra valo dologba, vgj mint lopasba talaltatua(n) sok Jamboroknak teorekedesere Beldj Keleme(n) vra(m) megi engedi halalat noha arra melto vala illien oko(n) hogj eoreok Jobbagiasagra adna magat [Uzon Hsz; BLt 5]. *1662:* Heriza Vornik ... méltóbb, érdemesebb volna a vajdaságra [SKr 335]. *1755:* Bartos Kelemen ... mindenektől érdemesnek, és méltónak itéltetett, hogy ki-botsáttassék, mind ezen hazáb(an) a' szabad akarat szerint valo Alamisnának el-vételére, mind pedig azután a' külső Tartományokban lévő Académiákon, maga Tudományának öregbittésére [Ne; BLev.]. *1829:* hogy hozodott Szóba az, hogy a' Hite Szegett ember, mélto volna a' Horogra, beszéllye elő a' Tanu, az egész dolgot környül állásoson ? [Kv; MészCLev.]. *1845:* adassék évenként ... a Tannokok által arra méltonak itélt Diaknak alumnia név alatt [Mv; DE 2].

Szk: *álmélkodásra ~. 1759:* Mely is álmélkodásra méltó dolga az Istennek. Méltó annak okáért, hogy midőn a mindenható Istennek ily csudálatos dolgait szemléljük, rettenjünk meg [RettE 86] ✱ *bámulásra/bámulatra ~. 1817:* Veres János az el mult Héten ... szombaton haza vetődvén itten mi előttünk egy bamulasra mélto dologgal kérkedezett [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. *1849.* Vagyan ... egy bámulatra mélto nagy terepej Tölgyfa

[Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *becsületre ~. 1732:* Magyar Somboron a puszta Nms Curia vagyon, az also falu végin, az Almás Vize fellett valo Dombon, szép kies, s világos prospectussu hellyen mely edgyebüttis, de ki vált Somboron nem utolso betsülletre mélto [M.zsombor K/Szentjakab SzD; TSb 51] ✱ *büntetésre ~. 1644:* ez az Horuat mjhaly mind J(ste)n ellen legh elöször, s mind az ö nga szemelje es Uduara ellen kiualtkeppen ualo uetkekben esven ... sok maga uiseletlensegi es gyalazatra uagy büntetesre melto beszedj felöll inquiraltatua(n) ö Nga ... halalra Jtiltetet [Cege SzD; WassLt]. *1804:* Az All-peres Rabok tsak azért is büntetésre méltok, hogy nyilvánságos gonosz tselekedeteiket vakmeröképpen tagadni bátorkodnak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *csodálkozásra ~. 1727:* nem régen Szebenben való létünkben ket nemetet ugy annyira meg pálczasztak hogy allig mozdult megh csudálkozásra mélto dolog volt [Darlac KK; ApLt Apor Anna anyjához] ✱ *csodára ~. 1724:* az Jesuitaknal tegnap szep Comedia volt, bizony csudára mélto, edgy negy esztendös kis gyermek, miket nem vitt véghoz [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nszből] ✱ *dicséretre ~. 1602:* valamyben, es valamikor kewantatik az zolgalat semmiben eo kgmek ne vonogassak magokat, hanem io zywel zeretettel zolgalianak, keoúetuen eo kgmek az my io praedecessorinknak dicheretre melto niomdekokat [Kv; TanJk I/1. 411] ✱ *elhitelre ~. 1710 k.:* amit Ádámtol fogva minden atyák a gyermekeknek fülökbe súgtak az Istenröl és a teremtésröl, nem hijábavalóság, hanem elhitelre méltó [BÖn. 428] ✱ *emlékezetre ~. 1689:* Ez az holnap hallatlan árvizek és tók szakadásával emlékezetre méltó [SzZs 709]. *1736:* Fundált vala ... academiát Kolosvárrá ama dicsöséges örök emlékezetre méltó lengyel király Báthori István [MetTr 424] ✱ *félelemre ~. 1676:* Hiszen nem vagyok én olyan felettebb való consideratióra és félelemre méltó nagy ember [TML VII, 238 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *gyalázatra ~ → büntetésre ~* ✱ *halálra ~. 1764:* Imbre György ... egjedül halálra méltonak itiltetvén feje vétessék [Torda; TJkT V. 239] ✱ *hitelre ~. 1662:* Tőle[a] azért nagy sok becstelenséggel s gyalázattal illettetnek vala. Kik noha elötte magokat eléggé hitelre méltó okokkal mentegetnék ... minden mentségek csak haszontalan vala [SKr 541. — [a]Szejdi Ahmed pasától] ✱ *konsziderációra ~ → félelemre ~* ✱ *köszönetre ~. 1705:* Mostan pedig ö[a] sem az marhákat, sem magokat[b] nem arestálja, hanem békével elbocsátja öket. Aki bizony köszönetre méltó dolog [WIN I, 591. — [a]Golescu nevü boér. [b]A szolgákat] ✱ *megjegyzésre ~. 1847:* Két körülményt látván itt még megjegyzésre méltónak ezen királyi igazgatás [VKp 181] ✱ *szidalomra ~. 1604:* Myerthogy minden dologban az zep rendtartas dicheretes es haznos, kibeol az Respublica floreal es viragzik; az húsnak aroltatasaban penigh amynemw nagy abúsus kezdet lenny, az nem dicheretre, seot zidalomra melto [Kv; TanJk I/1. 470] ✱ *szuszpicióra ~. 1769:* Poroncsoltatik az is keményen, hogy ... az nem unitus olá Popák, és Esperestek titkos és suspicióra mélto gyüléseket akár holottis tartsanak meg ne engedtessék [UszLt XIII. 97].

2. vkihez/vmihez illő, vkit megilletö; care se cuvine; jm/einer Sache würdig/gebührend. *1572:* Kerem keg: mynth zerelmes Bizoth Komam vramoth, hogy te keg: menyre illyk es melto, kybe az te keg: Birosaga megh nem Bantatyk hogy ez en Jobagyomnak igassagath megh erthwen cyelekeggyek wgy keg: hogy ne nyomoroggyek meg nyavalyas [Kv; BesztLt 3704 Paulus Banfy lossonzhy de mogyoro Gr. Dawm beszt-i biróhoz]. *1589/XVIII. sz. eleje:* Szwksegh penigh es melto dologh, hogi minden tartomanioknak, keossegnek ... az eö Teorueny, rendtartasi ... az embereknek valtozando erkeolcziök miat megh romlottanak volna ... hogi megh iobbittassanak meg uyttassanak [Kv; KőmCArt. 2]. *1597:* ne(m) melto hogy az Mezar zeke(n) illien húst arullianak ... latny walo dolog hogy deogh volt [Kv; TJk VI/1. 6]. *1654:* mi az mi keglmes urunk Eo Naga Keglmes vallato poronczolattyat melto Engedelmessegunkkel veuen el mentunk ... Napczja Mattjas hazahoz [H; Törzs]. *1677:* a' Vasár napi innep napok-is, hogy innepi szenteléssel töltessenek-el, melto dolog [AC 237]. *1725:* Kigyelmed nékem tegnap küldöt atyafiságos levelét ezen orában vöttem mélto betsülettel [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1796:* méltoztassék Sanyaru Ügyünket méltó tekintetbe venni [Déva; Ks 75. VIIIb. 146].

3. jogos; justificat, îndreptățit; rechtmäßig, rechtlich. *1570:* Kyernek mynket kegyelmetekkel egyetembe hogy Legyunk Seghithsegwl, kwlgywnk oda az my feyer egyhazj Emberünket rea, es Byzonultassek megh hogy az az orr, Azerth mynekwnk wgy teczyk hogy Melto dolgoth kiwan eo kegyelmek my twlenk Lassa kegtek hogy effele gonoz Emberth bwntetneok megh Terwyn zerynth [Meggyes; BesztLt 3 Gaspareus Zeoch Judex Petrus Lanius Juratus lev.]. *1575:* Meny wegere annakys ha bozzwbol wallottake rea, es ha meltoe mentsege vagy nem [BáthoriErdLev. I, 372 fej.]. *1584:* eleyekbe veottek eo kgmek varosul Biro vramnak melto dolgokrol valo panazolkodasat ... s Jmillie(n) Amollian Rozzas Nemes embereknek zabattalansagokrol [Kv; TanJk V/3. 279a]. *1590:* Az Nehay Markos Janos lengelffalui halala Elött hatta volt az eö fianak Kis Markos Janosnak Tutorokka[a] ... kiktól Az Tutorsagoth keuan(n)ia megh Az Kis Markos Janos. Az Tutorok pedigh lattattjak ha melto keúansaghe vagy nem [UszT. — [a]Kövv. a nevek fels.]. *1677:* A' Bihori, Csatári, Püspöki Nemesség a' Fiscus számára ... öt öt forintot adgyanak, paraszt funduson lakásokért; de mivel paraszt funduson laknak, arrol a' szeginységet a' közönséges tereh viselésben hogy segitsék, mélto dolog [AC 220–1]. *1722:* Miltónak iteltük, hogy Tapasztalt gratiajáért, haladok lennénk es avagy csak in parte reciprocalnok [Bürkös NK; Ks T. 19]. *1744:* Ujbár Florán(a)k nagyobb tehetsége constalván, itiltetik mélton(a)k hogj azon fél örökség harom részre oszlodgyék [Újbáresd H; Ks 62/3].

Szk: *~ gyanú alá jöhet. 1831:* Jollehet a fennebbi hat Pontokban deducált környul állásak, és Cryteriumok Dregán Vonutzra nézve oly terhesek, hogy a Ferentzi Karoly Ur két Lovának ki adások iránt mélto gyanu alá jöhetett; mind azon által ... szemmel latott Tanu egy se találtatik [Dés; DLt 332b] ✱ *~ jussal bír. 1821:* Dántsa Vrentsillának az az ellen vetése, hogy azon mezvinának felét Juon Toma mélto jussal birja, mert az ö öröksége után tartozik [H; JF 36 Prot. 24] ✱ *~ panasz. 1698:* ha el kezdem szamlalni nékem lehetnének eö klmére töb es méltob panaszim [Cege SzD; WassLt Vas György nyil. Illyés Gabor szb kezével]. *1759:* sok izb(en) kételenitettem mint Tktes Király Biro Uramot, mind a Tktes Ns Háromszeket busitanom mely melto panaszimot az Ns Harom szék Consideralta [Albis Hsz; DobLev. I/292. 4b Albisi Bartók Mihályné a királybiróhoz].

4. megérdemelt; bine meritat; wohlverdient. **Szk:** *~ büntetés. 1577:* az porozlot eo kegme Byro vram megh fenychye hogy a' fele parazna zemelyeke(n) forint Adöt ne zeggye(n) hanem a' hol a' fele zemelyeket tud tartozzek hwty zerent biro vramnak meg lelenteny hogy Melto bwntetesse lehes-

se(n) [Kv; TanJk V/3. 142a]. *1578:* Meg ertettek ... eo kegmek my nemő gyalazat esset legie(n) eo kegmen Byro vramon ... azert eo kgme Biro vram wltesse(n) birot, es az rajta leot gyalazatrol agalljon ellene az varos procatori altal melto bwntetessel procedallianak ellene [Kv; i.h. 173b]. *1671:* Ha mely hó pinzes Katonák ... el-szöktenek ... mindenütt tartozzanak meg-fogni, és kézben adni kiknek-is mélto büntetéseket azon Kapitány Atyánkfia dispositiojára hadtuk [CC 81]. *1702:* Hus Lato Uraimek ... magok bőcsületek(ne)k Consulalvan ugy Industriaskodgyanak hogy Defectus az vegezesünkb(en) ne tapasztaltassek, maskent eo Kglmekis milto bünteteseket el veszik [Dés; Jk 321] ✱ ~ *jutalom. 1696:* milto jutalmat nagyub gradusb(an) fogja magan megh tapasztalni [Dés; Jk].

5. méltányos; echitabil; gerecht. *1560:* kinek milto kywansagat kerezthyen attyaffywy zeretbeol (!) meg erthwen es annak engedwen, ew ez keowethkezendeo keppen theon testamentomat my eleottunk [Fog.; SLt S. 10]. *1570:* Az varga vraim dolga feleol Ig zoltak hogi Byro vra(m) Be hywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hogi vgi Arwllyak Myweket es oly arron aggyak hogi ky Melto es Alkolmas Arra Myert hogi Az Beort eok is olchoban vezik [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1581:* mosta(n) ... hogy az Barom olchyob, Itiltek eö kegmek hogy melto Az arranak is meg zallany [Kv; TanJk V/3. 239a]. *1627:* Az mely Testamentomát Az Jstenben el nyugot Wicey Mathe vramnak my hyteos Diuisorok szemwnk Eleyben viuen, miltonak, es Jonak itiltük [Kv; RDL I. 132].

6. ajánlatos; recomandabil; empfehlenswert. *1666:* Az én levelemet, méltó, in specie urunk Baló uramnak beküldje [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Istennek mely sulyos itileti ujonna(n) Magyar nemzetünkön nyilva(n) lévén eő kglmeknél igen mélto hogy mindennapi könyörgéseket alkalmaztassák [SzJk 119].

7. elfogadható; acceptabil; annehmbar. **Szk:** ~ *mentség. 1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris Istenhez valo buzgoságábol, mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában [CC 1] ✱ ~ *ok. 1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az It, hogy ő ... égy ... szegény embert minden igaz és mélto ok nélkül meg tamadvan, egy kapával agyban föben vérte [Torda; TJkT I. 136]. *1746:* az edgyik Jncta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élőnek s nem tiszta személynek, lustának pronuncialta, szidta egész házát átkozta, mind ezekre nem lévén semmi méltó és helyes oka [uo.; i.h. III. 39]. *1780:* Szolgáltatotté mélto okot az Exponens Strausz Domokos ő kegyelmének hogy mind az Exponenst, mind pedig az emlitett Nemes és privilegialt Czéhet oly illetlen szokkal gyalázza ... ? [Ne; DobLev. III/540. 3b vk]. *1806:* Hogy pedig egyedül Pataki István Uramot a szalonnája ki adásától a Com(muni)tas tiltya s többek(n)ek pedig szabad volt innen feles számu Mázsa szalonnát ki adni ? annak meg külömböztetö mélto okát nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

8. vmire (érdemeinél fogva) illetékes; competent; (infolge seiner Verdienste) zuständig/berufen. *1889:* Nem kérek én mást, mint egy hírlapi cikket. Nem nagy, Bátyámat fárasztó tanulmányt, hanem útmutatást a legméltóbb helyről [PLev. 151–2 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

9. vmi értékének megfelelő; rezonabil, potrivit; dem Wert einer Sache entsprechend. *1588:* Az mi penig az haznak masik felet nezne, annakis kwleon az eo melto arrat tartozzek meg adny [Torda; Pk 2]. *1765:* azt látyuk ... hogy erőssen meg vesztegetek ezen erdőtt es melto kárátt keresheti az Asszony eő Naga [Jedd MT; LLt].

méltóképpen 1. vkihez/vmihez méltóan; cum se cuvine; würdig. *1779:* az ... Urnak eddigis tett, s ezutánnis téjendő fáradazásit Compensálhassuk mivel eddig mélto képpen recognitionkat nem tehettük [Mv; DobLev. III/529. 1a Harsányi s Bényei Harsányi László lev.]. *1811:* Ezen ditsösséges Tárgyról méltóképpen Énekelhessen a' szép Lovakról szépen [ÁrÉ 132].

2. megérdemelten; in mod exemplar; (wohl) verdientermaßen. *1701:* Ezen kúúl a' Legény ezen cselekedetiert büntettessek melto keppe(n) a' Társaságban [Kv; ACJk 43]. *1799:* a Keruletbéli Tisztek ... ha vagy egyikben vagy másikban valami Excessust találnának ... a' Contribuenseket kárvallatlanná tegyék, a' Birák altal azt a' mi általak a' Contribuensektöl fel-szedetett, de a Perceptoralis Cassában nem administráltatott, a' Királyi Aerariumnak töstént meg-fordittatván, 's ennek felette a' Praevaricatorokat méltó képpen meg-büntettetvén [AszLt 207 kv-i nyomt. gub-i körrend. 6014 és 6463]. *1801:* ha ezen köz meg edgyezesen kivül más fordulatokba rendeletlen felfogást tenne, és a' Tiszti Intesre is attol meg nem szünnék az ollyan engedetlenkedö Nemes Személlyen a' Kerület, vagy Járásbéli Tisztek ... 24. M:forintokat ... exéqualjanak, a paraszt ember ellenben Corporaliter méltóképpen büntettessék [TLev. 12/1].

méltóltatik méltóztatik; a binevoi; geruhen, belieben. *1566:* Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni hogy my mind ... hadakozasra, hazunknak és iletünknek taplalasara lehetnink elegek az Felsiged keg'elmes engedelmiből [SzO II, 186 a székely főemberek és lófők foly. a fejhez] | az zekel wassarhely oskolabely tanulo deakoknak taplalasokra es oskola mesternek fyzetesere a boldog emlekezetw meg holt kegyelmes kyralny azonywnk felseged zerelmes annya donatioja zerent meltoltatott eztendewnke'nt a Zekel dezmabol harmadfel zaz forintot adatny [i.h. 206–7 ogy-i végzés].

méltóság 1. demnitate; Würde. *1558:* Mywel hogy kyralne azzon ew felsege az Thwry gewrgh panassayert fogsagayerth az Warosra haraggyat wethette, ees az ew felsege Melthosagayerth, Theorwennyel akar ew felsege chelekedny ... ha leheth semmy keppen ew felsegewel thewrwenbe Ne allyonak [Kv; TanJk V/1. 47]. *1578:* Az factum penigh nezy Az varasnak meltosagat miert hogy varasnak zolgayra tamadot vegeztek eo kegmek hogy Az factumert hyak Rea varos keppebe es torwennyel bwntessek [Kv; i.h. V/3. 176a]. *1581:* Ennekemis Az haza Chendez allapattia orzagunk meg maradassa Jgen kel es Az fel(seged) miltosagat fel(seged) vtan ... zemem Eleőt visselem es ahoz tartom magamat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1669:* Kapikia Böer Sigmond igjekezzék ugj az ot valo praebendávalis élni, hogj ... az mi Méltosagunkat megh ne sércze [Törzs. fej.]. *1679:* Esküszöm ... az élő Istennek ... hogy az én hivatalomban ... ha mit az eő nagyságok méltoságok ellen értendek, azt eő nagyságoknak ideje korán értesire adom, s magam is az eő nagyságok méltóságok ellen igyekezőknek tellyes erőm és tehetségem szerént ellenek állani igyekezem [CsVh 66]. *1798:* két Planumot jegyzek

fel, melly rég a fejembe kovájog. 1° Egy könyüszerrel készülhető Magyar Szotár. — 2° és egy Nemzetünk Méltóságahoz illendő modon készülhető M.Szotár ... elkészitese rendit es modját [MNy XLVI, 155–6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából] *1817 k.:* minden hibat Nagyságos Groff Ur kőnyebben ellehet szenvedni, hanem a' hol az Udvar Méltosága meg bàntása forog fenn, ott terhesebb, és kétszeres a' bűntetés [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

Szk: *nagyúri ~. 1662:* 27. Julii Rhédei László ő nagysága lakadalma a Szunyogh kisasszonnyal, nagy úri méltósággal Szentjóbon celebráltatott vala [SKr 343] ✱ *nemesi ~. 1637:* Mw Toroczko(n) ... lakok, Ekart Mihaly es Tot Andras Eskeszwnk ... hogy ennek utan(n)a soha az mi földes Uraink es Aszszonyuk sem posteritasok ellen ... ő Keglmek Nemesi szabadsagok es meltosagok ellen semmw nemw dologban nem practicalunk [Thor. XVIII/3].

2. (magas tisztségből fakadó) tekintély; prestigiu; (hoher Würde entspringendes) Ansehen. *1561:* Ezokon az mesterek az ǫ ceheknek meg witasara egienlǫ akaratbol ǫ kǫzǫtǫk wegeztek uuolna nemi nemw articulusokat kyket ... megy tartananak Es kerenek mwnket arra hogy mi azokat meg ertenǫiǫk megy hannok wetnǫk ... es az my tiztwnk zerent iol rendelnok az ew ceheknek meg tartasara es Bekeseges meg maradasara az my polgari meltosagunk zerent meg erǫssitenok [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valaki az Mesterek vagy Tarsok, vagi pedig Legeniek es Jnassok keőzwl az Ceh Articulusi tartasa szerent reaia vettetet bwntetest, fizetest megh nem fizetnęk, az Váras Biraia es Tanacz meltosagaual az Ceh mesterek ez illien visza vono engedetlent, minden miueteol el tilthassák [Kv; KőmCArt. 25–6]. *1657:* A szerint a meltosag szerint, meljel Jsten kgmeböl ez Fagarasi baronatust birjuk mind egészen, s mind penig minden tzikkelyében, rekesztékiben, helyén hadgyuk javaljük és meg erösityük [UF II, 189]. *1795:* az ebbeli rendeletlenség[a] ollyan pontra lépett, hogy ha ennek orvoslásába Ngd maga hatalma, és meltosága szerént bele ereszkedni nem méltoztatik közönségesen igen nagy kárát fogjuk tapasztalni [Torockó; TLev. 9/29. — [a]A művelő kovácsok magatartásában].

3. kb. (tiszteletből eredő) jóság; bunătate; (aus Verehrung herrührende) Güte. *1847:* Nem méltó a világ semmi dicséretre, nem lehet találni állandó jót ebbe, mert én megteléntém minden oldaláról, miólta vizsgálom mint egy szarándokul, de nem dicsérhetem semmi méltóságát, sem magos, sem mélyen kecsegtető jovát [VKp 158–9].

4. tisztelet; onoare, cinste; Ehre. *1657:* Ez mellett nagy emberek valának, fejedelmi személyek ... de azért mind ötöle[a] hallgatnak vala, noha az méltóság azoknak is megadatik vala [KemÖn. 276. — [a]Törstenson svéd generálistól].

5. *isteni ~* isteni mindenhatóság; divinitate; göttliche Allmacht. *1620 k.:* Az kazalasnak Ideje ... igh peragaltassek, hogy Zent Leorincz napia(n) az foglalo fel menye(n), Nap niugotkor foglallyo(n), senky ne kazallyo(n), hogj az Isteny Myltosagh az Innep Zegessere my ellennwnk haragra fel ne gerjedgye(n) [Cssz; Ks 90].

6. (magas) rang/tisztség; rang (înalt), demnitate; (hoher) Rang, (hohe) Würde. *1579:* 9 July ... Az Napon az Torday kamar Ispanak Gergel deaknak kulthem ayandekot ... Ezert es Mert hogy ő Naga Nagyob meltosagra emelte az varady vdüar byrosagra [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. *1620:* onnet felliwl megh irtak volna ... az mi kglmes Vrunknak nagiob meltosaghra valo menetelit, Tudni illik, hogj Magiar Orzagh Generalis Giwleseben kyrallianak valaztotta, es kialtotta volna ... az eő felge Nagiob meltosaghra valo menetelihez kepest, sokkal becziwlletesseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutalasra [Kv; TanJk II/1. 289–90]. *1683:* Salarium à parte Patronarum et Caeteror(um) nobilium. Nemes Uraim az Patronus Urak kivaltkeppe(n) az magok meltosagok s bőcsülletek szerent adnak [Perecsen Sz; SzVJk 69]. *1710:* Thököly Imre már nagy méltóságban s tekintetben vala [CsH 162].

Szk: *fejedelmi ~. 1619:* az Portáról megerősödhetik az őnagysága Bethlen familiá(ja) az fejedelmi méltóságban [BTN[2] 274]. *1636:* Az tiszteletes fejedelmi méltósággal tündöklő ... külső belső Joszagokkal fenyeskedő Rakoci Györgynek [ÖGr Aj. 5]. *1662:* az ország a fejedelemmel magával való egyértelembül, a nagy kényszerítő szükséghez képest, arra lépni kénszerittetett vala, hogy a fejedelem magát a fejedelmi méltóságtól megüresítvén, más fejedelem választassék [SKr 391] ✱ *királyi ~. 1619:* Azért az én uram azt kévánja, hogy nagyságod mindjárt most egy fő kapucsi pasáját készitené el és küldene az én uramnak királyi méltósághoz való fő lovat öltözetivel, köves szablyájával, bottal, 40 vagy 50 kaftánnal [BTN[2] 312]. *1662:* Az tizenhét condítiók szóról-szóra, mellyek szerint a magyar királyok ő felségek szoktak ab anno 1618. a királyi méltóságra az ország státusitól választatni [SKr 118] ✱ *papi ~. 1774:* Azt is magának hagyta a muszka, hogy az egész török birodalomban a görög valláson lévők között senkit papi tiszt vagy méltóságra a muszka udvar híre nélkül ne emeljen senki [RettE 337].

7. magas rangú személy; persoană de rang înalt; hochrangige/gestellte Person. *1693:* Bihari István Uramnakis instantiajat illendő tekintetben vévén a' ... summát engedi hat száz ~ 600 magyari forintokra; Ugy mind azon által, hogy ha a' vallasinkon valo Méltoságok és Fö Curatorink nem fogják neheztelni [Kv; SRE 18]. *1710 k.:* a nagy méltóságok is nem szánták fáradságokat, hanem eljöttek hallására [BIm. 985]. *1776:* Groff Lázár ... időt Kért magának, hogy másnap nyóltz órakor subscribállya ... Hogy a' tett Terminusra mindazáltal nem subscribálta ... azt vélem okának, hogy attyafiai, és tőbb Méltóságok szüntelen ide's tova hivattatták, és őrízték [GyL]. *1795:* ha ne talám ide hatrébb valamelly kedvetlenségek, és alkalmatlanságok, adnák elő magokat (: mellyet ugyan ö Natsága szánt szándékos képpen mint afféléhez nem szokott Méltoság nem kivánna :) ... ő Ntsága Semminek oka nem lészen, hanem fogja Kegyelmednek tulajdonittani [Ádámos KK; JHb XX/18].

8. kb. elökelő/gazdag életmód; trai lipsit de griji; vornehme/reiche Lebensweise/form. *1764:* Már most bárságot hozatván Inczédi Sámuel, nagy méltóságban kell élni a gyermekeinek, de nem tudom, hogy telik ki ha hatfelé oszlik [RettE 170].

méltóságbeli I. *mn* magas tisztséget viselő; cu funcție inaltă; hohes Amt bekleidend. *1660:* kérek és intek szeretettel minden rendeket ... hogy kegyelmetekkel egyező értelemből communicálván minden felső méltóságbéli, közép és alsó rendeivel s elöljáróival a nemes országnak ... egyező tetszésből tractálhassunk ... minden egyéb szükséges dolgokról [KemIr. 338–9]. *1662:* Mellyen az igen nagy méltóságbéli ember, ki ollyan nagy világbíró monarchának minden nagy birodalminak főigazgatója volna, csak elpirulván, noha csak azt izenné vissza: nem volna a táboron kivül való sétáláshoz üressége [SKr 79].

Sz. *1657:* Noha pedig csak közrendbéli, annál inkább méltóságbéli megholtak felől is vagy hallgatni, avagy csak jót mondani, annál inkább írni kellene [KemÖn. 20].

II. *fn* magas tisztséget viselő személy; demnitar; Würdenträger. *1662:* az temetés napját[a] ... ad diem 10. Januarii anni 1649. rendelven, arra kívül való országokból is nagy sok méltóságbélieket is hívattak vala [SKr 305. — [a]I. Rákóczi György fejedelemét].

Szk: *papi ~* magas rangú papság. *1662:* Hogy a szegény jobbágyság is sem a fiscus királyi jószágokban, és akármelly prelátusok, papi méltóságbéliek ... legyenek azok .. senkitől vallásokban meg nem háboríttatnak[a] [SKr 271. — [a]A linzi béke cikkelyeiből].

méltóságod magas rangú személy tiszteletet kifejező megszólításaként 2. sz. birt. szr-gal; ca termen de adresare exprimînd respect profund faţă de o persoană de rang înalt, cu sufix posesiv de persoana a doua sing.; Person von hohem Range als ehrenbezeigende/erweisende Anredeform mit possessiver Personalendung 2. Ps. Ez. *1675:* Az egy élő Istenért kérem úri Méltóságodat, hogy ... mind ez rettenetes veszedelem távoztatódjék el ... mely dolgoknak alkalmatlanságirúl informátiót tehet voltaképpen nemzetes Madarász Mátyás uram ő kegyelme is úri Méltóságod előtt [TML VII, 85 Farkas László Teleki Mihályhoz]. *1846:* Méltóságos királyi Bányásztanács s Igazgató Úr ! Méltóságodnak szóval tett ... parancsa következtében ... jelenteni kévánom ... hogy ... megállitottuk azt, hogy a ... havasi nép csendessége ... tökéletes légyen [VKp 140]. *1862:* Méltóságos Grof Főgondnok Ur ! Méltsád szives volt ... a' kőtlevélnek illető helyeni kieszközlését magára vállalni [Abafája MT; TGsz Szabó Sámuel ref. pap lev.]. *1895:* Kérem, méltóztassék az elbeszélésem kéziratát nekem visszaküldeni. Szükségem van rá, és igen súlyos büntetés volna visszaküldésének megtagadásával az a bátorságom, hogy Méltóságodnak elküldtem [PLev. 173 Petelei István Gyulai Pálhoz].

méltóságos 1. a fej-re v. más magas rangú személy(ek)re való hivatkozásban; referitor la domnitori şi la persoane de rang înalt; in bezug auf den Fürsten od. andere Personen höheren Ranges: maiestuos; würdevoll. *1618:* Kegyelmes uram ... az Kamuti uramnak írott levelének részét, continentiáját ennél sokkal nagyubbnak ítílem magamban, mint ki Nagyságod méltóságos személyének s országának és az egész magyar vagy keresztyénség detrimentumára láttatik vergálni, hozzám vagy más levélben írván [BTN[2] 112]. *1651:* a Vighasztalasnak Jsten (!) büseggel meg algya Ngdat es meltosagos szerelmesit [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond kérelme a fej-hez]. *1657:* az fejedelemasszony lévén méltóságosb személy az országban [KemÖn. 133]. *1677:* Kegyelmes Aszoniam Alazatason Foliamodam az Ngod kegyelmesegehez ... kegyelmes Tekénteti eleiben vevén az en kiczin hüseges szolgalatamatis kiert, Imadhassak Istent Ngtok Meltosagas szemelieert es Meltosagas Csemeteiert [Fog.; Szád. Bojér Sigmond foly.]. *1731:* ezen elő szamlalt emberek és ezeknek Elejek mind ös örökös Jobbágyi voltanak az Vrnak Kemeny György Vrnak es Meltoságos Eleinek [F.gezés NK; KA. Opra Rusz (80) jb vall.]. *1736:* most is sok méltóságos familiáknak régi diplomája az ládában vagyon [MetTr 316]. *1757:* Guraszdai Jószágokb(an) a ... Méltóságos Uraságok ... a' mi értünkreis tóttenek melioratiokat es költséges épületeket [Guraszáda H; BK ad nro 144]. *1775/1781:* A Sertés dézma iránt ollyan egyezése van ezen Falunak ... eö Nagyságokkal, hogy minden esztendöben két sertést adjanak egyik-egyik Méltóságos részre [Renget H; JHb LXXI/3. 378]. *1794:* a felyebb meg irt 12 kantza annak szaporodásával mennyen egyenlő oszlora a két Méltóságos Testvérek között [Kv; JHb XX/40. 6]. *1840:* (Az osztály) az azon vég-rendeletben ki jelelt hat fő nyilak ki egyenlitésére nézve előlegesen meg allitot alapelvekhez és határozatokhoz képest ... a' Méltóságos őrökösök által el fogadott Terv szerént véghez ment [Kv; Ks 100].

2. *udv* fej-i v. más magas rangú személyekkel, azok állapotával, körülményeivel kapcs. szokványos jelzőként; ca atribut uzual/convenţional care califică situaţia, starea principelui sau a altor persoane de rang înalt; als gewöhnliches Attribut fürstlicher od. anderer Personen höheren Ranges, in bezug auf deren Zustand, Umstände: 'ua.; idem'. *1619:* az szent Isten ... őnagyságát az fejedelmi méltóságos állapotra juttatta [BTN[2] 274]. *1654:* Miltoztassek Nagod igaz igyünket Miltosagos tekinteti elejben venni [Dés; DLt 435]. *1667 u.:* ab Anno 1667. hetser uoltam uduaraban, utolsor mikor Radnoto(n) kgd miltosagos sallasan lakam ligyen [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 645 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1672:* Az mi kegyelmes urunk ő nagysága irván nekem maga méltóságos kezével egy credentionalist [TML VI, 97 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1681:* Edes Kglmes Asszonyom; alazatossan könyörgök Ng(dna)k ... meg tekintven Ngod ... az en Igyefogyot allapotomat, mert ... ha az szüksegh nem kenszeritene illyen marczona dologgal, az Ngod meltossagos füleit nem terhelnem [Somlyó Sz; UtI]. *1683:* az ö Ngok meltoságos Hirét Nevét Birodalmát az én tehetsegem Szerént oltalmazom [UtI]. *1705:* Ma reggel eljöve a generális lovászmestere és az urakat holnapra ebédre újobban invitálá engemet is mind feleségestül. Én pedig nemigen vagyok való arra a méltóságos vendégségre [WIN I, 521].

Szk: *~ udvar. 1655:* Dalnoki Peter es Diosi Gáspár mp. Nagod meltoságos Udvarábol ennek vegben vitelire kibocsattatot hitős Deákok [Kv; CartTr II. 870]. *1774:* Zöld Uram Tisztartoságában Valami Emberek meg Verekettenek itten az Vásárban, kikre Törvényt látattak az Méltosagos Udvarban 40. forintig büntettek [Mocs K; KS Conscr. 97]. *1842:* A Széplaki Méltoságos Udvar számára ... Egy feredő fazékért [Nyárádtő MT; SLt Vegyes perir.]. *1867:* Mártius 9kén ... küldöttem be a kolosvári Méltoságos udvarba 8. Darab 1866. évi Szaporodásbol valo süldö Sertéseket [Bányabükk TA; KCsl 3].

3. a fej. v. más magas rangú személyek akaratára, ténykedéseire von. szokványos jelzőként; ca atribut uzual/convenţional care califică voinţa, acţiunile principelui sau a altor persoane de rang înalt; als gewöhnliches Attribut in bezug auf den Willen, die Tätigkeit des Fürsten od. anderer Personen höheren Ranges: 'ua.; idem'. *1662:* ha azért ő fölsége az én méltatlan személyemet nem tekinti is, de maga méltóságos assecuratioiról megemlékezvén, úgy tetszik, nem lesz elég satisfactio ő fölségének, ha csak kisebbik is közüllünk, elégségesképpen nem contentálódnék [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1667:* Touabba hoza minekünk Porumbaki udvarbiro uram Nika Jstvan uram, az mi Kegls Urunk eö Naga meltoságos paranczolattiat ... hogi jt az Porumbaki joszagbol az el budosot jobbagiok felül vallassunk, kik hul laknanak. Azert mi az eö Naga meltosagos paranczalattia szerint, minden falubol, az birakat es esküt embereket be hiuattuk es megh esküttettük [UF II, 342]. *1694:* Miis elmenenk ... Melegh Földvárra[a], az

holott magat ... Földvári Ersebet Aszszont nem találok, hanem egj Tsato Janos nevü örökös iobbágyát talalvan ... Na(gys)agod Méltosagos parontsolattya szerent Evocalok ... Földvari Ersebet Aszszont az Meltosagos Regium Gubernium törvényes táblájára [SLt AM. 25. — *SzD]. *1696:* egesz Gerebenes falva lakosi ... Mező Bánd Falvátol eddig birattatott Hideg völgj ... hatarokot, az Ngod meltosagos Tilto paronczolattjaval, ket beczületes konczellarista Deak Uraimek altal Tiltották, es elleneztettek volt meg ... Mező Band Falva egesz minden lakositol [T; MbK 83]. *1723:* adgya Jsten hogy eletem fotajig Szolgalhasam meg meltosagos graczijajat [Darlac K; ApLt 2 Apor Zsuzsánna lev.].

4. fej-i v. magas társ-i rangot kifejező jelzőként; atribut referitor la domnitori şi la persoane de rang înalt; als Attribut des fürtslichen od. hohen Ranges: 'ua.; idem'. A. szn előtt; înaintea numelor de persoane; vor Personennamen. *1654:* az I(ste)n eo Fel(sé)ge ingye(n) valo irgalmabol Tekentetes meltosagos Kemeny Janos ... többek intercessioias accedalua(n) eletemnek megh keg(ye)lmeze [Fog.; KemLev. 1430]. *1662:* a jelenvaló ország népétül az méltóságos Apafi Mihály ő nagysága fejedelemmé választatván ... a császári kard oldalára övedztetett [SKr 665]. *1673:* az akkori Meltosagos Lorantphi Susanna Fejedelem Aszszony idejében en voltam ket egesz esztendeigh Fogarasi szam tarto [UF II, 569]. *1729:* Meltoságos Lazár Mária Aszszony ... Kovács János nevü Jobbágy Birája meg alván a' meg irt Ház(na)k kapuján kivül az Executiot ... Méltoságos Aszszonyok neve alat ... obviálta [Dob.; Born. VII. 15]. *1751:* Fel Csik (!) Csicsay Kelemen Mihaly Colonus Méltosagos Groff Petki Klara kis Aszony Csik Csicsay jobbagya [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11]. *1784:* requiraltata minket Meltosagos Groff Boros Jenöi Korda Adam Ur eö Excelentiája hogy mennénk el ... Bétában ... egy néhány bizonyságoknak igaz hitek után téjendö valás tételeknek bé vetelire [Bögöz U; IB]. *1810 k.:* Meltosagas Született Groff Nagy Ertsei Toldalagi Joseff Ur eö nagysága [HbEk]. *1855:* Méltsás Grof Teleki Sámuel Ur eö Nagysága [Mezökölpény MT; TSb 36].

B. társ-i rangot/magas hivatalt jelölő köznév előtt; înaintea unui apelativ care exprimă rangul social/funcţia înaltă a unei persoane; vor gesellschaftlichen Rang/hohes Amt bezeichnendem Gattungsnamen. *1640:* Gereö Monostori Kemeny János az mi Kglmes Urunk(na)k eö Nganak az Erdely meltosagos Fejedelemnek feö Komornikja Fogarasi Kapitánnia [Told. 27]. *1662:* És így lakolt vala meg gróf Drugeth Homonnai János nálánál méltóságosabb fejedelmi embernek nagy gyülölségből való méltatlan gyalázásáért [SKr 242]. *1676:* ezen dologban egyetértö méltóságos rendekvel teljes életemig egyet értek [SzO VI, 360]. *1730:* az Meltosagos Urfi itiletib(en) poroncholt volt ennekem, hogy egj berbecs Tökött ki kiszitessek seletes Zacskonak [Noszoly SzD; ApLt 4]. *1736:* De most nézd meg, ha egy alábbvaló fő embernek is úgy nem irod: az tekéntetes úrnak, vagy az legalábbvaló bárónak: az méltóságos báró urnak, meghagusznak érette; holott régen az egy fejedelmen kivül Erdélyben méltóságos titulusa senkinek nem volt [MetTr 357]. *1818:* a nehai el halálozott Méltsás Báttyának Pium Legatumai közül ... Aranka György ur is ki nem hagyatott [Mv; DLev. 3, XXVIIIA].

5. rangot/tiszteletet kifejező címzésben, megszólításban, vagy levélkezdésben/záradékban; ca termen de adresare sau formulă de începere sau încheiere a unei scrisori, exprimind rangul social al cuiva sau stimă profundă; in Rang/Ehre ausdrückender Anschrift, Anrede od. im Briefanfang u. Briefschluß: 'ua.; idem.' A. *1667:* Méltóságos erdélyi fejedelemasszonynak ő nagyságának [TML IV, 45 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1756:* Méltóságos és Nagyságos született Gróf Bethlen Kata Aszszonynak az I(ste)n Háza nagy Dajkájának nékem jó Patrona Aszszonyom(na)k, a' Méltóságos Gróf Aszszony(na)k Ő Nga(na)k alázatosan [Ne; TL. Ajtai A. Mihály lev.]. *1843:* Méltóságos császári-királyi bányásztanácsos és királyi igazgató Nemegyei János úrnak [VKp 141].

B. *1658:* Méltóságos Úr, Nagyságos Uram [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Simonhoz]. *1666:* Méltóságos magyarországi Palatinus [TML II, 620 ua. Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1697:* Miltoságos Erdelji Generalis neke(m) Ur(am) [Szilágycseh; BK. Kümives Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1720:* Meltosagos Groff Kedves Fiam Uram [Ks 96 Apor Péter vejéhez gr. Haller Jánoshoz]. *1765:* Méltóságos Gróff Fő Administrator Ur, Gratiosus Uram Patronusom ! [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. *1793:* Méltosagos Groff Ur! s Groffne Aszszony kegyes Patronus Uram s Aszszanyam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1807:* Méltóságos Barone Aszszany; Nagyságos bizodalmas Pátronam ! [WLt Papp Sámuel lev.]. *1862:* Méltóságos Grof Főgondnok Ur ! [Abafája MT; TGsz Szabó Sámuel ref. pap lev.]. *1898:* Méltóságos Uram! [PLev. 195 Petelei István Gyulai Pálhoz].

C. *1681 e.:* Miltosagos Ur, Jsten Kgdt io egisiges hosszu iletel algya megh mint uramat kiuanom [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1697:* maradván Miltoságos Ura(m) Kglmed(ne)k alázatos miltatlan szolgája Kümives Gergely mp [Szilágycseh; BK]. *1701:* Méltóságos Groff Ur Kedves Mlgos U(ram) Báty(ám)! ... tisztelettel maradtam Méltsás Uram Bátyámnak alázatos Szolgája Josika Miklos [BLt 9]. *1807:* maradtam egy örökös hálaado Atyafiságos tisztelettel a Méltságos Báro Urnak alázatos atyafi Szolgája B. Josinczi Joseff mpra [Kv; Incz. XII 4a]. *1834:* Ezek utan a' Nagyságod kegyes gratziájába magamot ajálvan, alázatos tisztelettel vagyok Méltóságos sz: Grof Ur Nagyságodnak alázatos szolgája Benczedi Sándor mp. Bögözi E: Ref Pap [Bögöz U; IB].

6. magas rangú (tisztség/hivatal); (demnitate/funcţie) înaltă; (Würde/Amt) von hohem Rang. *1598:* akkoron, amykor eo kgmet biro Vramat erre az meltosagos tiztre egez varoswl valaztottwk, akkoron eo kgmenek minden oltalommal igerteok magunkat varoswl [Kv; TanJk I/1. 316–7]. *1662:* Ekképpen ... Rákóczi Zsigmondnak is szép uraság, méltóságos hivatal is kezében lévén ... ez világ szerint boldog csendes állapotban lenni állíttathatnak vala, minekutána az építést mindenütt követtetik vala | a fejedelem s az urak is azon valának, hogy azon méltóságos tisztekre rávehessék*, mellyet a váradiak Bihar vármegyével ... nagy kívánsággal várnak vala [SKr 199, 311. — *Rákóczi Zsigmondot].

7. magas állami/egyházi hivatalok nevében szereplő jelzőként; ca termen de adresare către foruri înalte; als Attribut im Titel hoher staatlicher/kirchlicher Ämter. Szk: *~ igazgatóság. 1869:* ezen felszolitást tettük kérelmünkre az 5lik számu Carl Ferdinánd nevet viselö sorezred méltóságos Igazgatóságához [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról] ✱ *~ királyi adminisztráció. 1803:* Instállunk alázatoson a Méltóságos Királlyi Administrationak* meltoztassék nékünk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) ... adni hogy a Kebelebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Ter-

hektől [Torockó; TLev. 15/9. — [a]Vh-i bányaigazgatásnak] ✱ ~ *(királyi) gubernium. 1702:* a Meltoságos Gubernium két Tabla fiait küldett hozzánk ... hogy ha akarunk Földes Vrainknak obedialni ? [uo.; i.h. 4/3. 2a]. *1754:* magok gondatlanságokbol az Erdéllyi Méltoságos Királlyi Gubernium előtt helytelen s minden igasságon kivül valo vádakkal bé vádalván [Koronka MT; Told. 22] ✱ ~ *(királyi/törvényes) tábla. 1668:* Mi Papai András es Donáth Matyás az mi Kgls Urunk eö Nga méltoságos Tablájának hütős Scribai [Ks 13. XVII. 6]. *1680:* Sárosi György mp ... és Gálfalvi Gergely mp ... az mi kegyelmes urunk eő nagysága méltoságos törvényes táblájának hütös irodeáki és notáriussi [Gyf; CsVh 69]. *1796:* az All Peres Rész méltatlan hortzoltatik sőt a' Méltoságos Királlyi Táblais oknélkült terheltetik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.]. *1827:* Földös Asz(sz)onyokat mindenekben az Instructionak tartása szerint meg intettem ... edgyszersmind mátol számlálva három Holdnapra certificáltam az Erdéllyi Méltoságos Törvényes Királlyi Táblára [DobLev. V/1126. 2a] ✱ ~ *konzisztórium. 1722:* A' kinek Zabja nem terem, az a' Méltoságos Supremum Consistorium Commissioja szerint fizesse bé a' Zab bért [HbEk konz. hat.] ✱ ~ *major kancellária. 1677:* Mi Farnasi Keczely István kgls Urünk edgyik Bejaroja és Paniti János Ugyan eó Naga Meltosagos major Cancelláriajan(a)k edgyik hites iro Deákja [Mv; UtI] ✱ ~ *tanács. 1671:* Az my Kegls Urunk eő Nga meltosaghos Tanaczya ... deliberatiojabol; mostan az my kegls Urunktol, Des varossanak nemes rendej keözött valo Complanatiojara exmittaltatott Commissariusok(na)k el igazittasa [Borb. I].

8. vki magas rangjához/méltóságához illő, rangos; demn; zu js hohem Range/hoher Würde passend. *1657:* Ez nagy fejedelemnek mind magában lévő virtusokat, s mind viselt dolgait csak leírni is, avagy meggondolni is sok es dicsiretet érdemlő dolog volna, hát azokban forgani, azokon általmenni, és koporsójában boldogul szállani mennyivel méltóságosabb [KemÖn. 101]. *1662:* az igen okos ifjú[a] az méltóságra s elinditandó házasságára vigyázván, ne láttatnék bátyjánál, a fejedelemnél igen sokkal kisebbnek ... még csak most ott kinn levő birodalmakban magánosan való életet tiszt nélkül élni illendőbbnek, méltóságosabbnak állitja vala [SKr 307. — [a]Rákóczi Zsigmond].

9. tiszteletet érdemlő; onorabil, stimabil; ehrwürdig, achtungswert. *1662:* Második dolog a főnek koronája. A fő a külső tagok között legméltóságosabb s elsőbb, a korona, melly a főben viseltetik, királyi méltóságnak tündöklő címere [SKr 688].

10. pompás, nagyszerű; superb, minunat; prachtvoll, großartig. *1657:* Csináltatott vala mást[a] is Lengyelországban ... aranyazott vas szerszámival, de imez méltóságosb vala [KemÖn. 63. — [a]Hintót]. *1662:* Azmelly követ aminémű ajándékokat hozott volt csak a császárnak ... így következik ... Bársonynál méltóságosabb matériát, véget Nro. 50 [SKr 350].

11. *gúny* előkelő, előkelőskődő; trufaş, fudul; vornehm, vornehm tuend. *1770:* Kolozsvár felé kellett mennem, az holott is értém, hogy attól a büszke székely plébánus Lukács Jánostól számot vévén az ecclesia bonumiról, 11 ezer forintig liquidáltatott, melyért mindenét elvették ... őtet a plébánusságból kivetették. Egyszóval világ csúfjára tétettetett a nagy méltóságos paraszt székely úr [RettE 132].

méltóságosabban méltóbban; mai demn/impozant; würdevoller. *1665:* Én jovallanám, hogy ezek[a] részéről is méltóságosabban esnék, hogy Béldi uram és Bánfi Dienes uramék lennének [TML III, 373 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]A kommisszáriusok]. *1672:* A bányaiaknak írott levél is jól volt egyébaránt, de nem az ő rendeket illetvén némely szók, én kivonogattam benne és Kegyelmed úgy irassa mind kivül, mind belől, az mint én intézem. Egy D. egyéb az titulusokban is ne legyen. Úgy leszen részérül is méltóságosabban [TML VI, 173 ua. Székely Lászlóhoz].

méltóságosan vki magas társadalmi helyzetéhez/rangjához méltón; cu demnitate; js hoher gesellschaftlicher Stellung/Würde würdig. *1662:* jött vala Janusius Radzivil litvániai herceg[a] ... kit, a fejedelem[b] ... nyolcadnapig tartóztatván Munkácson, nagy méltóságosan gazdálkodtatott vala mind szállására s egész udvara népének | Haller Gábor mintegy hopmester a kisasszonyt méltóságosan felöltöztetve, becsületes főasszonyok késéréseк alatt kihozná s Barcsai Ákos mellé ültette vala [SKr 278, 637. — [a]Vasile Lupu veje. [b]I. Rákóczi György].

méltóságszerető kb. tiszteletet/rangot kedvelő; căruia ii place să fie respectat/stimat; an Ehre und Rang Gefallen habend. *1657:* Ez házasságra az fejedelmet[a] vivé kiváltképpen az ok: mivel igen méltóság- és nagy hírt-nevet szerető ember vala [KemÖn. 58. — [a]Bethlen Gábort Brandenburgi Katalinnal való házasságra 1626-ban].

méltóztat(ik) 1. szíveskedik; a binevoi; belieben, die Güte haben. *1566:* mostis alazatoson kenyeorgwnk felsegednek ... meltoztassek kegyelmesben es wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwtatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. *1630:* Nagodnak müis Agnes nevü kis Hugocskánkal edgyütt mint Kglmes Urunk(na)k könyörgünk ... méltoztassék azon Négy Falucskainkbol Nova Donatiot Conferalni [JHbK LVII. 31]. *1636:* Alázatoson könyörgök Ngodnak, mint kegyelmes Uramnak, fejedelmi kegyelmességéből méltóztassék Ngod parancsolni, hogy oltalmazzanak meg az tisztek Lazar Istvan uram ellen [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez Palfi Istuan aláírásával]. *1654:* Miltoztassek Nagod igaz igyünket Miltosagos tekinteti elejben venni [Dés; DLt 435]. *1764:* Hanem ha ... égy kis jó bort méltoztatnék küldeni más jó Uraimmal Ngod egészségéért meg innók [Szu; LLt Fasc. 160]. *1794:* a' buza ... árrát méltoztasson Ngod determinalni, minél alább ne adják [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1796:* Méltoztassan Nagyságod porantsolni hogy ki fizesseme [Koppánd AF; GyL. Csia Moses lev.]. *1801:* Az iránt is alázatasan Instálom, méltoztassan Törvény nélkült dolgom el igazitani, mert szegény Ember vagyak [Kajántó K; FiscLt] | instálom hogy méltoztossék gondolni alapatam felöl mivel igen sokot busulak magamba, hogy olyan keserves alapatakba jutattam [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához]. *1816:* miltoztassik Nagyságod magais a' dologba bele tekinteni [Mv; Ks id. V. Filep József lev.]. *1824:* méltóztasd ... megmondani nagyon tisztelt néném B. Orbánnénak, hogy idegen dámák is állottak bé társaságunkba[a] a szenvedő embertársaink javára [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — [a]A kv-i jótekony nőegyletbe]. *1830:* méltoztat Bátyám Uram a más 30 Rftkot ... hiba nélkült el küldeni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1163]. *1840.* Ezen Summát méltoztat le tenni a Mlgs Fperes asszony [Dob.; Somb. II].

2. vmire méltónak tart; a socoti/considera (pe cineva) demn de ceva; für einer Sache würdig halten. *1710 k.:* Jól is teszik a papok, akármely valláson lévők, hogy temetési tisztességre nem méltóztatnak benneteket [BÖn. 420].

3. *gány* kegyeskedik; a găsi de cuviinţă, a catadicsi; die Güte haben. *1781:* Ugyan ma vagyon Kabos Sári lakadalma Árpástón, Cserényi István veszi. Minket nem méltóztatának invitálni ezek a ... nagyúr Keczeliek ... pedig a feleségem unoka-gyermek velek [RettE 126]. *1798:* a mi Édes Hazátskánkat[a] az emberek nem igen méltoztatnak esmerni [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Erdélyt].

4. *~ja magát* kegyeskedik; a avea bunăvoinţa; gnädig sein, die Güte haben. *1663:* Szentpáliné asszonyom még eddig az fejedelemasszonyhoz vagyon; ha vissza jő, méltóztatja magát, szemben leszek vele [TML II, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

méltóztatott kb. érdemesített; binevoit; gewürdigt, für würdig erachtet. *1764:* minden nékem irni meltoztatott betüiből látom, hogy valcjaban meg melegedet az Mlgs Asszony, midőn bajoskodot az Fiscus nyeresegével, sajnallam szivesen [Ks 8. fiók XXIV br. Bornemisza József lev.]. *1817:* Közelebről nékem küldeni méltoztatott Levelét Nagyságodnak alázatos tisztelettel olvastom [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1824:* 7a Martii hozzám atyai kegyességgel utasittani méltoztatott Levelét Édes Atyám Uraméknak 13a volt szerentsém tisztelni Hoszszutelkén[a] [DobLev. V/1084. 1a. — [a]AF]. *1825:* méltoztasson Nagyságod Hentes Csergö Györgynek vágó Tökeje Tárgyában ... le-küldeni méltoztatott Kérelem levelére tett ... Vég határozását kegyesen meg tenni [Torda; TLt Közig. ir. 252].

mely I. *kérdő nm* A. mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: melyik ?; ce, care?; welcher, welche, welches? *1567:* Magdalena Benedicti Balog Helena Antony Kis ... fassae sunt ... audissent dictum ab vxore demetry Barla wallyon melly bozorkany bazo bestye hyres kuruanak mi gongia az en ffiammal az en gyermekemmel [Kv; TJk III/1. 82]. *1600:* Adam Peter ... vallya ... Az Napyara zyten iol emlekeze(m) zinthen mely nap volt [Kv; TJk VI/1. 515]. *1606:* hallottam hogy vagio(n) zallas helyek oda fel az Actoroknak, de en ne(m) igiekeztem raita mely helyben vagio(n) [UszT 20/71 Michael Farkaslaky de S. Kiraly 23) lib. vall.]. *1621:* Mehesi Mihalt kuldek ... szamos Vyuarra hogy bizonjos hirt hozzon melj napra jeone Varosunkba(n) Gubernator eo Naga [Kv; Szám. 15b/IX. 227]. *1635:* akor ideoben egj kas szenet astak el emlekezetre, de mely helien astak zinten nem emlekezhetem s aranıozhatom [Kvh; HSzjP Gara Mihaly de Eadem[a] (70) pp vall. — [a]Bélafva Hsz]. *1768:* mel ůdő korba volt nem tudom [Tarcsafva (U) körny.; Pf]. *1792:* mely napon vólt ezen erőszakos kapáltatás, s ki parantsolattyából? [Fejér m.; DobLev. IV/692 vk]. *1844:* hallottam Székely Istvánt ezen Felső Berekben kaszálgatni, hol ő irtásokat is tett, de hol mely helyen, ki jelelni azt nem tudom [Szászfenes K; KmULev. I Szigyártó Mitruj (60) col. vall.].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. 1. tbsz-ban (vmik közül) egyenként mik/melyikek ?; la plural, care (dintre ...)?; in Mz (von irgendwelchen Sachen) einzeln welche ? *1592:* Az Nywladot ne(m) tudo(m) tulaydonsagra melliek hatara (!), de twdom azt hogy az fanchialyak lofeiek es Jobbagiok diznaiokat megh dezmaltak [UszT Joannes Lazlo de farkaslaka vall.]. *1677:* Mivel azért bövebben a' Brevis processussok szoktak agitaltatni; Elsőben-is azok mellyek legyenek, az 1619 Esztendőbéli Articulus ecképpen declarallya [AC 177]. *1679:* Alkálmasint tugyuk mellyek az Nemes földek mellyek az varasiak abban Confusio nem esik [Dés; Jk 40a]. *1742:* Kifor Iliának ... ki mutogatta ki marháit hogj kik, mellyek azok ... ? [KSz; TL 42 vk].

2. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; mit possessiver Personalendung in Mz : (közülünk/közületek) ki ?; care (dintre noi/voi ... ?); wer (von uns/euch) ? *1573:* Mond eo hogi ez ne(m) Io hane(m) azt akarom hogi zembe legetek pecinewel es vrawal Erchwk Mellyetek oth gazda [Kv; TJk III/3. 232]. *1579:* Vagion egy ... Vero fel (!) ... melliet meg hataroztunk Nilat vonua(n) rea mellyk fele melliunknek Jutnah [Néma MT; Told. 31/1]. *1618:* Oda felénk fordula, és nem tudom melyünknek közülünk monda [BTN[2] 100]. — Vö. a *melyik* I.B. 4. alatti adalékokkal.

II. *von nm* A. mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht. 1. amely; care; welcher, welche, welches, der, die, das. *1507:* Annak utanna ... Bwzat mel Buzanak köblet Attam masfel forynton [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1560:* azok Amyben dolgokath węghezyk Myndenyk feel megh tarthozzęk allany, Mel felewl megh Jrth dolgokra ęes Annak Megh tarthására ... zaz forynth kewtęel alath kewteleztheek Magokat [Dés; SLt AB. 3] | Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek[a] [JHb QQ Temeswary János reg. — [a]Köv. a fels.]. *1579:* az varos zolgayatol boldysartoll kúlthem pernezy pal vramnak eg leüelet tanach akaratgyabol mel leüel altal kertuk ö kegmet hog ö es ott lenne az monostory hatar latassaban [Kv; Szám. 1/XVIII. 20]. *1581:* Melly dolog my elöttünk igy leon Mind az Naznagy es Niozolio Azzony elött [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1592:* az Vitezleo Bathorj Ferencz vram ... ennekem kezemben erezty az Jozagot, mely Rez Jozagh bizoniosban ky teczik az eö keme nekem adot leuelebull [Perecsen Sz; WLt]. *1603:* wala perem egy haz feleol mely haz oszlasba ... wagyon [UszT 12/51]. *1651:* Meli dolognak Executiojara attuk ez my sententia leuelünket fide N(ost)ra media(n)te [Rákos Cs; Eszt-Mk]. *1738:* jo Tölgyfa, és földben ásott ágos fákra erigalt jo kötéses, de rosz szalma fedeles Sajto Szin; melly szinben találtatott egy Sajto [Szászvessződ NK; Born. XX/12].

2. emberre von.; referitor la persoane; in bezug auf Menschen: amelyik, amely; care, acel, acea; welcher, der. *1568:* Mw egy embert kwltwnk vala be Daczo Palne aszszonyomhoz az hazzhoz. Meli embernek newe Nekwnk ezwwnkbe nem jut [Sszgy; SzO II, 326]. *1569:* az witezleo zentiwani Kendi Janosne Kendefy Anna Azzon, mely Kendeffy Anna azzony Kendeffy Janos leanya mely Kendeffy Janos Miklos fya mely Miklos az wen Kendeffy Mihal fia volt Malom wizen [Gyf; PKpLt Révay cs.lev. fej.]. *1585:* 25 Nouembris, Jeotenek Beztercerol haza a cherepel az zekeressek ... Vgion akor az egik zekeressen az terhes zeker mind a ket laban altal ment es meg zekte mely szegen ember my miattünk niomorült megh [Kv; Szám. 3/XIX. 43]. *1590 k.:* Meoly Jobbagim az En maga(m) zwksegeomre hoznak volt fat [UszT]. *1601:* Sipos Janosne Susanna azzony ... vallia Amely gereznat Zabo Mihaly az varosbol el vitt ... thwdom hogy Simandi Janos az felesegenek Cathus azzonnak veotte vala mely Cathus azzony ennekem attjamfia vala [Kv; TJk VI/1. 529]. *1656:* Lemhenyben[a] ... bizonios szamu Jobbagjokat most bir Veres Peter Vram, meli Jobagjok mind òrök-

segekkel es ahoz tartozando bonomokkal egivtt Vadnak [BálLt 93. — "Hsz]. *1752:* Mely Mester Ember alatamban, más mester Ember Müheljébol egy mester Legényt, az Czéh Atya hire nélkül szolgálni hina annak poenája flor 2 [Kv; KCJk 17b].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** amely dolog; lucru care; welche Sache. *1507:* vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben ⟨vagyon⟩ harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1550:* Mellyet le tewen Az yozagot En es Ew nekye tartozok Meg Ereztenyi — Mynden Pernelkwl [Berend K; BfR VI 28/2]. *1561:* mi eléttünk ez witezlö nemes vraink" ... az frathai zenafiwek felöl, mellyekyrth Jmar perbe es Indultak wolth, Thewnek illyen weghezist [Fráta K; SLt U. 28. — "Köv. a fels.]. *1577:* vagion ... két puszta haz hely ... mellyen giwmeólch fakis vadnak [F.jára TA; SLt S. 19]. *1590 k.:* az Jobbagiokat teorwenre kezesre kerette ... meollyet Eo kme semmykeppe(n) Nem chyelekeodheteot volna [UszT]. *1592:* Vetóttem volt el kett veka Lenczett, mellión Leótt hett veka Lencze | Az Niomason kazaltattu(n)k mi magu(n)k zamara ... harom eöll Zenath, mell Jelen vagion [Kv; Szám. 5/XII. 2–3]. *1593:* porkolab wram ... kwldeotte hazamra szolgait ... az mely bornak az feneket ky wagattam azt beczwiewel kewanom megh meoly meg ert wolna f 14 [Szu; UszT]. *1641:* tudok egj darab puszta szölö földet, melliet most erdeó veóott fel [Ardó Sz; GyK X. 30/8]. *1671:* Molliet" paratis pecunys megh ada [Szentábrahám U; Told. 21. — "Pénzt]. *1692:* Szamtarto Uram ithon nem leven, vegere nem mehettünk, mellyek azok, mellyeket refundalni kel [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1725:* Azon széna rétnek melly felett vagjon villongás és perlekedés ... Szomszédja edj felöl az ólt [Hévíz NK; JHbT]. *1810:* ezen fedél alatt égy hátulso ház; melynek mindene edgyez az elsö házéval [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 384].

2. ami; care, (ceea) ce; welches, das. *1582:* Az keet Erdeo paztornak fizette(m) B.V. paranchyolattyabol Myklosnak, es Radulnak Ez Eztendeore Eott Eott forintotth, Mely tezen f. 10 [Kv; Szám. 3/V. 56 Lederer Mihály sp kezével]. *1592:* az decretom tartasa szeren (!) walo penat warom feleolle, meolj megh wagyon Ira(!), werböci elseö dekretomanak szaz es hwzon harom rezeben | az soha tilalmas Erdeo nem volt, hane(m) az a' falunak mynd az En Jobagimnak Es mynd az w Jobaginak keoz Eleo Erdeyeok volt, meolliet Juxta actione(m) kez vagiok megh bizonitano(m) [UszT]. *1600:* Az Zenas kertt mellett barazdoltattam es Asattattam egj Arkott meljteol Attam az dolgosoknak d 62 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1638:* mit kerest te leany es hol jaral, melyre monda cziak Jhon valek [Mv; MvLt 291. 151a]. *1741:* buzáját meg lopta volt, melljért ugjan ott ... arestomban is tötték volt [Ilyefva Hsz; HSzjP Joannes Kovács de Dálnok (44) ns vall.]. *1767:* vallasztatek Szentesi Sandor ur Ceh notariusának meljre is az Isten segilje [Kv; FésCJk 16]. *1840:* Vizi István Urhoz igy szolla; hová, meddig bátja, melyre ugy mondott gyöjjön nézzünk egy uj hellyett a kalaposok számára [Kvh; HSzjP].

Szk: *~hez képest. 1689:* Noha sok izbén Concludaltunk az Barany hus Limitatioja felöl, de semi affectumat vegezesünknek nem lattyuk, sött orunknal fogva hurczolnak az Meszarosok, melyhez kepest Concludaltunk igy [Dés; Jk] ✱ *~ mián. 1782:* két tsomolya volt a honalya alat, mely mián ispotályba ült [Zágon Hsz; HSzjP Helena Jantso (18) vall.] ✱ *~nek okáért. 1587:* az Iffiusagh ... ha megh nem zabolasztatik zokatlansagba merewl be. Melynek okaert, hogy sok effele immar be leott, es az Io Rendtartasnak meg Vtalasa, s megh Wettése miath megh reghzet alkolmatlansagok megh gatoltassanak: Wegheztetet" [Kv; KvLt Vegyes III/65. — "Köv. a részl.] ✱ *~nél fogva. 1810:* Fola Gligor ... Hajtás is Lévén az Mlgos Uraság gabonáját Nagyon Örizte, Melynél fogva hogy Hajtás az a Mellett Lévö Szénáját gabonáját bé sem hordhatván a maga ideiben, a falusi Marhákis oda Menvén igaz hogj hajtogatta Keményen kitöl mit huzot Nem tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 4 Roska Vaszilika (35) vall.]. *1815:* Jakab Mihállynak antiqua sessioja, mellynél fogva magát Possessornak nevezhetné nintsen [Szentimre MT; BalLev.] ✱ *~re nézve. 1742:* Testamentubólis (!) Constál, hogy a' Jószág osztatlan lévén, az Aszszony Néném ... részét refundálni kell. Melyre nézve a' Contractus azzalis invigoraltatik [JHb XXXV/32]. *1761:* Sándor Márton ... panaszolván Feleségére Ats Mariára, hogy vèle cohabitálni nem akar ... melyre nézve a' Venerabile Consistorium nem találván semmi hibát a' Férfiuban, végezte, hogy a' Menetske mennyen viszsza Férjéhez [Kv; SRE 196] ✱ *~re (való) nézt. 1762:* Melyre valo nézt nem comprobalhatván maga assertumat az A. Ur az Ita Aszsz(on)y ellen, ártatlannak declaraltatik [Torda; TJkT V. 97]. *1840:* a' bépanaszlott pásztorok merőben ragaszkodtak elöbbeni felelettyekhez, melyre nézt hiteketis offerálták [Dés; DLt 370] ✱ *~ szerint. 1767:* Cir(citer) 30mincz esztendeje én nem jártam erre amiólta Tóhátról el jöttem, melly szerint nem is tudom ki dézmált rolla", 's ki nem [TKhf 21/19 Szilágynyíresi vall. — "A földről]. *1772:* Ez jo Bor termö Szöllö, tsak hogy ritkán vadnak a Szöllö Tök benne, melly szerént a termés is vékony [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

3. aki; cine, cel ce, care; welcher, welche, welches, der, die, das. *1570:* Zalay Myhal, es Anna azzon az felesege hytek zerent vallyak, hogy Mykor Lĕrinch deaknak attak volna egy leant, Mellyet Zabo Janos hazahoz vyttek volt, Es onnat mykor az azzonyok haza kesertek volna Mynth Ĕrem Anyat, eo Ennyek es Innyok hozot volt [Kv; TJk III/2. 21] | Ez kewetkezendeó Nemes zemeleketh hywok my ellonkbe Erkedre ... Mellekett my ereos hittel megy eskettwen rend zerynth my elottwnk yllen wallasokat tewenek [Erked K; JHbK XIII. 23]. *1582:* Kis tomas wizy az feyedelem foglyat Gyeorg deakot melyet it meg fogtak wolt harom lowan feyerwarig Biro V. hagy(asa)bol fizettem f. 2/62 [Kv; Szám. 3/V Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Nobilis Gyeorgius Palatin (!) Juratus et examinatus fassus est eod(em) modo quo p(rae)dicti primus et Secundus testes czyak ezzel kwleombeoz hogy az ket Jobagioth mellyet bornamiza vram ... az azonnak engedet volth, vgy Emlekezik rea hogy egy volth az a Jobagy [Hadad Sz; WH]. *1593:* egy azont egetenek meg melliet az warmegie Ispani fogtak it meg [Kv; Szám. 5/XXI. 21]. *1633:* nekem vala egy Paztorom mely az Miklos Deak leaniaual ell szökek [A.komána F; Szád. Sztan Paltan (50) vall.]. *1659:* Sipos Antalnak Fattyu fia az a Geörgy, melly Szent Mikloson Gyérgyoban lakek [Gyszm; LLt Fasc. 69 Kupás Gyeörgy Eör állo (70) vall.]. *1772:* azon Inquirens Regiusok ... némelyeket, mellyek tzéljokkal ellenkezni láttattak fel irni el mullatták [Drág K; TSb 21]. *1783:* vállalának kezességet ... oltyán Andréért ... mellyet hogy ha ... elé nem állitanak, tehát eö Nga ... á huszon öt öt M. forintokat ... mindeniken desumalhassa [Pujon SzD; WassLt Vezmás Márton assz. kezével].

III. *htlan nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: valamely; vreun, vreo, un/o oare-

care; irgendein/eine/ein. *1571:* ha mely lofew attiankfia valami vadat awagy madarat fogot ... ereossen buntettek fogsagal es birsagolasal [SzO II, 325]. *1573:* Eok Illien keotelet vetenek keozykbe hogi ha mely fely megh nem allana, addeg egyet seh zolhasson. hane(m) fl 10 tegien leh [Kv; TJk III/3. 73]. *1587:* Ha mely olah penigh kazalasawal vagy Irtasawal ez veghezest Transgrediallia ... egj forintot vegienek raita [Kv; TanJk I/1. 49]. *1588:* illie(n) gonoz zemeliekre hiteok Alat Az Capitanoknakis gongiok legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketseghesnek ertendnek, be Adgyak, be mondgyak [Kv; i.h. 60]. *1677:* A' Királyoknak és Fejedelmeknek a' Donatioknak collatioiban ... tőb módgyok és hatalmok nem találtatik, hanem első, ha mely Urnak vagy Nemes embernek magva szakadásán, annak Joszága redeal ad Fiscum Regium [AC 203]. *1769:* ha mely nötelen Mester legények az hazas Legenyeket szenvedni nem akarnak hanem vexalnak ... erdemek szerent fognak büntetödni [UszLt XIII. 97].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** valamely dolog; vreunul, vreuna, careva dintre lucrurile; irgendeine Sache. *1634:* Vno verbo, minden res mobilissimet ... mind az Pater Iesuitak(na)k hagiom ... Ha mellyekreol penigh nem talaltam emlekeznj, azert concludaltam igy ez Testamentum leuelemet, in genere, akkori Pater Generalis es Pater Prouincialis eo Atyasagok io dispositioiara tamaztuan mindeneket [WassLt Wass János végr.].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit possessiver Personalendung: a szóban forgók közül valaki/valamelyik; careva, vreunul, vreuna (dintre ...); der/die/das eine (von den genannten). *XVI. sz. köz.:* En Barabassy Farkas ... ezt ez lewelet anak Byzonsagara atam, pecjtemnek alata ... hogy kytol Jsten megj otalmozon ha melyenek tortynek magu(n)k zakata tahat Jozagu(n)k egy mazra zalyon ha nekem tortynyk mago(m) zagadny (!) tahat o kegelmere es ozonyara ... zalyon ha kedyg o neky tortynek magwa zakadny tahat ... enream ... zalyon [Héderfája (KK) körny.; BfN VI. 125/126].

IV. hsz-ként; în funcţie de adverb; als Adverb gebraucht. **1.** milyen; cît de ... ; wie, welch (ein/eine/ein). *1570:* Zeoch Benedekne, es ferleh Lwkachne ... vallyak hogy ... Mykor Latthnak Kalmar Andrasnenak Ala s fel walo fwtosasat es Jdezeset, hallottak Nagy Nestetwl es Zabo Balintnetwl hogi Montak, Mely Jgen Nagy Nywkhatatlansaga vagon az perlesre [Kv; TJk III/2. 66b]. *1573:* Monda(m) hogi Nem Twdom myt adatok Innom mely gonoszwl essek [Kv; TJk III/3. 115]. *1589 k.:* latom vala mely nagh kart tezen vala az barom az hatarban [Szu; UszT]. *1595:* Egerwari Ianos Wrunk ö felsege fö postaia, erkezek öted magaúal: Biro w. miert hogy tudgya mely kedües Wrúnk ö fgenel, és hogy illyen fö legatioban megyen ... paranczola hogy ... gazdalkogyam nekj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 189 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1638:* mondanak ö kegielmek, ki lehet ez meli igen rikolt [Mv; MvLt 291. 139a]. *1653:* monda nekem: Im mely nagy szel vala, de megh álla [Ne; KCsl Steph. Borbely Váradi 26 ns vall.]. *1687:* még böjt középre intéztem vala bé menetelemet, hej mélly meszsze estem attol [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1769:* a Popák a kösséget intsék és Fenitsék az El szökéstöl meg értetvén véllek jól hogy ... el szökni, vagy mást a szökésre hitegetni szöktetni mely veszedelmes és vétkes dolog [UszLt XIII. 97]. *1770 k.:* sokakkal meg bizonyíthatom, melly igaz szivel voltam én eö hozzája, s ihon ez a köszöneti [Bikfva Hsz; HSzjP].

2. mennyire; cum, cît de mult; wie sehr/weit. *1772:* csak ezen egj Controversiabolis a' Szemes Biro által láthattya, hogy ezen mostan exhibeált Inquisitoriainak az I. Groffnénak melj nem lehet hinni [Kük.; JHb LXVII. 261].

mély I. *mn* **1.** adinc; tief. *1586:* veottek ezekbe eo kgmek Minemeó rut Izoniw mely Sar reked megh az keo fal mellet, Az keozep kapu, es Magiar vcza kys Ayto keozeot [Kv; TanJk I/1. 37]. *1592/1593:* az viz Dees feleol valo fele kisseb vala, Zent Benedek feleol millieb vala [Décse SzD; Ks]. *1597:* Grúcz Istwanne Orsolya vallia. Hallottam az leany zayabol hogi Marton deak Globicz Mihalnak akarya adny, de hogi sem mint hozza menne inkab mennel melieb kútot ez varoson talalna abba zeoknek [Kv; TJk VI/1. 54]. *1630:* Kisztrin ... erős város, melyet egy felől az Odera, más felől a Varta foly környúl, harmad felől mély lápok vagynak [HGN 4]. *1637:* uagyon ... az mely to mellet mas retis [UF I, 426]. *1681:* Pisztrangos Tócska .. Vize ighen csekély ha aláb ásnak bár csak egi singnyire, hogy az sok sár szemét ki tisztitodnek, es vizeis melyebb lenne, alkalmatosabb volna a hal tartásra [Vh; VhU 574]. *1768:* már mostan mévebb, s nagyobb lévén a viz magának a jég alatt szabad folyomatot tanálhat [Abafája MT; Told. 17a]. *1772:* a' Silip árkában régebben oly sebessen foljt a' viz, mintha kö szálrol esett volna, s csekély is volt, de most mélj és lassu, a 'fenekeis Sárral és Iszappal teli van, pedig régebben olly tiszta volt, mintha meg seperték volna [Ádámos KK; JHb LXVII. 315]. *1831:* sok bü és méj árkok lévén rajta keresztül kasul, azokat be kellett tölteni [A.csernáton Hsz; HSzjP Oláh Miklós (54) prov. vall.].

Hn. *1671:* Melj arok melljeke ket arok kezi (e) [Méra K; KHn 240]. *1753:* A mély kutnál (sz) [M.décse SzD; EHA]. *1754:* a' Méllykutbann (sz, k) [Körösfő K; KHn 66]. *1766:* Mély Árok Patakán tul [Szászfenes K; EHA]. *1782/1833:* A' Mélly árok Hidján innen [Hidvég Hsz; EHA].

Szk: ~ *esésű.* *1823–1830:* Linzen alol nyolc és fél mértföldnyire vagyon az úgynevezett Strudel. (Így hívják) a Dunában igen veszedelmes és kösziklás és mély esésü helyet [FogE 262].

Sz. *1672:* az magyarországiak ... ha egyszer hatalmas császárunk köntöséhez ragaszkodtak, ne vesse meg üket. Kire mondotta az fü vezér: Ük úgy vannak, mint egy mély örvényben, azért szabad nekik törekedni mind itt s mind másutt [TML VI, 124 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. alacsonyan fekvő; situat jos; tiefliegend. *1746:* (A méta) ütközik ... égy mély, vermes, szakadásos hellyben [Nagyida K; Told. 9].

Hn. *1685:* A mélly Szegbe(n) egy rét [Nyárádtő MT; EHA]. *1741:* Az Héntér Erdeje alat a mélly földek a Maharistyával öszue rugnak [M.fráta K; EHA]. *1781:* A Mély oldalon (sz) [Ketesd K; KHn 62].

3. befelé (viszonylag) nagy kiterjedésü; adinc, care se întinde departe în interior; sich tief ausbreitend/erstreckend. *1692:* az patakon tul a nagj roppantot havas forma mély Erdőben, mellyet Nad pataka bérczinek, s fellyeb három halmának hinak nem mentek [Lupsa F; Ks 67. 46. 21].

4. bemélyedő; adinc; sich vertiefend. *1809:* Elölröl Jobb felöl a 4dik 5dik és 6dik oldal tsontok első részénél tsapanolag égy mély Juk [Dés; DLt].

5. kb. öblös; adinc, pintecos; sich vertiefend, gebaucht. *1632:* Egj eöregh partozott (!) mely nioszolia [UF I, 161–2]. *1792:* Igenpatakarol Kolosvára jött ... egy általag Sepró

Pálinka Ur 7 ~ hett, két méj kosárban Torsátlan Király körtve [Kv; TKl gr. Teleki Mária aláírásával]. *1823–1830:* főzte pedig a gazdaasszony ezt a túrós derelyét egy üstben, s hordotta be az asztalra egy nagy mély cseréptálban [FogE 267]. *1849:* Egy kerek méjj retzés veress szélü Tál [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

6. ~ *kályha* vmilyen kemencecsempe; un fel de cahlă; eine Art Ofenkachel. *1595:* Az Tanaczhaznak also Zobaiaban czjnaltattam 1. kemenczet, miert hogy az ręghj igen meg bomlot vala. Czinalta Zakmarj fazakas Janos ... f 1 Adot kallyat hozza 15: Mazost ... 18. parast męlly kallyat ... d 60 ... 1 zegelet kalyat adot hozza p er d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

7. alapos; profund, temeinic; gründlich. *1823–1830:* A görögöt hallgattam Antal Jánostól, aki ma professzor. A geometriát is tőle ... Ennek mély tudománya sohasem volt [FogE 139].

Szk: ~ *elméjü.* *1673–1683:* ez vilagh alhototlonsaga minniajunk elöt vilagos, sokat igir keveset ad ... s akar melj melj elmeiü embertőlis ennek mivolta, s, valtozossaga, nem csak leirhatlan, magiarazothatatlan, de kigondolhatatlanis [Ks Kornis Gáspár kezével] ✱ ~ *tudományú.* *1823–1830:* (Csernátoni V. Sámuel) kedves magaviseletű, kedves beszédű, nem mély tudományú, de értelmes tanító [FogE 140].

8. a lényeget érintő; esenţial, substanţial, fundamental; wesentlich. *1620:* Ezközben egymással bővebben tanácskozánk felőle, mint kellene bővebben kivennük az muftiból az Balassi urammal való beszédének mélyebb voltát, kihez inkább tudhatnánk gondot viselni [BTN[2] 393].

9. teljes lélekkel átélt; adînc, profund; tief gefühlt. *1814:* a' Grof Ur ö Nagyságának Vajna Rósival való mély barátsága [Ne; TSb 12].

Szk: ~ *gyászba borít.* *1811:* Ősz! ... Minden Teremtménynek van rád nagy panaszsza ... Eget, földet, mindent méjj gyászba boritaszsz [ÁrÉ 187].

10. udvarias(kodó) kif-ben; în expresii politicoase; in höflichen/verbindlichen Ausdrücken: mélységes; profund; tiefgefühlt. **Szk:** ~ *alázatossággal.* *1796:* Biraki kötelesegünkből egész térd hajto mélly alazatossaggal Instalunk Ngod elött [Torockó; TLev. 10/6]. *1817:* Esedezem azért Mély alázotossággal Kegyes Patrona Aszszonyom Nagyságodnak [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap özv. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Annához] ✱ ~ *tiszteletel.* *1816:* Mig személlyesen Udvaralnék Nagyságodnak, ajánljuk addig is magunkat Nagyságod gratiajaba, maradván örökes mély tisztelettel alázatos Szolgája Molnár Sámuel [Héderfája KK; IB]. *1848:* Mély tisztelettel maradok a Felséges Királyi Főkormányszéknek alázatos szolgája Donáth Sándor mp. közügyek igazgatója [VKp 297].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *álomban szunnyadozik* mélyen elalszik; a dormi adînc; tief einschlafen. *1751:* Uram Király mit alszol Mélly álmadba szonyodozol Imé Uj Király születék Bölcsek(ne)k csillaga jelenék [Hétfalu Br; EM LI, 124–5 betl. játék] ✱ ~ *benyomást tesz* maradandóan hat; a face o impresie puternică; tief wirken. *1811:* Ember ! e' virág-ház' sorsát tartsd eszedbe, Méjj bé-nyomást tégyen emlékezetedbe [ÁrÉ 189].

II. *fn* **1.** vminek lejjebb levő része; adînc, fund; Grund, Tiefe. *1694:* Láttuk a víz mélyére süllyedni a sürü vasércet; Higgyen a bölcs természeti törvényben az utókor, Mert aki azt fürkészi, megérti a dolgos időket [Kv; KvE 224 VBGy]. *1800:* 20. 30 kalákás gyalog emberekkel is huzattam ki egy egy fát az árkok mélyéről ... senkitől meghaborittatásom nem vólt [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Erdődi Cs. József (58) vm. hites assz. vall. Vérvölgyi Bányai János keze írása].

2. mélyen fekvő föld; teren situat la un nivel mai jos/adînc, cîmpie joasă; tiefliegendes Feldstück. **Hn.** *1694:* Küs havas mélyében (sz) [Lázárfva Cs; EHA].

3. a lényeget érintő rész; partea esenţială a unei probleme; Wesentliche(s). *1675:* Az dolgokat az mélyérül, minthogy sem az elmém, sem az mostani idők nem arra valók, nem hántorgatom, de az Kegyelmed lelkével bizonyítok, midőn már kicsiny tehetségemet végképpen meghatározó idejéig elmentem ... ez volt válaszom [TML VII, 26–7 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

melybeli vmiből származó; care provine din ceva; herstammend/rührend. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a' Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [Szu; UszLt VIII. 68].

mélyebben 1. nagyobb mélységre; mai adînc; tiefer. *1587:* Thordaj vt mellet valo bodon kwtat esmeg fel kellet bontatnom Negi leginiel es az arkat melliebben azattattam [Kv; Szám. 3/XXX. 18 Seres István sp kezével]. *1757:* a' Phisicusok ... Még abbanis scrupulust keresnek, küllyeb a' pasint alatt, vagy bellyebb lehet jobb a' Mineralis Vena ... jobbak többire a' méllyebben találtato Vének [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1841:* rendeltük, — Hogy a galambbugot szedetesse le az Ispány, s kapu félfákot ásattassa ki ... eresztesse a többi kapu feleket mélyebben a földbe, ily modon ... a kaput álittassa helyre [Bács K/Km; KmULev. 3].

2. jobban bemélyesztve; mai adîncit/adînc; mehr vertieft. *1621:* Az Eleobi o sork[a] kiczin es gienge leue(n) veotte(m) hozzaia Egy sing vasat ... Brassay Mihallial az Liukat vyobba(n) es melliebbe(n) megh vessuęn, en onnal az vtha(n) be Eöttuęn [Kv; Szám. 15b/XI. 286. — [a]A Farkas utcai klastrom kapujáé].

3. alaposabban, hathatósabban; mai profund/temeinic; gründlicher, wirksamer. *1662:* Ha ... valaki Magyarországnak nyomorodott sorsát mélyebben akarja meggondolni a hit dolgában ... az igaz evangéliomi vallást ez országból a nyírt papság gyökerestől kigyomlálni igyekezik vala [SKr 102]. *1675:* Nem is csuda a mifelőlünk való opinio, ha az egész keresztény világot, a hatalmas nemzetet is orránál fogva való hordozással akarják magok pártjára jobban s mélyebben is vonni [TML VII, 11 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].

4. mélyrehatóbban; mai profund; tiefgehender/sinniger. *1897:* Kérem, fogadja e gyöngéd figyelméért szavakban ki sem fejezhető, de annál mélyebben átérzett köszönetemet [PLev. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz].

mélyecskén kissé mélyen; puţin cam adînc; ein bißchen tief. *1864:* a' porondköves hegy méjjecskén be van vágva [Váralmás K; KHn 316].

mélyen 1. lefelé vmilyen mélységre; adînc; tief (nach unten). *1662:* metélő kaszákat csináltatna százat ... azokat nagy hosszú kopjaforma nyelekbe csináltatván, azokkal ... az lápokat az víz fenekén nagy méllyen felmetéltetné, szaggattatná [SKr 287]. *1681:* Ezen hámor házban az kémény allya előtt, az földben méljen bé ásott két tőkékben vagyon két öreg vas ölü [CsVh 96]. *1690:* Vagyon Egy jo böv Vizü Kutt, melyen be asva, köből fel rakva, kereken fel vono Tengelyestol vider rajta [BK Kentelki inv. 6]. *1710 k.:* mind a

pincéből, mind a gabonás házból alája kell ásni egy jó tágas lyukat igen jo mélyen, és úgy kell a lábakat egyenesen a pogonok alá csinálni [BÖn. 503]. *1814:* azon Szántás olly nagyon és méllyen volt, hogy az apro a' nagy Gőröntsőktől nem is láttzot [Dés; DLt 174]. *1842:* ezek után a' gyermeket[a] Rákotzi Aniska a' betegültel egy fazékba hejheztették az ágy alá, a' hol volt estvig a' mikor osztán ... el temették, még meg kérdeztem — hogy el tettéké elég méjjen, — vajan a' Disznok nem ássák é ki ? [Dés; DLt 85. 4. — [a]A halva született gyermeket].

2. befelé vmilyen mélységre; adînc (spre interior); tief hinein/nach innen. *1634:* mikor megh akarta fogni ... melyen vayta volt be az Azzony magat az szenaba(n), seot az Azzony sarjat az kathona agia alatt talalta megh [Mv; MvLt 291. 32a Barlabas Caspar varos hútos szolgaja vall.]. *1681:* Ezen Orszagh házából, a' külső kő fal oldala mellett, nagi hoszszan, es mélyen az kő sziklaban, vagyo(n) egi kő boltos rejtek-is melynek alá jaro szoros garadicsa kőből eppettetett [Vh; VhU 515]. *XVIII. sz. eleje:* Az mely lovon holt tetem indul ... jo idején gyengén és nem méllyen meg kell vagdalni a Csontot, apro sót kel rea hinteni és le dőjtvén ă lovat, mogyoró fával mind addig kell dörgőlni, még megh lágyul ă Csomoja [JHb 17/10 lótartási ut.].

3. messzire, nagy távolságra; (foarte) departe; weit, fern. *1747:* (A szolga) tolvajkiáltással kételenittetett salvalni magát, melly Tolvajkialtasra ötön haton az Tordaiok közzül concurralta(na)k volna, azokatis hasonlo képpen botokkal vas villákkal és kovekkel adorialtak, hajgaltak, és méllyen bé az aranyaség ... kergették [Torda; TJkT III. 165–6].

4. kb. homorúan; deşelat, cu spinarea indoită; hohl-(rund), konkav. *1811:* Dereka[a] nem nyerges tsak kevés hajlása Van, nintsen-is sarló módjára állása, Hát-girintze nem áll, méjjen vagy hegyesen, Gömböljöggé tette azt a' hús rendesen [ÁrÉ 157. — [a]A ménesbe való szép lónak].

5. lényegbe hatóan, mélyrehatóan; profund, substanţial; einschneidend, tiefdringend. *1619:* Azt nagyságod jól tudja, hogy az én uram ezt nem régen kezdette ... azt is igen nagy titkon ... és ... akarta érteni, nagyságodnak mi tetszik ez dologban ? Ezt látom okának, hogy olyan mélyen eddig nem nyúlt az dologhoz [BTN[2] 301–2]. *1669:* Úgy látom, édes Komám uram, Bánfi Uram igen megindult az telekdi dolgon. De ő kegyelme bár oly mélyen ne értette volna, mert bizony ő nagyságának semmi nehézsége ő kegyelmére nincsen [TML IV, 571 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1879:* A könyvtárak hiányát igen mélyen érzi [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. *átv* kb. vminek a legbensejébe; adînc, profund; tiefgehend, innerst. *1662:* fontos és a lélekbe sebesen s mélyen beható gnómákkal, fontos szóllásokból álló beszédekkel, igen-igen keservesen megsiratja a közönséges lelki-testi nagy romlást, és azt erősen kiábrázza s felezi [SKr 687].

Sz. *1676:* az hír attól a háztól futamodott ... Az ilyenből akárki által láthatja, mely mélyen vetik az hálót az veszedelemre az emberek [TML VII, 259 Haller János Teleki Mihályhoz].

7. ~ *elmerül* elmélyed vmiben; a se adînci/aprofunda în ceva; sich in etw. vertiefen. *1811:* Hajdon Arkimedes ... a' fényes napbol tüzet hozott, 'S azt ugy a' Római Hajókra vetette, Hogy tüzes lángjával mind porig égette: 'S oly' méjjen el-merült ezen munkájába, Hogy az Ellenség bé-ütvén Hazájába Azt észre nem vette [ÁrÉ 42].

8. udvarias(kodó) kif-ben; în expresii politicoase; in höflichen Ausdrücken: profund; sehr. *1884:* Egyébaránt én már rég ismerém Önt ... E mellé most már hálás érzete vegyül az Önt mélyen tisztelő özv. Szász Károlynénak [PLev. 116 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

melyfelé merre; încotro, în ce direcţie; wohin. *1662:* az idő Rákóczi fejedelem magaviselését is meg fogná mutatni, s azt is, a vezérnek már továbbra mellyfelé kellene fordulni [SKr 555–6].

melyféle milyen; ce fel de, ce; was für ein/eine/ein. *1700:* Tudodé ... mely féle buzát vet volt tűllők Váncsa Simon ! [Boncida K; SLt AX 2].

mélyföld l. mérföld

melyik **I.** *kérdő nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: care?; welcher, welche, welches? *1570:* Taligas Markos ... vallya ... aztis kerdette volna mellyk Molnar volna otth [Kv; TJk III/2. 105–6]. *1592:* azt penigh ky altal, meollik zolgam vagy Jobagio(m) altal chyelekeottettem megh nem newezik, holot Enis vg⟨y⟩ tudnek arra valazt teonny | Nem twdom mellik falw hatara Nywlad de azt twdom hogy fancziál es orozhegy birtak [UszT]. *1639:* En voltam eggik Iktato az Eörmenszekesi portioba ... de ... ne(m) tudo(m) mellik Fejedele(m) idejeb(en) [Vingárd AF; JHb XXVI. 16]. *1682:* mind a két fél le vigye a Leveleket s revidealtassa(na)k, mellyik félt illethetné à joszagh à Levelekre nezve [Sárvár SzD; Ks 21. XVI. 6]. *1697:* arra ne(m) emlekeze(m) melyk Esztendőben vala [Kotormány Cs; CsJk 2–3]. *1763:* no már melyik szován nyughatik meg az Biro néki, azoné inkább a mit ő obiter mások kérdesere felelt, vagj azon mellyet akkor mondott, mikor ... examináltatott [Torda; TJkT V. 154]. *1782:* Mejik jószágból adták ki a leány Negyedet [Kackó SzD; Kp II. 7 özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbára lev.].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** (a szóban forgó személyek közül) ki?; cine (dintre persoanele amintite)?; welcher, welche, welches (von den genannten)? *1568:* Christina Ambrosi more, itte(n), Zebenben az Zallason az felesége kerdy vala hul wǫtte azt a penzt, es ... monda sok adosim vadnak neke(m) mit tuc te bele melik atta | eok vetetek kǫtelet kǫzikbe ket vtal, de melik tǫrte meg ne(m) tugyak [Kv; TJk III/1. 188, 225]. *1585:* minket okulatara hittanak volna harmad veolgybe Az Eo Towok latny ... My vgy Jteltik hogy Mykor az gergely vra(m) vyze fel arrad, megy kerilhety azt az Rekezt, azon kepen az andras vram foliamais Be vagion Tywyssel Rakwa de azert onnatis ala Jeohetet az hal az foliomba, azert Nem Twgiuk az hal mellike volt akyt ot andras vram ky halazzot [Kv; TJk IV/1. 430a]. *1604:* ő ne(m) tugia mellik latot az lohosz mikor el wittek [UszT 18/125 Kowaczj görgj kws kedey zabad zekel vall.]. *1638:* az Meszaros Janczi hazanal haniogattak szenat de eő azt nem vette eszebe(n) mellik haniogatta [Mv; MvLt 290. 153b]. *1650:* Tudom azt hogi innet az Teöreökek joszagarol veszekedek el Gergely Mattyas ... de mellyiknek szolgalt nem emlekezem [Peselnek Hsz; LLt Fasc. 69]. *1747:* mi formában Czivodtak, verekedtek, melyiken minemű verés és Sebhedés esett ? [Kük.; LLt 47/2 vk]. *1843:* mellyik volt a kettő közzül a verekedést kezdő fél ? melyik provocalta egygyik a' másikat ? [Dés; DLt 17 vk].

Szk: ~ *másik.* *1759:* én magam nem láttam bizonyoson nem is tudom mellyik másik Gyermekei lehettenek [Girbó

AF; JHb Kosztándin Fratzilla (46) jb vall.]. *1644:* el feleitette(m) eleózeór mellik masik mo(n)da Egjmasnak hogj rwhes seggw [Mv; MvLt 291. 423b Catharina Consors Stephani Zabo vall.].

2. (a szóban forgó állatok/dolgok közül) mely állat/dolog?; care (dintre animalele/lucrurile amintite) ?; welcher/welche/welches (von den genannten Tieren/Sachen)? *1600:* Pal Deak zamara harminczadlot Toth Jstwan ... Zebeny Pal ... monda ... the tudod mellik mehet fel a barmok keozzewl s mellik nem hand ky az ky fel nem mehet vygienek epp barmot fel [Kv; TJk VI/1. 407]. *1605:* migh Zemere vra(m) el ne(m) foga az Vtat, addigh ketteo volt az Vt zabad volt melljkre mentek [UszT 19/43 Thomas Balint de Marefalúa (40) lib. vall.]. *1710 k.:* Azt kérdem már én tőled ... ebben a háromban melyik a valóság ? [BÖn. 461]. *1746:* mellyik[a] tollya penig hamarébb ki a vizet én nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/8. — [a]Gát]. *1765:* Tudjaé a' Tanu ... itt also Szováton a' Josika Részen benn a' Faluban ... Sessiok vadnak ... vagy hogy némellyeket egészszen vagy valamely résziben occupáltanak, ha occupáltattanak mellyiket egészszen, és mellyikből mennyit ki, mikor occupált [K; JHb VI/16 vk]. *1774:* Az utrizált földeket ... nem tudom meik volt nagyobb, s meik kissebb [Dálnok Hsz; HSzjP Emericus Andras (56) lovas kat. vall.].

Szk: *ki ~. 1698:* Az szánto és kaszalokat ... Belenjine Aszon az magajival őszve birta, ki mellyik az Vajda rész nem tudom [RLt O. 5 Funenda Simon Deák felesége Pap Ersébet Aszonj vall.].

3. *~-melyik* ki-ki; fiecare în parte; ein jeder, eine jede, ein jedes. *1758:* Nehai Székej Boldisarnak ... az Leányi ... Anjok holta után egj más után következtenek nevekedesekkel Gazda Aszszonjoknak ... Mejik mejik menyit mit vit nem tudam mivel az Ladajakban nem neztem [Asz; Borb. II Andreas Biro de Rákos (79) ns vall.].

4. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; mit possessiver Personalendung in Mz: (a szóba jöhetök közül) ki?; care (dintre voi)?; welcher/welche/welches (von den in Frage kommenden)? *1598:* Sarkeozy Janos ... az mezitelen kest fel húzta wala, Zabo Balint kapa megh az kezet mind kesesteol s el tetete welle ... Azúta(n) monda kossa Miklos vram melliteknel vagion az kes akiwel altal vertek az legint mert bizony addig eggytekis ki nem megie(n) migh ne(m) megh kerese(m) [Kv; TJk V/1. 159–60]. *1710 k.:* Erről írjatok argumentumokat, lássuk, melyiktek tud többet írni ? [BÖn. 539–40].

II. *von nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: amelyik; care; welcher, welche, welches. *1583:* Valamely Jambor giermeke my keozinkben akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaertt be allani, tehat harom forint (!) le teuen alhasson be, es szabad legien mellyk Mesternel akaria megh tanulni [Kv; MészCLev.].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** amelyik személy, aki; persoana care, cine; welche Person. *1594:* az tizteletlen zo mellyktol eszet minden kemelles nelkwl az varos zaz Arany forintot vegien raita [Kv; Szám. 6/V. 41]. *1727:* Ha valaki valakinek szánto földit el szántya és az Hűtősőket ki hiják ... és melyik az poenában incurral denar 40 bűntettetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36].

2. amelyik dolog; lucru care; welche Sache. *1574:* az pattiolat ranczos Ingualath mellik hituanbik azt az ket Inguallat Borikanak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1798:* Volt két ágy fája, melyikben ... voltanak két jo állapotban lévö Derekajak, négy párnák ... Voltanak az ágyban Lepedökis [Dés; DLt].

III. *htlan nm* **A.** mn-i haszn-ban; în funcţie de adjectiv; als Adjektiv gebraucht: valamelyik; careva, vreunul; irgendein/eine/ein. *1577:* my eleottwnk ... keotek magokath eggyk az masyknak ... hogy ... ęltekygh megh nem haboryttyak eg'masth semmyben: Es ha mellyk fęl eszt megh nem allana Ezer forynt terhen es keotelen maraggyon [Uzon Hsz; BLt 7]. *1603:* Vegesztek ... ö kk egez Varossùl e maj Naptol fogua mindenik Saffar egy mast ertue(n) mindenik kölcze(n). Ha mellyik Saffar penig vakmerösegböl holnapot valasztua(n) maganak úgy akar költenj az ollya(n) Registrumat az Zam vevö Wraim be ne vegye(n)ek [Kv; TanJk I/1. 449]. *1666:* Arrajs obligalak magokot, hogy ha mellik fel ezt[a] violalna ... az megh ne(m) Allo fel, Decretalis Calumnia(n) maradgion [Altorja Hsz; Borb. I. — [a]Az egyezséget]. *1671:* ha mellyik fél bántodását praetendallya, az illyen dologban egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obvialhattya per viam repulsionis ... az executiot [CC 76]. *1740/1778:* (A jb-ot) egyik Atyafi is többel ne aggravállya, mert ha mellyik atyafinak keménysége miat a Jobbágy el pusztulna, tehát azon atyafiu a fen meg irt poenában incurrállyon [Pókafva AF; JHb XXV/57].

B. fn-i haszn-ban; în funcţie de substantiv; als Substantiv gebraucht. **1.** valamelyik személy; careva, vreunul; irgendeine Person. *1602:* Kadar Gergely es Ramppt Marton ... vallyak Azt az darab zeoleot ... my bewcheolleottewk megh Negiuen forintra beochewlleotteok vgiminth Attiafiak keozeot ... ha mellyk keozeolleok el Akarna Adnj tehat az mas Attiafinak ertesere Adgya [Kv; TJk VI/1. 590].

2. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; mit possessiver Personalendung in Mz: a szóba jöhetök közül valaki; careva dintre persoanele respective; jemand von den in Frage kommenden Personen. *1582:* Kalmar Jsthwan ... vallja ... chikos Gergely Mutata eg Zwrt, kiben keortwel vala ... chizar peterne fele Menenk es az zwrt ... hog meg Lata az Azzon, Monda: Az en zolgam zwry az, hol veotted ... Ad meg az zwrt az legennek Ne pironkoggiek chak az eg Ingbe haza Menny es ha mellitek be Ieó, Nem hog meg Sacczolnek de Io Akaratombol Adok egj eytel bort [Kv; TJk IV/1. 64].

melykor amikor; când; als. *1762:* az felső árkot Néhaj Petki David ur engedelméből ásta el Vdvarfalva, melykor akkori Tisztarto Farkas máté protestalt: hogy ha keresztűl ássákis a Berkes porond a Petki Házhoz tartassék [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1767:* az után a hazbol ki nem mozdultom ... hanem Láttom hogy Kocsis Gyurinok vérres az orra s meg van sértve, melykoris mondá hogy Udvar Laczko útette Légyen meg a vas villája ágával [Betlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Miháj Felesége (42) vall.].

mellyék l. mellék

mellyeszt l. melleszt

mélység 1. adincime; Tiefe. *1570:* Eottues ferencz panazolkodyk volt ... hogi Nem twggia myt kellien az kwtthnak mywelny hogy Ely apad az vyz beleole ... Azt felelte az kwt aso hogy En azkoris Mondom vala Tarsomnak hogi az honnat Egy kewes wyz Jeo wala Rea, Arra Jobban asswnk Mert nem lezen Jo kewes wyz lezen benne, De eo vgian Nem akara, hanem azt Monda hogy Elegh Melysege vagion

azon alol, vyzeis elegh lezen [Kv; TJk III/2. 194]. *1652:* Az Tömlőcz kő sziklából ki vagot Mélysége negyed fél öl ä föld szinig [Görgény MT; Törzs]. *1777:* meg merven azon helyeken ... az iszopnak mejseget [Kórispatak U; Pf]. *1780:* ugy annyira meg tőlt az a' to iszoppal, hogy éppen tsak a' malomnál vagyon egy kevés mélysége [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor kezével]. *1797:* A kutnak a mélysége 3 német öl de még bizonyos és jo forrás nem találtatott [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1833:* A hely a Béla hegy alatt magos helyen lévén vizet tsak 6 vagy 7 Ölnyi méjségre kaphatni [Dés; DLt 904/1831 mell.]. *1873:* Alolirtak kivettük rigorolozni Méltoságos Grofné Wass Bertha ő nagyságátol az Ujtóba 5–6 és 7ik táblákat 3 sukni (: lábni :) méségre a földet felforditni ... következő fizetés mellett [Cege SzD; WassLt].

2. mélyen fekvő hely/terület; teren situat la un nivel mai jos/adînc; tiefliegendes Gebiet. *1831:* ezen 8500 öl hosszszuságu Métánok kivágotása alkalmatosságával, olyam mélységekbe, és kőszirtes Hegyekbe útkőznénk belé, a melyek miatt a' Métázással ... meg akadnánk [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1832:* érkezvén édgy járhotatlan meredekség, melység, és ki dőledezett fákkal telyes hozzája járulhatatlan helyhez [uo.; i.h.].

3. (gödör) alja/feneke; fund(ul gropii); Grund/Boden (des Grabens). *1730:* látám hogy Mihálcz István Uram praesentiája nélkül, Szakács Mättyás hason fekszik vala, s — hánnya vala az kezivel az földet, s — a' mig én ott mulattam, hat Sustákig való pénzt hánya ki, s azonban nem éri vala az karjával az gődőrnek mélységit, s — tálat kér vala [Altorja Hsz; Borb. I]. *1768:* azonn hellynek otton méllysége maradván, aloll fel dombosodott [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

4. *a földnek ~e* a föld mélye; fundul pămîntului; Tiefe der Erde. *1745:* Illyen actiom vagyon az J. ellen, hogy ő ... elhitetvén az emberekkel, hogy ő à régi eltett kintsét az ő bűvős bájos mesterségivel a földnek mélljsegiből ki hozza ... ezen mestersége által, majd az egész Országot bűnben ejtette, feles fizetést vévén sokakat koldulásra juttatott [Torda; TJkT II. 66].

5. a test felszínétől befelé való kiterjedése; adînc; die Ausbreitung des Körpers nach innen. *1710 k.:* a léleknek helye, setétsége, világossága nincsen, ez mind a testhez illendő dolog, annak vagyon széle, hossza, mélysége vagy temérdeksége [BÖn. 482].

6. kb. öblösség; adîncime; Bauchung, Ausgebuchtetheit. *1681:* A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hoszsza két arasz, szelessege mas fel arasz ... méljségénekis specificaltatni kell vala; Ugi hogi: vagi kupaval mertek meg vizzel ... vagi ahoz valo peczetes ... vekaval; melj tekenőnek mind véget ket felől, s mind melyseget haro(m) vassal belyegeznek meg hogi se hoszszara se meljsegere ne amplificaltatnek [VhU 63].

7. *a hallgatás ~ében* mély hallgatásban, mélyen hallgatva; în cea mai mare tăcere; tief schweigend. *1807:* Bátyámat (: a ki a leg nagyobb halgatásnak mélységeben percipiállya az árendát :) admonealtattamis, jol tuttam mi lesz a felelettye [Kv; Incz. XII. 3 br. Josinczi József lev.].

8. aljasság; josnicie, ticăloşie; Gemeinheit. *1710 k.:* Elbocsátotta az embereket az Isten, hogy tapogatva, mint a setétben járó emberek, keressék az Istent, hogy abból annál inkább tanulja meg az ember a maga nagy vakságát, erőtelenségét, az ördőgnek rettenetes mélységét, dühösségét, és annál inkább megbecsülje az Isten kegyességét [BÖn. 429].

mélységes 1. nagyon mély; foarte adînc; sehr tief. *1618:* mint egy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödőr felibe és abban szelet fogván annyi tágoson, mint egy kemencekürtő, úgy fogták alá az szelet az nagy mélységes verembe [BTN[2] 147]. *1662:* a fejedelem táborostul igen erős helyen volna ... táborának pedig az ellenség felől a Tokaj nagy hegy, annak Tokajra való szoros útja, az igen erős vár és a vár alatt a Bodroggal egybeszakadt mélységes Tisza folyó vize miatt senki felé sem jöhetne [SKr 250–1]. *1710 k.:* áldott Úr Jézus Krisztus ! ... Felséged méltóztatott énhozzám az én vigasztalásomra eljőni ebbe az én mélységes tömlöcömbe [BIm. 1005].

2. mélyre hatoló; pătrunzător, adînc; tiefdringend. *1790:* Bezzeg ezek[a] nem trántsirozzak Ngd betsöletit, és tsak edgyet szóllana is valaki Ngd ellen ezen(e)k hallatokra, mélységes Sebek' vétele nélkül ingyen bizony el nem vinnék [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez. — [a]A felsorolt személyek].

3. bölcs; înţelept; weise. *1662:* Mindezekre nézve azért kétséges vagyok az reális békesség felől, mindazonáltal az én elmém ezeket fel nem éri, az ő fölsége mélységes tanácsit, mint fogják kormányozni az dolgokat [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

4. *gúny* mélyértelmű; cu înţeles adînc; tiefsinnig. *1879:* Együtt voltunk a deákok báljában[a]. Egy-két rapszodikus mondatot eresztett el a fülem mellett ... aztán felráncikálta a szemöldőket, felborzolta üstökét — s eltűnt, mint a füst. Rövid időre visszajött ... Lebegtette a frakkját, csapta a levegőt klakkjával, odavetett ismét egy-két mélységes — mert érthetetlen — szót, s eltűnt ismét [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Czakó Józseffel].

mélységű vmennyire mély; de o anumită adîncime; von irgendeiner Tiefe. *1657:* nagy hertelenséggel reáereszkedénk az vizre igen szoros helyen elnyülva, és általkelvén oly mélységű vizen, hogy némely apró ló kevéssé meg is usszantotta, véletlenül megütők és felverők őket [KemÖn. 75]. *1662:* Az váron felül napkelet és oldalról dél felől való részeit penig a városnak s mindenütt nagy mély és tágas, mintegy másfél ölnyi mélységű és majd egy kopjányi szélességű árokkal környülvették vala [SKr 484]. *1757:* A Koronkai felsö Utza ... hogy meg igazittathassék, és oly Seppedett Sáros ne légyen a minémű mostan itéltetett hellyesnek, hogy két felöl a' széllein asattassék egy ölni, vagy leg alább két singnyi Szélességű, félölnyi Mélységű Árok [Koronka MT; EHA]. *1810:* A' pintze nedves lévén circiter 10 ölnyire a kaposztás kertbe istály van ki vive, melyen a' pinczéből valo viz ki fojván a' végib(en) lévő kis kőből rakot egy ölnyi méjségü kutban meg állapodik [Doboka; Ks 76 Conscr. 28–9]. *1841:* négy ölős mélységű kőböl jo moddal ki rakott ujj Kut [KLev.].

melyvégre amiért; din care/aceasta cauză; darum, deshalb. *1800:* Martiusnak 30kán szoros parantsolattunk érkezvén az Vármegyérol hogy Tirokat fogjunk, melly végre is Embereket tartoztattunk bé, és megis eskettük hogy Segittséggel légyenek [Torockó; TLev. 5].

membrum tag; membru (al unei organizaţii); Mitglied. *1605:* Imreffy Vram ... ielente az Varos eleot hogy semmith egyebet Nem vezen ezeben deliberationkbol hanem chyak az haladekot ... oka lehet Zebenteol es az szassagtol valo chywgeswnk, holot attol az varos el vagion zakadúa es

ragazkodot az Nemesseghhez, Az Nemessegh penigh es Zekelsegh megh eggyeswlt akiknek ez varos membruma [Kv; TanJk I/1. 516]. *1718:* Hogy pedig ezekre Sufficiálhasson à Kolosvari Tanács ... az Expensákot* a Gubernium Supportáltattya az Ország Cassájából: hogj láthassa az Város hogj kiványa az Gubernium mint Haza edgyik Membrumát, Communis Patriae Viribus Conserválni [Kv; KvLt I/225 gub. — *A pestises hatóintézkedések költségeit]. *1786:* ha a' Communitas egészszen vagy annak valamely membruma a' törvénytelenségre ... vetemednék, a' Sérelmesek ... Kegyelmetek ellen panaszolni ... el nem mulattyák [Torockó; TLev. 9/23]. — L. még WIN I, 139.

memorált említett; amintit, pomenit, menţionat; erwähnt. *1721:* (A) sokszor memoralt M. Urak eő Ngok s eő kiglmek Gergelyfái* Territoriuman Subdividált két Darabbol állo Erdejek a Felyeb meg irt mod szerint ekképpen Subdividaltottván ... mi arrol költ ezen Testimonialis Levelünket Adgjuk [JHb XXVII/1. — *AF]. *1738:* Exhibealandó Certificatoriamból ... Constál, hogj miért kellett énnékem ide az memorált I-t ... Certificáltatnom, hogj ... a fenn meg-irt Incta mostani Férjével Repelláltatott [Dés; Jk 264b]. *1740:* maga fenn memoralt Oltyán Serbánis ... nyoltzvan Magjar Forintokat usualis ezüst marias pénzekül ... levalais előttünk [Ne; DobLev. I/179]. *1747:* mentünk memorált Kozolyi Beniámin Vram fenn ... declarált ... puszta fundussára [Déva; Ks 73. IV. 59a]. *1757:* az Memorált időb(en) most az Tavaszon ... onnon a Lovát ... az szolga el szalasztotta [Pagocsa TA; Ks 8. XXI. 13].

memória 1. emlékezet; memorie; Gedächtnis. *1588:* Eotweos Andras ... vrgeallia Biro vramat, hogy az varos keozeot es eo keozte Biro vra(m) theorwent tenne, De myerthogy sem Irot teorwenye ez orzagnak, sem varos consuetudoia, sem a' Vensegh Memoriaia erreol nem c(on)stal, hogy valami koron egy priuata p(er)sona se zaz ember et conseque(n)ter egy Communitas a' biro eleot es tanach eleot tam(quam) Actor theorwenniel kereset volna, holot az vniversitas es biro egy Corp(us) az varos zabadsaganak megh maradasanak otalmaba [Kv; TanJk I/1. 73]. *1589/1590:* mint hogj az Embereknek memoryaiok labilis, semmire egyebre nem emlekezwnk hanem az mint à my Jedzeswnk tarttia, mellyet igireol igyre Nagodnak meg Jrunk, ky ezkeppe(n) keowetkezik [Méhes TA; WassLt]. *1619:* azmennyére embernek labilis memoriája szenvedi, mindeneket igazán et in iisdem verbis akarok megírni [BTN² 197]. *1775 k.:* A' most élő Logáéknak Nagy Attyok, ha Opra nevet viseltis, de hogy e' lett volna az a' ki 1629be Zálogba adatott, nem hihetni, mostani Falusiak memoriaia oda nem is mehet fel [DobLev. II/461. 1b–2a].

2. emlékeztető feljegyzés; insemnări făcute cu scopul de a reaminti ceva; Aufzeichnung. *1619.* Mikor ezek után ideje eljöve, 29 die Januarii kezdénk ugyan derekasképpen az tractatushoz. Azmint látja Nagyságod az consignált memoriákból, rend szerént azt is igen bő szóval adtam eleibe* [BTN² 199. — *A török fővezérnek].

memóriájú vmilyen emlékezőképességű; cu o anumită memorie; von irgendeiner Erinnerungsfähigkeit. *1657:* Az 1623-béli hadakozás után való tractában volt főkommissarius az fejedelem részéről Kamuti Farkas ... Ez igen elmés ... olvasott és hatalmas memoriájú ember vala | Voltam szálláson magam az magyar secretarius Ferenczfi házánál ... ez hatalmas főexpeditor és csudás memóriájú ember vala, de felette részeges [KemÖn. 82, 116].

memoriál 1. feljegyzés; insemnări, note; Aufzeichnung. *1588:* Ertyk eo kegmek Biro vram az fogoly legeny feleol Mínemo Memorialt adot be, eo kegmeknek [Kv; TanJk I/1. 63].

2. jegyzék; listă; Verzeichnis. *1570:* Arrol walo memorial, Ferenc deak kezehöz mit attonk Zabo Janos Hagiomasat* [Kv; TJk III/2. 8b. — *Köv. a fels.].

memoriálé 1. emlékeztető feljegyzés; însemnări făcute cu scopul de a reaminti ceva; Memorial, Aufzeichnung. *1619:* látván az Felséged kegyelmes irását, hogy reám is néz az levélnek látása és gondviselése, felszakasztottam és azon nap estig igen diligenter megolvasván repetáltam, az elmémnek labilis voltáért memorialében articulatim excerpáltam [BTN² 295]. *1653:* Erről a havasalföldi dologról semmit nem látok a Kalendáriumban, sem a magam Memorialémban seholt sem látok semmit [ETA I, 104 NSz]. *1690:* az Sárkányi Posta igen alkalmatlan Ember leven, rendeltessek mas hellyette ... Mind ez, mind Szombatfalvi es Porumbaki Posták tselekedeteit az Fogaras földi memorialebul ő kglme bővőn declarallya [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1704:* ma estefelé jövén Acton uram a statusokhoz, a generál szavával köszöntvén a statusokat mondá, hogy őexcellentiája nem értette a memorialénak continentiáját [WIN I, 145].

2. beadvány; petiţie, memoriu; Eingabe, Gesuch. *1710:* Begyülvén az ország, propositióban kiküldi a fejedelem a státusoknak a magyarországi dolgokot, magok is a profúgusok memoriálét adnak be az országnak [CsH 107]. *1710 k.:* Anno 1698. Bécsben létünkben resolválá ő felsége a szász natio memorialéja alkalmatosságával az usurák reformatióját az egész országban [BÖn. 896].

3. emlékirat; memorial; Memoire. *1653:* Ezen könyvet Registrumnak rendeltem volt hogy légyen, de úgy látom, hogy immár az néhány hátramaradott napjaimon el lehetek ilyen Registrum nélkül ... Hanem ebben akarok ... valami Memoriálét avagy lett dolgokat irni, az melyek országunkban, városunkban és hazám, magam és nemzetségemben eltöltenek és egyéb dolgokat a mi illendő lészen, ide írok [ETA I, 9 NSz]. *1658:* Szomoru memoriále főképpen nékem M.-Vásárhelyt lakó öregbik Szabó Ferencznek bizonyos okokra nézve, melyeket ezután megérthetsz írásomból szép rendel, ha elolvasod [i.h. 167 NSz].

memoriális 1. rövid jelentés; raport, dare de seamă; Memorial, kurzer Bericht. *1704:* Acton uram ... ezeket mondá: Megértette őexcellentiája a memorialisokat, melyből most is csak az tetszik ki, hogy elébbeni scopusokra vergáljanak [WIN I, 139]. *1718:* Mltsgs Generalis Ur(am) ő Excellentiaja előtt promoveallja az en Memorialisomat ... hogy ez ő licentiatus njelvű ember refraenalodnék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1722:* En már purizalom eő Ng(ana)k küldendő Memorialisomat [KJ ua.]. *1723:* kérném Atyafisagosson Kgld(e)t hogy ezen accludalt Memorialisomot az N. Varmegye előtt el olvastatni ne terheltessék [O.fenes K; JHb Mikola László Jósika Imréhez]. *1789:* Titt. Benedek Ferentz Vr(na)k ... jelen nem létemben éjtszakának idején házamban valo be rontása es erőszakkal valo törvénytelen bé költözése esméretesebb a Tkts Officiolatus előtt, mintsem én annak hoszszas le irásával terhellyem, de az ide annec-

tált ... Memorialisombul is bővebben ki tettzik [Ne; DobLev. III/653. 1a Árva Szanto Drusiána foly.]. *1806:* A' Felperes a' többekhez" bé ád egy Memorialist sub D [Dés; DLt 250. — "A többi melléklethez]. — L. még WIN I, 574, 640.

2. beadvány; petiţie, memoriu; Eingabe. *1756:* Ez előtt egy nehány napokkal alázatos memorialisom mellett praesentaltam vala Excellentiatok(na)k, s Natságtoknak Sepsi Király Biro Antos István Uram petsétes attestatioját [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1a Bartok Áron foly.]. *1774:* mind a Memoriálisnak, mind a Résolutionak copiaját praesentibus accludállyuk, tessék azért kegyelmednek az Instans adversa Pársal Conintelligenter Lenni [Kőrösbánya H; Ks 75. VII. 140]. *1784:* látván a' Kováts Familia, hogy ... régi öss Malom hellyünkre épült Malmunkat ... nem turbálhattyák ... azt Instálják Memorialissokb(an), hogy azon Inquisitoriából Sopiáltassek a' differentia [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)]. *1799:* Ide valo Civis Bán György eő kigyelme memorialissara melynél fogva azt kérte hogy az néhai Feleségétől maradott gyermekeinek rátájokba jutott 900 forint summa Sánta Urtol fel vétettetvén más Securusabb helyre elocaltassék és az hátra lévő interesnek meg fizetésére szorittassék ... ezen válosz adatott" [Mv; MvLev. — "Köv. a részl.]. — L. még ETF 107. 30; WIN I, 403.

3. emlékeztető jegyzék; listă; Verzeichnis. *1703:* á Benedekfi Familiatol abalienalt külső belső bonumok(na)k Memorialissa [Ádámos KK; Pk 7].

4. feljelentés; denunţ, denunţare; Anzeige. *1754:* ő Nagysaga ellen adtanak bé bizonyos Punctumokbol állo motskos Memorialist, mellyben ő Nagyságát felette sinistre el vádolták és deferalták vala [Koronka MT; Told. 22].

mén armásar; Hengst. *1843:* Jeles nevű kanczát okszerűnek gondolám más családba hágatni, hogy osztán nékünk is sikerülhessen annak idejében az elegyités, tehát őt a Cato családbol Comus nevű — gyönyöru alkotu egygyetlen egy ménnel vegyittettem [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

menasági a Menaság (Cs) tn *-i* képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Menaság/Armăşeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Menaság: származásra utaló jelzőként; ca atribut, indicind localitatea de origine; als auf Abstammung hinweisendes Attribut gebraucht. *1635:* Tompos Balas Minasagy alias Uy faluy Marton Mihaly Uy faluy alias Minasagy pedes pixidarius [Menaság Cs; EHA].

Szn. *1676:* Menasaghi al(ia)s Vanyolos Andras Kovacz [Kv; KovCLev. I. 101a]. *1777:* Nemzetes Menesági" István Ur(am) [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 1a. — "Többször is így!].

menazsál megjavít; a repara; ausbessern. *1857:* Egy karikás ágyat menazsáltam és festem (!) feketére 2 f [Kv; Újf. 1].

menazséria állatsereglet; menajerie; Menagerie. *1824:* Mlgos G. Bethlen Joseff Ur ... a leg ritkabb vadászok elejében-is ritkán akadott fekete farkassának Flges Urunk menageriájaba ... léendő ajánltatasat kérvén ... bátorkodunk ... az ő Felsége ritka állatai közé léendő fel vétettetésre ajánlani [T; TLt Közig. ir. 114].

menció említés; menţiune; Erwähnung. *1643:* az haznak vérsegek utan valo p(ro)prietassagokrol, az Geots Pál Uram Maradéki nem tóttek egyeb mentiot, hanem p(ro)ponaltak hogy Diuisor Uraim az Diuisioban ne cessallyanak, hanem pergallianak [Kv; SLt FG. 7]. *1742/1792:* azon Contractusban semmi mentio nem lévén két helyen lévő Határ sántzokrol, és két helyen lévő sár töltésekről a' száz forintbol defalcáltatik huszon öt forint az Onusok subportálásokért [Albis Hsz; BLev. 39]. *1747:* az mely szőlőtskéről vagyon mentio az utrumokban ... Zesztrében adta Bokánya Aron Attya az Leanyanak [Homoród H; BK. Bukur Jon (50) jb és Pászk Mihály jb vall.]. *1751:* soholt, á Contractusban mentio sints irántok [Karácsonfva MT; Told. 25]. *1762:* vagyon mentio az szőllő föld irántis azon régi Minutában [Perecsen Sz; IB IV. 76 Adr. Veres (56) ns vall.].

Szk: *~ban forgó* szóban forgó. *1788:* az irt Nagy Sziget nevezetu mentioban forgo Terrenumn(a)k tertialitassa éngemet illett [Nagyrápolt H; JHb XXXI. 34] ✱ *~t tesz. 1719:* A mi ... az Fejer egyet masokat illeti azok irántis tettem volt mentiót Groff Mikes Mihály Ur(am) eo kglmének, de az időnek regisége miatt resolutioja ez iránt excidált [Beszt.; Ks 83].

mencionálandó említendő; care urmează să fie menţionat; zu erwähnend. *1759:* Goros Mihály ... volt condivisionalis attyafia továbbrais mentionalando Néhai Nemzetes Gonos Istvánnak [Ne; DobLev. I/293. 1a].

mencionált I. *mn* említett; menţionat, amintit, pomenit; erwähnt. *1729:* Törvényben idézvén a Bátyát Mogyorosi István Pap Uramot békesseg Fejibe ugy sinkele az mentionalt joszágot [Magyarós Hsz; HSzjP]. *1737:* a mentionált I. el-fogattatvánn, illy okokra nézve, hogj az elebbeni hites Feleségét Tokus Kis-Annát hitetlenül Magjar Országon elhagjta [Dés; Jk 257a]. *1745:* Az utrumb(an) mentionalt Mócsi Sokadalomban én is jelen voltam mikor az ... katonákal az veszekedés eset [Dombó KK; Ks 5. X. 6 Drágán Todor (50) jb vall.]. *1783:* a' kerdésben mentionalt négj Possessor Urak [Kissáros KK; JHb XX/8. 6].

II. *fn* említett dolog; lucru menţionat; das Erwähnte. *1747:* hallottam az utrumban mentionaltaknak Soros hireket [A.várca Sz; Ks 27/XVII].

mencseredett csenevész, hitvány; pipernicit, degenerat; verkümmert, verkrüppelt. *1812:* Ezzel kihaladván a két Aszszonyság a Palotára a' Legénnyel, magam a Groffal és a Tisztartoval benn maradtunk; mihelyt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyságok mindjárt kiáltani kezdették ezen motskos szokott eő nsgának gyalázására: Tókős, Törnyős, Méntseredett Matska Samuka, földön futo Bolond [Héderfája KK; IB. Magyari Janos (19) grófi kertészlegény vall.]. *1812 k.:* innén mentek a Groffné Házában holott motskokot tettek a Groffra mondván: Samuka Mujka Tókős, Törnyős méntseredett matska [IB].

mencseszter l. mancseszter

mendegel 1. ballag (lassan/kényelmesen megy); a merge agale/incet; langsam des Weges gehen. *1662:* a fejedelem, fő-fő grófok, generál nagy emberek a kétfelől való hadak között egy csoportban mind együtt beszélgetve mendegélvén, az kastélyhoz" közelitvén, a svéd seregek a vár külső kapujáig rendben állíttattak vala el [SKr 268. — "Liechten-

stein hercegéhez]. *1744:* Én hátulrol mendegelvén utánnok, mondgya az adgyik ... hogy á Király birohoz mégyen [Bölön Hsz; INyR Damokos Andrásné Farkas Kata vall.]. *1761:* ugy mendegelnek vala Haza felé [Koronka MT; Told. 26]. *1762:* osztán czak haza felé mendegeltem s lantoltam a rajtam tett útessel [Hagymásbodon MT; i.h. 48]. *1767:* megis térénk egy uton, már mi mendegelvén [Mezőkapus TA; Berz. 4. 17. K. 2]. *1775:* mendegelvén ki a mező felé [Tarcsafva U; Pf]. *1807:* a Szekér mellett mendegelt [KLev.]. *1817:* énis a Lármájokra arra felé mendegellvén, hozzám Szalada a Szolga [Bos MT; Berz. 9. 73]. *1843:* Mi azonban mendegeltünk [Bágyon TA; KLev.].

2. menetel; a mărşălui; marschieren. *1662:* a fejedelem az urakkal, udvarával s az udvari sereggel, maga s ország zászlóival s cornétájával ... a középhelyt tartván, s a jobbszárnyában a székelység a dandár mellett s azok előtt a fizetett hadaknak egy része, a balszárnyában a dandárhoz közelebb a vármegyék s azok előtt ott is az fizetett hadaknak egy része lévén rendeltetve, nagy szépen a sok szép sűrű kopjás seregek mendegélnek vala [SKr 267].

3. elmúlóban/távozóban van; a trece, a se apropia de sfîrşit; sich im Fortgehen/Abgang befinden. *1662:* az idő vontatódik, telik, a tél mendegél, azonban a hadak onnan felül gyültön-gyűlnek vala [SKr 138].

4. *vmire ~ átv* vmire jut, vmilyen eredményt ér el; a obţine (cu greu) un anumit rezultat; etwas erreichen. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett volna ő vélle a' szükségesébb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47].

Megjegyzendő, hogy a Siralmas Krónika egyik fennmaradt XVIII. századi másolatában a fent idézett helyeken *mendegel* alak található. — Az igeképző magánhangzójának hosszúságára, ill. rövidségére von. l. a *jódógél* alatti jegyzetet.

? **mendelyes** '?' *1627:* Egy Jakczintos Arani giwrw mendelies nyom Ket Araniat, Egi ortot, aestim: tt. f. 5 [Kv; RDL I. 132].

mendemonda szóbeszéd; zvon, vorbărie; Gerede. *1806:* a' Farkas Maria fassioja be nem vehető, mert ő alutt, és nem tudta, nem hallotta mik folytak az ablak alatt a' mint maga is valja hogy ... ex certa scientia semmit se tud, hanem pletyka hirből mende mondából [Dés; DLt 250/1808].

mendikál ünnepi köszöntőt mond; a ţine un discurs festiv; feierlichen Spruch/Gruß sagen. *1640:* Jakab Deák ... Mendical [Jegenye K; GyU 50].

mendikálás ünnepi köszöntő elmondása; ţinerea unui discurs festiv; Sagen feierlichen Spruches/Grußes. *1642:* Jakab Deak ... Ezis mendicalassal el [Jegenye K; GyU 75].

mendikált ? köszöntő-mondással keresett; care a fost adunat după rostirea discursului; durch feierlichen Gruß/Spruch verdient | ? összekoldult; care a fost strins la cerşit (de elevi); zusammengebettelt. *1629:* az fogoly Inctusok az kis oskola eleot Chyernatoni Mihallyal egyut allottak megh az megh holt Eczken Janosnak utat, es együt kertek az mendicalt penzt teolle keoz ozlasra [Kv; TJk VII/3. 143].

mendikáns, mendikás 1. kéregető; care cere de pomană; Bettler. *1595:* Az Egez úton Iöttek ő kmekhez Küldusok, Rabok, Mendjcansok, és egyeb efféle könyergők ... Attam ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVII. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1671:* Két mendicans(na)k adtam két Forintot [UtI].

2. szolgadiák; elev sărac care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; dienstleistender Schüler, Bettelschüler | a legátus kisérője; elevul care însoţeşte studentul de la teologie reformată trimis să ţină predici la marile sărbători religioase; Begleiter des Legaten/Gelegenheitspredigers der reformierten Theologie. *1600:* Egi zegini mendicansnak valtottam ki egj szwrit az zabotol d 20 [Kv; Szám. 9/IX. 29]. *1628:* 5 Septembris. Holt meg az boldog emlékezetü Radnóthi István, biróságában ... az ki mikor Kolozsvárra jött, csak szegény legény, mendiká(n)s volt [Kv; KvE 157 SB]. *1654:* egy szász mendicans Scholankban meghalvan adtam az Calandosnak sir asasert es temetesert ... fl — //50 [Kv; EM XLVIII, 364]. *1661:* Csinaltam egy koporsot egy mendicasnak d 50 ... Item egy koporsot egy száz mendicasnak d. 45 [Kv; ACJk 79b]. *1678:* az Pünkösdi Recordálok(na)k ez szerint adtam Az Pataki Deakok(na)k f 50 // — A Neutralistak(na)k f 16 // — A Varosi Deakok(na)k f 12 // — A Mendicansok(na)k f 3 [UtI]. *1799:* A Szolgáknak, vagy vgy nevezett Mendicansoknak vagy már Tehetetlen akár Idegen, akár Városi nevendék Gyermekek Segittetésekre állando fundusul testalok 300 az az Háromszáz MForintokot [Kv; KvRLt IV. 32/15 Zérczi Anna végr.]. *1870 k./1914:* Mendicans: a nagyobb legációkba, vagy segélygyüjtésre ... kiküldött öregebb deákok kisérőtársa, szolgája, csomaghordója [MvÉrt. 27].

Szk: *~ korától fogva* szolgadiáksságától kezdve. *1783:* (Musnai Mózes) tudákosnak tartja magát, de mendicans korától fogva ismerém [RettE 422].

3. jelzői haszn-ban; în funcţie atributivă; attributiv gebraucht: *~ gyermek* szolgadiák; elev sărac care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; dienstleistender Schüler, Bettelstudent. *1599:* 19 Die Augustj Attünk a scolaba(n) egi zegeny beteg Mendicans gyermeknek segitsegül f — d 16 [Kv; Szám. 8/XVI. 37]. *1609:* 1 Nouembris egi szegeni kolosuari Me(n)dicans germeknek Farkas wchaba(n) kis Benedek fianak veotthem szabo Menyhartol egy doloma(n) Modra valo szürt hogy tanullio(n) az scholaba(n) f 1 d 55 [Kv; i.h. 12b/IV. 128]. *1621:* Az melj mendicans giermeket, az dinnie paztor artatlanúl megh vagot uolt, melj mia az laba bokaia Czontiaitis ki zette Teomeosuari Borbelj Jst(uan) fizett(un)k fl. 3 [Kv; i.h. 15b/IV. 31].

mendikus 1. szolgadiák; elev sărac care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; dienstleistender Schüler, Bettelschüler. *1621:* Az Tordaj eoreog Deakoknak recordalasert f — /.20 az mendicusoknak f — /.6 [Kv; Szám. 15b/IX. 191].

2. jelzői haszn-ban; în funcţie atributivă; attributiv gebraucht: *~ deák* 'ua.; idem'. *1599:* 2 Die July Attünk egi rongios Zegeni Mendicüs deaknak egi Inget d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 34].

menedék 1. esés, menedékesség, lejtés; cădere (de apă); Abfall, Gefälle. *1807:* a mikép a Malmokat èpittő 3 mesterek bizonyittyák, öt köven otton a Szamos follyása menedékje nem segéjthet ... a négy kövekkel lisztelő malom több hasznot tészen, mint sem mikor öt köre igazitatott [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

2. lejtő; pantă; Abhang. *1801:* A kis völgy ... kezdődik az Éhmálnak véginél fel menő ösvénynél, és mégyen ki ... az

őrökös földek lábja végiben a' Megyesre menő utonn aloll ... nap kelet felé ... az akasztófára ki rugó Táblának szomszédságában a' hegyre fel menve az Adámosi határig, 's annak menedéke szerént az Adámosi Unitaria Eccla erdeje mellet előmenő utig [Sövényfva KK; EHA].

3. nyugtatvány, elismervény; chitanță, adeverință de primire; Quittung, Bescheinigung. *1508:* Anna Azzon Ada my elewtunk myndenekrul, Az Zwky Istwannak menedekedt ezt my az my pechetewkel (!) ezt meg erewssytotwk [Kv; EM XXIX, 261 Cheh István keze írása]. *1545:* En Sombory Janos ... az en Atyamffijanak Sombory Mihalynak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalogon aloth ... megbochattam azon keth zaz forinterth az kiben nalam zalogon volth kyrewl menedeketh ez en lewelemel adok pechetemel meg erewssetven 1545 eztendeoben [MNy XL, 137]. *1552:* adywk Emlekezetre az my lewelwnknek zeryben, hogy az Bezterchey wraym, az mely zaz hathwan drabantnak walo fyzetessely nekwnk tartoztanak wolna, egy hora, aznak, az masfel zaz, foryntyat vgian Bezterchen oda attak az howa meg hattwk, az harmad[a] zaz foryntyatt Jde Zent Jwanra hoztak es az thobytt az ew konyorgesekre es az ew Jambor zolgalattiokert nekyk Meg Engetthywk Kyrol Menedeket attunk az my pechetewnk allat [BesztLt 30. — [a]Így, de más, későbbi kéz helyesen betoldotta a *fél* szót]. *1573:* Balint deak, és Lakatos Georgy Azt valliak hogi az fodor Ianosnak Attiafiay Eo eleottek attanak valamy penzt celegeo Margit kezehez ... Menedeket veottek Margitthwl vrawal egietembe rola [Kv; TJk III/3. 147]. *1585:* Kozma Balint vallia ... tudom hogy parducz Beór Medwe Beor, Sisak Panczel, es fegywer Derek effelek valanak Az Azzoniomnal, egy Nehanzor kwldenek errette Azzoniomhoz, de wressen bochatottak, Mind Tarchiaj Palnak s mind Tarchay Georgnek Emberj Jówenek, es tudom hogy ozta(n) mindent ky Ada Mert Menedeket kwldenek mind ketten Azoniomnak [Kv; TJk IV/1. 526. — [a]Folyt. a fels.]. *1593:* Balasfi Ambrus vallia ... Zalai Gabornak volt en nallam ket ladaia, kinek eggiket az felesege eochejenek mond vala leania de en teollem mind az ket ladat el vitte, kireol menedekem vagion teolle [Kv; TJk V/1. 413]. *1625:* eo felge bizonyos szamu masa olvasztotlan fadgyu ala küldese feleol paranchyolua(n) ... küldeottünk Zám tarto Alvinczi Peter Deak menedeke szerent ala ... Lib: 125 [Kv; Szám. 16/XXVII. 5].

4. szavatos, kezes, mentség; chezaș, garant; Bürge, Garant. *1592:* Nagy Balast az menedeket Weres Palt eleo Allattya | Por Thamas az menedeknek kecheti Cyki (!) Peternek Ideot kér, mert hon ninch [UszT]. *1606:* Actor Korondi Koüacz Antal, procu(ratora) Almasj Istua(n). Jnctus Sandor Barrabas Zent leleki. Kinek menedeke Ghere (?) Matę. Actor Comprobat hogj mind az Alperes mind az menedek egy ara(n)t hatalmaskottak rajta [i.h. 20/191]. *1618:* az A(ctor) is p(ro)testal hogi keseo ne legie(n) az Menedekek elle(n) pretendalni beouebben is zollanj [Sszgy; UtI]. *1625:* Ezert kellet volt tilalmat tennem koüacz Georgi ellen, mert ennekem aniamrol marat ős őroksegem, megh kenaltam kouacz Geörgiot az őröksegh ualczagaual ... El nem uótte Kouacz Geörgi, hanem menedekre fogot az Zek eleöt ... Az menedekek Mentettek kouacz Giörgeöt [UszT 37a]. *1634:* Jarai Istvanne Aszszoniom menedekre foga az Ghelencziej Birora hogy az eo kegyelme szolgaja az Birotol kertte volt az harangott hogi az marhara kösse Esztennap eo kegyelme az menedeket producalja az harangot is [Gelence Hsz; HSzjP].

Szk: *~et fog* szavatost/mentséget állít. *1642:* az Harang lancz dolgabol menedeket fog [HSzj *haranglánc* al.] ✱ *~et hozhat* mentséget állíthat/felhozhat. *1634:* en pasztora Valek az Vy falui Zabo Matenak Tima Giörgj baczj uala Tima Giörgjnek en Zanba (!) adam az Zabo Mati fóió Johat egjet el temehettenek (!) benne engem Zabo Mati perleni kezde az za(m) adaskor az tőruenj azt itille hogj ha megh ne(m) tallalo(m) az Johot agiak mast Zabo Matinak heliebe, en Tima Giörgjöt elle hiua(n) az Johert perleni kezdem ... az marhat megh tőrueniezzem ne(m) hozhatta menedekit ha ne(m) en nekem megh ada az Johot egj forintot is ada kőltesembe [Kászonújfalu Cs; BLt 3 Sido Mihalj (37) vall.] ✱ *~re bocsát* (bíróság) szavatos perbehívását engedélyezi. *1590:* Hallottam Biro Gergelyteol hogy Vduarbiro Vram peczietiuel hiia az olahot az kiteol az diznokot veotte mikor eotet az teorweny menedekre bocziatotta [UszT] ✱ *~re fog* szavatosként/mentségként hivatkozik vkire. *1590:* az melj féöld feléól mynket keress Illyen Valazt tezink. my neki(n)k mas Adta, menedekre fogünk: Zombatfalvi Benedekre [i.h.]. *1609:* Az actor azt forgattia hogy az In causam attractus Zent martonon egi darab eoreogseget potentiose occupalta uolna ... kiert maior potentiat intental az actor, de az In causam attractus menedekre fog ualal Potio (!) Balintra de az actor procuratora Almasi Istuan deak Contendal [Csíkszereda; BLt] ✱ *~re foghat* szavatosként/mentségként hivatkozhatik vkire/megidéztethet vkit. *1591 k.:* az mely feóldet en teölle(m) el foglalth — igy hatalmasul kezemből ki nem foglalhatta volna teörue(n) nelkül ... Azt mondo(m) menedekre ne(m) foghat sem(m)ikeppe(n) merth eö hatalmaskodott rajtam [UszT]. *1600:* Deliberatum ... Az Buza hordasr⟨w⟩l menedekre ne(m) foghat, hane(m) maior potentian wagyon erette [i.h. 15/79–80] ✱ *~re fogtat* szavatosként/mentségként hivatkoztat vkire/megidéztet vkit. *1590:* Myert hogy Elejtól fogwa Aszal elt az szek hogy mikor valamelj perest az teórweny menedekre fogtatott es megh nem tartotta az menedek, minddgiart teórwenje lett, mostis Azert vgj teczik eo kegmek hogy az A az mit keresett az Inctusokon, Raita maradttak [i.h.] ✱ *~re hív* szavatosként/mentségként perbehív/megidéztet. *1592 k.:* hítta az teórüeny Itelete zere(n)t ... menedekre hytt, es el ne(m) Ieótt [i.h.] ✱ *~re vesz* szavatosként/mentségként vkire hivatkozik/vkit megidéztet. *1603:* ez feliül megh irt Galfi Gergeli idezte Rhegeni Albertot teoruinre az adossagert de eo keczjer ueotte menedekre es Galfi Gergeli aztis megh engette [Noszoly SzD; BesztLt 15] ✱ *~ ül eléhoz vkit* szavatosként előállít vkit. *1604:* En pedig Jgen mondam az olahnak hogi mohaj miklost hoza ele menedekwl de ő azt monda hogi ezt ő nem hozhattia mert az moldouaba ment [UszT 16/55 Lőrincz Janos czieherdfalvi lofw Ember vall.] ✱ *~ül fog vkire* szavatosként/mentségként hivatkozik vkire. *1591:* Megh ertette(m) az Actoroknak Az In causatusokon valo keresseteketh, kiból az J(nctuso)k foghtak volth en ram menedekyl [i.h.]. *1600:* Agyagh falui Janos keresebol vittem[a] Agyaghfalui Janos hazahoz, de magamnak semm⟨it⟩ nem. Agyaghfalui Janosra fogok menedekwl [i.h. 15/79–80. — [a]A búzaasztagot].

5. szavatosság; garanție; Haftbarkeit, Gewährschaft. *1803:* Szép dolog volna az, hogy a menedékhez tartozo Levelet, a Fel peresnek Attya, avagy magais, kezeknél tartoztatnák [Hsz; BLev. — Egy 1800 beli perfelvétel 2. lapján].

6. jogorvoslat; remedium iuridicum; remediu de drept. cale (legală) de atac; Rechtsbehelf/mittel. *1805:* hogy kóz

költségre véghez viendő executioval, de minden menedékek ki rekesztésével ezen ítélet törvenyes tellyesedésben vétessék végeztetik [Ne; DobLev. IV/890. 5a]. *1806:* Valaki az Esküttség ellen szoll, büntetése 1 MForint és 25 páltza, semmi ménedék nem éngedvén [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1834:* A Felperes Nms közönség ragaszkodik felvett Törvényes okaihoz, s ellent mondva az Allperesi vitatások(na)k azt jegyezteti meg, hogy a' Novi Gratiosi Mandatum, tellyességgel nem tudja a' természetét megváltoztatni, s a' mi Menedékek nem competalnak Novum előtt, azok Novum mellett vagy utánn sem [Asz; Borb. I].

Szk: *törvénybeli/törvényes* ~ törvényes jogorvoslat. *1807:* a hozattando Itilet ... minden Törvényes menedékeknek ki rekesztésével, végső tellyesitésben vétetődni rendeltessék [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] | esztendö alatt a 860 ~ nyoltzszázhatvan Rforintokat ... le fizettyük és ha ... Ebbe hátra állok és morosusok lennénk tehát akkor ... eztet exequaltathassa, ki rekesztésével minden törvényes menedékek(ne)k [Kv; Somb. II]. *1830.* ezen Levélnek ereje mellet ... eo Kegyelmeknek akár mely Jovaikbol a legitimálando Summát ... exequáltathassa minden Törvényes menedékek ki rekesztésével [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 2a]. *1853:* Brésa Todor ... hatalmat engede én eléttem ... hogy ... jovaibol ... Réz György Ur — magának a leg rövidebb uton minden Törvénybeli menedekek ki rekesztésével okozando költseg fáradsagal együt ... eleget vehessen és vétethessen [Egerszeg MT; i.h. V/1361].

7. biztosíték, oltalom; asigurare, garanţie; Gewähr, Schutz. *1556:* az Petrwit (!) Wram levele. K. Elegh Menedek [BesztLt 6 Ant. Kendj a beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz]. *1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan Kyralnak w felsegynēk dyrectora adom Emlekezetere Myndeneknek, hogy en w felsegye (!) poro(n)colagyabul, wewtten (!) kezzemhez Ez tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartul, harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth (!) Kanaskath kyben myndenestewl wagyon heth gyra az ywsth (!) Ez Komlody Orsolya marhaya feleben Es walamy kewes hytwa(n) lewelekel egyetembe, kiktwl en w neky Ez en lewelemeth adom Erewke walo menedekewl [Beszt.; BesztLt 27]. *1573:* Ennek byzonsagara atta(m) azzonyomnak Menedekyl az en peczetes lewelemet [Kv; JHbK XIII. 25]. *1579:* Ennek byzonsagara attuk menedekwl ez leuelett ez Jde ala megh Irt Nemes vraym Eleotth [Ördögkeresztúr K; JHbK XIV/24]. *1639:* Mely dolognak nagyobb Erössegere ... adgjük ez mi jelen ualo Inventariumunkat Gjulaj Ferencz Deakne Aszonyomnak menedekül, szokott Pecsetünkel es kezünk jrasaual megh Erösituen [Kv; RDL I. 116]. *1809:* Értésére esett a Királlyi Guberniumnak, hogy némelly más vagyonnyán kapok, és erőszakos Hazafiak a mostani Insurrectio, és azzal járo Törvény Szünés törvénytelen tetteiknek meg büntetése ellen menedeknek képzelvén olly bal hiedelemmel vagynak, hogy törvénytelen erőszakoskodásoikért a mostani törvény szünés alatt meg nem büntettethetnek [UszLt ComGub. 1558].

8. feloldozás; dezlegare (de un jurămînt); Entbindung, Freisprechung. *1655:* Bodoni Martha ... jelenti az szent Ecclesia előt, hogy Küköllö Varmegyeben Egrestön volt ferynel Vajda Lukatsnal. Mivel pedig igen kemenyen tartotta, kenszeretet (!) mellöle elmenni. Azert emberseges embereknel szolgalt együtis masutis immar harom esztendötül fogva. Azolta soha meg nem kereste, noha tutta hol lakik söt az Aszszony egy nehanyszor talalta meg levele altal, kinalvan magat az melleje allasra, de az neki menedeket adot, eszt mondvan, hogy ö nem aszszonyi allatnak valo fērfiu [SzJk 78].

menedékes 1. lejtős; în pantă (lină), povîrnit; abschüssig/fallend. *1756:* a Veteményes, Virágos és Szölös kert .. Udvar ház felöl valo része teres lévén vagyon a Virágos és veteményes hellye, ezeken belöl menedékes lévén vagyon szölö Tökkel bé ültetve [Branyicska H; JHb LXX/2. 30]. *1761:* Vagjon ... egj Curialis helj ... menedékes óldalos heljben [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 12]. *1767:* a Kákára le Jároban menedékes jó hellyen [Dányán KK; LLt Fasc. 129] | Az ör hegybe menedékes közönséges föld [Bő MT; EHA] | a Tulsó mezőbenn menedékes hellyen [Pókakeresztúr MT; EHA] | In Zeketure din mislok, menedékes jó hellyen [Mezőpete TA; EHA]. *1815:* Az Ispán réthe ... jo Szénát termö helly ... menedekes oldalasabb vizes vad füvet termö [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 191]. *1835:* egy kisség menedékes heljen magok taszitották le[a] [Zsibó Sz; WLt. — [a]A szekeret].

2. ereszkedő, rézsútos; inclinat; abfallend, schräg, schief. *1823–1830:* Volt a hajónak menedékes deszkafedele, melyre fel lehetett menni és leheveredve pipázni [FogE 262].

3. biztos, célravezető; sigur, inevitabil; sicher, zweckdienlich. *1804:* a Banyasz Gazdák a Banya Mivelesröl egeszszen le akarnak mondani és Bányajokat lo kő szamra s berbe akarjak miveltetni a mely Banya pusztulasra leg menedekeseb ut [Torockó; TLev. 9/36].

menedékesen ereszkedően, rézsútosan; în pantă, pieziş; schräg abfallend. *1725:* 43 napszámosnak ki fizetesire ... kik ... az jászoly gat csinálásán ... dolgoztak ... az két tó partyát menedékesen le vágták ... fl. hung. 8 den. 19 [Kv; Ks 15. LIII]. *1756:* Nyilik egy Ajto a Pincze Torkában melyis jo Bojt hajtás alat lévén also része menedékessen szolgál a Pinczében [Branyicska H; JHb LXX/2. 14]. *1757:* az Aranyat ... fél ölnyi hoszszuságu, s meg annyi szélességü menedékesen állo válura töltyük | gyakran meg esik, hogy a Bányákbol ki adott, s még Stompakhaz el nem hajtott Minerát a' viz lehajtya, és osztán in plano az Arany a' porond közt meg ülepedik, az illyent némellyek tsak in loco menedékesen, lábakra más fél öl hoszszuságu deszkát állítván, mossák czondra poszto fótakkal bé teritvén [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

menedékesítés jogorvoslattal élés; recurs; Ergreifen des Rechtsmittels. *1834:* megis kivánnya a' Felperes: hogy ezen menedékesittésnek helly ne adassék, hanem az Itélet elégtételbe vétetni rendeltessék [Asz; Borb. I].

menedékhely rejtekhely; loc de refugiu, adăpost; Versteck, Zuflucht. *1662:* Keserves vala nézni s hallani, hogy annyi sok kegyetlenkedö ... ellenségtöl minden hegyek, völgyek, erdők, kösziklák elboríttatván, azok között való lyukak, barlangok, menedék-, búvó-, rejtezőhelyek ... mindenütt felbujtatnának, kerestetnének | Az tisztviselők ... mihelyt az idő alkonyodni kezde, azonnal megindulván, azon éjszaka úgy jövének, hogy másnap Váradon ... ki hol tanálhatna magának menedékhelyet ... gondjok arra kezdett lenni [SKr 437, 540].

menedéklevél 1. nyugtatvány, elismervény; chitanţă, adeverinţă de primire; Quittung, Bescheinigung. *1569.* Margyt

azzony es Kerestel Balas Menedek Levelet aggyon Buday Gergelnek Myndenrewl hogy meg Elegytette Buday Gergely Margyt azzont | Buday Ghergelys Menedek Lewelet aggyon az Zaz Negyetffel foryntrol Mellyel az Jozagert Neky ada Margyt azzony [Diós K; JHbK XLV/13]. *1570:* Barath Leorincz azt vallya hogy Az Mely Menedek lewelet Zekel peterne eleh adot az Bwzas Janoset Ew Jrta azt, Regestuma feleol Zekel peternenek semyt Nem Thwd | Kolb Myklos penigh hatwan ketteo vagi hatwan harmadfel forintrol adot Palochinak Menedek lewelet [Kv; TJk III/2. 16c, 150]. *1585:* Orsolia Mezaros Miklosne ... Irasat Atta be kiben zeoryn meg vadnak Az marhak Akik Nalla voltanak, es ky Atta Tarchiay Palnak es tarchiay Georgnek az eo Egienleo keresekre es Bagotaj Magdalna Menedek lewelekre [Kv; TJk IV/1. 526]. *1590:* mindenekreol kezeunk irasaual es pechieteunkel megh ereositetet menedek leueleunket aggiuk neky [LLt Fasc. 155].

2. oltalom/szabad menetlevél, szabad utazást/járást biztosító levél; salvus conductus; salvconduct; Freipaß, Schutzbrief. *1817:* Böltsen tudja azt Nsgod maga is mint földes és Birtokos Ur, hogy senkinek is Szolgálo emberit, szabad, és menedék levél nélkült telyességgel bé fogadni nem szabad [Dob.; Somb. II].

menedékség szavatosság; garanţie; Gewähr, Haftbarkeit. *1592:* teörúennyel kellet volna en teóllem el venni ha igassagat remenlette volna benne, vgy kellett volna masnak Adni, Azert Azt mondo(m) hogy az eó menedeksege erötelen [UszT]. *1663:* az más két kantzátis ... Euictorra Udvarhellyi Horvath Andrasra fogua(n), ki ... kezeseket adot, hogi Boër Janostol veve(n), eotět Menedeksegre elő hozna [UszLt IX. 75. 51 fej.].

Szk: *~et fogad* szavatosságot vállal. *1567:* minden teörveny szerint valo haborgatok ellen menedekseget fogadanak az megh nevezet luka antal leany keoteletis vevenek magokra [Imecsfva Hsz; HSzjP]. *1615:* ada egy szanto földet ... òròk arron fiurol fiura maraduarol maraduara meg hihatatlan keppen ... Menedeksegetis fogada mi eleotteonk Irkon Peterne minden tòruen szerint ualo haborgatok ellen [Aldoboly Hsz; BLt]. *1752:* Menedekségetis fogada ... Rákosi Pál aszszonyomra minden ... háborgatok ellen [Hatolyka Hsz; HSzjP] ✱ *~et ígér* 'ua.' *1563:* Menedekséget is igire, Janos Deak ... hogy minden perelkedeok ellen megh menti [Hsz; CsÁLt F. 27. I/1.]. *1604:* Fejes mihalyne az eo leaniaval egjetembe minden haborgatok ellen menedekseget igirinek [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1615:* Chya Peter uram menedekseget igire Lazar Istvan uramnak es posteritassinak, minden teorveny szerint ualo Impetitorok ellen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 67]. *1670:* Menedeksegetis igire Miklos Tamas es az Annia Mihaly Popnak minden ... haborgatok ellen [Martonfva Hsz; HSzjP] ✱ *~et vesz fel* 'ua.' *1621:* Menedeksegetis ueón fel mi eleòttwnk mind magara es giermekire Vegh Mihaly, hogy minden teorueny szerent valo haborgatok ellen megh menti [Meggyesfva MT; DLev. 1. II. 31].

menedéktelen lejtő nélküli, meredek; abrupt, accidentat; steil. *1786:* A' Ferriculturához főbbképpen kivántatván a' szén, mi annak procuratiojára készitésire harmadik, negyedik határra, és a' határoknak-is leg menedéktelenebb erdős helyeire kelletik mennünk, ugy hogy: a' szénnek procuratioja annyira megrontya Clitellaris lovainkat, hogy már nem győzzük magunkat lovakkal [Torockó; TLev. 9/24].

meneget 1. el-elmegy, járogat vhová; a merge des/sistematic intr-un anumit loc; irgendwo herumgehen/wandeln. *1796:* mi is menegettünk oda a Marhakkal Sokszor [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Paulus Kuti (25) ns vall.].

Szk: *pálinkára ~* inni jár vhova. *1842:* Moritz Lászlo Urat Sánta Mártonni járni gyakran láttam, én is menegettem oda pálinkára [Sszgy; Bogáts 10] ✱ *pénz keresni ~. 1756:* mint hogy szegény ember voltam menegettem eő kegyelmihez pénz keresni [F.csernáton Hsz; HSzjP Fegyverneki István (42) pp vall.].

2. meg-meglátogat vkit; a vizita deseori pe cineva; jn wiederholt besuchen. *1797:* tudom hogy Király Judit rosz természetü nem volt, mert énis menegettem hozzája [Sszgy; HSzjP Márk Sámuel (63) Senator vall.].

3. kb. előre lépdel; a înainta încet; vorwärts treten/schreiten. *1596:* ram Ieóüe Benedekfi Janos menegetni kezde zabliajaúal, ereossen zida rútola [UszT 11/53].

menekedhetik megmenekülhet/szabadulhat; a putea scăpa (de cineva/ceva); sich befreien können. *1673:* Én bizony sem magam innét nem menekedhetem, sem oda ki való dolgaimra, sem itt benn valókra ... gondot jól nem viselhetek [TML VI, 420 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Jó hogy Haller uram feleségestől menekedheték [BÖn. 968]. *1809:* ha egy városi örökös, és Törsökös Gazda minden közös köteles terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre a ki jöveveny nem menekedhetik a köz terheknek supportalása alol [UszLt ComGub. 1715]. *1822:* Alázatoson kérem Nságodat utoljárais, cselekedje velem aszt a barátságat, hogy szép móddal ... menekedhessem ezen bajomtol [Hadrév TA; KCsl 5].

menekedik, menekszik megmenekül/szabadul vkitől/vmitől; a scăpa de cineva/ceva; jn/etw. loswerden. *1657:* az vajda ... kikísért; hogy az gyalogság volt, onnan az grádicson is alá akart kísérni; mondván: inkább ott fekszem le, mintsem megengedjem alájüvetelit; arra azt felelé: hogy bizony ő is ott fekszik, ha én ott fekszem le; nagy nehezen menekedém tőle [KemÖn. 266]. *1782:* Groff Székely Adam Vr eő Nga Praefectussa ... elé Véve egy Nád páltzát, és engem főben üte Vélle, én pedig à Lova Nyaka alá buván hogy inkáb menekedhessem a több verèstöl mely miat à lo meg ijedvén fèlre szökék s énis ugy menekvém [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 57 Nyemnyis Mark (80) zs vall.]. *1816:* ha Sogor Vrnak tettzik és Válto Czédoláitol akar menekedni, az jövendői utolso fél esztendőre valo 65 forintot is felveszem [Kv; DobLev. V/993. 2a N.Sz. Szigethi György lev.]. *1843:* éppen tegnap disponáltam Pataki Ádámnak hogy szerezzen vagy 4 Tutaj fát, hellyettek, mert nem gerendának valok, már igy ezen kölcségtől menekszem [Veresegyháza AF; i.h. V/1242].

menekül 1. megszabadul; a scăpa de ceva; frei werden/kommen. *1869:* Feri ... 46ban született tehát hozzá nem kerül talán el a sor s ha el is, teszi le Juliusban a papi vizsgát s mint papjelelt menekül[a] — bésorolják ugyan, de absitot adnak és ithon hagyják és ha háboru lesz viszik tábori papnak [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról. — [a]A katonaságtól].

2. veszély elől elmenekül; a se refugia, a fugi; einer Gefahr entfliehen. *1847:* a méltóságos püspök helytartó úr ... az isteni tiszteletre seregesen egybengyülve lévő bucsumiak jelenlétében engemet maga elébe hívatván, felolvasta az én befogatásomat tárgyazó felsőbb rendeletet, melynek hallá-

sára én megütődve, menekülni igyekeztem [VKp 166]. *1854:* kirabolt s elpusztított falusi lakomból kiszorítva, éltem megszokott rendszeréből kizaklatva, éltem alkonyán Kolozsvárra menekültem [ÚjfE 4].

menendő I. *mn* **1.** vhová indulandó/induló; care porneşte spre ... ; irgendwohin abgehend. *1657:* Harmadik rendben azon útra, melyre magam is menendő valék, bocsátám Daniel Jánost és Fráter Pált cselédeinkkel, rabjainkkal és valami nyereség tarackokkal [KemÖn. 241]. *1740:* Mikor Nms Városunk tagjai közzül valaki Lova után küld, azon Lovakat meg-fogni 's fogatni tartozik minden nap ordinarie kettzer reggel és Dellyest; extra ordinarie pedig, kivált Nms Városunk közönséges dolgára menendö atyánkfiai Lovait köz idob(en) is meg fogni 's fogatni tartozik [Dés; Jk 534b].

Szk: *háborúba ~. 1780/1797:* Én háborubon menendő szegény Katona kinek ki menetele bizonytalan ... hitem szerint Testificalok [Usz; MbK X. 56].

2. vmerre tartó/vezető; care duce spre ... ; in irgendeine Richtung führend. *1599:* Hogy az Cinteremben az boltokra Menendeo fa gradichot le bontattük fizetünk az Achoknak f — d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 35]. *1804:* Hasonlo Modon tartoznak egy jo támaszos kertet tenni a Hinto szintöl az ut fele menendő kertig Veress Ferentz és Bogati Josef [Zágon Hsz; Szentk.].

3. vmire készülő; care este gata/pregătit să ... ; im Begriff sein etw. zu tun. *1614:* Janczj, Baczj Janos özvegye fia, Öttües Bartosnal Öttues müre menendö [Kv; TJk VII/2. 204]. *1647:* Also és Felsö Komanai pap Popa Sztanczul hazas fiaval lakik egy kenyeren az is papsagra menendö [Fog.; UF I, 890]. *1703:* ugyan ked már Directorságra menendö, mindazaltal alazza meg mágát az szegeny szallason jo szivel láttyak kegyelmedett [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. *1767:* A vömre menendö Eperjesi Ferenc és a bátyja Eperjesi József ... itt voltak, vigan is voltunk [RettE 206]. *1840:* Albert András uram egy felöl — más felöl ... Hajadon Máté Anna ... Házassági életre kivánván lépni ... Lévén ... Albert András Uramnak ... egy háza vagy is Telke ... ezen Telken épitett ujj Háznak ... a' közönséges uttza felöl valo részét ... Feleségire menendö választottya Máté Annának Jegybenn ... ajándékozza [Kv; Végr.].

4. vmivé/vmilyenné fejlődő; care face/produce; gedeihend, sich entwickelnd. *1702:* az Veteményes kert ... Kaposzta före menendö palant szál nrö 1900 [O.brettye H; Born. XIX. 4. 9].

Szk: *jóra ~ állapotban van. 1789:* Tirnovitzai[a] Szöllö is a mult Esztendőbe el homolitva s el rokkanva (!) lévén, igen jora menendö állapatba vagyon [JHb XXXV/65. — [a]H].

5. vmire fordítandó (összeg); (sumă) care va fi cheltuită pentru ... ; (Geld) für etw. verwendend. *1706:* (A város kőfalán) eddég elé erönk felett is munkálkodtunk, de mivel már ugjan el állottunk a mindennapi szolgálatban; alázatossan instálunk ezen is hogy segittessünk másunnét is ez munkában; és è felett ezen epitésre ment és menendö kölcségunket meg mutogatván, annak idejében, á ns országtol refundáltassék [Kv; KvLt I/193 Kv városa a gub-hoz].

6. *jóra ~* helyes irányban fejlődő, szép jövő elébe néző; de perspectivă, promiţător; sich in richtiger Richtung entwickelnd. *1705:* Azt is mondá[a], hogy egy jóra menendö fia, aki Enyeden contrascriba volt, az enyedi veszedelemkor ottveszett [WIN I, 376. — [a]Egy balázsfalvi pap]. *1788:* Levelemet meg ado ifju, az itt lévö olá Popának Sogora, ittis nevekedett nálla, jora menendö ifju, most censurázni ment a vladikához [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* derék ember[a] és igen jóra menendő fiai vagynak [FogE 129. — [a]Dósa Gergely jogászprofesszor]. — L. még CsH 375.

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *esztendőre ~* első évében járó; care împlineşte în curînd vîrsta de un an; erstjährig. *1765:* Ket esztendőre menendö Téhén edgyik veres Rőd a másik szöke szörü [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1813:* Malatzzó nagy katza ... Esztendőre menendö Katza [Alpestes H; Told. 18] ✱ *harmadfüre ~* harmadik évében járó; în al treilea an; drittjährig. *1736:* egy harmad Füre menendő Tehen tinot adot volna nëki érette [Szentegyed SzD; WassLt Nemai Ferenc (48) ns vall.]. *1792:* Harmad füre menendö Uszö 8 [Kályán K; JF 36 LevK 37]. *1801:* Két Bornyus Tehén, és égy harmad före menendö Tulok [M.macskás K; RLt Détsei Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.] ✱ *három esztendőre ~* 'ua.; idem'. *1765:* Egy harom esztendöre menendo Rod okör Bornyu [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1833:* Egy négy Esztendőre menendő pej, és egy három Esztendőre menendő vas szőrü csikok [Kv; Pat.] ✱ *két esztendőre ~* második évében járó; în al doilea an; zweitjährig. *1684:* 2 esztendöre menendö bialy bika nro 1 [Ebesfva; UtI]. *1768:* Két Esztendőre menendö ünö Tino [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1813:* Majorba ... 2 Esztendőre menendö Berbéts Nro 1 [Alpestes H; Told. 18]. *1827:* Vagyon 49 ket Esztendöre menendö kotza és Ártány [Mocs K; i. h. 39] ✱ *másodfüre ~* 'ua.; idem'. *1792:* Masod füre menendö Uszö 8 Másod füre menendö Ökör Bornyu 7 [Kályán K; JF 36 LevK 37] ✱ *negyedfüre ~* negyedik évében járó; în al patrulea an; viertjährig. *1700:* Negyedfüre menendö Gyermek es Kanczá lovak nrö 2 Harmadfü Kanczá lo nrö 7 [Sárkány F; UtI]. *1765:* Egy Negyed före menendo metzetlen barna gyermek Lo Nro 1 [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1792:* Negyed füre menendö Üszö Tino no 9 [Kályán K; JF 36 LevK 37] ✱ *negyedik/négy esztendőre ~* 'ua.; idem'. *1765:* Két négy esztendőre menendö Téhén [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1806:* Egy barna szörü, négy Esztendöre menendö Kanfaru Kantza-Csiko [DLt 298 nyomt. kl]. *1839:* egy negyedik esztendőre menendő piros pej paripa, a' hátulsó bal lába fejér [DLt 1104 ua.] ✱ *ötödfüre ~* ötödik évében járó; în al cincilea an; fünftjährig. *1583:* En aztis az Veres Miklos tulkat (is) esmerte(m), de ... az eowe Eoteodfwre Menendeo volna Immar maskeppen is [Kv; TJk IV/1. 122]. *1825:* Egy ötöd füre menendö sötét seregés szőrü herélt Ló [DLt 918 nyomt. kl].

II. *fn tbsz. osztály alá ~k* osztozás alá eső javak; bunuri care urmează să fie împărţite; unter die Teilung fallende Güter. *1828:* a' Reformàta Eccla javai, az osztály alá menendőktől Secernáltossanak [Cege SzD; WassLt Jk 41].

menés 1. (oda)utazás; mers, călătorie la un anumit loc; (Hin)Fahrt/Reise. *1589:* 2 Júly voltanak az Zekben Nem Lött zek Kólt heyaba Menesünkre f. — d. 25 [Kv; Szám. 4/XII. 13–4]. *1619:* hogy penig Felséged ... magyarországi emberséges postát nem küldött, annak az oka az, hogy igen sietséggel Kassára való menése kénszerítette Felségedet arra [BTN[I] 349]. *1666:* az udvarhoz való menése Kegyelmednek penig teljességgel elmulhatatlan szükségü [TML III, 563 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1740:* Pungracz Sandornak Szebenben meneskor keczer atunk eletire 15 [Kvh; HSzjP]. *1801:* el mentek Czupor Mihály, és Rátz Andor, a'

Mlgs Groff Fő Jspány Urhoz, a' végre hogy külgyen Investigátorokot, a'kik Jnvestigallyak hogy vagyone modgya, tehettsége, a' Betsbe valo menésre Torotzkonak [Torockó; TLev. 5/6].

2. (gyakori/szokásos) járás vhová; (obiceiul de) a merge des undeva/intr-un anumit loc; häufiges/gewöhnliches Hingehen. *1646:* Mikor giermekek uoltunk s malomba mentwnk meg hattak az falubeliek az atiaink, hogi az Nirasban igen fel ne boczassuk az marhat, mert el mulik az malomba menes [Mv; MvÁLt Bereczki lev. 39. — Pál Sándor kijegyzése]. *1735:* Hogj penig Nemes Városunk s Ekklesiáink meg botránkoztatoi mások(na)k peldajára az Templomon kivűl, a Cinterem mellett reggeli Templomb(an) valo menés előtt nyak vasra tétetnek, holottis 12 orakorig azaz Delig pironkodgjanak [Dés; Jk]. *1742:* tilalmozták azon Kortsomára valo menéstől [Mv; Told. 15/23].

3. elindulás/utazás; pornire, plecare; Abgang/reise. *1585:* Az Feyedelem menesse kort vonatta(m) 4 hordo bort ky Egy altalag Echetet fyzette(m) az korczhyolasnak tölle d. 35 [Kv; Szám. 3/XXII. 78].

4. menetelés; marş; Marsch, Zug. *1662:* midőn az hadi nehézségekkel jól elhaladtak vala, az hadak is rendelt seregekben szép lassú menéssel utánok indultak vala [SKr 222]. *1705:* Beszéllette azt is, hogy ... Helvetiában is egy városnál éjszaka nagy zuhogások, mint seregeknek menése hallatott [WIN I, 384].

5. (vmilyen módon való) járás; umblet, modul de a umbla; Gehen (auf irgendeine Weise). *1811:* Nem lankad, söt mentől tovább a' menése Tüzesebb, meg botlik, bátor a' lépése[a] [ÁrÉ 158. — [a]Gr. Bethlen János véleménye a ménesbe való jó lóról]. *1848:* Beszél ... egy kissé ... dunnogólag orrába beszélöleg, menésibe ingólag jár [DLt kv-i nyomt. kl].

6. (vki földjére/házára/malmára való) rámenés/támadás; năpustire/năvălire (asupra pămîntul/casa/moara cuiva); Daraufgehen/Angriff (auf js Feldstück/Haus/Mühle). *1591:* En orban ferench azt mondom Im ertem hogi az en nemes iozagomon es molnomon einek ciendedessegeben (!) mint cielekettenek, mint tw kemetek eleot nilúan ki tecik az krachion mihaly vram feleletibeol, meli molnom vagion fancikaban it vdúarheli zekben, ez peniglen nilúan vagion tw. k. hogi az malomra valo menes nagiob terhet nez egieb iozagon valo hatalmaskodasnal [UszT 13/68]. *1595:* Az hazamra meneserth feieken Jozagokon zollok, Aúagy pedígh ha toluaisagoth auagy az major potentiat Itely az teorúenj singullatim zollok hozzok [i.h. 10/99]. *1596:* Noha az A az In prima Instantia feóldre eseseert es vere hullasaerth zallasara menesejerth kylen kylen terheket kereset az I(nctuso)n: de most holott az erezbúl úalo ki esese uta(n) az feólden valo yteseierth Aúagy uagasaierth es az zallasara mi(n)t hazara valo meneséért fejen Jozagan zoll, Az teörúeny az nemes embere(n) valo factumerth fejen Jozagon hadgia az Alperest [i.h. 11/55]. *1600:* az battiais wgian azon napon ream ieött ... zidot azis eros zitokkal ... azt mondwa(n), keöwete(m) az kegtek zekit, az ese lelket ha kaphatom megh eölem, seött kergetet, zanom meleól el üzet, seött az zanomra menesert az nagy hatalomnak terhin wagyo(n) | Ezert hittam ez al peörest ... kegtek eleiben teörwenyre, hogy ... buzamra tulaidon hatalmawal rea menwe(n), Zinte annit arattatot es hordot el benne, walamenit akart. Kiert si iuris az en feöldemre walo meneseiert es buzanak megh aratassaert s el witeliert, a maior potencianak terhet p(ro)sequalom raita [i.h. 15/75, 15/83].

Szk: *házra való ~re keres vkit. 1600:* Megh ertettem eö kegmeknek keresetit, a hon hazra walo menesre keres engemet [i.h. 15/25].

7. (le)folyás; curgere; Ablauf/fluß (des Wassers). *1591:* Eztis vegeztek varosul eo kegmek, hogi az Jspanok az varos Iozagabol feniw fakat zalichanak ala, melliekbeol ennek vtanna oly eppwletet akarnak eo kegmek az viz zabad menesere chinaltatni, hogi az varosnak keueseb faratsagara es keoltsegere legien [Kv; TanJk I/1. 166]. *1770:* most hogy a gáttyát jol igazitatták[a], a mult heten szabados menest vett a viz magának [Királyfva KK; JHb LXVII/2. 99. — [a]Az ádámosi malomnak].

8. (folyó)meder; albie, matcă; Flußbett. *1584:* Értettek eo kgmek Az Bek Ianos vram panazzatis, hogy B(ene)dek Deak az eo Chwreós kerthi eleót Nagy teoltest chinalt a' teoltest penigh oda az varos feoldere chinalta Ahol az ot valo vizechkenek foliamnak Reghy Menesse volt [Kv; TanJk V/3. 285a]. *1590/1593:* az Christoff Vram Molnan ahol az fwzek helyreól gatolta az mostani menisre az derek Zamosth [Bálványosváralja SzD; Ks].

9. *jövés ~* jövetel, menetel; dus şi întors; Kommen und Gehen. *1710 k.:* Bécsben megengedték, hogy én fogadott szállásomon legyek ... minden írás, izenet, levél jövése, menése, szabados legyen [BÖn. 980–1]. *1807:* Resolutiot meg vártam, jövés, menés, és ottan valo idő töltés tészen 20 Napokot [Szu; UszLt ComGub. 1753u]

◇ **Szk:** *fegyverrel és haddal való ~* fegyveres támadás; atac înarmat; bewaffneter Angriff. *1607:* Azt penigh mindeneknek felette cziudalliuk, hogy kgmetekkel ualaki fegiuerrel es haddal ualo meneswnket ell hitette, es hogy az haza zabadsaga ellen ... mw inditottunk uolna es uinnénk innét nagy hadat [Lompért Sz; Törzs] ✱ *férjhez ~* măritiş; Heiraten. *1766:* A bé adott Relatorijákbol ... ki tetzen(e)k vilagoson az A Aszszony(na)k fajtalan élete ... egy iffijuval nem etzer, kétzer láttatott különös helyen éjjelis nappalis ölelgetődzeni ... akit mind Leány koráb(an) mind férjhez menése után szerzett nyilvánságoson [GörgJk 207] ✱ *hadba/hadra való ~* hadbavonulás; înrolare, plecare la oaste; Insfeld/Indenkriegziehen. *1613:* Eo felsege[a] az egez Szekelisegett sem teoruentelensegel ki regi szabadsagoknak ellene volna, semi nemeo ado fizetessel, zedessel, vedessel es zokatlan tereh viselessel ne banczia, seott az Nemesegh es Vármegienelkeol valo hadba menesre ne kenzericzie es ne ereoltesse [KJ. — [a]Báthori Gábor]. *1678:* Tegnap hozván Isten ide Rédei uramat, sokat beszélgeténk ... Kegyelmed állapotja is eleget forga fenn és az mint ő kegyelme beszélé, valami az Kegyelmed személyét, az hadra való menését, vagy nem menését nézi, eleget írt Kegyelmednek [TML VIII, 110 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *has(a) ~e* hasmenés; diaree; Durchfall. *1739:* az fiacskám az himlöböl ugyan ki gyogyult ... csak hogy az hurut, és hass nem menésse miat, forosága, és baja vagyon [M.csesztve AF; Ks 99]. *XVIII. sz. v.:* Az olyan marhának ... a hasa menese meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked [UszLt X. 80] ✱ *végire ~* végére járás; rezolvare (a unui lucru); (mit einer Sache) Fertigwerden. *1669.* Az portán avval is vádoltatott ő nagysága, hogy Érsek-Ujvár alá ő nagysága is bizonyos számu hadait küldte az németnek, kinek is bizonyosan végére menésére az kaimekán ... császár csauzát küldte, hogy megczirkálja, az fejedelem mit csinál [TML IV, 478 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1772:* a Fatensek s Commetaneusok Relatiojok hibások voltak, a' dolog valoságával ellenkeztek, midőn az én Malmomra kentek egészszen az eő Excellentiaja Malma

fogjatkozásait, vagj kedvezésből, vagj a' dolog valoságának ügjiben végire nem menéséből [Kük.; JHb LXVII/233].

ménes 1. herghelie (de remontă); Pferdeherde. *1507:* Cheh Janosnak hagyom ... felseurwhamat es Nagragomat touaba az menesbol Agyanak neky eg germek louath [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1546:* az menes zam zerenth harmycz negy, ha therek men, Loh, yar benne [Radnót KK; JHb XXXVIII/19]. *1594:* Ez jdei kancza vagion No 8. Volt Mén lois, de Mathai Ferencz vra(m) vjtette el az Menesbeöl [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. *1603:* Buzas Pal nagi galambfalwj hwti wtan ezt wallia, Enekem monda Kaniadi Janos hogi Jo wolna be haitatnunk az mihalj ferencz menesit mert harmad napja hogi az Gaspar Balint buza wetesen kapalnak [UszT II/3. B. 40]. *1631:* Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek paripamot, mely az en menesemben termet [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. *1634:* menek az holt Marosban egy reteczykem latnia, hat ot az maros mellet jar az menes [Mv; MvLt 291. 29b]. *XVIII. sz. eleje:* Ha lehet Örög Men Lovat ne vegy ă Menesedbe | Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ă Menesbûl [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1730:* Nemes Városunk Lovaibul állo Menesnek Pasztorinak pro Anno 1730 fogadtuk meg ... Derecskei Jánost és Szücs Istvánt [Dés; Jk 395a]. *1804:* vagy Tehény Csordánkot, vagy Ménesünköt, vagy sertes Csordankot ... bé hajtották [F.gezés NK; Told. 30]. *1819:* aki az ökör csordába, vagy más csordába hajtya a ménesbe valo lovat, és akár hogy el károsodgyék ... a gazda kára lészen [F.rákos U; Falujk 99 Barrabás Áron pap-not. kezével].

Hn. *1326:* Meneserdei-bèrcz [Zsuk K; Csánki V, 403]. *1670:* az Mines oldal elöt az Ritben (r) [Borsa K; BHn 109]. *1714:* Az Ménes óldal alatt (k) [uo.; BHn 112]. *1753:* Az Ménos oldalan (k) [uo.; BHn 114]. *1754:* Ménes oldalon (k) [uo.; BHn 115]. *1758:* A' Nyiresen a' Ménes Réte között (sz) [M.kiskapus K; EHA]. *1810:* A' Ménes oldolon (sz) [Borsa K; BHn 122].

Sz. *1775:* (Bíró Mózesnek) Felesége volt kettő, mind a kettő rossz ménesből való volt [RettE 349].

2. ló; cal; Pferd | kanca; iapă; Stute. *1570:* Repas Myhal ezt vallya, hogy Mynekvtanna Zekel peter ely Bwdossot volt ez varosrwl Talalta volt Myrislo es Dechie keozet ... Monta hogy Magiar orzagbol Jeot Beh es valamy Menest veot, De Nem Talalhat 10 f(orint)ot kyt arraba adhatna [Kv; TJk III/2. 16d]. *1578:* Adak frusinazzonnak Pakochyabely es Kys Nywlasbeli Rezeket, Annak felette ... eot hean zaz Jwhott ... hett Menest, hett Boryws Ewneott [Kv; Thor. V/14]. *1595:* Azert azoknak mint hogy bechye volt, Az menesnek f. 22 haro(m) eórégh eókrek bechyet es az yneo tehenek bechyet tétte le, Az menes bechye en nallam volt [Szu; UszT 10/9]. *1599:* monda Kerestelj Albert zereteó Ferenczj vram en Azert ieóttem, az melj ket eókreót Adtal wala az Eggiket az farkas meg eótte; Azert egj menesem wagion azt kegk Ado(m) mind Czitkostol [i.h. 14/17 Simophi Mihalj Etedi szabad szekelj vall.]. *1627:* Az Meneseknek szamok. Feiér kek eoreg kancza vemhes Nro 5. Almas kek kancza méddw Nro 2[a] [Mezőrücs MT; BLt I Inv. — [a]Folyt. a fels.]. *1696:* volt I lovász paripaja, 2 hatas kanczaja, menesse öregh 9. aprois volt de azokat nem tud(om) mennyi [Buza SzD; LLt Fasc. 146]. *1711:* Tudom és láttam ... nagy Sereg menest és egjéb Labás marhakat ... Vesselenyi István ur(am)et Gjergjob(an) [Remete Cs; WLt J. Petred (40) pp vall.]. *1734:* örökös Jobágy Brenze Bukur ... Tinaja nr 1. Borja nr 1. Ménesse nr. 2 [Bogát NK; JHbB].

Szk: *kijáró ~* legelőre járó ló. *1682:* Lovak. paripa ló Nro 6 4-fő gyermek lo Nro 4 ... Kijaro mines Nro 31 [Vh; VhU 695] ✱ *rideg ~*. *1792:* több rideg menessétis tudom mellyeknek száma hol tiz, hol tizenkettő volt [Recsenyéd U; Pf].

ménesakol karám; stavă, herghelie; Pferch (für Hengste). *1648:* mentünk az falura, ottis az uetemenies kert es mehes kert el pustult az menes akolis mind el pustult [M.nagygorbó K; JHbK L. 12] | az Menes akoltis eppen tudom [Türe K; i.h.]. *1650:* Elsobennis az Olah Fenesi Vdûarhazat minden kerülle valo epületekkel ... az dna Relictanak kezibe resignalok, vgjmint az ... Dinnyes kertel, Bornyu kertel ... Menes Akollal ... az mezeon leveo Juh kosarokkal [O.fenes K; JHbK XLVIII/31]. *1679:* Ménesakol ... Kőrül valo gyalogh sövenye romladozott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119]. *1760:* Veteményés, Gyömöltsös és Csürös kerték, és Ménés akoll [Hesdát TA; BLt]. *1761:* a fennebb meg mondott Ménes Akoly, és Veteményes kert [Spring AF; JHbK LVIII/1. 497]. *1783:* Vagyon Marha és Ménes akol Nro 2 [Branyicska H; JHb XXXI/28]. *1833:* Egy ménes akol fedeletlen sövény kertel van bé keritve benne 10. Sasfákra épült eresz [Katona K; Ks 73/55]. *1840:* Az ménes áklon dolgoztak[a] [Hodák MT; Born. G. XXIVb. — [a]14 jb].

Vö. a *ménesokol* cimszóval.

ménesbeli ménesből való; din herghelie; aus dem Pferch. *1756:* az el mult esztendőb(en) magának Balog Uramnak igen rosz pállot gyenge Zabja lévén aszt az Uraság ménes béli Gyermek Lovainak atta [Szakatura SzD; TKJ Pap Gábor (28) jb vall.]. *1790:* a Fel kelhetömet valamik a Segesvári Szallasomon vagynak Zár alatt mindazokot hagyom Edes Testvér Etsémnek Groff Kornis Gáspárnak; Ezen kivül a Király-Halmi Istallomban lévő Barna Mag Lovamot, egy Menes béli Babos Faru pej Csikoval [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c gr. Kornis István végr.]. *1824:* A' Ménesbeli Kantzák közöt tizen kettő van Csikozzo [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

ménescsorda ménes; herghelie; Pferdeherde. *1573:* Marta Sonkolios Mathiasne Azt vallia hogy Az mely tehenet Ely hozot Adam Istwan az Menes chordabol ky mostan Nalla vagion Iol esmery hogi Eowe [Kv; TJk III/1. 306b]. *1579:* Ertyk Azt is mynemó panazolkodassok legien Az menes paztoroknak, hogy minde(n) Rwhes lowak es kaciola lowak ot az tarchya haza(n) Iarna ky miat Az Menes chiordat ky nem haythatnak [Kv; TanJk V/3. 188b]. *1586:* 6 Martj az melj pasztorok az Menes Cziordat eorisztek, es egj nehanj barmot el loptak volt elleolleok Thanachj vegeszesebol attam az vtra nekiek f. 2 [Kv; Szám. 3/XXIV. 12]. *1645:* Ui Thordaban lako Dali Peter mint A. talalua(n) megh it az menes cziordaban egy szeoke eokret ... Deliberatum[a] [Kv; TJk VIII/4. 32. — [a]Köv. az ítélet]. *1804:* a Ménes Csordánkat három rendben hajtották bé [F.gezés NK; Told. 30]. *1847:* A ménescsorda mellé conventionálá a közönség providus Szabó Györgyöt, huszár katona Szabó Lajos kezessége mellett [Zalán Hsz; RSzF 204].

ménesféle ménesbeli; din herghelie; aus dem Pferch. *1681:* Menes fele feketi serinye farka Fako | Menes fele kek paripa | Menes fele vercse [UtI]. *1685:* Gyermek lovak Fel Irása ... Fog(a)r(a)si ménes féle Fejér suffa-Szörü, csóka

Szemü, hodos fejer orru épp [UtI]. *1689:* Iffiú Urunk Hatás Paripaj ... Sufla Fakó B(a)l(á)sf(a)lvi ménes féle | Hátas Paripák ... Fejér sufa fako ménes féle meczczetlen [UtI].

ménesló ló; cal; Pferd | kanca; iapă; Stute. *1551:* Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Jwtot ... Myllyora Ewthwen hat, Thyz kos, hwz meddo Jwh, Itt(em) az menes lo mynd Tawaliwal egyetembe ewthwen nęg [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. — L. MNy LVIII, 192 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozó lev.]. *1562:* Agyanak ... Az Monosthory haztwl ... Tyzenegy Menes Lowath, ketteynek chitkoya legen [K; KP]. *1572:* Hagya neky ... Tyz Menes lowat harmad negyed eoteod es hatod feweket [Fog.; SLt S. 10]. *1590:* eo nekiek ket menes louokat lopta ell Farkas Balint [UszT]. *1597:* ada egy fegywer derekat pancer wyastul, es egy eoregh Menes lowat vehmesteol [Galac BN; WLt]. *1599:* veön egy Menes lowath, az wemhetis kewanta, de Albert batia(m) nem atta [UszT 14/21 Michael Kerestely Jenlakiensis lib. vall.]. *1628:* kett Menes loua(m), alatta leven kett czikaja, Jóuendobennis vemhezeő leven, gonoszol el veszett en tőllem [SzJk 26]. *1664:* szoros Ut lévén ot egy nagy ku szikla szakadasson lattam hogy le hullottak valla azon feles mines lovakban es marhakban [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. *1812:* Egy Fel kupa dohottat az Menes Lovak szam(ara) 1 Rf [Nagynyulas K; IB. Hérmán János kezével].

Szk: *öreg ~. 1595:* Eoreg menes loo .9. harom vemhes benne [Gysz; LLt 84/1].

ménesokol karám; stavă, hergelie; Pferch. *1773:* a Mirigy halál előtt azon a pusztán ... Vig Ferencznek Ménes Okla volt [Ádámos KK; JHb XIX/15]. *1841:* mikorrá a szolgám a ménes okolhoz viszszatért, már bé rekesztettem volt a fiammal a ménest az oklába [Dés; DLt 1541. 8b Gálé Gyorgye vall.].

Vö. a *ménesakol* cimszóval.

ménesokol-hely karám; stavă; Pferch. *1822 k.:* a Vadalmas alatt lévő Ménes okol helly [Dés; EHA].

ménespajta lóistálló; grajd de cai; Pferdestall. *1639:* az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytam vol⟨t mo⟩stan immár másuva keolteoztetok affeléket [Homródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i várgondviselőhöz].

ménespásztor herghelegiu; Pferdehirt. *1570:* Az Menes pastoroknak semmy Iwhot Nem Engednek az Tarcia hazon Tartany [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1585:* Az Menes paztoroknak az eo zokot Berek zerent Adny kell buzat cb III Az varallia Malombol Balas Kowach Altal [Kv; Szám. 3/XXI mell.]. *1594:* Menes Paztor Bwsan Gaal h(ab)et Bo(ues) 2 ... Chikohoz lato Menes Paztor Nema Janos kett fiaual h(ab)et Bo ues 4 Jha 25 [Somlyócsehi Sz; UC 113/5. 60–1]. *1621:* veott Razmanj Jstua(n) Vra(m) az mines Paztorral Egi szalonnat ... f. 1/40 [Kv; Szám. 15b/IX. 208]. *1635:* az minapiban jarok uala az holt marosban, es monda az Menes paztor ... mond megh varga Peternek, hogy akar halni az loua [Mv; MvLt 291. 58a]. *1699:* Mines Pasztornak fogadtuk meg Debreczeni György és Darecskei Mihaly Atyankfiait [Dés; Jk 28a]. *1745:* két csitkó, vagy gyermek Lovakat ... az J Ménes Pásztornak keziben adott volt [Torda; TJkT II. 19]. — L. még RSzF 192, 238.

ménespásztorság ménespásztori hivatal; ocupația/profesiunea de herghelegiu; Amt des Pferdehirten. *1588:* Tecet hogy Vayda Balas, ha fel fogaggya hogy egy Iuhot sem tart tarchahazan tehat Aggyak Neky Az Menes Paztorsagot [Kv; TanJk I/1. 71–2]. *1738:* Fogarasi Jóseff és Iklódi Ferentz ő kglmeket, fogadtuk meg 1738dik Esztendei Ménes pásztorságra [Dés; Jk 491b].

ménesposta ? lovasposta; poșta cu cai; Reiterpost. *1788:* Menes Posta — 80 [WLt Cserei Heléna jk 16b].

ménesszabadulás méneskihajtás (a legelőre); scoaterea hergheliei (la pășune); Austreibung der Pferdeherde (auf die Weide). *1771:* Most Ménes szabadulás kor mult Esztendeje Tit Marjai Ur(am) Stranguly nevezetű Lovászsza hogy az Lovakat bé nem hajthatta, szórt el anyi teremtettét hogy írtozás volt [Dés; DLt 321. 4a G. Jenei (30) ns vall.].

ménesszín lóistálló; grajd de cai; Pferdestall. *1783:* Vagyon Marha és Ménes akol Nro 2 ... Ménes és Marha szinek igen nagyok fából épültek [Branyicska H; JHb XXXI/28].

ménestartás lótartás; creșterea cailor; Pferdehaltung. *XVIII. sz. eleje:* A Menes tartáshoz tágos Mezü kel mindenek felet leg ártalmassabb nekik az éjjeli retegés | Az ki azért ă Ménes tartásra adgya elméjét ... Mén Lovat igyekezék elsőben is Szépet nagyot ... Szerezni [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1774:* Ménes Tartásbol Lovak, Paripák, Kantzák el adásából mi gyűlt bé s ki vette kezéhez, ugy Bitang lovakbolis [Ks gub-i vk].

menésű vmilyen járású; cu un anumit fel de mers; von irgendeinem Gang. *1799:* Rajka Mihály ... rétze modra kétfelé ingadazo szapara menésű [DLt nyomt. kl].

meneszt küld; a trimite; (ab)schicken. *1882 k.:* Te Ödön, azt hiszem, érted a kőbe, hogy nekem is nagy az én gyönyörűségem arra a hírre, melyet elkészített költői beszélyed felől hozzám meneszteni elég derék voltál [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz].

menet I. *fn* menetel; mers; Gang. *1575:* Ertyk eo kegmek az vrunk eo Naga paranchiolattjat ... az vallato zemellyeknek feierwarra valo menety felól [Kv; TanJk V/3. 192b]. *1663:* Urunk nekem azt írja, jó reménségben van, el nem viszik. De ha elvinnék is ő nagyságát, bizony csak két nagy ember sem megyen el, mert az ország hadában egy lélek sem akar elmenni, s nem is mennek; az fizetett hadában sem maradt száz, mind eloszlott az török közé való menet miatt [TML II, 557 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. *hsz* **1.** útban vhová, vhová menőben; mergind/în drum spre ... ; im Hingehen (irgendwohin). *XVI. sz. v.:* Az feolseo hydon alol az orzag vvtra menet [Jedd MT; EHA]. *1736:* Visszajövet, az hol menet felöltözött az páter, ott megint levetkezett és az keresztzászlóit is leeresztették [MetTr 435]. *1767:* A Sz Ersébethen tul az ország uttyán menett bal kéz felól vagyon négy nagy hold dézmás föld [Ne; DobLev. II/380. 3a]. *1845:* 31 Jan. Egy fáklia Rohiba" menet [Dés; KvNJ 7. — "SzD].

Szk: *hátra ~. 1837:* Csak otthon, hátra menet, jobb kézról a Wölgyben a Bíró Józsefé szélyében 11, tizenegy bükkfák találtattak levagdalva [Jenőfva Cs; RSzF 120].

2. menvén; mergind (spre ...); gehend. *1809:* Még elébb Menet èppen a' gyümöltsös kert Mellett vagyon ... kisded fenyö Deszkából készült Diszno ol [Algyógy H; Ks 75. 14].

3. menés közben; în timpul mersului, pe/în drum; unterwegs, während des Gehens. *1823–1830:* A tanítványaim harmóniás búcsúzó éneket mondottak a Kollégiumban, és az ország útján, ahol a szekérbe felültem, de az úton menet nem engedtem énekelni [FogE 133].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ és/s jövet* (az úton) odafelé és visszafelé; la dus şi întors; (auf dem Weg) hin und zurück. *1843:* 'A Maroson menet 's jövet vám fizetödett, a hajon 30 xr [Born. F. IIIc] | Varga Katalint esmérem, mert én voltam véle Bécsben ... utaztunk menet és jövet hét hetet, és helyt Bécsben is ültünk hét hetet [VKp 104] ✱ *~ vagy jövet* odafelé vagy visszafelé; la plecare sau la întoarcere; hin oder zurück. *1661:* Bocskai uramat menet, vagy jövet látta-e Kegyelmed ? [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1764:* ezen kisérö Legények hányon voltak ... meneté vagy jövetté eset általak vagy köztök a' Lödözés ... ? [KS táblai vk] ✱ *mind ~(s) mind (vissza)jövet/téret* mind odafelé, mind visszafelé; şi la plecare şi la întoarcere; sowohl hin als auch zurück. *1600:* Colossy Janos ... vallja eggyeott menteonk Bezterczere az sokadalombannis Menyhart deakkal, eggyeott terteonk megh Bezterczereol esmet de mind menet mind penigh vizza teret beteges volt Menihart deak [Kv; TJk VI/1. 389]. *1650:* azért hüsegteknek ez levelünket vévén megh irt Szava Vladika embereit az ot valo harminczadon es vamonis boczatassa bekevel mind menet s mind visza jüvet [Hurm. XV/II. 1183 II. Rákóczi György rend.]. *1653:* Erdélyi uram s Bethlen István uram igen nagy jóakarattal és becsülettel voltak hozzám mind menet, mind jövet [ETA I, 117 NSz].

Vö. a *menet-jövet* cimszóval.

menetel 1. (oda)menés; plecare, mers; (Hin)Gehen. *1656:* ha valaha el akarna menni Moldovai Tivadar hazajab(a) szabadoson elmehessen ... s ha megh marhasulna âvâl êngêdtettnék mêgh házájábân mênêtêli [Héderfája KK; Törzs. Szeredai Peter praed. kezével]. *1657:* az emberek igen kedvetlenek valának az pogány közé menetelhez [KemÖn. 179]. *1670:* Kegyelmed udvarhoz menetelit pedig szintén ez órában mondá postamester uram [TML V, 380 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1733:* Itilö Mestramhoz menetelkor hal 7 sustak, ajjandekban 2 kupa bor 24 penz [Kvh; HSzjP]. *1734:* az hir tetel utan negligalta Dulo Márton az lo után valo menetelt [Torda; TJkT I. 42]. *1758:* a' Tavaszszal egy alkolmatossággal történek menetelem ... Udvar István házához [Betlensztmiklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.]. *1805/1808:* Szentmarjai Juliánára tett költségeim ... egy Comediába és 2. bálba menetelre adtam rft. 1 x. 12 [RLt]. *1863:* Czeldar Márton a' missioba menetele elött is az irodalomban ki tüntetett egyén volt [Gyalu K; RAk 80].

Szk: *erdöre ~* erdölés. *1835:* az erdöre menetelnek napjai pedig lészen szereda és szombat a holdnap utolsó napjáig [Étfva Hsz; HSzjP].

2. út, utazás; călătorie, plecare; Weg, Reise. *1591:* Az mely Keomies az feyedelemhez mene az Huztban walo Menetel feleol valo Saluus Conductussert attam neky f — d 50 [Kv; Szám. 5/X. 14]. *1619:* irtam egy levelet az franciai követ meneteli felöl, kinek pariáját ide bé nem irtam [BTN[2] 254]. *1656:* Ên Lengyen országba valo menetel elöt is, Lengyen országba valo menetelkoris Bereczki racionista voltam [Kvh; HSzjP Mich. Könczei (60) ns vall.]. *1747:* Ami peniglen illeti az A. eo Kglme maga és szolgájára tött költségeit ... signanter Szebenben valo menetelit ... p(rae)tendal ... listája sz(eri)nt 117. forintokat [Torda; TJkT III. 183]. *1752:* A mely harom kupa bort balog Samuelnul B(iro uram) Szebenbe menetelekor vettem volt 45 de. [Kvh; HSzjP]. *1797:* forditot ... 2400at az harmadszeri Bétsbe menetele alkalmatosságával orvosoltatására [Cege SzD; WassLt Conscr. 560].

3. menetelés; marş; Zug, Marsch. *1657:* Istent segitségül híván, titkos és rendes menetellel éjjel megindulván, mindenütt az végek közt vivém alá az hadakat kár nélkül Filekig [KemÖn. 249].

4. *békével való ~* békés elvonulás; retragere liberă; friedlicher Abzug. *1662:* Az palatinus ... Árvában Lednice várát megszállván ... elfoglalta volna, a benne valóknak minden javakkal békével való menetelt engedvén [SKr 237].

5. hadak elindulása, hadba indulás; pornirea oştirii (la luptă/spre cîmpul de luptă); Insfeldrücken. *1657:* Egri Istvánnal az fejedelem expediála egy derék csatát kétezer magyarral, ezer törökkel, ezer lovas némettel, kikkel én is elkéredzém ... midön azért már jól haladtunk volna, azonban utánunk érkezik más ordinantia, hogy visszatérnénk, mert az ellenségnek hirivel esett volna menetelünk [KemÖn. 75]. *1677:* Irja Kegyelmed, édes Komám uram, urunk ö nagysága büsulással érzi a hadak menetelét az conjunctióra [TML VII, 513 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *háboríba/hadakozásra való ~* hadba indulás; plecare la luptă; Insfeldrücken. *1780/1797:* a Mobile bonumokbol is ha mi részem nékem obveniálhotna ... Kedves Testvér Öttsém Rosnyai Joseff Urom eö kegyelmének ... adom által ... nem külemben egyéb minden ... jovaimotis mellyeket mostoni hadakozásra valo menetelemmel eö Kegyelme Kezinél és gondviselése alatt hagyom, adom által [Vargyas U; MbK X. 56]. *1806:* Királji szolgálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája visza botsáttatott [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *táborba való ~* 'ua.; idem'. *1683:* Táborba(n) Való menetelem nem bátorságos, az következendö nagyob rajtam eshetö gonosznak el távaztatásáért [Borb. II].

7. támadás; atac; Angriff. *1619:* elindult az lengyel generalis az kozákokra, de azmég ez odajutott, addig az tatár nagy rablást tött Lengyelországban, és így oztán az lengyel generalis is hátrahadta az kozákokra való menetelt [BTN[2] 262–3]. *1662:* a népet eddig is nehezen tartóztathatták volna a rájok való meneteltöl, s bizonyára ha egy lábig levágattatnak is, magok lesznek magok veszedelmek okai [SKr 684].

8. *(tilalmas) erdöre ~* hatalmaskodó erdölés; tăierea şi căratul copacilor (într-o oprituradditional); gewalttätige/machthaberische Holzung. *1735/1826:* Két Szekereknek az Ecclesia Erdejere menetele felöl hir jövén bé Hoszszuaszora" ... insurgáltanak ezen Ecclesia Tagjai, 's ugy mentek ki az Erdöre, és az Ecclesia Jussának defensioja végett bántak ugy a' szekerekkel, a' mint bántak ? [SzentkZs Lodormányi dézma 58. — "KK]. *1763:* Ezen tilalmas Erdöre való menetelnek oka volt Leopold Jóseff Uram a' ki a klákásokkal hordatta a' fát onnan [Zágon Hsz; Szentk. Gabr. Vajna (25) pp vall.].

9. kb. behatolás, (föld)foglalás; luare în posesie (în mod fraudulos); (Feld)Besitzergreifung. *1723:* Ezen földben lévén controversia ... ki járván Dersi betsületes emberek ...

edgj sonfa páltzával (: mellyis hatodfél arasz :) engede Fantsali Jstván ur(am) az maga földeben fellyeb valo hatart azon paltza ~ hatod fel araszszal valo menetelt (így!) [Derzs U; KaLt Apor István ir.].

10. (helyszínre való) kiszállás; deplasare (la fața locului); Besichtigung (an Ort und Stelle). *1666:* mi az toáb valo menetellel senki határát el ne(m) veszszűk, hanem had oculállyuk mindenik hellyet, oculalván lassuk hová mutathatna helyesben az határ járt levél [Thor. III/6 országos komisszió jel.]. *1677:* az hová pedig ugyan tellyességgel nem volna bátorságos a' menetel, ugymint Iktatás és más oly Causokban ... az Executorok a' falusi Birákat hivassák-fel ... s' azok által procedállyanak az Executioban [AC 198]. *1771:* Continuálván továbrais menetelünket egészszen a Királyfalvi Malmáig ... eö Nga Párjának ... tapasztaltuk, hogy azon Malom okozta a felsőnek veszedelmit [Kük.; JHb LXVII/27–8].

11. kb. (munkahelyen való) megjelenés, munkahely elfoglalása; prezentarea la locul de muncă, ocuparea postului; Erscheinen am Arbeitsplatz. *1656:* A partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo meneteletª [SzJk 80. — ªKöv. az indoklás]. *1751:* attaé tuttára Mlgs Urának mint Sellér a' Ház helyre valö menetelét, mind pedig el menetelét ... és a' Tűzhely pénzt exigállyae vagj nem és kiktől ... ? [Told. 29].

Szk: *bányászságra való ~* a bányász-foglalkozás elkezdése; practicarea mineritului; Beginn/Anfang der Bergarbeit. *1823–1830:* Sokáig együtt nem lakhattunk, a bányászságra való menetel is félbeszakadt [FogE 107].

12. elköltözés; mutare, schimbare de domiciliu; Verzug. *1787:* Nem tsak pedig az idegen országokra, és hellységekre de még tsak Szomszéd Falukra, és edgyik Házi Nrus alol más alá valo meneteltis valameddig az el menni szándékozó Földes Urának Dimissionalisaval és Proc. Szolgabiro Tisztyeinek Levelével nem legitimallya magát, tartozik szoros számádás alatt a' Falus Biro tellyes igyekezettel, és szorgalmatossággal meg gátolni [Torockó; TLev. 3/2. 3b–4].

13. *vkihez való ~* férjhezmenetel; măritiș, măritat; Heiraten. *1702:* Én Kááli Kata nemes személy, adom ez Testimonialis Levelemet ... mint hogy alázatos Instantiamot a' betsületes és Tiszteletes Praedikátorok meg hallottak, és Bőgőzi Péter uramhoz valo menetelemet a' Sz: házasságra meg engedték ... minden jussomot azon ház és hely kereseti iránt letészem magam és maradékim képekben [Mv; MMatr. 280]. *1736:* De minekelőtte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is mikor kérették, megkérdette az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak [MetTr 376]. *1826:* az Alperes Őzvegy a Néhai Férjéhez lett menetele után 14 esztendőkig maga hordozta a Ház terhit [Ne; DobLev. V/1114. 16a].

14. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: *~ (és/s) jövetel* odamenés és visszajövés; plecarea și întoarcerea; Hingehen und Zurückkommen. *1619:* Markó vajda uram ... láthatta menetelemet, jövetelemet, vendégségemet [BTN[2] 196]. *1820:* mostan is a Lycaeum Számára Kolosvárra meszet hordunk ... de a menetel és jövetel mindenkor fel tudatik [Bács K; KmULev. 2]. *1843:* Jelenleg az írt helységek lakosai mennyi taxát fizetnek, hová, mi szolgálatot tésznek, a szolgálatért mit fizet a kamara nékiek ? És a menetel s jövetel a szolgálatjokba belétudódik-é ? [VKp 130] ✱ *jövetre- ~re* odamenésre és visszajövésre; pentru dus și intors; für das Hingehen und Zurückkommen. *1735:* Mikor Biro Uram Brasoban a Gyenerallis ő Exc-hoz Csűrkekel be ment ő keg(yelme) s Csuk tojassal, attunk az utra jövetre menetelre kenyeret pecsenyet bort, Den. 30 [Kvh; HSzjP].

15. *jég ~e* jégzajlás; pornirea sloiurilor de gheață; Eisgang/treiben. *1795:* ez folyo Esztenöben lett Jégnek menetelekor ... az egészsz Dombo és Adámos bámulással szemlélte a Jégnek aszerint lett tojulását s menetelét [Ádámos KK; JHb XIX/49].

16. *átv* lefolyás; mers, curs; Ablauf. *1833:* Méltoságos Abrohám Falvi Ugron István Urhaz Nemes Torda Vármegye Nagy erdemű Fő Ispannyáhaz, Ő Ngáhaz Nagy Kegyességű Jo Pártf.Urakhaz alázatas Könyörgő Levele a Tordai Kenyér Sűtőné Társoságnak a' Piatzi Kenyér árulás nem fontal hanem tsak az eddigi régi mod szerént menetele iránt [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

◇ **Szk:** *gonosz végre ~* rossz végre jutás; îndreptare spre un sfîrșit rău/nedorit; Geraten an ein böses Ende. *1653:* Az puzta hazba(n) valo gonoz vegre menetelemetis tagadom [SzJk 7] ✱ *tökéletességre való ~* bekövetkezés; producere; Eintritt. *1837:* Mennyiből állott azon le kaszált vetés, és annak az érese tökéletességre valo menetelével a szeme mennyi s mit ért volna ? [Ne; DobLev. V/1167] ✱ *végbe ~* megtörténés; întîmplare; Geschehen. *1669:* (Zólyomi Miklós) azt izente, soha ő ott létében más dolognak végben menetelit bizony nem engedi [TML IV, 509 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz] ✱ *végére való ~* végére jutás; rezolvarea problemei; Fertigwerden mit einer Sache. *1670:* panaszunkra egy kapuczi agáját küldette ő nagysága, az ki minden dolgoknak eligazítására s végére való menetelire küldetett [TML V, 96–7 Bojér Sigmond Teleki Mihályhoz].

menetelű szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *szabad ~* szabad költözködési jogú; care au dreptul de a-și schimba domiciliul; mit dem Recht freien Umzugs. *1796:* a' Torotzkaiak ... a' Jobbágyság alól ... felszabaditattak, és ... szabad menetelű emberekké tétettek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 94 tábl.].

menet-jövet (az úton) odafelé és visszafelé; și la plecare și la întoarcere; (auf dem Weg) hin und zurück. *1582:* Indultanak Byro vramek feierwarra ... Attam az Gazdanak mynd menett Jeowett valo Gazdasagaertt ... f. — d. 18 [Kv; Szám. 3/VIII. 29, 32]. *1736:* Az ifiu legény ... elindult, mindenütt ... szállást szereztetett, oda bort, vágó-marhát, szénát, zabot, egy szóval mindent szállittatott, hogy ... bővön megérjék vele, mert menet jövet mindenkor vígan voltak [MetTr 378].

Vö. a *menet* II. 4 alatti szk-okkal.

menetrend útiterv; proiect de călătorie; Reiseplan. *1867:* A félbe szakadt vizsgálat megindul ... Bikalra érkezend Mart. 4kén. Ha azonban a körülmények a menetrend megváltoztatását igénylik, a változás a szomszéd egyháznak tudtára fog adatni [M.bikal K; RAk 162 esp. kl].

menettetik küldetik; a fi trimis (undeva); (ab)geschickt werden. *1881:* Innen úgy menettettem haza, hogy ha látsz vala, te sem adsz a fejemért egy pipa dohányt. Az agyvelőmnek esett valamicske baja [PLev. 90 Petelei István Jakab Ödönhöz].

ménló 1. csődör; armăsar; Hengst. *1570:* Antal kenez, onyeh, Kozte, Ztan, Groza, Gywrgh, Sythnekyek pap Lazlo Jobagy, hytek zerent vallyak, hogy lattanak egy hythwan

Zurke Zabasw Men lowat hogy az eo hatarokon Bwdosot az Menes Lowak kězet [Kv; TJk III/2. 111]. *1594:* Ratio Equorum ... Volt Mén lois, de Mathai Ferencz vra(m) vjtette el az Menesbeól [Somlyó Sz; UC 78/7. 13–4]. *1667:* Török István mondja, hogy az ménesben mén lú kellene [TML IV, 94 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1700:* Sarkanyban levő Menes ... Men Lo vagyon kettő [Sárkány F; UtI]. *XVIII. sz. eleje:* Szep ugyan Paripanak ă Szürke lö de Mén lonak nem jó, mert ă Szürkébül lész à Fejér [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1718:* emez régib ménj Lo ... de semmi járása [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1731:* kézen kell hágatni eőket, ugy más mén lovakkalis, az kikkel kézen szokta(na)k hágatni az drágább menlovakkal, az közönséges menlovakat penig szabadon bocsátván bé az több ménes közzé [JF lovászmesteri ut.]. *1754:* A' ma paraszt Director discretiob(an) tőllem praetendál egy szép Mén Lovat, de adok lofaszt a' Seggibe [TGsz 9].

Szk: *barnapej ~. 1768:* Vidám nevezetű barna pej Ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b]. *1820/1821:* betsülték ... A Hajnal nevü barna pej menlovat Rf 100 [Szászvessződ NK; Told. 19] ✱ *csézás ~* csézához való csődör. *1767:* két Szép Csézás Mén Lovat, Fekete szőrűeket ... negyvenégj vagj Negyven két Aranyon ... el adott [Kóród KK; Ks 19/I. 8] ✱ *fakó ~. 1677:* Eőrög Fako mén lo no 1 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1678:* Örög fako Meny lö nro 2 [Fog.; UtI] ✱ *fejér ~. 1656:* Vagyo(n) ... egy őreg Fejer menlo kőrme szorulonak mongyak festett az farka [Doboka; Mk Inv. 7]. *1686:* Egj vén Tiszta fejér kehes béna rosz menlo [UtI] ✱ *fekete ~. 1632:* Egj nagj eőregh fekete Men loo N 1 [UC 14/38. Porumbáki urb. 186]. *1747:* Az Lovak Istállojais köböl valo 2 ... Ezekb(en) Tanáltatnak Fekete Ménlo 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ *hatodfű ~. 1756:* adott egy fekete hatod fü Mén lovat [Gernyeszeg MT; TSb 21] ✱ *hetedfű ~. 1656:* Hetedfü Pey uad men lo Nro 1 [Doboka; Mk Inv. 8] ✱ *öreg ~. 1638:* Vagion .. Eőregh men loo ... no. 2 [UF I, 668]. *1642:* Eöregh men loh nro. 1 [i.h. 819]. *1682:* Eöreg men Lo nr 2 [Fog.; UtI]. *1683:* percipialtam ... Eőrög mén lovat nö 2 [Fog.; UtI] ✱ *pej ~. 1656:* Hetedfü Pey uad men lo Nro 1 [Doboka; Mk Inv. 8]. *1820:* Nagy Hágo Pej Ménlo 1 [Born. F. Ig] ✱ *spanyol ~. 1756:* Egy Sárga Szeg mettzett szép Gyermek lovat tserében adott ... egy Spanyol barna pej Ménloért [Gernyeszeg MT; TSb 21] ✱ *szarvasszőrü ~. 1768:* Szarvas szőrü Ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b] ✱ *szeg ~. 1820:* Szeg Menlo Nagy Csézás 2 [Born. F. Ig] ✱ *szürke ~. XVIII. sz. eleje:* ă Szürke Mén ló utollyára csordává csinallya a Ménest [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1768:* Kakas nevezetű szürke Ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b] ✱ *török ~. 1546:* az menes zam zerenth harmycz negy, ha therek men, Loh, yar benne [Radnót KK; JHb XXXVIII/19]. *1678:* Orög Pej Tőrök Meny lo nro 1 [Fog.; UtI]. *1761:* Piross Pej fekete farku Serennyű egy marjásnyi Csillag a Homlokán Tőrök Men Lotol valo bellyeges őrög kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 14].

2. *tréf* (férfire von.) csődör; (referitor la bărbați) mascul, bărbat viril; (einen Mann betreffend) Hengst. *1670:* Hunyad vármegyének hires bikájának, az berbécsek ... apjának, az kanczák derék ménlovának [TML V, 33 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

ménló-bőr piele de armăsar; Hengstfell. *1648:* A kapu felet vagyon egy negy agason allo sendelies tornaczos nyari fel haz ... Vagyon benne ... egy tarka menlo beőr [Porumbák F; UF I, 879–80].

ménló-csikó csődörcsikó; minz; Hengstfohlen. *1811:* Ekkor a' Paripák a' ménló Csitkókhoz Adatnak, 's a' Kantzák Ménesbe annyokhoz [ÁrÉ 147]. *1812:* Egy gyanus Ember ... a' kiröl már meg határoztatott vólt, hogy itten[a] fogságban tétetődgyék, hanem azonba 2 kantzát, egy Esztendős Ménló tsikót, 's egy Bánátusi szekeretskét német hámokkal maga után hagyván el szökött [DLt 383 nyomt. kl. — [a]Nszben]. *1820:* Ménlo Csitko ... 6 azok közül egy fakko, egy sárga, egy világos pej három Sötét pej [Born. F. Ig].

Szk: *barna ~. 1833:* Oláh Fenesi Bárdos Márton[a] ... 1 barna Ménlo Csikot Rf. 40 [Torda; TVLt Közig. ir. 1506. — [a]Adott el] ✱ *fekete babos szőrü ~. 1807:* Egy 5 Esztendős, fejér elejü, feketés foltos hátul, fekete babos szőrü, mén Ló Csikó [DLt 856 nyomt. kl] ✱ *négy esztendőre menö ~. 1844:* Négy Eszt(endőre) menö ménló Csitko [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 13].

mennél I. *hsz* kf-ú mn, számn v. hsz mellett; urmat de un adjectiv, numeral sau adverb la gradul comparativ; neben einem Adjektiv, Numerale od. Adverb in der Mittelstufe: minél, a lehető leg-; cît mai; je, möglichst. *1592/1593:* (A kisszamosi porondszigeten olyan) víz folias vala Rigen, hogj az mikor Mennel Nagiob volt az víz, mind Azon folt el, Apalykor az víz feleól fol't mellette [Szentmargita SzD; Ks]. *1623:* Keouet ez telen hordasson menel teöbet hordatthatt hogy tauazra juttuan arra ne legyen gongia [UF I, 120]. *1676:* adtam Turzaihoz mennel szeb veres dufla hintó vankosrá ... aur. 8 [UtI]. *1704:* csak mennöl kevesebb kölcseggel es ceremoniaual akarván igazittani azert haza kisirven a Ladat ... ketelenitettunk meghis költeni Borra ... //69 [Kv; ACJk 89]. *1714:* (A jb-ot) ugj ütöttek volt egj Buzdugányal ... az mennél nagjob tüzes üszegett kaphattak, azzal verték [Berekszó H; Szer. Kanisa Mihály (40) jb vall.]. *1793:* még a télen ... a Groffné ... nékem valami ültetni valo Puszpángott igért a mennyi kivántatik ... a Puszpángott küldgye el mennél többett lehett [Kraszna Sz; IB. Vay Ábrahám lev.]. *1810:* bé szegezvén a koporsot fekete bakatsin boritékot mennél szélesebb(en) és hoszszabb(an) tegyenek a koporsomra [Héderfája KK; IB].

Szk: *~ elébb. 1642:* mennel eleb lehetet el kezdette az vettetest, de hogy sok volt kesen vegezhettwk el [Körösfő K; GyU 72] ✱ *~ felesebben. 1690:* az General ... az maga resziről kivántato Patenseket, az szerint az mint pecsetelve ide ki küldötte, mennel felesebben keszittessen és külgye ki azon Ország gyülésere [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.] ✱ *~ hamarabb/hamarébb. 1572:* Eo k. varoswl Ig vegeztek rola, hogi Mennel hamarab lehet ... eo Naghoz Ala Mennjenek Tyztesseges Ajandekal [Kv; TanJk V/3. 65b]. *1579:* Ebe penigh Ideot ne halazzon eo .k. hane(m) Menne hamareb lehet legienek erthe [Kv; i.h. 203b]. *1620:* eö Kglmekteól az Zentelkj Ispotalj Mesteris el bucziuzva(n) ... valaztottak Lakatos Geörgj Vramat, hasonlokeppen eö kglmetis Zamveweo vraim mennel hamareb Jntroducalliak [Kv; i.h. II/1. 292]. *1671:* Mivel a Gyilkosság ez hazában igen el-áradott, azért valaki ... a'hol cselekszi azon hellynek Tiszteitöl fogattassék-meg de facto, és mind a' törvény végeig fogságban légyen, ki-is a' fogságot ha neheztelli igazittassa dolgát mennél hamaréb [CC 53] ✱ *~ jobban. 1572:* Meg Ertettek eo k. Az espotal Jozaga felewl Mynemw valassal leot az feiedelemtwl Byro vra(m) ... zollianak eo k. Teorwen twdo Emberekkel Es fogadianak p(ro)curatortis Es Mennel Joban twgiak vgi forgassak annak dolgat [Kv; TanJk V/3. 66b]. *1575:* keoneregyen az feyedelemnek Mennel lobban

eo k. Netalan az 1500 ftba(n) Meg Engeztelhetyk az feyedelmet [Kv; i.h. 111b] ✱ *~ jobb móddal. 1589:* Azert Biro vram eó Kgme Munkalkoggiek Ala Vrűnkhoz Kerie keonyeoreógyeon Mennęl iob moddal tudgia eő kgme hogy Vrűnk ez dologgal ne terhellye a' zegheny keósseget [Kv; TanJk I/1. 105].

II. ksz-szerűen; cu rol de conjuncţie: als eine Art Konjunktion: *~ ... annál* minél ... annál; cu cît ... cu atît; je ... desto. *1575:* Mykor granalz, tahat ... akoris chak adig, Meeg harom paternostert el Mondaz, adig allion az twzben, oztan Mingiarast el kezgied Isten akarattiabol az granalast, Igy Jo lezen, de ha Mennel kesebben Jartatod, annal Inkab karosb [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1617:* mennel haznosban es nagiub igassagal zolgalunk eo hat(a)lma(ssá)ganak, annal nagiub idegenseget tapaztalunk magunkhoz [KJ]. *1656:* mennél többet irok én neked, annál nyughatatlanabb az te elméd [TML I, 33 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1722:* Paripáknak a közép szerűek leg alkalmatossabbak, Szekérben pedig mennél nagjabb, annál erőssebb [GyK. Wesselényi István ut.].

menő I. *mn* **1.** vhova tartó/utazó; care merge/se duce la ...; irgendwohin gehend/fahrend. *1657:* Megadá, édes Öcsém uram, az Tatárországban menő posta az Kegyelmed nekem küldött levelét [TML I, 90 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1683:* Taborban menő Koczisok és Fellaitárok Fizetésekrűl valo Registrum [UtI]. *1749:* ezen Nyomoru kitsin Szék ... mind Brassoba menő, és többire onnan ki masirozo; Nem különben gyakorta Csikbol ki, és be menő Militiaknak az tőb Nms Székek felett ... aggraváltatva vagyon mindenkor [ApLt 5 miklósvárszéki assz-ok iratából]. *1791:* Kolosvárra Borsoval Ménő lo hátos Embernek 30 xr [H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1817:* a Kolosvárra menö emberek közzűl edgyik el betegedet [Hídalmás K; TSb 11]. *1830:* Két Kolosvára menö Székérért az Somkereki Hajoval valo áltol menetelért fizettem [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

Szk: *vhová/vki látogatására ~ szándék. 1668:* úgy hiszem, ha Váradra menő szándéka volt, most végben vihette [TML IV, 346 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1763:* mihellyen ollyas szán vagy szekér utacska lészen, hogy kevesebb roncsolodással utazhat Ngtok látogatására menő szándékat le nem tette [M.szentpál K; TL. Cseh Benjámin lev.].

2. elhaladó, vhova tartó; care trece ... ; vorbeigehend/fahrend, auf etw. zuhaltend/fahrend/gehend. *1843:* hármon az Ország utyára menvén egy ott menő fazakos Szeker(r)ől ... leszedtek valami Fazakokat [Bágyon TA; TLev. Tőrők István (26) vall.].

Szk: *jövő és ~. 1831:* F.Sukon keresztűl ... szüntelen jövő és menő Katonáknak ... Statiojok ... nem egyebűve, hanem tsupán ide F.Sukra assignaltatik [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *jövő vagy ~. 1781:* ha a' Strásák mezei vagy kohó veröbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak s ismérik hogy nem rosz ember ... az illyeneket lámpás nélkül el botsáthattyák [Torockó; TLev. 2/5].

3. *hadba ~* hadba vonuló; care merge la luptă; ins Feld ziehend. *1653:* Die 12 may[a] valami hadba menő székely, Szabó Sebestyén öcsémet megvágá [ETA I, 150 NSz. — [a]1645-ben].

4. (vkinek) vhová vivő (útja); (drumul cuiva) spre undeva; (js) irgendwohin führender (Weg). *1646:* Papoknak valo fizetes ... Die 28 May Veres Marti Vramnak az Gyülesben meneö uttyara attunk fl. 32 [Mv; AAll. 6]. *1724:* Takats Pál ... Szász Jánost már Szállására menő uttyában p(ro)sequalvan, es élis érvén a' Lotsadékba le nyomta [Kv; TJk XV/4. 105]. *1731:* Brassoban menő utamban láttam ő kgylket de nem cziffran, hanem csak rása kóntősben [Mv; Berz. 13. III/15]. *1758:* Hogy úgy esett dolgom, köszönöm a Kabos-háznak. Vettem is észre, mert midőn másodszor ott voltam, odajöve Kabos Sándor a Szilágyba menő útjának színével s ott hála [RettE 74—5].

Szk: *~ és/s jövő útja* menet és jövet. *1751:* Midőn Mlgs Nagy Berivoj Bóér István Ur Kolosvárra menő, s jövő utyát continuálva, Fell őri ket Jobbágy inassi ... el szőkvén: incaptivaltatta(na)k, és Tőmleczben tétettenek ... de a' Mlgs emlitett Ur ... a' Tőmleczből kibotsátatta [BetLt 7]. *1820:* amidőn hajtanakis bor után Megyünk, de a menő és jövő utunk mindenkor árendás uri szolgálatban fel tudatott [Bács K; KmULev. 2] ✱ *~ útjában* menet. *1614:* Balassi uramnak hagyá az pasa, hogy útiköltségére kétszáz tallért adjanak, de azt sem adák meg, hanem csak cédulát adának neki, hogy menő útában Szophiában és Philippében az eningektől vegye fel [BTN[2] 78]. *1753:* akkor az Ur Emberei t egyetis nem fogtak meg hanem kesen az utan hogj meg az föld vegíről el jöttek menő Utyakb(an) itt ... az Porgolát kapun fejul [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1820:* menö uttyokba is a Dögöz patakábol ivutt a két ökör [F.rákos U; EHA] ✱ *hazafelé ~ útjában. 1750:* Körős Bányáról Nedea alkolmatosságával ... haza felé menő Uttyokban kik támatták meg, és Verték ... Haller János Vr eö Exllja ... Jobbágyit?[a] [Ks 101 vk. — [a]Név szerint fels.] ✱ *vízre ~ útjában. 1799:* meg verte a' Szegény Feleségemet is, kit vízre menő uttyában kapatt, és ... agyba, főbe verte, Melyre valojat le hasogatta [Berz. 4. 31. N. 27].

5. vhová vezető; care duce spre ... ; irgendwohin führend. *1593:* az mj mostoha atthiank es edes aniank wet volt egy hazat ... kinek eggik feleöl walo vicinúsa az Sarlaj Demeter haza es eöreöksege mas felöl penig az Birthalan Janos kertj es eöreoksege, harmad feleöl az war fele meneö vt [Szu; UszT 9/43]. *1602:* Noha ennek eleotte az Júhnak ez hataron valo lete tilalmas volt, mostan ... az Thordara meneó derek orzagh vthya, es az Georgyfalwy vt keozeott legyen zabad Jarasok [Kv; TanJk I/1. 412]. *1605:* Akkor vetes ideje(n) ne(m) jártúk az Palfalui Istua(n) feoldere meneó Vtat, hane(m) niomasba zabad volth [UszT 19/42 Paulus Balassi de Hoggia (25) lib. vall.]. *1639:* az gheóczre meneó Es cziazari fele meneö ket Ut keözeót valo domb az hul régen pincek voltak ... fwveleó heli [Cege SzD; WassLt]. *1724:* az Bányára menö ösvenyen fellyül lévö zöld buzát, kalongyába rakván, oszszák négj felé egyenlö képpen [Asz; Borb. I]. *1764:* hallottam hogy az utrizált Exponens urn(a)k utrizált erdeje ... az Mikloslakara es Tsesztvere menő öreg utig extendalodnek [Szászújfalu AF; JHb XXVIII/64]. *1777:* Tudgyaé áz Tanu nyilván és bizonyoson, hogj ... ezen Nagj Bunyrol Illondára menö Ország Ut ... ez elött nem régen fogattatott fel ... ? [Körtvélyes SzD; TL vk]. *1789:* Ezen egész Etédi Processusban ... az egyik Faluból a másikba menő utak és Hidak ... alkalmatos és járható állapotban vagynak [UszLt XIII. 97].

Hn. *1571:* Thofalwara meneo wthon felyewl [Mv; BálLt 78]. *1577:* az buzaba(n) meneö derek vtt mellet [Gyeke K]. *1615:* az Varasban meneó Vton felliwl (sz) [Mv; MvRLt]. *1675:* falunak határán levő Puszta Vár felé menő uton [M.léta TA]. *1685:* A Palota megett az Cseh felé menő ország uttyán alol (sz) [M.köblös SzD]. *1693:* az Czicz hegje fele menő közönséges ország uttya mellett [Dés]. *1711:* az

Savanyu vízre ménő ut [Kéménd H; JHb XXXIII/2]. *1739:* Az Ujfalura menő utan belöl (sz) [Ne]. *1740:* A' Kisájra menő út mellett [Szamosfva K]. *1741:* a Nagj Erdőre menő Sikátor [Backamadaras MT]. *1745:* Az Apahidi Gázlóról Enyed felé menő uton fellyül (sz) [Apahida AF]. *1751:* a mind szentre menö orszag uttya mellet (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1766:* Malomba menő Utnál (sz) [Szászfenes K]. *1773:* az Alfalura menő kitsid ut mellett (sz) [Szárhegy Cs]. *1794:* a Falu Széna füvessében az Botsárdra menő ut mellett (k) [M.becze AF]. *1828:* a Gőtzre menő utan fejül [Cege SzD; WassLt] | A Büdős Tohoz mennő Utan job kéz felől (sz) [Alvinc AF].

6. vhová/vmerre nyúló/rúgó; care se întinde spre o anumită direcţie; irgendwohin reichend. *1677:* Vgyan ezen fel csik szeki Tapoczai hatarban hagya egy darab földet is, az also mezöben, á retre menö labban [Csíkszereda; CsÁLt F. 27. I/28]. *1729:* Értette é á Tanu: Ha az említett Zágoni határon á Boza mezején, vagy arra függő és menő völgyekb(en) á kik kaszalo hellyet birnak ... á mig kaszalhattyák kaszállyákê [Hsz; Szentk. vk]. *1735:* (A) Buczur nevü Erdőnek Gödre ... az Kamarás nevü Tó oldalára menő és ki borázdált bérczen le az Tóig juta a' Torma és Jósika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

Hn. *1607:* A törvenyfara meno lab. Az hugygyo dombra menö lábban [Székelyfalu* MT. — *Később Mv-be olvadt]. *1668:* Az petőfalui dellöre menö föld (sz) [Imecsiva Hsz]. *1678:* Az Totok földéb(en) ... a marosra menő labban (sz) [Tövis AF]. *1681:* Kaszálo rét ... szomszedgja á Labbal reá menő földek [M.brettye H; VhU 101]. *1701:* á Kerek tobali vaczkor fára meneö föld [Tarcsafva U]. *1723:* Tanurakra menő földben (sz) [Holtmaros MT]. *1723/1799:* Véggel a kis utra menö Föld [Abosfva KK]. *1731/1802:* A Tompára menö Tövisben (sz) [Gálfva MT]. *1739:* alsó mezöben kerre meno Labon (sz) [Szentimre Cs]. *1740:* A' B. Hunyad felé menő szoros végben (sz) [Sztána K]. *1760:* á Kencses gödőre menő hellyben (sz) [Tusnád Cs] | Az Sáras Patakra menö Láb föld (sz) [Kőrtvélyfája MT]. *1761:* a' Malom Árkára menő Lábban [Ne; DobLev. II/317]. *1766:* az Puszta szőlőkre menö Dombnak az Innen esö falu felöl Valo oldalában [M.köblös SzD; RLt]. *1775:* A' Kerek erdő patakjára menő hellyen (k) [Jedd MT]. *1788:* a Keringore menö lábban (sz) [Torja Hsz]. *1835:* A kertekre menö lábba (sz) [Bodola Hsz].

Szk: *mellesleg ~* párhuzamosan húzódó/nyúló. *1821/1825:* az uton alol az uttal mellesleg menő Szánto földnek rendében [Fog.; Konst.].

7. vmerre húzódó; care se întinde spre ... ; irgendwohin/in einer bestimmten Richtung sich hinziehend. *1681:* vas futató két kemencze ... Az viz kerekeknek ... vas csapjai, karikáji jók, de az vizre menő vállu régi és senyvedettis [CsVh 91] | Ezen malomra menő víz fogo gát ... ighen bomladozott [Hátszeg; VhU 603]. *1692:* a Puska por törő malomra menő gat mellet vagyon egy kőből fel rakot ... be fütös kő kemencze [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1725:* (A)malom hellyre igyenessen menő régi malom arok [Türe K; Told. 28]. *1766:* A Gátlás mint hogy in ruina vagyon füzfákkal és Malomra menó árokkal edjütt Hung. Flor. 8 [DobLev. II/374]. *1768:* á Keresztül menö Gátlás és á Vendég Fogadon alol az ároknak nem procurálása, a' Felsö Retett ... el Nádositotta [Cege SzD; WassLt]. *1824:* (A) Kis ostor gát, valamint a' Silipek mellett végig menő Ostor gát füszfa veszszőből köttetett [Kisjenő SzD; TGsz 51].

8. vhová tartó/vezető; care duce spre ... ; irgendwohin führend. *1636:* ezen Tornaczbol nylik harmadik ayto az felhazakba meneo gradicz eleőtt, egy uduarlo hazra [Siménfva U; JHb Inv.]. *1652:* Az derék Pinczere menő gradics, á Pincze torka mind á Pinczeig bolt hajtasos, 21. fok gradicsos [Görgény MT; Törzs]. *1656:* Jnett az Szalmas alias Csatorna Bastiara menö hidlasra terven, azon hidlas ... semirekellö roshatt fabol allo rosz | Jnett eleb menven nilik az Tarhaz Bastiajan leuö hazakra meneö kerengö fa gradiczra, job kez fele egy ... ütkeözeö nélkül valo ayto | Ezen majorhaz udvararol nilik az praefectus uram hazara meneö hidra, egy eoregh deszkaual bellett fa sarkon panton forgo kapu [UF II, 101, 114, 150]. *1681/1748:* á Palotak héjjazattyára menő kerengő garadits [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236]. *1779:* a Pintze torkát és hijúba menő graditsát bé boltozza [Déva; Ks 78. 20/11]. *1840:* Száraz Malomnál ... Garadra menő Grádits [Mocs K; Told. 36].

9. vhová nyíló; care se deschide spre ... ; sich irgendwohin öffnend. *1666:* Az ház héára meneo ayto [Kv; SzCLev.]. *1685:* Az Szent Geórgi Vczaban az kis malomra menó kapu [Mv; MvHn]. *1696:* Kamara szekre menö Festet Ajto zarja nints [Bethlen SzD; BK]. *1730:* a pallotára menö faragöt szép keö ajto mellikek jók [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4. 4].

10. vhová folyó; care curge spre ... ; irgendwohin fließend. *1576:* Az plebanos kertet Mayorat ... es Espotal Molnara Meneo vyznek folyasat, Eo k. biro vra(m) Az Niolcz vraimal latassa meg Mennel hamarab [Kv; TanJk V/3. 136a]. *1656:* Jnnet eleb menven vagjon az varfele egi igen reghi bontakozott hid az praefectus uram udvarara meneö patakon altal [UF II, 152]. *1737:* az Uj Malomra menö Patak mellett, egy darab Puszta, melly quondam valami Halász emberé volt [Ne]. *1764:* Valaki a' Tokban menö vagy szolgálo vizi folyamatotskákat maga hasznára ki szakasztya, el vészi ... az ollyan 12 forint birságban inkurrállyon [Abrudbánya; Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1770:* azon Malom mikor épült ... gáttyaival, és a Malomra menó viz árkával együt nem de nem eleitöl fogva az Exponens Ur Praedecessorai birták é mint osztály szerént részekb(e) jutott örökőket ? [H; JHb XXXI/17. 2 vk].

11. úszó; care pluteşte; schwimmend. *1806:* viz aradáskor a Szabadon menö Tutajok sokszor le rontották a' régi pallot [M.régen MT; Born. XVI. 165 Szabo Mihály (42) zs vall.].

12. vhonnan jövő; venind dinspre ... ; irgendwoher kommend. *1702/1780:* adá ... edgy ház hellyét ... Maros Szent Király Csombord felöl menő uttzájában Balkézre kilenczven Magyar forintokig [Marossztkirály AF; DobLev. I/58].

13. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *esztendőre ~* egyesztendős; de un an; einjährig. *1845:* a Télen édgy Bornyuzo Tehen és édgy kis Esztendőre menő Tino meg döglöttek [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 21] ✱ *harmadfüre ~* harmadik évében járó; în al treilea an; im dritten Jahr befindlich. *1632:* Harmadfwre meneő tulkok ... Zeoke alacz tulok ... no 1 [Fog.; RákGlr. 453]. *1675:* Harmat füre menó Kancza Csikok 04 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1678:* harmad füre menő ökör Tinó 2 [Alvinc AF; Utl]. *1822:* Egy fatsarodatt bogár szarvu ... harmad füre menö Tehén tino [DLt nyomt. kl] ✱ *három esztendőre ~* 'ua.; idem'. *1792:* Háram esztendőre menő Tulok [CU] ✱ *hatodfüre ~* hatodik évében járó; care este în al şaselea an; im sechsten Jahr befindlich. *1749:* egj hatodfüre menö kormos szörü tulok ökre ... dolog tehető ép és egességes volt [Tarcsafva U; Pf]. *1807:* Egy hatod füre menő világos pej

szörü, madár husu hoszszu vékony nyaku hitván Kantza Ló [DLt 856 nyomt. kl] ✱ *két esztendőre ~* második évében járó; care este în al doilea an; im zweiten Jahr befindlich. *1747:* Két esztendőre menő Tavalyi Nősténj Kecske 4 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1792:* Két esztendőre menő fekete szőrő paripa Csiko [CU] ✱ *negyedfüre ~* negyedik évében járó; care este în al patrulea an; im vierten Jahr befindlich. *1647:* Negyed fwre meneo Tulok No. 9 [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1669:* Negyedfüre meneo bika vagjon Nro. 1 [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24]. *1795:* Egy negyed füre menő Tullyog [Szárhegy Cs; LLt]. *1807:* egy negyed-füre menő, daru szörü Fako üstökü, Csákó fekete szarvu ... üszö [DLt 856 nyomt. kl] ✱ *négy esztendőre ~* 'ua.; idem'. *1844:* Négy Eszt(endőre) menö ménló Csitko [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 13] ✱ *ötödfüre ~* ötödik évében járó; care este în al cincilea an; im fünften Jahr befindlich. *1679:* Negy esztendös vagy öröd füre menő Kanczak no. 6 [UtI]. *1759/1779:* Ötöd füre menó Ünö [Pusztakamarás K; Mk].

◇ **Szk:** *felső polcra ~ útjában* felfelé törő útjában; în ascensiunea sa; în seinem aufwärts strebenden Weg. *1710 k.:* Mind a fejedelem, mind a tanács és főrend, mind az ország, státus Telekitől függ. Telekinél pedig az ő ellenségi, kivált a Bethlenek és Mikes Kelemen mindent tehetnek, őellene kiváltképpen, kinek mint felső polcra menő útjában való kőnek elgörditését per quascumque tandem vias et artes kivánja [BÖn. 695] ✱ *nagyra ~* nagyra hivatott; de mare perspectivă; zu großem berufen. *1759:* Groff Teleki Samuel kedves Eöcsém Vram ... nagyra menő iffiu lévén Gyermekeimnek is szolgálhat [Moha NK; TSb 32] ✱ *jóra ~* jóféle; de rasă; von guter/reiner Rasse. *1757:* Egi szömök jora menö 1: esztendös* [Pusztasztmiklós TA; Berz. 1/9. — *Bika] ✱ *törbe ~* csapdába eső; care cade în capcană; in die Falle gehend/fallend. *1656:* én napestig étlen-itlan imittamott járok, vigyázok az nagyságod szolgálatjában, gyalog lantolok, mint egyfele torba (!) menő állat [RákDiplÖ 475 Jac. Harsányi követ Konstantinápolyból a fej-hez].

II. *fn* **1.** vhová tartó ember; persoană care se duce undeva; irgendwohin Gehende(r). *1671:* mikor Salvus Conductus adatik valakiknek, abban specificaltassék-meg, kinek? hány személyeknek? hová menöknek adatik? [CC 33]. *1706:* Veresegjházi István Ur(am), Harangoztato Mesteri Tisztitől régtől fogva butsuzván, választatott ő kglme hellyéb(e) Nagyfalvi János Atyánkfia ujjabb Instructioval, mely szerint ... a' Harangozástol való pénzt, nem a' Harangozo által, hanem maga tartozik percipiálni; ugj hogj többé Harangozo Ur(am) ahoz ne nyullyon; hanem minden hozzá menöt oda igazittson [Kv; SRE 97]. *1763:* Lattam ... az erdőbe menök közül Isák Ferenczet [Zágon Hsz; Szentk. Joh. Olosz (40) jb vall.]. *1840:* tellyességgel ki szorittyák a jövö Járokat, a Kortsomába menöket [Dés; DLt 784].

Szk: *jövő s ~* jövő-menő/járkáló ember. *1825:* minden az Uttzákan ... a' Joszágok elött ki-tett Tutaj-fák ... rakásba lévö Kövek ... által, az uttzák nem tsak keskenyittetnek-disztelenittetnek — söt a' jövö, s menöknek akadállyára vadnak [Torda; TLt Közig. ir. 252].

2. *kaszálni ~* kaszálásban részt vevő; persoană care merge/se duce la cosit; Teilnehmer am Mähen. *1722 k.:* A Prédikátor Rétit meg kaszállják, maga fel takarja az Özvegyekkel és a kaszálni nem menökkel edgyütt [Gernyeszeg MT; GörgJk 133].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ostromra ~* ostromló; asediator; Stürmer, Belagerer. *1662:* A több gyalogságnak pedig némelly része ... sürü rendes lövésekkel hogy az ostromra menőkre ne lőhetnének onnan belől, és a kapukon is, kik mind rohannának be, jó módjával elrendelték vala [SKr 231] ✱ *táborba ~* táborba/hadba készülő; (ostaş) care merge în război; in den Krieg Ziehender. *1672:* Itt, Uram, csuda hirek kezdettenek vala ugyan bizonyosan folyni ... de strategmájok volt csak, hogy inkább az táborra menöket vigabb szivvel vo(n)hassák oda [TML V, 262 Baló László Teleki Mihályhoz].

4. *~ben* kb. vonulóban; în drum spre ... ; im Marsch/Zug. *1653:* Básta is adott volt lövö-szerszámot a hajdukkal, de mind elnyerte volt a tatár; hanem a hatszáz bolon akkor menőben volt, és az hogy oda érkezett, esmét megfordultak minden hadak [ETA I, 74 NSz].

5. *férjhez ~* férjhez menendő; de măritat; sich verheiratend. *1810:* Mikor pedig a' Léánya fel nő és férjhez menő lenne ... akkor ... férjhez Menetelével a Gergelyfái Marton telki Szt Jakabi Joszág adodjék által [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével].

6. vmeddig/vmerre nyúló/rúgó föld; parcelă care se întinde pînă undeva/spre ceva; (bis) irgendwohin reichend/sich erstreckend. *1596:* Zinte haro(m) helyien kazaltak el Senyien Istúanek az Hoggiai Vraim zena fyúekben, eggik helyen az Keőkeólleére labbal meneôt mind megh kazaltak, mas helyen az viz mellett ala Jeóueónek az ket vegebe kazaltak el egy egy kis darabot [UszT 11/60 Val. Fazakas de Uduarhely vall.].

Hn. *1556:* Maxa feybe menöbe [Maksa Hsz]. *1572:* ky menenk az feoldnek zynyre, mellyet hynak zaz patakra meneonek [Nagyernye MT]. *1587:* Zent Demeterre Meneobe az hatar fanal (k) [Nagykend KK]. *1600:* az farkas vapara meneobe(n) [Fintaháza MT]. *1607:* az Zent martonra meneobe (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1616:* Az Czieke Tanorokara menóbe (sz) [Kozmás Cs]. *1624:* Az Falun alol az Tanorokra meneoben (sz) [Lisznyó Hsz]. *1631/1640:* Az Tora meneob(en) [Gyalakuta MT]. *1632:* Sár közt az Kertre menőben (sz) [Szentimre Cs]. *1648:* Az Fekete ügire meneoben [Dálnok Hsz]. *1657:* szyl patakara meno néuü helyben [Tarcsafva U]. *1668:* Istvand oldalan dellóre menőben (sz) [Szentmárton Cs]. *1688:* Az Solymosi utra menőben (sz) [Oroszfája K]. *1697:* Az nyirre menöb(en) (sz) [Hidvég Hsz]. *1699:* Az büdös kútban az Szénás Ágjra menőben (k) [Veresmart TA]. *1742:* locon Bodasra menőben (sz) [Bözöd U]. *1762:* A Felhágoban egy föld a Körtvélyes felé menőben [Nagylak AF]. *1791:* A Felsö nyirre menőben (sz) [Zágon Hsz]. *1835:* A' Fürészre menö (sz) [Bodola Hsz]. *1853:* Hidegségre menöbe (sz) [Szentsimon Cs].

III. hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit adverbialem Suffix: *~ben* (odafelé) menet; în drum (spre locul respectiv); (hinwärts) Gang. *1657:* Menőben láték jüni valahány lovasokat az útfélen [KemÖn. 213].

Szk: *~ben jövőben v. jövőben és ~ben* menet-jövet. *1591:* Az feyedellem Szakachyniak (!) es Dobosinak es Trombittasynak Menebe Iewebe kylen kylen valo kelchygreh tt f 8 d 67 [Kv; Szám. 5/I. 8]. *1593:* Gazdasagert attunk loweoben es meneoben gazda azonnak es germeknek tordan f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 13] ✱ *~ben vagy jövőben* menet vagy jövet. *1672:* Az Pap Izraelnél való Kegyelmed írásit látom. Kivánnám tudni, menőben, vagy jüvőben fogták-e el [TML VI, 167 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

A cimszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

menőfélben indulásra készen, indulóban; pe punctul de a pleca, gata de plecare; zum Aufbruch/Abmarsch bereit.

1849: ott letemben paszoltam* a Felesigem haszontalan beszedgyit Eszter iránt, már most Eszter is epen menö felbe vagyon [Medesér U; Pf Ferenczi Lajos lev. — *Tollvétséggel *panaszoltam* h.].

menőhely átjáró hely; loc de trecere; Durchgangsplatz. *1662:* És így a bástyák alá való bemenetelre a külső sáncoktól fogva az egész árkon által, olly szabados passust, menőhelyt csináltak vala, a földdel beborított kasok között, hogy mintegy boltozat alatt, bátran ki s bejárhatnának [SKr 600].

menőleg 1. vhová menve; mergînd/în drum spre ... ; irgendwohin gehend. *1781:* Láttam a Torok nevezetü hellyben a Vatzmán fele menőleg 5. szánot [Koronka MT; Told. 10]. *1823–1830:* Másnap reggel ... elküldöttek egy ötvöshöz ... Menőleg kéredző levelemet általadtam a szász deáknak, hogy adja be az úrnak [FogE 114].

Szk: *mind ~ mind jövőleg* menet is, jövet is. *1785:* mind menőleg mind jövőleg szer felett valo Tereht rakott az ökrös Jobbágyok(na)k Szekerekre [M.bikal K; KLev.].

2. vmilyen irányba vezetve; în direcţia (mersului) spre ... ; in irgendeine Richtung führend. *1694:* az Udvarház keritese ... Sigmond István háza fele menöleg ... ismet jó, erős, tamaszos, lészás fedéses [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1844:* Groff Mikes Benedek kèri: hogy ... Fiadfalvárol Keresztur felé a' hidra menőleg egyenes vonalba nyittassék újj út [Usz; UszLt XI. 85/1. 87].

3. vmerre húzódólag/rúgólag; întinzînd spre o anumită direcţie; sich irgendwohin erstreckend/hinziehend. *1686 k.:* Vagyon Vecze átallyáb(an) fel hágora menőleg égy jo öreg hold föld [Tompa MT; MMatr. 257]. *1757:* (A ház) vagyon ... az Almás vizének Del felöl valo Partyára véggel menőleg [Dob.; JHbK LIV/6 vk].

Hn. *1798:* Nyárád Tőre menöleg (sz) [Maroskeresztur MT; EHA]. *1855:* In dosz a' szena füre menöleg [Mezőgerebenes TA; EHA].

menős menő, vezető; care duce spre ... ; gehend, führend. *1656:* Jnnen ki menven nilik az közepsö rendbeli hazakra menös kerengheö gradicz eleött valo pitvarra egy partas vas sarkon panthon forgo retezes ayto [Fog.; UF II, 114].

ment *ige* **1.** megszabadít; a salva/scăpa; befreien. *1658/1741:* Szép emlékezettel te el hiresedtél Mert sok szegényekkel gyakorta jól töttél Most is sok rabokat Pogánjtól mentettél Pénzel s kinjereddel kezekből ki vettél [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János hist.]. *1806:* azon utrizált Sertéseket 3. kutyák ... zaklatták, de szükséges volté à martzonglástol öket menteni, vagy sem, arrol bizonyost mondani nem tudhatok [Dés; DLt 82/1820]. *1819:* a' pappiros legény ... menteni akarván gornyikját az aszszonyhoz ütött egyszer [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1843:* én nem hajtottam virágra, hanem menteni kivántam Pekáríkat hogy ne verjék, 's ekkor Virág két kezeimet meg fogta, 's fére lökett [Dés; DLt 586. 7].

Szk: *akasztófától ~* *1698:* Hallottam bizonyoson hogy az utrumb(an) fel tőt Marko Florát ... Petrityevit Horvát Miklos vram akazto fátol mentette [Széplak KK; SLt AX. 37 Kerekes György (30) jb vall.] ✱ *Isten ~ vkit vmitől* *1584:* Anna Eotweós Thamasne vallia, hallottam ezt zaiabol Zabo Catonak, Akj vgmond engem bozorkannak mond, Az Iste(n) Ne Menche hanem kj ragia az Nyelwet zaiabol [Kv; TJk IV/1. 219]. *1629:* az Jsten ne mencze nagiob szigien vallastol [Mv; MvLt 290. 34b].

2. vád alól tisztáz; a demonstra nevinovăţia cuiva; von der Anklage freisprechen. *1568:* Panazolkodyk eneke(m) az en zolgam fyczor Mattyas hogy hon nem Lytyben eo hazat kergetytek fenyegetytek kyben menty hogy nem tugya hogy semy wytke volna senkjt(is) meg bantot volna [Fog.; BesztLt 57 Casp. Beokeos Supremus Consiliarus Regie M(aies)t(a)tis a beszt-i tanácshoz]. *1591:* mo(n)dgya hogy buzaiat Arattatta(m) volna megh ... Az rezzeböl menedekre fogok ... P(ro)testalok ha az menedek enge(m) ne(m) mentene ne legyen keseö en neke(m) ahoz teöbbet zolno(m) [UszT]. *1606:* Osuat Peter Zidot az ketek Zekit es Zemeliet megh keuetem, Esse lelek kuruanak ... ualamiuel szokta ember s iambor az eö tiztessegit eörizni es oltalmazni mindennel eörizni es oltalmazni akarom az en tiztessegemeth, es menteni töruen zerenth [i.h. 20/143]. *1638:* Az I(ncta) ezzel menti hogy a' férje adott alkalmatosságot a' vétekre [SzJk 281]. *1664:* az Orbay szeki Baratosi Templomban ... ollyan szeket tetetet be, a ki az en szekemnek utczaiaban vagyon, ha io okokval nem menti maior potentian kivanom convincaltatni [Páké Hsz; HSzjP]. *1746:* minthogy ... Kászoni András tagadgya, hogy ütötte volna az At ... az I mentse, hogy nem verte [Torda; TJkT III. 29]. *1764:* Ezen kivül több közüllek nem importáltatik, hogy bántotta volna kiváltképpen Jakab Joseff tsak egyszer is nem ütötte, ã mint közönségesen ã Fatensek mentik [uo.; i.h. V. 227]. *1843:* menteni kivántam Pekárikat* [Dés; DLt 586. — *Gyilkossággal vádolt személy].

Szk: *hittel ~* *1590:* egy penz engedetlen tiz ftot vehessenek rajta, Akiheóz penigh ketsegh volna, hittel menche artatlansagat minden zemely valogatasnelkwl [Kv; TanJk I/1. 125].

3. menteget; a scuza; js Unschuld aussprechen. *1614:* mondá azt az vezér ... Csudálom ... tü azmicsoda emberek vadtok, hogy csak egy szóval is mentitek [BTN[2] 74]. *1619:* Az papok mentették az királyt, hogy nem adott okot az háborúságra, minthogy nem is az ő idejébe kezdetett [i.h. 307]. *1678:* Az Kgld dolgát én mindenben mentettem ... de látom, azzal nem igen csendesednek [TML VIII, 33 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Én magam is pedig mentettem az urat, hogy nem tudta, ki micsoda dignitásban vannak* [WIN I, 620. — *Ti. a generálist nem excellenciásnak szólitotta]. *1804:* én eztis eléggé mentettem és jová igyekeztem tsinálni, de nem hiszik [Szásznyíres SzD; Ks Thuróczy Károly lev.].

4. kiment vki előtt vkit; a scuza pe cineva faţă de cineva; jn entschuldigen/rechtfertigen. *1659:* Kegyelmedet, édes Öcsém uram, kérem, mentsen az úr előtt [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én Kegyelmedet, ha szintén fel nem jöhet is az ország gyülésére, jó szívvel mentem [TML V, 655 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

5. mentesít vmi alól; a scuti de ceva; von etw. befreien. *1602:* Tudom hogi haborgatta az falw fodor martont hogi se falw keözj se az warra nem zolgal wala ... Tudom hogi anak wtana mind oda zolgala, Georgi gerebeknek ... eokis mentetek adotol warra walo zolgalattol [UszT 17/37 nagi lazar (32) Zent Abranj zabad zekel vall.]. *1614:* Sebestién Peter lo feo Kornis Ferencz(ne)k atta magat hogj az hadtol menche [Vadasd MT; BethU 67].

6. *kártól ~* kártól megóv; a feri de o pagubă; vor Schaden hüten. *1814:* az egyikünk Koronka Lászlo által intézett Hellyen kellene folyni a pataknak, mert a régi Árka fel hold

formálag kanyarítva lévén, amiatt kiût sok kárakat okoz, a mostani deliniatio pedig egyenes liniabann lenne természetesenn bé a Kis Aranyosba, kártol mentené a Hellyet [Kövend TA; Borb. II].

7. *~i magát* **a.** (törvény előtt) védekezik, (vád alól) tisztázza magát; a se dezvinovăţi (în faţa instanţei); (vor Gericht) sich verteidigen, sich (von der Anklage) reinwaschen. *1573:* Kedden Zent Mihal Napian, Kadar Ianosnet Byro es Kiral biro vram eleot vadollia vala fekete Mate zomzedzagywal egetembe hogi haborgo Ember volna es Beketelen ... Kadar Ianosne penig Menty Magat hogi Eo Nem haborgana senkywel ky Eo wele Bekeszegel laknek [Kv; TJk III/3. 414]. *1588/1589:* Az megy newezet chyan Benedek, mikeppen zokta parazt Ember, nemes Ember ellen magatt menteny, Az Decretumnak tartassa zerentt menchye magat [Somlyó Sz; WLt]. *1606:* az feöl peöröseök ellene montak az al peres bizonsaginak kiknek feleletik erötlen per hoc az feöl peöröseöknek teöruenje megien az tizt ellen, mentenyk kel magokath az al peres apellal [UszT 20/318]. *1641:* Araniaz Gieőrgi ... mente magat hogi semmi vitke ninczi az ember halálba [Sajókeresztúr SzD; BfR Araniaz Imre (24) jb vall.]. *1739:* az Incta Pars tertio se juramento mentse magát hogy az A. pénzét el nem lopta [Torda; TJkT I. 158–9]. — **b.** mentegetőzik; a se scuza/justifica; sich entschuldigen. *1571:* my orzagwl ... Judica vosarnaphoz wegeztwk wala negywen napra ... az my meg holth kegyelmes wrunk temeteseth es az gywlestis, de ... chyaky wram ... maskepen formaltha ... egy hettel tewe towab ... menthe euelis magath, hogy lengyel kyraly embere ollyan rwuid napra nem erkeznek Be [BesztLt 42 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i tanácshoz]. *1591:* Az birak oda iutuan el veuek az legeniteol az czakant, noha valtig menti vala magat hogi eo zolgalo ember volna, es zabad volna neki fegiuert viselni [Kv; TJk V/1. 89]. *1603:* Nicolaus Kosa ... fassus est hoc modo ... Darabos mente magat hogy eo meegh ne(m) eott ne(m) izik, vgy monda Horwat Adam hogy nemis ereoltete(m) kegdet [Kv; TJk VI/1. 669]. — **c.** kb. kihúzza magát vmely kötelezettség alól; a se sustrage de la ceva; sich vor irgendeiner Pflicht drücken. *1749:* 17 Esztendők alatt Exponens az Nemes Szeket hun Hajdusaggal hun pedig Postasaggal szolgalvan mentette magat minden tereh viseléstől [Keresztúrfiszék; Sf]. — **d.** elhárítani igyekszik vmit; a încerca să refuze ceva; versuchen etw. abzuwehren. *1653:* 1639 esztendőben Pál deák első bíróságában urunk ő nagysága Toldalagi Mihály által injungálta nékem a görgényi udvarbíróságot, melyet midőn megértettem volna, eléggé mentém magamat, de a semmit nem foga nálla [ETA I, 147 NSz]. *1703:* Igaz dolog, hogy ennek előtte néhány hetekkel igen onszoltak s kényszerítettek arra, hogy a kapitányságot újólag felvegyem, de énnekem lévén jó ratióim, amelyekkel magamot mentettem, csak nem vállaltam [Kv; KvE 276 SzF]. *1823–1830:* Ezen 1792-ik esztendőben március 17-ik napján tettenek a syntactica classisban cantus praesesnek, pedig eleget mentettem magamat, hogy nem tudok énekelni [FogE 104]. — **e.** (támadókkal szemben) védekezik; a se apăra (împotriva unui atac); sich (gegen Angreifer) schützen. *1803:* a' Remeteiek kardot rántván kezdették az Apámékot agyabugyálni, az Apámék a' mint lehetett magokot mentették [Toplica MT; Born. XVc. 1. 114 Nátye Vaszilie a Ilii (40) col. vall.].

Szk: *harmadmagával ~i magát* (vád alól) harmadmagával tisztázza magát; a se dezvinovăţi împreună cu alte două persoane; sich zu dritt (von der Anklage) reinwaschen. *1593:* Zin Vczaj Kis Georgieot es Vadalma Gergelnet fogtatuk megh hogj eggiwe Volt Jarasok Attunk az fogtatasert d 8 ... Az Teorueni ugj Talalta hogj Harmad Harmad magokal mencziek magokat alioquin halalt zenuedgienek [Kv; Szám. 5/XX. 172/2]. *1595:* Tetczyk azert az teorwennek az Praesumptiokhoz kepest kiket az tanùk az eleobbely lopogatasy feleol inferalnak hogy az fogoly leaninak harmad magawal Jambor Tiztessegbely zemelyekel menteny kel magat [Kv; TJk VI/1. 329]. *1607:* harmad Magaual Mencze Magat az Jncta azo(n) hjtivel hogy eò Artatlan Vetetlen Annak az Marhanak el vezesebe(n) [Mv; MvLt 290. 7b] ✱ *hetedmagával ~i magát* (vád alól) hetedmagával tisztázza magát; a se dezvinovăţi împreună cu alte şase persoane; sich zu siebt (von der Anklage) reinwaschen. *1584:* Myert hogy az Suspicio Nagy és felette ketseges ferkeól Miklosnak Jamborsaga amint az bizonsagok valnak, De azert chak egy Oculatus testis sinch aky Zynten a' chelekedetet latta volna, Azert ... tecczik a' teorwennek hogy Jambor tisztesegbely theós giwkeres Zomzediwal heted magawal Menche magat hogy eo soha chak egszeris azzal az eo zolgalo leaniawal paraznasagban Nem vetkezet [Kv; TJk IV/1. 228]. *1591:* deliberatur, hogy hetedmagawal iamborokal Menche magat, hogy Nem az eo keze miat holt megh az gyermek, hane(m) egieb betegsegben [Kv; TJk V/1. 57] ✱ *hittel ~i magát* (vád alól) esküvel tisztázza magát; a se dezvinovăţi/apăra sub jurământ; sich durch Eid (von der Anklage) reinwaschen. *1746:* Hogy ha valamelliyik fél, vagy azok közüll levő Gazda akármélliyik legkissebben is ezen bekessegbéli Contractualis(na)k akár mely conditioját violalná, tehát az bányaból in perpetuum veszszén ki. Ha pedig béres lészen à violans Személy bűntettessék meg: három forintokig, és többé ã bányában ne admittáltassék, az Bères(ne)k Gazdája pedig hűttel méntse magát, hogy nem volt híre és akarattya az violatioban [Torockó; Bosla].

ment *mn* **1.** (vád alól) felmentett; achitat; der Anklage enthoben. *1573:* Ianos kenez ... ha Ig Meg eskwsik Ment Ember lezen | Kis Myhalnak ... harmad Magawal valo hitet Itelt Neky az teorweny hogi tartozyk annyewal Es teobet az Masfel forintnal Meg Ne(m) adot, ha meg eskesik Tartozyk Barat Istwan, hane(m) eskessik Ment ember leszen [Kv; TJk III/3. 218, 263d]. *1574:* (Ígyárto Istvánnét) hityre hattak Bizonsagi Mellet Mongion rolla, ha meg Eskesik Ment Ember legien, hane(m) fyzessen 15 Napra [Kv; i.h. 298]. *1818:* Végzés ... a' panaszlo aszszonynak Hűt Itéltetik, hogy ha meg mér esküdni azon, hogy ezüst és arany pénz nem maradott ... hasonlóképpen az Attyais hogy hozzá nem vitte, tehát mentek légyenek [A.szőcs SzD; RLt]. *1840:* az Abjurationis Normativum azt rendeli, hogy a kinek kezen lopott marha találodik az tőlle abjuraltatván Szovatyosra foghasson ha van Szovatyossa, s ő rögtön ment légyen [Dés; DLt 500/1841].

Szk: *~té hagy* felment. *1555:* Em Malom wyzy Kendeffy Gaspar walom az en lewelemnek altala ... hogy az erdelybely feyerwary kaptalan az Ianos kyraly keth leveleth ... ez My Jozagonkrol kyknek Newe Brette, Macko Plop Hwnyadwarmegyebe kyketh annak elette hatwnk volth my Imbre esperesthnel ennekem megh attak Melyeknek Megh adasarol azon kaptalanth ezen kezem Irasawal es pecetewel Mente hagyom [Hácog/Gyf; GyfKápt. A. I. V. 101]. *1568:* mieul hogy, bizonsagra fogoth feyerwary Jmre es bizonsagaba meg fogiatkozot, azert mente hattwk Eothues lorincet feyer wary Imretól [Kv; TJk III/1. 222] ✱ *~té tétetés* fel-

mentés. *1838:* Panaszkodo Jo András — az panaszas Leuelébe foglaltakat leg kissebb részbenis ... be nem bizanyithatván ... mindezekböl ki indulolag — ezennel igasságosnak ezen vád aloli Márton Pálnak menté tétetésit jonak 's igasságosnak látjuk [Dés; DLt 8] ✱ *~té tétetik* felmentetik. *1796:* meg kivánnya az All Peres hogy ... a' Fel Peresnek ezen méltatlan keresetétöl menté tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31] ✱ *~té tétetödik* felmentödik. *1815:* tessék ... a Tktts Urnak, a' fen forgo Fiát illetö Leveles Ládákát ... legy tovább 15öd napok alatt magához el hordatni ... hogy ez által a' Tktts Exponens Aszszony a' Tktts Ur méltatlan gyanujától menté tétetödjék, és betsülletét fen tarthassa [Somb. II].

2. ártatlan, nem vádolható; nevinovat; unschuldig. *1662:* Mi Isten s ez világ elöt mentek legyünk, minden utat elkövettünk leszakadó, függö romlásoknak eltávoztatására [SKr 474].

3. (kötelezettség/teher alól) mentesített; scutit de ... ; (von der Pflicht/Last) befreit. *1620:* Tudom hogi Ona Bobes egi hituan molnanak a felet Zalogba adah p(ro) f. 25 Boer Peternek, a mas felet esmet ugi hogi a szolgalattol ment ember legien [Récse F; Szád. Reczey Kriztian Paul (70) col. vall.]. *1673/1681:* Hunyad várához tartozo Szabadossim, — alazatos Instantiajokat megh tekéntvén, engedtem megh hogy Lovok az en szolgalotomba(n) ham huzastul, es embereim rajtok valo postalkodastul mentek legyenek [VhU 400 Thököly Imre ad. lev.]. *1782/1799:* Sok özvegyek, 's más egyéb szegények ... minden rabotátol ennek elötte mentek lévén, most már ... Praefectus Dési Uram ... szolgálat alá tette [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 371]. *1846:* ezen feneb meg irt 2000 Rf Conventios pénzt ... kedves Léányom Katona Klári agya ki, ezen feneb meg irt Légátárjusaimnak kezében, és evel minden további ez aránti Evictio terhe alol ment [Kv; Végr.].

Szk: *~té tehet. 1808:* Item az az ujság a katónak Medgyesröl el mentek az aszónyük (!) Büsülnak és Sirnak De a ferfiak Örvendenek, hogy feleségeket a katónak adjúszterózásaktól menté tehetik [Darlac KK; Ks Fodor Antal Finta Pálhoz] ✱ *~té tesz. 1803:* az ujj Czeh Mestereket a' szamadások(na)k terhe alol mente töttük [Kv; FésCJk 23]. *1815:* Az Udvarhelyi Bányászok dolgában ... hivataloson jelentem: Hogy ... Perceptorságom elött már jo darabbal kezdették volt öket mint magok költségeken Csik Sz Damokosban bányaszkodokot a Fö Pénz alol menté tenni [Bikafva U; UszLt 8/68] ✱ *~té tétetés. 1804:* Kérik ... a más Testverek a parand és az Ut mellett valo retekre ruházatt 100 Mfor 2/3ad fizetese alol léendö menté tételeseket [Marosszimre AF; DobLev. IV/874. 16a] ✱ *~té tétethetik. 1807:* ezen Admonitiora tett feleletembe is az Levelek ki adását a' Törvény értelme szerènt ajánlottam; söt hogy 'Sombori Farkas Ur ellenem szegzett alkalmatlanságaitol menté tétethessem Readmonéáltattam az Levelek által vételén 15. napokig [Fesküllö K; Somb. II] ✱ *~té tétetik. 1789:* a Forspontozasra, s mas közönséges tereh viselesekre Nézve Szükséges mindenkoron illendö Subdivisiot tenni és a Banaszságra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Tereh hordozo Lovak s ökrök azoktol mente tétessenek [Kv; TLev. 7/8]. *1815:* Krizbay Márton, a' reserva Escadronhoz valo be rukkolástól, elö hozott okainál fogva mentté tétessék [Torda; TVLt rtlen]. *1823:* Gonos Mihálynak Rákotzi Sigmond fejedelemtöl nyert privilegiuma, mely szerént Enyedi Birtokai a' Dézma adástol menté tétetnek de a(nn)o 1607 [Ne; DobLev. V/1061 reg.] ✱ *~té tétettetik. 1794:* Azon Nemes Armálisták kik feles idöktöl fogva ez elött mentekké tétettettek ... a Ns Szék Szolgálatyára fen(n) tartatnak, a' nélkült, hogy egyéb terhet hordozzanak [Szu; Borb. II].

4. szabad, vmitől megmenekedett; (care este) ferit de ceva; einer Sache frei geworden, entgangen. *1724:* mikor a Vingardi Erdöröl azon erdöre szaladhattunk, ment emberek voltunk [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2]. *1811:* jó Borral készíts égy Mixturát, Mindennap vegyed, és folytassad e' Curát, Meg látod ment leszel mélancholiától [ÁrÉ 169].

5. *vkitöl ~té tesz* megszabadít vkitöl; a scăpa de cineva; von jm befreien. *1827:* méltoztatnak ... ezen ... rosz Embertöl ... menté tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

6. *~en marad* mentes marad vmitöl; a fi ferit de ceva; frei, ledig. *1806:* Mivel az idevaló legelö sem alábbvaló s veszedelmesebb a méjtelyre nézt a szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a számoló bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytöl, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200].

ment *in* **I.** mn-i haszn-ban; adjectival; adjektivisch. **1.** vhová elment/távozott; care a plecat undeva; irgendwohin abgegangen/gefahren. *1618:* Az ment[a] hajók felöl igen homályoson csak alattomban zergetik, hogy az gályák valami nyereséggel jártak volna [BTN[2] 117. — [a]Elötte kimaradt az *odafel* szó]. *1664:* Nagy böcsülettel vettem tudósítását Kegyelmednek, mint jóakaró uramnak. Azután Kegyelmedhez ment szolgám is érkezék [TML III, 115 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1752:* Ezelött ment postával küldött Levelemet acclusakkal edgyütt nem kétlem Kegyd vette [Nsz; Ks 78. XIX. 24]. *1755:* Szebenb(e) ment expressusom(na)k uti költséget Rhf. 1 xr 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 29b].

Szk: *segítségre ~. 1619:* Az segítségre ment hadnak levágásának az híre nálok is volt, de azt is nem hitték [BTN[2] 325].

2. (el)küldött; care a fost trimis; (ab)geschickt. *1793:* Az agárdi Roska Juon Dolgában egy kedvetlen Decisiot tettünk, mert hozta azt, az igazság magával. Reméllem a' V:Ispány Also Urhoz ment Rendelés meg-látásával az Ur kedves Sogor Uram-is Vélekedésünkre tér [Torda; DobLev. IV/715 Gyárfás Josef lev.].

3. *hadra ~* hadba szállt; plecat la luptă; ins Feld gezogen/gerückt. *1630:* öfelsége és az ország igen jól meglássa, ha ellensége kezd valamint találkozni, én hatalmas császárnak énalattam való hadaival mindenkor kész vagyok, de az perzsiai hadra ment hadakhoz képest ha valami fogyatkozás találtatik az dologban, énreám ne vessenek [BTN[2] 432].

4. *férjhez ~* férjezett; căsătorită; verheiratet. *1799:* a mikor már énis férhez ment Aszszony voltam, közöttünk veszekedés támadat [Déva; Ks 75. VIIIb. 30].

5. vkihez pártolt; trecut de partea cuiva; sich zu jm geschlagen. *1662:* az elmúlt összel Barcsai Ákos mellól hozzájok ment erdélyi úrtól és a muzurmán nemzetbül levö ollyan föúri és tekintetes passa embertül, mint a jenei Ali passa ... megintettek: Rákóczi György fejedelem kezébe nem ejtenék a véghelyet[a] [SKr 564. — [a]Váradot].

6. *~ út* járt út; drum bătătorit/umblat; begangener Weg. *1657:* Mások javalják vala, hogy nem messze lévén, mennénk az török földjére. De ezeket nem követém, hanem örömest tudakozom vala az utat, hogy vissza az ment útra fordulhatnék, háta megé az ellenségnek [KemÖn. 249].

◇ **Szk:** *apellációba ~* fellebbezésre jutott; introdus la apel impotriva ... ; zur Berufung gelangt. *1805:* a' Certificáltato Levátájában nem is condescentiot, hanem resuscitatiot kér, az Itéletet pedig mikor a' fenn elé számlált nehézségek annak meg elevenittésének ellent állanak resuscitálni, a' Transmissio elö adatása nélkül, az Itéletnek appellatioba ment vagy nem ment volta meg tetszhetnék, meg elevenitteni ... nem lehet [Mv; DobLev. IV/893. 3 tábl.] ✱ *divizióra ~* oszlóba jutott, felosztásra került; care a fost divizat/împărţit; zur Aufteilung gelangt. *1775:* birunk a' Tobisok Vereje nevezetü Verőben mint Atyánktol reánk maradt, 's a' Bartók familia között már nem tsak egyszer divisióra ment aviticumot, 30 vas tsinálás verőt [Torockó; Bosla] ✱ *házra ~ hatalmat keres vkin* háza ellen elkövetett hatalmaskodás vádjával perel vkit; a da în judecată pe cineva pentru nă pustire asupra locuinţei sale; gegen jn mit Anklage gegen sein/ihr Haus verübte Gewalttat Prozeß führen. *1599:* Az my pedigh az teób reszet tezi, vereseget hazra menth hatalmot kerez rajtam, Azokat(is) kez vagyok annak vtanna valazt tenne(m) [UszT 14/45] ✱ *licitáció alá ~* árverés alá került; a fost scos la licitaţie; zur Versteigerung gelangt. *1787:* Az aestimatoroknak akik a Marhákat, és a Licitatio alá ment Portékákat a fellyebb irt valor szerént aestimalták Hf 1 Dr 20 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 14] ✱ *végbe/véghez ~* megtörtént; (care a fost) efectuat; geschehen, erfolgt. *1663:* Az békességet egészen végben mentnek lenni mondja az pater [TML II, 474 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1753:* A mi elöttünk és általunk véghez ment Divisionak rendit és tenorát írtuk meg miis ... petsetünkel és tulajdon subscriptionkal corroborálván [JHb XXV/74. 16] ✱ *vesztébe ~* kárba ment; care a fost distrus; verlorengegangen. *1774:* Ezen ... aratatlan Gabonának vesztében ment létele nem egyebből eset, hanem hogy Tiszt Uraim eö kigyelmek magok Számokra az Dolognak jován az Jobbágyokkal dolgoztattanak [Mocs K; KS Conscr. 35].

II. fn-i haszn-ban; substantival; substantivisch gebraucht. **1.** vkihez pártolt személy; persoană care a trecut de partea cuiva; sich zu jm geschlagene Person. *1704:* Ugyanakkor hozám a generális amnistiát az más fél mellé menteknek [WIN I, 179].

2. *kezébe ~* kezébe jutott (pénz); (bani) depuşi în mîinile cuiva; in js Hände gelangt(es Geld). *1823:* Az Ekl(ési)a Törvinyeit nem observáló Ember(ne)k büntetéseböl 2. rése a' Curator kezébe mennyen ... a' Curátor kezibe mentnek bé kel tétetödni a' Curátori Számadásba [Nagykapus K; RAk 33].

3. *kárba ~* (vad által) elkárosodott (állat); (animal) care a fost omorit (de animale sălbatice); (durch Wild) geschädigt(es Tier). *1847:* dagadó béka vagy más történetes dögöt, ha illendő pásztori vigyázat alatt történik, azt fizetni nem tartoznak; vad által kárba mentnek fele fizetés pásztori, fele a tulajdonosé [Zalán Hsz; RSzF 203].

4. *véghez ~* megvalósult dolog; lucru realizat/înfăptuit; zustande gekommene Sache. *1589/XVII. sz. eleje:* ha az Keőmiues Céh ... ezeket az Articulusokat, ugi mint napi gondal, elmebeli faratsaggal, haniassal vetessel es igazgatassal ueghez menteket es örökeöswl megh maradandokat ... megh bontana, megh szegne ... az Biro es Tanacz ... ez egesz Cehet eötuen forintal bwntesse [Kv; KőmCArt. 28].

mentás (eredetileg) mentában bővelkedő terület; (iniţial) teren bogat în mentă/izmă; (ursprünglich) an Pfefferminz reiches Gebiet. **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* a' Mentásban (sz) [Ne; EHA]. *1770 k.:* Az uj Tilalom alol az mentásban [Ne; EHA]. *1801:* az Felsö Fordulpb(an) az Mintásban (sz) [Ne; EHA].

mente[1] **1.** (prémezetlen v. prémezett) férfi/női felsőkabát; mintean; (unverbrämter od. verbrämter) Herren/Frauen-Obermantel. *1551:* egy subath ... egy mentet hattam hog el hozon az en zolgam [Kv; BesztLt 38]. *1568:* Paulus Somogy ... fassus est ... Ezt tudom hogy ez istuant Jg fogatta vala meg eztendeyg, hogy neky, f. 8 ad, Mentet dolmant[a] ... annak felette atta neky [Kv; TJk III/1. 173. — [a]Folyt. a fels.]. *1590:* Az vthan itt hon lattam az Lukachy mentejet, kerdette(m) az fellaytart kye [UszT]. *1600:* Varga Balin ... vallia ... ra menenek az legenire, vagdalnj kezdek ... El zakazta a' menteie keoteoiet neky erezte a' mentet s, el futanak Farkas vczara [Kv; TJk VI/1. 707]. *1625:* Az Lectornak Nicolaus(na)k ... egy Mentenek es egy Nadrag(na)k valo Fodor Iglerert kilencz singert f. 11 ./. 25. Az Mentet fekete Baranj bőrrel meg belleltetue(n) ... f. 15 d. 50 [Kv; Szám. 16/XXXV. 152]. *1658:* Balpataki Uramnak adott Barcsai Akos Fejedelem, dalmanra, mentere valo failandist, melynek csinaltatására valo Ezközeket vettem, Zöld makkos Gombokat, per fl. 2 [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. *1665/1754:* Ha valamely Legény a' B. Társaságnak bégyülésekor mentéje fel-öltetlen, dolmányban, sarkantyúval, tsákánnyal baltával, vagy akárminémü fegyverrel büntetése két héti bér [Kv; ACArt. 13]. *1691:* Egy mentére valo ezüst Gomb száár [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1722:* talalkozám szemben Deési Laszlo Urammal, kiis akkor jütt ki az Hazbol es palástul vala az mente rajta [Hosszúaszó KK; Szentk. Paulus Hoszszupataki (40) jb vall.]. *1736:* Egyszer az fejedelemasszony adván ki az udvartól két elörenden való frajját, abban az lakodalomban tengerszin bársony köntösben volt[a], az akkori szokás szerént az mentéjén leereszett posztó levén, kivül lévén az nuszt béllés az posztón | Mikor házoknál voltak, ugyan mentét viseltenek, de útra menvén, mellyre valóra palástot vettenek fel | Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete báránybör volt, fekete szörsinor körülette, fekete szőrgomb [MetTr 337, 343, 405. — [a]Apafi Mihály fej.]. *1757:* Magam(na)k kék kamelótbol ezüst kék selyemmel tarkáson Mentét Dolmányt csináltatt(am) ... Rhf 45 xr. 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 118a]. *1768:* Az Szolgálomnak Csináltattam egy mentet. Franczia posztobol és rokával praemezve [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1789:* Bundát kettőt is adtunk, á Mente most nints modiba á helyett vagy(na)k a Bundák [Ne; DobLev. III/658. 5b]. *1823–1830:* Mente hasonlólag volt készítve, mint a dolmány, csak hogy annál kevéssel hoszszabb volt, legalább a prémjével, a prém pedig különb-különb drága bőrökbol nevezetesebben nyusztból állott, ezt a mentét sohasem öltötték fel, hanem lánccal vagy drága kemény kötövel nyakokba vetve hordozták | Mennyit változott a világ ! ... a mente, dolmány vagy lájbli megkurtult s kereken vágva [FogE 64].

Szk: A. a mente anyagára von.: *anginét ~. 1824:* Egy Anginét viseltes kék mente [Dés; DLt az 1826. évi adatok közt] ✱ *angliai ~. 1667:* ada kezeben ... Egy hay szin angliaj mentet, kiraly szin kamokaual bellettet [LLt]. *1694:* Ersoknak egy iobbik Veres Angliaj mentejét mellyet ugyan magunktol vött volt az nehaj Atyánk Killyeni Mihally flor. 15. Ezt el attam köz adossagba(n) [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1711:* Edgj zöld Angliai mente, az háta rokaval az elei

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Hiuzzal bellet [ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ *anglia posztó ~. 1743:* Egy Kopornya szin Anglia Poszto Mente [Marossztkirály AF; Told. 19] ✱ *borsosposztó ~. 1811:* Egy fekete borsos poszto Mente Ujja meg hoszabitássa [Kv; Hodor lev.] ✱ *brassai ~. 1679:* egy Barassai mente egy saru [WLt] ✱ *egyszer ványolt ~. 1736:* Pro A. 1736. fogadtam meg kis szolgalonák Gyermek mellé Gyorffi Klárát, kinekis fizetésé lészen Egjszerványolt kék mente ujj bélessel, fejtö sinorral s Gombal[a] [ArJk 34. — [a]Folyt. a fels.] ✱ *fajlandis ~. 1598:* Gerendj Marthonnak szabattam egj Faylandis mentet [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1633:* Mathiasnak jutot Egj failandis me(n)te, Az vya keöniekigh er f. 12 [Kv; RDL I. 103]. *1700:* Egy kek belletle(n) fajlandis mentét ádd (!) [Dés; Jk] ✱ *fodor-igler ~. 1592:* az Inassal zegeöttunk ... Egi fodor igler Menteben beletben [Kv; Szám. 5/XIV. 180]. *1598:* lakik nala en neke(m) egy eóchem ... ky megh hala ... kinek maradott eo nallok kez penze ... Annak felette pozto ruhaia, egy fodor ighler veres menteje Jo, ki megh erth volna f. 5 [UszT 13/79] ✱ *habos kanavász ~. 1771:* Egy kék szin aszszony embernek valo habos kanavátz keskeny arany tsipkés Mente [Nagyida K; Told. 19] ✱ *jauszbőr ~* jávorszarvasbőr mente. *1656:* hagiom ... Petri István Uram(na)k, Veres Scarlat Csiausz mentemett ... es az Jausz bör mentemett [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ *kétszerványolt ~. 1718:* (A dajka) maga fizetisiben kivan ketser vanyolt mentet ... rokaval premezetet ketser vanyolt szoknyat [Szentpál K; TKl Mihály deák jb Teleki Ádámhoz] ✱ *kisnicer ~. 1629:* Egi roz kisniczer uiseltes fejer mente [Szentdemeter U; LLt] ✱ *kreditor ~. 1793:* Lángszin Creditor-mente [TL Conscr.] ✱ *landis ~. 1694:* Egy zöld landis fejer Barany borrel bellet mente ... vallora fl. 5 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1739:* más egy viseltes landis bérlett mente [Torda; TJkT I. 165] ✱ *lazúr ~. 1673:* Egi szederies Lazur belletlen mente [WassLt Borsai István hagy.] ✱ *lusztrin ~* selyemszövet mente. *1761:* Egy fekete Uj Lusztrin mente, nusztal premezve, az eleje nyestel bérelve, a hata pedig Roka mállal [Koronka MT; Told. 8] ✱ *metszett bársony ~. 1793:* Tarka metzet bársony mente ezüst készülettel, nuszt premmel, croisse bellessel [TL Conscr.] ✱ *nyomtatott veres gránát ~. 1628/1635:* Egj koniokben uagot niomtatot Veres granat mente, nestel bellet, kilencz veres zalas gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *selyem matéria ~. 1793:* ezüst tarka sellyem materia mente viseltes, nersz prémmel [TL Conscr.] ✱ *sima bársony ~. 1683:* Egy Király szin sima bársony mente [UtI]. *1686:* Edgy tetczin sima barsony mente, az kerületi ezüst csipke, nuszt mallal bellet viseltessel [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1766:* Egy Királly Szin hozzu Simma bársony mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *spanyol posztó ~. 1755:* Kedves Feleségem(ne)k a Tengerszin Spanyol poszto ezüst paszamantos mentéjének paszamánt toldalékjára Rh. fl. 6 xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 42b] ✱ *virágos bársony ~. 1766:* Hammuszin Virágos bársony mente ... a' mellyin két felöl egy fertály Széllyességü Arany pontispány s gombal s pikellyel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *vont ezüst ~. 1614:* Az császár ül vala egy szép nyári házban; vala rajta vont ezüst mente csonka ujjú és dolmány is olyan vala [BTN[2] 70]. — L. még az *aba-, anglia-, bagazia-, bársony-, csemelet-, gránát-, kanavász-, karazsia-, matéria-, perpeta-, posztó-, rása-, sálya-, skárlát-, teveszőr-* és *tradormente* címszókat.

B. a mentének, ill. anyagának készítésmódjára, ill. szabásformájára von.: *bogárhátú ~. 1748:* Az Nehaj Aszonynak Hoszu Aranyas poszomántos Bogár hátu Roka torokkal prémezett és Róka Mállal bèllett földig érö mentéje [Vargyas U; CsS] ✱ *csonka ujjú ~. 1578:* Towabba miert hogy az Tanachy kewannya, es effele tyztesseges gywlekezet, hogy hozza hasonlo ruha vyseltessek, vegeztek eo kegmek egez varassul hogy senky ez vtan sem chionka wyu galleratlan, Mentebe ... sem gattiaba, hanem tanachy hazhoz illendeo varassy tyztesseges ruhaba leoienek mind alsó felseo Tanachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a]. *1627:* Egj szederies chonka vyw mente Roka mallal bellet vyselt f. 8 [Kv; RDL I. 134] ✱ *deák-tóga-forma ~. 1759:* Értem azt is, hogy alávaló embernek tartatott, akinek szárközépig s alább is érö hosszú deák-tóga forma mentéje nem volt [RettE 89] ✱ *dolmány ~* ? dolmány szabású mente. *1635:* az mely mayszer dolomany mente feleol uagio(n) az uezekedes ... Ugian berletlen [Mv; MvLt 291. 36b]. *1735:* Kökörcsén szin Dolmanjmente fejér varrással [Sv; Hr] ✱ *felöltő ~. 1823–1830:* Ezen fennebb említett öltözetek pedig csak az uraké volt oly drágán készítve, mert a városi rendnek nem mindennek volt dolmánya, hanem nagyobb részént csak felöltö mentéje [FogE 64] ✱ *félszer ~. 1623:* Az ket Giermeknek Eleoben Tartasokra Rendeltunk ... egi fajlondis felszer szederies me(n)tet Bechultük ad f. 10 [Kv; RDL I. 121]. *1658:* vagyon egy felszer veres mentem, azt hagyom Koncz Mihok Eoczemnek, adgyak meg neki [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] ✱ *gallératlan ~ → csonka ujjú ~* ✱ *galléros ~. 1628:* Egj galleros zederies skarlat nestel bellet mente vitez kotessel czenalt öregh tizenket gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen lelt.]. *1657:* az fejedelem is nagy pompával méne ki és excipiálá óket, maga virágos fejér vontezüst köntösben, nuszttal béllett galléros mentében [KemÖn. 61]. *1736:* Mindenik religión való papoknak nagy, majd az dereka közepéig lefüggö galléros mentéje vala, az is ki rókatorokkal az gazdagabbaknál, ki rókanyakkal az alábbvalóknál, meg volt prémezve [MetTr 436] ✱ *hosszú ~. 1735:* Egj hosszu mente Teczin Angliai Posztobol Arannyal Sinorozva, njolcz par paszamántal Csinált gomb Szárral hasonlo szarka lábakkal [Sv; Hr]. *1752:* Egy Nusztos elejü fekete hoszszu Mente Petymet hátu [Nsz; Told. 2]. *1823–1830:* Hogy deák lettem, Körmendi Gábor adván nekem egy viseltes hosszú fekete mentét, melyből az apám csinált nekem egy mentét s egy lajbit [FogE 97] ✱ *hosszúkós ~. 1854:* zöld hosszukos mente [UjfE 78] ✱ *hosszú ujjú ~. 1582:* Michael Nag' ... fassus est ... Ketten Ieówenek ket kardal ream, Monda Az eggik kinek kék hozzu vyw menteye vala, od magat (!) Neste lelek kwrwa mert vg chaplak hog vtannad wondozoslik (!) a' beled [Kv; TJk IV/1. 100]. *1645:* egj kek skarlat hozu uyu mentet is hyvz mallal bellettetis lattam [Gysz; LLt] ✱ *japon-forma ~. 1756:* kisded Jappon forma Seprö szin Posztobol tsinált vagy készitett béleletlen Menték [Mv/Burjánosóbuda K; TSb 21] ✱ *kazulás ~* csuklyás mente. *1788:* Nyul bőrrel béllett kasulás fekete mente [Mv; TSb 47] ✱ *kis ~. 1589:* az en attjam almadj gaspar vra(m) adot ... Egi fekete barsonj kjs mentet es masik szöld kamuka nestel bellet [JHbK XLV/43 Ombozj Mjklos kezével]. *1717:* Faolaj szinü kis mente [MNy XXXVI. 198] ✱ *könyökben vágott ~. 1628/1635:* Egi kek skarlat koniokbe uagot mente roka hattal bellet ... Egj zederies granat felzer koniokbe(n) uagot[a] [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy. — [a]Tollban maradt: mente] ✱ *kurta ~. 1748:* Az Nehaj Asszonynak holló szin kurta aranyas paszomántos bogár hátu Sinórral Nestel prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS]. *1790:* most mind kurta mentékben vad-

nak az Gavalérok, és Dámák [Ks gr. Kornis Anna lev. Nszből] ✱ *nagy ~. 1717:* En Istennek hála szinten Tednap (!) del után érkeztem haza bekével másként bizony igen vekony egéssegbén hattam lègfőkepen Josephet, Jankoczka Ugyan jobbáczkán vagyon, Istennék hálá elég nagy Sirva maradának el Szegenkék ... en bizony az magám nagy mentemet is oda hattam hogy ne dideregjenek szegenyék, takarózzanak véle [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez] ✱ *öreg ~. 1627:* Egj veres skallat eoregh mente aran(n)ias kaftamial (!) bellet | Egj veres skallat eoregh mente atlaczal bellet [BLt] ✱ *rövid ~. 1725:* Ezen rövid Mente perémezesére erogalodat ket roka torok ... Flor 3 Den 36 [K; TKl]. *1799:* Deák Thodor, vagy Szöts Miklos ... mintegy 22 esztendős ... szederjes rövid mentébe jár [DLt nyomt. kl] ✱ *sípujjú ~. 1596:* Egy sip wyw oh skarlat mente kopot roka hattal bellet mind bellesesteol ér f 13/40 [Kv; RDL I. 65] ✱ *szorítós ~. 1634:* Az Balinttffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szoritos mentemet, egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukaual bellet szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] ✱ *ujjas ~. 1628/1635:* Egj veres skarlat òregh ga⟨le⟩ros vjas mente zold tafotaual mereon bellet [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.] ✱ *uniformis ~. 1823–1830:* Fenn való mulatások alatt pedig egy uniformis kék mentét fehér gombbal, fekete zsinorral ... igértem [FogE 143] ✱ *vállban vágott ~. 1638:* Lazar Janosnak hagio(m) az Fako Paripat, Egi valba(n) vagot mentet [Cege SzD; WassLt Vass György hagy. St. Magiorokereki pastor keze írása]. *1658:* Vagyon egy Valban Vagot Kek mente [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. — L. még a *libéria-* és *szoknyamente* címszókat.

C. a mente, ill. kelméje színére von.: *aranyos matéria ~. 1793:* ezüst fonallal s fekete selyemmel Straffirozott aranyos materia mente, nuszt prémmel [TL Conscr.] ✱ *aranyos violaszín matéria ~. 1793:* Aranyas viola szin selyemmel elegyitett materia mente [i.h.] ✱ *barackvirágszín angliai/angliaposztó ~. 1700:* Egy Barack virág szin vagy napszin Angliai mente fekete csipkere varrot ezüst kötes körülötte [Hr 1/20]. *1759:* szállittasson el ... Egy baratz virág szin régi modi ánglia poszto mentét. fél ujja nélkült, tizenkét pár oldal petsenyés Selyem arannyal elegyes gombok rajta [Sárd AF; TSb 51] ✱ *fejér ~. 1629:* Egj roz kizniczer uiseltes fejer mente [Szentdemeter U; LLt] ✱ *fekete ~. 1627:* Egy hitua(n) fekete bellet mente tt f. 4 [Kv; RDL I. 132]. *1628:* Negy fekete Mente [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. *1803:* 'Siboi Tiszt Buzgo Janos ... visel ... fekete Mentet 's ugyan ollyan szinü Nadrágot [DLt nyomt. kl] ✱ *galambszín ~. 1763:* 1 Hiuszos Galamb szin mente hozzá valo Dolmánnyal 1 kreppin készülettel azon ujj [Nsz; Szer.] ✱ *görényes hamuszín ~. 1797:* Sellyem keszülettel Görényes hammu Szin mente [Koronka MT; Told. 34] ✱ *hajszín ~. 1656:* hagiom ... Bartsai Akos Uram(na)k, Hiuszlábbal berlett, hay szin mentemett [Ádámos KK; BálLt 93]. *1673:* Egj haj szin mente tizenket szál szaros gomb rajta kanavaczal bellet [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István lelt.] ✱ *hamuszín virágos bársony ~. 1766:* Hammuszin Virágos bársony mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *hollószín ~. 1748:* Az Nehaj Asszonynak holló szin kurta aranyas paszomántos bogár hátu Sinórral Nestel prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS] ✱ *kaffészínü ~. 1752:* egy Viselt Caffe szinü Mente, ezüst fonál gombokkal [EsztMk gr. Pekriné lelt.] ✱ *kapornyaszín ~. 1732:* Egy Nyári Kapornya Szin mente Zöld aranyos materiával bellet, Aranyos Sinorral, és gazdag rojtal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7]. *1791:* Kapornya szin Mente (: Kaprifarber :) [DLt hiv. nyomt.]. *1793:* Kapornya szin fain mente [TL Conscr.] ✱ *karmazsinszín angliai ~. 1699:* Egy viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. *1755:* Leányom Kovács Ágnes ... Vit el egy Veres Karmasin szin Angliai Mentet Ezüst Varasost Roka Mállal keszitetet [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19] ✱ *kék ~. 1613:* hagyom ... az kek mentet Forro Gabornak [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. *1647:* egj kek mentemet el ue(ue)k, Annak utanna az mentet megh talalua(n) az piaczo(n) [Kv; TJk VIII/4. 238–9]. *1797:* Egy bárány bőrös kék Mente Sellyem apparátussal [M.igen AF; DobLev. IV/777. 11] ✱ *kökörcsinszín ~. 1717:* Kökőrcsin szin hiuzzal béllelt mente [MNy XXXVI, 198] ✱ *krispánszín ~. 1710:* Egy krispán szin bélletlen mente [DanielAd. 90] ✱ *meggyszín ~. 1691:* Egy medgyszin belletlen mente' [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1797:* megyszin égy rendbeli Lájbi, Nadrág, Dolmány Mente [Cege SzD; WassLt Conscr. 565 Détsey István ub kezével] ✱ *napszín ~* → *barackvirágszín ~* ✱ *pergelt kaffészín ~. 1771:* pergelt kaffé szin ... Mente, Dolmány, Nadrág [Nagyida K; Told. 19] ✱ *pompadur angliaposztó ~* biborvörös angol gyapjúposztómente. *1766:* Adtam ... Egy pompadur anglia posztó Mentét [Berz. 9. 73] ✱ *publikán szín(ü) ~* papagáj/sárgászöld színü mente. *1717:* puplikanj szin Ferfi(ne)k valo mente arany Varas rajta [TSb 26]. *1769:* Paludgyai Josef ... kolosvári Fi cir(citer) 21. vagy 22 esztendős ... publican színü veres rokával prémezet mentébe ... elszökvén ... jo őrizet alat az Udvarhelyi Tömleczbe bé hozni el ne mulassák [UszLt XIII. 97] ✱ *seprószín ~. 1627:* a Seprő szin Mente bellésehez Flor. 6 Den. 18 [K; TKl] ✱ *sötét kávészín ~. 1732:* Sötét kávé Szin mente hijuzzal bellet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7] ✱ *szarvasszín ~. 1779:* egy viseltes szarvas szin Mente [Nsz; CsS] ✱ *szederjes ~. 1603:* Jhon keressetek mind cziör födeleben, mindenöt ... wgi kezdek keresnj es az cziör födeleben Talala meg dienes georgy Egj zederies mentet [UszT 17/22 Koronkai Peter Etedi zabad zekel vall.]. *1647:* Jutot az Relictának, egy Rokahattal bellet szederyesz mente mely mi teollünk estimaltatot ... pf. 25 [Kv; RDL I. 134]. *1693:* Brassai poszto szederjes mente [Kilyén Hsz; BLt] ✱ *szekfűszín ~. 1763:* Egy rend szekfü szin köntös, Mente Dolmány Nadrág Selyem Krepin készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *tengerszín spanyol posztó ~. 1755:* Kedves Feleségem(ne)k a Tengerszin Spanyol poszto ezüst paszamantos mentéjének paszamánt toldalékjára Rh. fl. 6 xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 42b] ✱ *testszín ~. 1662:* Szőlősi ha jól alkalmaztatja magát kötése szerint, az kis szeg lovat szerszámostul, nyergestül, paraszt kantárral add oda és a tetziny mentémet [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *vadgalambszín ~. 1781:* Egy vadgalamb szin Mente feiér Selyem Bélléséve együt el bontva, prém nélkül [Mv; Told. 9a]. *1787:* el itta köpenyegit vad galamb szin Bundáját és az vad Galamb szin mentéjét [Dés; DLt] ✱ *vasszín francia posztó ~. 1732:* Egy bé Toldozot Vas szin Franczia posztobol inasnak valo mente [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9] ✱ *veres ~. 1585:* Sophia Poros Ferenczne" Latam hogy ... Az legeniek feyerbeliek valanak, Az Magasbiknak veres Mentoye vala [Kv; TJk IV/1. 525. — "Vallja]. *1599:* Balogh Jstwan Coloswary chanady Mathyas Zolgaja" ... az hadnagynak zeold dolmanya veres menteje volt [Kv; TJk VI/1. 331. — "Vallja] ✱ *világos seprőszín angliai ~. XVII. sz.:* Egi világos seprő szin angliai nustal belet ... mente [LLt Litt C] ✱ *violaszín ~. 1682:* (Hagyom) Hidvegi Istva(n)nak a

Viola szin mentémet [Kv; KvRLt VII. 8]. *1707:* Vagyon viola szin bellet mente [Kv; Pk 6]. *1762:* Az ezüst paszomantott és Sinort mikor egy violaszin mentéröl le bontogata ott voltam [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109] ✱ *zöld ~. 1635:* Az mikor Nytrai Mártho(n) el veue Azzonyomat ... egy zold menteje is uala [Mv; MvLt 291. 60a]. *1736:* fogadtam meg öregbik szolgálom(na)k Szöts Ersokat, kinek is fizetése lészen e' szerént 1. Zöld mente a' Landis posztóból tisztességesen rokával prémezve, uj bárány bőrrel bérelve" [ArJk 33. — "Folyt. a fels.]. *1788:* Egy Zöld Mentéröl le fejtett Zöld krépines viseltes Selyem készület [Mv; TSb 47].

D. a mente diszítésére/külsejére von.: *arany/aranyos paszománfos ~. 1748:* Az Nehaj Asszonynak holló szín kurta aranyas paszománfos bogár hátu Sinórral Nestel prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS]. *1780:* 1o Adtam egy Anglia arany paszománfos roko torokkal prémezett mentet. 20 Más roka torkos paszománfos mentét [Hsz; BLev. Bartos Sára kel.] ✱ *arany ezüst krepinnel készített ~. 1763:* arany ezust Krepinnel keszitet mente [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *arany készületes ~. 1772:* Festetlen nestel prémezett arany készületes mente H Flor. 10 [Szókefva KK; Kp III. 187] ✱ *aranyos pikkelyes ~ → ezüst kanoros ~* ✱ *arany szkófiummal varrt ~. 1754:* Olaj szin Anglia posztora kürüdös körül Arany szkofiummal és fonallal varrott Mente [Nsz; Told. 19] ✱ *cifra aranyos ~. 1760:* Valljon ... az udvarnál lévö szolgálo ... Bornemisza Iudith még kapáje azt a' Ciffra ezüstös vagy aranyas mentét [Kv; Mk IX. 109] ✱ *cifra ezüstös ~ → cifra aranyos ~* ✱ *cifra paszománfos ~. 1762:* A Czifra béletlen paszamantos mentet nem láttam [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109] ✱ *ezüst apró gombos ~. 1693:* Edgj viola szin Sálya keskeny tsipkés, ezüst apro gombos rókamállal béllet mente flo. 13 [Ne; DobLev. I/37. 4] ✱ *ezüst csipkés ~. 1705:* edgy Vióla szinü bársony ezüst Csipkes Hiuz mallal bellet mente [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása] ✱ *ezüstkanoros ~. 1714:* Egy metszin, ezüst kanoros aranyos, 15 gombos pikkelyes belletlen mente [Kv; Pk 6] ✱ *ezüstös gombos ~. 1656:* Czintos Geőrgy mind az vtan szerzette az ezwstós gombos dolmant mentet ... mikor Czianadi Margitot el veötte [Balázstelke KK; Kp III. 82 Deak Marthon (30) vall.] ✱ *ezüstpaszománfos ~. 1755:* Kedves Feleségem(ne)k a Tengerszin Spanyol poszto ezüst paszamantos mentéjének paszamánt toldalékjára Rh. fl. 6 xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 42b] ✱ *hányatos ~. 1812:* Egy kék hányatos Mente hasonlo Nadrággal [Görgény MT; Born. XXXIX. 73] ✱ *keskeny aranycsipkés ~.1771:* Egy kék szin aszszony embernek valo habos keskeny arany tsipkés Mente [Nagyida K; Told. 19] ✱ *kötéses ~. 1705:* Egy barack Virág szinü kanavatz galandos szoknya ... egy köteses mentejevel edgyüt [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása] ✱ *mellértes készületü ~* mákos, szederjes szövésü díszes mente. *1824:* Szederjes poszto mellértes készületü görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *nyestes ~. 1773:* Egy viselö kék nestes mente [RLt Salánki Ráchel lelt.] ✱ *rókamállal prémezett ~. 1770:* egy fekete Roka májal perémezet mente ugyan egy Barassai fele [Köpec Hsz; Köpeci lev.] ✱ *rókanyakas ~. 1758:* Cifra köntösben nem jártam, hanem első házasságomra csináltattam volt egy zöld selyem készületü rókanyakas mentét s hozzá való dolmányt [RettE 80] ✱ *rókás ~. 1789:* Egy Férfiunak való kék Anglia viseltes Rokás Mente gomb nelkül [Bőd SzD; RLt Mohainé Bonai Anna hagy.] ✱ *rókatorkos ~. 1744:* Néhai Aszszony fekete rokatorkos hitvan menteje [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1764:* Az Inctus Nemes Sukrol Nemes Timándi János Vr(na)k egy lovát ... és egy rokatorkos mentéjit ezüst aranyos gombal edgjütt el lopván, ā gombokat tiz forintokon el adta [Torda; TJkT V. 223–4]. ✱ *rókatorokkal prémezett ~ → arany/aranyos paszománfos ~* ✱ *sárgagombos ~. 1757:* Groff Kornis Sigmond Vrnak Szabo Legény szolgaja ... el szököt, és ... Ivagyán Togyernél lattam Zöld báránybörös Sarga gombos menteit [A.gyékényes SzD; Ks Iura Todor (36) ns vall.] ✱ *szkófium készületü ~. 1763:* 1. szekfü szin Szkofiom készületü Roka Torkos mente [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes hagy.] ✱ *varrásos ~. 1763:* Egj Kaponya szin varrásoss hosszu mente torokkal [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *vitézkötéses ~. 1697:* Mégy szin Anglia poszto vitéz köteses mente [Szentmargita SzD; KGy]. *1708:* Egy fekete vitéz kötéses Mente [BLt] ✱ *zöld selyem készületü ~ → rókanyakas ~.*

E. a mente bélelésére (bélelt/béleletlen voltára) von.: *béleletlen ~. 1691:* Egy medgyszin belletlen mente [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1738:* egy kék Bélletlen mente forditott fejér s veres Turka sinorral [M.bikal K; MLev.]. *1762:* ide igen drága bélletlen mentet hozot | láttam ... egy bélletlen mentet is a' Ládája fenekin [Oltszem Hsz; Mk IX. 109] ✱ *bélelt ~. 1631:* lata(m) az Rudon hogi egi berlet mente uala [Mv; MvLt 290. 247b]. *1661:* Fázástül ne félts, édes Feleségem, mert jó béllett mentém van nekem itt is, teneked való mentére is gondom leszen [TML II, 173 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Köntösöm, mint főember gyermekének, tisztességes, de cifra és igen drága nem volt; azonban, minthogy ott akkor bélelt mentével nem éltek, bizony a télhez rossz volt [BÖn. 576] ✱ *farkasbőrrel bélelt ~. 1599:* Zykzay Janos ... Vallja ... az eo vra nekik testamentumaban hagjot ... ket gyra ezeosteot egj granat dolmant es farkas beorrel bellett zeold mentet [Kv; TJk VI/1. 342–3] ✱ *fejér báránybőrrel bélelt ~. 1694:* Egy zöld landis fejer Barany borrel bellet mente ... Vallora fl. 5 [Kilyén Hsz; BLt 4] ✱ *hiúzmállal bélelt (angliai) ~. 1681:* Egy hai Szin Angliay Hiuz Malial Bélet Mente [Beszt.; LLt]. *1699:* Heiuz mallal berlett viola szin Angliai mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1757:* Vagyon egy Hiuz Mállal bérlett szederjes ... mentém [Torockósztgyörgy; Berz. 3. 1/4] ✱ *kamukával bélelt ~. 1634:* Thorma Georgy Vr(am)nak ... hagiom az zeold Skarlat, kamukaual bellet mentemet [WassLt 73/1 Cegei Wass János végr.] ✱ *mállal bélelt ~. 1634:* Az Balinttffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet, egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukaual bellet szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] ✱ *nyesttel bélelt ~. 1656:* hagiom ... Ebeni Istvan Uram(na)k, megiszin scarlat, nestel berlet mentemett [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ *nyuszttal bélelt ~. 1657:* megajándékozván az vajda, veres bársony, szép nuszttal béllett galléros mentével [KemÖn. 301] ✱ *rókaháttal bélelt ~. 1658:* ada ... Egy kék faylandis Roka háttal berlett mentet [Balázstelke KK; Kp III. 84] ✱ *rókával bélelt ~. 1748:* Néhai ... Daniel Ferencz Uramnak rókatorkos Bogárhátu Sinoru arany fonallal kötött Gombokkal rókával bérlett menteje egy [Vargyas U; CsS] ✱ *veres tafotával bélelt. 1660:* egy ueres tafotaual bellet mente [Kv; RDL I. 145].

F. a mente viselőjére/viselési alkalmára von.: *asszonyi ~. 1797:* Egy róka torkos Aszszonyi mente Hf 7 Dr. 38 [DobLev. IV/175] | Egy viseltes kék Anglia roka torkos arany készületü Aszszonyi mente [M.igen AF; i.h. IV/777. 12] ✱ *férfiúi ~. 1582:* Cathalin Zabo Martonne ... vallia ... leowenek Neg Azzon Nepek azon keozben Ez Rengeo

Annais ot vala ... amel Bab Nalla vala Azon eg foztan es eg ferfiwy Mente vala [Kv; TJk IV/1. 53] ✱ *gyászolni való ~. 1755:* az gjaszalni valo mente bélésére Erogáltam az félé aprob bőrököt 6 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.] ✱ *mindennapi ~. 1823–1830:* Egy mente, lájblival, nadrággal Rh. 45 Egy mindennapi mente Rh. 15 [FogE 145] ✱ *nyári ~. 1639:* mindeneket Varfalvi Ersebet Aszoni Rakosi Ferencznek megh ada, ugy mint ... Egi Galleros niari mentet kamukaval beletett[a] [Csombord AF; KCsl 148. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1688:* Egy publikan szin gomb száras Nyari mente véres kafftányal berlett [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1696:* Egy Meczin bellet nyári mente; vitézkötéses gomb házokkal s gombokal [LLt 102/24]. *1736:* Urak, fő emberek, nemesek nyári mentét is viseltenek [MetTr 351]. *1801:* edgy nyári prém nélkűl valo mente [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 2] ✱ *pompára való ~. 1736:* Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt, annak nagy hosszú széllyes galléra, hogy majd az háta közepit érte [MetTr 350] ✱ *téli ~. 1732:* egy nagy utozó téli mente Sellyem Sinorral Gombokkal Roka mállal béllet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5] ✱ *úri ~. 1749:* Adának egy világos Szekfü Szin, virágos Bársony Uri Mentétt [Koronka MT; Told. 12/2] ✱ *utazó ~ → téli ~* ✱ *viselő ~. 1699:* Egy Viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. — Vö. az *asszonyember-, bojér-, csausz-, darabont- és férfimente* címszókkal.

G. a mente népi/nemzeti jellegére von.: *cserkesz ~. 1627:* Egy veres skallat nestel bell⟨ett c⟩zerkesz mente [BLt] ✱ *horvátos ~. 1714:* T. Pákéj Janosne Ns Eperjesi Jutka Aszszony ... Pistokanak Egy Angliai szederjes horvatos hiuzzal rokaval bellett Scofiumos bogár hatu sinoros 16 óreg s apro tekervenyes rosás ezüst gombos ... mentet[a] [Kv; Pk 6. — [a]Hagyakozott] ✱ *lengyel ~. 1697:* Egy zöld kanavácz lengyel mente elegyes kötessel [Beszt.; Ks]. *1788:* Egy Aszszony Embernek valo hamu szin Trokét Lengyel mente az ajjais nestel prémezve selyem krépines készülettel [Mv; TSb 47]. *1824:* Egy kisded régi modi Lengyel mentéhez, viseltes fekete bőrrel bé vont három hellyen meg ezüstözött hasanlo maraklatu kard [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *magyar ~. XVIII. sz. köz.:* Egy zöld Creditor festett nyestel prémezett s róka mállal béllett kurta Magyar mente ... Szkofium Gombokkal [MkG]. *1790:* most mind kurta mentékben vadnak az Gavalérok, és Dámák ... Bethlen Joseff magyar Mentében, kurtában, gondolhatya, Bátyám uram, hogy milyen dolgak vadnak [Ks gr. Kornis Anna lev. Nsz-ből]. *1823–1830:* a prussusnak is vagyon huszárja ... De éppen különböznek, mert hiszen mentéjek volt, de csupa maskara a magyar mentéhez képest, éppen hogy prémje volt [FogE 202] ✱ *magyaros ~. 1759:* Azelőtt szép magyaros rókatorokkal vagy nyesttel béllelt mentéket viseltek a magyar úri és nemesi renden lévő asszonyok [RettE 91] ✱ *német ~. 1768:* Egy kisded Német mente tarka Atlaczból Fattyu Hermelinnel bellett, nestel prémezett [Nsz; TGsz 51]. *1788:* Fekete sima Bársony Német Mente nestel prémezve [Mv; TSb 47] ✱ *oláh ~. 1628/1635:* Egj uiselt igen kopot zold barsonj felzer ualba(n) uagot olah mente [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.]. *1661:* Rédai Ferencz urambátyám menvén oda ... Az oláh mentémet is oda küldtem, hadd legyen ott [TML II, 163 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] ✱ *spanyol ~. 1629:* hallottam, hogy kérkedett az asszony vele, hogy eöneki az spanjor mentet az edes János Ura vette [Mv; MvLt 290. 150b] ✱ *török ~. 1612:* Egy Török verös Mente visselt Cjmasin roka hatal bellet [Kv; PLPr 68]. *1637/1639:* 1. Roka hattal bellet szederies, lazur teoreok mente — f. 16 [Kv; RDL I. 111]. *1642:* egj hiuz labbal berlet szederjes granat Tórok mente [Koronka MT; Told. 1a. II]. *1659:* Két darab Angliai poszto, Angliay Teorók mente [Cssz; LLt 118 Litt. C].

Sz: *leréntja vkiről a ~t. 1662:* Apafit Segesvárban az városban beszorítottuk ... igen ebül van dolga ... Sohunnat semmi ártalmas hírek nincsenek. Apafirúl leréntjuk az bársony mentét [TML II, 238 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz Sv-ról] ✱ *megszabja vki hátán a ~t. 1749:* Szidták eö kglmét hogy mit verekedik ... ha mi nem lettünk volna ott, de a' Czifra mentét az ö kglme hátán megszabták volna [Szentbenedek SzD; Ks].

2. rövid bundafélé; cojoc; Art kurzer Pelzmantel. *1810:* Waszilie Kosztin ... a' testén kósókot, vagy-is mentét visel [DLt 290 nyomt. kl].

mente[2] I. *fn* birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung. 1. *~ben* vkinek vhová menése/menetele közben; în timpul mersului cuiva spre undeva; während js Irgendwohingehens. *1573:* Borbely Kelemen ... vallia hogy ... Regel leo eo hozza Kapa Myhalnenak szolgalo leanya hya eotet hogy egy Sebest(!) Embert Be keotne, Eo ely Indwl es Mentebe kerdy az leant Michoda Ember volna az ky Sebes [Kv; TJk III/3. 55]. *1594:* En erre emlekeze(m) hogy mikor Boldisar Ambr(us) Pal Gergelni Jeótt uala, valamint vegeztek volt, de ... az Pal Gergely kertibeól az kertinkbe hagott ùala menteben Boldisar Ambr(us) [UszT 10/81]. *1595:* Teke Ferenchyheóz mentembe ket vttal ... keolteotem f — d 50 [Kv; Szám. 6/XV. 100]. *1598:* Zarka Thamas ... darabant ... vallja Semmith az vtrumban nem thudok hogy ez ket zemelj keozeot valamj bwjalkodas eset volna, hanem egycher Varadda menteonkben kj Jeottek vala Biro Mihalne es Vargha Imreh, es ott thwdom hogy egy Sarwth chjnalt vala Imreh az azzonnak [Kv; TJk V/1. 247] | Eó maghatol hallotta(m) Simo Janostol mondotta Moldouaba mentynkbe [UszT 13/36 Martinus Gegeo de Delne[a] ns vall. — [a]Cs]. *1631:* Kolosvarra mentekbenis ... eggjütt haltak [Mv; MvLt 290. 61b]. *1743:* Nagy Ferencz és Mihálcz Elek Cancellista Uraimék Conscriptiora ide érkezvén ... Innen Dedradra mentekben uttyokra Metr. 3[a] [Szászerked K; LLt. — [a]Erogálódott]. *1744:* Most á közelebb el mult őszi alkalmatossággal ... engemet Király biro Vram eo kglme külde Száraz Ajtára ... és az uton mentemben ... találtam elöl Száraz Ajtai hat Embereket [Bölön Hsz; INyR 32]. *1779:* Balogh János(t) ... a falu között mentiben kik aggrediálták ? és kik agyalták ? [Tamásfva Hsz; HSzjP vk]. *1816:* mentembe-is az Exponens Aszszonyt Szüntelen kurvázni hallottam [Dés; DLt 99].

Szk: *ugyan ~ben* kb. futólag. *1573:* Anna nehay feierwary Imrehne azt vallia hogy ... Mond Borbara azzony ... Am Nekem egi kis leaniom vagion De ha twdnam hogy Erre Newelne(m) fely Bator Inkab Isten ky venne Ma ez vilagbol. Tharch leant vgy Mond hogy Igh Tyztellye Annyat, Mond erre vgian Mentebe Borbara azzony, Tharch fiat Newely fyat Bestye kwrwanak [Kv; TJk III/3. 233].

2. *~kor* vkinek vhová menése alkalmával; cu ocazia plecării cuiva la ... ; gelegentlich js Irgendwohingehens. *1597:* Azzoniünk eo Felsege Colosúarrol Vy Varba(n) mentekor ... minden Eggiet masat Vj Varig vittek [Kv; Szám. 7/XII. 80 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1662:* Nyilva Acháb királynak gyalázatja áll fenn, mint valami oszlop, ama damascusi oltár, mellyet az assíriai király eleibe mentekor ott látván megkedvelle ... s az Isten templumában felépitteté [SKr 704].

3. (határ)húzódása; de-a lungul (liniei de hotar); (Flurgrenze) Hin/Entlangziehen. *1760:* (A határ) ottan az hegy elen való mentét végezvén az Motsi Völgyben ... ezen patakon fel megyen az Motsi Török buza földekig [Novoly K; BLt].

4. (víz) folyása/áramlása; cursul (apei); (Wasser) Fließen/Strömen. *1774:* a Körös annyira megáradott, hogy Váradról házakat, boroshordókat elhajtott a pincékből, sok házakat mentében és falukat elsepert, sok embereknek, marháknak veszedelmével [RettE 333]. *1801:* mind ketten a hajot addig taszittyák két fele mig a Maros közepére ment a hajo, és ott az elsö orával amint ment a hajo, megfordult le felé a viz mentinek [Szászújfalu AF; DobLev. IV/848. 3a].

5. *~re hagy átv* nem foglalkozik vele; a da curs liber; freien Lauf lassen, sich mit etw. nicht beschäftigen. *1618:* Ezt az clausulát[a] meg nem irtam urunknak, hanem ha mentemre hadtam, ha kellettik [BTN[2] 146. — A fej-hez írt levél végén].

II. nu-szerü haszn-ban birt. szr-os és hr-os alakban; ca postpoziţie cu sufix posesiv şi adverbial; als eine Art Postposition mit Possessiv- und Adverbialendung: 1. *~ben* (víz/út) mentén, vele egy irányban; de-a lungul (apei/drumului); in gleicher Richtung/parallel mit etw. (Wasser/Weg) längs | (víz/út) mellékén/környékén; in preajma (apei/drumului); in der Nähe/Umgebung (Wasser/Weg). *1562:* 1528 esztendőben János király erdélyi és lengyel erővel esmét újabban felkészüle ... szálla Szinnára, Kassán aloll a Hernád mentébe [ETA I, 13 BS]. *1570:* Myert hogy Eo felsege confirmatio Leweleis vagion nala, Azert ha hwl oda alah Az Zamos Mentebe Talal malom helt ... Megh kely neky Engedny [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1592/1593:* addigh keothek Dees feleól ala az viz mentiben az gatatt az Rethy Malom alol az ulta latom hogy ki zarada az viz [Szásznyires SzD; Ks]. *1693:* Az patak tőnél az patak mentében mas fél hold qvartas föld [Ne; DobLev. I/37]. *1695:* az Ot vize mentib(en) va(gyo)n egy darab Parlagocska [Kilyén Hsz; LLt]. *1715:* az Erdőlö Ut menteben [Étfva Hsz; Borb. II]. *1724:* idősbik Bokánya Péternek ... az Felesége egy kis tsets szopo fiával a maros mentiben le ment Dééva felé [Homoród H; BK. Iuon Pászk (60) jb vall.]. *1799:* A mi a Kökőllő mellyéki ujságokot illeti, én szugullyékban lakván, keveset tudhatok meg kik, hogy 's mi tzéllal, kelnek 's járnak a Kökőllö mentib(en)? [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap lev.].

Hn. *1608:* Liwkaskeo mezeoben Zentgeorgj vt menteben (sz) [Uzon Hsz; EHA]. *1618:* az Szentegihazra meneó úczia menteben [Alvinc AF; EHA]. *1624:* Az Patak nyomasban az ut mentiben (sz) [Lisznyó Hsz; EHA]. *1677:* Moczarba(n) Szigetb(en), az árok mentiben (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1750:* A Zabalai ut mentiben [Barátos Hsz; Hr]. *1836:* A Pallós alatt az ország uttya mentibe (sz) [Harasztos TA; EHA].

2. *~n* a. (víz) mellékén; în apropierea (apei); in der Gegend/Nähe (Wasser). *1765:* hogj a' Titt Zeyk Urak viz mentén számlo fölgyök ezen kis darabotskát keresztül vágja soha sem hallottam [Keménd H; JHb XXXIII/18]. — b. (ruhán) vmi mellett/hosszában; de-a lungul a ceva (pe o haină); (am Kleid) neben/an etw., etw. entlang. *1693:* Tizen harom apro sima romladozot ezüst pikkelyek ... Tizen nyolcz hoszszuka pikkellyek, az gombjai ment(e)n vadnak [Ne; DobLev. I/38. 8b].

3. *~re* a. (víz) mentén; de-a lungul (apei); entlang, längs (Wasser). *1756:* a Térben a Tengeri földek között ... Kis Kerék Réten alol a viz mentire [Zutor K; Somb. I]. *1786:* tudjaé a Tanu, Hogy azon ... kukuruz földhez vagy Rethez a Maros vize szaporitotta öblögette (így!) Lassanként mig viz mentire nagyra nött azon helly kaszállo és Berek [Nagylak AF; DobLev. III/620. 1b vk]. *1793:* ezen ... Pataknak hellye Lefelé a viz mentére medig határozodik, és mellyik Posessor részire valo [H; JHb XXXI/36. 1 vk]. — b. vmely folyó mellékére/környékére; în lunca/valea unui rîu; in die Gegend irgendeines Wassers. *1767:* Marsinán Vonul ... és Opris Marián ... el szökének, s ugy hallattam ... hogy a' Maros mentire le felé mentenek volna [Ne; DobLev. II/377. 3b]. — c. (a víz) folyásának irányára; în josul apei; in die Richtung des Wasserlaufs. *1757:* az Arany ... rész szerint a' láda fenekére leszál, rész szerint a ládából ki folyo viz mentére teritett czondra posztobol lévö fotakan meg ülepedik [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

Hn. *1681/1748:* Véze ellenéb(en) ā Küküllö Mentire (k) [Balázsfva AF; EHA].

mentebélés (prémezett) felsőkabát-bélés; căptuşeala mintenei; Futter des pelzbesetzten Oberrock(e)s. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen egj Fodor illyer (!) zokniat ... negj kender felseo inget, egy Mente Berlest[a] [UszT 18/35. — [a]Folyt. a fels.]. *1675:* Szesc(s)ori Mate Fogarasi szamtartonk ... az ... néki adott quientantiank szerént ezeket administrálta, Mente béllésnek valo bőröket negyven ötött[a] [UF II, 382. — [a]Folyt. a fels.]. *1681:* Mente béléshez valo széles deszka Rama (: melyre az egesz bellest szoktak fesziteni :) Nr 1 [Vh; VhU 512]. *1760:* Edgy Núst Lábbal való mente bérlés [Mv; TGsz]. *1785:* Mende (!) Beles egy rendbelli 15/20 [WLt Cserei Heléna jk 13b]. *1788:* Egy mente béllésnek valo karmasin szín Bársony bojtos, viseltes [Mv; TSb 47].

mentebeli I. *mn* vmilyen mentés/mentét viselő; care este îmbrăcat în mintean; irgendeinen Oberrock tragend. **Szk:** *fejér ~ katonainas. 1568:* egy Gyermek az zorosson Jo volt ky syrua. Es egy feyer mentebeli kathona Jnas Jo uuolt az gyermek elöth. Vaczy Pter jo uuolt chak maganak ala az vcza kozepin talalwan az germekre az ky syr vala. Mondua(n) ky bantha teged az gyermek mutatoth az feierbelire [Kv; TJk III/1. 143].

II. *fn* vmilyen mentét viselő személy; persoană care este îmbrăcată în mintean; irgendeinen Oberrock tragende Person. **Szk:** *szürke ~. 1600:* Vrsula consors Benidicti Bechkereki ... fassa est ... Sardine egy zewrke mentebelinek az haiat le vontha vala az haiat hwzza vala es hatba very vala s az papuchat vthanna hagyta [Kv; TJk VI/1. 440].

mentecsinálás felsőkabát-készítés/varrás; făcutul mintenei; Oberrockverfertigung/näherei. *1609:* Attam Stamp Janosnak egi Doloman, mente, Nagirag czinalastol, vaznot, kapchiot adot hozza teolt f 1 d 50 [Kv; Szám. 12b/IV. 172].

mentécske (prémezett) felsőkabátocska; mintean mic; (pelzbesetztes) Oberröckchen/mäntelchen. **Szk:** *csonkaujjú ~. 1616:* egj ... csonka vjü mentechke [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével] ✱ *kis ~. 1622:* Egj kws menteczke f. — d. 50 [Kv; i.h. 119]. *1673:* Egj kis mentetske barack viragh szin angliai mallal bellet [Marossztkirály AF; IB Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István lelt.] ✱ *rókás ~. 1741:* Josef Beszterczére ment volt vassal kereskedni egy kis Szép Fiacskája is vala Rokás mentécskéb(en) [Hévíz NK;

JHbT] ✱ *szorító ~. 1657:* Vala pedig ily rendtartás is: hogy néhány főemberek s urak gyermekeiből álló inasit maga lovain merő páncéloson, azon feljül páncélszorító veres virágos bársony zubbon avagy szorító mentécske ... nusztal prémezett bársony süvegesen jártatta [KemÖn. 41]. — L. még a *bársonymentécske* címszót.

mente-ellopás mentelopás; furtul mintenei; Obermantel-Diebstahl. *1747:* nagj differentiak vad(na)k fassiojokb(an) A kik p(e)d(ig)len egyenesebben szolnak, sem ökör el hajtást, sem mente el lopást nem fatealnak [Torda; TJkT III. 65].

menteget 1. (vád alól) tisztázni igyekszik vkit; a încerca să demonstreze nevinovăţia cuiva, a încerca să scoată pe cineva cu basma curată; sich bemühen, jn (von der Anklage) freizusprechen. *1659:* Sztepán uram ma is csak magától erősen mentegetvén Kegyelmedet, én ugyan intém ő kegyelmét, hagyjon békét annak, mivel annál inkább gyanúságot vonszunk és bűnössé teszszük Kegyelmedet [TML I, 416 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1680:* Tudod-e hogj az őrállók kik az vámhoz szolgáltak, azokat ki szabadította ki s ki szabadulásáért ki mit fizetet és kinek; hát most kik mentegetik őket? [CsVh 80 vk].

2. *~i magát* **a.** (vád alól) tisztázni igyekszik magát; a căuta/încerca să-şi dovedească nevinovăţia; (von der Anklage) sich reinzuwaschen streben. *1657:* Mentegetvén azért magát, lőnek elég ajánlási is [KemÖn. 171]. *1702:* Mivél az I. Csere István az Válnak valo Zőld kanavácz és Arany galand iránt nagy suspiciot hozvan magára, mentegetven azzal magat hogy Csibini Jacabnak nalla semmie sincs, ez fen maradván jövendőre, de az Fadgyu arat az harom forintot az procendensnek fizesse [Dés; Jk 325b]. *1786:* Antal Márton pretendálja három kalongya tavasz rosos árpájának megfizetésit Pál Antaltól ... ez okon: hogy az csordával ... az vetés között lévő kertek közi éczakára hálogatni bészállott. Az ellen mentegeti magát[a], hogy az molnár Cristof Imre azt vállalta volna, hogy ha kár lészen, megfizeti [Taploca Cs; RSzF 164. — [a]Pál Antal]. — **b.** igyekszik kimagyarázkodni; a se scuza; streben sich herauszureden. *1662:* Patakrul a fejedelem Pap András nevű főpohárnokját posta-követségben egy trombitással palatinushoz küldötte vala ... ki által semmi-ggyéb kárait csak nem is említteti, hanem ... édes atyja s boldog eleinek hideg tetemeknek kihányattatásokat ... szemére hányatja vala. Mellyben palatinus magát nagyon mentegeté [SKr 230]. *1705:* Andrásiné asszonyom is ... mentegeté magát, hogy az én Apor uramnál zálogban lévő jószágomat azért kérte volt meg Rákóczi uramtól, hogy inkább el ne pusztuljon és gondját viselje [WIN I, 645]. — **c.** vonakodik; a ezita/şovăi să facă ceva, a se codi; zögern. *1657:* Mely kapitánynál, vöttem eszemben, volna arany ugyan szépen, intimáltatám is, jobb lenne előadná szépszerént, mert mások másképpen is el fognák venni, énnálam pedig megtanálná; mentegetvén magát, én is abban hagytam [KemÖn. 219]. — **d.** kivonni igyekszik magát vmi alól; a încerca să se sustragă de la ceva; streben sich einer Sache zu entziehen. *1636:* en mentegetem magamat hogy nem mehetek mert itho(n) sok dolgom uagion [Mv; MvLt 291. 71a]. *1776:* nálam volt Groff Lázár János ebéden, engemet kért hogy mennék el véle Kóródra Groff Kornis Ferentzne Aszszonyom ő Nghoz, és kérném meg számára Gróff Kornis Anna Kis Aszszont, aztot tudom bizonyoson mentegettem magamat én előre ugyan hogy az Etsémis B. Henter[a] ugy hallom ott vagyon, Két ajtó közé nem őrömest tenném ujjamat [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall. — [a]Br. Henter Antal is pályázott a leány kezére]. — **e.** (támadóval szemben) védekezik; a se apăra (împotriva unui atac); (gegen Angreifer) sich schützen. *1796:* a' Biró maga mentségére az Ház mellé meg vonta magát, és az után az okol felé mendegelt, szűntelen Protestált, és Vasvillájával ellent vetet ... magát azzal mentegette [Mocs K; Eszt-Mk].

mentegetés 1. mentegetőzés; scuză; Entschuldigung. *1656:* Értem azt is, hogy Thuri Mihály levelet írt volna csak magadnak maga mentegetésére, de bizony haszontalan mentegetés az [TML I, 35 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1669:* Mostan szerelmes atyánkfiának írt ő kegyelme[a]; mentegetéséből értjük s másoktól is úgy informáltatunk, hogy holmit adott volna ki Zólyominának [TML IV, 535 a fej. ua-hoz. — [a]Rédai Ferencné Bornemisza Annának].

2. *maga ~e* saját maga mentése, mentegetőzés; scuză; Selbstentschuldigung. *1659:* Elvettem az Kegyelmed nekem írott levelét, melyben értem az Kegyelmed maga mentegetését [TML I, 440 Veér Zsigmond ua-hoz]. *1684:* mihelt arrul valo parancsolatunkat veszik, mingyarast minden magok mentegetése nelkűl indulhassa(na)k ... mind lovas es gyalog vitézlő rendek [UszLt IX. 76. 17 fej.].

mentegetheti magát (vád alól) tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăţi; sich (von der Anklage) reinwaschen können. *1697:* Az A' ő klme Citatoria Relatoriajaban felteszi hogy egy Medgyessy Borka nevű Asszony Ember szolgalojaval paraznalkodott volna az J. annak Annussat, diesset, locussat hogy hol tortent a' dolog ... nem declarallya, hogy az J is annak idejeben jó modgyaval mentegethetne magat [Dés; Jk 252a]. *1730:* Kovásznai Bács, Fejős és Meddű pásztorok semmi hellyes mentséggel és jo ratiokkal magokot az számvevő és törvént tevő Gazdák előt nem mentegethetik [HSzj *fejős-pásztor* al.].

mentegető levél 1. menlevél; salvconduct; Schutzbrief. *1672:* Pet(er) Deák ha valami mentegető levelet Battyátul a' uagi az Nemes Kaptala(n)tul jrna a' uagi mutatná annak semi helyet nem kel adni, miuel myk Kastal Ur(am)mal contradicaltu(n)k [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. haza Csíksztgyörgyre].

2. magát mentő levél; scrisoare prin care cineva îşi cere scuze; Selbstenschuldigungsbrief. *1678:* Béldi uram is kivánván ő kegyelmével[a] való szemben létét, úgy hisszük ma szemben volt, az honnét is ide várjuk Csikból érkezvén emberünk, kit is Lázár István uramért küldöttünk volt, poroncsolván ő kegyelmének hozzánk való jövetele felől, de micsoda mentegető levelet küldött ő kegyelme nekünk, im Kegyelmednek in specie odaküldöttünk [TML VIII, 14 a fej. Teleki Mihályhoz. — [a]Nemes Jánossal].

mentegomb nasture de mantie; Oberrockknopf. *1789:* Mente gamb őt rend pikejjel [Mv; Berz. 7. 69/1]. *1860* Tizen négy ezüst filegrán mente gomb 's ugyan annyi pikkely [Kv; Végr.].

mentekötő menteöv; cordon de mantie; Oberrockgürtel. *1716:* a Gombkötő munkájárul ... à szarka lábért, Mente kötőért kéván 4 Má(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. *1736:* A M: Urfinak a nagy Vas Szin mentéből köntöst csináltatván, 15 sing sinort vettem hozzá ... és a mentére, dolo-

mányra két felöl valo rojtos pikkelyes gombokért szarka lábért, és mente kötöert ... fh 10 Den 52 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53].

Szk: *ezüst ~. 1837:* volt az Exp(onen)s Urnak égy brilliántos ezüst mente kötöje | az ezüst annakutánna veszett-el, minekutánna a' Gazdasszony a' háztol elidéztetett; a' briliántos ezüst mente kötö ... a' mig az érdeklett gazdaszszony az Exp(onen)s Ur házánal volt [Doboka; BetLt I Pákai Dánielné Benkö Susánna (40) vall.].

menten 1. azonnal; imediat, fără întîrziere; sofort. *1568:* az ember az ǫkrǫket ky bochatotta Es menten, Monostor fele Indult [Kv; TJk III/1. 143]. *1571:* Vrunk eo Nagais megh hatta, hogy walahwl afele embert[a] halnak az Orzagba ne zenwedgyek ith, hanem menten megh fogyak, ne legyen az Orzagnak wezedelmęre [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Banffy Lozsonczy lev. — [a]Moldvai trónkövetelöt]. *1584:* Peterdj Balas vallia zaiabol hallotta(m) ezt Kun Balintnak, Mikoron engemet vgmond Desy Jstwan meg lesset volna es ream tamadot volna, Akkor en ... el fwtama(m), hane(m) azta(n) hogy oda lutek vgy wthem hogy Mente(n) el essek [Kv; TJk IV/1. 203]. *1596:* Gaspar az Loas Legeny vitte Deesigh ö fge paranczolatit, hogy menten fel illyenek és az hadban feier wara gyölyenek: 1. lora Deesig ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 15]. *1603:* Kerywkis eö keget Biro vramat hogy ... paranchollyon az zolgaknak, es az korcholyasnakis hogy ahowa kewantatik menten mennjenek oda [Kv; TanJk I/1. 459]. *1650:* Mikor az Andrasfalviak ki jöttek a louak nyomara, menten fel úeúek az louak nyomat [UszT 50]. *1677:* Ha ki penig a' Circálást joszágában meg nem engedné, azt akar mi uton modon impedialná, eo facto menten öt szaz forint poenat exequallyanak a' Földes Urnak azon Vármegyebéli maga javaibol [AC 120]. *1791:* Csanádiné, mihent haza jött az udvarbol, menten férjhez ment [Déva; Ks 79. XXVI. 8].

Sz. *1677:* ha menten nem is, de ugyan megnyílik az zergetőnek az ajtó [TML VII, 445 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. mihelyt; îndată ce; sobald/wie. *1653:* Azok a szolakok három százan vagynak ... a császár szekere körül ... futkosnak ki imide, ki amoda, és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekeréhez, és menten hogy a nyíllal meginti, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz].

3. kevéssel; imediat lîngă ... ; (um) ein bißchen/wenig. *1641:* Vagion az falu felet menten, az Czyepegő kuton alol valo lab földekben egy földe [Csepegómacskás K; SLt AM. 19].

menten, mentest l. megy 16

menteprém felsőkabát-prém; blană pentru garnitură la mantie; Obermantelpelz. *1823–1830:* apám ... szabóinasnak beállott, kitöltvén pedig az inasi három esztendőt, nem volt miből magának posztógúnyát csináltasson, hanem egész nyáron aratott egy ... gazdag embernek. A vett köntösnek való kétszer ványolt kék posztót, és adott menteprémnek való valami lombos báránybőrt [FogE 60].

mentés[1] *fn* **1.** *maga ~e* mentegetőzés; scuză; Entschuldigung. *1580:* A my penigh az ado zedeok magok mentesset illety Itilyk eo kegmek, hogy mindenkeppe(n) eló nem mehet [Kv; TanJk V/3. 207b]. *1710 k.:* hogy pedig amazok ölték meg[a], az világos; és azoknak sem magok Szász Jánossal való mentések, sem másféle, ellene való bizonyságok a directornak Szász János ellen semmit sem használnak [BÖn. 951. — [a]A kurucok Hadnagy Jánost].

2. indok; motiv; Grund, Beweggrund. *1727:* kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására ... ilyen Articulusokkal concludaltassek ... XI. Ha valaki haragjaban ... más kalandosba akarna allani ... ne legyen Sabadsagában (!) Kalandosát el hagyni ... a' négy Kalandos beli Atyak az ö kigyelmek mellet levö öregekkel edgyüt tövenyesen (!) lasák meg vané igaz mentese a ki allasra avagy nem? [Zilah; Borb. II].

3. kimentés; scuzare; Entschuldigung, Rechtfertigung. *1657:* Kegyelmed mentésében módom nem volt, alkalmatosság arra elöttem nem adatott [TML I, 82 Haller Gábor Teleki Mihályhoz].

mentés[2] **I.** *mn* (vmilyen) mentét viselő; care este îmbrăcat în mintean; (irgendeinen) Oberrock tragend. *1599:* Angalit Weidner Janos szolgalo leannya ... vallya ... az darabontok ... kernj kezdek az kek Menttet és harom szekerczet kit az elöt be kaptak vala töllek az katonak, Ott egybe(n) vesszenek ismeg, és akkor verek meg az veres Mentes katonatt [Kv; TJk VI/1. 33Db].

II. *fn* vmilyen mentét viselő személy; persoană îmbrăcată în mintean; irgendeinen Oberrock tragende Person. *1572:* Sophia Grwz tamasne Azt vallia hogy Nemel Nap Ment volt Eo hozza keomyes gërgne Borert hogi ky Jeo volt az hazbol tahat Megen ala az vchan egy Zeold Mentes [Kv; TJk III/3. 5b].

mentesít 1. mentessé tesz; a scuti de ... ; befreien. *1856:* Tolvaj István[a] Jo szivvel ki adom ha pénzt látok de tsak ugy hogy ha Tolvaj Ferentzné is mind vér atyafi az engem illetőket ki fogja adni ... s azon földen fekvő adotol mentesiteni fog [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — [a]Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve].

2. *~i magát* tisztázni igyekszik magát; a încerca să se scuze; sich reinzuwaschen streben/bemühen. *1844:* Minden Bizonságok ki egy, ki más Tetemes Törvenytelenségekkel Káromkodásokkal, mocskolodásokkal ... vádolnak; a' mellyek aránt jelenleg magát nem is mentesitti [Sófva U; DLt 1441].

mentesítő felmentő; justificativ; freisprechend. *1844:* vagynak honnyodban valamely Ingo és Ingatlan jovaid, és Hazád földi Elöljároival valamelly mentesittö és bizonyitto irásaid [A.sófva U; DLt 1441 vk].

mentesíttetik mentessé tétetik; a fi scutit de ... ; befreit werden. *1844:* mint Városi köz helyből ki szakasztott út — a' kulimán további ásásától mentesittessék azon puszta hely [Dés; DLt 1379].

mentesség az úrbéri szolgálat alól való mentesítés; scutire de servitute; Befreiung von Fronpflicht/dienst. *1847:* Valószínűnek látszik, hogy amint ő[a] ... az országszerte kereskedni járó bucsumiakkal találkozott, s mint a mentességre minden úton törekedő ... lakosok annak ámításain, hazugságain könnyen kaptak, s így maguk közé vivén, az oly sokáig tartott bujtogatás és zsarolás bűntényéhez akadály nélkül hozzáfogott [VKp 293. — [a]Varga Katalin].

mentest 1. azonnal, nyomban; imediat; sofort. *1595:* Kerenek hogy mentest viaz Györttyat czynaltassak Az-

zonnyúnk Aztalara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 222 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1603:* Nagy Mihaline Cathalin azzonj ... vallia ... Pribek Ferenchnewel megis veotteonk volt mint egy 5 keobleot, de mentest megh attuk az arrat [Kv; TJk VI/1. 655]. *1637:* Hallottam ezt Szabo Palne szajabol, hogi ... az Szabo Istua(n) szolgalojatis szidgja vala híres kuruanak, az szolga mentest tudomant teön [Mv; MvLt 291. 119b]. *1641:* kezdé Dósa Uram kérdezni vane a Paternek verme s monda az Inas vagyon, azomban monda Dósa Uram Nosza boncsuk fel mentest [F.volál Hsz; HSzjP György Mojses (40) jb vall.]. *1666:* neis késsek semmit vele ha kárát nem akarja vallani, hanem mentest jöjön Udvarunkban valahol találtatunk [Gyf; Told.]. *1680:* Az veszekedest látam mikor öszve Czomoljodnak, asztis latam hogy Abran Ferencz ugy üte egy ruddal Killjeni Mihályt hogy mentest el esek [Kilyén Hsz, BLt 3 Benkeo Györgyne Suska (32) vall.]. *1694:* oda jöve(n) hozzá(n)k mentest erőltetni kezde az el menetelre [Oroszfája K; BLt]. *1698:* A Vágo Marhakis legjének készen hogy ha a' szükség kivannya mentést administralhassák [UszLt IX. 76. 60 gub.]. *1740:* az vadászak ha valamit kaphat(na)k mentest fel küldem [Kéménd H; Ks Zejk István lev.].

2. kevéssel; imediat lingă ... ; (um) ein wenig. *1727:* negjedik meta a Pokai régi utan fellyül mentést egj nagy cserefa Tü [Vajdasztiván MT; JHb IX/12].

Hn. *1703:* a Malmon mentést alol [Szekerestörpény SzD; EHA].

mentet meneszt; a trimite; gehen/ziehen lassen. *1625:* en aruasagban leue(n) magamra ne(m) tutta(m) p(ro)uidealni s igj mentetek hadba [UszT 15b].

menteti magát (vád alól) vkivel tisztáztatja magát; a face să fie scos nevinovat; sich durch jn von der Anklage reinwaschen lassen. *1591:* mo(n)dgya hogy buzaiat Arattata(m) volna megh ... En Abbul io modo(n) chelekettem, mert en neke(m) azokot mas ember atta ... Az rezzeból menedekre fogok, mentetem magamoth [UszT].

mentett mentes; scutit de ... ; frei, befreit. *1785:* Ami penig a 8 kalongya búzát, 3 1/2 kalongya zabot, 5 véka csós törökbúzát, 3 kalongya kendert nézi, minthogy azokból együtt költöttek is el ... hogyha maga nem tetszik, tehát a gabonája s vagyona se tessék; melyre ... azt felelte vissza: el nem küldötte s vissza sem adja elválásig, hanem ha hazamenyen, együtt költsék el. Azért tetszett ez is a sessiónak, hogy ezen praetensiójától is mentett légyen Pap István [Árkos Hsz; RSzF 238].

menteviselés purtatul mintenei; Obermanteltragen. *1629:* En nem latta(m) sem tudom sem teöjenek eluitelett, sem gyimölcz hordasat, sem mente viselesett, sem penigh kesinek eöuenek el uitelet, hogj Nagj Ferenczne el uitte volna [Mv; MvLt 290. 185b].

menthet 1. (váddal szemben) megvédhet/védelmezhet; a putea apăra (în faţa instanţei); (gegen Anklage) verteidigen/schützen können. *1595:* Myert az Actor azt forgattia hogy eggik hatalmas az masikat ne(m) mentheti, Az teórüeny sem engedi [UszT 10/100].

2. kb. felmenthet; a putea dispensa (de ceva); entheben können. *1670:* (A menyasszony) a' rendes hitlesnek tellyes formáját el ne(m) mondotta ... Azert kellesseké (!) ujjolagh valo hittel eo kglmeket ... egyben kötni, avagy hogy ezen hazassag(na)k consummalásara, a' meg lőt juramentu(m) ... elégh lesze(n). Replica(ti)o. Nemzetségünk(ne)k be vót szokását ha pensitallyuk az eskütót ig a ' fogjatkozastul ne(m) menthettjük [SzJk 107].

3. *~i magát* **a.** (váddal szemben) védekezhetik, tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăţi; (gegen Anklage) sich verteidigen/reinwaschen können. *1605:* Vadlasok ha es(ne)nek, tehat minden Vadlasok ellen zep ratiokkal menthetik magokatt [Kv; TanJk I/1. 513]. *1606:* georfi mihalj tutora Gagi Janos dijak ... tamaztia az teorwinyre ha maradhat Erejeben az compositio auagy ne(m), kibeöl öys menthetne Jöue(n)döbe magat az compositio Jn wigore maradna [UszT 20/299]. *1680 k.:* igy végezénk ... hogy ennekutána az sok kár tétetők refrenáltassanak, hogy ennek utána ha valakit vádolnak valakik, zálogoljanak meg egy forintig; ha mentheti magát a vádlo(tt), bene quidem, semmi nélkül megmenekedjék [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383–4]. *1710:* Béldi Pálnak az volt egyenesen a voxa, hogy mivel már kéznél vagyon Bánffy ... jó custodia alatt hozattassék az ország eleiben, s ... lássák meg, mivel mentheti magát s annakutána úgy tegyenek törvényt rája [CsH 120]. — **b.** kimentheti magát; a se putea scuza/justifica; sich entschuldigen können. *1583:* Valamikor nemellynket keózzulunk az Vr Jste(n) ez vilagbul ell hyia Mind tartozzek eótet iamborul el keserni az Koporsohoz es el temetni tiztessegegl: Ha ky penig keozzullunk ott nem lenne ... huzon eót penzel birsagoltassek, ha elegedendeő okkal magát nem menthety [Kv; MészCLev.]. *1677:* a' kiket Ország Gyülésére az Ispánok vagy a' Székek Tisztei az eddig valo Usus szerint a' Vármegyéknek, és Székeknek edgyező értelmekből választanak, és el nem akarván menni, jo ratiokkal nem menthetnék magokat, azon poenaban incurrallyanak [AC 91]. *1771:* Minden ember, aki tanorok kapun belöl lakik, a közönséges falugyülésibe, ha hivattatik, tartozik előmenni; ha ki magát jó okkal nem mentheti, készpénzül fizessen den. 50 [Szemerja Hsz; RSzF 94]. — **c.** mentegetőzhetik; a se putea scuza; sich für etw. entschuldigen können. *1790:* Ezen már meg irt Contractus és punctumak, minden Tavaszon, a Szőllős Gazdák(na)k jelen létekb(en) egybe Gyülésekb(en) fel olvastassanak egy versen leggalabb is hogy Senki magát azzal ne menthesse hogy nem tudta vagy el felejtette légyen [Karácsonfva MT; Told. 176]. *1809:* Nem menthetik pedig ez aránt az Két Fél Communitas Tisztyei magokat tudatlansággal [UszLt ComGub 1753u]. — **d.** büntetés alól kihúzhatja magát; a putea scăpa de o pedeapsă; sich der Strafe entziehen können. *1780:* Ollyan mértekkel való futatásban, hogy minden annál jobb moddal vigyázhassan, és magát in excessu a' büntetéstöl semmivel ne menthesse, rendeltetik, hogy a' Biróság Háznál a' Város részéről egy Deszka mérték ahoz való kö másával mindenkor tartassék [Torockó; TLev. 5].

menthetetlen 1. semmivel nem menthető; de neiertat; unverzeihlich. *1636:* Jób volna azokat a' nagy tömlőjü furollyákot, és sok süvöltöjü füvokot, a' hol vagynak-is, a' templumokból ki hányni, és az kovátsok műhelyében adni. Azok talám még-is menthetőbbek az kik a' régieket meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokáson kapdoso együgyü kösséget le hányattatásokkal fél ne zajditsák, de az kik ujjakot tsináltatnak, egy átallyában menthetetlenek, mert egyebet bennek az testi gyönyörüségnél nem keresnek, holott azok tsak az füleiket tsiklandoztattyák, s-az elméket penig semmire sem éppitik [ÖGr Aj. 9].

2. (a törvény előtt) kilátástalan helyzetű; fără nici o speranţă (în faţa instanţei); (vor Gericht) in aussichtsloser Lage. *1802:* hogy pediglen az Aszszonyok[a], annak idejében a Törvény elött menthetetlenek légyenek ... közölnek mi általunk egy Hüteles Esketést [Torda; DobLev. IV/857. — [a]Az alperesek].

3. *maga ~* magát nem menthető; care este incapabil de a se salva; sich nicht entschuldigen können. *1665:* Ha vétkem lett volna rá, méltán magam menthetetlen lehetnék, az igaz itílő biró, menybeli igaz Isten legyen igaz itílő birája ezen dolognak [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az haza hadainak felüléséről is kemény parancsolatok jöttek ki, kit is elhiszem az török megtud maholnap. Ha akaratja nem leszen az kimenetelre, magunk menthetetleneknek mondhat [TML VII, 397 Sárpataki Márton ua-hoz].

menthető kb. valamelyes mentséget felhozható; care este scuzabil într-o oarecare măsură; irgendeine Entschuldigung anführen können. *1636:* Jób volna azokat a' nagy tömlőjű furollyákot, és sok süvöltőjű füvokot, a' hol vagynak-is, a' templumokból ki hányni ... Azok talám még-is menthetőbbek az kik a' régieket meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokáson kapdoso együgyű kösseget le hányattatásokkal fel ne zajditsák [ÖGr Aj. 9].

mentő I. *mn* 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ felelet* vádakat vitató előadás; combaterea punctelor de acuzare; Anklagen bestreitender Vortrag/Bericht. *1846:* ellenem véghez vitetett investigatiobol ki tett terhelő pontokra mentő feleletemet ezekbe tészem [Dés; DLt 530/1847. 27] ✱ *~ kérelem* váddal szembeni felmentést/tisztázást igénylő kérvény; petiţie de achitare; gegen Anklage Befreiung/Klärung forderndes Gesuch. *1846:* felvétetik Virág Lászlonak azon panaszos és mentő kerelme melyben panaszolja hogy Darvas János ötett minden oknél kül piszkolta motskolta [Dés; DLt 530/1847. 13] ✱ *~ ok* mentségül szolgáló indíték/körülmény; circumstanţă atenuantă; als Entschuldigung dienender Anlaß/Umstand. *1829:* (A) Felperesi állatásnak bé bizonyittására bé adott Leveleket, és az Alperes által fel adott mentő okokat ... meg visgálván a' T. Vice Szek ugy találja[a] [Mv; DobLev. V/1962. — [a]Kőv. a részletező ténymegállapítás] ✱ *~ személy* mentség, mentő tanú; martor de apărare; Entlastungszeuge. *1628 u.:* Kivanom aszert hogi az Actrixnak ebbeli Propositioia Condescendallion, es az ideőtol fogua(n), töllem keóleón letetől fogva, kivano(m) igaz menteő szemeliekkel expurgalni magatt [SzJk 32].

2. *~ levél* magát tisztázó/mentegető levél; scrisoare de scuză; Entschuldigungsbrief. *1710 k.:* az akkori protestatiióm, és az ellen a gubernium nevével Szász János által ő felségének írt szörnyű ocsmány munka jelen vagyon, más vallatás, és ekkor a generálisnak és udvarhoz írt mentő leveleimnek párjai jelen vagynak, és bizony megérdemlik az én maradékimtól az olvasást [BÖn. 932–3].

3. *magát ~* magát mentegető; în care se scuză; sich entschuldigend. *1671:* Igen nagy szomorúsággal hallám az szegény fogarasi praedikátorra való kemény írásodat, de az Istenért kérlek, először jól menj végére ... Ezt az magát mentő levelet azért küldtem hozzád, hogy az én orczámat ismét meg ne piritsd újabban [TML V, 473 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

II. *fn* 1. mentség, mentő tanú; martor de apărare; Entlastungszeuge. *1628 u.:* ez elebi Sentencjamatt allegatiom szerent kiuano(m) kiadatni, Protestalua(n) aszon hogi ez uta(n) ha talalnais mentőt Maga mellé, ez prefigalt napot el mulatua(n), maga expurgatioiara nem engedem [SzJk 34].

2. vkit (vádaskodás ellen) megvédő/megmentő személy; persoană care apără pe cineva împotriva acuzaţiilor; jn gegen/vor Anklage/schuldigung beschützende/rettende Person. *1664:* bíztam, hogyha gonosz akaróm vádol is ő nagysága előtt, Kegyelmed leszen mentőm [TML III, 333 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1679:* vajha édes Komám uram olyan szabad volna az mentőnek az mentség, mint az vádlónak az vádlás [TML VIII, 516 Lónyai Anna ua-hoz].

3. *magát ~* magát mentegető, mentegetőző személy; persoană care se scuză; sich entschuldigende Person. *1670:* Az én kegyelmes uram hatalmas császár birodalminak igazgatásiban oly igazság-szerető s kiszolgáltató méltóságos fővezérnek tudja s hiszi, hogyha egyik fülét az vádlóknak, az másikat az magok mentőnek tartja: azért ha ím az végbelieket Nagyságod meghallgatta, méltóztassék fülét az én kegyelmes uram meghallgatására tartani [TML V, 344–5 Baló László Teleki Mihályhoz].

4. '?' Hn. *1721:* Mentő szeriben (sz) [Kozárvár SzD; EHA].

mentődhetik ? megszabadulhat; a se putea scăpa; befreit werden können. *1822:* Ha modat tanál Nságod abban, hogy B. Kemény Samuel Sogorral ugy igazithassa a dolgat, hogy én mentődhessem, nagy grátiával veszem [Hadrév TA; KCsl 5].

mentől I. *hsz* kf-ú mn, számn v. hsz mellett; înaintea unui adjectiv, numeral sau adverb la gradul comparativ; neben einem Adjektiv, Numerale od. Adverb in der Mittelstufe: minél, a lehető leg-; cît mai; je, möglichst. *1605:* Az buzatis az dezmás vraim menteol iob arron el adhattiak [Kv; TanJk I/1. 531]. *1606:* Az Varasok pedig feokippen Aknas heliek aual uolnanak haznosbak menteol teobben lakhatnanak [Kv; DLt 285]. *1616:* Annak okaert mind az ket felnek irasbelj instantiaiat meg erttven és öket bizonysagra is ki boczatúan; út ambae partes ... mentel vilagosban lehet bizonyiczanak [Kv; RDL I. 100]. *1637:* vakmerő Czigánságh gonosságh ne talaltassék bennetek, hanem menteöl nagyub szorgalmatossaggal lehet, I(sten)nek tarto lelketek szerint ugy miuellyetek igaza(n) az Bányát [Thor. 18/5 fej-i rend. a lázongó torockói jb-okhoz]. *1644:* ügjekezzenek ... az kiczin neueletlen fiaczkamot az edes kös Mihokomot menteöl beczülletesben neuelni es scholaban iartatni [Nyárádtő MT; Sár.]. *1658/1800:* adgyák ki mentél jobb formában [Gyf; BLt]. *1671:* bizonyos hellyeken tartozzanak az Szász Atyafiak-is Posta lovakat tartani, kik-is magok között mentül hellyessebben rendellyék-el, hogy a' Posta-is rendessebben continualhassa előtte valo uttyát [CC 32]. *1736:* (A bornak) ejtele egy egy pólturán árúltassék, vévén hordostól Borbirák Atyánkfiai úgy mentül jutalmasabb lehet [Dés; Jk 460].

Szk: *~ elébb. 1805:* Ngod előre ... praeadmonéáltatik, és bizonyossá tétedődik Nagyságod hogy mentől elébb ki váltatodnak[a] [Mv; Ks 92. — [a]A zálogos jószágok]. *1806:* a melj hordoim ott vadnak azakat jol meg kóttetni mentől elébb el ne mulassa [Csapó KK; LLt]. *1838:* A' Kolosvárra Szóllo leveleket küldje bé mentől elébb [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rakhel lev.] ✱ *~ hamarabb/hamarébb. 1540:* Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth attyokffyaynak es barathynak kezenethyketh es zolgalathyokath yzenek

es the k: azon ygen kerethek, hogy the k: az wrak akaratyabol, menthel hamarab leheth, ew hozzayok ky menyen es welek zembe legyen [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1567:* Ertem az k.tek leveleth kibe jr az sofalwaj paztorok felól kik mith chelekedtek Bessenón, de k.tek legien veztegsegbe egy keües jdeigh ertek lezek (!), mentól hamarab lehet ha lehetseges lezen, ha kezembe vala mellik kerjlhet, vgy bwntetem megh hogy ... masnakis pelda lezen [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto lev.]. *1596:* ha w kmek ... hon maradnak es arbitereknek zerit tehetik, tehat me(n)twl hamarab lehett vighez vigy(ene)k minde(n) hatra maratt dolgot el igazichyanak vgy mint Atyafiak [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1793:* eo Naga mentől hamarébb ide szándékozik jóni magais [O.szilvás AF; DobLev. IV/709 Kováts Sigmond gondv. Szánto Sándorhoz] ✱ *~ jobban. 1611:* vagyon ket Feyeös tehen boriostol, ket negyet fev tinok meljeket az Catha Azzonj el adgio(n) menteöl ioban lehet [Kv; RDL I. 88]. *1697:* Quartalas es Buza takaritasa mentül jobban lehet ugy légyen [Dés; Jk 39b] ✱ *~ tovább. 1752/1785:* jollehet az Exponensek annak idejébenis ki ki maga részének excisioját atyafiságosan sollicitalták, de Kegyelmed hol égy hol más mindenkor mindazáltal atyafiságos szinnel festett praetextus alatt azt mind eddig halogat, nem egyéb véggel, hanem hogy a Jószágot usurpálhassa, és azzal azt vihesse végben, hogy el telvén égy Esztendő Processussal járjanak az Exponensek Kegyelmed után, és azzal a Divisiot mentől tovább lehet halaszthassa [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 265].

II. ksz-szerüen; cu rol de conjuncţie; als eine Art Konjunktion. **1.** *~ ... annál* mennél ... annál; cu cît ... cu atît; je ... desto. *1606:* menteol teobben lehetnenek az Varosokon ollian irtekes marhas Emberek annal haznosb uolna [Dés; DLt 285]. *1653:* (Nyerges Jánost) mentül inkáb czitiitották hogy ne szitkozodgiek, de annál inkáb szitta Meszaros Peter vra(ma)t [Ne; KCsl 1394]. *1716:* hadgy bekit az ebnek, mert mentól inkáb veszik eszekben hogy haragszol, annal inkab azt gondolják, hogy boszonthatnak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1722:* mentól magassabb a' Gát, a' Viznek annál nagyobb esete van [Ádámos KK; JHb XX/27. 42]. *1736:* mentól inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és czifrább paszamántos köntösökre vágyunk [MetTr 315]. *1839:* Én mentól inkáb igyekeztem velek tisztába jöni, ök látom annál idegenebbek [Óraljaboldogfva H; Kf Miss].

Sz. *1676:* azt szokták mondani, az tarcsák az taligát mentül inkább vonszák, annál inkább csapják [TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

2. *~ ... attól* 'ua.; idem'. *1614:* valamely fejedelem mentól épebben tartja s ótalmazza országát, attól nagyubb s gazdagb fejedelem lészen [BTN[2] 74].

Sz. *1619:* meglátja Nagyságod az Mehmet pasa uram állapotját mibe forog; addig vágják Erdélybe, hogy olyan leszen mint az diófa, kit mentól inkább vernek, attól inkább terem [BTN[2] 230].

3. *~ ... mind* mennél ... annál (inkább); cu cît ... cu atît; je ... desto (mehr). *1833:* a' Gabana tudgyuk mely kevés az Országba, nem reménlhettyük, hogy szalyon már is sokra hágott árra, inkább ugy láttyuk, hogy ... mentól tovább megyünk, mind nőtön nő az árra ... mentól tovább fog fogyni a' gabana, mind fennebb fennebb fog hágni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

mentség 1. (perben) vmit igazoló ok; motiv justificativ (într-un proces); (im Prozeß) Rechtfertigungsgrund. *1780:* Minthogy az csiktaplocai 1780-beli csorda mellett levő pásztorunk Tardos János providus magát kívánja legitimálni documentumával; innet, hogy az actor résznek is illő mentsége el nem rekesztetvén exmittáltatnak a károsok a következendő csütörtökre [Taploca Cs; RSzF 213]. *1806:* mindezeket* az inctus nem tagadja ugyan ... de minthogy történetinek elegendő mentségre való segedelmet nem találván magának az inctus, tehát felvevén az nemes compagnia fóruma az actor úrnak sérelmes kárát [Szárhegy Cs; i.h. 167. — *Többrendbeli gondatlanságát a pásztorkodásban].

Szk: *maga ~e. 1625:* Ertem miuel mentene az J falu magat kire cziak breuiter azt mondo(m) az magok mentsege ereőtelen [UszT 143a]. *1840:* Sem a' panaszlo káros maga állatásait, sem az bé panaszlott pásztorok magok mentségeket volta képpen bé bizonyittani nem tudják [Dés; DLt 370] ✱ *maga törvényes ~ét feladja* törvényes kifogásait előadja/benyújtja. *1748:* az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattya az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra ... Maros Szék Törvenyes ... v székire ujj Itélet vételre, az holottis az Ur ellen Maga Törvényes mentségit fel adni és keresete alol absolváltatni igyekezik [DobLev. IV/798. 1b].

2. védekezés/mentő körülmény vmilyen perbeli állítás/igény/vád ellen; apărare împotriva unor acuzaţii; Verteidigungs/Entschuldigungsumstand gegen irgendeine prozessuale Behauptung/Anspruch/Anklage. *1724:* Hocz Todor ... mencségire eskettetni ide jött Kis Nyiresre, és ... engemet szoval elő vett és pirongatott [Kisnyires SzD; Ks]. *1853:* A Jterum replicat contra Inctam. Im hallom hogi az kiuannia az J(ncta) hogi megh biszoniczam, az eő mentsege ellen azt mondom, mentsege nem alhat megh, mert engemett etzakanak idejen hitőtlenől hagiot el* [SzJk 71. — *Feleség a férjet].

Szk: *~re bocsáttatik. 1682:* szava be vehető hiteles ... mencsegre bizonysagokra bocsáttatik az Incta [Dés; Jk] ✱ *~ül felhoz. 1876:* Csonka István panászt emel Tőrös János ellen, hogy ez az ő nejét minden ok nélkül az utczán lekurvázta ... Tőrös János azt hozza fel mentségül, hogy ... az aszszony őt viszont latrozta [M.bikal K; RAk 328] ✱ *maga ~e. 1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia. Amy az fogoli maga mentseget illety hogy az menyegzeon walo wendegek ew ellene conspiraltak wolna es az vegre egimassal sokat tanachkoztak suttogtak wolna, hogi megh eolliek, io lelky ismeret zerint hiteom vtan mondom hogi ackor semmi tanachkozas ew ellene nem volt [Kv; TJk VI/1. 29]. *1599:* Myerthogy ... az mentet es gyolch felseo ingeket ez Balas lopta volt el ... az perengere keottessek, es ott vezzeowel megh veretessek es ky igazitassek, de minek eleotte megh beonteteodik annak eleotte legyen az Directorok ellen valo maga mentczege, es Annak vthanna ez vetkeert beontettessek [Kv; i.h. 368] ✱ *maga ~ére. 1604:* magok mentsegekre kertek uolna az teoruent, hogj eok ne(m) patraloi hane(m) tziak nezeoj uoltak az factumnak [UszT 18/181]. *1606:* Az Jn causam attractus is Jakab Andras maga mentsegire e Contra teoruent ker [i.h. 20/18]. *1738:* (Az Inctának) nem egj(gj) Quindena, hanem négj adatott, úgy hogj száz mértföldről is, ha lett volna hunnan, maga mentségére való igasságát el-hozhatta vólna; de nem; hanem, önként ... engemet Contra Leges Patriae hurtzol [Dés; Jk 264b]. *1747:* Jollehet ezen Ca(us)a sokszor dilataltatott mind azál(ta)l p(rae)tendalvan az J. hogj maga mentségére készületlen, differaltatik ad futuram [Torda; TJkT III. 181]. *1777:* ad bé az I(nct)us maga mentségére egy Inquisitoriát

[H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ *maga ~ét megteszi. 1820:* még Algiriában is a' Bünöst addig nem condemnallyák, mig maga mentségét meg nem tészi [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ *maga ~éül. 1704:* Annak utána exhibeálá azt a relatoriát, melyet maga mentségéül inquiráltatott volt [WIN I, 171].

3. (vmilyen fizikai támadás/veszély elleni) menekvés/védekezés; apărare (impotriva unui atac/pericol); Schutz/Verteidigung (vor/gegen irgendeinen physischen Angriff/Gefahr). **Szk:** *élete ~e. 1765:* azt kell meg tudni Vallyon ă Morvai János halála az Novizánsok életek mentségekkel esetté [Torda; TJkT V. 256] ✱ *maga ~ébe. 1594:* Myerthogy Ez zabad varos kapujan minden oknelkwl, Ghedeo Peter igy hatalmaskodot, Altal Akarta leony Jstwa(n)t Az eggik hiteos Drabantot, Mely maga mentsegebe chelekedet, Azert teczik teorwenj zerent hogy ha Nagyobb esset volnais Peteren el kellet volna zenwednj [Kv; TJk V/1. 68]. *1600:* Bizonittchyak megh azt hogy mind vttjokban, s mind penigh ez Varoson az megh holt legeny es teob tarsay Attanak okot az haborusagra, eok magok mentsegekbe oltalmaztak magokat [Kv; TJk VI/1. 454] ✱ *maga ~ére. 1784:* én is jelen voltam Jakab Pálnit az kérdésben meg nevezet időben ... és a mikor Csaki György el indult haza lo szánba feleségestül Széjes Josefis elöttük kiment volt Jakab Pálnul egy emelö rudal igaz az hogy Csáki György is és Szejes István ökis vittek egy egy rudat magokkal magok mentségekre [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes Ferencz (17) vall.]. *1796:* a' Falus Biro ... az Ház Fara mellé sietett menni azután az Okol felé ment, de azonb(an) szüntelen Töré Lup Kezéb(en) lévő vas villájával maga mentségére ellent vetet [Mocs K; Eszt-Mk].

4. mentő ok/körülmény; circumstanţă atenuantă; rettender/Entlastungsumstand. *1614:* (Szemrehányásaikra) alkolmas válaszokat töttünk. De semmi mentségünknek semmi tekinteti, semmi haszna nem lön [BTN^2 74]. *1660:* Tudom, Kegyelmednek elég mentségi vannak [TML I, 562 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris ... mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában [CC 1]. *1793:* több esztendeinél miolta tsak nem szüntelen indulob(an) vagyok hogy Ngodnak alázatosan udvarollyak; de instálom Ngodat, méltoztassék késöségem Mentségére kegyesen be venni, hogy ... nyavallyáim miatt ... engemet az én Dolgaim mellett senkiis nem láthatott [Fojfva MT; BálLt 1]. *1850:* A meg nem jelenésre fel hozott mentségei esperes aafiának annyiban tekintetbe vétetödnek, hogy ez uttal ellene az közkereset ki nem rendeltetik [Nagykapus K; RAk 3].

Szk: *maga ~ére. 1740:* Az Actor ő kglme satis superq(ue)doceálván ... hogj az I. rútúl becstelenitette, Vargázta, Lelkezte, attázta az A. ő kglmét; és az I. maga mencségére semmitis nem Comprobálván, nem producált, azért, in totali Actione Dni A. Convincáltatni Deliberáltatik az I. ... in Flor. Hung 33 [Dés; Jk 328–9].

5. vmilyen cselekmény/álláspont/jog/teljesítés igazolása/indokolása; justificarea/motivarea faptelor/poziţiei cuiva; Bestätigung/Begründung irgendeiner Verrichtung/Handlung irgendeines Standpunktes/Rechts. *1562:* beztherecze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó twllók ... melyról Agywk byzonssagwl az my kezwnk Jrassath myndeneknek kyknek Jllyk nekyk menythyegekre (!) [BesztLt 72 Kemeny Jstwan Kórthóssy myklos es Zekely ferencz lev.]. *1590:* Jmmar mind a' keth felnek panazat Mentsegeth ertwen, Jgyekeztek eo kgmek is Jntesekkel minden vthon az dolgoth bekessegesen le chendezitenj [Kv; TanJk I/1. 130]. *1619:* mondám neki[a]: Nagyságos uram ... az én uram mentségét csak adja nagyságtok az díván eleibe [BTN^2 197. — [a]Görcsi pasának]. *1657:* Késedelmemnek praetextusit mentségemre én is adván, mondám azt is: hogy igen akarnám jelen nem lételemet [KemÖn. 161]. *1677:* az Executorok ki-menni tartozzanak ... és legitima Executiokat peragalni el ne mulassák ... egyébiránt ... az ollyan contumax Executor, ha mélto mentsége nem lészen, Tisztitöl-is privaltassék [AC 197]. *1782:* mivel pedig Mlgs Földes Uraink azt kivánták, s a mint látttyuk meg is nyerték, hogy a mi Instántiánk a magok felelettyekkel edgyütt protocolláltassék, miis alázatoson Installyuk ezért is a Tkts Nemes Táblat hogy ezen mi mostani Instántiánkot is jövendőbéli mentségünkre nézve méltoztassék protocolláltatni [Torockó; TLev. 4/6. 6a].

Szk: *~re kifog. 1636:* Ki fognak itt mentségre az vig kedvü Musikas Keresztyének, s — szemünk közzé illyent lobbantonak: hogy az Organa, és egyéb Musica zengés az elméket a' könyörgésben való buzgoságra fel gerjeszti [ÖGr Aj.] ✱ *kopasz ~* hiányos/alaptalan mentegetőzés. *1670:* Már igazán kopasz mentség az urunké, hogy Zólyomitúl fél [TML V, 389–90 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1817:* e kopasz mentség, igaz Tsalárdság volt [Somkerék SzD; Berz. 11. 75] ✱ *maga ~e. 1593:* Az Eotweos Andras ... minden maga Mentseget lewelejt, megh lattak eo kgmek varosul [Kv; TanJk I/1. 215]. *1619:* Az elmúlt két vagy három levelemben is, Kegyelmes uram, írtam okát, miért kellett ugyan studio halogatnom az nagyságod maga mentségéről való propositióját [BTN^2 195]. *1778:* maga mentségére Leveletis küldet [Solymos AF; Told. 6].

6. (vmilyen vád/mulasztás alól) mentő igazolás/mentegetőzés; motivare, justificare; Entlastungsbeweis/Entschuldigung (von irgendeiner Anklage/Versäumnis/Unterlassung). *1662:* A lengyel korona vadászatját ami illeti, ez iránt is vádolja magát idétlen mentségével [SKr 463]. *1671:* nagy csudáúl hallván némely rossz ember Nagyságod előtt felőlem lett nyelveskedését, mintha én Nagyságodat szidtam és gyaláztam volna. Akartam az ellen is mentenem magamat, noha tudom, az idő előtt való és kérdetlen mentséggel vádolni inkább, mint menteni szokta ember magát [TML V, 441 Teleki Mihály I. Rákóczi Ferenchez]. *1780:* (Az erszényt) ki vette, dugta, vagy lopta el ? és el lopását kire fogta, hogy azzal magának szines mentséget tsinályon ? [Msz; BK vk].

7. kifogás (vminek a teljesítése/szolgáltatása ellen); obiecţie (impotriva îndeplinirii unui lucru); Einwand (gegen Erfüllung/Beistellung einer Sache). *1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem wewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia eoket minden ok vetetlen eló Allhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akor hogy ezert vagy lmezert ne(m) alhat eló [Kv; TanJk V/2. 202b]. *1601:* Amy nezy az orzagh kewansagat az keolchyeon penz feleol, noha sok bizonios mentchegink lehetnenek ellene mindazatal latwan az zeoksegnek my voltat ... keryeok ... biro vramat tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek vagy keolcheoneozessel, awagy penigh mas keppen eot Awagy hat zaz forint(n(ak tetetnek zeret [Kv; i.h. I/1. 376]. *1621:* Megh ertven eő kglmek egesz varosül ... az mostani szomorú hireket, es felelmes allapatunkat, az Tataroknak az orszago(n)

altal menetelj feleöl ... az minemw Tiztviseleöket Generalisokat, Capitanokat es hadnagiokat rendeltek es valaztottak ... Plena authoritast adua(n) az Generalis vrainknak, hogj mindenek fejek tiztessegek vesztese alat, engedelmesek legjenek ... es valamit parancziolnak abban minden magok vonogatas mentsegh nelkwl szorgalmatoson el Jarjanak [Kv; i.h. II/1. 333–4]. *1653:* Az ki szegény eggyes állapattal vagion penigh, az ollyan igaz mentséggel s ne hazugsággal állassa dolgát, hogy körmén ne kapják az tökéletlenségét [Cege SzD; WassLt]. *1784:* Rendeltetik azért ezen szükségtelen költségnek is el távoztatására, hogy valamint más Hellyeken ... az efélék a Lakosok által sora praestaltassanak. Nem suffragálván az abéli Mentség, hogy Télben az Bányászok, nyáron által az verős kovátsok mesterségek által, az kereskedők pedig minden idő tájban az széllyel valo járással akadályoztattnak [Torockó; TLev. 2/6. 3a].

8. megmenekedés; scăpare; Entkommen. *1614:* Marton Jstúan, akaztastol valo mentsegert[a] [Énlaka U; BethU 146. — [a]Értsd: jb-ságra adta magát].

9. mentesség (vmilyen kötelezettség/szolgáltatás alól); scutire (de o obligaţie); Befreiung (von irgendeiner Pflicht/Dienstleistung). *1571:* ez lewel e meg mondot zemelyeknek[a] vagy Rawastol vagy egyebteol valo mentsegekre ne lehessen ez meg Irott dolog kyweol [SzO II, 337 Báthori István az usz-i királybírákhoz. — [a]Előbb név szerint fels.]. *1792 k.:* ezen hellységek a' privilégyiumok(na)k tartása szeren(t) ... a' katonáskodás(na)k terhe alol ... mentségeket keresték volna [UszLt X. 80].

Szk: *~et vehet* mentességet szerezhet. *1580:* Biro vram ... Idegennek ... senkinek ... ne engeggye(n) eget bort Arulny, hane(m) a ky be hozza vegyek el twlle ezt penigh kialtassa meg eó kegme hogy senky mentseget ne vehesse(n) [Kv; TanJk V/3. 210a] ✱ *hadi ~* katonai szolgálat alóli mentesség. *1614:* Ezek[a] hadj mentsegert szolgalnak Lazar Istvannak [Ditró Cs; BethU 491. — [a]Nevek fels. után] | Feye keoteott Damokos Andras Hady mentsegert szolgalt Bernald Janos(na)k 16 f. mydeon azt le tezy megh zabadul [Vacsárcsi Cs; i.h. 455]. *1680:* Sigmond Ferencznek az attya csákány hedező vala, de már maga nem szolgál, mert az attya csak jó akarattyából szolgált az hadi mencséért, fizetésért [Dánfva Cs; CsVh 76–7]. *1681:* Ezen eőr állóknak fizetések semmi sincsen. Hadi mencséggel élnek az ő nagysága kegyelmességébül [i.h. 104].

10. oltalom/védelem; ocrotire, apărare; Schutz. *1697:* All Csik szeki Kotormanyi Imreh Jstván, mostan Nemzetes all Csik szeki szentt Királlyi Bors Jstvan uram mentsege alatt vagyon, ugya(n) sz. Kiralyo(n) lakik [Kotormány Cs; CsJk 11].

mentséges I. *mn* (jb-i szolgálat/katonaság alól) mentes/felmentett/mentesített; scutit (de servitute/de serviciul militar); befreit (von Fronpflicht/Militärdienst). *1792 k.:* a' Székelyek meg a' régi M. Királlyok(na)k idejébenis mind(en) Közönséges terű viselésektől üress és mentseges szabadsaggal birtanak | mind(en) Nemesek(ne)k Törvényes mentséges szabadsága fűstb(e) menni állittatthatnék [UszLt X. 80 Plánum a székely nemzet állapotáról]. *1793:* (A producensek) meg-mutatván mind Genealogiájokot, 's Nemesi attyoktol lett származásokot, mind pedig jószágos és elegedendő birtokos voltokot, törekednek azon 's megis kivánnyák, hogy a' Mlgs Királlyi Tábla általis ... Mentséges Nemes Embereknek itéltessenek [Mv; A zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt)]. *1845:* Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef, mentséges Nemessi származásárol köz hitelü bizonyitványt kérvén adattatni ... adassék ki a' kért bizonyitvány [Usz; UszLt XI. 85/6. 31].

II. *fn* (jb-i szolgálat/katonaság alól) mentes/felmentett/mentesített személy; persoană scutită (de servitute/de serviciul militar); (von der Fronpflicht/dem Militärdienst) befreite Person. *1710:* Teleki Mihály nem a székely szabadságra vigyáz vala, hanem hogy a mentséseseket kicirkálja | (Henter Mihály) gonosz, factiósus lator ember, és ki Teleki Mihályhoz való biztában még a háromszéki főrendeket sem becsüli vala, s míg a Bozzán táboroztunk, számtalan nemes és lófő mentségeseket tartván, kik hóról hóra sok pénzt fizettenek, magának felette sokat gyüjtött vala mégsem lón soha Isten áldása a házán [CsH 182, 226]. *1736:* Kinek hány mentségesse vagyon ? es azon mentsegesek a falu Jó akarattyá bolé mentsegesek vagy másnak valakinek parantsolattyából ? [LLt 168. B vk] | a specificalt faluban biro Mlgos Uri Possessoroknak vannak itten Buzában[a] Mentsegessi [i.h. — [a]SzD]. *1745:* Sebes István Falun levő penziert mentseges 25 forintert 25 esztendeg (!) [Martonos U; UszLt III. 35]. *1839:* 15 Taxások 18 Mentségesek [Libánfva MT; Born. G. XXIVb].

mentségesít mentesít; a scuti/dispensa; befreien. *1783:* (Bocska Thodor) Fattyu gyermeknek praetendálván magát, viszsza vonni kezdett, és az Jobbágyi kötelesség alol magát mentségessitteni igyekező szándékkal eskettetvén maga részire Bétset-is meg-járta [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

mentvény felmentés; scutire, dispensă; Befreiung, Enthebung. *1825/1859:* Meltóságos Bydeskuti Károly úrfi és mélt: Bartha 'Su'sánna kisasszony ... miután a haromszori kihirdetésről illető esperes urak által mentvény adatott, — a házassági életre összeköttettek, hivataloskodó lelkész Benedek Aron altal [Nagyborosnyó Hsz; Végr. Vall.].

menüett 1. menuet; (Tanz) Menuett. *1729:* közelebb Méltsgs Attya, Annya Hazát meg örvendeztető Isten s jó Emberek előtt kedves szép Fiat kivánok, de mikor Isten meg adgja örömiben ugj tánczollyon mint David, de Minuetet s Capriolt ne járjon a Keresztelőben, mert az, Szent Sacramentum [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz]. *1736:* Az minevétnek hire sem volt, ha eléhoztad volna az minevétet, talám más azt tudta volna, hogy azt kérded, ma mit ett [MetTr 333]. *1823–1830:* Vacsora után bálba mentünk ... A felső házban volt a nemesebb bál, hol minuettet, waltzert és langaust táncoltak, ki ahogy tudta, úgy [FogE 174].

2. menüett-zene; menuet; (Musik) Menuett. *1767:* voltak három Asztalon állo vtő órájі az Gubernátor Vrnak, az égyik ollyan volt, hogj minden órára három Minuvetet el vert [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

menüett-tánc menuet; (Tanz) Menuett. *1760:* Most lengyel-, stájer-, német-, minuet- ... és cigánytáncokat nagy hebe-hurgyáson járnak [RettE 100–1].

menzió havi bér/ellátmány; retribuţie lunară; monatliche Lohnversorgung, Monatslohn. *1746:* több Gabona a kezem alá nem jött, tsak a mennyi az Erdő Márton Levelébe van irva, de mint hogy az Uraság Contribualt élelmet dajkálását Mensiomban nem tettem s nemis tészem [Kide K; EMLt].

menzisz hónap; lună; Monat. *1710 k.:* Ebből jött ki, hogy némely holnapban 30, másban 31, februariusban pedig 28, hanem a bissextilisben 29 nap vagyon, hogy azt a 365 vagy 366 napot különben nem oszthatták tizenkétfelé; az esztendőt pedig 12 holnapnál többre nem csinálhatták, mert sem a nap, sem a hold járásával meg nem egyezhettek volna, annál inkább, mert ám próbálták volna, hogy a lunaris mensissel éljenek, és legyen nem 12, hanem 13 holnap az esztendő [BÖn. 452].

menzualista havibéres templomi énekes ifjú; cîntăreț de biserică cu retribuție lunară; kirchlicher Sängerknabe mit Monatslohn. *1750:* végezteték, hogy a' Feleki Taxa Pénz administráltassék az Elsö Pap és Praesens Curator keze ala, mellyböl ö Kglme ... fizetesse ki a Mensualistakat, a' mint hivattatnak, avagy a' Templomban énekelni szokott Deák Ifjakat; a többit pedig conserválja ö Kglme ... egyéb szükségekre [Kv; SRE 183].

menzuráció 1. (meg)mérés; măsurare; Messung. *1681:* Másutt mikor az szalonnat fel kotik akkor is meg mérik, s az font szamrol ravast is tésznek mindenikb(en), Ugi irjak Regestumban; Mikor erogalni kezdik akkoris meg mérik s az után erogallyák à Sáfárok; az Parcialejokban penig az Ratio készétes idején mindenik mensuratiot inferallyák es specificállyák [Vh; VhU 560].

2. föld-felmérés; topometrie, măsurarea pămintului; Feld/Landmessung. *1736:* (A) Terminusra a Pársok conparealván ... lett illyen amabilis conpositio; szorgalmatos íntézések contemplatiok, mensuratiok, és per consequens Nyil vonások által lett subdivisio [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 17].

menzuráltatik mérettetik; a fi măsurat; gemessen werden. *1681:* Ugian-is mi az oka; hogi giakorta az ighen megh hizott disznonakis, kicsiny hajja vagyo(n) tempore eroga(ti)onis. A jo kóver nagi, es temerdek szalonna, ki ha megh maradnais nem kellene lenni csak 20 vagi 25 fontosnak ... Turorul, Sajtrol hasonlot kellene observálni à mérésben; it penig semminek nincsen merteke tempore perceptionis; hanem csak in eroga(ti)one mensuráltatik [Vh; VhU 560].

meny noră; Schwiegertochter. *1570:* Sophia Kwn palne Azt vallia hogy zayabol hallotta Kaytar palnenak hogy Mindenbeol ky attha volna az Menyenek Kaytar leorinchnenek Annosnak az gyermek Rezet [Kv; TJk III/2. 203]. *1600:* Zememmel lattam hogy a mikor mostoha fiam hazara Zeöles Gyeörgyere Hoggiay Andras ieött wolt, zemelie zerenth ot wolt, halottam aztis hogy az menie(m) waltigh kealtotta ne banchatok es ne vigyetek el, mert ez ne(m) mi marhank [UszT 15/201 Zeöleös Balasne, Anna azzony, Zombatfalui vall.]. *1629:* az meniemtol hallotta(m) hogy eözuetalalkoztak voltt az keözben Szantaine keöszönt neki emezis fogatta [Mv; MvLt 290. 160b]. *1635:* Kóváczy Janosne is joue hozza(m), es eois kerde ha ne(m) hozta(m) el az menyemnül egy kendejett [Mv; i.h. 291. 50a]. *1683:* en kigyelmeddel nem virgok, mivel hogy tudom hogy az kigyelmed menyit illeti az à kicsin Bosi biradalam [Backamadaras MT; CsS]. *1765:* A(nn)o 1765, 6-ta febr. jedzette el Farkas fiam G.Kornis Manczi kis asszonyt, nekem jövendőbeli menyül [KelemenGenGy Kemény cs.]. *1782:* a' Menyemet Rostás Jutkát faggatni kezdettem hogy mit tselekedett [Torda; KW Vall. 12]. *1849:* (A fiú szülei) azt felelték: hogy egész örömmel ohajtyák Menyeket házoknál látni [Bádok K; RAk 64].

Szk: *~em leányom. 1764:* Az Felesegem Mlgos Öts em Ur(ama)t, velem együt Mlgos Menyem Leányomat szeretettel köszöntyük [Borb. II Nic. Kendeffi lev.].

menyasszony mireasă; Braut. *1570:* Igartho Thamas ... vallya, hogy ... Mykor Mwrsal ferenc elseo feleseget zeoch Balintne hazatul veotte volna, Eo veofelye wolt es lattha hogy Jgen Tellyes volt az Meny azzon, mert Terhes volt [Kv; TJk III/2. 123]. *1657:* Az lakodalomnak napján az vőlegényé lőn az legelső tánc, azután az menyasszonnyal római császár követjéjé [KemÖn. 63]. *1736:* az menyasszony lakadalma napján három rendbéli különb különb féle öltözetben volt [MetTr 387]. *1753:* a Lakodalmokban Zugolodott az Nehai Tiboldi Gergellj Annya hogj viselősön vittük az Menj Aszszont [Kőrispatak U; Pf]. *1760:* Másnap osztán a nyoszolyóasszony felmenvén a hálóházba, a menyasszonyt felkontyolta [RettE 100]. *1792/1795:* a' Marosszeki T. Esperest Tsiki Janos Atyankfia kerdőbe tészi, hogy mikor a' Hazasulandok külömbőző hellysegből valok mellyik Pap eskesse egybe a' Vőlegény Papja, é vagy a' Meny Aszszonyé? [M.bikal K; RAk 112].

Szk: *~ korában. 1696:* Láttam Vas Gjörgjné Aszszonjomnak, menj Aszszonj korában hogj szép koszoru Akaszto tője volt [Mv; BálLt 85] ✱ *~ tánca. 1736:* az menyasszonyt[a] bévitték az várban, ott más köntösben öltöztetvén, az régi szép jó szokás szerint, az haját lebocsátván, s fényes pántlikákkal megrakván kihozták az szinben[b] ... ugy kezdették vonni az menyasszony-tánczát [MetTr 398. — [a]Gr. Bánfi Annát. [b]A lakodalmi vendégség szinhelyére] ✱ *a tordai ~ok táncára ránt vkit '?' 1679:* Balassának úgy látom, el vagyon vágyodása, mert periclitál vára s mindene ... az leányát is aligha az tordai némely menyaszszonyok tánczára nem rántotta commendans uram [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

menyasszonyi menyasszonyhoz tartozó; de mireasă; Braut-. **Szk:** *~ fátyol. 1840:* Két kis selyem keszkenőt ... Meny Aszszonyi Fátyolt egyet [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19] ✱ *~ öltöző köntös. 1772:* adott ... az Méltoságos Ifiu Aszszony ő Ngának ... Uri Familiájokhoz illendő Uri Jegyet, mellynek némelly része állott Meny Aszszonyi öltöző köntösből [Drág K; TSb 21].

menyecske 1. fiatalasszony; nevastă tînără, nevestică; junge Frau. *1617:* Elegge hallottam hogi igi zitta antalfi tamasne antalfi matiast, hogi amaz uakissa (!) bestia hires kurva az antalfi matias ez zep meneczketis eö uerte oda az uakissa eb [Kobátfva U; Pf]. *1628:* Az Z. Eccl(es)ianak ezek[a] feleól illien vegezese vagio(n), mivel semmi el valasra valo ok keözteök nincz: hat egiben bekelljenek es lakianak iol, es az Attiais az Menieczkett semmi ideoben ne kontassa [SzJk 21. — [a]A civódó házastársak]. *1630:* eö maga hivatta vala ala Kerekes Gergely ezt az veit, hogj az leania megh keöuesse mert eielis mind mondotta az Menieczke[a] hogj hijak ala az Urat had keöuesse megh s ugj hittak ala [Mv; MvLt 290. 220a. — [a]Halálos ágyán]. *1641/1642:* az mikor az kaptalanban mentenek eö leany uala, az eöcze pedigh Desffalui Anna Berzi (!) Mihalyne, menyeczke uala, mert elebb találta uala szerencze eöteót az nenyenel [Mihályfva NK; JHb XXII/32]. *1771:* Mind hogj már Kriskát férnek

atta tudnék egy ifiu menesket fraj hejet [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. *1779:* egyszer a Menetske az Vra keménysége miatt a Marosbais be szaladott volt [M.lapád AF; Mk Szilvás 5/3]. *1797:* a Menyetske is bárdolatlanságát durva makatsággal, engedetlenséggel ne őregbitse, hanem ... férjét meg betsülje, tőlle fügjön, a nyelveskedésnek véget vessen [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével].

Szk: *~ korában. 1755:* Leányam Kovács Ágnes ... Menyecske koraban Bándra[a] jöven Vit el két Lepedőt két Vánkos hajat két Sellyemmel igen Gazdag Arannyal töltettet [MbK VIII. 19. — [a]MT] ✱ *új ~* újasszony. *1736:* mikor gondolta az noszolyóasszony, hogy az uj házasok felköltek, bément, az uj menyecskét felöltöztette abban az öltözetben az melyeket ... az vőlegény küldett ajándékban [MetTr 389].

2. megesett leány; femeie tînără nemăritată cu copil; gefallenes Mädchen. *1680:* Feleseget el hagyvan atta magat egy Fodor Ersok nevű Menecskehez [Dés; Jk]. *1724:* Rusz alias Hafrik Mihállynak az Anya ... bé jő az Atyám házáb(a) egj kis csecs szopo Gyermekecskével a karján, és kérdi az Anyam ... hol vetted menyecske ezen kis Gyermeket ... és arra felel az Aszony én ezt villámal kaptam az olá mondás szerint [Nagykájon SzD; BK Kiskájoni lev. Czermure Iuon (46) jb vall.]. *1736:* halatam a Falusiaktul, hogy ... az utrumb(an) forgo szolgálo(na)k a Gazdája ugy mint Eltető Ferencz Ur(am) nevelte volna meg a Hasát, eszt pedig Fülеimel halattam, hogy ... jővén az uczán Eltető Ferencz Ur(am): az én Házom felé, a Menyecskeis nálom lakván ... eszt mondván a Fianak látodi Apádat ahol jő [Szentegyed SzD; TKl Incze Jánnos (40) szabad személy vall.]. *1772:* Detári Mári, mihent érez itten katonákatt, mindgyárt kurvákat gyujt a házához, a minthogy mostis midőn a katonák itten execeroztanak, égj kurva Menyetskét ... Foglár Márit és több afféle feslet erköltsüeket égybe gyűjtett volt [Dés; DLt 321. 77b Andreas Ispány (46) ns vall.]. *1787:* Káli Katának kolosvári Menyetskének Ferenczet[a] (incerto Patre natus) [Dés; RkAk 61. — [a]Értsd oda: kereszteltem]. *1827:* Szabo Márton, itten Gyaluba tőlle meg esett Menyetske Székelly Sarival Házassági életre akarván lépni ... ki kérdeztetvén, külön külön égyenként ezt felelték [Gyalu K; RAk 18]. *1849:* Hogyha azt tudám vala hogy Kelemen a' menyetskének latra, midőn hazomhoz járogatott a' Kereszt léányához, kereszt léanyával együtt Seprő bűtővel vertem volna ki házamtol [Kv; Végr. Vall. 62].

3. *~t reprezentáló* fiatalasszonyt ábrázoló; care reprezintă o femeie tînără; junge Frau darstellend. *1746:* Egy Menyecskét repraesentáló ezüst Aranyos Pohár [Nsz; Told. 19].

4. *rabra való ~* vasszűz (kínzóeszköz); instrument de tortură din fier; die eiserne Jungfrau (Folterwerkzeug). *1647:* harom bokor kezre valo bilincz. Egj Rabra valo menyeczke. harom njakvas [Marosillye H; VLt 55/541].

5. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vki asszony leánya; fata măritată a cuiva; js verheiratete Tochter. *1704:* újobban a szegény Bethlen Miklós uram fiacskája és a menyecske leánya, Teleki Sándorné, több apró gyermekivel ... térden állva ... reménykedének az apjok mellett [WIN I, 186]. *1744:* egy ide valo szomszédbéli ember ... feleségével és menyecske Leányával hózzánk jövén ... kérdi [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1748:* á menyetske Leányárolis hótta után az efféle ruházat viszszá jött [Torda; Borb.]. *1760:* Bartok István Menyetske Leányával és Onokájával [Feltorja Hsz; LLt]. *1772:* az Magazinumbeli öreg ember Menyetske Léányát Esztendőb(en) tsak egyczer is nem láttam a Templomba menni [Dés; DLt 321. 59a Catharina Egyed (40) ns vall.]. *1788:* Es(kettem) Sz.Lonai Szodos Ferentz Ifjut Bör Ferentz Menyetske Léányával Annával [Gyalu K; RAk 11].

menyecske-feleség újasszony; nevastă tînără, soțioară; neue Gemahlin. *1664:* Azt Kegyelmed tudja, édes Komám, nekem sem apám, sem anyám, kire idegeny országból idegeny helyre levitt goromba menyecske feleségemet valakire bízhatnám [TML III, 183 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

menyecske pohár '?' *1752:* Edgy ezüst arannyas Menyetske pohár [Marossztkirály AF; Told. 19].

menyecske szolgáló szolgálóasszony; slujnică, servitoare; Dienstfrau. *1756:* az Németi István Uram tavalyi Menyetske szolgáloja ... midőn seprette vólna a' Németi István Uram Házát, holmi aranyat Seprett volna ki az ágy alól [Kv; Mk IX Vall. 178].

menyegző 1. esküvő; nuntă; Hochzeit. *1552:* Ez elo[c]t valo ido[c]kbe egy ieles menyeko[c]zébe aleg láttál két selem ruhát: De most minden to[c]lchérgyártoné selem ruhába mórál [HeltDial. G. 8b]. *1560:* Ghalaczy istuan leanyat ... attuk az vitezlő szalay Ghasparnak tőrueny (!) feleseghűl, haza vitele es menyegzőye napya leszen ... az masik vasarnapon [Nagyfalu SzD; BesztLt 32 Mykor balas szücz Ghaspar beszt-i bíróhoz]. *1564:* Az hatalmas Jstennek Ręghj rendelese zerent, vettem Magamnak hazas tarswl az Nehaj vitezlew Pathoczy ferencz leyanyat Anna azzont, kynek Menyegzoyenek Napyat vegeztuk zent Janos Nap vtan valo keden lenny [Marosillye H; BesztLt 41 Lad(is)laus Dyenessy comes co(m)itat(us) Zarand a beszt-i bíróhoz, tanácshoz és a város polgáraihoz]. *1569:* eoreőmem es tiztessegem Napia menekezeom lezen hűs hagio vasarnap eleot valo kedden [Retteg SzD; BesztLt 11 Irlj (!) Simon chichio tartomanj tiztartho Gr. Thimar beszt-i bíróhoz]. *1582:* Benedek az hid kapubeli tizedes ment meraban az Poliak myhall Leanya meniegzeiere az varos kepeben mutatot egi zeonyegett mellyet weottem f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 59]. *1589:* Mikor az biro Meniegzeye volt, Mongia volt Matyas deakne, Ez Ielis Matias deak az en Vram Bak Annawal halt [Dés; DLt 226]. *1590:* wala nallam az Meniekezeobe ez az Cheres Peter [Kv; TJk V/1. 48]. *1595:* Sombory Susanna azzonnak menjegzeiere deputalt marhak az Testament(om) contine(ntiaja) zere(n)t [Zsombor K; SL reg.]. *1600:* Az meniegzeőkor en valek Zakachj [UszT 15/66 Radichy Janosne Annos Aszonj Bethlenfalwj Zabad Zekely felesege vall.]. *1625:* Az Zoliomi David meniekezeőjere szettek volt fel Talakat az fertaliokba(n), melieknek egj resze oda maradot [Kv; Szám. 16/XXXIV. 272].

Szk: *~(je) lakása/lakodalma* az esküvő lakomája. *1587:* Berszete Balint Meniekszeie lakasara varos kepeben adattanak egi feier Zeonieg (!) f. 5 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével]. *1593:* ez fedeles pohart kwltek w kegmek Dauid deaknak az meniekezeo lakodalmakor. Mutattak fel f 14 d 50 [Kv; i.h. 5/XXI. 77]. *1597:* Mezaros Miklos hiuata B Vat egez Tanachiual egietemben, Meniekezeienek lakodalmara [Kv; i.h. 7/XII. 14 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1602:* Beke Mathyas ... vallya ... hallottam Pokos Peterneteol hogy mondotta hogy az fia menniegzeyenek lakodalma Allot ket szaz forintiaban [Kv; TJk VI/1. 605]. *1606:*

Swkeósd Miklos vram ... mikor hazassagra ... atta volna magat ... ne(m) leúe(n) mihóz niolni, azon Neuezeot Jozagra ... kenzerittetót vennj f. 100. melliet az meniegzeo lakodalmara keölteot [Köpec Hsz; Ks 90]. *1625:* Vrunk eo felsege menyegzoye lakodalmaba igertek ... ludat 300, tsukot ezereth [Kovászna Hsz; HSzjP] ✱ *~t csinál. 1585:* Somogy Istwan[a] Az Battiat zolgalta Keormendy Ianos deak es ot A zolgalowal keozeoskeodeót volt, Meniegzeotis Akarnak volt keozteok chinalny, de el Ieot eleotte zeokwe Ianos deak [Kv; TJk IV/1. 465. — [a]Vallja]. *1592:* Kannagiarto Antal vallia, Tudom hogi Eottues Peter lakek az Attia hazaba, meniegzeoietis ott chinala [Kv; TJk V/1. 254].

2. *vall* (szent) vendégség; ospăţ (ceresc); (heiliges) Gastmahl. *1811:* Végre, mikor idő többé már nem lészen, Mikor állnunk kell a' Biró előtt készen; Lássam Nagyságodat a' Szentek' Szentibe, A' Ditsőült Bárány' szent Menyegzőibe [ÁrÉ 183].

Ha. *1570:* Menegzeo [Kv; TJk III/2. 123]. *1572:* Menegzeiere [Kv; TanJk V/3. 65b]. *1582:* Meniegzeye [Kv; TJk IV/1. 73]. *1585:* Meniegzeiek [Kv; Szám. 3/XVIII. 25b]. *1587:* meniekezeokort. meniekezeore [Kv; i.h. 3/XXVI. 16, 70]. *1591:* Menyekezeyere [Kv; i.h. 5/I. 19]. *1595:* mennyekzeien [Kv; i.h. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* menjegzeóbe. meniekezobe(n) [UszT 15/64]. *1629:* meniegzeiekor [Mv; MvLt 290. 143b]. *1638:* meniegzeje [Mv; i.h. 291. 136a].

menyegzői esküvői; de nuntă; Hochzeits-. **Szk:** *~ ajándék. 1573:* Anna nehaj Pokos Peterne hity vtan azont vallia, Aztis twgia hogi Mind Menegzeoy Aiandekyt, Egieb eoltězetyt Arany es Ezwst Marha valamy volt kiket Darochy Mathias az felesegenek chinaltatot volt, Az leanianak mykor ely Bochatta Teole Mindeneket neky adot [Kv; TJk III/3. 157] ✱ *~ ajándékozás. 1592:* Tothazy Zeoch Mihaly Saffar polgar zamadasa ... Az vy eztendeoy es egieb Menieg-zeoy Ajandekozasok teottenek ez esztendeobe f 474/25 [Kv; Szám. 5/XI. 9] ✱ *~ lakodalom. 1606:* Voltak ott azert az Dersi atiafiakba(n) az menyegzeoj lakodalomkoris de ne(m) tudo(m) mit attak s mit ne(m) az Nagy Andrasne hazasitasakor [UszT 20/186 Martin(us) Kerestely de músna (65) lib. vall.]. *1671:* az elmult kózelebbik esztendőben menyegzói lakodalomban voltam [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1677:* a' Vasárnapi innep napok-is, hogy innepi szenteléssel tőltessenek-el, mélto dolog; annakokáért ... menyekezői lakodalmak ne celebráltassanak [AC 237] ✱ *~ szolemnitás. 1760:* Ennek utána már az esztendőnek kezdetén fogom kezdeni a dolgoknak megírását. Míg pedig ahhoz fognék, adjiciálom ... mi formában celebrálták a lakadalmi vagy menyegzői solemnitásokat [RettE 98].

menyegzó-nap az esküvő napja; ziua nunţii; Hochzeitstag. *1603:* az Menniegzeo Nap estin legie(n) az hiúogatas, az ayandek be kwldesis azon nap, hogi mas nap Ebedre el kezeolhesse(n) [Kv; TanJk I/1. 446].

menyegzős menyegzőt tartó; care ţine/face nunta; Hochzeit haltend. *1585:* Zabo Ianos vallia, Mint egy eóteód Napia vagion, S monda Neke(m) Danch Leórincz, hol Jaral Ianos vram ez Meniegzeós Andorral ezt zot (így!) Andras feleól monda, De egieb gonosz zitkoth Nem hallottam [Kv; TJk IV/1. 515].

Szk: *~ ház. 1574:* Sala Imre Azt vallia hogi Tawaly zent Antal Napba volt hogi ... oda Ieot egy hidelwy Ember ... Mond ... Andras kowachnak hogi Meg akarya fogatny zolgayat, Mert Egy pohar veszet ely az Menegzeos haztwl [Kv; TJk III/3. 316]. *1598:* Az menyegzeos haznal haborodott wolt megh az zappanos legeny az Czimbalmossal [Kv; TJk V/1. 161]. *1638:* alá ment az Menyeközös hazhoz [Mv; MvLt 291. 138a] ✱ *~ nép. 1592:* Jeöwe uizza Bathorj Boldisar Gialubol az Meniegzeös Neppel [Kv; Szám. 5/XIV. 130 Eppel Péter sp kezével].

menyekező l. menyegző

menyemasszony menyem; nora mea; meine Schwiegertochter. *1659:* Menyemasszonynak ajánlom szolgálatomat [TML I, 434 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1689:* à menyem Aszony Czutak Istvanne szigoru halalat az en edes Fiam(na)k nem tekente ... ferhez mene [Nagykászon Cs; BCs]. *1740:* Eőcsem Uram meg irta volt Menyem Aszszony betegülésit [O.csesztve AF; Ks 99 Gyulafi László lev.].

menyét Mustela nivalis; nevăstuică; Wiesel. *1688:* in Anno 1688. valo nyáron holt meg döggel meg dagadva Tavalyi Ünö nrö l mellyet kigyo, avagy menyét talált meg marni [Bucsum F; MvRKLev.]. *1716:* én nem tudom a' Menyéte vagy mi, a' szép Pulykákot igen óli, régel csak halva találja a' Majorne [Méhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez].

menyhal Lota lota; mihalţ; Quappe. *1584:* Az Hall dolga ... Semlingnek aggiak fontiath Lib. p. d. II. Menyhalnak Lib. p. d. V [Kv; KvLt Vegyes III/7–8]. *1595:* Simon Gyengha hozot wrúnk ö fgetöl paranczolatot; hogy az Olaz Loasoknak, hadnagynak gazdalkogyúnk ... Biro W:ö maga Vöt Meny halat 1 Tálal p(er) d 18 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 187 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* veöttem ... teölleök meni halat, es semlinget f–d 27 | veottem ... menihalat es semlinget ... az Pulacher Istwan vram Palkojatol f–d 16 [Kv; i.h. 6/XXIX. 155 Bachi Tamás sp kezével]. *1621:* Semlinget es Menj halat Veottem f–/27 [Kv; i.h. 15b/IX. 206]. *1632:* Halas vizek igen io uagio(n), melik(en) Piztrangh, Locza, Semlingh, menyhal, kophal, fejer hal es Rák beöveön terem [Poianamarul F; UC 14/38. 16]. *1650:* Az Felsö Hazba, Főzettem Menyhalat Elegj Semlingel Atta(m) hozzaia Eczetett Iust 1 [Kv; Szám. 26/VI. 425]. *1760:* Abrud Bánya felöl jö le ezen falu határán egy Valle Jeri nevü Viz ... ebben Lepén, Ménn halak, Rákok, és Pistrangok felesén tanaltatnak [Hasadát TA; EHA].

? **menykő** '?' *1628:* Egy feieres kezkeneö. Egy Tulik. Egy bokor kapocz. Egy Menikeó [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5].

menny 1. *vall* mennyország; cer, rai; Himmel. *1582:* (Én N) Eskesze(m) az elo Istenre feoldnek Mennek Terempteoie(r)e [Kv; TanJk V/3. 256b]. *1584:* Az eóreók mindenhato Isten, Mennek feoldnek terempteoie titeoket vgj seghillien hogy amy kis repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek megh Nem Jelentytek [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. *1636:* Az egy igaz örökke valo Istennek, az ki Atya, Fiu, es Szent Lelek, legyen ditseret ditsöseg, menyben es ez földön [ÖGr Aj.]. *1696:* En Nagy Gjörgj eskeszem az elö Istenre Meny(ne)k földnek Teremptöjere hogy — Uram(na)k Aszszonyom(na)k azon szölöben leuö ... gabonaira ejel nappal ra uigjazok [Gyulatelke K; SLt AU. 6]. *1751:* Fizesse meg az Ur Isten Mind a földön s mind a

Mennyen ... éllyetek Mennyben es velle légyetek [Hétfalu Br; EM LI, 126 betl. játék].

Szk: *~be vezérlő. 1879:* Lapot Vásárhelyt kapni — dehogy lehet! Semmi pénzen. Hanem ha látni akarod, majd megírom én aranyszájú szent Józsefnek (a vajai hívek mennybe vezérlőjének), hogy hozza ki Madarasra magával [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ek(ne)k országa. 1674:* az hitván világ jóért is gonoszszal szokott fizetni. De mint írják, az menyekországát sok nyomorúsággal kell elvenni [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1758:* Hiszem is, hogy ő szent felsége ... nékem is részt ád a mennyeknek országában [RettE 81]. *1880:* Óhajtom azonban, szerelmes fiam, ne légy mérges, sőt alázatos és jó — mert ezeké a mennyek országa [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. égbolt; cer, boltă cerească; Himmelsgewölbe. *1679:* Sárosi uram elment, semmit ez mostani fennforgó dolgokból nem tud, senki semmit utánna nem ír, készületlen és tudatlan lévén mindenekben, dördületlen meny üti portán, adja Isten jó végit dolgunknak [TML VIII, 456 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

3. mennykő; trăsnet; Blitz. *1595:* Biro W. meg hagya: fizessem Domokos Mattyasnak az mit költet az Sz.Peteri Egyhazra, mellyet az Nyaron az Męny meg ütöt volt, miert hogy meg czjnaltatta és költet ... f l d 5 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

mennybéli mennyországbeli; din ceruri, ceresc; himmlisch, aus dem Himmelreich. *1879:* Vagy úgy eszelte ki, hogy a mai világban nem szeretik az emberek egy a mást 7 hosszú esztendeig egyfolytában. Az csak a Bibliában fordul elé! S aztán lelkén fekszik egy ártatlan juhocskájának földi boldogsága, mennybeli nyugodalma — ki akarja kérdezni, hogy most a 7 esztendő után is szeret-e téged [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ (igaz/szent Úr) Isten. 1665:* az igaz itélő bíró, menybeli igaz Isten legyen igaz itélő birája ezen dolognak [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1781 k.:* Álljon fel e' szerint a' Szent Békesség közöttünk, és adja a' Menybéli Isten, hogy soha az meg se is bomoljon [Told. 27]. *1792:* az Menybéli Szent Ur Isten [Kv; TSb 10] ✱ *~ juss. 1879:* Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha igérte[a], hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz. Ha én ígértem megkeresni, mennybéli jussomat köthettem rá, hogy nem lesz otthon [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Czakó József].

mennybemenetel înălțare; Himmelfahrt. *1582:* Aggiuk emlekezetre mindeneknek, hogi Vrunk menjben menetelinek masodik napia(n) 1582 Jeouenek mi eleo(n)kbe egi feleol Coppanj Orban Eniedj plebanos es az eo felesege Chegezi Anna mas feleol Vas magdolna azzonj pota Janosne magiar Galdon Lako [Ne; WLt]. *1710 k.:* mindenik[a] keresztyénnek mondja magát, minthogy nincs is több religio, hüt, hanem egyedül csak a Christiana religio, keresztyén hüt, melyre a Krisztus mind testének üdejében, mind mennybemenetele után Szent Lelke és apostoli által tanított a primitiva, elődedenvaló ecclesiát | Hogy az örömnek helye az ég lészen, azt világosan kimutatja Énok, Illyés és Krisztus urunk mennybemeneteli [BÖn. 430, 482. — [a]Felekezet].

mennydörgés tunet; Donner. *1619:* 14 die Augusti estve kezdének az rettenetes esők, égszakadások, azki harmadnapig tarta. Ez harmadnap alatt éjjel-nappal szünetlen rettenetes iszonyú mennydörgés, villamás volt [BTN[2] 285]. *1652:* die 20 Januarii reggel 4 orakor volt menydörges es villamas [Kv; ACJk 87b]. *1669:* Anno 1669 die 28 Martii löve elsőben az mennydörgés [Kv; KvE 210 LJ]. *1704:* az éjszaka vala igen nagy szélvész mennydörgés és villámlás [WIN I, 151]. *1710:* Fejérváratt létünkben, 28. Februarii estve nyolc-kilenc óra között rettenetes villámlások, mennydörgések s esők voltanak [CsH 328]. *1739:* Én ugjan Orosz Teleken altal jöttem irtosztato Villámmasban menydörgésben, és éczakai Setétségben ... az essö igen meg ásztatott volt [Darlac KK; ApLt 2 Kálnoki Mihály lev.]. *1806:* délután nagy Menydorgés villámás volt [Dés; KMN 336].

mennydörgő I. *mn* dörgedelmes, haragos; furios; zornig. *1678:* sátoromban hozzák Kgd menydörgő levelét, kire való válaszomat szánt szándékkal el mulatom [TML VIII, 219 Teleki Mihály Bethlen Farkashoz].

Szk: *~ módon. 1662:* a fejedelem ellen is, szörnyű, amint fulminálának, mennydörgő módon fenyegetődnek vala[a] [SKr 355. — [a]A török vezetők].

II. *fn* mennydörgéses idő; furtună, vijelie; Donnerwetter. *1724:* bizony meg vallom csak edgy oraigis feltem Laczit el hadni, mint felt az menydórgoben [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

mennydörgős *szítk* afurisit; Donner-. **Szk:** *~ adta fattya. 1799:* hát te Menydőrgős adta fattya te vagy é az Ur vagy én vagyok [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27] ✱ *~ teremtette. 1792:* soha több kenyeret nem eszel menydőrgös teremtette mihent ezen az barazdan felyül kaplak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a].

mennydörög 1. dörög az ég; a tuna; es donnert. *1806:* nehéz idő kezdődött erőssen menydörgött [Dés; KMN 325].

2. dörög az ágyú; (despre tunuri) a bubui; es donnert die Kanone. *1811:* Mikor e' Kerek Domb' tetejét tapotom, Trombita, Dob, Sip szóll, ágyuk menydörögnek, Német és Frantzia fegyverek zörögnek [ÁrÉ 42].

mennyég mennyország; împărăția cerurilor; Himmelreich. *XVII. sz. m. f.:* ama Mindenhato Ur es Isten Uraságtok(na)k adgyon ez világen nagyobb elő menetelt, es holtok utanis menyégben Uralkodást [Barót Hsz; UtI].

mennyei mennybéli; ceresc, din ceruri; himmlisch. *1662:* Valamelly serények és buzgók voltunk ez ideig testünk gonosz kívánságinak és minden istentelenségnek üzésében: szintén ollyan ... igyekezettel ... gyakoroljuk magunkat az igaz kegyes életben ... a cél felé fussunk az Istennek Krisztus Jézusban való mennyei hivatalának jutalmának elvételére [SKr 717]. *1721:* Lelkemet vöttem a Mennyei Felségtől [Uzon Hsz; BLt]. *1739:* Kivánjuk mi-is szívesen, hogy Isten ő Kglket éltesse és Mennyei kegyelemmel ruházza-fel [Kv; SRE 173]. *1784:* Más mod azonban nints mint meg nyugodni Isten akaratán, s végül is áldani a Menyei fő Böltsessegü Atyát [Backamadaras MT; Pf Losonczi József ref. pap lev.]. *1798:* Jármi Ágnes asszony ... 8a Januarii a világi mulandóságot Mennyei boldogsággal tserélvén fel, maradtanak ingo, és ingatlan Jovai [M.déllő TA; DobLev. IV/802]. *1862:* A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bölcsességének köszönhetjük azt, hogy egymásnak vagyonroli végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.].

Szk: *~ gondviselés. 1846:* minekutánna a' Sors engem Saját kedves gyermekeimtöl meg fosztott, föb képpen Szivemre kötte a' Menyei gondviselés ... Katana Klárit, kit én másfél Esztendös korátol fogva Anyai Szeretettel neveltem [Kv; Végr.] ✱ *~ szent Atya. 1595:* minden varosokbely Birak Tanachiok, es Hiteos Senatorok(is) megh eskennenek, Elseoben azert az felseges Vristent kerik varosul eo kgmek hogy a kereztiensegh Confederatioiat ... ereossiche ... hog' ami kgmes gondwisseleo Menniej zent Attiank az poghan ellen, az kereztien feiedelmek eggiessege altal zerelmes hazankban tarchion megh bekesegben [Kv; TanJk I/1. 255] ✱ *~ (szent) Úr(isten). 1777:* Mely hozzánk mutatandó kegyességét Ngodnak bizodalmason várván, és Ngodot Groffi szép Házával a' mennyei Urnak protectiojában ajjánlván, vagyunk a' Mlgs Groff Camerarius Urnak alázatos Szolgái Jobbágyi a' Thorotzkai Mészárosok [Torockó; TLev. 13/2]. *1803 u.:* a Mennyei sz(ent) Vr Isten példás Kegyességű áldott Jo Feleséggel áldván meg Csudálatosan meg áldotta igyekezetünket meg szentelte akaratunkat [DobLev. IV/864]. *1815:* a' Szabados tetzésű Mennyei Ur ... írtoztato Jég essőt külde mű kőrűnkbe [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75].

mennyeiképpen lélekben; in suflet; mit Seele, im Geiste. *1662:* Ez a város Bihar vármegyének és a Tiszán innen való darab földnek metropolisa, fővárosa vala, mellynek helyén régenten nagy szép erdő lévén ... Szent László király ... azon helyen való vadászatában belsőképpen, mintegy mennyeiképpen megilletődvén, úgy építette volna azon helyben a nagy két friss magos tornyú monostort [SKr 415].

mennyezet 1. plafon; tavan, plafon; Decke. *1623:* Az ebedleö haz menyezety le zakadot [Törzs. Bethlen Gábor gazd.ut.]. *1647:* Tornacza deszkaval padlott, de menjezeti rosz czepegős [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1680:* Kertben valo Filegoria ... menyezeti jo parkanyos also padlassa is jo [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. *XVII. sz. v.:* ennek menyezetye parkanyos deszkázott [HSzj *iratos* al.]. *1715:* Tornácznak menyegzete [Pálos NK; LLt 140]. *1736:* az belső Tornátznak, padlás hellyet szép zöld festékű veresselt menyezeti vagyon [Várhegy MT; CU]. *1849:* a' Templom allya kí rakva téglákkal, mennyegzete follyo gerendákra virágosan festett détzkákkal bé rakva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még UF I, 166, 406, 407, II, 121, 134, 726, 732.

Szk: *deszka ~. 1656:* Ezen filegoriaban vagyon az fal mellett köröskörnyül 7 bellett pad szék reghi. Az allia teglaval padimentomoztatot, deszka menyezetti [UF II, 93] ✱ *deszkából padlott ~. 1656:* Ezen gabonas haznak allia, az pincze előtt valo tornacza deszkaval padlott, az teöbbi pedigh boltasa felseö resze 11 gerendakon leuö, deszkabol padlott menjezeti helljen helljen padlas hejanus [UF II, 153] ✱ *fejér ~. 1694:* Az Haznak padlasa fejer menyezet, az allya Teglaval padimentumozott [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *felső ~. 1656:* Ezen haznak felseö menyezetten külömb fele festekekkel vagyon megh festve | Ezen pitvarnak also resze teglaual padimentomoztatott, az felseö menjezettje zeölden festett [UF II, 120, 130]. *1676:* Az haznak felső menyezettye iratos párkányos [UF II, 725] ✱ *festett iratos ~. 1652:* Szegöttem Radicius Mathene Azonyomtol egy festet iratos menyezetet [Kv; ACJk 55a] ✱ *gyontáros ~. 1710:* Az Bözöd Ujfalvi" kis templomunk gyantáros menyezétit el hordották [REkLt Főkonziszt. 32. — "U] ✱ *képírásos mesterséges ~. 1662:* (Bethlen Gábor) az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén" nagy friss és pompás épülettel, kívül olaszfokoson, belül különb-különb szép képírásos aranyos és mészmetszésbéli mesterséges menyezetekkel ... megékesítvén [SKr 96. — "Gyf-on] ✱ *mészmetszéses ~* stukatúrás menyezet. *1656:* Az felseö rész ... mesz metczeses menyezetti az Csatorna Bastia felöl valo szegeletin, az csepeges miatt megh bontakozot [UF II, 133] ✱ *pártázatos ~. 1656:* Ezen haznakis az allia mint szinten az masiknak teglaval padimentomozott, hasonlo keppen felseö resze deszkaval partazatos menyezettje [UF II, 137].

2. *~ formára* mennyezetszerűen; asemenea unui tavan; deckenartig. *1656:* Ezen kamara szeknek felsö reszin, uy gyalult deszkaval partazatoson menjezett formara vagyon czinalva [UF II, 121].

mennyezetcsináló-mester mennyezetkészítő mesterember; constructor de tavane; Deckenmeister. *1625:* Kassarol erkezwe(n), az Menjezett czjnalo mester, minde(n) haza nepewel, es Ezek mellet ket kek Gialogh ... Attam Etelt es Jtalt nekj [Kv; Szám. 16/XXXIV. 165].

mennyezetes 1. (vmilyen) mennyezettel ellátott; cu un anumit fel de tavan/plafon; (mit irgendeiner) Decke versehen. *1636:* ez hazis mind alol feólül egy arant ez masikkal dezkazott meniezetes [Siménfva U; JHb Inv.]. *1637:* Az hidnak kwlseo vegin vagyon egy jo szep deszkas, sendelyes heyazatu plehes vitorlayu szép gyalult deszkakal menyezetes tornacz | mind az negy haz dezkaual menyezetes [UF I, 394, 403]. *1656:* Ezen haznak felseö resze menyezetes partazatos, festett uy [UF II, 121]. *1679:* Úr haza ... Félig mind kivül belöl külömb külömb féle festekel czifrazot deszkával pártázotossa(n) rosas gombokkal czifrazot, festet deszkával boritot men(n)yezetes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 19–20]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Stukaturás Ház (: avagi mészből szép czifraso(n) csinalt menyezetes :) [Vh; VhU 502, 549]. *1681/1748:* vagjon égi Palota. Azon belöl égi menyezetes Palota [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236].

Szk: *~ padlás. 1692:* Ezen rend eleb meg emlitet hazakbul az Udvarra szolgal le egy filigorias tőlgyfa talpokon allo ket szakaszban levő gradics, deszkazat, parkanyos karjai ket felöl, ezen folyosonak menyezetes padlasa [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✱ *deszka ~. 1681:* Nagi Palota gerendas, festet Tablákra valo deszka menjezetes | (A) Templom felett valo keö ház végéb(en) levő hoszszu folyoso ... Tablas deszka menyezetes | Aszszony Háza ... à feli gerendás, zölden festet deszka menyezetes [Vh; VhU 548–9, 582, 637] ✱ *olasz ~. 1676:* Ezen haznak felsö resze olasz menyezetes [UF II, 728].

2. *~ nyoszolya* baldachinos ágy; pat cu baldachin/polog; Himmelbett. *1611:* Aba(n) az hazba(n) mint az Also s mind az felseöb zobat, fogosokal, kepekel, egj Aztalal ... Vy es fodor fabol czinalt Padakal hattük es egj meniezetes niozoliaual [Kv; RDL I. 88]. *1629:* Egy menyezetes Nyoszolia aestim: tt. f. 10 [Kv; i.h. 132]. *1637/1639:* Vagjon az elsö nagj szobaban egy Nemet Orszagy nagy Eöregh rakott menyezetes nyoszolya [Kv; i.h. 111]. *1652:* csinaltam egy menyezetes niuzolyat f 18 [Kv; ACJk 69a].

3. kb. vmilyen felső résszel készített; cu un anumit fel de planşeu; mit irgendeinem Oberteil verfertigt. **Szk:** *festett ~. 1656:* Ezen hazban vagjon kétt asztal feödelesteöl az edgyiknek az laba el romlotth, az allia deszkaval padimentomozott az felseö resze festett menjezetes | egy belöl fütteö zöld

mazas kemencze ... also resze teglaual padimentomozott ... felseö resze hasonlo festekkel festett menjezetes, mint az elseö bastian [UF II, 131–2].

mennyezetű vmilyen mennyezetes; cu un anumit fel de tavan; mit irgendeiner Decke. *1637:* Onnetis nylik mas hasonlo menyezetw hazra vas sarkas pantos Beczy zaru ayto [UF I, 410]. *1662:* Az fejérvári székeshelyi fejedelmi házak ... noha nagyobbára a csatornák pléhvel, ónnal egyberaggattatva s boríttatva volnának, de hogy mégis csorganának s a szép friss drága menyezetű házakban miattok sok károk volnának [SKr 300]. *1676:* nyilik onnan balra egy deszkás fűstős menyezetű tégla padimentomu házra egy ayto [UF II, 725]. *1775:* menvén ... be omlott menyezetü Boltotskára [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14].

Szk: *cifra ~. 1745:* Melly ház avatégos czifra menyezetű [Marosszt király MT; Told. 18] ✱ *deszkás ~. 1637:* Az kapu felet vagyon hett ablaku deszkas menyezetw keöreös keörwl jo modgyaual gyalult deszkakkal epittett pantos jo zendelyes heyazatu jo nyari haz [UF I, 411] ✱ *festékes/festett ~. 1637:* az eleb megh irt hozzu palotaban, nylik egy kopias deszkas festekes menyezetw hazra, egy ... rosz zaru ayto | Vagyon egy szep uy festekes menyezetw fa rostelyos ablakayual [UF I, 409, 422]. *1647:* egy festett menyezetw haz ... benne ... Egy parazt Almariu(m) [Drassó AF; BK 48/16]. *1752:* (A) Tornátznak a közepe tállyan vagyon Labakon csinosson epült ... viragos festett menyezetü ... Nyari Fillegoria [Pókafva AF; JHb XXV/73].

mennyi I. *kérdő nm* **A.** mn-i haszn-ban; cu funcţie de adjectiv; in adjektivischem Gebrauch. **1.** hány?; cît?; wieviel? *1561:* Egy mester meny myet fogadhasson, mynemw modon fogadhassa meg' az Mestert [Kv; ÖCArt. Mut.]. *1586:* Megh Iria, Meny Eóll zenat kazaltatot ... Es Meny Eólt Adot penzen el benne [Kv; KvLt Vegyes III/20]. *1679/1681:* Minden megh mért hordorul az eö kglme[a] Számtartoja à hites Biroval ravast tarczo(n), s — irja à Ravás végere mennyi veder, hova valo es hány pénzes [Vh; VhU 672. — [a]Az ub]. *1681:* Vagyo(n) most Máczo(n) Szolgalo jobbagi Pers. 23 ... Attjafiaval Lako jobbagi Pers. 5 (: noha sok here :) ha partialnak mennyi gazda lenne ebből? [Mácsó H; VhU 109]. *1731:* Dées Várossa lakos Kovácscsi ... hol minemü, mennyi fákatt vagtanak le szennek [Dés; Jk]. *1791:* edgyik Forduloban mennyi Köböl Ferőjü Szánto Föld Vagyan? [Dob.; WassLt vk]. *1843:* azon határ barázda ... mennyi ól távulságra vagyon a' Felsö Suki Tonak a' széllétől? [K; SLt Vegyes perir. vk].

2. vmiből milyen mennyiségű/tömegű/kiterjedésű; cît de mult/mare; aus/von etw. was für/welche Quantität/Menge/Umfang. *1570:* Erzebet Dabo Thamasne, Ma hogy Jew volt az pyachrol haza fele, fekete Mathene be hytta hazahoz es Mwtathya volt neky Jm lassad Menye keowet hantak ez Eyel az en hazamra [Kv; TJk III/2. 70]. *1600:* Eo kgmek Az Jdes Vraimban hyanak ky az kik az ky Jetczet hatart twdgyak, es megh erchek meny hatart mutattanak volt az Juhoknak [Kv; TanJk I/1. 360]. *1637:* mikor az Inast el kergette volt Lakatos Giörgi, akkor monda hogi iob volna hogi beket hadna ne zaklatna az giermeket ... az uta(n) ozta(n) ugia(n) ki beszellette az Jnas, hogj mennie penzt talaltak volt az ladaba(n) [Mv; MvLt 290. 91a]. *1706:* mennyi Jövedelem jűhetett bé, én azt nem tudom [Fehéregyháza NK; KvAkKt Mss 261]. *1727:* Deesre be szállott Nemet Tisztek és köz- militia az Várason kinél kinel menynyi szénát étettek meg pénz nelkül, azon dolognak Investigáltatására az Elsö Tizedben rendeltetett Kádos Szabo András [Dés; Jk 369b]. *1735:* mennyi bor kőlt el, vesztegetődött é nem é, én azt nem tudom [Kendilóna SzD; TKl Jos. Cseh de Akna (40) ns vall.]. *1754:* a Tóháti Határban ... a melly darab Tőrőkbuzás föld vagyon ... Josziv Buzilla ... colálta ... ? mi féle és mennyi kukuruzát vagy egyéb gabonát vettetet belé ... ? [Tóhát AF; JHb]. *1775/1781:* Al Gyógyon, mennyi Takarmány gyüjtödjék eö Nagyságok részeken külön külön egy esztendöre nem tudjak [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 428].

3. (átv jel-ű szó előtt) milyen sok; (înaintea unui cuvînt cu sens figurat) ce mult; (vor einem Wort abstrakter Bedeutung) wieviel. *1614/1616:* ott voltam enis Szebenben akkorban sokot panaszolkodot az Incatta az Colosiak miat menyi nyúghatatlansaga vagyon[a] [Kv; RDL I. 100 Joannes Literatus Bibartzfalvi concivis civ. Colosúar. — [a]Ti. az alperes nem fizette a kolozsi prédikátornak járó évi 800 kősót]. *1658:* Csak az Isten tudja, édes Öcsém uram, menynyi búsulással töltjük az időt [TML I, 249 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1703:* Idősb Vas György uramtul valo ki hanyattatásomnak alkalmatosságával mennyi karom esett [WassLt Sz: Gothardi Rácz Janos lev.]. *1820:* tudgya ked Szomszéd Aszszony, mennyi baja volt Josikának s Boriskának velem [Aranyosrákos TA; JHb 48 Kováts Anna Budai Péterné (46) vall.]. *1844:* iszonyu aggodalomba kerül az itt mulatás, tudva azt hogy miánnam menyi dolog áll félbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

4. érzelmileg szinezett kijelentésben; în afirmaţii afective; in affektiver Äußerung: milyen sok!; ce mult!; wieviel! *1760:* mondom Ágoston Mojses Uramnak: né menynyi tojást kapék! [Ilyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts (40) vall.].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ ideig/ideiglen* milyen sokáig?; cît timp?; wie lange? *1570:* Kis Janos hithy zerent vallia, hogy Ew azt Nem Thwgya wrbeger Gergel Menye Jdeiglen Byrta az hazat melliet Zabo Simon perel Theole | Nylas Matthe hithy zerent vallya hogy Jelen volt mykor Zabo Simon Sentencia lewelel Magat Be Jkthatta az felseo hazakba ... Menye Jdeiglen birta azt ne(m) Twgia [Kv; TJk III/2. 3. 117]. *1752:* Karácson ... Borzáson orvos Aszszonynál lén; de menyi ideig nem tudom [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1787:* az ajtokot akkor ki zárolta bé s menyi ideig voltak zárva? [Kőrőspatak Hsz; HSzjP vk] ✱ *~ ideje* mióta?; de cît timp?; seit wann? *1570:* Neb Janos hithy zerent vallia, hogy az feoldet mellyet Kaczkan Janos perel Az Jdeotwl fogva mykor harsandy Tamas ely menth az varosrol, Aztwl fogwa eo Byrta de Nem Thwgia Menye Jdeye annak [Kv; TJk III/2. 19]. *1571:* az Jdeyet megh Nem Monthatom Mennye Jdeye hogy Jt lakyk [Bükkös AF; KCs I. 52]. *1684:* Tudgyaé Kglm(ete)k Bokor Annok ha innen Torjárol az Mihálcz Miklos Uram házatol Szőkőt el két gyermekivel Palkoval s Ferkővel edgyütt vagy honnet? s annak el szőkésinek menji ideje lehet? [Hsz; Borb. II vk]. *1785:* mennyi ideje már annak, hogy azon bé vett Szokás kezdödett? [T; Thor. 6/1. 2a vk] ✱ *~ idősű* milyen idős?; ce virstă are?; wie alt? *1772:* hány Szolgák Jobbágyok, és Sellérek vadnak, 's azok mennyi üdősűek ... ? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✱ *~ időt* milyen sokáig?; cît timp?; wie lange? *1756:* Mikor az elmult 1739-dik esztendőben el vette volt Kölönte Josef Uram feleségül Beke Sofiát menyi időt lakot néhai Beke Pálnit? [F.csernáton Hsz; HSzjP vk]. *1763:* az Isten kedvijért tsak böltsen Cansiderája Natsád menyi időt állattanak azak az barak

[Kóród KK; Ks CII. 18] ✱ *~ időtől fogva* mióta?; de cînd?; seit wann? *1756:* Ennekem az Apám Isten tudgja mennyi időtől fogva szolgálta Mgs Néhai Groff Bethlen Lászlo Vrat [F.borgó BN; BK]. *1785:* Vagyoné mostonság Urbariuma ezen Hellységnek ... mennyi időtöl fogva hozatatt bé? [T; Thor. vk] ✱ *~ mértékben* milyen mértékben?; în ce măsură?; in welchem Maße? *1847:* A királyi uradalmi tiltott erdők a colonusok által ahol, mikor tetszik s mennyi mértékben, szabados vágása, Varga Katalin által lett felszabadítása [VKp 201] ✱ *~ sok* milyen sok?; ce mult?; wieviel? *1571:* latyak azt eo k. varoswl Menye szok gonoszagok Tamadnak az korchomarlasbol [Kv; TanJk V/3. 41b]. *1650 k.:* menni sok egyeb akadalyos bantodasim voltak en nekem s vadnak mostis [Ks 42. C. 5 Cseffei László a fej-hez]. *1727:* mènnyi sok bestelenseget kellet Ng(okna)k hallani [Torja Hsz; ApLt I Kálnoki Mihály lev.] ✱ *~ számból álló* hány?; în ce număr, cît?; wieviel? *1767:* Szalonnák, 's egyéb afféle aproság Élések voltak s maradtak, de mennyi Számbol állok, én arra nem emlékezem [Szentmargita SzD; Ks 19/I. 8] ✱ *~ számtalan (sok)* milyen sok?; cît de/ce mult?; wieviel? *1639:* halottam hogy busultaban montta modovay Marton hogy meni szantalan sok lator tartia az Imre hazat [Mv; MvLt 291. 202a]. *1664:* Aligh győznók keglnek meg irni, meny számtalan panasz tőlte el füleinket az Nemet vitezek dolgai miatt [Balázsfva AF; BLt 8] ✱ *~ számú* hány, milyen sok?; cît (de mult), în ce număr?; wieviel? *1594:* Vrunk w Naga paranchiolattiabol ell foglaluan Makott Monostorhoz, meny zamu embert es vono marhatt azban az portioban talaltam [Mákó K; GyU 25]. *1688:* az Romaj Csaszár eő Felsege az Maros Vasarhelyi Statioban levö Vitezi szüksegekre, honnan, micsoda fêle, es mennyi számu élés limitáltatott légyen [Fog.; Told. 2 fej.]. *1754:* az vtrizált údőben ... ki kaszáltatta le Temes Todornak itten levő kukuruzáját, én nem láttam, és hogy mennyi szamu kárt tóttek volna, hanem azt hallattam hogy őstve későn ... kaszálták volna le [Nagygoroszló Sz; WLt Román János (38) jb vall.].

B. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivischem Gebrauch: mivel azonos/milyen mennyiség/nagyság; ce cantitate/mărime; einer Sache gleiche/was für eine Quantität/Größe. *1561:* Az legennyel ualo tarsolkodasrol Es onmaganak az legyen menyt Mielhessen kereskedhessek e auag' ne [Kv; ÖCArt.]. *1568:* Sebestianus Boldis, iur(atus) fassus e(st), Ezt lattam hogy ... danchy orban penzt ada, Temeswary Mihalnak, de en bizonyal ne(m) tudom meny volt [Kv; TJk III/1. 187]. *1619:* En uim kj Varadra az penzt Kiralj Georginek de en azt ne(m) tudom mennyi uolt mert en ne(m) oluastam [Csatószeg Cs; BLt]. *1629:* egjeb borius tehenet is tudom hogj vala affele apro tino bino, de nem tudom menie voltt [Mv; MvLt 290. 159a]. *1664:* Tudom aszt hogy negyed fel szalonnat wük Peczi Mihályni, de aszt nem tudom menyit vittek viszsza Molnar Andrasni [Kvh; HSzjP Janczo Mihally (35) vall.]. *1686:* Ki szájábol hallottad bizonyossan ... hogy ... pénzt talált volna, ha talált hun és mennyit? [Madaras Cs; BK]. *1744:* A Gyülésbe menő Embereknek innen Barotrol adtak Penzt, de mennyét nem tudom [Barót Hsz; INyR 48 Gál András (50) ns vall.]. *1760:* Vadnaké ezen Falu Határáb(an) közös osztatlan Hellyek ... ha vagynak, mik, mennyik, minémüek [Kővár vid.; KS vk].

Szk: *~t ér. 1773:* Az utrizált goldát ... Soha sem esmertem ... mennyit ért nem intézhetem [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *~t érhet. 1808:* ollyan gabanának vékája akkor menyit érhetett pénzt? [Szászerked K; LLt vk] ✱ *~(t) érő. 1591:* Pocz Mihali ... vallia ... Zeoch Peternenek ... az minemw ezwst lapos partaia vala le veue az zegreol, es el viue Jffiu Budai Thamashoz, az minemw eowet az felesegenek czinaltat vala aztis abba czinaltata, de ne(m) tudom meny ereo volt az parta [Kv; TJk V/1. 151]. *1744:* mennyit erő halak karosodhattanak el a jo Isten tudgya azt meg mondani [Tóhát TA; JHb XI/17. 9]. *1829:* hogy mennyit érő kárt tettek? hozzá vetni nem tudok [Erdősztgyörgy MT; PfM] ✱ *~t teszen. 1573:* Pal verner Azt vallia hogy ... Eotet ky hitta volt panithy gaspar az Mezeore Thwzok Mal felet egy darab feoldet Mwtatot neky ... hogy egy holdot Meryen benne Mykor azt ky Merte volna Mond hogi meg alkwtya hogi teob legien esmet valamenyewel teobet zakaztot hozza de eo Nem Twgia Menyet tezen az alkwtas [Kv; TJk III/3. 247].

II. *von nm* **A.** mn-i haszn-ban; cu funcţie de adjectiv; in adjektivischem Gebrauch. **1.** ahány; cît; wieviel. *1573:* Margit Nerges peterne latta hogi lakatos peterne az vchan Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch Es Mond hogi ... ha valamit Nem Neznek vgy chapnalak Archwl hogi Menie fogad mynd zadba Romlana [Kv; TJk III/3. 248]. *1623:* Az mely faluban menye lófeo drabantot, Eózuegyet aruat Eoreokseget occupalnak annak szamat neueket szorgalmatosso(n) consignallyak [Csíkszereda; Törzs]. *1699:* vegeztük ... hogy ... a' Szamos mellett valo utat de novo reparallyuk: mely hogy jobba(n) s hamareb veghez mennyen, mikor mennyi ökrös es lovas szekerek kivántatnak ... mind (!) marhás Ember szekeret elbocsassa [Dés; Jk 286a]. *1769:* A Madár Fejeket a Télen mindenek vgy ki fogják hogy a kire mennyi Madár Fő esik esztendőre felit ki fogja [UszLt XIII. 97].

2. amennyi; cît; soviel. *1572 k.:* kerem ke: mint tyztelendeő vraimat, hogy köniörgesemet meg halgatvan Jo valazt Tegien, mert mind az ovarbely haztol es a' kibe lakam menye vonast edig fizettem vgian Jo som(m)at Teöt [Kv; TJk III/3. 30d].

Szk: *~ ... . (ugyan) annyi. 1785:* kinek mennyi Lova vagyon, Ugyan Annyi terhe Karátson fáját adunk [Torockó; TLev. 6/1. 3b Transm.]. *1840:* Bentze Illyés ... el szegényedése okának azt tudjuk ... Hogy ki mennyi Interest kivánt tölle költsönbe adott pénzire, annak annyit fizetett [Várhegy MT; TLt Közig.ir. 1042].

B. fn-i haszn-ban; cu funcţie de substantiv; in substantivischem Gebrauch. **1.** amilyen mennyiség/nagyság; ce cantitate/mărime; was für ein/eine Quantität/Größe. *1596:* Volt mellettem elseö ket nap Chizar ferencz, es Zeöchj Pal az Monostor vczai, mert akkor hordottak az Varos buzaiatis, es eö kegmek rottak ki meniet hozot, eö kegmek fizettekis teölle [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével]. *1622:* Praedicator Jovedelme. Az Varos ad a Pastornak egi sommaba(n) Tizenkett forintott. Az Urak szakoztua adnak az Uduarokbol kalo(n)gias buszatt meniett akarnak [Bonchida K; SzJk 7]. *1749:* új Kertőtt állittátván ... Sinorra Kezdém veretni az Kértők egjenességnek ókáért, én az Sinórt ugj hórdóztam hogy az menyit bé vöttem az hól tekerődött éppen anyit eő Excellentiájéból ki hattam, egj láb nyómnivalis többet be nem vöttem menyit ki hattam [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sandor lev.]. *1770:* A Bornak és Palinkanak Arrat nem egyszersmind hanem ki mennyit adhatott apronkentis be vettek [A.várca Sz; IB].

Szk: *annyi ... ~. 1546:* chak anya[a] zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny[b] feleereel az chenalthathasra mynd az gatthra mynd az malomra, menyeeth Bogathy

Chaspar kyldeth esz adhath az felereel [Panot[c]; DanielO 6. — [a]Értsd: annye. [b]Bogáthy Anna és János. [c]Panád KK]. *1573:* Mond oztan puskarne kalachsitěnenek ladde hogi Megis Ninchen Annye hea Menyet Mondaz [Kv; TJk III/3. 268]. *1582:* Frusina Kis Mihalnę vallia ... Monda Catalin Azzony, En Nem tudom miert perel ez bekken Georg en velem, semmj marhaia Ninche(n) Monda Bekken Georg, Hazuch vgmond benne, mert vagion Anny meny Neked [Kv; TJk IV/1. 28]. *1727:* ha midőn azon Con Scribalt Deserta sessiok közzűl Valamellyikre embert Telepitenek ... akkor azon Sessiora rud számra meretessek ki annyi quantitasu nyill, mennyi egj popullosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b].

2. *~-mennyi* (kinek-kinek) amennyi — amennyi; ce cantitate (pentru fiecare); einem/einer jeden so und so viel. *1574:* Az buzat tudom Eddig meg arattak de az kinek menit menit hattam vgy ozzak meg [Gyf; JHbK XXI/12. 4].

III. hsz-szerűen, hr-os alakban; ca adverb, cu sufix adverbial; adverbialartig mit adverbialer Endung. **1.** *~be(n)* **a.** milyen áron, milyen összegben; la ce preț/sumă; zu welchem Preis/welcher Summe. *1585:* Nagy Balas vallia ... Amely kadar most a' hazban lakik Annakis hallam hogy Berbe Adna a' hazath, de Az zerzeodsegnek summajat Nem tudom, Menyebe Adta [Kv; TJk IV/1. 461]. *1613:* Tudgia kegld Ha Rethi Istvan Ura(m) ó kegme az Kover Istva(n) Ur(am) Joszagat s ahoz tartozando pertinentiakot Falun, Erdeón, mezeőn zalogo(n) biria avagj eőrők arro(n), s menib(en) vagio(n) ó kmenel [Altorja Hsz; Borb.]. *1635:* Vaci Benedek ... Bob Joszinnak vetette Zalagba:[a] De menjebe, ne(m) tudom sem hallottam [Abrudbánya; Tőrzs. — [a]A malmot]. *1794:* ki zálogositotta légyen el, és mennyiben, abban semmit sem tudunk [Marosjára MT; Pf]. — **b.** milyen mértékben; în ce măsură; in welchem Maße. *1677:* Udvarhely Városának régi Privilegiuma menyiben confirmáltatik [AC 273]. *1753:* Menyib(en) tsonkult régi állapottyában ... Bukurest nevű egész falu ... egyebet mondani nem tudok [Bukurest H; Ks 72]. *1774:* Minden Joszág a Gyulafi-decessussán olly státusban, s á(l)lapotban vagyoné most mint a midőn Néhai Méltoságos Groff Eszterházi Daniel Ur eo Naga idejében vólt, Szaparadott é, vagy apadott, miben, és menyiben [K; KS vk]. *1797:* A Kosesdi Pap lova(na)k el lopásában az Atyád Menyiben elegyes? [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. — **c.** milyen fokon; la ce grad; in welchem Grade. *1632:* Korlat Janosnet Pattantiusne Azzonio(m) hazasita ki, hallotta(m) aztis hogi Attiafianak tartotta de en ne(m) tudo(m) menibe(n) ualo attiafiasok uoltak [Mv; MvLt 290. 106a].

2. *~en/~n* **a.** hányan; cîți, cîte; wie viel(e). *1584:* Borbely Demeter vallia ... kezde ezt mondany varga Mihaly, Michodak vattok thy Borbeliok Menyen vattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eó oly ereós zerzamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmię leszen benne [Kv; TJk IV/1. 274]. *1653:* Kérdők; mennyin vagynak? mondák, hogy nyolczvan ezeren vagynak ők [ETA I, 108 NSz]. *1761:* Jánk Togyer ... Gyermekei vannak, de ... mennyin vannak ... nem tudgyuk [Sztánisa H; JHb LXVIII/2. 94]. *1803:* nagy Legények mennyin vagynak, akik minden tanulás nélkül nevekedtenek fel? [M.bikal K; RAk 35]. — **b.** ahányan; cîți, cîte; so viel(e). *1573:* Homlar Ianos azt vallia hogi latta azt Nagi peter egi fillerara Bort Teoltetet es azt egi aztal Nepe keozybe Eontette az Mertekbeol Azon fely zaydwltak es meg zittak egimast, Azomba az Merteketis keozikbe haitotta peter, Azon fely vgrottak az Aztalnal Menyen voltak rea Rohantak peterre es az aytonak zoritottak [Kv; TJk III/3. 203]. *1691:* Pallerkodo Darabantok(na)k ă mikor mennyin vadnak egy egy szemelljre per diem Ser Ur. //–//1 [Fog.; UtI]. — **c.** mennyiért; pentru cît/cîți bani; um wieviel, zu welchem Preis. *1719:* A Nagy Retet falu porongya szelyiben váltottam ki a Groff Mikes U(ra)m jobbágyátol menyin az Deliberatombol ki ládzik [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1738:* Abrahami Kovács Istvánné ö kglme ... doceállyon hitelesen arról, hogy Néhai Kőmives Peter Árvái számokra való Őkrőt, mennyin adtak el [Dés; Jk 502b].

3. *~ért* **a.** mennyi pénzért; pentru cîți bani; um wieviel Geld. *1606:* ha hul az In: azt mondana, hogy az Jgaz verek az my Atthyankfiay keozwl penzen Attak volna nekik eoreokben vagy Zalagon, doceallia Suis modis es hitesse meg velem menyert vagjo(n) kez vagio(k) az penzt le tenni [UszT 20/241]. *1680:* Stephanus Vanyalos, annorum 70 ... fatetur: tudom hogj Varga András és Varga Bálint ... hámorra szolgáltak. Varga Bálintot Endes Miklós uram szabadította ki; ennek vagjon három esztendeje, de mennyiért nem tudom [Madaras Cs; CsVh 74]. *1751:* Pestről Kolosvárig az Nehéz időre es rosz gaz utra nézve probaltam Land kocsist hogy menyiert hozna el es Szaz forintnal alább nem akarta fogadni [Kv; Ks 15. LVII. 28]. — **b.** mennyi pénz gyanánt; pentru ce sumă de bani; für wieviel Geld. *1614:* az Asztalon egi io rakas Arany vagion az feyedele(m) w maga oluasgattya ... monda, menjert, uenned el ezt az rakas Aranyat, mondek ell venne(m) ... kett ezer gianant [Msz; JHb Jósika lev. XX/2 Vittkay Kakony Istwan Gergenben lako lev.].

4. *~vel* **a.** mekkora összeggel; cu ce sumă; mit welch/wie großer Summe. *1585:* Daroczy pal Coloswary vallia ... tudom hogj Ados eg' Nehannak de Nem tudom kinek Menyewel [Kv; TJk IV/1. 466]. *1639:* Pataban lako Sziluasi Istua(n) ados melyet most ne(m) tudhatnj menyuel [Kv; RDL I. 116]. *1718:* Az Szepviz felé fordulo mezoben ... az vetés kapun aloll valo földek(ne)k egy részében vett volt eó Kglme ... egj darabot, menjvel vette nem tudom [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz.Mihályj Buzás András major (64) vall.]. *1760:* Mosa Lászlo Uram ... vásáralvan ... itten egy Allodialis Szőllőt ... de mennyivel, és miképpen, őrökősőné, vagy Zálogjára nem tűdgyák [Málom SzD; BK]. — **b.** milyen mennyiséggel; cu ce cantitate; mit was für einer Quantität. *1704:* Ugyan ma is vöttem két szekér fát 136 pénzen, és igy az őszön vöttem pénzen fát 7 forint 44 pénz árát, ezenkívül akikhez ajándékon jutottam. Ezután mennyivel érem, meg, Isten tudja [WIN I, 272]. *1835:* feljegyzik ki hány napszámot 's minémü dologgal tett le, s mennyivel restál még [Zsibó Sz; WLt]. — **c.** mennyire; cît de/ce mult; wie sehr/weit. *1676/1681:* ha az keresztyeni indulat azt kivannya, hogy mindenekkel, sőt megh ellenségévelis Ember jol tegyen, mennyivel tartozik tőbbel az magahoz tartozoknak [Vh; VhU 266 Thököly Imre ad. lev.]. *1755:* glorialódottis eő Excellentiaja Sokak elott, hogj Gernyeszegröl eò Exlljanak mennyivel gloriálódik Sándor Fia [Mezőkölpény MT; TGsz 51]. — **d.** amennyivel; cu cît; mit soviel. *1761:* az I. eőkegyelme az Instansnak via facti el vett marhajat, el nem eresztette, sőt inkáb vakmerőkeppen el tartván, azt el betsűltette ... le nyuzotta, s az I. karban hagyatott, nem kevánván viszsza forditani ha tsak azon pénzt is, mennyivel drágabban adotott el az tehén az Instánsnál lévő adossagnál [Torda; TJkT V. 62–3].

Szk: *~vel inkább* **a.** annál inkább. *1664:* az erdélyi fejedelmeknek ... sokszor azt kellett cselekedniek, a mi nekik

nem tetczett, mennyivel inkább most, midőn már szintén ajtónk előtt vagyon az hatalmas nemzet? [TML III, 81 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1690:* remensegünk az volt hogy az haza terhe könnyebbedik de ugy láttyuk hogy külömben vagyon. Mellyek(ne)k el viselesere ez az Orszag immar tellyesseggel elegtelen mert az Fejervarj Gyülesben fel vetett penzt és victualekatis nehezen hiszszük hogy p(rae)stalhassak, mennyivel inkáb ez het Regimentek terheis rajtunk leven [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. — **b.** annál kevésbé. *1657:* még a' csillagok is nem tiszták a' Te szemeid előtt, mennyivel inkább az halandó ember, ki olyan, mint a féreg [KemÖn. 332–3]. *1793:* Nsgod parantsolattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék, mennyivel inkább ennek a' valoságos Akasztofára valonak [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály pref.lev.]. *1831:* Dées aknára pedig senkihez nem mentem, mennyivel inkabb Lukács Todorhaz, akit nemis esmérek [Dés; DLt 332. 8].

mennyifelé mily sokfelé; în cîte direcţii; in welch vielen Richtungen. *1618:* Monda[a] ismét erre: Senkitől semmit nem hallottam, csak magamtól gondoltam azért, minthogy látom s értem az lengyelek mennyé felé igyekeznek, hogy kiterjedjenek [BTN[2] 149. — [a]Mark Antoni portai tolmács].

mennyiféle hányféle; (de) cîte feluri; wievielerlei. *1705:* az elbocsátott magyarok közül az első classis, passussal elindulván ma ... a kapuban óket ki nem bocsátották, hanem is requiráltatván a generált, azt izente, hogy most meg nem izenheti okát, miért nem mehetnek ki ... Kire is visszatérvén nyavalyások, mennyiféle gondolatok ötlöthettenek mind nekik s mind a többinek, akik még elmenendők, elméjekben, akárki meggondolhatja [WIN I, 426].

mennyire 1. milyen messzire; cît de departe, la ce distanţă; wie weit. *1776:* Azon vicinalt To kőrős környűl mennyire extendalodik [Mezőpagocsa MT; MkG 36. 5/1 vk]. *1801:* Nehai atyám ... nékem mutatta ... földünk mellett, hogy a Dél felőll valo részben, mennyire extendál földem [F.szőcs SzD; TKl Kornye Togyer (50) col. vall.]. *1807:* Ezen Faluk kőzzül Mellyik, Mennyire, Mikor és hol harapodzott bé a Jegenyei Határba? [K; KmULev. 3 vk].

2. milyen mennyiségben; în ce cantitate; in welcher Menge/Quantität. *1713:* jol fel visgalván mind azon által Qua(n)titássát az hataroknak, Rettjei, Szénafűveis mennjire vagjon [UszLt 21 gub.].

3. milyen mértékben; în ce măsură; in welchem Maße. *1573:* Beke gergel ... vallia ... Marhaya Menyere azot meg azt Nem Twgia, Mert zekrenyt azkor[a] fely Nem Nytotta [Kv; TJk III/3. 270. — [a]Amikor szekere a tóba fordult]. *1575:* Az Kapwkra valo Drabantoknak fogadasa feleol eo K. varoswl haladekot Teottek Mas gywlesig. Ez vegre hogi Eo K. Byro vram Thanaczawal az Ideiglen gondolkodyanak rolla Mwnkalodianakis Benne es Keressenek ky arra valo Alkolmas Emberek volnanak ... Masik gywlessen Meg Ertwen Byro vramtwl Thanachawal Mennyere Mwnkalotak benne [Kv; TanJk V/3. 108b]. *1698:* Sergétetteé az Dns Terrestris az portiozo ůdőkben az Jobbágyát és menyire [LLt Fasc. 117]. *1716:* Colosvárott menyére gjogyult ott nem voltam [Nagyida K; Told. 22]. *1743:* N.Nehái Simon Pétér Vram á Kőkösi határon Vizelve nevű rétén hány marháját regeltette, s' mennjire vólt hatalma hogj ottan jártassa [Hsz; Kp I. 148 vk].

4. mily nagyon; ce mult; wie sehr. *1677:* A magyar hadak is mennyire elpusztitották légyen Kraszna és Közép Szolnok vármegyéket, tudjuk mi azt, édes Teleki uram [TML VII, 465 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1803:* Fontollya meg Kedves Sogor Uram mennyire vágyodik szivem mig à világtol végképpen el butsuznám látni Atyámfiait, Barátimat, Jo akaroimat [M.déllő TA; DobLev. IV/868]. *1824:* az ökrök ... nem igen kővérek, de tudván Édes Atyám Uramék edgyfelől azt hogy mennyére hitványok voltak, más felől azt hogy nem is igen hajlandok a' meghizásra, talám nem érdemlek érettek pirongatást [Hosszútelke AF; DobLev. V/1084]. *1842:* (Anyám) érzem menyire fájlalja a' szegény Dani halálat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. mekkora/milyen összegre; la ce sumă; in welch großer/welcher Summe. *1727:* Calculusban Vészik, menyire Extendálódik az költség [H; JHb XLII]. *1742:* Vagyon ... Sendelyes kő-Malom ... ebből jövő haszon mennyire extendálodhatnék nem tudatik [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. *1754:* marhakat adatatt el ... de az árra mennjire exurgált nem emlékezem [Gernyeszeg MT; TSb 2]. *1757:* Hinkul Nikulaj is őrökségével edgyütt a Mlgös Groff Bethlen László Vr részire valo Jobbágy volt, de hogj a Hinkul Nikuláj őrőksége mennyire extendalodat ara nem emlekezem [F.borgó BN; BK. Moldován Juon (60) jb vall.]. *1765:* akkor mennyire exurgált egy hellységnek esztendőn által az Executiora tett költsége [Fejér m.; Eszt-Mk Vall. vk].

6. amennyire, amilyen mértékben; în ce măsură; soweit. *1572:* Kerem kg: mynth zerelmes Bizoth Komam vramoth, hogy te keg: menyre illyk es melto ... hogy ez en Jobagyomnak igassagath megh erthwen cyelekeggyek wgy keg: hogy ne nyomorkoggyek meg nyavalyas [Kv; BesztLt 3704 Paulus Banfy lossonzhy de mogyoro Gr.Dawn beszt-i bíróhoz].

7. *~re való* **a.** mekkora; cît de mare; wie groß. *1640:* Kompsa Radul. Megh holt edgy fia marat Kompsa arva masok tartiak, vagion eoroksegeis de nem tudgiak mennire valo [UF I, 752]. *1756:* menyére való Portiok, az az hány Nemes vagy Paraszt Ház hellyek vadnak? [H; JHb LXX/2. 6 vk]. — **b.** milyen sok; ce cantitate; wieviel. *1663:* Mennyire való élés maradott az udvarbíró eljövetelekor az várban, tudakoztattuk itt is [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1719:* vagyon bora s buzája is de mennyire valo nem tudom [Kszeg; BfN]. *1737:* Borbirák Atyánkfiai ... Conscribállyák mennyire való Dési Borok találtothatnak, és mennyi külső Borok [Dés; Jk 468b]. *1774:* Hogy ezenn előszámlált személlyek a' magok réttyek(ne)k ki nyujtásával mennyire valo fát írtottak és pusztitottak ki ... betsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB]. — **c.** kb. milyen befogadó képességű; ce capacitate; von welchem Rauminhalt/welcher Kapazität. *1762:* Bor hány hordoval, és azok cir. hány vedresek, menyére valok, és mitsodások ... ? [H; JHb XXXV/51. 3 vk]. — **d.** milyen fokú (rokon); de ce grad; (Verwandter) von welchem Grade. *1802:* Bálo Jánoshaz mennyére valo attyafiak [Aranyosrákos TA; Borb.]. — **e.** kb milyen mértékű; de ce capacitate; von welchem Maß. *1716:* nem tudom annak előtte menyére valo ereje volt szegénnek az emberi magnak szaporitására [Nagyida K; Told. 22].

mennyiség 1. cantitate; Quantität. *1683 k.:* Samsonban minden Házas ember ... ha ... buzaia nem termene ád erette egy egy veka buzat. Ha vekas buzat ne(m) adhat, mint az Pastort az vekas buzajert à buzanak menyisegehez kepest

ugy Contentallya ... ha bora nem termene ad d. 12 [Sámson Sz; SzVJk 167]. *1808:* a' közelebb múlt Őszön ... a' Tőrökbuza le-Szedve lévén ... le Szedve tannált Tőrökbuzának Mennyiségét 300 egy néhány csö Törökbuzára betsültük [Árpástó SzD; BetLt 6 Marosán Juon (60) zs vall.]. *1828:* tartoznak az alperesek, azon Fellelhetőket, meljek még az alperesnél maradtanak, az Executio alkalmatosságával ki világosittando mennyiségben is ... ki adni [Mv; DobLev. V/1136]. *1834:* a' tisztelt Ur Asszony ő nga Emberei ... kértek is vettekis a' Mlgs Udvartól Udvari Gabonat ... melyeknek mennyiségek és árrok summázva neveik után Usorájokkal leiratott [F.zsuk K; SLt LIII. 12].

2. szám; număr; Zahl. *1619:* Az hispániai király ... ebben az 1619 esztendőben ... megindítá Man Oglit Florenciából. Magok is az olaszok és törökök bizonyoson hozták, hogy csak öreg hajók, navák volt 100, azfelett sok gálya igen-igen nagy erővel, azazhogy őneki olyan mennyisége volt, hogy az Man Ogli hazavitelével ő mind az két országot elfoglalja [BTN[2] 319]. *1818:* (Az) allodialis szánto, kaszálo és más haszon vehető hellyek ... hol létek, szomszédgyaik mennyiségek és miségek bövön ki tettzenek az altal adando Conscriptiobol [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318]. *1832:* maga se tudgya Esztendeje mennyiségét [Zalán Hsz; HSzjP Timár János Száraz Ajtai prov. vall.].

3. összeg; sumă; Summe. *1675:* az pénz(ne)k az eö mennyiségéhez képest, többecskéből, ugy mint kilenczven három forintbol, tize(n) kilencz forintot negyven pénz héján, kevesebből viszont, kiből két forintot, kibül kevesebbet csipegetvé(n) el, ekképpe(n) meg kárositott [Kv; TJk XII/1. 98]. *1681:* Az Oeconomábol s egyeb Industriabol valo proventus mennyiseget ă Ratio mutattya megh [VhU 218]. *1688:* Adojokat ketszér szokták annuatim administralni, felit Pünköstb(en), felit penigh Karaczonb(an). Az ezüst pénz, az adonak mennyiségehez szokot alkalmaztatni [A.porumbák F; ÁLt Urb. 6]. *1732:* Mely ki adott Summának mennyisége azért nem annotáltatott, hogy előttünk nem Constált annak valosága, s bizonyos száma [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1816:* azon Telken lévő minden neven nevezendő Épitmények, valamint Szintén a kertben lévő Industriák köz Betsüsök által igasságoson meg betsültetvén, azon betsünek menyisége ... a Ns Vradalom Cassájába be szolgáltassék [H; Ks 91. C. 8]. *1827:* az Exponens aszszony által Férjiről maradott passivum Debitumai ményiségit valamint az azokért fizetni és Borul esztendönként adatni szokott Interes men(n)yiségit nem tudgya [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 13 Boros István (60) jb vall.].

4. mekkoraság, nagyság; mărime; Größe. *1677:* A' Mely Urak, fő és Nemes rendek más birodalomban laknak, de az Hazában jószágot birnak, jószágoknak mennyiségéhez képest valo jo Sóldosokat, állatni tartozzanak, a' fellyeb megirt poena alat [AC 94]. *1681:* ha valaki valamely bonum mennyiséget akarja probalni; mindenik helyet az Inventarium Corpusa szerint percurrallyon; ha nem akar hinni az Extractusnak [Vh; VhU 608]. *1737:* Azért, hogj az A. káraínak mennyiségéről jurálvánn, hogj az Incták, mind kárát, mind Expensáit az A-nak intra 8vum meg-fizessék deliberáltatott [Dés; Jk 260b]. *1775/1781:* az eö Nagyságok emberei a Dézma minéműségéről 's mennyiségéről fognak valamit vallani [Algyógy H; JHb LXXI/3. 352]. *1798:* Sz Biro Vram ... a mikor ezen hellynek mennyiségit ruddal ki akarta volna mérettetni, Dávid Nyikulaj nem engedte [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1832:* Leg különösöbben nevezze meg a Tanu Néhai Dosa Gergelly Ur belső Joszágának mennyiségét [Szováta MT; DLev. 3. XXXV. 15].

mennyiségbeni vmilyen mennyiségű; de o anumită cantitate; von ... Quantität. *1841:* A Pityokának minél nagyobb mennyiségbeni termesztéseis meg hagyatott" [Km; KmULev. 3. — "A Bács (K) községbelieknek].

mennyiségű de o anumită cantitate; von ... Quantität. *1829:* (Az) el temettetésekre tett költség viszsza fordittása iránt ... minekutánna a praetendált 336 válto Rftok(na)k meg fordittani kelletö igazságárol ... meg győződtünk, ezen költségbéli Summát ugy Complanalták, hogy ... az Inventariumba irt buzát Tőrökbuzát, és Alakort praetensiojának depuratiojaba altal engedvén ... és igy a fennebb érdeklett Mennyiségű tartozás egészbe el enyészett [Nagylak AF; DobLev. V/1150]. *1841:* most ezen igazán ki mért, 's az Bátyám ... Allodiális Tábla Földjiből ki vágott, hasitott, oly Minéműségű, an(n)nyi mennyiségű ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván ... csak is ezen Csere földhez lehet örökös Jogunk [M.zsombor K; Somb. II]. *1843:* Kakasdon" lévö Allodialis két darab Erdeinek fa gyapját ... betsülték 200 ~ az az két Száz Rforintokban — mely betsült mennyiségü fa gyapját a' nagyon tisztelt Gróf Ur eö Nagyságának a' Nemes Szék Köz Segedelmi munka tétele — s köz tzélra forditatott [LLt. — "MT]. *1856:* ezen mennyiségö öszveget ... Moritz János fel szedni ... kötelességének tartsa [Torockó; Bosla].

mennyiszer 1. hányszor; de cîte ori; wievielmal. *1589:* Amy Nezy a' Zeoleomiweseket, Ninch zama Menyeszer vegheztek eö kgmek arrol, de az bwntetest Nem ighen exequaltak azok Akiknek illet volna exequalnj [Kv; TanJk I/1. 112]. *1597:* Berhardus Jacobinus Iuratús fassús est. Zamat nem thúdom menyzer kert engemet Borbely Peter hogy Lukach vramnal theorekedgie(m) hogy az hazat neki adgia [Kv; TJk V/1. 125]. *1638:* miert czelekezed ezt Czismagia Istuan hűteód elle(n), tudode menieszer uagy eskűt az Varosnak [Dés; DLt 402]. *1667:* emlékezetében lehet Kegyelmednek, mennyiszer írám, hogy szép szóval tartsa ő nagysága maga mellett," mert ... vannak practicái [TML IV, 74 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — "Zólyomi Miklóst]. *1710 k.:* Ó, mennyiszer voltam s vagyok én atheus [BIm. 1012].

2. ahányszor; de cîte ori; sooft. *1671:* Itt bizony mind urunk s mind az ország dolga igen rosszul kezdett folyni ... mennyiszer követ voltam, soha igy nem jártam [TML V. 571 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1800:* vágtanak ott mások-is fát ... a' mennyi és mennyiszer kellett [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 3a Kis András (66) paraszt személy vall.].

mennykő 1. villám; trăsnet; Blitz. *1586:* Az egyhaz fiak Honorariumokra deputaltanak, holot ezen eztendeoben az Menykeo megh Wtwen Giutwa(n) az Torniot sokat faradtanak az Epitesben kjt hattak hogy a' Restantiabol vegienek kj f:26 [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diósy not. kezével]. *1624:* 18 Augusti. Éjjel az mennykő üte az perengér tetejébe [Kv; KvE 155 SB]. *1645:* Szent Janos napian az meny keo megh utue(n) Monostor uczaban egy hazat, annak oltasan leueo tmultusban az fiat Simon Jstuant egy cziakannyal megh üteotte feoben [Kv; TJk VIII/4. 19]. *1793:* A Koltsárnak meg irtam, hogy az hijjuba és az Palotán, a' mi kárt tett a'

Menkö azt jo moddal igazíttassa, a' tőbbit Nsgod bé menetelével eligazittya [Kályán K; JF 36 LevK 216 Vég Mihály pref. lev.]. *1814:* az istálo le égvén menkő által, a Király Bíro Ur fel építteté [Szentkatolna Hsz; HSzjP Kováts Pál (28) vall.]. *1837:* szerentsétlen tüzi veszellyek kárát mellyeket a Zallagos bíro vigyázatlansága, vagy tselédei tamasztottak, a Zállagba vevő Ur tartozik viselni, ki vévén a fatalis Casusokat um. a menkő vagy rosz emberek gyutogatásából eredett gyuladásokott, és ezek okozta károsodásokot [Dés; BetLt 5].

Szk: *száraz ~. 1805:* ebéd alatt igen nagy menydörgés volt a Város fogadojáb(an) meg is ütött egy embert a szàraz menykö [Dés; KMN 92] ✱ *tüzes ~. 1683:* Anno 1683 mense Julio ment által az országban, Kolozsvár mellett, az tatár chán ... mely nap kedig ... az vár mellett az búza között táborát megszállítá, mingyárast szörnyű nagy jégeső lőn, sőt még tüzes menkő is esett [Kv; KvE 217–8 BP].

Sz. *1710 k.:* száz dörgésnél nehezebb egy mennykő [BÖn. 498].

2. súlyos intézkedés; măsură severă; schwere Anordnung/Bestimmung. *1710:* remonstrálja a császár, hogy a pápa baromi menyköve, excommunicátiója nem igaz, sőt törvénytelen [CsH 411].

3. *szitk* **Szk:** *~ adta. 1771:* En mellettem lakik egy Pap György nevü kadár és aztat mikor a Felesége meg veri amaz kutya ördög Teremtettével szidgya a Feleségét az Feleségeis mindgyárt az kutya Menko attával valo szitkot mindgyárt el sujtja [Dés; DLt 321. 16a Borbara Szölősi cons. Ladislai Mak (29) ns vall.]. *1799:* Ennye Menykö atta Tejes száju Fattya, még mostis tsufolkodik velem [Marossztkirály MT; Berz. 74/9] ✱ *~ ördög teremtette. 1772:* hallottam ... Hogy Borbély István Menkö ördög Teremtettével káromkodott mikor kivalt részeg volt [Dés; DLt 321. 51b Eva Dobai Relicta Vidua Nobilis quondam Michaelis Zilahi aliás Gombkötö (50) vall.] ✱ *~ szülötte. 1740:* kutya menkő születte nem adok én néktek számot [Szentbenedek SzD; Ks 54/72]. *1768:* menkő születte gaz tselédje [Vadad MT; EMLt] ✱ *~ teremtette. 1749:* az Inctus ... menvén fel az uttzán, igen száraz és szeles üdöben, hogy egj gazda ember házánál tüzet a' pipajaba nem adta(na)k, ottanis irtoztato J(ste)n ellen valo káromkodast vitt végben, ugj mint: langos millongos (!) menkö kutya teremtette [Torda; TJkT III. 264]. *1759:* adjátok ide a késemet hadd öljem meg a disznó teremptettét, menykö teremptettét [Kvh; HSzjP]. *1772:* Tegnap estve oda menvén Anyám Aszszony Bányai Györgynéhez vér kőért akkor látta igen részégen és Menkö Teremtettével káromkodni ... Bányai Györgynét [Dés; DLt 321. 48b Mart. Kallai (24) ns vall.]. *1792:* Bardocz Adám Úr ... monda, mongja meg Kgyld az Urának az menykö teremtettének, jöjjön ide most [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a Székely Antal (52) judex curialis vall.] ✱ *~vel attázik. 1771:* Szüts Martonnét ... elégszer hallottam ... attával Menkövel, attaszni [Dés; DLt 321. 46a Antonius Stikler (47) ns vall.] ✱ *~vel elveszt. 1592:* Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia ... Eztis hallottam vgian Cassai Borbara zayabol hog' atkozta az warost, Az Jsten menikeöwel veztene el, Jwne el az Twz viz swlliesztene el ecczer [Kv; TJk V/1. 300–1] ✱ *láncos ~ (ördög) teremtette. 1749:* az Inctus ... kitsiny okért illyen káromkodást vitt végben. Baszom minden gazdaságodat kutya lánczos menkö teremtette [Torda; TJkT III. 264]. *1771:* Zilahi Istvan Ur(am) ... égykör a Béla hegyére küldöt szántani, és hogy meg nem szánthattam elöb azt a földet a lágyság miat ... hát jö Lo háton mindenüt utánnam a barázdán és ... akkor szort el anyi Lanczos Ménkö ördög Teremtettét hogy az földnek nehéz volt tartani [Dés; DLt 321. 33b St.Gyöngyösi (67) ns vall.] ✱ *a (tüzes) ~ üsse/ütné (meg). 1665:* Tudo(m) hogy Eördögh lelküvel szitkozodat, aztis hallott(am) hogy azt mondta az felesegenek üsse megh az Tüzes gutta s ménykü [Szúv; Born. XXXIX. 5 Szilágyi János (40) vall.]. *1747:* a tüzes menykö üsse meg ötet [Ákosfva MT; Told. 8]. *1754:* hallék illyen szokot vagyis panaszt: A Menkö ütné meg [Altorja Hsz; HSzjP Rebecha Szöts Consors P(rovidi) Barbully Karácsony (40) jb vall.]. *1785:* üsön meg a' Menkö ebatta huntzfuttya foldeddel edgyütt [Kv; AggmLt B. 26]. *1793:* üssen meg a' menkö Siket bolondja, soha tőbbé mellém nem tészed a' tested [Koronka MT; Told.]. *1796:* hogy a menkö ütte volna belé a földiben, ne vesztődnénk benne [Malomfva U; Ben.] ✱ *(tüzes) ~vel üttet. 1644:* amaz eskuvessel tagadta, hogi az Isten az tüzes menkeóuel ütesse megh az lelket, ha eo czelekette [Mv; MvLt 291. 400b]. *1736:* az Incta ... hallatlan 's irtóztató káromkodásokat tött, 's Papjainkat 's Eklésiánkat Tüzes menykövel üttette [Dés; Jk 202b]. *1793:* Vajna István urat, házát, vagyonát, Gyermekeit tüzzel meg emésztetni, menykövel ütetni, Ördöggel vitetni nem szünt [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) vall.]

4. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **a.** kb. semmirevaló; netrebnic; nichtsnutzig. *1772:* ez a Ménkö Szombatiné, valamikor Szatsvainé Aszszonyom el megyen hazul, mindenkor Feleségemet ... le hordazza Szatsvai Uramhoz [Dés; DLt 321. 76b P.Etsedi (45) ns vall.]. — **b.** *~ kutya* mérges kutya; câine foarte bun pentru pază; böser Hund. *1810:* Ugyan menkö kutya az a' ménes pásztor Kutyaja, ha az enyim volna, nem adnam sokért [Dés; DLt 82].

◇ **Szn.** *1710:* Menykö Pál [CsH 431].

mennykőcsapás villámcsapás; lovitură de trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1854:* Jött az 1848-ki vészterhes év ... Hirtelen, reménytelenül jött ... menykőcsapáshoz hasonlithatni [ÚjfE 3].

mennykő-esés villámcsapás; lovitură de trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1668:* rettenetes esők ... s oly rettenetes menykőesések voltak, hogy házokat s embereket, buzát s egyebet ütött sokat meg [AMN 146].

mennykőhullás villámcsapás; trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1704:* Ma délután és este igen nagy égiháborúk voltak, jégesők és menykőhullások, embereket is ütött meg [WIN I, 113]. *1784:* Oly iszonyú dörgés, villámlás, jégeső, mennykőhullás volt, hogy azt tudták világ végzik [RettE 424]. *1860–1861:* Nevezetes légkőhullás[a] történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt ... Itt huzamos mennydörges és a két egyenetlen megszakadásban sebesen egymásután következett ágyulövéshez hasonló erős dördülés oly irtózatos volt, hogy az emberek egészen megrémülve s mennykőhullást gyanítva az égre néztek [Benkő, MszIsm. 8–9. — [a]Jegyzetben: aërolith, Meteorstein].

mennykő-ütés 1. villámcsapás; lovitură de trăsnet; Donner/Blitzschlag. *1810:* az ... epület ez előtt Két Esztendőkkel Ménkö ütés által elégett elpusztult [Szótelke SzD; Ks 76 Conscr. 222]. *1833:* Menykö ütésböl támadott tüz [Vaja MT; HbEk]. *1842:* Kosztándi Györgyné Csüre a' menkö ütéstöl meg gyult [Bereck Hsz; HSzjP]. *1853:* Meg holt if: 1:

Szalos Márt(on) 16 eszt. menykö ütés által [Vista K; RAk 177].

2. *szitk 1756:* Molduán Vonya ... Lelkét, és Annyát egyb(e) Csinálással és menykő ütéssel káromolya az embert [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.].

mennykő ütötte villámsújtotta; care a fost lovit de trăsnet; vom Blitz getroffen. *1762:* a menkő Ütete kancza helyet mást fogatam a Mènesbôl [Gyeke K; Ks Bíró János lev.].

mennyország rai, paradis; Himmelreich. *1710 k.:* a halál kapuján az üdőből örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ő akkor tétetik, az osztán soha nem változik, sem el nem végeződik, ez már az örök élet, a mennyország, vagy örök halál, pokol [BÖn. 465]. *1751:* Ez gyermek szerentsés légyen Országa nagyra terjedjen Nékünk jó Királyunk légyen Menyországba részesitsen [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék]. *1811:* (János apostol) A' Ditsö Menyország Titkait fel-fedte [ÁrÉ 179].

Sz. *1668:* szamár rivás nem hallik mennyországban [TML IV, 301 Gyulaffi László Teleki Mihályhoz].

mennyországbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ juss* üdvösség; mîntuire; Heil, Seligkeit. *1818:* a' kj nékie hat napat kaszál, a' vagy egy napp szánt, annak ada adja a' Menyországbéli jussát [M.fráta K; KLev.].

mennyütés villámcsapás; lovitură de trăsnet; Blitzschlag. *1586:* Miert hogi Achi Gergeolj az Menj wtes miat fekwt Vraim akarattiakbol Massal czinaltattwk az Bwk deszkaual valo altal rekesztest ... fiszettem ... –/66 Borra valot atta(m) –/22 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23].

mennyütő kő villám; trăsnet; Blitz. *1647:* Popa Toma ... apja pap volt, az menyütökö ütötte volt megh [UF I, 854]. *1651:* 18, July ütötte megh az meny ütö kö Kis Kaytar (!) fiat az Szamosfalvi szölök alat, mind lovastol hogy menten meg holt [Kv; ACJk 87a]. *1653:* Anno 1653 die ultima Februarii uttötte megh az megyessi torniot az meny ütö kö [Kv; ACJk 87b].

Szk: *~ esés. 1669:* 1669 die 28 Marty volt nagy ... dorges vilammas meny ütö Köeses Colosvarat [Kv; ACJk 15b] ✱ *~vel megüt. 1606:* Gellien Vram ... azt monda hogi: Az Isten az Meniwteo keöwel wsse megh, ha gonozt es Romlast akar [Kv; TJk VII/1. 70].

menyői a Menyő (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Menyő/Mineu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Menyő. 1. Menyőn levő; care se află la/din Menyő; in Menyő befindlich. *XVIII. sz. eleje:* Menyői Ecclesia [Menyő Sz; SzVJk].

2. Menyőből való; din Menyő; aus Menyő (stammend). *1586:* Borbely Gyeorgy Menyei [Nagydoba Sz; Borb. I.]. *1590:* Banhazy Ferencz Menyei [Bőnye Sz; WLt]. *1610/1631:* Jmreh deak, al(ia)s Czata, meniey Meniey Toluay Jstua(n) [Gerend TA; JHb XXIX/11]. *1736:* Menyői Láposi Páll mpria [Mv; Borb. II]. *1753:* Menyői Libertinus Kiss György [WLt].

mer[1] 1. van bátorsága vmit tenni; a îndrăzni, a avea curaj; wagen. *1540:* Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth ... nekyek meg mondęk ... de az egy dolgoth, latya Isthen, nekyek nem meerem az thy k: yowaerth meg mondany [LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1570:* Kadar Mathe ... vallya ... noha Janos deak Zol Erthunk, De Nem Merwnk semyt Barlabas hyre nelkwl chelekednwnk [Kv; TJk III/2. 16d]. *1574:* Filstich Leorinch, Korsos pal Es Teych Ianos ... valliak ... Meg kerdettek eok Zeöch Gergelt ha otth volt mykor az felesege Testamentumot teot, es ha zolt ellene vagi ne(m) azt Monta hogi otth volt es hallotta; de ellene Zolni Nem Mertth [Kv; TJk III/3. 400]. *1604:* azok az gonozul teuők az hatalmaskodas vtan vizont az eő kosarok fele mentek, de azo(n) keozbe el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk, semis mertj(n)k mennj, mert uoltak tizenhato(n) [UszT 18/74]. *1629:* tudom azt is hogy Balintfi Christophnak ados leue(n) az kerekes, akkor sem mert hon lenni, hanem budoklot [Kv; TJk VII/3. 18]. *1644:* Czifra esezek bizony megh lattjatok hogy mind Vratoknak Azzoniotoknak ezt az botot az hatahoz mereo(m) wtni [Mv; MvLt 291. 433a]. *1758:* ha vaj egy embert Latott az Udvarban asztot Szitta gazolta hogy nemis mért az ember az Udvárban joni [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIII]. *1803:* ollyan lóvöldözéseket vittek véghez a' Remeteiek, hogy a Topplitzaiak még tsak közelitteni sem mértek [Toplica MT; Born. XVc. 1/90 Góója Todor (80) col. vall.].

Szk: *nem ~ vmit pennára bízni. 1667:* Írhatnék Kegyelmednek privata personák felől is, de pennára nem merem bízni [TML IV, 18 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Elég az, nekem úgy ír az magyar deák, most kezdődtek az dolgok, de nem meri pennára bízni [TML V, 355 Béldi Pál ua-hoz].

Sz. *1764:* ők mint az őkőr szem nappal nem is mérnek járni, félvén az adosságtol, vagy is inkább az adosság fizetésitól [Udvarfva MT; Told. 44/29].

2. (szokás/tilalom ellenére) merészel vmit megtenni; a îndrăzni/cuteza să facă ceva; (trotz Gebrauch/Verbot) etw. wagen zu tun. *1575:* az Zathmari nemetek ... minemö hertelenseggel özve gyültenek es fel bodultanak, azon modon el ozolnak sewt en vgian nem hihetem, hogy chyazar hire es parancholatia kyül effele habórut meryenek kezdeny [BáthoryLev. I, 313]. *1577:* az Georg falwiak Igen vagiak az erdöt ... eo kegme Byro vram ... az feyedelmet talallya meg ... Erte, es vegie(n) tilto paranchiolatot hog Teorweny vege zakattaig ne meryek az erdeot vagny se elny [Kv; TanJk V/3. 148a]. *1578:* Az miképen ez generalis gyülésben végeztünk volt a juhokat, berbécseket hogy ez országból senki ki ne merje vinni, azon állapotba hagyjuk mostan is [EOE III, 139 a kv-i ogy hat.]. *1590/1593:* az Christoff Vram Molnatül Ne(m) mertik altal hozni barmokat itetnj ez peres feoldre, mert azt mondottak mindenkor hogy Desieke Innęt az vizen, es be hayttiak rolla [Szásznyires SzD; Ks]. *1620:* Vegeztek ... hogj senkj addigh Borat megh ne merje kezdenj valameddigh az varosbirakkal megh nem kostoltattiak [Kv; TanJk II/1. 295]. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ura(m) eszt monda hogy mersz ma[a] dolgosztatni [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall. — [a]Vallásos ünnepen]. *1732:* (Az erdőt) az oda valo Sitárok örizték, s nem mértünk erdölni oda menni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/7. 10]. *1744:* illyen illyen atta, hogj mérted az én kutómón itatni a Lóvadót [Szászsztjakab SzD; Told. 11/8]. *1746:* ezen kihatározott erdőbe(n) senki ne irthasson szantó föld(ne)k vagy szena fünek és ha valaki irtani mérne á Falu Biroját lehes-

sen keresni, kiis tartozzek arrol satisfactiot tenni [Torockó; Bosla].

3. tárgy nélkül; fără complement direct; ohne Objekt: van bátorsága vmihez, bátran viselkedik; a avea curaj de ceva; zu etw. Mut haben, sich tapfer benehmen. *1662:* Ha csak marha hajtani tartjátok az németeket, az még nem nagy vitézség. Török elég volt, csak mertetek volna [TML II, 324 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1679:* itt ajtonb(an) hogy Kglmed laszlot ki küldötte volt a minap, egész falu hallatara a' Büköczök meg fenyegettik ölissel az olta soha bizony annyi tehetsigem nincsen hogy ki küldhessem mert nem mér mert Jonuczekat ketszer vagy haromszor kergettik meg [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1705:* A húgom, Bethlen Lászlóné is itt igen sok szükséggel élvén, kéredzeni akart volna ki maga jószágába, de itt nem is mér az ember, mert én magam vennék suspitiót rám [WIN I, 526]. *1761:* hogy Molnár János meg ne foghassa őtet, kést, és kés villát fogván a' maga keziben, és ezt mondván gyére már nyúlj hozzám ha mérsz ezzel ki ment a Házból [Szászsztiván KK; BK. Mich. Fejér (63) jb vall.].

4. bátorkodik/hajlandó kijelenteni/tenni vmit; a îndrăzni să spună/facă ceva; sich trauen/geneigt sein etw. zu tun. *1573:* Anna Nehai feyerwary Imrehne hallotta Istwan deaktwl azt Monta hogi az my nemw dolgot hallok gergel deakne feleol, ha wgy vagion Mint eolelgettek cecestek vra hon Nem leteben, ha Eomaga felesegehez hallanais bestie kwrwanak Merne Erte Mondany [Kv; TJk III/3. 96]. *1650:* Szandeko(m) az vala nekemis kgmetek keözibe(n) magamis fel mehessek, de hoszszas nyavaljam uta(n) valo epwlesemet annyera nem aranzottam, hogy az ut(o)n valo razodassal merjem magamot szerenczeltetni [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a]. *1699:* Ezek à Fák, azok à kiket keresünk ... rá mérnék eskünni [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. *1729:* hoszszas irással sem mérem az Asz(szo)nt terhelni [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1737:* örökös Jobbagyi szólgálattal szolgálták mindetig, de ha ab antiquo őstől maradott ös örökös Jobbágyi lettek volna ó Ngakk, bizonyoson nem merjük mondani [BfN Kidei cs.]. *1762:* meg esmérvén a Szénáját, hogy saját Szénája réá is mérne eskünni [Karácsonfva MT; Told. 3a]. *1818:* Végzés ... a panaszlo aszszonynak Hût Itéltetett, hogy ha meg mér eskűdni azon, hogy ezüst és arany pénz nem maradott ... hasonloképpen az az Attyais hogy hozzá nem vitte, tehát mentek légyenek [A.szőcs SzD; RLt].

Ha. *1584:* Merek [Kv; TJk IV/1. 246]. *1619:* mérek [BTN[2] 193]. *1694:* mérek [Zágor KK; Told. 26]. *1720:* mérek [Dolha Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1726:* mérek [Dés; Jk]. *1742:* mérek [Dumbráva F; TGsz]. *1781:* mérek [Esztény SzD; Told. 6]. *1783:* mérek [Agard MT; Told. 6]. *1856:* mérek [Uzon Hsz; Kp V. 407 Kispál György lev.]. *1635:* mér [Retteg SzD; Told. 1]. *1644:* mér [Mv; MvLt 291. 431a]. *1698:* mér [Dés; Jk II. 274]. *1711:* mer [Dánfva Cs; Born. XXXIX. 50 Ambarus György (30) pp vall.]. *1716:* mér [Gyeke K; Ks 96 Biró János lev.]. *1729:* mér [Sövényfva KK; TSb 51]. *1736:* mér [MetTr 317]. *1737:* mér [Dés; Jk 250a]. *1739:* mér [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. *1741:* mér [Kéménd, H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1748:* mér [Hadad Sz; Ks 27. XVIIb Fr. Wesselényi aláírásával]. *1752:* mér [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. *1763:* mer [Kv; TJk XVII/2. 132]. *1766:* mér [RettE 196]. *1820:* mér [Aranyosrákos TA; JHb 48]. *1844:* mér [Torda; KLev.]. *1847:* mér [Kv; ACLev.]. *1849:* mér [Dés; DLt]. *1825:* mérünk [Méra K; KLev.]. *1768:* mertek [Tóhát TA; JHb XI/22. 14]. *1746:* mérnek [Torockó; Bosla]. *1749:* mérnek [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1767:* mérnek [Majos MT; Told. 26]. *1803:* mérnek [Gyszm; Born. XVc. 1/14]. *1817:* mernek [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. — *1716:* mérem [Nagyida K; Told. 22]. *1820:* mérem [Aranyosrákos TA; JHb 48]. *1718:* mered [Branyicska H; JHb]. *1843:* mered [Dés; DLt 410]. *1714/1789:* méri [Albis Hsz; BLev.]. *1731:* méri [Ne; DobLev. I/142 Sara Lőrintz Ladislai Uveges cons. (29) ns vall.]. *1752:* méri [Vice SzD; MvRKLev.]. *1756:* méri [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. *1761:* meri [Tordátfva U; Pf]. *1762:* méri [Kv; AggmLt B. 28] | méri [Torda; TJkT V. 105]. *1781:* meri [Csóka MT; Ks]. *1847:* merjük [Kv; Pk 7]. *1764:* mérik [M.zsákod U; Told. 9a]. — *1716:* mértem [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1732:* mertem [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf lev.]. *1756:* mértem [Galac BN; WLt]. *1773:* mértem [Selye MT; BetLt 7 Barbara Balog (16) vall.]. *1786:* mertem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1797:* mértem [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1819:* mértem [Méra K; AggmLt]. *1829:* mertem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1737:* mért [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1738:* mért [Illyésfva Sz; BfN 45/6 Pap Gábor de Felsö Várcza (80) ns vall.]. *1756:* mért [Nagysomkút Szt; TKl Pap Gábor (28) jb vall.]. *1764:* mért [Középlak K; BfR]. *1771:* mért [Bukuresd H; Ks 114. 61]. *1793:* mért [Koronka MT; Told.]. *1812:* mért [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) vall.]. *1830:* mért [Erdősztgyörgy MT; TSb 35]. *1625:* mertwnk [Rava U; UszT 143a]. *1664:* mertünk [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. *1767:* mértünk [Borbánd AF; TSb 21]. *1780:* mértünk [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. *1745:* merte(ne)k [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1752:* mértenek [Désháza Sz; Ks 101]. *1754:* mértek [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1762:* mértek [Torda; TJkT V. 85]. *1763:* mértek [Szecsel Szb; JHb]. *1772:* mértek [Hadad Sz; TSb 21]. *1780:* mertek [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. — *1719/1724:* mérte [Torda; JHb XIV/6. 60]. *1763:* mérte [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1765:* mérte [Zentelke K; BfN]. *1770 k.:* mérte [Torockó; TLev. 9/14]. *1797:* mérte [Csombord AF; CU III/2. 16]. *1765:* mértük [Harró H; JHb XXXIII. 19]. *1719:* mérték [M.köblös Sz; RLt]. *1759:* mérték [Maros ludas TA; TKl]. — *1634:* mere [Mv MvLt 291. 27a]. *1604:* mereök [UszT 18/100]. *1745:* merök [O.vásárhely SzD; Ks 32. XXXII]. — *1657:* mer vala [KemÖn. 276]. *1710:* mer vala [CsH 144] || *1635:* mernék [Mv; MvLt 291. 61a]. *1825:* mernék [F.volál Hsz; Kp V. 346]. *1609:* merne [Dés; DLt 311]. *1743:* mérne [ApLt 4 K. Ajtai Cserei György Apor Péterhez]. — *1585:* Merne(m) [M.valkó K; KP]. *1568:* merned [Kv; TJk III/1. 240c]. *1630:* merned [Mv; MvLt 290. 195a]. *1765:* mérné [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 185]. *1676:* mernök [TML VII, 141 Naláczi István lev.]. — *1803:* mérte volna [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Ani'sor alias Lázár (65) örm. keresk. vall.]. *1808:* mérte volna [Felőr SzD; BetLt 6 Mich. Sűket (30) col. vall.] || *1733:* merjen [Dés; EHA]. *1742:* mérjen [Torockó; TLev. 9/2. 1b]. *1762:* mérjenek [Torda; TJkT V. 86] || *1757:* mérvén [Gyszm; DE 3].

mer[2] 1. merit; a scoate (un lichid cu ...); schöpfen. *1600:* Hogj az mez vermeket megh astak es megh tiztitottak, vizet mertenek, es megh oltottak fizettwnk d 48 [Kv; Szám. 9/IX. 33]. *1742:* Hallottam hogy a Gárgyásiak beszéltek hogy kesz

kortzok vólt, melljről vizetis mertenek, és migh enni kűn voltak a' bányából addig oda lett [Torockó; Bosla. Ékárt Gergellj (27) jb vall.] | Tudom hogy én magam lévén az bányáb(an) Bartok Andorral ... vizet is mertem [uo.; i.h. Vernes Ferenc (26) jb vall.]. *1796:* Marosán Grigor nevü Béresét, azért hogy kigyelmednek a Vedret Viz meriteni, és Marháinak hogy Vizet merjen engedni nem akarta s ellenzette ... szitta mocskolta [Dob.; RLt].

2. kb. mereget; a scoate cu încetul (din ...); wiederholt schöpfen. *1597:* Reodi varga Marthon wallia. Lattam egizer hogi az giermeket aki megh holt Kis Imreh egizer ele foga ige(n) megh vere ... mikor az zemetet merne foga az haiat ereosse(n) paskola az feoldheoz az feiet [Kv; TJk VI/1. 41].

3. *marékkal ~* marékkal szór; a împrăştia cu mîna; mit der (hohlen) Hand streuen. *1730:* Azonban Szántóné is talált vólt két Sustákot, melynek vgyan edgyikét Szakács Mättyás s Tálas István el vévék, s azon három Sustákkal az borra menének, de hogy marékkal merték volna az pénzt, nem láttam [Altorja Hsz; Borb. I. Dánne Provida (36) vall.].

mér 1. (súlymértékkel) megmér; a cîntări; abwägen/wiegen. *1571:* eztis Nehezely eo k. varosswl hogy semmy vegezesek megh Nem Marad ... hogy Minden fele allatot vasarra valot halat dyzno hwst, Iwh hwst es egeb ez felet fontal Meryenek, kyben semmyt Mostan Megh Nem tartanak [Kv; TanJk V/3. 49a]. *1637:* kolcz liukon benezve(n) latam hogj ketten ... valami ezüst marhakat mernek vala [Mv; MvLt 291. 87a]. *1676:* Birsalma liktarom(na)k merte(m) Szekfüuet harom lotot ~ Lib: Nr. 3 1/2 [UtI]. *1688:* az sokadalmi alkalmatossaggal, megengedtetik az Meszarosak(na)k harom napok alat hogy az Tehen husnak fontját negy penzen arullyak, az utanis Becsi fontal ha merik meg engedtetik [Dés; Jk 26b].

2. (ürmértékkel) kimér; a măsura (cu o măsură de capacitate); (mit Hohlmaß) messen. *1589:* Keöuetkezyk Az Heth Boroknak ky oztogatassa Rend zerint ... Dragümernek Also fyllen Attúnk . Also fylen egy Altalag bort volt merwe az Akonak 52 veder [Kv; Szám. 4/XII. 4—5]. *1653:* Ezt tudom az kerdésben, hogy nehai Meszaros Peter temetesekor, ez it lako Debreczeni Nyerges János a' Castelyban bort mér vala [Ne; KemLev. 1394]. *1701:* Mikor az Leánjoknak mérnek harom vékát, akkor az Fiak(na)k mérje(ne)k két vékát. Az Zaboth Árpát kölöst mérjék egy aránt [Polyán TA; JHb XVI/7]. *1751:* Biro Uram Medgjesre az m. királyi Táblára, Az Erdők Dolgából es egjeb Causaknak fojtatására jo remenseggel készülő utyára mértűnk az ő kegyelme parancsolatyából Harmad fél véka Tiszta buzát [Kvh; HSzjP]. *1807:* a Gabona méres alkalmatosságaval egy Vékát tartotte vagy pedig kettőt, és mikor mért Gabonat rendes elütessel, vagy jo tetezve mert ? [Mezőcsán TA; LLt vk]. *1840:* A Papiros malom ... folytattatik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevö Hivatali papiros itato papirosnak kelven három mázsa ... Posta papirosnak valo rongy 16. mázsa 95. font ... Ketske láb. 16 kupás kisvékával tetézve mérve kétszáz tizenhárom véka [Km; KmULev. 2].

Szk: *vám ~ni. 1810:* három vagy négy rendbe is, el jött Kántor Josef Uram a' Páterrel vám mérni [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Zuga Vaszilikáné Popa Rávika (25) vall.] ✱ *vámot ~. 1743:* miolta az sóvénjfalvi felső falu végén a' Malom erigaltatott az oltától fogvást mi legjen az oka igen kevés hasznot és vámot mérűnk a' Malombol [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9].

3. (hosszmértékkel) lemér; a măsura; (mit Längenmaß) abmessen. *1573:* Balint Eotthues Balas fia Azt vallia ... az zokadalomba ... Egi Nemes Ember giolchot vit oda es az azzonyawal Meg Merette, Azomba oda Ieot puskarneis, Mond az azzonianak ... ha Jambor leottel volna Meg ne(m) Merted volna de hamis vagy es hamis zingel Mers [Kv; TJk III/3. 267a]. *1584:* Keomywes Imreh vallia, Mikor Seeler Marton le rontata az eo falath ... Kalachswteó ferencz ... Mere egy fawal hogy bellyeb Zeoch Marton Ne rakassa A falt [Kv; TJk IV/1. 375]. *1600:* Tudom hogy a mikor Telegdi Mihaly az molnoth chenaltatni akara, az faiat megh hozak, az malo(m) arkot męrni kezdek rudal, mo(n)da Zombatfalui Benedek vra(m) az feöld hanias az mienkre esik [UszT 15/269 Docze Janos Zenth Martoni Zabados (50) vall.]. *1608:* minden embernek igaz singy es fonttia legien ... az ky oly marhat arul, az kett singel kell merni, mindennek egy egy singet kel valtani az polgartol ... ha kinek hamis singit vagy fonttjat talaljak, velle arult, az mely marhat velle arult azt az polgar mind elveszy [Kvh; HSzj *sing* al.]. *1762:* ilyen declaratiot tészen; hogy ő az ház közepiben mért egy kötés vásznat [Torda; TJkT V. 97]. *1831:* Otven ölet egyenesbe fenneb hasanlolag elöre mèrve, metalis domb erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1851:* A' gát felöli oldala a' zsilip és záportartónak együtt véve 16 öl, — a zaportarto felyül keresztül mérve 2 öl és 4 láb széles [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

4. (területet) felmér; a măsura (un teren); (Fläche) vermessen. *1580:* (A földet) keztük merny ... az elobi meg magyaraztatot halmokig [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1590 k.:* eleozeor it merenek Az vrajm Az Nagi oldalon [Szu; UszT]. *1734:* Az Somkút felé valo Fordulo hatarnak ... a Nemes Házak után járando Város foldej ... fel osztására Assessor Atyankfiai eo kglmek közzül denominaltattak Divisorok(n)ak" ... kikis ki menven a felosztasb(an) illy modott tarcsanak sellerek(ne)k az kik rajta laknak tizenegyedfel singes Varos rudgjaval mervén ket rudnyi szelessegű egesz nyill földet [Dés; Jk 446b. — "Köv. a nevek fels.]. *1776:* soha ezen Praediumban Contributio alá leg kissebb részében sem mértek terrenumot [Szalonna SzD; JHbK XLII/6]. *1781:* három ölös rodokkal kezdék az nyilakatt mérni [Mezőbánd MT; MbK XI. 62]. *1810:* merni kezdek legelőszer is az ő Nsga kertyit [Jedd MT; LLt] *1853:* Albisi Bartos Sándor és Ferentz testvérek ... panaszok következtében ki neveztettűnk ... hogy a fen irt testverek által birtoklo (!) egy földet ... a Szomszéd földekkel mérjük egyenlő nagyságra és kövekkel ennek széleit jelejjük-ki [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *keresztül-kasul ~. 1775:* A' melyre hogy rá állott Udvarbiro Ur(am) kezet fogának hárman ... s kötéllel keresztül kasul mérvén a Bede nevezetű Földet két egyenlő részre oszták [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c] ✱ *szőlő ~ni. 1570:* Az Varos feold Mereoje Igh vallya (!) hogy Eothet Palocky es az chinek Gergelne fya Egenleo keppen hittak ky zent Gërgh hegere zeolieo Merny, Eo ely me(n)t es ky Merte az myt Mwtatak, De chinek gergelne otth Nem volt [Kv; TJk III/2. 166a]. *1585:* kwlde engemet Zabo Ianos Zabo Georgyheoz hog' Monostorra leöyeón az zeoleo Merny Nem fogatta hogy el Ieone ... mert oth Nem ertenek az zeoleo Meresheóz [Kv; TJk IV/1. 436].

5. (terűletet) felmérve eloszt; a măsura (un teren) în vederea împărţirii; (Gebiet/Fläche) vermessend aufteilen. *1752:* ketten Veszekedtenek a barázda felet, egyenlő részekre mervén pedig mind a két földet egyaránsunak találtak, és azon meg nyugottanak, és a veszekedés ugy szünt meg közöttők [Nagylak AF; DobLev. I/251]. *1760:* (A) Sessiot

egyenlő két részekre mérték bizonyos jegyekkel ... és kapálásokkalis meg határozták, métázták [Runk TA; Ks 88 Vall. 7]. *1783:* meg edgyezett kőz akaratbol ... Fekete Daniel vram Posteritassi joszaga szomszedtságáb(an) lévö Colonicalis Sessiot hosszára hat egjenlö részekre mérvén ... ugy hogy ki merwén az irt osztozo Atyafiak mérjék el, nem kulömben azon puszta Sessiotskát is ... hat fele mérvén kinek kinek Cincus szerint való része a fenn irt Numerus szerint jutott [Zoltán Hsz; Borb. II].

Szk: *kétfelé* ~ kettéoszt. *1583:* Hogy Zenafwet el kazaltattha, karaert Aad az Bogathy weolgybe feél wygh zenat Myngyarast, walamellik wygbul kywania orros Kelemen, mellyet az palothkay[a] Eskwtthek, myrienek ket fele Nylat wethwjn Reaya [JHb IX. 21. — [a]M.palatkáról (K) való]. *1626:* Az berek Elót valo ret hatara feleól az min vezekettek nagj Gergelljel az vezekedeó rezeczjket ket fele merjek es fele Nagy Janosnak fele Ozdj Gergeljnek maradgion [Bálintfva MT; Sár.]. *1740:* még az Kováts György és Péter meg különözésektöl fogva mindenik Atyafi birta a maga részit a földekböl ... a Szölötis egymás közt ruddal mérték volt két felé hogy külön szállottak volt [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13].

6. (területet) vkinek/vki részére oszt/juttat; a da/distribui cuiva o parcelă, a trece prin măsurare (un teren) în proprietatea cuiva; (Gebiet/Feldstück) jm zuteil werden lassen. *1577:* az Somborj Martho(n) haza melleth, egj wegjben, haz helljet Merjennek Rakossy borbaranak [Vajdasztiván MT; Bf 71/19]. *1592 k.:* Az mi Az teórwenykedest bezell (!) hogy lett volna keóztink Annak vtanna Az kert helyeket fel rendeltek, nekik mertek [UszT]. *1605:* az mint az Altizes magiarasza hogi eó rajok az feltizes es Keózep tizes giepwt mert, ne(m) akariak hogi az rendbelj giepwt merjenek rájok az mellyet mertek mert az nylas giepw, hanem merjenek nekikis az tizes giepwben [Homoródsztmárton U; i.h. 19/92].

7. (kimérve árul); a vinde/desface cu amănuntul; (aus)geschenkt/gemessen verkaufen. *1577:* senky ket fele bort egy czeger alat egymas vta(n) ne merezzellie(n) ky korchiomalny awagy az Jo vta(n) hitwa(n)t merny az bornak vezttesse Allat [Kv; TanJk V/3. 144a]. *1584:* Aky penigh az Wasarbirotul vekat nem valt, es idegen wekaual mẹr az piachon, kith az wasarbirotül nem valtót, Azt a' vekath az wasarbiro el vegie es el ronchia [Kv; PolgK 10]. *1620:* A Dizno hustis, es ennek aprolekiat az eleóbbi mod zerint fontal mérjek [Kv; TanJk II/1. 288]. *1679:* Hamis mértékkel ugj mint vékával, ejtellel, fontal ... ki mért ? [HSzj *hamismérték* al.]. *1696:* nem valami dib dáb fontal mérjék az hust, hanem az hütös vasar birák kezek alul ki költ pecsetes fontal merjek [Dés; Jk]. *1745:* Vásárbiró vr(am)ék vigyázatlanok vóltanak, és a piaczra á kezek alóll ollyan vékát mérni ki adtanak, melly á Szebeni vékával nem edgyezik | ók l(ste)n és Haza Törvényivel és Lelki ismérettelis semmit sem gondolván, Kortsomárosságbeli functioban lévén hamis ejtelt tartanak, vagy ha igazatis nem igazán mérik vagy méretik á bort és sert, sót szolgálojoknak instructiojában adgyak hogy teli ne töltsék az ejtelt [Torda; TJkT II. 25, 59–60].

8. vmennyiért/vmilyen áron árul/árusít; a vinde cu amănuntul la un anumit preţ; für eine bestimmte Summe/irgendeinen Preis verkaufen. *1584:* Martha Dely Marthonnę vallia ... Eregy eregy essez Curwaffy ket penzen Meryk ot a' sinornak singit ... de en harom penze(n) Adom singit, Illie(n) zokat hallotta(m) [Kv; TJk IV/1. 334]. *1691:* az husnak javat a' hus Latok intezesek szerent mérjek ket penzen, az alab valojat mas fél penzen [Dés; Jk]. *1729:* Meszáros Czehbeli mester Atyánkfiai az öreg marha husnak a szépit harmad fel penzen az közep szerünek s alabb valonak fontját két, két pénzen mérjék [Dés; Jk 389b]. *1731:* en az buzanak a jovaban atam el ket marjasonis az ojan szinü buzat, a Vasarban is, husz polturan mertek, csak a malom kedviirt atak ket marjas (!) irete; hogy közel Volt, a malom [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péte lev.]. *1735:* más Városokbannis a Hentesek fel penzel aláb mérik a hust mint a Mészárosok [Dés; Jk 452]. *1782/1799:* az Mészárosok ... hogy mérték a' hust, husonyoson nem tudom meg mondani, mert az effélét Gazda Aszszonyomra szoktam bizni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 348].

9. kb. hozzámér; a compara măsurînd; messend miteinander vergleichen. *1573:* Caspar deak Sigmondy olaz myhal deak Zolgaya hogy az ely Mwlt zent Janos Napba Zokadalmaba (így!) mykor az vra Satoraba volna ... latta hogy az puskarne kalachsiteo Satora eleot al volt es ket Zinget Egymashoz Mernek volt ... Latta hogi az kalachsiteoneye Nagiob leot egy kewessel Az puskarneyenel [Kv; TJk III/3. 267b].

10. *(ruhaanyagot) vkihez* ~ mértéket vesz vkiről; a măsura (un material) punînd pe corpul cuiva; (Stoff) Maß nehmen für jn. *1582:* Petrus Gruz[a] ... Hywata engemeth hozza Nireo Kalman ... hoza ky az Boltbol valamy Igler poztot, kere Azon hog egy zokniat es eg firist chinalliak beleolle, Ot al vala eg Azzony ... es azt monda hogy ahoz Meriem es annak chinalliam megh [Kv; TJk IV/1. 41. — [a]Vallja].

11. úrmértéket ellenőriz; a verifica o măsură de capacitate; Hohlmaß prüfen. *1580:* Az my az Dezmalast illety ... vydret ... mikor mernek mind 'a harom fel dezmas oth legie(n), es ha ky annak vtanna vydret mer is semmit rayta ne vehessenek [Kv; TanJk V/3. 228b].

12. *reá* ~ (vmivel) sújt; a pedepsi (cu ceva); (mit etw.) schlagen. *1679:* Keserves az pohár, de csak el kell venni, mikor és az mint az Ur reánk méri [TML VIII, 508 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

13. *átv* kb. mérlegel; a cîntări; erwägen/messen. *1710 k.:* Nem azért becsüli az embert, hogy abban az Istennek becsületet érdemlő ajándékit látja, hanem ... valami hasznot reménl attól magának ... és ... önéki ártható, vagy ötet segithető tehetségének serpenyőjével, és az üdőknek alkalmatosságával méri [BÖn. 416].

◇ **Szk:** *kaszát vki nyakához* ~ kaszát fenyegetően vki nyakához tart; a ridica coasa asupra cuiva; Sense drohend an js Hals halten. *1784:* látván hogy az Cancellisták erőskődnek ... Erdő paztora keziben valo kaszát az egyik Cancelista Nyakához méré, s látván a Cancelisták, hogy tsak erőskedik a Tisztarto, de vágni és ütni nem parantsol erőszakoson a kaput bé tasziták [Buzd AF; Eszt-Mk] ✱ *vmit hamis fonttal* ~ *átv* helytelenül értékel vmit; a aprecia ceva în mod greşit; etw. falsch/unrichtig (ein)schätzen/bewerten. *1677:* Ha hosszas irással vétettem, vagy ha kevés ez is, bocsánatot várok. Hidgye Kegyelmed, ha az Kegyelmed hozzám mutatott jó akaratját hamis fonttal mérném, ennyire nem terjeszkedném [TML VII, 507 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

mérce 1. (vámszedő) kis mérőedény; mierţă; kleines Maß (zum Zolleinnehmen). *1575:* Vagion panazolkodas Az Malombely es Syteo hazbely vamolasok feleol. Azert kery eo k. Biro vramat hogi hozassa be Az Malombely Merche-

ket lassa meg [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1580:* Ertyk eo kegmek warosul Az Malombeli vamlasrol valo panazt is, keryk ... Biro vramat hogy Az ket saffar vrainkat kwlgie az molnokba latny az Merczeket es erchiek megh mint vezyk az vamot, hogy ... ne wegyek chyordwlwa es tetezwe hane(m) el wtwe [Kv; i.h. 215b]. *1584:* Keotoztetem az Merczet az kadaral [Kv; Szám. 3/XIII. 4]. *1587:* Chinaltattam egy Merzet kywel az vamot wezzyk ... d. 5 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 10]. *1680:* vad(na)k ezen malomhoz lapos kö vago csákanyok no. 4. Hegyes kö vágo csákanyok no. 2 merö veka vagyon itt no. 1. egy veka(na)k harmadat tévö mércze [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34]. *1688:* (A gabonás házban) egy merö kéreg veka ... Egy kis mércze [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1699:* a Gabonás házban ... van ... Mérö véka Nro 2 Mercze Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1740:* ott örlöttem a kerdöb(en) forgo Malomb(an) haricskát, a Molnárné a mérczét ragadván a Malomházb(an) ki fut, és az én lisztem(nek) a lángjából meg meríti és bé viszi a kamarába [Papolc Hsz; SzentkGy Temerdek Andrasné Kata (24) jb vall.].

Szk: *vámvevö ~. 1648:* Az malomhazban vám buza tarto szuszék lakattyával ... egy mereö véka. Egj vám véveö mércze [Komána F; UF I, 938].

2. vmiböl egy mércényi; de o mierţă din ceva; ein kleines Maß von/aus etw. *1717:* Béresnek böjtelvén, régibül ... Lencse mércze 1 [Küküllövár KK; UtI].

mérdekel (területet) felmér; a măsura (o suprafață de teren); (Fläche/Gebiet) vermessen | területet felmérve eloszt; a măsura un teren in vederea împărțirii; (Fläche/Gebiet) vermessend aufteilen. *1727:* Azon udvar ház helynek ... a' felsö másik felét rudakkal két felé egy aránt mèrdekelvin Szentiványi Sámuel Ur(am) puszta ház hellye felöl valo része jutott Gálfalvi János Vramnak. Mely részböl Sárosi János Vr(am) méretett ki négy öl földet szelessegre hoszszan le ... és alá Gálfalvi János Vr(am) részihez hogy bövüljön vélle, hac conditione: Hogy mikor az szánto földeket és réteket fel intézzük vagy mérdékeljük ö kegyelmek között akkor két annyi rész a külsöböl, à hol akarja Sárosi János Uram, excindáltassék ö kegyelmének [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b].

mérdel (területet) felméreget; a măsura (un teren) pe îndelete; (Fläche/Gebiet) nach und nach vermessen. *1722:* ki jöttek vala azon hellyre es egy hoszszu faval mérdelik vala azon kert hellyet [Kvh; HSzjP Kantában lako Zernyesti Mihály (25) vall.].

meredek 1. *mn* **1.** erősen emelkedő/ereszkedő (hegyoldal); cu pantă repede, abrupt; steil (Berghang). *1662:* Kitanulván azért azon várnak minden állapotját, situsát, fekvését és azt is, hogy a derék országútja szinte a vár legmeredekebb hegye alatt levö nyakon hajlana által napnyugot felöl a vár alatt levö városra [SKr 442]. *1674:* Ezek a' nyilak az szopori uttal mennek fel az meredek oldalra [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1710:* Thököly Imre ... oly kietlen helyeken s ösvényeken, meredek hegyeken szállitja be ... táborát, ahol soha lovas ember s talám gyalog is nem járt [CsH 224]. *1747:* A Diosra rugo urak Lábján felljül lévö otsmány meredek óldalban feküvö erdötskét ... hagyák meg közre [Nagyida K; EHA]. *1793:* ment ... a Görgény vize teretskéjin fel onnat ki egy veröfény meredék oldalon tsapongólag bizonyos ép kö szikla alá [Görgény MT; Born. G. VII. 53]. *1799:* a Kosár domb alatt haszonvehetetlen meredek kopasz oldal [Mv; MvHn]. *1808:* magam is Száma nélkül való sok izben alá s fel járván ... már a' mint most látom azon Meredek határ borozda a' Keresztes Ur Földéhez vagyon Szántva [Árpástó SzD; BetLt 6 St. Kalára (70) col. vall.]. *1853:* A hegy meredek, és magasotska [Kv; KmULev. 4].

Hn. *1687:* Az meredek út felett égy darab irotvány [Bádok K; BHn 23]. *1711:* ã Meredek útnál égy hold föld [Bergenye MT; MMatr. 338]. *1744:* az meredek Dombon (szö) [Ne; EHA]. *1754:* A' Meredek útnál (sz, k) [Bádok K; BHn 25]. *1839:* A' Meredek orotvány (sz) [Bordos U; EHA].

2. ~ *grádics* meredeken felfele vezető lépcsö; scară care urcă (aproape vertical); steil hinaufführende Treppe. *1593:* Biro Vram akarattiabol chynaltattuk az toromba a' meredek gradichban valo aytot meg, vettünk ahoz lecz szeget p(ro) f — d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 126].

II. *fn* meredekség, meredek (hegy)oldal; povîrniș; Steil/Abhang. *1702:* Czegei Vass Daniell Uram ... ep Malmának is igen nagy artalmara Vagyon az ... Groff Ur eö Naga Hesdati malma mert Sohuntis az ur eö kglme malma toll fogva egeszszen azon Hesdati Malomig semmi meredeke Serlöje (?) nincsen melly mia el kell veszni [WassLt Komáromi Péter kv-i malommester kezével]. *1808:* a' ... Paltinu Bartosz nevü helyröl ki mutatott Bértzen, vagyis Hegy élin, nem mehetvén el, el kellett hajlanunk délfelé az ottan lévö ösvenyen, vagy ugynevezett plajon, és kietlen Hegyeken, meredeken menvén, által mentünk ... Szék ... patakán [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

meredékeny meredek; cu pantă repede, abrupt; steil. *1756:* Minemu Szegény légyen az Határunk fellyebb is elé számlálok minemü Nyomorusággal a Hegjekenk tetején és Meredékény sovány oldalain Asoval kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagj Török Buzát vetnünk [Dumest H; JHb Conscr. 91].

meredekes meredek; cu pantă repede, abrupt; steil. *1710:* Hajszler ... tudakozódott, ha van-e másutt közel olyan hely, ahol az ellenség bejöhetne, de senki nem gondolván, hogy azokon a meredekes hegyeken fegyveres nép bejöhetne, assecurálák a generálist, attól ne tartson | túl az árok meredekes volt [CsH 224, 228]. *1770:* ezen se szántoni se kaszálni nem lehetett ... tsupa kö szirtbol s igen meredekes helly lévén ez [Torockó; Thor. XVI/39].

meredekség 1. vminek meredek volta; Inclinare mare a unei pante/coaste; Steilheit. *1759:* itten az oldalon nagy munkával tartyuk az Utat hoszszan ásván az oldalt, mivel a Patak árja vagy azon hellynek meredeksége miatt egy darabig ugy bé szakadozott az Ut hogy nem lehetne járni igazitás nélkült [Alparét SzD; JHb XL/8]. *1864:* Eszenyö Büke, Magos hegy, bokros, és meredekséghez képest termékeiten [Remete Cs; GyHn 51].

2. meredek oldal; coastă abruptă; Steilhang. *1832:* érkezvén édgy járhotatlan meredekség, melység, és ki dóledezett fákkal telyes, hozzája járulhatatlan helyhez [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

meredö '?' Hn. *1731:* A meredöb(en) [A.valkó Sz; EHA].

meredöleg megmerevedö-félben; aproape înțepenit(ă); in versteiftem/steif werdendem Zustand. *XIX. sz. eleje:* testit az

ágyban fatsaradolag ... hűlőleg vagy meredőleg, és erőszakot szenvedve tanálták [KLev.].

meredt 1. ~ *szemű* kidülledt szemű; cu ochii bulbucaţi; glotzäugig. *1584:* Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Istwannet Mossa vala az Mosso Azzony, Zabo Martonneis kery vala, ketzeris zolita az Mosso azont ... Ebet mos vgmond, Amely ebet ez eleót mostal mostis azont Mos de senkit Ne(m) Newezet, Monda Pulacherne Talam en feleollem mondad azt the mereth zemew [Kv; TJk IV/1. 233]. *1803:* kialtazni kezette (!) ... te merett szemü ... arra Fodor Vigais mondá: te halgass mert Anyadnakis elég nagj szeme vann [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. ~ *szemű óra* '?' *1786:* jutott nyil szerént az ónos Láda, benne lévő onnal edgyütt, és égy meredt szemű orával [Kv; HG Gr. Wass lev.].

méreg 1. otravă; Gift. *1584:* Takach Ieremias vallia Egy giermekennek a' talpachkaia fel fordula az vargane Annia hat be keoteotte, vgian azon Nap Iuta oda ez Zeoldne ... el Almelkodank hogy be Ieove, fel foga a' beolcheobeól áz gyermeket ... le hania rolla a' keotest, es azt mondot (!) hogy tizta meregh az Akiwel be keottek [Kv; TJk IV/1. 258]. *1589:* Im egy mirgett adott Ipo Gergely hogy ki vigiem Veliczkere, ingemet is kinál vala vele [SzU; UszT]. *1670:* szant szandekkal eteteot ollyan mergeot, mely mia ... megis holt [Kv; TanJk II/1. 703]. *1710 k.:* Teleki egy Mulykó nevű ... török által meg akarta étetni Tökölit. Elveszi a török a mérget és adja Tököli kezébe, melyet ő megtartott mind a zernyesti harcig [BÖn. 730]. *1714:* egy Vőrős bőrrel boritott futrálj, mellyb(en) méreg ellen való furfan Csiszetske vagjon és bőres talatska Indiai figurákkal ékesitett [AH 18]. *1732:* Egy Indiai földből valo méreg ellen valo tálacska [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 25]. *1735:* továbbrais ment meszsze földre, ujjabb mereg után, hogj vigképpen elvesztessen [Dés; Jk]. *1762:* mérget bevévén mondotta[a] [RettE 137. — [a]Köv. egy latin nyelvű idézet].

Szk: ~*gel ólálkodó. 1634.* Barczaj Sigmond uram, felesége ellen ... Propositioiat az z.zek eleőt proponalvan es abban niluan valo paraznanak, órdóngósnek, varaslonak, elete utan mereggel valo olalkodonak, jelentven lenni, kivannia ... hogi ... divertaltassek [SzJk 43].

Sz: *mérget vehet rá. 1879:* Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha ígérte, hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz. Ha én ígértem megkeresni, mennybéli jussomat köthettem rá, hogy nem lesz otthon [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *ahol mézet keres,* ~*re talál. 1662:* De ahol mézet keresnek volt, ott nagy boldogtalanságokkal keserő méregre találtak volna [SKr 359–60] ✱ *a méz alatt* ~*re talál. 1663:* Az török biztatásának úgy higyj, hogy bizony a méz alatt méregre találsz [TML II, 456 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *a pók mézről is mérget szív. 1672:* Mi szolgált hát Kegyelmednek becstelenségére ? Kegyelmedet édes Komám uram, igen nagy szeretettel követem, megbocsásson, ha vétek ... Kegyelmed ne legyen olyan, mint az pók, mely az mézről is mérget szíj magának [TML VI, 189–90 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *szép szín alatt* ~ *fekszik. 1663:* Bizonyos dolog, Uram, nagy pompa volt, kivel urunkat excipiálták, csak az szép szín alatt méreg ne fekünne [TML II, 638 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✱ *szép szín alatt mérget nyújt. 1673–1683:* ez vilagh alhototlonsaga minniajunk előt világos, sokat igir keveset ad ... soksor ha iot mutatis csalardul rossal fizet, s, sep sin alat, merget, s, szerencse alat, vezedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. (emberi/állati szervezetben keletkező) ártalmas/fertőző anyag; puroi; schädlicher/ansteckender Stoff (in menschlichem/tierischem Körper). *1815:* Meg visgálván ujolag is az Marha dógtől környékezett All Gyogy és Homorod Nevű Falukat ... azon emberek, kik az beteg Marha kőrül Szorgalmatoskodnak, az Egésséges Marhái kőzőtt is kéntelenek járni, és Szőr kőntőseikkel az Mérget transplantállyák[a] [Algyógy H; JHb Jósika János főisp. ir. 263 Zoltán Károly keze írása. — [a]Köv. az ut.]. *1826:* (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F.rákos U; Falujk 144 Barabás Áron papnot. kezével]. *1838:* Abban a' bodulásba vagyok hogy azt se Tudom mihez fogjak, a Feleségem ... ma két hete a' jobb hüvejkét kezdette fájtatni ... mindgyárt orvosolni kezdette Kuntz, de ... naponkint roszszabbul lett ... el dagadoz az hüvejk, a mérge el töltötte az egész kezet [Babuc K; RLt].

3. *pók mérge* pók által termelt anyag (mint orvosság); veninul păianjenului; Spinnengift (als Arznei). *XVIII. sz. eleje:* A mikor pok indul ă lovon, igy orvosold, egy diót hasitsd kètt felē ... hoszszu lábu pókot rekezd ă dioba ... egy kis ruháual kősd a farkanak azon részibe ă melly felől ă pok indúlt s azonnal Szaradni kezd ă lo lában ă dagadas ă pok mérgétül [JHb 17/10 lótartási ut.].

4. gyulladás; elmérgesedés; inflamaţie purulentă; Entzündung, Vereiterung. *1765:* vallyon a Sebet illendőképpen curáltáké s szükségkeppen azon ütés causalhattaé a halált vagy curáltatván, továbra valo életeis Murvai Janosnak lehetett volna, ebben az Borbély igaz hogy azt referállya, hogy harmad nap mulva hivták oda, midőn már egészszen el mérgesedett vólt, és nem lehetett tsendesitteni mérgit, de ... a Seb halálos lévén orvosolni nem lehetett [Torda; TJkT V. 261].

5. harag, düh; furie, mînie; Zorn, Wut. *1618:* Ekkor elunván az sok köztünk való altercatiót ebbe hagyúk, és enni akaránk menni, de én nem ehetém, mert eltöltem vala méreggel, hogy látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen, és magát azzal kitisztíthassa [BTN[2] 92]. *1657:* hívata Catherina[a]. Belépvén házában, hát nékidühösödött és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani: Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani, mint Fogarasban ? [KemÖn. 144. — [a]Brandenburgi Katalin]. *1765:* ha bátor esettis rajta ütés, nem lehetett vindictá(na)k mondani, mert mindenek (!) maga oltalmára tselekedte már ezenn méreggel fel forrott, mindenre kész, s halálokra igyekező embertől magokat oltalmazván [Torda; TJkT V. 259]. *1769:* Tyu Györgj az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjította, s akképpen szollotta a káromlásokat [Bukuresd H; Ks]. *1790:* A' szötsi Tisztarto ... felette indulatos, nem bir az Mérgivel, 's meg eshetik azis hogy ollykor az itallal is abutál, és ekkor bánik rutul az emberekkel [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez]. *1803:* mérgében egy Nagy éget bor főző üstyét késivel Sok hellyt meg Jukoztotta [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1812:* Csak ugyan ki jőhetett volna a' Groffné az ajton de nem tselekedte, hanem mérgében az ablakot ki nyitván onnan szókőtt le indulatoson [Héderfája KK; IB. Varró György (29) kocsis vall.]. *1822:* Szarvadi Farkas Ur ... mérgibe kezdett ... ok nélkült támadni, engem fenyegetni [KLev. Gergelyfi Béniámin (28) kibédi[a] ns vall. — [a]MT].

Szk: *mérgét kiadhatja. 1763:* azon injuriose bestelenitő huntzfutozásival sem adhatta ki maga egész mérgét [Nsz; Told. 33/22] ✱ *mérgét kifújja/önti. 1662:* hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki, Isten cselekedteti velek [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Soha azt Kegyelmed gondolni sem tudhatja, mely istentelen hamis lélekkel fújják itt ki mérgeket az emberek Kegyelmed ellen [TML VI, 366 ua. ua-hoz]. *1771:* Ez igen szép szin alatt akarja a maga mérgét kiönteni [RettE 250]. *1801:* ugy tetszik rajtam ki őntvén eszelös mérgét, többeket sért [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.] ✱ *mérgét megbírhatja* haragját le tudja győzni. *1776:* Simon Gavrilla Uram ... Utolyára nem birhatván meg mérgét, néki Szalada a' Pásztornak az fejiböl le vetette a Süveget [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4] ✱ *mérgét zabolázza. 1767:* a maga mérgét zabolázni nem tudo ember [Majos MT; Told. 26/5] ✱ *megeszi a ~. 1881:* A Rétival való ostoba tréfámat a szedő rontotta össze ... Megette volna a méreg! [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. kb. haragos/indulatos természet; fire irascibilă; zornige/hitzige Natur. *1694.* edes leányom ... talán még meg orvosolhatván dolgodat Urad eo kelme elöt, ha az nagy mérgedb(en) aláb hagynál s rosz Emberek szován nem járnál, az mig nem hiresednék rosz hired neved [Torockó; Pk 7]. *1820:* a' ki a' Barot esmerte néze meg az Urfit, 's azt mongya azis hogy a' Bároé nézze meg ajakát, tokáját homlokát, 's kivált a' mérgit s minthogy még tsak fel Esztendős máris még tépi a' Szolgálot, mindenképpen mind formájába mind indulattyában hasonlo a' N. Bárohoz [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Juci Vitán Jósefné (32) zs vall.].

7. bosszúság; necaz, supărare; Ärgernis, Verdruß. *1618:* Ez igen sok tréfálódásban méne el[a], kinek az vége tiszta méreg [BTN[2] 172. — [a]A Görcsi Mehmet pasával folytatott beszélgetés].

8. ártalom, rontás; răutate, venin; Schaden, Verderbung. *1662:* De, ó, nagy Isten ! e világi mulandó és hirtelen való változások alá rekesztett irigy, gonosz szerencse melly hamar és nagy véletlenül öntötte vala ki ez méltóságos, kellemetes és minden istenes keresztyéneknél kedvességben lehető, dicséretes életű személyek ellen is az ő kegyetlen, szíveket bágyasztó, keserítő s halálosképpen megsebhető keserű mérgét [SKr 310].

Szk: *halálnak mérge. 1662:* amidőn már állíthatnák, hogy minden világi boldogságokat elérték és megnyerték volna ... kedveskedésednek szintén legfelsóbb grádicsára való felhágásokban szoktad a sárgító szomorú halálnak mérgét rájok nagy kegyetlenül kiontani [SKr 288].

9. rossz ízű, keserű vmi; băutură amară/cu gust rău; etw. Geschmackloses/Bitteres. *1662:* Egy szolgám is ment ugyan ki, Ferencz deák nevű, arra bizam vala, hogy vagy két átalag bort vegyen Berkeszen, ha az pénzt megadják, mert itt iszonyú méreg az bor, az ki termett, s hozassa be, ha lehet, ott való jobbágyimmal [TML II, 385 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

10. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **a.** pusztító, gonosz (idő); (vreme) mizerabilă; verheerendes/böses (Wetter). *1653:* Jöttem haza onnat a Pál Deák kocsiján. János, deák fiam is ott volt velem, hogy láthassa a menyegzői solemnitást. Felette gonosz szeles és méreg idő vala [ETA I, 150 NSz]. — **b.** *átv.* mérgező, ártalmas; otrăvitor, dăunator; vergiftend, schadend. *1618:* Ezeket, Kegyelmes uram, nem magamtól gondoltamtaláltam, az én igaz hitemre-tisztességemre; ehhez többen vadnak, kit mi szükség megírnom és Nagyságodat incitálnom, ha rakva itt való méreg conceptussal [BTN[2] 133].

méregdrága nagyon drága; foarte scump; heidenmäßig/furchtbar teuer. *1773:* Én értem még a búzát hat máriásra vékáját, de a marha nem volt ilyen méregdrága [RettE 296].

mereget kb. terpesztget; a arăta fără jenă; spreizen, ausbreiten. *1818:* tsudálkozom a Groffon hogy miért hadja nyitva a Halo Háza Ajtoját A Tot Tsizmadéa legényeknek Hogy ot meregessék a nagy vén kártábosokot a drága székeken [Kv; GyL. Székely István lev.]. — Vö. a *kártábus* al. jegyzettel.

méreget 1. (lassacskán) megmér; a cîntări (rînd) pe rînd; (langsam) nach und nach abwiegen. *1593:* Anna azzoni, Merai Tamasne vallia ... az legenis be jeoue az mihelibe az hatulso aiton, be mene, az Azzonis vtanna be mene, es vartam fertalj oraigh beosegel, de nem geozem ki varni ... az Azzonj ki leoue es monda, ne sies, Im valami ezwsteot vöt az legini, es azt meregete [Kv; TJk V/1. 331–2].

2. méricskél; a măsura pe indelete; nach und nach ausschenken. *1800:* a mult Nyáron ... eget bor után mentem Danyila Fogadoshoz és nem akart adni azt mondván hogy el nem hadja dolgát hogy én nékem eget bort méregessen [Somkerék SzD; JF Kertesz György (26) vall.].

3. (területet) felméreget; a măsura rînd pe rînd (terenurile); (Fläche/Gebiet) nach und nach vermessen. *1769:* Bárótzi Uram ... ki menvén az erdöket méregetni kezdette ... ki mentünk pedig akkor mi is, és tiltatott Bárotzi Sandor Uram a méregetésétöl és foglalásátol az erdök(ne)k [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. *1775:* Tkts Simén Elek ur, akkor ujjantan fogadat Nagy Pál nevezetű Udvari Birájával ... itten ezen Láb Földön voltanak méregették és osztották 's akkor két feléis osztatott [Gálfva KK; Ks 66. 45. 170]. *1784:* énnékem égy mérö rudat adván kezemben a' Déákok azzal én meregettem a' hellyeket, az Emberek után [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48].

4. nézeget, szemlélget; a privi de mai multe ori; wiederholt an/beschauen/betrachten. *1614:* Nagy Szabó Mihállyal addig tartánk ketten tanácsot, s addig méregetök Brassónak az kőfalát, hogy ... hazajövénk Vásárhelyre[a] ... egybegyüjtvén ... Tanácsunkat proponálúk ... hogy azt az elégett klastromot kastély formára kezdenük építeni [BTN[2] 53. — [a]1602-ben].

5. kb. (fenyegetőleg) emelget; a ridica (amenințător) spre ... ; (drohend) wiederholt heben. *1631:* Tudom aszt is hogy az en házam eleot, egyczer More Laszlora keoppenyegh aloll, ele veven az hegyes teort, ki vona Valasz utj Istva(n) feligh, es az fia Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakahoz meregetué(n) az kezeuel, mutattya vala az Attyanak Valaszutj Istva(n)nak mint kellene banni [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civis vall.]. *1771:* Szöts Ferentz nagy Lármával ki szalada házából égy Puskával a kapujához és Udvaromon levő kutyámhoz méregetni kezdvén, hogy meg lője [Dés; DLt 321. 25–6].

meregetés meritgetés; scoaterea apei (din fîntînă); (wiederholtes) Schöpfen. *1597:* Zabo Balas ... wallia ... az kút mellet wala egi chiatorna azonnis chiak az az viz folt ki az vczara aki az kútbol ki omlot az meregetessel [Kv; TJk VI/1. 79].

méregetés 1. rendre megmérés; măsurare; wiederholtes Messen. *1816:* Ezüstmíves Dávid Sámuelnek az ezüstök méregetéséért 10 Rf [Kv; Born. IV. 41].

2. földfelmérés/méregetés; măsurare, măsurat; (Fläche/Feldstück) Vermessung. *1769:* tiltatott Bárotzi Sandor Uram a méregetésétöl és foglalásától az erdök(ne)k [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. *1775:* (A) Földet a' méregetés után minekutánna két részre osztottuk volna ... Nyilakatis csináltunk [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1788:* Ezen Curia egy nehány hellyeken hoszszára, Szélességére meg méretett ugyan, de ... Lántzol valo meregetés ... hoszszára két felé hasitatván, a Dél felöl valo része ... találtatott 36 egynehány harmintzhat ölnyinek [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1798:* a ruddal valo méregetést ... meg nem engedi, hogy az ő Joszágabol ... tsak egy talpalatnyit is felmérjen [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

méregétető méreg; otravă; Gift. *1657:* De oh boldog Isten! mely nagy kár lött hamar halála[a] ... Kátai Mihály maga hiteles cancellariusa méregétetővel vesztette volt el, kiért őtet is hívei koncról koncra hányták, darabolták [KemÖn. 26. — [a]Bocskai Istvánnak].

meregethet kb. terpesztgethet; a putea arăta fără jenă; spreizen können. *1803:* aztis mondotta ... hogy már meregetheti Fodor Viga a' borzas valagát a' dombon, mert már el ment a' Berki Kis Aszszony az uttzábol [Aranyosrákos TA; Borb.].

meregető merítő, meritéshez való; pentru scos lichide; Schöpf-. **Szk:** ~ *fakalán.* *1775:* Meregető nagy fa kalány [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] ✱ ~ *kártya/kártyus.* *1793/1821:* Viz meregető Kártyus [Kv; Pk 5]. *1827:* egy pléh fertállyos egy meregető Kártya fertályos [Koronka MT; Told. 34] ✱ ~ *sajtár.* *1669:* Vagyon égy mustos kád ... égy Liu, és egy meregeteo saytár [Kv; SzCLev.] | Hat legely ket kartya ket meregeteő sajtar Egy liu [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1692:* meregetö Saitar [Mezőbodon TA; BK Inv. 13]. *1761:* Meregetö Sajtár 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1794:* Két meregetö Sajtár [Backamadaras MT; CsS] ✱ *húslé ~ vaskalán.* *1798:* Hus lé meregető Vas Kalán [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

méregtörő '?' **Hn.** *1625:* Az mereg törőben (k) [Uzon Hsz; EHA]. *1635:* az meregh teőrö(n) kűuül (k) [uo.; EHA]. *1688:* méreg tőrő nevő helyb(en) (sz) [uo.; EHA].

meregy l. mirigy

meregyes l. mirigyes

mereggyü merítő háló; meredeu; Fischhamen. *1676:* egy vas villa, meredgju [WassLt Jo. Racz de Szt Gothart[a] vszb kezével. — [a]SzD]. — L. NrLex. *szák* al.

meregyói a Meregyó (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Meregyó/Mărgău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Meregyó. 1. Meregyóhoz tartozó; din/care aparţine de Meregyó; zu Meregyó gehörig. *1813:* a Meredjoi határon lévő közös fenyves erdő ... a rendetlen és kíméletlen éles és a körülbé lévő parasztoknak lopogatása által erőssen kezdett pusztittatni [Kv; HG Bánffy lev.].

2. Meregyón lakó; din/care locuieşte la Meregyó; in Meregyó wohnend/wohnhaft. *1573:* Jeowe My eleonkbe Zemilie zerentt Merigyoi Tott Janos Es Twn My eleottewnk zabad Akarattia zerentt Illie(n) vallast [M.fráta K; SLt J. 4]. *1600:* Miriggioj olahtol veottwnk 5200 sindelt ... fl 7 d. 56 [Kv; Szám. 9/IX. 36].

merejében 1. teljesen; complet; ganz. *1807:* Gyurka alias Oláh Istok, egy törpe kitsin ember, kerek ábrázatu ... fegyvereit Csukjájában szokta hordozni, és merejében Oláhos köntöst visel [DLt 101/1808 nyomt. kl].

2. merőben, teljességgel; cu înverşunare/fermitate; ganz und gar, durchaus. *1831:* Babos Ignátz ... mereibe tagadja [Kvh; HSzjP]. *1841:* mindeniket szorossan ki kérdeztem a' Tolvajok hol-létéről kikis merejibe a' rollok nem tudással felelének [Bereck Hsz; i.h.]. *1846:* leveleket kiadni nem akarják, sőt mereibe tagadják hogy nállok valami levél volna is [Illyefva Hsz; i.h.].

mereklye 1. (mereklyenyársra/karóra rakott) szénacsomó; căpiţă; (auf Spieß/Pfahl aufgeladener) kleiner Heuhaufen. *1703:* Szena fü ... edgj mereklyere való [Bardóc U; Pf]. *1725:* István Déák Vramék a' vizen túl is edy mereklyének való Széna füvet az enyimböl el foglaltanak [Hévíz NK; JHbT]. *XVIII. sz. köz.:* a Patak Marton egy mereklyére valo kaszálo rét [Vadasd MT; Told. 18]. *1751:* az szenánkot merekjébe rakván el vivé [Tarcsafva U; Pf]. *1760:* midőn az Ágoston Éva Nimet Josefné Aszszony csűrit befedők, marékját rakok vala [Illyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts relicta vidua providi Georgii quondam Székely (40) vall.]. *1775:* betsüllöttük ... mind öszveséggel szena és sarjubeli kárát az Ur(na)k tizen négy Merekjékre [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1789:* Szena minden Gazdátol obveniálván harom mereklyevel, vagy is egy jo szekér derekával [Abásfva U; UnVJk 39b].

Vö. TESz *mereglye*, MTsz *mereklye*, NrLex. *meregbye* al.

2. vhány mereklyényi (széna); de un anumit număr de căpiţe; von einigen kleinen Heuhaufen (viel). *1685:* mély darab hely nem is teszen nagyobbat fel mereklye szenára valo helynél [Tarcsafva U; Pf]. *1720:* hagob(an) egy kicsin[a] az erdö Fel⟨v⟩öte égj kűs méreklyé széna lénne rajta [Menaság Cs; Hr 12/48. — [a]Szénafű]. *1729:* egy kűs ret egy merekje szenara valo [Bő MT; Berz. I. 14/1]. *1736:* Az Falun fellyül van egy darabotska Lo tzöveklő helly ... teremhetne rajta egy Mereklye Széna [Noszoly SzD; CU XIII/1. 8]. *1739:* hagoban egy kűs darabocska az erdő fel vette egy kűs méreki (!) Szena Lenne rajta [Hr 12/24]. *1751:* harom merekje szena [Csehétfva U; Pf]. *1754:* egy jo merekje szénára valo kaszáló [Nyíres SzD; EM XLII (1937), 259]. *1764/1766:* vagyon egy kitsin motsaros vagy vizes hellyetske ... mellyet mikor meg lehetne kaszálni a viz és ingoványi miatt Lenne rajta két merekje széna [Karácsonfva MT; Told. 76].

3. mereklyenyárs; prepeleac; Heuhaufenspieß | karó; par ascuţit; Pfahl. *1629:* az falubol ... Jouenek valamj olahok, czeppel, mereklyeuel es egyeb faual valanak mint egy tizenhaton [Kv; TJk VII/3. 212]. *1779:* verte ütötte ... a' Biránk Gramma Iuon égy merekével, az kotsis égy baltával ... az meg nevezett halászakat [Záh TA; Mk V. VII/12 Kotzoban Nyikulaja (28) jb vall.].

mereklyefa mereklyenyárs; prepeleac; Heuhaufenpfahl. *1574:* Beogler peter ... vallia hogy mykor meg hallota volna

hogi az kapa peter Maioraba egi holt Embert talaltak volna, Megien oda meg latny ... Talalt vgian otthan egi Mereklefatis kinek az hegy ganeios es alab veres volt [Kv; TJk III/3. 378].

mereklyényi 1. vhány mereklye (széna); de un anumit număr de căpițe; von einigen kleinen Heuhaufen viel. *1740:* Vagyon a négj rend Nyilakban melly is két részre oszol és mindenik négy négy rendre valo jut belőlle, edgy mereklyényi szénát tészen, melly is azért hivatik négj rend nyil Hellynek (k) [Inaktelke K; EHA].

2. vhány mereklyényi szénát termő (föld); de unde se poate recolta un anumit număr de căpițe; (Heuwiese) von einigen kleinen Heuhaufen (groß). *XVIII. sz. eleje:* edgy vagy ket Merekjeni Szena fü [Tordátfva U; Pf]. *1744:* Bodosba egy merekjenyi Szena termő hely [Siklód U; LLt Fasc. 67]. *1782:* az Ölves Mellett lĕvö orotvány kis kaszálo egy Merekjényi | kisded kaszáloja két Merekjéni [Magyaros MT; Told. 76].

merenget kezével hadonászik; a da din mîini, a gesticula cu mîinile; mit den Händen herumschlagen. *1735:* A Kérdésb(en) fel tött napon és hellyb(en) láttuk szemeinkel hogj az executor Nimettel járo Hollomezei Nemes ember, az Kövárvidéki meg nevezet embert, az Némettel edgjütt meg fogta, és ki huzván az Égeresbül az Nemes ember az öklivel fenyegette s merengetet hozzá eszt mondván, te vagy az a rosz ember az ki aszt mondad nékunk hogy Huncz futok vadgjunk, de majd meg tanitunk [Csicsógyörgyfva SzD; TKI].

merengető I. *mn* merítő, merítésre szolgáló; pentru scos lichide; Schöpf-. **Szk:** *~ fakártya. 1815:* 1 Merengető Kupás Fa Kártya [Szentbenedek MT; Told. 50] ✱ *~ fatál. 1736:* Merengető fatal [Várhegy MT; CU] ✱ *~ (fenyőfa) sajtár. 1656:* Ibidem ... vagyon egy eoregh vas rosteli 2 rendbeli aszokfa 3 njeles merengeteö sajtar, 9 darab faragott ayto es ablak melljekere valo keö [UF II, 97]. *1794:* A Venitzében ... Egy viseltes ágy ... Két paraszt fogos ... Egy Szál deszka pad gyanánt ... Egy hitván kementze ... Két kitsi avatég általag ... Három putina ... Egy merengetö Sajtár [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1816:* Két merengető fenyő fa Sajtár [Friss BN; BálLt 66] ✱ *~(rész/vas) kalán. 1776:* egj nagj merengeto Kalány [Mezősámsond MT; Berz. 17]. *1795:* Egy merengető réz Kalán Dr. 60 [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 3]. *1801:* Egy pár merengetö Vas kolány [Mv; MvLev.]. *1808:* 1 merengeto kalán Rflor 1 [Berz. 7. 69/1].

II. *fn* **1.** merítő edény; vas de scos lichide; Schöpfgefäß. *1788:* Viaszsz fejéritéshez valo nagy jukatos pléh Tekenö és hozzá valo nagy pléh töltséres merengetö [Mv; TSb 47].

2. vízmerítő hely; loc (special amenajat) unde se scoate apă din râu/pîrîu; Wasserschöpfort/stelle. **Hn.** *1805:* a' Tima falvi Zata felé fordulo határban a Kereszturi merengetön feljül a rétben (k) [Szkr; EHA].

merény 1. gonosztett; infracțiune; Übeltat. *1847:* Klinger Wencel ... rablási és tolvajsági merényekért volt bé fogva [DLt 633 nyomt. kl]. *1854:* Báró Wesselényi Miklós, némelyek állitása szerént gr. Haller Jánosnak gorbói kastélyán tett merényért; de voltakép némi bátor honfi nyilatkozataiért ... elfogatván ... M.Vásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32].

2. *gúny* merénylet; atentat; Anschlag, Attentat. *1848:* miota a' burenbum főnökům lett, velem is csak amugy patzkázik, 's képzeljen merényt, mind Pákei Uramnak szóllít, még a' tkts czímet is sajnálja tőlem [Kv; Pk 7].

mérés 1. (súllyal való) megmérés; cîntărire; Abwägen. *1589:* Masod Meresben vadnak kapchiok, Eöwek hiweliek [Kv; KvLt Vegyes I/2. 45]. *1633:* az huss az egi meresre azert leön teób, az egi kiczid hussal, hogi az eleöt ketczer merte volt fel Georgi Vra(m) | nem tudo(m) azt hogi ha az tiz fo(n)t hust egiczeri meressel meree el, az Meszaros Georgi auagi ketczeri meressel [Mv; MvLt 290. 139a]. *1680:* ezen házb(an) találtat(na)k egy köteses állásson oh es uj szallonák ... Ezeken az fen meg irt Szallonakon vadnak soldorok nö 51 mellyek az meresb(en) az szallonak(na)k font szamahoz tudodtanak | ugyan ezen hazban talaltunk ö Turokatis fa Puttonokb(an) kik(ne)k is fait az meresbol ki tudvan, merettek fel hoc modo" [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13. — "Köv. a részl.]. *1712 k.:* Boldisár Vajda ... én tőllemis apasztatt el az méréssel fél nehézek aranyat, és ollyan kővel mért az micsodás leg hamarebb az kezibe akadott [T; Törzs. Balog János (50) cigány vall.]. *1763:* az Aszszony eö Nga se az Mérőket se pedig az annotáló Regiusokott nem adhibealta azon Argenteriak(na)k mérésére [Kóród KK; Ks 22/XXIa]. *1787:* minden Verös Kováts a mennyi vasat a mivén tsinál, azt mind és egészszen tartozzek a rendelendö Vas valto hazhoz az Administratorhoz meg mérés végett bé vinni, és abbol a mérés előtt, ne legyen szabad senkinekis ... meg tsak egy szegnyitis el rejteni [Torockó; TLev. 9/25]. *1806:* (A bács) Három juhról ád egy kompona túrót és három ejtel ordát ... mikor valakit a bács kifizetend ... vihesse a bíróhoz ... megméretés végett; az holott ha héjja lészen, tartozik a bács utánapótolni, és az felett az hamis mérésért megbüntettetik a falusbíró által 3 magyar forintokig [F.rákos U; RSzF 199].

2. (ürmértékkel való) kimérés; măsurare (cu o măsură de capacitate); Abmessen (mit Hohlmaß) | ûrtartalom megállapítása; determinarea capacității unui recipient; Feststellung des Rauminhalts. *1583:* Valaky Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemeliekkel és ez Valaztot Zemeliek fizetesek az meresert es pechetelesert minden bortul neg' negi penz legien [Kv; PolgK 2]. *1594:* Ratio Vinorum ... Restal az Joszagban ... ki meretlen hordo bor No 18 ezeknek chjebeör zama az meres utan teczik megh [Somlyó Sz; UC 78/7. 7]. *1634:* az czéplésének penigh vegezetin ... az hütös birák vagy Polgárok ... ielen legyenek, az méresekröl igaz rauast tarczanak | Az hordók mérésének ideynis az hütös Birak ... es az csaplaris ielen legyen [UF I, 332–3]. *1695:* Ecclesiasticus salarista Uraimek(na)k ... a' dezma csürben buza fizetesek méréskor ki adassék, nem valami utolyas buzábul hanem a' buzanak javabul [Kv; SRE 36]. *1733:* Malombirák ... Az Malom por(na)k szuszekot szerezzenek Zár, és lakat alatt tarcsák, hogj senkiis mérés előtt hozza ne nyulhasson [Dés; Jk 433b]. *1794:* végeztetett: hogy ennek utánna az Országban közönségesen bé vétetett Vékával légyen a' Dézmán a' mérés [Kv; SRE 317]. *1817:* A mely Krumplit hoztak Kapusrol, előttek mindgyárt megmértem ... volt 7. azaz hét véka veress, appro Krumpli, a mely sákok pedig az oláhoké, azokban talaltam mérés szerint 19 vékát [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1848:* Le ütő fa a' mérés alkalmával a' vékához tiz ... 12 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

3. (hosszmértékkel való) le/megmérés; măsurare; Messen (mit Längenmaß). *1627:* Egy feier lovon Hordozzak vala az

kiraly singett. Az kiraly singivel valo meresre nem emlekezik [HSzj *királyi sing* al.]. *1772:* Mivel hogy az utrizalt két Malomnak közte lévö distantianak mérésére nem voltunk mi applicaltatva, hanem a' Sövénfalviak, azért ök tudgják hogj hány királji öl legjen [Dombó KK; JHb LXVII/195] | nap kelet felöl valo partya a' meg nevezett viznek, hegjes völgjes, és mellette el nem lehetett volna menni hajo nélkül, és a mérés[a] is az hegjek miatt nem esett volna jol [Sövényfva KK; JHb LXVII/187. — [a]A távolság megmérése].

4. (terület) felmérés, földmérés; măsurare (a unui teren); (Fläche/Gebiet) Vermessung, Feldmessen. *1576:* Az varos Erdeye Adaßek el ... Es hetfeon kezdyek ely az Mereßet Bochaßon ky az vraimba Byro vram ketteot az Erdeo Merékel [Kv; TanJk V/3. 134a]. *1679/1791:* El kezdvén elöszer az Ökör tilalmas felöl Gyulas felé valo elsö Láb földben a' mérést: juta Mohai részre 9 Ház hely után 54 öl szántó föld [O.lapád AF; Törzs]. *1748:* (Az) erdőnek mérése kezdődött ... egy 30 ölöss hosszuságu kötéllel [Esztény SzD; Told. 29]. *1760:* el kezdvén a mérést a Maros felöl valo felsö részin, a hol a Marosbol egy kis Szakadekotska ered, a kotsárdi ... nagy Berek also veginél be jövö utig huszon két kötelnek találtuk [Székelykocsárd TA; LLt 1/11]. *1763:* az ellenkezö rész ... a' magunk világosítására téjendö mérést ellenzi [Forró AF; JHb XXVIII/47]. *1777:* mérés által azon helyet táblázni, telyes lehetetlen volt [Magura TA; Ks 89]. *1787:* A Harisnya András Bungurja: Mérés szerint véka 2 1/2 [Szászsztjakab SzD; Told. 73]. *1813:* A fennebi méréskor ki felejtödött volt egy a' felsö Hágób(an) 1 1/2 vékás Szántó [Újszékely U; WassLt]. *1815:* Fér ezen Telek Aréájába a' fel adás szerént három véka ösz Buza vetés. Mérés szerént valo mekkorasága Az edgyik vége Széllessege 15 tizenöt öl, hoszszasága 87. nyoltzvanhét [Virágos berek SzD; Ks 77. 19. 428]. *1842:* Belsö To-fenék nevezetü hellyen lévö Erdőnek ... a' Déli végén kezdvén a mérést 120 ölnyi hosszuságu hely nagyon pusztás, tsak imitt amott vagynak el metsevészett bokrok [Kakasd Mt; DE 2]. *1860:* nem volt minden földrészlet külön külön ki czövekelve, hanem nagyon ritka tráverszirozás, vagy ritka lánczal mérés [Kv; TSb 1].

Szk: *geometrika ~* hiteles földmérés. *1787:* (A földnek) a mostani Geometrica méres szerent hasza 82. szilesége pedig 47. öl [Bilak BN; JHbK XXIX/17] ✱ *igaz ~* 'ua'. *1693:* Az Bagoly lyukba(n) egj tsegely rét a' maros mellett ... mint hogj az marus szaggottya ... igaz méréssel mérjék fel [Ne; DobLev. I/37]. *1728:* a' Szölöt elsöbenis meg mértük s találtatott szükön fél holnak lenni igaz mérés szerint [Kv; Pk 7] ✱ *mérnöki ~* 'ua'. *1842:* (A) földnek egész kiterjedése mérnöki mérés után tészen quadrát ölökben ... 3292 5/6 □ ölöket [Szentbenedek SzD; Ks 92].

5. föld-elosztás/szétmérés; măsurarea terenului în vederea împărţirii; Landaufteilung/vermessung *1793/1794:* midön Tkts Foszto Samuel Uram(na)k mostan birtokában lévö egy Commune Terrenumot ... három egyenlö Táblákra ki intéztünk volna, és azoknak ki méréséhez nyulnánk, oda érkezék Tkts Foszto Samuel Ur is, és azon mérésnek és Táblázasnak solemniter contradicalvan ... el külde onnan bennünket [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b]. *1801:* Geometra ö kegyelmének szorossan imponáltassék, hogy se a mérésben, se a proportiok ki tsinálásában a sokszor emlitett Deliberatumok értelmén tul tellyességgel ne lépjék [M.zsombor K; Somb. II]. *1854:* a' két Barabás atyafiaknak tizennégy nemet öl szélesség méretvén, a' két Barthos atyafiaknak, és Czirjék Antal Urnak két felé mérve kilencz kilencz német öl jusa szélességre, miben mindenik fél tökéletesen megnyugodva és megyegyezve miis a' fenni három kijelelt helyeken belé vert Czövekekkel három ezen mérésünket kijegyeztük és kinek kinek ... keze és birtokába adtuk [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *kétfelé ~. 1712/1777:* mind Vajai, Lörintzfalvi s mind Nyárättöi és Sz. Lászloi ... mind Ns és Jobbágy földek, rétek, erdök etc. a két rész atyafiak között mérödjenek s limitaltassanak ad aequales partes két felé, melyeknek is két felé mérésére authoraltattak közüllünk[a] [Msz; DobLev. I/79. — [a]Köv. négy név fels.].

6. felmérve való eladás; măsurare în vederea vînzării; Verkauf durch Abmessen. *1570:* Az wy Eztendeore valo Ayandeknak megh zerzesere es az Naponkent valo keolcegre, Rendeltek eo kegek varoswl Az varas Erdeyet ely adny, Melynek ely adasanak Jllien Modya legien hogy Minden Embernek ky akar venny Egy forint arrat aggyanak Théobet neh, Az Mykor az ky Thelyk, ha my Megh Marad benne, Es az vtan ha ky Teobet akar venny vgy aggyanak, Az egy forinthra valo Merese ollyan Modon legien Minth egyebkor volt [Kv; TanJk V/3. 3a].

7. kimérve való árusítás; vînzare cu amănuntul; Verkauf durch Ausmessen. *1571:* Az halaknak Meresenek dolgat eo k. Azon Regy allapatba haggyak ... Ezzel Theobytik eo k. hogy az ky Meretlen venne azonkeppen Megh Bwntessek Mint az ky Meretlen adnah [Kv; i.h. 33a].

Szk: *fonttal való ~. 1571:* Ez elymwlt gywlesbenis vegeztek volt eo K. Dyzno hwznak Jwh hwznak es egieb fele halnakis fontal valo Meresse feleol, De mynd azaltal semmi megh Tartas Ninchen benne [Kv; TanJk V/3. 51a].

8. vmiből vmely mérésnyi (mennyiség); o anumită cantitate de ceva conform măsurătorilor efectuate; ein bestimmtes Maß (aus/von etw.). *1648:* Kender: Elseö mérés niolcz kalongya, 3 feö contin. libr. 66. Második mérés niolcz kalongia és 5 feö contin. libr. 66 | Fonal szeöszbeöl, len szöszbeöl font fonal, tudniillik. Elseö mérés, apro dirib darab, continet libr. 54. Második mérés fonal, 62 matola continet libr. 54. Harmadik mérés fonal 65 darab continet libr. 54. 4-dik mérés fonal, darab 57 continet libr. 54. [Komána F; UF I, 928–9].

9. vhány/vmely mérésnyi földdarab; teren de o anumită mărime conform măsurătorilor efectuate; Feldstück von etlichem/irgendeinem Maß. *1674:* az falu fele ueggel ala menö uiz mosasigh s ligetes erdöigh jutot azon szena fvben tizen negy rud meres [Gyula K; SLt AK. 4]. *1717:* Az Uton fellyül valo reszből juta Suki Laszloné Aszszonyom(na)k, tizen egy öles kötellel het meres [Kük.; DobLev. I/108]. *1749:* a' leg felsö mérésbe juta ... huszonhatad fel ... a' leg alsóba, huszonkettöd fél öl [Hévíz NK; JHbT]. *1793:* Az harmadik Szakasz vagy mérés melly kurta lábnak mondatik [Erdöszengyel MT; EHA]. *1830:* 2d Mérés volt az Árok szélin, itt volt az Nagy Péteré égy öllel tőbre borozdolva, melyből vissza mértünk Mlgs Salla Urnak 1 ölöt ittis el tsováltuk, és gödrökkel ki is jegyeztetett [Kv; Pk 3].

Hn. *1797:* a Dellöben a Mérés nevezetü helyben (sz) [Náznánfva MT; EHA].

10. (cséplőknek mért) búzajárandóság; cantitate procentuală de grăunţe reţinută la batoză; Weizenbezüge (gemessen für Drescher). *1794:* Éppen midön Levelem Suscribalom vala a Cseplök is meg érkezének én azt valaszalam nékik hogy a kissebbik zab Asztagot mig Natsagodnak híre tészem s válaszam jö Csepelják el melyből mérést nem adunk hanem Etelekre Lisztet ket vékat mig el vegezik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

mérésbeli 1. földmérési; de măsurarea pămîntului; Feldmaß-. *1800/1827:* ezen osztály Dolga az Insineur Ur által vitetett és vijendö Mérésbeli Munka szerént folyhasson [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51].

2. ~ *darab* kimért földdarab; parcelă delimitată prin măsurări; vermessenes Feldstück. *1810:* az elsö darab a' 3k és 4k darabnál nagyobb Lévén edj Jugerum 1370 □ öllel az potoltatott a nagyobb vagy 2k méresbeli darabbal [Nagylak AF; DobLev. IV/928].

merész (túlzottan) bátor, vakmerő; (foarte) îndrăzneţ; waghalsig. *1782:* látván az Tiszt nyilván való mérész megátolkodását és Udvari Rabságra tette [M.fodorháza K; EsztMk]. *1784:* nem vagyok oly átalkodott mérész, vagy Vakmerő érzéketlen, hogy a' kőz védelemre, magamis ki menésemet, és ki kelésemet tartoztatván ... de én Velem igaz idejében, tisztán, és korán nem közeltetvén el kellet maradnom [Nagylak AF; DobLev. III/587 Dobolyi Josef lev.]. *1829:* a panaszlo Ur béresse ... mérész és Gazdája akarattyán küjjel el követet cselekedetiért 12. páltza utéseket szenvégyen ... hogy ha p(edi)g valamelyik a Felek közzül ... engedelmeskedni nem akarna engedetlenségiért töstént 12 mf ... büntetésig zálogoltassék meg [Torda; TLt 260].

merészel 1. (szokás/tilalom ellenére) van bátorsága vmit megtenni; a îndrăzni să facă ceva; (trotz Gebrauch/Verbot) wagen etw. zu tun. *1561:* Senki egy mesteris tọb myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyt alkolmas wdeigy ket legennyel es ket inassal iol meg chinalhat es el vegezhet. Es senky egy mesteris a kinek ket beres legenye uag'on ualamely mestert mihel'ebe heti berre ne merezlyen tarthani | Eg mester se mereßlyen az legennyel tarsul miuelnj [Kv; ÖCArt.]. *1573:* ket Beleg vas legen varos chymerere, Mely Belegel az negi gondviseleo vraim Minden Barmot valamelliet vagi Mezaros vagi henteler ez varos piachan ... Meg veyendenek, ky Ne Merezliek az Mezeore haytany az gondviseleo vraim hirenelkwl [Kv; TanJk V/3. 84a]. *1578:* ennek vtanna a'ky hat penze(n) akarja borat kezdeny, az vasar birak hireknelkwl ne merezellie mywelny, hanem elótte valo nap hyrre tegiek az vasar byraknak [Kv; i.h. 172b]. *1615:* Kegmetek penigh Tyzt Viseleo Vraim senkit hon hadni ne merezellien, hane(m) minde(n) ember, vagj eoregh, vagj iffiu maga szemellie szerent el jeoieon [Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. *1655/1754 k.:* A' meg hólt Mesternek penig a' műszerét ... senki ... a' Czéh híre nélkül meg-ne mérészelye venni [Kv; ACJk 10]. *1676/1681:* ... szükséges hogi az Strazsak(na)k vagi Circalok(na)k minden estve jel adattassek ki ... hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassa(na)k az Strazsák, es külömböztethessék megh az ighaz jámbor embert a Latortol; ha kit jel nelkül ot jarni talalnak, aszt megh foghják ... az utan tőllem vagi Capitanyomtol el vészi jutalmat az ollyan a ki edictumomat Contemnalni mériszli [Vh; VhU 661–2]. *1677:* Katonák és egyéb vitézlő rend ... hatalmasul senkinek földérol Jobbágyokat el-vinni ne mérészellyenek [AC 228]. *1684:* ha Varosunkbeli emberek kereskedesnek okáért fontra Szallonnat, Sajtot, Turot ... vesznek, fontyat se hazoknal se az piaczon ött penznel fellyeb sub poena f 6 // merni ne mereszszellyek [Dés; Jk 21a]. *1719:* a' kik találnak, ón, Ezüst, Arany, vagy rézz materiáju kőveket, ne mérészelyék ... titkon olvasztani [Torockó; TLev. 8/3]. *1736:* Széna boglyálók(na)k négjnél többet senki adni ne mériszellyen* [Dés; Jk. — *Értsd: napszámba]. *1764:* azon szemelyek ... mi nekünk ... imponaltak hogy azon utan felyül ... fát vágni ne mereszeljünk mivel az ő erdejeknek az ut volna hatara [Lőrincréve AF; JHb XXVIII/64]. *1806:* a' Pásztorok ... bottal, kővel, hajtofával a marhán kegyetlenkedni ne merészellyenek [F.rákos U; Falujk 13 Sebe János pap-not. kezével].

2. vmely elítélendő dolgot/vétket mer elkövetni; a se încumeta/a îndrăzni să comită un fapt condamnabil; irgendeine verwerfliche Sache/Sünde wagen zu verüben/begehen. *1678–1683:* (A fejedelemnek) veteni semmi kepen ne mereselljetek, mint Is(te)ntől elötekben alitot Uratoknak, vagi io, vagi kemény hozzátok [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1763:* mérészlettél égy Bundát el-lopni mellyetis ... Civis Kampusi János Házánál bé-ittál [Kv; TJk XVII/2. 127]. *1764:* Az Inctusok ... Musnai János Tordai Sovágo eő kglmét ... meg tamodván, fejszével s egyeb eszközökkel földre le verni ... taglalni mérészelték [Torda; TJkT V. 221]. *1796:* minden fundamentum nélkül mérészlik a' praetendens Torotzkaiak, a' Szombati Wámhoz valo Törvényes Just magoknak vendicalni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 51]. *1812:* ezenn több rendbeli hatalmas tselekedeteiket ... ha szintén tagadni mérészelnenekis, kész azokot a Fellperes Ur ... meg bizonyittani [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1820:* ezen két Személlyek szemtelenül azt mérészelték mondani haza jövetelünk után a' M.Báronénak: Hogy Excellentiád tsak azért botsátot által annyi vagyont a' M. Báronénak, mert gondolta, hogy perrel utol nem érheti [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Józsefhez]. *1835:* Pásztor István ... ide hazais rollam hazudozni temondalni mérészelt [Torja Hsz; BetLt 4 Apor József lev.].

3. (vmivel dacolva) merészen vállalkozik vmire; a se angaja cu curaj la ceva; (einer Sache trotzend) etw. waghalsig unternehmen. *1657:* hogy én is haddal utánok volnék, nem merészlettek ők ott maradni tovább | az ellenség ... nem merészle egyik tábor után is fogni [KemÖn. 231, 257]. *1662:* opponálni s magukat ellenségül mutatni semmiképpen nem merészlették vala [SKr 429]. *1754:* ha valahova ebédre hivatott is ... el nem merészlett igirkezni, mig ... felesége ... fel nem fogadta, hogy ottan nem fogja czirmolni és gazlani [Altorja Hsz; HSzjP Catharina Márton (15) vall.]. *1793:* közikbe bé menni nem mérészeltem [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1820:* A Krájnik Urhoz ... nemis mérészel menni a panaszolo [Kőrösbánya H; Ks 119] | senki oda nem mérészel menni [M.zsombor K; Somb.]. *1826:* nem mérészeltem azt cselekedni [Szentdemeter U; MvLev. usz-i anyag].

4. *udv* bátorkodik; a îndrăzni; sich gestatten. *1802:* A Nagyságod Született Sokakkal tőbszörtetve velünk is meg esmértetett kegyelmes Grátiajátol batoritatván Mérészeltünk Natságodhoz e' rendben folyamodni ... az Karasztoi* egesz közönseg nevekben és képekben [Ks 120. VIII. 1. — *H]. *1833 k.:* a Közönségnek jobb jobb gondolkodasu tagjait bizonságul hivni mérészlem [Usz; Borb. II].

merészelhet merhet megtenni, vállalkozhatik vmire; a putea îndrăzni să facă ceva; wagen können etw. zu tun. *1662:* a generálisok a sok szép hadakkal Eperjesnél szintén megérhették volna őket, ha instructiójok ellen a velek való néppel fejedelem engedelme nelkül velek elpróbálni merészelhetnék | őfelsége ármádáját ... mellynek hordozása életére ... bőcsületére bizatott vala, kockára vetni semmiképpen nem merészelhetné, nagyon állatja vala [SKr 236, 662].

merészelt tenni mert; făcut cu îndrăzneală; gewagt. *1807:* Simény Elek Ur érdemel büntetést, Törvény uttyán kivül keresett szin alatt mérészelt hurtzoltatásunkért [SLt évr. P. Horváth Károly és Miklós lev.].

merészen 1. vakmerően; cu îndrăzneală; waghalsig. *1771:* ennis sokszor láttam, mikor innen hordagatták hol titkon, hol lopva az Hunyadi Dominiumhaz tartazo Jobbágyak, s ... az Erdő Pásztar tudakazta, hogy olly mérészen. ki parantsalattyábol s kinek engedelméből hordgyák a fákat [Nagymuncsel H; JHb 13. XIX. 6]. *1835:* az Also Sinfalvi Határan le follyo akarmelly Szabad viz fojamatott vagy annak hasznát, Sem arendájára sem dézmálásra ... az Exp(o)n(e)nsek praejudiciumara kiadni ne merészellyék ... mellyet hogy ha contra inhibitionem mérészen elprobálnának az Exp(one)ns Birtokasok ... minden Törvényeseket ... kéntelenek lésznek ... el kővetettni [Asz; Borb. II].

2. bátran, vitézül; curajos, cu curaj; brav, tapfer. *1848:* és mi lett a következés ? Az, hogy a lengyelek ezen sizmpatiában bizva merészen felléptek és a francia nem segélte őket [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

merészkedik merészel; a îndrăzni; wagen. *1571:* Ennek vtanna senky Borat chaplarral Ne arwltassa Sem penigh vendegenek Enny neh aggyon, sem valamy zyn alat gazdalkodny Neh Merezkedyek [Kv; TanJk V/3. 51b]. *1573:* senky egy cheger ky tetele alat ket Bort ky adny Ne Merezkediek egyket az Masik vtan ... ha ky kyleomben chelekezik Boranak ely vetelewel Bwntettik meg [Kv; i.h. 86a]. *1575:* senky Boron Iwoknak semmy vton Etelt Neh Mereskediek adni [Kv; i.h. 115b].

merészség túlzott bátorság, vakmerőség; îndrăzneală; Waghalsigkeit. *1618:* Nagyságod bölcsen megitilheti, ha vagyon-é annyi merészségem, bátorságom vagy böcsületem ezek az vezérek előtt, hogy olyan nagy causát, mint az Báthori dolga, meg merjük tőlök ... kérdezni [BTN² 137]. *1782:* Tsudálkozással olvassa és hallya a Tábla az Instansoknak a Felsőbb Rendelésekkel vakmerő merészséggel ellenkező, és a Felsőbbektől valo függésnek Törvényeit meg háboritani kivano irásokat [Torockó; TLev. 4/6]. *1812:* azon mérészséget meg engedi cselekedni [Dés; DLt 25]. *1826:* Azt mondá az Iffiaszszony hogy a' Hajdut Mérészségéért dorgálta [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1847:* Varga Katának ... merészsége s elvetemülése annyira ment, hogy a lakosokra kezet is emelni ... bátorkodott [VKp 296].

mereszt mereget; a-şi holba ochii; wiederholt anstarren. *1715:* azt találta mondani: hüjj, lám ugy mereszted rám a szemedet hogy majd elijesztesz [Türe K; Told. 28]. *1823–1830:* a' Kalitzkába tétel igy esett: hogy volt a Theatrumra (!) egy nagy Madár Kalitka, a' Férfiu hasra fekűve, a' fejét a' kalitkában be dugta, az Halgatok felé fordulva, onnan fejét fel tartva, meresztette Szemeit [FogEK 267].

méret 1. (súlyra) le/megméret; a dispune să fie cîntărit; abwägen/wiegen lassen. *1618:* Az Tóth Mihály uram hozta kénesót ... eléggé próbáltuk az mérésbe ... gőrögőt is hoztunk mértékkel és azzal is mérettük, próbáltuk [BTN² 167]. *1657:* az fejedelemnek valának huszonnégy darvas jegyü legőregjebb kupái, s azok közül parancsolának egyet tárházból néki adnom, magoktól pedig aranyakat alattomban felest adtak. Én szánván megbontani azokat az kupákat, elegy-belegy ezüst kupákat, kannákat, annyi nyomót méretvén, küldöttem [KemÖn. 121].

2. (ürmértékkel) kiméret; a dispune să fie măsurat (cu o măsură de capacitate); (mit Hohlmaß) messen lassen. *1598:* az schirben" mérettem búzat Jutot az espotal zamara cb 15 [Kv; Szám. 8/III. 30. — "Értsd: csűrben]. *1721:* meretett a Kocsis 4. veka Török buza Vamot [Lezsnek H; Szer.]. *1722:* meretett ... Törökbuzat ... kaposzta Palantertis | merettem Török buza vámot ket vekat [uo.; i.h.]. *1734:* en nemis Discretizalhatom semmivelis azt az ki méreti az buzat [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1760:* az Neh Ur ... merete 10 véka Haritskát, az Malomb(a) küldé meg öröltettni [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1775:* a palinkat meg ivák, és a Czigánj is meretett fel fertajt [Tarcsafva U; Pf]. *1783:* Nanya Makavej ... éjtzaka ... réám jövén el vette a Süvegemet, s égy Hét mulva kaphattam ki tőlle égy fertály pálinkát meretvén néki [Faragó K; GyL. Boftye Pavel- (30) jb vall.].

3. (hosszára) leméret; a dispune să fie măsurat (lungimea unui lucru); (Länge) abmessen lassen. *1623:* Gerendaytt vgy Zakasza hogy az Istallokall Eggewt Eryék ell az Tornaczynakys gerendazasatt oly hozzak legyenek az fak az Istalloknak zaruazasatt menteol alaczionban lehet vgy meresse zagassa akarmint bezelyenek az Acziok hogy terpe lezen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1780/1804:* valaki az első Occupans Bányája mellett más Bányát kivánván kezdeni, amannak torkától négy négy felöl ... a Város Biráji által méressen 16 öl földet, ennyi distantiara, vagy meszszségre az első occupans Bányája torkától ujj Bányat indithasson [Torockó; TLev. 2/4bis 4].

4. (földet) felméret; a dispune să fie măsurat (un teren); (Feldstück) vermessen. *1775:* Absentibus plerumque Dominis Commissariis, magok interessatus Paraszt Embereikkel ... merették és táblázták a határt [Fejér m.; DobLev. II/465. 1a].

5. (földet) szétméret; a dispune să fie măsurat (un teren) în vederea împărţirii în două; (Feld) auseinandermessen lassen. **Szk:** *kétfelé ~. 1627:* (A) darab szeoleott ... ket fele mereteok igazan ... azon falusbiroval [Galambod MT; Told. 26]. *1799:* elegedendőnek gondollya a' Fel-peres fél a' Sütmegi Lakosokat két felé hányni, és a' Praedialis Hellyetis két-felé méretni [Magyarország TA; JHbK LX/6. 29].

6. (megmérve) elosztat; a dispune/face să fie împărţit (după cîntărire); (abwägend) verteilen lassen. *1574:* eskut otwest hyuattank Tudny illyk otues ferenczet, es hyt zerent nyolcz rezre mereteok Az ezust marhat [Fráta K; SLt S. 14]. *1730:* külen kellett méretni [Szentmargita SzD; KGy].

7. (kimérve) árultat; a dispune să fie vîndut (cu amănuntul); (auswägend) verkaufen lassen. *1576:* az halat es Dyzno hwzt kewannyak eo K. hogi fontal Mereßek" [Kv; TanJk V/3. 134a. — "Értsd: fonttal méret és árul a piacon]. *1747:* Az leg szebb id eszt öreg hizott Lábos marha husnak fontya négj pénzen méretni meg engedtetik [Torda; TJkT III. 122].

méretés 1. megmérés; măsurare, măsurat; Ab/Ausmessung. *1679/1681:* Az Buza(na)k vagi egyeb gabonanak fel mérésen à Szám tarto, vagi ... à hites kulczar mindenüt mindenkor jelen légyen: azokon kivül a' méretes ne is bizza masra [Vh; VhU 669–70]. *1715:* 1708ba(n) az Boros hordok méretéssekben Tiszt Uramék engemet adhibíaltak [Fog.; Utl].

2. (föld)felmérés; măsurare (a terenului); (Feld)Vermessung. *1777:* tsak oda Dobban hogy földet mérettessen

eökglme pedig teljesseggel nem vártuk ... eö kglme a méretesre embereket ele nem kaphatott [Selye MT; BetLt 6].

méretik 1. megméretik; a fi măsurat; abgewägt werden. *1816:* Hulladék Buza méretett ... 7 véka [Veresegyháza AF; Told. 43]. *1834:* Külömben minden Ember látya, hogy egészen elütött vékával méretik minden féle Gabana [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benö Josef számadó kezével]. *1842:* egy feslagban meretett Büdös ko faszujka 5. veka és 12. kupa [Csekelaka AF; KCsl 3].

2. (föld) felméretik; a fi măsurat (terenul); (Feld) vermessen werden. *1793/1794:* azon darab Tőrök buzás földnek ... Tsombord felöl valo Része ... hoszszuságára 80 ölre meretik ... szélessége 94 öl [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 17a]. *1805:* Somtelke észkán ... szánto földe ... orotván földnek méretet [Szentháromság MT; EHA].

3. (terület) szétméretik; a fi împărţit în două (un teren); (Fläche/Gebiet) ausgemessen werden. **Szk:** *kétfelé ~. 1693:* edgy haz hely ... ket fele meretven ... hasonfele ... ket rud az három ölös ruddal [Völcs K; SLt AH. 17].

4. (terület) vki részére osztatik/adatik; a fi măsurat (terenul) în vederea atribuirii cuiva; (Gebiet) für jn aufgeteilt/gegeben werden. *1854:* a' két Barabás atyafiaknak tizennégy nemet öl széllesség méretvén, a' két Barthos atyafiaknak ... kilencz kilencz német öl jusa szélességre, miben mindenik fél ... megnyugodva ... miis ... kinek kinek illetőségét ... keze és birtokába adtuk [Albis Hsz; BLev.].

5. (kimérve) árultatik; a fi vîndut (cu amănuntul); (abgewägt) verkauft werden. *1698:* E mostani Szük időhöz kepest rendeltük hogy a' Szalonnának jovanak fontja meressek //12 [Dés; Jk 267a]. *1729:* mig mas Conclusumunk lészen iranta az öreg Marha Husnak fontya két két penzen méressek Az Barany husnak Czimere ... harmad fel polturán ... az leg alabb valo más fel polturán arultassék [Dés; Jk 387b].

6. (mérőeszköz) a hivatalos mérőeszközhöz igazíttatik; a se potrivi (instrumentele de măsurat) după instrumentele de măsurat acceptate oficial; (Meßgerät) nach dem amtlichen Meßgerät gerichtet werden. *1671:* Nyilván valo kárunkat látván a' Vékának és ejtelnek nem egyenlö voltok miatt ... concludaltuk hogy mindenüt az Országban méressék az ejtel és véka a' Colosvári ejtelhez és vékához [CC 88].

7. *átv* ? ráméretik; a fi impus cuiva ceva; jm etw. auferlegt werden. *1662:* aligha ezúttal már most a svékusok részérül is szegény nemzetünkre az a kölcsön meg nem fordíttatnék, mely Morvában 1645-ben nekiek is üdősbik Rákóczi György boldog emlékezetű fejedelem részérül méretett vala [SKr 371].

méretlen I. *mn* **1.** meg nem mért, megméretlen; necintărit, fără să fie cintărit; ungemessen. *1645:* Csepregi Mihaly hatalmasul vittette el szeoleoje alol harsongartbol meretlen Mustyat fel teoltetue(n) [Kv; TJk VIII/4. 41]. *1648:* A feoldben haz szwksegere valo repa, s-torma gywker nem sok, meretlen [Porumbák F; UF I, 890].

2. fel nem mért, felméretlen (föld); (teren) nemăsurat; nicht vermessen (Feldstück). *1793/1794:* A Tőrök buza földek rendiben lévő Terrenum nem mérettetett fel, és ingredialtatott egészszen ezen Conscriptioban ... azért meg kivánnyák, hogy azon méretlen Terrenum is fel mérettessék és mennyen osztály alá [M.bagó AF; DobLev. IV/13b].

II. *hsz* **1.** megméretlenül; necintărit; unabgewogen. *1571:* Az halaknak Meresenek dolgat eo k. Azon Regy allapatba haggyak ... Ezzel Theobytik eo k. hogy az ky Meretlen venne azonkeppen Megh Bwntessek Mint az ky Meretlen adnah [Kv; TanJk V/3. 33a]. *1576:* Az halat Meretlen senky Neh aggya seh vegie [Kv; i.h. 138a]. *1593:* weottem ... 3 Retket meretlen f — d 14 [Kv; Szám. 5/XXI. 135]. *1683:* Szalittanak ... Szalonnat meretlen Urunk eö naga szamara Ladab(an) no 11 [UtI]. *1712 k.:* Boldisár Vajda ... én tőllemis vont el erővel az adon fellyül egy kevés aranyat méretlen [T; Törzs. Kalanos Algya (45) cigány vall.].

2. méretlenül; fără să fie măsurat; ungemessen. *1570:* Azwtan mykor az Mwstot Be hozta volna Dabo Thamas akarya volt Meretlen adny Zabo gërgnenek, Az penigh ne(m) akarta venny oztan szok versenges vtan megh Mertek es 37 veder leot [Kv; TJk III/2. 2].

3. felméretlenül (maradt föld); (teren rămas) nemăsurat; unvermessen (gebliebenes Feldstück). *1674:* 4. nyil ... juta méretlen Mikola Sigmond vr(na)k ... az bércz uttyáig [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1786:* Mindgyárt a' Gáton fellyül a' To Marton vagyon egy darabotska Szegelet az Ut és a' Tó között, ez méretlen marad [Mezőbánd MT; TSb 51]. *1793:* egy darab bokros tsegelyke ... tsak ugy méretlen maradott [O.palatka K; RLt O. 2].

mérető szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *hites ~ polgár* kb. (a gabona)mérést ellenőrző felesküdt gazda; gospodar cu jurămîntul depus însărcinat cu supravegherea cîntăririi cerealelor; (Getreide/Korn) Abmessung/wägung kontrollierender vereidigter Bürger/Landwirt. *1715:* (A majorsággabonát) a hűtös méretö Polgar, kolcsár, és Csűr biro mérte fel [Sárkány F; UtI].

méretődik 1. (föld) felméretik; a fi măsurat (terenul); (Feldstück) vermessen werden. *1779:* azon Rét a közepin Széles bölykös Lévén s fecske fark(u) két részben méretődőt királlyi öllel, az also végin keresztül 1 öll, fellyebb a közepin 32. Hoszsza 51 [Msz; Sár.].

2. (vmely) terület felmérve vkinek/vki részére osztatik; a fi măsurat (o suprafaţă de teren) în vederea atribuirii cuiva; (irgendein Feldstück) vermessend jm zugeteilt werden. *1754:* az Hetedik rész legy felső fele Meretődek Bőge Ferencznek [Alfalu Cs; LLt 24. A]. *1842:* ... egy 8ad és egy 16tod amelly tészen a meg alittot secsio (!) száma szerént 75: Quodrát öleket s még ha mi találtatik iratodgyék mostan a Vas János Secsiojához hogy annál fogva minden közhellyek amikor oszolnak a Vas Jánoséhoz méretödgyenek [Bözöd U; Borb. II Bözödi Lászlo István székely nemes keze írása].

mérettet 1. (földet) felméret; a dispune să fie măsurat (un teren); (Feldstück) vermessen lassen. *1733:* az Lunkat egeszszen fel keresztül rugollag Lábbal az utig ... mérők és mérettetők 21 Kötelre [Kiskerék AF; JHb XXVI/42]. *1777:* mihejt eszre vette hogy az Exp(onen)s Ur Causajat assumáltatni akarja a Falu Székin, mingyárt hellyében fel szaladván hogy a földeket méretesse ... igaze hogy a Causa elött szaladt fel, és lármázta az embereket a föld mérésre [Msz; BetLt 6 vk] | tsak oda Dobban hogy földet mérettessen eökglme pedig teljesseggel nem vártuk [Selye MT; i.h.]. *1781:* mérettetvén hoszszára 123 ölöket tészen hoszsza 400 öleket [Magyaros MT; Told. 76]. *1848:* a' köz hellyeket mérettetik [Usz; Pf].

2. (mérve) árultat; a dispune să fie vîndut (cu amănuntul); (abwägend) verkaufen lassen. *1576:* Az Dyzno es Jwh hwzt eo K. Merettesse fontal [Kv; TanJk V/3. 138a].

mérettetik 1. (föld) felméretik; a fi măsurat (terenul); (Feldstück) vermessen werden. *1728:* Mint hogj á megh irt Nms Curiábol Jármi Juditth Aszszon(na)k eo kglnek része szerint valo Rata Portioja nem excindaltathatott ... juta eö Kgl(me)nek Nms Curia helyett, edgy darab Puszta ... harmadfél öles ruddal merettetett, s csak Tizenhárom rudra telvén [M.dellö TA; IB VI. 225/14]. *1732:* Az mostan Ugarban avagy Parlagban állo Török Buza és egjéb földek merettettek ad Orgias Nro 1790 | azonn Communis földeket és Lábakat fel mérven, mellyben ... Torök Buza és egyéb Tavasz vetes vagyon ... mérettetett ... Ezer száz otven öllre [O.bogát AF; JHb XXVI/59]. *1733:* Az Falunak also végen az Kenderes földek merettettek tizen hét Kotélre [Kiskerék AF; JHb XXVI/44]. *1816:* vagyon egy Megye erdeje, melly királlyi öllel mérettetvén ... hossza ... a' 4ik Hompok között 45 7/8 ... 8ik Hompok közötT 38 1/2 Királyi Öl [Nyárádsztlászló MT; UnVJk 65]. *1817:* vagyon egy kis Széna fü ... két figurába mérettetvén — az egyiknek hoszsza 31. szél 22 öl [DobLev. V/1008. 4b].

2. (vmely földhöz még) hozzáméretik; a fi adăugat (la parcela respectivă) în urma măsurătorilor efectuate; (zu irgendeinem Feldstück noch) hinzugemessen werden. *1719:* az Kövecses mellet merettetett tiz rud szölö ehez a nyilhoz [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. *1771:* innen mindjárt ismét egy végtiben, á 29. öles darab helyhez még mérettetett 55 1/2 öl hely [Fejér m; DobLev. II/428. 27a]. *1786 u.:* (A föld) 1786ban Vegben vitetett Föld mérés alkalmatosságával akkor élt már nehai erös hittel meg Esketett Szt Imrei Régi Föld mérö Emberek által kinek kinek Földe végèhez meretetett [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *együvé ~. 1777/1780:* (Az) Erdők ... edj mástol nem distingváltatnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért külön edgyik a másiktul nem szakasztatott, hanem ... mind a kettö egész accurationa együvé merettetvén lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3].

3. elosztatik; a fi măsurat în vederea împărţirii; ver/aufgeteilt werden. *1718:* ez az ret Cserei Mihaly urammal forgo rét, amikor kaszalasnak ideyen megh akaryak kaszalni, meretesek ket fele [Kál MT; Berz. 2. 47. 134]. *1732:* Az Hideg pincze felett valo szölö mérettessék in duas aequales partes [Ne; DobLev. I/149].

4. kiméretik (és árultatik); a fi cintărit (şi vîndut); ausgewogen (und verkauft) werden. *1729:* Az száraz szalonnanak fontya 3 polturan merettessek s árultassék [Dés; Jk 384a].

Szk: *alább ~* olcsóbb áron árultatik. *1761:* Oltsobb lévén moston helységeinkben az marha, mint vala ennek elötte, hogy Városunkon az marha husnak fontyais alább mérettessék szükséges [Torda; TJkT V. 49].

merev *átv* kimért; rezervat, sobru, (ab)gemessen. *1894:* Jóskát rég láttam ... Ha beszél valakivel, csak zápfogról, s be szép egyenes és merev legény lett [PLev. 168 Petelei István Jakab Odönhöz].

mérföld, mélyföld távolságjelző mértékegység; milă; Meile. **A.** *1579:* Maradek peter ... 4 loal vyte az chanady Andrast ... fyzetem zent Myhalyk 3 mertföltdre (!) 4 lora f. 1 d 50 [Kv; Szám. 1/XVIII. 21]. *1597:* Zeoch Janos vitte 2 Loan postan vrünk zolgaiat felfeoldi Tamast Katonaban, Negy merfeold f 1 | Istuan Deak az Loas legeni vit tzedúlat az vy Jozagban 5 Merfeold f — d 62 1/2 [Kv; Szám. 7/XII. 61, 88 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1697:* tiz vagy tizenket Mert földig ebben a' Tartomanyban ne talaltassek [Dés; Jk]. *1708:* Onnét pedig Sármásig ... vgjan csak harmad fél mérföld [Kv; KvLt I/194]. *1738:* egj mért földre egj egj Lótól Den. 12:/:12. Egj Emberre, egj mert földröl Den. 6:/:6 régi közöttünk való praxis szerint [Dés; Jk 507a]. *1796:* legg közelebb Vásáros Helyünk Thorda szokott lenni, mely ide mintégy három mért föld [Mezőméhes TA; WassLt]. *1860–1861:* Tavai. A m. sámsondi, m. kölpényi, m. madarasi és m. bándi — mind egy vonalban levők ... E tavak hoszsza mintegy két mértföld [Benkő,MszIsm. 8].

B. *1571:* vram eo N.ga leüeleüel kyltem voltt harom olahott az Jtilj (!) mesterhoz, azert, hogy az eo dyznayt az vram eo Naga hawasara haytanak, annak az ketteit megh fogtak es minden fegyüereket el veottek, tyllek az harmadikott egy Mil feoldnel towab iztenek (!) [Barlád BN; BesztLt 3573]. *1582:* Zekeres Gyeorgy wizy az Bathory Jstwan, hegedeosset lantosat Rakpatakaig ket lowan, fizettem eot melyfeoldre f 1/25 [Kv; Szám. 3/V. 47 Lederer Mihály sp kezével] | Chaky Dienes vram huga menyegzeoiere kwldeottenek Byro vramek az waros kepeben aiandekott Boldisartoll az vtthnak kerwleseiertt 16 mell feoldre fizettem neky f. 2 [Kv; i.h. 3/VIII. 61]. *1589:* Boldisart az louas legint, kwltek az vrunk leueleuel Egerbegire, attam neki harom meli feoldre egi lotol d. 38 [Kv; i.h. 4/X. 61]. *1591:* viznek Vas Gyeorgnek Vywarban Kynkeowett 6. lowon harom Mylfeoldre attam f 2. d 25 [Kv; i.h. 5/X. 41]. *1609:* Apaj Balinth vrunk feo Ayton alloia Megyen Pap faluaigh az Pap Mathias loua(n) adta(m) egi mely feoldre ... d 12 1/2 [Kv; i.h. 12b/IV. 412]. *1639:* ket s harom mely feöldreis el megjünk eleöl az szekeresektül, sator hely foglalni [Mv; MvLt 291. 186a]. *1663:* Nekem, Linczigh Jánosnak az én jobbatyám németországi volt, Linz városbeli, az mely Bécsen felül harminc mélyfölddel vagyon [Kv; KvE 173 LJ]. *1739:* (Az út) Károlyvarig ... tészen jo hat mélly földetis [Hátszeg H; Ks 83].

Szk: *jó ~. 1752:* az is az baj hógj ha jönek Kóstólók vagyis vásárlók, mig nékům Sz: Demetörröl hirt tésznék két jo méj föld lévén Gagy Sz:Demeterhöz mig le menyek várakozik az vásárós [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] ✱ *magyar ~. 1614:* az Novák-havasának az végébe vagyon egy szép tér ... kinek ... az hossza is vagyon két magyar mélyföld, az szélessége is annyi [BTN[2] 68]. *1676:* Jaj lelkem Uram, kevés reménségem nekem az franciához. Úgy hallom, hogy beszélik, van még Bécshez 200 magyar mély föld [TML VII, 200 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *német ~. 1823–1830:* 1-ő február. 7 órakor elindulván, Kalesdorfnál Ausztriát elhagytuk ... s reggel 10 órakor voltunk Morvának Znaim nevü városában, mely Bécshez 18 német mértföld | Kassel ... Göttingához csak 5 német mértföld [FogE 174, 247].

Vö. a *kis-* és *nagymérföld* cimszóval. L. a *kismélyföld* al. jegyzetet és Bogdán, MMért. 83.

mérföldecske közel egy mérföld; (aproape o) milă; beinahe/fast eine Meile. *1571:* M Vásárhelly Szabad Kiralyi varossa ... Káltól menyi földnire vagyon, nevezetesen hogy ha nem kevesebbé egy Mej földecskénél [Nsz; Berz. 2. 40/80].

mérföldnyi 1. (vhány) mérföld távolságú/kiterjedésű; de o milă; meilenweit. **A.** *1803:* (A) szekerrel téendő so vitel árra minden kő söért egy mertföldni helyre ... egy fel krajtzárral neveltetett [T; TLt 535]. *1831:* mi szükséged volt te néked,

mintha egy mért földnyi tavulságra lakott volna hozzád, egy kis hus sütésért Lora kerekedni ? [Dés; DLt 332. 16].

B. *1657:* az hová kellett mennünk az khám sátorához, onnét viszont az sánchoz, majd egy mélyföldnyi circuitus [KemIr. 318].

Szk: *olasz ~re való. 1662:* a magyar birodalom is — mellynek mind szélére-hosszára terjedtsége Mátyás király idejében, amint a históriák tartják, nyolcszáz olasz mérföldnyire való vala ... kétfelé szakadott vala [SKr 75] ✱ *öreg ~. 1783:* Három öreg Melj földniről jártak Szent Ivánba perelni [Szentiván Hsz; HSzjP Gabriel Pogádi (30) ns vall.].

2. *~re* vhány mérföld távolságra; la o milă; einige/etliche Meilen entfernt. A. *1653:* A csauzzal azért sietséggel indulánk oda, a hol hagytuk vala őket — mert egy mérföldnyire vala oda csak a mint itéltük — hogy oda menvén a császár szemláttára oszoljon el az élés [ETA I, 131 NSz]. *1787:* Emporiumunk B Hunyad egy orányi földre nehez uttya NAlmás fel mért fölnyire, nehéz uttya [M.bikal K; Somb. I]. *1797:* Kolosvár ... esik Ajtontol egy mért földnyire [Ajton K; CU IX/2. 80]. *1861:* krasznátol mintegy 1/8 mért földnyire távul fekvö ... Malom [Kv; RLt O. 3].

B. *1586:* Kepelies Janos viszj Bathorj Jstuan egi mas aproliekiat Negj louon egerbegig attam vala f 1/50. vgian onneg meg ket melj feodnire vitek toab vram hagiasabol arrais meg kellet fiszetne(m) atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 48]. *1619:* az Nyilus vize azhol bészakad és száll Egiptusba, oly rettenetes nagy szörnyű hegyekröl és oly nagy szörnyű szúgással jö alá, hogy egynéhány mélyföldnére is oda közel sem mehetne az Nyilus vizének az szörnyű szúgásától [BTN[2] 411]. *1704:* Ma, midön kimentenek volna Szilágyiék a kapun Havasalfölde felé, egy mélyföldnyire a várostól rájok útvén nyolc lovas, őket elfogták [WIN I, 95]. *1772:* Sárpatakán vagyon joszága, magam is jártam ottan, a mely vagyon mint egy 12. mély földnire Hidvégitol [Hidvég Hsz; HSzjP Anna Bernád, P(rovi)di Michaelis Bun cons. (64) jb vall.].

Szk: *kis ~. 1662:* Az bíró másnap, hogy a várashoz nem meszsze, csak egy kis mérföldnyire szállottak volna, kihívattatván, valahányad magával kiment vala [SKr 658].

mérgelődik bosszankodik; a se mînia/necăji; sich ärgern. *1667:* Ez órában érkezének Thököli uram levelével; Kegyelmednek szólók is lévén, felszakasztám, remélvén, valamit érthetek belölök, de látom, ismét megrágta az eb az szíjját és hogy mérgelődnek ismét az nagy jámbor úr ellen [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mérges 1. mérgező; otrăvitor; giftig. *1710 k.:* némely füvek, gyökerek mérgesek, halálosak [BÖn. 479]. *1735:* Citatoria Relatoriamból vilagosan Constál, hogy engemet mícsoda hallatlan mérges meg ételtésre valo materiakkal ugy mint Fejer mázzal, egér kövel eleitől fogva kivánt el veszteni és megölni aminthogy ... megis ételtett [Dés; Jk]. *1807:* A' Bolond-buza ... erejére nézve mérges az embereknek, és sok más állatoknak [DLt 78 nyomt. kl]. *1811:* Szunyog Oroszlányon győzedelmet vehet, A' légy Éléfánton mérges tsipést tehet [ÁrÉ 39]. *1812:* a sok mérges hernyo ... ha az embernek a' testire esik, mint ha a tüz égetné a helyit ugy fáj s utánna fel hojagzik [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.].

Szk: *~ erö. 1814:* bé adatván a K Guberniumba azon bolondito buzárol irott munkája Galler nevü híres és tudos Protomedicusnak melyben ... azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökelletesen a jo féle gabona közzül ki választani, hanem tsak szemeléssel, oly moddal t.i. ha fél annyi buza, vagy fél annyi törökbuza közze ellegyittetik, és ezen mértékben süttetik ki kenyérnek a' Lisztye, semmi ártalmat az Emberekben nem okozhat, el vévén mérges erejét az irt mértékben velle öszve elegyittetett gabona, és a' meg sütés [Dés; DLt 1014].

2. mérgezett; otrăvit; vergiftet. *1710:* A francia király ... sok practicával próbálá, ha a császár házát elveszthetné ... a császár[a] confessáriusát ... titkon arra vevé, hogy mikor a császárt meggyóntatná, a megszenteltetett ostyát méreggel kenné meg, s úgy étetné meg a császárt ... Mikor ... a páter a mérges ostyát elévenné, hát a méregtöl megszederjesedett [CsH 94. — [a]I. Lipót].

3. ~ *ital* mérget tartalmazó (gyógyító) ital; băutură care conţine un pic de otravă (dat ca leac); (heilendes) Gift enthaltendes Getränk. *XVIII. sz. v.:* Minek utánna a Marha meg betegedik ... Elsöbben a Varasbékát meg kell szároztatni és aztjs appron meg törni, es alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni ... mert az mérges ital magához sziván a marhának gyomrában lévö rosz nedvességet, ki takaritya [UszLt X. 80]. *1843:* Török Ilona ... egy évig kinozván öt a hideg — égy dongai olánné ajánlá, hogy meg gyogyitja harmadnapra, és ördög rakolyát, s kigyó füvet össze fözvén, annak levibül 3 jo pohárral ... meg itatott, s ezen mérges ital ... harmad napra meg is gyogyitotta — mert akkor halva volt [Nagykapus K; RAk 11].

4. gyulladásos; inflamator; entzündet | fertőző; infecţios; ansteckend. *1594:* Keobeolkuti Mathe vallia ... Borbeli Jlliest megh kerdwk eginehanian mit itilne az Jnas feleol az kin az giakas esset, ha felelne feleolle, Borbeli Jllies azt monda. En nem felelek, mert az kes giakas merges, mas az hogi chak egy teovis giakas feleolis nem felelnek [Kv; TJk V/1. 478]. *1623/1624:* Mideon az Vitezléo Olah Peterlakan ... lako Aitoni Pal Deak ... halalhoz keözelgetendeo ideieben Medvessen fekwnnek és minket hozza hiuatot uolna, teöb egyeb zauai utan ielente hogy ... Noha testeben sulyos es merges nyaualiakat szenuedne, de mindazáltal elmeieben épp es ... mi eleöthwnk illyen Fassiot es Testamentomot teön [Medvés AF; KCs IV. 103]. *1826:* az efféle mérges nyavalyákba elkárosodott marhák megfizetésére a falu itélöszéke által nem kénszeritettek a pásztorok [F.rákos U; RSzF 223].

Szk: ~ *döghalál. 1674:* Anno 1661 esztendőben augusztusban és szeptemberben ... az mérges döghalál köztünk gressálván ... minket is ... megszomorítván ... kiszólítá az Úr őfelsége ez árnyékvilágból az mérges mirigy által ez Gáspár nevü fiamat [Kv; KvE 192 LJ] ✱ ~ *kelevény. 1696:* az Feleségem ... az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék ... reménlyük, hogj azon mérges kelevény meg fokadott vólna, mindazáltal igen nehez beteg mostis [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez] ✱ ~ *mirigy. 1674:* Die 25 Augusti ... az Úr őfelsége kiszólítá ugyan az mérges mirigy által ez árnyékvilágból Gabris nevü fiacskámat [Kv; KvE 192 LJ] *1710:* meg betegedvén Szőke Ferencz Uram ... látván az Istennek illye(n) rettenetes csapását, a' merges mirigy által ... hivata engemet ... a' végre hogy Iste(n) számára el keszitese lelket [Kv; KvRLt VII. 13 Rozgoni János ref. préd. nyil.] ✱ ~ *orbánc. 1755:* Kinos Tüzes, merges Orbáncz nyavalyáb(a) essvén, két rendben orvosságért adt(am) purgatiokkal egyben Rf I xr 07 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28b] ✱ ~ *tályog. 1820:* készek a pasztorok meg esküni hogy ... meg gyogyithatatlan ugy nevezett Farkas vagy mérges tállyogba doglött meg a keresett

alá hozott ökör | Andorko Ferencz mint marha orvos, és Solyom Janos Falus biro Vallomanyokbol ... vilagos az hogy a meg döglött Marhának ... mérges tályog nevü veszedelmes, és meg gyogyithatatlan nyavalyája volt [F.rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap-not. kezével].

5. haragos, dühös; mînios, furios; böse, zornig. *1619:* Szkender pasa úgy vagyon, hogy elég sok commendatiókkal is felele, de bizony valóban mérges haraggal is beszélle [BTN[2] 193]. *1659:* kgltetket kegh(elme)sse(n) intyük ... hozzank tartozo hitinek kötelességenek megh felelve(n), abbul senki mirges beszidire, intisire ki ne tantorodgyek [UszLt 22 fej.]. *1708:* Otta(n) otta(n) segilljevel valo esküvessel elegjgette (!) merges szavait, ugj hogj senki le nem csendesitthette [Kv; ACJk]. *1710:* Csáky László mérges pápista lévén, Apor Lázárral, Damokos Tamással együtt még Havasalyföldiben létekben külön kezdének suttogni [CsH 141]. *1764:* tapasztaljuk hogy minden viszszálkodasok(na)k az oka az Aszszony(na)k mérges és indomabilis indulatja [Kv; SRE 11]. *1874:* Czondi Kata panaszolja, hogy férjével Kudor Jánossal, mérges, veszekedő természete miatt együtt ném élhet [M.bikal K; RAk 308].

Szk: ~ *természetü.* *1823–1830:* nagy úrnak termett Elek[a], de rossz gazda s bővön költő, Pál rettenetes mérges, katonás természetü, Károly pedig buta, tudatlan [FogE 216. — [a]Gr. Bethlen Elek].

6. haragos/indulatos természetü; irascibil, supărăcios; zornig, hitzig. *1717:* Haller Janos Ur(am) is ... az Frajokot ... nem igen dicsiri, kivált Persi igen merges, es maga akarattyan járo [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1761:* Hallattam M.Baro Imre Ur eö Ngánák szajabol ... Enis mérges ember vagyak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 12]. *1823–1830:* Dósa ... nagy fekete ember volt ... Ennek felesége volt a fennebb említett Dósáné ... mérges, káromkodó asszony volt | Ez[a] Kovásznai professzornak szolgája lévén, sok zsidót tanult volt, de egyebet nem sokat tudott. Mérges és bosszús ember volt [FogE 117, 140. — [a]Zilahi Sámuel].

Án. *1785:* Mérges (magló) [Bányabükk TA; MkG]. *1811:* Mérges (ménló) [ÁrÉ 136].

7. ~ *rontás* kb. dühödt pusztítás; distrugere furibundă; wütende Verwüstung. *1811:* A' Tüz fel-lobbana, Falun végig mene Nem vala oly' erő, mely álljon ellene, Mig nem ki öntötte el-szánt dühösségét, 'S mérges rontásának önként vété végét [ÁrÉ 40].

8. *átv* ártalmas; dăunător, nociv; schädlich. *1670:* Bánfi Dienes uram a Kegyelmed levelit és abban a Kende uram Kegyelmednek irott levelit is megküldte ő kegyelme. A mikről ő kegyelme írt, azok régi materiák voltak, már nem is oly mérgesek, az mint ő kegyelme írja [TML V, 115 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1710 k.:* én édes Istenem ! ... hagyj vihessek én Felséged eleibe olyan hálaadó, könyörgő és engesztelő áldozatot, aminémüt kíván ez a keserves mérges üdő a te házadért, az én édes nemzetségemért, hazámért ... és magam megélemedett rab fejemért [BIm 1037]. — L. még BÖn. 713.

Sz. *1672:* Ide be, Uram, fújják az mérges követ, kinek megelőzésével ha késünk, félő, megbánjuk [TML VI, 409 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

9. ~ *kígyó átv.* şarpe veninos; giftige Schlange. *1657:* Teleki Mihály ... mért kellett te néked az én boszuságomra Thuri Mihálytúl lovat venned ? talám ez világban nem kaphattál volna lovat pénzen a Thuri Mihály lován kivül ? mert ha látnátok ti, hogy engemet az dühös eb meg marna s más felól mérges-kígyót mutatna nektek s még is hozzá kapnátok ti [TML I, 65 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1662:* Így szóllítja meg maradékokat Szent Máténál: Mérges kígyóknak fajzati! [SKr 709].

mérgesecske kissé mérges természetü; uşor irascibil; ein bißchen zornig. *1846:* Annyi igaz hogy Ifj: Imre Mihály mérgesetske ember [Kakasd MT; DE 2].

mérgesen 1. haragosan; mînios, furios; böse, zornig. *1793:* az Tüzhellyen ülve Patkos Csizmájával keményen és mérgesen az Abrazattyára toppintott Baratosi Joseffnek [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1796:* mig a' nagy verekedés keményen folyt Sonka Mihaila is közóttek lévén mérgesen, és keményen bisztotta, és nógatta a' Tkttes Csernátoni Vr(am) verekedésben forgolódó Czigányait [Mocs K; Eszt-Mk]. *1813:* Baratosi ... az Exponenst mint Feö Czéh Mestert teremtettével szidta, ä mint a' Czéh Házából szokása szerint puszdurin, vagyis Mérgesen ment ki | nagy Furiában lévén, mérgesen el ment [Dés; DLt 56. 32]. *1833 k.:* Férjem ... ittason Ollyan mérgesen megtámadot az uton hogy ha alkalmos Segedelem nem érkezet volna talán történetes esetbe ejtette volna magat is [Usz; Borb. II].

2. kb. dühödten, pusztítóan; devastator; wütend. *1811:* A viz fenyegetett éppen ily' mérgesenn[a], A' Falura vágott árja egyenesenn [ÁrÉ 40. — [a]Értsd: mint az előbbiekben leirt tűzvész]. *1823–1830:* zokogva sírtam, hogy olyan hirtelen és mérgesen kapott a nyavalya [FogE 130].

3. *átv* ártalmat/bajt okozva; furios; Schaden/Übel verursachend. *1672:* Az magyarországi atyafiak subtilisatiojának summája avagy mysteriuma mi volt, ám mérgesen fakada ki ... Im szegény romlott Erdélt is miben ejtik vala ő kegyelmek [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mérgeskedés bosszúság, bosszankodás; supărare; Ärger. *1894:* te abbahagytad a világi dulakodások rajzolását, s megírtad Argirust ... A te gyerekséged, halászságod, apró mérgeskedéseiddel, jámbor hiúskodásod, gyerekes álmodozásod mind benne van ebben a szamár könyvben [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mérgesség haragosság; mînie; Erbostheit. *1812:* a Groff engesztelni kivánván mérgességeit a Groffnénak le térdeplett és kezét lábát térdét tsokolta [Héderfája KK; IB].

mérgü szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *gonosz* ~ rosszindulatú; răutăcios, răuvoitor; bösartig, boshaft. *1629:* Balogh Anna ... igen gonoz mergw Azzonj minketis Moslekos Diznoknak hiu [Kv; TJk VII/3. 91] ✱ *hirtelen* ~ hirtelen haragú; iute la mînie, irascibil; jähzornig. *1831:* Székelly Farkasné ... hirtelen mérgü, kotzodo Aszszany mindenekkel szereti őszvejőni ... de hamar meg is békellik ő véllek [Torda; TVLt Közig. ir. sztlan].

mérhet kb. (kárt) vkire háríthat; a putea trece pe seama/în socoteala cuiva (recuperarea unei pagube); (Schaden) jm zuschreiben können. *1621:* Attak uolth Tanachul eökeghmek nekem kezemben Negiuen negi Veder Bort ... Az korczmalasat biztam uolth Kozma Geörgire ... de ... Nagi szerenczetlensegh eset raita mert az haza mind el eguen, az hordoban megh szin boris maraduan mind Hordoia Sepreie oda Eget, igi az Bort rea nem merhettem [Kv; Szám. 15b/VII. 13].

mérhetetlen felmérhetetlen, végtelen; nemăsurat, nemărginit, infinit; unermeßlich. *1636:* Az embert penig ő magat alkotta* ... hogy mennél szepb, ekesb, hozza hasonló teremtett állattya légyen az többinél, annál világosban meg ismértessék, az Istennek mind böltsesege, igazsága, és irgalmasságának-is mérhetetlen és veghetetlen határa [ÖGr Aj. 3. — *Isten]. *1879:* nem tudom, mely húrjait pengessem előtted az eget ostromló poézisnak, hogy megérthesd belőle mérhetetlen dicsőségemet, az öröm nagy áradatját [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

meringyés tarisnya elemózsiás tarisznya; traistă pentru merinde; Proviant/Brotsack. *1761:* Mardsinán Dumitru maga nyereg szerszámait a meringyés tarisnyájáb(a) tévén a sztinánk mellett levő ármingyen fára fel függesztette [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.].

merinó 1. merinó-gyapjú; lină merinos; Merinowolle. *1829:* 16 Sing merino [CsS]. *1840:* Fáin juh gyapju portékák: u. m. posztó, szövet, kásimir, és merinó, juh gyapju és teveszőr minden némű matériák [DLt 938 nyomt. kl].

2. merinó-posztóból készült; făcut din stofă fabricată din lină merinos, de merinos; Merino-, aus Merinotuch verfertigt. *1835:* két kurti egy selyem és egy merino [Ilyefva Hsz; HSzjP].

merinó bélés merinó-posztó bélés; căptușeală de merinos; Futter aus Merinotuch. *1838:* Egy fekete uj Magyarka, seprő szin merino bélléssel [RLt O. 1 kv-i nyomt. kl].

merinó bunda merinó-posztó bunda; palton de merinos; Rock aus Merinotuch. *1823:* Kotzkás Merinó ujj Bunda kék Rókával és tarka prém béléssel [LLt Csáky-per 601. L. 1].

merinó keszkenő merinó kendő; basmă/năframă din lină merinos; Merinotuch. *1847:* Egy veres 's zöld csikos, körül rojtos merino Keszkenő [Csíksztmárton MT; UnVJk 103].

merinó köntös merinó-gyapjú ruha; rochie de merinos; Kleid aus Merinotuch. *1823:* Schamoa szin viseltes Merino köntős [LLt Csáky-per 601. L. 1]. *1824:* egy kék merino köntős, kórüllette fejér petinét csípkével [Fugad AF; HG Mara lev.]. *1825:* égy Zöld merino köntős [RLt].

merinó magyarka merinó-posztó magyaros kabátka; dolman de merinos; ungarisches Jäckchen aus Merinotuch. *XIX. sz. eleje:* Egy zöld Nyári mérino magyarka [EMLt].

merinó slafrog merinó-gyapjú ruha; halat/capotă de merinos; Schlafrock aus Merinostoff. *1830:* Merino slafrog egy [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

merinosz slafrog merinó-gyapjú ruha; halat/capotă de merinos; Schlafrock aus Merinostoff. *1832:* Egy zöld Merinos Slafrag [HG Br. Bruckenthal lev.].

merinosz überrok merinó-posztó kabát; haină/pardesiu de merinos; Überrock aus Merinostoff. *1820:* Egy Veres Merinosz Iberok gomb kötő készülettel [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

merinó topánka merinó-posztó papucs; papuci de merinos; Pantoffel aus Merinotuch. *XIX. sz. eleje:* Két pár mérino topánkák [EMLt].

merít 1. (ki)mer; a scoate (din ...); (aus)schöpfen. *1570:* Madlyn azzon ... vallya hogy ... Ment volt az kwttra Meriteny, otth nem akartyawal az Zygiarto gyermeke vyat az kwt kerekewel Megh zertette volt [Kv; TJk III/2. 75]. *1601:* Kowach Ferencz vallya enys ott valamy bort Akarok vala meretny azonban ele leowe az darabont ... kezde mondanj az chaplarnak hogy Aggyon bort [Kv; TJk VI/1. 547]. *1632:* ez az Szeöcz Mihalyis ...mind ala mene az patak mellet, szinte(n) oda kerüle az hun az asszony merit vala | eze(n) közbe(n) ... en el menek dolgo(m)ra es uizet meritek [Mv; MvLt 290. 84a, 103a]. *1732:* Ezen hintó szinnek Nap njugot felöl való vèginél vagjon edgj ... Szin, meljnek alatta vagjon edgj kereken köböl ki rakott ... fris vizes kut, meljböl vizet meritnek [Kóród KK; Ks 12. 1]. *1736:* Nagy kádak voltak az szinen kivül teli mind borral, valakinek kellett, szabadon meritette [MetTr 398]. *1754:* bökkenős lévén mindenüt hogj az viz mélj, meritteni akarván belé estem s oda is haltam volna ha az szolgám ki nem huzott volna [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1773:* Katso Sara ... egy kis tsuprot hoza bé, s azzal olajat meritte [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Joannis Varga (66) jb vall.].

2. szerez; a face rost, a procura; verschaffen. *1799:* A Pénz szüke is majd ollyan közes nállam is mind Fiam Uramnál, mert énis csak ugyanazon kut fejekböl meritem a Pénzt, ugy mint Istenünk Segedelméböl a Sarlo kapa és kotzor után gyüjtegetünk [Ne; DobLev. IV/810. 1b Szántó Sándor lev.].

3. *bátorságot* ~ bátorságot vesz magának; a-și lua îndrăzneala; Mut schöpfen. *1889:* Karácsonyra mindig megajándékozta Bátyám a Kolozsvárt egy cikkel ... Ebböl a jóságából meritem a bátorságot, hogy az idénre is kérjek [PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

meritábilis érdemleges; meritoriu; meritorisch, sachlich. *1734:* Az egész Communitasban observáltassék es observaltattassek hogy az harangokkal ne abutallya(na)k az helységbéliek hogj minden dib dáb dologra ... harang felen verest tegje(ne)k. Tüz tolvaj kialtás vagy lárma es ollyan meritabilis veletlen Casusban lévén szabados az ollyan csengetés [SVJk].

meritális 1. *mn* 1. lényeges, figyelmet érdemlő; esențial, demn de luat în seamă; wesentlich, beachtenswert. *1670:* Az Csuti levelét az mi illeti, Uram, bizony igen meritalis dolgok azok [TML V, 365–6 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Esziben kezdi azalatt a fejedelem* venni, hogy hamisan vádolták volna be a rab urakot, mert noha sokszor kívánta tőlök, hogy már amivel vádolták, bizonyítanák meg ellenek ... amazok semmi meritális dolgot nem találának [CsH 131. — *Apafi Mihály]. *1736:* Mint hogj ezenn Dolog meritalis és Criminalis; azért az I. Instantiájára nem replicáltathatik most [Dés; Jk 212b]. *1798:* Pápainé Aszszonyom ellen való Processust még az elmult Esztendöben meg-inditottam, de a sok ide s tova való törvénytelen kifogások, és Dilatio kérések utánn még most kaphattam Feleletet elsöbben, azis nem meritalis, hanem haszontalan kifogásból áll [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1807:* az Also Törvény Szek noha Itéletében a Meritalis okokatis elég hoszszason fel vette, tsak ugyan a Per derekán semmi Itéletet nem hozott [Mv; DobLev. IV/908. 1b].

2. ésszerű, elfogadható; acceptabil; vernünftig, annehmbar. *1756 k.:* A Permester hivatallyára az Assessorok ha

nem compareálnak egy forintal büntettessenek, ha meritalis ratioját absentalások(na)k nem adhattyák [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

II. *fn* érdemleges/figyelmet érdemlő hír; ştire importantă; meritorische/beachtenswerte Nachricht. *1674:* Kegyelmed szolgáját várakoztatám harmadnapig, mivel Mikes uram nem volt házánál; vártam attól is, ha mi bizonyos hírt hoznának ... Ha mi meritalist hoznak ... Kegyelmednek tudtára adom [TML VI, 560 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

meritáló érdembeli; meritoriu; meritorisch, sachlich. *1777:* az Urak is ... öszve Szedvén defensiojokra Szolgalo Leveleket olly készülettel légyenek hogy a' Celebrálandó osztállyban meritálo Deliberatumot nyerhessenek [Hsz; BLev.].

merítés (ki)merés; scoatere; Ausschöpfen. *1570:* Zygartho Mathias ... vallya hogy Egykoron Meryt volt az kwthon eo ez vallo, Es hogy ely haggya az Merytest, Megien oda zygarto gyérgh gyermeke Es az kwth kerekehez Nywl [Kv; TJk III/2. 74d].

meríthet (ki)merhet; a putea scoate (din ...); (aus)schöpfen können. *1694:* Anno 1694 die 16 Julii ... Az Szamos délután egy órakor csak hertelen úgy megáradott, hogy akármelyik hídról meríthettenek volna Szamos-vizet [Kv; KvE 221 BP]. *1753:* minden Embernek aki tiszta vizet akar inya a kut főre kel menni s onnan meríthet [Illyefva Hsz; HSzjP].

merítő I. *mn* 1. meregető, merítéshez való; pentru scos lichide; Schöpf-. Szk: *~ kalán* merőkanál. *1848:* Két meritő kalány 3 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ *~ kártya* vízmerítő faedény. *1789:* Egy Merittő Kártya Rf — xr 3 [Mv; ConscrAp.] ✱ *~ kupa. 1681:* Vagyo(n) ezen kapu között ... Viztarto Czeber, meritő nyeles kupajaval Nro 1 [Vh; VhU 509] ✱ *~ sajtár* vízmerítő faedény. *1650:* Az konyhara attak az kadar Iffiu Mesterek ... Egj meritő Saitart ... d 8 [Kv; Szám. 26/VI. 376] ✱ *~ serpenyő. 1793:* Karamel, vagy meritő serpenyö [TL Conscr.] ✱ *~ veder. 1715:* Egy merito vider [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1819:* Gémes Kut ... fa abrantsu merittő vedrivel edgyütt [Baca SzD; TSb 6] ✱ *~ véka. 1676:* Vagion it ... meritő véka harom [UF II, 747].

2. *~ hely* vízmerítő hely; loc pentru a scoate apă; Wasserschöpfplatz. *1598:* Thasnadi Jacab ... vallia Mikor az kerben seöwent fönok vala kertek Zilagi Jstwant Jstwan deaknak az Annia es huga hogi engedgie megh hogi meritéo helie legien az kuton de Zilagi Jstwan nem engede megh [Kv; TJk V/1. 115].

II. *fn* 1. merítőedény; vas de scos (apă etc.); Schöpfgefäß. *1705:* Egj kis mosárt, egj meritőt, egj rosz gyertya tartot hammuvévőjével [Kv; Pk 6]. *1725:* Kádár Munkájára ... Köttött 1 Csap allyát ... Csinált egj Meritőt den 15 [Kv; Szám. 54/V. 10].

2. merítőháló; crisnic; Fischhamen. *1592:* 27 die January Az varos Toûaban Bodult volt Megh az hol fogtwk Merytoûel az holatt, az veken [Kv; Szám. 5/XIV. 206 Eppel Péter sp kezével].

3. vízmeregető/merítő hely; loc (special amenajat) unde se scoate apă din râu/pârâu; Wasserschöpfplatz/stelle. Hn. *1699.* Meritőnél (sz, k) [Nyárádandrásfva MT; EHA]. *1717:* A Meritőnél (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1722:* A' Dancs János meritéjénél (sz) [Csomakőrös Hsz; EHA]. *1744:* A meritőnél (berek) [Aranyospolyán TA; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* A Meritön (sz) [Karatnavolál Hsz; EHA]. *1763:* a Maros meritőjére a Templomon flyül (!) [Udvarfva MT; EHA]. *1798/1812:* Pap Meritőjinél (sz) [Nyárádsztmárton MT; EHA]. *1799:* A Merittőnél (sz) [Jobbágyfva MT; EHA].

merítőháló halászháló; crîsnic; Fischhamen. *1721:* Az Mlgos Ur parancsolatya szerint probaltam halasztatni két Csukanal tőbet nem fogathatam egy kis meritő haloval [Szentpál K; TKl Mihály deák Teleki Pálhoz]. *1731:* Canabis in Gelinis merittő halonak Gellinae 1 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51 Szám.].

merítő kerék kútkerék; roată de puţ, roata fîntînii; Brunnenrad. *1724:* vagyon egy kerekes kut, egy vasas veder, egy meritő kerék tengelyestül [Koronka MT; Told. 29/12].

merítő kút kerekeskút; fîntînă/puţ co roată; Radbrunnen. *1782:* égj Tölgj fa Deszkákbol ki rakott meritö kut [Kiseskűllő K; SL].

merítő-rúd kútostor; prăjină de fîntînă; Brunnenstange. *1842:* Találtatik az udvaron égy Gémes Kut ... a' gém fához az ostor vagy merittö rud 9. szemböl állo lántzal van csatolva égy horog és káva által [O.kercisóra F; TSb 51].

merítő-szoba papírmeritő helyiség a papirmalomban; sală/cameră de velinizare; Büttenraum/stelle. *1842:* A Meritő Szobának ajtaja, a hollander felöl [KmULev.].

**mer

tuma úgy kévánja [EOE XI, 196]. *1671:* Nem tartozom az meritumra megh felelni, mint hogy Nemes Ember vagyok [Kv; TJk XI/1. 104] | néha a' sok rendbeli Repulsionak onussa annyira nevekedik, hogy az dolognak meritumát fellyül haladni láttatik [CC 62]. *1677:* Ha kik penig, nem gondolván a' Causának meritumát personalis comparatiora evocalnának másokat ... az ollyan Causans ellen Prohibitioval, Inhibitioval, avagy Novum Judiciummal ... convincáltassék az Actoria pars [AC 179]. *1711:* authoritassa lehessen és légyen az Societas(na)k az olly dolgok(na)k décisiojára, és meritoma szerint leendő Deliberatomnak executioban valo vételere [Dés; DLt 489]. *1737:* ne légjen nékemis késő Excipiálnom, Contendálnom, Meritumotis tangálnom [Dés; Jk 233b]. *1763:* az több Utrumokis nem éppen impertinensek, mivel mind az dolognak meritumat, s annak közzettek esett folyasat declarallyak [Torda; TJkT V. 167]. *1796:* az All Peres Ur ... a' Dolognak meritumához szollott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 73 tábl.]. *1812:* Ezeknél fogva edgy Betüig refutalva lévén ezen egész meritumot tárgyazo Hellytelen kifogás, meg kevánnya a Fellperes Ur, hogy ez cum animadversione meritumra rejicialtassék [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

meritumú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *nagy ~* nagy horderejű; de mare anvergură; von großer Tragweite/Wirkung. *1800:* minthogy ... Salat Ur már ůdősötske ember ... jonak tartom, hogy Augusztinovits Uratis a' ki ... igen jo Iffiu Agens, reqvirálya a Communitas oly formán, hogy égyet értve Salat Urral, ůgyekezzek ezenn nagy meritumu dolgot jo utra kormányozni [Nsz; TLev. 5/17 Köpetzi Nagy Josef lev.].

merkatura kereskedés; comerţ; Handel. *1590:* it a' varosba Mercaturat exercealhasson Brassayakal Segeswariakal az Jdege(n) Wasas ember [Kv; TanJk I/1. 126].

mérkel méreget; a măsura pe îndelete; wiederholt messen. *1632:* Az arujokba(n) ot nem volta(m) mikor megh uette Nagi Marton az Haz helt, de azutan, mentünk vala oda hogj ket fele oszuk, merkeleók is ket fele [Mv; MvLt 290. 68b].

merkuriom higany; mercur; Quecksilber. *1558 k.:* Az Mercuriomoth Igy kel chinalny[a] [Nsz; MKsz 1896. 282–3. — [a]Köv. az eljárás leírása]. *1582:* Anna Aztalos Imrehnę zantalanzor hallotta Igiarto Georg feleól ... ez mostani feleseget kwrwanak zitta Rengeo Anna, Aztis monta hog' az eleobbi felesegenek Mercuriomot Adot es vg holt meg [Kv; TJk IV/1. 70]. *1631:* Hallotta(m) asztis Thamastol az Czigledj Peter vra(m) szolgajatol, hogy Valaszutj Laszlonal latott uolna Mercuriomat [Abrudbánya; Törzs. Petrus Vayda (33) concivis vall.]. *1639:* ez Mercuriom ... bizoni egy niha(n)sor attam az ebnek az Uramnak de ugian nem haznal, s török mazlagotis attam az Ebnek de ugian nem haznal [Mv; MvLt 291. 196b].

merkuriomos *szítk* higannyal mérgező; care foloseşte mercurul la otrăvit; mit Quecksilber vergiftend. *1582:* Margit Igiarto ferenczne vallia, hog zaiabol hallottam Rengeo Annanak ... hog ... ereossen Zitta Igiarto Georgiöt Bestie kwrwa fianak, es Mercuriomosnak, hog mercuriommal kenette volna be az felesege zaiat, es Abba holt volna Megh [Kv; TJk IV/1. 70].

mérleg szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~be tesz* mérlegel; a cumpăni/cintări; erwägen/messen. *1843:* a királyi uradalomnak hasznát a lakosok könnyebbítésével igazságos mérlegbe téve ... célszerű lenne, ha a királyi erdősz tisztség ... az erdővetést és plántálást azon helyeken gyakorolja, melyek különben is ... a legelés előtt tilalmasak [VKp 123–4].

mérnök inginer; Ingenieur. *1843:* megszollíttatik 5ik Tanunak Fő Orátor Roth Pál Ur ... hogy a' régi vágott fák a' Roth Károlly fái lettek volna, és hogy azokat mérnök Ungvári György Zsido Pável Mártonnal edgyütt traficalva vették meg fél áran [Dés; DLt 1480]. *1844:* Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnókkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1. 87]. *1848:* a' köz hellyeket mérettetik, e' mind jo tsak hogy mi előt a' Mérnök ur benn dologhoz fogna, az előt a' fiui léányi Telkeket tisztán szükséges meg állitanunk [Usz; Pf]. *1862:* Tisztességes szállás és koszt magamnak 's ha segéddel leszek mindkettőnknek, figuransainkkal együtt ... Malom Zsigmond mk. mérnök [Kv; Ks 92].

mérnöki de inginer; Ingenieurs-. *1855:* szükségtelen ... minden mérnöki elömunkálat [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

Szk: *~ (fel)mérés* földmérés. *1842:* (A) földnek egész kiterjedése mérnöki mérés után tészen quadrát ölökben ... 3292 5/6 [Szentbenedek SzD; Ks 92]. *1855:* ha ... mérnöki felmérés nélkül a szabadalmat meg nem nyerhetném ... kérem annak ki rendeltetését [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

mérnökileg mérnök által; prin inginer; durch einen Ingenieur. *1855:* Tisztelettel kérem a Méltóságos Cs.K. Járás hivatalt méltoztasson ... kérésemet ... a gát ujjra epittese iránti engedélynek addig leendö meg adása iránt felterjeszteni, mig a sor az én malmomra is elkerülne, hogy az mérnökileg hivatalból felméressék [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint foly.].

merő[1] **I.** *mn* meréshez/méréshez használt; cu care se scoate; Schöpf-. **Szk:** *~ sajtár. 1680:* Serfözö Haz ... egy kisded szer ser fözö Üst ... merö sajtar no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35] ✱ *búza ~ (fa)kalán. 1761:* Buza mérö nagy Kalán Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31. 38]. *1814:* Egy Buza merö fa Kalány [Buza SzD; LLt]. *1841:* Egy Buza merö kalán [Egeres K; Ks 89] ✱ *maláta ~ kalán. 1781:* Maláta méró kalán [Koronka MT; Told. 10].

II. *fn* meritóedény; vas de scos (apă etc.); Schöpfgefäß. *1738:* A Fa Edények száma Seres Atalog két két Csöbres 4 ... Merö 4 [Papolc Hsz; ApLt 2 Jeszenszki Pál Apor Péternéhez].

merő[2] **I.** *mn* **1.** merev; ţeapăn; steif. *1643:* annak az Gabor Marton neuü Czigannak megh az Attjat is mint hogj merö uala az eggjk keze, Merö kezw Gabornak hittak [Sárpatak NK; LLt Fasc. 70].

Szk: *~ kezű. 1643:* Tudom azt hogj az az Mereo Kezu Gabor Haller Sigmond Vrammat eo Ngat szolgalta Jobbagisagul [LLt Karaznay Ferencz Feieregihazot Feier var(me)gjeben lako (60) ns vall.].

2. ~ *derekú (lovas)* egyenes tartású (lovas); (călăreț) cu ținută dreaptă; (Reiter) mit gerader Haltung. *1710 k.:* jó könnyű és kemény s merő derekú, meglehetős szép lovas voltam [BÖn. 492].

3. tiszta, csupa; (a fi) plin de ...; voll(er), lauter. *1589:* Egy Granat zoknia Mereó Arany Synoros [Kv; KvLt Vegyes I/2. 66]. *1591:* Czizar Ianos vallia ... Latam hogi mereo verbe vala Teolczeres Leorincz [Kv; TJk V/1. 176]. *1592:* Barbeli Balint ... vallia ... Egi ven Azoni monda eztis, hogi az el mult ejel az felesegetis rutul taglolta volna, es feieis mind mereo seb volna [Kv; i.h. 209]. *1614:* Iffiw Györgj ollj njomorult uolt hogj az teste mereo fekej volt [Jedd MT; BethU 46]. *1644:* Baba Marton harom loval szekerrel megien vala, sebessen ez giermeketis latam hogi fel kapa Nemes ferenczne ... s hat megh az ganeja is kj iüt vala gjermeknek, az orran szajan bugiogot ki az ver: az hatanis mint a Tenierem ollian vala az patkonak a helie azis mereö ver vala [Mv; MvLt 291. 414]. *1712:* az Török lovatt is beküldött(em) volna eddigh de rettenetesen ki fakadozott ⟨az⟩ Testi mint az rosta olyan az bőre merő vér [Ohába F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péternéhez].

4. (anyagnév előtt) csupa; (înaintea numelor de materii) curat, pur; (vor Stoffnamen) pur. *1560:* Egy merő Ezwst bychak, mynden zerzamawal [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1576:* Wagion Egy mereo ezeost parta eö lanczostol Aranyozoth kybe wagion Bewssegessen harom gyra [Szamosfva K; JHbK XVIII/3]. *1596:* Egy mereo ezewst partha eovechke n I p 6 [Kv; RDL I. 65]. *1612:* Egy Ezüstes Zablya visselt merő ezüst az keresztj [Kv; PLPr 68]. *1628:* Egy mereó ezwst arannias giongyhazzal bellet hwuelw kard Egy merü ezwstos arannias twrkezes bott [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. *1658:* attunk eö kglmenek az Uy keresztienek felöl valo Kapu előtt, egy puszta haz helieczket, ki merő kószikla volt [Alvinc AF; DLev. 3/XXXI. A. 9]. *1736:* (Az) Ablakok ... kozül az edgyik merő évegből valo [Várhegy MT; CU XIII/1. 96]. *1737:* Egy Aranyas merő ezüst Kehely [Mv; MvRLt].

5. *túlzó* valóságos, tiszta; curat(ă), în toată regula; rein, wahrhaftig. *1614:* Ebben a praktikában nékem egyéb semmi bűnöm nem volt, hanem mikor az az Ötves György azzal a portai praktikával hazajött volt, én is tudtam, de láttam, hogy semmi dolgok, és csak merő bolondság [BTN[2] 45]. *1657:* elsőben is az fejedelem béjüveteli után hiteték azt el véle, hogy az Bethlen fejedelem javaiban Catherina idejében én kezemhez sok jutott volna, mely merő hamisság vala [KemÖn. 154–5]. *1668:* Itt[a], Uram, annyi lélek volt, merő ország gyülése tölt volna belőlök [TML IV, 291 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Szilágysomlyón]. *1710 k.:* Annyi pohárt köszöntek egymásra s úgy eltartották magokat s egymást, hogy merő mulatság volt | Angliában ... pap, professzor is merő csigázásnak tartja, ha deákul kell beszélni [BÖn. 519, 580]. *1771:* A Város Conclusi ellen a Ganejt szemetet az Uczára szokták ki hordani Stikler Antal, a Mlgos Grof Haller Péter Ur ö Nga Botos sidoja, és az Korcsomárossa ... a hol a Templombol ki szoktak járni merő pókedelem [Dés; DLt 321. 47 Anna Szabo (44) és G. Tokai (44) ns vall.].

6. teljes; complet, adevărat; vollständig/kommen, völlig. *1736:* ezen kő épület Gerendáiban, és padlásiban, ollyan nagy romlás, és rökönyedetség van hogy merő ujjulást kivánnak [CU].

7. egész, ép; întreg; ganz | tömör; masiv; voll, massiv, derb. *1574:* Vagion Egy viselt mereö Jngual zederies Seliemmel | Egy mereö Jnguál oloz himmel varroth veres seliemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1576:* Mereo Jnghwal Egy, teodzes Aranyal ezeost fonalal Maas mereo Jnghwal waroth kamoka hymel ezeost fonalal chazarozoth, teoltet esmegh Aranyal Selyemwel | wagion harmadyk Inghwal zederies Selyemwel waroth mereo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6]. *1596:* Egy mereo partha eö Carneolos eoregh gyeongieokkel eoregh thewrkeseckel megh wagion rakwan mely nyom n. 3. p 39 mely beochyw zerint ér f 240 [Kv; RDL I. 65]. *1611:* egi mereo so tarto fabol czinalt [Kv; i.h. 90]. *1614:* Egy granat felső Ruha Taffotaúal bellet merő [Kv; PLPr 1612–15. 115] | Jutot Leőrikenek, Egi mereo Derekalj hej veresses rosas, bechültek f — d. 65 [Kv; RDL I. 95]. *1644:* Az arva fiunak Thusa Davidnak marada ... Egy mereo sisak [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1647:* Onnat az Var előt valo kapura jutvan ... azon kapun őregh merő retez, egj Lakat rajta | Az Vár le eresztő kapuja uy, ket Vas sarok, negy vas abroncs rajta, egy retez feő, egy merő kis ajto két pánt vassal, sarokkal [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1746:* az edgyik ládában magam kezeimmel raktam bé ... edgy virágos Gyászvásári[a] merő Nyerget [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150. — [a]Jászvásár (Iași)].

Szk: ~ *nyelű. 1693:* Jankonak egy merő nyelü ezust Kalanocska [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1747:* Jutot ... Vigának egy merő nyelü ezüst kalán [Kv; Pk 6].

II. hsz-szerűen; adverbial; adverbialartig. 1. egészen, teljesen; complet, în întregime; ganz, voll. *1596:* Egy mereö fekete hernacz palast ... f 12 [Kv; RDL I. 65]. *1608:* Egy Merő kekes abross negy forma [Kv; i.h. 83]. *1637:* az legeny be dobban oda közinkben az hazba(n) merő mezitelen, s ot setala [Mv; MvLt 291. 117b]. *1651:* Egy Niakra valo Czipke Tizta merő fejer giöngiel főzőt [WassLt 72/2 Wass Judit kel.]. *1657:* Végtére concludálta az mulatságot az fejedelem bolondja, Mihály bíró, ki ... jádzi ember, de termetében is merő csúf ábrázatú [KemÖn. 63]. *1674:* Ivanoczki követsége merő garázda [TML VI, 581 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1750:* Egy merö vasbol állo tsatlo lántz négj lantz szemből s egj karikabol álló [Esztény SzD; Told. 25].

Szk: ~ *aranyos* színaranyból való. *1590:* Chaki Gabor chinaltatot uelem[a] egj mereo Aranias zabliath [Kv; TJk V/1. 19. — [a]Greg. Balasfyval]. *1595:* Egj mereo Aranjas labas soh Tarto Az kj ponderal M I p 35 [Zsombor K; SL]. *1612:* Egy Trebelyezet Ezüst Cseze, Belöl merö Aranyas [Kv; PLPr 68]. *1679:* Edgy merö Aranyas Kehely [Mv; MRLt] ✱ ~ *ezüstös* színezüstből való. *1637/1639:* Vagyon Egy mereo Ezüsteos hegyesteor ... Aestimaltuk az uasaual egjütt f. 72 [Kv; RDL I. 111]. *1673:* Egj bogláros merő ezüstes kard | Egy merő ezüstes bot [Marossztkirály AF; IB Bethlen István inv.] ✱ ~ *ezüstös-aranyos. 1595:* Egy Aranjas zablja het boglar rajta keowesek az zájajs (!) mind mereoh ezwsteos Aranjas az kerezthjn ezwst lanch [Zsombor K; SL] ✱ ~ *gyémántos. 1648:* Egy Olasz kötеö formara valo merő giemantos fügö | Egy merő gyemantos levegös (!) függö [Mk Kapi Krisztina kel.]. *1651:* Egy Rosas kőves boglaros parta, melynek boglaranak negie, merő Gemantos [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] ✱ ~ *rubintos. 1651:* Giwrök zama ... 9 Geőrö merö Rubintos meliben vagion kőrös-kőrniol Tizenharom Rubint [i.h.].

2. tisztara, tisztán; în întregime; ganz, rein. *1648:* Az also házak éppen mint fundamentumátol fogva az felseö palota házakigh mereö keöbeöl éppittettek [UF I, 925]. *1816:* kételenittetett az ellene valo keresetet merö tagadással oltalmozni [Kövend TA; Borb.].

mérő I. *mn* **1.** (súly) mérésre szolgáló; care serveşte la cîntărit; (Gewicht)Meß-. *1692:* papiros materia merő kompona nro 1 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1821:* A Meszet mérő Tábla igazittására 20 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 137].

Szk: ~ *fakompona* fa-karosmérleg. *1648:* Egy mereö fa kompana idest font [UF I, 888].

2. úrmérték-mérésre való; care serveşte la măsuratul cerealelor; (Hohlmaß) Meß-. *1688:* A gabonás házban egy merö kéreg veka. Egy kis mércze [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6].

3. (ital) mérésre használt; în care este efectuat măsuratul băuturilor; (Getränk) Meß-. *1801:* Az Italt mérő házban Egy régi kurta fogas [Déva; Ks 108 Vegyes ir.].

II. *fn* **1.** mérőedény; vas de măsurat; Meßgefäß. **Szk:** *egy köblös* ~. *1838:* A Ser és pálinka főző házhoz ... Inventáltattván, ezekben transponáltatnak ... Fa abrontsos Veder 8 ... 1 Köblös mérő vas abrontsos vas foganty(ús) 1 [Km; KmULev. 2] ✱ *nagybányai* ~. *1603:* nagybányai mérő [Kisilonda SzD; SzDMon. IV. 111] ✱ *pozsonyi* ~. *1849:* egy egész, egy fél, és egy negyed pósoni mérő, cserfából, vasazottak [KLev.].

2. karosmérleg; cîntar (cu braţ); Hebelwaage. *1787:* Egy kis mérő horgas Schlága [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5].

3. vhány mérőedénnyi mennyiség vmiből; de ... măsură/măsuri; von einigen Meßgefäßen (viel). *1593:* En Perecheni Bernath Jstuan Krazna Varmegeben Perechenben lakozo ... Zwkseges dolgaimert Vetettem kett sza(n)to feoldejmet zalogba Bathori Elekne Jakczi Anna Azzonnak tizen eőt forintban kezen be vetue ... Attam penig ugi hogi az mit en bele Vettem tüdni illik az hett meréó buzatt ugian azon feoldnek termesebwl megh adgia w kgme nekem [Perecsen Sz; WLt].

4. *bécsi* ~ bécsi földmérő egység; măsură (cadastrală) vieneză; Wiener Vermessungseinheit. *1820:* mind ezen földet az örökség appertinentiájának a két Bétsi Mérőt fellyül halado belsö öröksegével edgyütt fell irni mèltoztassanak [Ne; DobLev. V/1032].

5. földmérő; măsurător de terenuri; Feld/Landmesser. *1570:* Chinak gergelne ersebet azzon* ... En wtet ... Biro eleybe ... Ideztem ... wgy hatta megh hogy ky meressem az zolot, Az varos meroiewel | chyarlokezy Dyenes ... vallya ... beh Mentek az zeoleoben es az Mereo ky Merthe, Mely Mereot chynek balint vytth volt ky | Zeoch Markos, Zas Lwkach ... vallyak ... Iwt oda chynek Balint az Merewel Es Mond chinek Balint az Merenek hogy fely hold zeolet Meryen ky palochinak [Kv; TJk III/2. 166–7. — *Vallja]. *1573:* Orsolia Sos Ianosne vallia ... egi vasarnap hia ky az Mereot Benedek ... hogi megh Merte volna, Mond hogy Ez zeole Ninchen harom fertal | Gruz peter ... vallia, hogi mykoron vicey Antal ely zantotta volna az Hennig Iacab Be Iaro vtat az eo kertebe vgy kerte volt Eot Hennig Iacab hogi zerzene Kis Antaltwl egy be Jaro vtat az eo kertere ... Az eo teorekedesere meg Engette kis Antal es az varos Mereojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot [Kv; TJk III/3. 80, 184].

6. *hites* ~ *polgár* a (gabona) mérést ellenőrző felesküdt gazda; gospodar cu jurămîntul depus însărcinat cu supravegherea cîntăririi cerealelor; (Getreide/Korn) Abmessung/wägung kontrollierender vereidigter Bürger/Landwirt. *1703:* Udvarbiro ur(am) mellet Continuskodo 1 Radnothi Kantor Inasnak ... 2-2 A(sztali) Czipoja ... Egy Continuskodő Hűtős Merő Polgárnák A(sztali) czipoja — 2 [Fog.; UtI].

7. *hamis vékával* ~ *szitk* csaló, méréshez hamis vékát használó személy; persoană care măsoară cu ocaua mică; Schwindler, zur Abmessung falschen Scheffel benutzende Person. *1617:* Ferenczi Giorgine Erzebet, kobatfalui jurata: Elegge hallottam, hogi ueres zaiu ebnek zitta Antalfi Matiast ez az Antalfi Tamasne, hamisnak, gilkosnak feleseget hamis uekaual meronek [Kobátfva U; Pf Fr. Bencsér de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis jel. a fej-hez].

merőben 1. mereven; ţeapăn; steif, lahm. *1839:* Szandman Károly ... a' bal lábát merőbe tartya nyomoréksága mián [DLt 290 nyomt. kl].

Szk: ~ *fagy* merevre/halálra fagy. *1644:* Urunkkal és sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására ... oly hideg üdő lévén penig, hogy az német gyalogokban egynihány merőben fagyván, megholtak [Kv; KvE 174 LJ]. *1662:* sokak, akik a fagyos vizeken hónalyokig és övig való vízben gázolták volna által a patakokat, azok közül a nagy kemény üdőn merőben fagyván megholtak vala [SKr 352].

2. egészen, teljesen; complet, în întregime; ganz, pur. *1666/1687 u.:* Egy ezüst arannyas pohár fejér virágos reczés formára czinálva, ã fenekeis fejér ezüst, ã Közepi arannyas. Más kissebb merőbe arannyas lábos pohár [Koronka MT; MMatr. 313]. *1683:* Két kerekded merőb(en) aranyazott so tarto [UtI]. *1700:* Egy Veres bársony Melyre valo keskeny Ezüst Csipkevel merőben Liliomoson Czifrázva [Hr 1/20]. *1703:* Egy arany gombocska kék es fejer zomancal merőben boritot [LLt Fasc. 115]. *1837:* Egy világos pej vén Paripa — ló ... orra' felső része merőbe fejér hóka [DLt mv-i nyomt. kl]. *1842:* ezen Erdö Mag Fákkal merőben bé vagyon álva [Kakasd MT; DE 2]. *1849:* Kilin Mosesné ... égy reggel ... Kelemen Benit es Krizsán Mariat is merőben meztelen találta [Kv; Végr. Vall. 81]. *1857:* az Udvari Telken lévő Zsendej Fedél alatt Gabonás Fedele igen erössen meg lévén romolva, merőbe ujj zsendelyezetet kiván [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

3. teljességgel, teljes mértékben; cu totul, în întregime; ganz und gar. *1796:* adott ... egy darab addig merőben haszon vehetetlen odalt, de aval nem kárt hanem hasznot tsinált [Lukafva MT; DLev. 3. XXV. 4]. *1831:* egy darab Erdő ... az idő Változásaival pusztává és merőbe haszonvehetetlenné lett [Aranyosrákos TA; EHA]. *1834:* az e' Tárgyban az ujjittás előtt 1828ban Junius 28kán hozott Itéletnek merőbe valo megváltoztatásával ... a' Felperes közönségtöl emberi emlékezetet fejül mulo Idötöl olta békességesen biratott, de az Allperesek által erővel elfoglalt Helly ... a' Felperesi résznek viszsza itéltetik [Asz; Borb. I]. *1858:* hovátovább a' nagy elszaporodás miatt, a' Czehális Mesterek jogai meroben letiportatnak és meg semmisittetnek [Kv; ACProt.].

4. határozottan; cu tărie; ausdrücklich, betont. *1796.* nem hogy annak végben vitelitis helyben hagyta volna, hanem merőben ellenkező volt benne [Ilencfva MT; DLev. 4. XL A]. *1809:* szeliden exámináltatik, de merőben tagad mindent [Dés; DLt]. *1831:* Erre Dregán Vonutz mostis merőben azt erössiti, hogy egész éjszaka ott hált a Guja mellett [Dés; DLt 332. 4]. *1840:* a' bépanaszlott pásztorok merőben ragaszkodtak elöbbeni felelettyekhez [Dés; DLt 370].

5. egyvégtében; fără popas; in einem Zuge. *1823–1830:* Ez az útikocsi nem minden postastáción változik, mert amelyre én felültem Frankfurtban, a merőben ment Norimbergáig [FogE 254].

mérőcövek földmérésnél használt cövek; pichet, ţăruş; Meßpfahl/stock. *1807:* Mérő tzövekek Spárgástol [Körtvélyfája MT; LLt].

mérőcseber (egyvedres) fa-mérőedény; ciubăr de măsurat (de o găleată); hölzernes Meßgefäß (einen Eimer groß). *1674:* egj vedres merő cseber [UF II, 594]. *1794:* Mérő vedres cseber [Gyalakuta MT; TSb 17].

mérődik felosztatik, szétmérődik; a fi măsurat în vederea împărţirii; aufgeteilt/aufgemessen werden. *1712/1777:* mind Ns és Jobbágy földek, rétek, erdök etc. a két rész atyafiak között mérödjenek s limitaltassanak ad aequales partes két felé [Msz; DobLev. I/79]. *1833:* A földeknek fel mérésére requiráltuk Tekintetes Ingineur Ungvári György urat a ki is fel mérvén ... két darabba mérödött | a Buzas Ferentzné földjének formája regulatlan lévén két darabba mérödött [Dés; DLt 904/1831 mell.].

mérőejtel ejteles mérőedény; vas de măsurat de o cupă; (ein) Achtel großes Meßgefäß. *1656:* Ezen haznak felseö gerendazasa, padlasa reghi festios (!) egi bellett cziap szék, mereö ejtel nro 1 [UF II, 159]. *1683:* Szallitanak ... Merö Ejtelt no 4. Iczet no 4 [UtI]. *1761:* Vasas véka 1 ... Mérő ejtel 1 [Déva; Ks 76. IX. 20].

mérőfa mérőrúd; prăjină de măsurat; Meßstange/stab. *1570:* Cristina Kadar Jmrehne ... vallya ... Megh haragzyk zeoch gĕrgh Rayta, Es fely kapia az Mereo fat hogy Megh wsseh belger peter⟨neth⟩ De az felesege Zeoch gĕrgnek Ne(m) hatta [Kv; TJk III/2. 158].

mérő félvéka félvékás mérőedény; vas de măsurat de o jumătate de baniţă; Meßgefäß von einem halben Scheffel. *1731:* (A malomban) ván két káva és két molnár láb, egy merö fél véka is [Impérfva Cs; JHb Inv. I/25] | Vagyon ... a Kászon Vizén edgy fellyül Csapo két kövü malom ... van két káva, és két molnár láb, edgj mérö fél véka is [Jakabfva Cs; BCs]. *1787:* Egy mérő fél véka rosz Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 9].

mérőfont 1. karosmérleg; cintar (cu braţ); Hebelwaage. *1756:* Merö font fából Tályaival egjütt 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 26]. *1797:* Két pár mérö font, vagy Kompana fából [Koronka MT; Told. 34].

Szk: *paraszt ~. 1794:* Csupa Paraszt Mérö Font, kender Matztzagokkal Fábol Valo Semmi Nyomo mérték nélkül [Tasnád Sz; CU].

2. fontos mérlegsúly; greutate de o livră; Waagegewicht von einem Pfund. *1656:* Jttem negy 4 labokon allo hus vagho szekek, melinek keötelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeöje keö goliobis apro 6 menö fontjaival [UF II, 113].

mérőház mázsaház; baraca basculei; Waagehaus. *1584:* Az was pesselbe talaltatot Az Mereó haznak Jeowedelme f. 4/46 [Kv; Szám. 3/XV. 22] *1588:* Jeot ez esztendeoben kezekheóz Jeowedelem az mereó hazbolys f: 336/20 [Kv; i.h. 4/II. 18]. *1589:* Az Egihaz Fiakteol (!) Weis Tamastol es Jgyarto Simonteol (!) ig wottek Zamot. Maradott wolt nallok ... Az Mero hazbolis f. 340 [Kv; i.h. 4/VIII. 1–2]. *1596:* No 19. köbelt adot ö k: az Merö haztol [Kv; i.h. 6/XXVII. 2]

merőkalán merítő/szedőkanál; căuş; Schöpflöffel/kelle. *1786:* Szoro Lapát 1 Mérö Kalán 1 [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5. 7]. *1815:* Egy fagylaltas Méh Pixis merő kalannyával edgyütt [LLt Csáky-per 20. L. 14].

mérőkantár kalmármérleg; cintar de negustor; Krämerwaage. *1758:* Két mérö kantár cum apertinentiis egyik készétetlen Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1836:* Egy rosz merö kantár [Algyógy H; Born. F. VIb].

mérőkompona karosmérleg; cintar (cu braţ); Hebelwaage. *1816:* Egy mérö Kampanáhaz valo jo két Ládatska [Bányabükk TA; MkG]. *1843:* Mérö Compona 1 két réz Serpenyövel vas rudal, és járommal [KmULev. 2].

mérőkő mérlegsúly; greutate; Waagegewicht. *1600:* Kalothazegy Benedekne Anna azzony ... vallya En nem thwdom mellyk Adott az haborusagra okot azth thwdom ... egymassal kezdenek pantolodnj ... zydak egy mast ... verekis egymast, az azzonys hagyta Zenthmiklosit az mereo keowel [Kv; TJk VI/1. 504]. *1806:* midön az actor húst vett volna az inctustól, akkor 20 Rforintok ... putyilárisával együtt ... elveszett volna ... az actor állitja, hogy mért távozott el az mészárszéktől az inctus. Kire az inctus felele, hogy mérökőbe fogyatkozása volt, s azért ment el [Szárhegy Cs; RSzF 262–3].

mérőköböl egyköblös mérőedény; vas de măsurat de o găleată/ciblă; Meßgefäß eine Butte (groß). *1632:* Egy mereo keöbeöl ket vas abranczios [UF I, 176].

mérőkupa egykupás mérőedény; vas de măsurat de o cupă; Art Hohlmaßgefäß. *1573:* valakyk az chiaplarsagot visellik hitessek legienek Es ahoz valo zerzamok legien Mint Mereo kwpajok Eytelek Teolcerek es egieb my ahoz valo [Kv; TanJk V/3. 88b]. *1584:* Minden Caplar (!) tartozzek męreo eöreogh kupat merteket Theolchert, es az korchiomallashoz valot mindent tartany [Kv; PolgK 12].

mérőlánc földmérő lánc; lanţ de măsură; Vermessungskette. *1794:* Mérö Lántz föld mérni valo [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1842:* a' Kakasdi Falusi Közönség mérö lantzával az Expns Tkts Urak és Aszszony Kakasdi[a] Határon lévö minden Erdeiknek hoszszuságát — szélességét mi elöttünk meg mérték [DE 2. — [a]MT]. *1845:* a' Killyeni család ... adott ... Kispál Károly Urnak 5. az az öt németöl szélességü helyet ... 's ezt ... már kiis mérték; miként annak hoszsza mérö lánczal meg mérve útött 121 ~ az az száz huszon egy német öles, és három lábat [Sszgy; Kp V. 384]. *1849 u.:* Egy méro lántz 10 öles Rf 25 [DobLev. V/1280].

mérőmázsa mázsáló mérleg; basculă; (Doppelzentner) Waage. *1847:* Két mérö mázsa, 8. vasakba foglalt mérö sulyokkal s több értz golobisokkal [F.árpás F; TSb 46].

mérő mázsa-tábla mázsáló mérleg lapja; platforma basculei; Waageplatte. *1600:* Az masa hazba, az mereo masa tabla ket szal keotelet vyolagh chinalta Keoteluereo Ambrus, fizettwnk teolle d 32 [Kv; Szám. 9/IX. 32].

merőn 1. mereven; ţeapăn; steif, lahm. *1759:* Peter Janos ... A Bal karját merőn hordozza [Lázárfva Cs; BLt 9]. *1823–1830:* egy kést az asztalba játékból belé akarván ütni

... a mutatóujját elvágta, s a merőn maradván ... a szabóságot így nemigen folytathatván, azután kádározást folytatott [FogE 58].

Szk: ~ *járó. 1827:* Fekete Miklós, mint egy 35. Esztendős ... merőn járó [DLt 616 nyomt. kl].

2. egészen; complet, în întregime; ganz, pur. *1588:* Vagyon egy Chezes pohar, Plammowal (?) Mereon Araniazot M 1 G 3 [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. *1611:* Egj uiselt granath felseö ruha oh verres sajaual merreön belet ... f 11 d. [Kv; RDL I. 88]. *1628:* Egy keozeb Ladaban, kinek az fedele ueressen merón festet. Egy zekfw zin uiselt seliem eö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7]. *1628/1635:* Egj labas meren araniazot kys pohar [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1643:* Rhedai Jánosne Aszszonyom Kornis Margith Aszszony ... csináltatott ezen Erdő Sz. Györgyi Templomhoz egy más fél girás merőnn arannyos ezüst Kehelt â melly készült flor. 35 [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 141–2]. *1652:* Adot eö kegme Palastotis egy fekete-viragos barsoni Mereón Nestel berlet [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1668:* hagyok egy merőn boritot hüuelyü aranyas kardot ... Tordai Janos Battyam ur(amna)k [Komlód K; BLt]. *1692:* Négy ... ezüst czapa pohár belől merőn, kivül ă Szélye aranyas [Bilak BN; JHbK L. 36]. *1710:* Egj regi forma szkofium ezüst, arannyal merőn varrott fetske farku loding, Tarsoly [Told. 19].

3. egyvégtében; în continuare, fără rosturi de zidărie; in einem (Stück) fort. *1681:* (A) Torony mind a' kő sziklatol fogva a' boltos helyeig merőn vagyon fel rakva (: hezagsagh nincz benne :) keregdeden [Vh; VhU 556].

mérőpondus mérő/mérlegsúly; greutate; Meß/Waagegewicht. *1822:* Egy Bétsi mérték, melynek ött mérő pondussai vagynak vasbol [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

mérőrúd földmérő rúd; prăjină de măsurat; Feldmeßstange/stock. *1715:* A merő rud(na)k az hoszsza volt kett öregh ölni s kett arasz ket ujni hoszu [Kide K; EMLt Kidei Lev.]. *1737:* azo(n) kaszállo rétet, mely vagyon ... a Deési Határba, a Tökös Tón belől, mely in quantitate Latitudinis ... Dées Városának tizenégyed fél Singes mérő rudgyával tészen nro 43 [Dés; Ks 26. VII. 4]. *1759:* Egy Szombat Napon ... az Utrumban meg hatarozott Hellyhez ... hozta volt a' Mérő Rudat Providus Hatházi Czilika | Dél tájban ... Providus Hatházi Czilika akart a mérő ruddal bé jőni hogy ezen földet fel mérje [Árpástó SzD; BK]. *1784:* énnékem égy mérő rudat adván kezemben a' Déákok azzal én meregettem a' hellyeket, az Emberek után [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48].

merős szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *mezitelenen* teljesen meztelenül; complet gol; ganz nackt. *1799:* az Ujparasztoknak gyermekei minden rendelések mellettis, mind e mái napig merős meszittelenen ... szerte széjjel ... koborolnak [Kv; EM XLVIII, 488 gub.].

mérő serpenyő 1. mérlegtányér; talerul balanţei; Waagschale. *1614:* 1 Örögh merő Serpenyő [Kv; PLPr 1612–15. 113]. *1627:* Egy nagy Eöreg Mereo serpenieö aestimaltuk tt f 6 [Kv; RDL I. 131]. *1637/1639:* Egj mereo Serpenjeonek az egik fele veres rez f.–d. 25 [Kv; i.h. 111]. *1655:* Tudom aztis hogy az merő Serpenyő és Girás kőis Rázmány Istváné, mert ènis ismèrem [Kv; CartTr II Petr. Szavaj ötvös vall.]. *1656:* negy 4 labokon allo hus vagho szekek, melinek keötelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeöje keö goliobis apro 6 merö fontjaival [UF II, 113]. *1674:* egy eöregh mérő serpenyő, egészszen [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1683:* Egy kis merö serpenyö [UtI]. *1789:* Egy hitván veress réz Mérő Serpenyö Rf — xr 20 [Mv; ConscrAp. 41]. *1812:* Egy rosz Mérö Serpenyö xr 15 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 12].

2. *átv* mérce; măsură; Maß. *1710 k:* Találnánk Erdélynek is igaz mérőserpenyőt az országnak terhelése nélkül, csak volna kedvünk az igazsághoz [BÖn. 929].

mérő serpenyőcske mérlegtányérocska; taler mic; Waagschälchen. *1640:* Egi kis méreö serpenieöczkebeöl f. — d. 17 [Kv; RDL I. 123].

mérő slag karosmérleg-fajta; un fel de cîntar; Art Meßgerät. *1780:* Mérő ság 1 [Bethlen SzD; BK]. *1815:* Mérő Vas Schlág gollyobisostól [Majos MT; Told. 35]. *1823:* egy mérő Slág 16 Rf 34 1/2 xr ... Két Berbéts 5 Rf 39 xr ... Tégla a' mi fel épittetett 106 Rf 15 xr [Majos MT; Told. 19].

mérősúly mérlegsúly; greutate; Waagegewicht. *1847:* Két mérö mázsa, 8. vasakba foglalt mérö sulyokkal s több értz golyobisokkal [F.árpás F; TSb 46].

merőül merőben, egészen; in întregime, complet; durchaus, ganz. *1662:* Némelly házaknak pedig a falai apró kovacskövek ... különb szép színekkel megfestetvén, nagy szép forma virágokkal merőül ollyannal rakattattak és borittattak vala meg csudás mesterségekkel, de megmondhatatlan pepecsléssel | Gyalu vára amint régen épittetett volt a négy toronybástyák közt mind környül vártákra és lövölyukakra s azon belől a házak egy kis szoros piacával, azokat ... éppen a várnak belső kőfalai mellé vetetvén ... és az házakat körös-környül merőül mind alatt s fenn szép friss boltokra épittetvén, a házak ablakait mind a külső főfalakon hagyatta [SKr 259, 295–6].

mérőveder egy vedres mérőedény; găleată de măsurat; Meßeimer. *1629:* egj mereo uider egj ejtel kupa [Szentdemeter U; LLt]. *1797:* Egy vas pallos mérő veder [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21]. *1813:* Mérő Veder vas palloval 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1824:* benn a' Pinczébe ... Egy mérő veder [Erdőszengyel MT; TSb 43].

mérővéka egy vékás mérőedény; baniţă de măsurat; Meßscheffel. *1594:* Baxan. Vagjon az Malom hazban kass No. 1 ... Mereö veka vagjon No. 1 [Baksa Sz; UC 78/7. 22] | Az varos veghen uagjon egi Malom ... vagjon benne ... Egj Mereö veka [Somlyó Sz; UC 113/5. 6]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Kamara ... Egj mereö veka N 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 185]. *1656:* Egy vas fogantoju vas abronczu szeles mérő veka [Doboka; Mk Inv. 5]. *1681:* Vas abroncsos meró véka; ket vas abronczaval; fogantos vasaval [Brettye H; VhU 589]. *1694:* talaltunk egy malmot az Lapos Vizén ... mérő veka egy, Vajtokois egy [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1748:* Mérő véka nro 1 Fell véka nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1758:* Egy 16. kupás mérő Véka [Laszó H; Ks 76. IX. 6] *1761:* Vass abroncsos merő Véka 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22]. *1824:* a' Pinczébe ... Egy mérő véka [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: *félvékás ~. 1841:* Egy kereg fél vékás mérö véka [Egeres K; Ks 89] ✱ *szebeni ~. 1768:* a Gabonásb(an) tanáltattanak ... Szebeni vasas mérö véka 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] ✱ *udvari ~. 1741/XVIII. sz.:* Udvari merö Véka tölgy fabol való 1 [Somkerék SzD; Berz. 7. 68/1].

merre *hsz* **I.** *kérdö* **1.** hová?, mely irányba?; unde?, in ce direcţie?; wohin?, in welche Richtung? *1640:* Alde Mete ... El budosot nem tudgiak merre [UF I, 784]. *1745:* Szarka Jóséff subodoralvan az sáffrány illatot, titkon kezdet lappangoni, s hol légyen, vagy merre ment, aszt sem tudhatni [Nsz; Ks 101 Haller János aláírásával]. *1781:* hová és mere vették utyakat [Berend K; CU]. *1786:* kérdezték Kotsis Stéfántis hogy ha nem látta é hogj melyre ment, de hogj meg nem mondotta ötis Pofan vágták [Hídvég MT; GyL]. *1847:* Abrudbányára érkezvén, szállást kértem, és ott is azt tudakoztam, merre kell Kolozsvárra menni [VKp 153].

2. hol?; unde?; wo? *1668:* Az estve jütt vala hozzám az Rottel embere ... de ö nem tudja, merre lakik Kegyelmed [TML IV, 294–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Glückelsperg felöl is sokat bizonytalankodnak, hogy merre jöne bé [WIN I, 521].

II. *von* amerre; pe unde; wohin, in welche Richtung. *1714:* Nem Tudom, hogy az Meltoságos R. Gubernium által admoneáltattunk volna mi Romosziak, hogy az vizet, merre most folly viszá vigyük az régi follyamattyára [Romosz H; BK ad nro 434 Georg Apoldi (60) vall.].

mérsékel 1. (földet) méreget/méricskél; a măsura pe îndelete (un teren); (Feld) wiederholt vermessen. *1748:* Mi régen meddig volt ezenn allodiális tilalmas erdönek határa, nem tudván, a Magyar Létaiakkal ... azok közzüll Bodisár István amiképpen vezérelt, körös környül ki határoztuk ... véllek együtt mérsékeltük, s inteztük, betsüllöttük [O.léta TA; JHbB 375]. *1798:* Ne bolondoskadgyál Nyikulaj! mert ha eszed van láthatod, hogy ö tsak azért mérsekli ruddal a hellyet, hogy a köztetek valo egyenetlenséget meg irhassam az Uraknak, de nem azert hogy foglaljon [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

2. vmihez arányosít/viszonyít; a raporta la ceva; in Verhältnis bringen, mit einer Sache vergleichen. *1671:* edgy felöl két száz Tallerokot teve(n) az serpenyeób(e), más felól dirib darab ezüsteoket rakta(na)k, s ugy ponderalták mérsékelvén az Tallérokhoz azokis (így!) [Kv; TJk XI/1. 49–50]. *1766:* az eddig közre birattatott Vdvart a' Fundusnak hátulso részihez mérsekelvén kell ketté hasittani eppen a' közepin [Torda; TJkT V. 308]. *1772:* Nem de nem helyes és egjenes okaé ennek az, hogj a' Mikes Malom az ... eö Excellentiaja Malma után épülvén ehez mérsékelték annak állását s épittését [Kük.; JHb LXVII/278 vk]. *1790/1791:* a' Vas Dézmát ... ha szer felett valonak találja ugy mérsékelje a' Törvényhez, allitsa meg, hogy ki ki csak a' valoságos procreatiobol adgyon, és azon fellyül ne eröltessék [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 409]. *1798:* A' Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam a' kazal 8. öllből állván ölit 20, 20 Rftokon a' négy boglyákat pediglen ahoz mérsékelve 100 Rfton [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1819:* a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idök környül állásai, és az élelemre meg kivántato dolgok árrához nem külömben a Legények serénységéhez és tudományához képest mérsékellye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLev.].

3. megfontol, mérlegel; a cîntări/chibzui; überlegen, erwägen. *1605:* Ez az ... varas ... az kinek Jsten aggia az orzagnak birodal(ma)t azt fely, vrallya, es hywseges engedelmeúel bechiwlly. Nem zwkségh haat azt ... megh sanyargatny ... ky ... Jstenteol adatot feyedelmeknek, engedelmessen zolgal ... Mind ezeket beolch itelety zerent meg gondoluan ítelwén es mersékelwen, mind nagy mind kichyn rend ez zegeny warosnak békét hágy [Kv; TanJk I/1. 504].

4. kb. csökkent; a modera; (ver)mindern, verringern. *1676/1681:* (A castellanus) à p(rae)sidiariusokat el se idegenitcze, hanem a' félelmet ... engedelemmel is mérsékellye, bőczületeket à szegenj legények(ne)k is az eö mi voltok szerint adgia meg mindennek [Vh; VhU 664].

5. mértéket tart; a ţine măsura; Maß halten. *1831:* hevittö italakat mérsékelve igyák [Dés; DLt 667].

6. *~i magát* fékezi magát; a se stăpini; sich beherrschen/bezähmen. *1701:* Jenei Balint Ur(am) ... mint tiszteseges ferj szokta hazos társat tartani, becsülni, akkeppen becsülli, rendeletlenül házos társával ne(m) ell ... magatis felesegevel valo társolkodásb(an) mérsekli [SzJk 330]. *1780:* (Trettner József) Emberséges ember lévén ha szintén meg illetödöttis midön magát és Czehat motskolta, ugyantsak mérsékelte magát, noha némellykor az orrátis szinte fel verte[a] [Ne; DobLev. III/540. 3b. — [a]Strausz Domokos].

mérsékelt, mérséklett 1. csökkentett; diminuat, moderat; vermindert. *1809:* az Udvarhellyi Lakosok(na)kis Udvarhellyt Szalonnákat és egyébb victuálékat-is felesen fel szedni és Idegenek(ne)k el adni ... nem szabad hanem Udvarhellyt kelletik az oda valo Szükségre mérséklett nyereséggel distráhálni [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

2. vmihez szabott; reglat/potrivit după ...; angepaßt. *1784:* A királyi Contributionak fel hajtásán az Biro, és az Polgárok ugy igyekezzenek, hogy azt ... az Heljség természetéhez mérsékelt Terminusokon Executio nélkül Perceptoralis Cassára administralhassák [Torockó; TLev. 2/6. 216]. *1805:* Mi ... hogy az ö határ nélkül való kivánsagaiknál fogva keresetünknek minden 'Sirját meg emészteni kezdett munkásainknak regulatiojára a' Ngod plánumához mérséklett utat ki dolgoznok, egybe gyültünk vala a' Biroság Házhoz [Torockó; TLev. 9/38].

3. visszafogott; reţinut; zurückgehalten. *1798:* Elég kár, hogy a mi leveleink olly ritkánn váltogatják fel egymást. De ennek látom az Erdélyi igen lassu lábonnjáro dolgok fojása az oka; holott, mihellyt valami bé érkezik, akarmelly sebessen nyargalt is az elött; mindjárt illendö méltosággal mérséklett lassu taktussal kezd lépegetni [MNy XLVI, 153 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

4. mértéktartó; cumpătat; maßhaltend. *1823–1830:* A plánum úgy volt elöbb, hogy esztendeig Erlángában legyünk, mely akkor a legmérsékeltebb akadémia volt, mert Jénába az ott való szilajságért nem akartak bocsátani [FogE 145].

mérsékeltetik 1. vmihez arányosíttatik/viszonyíttatik; a fi raportat la ceva; in Verhältnis gebracht/mit einer Sache verglichen werden. *1772:* ö Nga Malmánakis szükségeképpen az rajta alóll nem igen meszsze lévö Királyfalvi Malomnak állásához kelletett mérsékeltetni, mert másképpen nem forgana | a Mikes Vrak Malma ennél késöbben épülvén, ennek állásához és a Vizhez mérsékeltetett [Ádámos KK; JHb XX/27. 18, LXVII/2. 298] | a' Mikes Malom az ... eö Excellentiajénál késebben épülven, annak állásához

mérsékeltetett [Sövényfva KK; JHb LXVII/283]. *1784:* eddig elé, mi légyen az egész sessiót illető apertinentiak mértéke vagy mekkorasága s' mikent mérsekeltessek ahoz tartozó Jobbagyi szolgálat a Commissio előtt tudva nintsen [Torockó; TLev. 4/9. 13b].

2. *egyenlő fontban* ~ azonos mértékkel méretik; a fi apreciat la fel; mit gleichem Maß gemessen werden. *1677:* Salvvs condvctvsokrol ... az Hazának mostani csendességében, és a' szomszéd Országokkal-is békességes állapottyában, és hogy az Hazának igaz tagjai, s' Fejedelmeknek igaz hivei, igasságos dolgokban, és járásokban kelésekben meg ne akadékoztassanak, s' ... valamely gonosz igyekezetű emberekkel az igaz és becsületes emberek-is egyenlő fontban ne mérséketessenek ... az aláb meg-irt modok alat valo irások, küldözések, és járások, a' becsületes és igaz Haza tagjainak meg-engédtetni végeztetett [AC 85–6].

mert *ksz* **1.** okhat-i mm-ban; în propoziţie cauzală; im Kausalsatz: mivel; fiindcă, pentru că, deoarece; weil. *1542:* Dycherthessek az Isten belole merth mynd azonyom az ew jo gywmolchewel es ew hoza tharthozokwal, jambor zolgaywal egetthembe egessegbe wagon, wadnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz]. *1561:* Jeg Ruhat nem attak innet mert peres Caspar az w Jeg Ruhayaba foglala el egy falkayat [Ráton Sz; BálLt 78]. *1570:* Az palokra es hydakre eo K. Byro vram viseltessen gondot, Mert Jgen Megh Bontokoztak [Kv; TanJk V/3. 13a]. *1586:* Beogler Mihalys Nem emlekezik ez dologra; mert Munkara Jarth [Kv; TJk IV/1. 553]. *1767:* En nem bánom, nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél Peres(ne)k Törvényt nem tészek [Jedd MT; Told. 45/1]. *1804:* én Jakab Péterrel el fűték, mert münketis eszsze rontnak vala [Pálfva U; Pf Illyes Katha (20) hajadon vall.].

2. magyarázó m-tal rokon okhat-i mm-ban; în propoziţie cauzală care conţine o explicaţie; in erklärendem Kausalsatz: ugyanis, hiszen; deoarece; nämlich. *1507:* Eleozor hagyom az En felesegem⟨nek⟩ az Bozy tot mynd az molomal egyetembe ... mert mykoron Isten Nekem Byrta vala, Eu hozzot ⟨E⟩n hozzam Barmot pezt [NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1557:* Jllyen wallast thewth ew maga Swky, Janos ... hogy ew neky ees Swky Benedeknek Semmy kewzyk nynczen az Coloswary hazhoz, Merth az ew Annyok, ky elegeythetthe ewkewth belewle [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1568:* Michael literatus, iur(atus) fassus est ... Johannes brassai ita dixisset hazucz bestyewl benne hogy the uoltal uuolna ollyan ember mint En vagiok, mert te soha ne(m) uoltal ollyan s ne(m) leszis [Kv; TJk III/1. 220]. *1600:* mind bwzamnak mind Egyeb takarmani(m)nak el hordassaban Rezessek woltak ... mett wk oztottak fel [UszT 15/45]. *1637:* mongya vala neki hogy ne bantsa Zata Györgiöt mert ne(m) ö ütte ötöt Balyka Jstok [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1666:* hordottam az Diosi szölöm böl szölöt, de ez utánnis el hordom, mert enjim [Buda K; Ks 65. 43. 20]. *1786:* az ollyan bor, a másoké 6. garasonis jár, de az enyim bár tsak 5. garasan vagy két petakon menne el, mert a Kortsamáros mind azon Lamental hogy 4. garasnal fellyebb el nem menyen [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez].

Az 1. és 2. jel alá sorolt adalékok nem mindig határolhatók el egyértelműen egymástól.

3. felszólító v. tiltó m. után; după o propoziţie imperativă sau imperativă prohibitivă; nach einem Aufforderung od Verbot enthaltenden Satz: máskülönben; altfel, in caz contrar; andernfalls, sonst. *1568:* Sophia Ioannis Zabo c(o)nsors ... fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy zabo Kelemen harom nap estyg az zolgalo leanyat ige(n) Erossen zitta ... es azt monda neky Meny el bestye hyres kurwa, mert ky verlek a kapumon [Kv; TJk III/1. 207]. *1589:* Ennekem hagi bikit mert ezennel bizonj kialtast tizek Nagi Zigient vallaz [Dés; DLt 226]. *1590/1593:* mondottak neki az ot valok hogy altal ide ez peres zygettre Ne erezzik barmokat mert be hajttiak rolla az Deesiek [Szásznyires SzD; Ks]. *1631:* Czapi Gasparne ... mondotta hogj ... ennek az Kutas Janosnenak hogj hozd haza az ingh alliat mert bizony szegeniet vallod [Mv; MvLt 290. 254b]. *1696:* Naskul ... eszt mondotta senki be ne jöjen mert eletben ki nem megyen [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 4]. *1741:* mondotta volna Egri János ur(am) fogadgja(na)k szot az eskűttek, mert ha szot nem fogadnak az Tömleczbe küldi őket [M.fráta K; BLt 1 Pap Lázár (46) zs vall.].

4. magától értetődő tagadás hangsúlyozására; pentru a accentua o negaţie hotărîtă; zur Betonung einer selbstverständlichen Verneinung: mert hiszen; pentru că; weil/denn ja. *1597:* Eö Nem athatt hitelbe mert Eö az zeoleos balas penzeuel veotte megy [UszT 12/60 Jakab Mihaly lengyelfaluj vall.]. *1823–1830:* hiába mondottam egynéhányszor, tiszteletes uram, kigyúlt a kémény, mert reám sem ügyelt [FogE 76]. *1850:* hogy Kiknek lehettek Béressei nem tudhatam, mert sötétbe meg nem esmerhettem őket [Dés; DLt 1320].

mért 1. kb. vkinek szánt; destinat cuiva; für jn bestimmt. *1844:* A nagyobb Gyermekek számokra mért pala táblák, kissebbeknek néhány fövényes tábla[a] [UszLt XI. 85/1. 63. — [a]Kellékek a kisdedóvóhoz].

2. vkire kiszabott; acordat cuiva; jm zugemessen. *1886:* Ha a napi munka ezer nyűgétől időm volna tervezgetni, azt az álmot álmodnám, hogy csizmadiaműhelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszom a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mérték 1. (a mérés alapjául szolgáló) meghatározott nagyság/egység; măsură; Maß. *1623:* Kivánjuk azt is, hogy az országnak végezése szerint, fontnak, vékának, eitelnek igazán való mértéke az főtisztekkel együtt revidiáltassék az városon [Hsz; SzO VI, 74 követut.]. *1727:* Az Hidon való résért, melynek mértéke ez, ha az keze bokáig bé megyen rés, denar 20 bűntettetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36]. *1758:* le menvén innen Sz. Erkedről Jámbor András nevű Tisztartóm Mihácz falvára[a], kinek is instructiot illjent attam eleibe ... két ablakra valo Vas rosteljokot csináltasson Hunyadon ... és egy tajgát mingyárt külgyenek utánna ... és uajegy darab Vas pléhet is a Mérték szerént [Erked K; LLt. — [a]AF]. *1791:* A Belső őrokség ... mérték szerént valo szélessége 6 belső öröksége hat, hoszszusága pedig 102 belső öröség Száz két jo öleket út [Ádámos KK; JHb XIX/31]. *1794:* edgyütt valo egyezésből a Falusi Örögökőt ki vittük, es az régi szokott mértéke szerént ki jártottatván a Tiszt jelen létében akkoronn Semmi Difficultást nem talált [Ádámos KK; JHb XIX/4].

Szk: *igaz ~ szerint. 1681:* a mennyi vas meg maradott, az igaz mérték szerint meg másálva lőtt nyolcz mása és három forint árra vas [CsVh 94] ✱ *könnyű ~. 1558 k.:* azth kewannyak Mind kosseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bouon walo Nyomassal wsse meg az aranyat, de Mi-

keppen wthety Meg azkor az pondust, Mikor zwkön es kǫnyw Mertekel agiak be Mind ezwst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 296] ✱ *nehéz ~. 1558 k.:* az kǫzǫnseges Igassagnak Megmaradasaerth Illik Mindennek Nehez mertekel elny, Ne ket feleuel, Mertha kǫnnyw lezen, tahath Mind az feiedelem es Mind az kǫsseg Megbantatik [Nsz; i.h.].

2. mérőeszköz; aparat/instrument de măsură/măsurat; Meßgerät. *1580:* Az my nemó Merteket tart Kiraly Biro vra(m) Ertyk eo kegmek hogy valamenyewel nagiobat Mutat hogy se(m) mint Az Bek Ianos Merteke, keryk eo kegmet hogy conferallyak egy mashoz es igazechyak vgy el hogy Az zegenysegnek kara nelkwl legie(n) [Kv; TanJk V/3. 230b]. *1584:* Mynden wasarok Napian az wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre, Eytelre, fontra, singhre, vekara [Kv; KvLt Vegyes III/6] | Mikor wekath wagy egieb merteket pechetel, Tehat akor keth pinzt wehessen[a] [Kv; PolgK 10. — [a]A vásárbiró]. *1585:* Tanaczhy akarattyabol chynaltatta(m) az molnokhoz vy merteket mert az Elebbelyek Eőregek valanak kyssebbet czhynaltattu(n)k [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. *1623:* ahoz való mirtik lévin, azzal égy borsot adtanak [Bh; BfN]. *1677:* A' Mértékekben valo nagy confusio tollaltassék, és Erdélynek minden részeiben ... Ejteleckel, Vékáckal, Köblöckel, Singeckel, Fontockal, Másáckal, és minden egyéb mértékeckel egyenlőképpen éllyenek; és mind ezek a' Colosvári mértékhez alkalmaztassanak [AC 118]. *1736:* Constalvan az Inctusoknak az mértékben lett hibajok az Actor ő Kglme keresetin ... el maradhatnának, de consideralvan a Tanáts ez előtt fungalt vásárbirák idejében az eget bort arulok mertékek körül lett negligentiat ... (: az első actus leven :) a poenat mitigallya ad fh 1 [Torda; TJkT I. 108–9]. *1782/1799:* A' Malom Vámot elébb kissebb mértékkel adtak, de mostan Praefectus Ur ujittásából meg magyobbitották [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 384].

Szk: *~be vet. 1602:* Kalmar Janosne Ersebét azzony ... vall ... eskeowessel mondotta Pokos Peterne hogy ... bizony eo nem tudgya mellyk gyermekenek Adot teobbet ha zinten mertekben vetnekis [Kv; TJk VI/1. 596] ✱ *bécsi (horgas) ~. 1758:* Egy 30. fontot tarto bécsi horgos mérték Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1789:* Egy Bétsi réz el törött sarku Mérték [Mv; ConscrAp. 43] ✱ *budai ~. 1558:* Regenten Illienkepen hallottam az cement Mertekrǫl, hogy Nem wolt⟨h⟩ zabad senkinek wllian Merteketh tartany, de Meeg zabad sem volt Merni. Hanem az igaz Mertekel, tudny Ill⟨ik⟩ az buday Mertekel, Merth az buday Merteknel Nagiob az Bechyis 4 lottal[a] [Nsz; MKsz 1896. 296. — [a]Aranyváltásra von. megj.] ✱ *falu ~e. 1841:* Balás Mihaly egy fél fertályos üveget hozván előnkben, aztot a Falu mértékivel meg mérettetni ... kéri ... mű a falu mértékit előnkbe hozattuk, a szerént meg mértük az árendátor mértékit, és egy krajtzár érdelőivel kissebbnek találtuk a fel adott fertályost [Km/Bács K; KmULev. 3] ✱ *félejteles ~. 1643:* egj fel eiteles mertek ... d. 05 [Kv; RDL I. 131] ✱ *fontoló ~. 1849:* Egy fontolo mérték pléh tángyerokkal, oltska vas rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *hamis ~. 1819:* ha pedig a Mesterek kózül valaki ez ellen hibázna és hamis mértékkel valo élésben találtatna az illyen 12 Rforintal ... büntettessék meg [Kv; MészCLev.]. *1823:* Zoltán Jóseff azt panaszolván, hogy a' Doboi uttzai kortsomáros kész pénzért se akarna nékie italt adni, azon ráncorbol, hogy ötett hamis mértékkel élő Személynek be jelentette légyen [Déva; Ks 91. C. 12] ✱ *horgas ~. 1655/1754 k.:* Szükség azért hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen [Kv; ACJk] ✱ *igaz ~. 1578:* Az molnarokrais wygyazasa legyen ... az eörloket az molnoktol, walamy hamis magok hazna keresesewel el ne idegenichęk, igaz mertekkel ęllyenek, es az molnok haznath igazan be adgiak [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1677:* Azt kivánván a' közönséges igasság-is hogy minden rendek igaz mértéckel éllyenek [AC 69]. *1712 k.:* Boldisár Vajda ... tudom hogy az ado aranyatis nem igaz mértékkel vette bé az Companiatöl [T; Törzs. Kalános Jankó (25) cigány vall.]. *1809:* (A korcsmáros) tartozik a' keze alá adando Italokat igaz mértékkel, tisztán és minden elegyités nélkült kortsomárolni [Szu; UszLt ComGub. 1715] ✱ *kolozsvári ~. 1677:* (A mérőeszközök) a' Colosvári mértékhez alkalmaztassanak [AC 118. — A teljesebb szöv. l. fennebb] ✱ *mázsáló ~. 1637:* Az szaz negyuen fontos masalo mertekel megh meretuen vagyon Csikj vas cent. nr. 18 [UF I, 402].

3. (mérő)edény; vas de măsurat; Meßgefäß. *1573:* Kinches Georgy Azt vallia hogi ... peter ... Megh zitta kwrwazta Eoket es az Merteket Mind borostwl keozikbe haytotta [Kv; TJk III/3. 202]. *1576:* Ereztö vyazt Jot Chinalny vegy 9 loth Cretat es meg anny banyazoldet, 1 Nehezek porist, 1/2 nehezek borköuet, 1/2 nehezek egetet Timsot es ezeket vesd egyben egy Mertekben [Nsz; MKsz 1896. 368].

Szk: *teli ~. 1653:* Básta ... mond: „Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok; de én is esztendőre adok néktek oly pohárt, igen jó teli mértékkel, hogy meg nem ihatjátok ...!" [ETA I, 59 NSz].

4. vmiből valahány mértéknyi; de ... măsură/măsuri; ein bestimmtes Maß aus/von etw. *1569:* Engedyen a Jo azzony egy Mertek gyapiat penzemert es hozzon Merteket es ki adom aztann [Kv; TJk III/1. 164a]. *1573:* Zeles gergel azt vallia hogi arwltatia volt az Bort, Ez Peter Eleosser egi Mertek Bort Mind Zelel hinte ely az hazba [Kv; TJk III/3. 202]. *1588:* 21. Aug. Jeött volt be Sombory vram B. vram akarattiabol vittem Ayandokban neky ... 16. Mertek keowy halat Merteket d. 3 d. 48 [Kv; Szám. 4/I. 36]. *1621:* A Harangozo Leghinnek veottwnk kett mertek Zenet az Nimet kouacztol d. 32 [Kv; i.h. 15b/IV. 12]. *1681:* Ordinarie, minden Lora szoktak acceptalni per diem ket ket mertek abrakot (: minden vékáb(an) vagyo(n) hat hat mérték :) [Vh; VhU 68]. *1714:* el küldött ugj 30 Mérték lentis, tsak tanálnék kedvet az Méltoságos Aszszony előtt vele [Szurdok Mm, TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1721:* mertek a Malombul 16 mertek török buzat a Pujkak szamara ~ egy vekat [Lezsnek H; Szer.].

5. nagyság; mărime; Größe. *1579:* Az Nagy harangot vegeztek eo kegmek hogy meg chinaltassak ... az Mertek penig zinte è mostany formara legie(n) mind hozza magossaga bósege [Kv; TanJk V/3. 193a]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ez bolt czinálás penigh igi legien ... az legeny Czeh mestereket es teőbb tudos mestereketis bę hyon az helyre, az hol az boltot akaria mester Remekwl czinalni, egy elseőben az bolt czinalasnak modgiat, merteket, az Mesterek eleőt ki Jegiezze [Kv; KőmCArt. 8–9]. *1710 k.:* Én fogám a pennámat és hártyára két kis cédulára felírám deákul, franciául és németül nevemet, hazámat, atyámat ... és ezt kis mértékbe öszvehajtogatám, s papirosba türvén ... egyiket a nyakamba, másikat a balkezem bokájához kötém [BÖn. 581]. *1816:* Mertéke ezen Czinteremnek Kereksége 47, Hossza 14, előtte a' belölle kimaradt kűs Piatznak Hoszsza 9. Szélessé-

ge 10. magának a' Czinteremnek széless(ége) 7 öl 3 singes öllel [Vadad MT; UnVJk 187].

6. méret; măsură; Maß. *1571:* Az Mynemew dezkak feleol knek Jrtham wala hog' az war Jppewletyre zewksegesek voltanak, mellyeket az kd Embereys Latotth, az En Emberemys myrtykytth wytthe, hog kd wgian azon myrtekre Chynaltasson hozzasaggal Zelesseggel Az kyket kd Chynaltatotth [Szúv; BesztLt 3520]. *1584:* Keomywes Imreh vallia ... azt mondom es vallom, hogy Amint Az eleót Az Zeoch Marton fala Allot, Azon kyweól sem belieb sem killieb Nem Mentenek Az falnak fel Epiteseben, Seót ferencz Vra(m) Atta A Merteketis hatarul, mínt es medigh legie(n) az epitesbe a' hatar [Kv; TJk IV/1. 375]. *1626:* Az kádár mesterek igaz mértékre csinálják az ő miveket [EOE VIII, 345 ogy-i árszabályzatban]. *1722:* az kűs Aszszony ő Nga(na)k valo Czepelűs mertekit el vesztették [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1775:* a le irt csizma nyomoknak mértékit vivén Salamon Gáborni és ottan tanálván Gajdo Gábort megvisgálám a csizmáját [Várhegy Hsz; HSzjP St. Rákosi (47) prov. vall.]. *1785:* (A torockoiaktol) dézmába ... tiz tíz fontos kasza vasakat kivánnak, holott nem tsak kasza vasat készitenek hanem lapas, és sing vasakatis, és így ha tsak a vas szám és nem a mérték vétetnék fel igen kárasan esnék [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. *1810:* mi a' nyom mértékét réá tetűk s rittig ütötte [KLev.].

Szk: *~et vesz. 1742:* az Turoczi Uram Török paripájárol ... én mértekit vettem magasságárol hoszszuságárol [A.árpás F; TKl Váradi Zsigmond lev.]. *1790:* Az ablakokhoz valo Uveg Tàblákrol mértéket vettem, és ma általis adtam a Táblásnak hogy ki vágják [Sztrézakercsesora F; TL. Wesséényi Dániel Teleki Józsefhez] ✱ *lába ~e. 1661:* Virradtig egy embertűl küld által a lábad mértékét, hadd szegődjem csizmára számodra [TML II, 61 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1667:* Jankó és Annis lábok mértékét ... küldd meg [TML IV, 191 ua. ua-hoz] ✱ *üti a ~et. 1779:* A bé küldöt Tyro azon kivűl, hogy a' Chirurgica visitation betegesnek, és nyomoréknak találtatot, az mértéket koránt Sem ütötte azért Simpliciter rejicialtatot | A most assentalt Lovatis nehezen vették bé, miuel a' mertéket nem éppen ütötte [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

7. mérlegsúly; greutate (pentru cîntar); Waagegewicht. *1804:* Arany mérő réz Kompona mértékkel nro. 1 [Tresztia H; Ks 108]. *1816:* Egy nagyobb és egy kissebb komponák, hozzá tartozó két fontot nyomo mértekeivel [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1830:* Egy compona mértékkel [HSzj *kompona* al.].

8. súly; greutate; Gewicht. *1823–1830:* Minthogy pedig külső Németországon a szekerek mind egy mértékre vagynak csinálva, tehát a szekeret megmérvén a rajta lévő terhével együtt, a szekér mértékét kivévén, ami megmarad, az a teher mértéke [FogE 241].

9. mérés; măsurare, măsurătoare; Messung. *1575:* Herceg gaspar, vogner Mihal, Silassy Myhal es Zabo Istwan hitek zerent valliak hogi mynd az fragmentawal egembe Mertek zerent Nem Talaltak teobet 13 zingnel az zoknyaba [Kv; TJk III/3. 408]. *1723:* Ezen földben lévén controversia, hogy az felsö vicinus Fantsali István le vettette volna az maga földét a Szöts Péter foldere ki járván Dersi betsületes emberek ... lett ambar(um) partiu(m) consensus ... ugj hogj edgj sonfa páltzával ... engede Fantsali Jstvan vr(am) az maga földeben fellyeb valo hatart ... ha az buza ki kót belölle ki menvén az Biro vagj más betsületes emberek azon mérték szerént határozzák ki [Derzs U; KaLt Apor István ir.]. *1771:* végeztetett ... hogy ... mind a' Falu mellett, mind másutt az határon, söt a' Falubanis ha mi találtatnék ollyan darab köz hely, mely most mérték alá nem ment volna, azokot se a possessorok, se a' Lakosok, ad privatum usum fel ne fogják [Fejér m.; DobLev. II/128. 29a].

10. érték; valoare; Wert. *1619:* Hogy ezután ne lophassák, nyirhassák el az pénzt, hanem mindenkor egy mértéke légyen az pénznek, az aranyat 120 oszporára kiálták, az igaz egész tallért 80 oszporára, az oroszlános tallért 60 oszporára [BTN^2 376–7]. *1623:* az ki pediglen fél terhet vött, az mirtéknek fele fizetést adott [Bh; BfN].

11. (a kár) foka; mărime (a pagubei); Grad (des Schadens). *1840:* a Csokaberki Rétek mellett lévö Láb Földében termet Buzába bé hajtatván ... Hat Jármas Marhái ... akkor ... Bartok Ádám Urfi az Reformatum Nemes Collegiumnak azon kárra nézve Kezes Levelet adott bé ... az Nemes Collégium az két rendbéli Betsü Levelek mellett Törvény uttyán kíványa azon Buzabéli Levelekbe foglalt Buza kárnak menyiséget és mértéket el határozni [Ne; DobLev. V/1231. 1a].

12. arány; proporţie; Verhältnis, Ausmaß. *1784:* eddig elé, mi légyen az egesz sessiót illető apertinentiak, mértéke vagy mekkorasága s' mikent mérsekeltessek ahoz tartozo Jobbagyi szolgálat a Commissio elött tudva nintsen [Torockó; TLev. 4/9. 13b].

13. *átv* határ, vég; limită, sfîrşit; Grenze, Ende. *1614:* 1609 esztendőben az szegény Erdély országa annyira prédájára juta az Báthori Gábor hadának, hogy annak határamértéke nem volt [BTN^2 57]. *1710 k.:* az eltölt negyvennyolc esztendők alatt nem hiszem eszemet elvesztő részegségem lett volna huszonöt ... mindenkor nyavalyámra s kedvem ellen volt, ha az én mértékemet meghaladta [BÖn. 518]. *1763:* Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számállyuk Nagyságtok elött ... mérték nélkült való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

14. *vmilyen ~ben/~kel* vmilyen mennyiségben/fokon; într-o anumită măsură; in gewissem Maße/Grade. *1660:* az Úristen hazánkra és nemzetünkre bocsátott közönséges csapási mellett énrajtam különvaló mértékkel is megtetézte atyai látogatásait [KemIr. 336]. *1691:* nagy mertekben bűvön adta adogatta Borât ell [Dés; Jk]. *1717:* itt a Pestis nem tsak a hósiatb(an), hanem a Varosonnis igen nagy mértékben el kezdődöt [ApLt 1 Mikes Mihály Apor Péterhez Nsz-ből]. *1723:* Privatus emberek(ne)k ... mitsoda Kárt szerez ennek a Malomnak gáttya miat az ár viz ... és ezen Malomnak erectioja elött volté az a Kár Tétel ár viz idején hasonló mértékben, vagy nagyobban vagy kissebben [Kük.; MbK 150 vk]. *1725:* Apor István nagy mertékb(en) szántat s oeconomizaltat ă Tohati hataron [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1751:* Eleitöl fogva Vandorekot Istentelen gonosz törvénjtelen embereknek tudom lenni ... még az Attyok is gonosz Istentelen nagj Tolvaj és orgazda volt, kinek is gonosz pédaját Fiai annjera s oly bö mértekb(en) követik hogj az ö sok féle Istentelenségeket alig lehet ki beszélleni [Kissáros KK; IB. Franciscus Sz. Királyi (60) ns vall.]. *1762:* ástunk az felsö gátnál árkot hogj a Maros vize áradásaval falunkot ne rontsa a mint, mig azon árkon járt le falunkot se határunkot oly bö mértekkel nem rontotta [Udvarfva MT; Ks 67. 48 31].

15. *~re* mértékkel; cu măsură; mit Maß. *1811:* Különös Mixturát-is adok számodra ... Végy szerentse magot, mentöl többet lehet ... Végy öröm olajat 's tsepegtesd ezekre, ne szerfelett sokat, hanem tsak mértékre [ÁrÉ 169].

mértékel 1. felmér; a măsura; vermessen. *1632:* szinte azt merteklik vala oda fel az feöldet s elis czöueklettek vala [Mv; MvLt 290. 69b].

2. kimér/szab; a fixa; bestimmen. *1662:* az Úristen már ollyan hideg összel, októbernek utolján ... úgy mértéklené az időt, hogy mint szintén egy nyár közepében nem nagy sanyarúsággal szenvedhetné a vitézlő nép [SKr 188].

3. tekintetbe vesz; a lua în consideraţie; in Betracht nehmen, berücksichtigen. *1580:* Megh Ertwe(n) eo kegmek Az mezaros vraim keonyeorgesset, az engedelem felól, vegeztek ... az wdeóheoz kepest mertekelwe(n) az zwkseget, Engettek az tawaly vegezesheoz mely volt 50 nap 25 napot [Kv; TanJk V/3. 206b].

4. mérlegel; a cîntări; erwägen/messen. *1561:* az mesterek az o ceheknek meg witasara ... wegeztek uuolna neminemw articulosokat ... Es kerenek mwnket arra hogy mi azokat meg ertenoiok megy hannok wetnok merteklenok, es az my tiztwnk zerent iol rendelnok az ew ceheknek meg tartasara [Kv; ÖCArt.].

mértékeltetett mérsékelt; cumpătat; gemäßigt. *1636:* Istent ... kerem, hogy ... Az alatta levőket ... minden keresztyén igazgatóban kévántató szükséges ajándékokkal ... ruházza fel, hogy e' ... szegény hazát, böltsen, és kegyelmességgel mértékeltetett keménységgel birhassa [ÖGr Aj.].

mértékes 1. kellő nagyságú/méretű; de mărime potrivită; von richtiger Größe/notwendigem Ausmaß. *1804:* Barna pej, mértékes, széles szügyű, ki-állo szemű, capitalis Kantza, két Esztendős [DLt nyomt. kl]. *1840:* világos pej kantza ló, 8 esztendős, magassága mértékes, állása czimeres, teste vastag [DLt 1627 ua.]. *1849 k.:* Két Tavaszon Töltött 4. éves szürke csitkok mértékesek Rf 600 [DobLev. V/1280].

2. méret szerinti; după măsură; nach Maß. *1681:* A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); vgimint hoszsza két arasz, szelessege mas fel arasz [Vh; VhU 63]. *1831:* a Lutz Vizén készitendő Ujj Hidhoz megkivántattnak* ... Az az a mértékes fáknak Summája darabb szám szerént száz negyvenöt [TordA; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi János geometra kezével. — *Köv. a fels.].

3. ~ *cirkalom* beosztással ellátott cirkalom; compas de măsurat; mit Einteilung versehener Zirkel. *1692:* Vagyon egy pecsetis, ugy mint Ceh Pecséti, veres rézben meczue ugy mint egy Olasz Asztal láb, ezen fellyül egy Küs Gyalu alatta által butatva, horgas mértekes Czirkalom [Kv; ACJk 13].

4. ~ *kő* mérlegsúly; piatră folosită ca greutate la cîntar; (Stein) Waagegewicht. *1655:* Panaszolkodat nekem Tottházi István, hogy megh trefálták az Oláhok, három száz forint erő arany helyet dirib darab onot, és mértekes apro köveket attak neki [Kv; CartTr II Stephanus Kabzos vall.].

mértékgyeplő mérőzsinór; sfoară de trasat/zidar; Meßleine. *1652:* Kömivesnek farra valo mértek gyeplő N. 1 [Görgény MT; Törzs].

mértékkő mérlegsúly; greutate pentru cîntar; Waagegewicht. *1622:* Egj mérték keő 32 gyras egj serpeniőuel egiwt f. 4 [Kv; RDL I. 119]. *1627:* Valamy Elegj mertek keő, kit tudtunk ad f — d. 32 | valamj fele mas mertek kouek tt f — d. 32 [Kv; i.h. 134]. *1629:* Egy negy fontos mertek keő tt f — d. 75 [Kv; i.h. 132]. *1655:* Lupsán lako Pap Demeter másokkal eggyüt bè küldöttek Kolosvárrà termés aranyokat ... azt ízentèk Ràzmány Istvànnak, hogy az pènszt Monostorra vigye ki ... annak utánna Ràzmány Jstvàn ès Vizi György ki vittèk az pènzt, Serpenyővel es mérték kővel edgyüt [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.].

mértékkötél mérőkötél; funie de măsurat; Meßseil/leine. *1694/1784:* A két patakak között levő kender földek meg külömböztetvén egy mástol ... két egyenlő részekre szakasztatván, és meg mérettetvén Huszanhat öles mérték kötéllel, jutott abbol négy négy kötél vonás edgyik edgyik részre [Forró AF; DobLev. III/586. 42].

mértékletes 1. mérsékelt; potrivit; gemäßigt, mäßig. *1587:* Itiltek varosul hogy mosta(n) pwspeok Vramnak Nem lattiak semmy olj zwksegeth, es dezmabely prouentusanak Boranak buzaianak oltsosagat, hane(m) mindeniknek Mertekletes Arra vagyon [Kv; TanJk I/1. 50]. *1775/1781:* mikor mértékletes termékeny idő volt minden véka buza vetés után lehetett aratni két kalongya buzát [Renget H; JHb LXXI/3. 376]. *1811:* kettő van nállunk a' Csitkoknak Innepe: égyik a' tavaszi nyirések, Másik pedig öszszel a' meg-béjegzések; Öszszel ... Mikor a 'Levegö leg-mértékletesebb, Vendégek jönek a' Csitkó béjegzésre [ÁrÉ 147].

2. mértéktartó; ponderat, echilibrat; maßhaltend, mäßig. *1561:* az istennek paroncholattya is mwtattya hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartassal valo elet oriztesseg' (!) meg [Kv; ÖCArt.]. *1719:* az illyen dőgős időbenn etelben italban Mertekletesnek kell lenni az Embernek [Ks 54/84 Medicina instructio]. *1726:* En T. T. eszküszöm az egy elő Istenre ... hogy ezen Egyhaz fiui hivatalban ... jozan, mértekletes kegyes Szelid és alazatos elettel jo pelda ado lészek [Kv; SRE 154]. *1812:* tapasztaltuk, hogy jozon mértékletes ... életett fojtattak semmi nemű tékozlásokott pazirlásokott nem tudjuk [Altorja Hsz; HSzjP Bardocz Páll (58) pp és Máton Ignátz (62) gy. kat. vall.].

Szk: ~ *életű. 1710 k.:* Váradi Miklós* ... szép tudományú, mértékletes életű, bornemissza ember volt [BÖn. 489. — *Az emlékíró anyai nagyapja]. *1796:* Az Exponens Urnak Tékozlásra valo hajlandoságát soha se tapasztaltam, sőt ellenben takarékos mértékletes életű ember volt [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

3. mértéktartó, összerű; cumpătat, echilibrat; mäßig, maßvoll. *1799:* a' Fák ... mértékletes ritkitására Gazda kell [A.rákos U; Pk 7].

mértékletesebben mértéktartóbban; mai echilibrat/ponderat; maßhaltender, mäßiger. *1710:* (Béldi Pál) noha nagy méltóságban és uraságban volna, de sokkal csendesebben s mértékletesebben viseli vala magát Bánffy Dénesnél [CsH 113].

mértékletesen 1. mértéktartóan; cu măsură/cumpătare; mäßig, maßhaltend. *1573:* Zabo Sandor hity vtan azt vallia hogy harmadewy mykor Zeoch peternewel Brassoba Ment volna Zeoch pal perleny ... volt Eo nalla Ebeden vachoran ... De otth Tyztessegel es Mertekletessen lakozot Nem Rezegezkedet [Kv; TJk III/3. 182]. *1711:* Carolus császár ... mindenkor igen jó reggel fel szokott kelni ... igen rövideden s mértékletesen ebédel [CsH 463]. *1728:* Szentegjhaz erdeje vagjon egj darab a nyirben ... A Praedicator mertekletessen hordhat maga tüzire, csak ne abutallyon [Komolló Hsz; SVJk].

2. takarékosan; economicos, chibzuit; sparsam. *1662:* kiki a maga betakarított élésével a közjóért élne istenesen, szép mértékletesen [SKr 586]. *1728:* erdö vagjon ... melyböl ha a Praedicator fa iránt fogjatkozik, mertekletese(n) tüzit tarthattja [Réty Hsz; SVJk].

mértékletesség mértéktartás; cumpătare; Maßhalten, Mäßigkeit. *1653:* Sofrát terittete le a Görchi Mehmet bassa tihája a kerevetre és letelepite, és vacsorát hozának s evénk ... de az ő szokások szerént igen mértékletesség vagyon, nem hogy táborban de még othonjokban is [ETA I, 130 NSz]. *1710 k.:* A Venus énnálam nem bolond, buja és gyakor, hanem mértékletes, de buzgó, tenyésző és mindennapi volt, mely az által az Istentől adatott mértékletesség és erő által mai vénségemben is nem sokat fogyatkozott [BÖn. 494].

mértékletlen 1. mértéktelen; lipsit de măsură, necumpătat; maßlos. *1561:* ides few nepek leg'enek kyk az mellettek ualo iffiakat okossagokkal es io tanachokkal segitsek ... zeretettel elnenek hogy e felek kozot meg azokbais az kyk erotlen zabaswak uuolnanak legen az io okossagnak ualami lattattya. Az mertekletlen dolog el tauoztassek [Kv; ÖCArt.]. *1710 k.:* mivelhogy a legrendesebb diaeta mellett is ugyancsak meg kell halni mindennek, sőt néha mértékletlen emberek sokat, és a mértékletesek keveset szoktak élni, azért az emberek a diaetával vagy semmit sem gondolnak, vagy az ellen is ... vétenek [BÖn. 510]. *1796:* Sok volna .. voltaképen meg irni ... Ambrus Gedeon Uram Cselekedeteit ... a' mellyek mindazáltal az Eclában ki-Világosodtak elöbröl is, nevezetesen mértékletlen Bor Itala eránt a' Consistorium sok izben meg intette [Krasznarécse Sz; KCs K. 1265]. *1832:* maga ki beszéllése alatt mertégletlen (!) tűzességgel verte kargyát a földhez [Balázsfva AF; KCsl 6].

2. féktelen; imens; unbändig. *1772:* azon mértekletlen kár tévő Kalota Vize [BfN Zentelki cs.].

mértékletlenség mértéktelenség; necumpătare, lipsă de măsură; Maßlosigkeit. *1666:* Én is az mértékletlenségnek szinte megadom vala az árát, mert ... nehezen menekedém az érvágástól [TML III, 588 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Akik én életemben halának meg, én mind intettem a mértékletlenségről, de nem fogadták [BÖn. 513].

mértékrúd földmérő rúd; prăjină de măsurat; Meßstock/stange. *1651:* Az Mirtik Rudnak hozza vagion harmad fil Eölj az meljel fel mirtik [Szükerék SzD; JHbK X/16].

mértékserpenyő mérlegtányér; taler de cintar; Waagschale. *1714:* Mértek Serpenjö 11 [AH 49].

mértékszeres közepes; mijlociu, de talie/mărime mijlocie; mittelmäßig/groß. *1832:* Konrád Mihály ... mértékszeres-termetű [DLt 770 nyomt. kl].

mértéktelen 1. mérték nélküli, túlzott; exagerat, excesiv; maßlos. *1847:* Ugyanekkor kinyilatkoztattam azt is, hogy a királyi főkormányszék rendelete elleni mértéktelen szolgálatra többé egy embert se erőltessen [VKp 174].

2. szertelen, mérséklet nélküli; fără simţul măsurii, excesiv; übermäßig/schwenglich. *1775:* Rhédei József ... mind a boritalra, mind a ringyókra majdcsak gyermekkorában reákapván, holtig abban mértéktelen volt [RettE 352]. *1850:* verekedésre is ingerkedett, mint mértéktelen itkányos személy [Zabola Hsz; HSzjP].

Vö. a *mértékletlen* cimszóval.

mértéktelenség zabolátlanság; exces, lipsă de cumpătare; Übermäßigkeit/schwenglichkeit. *1662:* Az ország fő rendeivel való mértéktelenségével is csak hamar idő alatt nagy kedvetlenségben és unalomban hozá magát" [SKr 88. — "Báthori Gábor].

mértéktelenül tartózkodás nélkül; fără măsură/cumpătare; ungemessen, maßlos. *1763:* (A vádlott) fére tévén minden keresztényi kegyességet egész Varasunknak botrankozására ... katonakkal, s haszontalan személlyekkel gonosz életit s' feslett természetit mértéktelenül követte [Torda; TJkT V. 177].

mértékű 1. vmilyen mennyiségű; de o anumită cantitate; von bestimmter Quantität. *1780:* a' Vas Dézmásnak ... szabad légyen, a Vasakbol ollyan mértékű jo Vasakat a' mikor mi szükségesebb venni, olly rendel hogy őszre Szent Mihály napig a Dézma fel-keljen [Torockó; TLev. 6b]. *1797/1800:* a' minden Esztendőben miveltetni szokott szánto Földekben ugyan annyi mértékű gabona ... két izben vettetik addig, mig a' váltoslag miveltetőkben egyszer [Mv; Berz. 5. 43. S. 104].

2. vmilyen nagyságú; de o anumită mărime; von bestimmter Größe. **Szk:** *egyenlő ~. 1793:* Elsöbben mind a Szarvas Marhákat, mind a Lovakat ... két fele választottuk ... Annakutánna egyenlö merteků pappirusbol két Cinkust tsináltunk edgyikre azt irtuk, első, a másikra azt második [Bodola Hsz; BLt] ✱ *kubik ~* köbméternyi. *1825:* 3' 0" kubik mértékű falnak a fundamentumban lett kirakakásáért (!), a kőmives napi bérét 1 Rf 20 xf vsz a napszámosét pedig 30 xf vsz, e szerént kubik ölét a Pallér bérrel együtt 11 Rf 10 xf ... számlálván tészen Rf 83 xf 45 [Dés; DLt 3] ✱ *kvadrát ~* négyzetméternyi. *1825:* 2' 0" quadrat mértékű 'Sendely fedélhez ... kivántatik 1 □ ölre 250 Sendely | 2' 0" quadrat mértékű fedélnek 'sendellyel, a soroknak 10–11 Hüvelyknyi meszszeségekkel valo bé fedéséért a létzezést és a 'sendely hordo napszámat es ide értve □ ölit 38 xr 65 Rf 26 xf [Dés; DLt 3].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *igaz ~* hiteles mértékkel mért; cintărit cu măsură verificată; eichgemessen. *1659:* mi elottünk alkuvanak meg, az specificalt Joszag(na)k el zalagositassa felöl, Ket száz igaz mertekö Aranjakban [Dés; Ks 20. XIII. 9] ✱ *jó ~* 'ua.; idem'. *1662/XVIII. sz. köz.:* Mi Szalárdi János, és Enyedi Samuel Moedicinae Doctor, ez előtt Bihar V(á)r(me)gyéb(en) Váradon lakok, ugyan Váradi Cáptolonok adott vala mi elöttünk az Váradi Cáptolomban ezer jó mértékű vertt aranyokot [Nagybánya; Ks 18/LXXXIX. 1, 4]. *1669.* Enjedi Márto(n) Ur(am) ... á megnevezett puszta félb(en) állo házabeli részet s ahoz való jussát minden ahoz való leveleivel egjütt adá örök árron megmásolhatatlanul fellyeb megh irt Dési Makai Mihálj Ur(a)m(na)k, negjven öt jó mértékű egész Imperialis Tallerokon [Ne; Borb. I Szathmárj Gaspar táblai íródeák keze írása] ✱ *nem igaz ~* a hiteles mértékkel nem egyező; măsură care nu a fost verificată; nicht mit dem Eichmaß übereinstimmend. *1745:* Minthogy Vásárbiró ur(am)ék vigyázatlanok vóltanak, és a' piaczra á kezek alóll ollyan vékát mérni ki adtanak, melly á Szebeni vékával nem edgyezik ... Vásárbiró ur(am)ék ... az afféle nem igaz mérté-

kű vékáknak meg mérésére és correctiojokra egy véka kólest szerezzenek, és be szedvén à vékákat corrigallyák [Torda; TJkT II. 25].

4. vmilyen arányú; de o anumită proporţie; von bestimmter Proportion. *1847:* Hogy a bucsumi collectort a praevaricatióért felveendő büntetéstől eltiltottam, az igaz, és ezt cselekedtem egy alkalommal, midőn a nép a templomból kijött ... éspedig azért, mivel ezen büntetés sokkal nagyobb mértékű volt, mint amekkorát a népnek panasza következésében a nemes Alsó-Fejér vármegyei tisztség meghatározott [VKp 172].

mértékzsinór *átv* irányt mutató minta; fir conducător/călăuzitor; Richtschnur. *1807:* ezen Protocollumba ... hogy azok[a], a bennek fennforgo tárgyakra nézt, a' következendő idökbenis Mérték Sinorul szolgálhassanak, beiratatnának [F.rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével. — [a]A határozatok].

merthogy minthogy, mivel; deoarece; da, nachdem. *1579:* Mert hog annak elóte az dezmyry(e)k ket Napon woltak az Hatar latasaban Jöttek hozam kertek Inna walo penczt atam Nekyek d. 8 | Az Napon Sombory lazlonak kuldek mert hog ö Naga kepe volt az monostor (!) es Coloswary hatar Igazytasban kulthem rakott d. 6 [Kv; Szám. 1/XVIII. 31]. *1600:* mi ketten es az Alperes harmon ... Jastfalui Nagy Jmreh leany vagyunk ... Mi ez fellel megh newezet hazbol es eöreksigbol, az mi rezeönket kewaniwk megh, merthogy negye(n) wagyunk mi eggiek, kik az felliel megh irt Nagy Jmreh leany wagyunk [UszT 15/93]. *1649:* Ezek az bizonysagok ighe(n) homaliosok, mert hogi megh fizette legien az Inctus az Anak holot azt sem hozzak be [Kv; TJk VIII/4. 395]. *1748:* Vólt és most is vagjon más Lakatos nevü ide valo jobbagj Hadadban, Lakatos Martonnak hiják, de ennek igaz neve vólna Gáll Márton, mert hogj az attya lakatos Mester ember vólt, ezt is azért nevezték Lakatosnak [Bogdánd Sz; TKI].

merül 1. süllyed; a se scufunda; sinken. *1761:* a jég mindenfelöl ropogni, hasadozni és süllyedezni kezde, sokan ... a jég alá merülének [NyIr 199 Bánffi Farkas álma]. *1770:* az Adámosi Malomnak negyedik kóve igen roszszul forgatt és roszszul Lisztelt, igen alatt lévén hamar meg szorult, vizbe merült az also kereke [Királyfva KK; JHb LXVII/100].

2. *adósságba* ~ súlyosan eladósodik; a se îngloda în datorii; sich (tief) verschulden. *1780:* némellyek ... Verös kovátsságra álván, 's a' munkához semmit nem értvén, minden roszsz materiát, követ, szenet, várás fejében meg vésznek, osztán mindenütt kárt vallanak, adosságba merülnek [Torockó; TLev. 4/3. 4b].

3. keletkezik, adódik; a se oferi; sich ergeben. *1853:* Harinak Belső Jövedelme az Kortsomárlási Jog miből szép Jövedelem Forrás merül [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint lev.].

merülés szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *bűnben való* ~ bünbeesés; păcătuire; Sündenfall. *1662:* De ó, Istennek csodálatos végére mehetetlen bölcsessége ! ki midőn amelly nemzetséget a közönséges valamelly nagy bűnben való merülésért meg akar büntetni, annak egy ideig ugyan eszét is el szokta venni [SKr 343].

merülőfélben félig elmerülve; scufundat pe jumătate; halb versunken. *1662:* A nagy urak, förendek, látván a rajtok való veszedelmet, mihelyt a sáncot meg kezdék venni, ottan folyó hajókra ülvén, az bereg között a Tiszán általszaladának, hidasok is ... megijjedt néppel megrakodván, és annyira rá tódulván a sokaság, hogy néhány hidasok merülő félben lévén, magok egymást hányják-taszigálják vala a vízbe [SKr 140].

merült *átv* süllyedt; cuprins de ceva; gesunken. *1662:* (Rákóczi Zsigmond) adta vala meg lelkét az ő teremtő Istenének ... sok keserüségbe merült édesanyjának nagy bánatot, keserüséget és szomorú gyászt hagyván [SKr 312]. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy tallérni nagyságra [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub. — L. Színi Karola kijegyzése].

merza tatár főtiszt; mirzac, ofiţer superior la tătari; tatarischer hoher Offizier. *1653:* az ötvesek tornyából egy fő tatárt ellőttek[a]; azt mondották, hogy merzájok volt [ETA I, 114 NSz. — [a]1613-ban]. *1660:* Mind ezekrül ... a vezér ő nagysága ... méltóztassék bátorságosokká tenni hitlevele által, sőt ő nagysága után való minden rendek és tisztviselők, vezérek, passák, békek, agák, tatár mirzák, kurtánok és zerdár erős hitlevelek által [TMÁO III, 487 Várad feladásának feltételei].

mesaneker-almafa almafafajta; o specie de măr; Art Apfelbaum. *1842:* fejjebbetske égygy Mesaneker Alma fánn [Dés; DLt 1302].

mese 1. kitalált/költött elbeszélés; poveste; Märchen. *1653:* A fejérvári farkas-ágyút oda viteté. A ki oda viteté, Szalai Farkas vala neve az embernek. És egy mesét költének rolla: hogy Szebenbe két farkas ment vala bé, maga az nem egyéb farkas volt, hanem Szalai Farkas és a farkas-ágyu [ETA I, 103 NSz]. *1771:* Hogy a' Vályе Sztini, és Trauzner dombja nevezetü helyek, valaha Forrai határhoz valok voltanak volna, a még mesénélis alább valo p(rae)tensio | Nem szükség egyéb Documentum a' Sz. Benedeki határhoz szakadott helyröl elég az, ha magok ágnoscállyák a' Somlyaiánusok, his verbis: Hogy a' mely Sz. Benedekhez szakasztatott, a' Lugosi Ferentznek nem adatott, hát nem mese, ha akkor nem adatott most fele része adattassék ki [Fejér m.; DobLev. II/428. 10–1]. *1811:* Eddig tsak mesének véltem, 's tsudálkoztam, Ha valaki hitte, én kétségbe hoztam, Hogy Apolló Isten tsak Lantyát pengette, 'S Azzal ama' hires Tróját épitette [ÁrÉ 28]. *1823–1830:* Az itt említett bonyhai pap[a] ... sok prédikációt tudott, mert az apja is pap volt, s attól kapott. Idővel osztán ő is elegyíthetett közibe anekdotákat, meséket [FogE 153. — [a]Albisi Bod Sámuel].

2. irodalmi mű cselekménye; povestire; Handlung eines Schriftstück(e)s. *1881:* Meglátod, Ödön, milyen gyermekes gonddal — minden szót, minden ideát, a mesének minden ízecskéjét megrágott beszélykét közöl ő[a] tőlem [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Gyulai Pál].

mesebeli mesékben szereplő; din poveşti; märchenhaft. *1879:* Voltam Borszéken, onnan Gyergyóba, Csikba, Háromszéken, Brassóba, Erdővidéken, Udvarhely megyében jó kicsi szekérrel, s olyan lovakkal, mint annyi mesebeli sárkány [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mesebeszéd alaptalan/koholt állítás; poveste, născocire; Erdichtung, Faselei. *1842:* Ezen bizonyittás magában is bár két Regius irja alá nagyon simplex-önkéntes vallok' mese beszédjek után a' szokott pecsét egy hellyen nem létez — s csak azért se jo Levél [Szászrégen; DE 2].

mesécske rövid mese; povestioară; Märlein. *1805:* a Rector historiát, és mesétskéket mondott nèkünk | mig eljött a Vatsora ideje apro mesétskéket mondott a Rector [Dés; KMN 49, 126].

mesemondó mesélő; povestitor; Märchenerzähler. *1836:* Kontz Ignátz ur ... egyebet nem csinált hanem a' volt kártyázo, mese mondo, és pipázo társait egybe gyűjtvén csak nem mind rollam tudakozodot [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

mesés mesébe illő; fabulos; märchenartig. *1880:* Nem tudják megfogni: micsoda emberfeletti protekció folytán közöltetett[a] — micsoda mesés összeggel kellett lekenyereznem Beöthy Zsolt uramat, hogy kinyomtattassa [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Sebestyén Eszti című elbeszélése].

meséz mesél; a povesti; erzählen. *1710 k.:* Csáki László ... csinálta volt, igazán-é, hamisan-é, azt a hírt, hogy a török Erdélyt a lengyeleknek cedálta ... Mikor Dunod úgy meséze Fogarasban, az ő és a fejedelem requisitiójára a havasalföldi vajda követeket külde oda kikkel tractálánk [BÖn. 746–7].

messiás megváltó; Mesia; Messias. *1629:* Mindezek után ... lelkemet ajánlom az én szent Istenemnek ... Kit hiszek és vallok is az életnek megújulására az én szent Messiásomnak eljövetelében [BTN[2] 424]. *1751:* Egességgel régen kivánt Sz: Királyunk Légy áldot örökké édes Messiásunk [Hétfalu Br; EM LI, 126 betl. játék].

Szk: *~sá teszi magát. 1619:* Messiássá akarja magát tenni s meg akarja ez világot itílni[a] [BTN[2] 223. — [a]Valamennyi keresztény fejedelem].

mester 1. (önálló) kézműves; meşteşugar, meseriaş, meşter; Handwerker, Meister. *1561:* Mynden az ky mesterre akar lenni tyztesseges at'atol anatol ualo leg'en hire newe es tiztessege weztet ne lege(n) Annak felette az Cehbe tartozzek hat fforintot fizetni es az mestereknek kozonseggel eg' tiztességes ebedet adni | Ha vala melly az mesterek kozzwl hozzw ydeyg ualo betegseg mia á vag' ualami modon meg' nyomorodnek es az mesterek annak valami segitseggel akarnanak lenny azt az egez Cehnek kozonseges iouedelmebol myellyek [Kv; ÖCArt.]. *1588:* minden Jdeghen keomiwesek zabadon be leóhessenek, Ez varosba Epithessenek, Seót az illien tudos Mesterekteol ez it valo keomiwesekis tanolhassanak [Kv; TanJk I/1. 60–1]. *1589/XVII. sz. eleje:* Mikoron az Mesterek tisztesseges lakasnak okaert eöszsze giüluen, le wlnek, az Heti Beres Legensegh minden szemely valogatas nęlkwl tartozzanak, fen szolgalni, forgolodni az Mestereknek [Kv; KőmCArt. 11]. *1655/1754 k.:* Minden Kántoron el-olvastassék a' B. Czéh Privilégiuma, és akkor tartozzék minden Mester Létz pénzzel, tudni illik d. 12 [Kv; ACJk 6]. *1672:* Ha az Varos husbol megfogyatkoznék derekas szükségnek idein es a' Szeres mester hust nem vagna, akkor az Hadnagy, annak akar ökrét akar tehenet a' Szüksegre levagathassa [Dés; Jk]. *1701:* mikor penig az Inas az négy Esztendöt töltötte volna, az Ura vagy az Mester ötet az Becsületes Céh előtt fel szabaditsa | Minden Mester az eo maga nevét ă Posztoban bé szöjje [Kv; PosztCArt. 7, 11]. *1782:* valamelj legénjek az hat esztendöt ki nem töltöttek, addig az Ché bé állo pénze bé nem vétettetik és mesterré nem tétetödik mig az hat esztendöt legénjül ki nem tölti Concludaltatott [Kv; ÖCJk]. *1819:* Ha valamely Inas Mesterét ... el hagyná ... s azután ujra kivánná Inasi Esztendejét follytatni, az illyen Inas ujra Szegödjön s a Szegödtségért meg határozott taxát ujra tegye le [Kv; MészCLev.].

Szk: A. *bejáró ~. 1665/1754:* Semmiképpen annakokáért Társaságbéli panasz Czéh eleiben ne terjesztödjék, hanem igazitodjék ugyan ott az Atya Mester és a Be-járó Mesterek által | Ha más Városról ide Legény jö, avagy innét mégyen ... Müvet akarván azért kerestetni, elsöbenis keresse fel az Atya Mestert, jelentse szándékát ... az Atya Mester-is hivattya egyik bé-járó Mestert és a' Dékánt, és minek utánna bé-gyülnek, tégye le a' mü keresésért d. 14 [Kv; ACArt. 15, 17]. *1841:* Midön a nemes ifjúságnak gyülése akadna lenni, tartozzék hirt adnia a dékány a béjáró mestereknek [Dés; DFaz. 39] ✱ *céhebeli ~. 1578:* eo kegmek ... haggiak megh az czeh mestereknek hogy vgy vyssellien gondot czehe bely mesteryre hogy ha valaky leleczyk ky a limitatio elle(n) megh esnek Tehag nem azt a zemelt hane(m) egez czehwl bwntettessenek megh azok, Az mely czebol valo vetkezyk [Kv; TanJk V/3. 175b] ✱ *fennszolgáló ~. 1841:* ennek utána fennszolgáló mesterek légyenek, akik a nemes céh minden servitiumait, úgy mint sírásást, virasztást és minden fennszolgálást, künn-benn vizet vinni tartozzanak [Dés; DFaz. 37] ✱ *filiális ~* kb. vidéki mester (városi céhhez tartozó, vidéken dolgozó, felszabadult céhtag). *1845:* Orbán István ... magát Filialis Mesternek fel vétetni Kéri ... mint a Czéh előtt esméretes ... több mestereknél szolgált legént Szász Fenesi Land Meisternek fél Czéhba állási dij fizetése mellet ezennel fel vészi [Kv; ACProt. 12] ✱ *húsláto ~. 1702:* meg mutatván mind Lakos mind idegen Hentes az Marhát Lában és elevenen a Husláto Mestereknek és ugy vágják meg nekünk hanem benn a Varoson [Dés; Jk] ✱ *idős ~. 1561:* az Wrnak idę ala meg irot eztendeiben eg' megzokot es bizonios napon az my Thanach hazunkban egez Tanachul wlnenk Ez bolcz es tizteletes ferfiak otwos gergely fylstich peter ... tob vgian azonfele ides mesterekkel ozue [Kv; ÖCArt.]. *1585:* Keotelwereo Ambrus vallia ... Az egesz Czeh Akarattiabol sem vittek el Az ladat az Alperesek hane(m) igy zola Keotelwereo Tamas hogy Az Ides Mesterek azt Akarnak hogy el hoznak Leorinczteol Az ladat, Myes ezt ertwe(n) Ne(m) tehetenk ez ellen [Kv; TJk IV/1. 439] ✱ *kontár ~. 1807:* Jenei János ... ugyan legénykedésre kiszabott három esztendöknél sokkal többet töltött, de nagyobb részét falusi kantár mestereknél [Dés; DFaz. 36] ✱ *leülő ~. 1768:* A Le Ülö Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mestereikre kivánnak háríttani [Kv; ACJk 35] ✱ *meglátó ~. 1571:* az ket megh lato Mestertis Teorwenre hiak, es ha Terwen zerint Menthetyk Magokat lo, hwl nem teorweniel Bwnhedienek [Kv; TanJk V/3. 51a] ✱ *öreg ~. 1655/1754 k.:* A' szegödés után tartozik az az Ifju a' két Czéh Mestert Notáriussával és akiket az öreg Mesterek közül mellejek hivatnak egy asztalra tisztességes collatioval és szabad borral meg-vendégelni [Kv; ACJk 13]. *1768:* A Le ülö Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mestereikre kivánnak háríttani, s az öreg Mesterek, és Legények között való differentiák(na)kis okát oda rejiciálják [Kv; i.h. 35] ✱ *szegödtető ~. 1628:* Nagy Szabó Istvánhoz szegödték be

inasságra Telegdi Mátyást 3 esztendeig szabó müre. Szegőttető mesterek voltak Szabó Ferencz és Fekete István. Hoztak mi kezünkben mind a bor árába f. 3 d. 35 [Mv; EM XVIII, 401]. *1634:* az mikoro(n) ez Kortouelyfai Martho(n) el hatta vala Töke Istvant ... Töke Istvan kere engemett arra hogy mennek el Körtöuelyfai Jstvanhoz, es hina(m) haza az eo szolgajat, mondva(n), Nem kgd vala az szegötteto mester [Mv; MvLt 291. 3b] ✱ *szolgáló ~. 1684:* Mikor az öreg mesteremberek el akarnak menni, tartozik az szolgáló mester házához késérni [Dés; DFaz. 11] ✱ *új ~. 1570 k.:* Ezt is engedtük nekik, hogy az új mesternek az nagy ebeden hegedüssinek kellyen lenni ki vidámítsa az lakozóknak szüvöket | végeztük és engedtük őnékiek, hogy az új mesternek kell adni az nagy ebéden készpénzt tiz⟨szer?⟩ hatvanhat pénzt [Dés; DFaz. 6, 8].

L. még a *céhmester*, valamint az *[illegible]-, kuksos-* és *látómester* címszókat.

B. *cserépvető ~. 1822:* Katlan, szerszámok reparatiojokra ... a' Cserép vető mester Téli Tüzelésével és lakhelye Taxájjával edgyütt 2 Rf [Torda; TVLt Közig. ir. 631] ✱ *flasterező ~. 1818:* flasterező mesterek [Dés; DLt 174] ✱ *hidas ~. 1784:* válalának magokra Kezességet ... az Királlj Halmi Határon az ot[a] vizén Járni Szokott Hídas mesteréért Kretsun Szportyik nevezetüért [Királyhalma NK; Ks 67, 46. 24c. — [a]Értsd: Olt] ✱ *himvarró ~. 1663:* Him varro Mester Muráni Janos [UtI] ✱ *kővágó ~. 1670:* Vágó János küvágó mester [Sólyomtelke K; EMLt].

L. még az *ács-, asztalos-, borbély-, csizmadia-, építő-, faragó-, fazekas-, gyümölcs-, henteler-, kádár-, kalapkészítő-, kovács-, kőmíves-, malomcsinló-, mészáros-, molnár-, őrnás-, szücs-, vargamester-* stb. címszókat.

2. kn v. vn + kn után az 1. al. megadott jel-ben; după un prenume sau un nume şi prenume cu sensul dat la punctul 1; nach Vor- od. Familiennamen und Vornamen in der unter 1. angegebenen Bedeutung. *1560:* Thy kegyelmetheknek azt Jrhato(m) hogy Mykor wra(m) ew Naga Janos mesterrel Megh szerzeodek az kew wary Myre szakmanba, En Akkor keowary porkolab voltha(m) [Gyf; BesztLt 10 Bl. Bagotai a beszt-i biróhoz és tanácsához]. *1568:* Antonius Ember ... fass(us) est, hogy az hazat ket fele mertek, Baiony Georgel chyerelenek, ez otues Tamasnenak ez mostani vra, simon mester; es mas hazat ada az eo rezeyert, Simon mester baioni gorgnek [Kv; TJk III/1. 215]. *1581:* Az Alperety Malomnak zwksegere ... Pal Mesthernek hogy Az nagy Gatot segellette meg kotny d. 12 [Kv; Szám. 3/I. 3–4]. *1590/1593:* az Abosfalvi Mihály mester már be is rakta volt az malomnak fundamentum Talp fáit [Mihályfva NK; EsztMk]. *1633:* Deesi varasunkban leueö Puszta Templomot Isten enghedelmebeol megh akaruan eppittetni ... paranchiollyukis ... az mely ott lako Peter Mester neueö Acs Ember Feiervarat volt dolgozni ... kwlgie oda Desre [BesztLt 211 a fej. a beszt-i tanácshoz]. *1646:* Acsoknak ualo fizetés ... Georgy Mester szolgaianak ... diebus 4 fl. — /64 [Mv; AAll. 6]. *1722:* maga Angjom Asszony verte az földhöz Mihaly mester viz edényett de mi okon nem tudom [Göc SzD; WassLt Vig György (26) jb vall.]. *1808:* letévén Máté József mester és Fekete Farkas mester a magok kövedző márjásaikat a békövedzésre, melyet nemes céhunk elvevén, hagyott ökegyelmeknek két heteket a magok megpróbáltatásokra [Dés; DFaz. 34].

3. (kántor)tanító; dascăl; (Dorf) Lehrer (und Kantor). *1557:* Albert pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara en walek Swky mesther, ees mykor az yo azzonnyomoth az Vr Isten halalra Bethegeythe, be hywatta az plebanosth hogy megh gyowonnyek mynth annak mogya [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1585:* chinaltatúnk Aztalos Benedekel az Scholaban az Mester hazaban egy Aztalt es egy karos Zekechket [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. *1614:* Ez dologba(n) volt jelen Emre pap vra(m) plebanosunk az Mesterrel egiüdt [Szentsimon Cs; BLt 3]. *1677:* Ha kik minden igaz ok és mod nélkül ... Praedikátort, és Schola Mestert vernének, vagdalnának, vagy csak meg-kergetnének-is, két vagy három jámbor által meg-bizonyosodván, az ollyanok ... kétszáz forintal büntettessenek ... Ellenben, ha a' Praedikátorok és Mesterek cselekednék, magok vagy mások által, azok-is hasonlo poenaban incurrállyanak [AC 11]. *1683 k.:* Az Mester jövedelme buzabol Felennyi mint az Pastore [Bagos Sz; SzVJk 51]. *1752:* öröltettünk 1 veka tiszta buzat a konjhara ... Ennek a maradekjat Mesturamni küldöttek fel [Kvh; HSzjP]. *1781:* sem én sem feleségem soha Mestram eö kegyelmét nem kértük hogy temesse el [Málnás Hsz; i.h. Michael Barabás (26) jb vall.]. *1820 u.:* Az atyánknak Temetési költsége az harangozásért 1 Rf: az papnak 2 Rf: az Mesternek 1 Rf [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

Szk: *akadémikus ~. 1662:* A váradi oskolában egy akadémikus mesternek tartására mindjárt fejedelemségének kezdetiben nagy szép fizetést rendelt vala [SKr 293] ✱ *kis ~. 1736:* Akkor penig nem hítták az mestereket ugy hogy rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester, kis mester; s az nagy mester viseli vala gondjár az seminarista deákoknak [MetTr 427] ✱ *középső ~ → kis ~* ✱ *magyar ~. 1657:* Tanitson pedig[a] mind annyi orákon leg alább mint az magyar mester | Az halott temetéstöl a szerint fizessenek mesternek es grammatikóknak mint a magyar mesternek [UF II, 186–7. — [a]A román tanító] ✱ *megyés ~. 1767:* a Gábor fia Kelemen most Gyergjo Szent Miklosi Megjes Mester bizonyos hogj Kováts nével neveztetik [Hatolyka Hsz; HSzjP St. Bakk (73) pp vall.]. *1774:* (A szekeret) küldötte Számtartó ur(am) viszsza Kaditsfalvára az Apóssához Darvas Kelemen nevezetü Megyés Mesterhez [Szentdemeter U; LLt Vall. 92]. *1793.* Kaszoni Istvánt értem ... hogy it Nagy Lakon Megyes Mesteris volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.]. *1813:* vicinussa egy köblös föld ... amellyet Bogyo István volt Ikafalvi Megyés Mester bir [Ikafva Hsz; HSzjP] ✱ *nagy ~ → kis ~* ✱ *oláh ~. 1662:* Tiszteletes Szylvasi Mihált Fogarasi oláh mestert hasznos szolgának itelven azon helyben, elebbeni Meltoságos Fejedelem Aszszony Lorántfi Susánna idejeben az mely fizetése rendeltetet volt, mi is az szerént annuáltunk annak [UF II, 214]. *1745:* Az ezeken alól való Sovány Dombot ... hagyták az Oláh Daszkálnak vagy Mesternek [Nagyida K; Told. 9]. *1748:* (A sessiót) az oláh Mesternek, alias Dászkelnek designaltak [O.hidegkút U; Told. 79] ✱ *pápista ~. 1743:* a papista mester Farkas Janos ... mondota [Kál MT; Berz. 17. XII] ✱ *református ~. 1781:* bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bérből jövő hasznomot adtam a Reformáta Ekkla hasznára olly véggel hogy ezek állando Fundusul ki tétetvén mind addig ennek Interesse Capitalissá tetettessék az Erdő Sz. Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtói Filialis Ekklában lévő Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanitásáért [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.] ✱ *szász ~. 1778:* A Kerteken kívül a Szász Mester Kender földe és Jordán György Irtova(nya) vic(initásában) (sz) [Szászsztjakab SzD; EHA].

4. ítélőmester; protonotar; Urteilsprecher, Richter. *1560:* oltalmul hagya ... Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek ... Mester Vramat Vesseleny Myklost Kerwen ewtet arra Emlekeznek meg az Keozeottek valo vegezesreol es zeowethsegreol [Fog.; SLt S. 10]. *1564:* az peer folt leweleket kezebe aggya Mester vram(n)ak [JHbK XXXIX/10]. *1568:* Mykor az per, es Jobbagyok Meg Adassa keozteok weghez Megyen Zekel Janos erreol Mester Awagy kaptalan eleott eoreokbe walo wallast tezen [Gyf; BfN 54/6]. *1572:* Mogyoro Mate ... Banfy Pal wram Jobagja ... Ezt walla hogj, Lattam wgmond hogj Eozwe zeordultenek Az kett fel paraztsagh Es Reank hagigalanak, de En nem Latta(m) hogj Senky, az Itelo Mesteorth hagitotta volna Eztys hallam Az Mesteortwl ... hogj Ezt Mongia wala hogj Byzony Enys Eyettomben, Az puskath az tewewel fordetotta(m) wala vgjmond oda [Bh; KP] | Apaffy Esthwan chiak tegnap Sabbatho post oculj[a] zolytot es Jmmar meegh ez vtan Jratthya az Sententiath, De Monda Ennekem Swlyok wram az Mester hogy chiak az terminus wegeben walthya kj az Sentenciat [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistaky Gr. Daum beszt-i bíróhoz. — [a]Márc. 15]. *1579:* Az 2. Aügüsti külthem 3 vtal az Itilö mester akaratgyabol az mester deakgyat Andras deakot az waros zolgaúal benedekel az Nemessekett appahydrol Swkrol borsarol ket matchkasrol ... hog ö Naga parancholattal (!) hyak byzonsagol az hatara [Kv; Szám. 1/XVIII. 30]. *1606:* egizer hatar jarni hoztak uala Edenfi Lazlot, Vduarhelj Zombat falúa ellen, az viz feleól azt monda az mester[a] ... hogj az viz hatart hasit eggik fel halaszon eggik feleól masik fél mas feleóll [UszT 20/147 Petrus Leorinchj de Zombatfalua pp vall. — [a]Meczkei Lazlo]. *1677:* Mivelhogy az Evocatoriákban, Adjudicatákban és Relatoriákban vagy a' Mesterektöl, vagy az Executoroktol gyakran errorok eshetnek ... tetczet hogy afféle errorok ad instantiam partium az elsö Terminuson in Foro contradictorio, ha szintén a' bé-adot levelet a' Mester el-olvasta volna-is, ha manifestè constál, hogy a' Mesterektöl, vagy az Executoroktol lött a' vétek corrigaltassék [AC 184].

5. hóhér; călău; Henker. *1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz czelekedetit, paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet a törvénynek, hogy ... szalma koszoru tetetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék [Kv; TJk XI/1. 197]. *1691:* harom személly Nagy István Anna, Vas Anna, Racz Ilona nevü leanyokk törvenyre valo idezestol ... f. — d. 12 ... Ki igazittatasoktol, Mester(ne)k fizetünk f. 1 d. 80 | 7 Aprill Loboncz Kathanak leven törvenye törveny penzt atunk ki czapattatasátol, mester(ne)k f. — d. 60 [Kv; Szám. 36/XI. 62]. *1761:* constalván az Inek actionalt tolvajsága, minthogy azelöttis az lopasb(an) szokásos volt ... 25 pálcza ütésekkel büntettessèk, azután az Városrol ki kèsèrtetvén az mester által, többé varasunkra be ne jöjjen [Torda; TJkT V. 51–2].

6. *rudas* ~ kocsis; vizitiu; Kutscher. *1599:* Myerthogy az Tanoknak vallasabol ky tetczyk hogy az zekernek el deolesere mind az rudas mester Adott okott; Mindazaltal tetczyk az theorweninek hogy egy (igy!) eo maga az fogoly legeny mentczye magat heotywel es ereositcze az tanuknak vallasit [Kv; TJk VI/1. 380]. *1619:* Elég rosszul kocsiskodott volt az önagysága rudas mestere [BTN[2] 221].

7. *tábori* ~ szállásmester; şef al încartiruirii; Quartiermeister. *1653:* a küldött jancsárok is oda érkezének, s úgy azokkal a császár tábori mestere is eljött [ETA I, 133 NSz].

8. művész; maestru, artist; Künstler. *1880:* Olvasom most Dickensnek a Puszta házát. Szép nagyon, de ládd, nekem a nagy mesterek mellett is szépnek tetszik, amit te írsz [PLev. 80 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

9. messiás; Mesia; Messias. *1886:* Jézus Krisztus ebben a korban, amikor én vagyok, már meghalt ... Egyebeken kívül abban is különbözök fennebb említett mesterünktöl, hogy tudom, nem támadok fel és — nem bánom [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

10. kb. értelmi szerző; autor moral; geistiger Urheber. *1722:* Sem az Borbély nem tutta sem pedig en nem tudom hogj ki lett legeny (!) azon etetesnek[a] mestere vagy cselekedöje [Hosszúaszó KK; Szentk. Sophia Sándor prov. Georgy Molnar cons. (40) jb vall. — [a]Értsd: étetésnek, azaz mérgezésnek].

11. kb. tanári példakép; maestru demn de urmat; Professoren/Lehrervorbild. *1710 k.:* Az én tanulásbéli sok akadályaim és boldogtalanságaimból a Keresztúri Pál halála után én az én istenfélö ritka jó mesterem methodusáról ezt leírni ... szükségesnek ítiltem [BÖn. 541].

12. vmihez/mesterségéhez jól értö ember; meseriaş bun, meşter priceput; Meister seines Metiers, guter Fachmann. *1561:* chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester [Kv; ÖCLev.]. *1592:* Azert kegielmes Vrunk azt kivanniwk egez Eotwessegh, ez orzagban hogy Elseóben myndenewth valok elegedendeó Mester remeket chinallianak es mostan az kyk mesterek ne eomagok ytylliek megh, hanem hozak Nagod eleyben es Eotwesekkel Twdos emberekkel ytyltesse Nagod ha elegh Mesterek [Kv; ÖCLev.]. *1657:* Balling ... osztja vala az táncot, s járja is vala, kobzát is elövette, kinek az akkori időben leghíresebb mestere vala [KemÖn. 150]. *1662:* Mert hogy ... hid a Viszlán nem volna ... az kozákok, hogy ők inkább mesterei volnának az ollyan hajókázásoknak, holmi házak boronáibul valami hitvány szálakot fürván ... faragván egybe, az mieinket minden hadi nehézségekkel, nagy fizetésbéli bérért azok költöztetik vala [SKr 370]. *XVIII. sz. eleje:* A fekely ha az elein indul megh â lonak â Szemin ismerszik megh, elsóbben ennek is kétt orvosságha vagyon; elsö ha mesterit találod, mind kétt felin az orrán vetesd megh â csikját [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1736:* mikor jó mesteri voltak[a], mind az legény az leányt, mind az leány az legényt alkalmasint megfárasztotta [MetTr 333. — [a]A leány és a legény a táncnak].

Szk: *kalibacsináló* ~. *1710 k.:* Mü a táborra menénk ... Én akkor már karabinos katona voltam ... az öcsém is jól nyargalózott üdejéhez képest, és oly kalyibacsináló mester volt, hogy jobbat nem láttam ketten háltunk egy kalyibában [BÖn. 565].

Sz. *1676:* Az Haller János uram levelei hadd legyenek Nagyságodnál. Mester az ördög, sokképen is mesterkedik. Megvilágitom én jobban is Nagyságodnak, de ... ne tudja senki is, hogy oda küldtem óket [TML VII, 265 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

13. jelzői haszn-ban; în funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vmihez jól értö; foarte priceput în ceva; kundig/mit Sachkenntnis. *1678–1683:* Ez Alhatatlan vilagh sok vezedelmes törei közöt ... az felseges Jstennek, szüksegh szegiczegit ... kerni, mert sem voltak sem lesznek, olj mester politicusok kik magokot, ugi tudgiak vezerelni, megh esestöl hogi ne felljenek [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1701:* a' malomra egy kása tőrőt, és vanyolot akarunk csináltatni, igen io Mester molnárt hoztunk mostan maga meg csinálja [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelnéhez].

◇ **Szn.** *1590:* Mester Albert jb [Kajántó K; GyU 16]. *1591:* Mester Balas [Sándorfva U; UszT]. *1614:* Mester Marton lib. Mester Balint lib. [uo.; BethU 114]. *1635:* Mester lörincze (!) [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1801:* Mester Mihálly [Koronka MT; Told. 10]. *1827:* Mester Pista [Kv; ACJk V. 74]. *1851:* Mester Károly [Mv; DobLev. V/1314].

◇ **Hn.** *1693:* A' Mester tanorokjára jövö egi hold (sz) [Tarcsafva U] | Fuas tob(an) a' Mester széna füe végib(en) (sz) [Szentmihály U]. *1715:* a Kis Tekenös nevü helyb(en) egy orotványt István mester orotvannyanak hitták [Koronka MT]. *1721:* Mester tova szeriben (sz) [Kozárvár SzD]. *1737:* Mester réti (k) [Marosfelfalu MT]. *1740:* A' Mester Kuttyánál (k) [Gyerövásárhely K]. *1744:* a' Mester Málra menö Gyep mellett (szö) [M.bece AF]. *1763:* A Mester szélben (sz) [Jákótelke K; KHn 39]. *1775:* a Mester utzája [Homoródremete U]. *1796:* a' Kis Mester erdeje [Póka MT]. *1805:* a Mester Berkinél [A.jára TA]. *1813:* Mesterága Torokba (k) [Váralmás K; KHn 314]. *1834:* Az ugy nevezett Mester Kutt verö fénnyének az ajjában (sz) [Mocs K]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

mesterasszony bübájos/varázsló asszony; vrăjitoare; Hexe, Zauberin. *1745:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Sz: Benedeken lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács Mihályné, Mester Vaszilyka a magok házoknál tartattanak tudva, Mester, vagy babonázo Aszszont, a kivel babonáztattanak volna, és magokis babonáztanak volna, más jámborok teheneknek tejét, vaját el babonáztatván, ugy egyéb gonosz mesterségeket is azzal csináltatván ... ? [BSz; Ks vk] | hallottam hogy .. Nyégya Kovács Mihálynéval öszve szollalkozván, azt hánták égy más szemére, hogy te tartasz ollyan Varáslo Mester Aszszont az házodnál | mondotta ... Nyégya Kovács Mihálynénak, te tartasz a házadnál Mestèr Aszszont, melyre mondott Kovács Mihályné, Te jársz minden estve a csorda eleib(e), és te szeded a füveket a csorda elött s rakod a honod alá | égy alkalmatossággal az Falu egyb(e) gyülvén, a ... Gróff Ur eö Naga Teheneinek tejek(ne)k deffectussok iránt difficultás lévén, hogy valaki meg babonázta volna: azon alkalmatossággal hallottam, hogy ... Nyégya Kovács Mihálynéval öszve szollalkozván, mondotta Nyégya Kovács Mihálynénak, hogy te tartasz a kamarádb(an) égy Mester Aszszont [Szentbenedek SzD; Ks].

mesterasztal mesteravató céh-összejövetel; ospăţ oferit de un nou meşter în cadrul breslei; Zunftzusammenkunft gelegentlich der Meistereinweihung, Meistertafel. *1573:* Segeswary Gaspar Azt vallia hogi Zent Janos Nap eleot valo vasarnap Mester aztal volt az Zabok hazanal [Kv; TJk III/3. 277]. *1604:* Szabó Ferencz adott mesterasztalkor mi kezünkbe fl. 1 [Mv; EM XVIII, 398]. *1701:* Mivel minden Cékekben szokás az hogy ä Mester embereknek Fiainak vagy Léányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Cékünkben is ugy legyen, hogy tsak fél fizetést adgyanak nem egészszet mint az idegenek, ha penig valamely Mester ember Fia Mester ember Léányát Feleségül el-venné, semmivel nem tartozik az Betsületes Cékünk egyebbel edgy tisztességes Collationál, az után mint a szokás ä Mester Asztallal avagy tizenket forintal [Kv; PosztCArt. 15]. *1708:* masok ennekelötte egyszersmind fizették be a Mester asztalokat [Kv; ACJk 71]. *1748:* A' Király is a Privilegiumot nem hat hét ember(ne)k, hane(m) az egész Czéh(ne)k adta, és a' nevezetis: Mester asztal magaval hozza hogj nem privatus embereké hanem az Czéhé, mivel nem öregek asztalá(na)k, hanem közönséges Mester asztal(na)k neveztetik | a' Mester asztal(na)k mellyis allott 12 tal étkekbol cum reliquis necessariis el költése concernalta az öregeket hatot vagj hetet feleségestöl, két Iffiu mester embert, item a' két Láto Mestert, kikis kötelesek voltak ... az étkek készittetésére, hogj ha mi fogjatkozás deprehendaltatott, hat forintig büntödtek (!) érette [Torda; TJkT III. 222–3]. *1841:* A mester asztalból, ha idegen, abból 1, ha mesterember gyermeke, abból felét [Dés; DFaz. 16, 38]. — L. még EM XVIII, 402.

Szk: *~t (meg)ad. 1592:* Aztalos Balint vallia, Bizonnial tudom hogi Aztalos Marton kez penzwl atta megh az Aztalos cehbe, az Mester aztalt, negi f(ori)ntot [Kv; TJk V/1. 254]. *1672:* mikor pedig a' Mester asztalt megadgya akkor tartozik egy tisztesseges ebeddel es Vacsoraval borral a' mennyi szintin kivantatik ollyannal penig a' mellyet a' Czeh szeret [Dés; Jk]. *1701:* Ha edgy Esztendöt az Betsületes és Nemes Céhben el töltött volna[a] a' Betsületes Vénségnek Mester Asztalt adgyon [Kv; PosztCArt. 5. — [a]A céhbe újonnan beállott tag] ✱ *fél ~. 1640:* Ha teorténnék, hogy walamely mester szofogadatlonkodván az Czeh ellen tamadna es magát az büntetésben nem advan, az Birót es Tanacziot futna, tehat annyi büntetessel tartozzék, ä menyit egy fél mester asztal teszen, ugy mint hat forintal [Kv; KovCLev.] ✱ *fél ~on elmaraszt. 1806:* A Nemes Czéh pedig Árticulus szerént elmarasztja fél Mester Asztalon [Dés; FazCLev.] ✱ *kis ~. 1655/1754 k.:* Hogy ha pedig törtènnék hogy Várasunkra olyan idegen Ifjú legény vagy házas-ember jöne, a' ki Várasunkon s Czéhünkön kivül tanult vólna ... tartozzék a' Czéhnek letenni az öreg Mester asztalért flor. 16 Kis Mester asztalért flor 4 [Kv; ACJk 13]. *1718:* esett buntetesb(en) Iffiu Ceh Mester Bagyoni Janos Ur(am) ... imponalt volt az B: Ceh eo kegylere az B: Cehnek eo kegylme miatt valo sok üdö töltéseert s nem Comparitiojáért egy kis Mester Asztalt ... ezen büntetését ... Mitigálta az B: Céh tsak ad fl. 1 [Kv; i.h. 108] ✱ *nagy ~. 1702:* Walter János Ur(am) ... fél Céhes lévén mivel Betsülletes meg holt Mester tarsunk feleségét vötte el azért adott az nagy Mester Asztalért fl 8 [Kv; i.h.]. *1718:* Die 16 8bris bé kövedzvén Bölöni János Mester az Betsul: Cehben ... az Nagy és Kis Mester Asztalért valo penzet ... meg atta mellyetis az B: Cehis fel vötte (!) [Kv; i.h. 108] ✱ *öreg ~. 1698:* mostan egy öregh Mester Asztalt imponalt volt a B. Ceh büntetésb(en) reaja [Kv; i.h. 29].

mesterasztal-adás (mesteravató) céh-összejövetel megadása; oferire de ospăţ cu ocazia acordării certificatului/diplomei de meşter în cadrul breslei; Geben der Meistertafel. *1650:* Vegezték eo kglmek Cehwl, hogy ä modo in posterüm mind Mester Asztal adas, es mind pedigh egyeb Tisztesseges Collatiok nem Vasarnapon, hanem Kedden legyenek [Kv; ÖCJk]. *1684:* Mesterasztal adáskor mikor olyan alkalmatossággal az egész céh együtt vagyon, hasonló dolgot kell tartani[a] [Dés; DFaz. 11. — [a]Ti. a céh minden mesterének feleségestöl meg kell jelennie].

mesterasztali pénz mesterasztal-váltság(pénz); sumă de răscumpărare achitată de un nou meşter în loc de organizare a unui ospăţ; Ablösegeld für die Meistertafel. *1760:* Binder Istvan Uram az mester asztali penzt becsülettel meg fizette [Kv; FésCLev.].

mesterasztal-kolláció mesterasztal-váltság(pénz); sumă de răscumparare achitată de un meşter nou în loc de orga-

nizare a unui ospăţ; Ablösegeld für die Meistertafel. *1754:* az Mester Asztal Collatioert ... mind addig restantiaban volt ... Meg fizetödött egészen [Kv; ÖCJk].

mesterasztal-pénz mesterasztal-váltság(pénz); sumă de răscumpărare achitată de un nou meşter în loc de organizare a unui ospăţ; Ablösegeld für die Meistertafel. *1646:* Adot Horuat Szabo Janos Mester aztal pinszt [Kv; SzCLev.].

mester-bér falusi tanítói járandóság; plată/retribuţie în natură pentru dascăl; Lehrmeisterbezüge. *1722:* Proventus Pastoris ... Garas penz Dnr 15. öte Mester ber ... Harom öreg köböl Buza vetes, edgyik Mester ber ... a kinek vetese nincs öt veka Buzat, ketteje Mester bér [Szentpéter MT; GörgJk 183].

mesterel mesterkedik; a manipula/meşteri; machinieren, manipulieren. *1760:* Gogány Várallyára egy maga Birájáit küldvén nagy hat Veder bort ollyant hoztanak mint a viz, de mitt mesterlettenek véle nem tudom, tudom Örményesen hogy meg részegedvén ottan gazolkodott verte, rongálta a' szászokat [Gyeke K; Ks 92].

mesterember 1. kézműves mester; meseriaş, meşter; Handwerker. *1583:* Ha ualamely Jnas aprod eztendeiet ki teölti iamborul, Semmikeppen meg ne(m) haza(sod)hatik, es Mesterre nem lezen, Az migh egy Jambor meste(rt) fizetesert ket eztendeig nem szolgal. Az utan megh aduan az Ceh igassagat maganak Mester ember lehet [Kv; MészCLev.]. *1599:* Biro vram ... amely napra az Vraimat ez dolognak vegezesiert be akarja gyeoteny, akkorra eo kgme minden rendbely mester embereket certificaltasson, hogy sohowa ez varosrol el ne mennyenek [Kv; TanJk I/1. 332]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Mester ember közüllünk büntetésben esnék, és a' Czéhnek nem engedne, hanem Kegyelmes Urunkal vagy a' T. Tanáttsal fenyegetné a' czéhet ... tartozzék a' Czének büntetést adni flor. 2 [Kv; ACJk 9]. *1672:* Ha valamely Mester Ember öreg marhát akar vagni: azt tartozzek elsőben a' Nemes Varosnak Hadnagyatul és Assessoritol arra rendeltetett lato mesterrel meglattatni hogy ha alkalmatose [Dés; Jk]. *1701:* Mivel minden Céhekben szokás az hogy ă Mester embereknek Fiainak vagy Léányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Céhünkben is ugy legyen, hogy tsak fél fizetést adgyanak | Mikor ă kereskedő embertöl Gyapjat vészünk, minden Mester ember nyilat vessen, hogy az melly Sákra ă nyil esik aval bene contentus légyen | Ha a' Láto Mesterek az Mester embereket el járván és valakinek ă fontya ă Céh fontyát nem adaequalná, s, nem edgyezne velle absq(ue) omni gratia büntetése f: 3 [Kv; PosztCArt. 15, 25, 29]. *1789:* egy egyedül valo malomhoz értő mester ember, olly conditio alatt, hogy ha meg indithattya[a], esztendeig valo haszna óvé légyen, a Mlgs Groff arendátor urtol ki nyervén, azt tsak maga költségével és az udvarnak Segitsége nélkül megis inditotta [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall. — [a]A malmot].

Szk: A. *céh(e)beli ~. 1638/1831:* Ha valamelly Mester legény Czéhokbeli Mester Ember gyermekét vagy feleségét veszi csak hat forintot adva a Czéhban bevétessék [HSzj *mesterlegény* al.]. *1684:* Céhmester tételkor senkinek is nem szabad az táblajárást felkövetni, hanem ha fekvő beteg lenne valamely céhbeli mesterember ... mindazáltal voxát szükség beizenni kit választ céhmesternek [Dés; DFaz. 11]. *1745:* az Betsületes Cehbeli Mester Emberek közzöl Senki is az Asztal mellöl felne kellyen mig az Asztalon Leszen az Czeh Könyvi, mert az ki ez ellen tselekeszik, tehát büntetése Lészen flor 3 [Kv; FésCLev. 31] ✱ *ifjú ~. 1703:* Végeztetett hogy minden héten két két iffiu Mester ember rend szerént az Hársfára vigyazzon Monostor kapu elöt s az Piatzonnis [Kv; ACJk 54] ✱ *konvencionátus ~. 1756:* Asztalos Thodor Udvari Conventionatus Mester ember lévén fundusa taxajat Uraság Condonalta mig szolgálatban lészen [Déva; Ks 101] ✱ *öreg ~. 1684:* Mikor az öreg mesterember el akarnak menni, tartozik az szolgáló mester házához késérni [Dés; DFaz. 11] ✱ *újkeresztény ~. 1657:* (Alvincre) telepítette vala Bethlen Gábor az onnan feljül hozott újkeresztény német mestermbereket is, kik eddig fennvadnak [KemÖn. 39].

L. még a *jobbágy-mesterember* cimszót.

B. *ács ~. 1799:* a Német Áts Mester-Embernek hollétiröl ... tsak annyit tudok: hogy a mig ă Máros-Portusi Hid épült ... onnand el nem távázott[a] [Désakna; Ks Miss. I Vizy Josef lev. — [a]Javítgatott szó] ✱ *áruló ~* árusító mesterember. *1765:* Minthogy eddig nem vólt ususban az Instansokon s más hasonlo árulo Mester embereken az vám(na)k desumptioja, mostanis nintsen, el vett zálagjakot Vásár biro ő kglmek restituallyák [Torda; TJkT V. 263] ✱ *asztalos ~. 1801:* minek elötte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig egy a'vagy több érdemes Iffiak annotalva leven, és eléadando elsö vacantiákor bé vétetik (így!) [Kv; ACLev.] ✱ *csebercsináló ~. 1767/1781:* Togyer Stéfántis ismértem, Cseber csinálo mester ember vala, hasas, kövér, piross [Kisfenes Ta; JHbK LII/4. 106] ✱ *faedény-csináló ~. 1767/1781:* Togyer Stéphan ... Vaszilie Fiájával (!) vetemedett volna ide az Havasokra, Togyer Stéfán még Fa edény csinálo Mester ember vólt volna [Kisfenes TA; JHbK LII/4. 115] ✱ *faragó ~. 1731:* Rotár Jonáskot ... jol ismértem, ki is mint hogy jo farago Mester ember volt, mindenkor Mikor kévántatot Bárdal szolgált [Katona K; Born. XL. 79 Sütö János (64) jb vall.]. *1756:* Burznyik ... Itten ă jobbágyok, mind farago Mester emberek lévén ... valahányszor Uraság Maruson lévő hidas vámja kivánnya, uj hajot csinálni tartoznak [Déva; Ks 94. 24. 3] ✱ *kötélverő ~. 1847:* egynéhány esztendő múlva történt, hogy valamely brassai kötélverő mesteremberekneк hitelbe egynehányszáz forintot érő kendert adtam | Ezelőtt mintegy 9-10 évekkel ... kenderrel szoktam vala kereskedni ... némely brassai kötélverő mesteremberekkel [VKp 153, 164–5] ✱ *szíjgyártó ~. 1740:* Az fellyebb el mult Országos sokadalmok alkalmatosságával oriálodván a Szigyárto Mester emberek(ne)k controversiájok a Thordai Varga Mester emberekkel a tseres botskor szijnak, vagathatása, arulhatása, ugy a láto pénznek exactioja iránt ... constált a Magistrátus elött hogy un(ice) a Szigyártokot illeti [Torda; TJkT I. 188] ✱ *üveges ~. 1810:* (Állítsunk becsüsnek) kőz költségre ki hozott Kőmíves, és Áts Pallérokat, Lakatos, Asztalos, Üveges és Fazakas Czéh beli Mester embereket [Somkerék SzD; Ks 92].

L. még a *csizmadia-, fazekas-, fésüs-, kádár-, kovács-, kőfaragó-, lakatos-, mészáros-, molnár-, szücs-, varga-mesterember* stb. cimszókat.

2. *lóherélő ~* kb. lóheréléshez értő ember; jugănar; (Pferde)Kastrierer. *1737:* Az Lo Herelő Mester embernek adtam mett. 8 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

mestergerenda grindă principală (la casele ţărăneşti), meştergrindă; Hauptbalken, Unterzug. *1585:* Biro vram es a

Tanach akarattiabol eo Kegk hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel epitsünk ... az kamaraba vonattunk egy Mester gerendat be es megh is padaltatuk az felet [Kv; Szám. 3/XIX. 34–5]. *1636:* ez mi napiba(n) Pap Simo(n) számára vük egy mester gerendanak ualo fát az peres órökseghre [Mv; MvLt 291. 65a]. *1647:* Eppületre valo barona vagjon ötven szál faragatlan ... Ittem egi faragot mester Gerenda [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1694:* ennek az Palota Haznak ... Mester Gerendaja, es az Keresztül allo Gerendai mind hornyoltak [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1724:* Az Asztalosok az gerendakot a palotara valo mester gerendan kivül kigyalultak [Pálos NK; Ks 95 Hèvizi István deák lev.]. *1736:* nyilik egy ... ajto az ... Gabonas Házban mely Mester Gerenda Nelkül valo tizenkét fiok fenyö Gerendákra borongatott, padlása fenyö deszkábul van [Várhegy MT; CU XIII/1. 94]. *1761:* Ezen palota ... Négy szegeletre faragott, hornyolt szélyü tizenkilentz szál kereszt gerendákkal, és hasonló formáju, csak vastagabb egy mester gerendával gerendáztatott, és deszkákkal padoltatott [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 202–3].

mestergerendás mestergerendával épült; construit cu grindă principală/meştergrindă; mit Hauptbalken gebaut. *1676:* Ezen tul vagyan ugyan sup fedel alatt bornábul fel rott kett oszlapakon állo mester gerendás jstálló aytaia fa záros [Fog.; UF II, 740].

mesterház ? tanítói ház; casă pentru dascăl; Lehrerhaus. *1729:* a Nyerse hegyére Mester házat csinallyanak [Kide K; BHn 88].

mesteri 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ jel* mesterjegy; siglă (pe produsele unui meşter); Meisterzeichen. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamely Mester az eö neki szabot hellyere az Cehben nem wlne, seöt az Iffiu az wdeös mester helliet szant szandekkal maganak foglalna, huszon eöt penzel bwntessek. Ezen bwntetes alat legien az is, az ki az eö Mesteri jelét az Cehben fel nem tudná Jegizeni saiát kezével es elmeieböl [Kv; KőmCArt. 25] ✱ *~ remek* mesterremek; obiect confecţionat la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück. *1801:* tsak égy alkalmatos Legényi munkátis el nem készíthet, nem hogy égy mesteri Remeket capax lenne el készitteni [Kv; ACLev.] ✱ *szolgáló ~ tiszt* szolgálómesteri tisztség; atribuţiile meşterului care este de serviciu; dienstmeisterliches Amt. *1780 k.:* esküszöm: Az igaz Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentharomság, égy bizony örök Isten engem úgy segéljen, hogy az én szolgáló mesterei (!) tisztemben híven igazán eljárok [Dés; DFaz. 30–1].

2. (falusi) tanítói; de dascăl; (Dorf)Lehrer-. *1677:* a' kik valoságos igassággal Praedikátori, s' Mesteri hivatalokban ... forgolodnak, azoknak meg-akadékoztatások, háborittatások hogy semmi rendtöl ne légyen, az 1624. esztendöbéli articulus szerint, sub poena flor. 300. ez után-is observaltassék [AC 12]. *1684:* Köpeczi Bálint deák, az iszlai ecclában mesteri hivatalt viselni megengedtetik [Iszló MT; Ker. Magvető 1901. 154]. *1728:* Papi Parochia vagjon az Falu közepiben ... A Mesteri Parochia vagjon ugjan emellett [Angyalos Hsz; SVJk]. *1765:* (A mester) magát igaz Mesteri hivataljához illendö képpen viselje [GörgJk 202.]. *1809:* az ujjanon Nyerendö Mesteri fizetes [Nyárádandrásfva MT; MRLt]. *1830:* ki adta mind a Papi mesteri Fa Bért [Körtvélyfája MT; LLt]. *1867:* Minden Papi, és Mesteri bérek fel hajtassanak addig, mert akkor öket[a] exequaltatja a' T. Esperes a' kül hatoság által [Gyalu K; RAk 128. — [a]A gondnokokat].

Szk: *~ ház. 1762:* ma ugj el takaritottak onnan a' Mesteri Háztol mindent ... hogy egy Ládátskánál, egy Derekajnál, kétt párnánál, egy Festekésnél egyebb nintsen az Háznál [Oltszem Hsz; Mk RN IX/109]. *1788:* a' meg hiteltetett Megye Tagjai[a] ... Hitek utan vallanak egy nyil erdöt melly a' Commune Terrenumok osztallyának alkalmatosságával a' Papi és Mesteri Házak után jutott [Harasztkerék MT; MMatr. 19. — [a]Köv. nyolc név] ✱ *~ jószág. 1822/1823:* A' Mesteri Joszágon lévö Pajtábo ... valo Fa vágotott [Mezöbergenye MT; MRLt] ✱ *~ özvegy. 1864:* A' Daniel féle kegyes alapítványon, melynek papi, mesteri, és elnyomorodott világi özvegyek lehetnek részessei, három hely ürült meg [Gyalu K; RAk 86].

3. *~ toll* művészi toll; pană de artist; künstlerische Feder. *1884:* A Domokos fiam[a] ellenében hírlap útján felhozott vádak, rágalmak, nemtelen hazudozások képzelhetni, mennyi keserüséget, s gyötrelmet okoztak nékem. Míg most végre Ön — az egyetlen — nemes szívében megsokallta a hallatlan bántalmakat, s mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz. — [a]Szász Domokos].

mesterinas tanonc; ucenic de meseriaş; Meisterjunge, Lehrling. *1861:* A Rom: Catholicus mesterinasoknak vasárnapi iskolába beiratása ... f: Sept ho 22-n ... fogván történni, meghagyatik Asztalos czéh Elöljároságának hogy az azon czéh kebelében létezö iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinasokat ... személyesen és pontosan állitsa elö [Kv; ACLev.].

mesterkedés 1. ravaszkodás; maşinaţie, uneltire; Machination. *1662:* Ezek ekképpen a szegény hazánk s nemzetünk veszedelmére elkészittetvén, a respublica minden szorgalmatoskodásával, mesterkedésével azt vivén végbe, hogy az dániai királyt svékus ellen felindítván, országára ellenségül hozhassa, és azáltal kedve ellen is a svékust Lengyelországbul a fejedelem mellöl kivonhassa [SKr 358]. *1823–1830:* Utoljárafelé biztatni kezdett[a] a házasságra ... Vitt mindenfelé, de egy leányos házhoz is minden mesterkedése mellett is be nem csalhatott [FogE 297. — [a]Gr. Bethlen Elek]. *1834:* Mind ezekböl én azt huzom ki — hogy mivel a Tiszt a' Nagyságod elöttis talám tudva lévö sötét probáltatásomra tett alatsonságai utánnis velem mesterkedéseit sem el rettentés, sem egyéb alatson uton nem viheti — egy tzélja szerénti Regius ki eszközléséért, a' feleségevel valo titkos öszve jövetelünk[a], alatson huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB. — [a]Célzás a tiszt ama gyanúsítására, hogy feleségének a pappal viszonya van].

Szk: *praktikás ~. 1664:* meg nem tudom írni Kegyelmednek, minemü szomorúsággal nézem dolgainkat, látván s tapasztalván, hogy az Antichristusnak practikás mesterkedése ezennel hatalmat vévén az szegény haza igazgatóin: opprimáltatunk általok [TML III, 169–70 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

2. iparkodás; străduinţă; Bemühung/eiferung. *1662:* Ennek utána teljes életünkben ... az igaz jónak s kegyességnek bevételében álljon minden mesterkedésünk, s abba törjük fejünket, tudván, hogy nem a magunk, hanem az Isten dicsöségének keresésére hivattattunk [SKr 717–8].

mesterkedik 1. ravaszkodik; a unelti, a umbla cu maşinaţii; machinieren, schlau/listig handeln. *1618:* enni aka-

ránk menni, de én nem ehetém, mert eltöltem vala méreggel, hogy látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen [BTN² 92]. *1698:* látom én miben mesterkedik Kgltek [Kál MT; Berz. 12. 92/62]. *1710:* mondja Apor István: „Aki tőlem ezt a pohár bort elvenné s meginná, a poharát is neki adnám." Teleki mondja: „Hejában mesterkedel, koma, mert rá nem véssz" [CsH 198]. *1723:* Veselényi ur(am) eleget mesterkedek micsoda uton csalhassa ki az Joszagot kezemböl [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. *1767:* midőn mentünk volna az utszán által oddigis Kis Vaszilia mind abbon mesterkedik vala hogy a Magyar Legényekbe belé garáznalkodhossanak [Betlensztmiklós KK; BK. Ráduj Gyurka (40) zingarus vall.]. *1776:* Egy Gyulaianus Hadnagy Reformatus Csizi István nevezetű sűrőlkődött, forgolódott, mesterkedett, Groff Lázár János Urffi ő Nga kőrűl [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) rk káplán vall.]. *1816:* Mind abban mesterkedik az ötsém Szekely Mihály mükeppen rontson meg tovabb [Várfva TA; JHb 48].

2. iparkodik; a se strădui; sich bemühen/befleißigen. *1661:* Az csizmát, édes Uram, én soha meg nem patkoltathattam, csak hazugsággal tarta az rossz lakatos; én, látja Isten, eleget mesterkedtem benne, hogy megpatkoltathassam, de nincsen sarkantyúja s nem is csinál [TML II, 107 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1794:* Eleget mesterkedtem benne, hogy Ngöd parantsolattya szerént de otiori Juris cursu valo Munkátskát bé küldhessem, de sohol sem lelem [Hosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1850:* Most abba mesterkedem, hogy egy napi kalákásokkal mind be fedessem a' fedni valokat [Bálványosváralja SzD; Born. F. IIf].

mesterlegény kézműveslegény; calfă de meseriaş; Handwerksbursche/geselle. *1561:* Valamely mester legent az mwyre tarsul fogadna fel es annak felet harmadat wag' neg'ed rezet adna, Az warasnak es az cehnek zokasa [Kv; ÖCArt.]. *1699:* A' felszabadult Mester legenyek ... contribuallyanak a' N.ország Instructioja szerint [Dés; Jk 286b]. *1701:* Ha valamellyik Mester ember az Betsületes Céhben edgyik ă másiknak ă Mester Legényét, vagy Inast, vagy ă fono Aszszonyt el csábitaná vagy el csalná ă Műhelyéből, elsőben büntettessék meg egy forintig, masodszor ket forintig [Kv; PosztCArt. 13]. *1769:* ha mely nötelen Mester legénynek az hazas Legenyeket szenvedni nem akarnák hanem vexalnak ... erdemek szerent fognak büntetödni [UszLt XIII. 97]. *1801:* minden mester Legény akar mester ember fia legyen az, akar pedig idegen tartozzék négy esztendeig legénykedni [Dés; DLt].

Szk: *posztócsináló ~.* *1701:* Ha idegen Posztócsinálo Mester Legén jöne, az ki itt városunkban maradni annál inkáb az Betsületes Céhben állani akarna, tartozik ă Remekért edgy egész Esztendőt edgy Betswletes Mester embernél dolgozni [Kv; PosztCArt. 21]. *XVIII. sz. eleje:* valamelyik Poszto csinálo Mester legéngy (!) legény korába az Remeket nem csinálna vagy nem csinálni akarna, hanem akor mikor már meg házasult, büntesség (!) meg Négy forintig [Kv; i.h.] ✱ *társaságbeli ~.* *1665/1754:* Ha valamely Legény vra s Asszonya akarattya elle(n) a' házat s házatáját dohányál bűszhöszti, nem illendő Társaságbéli Mester legényhez, ezért büntetése két heti bér [Kv; ACArt. 15] ✱ *utazó ~* vándorlegény. *1825:* Utozo Mester legényeknek és más szegény Embereknek 10 font Vásznat 11 xr. Taxa fizetés mellett fontyárol bé-hozni meg-engedtetett [INyR 8754].

mesterlegénykedik mesterlegényi idejét tölti; a lucra în calitate de calfă; Handwerksgesellenzeit zubringen/machen. *1774:* Cizmadia Jakab Istvan ... en nalam mester legenykedett negy kantorokig az az egesz esztendeig [Kvh; HSzjP Michael Benkő (39) czizmadia vall.].

mesterlegénység 1. iparossegédség; calitatea de calfă de meseriaş; Handwerksgesellenstand. *1823–1830:* Az apámról való atyafiakat ma is mind Szabó néven nevezik ... én a Fogarasi nevet láttam az apámnak szabaduló levelén legelőbb, melyet kapott a szabócéhtől, mikor az inasságból mesterlegénységre felszabadult [FogE 60].

2. kb. tanulóidő; timpul învăţăturii; Zeit des Studierens. *1710 k.:* a világ inasesztendejéből, a scholából, mesterlegénységre kimehetsz, de bizony öregmestersége nem, halálodig kell azt tanulnod, mint én hatvanhat esztendeig [BÖn. 483].

mestermű mesterremek; obiect confecţionat la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück. *1561:* Hog' az ǫ cehekbe ket few Ceh mester leg'en eggik zaz es az masik mag'ar legen. ezeket meg eskessek. Ezek mynden holnappban mynden mester miet meg' lassak es igazan meg' proballyak [Kv; ÖCArt.].

mesterné 1. kn után; după un prenume; nach dem Vornamen: a nevezett kézműves felesége; soţia meşterului menţionat; Frau des genannten Meisters. *1568:* Casparus Culay, Elizabet St(ep)hani zaz R(eli)cta ... fassi sunt ... Ezt halottuk my az Jstvantul ez Merhart (!) Istuan fyatul, hogy am az Nenem simon Mesterne el akarya az hazat adny [Kv; TJk III/1. 215]. *1570:* Vrsula Boldyzar Mesterne hythy zerent vallya, hogy egykor Zent Marton Napba Zabo Janosne vytte az eo leanyat orsykot eo hozza es kérte volt hogy Nala tartana Myglen Rwhat chinaltatna neky [Kv; TJk III/2. 28].

2. (falusi) tanitóné; soţie/nevastă de dascăl/învăţător; Frau des (Dorf)Lehrers. *1635:* Pap Janos ... Varas hwtős Drabantia ... vgy vallia az Mesterne szauat; mint az első vallo [Mv; MvLt 291. 61a]. *1697:* Tisz. Makfalvi Ur(am) felesegenek leven Controversiaja Mihaly Deak Felesegével Nemegyei Mesternevel mind a ket felnek ruminála az Sz. Parcialis dolgat es vetkes(ne)k talalva(n) Mihaly Deaknet az Sz. Parcialis mostani vetket remittalta [SzJk 304]. *1733:* Nékem Ötsém az Unitárius Mesterné tölle hallottam hogy az ura vette le a' kisebbik harangról a' kötelet [Hévíz NK; JHbT]. *1746:* egy néhány bizonyok az öregek közzül azt importálják hogy néhai Kispál Györgyné Aszszonyom az itt lévő Vzoni Papnéval 's Mesternével communicalt [Uzon Hsz; Kp I. 160b]. *1751:* Ismét más alkolmatossággal mikor Vándor Iuon és Péter a' Mester Házára menvén a' Mesternét megh verték azon lármára oda szaladtam az holott is engemet ujjobban le taglának megh verének [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1845:* Özvegy mesternő Tamás Susánna és Mester Kovács Ferencz [Nagykapus K; RAk 49].

mesterné asszony tanító felesége; nevastă de dascăl/învăţător; Frau des Lehrers. *1765:* mondá Somlyai Uram a Feleségemnek ekképpen láttya Kgylmed Mesterné Aszszonyom ezek a Testkiserő Legenyek" [Gerend TA; KS. Sam Teleki de Maxa (47) ref. tanító vall. — "Tréfásan a volt tiszttartót elkísérő legényekre].

mesterremek 1. mestervizsgára készített mintadarab; obiect confecţionat la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück (verfertigt für die Meisterprüfung). *1561:* chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester [Kv; ÖCLev.]. *1570:* Eotthues Myhal Demeter deak fya hity zerent vallya hogy Mykor Ew keomyes ferench Jnassa volt, Azkor chinallia volt pechy Matthias Az Mester Remeket vgian otthan az Keomyes ferencz Mywhelieben [Kv; TJk III/2. 121]. *1589/XVII. sz. eleje:* addig se Inast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi [Kv; KőmCArt. 9–10]. *1590:* oth kezde mondanj ez Colman Marton hogy az volna az legenj melj egj nap két mesterremeket chinalhatna [Kv; TJk V/1. 42]. *1655/1754 k.:* Ezek után tartozzék, akár házas ember akár Ifjú legény mester Remeket tsinálni, ugy mint: egy tisztességes és rejtekes fias Asztalt, és egy tisztességes Oos Táblát háromfele játékra, még ugyan egy harmad-fel singes ládát lábostól [Kv; ACJk 16]. *1701:* Az Mester Remek légyen edgy kétszer ványalt vég Poszto, minden hiba nélkül [Kv; PosztCArt. 9]. *1752:* mester remégjét (!) ... az B: che ... hibasnak tanala [Kv; FésCLev.].

Szk: *~ben készít. 1640:* Az ki bé akaria magat ez Czehben szerzeni, tartozik egy ásot, egy kapát, egy kaszat, és egy keotő feiszet elseoben mester remekben kesziteni és be mutatni [Kv; KovCLev.] ✱ *~ csinálása. 1570:* Eotthues Jacab es Eotthues gaspar Zatthmaryak hithek zerent vallyak hogy ewk zattmart Mesterek voltak es cehek volt, melyben otthis Mester Remek chinalasanelkwl senky Beh nem alhatot [Kv; TJk III/2. 135]. *1655/1754 k.:* Amely Ifju Legény penig esztendeig való szolgálattyát ki-töltene-is, de mester Remek tsinálásának elötte meg mátkásodnék, tartozzék büntetésben adni flor. 3 [Kv; ACJk 15] ✱ *~et bemutat. 1652:* Gebel Kadar Georgy mutatta be Mester Remeket [Kv; ÖCJk] ✱ *~et követ* mesterremek kijelölését kéri/kérelmezi. *1635/1650:* Ha valamely Idegen Eottues Legeny Mesterremeket akar keovetni, Az Nemzetsigh levelet megh szerezze, es vgy foghion az Mesterremek czinalasahoz, hogy a Mesterremekkel edgiüt be vihesse [Kv; ÖCJk] ✱ *~et követtet* mesterremek kijelölését kéri vki által. *1676:* Tolvay István keovettette á mester remeket Boncidai Gherghely es Brassai Daniel Ur(am)ek által [Kv; i.h.]. *1678:* Az Beczwlletes Cehnek frequens congregatiojab(an) ... Huszár Mihály keovettette az Mesterremeket, Beczwlletes Brassai Daniel és Monostori János Ur(am)ek által [Kv; i.h.] ✱ *~ül csinál* mesterremekül elkészít. *1589:* az legény az Czeh mestereket es teób tudos mestereketis bę hyon az helyre, az hol az boltot akaria mester Remekwl czinalni [Kv; KőmCArt. 8–9] ✱ *~ül megkövet. 1589/XVII. sz. eleje:* Az masunnat Jeőtt Legeny, az ki faragast ne(m) tudna, hanem cziak rakast; Seőt minden Rako Legenyek cziak az bolt czinalast tartoznak, az felsö mod szerent Mester Remekwl megh kőuetni [Kv; i.h. 11].

2. mestermű; capodoperă; Meisterwerk. *1710 k.:* adják kezedbe ezt a praefatiót, adjanak elég údót reá, ha igazán deákra fordítod, és ha anyádnak is, úgy amint kell, magyarul jól megmagyarázod azon tudós emberek elött, bizvást mesterremeknek tarthatják [BÖn. 483].

mesterremekes mesterremeket bemutatott; care a prezentat un obiect confecţionat special pentru a trece proba de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück vorgelegt. *1635/1650:* Ha az Mesterremekes Legeny akar Idegen, akar It valo legien, megh matkasodik, s be akar az Cehben allani, Elseoben irassa be magat az Varos kónyveben [Kv; ÖCJk].

mesterremeki mesterremekre vonatkozó; referitor la obiectul confecţionat special pentru a trece proba de meşter (pe vremea breslelor); Meisterstück betreffend. *1702:* Vásárhelly András Mester Remeki collatiojanak az Maradekja meg adása alkalmatosságával kőlt el Borra gyertyára fl 3 d 47 [Kv; ACJk 8].

mesterremek-kupa mesterremekül készített kupa; cupă făcută şi prezentată ca o realizare specială pentru a trece proba de meşter (pe vremea breslelor); Humpen/Kanne als Meisterstück. *1585:* hoztunk Buday Tamas vramtol Egy mester remek kupat kyt byro vram az feyedelemnek adot y Esztendőbe ... fyzette(m) erte ... f. 69 d. 93 [Kv; Szám. 3/XXII. 57]. *1588:* Byro Vramtol veottwnk egy Mester Remek Kwpat Gubernator Vram zamara ... f. 74 [Kv; i.h. 4/I. 46]. *1609:* Az Vy eztendeo Ayandekat Adtuk meg Vrunknak Egi mester Remek kupat ... f 77 d 56 [Kv; i.h. 12b/IV. 296]. *1613:* Czanadj Anttal Uram adot be egy Mester Remek kúpat ... f. 77 d 91 [Kv; PLPr 1612–15. 127]. *1627:* Egj mester Remek kupa, az fedele meg teoredezet Araniazatla(n) [Kv; RDL I. 134]. *1635:* Egy fejer mesterremek kuppa Lyúkas nyom Girat 4 p. 42 giraiat tudvan a f. 16 f. 78 [Kv; i.h. 107].

mesterség 1. (a céh keretén belül folytatott) kézműves mesterség; meserie (practicată în cadrul breslei); (Zunft)-Handwerk. *1580:* Megh ertettek eo kegmek Az valaztot vrainknak es az tanachnak wegezesset Az Mezarossok es hentelerek felól ... Byro vramat tanachyawal keryk hogy ... haggya es paranchiollya megh hogy ez zerent ellye(n) mind A ket fel Az eo Mestersegeknek gyakorlassaba [Kv; TanJk V/3. 223b]. *1665/1754:* Ha pedig chéhünkbéli B. Mester embert vagy maga szemellyében, betsülletiben, vagy Mesterségében valamelyik Legény diffamálná, büntettessék mélto érdeme szerént [Kv; ACArt. 15]. *1677:* A' Váradi Kovácsok ugy industriálkodgyanak, hogy a' Vár és Város az ő munkájok miat meg ne fogyatkozzék, mesterség szerint valo szolgálattyokban [AC 248]. *1779:* a' pénzt ... az Ötves ... megprobalván maga Mestersége szerént, ónas réznek találta [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz]. *1801:* minek elötte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig égy a'vagy több érdemes, Iffiak annotalva levén, és eléadando elsö vacantiákor bé vétetik, a' mellyis az czéhnek segittségire szolgál, és az Ifiu adig is jobban qualificalodik a' Mesterségében [Kv; ACLev.]. *1840:* Fijamat feltiltani a mesterség Tanulásatol Határozzák ... honnan van hát az a Szabadtsága ns Czéhomnak hogy Fiamat a mesterség Tanulásától fel tilthassa [Dés; DLt 972].

Szk: A. *~ével szolgál/teszi szolgálatát. 1640:* Stan Dogar ... kadarsagaval ell es a Varhozis szolgal mestersegevel [UF I, 761]. *1716:* A Faragoimat hogj a Falu kalákáb(a) külgje, meg ne engedgje, rajtam kivül senkinek ... a kik penig mester emberek találtatnak a joszágb(an) mesterségekkel szolgállya(na)k a kalaká(n) kivül [Erked K; LLt]. *1774:* Vannak ... Mester Emberek ... ezek hol Mesterségekkel, hol pedig Postasággal tészik szólgálattyokot [Szentdemeter U; LLt Vall.] ✱ *~re ad vkit. 1839:* Nagy András ... a' fiát" Ferentzet, fel nevelvén mestersége adja [Érkávás Sz; Borb. II Nemes Buttyán János (60) vall. — "Ti. az öccséét] ✱ *~re áll. 1755:*

jelenté magát be(csü)l(e)tes iffiu Vig György, hogy ezen mestersége kedve volna állani [Kv; FésCJk 61] ✱ *~ tanulására beszegődik. 1701:* Valamelly Mester emberhez egy Inas négy Esztendőre Mesterség tanulássára bé szegődik, és az Inas az eo Négy Esztendejét ki tölti, és felszabadul azon Mester ember ne légyen szabad harom Esztendő el telése előtt Műhelyében be fogadni, sub poena; f: 12 [Kv; PosztCArt. 31] ✱ *~ tanulására felszegődtet. 1784:* Nag istvan vram fel szegöttete Az mesterseg tanulasara inasnak 3 Esztendeiig görg ignatzot [Kv; KCJk 82a] ✱ *keze a ~töl feltiltatik. 1814:* Timár, Ujvári Samuelnének már utolbszori nyilván valo Talp lopásaiért ... a' végeztetett, hogy a' Czéhbol örökre ki vettessék, és keze a' Mesterségtöl fel tiltassék [Dés; DLt 56. 20].

B. *kádári ~. 1747:* obligala ő kglme magat meg irt Szabo al(ia)s Tratosj János Uram hogj a mi Pinczébe levő teli hordok kőrül kadari mesterseg fog kevántattni azokat tartozzék veghez vinni [Alvinc AF; Incz. X. 24] ✱ *kalános ~. 1835:* Dutsi vagy Som Josef ... kalányos mesterséget folytat [DLt nyomt. kl] ✱ *mészárosi ~. 1774:* A Querulansok magok is meg valyák hogy Mészárosi Mesterségek(ne)k régen renuncialtak magok és azt sok időktől fogva nem is folytattyák [Kv; MészCLev.] ✱ *molnári ~. 1687:* Koszta Hircsocsa ... molnar liven, mint molnar azon molnari mestersegevel elt, es járt egyik malombul masikb(an) [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.] ✱ *nyeregcsinálás ~e. 1723:* hozzám jöve Nemasági ur(am) és erőltete a Taploczai utra hogy kulgyek enis az uram Gerebenesre lévén fogám a fiamott a nyereg Csinálás mesterségről el hivám menynyen el eöis [Oroszfalu MT; VGy] ✱ *pattantyúsi ~. 1681:* Mint hogi pattantyusi mesterseghez valo eszközok itt ninczenek ... azert ki mennyi fontos lövő szerszamhoz valo golyobis legyen külön külön, meg nem tudathatott [Vh; VhU 447] ✱ *tímári ~. 1673/1681:* Grof Iktari Bethlen Peter Ur(am) Batya(m) ... Timar Mihalynak adot levele producaltatvan előmben, azon levelben specificalt conditio szerin az Timari Mesterséggel valo szolgalatban ... Timar Mihalynak Veje Cserkesz Andras confirmaltatik [VhU 461 Thökölyi Imre vál.] ✱ *üstgyártó ~. 1736:* Üst Gyárto Mesterseggel Csinált ónos réz palatzk 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100] ✱ *verőskovácsi ~. 1785:* Amplectalván ... az ez előtt ... költ szentséges Királyi Rendeléseket, vagy Normát az Erdők(ne)k jo gondviselés alatt léjendő tartasárol s tartatásárol, el képzelvén minémű hasznot áraszthasson reánkis ... ha ezen szentséges Rendelés ereje mellett az Erdőnek meg bővülésével Bányászságunk, 's Verős kovátsi Mesterségünk folytatása még nagyobb incrementumat vehet, ahoz magunkat kész kedvel conformaltuk [Torockó; TLev. 11/4].

2. (céhen belüli) mesteri tisztség; demnitatea/rangul de meşter (în cadrul breslei); (Zunft)Meisterwürde/amt. **Szk:** *bejáró ~. 1665:* egész Cehül eo kglmek helyben hattak az el mult 1664 Die 22 mensis January választások szerént valo tiszteket ... Az Legények Atyaságának tisztiben Im Leorincz Ur(am). Bé-jaro mesterséghnek tisztiben. Aitai János Ur(am) Bras Márton Ur(am) [Kv; SzCLev.] ✱ *szolgáló ~. 1672:* A' Czehben Szolgalo Mester tartozzek a' Szolgalo mesterseget viselni | a' Szolgalo Mesterseg(ne)k el köszöneseb(en) penig tartozzek az elköszönő ket tál etekkel egy pecsenyevel, egy veder borral, azon kivül a' maga joakarattya a' mire viszi [Dés; Jk].

3. (a céhbe való belépéskor fizetett) díj/illeték; taxă (plătită la intrarea în breaslă); Gebühr (gezahlt beim Eintritt in die Zunft). *1561:* senki semminemw miet tizenneg' lottosnal alab ualo ezwstből ne merezellyen mielni. Mert ualaky az probalasban vg talaltatik hogy kwlomben mielne. Az elso wetkeiert ket lot ezwstel bwntettessek megy ... Neg'edzer hog'ha ... alab ualo ezewstbol myelne mestersegenek el wezteseweł bwntettessek kwlomben penigy be ne wetessek hanem vionnan valo megy fizeteseuel az mestersegnek | Ha valamely mester mas warosrol ide ione az cehbe be akarna allany az is tartozzek az mester Remeket meg chinalny Az mesterseget penig' az feliwl meg' irt fizetessel es mynden moggaual fel waltany [Kv; ÖCArt.].

4. (a céhbeálló díjjal azonos összegű) céhbeli büntetéspénz; amendă plătită breslei (egală cu taxa de intrare în breaslă); Zunftstrafegeld (gleich dem Betrag der Eintrittsgebühr in die Zunft). *1649:* Vegeztük egész Czéhul, Hogy mikor Fejedelem Ur(un)k ó Nsga Varosunkb(an) iövend, az szükseghez képest valamellyik iffiu mesternek az Dekany parantsoland s nem tselekedné, tehát egész mesterséggel büntetődgyek [Kv; MészCLev.].

Vö. a *félmesterség* 2. jel-vel.

5. vmilyen foglalkozás/kenyérkereseti mód; ocupaţie, profesiune; irgendeine Tätigkeit/Broterwerbsweise/möglichkeit. *1628:* Mivel hogy pedig mindenféle mesterség és tudomány Istentől vagyon, főképpen pedig az borbélyság felette nagy dologban jár és gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik: mi ... az ő kévánságokat javallottuk, approbaltuk, méltonak és illendőnek itiltük [Mv; SzO VI, 82]. *1710:* a lélekidvességre szükséges tudományt ... mind egyéb, politiában felette hasznos mesterségeket, mint a jurisprudentiát, medicinát, architectúrát s egyebeket ... tanítani nem akarnak* [CsH 387. — *A jezsuiták]. *1761:* Iffiantan Muntjan Kretsun Bányászkodásával, szántassal, vetéssel élt tudom, ezen Mesterségeken ette a kenyerét [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.]. *1781:* hadd nyughassam, midőn haza megyek Mesterségem fojtatásábol [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1797:* Ezenn Két ujj parasztnak semmi ollyas különős tanult Mestersége nem lévén, tehát hol tenyérrél, hol utozással ... szolgálnak [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 344]. *1801:* tudja é a' Tanu ki follytatta a' maga mesterségit Innep napokra kelő étzakákon ... ? [Barót Hsz; HSzjP vk]. *1823–1830:* sok Marhák el vesztek; mert az oda be ment Emberek bátorságban lévén, a' lopásbol egész Mesterséget tsináltak [FogEK 129]. *1839:* mitsoda élelem modot, mesterséget vagy kereskedést gyakoroltál? [Dés; DLt 1077 vk].

Szk: *égettbor főző ~. 1752:* János és Mihály innen Nagy Gyekéből Szőkének ell ... János Fellejtársságból, Mihálly pedig ... az udvarból Eget bor főző Mesterségből [Gyeke K; Ks 5. IX. 9 Joannes Senior Biro (65) jb vall.] ✱ *kocsisi ~. 1831:* Bánamis en már most, hogy Rabságambol mihelyst ki szabadultam tanult kotsisi Mesterségemet nem folytattam [Dés; DLt 332. 23] ✱ *külső ~* gazdálkodás. *1763:* Nagy Sámuel Angyalosi mester nem tanít, hanem inkább külső mesterséget folytat [Szemerja Hsz; HSzjP] ✱ *orvosi ~. 1823–1830:* Sándorfi József tehát Marosvásárhelyre jövén ... megismerkedtem vele, igen jó barátok lettünk volt, és azután ... Bécsből, hová orvosi mesterség tanulása végett ment volt, sok leveleit vettem [FogE 126–7] | Lászlo Bétsbe Orvosi Mesterséget tanul [FogEK 575] ✱ *orvoslás ~e. 1823–1830:* Tartózkodott akkor ottan egy Gyarmathi Sámuel nevű medicinae doctor, akinek minden foglalatossága az volt, hogy az urakhoz járjon időtölteni, mert az orvoslás mesterségét ő sem szerette, s más sem kívánta őtet használ-

ni | minden beteg mellett egy orvoslás mesterségét tanuló deák, aki az orvossággal való éltetést s a beteg változásait ügyeli [FogE 141, 260] ✱ *orvosló ~* állatgyógyító tudás. *1688:* Dragumir Bogdán ... eö Ngok poroncsolattjábol tartozik Udvarhoz menni, es ott mestersegivel szolgalni. Az Nagjob fiátis eö Nga megh engedvén hogy velle eggyüt lakjék ... es szokot orvoslo mestersegre megh tanicsa [F.ucsa F; ÁLt Urb. 30] ✱ *seborvosi ~. 1801:* a' Seb Orvasi mesterség [DLt kv-i nyomt.] ✱ *vízépítési ~. 1842:* a' töltés ... nem egyébb, mint a' víz építési mesterség- és tudomány gyalázatára — s halado korunk czégereztetésere mindenfeliböl öszve hánt, 's a víz praedajára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2 László János mérnök jel.].

6. iskolamesterség, tanítói tisztség; funcţie de dascăl/învăţător; Lehrmeisterschaft/amt. *1585:* Az Jskola Mesternek ky most Lector tölt vala ky az fel Eztendö az mestersegbe(n) Zent Andras napyan addyg meg fyzette(m) Mellyet taualy be atta(m) zamba(n) az Regestro(m)ba [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1632:* 3 Novembris. Vött búcsút az scholától — az mesterséget hogy letette — Csanádi Pál uram, ki is kolozsvári fiú volt [Kv; KvE 163 SB]. *1646:* Stephanus Szabolaj (!) Veresegihazi Schola Mester Füzesi mestersegre admittaltatot keze be adasaual magatt kötelezte jövendöbeli Ministeriumra | Daniël Bőrvey Somliorul Deczey Mestersegre conducaltatik keze be adasaual magat igerte [SzJk 64]. *1702–1764:* E'kor tuttak ki Ajtoni mestert hoztak heljebe Csukar Györgjet toroczkay mesterseghre [Torockó; MNy IV, 234]. *1715:* Tudom hogj Páll István fia János ... innen ment a Kolosvári Unitaria Scholáb(a) onnét vitték Mestersége [Városfva U; WH. Anna Páll providi Ioannis Sipos relicta vidua (43) vall.]. *1786:* a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kivántatik, hogy tudatlan, erkölcstelen, keringéshez szokott, rest ember a mestersége fel ne vétessék [Csetri, Kőrösi Csoma 43]. — L. még UF II, 188.

Szk: *~en lakik* tanítóként szolgál. *1640:* Michaël Szekj Rector Scholae Bettleninae" ... Cegeben mestersegen lakua(n) sallariomat fel vötte, es kapu feltól vötte Buczújat | Michaël Szekj Rector Scholae Bettleninae ... Teőreők földen Bekesen Mestersegen lakua(n) eztendejet felben hatta, egi embert agion ütven [SzJk 52. — "Bethlen, SzD] ✱ *~ telke* a tanítói tisztséggel járó/tanítói telek. *1745:* az Mesterség telekjén vagyon Csür, föld odor edgyik felöl másfelöl pajta alatta [Újszékely U; UnVJk 117].

7. művészet; artă; Kunst. *1619:* jól elővegye Kegyelmed" az hét mesterséget, mert ezeknek csak kettő vagyon: szép szó és kard [BTN[2] 225. — "Péchi Simon]. *1662:* Az iskola" már azelőtt jó idővel classisokra rendeltetett vala, az deáki szép tudományi minden mesterségek ... nagy hűséggel, szorgalmatossággal taníttatnak vala | az három esztendő, de főképpen a két utolsó elforgása alatt ... közönséges tanításra való öreg házak építtettek vala, mellyekben a deáki szép tudományokat a mindenik mesterség szerint külön-külön nagy szép alkalmatossággal taníthatják vala [SKr 422–3. — "A váradi]. *1710 k.:* Becsültetnek a tudósok, és akármely, e világi életet segítő vagy gyönyörködtető mesterségekben nagyra mentek azért az ő tudósságokért [BÖn. 415].

Szk: *muzsikai ~. 1636:* az musicai mesterseget az természet adta légyen ajándékon az embereknek [ÖGr Aj. 7].

8. készség, hozzáértés; dibăcie, iscusinţă; Fertigkeit, Bereitschaft. *1662:* (A kárpitra) Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve | (A tornyon)" emberi formában ... ördögképek valának kicsinálva igen nagy mesterséggel [SKr 96, 263. — "Lichtenstein hercegének kastélyában]. *1679:* Fabúl szep mesterseggel csinalt Tornyocska [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 151]. *1681:* Portai botoczka, mellyek(ne)k egi egi végeben szép mesterséggel kez formara csinalt fejér csont vagyo(n) Nro 2 | Aranyos ház ... Erkelyes ablaka kivül szép mesterseggel faragott s czifraso(n) rakott kövekbol állo Nro 3 [Vh; VhU 539, 552–3]. *1736:* Fa héjjal tzifrázott Viragozott, szép mesterséggel, fiokoson Csinált Asztal legszebb a' többinél 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104]. *1789:* A külsö Ajto fenyőfa Deszkabol valo Vas Sarkokon forgo, a' Zárja meg romlott, melly(ne)k belsö felén Patika Czimerhez valo Képek vagy(na)k szep mesterséggel le rajzolva, mellyek aestimaltattak ad Rft 30 [Mv; ConscrAp. 90].

Szk: *esztergályos ~gel metszett. 1736:* Esztörgáros mesterséggel metzett asztal 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104] ✱ *hadi ~* katonai hozzáértés. *1662:* Maga pedig Gaudi szép hadi mesterségével a kevés lovas városnépét is Isten után úgy megoltalmazta vala, hogy annyi ellenkezésben is igen kevés híjokkal maradnának [SKr 452].

9. tudás; pricepere; Sachkenntnis. *1823–1830:* eleget hoztam ki az akkor igen híres doktor öreg Pataki Sámuelt ... Eleget iparkodott minden mesterségével a grófot" életben tartani, de hiábavaló volt [FogE 156. — "Bethlen Pált].

10. mesterkedés, álnokoskodás; viclenie, şiretenie; Machination, Hinterlist. *1630:* Varga Balas ... mondotta, hogj alnaksagos mesterseggel czelekedet Varga Mihaly hogj ki czalta az hazabol az fejszejett [Mv; MvLt 290. 208b]. *1659:* Jstenire, Lelkire mondotta" hogy iol lattya mind(en) mesterseghünket [Borb. I konstantinápolyi követjel. — "A török vezér]. *1716:* Gállya Péter és Pap Mihály erőszakoson avatta bé magát abba a' Peátra száka nevű Bánjában, illyen mesterséggel hogj Kurucz Hadnagj lévén Pap Mihály ... egy Matajsza nevű Német katonája volt ... és ... Matajszával ketten mivelvén akkor az üdöb(en) a Bányát, ugj Csuszott belé Pap Mihály [Nagyalmás H; BK ad nro 184]. *1749:* ezen ló azon étszaka el veszett; mellyis edgj átallyáb(an) az Inctus mestersége ál(ta)l eshetett meg és nem más keppen [Torda; TJkT III. 263]. *1776:* A' Gyűrű Viszsza adás pedig miben mult el, nem tudom, de ugy itilem, hogy ez mind a' Csizi Mestersége volt [Egrestő KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.]. *1780 k.:* Ákosfalvi Szilágyi Sándor ... a' Lonak el Lopására mitsoda Mesterséggel jött Mezö Bándra, ott kinél miképpen mulatott? [Msz; MbK X. 59 vk]. *1792:* Kollát vagy Bör János másod izen valo Attyafiával Bányai Jósef uram hajadon Léányával 'Susánnával ... álnok mesterséggel öszve kelvén ... álnokságok világosságra jöven elválasztattak a Sz. Partialison [Gyalu K; RAk 13]. — L. még RettE 187.

Szk: *~ét követi* mesterkedését végbeviszi. *1679:* Az német szokott mesterségét követvén, üdö vontatással élvén, következek az Vesseléni Pál uram nebelygési [TML VIII, 536 Teleki Mihály Galambos Ferenchez] ✱ *~ét megveti* 'ua'. *1710:* a francia király, ki halálos ellensége az austriai háznak, minden kigondolható mesterségit megveti, hogy Carolust amoveálhassa a császárság mellől [CsH 460] ✱ *koholt ~. 1677:* Én úgy tudom, ha Forval uram az előtti koholt mesterségeit még vissza nem forditja, holnap Veselényi Pál uram is megindul a lengyel hadak eleiben [TML VII, 499 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✱ *színes ~. 1670:* Nagyságodat szines mesterségekkel, szép szókkal akarnák holmikre venni [TML V, 114 ua. a fej-hez]. *1717:* midön tette magat hogy eö Gyermek ágyat fekszik micsoda szines mestersegekkel akarta azt tetettni hogy eö neki teje vagyon [Kv; Told. 2]

✱ *titkos ~. 1662:* Az fejedelem[a] ... azon várnak is titkos mesterséggel való vitatása s meg is vétetése dolgát Rácz János, Teleki Mihály és Stépán Ferenc ... szolgáira és híveire bízta vala [SKr 502. — [a]II. Rákóczi György].

11. bűbájosság, boszorkányos mesterkedés; vrăjitorie; Hexerei, Zauberei. *1670:* az captiva felől hallatik, és mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz cselekedeti ... Ittem Beczülletes emberek(ne)k ez veghazban szolgalojokat hitta, az eő tudomanyá(na)k mestersegenek tanulására [Kv; TanJk II/1. 769]. *1748:* Hát azt tudjaé a Tanu ... hogy ... Argyélán Josziv, egyszer vagy másszor kérkedet volna fel vélle, hogy a Német Molnár György tanitotta volna nyul hájjal, és szőlőkb(en) termő fűvel ollyan mestségre: hogy ha akarná tudna ártani Molnár János(na)k [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

Szk: *babonás ~. 1736:* Miért kellett énnékem az Inctát in Jus attrahalnom Citatoria Relatoriamból világoson Constal, hogy az el-múlt Esztendőben ... némellyeket meg-fenyegetetvén, babonás Mesterségével meg-kurusolt és vesztett [Dés; Jk 205b] ✱ *boszorkányi/boszorkánysági ~. 1675:* (Az alperes azt mondta) én vesztett(em) volna meg ... Boszorkányi mesterségemmel [Kv; TJk XII/1. 1]. *1739:* Molnos Kűs Annátol hallottam, hogy Gyergyai Boldizsárné azt mondotta volt nékie, hogy az fűstős szalmán őtet, tudniillik Gyergyai Boldizsárnét, Faluvégi Berei Sára által húzta volna, azzal tanitani akarván az boszorkányi mestségre [Bözöd U; Ethn. XXIV, 85 Kecskés Zsigmond relictája Sára (40) vall.]. *1745:* Asztalos Stefánnét, és Kovács Mihalynét nem tudom ... hogy afféle varásláskob(a), boszorkányi mesterségekbe elegyitették volna magokat [Szentbenedek SzD; Ks]. *1752:* Furu Györnének Veres Ersébet Aszonjnak. Semmi nemű boszorkányságát, nem tudom sem nem hallottam, sem pedig hogj boszorkánysági mesterségivel, valakinek kárt tet volna [Diósad Sz; Ks] ✱ *bűvös-bájos ~. 1736:* az is Comprobáltatik, hogy minemű bűvös bájos mesterséget tartott maga Házánal [Dés; Jk]. *1745:* nemis túdom az Utrumban meg nevezett Aszszonynak Semmi boszorkányságát, bűvős bájos mesterségét [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII Pop Petka (21) Pokolár Iuvon jb felesége vall.] | Illyen actiom vagyon az J. ellen, hogy ő ... el hitetvén az emberekkel, hogy ő à régi eltett kintsét az ő bűvős bájos mesterségivel à földnek mélljsegiből ki hozza ... feles fizetést vévén sokakat kolduláshra juttatott [Torda; TJkT II. 66]. *1765:* váldoltatik az I(net)a ... hogy ő bűjes, bajos boszorkanysagi mestersegekben gyakorolván magát, maga gonosz mestersegével sokaknak ártatt ... nemellyekre meg neheztelvén ... azok meg betegedtek [uo.; i.h. V. 290] ✱ *ördögi ~. 1756:* Matyas Juonra egész falustol nagy gyanuságunk vólt, hogy ördögi Mesterséggel, boszorkánysággal elő gonosz ember let volna [Vályebrád H; Ks 62. 22]. *1777:* azonn Irina igazán meg valva nagy Ringyo lévén azon Ferje Gligor szégyeletiben el hagyta volt ... azon idő alatt ... viselősödőtt volt meg ... ki is viselőssegét meg ismervén ... ördögi Mesterséggel ... hozatta haza ezen hűtős Férjét Gligort [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28].

12. gonosz/törvényellenes cselekedet; faptă rea/josnică; Übeltat. *1752:* Soha sem volt ... igaz két kézi munkájával elő szántó vető ember; Hanem mindetig Tolvajságával élő ember volt, a Télen vgjan oly bőv mértékben nem gyakorolhatta azon régi szokot mesterséget, mivel sokat betegeskedett a Télen [Bikáca Sz; BfR Elek Miklos (56) jb vall.]. *1777:* Mely két egy mastol tavol levő epületek(ne)k oly tsendes idöb(en) esett Egy szersmind valo meg egesek, Valamely gonosz ember(ne)k elöre keszitett mestersege Nelkűl telyes lehetetlen lett volna [Majos MT; Told. 26/21].

13. kb. csodálni való/hihetetlen dolog; mare minune/lucru; bewunderungswerte/unglaubliche Sache. *1705:* tudtára legyen Vay Lászlónénak ... hogy valamit fog az ura cselekedni azokkal[a], hasonlót követ el rajta a generális itt[b] ... Vay Lászlóné asszonyom ... erősen megijedvén, (minthogy itt nem is mesterség megijedni), mindjárt írt az urának levelet, hogy az Istenért afféle dolognak hagyjon békét [WIN I, 441. — [a]A labancpárti emberekkel. [b]Nsz-ben]. *1791:* mesterség most utazni, a' kost nem léte miá [Sztrézakercsesora F; TL. Wessenyi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

14. vmi sikeres működésének nyitja/titka; secretul unui lucru; Geheimnis/Schlüssel der erfolgreichen Funktion einer Sache. *1560:* Jgen Jol kel reaya[a] vigyaznod az twzmelleth, Mert eben vagyon az cementelesnek fő Mestersege [Nsz; MKsz 1896. 350. — [a]Az aranyra, hogy meg ne olvadjon a cementporban]. *1794:* A Szatska vágo az igaz hogy készen vagyon tsak a vasozását tudnám jol végbe vitettni mert edgyik mestersége a Szájának vasozasab(an) és Kaszájának jo moddal valo accuratiojában all [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1823–1830:* A bánya szájában vagyon egy rengeteg nagy vízkerék, melyet a bányába folyó viz hajt ... De ezen maschináknak leírásokhoz nem egynéhány minutákig való nézés kívántatnék, különben is úgy be vagynak csinálva, hogy az ember nem láthatja minden mesterségét, mert titokban tartják [FogE 207–8].

15. szerkezet, szerkentyű; mecanism, dispozitiv; Vorrichtung. *1705:* a piacra vontanak két vízi mesterséget, akik kerekeken állanak ... és feles víz fér beléjek, és felmegyen sebesen a víz felőlük, mint a karom, hogy ha égés lesz, azzal oltsák meg. Szép mesterség igen [WIN I, 532–3].

16. munkálat; lucrare; Arbeit. *1681:* à le eresztő kis hidaczka mellet ket felöl deszkas volna Ugyan, de eszak felöl valo oldalarol a' deszka ighen le hullott; szükseges mestersegh volna, ha ezen hidaczka mellet ket felöl talp-fara, oly forman épétenenek, hogi egiszer s mind sindely alays vetetödnek [Vh; VhU 557].

17. mutatvány, látványosság; producţie artistică; Produktion, Sehenswürdigkeit. *1657:* Nagy solennitassal lőn ez lakodalom ... sok különb-különbféle muzsikák, farsangosok, köteleken jádzók s táncosok és különb-különbféle mesterségeket mutató emberek, melyek csudálkozásra valók voltak [KemÖn. 264–5]. *1710:* Másnap a lakadalom után, estve a generál[a] a vendégeket kihívatta bolgárszegi kapu eleiben tractátióra, ott tüzes szerszámból szép mesterséget csináltanak [CsH 441. — [a]Faberi császári tábornok]. *1806:* fél a 7re komédiáb(a) mentűnk ... egy Pohl Antal nevű Cséh kezetlen ember a Lábaival figurákat mesterségeket mutattott [Dés; KMN 178].

18. *~gel csináltatik* mesterségesen állíttatik elő; a fi fabricat pe cale artificială/sintetică; künstlich hergestellt/erzeugt werden. *1710 k.:* Azt állítják ma a tudósok ... hogy az Isten ... a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból ... A patikákban árult balsamumok csak mind mesterséggel csináltattak [BÖn. 409].

mesterségbeli szakmabeli; (care ţine) de meserie; zum Handwerk/Gewerbe gehörig. *1843:* Mészáros János ... utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbeli gyakorlása ki mutatására, ezt meg tévén jelentse magát a Czéh előtt[a] [Kv; ACProt. 11. — [a]Értsd: remek esztendőre].

mesterséges 1. emberi tevékenységgel alkotott; artificial; künstlich, Kunst-. *1636:* az ének szóval való Istent ditsőítésis két nemű; Avagy mesterséges eszközökkel, avagy penig tsak természet szerént valóval lévő | Az Instrumentalis Musicanak, az az vigasságra inditó mesterseges szerszámoknak elso eredeteket, és találtatasokot szorgalmatoson nyomózzák és visgallyak a' mindennek végére menni akaro agyaskodó emberek [ÖGr Aj. 7]. *1662:* A svéciai király főembere, Rebenstock ... még a más úttal fejedelem ottléte alatt fundált vala egy mesterséges sáncot, a belső váras külső kapujánál az ott való szárazároknak külső szélin [SKr 222–3].

Szk: ~ *szólás. 1636:* az Isten kétképpen szokott az emberektől ditsőittetni; Avagy tsak az ő közönseges szavok járása szerént; Avagy penig neminemű kiváltképpen való mesterseges szóllásnak neme szerént[a] [ÖGr Aj. 7. — [a]Értsd: hangszerek használatával].

2. mesteri, remekbe készített; desăvîrşit, de maestru; meisterhaft. *1659:* Szebenbül hozatuan ki Egy Bőrös Ladat, csinaltatott eo Kglme arra Egy mesterseges Zart, melyteol fizettem az Uy kereszteny Lakatosnak fl. — // 70 [Borberek AF; WassLt Perc. 52]. *1662:* Az kapu bástyái oldalában egy szép tornyot pléhes szép mesterséges héjjazattal, orsósan függő lábakon építtetett vala[a] [SKr 297–8. — [a]A váradi várban I. Rákóczi György]. *1695–1720:* Itt[a] láttam mesterségesebb szélmalmot is, mint eddig Germániában [KvE 228 VBGy. — [a]Hamburgban]. *1756:* nagy vas Láda melly Dominalis vagy Provisoralis Cassának neveztetik ... külőnős nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92 I. 32]. *1849:* Szetska vágo égy kés mesterséges [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

3. művészi; artistic; kunstvoll/mäßig, Kunst-. *1662:* (Építtetett Bethlen Gábor) fejedelmi házakat ... nagy friss és pompás épülettel ... belül különb-különb szép képirásos aranyos és mészmetszésbéli mesterséges menyezetekkel [SKr 96]. *1679:* Ezen negi Ladakban vannak mostan el mult lakadalmi Solennitasra csinált Pastetomok; Külőmb Külomb fele állatok s aghak formajara, veres, zőld, fejer viaszbol czifrázott mesterseges munkak [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1714:* A Fejedelmi Apafi Hazn(a)k Genealogiai mesterseges es szep irassal figurakkal le irva [AH 36]. *1811:* Egy Uj O Tángyér T.S. Inscriptioval, és egy régi fejér onbol mesterséges virágokkal öntött Keresztelő Pohár [SzConscr.]. *1842:* Egy mesterséges szép ezüst Canna meg aranyozva. Készittette M. Gy. Monostori Mlgs Kabos Ferentz Ur Feleségével Mlgs Katona Eva Vr asszonyál 1782 e. [M.nádas K; RAk 53].

4. szakszerű; special, corespunzător unui anumit scop; sach/fachgemäß. *1829:* Ez előtt két Esztendővel az Uszo Oskola 2130 Rf. V. C.-val el keszittetet ugyan annyira hogy a' közönséges tanulásra elég alkalmatas volt, de hogy nagyabb Szökésekre, fenn állo, és más mesterségesebb uszásra és lehessen használni, Mlgs Rezsán Lajos Ur fáradhatatlan munkálodása által szerzet egybe e tzélra némely Joltévőktől 1460 Rf-kat [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

5. különleges; deosebit, aparte; besonder, Sonder-. *1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszbe(n) szakaztua ... ez elseö resz vagyon hat tablara ekesitue, Az elseö tablatt ighe(n) szep uiragok mesterseges Czifras ultetessel ekesitik [Siménfva U; JHb Inv.]. *1789:* Péter Czár hajadon fővel vala, és Soha Sem látott vólt ilyen Szőrből készült mesterséges nagy épületet [Andrád, An. I, 114].

6. mesterkedő; perfid, viclean, fă[arnic; machinierend, manipulierend | álnok, körmönfont; rafinat, subtil; (heim)tückisch, hinterlistig. *1596:* Hersenczi Jstwantol kwld Biro vram, tanachaual egietembe Gillien vramek[a] vtan egi leuelet az Jspanoknak mesterseges alnaksagok feleol, fizettem f — d 87 1/2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 22 Bachi Tamás sp kezével. — [a]Gillien Imre előtte való nap Fejérvárra ment a fejedelemasszonyhoz]. *1623:* Szokasok szerent az szuksegnek Idejin ne budossanak az szolgalat eleott[a] magokot ne uonyogassak vyolagh szallagoskeppen, auagy egyeb mesterseges szynek alatt el ne kossek [Csíkszereda; Törzs. — [a]Az újra szabaddá tett székelyek]. *1776:* egy Csizi nevezetű Nemes Gyulaianum Regimentből valo Reformat(us) Hadnagy ... eleitől fogva ... sok hizelkedéssel s mesterséges beszédgyeivel M. G. Lázár János Urffi ő Ngát, hogy á Mgs Annikó Kis Aszszonyunk ő Ngáról le mondana, unszolta [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.] | csudálom hogy milyen hazugságokat tudnak fe (!) találni azok az Haller Kis Aszszonyok, bizzany nem illik Dámától hogy oly mesterséges házugságokat gondoljan [GyL gr. Lázár János lev.]. *1790:* valami azonn Levélbe vagyon, tsalárd irigy indulatból származott, maga hasznára intézett alatson hazugság ... Ez valoságos mesterséges szerencse vadász [Kóród KK; Ks Lengyel János lev.]. *1845:* Háládatlanabb becsületes Hitelezőjét minden némű csavargásakkal, törvényellenes mesterséges fogásokkal annyira hurczolni, vexálni, kijáczodni és megkárosittani törekvő adost, milyen adosom M. Pásztohi Ferencz ur, képzelni se lehet [BetLt I Hodor Károly kezével].

Szk: ~ *titulus. 1672:* Az egész székelységet Béldi Kegyelmed ellen megcsinálván, azok rút gazolást töttek s az postulatunok előtt egy generale postulatumot töttek irásra Kegyelmed ellen s úgy küldték fel mesterséges titulus alatt [TML VI, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. koholt; născocit; erfunden, fiktiv. *1667:* Nem fondorkodom, de az jó bátyám az mesterséges vádoknak hagyna békét | Azt is mondá[a]: De ugyan nem jó, fejedelemmé tenni embernek magát s némely falukat oltalmazni akarja fejedelem ellen is. De bizony rendesen megfeleltem: Megbocsásson a jó Balog Máté uram, de afféle mesterséges vádoknak hagyna békét [TML IV, 237, 242 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Balog Máté].

mesterségesen 1. emberi munka eredményeként; (in mod) artificial; künstlich, als Ergebnis menschlicher Arbeit. *1657:* Onnan elébb menvén gyalog szállánk, és az sáncban, melyet az vár alá vettek vala mesterségesen, az sánc pedig némely helyeken béburitva vala [KemÖn. 279].

2. mesterien, művészien; (in mod) artistic; meisterhaft, kunstvoll. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Ez termeszet szerint valo Keő sziklán ighen szép formára eppettetett ... sok helyen az erkelyes ablakok faragott fuggő Keő labako(n) állanak ighen szép mesterségesse(n) [Vh; VhU 502, 507]. *1714:* Egj Almariomotska elephant tsontal mind(en) felöl boritott, Tablakkal, kivül belöl külömbféle apró festett fiokokkal mesterségesen ékesitett fl. Hung. 45 [AH 19]. *1732:* találtunk ... egj veres virágos fátjol keszkenőt, más zöld Selljemmel varrott keszkenőt, ez mindenik mesterségesen aranj fonallal elegj varratt | az ... nagj kő asztalnak Széljein tonka habos festékkel csigázva, és fejéresen czirázva (!), vékony fa virágokkal mesterségesen csinált rámák vannak [Kóród KK; Ks 12. I]. *1813:* a' To felett vagyon egy mestersegesen készült Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filegoria [Koronka MT; Told. 18]. *1849:* Vagyon ezen Szobába égy mesterségesen alkatott Szarvasotska —

égy lába ki törve — ugy szintén az edgyik szarva is hibás [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1858:* az ablakon mesterségesen készült vas rostélyzat van [Mv; TSb 39].

3. alaposan; temeinic; gründlich. *1823–1830:* Többire rozsból vagyon a közönséges kenyér, s minthogy mesterségesen tanulták a kenyér készítését, igen jóízűek a kenyerek [FogE 192].

4. ügyesen; cu iscusinţă/dibăcie; geschickt. *1771:* bizonyossan ha mesterségessen el nem fogatott vólna, eddig roszsz Szándékát véghez vitte volna [Bukuresd H; Ks 114. 61. 125].

5. ravaszul; cu viclenie/vicleşug/şiretenie; schlau. *1710:* Mikor már Teleki Mihály Béldi Pál ellen is megcsinálta vala némely uraknak elméjit, mesterségesen rávevé azokot, hogy a fejedelem előtt deferálnák [CsH 125].

mesterségű 1. vmivel foglalkozó; care se ocupă cu ...; sich mit etw. beschäftigend, etw. treibend. *1783:* Investigaltam az Aranyász és kalános és más mesterségű Fiscal Czigányokot [HSzj *arany-ású* al.].

2. *igen nagy ~* igen fondorlatos; foarte viclean/şiret; sehr (arg/hinter)listig, rănkesüchtig. *1676:* Ma érkeznek egy igen nagy mesterségű, ravasz, istentelen jezsuvitával Bányára ... Az sok féle dolgokban fog mesterkedni [TML VII, 250 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

mestertárs céhtárs; coleg de profesiune într-o breaslă; Zunftgenosse, Innungsbruder. *1595:* Iffiú Zigyartto Balint töb Mester tarsajúal mene feierwara Wrünk ö fge müere hiúatalos leuen [Kv; Szám. 6/XVIIa. 62 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Mester, más Mester Társának műhelyéből Legénnyit avagy Inassát valami szín alatt el-hitegetné, tartozzék bűntetéssel flor 4 | Ha ki ez ellen tselekszik, attól a' jámbortól ha idegen és nem Mester társunk, T. Biro Vram és Tanáts erejével egy pénz nélkül elvétessék[a] [Kv; ACJk 7, 11. — [a]A deszkája]. *1702:* Walter János Ur(am) ... fél Céhes lévén mivel Betsülletes meg holt Mester tarsunk feleségét vötte el azért adott az nagy Mester Asztalért fl 8 [Kv; i.h. 29]. *1843:* Mészáros János ... mesterségét illő uton nem gyakarolta maga Kezire Kontárkadott ... utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbéli gyakorlása ki mutatására [Kv; ACProt. 11]. *1844:* Végére kivánván ezen Céh járni, hogy azon Pálinkás korsok ki által készítetek, oly hibáson ... azokat Szabo Sándor mester társunk magáénak ösmerte [ZFaz. *pálinkáskorsó* al.].

mestertartás ?mester alkalmazása; angajarea unui meşter/meseriaş; Meisteranstellung/haltung. *1582:* eo kegmek tablara Iarwa(n) Malombirakat valaztottak ... keryk Biro vramat tanachyawal hogy hywassa be eoket, es a my Iob vagy Mester tartas vagy a mint ekedigh volt, es constituallyanak az kössegnek Iawara à mynt Jobban lehet [Kv; TanJk V/3. 249b].

mész 1. var; Kalk. *1571:* Az Boltoknak Epitesse feleol ygh zoltak eo k. varosswl hogy ... az varosnak elegh keowe Es Messe vagion, kybeol zabadon meg epithetyk ... Az kyk ... varos Messebeol keowebel ely hordottak ... Eo k. biro vra(m) helyere zereztesse velek [Kv; TanJk V/3. 49a]. *1585:* Vettunk harom Zeker mezzet egiket p(ro)f 1/60 tezzen az arra f 4 d 80 [Kv; Szám. 3/XIV. 30]. *1587:* veottem ... ket szeker meszet f 4/10 ket leginniel asattatam vermet es oltottakis —/20 [Kv; i.h. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiazzanak, hogi ... se az Mesterek, se az szolga rend az męszben tekozlast ne tegienek [Kv; KőmCArt. 19]. *1595:* Az cinterembe valo meszre hozattattünk ket zeker feowent p(ro) f —/20 [Kv; Szám. 6/XIII. 40]. *1623:* mikor az Bastiatt rakny fogiak ... mezeys arra valo kezen megh hordua oltva legyen [BGU 122]. *1629:* Latta(m) ot az hol az Mesz volt hogy lopodtak ot de hova uittek legien en azt nem tudo(m) [Mv; MvLt 290. 143b]. *1756:* Meszet amenyi kivántatik lehet égettetni [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29]. *1793:* Már a Meszet Vártelekről ... el hozatván bé is oltattam [Hadad Sz; JF 36 LevK 243 Vintze István lev.].

Vö. a *fejérmész* elmszóval.

Szk: *~ hordani. 1647:* Mesz hordani valo Lada nro 8 [Marosillye H; VLt 55/5415] ✱ *~ oltani. 1585:* 18 Septembr(is) Hoztanak mesz oltany tiz hordo viszet attunk egiktol d 9 tezen f 0 d. 90 [Kv; Szám. 3/XIV. 30] ✱ *~ vásárolni. 1812:* Mész vásáralni ment [Mezómadaras MT; MRLt] ✱ *meszet oltattat. 1595:* Hogi az meszet oltattatuk segitet 2 Ember vizet hordani attunk f —/17 [Kv; Szám. 6/XIII. 38] ✱ *mésszel bever* (sebet) mésszel beken. *1644:* az szegen azon ... Tomporan mint az eőklem ollian vermet latek ... s monda hogy ki rothadat s ki eset az hus onnat es be vala verve meszel [Mv; MvLt 291. 421a] ✱ *eleven ~. 1789:* 2. Ferslogba egy vekányi eleven Mész [Mv; ConscrAp. 8] ✱ *fejériteni való ~. 1585:* Feyeriteny valo meszre attünk f 0 d 40 [Kv; Szám. 3/XIV. 34] ✱ *oltatlan ~. 1558 k.:* Borax ... Rp. 2 p(arte)s tartarth, ky feier es 1 p(ar)s soth kozonsegest, ky preparalth es soluald meg ezth az oltatlan meznek vizeben es haromzor co(n)giellald meg [Nsz; MKsz 1896. 284]. *1569 k.:* Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vegy az rothat fannak az hammat es oltatlan Mezet ... es tölch vizet kwziben [Nsz; i.h. 357]. *1644:* en felfedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az Tomporan mint az eőkleőm ollian vermet latek, s be vala oltatlan meszel vettue [Mv; MvLt 291. 421a] ✱ *oltott ~. 1647:* Oltot Méész Egy veremmel [Megykerék AF; BK 48/16]. *1656:* Az malom hazrol ki menven az udvarhaz kapuja elött vagjon egy veremben 3 hordo oltott mész [UF II, 169]. *1681:* Vagyon ezen pinczében oltot mész Cum Vas. nro. 4 [Vh; VhU 506]. *1761:* egy gödörben valami kevés oltott mész [Spring AF; JHb XXIII/31. 44].

2. var; Kalk | malter, habarcs; mortar; Mörtel, Mauerkitt. *1582:* Vagattam egy keomyessel az keofalba lywkakatt az howa az kozoro fakat helyheztettek es mezzel azokat be rakta attam d. 50 [Kv; Szám. 3/V. 27 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Az zobat hogy vakoltak es teheltek attunk ket embernek a kik meszet kewertenek f 0 d 16 [Kv; i.h. 3/XIV. 31]. *1590:* Ket fogolynak a ky meszet kewert hat nap egy napra d. 8 tezen d. 48 [Kv; i.h. 4/XIV. 10–4]. *1595:* Kalmar György harmad Napig Egyedül hordot főüent Meznek valoth, hozot 15 zekerrel [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Hogi az Bokos Caspar bolttiat meg kelle boltoztatnünk hozatattunk 5 zeker feowent ... voltanak kik mezet kewertek es hordattanak [Kv; i.h. 7/II. 27]. *1692:* padlasa[a] igen rosz vagyon. A'kő falát most restarállyák á Gabonás ház felől a kőmivesek meszszel rakvan öszve a' kóveket [Mezőbodon TA; BK 6. — [a]A pincének]. *1699:* Vagyon ezen Kastely joféli köből, imit amot teglaval elegy meszszel fel rakva harom oldala penig oloszfokoson négy jo bastyájaval együt [Szentdemeter U;

LLt]. *1761:* az alsó Udvarház felé Egetetlen téglából épitett, és mészszel bé vakolt ... Istáló [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 198].

Szk: *~ből rózsákra/virágokra (ki)metszett* stukatúrás (mennyezet). *1637:* (A szoba) menyezeti meszbeöl rosakra meczett | menyezeti kwleömb kwleömb viragokra meszbeöl kj meczet [Fog.; UF I, 408] ✱ *fövenyes ~. 1797:* az falai füvenyes mészel köböl vagyon ki rakva [Kőrispatak U; Pf].

3. (meszeléshez használt) mészoldat; lapte de var; Kalktünche. *1763:* az ... Oldal Házban ... kemenczéje hasonlo képpen süket paraszt kályhából valo és mészszel meg fejéritve vagyon [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 14–5]. *1770 k.:* készittendő ház meg fejjerítésére valo mészért 37 1/2 k [Kvh; HSzjP]. *1791:* mészszel egészlen ki fejerittetett Frantzia fedelü Udvarház [CU Naláczi conscr.]. *1823–1830:* Faházak lévén a classisok, a szolgák tapasztották, meszelték a kollégium meszéből [FogE 124]. *1881:* a mészbe vettem ultra marint [Etéd U; NkF].

◇ **Hn.** *1639:* mesz völgie torokban [Bikal K; EHA]. *1642:* az mesz volgyben (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1658:* Mész völgyeben (sz) [uo.; i.h. 77]. *1711:* mészben az njr végbén (sz). Mész lokában [Menaság Cs; EHA]. *1785:* A Mész völgyiben az Eszakban [M.gyerőmonostor K; KHn 81]. *1813:* a' Meszen fellyül a' Nagy oldalban (sz) [M.valkó K; i.h. 106].

mészárkodik mészárosmesterséget úz; a practica/exercita profesiunea/meseria de măcelar; das Fleischerhandwerk treiben. *1782:* én fizetém meg négy M. forintokot, mivel annak elötte együt mészárkottunk [Esztelnek Hsz; HSzjP Joannes Pásztor (50) prov. vall.].

mészárlás 1. mészárosság, a mészárosmesterség gyakorlása; practicarea meseriei de măcelar, măcelărit; Metzgerei, Schlächterei. *1559:* Walamely Mezaros ... az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Ezthendeygh ne legyen zabad Mezarlany [Kv; TanJk V/1. 57]. *1583:* Eozuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson, hanem az Mesterek keőzzul, eggyk tarsul legien uele az meszarlasban [Kv; MészCLev.]. *1588:* Az Stamp Janos es Eordegh Andras theosersegeyert. Akartak Varosul eoket az meszarlasbol feltiltany, De bizonios okokbol ez leowendeo gywlesre halaztottak [Kv; TanJk I/1. 84]. *1592:* Az Meszarosok harom lewele hartian, a' Meszarlasnak moggiarol valo Articulusok benne [Kv; DiósyInd. 24]. *1658:* Allott be az Meszarlasnak megh tanulasajert az Fejeruary mihaly vra(m) fia Fejervary Peter [Kv; MészCLev.]. *1692:* Anno 1692 Die 2 May az B. Czéh édgyüt lévén végeztetet az vágás felől, hogy az ki nem vágh vagy marhát vagy nem igyekezik az á mester ember mikor három szerit el mulatná ebben az esztendőben egyéb mészárlástolis el fogodik az keze migh az mostani szüksegh tart [Kv; i.h.]. *1700:* Allot Bé ... Inasul három esztendőre Akosfalvi Kovácz Ferkő Mészárlás(na)k megh tanulására [Kv; i.h.].

2. állatvágás, lemészárolás/taglás; măcelărire, măcelărit; Schlachten. *1595:* ezeket az kiweol weot es tartot bormotis (!gy!) tartozzanak Az mezarosok az Mezarlasra be hozni [Kv; TanJk I/1. 259].

3. tömeges öldöklés, vérengzés; măcel, masacru; Gemetzel, Blutbad. *1670:* az Rottal uram egyik leveléből azt colligálom, hogy az mely egy nehány emberséges ember az mészárlás elől elszaladott, azokat akarnák jó reménség alatt kézben keríteni [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1676:* Hogy ha, Uram, Kegyelmedtül sub bona forma és udvartúl is modo eodem oly assecuratióm lesz, kiben nyughassam, elvárom; holott nem, el kell vonódnom az mészárlás előtt [TML VII, 214 Csáki László ua-hoz].

mészárlásfolytatás a mészárosság állandó gyakorlása; practicarea meseriei de măcelar; Ausübung des Metzgerhandwerks. *1818:* az Uradalmi Mészárlás folytatás fell Segillésére Tutsik Gergely Devai Kereskedőnek és Arendator Mészárosnak két Esztendőkre költsön adatott ... hat ezer Rf [Déva; Ks 103. 272b].

mészárló mészáros mesterséget folytató; care practică meseria de măcelar; Metzgerei/Metzgerhandwerk treibend. **Szk:** *~ mészáros. 1581:* Az fellywl megh Newezet zemelyek Mestesegeknek el weztesse(n) el marattanak ... è zemelyek az mezarlo mezarosokkal semmy vton ne tarsolkodhassek [Kv; TanJk V/3. 242b].

mészárló kamara mészárszék; măcelărie; Fleisch(er)/Metzgerladen. *1595:* Az Mestersegnek veztesse az, hogy valakit ez veghezes ellen valo chielekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetessek [Kv; TanJk I/1. 260].

mészárol 1. mészároskodik; a practica meseria de măcelar, a se ocupa cu măcelăritul; Metzgerhandwerk treiben. *1559:* Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani [Kv; TanJk V/1. 57]. *1583:* Valamellykunk Niaradczaka meszarlot, tartozzek teledczakays meszarlani mert ha erteke leuen rea, nem meszarlana buntessek egy forintal [Kv; MészCLev.]. *1588:* Az Meszaros Janos keonyergeset megh ertettek hogy ... tawaly theoserkedwe(n) az waros veghezesse ellen, Most Immar Mezarlanj Akarna [Kv; TanJk I/1. 72]. *1595:* vegeztenek mostan vyolagh, hogi valameli Mezaros az eo tanult miue mellet akar megh maradni, es mezarlani akar, tahat ez mai napon valazzon benne, ha az mezarlas melle akar allani [Kv; i.h. 257]. *1819:* Továbbá ha valamellyik a Mesterek közül ... a közönséges Szolgálatnak terhét hordozni nem kivánna ... nékie sem(m)i szin, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLev.].

2. (embert) leöldös; a măcelări/masacra oameni; (Mensch)niedermetzeln. *1634:* Kerekes Balasnetol ... hallam hogy monda ... Bar az Ur Isten ne atta volna hogy haza hívatta(m) volna az fiamatt, mert fel akartak meszarlani; kire mond(a) Pragai Thamas my nem akartuk jo azzonyo(m) miszarlani [Mv; MvLt 291. 2a]. *1710 k.:* Mikor Enyedet felégeték, mészárlák, 16. martii, az én papom, Bonyhai György abban az órában prédikála a Teleki Mihály keresztelése alkalmatosságával ex Esaiae 8:3 [BÖn. 958].

mészárolhat mészároskodhatik; a putea practica meseria de măcelar; Metzgerhandwerk treiben können. *1559:* Walamely Mezaros ... az Thewsersegeth walaztangya Maganak ... harom ezthendewnek ky thelesenek elewtthew (!) ees, Alattha semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. *1583:* Eózuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson [Kv; MészCLev.]. *1595:* Az Mestersegnek veztesse ez hogy valakit ez veghezes

ellen valo chielekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetessek [Kv; TanJk I/1. 260]. *1597:* Aki ... az teossersegh melleol el allany nem akarna, tehat az ollyan mesterseget el vezesse soha tellies eleteben ne mezarolhasson [Kv; i.h. 300]. *1642:* Bekel Janos ... fel fuvalkodvan az egesz Czehot illetlen dologgal, es illetlen szokkal illetven, Esztendeig es harom napig ne mészarolhasson [Kv; MészCLev.].

mészároltat (embert) leöldöstet; a dispune/ordona să fie măcelărit/masacrat; (Mensch) niedermetzeln lassen. *1710:* Nemcsak a férfiak, hanem sok becsületes fő s nemesi özvegyasszonyok is menének be akkor Thökölyvel, mert elhirdettette vala, mely kegyetlenül mészároltatná a német, valakiket otthon találna, azért ijedtenek vala meg [CsH 232].

mészároltatás (állatok) levágatása; tăierea pentru consum (a animalelor); (Tier) Schlachten. *1782/1799:* Minek utánna pedig az Urak ő Nagyságok kezdették a' Mészároltatást, annakutánna a' husnak fontyát egy poltrán mérik [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 366].

mészáros 1. măcelar; Fleischer, Metzger. *1559:* Eleuzewr ... Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarth lakik (így!), a Thanacz hazba Be hywassa [Kv; TanJk V/1. 57]. *1570:* K. paranchyolyo(n) Az meszarosoknak hogy Agyanak zep hüst [Sajó BN; BesztLt 50 Lucas Theowy Caspar Zwch beszt-i bíróhoz]. *1572:* Az Meszaros vraim es hentelerek keozet valo Igentelenseget ely Igazitany hattak eo k. Byro vramra es az Thanach bely vraimra [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1579:* Bakos Istwan, az eozwegy mizaros [Tiburc K; BLt]. *1627:* Egj meszarosnak valo Bard f. — d. 60 [Kv; RDL I. 134]. *1679:* Ha mellyik Meszaros, emberseges ember cselegyet bőcztelenseggel illeti azt az Ceh Mester erdeme szerent bűntesse megh [Dés; Jk]. *1702:* Deési Méhszárosok uj Czéh Levele [Dés; Jk 366a]. *1730:* (Csere Mártonnak) nem léven egyebb Facultassa az honnan az Mensárason tött veresert Contentumat tött volna, hanem ... adá(na)k ... négy darabb szántó Földeket és egy kasálo Nylat [Mezőbánd MT; MbK 170]. *1782:* a mésáras ... bě hozta a legális interest hat foréntat betsülettel [Kv; Pk 2]. *1786:* Nem tudam mi modan jüttenek az idegen Mészárosak bé az Szombati Vásarra [Torockó; TLev. 4/13. 21]. *1822:* Mező Bőly falúnak a' Munketurarol valo szám adása ... A Munceturabol Meszarasakat Rf. 8 [TLt Közig. ir. sztlan]. *1831:* a Meszarosak Gujassa voltam [Dés; DLt 332].

Szn. *1440:* Menzaros [Csánki V, 317]. *1453:* Stephanus Mezaros [TT 1882. 530]. *1479:* Benedictus Mezaros, iuratus civis civitatis Cibiniensis [BfO II. 203]. *1509:* Thomas Mezarus judex [Dés; DLt 88]. *1558:* Myszaros peter [BesztLt 30]. *1567:* Myszaros berecz [Disznajó MT; BesztLt 54]. *1570:* Mezaros Matiasne [Kv; TJk III/2. 49]. *1579:* Mizaros Andras [Tiburc K; BLt]. *1589:* Mizaros Mihalne [Dés; DLt 226]. *1590:* Miszaros Peter jb [Bács K; GyU 21]. *1597:* Kereszturi Menzaros Janos [UszT 12/126]. *1604:* Zent ersebeti menzaros Janos [i.h. 20/316]. *1614:* Mezaros Thamas zs [Szentkirály Cs; BethU 438]. *1638:* miszaros Janosne [Kv; RDL I. 114]. *1641:* Meszaros Ferencz [Kv; MészCLev.] | Gialuban lako Vitezleő Meszaras Istuanne [JHb XXXVIII/40 fej.]. *1658:* Miszaros Peter [Zilah; EM XLIII, 301]. *1668:* miszaros Simon [Szuv; Born. XXXIX. 5]. *1678:* Meszaras andrasne [Mv; MRLt]. *1724:* Mészáros Gliga [Középlak K; JHb VI/3]. *1731:* Joannes Mészáross [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1829:* Mészáros Juon [Nagylak AF; DobLev. V/1150].

Hn. *1718:* az Meszáros Szurdokb(an) [Harcó MT; MMatr. 359]. *1799:* a Mészárosok réttyére. Mészárosok Legelő hellye [Mv; MvHn]. *1811:* a' Mészárosak Pascuuma mellett lévő darab Kaszáló [Mv; EHA].

Szk: *belső* ~ a városon működő mészáros. *1589:* Egienleo voxal vegheztenek hog' Az belseo Meszarosok es az kilseo Mezarosok egy Arant valo zabadsaggal Ellyenek az vaghatas dolgabol [Kv; TanJk I/1. 107] ✱ *céhes* ~. *1710:* A húsnak ... három pénzen valo adása nem denegáltattik, mind azon által továbra informályon Kglt(e)k ... ha elegedendő húst vágnak a Czéhos Mészárosok, mi okon és mi formában kellet az ő Privilegiumoknak praejudiciumára Szabadságot adni a Henteseknek [Nsz; KvLt I/199d]. *1734:* Nemes Városunk Czehes Mészárossi és Henteseink kőzőtt lévén sok disceptatio, az Hentesek(ne)k Szeredán és Szombaton 12 :/: 12 oraig arulando husokbol meg maradott résznek eladni se piaczon, se házoknál nem szabados volta miatt; de előttünk Istenesen meg egyezven magok kőzottis; Ugy az Tktes Nemes Tanácsis Concludalta; s approbaltais, Hogy Hentes Atyánkfiai akármi fèle meg enni valo hust Szeredán, és Szombaton estveig ... szabadoson arulhatnak [Dés; Jk 445b] ✱ *külső* ~ más helységből (árulni) jövő mészáros. *1589:* a belseo es kilseo meszarosoknak eöreokkeoswl megh engettek varosul, Zent marton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy frntra [Kv; TanJk I/1. 107]. *1786:* köz hirből hallottam, hogy nemely külső lako Mészárosak szombat nopan bé jüttek a Thoroczkai piaczra arulni [Torockó; TLev. 4/13. 8].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: mészárlással foglalkozó; care se ocupă cu măcelăritul; Fleischer/Metzgerhandwerk treibend. *1651:* Aszt tudo(m) mondani hogy Kata Jstua(n) es Ugian Feöz kuto(n) lako Farkas neüeó miszaros olah emberel feydelem jobbagiaual ketten 6 forintot veottek fel kolak penzt [Bongárt BN; EMLt].

3. *szitk* kb. öldöklő, gyilkos; măcelar, ucigaş sîngeros; Mörder. *1592:* Jakab ... mongia vala Balintnak Te Balint Mezaros vagj te, ne(m) ember, de en ember vagiok [Kv; TJk V/1. 265].

mészáros-árenda mészárszék-bérlet; arendă pentru măcelărie; Pacht für den Fleischer/Metzgerladen. *1652:* Meszaros Thamas ... Meszaros Arendat ad az szektwl [Szászfenes K; GyU 120].

mészáros céh breasla măcelarilor; Fleischer/Metzgerzunft. *1594:* ez Napon Biro vram io reggelre be hywassa az 8. zamweweo Vraimat ... hogy ... veghezhessenek eoreokeoseon Az Meszaros, Timar, Wargha es Zigyarto Ceh bekesegereolis [Kv; TanJk I/1. 230]. *1662:* Asz Meszaros Cehb(en) vagiok ados cu(m) f. 11 [Kv; RDL I. 147 Temeswary Meszaros Geörginek relictaia]. *1681:* Az Mészáros Czéh penig, hadakozas(na)k ideje(n) tartozik á Dnus Terrestris vára szükségere ... szolgalatra adni egi jo meszarost [Vh; VhU 52]. *1702:* Minden Esztendöben az Mészáros Czéh egyben gyülven ... egy bizonyos napon, egyenlő akarattal, magok közül valaszszanak, Czéh Mestert, és Dékányt [Dés; Jk 366b]. *1762:* az Mészáros Céhnak lenne kárára, midön az fekete bört is fejér gjanánt kelletnék adni mely lehetetlen [Torda; TJkT V. 127–8]. *1831:* A Mészáros Czéhval, a mint Conventiom meg mutattya, ugy edgyeztem volt meg, hogy a

mely iga vono Marhákat a Mészárosak ejtzakara a Gujába ki hajtatnak, az essék meg estvéli harangazás előtt [Dés; DLt 332. 2]. *1851:* nem tudhatam miféle pénz vala ... a' nemes mészáros czéham Ládájába [Dés; DLt 606].

mészáros céhmester starostele breslei măcelarilor; Zunftmeister des Metzgerhandwerks. *1592:* az Mezaros Ceh mesterek ... az barani husnak el adasat vgi limitalliak, es rendelliek el, hogi zenuedheteo legien [Kv; TanJk I/1. 182]. *1614:* Vagio(n) ket feieös tehen boriustol melliet bechultek az meszaros chemesterek ad f. 20 [Kv; RDL I. 95].

mészárosi mesterség meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1762:* Magyar Igenben lako Epescopalis Seller ... nagy és el kerülhetetlen szükségétől ösztönöztetvén és ... Meszarosi mesterségét is akarván gyakaralni folyamadat ... Danczki Josef Urtol percipialni 50 M⟨a⟩gyar farintakat [M.igen AF; DobLev. II/337].

mészárosinas mészárostanonc; ucenic de măcelar; Fleischerknecht. *1782:* Veress Samuel Uram ... Néhai Örög Tóth Márton Uram(na)k Mészáros inassa volt [Torda; KW]. *1831:* a Mészáros Legények, vagy Inasak, minden hirem nélkül a Marhákat a Gujaba késő estve be tsapván, ott nem haltak [Dés; DLt 332. 2].

mészárosi rend corporaţia măcelarilor; Fleischer/Metzgerstand. *1589:* varosul ... vegheztek azt hogy minden Wdeoben es minden Wdeok Waltozasiba(n) az Mezarossy Rendnek az az a' belseo es kilseo meszarosoknak eöreokeoswl megh engettek varosul, Zentmarton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy frntra [Kv; TanJk I/1. 107].

mészároskodás mészárlás; practicarea meseriei de măcelar, măcelărit; Metzgerei, Schlächterei. *1712:* jövének mü elönkbe á Toroczkai Mészarosok képében ... Pál János Ur(am) mint elöl szólló ... Bot István és Vernes Antal, s, jelentek mü elöttünk, hogy ... károsnak itilik azon Nemes Ország limitatioja szerént á hus vágást és mészároskodást [Torockó; TLev. 13/1]. *1782:* azt hallottam, miért rekesztették ki a Toroczkai Mészárosok a Szt Györgyi és Bedelői Mészárosokat a Szombati Vásár napon valo mészároskodásbol [uo.; Thor. XX/4].

mészároskodik mészáros tevékenységet folytat; a practica meseria de măcelar; Metzgerhandwerk treiben. *1702:* Monspurgh eo Nga Compagniajaban lako Czibin Jacab nevü Nemeth Meszaros it Deesy Quartellyában meszaroskodvan Praetendallya hogy adot volt ... Csere Istvannenak ... 30 font Fadgyat [Dés; Jk 325]. *1709:* (A jb-ok) most ne(m) meszaroskodnak hane(m) pasztorkodnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1723:* Marosán Grigor járt az Timofi házához mivel edgyütt mészaroskodtanak [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1773:* Majer Jakob Toplitzan Mészároskodat [Déva; Ks 113]. *1809:* meg mosdom mert ma mészároskodtam [Dés; DLt].

mészároslegény calfă de măcelar; Fleischergeselle. *1582:* Andreas Kwthy fassus est ... Mikor a' Mezaros legeny haza vywe a' Dabo Erse Leanyat Akkor vala [Kv; TJk IV/1. 12–3]. *1592:* Az Mezaros Lege(n)nek akj az diznokat le Verte attam f 1 [Kv; Szám. 5/XII. 8]. *1797:* Nemes Thorda Várossárol ide származott, s mostan itten mulatozo Mészáros Legény Almási Joseff [Kv; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1840:* Rohán György mészáros legény T. Torna Vármegyei Makránz helységbeli születésü [DLt 859 nyomt. kl]. *1843:* Toka Sándor mészáros Legény ... azan kére: — hogy adják égy kis hideg vizet — hogy öntözze meg Pekariknak bé tört fejét [Dés; DLt 586. 3].

mészárosmester meşter măcelar; Fleischermeister. *1559:* Thowaba eszetys mongywk hogy ne(m) keresheth merth Feyr Janos ydeybe az hasz igen pwszta wolth wgy annyra hogy az meszaros mesterek teobeth költeottenek reya neg szasz forintnal [Kv; KvLt II/16]. *1583:* Mikoron ualamely Jdegen Meszaros mester akarna keozinkben Jeöni ... tartozzek az Cehben adni 12 forintott [Kv; MészCLev.]. *1589:* Mw Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek vaydaya Aggyuk emlekezetwl ... mindeneknek kiknek illik, hogy Az tizteletes Palcz Pal, Zebeny Wytez Menyhart Coloswary, Mezaros Balint Megyessy Mezaros Gergely feierwáry, Mezaros András Enyedy Mezaros Istwa(n) Thorday, Mezaros Lorincz wasarhely Mezaros Mestórök lewe(n) Az eo magok es az tób Mezarossok kik az megh mondot keritet es mezó varossokba(n) lakozok ... Mw elonkbe Jeowe(n) Alazatoson Jelentek, hogy az tizteletez (!) zochy Mesteróknek ... kywaltkeppe(n) valo engedelmeok es priuilegium leweleok volna az Regy kiralyoktul adatwa(n), erról hogy az Barany beort Innet az orzagbol kj ne wynnek [Kv; i.h.]. *1599:* Amely mezaros mesterek ... bardokat le teottek volt, es az mezarlasnak beket hattanak volt ... es mostan vyonnagh magoktol fel veottek, hogy affele mezarosoknak eo kgme biro vram singilatim eotwen forintara zalagat hozassa varos zamara, es myweket fel tiltassa [Kv; TanJk I/1. 347]. *1843:* Bátosi György Deési mészáros mester [Dés; DLt 586. 13].

Szk: *céhes ~. 1735:* Hogj az Hentesek a Vásári napokon ... nem Csak 12 :/: oráig, hanem estvéig árulnak, oka mert Czehes Mészáros mester Atyánk fiai magoknak adatott Constitutiojokat, majd minden Nemes Város hasznát illető pr(o)metumikat (!) violalták [Dés; Jk 452a].

mészáros mesterember meşter măcelar; Fleischermeister. *1730:* Csere Márton ... egy Meggyes Varassában lako Ménszaros mester embert Szintén halalra vert taglatt volt [Mezőbánd MT; MbK]. *1746:* Dévai két edgy Testvér meszaros mester emberek; ugy mint: Almasi János és Josziv Atyank Fiai [Déva; Ks 78. 20/1]. *1763:* Mind ezen Portékák mi elöttünk fel hányattatván ismét azon Ládába rakattak és ... Szadler András Mészáros Mester embernél ő Kglménél mint maga szállásán hagyattak [Nsz; Szer.].

mészárosmesterség meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1559:* Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost ... a Thanacz hazba Be hywassa ... Ees wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel ... akar elny az waroson ah wagy Thewzerseggeth akar yuzny [Kv; TanJk V/3. 57]. *1672:* A' Meszaros Mesterseg(ne)k tanulására álló Inas a' mely Mester Emberhez akar állani 2. hetig próba hetet lakhatik Uránál [Dés; Jk]. *1846:* Ifj. Székelly Márton kérelem Levele — mellyben mint mészáros mesterséget kitanult, azonban Hentes Nagy Jánosnak is áruló Tökéjét és koleszáját ... 50. válto ftokon meg vásárolta azt kéri, hogy á Hentesek soraiba vétettessen bé [Torda; TVLt 577].

Szk: *~en inaskodik. 1782:* Veress Samuel ő kglme Néhai Őrög Tóth Márton Uramnál inaskodott Mészáros Mesterségen [Torda; KW] ✱ *~et folytató. 1846:* Virág Lászlo ...

Meszaros mesterséget follytato Legént meg visgálván az Déési fogházban ... az jobb kezén ... egy kemeny vakütés találtatik [Dés; DLt 530b].

mészárosmű mészárosmesterség; meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1641:* Allott bé Inasul az mi io akaro Vrunkhoz Csapo Martonhoz Nagy Csüri Istvan 3. Esztendeig az meszaros münek meg tanolasaert adott be állós penzt fl. 3 Collatio penzt meg adta fl. 8 [Kv; MészCLev.].

mészárosné mészáros felesége; soție de măcelar, măcelăreasă; Frau des Fleischers/Metzgers. *1568:* Elizabet R(elic)ta Tome dobo iur(ata) fassa e(st), hogy Vayda Jacabne azt monta neky hogy az o tukyanak el vagdalta az Zarnyat, es ollyan vagdalt zarnyat talalt az mezarosne vduarán [Kv; TJk III/1. 185]. *1572:* Jaray bernatne ... azt monta hogy Koloswarat az hyd uchaban egy menzarosnenal két fekw lada vagyon az kyssebbykben tyzen egy zaz forynt vagyon [A.jára TA; Thor. IV/3 Lupsay Janos felseo Jaray ns vall.]. *1583:* Ézuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson [Kv; MészCLev.]. *1786:* én magamis láttam az Thordai Mészárosnékat az Thoroczkai piaczan árulni [Torockó; TLev. 4/13. 63]. *1814:* En a' Déési Reformata Partículaba tanulván tanulásom alkalmatosságával ... egy Borbely Istvánné nevezetű özvegy mészárosnénál voltam szálláson [Dés; Ks 79.29.795].

mészárosság mészárosmesterség; meserie de măcelar; Metzgerhandwerk. *1757:* Tudam bizonyossan, hogy ... Keszeg Pál ... azután hogy mészárosságra adta volt magát mindenből ki fordult tékozló ember volt [Gálfva KK; Ks 66.45.17c]. *1773:* Egyszer nem is nyúztak a mészárosok, egészen lemondván a mészárosságról [RettE 296]. *1783:* Minthogy királybíró uram is azt írja, hogy Tamást nem lehet kirekeszteni a mészárosságból ... megítéltetett, hogy ezután is Szent György-napig fele az időnek Veres Józsefé, a más fele penig Mészáros Tamásé legyen [Árkos Hsz; RSzF 291].

Ha. *1821:* Mészarassága [Aranyosrákos TA; Borb.].

mészáros-tőke butuc de măcelar; Hackbank/klotz. *1793:* Szent királyon hallottam hogy a' mészáros tőkén megvágták vólna a Grofnét [Udvarfva MT; Told.].

mészárság mészárosság; măcelărit, meseria de măcelar; Metzgerei, Schlächterei. *1783:* pro 1-mo: Tetszett a sessiónak, hogy Mészáros Tamás jurályon, hogy valóságos társnak fogadta volt maga mellé Daragits István a mészárosságban. pro 2-do: Ha szintén társa volt is, midőn egyszer maga mellől elidézte volt, és jó darab ideig sem nem nyúzott, sem nem protestált, hogy le nem mond a mészárságról, hanem az egyezéshez tartja magát; azért megítéltetett, hogy ezen hibájáért büntetődjék ad flor. Hung. 1 [Árkos Hsz; RSzF 291]. *1788:* kereskedést avagy Mészárságot magokra válalnak [HSzjP].

mészárszék 1. măcelărie; Metzgerei. *1572:* Keryk eo k. Byro vramat az Tanachbely vraimates visellienek gondot erreol, hogi semmy egieb Barom Neh Iarion az chorda kywl, hane(m) chak az my Mezarzekre valo [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1584:* Hogy penig az Lato mesterekis Zorgalmatosbak legienek az eo tiztekbe Az wasarbirak vigiazanak az Mezarzekreis, hogy io es Etelre elegedendeó hwst arullianak [Kv; PolgK 7]. *1590:* Thudom mikor en biro valek ... hogy Jeowe hozza(m) vduarhely Maior Jmre es mo(n)da ennekem, biro vra(m) Pribek Gergelt latam hogy az Mezar szekben paraznalkodik vala Solymosi Janosnewal [UszT Zabo Balas de Vduarhely Jobba(gio) Principis vall.]. *1648:* Az diszno ol vegiben az Udvarhaz kapuja felol vagyon egy boronafabol rot tapaszos menszar szek fedely hejazat alat paraszt belet ajtaja [Porumbák F; UF I, 893]. *1671:* Az ő és Uj Tordai s' Désiek, hogy Mészár széket és korcsomát tarthassanak, másnak kivüllek ... Mészár székeket és korcsomákat tartani szabad ne légyen [CC 48]. *1748:* A' Mészár szék(ne)k annualis Taxája ... ttiz forint [Torda; TJkT III. 225]. *1791:* valaki az falusi lakosok közül mészároskodván, az falu mészárszékiben viszi az eladnivaló pecsenyéit ... tartozik ... egy garast fizetni az falu cassájába [Árkos Hsz; RSzF 291]. *1817:* a patakan találtato nagy hidnak Nap nyugati végénél találtatik a Miszár Szék melly szalma fedél alatt ... régi állapatban vagyon [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

Sz. *1670:* Úgy látom, azok már úgy vannak, mint az mészárszékre elrendeltetett barmok, és éppen desperáltanak [TML V, 152 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1678:* többire mint az mészárszékre rendelt marhának, úgy van dolgom [TML VIII, 91 Teleki Mihály ismeretlenhez].

2. esztelen öldöklés; măcel, masacru; sinnlose Metzelei/Mörderei. *1669:* hogy olyan semmirekellő nyilvánságos és hirtelen világra jövő eszközzel többször az mészárszék útjára induljon, magunk sem kívánhatjuk [TML IV, 484 Székely László Teleki Mihályhoz].

Szk: *~re megy. 1673:* adassék mellém elegendő lovas, gyalog országi had, mert egyébaránt ott is a dolognak semmi haszna nem lenne, én is csak mészárszékre mennék [TML VI, 548 Teleki Mihály a fej-hez].

Sz. *1710:* a német most megijedett, s azért ígír annyit, de mihelt letennék a fegyvert, mint a juhokot, úgy vitetné a mészárszékre [CsH 165].

mészárszékbeli mészárszékből való/származó; din/dintr-o măcelărie; aus der Metzgerei (stammend). *1754:* Mészár szégbeli Beneficium [Dés; DRLt].

mészárszék-tartás mészárszék-fenntartás; deținerea unei măcelării; Metzgereibetreiben. *1701:* Hogj penig fáracsága és szólgálattia a' Meszárosnak heiab(a) ne légjen, minden holnapra rendelyen Kk tiz tiz forint fizetést néki, igj remellyük hogy a' Mészárszék tartás facilitalodik s az Hazanakis keveseb kára lészen [UszLt IX. 77. 31 gub.]. *1796:* a' Torotzkaiak ... a' Szombati Vásárnak, Mészárszék tartásának, eleitől fogva usussában voltanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 69 tábl.].

mészcseber mésztartó cseber; ciubăr pentru var; Kalkeimer/zuber. *1590:* rako es mesz chiebreket vettünk 9 Kadar Gergelytol p(ro) f. — d. 57 [Kv; Szám. 4/XIV. 9]. *1595:* Ket mez chebret vettunk ... f —/76 [Kv; i.h. 6/XIII. 39]. *1597:* Miert hogi az mez chebrek mind el romladoztak es eozve omlotak volt, hogy ismegh azokat fel allatatta(m) keotettem, Attam Kadar Janosnak f —/24 [Kv; i.h. 7/XIII. 4]. *1600:* hogy az Mesz chebreket Kadar Jstwan megh keoteotte, fizetwnk d 8 [Kv; i.h. 9/IX. 32].

mészcsinálás mészkészítés; arderea pietrei de var; Kalkmachen. *1820:* meszet is hordunk fizetésért, a szomszéd hellységből Türéből ahol usuáltatik a Mész tsinálás [Bogártelke K; KmULev. 2].

mészcsináló mészoldatot készítő; care face lapte de var; Kalkmilch verfertigend(er). *1812:* a Mésztsinálo Asszanynak [Mezőmadaras MT; MRLt].

mészégetés arderea pietrei de var; Kalkbrennen. *1662:* Haller Gábor ... teletszaka mind mészégetéssel, kőhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak[a] megépitteti vala [SKr 319. — [a]Jenő várának]. *1676:* Az rossz Toldi be ment Bolyában ... Oda kellene küldeni hozzá, iratni urunkkal, hogy engedné meg az mész égetést az jószágában [TML VII, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1746:* aszt penig nem tudgyuk tiltatott ě el vagy nem, az mész egetéstöl és usuatiorol [Hévíz NK; Ks 67. 46. 21] | mész egetésre szabadságot engedett ... ennek tö vicinussában az Aszszony Bethlen Kata eö Ngais [Longodár NK; i.h.]. *1783:* Mész kö mint hogj a Rápolti Erdön a patak mellett bövségesen va(gy)on, fa hasonloképpen ugyan ott, bövségiben van, azért a Mész égetés is ezen Jószágban égj Nevezetes beneficium [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28].

mészégető I. *mn* mészégetésre szolgáló; care este folosit pentru arderea pietrei de var; Kalkbrenn-. **Szk:** ~ *bükkös.* *1747:* Van egy Mész egető Bikes ... Controversia oriálodott iránta [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *hely.* *1748:* Királyhalmi, és Hidegkuti határon makkos, és egyéb haszon vévő erdők ... mesz égető hely ... találtatik [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1810:* Mész égető hely a' Csorgonál [Türe K; EHA].

II. *fn* **1.** mészégetésre szolgáló hely; loc pentru arderea pietrei de var; Kalkbrennstelle. **Hn.** *1746:* Az Mész égetöben [Ördöngösfüzes SzD; EHA]. *1812:* A mész égető Rettyén [ÖrmMúz.]. *1830:* a mész égető tetején. Mész égető oldalában [Hidvég Hsz; EHA]. *1860 k.:* mészégető [Előpatak Hsz; EHA].

2. mészégetéssel foglalkozó személy; persoană/muncitor care arde piatra de var, vărar; Kalkbrenner. *1581:* Biro vram vysseltesse(n) gondot hogy valamy mesz egeteot zerezze(n), Az penigh Meraba megh egethety mind faya keowe onnet leze(n) megh [Kv; TanJk V/3. 235a]. *1597:* Az louas legent Jstvan deakot hogy uarfaluara kwltwk az mesz egeteokert, attunk neky f — d 37 [Kv; Szám. 7/V. 1]. *1633:* az uetes dolgabol nem tudok semit mert en mesz egeteö uoltam es giakortab az erdeoben laktam [A.venice F; Szád. Radul Juonie (70) vall.]. *1768:* Lévén controversiájok együtt a mészégetőknek ... a tisztelt Ujvári hadnagy úr parancsolatjából [Árkos Hsz; RSzF 123–4].

mészégető katlan mészégető verem; varniţă; Kalkbrenngrube. *1818:* Gurenyi Mitaka Zejket, és István Duntsát (?) meg kerdeztem, hogy mondanák meg, hogy azon mész égető katlant mely mellett allanak ki asatta [H; JF 36 Prot. 36].

mészégető kemence cuptor de ars piatra de var; Kalkofen. *1795:* az ölfákat administrajjak a Roskányi Mész égető kementzéhez [Dobra (H) környe.; Ks 23/XXII].

meszel a vărui; kalken, tünchen. *1591:* Veöttem Mezet hazatt Mezelnj f — d 26 [Kv; Szám. 5/IV. 17]. *1609:* egy meszelő echetet vetem az kis Vr haza mezelni Kolosuart pro d. 40 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1679:* Templom körül serenkegyenek eö Klmek, vakollyak, meszellyek az mesz repetaltassek [Dés; Jk 39a]. *1742:* tapasztva vakalva és meszelve [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1849:* Torony fehéren meszelve, a' frontyán diszletes épitmény [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

meszelés 1. văruire, văruit; Tünchen. *1595:* Vöt 1. Mezelö Eczetet az mezelesre p(er) d 14 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Mezelesert, agiagh niomasert attam d 12 [Kv; i.h. 9/IX. 48]. *1609:* Kw miues Pal zolgaianak az kis Vr haza mezelessetol es az kemeny chinalasatol Attam neky f. 1 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1768:* Magam Lakó szállásomon tett Meszelésért és Vakolásért ă kőmivesnek fizettem Dr 96 [K; DobLev. II/390. 20a]. *1788:* az házon Sok reparatio kivántatott ugy mint: tapasztás; meszelés, füttö tsinálás [Déva; Ks 75. VIIIb. 111]. *1850 k.:* Ezen meszelésben erössen sokat fáradozott Egyházfi Ifjabb Téglás György [Szucság K; RKAk 99]. *1852:* a' meszeléssel vége felé járunk [Kv; Pk 7]. *1871:* Templom és torony levakoltatása és meszelése, szoval jobb karba állitása, hogy ezen évröl el ne maradjon határoztatott [Burjánosóbuda K; RAk 114].

2. kb. meszelt fal; văruială; getünchte Mauer. *1656:* ezen haznak a' felseö falan egy darab tehelyezese, meszelese le omlott [UF II, 172]. *1681:* az epületek vakolasa s meszeleseis ighen le kezdet hullani [Vh; VhU 508].

meszeletlen nevăruit; ungetüncht. *1731:* mindháromnak baranából fel rott tapaszos meszeletlen falai [Bh; BfN]. *1810:* Az Udvarház ... meszeletlen Sövényből áll [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 350–1]. *1871:* a torony Vakolatlan és meszeletlen állott 1871 évig [Burjánosóbuda K; RAk 116].

meszelő 1. meszelő ecset; bidinea; Mauerpinsel. *1848:* 1 meszelö 1 f [Dés; DLt].

2. meszelést végző személy; persoana care văruieşte; Tüncher. *1753:* Adtunk Házak fejéritésiért a Meszelőnek 1 fo. 2 den. [HSzjP]. *1818/1819:* A' Templomat Meszelőknek fizettem [Nyárádandrásfva MT; MRLt].

meszelődik meszelést végez; a vărui; tünchen. *1850:* Hogy mindnyájon jol vagyunk, abbol következtetheti, hogy éppen meszelődünk [Kv; Pk 7].

meszelő ecset bidinea; Mauerpinsel. *1568:* Vrsula Rta Joannis Bornemiza ... fassa est, hogy gergel hya volt otole ez vallo szolgaloyat, hogy mondana meg hogy Andras Katho lopta el az Mezelo echyeteth [Kv; TJk III/1. 233]. *1586:* Somborjnak veottwnk egi Meszeleo Echietet —/11 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1595:* Boba Kathotol kert 1. Mezzelö Eczetet [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242]. *1597:* Egi mezeleo Echetot vettünk p(er) f — d 24 [Kv; i.h. 7/III. 32]. *1609:* egy meszelő echetet vetem ... pro d. 40 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1685 e.:* Meszelö ecset Nrö 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. *1761:* Meszelő Ecsett 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23]. *1850 k.:* A' Templom ki meszelődött belől 1842 e ... 2 meszelő ecsetet is vett az Ekkla az alku szerént [Szucság K; RKAk 99]. — L. még UF I, 889.

meszelt kimeszelt; văruit, spoit; ausgetüncht. *1652:* Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt | Egy Sütő kemencze, fölyül kályhával rakott, fejéren meszelt [Görgény MT; Törzs]. *1676:* Vagyan itt bornakbol fel rott küvül belöl meszelt vakkalt praefecturia ház [Fog.; UF I, 737]. *1732:* a ... hazak

oldala, kivül, belől szépen meszelt [Nagyida K; Told. 11/70]. *1740:* Ezen házban vagyon paraszt kö tüzhe(ly)re rakott hasonlo paraszt, lapos kö kemencze, melly tapaszos és meszelt [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61–2]. *1743:* tél tul meszelt sok ... cselédnek valo ház [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

meszeltet bemeszeltet; a dispune să fie văruit; (über)tünchen lassen. *1752:* a' kö fal közül már Szakadoznak le a' kövek, s' azokot sem meszelteti [Sáros KK; Ks 83 Fr. Árkosi lev.].

meszely l. messzely

meszen mi leszen; ce va fi; was wird sein. *1602:* monda nekem az Biro, Most fekete Istua(n) teörüent kerete teöllem Jere lassuk mezen velle [UszT 16/21 J. Magiari de Farkaslaka vall.].

A *mi leszen* összevonásából keletkezett sajátos szóalak. Vö. a *meggyen* és a *metszen* cimszóval.

meszes I. *mn* **1.** mész tárolására való; pentru păstrat var; zum Kalkaufbewahren dienend. **Szk:** *~ cseber. 1625:* Veottem Egi meszes feöhordo chebret, Rott Kadar Mihalitol f. — d 14 [Kv; Szám. 16/XXX. 19]. *1629:* Meszes rosz cseber négy [Szu; SzO VI, 101 Székelytámadt vár lelt.]. *1681:* Vagyon ezen boltban: ... Meszes kis Cseber Nro 1 [Vh; VhU 526]. *1799:* Egy öszve omlott Meszes Cseber [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *~ csebrecske. 1681:* Vagyo(n) itt: ... meszes czebreczke Nro 1 [Vh; VhU 526]. *1813:* Meszes Csebrecske [Veresegyháza AF; Told. 18] ✱ *~ hordó. 1674:* Egj viz hordo, eoregh hordo. Egy mas meszes hordo [A.porumbák F; UF II, 599] ✱ *~ tonna. 1753:* Meszes tölgy fa tonna N 2 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ *~ verem* mészgödör. *1756:* Vagjon az Udvaron két meszes verem [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29].

2. meszelt; văruit, spoit; getüncht. *1656:* Ezen hazban vagjon egi parazt kalihabol rakott kemencze ... allia teglabol rakott meszes [UF II, 160]. *1674:* Ez házak fabol sasok kőzze rotattak, tapaszosok, meszések [i.h. 604]. *1679:* Ezen Tornáczban levő deszkarekesz ... sövenyes kémenye, kivül belől tapaszos meszes nro. 1 | Hinto Szin ... Baronabul rott oldalai, kivül belöl tapaszos kivül meszes | Bástya Az Udvar Kerétésenek Tó felől valo szegeletiben, del felől szegeletessen éppettetett sövényes oldala, Kivül belöl tapaszos, kivül meszes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6, 84]. *1692:* Vannak itt Tölgy ágasokra, es Sasokra Boronakbol rakott tapaszos meszes egy fedél alatt két Házak [Mezőbodon MT; BK 5]. *1754:* Az Vdvarház ... egymasb(a) eresztetett Tölgyfa Talpokon allo Sövenyböl font oldalu, Tapaszos meszes [Ádámos KK; JHb XIX/10].

3. mésszel fehéritett; albit/inălbit cu var; mit Kalk geweißt. *1640:* 10. sing meszes feieritet szeles teoreok uaszon ... f. 2. [Kv; RDL I. 117b]. *1688:* Egy végh Meszes Vaszontol f — // 04 1/2 [BfR Vect.].

4. mésszel kevert; amestecat cu var; mit Kalk gemischt. *1829:* A Malom ... egészen uj Kö Falakbol Kőrös Körül ujbol épitve vagyon, Téglából s Köböl s meszes porondal rakva megvakolva [Km; KmULev. 2].

5. mésztartalmú; város, calcaros; kalkhaltig. *1801:* azt hallattam, hogy Rannára mengyen a feredőre Suk nints olyon meszes mind Ranna [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához].

6. *~ bor* meszet tartalmazó talajon termett bor; vin obţinut din struguri produse pe sol calcaros; auf kalkhaltigem Boden gewonnener Wein. *1671:* mü még elünk ... noha bizony gyakran rosszul lakunk az meszes bor és szegény kenyér miatt [TML V, 659 Nemes János Teleki Mihályhoz].

II. *fn* **1.** mész-árus; vărar; Kalkhändler. *1840 k.:* a' fásak is de leg inkább a' meszesek soha nem fizetnek bé jövetelekkor vámot [Kv; KLev.].

? **Szn.** *1453:* Georgius Mezes [Kv; TT 1882. 530]. *1614:* Mezes Leorincz [Szentgyörgy Cs; BethU 425].

A fenti szn-ek esetleg *mézes*-nek is olvashatók.

2. mészköves hely; loc unde se găseşte piatra de var; kalksteinhaltiger Ort/Stelle. **Hn.** *1591:* az Mezes berczje [F.boldogfva U; EHA]. *1594:* Meszes Allia [Szság; UC 113/5. 68]. *1600:* Az mezesen Innet [Kv; TJk VI/1. 427]. *1646:* az meszes arka melet valo kasza helit [Kide K; BHn 86]. *1662:* a Meszesre. a Meszesen. a Meszesen által [SKr 391, 445, 549]. *1675:* A Meszes alát [RLt O. 5]. *1708:* az Meszesen által [SzZs 497]. *1756:* A mézes patakra menö (sz) [Árapataka Hsz; EHA]. *1770:* Meszes [Somlyó Sz; Borb. II Szathmári János lev.]. *1775:* A Messzes arokra (sz). A Meszes Árkon tul (sz) [Kide K; BHn 94, 96]. *1778:* Mezes Tanorokjaba (sz) [Kőrispatak U; EHA]. *1839:* Nagy Meszes erdö [Egrespatak Sz; EHA]. *1864:* meszessorok [Tekerőpatak Cs; EHA].

meszesalji a Meszes hegy tövéből való; de la poalele Meseşului; vom Fuß des Meszes-Berges stammend. *1782:* voltanak még Kővár-Vidékiek és Meszes ajjiakis felesen de én azokat nem esmérem [A.zsuk K; SLt XLII. 5. 55].

? **meszetlenes** meszeletlen; neväruit, nespoit; ungetüncht. *1656:* Ezen hazak boronabol fel rova, tapaszoszok meszetlenesek üszögeben vadnak [UF II, 159].

mészgödör mészverem; varniţă; Kalkgrube. *1818:* Nagy Ferentz Uram panaszolván Mlgs Kendeffi Elek Ur eö Nga Fégyeri Sztantsu Sztants, és Nuksorai Danyila Cserna Nevü Colonussaira, azert, hogy a' Várnyitzánál öszvegyüjtött Mész köveit és vagot kész fáit ugyan az Groff Ur Colonnussai által asatott mész gödörbe a Mlgs Kendeffi Elek Ur szamára ki egettek [H; JF 36]. *1871:* kik gondnoki hir nélkül vittek a mész gödörböl ... Sz. György napjáig beszámoljanak [Burjánosóbuda K; RAk 114].

Hn. *XVIII. sz. köz.:* A mész gödörnél (k) [Gyulakuta MT; EHA].

mészhányó mészlapátoló; cu care se aruncă varul; Kalkschaufelnd/schippend. *1656:* mesz hanio fa lapat nro. 20 [UF II, 105].

mészhordás mészszállítás; căratul varului; Kalkbeförderung. *1589:* Harom Embernek Mesz kewerestol es hordastol attunk f. — d. 36 [Kv; Szám. 4/IX. 12]. *1681:* Mesz hordashoz valo deszkas saroglya Nro 1 [Vh; VhU 512].

mészhordó I. *mn* **1.** mészhordásra szolgáló; pentru cărat varul; Kalkbeförderungs-. **Szk:** *~ cseber. 1656:* Ezen hazban vagjon ... mész hordo cseber nro. 8 [UF II, 111] ✱ *~ saroglya. 1652:* Vagyon egy mész hordo Saroglya benne [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Ezen Istállo padlasan ... vagjo(n) ...

Mész hordo deszkas saroglya Nro 1 [Vh; VhU 505] ✱ ~ *taliga. 1637:* egy kws szineczyke, melyben vadnak valami rosz mesz hordo talygak nro. 7 [UF I, 418]. *1647:* Mesz hordo Taliga 1. de nincz kereke [Marosillye H; VLt 55/5415].

2. meszet hordó/szállitó; care transportă varul; Kalk befördernd. *1600:* az mesz hordo zekeresnek fizettwnk d 14 feoweni hozatas d 12 [Kv; Szám. 9/IX. 32].

II. *fn* meszet hordó munkás; muncitor care transportă/ară varul; Kalkbefördernde(r). *1594:* Hat kö hordonak, mez keweröknek Es mez hordoknak ... attam f — d 72 | Apro mywesnek esmet kö Es mez hordoknak fyzettem 12 zemelnek ... f 1 d 44 [Kv; Szám. 6/V. 45–6]. *1621:* Mez keóuerók keo hordok mez hordók 4: Eoregh Leghinjek ... d. 48 [Kv; i.h. 15b/IV. 19].

mészhullás mészcsorgás/csöpögés; scurgerea varului; Kalkrinnen/tropfen. *1761:* (Ferentz Lörintz) Meszet lopott ... azon lopásra reá esküttek és a' mész hullást a' Házáig kisirték [Szászsztiván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.].

mészkatlan mészverem; varniță; Kalkgrube. **Hn.** *1791/1796 k.:* Mészkatlan (e) [Aldoboly Hsz; EHA]. *1835:* A mészkatlanon fejül (sz). A' Mészkatlannál (sz) [Bodola Hsz; EHA]. *1862:* Mészkatlanál (sz) [Kőrispatak U; EHA].

mészkemence mészégető kemence; cuptor de ars piatra de var; Kalkofen. *1648:* meszkemenczehez valo keövago kapa nro. 2 [Porumbák F; UF I, 887]. *1652:* Keöbanyabol valo jeövedelem semmi sincz mostan, sem méz, sem meezkemencze [Szászfenes K; GyU 122]. *1792:* A folti erdőn éppen most ég hét mész kementze a Ludesdi Ház épitésére [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1824:* A Mèsz kementzéhez rudakban öll fákat vecturáztak* [Déva; Ks 106. — *Kőv. a fels.]. *1841:* Kásova* Marhássai fát hordtak a mészkementzéhez [Born. G. XXIVb. — *MT].

Hn. *1677:* az mez kemenczenel [Gyulakuta MT; EHA]. *1711:* a Misz Kemenczéb(en) (sz) [Kide K; BHn 87]. *1737:* Mész Kemenczeben (sz) [Gyalu K; EHA]. *1768:* a Mész Kemenczébe [Gyalu K; EHA]. *1771:* Mész kemenczénél (sz) [Mákófva K; KHn 233]. *1773:* Mészkementzébe (sz) [Gyalu K; EHA]. *1813:* a' Mész Kementzén fellyül (sz) [M.valkó K; KHn 106]. *1874 k./1906:* Mészkemencze oldal [Deményháza MT; EHA].

mészkészlet mésztartalék; stocul de var; Kalkvorrat. *1871:* A harangláb gyenge; ehelyett egy diszes torony épitése buzgó óhajtása a híveknek s valósíthatására van is már némi kő- és mész-készlete [Marosdécse TA; ETF 107. 32].

mészkeverés amestecarea varului; Kalkumrühren. *1589:* Harom Embernek Mesz kewerestol es hordastol attunk f. — d. 36 [Kv; Szám. 4/IX. 12]. *1621:* Az mez keuereshez az o Zerbe kellet vennünk Egy kapat d 16 [Kv; i.h. 15b/IV. 19]. *1681:* Mész kevereshez valo Láda deszkaja Nro 10 [Vh; VhU 512].

mészkeverő I. *mn* mészkeveréshez használt; folosit la/pentru amestecatul varului; zum Kalkumrühren gebraucht, Kalkumrühr-. **Szk:** ~ *csáklya. 1656:* Mész keverő csáklia nro. 11 | 2 mész keuerő csiaklia [UF II, 105, 111] ✱ ~ *fa. 1598:* Egi mez kewereo fat ... chinaltak ... d 6 [Kv; Szám. 7/XVI. 42] ✱ ~ *kapa. 1826:* mészkeverő kapa [Körösfő K; RAk 137] ✱ ~ *láda. 1625:* Furez dezkat veottem az foliosohoz, pogon hajtasokhoz es mezkeuereo ladakhoz 91 f d 10 [Kv; Szám. 16/XXXV. 207]. *1656:* Ezen curianak az edgik reszen két izben allo mesz keuerő lada [UF II, 152].

II. *fn* **1.** szerszám a mész keveréséhez; amestecător de var; Werkzeug zum Kalkumrühren. *1679:* Mész keverő nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13].

2. meszet keverő munkás; muncitor care amestecă varul; Kalkumrührer. *1594:* Hat kö hordonak, mez keweröknek Es mez hordoknak ... attam f — d. 72 [Kv; Szám. 6/V. 45]. *1597:* Ket mesz keuereot fogattunk attunk nekik egy napra d 13 [Kv; i.h. 7/V. 6]. *1601:* Erasmus vram syr chinalasa kort attam mesz keuereonek es apro mivesnek d 18 [Kv; i.h. 9/XV. 7 Jeremias Nekel sp kezével]. *1621:* Mez keóuerók keo hordok mez hordók 4 [Kv; i.h. 15b/IV. 19]. *1643:* Balogh Andras Mesz keuereő [Mv; MvLt 291. 397a].

mészkő piatră de var; Kalkstein. *1679/1681:* Hunyad vára, es ahoz tartozo Fiscalis Udvarhazak ... megh várjak az épétés beli reparatiokat, megh kevantatik ... hogi minden epétésre valo requisitumokrol, à minemü à fa, meszkő, tegla ... s egyeb minden szükseges materiakrol ... provideallyon [Vh; VhU 668]. *1775:* Szabad lészen ... két katlanra valo Mész kőveket minden esztendőben rakattatni, és ... ki égetni [Kv; AggmLt C. 46]. *1783:* Mész kö mint hogj az Rápolti Erdőn a patak mellett bővségesen va(gy)on, fa hasonloképpen ugyan ott, bövségiben van, azért a Mész égetés is ezen Joszágban égj Nevezetes beneficium [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1864:* Származány hegy ... tartalmaz magában porczellán, fehér fattyu márvány és mészkövet mellyek jelenleg is az eppitteseknél jó sikerrel használtatnak [Szárhegy Cs; GyHn 53].

Hn. *1597:* Mezkeö alat (sz) [Sárd AF; EHA]. *1720:* Mész Kőnél (sz) [Tusnád Cs; EHA]. *1771:* a mez kö hejön (sz) [uo.; EHA]. *1772:* az also határban mezkő tartományon (sz) [uo.; EHA].

mészkői a Mészkő (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mészkő/Cheia; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mészkő. **I.** *mn* **1.** Mészkőhöz tartozó; care ține de/din Mészkő; zu Mészkő gehörig. *1826:* a mészkövi Erdő [Szind TA; Mészkői lev.].

2. Mészkőről származó; care este originar din Mészkő; aus Mészkő stammend. *1596:* Verenek ki egi mezkeowi embert, az ki az zegeni Zentegihaz vczay kowachot megh lopta volt [Kv; Szám. 6/XXIX. 65 Bachi Tamás sp kezével]. *1844:* Mészkői Krisán Nyikulanak ... fejében fejér sirmés miszli [DLt 1243 nyomt. kl].

II. *fn* Mészkőről való ember, Mészkő lakosa; locuitor din Mészkő; Einwohner von Mészkő. *1827:* a mészkőiek fejszésen és kötellel fel készülve nem tsak a levágatt ölekből sott a vágatlan erdőbőlis a Fának javát ki szalolván erőszakasan horgyák [Mészkő TA; Mészkői lev.]. *1835:* a Felső Sinfalviak ... a gondviselések alá kötett üdőig által vett Also Sinfalva Határábol bizanyos részeket a Mészkőiek által el foglaltatni engedtenek [Asz; Borb. II].

Hn. *1826:* a mészkőviek. a' mészkövieket [Szind TA; Mészkői lev.].

mészköves mészkövet tartalmazó; calcaros; Kalkstein enthaltend. *1717:* mind a két kert mész köves hellyen lévén épitve a fák gyümöltsöket éretlen korokban, és többire

sengéjekben szoktak el hullatni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/4–5].

mészkút ?meszes vizü kút; fîntînă cu apă calcaroasă; kalkhaltiger Brunnen. **Hn.** *1753:* A Mészkutan (sz) [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12]. *1771:* Mészkut arokanal [Kőrispatak U; EHA]. *1781:* A Mészkutnál [Inaktelke K; KHn 202–3]. *1815:* A Mész kut felett (sz) [Zsobok K; KHn 323].

mészláda meszes láda; ladă pentru var; Kalkkiste. *1800:* Szál dószka állásnak, árkosoknak, Mesz Ládáknak 24 [Mv; Told. 18]. *1827:* meg hattam volt hogy bé oltsák az Meszet mert mikor ott voltam akor bè oltattattam volna De nem volt szeg a mivel mész ladát tsaljanak [Görgény MT; Born. XXXIX. 514 Déák György lev.].

mészmetszésbeli stukatúrás; cu stucatură; mit Stukkatur. *1662:* Ezek alatt naponkint erősödvén[a], és tárháza is épülvén, az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén[b] nagy friss és pompás épülettel, kívül olaszfokoson, belül különb-különb szép képírásos aranyos és mészmetszésbéli mesterséges mennyezetekkel és azokat sok ezer tallér-érő ... velencei drága kárpitokkal megékesítvén, mellyekben holmi római és Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve [SKr 96. — [a]Bethlen Gábor a fejedelemségben és anyagiakban. [b]Gyf-on].

mészmetszéses stukatúrás; cu stucatură; mit Stukkatur. *1656:* (A) haznak also resze gyalult deszkaval padimentomozotth. Az felseö rész ... mesz metczeses menyezetti az Csatorna Bastia felöl valo szegeletin, az csepeges miatt megh bontakozot [UF II, 133].

mészmetszésesen stukatúrásan; cu stucatură; mit Stukkatur. *1656:* Ezen palotanak ... felseö resz menjezeti, partazatos forman, küleömb küleömb fele, csiffrakal es rosakkal, mész metczesesen vagyon czinalva, az közepin Betlen Gabor czimere vagyon rajta [UF II, 134].

mészoltás stingerea varului; Kalklöschen. *1585:* ket Ember wolt a mesz oltas mellet, attunk mas fel nap f 0 d. 27 [Kv; Szám. 3/XIV. 30]. *1595:* Az mesz oltasra hozatattúnk 8 altalag vizet ... f —/32 [Kv; i.h. 6/XIII. 37]. *1598:* Az mesz oltasra hozot Nagy Jstwan 17 Altalag vizet ... f —/85 [Kv; i.h. 7/XVI. 31]. *1621:* attu(n)k ... Eöt Zeker mez oltasra 19 hordo vizet ... d. 12 [Kv; i.h. 15b/IV. 31].

mészoltó láda ladă pentru stingerea varului; Kalklöschkiste. *1756:* Fenyü Deszkábol tsinált, mész ótó láda [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29].

mészöntés ?meszes vakolat; mortar de var; Kalkmörtel. *1662:* A Veres-bástya arányában pedig amelly toronybástyát építtetett vala, azt is középben hasonló erős gerendázással, azonfelül nagy temérdek tapasszal is, mészöntéssel rekesztetvén által, ezen felülvaló contignátióját, rekesztését, egy singnyi temérdekségü téglafallal boltoztatta [SKr 298].

mészpest mészégető kemence; cuptor de ars piatra de var; Kalkofen. **Hn.** *1672:* az mespest alat (k) [Sztána K; KHn 307]. *1758:* A més Pesten (sz). A més Pest alat (k) [uo., EHA]. *1813:* A' Mész Pest alatt (k) [uo.; KHn 307]. *1868:* Mész pest oldala (sz) [uo.; KHn 308].

mészpor praf de var; Kalkpulver. *1848:* Otatlan mézsz por öt véka ... 1 rft 52 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mészrakás mészrakodás; încărcatul varului; Kalklagerung. *1597:* Mattes Hinczteol veottwnk io tal moso chebret az mesz rakashoz f 1 [Kv; Szám. 7/V. 5].

mészrakó cseber ciubăr folosit la/pentru încărcatul varului; Kalkzuber/eimer. *1594:* Tekenött mez rako czyebret wótte(m) f — d 46 [Kv; Szám. 6/V. 46].

mészrét ?mészköves talajú rét; luncă cu sol calcaros; Kalkwiese. **Hn.** *1864:* Mész rét [Zsobok K; KHn 324].

messze I. *hsz* **1.** vmitől nagy távolságban; departe/la mare distanţă de ceva; weit/entfernt von etw. *1584:* Christina Cheob Iosanę[a], Nem verte Tamast Az Zengeo B(ene)dek hanem vghian mezze Allot Az tulso zeren Az harmadik haz kapwyanal [Kv; TJk IV/1. 377. — [a]Vallja]. *1598:* ott valamj irtast latek ... bezzegh mezze irtata az falutul [Kisilosva SzD; BálLt 81]. *1644:* hogi oli meze uatok czak isten tügia minemw nehesegemre vagion [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. *1683 u.:* A temetö kertül jo meszsze vagyon egy darabocska kaszalni valo [Fele MT; MMatr. 405]. *1740:* minthogy az juhaikat meszsze tartják fenn az Havason és imitt amott a 'Tordai, Csáni és más határokon, felettébb bajos volna elé hajtaniok mind(en) esztendön [Runk TA; Ks 89. 59]. *1742:* Vagjon ezen Nemes Curiahoz nem meszsze egj Tanorok [Koronka MT; EHA]. *1761:* miböl eredet ezen beszéd, messze lévén nem halhattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 9]. *1772:* A Kükülló ... Martyai ... igen nagyok ... olly könnyen ki nem terjedhetvén; égyben szorul; és meszszébb fel dugul [Dicsösztmárton; JHb XX/27. 23].

Szk: *nem igen ~. 1772:* eö Nsga Malmának is szükségesképpen a' rajta alol nem igen meszsze lévö Királjfalvi Malomnak állásához kelletett mérsékeltetni, mert másképpen nem forgana [Ádámos KK; JHb LXVII/294].

Sz: *~ mint Makó Jeruzsálemtől. 1710 k.:* attól én felette igen messze vagyok, a magyar példabeszéd szerént, mint Makó Jeruzsálemtől [BÖn. 512] ✱ *~ sánta ebnek Buda. 1838:* meszsze sánta ebnek Buda [Csákigorbó SzD; JHb br. Jósika Jánosné fiához, Jósika Samuhoz].

2. nagy távolságra, messzire; la mare distanţă, departe; auf weite Entfernung. *1587:* Miert hogi eoreg keowek voltanak Meszeis kellet hordanj elso nap volt nap zamoson hat atta(m) —/72 [Kv; Szám. 3/XXX. 28 Seres István sp kezével]. *1608:* az mostani wdeöheöz es allapathoz kepest, vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatol mezze ideghen Orzaghban menny [Kv; RDL I. 85]. *1690:* már az ö Felsege fegyverét l(ste)n kivalkeppe(n) boldogitotta győzedelmét es birodalmát egj nehany orszagok(na)k bé hodoltatasaval meszsze Török Orszagba(n) ki terjesztette [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut-a]. *1721:* kérdi az egjházfi, te rosz aszony hogj jöhettél gyalog oly mesze [Kv; TJk XV/3. 11]. *1745:* az Gyekei embert is látám meg egy katona föb(e) vagja az vére mesze ficskándozot az fejéböl [Mocs K; Ks 5. X. 6 Moldován Vaszily (36) jb vall.]. *1764:* az Falun alól nem meszszé esik [Csüdötelke KK; Told. 8]. *1827:* a' Demeterné kotsissa, engemet mejbe fogva, az ajtotol messze el loditott [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Ketzán Jákob (30) vall.].

Szk: *nagy ~. 1714:* egy nagy Tartomannak fö képpen szük viz idejen vagy az Nyárádra, vagy az havas alá nagy meszsze nagy farattsagal romlasal és dolog haladekkal kelletik malomban járni [Berz. 13. II/33].

Sz. *1811:* tanuld-meg Horátz pennájától: Hogy alma nem esik meszsze a' fájától [ÁrÉ 136].

3. messziről; de departe, de la distanţă; von weitem/fern. *1805:* delután egy nehány városi gyermekkel a palotán katonásdit játzodtunk nagy lármával a Rector 4 orakor lejött és még meszsze meg hallotta a lármát, meg haragudott a gyermekeket el hajtotta minket p(e)d(ig) meg pirongatott [Dés; KMN 148].

4. *~ jár vmitől* különbözik; a diferi, a se deosebi; sich unterscheiden. *1657:* Együtt is menénk Gerendig beszélgetvén azért véle, hát az mit végezett Fejérváratt, messze jár attól [KemÖn. 158]. *1671:* Messze járnak egymástúl az dolgok [TML V, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. sokára; mult timp, timp îndelungat; lange, nach langer Zeit. *1570:* Erthyk eo k. hogy Zuky Istwan kenallya Magath az hatar dombnak megh vytassara, Mely hatardombot Body Gaspar Iteleo Mester hanyatot volt fely, Azert Eo k. varoswl keryk Byro vramat es az Thanachiot Ne halassak azt Mezze, hanem hywassak rea az Zwkyakat [Kv; TanJk V/3. 9b]. *1573:* Igh Zolt Zeoch Pal Zeoch peternenek ... Nem varhatom mygh az Byrak Be gywlnek az kerdeore Mert az Meszsze leszen [Kv; TJk III/3. 182]. *1596:* Vonodot penig illien mezze az fizetes azert, mert egi zekeres nierget vontak volt el, eö penigh az niergenekis kerte az arrat [Kv; Szám. 6/XXIX. 52 Bachi Tamás sp kezével]. *1710:* Nem is halasztták messze, mert a császár ugyanezen esztendőben Posonban extraordinariára citáltatá a magyarországi református és evangélicus praedikátorokat [CsH 95]. *1785:* ö Nsgoknak mind ketten halálok történvén, mellyet is Isten ö Flge meszsze távoztasson, a' ... Fogado kertyével együtt simpliciter redeáljon az Eklesiának [Kv; SRE 240]. *1815:* Prima Aprilis esmét Neved napja lészen; 's akkorá is kell hogy néked Ipricályok; de az még mesze lévén addig sokot eszem 's iszom [Kóród KK; Ks 101].

6. igen nagy mértékben; în foarte mare măsură; in sehr großem Maße. *1710 k.:* Mondom, csak nem csuda, hogy az emberek azt állitották, és hogy az örökkévalóságról is úgy elmélkedtek; de hogy a dolog valósággal messze másképpen vagyon, mü keresztyének innen tudjuk, s hisszük, hogy az örökkévalóság az Istenben megvolt még teremtés előtt [BÖn. 449].

II. *mn* távoli; îndepărtat; fernliegend, entlegen. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes es zantalan sok zolgaltatas vadazzasok madarazasok halasasok es azoknak mezze feolden az vadaknak Moldowa hatararol hatokon valo hwzassok vonasok ky hozasok [SzO II, 329–30]. *1593:* Nagi Benedek, Vincze deak ... valliak ... mikor Bwdeos patakra" mentwnk volna, megh foga(n)k ket olahot ... mikor kerdeznwk miert ne(m) akarnak zolgalni Adam Deakot, nekwnk ezt mondak, hogi eok igen sainalliak az zolgalatot Coloswarra anny mezze feoldre [Kv; TJk V/1. 396. — "SzD]. *1622:* Hala meg amaz igaz, jámbor ... prédikátor, az magyaroké, Gyárfás uram, kinek nagy messze földön mása nem volt az ő szavára [Kv; KvE 154 SB]. *1735:* azon gonosz szándékkal továbbrais ment meszsze földre, ujjabb mereg után, hogj vigképpen el vesztessen [Dés; Jk]. *1758:* meszsze lakós vagyok attól a' hellytöl a' hol mongyák hogy a' veszekedés esett [Betlensztmiklós KK; BK. Joannes Csenteri (38) jb vall.]. *1842:* A' határ szélnél elkezdett kövecselésre nézve az a' megjegyzésem, hogy alapnak igen apro kövecset hordanak ... az a' javallatom, hogy arasznyi vastagságban a' leg durvább kovacsot kell hordani bár meszszebb helyről is [Mv; MvLev. 2].

Hn. *1762:* az Meszsze szőlőn felyül (sz) [Küküllővár KK; EHA].

messzebbecske kissé messzebbre; cu puţin mai departe; ein bißchen weiter. *1782:* (A föld) meszebecske vagyon [Kászonújfalu Cs; MvLev. Vegyes anyag 8].

messzecske 1. meglehetős távolságban; la mare distanţă; in ziemlicher Entfernung. *1747:* a kaljániak Marhákat legeltettek ottan, de meszszetske lévén tőllők egyet sem ismértem közüllök [Báré K; Székely lev. Supl. 28–39 Marosán Gligor (38) zs vall.]. *1761:* Szolgalattya ezen két Jobbágyoknak, mint hogy Veszszödtöl meszszetske vadnak, az hogy mikor oda mennek dologra egj jo darabig oda tartattnak s az után itthonis jo darabig dolgozhattnak magok számokra [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 457]. *1792:* meszszetske lévén hozzája az fárol le szökött [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1796:* Meszszetske voltak tőllünk [Kv; AggmLt B. 15]. *1800/1802:* az Exponens Ur Lak hellyétöl meszetske vagyon [Mv; DLev. 6 Transs. 533]. *1817:* lévén ... joval alább a vad Gyümöltsfák között meszszetske ... észre nem vehettem [Bos MT; Berz. 9. 73].

2. *~ról* meglehetősen távolról; din depărtare, de la distanţă; von ziemlicher Entfernung. *1759:* láttam meszszetskéről, hogy az emberek ezen hellyre gyülnek, és kiáltoznak [Hosszútelke AF; Kath.].

3. meglehetősen sokára; destul de tîrziu; ziemlich spät. *1710 k.:* az én második fiamnak ... nagy keresztelőt akarék csinálni, hiván komáknak a többi felett Telekit ... Rhédeit, Tophaeus püspököt, de az olyan nagyrendű emberek sok dolgok miatt nehezen érkezhetvén, messzecske rendelé Teleki a keresztelés napját [BÖn. 716].

4. *átv* meglehetősen messzire; puţin cam departe; ziemlich weit. *1823–1830:* Messzecske távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esméretet [FogE 69].

messzelátó 1. *mn* **1.** *~ eszköz* távcső; lunetă; Fernrohr. *1662:* (A pattantyúsok) sok károkat tennének, s olly messziről is (hihető perspectíva, messzelátó eszköz által vizsgáltatván meg) csak a bástyákon levő vigyázó és cirkáló erkélt is ellőnék [SKr 598].

2. *~ szem* előrelátási képesség; previziune; weitblickende/vorsorgliche Fähigkeit. *1764:* Adjon hálát külömbenis ha kinek az Ur Isten mesze láto szemeket és olly tudománt adott, hogy masokatis tanátsolhat s vezérelhet [Középlak K; BfR].

3. kb. (hely) ahonnan messzire el lehet látni; (loc) de unde se poate vedea departe; Ausblicksplatz/stelle. *1736:* melly Telek fekszik, szep eminens prospectusu, magos, rolla minden felé messze lálo" egyenes, nem Gödrős, Vápa hepás hellyen [Várhegy MT; CU XIII/1. 87. — "Helyesen: láto].

Hn. *1677:* Az Meszsze látó Domb alatt (sz) [Bádok K; BHn 23].

II. *fn* távollátó ember; hipermetrop; Weitsichtige(r). *1816:* a' rövid, és meszsze látok, kantsalak [Kv; DLt 103].

messzely 1. régi úrmérték; măsură veche, pătrar de cupă; Seidel. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ...

Meszszeli uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 26]. *1634:* Jgen megh lássa aztis Uduarbirank, hogy az joszághban sohul az szaput, merczet, vekat, két böczüt, vagy két köblöt ne tarczon, az szerint meszszelt, itczet, eytelt, czebret, köblöt, két felet ne tarczon [UF I, 333]. *1681:* Bor méreshez valo Uy ejtel 2 ö ejtely 1 Uy meszeli 2 [Vh; VhU 530].

A helyenként változó nagyságú űrmerték az ÉrtSz szerint 3 dl-nyi lehetett, CzF szerint fél icce.

2. vmiből vhány messzelynyi; de ... pătrar de cupă de ...; von einigen Seideln. *1594:* harom Mezeli Myzet ... d 18 [Kv; Szám. 6/I. 7]. *1597:* attam ... Egy Mezzel vaiat ismeg f — d 6 [Kv; i.h. 7/XII. 138 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Egi Mezzely Mez d 3 [Kv; i.h. 12b/IV. 426]. *1621:* Ezen Czausznak az velle valokkal egjut atta(m) ... Egi mezzelj Vajat | Haro(m) sal borju hust Sufahoz f —/24 ... fel ejtel es egi mezzelj eczetet f —/12 [Kv; i.h. 15b/IX. 67, 15b/X. 38]. *1710 k.:* Anno 1674. májusban Fejérvárott országgyülése alatt estve igen meghevülvén, egy pohárba bor közé jeges vizet tölték jegestől, egy citromot is beléfacsarék s megivám, lehetett egy meszely [BÖn. 527]. *1797:* harom meszej bor Dr 12 [Szság; IB III. 22]. *1819:* 15ik Juny ... ki ment egy meszej pálinkája [Kémer Sz; Incz].

3. '?' **Szn.** *1599:* Witzei Mathe szolgaia kuczissa Meszel Ianos [Kv; TJk VI/1. 385].

messzelyes egy messzely úrtartalmú; cu o capacitate de 0,3 l; Rauminhalt ein Seidel. *1615/1628:* Egy sima meszelyes kannaczika [Kv; RDL I. 96c]. *1629:* Egy meszszelies kanna [Kv; i.h. 143]. *1634:* ket kis kanna egy egy meszelyes [Kv; i.h. 105]. *1637:* Egj vj meszelyes kanna [Kv; i.h. 24]. *1658:* Eöregh kanna uagion nr. 2 ... Meszszelies uagio(n) nr 1 [Kv; JF]. *1819:* egy 4. szegű Lapos meszellyes Flasko [Kv; Pk 3].

messze-messze nagyon távoli időben; foarte de mult, într-un timp foarte îndepărtat; in sehr ferner Zeit. *1823:* meszsze-meszsze légyen az — mikor utollyára meritve ki a' 'Sigmond napnak öröm poharát, a' következendö Sigmond napot, tsak a' hoszszu ejtzakák eltelése után lehessen várni [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor lev. szüleihez].

messzeség 1. távolság; distanţă, depărtare; Entfernung. *1585:* Magiar Andras vallia ... Takach Keleme(n) ... az eo hazoktol vala tizenhatod haz mezzesegre [Kv; TJk IV/1. 474]. *1780/1804:* valaki az elsö Occupans Bányája mellett más Bányát kivánván kezdeni, amannak torkától négy négy felöl ... a Város Biráji által méressen 16 öl földet, ennyi distantiara, vagy meszszéségre az elsö occupans Bányája torkától ujj Bányat indithasson [Torockó; TLev. 2/3 bis 4]. *1842:* ö is tsak olyan Ur mint a' Hadnagy, 's ha tettzik latni ötet, mennyen hozzá, egy forma meszszeségre laknak egy máshoz [Dés; DLt 1452].

Szk: *derekas ~. 1677:* (A külföldre utazók) hoszszas időre, és derekas meszszeségre, Fejedelmek Salvus Conductussával mennyenek [AC 87].

2. távoli fekvés; îndepărtare, distanţă mare; entfernte Lage. *1747:* Az Város határa(na)k s füvelö hellye(ne)k meszszesége miatt ... a' Ne(me)s Tanátstol meg tiltatott a' Szindi völgjnek lapossa az Interveniensek számára [Torda; TJkT III. 118]. *1763:* ez az mi főispánunk ... azon instált, hogy ne Széken, hanem Nagysajón legyen". A generális megengedte, de nehezen és csak kevés ideig, melyre nézve az kimondhatatlan rossz út és messzeség miá az ördög sem megyen feléje [RettE 154. — "A biróság székhelye].

messze való I. *mn* **1.** távolesö, távoli; indepărtat, care se află la mare distanţă; entfernt, fernliegend. *1633:* ez levelben meg irt eoreokseget feoldeket eoreok cziereben adok egymasnak fiurol fiura meg hihatatlanul eszt praetendalvan Lovasz Janos hogy az eo eoreoksege eo teolle tavolban leven, nem elegseges meszsze valo birodalmara eszt közeleb hasznosbnak itilven, ugy ada az Urnak" [Szenterzsébet U; KCs IV/121. — "Pechy Simonnak]. *1710 k.:* sok napokat, heteket kívánó, házamtól messze való, és másokat terhelö vadászatokat sem magam, sem szolgáim által az erdélyi urak szokása szerént nem követtem [BÖn. 502].

2. távol lakó; care locuieşte la mare distanţă (de ceva); fern wohnend. *1602:* Reggel latam hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember ... En monda(m) mingiarast hogy Nem mezze valo or chelekette ezt [Kv; TJk VI/1. 616].

II. *fn* távol lakó személy; persoană care locuieşte la mare distanţă (de ceva); Fernwohnende(r). *1751:* az Generalis Girás Szék itten curralt az közel hellysegbeli nemesség utcunq(ue) concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

messzi 1. messze, távol; departe/la mare distanţă (de ceva); weitab, entfernt. *1710:* Számát bizony nem tudom, mennyiszer mentünk az anyámmal Fogarasban, Fejérvárra, Radnótra, Görgényben, gyülésekről gyülésre ... még szállást is nehezen találtunk a városok végin messzi [CsH 151].

2. messziről, nagy távolságból; de la mare distanţă; von weitem, aus der Ferne. *1822:* Levelét a' kosár körtvéjel vettem, ugyan nagyon megszurta az orát Mathé Uramnak hogy meg irtam hogy a Baraczkott hogy küldötte, én mostis azt Irom hogy elegen küldenek még meszib mind Peretsen ... mert Levél közé rakják s olyan mind ha akor raknak, de maga bé hányta [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

messzire 1. nagy távolságra; la mare distanţă, departe; auf große Entfernung. *1657:* Az feljebb irt móddal míg szolgám elékeresésében mulatoznám, azalatt az követ urak messzére haladtak [KemÖn. 55]. *1745:* az A. ... vas villával ... messzére üldözte [Torda; TJkT II. 63]. *1770:* mind Kerülök ki jövén az erdőre, láttuk meszére, hogy ... egy szekér rakodik [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. *1789:* a messzüre való erdőlésre éppen alkalmatlanokká löttek a lakosok [Árkos Hsz; RSzF 114]. *1805:* a Nyári pásztoraltatáskor énis nem meszszére Juh pásztor Lévén, egykor haza felé jövén ketten az pálinkára mentünk [Libánfva MT; Born. G. XVI. 1 Gliga Szimion éfiu Legény (15) vall.]. *1812:* némelly gonosz tévők utazo kereskedők neve alat az irt Gazdák adállyához" tsak nem meszire meg szállottak [Bereck Hsz; HSzjP. — "Értsd: hodályához]. *1831:* mivel a' Gyertyanos meszszire van el kanyaradva, a' Ferentzi Károly ur lovai hol lehettek, nem ügyeltem [Dés; DLt 332. 8].

Szk: *felette ~. 1657:* az hadi regulák ellen felette messzére szintén Galgóchoz az hadnak derekától elküldvén Faragó András mezei kapitánt ... hada csak akkor conscribáltatott gyülevész vala [KemÖn. 200] ✱ *nem igen ~. 1770:* Barabás Mojsesné asszonyom felelete vétessék egybe az inctus relatoriájába irt feleletivel ... nem feleli ebben, hogy én mintegy 30 lépésnyire lettem volna magához a pásztorhoz, hanem

azt feleli, hogy nemigen messzire esik egymástól azon hely, azhol a pásztor és én voltunk [M.hermány U; RSzF 211].

2. távoli időre; la un timp cit mai indepărtat; auf ferne/entfernte Zeit(en). *1651:* azon vas Jozagot ... hagiak Eleteigh Marko vaidane Azzo(nio)mnak birni vgi hogi ... holta uta(n) ... (: kit Jsten mezzere halazzon :) minden perpatuar nelkwl, es minden fizetes nelkwl, megh neuezet aruakra vizza maradgion [WassLt].

Szk: ~ *látó átv* előrelátó. *1787:* igaz hogy a katana fogással meg hibázván a dolgot, mert az al Tisztek nem a Fel Tiszt Vrak meszszire láto intézések szerént folytatván a dolgokat, sok akadályt szerzettenek az oeconomia foljásában [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

messziről nagy távolságról; de la mare distanţă; von weitem, aus großer Entfernung. *1572:* En Meeg harmadyk Estendeoben vetettem vala ott valamy teglakat, kjnek Job Reezet el hordattam, Meeg vagyon ott Benne ... Illyen Mezzerul Nem Akor kewldhetek Erette Mykor En Akarnam, hanem Mykor Jsten Engedj [Zsombor K; BesztLt 3602]. *1687:* ily meszszérül ... mig oda vihetnék, semmire kellök lennének Ennyok (!) nélkül" [Balázsfva AF; UtI. — "A malacok]. *1710 k.:* meszszörol hozzájok farad⟨ni⟩ [CsV]. *1739:* ha meszszéről vissza bócsáttatnánkis de az vissza jövő ut rontya és veszedelmezteti el jobbanis osztán marhájókat [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1847:* Eközt odaérkezett a tekintetes erdőgondnok úr is, kit Varga Katalin messziről meglátván, az erdőbe bészaladott [VKp 262].

messzől messziről; de departe, de la mare distanţă; von weitem/fern. *1579:* ha az barommal zinte az orara be ne(m) lutna hogy vagy mezzol leone vagy futamas myat el nem erkeznek az olyanon Mentsege legie(n) az mezarosnak [Kv; TanJk V/3. 191b]. *1587:* negi nap miert hogi meszwl kellet hordanj tartotam ot, Negi legint nap Zamosokat ... f 1/92 [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1610:* megh tudnok azért azt mondani hol keolt, tudgiuk hogj nem mezeol valo [Dés; DLt 321]. *1618:* nem az urának szolgála Kamuti uram az instructió szerént, hanem annak idejit elmulatván, messzől keresett mégis magának reménységet [BTN[2] 105]. *1662:* Az végekben penigh elégh Agiujok levén az Törökök(ne)k, nem remellyük ollyan meszül vitessenek [BLt 9 a fej. Béldi Pálhoz]. *1701:* Minden Poszto csinalo az ki á Betsületes és Nemes Czéhben akar állani elsőben az hűtöt az Nemes Tanács elött le tégye és az Nemes Város Könyvében magát bé irassa ha penig idegen vagy meszszül jöt volna, az maga Nemzetsége es tanuló Levelét tartozzék hozni, és bé mutatni [Kv; PosztCArt. 4].

messzünnen nagy távolságból, messziről; de la mare distanţă; aus großer Entfernung, von weitem. *1588:* Az erdeo Adas feleól wegheztenek eo kgmek, hogy ... tekintik az zegeny Niomorult keosseget, akik Mezzeonnen sok keoltseggel fat magoknak Nehezen terempthetnek [Kv; TanJk I/1. 88]. *1723:* meszünnen disponalni bajos es karos is [Nsz; Ks 18/XCIII gub.]. *1746:* Pakurár Togjer ... meszszünnön kiáltotta, ne hajsd ökreidet ökreink közzi [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1766:* azon sokadalam idején az I. Zahan" volt, azon napokban sohuvá onnan ki nem járt ... az lovatis el nem hozhatta, kivált oly meszünnen Zaránd Vár megyéből [Torda; TJkT V. 302. — "Mezőzáh TA]. *1772:* meszszünnen jött esmèretlen ... Ember [Kozárvár SzD; DLt]. *1790:* Toldalagan" lako Kosztán Nyikuláj ... itt kűrül bé nem meszűnnön szemeivel nézte, hogy ... ő Kegyelmét meg kergették [LLt 10/2. — "MT]. *1835:* Krumplit hozott meszszünen [Zsibó Sz; WLt]. *1843:* messzünön hallunk nagy lármát [Bágyon TA; KLev.]. — L. még EM LI, 124; FogE 196; SKr 94; TML VII, 494; WIN I, 405.

messzünnet messziról; de departe, de la mare distanţă; von weitem/fern. *1570:* Lazlo Antal ... vallia ... Jeo oda az Zylwassy Jmreh Jobagia ... Kerdyk hogy hwl veotte az Lowat es honnat hozta, Es Jllen Zowal Zolt, Az en vram hozatta ez Lowat en velem Letha feleol Mezzwnet [Kv; TJk III/2. 115]. *1781:* meszszünnet látván [K; KLev.]. *1807:* meszszünet valaki látta [K; i.h.]. *1822:* mi akik közelebb valok voltunk tsak meszszünnet néztük, hogy másokkal igazittya a Dolgot a Commissarius Ur [DE 2].

mészszürke világosszürke; gri deschis, sur; hellgrau. *1849:* Mész szürke ló Csillaggal [Kvh; CsS].

mésztartó tekenő albie pentru var; Kalkeimer/trog. *1756:* Mész tartó Tekenyü vekony vas pantotskákkal öszve foglalva 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35.19].

mészvályú jgheab pentru var; Kalkmulde/trog. *1849:* egy mész válluis nallam van [Héjasfva NK; CsZ. Teskula Demeter (33) vall.].

mészverem mészgödör; groapă pentru var; Kalkgrube. *1575:* eo K. biro vra(m) hirdetesse meg hogi Minden Ember harmad Eztennapig mind kywl beleol haza Eleol keorakasat ... ely zerezze ... Męz vermet vagi Be Teolce az vagi Be padolya [Kv; TanJk V/3. 122b]. *1582:* ha ky walamy pinczet vag valamy fundame(n)tomot Assat ... minden ember feoldęt ki hordassa ... az Méz vermeket(is) mindeneót theolchek be [Kv; i.h. 252b]. *1621:* Eö kgmek Tanachiul paranchiolua(n) hogi 3 szeker meszet vegiek ... veöttem ket szekerrel, melliet oltattam keozep kapuba(n) leueó mesz veremben ... teze(n) f 5 d 10 [Kv; Szám. 15b/XI. 288]. *1648:* Ugjan ezen kertben vagjon egj mesz verem, melyben vagjon valami keves meszis [Porumbák F; UF I, 892]. *1761:* (Ferentz Lőrintz) lopását tudam, hógy az el múlt 1760dik esztendőben, a' Pap udvara előtt valö Ecclésia Mész Veremből Meszet lopott [Szászsztiván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.]. *1844:* apr. 4n ... a fen irt Bartok almábol ... két ág oltovány(na)k egyikéb(e) megint bartok almát, és a mész vermen felyűl levő vad oltovány egyik ágábais [M. köblös SzD; RLt].

? **met** (ki)vág/szab; a tăia/decupa; (aus)schneiden. *1731:* Az Mészárosok ... sem Vargának, sem másnak akar kinek a bűrnek jovát el ne adgják, hogj az bűrnek roszszábul messenek bocskort, hanem a jovábolis messenek [Dés; Jk].

Megjegyzendő, hogy a fenti igealak a *metsz* ige felszólító módú alakja is lehet.

méta 1. határjel; semn de hotar; Flur/Grenzzeichen/marke. *1714:* annak rendi Szerént ... ki járván azon Határokat ... Kgltek a mely métákot mutagatott, azok mind ujjak, és tsak minapiak [KvLt I/21 a gub. Nsz-ből]. *1727:* Másadik Erdö ... Metája alol a széllyin egy fiatal uaczkorfa [Vajdasztiván MT; JHb IX/12]. *1746:* az három halom mezeje patakán tul, métát halmott vagy jegyet nem tudunk

[Hévíz NK; Ks 67. 46. 21]. *1751:* Azon ... Divisio alkalmatosságával erigált Metakat kitsoda kivel es mikor hányotta ki ...? [Koronka MT; Told. 21 vk]. *1762:* az Köre Tetön lévö Szánto Földnek végiben ennek elötte az két helységbéli Lakosok meg édgyezett akarattyokbol Cancellisták által métául tetetett [Szentlászló TA; EHA]. *1764:* vagjon egj fiatal Alma fa mely metanak mondothatik [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 6]. *1806:* a Néhai Sogor Ur a Kaszállo részinek szélin lévö körtvélly fákot (: mellyeket meg is jegyeztetett :) tartotta metáknak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899]. *1824:* ki mentünk ... a hol Lá fátzá Iersi nevü helyen egy darab Szabadon lévö Cziher lévén ... égy Csuptol fogva, a hova Metául égy nagy kö ásatott a Foldbe [Nagyesküllö K; RLt O. 3 Kökösi Orbok Elek szb kezével]. — L. még RSzF 143.

Szk: *~ emeltetik. 1801:* azon térben 24 k föld homp vagy is Meta emeltetett [Szováta MT; Sár.] ✱ *~ erigáltatik* határjel tétetik. *1766:* az én Praedecessorom és a Tiszteletes A. ö kegyelme Praedecessora, Consequenter müis tacite conttradicáltunk és mutuo meg edgyeztünk abban, hogy köztünk Meta ne erigaltassék [Torda; TJkT V. 304]. *1831:* Az oldalon a' Fenyves közöt ki nyitott határ folyamatban, esmég föld halom meta erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~t erigál* határjelt tesz. *1580:* az Nagy Kereky patronúsok elozor metakat akarnak vala Erigalni, Nagy Kerek[a] es azon Eormenszekess[b] Newo falw kozt [Pókafva AF; JHb XXVI/8. — [a-b]AF]. *1592:* Olah es Magiar Swk feleól valo hatarunkat paranczolattal megh iartak Swki Benedek hirewel es az Jtileo mester vy hatarokkal Metakat erigalt [Kv; DiósyInd. 44]. *1766:* Metát erigálni nem lehet, okát ennek böségesen és értelmesen eléis adni kivántom [Torda; TJkT V. 329] ✱ *~t hány. 1755:* Kezdették az métákat hánni az Csonka allyában lévo Rétnek innetsö szélyin | az utolso métát hánták a' Légeni Csere között, az melly méták mostis ki teczenek [Nagygyeke K; Ks K. 80] ✱ *~t tesz. 1864:* Kalota pataka, megygyes mál, Farnos Dénes malma, Dorozló pataka és Rona mezö határ részekre métát tesznek [M.valkó K; KHn 114] ✱ *régi ~* eredeti (hiteles) határjel. *1768:* Az kissebb Kiris nevezetü Erdöben az Melgos Groff Urak bizonyos Embereiket ki küldvén járttassák ki az régi méták kerestessenek ki [Cege SzD; WassLt].

2. határ(vonal); linie de hotar; Grenzlinie. *1715:* eö Nga azon Contraversiab(an) forgo Rakato nevü hovas metájának revisiojára oculálására, rectifica(ti)ojara és reambulatiojára biztos Com(m)issariusokat ker ki, és denominaltat [K; EMLt]. *1741:* becsülletes Atyánkfiait admoneáltatni kell ... hogy intra 3tium vegyék bé rendes métájára kerttyeket [Dés; Jk 554a]. *1747:* ott meg térvén a' Méta az Erdö szélén egyenesen le a' nagy Árkon által ... egy nagy magas Dombig [Nagyida K; Told. 27]. *1751:* ki mégyen a' Meta egészen azon verőfényes óldal felett lévö élig [Koronka MT; i.h. 31/4]. *1769/1802:* mutattanak az nagy Erdön keresztül, a Szakatura Burgyi felé ki ... Petris felé hogy menne a metais ottan [Torda; TJkT III. 36]. *1770/1771:* Ezen már meg irt öregekkel ... a' Nagy Feket nevü széna füvet jártuk ki[a] ... egyenesen a Borbereki és Magyarosi rész rétek végénél vivén el a' métát vagy Borozdát [Fejér m.; DobLev. II/428. 17c. — [a]Elekesen AF]. *1800:* az az arok kezdi ezen a' Helyen a' két Határok között való métat, és megyen le egyenesen a' Szamosba [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Ramotsa Antal (36) ns vall. Vérvölgyi Bányai János keze írása].

Szk: *~t csinál. 1769:* métat csinálván a Kűs Maros felöl valo küsdég Alma Fátol fogva keresztül a To Farkáig a Gyepü felól [Egerszeg MT; LLt 63/6]. *1823:* egyenesen a' szöllö gyepünek felsö szegelettyével egy lineába métát csinálának 's mindenütt ki gödrözék [Udvarfva MT; Told. 42] ✱ *~t intézget. 1814:* midön a' Cancellista Urak által azon Dálnoki féle Teleknek el foglalása esett, akkoron én is több Conmétaneusokkal jelen lévén ... két emlitett Telkek között lévö métát intézgettük volna [Dés; Ks 79. 29. 797] ✱ *~t kiján. 1785:* Gyermek koramban ... sok izben járták ki ... határak metáját [Pusztaegres TA; BLt 9] ✱ *~t (törvényesen) kijártat. 1835:* Légyen azért hírével az Tkts Urnak hogy 8tzad nap el következvén azon Curialisnak[a] Métáit Törvényesen igyekezik ki Jártatni [DobLev. V/1212. — [a]Nagylakon (AF)]. *1847:* a N Laki Határon bír az Exponens Ur T. Ur szomszedtságáb(an) egy darab Berkes helyett, mely Berkes helynek a Maros felölli végit a T. Ur Zavarba hozta, azon ki nevezett helynek metáját a Tisztább és tsendesebb Birtokolhatás tekintetéböl ki akarja az Expo(nen)s Ur jártatni [Fejér m.; i.h. V/1269] ✱ *(földet) maga (rendes) ~jában megtart. 1837:* (Az árendátor) A Joszágot maga métáiban meg tartani kötölös [Nagylak AF; DobLev. V/1219]. *1854:* Tellyes Egerszegi Joszágomhoz Tartozo szántokat magak rendes métájokban meg Tartani köteles [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével] ✱ *igaz (jó) ~. 1745:* igaz Métáját mindenütt körös környül valami határ árok terminállya [Lőrincfva MT; Told. 25/2]. *1776:* Palló Gábor ... elsöbbenis a' Controversiáb(an) forgo hellyre álitvan, annak igaz metaja ki keresése, ki Határozása ki mutatása 's ki gödrözése véget erös Hittel megeskettük [Koronka MT; Told. 19/61]. *1835:* minden fele helyeket ... a magok igaz jo Metajokba ... meg tartani ... igen szoroson köteleztetik az Arendator Ötsem [Sófva BN; Somb. II] ✱ *régi (igazi/ös) ~. 1753:* eö Nga földére ... azon ekék belé rugtattanak, és borozdáját regi ös métáját bontogatták és szántották [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1794:* azon erdöknek régi Métáját ki kerestetni és reambuláltatni el nem mulattyák [Ádámos KK; JHb XIX/43]. *1807:* Ugy tudom, hogy a Pányikiak, Oláh-Nádasiak és Bedetsiek harapoztanak bé a' régi Meták szerint a' Jegenyei Határban [Körösfö K; KmULev. 3 Steph. Antal (75) jb vall.]. *1829:* Buza, és Török buza Szánto földeik régi igazi metajokat nézetnök, kerestetnök meg, és jegyeztetnök is ki [Nyárádkarácsonyfva MT; ToldNy].

3. telekhatár; linie de hotar între proprietăţi intravilane; Grundstücksgrenze. *1814:* A' Dálnoki Jusson lévö Teleknek a' ... Dobai Eva Zilahi Mihályné féle Telek mellett a' régi Ház mellett azon Háznak tsepegése volt a' Métája [Dés; Ks 79. 29. 775–6 Lad. Czegöldi városi jegyző vall.].

métafa határfa; copac de hotar; Grenzbaum. *1795:* Kegyelmed ullyabb hatalmaskodást tett; mert ugyan azon erdöben a Méta fákat az Exponensek felettéb valo kárára mind le vágatta [Ne/Ispánlaka AF; DobLev. IV/754. 1b].

metafizika metafizică; Metaphysik. *1710 k.:* úgy tudom Keckermann logikáját, Timplerus metaphysicáját, Zacharius Ursinus cathechesisét, és maga Aristoteles excerptáit redigálta in quaestiones et responsiones, amint feljebb emlitém [BÖn. 539]. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámueltöl délelött nyolc órától fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát[a] [FogE 140. — [a]A mv-i kollégiumban].

metafizikum metafizika; metafizică; Metaphysik. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Úr. En tellyes ele-

tembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphysicum [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

metafizikus metafizikához értő; metafizician; Metaphysiker. *1797:* Kánt ... egész Tudománnya ... mind Metaphysicum [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

métakert határkerítés; gard de hotar; Flur/Grenzzaun. *1847/1851:* az udvartól kezdve az uttzároli bejárásig uj sövény kert, az uttza felöl gazkert úgy a' méta kert is gaz [A.szovát K; Pk 3].

métális I. *mn* **1.** határ(ki)jelölő; de hotar; Flur-, Grenz-. **Szk:** *~ domb* határhalom. *1831:* a' más határ jeltől előre mérve, itten is édgy határ homp erigáltotatt ... Hasonlolog ötven ölet egyenesbe előre mérve hányattatott édgy metalis domb [Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~ dombocska. 1725:* Ezen két útról tér az Exp(onens) ö Ngök erdeje széle a jobra terö útra ... el szakad a' meg írt Tökés Mihály nevü Felében lakó szabad ember részire, és ahol viszont viszszá szakad az útb(a), ott egj ki teczö Métalis dombotska erigáltatott [Ménes MT; BK] ✱ *~ duktus* határvonal. *1769/1802:* Eszerint exponált metalis ductusakot, mind exhibeált Inquisitoriákkal, mind pedig sistalt Fatensek Fassiojakkal ... dilucidalják, comprobaljakis az IIk [BSz; JHb LXVII/3. 53]. *1831:* abba az egyenes Metalis ductusba ötven ölet előre mérve ... határ homp készittetett [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~ gödör. 1725:* nap Kelet felöl való szelein ezen erdönek Metalis gödrei, és meg keresztezett s jedzett fái vadnak [Ménes MT; BK] ✱ *~ halom. 1831:* ötven ölet ... előre mérve hányottatott édgy metalis halom [Toplica MT; Born. XVb] ✱ *~ határozás. 1796:* a Natságod Biztassai és emberei azokat a Metalis Határozásokat hir tétel nélkült meg változtatták, és az ő Natsága maga tulajdonábol involaltanak [Kük.; JHb XX/27] ✱ *~ hely* határjel. *1725:* Ezen két útról tér az Exp(onens) ö Ngök erdeje széle a jobra terö útra, és azon fel tartván egj darabig, ugjan tsak el tér az utról jobra egj metalis hely iránt [Ménes MT; BK]. *1782:* Mivel regi ide valo lakos ember vagyok tudom nyilvan és bizonyosan, hogy ... az Füzesi és Dragi[a] hátarokat külömbéztetik még illyen valoságos és metalis hellyek és Jegyek [Füzes SzD; EHA. — [a]K] ✱ *~ jegy → ~ hely* ✱ *~ kő. 1770:* az Nagy és Kis Rápolti öreg emberek ... az Specificalt hellyen határ, és metalis kőveket álitottak fel [Nagyrápolt H; JHb XXXI/179]. *1784.* ha ... a Tit. Fő Biro Váradi Moses Ur Regiusai, a Falusiakkal ide le ezen hellyre jöttenek volna könnyen ki nyomozhatták volna a Metalis kőveket [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 10] ✱ *~ szél* határjelölő erdőszél. *1725:* Onnat már esmét a' meg irt útra térvén a' Metalis széle ezen erdönek fel mégjen egész(en) a' Tetöig [Ménes MT; BK] ✱ *~ terminus* határvonal. *1640:* az kj iart hatarrol nem gondolvan Boer Simon az metalis terminuson belül occupalt ... circiter 45 köbolre valo szanto feoldet [UF I, 737] ✱ *~ út. 1748:* a Domb oldala alat szakod bé azon Metalis ut, az Ország uttyab(an) [H; JHb XXXII/29].

2. határbeli, határ(vonal)ra vonatkozó; referitor/privitor la linie de hotar; bezüglich der Flur/Grenzlinie. **Szk:** *~ differencia* határviszály. *1796:* ha hol ne talán illyetén metalis differentiák adtak volna elö magakot azokis a jövendőbeli következhető, kedvetlen Consequentiaknak el távoztathatásokra, nézve Sopialtathassanak [Kük.; JHb XX/34]. *1803:* Hivatalosan jelentetik ... hogy az élő erdőbéli Métalis differentiának el igazittására, és az erdönek fel osztására az executio Törvényesen harmad nap ... Burjános O. Budán[a] az erdőnél tentáltattni fog [JHb LXVII/4. 23. — [a]K] ✱ *~ kontroverzia* 'ua.' *1775/1802:* azon Commissarius Atyankfiai eo kigyelmek ... allando, és meg maradando Halmakat, és Jegyeket érigaltatván ... azon regtöl fogva vigéálo Metalis Contraversiat a két Falu között finaliter terminálják [BSz; JHb LXVII/3. 151]. *1801:* az irt Metalis Controversiának ... az emlitett Compositionalis egyenes sinor Mértékek szerént valo meg nézése, el igazittása, és tökéletessen valo meg Határozása ... végett Comissariusokat kévánván ki kérni, Certificáltattyák Nagyságodat ... az irt Napon és Terminuson a tisztelt Generalis Szék elött Meg jelenni [K; JHb LXVII/4. 4] ✱ *~ levél* határjáró levél. *1741:* Azon ... két Határok(na)k meg külömbeszteteséről valo Métalis, vagy egyéb akarmi Originalis Leveleket latotte vagy hallotte a' Tanu ...? [K; Ks 73 vk]. *1761:* Az Eklának Somodi[a] nevü erdejeről valo metalis Levéle [MMatr. 469. — [a]MT]. *1782/1799:* (A) Metalis Levélnek Copiajából láttam ... Hogy Torotzko Civitásnak, azaz Városnak neveztetett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 340]. *1844.* a' két határt az előttem felolvasott Métalis levél — de tudomásom szerintis — kit azért hogy emlékbe tartsam gyermek koromba meg csapattak — a' Szamosfolyo vize tészi a határt [Km; KmULev. 1 Opra Vaszilika (41) col. vall.] ✱ *~ parancsolat. 1572:* Meghertettem en az kegd lewelet az Lekenczey hatar foglalas feleol ... wegeztwnk beleole hogy foglalasra kel Hynnya farkas wramoth, Azwtan Metalis paranchjolatothys es Metalistes kel wele Jarnunk [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum beszt-i biróhoz] ✱ *~ per* határper. *1833:* Tekintetes Dobollyi Klára Öz(vegy) Bartok Ádámnénak mint Felperesnek Tiszteletes Kovásznai Klára özvegy Szász Ferentzne Asszony ellen Barázda Jártatás aránti Metalis Pere Repulsio mellett [Ne; DobLev. V/1195] ✱ *~ reambuláció* **a.** határjárás. *1722:* Felsö Veniczén micsoda Metalis reambulatio lött légy(en) sok volna le irni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1797:* a Groff Ur ... akkor Országos Metalis Reambulatioban távul volt [Mv; Told. 42/1]. — **b.** határjáró levél. *1785:* Producállyuk ... de A(nno) 1464-ben költ Metalis Reambulatiot, mellyben Civitasnak titulaltatik his verbis: ... Mons Varkő supra Civitatem Thorotzko [Torockó; TLev. 6/1. 17a].

II. *fn* **1.** határ(vonal); (linie de) hotar; Grenzlinie. *1725:* egy régi ki dült odvas fának a' törsöke, és ki teczö vastag töve mutattya jobb(n) meg ezen nap Kelet felöl valo Vicinitassát, es Metalissat az erdönek [Ménes MT; BK]. *1736/1783:* (Az) Udvarházhely és Parászt házhely után járo szánto Földeknek, és kaszálloknak, a' ... Szék betsületes Assessori által ki járt, és erigált Metállissábol, mind quantitássa, 's mind qualitassa conotál [Kisváros KK; DobLev. III/374]. *1778:* csíktaplocai Geczö István primipilus néhai feleségétöl, Lajos Judit asszonytól való árváinak ... naturális tutorok lévén, azoknak jószágoknak métálissa aránt lévén controversiája Csíkszereda városi Bartos János privilegiátus ökegyelmével ... mü elöttünk igy egyezének [Taploca Cs; RSzF 143].

Szk: *~t jár* határjárást hajt végre. *1572:* Meghertettem en az kegd lewelet az Lekenczey hatar foglalas feleol ... wegeztwnk beleole hogy foglalasra kel Hynnya farkas wramoth ... es Metalistes kel wele Jarnunk ... es az feyedelemteol Mestert kel rea kyerny [Gyf; BesztLt 3737 Lukas Pistakj Gr. Daum beszt-i biróhoz].

2. határjáró levél (határjárásról szóló okirat); act despre hotărnicie; Flur/Grenzbegehungsschreiben. *1764:* A' Metalistis Pater Dudás ő Atyasága hozta vala ki ... Kolosvárrol [Udvarfva MT; Told. 44/26]. *1769/1802:* aki régi metalisakot olvasatt vagy olvasni hallott mindenkor a Méta Arkon, folyaman, hegyen, hegy éllin szokott terminváltatni és az két hatar vagy halmak vagy árkok által distingváltatni [Torda; TJkT III. 38]. *1807:* beszélték volt azon Atyaim és őregek hogy az Captalanba Levél vólna, tehát mi Falusiakul ... meg indulván, és a Kolos Monostori Conservatoriumot fel hányatván reá is találtunk a Metalisra, és más Levelekre, de ekkoron ki nem irattuk, hanem tsak ki jegyeztettűk [Körösfő K; KmULev. 3]. *1819:* akkor kèsz lészen Metalist bizonyoson producalni, még pedig mind Fekete Laknak, mind más szomszéd Faluknakis tsonkulásokra [Császári SzD; WassLt].

metalizált fémmel bevont; metalizat; metallisiert. *1850:* egy porcelán metalisált dohány tartó 2 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

metallum 1. fém; metal; Metall. *1677:* Arany, Ezüst, Réz, Kénkő Bányákat ... akárki ... nyithasson és colalhasson ... illyen modok alat mindazáltal ... hogy igazán valo tizedét a' Bányákbol provenialo Metallumoknak a' Fiscus Tárházában bészolgáltattyák [AC 47]. *1705:* Ma declarálák az úr előtt, a császár micsoda nyavalyában holt ... Kit is noha sokféle metallumokból csinált tincturákkal orvosoltanak ugyan ... de az nyavalyát el nem oszlattathatták [WIN I, 452]. *1710:* gróf Steinville ... híres chymicus, szüntelen csak a metalumok körül forgolódik [CsH 445].

2. érctartalmú kőzet; rocă metaliferă; erzhaltiges Gestein. *1756:* Mántovai Uramat N:Bányára Felsö Bányára a Métallumokkal fel küldvén adtam uti kölcséget xr. 34 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 55a]. *1780.* Ollyan Bányák lévén, mellyekből roszsz Metallum hordattatik ... mind a' Mlgs Familiának, mind a Hellységnek kára és kissebsege tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2a].

Szk: *tisztítatlan ~. 1787:* minden Verős Czimborasagnak, ugy nem külömben mind(en) Verős Kováts Gazdának, különös belyegző jegye légyen, mellyet tartozzék ki ki a Czimborak közzül minden darab ... vasára ... rea ütni, a végre hogy meg ismertessék mely verőben keszült légyen, hogy igy midőn valaki tisztitatlan metallumbol, vagy tsalardsagra czelozo szandekbol rosz vasat keszitene, és a vévő az által meg tsalattatnek, ki tudattassék [uo.; i.h. 9/25].

metallum-keresés közet-keresés/kutatás; prospectarea zăcămintelor metalifere; Gesteinsuchen/forschen. *1780/1804:* mint hogy ... a' Vaskő, és egyébb Metallum keresésbe terjedő proba, sine discrimine minden helyeken meg engedtetik, a futó Bányákba lévő haszon ki keresése is szabad lészen [Torockó; TLev. 6–7].

metallumú ércet tartalmazó; care conţine metale, metalifer; erzhaltig. *1677:* Egyébféle közönségesebb metallumu Bányáknak colalásábol ... a' Fiscusnak semmivel nem tartozik" [AC 47. — "A bányatulajdonos]. *1810:* látván ... hogy az Vaskő igen meg Szűkült ... némelyek Két Magyar forintra egy Lo tereh vaskőnek az árrát fel vitték, az melyből az következett hogy minden Bányákon, az leg roszszabb métallumu Bányákonis az vaskőnek, egy egy Lo tereh kőnek az árra két Magyar forintra fel ment [Torockó; TLev. 9/44].

metallurgia bányászat; minerit; Bergbau. *1785:* közönséges kárasadása ezen Hellységnek ... Hogy ide az Metallurgiáhaz privilegiált Erdök egy részit az ... Remeteiek el foglalták [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 13a]. *1828:* a' Város körül levö nyári Mezei Munka idején kivül, egjnehány szöts és Csizmadia othon ülö Mester Embereket ki vévén az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendőt által a' Tarisnyábol él [uo.; i.h. 13/3].

metallurgiai szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ mesterség* bányászat; minerit; Betreiben des Bergbaus. *1796:* Szomoru szivel és egész meg illetődessel kéntelenittetűnk mostan Nagyságod" előtt az a szörnyű kárt jelenteni mellyet némelly Praevariacatorok Városunk határán mind eddig elé tettek s mostanis ... tésznek, mivel a melly erdőket a mi regi Eleink előre néző elmejekkel magokrol 's rollunk Posteritasokrol valo gondoskodasokbol Metallurgiai Mestersegeknek ... akadaly és meg szünesnelkül valo folytatasára, és házi tüzeknek ki potlasára ... őriztek és neveltek, azokat nemelly ... emberek ... ugy el pusztitottak hogy már sok helyen az erdős helyből kopaszság és mezőség formaltatott [Torockó; TLev. 10/6. — "A földesúr, gr. Thorotzkai Pál] ✱ *~ státus* bányászrend, bányászok rendje; tagma minerilor; Stand der Bergarbeiter. *1780 k.:* Az 1771-ben ... költ Királlyi Rescriptumban, a' Boldog emlekezetű Koronás Királlyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis Torotzkai Verős Kovátsi Mesterséget follytatokrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévő mivesekről, Bányaszakrol ... kiket ezen Metallurgiai statusban a' régi Szt Királlyok Antecessorinkat Styriabol Regia conventiora bé hozván s itt illocalvan allitottak ... Kegyesen emlékezni Méltoztatott [uo.; i.h. 14/2].

metallurgus bányász; miner; Bergmann. *1782/1799:* Miért nevezik a' Torotzkai Lakosok ... Magokat Bányászoknak vagy Metallurgusok(na)k ...? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 324]. *1785:* Fel tanáltatván pedig a' Torotzko Hegyeiben termett, Vas, Ezüst és fekete On Minerák ... 1359. Esztendő táján, az Metallurgiának fel állattására Styriabol Metallurgusak hozottattak ide Thorotzkora [Torockó; i.h. 6/1 Transm. 16–7].

Szk: *artikuláris ~. 1782:* Még Circa Annum 1637 On, és ezüstt Bányákra akadván, tentalták, hogy magokatt Articularis Metallurgusokká tehessék [Thor. XX/4] ✱ *privilegiátus ~.* kiváltságos bányász. *1785:* Eleink ... az Impopulatiokor emanalt Privilegium ereje mellett, mind azoknak" Dominiumába voltanak, és azokat mint Privilegiatus Metallurgusak Beneficiumbol birták [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20a. — "Belső és külső ingatlanoknak].

metamorfózis 1. változás; metamorfoză, schimbare; Metamorphose. *1676:* Meg vallom, Uram, ezt a metamorphosist csudálva hallom. Kegyelmednek biztató levelét látom ... Soha se uramnak, se hazámnak árulója nem voltam [TML VII, 214 Csáki László Teleki Mihályhoz]. *1811* Példabeszéd: hogy a' Tisztség az erkőltset Meg változtattya, 's meg széditi a' Bőltset Vigyázz Tisztelendő Atya, ez esetbe, Meg-ne szédülj, ne hogy essél kisértetbe; Ha már szenvedned kell e' Métamorfosist [ÁrÉ 115]. *1854:* A tények nyilt mozgalmai erősebb tollak által följegyezvék; de sehol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [ÚjfE 4].

2. átszervezés; reorganizare; Umorganisierung. *1784:* Apahida Torda vármegyéhez van adva a mostani metamorphosis szerént [RettE 427].

métás határjellel ellátott; prevăzut cu semn de hotar; mit Flur/Grenzzeichen versehen. *1807:* ezenn erdonek ... talaltatott ... az Északi oldala, minthogy hajloson jár, a' szegeletin lévö Métás Vad alma fátol a' ... Gyulai rész erdö Szegeletin allo keresztes Vad alma faig 81. ölnek [Harasztkerék MT; MMatr. 475].

méta-szilvafa határjelként szolgáló szilvafa; prun ca semn de hotar; Pflaumenbaum als Grenz/Flurzeichen. *1873:* A kántori kertbe keletröl a méta szilvafák levágása a gyülésnek feljelentetvén, vizsgálat rendeltetett [Burjánosóbuda K; RAk 18].

metátor határjáró biztos; persoană însărcinată cu supravegherea hotarelor; Flur/Grenzbegehungskommissar, Markrichter. *1767:* ki vivén azon helynek szinére ... Nagylakon, Commoralo hat korosabb és öregebb személlyeket* ... az nevezett Törökbuza földnek also véginek határát ... nyomák ki ... mely Metatorok(na)k ki nyomásokat mindenütt egy ekének barazdajával meg jegyzeztünk (!) [Nagylak AF; DobLev. II/374. — *Köv. a nevek fels.].

métáz határt kijelöl; a marca/fixa hotarele (unui teren); Flurgrenze abstecken. *1782:* bellyebb métáztak mint Sem illet volna [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 11 Juráth Ignáth jb vall.].

métázás 1. határmegjelölés; marcarea/fixarea hotarelor; Grenzabsteckung. *1727/1751:* Ezen Metázásban jelen voltanak Szentegyházas Oláh Falubol* [CartTr II. XXX. 6a határmegállapító ítéletlev. — *U. Köv. a fels.]. *1746:* az három halom patakán hánjatatott halmok Csinálása avagy határ métázassa után ... az I(ste)n nagy bö termést ada ezen Bükben [Lupsa F; Ks 67. 46. 21]. *1767:* el akarván kerülni a Mlgs Aszszonyságok közót támadhatando versengést, a földnek metazásátul meg szünénk és réá nem menénk [Vajdasztiván MT; JHb IX/45]. *1782:* akkoron ... az mi Nemes Suki Lakosaink közül egy Sem volt jelen azon métázáson [Nemeszsuk K; SLt XLII. 5. 62 Tatár Togyer (70) zs vall.]. *1831:* ezen 8500 öl hoszszuságu Métának kivágotása alkalmatosságával, olyan mélységekbe, és kö szirtes Hegyekbe útköznénk belé, a melyek miatt a' Métázással ... meg akadnánk [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

2. körülhatárolás; delimitare; Umgrenzung. *1748:* A Mlgs Commissarius Urak ... mivel nem ... Saulitza Praedium Métázására, hanem a Nemes Kolos vármegyei Velkéri és Thorda Vármegyei Mezö Sállyi Hataroknak el igazitásokra ... exmittaltattanak hogy a megnevezett két Faluk Határi között determinállyanak, és Métát erigállyanak nints ellenünkre [Ks 7. XV. 31]. *1766:* vagy edgyik vagy pedig a' másik részre a' Fundusnak quantitássábol többet vagy kevesebbet absorbeálhatnának, és igy értvén a Métázást szükseges képpen kell az illyen Inaequalitást rectificáltatni [Torda; TJkT V. 308].

3. határjel; semn de hotar; Flur/Grenzzeichen. *1758:* ezen mostani metazason tul egy ölnivell hatarozok ki [Msz; Hr 1/34]. *1782:* Groff Székely Adám Vr ... Praefectussa ... az Also Suki Lakosokkal, a' Nemes Suki és Also Suki Határok közé ki menvén ... bizonyos föld halmotskákat Vagyis métázásokat tsinalt az emlitett két Faluk határaik közót [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15 Molduván alias Morosán Alexa (30) zs vall.].

4. határvonal; linie de hotar; Flur/Grenzlinie. *1782:* a' mint ... az ezen Esztendöben mult Tavaszon Valami Föld hányásokat vagyis halmakat tsináltatott à Nemes Suki Határban; azon métázáson belöl találtunk 's betsültünk Négy Szekér Széna bèli kárt [SLt XLII. 5. 5 Jurán Ignáth jb vall.].

métáztat határt kijelöltet; a pune (pe cineva) să delimiteze hotarele unei proprietăţi; abmarken lassen. *1782:* rend szerint Valo Birák ... nem Voltanak jelen azon métázáson, hanem tsak a' fen emlitett Praefectussa Groff Székely Adám Vr eö Ngának maga hatalmából métáztatott az Also Suki Lakosok által [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 10 Juráth Ignáth jb vall.].

métáztatás határkijelöltetés; fixarea hotarelor; Abmarkung. *1782:* Groff Székely Adám Vr ... Praefectussa ... az Also Suki Lakosokkal, a' Nemes Suki és Also Suki Határok közé ki menvén ... bizonyos föld halmotskákat Vagyis métázásokat tsinalt ... a' Nemes Suki Lakosok nem voltanak jelen azon Métáztatáson | a' ... reambulatio s métáztatásnál fogva, az Also Suki Határhoz, olly hellyek a' Nemes Suki Határbol applicáltattak, mellyek ... eddig a' Nemes Suki Lakosok birtokok alatt voltanak [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15, XLIII. 5. 10].

métáztatik körülhatároltatik; a fi delimitat/demarcat; umgrenzt werden. *1773:* a Kapuig mértük, addig métásztatatt a Kirána Vonuj Sessioja [Mezöerked K; LLt]. *1784:* azt ... hogy én ... akármi modon jelentettem volna, hogy ot volna a praetendált Curialis helly, avagy az határa alább, vagy bennebb a' Groff curiaja felé rugna, mint métáztatott, nem mondhatom Kegyelmetek(ne)k [M.gorbó SzD; JHbK LI-X/4. 63].

metél 1. felszeletel; a tăia în felii; in Schnitten schneiden. *1590:* Schiúlt Pechyenyet Metelúe p(ro) d. 3 [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lórinc sp kezével]. *1710 k.:* mind a két szememmel olyan nyavalyába esém, hogy fel sem nyithattam ... nem is ehettem különben, hanem kenyeret, húst elémbe metélték, s mint a vak, tapogatva ettem [BÖn. 524].

2. levág/szel; a tăia; abschneiden. *1662:* nagy hirtelen ... környülvevék s elboríták öket ... míg a fegyvert elhányatták vélek. Mert meg vala parancsolva, csak arra kényszerítenék és aztán, kinek orrát, fülét metélvén, elbocsátanák békével | (Egyesek) a véghelyeket csak mint sodorokat a szalonnán, annyira hajtanák ... gyakorta, mikor osztán a szalonna megkezdetik, a sódor róla lemetszödik, a szalonnáját is mindaddig rá járván, metélik, szeldelik, valamig egy darabjában tart [SKr 146, 628]. *1736:* az tyúktojáshoz is annyi kenyeret metéllett, hogy megérte vele [MetTr 378].

3. (késsel) hasogat, vagdos; a spinteca/tăia; schnitzeln. *1710:* Legutól mennek vala a török hadak és mintegy százig való barátforma szerzetes törökök, kik éles késekkel metélvén a magok húsokot, átkozzák vala a kereszténységet [CsH 200]. *1779:* Az Exponens Aszszony Fijatskái sirtak rittak a Tornátzon mintha metiltik volna [A.csernáton Hsz; HSzjP Gajdó Lászlóné Paputs Anna (47) jb vall.].

4. farag; a ciopli; behauen. *1679:* Belsö kis Udvar. Ez az Leány Aszszonyok kulsö haza szegeletitöl fogva ... fenjö deszkázattal (: mellyeknek felsö végek olasz fokoso(n) vannak metelve :) boritott karfas gerendaval vagyon által rekesztve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57].

5. metsz; a tăia; anschneiden. *1648:* eö azokot az szeöleö ueszszeökeöt, mellyet szeoloieben talalta(na)k het veremb(en) nem mas szeöleöjebeöl metelte, es meteltette, hane(m) saiat az magaebol [Kv; TJk VIII/4. 311].

6. felhasít; a spinteca; aufschlitzen. *1674:* En ollya(n) ember ne(m) vagiok, senkinek szürit ne(m) metelte(m), penzet keszkenöt sem loptam el senkitöl [Kv; TJk XI/1. 320].

7. kiszab; a croi/decupa; zu/ausschneiden. *1702:* Vegeztük ... hogy senkiis ez utan az Deesy Czehes Meszarosok és köztünk Lako Hentesek közzül Bocskort metélni ne mereszellyen [Dés; Jk 320a].

metelék 1. levágott darabka; bucăţică tăiată; abgeschnittenes Stückchen. *1629:* (A boszorkány) az hajamban kert, kert kermem[a] metelekjeben es feketejebennis [Kv; TJk VII/3. 118. — [a]Értsd: körmöm].

2. jelzői használatban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: törmelék; sfărîmătură; Bruch. *1561:* Senky eg' mesteris hamis aranyat: Es sarga rezet meg' ne merezlyen aranyozni ... Ha penig walamely mester ... sarga rezet auag' hamis miet Metelek aran forintot venne hamis kouet foglalna Be, az cehnek eg' gira ezwston maraddion [Kv; ÖCArt.].

metélés 1. faragás; cioplitură (în lemn), ornament sculptat; Schnitzarbeit. *1679:* Metelessel, folium Ezustel arannyal festekkel czifrazot eggyes szék nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. *1681:* Ezen Vr házabol ... az Also folyosora nyilo ... szép czifrason festet, rakott, partazatos; az Úr háza felöl czifras metélessel festekesen boritott [Vh; VhU 552].

2. vagdalás; decupări (făcute pe o ţesătură pentru a putea fi brodată); (Stickerei) Ausschneiden. *1734:* Bécsi házi vászon viola Szin Selyemmel ezüst fonallal elegy varratt ugyan fejer Selyemmel az metelese [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lelt.]. *1749/1770 k.:* Mlgos Grófné Aszszo(nyo)m Kemény Kristina Aszszony ... igen drága abroszszal, ugymint egy metéléssel varrott, fejér selyemmel virágokra töltött táblás nagy abroszszal meg-ékesitette az Ur(na)k Asztalát A(nn)o 1735 [Vajdakamarás K; SzConscr.].

metéléses vagdalásos (hímzés); (despre broderie) cu decupări; ausgeschnittene (Stickerei). *1611:* Egj galler giolch kendeö kez keneö Aranias, meteleses [Kv; RDL I. 88]. *1687 k.:* Templom eszközei[a] ... Ezeket mind el vitték a Labanczok Az Után szerzették ezeket ... Egy fejéres metéléses kendöt [Szövérd MT; MMatr. 123. — [a]Köv. a fels.].

Szk: *~ hím. 1666/1687 k.:* Vagyon egy két szél gyolts kötéses abrosz kinek a' négy szélén metéleses him vagyon fejéresse(n) [Moson MT; i.h. 262].

metélhet kivághat, felhasíthat; a putea spinteca; aufschlitzen können. *1591:* Zigiarto Georgine Martha azzoni vallia, Ezt tudom Kis Mihali feleol, hogi mind ez varosban s mind sokadolmokban hogi mas vtan leseskedet, hogi erzint metelhessen [Kv; TJk V/1.137].

metélő 1. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ deszka* vágó deszka, *táj* lapító; scindură de tocat, fund; Hackbrett. *1677:* két lapitó, egy metelő deszka [Kv; RDL I. 155b]. *1685 e.:* Metelö deszka Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8]. *1688:* ket metelö deszka [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. *1693:* Fa Edenyek Divisioja ... Mihoknak ... Egy metelö deszka[a] [Ne; DobLev. I/38. 11. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1706:* vit el ... egy vagdalo medenczet, ket metelö doszkát [Kőrispatak U; Pf]. *1756:* Metelö doszka [Szentdemeter U; LLt]. *1783:* Metöllö Deszka [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24]. *1813:* Nagy metölö Deszka 1 Kis metölö Deszka 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1831:* Egy metöllö Deszka [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *~ fűrész* favágó fűrész; beşchie, joagăr, ferăstrău; Säge. *1688:* Egy öreg Töke metélö füreszis volt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5]. *1778:* Egj nagj Zsendelly metélö fürész [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18] ✱ *~ tábla* vágódeszka, *táj* lapító; scindură de tocat, fund; Hackbrett. *1696:* Vago vagy metelö Tabla nó 1 [Bethlen SzD; BK] ✱ *húzva ~ kasza* nádvágó kasza; tîrpan; Schilfsense. *1662:* a fejedelem ... a Belinyes vidéki, vaskóhi gondviselőnek formákat küldött vala minémű köpüs, húzva metélő kaszákat csináltatna százat ... azokkal nagy öreg hajóban az lápokat az víz fenekén nagy méllyen felmetéltetné [SKr 287] ✱ *szecska ~ kasza* szecskavágó kasza; coasă de tocat paie; Häckselsense. *1648:* Vagyon ... Szeczka metéleö kasza nro. 3 [Komána F; UF I, 928].

II. *fn* vágódeszka; scîndură de tocat, fund, cîrpător; Hackbrett. **Szk:** *lapító ~. 1730:* Harom Lapitto metellö [Kőrispatak U; Pf] ✱ *rámás ~. 1849:* Egy rámás metöllö [Mv; MvLev.].

metélt 1. vhogyan faragott; cioplit/sculptat intr-un anumit fel; irgendwie geschnitzt/behauen. *1679:* Az Kertnek dél felöl valo rámás oldala, az Tó mellett alá olasz fokra metelt végű fenyeö deszkaval buritott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 99]. *1681:* Ur Háza ... Deszka rekesz ezen házban; mely Talp fára van czinalva zölden festet, partazatos, oldal deszkainak felsö véghe olaszfokos formara metelt [Vh; VhU 542].

2. (rövidre) levágott; tăiat (scurt); (kurz)geschnitten. *1634:* Tetszin metelt Kis Suba Nestel Bellet Arany peremes [Kv; JHbK XVII/15].

metéltet 1. (deszkát) felvágat; a pune (pe cineva) să taie (scînduri); (Brett) aufschneiden lassen. *1653:* ez reghi poltzhosis dezkakat meteltettem [Kv; ACJk 69b].

2. levágat; a dispune să fie tăiat/retezat; abschneiden lassen. *1662:* Kerecsényi László portára küldetvén, Szelim császár ... elött addig vádoltaték a török rabokon való kegyetlenséggel, kinek orrát ajakastul, kinek fülét mint s hogy meételtette volna, hogy a panaszlóknak kezekbe adatván, azok egy hordóba rekeszték, melly hordó oldalába sürüséges vas szeget veretvén, egy nagy meredek hegy tetejéről mind hordóstól alá úgy taszíttatott vala [SKr 618].

3. metszet; a pune pe cineva să taie; ausschneiden lassen. *1648:* eö azokot az szeöleö ueszszeökeöt, mellyet szeoloieben talalta(na)k het veremb(en) nem mas szeöleöjebeöl metelte es meteltette, hane(m) saiat az magaebol [Kv; TJk VIII/4. 314].

métely 1. mételykór, májmétely; gălbează; Leberegelseuche. *1672:* nemis az metely mia holtak az ő kigielme iuhaj hanem az Pakular gond viseletsegi (!) mia [Mezősámsond MT; Berz. 14. XXI/1]. *1731:* Meg a tőb marhaknak nincsen semmi hija, de filek rajta hogy a metely mia többis meg döglik [Varsolc Sz; Ks 83]. *1768:* Minthogy ez Esztendőb(en) a Mételyb(en) igen el vesztenek a' kezem alatt lévő Joszágbéli Juhok, Dézmában ingrediált tsak 2 Meddő Juh 7 Fejős Juh [K; DobLev. II/390. 12b]. *1774:* öt Juhok ... a Mételyben ell hullottanak [Szentdemeter U; LLt Vall. 30]. *1775/1781:* Innen Rengetröl bé megyen Dézma ... Juh, el veszvén a mételyben a Juhaink, most alig megyen bé kettő

[Renget H; JHb LXXI/3. 375]. *1778:* Az Juhok az Métejben el hullottak [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1787:* ha a metel miatt elkárosodnék[a], akármikor kontentálja Nyaskuj János Mihálj Istvánt [Jenófva Cs; RSzF 282. — [a]A juh]. *1820:* azokbol is[a] a' Métej miánn ki pusztultunk [Márkod MT; KelM. — [a]A juhokból]. *1845:* Ő Szegény el aggatt ... a mult télig még volt egy Fejös Tehene, de az is mételybe el döglött [Görgény MT; Born. F. VIIf].

2. kb. kártevő; dăunător; Schädling. *1749:* az az Mólnárhaz óljan metólje annak az Kertnek ... kertött miatta nem tarthatunk [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1772:* ezen Malomnak egész mételje a' reá fel tojult viz [Sövényfva KK; JHb LXVII/281].

3. vminek megrontója; corupător; Verderber. *1672:* Naláczi uram(at) igen nagy mételynek tartván, hogy ott ül, soha nem tudtak mit tenni [TML VI, 362 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1749:* ha ő nem lett volna az Mocsi udvarban meg tőbb malicia ment volna végben de ő nagj métely volt ki miatt neki se Prefectus előtt se Tisztarto előtt nem volt fel penz ara becsületeis [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1786:* alázatoson reménkedűnk a' Felséges Királlyi Guberniumnak, kegyes szivére venni méltoztassék mind azt, hogy a' Királlyi Felség Salutaris kegyelmes rendelései ellen minémű abususok grassálnak ... mind pedig főképpen azt, hogy mitsoda akadállyai, és mételyei legyenek azok a' Vas Mivelesnek [Torockó; TLev. 9/24]. *1807:* az erőszakaskadástol, melly a' Társasági életnek leg nagyobb mételye, szűnnyék meg [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

4. vmilyen mérges növényben gazdag hely; loc năpădit de plante otrăvitoare; Ort/Stelle reich an irgendeiner Giftpflanze. **Hn.** *1760:* A Métejben (sz) [M.herepe AF; EHA]. *1775:* A Mételybe (sz) [uo.; EHA]. *1782/1798:* A' metél (!) Nevezetű helyben (sz). A Metéllyben (sz) [uo.; EHA].

mételyes 1. mételykóros; atins/bolnav de gălbeală; krank an Leberegelseuche. *1596:* valami hittwan megh hant metelies es deogeos Juhot, millwarat, kechket hoztak vala tizen eoteot az Jspanok ... ne(m) ehettwk, mert betegsegteol feltűnk [Kv; Szám. 6/XXIX. 168 Bachi Tamas sp kezével]. *1722:* rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi ... ă Pásztorok azt mongják hogy mételjesek volná(na)k [Fog.; KJ]. *1741:* az Tavaly bárányok meg gusásulván Döglenek, a Tavaly bornyukis metelyesek [Pálos NK; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1763:* számtalan Sak it nem tsak az Métejes hanem a Falubanis ollyan gajvásak az Marhák hagy én tőbbet ollyant nem láttam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1789:* Egy Météjes Juh meg dóglőt [Déva; Ks 95].

2. betegséget árasztó; care răspindeşte boli; Krankheit verbreitend. *1808:* az Oriási növésű Rósnak neves Szarvas Rós, Ros anya (Secale Cornutum ...) Az illyen Rosnak szagja mételyes, az orrat szűrja midőn porrá tőretik [DLt 868 nyomt. kl].

3. vmilyen mérges növényben gazdag; (loc) năpădit de plante otrăvitoare; reich an irgendeiner Giftpflanze. **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* Az Mételjes n(evű) réth [Zentelke K; KHn 138]. *1727:* In mételyes óldal (k) [Zovány Sz; EHA]. *1737:* a mételyes, az Agyagáson (sz) [Damos K; KHn 44] | A Metejesben (k) [Zentelke K; KHn 139]. *1759:* A' Metelyes óldal [Zovány Sz; EHA].

meteorum hullócsillag; meteor; Meteor, Sternschnuppe. *1636:* Fen az levegő hig égben termő tűzes és vizes állatok, meteoromok-is, az benne repesö madarakkal egygyüt azont tselekeszik mint a vizzel spongya módjára meg rakodott, és meg terhelődött felyhők [ÖGr Aj. 6].

metódus módszer; metodă; Methode. *1662:* Valának fejedelemnek[a] inauguralásakor ... három fia: György, Zsigmond és Ferenc; a két elsőket már a deák tudományra taníttatja vala ... és hogy illendő szép metódussal, jó renddel taníttatnának nagy szép progressusok, épületek vala ott is [SKr 145. — [a]I. Rákóczi Györgynek]. *1710 k.:* az én istenfélő ritka jó mesterem[a] methodusáról ezt leirni ... szükségesnek ítiltem [BÖn. 541. — [a]Keresztúri Pál]. *1734:* Az Könyörögtetésb(en) ... kivanyuk aszt a methodust practizalni melyet practizaltanak, Nehai Idvezűlt ... Református Fejedelmek idejekb(en) az akkori Idvezűlt Lelki tanitok [Dés; Jk 555b]. — L. még FogE 139.

metressz szerető (nő v. férfi); amant(ă); Mätresse. *1765:* Vagyon ... a francia királynak egy matresse, melyet ágyasnak lehet mondani, ki is egy nem igen eminens familiából, ugymint Pampadur nevű familiából való embernek a felesége [RettE 189]. *1818:* nemis betsületes Fejér népp az a' ki az eő Férjén kivűl nem tart egy egy Metreszt [M.fráta K; KLev.].

metropolisz főváros; capitală; Hauptstadt. *1618:* azhol Perzsiának metropolisa vagyon, hol minden perzsa fejedelmeknek temetőhelyek vagyon szinte addig ment el az vezér | Onnat sietséggel persequálta az tatár s ő maga is utána az vezér az lakóhelyéig, melyet ők Erdebilnek hínak, ki most metropolisok [BTN[2] 150, 153]. *1630:* Krakkó, alsó Lengyelországnak metropolisa | Bresla, imperiumi város, Silesiának metropolisa ... melynél sokak az Imperiumban szebb várost nem tartanak [HGN 4]. *1695:* Vettem levelet Tigurumból, Helvetiának metropolisából tiszteletes Újvári János kedves barátom uramtól [Kv; KvE 236 VBGy].

metropolit, metropolita görögkeleti főpap; metropolit; Metropolit. *1614:* az lengyel tolmács ... Azt is mondja, hogy Zuchyván (!) volt az metropolitnál, azt mondá az metropolit, hogy ... meg holt mind az ló, mind az szolga [Veress,Doc. IX. 19–20 Popa Dan Dóczy Endre kapitányhoz]. *1625:* Ezen levelem mutato olah Pap ... lovakon mehessen az Vaydahoz es az ot valo Metropolithoz, hogi dolgaban kesedelem nelkwl jarhasson el [Gyf; Hurm. XV/II. 946 Dosoftei erdélyi püspök Besztercéhez]. *1648:* Az kijoviai metropolitához küldvén bizonyos ajándékkal ... Kropatva Hyeronim nevű lengyel úrtól intercipiáltatott, és megfosztatván, élete is alig maradott meg [EOE X, 499 II. Rákóczi György ut. Sebessy Miklós követ számára]. *1657:* Iván vajda azért onnan elméne ... Mojszin vajdához és onnat az másik bátyjához Péter vajdához, ki egyházi ember vala és kijoviai metropolita | ez dologban mediatornak intimálá az kijovai metropolitát [KemÖn. 139, 190]. *1848:* kivánunk a karloviczi metropolitától egészen független és különvált, általunk választott egyházi kormányt [RevRTr II, 21 A románoknak 1848. június 25-én kelt emlékirata a magyar ogy-hez. Függelék].

metsz 1. (ki)szab; a croi/decupa; aus/verschneiden. *1757:* az Eő Excellaja Hintos Lovai mellett lévő Czel György nevű kotsisnak egy pár télré való nagy Bornyu bőr Csizmát tsináltattam, s arra bérléstis abbol mecczvén, ment fel kicsin Bornyu bőrocske [Kiskend KK; Ks 71/52].

2. gyolcsot felszab; a tăia (pentru ...); (Leinwund, Stoff) zuschneiden. *1567:* Anna Koach vxor Caspar(is) ispan de Maythyn ... fassa est ... Embersege az hogy az gyolchot az en ladambol ky wewtted elmetelted es Vrad ingere foldottath (!) Cui respondisset Helena Hazucz benne orzag ffoltha kuruaul mert en sem mecczette(m) sem wewttem, hane(m) a mith az en vram ingere foldotta(m) te attad [Kv; TJk III/1. 69].

3. szétvagdal; a tăia în bucăţi; zerschneiden. *1629:* az parteöis nala volt ... az parteöuet eö meczete harom darabe [Mv; MvLt 290. 36a].

4. elvág/fűrészel; a tăia cu ferăstrăul, a tăia la gater; aufschneiden/sägen. *1648:* Fwreszre valo fenyö töke N. 6. Hetediket most meczik [F.porumbák F; UF I, 904].

Szk: *deszka ~eni való fűrész* deszkavágó fűrész. *1669:* Deszka meczczeni valo fogatlan furesz No. 2 [Fog.; UtI] ✱ *tönk ~eni való fűrész* tőkevágó fűrész. *1688:* Edgy tönk metszeni valo fürész [HSzj *tönkmetsző-fűrész* al.].

5. vág; a tăia; schneiden. *1635:* az mellete ualo buzabol az Aratai keue kotelet Meczettenek [Mv; MvLt 291. 47a].

Szk: *kétfelé ~.* *1718:* az emlitet major ház éjféltajb(an) éget el éppen az kőzepi táján gyult meg az két vége fen állot s az kőzepi eget mint ha késsel meczczették volna két felé [Branyicska H; JHb Kaszoni Ferencz (19) ns vall.].

6. átvág/metsz; a tăia complet; durchschneiden. *1681 e.:* az sölö kőzöt sok horuat nimet talaltatot uolna, kit nem azok az magyarok uagtak uolna miuel keselis fogtak uolna torkokat meczeni [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz].

7. megcsonkít, levág; a tăia/reteza; abschneiden. *1653:* Sokakat felakasztának ... Egykor az öldöklést megúnák, elhagyák, hanem az orrokat, füleket kezdék metszeni [ETA I, 47 NSz].

8. kiherél; a castra/jugăni; verschneiden. *1739:* az Mely gyermek lovak Meczenj valosztotonok azokot hogy meg Meczetetem ma ötöd napja [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1761:* Monyos bornyu az mellyet most kel Meczeni [Keresztúrszék; LLt].

9. (feneket) bevág/illeszt; a pune/face (fund); (Faßboden) einschneiden/setzen. *1669:* Adtam Kádár Gergely uramnak d. 35 ... Megfizettem ökigyelmének mind az öreg hordó kötésétöl, az kiben két feneket metszett, mind az új légeltöl [Kv; KvE 209 LJ].

10. (szőlőhajtást) visszavág; a tăia (viţa de vie); Rebling zurückschneiden. *1839:* Bőlkény[a] ... Gyalagassai a Görgényi szöllőt metzik fedik [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1840:* Petele[a] ... Gyalagassai ... a Görgényi szöllöt mettzették és fedtek [i.h. — [a]MT].

Szk: *szőlő ~eni.* *1782 k.:* Urszuj ... Szölö mettzeni 2 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

11. belevés; a grava; eingravieren. *1687:* Egy ezüst kalant Horvat Adam, es Tisza Barbara nevek vagyon reá meczve [Déva; Szer.]. *1705:* a Cancellarián a pecséteket corrigálták és a Leopoldus helyett Josephust metszettenek [WIN I, 449]. *1787:* Két pár Ezüst nyelü hornyolva, és a' vége meg hajtva készült kés kalannyaival edgyüt, mellyeknek a' Rovazattya alatt a' vasa mellett, és a' kalanyok(na)k a' Nyakán S. és K. betük vagynak metzve [M.fodorháza K; RLt Somai Sándor ellopott portékái]. *1823–1830:* Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott ... Volt egy tarkásan lakírozott hosszú pálcája, tetejébe kecskeszarv, azon alol az ezüst karikára e volt metszve: Eb kéri, eb adja [FogE 89].

12. kivés; a grava/cizela; ausgraben, ziselieren. *1629:* iutot Wicej Janosnak ... attunk ... Egy pecziet niomo Arani giwrwt, melyben az Attia Cimere vagio(n) meczue | Egy kerekfeyw peczietes giwrw Ezwstbe vagio(n) meczue [Kv; RDL I. 132, 143]. *1677:* Pénz veretésben valo modalitások, interdictumok Hamis pénzel tudva élök Notam incurrunt Ötvösök kik afféle formákat metczenének [AC 265]. *1692:* Vagyon egy pecsetis ... Ceh Pecséti, veres rézben meczue [Kv; ACJk 13]. *1717:* Vagyon az Becs: Ceh petsétijs veres rézre mettzve [Kv; i.h. 98]. *1823–1830:* Ezen oszlopon az iráson alul korona van metszve [FogE 180].

13. csiszol; a şlefui; schleifen. *1645:* mondottam asszonyomnak eö kegielmenek, hogj ha Verfeljesen uolna meczue az koue[a] es ha enim volna olja tartana(m) mint ha ket szaz aranjam uolna az sebbe [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120. — [a]A gyürünek].

14. *torkon ~* (anyagilag) tönkretesz; a ruina/distruge; (materiell) zugrunde richten. *1807:* N. Székellj Boldisaris maga acquisitumat szabad lévén ugy hadni valamint tettzett (: minthogy nem akarta Léányait torkon mettzeni, es tsak a Fiak(na)k kedvezni :) ... azon Jokot mind Léányainak, mind pedig Fiainak egyenlöképpen hagyta [Aranyosrákos TA; Borb. II].

metszeget nyeseget; a tăia rind pe rind; (wiederholt/langsam) stutzen. *1817:* a Kertész ... a mely Levendulák az öszel mettzetlen marattak azokotis essös idönek idején metzegeti [Héderfája KK; IB: Ütö Bálint tt lev.].

metszen mitévö legyen; ce să facă?; was soll er/sie tun? *1582:* Catherina consors Wolphgangy Henning fassa est, Mondotta az Azzony ... Im esmegh it vagion az Angalit de Nem tudom mecczek velle mert igen beteges volna ... eoreomest meg zegeodnem velle ha beteges Nem volna [Kv; TJk IV/1.4]. *1629:* az harminczados mondotta hogy teoruént lattat mennyen fel, de Zolta azt mondotta hogy meczen eo az toruennyel, ha oda vagyon az eo marhaia [Kv; TJk VII/3. 77]. *1662:* Hát meccünk, mit cselekeszünk már tovább? [SKr 697].

A címszó az egysz 3. szem-ű *mit teszen* kifejezés összevonásából keletkezett sajátos szóalak; a *metszek* a megfelelő első szem-ű forma, *metszünk* tbsz 1. szem-ű. — Vö. a *meggyen* címszóval és CzF megfelelő szócikkeivel.

metszendő faragandó; care urmează să fie cioplit/săpat cu dalta (în ...); einzumeißelnd. *1665:* Az kápolna csinálását véghez vittem, tovább ne alkalmatlankodjanak az kövekre metszendö versekben [TML III, 477 Teleki Mihály Lónyai Annához].

metszés 1. felvágás/fűrészelés; tăiere cu ferăstrăul, tăiere a buştenilor la gater; Aufsägen. *1846:* A fűrészelö gépely egy ollyan négy gerendákbol alakitott szekeren müködik, amely 8 héngereket magában foglalo ágyon jár, és a metzésre alkalmaztatott Tőnkőkőt hordozza [Bács K; KmULev. 2].

2. kivágás/herélés; castrare, jugănire; Verschneiden, Kastrieren. *1809:* A Toth Kováts Litzmány Ignátz Lo orvos meg nézvén ... a ki mettzésitis[a] (: melyrol a Praetendens Szász azt allittya :) hogy kéttzer esett, és az utolso Mettzés nem régi volna; nem ugy találta, hanem tsak egyszer Mettzetet ki, és nem mostanság [UszLt ComGub. 1701. — [a]A lónak].

3. szőlőnyesés/visszavágás; tăierea viţei de vie, tăiere de reducţie; Schneiden. *1597:* Az felseo Zeoleore ... Metzesre

Veneke zedesre es fedesre ment ... f. 6. d 99 [Kv; Szám. 7/III. 41]. *1600:* Az Lombi zeoleore valo keoltsegh ... Mecces fedes f 8//28 [Kv; i.h. 9/IX. 55]. *1629:* Emlitette Zabo Mihalj aztis hogy meczeskor ki tiltotta volna az Zeolőből pechyttel az It [Kv; TanJk II/1. 46]. *1683 k.:* Vagyon az Parochiahoz egy Szőllő. Mellynek ki nyitasaval metczesevel, Karozasaval es Karokat bele hordasaval es egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak" [Sámson Sz; SzVJk 166. — "A papnak]. *1746:* Die 24 Apr. Váltván ki az Nemes Gabornál valo szőlőt ... kezdettem dolgoztatásához Die 25ta Végeztem Metszését hajtását ... 16 dolgossal [M.köblös SzD; RLt Rettegi István Diar-Oec. 43]. *1789:* A Szőllő Homlittására, s Meczésire Cub 4 Metr. 3 [Déva; Ks 95].

4. faragás; ornament sculptat; Schnitzen. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) Borbereki háza ... Udvarára njilik az uttzárol, két felé njiló, párkánjos fenyő deszkás kapu ... Ennek kapu bálván fái tóljfából (!) valók, kőtésesek, és kivűl felőll, mettzésekel is cziffrazatossak [Borberek AF; BfR]. *1765:* A' kapu ... igen szép formáju figurákkal, virágokkal ki vagyon mettzve és azon mettzés veres sárga testszin fejér és fekete szinekkel megfestve [HSzj *galambbúgos-kapu* al.] | Vagyon egy Galambugos sendellyel fedett jo vastag cserefa lábakon állo kapu, ezen kapunak zábéi, szemöldöke az Udvar felőll Napnyugotrol formás mettzésekkel vadnak megcifrázva [i.h. *kapuzábé* al.]. *1808:* Mü ... találtunk azon kőnek Topplitza felől valo részén egy a T betűnek felső huzásához hasonlo forma mettzést [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

Szk: *virágos ~. 1747:* Kapuja van" ... 3 oszlopból virágos metszéssel jó formára csinálva galambbúgos kétfelé nyiló [M.bükkös AF; ETF 108. 7. — "Özv. Kemény Boldizsárné udvarházának].

5. kivésés; gravare; Gravierung, Zisellierung. *1655:* Az mely vasat akartam Eperjest metzetni Mező Bandon lako Bandi János atta nékem ... ez végre hogy megh metzessem adot két aranyat az edgyiket az metzesért, az másikat peldának atta vala [Kv; CartTr II Gabr. Ujhelyi vall.]. *1658:* édes Teleki uram, kérem szeretettel, metzessen Kegyelmed egy gyűrűben való veres kőre pecsétet énnekem ... megfizetem mind az kövének, mind az metszésnek az árát [TML I, 300 Kapi György Teleki Mihályhoz].

6. kb. véset; gravură; Gravur, Stich. *1763:* Ezen harangot öntötték volt 1409 esztendőben. Inscriptiója ez volt: O rex gloriae veni cum pace; mint egy tallér olyan metszésben volt [RettE 151]. *1823–1830:* Lipsiában ... találok egy rézre metszett pecsétnyomót, melyre a reménység istenasszonya volt metszve ... Ezt megszerettem, mert igen fáin metszés is volt ... a pecsétnyomót egynéhány garason megvettem, s a rajta lévő metszést cimeremnek választottam, ügyis cimer nélküli nemzetségből lévén származásom [FogE 204].

7. metszet; gravură, stampă; Stich. *1838:* Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irtt nevével a' Kárositottnak ... belőlről a' Teremtés és Leda a' Stöber meczései, 45 ezüst forint bánknotába, 's egyéb apróság jegyzések [RLt O. 1 kv-i nyomt. kl Mike Sándor ellopott ingóságairól].

8. művészi metszés; gravură artistică; Kunststich. *1823–1830:* Bikfalvi" ... ma a metszésben professzor a Pesti Universitásban [FogE 172. — "Bikfalvi Falka Sámuel].

Szk: *~ tanulni. 1823–1830:* Ezt" a generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni [i.h. 171. — "Bikfalvi Falka Sámuelt].

metszéses faragásos; sculptat, cioplit, cu ciopliturí; geschnitzt. *1736:* A csűres kertből délfelé jó faragott tölgyfa, kívül a csűr felől metszésses melyékes és küszöbes ... ajtó szolgál az veteményes kertre [Szászcsanád AF; ETF 108. 8].

metszésű vmilyenre metszett/faragott; cizelat intr-un anumit fel; mit irgendeinem Schnitt. **Szk:** *csillagos ~* csillagmintával metszett. *1802:* Két sima tsillagos Mettzesű fél fertájos poharak [Ne; DobLev. IV/858. 3a] ✱ *faragott ~. 1731:* Vagyon ... a Kászon Vizén edgy fellyül Csapo két kövü malom ... Kő padgya faragott meczésű tserefákbol valo nyoltz faragott lábakon allo [Kászonjakabfva Cs; BCs] ✱ *gyöngyös ~* gyöngymintásan faragott. *1793:* egy gyöngyös mettzésű kanapé antik labakon [TL] ✱ *szimpla ~* egyszerűen metszett. *1816:* Simpla Mettzésű füles poharak ... 20 xr [Born. IV. 41].

metszet 1. (deszkának) felvágat/fűrészeltet; a dispune să fie tăiat la gater; Brett aufschneiden/sägen lassen. *1681:* Ide való az fűrész malom ... arra is legyen gondja, mennél töb tőkéket hozasson és deszkákat is meczczessen [Szüv; CsVh 106].

2. (venyigét) lenyeset; a dispune să fie tăiat (viţa de vie); (Weinrebe) schneiden lassen. *1600:* 4 Nowembr(is) Az szeóleött kezdettem Mecczetni es pantot feytetni, ket mecczeonek ... d 24 [Kv; Szám. 9/XII. 88 Ígyártó Simon isp.m. kezével].

3. véset; a dispune să fie gravat/cizelat; gravieren/zisellieren lassen. *1655:* Tudom hogy Ujhelyi Gábor Eperjesen peldázo vasat akart metzetni [Kv; CartTr II Georgius Hajdu ötvös vall.] | Az mely vasat akartam Eperjest metzetni Mező Bandon lako Bandi János atta nekem [Kv; i.h. Gabr. Ujhelyi vall.]. *1662:* Még egy kisdedszerű pecsétnyomót metszessen Kegyelmed számomra [TML II, 311 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1774:* Jósika István ... azt metszette egy ezüst serlegére: „Extullisti me, Domine, in altum, ut lapsu graviori ruar" [RettE 335].

metszetett faragott; cioplit, sculptat; behauen. *1761:* vagyon nyolc cserefa ágosokra tétetett, tserefa talpokban eresztett, cserefa sasok kőzzé elegyesleg mettzetett es rakatott Cserefa, es fenyőfa deszka oldalu, fenyőfaval gerendázott, szarufázott, és leczezett ... Gabonás [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

metszetlen 1. nyesetlen, visszavágatlan; (care a rămas) netăiat(ă); nicht geschnitten. *1670:* Vagion Egy fel hold szőlőis Also Hoiab(an) ... ez most meczetlen, fedetlen maradot [Kv; RDL I. 152]. *1675:* az Cic hegien vagion egj szőlő az mely meczetlen es fődetle(n), maradot [Dés; Borb. II]. *1767:* a' Szent-Mártoni Szőlő egészen, a' Korodinak is égj része az kallyibán fellyül mettzetlen maradván, a Tél is hamar el rekesztvén, fedetlen maradott | az egész Szent Mártoni szőlő Hegy ... mettzetlen, fedetlen künn maradván, ugj telelt [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1817:* a mely Levendulák az őszel mettzetlen marattak, azokotis essős időnek idején metzegeti [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

2. (ki)heréletlen; necastrat, nejugănit; unverschnitten. *1656:* egi szürke meczetlen lovat ... ada oda ... kilenczed fel forintban [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7]. *1681:* Noczsa Tivadar(na)k maradta(na)k lovai egy őregh kancza pej Csődőr csikajával 5 égy pej meczetlen Gyermek lo

negyed fü [Milvány K; RLt 1]. *1688:* Menes Száma ... Öt esztendös meczetlen Gyermek ló Szürke nr. 5 [Radnót KK; UtI]. *1720.* Fekete ket esztendös meczetlen Ló nrö 1 [Szurduk SzD; JHbK XXVI.12]. *1755:* Eszt(endös) mettzetlen barna Borju 1 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.]. *1761:* Almás szürke hat esztendös Mettzetlen Paripa Nro 1 [Szászvesszöd NK; JHb XXIII/31. 23]. *1793:* Egy Vas deres tsitko esztendös metzetlen [Bodola Hsz; BLt]. *1797:* Két esztendös mettzetlen Bival [Körtvélyfája MT; LLt]. *1823:* Egy barna kisded esztendös metzetlen mokány bornyu [DLt nyomt. kl].

3. körülmetéletlen; necircumcis, fără circumcizi(un)e; unbeschnitten. *1662:* egy olasz rab ifjú legény ... keresztyénségének elhitetésére, hogy ő metszetlen volna, testén való jelenségét is erősen mutogatja vala [SKr 593–4].

4. csiszolatlan; neşlefuit; ungeschliffen. *1627:* Más fwggöis, meliben uagio(n) Egy termes Rubint az keozepiben, allatta Egy meczetlen Sáfely [Kv; RDL I. 132]. *1645:* Aranj Gyűrűkot is lattam asszoniomnal ... az tobbj között egj Meczetlen kek Safeljos köüü uala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

5. fogazatlan; nedinţat; nicht ausgezackt. *1637:* Kett metset fwresz vas s egy meczetlen, s egy jo temerdek szal vas [Fog.; UF I, 402].

metszett 1. (ki)vágott; (care este) tăiat; (aus)geschnitten. *1656:* mindenik ablak 6 szegre metczett altal lato on köze foglalt [UF I, 121]. *1679:* Onban foglalt, hat szegre meczett, negi fele nyilo ... Kristaly üveges öregh ablaka nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18].

2. (fel)vágott/fűrészelt; tăiat cu ferăstrăul; (auf)geschnitten/gesägt. *1680:* talaltunk ... Felső Porumbakon meczet fűresz bel deszkakot no 155 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25]. *1681:* vagyon az udvarház keritése mellett sindelynek való harmincz medczet fenyő teőke [CsVh 89].

Szk: *fűrészen/fűrészmalmon/fűrésszel ~. 1636:* az Istalo mellett vagyon fa labakon allo füreszen meczet Gabonas haz [Siménfva U; JHb Inv.]. *1642:* Szely deszka ugian azon fwresz malmon meczet mind eöszuesseggel ... nro. 15 [UF I, 821]. *1723:* Bardolt és Fureszel mettzett fak [Kv; ACJk 125]. *1755:* Füreszen meczet Lécz 3 három öles maradatt volt tavalj 110 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

3. (ki)herélt; castrat, jugănit; verschnitten. *1677:* Eöregh Kancza Lo ... Eötöd fu Metczet sötét szürke n. 4 [Szúv; UtI]. *1689:* Sarga szin fako tatár ló meczczet [UtI]. *1713:* vett egy Moldovai Barna Szőrű mettczett lovatt cum florenib(us) negjven [Bodola Hsz; BLt 1 Isztán (!) András (64) jb vall.]. *1755:* Két eszt(endös) fekete keselly kurta farku mettzett ökör Borju 1 [Batiz H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.]. *1756:* 2. Esztendös mettzett Sertés 3 Más fél Esztendös kán, és mettzett 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 30] | Egy Sárga Szeg mettzett szép Gyermek lovat tserében adott akkor Csanadon quartélyozott Lejdnánt-(na)k itt Gernyeszegen [Gernyeszeg MT; TSb 21]. *1774:* két fakó mettzett ötöd füvü Paripákot ell adott [Vécke U; LLt Vall. 203]. *1778:* Három esztendös Seregej Szürke mettzett Gyermeklo [Szászerked K; LLt Fasc. 110]. *1808:* oda küldettem a mettzet tsitkomat [Maroscsapó KK; LLt].

4. faragott, faragásos; cioplit, cu cioplituri, cu ornamente sculptate; geschnitzt. *1756:* Fél viseltes ágj két személyre valo, fejnél és Lábánál Deszkábol metczett Czifrák tartyák [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. *1761:* (A) haznak Nap kelet felöll valo falán metzett tserefa szemöldök és ajto lábak között fenyő fürész deszkábol párkányozott ... Ajto [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43]. *1772:* (A) Curianak vagyon ... Cserefa mettzett uj jó erös Felekböl álló kapuja [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *XIX. sz. eleje:* Egy Diofa gyükér mettzett Puskapor tarto [BK Inv.]. *1825:* egy nagj Tagas és Széles Palota ... aloll elviselt deszka Padimentuma régi Czifra mettzet vagj ki faragott virágos kö lábakonn allo nagj kállyha kementzeje [SzentkZs Conscr. 152]. *1851:* Az egyik törökbúzás kas ... oldala metszett lécz [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Szk: *csipkésen ~. 1675:* A' kapu: négy ujjabb, tiz viseltesebb felyül csipkéssen mettzett Fenyö deszkákbol, cserefa Hevederekre ött rend Létz szegekkel öszve szegezve ... cserefa sorkokon járo kapu zábéllyi jo kemény vastag cserefábol valok [HSzj *galambbúgos-kapu* al.] ✱ *esztergában/esztergából ~. 1652:* Egy hitvan fejér Pohár szék, rekesze Esztargaban meczet orsos, parkanyos [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Esztergárban meczet gusaly talpa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. *1692:* Esztergaban meczett labokra csinalt posztó szek. no. 1 [Mezőbodon TA; BK Inv. 10]. *1745:* Esztergábol mettzett fa lábak nro 20 [Marosztkirály AF; Told. 18]. *1817:* Négy esztergába metzett lakirozott Pipaszár Csotorával Cserép pipával [Mv; DLev. 3. XXVIIIA] ✱ *esztergáros mesterséggel ~. 1736:* Esztergáros mesterséggel metzett asztal 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104] ✱ *virágosan ~. 1731:* Gr. Bánffi Dénes udvarházához, kétfelé nyiló ... az út felöl virágosan metszett kapun bementünk [Szászcsanád AF; ETF 108. 7]. *1738:* Az Udvar kapu ... kapu fél fái ... kivül az uttza felöl virágossan mettzettek [Szászvesszöd NK; Born. XX. 12].

5. vésett; gravat; graviert. *1629:* Egj eoregh meczet Safely gyűrű [Gysz; LLt Fasc. 155] | Egy pecziet nyomo Arani giwrw, Aczelba meczet bele foglalua [Kv; RDL I. 132]. *1713:* Husz veres meczet gomb rosason aranyba foglalva rubint a tetejen [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1723:* Vagyon B: Céh Petsetys veres Rezre mettzett, ahoz valo egy kis Terpentinás viszal [Kv; ACJk 127]. *1737:* Az Oltár felet ... Padvai Sz: Antal képe vagjon ramában foglalva, a' ráma körül lévő festet és mettzet cziradaival edgjütt [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 9]. *1836:* Egy emalirozott Arany ora lántz egy metzet Kárniol petsétnyomoval [Apahida K; RLt O. 4]. *1858:* Egy nagy karperetz csigába mettzet Matyás képével tokba F. 28 [Kv; Újf. néhai Újfalvi Sándorné Lészai Juliána hagy.].

Szk: *szegeletre ~. 1736:* Veres, és Arannyos Feneků szegeletre mettzett virágos borotválkozni valo tálotska 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 157] ✱ *szív módra ~. 1629:* Egj szv modra meczet rubintos gjvrv [Gysz; LLt Fasc. 155] ✱ *virágosan ~. 1637/1639:* Egj Gamahkos viragoson meczet, fekete Zomanczu gjürú, nyom beouen, Aran(yat) 3 ... f. 6 [Kv; RDL I. 111]. *1805:* Egy virágosonn mettzett aczél Spanyol Spadé, négy mordály csővel [Mv; TGsz 52].

6. csiszolt; cizelat, şlefuit; geschliffen. *1651:* Edgy gómbólegh fejü Gyúrú öregh metczet Gyemant benne [WassLt Wass Judit kel.]. *1657:* Vaigion niakra valo fekete kalaris 15. szem fekete meczet keő keőzte [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1673:* Egy meczet Kristály Gállya forma Pohár [Fog.; UtI]. *1683:* Egy Skatulyab(an) edgy meczet Tőrott Cristály üvegh [UtI]. *1699:* Mettzett Christaly Üveg pohár Nrö 2 [O.cseszte AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1713:* Nagy Öreg Veres Becsi Ládában ... 5. Lengyel Országi onos íratos Bokájok, egy hojagos mecczet üveg pohár Srofos [WassLt id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1761:* Három

Simma, Kisded, karafin 3 Megint Meczett kristály karafin 2 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. *1763:* Két arannyas metzet pohár [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1765:* Aszu szőllő Borokra valo metzet kristálj pohar [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1820:* arannyal futtatott mettzet Tükör [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1849:* négy talpas metzett aszu szöllő Bornak valo poharak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~ virágos. 1851:* Aranyos mettzett virágos cseh Pohár harom darab [Dés; Dlt].

7. vagdalásos (hímes); (despre broderie) cu decupări; (Stickerei) ausgeschnitten. *1803:* ajándékozott ... Magos Mária Kis Aszszony egy tsalján patyolat virágos és mettzett szélü keszkenöt [Sajókeresztúr SzD; SzConscr. 53].

8. préselt mintás; cu modele imprimate; mit gepreßten Mustern. *1705:* Edgy Viola szinü metszett barsony szoknya negy rend ezüst tsipke [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1733:* Egj zöld meczett bársony szoknya [Hr]. *1766:* Zöd meczett szőr Bársonnjal bóritott bagaziaval bé vont ujj szek nro 10 [Déva; Ks 76. IX. 12]. *1768:* Mettzet bársonybol valo paplan [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1788:* Veres mettzett szőr bársony kanapé ... Flor. 20 [Mv; TSb 47]. *1813:* Egy tántzolo fejer Krep Kőntős, veres mettzett bársonnyal ki rakva [Szászvessződ NK; Told. 47]. *1824:* a kék metzet selyemmel bé vont kanapélyt ... hagyom kedves Eötsémnek B. Apor Lázárnak [Torockósztgyörgy TA; BLt II. 12].

Szk: *~ virágú. 1668:* Egy fekete meczet viragu barsony kis suba, egy rend Szeles, es egy rend keskeny regi premmel premezet [Mk Kapi György inv. 2].

9. ?áttört; ajurat; durchbrochen. *1788:* Fekete fátyol mettzett Szászos főkötő kettő viseltes [Mv; TSb 47].

10. vágott/csonka ujjú; cu mânecile tăiate; mit geschnittenem/stumpfem Ärmel. *1633:* Szöld mecczet kis Suba ... fejer atlacz kis Suba Niari [Ks Vesselini Kata kel.]. *1692:* Egy tetszin mettzet bársony mente [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1717:* Hamu szin meczet bárson mente, török nest béléssel [DanielAd. 96].

11. (le)vágott/hasított tetejü; cu vîrful tăiat; mit (ab)geschnittenem/gespaltenem Kopf(teil). *1627:* Harom meczet swuegh [Kv; RDL I. 132].

12. lyukatosan készített (porcelán); (obiect de porţelan) făcut cu găuri; durchlöchertes (Porzellan). *1823–1830:* itt ... a porcelán gyüjteményeket néztük meg ... vagynak Petiernek veres és fekete porcelánjai, bal felöl metszettek, jobb felöl pedig glazírozva [FogE 182].

13. *mészböl (rózsákra/virágosan) ~* mészből (virágosan) formált, stukatúrás; cu stucatură (cu ornamente florale); mit aus Kalk verfertigter (geblümter) Stukkatur. *1637:* (A palota) menyezeti meszbeöl kepesen uiragoson meczett | (A palotának) harom wuegh ablakya, menyezeti meszbeöl meczett | menyezeti meszbeöl rosakra meczett [Fog.; UF I, 407–8].

14. kb. karcolt mintás; cu modele/desene trasate; mit Kratzmuster. *1823–1830:* Ötödik ház[a] ... itt vagynak ... strucctojásokból síma és metszett edények [FogE 185. — [a]A drezdai múzeumban].

15. fogazott; dinţat; verzahnt. *1637:* Kett metset fwresz vas s egy meczetlen, s egy jo temerdek szal vas [Fog.; UF I, 402].

metszettet 1. faragtat; a pune (pe cineva) să sculpteze; schnitzen lassen. *1823–1830:* Ez a Körmendi ... a kapujára ezt metszettette: Nosce te ipsum et cape tibi nasum [FogE 89].

2. véset; a pune (pe cineva) să graveze ...; gravieren lassen. *1586:* Az Varas pechietit viobban mecchettette(m) Thanachj akarattiabol [Kv; Szám. 3/XXIV. 2].

metszettethet felvágattathat/fűrészeltethet; a putea dispune să fie tăiat la gater; aufschneiden/sägen lassen können. *1674:* Ezen patakon az falun[a] fellyül vagyon ő Ngoknak egy jo fűresz malmok, kit ha tőkeből meg nem fogjatkoznak az tisztek feles deszkakat meczettethetnek eő Ngok szamara [UF II, 628. — [a]A.porumbák F].

metszező kés faragókés; cuţit de cioplit/sculptat în lemn; Schnitzmesser. *1692:* Gyalu nro 7 ... Meczező kes nro 1 ... Raspoly nro 2 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

metsző I. *mn* **1.** vágó; de tăiat; Schnitz-, Schneide-. **Szk:** *~ fűrész(vas)* deszkavágó fűrész. *1673:* vagyon egy fűrész malom ... az vas szerszámok ezek: egy meczö fűrész vas, alul ezen egy vas sikoltyu [Cssz; CsVh 43]. *1680:* Fűresz Malom ... Fűresz hajto horgas vasa meczö Füreszivel edgyüt jok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38] ✱ *kerék ~ kaloda* lakatosszerszám. *1741:* Egy kerek mettzö kaloda [Kv; TL 90 lak.] ✱ *tőke ~ nagyfűrész. 1765:* Tőkö metzö Nagy Furesz 1 [Kóród KK; Ks 19/I. 6hoz].

2. szőlőnyeső; de tăiat viţa de vie; Schneid-. **Szk:** *(szőlő)~ kacor* szőlőnyeső kés. *1658:* Hatt meczeö kaczor d 25 [Kv; KJ]. *1787:* nyoltz avatag szöllö metzö kotzar Dr. 16 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8] ✱ *~ napszám. 1596:* Negi hold zeoleonek ... Homlito napzam 60. Lewelezeo napza(m) 50 ... Meczeo napza(m) 35 [Kv; Szám. 7/II. 44].

3. üvegcsiszoló; de/pentru şlefuire (a obiectelor de sticlă); Glasschleif-. **Szk:** *~ malom* üveghuta. *1847:* Metzö Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elö egy lakó és egy mettzö szobákbol 's egy kamarákból — a' belsö szobához tartozik a' Mettzö Malomis, melynek van egy külsö, és két a' ház alatt egy orsón forgó kereke [F.árpási üveghuta F; TSb 46] ✱ *~ szoba* csiszoló műhely. *1847:* Metzö Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elö egy lakó és egy mettzö szobákbol 's egy kamarákból [uo.; i.h.].

4. fájdalmas, szívbemarkoló; sfîşietor, dureros; schmerzlich. *1879:* Sírni szégyenlem, mert férfi vagyok; de metszö bánat emészti lelkemet. Én csak sínlek itt [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

II. *fn* **1.** szőlőnyeső munkás; muncitor care retează/taie viţa de vie; (Reb) Schneider. *1579:* vegeztek ... hogy senky az Mywesnek fedonek meczenek teobbet 12 pinznel senky ne Aggyon [Kv; TanJk V/3. 200b]. *1595:* Az zeoleok dolgarol ... 17 octobris ... Meczeok 6 tezen f — d 72 [Kv; Szám. 6/XV. 44–7]. *1596:* 24 Die octobris voltanak elseoben meczeok 2 ... d 24 [Kv; i.h. 7/II. 43]. *1599:* 19 Die octobris ... tiz meczeonek fizetenek ... d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 44–7]. *1600:* ket mecczeonek ... d 24 [Kv; i.h. 9/XII. 88 Ígyártó Simon isp.m. kezével]. *1699:* A' mostani szűk időhez kepest a' Napszamosok diurnuma limitaltatott e' szerint ... Mettzónek //16 [Dés; Jk 280b.]. — Vö. a *férfi-metsző* címszóval.

2. üvegcsiszoló mester; şlefuitor de sticlă; Glasschleifer. *1847:* Metzö Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elö egy lakó és egy mettzö szobákbol 's egy kamarákból [F.árpási üveghuta F; TSb 46].

metsző bárány levágni való bárány; miel de tăiat; schlachtreifes Lamm. *1729:* hoztanak ... egi Berbécsétt és égi metszö bárányt [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 32b].

metsződik szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *torka ~* (anyagilag) tönkremegy; a se ruina; (materiell) zugrunde gehen. *1699:* maga sem élhet Felesegestöl a semmiböl s kegelnek nem fizethet le semmit az adosságb(an) s giermekeinekis torkok meczödik[a] [Bögöz U; BálLt 1. — [a]Ha ti. elveszik a birtokot].

metszőkés vágó/faragó kés; cuţitoaie; Schneidemesser. *1656:* vagyon ... asztalos miszerszám tarto lada, kiben vagyon ... Eoregh gyalu nro. 8. Kopiazo gyalu nro. 3 ... Meczö kés nr. 2 [UF II, 114]. *1711:* Csizmadianak valo öreg Bicskia ... —//68 ... 4 Vargának valo mettzö kés ... 1/44 [ApLt 5 Apor Péter inv.].

metsző vas ?hidegvágó; daltă pentru tăiat la rece; Kaltmeißel | metszővéső; daltă de gravor; Schneidestahl. *1693:* Elsőben mikor alkuttak hogy fél mivéltésse Ferencz István az Gelerd István meczü vasat mint alkuttak aban semit ném tudok [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs. Janos Andras (30) ns vall.].

metszvényes vésetekkel díszített; cu ornamente gravate; mit Gravierung verziert. *1846:* Egy metzvényes Tálcza [Dés; Berz. 20].

mevetkezik l. nevetkezik

mevetség l. nevetség

méz miere; Honig. *1569–1570 k.:* Mind az egész tartományba lovat, berbécset és mézet, az vrok híre nélkül nem szabad el adni [MGtSz I, 164 A fogarasi uradalom rendtart.]. *1582:* wachyorara Egy chyuka 1b. 8 d. 32. az lewéhez alma hagyma méz d. 4. [Kv; Szám. 3/V. 12 Lederer Mihály sp kezével]. *1594:* harom Mezeli Myzet ... d 18 | Miz es Rettegett (!) f — d 7 ... Mizet es Molossa szelöt f — d 8 [Kv; i.h. 6/I. 7, 6/VIII. 59] | Restal az varban mez pintel No. 1/2 [Somlyó Sz; UC 78/7.12]. *1625:* Egj Diszno gjomor keörtvelliel es mezzel ... d 12 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 232]. *1652:* Van egy hordo méz is régen Inventált [Görgény MT; Törzs]. *1677:* Maga majorságábol provenialt mézét, viaszszát, minden Nemes ember az Országbol-is a' hová akarja, minden harminczad nélkül mind maga ki-vihesse és küldhesse mind pediglen ha idegen akarmely embernek el-adgya-is ... békével el-bocsáttassék [AC 229–30]. *1679/1681:* à mihek szamat is eö kglme[a] szaporitani el ne mulassa; ne kellessék draga pinzen a vár szükségere valo mizhez és viaszhoz jutni [Vh; VhU 675. — [a]Az ub]. *1680:* Vago barommal tartoznak az Porumbáki Ioszágbol minde(n) Falubul egyel egyel. Mézzel similiter minden Falubul egy Viderrel [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1730:* harmintz het, kosar Mihet vertem fel, mellynek, lót, kilentz veder Mize [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Péter ub lev.]. *1745:* Szurdokon ... mézet is vétetvén abbol mésert főzetet [Újfalu K; JHbK XLVI/44. Joan. Simon de Désfalva kezével]. *1765:* négy kosár deprehendált meheket elpörsöltetvén azoknak mézeket el vitte eö kegyelme | négy kosár celált méheketis el vett, mellyeket meg pörsöltetvén, a mézit el vitette [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 15, 21].

Szk: *~ gyűjteni. 1593:* Orsolia Azzon, farkas Jstwanne vallia ... mikor Hozzu Janossal volt mez giwiteni Georgi en hittam az Azzont oda hogi batrobban halljunk eggyiwt de en semmi gonozt nem lattam hozzaiok | Berzeta Mihalne, Sophia azzoni vallia, Mentem vala Keotelenbe valami mez giwiteni [Kv; TJk V/1. 354, 382] ✱ *prebendára való ~. 1686:* administrált ebesfalvi számtartó ... Praebendára való mézet, nr. 4 [Ebesfva; AUt 562] ✱ *sonkolyos ~. 1629:* ket hordo sonkolyos mezetis tudom hogy hozanak [Kv; TJk VII/3. 108] | Egj desa felig sonkolios mezzel [Szentdemeter U; LLt]. *1676:* Sonkolyos méz Ur. nro //4 [Radnót KK; UtI] ✱ *szürt ~. 1687:* Szürt mez Vagyon Circiter Ur. 2// 1 1/2 [Küküllővár KK; UtI] ✱ *tejjel (és) ~zzel folyó. 1705:* Az kegyelmes úr Isten ... az pusztában negyven esztendeig bujdosó Izrael népét az ő sok vétkekért ... sok csapásokkal megvert és annak utána pedig az ígíretnek tejjel és mézzel folyó földére általvitte és megnyugotta [WIN I, 658]. *1811:* Gondoljuk továbbá a' Pátriárkákat Miképpen örizték a' kis Báránykákat ... Vólt nagy Gazdagságok, és eröss hatalmok, Téjjel mézzel folyó Völgyek, 'siros halmok [ÁrÉ 77] ✱ *(vki/vmi) a ~nél is édesebb. 1661:* Édes, még a méznél is édesebb Feleségem, kérlek, magad egészségére vigyázz [TML II, 175 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1679:* úgy látom, sokak hanyat-homlok az német gratiájára készülnek, fejekben vervén annak a méznél is édesebb voltát [TML VIII, 416 ua. Thököly Imréhez].

Sz: *a ~ alatt méregre talál. 1663:* Az török biztatásának úgy higyj, hogy bizony a méz alatt méregre találsz [TML II, 456 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✱ *a ~ is maga szokta magát nyalatni. 1677:* Mikor lehetett az, hogy Kegyelmed udvarnál való ételit nem is tudta volna az mi kegyelmes urunk ? de ha szintén úgy lett volna is, ember urán, fejedelmén haraggal, maga elvonásával, erővel nem szokott venni. Az méz is maga szokta magát nyalatni [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] ✱ *~zel több legyet fogtak, mint ecettel. 1843:* a kérelem legyen kérelem, nem erőszak, mert mézzel több legyet fogtak, mint ecettel [VKp 119] ✱ *ahol ~et keres, méregre talál. 1662:* De ahol mézet keresnek, ott nagy boldogtalanságokkal keserő méregre találtak volna. Ki[a] nemhogy a respublicát ... gyámolítani ... de ... rajta kegyetlenséget gyakorlani s megmutatni kezdette volna [SKr 359–60. — [a]II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata rendjén] ✱ *idegen ~et még sohasem árult. 1790:* Egy Uri Dama, a' ki idegen mézet soha sem árult —, maszkorába akart egykor öltözni [Andrád,An. II, 86] ✱ *a pók ~ről is mérget szív. 1672:* Kegyelmed ne legyen olyan, mint az pók, mely a mézről is mérget szlj magának [TML VI, 189–90 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *úgy szereti a szép lányt, mint a medve a ~et. 1657:* Vitéz Teleki Mihály, ki úgy szereti a szép lyánt, mint az medve az mézet, mely még az hó golyóbist is meg nyalja érte[a] [TML I, 85. — [a]A címlapon egykorú írással].

mezei 1. mezón termő/termesztett (növényféleség); de cîmp; auf dem Feld gewachsen. **Szk:** *~ bab. 1736:* Mezei bab nr 1 [Mikefva KK; CU XIII/1.173]. *1745:* Mezei bab Met. 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ *~ borsó. 1685:* Mezei Borso cub 2//— ... Mezei Borso vetes sax. cub. 2// [Marosillye H; UtI]. *1697:* Jnnen ... mennek garadicson fel az házok hejjara ... Jtt vagjon ... Mezei Borso Cub 7// [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9]. *1770:* Mezei Borso Cub 1 [Királyhalma NK; Ks 23 f. XXIIb] ✱ *~ fuszulyka. 1851:* a' szujszékbol vegyenek fuszulykát mérve — azt válagassák meg nagy lapast külön, apro egy lábut külön nagy gömbelyeget Mezei fuszujkanak es elegyest töltsik öszve [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *~ gabona. 1640:* Dezma allapattia mind mezei gabona, ju, diszno es meh dolgaban

egyenlo mindenben mint oda fel megh vagion jrva [UF I, 718]. *1688:* Minden féle mezei gabonajokbol tizedet szoktak adni [A.porumbák F; ÁLt Urb. 7] ✱ *~ inszeminatura. 1768:* minden féle mezei inszeminaturákbol ezen Joszágban a tizedik részt az uraságnak szokták adni [O.kocsárd KK; Ks 74/55] ✱ *~ szénabuglya/buglya széna. 1639/1687 k.:* ă Kápolna pataka mellett egy darab földetske, mint egy mezei buglya széna termő [Csóka MT; MMatr. 86]. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... Edgy mezei buglya széna minden embertöl [Moson MT; i.h. 262]. *1793:* az Exp(one)nsnekis jutat edgy Szegeletetske, a' mellyen egy mezei Széna bugja meg terem [Kakasd MT; DLev. 2 XIIIB. 16]. *1826:* minden Ember ... ez után követközendo Falu notariusának ... Tartozik egy egy Mezei bugja szénát adni [F.rákos U; Falujk 150–1 Köntzei Beniámin szb kezével] ✱ *~takarmány. 1709:* Buzája(n) kivül meg eddig semmit sem csepeltethettünk bajlodva(n) a' mezei Takarmanyal [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✱ *~termés. 1813:* a Földös Uraságok ... többb esztendőbéli eddig meg tartott mezei terméseket ezen mostoha esztendőben mind vagy elosztogatták vagy kész pénzért el adták [Déva; Ks 117 Vegyes ir.] ✱ *~ vetemény. 1632:* Mezei vetemeniekbeöl, Juhokbol, Diznaiokbol, es Mehekbol Dezmat adnak az szerent, mint ez Fogarasi Tartomaniba(n) lako jobbagiok [Ohába F; UC 14/38.18]. *1681:* Azo(n) Erdő hatiak semmi nemü Mezei vetemenjekbol dezmaval nem tartoznak [Vh; VhU 65]. *1722:* Proventus Pastoris ... Minden mezei vetemenyböl, Borbol, Mehböl, Baranybol Quarta [Körtvélyfája MT; GörgJk 121] ✱ *~ vetés. 1640:* Prouentus. Dezmat mindenfele mezey vetesekböl tartoznak adni: mehekbol penigh, sem disznayokbul nem adnak [UF I, 687]. *1716:* Az mint magok az Lakosak referallyák mezei vetésböl s Leguminakbol Dezmát nem szoktanak adni [Grid H; BfN 92/4]. *1761:* Minden Mezei vetésekböl Szölökböl a' rendes Dézmát ki adgják, az Juhokbol penig és Méhekböl az Arendatornak tartoznak Dézmálni [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 518].

2. külsö, külsöséghez tartozó, falun/városon kívüli; de la cîmp, din hotarul unei aşezări; außerhalb des Dorfes/der Stadt liegend. *1597:* ne legien kesö ... az mezey földeknek es erdöknek to heljnek uicinusat meg neueznem ... ez engem ilyen uere il(l)et mert az en atyam azt mind halalaig birta, mint öuet [UszT 12/73]. *1606:* Protestalok hogy ne legión keseo az meszei feoldeimnek es szena reteimnek wicinussit es mely tartomaniban wadnak az Korond hataraban wduarhely szekben megh mondano(m) ha az teoruentül keuantatik megh mondano(m) [i.h. 20/7]. *1607:* vet volt negywen forinton egy Lofeo hazat hozza tartozando mind kwlseo es belseo, mezey es falun valo iawaiwal es eoreoksegiuel egyetemben [Berz. 8. 72/27]. *1647/1667:* Mely ház hellyet minden ahoz valo külsö mezei, erdei, és minden haszon vévö és vejendö hellyeivel és részeivel ... ada ... Kendi János vram(na)k [Kelementelke MT; Ks NN. 25]. *1742:* A mezön lelt Aporiana proportio nem correspondeál a Falub(an) a Possessor Uraktól observáltato mostani proportioval, mivel a mezei proportio szerent a Faluban is tizen nyolczadosnak kellene lenni ezen M: resznek [Aranykút K; Ks 4.VII.1]. *1864:* Dorina, egy silányon termö mezei határrész [Alfalu Cs; GyHn 61–2].

Szk: *~ appertinencia. 1759:* ezen ... külsö Mezei Appertinentiakat, hogy mellyik másik szánto föld, vagy széna rétek, és Füvek kulönösön, mellyik Ház után valok volnának és járnának nem tudom [Girbó AF; JHb Kosztándin Fratzilla (46) jb vall.] ✱ *~ hely. 1801:* Jö be emlékezetbe azon Mezei helly, a Monosteria oldalában | az irt Ház után valo régi Mezei hellyek nintsen ... ezen Rész azon kivüll is sok versben sokáig pusztájában hevertt miveletlen [Nagynyulas K; DLev. 5] ✱ *~ jószág. 1714:* Az Bartalis házokon kül az mezei joszághoz valo egy gjepü [Lengyelfva U; Orb.]. *1847:* Törvénykezése után idehaza eladván kevés mezei jószágait és az abból kapott pénzt ... magához vévén ... Bécsbe a császár ófelségéhez indult [VKp 157] ✱ *~ örökség. 1570:* Az mely vraim voltak thawaly Eztendeobe Az Santas Latashoz Mezey Eoreksegeknek Beochwiehez Eo K: varoswl helien hagiak, de Azt akariak hogi Biro vra(m) meg hitezteese eoket az tyztre [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1657:* az mezei eoreoksegh, szánto feöld, es egy szoual minden az vduarhoz tartozo jok két felé oszollyanak [Szentegyed SzD; WassLt] ✱ *~ szántóföld. 1623:* Ennek a megh neuezett Nagi Ambrusnak uolt it az torboslay határon östöl marat eöröksege, mezei szanto folde es szena reti [Torboszló MT; MvÁLt Bereczki lev. 3. — Pál Sándor kijegyzése].

3. mezőn/lakott területen kívül épített; care se află/găseşte la cîmp; außerhalb des bewohnten Gebiets gebaut. *1815:* külsö mezei lak hajlékok el posztíttatott [Orsova MT; Born. G. XV/13 Molduván Vaszilie (78) vall.]. *1823–1830:* háltunk meg egy mezei fogadóban | Csaszlau városon keresztül mentünk a neusslossi mezei fogadóba, s ott ebédeltünk | (Debrecenböl elindulva) estvére elérkeztünk a gazda szállásához. Így nevezik azt a helyet, ahol a pusztán a debreceni gazdáknak földjeik vagynak. Vagyon ott egy mezei ház is [FogE 174–5, 265].

4. földmüveléssel kapcsolatos; agricol; mit dem Ackerbau verbunden. *1703:* e nyari dolog idején, az szegenység magais erkezhessék mezei culturajara [UszLt IX. 77. 63 gub.]. *1796:* A' mezei takaradásra és egyéb munkárai (!) munkásokat kőnyü kapni [Méhes TA; WassLt].

Szk: *~ dolog. 1570:* Anna chige Palne azt vallya hallotta Az Hoz peterne bezellete eo Neky En velem Jol Theot az henzel Janos Mert eo banth velem Betegsegembe ... Az Mezey dolognakis Mind eo viselte gongiat [Kv; TJk III/2. 207]. *1737:* (A malom) Gátja el-szakadvánn ... mig a szorgosabb mezei dolog ideje elkövetkezzék, addig restaurálttathatnék [Dés; Jk 481–2]. *1818:* jöjjöm bé Nsgd a mezei dolgok mulnak nékem is töb idöm lesz [Kv; GyL. Székely István lev.] ✱ *~ gazdaság. 1823–1830:* (A vetés) a nagy szárazság miatt ki nem kelvén, én is többet mezei gazdaságot nem próbáltam [FogE 102]. *1826:* Az Exponensnek néhai Férje az belsö házi, és külsö Mezei Gazdaságnak jo moddal valo folytatására mi okokbol nem volt alkalmatos? [Ne; DobLev. V/1109. 2 vk] ✱ *~ (nyári) munka. 1826:* Az Özvegy az keze alatt valo Joszágot eleitöl fogva hogy dolgoztatta? úsorássai voltanak é? ... Mezei munkára dolgozokat hogy, és mivel szerzett ? [Ne; DobLev. V/1109. 3 vk]. *1828:* a' Város körül levö nyári Mezei Munka idején kivül, egjnehány szöts és Csizmadia othon ülö Mester Embereket ki vévén az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendöt által a' Tarisnyábol él [Torockó; TLev. 13/3] ✱ *~ ökonomia. 1706:* Ezen Joszagn(a)k jövedelme volna az mezei oeconomiaból is ha az korcsomat folytathatn(a)k [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. *1755:* Conferálá ... Vajda István Ura(m) a Kölpényi Ref. Ekklesianak a Sarloval minden nemü mezei Oeconomiájának Dezmajat [Mezökölpény MT; MMatr. 389] ✱ *~ takarodás. 1788:* Eddig tellyességgel a Ludesdi épület dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis a mezei takarodás mellöl [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

5. földművelléssel/állattartással foglalkozó, a mezőn dolgozó; agricol, care se ocupă cu agricultură; mit Ackerbau/Tierzucht sich beschäftigend, auf dem Feld arbeitend. *1713:* Mezei sellére [Dés; DLt 493]. *1849:* a Pagotsai[a] rész szerént vólt ki váltságos oláh Nemesek, — rész szerént a Falusi — rész szerént a Pagotsai határonn lakó mezei ujj polgároknak 's lakosoknak nagyobb része [TSb Horváth Imre pagocsai jegyző kezével. — [a]MT].

Szk: *~ gazda. 1881:* Czakó Jóskával találkoztam ... Átvette az apjától a birtokot, s lesz csendes mezei gazda [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ pásztor. 1830:* a Hatalmaskodo Bándutz Joseff és Csokasi István, Hatalmaskodo társaikkal ... tartozzanak a Protectus Mezei és Erdőpasztor Orga Onujnak fájdalmát és szenvedését annyiba a mennyibe tempore exequutionis az Exequutor Tiszt Urak által fog legitimáltattni meg fizetni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 2a] ✱ *~ pásztorság. 1780:* Ez is a Kalandos tőrvénye, hogy a mely kalandosbéli ember ki menne mezei pásztorságra, tartozik fizetni 8 poltrát [Kv; EM XI, 225 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei].

6. várfalon kívüli, szabad térségbeli; care se află în afara cetății; außerhalb der Burgmauer/in der Freifläche liegend | harcmezei; de pe cîmpul de luptă; das Schlacht/Gefechtsfeld betreffend. *1618:* Az vezér csak könnyűszerrel vagyon mezei harchoz [BTN[2] 126]. *1657:* kiket[a] az fejedelem is, kimenvén személye szerént is, nagy szép mezei pompával excipiála az budai vezérrel együtt [KemÖn. 73. — [a]Bethlen Gábor Mansfeld generálist és Ernestus weimari herceget]. *1710:* (Thökölyi) Hosszúmezőre szállítá be a táborát, és mivel a had a sok erős hideg s kenyeretlenség miatt elsonyorodott vala a mezei táborozásban, ott Hosszúmezőn ... nekiesék az egész tábor az italnak [CsH 235]. *1710 k.:* Mezei állapotra is, hogy rossz nem volt[a], bizonyság az, hogy Rákóczi György fejedelem Lengyelországban, Krakkóban főcommendánsnak tette háromezer emberrel [BÖn. 487–8. — [a]Bethlen János].

Szk: *~ harcot ad. 1657:* Az mi tanácsunk pedig az vala: hogyha az fejedelem[a] után nyomakodik az ellenség, mi Patakból, Kassából, Tokajból ... rajta kapdossunk; az fejedelem is pedig mezei harcot néki ne adna [KemÖn. 215. — [a]I. Rákóczi György az 1644. évi hadjárat rendjén].

7. (fej-i) fizetett (katona/katonaság); cete de incursiune; (fürstlicher) bezahlter Soldat, Söldner, bezahltes/besoldetes Militär. *1677:* Ha valamely czégéres vétkekben comperialtatot, és legitime convincaltatot ember, Udvari, Mezei, Várakbéli, Hadak és Praesidiumok közzé, Akna helyekre, Bányákra ... a' Fejedelmeknek adnák magokat ... affeléknek Tisztviselői tartozzanak arestalni, és érdemek szerint megbüntetni [AC 129].

Szk: *~ (fizetett) had. 1653:* Ezekre Nyerges Janos ismet ezeket monda ... Az Var(me)gie soha hadat nem vert, nemis vér, akkorìs czak az keués Mezei had ne let volna, gialazatot vallot volna az Var(me)gie [Ne; KemLev. 1394]. *1662:* Kornis Zsigmondot azért Rákóczi Zsigmonddal, feles lovas és gyalog székely fizetett mezei hadakkal és kék gyalogggal, egynéhány faltörő álgyúkkal és annyi néppel küldé alája, hogy ha Lengyelországbul segítsége érkeznék is a várnak[a], ne könnyen kínszerittetnének félbeszakasztani a vár obsideálását [SKr 239. — [a]Jeszenő várának]. *1679:* Nemzetes Czegei Vas Janos Ur(am) jelentven hogy ket szolgaja ... eő kímetol el szökven, Mezei hadunkban allottak volna [WassLt fej.]. *1710:* Barcsai Mihály, a mezei hadak keze alatt lévén, egyszersmind udvari főkapitány ... éjszaka is minden audiencia nélkül akkor ment be a fejedelemhez, amikor akart [CsH 176] ✱ *~ (fizetett) katona. 1629:* az az Bodrok keozj Szabo Janos Nagy Marton hadnagysaga alat valo Mezei fizetet katona [Kv; TJk VII/3. 172]. *1631:* mezei Katonainknak haggiuk es paronczolljukis, hogy mikor Desi varosunkba Eoket be szalitani akarjuk ... Senki semmi uton es modo(n) ... azon kiuwl valo heliekre, Birosag viselt Polgari rendekre, es Eoregh beteges ven Emberekre szalani ez leuelwnk latuan ne mereszelljen es Eoket ne haborgassa [DLt 365 fej.]. *1649:* Colos Vari Mezej katonak jovenek rea es hatalmasul el foglal(á)k az mezej katonak mezeő szilvast[a] Samos Uy Varhoz [Mezőölyves MT; JHbK XII. 27. — [a]K]. *1653:* Márcziusban virághétben nagy hirtelen innen Vásárhelyről indították a mezei katonákat Molduva felé [ETA I, 155 NSz] ✱ *~ (fő)generális. 1657:* Bornemisza Pál ... mezei generális vala öregb Rákóczi György fejedelem idejében [KemÖn. 17]. *1710:* Már a lotharingus herceg commendója alá a francia ellen a regimentek többire mind felmentek vala az Impériumban, Magyarországban maradott ármádának a török ellen bádensis herceg Lajos rendeltetvén mezei főgenerálisnak [CsH 222] ✱ *~ hadakbeli gyalogság. 1678:* Az mely mezei hadakbeli gyalogság itt e tájon a Szilágyságban quartélyoztak, az előttök járóiban bejöttek hozzám, azokat az Lengyelországbúl jövő hadak eleiben küldötték [TML VIII, 39 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *~ hadnagy. 1646:* Vdüari Catonak erkezenek Hadnagiok Nagy Imre, Mezey Hadnagi egy nehanyad magaüal [Mv; AAll. 6]. *1657:* Egy Farkas Gábor nevű mezei hadnagy csudálkozásra méltó vakmerősséggel egy éjjel öt vagy hat katonával az Morva vizén általúsztatván az sáncra, ott néhány fejet vöttek, sebhettek, s annyé tüzes nép közül egynek elveszése nélkül visszajüttek [KemÖn. 47] ✱ *~ kapitány. 1650 k.:* Vitezleö Sandor Matias Vram Vrunk(n)ak eö Naga(na)k egik meszei kapitania [SLt FG. 51]. *1657:* Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt és sok helyekről gyűjtögetett vala egyben [KemÖn. 114]. ✱ *~ kapitányság. 1676:* Jaxó kállaiak, végbeliek kapitány(a) levén, mezei kapitányságra nem szakadhat [TML VII, 166 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *~ katonaság. 1792 k.:* meg kűlömböztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonasagtol, a melly többire Joszágtalan emberekből áll, és ollyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet annál fogva minden Fegyverit, mind köntösit mind elelmit békesség és hazakodás (!) idejin, egy aránt a Fejedelmektől és országtol veszi | ezen ország ... feles számu mezei katonaságot tart, akit a küljő (!) Tartományokrais ki vitettethetnek [UszLt X. 80] ✱ *~ kurír. 1705:* érkezének Várad felől valami németek és rácok és egy mezei kurir, melyek is levelet hozván, ők azt mondották, hogy békességet hoztanak [WIN I, 643] ✱ *~ lovas had. 1678:* Az végbeliek is Tökölyi urammal immár Pócsáig eljöttek feles számmal; azoknak is az dolgot értésekre adtam, kikhez, sőt már az mezei lovas hadnak is nagyobb részéhez s az Apagyi uram gyalogihoz ... csalhatatlanul bizom [TML VIII, 161 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *~ sereg. 1665:* az mezei két sereg soha bizony nem akará[a], és félvén az urunk nehézségétől, ha eloszlanak, hertelen másokat nem állíthatni helyettek ... kellett arra lépnünk Ebeni urammal, hogy ha az urunk pénzéből ki nem telik, az magam pénzemből kell is, megadnom azon két seregnek fél hópénzét [TML II, 473 Béldi Pál Teleki Mihályhoz. — [a]Ti. a kevesebb hópénzt felvenni] ✱ *~ strázsa. 1705:* Azután pedig gondolván a németek, hogy mezei

strázsájok vagyon a táboroknak, magok azért elöl menének [WIN I, 618] ✱ *~tiszt* fizetett katonai tisztség. *1657:* Béjüvén complanálák az dolgot, az mint lehete, egymásnak assecuratiókat adván, de az tracta alatt bücsúzik is vala udvari és mezei tisztitől, lévén udvari főkapitány és mezei generális [KemÖn. 157] ✱ *~ vícekapitány. 1657:* az Rákóczi követjei ... Serédi István és Vetési István lévén, az embereket futván, s adományokkal, ígíretekkel pártjokra vonván ... adák Macskási Ferencnek az rákosi jószágot, ő lévén udvari és mezei vicekapitán s generális [KemÖn. 133] ✱ *~ vitéz. 1679:* Ezt pedig Uram nem magunktul írjuk, hanem idejövén az végbeli gyalog mezei vitézek Neminyben gyülést kivántak volna, onnan küldjenek Kgdhez, de bizonyos okokra az gyülést nem javalhatnók [TML VIII, 458 Ispán Ferenc, Kende Gábor Teleki Mihályhoz] ✱ *~ zászló* fizetett zászlóalj. *1676:* az Jaxó dolgában ilyen dolog is vagyon, hogy három mezei zászlója vagyon, kik is engem bizony régen untatnak, hogy adjam őket mezei kapitány alá, mert ... maga viseletlenségét Jaxónak megunták [TML VII, 166 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *~ zászlóalja. 1675:* negyed napra kelvén my onnat[a] el jövénk, de a' Mezei két zászlo allya katonákat, ott hadtuk [Vajasd AF; JHbK XX/2. — [a]Mezőszilvásról (K)].

8. *~ sáfrányszín* élénksárga; şofrăniu, de culoare galbenă; safran/hellgelb. *1714:* Mezzei Safrán Szin Posztobul Pisztolyok Tokjara való fedél aranj fonallal ki varrot fl. Hung. 5 [AH 5].

◇ **Szn.** *1501:* Mezey [Kv; Csánki V, 318]. *1602:* Mezei Tamás lófő [Göröcsfva Cs; SzO V, 225]. *1604:* Ioannes Mezej de Zatalaka lib. [UszT 16/27]. *1614:* Mezey Ferencz pp [Madéfva Cs; BethU 460] | Mezey Thamas pp [Taploca Cs; i.h. 171]. *1649:* Sophio Mezei [Kv; TJk VIII/4. 311]. *1660:* Mezey Janos [Kv; TJk IX/1. 241]. *1691:* Elizabeta Mezei [Dés; Jk]. *1713:* Mezei István [Dés; DLt 493]. *1718:* Mezei Samuel [Kv; PolgK 133]. *1719:* Mezei Ferencz [Kövend TA; JHb XVI/43]. *1772:* Mezei Kis Anna [Kv; RKAk 68].

◇ **Hn.** *1864:* Mezeiek sorka [Ditró Cs; EHA].

mezejü vmilyen külsőségű; cu un anumit fel de cimp/hotar; von irgendeinem Feld. *1662:* Az öreg fejedelemasszonynak a Mezőség szívén, Görgény útjában levő Örményes nevü jó oláh falu ... hogy az jó tágas mezejü és jó határú, barom- és mindenféle majorságtartani való falu volna, minden királyi jussal conferáltatott [SKr 199].

mézel mézzel édesít; a îndulci cu miere; mit Honig versüßen. *1774:* Csutak Uram két Esztendök alat hogy itten Tiszteskedet, az Uraság Borabol két hordoval meg ivut a maga Dimensumán kivül Pálinkát is mézelve felesen de mennyi lehetett arrol el felejtkesztem [Mocs K; KS Conscr. 92–3].

mézelő mézes; (făcut) cu miere; mit Honig (zubereitet). *1625:* Mezeleo Eczetet kertunk 3 [Kv; Szám. 16/XXXV. 207].

mézelő méh albină lucrătoare/meliferă; Honigbiene. *1811:* Ez helyen, a' Fák-is szintugy illatoznak Mint mikor a' nectárt bövséggel itattya Meg-ditsőültekkel Teremtmények attya, Mikor a' mézelő Méhek, hallom, dongnak [ÁrÉ 10].

mézes 1. mézzel édesített; îndulcit cu miere; mit Honig versüßt. *1688:* Egy Veder Mézes Visztől f —//02 [BfN Vect.]. *1719:* Etzetes Fokhagymas Meses (!) Etelek hasznossabbak az Pestis idejen ugymind Dios asa (!), Sufas, kaszás Lev, Czitromos Etelek [Ks 54. 84 Medicina instructio]. *1736:* A noszolyó-asszony akkor[a] annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt ... de egyet külön süttetett, mintegy az vőfély számára; azt penig így készítette: úgy sütötték mint az jóféle bélest, szintén olyan tésztából, de belől, az hová riskását, őz máját vagy mézes szilvát etc. szoktanak tenni ... abban az bélesben egy-egy tenérnyi vagdalt ruhákot raktanak, és keresztül kosul sürün rézvesszőköt raktanak, felyül tésztával béboritották és többivel együtt ugy sütötték, s ugy vitték az asztalhoz [MetTr 390–1. — [a]A lakodalom második napján].

Szk: *~ bor. 1591:* Baniabwki Janosne Anna azzoni ... vallia, Lattam ezt hogi Nagi Antalne Nagi Demeter kwrwl forgodot es keduet kereste, inkab hogi nem mint az hwteos vranak. Eget bort, mezes bort hordot neki [Kv; TJk V/1. 140]. *1600:* Puelacher Jstwan vram zolgaj (!) Janos ... vallya Egyeb latorsagat nem thwdgya Az Bochkay Vram koborlo taboraban latta zemewel ... mezes bort iznak vala [Kv; TJk VI/1.401]. *1765:* Fü szerszámot etelben, s mézesbor s palinka készitésire ... pénzen vettünk [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246] ✱ *~ égettbor. 1759:* egj Ilona nevü Öreg Aszszonyt fogadván meg Kis Albertné hogy Féreg kővel csinálljon mézes Egett bort [Altorja Hsz; HSzjP Catharina Incze consors Petri Tőcséres (49) pp vall.].

2. méz tartására szolgáló; pentru păstrarea mierii; zum Honigaufbewahren dienend. **Szk:** *~ csobolyó. 1746:* Egy Mézes Csubollyó kib(en) is vagyon kevés méz [Marossztkirály AF; Told. 19] ✱ *~ deberke. 1699:* Mézes deberke Nro 1 [O.cseszlve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1733:* Mézes deberke 1 [Marossztkirály AF; Told. 2] ✱ *~ dézsa. 1788:* Egy öszve omlott Mézes Désa [Mv; TSb 47] ✱ *~ kanta. 1816:* Egy nagy Mézes Kanta [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ *~ putina. 1744:* Mézes putina 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1745:* Mézes putina nro 3 [uo.; i.h.].

3. *~ körte* édes körtefajta; pară dulce ca mierea; Honigbirne. *1595:* 24. Junij ... Kerttemből az eretlen mezes körtüet le verettem es eretlen ugy hordattam saakokba(n) ... d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. *bab* vmilyen gyógyító főzet; un fel de decoct; irgendein Heilsud. *1588:* Kendi Sandor rea kwldeoth felesegemet meg fogatta, ell vitette vaydahazara ... az fiam erte ment az anyaert eo magan valtotta ky Ki olyan nagy fogsagban ehezesben tartotha hogj czyak ehel nem holth meg, vgy Annira hogy zawat sem vehettek az nagy Ehseg mia hanem egy io Azzony Jstenert czelekette ezt velle hogy mezes Kender mag fossath[a] czinalt az zayat azzal kente meg zaiaba ereztwen benne vgy zolalt meg nehezen az wtan vgy adhatoth kenyeret enny [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall. — [a]Bizonytalan olvasat. Egy egykorú másolatban *fussatt*-nak olvasható alak van].

5. *~ reménység* édes/biztató reménység; speranţă incurajatoare; süße/ermutigende Hoffnung. *1806:* az ő alkudozásának egyéb czéllya nem volt, hanem hogy ezen mézes reménység alatt, Nagyságodnak kurászit adjon a' több vásárlásra [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.].

6. kb. csábító; ispititor, ademenitor; (ver)lockend. *1710 k.:* Látá Éva, hogy a gyümölcs szép volna a meglátásra, jóízű a megételre. De az ördög ezt egyiket sem mondotta, hanem csak azt, hogy bölcsességet hoz. Ím e két indító

ok testi, és a harmadik lelki ... Ez az első bűn, minden bűnnek anyja ... Ehhez az anyjokhoz ütött minden bűn, melyet én minden bűnön meg tudok mutatni, hogy néki olyan természeti, minéműsége vagyon, és titkos mézes mérge, hogy azon mind a test, mind a lélek talál valami csemegére valót [BÖn. 470–1].

◇ **Szn.** *1453:* Georgius Mezes [TT 530]. *1626:* Mezes Mihalj [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1648:* mézes Jánosné [Gyf; Incz. V. 64a]. *1763:* Petrus Mézes [Kv; Dica XIV. 78].

mézesmadzag kb. kecsegtető ígéret; nadă, promisiune tentantă; süße Vorspiegelung. **Szk:** *~ nyújtás* kb. (félrevezető) kecsegtetés. *1672:* Én, Uram, úgy hiszem, ez mézes maczag nyújtás az mi részünkre császártúl, míg elválik dolga az lengyellel, azután meg hozzánk kezd. Mindazáltal akkor is megtarthat Isten ő felsége, mint most [TML VI, 49 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz: *~ot von a száján* csalfa reménységgel hiteget. *1675:* Mi lehessen oka Kegyelmeteknek ... újabb-újabb forma conceptusinak, dolgainak igazgatásinak, dexterizálásának, én, mások is fel nem találhatjuk egyéb okát, hanem hogy azt hitették el magokkal, mézes mattzagot vonván a szájakon, könnyen elhitethetnek bennünket [TML VII, 11 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].

mézespogácsa turtă dulce/cu miere; Honigplätzchen/pogatsche. *1570:* Varady Janos Zabo Janos Jnassa hithy zerent vallya ... Zabo Janosne ... eo tělek kwldeozet lewelet az toromba Trombitasnak ... vallya aztis hogy sok egy mas approlekot kwldeozet neky Mezes pogachat es azth Jzente hogi Eois fwsson ha neky fwttny kelletyk [Kv; TJk III/2. 30]. *1584:* Az Nagy Themplum Aitaya elot az Mezesz pogachyat holot arolyak Az fondamentomat meg Chinaltatam atta(m) az Keomyes Lorincznek f — d. 35 [Kv; Szám. 3/XV. 8]. *1596:* Gialubol izene Vrunk eö felsege, hogy vagy negy borsos es mezes pogachat swttessen [Kv; i.h. 6/XXIX. 101 Bachi Tamás sp kezével]. *1639:* ez az erdeőbíro fia mezes pogaczat akar vala veni de nem vala penze [Mv; MvLt 291. 205b]. *1743:* vettem mézes pogácsát Den. 5 [Szászerked K; LLt]. *1746:* Egy darab mézes pogácsa [Vargyas U; DanielAd. 257]. *1751:* Az Dilector urnak magának ajándékban vittenek Bíro uraimék ött veder és két kupa bort és kilentz mézes pogátsakot [Kvh; HSzjP]. *1835:* küldök Mariskonak négy mezes pogatsat [Torja Hsz; BetLt 4 Apor József lev.].

Szk: *brassai ~. 1618:* tudja Nagyságod, itt mely kedves az erdélyi jó sajt, és az brassai szép öreg mézes pogácsa [BTN[2] 122] ✱ *lengyelországi ~. 1679:* Lengyel orszagi, rakott tabla mézes pogacsa, eggyik kettő torott nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 107].

mézespogácsa-csinálás mézespogácsa-sütés; făcutul turtei cu miere; Honigplätzchenmachen/backen. *1623 k.:* Simonfi Gasparne Ersok Azzoni ... fassa est ... kezde oda jeoni egy katona Varga Miklosne mindgiarast el hogia az Mezes pogaczia czinalast es keozwllwk ki mene az pituarba az katonaual elegie ropogtatak az agiat, de en szegenletembe(n) ki sem mertem neszni [Mv; MvLt 290. 29a].

mézespogácsasütő mézespogácsa-készítő mester; persoană care fabrică turta dulce; Honigplätzchenbäcker. *1589:* Feyer Thamas es Jgiarto Simon egihazfiak zamadassok ... Az mezes pogachasüteok f. 2 [Kv; Szám. 4/IX. 8].

mézge mézga; mizgă, sevă; Baumharz. *1757:* mind a fák leveleinek zöldsége mint pedig a mezgéjének ujsága tegnapi napon lett le vágásátt bizonyittya [Koronka MT; Told. 8].

mézgyűjtés mézjárandóság begyűjtése; stringere/colectare de miere; Einsammeln der Honigbezüge. *1629:* tudode azt montad vala hogy Bornemisza Laszlo penzt ad nekedis az mez gyütesre s nem attal semmi penzt bele | tudom hogy fele nyeresegben tarsalkodtak volt az mez gyütesre eoszue, de ugy hogy egy arant adgyanak penzt beleje [Kv; TJk VII/3. 106, 108].

mézgyűjtő mézbegyűjtő; colector de miere; Honigsammler/bereiter. *1653:* Ebben az esztendőben az én fiamat — urunk mézgyűjtője volt — én nem tudom miben impingált volt, Fejérváratt a több mézgyűjtőkkel együtt arestáltatta volt a fejedelem; de a fogságból háromszáz harmincz forintért bocsáttá ki [ETA I, 148–9 NSz]. *1677:* a' szeginységet ne sanczoltassák a' méz gyűjtők, vagy egyéb arra rendeltetet emberek | A' szeginységet ... Magnak rendelt méheinek felverésére ha kénszeritenék a' méz gyűjtők [AC 230, 263–4].

mezítelen, meztelen I. *mn* **1.** ruhátlan, csupasz; gol, nud, complet dezbrăcat; nackt. *1589:* hazanal Eorben Melegh bort Ittak az tewznel Es az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat ... mi nivzewk vala hogi az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alőr SzD/Dés; DLt 226]. *1639:* mondam Ismet hat lelketlen kurua latade hogi felfogta az inghalliat ... hat lattade az mezitelen testet az aszonnak, arra is azt monda ... hogi eö azt nem latta [Mv; MvLt 291. 177a]. *1714:* Kissebb kőrőkes, s szárnjas óra ... mellj-n(e)k a' tetején egj mezitelen iffiu áll Koronával jób kezéb(en) [AH 44]. *1727:* maga szájávalis kerkedezett mezitelen testét mutogatván hogj az Lejtnannak nappal szolgáloja Etczaka hálo társa [Dés; Jk]. *1803:* Fodor Sigmondnénak Komjattzegi Miháljne a maga mezitelen seggit meg mutatván azt mondotta meg ütegetvén tenyerével tsak annyit félek mint a Segemtől igy boszantatta [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *~ lábon állva. 1752:* négy Alsó Cobánkai régi öreg Embereket fenn a határ Szelyében, a hol én elé beszéllettem mezitelen lábon álva meg eskettnek, az után azokon a Metákon ... határozták meg [A.csobánka SzD; JHbK LVI/32. 7 Georgius Bálint de Csáka ns vall.].

2. rongyos/hiányos ruházatú; fără haine, zdrenţăros; zerfetzt, fetzengekleidet. *1596:* Egi zegeny arwa gyermeknek mezitelen voltaert vettünk egi gattiat ... d 10 [Kv; Szám. 7/II. 18]. *1598:* Attűnk Jsten newbe harom igen mezitelen deak gyermeknek sarura f —/75 | Latwan az sok zegeni mezitelen rúhatlan Embereknek nyomorúlt eleteket, vettünk azok zamara ... meg egi weg zwrt fl. 8 [Kv; i.h. 7/XVI. 50, 8/XVI. 24]. *1704:* itt már csak könnyen lehet 500 rab. Ezek pedig mindinkább mezitelenek és egyingben vannak [WIN I, 289].

3. szőrtelen, szakálltalan; pleşuv, fără barbă; haar/bartlos. *1823:* az ajaka alatt mezittelen [DLt 257 nyomt. kl].

4. (meg)nyúzott; jupuit; geschunden/balgt. *1773:* Bécsben egy tyúkot tíz poltrán adnak s vesznek ... Egy mezitelen bárány három máriáson[a] [RettE 296. — [a]Értsd: megy el].

5. csupasz, hüvelyéből kihúzott; scoasă din teacă; blank, aus der Scheide gezogen. *1570:* Karaznay Janos ... vallya az haz eleot kywn al volt Jsthwan vayda, Es azonba kezdy zydny az Azzont Jllien zokal ... Besthye lelek kwrwa ezen

eleh Neh Jeoy ... lattha Nala Zwbaya alat az Mezytelen zablyat [Kv; TJk III/2.58]. *1590:* az masik Alperes ... mezitelen szabliawal wolt az mi atiankffian, es lowai fekit el waghdalta [UszT]. *1598:* Lakatos Thamasne Catalin azzony ... wallia ... Sarkeozy Janos ... az mezitelen kest fel húzta wala, zabo Balint kapa megh az kezet mind kesesteol [Kv; TJk V/1. 159]. *1630:* Szalaj Gieörgj ... egj mezitelen pallossal s egj pulhakkal ereössen megien vala oda az eötueös Ferencz hazahoz, szitta rutul eőkett [Mv; MvLt 290. 204a]. *1638:* Az magam hazamra is egjszer mezitelen Hegjes törrel jöt uala, en ... ki wzem a kapun [Dés; DLt 402]. *1682:* azon az utrumba(n) fel teőtt napon Láttam az szememmel hogy mezitelen pallossal forgodot ... Diosi Ianos vra(m) meg czöveklet paripai körül Becski Istvan ur(am) [M.köblös SzD; RLt I Dirilla (!) Leörinch (30) jb vall.]. *1763:* Insinualván Instantiajáb(an) ... Fejér István eökegjelme, miképpen kévánta adorialni Eczakának idején Házában az In mezetelen fegjvert, roszra czélozo szándékkal kezében hordazván ... hogj minél hamarébb életét fogjattya fenyegetvén ... hogj ... érdeme szerént büntettessék ... szükséges [Torda; TJkT V. 147]. *1787:* a Rétyi Nyirbe vatsora tájba Csia Samuel Uramot Csia Lászlo Uram két rendben támadta meg, mezitelen kardal [Cófva Hsz; HSzjP Fr. Séra (26) prov. vall.].

Szk: *~ fegyver (háromszori) kivonásával/mutatásával obviál/repellál* kivont fegyverrel tiltakozik a foglalás/végrehajtás ellen. *1712:* Nmzs Kovásznai Bogdány Miklos Uram ... hitt volt ki executiora, ugymint ... edgy házhely(ne)k el foglalasara ... midön meg irt vice Ispán Uram Procedalni akarván az házhely foglalására be akart volna menni, éle (!) alla edgy Portsirás Vaszily nevü Paraszt ember ... eö kglmek Magyar köblösi* jobbagyok, jelen leven ... Pataki Samuel Uramis és ugyan eö kglme parantsolattyábul az meg irt jobbágy mezitelen fegyver ki mutátasoval Repellála es Ispán Uramat attul az executiotol el tilta, azon meg irt Aszszonyok kepekben es nevek alatt [RLt. — *SzD]. *1713:* kenszerite bennünket hogy ki mennénk ... es ... az eö kglme reszin valo embereitis ... kik is az Czegei Hodos Tonn halasztanak ... azokat executioban Vennök az tilalmas Czegei Hodos ton levő halaszotért ... My azért tartazo kötelességünk Szerint el mentünk ... be akarvan menni ... Iffiu Gergelly Janos nevü Biraja ... elönkben alla ... mezitelen Fegyver(ne)k haromszori kivonasaval az executiotol obviála bennünket az Vra kepiben [Noszoly SzD; WassLt] ✱ *félig kivont ~ fegyverrel háromszor arceál és repellál* 'ua.' *1654:* Mi azért el menénk ... Doboka Vármegjeb(en) Gőczre ... Megh áluán az Moczár Istua(n) háza elöt ... hogy az mi Kglmes Urunk Eo Naga Diuisionale Mandatumanak Continenciaja szerént az ... osztatáshoz kezdenénk ... Czegéb(en) lako Szőke Ferencz ... Vás Janos Ura(m) Jobbágya elömb(e) jöuén minket azon portiokb(a) bé Menni Nem engedé, hanem féligh ki vont Mezitelen fegyverrel háromszor egymás uta(n) Vas Laszlo, és Vas János Uramék képeben arceála, és repellála az bé Meneteltől, hogy az Osztatatast megh nem engednek [Dob.; WassLt].

6. huzat nélküli; fără învelitoare (de pînză); ohne Überzug/Zieche. *1572:* Zeker Margit azt vallia ... Jstwan vayda fya ... panazolkodyk volt Eoneky ... Im Mint Jarek aztalos llonawal ... Engem ky hywa az elseo hazbol es az keozepseoben az Nagy agyra fekete Nemykor ely Jwta Zeoch gérgh kezde az Ablakon kyaltany ... Ragadom az paplant hatamra vgy fwtek oda* oth egy Mezitelen derekalra fekwem [Kv; TJk III/3. 7–8. — *A másik szobába]. *1628:* Feyer ruha Jutot Eppel Orsolia Aszszonnak Vgy mint ... Mezitelen derekaliok, mezitelen fwualiok, vankosok [Kv; RDL I. 137]. *1636:* Egi Fewaly es egi vankos, mezetele(n) f. 1 [Kv; i.h. 109]. *1647:* Egy Nyoszolya, vagyon raita ... ket mezittelen derekaly [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1651:* Cziok Boldisarne Kerestelj Magdo ... meg eskut hitj uta(n) igi val, latta(m) haro(m) eoreg derekaljat, kettej hajas egik mezitelen [Torda; Borb.]. *1662:* Vagjon Darakaly egy, Vankosis egj mezitelenek [Jobbágyfva MT; Berz. 1. 22/6]. *1679:* Tok nelkül valo mezitelen fővaly | Diktas haju derekaly nro 4. mezételen vankos nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34, 48]. *1736:* Haj nélkül valo mezittelen Párna nro 4 [Mikefva KK; Conscr. XIII/1. 159].

7. bevonatlan, kárpitozatlan; netapisat, neîmbrăcat în stofă; ohne Überzug. *1794:* Egy rosz mezittelen Kanapé [Koronka MT; Told. 12/104].

8. *~ gyertya* ellenző nélküli égő gyertya; lumînare aprinsă fără abajur; ohne Schirm brennende Kerze. *1822:* egy kezéb(en) lévő mezitelen gyertyával velem szembe jött [K; KLev. Szarvadi Farkas ns vall.].

9. kopasz, fátlan (hegy); (despre munţi) pleşuv, fără arbori; kahl (Berg). **Hn.** *1435/XVIII. sz. v.:* montem Mezitelen hegy alio nomine Plés vocatum [Pusztasztkirály TA; EHA]. *1591:* mezitelen hegj megett (sz) [Szkr; EHA]. *1718/XVIII. sz.:* A mezitelen hegynél (sz) [Szamosszéplak Sz; EHA].

10. leplezetlen; vizibil; unverhohlen/verborgen. *1710 k.:* Azon szent Isten, ki előtt mindenek mezítelenek és nyilvánvalók ... légyen bizonyságom nékem ezekről* [BÖn. 403. — *Köv. a részl.].

Szk: *~ igazság. 1835:* én a mit az igazság a mezitelen igazság dictal és törvényesen eshetik meg teszek mindent [Kv; Pf Körmötzi János lev.].

II. *hsz* **1.** meztelenül, ruhátlanul; în piele goală, fără îmbrăcăminte; nackt, ungekleidet. *1573:* Martha Zigiarto Iacabne, azt vallia hogi az Santa azzonyt kerdette mynt leot volna dolgok kerestwrywal, Azt Monta hogi Mint leot, az Neste Kwrwafy haromzor leot Rea(m) Mezitelen [Kv; TJk III/3. 64]. *1588:* Monda Pascha vayda ... az vtzara ky vonanak rangatanak ... vgy hordoztak az vczan mezitelen, az Czyodara minth falus helyen sokan azzon nepek leanyok oda fwttak [Zsákfva Sz; WLt]. *1602:* Nemez gyarto Jstwan ... vallia ... Zolitam az seller azzonth ... ket vttal valo zomra fel eole mezytelen az Agyban ... es ... az kezet eozze chapa es monda hatalmas Jsten mindeneonk oda vagion [Kv; TJk VI/1. 618]. *1637:* eczer az az Balogh Giörgjnit valo katonanak az zolgaja iü vala fel mezitelen az ucza(n), de ot ben az hazba(n) nem tudom mit miueltek, oda mene be Balogh Giörgjni [Mv; MvLt 291. 117a]. *1655:* aszt mondotta: nem azert akarom viszsza vinni, hogy többe felesegem legyen, hanem ha kezemhez kerethetem ... mezetelen az szeker utan kötöm s ugy viszem viszsza [SzJk 75]. *1752:* Furu Györnének Veres Ersébet Aszonnak, nyilvánvaló boszorkánjságat nem tudom ... hanem Oltján Tivadar nevü Diosadi Csordástul, hallottam mondani, hogj egj alkalmatossággal, Furu Gjörné Veres Ersebet Aszonj az Diosadi Csorda elöt a mezőn mezitelen szedte az harmatot [Diósad Sz; Ks]. *1849:* égy versen koran reggel ... Kelemen Bénit, és a' menyetskét meztelen találtam [Kv; Végr. Vall. 61–2]. — L. még FogE 192; RettE 163.

Szk: *anyaszült ~. 1573:* Pesty Katus Cassay Janos deakne ... vallia ... Erzebet Kappa Myhal zolgaloia ... Mond hogy ... az esse kwrwa fia Kerestury peter haromsor leot vala

Rea(m) egy Eyel Anyazwlt Mezitelen [Kv; TJk III/3. 50]. *1631:* Hallotta(m) hogy mondotta Beőrueine Szekely Miklosnak az Nagy Marton szalloianak Szekely Miklos edes lelkem akar mikor jeőj te ide eyell, de ha Ania szült mezitelen leszekis fel kelek es be bocziatalak hozam [Mv; MvLt 290. 47a] ✱ *csupa ~. 1584:* Kerekes Istwan es felesege Ersebet valliak, Egy haznal lakunk vala ez Sos Ianosnewal, Egkor az leania a' zemet birone effelikorth hozza(m) leowe, ky hywa es hat az Annia a' fogoly Azony chupa Mezitelen fekzik, es semmy lelket Nem erzewnk benne [Kv; TJk IV/1. 246]. *1592:* Ilona Peterdy Balasne vallia, Bakay ferenczet pedig zinte az en Ablakom Alat wthe le Kuty Marton, halwa(n) elseobe szaigasokat, chupa Mezitelen swtetbe Nezek vala kj Ablakomon [Kv; TJk V/1. 253] ✱ *merő/merőben ~. 1637:* az legeny czak be dobban oda kőzinkben az hazba(n) mereő mezitelen, s ot setala feliel, s megh el mene [Mv; MvLt 291. 117b]. *1849:* Kilin Mosesné ... égy reggel ... nem csak hogy égy ágy fekvést talált a' szobában hanem magát Kelemen Benit és Krizsán Mariát is meröben meztelen találta [Kv; Végr. Vall. 81].

2. meztelenre; în pielea goală, gol de tot; nackt. *1570:* Margit Kadar Balintne, Chyelley (!) Zan peterne Soos Mathene Margith azzon, hytek zerent valyak hogy Mykor hallotak volna hogy fazakas Jmre az feleseget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny ... Es mykor kerdettek volna Teole mynt vagon, Mezytelen leh vetthkezet eleotek es wgy Mwtatta Magat Mint verte az wra [Kv; TJk III/2. 110]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia ... Lattam nagi giakorta hogi Kis Imreh retteneteskeppe(n) kemelletlenül verte giermekit ... hatra keoteotte az kezeket chiupa mezitele(n) vetkeztette eőket ... chipke bokort keoteot eozwe azzal werte mind farattigh [Kv; TJk VI/1. 39]. *1630:* be uit engemett ez az Ura(m) az pinczeben s mezitelen uetkeztetett s adigh el kinzot hogj ugjan megh halta(m) [Mv; MvLt 290.221a]. *1698:* Boros Judit Férjetöl Kópeczi Mihálytol divortiumot kiván ... Mert rend kivöl rongállya ... elsöbe(n) mezitelen vetkeztetvén öt nyirfa pálczát rajta(m) el szaggatott [SzJk 309].

3. vagyontalanul; fără zestre/avere; besitzlos. *1631:* monda az Aszony ... maradot az szeginj Aniamtul 24 arania(m), de azt se Palnak se Peternek bizonj nem adom, mert engem az Ania(m) mezitelen hazasitot ki [Mv; MvLt 290. 259a]. *1732:* lehetetlen, hogy mi is mezitelen maradgyunk. bölcs itiletire hagyom az M: Ur(na)k [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.].

4. kb. minden felszerelés nélkül, csupaszon; fără echipament (de campanie); ohne jede Ausrüstung, kahl. *1667:* Hogy sem ily mezitelen vegyem el Ujvárt s minden securitas nélkül is, inkább akarom, ő nagysága kezemnél fogva vitessen ki Gyalubúl, mert úgy nem magam pazarlom s bolond módra vesztem el igaz jussomot, hanem az fejedelem erővel veszi el [TML V, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Szúv-ról].

mezítelenen meztelenül, csupaszon; în pielea goală, complet dezbrăcat; nackt, blank. *1605:* Zabo Peter wagasy vt Actor, Keresi Josa Istwant es Balasy Palt Hoggyayakot ... Eynek chyendessegeben Jeot reank mezitelenen, ne(m) tuttuk mjchyoda fele allat legyen zablyat rantank es maga wte bele az zablyat [UszT 19/89].

Szk: *merős ~. 1799:* az Ujparasztoknak gyermekei minden rendelések mellettis, mind e mái napig merös meszittelenen ... a Városon szerte széjjel minden fenyiték nélkül koborolnak [Kv; EM XLVIII, 488 gub.].

mezítelenség 1. ruhátlanság, rongyosság; goliciune; Ungekleidetsein, Zerissenheit. *1659 k.:* job volna megh halni, vagi soha ez Uilagra sem szulettetni, mint sem Tatar rabsagaba(n) jutni kereszteni embernek ... mindenkor raitünk vagion, az Czigazas, kalafazas, azonkiul az ehezes, rettenetes fázas ... mezitelensegh [BesztLt 6 Torma Miklós lev. Bahcsiszerájból]. *1661:* Gondoljátok meg, kérlek, mennyi ezer keresztyének légyenek még az tatár keserves igája alatt, kik mezítelenség, éhség, szomjúság miatt elepedvén sóhajtanak [KemIr. 340]. *1818:* Dioson lakó Gentsi András ... az Öregség' és el hagyatott állapotjának természetes uti társai éhség' mezitelenség' gyengeségei alatt, mint az el fogyott méts bél el aludott [Burjánosóbuda K; RAk 90].

2. (kard) csupaszsága; (despre sabie) faptul de a fi scoasă din teacă; (Schwert) Blankheit. *1630:* hallamis hogj Nagj Gergely Mezitelenseget emleget vala, s kardot de nem erthettem mi dologh [Mv; MvLt 290. 196b].

mezítelenül *ige átv* kb. lelepleződik; a fi dezvelit; enthüllt/larvt werden. *1764:* Én oly reménységgel vagyok, hogy az Istennek országa közelít s kezdődik mezitelenülni a babiloniai meretrix [RettE 167].

mezítelenül *hsz* ruhátlanul, csupaszon; fără să fie acoperit (cu îmbrăcăminte), aproape gol; nackt, ungekleidet. *1710:* Házoknál levő minden jovak, egyetmások praedára hányatván, feleségek, gyermekek a parochiális házakból gyalázatosan, csaknem mezitelenül kicsapatának, és mindenüvé pápispa papok collocáltatának [CsH 97]. *1736:* Nem árulták akkor az leányokot ... nem bocsátották úgy zsibvásárra az csecsekel szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészlen, többire félig nyakok csecsek mezitelenül úgy áll, mint éppen az férfiakot kénálnák csecsekkel [MetTr 342].

mezítláb 1. lábbeli nélkül; desculț; barfuß. *1585:* Zeoch Georgy, Pitter Krausz, Bennek Frólich valliak, Eorizeók valank Zent Marton Nap tayban, latok hogy haiadon feowel mezit lab eg' ingbe gatiaba az ereos hidegbe fût vala Biro vramhoz Grusz Peter [Kv; TJk IV/1. 480]. *1597:* Zabo Mihali ... wallia. Lattam az Kis Imreh giermekit hogi valtigh búdostak ala s fel mezitlab az apioktol ige(n) feltek [Kv; TJk VI/1.38]. *1617:* Azt monta Donat Borka hogy Egy olane Jarth volna oth az Saruba de az olane azt mondotta hogy eo mezitlab volt akkor mykor oth Jarth [Telek Hsz; Orbai széki törv. jk 1614–27]. *1671:* Egy kád apritot kaposztat soztunk, Selyki Pétert bellé állatván mezitláb, majd csak nem két oraig tapodtattuk [PatN 79a]. *1702:* Medgyesi Márton ... nem hogy ruházta volna feleségét, de ... mezitláb hajado(n) fövel kellett többire járni mégh télnek idejennis [SzJk 338]. *1739:* egj embert mezitláb ki hozának, a vín a Bírohoz, a Bíro vin azokhoz a kiket meg is fogának [Peselnek Hsz; HSzjP Joan. Opra (56) jb vall.]. *1784:* én mezitláb livén ugyantsak közikben Mentem és kivántam öket egymástol meg szabadittani [Bögöz U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.].

2. *~bal* mezítláb; desculț, cu picioarele goale; barfuß. *1662:* Pápai János Váradig való hurcoltatásának hallatott híre ... minden ruhájától, csak lábabélitől is megfosztatván, gyalog, mezitlábbal hurcoltatott, korbácsoltatott [SKr 439]. *1784:* beteges lévén fel sem öltözött hanem csak egy gagyába lebecskedet, és mezitlábal, nem is volt arra valo hogy futkározzon [Malomfva U; Pf Fr. Lakatos (56) vall.].

mezítlábas mezítláb járó; care umblă descuț; barfüßig. Sz. *1678–1683:* ez vilagh sok fele vesedelmes tőrei kőzőt ugi kel iarni, mint az mezitlabos ember az tőviszek kőzőt [Ks Kornis Gáspár kezével].

mézkéregető *alk* mézet kolduló; persoană care cere miere de pomană; Honigbettler. *1662:* Isten tudná megmondani, mennyi szüntelen jövő-menő bor-, kenyér-, sajt-, méz-, vajkéregetőknek kedvek töltése mennyi summa költségbe került vala [SKr 571].

méz-metsző (a lépesmézet a keretből kivágva) a mézjárandóságot begyűjtő személy; persoana care strînge mierea prin retezarea fagurilor; Waben/Scheibenhonigeinsammler. *1625:* Mathias Halasz es Conradus Fünk vrunk eő felge mez meczieője, felesegesteől gjermekesteol Fejerwarrol Jeőwe(n), es varadra Akarwa(n) mennj ... Attam Etelt es Italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 122].

mező 1. cîmp; Feld, Wiese. *1563:* En Zeki pal Adom emlekeztre Mindennek ... hogy thotte(m) illyen vegezesth Swki Isthuannal ... hogy ha el zoknek Kerestel balintt hat Swki Istuan ... szabado(n) megy foghassa mind Warason Mezon es falun [Kv; SLt G. 1]. *1573:* En Bekes Gaspar Kornyathy Fogaras Feoldenek Zabad Wra, es Eoreokes Ispannya ... megh Tekynthwen: Teke(n)tetes Emberseggel walo Zolgalattyath. az wytezleo pattantyws Balasnak Bogardynak ky my nekewnk Hadnagywnk, Az Nemes hazath: ky Regen, Bwday Janos deake wolth Annak wthanna Anthal Deake Chombordon: Eoneky attwk mynden Zabadsagawal es hozza Tartozo eoreoksegewel Zantho feoldewel Zena Rethewel zeoleoyewel: Erdeyewel mezeyewel [Fog.; BesztLt I/54]. *1575:* Tablara Iarwan eo K. varosswl ... ez varosnak hatarinak Erdeynek Mezeinek gongia viselesere, valaztottak ... az zaz Rendreol Vrbéger Gergelt, Az Magiar Rendreol Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 117b]. *1588:* ezeketh az ... kezeseketh Petky Istuan wram mind falun, mezőn, waroson, Zabad Sokadalomban, Malomban ... megj foghassa [Vécke U; BálLt 81]. *1677:* Ha valamely Falu vagy Városbéliek, mezőn és erdőn lappango latroknak gazdálkodnának, vagy azoknak kergetésére fel nem támadnának ... a' Falu őt száz forintal bűntettessék [AC 128]. *1778:* Ezen Erdőnek ... vége fetske farkulag be nyulik a' mezőre [Nagyercse MT; Told. 79]. *1852:* A' városnak szánto, és kaszállo hellyeit, Erdéit, mezőit, senki privatus által elfoglaltatni, vagy a' városi Tisztek által ingyen biratni, bitangoltatni meg nem engedi [Dés; DLt 180].

Szk: *erdőn ~n. 1584:* Ambrus Deak vallia, giakorta feniegetet megh ez Lakatosne es hogy meg vesze az zeme(m) ottan hamar Rea gianakottam ... ily tanachot Ada hogy Janos Birohoz Mennek Makoba*, Mert eőtetis ez Lakatosnet mind erdeókeőn Mezeókeőn valtig hordozta, es oly fwweket tudna hogy meg giogithatna engemet [Kv; TJk IV/1. 265. — *K]. *1607:* melj iozagok uadnak Czik zekben Kozmason es Zent martonon es Kazonban egjebutis akar hol legjenek mindeneket eo kegmenek az mint az Nagod Sententiaia megh mutatta es eleonkbe atta ... kezeben itattuk (!) es attuk mind erdőn mezőn falun es akar hun [BLt 3]. *1724:* Az igavonó marhák hellyin sem erdőn sem mezőn esztenát senki ne csinállyon [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33.] — Vő. az *erdő-mező* címszóval.

2. a falu/város határa/külső területe; hotar; Flur. *1586:* Towabba latwan hogy mind hidak es palok az mezeon, smind vtak puztulo feelben vadnak, valaztottanak ket vraimat tablara Iarwan ... kik minde(n) hitwa(n) vtakat, hidakat palokat epichenek [Kv; TanJk I/1. 30]. *1588:* Hoza my nekünk az witezleo Kemenj Lazlo, az N: paronchiolattiat, hogy my ell mennenk neminemw wallasoknak be wetelere ... My azert ... ell menenk Gyereo Monostorra, Es az Mezeore ky menwen hozanak my eleonkben Jlly wallokath [Gyerőmonostor K; KP]. *1596:* Thudo(m) aztis hogy ket helyen hantak megh a falu mézejen a' Palfi Peter kertit az Chehertfaluiak [UszT 11/65 St. Ambrus de Tarchafalúa vall.]. *1617:* Kelemen Janos ... Jsmegh czizer lukacznenak Katalin azoninak ada az eo reziert az vczcia vegen kúül az falu eleot, az mezeon egi fel all lo Feo rez Feőldet [Szentgyörgy Cs; IB]. *1744:* a Falúból mezöre ki járó kőzönséges utczátska [Szászsztjakab SzD; Told. 11]. *1767:* Puszta Ház helyek a' Faluban Vadnak egy egész, és fél; a' többi kün vadnak a mezőn [Vajdasztiván MT; JHb IX/50]. *1821:* mind ezen építtések benn a' Faluban a Curia körül, künt a' Mezőn a' szánto földekben, és a' Szöllő hegyekben mind jo állapotban mentenek által az nehai Groff Teleki Károly eö Excellentiaja fiára Groff Teleki Pálra [Celna AF; Ks 79. 20].

Szk: *~t fel/megjár* határt kijár. *1684:* azon ház helyek után valo földeketis ... meg nem tudgjuk mondani, mig az mezőt fel ne(m) járnok s ugj keresnők ki [M.borosbocsárd AF; Incz. V. 52b]. *1764:* Procurator Medve uramat is odahívták volt. Ugyan el is hányá Keczeli Sándor úr, mikor Apahidán a metalissal a mezőt megjárván hazafelé mentünk volna [RettE 171].

3. szántóföld; teren arabil; Ackerfeld | a határ megművelt része; ogor, ţarină; der bebaute Teil der Flur/des Hotters. *1587:* Ez Wegezes penigh foglallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be, Es ezen kyweol, az Mezeon zanto münkalkodo zegheny rendeket keossegetis, kik Ne(m) eos fiuk [Kv; KvLt Vegyes III/66]. *1604:* En zantany megiek wala ki az mezöre hogi ki Jutok wala az bercz felę Elöl talalam az Jnast hogi Jö Egi nagi tariznia palantal [UszT 20/320 Gal Janos Zent Ersebeti zabad zekel vall.]. *1656:* ada ... Czerebe eorökwl ... az Czik szeki Kozmasi hatarba(n) az meszöb(en) harom köböl fereje földet [Szentimre Cs; BCs]. *1683 k.:* Tseh maga tart Praedikatort és Mestert. Jövedelme illyen modon vagyon: ... Az Urak az buzabol dézmát adnak, de nem mindenik mezőről, hanem az mellyet Somosnak es Wadkert oldalnak hivnak [Szilágycseh; SzVJk 123]. *1717:* 600 kalongja buzát hordattam bé magnak, a többit a mezőn rakatom egjb(e) [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1749:* Kalongja járni menénk az mezőre [Tarcsafva U; Pf]. *1774:* én qua Regius a midőn a kalangyakat a mezőn Szamba vettem, arrol valo attestatiomat a Tiszteknek bé adtam [Mocs K; KS Conscr. 194 Mich. Antal (55) tt vall.]. *1797:* A' Buzàbol a' Dézmát a' Mezön adják ki [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 147].

4. legelő; păşune; Weide. *1550:* az Cyllanak az vegheben az beles vyz melleth öryztek barmokat de nem tvgg'ak howa valo az az mezö [Mereggyó K; MNy XXIV, 290]. *1595:* Az ideghen helien veot es zenan it eoreoksegekben tartot teoser barom zabadsaga feleol, Vegheztek eó kgmek varosul hogy holot az zenat a' Mezaros draga penzen takaria hordattia be, mastolis penze(n) vezy, Nem Ajandekon fęr hozza mint Nyarba a' Mezeon a' fwheoz, Azert ... bator tarchia ez hataron eoreoksegebe [Kv; TanJk I/1. 259]. *1600:* Karaczon hauanak 27dik Napia(n) mikor az barmokat az Mezeóreól be kelletek fognünk Jazol czinalasert fizettem az

dolgosnak es vezzeoert d 73 [Kv; Szám. 9/XIII. 14 Damokos Máté isp. m. kezével]. *1606:* hallottam az orozhegjektwl hogj az farczadj zallasnak neueztek egj darab mezöth az Njres Zeljebe [UszT 20/172 Berze balas Zent Kiralj (45) pp vall.]. *XVIII. sz. eleje:* A Menes tartáshoz tágos Mezü kel mindenek felet leg ártalmassabb nekik az éjjeli retegés [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1715:* látván ott lévö Jobbágjinak nagj kárát, és borja legeltetésinek szoros mezejeket [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1790:* A Ménes egész nap a mezőn legelődik [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1827:* Senki is lo marháját a három esztendősökön felyül bélyegezetlen ne tartsa, külömben akár mezőről akár pajtából gonosz ember által károsodgyék el meg fizetni nem tartoznak a Pasztorok [F.rákos U; Falujk 123 Barabás Áron pap-not. kezével].

Szk: *~ből felfog. 1763:* vagyon még két Sessio, de egyik sem régi Nyilas sessio, mert mezőből fogták fel [Udvarfva MT; Told. 44/8] ✱ *~ből felfogatik. 1763:* vagyon még egy Sessio ... ez is Mezőből fogatott fel [uo.; EHA]. *1764/1786:* az világos nevezetű szöllö hegy ... az benne levö Török buza földekkel edjütt ... tudjuk, hogy közönség szabad osztatlan hellyöl vagyis Mezöböl fogatott fel [Sárd AF; EHA] ✱ *~t csináltat. 1623:* Tudom aztis hogy az Eztan berczin Mogiorosy s Tobrozlai Johott feytek s eok czinaltattak azt az mezeott, egy darabiat enis iol tudom mikor czinalak [JHb Val. Orb(an) de Kibed[a] vall. — [a]MT] ✱ *~vé válik. 1799:* ez[a] haszan vehetetlen mivel Mezőé vált [Aranyosrákos TA; Pk 7. — [a]Egy szántóföld] ✱ *havasi ~. 1792:* minden Havasi Mezöknek határozott különös fas erdei vadnak | Mind ezen fel adatt Havasi mezők a körüllettek lévő tagos erdőkkel öszve ertetnek a marha legelesre nézve [Szováta MT; EHA] ✱ *közönséges ~* köztulajdonú legelő. *1732:* lévén az emlitett Kőmali hegy alatt az Uras földeken kivülis olj közönséges mezeje s határa az Város(na)k [Kv; Pk 3] ✱ *szabad ~. 1595:* (Mészárosnak) Az theoserseget azert chiak igy engedj az varos megh, hogy Amely barmot ez varoson kyweol vezen, es ez varos zabad Mezeyen sem tarthia hizlallia, Ez illien ideghe(n) helie(n) veot es tartot hizlalt barmot, theosernek el Adhassa [Kv; TanJk I/1. 259] ✱ *tilalmas ~. 1699:* ha az Czerjék uramék marhájok ... a falu tilalmas mezein járna vagy az erdőn, vagy ott erdőltetnének, Kálnokfalva addig meg ne büntethesse, mig elő nem izentetik [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388].

5. kaszáló; fîneață; Heuwiese. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzeő ... mely mezzeőnek Zowatha mezzeye newe kin soha falw nem volt melljet ... soha meg sem gondoltwnk wolna meg zallani az Egez videknek nagy Bantassokra [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1677:* Vagyon Kalangyába(n) reghi széna nö 1 1/2 ... Szena az mezön kazalban Eöl nro 18 [A.komána F; UtI]. *1682:* Az mezon szyna harmincz eöttt Bughlia [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. *1687:* Vagjon jelen széna, az mezőb(en) és csűres kertben egész, és felben levő kazalokb(an) öll. 40 [A.porumbák F; UtI]. *1751:* Vándorék ... némellyek(ne)k kész öszve rakott Szénájokat is lopásképpen a' mezőröl haza vitték [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1757:* a' hol vagyunk egy kis mezzö vólt, abban Csináltunk edgy kis szénát [Gyszm; DE 3]. *1763:* mikor Nagj essök voltanak ez a Patak ki ütett, söt ... az el mult Nyáron, mind a' Falun, mind a' Mezön szerte széllyel folyt, Szent Péter Böjtiben mikor már a' Fü kaszálni való volt [Szecsel Szb; JHb]. *1850:* Erdökben, mezökben, gabanákban ... a' legeltetés szorossan ... tilalmoztatik [Km; KmULev. 2].

6. irtás; curătură; Rodung | (erdei) tisztás; luminiș, poiană; Lichtung, Waldwiese. *1572:* Aztys tudom hogy draguzlon Inneth altalulys Egy mezoth Jrtattoth ... Erdewbol [Gyerőmonostor K; KP. Varga Gyorgy jb vall.]. *1770:* Sipos nevü helyen vagyon egy szely föld mellynek egy része erdős ennek ä mezeibe à Csutakossaval edgyutt belé mene Cub. 3 [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1797:* Szokolba van egy Tablatska veszö vagyis ollyas mezö Cseplesz erdö Amellyet negyedik otodik esztendöben el szoktan(a)k volt adni [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1814:* az köz Erdölésre nézve ki néztünk egy darabb Erdöt, mely vagyon a Zöldi Völgye árka és a Bonis Irotványrol le jövö Árok, alol a' Mezö, feljül a Bértznek éle között [Dés; EHA]. *1844:* egy Szászfenesi ember ... a' Sodorit szeliben ... mintegy felszekernyi szenát csinálgatott ... irtogatás által azon kis helyet egy nagy mezőve tsinálta [Km; KmULev. 1].

Szk: *tiszta ~. 1801:* Lá Sztrímturj nevü hellyen Providus Kornye Togyernek ... régi tiszta mezeje lévén s annak jussa utánn a körüllette lévö Erdöt irtogatván ... Nemes Burzo Szímion erőszakoson réá mégyen, holott ... Providus Kornye Togyer, a régi Colonicalis Tiszta mezönek jussa utánn kezdette a Tiszta Mezö mellett az Erdöt tisztítani [F.szőcs SzD; TKl Páska Styéfán (42) col. vall.].

7. csatatér, harcmező; cîmp de luptă; Schlachtfeld | katonai tábor; tabără de campanie; Feldlager. *1618:* megérettete az perzsa is, hogy az fövezér nem akar várat szállani, hanem ellenségét mezőben akarja megkeresni [BTN[2] 125]. *1619:* lengyel királynak s az országnak az akaratja, hogy ne mezőben, hanem igyenesen az hatalmas császár Portáján és az fövezérrel legyen ennek az dolognak eligazítása [i.h. 262]. *1653:* A brassai csata is bémenyen s hírt tészen, hogy rajtok vagyunk. Én úgy hiszem, hogy készültek a mint lehetett, de mi velünk nem volt semmi lövö-szerszám. Váltig nyargalánk a mezőn, de semmit nem adának rajtunk [ETA I, 109 NSz]. *1657:* Az herceg Munkácson tanálá az fejedelmet ... Kinek excipiálására az fejedelem is kiment ... Mezöben sátort vonyatván ott lőnek szemben egymással [KemÖn. 290]. *1700:* az eö Flge ez Hazában lévö Militiaja Melgs Gralis Rabutin Urammal eö Kglmével valo meg egjezésünkböl Qvártélyábol mezöre fog ki szállani Regimentenként [UszLt IX. 77. 9 gub.]. *1710:* A fövezér, ha az egész táborával kiszáll vala a város alól, és mezöben harcot ad vala, Isten tudja, melyiké lett volna a gyözedelem, mert a számtalan pogánysághoz képest igen kevés vala a keresztény had | A császár, mikor a harc vala, Bécsen felül Grécben vala, megértvén a trimuphust, Bécsben lejöve, a lengyel királlyal a mezöben szemben lön, s nagy szép orátióval megköszöné a lengyel király fáratságát [CsH 172–3. — 1683-ra von. feljegyzés].

8. kb. vidék; mediu rural; Gegend. *1710 k.:* kórbetegnek és olyan terhes személynek az ilyen háborúban senki sem vetheti vétkül, ha a mezőről városba mégyen [BÖn. 706].

9. óra számlapja; cadran (de ceasornic); Zifferblatt. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora a' mutato táblájának mezeje kék, a' melyre egy Bronzirozott ezüst Borostyán koszoru, egy ezüst Koronával volt téve [DLt 456 nyomt. kl].

10. kb. cselekvés/tevékenység színtere; locul de desfășurare al unor activități; Schauplatz einer Handlung/Tätigkeit. *1636:* Még az Adamnak el eseset-is ... az Istennek ditsösege, irgalmassága, es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmessege, kevanta, es hogy nevenek ditseretire és az hálá-adóságra-is az embereknek tágassabb mezöt terjesz-

szen eleikbe [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1710 k.:* Én vitéz ember nem voltam, de a bátorság és félelem nemcsak a táborban találja mezejét [BÖn. 494]. *1829:* Ezek volnának, csekély képzeleteim; azonban gondolathoz — gondolat fér — ennek mezeje határtalan [Kv; KvSzLt].

11. érdekeltségi terület; cimp de activitate; Interessenfeld. *1896:* A füzet (fájdalom) amúgy is kis körben terjed, 300 példányban jelenvén meg, tán nem vágunk nagy rendet a Kisf. Társ. mezőjébe [PLev. 184 Petelei István Gyulai Pálhoz].

◇ **Szn.** *1596:* mezeo Janosne [Kv; Szám. 6/XXIX. 147 Bachi Tamás sp kezével]. *1603:* Mezeo Palne [UszT 17/31]. *1614:* Mezeo Boldisar jb [Selye MT; BethU 59]. *1614/1615:* Mezeo Janos [Györgyfva K; Ks M. 20]. *1628:* Mezeő Mihalj [SzJk 25]. *1648:* Mezeo Bandi [Kv; TJk VIII/4. 298]. *1823:* Mező András [Dés; DLt].

◇ **Hn.** *1349:* in campo Bezed mezew uocato [Zsombor U; SzO I, 55]. *1366:* ad locum Paulmeze vocatum [Ub II, 255]. *1390:* campum Ylandmeze Illandmezew [Kővár (Szt) tart.; DocV 389]. *1448:* transiret" ad quandam silvam Benedekmezeye [Hídvég Hsz; Barabás,SzO 73. — "Meta]. *1514:* ad unum pratum Sahman Mezeye appellatum [Tóhát BN; TelO II, 328]. *1517:* quoddam pratum nostrum Regium ad fideles nostros Ciues Brassouienses pertinens, Bwzamezew nuncupatum [SzO III, 194 II. Lajos rend.]. *1519:* Racione cuiusdam Campi Bozza Mezew vocati [Bikfva Hsz; SzO III, 203]. *1540:* Waar Mezenel [Kv; LevT I, 8–9]. *1550:* Cylla mezö [Zentelke/Damos K; MNy XXIV, 290]. *1579:* az zep mezón [Uzon Hsz; Kp I]. *1588:* Popmezee [Bács K; GyU 7] | Apathmesseie [Km; GyU 5]. *1592:* Az Kapolna mezeye [Fancsal U]. *1595:* nyres mezejen [Oroszhegy U]. *1596:* Zentegihaz mezeje [Tarcsafva U]. *1598:* roka mező [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1600:* az Kereztes mezeyen [Torda] | Les mezeo [Füle U; UszT 15/15] | Farkas mezo [Lövéte U; i.h. 15/12]. *1604:* Zep mezeo [Etéd U]. *1606:* Jrigy mezeó Allia [Vágás U]. *1607:* az nagj mezeoben (sz). az kis mezeobe (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1608:* Keöues mezeo [Szentimre Cs]. *1622:* Haio Mezeó partian [Árpástó SzD; SzJk 8] | Szena Meszeó [Felőr SzD; i.h. 14]. *1623:* Szarmany mezeie [Bodola Hsz] | az Likas keo mezeoben [Uzon Hsz]. *1624:* Keö mezeo [Bálintfva MT]. *1635:* Szenas mezeoben [Tusnád Cs]. *1637:* Az Ugarlo mezeóben (sz) [A.porumbák F; UC 14/42. 165]. *1652:* Szep mezeón (sz) [Sszgy] | az Kws mezeobe (sz) [A.csernáton Hsz]. *1666:* Ugarlo mezöb(en) [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1676:* Kender Mező [Gyalu K]. *1677:* Fües mező (k) [Vargyas U]. *1679:* Az Kása mezőb(en) [Vajdasztián MT]. *1684:* Az kerek mezőben (sz) [Ompolykisfalud AF]. *1690/1745:* az három halom mezeje oldalán [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1732:* az Tolvajos mező [Türe K]. *1737:* Az Eperjes mező vegiben (k) [Sárpatak MT]. *1745:* a Kapolna mezőben [Gelence Hsz]. *1747:* a Nyir Mezőn [Hévíz MT]. *1754:* Borju-mezo [Nagyernye MT]. *1756:* Csere mezőn [Verebes Cs]. *1759:* Szénás Mező [Lázárfva Cs]. *1761/1808:* az Eh mezőn (sz) [Szind TA]. *1772:* Az Hideg kut mezein (k) [Tusnád Cs]. *1828:* Léány Mező [Erdősztgyörgy MT]. *1830:* a' kék mezőn [Hídvég Hsz]. *1850–1860:* Lepény mező (sz, k) [M.lapád AF]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

mezőbeli 1. mezei, mezőn levő; care se găseşte/se află la cimp; auf dem Feld befindlich. *1575:* Illyesy Andras es Illyesi Lörinch ada Syko Györgnek azt az lako helt mezeobely feoldetül fywetül kj walwa melliet Jako Balas helynek hyttak [HSzj *lakóhely* al.]. *1591:* Akkor mindenek valamik voltanak mind haz es Eoreoksegh, mezeobelj Jrtas, Eoreok Es nyl feoldek valamik ahoz valok voltak En kezembe(n) szall(an)ok [UszT]. *1688:* Mivel ezen alkalmatossággal eö Ngok poroncsolattjábol kelletet az Inqvisitiot peragalnunk kik birják az eö Ngok puszta fundussit, es az mezeöbeli szánto földeketis [Szkorei F; ÁLt Urb. 26]. *1735/1760:* Találtattak még ezen falunak mind belsö Gremiumában, mind külsö territoriumában, külömb külömb féle képpen Occupált és falu köz földéböl, quo quo modo apprehendált, Sessiok, és mezö béli commoditásokis [Elekes AF; DobLev I/164. 8]. *1748:* Az ö kglme által exhibealt Documentumok tellyesek ... Illyésfalvi Pap Vónkának sokszinü gonoszságival ... nevezetesen ... ki adják ... négj ökrök(ne)k ... Attya fia mezöbéli pajtájában lévö lappangtatását [BSz; Ks 27/XVIIa]. *1750/1797:* ha Telekeket tud a' Tanu, azok után mezzóbéli Appertinentiákat ugy mint: szánto földeket, kaszálló réteket, mindenik fordulón hányat tud a' Tanu ...? [Borb. II].

2. mezőn történő/megesö; care se produce la cimp; auf dem Feld geschehend, erfolgend. *1670/1740:* Ha pedig valamely Mezöbeli kárt valaki kertes Emberre vethet Törvény szerént az káros Ember a kertes Embernek is meg köthesse Marháját erette Gabonáját is el vehesse èrette [Homoródsztpál U; WH].

3. mezőn élő; care trăieşte la cimp; auf dem Feld lebend. *1699:* az A ellen Stuczot Vagy fegyvert nem vettem kezemhez ne(m) hordoztam; hane(m) mint házán kivül mezöbeli Ember szokott fegyvert maga kezenel hordozni enis ugy hordoztam [Dés; Jk 294b].

mezőcske 1. kis mező; cimpuşor; Feldchen. *1714:* az melly darab mezöcsket fuz fakal ... tegnap ültetet be ... arolis tiltatom eö Kegelmet [Abafája MT; Born. V. 36].

2. legelőcske; păşune mică; Weidchen. *1616:* egy darab szabad mezeóczke vagion, alat valo lapalios hellyen szinten az Maros Parthon [Náznánfva MT; Berz. 13. II. 2].

3. kaszálócska; fîneaţă mică; Heuwieschen. *1599:* ott a' taiba az hül valami kis mezeoczkek uadnak czak ne(m) rege(n) kezdek kazaiokkal birni [UszT 14/13 Petrus Istua(n) de Jlke (40) ppix vall.]. *1781:* ä Köszörü pataka fele vagyon egy mezöcske [Gyszm; DE 3].

4. irtásocska; curătură mică; kleine Rodung | kis (erdei) tisztás; poiană mică; kleine (Wald) Lichtung. *1572:* tuggya azth hogy az gardan, nagy erdew volth Kemeny Peter Kabos Jacabal egy korban oda menek Egy kys darab mezochykeys voth oth azth Kemeny peter haggya kabos Jacabnak [Gyerömonostor K; KP]. *1639/1727:* fellyeb menvén" egy kis mezeockyben Eotödik föld halmot erigaltattunk [Ks. — "Zágor és Kisszőlős között (KK).] *1757:* (Ezen a) hellyen akkor csak egy bugja Szénára való mezzötske volt, à többi derék bükkös Erdőböl állott [Gyszm; DE 3]. *1771:* a' Mezötskében ... meg olyan fü nem volt, hogy a marha ügyiben ehetett volna [Vadad MT; VK]. *1777:* Popa Juon ... egyedül maga költségén kezdett irtogatni ... eleintén hivta Testvéreit, de ... nem jötte(ne)k hanem most ... láttyák ezen mezötskét ökis örömest részesülni kívánnának [Dupapiátra H; GyK].

5. kis sima felület; mică suprafaţă netedă; kleine glatte Oberfläche. *1803:* égy Nagyobbatska sima On Tángyér, mely(ne)k feneke közepére kivülröl égymás mellett lévö két küs Mezötskében az öntönek Czímerei égyik bütüs, à más sima [Harangláb KK; UnVJk 167].

mezőföldi síkvidéki, mezőségi; cîmpean, cîmpenesc; von dem Flachland/Gefilde. *1759:* Tehén- és sertéspásztorok mezőföldi faluk szokása szerint ketten[a] [Papolc Hsz; RSzF 187. — *Ti. induljanak].

mezőgazdaság agricultură; Landwirtschaft. *1852:* ha a' mezö gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogattatik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni de országos kár és elszegényedés következik belölle [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

mezőhavas havasi legelő; păşune alpină/de munte; Alm, Senne. *1623:* Tauazall pwnkeóst Vtan valo Vasarnapigh zep Tauazy saytokot Niomyanak itt alatt es az Vtan az Jo syros mezeö hauasokra haytassa Juhaynkot [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1717:* Tudom nyilvá(n) es bizonyoson hogy az Kerdöb(en) levö Csomorna nevü mezö Havast mind ez ideig az czelnaiak birtak [Celna AF; EHA].

mezőkapu határkapu; poarta ţarinii; Flur/Hottertor. *1780:* 1779-be huszár Lörintz István paripáját a maga mezőkapuján kilopták [Árkos Hsz; RSzF 146]. *1833 k.:* ki mentem a mezö kapun és a Falut távol kerülve, kételenittettem Az magunk Házunkhoz Kisertetni magamot Sipos Mihállyal [Usz; Borb. II].

mezőkerülő mezőőr; pîndar, paznic de cîmp; Flur/Feldhüter. *1693:* a' mi pedig az mezö kerülö Micskei Peter vram szemellyet illetti [Dés; Jk].

mezőkerülő pásztor mezőőr; pîndar, paznic de cîmp; Flur/Feldhüter. *1609:* az biro mellet ket futo biro vagjon, es negj erdö es mezö kerwló paztorok vannak [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1738:* A Mezö kerülö Pásztornak Benkö Gábornak minden becsülletes atyánkfiai, az ö Pásztorsági részit, hordáskor sine dilatione ulteriori ki adják [Dés; Jk 500b].

mezőkút mezei kút; fîntînă de pe cîmp; Feldbrunnen. **Hn.** *1782/1833:* A' Mezö Kutnál (sz) [Hidvég Hsz; EHA]. *1792/1833:* A' Mezö kut oldalaba (sz) [uo.; EHA].

mezőpásztor mezőőr; pîndar, paznic de cîmp; Flur/Feldhüter. *1570:* Makaj Benedek ... vallya ... Hallotta hogi Caspar az Mezeo pasztoris Monta Lazlonak wsd ha Jambor az anyad [Kv; TJk III/2. 74b]. *1573:* Vagion panazolkodas az Mezeo pastorok feleol hogi semy vigazasok Ninchen sem Bwzara zena fwre [Kv; TanJk V/3. 83b]. *1625:* Az masodik kantorra fizettem ez szerint ... Az ket Szemet Bironak ... f 2 ... Az harom Mezeö pasztornak f 1 d 65 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 256]. *1681:* Dsoka Muntyan ... Sellerül szolg: most mezö Pásztor [Hátszeg H; VhU 139–40]. *1741:* Sz: Mihály napján tul, tilalmasb(an), határunk, nem tartathatik. Sz: Mihály napig pedig ... Hadnagj atyánkfia ö kglme, Mezö; vagy Gabona pásztorok(na)k eskettesse bé, a' ket mostani Erdö pásztort [Dés; Jk 549b]. *1768:* a Mezö pásztorok midön Ludgyait bè hajtották ... eö Nga ezeket ki váltotta, a hajtopénzt ... mindenkor meg fizette [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

mezőpásztorság mezőőrség, mezőőri tisztség; funcţia de pîndar; Amt des Flur/Feldhüters. *1593:* Rab Jacab ados Mert eleozeor wtet fogatak wala meg az mezeo paztorsagra [Kv; Szám. 5/XXI. 75]. *1677:* A' Dézmások magoknak külön mezö pásztorságot ne tulajdonitsanak, a' falus Birák hivatallya lévén inkáb az, mindazonáltal az arra rendeltetett emberek, kötelesek legyenek afféléböl a' Dézmással edgyet érteni [AC 217].

mezős füves; ierbos, acoperit cu iarbă; grasig. *1765:* ã Kereszthegy Havassának Görgény felöll való mezös része eleitöl fogva olyan tilalomba vólt, hogy még a Gyergyó székieknekis ã kik azon utaztanak, nem volt külömben szabad ottan Lovaikat étetni, hanem ha az ösveny közepiben ã Pányvás kötélnek Tzövekjét fel ütötték [Hodák MT; Born. G. VII. 36] | az én Pakulárságomban ... ã magúnk Juhait, ã Kereszthegy nevezetü Havasnak Görgény felöll való mezös öldalában öriztem volna [Libánfva MT; i.h. Moldován Gligor (35) zs vall.]. *1777:* azon La Kolíb nevezetü helljet ki birja, és a Tanu emlékezetétül fogva ki birta, mitsoda helly, erdös Mezös Szánto vagj Irtoványos helly? [Körtvélyes SzD; TL vk].

mezőség 1. síkság, sík vidék; cîmpie; Ebene, Flachland. *1668:* Gligat is el hita Gaurus Az mèzösigré lakni [A.hagymás SzD; Ks 9 XXXIII. 4]. *1671:* (Lázár István) edgy nagy Szeker villat hozata ki a mezösegre s ell osztvan a vitezek között ugy dolgoztatot [Szárhegy Cs; LLt 125]. *1689:* oly nagy árvizek löttek szerteszéllyel az országban ... hogy kevés tónak az gátja állotta meg az ki el nem szakadt; mezöségen még az malmokat is nagyobb részint elvitte [VassGy 79]. *1696:* innét Gyergyobol oda ki a mezöségre buidosodot vala a pestis elött ... fiaval vaidos peterrel együt [LLt 10. A]. *1710 k.:* az erdélyi sok hegyet, völgyet, kösziklát, erdöt, mezöséget etc. nincsen e világon olyan geometer, aki igazán leírná [BÖn. 927]. *1765:* Lung Janos ... tsak a Mezöségre ment volna kaszálni, de olly véggel hogy viszszá jöjjen [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1768:* Az Utrizált Veres részen vagy öt Házotskák mint mezöségen Jobbatskák de a többi ollyak hogy tsak egy vagy két esztendö mulvais másokat kel hellyekben tsináltattni [Kissármás K; RLt O. 4]. *1820:* Az uradalomnak igen kevés erdeje vagyon, helységünknek pedig éppen semmi sincs, mint mezöségen, hanem szalmával, és gurdélyal szoktunk tüzelni [Báld K; BLt 6].

Az adalékok egy részében a cimszó *Mezőség* földrajzi névként is felfogható.

2. sík térség; şes, cîmpie; Flachland. *1662:* Melly hírt Gyulai Ferenc nagy kedvetlen füllel hallván, mit kellene cselekedniek, azon törödni, tanácskozni nem szünnek vala, már most azt is szemek elött forgatván, ha harcot állanak azon a nagy mezöségen, s meg tanálja a török verni öket, magokkal együtt egész hadat elvesztik [SKr 538].

3. irtás; curăturā; Rodung. *1796:* a melly erdöket a mi régi Eleink ... öriztek és neveltek, azokat nemelly ... emberek a közönsegnek praejudiciumara véghez vitt s mostis folytato sok szanto föld és Rétek fel fogasaival és irtasaival ugy el pusztitottak hogy már sok helyen az erdös helyböl kopaszság és mezöség formaltatott [Torockó; TLev. 10/6].

mezőséges sík; neted; eben. *1807:* azt tudom, hogy sok költségébe került azon Malmoknak fenn tartások ollyan mezöséges hellyen [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.].

mezőségi 1. a Mezöségen szokásos módon épített/készített; făcut/clădit specific regiunii numit Mezöség; auf im

siebenbürgischen Flachland (Mezőség) gewöhnliche Art/ Weise gebaut/verfertigt. **Szk:** *~ csür. 1757:* alkalmas Mezősségi Csür, melyben hat ember Könnyen Csépelhet [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1761:* Ezen Csürös kertnek a' közepéb(en) ... tapaszos oldalu Mezőségi ... Csür vagyon Épitve [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 504]. *1830:* Egy Nád Fedelü Mezőségi Csür Kapuk nélkült, haszonvehető allapotban [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748] ✱ *~ kerítés/kert. 1788:* földel fel rakatt Mezőségi Kert [Kutyfva AF; MúzRadák]. *1807:* Körül van keritve az egész Curia úgy nevezett mezőségi keritéssel [Lompérd K; BfN Conscr.]. *1814:* Az Udvar, Gyümölcsös, Csürös Kert, és Veteményes Kertek körül találtatott tövisböl és gazbol egy néhány résekkel valo kert, ki vévén az veteményes Kertnek nap nyugotti részét a' holis mezőségi sövényböl épült Kert vagyon [Forró AF; KCsl 5] ✱ *~ pajtácska. 1783:* Hátulso Ház ... Valami alacson Mezőségi Pajtátska is vagyon mellette [Mocs K; JHbK XXXI/1. 23] ✱ *~ paraszthász. 1758/1808:* sövény Oldalu mezőségi paraszt házok [Nagyercse MT; Told. 50].

2. a Mezőségre jellemző; caracteristic regiunii numit Mezőség; für das siebenbürgische Flachland (Mezőség) charakteristisch. **Szk:** *~ állapot. 1736:* Tüzi fábol állo erdejek, magok szükségekre, a Mezőségi állapothoz képest elégséges van [Szászcsávás KK; CU] ✱ *~ formájú. 1761:* vagyon egy majorkodtató Csüros helly ... mellynekis közepette táján szalma fedél alat ágasokon áll egy jo épségü mezőségi formáju Csür [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396] ✱ *~ formálag* mezőségi módon. *1778:* A Gyümölcsös kertnek ... keritési mezőségi formálag, Szalmámal (!) s gazzal és Tövisselis mindenütt be a' Marosig meg rakva jó magos kert [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18] ✱ *~ mód és szokás szerint. 1801:* Kert ... az ide valo mezőségi mod és szokás szerint szalma izék és Gazbol rakott Kertel vagyon körül véve [Nagynyulas K; DE 5] ✱ *~ módon/módra. 1736:* Ezen ... épület nem drága, hanem tsak Mezőségi modon paraszton épittetett [Székelyföldvár TA; CU]. *1761:* Ágasokra mezőségi módra, szalma fedél alá épittetett ... Csür [Szászvessződ NK; JHb LXVIII/1. 214]. *1781:* egy mezőségi modra épült Szalmával fedet, deszka oldalu Tsür [M.andrásfva U; Pf].

3. a Mezőségen lakó, onnan való; cimpean, care locuieşte la Mezőség; im siebenbürgischen Flachland (Mezőség) wohnend, von dort stammend. *1614:* Balogh Gyorgj Mezeosseghi zs [Atosfva MT; BethU 73] | Erös Peter Mezösseghi zs [Cserefva MT; i.h. 60]. *1823–1830:* a sajtot és juhtúrót mái napig is nem ehetem ... Pedig deákkorombban egy mezőségi nemeslegénnyel lakván egy kamrában, annak a fogasán sajtja volt, melyből mások jóízűen ettek [FogE 204].

mezőség-szabású mezőszerű; asemenea unei cimpii; wiesenartig. *1614:* Itt a Novák-havasának az végébe vagyon egy szép tér, mezőség szabású föld [BTN[2] 68].

mezőszeg a síkság széle; marginea cimpiei/şesului; Rand der Ebene. *1661:* akor jot ki eötven uagj hatua(n) Louas katona, melj az mezőszegre fogott, hova mentek nem tudom [KJ].

mezőszél a falu határának széle; marginea hotarului unui sat; Rand der Dorfflur. *1754:* az mezőszélj meg gödröztetet egj kis vad alma fa mellet, feljeb öszve tekerve, gánja fa ... johor fával [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. *1809:* Hát miért tartotál fegyvert tudván hogy ném szabad tartani? Mező Szélyben lakunk azért tartottam [UszLt ComGub. 1668–9]. *1846:* a' Falutol is szerzett mintegy 4, vagy 5. öl szelességü földet borral az elöbbinek tö szomszédjában a mező szélben [Vaja MT; DE 4].

Hn. *1773:* a Mézö Szélyben a Templomon fellyel [Csomafva Cs; EHA]. *1793:* All Tizesbéli Mezö Széllyen [Bikfva Hsz; EHA]. *1830:* a Megygyes pataka árka be a mező széllig [Hídvég Hsz; EHA].

mezőváros (földesúri hatalom alatt álló) a várossá fejlődés útjára lépett nagyobb település; târg; Marktflecken, (unter feudalherrschaftlicher Macht stehende) in der Phase des Stadtwerdens sich befindliche größere Siedlung. *1589:* Mw Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek vaydaya ... Aggyuk emlekezetwl ... hogy Az tizteletes Palcz Pal, Zebeny Wytez Menyhart Coloswary, Mezaros Balint Megyessy Mezaros Gergely feierwáry, Mezaros Andras Enyedy Mezaros Istwa(n) Thorday, Mezaros Lorincz wasarhely Mezaros Mestörök lewe(n) Az eo magok es az tób Mezarossok kik az megh mondot keritet es mezó varossokba(n) lakozok, ... Alazatosson Jelentek, hogy az tízteletez (!) Zochy Mesteróknek az megh mondot kerytet es mezó varossokba(n) seot zekekbe(n) es egyebwt az my orzagunkba(n) zerte zerent lakosoknak ... engedelmeok es priuilegium leweleok volna az Regy kiralyoktul adatwa(n), erról hogy az Barany beort Innet az orzagbol kj ne wynnek [Kv; MészCLev.]. *1592:* az reegi kiraliok feiedelmek ydeieben soha az Etwessy Rend keózeót Mezeo varasban, Chiehes Eotwes nem lakot, hanem chiak valamy kontarok vezeóttek [Kv; ÖCLev.]. *1598:* minde(n) Neuezetes helyeke(n) keritett varasban mezeo varasba(n), falun, mezeon, molnokba(n) ... megh foghassak[a] [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8. — [a]A szökött jb-ot]. *1614:* Teczet orzagul hogi Publicum Aerariumot Institualliunk, meljben minden vr, es Nemes Ember eő Maga, nem az Jobbagi, minden ado fizeteo kapuiatol ket ket forintot adion. Az melj keritet es Mezeo varosok Rauason ninczenek, azok Capitatim huz huz penzt adgianak [Ks 87 ogy-i végzés]. *1671:* Mivel Dés mezö város lévén nem bátorságos ... ott valo lakások ... Végeztetett hogy jó erös palánkal környül vétessék | Az Bánfi Hunyadiak noha jobbágság alatt vadnak, de mivél hogy Regalissal hivattatnak Oppidum lévén az Diaetara, sok tereh viselések-is vagyon, méltonak itéltetett, hogy mint az több mezövárosok, ugy ök-is az nyomnak fel-vételével és követésével ne tartozzanak [CC 81–2]. *1677:* Mezö Városokon-is fundusokat a' Fejedelmek ne eximalhassanak, seot, se ot valo embereket, avagy azoknak maradékjokat, a' végre hogy ot lakhassanak Nemessi praerogativa alatt ... ez után-is szabados ne légyen [AC 140]. *1699:* midón volnank ... Szék nevü mezö varosban [SLt AM. 13]. *1741:* Zilah Mezö várossának Tanácsa és lakosi közönségesse(n) [Zilah; SzVJk 32]. *1757:* Somlyó[a] Mezö Várossában Commendóban lévö In. Gyulaianumbeli Tit Jáncsi nevü Hadnagy [Kv; Mk IX Vall. 188. — [a]Sz]. *1802:* Esmérié a Tanu Déva mezö Várossában lako ... De Luccio János eo kegyelmét? [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1820:* Aláb Supscribált Regiusok adgyuk tuttára mindeneknek, mostaniaknak és jövendobélieknek hogy ... midön volnánk Nemes Torda Vármegye allkerületében Nemes Egerbegy[a] Mezö Várossaba az egyikünk Nemes lako Házánáll, meg keresének bennünket ... Vitezlö Tolvaj István, és Ferentz Kaplár ökegyelmek ilyen okon[b] [Tolvaly

lev. — [a]TA. [b]Köv. a részl.]. — L. még AC 19, 25, 28; BTN[2] 67, 414; CC 8; KemÖn. 234; MetTr 437, 442; SzO VII, 378.

Szk: *kerített ~. 1677:* A' Mely gonosztévőket a' Tisztek, vagy mások-is ... meg-fogván, ha a Tiszteknek arra alkalmatos helyek nincsen, a' Fiscalis Várakban, és Kerítet Mező Városokban-is, az hol arra illendő fog-házak és tömlöczők szoktanak lenni, tartozzanak bé-venni [AC 129].

mezővárosbeli mezővárosi; care locuieşte într-un tîrg; in einem Marktflecken wohnhaft. *1657:* Mindazáltal az maga kárával maga tötte fogyotkozásáért énreám kezde neheztelni, praetendálván, miért hátamon reája vittem az ellenséget ... azt is praetendálván, hogy megírta légyen nékem; mely levelek nem is penetrálhattak hozzám, hanem azután való esztendőben ... egy Báth nevű mezővárosbéli szegény ember által kilenc holnap múlva [KemÖn. 243–4].

mezővárosocska kis mezőváros; tîrguşor; Marktfleckchen. *1642:* Oda fel Ersek Uy Var mellet Egy Udvard nevő mező varosoczka vagio(n) [Fog.; Told.]. *1657:* Elfogván azért iránzásképpen egy úton, vűn egy mezővárasocskára, holott bémenvén, az utcában láték egy kovácsműhelt és abban mívelő kovácsot [KemÖn. 55].

mézser mézsör; hidromel, mied; Met, Honigwasser. *1594:* az mez sernekis arra egi arant legien, niolcz pinznel eitele fellieb ne adatassek [Kv; TanJk I/1. 235]. *1642:* Mez ser vagion edgy altalaghban ur. nro 13 [UF I, 820].

méztartó méztároló; pentru păstrarea mierii; zum Honigaufbewahren dienend. **Szk:** *~ deberke. 1724:* Egy méz tartó deberke [Koronka MT; Told. 29/12] ✱ *~ dézsácska. 1748:* Vaj, és méz tarto Desátska [uo.; i.h. 11/95].

meztelen l. mezítelen

mézvétel mézvásárlás; cumpărare de miere; Honigkauf. *1629:* mikor Nyireo Ferencz az mezet ki vitte az orszaghbol, akkor Keopeczi Daniel Fogarasban ment ... mez vetelre noha nem hozhatot [Kv; TJk VII/3. 108]. *1633:* En Andras Kouacznak es Frusanak semmi arujokba(n) es mez vetelekben semmit ne(m) tudok [Mv; MvLt 290. 136b]. *1698:* Nemzetes Bethlen Gergelyne Asz: eő kglme adatott volt én kezembe méz vételre száz magyari forintokat [Fog.; Szád. Száva Peter kezével].

mezvina kb. határnyíl/tábla; fîşie îngustă de pămînt între două proprietăţi; Flur/Marktafel. *1821:* Szuszeni Juon Tomának Dántsu Vrentsillán égy határ mezvina felett valo keresete fel vétetik ... Itélet. Minthogy Dántsu Vrentsilla Szomszédjaival meg bizonyitja azt hogy azan mezvinának fele az ő öröksége után valonak lenni tudatik 's ... tsak bizonyos Taxa fizetés mellett birta Juon Toma ... a' Mezvinának fele része Dántsu Vrentsillának vissza adatott [H; JF 36 Prot. 24].

mézvirág vize a mézvirág (szümcső, Bunias orientalis) virágából készített főzet; decoct din flori de brăbin; Aufguß/Sud aus Honigblumen. *1679:* Gyenge Gyökér vize, kecske savóval vett nro 6 ... Méz virag vize, kecske savoval vett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

mezsgye határjelölő barázda; răzor, miezuină; Grenzrain/furche, Gewende. *1568:* Andreas Hagio ... fassus e(st), Tudom azt hogy, az Mesgen Jartok, de mindeltig zoltak erette, es haborogtak felóle [Kv; TJk III/1. 192]. *1574:* Amner Ambrus Azt vallia hogi ... latta hogi zabadon Iartanak alasfel az zeoleo alliaban valo Mesgien [Kv; TJk III/3. 361b]. *1585:* Anna hegedws Andrasne vallia ... mikor oda Iutek, veres peterne Az zeoleo Mesgyeie(n) All vala [Kv; TJk IV/1. 511]. *1633:* monda Fazakas Simonne Czjzmazia Istuannak ne hord ith ala az meszgiemen szeoleodet keczke szakalu kurua fia ageb [Mv; MvLt 290. 109]. *1725:* a' melly hellyen Sárdi István, Tisztartoságáb(an) edy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hideg kut felöl a patakon innét alól fellyül a' mesgjén vólt edy kis kapuja [Hévíz NK; JHbT]. *1727:* Az Tablaknak és Mesgyéknek széllyein vadnak Alma fak, Szilva fák, Megyfák [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13]. *1803:* az el hasitott Szöllőnek egyik tzövektöl a másikig az az végig mesgyéit vagy barázdáját ki rajzoltak volna [Kv; Pk 3].

Hn. *1643:* az Mesden az olt elui hatarban (k) [Ilyefva Hsz; EHA]. *1711:* a Mesde lapossan (sz) [uo.; EHA]. *1741.* Azon Mezőben a' mesde kőzött (sz) [Futásfva Hsz; EHA]. *1757:* a mesde alat (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 79]. *1784:* mesde oldalán (sz) [Ilyefva Hsz; EHA].

Szk: *~t eligazít* határbarázdát rögzít. *1667:* hiva minket Nagy Mihaly ... Békás pataki szeolojéb(en), Monostori Istuán Urammal nem alkhatván megh valami homlito vermek és mesdgye véget, El menvén ... az mesdgyét el igazitottuk volna [Kv; RDL I. 148e St. Fekete alias Szeots jur. centum vir Colosvariensis (67) vall.] ✱ *egy ~n van (vkivel)* határos vkivel. *1570:* Dabo Thamas ezt vallya, hogy ... eo neky egy Mezgen vagon zeoleye vele [Kv; TJk III/2. 112]. *1593:* Hermani Georgy vallia: Egi mesgien vagion zeoleie Mihalnak en velem [Kv; TJk V/1. 393]. *1632:* edes giermeke(m) ige(n) kerlek hog' az szólót masnak ne had na(m) eg' mesgien uagion veled hane(m) ha rea szvkeóleónk az ruhadatis ad el es megis megh tarcs az szólót [Mv; MvLt 290. 106b] ✱ *szabad ~. 1568:* Stephanus Afra ... fassus e(st), hogy ǫ soha oth zabad mesget ne(m) tud | Magdalena Rta benedicti balog ... fassa e(st), Ezt Tudom hogy my azt az zǫlǫt birtuk 7 eztendeig, senkynek oth zabad mesgyeye ne(m) volt, hane(m) chyak az harom zǫlǫre volt Zabad mesgye [Kv; TJk III/1. 192]. *1665:* vagyon Bredfőben fél hold szőlőm Zoller Márton szomszédságában, másfelől az szabad mezsgye [Kv; KvE 198 LJ].

mezsgyehát határbarázda teteje; partea de sus a răzorului; Rücken/Oberteil der Grenzfurche. *1781:* Controversias heljnek edgy darabotska részit az belső széllin az mesde háton szántotta [Bibarcfva U; Hr 1/22].

mezsgyeoldal határbarázda oldala; partea laterală a răzorului; Seite der Grenzfurche. *1650:* az holl most az ut vagio(n) nagy mesde oldal vala de kj szantotta le nem tudom [UszT 8/64. 29].

mezsgyés [a] *1810:* egy darab mesdes Cziheres helly [Bibarcfva U; EHA].

[a] Talán a *megyefű* névvel is nevezett gyomnövénnyel benőtt jel-re gondolhatunk.

Hn. *1757:* a' Mesgésb(en) (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 78].

mezsgye-tisztító gyomirtó kapa; săpăligă; Jäthacke. *1802:* Egy Mesgye Tisztito. Két rosz Toroczkai kapa [Benedek AF; SLev.].

mi[1] *szem nm* **1.** noi; wir. **A.** *1539:* My Syroky Ferench es esthwan deak zwthoryak attwk emlekezethre ez lewelnek zeryben[a] [M.zsombor K; MNy XL, 136. — [a]Köv. a szerződés szöv.]. *1542:* azerth my the k. zolgalwnk mynth kegyelmes vrwnknak [Fog.; LevT I, 19 Daczo Mathe és Olah Balas Maylath Gaborhoz, Fog. vára urához]. *1557:* vagion valamy jobagwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegelmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Gr. Timar, Bl. Miko és Fr. Apaffi a beszt-i bíróhoz]. *1573:* Mw ... mint fogoth byrak Agyuk emlekezetre ez mw leuelunkeoth [Hsz; BálLt 1]. *1578:* mj faluul eozwe gywlenk [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1590:* my azra nem emlekeözwnk hogy my azt chielekeötthwk wolna | mü azúal nem tartoztunk [Szu; UszT]. *1621:* mi ezt teoruiny nelkül el ne(m) zenuedgywk [Dés; DLt 346]. *1624:* melyrwl myw birak attuk az myw peczetes leuelwnkeót [Kvh; Borb. I]. *1631:* Kadar Istuanis ... egj volt Aniaval az leanial Judittal, mi peniglen apaval [Mv; MvLt 290. 56b]. *1641:* Mjv̄ Szas Balas, es Danka Balas primipil: Kezdi szeki Also Torjayak [Altorja Hsz; Borb. I]. *1651:* az mi nemü vallokat mi eleönkb(e) hiut mi azokat erős hüttel megh eskéttwk [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1654:* Had hir vala de mü itthon voltunk [Balavásár KK; SLt 15. B. 8]. *1656:* Mikor mü dolgoztunk akkor en ott ne(m) latta(m) Csiszer Ferenczet [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1668:* Ezt mü az mi igaz hütünk Szerent irtuk [Egrestő KK; BálLt 44]. *1675:* Mü Karakai Márton ... Torotzkai Peter Uram Jobbágya és Borbély János ... Thorotzkai István Uram jobbágya [Torockó; Thor. XXI/6]. *1700:* meg szollíta engemet s kérde mint maradhatok, mondám igen vékonyan bizony mü [Zágon Hsz; HSzjP Th. Damokos de Zágon (50) pp vall.]. *1729:* az hidast mi vontatok ki az Kükűllőből [A.karácsonfva AF; Told. 31]. *1748:* mü ököt nem perlettük [Torda; TJkT III. 194]. *1753:* a béresek ránk jövének es mü el eresztők az el fogott rabat [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1780:* mi Aszszonyokul eö Nagyságához bé járosok nem voltunk [Bethlen SzD; BK]. *1781:* mü néked viszszá fizettyük [Gyszm; DE 3]. *1793:* Mü ... égy Vér törsökből származott Atyafiak vagyunk [A.jára TA; Thor. 211/28]. *1794:* ha Uram ked nem eskeszik, mü sem [Martonos U; Pf]. *1844:* a' mi kevés jovatskáink vagjan azokra müis gondat tudunk viselni [Várfva TA; Borb.].

B. *1613:* ekkor egy mást kezdvén kijátani, hogy ránk jűjenek mük hogy lássák hogy nem vagyunk üres kézel egy pistallyal egyet löttünk, tsak ugy pusztájában [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1625:* mik vagiunk közelb valo verek hozza [UszT 85a]. *1692:* (A jószágot) ha ki valtani mük fiak ne(m) akarnok melta(n) tselekedhetne eö kglme, de mik negyen leven fiak megis eo kglme(ne)k engednók ki valtani az bolond is megh itilne minket erette [SLt AU. 54 Pókai Sárosi Zsigmond lev.]. *1722:* Mük minyajon Unitariusbol lett Reformatusok vagjunk [Hévíz NK; JHbT]. *1747:* mük ottan akkor jelen voltunk [Szentegyed SzD; WassLt]. *1749:* mükis ... oda mentünk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1757:* mik az Buzát megbetsöltettük [Pagocsa TA; Ks 8. XXI. 13]. *1761:* Ezen Falu Határa a Trágyát ugyan meg kivannya de mük, nem szoktuk [Boz H; JHb LXX/3. 182]. *1764:* akkoron mik is mind Cselédek oda le voltunk Gerenden [Nagysajó BN; KS. Mich. Détsei (20), Gr. Csizmadia (19) jb vall.]. *1770:* Mük Sellerek minnyajan Taxasok vagyunk [Kisvárca Sz; BK]. *1771:* Mik ... Legitime Citált és Jurált személlyek egyenlő képpen Fátéálunk ... Mük Minnyájon Tudgyuk [Dombó KK; JHb XX/26. 3]. *1782 k.:* mikor modunk es alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltyuk a Sententiát [Ne; DobLev. III/567. 1b]. *1791:* Mü nem tudgyuk, hogy ... több gabonáját el vette volna ... annál, amit mük ki mertünk [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9]. *1803:* enis vagj mükis Vizert azan kis Patakra Csorgora járunk [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1846:* azon hibának nem mük Atsokul vagyunk okai hanem a Kőmivesek [Dés; DLt 78]. *1847:* mük ... erőszakot nem kívántunk tenni [Kv; ACLev.].

C. *1639:* mink kette(n) leönk keozbirak, keözteök [Mv; MvLt 291. 171a]. *1732:* az emlitett erdőt mink hordottuk [Türe K; Told. 21]. *1765:* az gyalog katonáknak hét, hét krajtzárt adtunk, az lovasoknak pedig münk Alvincziek tizen edgy krajtzart fizettünk napjara mindeniknek [Alvinc AF; Eszt-Mk Vall. 143]. | Münk osztán az Investigatiót ketten véghez vittük [Borosbocsárd AF; i.h. 241]. *1792:* Münk meg irt Birákul le tett hütünk után vallyuk, hogy[a] [H; Ks XLVIII/7. 21 Bunda György judex pagi Gerend[b] (36) vall. — [a]Köv. a vall. [b]H].

Szk: *~ magunk. 1569/1571:* az zabad sokadalomban holot my magunkis lelen voltwnk hirunk nelkwl minket kérdetlen az my zolgankat meg nem foghattatok volna [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24]. *1582:* Indultanak Byro Vramek feierwarra vrunknak az vy ezthendeo aiandekiatt meg winnj ketth kuchiwall egikbennis hatt lo masikbannis hatt minmagunk woltunk 14 [Kv; Szám. 3/VIII. 29]. *1593:* ezen my maghünk atta leüelnek Ereieüel myndenwtth mynd feiwnkhóz marhankhoz hozza niulhasson [Perecsen Sz; WLt]. *1692:* Mükis ettünk affele Szeplaki Disznok husaban, de mü magunk nem eöltünk edgyetis [O.szentlászló KK; SLt AF. 20 Hincze Karaczon (25) vall.] ✱ *~ (mind)hárman. 1573:* Regeni peter ezt vallya hogy eo Zayokbol hallotta, Eottwes Leorincztől teoreok Lazlonetol es Eottwes Jmrenenek az Annyatol, hogy my harman Eggyek vagionk [Kv; TJk III/3. 254]. *1764:* Mü mind hárman ugy tudgyuk [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV. 28. 6] ✱ *~ (mind)ketten. 1570:* azt monda feyerwary Ambrus ... en ytt benne[a] maradok had wonnywk my ketten oztan egy mast [Erked K; JHbK XIII. 23. — [a]A vitás jószágban]. *1747:* mü ketten elöll el jövénk haza felé [Hagymásbodon MT; Berz. 1. 8/1]. *1864:* mü mint Ketten mint Megye hitesek jelen valánk a fenn irt Megye Biro házánál [Szováta MT; Bereczki József lev.] ✱ *~ mindnyájan. 1678:* Bizony felette igen akarta volna mind az asszony mind mü minnyájon ... ha Kegyelmed itt benn leszen vala [TML VIII, 86 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1778:* mü minnyájon Fatensekül ki menvén [Majos MT; Told. 79].

2. fej-i többes; ca plural al maiestății; Majestätsplural: 'ua.; idem'. *1567:* My masodik Janos ... wdwar hely zekben lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozeoneoteonket es zokot kegielmessegeonket Jrywk [Törzs. fej.]. *1586:* Kwn gaspart az Jozagtwl az terwjn es mys priualnok [BK; Báthory István fej. lev.]. *1608:* Mivel hogi my Kendi Istuan vram Tanachiunk es Cancellariusunknak meg tekintuen hwseges, es alhatatos zolgalattiat ... zamos Uyuarat minden hozza tartozando iok es Jozagokkal ... eo kg(ne)k inscribaltuk, es adtuk [Törzs. fej.]. *1617:* mi az kegd eőzwegi allapattiat, es apro arwait tekyntwén feyedelmi kegyelmessigewnkbeöl, semmisse nem akartuk hadny, hanem byzzonios summaual

akariuk contentaltatny [Ks O. 26 fej.]. *1672:* Mi azért a mint ... Kegyelmednek mind írás által, mind penig izenet által instructionkat értésére adtuk, most is annál egyebet Kegyelmednek írni nem tudunk [TML VI, 338 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. birt. jelzői haszn-ban; cu valoare de adjectiv posesiv; als besitzanzeigendes Attribut: nostru, noastră, noştri, noastre; unser, unsere, unseres. **A.** *1542:* Thowabba az my kegyelmes vrwnk felewl az my yo hyrth hallwnk, hyzewk azth, hogy az my kegyelmes azonywnk the k: meg irtha [Fog.; LevT I, 19 Daczo Mathe es Olah Balas Maylath Gaborhoz, Fog. vára urához]. *1546:* kynek byzonsagára, athwk mynd, az keeth felnek, Ez my yelen walo Lewelywnketh, kyth, meg Eressythetthyunk, az my pechetynkel [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1560:* De miert hogy az my prokatorunk Rea nem vigyazot volt az dologra az ew felsege tablaya ... nekwnk terhes teruent tewt wolt [Kv; SLt ST. 6]. *1561:* Azert ty Ket Kerywk Mint Jo vraynkat es attyankfyajt hogy ty ktek az Napon legien Jelen az My hazunknal Jllyęn Ekesittessek az my lakodalmunk az ty ktek Jelen letewel [Illye H; BesztLt 41 Lad. Dyenessy comes co(m)itat(us) Zarand a beszt-i bíróhoz, tanácsához és a város polgáraihoz]. *1577:* Az mi hatarunkon ez eleot sem volt szabad iarnj az kezdi vasarhely baromnak [Kézdisztlélek Hsz; HszjP]. *1592:* megy ertetwk az my peressunknek Raytunk walo keressetteket [UszT]. *1606:* annak az mv Attiankfianak ... maradot vala Vy faluban buzaya es penze [i.h. 20/175]. *1621:* Mellj dolog(na)k nagjobb bizonysagara es erőssegere mi felljül megh irt szemelljek attuk a' mű levelünkőt [Asz; Borb. I]. *1623:* oda szalada az mw szallasunkra [Csicsó Cs; BálLt 60]. *1629:* Lattam ... hogy egi legeny al vala ot az mi kertünk vegenel ... latta(m) aztis hogj ki hantak volt ot az mi kertünkett [Mv; MvLt 290. 186b]. *1631:* attuk az mö (!) hit zerent vallo levelonkot [Gyergyóújfalu Cs; LLt]. *1650:* szoczj giorgine ... monda leani (!) halliatoke az mv vnonk mint rju [Szentlélek U; UszT 8/64. 37a]. *1668:* az mű Zomzidunkban lakanak [Cssz; CsÁLt F. 27. I/30]. *1681:* Mű Uzoni Beldi Kelemen es David, minden mű Joszáginkat ... köttyük ennyi summa penzigh, az mű jo Urainkna)k, Atyankfiainak [BLt 1]. *1741:* Pap János ... birja vala ... aszt a' darab földet ... az mi határunkig fell [Mezővelkér TA; Ks]. *1757:* ide szállat, az mi határunkra [Csömény SzD; Ks 9. XXXI. 20]. *1760:* ki jöve a' mü kapunkhoz [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1817:* a tűz a mű uttzánkann végig futott [Torda; KvAkKt 363].

B. *1767:* én voltam az Legények Korcsomárossa, hováis bé jövén Telegucza juvon az műk szokásunk szerént meg becsültük Le ültetvén az Asztal mellé [Betlensztmiklós KK; BK. Csiki János Gombucz Joseff conventios szolgája (20) vall.].

Szk: ~ *magunk. 1593:* Az Mi Magünk kelchiegünk Az Erdot hogi Megh Laboltük es hogi Megh oztotük ... keóltettünk ... f 5 d 2 [Kv; Szám. 5/XIX. 18]. *1598:* Ebbol ki wewen az penznelkül walo Adot Erdeot Marad megh f. 352/30 Meghis ki tudwan az my magünk keoltseget f 5 d 10 Marad megh ratione Ciuitatis epen f 347/20 [Kv; i.h. 7/XVII. 19].

4. birt. jelzői haszn-ban fej-i többes; cu valoare de adjectiv posesiv ca plural al maiestății; Majestätsplural als besitzanzeigendes Attribut: 'ua.; idem'. *1572:* illyen választ adtunk, hogy ... fő személyeket és nemeseket ennek utánna az udvarbíró meg ne fogjon, hanem ha saját mi parancsolatunkat látangya [Barabás,SzO 292 fej.]. *1575:* az varmegye penzebül, mellyet mi szamunkra fel szettel fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara [BáthoryLev. I, 313–4 és hm. A szatmári németek fenyegető készülődéseivel kapcsolatos fej-i intésből]. *1612:* valamit mi szonkal mondand Kamúthj Balas Uram Kegyelmeteknek, mindenekben Zoúanak engedelmesek leúen azt czielekedgietek [Kv; PLPr 49 fej.]. *1614:* minekwnk az mi beczwlletes hiuwnk Tanaczunk es feo HopMesterwnk Allia Farkas Wram [Gyf; BálLt 64].

mi[2] **I.** *kérdő nm* **A.** *fn-i* **1.** tárgyra/jelenségre/dologra kérdezőleg; exprimă o intrebare referitor la un obiect/un fenomen/un lucru; nach einem Gegenstand/einer Erscheinung/einer Sache fragend: ce?; was? *1540:* igen akarnak meg thwdny es ertheny, hogy az wrak myhez thartyak magokat es ez orzagoth [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1568:* Vaczy Peter ... ne(m) hallotta mit mo(n)dot | kérdem, my lelte [Kv; TJk III/1. 143, 199]. *1569:* More Janos ezt monta Cristina Azyonnak Myth chynalz ith Cristina Azzyony [Kv; i.h. 246]. *1582:* lassa miheóz tarcha magat [Kv; TanJk V/3. 252b]. *1584:* mongia vala a' leany ... Nem tudom my vala Az Ablak Alat [Kv; TJk IV/1. 246–7 Luch Gergelne vall.]. *1604:* (Az aranyat) en nem tudom mjre es houa keóltette [UszT 20/128]. *1610:* kjkett mjrűl vallattanak [K; JHbK LVII/49]. *1698:* látom én miben mesterkedik Kgltek [Kál MT; Berz. 12/62]. *1723:* mind ezek felől mit tudsz vagy mit observáltál? [BSz; Ks 25. III. 5]. *1729:* Hat azt Tudgjae Kegjelmetek ki diffamalta volna Bartok Kelemen Uramat es Felesegit, s mikkel [Hsz; DobLev. I/141 vk]. *1744:* a veszekedés ... miböl es mint eredett nem tudom [Székásbesenyő AF; Told. 3]. *1746:* Tudgyaé a Tanu ... Azon Popa Kirsztye Todor ... amidön meg holt mie maradott [BSz; SLt 29. Y. 30 vk]. *1761:* mik lopattanak el? [Torda; TJkT V. 47 vk]. *1779:* valjon mü inditotta eö Ngát ezen hirnekis beszéllésére? [Vécs MT; KS vk]. *1794:* Mivel útötte, mitsoda fegyverel s mijét, fejét é, vagy pedig Szüve táját [Letka SzD; TSb 5]. *1806:* nevetve bámulták, hogy min jár a' Gyermeknek az esze [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1843:* mire valo volt azan kegyetlenség? [Dés; DLt 586].

Szk: ~ ... *mi nem* nem tudhatni, hogy mi. *1573:* Orsolia Barat Ferenchne hallotta puskarnetwl azt Monta hogi az mybe[a] vagion az vra eo vtanna vagion, De azert eo ne(m) latta sem twgia my volt my nem [Kv; TJk III/3. 172. — [a]Vagyonban]. *1606:* Voltak ott azert az Dersi atiafiakba(n) az menyegzeoj lakodalomkoris de ne(m) tudom mit attak s mit ne(m) az Nagy Andrasne hazasitasakor [UszT 20/186 Mart. Kerestely de músna (65) lib. vall.].

2. jellegre/mibenlétre kérdezőleg; exprimă o intrebare referitor la o caracteristică, la o situație; nach einer Eigenart/Sachlage fragend: miféle jellegű/minek minősíthető (tárgy/dolog/személy)?; ce fel de (obiect/lucru/persoană)?; (Gegenstand/Sache/Person) von welcher Eigenart/Qualifizierung? *1552:* megh irttwk valla nag. ... hogh az haz dolga miben vollth [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1573:* Nem twgia myre velny[a] [Kv; TJk III/3. 155. — [a]A hírt]. *1592:* az teorueni megh mutattia mibe maraggion dolgok [Kv; TJk V/1. 193]. *1698/1699:* Mint ezekre mi lészen az resolutio kgld Szolga biro Ur(am) ... Relatoria-b(an) includallya [Cege SzD; WassLt Vass Dániel nyil.]. *1731:* az olá Pap — látom emberseges embernek latszik mar nem tudom hogy ez utan mi valik belölle [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1752:* en aszt sem tudom mi az a kave [Al-

torja Hsz; HSzjP]. *1753:* (Molnár vagy Szabó Mihály) nevét változtattaé, ha igen mire [Msz; IB]. *1773:* Ez a császár ... szörnyű prudens ember, úgyhogy talán a szolgabiró hivatalát is tudja miből álljon [RettE 300]. *1777:* (Etzken Miklósné és fia) törvénykedének Bartos Marton Urammal ... miben terminalodott a dolog, nem tudom [Albis Hsz; BLev.]. *1788:* a lentse és borso ... már kiis költ szépen meg látom mi lesz belöle [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1794:* Ismérem ked ki, 's mi ked [Eresztevény Hsz; HSzjP Márton László (48) Komollai Reformatus Mester vall.].

3. árra/értékre kérdezőleg; exprimă o întrebare referitor la preț/la valoare; nach dem Preis/Wert fragend: mennyi?; cît (costă/valorează)?; wieviel? *1570:* Erzebet Dabo Thamasne, Azt vallya hogy tawaly hallotta Jgarto Lwkachnetwl eo neky Mongya volt, ely Adam az zeoleot, eo kerdette ... Myn Attha azt Monta hogy hat forinton [Kv; TJk III/2. 112]. *1586:* Ha penigh Ez temeteo emberek a' hopenzt keweselnek, Eo kgmek varosul Biro vra(m) beolch Jteletibe eresztik, mywel kellien fizeteseket Jobbitany [Kv; TanJk I/1. 35]. *1589 k.:* el vegezek miel adgianak teobbet, az piacz zelben valok [Szu; UszT]. *1595:* megh summalia ighazan az Mywes leghennek Gazdaya, mit thenne az mywes leghennek eztendeigh valo fizetese [Kv; TanJk I/1. 256]. *1602:* hytiuel mongia megh Balasfy Pal min veotte az zeoleot es mith keolteot rea [Kv; TJk VI/1. 591]. *1603:* Hiua minket[a] Radnoti Jstuan Deak ... Hogy az megh holt Aztalos Georgy Aruainak hazat ... megh intezneok, hogy mit erne [Kv; RDL I. 75. — [a]Osztóbirákat]. *1644:* houa mit fizeteót ... Ne(m) tudo(m) [Mv; MvLt 291. 431a]. *1655:* monda nekem Philep Márton, Sogor vagy negyven aranyam volna ha kgld el váltaná, mondám, én el váltom ... mib(en) adgya kgld, monda, negyed fèlb(en) oda adom [Kv; CartTr II. 889 Mich. Csepreghi (53) vall.]. *1710:* Hát aszt tudode azon fizetésben ... egy, egy szemeljre mi eset [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1754:* mire aestimáltattathatnek ezen kár nem tudom [Tóhát AF; JHb]. *1774:* Ménes Tartásbol Lovak, Paripák, Kantzák el adásábol mi gyült bé s ki vette kezéhez? [KS gub. vk]. *1797:* égy szekér szénának ... mi az árra? [Dob.; WassLt Conscr. 13].

Szk: *~ érő? 1573:* Teremy Ferench azt vallia ... Zekeret sem Twgia Mint attak ely, sem fayat my Ereo volt [Kv; TJk III/3. 193]. *1602:* Kemeny Janos veőtt vala egy Arany lanczot zalagba hozzam eo tuggya mi ereo volt [Kv; RDL I. 73].

4. tehetetlenséget kif. felkiáltásban tagadás értékkel; interogativ-exclamativ, exprimă neputință; in Ohnmacht ausdrückendem Ausruf verneinenden Inhalts: ugyan mi?; ce?; was denn? *1593:* Anna Azzoni, Jstuan deak Lukachne vallia ... Bakai ferencz Kuti Martont ebnek zigia vala, es eztis mongia nekj mit vettem[a] en neked eb, hogi Tot Jstuant ream berled [Kv; TJk V/1. 250. — [a]Értsd: vétettem]. *1631:* mit tehetek rola hiszem nem verhetem ki[a] [Mv; MvLt 290. 238b. — [a]Latorkodó férjről a feleség]. *1634:* En hozzam joue ez fogoly Leany; mondek neki; Te leany igen szisszeghkz, nem egiedul vagy te? melyre monda: mit tagadhatok edes Azzonyo(m) az Ur napjatol fogva en rajta(m) nem volt az haui korsagh [Mv; i.h. 291. 31b]. *1679:* mit tehetünk, rulla hogy mindenekre nem erkezünk [Dés; Jk 40b]. *1741:* megis taszigala ezt mondvan: mit tucz te bele Hunczfut [Miklósvára Hsz; HSzjP].

5. indulatos szövegben, szitokszó kíséretében; în texte care denotă vehemență, urmat de un cuvînt de ocară; aufbrausend, heftig, einem Schimpfwort folgend; ce (dracu)?; was (zum Teufel)? *1568:* Anna Relicta gregory zabo ... fassa e(st) ... Ezt tudom hogy a mely Jngeth gatyath feyer vary Jmre az zolgayara fogoth hogy el veztet, azt en hozam hozta vala az zolgaya hogy meg mossam ... az gathya Merő veres vala meg mossam (!) haza vm[a], es mondek hogy ... bizon meg ver az isten, Es erre Monda feyerwary Jm(re) My bestyeth tehetek ha Ram futnak Mays ket leannak myuelte(m) meg [Kv; TJk III/1. 173. — [a]Olv.: vům]. *1592:* Catus Bek Janosne zolgaloia vallia ... be leoue az legini, es fekwuek mellem, mondek neki, nem tudo(m) mí eordeogeot kerez it [Kv; TJk V/1. 270]. *1621:* nem tudom ha tanacz vagye vagy mi eördögh vagy de nekedis szinten vgy mondom [Dés; DLt 345]. *1629:* monda ... Üst gjarto Istua(n) hogj hat teged mi eördeögh hozot ide [Mv; MvLt 290. 169b]. *1783:* hat titeket mi az Anyátok Pitsája hozot ide [Agárd MT; Told. 10].

6. indulatos szövegben; în texte care denotă vehemență, iritare; aufbrausend, heftig: *~t?* **a.** miért? (holott nem kellene); de ce?; was/warum denn? (obwohl es nicht sein müßte). *1568:* Dorotya georgy baka ... fassa est, hogy az keth azzyony allat az birohoz akar vola menny, mond nekik myt perletek, hogy ne(m) bekeltek meg [Kv; TJk III/1. 223]. *1592:* Ez az ferenczne giakorta Jar wala az en hazamhoz egiedul az melj zwle lakik wala, az kapu eleot s mondam az zwlenek mit Jar ez a ferenczne Ilj gjakor hozzad [Karatna Hsz; HSzjP bodo bernaldne alias kerekes leorinczne vall.]. *1636:* mit tolyvaykottok esses fiai [Mv; MvLt 291. 37b]. *1683:* mit kergecz hizem nem vagjok Tolvay [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1749:* Atyafiak lévén kgltek mit otsmánkodik veszekedik kgltek [Tarcsafva U; Pf]. — **b.** menynyire? (tkp egyáltalán nem); pentru ce? wie sehr/weit? (bzw. überhaupt nicht). *1491:* Quid curo aliquos antiquos canes Si alicui antiquo cani displicat faciet (con)tra hec wlgo mit gondolok es agebeckwel ha valla mel ageb banya tegen rolla [Kv; MNy LX, 497]. *1774:* Juon ... látván a Léanyt mással beszélleni, leg ottan meg neheztele, és monda: Mit hajtak én te reád [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. — **c.** *~t nekem!* nem érdekel, nem számít; ce/nu contează, nu mă interesează; das interessiert mich nicht/macht nichts. *1847:* Az idevaló uradalmi tisztekről Varga Katalin azt mondotta: „Mit nékem az idevaló apró tisztek?" ... azt felelte, ha menyen, a nagyokhoz menyen, nem ezekhez az apróságokhoz [VKp 239].

B. *mn-i* **1.** milyen?, miféle?; ce?, ce fel de?; was für (ein/eine/ein)? *1561:* Azt Nem twgya my oka ligyen [Kr; BálLt 78]. *1570:* Eo K. varoswl megh Ertettek Byro vramnak my valazt Theot az varmegie [Kv; TanJk V/3. 6b]. *1573:* Kalachsitěne Azt vallia, hogy ... kerdezyk volt Kapanet My dologh leot volna hazanal [Kv; TJk III/3. 65]. *1574:* Az Thanachbol Negien Mennyenek ... Lassak meg My allapatba vagion az espotal [Kv; TanJk V/3. 101a]. *1586:* Hozzw Marton ... vallia Procatorom volt Igyarto Georgy ... eo maga tuggya ... my zywel zolgalt [Kv; i.h. 592]. *1593:* Buzai Antal vallia: Lattam hogi egi lo az vczan jart ala es fel ... de en zeorereol sem emlekezem mi zeorw volt [Kv; TJk V/1. 313]. *1597:* megh mondotta othon az felesegenek my tanachot atta(m) en neki [Kv; TJk VI/1. 72]. *1625:* ez eleot kett eztendeóuel Balint Balasnak vala eztenaia rajta de my igaszaggal birta ne(m) tudom [Lokod U; UszT 3]. *1635:* ne(m) tudatik my Gondolattiabul megh foghtatta ... Jobbagiúnkat [Bece AF; Told. 1a. II]. *1693:* Ualia az Verekedest ... megh giogiuluan Kocouan Todor megh sokaigh elt ... mû niaualiaban holt megh, Isten tudgia

[Szeszárma SzD; BK. Sumnas (!) Ianos (39) jb vall.]. *1747:* A mi illeti az ... Gyermek lovakot ... én azt már eő Excellen(tiáj)anak száma nélkült meg irtam, mi rendüek [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1776:* Estve Vatsorára mentek ő Ngok Mlgs Praepost Urhoz, de mi discursusok follytak ott ... aztot nem hallottam [Kóród KK; GyL. G. Vizi (30) kántor vall.]. *1849:* midőn a fiucskát templomba vitték keresztelés végett ... a több jelen lévők is elfeledék megkérdezni azt, hogy a fiucska mi nevet kapjon [Kv; Végr. Vall. 27–8].

Szk: *~ formában* **a.** hogyan?, miképpen? *1667:* Tudodé az Komanai reven jaro haionak allapattia mi formaban volt: ki számára járt proventussa [Fejér m.; Ks 67.46.24a vk]. *1753:* az Nehai Tit. Miko Ferencz Uramtol maradott argenteriakott mi formában kérték ellé ... az Mlgos Asz(sz)ony eö Ngátol? [Kük.; Ks 22/XXIa vk]. — **b.** milyen jogon? *1700:* Nem tudom mi formában szállottak bé[a] az Porgoláton kivül levö Házatskában [Burjánosóbuda K; JHbK LVII. 38. — [a]A foglaló kancellarista diákok] ✱ *~ móddal/módon* **a.** hogyan?, miképpen? *1557:* nem Todom my modon es my okal attam wolna en Knek az kewes Joszagot hogy ha megys en vellem akaryatok az adoth meg fyzettetny [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanácshoz]. *1571:* Az so aknat az elebbi kamara espan my moddal atta kezhez ... lassa meg a rawo [SzO III, 336 Báthory István ut.]. *1782:* Mü modon azokatt a hivséges Tisztyeit, és Embereit a Mlgs Groff Ur(na)k ... dehonestalja, s szidalmazza, s fenyegeti [Torockó; Thor. XX/4]. *1803:* kérdém ugyan biza Mihálybá mongya meg mi modon volt az dolog [F.torja Hsz; HszjP Kovács István (38) zs vall.]. — **b.** milyen jogon? *1569:* az Nagy weölgy torkat ... bernald balas kazaltatta, s byrta, de my moddal byrta Legyen azt ne(m) twggya Georg Haranglabi de Band [Mezőbánd MT; VLt 7/682]. *1600:* Werre gywkerre illetie ez a peöres fold Gegeö Isthwant wagy ne(m) en ne(m) tudom, Tudo(m) azt hogy eö elte, de mi modo(n) nylwa(n) ne(m) tudo(m) [UszT 15/33 Semienfalui Leőrinczi Marto(n) Zabad Zekely (70) vall.]. *1828:* A Nyilas Gyurka kertje s telke ... környűl állásasan fel van irva mi modon birodik [Apahida K; RLt O. 4] ✱ *~ okból/okért/okkal/okon?* **a.** miért? *1557:* nem Todom ... my okal attam wolna en Knek az ... Jozagot [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1558:* Thar Simon ... azt walla hogy Thwggya hogy Annost megh fokthak wolth egy Myklos newew darabanthal de ne(m) Thwggya my okerth [Kv; TJk I/1]. *1578:* Meg ertettek eö kgmek egez varasul my okon gywtette volt be eo kegmeket biro vram [Kv; TanJk V/3. 177a]. *1625:* nem tudatik mi okbol ... ream tamada | agya okat my okon nem vezy el az pynzt [UszT 115a, 166a]. — **b.** milyen (jog)címen? *1590:* az feöld ... nem tudo(m) my okon tyed, ha docealz hogy my okon tyed, kesö ne legyen Arrays teöb valazt tenne(m) [UszT]. *1608:* tudgia hogi Kornis Farkas vram birta Musnat ... Azt nem tudgia azert hogi Pettkj Janos Vram mi okon foglalta Dershez [Muzsna U; TSb 21]. *1782/1799:* Az Uraság mikor, és mi okból vette kezéhez a' Mészárszéket ezenn Torotzkai Mészárosoktól? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 326]. — **c.** hogyan?, mi módon? *1636:* Benkeo Georgy Beogeozben[a] lako Nemes Ember ... igy vall ... Az Commissariusok iarasakor igen perle Markosfalvi Vram Balo Palt es Balo Georgyeot Balo Georgy megh zabadula, de Balo Pal az Jobbagysagba(n) marada azt nem tudo(m) hogy Balo Georgy mi okon zabadult megh czyak hogy tudom hogy megh zabadula [KaLt. — [a]U] ✱ *~ véggel/végre ?* **a.** miért?, mi célból? *1592:* hittalak azert en tegedett nem az vegre, hogy megh fogianak, hane(m) hogy megh ertekezzenek eo Kegemek teolled mi vegre haborgaczj te engemet [UszT]. *1629:* nem tudom hol (!) szablyaiat ki vonta s nezegette volna de nem tudgya mi veghre [Kv; TJk VII/3. 43]. *1705:* ma jött be valami kuruc levelekkel a generálhoz, de mivéggel, mi azt nem tudjuk [WIN I, 499]. — **b.** miért?, mi okból? *1602:* Takach Georgy ... vallya Reggel latam hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember akkor megh sem tuttam my vegre syr, Annak vthanna vgy ertettem megh hogy kart vallot [Kv; TJk VI/1. 616].

2. számonkérő szövegben; în texte cu caracter vădit de a cere cuiva socotală; rechenschaftsfordernd: miféle? (furcsa/felháborító); ce fel de?; welch? (sonderbar/empörend). *1573:* Rosa azzony Medwes Palne, Azt vallia hogi ... Zeoch Janos az eo Boltiaba gergel deaknenak azt Monta Zembe My dolog azzoniom hogi Engem Be Nem bochatal hazadba [Kv; TJk III/3. 154]. *1592:* Nyreo Kelemenne Ilona Azzoni vallia ... Ieoue egi holual hozzank az Inas Janczi es kerdwk mi dolog, hogi el Iwtt volna az vratol, Monda az Inas, azert Ieouek el mert az vram meg haragut ream [Kv; TJk V/1. 199]. *1600 k.:* My dologh Janos vram hogy mikor en hon ne(m) vagiok hogy haborgatod az seresbelj feold feleol felesegemet es giermekemet [UszT 15/96 Boldisar Benedek (60) homorod zent martonj zabad zekel vall.]. *1638:* hallank nagi rikoltast es mondanak ő kegielmek, ki lehet ez meli igen rikolt, azonban közelb ióue es mi kerdwk miczioda ember uagi, es monda az az legeni hat ti mi órdóg emberek uattok [Mv; MvLt 291. 139a]. *1767:* mi dolog az hogj annjit ettzakáznak es nappal alusznak [Abosfva KK; Ks 4 Ana providi Kalucz Vaszily cons. (50) vall.]. — L. még BTN[2] 128.

3. elkeseredett/szemrehányó felkiáltásban, tagadás/tiltás értékkel; exclamativ, exprimind un sentiment de amărăciune/de reproş cu valoare negativă; in erbittertem/vorwurfsvollem Ausruf mit verneinendem/verbietendem Inhalt. **Szk:** *~ gondja?* ne törődjék vele, semmi köze hozzá; ce-i pasă, ce-l interesează; da soll einen nichts angehen. *1567:* Magdalena Benedicti Balog Helena Antony Kis ... fassae sunt ... audissent dictum ab vxore demetry barla wallyon melly bozorkany bazo bestye hyres kuruanak mi gongia az en ffiammal az en gyermekemmel [Kv; TJk III/1. 82]. *1574:* Aztalos Ianos Azt vallia hogy ... Zeoch gërgy kywl az vchan volt es Mongia volt ad fogwa Magadat, Mond Bwday gërgy Myert adna(m) my gondod en velem [Kv; TJk III/3. 357] ✱ *~ haszna?* nincs értelme; ce folos are?; es hat keinen Sinn. *1633:* hallottam Giarmati Marto(n)tull hogi eö ugj soha embert ne(m) szeretett mint Zabo Jacabnett es eö ugia(n) azt akarna hogi ne menne haza az vrahoz, en mo(n)da(m) nekj, Mi haznod benne hizem ne(m) venned ell [Mv; MvLt 290. 126a]. *1818:* mí haszna ötöljek hatoljak száz szonak égy a vége [Kv; GyL. Székely István lev.] ✱ *~ köze?* nem tartozik rá; ce treabă are (cu ceva); es geht ihn/sie nichts an, es betrifft ihn/sie/es nicht. *1630:* Monda arra Gal Mihaly hogj mi keözi vagyon Bozedinak Ferencznek (!gy!) ide [Mv; MvLt 290. 211b] ✱ *~ szükség(e)?* felesleges; ce rost are; überflüssig. *1778:* Sok jó időt töltöttem szegénnyel, mivel igen facetus ember volt ... Sokat írhatnék, de mi szükség [RettE 388]. *1831:* mi szükséged volt te néked ... egy kis hus sütésért Lora kerekedni [Dés; DLt 332].

C. *hsz-i* mennyire!; cît de ...!, ce ...!; wie sehr! *1853:* az olta Miklosan valami Veres himlö ki ütött, mingyárt bé hozták

hozzám ... már itt vagyok el szigetelve Lelkem ... mi unalmas és szomorito nékem é méla bús magány, hol még ember szo is alig hallhato [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

II. *von nm* **A.** *fn-i* **1.** ami; ceea ce; was. *1567:* Az azzon allott felöl .k.tek mitt jr im ertem [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horúath Lukach Sayoj tyzt tarto a beszt-i bíróhoz]. *1569:* Az my hazon Thwdny Jllik bor Arra, my volna az Jozagon ... azth fel zethesse, Clara Azzonj [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. *1570:* Az Gabriel deak kewansaga feleol eo K. Azt Mongyak hogy Byro vramra es az Thanaczra hattak hogy megh lassak ha Illendeo azt oda adny myt kewan az wagy Nem [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1594:* Az Pasit diszno fel zedestt mi illethi abbol azon teórueniek es rend tartasok vagion mint az Baghosiaknak [Kraszna Sz; UC 113/5. 28]. *1607:* Mit keólteot es fizeteót azzalis tartozik [Mv; MvLt 290. 10b]. *1619:* Keóuetkezik mj iutot Zabo Mihaly vram ket vnokajnak Borkanak es Orsiknak Job Attjaj ket reszbe(n) [Kv; RDL I. 107 Andr. Junck kezével]. *1731:* Sokszor a sincs mit egyenek [Marossztkirály MT; Berz. 13. III/15]. *1732:* ö Nga aszt várta hogy ën ki jüjjek, hogy annál inkáb mindeneket felhajtathassanak és vihessenek mit találnak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1840:* mi nagjobb feleségem el tiltotta hogy hozzám ne gjöjjön [Dés; DLt 344].

Szk: *~töl fogva* amióta. *1569:* az kynchyes veölgiet ... myteol fogwa Emlekezem, Eók byrtak az Madarasy hazhoz [Mezőbánd MT; VLt 892]. *1570:* Paysos Illes, Es Neste az felesege ... vallyak, hogy Az Vinche deak hazan valo ablakot ... Thwgyak az Ideotwl fogwa mytwl fogwa az eo hazokba laknak ... hogy az Ablak otth volt [Kv; TJk III/2. 129]. *1608:* uagion egi darab hely aztis Becz Palne birta mitol fogva tudom s rea emlekezem [Kozmás Cs; BLt].

2. amely; care; welcher, welche, welches. *1853:* azon Birtokok mik az Curialis házhoz tartoznak [Egerszeg MT; DobLev. V/1361]. *1855:* Az étterem közepén kihúzó asztal, négy nagy gombon álló erős bikfa lábakon, köröskörül „Isten fizessé"-nek neveztetett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb [ÚjfE 177]. *1856:* Az előre bé fizetett biztositták pénz mit Firtos Váralyanak bè kelletett fizetni 42 Rf 30 Krajtz. [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

3. amennyi; cît; soviel. *1659:* Az Istenért kérlek, édes Fiam, a nénéd felöl is, miben lehet, ne feletkezzél el [TML I, 342 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1748:* hallottam masoktol köz beszedben hogj mi keves Penzecskeje volt az Matye Felesegenel tartotta volna [A.jára TA; Borb.]. *1756:* haszon a korcsomallásbol penig mi fordulhatna a kik folytatták jobban tudhattyak [Branyicska H; JHb LXX/2. 54].

B. *mn-i* amennyi; cît; wieviel. *1571:* Minden Tyzedes az eo Tyzede alat valo nepnek hirre tegye hogy ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh ... megh adya [Kv; TanJk V/3. 36a]. *1639:* hallottam hogy busultaban montta modovay Marton hogy meni szantalan sok lator tartia az Imre hazat nam hul mi lator vagion mind ot talallia heliet [Mv; MvLt 291. 202a].

III. *htlan v. ált nm* **A.** *fn-i* **1.** *(ha/mikor) ~* valami; ceva; (wenn) etwas | akár/bármi; orice; was ... auch. *1571:* Knek Jsmet ha myben En megh kellethem hasonlatos dologban Ereomest zolgalok [Szúv; BesztLt 3519]. *1573:* Ezen vallatom eóket hogy ... minemw egtelen bezedekkel rutolt ... Ezekben ha myt tudnak mongiak megy [Kv; TJk III/3. 268a]. *1592:* az ket zaz es 80. forint kwwl ha mit bizonythatok enis bizonyttok [UszT]. *1620:* Boer Peter vramnak Ona Bobes tartozzek refundalni ha mit a molnon epit [Récse F; Szád. Reczey Rádulj Boerezkul (29) lib. vall.]. *1637:* en monda(m) io eöczem, mindhalaligh tagad hamit czelekettel ne ted beüneosse magad [Mv; MvLt 291. 108b]. *1673/1681:* Az mikor az Várhoz, avagy az Udvarházhoz mit dolgozik, praebendajara napiaban adgyanak harom Czipot [VhU 454 Thökölyi Imre vál. Haczogi Alts Simon ügyében]. *1722:* Ha mít végeznek a' Választott Emberek, és a' minémű Törvényeket — s-rendeléseket tésznek, tartozzék minden ember azoknak engedni [HbEk Cons. hat.]. *1735:* ha miket ... el foglaltak ... ne birjak ne colallyak [Torda; TJkT I. 78]. *1807:* Kérem ... az Leányt illetö Joszágokra tartazó Leveleket Regestrálván ha miket ... szükségesnek látnak, azokot Párban kiadatni [F.esküllő K; Somb. II].

2. felsorolás végén; la sfîrşitul enumerării; am Schluß einer Aufzählung: kb. ez-az, miegyéb; şi altele; dies und das, und dergleichen. *1583:* Az Biro vram keoltsege, kit keólteóth egesz esztendeot Altal a varosnak Zewksegere myre ... f. 204/89 [Kv; Szám. 3/X. 16]. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Aky Lasnakot, Czondorat mit a felet hóz ... Atwlis az keth pinzt megh wehesse [Kv; KvLt Vegyes III/9]. *1595:* Egerwari Ianos Wrúnk ö fge postaia, hoza Köuarbol 7. szekrenyeket, börtokokot, pohar szeket mit [Kv; Szám. 6/XVIIa. 50 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* Palfi Ferench egj leúelet p(ro)ducal ... meljben vagjo(n) Irúa hogj Palfi Istuan(n)ak az elseó feleseget az marhabúl rúhabul mjbúl ki elegitettek [UszT 20/183]. *1607:* eó Mind azokat az porciokat az mellieket az A. oda iratot Ne(m) Atta, ugj mint Retet es Egieb To beli rezt mit, Mert az ugia(n) nem adhatoia volt [Mv; MvLt 290. 13a]. *1631:* Azt lattam hogy ezen az ucza(n) ala ereössen niargal vala s igen haigalliak vala haito faval, szekerczeuel miuel [Mv; i.h. 290. 51a]. *1638:* azon hazban vagjon eggj hagjmanak, minek valo deszka allas [A.porumbák F; UF I, 659]. *1762:* ó bizany karott és ágat mit hányt ezen Árakban [Körtvélyfája Mt; BálLt 87]. *1797:* egy alkalmatossággal az Udvaron fát mit gyüjtögettem [Mk II. 8/260 Oltszemi[a] Molnár Veres János (39) vall. — [a]Hsz].

Szk: *hol ..., hol ~.* *1568:* Calara famula Ioannis l(ite)r(a)ti ... fassa e(st), Ezt tudom hogy Egy wy szoneget adot vala ez Cristina azzyony Vaczy Peternenek es tudom hogy Egyebkóris adot hul szasz penzt s hul Myth [Kv; TJk III/1. 242]. *1624:* nekemis adott hul egy forintott hul mitt benne [BálLt 54] ✱ *ki ..., ki ~.* *1631:* soha oly rosz Aszoniallat nem jöhetet az varasra az kit eö[a] nem ismert ... ki attia fia, ki mie, de szemlatomast nem latta(m) hozzaja [Mv; MvLt 290. 237a — [a]Szalontai Gergely]. *1633:* Hallotta(m) Szabo Jakabnetol hogi mondotta, ne(m) czudalom hogi nemeli Azzoni ember el uetemedik ki kuruasagra, ki mire, czak azertis hogi el ualhassek az vratol [Mv; i.h. 125b] ✱ *vagy ~.* *1632:* hallam hogj egj le dobbana az kertröl onnet az Nierges Tamas kerte feleol, de azt sem tudom hogj ha katona volte vagj my volt [Mv; i.h. 290. 77a]. *1634:* monda Zochy Pal, nem tudom miczioda Azzony vagy, bozörkany vagy e, vagy mi vagy na(m) cziak verekedell [Mv; i.h. 291. 20a]. *1779:* Gramma Iuon ... igy Szol Peter Birohoz az kezével fenyegetödvén Na immár mi kel töb neked halallé vagy mi? [Záh TA; Mk V. VII/12 Tauaszi Iuon (30) mercenarius vall.].

3. megszorítás mellett; în context restrictiv; mitsamt einer Einschränkung: valami (kevés); ceva (puţin de tot); etwas (wenig) | akár/bármi (kevés); oricît (de puţin); wenn auch wenig. *1662:* Almás városát ... porrá s hamuvá tévén,

ottan a Meszesnek indulának, mellynek hegyeit, völgyeit ... úgy felbújják ... hogy az imitt-amott elrejtezett szegénységben alig maradhatna csak mi is miattok [SKr 443] | (A bírságból) ha lehet, ha csak mit is, engedjen el Kegyelmed [TML II, 399 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

4. bármennyi, valamennyi; ceva; wieviel (auch) immer, wieviel ... auch. *1556 k.:* ha myuel megh kellene thebiteny[a] [LLt. — [a]Az adót]. *1570:* Margith Makay Balintne ... vallya ... az Meggessy Zokadalomba hallotta Botha gasparnetwl ... hogy zeoch Balinthne adot volt valami vasat nekyk hogi ely aggyak es ha mywel fellieb atthattyak mynt eo hatta Eowek legen az fely [Kv; TJk III/2. 7]. *1623:* Ha miuel Fellieb adgiak el az hazatt, annak az superflúúma, fel ozollion keözeotteök [Kv; RDL I. 121]. *1656:* ha mit ő kglme költött és költ, kész leszek ... refundálnom [A.cserináton Hsz; SzO VI, 207]. *1657/1667:* malom mesternek fizetésibenis ha mi még restálna fel tudgyák [Gyalakuta MT; Ks NN. 25].

5. bizonyos (megnevezhetetlen) valami; ceva (exprimat eufemistic); ein gewisses (unbenennbares) Etwas. *1745:* egy katona az feleségem után kezde Szaladni kurváza s kénala mijivel az feleségem Sikoltani kezde [Nagysármás K; Ks 5. X. 6 Molduván Szimjuon (40) jb vall.].

6. *~ sem* (szinte) semmi sem; (aproape) nimic; (fast) nichts. *1738:* a Gregariusok két pénzével fizetik fontyát az husnak, azt pedig ugy meg nyomtottyák hogy egy vágo marhábol tsak mi sem telik ki [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. *1797 k.:* Ollyan remennységgel voltam hogy tsak marad gyümölts a Jeg veres után, de mind el hull látom Majd mi sem marad [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1800:* El foglaltunk egy Czihert ... ezen erdő hellyen mitsem erő apro agotskák vagynak [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1831:* Gujásnak állattál vala tavaly, de onnétis fizetesedböl mit se lathattal ... mert a Guját oda hagyván kárt okoztál [Dés; DLt 332. 22]. *1855:* E ho elsőjén személyesen kivánva meg tenni látogatásomot: indultam volt Csapora[a] ... de Besenyöben ágyba esvén máig mit sem tudtam dolgaim folyásairól [Buzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Újfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz. — [a]KK].

7. *~től hamarabb* mindennél hamarabb; cît mai repede; möglichst schnell, schnellstens. *1603:* Egész varosul eó kegielmek igy vegeztenek hogy az fel vetett Sattcz adonak fel szedese miteol hamareb es iob moddal véghez mehessen [Kv; TanJk I/1. 457]. *1605:* Az keozep kapúnak emelcheoyet kerywk eó keget Biro vramat hogy miteol hamaréb lehet chinaltassa megh [Kv; i.h. 506].

B. *mn-i* **1.** valamiféle; de un anumit fel; irgendwelcher/welche/welches | akármi/bármiféle; de orice fel; welcher Art ... auch, irgendein/eine. *1562:* ha mi perewnk az vtan nekewnk lezen vagy tewrwenyel vagy Jamborok altal El vegezthettywk (?), vgy vegezwk el [Zsombor (K) körny.; MNy XL, 138]. *1571:* az varosnak Trazkyait golobisit porayt lassak megh eo k. ... hogi ha myh haborwt az vristen reank bochat Neh talaltassunk keswletlenek lenny [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1596:* Fekete Istua(n) ha my igassagat remenli hozzok Respondeallyon [UszT 12/110]. *1649:* (A gyanúsított asszonyt) tovab ne(m) detinealliak hane(m) ki bocziattiak, ha kinek ez uta(n) mi praetensioia lesze(n) hozza ... keresse fwstin erette [Kv; TJk VIII/4. 371]. *1664.* ha mü iussa es uérseghe uolna [Zsögöd Cs; Berz. I. 9/8]. *1701:* Ha mi portiot kelletik a D(omi)nus emptor(na)k érettek Contribualni ... redimaltassék és refundaltassék ... a venditorokan [Déva; JHb XXXVII/23]. *1740:* ha mi kára eset Az Actor(na)k sertésib(en) az Itöl maganak tulajdonittsa hogj rekeszben nem tartotta [Torda; TJkT I. 181]. *1770:* A nevezett Hoszuaszai három tzigányt ismérteé? hol minemű életű erköltsü Embereknek tudja? tolvajságokot orgazdaságokot vagy egyéb mi Gonoszságokot tudjae? vagy hallottaé? [T; SzentkGy vk].

2. *~ ... is nem/sem* semmi(féle); de nici un fel; was ... auch kein(e), (auch) keinerlei. *1771:* mitöl fogva ... eő Nagysága Királyfalvi Malma fel epült, Esztendőnként Ugy hánnya az Arviz Porondal a Réteinket, hogy éppen mi hasznát is nem vehettyük az Leg jobb szénát termő ... Hellyeinknek [Sövényfva KK; JHb XX/26. 7]. *1772:* (Kis Sándor) a maga ökreit ki botsátván a Réten az én kaszálatlan füvemet ugy meg étette hogy mi hasznát sem vehettem kaszálomb(an) [Dés; DLt 321. 60a G. Gazmér (32) ns vall.]. *1819:* Egy darab kaszállott ... azonn ... árok ... ketté vágta el anyira hogy ... az onnan ki hánt sok földnek miatta két esztendök alatt mi hasznát sem vehette [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

3. bármennyi; oricît; wieviel ... (auch) immer. *1842:* Jakab János ... a magának meg maradot, fél secsion (!) feljel hami Quadrát öle találtatik által adá ... Vas Jánosnak ... 10 az az tiz M. forintokért örökösön [Bözöd U; Borb. II Bözödi Lászlo István székely ns keze írása].

C. *hsz-i* bármennyire; oricît de ...; sosehr ... (auch). *1676:* az németek olyan discursussal vannak ... ha én kimegyek az hadak közzé, ha csak mi kevéssé távozom is, ezt az darab földet Désig ... elprédálják [TML VII, 299 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1728:* akárkinek mi kevesset el adna [Dés; Jk]. *1776:* En mostis küldöttem volna még ha mi keveset is de a Marha dögi és az épités igen meg rántott [Mezőbánd MT; MbK X. 45 Kovács Ferenc lev.]. *1817:* jobb mi keveset is kapni, mint hogy sokra emelödgyék; a mi kevés jöne is attol el ne essen az ehező nép [Póka MT; TLt 542].

IV. mellérendelő ksz; cu rol de conjuncţie coordonatoare; als beigeordenetes Bindewort: kb. hiszen; doar; doch. *1573:* mykor feyer Boldisarne az haz arrat fl 115 testamentu(m) zerent ely rendelte kyknek akarta, senky sem ellenzette rola, hanem aztalos Imrehné ezt Monta hogi chiak az fl 10 hagiod neke(m) My en sem volnek alab valo attiad fia [Kv; TJk III/3. 72]. *1574:* Mond Hwszar ferench ... Nagy dolog az hogy Nem hys Meg az Istenre Mondom hogy Ennala(m) Ninchen My nem oly Ember vagiok hogi ely tagadna(m) teolletek [Kv; TJk III/3. 373]. *1591.* Mikor az Tanacz engem Bornemizza Gergelihez kwlde zalagert ... azt monda, Eb aggion s arulo kurafia aggion, hizem megh varhattiak, megh talalom eoket, ha mi vetsegem lezen, mi nem valami bitangia vagiok az varosnak [Kv; TJk V/1. 62 Sardi Janos vall.]. *1631:* monda Meszaros Mate hogj kurua Az Annia az beste lelek kuruafiainak mind szöcz Boldisarnak, s mind szöcz Peternek, mine(m) Ura(m) ennekem egikis ugj mond | mondgja vala ezt az Aszony hogj ne tegjetek edes fiaim illien gjalazatot rajta(m) ugj mond, mert mi nem a uegre jöt ez az ember ide hogj gonoszt czelekedgjek [Mv; MvLt 290. 52b, 239b]. *1715:* En a maga szajabol Hallotta(m) ... Demian Lupnak, mikor ez el veszett penzem irant velle czivodta(m) volna, hogj monda. Mit czivodol en velem Popa Juvon, mi nekemis vagion ur(am) ... a ki is tudom ennekem partomat fogja [Ispánlaka AF; Ks 19/VIII. 52] — Vö. a *minem* címszóval.

mí l. mű

mia, miá I. *nu* **1.** vmi miatt, vmely ok következtében; din cauza a ceva; wegen. *1568:* Miklosy Kato ... fassa est, Ezt hallottam hogy monda Andras Kato gergel Deaknenak, Te nylvan valo kurua vagy ... es az kuruasagod mya ... ne(m) leze(n) gyermeked | Ambrosius zakal ... fassus e(st), Latam hogy Nyrǫ Kalman hoza kapa Kakas Andrashoz, es Kakas Andras hatra esek, de bizonal ne(m) tudom hogy ha az tazytas mia esek el, a vag anekwl [Kv; TJk III/1. 233, 240c]. *1591:* A viznek fel neüelese feleol vegeztek eo kegmek, hogi mostan, az kik ahoz rendelt zemelyek, le zallichak, hogi se kertekben se egiebwtt az viz mia kar ne legien [Kv; TanJk I/1. 166]. *1592:* minek eleotte Tot Janos ... Eorbe[a] ment volt laknj, ez ket fya ... el hadtak az Attiokot, mert zegényseghe mia nem tarthatta eoket [Dés; DLt 235. — [a]Alór SzD] | az sok essó mya ne(m) rakhatom be zenamath es zabomath [UszT]. *1604:* az Ideonek haborus volta mya ... az pynz kezwnknel maradot volt [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1653:* irhatom kegyelmednek aszonyo(m)nak busulasatis Damokos Vra(m) embertelensege mia [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István Petki Istvánhoz]. *1688:* kénszerittetvén az Felesege az nagy ado mia adta Zálágban egy darab kaszálo hellyit [Bodok Hsz; BLt]. *1711:* Azan juhok tudom hogy rüh miá, himlö mia, és éség mia is holtak erőssen [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Dávid Márton (45) jb vall.]. *1726:* az Erdő pásztorok(na)k Gondviseletlenségek mijá mi károk léhetnének [Esztény SzD; Told. 29]. *1731:* ezen az helységen anyira meg kénszeredet az szegenyseg az éség mijá hogy ... gabanas hazakat a hol férhetnek Fel verik [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1800:* ollyan hideg volt hogy szinte meg fagytunk az nagy hó, és hideg miá [Torockó; TLev. 5]. *1849:* Cseh Sándor Ur ott bé szökőt a Küköllöbe és átuszván — ugy menekült meg; De ekkor is a Molnár Lovára fel ültették Kosztándin Nouujt s utánna futtatták s tsak a volt a szerentse hogy a Loval egyenesen nem mehetet az Iszopos mart miá [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

Szk: *kí ~* ami miatt, aminek a következtében. *1598:* az Alperesek ... egy Jobbagyomoth ... Zabo Istua(n)t Valamyre ualo tekentetbwl vertek uaghtak ky mia megh holtak (!) kyert fejekhez zollok kylen kylen [UszT 13/101]. *1705:* az asszony minthogy rosszul volt és terhes lévén, a gyomra émelygett, ki mia az asztalhoz nem ülhetett [WIN I, 599] ✱ *mely ~* 'ua.' *1630:* a pápista vallást elhagyván, állottam az reformata religióra, mely miá az atyám uramnak haragját vettem [HGN 3]. *1671:* e' szegény hazának sok rendbéli adozási nem apadván, söt naprol napra árradván, melly miá ö Nagysága ... kételenitetett ... becsületes hivétöl pénzt felvenni [CC 72]. *1722:* kivántom Ngsdat tudositani a Conscriptio folyásának modalitássa iránt: melly miá elég bajam es bestelenségem is kővetkezett [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.].

2. vki miatt/hibájából; din pricina/vina cuiva; wegen jm/js Fehler. *1568:* Catherina vxor Elię Kalmar ... fassa e(st) hogy eǫ neky azt monta seres Anna, hogy harom fobe Jaro dolga vagyon ... es amybe vagyon bornemizane mya vagyon [Kv; TJk III/1. 228]. *1570:* khere(m) the .k. mint Bizot vramat valami Gonoz emberek mya ne haggya the .k. megh karosodniok [Mv; BesztLt 100 Sebastianus Nyerges judex oppidi a beszt-i bíróhoz]. *1591:* Kouacz Gergeli vallia ... Barbeli Balint ... kezde mondani, Im az esse lelek kuruafia mia el kel veznem [Kv; TJk V/1. 82]. *1606:* en kerdeze(m) uala ki mia eset raita[a] [Réty Hsz; BLt. — [a]A lövés]. *1631:* Hallottam azt Tordai Petertöl hogi el kel buidosno(m) Somliai Gaspar mia felek attul, migh tòrueni leszen addigh megh eöll [RLt 1 Truczia Peter Olah Reòdón[a] lako (74) jb vall. — [a]K]. *1691:* Egy Czúrbironak ... mert az czüres Kertb(en) sok kár lenne az Nemet vitezek mia mind napal mind ejel czipaja jár nro 3 [Kővár Szt; Utl]. *1711:* a sok tolvajok miá nem vala bátorságos otthon lakni [CsH 477]. *1741:* Bok Bumbultul hallottam hogy ő néki ... az fogados Kindai Ferencz miá tsak ide kell az falut hadni, el kell bujdosnia [M.fráta K; BLt 1 Pajus Gjermán vall.].

3. vmi felett; din pricina ...; über etw. *1568:* Takachy gergel takach Janos ... A Rez felől ezt vallyak hogy ez zeber[a] górg ... a penzt Eleys hozta volt, de akoris meg haborottak az 10 f mya es vgy vezet Eze Ez dolognak [Kv; TJk III/1. 170. — [a]Zeybert].

II. *hsz* miatta; din cauza ...; seinet/ihretwegen. *1610:* az Orban Janos kertj feöleöth olj Semleny (?) Sar fokadoth hogj Nem birhattiak kj mia [UszT 50].

miába *nu* miatt(a); din cauza ...; wegen. *1626:* Szabo Mihaly ... az Beldy Kelemen Vram Molnaban az buzat el lopta es eladtan volt mely czjelekedetnek miába ugia(n) elis szókék [Kozmás Cs; BLt].

Vö. a névutói használatú *miája II.*-vel.

miája I. *hsz* **1.** miatta; din cauza lui/ei; seinet/ihretwegen. *1598:* Achi Elekes ... vallia ... az fiam minemew bozzus egi kor ne(m) jarnak miaia [Kv; TJk V/1. 213]. *1634:* kart vallok miaja ís vallottam, im lassa kgd az kárt [Mv; MvLt 291. 3a]. *1636:* gyuczy fel égésd megh mit búsúlz miaja, de az Azzóny semmit nem szolá raja [Mv; i.h. 63a]. *1641 k./1687 k.:* A' melly végzés ellen ha valaki reluctal elsób(en) flor. 12. másodszor flor. 24 priváltassék mivel 1636 die 14 Jan. lőtt visita(ti)onkb(an) nagy veszekedés volt miája[a] de mostan mindenekb(en) meg édgyeztenek [Moson MT; MMatr. 262. — [a]A papi bér miatt]. *1668:* egy Molnar Georgy nevü Jobbagya ... el buydosvan az eo kelme Kenosi földeröl nem akarvan busulni miaja adá az meg nevezet Jobbagiot ... Szemere Pal Urnak [Kénos U; LLt Fasc. 70]. *1670:* roszul vagiok az fel labom miat, mert az lo rugta vala megh az szaromat vagion imar 16 esztendeje, az olta soha nem bantot, most jmar Neki dagada s ki fakada czontot akar vetni, ki sem Mehetek hazambol miaia, Nagi faidalomal fekszem miata [Ks 41. H. Nádudvary János lev.].

2. érette; pentru el/ea; für etw. *1691:* Deliberatum ... aztis mondgja meg mit füzetet miája s tartozik meg füzetni, az mely lovat Brassoban el igazitottak Konya Istvantol [Zabola Hsz; HSzjP].

II. *nu* rendsz *-nak, -nek* ragos névszóval; precedat de un nume prevăzut cu sufixul *-nak, -nek;* mit einem Nomen mit Endung *-nak, -nek:* miatt(a); din cauza ...; wegen. *1677:* az eo kglme egi Testver Nénnyenek ... házak ... az el mult vezedelmes üdökb(en) az pogániságtul tuz miat el pusztitatván, romlott, és puszta állapattal lett volna, mellj házatt látván az ... ket Attiafiak, hogi azan házak nagiab pusztulasra fogna jutni az hamarsaggal valo meg nem epithetes mia, semmi epület az Tüznek miaia körülette nem maradván [Ne; DobLev. I/25].

miáltalunk a mi révünkön; cu ajutorul nostru; durch uns | a mi közremüködésünkkel; prin intermediul nostru; mit unserer Mit/Zusammenwirkung. *1546:* Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, mas feleel ... Bogathy Chaspar ... my

althalwnk ... thenek illyen zerzeesth[a] [Panot[b]; DanielO 5. — [a]Köv. a szerződés szöv. [b]Panád KK]. *1572:* (Frathay Gergel) Leg Eleozer few oltalmul hagya ... Bekes Caspar Vrunkat ew Nagat Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek; keonieoregwen my altalunk ew Nagnak hogy ew Naga mutatna meg azokhozis Jo Akarattyat [Fog.; SLt S. 10]. *1589:* Nagod mynekwnk paranczhyola, Hogy my el menne(n)k Topa Zent Kyralyra ... hogy meg Engettessek ez meg mondot Topa Zent Kyralnak mynde(n) földey, kazallo Retey, Erdey, Zanto földey berkey, Es mynden hatarynak Rectificatioia limitatioia, Es Commensuratioia my altalu(n)k [Szamosfva K; JHbK LVII. 40]. *1606:* my Altalonk, keóniórgesek altal talalak megh Cziakany Balas Vramat [Msz; BálLt 1]. *1696:* Melly dolog mi altolunk igy menve(n) Vegb(en) adgyük miis ezen testimonialisunkat rolla [Szászváros; UtI]. *1705:* Romai Császár es Koronás Király Kgls vrunk eo Felsege ... Melts Generalis Rabutin Vr(am), es Mü általunk mind az népnek közönségesen ... mind pedig az egesz Nemességnek ... generalis Amnestiat offeral [KvLt I/193 a gub. Nsz-ből]. *1762:* Ezek a Bizonysagok ... legitimé Citaltattak; mü általunk Juraltattak, es examinaltattak [Usz; IB]. *1773:* Citaltata mi altallunk ide aláb subscribalando szemelyek által ... Küspál Lászlo Uramot pakular Janos Uzoni jobbágya által [Uzon Hsz; Kp IV. 264].

mián 1. vmi miatt, vmely ok következtében; din cauza a ceva; infolge einer Sache. *1653:* Azután ... a feleségével Borbély Annával nagy titkon egyetértvén úgy szaporkodtak néki és cseréltek, és azt a rosz házat s hatszáz és huszannyolc forintot adott néki; mely ellen a concambium mián nem állhaték semmi úton módon [ETA I, 17 NSz]. *1712:* a marha dög mián mind el hullottanak azon háztol a Marhák [Karatna Hsz; HSzjP Oláh Panna cons. Al. Farkas (50) vall.]. *1716:* az fákot ... az Nagy sárok miján 2 hétig sem tudgyák bé hordani [Szentdemeter U; Ks 95 Fodor Márton lev.]. *1730:* az alkolmatlan ut mián ... azt tudtam egy falais meg nem marad az Szekeremnek [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez]. *1746.* a' Gátnál a' viz ki vett a rétre, de a' Gátt miáné, vagi nem, nem tudom [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. *1763:* ezen Csürötske kitsin ugyan de ... semmi ruina nem laczik rajta, es cseplött nem többet, hanem négy személyt fogadhat bé, kitsin volta mián [Hortobágyfva SzB; Born. XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 16]. *1824:* (A) földeket ... a föld soványsága és oldalas volta miján nem használhattya [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 95]. *1843:* édes bácsi sajnálkozva panaszomat bácsinak ki tárom — mi szerént az égyik Csikom a Kehe mihán ... meg romlot [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

Szk: *amely ~* ami miatt. *1796:* az Exponens ur ... Vásárhellyen sok időkig Doctori kura alatt élt költségesen, a' mellyek mián gazdaságában nagy tsonkulást kellett szenvedni [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. *1813:* a' melly csikonak hátulso lában lévö rugo ina a' Pásztorok gondviselések alatt ketté szakasztott (!); a melly mián mint haszon vehetetlen a' káros gazda által föbeis veretetett [F.rákos U; Falujk 81 Barrabás Áron pap-not. kezével] ✱ *ki ~* 'ua.' *1647:* ugj vetetek fel az gatiokot kj mian az en molnom az holt vizben iar [Kvh; HSzjP] ✱ *mely ~* 'ua.' *1731:* aztot tudom, hogy fát Kolosvárra eö Ngának ... hordottunk ... melly mián itten nehány kor tsonkulása is esett az Joszágbeli aeconomián(a)k [Szentpál K; TKl Puskás Vontsa (62) jb vall.]. *1774:* a Czigányok minden Esztendöben kertemet el egetik, s kevés Török Buzámat bottal kel strásálnom, melly miánis oda kell hagynam házamat [Mocs K; Ks Conscr.].

2. vki miatt/hibájából; din pricina/cauza cuiva; wegen jm/js Fehler. *1759:* (A tiszttartónak) a Paterekkel baja lévén a' Felesége mián, mind Thordára, mind Vásárhelyre vitt egy egy Bárányt [Marosludas TA; TKl]. *1794:* ennek elötte a más részre tartott Pásztor mián sok karokat vallott [Backamadaras MT; CsS]. *1806:* Daroczi Josef Uram azt mondá, hogy Soha tsak edgy krajtzárt Sem fog fizetni, ha az város egy két Ember mián fizetésbe fog esni [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

miána 1. *hsz* miatta; din cauza lui/ei; seinet/ihretwegen. *1743:* életiben el foglalta mindenit ö kegyelminek nem élhet miánna [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Török Pálné Máttyus Anna (60) pp vall.]. *1767:* Szalonna, Háj, Vaj Órja 's több effélék olly bövséggel volt, hogy alig lehetett meg fordulni miánnok [Kóród KK; Ks 19/I.8]. *1771:* A szemetet ... mind ki hordgyák ... Tavaszszal alig járhatunk miana [Dés; DLt 321.17b Maria Laszlo cons. Andreae Pál (23) vall.]. *1783:* menny el mert ez is mind miannad vagyon [Agárd MT; Told. 10]. *1792:* liszt dolgából egyszeris meg ne szüküllyön miánnam [Büzásbesenyö KK; KCsl 1]. *1833:* mikor égy kevés jo idö van ís, még is mijánna[a] nem dolgoztathatok [Mv; Lok. — [a]A föld elfoglalása miatt]. *1841:* bottal, vasvillával, Lántsával, kardal ... verték, üldözték; melyek miján az Exponensnek örökké bodorogni kelletett, honnyába mijánnok nem nyughatott [Bordos U; Pf].

II. *nu* rendsz *-nak, -nek* ragos névszóval; precedat de un nume prevăzut cu sufixul *-nak, -nek*; mit einem Nomen mit Endung *-nak, -nek*: miatt(a); din cauza ...; wegen. *1731:* az mely Tehenek meg Döglöttek ... meg Döglöttek negyed napra hitványságnak mijanna [Abosfva KK; Ks 95 Györki János lev.]. *1749:* az egyéb epületek is egészlen készületlenségben találtattak, annyira hogy nem lehet reménségh a' mostani el következett hidegh időnek mianna reparatiojára [Kőröspatak Hsz; ApLt]. *1793:* Az Pallér ... Nem okoztathatik Ebben az Romlásnak és Hasadasoknak Miana [Kv; Pk 2]. *1851:* a' nagy bánatamnak miánna nemis ügyelhettem [Dés; DLt 606].

miánt miatt; din cauza ...; wegen. *1784/1796:* öregségem és gyengeségem miant el felejtkesztem rolla [Szentlélek U; Pf]. *1815:* a' Réthi Joseff Ur Számos Marhái miánt Őkörtilalmasnak meg nem tarhattyák[a] [Körtvélyfája MT; LLt. — [a]A földet]. *1861:* ezen tartozásom az mái világ sok féle terhes vekturázásai miánt megfizetni nem tudtam [Csoka MT; VH].

Szk: *mely ~* ami miatt. *1755:* Lázár Jánost ... vévén Jankul egy fejszet kezében, orozva hátul fóbe vágta, melly miánt egy nehány hétig heverte az ágyat [Lyánc H; Ks 112 Vegyes ir.].

miánta miatta; din cauza lui/ei; seinet/ihretwegen. *1822:* a maga házától is el üzetet Farkas Jánosné s a miat más faluba kellet bodorogni ... az egész szomszédság bizonságom hogy mihánta volt kesergésem [Bereck Hsz; HSzjP].

miatt 1. vmely ok következtében; din cauza ..., datorită ...; infolge. *1570:* Orsolya Eotthwes Jmrehne, Ezt vallya, hogy Eois semmyt Nem Thwd, az ket fely keozëth valo dologban, hanem hogy az Zigarto györgh gyermeke faytalansa-

ga myatt volt ez eleot valamy haborgas es zyttkozodas keoztek [Kv; TJk III/2. 75]. *1578:* Panazolkodas nagy vagion az vyz dolga felól, hogy az nagy gat myat lenne sok arya az vyznek [Kv; TanJk V/3. 173b]. *1579:* Irtak vala nekem eg leüelet hog ez marhat az zekeresre ne byznam, ha nem eg hozot emberemre byznam es el bochatnam feyrwaryk (!) wele hog eso myhat meg ne vyzesülne [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. *1614:* Kiraly Balint lopas miat keotte el magat [Koronka MT; BethU 44]. *1637:* azt soha bizoni semmi ratio nem mutattia hogj az eruagas miat eset volna Szanto Martonnak vaksaga [Mv; MvLt 291. 106b]. *1656:* celekedetem miat az Uaros es az Tanacz arestumb(an) tartua(n) ... ono(n) ki szabadultam [Bodola Hsz; BLt]. *1694:* az helynek Távul lete mijatt semmi hasznát nem vehetvén, házamis éppen pusztulasra jutott [Alvinc AF; Incz. VII. 2a]. *1728:* a szegény Feleségem irattya, hogy meg nem ismerné az Asszony ha látná mint meg veszett az étlenség és almatlanság mijatt [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

Szk: *amely ~* ami miatt. *1633/1777:* jelenté Ozdi Miklos Uram hogy ö kegyelmének igen nagy szükségei volnának sok adosságban volna ä melly miatt kénszerittetnék à Nyárádtöi Malomnak felét ... el zállagosittani [Szentrontás MT; DobLev. III/505. 3a]. *1762:* azon Relatoria ruminaltatván semmi olyas dologgal az fatensektól ki nem adotik, a mely miat lehetne az I. convincalni [Torda; TJkT V. 113] ✱ *ki ~* 'ua.' *1562:* 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy döghalál lőn ... ki miatt nagy sok nemzetségek elfogyának a világról [ETA I, 16 BS]. *1599:* Bekessy Fabianne Jlona azzonj fatetur ... az gyermeket labanal fogwa verte az feoldheoz kj miat az gyermek halo zamban vala [Kv; TJk VI/1. 299]. ✱ *mely ~* 'ua.' *1595:* Taualy meg sem kaszalttak volt az Kjraly rętit mely miat nagy fogyatkozas volt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 275 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1681:* Orszagh, Haza oldalanal lévő hoszszu Garadics ... Lapos sindelyezese ighen el sorvatt, mely miatt az essö a garadiczb(an) nem kevés kart teszen [Vh; VhU 543–4].

2. vki hibájából/vétkéből; din pricina/vina cuiva; infolge/wegen js Fehler/Schuld. *1578:* Az labos marhaara mind eöregre aprora olly gongya legyen, hogy wagy niawolia miatt, wagy gonosz ember miatt bennek kar ne essek [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1587:* Cipokat hozattattam tordarwl hogi az Jt valo swtok miat latam hogi fogiatkozasom leze(n) [Kv; Szám. 3/XXX. 36 Seres István sp kezével]. *1601:* nem akariak ... hogy valamellik Safar miat biro vramnak fogyatkozasa legyen [Kv; TanJk I/1. 388]. *1639:* Zy Martonne ... ugi kialtia vala utannunk, hogi az varbanis ez illien feö Aszoniok miat esek az lopas [Mv; MvLt 291. 180a]. *1648:* Uram ... kivalt keppen amaz rosz harom Taxas falubeliek miatt vallok nagy butt [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Bulliokhoz]. *1759:* Azon Czégéres személjek miatt azon Háznál esteké gjakor verekedések, nemeljek Lová(na)k fel akasztása ...? [Msz; Sár. vk].

3. végett; pentru; zwecks. *1834:* ha èpittés miatt ki kerülhetetlenül szükség rá[a] nintsen fel sem kell venni [Vaja MT; HbEk. — [a]A pénzre].

4. által; prin ...; durch. *1591:* deliberatur, hogy hetedmagawal iamborokal Menche magat, hogy Nem az eo keze miat holt megh az gyermek, hane(m) egieb betegsegben [Kv; TJk V/1. 57]. *1600:* egy tanu igyenesen azt vallya hogy ... Lazlonak keze miatt esett az sebhetes | Kalmanchehy Miklos Deak ... vallia ... Jmmar latom hogy halalnak vagiok fia, Ennekem az Barbely Marton keze miatt ... kell megh halnom [Kv; TJk VI/1. 457, 498]. *1602:* Valentinus Hencz ... fassus est ... az azzony ... panazolkodott ezen, mondwan, Im nem tudom howa lewek el az en paztorom mind az barmokkal egyetemben, de eó nem tuggia ky miatt esett mind az halal s mind az baro(m)nak el vezese [Kv; TJk VI/1. 585].

5. felett; din cauza ...; über. *1724:* Hallottam h(ogy) Feleségével a Vallás miattis veszekedett rútúl, és azértis kelletett el hagyni ötet [Mv; BK. Csanádi János (27) ns vall.].

miatta I. *hsz* vki/vmi miatt; din cauza cuiva/a ceva; wegen jm/einer Sache. *1567:* Jtthis az en tyztembe igaz elegh lopast teznek hogy az zegyn ember chak eligh tartthatya marhayatt myattak [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horúath Lukach Sayoj tyzt tarto a beszt-i bíróhoz]. *1570:* Eztis hallotta Az Trombitastwl hogy Monta[a], Esseh lelek kwrwak el vezek myattatok valamyt Myweletek Raytam [Kv; TJk III/2. 22. — [a]Szabó Jánosnénak és Biró Katónak]. *1573:* Engemet Megh Neh zyd ... Mert gonozwl Iars Myatta(m) | az thimár Igh zolt az Kadarnak, Twdod hogi haromsoris hittalak hogy meg keosd az hordo bort ... Nem jeowel ... kart vallotta(m) myattad [Kv; TJk III/3. 60, 264]. *1574:* Mytwl fogwa ez fele Magiar orzagy Arwlok Eretnek kwrwa fiai Jde zallanak aztwl fogva szok karba vagiok myattok [Kv; TJk III/3. 328]. *1583:* az decretom tartasa zerint walo poenaiat warom az káráth meg kewanom kit az olta wallottam miatta [Polyán Hsz; BálLt 80]. *1678:* adgyák meg pénzét az mivel adossok Eordőgbe menjenek ö nem busul töbet miattok [Kisgörgény MT; Ks]. *1715:* A Sánczb(an) feles Lovas Nemet leven, szüntelen a Takarmányt is neheze(n) marasztháttá meg miattak [Sárkány F; Utl]. *1754:* Marháit alig legeltethette miattak [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1761:* Az Apjátol ... hallattuk, hogy sok kárakat vall miotta [Szászsztiván KK; BK. Séra János (51) jb és Takáts György (46) jb vall.].

II. *nu* rendsz *-nak, -nek* ragos névszóval; precedat de un nume prevăzut cu sufixul *-nak, -nek;* mit einem Nomen mit Endung *-nak, -nek.* **1.** vmely ok következtében; din cauza ...; infolge eines Grundes/Anlasses. *1560:* az kemenchet egy Nehany orayg fwteny kel ... Nysd meg az zayath es Hertelen Ne ragd bele az fazakakath ... Mertha Myngyarast be Rakod ... Nagy karth vallaz Mert az twznek hertelen sebessegenek Myatta az ezwstnek nagyob reze, az cementh porban az fazakokban Megemeztetik es el vez [Nsz; MKsz 1896. 250–1]. *1581:* wyttetem az Malomban Búzat es lyztet ky witettem myert hogy Az Taligawal nem gyoztek hordani sar miata ... zekeresnek fyzettem f. 1 [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas mb kezével]. *1590:* ez al peres ... az földön holt Zamba hagöt, melj czielekedetinek miatta Eletemig walo niomorwsagom köwettközött [UszT]. *1596:* Az nagi felelmes ideonek miatta eo kegmek Tanachwl ... azt wegeztek vala, hogi Minden Ember ... harom nap ... poenite(n)ciat tarchianak [Kv; Szám. 7/II. 29]. *1672:* az Daczo Laszlo Ura(m) hazanal uagy hazatol ... gjakorta hajon jartanak ki az faluban, az nagj aruiznek miatta ... az also reten el nem mehettönk [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1717:* en az en mostani sok dolgaimn(a)k miatta olly fö fajasb(an) vagyok, hogy meg az földön is alig járhatok [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1767:* Udvarház igen el rongyollott ... és a régiségnek miatta, meg mohosodott, Sendelly fedél alatt [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1819:* Bernád Szigete

nevezetü hellyb(en) egy darab kaszállott ... azonn ... árok végeslen végig ásotván rajta ketté vágta el annyira hogy ... az onnan ki hánt sok földnek miatta két esztendők alatt mi hasznát sem vehette [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. — L. még RettE 125.

2. által; prin; wegen. *1573 k.:* Jmar mostan az hatalmas Jsten az w Jo voltabol megh ostorozot, es Nagy Chapast vetot reyam az ghutta wtesnek Myatta ... magamal Jo tehetetlen vagyok [Kv; TJk III/3. 226b].

miatyánk Tatál nostru; Vaterunser. *1647:* Popa Antonia 25 esztendeje papsaganak ... az apjok s job attyokis papok voltanak parochialis funduson laknak, az Credot, Mi atyánkat, Tiz poronczolatot tudjak jol, az olah irastis jol olvassak [UF I, 854]. *1658:* Papjok Popa Raduly, Mi Attiankot, Credot, Tiz Paroncsolatot a' szerent a' mint ők szokták mondani tudja, s az oláh olvasastis [UF II, 197].

mibenlét lényeg; esenţă; Wesen. *1802:* a Ratio Corpussának az hátulján a' ki felejtettek közzé bé irt ... vásárolt 35. szál fennyő fa gerendáknak miben léteket nem láttyak az Exactorok [Torockó; TLev. 5/5].

mibennünk 1. bennünk; în noi; in uns. *1662:* Mostan az apostol hálaadásával rekesszük be elmelkedésünket. Annak pedig, aki véghetetlen bölcsességével mindeneket megcselekedhetik, felyebb, hogynem mint kérjük vagy elménkben befogjuk, a mibennünk munkálkodó erő szerént: dicsőség legyen az anyaszentegyházban [SKr 699]. *1672:* Mi bennünk is egy nehány sebes esett, de meg nem holt egy is [TML VI, 394 Gyulafy László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Hogy pedig mübennünk megnyughassék: minden úr, fő és nemes embert rendeljünk el véle együtt, ki melyik praesideált helyre vigye bé mindjárt minden javait, feleségét, gyermekét [BÖn. 940].

2. *~et* minket; pe noi; uns. *1664:* Nemzetes Soofalui Gavay Miklos, es Kis Jeney Nad Udvary Janos Uramek, és Gyroti Szakaczy Petter, es viz szilvasi Borsay Istvan Uramek hivatak minket Sarvarra Doboka varmegieb(en) Regiusoknak fogvan mi bennunket [Sárvár SzD; Born. XXXIX. 4].

micsa l. micsoda

micsoda, micsa I. *kérdő nm* **1.** miféle?, milyen?; ce?, ce fel de?; was für ein/eine/ein? **A.** *1550:* Azth ne(m) tudo(m) Michoda lezegö Embert kerestek ti [BesztLt 21]. *1568:* Ambrosius Auner ... fassus est, Ezt tudom hogy testamentomot ton vngwarine, de en nem tudom myczoda testamentom volt az, es howa loth el az testamento(m) leuel [Kv; TJk III/1. 160]. *1578:* Bathory Jstwan leweleból wylagosson constal mychioda Rendet szabot legien eo felsege Tanachywal az Mezaros Vraim dolgaba [Kv; TanJk V/3. 163b]. *1595:* mikor hallotúk az zaith, az vtan úgy Indúlank oda, hogy megh lassúk michoda zaigas uagio(n) oda fele [UszT 10/101]. *1625:* Fabian Thamas az hit dolgabol feleltetet kj miczioda hyten vagion, es tarsot kereset maganak [i.h. 79]. *1722:* Kövöttköznek Az Erdőknek vicinussi és Hol micsada hejben vadnok [Szőkefva KK; Kp III. 112]. *1744:* Tugyae a Tanu ... Pojan nevü Faluban ... Baronissa Veselenyi Mária Aszszony eö Nganak hány antiqua Sessioja van, azok mitsuda nevezetü hellyekben vadnak? [T; JHb XVI/19. 4–5 vk]. *1745:* Kriszta Zaharia bé jöve az házomb(a) ... es kerdezösködni kezde tőllem hogy micsada dologgal és vétekkel adtam ki őket [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1758:* Ezen ... Földek ... mikor és mi formán occupáltattak és micsida nevezetü hellyekben [Feketelak SzD; LLt Fasc. 64].

B. *1816:* hozzám jöve idősbb Lörintzi Joseff ö Kglme, eszt mondván nékem, kinek micsa baja van a fiaimmal hogy el üzte innét [M.köblös SzD; RLt Dobos Simion (79) vall.]. *1820:* Tötöri Ferentz az, aki a Bároné ellen vitetteti az Esketéseket, mitsoda Czélbol, s mitsa nexusbol én nem tudam [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Moses székbíró vall.]. *1821:* a' törvén Szék ezen betsüseket meg kérdezte hogy azan kert mitsa allapotban volt [H; JF 36 Prot. 28]. *1824:* az illy Tsoportok tulajdonossai, azokkal az vexákkal illettetnek, hogy Marhájok bé hajtotik ... és nem tudom micsa haszonra valo fordittásra, ártotlanul pénzbéli fizetésre [M.zsombor K; Somb. II]. *1842:* tudja é az ur micsa fák lehetnek ezek [Dés; DLt 1480].

Szk: *~formán* miképpen. *1603:* Meg emlekeztek errölis, hogy miczoda forman czelekettek volna Nemelyek Biraknak Tanacznak ... engedetlenek leüen [Kv; TanJk I/1. 453]. *1653:* tudhassa a ki nem tudta: micsoda formán lött légyen a hitbéli változás mindenütt a keresztyének között [ETA I, 33 NSz] ✱ *~ móddal/módon* 'ua.' *1604:* michyoda moddal es maghok wiselessel kellessek eo keglmek(ne)k ... Nagy Banian lenny, arrolis eo keglmek instrualtassanak [Kv; TanJk I/1. 475]. *1737:* Tudgjaé a Tanu ... hogj ... Groff Széki Teleki Adam Ur ö Nsga Gliga Simon nevü Jobágját ... Pap Gábor védelmezte és oltalmazta, s mi csoda modon és szokkal oltalmazta [Dob.; TKl vk] ✱ *~ úton* 'ua.' *1720:* mik abalienálodtak azon Joszágokböl, söt maga is Ur Lázár Ferencz Uram miket abaliénált mitsoda uton, hol es kik(ne)k ...? [Kük.; Ks T. 20 vk]. *1723:* Veselényi ur(am) eleget mesterkedek micsoda uton csalhassa ki az Joszagot kezemböl [ApLt Apor Péter feleségéhez].

Sz. *1656:* tudósitana, mentöl hamarébb lehetne, bizonyos postája akadván Kegyelmednek, micsoda szelek járnak, fünak amonnat dél felöl [TML I, 21 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz Kassáról].

2. rosszallóan; dezaprobator; mißbilligend: miféle/milyen kifogásolható (természetü/tulajdonságú)?; ce soi/fel de ...?; (von) was für ein(em/er/em) (Natur/Eigenschaft)? *1570:* az Zeoch peter felesege, Az hazöol kezdi ky weolteny hogy my choda chigan Bestie kwrwafy wytthe Megh az Ebeth [Kv; TJk III/2. 74]. *1586:* Zekeres Mihaly Vallia ... Indulek az en vdwaromrol ... megh zolita(m) Michoda ember vagy te: S monda Ieoy Ide Essez lelek Curwafia lassad ky vagiok [Kv; TJk IV/1. 564]. *1717:* midön tette magat hogy eö Gyermek ágyat fekszik micsoda szines mestersegekkel akarta azt tetettni hogy eö neki teje vagyon [Kv; Told. 2]. *1735:* Constal vilagoson ... minemu és mitsoda patratumáért kelletik in jus attrahalnom az It [Torda; TJkT I. 56]. *1758:* ki az a' Személly, a' ki ... Udvar Istvanra, és Feleségére Tolvaj hirt, latorságot ... és egyéb bestelenittö Szokat kiáltott, 's kiált? és mitsoda bestelenittö Szókkal hallotta a' Tanu, hogy Udvar Istvánt 's Feleségét bestelenitette azon Személly [Betlensztmiklós KK; BK vk]. *1780 k.:* addig haza nem kerülté, még minden köntösiböl ki nem fogyott s ollyankor pedig mitsoda gyalázatos és szigoru állapotban ment haza? [Msz; MbK X. 59 vk].

Szk: *~ lélektöl/lelkiismerettöl viseltetve. 1647:* az captiuus ... nem tudatik miczioda lelektol uiseltetve(n) nehaj Toth Illiesnek felesegeuel nylua(n) valo paraznasagba(n) artotta magát [Kv; TJk VIII/4. 249]. *1675:* ne(m) tudatik micsuda

lélektűl viseltetvé(n) reám támadott ... taglott véremet ki ontotta [Kv; TJk XII/1. 63]. *1683:* Nem Tudatik miczoda lelki esmerettöl viseltetue(n) ... Pakularom ... ugi ütötte föb(e) hogi az földre eset menten [Harasztos TA; Berz.] ✱ ~ *szín alatt* miféle látszat/kifogás alatt. *1612:* Mi hiuunk az uitezleo Uzoni Beldj Kelemen ada ertesünkre ielentuen. hogi egi Cziki Szentgeorgy Jmreh Peter neuu iobbagia mi teollunk nem tudank miczioda szin alat Primipilatust extrahalt uolna [BLt 3 fej.]. *1769:* mitsoda szin alatt vendicálya magának a' Tutorságot, nem tudom [Ne; DobLev. II/408. 4b Anna Dobolyi Samuelis quondam Sipos Rlcta (75) ns vall.].

3. mekkora?, milyen nagy?; ce mare?; wie groß? **A.** *1551:* Az fat kyt vagattal Az wyzen hozat Alah oztan Az Czerepetys kwldeneie Alah k: thowabba Az deskath ha kyz: hat k. Jzennye Megh mychoda Az Arra [BesztLt 79 Joannes Dobai Vincencius swch beszt-i bíróhoz]. *1584:* mitsoda hatalma ligen az varosi Bironak az poztos Sowagokon [Torda; DLt 212]. *1698:* kezdém mondani ... micsoda károkot vallott Horvath Miklos Ur(am) eó kglme, az vermeit fell verték [Ks Fr. Thordai de Sz. Egyed (60) ns vall.]. *1705:* elbeszélé gróf Cleri, mint fogták volt el a tatárok, azok miként adta egyik a másiknak el pénzen, onnan micsoda sancon szabadult ki [WIN I, 617]. *1753:* itten a Ló fő emberek micsoda terű alatt vadnak [Gidófva Hsz; Törzs. L. Csiszer (74) pp vall.]. *1768:* az hellyet igen szorgalmatasonn meg visgálván, és meg intézvén meg disputáltuk magunk kőzőtt, hogy mitsada karára lehetne ... ujj Malma, akár Gáttya [Abafája MT; Told. Huszár 17a]. *1773:* a Váras Marhái mellé ... Pásztorokat fogottunk volna ... mentiót tévén ... hogy tudnák a Városi marhát tarto Emberek ... mitsoda fizetessel tartozzanak [Torockó; TLev. 2/3].

B. *1788:* nem tudom mitsa szerentséje volt [DE 1. II. 23 Dósa Gergely lev.].

4. milyen különös/szokatlan?; ce ciudat/curios?; wie merkwürdig/ungewöhnlich? *1582:* Rezeny Albert ... vallia, Eggywt valek az Eorizékkel, es monda Biro Uram, No mychoda vadat fogtatok, Mondanak az eorizeók Im ket Azzony embert hozank kd eleybe [Kv; TJk IV/1. 54]. *1668:* monda Drullya Mihály; De nem félek bizony én az eo puskajatol, seggel deoleok réá, tudom én mitsioda puska az [Diós K/Kv; Ks 65. 43. 10]. *1736:* ha az mostani világ szerént mondottad volna: silgrod, elcsudálkozott volna, micsoda szij-drótot emlegetsz [MetTr 391]. *1776:* Azzal is dicsekedett, hogy olyan órát csinál, melyet esztendőben egyszer kelljen feltekerni. Melyet a bécsi novellistának megírván, a novellákban feltette, hogy Erdélyben micsoda órás támadott [RettE 372].

5. miféle kellemetlen?; ce neplăcut?; wie/welch unangenehm? *1640:* kerdem az leant hogi miczoda szagh az az leani czak el himeze hamoza, de azutan ugia(n) rea talalek [Mv; MvLt 291. 237b]. *1744:* érzénk ígen nagj bűdességet, és mondok egj másnak de micsoda bűdesség vagjon it [Záh TA; Told. 28].

II. fokhatározóként; adverbial; als den Grad ausdrückendes Adverb: mennyire, milyen nagyon; cît de ...; wie sehr. *1617:* azt cziak az Isten tudna meg zamlalni miczoda rutul zitta [Kobátfva U; Pf]. *1629:* Lattam hogy egymassal jadzottak kapdostak egymashoz s morgottak miczioda sokat ejeztek az tűz vilaganal mind ketten [Kv; TJk VII/3. 147]. *1705:* az asszony ... izené, hogy az úr micsoda nyomorultul és szörnyű kínokban vagyon [WIN I, 529]. *1735:* Citatoria Relatoriambol vilagoson Constál, hogy engemet micsoda hallatlan mérges meg étetésre valo materiakkal ... kivánt el veszteni [Dés; Jk]. *1748:* az én kétt iker Fiacskáim micsoda nagyot nőttek [Aranyosrákos TA; LLt]. *1782:* mondék az a ketek legénnye hibás lehet mitsoda fél fortsokullag megyen az uton [Zágon Hsz; HSzjP Agneta Bede Consors Gabrielis Vajna (45) vall.]. *1817:* (Öcséd) azt is tekintse hogy mitsoda sok Gavallerak kőzt idegenek közt léven, se Hazájának, se Familiájának, se nékem Szégyent, bút, bánatot ne tsinályan, hanem őrőmet [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

III. *fn* **1.** mi, miféle (ismeretlen/meg nem nevezett) dolog; ce lucru (necunoscut/neidentificat); was für ein (unbekanntes/nichtgenanntes) Ding. *1574:* Borbel Marton es Leorinch Ceh Mesterek Azt valliak hogi eoket Byro vram kwlte volt Meg lattny az meg holt Inast ... Mellye es hata kek volt, De Eok Nem Esmerhettek my chodabol vagi My Myat leot legien [Kv; TJk III/3. 351]. *1576:* Wagion harom zeold keo Smaragd zabassw de my nem twgywk mychoda [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3]. *1604:* Estue kesen hogy az kaput meg zörditek el oda (!) ballagek s hat az hazatis körwl wöttek mingiarast el Jsmerem miczioda az dolog, latam azt hogy sokan walanak talam ötuennelis töben walanak [UszT 20/319 nagi Balas Zent Abranj zabad zekel vall.]. *1605:* Az eo fel(se)ge feiedelmwnk kegelmes intheo leuelet ... megh kwldwen a Jesuitaknak eo maga az Pater Rector ... be Ieowen az varos eleyben kewana elseoben erteny michyodak volnanak azok amiket vizza kewanna az varos [Kv; TanJk I/1. 524]. *1631:* Az beszelgetes keözben nem tudom micsodat beszellettek [Mv; MvLt 290. 257b]. *1671:* tartozzanak a p(re)dikatori rendek minden Ecclesiakba(n) az iffjakat s öregeket is ... az Cathecismusra tanitani ... azt sem tudgya az kössegh micsoda a' maga vallasa s micsoda az I(ste)ni tisztelet is [SzJk 116–7]. *1693:* az Ágy aloll ... asott ki edgj három lábu széket, edgj tsuprot, mellyb(en) volt holt szé(n), és egjeb aprolek Praktika mellyet nemis tudhattanak mitsoda [A.jára TA; Berz. 7. LXV/38].

2. kicsoda, miféle ember/lény; ce fel de om/fiinţă; was für ein Mensch/Wesen. *1570:* Cristina Kadar Jmrehne ... vallya ... vyzza fordwlt belgerne azt Monta Zeoch gërgnek hogi te sem vagy Job az Anyadnal, Erreh Zeoch gërgh azt Monta Michoda volt az en Anyam, Belgerne erreh azt Monta harom forintomat eskweh ely [Kv; TJk III/2. 158]. *1573:* Orsolia Mezaros Balintne ... vallya ... palochinak az felesege Mongia volt hogy az Eordeg eotet ely vige ha az hazban lakyk Mert nem Twgia Michoda Mindenkor benne dërembeoz [Kv; TJk III/3. 237]. *1574:* Sofia Aztalos Benedekne ... vallya ... Mongia volt onnan Beleol Michoda vagi te hitwan Zeoch, de eo Nem lata ky volt oda Be [Kv; TJk III/3. 357b]. *1584:* Zabo Caspar vallia ... mikor Immar hat esztendeos volna egi fiachkam Egy eyel monda: Apa, Apa, Ihol nem tudom michoda Ieo rea(m) Immar haromzor vetettem le rollam [Kv; TJk IV/1. 262]. *1604:* halok az Zörgetestys de ne(m) tutuk miczioda zörgetne [Kede U; UszT 77a]. *1630:* az Aszony nepek mi czodak mondak hogi ne menien s ugian az maga felesege vona visza, Mondgja vala azt is Erszenies Peter, hogj Czak az Czakaniomat adgjak ki [Mv; MvLt 290. 217b].

3. *vkl/vmi (vagy)* ~ vmely megnevezett személy/dolog vagy vmiféle (ismeretlen/meg nem nevezett) személy/dolog; o persoană/un lucru cunoscut sau o persoană/un lucru (necunoscut/neidentificat); irgendeine genannte Person/Sache oder irgendeine (unbekannte/nicht genannte) Person/Sache. *1591 k.:* tudom hogy uala ot egy kert azon egy kws

kapu uala uegre ualami lud michioda be iar uala azt az kaput el ueztek egy hagidosot chinalanak reia de az birodalomban nem tudok semmit [UszT]. *1592/1593:* (A szigeten) Mikor azon iartam el en lattam hogy az zenth Benedekj chiorda rejta delelt dizno barom michoda, az eórleókis barmokat ot Iartattak zabadon [Szásznyíres SzD; Ks] | az mely porond vetis felet perleódik Serieny Miklos Vra(m) Christoph Vrammal az soha zent Benedeky marhatul ne(m) volt tilalmas eorleok Michódak, az mikor fwuechyke volt rajtha zabadon elthe minden barom [Szilágytó SzD; Ks 35. V. 12]. *1629:* hallottam ... hogj nehezes volna ... Hallotta(m) ... aztis mastul, hogi tiztartoe vagj miczoda volt az kiteöl megh nehezesedet [Mv; MvLt 290. 187b]. *1631:* ha my megh nem oltalmazzuk vala Varga Mihalt ugjan megh ölik uala az sok parazt emberek, mert ugjan jót s ment az sok palcza s bot szablia micsoda rajta [Mv; MvLt 290. 245b].

4. *~ja* vkinek vmije/vmiféle hozzátartozója vki; persoană care se află într-o relație oarecare cu cineva; js irgendeine Angehörige. *1593:* Barbara Azzoni, Balasfi Gergelne vallia: Tavaly eztendeoben vala nallam zallason Safarit Georgi felesegesteol: Egikor menek be az hazba, akkibe Safarit Georgine vala, tahat egi leginniel vagion eggiwt, es az legini eolelgeti Safaritnet. Mondek hogj ezt latam. mit chinalz esse kurua fia ... Erre monda az azzoni nekem, ne haborogj io Azzoniom, mert nekem ez Attiamfia, de en ne(m) tudom Attiafia volte vagj micsodaia volt [Kv; TJk V/1. 362]. *1603:* Rostas Orbanne zolgaloia Cathus vallia hogy ... latam hogy vernek valakit ... vgy veom ezembe hogy Chonka Jstwan very Bwrkeornet, az Jnassa vagy michodaia az is veri vala [Kv; TJk VI/1. 675].

5. *~ja* nemi szerve; organul genital; Geschlechtsorgan. *1739:* aztis hallottam Paveltöll hogj az ö Lelkének nem kell a Felesége s kerdettem tölle hogj miert nem kell, arra azt felelte, hogj a mitsodaja hideg [Kóród KK; Ks XI. VII].

Ha. *1744:* mitsada [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/45]. *1745:* micsada [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1749:* mitsada [H; JHb XXXIV/27 vk]. *1763:* mitsida [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1770:* mitsada [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/1]. *1794:* mitsada [Kük.; JHb XX/9. 2 vk]. *1811:* mitsada [Konkolyfva SzD; Ks Kornis Anna lev.]. *1813:* mitsada [Dés; DLt 56. 3 vk]. *1818:* mitsada [M.fráta K; KLev.].

micsodaféle miféle?, milyen?; ce fel de?; was für ein/eine/ein? *1604:* Az berös Janos hazaban walo Birodalmaba sem tud semit Kornis Lukaczinak ... azt sem tugia tulaydonsagara azert miczioda fele örökseg legien az [UszT 18/133]. *1633:* en bizonioso(n) ne(m) tudhato(m) mondani miczoda fele hall uolt [Mv; MvLt 290. 119a]. *1663:* mindenik fele pénzt szedgye fel ... administrallya az generalis Perceptor kezében, megh irván mellyik micsoda féle penz légyen [UszLt IX. 75. 57 fej.]. *1688:* az Romaj Csaszár eö Felsege az Maros Vasarhelyi Statioban levö Vitezi szüksegekre, honnan, micsoda féle, es mennyi számu élés limitáltatott légyen [Told. 2 fej.]. *1698:* Kozma nevü ember ... mondá hogy ... látott nagj rakás téli Sákokot bé kötve az házában; de micsoda fele Gabona, Buzáé, vagj egjéb, volt benne nem tudom [Szekoláj SzD; Ks Georgius Sellér (40) zs vall.]. *1774:* Az Udvari kortsmákban egyedül csak az udvari Ital költé ell, vagy pediglen más idegen Jtalis, ha igen mitsoda féle ital mennyi? | A Joszágokban vadnaké Jobbágy Mester Emberek, kik az Uraság kötségén tanulták Mesterségeket? ha igen mitsoda féle Mesterséget tanultak? [K; KS vk].

micsodaforma miféle?; ce fel de?; was für ein/eine/ein? *1747:* micsoda forma veszekedések támadások, verekedések és sebhetések történtenek ...? [Kük.; LLt 47/2 vk].

micsodás I. *kérdő nm* **1.** miféle?, milyen?; ce?, ce fel de?; was für ein/eine/ein? *1591:* En kerdem mi chiodas volt az eokeor mo(n)dak hogy Seoke kessel volt [UszT]. *1601:* Kapa Ferencz ... vallia ... kewanak hogy megh lassak az Araniatt michyodas arany kit megys latanak de semmit el nem veottenek benne [Kv; TJk VI/1. 534]. *1633:* Eötuös Samuel sopankodik vala hogi eö egy kezkenöjet veztette el; de micziodas volt az kezkenö ... en azt nem tudo(m) [Mv; MvLt 290. 112b]. *1675:* meg kévánom hogy declarallya, hogy mi csudás fegyver volt kardé, fejszeé, Dárdaé, vagy más féle [Kv; TJk XI/1. 357]. *1681:* Kaszalo Rét. Az hunyadi Hataro(n); mellyek miczodasok, az Inventarium mutattja [VhU 46]. *1685:* Mikor Kese Lászloné meg holt, akkor az torára micsodás marhát öltek meg? [Lisznyó Hsz; HSzjP]. *1699:* Segesváratt mondanak lenni Hintokat Nro 2. de micsodások ne(m) tudgjuk [Gáldtö AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1711:* Tavasz vetest né(m) vetétthétém tőbet 31 kőből Zabnál, és edgy véka Arpánál, a zabot egy szémig parlagba vettük, gondolhatya az Ur eö kglme micsodas leszen ha az idö néki nem jár [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1745:* Sebet ... a' parasztokon a' katonák tettenek-e s mitsodást ...? [K; Ks 5. X. 6 vk]. *1805:* tudgyaé hallottaé hogy Gliga Mihailla az Uraság Juhai mellett szám ado Szolga Lévén, Juhot, Bárányt, Ketskét, adott volna el? Ha igen kinek hányat és mitsodásokot ...? [T; Born. G. XVI/14 vk].

Szk: *~ forma. 1675:* arrúl is tudosítson Kegyelmed, mitsodás forma levelet irassak Kegyelmed után [TML VII, 63 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. mekkora?, milyen nagy?; cît de mare?; wie groß? *1703:* Azon kompanianak ... tartottunk ... hat asszony-embert sütni, szitálni és hat férfiat favágni; mely micsodás hátramaradásinkra, romlásunkra lött légyen, az ngtok s kegyelmetek bölcs itiletiben álljon [Csíkszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1711:* méltoztassék az Ur meg tekenteni, micsodas bajoskodás, és munka vegbé vitél legyen mikor az Embér csak mástol vár [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1760:* micsodas busulasim legyenek [Alfalu Cs; LLt Fasc. 160]. *1762:* Bor hány hordoval, és azok cir. hány vedresek, menyére valok, és mitsodások ...? [H; JHb XXXV/51. 3 vk].

3. milyen különös, furcsa; ce curios, ciudat; wie sonderbar/seltsam. *1736:* Az noszolyó-asszony ... annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt ... de egyet külön süttetett, mintegy az vőfély számára ... úgy sütötték mint az jóféle bélest ... de belől ... abban az bélesben egy-egy tenérnyi vagdalt ruhákot raktanak, és ... rézvesszőkőt ... az expertus tanolt vőfély elsőben az villájával megnyomogatta ... mingyárt esziben vette hogy micsodás béles, osztán szépen a villájával tángyérra kiszedte az rézvesszőkőt ... ruhákot belőle [MetTr 390–1]. *1760:* Micsodás az Isten dolga! Szegény Varsányi Pál egyetmásai olyanokra maradának, akik közül némelyek nem is ismerték [RettE 113]. *1779:* azután elég bőven beszéllettek, 's még pediglen nagy dolgakat ... a szegény Aszszony csak aztt felelte ... láttya Ki(gyelm)ed a világ mitsodás [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsianna (61) vall.].

II. *von nm* amilyen; (aşa) cum; was für (ein/eine/ein). *1716:* a réteken mitsodás füvek voltanak egy het mulva kaszálhattunk volna [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János

lev.]. *1754:* micsodás Joszágokott vérségemre váltottam visszá idegenektőll [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.]. *1770:* ezen Szolgalat Pedig igy Practizaltatott ... a' melly Gazdanak mitsodas Cseledgyé volt olyát küldöt [Babuca Sz; IB]. *1776:* igaz hogy ollyan forma Levelet olvassa, mitsodás az Utrumban Specificáltatik [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

Sz: *~ a pakulár, a munka is olyan. 1752:* Micsodás a pakulár a' munkais ollyan volt [Backamadaras MT; Told. 37/44] ✱ *kinek ~ a kötése, olyan a törvénye. 1739:* juxta Jura Regni, kinek micsodás a kötése, ollyan a Törvénye [Dés; Jk 294b].

III. fokhatározóként; adverbial; als den Grad ausdrückendes Adverb: mennyire, milyen nagyon; cît de mult/tare; wie sehr. *1724:* A Leányomis irja micsodás czifrán ment az M.G(ene)ralis Ur(am) mikor felment az ország házába [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1768:* láttam ... Molnár Lőrintz akkor mitsodás meg vert vérezett s sebhetett ember volt [Karácsonfva MT; Told. 3a].

IV. *fn* vmiféle meg nem nevezett dolog; un lucru oarecare; irgendeine Sache/Ding. *1750:* a Templom fele kj ment Dorongal s mitsodással a Titularis Ur után? [Altorja Hsz; HSzjP vk].

midőn *hsz* **I.** *von* **1.** amikor; cînd; als. *1580:* en akkor az wdeoben biraiok uolta(m) es tetoua futostam, mydeon megh oztozanak, Almadine Azzoniom, es Gabriel vram [M.palatka K; JHbK XIII. 29]. *1585:* Midőn a templumban be mentwnk volna visitalnj mutattanak kesz penzt f 272 d 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 9]. *1614:* Feye keoteott Damokos Andras Hady mentsegert szolgalt Bernald Janos(na)k 16 f mydeon azt le tezy megh zabadul [Vacsárcsi Cs; BethU 455]. *1688:* midőn az falusi Biro eczakanak ide(jen) az falut eősze kialtak (!) minden ember fegiveressen jött az falu kőze [M.köblös SzD; RLt 1 Hossu Gabor (38) jb vall.]. *1698:* Müdőn a' B. Céh égyben gyűlt volna Lőrinczi Boldisár Tarsunknak illyen dolga vegett[a] ... most egi elsőben büntettetik ad fl. 3 [Kv; ACJk 16a. — [a]A céhlakomán való szitkozódás, veszekedés és káromkodás]. *1734:* müdön építeni akart volna ... Hunyadi Marton Déák ur(am) ... tiltottaé azon Malomnak építésétől [H; Born. X/9 vk]. *1815:* Szekely Mihaly őtsém ... éppen müdön nevem napja volt ... executiot vitt ki reám [Várfva TA; JHb 48].

Szk: *~ ... akkor(on). 1757:* midőn ezen falusiak az Csőmeni hatarra futattanak az Portzio előtt akkar vitték őket haza Pestesre [Szakatúra SzD; Ks 9. XXXI. 20]. *1764:* midőn vagdalták volna a tsutkakat hogy szenet égetnének belölle, akkoron Tisztarto Uram ki küldvén, a Birot bé hozotta őket [Kóród KK; Ks 19/I. 6] ✱ *~ ... annak utána. 1764:* midőn az elmult Őszszel szarka Uram az Asztagakat bé hordottatta, annak utánna Négy hétig is mind fedetlen állatt az Asztag [uo.; i.h.] ✱ *~ ... azután. 1597:* mideon az megh holt giermeket el temetek azután Kis Ianos eleb allot wala [Kv; TJk VI/1. 38] ✱ *~ ... legottan. 1831:* lovat kértem, melyre fel üljek, és Ábel Uramhaz mennyek a hust meg rántottatni ... de midőn annak meg rántatását Abel Uramtol meg nem nyerhettem ... legottan a Gujához viszsza tértem [Dés; DLt 332. 7–8] ✱ *~ ... mindjárt. 1780:* Vas-futatasnak és mivelésnek ideje mikor lészen ... egy egész Esztendőből ... tizenkét heteket az Bánya műre ki szakasztván, midőn ennek utólsó napja el-telik, mindjárt a' Futatásnak, és mivelésnek ideje lészen [Torockó; TLev. 3–4] ✱ *~ ... ottan* amikor ... akkor. *1804:* Midőn meg szorulok ottan kapok Törögbuzát [Sóakna MT; Born. G. IX. 1 Csorba Győrgye (28) vall.] ✱ *egykor(ban) ~* **a.** egyszer, amikor. *1653:* Nagy Andrást egykor, midőn Báthori Gábor vendéglené több fő kapitányokkal, a brassai árultatásért levágatá [ETA I, 110 NSz]. *1657:* ez[a] azért egykorban, midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná ... jüvén bé Erdélyben ... commendála nélki egy morvai doctor embert [KemÖn. 93–4. — [a]Bercsényi Imre]. — **b.** egyik alkalommal, amikor. *1769/1784:* háromszor tudam azan ... Kertnek erőszakas el hányattatását, egykor, midőn az Groff is jelen volt esett Dél tájban Nyárban [Galambod MT; Told. 29] ✱ *olykor ~. 1777:* ezen Irtásnak ... Szegeletiben láttam ... Kretson Trifült ... irtogatni, ollykor midőn a' Bányai munkátol fól költünk [Dupapiatra H; GyK].

2. miután; după ce; nachdem. *1673:* Az adossagoknak meg fizetese utan az Testamentumrol értekezven es producaltatvan, müdőn meg olvastuk volna, az bene meg írt jo es keresztyeni ratiokra nezve hellyesnek itilven lenni abban specificalt legatumokat az Relictanak eppen meg hagyank es ki szolgaltatank [Kv; RDL I. 154]. *1723:* Nehai Oklándi Mihalyne Thamasi Suska midőn el esett óregedett erőtlenedett Cir 90 Esztendős koraban az mikoron mégh Vilagtalanis harom esztendőkigh s ket hetekig nyomorkodott [Kőrispatak U; Pf]. *1754:* az kgld Battya midőn Egeresi Gondviselősegeből maga Phantasiajabol minden ok nelkül ell szőkek az mi leveleit talaltam az kik magat es kglmeteket Concernaltak egyben szedettem [Egeres K; BLev. gr. Mikes István lev.]. *1756:* azon Instructionalis irást, Udvarbiro Keserü Imre Uram(na)k kezében adtam, mellyet midőn eő kglme el olvasot volna, és annak tenorát meg értette volna; tőn illyen Feleletett[a] [Déva; Szer. — [a]Köv. a nyil.]. *1849:* Midőn a' mennyetske fel gyogyult bészegődtetém Fenixdorfhoz [Kv; Végr. Vall. 59].

3. ahányszor csak, valahányszor; ori de cîte ori; jedesmal. *1744:* tartassek Komlodon egj mester aki midőn a Praedikator által nem mehetne könyörögtessen és a fizetése legjen a Komlodi beneficiumbol [GörgJk 167]. *1746:* midőn meg árad a' Kűkűllő, az ... ujj malom Gáttya ki tollya a' vizet, és Sok kárakot tészen mind a' buzában mind a' kaszálokban [Dicsőesztmárton; JHb XIX/8]. *1755:* A' Himberkin egy darab föld ... felette gödrős, ugy hogy midőn esős idő jár, Totska formára az also gödrős részíben viz is szokott kerekdeden állani [Koronka MT; Told. 11/30]. *1756:* tartoznak ... Széna és Gabona egjbe takarittására midőn Krájnik ur(am) kiványa concurrálni [Mihalyesd H; Ks 101]. *1776:* Triff Luka, midőn meg részegzik, hásártos ember [Katona K; Born. VI. 14 Vojvod Pável (30) zs vall.].

4. mialatt, miközben; în timp/vreme ce; während. *1750:* midonn szaladna Lapadát, el szakad a Harisnya kötele, s le rogjgjan a Földre [Ohába AF; Told 25]. *1776:* midőn Kertész Mihailla vinnē az Hátán Vojvod Gligorást, utánna rugaszkodek Triff Silimon Kertész Mihaillát Nyakon ütē [Katona K; Born. VI. 14 Dán Todor (40) zs vall.].

Szk: *~ ... akkor. 1732:* midőn a Ne(m)es Város Korcsomája fojt, akkoris maga házánál in praejudicium Oppidi áll Korcsomát tartott [Dés; Jk].

5. levélzáró formulában; în formulă de încheiere a unei scrisori; im Briefschluß: *~ ... marad/van* kb. amidőn/amikor ... marad/van; (acum) cînd ... rămîn cu ...; während ... bleibt/ist. *1752:* midőn magamot egész gratiájab(a) s taposztolt Patrociniumab(an) az M.Urnak eletem fottáig recommendalua(n), maradok Az M. Ur(na)k igen alazatos enge-

delmes sz(o)lg(aj)a Borbandi Szabo György [Mocs K; Ks 83]. *1775:* Kedves Hugom Aszszony(na)k midőn Atyafiságoson ... vigasztalást kivánnánk ... alhatatoson maradván, egy igaz kőteles szolgája Árkosi Ferentz mp [Kissáros KK; JHb XIX/19]. *1794:* kéntelenitetűnk ... az Felséges Első Leopold Csaszár paroncsolattya szerint vélek bánni, melyet midőn alázatoson jelentenék ... vagyok ... alázotos szolgaja B Thoroczkaj Josef mp [Thor. XX/12].

II. *htlan ha ~* ha valamikor; dacă cîndva; wenn irgendwann. *1745/1752:* az Magjar országi ugy az Erdélyi Mlgs Csáki Familia ugy accordáltanak volt együtt, ha midőn Erdélyben deficialna az Fiu, az Magyar Országi ne háborgatna a Leányokot ugy vicissim az Erdélyi a Magyar országi Familiáb(an) történhető Leány ágot [Dés; JHbK XXIX/34]. *1763:* egy azon Corpusban ha midőn az edgyik tag meg vész, a nem orvosoltatás miá, meg gyogyulhatatlanul (!) válik nyavalyálya [Hsz; UszLt 16].

III. *ksz* az eredeti idővon. elhomályosulásával; cu sensul temporal atenuat; mit Verblassen des ursprünglichen temporalen Inhalts: ha; dacă; wenn. *1687 k.:* (Egy földet) Kotya Vetyén ugy adtanak volt el hogy midőn valaki el tenné Vagy a Megyének, vagy valamely szőlős Gazdának adhatná el [Kisgörgény MT; MMatr. 110]. *1820:* (A szilágysági hamuégetők) akkor fizetődnek ki, midőn a Hamuzsírjokat bé adgyák [Jakó, Hamuzsír 62].

midőre amikorra; pînă cînd; bis wann. *1573:* Ferenchy Jstwan ... vallya ... tyzen egy orakor Jwt ... fel Az Maiorbol ackor Semmy gongia Az Maiornak ne(m) volt, de Mydőre Jsmet ozta(n) oda Erkezet Az Chywr is el Eget volt | Mydeore fely kelnek egi keowet ragad gergel, De Nem haytotta, hane(m) altal tert az zabo ferench haza fele [Kv; TJk III/3. 190b, 230]. *1588:* Sombori Lazlo vramnak volth valami peri Dobokay Farkassal valami Romlotty Jobbagy feleol ... leznek kezesek az en fiaim Sombori Lazlonak az Romlotti Jobagyokert napot vegezwen neky mideore tartozzanak tizen harom harom forinthot fizetni azok az Romlottiak [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1598:* Kalmar Jstwa(n) ... wallia ... egikor keonieokleot wala azon fogoli azzony eleombe chiak hamar el weze eleollem egi pragai kese(m), mideore ezembe vehete(m) vtanna menek de nem kaphata(m) [Kv; TJk V/1. 153]. *1632:* en akkor ige(n) beteges ualek es midőre ki jőhetek hazambol, el mult uala jmmar akkor az Zenebona [Mv; MvLt 290. 100b]. *1688:* midőre En fel érkeztem akkor már foghva volt az leginy [Mészkő TA; Borb. I Ursza Janos (38) jb vall.]. *1779:* midőre onnét haza ment, a Pitvarába bé vetve találta a pénzét[a] [KLev. — [a]Amelyet elloptak]. — L. még KemÖn. 178.

Szk: *~-hára* amikorra végre. *1740:* Immáron midőre-hára benne maradhaték a harasztosi jószágban, semmi levél kezemben nem lévén, az udvarházhoz való appertinentiáknak végire nem mehettem [TT 1891. 494 Orbán Elek végr.] ✱ *~ ... tehát* amikorra ... akkor. *1573:* Kalmar Istwan ... vallia ... Eok mykor Be leottek volna es myderre ky Mentek volna tahat meg holt orgonas Janos [Kv; TJk III/3. 171].

mielébb, mielőbb közelebbről, nemsokára; cît mai curînd; bald. *1662:* Az lengyeleknek most adni nem olly siető, complacálja imezeket, ha lehet mielébb [SKr 389]. *1861:* a' T. Papok ... mindenféle administrandumokat elkészitsenek ... ugy ... hogy mikor e' tárgyban mielőbb fel fognak szollitodni, a curatorok oda, a' hová rendeltetni fognak szolgáltassák el a szükséges fel világositásokkal edgyüt [Gyalu K; RAk 58 esp. kl].

mielénkbe, mielőnkbe 1. *hiv* színünk elé, hozzánk; în faţa noastră; vor/zu uns. *1550:* My zekel myklos Es Kaytot(!) Ferencz, Es dolcy(!) miclos manykrol[a], agywk Emlekezetwly myndeneknek twttara hogy my elewnkbeh hywa ... pokay lazloth Es sombory lazloth, wgy mynth kez kyrakath ... tewnek illyen wallasth [BfR 192/23. — L. MNy LVIII, 491. — [a]SzD]. *1574:* allanak my Eleonkbe eggy feleol az Vytezleo zanyzloffy Bathory Elek perecheny es mas feleol horvatt gergely zechy [Somlyó Sz; WLt]. *1577:* hoszak mi nekwnk ... az nagisagod paranchiolatiat ... hogi el mennenk timafalwy hatarra az pörös erdőnek szenere, es ott minemw biszonysagokot mi előnkbe hosznanak es Intenenek aszokot mi be wennök [UszT]. *1598:* paranchola my nekunk hogy ... az mely szemilekett my elenkbe hiutt azokott my megh ualassuk [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1605:* Jeouenek My eleonkben it Deua(n) az Nehay Nemes Janosne Laios Katha es Nemes Andras az fia Nemethi Nemes szemillyek teonek illyen emlekezetet[a] [Déva; JHb XXXVI/2. — [a]Köv. a nyil.]. *1652:* Jöuenek mű előnkbe Illyen neuezetős szőmelyők [Körispatak U; Pf]. *1733:* Jővenek mű előnkben ez ide alab le irt Rakosi es Varfolvi Lakosok [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1829:* jövének mielőnkbe ... Bözödi Agilis Osvát Pál egy részről ... Agilis Kádár Miháj s Holmi egyességeket jelenték és annak meg irására kérének [Bözöd U; Borb. II].

2. fej-i többes; pluralul al maiestăţii; fürstliche/hoheitliche Mehrzahl: 'ua.; idem'. *1589:* Mw Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek vaydaya es Zekelyeknek Espanya etc. Aggyuk emlekezetwl ... mindeneknek kiknek illik, hogy Az tizteletes Palcz Pal, Zebeny Wytez Menyhart Coloswary, Mezaros Balint Megyessy[a] ... Mezaros Mestórok lewe(n) Az eo magok es az tób Mezarosok ... kepekbe(n) Zemelyek Zere(n)t Mw eleonbe Jeowe(n) Alazatosson Jelentek[b] [Kv; MészCLev. — [a]Folyt. a fels. [b]Köv. a nyil.].

3. mielőttünk, jelenlétünkben; în prezenţa/faţa noastră; vor uns, in unserer Gegenwart. *1620:* És annak utána müelőnkbe ezt proponálá Balassi Ferenc uramnak: Immár hogy Bethlen Gábor magyarországi király lészen, ki lészen erdélyi vajda? [BTN[2] 390].

miellenünk 1. ellenünk; impotriva noastră; gegen uns. *1600:* az fel peresek ... tiltottak wolt megh mi theölleőnk egy newezetes helet, melliet Zal Dobos twissenek hinak, mostan peniglen kereseteket nagiobban fundalliak, Eőrhegy teteire es Gyortianosra, melybol mi elleneőnk tilalmat se(m) tettek [Nagykede U; UszT 15/256]. *1697:* Mű ugj vettük eszunkb(e) hogy az első kerdendő Utrum mű ellenunk volna, Azert arra ... meg nem esküszünk, meg sem vallunk [Mezőbánd MT; MbK 87]. *1724:* Az Gónos jusson az meg irt hazban benne ült Nehai Idvezült Dobolyi Lakatos István Uramot Senki nem perlette azon házért, és Senki mi ellenünk érette pert nem inditott [Ne; DobLev. I/1069a Sára Veress rel. nob. quond(am) Stephani Dobolyi (53) vall.]. *1761:* Te pedig oh szent Mindenható és a Te búsulásodnak közepette is irgalmasságoddal megemlékező Ur Isten ... ne indulj fel mi ellenünk a Te búsulásodban, és ne törölj ki minket a mi bűneinkért | Fordits el Uram, a gonoszt, amelyet el szántál miellenünk [NyIr. 200–1 Bánffi Farkas álma].

2. fej-i többes; pluralul al maiestăţii; fürstliche/hoheitliche Mehrzahl: 'ua.; idem? *1575:* Minnyayatoknal nylwan

wagion, minemew ... haborwsagot tamaztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek ... Bekessel eozwe coniuralwan, es hadat my ellenewnk tamaztwan [BáthoryLev. I, 330–1 fej.]. *1619:* az hatalmas császár küldjen egy fő kapucsi pasáját Ferdinandushoz, azki által adja eleibe Ferdinandusnak, hogy ... Magyarorszag látja azt is, hogy tü minduntalan miellenünk s az fényes porta elen hadat mozgatni igyekezni akartok, azmely hadnak az ő országokon kellene megtérülni [BTN[2] 351].

mielőbb l. mielébb

mielőlünk *hiv* tőlünk (a hiv. szervektől); de la noi (de la organele oficiale); von uns (von den amtlichen Behörden). *1629:* es mikor veghen (!) mene ez dologh haynaltajban mindgiarast mw eleolunk az perre menenek az ket felek [Msz; Borb. I Michaël Tholdalagy de Ertse vall.].

mielőnkbe l. mielénkbe

mielőtt, mielőtte înainte de/ca ... ; bevor. *1591:* hallottam hogy hideg leles wolt harmad nap eleot mi eleotte az giermek megh holt [Kv; TJk V/1. 55]. *1841:* mi előtt haza érkeztünk 's azóta is jócska essők voltak, 's éppen mostis esdegel [Kv; Pk 7]. *1846:* Mi előtt Vetsei Moses a' Gujába hajtotta tehenét — meg kinált a' tanitto garassal, de én el nem fogadtam [Dés; DLt 1136]. *1848:* a' köz hellyeket mérettetik e' mind jo tsak hogy mi elöt a' mérnók ur ben dologhoz fogna, az elöt a' fiui leányi Telkeket tisztán szükséges meg állitanunk [Usz; Pf].

mielőttünk 1. *hiv* a hitelességet igazoló közreműködésünkkel; în faţa noastră; mit unserer die Authentizität beweisenden Zusammenwirkung. *1508:* ez felyul meg Mondoth Anna Azzon Ada my elewtunk myndenekrul Az Zwky Jsthwannak menedekedt ezt my az my pechetewkel (!) ezt meg erewssytotwk, es emlekezetre adyuk [Kv; EM XXIX, 263 Cheh Istvan kezével]. *1555:* Ezt Azzonyom tetthe ez testomonthomot My Elewtthwnk Zenth Jwany ferencz dyak es Bodony Balas elevt zenth Iwanrol [JHb XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. *1570:* Mely harom szaz foryntert wethe my elottwnk Kapitan Pal Kemeny Jstwannak hwsz haz Jobagyat Zalagwl [Balázsfva AF; JHb XX/51] | Ezeket az szemilieket vallatta my Elwttönk Kęlęmęn Lwrincz Erös hit szerent [Oroszfalu SzD; BesztLt 114]. *1579:* egy desy ember Sylwaszy Balas newǫ ... my elottǫnk illyen wallast teon [Dés; DLt 205]. *1598:* Ez az ualatas leon 1598 Aprilisnak 16 napia(n) Palfaluaba(n) my eletunk [Cssz; BálLt]. *1607:* mi eleotonk mind ket fel szabad Akaratiok szerint mi nekonk ... megh irt Biraknak kezeket be adak s igy alkvanak megh [Makfva MT; DLev. 2. XVIB. 1]. *1620:* Teónek mw eleóttwnk az mi Teórekedeswnkre illyen vegezest es Alkolmat* [Kovászna Hsz; Borb. I. — *Köv. a végzés]. *1656:* mely penzt ... mü elöttünk fel is vón Nyiró Kata Aszszony [Torda; Pk 2]. *1683:* ada mü elöttünk Kis Istvánnak al(ia)s Nagyobbiknak negy veka buzat egy forintban [Vadad MT; VK]. *1702:* Mely Summa pénzért és annak interessiért Mü elöttünk kéz bé adással lönek kezesek a fellyebb declaralt Bárdosi Személlyek [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. — L. még MNy XL, 136.

2. *hiv* hivatalos személykénti jelenlétünkben (a megtörtént eset igazolásaként); în prezenţa noastră; in unserem Beisein als amtliche Personen (als Beweis des Geschehenen). *1578:* Senky mi eleottònk Contradictor nem lewen akor Sem penygh annak vtanna [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1582:* Jelentek mj elletwnk Bjro wram zawawal [Néma/Iklód SzD; DLt 21]. *1584:* witezleo Zelemeri Petert ... welkerbe ... bele wittwk, Bele Iktattwk ... senki mi Elótwnk ne(m) Contradicalua(n) [M.fráta K; BálLt 80]. *1619:* hiuata engemett Kidebeól Miko Katha azzonio(m) ... Vgroczra, hogj my eleóttünk az walkay rez iozagotth el foglalnok [Dob.; Ks]. *1643:* az mely földeket, Jrotuanyokat, kaszalo füueket, hitek utan Kőuer Istuan Ur(amna)k ki mutatak mi előttünk azoknak szamok es neuek ez szerent következnek [Néma SzD; Ks 90]. *1834:* mi elöttünk tovabb folytatott ezen határ ki járása, s dombozása [Koronka MT; Borb. I. 23].

3. szemünk láttára, fülünk hallatára; în văzul/în auzul nostru; vor unseren Augen, vor uns. *1552:* Az vtan esmeg adoth vgian Ezen Zalagra harmadfel forintot my elottunk [SLt U. 19]. *1598:* Damakos Mathysne Jlona azzony ... vallya ... Gergely Antalne ... kezde ereossen thwdomant tenny my eleotteonk hogy Borgyasne minemeo rwtt izonjw zittkokkal gyalazta es az chyúprottis fejeben verte [Kv; TJk V/1. 269]. *1669/1672:* Kére mi előttünk Fabján Benedek ur(am), Jenei Miklos uramtól ... nyolcz száz Magjar forintokat [Gyf; JHb XXIX. 48]. *1712:* mü elöttünk emlittet Bároczi Christina kéré az Urát ... hogy menne által Biro Samuel Uramhoz Nagylakra, és szerezne ... bizonyos számu pénzt ő kglmétöl [Hari AF; DobLev. I/75]. *1770:* Az Udvari Diszno Pásztor reportallya mi előttünk hogy az ősz kezdetitól fogva ... mind öszve Huszonnyolcz kőből Ucsut hordot ki nekiek [Balázsfva AF; UtI]. *1783:* Szilágyi Sándor ő klme ... recognoscalta mi előttünk azt hogy azon Joszágnak három Esztendei pénz arendáját Kilentz Forintokat percipiált [Mezőbánd, MT; MbK XI. 69].

4. előlünk; din faţa noastră; vor uns. *1784:* Gálak Bányászszai mü elöttünk kis Bugi Bányászok elöl erőszakasonn péreggel el rekesztették [Torockó; Bosla. Andreas Tobis (18) jb vall.].

5. ~ *az áll* számunkra az a kérdés; problemă/întrebare care se pune pentru noi; für uns ist das die Frage. *1619:* mikor Bocskai feltámadott volt, akkor nyilvánváló ellensége volt az német az hatalmas császárnak, s így minden segítségre haladék nélkül jó alkalmatossága volt, de most müelőttünk csak az áll, hogy ilyen nyilvánváló, csak most megerősített szent békességet hogy bontsanak fel? [BTN[2] 350].

mienk, miénk 1. *nm* a sajátunk; al nostru, a noastră; unser, unsere. *1542:* most sem keth forintott sem ilysth sem egyebeth nem akar adnia, mert azt mongia hogh ninchen ... ǫk azt thwgiak, hogh az mienk megh wagyon [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnoky Lajos lev.]. *1557:* borgon vagion valamy jobagwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegelmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Franciscus Apaffi Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1585:* mikor Mihal deak Palffalwat iktata es Varalliat, Az kor kerdeok hogy ha iktattiae az mienket ... mert nekwnk is wolna palffalwaba(n) zalagho (így!) ioszaghunk [Firtosváralja U; UszT]. *1600:* Michael Dancz ... fassus est ... az harminczadon ythben Bornemyzza Gergely vram zamara menth ky az borom eo kgme harminczadlott (is) megh az mieinknek(is) azonkeppen eo kgme attha megh az harminczadgiat [Kv; TJk VI/1. 409]. | Tiltottuk wala mi megh az mi hatarunkba walo erdeőnket mindenǫt ... az mienket hogy ne horgyak mi akaratunk

nelkeöl [UszT 15/256]. *1702:* a Tartsaházi közös határ osztassék fel a' két Ekklesia közötti; minthogy a miénknek nagy kárával, a más rész foglalta el mindenkor a jóvát a' földnek [Kv; SRE 81]. *1714:* monda hogj ezen széna fü is mijenk Pocsa Uramékkal mindenüt [Domokosfva Hsz; HSzjP Nicolaus Pál de Hatolyka (30) pp vall.]. *1782:* a Bányák is miénkek nem pedig a Torotzkaiaké [Thor. XX/4].

Sz. *1823–1830:* az úrfi ... kérni, biztatni kezd, hogy álljak reá akármely kondicióra, mert ha Erdélyből kimehetünk, miénk lesz a világ [FogE 142–3].

II. *fn* tbsz-ban: a mi (népi/társadalmi/politikai) csoportunk, közösségünk; la plural: gruparea/comunitatea noastră; in Mz: unsere (völkische/gesellschaftliche/politische) Gruppe/Gemeinschaft. *1557:* ty keg'elmethek emlekezhetyk Rwla hog' Also Borgon a ty keg'elmetek zegyensege közott es a myeyenk közot wala nemynemö egyenetlenseg [Apanagyfalu SzD; BesztLt 63 Blasius miko lev.]. *1657:* elöl kimondhatatlan sűrűséggel állván az pogányság, szabadosan foghatta az miéinket [KemIr. 319]. *1705:* a mieink egyképpen mondják, a kurucok másképpen hirdetik [WIN I, 580]. *1737:* mind Tisztekkel edgyütt essek el a műéink két száz tizen négjen [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1739:* Az Porisani, vagy Lovistai sáncotis, az Törökség az el mult napokban agrédiáltak, de ottis az miéink szerencsésen jártanak [Nalác H; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1782:* a Bányász Mesterség folytatásától a' mieinket el nem fogták [Torockó; Thor. XX/5]. *1872:* a jobb oldal azon műkődnék mi szerént egy ujabb választást nyerhetne, de ... ha az jobb oldali Ármányoknak eszek van, — a miénkeknek is vagyon és meg tudnak a dolog élén álva felelni [Csehétfva U, Pf].

miérettünk értünk; pentru noi; für uns. *1558:* Jěwe En hozzam Kendy Anthal Jobagya Seres Myhal ki mongya egh fyath o kneel fogwa lenny ... kereom k.det hogy Ah my tekyntethy k.nek Ez dologba wolna azt k.med my Erettyunk Mwlassa el [Kv; BesztLt 20 Fr. de Kend a beszt-i bíróhoz]. *1568:* Taaba(!) Myelye ezt The kmed my erettünk ... Egi Jobbayat (!) foktanak meg ... azert myelye ezt the K. ... erettwnk hog bochassa Kmed ... Tórűynre az dolgot [Galac BN; BesztLt 51]. *1598:* Amely varosunkbelj Attiankfia my eretteonk mostan az hadban bochyatattanak (igy!) ... fel vetetet Adayok legyen haladasban, es az ado zedeo uraim azoknak hazok nepét ne kenzergessek [Kv; TanJk I/1. 323]. *1600:* Balogy Farkas es Eotwes Marton ... valliak menenk Zeoch Boldisarhoz es ... intheok zep zonkal hogy venne az ... Borbely Marton vramnakis barattsagat ... es ne perelne vele ... kire eoys felele ... megh engedne, es my eretteonk megh bekellenek chyak lattna valamy modgyat [Kv; TJk VI/1. 495]. *1608:* de hogy az eo kegme hozzank valo attyafisagos io voltat ... tellyessiggel halaadatlanul ne vegywk s az eo kegme Zolgalattiais my Erettwnk heaba(n) ne essik ... io szyuel s io Akarattal attuk eo kegnek [Kv; JHb XXVI/49]. *1661:* Avagy az török az mostani oblatioit mi érettünk vagy urunkhoz való szeretetért vagy Ö nagyságátul való félelemért cselekszi-e? [TML II, 58 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

miért *hsz* **I.** *kérdő* **1.** mi miatt?, mi okból?; de ce?, pentru ce?; warum?, weshalb? *1545:* Jozagh ozthasara rea nem menne tahath az Jozagh keronek leuele Ereiebhe legien aznak vthana tizenwthed napra rea thartozek mennj okath adnj mierth megh nem oztottha az Jozagoth [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7 „ozdy gergel" és „gaspar gerebh" lev. Fráter Györgyhöz]. *1586:* En Banyay Janos ... Ismett vgan eze(n) hitben Eskwttem Igartho geórgre, hogy meg mo(n)giam Miertt Jrdemelne meg az Jgetést [Kv; TJk IV/1. 584c]. *1590:* az Bernad Antal tamada erre az Sandor Gergeljre ... illetwen illien zokkal merth nem hagial beket annak az embernek te wagj oka hogy el ment [Kv; TJk V/1. 37 Zakach Jstuan vall.]. *1600:* Kaunderth Mihaline Cathalin Azzony ... vallja ... Orban rea mene, es torkon ragada, s vgy eote az feoldheoz mondwan neky mert bestie roz kur(ua)fy azzony hogy fattywnak zydad az fiamat [Kv; TJk VI/1. 431]. *1608:* kérdem hogy mirt kergetty az Jobagiot [Dés; DLt 301]. *1638:* monda banczi Czigannak hogj miert te banczi hogj az Uramra tamattal [Mv; MvLt 291. 122a]. *1671:* Eö tudgia miért keseo vaczorakor riogatvan ki üzöt [Kvh; HSzjP]. *1746:* kérdi az Atyám ... Bodoni Mihályt mért atta volna el azon foldet mondotta hogj az szegénység vitte arra [Szökefva KK; Ks 91].

Szk: *~, ~ nem. 1812:* Grantzki ... a Gráditson a Grofot miért miért nem, bizonyoson nem tudom lerántotta [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.].

Sz. *1749:* Mitru ... Pap Urszult öszve szida azért hogy azt mondá néki, miért sir, mint egy bába, és belé garáznalkodék részegen Mitru Urszulba [Szentbenedek SzD; MvRKLev].

2. mi végett?, milyen szándékkal?; cu ce scop?, de ce?; zu welchem Zweck?, weswegen? *1568:* Michael trefa ... fass(us) e(st), Ezt Tudom hogy balint Tiwadar monda zanizlo keneznek, hogy myert Jyeztetek el az legent [Kv; TJk III/1. 204]. *1590:* az praedicator mingiarast rea kérde, hogy mert adat volna eo neki ollian marhat, kith oly gonozul kereset[a] [Kv; TJk V/1. 53. — [a]Kys Mihalj] | Thudom hogy az Lengielfaly Markus Janos diznait Pribek Gergelynel talalak megh ... az Zolgaiat kerde(m) hogy mihert miely azt az Vrad [UszT]. *1629/1676:* igy is miért csinállyak szivemb(en) töb terhet, hogy végére is akarjak menni ki mit mond, kgld(ne)kis effele Curiositas ne(m) kevés busulására volt [Somkerék SzD/Sv; WassLt]. *1729:* Bodola Gyorné ... azt mondá hogy a tüzet ki ototta, az Birot Polgárt oda hivatván Bartok Kelemen Ura(m) kerde hogy miet otottam ki, s monda hogy monta azért hogy ne égjen [Feldoboly Hsz; DobLev. I/149 Isak Danielne Sara (30) pp vall.]. *1752:* az Diosadi Biráktul hallottam beszilleni hogj Boda Mihój mondotta volna, hogj miirt vittik az ő Tinaját a Furu házához [Diósad Sz; WLt Kis Márton (60) ns vall.]. *1762:* miértis tett volna más közlebb (!) tüzet s gyujtott volna harapot midön ... à készen már meg gyujtott harap eléggé harapozott? [Torda; TJkT V. 103]. *1814:* miért hijja oda az Uramat Ebédre holott van mit egyek [Dés; DLt 222].

II. *von* **1.** amiért; pentru care, din cauza că ... ; weshalb/wegen. *1568:* Clara Rlta Luce Nagy iur(ata) fassa est ... Bekenne fogtassa meg immar az oruos Annat hyzem a' meg mongia ozthan ky wǫtte el kelibebe (!) tarchia az orrot miert ǫ vgy hyzen neki [Kv; TJk III/1. 120]. *1573:* Erzen Iarto Myhal azt vallia, hogi ... Egykor Palochy kery volt Teole hogy Massat Irassa az regestumnak, Eo egyeleosser Nem akarta adny Palochy haragzik volt es fennegette erte hogi karba eyty myert ky Nem atta [Kv; TJk III/3. 84]. *1592:* Az eöreksegeról negy zeker zenat vitt el annak az fele enge(m) illetett volna. Annak bechyen zollok hosza myert el vitte [UszT 10/79]. *1718:* mondom az Aszszonynak miert tetet arestumb(a), s aszt feleli rejja azert hozottalak es tételek arestumb(an) mijert mondottad hogy Ura(m) égette vagy égettetté az Bakonyai Marija Aszszony major hazat [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondv. vall.]. *1811:* lássa által azt volté hellje miért apelláljon [Kv; Pk 3].

Szk: *nincs(en)* ~ céltalan, felesleges. *1769:* (A pénzt) az agense Becsben el költette, parancsolatyábol discretiokban, adosságak fizetésiben, ezt is nincsen miért tovab bojgatnunk [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. *1807:* meg mondattam nékie, hogy Társat keressen nékie, mert feletlen ókrőt nints miért tartani, az ok nélkúl valo teleltetés [F. detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignácz nyil.] ✱ *van ~, nincs. 1797:* Szilagyi Mihally Ur(am) ... mikor meg haragszik, van miért, nints, az embert uton ut félen találjá agyba Főbe veri [Náznánfva MT; Berz. 3.3. N. 21].

2. amíg; pină cînd; solange. *1597:* miert az ideöt az Jste(n) el hozza az wy magistratusnak walaztasara addigh ez a causa Marthon deak es ew ellenkozeo felei keozt chendessegben legien [Kv; TanJk I/1. 303].

III. *ksz* mivel, mert; deoarece; fiindcă; weil, denn. *1573:* Miert az felperes Meg Nem elegedet az egi kezesegnek leh Tetelewel, hane(m) mind ketteot lelen lennj akarta ... Azert tartozik eleh allatny harmad Napra [Kv; TJk III/3. 285]. *1578:* Towabba wegezte eo kegmek eztis hogy Miert az Espotal iozagat orzagh keozybe rotak az kiralne Azzony penigh minden fele rowastul adozastul eximalta es Zabadossa teotte, hogy Byro vram eo kegme az lewelet vinne ala, es eo Nagawal Confirmaltatna [Kv; TanJk V/3. 170b]. *1584:* Eleozzeor myert constal hogj azzoniom procatora es gongia viseleie beteg ez okaiert Zichy Janosnak beteg haladekot kiwanok [Mv; BálLt 80]. *1590 k.:* Az varos ezen Igyenessedek megh hogi az hul Jrto helyek vadnak mindeneket tizesre fel merenek ennekem is Adanak harom rezt ez okon myerth helyreol adok uala adoth [UszT]. *1602:* az al peres miert zemelie zerint Jelen ne(m) volt ... az fel peres holt dyat keressy hogi öttet Etetőnek mondotta [i.h. 16/90]. *1606:* De myert az Agoston falui Jozagh Jobbagiostol igen felette szwkseges Miklos vra(m)nak, akara azt Eliberalnj [Köpec Hsz; Ks 90]. *1626:* En Baricz Balasne Anna ... gondolkodua; ez uilaghnak allapottja felolj es ki mulasom felolj miert az venseghnek ideies (!) uelem uagjon Tezek Jlljen Testamentomot [Jakabfva Cs; BCs].

Szk: ~ *penig (hogy). 1554:* Myerth penygh az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghbewl kylemb Zokasok wagyon az tőb zekelynel ... ezeknek az ew embery kyketh az ew ló fősegheken tartanak megh ne rothassanak [Mv; SzO II, 108]. *1580:* Miert pedig hogy az tyz myat vtolso niomorusagh keówetkezhetyk raytunk, keryk eo kegmet biro vramat, hogy ... a' hol bontany kel bonchyak ha rontany kel ronchyak [Kv; TanJk V/3. 231b]. *1604:* Myerthpenighogy az mostany wdeoben felette kewantatik az vigyazas tettczet ... hogy obserúaltassek az ennek eleotte valo io rendtartatas az vigyazatban [Kv; i.h. I/1. 489].

miérthogy I. *ksz* **1.** mivelhogy, annak következtében, hogy; întrucît, deoarece; weshalb/wegen, aus welchem Grunde. *1560:* De miert hogy az my prokatorunk Rea nem vigyazot volt az dologra az ew felsege tablaya ... nekwnk terhes teruent tewt volt [Kv; SLt ST. 6]. *1573:* mikor az feiedelem elejbe kel ez eh (!) dolog mjert hogy az pap rigj Ember volt, Nem hinne el az feiedelem hogy chak illyen kewes volt volna az marha [Szúv; BesztLt 3750]. *1579:* myirt hog toldalagy Balasnak haznosbnak Itileok Lenny [Néma MT; Told. 31/1]. *1586:* Miert hogi az Jt ben valo vraimbanis ki mentenek hozaiok ebedre keolteottem etelekre Jtalokra miert hogi pentekesek valanak ... —/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 37]. *1600:* De mierthogy mi Almadi Balinth iobbagy woltunk, es ne(m) mi raitunk hane(m) az azzony iobbagy(n) wolt az zer, az en fia(m) el nem ment[a] [UszT 15/1 Thamas Demien Bogardfalui vall. — [a]A hadba]. *1605:* Mjerthogy immar az Pater Iesuitak az varosbol ky mentenek az plebania haz vacal [Kv; TanJk I/1. 525]. *1610:* Elseoben si juris miert hogy derek zeken zolitottak volt megh az Ak nap vetelis ot volt oda kevankozunk [Kvh; HSzjP] | Miert hogy Kws Thamasnak megh eskwt az Battya, Kws Miklos hogy az kezessegbe bele ne(m) hadgia, ha ... ell zeok(ne)k az eó vratol, Kws Thamas mindenwt kergethesse [Bordos U; UszT 52].

Szk: ~ *penigh* mivel pedig. *1578:* Miert hogy penig az dolog teoweo nap feokeppen az vasarnap az be gywtesre ige(n) karos, kevannyak eo kegmek ... Biro vram ... egy alkolmatosb napot valaztana ... es ha lehetne az Zombatot obserualnak eo kmek [Kv; TanJk V/3. 166a].

2. ugyanis, mivelhogy; căci, pentru că; nämlich, da, weil. *1550:* vk giermek korokban ... ott laktak az Cyllan walkayak szolgay voltak es wk walkai[a] földnek twttak ezőknek[b] ellene monda kemyn Janos myert hog' mas orszaghyak es kelecely nemzetek [MNy XXIV, 357. — [a]M. valkói K. [b]Négy r. tanúnak]. *1579:* ozlast kerenk ... Apor Myklos altal Apor Ferencztolis kerok myert hogy egy kenyeren vadnak [Karatna Hsz; HSzjP]. *1586:* Touaba emlekezhetyk .k. rea hogy ez el mult napokba Bekes uram önag leuelet kwltem uala oda .k. hogy zaz zekeret ada (!) ket napra segyczegemre .k. kerety .k. haladekba hatta uala myert hogy a zyginsegnek sok dolga uala [Buza SzD; BesztLt 74 Bornemyza Benedek Timar Gergely beszt-i bíróhoz]. Az kertnek le vonasanak es fel ne(m) chenalasanak terhetis ... Az J: ffalúra hadgya myerth hogy Az eó reszeket fel ne(m) chenaltak, seót le vontak [UszT]. *1594:* Az monosttor vczai ku Hidatt Bonttattuk fell mirtt Hogi Be szakadott valla Egi darab Hellien az Bolttja [Kv; Szám. 5/XXIV. 20]. *1606:* (A) hatua(n) forintal Sennej Pungrach Eo Nagnak kellet ót louat venni; azert hogj az egez Swkeósd Jozagot otalmazhassa (: myert hogj az dologh ekkor Erdelybe igen valtozo vala :) [Köpec Hsz; Ks 90]. *1616:* Az Barabas Pall Jozagat most Leőrincz Janos es Marto(n) Janos biryak, Myert hogj verek hozza [Jakabfva Cs; LLt].

II. *von hsz* amiért, amiatt, hogy; de/pentru aceea; warum, wofür. *1568:* az Bamfi Gabriel wram reze az ky wolt az Magyoroy keohazba, myert hogy Eö magtalan maradott, az Bamffy Gabriel reze, egyenleo keppen Bamffy Pal wramra es Menyhart wramra zalloth [Gyf; JHbK XII. 8]. *1581:* Esmeg Az nagy harang Chyapiat Myert hogy hozzw volt Lakatos Istwanal le wagatuk fyzetunk neky d. 50 [Kv; Szám. 3/IV. 11]. *1584:* Harangozo Georgnek ... Myert hogy Az egez eztendeo Altal az zaz embereoknek harangoztatoth vetunk neky Negyet keobol Buzat [Kv; i.h. 3/XV. 21]. *1597:* en sem fenjegetem miert hogj ennekem artatlanul Illie(n) gjalazatos sokat zolot ha teőruenje njeluehez zolok erete [UszT 12/25]. *1606:* azt keuanom hogy az Angiom hittel aggion zamot Myert hogy az battyam marhaya eo reya maradot [i.h. 20/175].

III. *kérdő hsz* miért?; de/pentru ce?; warum? *1584:* Berzeta Mihaly vram vallia, Im ez el mult viragh sokadalom kort valek vasarhelt, talalo(m) oth horwat Jstwant, Mondek neky Miert hogy el hattad the gonoz ember felesegedet, Monda hogy eo Neky valamy dolga leot volna, es ezen keozbe el Mene ige(n) hamarsaggal eleollem, es soha ozta(n) Rea Ne(m) akadék [Kv; TJk IV/1. 336]. *1592:* Mezaros Menihartne, Barbara vallia ... Iuta be azonba Mezaros Fabianne, es monda neki Bachine, te hitetlen arulo miert

hogi az en vramat erre keztetted [Kv; TJk V/1. 233]. *1597:* Sas Jakab Monostor kapuba(n) szolga ... vallya ... Egykort mondok Hegedüs Istuannal nekj igen szereted az Daikat ö is teged ige(n) szeret, miert hogy ne(m) veszed ell [Kv; TJk VI/1. 136]. *1645:* myrt hogy hire nem teöttetek hogj mys kj Jeötteönk volna [Told. 27].

miféle 1. milyenféle?, micsoda?; ce fel de?; was für? meg akart fogatni, hogy ki nem mondottam miféle egyetmás vagyon nálam [MetTrCs 448]. *1761:* Daraban Vonulné ... adott holmi ördög tudta mi féle port [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. *1779:* Nem is tudom miféle hadakozás volt (RettE 398). *1806:* miféle hir terjedett köztök? [Dés; DLt 250/1808]. *1849:* előnkbe futott három palák kikis kérdezték, hogy miféle ellenség van az faluba Kosutok vannaké [Barót Hsz; HSzjP Berszán Gyurka (63) vall.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: mi?, micsoda?; ce fel de persoane/lucruri?; was?, was für/welch (ein/eine/ein)? *1657:* Azon vitéz fileki embert ... én szólítám meg, hogy miféléküнk volna, mert akkor érkezvén oda s megegyveledvén közülünk való Kemecsei nevű hadnagy hasonló ábrázatú, köntösű, lovú vala [KemÖn. 270]. *1784:* akarminémüek és miféléк légjenek azak [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1865:* Szeretnénk tudni, miféléк lehettek azon torony beli javai a nemes Czéhnek [Kv; SzCJk].

mifelénk 1. környékünkön, nálunk; pe la noi; bei uns. *1599:* Myerthogy Vram ide my felenk az Pyztrank (!) hal igen zvk, oda kgmetek fele eleget fognak vgy hallom Im 50 Penzt kvldeottem arrays [OL Múzeumi anyag 216. H. 92 özv. Wesselényi Ferencné Zarkandi Anna Kereki János huszti várkapitányhoz].

2. hozzánk, felénk; spre noi; zu uns. *1620 k.:* mikor az Nap onnat az Indiákról az mi nyarunknak idején ide mifelénk jő közelb ... az Occidentalis Indiák akkor mintegy tél szabásúba kezdnek maradni [BTN[2] 413]. *1661:* Az mely törökség mifelénk indult vala, táborára tért [TML II, 151 Kemény János Teleki Mihályhoz].

mifelől amiről; despre/de care; worüber. *1843:* A közönség ... azt kérte, hogy ha közülök némelyek ezutánra engedetlenek lennének, csak azok személyesen és ne a közönség büntettessék. Mifelől a biztosság által biztasíttatott is [VKp 120].

mifelőlünk 1. rólunk; despre noi; über uns. *1607:* kgltek zeretettel keriwk mw felelőllwnk minden wdeöben ugy gondolkoggiek, mint igaz haza Fiay kgmetek zolgai, barati, es Attia fiai feleöl [Törzs. Petrus P. Alvinci Concionator aulae suae Serenitatis, Paulus Eórwindj, Simon Pechy suae Serenitatis Testamentar(ius) az erdélyi rendekhez]. *1673:* Uram, ha gonoszakaróink affélét vehetnének elméjekben mifelőlünk, mit nem követnének el annál inkább? [TML III, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. tőlünk, a mi részünkről; din partea noastră; unsererseits. *1677:* félek bizony, mind Magyarországban, mind Erdélyben oda leszen vallásunk; mifelőlünk bizony, a mint látom, oda is lehet mindenütt [TML VII, 498 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1733:* Szabadságában légyen ő kegjelmek(ne)k, el adhatják mi felőllünk Szabadoson [Túr TA; AbN].

3. mifelénk, a mi környezetünkben; pe la noi; bei uns. *1671:* Kende uram írását látom, de az magánoson kevesebbet tenne, de bizony innen mifelőlünk is közönségessé válék az hir, Erdélyre jünek [TML V, 926 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

miforma miféle?; ce fel de?; was für ein/eine? *1747:* Szent Egyeden lako al(ia)s Zilahi Civis Éltetö Ferencz ur(am) és Provid(us) Molduvany Kratsun ... mi forma békességre ment, és mind ketten miról Pácificáltak? [Dob.; WassLt vk].

miformálag 1. hogyan?, miképpen?; cum?, in ce fel?; wie?, auf welche Art? *1761:* azon Jobbágyok Sellerek, és Hetesek ... mit és menyi sumát tartoznak adni, s miformálag vagyon a szokásban Karátson Tyukját, Zabját, Pünkösti Csirkét adnake ha igen hogy mi formában, s hányat adnak? [JHb LXVIII/2. 10]. *1763:* Mányika Iuon — mig a' Birosságat[a] viselte ... Szánto földeket kaszálo réteket adtoké el ... melyek p(rae)cise az Exp(onen)s Aszsz(ony) Ö Ngát Concernalnak, s Concernaljak, ha igen, hol, ki Vicinitassiban, kinek adta el, mi formálag s mennyiben? [T; Mk V. VII/1–2 vk. — [a]Udvarbíróságot]. *1783:* Tsákánt ki kitol ragadott ki, és azal kit mi formálag ütett meg [Agárd MT; Told. 10]. *1800:* Horvath Lőrinczet tsorba kutyának kitsoda kiáltatta, és mi formálog szidta? [Dés; DLt vk]. *1814:* mi formálag eshettünk azon adosságba [Buza SzD; LLt Csákyper 131. L. 38].

2. milyen jogon?; cu ce drept?; mit welchem Recht? *1766:* utrizált Tisztarto Ur(am) az el hánjt Istállónak három fenjö Gerendáját egy Székelly Györgj nevü szenes Embernek adta el, de mi formálag adta nem tudhattam meg máig is [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18]. *1776:* mi formalog ment azon sessio az Greci ritus Unitus Popák kezek alá? [Kük.; Ks 48 vk]. *1780:* a kérdésben forgo Szigetet régentén Iaksi Gábor birta, de ... Olosz Urnak adta, de mi formálag nem tudom [Algyógy H; BK ad nro 450 Nyikora Nutzu (70) jb vall.]. *1801:* mi formálag ment regen a Mikes Urak birodalmába nem tudom nemis hallottam [Zabola Hsz; BLt].

miformán 1. miképpen?, hogyan?; cum?, in ce fel?; wie? *1659:* Hiszem, jó Fiam, tudnod kellene[a] ... mikor s miformán leszen [TML I, 404 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. — [a]Lakodalma napját]. *1661:* nem tudom, magamra is miformán viseljek gondot [TML II, 73 Bornemisza Kata ua-hoz]. *1681:* Az Kótsisok es Felaitarok. mi Forman informaltak Ngodat Kglmes Aszonyom [Fog.; Utl]. *1775:* nem tudgya mi képpen és mi formán esett az töljongásban azon sebhetés [Tarcsafva U; Pf]. *1799:* portékát vásárolván, azoknak meg-fizetésére mi formán kötölözte légyen magát [Mv; LLt]. *1829:* Már azt akarják tudni hogy Őtsém Uram nehai édes Anya akarattyának inhaereálé? és ha igen mi formán? [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229].

2. milyen módon/körülmények közt?; cum?, in ce chip?; auf welche Weise?, unter welchen Umständen? *1656:* Azt tudo(m) hogy ... az toronybol eőt auagy hat het mulva ki szabadula, de en nem emlekeze(m) rolla mü forma(n) szabadult fel [Kv; CartTr II. 1018–9 Gabor. Ujhelyi (28) vall.]. *1705:* A németek igen készülnek, hogy kimenjenek, de hová és mi formán, még nem tudhatjuk [WIN I, 572]. *1736:* az Felesége el hadtaé akkor ... és annak utánna s mi formán mentenek egjben lakni [Dob.; TKl vk].

3. milyen jogon?; cu ce drept?; mit welchem Recht? *1689:* Ezt à nagy földet mi forman birod [Szemerja Hsz; BLt]. *1754:* (A ház) miformán ment birodalmában Mlgs

G(ro)ff Mikes Vr(am)n(a)k nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/12]. *1776:* Tudgyaé ... azon Malmos Halas Tookat mi formán birják? [Msz; WassLt vk].

míg *hsz* I. *von* **1.** amig, ameddig, mialatt; pină cind; solange, während. *1552:* vegezek ... hog' meeg az Kelemen pap Elne az Tho keolchegere Barchay Gyerg' Kelemen papot Nem zorgolmaztatna, sem kezeritene, hanem ha az Ew akaratyabol akarna meg fyzethny [Mezószengyel TA; BfR. — L. MNy LXII, 493]. *1574:* Kiral Leorinch azt vallya hogi ... wucz Istwan fiastol es az varga Mind addeg vertek myg akartak [Kv; TJk III/3. 391]. *1608:* Annak okaiert mosta(n) mĕg az vr Jsten egissiget adot, s iob ennekem ioza(n) Elmeuel gondolkodno(m) az En utolso dolgaimnak io moggiaual ualo re(n)delise felöl [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. *1681:* Micskei Csatlos Andras 1/2 Ses(io) mig eő birja tartozik Drabantoskodni, à háztol penig Taxat adni f 4 [VhU 7–8]. *XVIII. sz. eleje:* az orvosághot ... belĕ kel az orraba rontani, ugy kel mind addig tartani mĕg le nyeli [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1758:* az után kezdet Szekej Boldisar uram jobban Gazdaskodni hogj a fiai fel nevekedtek ... Ferencznek tudam hogj adot negj ökrött akkor négj maradvan az Fiak magok industriajaval addig ügjekeztek mig szereztenek ismett négjet [Asz; Borb. II]. *1771:* (Molnár Gyurka) inkáb addig halaszni mengyen mig a Templomba menne [Dés; DLt 321. 39a Lad. Mak (26) vall.]. *1808:* azz alatt mig én azokot jegyezgetném bé estveledik Setétedik, s ugy a Jegyezgetést félben hagytam [Déva; Ks 119b].

Szk: *soha ~ a világ. 1823:* Soha mig a világ bésem (!) volt kerítve" [Bh; HG Eszterhazi perek. — "A legelő] ✱ *vkié ~ él 1661:* Míg élek édesem, tied leszek [TML II, 10 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* Tiéd, édes lelkem, míg él [TML II, 225 ua. ua-hoz] ✱ *vkinek szolgál/vki szolgája ~ él. 1658:* Kegyelmednek jó szűvel szolgáló barátja, szolgál, mig él [TML I, 282 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1666:* míg élek, leszek Nagysagod igaz alázatos szolgája [TML III, 621 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz].

Sz: *~ él, sem felejti el. 1750:* azt izente nékie hogy ha szűretelni el nem mégjen, úgy el lapatoltattya mig él sem felejti el [Zovány Sz; Told. 3] ✱ *~ a szerencse fénylik, sok barátod van, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz. 1653:* Itt az egy proverbiumként vehetd eszedbe: „hogy míg a szerencse fénylik, sok barátod vagyon, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz" [ETA I, 115 NSz].

2. addig az időpontig; pină la data/momentul; bis zu jenem Zeitpunkt. *1573:* Thakacz Andras, Takacz Antal, fazakas peter, Zeoch pal, Zigarto Balint, cheob Ianos azt valliak hogy ... Lattak hogy ky Ment Nyreo Andras ... felseo Rwhaiat leh teotte Nalok mygh vyzza leone [Kv; TJk III/3. 77]. *1598:* ott azba(n) az lo kertbe(n) mind adik tartotta az loua(it) mik (!) az bogar ki wzte onnat [Pálfva Cs; BálLt 81] *1614:* Kutas Györgj El eget Nagy Martonnak atta magát migh megh épül [Sámsond MT; BethU 33]. *1683 k.:* minden hazos ember buzat ád addégh migh az szőllő megh éppül mas fel fel kalongyat [Ipp Sz; SzVJk 59]. *1719:* egy föld ... nálam 50 forintig lévén Ugjan azon Sum(m)áig hagyom a kantaj patereknek ... biriák mig Gelencze falu kiváltya ötven forintokkal [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1754/1797:* A szántót az erdő fel nőtte ... nem lehet használni, mig ki nem irtódik [Berence SzD; TSb 35]. *1825:* barátságosan traktált és vendégelt minden embert mig végre mindenéből ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

3. mielőtt; înainte să ... ; bevor. *1567:* Jstvan vram azt Jrta Nekeonk hogy Ne siesseonk Addig az dologban az Zerethen Jnnet el Jarnonk, Myg Eo maga Kezynkbe Nem Jeoheth [Besenyő BN; BesztLt 16 Nic. Thomory a beszt-i bíróhoz és az esküdtekhez]. *1588:* 2 Decem(bris) ... hogy Somogy Boldisart B(yro) v(ram) el kywldotte Megyessre hogy ot Saffarkodyek egyet mast Az vrameknak mig el Jonenek Zallast keressen atta(m)f. 2 [Kv; Szám. 4/III. 38]. *1610:* Azon ki mene, s tahag meg eset raita az seb migh en kj menek [Derzs U; UszT 49b]. *1711:* parancsolyon U(ra)m Kglm(e)d eő Kgm(ene)k, hogy most forgodgyék Serényen mig az dolog üdő bé jó [Impérfva Cs; Born. XXXIX. 50 Balázs Joseph Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1748:* igen vékony állapottal vóltak, míg az ő kglme Szüle Attya nem segitette [Torda; Borb.]. *1810:* tökélletes Compositiot a Cancellista nem tehet míg az gabona a földről ugy a fü a Rétekről fel nem takarodik [Nagylak AF; DobLev. IV/927 Dobolyi Sigmond Bartók Ádámhoz].

4. vmely helyig; pină la locul; bis (Ort/Stelle). *1743:* adig kergettem az sötétbe mig az Csürömnél az telkemről ki szökött [Szásznyires SzD; Ks]. *1747:* a' Meta ... nyulik a' kis és nagy Bükkös között valo életskére, mig egy Árkotskán által menvén ezen ... specificált Pojánatskákan feljül terminálódik [Nagyida K; Told. 27]. *1763:* azon Katonákot én ismét viszszákisirtem Udvarhelly Szék széllyéig, mig Maros székről ki mentenek [Udvarfva MT; Told. 44/22]. *1773:* én adtam néki segittséget mig azon hellyen ki haladott, annak utanna a Lejtőnek fogvan, mint mehetett nem tudom [Hesdát TA; JHb II/3 Topa Gligor (25) vall.]. *1801:* Tudom ... ezen gátot ... egyenlő akarattal köttették foldoztatták viz áradás ideje után ... fellyebb fellyebb, mind addig mig a' mostani viz járasáig jutot [A.jára TA; BLt 12].

II. *kérdő* meddig?, mennyi ideig?; pină cind?, cît timp?; wie lange? *1661:* Uram, elég búsulással töltöm az idöt, mert ... feleségem ismét fekünni esett és azolta úgy nyomorog ... míg tart, nem tudom [TML II, 221 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

míglen 1. ameddig, mialatt; în timp ce; während. *1558 k.:* ved ... azt az fołdeth ... es az Masik aranyzinǫ vizel distillaluan, Meglen az feliwl megmondoth Materia teliessegel Mind az Masodik aranyzinǫ vizeth Inhibalia [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1570:* Cathalin Tot Janos leanya ... vallya hogy ... az azzonya Trombitast oda hywatta ... Es hogy hallotta az zozátot fely kelt es meglen gerthyat gywtot addegh ely Ment onnath, Eo nem lathatta ky legen [Kv; TJk III/2. 22]. *1572:* Sofia Zabo Janosne ... twgia hogy Eleg zegenywl elt Ruhazatiais zegenywl volt myglen Eozuegi volt" [Kv; TJk III/3. 142a. — "Boncholne]. *1620:* az öczye az eget haz heljre hazat czynala, es mighlen ele abbul az hazbul Jobbagiul szolgalt [Szásznyires SzD; Ks]. *1742:* Timbus György házunkban jött, Sertepertélt alá s fel, miglen a' lárma meg esett [Tordavilma SzD; TL 42 Popa Ignat (40) gk pap vall.]. *1801:* Argya Evát ... el fogták ... miglen ottan rabotáskodot öt hetek alatt kétszer korbátsoltatta meg az vajdával [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1821:* annyi Üdő haladékat kérek, miglen a' kivántato ma(teri)alét Valahonnan meg szerezvén, a' Helly szinére vecturáztathatom [Kolozs; SLt évr.].

Sz. *1657:* Ezen 1631-ben, mihelyen Rákóczi" választaték, ottan mindjárt Esterházy Miklós palatinus haddal indula ellene ... ezen szókat mondván: Nem hagyom megtollasodni repülésig, hanem míglen csak pihés, addig előzöm meg [KemÖn. 136. — "I. Rákóczi György].

2. addig az időpontig; pînă cînd/la data ... ; bis zu jenem Zeitpunkt. *1548:* ezek mynd en nalam zalogba vadnak. Ezeket senky addig meg ne valthassa Myglen az en fyam fel no [HSzj *zálog* al.] *1571:* eo K. varoswl egieb dologrwl Nem akarnak vegezny addeglan Miglen eo k. veghez vyzy [Kv; TanJk V/3. 49b]. *1677:* A' Fö Ispánságnak vacantiájában meg-szünik a' Viceségnek Tiszti, miglen a' Fö Ispán helyben nem állattatik [AC 116]. *1765:* miglen az parancsolt summát az után ki tölthettük, addig rajtunk últek az Executorok [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 19]. *1777:* ha valamit vétet volna miglen dolga el igazitodik ... kezesség alat ki botsáttatni Nsgtok Méltoztassanak [Déva; Ks 79. 25. 7]. *1797:* ö Nagysága a mostani esztendökig szünetlen vágattatta ... miglen végképpen el pusztulván, utolyára az ki irtás által Buza föld szánthatóvá tétetett [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 179–80].

3. mielőtt; inainte să ... , pînă cînd ... ; bevor, ehe. *1570:* Erzebet Tërek Dienesneh Ezt vallyah ... hogy ez ely mwlt hetfën Regwel Meglen hazabol ky Nem Jeot volna agyabol fely sem keolt volna hallot az haz tayan zaygast [Kv; TJk III/2. 94]. *1573:* Erreol Assecuralliak eo k. hogi az myt ely keolt az espotalnak zwksegere ... Meg elegitik rolla, Addeg ely sem veszik teole az Tyztet ha mykor fely akarna hadny miglen az eowerel meg elegitik [Kv; TanJk V/3. 91a]. *1610:* senki addeg az megh neuezet Jozagokat Gaspar Mihaly Vram kezebeol ky ne vehesse es ne birhassa, Meglen az az ki kezebeol ky akarna venni ... Ket Ezer forintott tegien le [Balavásár KK; Ks 19/III. 22]. *1666/1793:* Kaszával, sorloval és egyéb kárt tévö eszközzel az Falu tilalmas határába senki se menjen, miglen a takarodásnak ideje el nem jö [SzékFt 24]. *1725:* Kerczedi Istva(n) Ur(am) miglen en ki valtatt(am) meg ganejozta volt egy reszit[a] [Ne; DobLev. I/111. — [a]A földnek]. *1742:* addig el nem bocsátotta miglen minden Tanácsbéli embernek égy égy szekér fát az aszszujából nem vihettünk [Méra K; AggmLt C. 12]. *1762:* tudom aztis hogj miglen azon berket árokkal keresztül nem Szakasztották ... Petki David ure volt [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31).

miglesz *becsm 1698:* Sigismundus Horvat de Dees resp(ondit) Sic ... azt kivanom hogy ... azon dolgokat eö kme ellenem Szava be vehetö hiteles szemelyekkel elegseges keppe(n) meg bizonyittsa igaz N. Emberekkel es nem valami jövevenyböl álló mig lesz szemelyekkel [Dés; Jk 271b).

mígnem 1. amíg csak ... nem; pînă cînd ... , atîta timp cît ... ; bis ... nicht. *1561:* Ha ualamely legen az ǫ vrat haragiaba el akarna es el hadna ... es az utan mas mesterhez akarna menny semmikepen miet neki ne aggianak mig nem az ǫ uraual mestereuel meg alkozik [Kv; ÖCArt.) *1567:* Valaki azt mongia hogy en es az en Anyam lopok vagyunk w enmaga (?) legyen mig ne(m) ream bizonithattya [Kv; TJk III/1. 118]. *1584:* Fath, karot zenath az kapwk eleót arwllion minden Ember ... Addegh be ne haggiak hozny Meegh nem valakinek ell Aggya [Kv; PolgK 6]. *1586:* Fassio Sophiae Teremy Gregor(ii) Vrbeger ... Addigh az eo keze irasat kezemben nem Atta, migh Nem fel fogattatta velem, hogi nalam az eo keze irasath meg nem tartom, hanem esmet kezehez Adom [Kv; TJk IV/1. 619–20]. *1602:* senky borat ne hozhassa, seot zeoleiet se zedhesse megh Addigh megh nem Adajat telyessegel meg fizety [Kv; TanJk I/1. 418]. *1771:* a' Gátis[a] semmire valo haszontalan, mig nem Sövénfalviakul az eleinteken jol meg kötöttük s meg igazitottuk [Sövényfva KK; JHb LXVII/174. — [a]A malom gátja].

2. amíg végül; pînă cînd ... ; bis endlich. *1558 k.:* egy paros kǫz soth es egy paros kormoth ... fǫzed, az vizelettel, Meegnem az vrina el emeztetik [Nsz; MKsz 1896. 283]. *1628:* Foglalák el az kálvenisták az felsö Appellatiumat az fejedelem akaratából az szászok számára ... azt penig foglalták el az cementes Filstich Péter, szász nation és Kassai István ... magyar nation, és az ö tanácsolásokból addig futották az fejedelmet, mígnem meg kellett engedni [Kv; KvE 157 SB]. *1811:* A' Tüz fel-lobbana, Falun végig mene Nem vala oly erö, mely álljon ellene, Mig nem ki öntötte elszánt dühösségét, S' mérges rontásának önként vété végét [ÁrÉ 40]. *1823:* mind mostanáig békességesen birtuk kevés Joszágotskánkat, míg nem az erőszakos Rátzkövi István ... szomszédság Jussán egy ... Földembe belé állat meg szántotta [Nagylak AF; DobLev. V/1076 Dobolyi Sigmond kezével].

migráció költözés, vándorlás; migrare, migraţiune; Umzug, Migration, Wanderung. *1823–1830:* Nagy István a marosvásárhelyi kollégiumban tanulván 80 forintokkal váltotta meg magát a jobbágyság alól egy Száva nevü földesúrtól, mert még akkor a jobbágyok libera migratiójok nem volt [FogE 305].

migrál 1. terelő pásztorkodást üz; a se muta cu turma; Wanderhirtenleben führen. *1722:* Az Szkutárt én elö hivatám mingjárt examinalam az Mak(na)k dolgárol; ö azt felelé bizony imit amot van igy kevés az szélekben az erdö(ne)k, de hogy arra sok sertést szerezzünk ne(m) javallja ... és ha illj lágy idö lesz, töltik az időt sarjuval s Gyükérrelis, de ha megkeményedik az idö, csak migrálni kell vélek, mert akkor ne(m) subsistálhatnak [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból].

2. elköltözik; a se muta; verziehen, übersiedeln. *1761:* In figura Judicy maga az Incta sem tagadgya hogy a katona mellé fekût ... 15 palca ütéssel poenaztatvan hogy ezen Varosbol eo facto mingyárt migralyon Deliberaltatott [Torda; TJkT V. 4].

mihálcfalvi a Mihálcfalva (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mihálcfalva/Mihalţ; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mihálcfalva: Mihálcfalvához tartozó; care ţine de Mihálcfalva; zu Mihálcfalva gehörig. *1723:* Mihálczfalvi Határon a Maros vizin ... országos uttyán lévő Vámos Hidassa [LLt]. *1789:* Megosztatván engemet Lászlo és Joseph testvéreimmel ... juta nyilamba énnékem az Mihátzfalvi Jozág [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.).

mihályfalvi a Mihályfalva (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mihályfalva/Ciceu-Mihăeşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mihályfalva. **1.** Mihályfalvához tartozó; care ţine de Mihályfalva; zu Mihályfalva gehörig. *1622:* Az Mihalyfalu(i ha)tar fele vagion egi hold föld az Sülliedesben [Baca SzD; EHA).

Hn. *1714:* A Mihájfalvi Porgolát mellet (sz) [Csicsómihályfva SzD; EHA]. *1718:* az Miháljfalvi Porand megett (sz) [uo.; EHA).

2. Mihályfalvára való, ott lakó; din Mihályfalva; in Mihályfalva wohnhaft. *1794:* Fogadtam meg Mihályfalvi Ne-

mes Moja Györgyöt Három Egész Esztendeig minden meg kivántato szolgálatra [Szilágycseh; IB. Korda Susanna nyil.).

mihamarébb minél előbb/hamarabb; cît mai curînd; baldigst. *1857:* Instálok választ mihamaréb ha nem lesz alkalmatlan [Zilah; Újf. 6 Vince Ferencnő lev.).

mihaszna haszontalan, hiábavaló (dolog); inutil; nutzlos, vergeblich. *1704:* minthogy semmi haszna nincs az instantiának a generál előtt, mihaszna hogy tovább instáljanak, minthogy egyszer megmondotta, hogy nem olvassa [WIN I, 121]. *1724:* Magamis kértem Pekri Uramat, hogj vegje visz(sz)a Feles(é)gét, de ezt felelte. Mihaszna ha pedig a Papok Visz(sz)a adják, kintelen leszek véle, ugy is utánnam hozzák, én egyik házban, ő a másikban el lakhatik, de én ő véle meg ne(m) alkhatom [Mezőbánd MT; BK. Szekeres Mihalyné (25) ns vall.].

míhely l. műhely

mihelyen 1. amint, akkor rögtön, amikor ... ; îndată ce ... ; als, dann sofort, als ... *1542:* walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk masherre, nynch eg makzem thewkellethesseg benne [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz Póson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1573:* Katalin darochy Ianos zolgaloia Azt vallia, hogy ... Kalachsiteone penig harmat[a] foglalt volt Maganak az eo adossagara Illen modon hogi ... pechine viselie gongiat eo arwlia ky es penzt aggion neky my helen ely kely az bor [Kv; TJk III/3. 206. — [a]Három veder bort]. *1575:* az Aros vraim zoksor Teottek panazt az Jeoweny (!) es Idegen Aros Nepek feleol ky (!) Miheien Iwtnak Akar my Ideoben Boltot Nitnak es ky rakodnak [Kv; TanJk V/3. 128b]. *1634:* Mihelyen Zabo Peter el megien vala hova mingiarast oda hivattia Uramat Szabo Peterne es ugy vendegli [Mv; MvLt 291. 13b]. *1672:* Váradi urak nem tudják ugyan, mivel jött minapi aga, de azóta nagy örömben vagyon az basa s mihelent szemben lettem vele, mingjart elrendelé Huszaint [TML VI, 405 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1683:* mind Lovas, es gyalog ... hadban szólgáló Rendek legye(ne)k olly kész hadi apparatussal ... hogj mí hellye(n) második parancsolatunk érkezik viritim indúlhassa(na)k [UszLt IX. 76. 15 fej.]. *1762:* Béres Judit igy felele: Értém meg mondom Uram eő kegyelminek mihellyen haza jő [Erősd Hsz; HSzjP]. *1778:* Csanán György mihellyen oda érkezet az hol az édes Apját á Kortsomán vertek, mindjárt kivánta volna oltalmazni [Egerbegy TA; JF Marosán Maftyéj (34) zs vall.].

2. miután; după ce; nachdem. *1573:* Eotthwes Antal Azt vallia ... hogy ... Monta peter ... No en lol twdom hogi Mihelen Meg virrad az leszen lob ky myt kaphat [Kv; TJk III/3. 240]. *1661:* Nemzetes Váradi Balogh Lászlóné Aszonyom ... Az Varbeli házat hagyá az maga két attyafianak ... ugy mind az által, hogy ... mihellyen pedig Iste(n) az Országot le csendesitti, az megh neuezett attyafiakra szállyon es egyenlőkeppen birják [Mv; MbK]. *1736:* Sepsiben nem tőnek enyi Czeremoniát mihelyen irék negyed napra mindgyárt el mentenek az boraim után [ApLt 4 Apor Péter feleségéhez Ohábáról (F)]. *1785:* mihelyen haza jőnek, rajtok meg véteti [M.bikal K; KLev.].

3. ha ... akkor feltétlenűl; atunci cînd ... neapărat; wenn ... dann unbedingt. *1570:* Agotha Zabo Casparne, Kappa Myhal, Zabo Caspar[a] ... vallyak ... Segeswary Damokos Jgh zolt neky ... Megh Ma valamely oraban Akaryatok Az 1000 flot leh Tezem, Az Theobites megh Adom myhelen hazamat ely Adom [Kv; TJk III/2. 131. — [a]Folyt. a fels.]. *1597:* Sala Istwan ... wallya Az zegeny Vitez Ferenczet neotelen koraban zolgaltam it Coloswarat eginehany embernek wolt ados ... azt monta ennekem hogi most megh nem fizetheti hanem mihelien az matkaiat haza viheti s az penz akit welle adnak kezehez kelhet mingiarast megh fizeti [Kv; TJk V/1. 139]. *1634:* nyerges Thamas Embersegere fogada, hogy mihelye(n) veghez viheti az lakadalmat megh elegiti Nemes Georgiot [Mv; MvLt 291. 21b].

mihelyesleg mihelyt, amint; îndată ce; sobald als. *1780:* mihejesleg a pénz a kezemben jó mindjárást asztán tudosittom édes Aszszony Anyámat [Kp III. 203 Újfalvi Sándor édesanyjához).

mihelyest l. mihelyt

mihelyettünk helyettünk; în locul nostru; statt unser. *1662:* ne kényszerittettessék ki is ezen gonoszt megkóstolni, és ami nagyobb, mihelyettünk, más isteni tisztelettel, természettel, erkölccsel különböző szomszédot nagy károtokkal ismerni [SKr 118].

mihelyt, mihelyest 1. amint, akkor rögtön, amikor; îndată ce, imediat (cînd); sobald (als), sowie. **A.** *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hogy chynaltas myndgyarast eg keoteleth ... es myhelth kez lezen kyld Jde myndgyarasth es az arrath megh kyldom [Kv; BesztLt 4 D St. Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz]. *1570:* Az Lw nyomoth vyveok az vermessy hathara, Az wermessyek ... Azt mondak hogy ... kyralthwl W nekyk levelek vagyon hogy Nyomot el ne vegyenek Az karos Ember thovab wellek el nem menne myhelt azt halla [Vermes BN; BesztLt 77 Vall. Ekler de Bongarth jb vall.]. *1592:* ladamrol lakatomot le wtte ... marhamot mind az földre ky hanta ... menek oda, hogy megh lassam, mit chynal, myhet (!) oda iwttek mondek mit chelekeodjk kegelmed [UszT]. *1635:* mihelt onnat haza jeőtte(m) mind giarast Both Andras ket eőkreőmet es haro(m) Üneőmet el dulatta hajtatta [Ditró Cs; LLt]. *1677:* Sarut, és Csizmakot most csináltatván, mihelt készülnek küldeni el nem mulatom [Fog.; UtI]. *1701:* (Az adó) fel szedéseb(en) Kgl ugj Serenkedgyek ... hogy mihellyt az Commissariatus Diszpozitioját vészi ... administralhassa [UszLt IX. 77. 27 gub.]. *1729:* Bizonjoson fateálja hogj Kapitánj Vr(am) meg haraguván reaok, miheljt bé szállot a Qvarteljba, a Kapitanj Vr(am) parantsolatjából a Katonákot ... a Falusiak magokébol tartották [Sövényfva KK; TSb 51]. *1793:* a' Csúrben tsépelnek, és míhejt vagj egy Asztag végeződik azonnal annak szeméröl hogy mit eresztett ... tudositom Ndat [Hadad Sz; JF 36 LevK 371 Benkő Elek lev.]. *1796:* mihelt pedig az aratás kezdődik, egész tavaszig van mit őröljön [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1).

B. *1662:* melyet azelőtt csak magátul, mint a rabok kiváltását ... megigért vala ... mihelyest egészségével ereje megkezdett vala jőni, fejedelem méltóság ellen való dolognak állítván lenni, ha mit a fejedelemhez való jövedelmek kisebbítségével kellene cselekedni [SKr 390]. *1664:* mihelyest katonai házunkhoz elérkezünk ... hadak és egyéb állapatok felől is bővebben íratni ... el nem mulatjuk [TML III, 310 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1721:* az mely kementze meszet az

öszszel raktak volt, mihest (!) az idö annyira nyilatkozik azt mingyart meg egetik [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1817:* Három vég vásznat most fejérittetek de még nints meg fejeredve, mert az idö tsak mostoháskodot, mihelest annyira fejéredik aztis mindgyárt küldöm [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.]. *1818:* a Zágoni Communitás ... azzal fenyegetödzik hogy mi helyest azon helyben a Szénát meg tsinaltatom töstént el egeti [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.]. *1856:* Mihály nagyon beteg ... annak okáért kérem, hogy mihelyest ezen levelet meg találják rögtön induljanak utánna [Szkr; Pf Serester Sándor Egyenruhás lev.).

Sz. *1810 k.:* Olyan tulajdonsága is vagyon a bűnnek, egyedül sohasem jár, mihelyt születik, mindjárt kölykezik [BÖn. 471].

2. miután; după ce; nachdem. **A.** *1564:* Báthori Miklós ... szép szót ada a királynak, hogy fejet hajtana; de mihelyt király onnét[a] elméne, abba ö semmit meg nem tökélle [ETA I, 22 BS. — [a]János Zsigmond Ecsed vára alól]. *1582:* mihelt my Azt hallok fel kelenk es ky leowenk Az Ayton [Kv; TJk IV/1. 89]. *1600:* Kalotazegy Benedekne Anna azzony ... vgy vall minth Herczegh Casparne, ket kesenthyeojet thwdgya, es ket eoweys voltanak ... kapchay, es zoknyais palastyais vala[a], Annak vthanna valo dolgaban semmith nem thwdok mihelt abbol az vchabol ky keolt [Kv; TJk VI/1. 513. — [a]Herczegh Barbarának]. *1672:* parancsoljuk igen kegyelmesen Kegyelmednek ... hogy mihelyt második paranczolatunkat veszi, lehessen jelen, a hova fogjuk parancsolni hogy gyüljön Kegyelmetek [TML VI, 25 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1736:* Mihelyt az fejedelem leült asztalhoz, az fegyverhordozó inas ... mind ott állott a fejedelem háta megett [MetTr 335]. *1783:* mondotta ö Nga a Birónak, láttya ked, útban vagyok, Cseléd nélkül nem mehetek, mihejt Haza jövök a mikorra Terminál a Teks Tábla elbotsátom öket [Perecsen Sz; IB. Marosán Gligor (37) jb vall.]. *1852:* enis mihelyt el mene írni fogék [Kv; Pk 6].

B. *1664:* igen serio parancsoljuk kegyelmednek ... hogy mihelyest második paranczolatunkat fogja venni ... maga személye szerint jöhessen el velünk, az hova az szükség fogja kivánni [TML III, 112 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1722:* mihest (!) el temettek ... az mi (!) talaltak fel osztottuk [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... egy el hagyatot kutba belé esett ... a kit mihelyest ki huztak ugy el futot, hogy a kutbol réá ragadot iszop ugyan szogyogot (!) rolla [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) vall.]. *1831:* Bánamis en már most, hogy Rabságambol mihelyst ki szabadultam tanult kotsisi Mesterségemet nem folytattam [Dés; DLt 332. 23].

3. ha ... akkor feltétlenül; atunci cînd ... neapărat; wenn ... dann unbedingt. **A.** *1641:* mihelt valahon megi ertem hogi lezen szemben lezek uele, és minden modon megh tudom hogi mikor lezen es miczoda nap az hauason [BesztLt 179 Michel Literatus Bistriciensis Kompalungrol[a]. — [a]Cîmpulung]. *1668:* mely hászat s örökseget, mihelt az Eccla el akaria venni szabadoso(n) el vehesse [SzJk 102]. *1677:* ha penig ... semmi bizonyos helyben nem lakos ember volna ... mihelt bizonyos helyet verhet magának, azon helynek Székes helyén akkor publicáltassa ... egyébaránt erötelen lészen Armalissa [AC 78–9]. *1705:* Az Joszágos Nemes Emberek ... engedelmességek(ne)k s hüsegeknek be mutatására compareallyanak ... ki ki mihelyt compareal és homagiumat deponallya, minden kesedelem es megh bántodás nélkul maga házához botsáttatik [Kv; KvLt I/192 gub.]. *1840 u.:* a ház, melynek törvényes hivatása törvényeket hozni és a ministeriumot controllirozni a kormányzásba, mihelyt maga elegyedne bele a kormányzásba, tul csapong e törvény szabta határokon [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

B. *1777:* mihellyest az ... ökreit eladgja a hátra maradast is meg fizeti [KLev.]. *1787:* kémény büntetés alatt parantsoltatik hogy minden Gazda mihelyst száloul valamely ollyas ismeretlen és gyanus ember találna valamellyikhez bé szálani tartozzék a' Falus Bironak hirt tenni [Torockó; TLev. 3/2. 3]. *1796:* mihellyest a Kükülló Vize tsak középszerü modon is meg árad ki ömlik enen Határok béli széna Rétekre, és egyébb Terrenumokra [Ádámos KK; JHb XIX/56]. *1840:* mihelyest prantsoltatni fog, bé tudom ... bizonyittani [Dés; DLt 1250].

mihent, mihenest 1. amint, akkor rögtön, amikor ... ; îndată ce, imediat (cînd); als, dann sofort, als ... **A.** *1573:* Em ertem az k. Leuelet Chaba Janos feleol kybe theorúin napyatt kevan Azert k. egy nehan napigh legie(n) weztegsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n) es mihent kezbe kaphatom, Knek en mingiarast tuttara adom [Nagysajó BN; BesztLt 3752 Horwátt Miklos Nagy sayoy tyzt tarto Thymar Gergely beszt-i bíróhoz]. *1604:* Lukacz Deakne ... mihent megh jutott mi(n)dgiart ... fel uitte az louakot zekeret, s mi(n)giart hordany mentek raita [UszT 20/266]. *1718:* az veres bort még nem repartialtattha(tta)k ... aztis mihent repartialtat(om) kglmedet mentest tudositom [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1747:* emberemet keszön tartottam, hogj mihént vészön póróntsólatyát az Mllgos urnak indithassam [Gagy U; Ks 85 Péterffi Sándor lev.]. *1757:* Keszég Györgynek négy tulkait el betsülök 23. Forintba mehent pedig az betsü meg volt, szolga Biro Vram mingyárást az Thordai ember(ne)k kezébenn adta [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17a]. *1781:* ä Danczki Zakarias örmény kecskéjit mihent észre vévé mindgyárt el hájtatá bé az udvarba [Gyszm; DE 3]. *1861:* Giza ... örvend s készül egy szép népdalal megtisztelni érte Bátyám mihent szerentsénk lesz [M.köblös SzD; BetLt 4].

B. *1810:* mihenest a' kutya ugatást meg hallották volna a' gyértya világ mingyárt meg szünt s el alutt [K; KLev.].

Sz. *1676:* Egyébiránt megmutatta Jaxó urunkhoz való hüségit még azelött, mert az urunk hópénzével Somlyórúl kiszökék mind hadastúl. Akkor így kezdé el a hüség tartást; bizony úgy is végezi, mihent más szél fú [TML VII, 228 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz).

2. miután; după ce; nachdem. *1678:* edes sogor ur(am) az hátra marat pinzt pedigh mihent Kaczkorul[a] megh jüvek bizony mingyárt kgd(ne)k megh külde(m) [Sámsond MT; SLt AI. 9 Balogh Ferenc P. Horváth Mikloshoz. — [a]SzD]. *1712:* az ket tömlö turot uram adtam 39 forinton es negjven nyolcz pezen(!) meg vagjon hatra az araba tizen ket forint azt is, mihent fel vehetem ki küldöm töbel egjüt [Kászon Cs; BCs]. *1744:* mihent Isten kegyelmességiböl haza érkeztem, leghottan Tasnadi Györgyöt el küldöttem, hogy szekereseket ... keressen [Ilyefva Hsz; ApLt 4 Bialis Ferenc lev.]. *1791:* Csanádiné mihent haza jött az udvarbol, menten férjhez ment [Déva; Ks 79. XXVI. 8]. *1819:* Mihent a Tanorok kapun ki jöttünk, akár mellyik uton szabadon jöttünk mentünk [Szacsva Hsz; HSzjP Kováts András (50) vall.]. *1836:* A nap számokat a rovás szerént számba kell venni hogy mihent elfagy a tó azonnal a Nád vágáshoz lehessen fogni [Csapó KK; Berz. 21].

3. ha ... akkor feltétlenül; atunci cînd ... neapărat; wenn ... dann unbedingt. *1720:* mihent penig mostani erőtlenségem engedi azon Restantiát szálitani telljes erőmmel igjekezem [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boer Samuel lev.]. *1732:* a 3. rendbéli szekeres lovat Sz. Benedekre ki küldettem és mihent vévője találkozik, el adatni kételen vagjok [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1747:* mihent ... a Diaeta el bomlik én az obligátoria szerént procedálok [O.csesztve AF; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1768:* 7. darab Csukával kivántam Fiui kötelességemet bizonyitani ... Csikunk még eddig[a] nintsen, mehent elő kerekedik mindjárt azalis udvarlok [Záh TA; DobLev. II/387. — [a]Székely István lev. dec. 19-én kelt]. *1847:* A sertés- és borjúcsordát ... mihent az idő engedi, számadások alá venni és pásztorolni kötelesek [Zalán Hsz; RSzF 205].

miheztartás igazodás/alkalmazkodás vmi követelményhez; conformare; Darnachrichtung. *1841:* abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi hív jobbágyai Felségednek ... esedeznek ... azért, hogy ... régi szabadosságaik ... mi oknál fogva rontattak el ... magyaráztassék meg s az nékiek, jövendőbeli maguk miheztartása tekinteteül a tisztelt nemes megye által írásban is hitelesen adassék ki [VKp 62].

mihozzánk 1. hozzánk; la noi; zu uns. *1547:* mohai Lajos ... Jewwe My hozank Segesvary Sokadalomban [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1569:* hoza mi hozzank az felséged paranchyolattyat Kendefy Anna Azzon [Gyf; PKpLt]. *1570:* Chyaky pal wra(m) es Pathocky ferenczne Azzonyom kwldenek my hozank Emberyth es Jelentenek mynekwnk[a] [Meggyes; BesztLt 3. — [a]Köv. a jel.]. *1592:* Piroska, Borgias Mihalne vallia, Pwnkeost napian ittason leoue be mi hozzank Molnar Gaspar [Kv; TJk V/1. 264]. *1629:* hoztak oda mi hozzank darabokba(n) perselt peczeniet egi nehanyszor fözni valotis [Mv; MvLt 290. 186b]. *1677:* die 9 Xbris erkezek műhozzánk Nitrára Fel csiki ka(r)cz Falui Georgi Janos, Gyergyay Uyfalui Kastal Andrással kedves Battya(na)k, Kastal Ferencznek ... latogatassára [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihaly nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1761:* Blidár Gligor ... a kortsma házhoz ment borért s mikoron a' kerten bé hágat ... tsak hirtelen nagy lármát ütöttek belől s hallott az ütésnek Supogása mi hozzánk [Illjésfva Sz; BfR 45/9 Joannes Pap (30) ns vall.]. *1831:* viradta előtt ... érkezet meg a' Gujás mi hozzánk [Dés; DLt 332. 9]. — L. még BÖn. 730.

Szk: ~ *való vérség.* *1599:* Chyanady Ferenczne Danchyak Ersebet ... vallja: En semmy my hozzank valo verseget Tasnagy Casparnak nem thwdom [Kv; TJk VI/1. 361].

2. fej-i többes; pluralul al maiestății; fürstliche/hoheitliche Mz: 'ua.; idem.' *1618:* Mihozzánk nem illik, hogy mi írjunk, hanem ím mi elődbe adjuk az dolgot, írd meg te mindeneket, néked nagyubb bőcsület [BTN[2] 131]. *1619:* ezáltal intünk szeretettel, hogy ez napságtól fogva az mihozzánk folyamodott híveinknek: Magyarországnak, Csehországnak, Murvának, Sléziának, Austriának békességet hadj [i.h. 352].

3. irántunk; față de noi; für uns, uns gegenüber. *1566:* alazatoson kenyeorgwnk felsegednek ... meltoztassek kegyelmesben es wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwtatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. *1630:* Nagyságod légyen jóakarattal mihozzánk, s kiváltképpen énhozzám[a] [BTN[2] 430. — [a]A palatinushoz]. *1710 k.:* Sem ebben a beszédében ... sem a dolognak forgatásában nem felelt meg a gubernátor egészen hazájához és műhozzánk Aporral ketten való kötelességének [BÖn. 966].

4. fej-i többes; pluralul al maiestății; fürstliche/hoheitliche Mz. :'ua.; idem.' *1573:* my megh tekynthwen az wytezleo Kamwthy Galasnak zolgalattyat kyt my hozzank mwthatoth Nag' emberseggel azokrol my sem Akarthonk neky halaadatlanok Lenny [Törzs. Bekes Gáspár aláírásával]. *1676:* tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Székbéli Fő Kapitánysag(na)k hivatallyaval jutalmazta(tni) kévánnyuk [UszLt IX. 76. 4 fej.].

5. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *esküszik* a mi pártunkra áll; trece de partea noastră; sich auf unsere Partei stellen. *1657:* Akkor azért az fia öszvevesze az apjával[a], az apja császárhoz tartván, az fia énhozzám alájüve az várból, és tractálván véle, az apját s az császárt is elárulá, s mihozzánk esküvék [KemÖn. 233. — [a]Révai Ferenccel] ✱ *üt* ~ üt minket, mireánk; loveşte în noi; uns nacharten/schlagen. *1799:* ellönkb(en) ki jövének, Kállo, Iosi, Fodor, és Szándor nevű Csigányok ... kegyetlenül nagy dorongokkal verven ütvén mi hozzánk [Záh TA; Mk V. VII/12 Gramma Onyiszija (30) jb vall.].

mikefalvi a Mikefalva (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mikefalva/Mica; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mikefalva. **1.** Mikefalvához tartozó; din Mikefalva; zu Mikefalva gehörig. *1584:* Talala meg Engéómeót Glesa Christofot Mike falui hazamnal Nagi miklos neuó embeór [Mikefva KK; BálLt 80].

Hn. *XVIII. sz. eleje:* a Mikefalvi Szigetbe egy darab kaszalo irotvany [Désfva KK, EHA]. *1729:* A Mikefalvi kutnál (sz) [Kápolna KK; EHA]. *1823:* A Mikefalvi menőbe (sz). A Mikefalvára menőben (sz) [Abosfva KK; EHA].

2. Mikefalván lakó; care locuieşte în/din Mikefalva; in Mikefalva wohnhaft. *1590:* Molnar Antal Mikeffaly [UszT]. *1736:* Ezen darab földet az Mike falvi Poss(ess)orok közűl Nemellyek p(rae)tendallyák, hogy quondam lett volna, az Po(sse)ssorok(na)k közönségesen Lo tzőveklő hellyek, de erről Semmi documentumot nem producalnak [Mikefva KK; CU XIII/1. 183].

mikeházi a Mikeháza (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mikeháza/Mica; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mikeháza. **1.** *mn* **1.** Mikeházához tartozó; care ține de/din Mikeháza; zu Mikeháza gehörig. *1625:* az vesedelmes Jdéóben biro voltam sas Nyeresen, Akor egy nyhansor ereóltettek rea, hogy a Mikehazy hidra segitsegel legiwnk [Szásznyires SzD; SLt V. 15]. *1635:* el rendelle voltt az Nemes varmegie, hogy az mikehazi hidaknak megh czinalasaban ... kozaruariak szegittseggel lennenek [BSz; i.h. 18]. *XVIII. sz. v.:* Ugron tető felső Csupja itt conterminálodik a' Dimenházi, Mikeházi és Markodi Határ [Deményháza MT; EHA].

Hn. *1721:* A Mikeházi járó előtt (sz) [Kozárvár SzD; EHA]. *1745:* A Mikehazi patak nevű helyben (k) [uo.; EHA]. *1822/1823:* a Mikeházi Bereknél (sz, k) [Dés; EHA].

2. Mikeházán lakó/működő; din Mikeháza; in Mikeháza wohnhaft/tätig. *1579:* egy desy ember Sylwaßy Balas newo ... wetthy zalogba[a] az mykehazy horwat Boldysarne eleby

wranak [Dés; DLt 205. — *Az örökségét]. *1730:* Az Sz. Benedeki kerűlőnek adtam az Mikeházi oláh Pap fia meg fogásáért d 34 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV].

Szn. *1649:* Stephanus Mikehazi [Dés; DLt 425].

II. *fn* Mikeháza lakosa; locuitor din Mikeháza; Bewohner von Mikeháza. *1823:* a Mósa szigettyénél a Mikeháziaktol egy darab Commune Terrenum akar elfoglaltatni | A' Mikeháziak temerario ausu jöttek be a Déési Határba az idén [Dés; DLt].

miként *hsz* **I.** *kérdő* hogyan?, miképpen?; cum?; wie?, wieso? *1635:* Egy kosontyujet es szoknyajat Czietri marthonne visele De mikent kerűlt kezehez azt en ne(m) tudo(m) [Mv; MvLt 291. 35a]. *1761:* kérdették hogj a két Udvarok(na)k osztásában miként edgjeznek meg ő Ngok [Branyicska H; JHb XXXV/48. 7]. *1774:* mutatá hogy az két föld kőzött lévő borozdát miként rontotta el, és el szántot az földiből Szép István [Szentsimon Cs; Hr 10/54]. *1783:* minden tehetségeket arra forditották miként hová hamaráb ki ki az pénznek szerét tehesse [Szamosfva K; Eszt-Mk]. *1784:* eddig elé, mi légyen az egész sessiót illetű apertinentiak mértéke vagy mekkorasága s' mikent mérsekeltessek ahoz tartozó Jobbagyi szolgálat a Commissio előtt tudva nintsen [Torockó; TLev. 4/9. 13b].

II. *von* **1.** ahogyan; aşa ca/cum ... ; wie. *1570:* az Ispanoktol lewelet kertem rolla ... mert wrwnk w felsege orzagawal Egyetemben walaztotta Erre hogy chyrkalyanak Mykent Meg wagyon Jrwa az artykwlwsban [Nagyfalu SzD; BesztLt 19 Apaffy Istwan az beztercey fw byronak Tanaczywal Egyetemben]. *1761:* Imreh Ur ... azt mondotta ... hogj a kinek miként jut, legjen contentus bonificatio nélkűlt is mert ő Ngais contentus lészen [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14]. *1785:* szorgalmatos vigyázassal ügyekezzük őrizni hatarunkban lévő Erdeinket, miként eddigis [Torockó; TLev. 11/4. 1a]. *1855:* ezen ado hátralékra nézve ellenem többé az illető F. Biráknak* semmi követelése nintsen, miként azt valosittyák ... az érdekelt bizonyitvánt iro Tanuk [DobLev. V/1388. — *A nagylakiaknak (AF)].

2. ami szerint, hogy; conform căruia; nach dem, wie. *1843:* Varga Katalin s a három faluk között bizonyos egyezés köttetett, oly értelemben, miként mindaddig, mig a pert le nem folytatja, bizonyos fizetést ne kapjan, hanem, ki mit akar, jószántából ajándékazzon [VKp 88]. *1847:* ezen Tanáts* által 3 szám alatt fölterjesztett kinyomozási Munkálatbol világos: Miként Kérelmes ... Virág Lászlot és Nővérét ... Hátsig Pap fogadojába le motskolván ... Virág Lászlot ugy artzba ütötte, hogy artzát azonnal Vérbe boritotta el [Kv; DLt 530. — *Ti. a dési] | félő hogy legközelebii árviz alkalmával a' szakadás annyira fog nevekedni miként a' hidon valo közösülés tökéletesen fenn fog akadni [Dés; DLt 124].

3. amint, mihelyt; îndată ce; sobald, sowie. *1704:* miként Kocsárdnál általment a generál, a kurucok körülvötték | a Commissio és Eckler uram ... proponálák, hogy ... efféle cameralistának miként meghal, mindenét elpecsételik, úgy ennek is legyen meg [WIN I, 252, 279]. *1822:* A kihajtásnak ideje kezdődik miként az Údó annyira kedvez [HSzj *pásztorkodás* al.]. *1847:* Azt is többször hallotta az öszvegyűlt népnek mondani, hogy főbíró, szolgabíró, ispány s több más tisztek csak addig lesznek, mig ő akarja, s azoktól ne féljenek, mivel miként ő akarja, azonnal más tiszteket tészen [VKp 184].

III. fn-i haszn-ban birt. szr-os alakban; substantival, cu sufix posesiv: substantivisch gebraucht mit possessiver Personalendung: vminek a módja/módozata; felul de prezentare a ceva; Art/Weise einer Sache. *1873:* Kebli tanácsunk ez ügyet ajánlattal terjeszti az ekklesiai gyűlés elé, mikéntjére nézve a régi szokást tartván meg [M.bikal K; RAk 304].

mikénti miképpeni; felul în care ... ; von welcher Art. *1818:* Unokám ... Tegnap ... Mint hegyi Tolvaj ... erőszakoson pénz adásra szorongatott ... a' Vice Ispány Urnak ... legottan irtam, hogy mig veled ennek mikénti meg orvoslásáról végezhetek, addig tartassa ... őrizet alatt [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Sára fiához]. *1844:* Partialis Junius 3-án fog tartatni ... Az Ürességbe jött Fő notáriusi Hivatal mikénti be töltheése érdekes tárgya, fog ekkor szőnyegre kerűlni [Nagykapus K; RAk 20 esp. kl]. *1846:* bátor vagyok ezen levelem ál(ta)l bácsit fel szolitanom, azon Enlaki Joszág mikénti állásárol, méltoztasson engem tudatni [Kádacs U; Pf].

miképpen, miképp *hsz* **I.** *kérdő* hogyan?, miként?; cum?, în ce fel?; wie? *1558 k.:* azth kewannyak Mind kosseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal* es bouon walo Nyomassal wsse meg az aranyat, de Miképpen wthety Meg azkor az pondust, Mikor zwkön es konyw Mertekel agiak be Mind ezwst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 296. — *Értsd: karáttal]. *1570:* Eotthues Myhal Demeter deak fya ... vallya hogy ... kerdette Pechy Matthias keomies ferenchet Jllen zowal koma vram My keppen kely ezt chinalny [Kv; TJk III/2. 121]. *1574:* Kewannyak eo k. varoswl hogi legien Rendeles Byro vram es Az Tanachbely vraimtwl Az varas Nepe keozet Mind Twznek Thamadassa feleol, Mind penig kylseo Ellenseg feleol ... kinek howa kellyen Menny, Es mykeppen kellien chelekedny [Kv; TanJk V/3. 104a]. *1600:* Cziki geórgy Farkaslaki egy hazi nemes 70 eztendeós ember ... ezt wallia Tudom azt hogy az szabadsagkor birta mind ... azt ne(m) tudgia mikepen keölt uolt hozza [UszT 15/9]. *1630:* Mikeppen veztenek eózue Szeőke Péter es Szanto Marton azt nem tudom [Mv; MvLt 290. 203]. *1747:* Nemes Nyikoláj Véresitést és bestelenitést praetendal, de az Véresetise ex fassionib(us) nem Constál mikippen esett, ha volt is [Dés; DLt Liber Inventationis]. *1794:* az Exponens Asszonyt miképpen taszigálta, mihez tsapta miképpen szorongatta, kujakolta és tapodta? [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1805:* Orbán Mártont hogy? miképpen? és minemű Eszközzel verte, ütette és sebhette azon Személy? [Szentdemeter U; Told. 38].

Szk: ~ *való* milyen? *1570:* Kwpas Isthwan ezt vallya ... Monda ez byzonsagh az embernek My keppen való Sogorzagh vagion keoztetek hogy Jm hallom Sogornak hyatok egymast [Kv; TJk III/2. 85]. *1573:* Thorozkay Gergelne Orsolia Azt vallia hogi ... Meg kerdy hogi My keppen valo Rokona volt neky az Erzen Iartone [Kv; TJk III/3. 241].

II. *von* amint, ahogyan, amiként; aşa cum; wie. *1550:* My the N lewelenek Engedwyn mykippen tartozonk engednje az napon oda Damosra gywlenk [MNy XXIV, 289]. *1580:* Ada be magatth, Kozarwary gergelnek racz peter ... fiúrul fiúra eőreők lobagúl ... ha penet (!) teőrtinik el budosasa, minden newezetes helieken hozia nülhason mykjpen w sajat Jobagiahoz [Melegföldvár SzD; SLt EF. 1]. *1697:* mostis az meg fizethetetlen adossagert embereinket s marhainkat mikeppen szanyargattyak az Creditoroc keptelen csak hallaniis [BK]. *1732:* A meg irt adosságnak interesse Esztendőt által minden forintra edgy napi dolog, ki kaszával, ki sarlo-

val, ki pedig szölö munkával tartozik, a ki mikippen Contractált praestálni [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1781:* szemeimmel láttam miképpen Opra Barának a Feje bé volt romolva, vére elég ment el az útés miat Oprának [Mezőszopor K; MkG 36 3/2 Csiszteleken Todor (46) zs vall.].

III. *ksz* miszerint, hogy; că; wonach. **A.** *1561:* My Inakthelki Ghyerewffy Mihal, es Swky Benedek adgywk emlekezetre az mi lewelünknek rendibe mindeneknek mikippen mi elöttünk, ez witezlö nemes vraink[a] ... Thewnek illyen weghezist [Fráta K; SLt U. 28. — [a]Köv. a fels.]. *1568:* az bizonsagokbol nylua(n) ky tetcik, mikepe(n) ǫtues gergel, ǫtues orbant az egez ceh elǫt, hamisnak chyalard(na)k ... mondota volt [Kv; TJk III/1. 178]. *1575:* Volt Ennek eleoteis Emlekezet az Borbeliok Mosadeka feleol My keppen vcara vtban ky Eontyk, kirěl Jeoweny (!) Nepekis zot teottek [Kv; TanJk V/3. 528b]. *1599:* az Vitezleo Cherenj Lazlo ... theon my eleótteónk illien vallast; Mikeppen eó bizonios es el tauoztathatatlan zwkseghe miat kinzeritethven es Hawaselfeóldében vitezségh es embersegh tanulnj bizonios zolgalattra igiekezuen mennj [Dés; SLt 29. J.10]. *1618:* írtam vala Nagyságodnak, hogy azon leszek, miképpen az felől az Báthori András felől való hírt megtudakozzam, és Nagyságodat felőle bőségesen tudósítsam [BTN[2] 137]. *1743:* Mi ... Torotzkó Várossában lakó Hites személljek[a] ... adgyuk tudtokra mindeneknek ... miképpen némü némü fogyatkozásokat ... akartuk hivatalunk szerént idején korán meg elözni [Torockó; TLev. 10/1. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1763:* Meg tudja, miképen szomszéd Falujában Bosban a' Bodoni János Sessioihoz Désen laknának némely Praetendens Atyafiak [Mv; Told. 33/26].

B. *1750:* alíg vártom modgyát mikép velem (: gyámoltalonságomban :) mutatott Istenes kegyelmességét, ruházását tanittottását ... eö Exlljának tehettségem szerént ha mi kevésben is meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspar(us) Szatsvai lev.]. *1849:* Kelemen Béni vallomásában azt hozván fel, mikép 848 ban a nő jelentette volna néki, hogy a gróf Mikes János kedvéből kiesett | Kelemen Béni az I sö kérdésre tett feleletében azt hozván fel mikép ön Krizsán Mária részére kostot adott volna [Kv; Végr. Vall. 36, 70]. *1850:* A cinterem keritetlen ... lévén meghagyatik a nemes egyház tagjainak, mikép a cintermet a legsürgősebben kerítsék bé [Néma SzD; ETF 107. 30]. *1857:* bátrok vagyunk alázatos véleményünket a' Méltoságos Urnak elő terjeszteni, miképp jónak vélnők ha Boér Istvánt kifizetné a' Mlgos Udvar [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

mikházi a Mikháza (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mikháza/Călugăreni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mikháza. **I.** Mikházához tartozó, Mikházán levő; din/care ţine de Mikháza; zu Mikháza gehörig, in Mikháza befindlich. *1666:* öregbik öreg szalanczi Janosnak hagyom az öregbik függömett Aranny lanczal edgjütt ... Ugyan az Mikhazi kalastromhoz hagyok tiz öregh Disznott [Radnótfája MT; BLt]. *1710:* Még a kuruc elöszöri támadásakor adtam volt a mikházi klastromban egy bőrös ládámot, kiben legjobb portékáim voltanak [CsH 368. — 1706-ra von. feljegyzés].

2. Mikházán lakó/működő; din Mikháza; in Mikháza wohnhaft/tätig. *1736 u.:* (Gróf Apor István) adott volt ... ezer aranyat ad conservandum ... Látván, hogy ... nem conserválhatom, alattomban az akkori mikházi t. gárdgyán kezébe adám [MetTrCs 448]. *1761:* a Mikházi Tisztelendő Pater Franciscanusok Kalastromaban ... leválanak kölcsön ... a Mikházi Árvák Titt Seminariuma penziből ... háromszáz Magyari forintokot [DobLev. II/327. 1a].

3. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicînd locul de origine; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut gebraucht. *1603:* Mikházi Simo(n) Janos [Buzaháza MT; Berz. 15. XXXVIII/4[. *1761:* Mik házi Sulester Mihály Nobilis [Mikháza MT; DobLev. II/327. 2a].

Szn. *1603:* Gr. Mikházy szab. [Mikháza MT; SzO V, 256]. *1614:* Mikházi Gergelj [uo.; BethU 53] | Mikházi Istuan [Szentimre MT; i.h. 77]. *1628:* Stephanus Mikhazi [Dés; DLt 361]. *1635:* Stephanus L(ite)rati Mikhazi [Dés; DLt 387]. *1638:* Stephanus Mikhazy de Dees [Dés; DLt 402].

mikívülünk rajtunk kívül; în afara noastră; außer uns. *1603:* Nagy Mihaline Cathalin azzonj ... vallia ... megis veotteonk volt mint egy 5 keobleot, de mentest megh attuk az arrat. Adott my keowlleonkis Zekely Leorincz abba à buzaba el [Kv; TJk VI/1. 655].

miklósfalvi a Miklósfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Miklósfalva/Nicoleşti; mit den Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Miklósfalva. **I.** *mn* Miklósfalvára való; din Miklósfalva; Miklósfalvaer, aus Miklósfalva. *1597:* Nagy Emreh Miklosffaluj [UszT].

Szn. *1591 k.:* Miklosfaly Jstvan [UszT]. *1602:* myklos faluj peterne martha Aszony [i.h. 16/1]. *1604:* Miklosfalwj Janos [i.h. 16/50]. *1606:* miklosfalj Peterne [i.h. 20/293]. *1614:* Miklosfaluj Andras [Szentlászló U; BethU 116] | Miklosfaluy Janos pp [Tarcsafva U; i.h. 142].

II. *fn* Miklósfalva lakosa; locuitor din Miklósfalva; Bewohner von Miklósfalva. *1600:* Telekfalwa Contardical Miklosfalwiaknak, Zent Lazloiaknak Abramfaluiaknak, es Sandorfaluiaknak [UszT 15/57].

Miklós-nap december 6; ziua sfîntului Nicolae (6 decembrie); Sankt-Nikolaus-Tag (6. Dezember). *1839:* Miklos nap elötti estve nagy vendégséget csíptünk [Kv; Pk 7].

mikor, mikoron, mikort *hsz* **I.** *kérdő* cînd?; wann? **A.** *1598:* azt az Isten senkjnek nem atta tudnya mikor es hun lezen[a] [BálLt 51 Kowachoczy János lev. — [a]Halála]. *1606:* egy feöldet — Peterfj Pal vetet volt Zalagon de en nem tudom mikor vette volt Zalagon [UszT 20/285 Anna coniunx Andreae Peterfj de Keörispatak vall.]. *1607:* egy fel nyilat hagianak az vduarhazhoz, azt nem tudo(m) mikor költ oda [Pálfva Cs; BálLt 60]. *1698:* Tudode ha ... Marko Flora szökve és bucsu vétlen hatta és ment ell Horvát Miklos vramtol es mikor? [Kük.; SLt AX. 37 vk]. *1751:* Azon ... Divisio alkalmatosságával erigált Metakat kitsoda kivel es mikor hányotta ki ... ? [Koronka MT; Told. 21 vk.]. *1763:* Szebenbe mikar kel bé küldeni az Seza után én nem tudam hatsak Natsad nem Parantsal annét [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1765:* Mikor állott volt bé Béresnek ... Karatsonbané, vagy az után késén ... ? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 7 vk]. *1788:* a magazinumb(a) bé adott 250 véka buza árrát egy egy forintal, valyon hol, s mikor fizetik meg? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

B. *1804:* mikoron kaphatott fel kezében ... egy falazo Szék Lábat [K; KLev].

II. *von* **1.** amikor; (pe) cînd; als, wenn. **A.** *1551:* Anno 1551 ... Huset vtan valo harmad vosarnapon mykor Dienes-

sy Katha azzont ... kj hazasitottak volna, az my marha Jllette volna Katha azzont nehaj Barcziaj lazlonet az ew meg holt vra marhayaban, az ew ket gyermeke kozot, Bercziaj Pal es Sandor kozott es dienessy Katha azzon Ew annyok kozot, Mynden marhai harom fele oztwan [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. — L. MNy LVIII, 491–2 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev.]. *1558:* Nagy Janos Megh eskewen azth walla hogy mykor ewrzew wolth lattha hogy Annos harom darabanthal Jacchyk wolth [Kv; TJk I/1]. *1559:* mikor az En zolgaim, az fw orrot kergetik volt az vton, az Erdő keozeot. masz vton Jeo wolt Eg zeg'en ola [Retteg SzD; BesztLt 24]. *1568:* Petrus Bernalt ... fassus est, hogy szemmel latta Mikor wycey Janos vgy wtętte Janos deakot, Archul, hogy ky eset az swueg az feyebǫl [Kv; TJk III/1. 223]. *1588:* mikor az teorweny teweok le vltek volna kezeonket mind ket feleol Zaz forint keotel alat be attwk hogy mi teorwent talalnak meg allywk [Zsákfva Sz; WLt]. *1603:* mykor Jouok ualla az uduaron szo nelkwl hozam hayta[a] [UszT 18/67. — [a]Az alperes]. *1629:* mikor az buzat Kolosvarra viueők ... ez az Uarga Mihalys velünk vala [Mv; MvLt 290. 175b]. *1744:* mikor Németh János Ado hajtani itt járt Köpeczen, ā Barothi Emberekis itt voltak marha hajtani vagy dullni [Köpec Hsz; INyR 46 Bacz András (80) pp vall.].

B. *1507:* Eleozor hagyom az En felesegem⟨nek⟩ az Bozy tot mynd az molomal egyetembe ... mert mykoron Isten Nekem Byrta vala, Eu hozzot ⟨E⟩n hozam Barmot pezt [NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1544:* Jankay fy Lazar ezth wallotha ... hogy Istrigy Symon hazaban wolth wona az borbala azon es Lazar wr My koron Istrigi Symon ezth montha, twdod azth Jo hwgom hogy az my tegedeth Illeteth wona az Jozagbol, En tegedeth myndenbeol meg elegithetelek [Szászzsombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1546:* mykoron az thooth meg chenaltatyak, az wagy az thoon az molnoth meg eppythykh ... esz mykoron az zegeny neppeth kyldyk reya mywelny ... chak anya[a] zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny feleereel ... menyeeth Bogathy Chaspar kyldeth ... az felereel [Panot[b]; DanielO 6. — [a]Értsd: annyi. [b]Panád KK]. *1570:* Ekkart Janos, hithy zerent vallya, hogy My koron Segeswary Damokos Testamentumot Theot, fiay leany Jelen vvoltak [Kv; TJk III/2. 130]. *1577:* agoston tamas keresztur falwy ... ezt felele mikoron en tima faluaban laktam wagion huszon öt esztendeie szolga legín walek [UszT]. *1631:* mikoron az Vr Isten az en halalomnak oraiatis el hozza ... hogy en utannam leueő successorimis ideghen iteletben felöllem ne legyenek ... Istenteől nekem adattatot iouaimrol akarok ... illien testamentomot tenni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. *1639:* Mikkoron Galfalua(n) az karvallas esek az Andras Deak szekeren, enis ot voltam [Mv; MvLt 291. 186a]. *1759:* az Erdőtt mikoron felnyilalak külön nyilat nem adánok a Groff Ur ő Ngnak [Vaja MT; Ks 17. LXXXI. 16]. *1844:* mikoron estve felé ... haza mennyünk [Dés; DLt 136b]. — L. még MNy LVIII, 491.

C. *1549:* az Johazoknak Ez fogaras felden ... fyzethywnk ... thelben Azon Joh haznabol Brenzeth ... Nyarban Azon Joh theyebewl vagyon Elesse, ordabol, Semthyczebewl Mykorth Ideye lezewn Eleozewr, Napyaban Egy saytoth ... Annak vthana hogy Az Baran Ewregded lezen Napyaban keth keth saythoth kel chynalny [NyIrK VI, 375–6 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. *1556:* Zekel bertalom ... zam adotlan zolga volt ... mikort ez orzag lippa allat valla teb elest vitetet negy zaz forintara elesnel, kiben egy penzt elew nem adoth [Folt H; BesztLt 8 Hamway gewrgy es erdeli kathalin a beszt-i bíróhoz]. *1585:* Mykort Barat Peter Bonczhyday Gergely Tanaczhy akarattyabol ala mentenek[a] ... Attak az gazdanak zenayert fayert lo allassert f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII.58. — [a]Gyf-ra].

Megjegyzendő, hogy a *mikort* változatra mindössze ennyi adalék került elő, míg a másik két változat beszerkesztett példáit több száznyi adalékból válogatták ki.

Szk: ~ ... *akkor(on). 1544:* My koron Istrigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezth montha wolna Symon wra(m) [Szászzsombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1585:* Mikor Keoreosi Mihal deak iktata Palffalwat, az kor az Palffalwi loffeiek kerdek Mihal deakot ha iktattiaie az eo birodalmokat wagy ne(m) [Firtosváralja U; UszT]. *1629:* mikor Borbely Ferencz Csiszar Janosnet el ueöue akkor vala ket loua szekere [Mv; MvLt 290.74a] ✱ ~ ... *tehát legottan* amikor ... akkor rögtön. *1562:* És mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök [ETA I, 18 BS] ✱ *akkor(on) ~. 1570:* Jlona Zattyros Peterne ... vallia ... hallotta az zoth az kor mykor Zygarto Georgh Bwza hordoyhoz akar volt ky Menny [Kv; TJk III/2.74]. *1604:* akor mikor az öker el wezöt az örözese Janos zörin[a] wolt, ö halt oda akor [Kiskede U; UszT 77a. — [a]Értsd: szerén, azaz során]. *1842:* Azon szobába akkoron, mikor a tolvajság történt senki se nem hált, se nem lakott [Km; KmULev. 3 Hintnár Juon (48) vall.] ✱ *akkortájban ~. 1794:* én akkor tajban mikor fel olvastatott azon munka ... az Falu előtt, jelen nem voltam [M.bagó AF; DobLev. IV/734.1b] ✱ *annak utána ~. 1591:* Annak uta(n)na mikor Swteó Peter ki mene az hazbul vgj púztula el az haz [Szkr; UszT]. *1604:* Anak vtana mikor Zekerestöl Budoswnk wala ... azt monda ... soha azon az kapun be ne(m) megiek tőbzer [i.h. 18/168 gal mihali wy Zekely lib. vall.] ✱ *az idő tájban ~. 1725:* Aszt tudom mondani, hogj az idő tájb(an) mikoron az kurucságbol haza jöttünk ... vásárlotta volna N: Sz Pali István Ur(am) a Spinyi Portiot [Náznánfva MT; SzentkGy Joh. Katona alias Literati de Náznánfalva (38) ns vall.] ✱ *azonközben ~. 1585:* Barbara Aztalos Imreh Hügha vallia ... Azonkeozbe mikor az Syteo hazbol ky halattak volna, ky Ieowe a' Drabant zabliaual es vizza hiua a' legenieket [Kv; TJk IV/1.525] ✱ *egyszer ~. 1592:* megh egyczer mikor ez vallo Juhaz volt akkoron az Juhtul haza menth es hagiot egy Morechikat az Juhnal [Dés; DLt 235]. *1703:* Angi ... Andrast láttam Dedradon eczer mikoron élést vittunk Beszterczere [Gysz; LLt] ✱ *olyankor/olykor ... ~. 1733:* tartazzanak kezekböl azan meg nevezett két hold földeket (: ollykor ... mikor Culturában nem lészen (!) annál inkább vetések nem lévén benne :) ki bocsátani [Ne; DobLev. I/157]. *1774:* Sz(ent) Martonon külömben Taxás nintsen, hanem ollyankor, mikor az Uraság Emberíre esik a Falusi Biróság Szoktak Taxazni [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks Conscr. 100] ✱ *ugyanakkor ... ~. 1675:* Szememmel láttam Kadár Giörgieöt az Apáczait, hogi kapával kapallia vala az Martot, az Apiais Kadar Gergeli ot vala, ugjan akkor mikor el szaggatta az árviz [Apáca Br; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1763:* Ugyan Akor mingyárást mikor a vásárlás volt ... kénáltuk penzel [Kvh; HSzjP Szöts Kelemen (62) civis vall.].

Sz: ~ *meleg a vas, akkor kell verni. 1841:* mikor meleg a vas, akor kel verni, ez a példa beszéd [Nagynyulas K; Bosla] ✱ *akkor hívd, ~ a tüzet s vizet összeházasítod. 1680 k./1715 k.:* veled czimborámot akkor hidd, mikor a

tüzet 's vizet őszve házasitod [Rosnyai,HorTurc. 214] ✱ *igen táncol a kecske, ~ a farkas aluszik. 1619:* Utána mindjárt nyomába a siciliai hajók ... mikor értették, hogy ezek béjöttek, amaz törökök sententiája szerént, hogy: Igen táncol az kecske, mikor az farkas aluszik etc. — öt-é vagy hat misziri hajókat ők is vöttek [BTN[2] 191] ✱ *megfizeti, ~ szól a kakukk utoljára. 1835:* még azt mondotta Sós Peti Pista fülem hallottára: Adjon tsak a' Báro — megfizetjük mikor szoll a' Kakuk utoljára [Zsibó Sz; WLt] ✱ *minek ~ mi ideje. 1675:* Minden dolgokban Istent hivan segitsegül, az utan hivatalos dolgaidb(an) szorgalmatoson el iary. Minek mikor mi ideie el ne vesztegeld az üdött [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-bírájához] ✱ *oly kénytelen vmivel, mint a juh ~ hajtják a halálra. 1662:* Olly kénytelen voltam én azzal, mint a juh mikor hajtják a halálra [SKr 463] ✱ *úgy van, mint ~ két asszony osztozik a szeretője nadrágja felett. 1805:* ugy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrága felett, az edgyik az edgyik szárát a' másik pedig a' másikot tartotta [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.].

2. (a)miután; după ce; nachdem. A. *1557:* Albert pap Borsarol Ezth walla ... en walek Swky mesther, ees mykor az yo azzonnyomoth az Wr Isten halalra Bethegeythe, be hywatta az plebanosth hogy megh gyowonnyek mynth annak mogya [Szentmártonmacskás K; SLt ST.5]. *1569:* Mykor bernald balas ky Jeöwe Chiarnatombol, Eztendeig Leök Zolgaya, az olta fogwa twdom hogy az Nagy weolgy torkat ... bernald balas byrta [Sámsond MT; VLt 7/692 Baltassar byro vall.]. *1570:* kerem kdet mynt Vramat hogy kmed adattna faggyat az keotel szwksegere penzwnkert es kmed vettettne szekerettys ala hogy my kor megh keszwlne hoznak el [Dés; BesztLt 56 Martinus L(ite)rat(us) Lyppay Camerarius Desiensis Casp. Zeochy beszt-i biróhoz]. *1573:* Zaz Balint ... vallia ... Zanta Imre adot volt veres Tamasnak egi tehenet Borywstol teleltetny, mykor ky tartotta volna vgy atta ely penzen Zanta Imrehne Desy Antalnak az Borywt [Kv; TJk III/3.243]. *1595:* mikor az paztor megh gyogyúla vgy kezde(m) mo(n)dany nekj hogy eggik Júh ninch [UszT 13/77]. *1632:* mikor Melegh Andrasne megh hala ... az az kiczinj melegh Girko rea marada, eö tartotta [Mv; MvLt 290. 74b). *1649:* mikor el keszwlt volna, megh irtam hogi kesze(n) vad(na)k az poharok [Kv; TJk VIII/4.357]. *1731:* mikor Márk Mihalyék el Szöktek á Tömleczböl harmad napig Csatlosnit voltak á Hiuban [Szárhegy Cs; LLt].

B. *1593:* Az vizhordone mikoron orsaga miat az Warosrol el zeoket volna, My az waros kepeben, hazat púszta(n) talalwan, A hazot el attuk p(ro)f 16 [Kv; Szám. 5/XX.167]. *1752:* mikoron ki költ a förödöböl ... engemet szolitot hogy fel öltöztessem [Altorja Hsz; HSzjP Margareta Romány (20) provida vall.].

Szk: ~ ... *azóta. 1569:* Maylat Jstwant mykor el wywęk az olta zolgaltam bernald balast [Ménes MT; VLt 7/692] ✱ ~ ... *azután. 1767:* mikoran az Gesztrágyi Lakósak ... eo Excellentiája" által oda impopuláltattak ... azután kezdette ... Szász István eö Kegyelme onnan elsöbben marhájokat reggetni [Gyerővásárhely K; Born. III. 2 Petrus Sinkó (70) jb vall. — "Gr. Kornis Krisztina Bornemisza Ignác Józsefné] ✱ ~ *immár. 1570:* Margit Erzen Jarto Janosne azt vallya hogy My kor Jmmar ely Ment volna Thakacz Ambrusne az Zabo Janos hazatwl Monigia volt neky Zabo Janosne" [Kv; TJk III/2.94. — "Köv. a nyil.]. *1598:* Kwn Jakab hyd kapubelj darabanth ... vallja Mi koro(n) Jmmar itben az harcz megh eset volna, Jstwe kesen az kaputis fel vontak vala, es en az kis ajton menek kj [Kv; TJk V/1.245] ✱ ~ *már. 1678:* egy Öszel kesen, mikor mar ho is eset vala, az Barabas Gorgy Uram Marhait ... az Szent Leleki varhoz hajtottak vala [Szentlélek Hsz; HSzjP Joh. Bolta (70) pp vall.]. *1724:* Oltjan Opra ... késén ment ki, mikor már a' tsordát a fekűvő heljre haitották volt [Velkér K; Ks 7.XV. 6] ✱ ~ *már ... ottan* miután már ... akkor. *1653:* Mikoron már Calvinus, Brencius és többek elszakadtak volna az ő mesterektől doctor Luthertől, ottan könyveket írának a magok értelmek szerént valót ellene [ETA I, 33 NSz] ✱ ~ *már ... tehát* 'ua'. *1653:* Mikoron már így inter spem et metum vélekedésben volnánk, tehát egy szegény legény érkezék Medgyes felöll [ETA I, 98 NSz].

3. ahányszor/amikor (csak), akárhányszor, valahányszor; ori de cite ori; wann ... auch, so/wie oft ... auch. A. *1571:* kjt" ha .k. myvel hasonlatos baratsaggal my kor az zwksig kiwannia akarok .k. lenny [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegj porkoláb a beszt-i biróhoz. — "A fennebb kifejtett kérést]. *1593:* mikor sar volt mind zellel Jartak kerultek az sart [UszT 10/91]. *1596:* Miuelhogy giakorta zwkseges, ott ö felsegenek az penz, kegd agyon, mikor keuantatik Hozzutoty kezeben az meny kell [Törzs. Báthory Zsigmond Keresztúry Kristóf kővári főkapitányhoz]. *1598:* az mely keouet az kis templúmba valo temetteo bolt aitaiara faragtattunk abban eoreg karikakat chinaltattünk kiwel az keoúet mikor zwkseg fel emelhessek [Kv; Szám. 7/XVI.34]. *1669:* Az Tizedes penigh mikor a' szer reá kerül Circaloit vigye ellé az Hadnagy hazához [Dés; Jk]. *1701:* Tudom hogy az kérdésben forgo hellj(en) két ághban foljt az Olt vize, mikor nagj volt a Viz, mikor kicsin volt csak Apálcza felöll foljt [Ürmös NK; BNB V/9 Erdő Györgj (66) vall.]. *1705:* Buzat, Lisztet, Bort, Sert, Kültön küldöt mikor modgja volt benne [Pálfva U; Pf]. *1716:* fejér czipott ett, es bort ivutt mikor akart [Nagyida K; Told. 22]. *1773:* azon patak mikor megárad ... kinek széna tanorokját, kinek káposztás kertit el mossa [Vasláb Cs; LLt]. *1813:* mikor parantsolta az Arendátor Ur menník kellett [Killyén Hsz; MvRKLev].

B. *1583:* Mikoron ualamy dologert, kiualtkeppen az Ceh dolgaert a' feiedelem awagy Thanaczy eleyben kelletnek mennünk, es az kit keözzullunk ualaztanank az el menetelre, az el nem menne, Egy f(or)intal birsagoltassek [Kv; MészCLev.]. *1597:* Emrich Velch ... wallia ... mikoron esseö essetis tekeneokkel bochkakkal fogtak fel az vizet [Kv; TJk VI/1.79]. *1604:* Mikoron az Templumban temettenek az Egyhazfiaknak attol fizettenek f 10 [Kv; RDL I. 77]. *1738:* Procurator Nztes Simon István ö kglme mikoronn Városunkra bé-jö, Ebedgjére, Vacsorájára adasson Hadnagj atyánkfia ö kglme két két ejtel bort [Dés; Jk 499–500].

Szk: ~ ... *akkor. 1604:* Az Harangozo mikoron halotnak harangoztat az nagy harangal ... akkor az Varosnak Júth az Egjhazfiak kezekhez f 1/40 [Kv; RDL I. 77]. *1688:* az Falu végin vagyon egy Malom ... egy Patakon, mely(ne)k mikor esös üdö vagyo(n) akkor vagyon haszna [Csicsógyörgyfva SzD; BK] ✱ ~ *csak. 1773:* (A dajka) szerette az italt, mikor tsak hozzá fért, a pintzetokbali üvegekböl is sokszor láttam hogj bort ivutt [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Judith Sinka (14) vall.] ✱ ~ ... *csak akkor. 1584:* Az Wasaron minden félét mint kellessek adni. Ez ide ala megh irt limitatiorol wgy teczet ew kegmeknek hogy mikor Isten draga es zewk ydeot bochiat reank, chiak ackor obserualtassek [Kv; PolgK 13] ✱ ~ ... *mindenkor. 1652:* Mikor Juh Dezmalas volt, mindenkor az Ud(var)b(iro) tartozot az Keneznek adni egy baranyos Juhot [Hévszamos K; GyU 112]. *1828:* a Teheny

Pásztor tartozik ... mikor a Csordát regvelenként ki hajtsa mindenkor kürtölni [Étfva Hsz; HSzjP] ✱ ~ *olyankor. 1786:* a' felsö forduló mikor tilalmasban vólt, ollyankor a' közt bé tsinálva tartatták [Karácsonfva MT; Told. 76].

III. *htlan ha* ~ ha valamikor; dacă cîndva; wenn (irgend) einmal. A. *1570:* Chaplar Jacabne azt is vallya hogi ... Varga Tamas ... mykor akarta ely Ment az zeolebe, ha Mykor nem akart menny hon Maradot, senky Nem ketelenitette Rea [Kv; TJk III/2. 125]. *1573:* az myt ely keolt az espoltalnak (!) zwksegere az Eo magaiebol ... Io zamwetes zerent Meg elegitik rolla, Addeg ely sem veszik teole az Tyztet ha mykor fely akarna hadny miglen az eowerel meg elegitik [Kv; TanJk V/3. 91a]. *1590/1593:* Ha mikor pedig az Zent Benedekiek barmajt, vagy egiebeketis ez peres feóldeón talaltak be hajtottak rolla [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1666:* Ha mikor az malom Arkaban hálásztatni akar Aszoniom Eö kgme Elsöbbe(n) Eö kgme Adgia Ertesire Mihalcz Mihaly Vramnak [Altorja Hsz; Borb. I]. *1681:* Puskás nével elö szabadosokis szoktak lenni ... ha mikor az földes vr valakit illyen szolgalatra rendel tartozik puskassagaval lova hatan ... à várb(an) hoszszu puskaval gyalogh drabantoskodni [Vh; VhU 199]. *1708:* ha mikor egy kis údönk volnais az Nemet imida amoda hajt bennünket [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hoszszu Demeter P. Horváth Miklóshoz]. *1758:* Ha mikor Templom körül dolog tétel kivántatik akkor ökis[a] tartoznak Concurralni [Marossztkirály MT; MMatr. 325. — [a]A hídvégiek].

B. *1602:* ennek eleotte valo ewdeokben ha mikoron az Jspan vraim az varos Jobbagy keozzeol valamy vetekert megh fogtattanak soha biro vramnak torony valchagot nem fizettenek [Kv; TanJk I/1. 413]. *1610:* ha mikoron a falunak szwksige uolt mind kert czinalasra, mind ut czinalasra rea hittak ha nem ment hat meg birsagoltak [Kadács U; UszT 37c]. *1659:* ha mikoron szerét tehetne Thot Istvan Uram az felenek[a], venne el Thot Mihaly Ura(m) eo keglme [Jobbágyfva MT; BálLt 49. — [a]A kölcsön felének].

IV. *ksz* az eredeti idövon. elhomályosulásával; cu atenuarea sensului temporal; mit Verblassen der ursprünglichen temporalen Bedeutung. 1. ha; dacă; wenn. *1590:* Jstwan kowachne ... Peter kowachnak monda, Mikor te Jambor volnal hat kurwaúal te nem laknal [Kv; TJk V/1.40 Kerekes Matias zolgaia Georgy vall.]. *1731:* mikor egéssége engedné hozzánkis Atyafiaihoz maga mulatsagabol valamikor tetzenék el fordulhatna [Gerend TA; Told. 21].

2. hiszen; doar; ja, doch. *1843:* talám tán csak az idénis nem fognak oda ösz buzát vetni, mikor az idénis az volt [A.jára TA; BLt 12 Joannes Jancsi (70) figulus, col. vall.].

mikorára amikorra; pînă cînd; als, zu welcher Zeit. *1571:* wgy wala ... hogy my orzagul tw k: egyetembe Judica vosarnapkor wegeztük wala negyuen napra mynth az my meg holth kegyelmes wrunk, temeteseth es az giwlestis, de ... mykor chaky wram ky ada, az articulusokath, hath egyebhay zokasa zerynth mynth hogy egyebkoris az orszagh wegezeseth maskepen formaltha, mostis egy hettel lewe towab az az palmarumhoz ... en Bizony mykorara ezembe wehetem, vgyan az wrak elöth sokath feddem welle [Mogyoró MT; BesztLt 3510 Paulus Banfi lozsonchy de mogyoro a beszt-i főbíróhoz és esküdt társaihoz].

mikoraság szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *csak ez ~ában is* csak most nemrégiben is; acum, nu de mult; erst jetzt neulich/neuerdings. *1702:* (A) felsö határbeli szánto földekis most szép zöld vetésül vadnak, akkor az viz csak ez mikoraságáb(an) is rajtok feküvén [Marossztgyörgy MT; BálLt 86].

mikorban 1. mikor; cînd; als, wenn. *1573:* Sophia nehay veres Martonne, Sophia nehay dobos Benedekne Asz(szony) valliak hogi ... eok ne(m) Twgiak mykorba leot oda lakni Adam Vince [Kv; TJk III/3. 199]. *1603:* Fekete Jstwan ... vallia: Zaiabol hallottam Nyreo Martonnak hogy monta ennen maga(na)k hogy Jstwan vram, amikor â tw karotok leot ithon voltam de en megh sem veottem ezembe a' kart mikorba leot [Kv; TJk VI/1.642].

2. amikor; cînd, pe vremea cînd; als, wenn. *1697:* Az kerdesb(en) aszt tudom mikorb(an) szolgaja voltam Peter Deak uram(na)k, Pater kászoni jóue oda s ott hala, mire nézue igen meg uerte vala az felesegit, Peter Deak uram [Szentgyörgy Cs; CsJk 8 Sükösd Janos (23) pp vall.]. *1755:* Mikorban en itt Tartsafalvan laktam [Pf].

mikori mikorról való?; de cînd datează?; seit/aus welcher Zeit? *1782/1799:* Miért nevezik a' Torotzkai Lakosok magok Lakhellyeket ... Bányász Városnak? Magokat Bányászoknak ... vagyone erre Privilegiumok? kitöl, mikori ...? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 324].

mikorontan 1. amikor; cînd; als. *1568:* annak vtana mikoronta(n) meg ertette volna ǫtues orban, hogy ǫtet ǫtues gergel ... hireben neveben meg kisebitete volna ... teccet my nekwnk tǫruen zerent, hogy ǫtues orban, az kǫtel zegesen el ne(m) maradoth [Kv; TJk III/1. 178]. *1587:* Az Ispotalj malomnal az Hozzü Palott, mikorontan megh Chinaltak, vittenek innett az Ispotalj házbol el, egj eoreg zekerett | megh newezett kazasoknak es zena giwteoknek ... mikorontann Beotik voltt, keoltt etelekre kerülbe d. 72 [Kv; Szám. 3/XXVI. 5, 27 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1588:* az Malombol Jutott mikorontan az Viz elmosta vala az gathott ... 8 1/2 keobeol büza | mikorontan korong vasak meg Tonkultanak es megh elesitettek, es egieb fele foldozasaert, malo(m) zuksegerth (!) fizettem f. 1 [Kv; i.h. 4/V. 6, 46 Gr. Veber kezével]. *1590:* Az feyer Bartost, mikorontan zeoleo paztor volnek, fogam megh, mert egy gerezd zeoleott zakaztott wala az mas ember zeoleyebeol | Esmeglen mikorontan ennek az Marton apiaianak (!) müwelnek ... zolank az Andras bjro felesege feleol [Kv; TJk V/1. 25, 42].

Szk: ~ ... *akkor. 1591:* az giermek betegseget nem tudgia, hane(m) mikorontan megh holt akkor lattam az testen az megh weresnek kekiet [Kv; TJk V/1. 55 Walazuthi Ambrusne Jlona azzony vall.] ✱ ~ ... *tehát* amikor ... akkor. *1587:* Miertt hogj az zegenieknek rend Tartasok, mikorontan az beott bezallott, tehat Chak kétzer attanak húst egj héthen, feokeppen Vasarnap es Cheoteorteoken, annak vttanna Penteken olaitt es halatt mikorontan kewanniak, mindt ezeknek allatta keoüettkezik[a] [Kv; Szám. 3/XXVI. 30 Suweges Gergely isp. m. kezével. — [a]Köv. a húsvásárlás elszámolása].

2. amikor csak, valahányszor; ori de cîte ori; jedesmal. *1561:* Mikorontan az zwkseg' mwtattya haborusagnak ideien Az mesterek, annak[a] meg otalma(za)sara tartozzanak vig'azni [Kv; ÖCArt. 6/10. — [a]Az óvári toronynak].

mikorra *hsz* I. *kérdö* mikorára?; pe cînd?; für wann?, auf welche Zeit? *1598:* Biro. V. kulte Haido Janost tordara az kamora ispanhoz hogj megh ertekeözzek tulle mikorra

menne be .V. eó felsege tordara atta(m) nekie ... f — .//. 25 [Kv; Szám. 8/V. 169] | Kęrdę mikorra legie(n) az teórúenye [UszT 12/4]. *1664:* Igen kérem, édes Uram, Kegyelmedet, tudósítson Kegyelmed, mikorra jöhet Kegyelmed vissza [TML III, 11 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

II. *von* amikorra; pînă cînd; für wann. *1550:* az Mihaly Tot volt Napot az ffizetesnek hog Mikorra meg adnaia [BesztLt 21]. *1573:* Anna Mosolgo ferenchne Azt vallia hogi mykor meg hallota volna hogy az Darochy Janos Maiora egne Mindiarast oda fwtot ... mikorra Beh Mentenek volna senkyt ott ne(m) talaltak [Kv; TJk III/3. 192]. *1581:* Hogy penigh Az epwlet fogiatkozas nelkwl eló Menynye(n) ... valaztottak eo kegmek ket pallert ... Ezeknek zorgalmatos gongyok legye(n) hogy ... mykorra Az Mesz el kózwl (!) egieb zerzamok is kezek legienek [Kv; TanJk V/3. 236b]. *1592/1593:* azt az zygetet ... az Deesi Rethi Malomhoz birtak ... Aztis tudgia hogy oly maga biro Biresi Christoff Vramnak ra hajtottak eókreóket, es mikorra hireûel leót Serienj Miklosnak, valaztigh haborgottak miatta s vezekedthenek [Mikeháza SzD; Ks]. *1742:* köz hirül beszéllik, hogy az ország Gyülese el oszlanék, Jo volna irni nsgodnak bizott emberinek Szebenbe hogy ha az Gyüles el nem bomlanék mikorrá jovallanak nsgodnak ki menetelit [ApLt 4 Zalányi Apor János Apor Péterhez]. *1841:* mikorrá a szolgám a ménes okolhoz viszszatért, már bé rekesztettem volt a fiammal a ménest az oklába [Dés; DLt 1541.8b Gáli Gyorgye vall.].

III. *htlan ha* ~ ha valamikorra; dacă cîndva; wenn für irgendwann. *1577:* hogy ha mykorra Istennek, es a feyedelemnek akarattiabol Kendy Janosnak zabadulasa lezen, es dolga el walyk [KvÁkKt 343].

mikortájban mikor?; cînd?; wann? *1683:* Szász Mateh relictaja Santz Ersebett ... fat(etur) ... nem emlekezik ra hogy mikor tajba(n) abalienalodott[a] [Gysz; LLt. — [a]Santa Janos, Lázár Istvánnak gyszm-i jb-a].

mikortájt mikor?; cînd?; wann? *1843:* mikor tájt veszett el [Dés; DLt 190].

mikörülöttünk környezetünkben; în jurul nostru; in unserer Umgebung, um uns. *1790:* Itt mi körülettünk az a rosz hir foly, hogy a Török Belgrádot sok kárunkal ismét viszsza vette [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

mikörünkbe mihozzánk, a mi vidékünkre; în ţinutul nostru; zu uns, in unsere Gegend. *1815:* a' Szabados tetzésú Mennyei Ur ... írtoztato Jég essót külde mú kórúnkbe [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75].

miközénkbe, miközünkbe a mi közösségünkbe; în mijlocul nostru, în comunitatea noastră; in unsere Gemeinde. *1564:* Vigre az hadnagiok my közinkbe ennel az okkal iöuenek [SzO II, 180]. *1583:* Valámely Jambor giermeke my keozinkben akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaertt be allani, tehat harom forint(!) le teuen alhasson be [Kv; MészCLev.]. *1639:* Vegezte ezt az Eccl(e)sia az Schola Mesterek feleól hogi valakj mas Diocesisból uagi Scholakbol Jónek be mi keózinkben tartozzanak denecesse (!) senioroktol, auagi Mesterektól illendó Testimonialist ... mutatni es hozni [SzJk 46]. *1731:* miolta ezen emberek mükózinkben szarmaztanak [KGy]. *1751:* Tts Basa Istvan ura(m)n(a)k Sepsi Székben Egerpatakon holmi Jussotskája volt és vagyon most ... a Ttes Basa István Uram Relictaja bé jövén ide mü közünkben azon Jussotskanak ki keresésére Basa Ferentz uram is mint igaz Attyafi nem denégálja, hogy az ő klme Eg(er) patakon levő jussaban része nintsen [DLev. 5 XIV. 1]. *1799:* Földi Borbára ... mi közinkbe Léányok rendiben fekütt [Dés; DLt].

miközöttünk, miköztünk **1.** köztünk (és mások közötti helyen); între noi (şi ...); unter/zwischen uns. *1700:* mi köztünk es a Kosztestiek közt mas falú semmit sem birt, hanem most ingerallyak magokat belé az kis Oklosiak [Nagydenk H; BK sub nro 297].

2. a mi körünkben/környezetünkben; în mijlocul nostru; in unserem Kreis/unserer Umgebung. *1571:* Thamas kenez Somborhy Baladffy Cristoph kenéze megh eskwek ... ezt valla, Tudom azt hogy mywlta It my köztwnk lakik mynd az olta Jlés Mate volt Newe es Annak hyttwk [Bükkös AF; KCsl I. 52]. *1582:* My keozteonk lakozo Nemeos es tizteoleteos zeomelj Buda Janos [Dés; DLt 209]. *1588:* Jelen lewen ez tizteletes Zemelyek Gyarmathy Gaspar deak hiteos Notarius, es Erdely Istuan Eskwtt Tanachbely zemely my keozteonk lakozok, egienleo zoual illyen Jelentest es relatiot teonek my eleotteonk [Torda; Pk 2]. *1591:* vagion mw köztwnk oli cziel czap Tókelletlen Arulo bestie kiuruafia (!) ki az kóztónk valo egienetlenseget es haborusagot eórwli[a] [UszT. — [a]Olv.: örüli]. *1640:* Mint hogi azert ő kegme mi kőszöttunk iövendo eztendóre megh ne(m) maradot, az föld nem ő kegmet illeti, hanem ez mostani eztendóbeli uy predicatort [SzJk 49]. *1807:* mi közöttünk 's itt körülbe nagy darab Helysegekben is, erköltsösöbb emberek, és Ház népe nem igen talaltatik [M.fenes K; KLev.].

3. két (szemben álló) fél között; între părţile (opuse); zwischen zwei (gegenüberstehenden) Parteien. *1547:* Ez zewrzesth mohay Laios megy nem Akarya wala Allany. es My Akarank az ew Jozagan Igazath wennwnk Biro Espan nekwl. Mynth az kwthes wala my kwzettwnk [Sv; MNy XXXIII, 53]. *1591:* indulank ... vduarhelról ... mi(n)d ezek egy tarsasagban lewen, indultatek mw közötönk Daniel Peterrel valami kőzbe valo vetelkódeswnk [UszT]. *1599:* eo kegme my köztünk rendólest teón, hogj az marhat my köztünk kette rendólliek [i.h. 14/31]. *1608:* Hogy azert my keozeottwnkis ez Vtanis ez fele haborusagos Igyenetlensig az perleodesbeol ne legyen hane(m) inkab az igaz attyafiusagos szeretet Maraggyon keoztwnk ... Jndull(a)nk illyen attyafiusagos alkuasba(n) es uegezesben [Kv; JHb XXVI/49]. *1708:* Nagi Aitai Cserei Mihalj ur(am) eő kglme ... a mi közöttünk fenn forgó controversiak(na)k complanalásaban egiedül sokat munkalodot [Eszt-Mk Cserei Mihály keze írása]. *1733:* Midőn mü közöttünk és ... Testvér Atyánkfia Néhai Horváth Klára Aszszonj eő Kglme kőzőt ... osztáj celebráltatat, akkar mü felette igen meg kárasítattunk [SLt 25. W. 16].

4. mifelénk; pe la noi; bei uns. *1775:* igen jo széna termő üdők voltak az el mult esztendökbe itt mi közöttünk [Mezősámsond MT; BetLt 7].

miközülünk **1.** a mi körünkből/csoportunkból; dintre noi, din cercul nostru; aus unserem Kreis/unserer Gruppe. *1572:* En ... Boldysar gergel ... ott Allok wala egy My keozwlunk, az walkay Myklos wra(m) Gewytoth Nepe keozwl Megh peordete Az zekeorcheth Es kyalta de en Nem twdom Myth Mondoth [Sálvására K; KP]. *1590:* mikor az eó vetett vetesse megh ért wolna megh Arattünk benne kilench kalon-

giath, mellieknek eötet el hosztuk az negiet, mikor zekerre rakia volt egj my keószillwnk valo tarsunk Vajda Geörgj Mateh Balassal vgjan my tarsunkal egjetembe, ez J. Raiok tamadvan p(ro)pria potentia el vette [UszT]. *1770:* Kik voltanak a' Györgytelki Gyülésben mük Nem tudgyuk mivel mü közülünk egy Sem volt [Bikáca Sz; IB].

2. közülünk, egymás közötti kapcsolatunkból; intre noi; von uns, aus/von unserer gegenseitigen Verbindung. *1579:* my kózzwlwnk ez arwtt es ez czerelest, ez megh nevezött öröksegók allapattyaban fel feytthetnókis awagy retrattalhatnokis, soha retrattalnj nem akariwk es megh haboritanj sem akariwk [Uzon Hsz; Kp I]. *1592:* az megh Jrt feol peoreos ... Mongia hogy engemetth ki tiltoth volna Minden feoldeimbeoll Reoüidede(n) azt az valazt tezem en vgy tudom hogy Minden keppen Enneke(m) wegezesem volt te veled Jamborok keozeottunk Mindeneket Jo Moddal el vegeztek Mindenek My keozwllwnk kj zallo(tta)k [UszT].

miközünkbe l. miközénkbe

mikrokozmosz az ember világa; microcosm, lumea interioară a omului; Mikrokosmos, die Welt des Menschen. *1710 k.:* a jó egészséget, úgy tetszik, maga az Isten a természet által láttatott öszvekötni a mértékletes és természet szerént való élettel, amely a testben levő tüzet, vizet olyan aequilibriumban tartja, hogy egyik a másik felett való erővétellel és ebben a microcosmusban valo civile bellummal a test országát, amelyben ketten veszekednek, el ne rontsák [BÖn. 523].

mikroszkópium mikroszkóp; microscop; Mikroskop. *1796:* Microscopiumért Rfl 2 [ETF 182. 73 Gyarmathi Sámuel felj.]. *1806:* Kis Mama hozott nékünk Magnest, és Mikroskopiumot azokkal játzodtunk vatsoráig [Dés; KMN 162]. *1817:* Egy Mikroskopium Egy nézö üveg [Mv; DLev. XXVIIIA].

milícia 1. katonaság; armată; Militär. *1699:* a' meszarosok az husnak Erdélyi fontyát két Pénznel fellyöbb adni sehol ne mereszellyék, mert a Militia is többet érte nem ád [UszLt IX. 16. 69 gub.]. *1700:* az eö Flge ez Hazában lévő Militiaja ... Qvártélyából mezőre fog ki szállani Regimentenként, ki elébb, ki hátrább [i.h. 77. 9 gub.]. *1703:* az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre [Csikszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1715:* Concludaltatot hogy mikor a Militia Companianként költözzik abban s a Portionak el Szállitásában a Jobbagy rend is tartozik bé fogni és vecturázni [Kp I. 113 Michaël Benkő jur. Notar Sepsi kezével]. *1740:* midön az Militia nyári Qvártélyb(a) Szállat, az nyári Quartélhoz competalo Regulamentalis dispositiokat mindenfelé ki adtam az Comissariusok(na)k, az Comissáriusok is publicálták az Szegenység(ne)k, de az Militia aval keveset gondolván, tsak meg vészi a magáét [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1791:* a le takarodo militiaval vagyunk sok bajunk (így!), mais varunk ide három compania németet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1800/1827:* Militia és a' Szék Számára tartoznak [Erdősztgyörgy MT; EHA]. — L. még CsH 358, MetTrCs 468; RettE 232, 319, 356, 389, 394; WIN I, 284, 574, 575, 597, 604, 605, 608, 619.

Szk: *erdélyi ~. 1710:* a császártól új decrétum jöve az erdélyi milicia iránt hogy az eddig usuált discrétiók, melyekkel az ország felette aggraváltatott, tolláltassanak [CsH 438] ✱ *gyalog ~. 1784:* Szüntelen hirdetik, hogy ez-amaz regiment gyalog és lovas militia megyen azon (felkelőkre) de, amint Zsigmond írja, még eddig egy sem ment [RettE 427] ✱ *inszurgens ~* hadra kelt katonaság. *1764:* Ne is gondolja azt őkegyelme, hogy az orromnál fogva hordoz, mint ezelőtt ifjúságomban háromszor hordozott. Egyszer amikor az insurgens militia számára Doboka vármegye részéről lovakat szedtünk együtt [RettE 172] ✱ *kvártélyos ~. 1740:* Az idegen borok iránt a' mostani idönek mivoltához, és Feles quartélyos Militiához képest tettzett Concludálni, hogj az idegen borokat, privatus atyánkfiai közzül, senkinek indifferenter árulni 's árúltatni szabad ne légjen sub poena Confiscationis [Dés; Jk 542b] ✱ *limitanea ~* határőr-katonaság. *1775:* Mikor a limitanea militia számára uraktól s nemesektől elfoglalt jószágok helyett a fiscalitásokból bonificatiót tétetett ófelsége, akkor Szombatfalvi urat a szamosújvári dominiumba köldötte [RettE 355] ✱ *lovas ~. 1705:* Ugyan ma Sellemberkre menvén ki a lovas németeknek felek, olyan hír jött, hogy a kurucok rájok ütöttenek, melyre nézve az itthon levő lovas militia is hirtelen kimene [WIN I, 395]. *1723:* végeztetett, hogy téli quartélyából la luny ki mozdullyon a lovas Militia [Ks 18. XCIII gub.]. *1740:* az mostanáb(an) bé szállott lovas Militia Sött még az Gyalog is Szintén ugy mint Télb(en) interténéáltatyák magokat az Szegénységgel [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.] ✱ *német ~. 1715:* Cserei János Ur(am) ... Német Militiaval hazunkra jövén ... ingo bingo bonumimkot is el takaritatta [Csatószeg Cs; Eszt-Mk]. *1717:* az adótis ... az Németh Militiá(na)k Erdélyb(en) való bé jövetele utánn edgjük már mind Falustól edgyütt [Vízszilvás SzD; WassLt] ✱ *rác ~. 1717:* Affelett az ott[a] njáralo Rácz militia a derék passuson, az Gymésben dulatta el két ezer szekér számára valo fűvonkőt is | ezén Rácz Militia ha nem réfrénáltatik éppen mindenből az szégénjséget ki pusztittja [INyR Cssz, Gysz, Ksz panasza. — [a]Az országhatár-átjárók táján] ✱ *reguláta ~* sorkatonaság. *1762:* az az 80 ezer tatár ... Bender és Kovason nevű városok között fekszik most is ... Némellyek azt mondják, hogy regulata militia is lenne köztök s munitiójok is sok vagyon [RettE 144].

2. milícia-porció, a milícia eltartására kivetett pénz-, ill. terményadó; porție/dare pentru întreținerea armatei; Milizportion (zur Unterhaltung der Miliz auferlegte Geld- bzw. Naturaliensteuer). **Szk:** *~t szed. 1745:* Minthogy Thordai István vr(am) ... à Ns Vármegye számára Militiát szedvén assistentiaval vólt, és Sokat faradott, respectalván à Ns Tanáts fő Biró Vr(am) ez iránt való interpositioját is, hogy az akkori ő kglmére esett hét forint portiojából 3. forintott fizessen még, és a négye relaxáltassék [Torda; TJkT II. 51] ✱ *~t vekturázhat. 1739:* (A szegénység) egész télen szénát vecturázván és most is az szamtalan hida(na)k valo fát véllek hordotvan, több Militiat alig hiszem vecturazhassanak [Déva; Ks 99].

milícia-ház laktanya; cazarmă; Kaserne. **Hn.** *1773:* a Militzia Háznál [Ditró Cs, EHA].

miligyertya sztearinból készült gyertya; luminare de stearină; aus Stearin verfertigte Kerze. *1841:* 12 l(o)t miligyertya ... 24 Rf [Kv; Born. F. VIa]. *1848:* Huszon öt font Milih gyertya 16 rft [Görgénysztimre MT; i.h. G. XXIVd]. *1863:* Milly Gyertya f. 2. 80 [Kv; SLt Vegyes perir]. *1866:* 2 font milli gyertya fl 4 xr. 20 [Bács K; RKAk 239]. *1867:* tiz font mili gyertyáért fl. 7 [uo.; i.h. 241].

milióra l. mióra

militál küzd; a milita/lupta; kämpfen. *1770:* S ám hogy az igazság mellett militáltam, rixosus volt a nevem [RettE 244]. *1777:* Popa Juon igen jo Papunk volt ... hanem az Unatio mellet erőse(n) militalván a Falusiakkal abban nem egyezhetett [Szentandrás K; KLev. Mulduván Vaszilly (40) vall.].

militáris katonai; militar, militäresc; militärisch. *1834:* vannak a mü falunkba sok idegény jövevények, kik ... közönséges falunak terheit sem a millitáris részről[a], sem pedig a provintziális részre segedelemmel nincsenek [Jenófva Cs; RSzF 155–6. — [a]Nem viselik].

Szk: ~ *bíró. 1816:* A szárhegyi nemes bíró széke előhívatának és előállának (!) az nemes szárhegyi Station-Commando Kabos főhadnagy úr parancsolatjából az 1815-d esztendőben, egy, sit venia, bikának elkárosodása végett, gyergyószárhegyi Bartalis Pétert, mint militaris akkori volt bírót, Daradits Mihályt ... úgy Veress Fülöpöt [Szárhegy Cs; RSzF 180] ✱ ~ *esztendő. 1826:* a mult Militaris Esztendőre is még 3 Öll fa hibázik [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1495] ✱ ~ *exekúció. 1703:* ha ez Comissiok(na)k is postergatiojaval az ő Felsege szolgalattyab(an) akadalyt szerezven kesleltetik, vagy praetermittallyak be küldeset, az Militaris Executiot tulajdon maga hazaira Vice Tisztek(ne)k külgjük [UszLt IX. 77.63 gub.]. *1710:* A császár generálja, Visconti ... a papok jószágira militáris execútiót küld és a portiót felhajtja rajtok [CsH 410] ✱ ~ *exekutor. 1767:* mikor ... Kornis Gábor Uram hajtattya fel a quantumot, tizen egy versen jöttenek militaris Executorok reánk [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall.] ✱ ~ *kvártély-ház* katonai szálláshely. *1769:* a' Militaris Quartélly Házakat és Epületeket minden szorgalmatossággal ugy készittesse Kgld és reparaltassa ... hogy ad 15tam ... 8br (is) készen légyenek [UszLt XIII. 97] ✱ ~ *norma* katonai szabályzat. *1723:* Minthogy ă Militaris Normá(na)kis observatiojától függ ă Hybernumok Statussa Annakokáért kgltek(ne)k intimaltatik, hogy ă Tavalyi Norma mindenekb(en) helyben hagyatott [Ks 18. XCIII a gub. Kv-ról] ✱ ~ *pompa* katonai tiszteletadás. *1710:* Egy Rácz Popa nevű kapitányt főbenlőttek vala a kurucok, sebesen ide hozák, meghala, s nagy militáris pompával a commendáns eltemetteté | egy rác Kira nevű kapitány ... testit behozák Brassóban s nagy militáris pompával temetik el [CsH 378, 393] ✱ ~ *stácié. 1717:* ă sok Militaris nyári Statiok és condescensiok miatt naturálékbéli sok consumptiot alázatosson repraesentálván eö Felségének, kglmes reflexioját és ă Haza téli Quantum béli Consolatioját remellyük [KvLt I/220 a gub. Kv-ról] ✱ ~ *tiszt. 1728:* Az militaris Tisztek ugj mint Colonellus ur(am) és az stabalis Tisztek szállásain kivantato Eszközök Csinaltatások sok expensáiban lévén az Nemes Város(na)k, kiket Valamelly Törvénnyel nem gondolo Emberek ... el rontotta(na)k [Dés; Jk 379–80]. *1788:* a' szüntelen utazo Militaris Tiszt Urak a' Fogado Házokba bé szálván ... semmi fizetést a' Szobákért, fáért, Istálloért, Szinért Gyertyáért nem kaphat [Déva; Ks 74. VII. 56].

militarizáltatik határőrvidékké tétetik; a fi declarat zonă de frontieră; zur Militärgrenze gemacht werden. *1775:* 1500 forintot fordított a fiscus számára Béldi József kissajói portiójáért, mely falu militarizáltatott is [RettE 355]. *1788:* midőn ... Pad alias Szpin nevezetű falu militarizaltatott akkor ... Territoriumok, vagy határok ... elégséges nem volt [Nagyrápolt H; JHb XXXI/34].

militarizáltatott határőrvidékké nyilvánított; care a fost declarat zonă de frontieră; zur Militärgrenze erklärt. *1773:* A limitanea militia vicecolonellusa, Enzenberg, szörnyű költséges útakat csináltatott a militarizáltatott helységekkel [RettE 301].

millenárius ezeréves; milenar; milleniär. *1657:* Az pápistaságban az purgatoriumot és ceremóniákat javallotta, zsidóságból az szombatot, kiből egyet, kiből mást, és az millenárius időket hitte [KemÖn. 57].

millér-hely szénégető hely; loc pentru bocşe; Meilerplatz. *1763:* mely erdőnek metaja ... a' mint be fordul a' Remetei erdőre ... egyenesen bé a Draguly Patakba, a' patak martban meg kereszteztünk egj alma fát, ă hol vagyon egy millerhellyis [Gyertyános TA/Torockó; Bosla]. *1766:* (Az) Erdőnek a' Dráguly Patakába lévő Müller hely tartya határát [uo.; i.h.].

millingos, millongós *szitk* cuvînt de ocară; Schimpfwort. *1749:* az Inctus ... menvén fel az uttzán ... irtoztato I(ste)n ellen valo káromkodást vitt véghez, ugy mint: langos millongos(!) menkö kutya teremtette [Torda; TJkT III.3.264]. *1772:* Tulajdon szájából Latz Ferentz Uram(na)k hallottam égy versen hogy Millingos Teremtettével káromkodott Tit Zilahi István Uram házánál [Dés; DLt 321.79b Sam. Tot (26) ns vall.].

millió milion; Million. *1710 k.:* De hogy órával, percentéssel ne mérjük ezt a kimérhetetlen üdőtengert ... tégy fel száz esztendőt, egy saeculumot, vagy még jobb, ezernyi ezer esztendőt, azaz egy milliót. Lám, az emberek jól értik a pénz dolgában a milliót, vagy milliókat ... Mit tészen egy millió esztendő? [BÖn. 450]. *1761:* Örömlövés is volt, mivel Schweidniczot generál Laudon megvette a prussustól, talált benne 18 millió érő nyereséget [RettE 127]. *1784:* Mintha nem menne Erdélyből sóból, bányákból quantumból néhány millió. Nagy telhetetlenség [i.h. 427].

milliom 1. millió; milion; Million. *1657:* Ez fejedelem ... tárházában hagyott vala többet egy million számú készpénznél [KemÖn. 101]. *1774:* Ki volt O-Donell, aki milliomokkal bíró, fejedelmi ... ember volt [RettE 335]. *1807:* A Bánátba N. Betskerek meg égvén ... 6 milliomra teszik a kárt [Dés; KMN 258].

Szk: ~ *ezer. 1787:* Látván a Néném Aszony sok milliom Ezereknél többet érő betűinek erejet, olyan órem és gond tsapa meg hogy a' milyet még tsak nem is képzelhet más tsak a ki probalya [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához].

2. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *teremtette szitk* ei, drăcia dracului!; potztausend! *1772:* a ki eddig baszagatta, baszagassa ezutan is Milliom Teremtette [Dés; DLt 321. 76b P. Etsedi (45) ns vall.]. *1783:* no milliom Teremtette ha életedet szereted oltalmazd magad most [Udvarfva MT; Told. 44/54]. *1785:* de irtoztunk a' szörnyű káromkodásitol, mely az közb(en) esett ily szokal szídván Hohér Teremtette Gyilkos Teremtette, Millom Teremtette, és több ez féle káromkodási [M.bikal K; KLev.] ✱ ~ *teremtettéz* milliom teremtettével szitkozódik; a drăcui; mit potztausend schimpfen. *1799:* az edgyik Felperest ... tolvajnak, bitangnak[a] ... mondotta ... lelkét edgybe szidta, és milliom teremtettézte [Dés; DLt. — [a]Folyt. a fels.] ✱ ~ *teremtet-*

tézés milliom teremtettével való szitkozódás; drăcuire; Schimpferei mit potztausend. *1765:* sok milliom teremtettézések között mongya vala a sertés pásztornak, tudtad te, hogy én Commissarius vagyok [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163].

millioner mellényféle; un fel de vestă; Art Weste/Leibchen. *1814:* Vaszilie Nikolits ... mint-egy 15. Esztendős ... visel egy sötét kék új réklit, melly úgy-is neveztetik Millioner [DLt 249 nyomt. kl].

milliónyi multe milioane; Millionen viel. *1710 k.:* És éli az Isten ma azon életet, amelyet én is futuro, jövendőben gondolok, hogy élni fog milliónyi millió esztendők után, azaz mind örökkön örökké [BÖn. 462].

millóra l. mióra

milvára l. mióra

mily milyen, mennyire; cît de ... , ce ... ; wie, aber wie! *1843:* Az erdőgondnok úr praedicalt az embereknek egyet, megmutatván, mennyi fára van szükségük, és mily múlhatatlan legyen az erdőmagvetés [VKp 78]. *1846:* légyenek tanuim a' hajtók, — mily' izzasztó munkával irték a' város határán két bongoros helyet is, — bé vetvén maléval [Dés; DLt 1242]. *1854:* Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren[a] mecsenevészni; mivé fejlődnék s mily drága hazai kincsesé válhatnék az a megyei szabad mozoghatás mellett [ÚjfE 74–5. — [a]Széchenyi István 1806-tól katona volt, csak 1826-ban mondott le tiszti rangjáról].

milyen I. *kérdő nm* **1.** minő?, miféle?; ce?, ce fel de?; was für ein/eine/ein? *1780:* Hellyes okbol el-maradott Restantiákat millyen rendel lehet ki futatni? [Torockó; TLev. 6a]. *1819:* millyen drágába jön egy Betsi öll Tüzi Bükkfa [Désakna; DLt 48]. *1827:* Makkot Termö ... millyen Qvalításu Allodialis Erdők vagynak-é [Dob; WassLt Conscr. 5 vk]. *1843:* A Királyi Fiscus hány darab Nádas tokat bir a kötelendi határon? ... Milyenek Azon tavak? [K; SLt Vegyes ir. vk]. *1847:* a' nappali házba van é kementze, és milyen? [Kv; Pk 7].

2. micsoda?, miféle?; ce fel de ... ?; welch (ein/eine/ein)? *1776:* csudálom hogy milyen hazugságokat tudnak fe (!) találni azok az Haller Kis Aszszonyok [GyL gr. Lázár János lev.]. *1816:* eztis azért irom hogy meg értesem magával milyen hiha[a] 's milyen rut a' ki szovának nem áll [Kv; Pk 6. — [a]Hiba]. *1846:* Meg mutatom Millyen Tekintetes aszszony vagy — Kurva vagy [Kakasd MT; DE 2].

II. *von nm* amilyen; cum; was für ein/eine/ein. *1791:* azon Parasztok közi a Dsugyák és Dnlis Gornikokis értetődgyenek, millyenek az urnak Igazgatása alá bizott Joszágban Szamoson vagynak [Körösbánya H; Ks 75.VII.155]. *1810:* (A) Házat épitteni igyekezvén elöre annak Máteriáléjit ... azon voltam, hogy ... meg szerezhessem de olly drága volt, millyent én eddig soha nem értem [Torda; Pk 7]. *1814:* miis ekkor egy kevesset ki haladtunk abból az irtoztató környül állásbol, miljent ez az Emberi nyom nem hiszem hogy ért volna [Banyica K; BfR 117/1 Asztalos Ilia (40) col. vall.].

III. fokhatározóként; adverbial; als den Grad ausdrückendes Adverb: mennyire; cît de ... ; wieviel/sehr? *1806:* millyen szépen fekszik illy nagy időn Kerekes Márisko másodmagával az ágyban [Dés; DLt 250/1808]. *1822 k.:* milyen sok rosz, engedetlen, maliciózus és erőszakos potentiozus ember van itten [KLev.]. *1829:* millyen csuf dolog a' ki a' Czéhát, hüte meg szegésivel ... el árullya, az ellen áskálodik [Kv; MészCLev.]. *1830:* lád' a' kedves jo Anyád milyen jo volt nékem iratat, s holmit küldet [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* látad milyen bajas a' gazdaság [Kv; Pk 6].

milyenszerű miféle?, milyen?; ce?, ce fel de?; was für ein/eine/ein?, welcherart? *1806:* latott é azon Sertések közzül valamellyiken s milyen Szerü kutya Harapásokat Martzangásokat Verezéseket? [Dés; DLt 82/1810 vk].

milyes amilyen; cum; was für ein/eine/ein. *1840:* A mínapi tüzi játékon jelen voltam, ugyan gyönyörü volt, milyest még itt nem láttunk [Kv; Pk 7].

milyetén 1. milyen, miféle?; ce, ce fel de ... ?; was für? *1822 k.:* mind ezekbol ... ki tetzik milyetén emberek [KLev.].

2. amilyen; cum; was für ein/eine/ein. *1799:* elegedendőnek gondollya a' Felperes fél a' Sütmegi Lakosokat két felé hányni és a' Praedialis Hellyet is kétfelé méretni, millyetén reprotestatioját mint a' Méltoságos Felperes Groffnénak Mandatariussa ... observaltatni kivánom [Magyaroság TA; JHbK LX/6.29].

millyéresség sóbányászat; extragerea sării; Salinenwesen. *1666:* az el mult napokban is találtam volt megh Ngodot alázatos suplicatiom átal egy Sámsomdrol[a] el bujdosott Kis Istva(n) nevü fugitivus Jobbágyom felől, ki megh ertvén hogy keresem, nem régen a' kolosi Aknára Millyérességre allott [Berz. 17. XII. — [a]MT].

millye-só porsó; sare măruntă; Staubsalz. *1676:* két eőregh czeber teli millye soval [Fog.; UF II, 729]. *1728:* A Koltsár avagy élés ház ... egy vedres Cseberbe mille So[a] [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid inv. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1732:* Találtunk ... két szappanozó tekenöt, edgjikb(en) fél véka millje sót ... harmincz kilencz kö sót [Kv; Ks 40. XXVIIIc].

milynemű miféle?; ce fel de?, ce?; was für ein/eine/ein? *1847:* Mondja meg a valló, hogy közelebbről innen fogsága helyéről, közelebbről Bucsumba mi célból, milynemü versezetet írt és küldött? [VKp 176].

mimellénk mellénk; lingă noi; an unsere Seite, neben uns. *1694:* Nemzetes Szekely Boldisar Ur(am) Sepsi Szek(ne)k Vice Kirally Biraya Authoralva(n) mú mellenk Bedöhazi Istvant Killyeni mester Ura(m)ot ... az vegre hogy az Killyeni Judit részire iutot ... minden nemü bonumit ... megh böczüllenok [Kilyén Hsz; BLt 4].

mimellettünk mellettünk; lingă noi, alături de noi; neben uns, an unserer Seite. *1767:* kérjük a mi kegyelmes Istenünket, hogy az kedvünk ellen való időkben is legyen mi mellettünk [RettE 209].

mimiánk mimiattunk; din cauza noastră; wegen uns. *1659:* Azért jó Lázár vram, hogy magunkat megkeményülteknek, mi miánk vezettnek Jenőt, Lugost, Karánsebest

valljuk ... nem cselekedhetjük [EOE XII, 209 a fej. Lázár Györgyhöz].

mimiattunk miattunk; din cauza noastră; wegen uns. *1585:* az egik zekeressen az terhes zeker mind a ket laban altal ment es meg zekte mely zegen ember my miattünk niomorúlt megh ... atunk ... neky f. 1 [Kv; Szám. 3/XIX. 43].

mina 1. robbanóanyaggal töltött akna; mină; Pulvergang, Sprenggrube. *1710:* Már a fővezér[a] a palizátákot és revelineket minákkal, de sok munkával és sok ezer embere veszedelmivel elrontatván, a város kófalait kezdette vala lőtetni [CsH 169. — [a]A török fővezér 1683-ban Bécs ostromakor].

Szk: *~t ásat. 1710:* a francia pedig titkon minát kezdett vala ásatni a német ármáda táborhelyire [CsH 325].

2. aknamunka, ármánykodás; activitate de subminare, uneltire; Wühltätigkeit/arbeit. *1664:* Gróf Rotter uram ő nagysága micsoda választ tett szóval, mind minákkal ... eléggé eleikbe adtam [TML III, 311 Ugrai Gergely Teleki Mihályhoz]. *1690:* sok utakon, módokon ellenünk készített veszedelmes praktikájoktúl, álnok(úl) forralt hamis minájoktúl, szent kezeivel védelmezvén [VassGy 94].

minaású aknaású személy; persoană care face minarea unui teren; Mineur, Minierer. *1710:* a francia pedig titkon minát kezdett vala ásatni a német ármáda táborhelyire ... Hanem a minaások közül, két német lévén a franciák között, beszöknek a német táborra, s megmondják, hogy harmadnap alatt mind felhányatja őket a francia puskaporral [CsH 325–6].

minálkodás ármánykodás, aknamunka; uneltire, activitate de subminare; Wühltätigkeit/arbeit. *1613:* Mikeppen fenyegetödet legyen peniglen az J. detentús proc(uratora) ugyan Birak U(raim) elöt, kiröl Biro Ura(m) azon procuratort megis szolita, keuannyúk hogy erröl is az minalkodasrol ö kgmek recognoscalyanak [Kv; PLPr 1612–15. 97].

minálunk 1. nálunk, házunknál; la noi, în casa noastră; bei uns. *1568:* Matthias Nyerges ... fassus e(st), Ezt tudom hogy zaz lǫrinc fyaual ketten, wǫttwnk vala ket zaz bǫrt, iuh bǫrt, es az arrat my nallunk gwnar peternek hayta(!) [Kv; TJk III/1.189]. *1607:* az Albert Janos loua mi nalunk uala [UszT 20/148 Joannes cziky de Jlke lib. vall.]. *1625:* Lattam azt hogy Nagy tanacziot tartottak kette(n) Jncze Istuanne es oklandj Mihaly my Nalunk vgian tudakozta egy Nehanjzor hogj ha ott hon vagio(n) oklandj Mihalne [Bözöd U; i.h. 89/a]. *1637:* Az mikor az harom Czorda Paztorok, euel az fazakas Istua(n)nal ot minalunk mulatanak ... latam hogj be haita az az Olah Istua(n) az kapun [Mv; MvLt 291.102b].

2. a mi lakóhelyünkön, vidékünkön; în localitatea/regiunea noastră; in unserem Wohnort/unserer Gegend. *1592:* Irtasat ... megh veotte(m) az Domokos Mihaly arwaiatwl, Ezt az falw Erdeiebwl foglalta volt, megh eddigh mi nallwnk szabad volt ell adni az ky az falwiebul foglalt [UszT]. *1602:* Vicze Georgy kis kapusj biro ... vallia Amely tehenet ez felperesteol kerestenek az Nadassy olahok ... ott minallunkis hyrre teottek es mind ott az keorniekben ky kialtottak [Kv; TJk VI/1.625]. *1655:* Kosa Janos, mely mostan ugyan mű nálunk Also Gyékényesben[a] lakik [WassLt Pintye András (70) jb vall. — [a]SzD]. *1701:* majd mindenek élnek az tubakkal mi nalunk [Cseb U; Ks 90]. *1761:* Két esztendeje a' miolta ... Néhai Deficiált Nyikula Száv őrökségéből való, a' mint mi nálunk hivják egy Busztolnika iránt szolatam és kértem vala magam Irtásimhoz az Ur Udvar Biro Uramtol [Bukuresd H; Ks 62/4 Bukuresden lako Szuts Toma vall.].

3. a mi kezünknél; la noi, în mina noastră; in/bei unseren Händen. *1572:* My ... elmentewnk Bezterczere, Bezterczey Byrohoz ... Az Nagod parancholattya tartasa zerent es folyo Beochnek mogya zerent, meg kenaltwk. Mi nalwnk lewen, Arany s taler volt, kit nyluan meg Mutattwk(!) [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702]. *1656:* annak az tanorok(na)k egy reszet ... mű tőlünk ualta megh Czutak Geórgy miuel mi nallunk zallogo(n) uala [Impérfva Cs; BCs].

4. kf-ú mn v. hat. mellett hasonlítás/viszonyítás kif-re; cu adjectiv sau adverb la gradul comparativ pentru a exprima o comparație/un raport; zum Ausdruck eines Vergleichs/Verhältnisses neben einem Adjektiv od. Adverb in Komparativstufe: mint mi; ca noi; als wir. *1573:* Erzen Iarto Myhal azt vallia, hogi Mynekvtanna ely temettek volna az Zanta orsoliat ... kerdy hogi ... Nem volna teob Attiafy valahwl, Mond az kadarne vay volna egi Bestercen Egi erzen Iartoneh Az volna my Nallwnknal keozelb erzen Iarto Bartos felesege [Kv; TJk III/3.241]. *1669:* ezt hagyjuk az Kegyelmed jó itéletire jobban tudván az iránt való dolgokat Kegyelmed műnáluknál is [TML IV, 482 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. *~ nélkül* nélkülünk; fără noi; ohne uns. *1619:* meglátod, jussunk csak az Jenő dolgára, mint szolgálok én az uradnak abban is, mert az bizony soha minálunk nélkül nem lészen meg Szkender pasával [BTN[2] 194].

minap 1. az elmúlt napokban, nemrég; deunăzi, zilele trecute, nu de mult, acum cîteva zile; unlängst, kürzlich. *1570:* Racz Agotha vallya ... Ez Santha Cristina ... Az vranak Jgh Zolt ... Jol Thwttad Te Minden dolgomat, Mynapis Az Mely Negy Tallert hozek ely veod Theolem [Kv; TJk III/2.146]. *1572:* Nylwan vagyon ty k.nęl, Ez El mwltt Eztendwbe meny iobagimat ewlek meg, swth Jm minapp vgyan Az Enen fwldemen Az souayak[a] paztory [BesztLt 3690 Christophorus Hagimas De Beregzo comes com. Zolnok Mediocris Greg. Dawn beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz. — [a]Szava (K) lakosai]. *1583:* Ersebet Lakatos Balinth Zolgalo leania[a] ... Az az Ilona mondotta ezeket Mi nap[b] [Kv; TJk IV/1.157. — [a]Vallja. [b]Köv. a nyil.]. *1599:* lata(m) mi nap mikor Immar ez dolog feleol teoruenben vala az Rigo Leorinch djznayt [UszT 14/39]. *1603 k.:* Minap hogy az szalast meg oztak úgy értettem chak akkor hasonlottak megh [i.h. 16/5]. *1664:* minap Kis Janos Eölyvesen czipelt [Szentanna MT; BálLt 55]. *1851:* kitsi Titi ... szegényke minap nagyon beteg volt és szinte elpusztult [Kv; Pk 7].

Szk: *az/ez ~(on). 1540:* Balassy Imreh ez mynapon Karoly Sigmondnak az dolgoth thytkon meg yelentette wolth [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1569:* kewltem wala Egy Jobagiomath az mynap oda Az kmetek warosaba [Buza SzD; BesztLt 106 Bornemyzza Benedek a beszt-i bíróhoz és polgárokhoz]. *1583:* Barbara Vas Georgne vallia ... Ez Minap Valek feyerwarra Es ot ket Deaktol hallam hogy hia volt egzer eoket ez Gergel kowachne hozzaia vachorara [Kv; TJk IV/1.152]. *1621:* az minap engemet egy roz Kouacz igen megh vere [Dés; DLt 45]. *1637:* Teöreők Janosnenal valek ez minap, s iöue oda kovacz Palne Aszoniom [Mv; MvLt 291. 74a].

2. *a ~ig* az elmúlt napokig; pînă în zilele trecute; bis unlängst. *1823:* Csernátoni Sámuel ... azonnal nékem szökött csákánnyával s azt mondotta, tsak egygyet kiálts mingyárt föbe ütlök ... abbéli féltembe a minapig senkinek nem is mondottam [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Szöts Aniko vall.].

minapában, minapiban az elmúlt napokban, nemrégen; deunăzi, de curînd, nu de mult; in den vergangenen Tagen, unlängst. **A.** *1791:* Sáritól hallottam minapában, hogy Zára Péternétöl Annya hagyomásából 200 forintokat felvévén testvérével ... felosztotta [Déva; Ks 79.XXVI.8]. *1810:* A' Kedves Bátyám Uram minapában hozzám utositott Levelére küldött Válaszomban terminust tettem ... a' petelei Erdőlés tentálása iránt [M.péterlaka MT; Born. G. XII. 11 Boer István lev.]. *1817:* Műnapában Levelemre tett válaszát Mlgos Kedve Őtsém Uramnak vettem [Várfva TA; JHb 48]. *1861:* az emberek ... minapában hozzám jöttek [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

B. *1667:* az Kegyelmed minapiban utólszor irott leveléből ... értettem Kegyelmed mostani igyemben hozzám mutatott jó akaratját [TML IV, 198–9 Bethlen Drusiána Teleki Mihályhoz]. *1736:* Mint hogj minapib(an) is tsak az Istennek nagj kegjelmességéből tartattunk meg, hogj Kádár Jstván Uram ... Háza ... meg-gjúladván kéménnye, Városunkb(an) siralmas kár nem következett [Dés; Jk 466b].

Szk: *az/ez ~. 1573:* Mond oztan Zeoch Tamas No oda adom De ky Neh ad hyremnelkwl vgi agia oda, Ez Minapiban mykor be haytotta volna [Kv; TJk III/3.306b]. *1600:* E minapiban, hogy Vrunk Brassoba volt ... azt mo(n)dotta Fodor Balint Botossy Palnak hogy a feliben ne(m) háborgattia [UszT 15/216]. *1635:* az minapiba(n) szayt hallek az Fekete Ianos kertiben hálgátozni kezdek | Ez minapiban ki menek az piaczyra, latam azt hogy Aztálos Marthonne foghdossa az torkat [Mv; MvLt 291.51a, 53a].

minapi 1. az elmúlt napokbeli, nemrégi; de deunăzi; vor kurzem, unlängst. *1567:* az erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol ez mynapy réz zerint walo geolesekbe melliet my nekik zent Andras napyara Zebenbe hirdetteonk wala egienleo akarattal végezek[a] [Törzs. fej. — [a]Köv. a végzés]. *1575:* Byro vram ... az Mynappy adot kewesly ... Annakokaert ... vetettek esmet eo kegek egy vonasra d 50 [Kv; TanJk V/3.110a]. *1633:* Pall Deak Vram az minapi czirkalaskor firtatott bennünket, hogy Nagy Thamas Vramot vadolliuk, de mi nekünk nem volt egjebett enel mit mondanunk [A.komána F; Szád. Bukur Ronczia vall.]. *1714:* Kgltek a mely métákot mutagatott, azok mind ujjak, és tsak minapiak [KvLt I/211 a gub. Nsz-ből]. *1722:* Az mi Fiacskánk az minapi betegségiből ki hatola, de ujjobban le betegedett [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1816:* A Török Buzákot a minapi árviz elsepervén, másodszor vettette Kellő [Somkerék SzD; Berz. 11. 75]. *1840:* A minapi tűzi játékon jelen voltam, ugyan gyönyörű volt [Kv; Pk 7].

Szk: *a ~ időben. 1605:* az minapi romlott ydeóben a Racz Jaraskor el vezteok az leuelet[a] [UszT 20/49. — [a]Az örökösödésről szóló iratot] ✱ *a ~ napokban. 1780:* még a minapi napokba valo öszve Gyülesekor a Bets Füsûs Czehnak meg edgyeztettűk volna a Bts Che Tagjait Zonda Mártonnak czéhben valo be vétele s admissioja iránt [Kv; FésCJk 27].

2. nemrégiben/a közelmúltban lezajlott/történt; recent, din zilele trecute; unlängst/jüngstvergangen geschehen/sich ereignet. *1710:* Ott[a] mindenekelőtt a minapi rebelliót kezdék kikeresni, kik voltak inditó okai és kik a complicesek [CsH 82. — [a]1671-ben a Wesselényi-féle összeesküvés ügyében Pozsonyban felállított törvényszéken]. *1710 k.:* (Barcsai Istvánnak) a minapi háborúban az Isten mindenét elprédáltatta a kurucokkal [BÖn. 890].

mincház pénzverde; monetărie; Münzhaus/anstalt. *1705:* Azután Köleséri uram ... declarálá a dolgot, és azt is mondá, micsoda ezüstmarhák; egy német adta el egy ötvesnek, minthogy a mincházban annyit nem adtanak volna érte | Ugyan a minchausból hozatott volt fel az úr két úrvacsorájához való poharakot nézni, kiket a németek pénznek veretnek fel a mincházban [WIN I, 376–7, 485]. *1745:* Nem levén most a Mintz háznál készen vert Arany, fogatta Mintz Mester Ur(am) hogy tizen négy napok alatt uy Aranyakot veret [Gyf; Ks 83 Kastal János lev.].

mincmester pénzverő mester; monetar; Münzpräger. *1625:* Juta Cassarol Kouacz Mihali Molnar Peter feo polgarok es az Mincz mester [Kv; Szám. 16/XXXV. 24]. *1745:* Nem levén most a Mintz háznál készen vert Arany ... fogatta Mintz Mester Ur(am) hogy tizen négy napok alatt uy Aranyakot veret [Gyf; Ks 83 Kastal János lev.].

mind 1. *nm* **1.** az összes, vmennyi; toţi, toate; aller, alle, alles. *1548:* ezek mynd en nalam zalogba vadnak. Ezeket senky addig meg ne valthassa Myglen az en fyam fel no [HSzj *zálog* al.]. *1584:* Egry ferencz felesege vallia ... Eyel Efelykorban Nagy sok Machka Ieowe be hazamba es ... Rendel mind az Aztal mellieket be wlek [Kv; TJk IV/1. 255]. *1591:* valamith en raita(m) keres, aszok mind rah ternek az felperesre [UszT]. *1694:* Az Varbol egyenessen ki menvén az Also var Kapuján Kivül az hol az előt Istallok ... volta(na)k, ugy Kertek(ne)kis Keritesi es be Sóvenyelese, most mind azok(na)k helyein nincsen semmi, mind el pusztulta(na)k; csak az helyei maradta(na)k [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1759:* az vetesek ugyan szépek, buza, zab, és mindenféle mellyeket vetettem mind szépen vidulnak[a] [Esztény SzD; Told. 29. — [a]A levél jún. 2-án kelt]. *1781:* a' Leányaknak a' mi némű Jok, és Portekák adatattanak, azak mind osztály szerint részekben Jutottanaké ... ? [Mv; DLev. 4. XXXVI. 1]. *1829:* Nemis betsületes ember az olyan, hanem mind hunczfut aki a' Maga Czéha ellen alattamoson és ok nélkül árulkodik [Kv; MészCLev.].

Szk: *~ egyig. 1765:* Mihelyt megholt a császár, Josephus rex Romanorum, ki is nagyobbik fia volt, valamennyi francia cselédje volt az atyjának, mindegyig absitozta, az udvarban franciául nem szabad beszélni senkinek [RettE 189] ✱ *~ együtt. 1585:* Cherge penz, Zent Georgy wneye es abroz penz, mind eggiwt facit f. 9 [Kv; Szám. 3/XVI. 32]. *1797:* Házakban és Hurubakban lakok mind együtt 10 [Csombord AF; CU III/2. 17]. *1820:* Négy tarka Rokkolják mind egygyütt 35 Rfl [Árkos Hsz; HSzjP] ✱ *~ össze/összességesen/összességgel. 1582:* Sombori lazlonak wittem aiandekott eg' Chuka 1b 11 1/2 tezen d 46, eott eytell Bortt d. 15 mynd eozwesegwell tezen f — d. 61 [Kv; Szám. 3/VIII. 27]. *1758:* A' M Vásárhelyi Ordinancziom(na)k a discretioval edgyütt mind őszve ment az optingense Rf 10 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 172b]. *1775:* betsüllöttük ... mind öszveséggel szena és sarjubeli kárát az Ur(na)k tizen négy Merekjékre [Berekeresztur MT; BetLt 6]. *1841:* A' Nsgod el menetelétől fogva mind öszveségesen költöttem a Csapon lévő Borok árraibol 67 Rforintokat és 37 xrokat

[Mv; IB. Magyari Anikó lev.] ✱ *~ a vhány. 1546:* Ez fellyl meg yrth dolgokath, my, ygy wegezthyk, az meg yrth kethel, alath, kynek byzonsagara, athwk, mynd, az keeth felnek, Ez my yelen walo Lewelywnketh, kyth, meg Eressythetthyunk, az my pechetynkel [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1625:* Mind az teöb keözeönseges irtas es erdeötis keozwl birtuk Ideöq(ue) mind equal(ite)r egenesitessek kj mind az kett falu hatarbeli defectus [UszT 137b]. *1777:* itten a körül lévő helységből végyen Marhát, és Mind a kettööknek jelen létekben adattatodgyék el [Déva; Ks 92. I. 17 Fülep János lev.].

2. vmennyien; cu toţii; alle, sämtliche. *1590:* Az vaghasi hatarba ... latek valami iffiakot ... mondek nekiek ... kitek hanta ki ezt[a], mondanak mindnyajan, En sem hantam, en sem hanta(m), mind úgj mondanak [UszT. — [a]Szénát]. *1596:* Ezek penig a' úallok mint Galatziak [Galac BN; WLt]. *1632:* az az Bereczki Jstua(n) ... el jezte az louakat hog' az Ispotali kapuia(n) be ne mennienek, az louak mind el futanak az varos fele [Mv; MvLt 290. 104b]. *1675:* Citaltattam az It, hogy ... engemet tisztességbéli Nemes személyt hamis hitünek ... szidott ... s Anyámat Gyermekimet, rut illetlen szitkokkal szidta, hogy az Gyermekimis mind fatytyak [Kv; TJk XI/1. 369]. *1746:* N(eme)s 3széken az Marhák mind el dőglőttek, s kevessen vadnak, a kik meg fordultak [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.]. *1784:* tsak a' Papp maradott volt a' Faluba, a' többi Emberek mind ki jöttek volt, az Udvari Tisztekkel égyüt azon Goronyilor (így!) nevű Térségnek fel praedálására [Tihó Sz; JHbK LIV/8. 10].

Szk: *~ egyig. 1710:* (Bethlen Gergely) penig a somlyai katonákot küldvén a székely hadakra[a], mihelyt puskázni kezdének a székelyekre, mint olyan fő nélkül való had, confundálódik s az erdőn általmenének, de azon éjszaka mind egyig elszökének haza, csak az hadnagyok és mi egynéhányan nemességül maradánk mellette[a] [CsH 196. — [a]1686-ban] ✱ *~ összességgel. 1799:* A' Falu Kőzőnseges Terhét viselő indíviduumok mind őszveseggel Also Árpáson[a] vadnak [TKl sub BB. IV/5. — [a]F] ✱ *~ (a) vhányan. 1630:* mind az ketten az asztalra keöniökleöttenek vala, s ugi suttoganak [Mv; MvLt 290. 195b]. *1679:* mind nyolczon Hunyad vármegyében ... residealo nemes személyek [Kath.]. *1714:* mind a hárman ünő borjucskák [Pálos NK; LLt].

3. az egész; cu totul, in intregime; der/die/das Ganze. *1546:* az degy[a] hatharon vagyon keeth molnos thoo ... az harmadyk egy puzta thoo hely ky az falwn fellyl wagyon, kyknek harmad rezze mynd Bogathy Chasparee wolna [Panot[b]; DanielAd. 5–6. — [a]KK. [b]Panád KK]. *1573:* Az vchakon valo zemet ky hordasra es egieb ezfele Tyztatalansagra visselienek gondot eo k. Mert Mind varosswl gialazat ezfele vndoksag az vchakba [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1594:* az Peres feöldet ... frataj Janos Zantotta volth fel giepebeöl, Az vtan valo eztendeóben esmet Zeóke Mate vetet volth buzatth bele, de frataj Janos mind Az falu eleótth megh ellenzette volth rolla [M.fráta K; Told. 27]. *1623:* Az Egez Jstallokott zekerzentt vgy Czinaltassa hogy mind Egy vegb(en) legyen sohol azoknak heazattitt oldalaytt megh ne zagassak Egy fedell alatt legyen mind [Tőrzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1724:* az l(ste)n őrzőtte csak, hogy tegnap eczaka mind el nem ment az bor Torján: le pattogtak az abroncsok [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. *1787:* (A korcsmárosnak) Porkurán nintsen több restantiája mind őszve 200 forintnál, azis mind szükős embereknél vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1805:* Bőjbe ... Törőkbuzájak elég termet, de a sok essőzések s hovazásak mián el ázván, azon kivűlis: meg nem érhetvén, már most rothod, s már most majd tsak nem mind haszon vehetetlenné valik [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

4. nyomósítás kif-ére szk-ban; in sintagme, pentru a accentua ceva; als Ausdruck der Betonung: *~ az/ez egész* **a.** az/ez összes; la toţi/toate; alle, alles. *1561:* Valamel ewtűes legen ... az ky az Cehbe be akar allanj ... az Remeket meg' kezitche ... Akkor penig mykor be mwtattia mynd az egez mestereknek. tartozik mynden effele egi wachorachkawal [Kv; ÖCArt.]. *1569:* toth Janos byrya volt mind ez Egyz totok Jozagat de bernald balas kezyhez mint keolt Nem twgya [Kr; BálLt 78]. — **b.** az egész; de toţi/toate; ganzer, ganze, ganzes. *1562:* Ezután csak hamaridővel, János vajda Magyarországban mind az egész országtól királlyá választaték az ő fogadások szerént, és szent Imre napján megkoronáztaték Fejérváratt [ETA I, 12 BS]. *1813:* Martiusi Holnap 7.dik napján ... azon Ngtok Commissioja ujabbanis fel olvastatott, és ekkoron tsak nem mind az egész Verőskovátsi Társaság legkissebbenis ellent nem mondott [Torockó; TLev. 9/45] ✱ *~ egyet* egyfolytában; intruna, neincetat; fortwährend, in einem Zuge. *1832:* ránkora lévén reá[a] hogy nékie ingyen nem musikált, Kolosvártol fogva egész Szutsákig mind egyet verte [KLev. — [a]Egy cigányra] ✱ *~ fejenként* egyenként; unu cite unu; einzeln, je eins. *1568:* Kewa-n(om) az kegtek egeszeget Mind feyenkent hallany [BesztLt 38 Petrus Bozzasy de Erked[a] Gr. Thymar beszt-i bíróhoz. — [a]K]. *1589:* My Eöket mynd feyenkent az Nagod paranczhyolattya tartassa zerent Jntettwk es Euocaltuk eöket az Terminusra [Szamosfva K; JHbK LVII. 40]. *1662:* Az Fiaimis kigyelmeteknek mind fejenkint szolgalatyakat ajanlyak [Déva; Ks 41. H. Nádudvari Istvánné Váradi Anna lev.]. *1757:* Mű ezen Conditiojokot rátihábéálván meg eztis assuálok ... ha valamiképpen ... egyik a Másik(na)k romlására ügyekeznék tartozzanak mind fejenként külön külön ... meg állo Félnek Flt 12 *~* azaz Tizenkét Forintokot denumerálni [Torockó; Bosla] ✱ *~ folyvást* egyfolytában; intruna, neincetat; fortwährend. *1791:* Alázatoson jelenthetem Nsgodnak, hogy a Ludesdi házon eddig mind folyvást dolgozhattunk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *~ szüntelen* 'ua.; idem'. *1779:* minnyájan féltünk, mert mind szüntelen káromkodott, s forgatta puskáját a Gornyik [M.lapád AF; Mk Szilvás 5/3 Tzigány Hína cons. Tzigány Vaszi (20) jb vall.]. *1856:* én az irt napig mind szüntelen vartalak bé hogy a végrendeletemet meg olvasd, de bé nem jövél [Uzon Hsz; Kp V. 407 Kispál György Kispál Lajoshoz] ✱ *~ vkistől/vmistől (együtt)/vkivel/vmivel (egyetemben/együtt/össze)* vkivel/vmivel együtt; impreună cu cineva/ceva; mit jm/etw. zusammen. *1507:* Eleozor hagyom az En felesegem(nek) az Bozy[a] tot mynd az molomal egyetembe | Az Reu(d)y[b] Molnot hagyom mynd tostol Az hazhoz valaky az hazban marad meg aze legyen hogy ta(rca)k (?) az hazat beleulle [Kv körny.; NylrK VI, 186 Cheh István végr. — [a]Bozson (K) levő. [b]Rődőn (K) levő.]. *1557:* Jsmégh ezthen meg az massyk napon Jmreh wram mynd zolgaywal az mynt az elwt az therweny hoztha wolt hythekel Reya allhassanak es therwenyek helyen maragyon azon ket zaz forynt kewthel alat [Somlyó Sz; WLt]. *1570:* Kerekes Mathias, Azt vallya, hogy Mykor Gereb Balas Megh holt volna ... az gereb Balas germekyt es az my Marhaia Maradott volt ... az Kerekes Andrasne hazahoz hordotta volt Mynd germekes-

twl [Kv; TJk III/2. 97] | mikoron az Niomo(n) my Jüttunk volna ... lata(m) hogh mind felesegeüel Egietembe(n) ky vgrek hazabol fegueres kezüel [Oroszfalu SzD; BesztLt 114 Demyen Janos vall.]. *1572:* mykor meg oztoztak torozkay Janosnak Jwtot az rozman haza mind feoldewel eozze torozkay Janos holta vtan [Torockósztgyörgy TA; Thor. XII/7]. *1598:* Egj eoregh felseo ruham vagion Scharlat, mallal bellet mind roka beorrel eggwt az gazda Azzonnak hagiom [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1604:* szaz niolchuan het forintoth kez penzt veón kezehez ... mind penzel Aran(n)yal egietembe es dütkaual [UszT 18/49]. *1606:* Tudo(m) hogi marton Janos biria vala ez feöldet, de Sigher Janos el perlette vala teólle, mind Gepesi Geórgiel az A. Attyaual eggyt eo birodalmaba keölt vala [i.h. 19/18 Albertus Nagi de Kwsmeód (55) lib. vall.]. *1717:* az adótis ... az Német Militiá(na)k Erdélyb(en) való bé jövetele utánn adgjuk már mind Falustól edgyütt [Vizszilvás SzD; WassLt].

5. tárgyi haszn-ban rendsz. ragtalanul; ca obiect/complement direct, de obicei nesufixat; in objektivem Gebrauch gewöhnlich ohne Objektsuffix: mindet; totul; alles. *XVI. sz. köz.:* En Barabassy Farkas ... en atam az en rezemet ky Hederffayan wolna Barabassi lenart batyamnak ǫrǫk aron ket zaz nyolcy(!) forinton ennekem mynd megy fyzete [Héderfája (KK) vid.; BfN VI. 125us/1260]. *1589:* Towabba leöt panaz Az sok feold foglalas feleól ... Azert Amely vraim Az Erdeo latny valaztattanak, ez illien helieket mind el Jariak [Kv; TanJk I/1. 118]. *1591:* Az mi kewes iozagom es marhachkam wagion, mind En magam ... munkammal talaltam [Gyf; BálLt 93]. *1635:* ha pedigh valamy error es defectus az leuel irasba leöt volna azt mind velek eggwt czenaltak [Szászrégen MT; VLt 17/1603]. *1672:* az tob szent Georgi attyafiak kik ... jo lehet tauol uannak tollem, de mind io egessegben hallom lenni eo klmeket [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. haza, Csíksztgyörgyre]. *1774:* a mint fellyebis fátéálok Borsot, fuszullykát és káposztát mind el rontotta â Jég [Mocs K; KS Conscr. 16]. *1809:* mi nem lévén meg rögzött meg jobbithatatlan Tolvajok, ezen egy és elsö lopásunkért nem kelletik vala mindet egyenest Szamos Uj Vári fogságra itélni [UszLt ComGub. 1668–9]. — L. még BÖn. 883; BTN[2] 162; ETA I, 19, 73, 116; RettE 135; TML III, 460; WIN I, 207, 598.

II. *hsz* **1.** mindig, mindenkor; mereu, tot timpul; immer, stets, jederzeit. *1568:* Bekenzeghy fatul kenez galthewy Gergelne Jobbagya ezt walla hogy my wltha az wen galtheoy Gergel megh holth Az vltatwl fogwa mynd Jmre deak Byrtha Az oztro mellet valo Marosmosást [Gáldtő AF; JHb XXIX/28]. *1584:* En az Layos kyraly vezedelmeteol fogwa mind ith vgra(n) Laktam [Ugra KK; JHb XX/45]. *1599:* reghen ... az Leng'elfaluiak my teóllunk a' zentlelekiekteól kertek uala egy eztendeóre walo zallas helyet ... de az vta(n) azert mind birtak ne(m) elegedenek megh az egj eztendej birodalom(m)al [UszT 14/11 Mart. Gal de Zentlelek (60) lib. vall.]. *1619:* Hogj en ez uilagot wsmerem. emlitem az olta mind Béczj Pal Jobbagia uolt feniö szegy Gal [BLt 3 Nagy Peter Tusnadj[a] (75) jb vall. — [a]Cs]. *1699:* azon ... széna Rétet ... Bánfi Péter Uram circiter 16 esztendök alatt mind békességesen birta, és kaszáltatta [Beresztelke MT; Told. 25]. *1720:* (Az ura) holta után a Felesegenek tehecscsege nem lévén a be kertelesere az oltatul fogva tavalyig mind pusztán állatt [Dés; Hr 1/29]. *1779:* Ezenn Erdöt tiz Esztendöktöl fógva, mind magam őrzöttem, és még, mostis magam Őrzöm [Kosztesd H; BK sub nro 306]. — L. még FogE 144.

2. folyton, állandóan; continuu, întruna, neîntrerupt; fortwährend. *1565:* a királynak[a] kész népe akkor[b] nem vala ... mert azelőtt való öszön mind hadakozott vala [ETA I, 23 BS. — [a]János Zsigmondnak. [b]Mikor a németek Bánya alá vonultak]. *1597:* Pegreczy Balint wallia ... Globicz Mihali kerette az leant ... het oratol fogwa kilencz oraigh mind firtatta hogi el wegie az giewrewt [Kv; TJk VI/1. 56]. *1599:* Petri Lukacz felesege Anna Asszony ... vallya ... az Kozak deel úta(n) mind ot graszdalkodot [Kv; i.h. 384–5]. *1627:* Uy ueszbe(n) Lazar Andrasz Ur(am) szamara irtottunk de az hatarat nem tudom, ket falu, ket nap mind aszalta vala [Ditró Cs; EHA]. *1633:* miuell en kj s be jarta(m) az hazboll, ne(m) tudo(m) mind mit beszellettek [Mv; MvLt 290. 126b]. *1755:* Az alatt látván, én, hogy mind csak huzakodnak, ele halattam vala haza felé jövén [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1765:* az Déák Féltiben azt mondá hogy Pápista, de abbais belé kapának ... mikor Lovára ültis mint (!) Szítták [Marosbogát TA; Mk V. V/97]. *1769:* délig mind fagyott, nem hogy olvadott volna [Tasnád Sz; WLt Pap Zsigmond Wesselényi Terezhez]. *1800:* reggelis mind fáradaztanak az esküdtek és akkor fogták el a' Kelemen Albert szolgáját [Torockó; TLev. 5]. — L. még ETA I, 146; KvE 146; MetTr 398; RettE 74; SKr 406; SzZs 254; TML IV, 281.

3. egészen, teljesen; în întregime, complet; ganz, völlig. *1565:* Onnat indula a király Bánya alá. Ezt megérték a Bányában való németek. Bányát meggyújtották és mind elégeték [ETA I, 23–4 BS]. *1569:* Lwkachy pap mongia ... Az kys gherebenesy hatar feleol ezt valljak, hogj az gherebenesyeknek, Zabad volt, az gyalog vttol fogwa ... Zantanyok kazalnyok, mynd az chyereig Es az to gatig [Mezöbánd MT; VLt 7/692]. *1576:* wagion egy partha ew ... a ket zylynn mynd ezeostel chynaltak kerwl [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.2]. *1604:* egyzer az ablakrol meg latam Antal gaspart hogy ... az feyet be kötöttek wala, az mellien az werę mind ala foljt wala [UszT 18/139 Zabo peternę Annazonj cziebj[a] vall. — [a]Csöbröl (U) való]. *1617:* Tudom azt hogj Simo(n) Tamasnak az Attia Simon Janos nem donatios Jobbagj vala, az mj olta en tudo(m), Becz Palt es Becz Palnet zolgalta, mind az mihalj Vajda kj Jeouetelejgh Jobagj Zamba(n) [BLt 3 Peter Deak de szentgeorgy Vice Capi(taneus) sedis siculjcalis Czik Georgio Kazo(n) (70) vall.]. *1681:* Vagyo(n) ezen határban, egi kaszalo rét mellyet mind kőrül kertel szoktak tartani [Vh; VhU 587]. *1759:* (A földet) birtuk is mind a Tavaszig mig fel osztozodának Földös Uraink [Kéménd H; JHb XXXIII/14. 7]. *1793:* Jollehet a' Mlgs Grof Ur száma nélkül kérlelte, szép szokkal kivánta engesztelni, de mind haszantalan volt [Koronka MT; Told.]. — L. még BTN[2]; ETA I, 25; FogE 185, 264; UF I, 172, 672.

Szk: ~ *az/ez mai napig. 1683:* Ez neuezetes Petertelketis ... Tösedhez (!) ualo helynek, es birodalomnak tudom lenni mind az mai napigh [Kál MT; Berz. 2. 40/72]. *1691:* igirte magat hogy az kast maga haza(m)hoz hozza, de mind e mai napigis kezenel tartya [Dés; Jk] ✱ ~ *egy cseppig. 1656:* Peczi Simon mind egy czepigh el vesztette vala az Joszagot, az Gyermekinek semmi sem marada [Koródsztmárton KK; BálLt] ✱ ~ *egy fillérig* az utolsó fillérig/krajcárig. *1598:* Almasi Balas ... wallia ... mind egi fillerigh megh fizetet Balogh Mihaly Nehez Matiasnak [Kv; TJk V/1. 206]. *1623:* (Az) Eottuen forintot es az pohartjs, kez penzul mjnd egi fillierig megis ada Anna azzonj eo kemeknek vgia(n) mj eleottunk [Kv; RDL I. 120 Hannes Eppel kezével] ✱ ~ *egy*

forintig az utolsó forintig. *1852:* ezen két Contractusba lévö ados Czigányok ... vagy Tartozásaikat Sz. Mihály napig mind egy ftig le tegyék, vagy születesektől lakta helyekre, az én helyemre ... viszszá költözzenek [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil.] ✱ *~ egy krajcárig* az utolsó fillérig/krajcárig. *1802:* az Exponensek ... készek ... az Superaedificatumoknak, s melioratioknak árrátis (: ha lennének :) mind egy krajtzárig ki fizetni töstént [Torda; DobLev. IV/857. 1a]. *1805:* Buzát ... el adtam, 18. Garosával vékáját ... ö Nagyságának mingyárt be is fizettem, mind égy Krajtzarig [Szamosfva K; BLt 12 Jos. Nagy (38) ns, tt vall.] ✱ *~ egy lábig* az utolsó szálig. *1627:* Kezdek mondani, hogj ha az erdöben erhettek uolna bennwnköt mind egj labigh megh öltek uolna [Nagyernye MT; BálLt 82]. *1757:* az egész falu el lábbogván; mind edgy lábig el pusztult [Sztretye H; BK ad nro 144]. *1826:* ki jött oda aszszony gyermek, mind egy lábig [Bh; KLev.] ✱ *~ egy pénzig* az utolsó fillérig. *1592:* Szabo Jstua(n) ... mind az w Maga Adossagaba költette mind eg pinszig az Köszma (!) gergel pinsze mellet Chinalt eszwstet [Lápos[a]; BesztLt 3687 Ismeretlen a beszt-i bíróhoz. — [a]Valószínűleg Hagymáslápos Szt]. *1617:* valamit rayta[a] éppétene ... mind egy pénzigh meg teréczyék fizessék neki wdeöwel ... Galthwy Eörsebetnek es minden maradekyoknak [Gyf; Berz. 17. — [a]A házon]. *1627:* az mit Testamentumaban legalt volt, Kanta Mihalj ... azokatt mind Egj penzig az derek Jokbol, kinek kinek, kezekhez szolgaltattuk [Kv; RDL I.134] ✱ *~ egy szegig* az utolsó szegig. *1785:* a Homorodiak a Nsgtok szőllője körül a kertit és a szöllö karot mind egy szegig el hordottak, keresztül kasul járnak rajta [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról] ✱ *~ egy szemig* az utolsó szemig. *1791:* Valamennyi Gabonája vólt Kózma Ferentz Urnak ... szemül a' Hambárakban, és tsóstól a Kasakban bé rakua ... mind égy szemig ... el hordattatta és takaritottatta [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9] ✱ *~ egy tőig*'?' *1763:* az sohais jo föld nem leszen valamedig mind egj tőjig el nem Rakantyak mivel ha Rajtam alana öszel ha tehetség volna mind el Rokontsonam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.] ✱ *~ éltéig. 1609:* azt tudom hogj az cheke tanorokaban ualo rezet bech geörgjenek hiak uala, becz pal biryan uala ... bech pal holta utan bech palne bira mind eltiyg bekessegessen ... az geörgeös beli rezet az ponkon alol [BLt 1 Kaychya Jmreh kazon vy falui lo feö nemes ember (78) vall.] ✱ *~ estig. 1573:* Thakach gérgy Falk Ambrus ... Azt valliak ... egi Nap az kapwba wrzeottek Iacab Kadaris keoztek volt ... ketszeris hittak hogi ely Menneh az hordo bort meg keottny ... De azert vgian Nem Ment, hane(m) velek volt az kapwn Mindestig [Kv; TJk III/3. 264] ✱ *~ ez ideig. 1569:* Mykor bernald balas ky Jeöwe Chiarnatombol, Eztendeig Leök Zolgaya, az olta fogwa tudom hogy az Nagy weolgy torkat, az gyalog vttol fogwa az kerez wtig ... bernald balas byrta, mind Ez Jdeig [Sámsond MT; VLt 7/692 Baltassar byro vall.]. *1634:* az Farkas uczai haz ... vagyon ... az deli szeren ... Ebben is harmadgya az tulaidonsagawal eggyüt mind ez ideig benne volt az leannak Ersiknek [Kv; RDL I. 105] ✱ *~ ez óráiglan. 1583:* Tudom azt hogy Zabo Tamas mindiltig Zörczey Balint Jobagja lün es holta wta(n) Tarsae Zörczey balintneye mind ez oraiglan [Kőrös Hsz; Szentk. Balthasar Ördög vall.] ✱ *~ halálāig(lan)/holt(á)ig(lan). 1562:* zena fywet az en attyam Bekeseges wrasagaban Byrta mynd halalayglan [HSzj *szénafű* al.]. *1584:* Chizar Janos ... felesege vallia ... bezelly vala Chiszar Agostonne hogy ... az laba meg nilallik, es meg véz ... es az varganę Aniara kialta mind halalaig es Rea valla [Kv; TJk IV/1. 281]. *1620:* Zemper Marton czynala hazat rajta[a] es Jobbagiul szolgalt belöle mind holtaig [Szásznyires SzD; Ks. — [a]A telken]. *1731:* Kosztin ezen Katonai Fejedelem Malmában mind holtáiglan Molnár volt [Katona K; Born. XL. 79 Sütö János (64) jb vall.]. *1782:* Todor ... ide lett bé-szállitatásától fogva mind holtig az nevezett uraságokat Jobbágy képpen Szolgálta [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1783:* Bocska Gligor ... ide Fodorházára által telepedvén mind holtáiglan Jobbágy képpen Szolgálta ... eő nagysága Mlgs Praedecessorait [uo.; i.h.].

4. egyre; din ce în ce, tot mai; in einem/immerfort. *1598:* ackor penigh egi eollelis kewllieb wala az vt ahol most vagion de az foliam mind bellieb bellieb mosta az feoldet [Kv; TJk V/1.195 Valentinus Eger (41) vall.]. *1629:* Nagy Mihaly hazabannis bele kapot immar az tüz s ugy ment aztan mind ala [Kv; TJk VII/3. 104]. *1715:* a Gjogjiak ... azon njil kaszálojak(na)k füvét esztendőnként el adták ... mind felljebb felljebb menvén utolljára ötven forintra verték volt fel az árát esztendőt által [Lupsa TA; WH]. *1783:* Ezen ... Nyilaknak Hoszszaságai nem egyenlök, hanem hova tovább a' Tit. Farkas Uraimék Erdeje felé mind rövidebbek [Harasztkerék MT; Told. 25]. *1793:* az Ételek is mind fáinobbak mind tőbbek vóltanak, mint egyébbkor [Koronka MT; Told.]. *1801:* az Ár viznek szaggatása után végeit[a] mind fellyebb fellyebb köttették, mind addig mig a' mostani patak follyamotjáig fel köttették [A.jára TA; BLt 12 Mihály Vaszilia (35) col. vall. — [a]A malomgátnak].

Szk: *~ csak. 1827:* holmi hitvány Szalmás Kunyhokot ... épittetett az azok körül csomboitot hitván Kerteket, alattomba mind csak künnebb künnebb lopogatta a' Falu derék uttzájára ... vakmerő bátorsággal [Körtvélyfája MT; LLt].

5. csak; numai; nur. *1573:* Borbalia Zanta Imrehne ... vallia ... azkor Mind egi vduara volt az ket haznak semmy keozy Nem volt [Kv; TJk III/3. 134]. *1580:* Vitez Gabriel vram ... monda, mind zolga legeniek iwtottanak ennekem: nem tudom tetoua ki houa vagion bennek [M.palatka K; JHbK XIII. 29]. *1775/1781:* Földes urunk Kun Lászlo ur eö Nga ... tőbnyire mind alakort étetvén Zab hellyett a Lovaival, jobbnak itélvén a Zabnál, az Alakort a Lónak [Máda H; JHb LXXI/3. 388]. *1840:* néha égy égy tsitkotis ugy egyébb Marhátskákatis Mind Kereskedö Emberek szoktak veszegettni [Balásháza Sz; RLt Bogye Juon (32) vall.].

Szk: *~ csak* csupáncsak. *1620:* Azért ennek az lator practicának az okai mind csak az szász uraim [BTN[2] 393]. *1771:* bé szép Erdö volt itten, most már tőbbire mind csak a gőrtsős bőrtsős Tölgy fák maradtanak [Popesd K; Ks 93. 19. 6].

6. csupa; numai; lauter. *1560:* egy halastot zaz forinton valtot megy nekyk az my anyank ... kyert mynd Regi o penzt adot volt [Kv; SLt ST. 6]. *1683:* Két Sacskób(an) mind nest láb [UtI]. *1739:* Moldovány György ... azon adosságban mind körtövely és alma fákot vitt az Cziganynak [Vízszilvas SzD; WassLt Szilacsán peter (48) jb vall.]. *1788:* A Kapatselbe egy szép szálos Erdö melybe vadnak mind Cserefák, Fiatalok [Nagyercse MT; EHA]. *1823–1830:* a postautakon mind csinált kőutak vagynak, a szekér egyet sem döccen [FogE 254]. *1850:* a gabonás körül kereken van ültetve mind fiatal etzet fákkal [Gyéressztkirály TA; DE 5].

7. ragos hat-i szerepben; adverbial; als Adverb mit Suffix. **a.** mindnek; la toți/toate; allen. *1597:* Nemezgyarto Kelemenne Sophy Asszony ... vallya ... Nyirö Josanenak fodor

Gergelynenek Zakal Benedeknek és az meg holt Orsiknak és Zekel Andrasnak mind egy Annyok volt [Kv; TJk V/1. 121]. *1657:* Váraddá convocáltatván az magyarországi akkori urakat[a] ... és több urakat s főrendeket, sokat consultálkodék vélek; de holta után mind nyaka szakada [KemÖn. 95. — [a]Köv. a nevek fels.]. — **b.** mindről; despre toate (acestea); von allen. *1658/1679/XVIII. sz.:* Ezekről mind Donatiók vadnak authenticě, a' Fejervári káptalanban bé vannak Transumaltatvan [KvRLt X.A. 2 Gilányi Gergely végr.]. *1670:* Az mikrűl Kegyelmednek írtam ezelőtt való két levelemben, azokrúl mind irasson jó formában, nekem is azoknak páriájokat köldje meg [TML V, 38 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

III. *ksz* **1.** valamint; precum; sowie. *1630:* Betle(n) Farkas és az felesige mind Vass Janosis ki most ez josagot biria szabad urasagaba bikesigesen birtak mindenkor [Szentegyed SzD; WassLt Nic. Ratonj (65) ns vall.]. *1659:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, hogy vegyen számot az régi kulcsáromtúl, mind Palkó Mihálytúl [TML I, 365 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1687:* tiszteletes Esperest Uramnál volt ő kgme, levelet hozot Székely Hidi Ur(amna)k mind az Mező Madarasi Sz: egyhaz fiainak is [Mezősámsond MT; Berz. 12. 92/165]. *1765:* a Faluban Kőkősben[a], mind Határaib(an) szánto Földek és Kaszálo rétek Subdividáltak [Kp I. 225 Jos. Jakóts (43) gy.kat. vall. — [a]Hsz]. *1778:* halalok előtt Bartos Martonne Aszszonyom mind eděs Leanya magáni mind a kettőtt[a] le vitette és onnan holtak ki [Albis Hsz; BLev. — [a]A két szülőt].

2. szintén; de asemenea; eben/gleichfalls. *1582:* Catherina consors Thomę lakatos fassa est ... Mikor el viwek az Azzont ... es az ladayat fel rontak Mongiak vala, hog ennek Inditoya mind Boros Benedek volna [Kv; TJk IV/1. 6–7]. *1670:* (A kaimekám) Az többinek is, kinek húszezer tallért, kinek többet mind úgy igért [TML V, 110 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. egy v. több személyre/dologra von.; referitor la persoane/la lucruri; in bezug auf eine od. mehrere Person(en)/Sache(n): is; şi; auch. *1542:* Vram mostes yrth Kendy Ferencznek, hogy therekeggyek az Barathnal[a] vramerth. Meg esmerthe az orzag mynd az Barath, hogy nem wolth theeb ember kwztek vramnal, ymar byzom az Ystemben hogy meg zabadol [Fog.; LevT I, 18 Seruitor Dempsedj propria aláírással. — [a]Martinuzzi Györgynél]. *1548:* Továbbat ím az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordaját, berenczéit, vaját megtudja csinálnia [Fog.; NádTLev. 137 Nádasdy Anna Nádasdy Tamáshoz]. *1596:* minden nap sakkal hordotta az kopoknak az eb peczer, mind faggiat, kinieret, korpat, varos zabiatis haro(m) keobleot eorlettwnk nekik [Kv; Szám. 6/XIX. 137 Bachi Tamás sp kezével]. *1647:* En az Dobakaj nemzetet, igen jol ismertem mind Dobokaj Imrehet az Silvasi Andrasne Aszany job Apjat, Dobakaj Farkast es Dobakaj Ferenczetis [Doboka; JHb III/33]. *1650:* Tórventis kerek mind levelemmel s bizonisagokalis, ha comprobalhatom Absolutiot varok [Szentlélek U; UszT 8/64. 54]. *1670:* az aruyzek retenetes karokat tesnek mind az buzakban kasalo retekben [Gyögy H; JHb XXXIX. 51 üdósbyk Naduduary Jstuan lev.]. *1788:* A szénákhoz hozzá vetőleg mind Guraszádán és Bradatzelen ... conjiciáltunk s reménlem hogy egy anyi lészenis [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ *pedig/pediglen/penig* vmint (... is). *1583:* (Gyöngyre) nagy zewksegek wala ... mind pedig ... Beretakra, zoknya nyakra, es egieb feóre walo ekessegekre [BáthoryErdLev. 46]. *1596:* mynth hogy ... enym az ... eóreksegh, fiamra zabadsagot keúanok benne, mind pedigh ahoz az eórekseghez tartozando feöldekbeis zabadsagoth keúanok [UszT 11/57]. *1640:* edes Batjam Ur(am) ... semmj valazo(m) kgteol elottem allo kereztsegeról kjcsin leankamnak nem jüue kjhez képest tuthattam volna magamat teob jo akaro Uraimnakis hjvatalljakhoz, s mjnd penig az kerezteles napjanak prefigalasahoz alkolmaztatnom [Barcsa H; GramTr V. 359 Barcsay Zsigmond Bornomizza Palhoz]. *1705:* (A teleltetésre hagyott lovak, marhák) bár még akkor veszett volna el mind, amikor még bévitték volt őket, mert eddig való magok árokat felyülhaladó költséget rájok nem költöttem volna, márpedig mind költség s mindpediglen magok odavannak [WIN I, 591].

IV. *ksz* páros v. többszörös haszn-ban; folosit în corelaţie; in paarweisem od. wiederholtem Gebrauch; is, ... is, ... stb.; atît ... , cît şi ... ; sowohl ... als auch, ... usw. *1557:* mynd eg felol mynd mas felol ezekben ... akarwan Bekeséget ... zerzeny ... wegezthonk Jllyen zerzest[a] [Somlyó Sz; WLt. — [a]Köv. a részl.]. *1561:* Myndniaian az mesterek mynd ides mynd iffiw mynd Cehbe mynd Cehen kwuul es mynd lakodalomba mynd lakodalmon kwwl egy mast tiztesseggel tartchak [Kv; ÖCArt.]. *1579:* eo kegmek tuggyak Incab mind vocatioiat mint p(rae)dicalassanak Ideiet mint volt es hogy volt [Kv; TanJk V/3. 199a]. *1585:* Barbely Janos ezt valia hogy latot sokat ä ky oda mezaros marton hoz (!) be ment, mint zolgalo nepek, mint Jt ualok [Kv; TJk IV/1. 491]. *1690:* Ez az mikor harmad iden husz Regiment volt itt Erdellyben Quartellyban, még is jol el fértek mind ő kglk mind mű [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1785:* ugy referaltatik; ezen kalongyákban felesén volna elegyesen rosz Széna, mint hogy az Arviz mint Fü korában, mind midőn Szárogattatott nagy részit meg járta [Szu; Ks 73/55]. *1796:* a' Fell Peres Ur ... disputalja, hogy a praetendenseknek, mind a' Vásár Vámhoz, mind a' Joszágok szabados el adásához, mind az érdőkhőz, mind a Bányákhoz, Privilegiale Jussok vagyon [Mv; TLev. 5/16 Transm. 60 tábl.].

Szk: ~ ... , *(s)* ~ ... , *(s)* ~ *kedéglen/pedig(len)/penig(len).* *1508:* Ezt meg Emlekezettre adywk vg mynt, fogoth Byrak ... Zwky Isthwan az ew hwgayual egetembe, az Ew Mwsthoha Aniokot, az Bathory Annath ky wolt az Zwky Janos felesege meg elegytette ... mynd leg rwhayarwl, mynd kedeglen egebekrwl walamy wola [Kv körny.; EM XXIX. 261–2 Cheh István keze írása]. *1665:* Az két császár közőtt lött békességnek híre meg lévén, mind az mű kegyelmes urunk ő nagysága, az erdélyi fejedelem s mind peniglen az ország parancsolta, hogy tovább ne adózzunk [TML III, 386 Teleki Mihály a székelyhídiakhoz Szatmárról]. *1677:* Szükségesképpen penig megkivántatik az-is, hogy azon Collegiumnak mind külső és belső állapottyára, mind az Ecclésiai Statusból, s' mind penig külső rendekből bizonyos fő Inspectorok állattassanak [AC 17]. *1699:* Miháczfalván[a] vagjon edgj Malom ház ... Ezen malom negj kővű, melynek folyo kővei ige(n) megh vásottak, alkövei penig el vástak, ugj hogj ... mind az folyo kövek helyiben mind penig az alkövek helyiben mas kévántatik [LLt Gyulafi László inv. — [a]AF]. *1728:* En ugj tudom hogj ezenn Havad út tetein lévő Erdőt edgjikis élte, s másikis, mind az vr Mikó Ferencz vram, mind pediglen az vrffi Nemes Ferencz vram, s ugj az Elejeis [Hidvég Hsz; Mk I. I Moses Székely senior (60) jb vall.]. *1779:* De mikoron mind az Mltogos Familia lágyalkadása, mind az Toroczkai Birák vigyázatlansága es kedvezé-

se, mind pedig Communitasunkban lévö némely vakmerö és nyakos Embereknek, álhatatlan és telhetetlen indulattya miatt, Communitasunk Törvenyeit fel rugta, es azokkal visszá élt, mindenkoron Siralmas kárát érzette [Torockó; Thor. 21. 2a].

◇ Sz: ~ *egy (ennek) a bűze* kb. sötétben minden tehén fekete. *1584:* Hallam egkor Az Azzony hogy kery vala Andrast hogy ne bantana hadna beket neky ... Mondek en neky mith chinalsz Andras, Tudod hogy Neked feleseged vagion felele erre: No tudom enys hogy vagion, de mind egy ennek a buzy. Én azert a' factumot Ne(m) latta(m) [Kv; TJk IV/1. 351–2]. *1594:* Helfer Eotweos Andras vallia ... Masod nap Az Sebes leghent az polgárok az Istenre kerdek kj chelekedte raita, Azt monda a' leghenj Az eleo Isten soha az eo lelket az eo dicheossegebe Ne vigie noha halalnak Immar fia, ha bozzubol Zol, Engemet Baisz Marton vagha, de Balassj Gergeljs igy zola ... wsd Altal a' bestie Curwafiat had hallion megh, mert mind egy a' bwzy [Kv; TJk V/1. 462].

mindaddélig mindaddig; pînă atunci; solange. *1764:* a Lovait pedig mind adelig ki nem adták, mig négy Vonás forintokat nem adott az szegény Aszszo(ny) kész pénzül [A.szovát K; GyK].

mindaddig **1.** egészen addig az ideig; pînă atunci, atîta timp/vreme cît; solange, bis zu jener Zeit. *1558:* (A) kenkǫueth ... ǫrǫld meg Iol egy kǫuǫn es Mind Itasd regy es tiszta l lib(rum) kǫz olayal Mind adeg, Megnem ollian, Minth egy Pastum [Nsz; MKsz 1896. 285]. *1568:* Johannes barbely pro Michaele Berzethe est fassus ... hazuch bestiewel benne, hogy en nalamnal Job ember volnal, mind addeg myg ream ne(m) byzonytod [Kv; TJk III/1. 219]. *1588:* Kopaczy Ferencz be hiwata engem, s meg foga mindaddig oth tarta mig Negy Embert vettem kezessegen [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1600:* Gyeörffi Balintnak egy chep hire sem wolt abba(n) hogy keöbeles wolna" mi(n)d addigh is, mygh hazahoz witte [UszT 15/37 Janos Gergelyne Zetelaki Marta azzon vall. — "A leány]. *1654:* hà szinten Dificultast adnàkis Ratiomra, ha Complanalhatom jó, ahol pedeg nem, mend, addegh valamigh plenarié et integré megh nem elegittem, tartozom Natokatt megh elegittenj [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István nyil.]. *1718:* Sandor Mihálj Vr(am) Sanczában is eö Kglme Penzt nem Levalhatott fel mind addigh valameddigh ... Miko Judit Asz(ony) eö Kglme tulajdon Joszagát nem kötötte órökkósón [Szentmihály Cs; Borb. II Isák Lórincz (38) pp vall.]. *1815:* Mint hogy az érdeklett három hajok már a Telelőbe ki vannak huzatva, azok mind addig, miglen a Maros hajokázhato leszen, itten maradhatnak [Marosportus AF; Ks 117 Vegyes ir.].

2. egész idő alatt; atîta timp cît ... ; während der ganzen Zeit. *1599:* Az en zolgam haydw Balinth mint hogy hatra maradoth volt ez dologban mind addig is semmit nem ertett [Dés; Eszt-Mk]. *1604:* Zeoch Caspar kiralybiro Vram ... mind addighis penigh valamegh ez nyawalias Allapat hadakozas tart soha addigh eppwletet ot" ne chinaltasson [Kv; TanJk 1/1. 489. — "A városkapuhoz közel]. *1677:* Az exempta földekröl a' gabona takarodásnak idején ... szabad a' közönséges fel-szabaditásnak elötte-is bé-hordani a' gabonát; de ugy hogy valamig egyebek-is közönségesen bé nem takarodnak, mind addig, söt a' mikor hord-is, az ollyan Nemes ember, marháját a' gabona közöt ki ne bocsássa [AC 76]. *1760:* mind addig hánjkodának szorol hogy öszve veszének [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

3. egészen addig a helyig; pînă la locul unde ... ; ganz bis zu jener Stelle. *1587/1855:* Az telek Csapa (!) után mind addig mentünk holott két patak zakad eöszve [Ompolykisfalud AF; EHA]. *1655:* ezen Tatrang vize ez mostani új arokásás által ez két felek határít alá ketté hasittya és határozza, mindaddig, az holott az Tatrang vize az mély árkában esik be mostan [Uzon Hsz; SzO VI, 202]. *1692:* a' melly Aszszony elsöben bé megyen a' Templomba(n), mennyen a' fal felé mind addig mig üresség lésze(n) [Galambod MT; MMatr. 421]. *1803:* a' Maros terin volt egj Topplitzai Csibi nevü Embernek egj darab tisztás hellje ... mivel körös körül erdö volt, appránként szaporitgatták mind addig, a' mig ennyire terjesztették [Toplica MT; Born. XVc 1/80 Szburtsa Kosztantin (80) col. vall.].

4. *átv* addig a pontig; pînă la punctul acela; bis zu jenem Punkt. *1710 k.:* Mikor a lélek annak tanulásában elmégyen mindaddig, amig lehet, mivelhogy felette messze is mehet, abból megtanulja azt, hogy mely nagy valóságot, erőt, tehetséget adott az Isten ôbelé, hogy addig mehet [BÖn. 443].

mindaddiglan egészen addig az ideig; atîta timp cît ... ; ganz bis zu jener Zeit. *1540:* En Ba(n)fi Gaspar nagj faluy ... az Valazutj es Bonzidabelj rezemet wetettem szalagon es nagj Czegen, Jgj hogy wk birhassak mind addiglan mig az wk K: penzet en meg atthatom [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1570:* Ilona More Janos leanya ... vallya ... egy Nap ... ment volt zabo Janos hazahoz ... Nem talalya megh az azzont, Es otth Marad mynd addeglan hogy megh varya honnat Ieo eleh [Kv; TJk III/2. 23]. *1573:* Vegeztetet ... hogi Miert Keoncz peter ... vetkezet, Az Barom ely viteleben Es May Naptwl fogwa tylalmas legen neky az cehnek Minden zabadsaga Mezarlasa ... Mynd addeglan Miglen az varosnak kedwet lely [Kv; TanJk V/3. 86b]. *1640:* pacifice birhassa eö kegme mind addiglan meglen eö kk az harmincz egy forintott usualis monetauul megh nem adgia [M.köblös SzD; Becski]. *1642:* az (!) kerdem en az sz. szek eleöt tölle hogi meltö es illendeö okat adgia miert retractalta hozzam igert matkasagat mert en ... tölle el nem valom mind addeglan miglen igaz okat nem adhattia [SzJk 59]. *1753:* azon portiokban commoraló Jobbágyok es Sellérek ... idös Kun Miklós Ur Praedecessorit ... szolgálták az A.Gyógyi kastélyhoz mind addiglan mig azon özvegy Báro Josika Imre urhoz ment vólna férjhez [Máda H; JHb LXXI/3. 259].

mindamellett annak ellenére, mindazonáltal; cu toate că/acestea; trotzdem, dennoch. *1843:* S mindamellett is, hogy az érdeklett egyezmény szerint ök a más colonnusoktól a bányák mivelhetése tekintetéből meg vannak különböztetve ... vélek éppen annyi és azt a szolgálatot tétetik, melyet más colonusokkal tétetnek [VKp 128]. *1850:* bár több helyeken a' tisztelt Számvevö Ur vastagon teszi észrevételeit, én mind a' mellett csendes lelkiesmérettel igaz feleletemet meg tettem [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. *1852:* a' lelkem Anyám gyengesége szembetünö ugyan, de mind a' mellett fenn matyog, s' beteg nem volt [Kv; Pk 7].

mindannál kf-ú mn mellett hasonlítás kif-re; cu un adjectiv la gradul comparativ pentru a exprima o comparaţie; zum Ausdruck eines Vergleichs neben einem Adjektiv

in der Komparativstufe: mint mindaz; ca toate acele; als das alles. *1662:* noha sok betegeskedéssel és asszonyom anyám ugyan fekü betegséggel töltjük az üdőt, de mindannál is nagyobb s keservesb az iszonyú várakozásnak hosszú volta után való gondolkodásunk [TML I, 342 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

mindannyi 1. megannyi; toate; alle. *1662:* az ország lakosi szaporodnának, mivel az ország népét mindannyi hadakozása alatt is olly dicséretesen megoltalmazta vala[a] [SKr 125. — [a]Bethlen Gábor]. *1668:* Isten ő felsége mindenütt bennünket mindannyi félelmek között is békével a vezér táborához juttatván, mindgyárást a tihajához felvittek bennünket [TML IV, 284 Inczédi Péter Teleki Mihályhoz]. *1694:* Ezen belől a' Pincze találtatik, mind annji szakaszokb(an) és részekb(en), mint az meg irt házak azok felett valá(na)k [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1705:* (Az asszony) ha tudná ha a generáltól van-é vagy az úrtól[a], mindannyi romlásában is őnagyságoknak kedveket keresné [WIN I, 107. — [a]A büntetés]. *1865:* ordományos Mindannyi erdő, elpusztult csak is vesző és tővis [Körösfő K; EHA].

2. ugyanannyi; tot atîta; ebensoviel. *1568:* Ez akarattal tőm be[a], hogy en egy twzböl kyuegyem, Nemhogy egybe ... de meg 4ben auagy ötbenis alyg hoztam vala ky, oka penyg ez hogy ... az zayat vly Igen be raktuk volt, hogy az kemencze Mind anne Ideyg foytua volt, kyt My ezwkben (!) sem vottwnk volt [Nsz; MKsz 1896. 354. — [a]A tisztítandó aranyat a kemencébe]. *1657:* Tanitson penig mind annyi orákon leg alább mint az magyar mester [UF II, 186].

mindannyian mindannyi személy, mindnyájan; cu toţii, toată lumea; alle Personen. *1662:* édes, szerelmes lelkem, kedves Juditom, jól tudod — most is mi mindannyian mind az mi kegyelmes urunkkal ő nagyságával együtt minemű dologban foglalatoskodjunk [TML II, 239 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1842:* Jelen valának mi előttünk Két egymással vásárlo felek ... azkikis mindenyen (!) Job job Kezeket béadva ... tönek mi előttünk illyen örökös vásárt [Bözöd U; Borb. II Bözödi Lászlo István székely ns kezével].

mindannyiszor mindannyi esetben; de fiecare dată; in allen Fällen. *1558 k.:* az elsö 3 soth tord meg gienge porra es feliwl os rea az wnö teieth es keuerd Jol ozue ... Mikoron meg solualtatoth volna ... zwrd meg az filtru(m) altal ... Mind annezor az Menyezer zwkseg Meg zwrny [Nsz; MKsz 1896. 283–4]. *1585:* Biro vra(m) meg kialtassa haromzoris, es mind Annyezor Amégh zewkseges leszen [Kv; TanJk I/1. 4]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az közönseges nyelue altal valasztot Ceh Mesterek (igy!) ha nem akarnanak az tisztesseges választasnak engedni, minden engedetlen Ceh mester mind annyiszor az menyszer esztendeonkent czelekeszi tiz forintal bwntettessék [Kv; KómCArt. 14]. *1670/1740:* Vegezék azt is hogy valaki közönséges meg tiltott Határban ... bé üzi Marhaját, valamenyiszer be üzi, a Biro mind annyiszor egy egy forintra Zalogollya meg [Homorodsztpál U; WLt]. *1780 k.:* tudgyaé a' Tanu ... hogy Ákosfalvi Szilágyi Sándor ... midőn a' koborlásbol ki fogyott ... ollyankor mostoha Attyához ... és édes Annyához haza ment MBándra, 's azokis mind annyiszor házakhoz Atyai és Anyai indulattal viseltetvén bé vették [Msz; MbK X. 59 vk]. *1824:* mindannyiszor én voltam az a'ki engedtem [Kv; Mk gr. Rhédei Ádám lev.]. *1835:* De azon kivül többször is valahányszer hirtelen valami betegség adta elé magát tüzen vizen mind annyiszer küldetett ö Nga Doctor után éjjel nappal [Zsibó Sz; WLt].

mindaz 1. azok valamennyien; toţi, toate; alle jene. **A.** *emberre von. 1606:* Hordattam be az zegeniek buzaiat ... Etelekre az buza hordok(na)k attam mind azzal eggiwt, az kik el raktak ithon f — d 20 [Kv; Szám. 12a/l. 32]. *1619:* quietalom mind azokot az kiket illik [Szentdemeter U; LLt Fasc. 70]. *1794:* mind azokat, valakik az Eklesia akár pénzbeli akár külsö vagy belsö Joszágait illetö, magános vagy a' Collegiummal közös Fundussainak administratiojárol Számadással tartoznak, haladék nélkül számoltassa [Kv; SRE 311]. *1798:* megesketvén édgjen edgjen mindazakot [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1799:* Adgyuk tudtára mind azoknak ... Akikis Ezen hiteles Bizonyság Tévö Levellünk(ne)k rendit olvasnia fogják [Tamásfva Hsz; ACLev.]. *1802:* szép rendel nevezze ki mind azakat [Aranyosrákos TA; Borb.].

B. *tárgyra/dologra von. 1569:* twgya hog ket fele oztak oz Jozagot mynd azt es valla hog twgya ha volt valamy [Kr; BálLt 78]. *1592 k.:* my mind aszrol Reöuideden Illy valaszt tezünk hogy my Jo modo(n) chelekettünk [UszT]. *1639:* valahol valami talalmanya volt, Szanto feöld auuagy Szena fü Néhai Nemes Agoston Imrenek mind azokot ... hagya ... Lazlo Georgynenek [Korond U; Pf]. *1693:* Adjudicaltatot, hogy a Dna Relicta ... valamellyek kezinél vadnak, vagy akar mi hellyben, tudna lenni emlitet Ura jovai közzül mind azokot, elö adgja, mondgya [Ne; DobLev. I/38. 1]. *1719:* ezeken kivül pedig vala hol vöt ioszágom tanaltatnek hagyom mindazokot es testalom a fel irattatokal égyütt a felesegemnek es gyermekimnek [Imecsfva Hsz; Borb.I]. *1758:* Az Néhái édes Attya halálakoris marattanak haszanloképpen feles mobile portékak, mind azakbolis hogy az Actornak rata portioja excindaltassék az fellyeb irt Anyai jussan kivül kivánnya [Asz; i.h.]. *1807:* az Ecclesia mind azt, véghez vinni valamit a' Törvény és Igazság hoz magával, el nem mulattya [Msz; LLt 74/16].

2. jelzöi haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: azok az (említett) dolgok/személyek mind; toate lucrurile/persoanele (amintite); alle jene (erwähnte) Sachen/Personen. **A.** *emberre von. 1540:* Bathory Andras es Dragffy wram ... Azt es mondaak, hogy ez wrak ymar Nadasdytol, Bebektel es myndaz egyeb kewethekthel myndent meg erthetthenek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1604:* azoknak az Bechewlletes vraynknak el walaztthasaara co(n)uocaltasson Biro vram az Senior vraym keozzeol egynehaniath, es ... mindazokatt az zemelyeket el walazszak eo keglmek [Kv; TanJk I/1. 475]. *1710 k.:* a világi hírnév, becsület ... mi lehet egyéb állhatatlanságnál, tökéletlenségnél? ... Ehhez kapdostak és kapdosnak ma is mindazok a hatalmasok, akik a fegyver által kívántak s kivánnak magoknak dücsöséget szerzeni [BÖn. 419–20].

B. *tárgyra/dologra von. 1596:* Mind azoknak az aitoknak, pantoknak[a] ... vettünk Eot apro vassot ez mostani vasnak draga koraba egiket p(er) d 9 teze(n) f — d 45 [Kv; Szám. 7/II. 32. — [a]Folyt. a fels.]. *1646:* Hogy azert mind azok az alkalmatlansagok el tauoztattassanak az menyben lehet ... en az Istenertis azon kerem kegteket, hogy ... tegyen ... io rendelest es igazitast keoztünk [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyani Veres István atyjához]. *1692:* eö kgle ad dje(m) ... 24 Marty lenne olly keszen, hogy ... mind azok(na)k az jok(na)k valamellyek(ne)k eö kglmevel ... oszlora

k(e)l menniek Divisioja el kezdödnek [Ne; DobLev. I/35]. *1780/1784:* ki keresvén ... mindazakat az hellyeket [Galambod MT; Told. 29].

mindazált mindazonáltal, de azért, mégis, mindamellett; cu toate acestea, totuşi; trotzdem, immerhin. *1775:* Aztis tudom, hogy tyuk szemü erössen, mindazált estve s éjtzaka gusalyosba eljár [Peselnek Hsz; HSzjP J. Kajtár (48) lib. vall.].

mindazáltal 1. mindazonáltal, de azért, mégis, mindamellett; cu toate acestea, totuşi; trotzdem, immerhin. *1560:* Mostis azert vgyan azont kyuannywk tw kegyelmetektwl hogy legy elewzer ty kegyelmetek az dolgat lassa meg ty kegiel: arrol tegyen teruent mynd az altal senky ne mondya hogy valakyt chak vexalunk Getrünk[a] [Kv; SLt ST. 6. — [a]Értsd: gyötrünk]. *1597:* Megh ertettek ew kegmek varossúl Biro vram fel ieowesenek okat, es panazolkodassat az segitsegh dolgabol. Azert ... rendeltenek ew kegmek mostan zaz forint segitseget ... Mindazaltal ew kegmek nem akaryak hogy ez vzusba kellien az keowetkezendeo Birak vramnal [Kv; TanJk I/1. 291]. *1599:* búsúlt lelekkel(is) valek, Mondam hogy ferj volnal megh nem engedne(m), mind az altal gondom leszen rad [Malomfva U; UszT 14/15]. *1614:* Eüocalok ... Losonczi Banfi Margit Azzont Nolcziad napra az Nagod Tablaiara, az Nagod szemelie eleibe(n) Certifikalüan mind az altal eőket hogj uagh lesznek velem üagh nem [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. *1680:* Az malmon fellyül ... negi szakaszbol állo halas tojok is vagyon eö Ngok(na)k, mellyb(en) mind az által most semi hal nincsen [A.porumbák F; ÁLt Urb. 35]. *1760:* A Falu határa ki vévén a' Havasokatt igen Szoros, és Sovány el annyira hogy egy egy Véka vetésén nem igen lészen több egy Kalongyánall, egy Kalongyáboll mind az áltáll ki jö három véka [Hesdát TA; BLt].

Szk: *de ~. 1573:* Chaplar Mihal azt vallia latta hogy ... volt Barla Miklos az Zabo Ieremias hazanal ... Boron ... Mond neky[a] Io Azzoniom Neh Mennyen oda hozzaia Mert latod hogy Reszeg had Igek. De Mind az altal az azzony Nem thwry hanem oda Az kapw eleybe Megien hwl Izyk volt Miklos [Kv; TJk III/3. 225. — [a]Zeoch Martonnenak] ✱ *és ~. 1576:* Az ven Janos Cigan fia, Thamas Cigan Myuelhogi Eösyreol es attiarol Regteol fogwa Désheoz Tartozo üolt, Es mindazaltal mas vr ala aduan Magat ... Meg fogtak uala ... Kiert Mostan varosul akazto fara Itillek [Dés; DLt 193] ✱ *mégis ~. 1745:* Nehai pavel pask Felesege Brendusa Keservesen lamentalodik hogy nehai Ura után maradván két jármos ökör ... ötven vonás Forint adosságba ki adva ... meg is mindazaltal midön halála után egynihány holnappal ujjonnan Férjhez mentem volna ... a szeginy Uramnak Öccse ... nem különben tölle maradot Gyermekeim ... a szeginy Uram sucessiojatol Simpliciter excludalni akarnak [Ujbárest H; Ks 62/3] ✱ *úgy ~. 1677:* A' Transmissiok a' Törvényes Széken adassanak-ki mind a' két fél peres jelen lévén ugy hogy el olvasván a' Notarius, ha valamellyik fél valami defectust animadvertál, ugyan ot reformáltassék, ugy mindazonáltal, ha ki-tetczik a' Prothocolumbol, hogy az elöt reformaltatni akar, allegalta [AC 186].

2. megengedö mm fm-ában; in regenta propoziţiei concesive; im Hauptsatz neben einem konzessiven Gliedsatz: 'ua.; idem'. **Szk:** *ámbár ... (is) ... ~. 1761:* Vadnak némelly Sessiok után olly örökös appertinentiák, mellyek ámbár deficiállyanakis á Sessiokon lako emberek, mind az által, azokot nem vehetik ell az Attya fiai [Martonfva NK; JHbK LXVII/1. 393]. *1765:* Hogy p(e)d(ig) a Causab(an) Tiszt: Görgényi Senior Atyánkfia a refractarius Mestert ámbár a Tiszt. Sz. Simoni Atyánkfia unszolására provocalta és mint engedetlent törvényesen gravalta ... mind az altal a nagyobra terjedhetö tüz el oltására a Sz. G(ene)r(a)lis Synodus azon Deliberatumat mitigalja [GörgJk 201–2] ✱ *bátor ... is, ~. 1665/1754:* Az butsú vételben pedig akármi-rendbéliben-is, ha hirtétetlen jelen nintsen, bátor az ház táján légyen-is, mindazáltal büntetése egy héti bér [Kv; ACArt. 16] ✱ *ha ... is ... ~. 1691:* Az A divortiumot kiván az I(ncta)tól mert parázna. I(ncta) replicat, ha én szintén paraznaságba(n) egyelitettem volnais magamat ... mindazaltal, mikor comperta rei veritate ugya(n) csak cohabitalt velem, minden dolgaimat pallialta [SzJk 259]. *1727/1751:* ha az Actoroknak semmi külsö Documentumok nem volnais, vagynak mindazáltal ollyan belsö bizonysági mellyek ... elegendök volnának [CartTr II. XXX. 5 határmegállapitó ítéletlev.] ✱ *holott ... ~. 1676:* Igazán én írhatnám Kegyelmednek, hogy reám igazítja Bánffiné asszonyomat, holott én sem generális, sem Dobokában föispán nem vagyok, mindazáltal az miben módomat látom, örömest cselekeszem [TML VII, 261 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *noha ... (de/úgy) ~. 1602:* Noha ennek eleotte az Júhnak ez hataron valo lete tilalmas volt, mostan mindazatal az ewdeonek saniarú volta miat az sok dulo koborloknak naponkenth varosünk keornieol nyargalasa miat, Amegh az Vristen ezt teollewnk nem tagittya, addigh it zenuedik [Kv; TanJk I/1. 412]. *1603:* az teob bizonisagoknakis vallassok Alkolmasent accedalnak ez ket vallashoz, az leankanakis referalasa, noha illegitimae aetatis, de mindazatal p(ro)pter rei declarationem accedal [Kv; TJk VI/1. 671]. *1805:* Szakáts Josefné noha Catholika, de még is maga kivánta (: nem lévén itten Catholicus Pap :) hogy én általam kereszteltessék meg[a]; ugy mind az által, hogy Catholica légyen a' kis Léánya [Gyalu K; RAk 96. — [a]Az újszülött] ✱ *ugyan ... ~. 1703:* ugyan ked már Directorságra menendö, mindazaltal alazza meg mágát az szegeny szallason jo szivel láttyak kegyelmedet [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. *1852:* a' lelkem Anyám egyáltaljában gyenge ugyan, mind az által lábai eréjét mégis vissza kapta annyira, hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat [Kv; Pk 7].

3. azonos mondatrészek közötti viszony jelölésére; leagă două părţi de propoziţie identice; zur Bezeichnung des Verhältnisses gleicher/identischer Satzteile; 'ua.; idem'. *1696:* Kgld ... levelett nagy alázatossan vettem rollam kisseb mindaz altal kész szolgájárul Valo el nem feleytkezeset Kgld-(ne)k meg szolgálom [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1764:* el mentünk Néhai Szilágyiné Foszto Anna Aszszonyomhoz, kit beteg ágyában a' maga házánál, mindazáltal ép 's jozan elmével tanálván mi elöttünk ... fateált mindenekröl [Kecset K; RLt O. 2 Fr. Dioszegi (44) ns vall.].

mindazon mindaz, minden/vmennyi említett/szóban forgó; toţi, toate; alle (erwähnten). *1629:* Minemö controversiak támáttanak légyen, az ielen való esztendóben, az hüségtek várassaban léveö Varga és Csizmazia Mesterek keözeött, mind azon Csizmazia mestereknek ez eleött való napokban, minékünk való alázatos panaszolkodásokból, mind pediglen mostan hüségteknek hozzánk küldött attyafiainak alázatos expositioiokbol meg értettük kegyel(me)sen [KvLt Céhir. fej.]. *1764:* tellyességgel semmit az Ilsok nem docealnak, mind azon jelek hunnan estenek az ök szállások

körül [Torda; TJkT V. 207]. *1794:* tessék az Ur(na)k mind azon nevezett Joszágok Zálogját fel vevén, tőstént ... intra quindenam ki botsáttani [Mv; MbK XII. 100]. *1807:* a Néhai Székellj Boldisár Léanyai Fiu Testvérekkel mind azon Földekből[a] egyenlőképpen osztoztanak [Aranyosrákos TA; Borb. II. — [a]Az előzőkben említettekből]. *1812:* Tudom aztis, hogy mind azon drága kőntősőkőt ... 's, azon drága kamuka asztalra valokot magával a Groffné elvitte (Héderfája KK; IB. Bordi András (24) grófi kertész vall.]. *1815:* Minthogy azon házok a városnak határán 's annak hatalma alatt lévén, ahoz néha terék is háromlanak, köteleztetik mind azon teréket ... viselni és supportálni [Km; KmULev. 3].

mindazonáltal 1. de azért, mégis, mindamellett; totuşi, cu toate acestea; trotzdem, dennoch. *1587:* Az Nappaly Eorizest eo kgmek varosul le tezik mind azon Altal Az Eyely Eorizest helyen haggyak [Kv; TanJk I/1. 46]. *1588:* Az Mezarosok keonieorgeset megh engettek varosul hogy Matol foghwa(n)t az hust pwnkeostigh egy fontiawal Aggiak ... Mindazon altal ez rend zerent ... az Wdeonek valtozasa Iarasa zerent Moderalliak az engedelmet [Kv; i.h. 88]. *1629:* Kis Janos Deak Ura(m) ... fassus est ... az peresek(ne)k dolgok ... mint forgot, miuel nem volta(m) keöteles szamot rea tartani, megh feletkezhettem, mindazon altal, a menire rea emlekezhetem, igj referalhatom [Mv; MvLt 290. 174a]. *1688:* A Csith sz: Ivaniak(na)k meg engedtetett, hogy a' Csithfalvi határban lévő harangot ki vehessék a' Földből és usuálhassák, mindazon által meg maradvan jussok azok(na)k, a' kiknek igaz jussok vagyon hozzá [Csitsztiván MT; MMatr. 332]. *1752:* az ház ... ell pusztult, eszt magunk epitettűk, mind azan által meg mondam Uramnak [Mészkő TA; Borb.I]. *1798:* Az Krájnyikális Fundus ... körüdes körül tsak nem régiben erigált támaszas sövény tővissel bélészázott, mind azon által szalma fedél nélkült való jó kertekkel vagyon kerittve [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27].

Szk: *de ~. 1590:* eddiglen iolis chelekettek, de mindazonaltal tiztarto hire nelköl es En hirem nelkeöl valami nemő okon az a' fogoly meg szabadult [UszT]. *1670/1740:* (Aki) Valami gyalazatos es bestelen szoval illetne valakit, az ollyan Embert a Falu büntesse Ötven penzre ... de mindazonáltal Törvény szerént kell el láttatni hogy ha Bestelen sz(o)kot szolot e' vagy nem [Homoródsztpál U; WLt] ✱ *és ~. 1657:* most azt az epiteot az B. Ceh sublevallya harmintz forintokkal ... ab hinc in poster(um), ha mi bontakozas es fogyatkozás rajta leszen, tartozzek azt az B Ceh restauralni sajat keoltsegheke(n) rayta tartvan peniglen es mindazonaltal Patronus Uraim kezeket es authoritassokat mint Ecclesia fundusson [Kv; ÖCJk] ✱ *mégis ~. 1794:* hogj az özvegy Csipkés Maria Asszony ... néhai Férje, Arkosi F. Joseff eő Klmének Jovaiban részesűlhessen, a' Törvényben Sohult nyoma nem láttatik, mégis mindazonáltal hogj a' tulajdon magájébol ki rekesztessék, helljtelennek láttatnék [Asz; Borb.] ✱ *úgy ~. 1665:* az B. Cehb(en) recipialtatott eo kge: ugy mindazonaltal, hogy ... ennekutanna effele rend kivül valo wdeobely receptusok ... ne observaltassanak [Kv; ÖCJk]. *1700:* tettzet a' Törvenynek az elhajtot tehenet ünőjével edgyűt hajtassa viszsza[a]: ugy mind azon altal hogy Szabo Péterné Pasztor Borbala alitson elegedendő kezest hogy azon tehenet es ünőket el nem vesztegeti [Dés; Jk 307–8. — [a]Szabó Péter].

2. megengedő mm fm-ában; în regenta propoziţiei concesive; im Hauptsatz neben einem konzessiven Gliedsatz: 'ua.; idem'. **Szk:** *ámbár ... ~ (is). 1775:* ámbár a szegény Biró Mózes nem volt egeket hasogató eszű ember is, mindazonáltal észrevette volt feleségének rossz és helytelen magaviselését [RettE 349]. *1825:* Szoszollo Domján György ... ámbár ... azt állittya: hogy kövei épületre valo Materialék légyenek — mind azon által ez semmi Igasságon nem gyökerezödik [Torda; TLt Közig. ir. 252] ✱ *ámbátor ... ~. 1740:* Ambátor Mészáros atyánkfiai ... Fadgjokat valamelly becsűlletes Bányai Emberek(ne)k alkutták vólt el, Mindazonáltal, a' Quartélyos, és V. Ispán Uram számokra, kelletett azon fadgjukból négj mását kivenni [Dés; Jk 525b]. *1799:* Én Fiam Uram Szűkségít látván, ámbátor nállam is igen szűk a Pénz, mindazonáltal 50. Mforintokat ezen Levelembe rekesztve örömest küldettem [Ne; DobLev. IV/810. 1b] ✱ *ha ... is ... ~. 1770/1771:* mint hogy mindenek még eddig realiter, et formaliter, a' Possessorok közt fel nem oszlottak, ha szintén interimaliter, imitt amott esett is valami osztály, most mindazonal(ta)l elsöben két egyenlő részekre ... oszollyanak fel, és azután ... kinek kinek proportionalis conpetentiaja adsignáltassék [Fejér m.; DobLev. II/428. 1a] ✱ *jóllehet ... (de) ~. 1659:* En Mihalcz Mihalyne Rethi Anna Kezdi szeki Also Toriay, jollehet testemben ... sullios betegsegben vagiok mind azon altal jo eszemen es elmemen leuèn ... Teszek Testamentumot illyen Jambor bóczúletes emberek elót[a] [Altorja Hsz; Borb. I. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1739:* Mivel hogj az Regius Fiscus hatalma alat vagjunk jol lehet hogy exarendaltatat a város, de mind azan által minden fundustol esztendőnként tartazunk Taxát adni Hf. 4 [Hátszeg; Ks 83] ✱ *noha ... ~. 1633:* Az ovarban vagion Egj fa haz ... melj haz noha szoros, mindazonaltal az Relictanak, es az fiajnak keőzeőnseges akarattiokbol aestimaltuk ad f 300 [Kv; RDL I. 112] ✱ *ugyan ... ~. 1724:* édes Hugam Aszszony en ugjan az kigjelmed lelki esméretib(en) nem ketelkedem mind azann által ezt kérdem kigjelmedtől[a] [Ne; DobLev. I/122. — [a]Köv. a kérdés és a rá adott válasz].

3. azonos mondatrészek közötti viszony jelölésére; leagă două părţi de propoziţie identice; zur Bezeichnung des Verhältnisses gleicher/identischer Satzteile: 'ua.; idem'. *1714:* hivata benünket nehai Tekints Nemzetes Cserei Janos Vr Relictaja Cserei Judith Aszszony ... N. Enyeden ... jol lehet mint tisztesseg(e)s meg elemedet Aszszonyi állatt, testeben valo nagy erőtelenseggel, mindazon által józon és ép elmevel levén eő Kglme ... eő Kglme mi elottű(n)k igy enumerala ő Kglme minden Aviticum es Accquisitu(m) bonumit [Ne; DobLev. I/85]. *1729:* ezen kert ... igen specialis gyümölcs fákbol, â potiori mindazonál(ta)l szilvafákból állo fakkal bővölködik [Buza SzD; JHb V/2]. *1798:* szép Atyafiságosan mind azan által Törvényesen kéretik [Aranyosrákos TA; Borb.].

mindazóta 1. az említett eseménytől egészen mostanig; de atunci (încoace); seitdem. *1569:* az nagy veolgy torkon alol ... az harom falw, atta vala bernald balasnak ... Eöreokbeye, awagy mynt azolta vgy byrta a mykor Jo fw wolt [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Marcus Bandi de Band vall.]. *1585:* Mathias papnę Chatus azzón vallasza ... Az vtan Anjam hozzam Jöwe es w viüe el az gyermeket[a] hozza, es mynd azolta w wiselte gongyat [Kv; TJk IV/1. 487a. — [a]A Ne-ről Kv-ra hozott gyermeket]. *1670:* valamj lopot lovakat vive(n) házához ... az J vellek ött, — iut, torbézlott ... az Tisztnek mind az ultais ki nem jelentette, hane(m) orgazdajok volt [Kv; TJk XI/1. 12]. *1674:* ki hozatva(n) fogságbol Lőrinczi Sophiat Galambadon lako Boros Gergely fele-

seghét, kit hites Ura ... megh fogatott volt ennek eleötte; s mind azultais fogságb(an) hagyva(n) feleje sem jőt [Kv; i.h. 309]. *1766 k.:* a bogdánháziak két darab erdeinket elfoglalták s mindazolta birják s minket tiltanak azoknak használtól [A. és F.sereden Sz; EMLt gr. Rhédey József conscr.].

Szk: *~tól fogva. 1731:* Files György nevü jobbagy ... meg halvan, maradot két paszma szöleje Mindazotatul fogva, minden esztendöben A Nagy Csagod szamara dezmaltuk [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péter lev.].

2. az említett időszaktól egészen mostanig; din perioada aceea; seither. *1806:* Robb Kosztánt gyermekségétől fogva én jól esmérem, és mind az olta felölle semmi fele rosz hirt nem hallottam [A.várca Sz; BfR 130/1 Kis György (50) col. vall.].

minde 1. mindez; toate acestea; all dies. *1670:* valamy haborw gywleoseg per pathwar ... Minde leh zallyon ... semye legien [Kv; TanJk V/3. 22a].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: mindezen; toate acestea; all dies, dies alles. *1690/1770 k.:* Gyertyános elött, és Disznóverem tseréjéb(en) lévő Földekb(en) p(rae)tendalt Czire György usq(ue) ad hunc Annu(m) 1690. 13. Jan. de minde p(rae)tensioját kéz be-adással mi elöttünkk (!) le-hagyá [M.décse SzD; SzConscr. 208].

mindebben mindeddig, mindezen idő alatt; pină acum, pină în prezent; bis jetzt/zu dieser Zeit. *1591:* Zigethi Mihalne ... vallia ... ammikor ki Iwuek az boltbol, Immar be hoztak vala az holt legint halua, de mind ebben sem teolt fel tykmoni swlti [Kv; TJk V/1. 175].

mindeddig 1. egészen eddig az ideig; pină în prezent; bisher, bis jetzt. *1574:* Mi Zalanci Lazlo espan es Zekoli mihaly Vice espan, Jstuanhazi Janos ęs Galtęvi Marton zolga birak fęięrwarmegebę(n) aggiuk Emlekozetre hogi ... Jęlontę mi Nękv(n)k ... bertalan orba(n) hogi mi Eo nęki ez el mult Eztęndokbęn vitezlęo Gęręndi mihali ellen, Teoruint, pronuncialtu(n)k volna, mel teorui(n)t, gerendi mihali p(ro)hibitaual mindeddig vęztęgsegbęn allatot volna [Fejér m.; KemLev.]. *1616:* Az teóruennek pedigh haladozasy miatt mind eddigh megh ne(m) zolithatta volna [Mikefva KK; Berz. 3. 53/1]. *1629:* Jelente Szabo Ferencz hogy miuel ... házas társul veotte uolna maganak ... Angyal Janos leaniat Borbára Aszszont, es męgh mind Eddęgh ... Tutor kezenel volnanak az eö keues Jouaj ... azt kewana mi teollwnk, hogy ... azokról számot veuęn kezihez adnok [Kv; RDL I. 141]. *1708:* Az Tavasztol fogva mind eddig az olton valo gatnak köttetesen volta(na)k[a] [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. — [a]A jb-ok]. *1710:* Saljom Istvan uram hajtatot két eökreöt az proventusból uram én megh mind edig lukacz pétér uramnal hatam [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1770:* Mind edig az malom mind a kettő szüntelen forgatt [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.] | mindeddig ă kinek egy vagy töb fejös Tehene Volt fél kupa vajnál többet nem vettenek [Babuca Sz; IB].

2. ez alatt az egész idő alatt; în această perioadă, pină în prezent; während dieser ganzen Zeit. *1641:* az male föld Basta Iarasa elött akadott voltt Cziko Pal keszeben, es mind eddigh bekessegesen birta [Árpástó SzD; Born. V/10]. *1672:* En nem erthetem mind eddighis mint s hogi uagi! Mihaly Pét(er) Urnal, az el uesset arranyak(na)k dolga [CsÁLt F.27. 1/38 Giorgiffy Mihali nyitrai pléb. lev. haza, Csiksztgyörgyre]. *1675:* szócs Kata Aszszony tiltattya keglteket ... Magyar Leta[a] es Aszszonyfalva[b] kőzős Vár nevü határátul, mely ... ă megh nevezett ket faluhoz pacifice mind eddéghis birattatott [JHbK LIV/31. — [a–b]TA]. *1748:* mind edég valo bekesegünkköt irhatom [Tövis AF; ApLt I Bartos József lev.]. *1789:* semmi orvaslást mind eddig az én nyomorusagomnak nem tapasztaltam [Balsa H; Ks 76. VIIIe]. *1855:* a mi üdönkben ... mind edig békeséges birodalmokban tudgyuk lenni [Szentsimon Cs; Hr].

mindeddigelé mindeddig; pină acum, pină în prezent; bis jetzt. *1710:* A kölcsön ki adott Zabnak bé szédesibe eyel nappal munkálodtám és munkálodom, de mind eddig elé cseplet Zabjok a szégeny embereknek ne(m) volt [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1711:* mind eddég elé a szénának semmi árossa nem talalkozek [Impérfva Cs; BCs]. *1717:* Az Várhoz meny szolgalatunk expensaink voltanak az elötti üdök alat ... Az után is mind eddig elé az ot valo szekereink tartasa meg ne(m) szünt [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1785:* Szigeti Mihály ... szorosan megpróbáltatván, mindeddigelé szorgalmatosan folytatott tanulásának dicséretre méltó jeleit mutatta [FogE 338]. *1828:* még most Esztendeje tettünk volt szot edgyütt hogy meg szerezzük magunknak a' mü Tö Szomszédtságunkban és töllünk kiváltatt ... Kertet, mellyet mind eddig elé tökéletességre hol egy, hol más akadally miatt ki nem vihettünk [Marossztkirály MT; Pf].

mindeddiglen mindeddig; pină acum, pină în prezent; bis jetzt. *1570:* Zekel Barlabas ... vallya ... zekely peter ely vezekedet Az, varosrwl, es az adossagh azonba Maradot Mind eddeglen [Kv; TJk III/2. 13–4]. *1717/1781:* En Itilö Mester Uram protestálok, háládatlankodván eö kegyelmek, mind eddiglen valo szorgalmatoskodásomért [Bencenc H; JHb LXXI/3. 480]. *1812:* Fülem hallottára panaszolta a Groff aztis számtalan izben, hogy nem élhetek a Felségemmel tsak el kell pusztulnom, mind eddiglenis a Házom csendességéért szenvedtem [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.].

mindég l. mindig

mindegészen teljesen; în întregime; ganz. *1784:* kivált az ujj szöllöt mind egészen körül kell ujra kertelni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

mindegy nem számít, közömbös; totuna, indiferent; alles eins, einerlei. *1735:* mind égy, akár darabban akár kortsomán adassék el az idegen bor ... idest poena fh. 12 [Torda; TJkT I. 97]. *1772:* akár én riám támadgyon akár riá mind egy [Héderfája KK; Pf]. *1780:* A' mennyi pap itt van, és lészen, légyen mind első, akár ki, akar honnan hozott légyen, nékem mind egy. Ezt az egyet ohajtom, hogy legyen jo szivü ember és jo pap [Ne; Borb. II Kováts Jósef rekt. prof. lev.]. *1785:* a nép ... hogy éhel s hideggel meg ne halyon, kéntelen valamihez nyulni, és ha az maga pusztulása ez is, mind egy akár hogy veszszen el [Torockó; TLev. 5b]. *1792:* már könnyen lehet igazittani a Dolgot tsak fogjanak hozzája ... a kollegyomnak pedig mind égy akárki fizesse [Mv; Kp II.37 Nyirő Sámuel özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbárához]. *1806:* mind egy akár Csán[a] akár Rüts[b] maradgyon kéznél mindenik pénzt hajt be [Mv; Ks 101 Thuróczy Károly lev. — [a]TA [b]MT].

mindegyik 1. mindenik említett/szóban forgó személy; fiecare, toţi, toate; ein jeder, eine jede, ein jedes. *1791:* Popa Jakob Román ... fejszével utyakot állotta, és azon Nevezeteket, rendre rendre fejszével fôbe ütvén, mind egyiket le verte [Sebeshely AF; JHb]. *1839:* itten mindegyik Erdö Pásztornak akarja magát bé gyurni [Zágor KK; Pf].

2. mindnyájan; cu toţii, toată lumea; (wir/ihr/sie) alle. *1785:* mind eggyik hoztanak azon Erdöböl Tsutkat s Aszszuságot [Agárd MT; Told. 10].

3. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit possessiver Endung: *~ünk* mindnyájunk, mindnyájan; noi cu toţii; wir alle. *1760:* mindegyikünk adtük (!) esztendönként bört is ö kglmének, ki többet, ki kevesebbet [Bethlen SzD; BK. Szeplakan Pintye (46) jb vall.].

4. a szóban forgó/említett mindenik dolog/tárgy; toate lucrurile/obiectele amintite; alle erwähnten Sachen/Gegenstände. *1705:* sokan kételkednek az armada bejövetelében és victoriájában, hanem úgy gondolkodnak sokan, hogy azok a hirek csak költött dolgok mindegyik [WIN I, 602]. *1778:* birodalmaban vette vala ... azon ... Házat és Telket, mely Haz fedel alat vagyon két ház egy Pitvár mindegyiknek sövény az oldala [Dés; Hr 7/17]. *1849:* Két vendég tükor fiokal és égy kisebb kerek lábon diofa mind égyik [Széplak KK; SLt 17].

mindegyre újra meg újra, állandóan; mereu, întruna; in einem fort. *1668:* az hun kaphattak gabonat mind egyre hordattak velle [Novaj K; BfR 57/51 St. Nagy (28) vall.]. *1700:* Mivel hogy sok Esztendöktül fogva igen meg Szakadoztak volt a' harangok Szijjai es nem gyöztük mind egyre csinaltatni vettünk Harangozo János Urammal egy ökör bört Mészáros Molnár Istvántul 4//32 [Kv; KvRLt I. C. 8. 25 Veres Egyházi István Rátioja]. *1747:* a Leánya a pálinkát mindedre fözte [Sszgy; HSzjP Gyalai Josefné Ilona (30) vall.]. *1851:* Anyám ... valoban megpendült miota maga element ... friss, eleven, mindegyre matrazsál a gyermekekkel [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

mindéltig, mindétig 1. egész életében; în tot timpul vieţii sale, în toată viaţa sa; in seinem/ihrem ganzen Leben | egész idö alatt, állandóan; totdeauna, mereu; fortwährend, während der ganzen Zeit. **A.** *1550:* w giermek koraban az Cylla mezön lakot es otth barmot örizött, es myndeltygh walkaj földnek twtta [MNy XXIV, 357 Demetrius fekete de panyt[a] jb vall. — [a]Pányik K]. *1569:* az kys veolgyet, kit mostan hallom hogy kynchies veolgynek hynak, kit en myndeltig, kys veolgynek hallotta(m), hogy Bernald balas Elte Ez Jdeig [Harcó MT; VLt 7/692 Mich. Zasz de Horczo vall.]. *1572:* mindyltigh Twdom es Ezt hallottam hog' az Byrcz Thetheyn ment eleo az Somkwthy es az Chatany hathar [Dés; DLt Myklos Janos zelechkey jb vall.]. *1583:* Tudom azt hogy Zabo Tamas mindiltig Zörczey Balint Jobagya lün [Kőrös Hsz; Szentk. Balthasar Ördög vall.]. *1593:* az az Ret es feold kj Totfalwn Alol wagyon az pathakon Jnnet zilkerek[a] feleol ... Mioltha wk Twggyak Mindiltig zwlkerekj hatar wolt [JHbK IX/26. — [a]SzD]. *1613:* En Vgj tudo(m) hogy mig Ele Fazakas Gergel es az meny Jdött emlitek mindeltig Becz Palt szolgalta [BLt 3 Mich. Tanczos de Zent Georgy[a] (80) lib. vall. — [a]Cs]. *1639:* Szekely Istua(n) ... azt mondotta neki, hogj halgasson ne szoltasson vele, mert olliat mondok hogi mind eltigh megh banod [Mv; MvLt 291. 183b]. *1747:* azt hallom hogy monda Bako Ferentz Biro Annának halgas mert mind éltig tsak kin voltal rajtunk [Aranyosrákos TA; Borb. II Fodor Sigmond felesége Fülep Judit vall.].

B. *1659:* ha Kegyelmed mindétig szolgálja is Rákóczi urunkat, de annyi haszna nem leszen, mintha ezt[a] szolgálná Kegyelmed [TML I, 363 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. — [a]Az erdélyi fejedelmet]. *1680:* Albert Péter mindetig kohos volt [Dánfva Cs; CsVh 76]. *1731:* Major Györgjet fiaival edgjütt mindetig jobbagjkepen tudgjuk hogy szolgaltak az Nehai Urat [Cintos AF; KA. Balogh Thoma (40) jb vall.] | Az Mely kancza lovat mond István ur(am), hogy vak az bizon mostis vak minthogy inkább hiszem hogy mindétig azis leszsz [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1752:* Soha sem volt Várczán Páskuj igaz ... szánto vető ember; Hanem mindetig Tolvajságával élö ember volt [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.]. *1777:* birnak még a Konkojfalviak a Ködmönösi Határon ... öt darab Rétet ... de ezeket az én ertemre minditig birták [Kisnyires SzD; JHbK VIII/28]. *1820:* a mitsoda szolgálatot tészünk az Uradalomnak, azt mindétig ugy értük [Bogártelke K; KmULev. 2].

Sz. *1656:* oly gyalazatos szo forog feleolle, hogy ha a Szomos mindeltigh altal foly raitais de el ne(m) mossa [Kv; CartTr II. 906 Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.].

2. mindenkor, mindig; totdeauna, mereu; immer, allezeit. **A.** *1568:* Antonius lakatos ... fass(us) est, Ezt hallam hogy monda biro Cato Lukach deaknenak ... Te nyughatatlan lelkw azony allat, lukach deakotis mindeltig eqtues tamasnetol felted [Kv; TJk III/1. 209]. *1577:* Kendi balint keresztur warosy feiedelem Iobagia hiti szerint eszt felele ... asztis tudom hogi adorian gergely pörle az betfaluiakal megis niere az töruinien[a] mert tomafalvi hatar wolt mind eltig en eszt tudom [UszT. — [a]A földet]. *1590/1593:* mindeltigh kergettik it az peres feöldeón az zent Benedeky marhat [Szásznyires SzD; Ks]. *1600:* Kappor Miklos Sombory ... azt vallja hogj az Bagjak[a] mind eltig megh tartottak azt az szena füuet mind az keórniól üalo faluktol ... mind eóreókke tilalmas zena fw volt [UszT 15/101. — [a]Bágy (U) lakosai]. *1610:* Zeoch Georgy ... veres Drabant annor(um) 50 megheskvt es azt feleli hogy beóge Ferencz mindeltik (!) Lazar Istvan Jobagia volt [Alfalu Cs; Törzs]. *1625:* az az hely mindeltigh Tarnoczi Jozaghoz valo volt [Peselnek Hsz; HSzjP Bernad Peselneky (60) jb vall.]. *1631:* el hagja ozta(n) Kovacz Giörgy Halom Katat ... mert igen morgo volt Kata, mindeltigh morgat vele [Mv; MvLt 290. 58b]. *1674:* Az veszedelem elót mindeltigh ugy tudom hogy tsordák, es hizo barmok járták az kerdesb(en) forgo helyet [Mezőméhes TA; WassLt Ovota Theodor (45) jb vall.].

B. *1725:* a malom ... minditig fenn alott [Türe K; Told. 28]. *1747:* Pap Vánka és Pap Péter felöl mindétig hallottam hogy Erdélybül Magyar Országra Magyar Országrul Erdélyben hajdogaltanak marhákat és Lovakat s ugy kereskedtenek [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. *1766:* ezen kis hellyetske mindétig Falu Földének tartatott, senki nem tiltatta a Falut tölle [Szentegyed SzD; WassLt Pap Togyer (40) zs vall.]. *1775:* azon Erdös hellyet régi eleinkis mindétig közül élték, miis Fajat a szerént usuallyuk [Bodok Hsz; Mk II. 2/71]. *1778:* azok minditig othon ülnek [K; KLev.]. *1781:* A Balint Berkiröl tudom azt hogy tiszta Kaszállo volt mindítig [M.királyfva KK; EHA]. *1870 k.:* tudak az Reformata Ecclesia Szomszedgyáb(an) egy darabatskát hogy mind etig az Eskettetö birta [Sinfva TA; Borb. II Fülep Menyhárt vall.].

3. minden esetben, folyton; mereu, de fiecare dată; in jedem Fall, immer. **A.** *1568:* Andreas Hagio ... fassus e(st), Tudom azt hogy, az Mesgen Jartak, de mindeltig zoltak

erette, es haborogtak felole [Kv; TJk III/1. 192]. *1582:* Sophia Kadar Markosne ... vallia ... ereossen Zida Luczat Nireo Kalmanne. Nag zitkokkal kerdezte ki chinalta az gièrmeket, de mindeltig chak Jffyw farkasra vallot [Kv; TJk IV/1. 42]. *1592:* akarmellik Malomban eórleottekis azon Iartunk mind eltigh altal, de nem tudom tilalmas leót volna senkiteol az a' porond hanias zigett [Szásznyires SzD; Ks]. *1606:* mo(n)da osuat Peter mi(n)d eltig azt veted te en neke(m) hogy tucz annj igazat mo(n)danj, de égizer ne(m) tudom mi(n)t jarz az en igaz mo(n)dasomert [UszT 20/146 Thomas Ambrus de Betlenfalva lib. vall.]. *1612/1613:* Nagi Orsolia, iót vala hozzam hogy terhes vala, en erőssen megh firtattam, es ugian azt monda mind eltig hogi Czereni Gaspar czinalta [Szászzsombor SzD; KJ]. *1631:* Mikor Fileki oda jöue ... kezde louaual kerkedni ... mondanak ot az Uraim is hogj mind eltigh louaddal kerkedel ugj mond [Mv; MvLt 290. 243b].

B. *1748:* (A föld) az előtt mindetig Teleki részre dezmaltatott (Topa K; Somb.]. *1771:* Timar Kis István Uramat tudom hogy a házi szemetet mindétig az Uczcza közepire hordgya [Dés; DLt 321. 38b Maria Kis cons. Stephani Tot ex Ormány (24) vall.]. *1783:* azt mindetig ugy hallottam beszélleni nálomnál régibb ide valo lakossaktol hogy Szamosfalvárol mint Szőkővény embert ... eo Nga N. Iklodi Tiszte reducalta és telepitette légyen volt ... ide Fodorházára mint örökös Jobbágyat [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1815:* ezen földnek Soos Ur felől elő borozdája volt, s mendetig addig ültettük ... az idénig méndétig az eleven borozdáig ültettünk [Kv; Pk 3]. *1820:* Soos István ... a mijénkett füvünk Szénánk mind étig predálja [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1873:* én a haszonbért pontosan ellöre mindétig ki fizetem [Szombatfva U; Pf].

mindéltiglen, mindétiglen mindig, állandóan; mereu, în permanenţă; immerfort, stets. **A.** *1698:* az Kűs Marost mind éltiglen valo viz foljamjából és természeti szerint valo Árkából Gát kőtéssel és tőltéssel a nagj Marosra viszá vetette [Kisfalud MT; EHA].

B. *1753:* tudom hogy Kornis Familiának mindétiglen volt hire, hogy itt Aranyos Szent Mikloson* volna része [Ks K. 82. — *SzD].

minden I. *ált nm (számn-i)* mn-i jell-ű haszn-ban; cu funcţie adjectivală; adjektivisch gebraucht. **1.** vmennyi, összes; toţi, toate; alle. *1507:* ⟨Che⟩h Janost en meg Elygytetem mynden Barmombol e⟨s m⟩ynden hazy ezkozbol [Kv környj.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1587:* minden Iffiak mind Warossy Eos fiak, smind penigh Sellerek leowewenyek magoknak walo kereskedesekteol Nagy tilalomba legienek [Kv; KvLt Vegyes III/65]. *1600:* (Az alperesek) minde(n) hazaimnak es ahoz walo epülettimnek el posztittassaban ott woltak [UszT 15/45]. *1609:* aztis tudo(m) hogj Varga görgy hogj lengelj orzagbol haza jöue bech palne bech emre megh fogattak mind az apjat Jgen megh werek minde(n) marhajokót el takaritatak [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Peter Balas (50) zabad zekel vall.]. *1698:* (Az asszony) olly gonosz Istentelen volt mind(en) cselédíhez hogy miatta azt sem tarthatott [SzJk 310]. *1789:* Magyarosi Beniamin Urnak ... minden epületei elégtenek [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 4a]. *1842:* a' Kakasdi* Falusi Közönség mérő lantzával az Expns Tktes Urak és Aszszony Kakasdi Határon lévő minden Erdeiknek hosszuságat — szélességét mi előttünk meg mérték [DF 2. — *MT].

Szk: ~ *szent hava. 1625:* az 1625 Eztendeoben Minden Szent havanak huszonegiedik napian [UszT 165a] ✱ *Istennek ~ szentjei. 1671:* Kérem annak felette ă boldogságos Szűz Mariát, és I(ste)nnek minden szentit, szentséges esedezések által nyerjenek ennékem boldog ki mulást ĕ gjarlo Világbol [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.].

2. minden egyes, (kivétel nélkül) mindenik; fiecare, toţi (fără excepţie); jeder, jede, jedes. *1539:* Sombori benedek az Sombor* mellet walo rythbely rezyeth, wetthe zalogon ... Sombori mihalnak ... kewtthe magath hogh az my zalagossa ew Neky Sombory Mihalnal wolna, egy masnal kewl Megh nhe (!) wattháthna, ha nem ha echyersmynd mynden Zalagossanak le thenne az penzyth az kor thartozzyk megh adny [MNy XL, 137. — *K]. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Zekereken ... walamy gewmeolcheót hoznak. Atwl minden zekertewl wegien az Wasarbiro ket pinzt [Kv; PolgK 9]. *1597:* Biro vram ew kegme az Capitanok melle polgarokat adwan minde(n) fertalliokat megh iartasson cirkaltasson [Kv; TanJk I/1. 294]. *1698:* Minden passusokra menjen szoros parancsolat* [Gyf; SzO VII, 20. — *Köv. a részl.]. *1799 k.:* Vét az Ekla minden fordulora ösz Buzát 6 ~ hat Vékát [M.bikal K; RAk I. 2]. *1864:* Minden Egyházban a tanitás Nov. 1én mulhatatlanul el kezdődjék [Szászlóna K; RAk 148 esp. rend. kiv.].

Szk: ~ *cikkelyben. 1578:* My annak okayrth az Nagod paranchyolattianak mynden czikkelyben engedelmesek leuen ... zemelieonk zerinth el menynk [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1603:* Gagi Antalfi mihalj lo fw Ember hwti wtan minden czikkeliben ezt wallia az mit palfi Andras [UszT 17/25] ✱ ~ *ember(ek)* mindenki. *1554:* Mynden ember ky falw nylath byrya forinthoth aggyon [Mv; SzO II, 108]. *1658:* Az Vinczi Vár epületire minden Emberekre penzt vetue(n), nekemis kellett adnom, az mennyt fel vetettenek fl. 5 ... Az Vinczi Var szűksegere minden Emberre vetue(n) puskapor vetelre, Enis adtam fl. —//64 [Borberek AF; WassLt Perc. 49–50]. *1705:* Békési János Kováts vra(m) Felesége Gulácsi Kata Igirvén mi előttünk arra magát kézbeadással hogy ... minden emberekkel békességben igyekezik élni [Dés; Jk] ✱ *hely(ek)en* mindenütt. *1598:* az eoted rezt minden(n) helien valo Jozagimbol kj vehesse es birhassa mint Saiattiat [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr.]. *1610:* Az megh holt Christoph Deak Relictaianak az melj ... riz Jozagy maga tulaido(n) szemilire nizendeo voltanak azokat minden helieken es varmegiebe az Georgyfalui es Magiar patabeli portioy kivwl, kegmesen neki relaxaltuk, hadgiuk [Ks G. 19 fej.] ✱ ~ *helyekre* mindenüvé. *1571:* maiusnak 17 napyan lezen, feyerwarath mynd az wrwnk temetese es mynd az gywles tw k: az napra tartozzek, merth mynden helyekre, es warmegyekre, azon napra ... Jrtak es hyak wketh [Magyaró MT; BesztLt 3510 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i főbíróhoz és esküdttársaihoz] ✱ ~ *helyekről* mindennünen. *1610 k.:* az el budosott Jobagiokat minden heliekrul haza kerhessek [Dés; DLt 323] ✱ ~ *időbeli* mindenkori. *1664:* (A) Relatoryamat is irtam az en hitem szerent kglmetek(ne)k minden üdőbelj jo Akaro szolgja (!) varalj mihalj [H; JHb XXXVI/8] ✱ ~ *idő(k)ben* mindenkor, mindig. *1576/XVIII. sz. eleje:* az szánto foldeket, az Olt vize mellet ... Az mint regenten élték vgy ez utannis minden üdőb(en) ellyek [Szemerja Hsz; LLt B/1117]. *1614/1616:* az mikor valakik az meg neuezet Aknat Arendaban birttak, minden üdőkben es esztendőkben fogyatkozas nelkül meg attanak [Kv; RDL I. 100]. ✱ ~

időknek forgásaiban 'ua.'. *1668:* magat es minden üdőknek forgasiban ugy alkolmaztattya [KJ] ✱ *~ időkorban* 'ua.' *1783:* minden idő korban batrán hordották[a] [Bos MT; CsS. — [a]A fát] ✱ *~ időtájban* 'ua.' *1846:* tartozam a papiros malom Zsilipeire minden üdőtájban annyi vizet adni, a mennyi kivántatni fog [Kv; KmULev. 2] ✱ *~ részében. 1592:* az en p(ro)katthorom, dolgomnak minden Rezeben tagadast tett wolt [UszT]. *1617:* eszt az megh Irt conditiokatt minden reszeiben acceptalom ratificalom [Megyesfva MT; BálLt 57] ✱ *~ úton* mindenképpen. *1590:* Immar mind a' kéth felnek panazat Mentsegeth ertwen, Jgyekeztek eo kgmek io Jntesekkel minden vthon az dolgoth bekessegesen le chendezitenj [Kv; TanJk I/1. 130] ✱ *~ úttal* minden egyes alkalommal. *1576:* Igerik eo az zaz vraim Magokat Erre hogy Mikor az Drabantok meg lesznek Mindennap Mindenik kapura egy keozwlek ely Megien ... az ki penig hatra vonna magat Ez dologban d 25 legien az Birsaga Minden vttal [Kv; TanJk V/3. 235b].

Sz. *1842:* az Isten áldása kisérni fog minden léptedbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

3. számn előtt; inaintea unui numeral; vor einem Zahlwort: 'ua.; idem'. **A.** tószámn előtt; inaintea unui numeral cardinal; vor einem Grundzahlwort. *1583:* vegeztek ... hogy Biro vram es keowetkezendeo Birakis minden Negy hetben egzer az cedulat el iartassa [Kv; TanJk V/3. 275b] *1594:* Hytek zerent valliak eztis hogi eők buzaiokbol minden hatt kalongiatul egi kalongia buzat attanak az varhoz [Bagos Sz; UC 113/5. 16] | Mikor az Mak terem erdejeken minden tizbeöl egi egi disznot foghnak ki [Pacal Sz; i.h. 86]. *1661:* miuel az orzagh minde(n) tiz tiz personara egy egy keoböl lisztet limitalt ... az houa kiuantatik el szallettathassa [UszLt IX. 75. 37 fej.]. *1680:* Elés báránt mind(en) három házos ember egyett egyett szoktak adni [Korb F; ÁLt Urb. 74]. *1732:* minden két véka búza után egy egy napi dólgast prestálnak [Dellőapáti SzD; Ks 25. B. 12]. *1834:* a' tisztelt Ur Asszony ő nga Emberei ... kötelezik is magokat, hogy minden öt ~ 5 Válto Rforintok után esztendei várakozásért egy egy napi nyári kézi munkát tesznek [F.zsuk K; SLt LIII. 12].

B. sorszámn előtt; inaintea unui numeral ordinal; vor einem Ordnungszahlwort. *1595:* Baraj Gergelt kibocsatta kezessegek alatt ... Illjen ok alat, hogj mynden masod hetbe be jwjeón [Noszoly SzD; Ks 42. E]. *1749:* a' Samarjai rész mindenben hetedes, a' minthogy az Biroságot is minden hetedik esztendőben a' Samarjai részröl viselik [Szind TA; DobLev. I/236. 11b]. *1751:* a' Termésböl minden tizedik kalongyát adták az Ecclesianak [Nyén Hsz; BLt]. *1764:* a Ns V(á)r(me)gye fizet ... minden ezerért[a] Tizenegy sustákat, egy, egy Véka Török buzát, mellybeöl minden harmadik ezerre buza adatik [Dob.; Borb. I Steph. Fogarasi hites vármegyei notárius kezével. — [a]Tégláért]. *1765:* (A jb-ok és zs-ek) tartozzanak ... Maknak idejen a' Sertésekböl minden tizedikböl Dézmat adni [Topasztkirály K; JHbK LI. 2].

4. (az egymást követő időegységek közül) mindegyik; fiecare (dintre perioade de timp care se succed); (von den nacheinander folgenden Zeiteinheiten) jeder, jede, jedes. **Szk:** *~ csütörtökön. 1681:* Hetedczakai vasár vámís szokot exigaltatni minden czötörtökön [VhU 51]. *1731:* Itt ... minden Csötörtökön ... az Hallér háznál vagyon az Tántz [Nsz; Ks] ✱ *~ éjjel/éjjelre. 1600:* kelletet minden ejelre adni Giertiat [Kv; Szám. 9/IX. 23]. *1633:* azt mongia am egy Szazne hogi az miolta az vrad Magiar orszagba vagio(n) te, minden ejel Zabo Istüannal haltal [Mv; MvLt 290. 124b]. *1817:* a Fogadoba lako Sellér pedig minden éjjel kün hál [Szászzsombor SzD; IB] ✱ *~ éjszakára. 1731:* Az Ház fel verők(ne)k éjjeli Lappangoknak, s minden gonoszságot Cselekedők(ne)k el távoztatására Cirkálást Concludaltunk fel allitani minden etczakara 12/12 Cirkálot [Dés; Jk] ✱ *~ este. 1765:* (A cigány) Sohová Sem volt a ménestől s a menest minden estve ő hajtotta bé s minden reggel ő hajtotta ki [T; Mk V. VII/6 vk]. *1840:* Ezen Szembesittés után — Szilvesán Iuon azt vallá, hogy az T. Róth Pál ur kantzája, s Csitkai után Csak nem minden estve maga ment a' ménes eleibe [Dés; DLt 370] ✱ *~ esztendő/esztendőbeli/esztendőben/esztendőn/esztendőnként/esztendőre/esztendőt által. 1576:* eo K. latwan Regeny peternek Igen ely Nyomorodot voltat es zegenseget ... Rendeltenek Myg ely Minden Eztendere Az quartabol egi hordo Bort [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1606:* Istent s az keöreöztenj allapatot tekintven fizetest rendelt minden eztendeönkent Holtigh nekj [Tövis AF; BálLt 90]. *1614:* (Szegedi Jánost) Iaray Istva(n) megh fogata megh sarczoltata hogy minden eztendeón, tizen egy ftot adgyo(n) [Szentgyörgy Cs; UszLt VI/56. 417]. *1643/1687 k.:* Ujvári János Sz. égy ház adosságáért ugy mint tiz forintért adott édgy darab széna füvet Sz. égy ház számára Both szegben ... mellyet Praedikátor számára kaszál(na)k mind(en) esztendőben [MMatr. 8]. *1777/1780:* Ezen Faluban minden Esztendőt Altal kerül bé in Summa Hf 60 [Alparét SzD; JHbK LII/3. 27]. *1781:* (A) vas bé váltás fel álitatván minden esztendő végével az Mlgs Familia vagy annak Praesesse a' Cassat revidealya [Torockó; TLev. 9/20]. *1799:* a Polgár Rét nevü minden esztendőbeli kaszállo [Mv; MvLev. Conscr.] ✱ *~ évben/éven. 1847:* Nyoltz, Eveken keresztül minden Even 20 Holdnak le takarittására Pálinkára fözelékre minden holdra fel véve egy egy forintott in Sum(m)a tészen 160 Rns [F.szentmihályfva TA; Bosla]. *1851:* A' Tanorok minden évben használható [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] ✱ *~ héten/hétre. 1587:* Az Zegynyekre walo keolchyegh Eztendeott altal Etelekre ... Hetfeore Zeredara es Zombatra Saytott adattam nekik. Tezen mynden hetre d. 30 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 22 Zabo György isp. m. kezével]. *1634:* Conventioia az Varadgyai[a] hidhoz lato Acz Györgynek. Valamely hete(n) ez Acz az hidon dolgozik adgyon minden heten az vamos neki az vam proventusaból f 1 [Gyf; UtI. — [a]AF] ✱ *~ hónapban/hónapra. 1698:* Molduvaba residealo bocsületes Attyank fianak minden holnapra huszon ött izlotot advan [Csíksztmiklós MT; Told. 2]. *1752:* minden holnapra hét Nemet forintot adtak Commendáns Urnak hiában [Kv; Szám. 69/XXVII. 2]. *1832:* (A tiszttartó) Diariumját minden holdnapba velem vidimaztattni kell [Csapó KK; Berz. 20] ✱ *~ kántorban/kántorból/kántoronként/kántorra. 1584:* Zemet birak fizetese Zemet biro Miklosnak minden Cantorra ket ket f(ori)ntot aduan, negi Cantora fizettem nekj f. 8 [Kv; Szám. 4/X. 82]. *1632:* Az hidtol minden Cantoronkent administralnak az varhoz negy negy forintott [Galac F; UC 14/38. 101]. *1765:* Levén minden Cantorba pénzbéli fizetésem flor. h. 57//50. minden Cantorbol excindalok ö kegyelmének[a] fl.h. 7//50 [DobLev. IV/217. — [a]A káplánnak] ✱ *~ napon/napra. 1546:* mykoron az thooth meg chenaltatyak, az wagy az thoon az molnoth meg eppythykh ... chak anya[a] zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny feleereel az chenalthathasra ... menyeeth Bogathy Chaspar kyldeth ... az felereel [Panot[b]; DanielO 6. — [a]Értsd: annyi. [b]Panád KK] *1551:* Vramat Varywk Myndennapon [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch beszt-i bíróhoz]. *1810:* kivántatott a

Patakrol aproság követset hordani minden napra kosárokkal Három Rab [Szu; UszLt XII. 88] ✱ ~ *óra/órában/órán. 1619:* az Felséged kegyelmességét már minden órában várom [BTN[2] 316]. *1636:* (Az embernek) az Vr Isten, értelmet, okosságot, ítéletet-ís adott, mellyért annyi hálaadással, ditsérettel, és buzgóságos imádságokkal tartoznék, hogy ha életének minden oráit, szempillantását abban töltené el-is, még-is nem tehetne vele tött sok kegyelmességiért, eleget [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1737:* mar minden orán az aratásba fogunk [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] ✱ ~ *pénteken/péntekre. 1589.* attam a Zegenieknek ... Minden penteke(n) eg' eg' font olayra 7. hét penzt [Kv; Szám. 4/XI. 40]. *1699:* minden Pentekre a' Nemetth Tisztek(ne)k vagy inde vagy unde halat kell szerzeni [Dés; Jk] ✱ ~ *percben. 1854:* igazán látám az Isten áldását kivált a Sarlos vetésekbe és fűbe a mej már minden pertzbe várja a kaszát [O.fodorháza SzD; BetLt 4 Vajda Elek lev.] ✱ ~ *pillanatban. 1838:* a' tséplők fel tehető dugatsbeli, 's az ováron keresztűl kasul járok pipázásaiktol is minden pillanatban lehet tartani [Dés; DLt 538] ✱ ~ *reggel/reggelenként. 1584:* Minden reggel penigh az Chiaplarok az wasarbirak eleót ielen legienek tiz, tiz, pinz bewntetes alat [Kv; PolgK 11]. *1654:* Az mely kömeny vizet az éleöt adtam abbol minden reggelenkent igyék [Gyf; BLt Miss.] ✱ ~ *(sátoros) innepben/innepre. 1676:* minden jobbágynak erőszakosan egy egy ejtel gorojkát adtak minden innepre [TML VII, 229 Sárosi János és Inczédi Mátyás Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* à Falukrais adnak minden Satoros Innepekb(en) bort ki [Vh; VhU 658]. *1729:* minden satoros innepre egy egy veka buzat adot neki[a] Gereb Istvan uram [Esztelnek Hsz; HSzjP Marton Marton (70) col. vall. — [a]Varga István apjának] ✱ ~ *szempillantás.* → ~ *óra* ✱ ~ *szombaton. 1590:* Az Scholabely Negy professorokra[a] ... Ezeken kyweol az Negy Collaboratorokra, a' ket kantorra, Az Alumnusokra ... viszontagh minde(n) Zombaton az keozeonseges deakok intertentioiokra ... keolt vniuersal(ite)r f: 864/34 [Kv; Szám. 4/XXIII. 5. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ ~ *vasárnap. 1771:* majd minden Vasárnap mikor más emberséges keresztény Emberek a Templomban vannak ő Klmek[a] akkor Vadásznak [Dés; DLt 321. 4b A1. Huszár (30) ns vall. — [a]Nagy Dani és András].

5. (az adott mértékegységből/pénzből) mindegyik; toate (din unităţile de măsură/de bani); (von der angegebenen Maßeinheit/Geldsumme) jeder, jede, jedes. *1561:* Az ceh mestereknek penig' az bochwbel munkaiokert ket ket penzek iarion az mynt az uaros ewel kozonseges keppen zokot elny mynden forintbol [Kv; ÖCArt.]. *1625:* Vrunk eo felge varasunkban es Beszterczen fel szedet ohn talakat, mellyek nyomtak tizen eot masat 95 fontot, reformaltatua(n) tizennegy masat nyolczuan fontot apadasaual: minden fontnak az ki miueleseteol 14 penzt adua(n) ... f: 200/70 [Kv; Szám. 16/XXVII. 8]. *1703:* Varosi Ket Korcsomárosok(na)k ... Minden vederből Gyértyára csépegésre Egy, Egy Penz d. 1 — 1 [Fog.; Utl]. *1788:* az idegen Tartománybéli Miniom nevű Festéknek bé-hozásáért fizetni szokott Harmintzad, minden másától 2. fl. és 24 krajtzárokkal meg-nagyobbittassék [Dés; DLt]. *1801:* (A földmérőnek) az Föld mérésért minden 200 holdért, vagy 400 kőből alá valoért fizessenek 20 Rfor [M.nagyzsombor K; Somb. I].

6. egész; tot, toată; sämtlich, ganz. *1783:* minden tehetségeket arra forditották miként hová hamaráb ki ki az pénznek Szerét tehesse [Szamosfva K; Eszt-Mk].

7. mindenféle, de tot felul, felurit; allerlei. *1542:* az ky kewlchegeth kegelmed ennekem adoth wala, azonywm azthes zolgalathomba thwda, mynden kar wallasimnak felette [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janoshoz]. *1563:* Menedekseget is igire, Janos Deak ... hogy minden perelkedeok ellen megh menti [Hsz; CsÁLt F. 27. I/1]. *1597:* ew kegme Biro vram ... certificallia ew kegme az Myes Czeh mestereketis hogy ... az varosnak iowara minden iot vegezzenek [Kv; TanJk I/1. 301]. *1604:* eöreoksige(me)t meg kiwanom twle, minden hozza tartozandokkal [UszT 18/55]. *1736:* A kapornya volt minden éteknek jó ízt adó szerszáma [MetTr 322]. *1798:* (Az asszonynak) a' mi Jotskája volt, el takarittatta Kováts István Uram Miko Urfival ... minden jo fel kelhetőit Csernátomba magához [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 4]. *1840:* Ide valo Darabont István ... vala mely Dinnye vásárlás felett; öszve veszvén feleségemmel, aztat ... minden égre kiálto Szitkokkal motskolta [Dés; DLt 1008].

Szk: ~ *javaiban éltet/megtart (Isten). 1570:* Jsten mynden Jowayban tharchya megh the kegdet [Somlyó Sz; BesztLt 64]. *1592/1593:* Isten eltesse kegmeteket minden jowajban [Beke SzD; Ks] ✱ ~ *javaival/javával/jókkal megáld/látogat/tart (Isten). 1570:* Jsten tarchia megj mind(en) Jouaual [Gyf; BesztLt 96 Gasparus Bekes de Korniad lev.]. *1572:* Jsten Tarcya meg kegelmedet mynden Jowaiwal [Csicsókeresztúr SzD; i.h. 3697 Thorma Jannos Vywary Vdwarbyro Dawn gergely Bezterchey few byronak]. *1584:* az kegyelmes wr Jszten felsegedeth soka elthesse, es mynden kjwantha yawajwal meg lathogassa [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. *1603:* Algya meg az Kegmes Vr Isten Kd(e)t minden kiuansaga zerintt walo iokkal [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Franck beszt-i hites polgárhoz]. *1746:* Isten minden kewanta jokkal aldgya meg kegjelmedet Edes ócsem uram [Albis Hsz; BLev.] ✱ ~ *jó(ka)t adjon (az Isten). 1781:* Adgyan Isten minden jót kegyelmednek [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. *1806:* Adgyan Isten minden jókot Baka István ! [Csapó KK; LLt] ✱ ~ *jó(ka)t kíván (Istentől). 1572:* Mynden Joott kywanok Jstenteol kdnek [Sombor K; BesztLt 3683 Ladislaus de Sombor ... Gregorio Thymar, Judici primar(io) Ciuit(a)ttis Bistricien(sis)]. *1600:* kéuanúnk Jstenteol kegk mynden sok Jokot Adatny [Vargyas U; UszT 15/15]. *1651:* Szolgalatunkat ajanliuk kgmetek(ne)k mint jo akaro Vrainknak es J(ste)nteól mind(en) wduesseges jokat jo egesseges hoszszu eletet keuanunk megh adatni mind(en) keduesiuel [Asz; Borb.] ✱ ~ *jóra segél/vezérel (Isten). 1657:* Isten vezérelje őnagyságokat minden jóra [KemIr. 326]. *1761:* Isten segilje minden jora [Kv; KCJk 52b] ✱ ~ *jót remél. 1805:* a' Mlgos Aszszonyt most viszsza ohajtya és ha viszsza nyerheti minden jót remél [Gyf; Berz. 19] ✱ ~ *módon. 1572:* eo kegmek adon Zedeo Vraim fely Igekezzenek zedny[a] Minden Modon mind Zalaglassal Es fogsagal [Kv; TanJk V/3. 59b. — [a]Az adót] ✱ ~ *névvel nevezendő. 1602:* Pap Istvanne, es a Leanya Pap Kato ... ha a nevezet es rendelt fizető napra nem adhatnak vagy nem ad(na)k[a], eo magokhoz is hozza nyulhass(on) Borso Gergely, minden nevel nevezendó helyeken [Keresztúrfva U; UszT II/2. E. 49. — [a]A pénzt] ✱ ~ *névvel nevezetes. 1613:* mjnden neuel neuezetes azeöst (!) es arany marhajmath zoknjaymatis Kouaczyoczy Susanazonjnak hagjok [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31] ✱ ~ *névvel nevezett. 1609:* az haz wles hely, es ahoz minden neuuel neuezet iozagh es eoreoksegh [Demjénháza MT; Berz. 15/XXXVIII. 9] ✱ ~ *névvel nevezhetendő. 1679/1681:* Minden nével nevezheten-

dő Proventusokat valamellyek ab antiquo voltak és vannak à hunjadi Joszagban, eő kglme az Vrbarium szerint igazan exigáltassa [Vh; VhU 673] ✱ ~ *okvetetlen. 1545:* valamikor entewlem Somborth[a] ... megh akarya valtani minden ok vetetlen ew neky megh bochatom [MNy XL, 138. — [a]K]. *1560:* farkas Wram ... Ez ieowendeo Pünkest napiara, kezebe Bochattia az Jozagot, Minden ok Wetetlen [Ebesfva; Ks 101] ✱ ~ *rendbeli. 1570:* zorgalmatoszagal Minden Rendbely Embertwl kemelethlen fely zedyek az Eleby vonasokat [Kv; TanJk V/3. 18a]. *1596:* Keoúetkezik ... Azzoniunknak, Egieb feo Embereknekis es minden rendbeli Aiandek kwldezesre Valo keolchieg[a] [Kv; Szám. 7/XII. 91–2 Filstich Lőrinc sp kezével. — [a]Köv. a fels.] ✱ ~ *tekintetben. 1847:* a fogadando pásztorok(na)k ... minden tekintetben függések vagyon a Birák és Biztos[a] öklmektől [Torockó; TLev. 10/9. —[a] Ti. erdőbiztos] ✱ ~ *tekintetre nézve. 1820:* köz mondás hogy az özvegyet és arvát a' Szél jobban éri, ezen és minden tekintetre nézve ... egyetlen egy kisded árvátskámmal az Excellentiad kegyességébe reméllek abba bizom [JHb 48 özv. br. Jósika Istvánné Tövissi Borbára br. Jósika Jánoshoz] ✱ ~ *úton-módon. 1715:* patificum Dominiumokkot tehetségem szerint, minden uton modon én Impediáltam [JHb I/23]. *1793:* most az őszen ... egészen elszánta magában hogy minden uton módon elváljék [Koronka MT; Told.].

8. valamiféle; vreun, un/o oarecare; irgendein/eine. *1585:* az lewelnek continentiaiat eo kgmek varosul nem ertettek, hane(m) eo kgme akar mikor eozwe giwty a Varost kerje be a' lewelet hogy minde(n) ertelmet vehessenek beleolle [Kv; TanJk I/1. 14].

9. *nélkül* v. *kívül* nu-s szerk-ben; în construcţii postpoziţionale; in postpositionaler Konstruktion: egyetlen, bármilyen; vreun, vreo; irgendein/eine | legcsekélyebb/kisebb; cel mai mic, cea mai mică; geringst, wenigst/kleinst. *1629:* Az Zeoleo hegyeketis es kaszalo reteket egy arant bírtak minden hatar valogatasnelkul mind az ket varosbelyek[a] [Kv; TanJk II/1. 54. — [a]Ti. Új- és Ó-Torda]. *1688:* Ezen pitvarbul nyilik be az konyhára avagy kemeny allyára egy fel szer fenyő deszka ajto minden vas nelkül [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 1]. *1740:* Vagjon az Udvarhaz helj meljnek Teritoriuma minden lesza nelkul valo [Marosnémeti H; Ks 73/55]. *1753:* Béres szekér vagyon egy minden vasazás nélkül [Bece AF; Told. 18]. *1804:* a Dési Ur ... Basa nevű kortsomárossa 4 Malatz és 1 kotza Sertéssei örökké a Czitz hegyi Szőlők ajjába jártak és keringettek minden Pásztor nelkül [Dés; DLt 82/1810]. *1814:* A Külsö Udvarrol a Belsö Udvarra bémenve vagyon égy avaték Galamb Bugas Kapu három Tolgy Fa Kapu Felek felett minden Kapu és Ajto nélkült [Récekeresztúr SzD; BetLt].

Szk: ~ *akadály nélkül. 1599:* Zamueueo vraim attanak Garay Eotwes Andrasnak fl 333/ — az Lakatos Thamas Zenwchay hazanak magahoz valo valchagaert ... mind azt az hazatt obligalta, s mind penigh az Kiraly vchaj mostany hazat, hogy minden Akadalnelkeol el foglalhassak addigh Az summaigh [Kv; Szám. 8/XV. 37]. *1795:* az Sós hajók ... minden akadály nélkült bátron járhattanak [Déva; Ks 73. 74. VII. 108] ✱ ~ *bántás/bántódás nélkül. 1571:* ty. k. az legent bochyatassa el bekessegel mynden bantas nelkeol [Kővár Szt; BesztLt 3528 Clemens Jspan et Fraci(scus) Zalokj p(rae)fecti arcis Keowar a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz]. *1802/1841:* az embereket minden bántodás nélkült üressen elbocsáták [Zsidve KK; CU 426] ✱ ~ *bizonyítás nélküli. 1842:* 'A bé panaszoltatott ... vele közöltetett terhelő pontokra tett minden bizonyittasok nelkülti Feleletébe hiába tőrekedik panaszlo Hadnagy Atyánkfiának igazságos kérelmét Szoszolloi el fatsarásokkal bé lárvázni [Dés; DLt 1452. 9] ✱ ~ *citáció nélkül. 1761:* a' Falusiak egyben gyűltenek, s engemet minden Citatio nélkül oda hivtanak, s ... a' Házbol addig ki nem botsátottak, mig Rotyis Alékszának vádgyára minden egyben valo felelés nélkül hat Márjásig büntetőttem erőszakoson [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Katona György (38) zs vall.] ✱ ~ *egyetértés/egyezés nélkül. 1829:* minden egyetértés és egyezés nélkült [Kölpény MT; Told. 48] ✱ ~ *ellenkezés/ellenzés nélkül. 1715:* minden ellenzes nelkült jartam [Szemerja Hsz; LLt]. *1768:* hány darabb marhát tetzet kinek kinek tartani a Possessorok(na)k, minden ellenkezés nélkül szabadoson határunkon legeltethették [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29] ✱ ~ *engedelem nélkül. 1583:* vegeztuk, hogy valamellink az masikat szidalommal es tiszteletlen szoual illeti, a' meniszer czielekezi, annyzor buntessek minden engedelem nélkul egy forintal [Kv; MészCLev.]. *1808:* A' mely Mester Ember heves fővel jó a Czéhba annak minden engedelem nélkül büntetése 1. Mflor. [Kv; KCJk 21] ✱ ~ *erőltetés nélkül. 1840:* Melly Eg(g)yezödés előttünk a Felek önkéntes joakaratjából mint köz Birák előtt minden erőltetés nélkül vitetvén ... végbe arrol adjuk ezen ... bizonyság tévő Lewelet [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kováts Jenő, a szék bírája kezével] ✱ ~ *exkuzáció nélkül. 1765:* Mostani Fö Biró Kornis Gábor Uram engemet Bessenyei Istvánt ... Sardi Daniel vrammal együtt denominált vala a kérdésben forgó Investigatiora ... melly szerint haladék, és minden excusatio nélkül szályunk ki az Invesztigatiora [Borosbocsárd AF; Eszt-Mk Vall. 240] ✱ ~ *fizetés nélkül. 1744:* bizonyos jo szivü Tagjai Consistoriumunknak ... a' Fö és V. Quártási Hivatalokat a' közelebb jövö Esztendöben minden jutalom és fizetés nélkül fogják el viselni [Kv; SRE 300] ✱ ~ *fogyatkozás nélkül. 1681:* Vajda Hunyad vára ... Buzgány (!) nevű Ház; avagi Ur háza ... bokalyos Kemencseje minden fogiatkozas nelkül [Vh; VhU 502, 550] ✱ ~ *fundamentum nélkül. 1806:* A Panaszoltatott Két Fél Communitas minden Fundamentum és hellyes ok nélkül excipiál ezen processus ellen [Szu; UszLt ComGub. 1753u] ✱ ~ *háborgatás/háborgattatás nélkül. 1723:* minden haborgatas nelkült circiter az esztendokig, ha tovab nem birták[a] [Backamadaras MT; Told. 76. — [a]A házat]. *1812:* a Kotsárdiak azonn fiatalos Nyárfás Berekhez (: mellyet a Nagy Laki Nemes Reformata Eklesia sok esztendöktol fogva bekeségesen és minden háborgattatás nélkül birt és bir ma is :) valami praetensiot formáltak volna [Csúcs AF; DobLev. IV/943. 22b Rád Nyikuláj (60) col. vall.] ✱ ~ *háborúság nélkül. 1629:* Szabo Ferenczis Felesegeuel Angyal Borbara Aszszonnial Egyetemben Arra igirik magokat hogi valamegh El az Edes Anniok Orsolya Azzoni mind addeg pacifice birhassak az Hazat minden haborusag nelkwl [Kv; RDL I. 141] ✱ ~ *haladék nélkül. 1603:* az Sattznak minden haladeknél kyl veghez kell mennye [Kv; TanJk I/1. 460] ✱ ~ *halasztás nélkül. 1815:* (A bonifikációt) a' Határ osztáljal jövendö egy más között fel osztando nova Sessiokbol in commoditate ott ahol részit ki vészi ki adgyuk ... minden halasztás, és perbeli Zörgés nélkül [Mezőbánd MT; DobLev. V/987] ✱ ~ *halogatás nélkül. 1600:* azokat[a] mingiarast indithassa mellenk minden halogatas nelkwl illien ellenwnk walo dolognak reprimalasara [DLt 26 fej. — [a]A hadakat] ✱ ~ *haszon nélkül. 1789:* ha annak rendi szerent viselték volna gondgyát annak utánna is azon Malomnak, az árviz ... nem bánt volna ollyan rutul vélle, hogy

hat esztendeig minden haszon nélkül állyon veszteg [Abosfva KK; GyL] ✱ *~ hiba nélkül. 1756:* Az Ur házában ... két nagy ablak ... minden hiba nélkül [Déva; Ks 92. I. 32]. *1818:* Szász Mihályné ... 'a 11. Rforintokat és 6 xr adott ki fizette minden hiba nélkül [Mezőbodon TA; IB] ✱ *~ hír(e) nélkül. 1774:* minden hir nélkül leg elébszer is ugy ütik ... Szász István Uramat le a lorol [Udvarfva MT; Told. 44a]. *1812:* Grantzkit ... eleresztették minden híre nélkült a Groffnak [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.] ✱ *~ homály nélkül. 1793:* Határa is minden felöl ezen helynek igen régi, és minden homálj nélkül van [Kisrápolt H; JHb XXXI/36.3] ✱ *~ hurcoltatás nélkül. 1797:* tessék Nagyságtoknak is az Exponenseket illető Részt, az Exponenseknek minden tovább valo hurczoltatás nélkül Kezekhez bocsáttani [Kv; Incz. XI. 27a] ✱ *~ (igaz) ok nélkül. 1588:* Sombori vram ... minden oknelkwl az en ket fiamat meg fogatta oth tartotta [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1846:* égy Tehennyeket ital áráért, minden igaz ok nélkül meg kötötte [Kakasd MT, DE 2] ✱ *~ igazság kívül. 1674:* Mezö Örményest[a] ... az öregh Rakoczi Georgy Kamuthi Miklostul minden igassagh kivül foglalta el [JHbK XX/20. — [a]K] ✱ *~ impedimentum nélkül. 1703:* ha mi seminaturájok találtatnának azon potiohoz tartozando földekben ... azokatis eo kglmek magok szükségekre bé takarithassák minden impedimentum nélkül [Szamosfva K; JHbK XXV/26] ✱ *~ irgalmasság nélkül. 1759:* attan verte taglatta minden irgalmasság nélkült [Teke K; Told. 26] ✱ *~ jutalom nélkül. 1778:* Szolgálatot ... sok rendb(en) minden jutalom nélkül tettem [Telegdibacon Hsz; Borb. II T. Baczoni Boda Sándor lev.] ✱ *~ kár(a) nélkül. 1757:* (A kendert) minden kár nélkül ki vetették [Kiskend KK; Ks 71. 52]. *1757/1758:* minden kăra nélkül fellyeb emeltettnĕ Harsányi Ur(am) az also kerĕk Stompjăt [Abrudbánya; Szer. Henczel György (34) vall.] ✱ *~ kedvezés nélkül. 1580:* Az Seowennyek es gyópykh ky vetesse feleol ... wegeztek hogy ... vonassak le Mind zolók keozot s mind kertek keozót minde(n) kedwezes, es zemely valogatas nelkwl [Kv; TanJk V/3. 217b]. *1662:* minden kedvezes es szemely valogatas nelkül az Articularis poenát nem kesedelemeztettyük miis el keovettetni húseghteken [UszLt IX. 75. 47 fej.] ✱ *~ kegyelem nélkül. 1586:* az varos Erdeyet ... valaky ... ennek vtanna Eelnę, raita kaphatnak ... minden kegielemnelkwl az Espanok megh foghassak, es be hozhassak, es fel Akazzak [Kv; TanJk I/1. 29] ✱ *~ kényszerítés nélkül. 1682:* ezen Moldvai Janos iffiu legyeny maga szabad jó akarattyábol minden kenszerites nelkül köte es ajanla magát Kis Mihaly Ur(amna)k es felesegenek ... hogy ... Kis Mihály Ur(am) ... üsmerje és tarcsa ös örökös jobbágyának [Berz. 15. XXXIV/19] ✱ *~ keresztülkedés nélkül. 1758:* valahol házak után valo akár minémü szántó és kaszáló földök volt ... egymás közöt szép Attyafiságoson minden keresztülkedés nélkül egyenlö reszre ketten fel asztották [F.kékesnyárló Sz; Mk III. XXIV/464 Kriszta Thogyer (45) vall.] ✱ *~ késedelem nélkül. 1571:* Paranchioltanak Kdnek az Testamentarius wrak ... Ez waar Zywksegere kywalt keppen walo dolgokrol ... Kdet Azert kerem hogy Kd Azokban mynden haladeknal kewl es kysedelemnel kewl Mennel hamarab Lehet ... Azokat Chyelekeggye megy [Szúv; BesztLt 3503 Petrus Zent Myhalyffalwy Casp. Zewch beszt-i bíróhoz] ✱ *~ kiáltás nélkül. 1626:* szolgalliuk minden szugolodasnelkül, kialtasnelkül mint jambor jobbagi szokta jambor Vrat szolgalni [Csekefva Cs; BLt] ✱ *~ kifogás nélkül. 1821:* senkiis ... Remek Esztendö töltés nélkült, a' Czéhban bé ne vétettessék, hanem azt minden kifogás nélkült ... pontoson ki tölteni tartozzék [Kv; FésCJk 32] ✱ *~ kímélés nélkül. 1570:* Vy Adot Mostan eo K. varoswl nem vetnek, hane(m) az elebbj adot zegyek fel Eleosser, Minden kemelesnelkwl [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1755:* Gabonatis esztendönként ... minden kimillés nélkülI adattatta [Gernyeszeg MT; TGsz 35] ✱ *~ kontroverzia nélkül. 1776:* Azon ... Földet ... Mi Miveltük ... minden Contra versia nélkül [M.bogáta MT; BetLt 6 Rusz Vaszilie (51) zs vall.] ✱ *~ maradtság nélkül. 1579/1687:* Bodo Ferencz és Bodo János szabadok legyenek el hányny, vagy el vághnj az gátatt mjnden maratságh nélkül [Altorja Hsz; HSzjP] ✱ *~ osztozás nélkül. 1570:* Angalyt Zeybert Gĕrgne Azt vallya, hogy ... eo hallotta az ew uratwl hogy ... Thakach Siluester az eo gyermeket Thakach Janosnak hatta testamentomba Mint Tutornak Es egy zeolewtis Zent gĕrgh hegien az gyermeknek hatta Minden oztozasnelkwl [Kv; TJk III/2. 40] ✱ *~ panasz nélkül. 1766/1800:* minden panasz nélkült gondunkatis viselte [Harasztkerék MT; Told. 30] ✱ *~ pénz nélkül. 1750/1778:* minden Pokai birodalomnak az mellyek eö Kigyelme kezénél voltanak a' felét Déák István Urammal minden pénz nélkült ki botsátotta és birodalma alá adott [Ilencfva MT; DLev. 6] ✱ *~ per nélkül. 1550:* Az yozagot En es Ew nekye tartozok Meg Ereztenyi — Mynden Pernelkwl [Berend K; BfR VI. 28/2] ✱ *~ perbeli zörgés nélkül → ~ halasztás nélkül* ✱ *~ perlekedés nélkül. 1802:* a mi hasznot ... venni talált ... minden további perlekedés nélkül competenter resignalni restitualni kész [Pagocsa TA; Berz. 5. 38. P. 14] ✱ *~ perpatvar nélkül. 1621:* (A házhelyet) Both Janos pap Vramis tartozik ky erezteni kezebul minden peór patuarnekul [Burjánosóbuda K; JHbK XII/29]. *1779:* (Vitzai Mihály) ha ... el találna koboralni ... az irt kezeseken külön külön huszan öt huszanött Forintokat ... desumálhasson desumállathasson minden per patvar nélkült [Göc SzD; WassLt] ✱ *~ próba nélkül. 1809:* ez hellytelen és minden proba nélkült valo álittás [UszLt ComGub. 1753u] ✱ *~ sértődés nélkül. 1794:* Bulza János ... azonnal minden bántodás és Sértedés nélkült ... ellölünk el mene [Vályebrád H; Ks 81. 57/56 Opra Ignát (55) vall.] ✱ *~ személyválogatás nélkül. 1575:* eo k. varoswl hattak az eleby 12 valaztot vraimra hogi ... hwl mi fogiatkozást Esmernek az vyz foliasban, Minden kemeletlen es zemely valogatasnelkwl Meg Igazichak [Kv; TanJk V/3. 120b]. *1825:* minden személy válogatás nélkült barátságoson traktált, és vendégelt minden embert [Bala MT; Told. 21] ✱ *~ szemérem nélkül. 1733:* minden szemérem nélkül egjgjüvé fekültek s ölelkeztek [Dés; Jk] ✱ *~szükség kívül. 1695:* Gazdag János ... mindön szükseg kivüll kénszeritette az kezest a' kezességnek le tételére [SzJk 291] ✱ *~ tartalék nélkül. 1763:* Minden tartalek nélkül ... ex mero rancore huntzfutozott [Nsz; Told. 33/22] ✱ *~ tartózkodás nélkül. 1737:* Eggy Onodi Mihály nevü nemes ember ... sok Excessusokat, ugy mint potentiosa invasiokat, Veréseket, sebhetéseket szokot vala patzálni, melyeket most is minden tartozkodás nélkül continuál [Vh; Ks 83] ✱ *~ tere/terü nélkül. 1832:* én ... szabadon minden terü nélkült akartom hagni (!) annak az jo lelkü Dosa Urnak azon szöllöket [Kissáros KK; DLev. 2]. *1865:* (A) Jószágokat ... minden tereh nélkül resignáltam [Kv; LLt] ✱ *~ tétovázás nélkül. 1702/1799:* (A bányászásban) hiven, szorgalmatoson, igazán, minden tétovázás nélkül szolgálunk [Torockó; TLev. 5/14 Transm 321] ✱ *~ tilalmazás nélkül. 1777/1780:* Ezen ... három darab Erdö minden Tilalmazás nélkül szabadok lévén, Tüzi jó Fánál egyebet bennek tanálni nem igen lehet [Somkút

SzD; JHbK LII/3. 163] ✱ *~ törvényes becsü nélkül. 1819:* minden törvényes betsű nélkűlt [Dés; DLt 334] ✱ *~ törvény nélkül. 1577:* ada my elöttünk zalagba, Ig' hog' mykor meg akarya valtany vag' w maga vag' gyermeke ... meg erezze mynden törwennel kwl [Méra K; AggmLt C. 3]. *1590:* ualamikor az eo Kme penzet le teze(m) minden teoruennelkwl tartozzek ennekem megh boczjattanj[a] [Kányád U; BálLt 89. — [a]A zálogos örökséget] ✱ *~ versengés nélkül. 1770:* a pásztor fizessen öt magyar forintokat ... az actor gazdaaszszonynak minden versengés nélkül [M.hermány U; RSzF 213] ✱ *~ veszekedés nélkül. 1752:* (A) szolga Legény a' Fiamtol el vévén az ökrökőt be akarta hajtani, mellyet látván én ... minden veszekedés nélkül elvém tőlle [Abosfva KK, Ks 8/XXIX. 29] ✱ *~ villongás nélkül. 1694:* Hogy sem az adó sem az vévő meg ne károsodgjék, a szőlőnek minden villongás nélkül való szakasztott ára an(n)yi magjar forint legjen a men(n)yi veder bor egész termésiben lészen rajta [BfN 54/10] ✱ *~ visszafeleslés nélkül. 1768:* Mük a mitt kértek, s tartaztunk vele minden viszsza feleslés nélkül parantsolattyakra meg adtuk [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *~ zúgolódás nélkül → kiáltás nélkül.*

10. teljes, tökéletes; total, deplin; völlig, gänzlich, vollkommen. *1559:* Ke: wytetne akor chak Lekenzere[a]: es: Ke: zerzene ot helt neky az myk (!) El wytethetne esmet: Ke. valamybe mek (!) ley (!) w felsyge wtan mynden baratsagal lyzen yrte [Somkerék SzD; BesztLt 59 Erdely myklos de som kerek lev. — [a]A Zalancy Janos számára vásárolt bort]. *1593:* Dragan Tamas vallia ... Mondro Peter es Demeter Peter egi eokreot loptak volt Situej Gurzo kenezteol es az keneznek minden gianosaga raitok volt [Kv; TJk V/1. 449]. *1600:* eo kgmek egez Varosul biro vramnak es Tanachanak minden hoesegel es engedelmessegel igertek megh magokat [Kv; TanJk I/1. 375]. *1756:* minden gyanómat Németi Istvánról le tészem, és egész becsületit meg adom [Kv; Mk IX Vall. 55]. *1769:* poroncsoltatik, hogy kiki minden igyekezetit arra vesse, hogy a földi Almát ... szaporicsa [UszLt XIII. 97]. *1811:* Ha ... gondolatom ellenére találna lenni Dobollyi Joseff ötsémnek valami Contactussa néhai férjemmel azon ... Balás Joszág iránt, az ellen Contradicalok ... hamissá tészem, és minden használhato erejéből kivetkeztetem [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a]. *1836:* a Halász ... a mint a To bé fagy azonnal minden tehetségét arra fordittsa hogy Csikot fogján [Csapó KK; Berz. 21].

Szk: *~ autoritással/hatalommal ad/köt. 1639:* Jeouenek my eleonkbe(n)[a] ... Hogj azokot az Causakot minden ăhoz valo igassagokkal es levelekkel adak es keőtek minden tellies hatalommal es Authoritassal, Orbai szekbe(n) Pauan lako Gal Miklos Vr(amna)k es Kezdj szekbe(n) Szentleleke(n) lako Czintala(n) Istvan Vr(amn)ak [Hsz; KaLt Apor István ir. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ *~ bizonnyal írhat/tud. 1562:* My ezt irhatiwk Thy kgteknek Mynden Bizzonnyal hogy az ola az kit ktek meg Tartoztatot Jambor es igaz Ember [Sáromberke MT; BesztLt 61 Michael Chanady judex a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1770:* minden bizonnyal tudgyuk ... ezen hellyet vagyis erdőtt mellyen most állunk ... mindetig az mi értünkre a Szász Nyiresi határhoz tartozandonak lenni [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI] ✱ *~ hatalommal megfog. 1585:* Az Wandorlo, Bwdoso, Eoreoksegnelkewl valo lezzegeó zemelliek, ha mith az felseo dolgokban[a] hatalmassagokban megh chelekednek, Akar kichin bewn es hatalom legien, Akar penigh nagy, vgian megh fogiak minden hatalommal [Kv; KvLt Vegyes III/18. — [a]Ti. feljebb a constitutio-ban előadottakban] ✱ *~ igazságról kielégít. 1578:* az wen thorozkoy Ferneczně Frysinazzont leanyatt ... pakochyabely es Kys nywlasbely Rezzel Elegitette ky minden Igassagarol az thorozkay Jozagbol [Torda/Mezőcsán TA, Thor. V/14 P. Zeoke (90) jb vall.] ✱ *~ igazságát/jussát adja/engedi/kiveszi. 1560:* minden Jgassagát ki veótte Az vi malambol, valami bamfi menyhartott Jlletthe volna [Mv; JHbK XII. 7]. *1561/1579:* Lypthaj Sophia Azzony fiawal ... adak Thorda varmegiebe ... Minden Igassagokath es Rez Iozagokath [Kozárvár SzD; SLt AB. 4]. *1598:* Chiereni Lazlo vrunk Teke Ferencz vrunknak es az eo kgme feleseginek Chiereni Orsolia Azzonnak tellies minden igassagat ... ada es engede [Törzs]. *1631:* Radnot nevw Castelyomhoz tartoszando Jozagomhoz ... minden igassagat jussat ... nekem, maradekimnak engedi vagy legatariusimnak ö kgme [Radnót KK; Ks O. 37] ✱ *~ jóakaratát/szolgálatát igéri/mutatja. 1658:* minde(n) jo akarattiat igirte eő kglme Varunk epűletihez [Alvinc AF; DLev. 3. XXX/A. 9]. *1667:* Igirue(n) Mihalcz Mihaly vramis, minden Atiafisagos jo Akarattjat, Szolgalattjat Farkas Jstua(n) Vr(amna)k Es feleseginek, Donat Kata Aszszonynak [Ikafva Hsz; Borb. I]. *1670:* kérem Kegyelmedet ... engemet illető dolgokban mutassa minden jó akaratját [TML V, 401 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *~ jóakarattal/oltalommal/segítséggel lesz/van. 1632/1634:* bizuan azert az Tholdalaghj Ura(m) jo akarattiaba(n), holot ekkedighis minden jo akarattal oltalommal es szegecczeggel volt neki [Koronka MT; EMKt VI. E. 2. 247a]. *1634:* kerem eo kegmet ... legyen minden io akarattal, segittseggel, az kiczin Ioszagbolis, kit eo kegnek fatealtam [WassLt Cegei Vass János lev.] ✱ *~ jó egészséggel/szerencsével éltet/tart (az Isten). 1575/1784:* az Ur Isten tartsa és éltesse te Nagyságodat minden jo egésséggel es jo szerentsével [Gyf/Gáldtő AF; DobLev. III/586] ✱ *~ jó egészséget/boldog életet kíván. 1610:* Az uristenteól kevanunk kegteknek minden Jo egiesseget es keva(n)saga szerint valo bodogh iletet megadatni [Dés; Jk 320] ✱ *~ reménysége van vkiben. 1663:* Isten után ... édes kegyelmes Asszonyom, Nagyságodban van minden reménségem [TML II, 478 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

II. fn-i jell-ú haszn-ban; cu funcţie substantivală; substantivisch gebraucht. **1.** mindenki; fiecare; jeder, jede, jedes. **A.** *egysz 1540:* Balassy Imreh ez mynapon Karoly Sygmondnak azt az dolgoth thytkon meg yelentette wolth, es Sygmond azt myndenek bezelette [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1565:* En yttys kyral Ew felseghe feoldęn Lakom, Jtt en myndennek elegh teorwęnt allok [Kv; BesztLt 5 Konth János nyil.]. *1570:* Vy Adot Mostan eo K. varoswl nem vetnek, hane(m) az elebby adot zegyek fely Eleosser ... Mindentwl, valamint es valahogy lehet [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1633:* az Zabo Jacabne szolgaloja ... mo(n)gia vala tugia az eördógh hogi Aszonio(m) mindennel le fekszik [Mv; MvLt 290. 123a]. *1677:* A' dézmásoknak instructiok adassanak; Cáptalanokban tétessenek; onnan adgyák ki mindennek [AC 254]. *1718:* A Török Lo ... háta ki fokadat mostis, mindent kénálok vélle olcson is oda adnok, de senkinek ne(m) kell [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból]. *1794:* Minden azt mondja, hogy Ester az én Leányom vólna [Koronka MT; Told. 42/12]. *1825:* minden csudálkozott, hogy miért rontyák azon sok szép, és erösS Épületeket [Szentdemeter U; Told. Conscr. 213].

B. *tbsz 1573:* (Az adót) eo k az polgar vraim Egiebektwl is Mindenektwl kemelletlen zedyek fely Senkytwl az 1000 f(or)i(n)tra valo adoba cedwlat eo k. Be Neh vegienek [Kv; TanJk V/3. 72b]. *1579:* Lazló papott mindenwt mindenek

ellen megh mentiwk es megh oltalmazzwk benne [Uzon Hsz; Kp I]. *1592:* Eo kme versendy Ianos fel vesze(n) az Evictorsagott, hogj mindenek elle(n) Zalanczj vramott megh oltalmazza benne" [Pókafva AF; JHb XXV/38. — "A földbirtokban]. *1600:* Hoggiai Kis Isthwa(n) wal p(ro)katorth Weres Balast Farczadit, Kis Petert Hoggiait, mindenek elle(n) eztendeö forgasaba(n) [UszT 15/223]. *1703:* Nylvan lehet mindeneknel mitsoda Párt ütest inditot Felsö Magyar Országban Rakotzi Ferencz és Groff Bertsenyi Miklos ... eo Felsége ellen [UszLt IX. 77. 68 gub.]. *1799:* à panaszló szemérem nélkûlt felette szerelmes vólt, mindenekhez hozza adta magát [Dés; DLt]. *1814:* Dobai Mihály Uram minek előtte el vette ezen mostani feleségét, mindenek Piros kurvának hivták [DLt 56. 12].

Szk: *~(ek)nek emlékezet(é)re ad. 1552:* En Banfy pal losonchy, Adom myndeneknek emlekezetyre, ez lewelnek zerybe [Besectelke MT; JHbK XVI/31]. *1561:* My Jnakthelki Ghyerewffy Mihal, es Swky Benedek aggywk emlekezetre ez mi lewelünknek rendibe mindeneknek [Fráta K; SLt U. 28]. *1563:* En Zeki pal Adom emlekezetre Mindennek akinek illik" [Kv; SLt G. 5 Zeki Pal és Suki István egyezseglev. Kerestel Bálint szolgáltatása ügyében. — "Köv. az egyezség szöv.]. ✱ *~eknek értésére ad. 1588:* Agiuk mindeneknek ertesere az my leuelónknek rendyben [Vécke U; BálLt 81] ✱ *~eknek tudására/tudtára ad. 1550:* My Zekel Myklos. Es Kaytot (?) Ferencz, Es dolcy (!) miclos manykroly" agywk Emlekezetwly myndeoneknek twttara [BfR 192/23. — L. MNy LVIII, 491. — "SzD]. *1582:* Aggiuk tudasara es emlekezetyre kiknek illik mindeneóknek [Dés; DLt 209]. *1652:* Adgiuk tudtára mindönök(ne)k az kik(ne)k illik az mü ielen ualo leuelünköt [Körispatak U; Pf]. *1798:* adom tudtakra mindeneknek a kinek illik ez Lewelem rendiben [Nagylak AF; DobLev. IV/803 Belényesi Komáromi István nyil.].

2. kb. mindenféle (aljas/rossz) személy; de tot soiul de persoane; jede Art (niederträchtige/schlechte) Person. **Szk:** *~nek elmond. 1814:* Dobai Mihálly Uram más betsületes Czéhbéli Mester Emberketis ... le huntzvutozta ... Balog Istvánt és Jsákit mindennek el mondotta, égy szóval kitsintül fogva nagyig ok nélkül vexálta [Dés; DLt 56] ✱ *~nek mocskol. 1813:* Dobolyi Mihály Uramot, égy bizonyos örögség Gyülésében öszve teremtettézte, s à Feleségét öszve kurvázta és motskolta mindennek [Dés; DLt 56/1814].

3. ingó és ingatlan vagyon összessége; toată averea mobilă şi imobilă; Gesamtheit des beweglichen und unbeweglichen Gutes. **A.** *egysz 1569:* Margyt azzony es Kerestel Balas Menedek Lewelet aggyon Buday Gergelnek Myndenrewl hogy meg Elegytette Buday Gergely Margyt azzont [Diós K; JHbK XLV/13]. *1570:* Sophia Kwn palne Azt vallia hogy zayabol hallotta Kaytar palnenak hogy Mindenbeol ky attha volna az Menyenek ... az gyermek Rezet [Kv; TJk III/2. 203]. *1700:* Tudade mind menest, Disznott oda hajtatott Görgenyb(en) hova lóttek ... ? ... Tudade ... mindent eö hazat ehez az házhoz juhat, Bárányt ... ? [K; SzentkGy vk].

B. *tbsz 1508:* ez felyul meg Mondoth Anna Azzon Ada my elewtunk myndenekrul Az Zwky Jsthwannak menedeketh [Kv; EM XXIX, 263]. *1573:* Zigiarto Matias es Kadar gergel' Azt valliak hogi ... Eottues leorinch ... Mond hogi ... testamentomot akar tenni ... Mindenekreol leweley vadnak Ladayaba hogi Menedeket attak neky [Kv; TJk III/3. 198]. *1602:* Jm en az vram elott, mindenekett Nektek hagiom minden ... Eroksegemmet az penzen veöttett minden pertinentiaiuual [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1699:* mindeneket mind ittben, mind oda ki inventálván kezében adgyanak" [Kv; SRE 60. — "Szegedi Istvánnak]. *1732:* Endes ur(am) ... mindeneket Conscribalt ujjolag [Kv; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1782:* Néhai Mikola Lázlo Ur ... holta után ... épitettünk mindeneket, az egj Csüren ha nem dolgozhattamis, de tudom azt, hogj az is a' Mltsgs Exponens Aszszonj birodalma alatt épült [Dombó KK; JHb XIX/22. 22].

Szk: *~ből kivet. 1724:* kérte a Felesége ... az Urát Gónos Istvánt, hogy testáljon néki, mert ha meg hal, ötet kivetik mindenböl a' Gonos Atyafiak [Ne; DobLev. I/106. 8b–9 Sára Veress rel. nob. quond(am) Stephani Dobolyi (53) vall.] ✱ *~(ek)ből ki/megelégít. 1544:* Ez harom zemelek azth wallotak az ew hytyk zerenth hogy hallomaskeppen hallotak wona, wkys hogy meg elegetethe wolth symon vra(m) myndembeol az che Gergelnet az borbala azzonth [Zsombor (K) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1578:* Frwsinazzonnak, Hozzwazay Peternęnek Az annya Az wen Thorozkay ferenczne Az belseo Thorozkohoz walo Jozagbol Labas Barrommal eoker zekerrel eokreokkel eozwe Diznowal es Jwhokkal es Ewneo Barmokkal ... ky Elegitette Az teob Jozagbol mindenekbeol pakochyabely es kys Nywlasbelj Rezzel elegitette megh Frwsinazzont [Torda/Mezöcsán TA; Thor. V/14 Mich. Gywla 50 (jb) vall.]. *1609 k.:* monda akkor Pal Deak" Immar io fiam en innet mindenekbeol ki elegetettelek [Dés; DLt 311. — "A leányának] ✱ *~eket hagy vkinek. 1592:* Balas Janos ket eókret hagiot vala az Apianak, egyebeket mindeneket Az felesege Apianak fyayual egyetembe hagiot vala [UszT]. ✱ *~nel bővelkedik. 1765:* Tkts Cserei Mihály Ur(am) egész elete fottaig mindennel bövölködött ... a' mint bizonjos megh Iffiu legénségiben szerzett drága külömb külömb féle substantiák mutogatyák máigis [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev]. ✱ *~től elesik. 1591 u.:* tartotta uolna Az torujnyhez magat de mjuel hogy ahoz ne(m) tartotta magat Azt mondom hogy myndentul el esset [UszT].

4. birt szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possessiver Personalendung: vkinek teljes (ingó és ingatlan) vagyona; toată averea cuiva; js ganzes (bewegliches und unbewegliches) Gut/Vermögen. *1584:* Viczey Caspar vra(m) vallia ... Daroczy Janosnak Towaj haza zeoleye, es kereskedesse vala ... Egkor hallam hogy panazolkodik vala ... fia feleol ... Im az Bestie kurwafy Mindenemet el veszte [Kv; TJk IV/1. 229]. *1629:* Czak hogj szepen szol az Aszony neki, s mindenemet el czalhattia teöle, az Uratol [Mv; MvLt 290. 148a]. *1814:* Azt is magától a' Grofnétol hallottam mondani hogy a' Grof rosz gazda, mindenit Lovakra ... vesztegeti [Mv; TSb 12]. *1868:* A vén asszony ... a mint mondja „Uram végett" mindenitt el akarják venni; már a Becsülö bizotmány ki is van nevezve [Pf Barabás Sándor jogász lev. Kv-ról].

Szk: *~éből felprédál. 1803:* a' Feleségemtöl nékem azt izenték, hogj ha véllek meg nem békéllem, szekerekkel jönek réám, s mindenemböl fel prédálnak [Toplica MT; Born. XVc. 1. 108 Márk Juon (43) col. vall.] ✱ *~éből kiesz. 1804:* a Néhai Ur halála után Rutkai veje szállott a Néhai Aszszony mellé, a kiis nem hogy segitette volna az Aszszonyt, hanem még mindeniböl ki ette [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 4a] ✱ *~éből kifogy. 1712:* Vadas István Uram ... az el mult haborusághos üdökben annyéra ki fogyot vólna mindeniböl, és kételenittetett vólna Zállagban hánni sók szép szánto földeit, s kaszálóit, hogj nem vólna hová egy véka buzáját el vetni [Nagylak AF; i.h. I/76]. *1784:* (Ferentzinél) bizony alig hiszem hogy kapjunk nálla

Fundust, mert tsak nem mindenibol ki fogyott [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz] ✱ *~éből kifordít/forgat. 1663:* ezek között az tökéletlen, embertelen praesidiumok között vagyunk ... Félünk attól, hogy homagiumot praestálván, mindgyárt belénk grázdálkodnak és mindenünkből kiforditnak [TML II, 464–5 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1814:* azt hallottam midőn Barátosi szemibe mondotta Dobainak: hallya ked Dobai Uram, engemet ... ked már mindenemböl kiforgatott [Dés; DLt 56.21] ✱ *~éből kifoszt. 1700:* Rácz Labanczok mindenemből kifosztottak [KemLev. XXIII/2112] ✱ *~éből kipusztít. 1852:* én nem vagyok Fejedelem sem oly Capitálista kinek pénz Interesre légyen szükségem ki vagyok mindenemböl pusztitva [Nagylak AF; DobLev. V/1375] ✱ *~éből kipusztítja magát. 1757:* az Attya mindenibol ki pusztitotta magát [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c] ✱ *~éből kipusztul. 1756:* neki eleitől fogva nem a' volt a' szándéka, hogj ökör heljib(en) ökrót szerezzen az szégénység hanem hogy mindenböl pusztulja(na)k ki [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. *1793:* No te rosz kurva ugyan jól viselted magadot, mert már mindenedböl ki pusztultál [Koronka MT; Told.] ✱ *~e el/odaég. 1758:* Besztercének az a része, melyen a nagyanyám szállása volt, meggyúlván, mindene odaégett [RettE 55]. *1835:* a Menykö meg útvén a Házát mindene el égett [Zsibó Sz; WLt] ✱ *~e odavész. 1657:* Én pedig csak könnyüszerrel menék, az fejedelem nagy örömmel láta, és többé vissza nem bocsáta, mondván, ha mindenem odaveszne is [KemÖn. 183] ✱ *~ét eldúlja. 1601:* az Mihaly vajda kijövetelekor mindeneket elduláták vala a székelyek, semmijek nem maradt valamivel éljen [Vargyas; U; DanielO 8] ✱ *~ét el/felprédálja. 1629:* Hallottam az katonátul, hogy az ura, Varga Mihály ment ki az kvártélyban. Úgy hitta, hogy elmegyen az esse lélek városából, mert mindenit elprédálják [Mv; MvLt 290. 150b átírásban]. *1668:* mi reankis csettelkere szállíta egy falka hadakat Bethlen Janos Uram, mindenünket fel praedálák, aszt kerdeztek az szekelyek tőllünk micsoda haragia lehet az Urnak Bethlen Janos Uramnak az Szentpáli Janos Ura(m) iországára, mert megh hagyta minekünk hogy mindeneteket fel praedályuk, csak az testeteket, s lelketeket hadgyuk [Csehtelke K; BfR 57/51] ✱ *~ét eltékozolja. 1724:* Idősb Jérémiás tékozlatta el mindenét Gonos Istvánnak [Ne; DobLev. I/106. 3b Helena Kádár cons. quondam nob. Michaëlis Nagy (70) vall.] ✱ *~ét (el)testálja. 1755:* ezen unokámra Székely Judithra ... Testalom egy szoval mindenemet pénzemet, jelen valokot és adossagaimat ugy egyéb minden nével nevezendö ezüst, Ón, Réz, vas fa cserép és gunyáimat [Asz; Borb. II]. *1799:* a néhai Bátyám mindenit el testálta ... azoknak nagy részét a Testamentariussai már kezekhezis vették [Déva; Ks 75. VIIIb. 130] ✱ *~ét hagyja vkinek. 1507:* Az tobyt mynt Ezust marhamat myndenemet hagyom az paternek, hogy tanytassag es az Eskolat el ne hagyassak vele [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.] ✱ *~ét megissza. XIX. sz. eleje:* Igyuk meg hát féltünkben[a] Mindenünket éltünkben! [EM XX, 507 Márkus-kódex. — [a]Ti. a haláltól] ✱ *~étől evenálódik. 1739:* a szegénység egésszen mindenétől evaenalodott [H; Ks 99] ✱ *~étől megfosztatik. 1675:* (A hadsereg) már mindenétül teljességgel megfosztatván, az fizetésnek nem léte, vagy késedelme és quartélybeli szüksége miatt el ne oszoljon [TML VII, 99 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz] ✱ *~ét pénzzé teszi. 1832:* mindenünket ugy pénzé tettük, hogy már semmink sints egyéb a' háznak négy szegénél [Bordos U; Told. 39].

5. vki tartozásainak összessége; intreaga datorie a cuiva; Gesamtheit js Schulden. *1573:* eo k az polgar vraim ... Senkitwl az 1000 f(or)i(n)tra valo adoba cedwlat eo k. Be Neh vegienek hanem Mindent penzwl aggyak megh [Kv; TanJk V/3. 72b].

Szk: *~ból megalkuszik. 1570:* Zeoch adam hithy zerent vallya ... Dabo Tamastwl ezt hallota ... hogi kery volt egy zablyaiat Mellyet Annak eleotte Zabo gërgnenek Zalagba vetet volt, Jllen zowal ... Mindenbël megh alkwsom veled Es megh elegitlek [Kv; TJk III/2. 2] ✱ *~ekből kielégít. 1632:* Istua(n) kouacz ... nem tartozik semmiuel immar fizetni, mert mindenekböl ki elegitet mind engemet s mind peniglen az ket megh neuezet batiamatt [Mv; MvLt 290. 64] ✱ *~ekből megegyenesedik. 1572:* volt Sapfar Pal vramnak valami pinze Hadriuj Ferencz vramnal aztis meg atta Pal vramnak mw eleottwnk, Es myndeoneogbeol felywl meg mondot dolgokbol meg egyeneoseottenek mw eleottwnk [Gerend TA; BK] ✱ *~ekről megfizet. 1650:* Wettettem szamot Tatar Mihaly Uramal ö Kigyelme meg fizetet mindenekröl [Kv; ACJk 58a]. *1687:* megbékélte(m) mind károsokkal, mind Udvarbiro ur(amm)al, meg is fizettem; egészen mindenekrül [GramTr VIII Kucsó György szabad legény (25) vall.].

6. vkinek teljes járandósága; intreaga retribuţie a cuiva; js ganzes Gehalt/ganze Bezüge. **Szk:** *~ét megfizeti. 1570:* Cristina Kadar Peternę, Azt vallya hogy hallotta zabo Myklosnetwl Betegh agyabol azt Mongia volt Iso Ambruznenak, hogy ... Megh Rwhaztalak mynt Illen zegen azzontwl lehetet, Mindenedet megh fyzettem [Kv; TJk III/2. 196].

7. *~e vkinek/vminek.* **a.** minden testrésze/egész teste vkinek; tot corpul cuiva; js ganze Körperglieder/ganzer Körper. *1640:* Janos kouacz egy szeker füet hoz vala maga szüksegire s az Vr szolgai eleiben allanak az Janos Koüacz Felesege az füün (!) ül vala azt le szallittak rutul szidak ezt mondua(n) neki hogy vgy megh rügodoszszak hogy mindene eöszue szakadoz [GyK. Cath. Borsos cons. prov. Andreae Küs (40) vall.]. — **b.** egész teste-lelke vkinek; tot corpul şi sufletul cuiva; js ganzer Leib und Seele. *1824:* a' Sántz mellet ki akarná kerülni azon akadékos Legényeket, édgy közzülök — Kantárját meg fogta, szentyit-mindenit öszve szidta [Dés; DLt]. — **c.** egész ruházata vkinek; toată îmbrăcămintea cuiva; js ganze Bekleidung. *1668:* tudom azt hogy Sandor Jstuannenak elegendö ruhaztya (!) uala mikor hozak szoknyai Palastya ... mindene elegendö [Szentsimon Cs, CsÁLt F. 27. I/27 Benkes Peterne Katalin (64) pp vall.]. *1737:* az Incták Göntzi Ersébeth és Székelyhidi Anna midőnn az A-t ... ittasonn találták vólna, egjgjetmássát tölle el-vették; és mindenét, Nadrágát és egjéb titkosabb helyeit meg-keresgélték [DobLev. I/260b]. — **d.** minden (alkat)része vminek; toate piesele a ceva; alle Bestandteile von etw. *1652:* Vagyon az Nadas viszen egy malomis ... mely(ne)k mindene jo [Türe K; GyU 97]. *1810:* ezen fedél alatt égy hátulsó ház; melynek mindene édgyez az első házéval [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 384].

8. mindenféle termés/termény; orice produs (agricol); allerlei Ernte/Ertrag | mindenféle áru/termék; orice marfă/produs; allerlei Ware/Erzeugnis. **A.** *egysz 1568:* feyer warrot minden igen arros es az kolcheg ot embernek igen szwgseges [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozzzasy de Erked Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1579:* Vegeztek eztis hogy Az Saffar polgarok Az varas pinzinek el vasarlassat senkire ne byzzak hane(m) eo magok vegienek mindent [Kv; TanJk V/3. 205a]. *1600:* Kadar Janos regestumatis olwasta(m)

hogy mitt adot nekie es hogy mindent fel tudot chiak egy giortiat(is) [Kv; TJk VI/1. 461–2 Martinus Gywtho vall.]. *1714:* mindent az Egj Vizen kivül Pénzen kel vétetnem [ApLt 5 Apor István Apor Péternéhez Nsz-ből]. *1785:* az idegen Tolvajok ... az Ház héjára fel hágtanak ... a Szalonnákat hájokat, s az hagymát fokhagymát hánták le, s a mit kaptanak ott mindent [Piskinc H; GyK]. *1797 k.:* Itt ismet nagy szarazság van mindent el pergel az Meleg [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1840:* Kertemet le huzták benne lévö veteményeket végkeppen ki pusztitották égy általjában mindent le Tolvajkodtak [Dés; DLt 935].

B. *tbsz 1622:* Quarta mindenekből[a] [Retteg SzD; SzJk 13. — [a]Köv. a fels.]. *1683 k.:* Ha ... az Biro ne(m) gazdalkodnék, tartozik az dézmat mindenekből megh-adni [Somlyó Sz; SzVJk 63]. *1706:* Buzát, zabot, Haricskat, Kölest etc egyszoval mindeneket, ezek vesztegeték, éteték es hordák s praedálak ell [KvAkKt Mss 261]. *1737:* ex Documentis Inctae ki-jö az, hogy ... mindeneket vásárlott [DobLev. I/260a]. *1796:* Dézmát ... adunk mindenekböl a Tizediket ... ugy mint Buzából, Málébol, Báránykobol, és Méhekböl [F.gyékényes SzD; WassLt].

Szk: *~ekről számot ad. 1589 k.:* Az Malom Jöuedelmett tudom, hogj Teoreok Leorincz Malom mester ... ennekem[a] Jamborul mindenekrul zamott adott [Szu; UszT. — [a]A főbirónak].

Sz. *1811:* Jól mondják: minden föld mindent meg-nem terem[a] [ÁrÉ 45. — [a]Lapalján: Non omnis fert omnia Tellus].

9. mindenféle/minden lehető tevékenység/tennivaló; orice activitate/obligaţie; allerlei/hand mögliche Tätigkeit/Obliegenheit. *1590:* Affirmallja az mellet az J. p(ro)curatora hogj mjert mi(n)dennek vege volt azt megh haboritotta az fellyel megh mondot feleleti zerenth [UszT]. *1653:* mond a gubernator[a]: „Jól vagyon hát; nám mondám, hogy mindenre embernek esmertem én lenni kegyelmedet !" [ETA I, 126 NSz. — [a]Bethlen István Nagy Szabó Ferenchez 1621-ben]. *1670:* igyekeztem Kegyelmed írása szerint mindeneket ő nagyságok előtt végben vinni [TML V, 82 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679:* mit tehetünk rulla hogy mindenekre nem erkhezünk [Dés; Jk 40b]. *1722:* mik most vetteddegelünk el maradtunk mindennel az sok esök miatt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1820:* az Excellentiad kegyességébe reméllek abba bizom, mindent bölts rendelései Szerént tenni kivánok és törekedem [Várfva TA; JHb 48 br. Josika Istvánné özvegy Tövissi Borbára br. Josika Jánoshoz].

Szk: *~(eke)t elkövet. 1677:* mindeneket szabadossan a' Szegeny ügyefogyat nemes embereken el követni meg nem engedgyük [WassLt a fej. Vas Jánoshoz]. *1772:* Vásárhellyt[a] ... hogy Téglát kaphassak akarmi drágánis mindent el követtem [Told. 5a. — [a]Mv]. *1841:* Minden plenipotentiarius ... köteles mindent elkövetni, á mi principalissa és ennek maradékaira nézve Szerentsés és boldogito [Asz; Bosla. Fülep András assz. kezével] ✱ *~re kész. 1626/XVIII. sz.:* Az mit Isten hagyat mindenre kész leszek [ItK 1931. 77].

Sz. *1762:* mindent a körmödre égni vársz [Hosszúaszó KK; Told. 5].

10. *átv is* mindenféle dolog (a szóban forgó dolgok összessége); orice treabă/chestie; allerlei Sachen (die Gesamtheit der genannten Sachen). **A.** *egysz 1540:* Bathory Andras es Dragffy wram ... Azt es mondaak, hogy ez wrak ymar Nadasdytol, Bebektel es myndaz egyeb kewethekthel myndent meg erthetthenek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1595:* 2. Eyttel borth Attam az Segitö Darabantunknak ... d 12 Mert nagy múnkank volt velek, miert hogy az á Nemzet mindent zaiaban var [Kv; Szám. 6/XVIIa. 179 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* mindennel eörizni es oltalmazni akarom az en tiztessegemeth [UszT 20/143]. *1617:* Eléggé hallottam hogi ezt az jambort zitta az az azzoni hamisnak, gilkosnak, cziak az mi az zaian ki fert olliakkal, mindennel [Kadács/Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel.]. *1705:* az vilagon mindennel segitette Tarczafalui Ferencz vram az szegenj Tarczafalvi mihalyné Aszszonjomot [Pálfva U; Pf]. *1779:* (A halászok) Istenre mindenre reménkedvén, hogy ne gyaláznak s vernék tuább mivel a halott halakkal együtt ... által adnák tsak ne verjenek (így!) ökett tuább [Záh TA; Mk V. VII/12].

B. *tbsz 1570:* (Bíró uram) Ismet eo kmeket warasul giwche Be, es mindenekreol akor vegezny Akarnak [Kv; TanJk V/3. 11a]. *1599:* Zolgalatiat eo kgme(ne)k megh keozeontek es quietaltakis mindenekreol [Kv; Szám. 8/XV. 25]. *1630:* mindeneket meg Jgjre Kerekes Gergely [Mv; MvLt 290.209b]. *1707/1711:* mindeneket[a] beis tellyesitettek az Tiszteletes kolosvari Pater Jesuitak eö kegyelmek [Kv; JHbK LVII/43. — [a]A haldokló véghagyakozását]. *1796:* jovaslom hogj küldgye ide Nagyságod a maga Udvari Tisztyét had végjen számot jo moddal mindenekröl [IB. Szent Gerlitzei Nagy Sigmond mezöújlaki ref. pap lev.]. *1838:* mindeneket tagad égy átolyába [Dés; DLt 8].

Szk: *~eket eltűr. 1758:* szegény feleségemnek valóban sok jutván e világi nyomorúságokban, nagy békességgel eltűrt mindeneket [RettE 67] ✱ *~ekre gondja lesz. 1670:* Kérlek, édesem, mondd Bucsi uramnak, mindenekre legyen gondja ő kegyelmének, hogy szénábúl és egyébbúl fogyatkozás ne legyen [TML V, 94 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *~nel gédelget. 1591:* Baniabwki Janosne Anna azzoni ... vallia, Lattam ezt hogi Nagi Antalne Nagi Demeter kwrwl forgodot es keduet kereste ... es mindennel gedelgette [Kv; TJk V/1. 140].

Sz. *1841:* Méltoztassék Nagyságod Csendes humorral maradni, mert a mint mondják a holt Tyuk mindent ki vakar [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

11. minden (lényeges) adat/részlet/körülmény; orice dată/detaliu/circumstanţă (care ţine de esenţă); alle (wesentlichen) Daten/Einzelheiten/Umstände | mindenféle ügy; fel de fel de probleme; allerlei Sachen/Angelegenheiten. **A.** *egysz 1540:* Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth en am az egy dologhtol meg waalwa, ky tytok, nekyek meg mondek | ygaz ydeye myndenre ew nekyek es gondolny [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1542:* Wram feloles myndenth erth k., az thewrewk zolgayath minth bochatthakel, hyzem myndenrol irthak [Fog., i.h. 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1733:* mindent az Instructioban nem inseralhatni [Torda; TJkT I. 20]. *1817:* Az Ipomnak Váradi Jánosnak intézett levele ebresztett fel engemet erre hogy a Tkts Urhoz illyen aperte irják meg mindent [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.]. *1828:* Hatfaludy Lajossal igyekszünk mindent ügyesen és helyesen eligazitan(i) [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből]. *1847:* nékem mindent beszéllett [Dés; DLt 792].

B. *tbsz 1540:* Waydane azzonyomnak myndeneket nylwan megmondek [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1558:* valaztattam vala ... az Nagy banyay

arany kamoranak Meg visitalasara ... az Melliekben Hyuen el Jaruan Mindeneket, Meg Jelentettem [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1592 k.:* miert az ell vegezett dolgot megh haboritotta Arrul birot kiwanu(n)k hogy el vegeztek mindeneket keozteonk [UszT]. *1595:* Ez Jozagnak zokot adaia es egieb szedeo wédeó ez Jelen valo eztendeoben mindeneket egiben wetwen ... tezen egi summaban f 76/72 [Kv; Szám. 6/XI. 19]. *1736:* be menven szoval mindenekrol bövebben lészen szerencsem inservialni Ngodnak [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péterhéz Nsz-ből]. *1795:* Esketésbeli Kérdéseinkre ... ugy vallottak mindenekben, mint az előbbeni ... Tanuk [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S. 1].

Szk: *~ről ellenez vkit. 1570:* Beran Benedekne Anna, Azt vallya hogy ... oda Jwt Jsone, Mond az Betegh azzonnak vagy tes testamentomot vagy nem, De En Mindenreol ellenzlek, mygh az Enymet megh nem adod Mert zokal wagy ados enneke(m) [Kv; TJk III/2. 197] ✱ *~t elvégez. 1572:* En magam zemben akarok lenny Byro wrammal Komammal, es myndent el wegezek Ew kegyelmewel [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky es Colomanus Fekete a beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz].

12. *~(ek)ben* minden tekintetben; în orice privinţă; in jeder Hinsicht. *1573:* az hentelerekis ... Ez rendelesekhez mindenbe keotelessek legenek [Kv; TanJk V/3. 84b]. *1581:* mindenekben Engedelmesseknek akarunk lennj, ahoz tartani magunkat az my az fel(seged) parancholattia [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1606:* soha semmi dolgaban Beldi Vram ellen nem tórekedtem ... sót inkab mindenekben zolgalni akarok ö kegmenek [Uzon Hsz; BLt]. *1620:* Zóres Andras 65 eztendós Barczai Sandorne Barbely Christina asszony Jobbagja mindenekben ugjan aszont vallja mint az hatodik vallo ... Kis Andras 50. Esztendós ... Ezis ugjan aszont vallia mindenekbe mint az hatodik vallo [Algyógy H; RDL I. 109]. *1692:* Az Asszonyiallatis mint tisztesseges Feleségh és házas társ magát Férjéhez mindenben ... alkalmaztattja [SzJk 257]. *1695:* ezen dispositio ellen semmit ne disponalhasson ö kegyelme, mely ha lenne is annihilaltassék mindenekben [Impérfva Cs; BCs]. *1794:* Ez a' Commissio mindenekben ... a' Domest. Consistoriumtol függjön [Kv; SRE 314].

13. *~eknek előtte* mindenekelőtt; înainte de toate; vor allem. *1570:* a mykor az derek dologra, kelletik allanunk, akkoron ezekreól Neke(m) myndeneknek eleótte dolgom es Zoom legen kegyelmetek eleót [Székelyvásárhely; BálLt 1]. *1588:* hogiha jeóue(n)deöbe az tellyes házat Somogy Andras el adowa tenne tehat mindeneknek eleotte tartozzek az eö Battyát Zabo Demeterth velle meg kinalny [Torda; Pk 2]. *1611:* Mindeneknek eleotte az Constitutio zerint az kit az oszlasnak feo dolga illetet, meg eskettuk, hogy mindennemu Jokat, az Djujsiora valokat, igazan eleo ad es neuez [Kv; RDL I. 90]. *1677:* Igen helyes és követésre mélto cselekedeti volt eleitöl fogva ez hazának, hogy ... Országos Gyűlésekben, mindeneknek előtte az Istennek tiszteletire nézendö dolgokon kezdették-el elmélkedéseket [AC 1]. *1760:* Werestói György Uram ő Kegyelme ... a' maga Parochialis Házához hivatván, a' Kolosvári ... Reformatum Consistoriumot, holott is ... proponáltatott ő Kegyelme által. Hogy mindeneknek előtte az Ecclesiai Fő Curatort kellenék denominálni [Kv; SRE 191]. — Vö. a *mindenekelőtt* címszóval.

14. (világ)mindenség; univers, lume; (Welt) All. *1811:* Uram! a' semmiről ki-leg távulabb vagy, Kinek hatalmad oly' erőss, és szód oly' nagy[a] Hogy a' meddő semmi attól meg-terhesült, És sok valóságat, sőt egy nagy Mindent szült[b] [ÁrÉ 186–7. — [a]Lapalji jegyzetben: Az Istennek ezen szava: Légyen. Lásd. Terem. K. I. Rész. [b]Universum].

15. a világ minden dolgai; toate lucrurile ale lumii; alle Dinge/Sachen der Welt. *1672:* mindenek Istentűl vadnak s lesznek [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1692:* az nagy hatalmú, mindenéket bölcsön álkotó kégyelemnek Istení ... teremtesébeli décretumát, az szomorú és gyaszos hálál sebhető mérgeível ... kőzősitette volna [DLev. 5].

Szk: *~ekre kér* kb. mennyre-földre kér. *1675:* Kereszturi János Ura(m) ... az Törvénytételkor, szintén ugy tanácslott, és kért mindenekre engemet, mint Vas János Ur(am) [WassLt Petrus Barabas de Albis (45) ns vall. Mich. Erdős, a nagyobb kancellaria jur. nótáriusának keze írása).

16. *~ek útja* a halál; moartea; der Tod. *1697:* Edes gjermekim, ha az jo Isten engemet hirtelen eltöttetek az mindenek uttjara el uiszen rollam, az Anjatokrol reatok szallando joszagtok igy tudgjatok az en tudtomra [SLt AM. 26 P. Horváth Miklós jegyz.].

17. tbsz-ú szr-os formában; cu sufix personal la plural; mit Possessivendung in Mz: mi/ti mindnyájan; noi/voi cu toţii; wir/ihr alle. *1589:* Azert twnekteokis Zóchy Mesteroknek es kywaltkeppe(n) mindenteoknek Adjuk It az my Erdely orzagunkba(n) lakozoknak ez Jelen walo lewelwnket latoknak[a] [Kv; MészCLev. — [a]Köv. a szöv.]. *1591:* mynkett meg biralwan es kezunkett myndenynk be aduan [Impérfva Cs; BCs]. *1593:* (A földet) az en Jobbagio(m) megh valtotta ... hatalmasul rea mentetek az rea menesert 24 Gira(n) vagion kwleon kwleon mindenitek [UszT]. *1595:* Az mely potentiakra mjnket keres, abban my telliesseggel artatlanok vagyu(n)k myert pedigh minket illjen potentiakra keres, valamely terhet keresi raitunk, Azert mi(n)deninknek holt dyan vagio(n), merth my Jamborok úagyunk [i.h. 10/101]. *1657:* (Az Isten) viseljen gondot reád s mindenötökre s ő szent felsége hozzon is meg minnyájatokat jó egészségben [TML I, 43 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1710:* nektek is tisztekül, kinek-kinek hivatala szerint annyi fizetése jár, akiból a maga státusát eltarthatja ... hanem mindenitek tartsa a maga határában magát [CsH 445]. *1748:* Fiaim, mindenitek maga részére nyólcz-nyólcz ökröt szekeret kérjen elé ha én meghalok [Torda; Borb.].

III. hsz-i haszn-ban (hsz előtt nyomósító szerepben); adverbial (înaintea unui adverb avind rol de întărire); in adverbialem Gebrauch (das Adverb betonend): kb. teljesen; cu desăvîrşire/totul; völlig, vollkommen. *1793:* Ezzel az Aszszony ő Nga el ment minden butsuzatlan a' maga szállására [Koronka MT; Told.]. *1816:* éppen reggeli Tehén hajtáskor tanálkozván vélle, minden kérdetlen ezt mondá nékem [Dés; DLt 99].

mindenecske kevéske vagyon; puţină avere; kleines Vermögen. *1663:* Ha idegeny uraim mellett nem szántam sok izben mindenecskémet elhagynom, bizony készebb leszek Nagyságtok mellett ... mindent elszenyvednem [TML II, 474 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

mindenekelőtt 1. legelőször, elsősorban; înainte de toate, în primul rînd; vor allem, in erster Linie. *1683:* Minemő modalitussal jarion az Parochusnak az Sabbathale az Registr(a)le Protocolumb(an) Assignaltatott de hogy világossabb legyen mindenek eleőtt igy kell meg-erteni[a] [Borzás Sz; SzVJk 48. — [a]Köv. a részl.] | olly Perceptorságot visel-

tet(ne)k ... elsöben is mindenek elött (is) az eö dolgok vétetödhessék elö az Országh elött okvetetle(n) [UszLt IX. 76. 13 fej.]. *1710:* A császár ... Posonban országgyülésit hirdet[a]. Ott mindenekelött a minapi rebelliót kezdék kikeresni, kik voltak indító okai [CsH 82. — [a]1671-ben]. *1842:* a Kinyomozo Biztosság Fö Hadnagy Tekintetes Vajda Pál Vrnak ... kérelmét elö vévén ... a' dolog világosságra hozhatására nézve szükségesnek látta mindenek elött fel tenni ez alábbi Kérdö pontokot [Dés, DLt 1452a].

2. főleg, főként; mai ales, mai cu seamă; hauptsächlich. *1605:* túggyük az Nemessegnekis házok népesteol mindenek eleott, ky gazdalkoggiek es zolgalyon inkab [Kv; TanJk I/1. 504]. *1702:* el unta(m) a sok becstelenseget, mivel mindenek elöt csak rág es ragalmaz hogj semmit sem adtam [Marossolymos H; Told. 22]. *1758:* Zsigmond, ez igen jeles ember, szép személyű, tanult, friss mindenek elöttt s nékem is igen kedves bátyám vala [RettE 58].

mindenekfelett főleg, különösen; indeosebi, mai cu seamă; besonders, vor allen Dingen. *1600:* az zeontelen valo serkengetesis hasznos es zeokseges Emelle kewantatik felette igen az iozansaghis mindenek felet kyreol aminth biro vramis ammoueal [Kv; TanJk I/1. 353]. *1694:* edes leányom ... szánom az read valo haszontalan szép intesimet, s sok kölcségemet, de mindenek felet böczülletes Uradnak gyalazodását [Torockó; Pk 7]. *XVIII. sz. eleje:* Mindenek felet Curáld, hogy Széles egyenes ályu Ménlora tehes Szert [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1735:* keves nap mult el hogy az Urffi ... ebedgjen és Vatsoráján vagj iros tészta vagj egjébb vajban rántott vagy fött ne lött volna mindenekfelett Examenek alkalmatosságá⟨val⟩ [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Cseh de Akna (29) ns vall.]. *1801:* a' M.N.Sombori Commune Terrenumok(na)k fel-osztása a' fellyebb emlitett Deliberatumok tenorok szerént, különösön pedig 1795ben 4dik Decembris hozott Deliberatum szerént, melly mindenek felett fundamentoma ezen osztálynak ellene alhatatlanul follyon [M.zsombor K; Somb. II]. *1842:* a' mi mindenek felett serelmes azon gabonájokot el sem hordhatják[a] [HSzjP. — [a]A falu lakosai az említett földről].

mindenes 1. kb. belső/udvarházi cseléd/szolga; servitor/servitoare la toate; Hausmädchen/diener. *1705:* Kornis István uramék egy meghitt szolgája, aki mindenese volt, az asszonynak ugyan egy meghitt frajával tegnap este valahogy magokat kibeszélvén a kapun, elszöktenek ketten [WIN I, 372]. *1772:* Ezen jobbágy az Udvarban mindenes már üdös vén ember [Kozmás Cs; BKt Mikes conscr.]. *1799:* engem vettek bé udvari Bironak s mind én voltam mindenes, még a' Jószág fel osztatott [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

Szn: *1592:* Myndenes Benedek jb [Kozárvár SzD; DLt 235]. *1597:* Mindenes Benedek eskwtt ember jb [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6].

2. (fej-i/földesúri) belső bizalmi szolgálatban levő személy; persoană de incredere (la un principe/moşier); (fürstliche/gutsherrliche) innere Vertrauensperson. *1661:* Én beszélék itt udvarnál Hedri Benedek urammal, ki Tökölyi uramnak ő nagyságának mindenese itt benn [TML II, 16 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1780:* Cserei Uram a közelebről valo Cselédgye eö Ngának, eö kegyelme mindenesse, keze lába, s mintegy udvari kapitánnya eö Nagyságanak [Bethlen SzD; BK. Joh. Ersek (43) jb vall.]. *1823–1830:* az özvegy papnénak nagyobb leánya Kata Balás Györgyné volt, kinek férje Bonyhán a gróf Bethlen Adámné gróf Gyulai Kata udvarában Kammerdiener vagy inkább mindenes, úgy az udvarban ez és felesége voltak gazda, gazdaasszony [FogE 275].

Szk: *belső ~. 1710 k.:* Frater Pál az atyámnak kiváltképpen való barátja és atyafia lévén, ekkor a fejedelemnek igen kedves és belső mindenese, jó patrónusunk volt [BÖn. 561].

mindenesetre 1. minden körülmények között; în orice caz; jedenfalls. *1840:* Bosla Uramnok minden esetre holnap le kell jönni [Várfva TA; Bosla]. *1847:* sertés- és borjúcsordát adá a nemes közönség nyári pásztorlás végett által providus Pánti György és Bokor Györgynek ... hogy mihent az idő engedi, számadások alá venni és pásztorolni kötelesek, az eleikbe adandó mind nagy és kicsinekről mindenesetre számolni, valamint az ökörpásztori contractus tartsa: szemiről, szarváról, füliről, csípeiről, és farkáról számolni pásztori kötelesség lészen [Zalán Hsz; RSzF 205]. *1879:* A felolvasásokból te is fogsz hallani mindenesetre [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. minden eshetőségre készen; pentru orice eventualitate; für alle Fälle bereit. *1839:* Ötsém Uram ... a' Familiának ezen Tárgyban törvényes lépéseket tenni és nyughatatlanságot szerezni akaré nem ? (így!) Hogy igy minden esetre a' Familia a' leg rövidebb utat követhesse — Én részemről a' Familiával me(g)édgyezni őket ki fizetni jobnak esmerném [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229. 2a]. *1849:* A györszekér reggel 4. órakor elinduland, hogy tehát minden esetre elindulhassak felvitt a' Biazini vendégfogadoba és ottan reggelig szállást rendeltetett számomra [Kv; Végr. Vall. 38].

mindenestül, mindenestől 1. összesen; (în) total; insgesamt. **A.** *1585:* Az kys Templúmba a giermekek az Scholabelyek a hol ilnek az zekek el teortenek vala ... Az Scholaban az Lector hazanal az Arniek zeket hogj meg dezkaztatuk es wlesset es alliat meg chinaltak ... Attunk ezektol Ach Gergelnek mindenestul egy summaban f 0 d 84 [Kv; Szám. 3/XIX. 28]. *1597:* Mindenestwl wolt 37. Tiwk [Kv; i.h. 7/XIV. 2 Th. Masass sp kezével]. *1600:* Karozas ... Tyz karozonak es egy Vinike hordonak atta(m) Nap zamra tizenket penzt, tezen Mindenesetwl f 1 d 32 [Kv; i.h. 9/XII. 79 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1673:* Kohosok eszközei: Az felsö kohoz vagyon egy vas hordó fogó sparingostol[a] ... Az fúvó mindenestül szám szerint tizenegy ~ nro 11 [CsVh 44. — [a]Folyt. a fels.]. *1704:* Már mióta itt vagyunk Szebenben, húsz embert exequáltak mindenestül [WIN I, 145]. *1724:* Anno 1724 Die ultimá Jan(uarii) van megh olvasva Juh es kecske mindenestul szaz harmincz Gidoval es Barannyal eggyjütt [Lezsnek H; Szer.].

B. *1560:* En thorouk Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan Kyralnak w felsegynek dyrectora ... vewtten (!) kezzemhez Ez tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartvl harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth Kanaskath kyben myndenestewl wagyon keth gyra az ysth (!) [Beszt.; BesztLt 27]. *1599:* Amikeppen az erdeott kj labboltak, es el Attak az labbolas zere(n)t penzeol teott mindenesteol fl 403 [Kv; Szám. 8/XV. 31]. *1600:* Az meli niolcz hordo bor volt Miklos Vramnal, annak teoltelekjere ment el mindenesteol f 3 d 83 [Kv; i.h. 9/IX. 47]. *1694:* edgyüve czepellettem, az eleje czeplö részen küvül lót mindenestöl Cub 20 [Kilyén Hsz; BLt]. *1728:* Imre Istvánné Aszszonyom ... rettenetes fizetést kiván, mely is mindenestöl 50 forintnál fellyebb fog hágni [Szászmáté SzD;

ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához]. *1771:* mindenestöl az vrbarialis Tőkéket is, s egyéb aproság fa darabakatis edgyűvé számlálván vittünk 120 darabot [Batrina H; JHb 93. XIX. 6].

Szk: *~ együtt. 1894:* Én vettem Szovátán egy fészket. Ne félj, szegényes székely házikó. Mindenestől együtt pár száz forint [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ fogva/fogván. 1581:* Mindenesteol fogwa Tezen singet 159 1/4 [Kv; Szám. 3/IV. 18]. *1600:* Cziki Simo penztis ada s bvczvtis ada, mindenesteól fogua tizenharmadfel forintra fizette[a] [Agyagfva U; UszT 15/21 Michael Bartalis vall. — [a]Az üstöt]. *1638:* Zab asztagh no. 4 Vagjon mindenestöl fogvan bennek gel. no. 650 [A.porumbák F; UF I, 688].

2. teljességgel, teljesen; cu totul; völlig. **A.** *1570:* Bezterchey Gërgh Eskwt polgar, Ezt vallya hogy Mykor Zabo Symon megh Jeot volna az Sententia Lewelel es Magat Be akarya volt Jktatny ... Mongya az Notarius ... ez Sententia Borbel Benedekre zol ... ehez nem volna Senny (!) keozed ... Es eo ez Byzonsagh ellenzette Rola Mind azaltal Bele Jktatak ... Eo Mindenestwl Byrta [Kv; TJk III/2. 119–20]. *1592:* Azertt valami az en keoltszege(m) leott mind az lewelre s mind penigh eo magara ... mindenestwl megh kiwano(m) [UszT]. *1804:* még a Tavaszszal most egy Ember harom Lovaival együtt egészlen, mindenestül belé veszett, s oda hott [Sárd AF; TSb 51].

B. *1602:* Giutho Martonne Orsolia azzonny ... vallya ... hallottam panazolkodasat Pokos Peternenek hogy mondotta hogy eo nem gyeozy mind az ketteot tartani ... Jgy mindenesteol el fogy [Kv; TJk VI/1. 607]. *1604:* Az Templum, plebanos ház es Schola keornywl valo eppwleteknek mindenesteol ez felywl megh Jrt Jeouedelmekbeol kell megh lenny [Kv; RDL I. 77]. *1681:* Ploszka Bánya ... Kofárok, s Koh mester háza, mindenestöl barona fábol rott [Vh; VhU 578–9]. *1810:* Ezen Ház olly sok költségben kerül mikor mindenestöl készen leszen, hogy nékem bizonyoson mint vetegettem 400 Rftomban belé kerül [Torda; Pk 7].

Szk: *~ fogva. 1578:* Lazar leorynczetth myndenestùl fogua bekesseges vrasagaban hagyuan [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1652:* az parochialis házamnál levő Csűr mind az regisegh s mind az haboru űdő es szélvesz miatt az el mult űdőb(en) mindenestöl fogva földigh le romla [Déva; Szer. Sothi János ref. esp. kezével].

3. egészében, egészen; în întregime; im ganzen, ganz. **A.** *1570:* fylep Gergh ... vallya ... Eowele Iratot az trombitas az torombol de neky az ezebe Nem Jwt Mindenestwl Myt Jratot [Kv; TJk III/2. 20]. *1662:* a fejedelem nem mindenestül tekintvén úgy a sententiának, a meglett törvénynek súlyosságát, mind felesége atyját s maga fejedelmi kegyelmességét, kereki várát jószágostul ... adta vala az asszonynak jegyruhájában, dossában [SKr 152].

B. *1597:* Acz lwkacz chinalta megh wionnan Mindenesteol az hid kapwnak Emeleoyet [Kv; Szám. 7/XIV. 107 Th. Masass sp kezével]. *1658:* Medgyes alá méne[a] éjjel-nappal és a várost környülvevé az ő népével és az ország népét mindenestöl belé rekeszté [Mv; ETA I, 167 NSz. — [a]II. Rákóczi György]. *1667:* Az mi az Zólyomi dolgát illeti, nem kétlem, hogy elviselhetetlen igát ne igérjen, az töröknek, az mi vármegyénket pedig mindenestöl [TML IV, 74 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ fogva. 1560:* engette mind eórokke birni, hasznat venni, Az felseó molnot banfi Palnak ... es Az eó ferfiúj Maradękinak mindenestöl fogua [Mv; JHbK XII. 7]. *1578:* Az teob tellyes rezbely fólwl megh Irtt Jozagnak, Lazar leorynczetth myndenestúl fogua bekeseges vrasagaban hagyvan, mynden ellene mondas kywl [Jobbágyfva MT; BálLt 79].

4. minden tartozékával együtt; cu totul, complet; mit allem Zubehör. **A.** *1662:* (A malomnak) mind alsó- mind felső selyipjei mindenestül szép faragott kövekbül építtetvén, minden kövek erős és nagy vas kapcsokkal valának egyik a másikhoz összefoglalva [SKr 258].

B. *1589:* Az temeteo Kertnek czinaltatta(m) negi kulczot, az Zariatis le vonta volt mindenesteol Lakatos Balint, attam neky d. 50 [Kv; Szám. 4/X. 18]. *1694:* Ezen Kuton belől egy szugolyatba(n) va(gyo)n egy szükseg tarto Rekesz, ennekis felszer Ajtaja rosz semmire kellö mindenestöl [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1847:* az egesz kapu mindenestöl ujjadan uj, s jo moddal készült [Kv; AggmLt C. 174].

Szk: *~ fogva. 1732:* Mind a Malomház mind külsö viz szerszáma Várná az ujjtást, mert kezdett avulni, s hajlani mindenestöl fogva [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51].

5. minden holmijával/ingóságaival együtt; cu toate lucrurile sale, cu tot ce are; mit allen Sachen/Mobilien. **A.** *1719:* egy pakulár ... pestisbe holt volna meg ... egy hétig juhostul mindenestül ki tudtuk a falubul [Abosfva KK; Ks 94].

B. *1584:* Nyreó Calman ... vallia ... Tudom hogy mikor megh hala Veres Thamas, ottan az eó bolond felesege Angalit Azzony Minden Marhastol eóreóksegesteol es mindenesteól az ven Barat Istwan Tutelaia gondwisselesse Ala Iuta [Kv; TJk IV/1. 281]. *1599:* Fazakas Peterne Anna azzony ... vallya Ez leanzo ... engemetis zolgalt ... egyzer fel keolt es ment el hazamtol mindenesteolis [Kv; TJk VI/1. 335]. *1726:* Csiszár Miklos Ur(am) ... az oláh izlottal ókreit ki valtván, fogja bé és rakodgyék mindenesteöl réá és el mulhatatlanul menyen Borberekb(e) [Bozes H; BK ad nro 1113 Rád Togyer (50) jb vall.]. *1831:* az Görgenyi Járásban ez elött öt Esztendökkel Görgényben volt egy Boltos ... de mindenestöl el pusztult [M.régen MT; TLt Közig. ir. 1315 Arkosi Tóth Dániel szb kezével].

Szk: *~ fogva. 1595:* Vajda Istuan vrunk kertere fogatta volt megh sükon Antal Georgieot Keotelendben lakozot illien okkal hogy Vaida Jstuan vramnak azt mo(n)tak volna feleolle hogy feolderwl mindenestwl fogüa el akarna mennie es mas vrat akarna vallania [K; RLt O. 5]. *1710:* a feleségem Kálból mindenestöl fogva Marusvásárhelyre beköltözött vala[a] [CsH 337. — [a]1703-ban].

mindenfelé 1. minden irányba, mindenhová; în toate părţile; nach allen Seiten, in jeder Richtung. *1589:* Az Leanj ... czak megh ragada kezde zorongatni, kapni minden fele [Dés; DLt 226]. *1590:* Az Hordo Taligas, hordot wyzot 32 vttal minden felle a' hol Zywkseg volt f. 1 d. 28 [Zena Hozasz mindenesteol Az feo feo vraimnak zalasokra mindenfelle a howa kellettet [Kv; Szám. 4/XXI. 95 Kis István sp kezével]. *1606:* mikor Bedeö Istua(n) ura(m) a Capitansagra jeött leuelet küldezett minden felé hogi minden ember haza takarodgiek [UszT 20/11]. *1687:* Valahová kévántatik, minden felé viszi Udvarbiro Vr(am) szőlőb(e) málé kapálni, és minden felé ... az Rabokot [Szilágycseh; GramTr VIII Fazékas Péter (28) praesidiarius gyalog vall.] *1736 u.:* Nem lévén kés Kordánál, szokása szerént kapott mindenfelé, kést keresvén [MetTrCs 463]. *1787:* a mostoni törvénykezésnek modja tsudálatos, a Birák annál tsudálatosobbak, huzzák, vonják minden felé, de mégis igaz értelmét ki nem találhatják [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. mindenhol, mindenütt; peste tot; überall. *1571:* Az hatarokat Mindenfele Latassa megh eo k. Byro vra(m) [Kv; TanJk V/3. 36b]. *1579:* vegeztek eo kgmek hogy az vtakat es palokat minde(n) fele megh chinallyak [Kv; i.h. 193b]. *1630:* (Őnagyságának) igen szorgalmatos gondviselése, vigyázása lészen mindenfelé [BTN[2] 434]. *1722:* itt minden fele dicsirik az Gyogyi ferdött [Tövis AF; Ks 96 Kálnoki Borbára lev.]. *1748:* mind engemet Személyemben, mind Feleségemet, mind Gjermekeimet nem nézhettek, mindenfelé eo kigjelmek húritóttak bestelenitettek, gúnyóltanak, tsufóltanak [Ákosfva MT, Told. 8]. *1803:* (Az elveszett ruhákat) itt a környékbe minden felé kerestettem [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 64]. *1849:* mivel mindenfelé drága a' bor — adjon minden gazda egy véka rosot [M.bikal K; RAk 43].

mindenféle I. *mn* **1.** mindenfajta/nemű; tot felul de, fel de fel de; allerlei/hand. *1562:* Induljon mynden ffele elessel otwen wagy hatwan zeker [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1569:* Ennekeom ez en vram Jobbagya felesege Atthyahoz Jlljen felelethom wagion, ky az en wram Jobbagyat ... felesegewel germokewel Marhayawal el zeokthetthe, kyt Nem Mywelheteot wolna, Azert En ... Mind kyleon kyleon dyokat Megh kywanom, Azon kywwl myndeon fele Marhayanak Beochywyet [Nagysajó BN; i.h. 62 Lucas Horwáth Domby Gergeoly beszt-i bíróhoz]. *1599:* Zaz Gaspar. Hozott. Bechj Marhatt ... Minden. Feleo (!) kalmarnak walo Egietmas. aprolek p(ro)f 300 [Kv; Szám. 8/XIV. 29 Hj]. *1600:* Jgyarto Simonnak Minden fele Jeowedelemnek (!) akit ez Regestrumhoz be aad az Zent Ersebet bely Jspotalnak Jeowedelmebeol Tezen ... f 811/161 [Kv; i.h. 9/XII. 105 Ígyárto Simon isp. m. kezével). *1699:* minden fele portiot eddig 5 es 4 vono marharol meg adtam [Olasztelek U; UszLt IV. 52 Kolumbán Ferenc nyil.]. *1797:* Ezenn Curiához tartoznak s talaltatnak[a] ... Veteményező-Kert ... vagyon alkalmaztatva és készitve minden féle Földi veteményezésre [Cege SzD; WassLt Conscr. 539. — [a]Köv. a fels.]. *1802:* Négy Szemellynek betsületes Intertentioja az eltelnek (!) mezőre valo ki hordattatása, minden fele ki gondolható szükséges forspontal együtt megyen 123 Rhfor. [M.zsombor K; Somb. II.].

2. értelmezőként; ca apoziţie; als Apposition: 'ua.; idem'. *1560:* mikor Lepeny Jstuan ... az my anyankat el vette uolt Sok arany es ezewst marhakat penzt Barmot es egyeb labas marhat myndenfelet Sokat vit uolt Swkra [Kv; SLt ST. 6]. *1572:* eo k. varosswl Byro vramat keryk azon hogy mykor ala Megien vajda vrunkhoz az wy Eztendeo Ayandekawal, kyral biro vramal egetembe Teorekediek Az varas Zabadsagaiert Minden feleyert feokeppen penigh az vam dolgaert [Kv; TanJk V/3. 59a]. *1599:* Kadas Menihardt Hozot Crakay Marhatt[a] ... Crakay aprolekot Mindenfelet 1//80 [Kv; Szám; 8/XIV. 3 Hj. — [a]Köv. a fels.]. *1679/1681:* Minden őszi Tavaszi Gabonat, minden félet, mentől többet, bövebben lehet ighen szép tisztat vettessen [Vh; VhU 669]. *1720:* el küldvén Cseresnje olto Agakot minden feleket küldvén Ngodnak ... Disznodrais jo ismerömhez el kültem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1756:* (Azt a telket) Senki nem Curalta, hanem Marha mindenféle, ugy egyebekis keresztül kasul járta(na)k rajta [Burjánosóbuda K; JHbK XLIII/27].

3. kb. ilyen-olyan (gyanús); fel de fel de, diferite; mancherlei. *1739:* az egészsz Nms V(á)r(me)gje Csudájára 's álmélkodására Házát Tisztességben és Gyermekeit nem tartotta ... hanem mindenféle Embereket Házába bé fogadot [Dés; Jk].

II. *fn* **1.** mindenfajta áru/termény/dolog; tot feluri de mărfuri/produse/lucruri; allerlei Waren/Produkte/Sachen. *1584:* Az Wasaron minden felét mint kellessek adni[a] [Kv; PolgK 13. — [a]Köv. a részl.]. *1736:* Az Szombati vámot Pénteken Ejfeletol fogva Szombaton Éjfeleig minden féléből Buzából, Rosbol etc. külön veszen az Udvar számára igaz hüti szerent [HSzj *szombati-vám* al.]. *1755:* Kerteket Csinaltatjuk a hol roszszak, s Veteménjeztettünkis minden félét [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1775/1781:* Dézma is annyi ment bé mindenféléből ... hogy tementélen vólt az [Balsa H; JHb LXXI/3. 404]. *1814:* edgyik a' mást mindenekbe segijtették mindenfélébe [Sszgy; HSzjP Bordás Györgyné (24) prov. vall.].

2. kb. ilyen-olyan személy; terchea-berchea; allerlei Person. **Szk:** *~nek bestelenít. 1784:* osztán ugyan ki mondhatatlanul mindenfélének bestelenitet [Kőrispatak U; Pf] ✱ *~nek összemocskol. 1823:* a' tegnapi naponis a' mint Csernátoni Samuelnek egy ollyan Telkén a' hol minden Ember jár keresztül ment Csernatoni Sámuel Ur el kergette teremtettezte Korniz Kurvának, s mindenfélének öszsze motskolta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

3. különböző szó/kifejezés; cuvinte/expresii diferite; verschiedenes Wort/Ausdruck. *1758:* Haragomban sokszor káromkodtam. Teremtettével ugyan életemben sem szitkozódtam valami tiz- vagy tizenkettőnél többet, de egyéb mindenfélét bőven szórtam [RettE 81].

Szk: *sok ~ között* a többi között. *1861:* fel szolitottam a' Márkosfalvi embereket a fizetesre, azok a' sok minden féle között azzal mentik magokat, hogy[a] [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev. — [a]Köv. a mentség].

mindenféleképpen 1. mindenképpen, okvetlenül; cu orice preţ, neapărat; auf alle Fälle, unbedingt. *1782:* a Dominalis Biro Illya ... erdeit Ngodnak hatalmason élni kivánnya ... Szánnyát az Udvarba be hajtani akartam mindenféle képpen Bundaját le vetvén magát Opponálni, resistálni nem irtozot [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.].

2. külön/sokféle módon; în fel şi chip; verschiedenartig, auf verschiedene Art/Weise. *1845:* a Madarasiné leányával Rosival öszve szollalkozott a léányom Lori, ugy Madarasinéval is ki a léányomat minden féle képpen le piszkolt francos kurvának nevezte többek hallatára | meg támodott az utszán Madarasi Ádámné és engem minden féle képpen le piszkolt le francos kurvazott [Dés; DLt 502. 2].

mindenfelől 1. mindenhonnan; din toate părţile, de pretutindeni; von allen Seiten (her). *1555 k.:* Egyebwnnetys ... Minden felewl azt iryak [LLt]. *1595:* Dizno barom hogi minden feleol egiben giwteotek wagion waros zamara harom [Kv; Szám. 6/XV. 108]. *1604:* Constal penigh az eone(n) uallasokbol hogy az ozdiak Eoreoksegy minden feleol Circumambialliak az molnot [UszT 20/129]. *1653:* És mikor már haza jöttek volna azon három öreg emberek[a], a város népe is mindenfelöll haza kezde származni [ETA I, 75 NSz. — [a]Borsos Tamás, Nagy Szabó János, Nagy Szabó Mihály]. *1847:* A helységek felkerestetik két ember által a méltóságos püspökhelytartó urat, kik által azt izeni ... hogy Vízkereszt napjokon az izbitai templomba jő, és jelenjenek meg mindenfelől [VKp 156 Varga Katalin kezével].

Sz. *1672:* Lelkem Uram, már nem szabad, nem is akarunk az német ellen cselekedni, akár csak csináljuk barátunkká, ne legyünk úgy, mint az ki az semmi szigetében

lakik és minden felöl az sulykot ne várjuk az fejünkre [TML VI, 144 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. mindenik oldalról; din toate părţile; von jeder Seite. *1705:* a kuruc rabok, akiket mihozzánk Szebenbe béhoztanak azt mondották, hogy sok szekerek lévén igen az armadának, azzal egészen körülfogja magát mindenfelöl [WIN I, 621]. *1714:* Török Nyereg vörös barsonnjal buritott aranj skofiu(m) virágokkal ès figurakkal minden felöl ki varrot [AH 16]. *1793:* Határais minden felöl ezen helynek igen régi, és minden homály nélkül valo [Kisrápolt H; JHb XXXI/36. 3]. *1801:* a Miháltzfalvi Udvar mindenfelöl keritetlen [Noszoly SzD; JHb LXVII/48].

mindenformán mindenféleképpen; oricum; auf jede Weise. *1659:* a mint látom, Sztepán uramra bíztad minden formán dolgodat[a] [TML I, 404 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — [a]A lakodalom elökészitését].

mindenha mindenkor; totdeauna; allemal/zeit. *1550:* wk aszt twgg'ak hog' myndenha aszt á Cylla mezőt walkayak, kelecelyek, wyfalwyak byrtak [Kalota/Damos K; MNy XXIV, 358]. *1560:* Az twznek Mogjarol Mindenha egy arant kel a twznek eggny, es Ne legyen Igen Nagy, hogy az arany Meg ne oluagyon az cement porban [Nsz; MKsz 1896. 350]. *1592:* Catalin, Viczej Gergeline. vallia ... Latam hogi zep Balintne ne(m) vgi bezel mindáha (!) ammint kellene [Kv; TJk V/1. 282] | Az mely Idon valamy kyczyd makkoczyka hazon volt a felj Byk erdóben, az fanczyaliak diznaiokatt onnatt az orozhegy hatarbol az Nyulad tartomanyabol Ide az Varhoz be hozattak Myndenha Az mykor akartak az Itt valo tiztartok [UszT]. *1593:* Anna Zarka Simonne vallia: Kis Mihalinak zaiabol hallottam hogi bezellette az felesege latorsagat ... azt hallam hogi mongia vala[a] ... te Kis Mihali esse kuruafia, minden ha felted az felesegedet teollem [Kv; TJk V/1. 370. — [a]A legény]. *1610:* myert az Zek Mindenha wgj elt mostis ugj el hogj minden lo feö Embernek az falu ket Annj Njillal tartoznak adnj mint egy Zabad Zekelnek [UszT 47b].

mindenható I. *mn* mindenre kiterjedő hatalmú; atotputernic; allmächtig. **Szk:** *(örök) ~ Atya/szent (Úr)Isten/Úr. 1570:* A planetakat biria az Minden hato Isten [Nsz; MKsz 1896. 366–7]. *1584:* Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium). Az eóreók mindenhato Isten, Mennek feoldnek terempteoie titeoket vgh segillien hogy amy kis repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek megh Nem Jelentytek[a] [Kv; Szám. 3/XIV. 1. — [a]Folyt. az esküszöv.]. *1631:* eö szent felseghe veghetetlen irgalmassagabol engemet, ez uelagra teremtuęn az eö igazan valo szent esmeretinek uelagos tudomaniaual megh aiandekozott volt megh esmertetuen eö szent felseghe magat en velem hogy eó legyen az egiedül valo mindenhato hatalmas terempteo es gonduiseleo eorok Atja Isten [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. *1634:* az eóreók mindenhato Isten ... eótet ugj segellie [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 160]. *1707:* Ez okon kelletett ... Üdósbik Szekelyhidi Janos Vramat ... Törvenyünkre In jús attrahalnom ... Hogy eö Kglme meg nem gondolvan elsóben a Mindenhato szént Isten(ne)k Mojses altal ki adot ... erős parancsolattyat ... hanem ... Nehai Üdvezült Deesi Nemes Csonka György Ur(am) Nemes Házara ment [Dés; Jk 354b]. *1761:* Te pedig oh szent Mindeható és irgalmasságoddal megemlékező Úr Isten ... ne indulj fel miellenünk a Te búsulásodban [NyIr. 200 Bánffi Farkas álma]. *1811:* Árokalyiaknak igy bánt Vagyonjokkal A' Mindenható Ur, kik birtak sok Jókkal, Tettzett Égés által el-mettzeni, 's A' serény munkára azzal serkenteni [ÁrÉ 22].

II. *fn* az Isten; atotputernicul, Dumnezeu; Allmächtige(r). *1811:* bóldog, sok, számos esztendőt, Boldogul ki múlást ... Kérek Nagyságtoknak a' Mindenhatótól [ÁrÉ 4].

mindenhatóság mindenre kiterjedő hatalom; atotputernicie; Allmacht. *1710 k.:* Mindenikünk szerént közönségesen a teremtett állat örökkévalósága annak az Istentől a teremtéskor néki adott és akkor elkezdődött állapotjában az Isten mindenhatósága által vég nélkül való megtartása, maradása, valósága [BÖn. 463].

Szk: *isteni ~. 1675:* úgy tetszett az mindeneket teremptő Isteni mindenhatóságnak, hogy minden ez világban valók az sokszerű és keserves változások alá legyenek vettetvén és ottan-ottan való viszontagságokat szenvedjenek [TML VII, 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

mindenik I. *ált nm (számn-i)* mn-i jell-ű haszn-ban; cu funcţie adjectivală; adjektivisch gebraucht. 1. minden egyes, (kivétel nélkül) mindegyik; fiecare; jeder/e/es. *1559:* Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarth lakyk (így!), a Thanacz hazba Be hywassa [Kv; TanJk V/1. 57]. *1590:* Mindenik fordulasban tiz tiz keobeol buzat vetnek feiedelem zamara [Tiborc K; GyU 19]. *1600:* az 14 vy keo kamarakon ammit az kalmarok eppitettek, tanachbeli vrai(m) akarattiokbol, megh Intezuen, tudniillik mindenik kamarara fl 2 d 60 az eggikteol el valua, kire tuttunk f 1 d 10, tezen in toto f 35//40 [Kv; Szám. 9/IX. 56]. *1681:* Az Malombeli romlast mindenik molnar tartozik megh épéteni ... fizetés nélkül [Vh; ÁLt Urb. 48]. *1703:* egy egy kicsin arany boglárotska, mindenik boglaron negy negy szem jo fele gyongyoske ... es egy egy szemetske vagyon [LLt Fasc. 115]. *1736:* mindenik frajnál[a] egy-egy kosár volt [MetTr 369. — [a]Utazáskor]. *1797:* Még September(n)ek az elein tettem ki mindenik Kortsomára 15, ött Veder bort [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1803:* Ezen mindenik nevezett jószágott valoságos Székely örökségneké vagy ellenkezőleg tudgya lenni a Tanu ... ? [Szenterzsébet U; Borb. II vk].

Szk: *~ cikkelyben. 1780/1804:* Mihelyt a' Biro és Birák Száma ki állittatik, és az Ó Birák a' Nemes V(á)r(me)gye részéről azokat bé esketik, azonnal a Mlgös Familia részéről is a' Varos kozönséges javára, és ezen Constitutionak mindenik Czikkeliben valo meg tartására bé eskettessenek [Torockó; TLev. 44] ✱ *~ fél. 1550:* egy alkolmas napoth wallazzanak, Es Sombory Lazloth es pokay Lazloth, Es ez vyzolyay gergely papoth, az peres fewld zynyreh ky wygyek, es az fewld zynyn myndenyk feely bizonysagokoth wygenek [Mányik SzD; BfR 192/23. — L. MNy LVIII, 491 Isztrigyi Mihály és Székely Gergely kötéslev.]. *1571:* Gywmeolch olto Bodogazony nappyara ... myndenik fęl kęt kęt zemelth fogianak Jamborokath es azok eleybe aggyák az dolgokoth [Mv; BálLt 79]. *1810:* Mindenik fel megelégedik az Itélettel [F.rákos U; Falujk 54 Szepesi Sándor szb kezével] ✱ *~ helyre* akár/mindenhová. *1598:* Bachimegej Miklos ... vallja ... Mikor Gialubol Toldj Jstwan vram az Tornj Thamas Marhayat Ala hozata ... kerde teollem Toldi Istwa(n) vram hogi hol volna batorsagosb le tennj monda(m) hogi akar marton deak hazahoz akar Kakas Jstwanehoz mindenik helire igh (!) Jo [Kv; TJk V/1. 253a] ✱ *~ helyről* mindenünnen. *1711:* azon marhák ... Sárga fenn állo szarvuak

valának, Tudom hogj mindenik helyröl ujfalvi Kastaly Györgj ur(am) hajtatá el egj Kurucz Salvagvardiaval [Remete Cs; WLt Franc. Csortán (40) ppix vall.] ✱ ~ *rész. 1672:* leg darakasab gondot mindenik reszröl valo joszágokra Néhai Forro Peterné Asszonyom viselt [Oroszfalu Hsz; HSzjP Gal Görgy de Szent Katolna (70) jb vall.]. *1760:* Számlállya elö, ezen Falub(an) hány antiqua Populosa, és Deserta Sessiok vagynak, és vallyon azokbol, a Conscriptio alkalmatosságával, maradatté el valami és ... vallyon az emberek mind Házakra, mind személlyekre nézve, mindenik részre, egyenlőképpen jutottaké ... ? [Kővár (Szt) vid.; KS vk] ✱ ~ *úttal. 1653:* Havaselföldéből Máté vajda urunk mellé kurtán hadat ád ... Molduvából is hasonlóképpen adtanak. Bethlen Gábor hogy oda fel jára, akkor is mindenik úttal adtanak segitséget a vajdák [ETA I, 150 NSz].

2. tőszámn előtt; înaintea unui numeral cardinal; vor Grundzahlwort. 'ua.; idem'. *1825:* A legfáinabb vagy is Retze Czérna alá tsak ollyan értetödik, a' mellyböl 88 Kötés mindenik 100 szállakbol mind öszve 8800 szállok tsak egy fontat nyomnak [DLt 986 nyomt. kl].

3. (az egymást követő időegységek közül) mindegyik; fiecare (dintre intervale de timp consecutive); (von den aufeinanderfolgenden Zeiteinheiten) jeder/e/es. Szk: ~ *esztendőben. 1752:* ezen szölök(ne)k termesé (!) ... két esztendőben olly böv volt, hogy egész két hetekig is mindenik esztendőb(en) meg erte szedni és Koronkába ál(ta)l takaritani [Backamadaras MT; Told. 37/44] ✱ ~ *héten/hétre. 1681:* Thot Márton, vágó bányász, csak alig lát, eöreg is. Ennek mint hogy az vas keö bányát ez szokta keresni, fizetnek mindenik hétre fl. 1., mikoron abban fárad s dolgozik [CsVh 99] | Vannak az Hunyadi Várhoz öt vas Bányák ... Ezekböl ... Ordinarie mindenik heten, külon külön mindenik bányából szoktanak administralni az várb(a) az Dominus T. szamara egi egi Suszt vasat [Vh; VhU 60] ✱ ~ *nap. 1736:* Mindenik nap[a] penig kalács elég volt [MetTr 391. — [a]A lakodalom mindenik napján].

4. ~ *nyelven* minden (szóban forgó) nyelven; în toate limbile; in allen Sprachen. *1738:* Kmeteknekis per Praesentes serio committállyuk, hogj ez annectált Patenst a' fen irt declaratioval indilate solemniter mindenik nyelven publicaltassa minden hellyeken [Borb. II a gub. Nsz-ből].

II. fn-i jell-ú haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht. 1. mindegyik szóban forgó/említett személy; fiecare persoană amintită; jede erwähnte Person. *1507:* Ezt ⟨az⟩ testame⟨n⟩tomot en Eletembe egessegembe Jrtam az en germekymnek meg maradassokra es taplalassokra az en keze⟨mel⟩ hog ez mellett myndenyk meg maradyon, es ezt fel ne ⟨bonc⟩yak [Kv környv.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1597:* Az my Nezy pedigh az ew Annyoktul maradott Jozagott, es egieb res mobiliseket, kiket eletekben eggieott el nem keolteottenek, keozteok megh oztok, es az Jozagrul feoldekrwl, kazalo zena fwwekreol mindeniknek az ew ryzekreol czedulakat attunk [Galac BN; WLt]. *1606:* Semmit ne(m) tudok abba mellik szallot oda mert a' mikor en oda menek mindenik ott uala [UszT 20/112 Petrus Kouach lib. Dalliain(us) vall.]. *1630:* Latta(m) azt hogy ki kerekedtenek vala az Uczara, s rutul vagdalkoznak vala ... s rut veresek valanak mindenik [Mv; MvLt 290. 216a]. *1699:* Ezen Jobbágyok Karácson Csürkéjét is Szoktak adni mindenik tizet, tizet esztendönként [Csesztve AF; LLt Litt C]. *1701/1720:* ez elött égynéhány Esztendőkkel Geczi Pap Gergely Sz. Gothartra[a] jüvén és a Sogorára rá szállván Rácz János vramra, üdösbik Vass Gyorgj Vram onnét mindeniket ki hányatta [WassLt Georg. Kapitány de Boncz Nyires (44) ns vall. — [a]SzD]. *1800:* a' Béresnek husz Forint kész pénz fizetése volt a szolgálonak tizen öt ezen fellyül köntös mindeniknek [Msz; DLev. 3. XXXV/6].

2. tbsz-ú szr-os formában; cu sufix personal, la plural; mit Personalendung in Mz: mindnyájunk; noi toţi; wir alle. *1557:* Jllyen wallast thewth ewmaga Swky, Janos az ew hythy zerenth, hogy ew neky ees Swky Benedeknek, Semmy kewzyk nynczen az Coloswary hazhoz, Merth az ew Annyok, ky elegeythetthe ewkewth belewle, Myndenykewnknek az ew penzewel Swkon kew hazath chynaltatoth [Szentmacskás[a]; SLt ST. 5. — [a]Szentmártonmacskás K]. *1769:* Hétfün akkor mindjárt a' Fejér Cselédeinket mindeníkünknek hajtották Nagyfalura Etselleni [Bagos Sz; BfN DD/4]. *1785:* Botskor pénztis mindenikünk fizetett, 's fizet, tizenkét pénzt külön külön [Torockó; Thor.]. *1798:* Mindenikünk(ne)k igen közel valo szomszed Aszszanya [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1810:* mindenikünk mikor alkudt Munkánk nintsen igy dolgozunk Magunknak [Kv; ACLev.]. *1824:* Minden Esztendőb(en) mindenikünk egy napi nyári Munkát tészünk Kalákában[a] [Gőc SzD; SzConscr. — [a]A lévitának].

3. mindegyik szóban forgó/említett állat; fiecare animal amintit; jedes erwähnte Tier. *1598:* Daniel Scherer ... wallia, Hallottam ot Berethalomba(n) Nyreo Giergiteol hogi az Annianak mondotta. Ennekem vgimond Coloswarat ket almas kek paripam wagion amikor akarok mindeniken ki megiek múlatni [Kv; TJk V/1. 145]. *1639:* Negy eökrett it haggja az ki mindenik megh irne Negyuen Negyuen forintot [Mv; MvLt 291. 187b]. *1640:* Dezmat, semmifele vetesekbeöl nem adnak, hanem juhokbul, mehekbeöl es disznayokbul az pasit tizedet megh adgyak; valtoja mindeniknek, tizen alol, mint egyebeöttis d. 2 [UF I, 695]. *1718:* az ă két mén Lo mindenik ollj dötzögö [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból]. *1774:* Dézma Juhokat mind el adták égy egy vonás Forinton mindeniket [Mocs K; KS Conscr. 23].

4. mindegyik szóban forgó/említett dolog/épitmény/terület; fiecare lucru/clădire/teren amintit(ă); jede erwähnte Sache/Bau/Gebiet. *1576:* wagion harom gyeoreo Arany, myndenyk keöz fogas [Szamosfva K; JHbK XVIII/2]. *1616:* Az Zeoleok feleol walo fordulora ... kwleon kwleon mindenikre Nylatt vonywa(n) az feoldeknek mindenwt az also felek ... iutottanak Wersendj Margith azzonyomnak [Pókafva AF, JHb XXV/25]. *1647:* Az porkolab haza rendíben harom Drabant hazaczkak, fabol eppittetek, ajtajok mindeniknek jo [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1688:* Ezen Csürnek van két fiokja, mindenikben egy egy polyva kut [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. *1699:* Két fekete sima barsony nusztos kozák süvegek, mindenik petymettel berlet [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1711:* Feleséghem ... levelejre ... mindenikre valaszt tet [Nagyalmás K; Ks 96 gr. Csáki István lev.]. *1756:* Mészár Székek. A Piaczon három ... mindenikétől esztendönként négj, négj arany taxa, az arról valo különös Conventiok Szerint currál [Déva; Ks 101]. *1801:* Két darabba oszsze agattatott fekete zamántzos tizennégy Boglárotskák mindenikbe égy égy szem gyöngy [Kv; Ks].

5. mindegyik szóban forgó/említett tevékenység; fiecare activitate amintită; jede erwähnte Tätigkeit | mindegyik szóban forgó/említett ügy; fiecare caz amintit; jede erwähnte Angelegenheit. *1671:* Ennek utánna Vármegyéken és Székelységen, a' törvényes Székek celebraltassanak, a' Fő Tiszteknek egymással valo correspondentiajokbol rend-sze-

rént, hogy mindenikre el-érkezhessenek a' Procatorok-is, az Causansok perinek oltalmazására [CC 59–60].

6. ~ *felöl* mindenfelöl; din toate părţile; aus allen Richtungen, allerseits. *1767:* a Viz mosásba mindenik felöl a Marus szomszédságában [Várhegy MT; EHA]. *1784:* ezen irtásunk mindenik felöl e' szerint határozódik meg ... a' mint ki járhatám, és meg mutogathatám Régius Uraiméknak [Vormága H; JHb XXXIII/36].

mindenikféle I. *mn* mindenféle; tot felul de ... ; allerlei/hand. *1663:* mennél hamarébb azon Porta contentatiojara rendelt mindenik fele pénzt szedgye fel kitöl kitöl egészen ... adminisrallya az generalis Perceptor kezében, megh irváp micsoda fele penz légyen [UszLt IX. 75/57 fej.].

II. fn-i jell-ú haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: mindegyik emlitett dolog; fiecare lucru amintit; jede erwähnte Sache, das Erwähnte. *1670:* Bár, édesem, két asztalra készítsenek, de az alsón ne legyen mindenik féle [TML V, 415 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1680:* Boros Márton ... Vizaknán bárány dézmát pericipialt nro 20 facit fl 6/— Rajméhet Koloson D. alv. nro. 1 facit fl 2 Széken is D. alv. nro. 2 facit fl. 4 Mindenik félének váltó pénzét fl 3/59 [CsVh 70].

mindenikszer mindegyik alkalommal; de fiecare dată, totdeauna; bei jeder Gelegenheit. *1597:* fel Ne(m) wetem wolna az Raytam essett Niwmozrwsagatth (!) mindenikzer tamadasaert kile(n) kilen hattalmo(n) zollok hoza [UszT 12/40]. *1636:* en egy neháy (!) uttál koltem fel az marha latni, de mindenykzer ott látám hogy fekut [Mv; MvLt 291. 71b].

mindenként 1. mindenképpen; neapărat; auf jede Weise, durchaus. *1819:* Kretsun Josziv ... a' gornyik(na)k szököt, s a' fejszét szándékozott mindenként ki kapni ... az kezekböl ki tekerte [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823–1830:* (Gr. Bethlen Pál) Akárkit látott az udvaron, azt magához szólította, azt mindenként kikérdezte, úgy hogy az ember unta még az ajtókon is kilépni [FogE 152].

2. feltétlenül; necondiţionat; unbedingt, unter allen Umständen. *1686:* enis ha osztáng, kgtektül elsöb(en) ök adatvan reá (így!), kgtek keduetlensegeuelis Vaji Ur(ama)t Jussáb(an) mindenk(ént), valamint lehet oltalmaz(om) [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. *1851:* ha hivatalt akarok viselni, már mindenként csödülni kell [Kv; Pk 7].

3. teljesen; cu totul; völlig, vollkommen. *1623/1687:* Ezekett én fellyel megh irt Bodo Péter az én heuteom és lelkem szerént irattam, jo egességemben, eszem és elmém mjndenként hellyén lévén [Altorja Hsz; HSzjP]. *1843:* által adatik ... Iro papíros tsak kimerített kivetett egyéb aránt mindenként készítetlen kilentz font, ez teszen egy kötést [Km; KmULev. 2].

mindenképpen, mindenképp 1. minden (lehetséges) módon; în fel şi chip; auf jede (mögliche) Weise. *1585:* Molnar Janos vallia ot Az Uczaba lakom Ahol a' leany ez leany mindenkepen inchelkedet vtanna(m), Aranios inget es kezkeneot Ighirt [Kv; TJk IV/1. 507]. *1586:* Az Espanok melle ... az tanachbol valazzanak Negy vraymat, hogy mindenkepen derekason Niulhassanak illien karnak meg Enyhitesere [Kv; TanJk I/1. 30]. *1629:* bizony eleget szida mindenkeppen, utalatos kuruanak, külfeöldi kuruanak [Mv; MvLt 290. 160b]. *1656:* vagyon az feölden egy mosar algyu agya ninczen mindenkeppen keszseggel megh vasazva [Fog.; UF II, 105]. *1772:* (Az) Inquisitor Cancellisták ... engemet forgattak mindenképpen, s kivántak magok tzéljok szerènt Fassiora hajtani [Hadad Sz; TSb 21].

2. feltétlenül, necondiţionat; unbedingt. *1578:* Az Credencia Mellet mynth eo felsege paranchol chanady Janos altal, Annak Minden keppen Megh kely lenny [Kv; TanJk V/3. 24a]. *1599:* Amy az keolchyeoneozesreol valo paranchyolattyat illety eo fel(se)genek: Arrol tetczyk hogy eo kgme biro vram mennyen Ala feyerwarra eo fel(se)gehez ... es legyen azon mindenkeppen hogy le zalichya eo kgme ez paranchyalattyat eo fel(se)genek keonieorgesewel [Kv; i.h. I/1. 346]. *1677:* Debreczeniek a' sosoknak savokat minden képpen el-adni, s' másuvá-is ki-vinni sub poena ft o. 200 meg-engedgyék [AC 254]. *1788:* olyon jo indulása vagyon a Tavasznak, hogy minden képpen bőv esztendöt reménlhetünk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1800:* Beretzkiné nem hogy el ment volna hanem tsak ott fántalodatt és nyakaskodatt, hogy nekie tsak hogy minden képpen adják oda a' Tekerö levelét [Dés; DLt].

3. teljesen; oricum; völlig, vollkommen. *1570:* Ven Lakatos peter, Lakatos Balint, Zygarto Gergh Egenleo Zowal wallyak hytek zerent, hogy az mely Lewelre eok pecheteket vetetek ... Minden keppen es Minden Rezeben Jgaz volna [Kv; TJk III/2. 83]. *1600:* az Almasiakis valtigh ieleontek hogy eokkis mynden keppen kezeok volnanak az bizonittassra, chak az vargiasiakis volnanak Jeleon [UszT 15/16 Fozto Jmre Fwlej (50) vall.]. *1610:* szamosfaluj Mykola Ersebett Aszonj, Elmybenn (!) mjndenkjppen heljn Leuen ... Jleó szajaual teön Jllen testamentomott [M.gyerömonostor K; JHbK LVII/49]. *1677:* (A) dolgok egi akaratbul meg edgiezes képpen ... az kett megh nevezett Attjafiak között igi mentek volna vegben mindenkeppen az megh irt kötés alatt [Ne; DobLev. I/25]. *1760:* Én recomendalva(n) ezen Leányommal való terhes dolgom(na)k effectuatiojat addig mig magam is fel mégyek a Mezöségre, mint hogy kgld, már mindenképpen tudja ez iránt való elmémet, többi ez iránt már nem is alkalmatlankodom [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával]. *1801:* Az Istállo vagy Függö kert köböl keményen, appro bolt hajtásokra fedél nélkül a kastélly Dél felöll valo végibe épitve ... az edgy kőfalain kivül minden képpen keszületlen [Gernyeszeg MT; TL].

4. minden tekintetben; în toate privinţele; in jeder Hinsicht. **A.** *1568:* Barbara Georgy szekeres consors ... fassa e(st) ... azth monta feyerwary Durko ez vallonak, Nem mondom hogy nǫtelen koraba szom ne(m) volt vele* mynden keppen, de most sem hyre(m) sem tanachyom benne [Kv; TJk III/1. 226. — *Bornemizane-val]. *1585:* Marta Lantos Ferenczne vallia, Tudom hogy Kuthy Antalne Io swteo Azzony vala, es Iol birta magat mindenkepe(n) [Kv; TJk IV/1. 437]. *1592:* en vgj tudom hogy Minden keppen Enneke(m) vegezesem volt te veled [UszT]. *1763:* doctor Benedek János uram curája által jobbacskán vagyok, de a régi statusomtól messze estem mindenképpen [RettE 158].

B. *1736 u.:* mikor az akkori időbeli dolgok eszembe jutnak, s ellenben látom a mostani mindenkép felfordult állapotot, mingyárt megszomorodom [MetTrCs 449].

mindenki minden (említett/szóban forgó) ember; toată lumea, toţi (cei care au fost menţionaţi); ein jeder, eine jede, jedermann. *1703:* Mivel Vajda Ilana, mind Sárkány Miklosnak, mind Takács Jánosnak maga szabad jo akarattya szerint kötölezte magát jövendöbéli házasságra, mát-

kaságra mátkaságot super inducalvá(n) azért mindenkitól separaltassék, se egyikhez se másikhoz férjhez ne mehessen, valamig magát mind kettönek kötolességéböl fel nem szabadittya [SzJk 347]. *1710 k.:* Az én disputálásom semmi, mert az csak diskursus, mely mindenkinek szabad és szokás [BÖn. 973]. *1797:* egy kezében lévó darab fával agyba fóbe annyira kezdett útni verni, hogy szinte meg ólt, az Isten örizzen is mindenkit ollyan durva pogány embertöl a' ki ok nélkúlt ugy bánik az emberrel [Náznánfva MT; Berz. 3.3. N. 21]. *1820:* veteményes hellye is lehet mindenkinek tsak akarjon vetemenyezni [Jegenye K; KmULev. 2.].

mindenkor, mindenkoron, mindenkort 1. minden idóben, mindig; mereu, totdeauna; immer, zu jeder Zeit. **A.** *1559:* az Coloswary Mestherekneк ew kegyelmek Jllyen Zabadsagoth engetthek, hogy ... czak az Coloswary Mezarozoknak, legyen szabad myndenkor ith Coloswarath mynd az pyaczon mynd az Coloswary hatharon wenny[a] [Kv; TanJk V/1. 58. — [a]Vágóbarmot]. *1569:* vagion hwsz Eztendeye, hogy az Nagy weolgy torkan alol, az kereztwtig, Ecczer bernald balas Meg kęrte vala az harom falutol, Annak vtanna myndenkor, vgian kedwek ellenis Meg kazaltatta [Mezóbánd MT; VLt 7/692 Petrus Jo de band vall.]. *1599:* baratjuall attiafiayuall izik hazanall, eztis modgiaual, ne(m) minde(n) kor [Bh; BLt]. *1600:* Gyeörgyffi Marton ki fia legye(n) en ne(m) tudom, en mindenkor Gyeörgyffi Balintnak hallottam [UszT 15/37 Janos Gergelyne, Zetelaki, Marta azzony vall.]. *1779:* Pop Lupuj és Fiai mindenkór igaz nemesi szabadcságal elő emberek voltanak [Girolt SzD; GyL. Kolcza Mihály (60) ns vall.]. *1801:* A Méhész Morhai ... mindenkor a Motskás, vagy senged nevezetü Erdőn jarnak [Koronka MT; Told. 10 András Vaszilly (30) zs vall.]. *1848:* ezen rész Joszágát mindenkor a Mlgs Familiábol az örögebb használta [Görgény MT; Born. F. VIIc].

B. *1555/1566:* Jsten Legien k. minde(n)koro(n) es ez feoll meg mondoth testame(n)tomra fygielmezzek mindenkoron [Zsuk K; SLt A.33]. *1599:* Eo kgmek ... inkab akarwan minden koron az keozeonseges iora tekinteny, hogy nem minth in priuatim, Matol fogwan annakokaert Jnterdicalnak mindeneket az vasnak kereskedeseteol [Kv; TanJk I/1. 332] | Salner Janos ... vallja ... Taligasne ... olljan haborgo volt annak eleottejs mindenkoron [Kv; TJk VI/1. 297]. *1600:* Hęz Janosne ... vallya ... az Ven Razmanne ... mindenkoron azon panazolkodot hogy eo igen zegeny azzony volt mikor az uratol meghmaradott volt [Kv; TJk VI/1. 449]. *1754/1781:* (Azokat az embereket) ós örökös, minden koran ott lakos Jobbágyoknak tudom [Szentlászló TA; JHbK LII/4. 188]. *1844:* kóz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévó Nemzetség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kiváltsággal birt, 's bir jelenleg is [Usz; UszLt XI. 85/1. 89–90].

C. *1831:* a' Dési Mészárosok Gujája mellet volt Gujás Dregian Vonutz ... ne(m) mindenkort hált a' marhák mellett [Dés; DLt 332. 5].

Sz. *1673:* az mint forgottak az hírek s az állapotok, én is az szerint tudósithattam Kegyelmedet. A szél se fú mindenkor egyaránt [TML VI, 537 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. minden (egyes) alkalommal/esetben, mindannyiszor; totdeauna, de fiecare dată; bei jeder (einzelnen) Gelegenheit. *1569:* En akaratombwl soha Meeg En hozzam tartozo ty.k. kaarth Nem twtt, swtt ha valaky hyrem nekwl chyelekedettis sty .k. Meg talalt tugyatok hogy soha El Nem Zenwettem, swtt valamybe Meg talaltatok mindenkor keduetek zerint ualo valazotok volt [In Arce Hwniad; BesztLt 5 Christophorus Hagimas de Beregzo Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1681:* Az Lovas szabadosok közzúl nemellyek ... Taxa pénzt fizetnek; kiknek terminussuk ez: hogy mindenkor azo(n) esztendöb(en) megh eső Sz: Györgi napján plenaria satisfactiot tégyenek fogiatkozás nelkúl [VhU 199]. *1740:* én négyszer mentem oda a Malomba mindenkor fogadta hogy meg órli a gabonámot [Papolc Hsz; SzentkGy Király Tamás (62) jb vall.]. *1796 k.:* ott fejos marha van meg ezzek közzülis edgyik Bihal nem engedi mindenkor magat fejni [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1809:* Tsétsi István ... most kevés idök alatt afféle piatzi Szalonnákkal háromszor járta meg Magyar országat még pedig mindenkor két három Szekerekkel vitt ki [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1820:* mostan is a Lycaeum Számára Kolosvárra meszet hordunk ... de a menetel és jövetel mindenkor fel tudatik [Bács K; KmULev. 2].

Szk: *(a)mikor(on)/valamikor ... ~. 1568:* Calara famula Joannis l(ite)r(a)ti ... fassa e(st) ... tudom hogy Egyebkóris adot hul szasz penzt s hul Myth, valamikor kert mindenkor adoth[a] [Kv; TJk III/1. 242. — [a]Cristina azzyony Vaczy Peternenek]. *1597:* Nemethi Mihalne, Martha vallia. Az Veres Pal mostoha leanya ... mondotta ... nem nyughatom az bestie nagi zakalu kúrwafiaagebtol mert mikoron az azzoniom hon ninche(n) mi(n)denkor fel hiw az hazheara [Kv; TJk VI/1. 84]. *1699:* Eés az, mikor az munkához hozzá fognak az Aczok ... continue edgy bizonjos, embere, vagy jo hyteles szolgája ... mindenkor itt légyen, es serennyen vigyázzon, és Rayner Uramtol mindenkor értekezzen [Kv; BLt 7]. *1774:* az Mlgs Exponens Asszony eő Exja számárais ... mikor kivántatott mindenkor az Berekből gát adatatt [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. *1779:* mikoron ... Communitasunk Törvenyeit fel rugta, es azokkal viszszá élt, mindenkoron Siralmas kárát érzette [Torockó; Thor. 21. 2a] ✱ *olyankor ~. 1755:* az embert nem mindenkor bocsátotta bé a Házba, ollyankór mindenkór az eő Prietyennyei voltanak nálla [K; Told. 3a Franciscus Egyed vall.].

mindenkori 1. minden idóbeli, állandó; de totdeauna; jedesmalig, jeweilig. *1653:* Básta pedig kedvez vala a székelyeknek, mert tudta azt, hogy micsoda állapotjok vagyon: hogy ók mindenkori és fizetés nélkúl való hadak [ETA I, 88 NSz]. *1659/1681:* én[a] mindenkori szorgalmatossagommal igyekezven mind Boldog Eleimnek dicseretes peldajoknak követesseben, mind jo emlekezetemnek terjesztesseben ... Vhunyadi varosomban lako vitezlő Gomb kőtő Istvannak ... Var ucza nevü uczaban ... levő házat ... adom szaz hatvan forint summaban [Vh; VhU 223–4. — [a]Nic. Zolyomi]. *1752:* Hogy a' mostani Uj Csáni[a] határon épitett két kövü Malom(na)k felsö kövét adgya által nékiek mindenkori szabados örlés végett, igérvén magokat azon tó gáttyának fele procurálására, melyre Szt Iváni Sigmond Vr(am) is accedálván által adá [Born. X. 16. — [a]TA].

2. *adv* szokványos levélkezdó v. záró formulában; în formule uzuale la Inceputul sau la sfîrşitul scrisorilor; in gewöhnlicher Formel am Briefanfang und Briefschluß: kb. örök, örökre szóló; veşnic, pe vecie; ewig. *1664:* Kegyelmednek mindenkori kész jóakaró szolgája [TML III, 129 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] | én ... Kegyelmed mindenkori kész szolgája lévén, leszek, Kegyelmednek tehetségem szerint használni igyekezem [i.h. 306–7 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1761:* Mint kedves Confidens Io

Uramnak! Ajánlam Simenfalvi Ur(amna)k mindenkori köteles szolgálatamat [Cege SzD; WassLt Wass Miklós lev.]. *1771:* maradok Mindenkori alázatas Szolgája Nagyságodnak Pápai János [Mv; Ks 38/II. 28].

mindenkor-nemkor bármikor; oricînd; jederzeit. *1763:* (Brukenthal) egy szőnyegre tett igen cifra conapén ülve beszélett akárkivel is, sok grófok s báróknak audientia mindenkor-nemkor a bemenetelre nem adatott [RettE 151].

mindenmagával mindenestül; cu tot ce are; samt und sonders, in Bausch und Bogen. *1662:* Praesidiáriusszámba Jenőbe nem ült, mert az ellenség elérkezvén, minden magával hirtelen elment előtte [SKr 468].

mindennap minden egyes napon, naponta; zilnic, în fiecare zi; jeden Tag, täglich. *1569:* Az Arwa Marhayat ezik izzak minden napp zwntelen az eó hazaban jozagaban ha(l)nak [SL]. *1597:* Sas Iakab Monostor kapuba(n) szolga ... az Daika gyakorlatossaggal iöt oda, minden nap szünetlen Iöt [Kv; TJk V/1. 136]. *1601:* Az Ado zedeo vraim penigh minden nap zeonetlen zeggyek az Adot [Kv; TanJk I/1. 378]. *1695:* mindennap varom az vice kapitanyt [Fog.; BK]. *1794:* a' Tiszt. Professoratus által rendeltessenek 12. Deákok a' kik megokat különösön kötelezzék arra hogy mind a' két Templomb(a) minden nap hiba nélkül el járnak [Kv; SRE 295]. *1853:* jollehet a vigyázatok* mindennap meg tétetnek, de mégis sok hibák esnek [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével. — *Az erdőkre].

mindennapi I. *mn* **1.** mindennapos; de fiecare zi, zilnic; täglich. *1667:* engednünk kell az mindenképen bűneinkért reánk mért kételenségnek és mindennapi óránként való nagy félelemnek [TML IV, 220 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1697:* minemű nyomoruságokkal küszködgyek szegeny varosunk, a mindennapi rajtunk altal menö Contributioc(!) es vecturak elegge bizonyttyak [BK]. *1739:* az sok mindennapi nyomoruság rajtam fordul meg [Zágor KK; ApLt 2 Bél István Apor Péternéhez]. *1761:* Nagy Lelkünk Sérelmevel kivántuk alázatos Instantiankal jelenteni a Tekintetes Nemes Széknek mindennapi nagy meg karosittatasunkat a mi ket Testvér Atyankfiaitol [Hsz; BLev.]. *1825:* a' melly hellyből a' Szamos minden Napi harapozásával annyi kárt tett tészen hogy az egész Szamos follyamattya azan meg nevezett helyen fekszik [Dés; DLt 1805].

Szk: *~ hideg* mindennapos hidegrázás. *1734:* az Feleségemet az mindennapi Hidegh ki lelte, ketczér paroxizalván ... tegnap nem recurralt [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1771:* Katit ... az minden napi hideg szüntelen leli Annikot pedig az harmadnapi hideg [Székelyföldvár TA; Told. 5a Árva Bánffi Druzsiána lev.].

2. mindennapra szóló/való; de toate zilele, zilnic; für jeden Tag bestimmt. *1653:* Bethlen Gábort is még 1613-k esztendőben választák fejedelemmé, de afelöll ugyan csak úgy szollitották nagy fenszóval — mikor a mindennapi alafát* kiadták — hogy „Bocskai !" — és mi akkor állottunk elé [ETA I, 101 NSz. — *Zsoldot]. *1767:* Groff Kornis Antalné ... az essö vizet es moslékot a Magunk minden napi élő Kutunkra bocsáttatta [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. *1802:* Ilyés György ... tartozik az eő Nagyságok Udvarában menni, és mesterségével eő Nagyságokat illendő fizetésért hiven szolgálni; de ő Nagyságok is tartoznak ő nekie ... mihelyét fel állitani ... mindennapi praemondával vagy asztallal tartani [Ne; Incz. XII. 1a].

Szk: *~ (házi) szükség. 1603:* Meg ertettek ó Kk eztis Biro W(ram) szoabol, az mindennapi szükseget [Kv; TanJk I/1. 450]. *1621:* az mindennapi zwksegh felette sok wolna, meljhez kepest kewantatnek hogj eő kglmek Az ado fel wetesreöl prospicialnanak [Kv; i.h. II/1. 316–7]. *1753:* Valjon a' kész költö pénzen minden pénze értettetiké, vagy penigh csak az a' miböl minden napi házi szükségre költött vagj költeni szokott? [Harasztos TA; Ks 14. XLIIb] ✱ *~ intercenció. 1710:* (Mikes Pál) a havasalyföldi vajdának sok grátiájával s jóakaratjával élt mindennapi intertentiójában [CsH 234] ✱ *~ költség. 1573:* Mindennappy Aztalara valo keolcegreöl penzreol es fillereol naponkent zamot kewannak Teole [Kv; TanJk V/3. 90a]. *1603:* az partial Regestumokatis circallak megh, kikben ha my restantiat talalhatnak suppeditalyak eo kgmek az mindennapy keolcheget [Kv; i.h. I/1. 462].

3. mindennap végzett; de/în fiecare zi, zilnic; täglich verrichtet/geleistet. *1636:* Istent szivemnek Nagyságodhoz való tiszta indulatból minden napi alázatos könyörgésimben kerem, hogy Nagyságodat kiváltképpen való kegyelmével környékezze meg [ÖGr Aj.]. *1652:* adának ... két járo ökrőt az magok minden napi munka tévő haszon vévő béres ökrök közül [Kelementelke MT; Ks 13. XVII. 5]. *1717:* Kászon ujfalu Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsusb(an) Levén az mindénnapi szekéréskedést, postálkodást kalauz adást számul sem tudják tartani [INyR Cssz, Gysz, Ksz panasza]. *1735:* arra kell vigyázni hogy az laxalás után szorulása ne támadgyon Excellentiad(na)k mellyet reménlem hogy az ott künn maradt Syrupos forma laxativummal, borköves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kisétálással praecavealhatni [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. *1773:* Talán az Istennek országa, melyet mindennapi imádságunkban kérünk őfelségétől, eljő [RettE 314].

Szk: *~ keze munkája. 1629:* eo nem szorult volna arra, mindennapi keze munkajawal tapolgatta (!) magát [Kv; TJk VII/3. 34] ✱ *~ munka. 1755:* Az apro Miveseknek is hogy bele ne unnyák a mindennapi terhes munkát néha néha pálinkára adtunk 2 Rft. 15 xr [HSzj *apró-míves* al.]. *1772:* A' Fogyatkozást a' szegénység szokta kipotolni kézi minden napi robotás munkájából [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével] ✱ *~ (paraszt)szolgálat. 1676/1681:* Markus Mihaly nevü örökös emberem, tanalva(n) megh engemet ... alazatos Supplicatioja altal, hogy Alszegh Uczaba(n) ... lévő hazat a mindennapi szolgalattul Immunitalnam, s boczatanam Taxara, kinek tekéntetben vövén, Udvaromban valo Cantorsagbeli szolgalattyat ... azon specificalt házát Markus Mihalynak a minde(n)napi paraszt szolgalattul ki vövén esztendőnként ... Het forint Taxat fizessen es Het nap klakazast es dézma-adast ... praestallyon [Vh; VhU 261]. *1681:* Minden napi szolgalattal tartoz(na)k [VhU 84].

4. mindennap fogyasztott; de toate zilele; jeden Tag verzehrt/verbraucht. *1772:* a pénz oly szük, hogy még a' jóbb gazdákis verös kovátsi mesterségek után mindennapi szükséges eledelekre kivántató költséget alig kapnak [Torockó; Bosla]. *1819:* napjában mennyi, és miféle Pálinkát ivott meg, mindennapi bor, és gyakori Puncsozásán kivül [Kv; Pk 2]. *1836:* Honnan és miböl válthattya ki tehát az exeqvált özvegyi lakott Curiáját ... az Alperes özvegy ... ha az felperesek még a minden napi élelmére valo kevés Joszágát is ilyen moddal keresik [Ne; DobLev. V/1213. 5a].

Szk: *~ kenyér. 1747 k.:* az szegeny ozvegy Aszszonyok számára excindaltassék egy darab[a], minthogy nagyobbára mindennapi kényérekét is koldulással eszik [Torockó; TLev. 2/1. — [a]Erdő]. *1788:* a Joszágotskám tsak a mindennapi kenyér bé hozására sem volt elég [Komjátszeg TA; Pk 6]. *1831:* tanult kotsis létedre miert nem állattál kotsisnak Uraságak mellé ... ? miért kivántad a puha életet, mely mellett igazán a minden napi kenyeredet sem kereshetted meg? [Dés; DLt 332. 22].

5. hétköznapi, viselő; de toate zilele, de purtare; alltäglich. **Szk:** *~ bunda. 1781:* a' mely Czondrát 's Bundát ... az Exponens praetendal az Utrizanstol az Néhai Almási Mihálynak mindennapi Czondrája 's Bundája volt [T; Bosla. Torockói vall.]. *1800:* Egy minden-napi, Medve bőrrel prémzett Csikos materiáju Bunda [LLt] ✱ *~ condra → ~ bunda* ✱ *~ (gyöngy) öv. 1682:* Attam minden napi uiselö kek giöngi öuett [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1732:* A minden napi arany paszomántos öv [Ks Kornis Zsigmond lelt. 8] ✱ *~ köntös. 1669:* Az mindennapi köntösömnél tőbb semmi nincsen [TML IV, 459 Petrityevity Horváth Kozma Teleki Mihályhoz]. *1735:* mint afféle Groff Urffinak ... volt ... egj rendbéli mindennapi köntöse, Innepi köntöse is más rendbeli volt [Kendilóna SzD; TKl Sig. Pálffi de Véts (32) ns vall.] ✱ *~ mente. 1823–1830:* Három pár csizma ... egy kaput, egy mindennapi mente ... más pár nadrág [FogE 143] ✱ *~ szoknya. 1682/1687:* Attam minden napi uiselö Zöld Rasa szokniat uallaual es Zöld Rasa elő ruhaual eggiütt [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1742:* Egy mindennapi Kökörcsin szin Kamelot Szoknya [Kiseskülő K; Somb.]. *1784:* Két mindennapi viselö Szaknya, egyike veres, másik hamu szin Flaner [MbK XI.72 Kováts Ágnes kel.].

6. igei-névszói áll. névszói részeként; ca parte nominală a predicatului nominal; als nominaler Teil des Nomen-Prädikats: kb. mindennap megjelenő/jelen levő; prezent (undeva) în fiecare zi; täglich erscheinend/anwesend. *1770:* mi eő Nsgát mivel annak előtte, majd mindennapi volt ez vrnál, nem tartattuk idegennek lenni [Bencenc H; BK sub nr. 1027 Ursza Iván (34) jb vall.]. *1820:* Én 15. Esztendős koromba kezdettem az Uduarba valo járásomat azután tsaknem Minden napi voltam [Aranyosrákos TA; JHb 48 Vitán Józsefné Pantzi Jutzi (32) zs vall.]. *1849:* miolta itten ... Cseh Joseff Ur birtokos lett ... a Cseh Ur udvarába minden napi voltam [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) pakulár vall.].

II. *fn* **1.** mindennapi kenyér; pîinea cea de toate zilele; tägliches Brot. *1864:* a' Maros ujvari ... Réf. hitsorsossaink ... bányászi napszámbol élve a' mindennapit szükön szerezhetik meg [Gyalu K; RAk 85].

2. hétköznapi ruha; haine de toate zilele/de purtare; Alltagskleidung. *1735:* (A gyermek Teleki Sámuel) ruházattya ... hol szines gjászos volt, a szines pedig ket rendbéli volt gjakrabban mindennapi és inneplő, a mindennapi Franczia posztobol, az Inneplő pedig Angliai Posztobol paszamántoson [Kendilóna SzD; TKl Jos. Cseh de Akna (40) ns vall.].

mindennapos mindennapi; care vine în fiecare zi; alltäglich. *1840:* Vajda Pál Ur ... majd minden Napus — barátja — Ferentzi Károly Urnak, és a' Csató háznak igen Nagy Pátronussa [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

mindennemű mindenfajta/féle; de tot felul; allerlei/hand. *1560:* Ez felwl megh mondot szemelyek my eltöttwnk zabad akarattyok szerent illyen wegeszest wegezenek, mynden nemő pór patwar[a] [SLt S. 4. — [a]Ti. perpatvar nélkül]. *1575:* Az meg Newezet zam veoweo vraim Zent Myklos Masod Napyan Ely kezdyek az zamwetel dolgat, Es Mindennemw dolgokat ely Igazichanak [Kv; TanJk V/3. 129a]. *1599:* Mindennemeo diuersa expensaia tezen ... fl. 225/81 [Kv; Szám. 8/XV. 19]. *1652.* Andras Deakne Azoniom fogada Szekel Lazlo Vramot fianak, mindennemw labas marhajokot eozve bochatak [Várdotfva Cs; LLt Fasc. 155]. *1659:* Az ott lévö minden némő majorsagit penig ... szabados legjen az Ur(na)k ö Ng(n)ak ott tartani [Szentbenedek SzD/Gyeke K; Ks K.8]. *1694:* En Uzoni Mihally Deak, es Kőkősi Foszto Balint, ki menven az Nemes szek Deliberatuma szerent ... az uegre hogy az Killyeni Judit részire iutot gabona, fejer ruha, fa eszköz es minden nemű bonumit mellyek az Tutrix Bora Gyorgy Papne Aszszonyom kezinél vadnak, meg böczüllenok [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1801:* Sombori Elek Urnak is, mind ez mai naptol fogva tejendö mindennémü költségeit meg forditani magunkat kötelezzük [M.zsombor K; Somb. II]. *1852:* Az Udvar közepében egy jo, körakásu és gémü Kut, ostorával, és ezekhez meg kévántato minden némü vassaival edgyütt [Marosfelfalu MT; DE 4].

Szk: *~ rendbeli. 1598:* Amy penigh illety az barany hwsnak limitatioiat ... vasarnapokon mindennemeo rendbely keolseo emberek be hozhassak, es ugy Adhassak az minth az vasar kewannya [Kv; TanJk I/1. 313].

mindenszentek hava október hava; luna octombrie; Monat Oktober. *1790:* ezen follyo 1790. Minden Szentek Havának 7dik napján Néhai Idvezült édes Nagy Anyank ... Testálta vala mindennémü keresetit számunkra négy Testvérekül [M.dellő TA; DobLev. III/674].

mindenszentek-napi mindenszentek napján tartandó; de/din ziua tuturor sfinţilor; Allerheiligen abzuhaltend. *1811:* Be Szegőttette Binder Joseff Uram Nagy Bányárol ide Várasunkra Jövő Betsületes Légenkét Lipotzki Josefett olj moddal hogy az közeleb Jövő minden Szentek napi Sokadalamig tartozik egész hűséggel Jamborsággal ... Szolgálni [Kv; KCJk 104a].

mindenszer minden alkalommal, mindannyiszor; de fiecare dată; jedesmal. *1570:* Kys Esthwan varos zolgaya hithy zerent vallia, hogy ... Mond az zeoldbely legen Jhon Jew az vra(m) Jobagia ky megh fogta az Lowat, Es az Byzonsagh kerdette ketzer haromzoris hwl veotte az Lowat es ha ew fogta megh, Azt Montha Mindenzer valo kerdesere hogi az en vram En vele(m) es Mas Jobagyawal erěwel vetette ely az Lowat egy Embertwl [Kv; TJk III/2. 115]. *1573:* Kolosy peter hity vtan azt vallia, hogy ... Az azzony ... zolt neky erte[a] hogy Ne hadna pwztwlny ha benne akar laky (!) Mindenzer fogatta hogi meg epity [Kv; TJk III/3. 273. — [a]Molnár Matte-nak a házjavítás ügyében]. *1600:* Balogy Farkas ... vallia. A megh holt ember egy nehany vttal vgyan historice megh bezellette en nekem azt a rayta esset dolgot, de mindenzer vgy bezellette hogy Borbely Martontolis az az Jambor Kozma Jstwan oltalmazta megh [Kv; TJk VI/1. 509]. *1675:* (János deák) az míg Kendi uramnál lakott, gyakorta hazajövén, mindenszer hol három forintot, hol kettőt, hol egyet mindenkor adtam [Kv; KvE 194 LJ].

Szk: *amikor/valamennyiszer ... ~. 1584:* Mynden wasarok Napian ... akik valamith merwę Adnak es Arwlnak ... az hamis syngewt es fontwt, igy bewntessek, hogy valamenyzer

benne kapiak, Az wasarbirak mindenzer Egy forintot wehessen (!) rayta [Kv; KvLt Vegyes III/6]. *1599:* Erzengyartho Mihalyne Anna azzony ... vallya ... ez leany ... ennallam egy nehany vttal lakot, es minden zer amikor el zeokeott teollem megh lopott [Kv; TJk VI/1. 334]. *1601:* ha hol penigh az chemesterek vigyazatlansagban talaltattnak ez felieol megh Jrt dolgokban, valamenyezer abban megh tapaztalodnak mindenzer tiz tiz forintal beontettesse az Tanach [Kv; TanJk I/1. 383].

mindentudó atoţtiutor; allwissend. *1662:* Szabadulnak-e valaha ki annyi sok ezerek, azt csak a mindentudó s mindenható nagy Isten tudja s teheti [SKr 699]. *1664:* Tudom, Kegyelmed ebben minden tudó s értő, értvén is az itt való dolgot Kegyelmed, bíztam ... Kegyelmed leszen mentőm [TML III, 333 Boldai Márton Teleki Mihályhoz].

mindenünnen mindenhonnan/felől; din toate părţile, de peste tot; von allen Seiten (her), allerseits. *1653:* oda hívatá őket Bocskai Medgyesbe mindenünnen | Kolosvárra gyűlést is hirdetének ... s mindenünnen a választott embereket oda hívák" [ETA I, 100, 115 NSz. — "1613-ban]. *1662:* Az török Kanizsátúl fogva mindenünnen Váradhoz gyült [TML I, 381 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* itt Erdélyben Szeben mellett Citadellát kezdenek építeni" ... az országból mindenünnen feles számú sok száz emberek dolgozván sok ideig rajta [CsH 312–3. — "1701-ben]. *1719:* Az anticipalando quantumot Kgltek holnapokra fel ne oszsza, mert ... az az intentioja a Gubernium(na)k hogj ... ha mindenünnen fel nem kelhetne edgyik hellység a másikát sublevállya [Ks 83 gub.] — L. még RettE 274.

mindenünnet mindenhonnan/felől; din toate părţile, de pretutindeni; von allen Seiten (her), allerseits. *1584:* az Juhok Iarasa feleol ... eo kgmek az elseo vegezes melleol ... el nem Akarnak allany, hane(m) azt akariak ereibe(n) tartany, Ezt hozza tewen hogy az kosarokat mindenwnnet Az Negy valaztot vraim el vonathwam, Ez koloswary Juhos embereknek mostan ez esztendeoben teob feóldet nem Adnak [Kv; TanJk V/3. 283a]. *1589/XVIII. sz. eleje:* Ha peniglen ... ualamely Farago, uagi Rako Mester ez tisztesseges Cehet el hadná ... ugi mint az teob Cehen kwuwl valo Kantárok, éllienek ... Ha ebben kwlőmbet czielekednenek, tehat ... az Ceh Mesterek mindenwnnet wszhessék, kergethessék, szerszámokat el vehessék [Kv; KőmCArt. 22]. *1592:* ha Coloswarol valamely lakos Jobbagysagh ala megien, mindewnnet megh hozhassak [Kv; DiósyInd. 20]. *1594:* Kerik varosul Biro wramat, hogy ... Ahol kendert, lent talalnak mindenwnnet ez varosbol mind Azattat s mind azatlant ky hordassanak [Kv; TanJk I/1. 232]. *1623:* Az jozagboll valahonnet valameny ember ell budosott ... mindenwnet reducaltassa bizonios emberett kulduen ky erettek minden fele [BGU 119]. *1677:* Kővár vidékiről-is a Jobbágyok ki-adattassanak, mint egyéb helyekről-is mindenünnét, az egy Fogaras földén kivül [AC 228]. *1703:* pěnszt hoz mindenünnet fel szed, énis meg gyütöm [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1737:* Az Militia ellen mindenünnet eleg praetensiokot hoznak be [ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez Nsz-ből].

mindenütt mindenhol; peste tot, in tot locul; überall. *1568:* Albertus Balog, Joannes Luka, Stephanus Nyerges ... fassi sunt ... azt monda pechy istuan, hogy, mindenǫt egy zǫlǫth ada a parlagert [Kv; TJk III/1. 190]. *1570:* my koron legh eleozeor ... hozak az fwzkwthy wezet Lwnak Nyomat á wermessj hatarra ... megh kynalak az Karos Embert Zabadchyagal, hogy myndenwth zabadde haggyak Az wermessy hatharon az w lowath megh keresny [Vermes BN; BesztLt 77] | Molnokys penyglen az kyk wolnanak Myndenwth Myndeneknek gattyok keth fele ozlassanak [Bh; Eszt-Mk]. *1582:* Lazlo papot minden teórueny zerent valo haborgatoy ellen mindenwt megh mentyk rolla es megh otalmazzak [Uzon Hsz; Kp I. 16]. *1600:* Puelacher Jstwan ... vallya ... eo neky ladayat ez fogoly legeny fel teorte, es penzet aprolekyat vitte el ... seot ahwn thudakozot feleolleis, mindeneott gonozt mondottanak feleolle [Kv; TJk VI/1. 400] | Tiltottuk wala mi megh az mi hatarunkba walo erdeőnket mindenǫt [UszT 15/256]. *1715:* az kezdőben forgo hellyeken mindenüt ... szabadoson jártam [Szemerja Hsz; LLt]. *1747:* ezen utan keresztűl mené(ne)k mindenőtt [Vaja MT; VH]. *1772:* meg mérvén mindenütt a' Küköllő foljo vizének part szélit ... és lett a' Király ölnek rendes mértékjével Ulnar 625 [Ádámos KK; JHb LXXVII. 198]. *1817:* Az Udvar, és Kert körűl lévő kerittés mindenütt avateg [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

mindenüvé mindenhová; în toate părţile; überallhin. *1568:* eo felsege erossen paranczol hogy mindenwe Banyazokerth Jarywnk, es az eo felsege Banyaiat ... Myelthesswk [Almás"; BesztLt 67 Mart. Vayda Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt-i biróhoz. — "Valószínűleg Nagyalmás H]. *1573:* Pyroska Nagy Benedekne ... vallya ... Az uta(n) katho valahol tudomanyosokat tudot mindeneowe el me(n)t hogy haza hozathattnais Mattkaiat, de soha ne(m) hozathatta [Kv; TJk III/3. 86b]. *1589:* Kerek varosul Biro vramath eó kgme áz tanachbelieket kwldeozze mindenwe vrakhoz [Kv; TanJk I/1. 111]. *1599:* az hadakozasnak Ideien mindőnüue Arrol" Zolgaltam [UszT 14/33. — "Az örökségről]. *1632:* eggiwth óttek ittak" nagi edesdeden es mindenwue eggiüth mentenek sokadalomban [Mv; MvLt 290. 96a. — "Az asszony és György deák]. *1652:* tudo(m) asztis hogi ... mikor Barla Miklos Samuelt tartotta ... az houa kelletet penigh mindenue küldeöszte marhaja ⟨u⟩ta(n) ekejě mellě [Asz; Borb. I. Rakoson " lako Letaj Istua(n) (32) Veres Drab(an)t vall. — "Aranyosrákos TA]. *1825:* ha a' Kossába egy xr sem marad is, az Interest mindenüvé ki fizesse [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. — L. még BÖn. 759; CsH 97; MetTr 327.

mindennyi I. *mn* **1.** ilyen sok; atît de mult; so viel. *1572 k.:* Kys Mjhal zolgalta barat Istwant ... zolgalatomert ados mynd Enye ydeigh fl 12 d 50, es 2 nadragh kysnycher, I fodor Jgler keccher swbyecha" ... Mynd eszekel ados nekem zolgalatomba [Kv; TJk III/3. 262f. — "Folyt. a fels.]. *1662:* mindennyi romlás, pusztulás után ... melly nehezen vitetnek végbe az igazítandó s a hazát csendességre hozandó dolgok [SKr 279].

2. *~ öregségében* ennyire előrehaladott öregségében; la o vîrstă atît de înaintată; in derart fortgeschrittenem Alter. *1660:* mindazáltal ő kegyelme mindennyi öregségében is sem maga fáradságával, sem költésével, sőt még élete letételével is nem gondolván, valamire Kegyelmetek elégségesnek itili, örömest ... cselekeszi [TML I, 536–7 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

II. *fn* kb. ilyen sok dolog/tárgy; atît de multe lucruri/obiecte; so viele Sachen/Gegenstände. *1583:* Walamy marhaia, arany mywe gyengyeos es keowes draga marhaia

... maradoth wolt az zegeny azzonyonknak[a], azt Registomban felyrattatwán ynkab mind oda attuk eő Nagawal Mind enny keózzǫlis egyebeth ytt nem mataztottonk urwnknak harom arany lancznal[b] [BáthoryErdLev. 31 Az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz. — [a]Báthory Kristófné Bocskay Erzsébetnek. [b]Folyt a fels.].

mindétiglen l. mindéltiglen

mindez 1. ezek valamennyien; toate acestea; all dies. **A.** *emberre von. 1591:* indulank ... vduarhelről ... mi(n)d ezek egy tarsasagban lewen [UszT]. *1723:* mindezek[a] penig most az fellyeb valo esztendőben let éhségben Széllyettenek el [Mezőcsán TA; Ks 15. LI. 5. — [a]Az előbbiekben felsorolt zs-ek és jb-ok].

B. *tárgyra/dologra von. 1544:* Mind ezek ellen az borbala azzon nem zolth semy ellent [Szászzsombor (SzD) környe.; MNy XXXVI, 52]. *1561:* Ha mynd ezekkelis nem gondolna: vakmerǫsegbol meg' nem terne miet fel tilchak zolgaiat inassat el weg'ek [Kv; ÖCArt.]. *1570:* Anna Jerney ferencz deakne ... vallya ... Thwtta az vrah mynd ezeket hogi chelekette az felesegeh, myn az altal ely halgatta [Kv; TJk III/2. 146]. *1579:* Mykor mend ezek el uegezöttek volna, tőnek illie(n) czyereth egj massal[a] [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14. — [a]Köv. az egyezség]. *1638:* nem akarna eo kgmeis háládatlan lenni mind ezekről [Kük.; SLt AF. 4]. *1730:* Mindézekért pedig Mihálcz Ferencz Uram is igiré Mikó Judith Asz(szonyomna)k eletiig valo atyafiságos szeretetit, és szólgálatyát [Somolyó Cs; Borb. II]. *1783:* Mind ezekett ha nem cselekedné ... tehát akkor az Kezesek ... elé álittani tortozzonok [Radnót KK; BfR Várodi Simon ns nyil.].

Szk: *~ felett* mindezen kívül/túl. *1602:* Mind ezek felett vala megh egj eöszwegy Aszony allat abban az megh Irt hazban eöreksegben Dotalista lewen [UszT 16/69]. *1710:* Mind ezek felett penig Csontos Bálint Ur(am) hagyá fenn azt az just. Hogj mind ezekb(en) az determinalt bonumokb(an) ... szabados dispositiója lehessen [Küküllővár KK; DobLev. I/67] ✱ *~ után. 1606:* mind ezek utan azert Jakab andras kwlde Szeochj antalhoz hogj izengessen es az zaldobosi bironakis megj mongia mate istuant [UszT 20/17]. *1791:* mind ezek utánnis a' Nemes Uradalom Tisztsége a' Napfényben homályt keres [Körösbánya H; Ks 74. VII. 153].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: ezek a dolgok/személyek mind; toate lucrurile/persoanele (amintite); all diese Sachen/Personen. **A.** *emberre von. 1711:* Mind ezeket az jobbágyokot pediglen fundus, és pertinentia nélkül adák [Altorja Hsz; Borb. I].

B. *tárgyra/dologra von. 1584:* Ersebet feyerwary Iosanę, Es Ilona ferenczy Istwanne ... valliak ... Daroczy Peter chinalta azert mind ez Adossagot [Kv; TJk IV/1. 232]. *1625:* mind Ezeken az napoko(n) az necessarius locus felet valo heazaton dolgoztak az Achok [Kv; Szám. 16/XXX. 23]. *1642:* mind ezekbul az jokbul az melieket Uelagoson es bűsegesen ide felieb megh írtam ... kirtem suki pal Vramtul [K; SLt T. 25]. *1652:* Mind ezeket az inteseket ... subordinaltuk ǎ ki adatot Complanationak, hogy mindenekbe(n) gubernaltassek az itt valo Eccl(esi)a annak tenora zerint [Kv; KvRLt X. A. 1]. *1776:* Mindezeken a' három nevezett hellységeken, ennekelötte sok idővel Erdős Tzüheres és Tövisses hellységek lévén [Szászerked K; LLt].

mindezáltal mindazáltal, de azért; cu toate acestea, dessen ungeachtet, gleichwohl. *1593:* Megh erttwen Az Zasz Natio, Az Magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogatiak Enyedi Georgy pwspeokkeot plebanosnakis valaztanj Az Nemzet (így!) erre Maghanak esmet wdeot kewanth kit eo kgmek io zybeol meg engettetet mind ez altal lelentette a Magyar Nemzet hogy az eo fel Olwastatot Jrasahoz tarthia magath [Kv; TanJk I/1. 213]. *1676:* Mind ezáltal ezen inchoalt materiaiat ne(m) akarvan félbe(n) szakasztani, computusb(an) vettük, hogy in genere az Dna Tutrix mennyivel maradna adossá az Árvák(na)k [Kv; RDL I. 155a].

mindezen mindez; toate aceste ... ; all das/dies. **A.** *emberre von. 1758:* Melly ekképpen magok által eloboralt Nyil Czedulakb(an) irt Bonumakat ... mind ezen Rész Atyafiak kezekhez vévék [Szentlászló MT; DobLev. I/284. 6a]. *1816:* Mind ezen ... tizen négy Tanuk ... hitelessen disztinguálják, mellyek légyenek a subdivisio alá jőhető Terrenumok [Létka SzD; EHA].

B. *tárgyra/dologra von. 1672:* Énnekem mit írt Bánfi uram mindezen dologrúl s mind az Gyuriczáérul ... megláthatja Kegyelmed [TML VI, 211 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1737:* Mind ezen Punctumokat ha az meg irt M: Asszony és M: Gyermekei, meg nem állanák ... az p(rae)titulalt M: Vr, maga Joszagat kezéhez vehesse [Kv; JHbK XLV/23]. *1742:* Mind ezen ... jotételeit a' Mlgs Itilőmester Urnak ... recognoscálom [Marossztkirály AF; Incz. X. 6b]. *1772:* Mind ezen két Ablakoknak festetlen Fenyőfa Dészkábol valo ... Táblái vadnak [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1795:* Mind ezenn ... károsittotásoknak ... elhárithatások végett ... Tessék mind Malmokot mind pedig annak Gáttyát ... alább szálittottni [Ádámos KK; JHb XIX/4. 8].

mind ez ideig mostanig; pînă în prezent; bis jetzt/zur Stunde. *1570:* Borbara Azzon Bachy Gérgne ... vallya, hogy Zylagy Myhalne eo Neky haytotta volt az Myhal Deak adossagat, kywel thartoznek ... De Mindez Jdeigis eo Neky Nem attha [Kv; TJk III/2. 95]. *1677:* se a' Fiscus, se más senki Jus Regiumot az ollyan Joszágokban bé ne vihessenek ... kikben régi Privilegiumok ellen más just bé nem vittenek mind ez ideig-is a' Posessorok [AC 150]. *1681:* Bugyul Opra nevű nemes ember oly véggel vett el[a], hogy a szőlő tövejert adna f 50 ... melyról semmi Satisfactiot mind ez ideigh sem tőtt, es ez utan sem akar tenni [M.brettye H; VhU 118. — [a]Egy szőlőt]. *1754:* Serbán Buzillának a melly kerte vagyon ... mind ez ideig békességesen birják minden háborgatás nélkül [Tóhát AF; JHb Gavrilla Aldgye (50) zs vall.].

mind ez ideiglen mind ez ideig; pînă în prezent; bis jetzt/zur Stunde. *1570:* Magdalna Vinche Takachne ... vallya hogy az Ew vrah Siluester Takachnak adot volt keolchen fl 2 Megh elteben Mind ez Ideiglen sem atthak Megh senky neky [Kv; TJk III/2. 162d]. *1604/1681:* megh tekintvén ... Szemere Geőrgynek hűseges szolgalattyat, ki minket gjermeksegetűl fogvan, mind ez ideiglen ... hiven szolgált ... azert mi ... az mi falunkat Kalant ... attuk neki [VhU 243]. *1608:* aztis megh gondoluan, hogy az eő kglme zerelmes hazas tarsa Kalachswteő Katha azzony ... mind ez ideighlen minemw nagy bechiwllettel, zeretettel, engedelmesseggel, es hwseges zolgalattal leőtt legien eő kgmehez mindenekben [Kv; RDL I. 85]. *1630:* az Jmolas neű szena fűbelj szena fű zalogbban uolt ... senki nem ellenzette tule uket az szent Egedi Vrakat mind ez ideigle(n) [Szentegyed SzD; WassLt Jo Albert (40) jb vall.].

mindhalálig élete végéig; pînă la moarte; bis zum Tode. *1637:* en monda(m) io eőczem, mind halalig tagad hamit czelekettel ne ted beöneosse magad [Mv; MvLt 291. 108b]. *1667:* Gyulafi uram mit irt, maga szóval megmondhatja csak biztat mindhalálig [TML IV, 178 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710:* gróf Kinsky ... a császári udvarnak ... hû szolgája lõn mindhalálig [CsH 310]. *1778:* vélek mind halálig dajkálkodott Bartos Mártonné Aszszonyom [Albis Hsz; BLev.]. — Vö. a *mindholtig* címszóval.

mindhárman mind a hárman; tustrei, toţi trei; alle drei. *1597:* Miklos Janosne ... hiúa kj az mezeőre, monda hogy az Vra megh haborodot Simon Janossal, kj menek ... lata(m) hogj mind harma(n) veztegh alnak vala [UszT 12/17 Gregorius Zabo de Kereztur ns vall.]. *1598:* Mykola Lazlo Ryzyre walo feoldeon Laknak mind harman [Poklostelke SzD; JHbK VIII/14]. *1637:* Lata(m) tauul hogy az Balykane fiai mind harma(n) ... üzik uala fel az uto(n) Hidegh Giörgiöt. és Zata Giórgiot [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Olah Janosne leanya Katalin jb vall.]. *1711/1792:* miis ... mind a' két felek alkalmokot, és egyezéseket meg irtuk ... mind hárman pedig tulajdon kezünkel meg is petsételtük [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 28]. *1794:* mind hárman öszve fogoztak, mint ittas emberek; és az oldalon a' hóba el estenek ott fetrengettek [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt] | Mind hármon Nemes Torda Vármegyének hûtõs Assessorai, és ezen Divisionak végben vitelére Arbitrált birak [Asz; Borb. I].

mindhárom 1. mind a három; tustrei, toţi trei; alle drei. *1687:* valamikor Széplaki Petritjevit Horuát Miklos vram vagj eő kglme bizonios embere ez levelemet meg mutattya, mind Boldisár Mihalyt feleségestõl, mind penig ... az Annyátis Bódis Mártonnet kissebbik fiával, s mind hármat mind(en) ingo bingó marhájokkal edgiût add kézben [SLt Mikola Laszlo aláirásával]. *1731:* mindháromnak baranából fel rott tapaszos meszeletlen falai [Bh; BfN].

2. tbsz-ú szr-os formában; cu sufix personal, la plural; mit Personalendung in Mz: mi/ti mind a hárman; noi/voi toţi trei; wir/ihr alle drei. *1618:* 4 die Augusti búcsúzék el Kamuti uram az vezértõl. Akkor mindhármunkra kaftánt adata az vezér [BTN[2] 103]. *1783:* Groff Boros Jenöi Korda György Ur eő Exaja Titeket P(rovi)dus Bota Pétret, Petrisor Györgyit ... és Malduván Juant ... mind hármatakat mint ... Szakali Hûtõs Falusi Polgárakat ... Certificaltatott ... Tõ(rve)nnyes Executiora [K; IB. Kászoni Nagy Ferenc szb kezével].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; attributiv gebraucht: mind a három; toţi trei; alle drei. *1662:* Az pattantyúsok is pedig ... az ostrom estin a Tinnus sátorára mindhárom lövõszerszámot ... reáigazítván ... egész éjszaka nagy szorgalmatossággal ... csak azt vigyázák vala | Ha ez dologban önagysága másként cselekszik, mindhárom országnak oka lészen és azoknak veszedelmeknek [SKr 329, 389].

mindháromszor mind a három alkalommal; în toate cele trei cazurile; zu allen/jeden drei Gelegenheiten. *1716:* Ez a praetex(t)usok: catholica fundatio ... cedáljuk vissza, holott ... mióta mû unitáriusok bírjuk ... három ... dúlásunkkal, elemozsina által épitettük fel mindháromszor [Kv; KvE 297 SzF].

mindháromszori mind a háromszori; în toate cele trei rînduri; alle dreimalig. *1764:* agnoscalya azt, mind háromszori fassiojában, hogy a' tóbb sertéseket ... eő Nga széna fűvere hajtották [Torda; TJkT V. 206].

mindhaton mind a haton; toţi şase; alle sechs. *1782:* mind haton az remekesek ... instalanak remekjek büntetesiert, a Tkts Commissarius Urak el engedék remekjek hibajaert valo büntetést Cehunk consensussabol [Kv; ÖCJk].

mindhiába mindennek ellenére, hasztalan; degeaba, în zadar; trotz allem. *1657:* (A fejedelmet) hordozók gyógyi feredőben, váradi hévízben, Sombornál is valami hitván forrásnak vizében fereszteték eléggé, de mind heában [KemÖn. 94]. *1765:* akár mit tselekedtenek Biráink, s akár mint ügyekezték elöre a pénzt fel szedni, mind héjában vólt mert mû az executiot soha el nem tudtuk kerülni [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 282].

mindholtig élete végéig; pînă la moarte; bis zum Tode/in den Tod. *1584:* Eothweós Orban vallia hogy ... az mely hazban lakik vala az az ven Benchel Andras ... azt a' hazat Besterczey Georgy mind holtig bira [Kv; TJk IV/1. 338]. *1599:* En Gegö Janosnal lakta(m), az fiawalis mind holtigh eggieöt hadakozta(m), de azt a wegezest soha ne(m) hallotta(m) [UszT 15/191 Balassi Balinth Semienfalui vall.]. *1722:* ezen ... kaszálocskajokon ... az marus vize folyt ... kit is Néhaj Pristiny Joanos ... mind holtig pacifice birta [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1734:* mind holtig jó Gazda ember vala maga ... iffiabb Tholdalagi János Uram [Koronka MT; Told. 29/28]. *1777:* édes Annyakat mind holtig tisztellyék [Cintos AF; HGy]. — Vö. a *mindhalálig* címszóval.

mindig 1. minden időben; totdeauna; immer, stets. *1771:* mindég járos voltam ezen malomban [Ádámos KK; JHb XX/26. 11]. *1781:* A' hellyet ... ez előtt ... Néhai Kolumbán János Vr kezdette vólt fel fogni ... de ugyantsak mindig pusztában hevert, mind addig, mig Guti Kristina Aszszony ... Juh kosarat reá nem tsináltatott [Perecsen Sz; IB. St. Bontzidai (50) jb vall.]. *1797:* az utrizált földet ... mindég bekessegesen birták [Ne; DobLev. IV/790. 3a Georgius Cs. Kolosvári ns vall.]. *1814:* az utobbi Esztendőkbe nem járhatván sohuvá mindig jozon és ép elmével birt [Sszgy; HSzjP Lászlo Máris (59) vall.].

2. állandóan; mereu; fortwährend, andauernd. *1659:* Kételenségből ki kelletik mennünk hitvány jószágunknak igazgatására Szentgyörgy-nap után, mivel egyéb sem lehet benne mindég. Szándékom az, édes Öcsém uram, hogy innét belõl vigyek hitvány jószágomban egy tiszttartót [TML I, 369 Árva Bornemisza Sára Teleki Mihályhoz]. *1794:* Azon Szivágyi[a] Embereket hogy a Bort vigyék bé hajtottam két egész nap itt heverének de az essõ mindég esvén ... tsak nem volt mod benne [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. — [a]Sz]. *1797:* Ez a Kotsis ... soha meg enni sem jön ki az Istállobol mindég mellettek[a] dajkalkodik [Banyica K; IB. Gombos István lev. — [a]A lovak mellett]. *1826:* az Ország utján pedig mindég kell hidat tartani ... csak hogy az Ország utját a' víz el ne iszapolja [Msz; GyL]. *1842:* Egy Török Szőnyeg, mely mindég az Ur asztalán Ál [Szucság K; RAk 66].

3. *a mióta ... ~* vmely múltbeli eseménytõl a jelenig; de la ... pînă în prezent, tot timpul; seitdem. *1828:* a' Berek nevû hely ... miolta a' Berekbõl ki irtatott mindég Tanorokba volt fogva [Erdősztgyörgy MT; CsS]. *1839:* én a' miolta ember kort értem mindég a' Nemes Birák közt vagyok [Érkávás

Sz; Borb. II Nyisztor György (65) nemesek hadnagya, görög egyesült vallású vall.].

4. minden esetben; de fiecare dată; in jedem Fall. *1782:* És amikor instált neki, hogy ... tegye actualitásba (mert addig mindig úgy hívta: „Hivják Vörös hadnagyot") azt felelte, ha pápistává lesz secundhadnagyságot ad neki [RettE 420]. *1793:* Kis Lukáts Uram Krájniksága alatt ... a fel vételkor mindég a nagy vékával Szokta ... a gabanát fel méretni ... azután mindön Dévára fel küldötte, mindig a Kiss vékával mérette ki [Roskány H; Ks 79. XXVI. 8]. *1818:* a' Tkts Nemes Tisztség Compassualt rabjait mindég a' nemesi rendel kisértesse [Szu; UszLt 8/68]. *1829:* miolta ő Nsga Malmába járogatok őrölni, mindig ezen a helyen járagattam bé gyalog [Csókfva MT; TSb 24].

mindinkább 1. egyre inkább; din ce in ce mai mult, tot mai mult; immer mehr. *1659:* az fejedelem meg akarná váratni az budai vezérhez ment követeket, Tisza István és Palásti uramékat ... de mindinkább azon vadnak, hogy csak haza menjenek [TML I, 417 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1704:* Besztercéről kimenvén a német ellenkezni, mindinkább a kurucok megnyomván őket, éppen bementenek volna a városba a hátokon [WIN I, 100]. *1710 k.:* az Isten erre a mostani változásokra akarta tartani és készíteni ezt a felette bűnös, Sodomával felérő hazát, amint ide alább hovatovább mindinkább megvilágosodik [BÖn. 697]. *1716:* nyavalyájával hova továb mind inkáb el erőtlenedet szegény [Nagyida K; Told. 22].

Szk: ~ *-inkább. 1823–1830:* Hazamenvén pedig mindinkább-inkább gondolkodni kezdettem állapotom változásán [FogE 300].

2. többnyire, inkább; de cele mai multe ori, de regulă; zumeist. *1704:* Ez a generál napja, mindazonáltal a német tisztek mindinkább itt voltanak a királybiró vendégségében [WIN I, 203]. *1724:* eddig mind inkább lehetett postálkodni, de ezután telljesseggel incapaxok leszünk [Ne; Ks 83]. *1748:* Wagyon ... jo nagy darab erdő, mely a Jeddi erdőkel határozodik ... ittis épületre valo Cserefák igen Kevesek vadnak a Potiori mind inkább Tűzi fa tanáltatik benne [Koronka MT; EHA]. *1768:* ezen kancza mind inkább a' vele talaltatott Csikaival és Nyájával különösön járt [Páké Hsz; SzentkGy And. Tamás (38) gy. kat. vall.].

mindjárt, mindjárást 1. azonnal; imediat, îndată; sofort. **A.** *1578:* Ertyk azt is minemó tamadast teottek az feleky pokularok Zochy Mihal vramon ... Byro vram mingiart el kwlgie(n), es azt a ky a tamadast theotte be hozassa [Kv; TanJk V/3. 173a]. *1589:* Az leany felugrek mingiart ki mene az Ayton [Dés; DLt 226]. *1628:* Boyer Peter ollian ember uala ... ualaki ökrokseggel megh kinalta czak forditotta az erszent mingiart penzt adott erette [Récse F; Szád. Iuun Munteanul (60) jb vall.]. *1644:* Borsos Thamas oly ezes Ember hogj ket zoual oly Nagy dolgot tud kj mondani hogj ket zauabolis Mingiart megh Erti Ember [Mv; MvLt 291. 428a]. *1701:* Ha valamellyik Mester ember ... valami nagy bűnben esnék, annak á Műhelyét mingyárt tiltsák fel törvény fottáig [Kv; PosztCArt. 14]. *1780:* akar minnyárt válaszolnam kellett volna [Somkerék SzD; Berz. 11. 75]. *1791:* az Urfi igen éles ember, és mingyárt üti, veri pofozza, öklözi az embereket [Méra K; RKA]. *1843:* ugy a' földhoz verte hogy azt gondoltam, hogy mingyár szélyel megyen a' Szegény Czigánné [Dés; DLt az 1842. évi adatok közt].

B. *1552:* A bórr ital vtan kedig mindgyarast eluéß eßec: ott ninch az vtán tanách ... hanem zur zauar [HeltDial. K7b–8a]. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth eg keoteleth [BesztLt 42 St. Dobo de Rwzka Woywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból]. *1590:* taczj ... fel vgrek kapa szekerczeiet vgj wte agio(n) Thamast hogy mindgiarast El deolt [UszT]. *1609:* Tudom az Reghi tamadas utan mjndgjarast zalla ide maxara janko Ferencz [Maksa Hsz; HSzjP Jacobus Varga de posse(ssione) Erezteveny vall.]. *1636:* eligh tálálá fel tartani az gyertyiat, es mingyárást fel gyuládát [Mv; MvLt 291. 62b]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Az honnan penig el vitetik az beteg az olly Szobát, vagy kamarát is mindgjárást be zárják [KvLt I/225 gub.rend. Kv-ról]. *1737:* Husvet után ... minnyárást hallottam hogy bizony kedvetlenkednék Ngod irántam [Ne; TL. Onadi B. Jósef gr. Teleki Ádámhoz]. *1774:* (A) Tolvajt meg íjezté, hogyha meg nem áll minnyárást meg lövi [Kajántó K; KLev.]. *1814:* mindjárást oda jött Kis Mihályné [Dés; DLt 222].

C. *1738:* az Gabonat ... mingyan fel osztyuk [Kál MT; Berz. 2. 47/39]. *1775:* á ... condivisionalis Atyafiak minyán műnkőt kéz bé adás által meg birálának [Farkaslaka U; NkF].

Szk: ~ *-mindjárt* **a.** azonnal. *1823–1830:* a vendég mond valamit, azzal a Kellner biztatván, hogy mindjárt — mindjárt uram! —, elmegyen, és szerencse, ha egy fertályórára kaphat az ember valamit [FogE 169]. — **b.** egykettőre, nagy hamar/sietve. *1745/1760:* valamihelyt a Naznánfalviaknak marhájak azon Berekbe ment mindjárt mindjárt bé hajtották Kisfaludra[a], s keményen meg büntettek [Berz. 17b. — [a]MT]. *1777:* Kretson Triful ... mingyárt kapta fejszeit, és ide ezen a' bokros öblőtskén tul irtogatni kezdet [Dupapiátra H; GyK. Ádám Toma (70) jb vall.]. *1807:* másokatis mingyár mingyár öszve Mutskalt [KLev.] ✱ *hogy* ... ~. *1602:* Toteory Jstwan ... vallya hogy ez Zeoch Andrasne ... ezeost myweyt veztette el senkihez semmy ganusaga Ninchen hanem az sellerehez Zakach Istwanhoz oda Menek ... az Zakach Istwan felesegeis ky mene az hazbol kit hogy latek mingyarast gyanusagban eshem enys hozzaya [Kv; TJk VI/1. 565]. *1629:* Hogy az aszony Racz Danielne megh sivalkodek halla(m), s mindgjart ki menek az hazbol [Mv; MvLt 290. 155b]. *1635:* az migh Borbely Peter látá az en fiamhoz, addig igen kónye(n) lon, de hogy más kezde hozzá látni, mingiarast el nehezüle [Mv; i.h. 291. 49a] ✱ *mihelyen/mihelyesleg/mihelyest/mihelyt/mihent/valamihelyt* ... ~. *1553:* chynaltas ... eg koeteleth ... myhelth kez lezen kyld Jde myndgyarasth [Kv; BesztLt 42]. *1574:* az En viseleö zokniam es Gereznam ... ezt mihelt meg halok mingiart aggiak kezibe Peruanenak (!) [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg tecczet mintha a Lakatosne eleottem Allana [Kv; TJk IV/1. 265]. *1672:* Az hadak még mind inkább quartérokban voltak, de készen, valamihelt azon követ visszatér, mindgyárást egyben gyűlnek [TML VI, 236 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1718:* mihelljen az Gjörgjfalviak elérkezé(ne)k, mingjárt nékünk Sivalkotta-(na)k [Dezmér K; JHbK LI. 10]. *1737:* mihelyt Isten annyira meg erössit minyárt személy szerént magam Udvarlok Ngodnak [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1780:* mihejesleg a pénz a kezemben jő mindjárást asztàn tudosittom édes Aszszony Anyámat [Kp III 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához]. *1828:* azon csalárd nyughatatlan Márkosfalvi árendátorai ... kik az el tartott Árenda hijános-

ságát hazugsággal kivánták ki potolni, mihelyest énis meg halgattatom minnyárást hazugságba maradnak [Martonfva Hsz; BetLt 1]. *1837:* mihent ... végzem mingyárt küldőm [Nyárádsztbenedek MT; Told.] ✱ *mikor/valamikor ... ~.* *1573:* Anna Mossolgo ferenchne Azt vallia hogi mykor meg hallota volna hogy Az Darochy Janos Maiora egne Mindiarast oda fwtot [Kv; TJk III/3. 192]. *1581:* valamikor én az w naga Penzétt megh Adhatom, mjndgiarast ... megh Erezze[a] [Burjánosóbuda K; BálLt 89. — [a]A jb-okat]. *1602:* valamikor erette megjen mingiarast kezeben bochassak [Péterlaka MT/Torda; Told. 26] ✱ *most ~* **a.** haladéktalanul. *1648:* most mindgiart ... igirenek adnj ... egi ... Jobbagiot [Hsz; BálLt 1]. *1799:* most minyarást, az egészsz inhaerens Summat ... Groff Korda Annanak tegyék le [Magyaroság TA; JHbK LX/6. 19–20]. — **b.** az alábbiakban/következőkben. *1770:* a' Falu a' most mingyárt meg nevezett, és ki-határozott hellyet, Ex ponens Bartok Andrásnak káráért fáradságáért által botsáttya [Gyertyános TA/Torockó; Bosla]. *1789:* T. Iffjabb Intze Samuel Atyánkfiának a' szokott kápláni fizetés az Eklesia Fundusábol Esztendönként ki adattassék ... a' Consistorium azon részen, hogy a' most mindjárt emlitett fizetés szaporittassék is [Kv; SRE 258–9].

Sz. *1710 k.:* Olyan tulajdonsága is vagyon a bűnnek, egyedül sohasem jár, mihelyt születik, mindjárt kölykezik [BÖn. 471].

2. közvetlenül; tocmai la ... , imediat la/lîngă ... ; unmittelbar. **A.** *1625:* az Gatt kötesen alol mingiart mint egj harom lepesni szelliessegint (!) ualo porondos kóueczes es hazontalan feoldet ismertwnk hogj altal szakaztot volna az uiz [UszT 176]. *1647:* Drasson vagion az Udvarhaz ... az kapun beleol mingyart, vagion egy boronabol fel rott Teomleocz [Drassó AF; BK 48/16]. *1681:* Mindgiart az Bánya mellet, jó öregh rét [VhU 47]. *1699:* bal kész feli mingyárt vagyon az bástya [Szentdemeter U; LLt]. *1736 u.:* elsőben predicált a református pap, minnyárt a nyomában P. Vizkeleti [MetTrCs 459]. *1783:* mingyárt ország uttyán kívül völtt edgy ... puszta helly [Bergenye MT; LLt 58/13]. *1837:* huszár katona Wizi Mihály helye szélyében ... a közhatáron alól minnyárt ... két nagy megperzselt bükkfák találtattak [Jenőfva Cs; RSzF 120].

B. *1584:* Masod napon annak vtannah mingiarast tudny Illik pentekeon mentwnk Zabedrah [BálLt 80]. *1623:* az hyttuan arokot be teoltesse ... hogy az Istallok mingiarast ott lehessenek eleöl az Palank mellet [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1681:* (A) vas forraszto koh előtt mingyárást vagyon egy nagy eöreg vas verő [CsVh 91]. *1747:* a' ... Patakon alól mindjárast a' Nyárád mellett [Ákosfva MT; EHA]. *1763:* Ugyan Akor mingyárást mikor a vásárlás volt ... kénáltuk penzel [Kvh; HSzjP Szöts Kelemen Kézdi Vásárhellyi Civis (62) vall.].

3. egyszersmind, egyúttal; în acelaşi timp, totodată; zugleich, gleichzeitig. *1562:* Nem sok idő elmulván, a király küldé népét Udvarhelyre, kiknek kapitányok vala a vitézlő Petri Gábor. És a barátok klastromából csináltatának egy várat, kit nevezének „Székely-támada" várának, és ahoz mindjárást elfoglalák a székelyeknek szabadságokat, ki lőn a székelyeknek nagy romlásokra és igen nagy károkra [ETA I. 20 BS].

4. egyből, egyenesen; dintr-o dată; sogleich, geradezu. *1825:* meg mondhattya Bodola Urnak hogj én azt nem érdemlem hogj mindgyárt admonitioval fenyegessenek [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

5. akár, éppen(séggel); chiar dacă, şi în cazul ... ; durchaus, geradezu, eben. *1773:* Szotyori Uram ... mondotta Ne hajtsatok réája ... akár kit kaptak ott jertek öllyétek Verjétek ontsátok ki a Véreket ha mindjárt Ezüst Gombos Ur volna is [Felgyógy AF; WH].

mindkét ambii, ambele, amîndoi, amîndouă; beide, alle zwei. *1552:* A bőrr ital vtan kedig mindgyarast eluéß eßec: ott ninch az vtán tanách ... hanem zur zauar. Egyik elkezdi és énekel, à masic sir, à harmadic mind két kezéuel hársol [HeltDial. K 7b–K 8a]. *1572:* mind ket felnek akarattiabol hiwattattw(n)k volna az dolognak meglatasara es ell igazitasara [Szság; WLt]. *1600:* mykor az Chyorgo kwt arokaba ala zalottam wolna ... ketten ket ffarago feyzewel hatul ... meg hagytanak mynd ket feyze myat meg sebesedem [UszT 15/5]. *1602:* Sovaradon Marusszekben walo drabant hazunkat ... Janos Deaknak es Eo neky mind ket Agon walo maradekynak ... adak [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX. 1]. *1677:* Mikor Törvényes Székek két Vármegyében egyszer-s'-mind celebraltatnak, ha mely Causansok personalis comparatiora mind két Székre citatusok volnának, edgyik helyen dilatio adassék, mivel mind két helyen jelen nem lehetnek [AC 186]. *1735:* a Bóldutz Hatarig le rugo Bértzn(e)k mind két oldala ... juta ... Fejér részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 8]. *1798:* Intő, Idéző, Egyben-hivo ... Esketö pecsét ... G. Teleki Sámuel Ur ö Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mind két Nemen lévő betsülletes Személyek ... a' ki nevezendö helyen és Napon meg-jelenni és az igazságot ... ki-nyilatkoztatni köteleztetnek [DLev. 5]. *1836:* Tulbura Péter ... mind két lábára-nézve lötsös [DLt 689 nyomt. kl].

mindkétféle de ambele feluri; beiderlei. *1702:* én a sindely szerzeseb(en) eiiel nappal munkalodom ... Ngod parancsolattját várom ha Korondi sindely kevantatiké vagy pedig Zetelaki, mert ă Korondi sindely joval nagjob, de jovalis dragabb, az Zetelaki aprobbis — olcsobbis de mind ket fele jo sindely [Tarcsafva U; Ks 96 Pálffi Ferenc lev.].

mindkétfelől 1. mind a két oldalról; de ambele părţi, de o parte şi de alta; von beiden Seiten (her). *1649:* Az horgas szánto feoldek keozött vagyo(n) mind két feleöl a' falu szena retje [Szeszárma SzD; EHA]. *1694:* Arx Keővár ... egy kőből rakot Arkocska mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkabol csinaltatot Fel- s le vono Kapu, annak felső zapia vegin, mind ket felöl hozzaja alkalmaztatva, ket hosszu nagy erős Vas Láncz [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1728:* vicinussa mind ket felöl regi pallag [Szacsva Hsz; EHA]. *1789:* Ezen nagy Patika Házban, es abban lévő Stellásiknak mind két felöll valo oldalokban ... boltozott formára emelkedett Stellasikban ... találtattak ezen alább irt rendel Specificált Materialék [Mv; ConscrAp. 67].

2. mind a két részről; de ambele părţi; beiderseits/seitig. *1587/1721:* ugj élték és tartották mind két felöl, hogy az Arkon túl élték az Nyárlajiak, innit az Arkon az Egregyijek [Nagysztmihály Sz; Ks 15. XLVIII. 21]. *1588:* mikor az teorweny teweok le vltek volna kezeonket mind ket feleol Zaz forint keotel alat be attwk hogy mi teorwent talalnak meg allywk [Zsákfva Sz; WLt]. *1624:* Jwuenek mi elönkben ugy mint ez Jde alá megh Jrt Dolgokban, mind két felöl egyenleo keppen fogot, es ualaztot Arbiterek elejben egy felól az uitezleo Zalánczy Jstuan vram ... es más felól, az uitezleő Haranghlabi Ferencz vram [Mihályfva NK; JHb XXIII/6].

mindkétszer mind a két alkalommal; la ambele ocazii, de amîndouă ori; zu beiden Gelegenheiten. *1705:* Ma prédikálott Zilahi uram mind reggel s mind délest, Zakariás 5:5 versétől fogva, a résznek utolyáig, melyből is mindkétszer igen szépen prédikála [WIN I, 594]. *1710:* A francia király ármádáját ebben az esztendőben két helyen is keményen megverik, melynek örömit nagy solennitással itt is, Brassóban a commendáns meglőteti, és minket magyarokul meg is vendégele mindkétszer [CsH 372].

mindketten 1. mind a ketten; amîndoi, amîndouă, ambii, ambele; beide, alle zwei. *1546:* mind kethen walazaak keeth Jambor zolgayokath ez dologra [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1573:* Maloza leorinch Azt vallia hogi ... mykor az kar leot veres peterne hazanal azkor az Boron Mind ketten Bertalan es gergel ott voltak egi tarsasagban [Kv; TJk III/3. 282]. *1657:* My mezeo madarassj Szekeres Janos, es Tompay Bathos Peter mind ketten maros szekben lako nemes szemeljek [Told. 17a Huszár lev.]. *1700:* B. Katana Marto(n) és Biro Janos Uraimek mind ketten Szeki lakosok, és hûtes becsülletes emberek [SzJk 330]. *1715:* ezen Joszagra ... Szabadoson járhassanak bé mind ketten [Étfva Hsz; Borb. II]. *1807:* azután egy más hajába kerekedének s mind addig huzák egy más haját mig mind ketten a' földreis esének [Tarcsafva U; Pf]. *1864:* mü mint Ketten mint Megye hitesek jelen valánk a fen irt Megye Biro házánál [Szováta MT; Bereczki József lev.].

2. mindkettő(jük); (ei) amîndoi; (sie) beide. *1562:* En Sombory Janos tewttem illyen zerzesth es vegezesth Sombory Mihalyal az en batyamal[a] ... myert hogy minket mind ketten az idegen atyafiyak perlenek [Zsombor (K) körny.; MNy XL, 138. — [a]Köv. az egyezség szöv.]. *1702/1780:* ő kegyelmek az ide alább le írt dologban kéz bé adással authorálának mind ketten kőz Biráknak [Marossztkirály AF; DobLev. I/58]. *1705:* Ma reggel engem felkülde az úr a generálhoz és fejedelemasszonyhoz látogatni, kiket mindketten állapotjok szerint való egészségben találék [WIN I, 389–90].

mindkettő 1. mind a kettő, mindkét dolog v. személy; amîndoi, amîndouă, ambii, ambele; beide Sachen od Personen. *1570:* Most semmy derek szekunk nem lehete mert az var megie Notariussa hirünk nekwl kiralj w felsigihez ment be, Mas az hogy ket zolga birank hiwalis (!) leonk mert mind keteo Jgen beteg volt s nem Jeohetek be az zekre [Ziget[a]; BesztLt 18 Joannes donka de Sajo vicecomes comi(ta)t(us) Mara(marosiensis) Casp. Zwch beszt-i bíróhoz. — [a]Sziget Mm]. *1574:* Hoszw Symon Azt vallia hogy ... ky leo az Istwan az hazbol, es Mind ketteo hozza vtth vgi talalyak ecchersmind hogi azonnal leh essik [Kv; TJk III/3. 406]. *1593:* Az Arok be telese mind ketteonek szantasa mia esek [UszT 10/92]. *1668:* mondotta nekem hogi az Jncze Peter baraniat mind kettőt meg nûzta [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27. I/30 Hunadj Jstuan Kazon Vyfalui Drabant (22) vall.]. *1681:* Ezek őrökös jobbágyok ... mind kettőnek Taxa fizetesekröl valo valasza egi Supplica(ti)ob(a) tetetett Groff Uramtol[a] eő ngatol [VhU 27–8. — [a]Gr. Thökölly Imrétől]. *1719:* az Zálog(na)k terminussa még nem expirálván, ő Kglmét az irtt földekkel meg kinálták mind kettővel [Ne; DobLev. I/97]. *1761:* (Az) ökrek közzül egy pár ... 5. Esztend(ös) edgyik Barna nevü ... másik Csendes nevü ... mind kettő fel allo szarvu [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

2. tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; in Form mit possessiver Personalendung in Mz: (mi/ti/ők) mind a ketten; (noi/voi/ei/ele) amîndoi/amîndouă; (wir/ihr/sie) beide. *1629:* minden jószágunknak proventusából magunknak feleségestül életünkig szabados dispositiót akarunk tartani. Ha mikor penig az Úristen ez világból mindkettőnket kivészi, minthogy tudjuk, hogy azt senki el nem kerülheti, hanem az szomorú halált meg kell kóstolni mindkettőnknek; holtunk után, hagyom, hogy tőlünk maradott res mobiliseknek gyermekink között való osztása ilyenformán légyen[a] [BTN[2] 422–3 Borsos Tamás végr. — [a]Köv. a részl.]. *1749:* Petrus öcsém, hogy feltámadott az halálbol, köszöntet mindkettőtöket [Bodok Hsz; DanielAd. 275 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1765:* Két négy esztendőre menendő Téhén ... mind kettejeknek szarvak egyben horgodott, mint a' vad ketskének [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1797:* (A szolgabíró) mint Kettőjeket ell fogattatta [Déva; Ks 75. VII. 270]. *1829:* a kezében lett fejszéjével mind kettőjöket leagyolta [Dés; DLt 300]. *1830:* küldünk 1 tortátát ... 's kifliket mind kettőteknek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1831:* mind kettejeknek ... Szamosujvárra kell menni Raboskodni [Dés; DLt 568]. *1854:* halalunk utan mind kettönknek reszünkbe jutott jovaink a vér atyankfiaira kelletik szállani [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György nyil.].

mindkörül, mindkörnyül körös-körül; (de) jur imprejur; ringsherum. **A.** *1672:* az Ur Haler Pal Uram ő Nga ... Egi Darabot az mennit el akar maga szamara Foglalnj el Borozdoltattat mind körül [Mezőméhes TA; WassLt Oztas Janos (28) jb vall.]. *1679:* Ha az Talp fák alá mind kőrül kő fundámentomot nem raknak, az à nagi Epűlet sokaigh állando nem lészen [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 52]. *1681:* Majors: Szőlő kettő vagyo(n) ... mindeniket mind kőrül kertel kel tartani [Hátszeg H; VhU 147]. *XVIII. sz. eleje:* Az Saros réth mind körül az halvánj az határa [Dés; EHA].

B. *1632/1664:* vicinussa ... mind kórnyül az Patak [Sásvári MT; EHA].

mindkörülbe 1. körös-körül; (de) jur imprejur; ringsherum. *1647:* Az Majorhaz mind kőrülbe jo Sővennjel vagjon be kertelve [Marosillye H; VLt 55/5415].

2. összesen, mindent egybevetve; în total; alle zusammen. *1601:* Az ó warbely Swthéo haznal uadnak ... Mind keoreolbe tizenkilencz tekeneo az 12 io az .7. hytwamb [Kv; AggmLt A. 41]. *1619:* Ultima die Junii lőn audentiája az perzsa követnek. Ő magára igen szép kaftánt adtak vala ... az többire is jó kaftánokat adtak vala, mind körülbé 60 kaftánt adtak vala reájok [BTN[2] 279]. *1732:* Az bialok mind kőrül be volta(na)k 12 [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1735:* docealom aztis hogy az Inquisitor Regiusok(na)k mind körül bé egy forintot sem fizetett [Torda; TJkT I. 84]. *1794:* a' renovatiokat és vjj epitéseket betsülték mind körülbé Három Száz Nyoltz MForintokra és 34 pénzekre [Mezőbánd MT; MbK XII. 101].

mindmáig egészen/mind a mai napig; pînă azi/în prezent; bis zum heutigen Tage/zu diesem Augenblick. *1670:* Nekem mind maig is leindulnom nem lehete, mind magam gyenge egészsége, feleségem is rosszul lévén ... el nem hagyhatom [TML V, 392 Kapi György Teleki Mihályhoz].

mindnégy mind a négy; tuspatru, toţi patru; alle vier. *1772:* az I. Groffné Malma Gáttja el szakadván, leg ottan az

én malmamrol a' Viz egészszen ki tisztult, s meg állatt mind négj kerekem | ki kerekedett utoljára hogj a' fel nyomott viz miatt foroghatnának mind négj kerekei az eö Excellentiaja Malmának, ha silipje Gáttja, rosz, és le süllyett nem volna [Kük.; JHb LXVII. 224, 242].

mindnégyen mind a négyen; tuspatru, toţi patru; alle vier. *1640:* Kompsa Boyernak negy fiai marattanak mind negyen edgiüt e.k. vadnak [UF I, 729]. *1795/1800:* mind Négyen Rákosi Istvánt ... jól esmértük [Harasztkerék MT; Told. 30].

mindnyája tbsz-ú birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; in Form mit possessiver Personalendung in Mz: mi/ti/ök mindannyian; noi/voi/ei/ele toţi/toate; wir/ihr/sie alle. *1575:* Minnyayatoknal nylwan wagion, minemew tewzet ... haborwsagot tamaztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek [BáthoryLev. I, 330–1 fej.]. *1594:* en ezt Ura(m) feletteb nem Solicitalna(m) mert telliesseggel arra nem ßorultam volna: de Uram az halall minniaiunknak keoz [KvLt 21/59 Nyakazó Janos Barlabásy Lénárthoz Bocsárdról. — Kiss András kijegyzése]. *1597:* attam ... Kenieret Varoset Minniaioknak [Kv; Szám. 7/XII. 130 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* az mostany ... sok zeoksegek kewannjak azt hogy ... valaztott vraim indifferenter be leoienek es egyenleo voxbol legyen minden deliberatioiok mindaz atal erre Nem tekintwen minnyajok ... az be leowetelteol magokat megh vonnyak [Kv; TanJk I/1. 356]. *1603:* Én az Vr Istennek ajanlok Minnjajatokatt eo szent felsegenek kegielme legjen rajtatok [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1636:* Ezt kévánnya ... mindnyájinktól az Istennek Fia [ÖGr Aj.]. *1689:* Isten itiletibűl sulyos adozás s nagy tereh levén Orszagosul rajtunk, nem csak szegény fejinken, hanem közönségessen minnyajunkan is, melyhez képest Csorai joszagocska(m) ... elégtelen el viselni Aszt az nagy terhet [Nagybarcsa H; WassLt Barcsai György lev.]. *1798:* Törvenyesen ideztettvén Minnyajakot [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1832:* Ezen tul néktek Mindnyájotoknak tiszta szivemböl kivánom, hogy a' mulando élet hátre lévö részét boldogul élhessétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186]. *1836:* Isten könyörűljen mindnyájunkan [Kv; Pk 7]. *1843:* Feleségem ... Anikot, Susikát[a] Lajost égy szoval minyájokott tiszteli, velemvel együtt [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor Pálfi Lajoshoz. — [a]Tarcsafván Pálfi Lajos gyermekei]. *1847:* Mindnyájukat idevezelve maradok Édes Bálint atyafi barátja Vizy Lajos [Csapó KK; DobLev. V/1264]. *1855:* alig Várom hogy minyájokat lássom [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Ujfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. *1857:* minnyájakat tisztejűk, tsokojuk [Kv; DE 2].

mindnyájan 1. mind, mindannyian; cu toţii/toatele; alle. *1568:* Takachy gergel takach Janos Peter Brozer, Kadar Mate ... Jg wallottak ... bernat Lamprit Annak vtana mas testame(n)tomoth tezen volt ... de azt az bernart lamprit gyermeky meg Ellenzettek ... Myndnayan ezt vallyak[a] [Kv; TJk III/1. 171. — [a]Köv. a nyil.]. *1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak, merth tudom hogy witkezthenek mind Isten ellen s mind kethek Ellen, de kemed ne nizze azt ... eokis felik zolgalliak az Jstenth teobzeor megh nem akaryak Effelewel banthania, hanem az my ereotthlensighbeol esik, mert mi minnyaio(n) termizetwnkben megh Romlottak wagiwnk [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1584:* Fazakas Boldisar vallia ... hallottam illie(n) zidalmat ... fatilla lelek kwrwak el kel mindniaia(n) vesznetek miattam [Kv; TJk IV/1. 215]. *1649:* Mi Ferencz Deak Kakasi Istvan Es Gyöngyiosi Janos Nemes Emberek Damakos Thamas Bartha Janos veres Darabantok minyan Maros szekb(en) luka Falvan lakok [DLev. 3. XXXI A.5]. *1700:* Tudgjuk azt minnjajo(n) egészlen mind Falustol [Disznajó MT; BálLt 85]. *1733:* minyájan a kik ott voltak a hatar járásb(an) ... azon egjeztek meg hogj csinályonak valami jegyeket, azon Controversias hely(ne)k [Hévíz NK; JHbT]. *1738:* Nacságod Szolgálatyára minyájon frissen vagyunk [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1765:* Ezenn ... fatensek ... minyájan mind az tizen egygyen Compellálotta(na)k [Záh TA; Mk V. VII/19 MBogáti Horvát István hites assz. kezével].

2. ragos névszó mellett (a rag ráértésével); cu un nume sufixat; neben einem Nomen mit Suffix: mindnyája; voi/ei/ele toţi/toate; ihr/sie alle. **Szk:** *~ benneteket* mindnyájatokat. *1663:* Adja Isten, lássalak jó egészségben mindnyájan benneteket [TML II, 619 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] ✱ *kegyelmeteket/nagyságtokat/ökegyelmüket ~* mindnyájukat. *1750:* engedgje Isten minel hamareb látnom Nagysagt(o)k(a)t minnyajon jo Constellatioban [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. *1780:* (A) szeretetben tegye az Isten álhatatossá kigyelmeteket mindnyájan [Kv; EM XI, 226 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1798:* ö kigjelmeket minyájan ... Admoneáltam [Aranyosrákos TA; Borb] ✱ *neki/vkinek ~* mindnyájuknak. *1549/1752:* Továbbá hagjom az én Leányomot oltalmul főképpen az én fiaimnak mínyajon [Szentanna MT; LLt]. *1595:* Kennyeret az szolgaknak és minnyaian nekik p(er) d 21 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 159 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

mindörökbé mindig, mindenkor, mindörökké; mereu; allezeit, (auf) immer. *1762:* az I(nct)a ... masokat ... Isten Törvénye ellen káromlott, meg Mag(istra)tussatis ily tsufos szoval illetvén, hogjha mind örökbé teremptettézis nem fel van hat forintya, s meg békéllik az Hadnagjal [Torda; TJkT V. 139].

mindörökké mindig, mindenkor; mereu, veşnic; immer, allezeit. *1557:* wgian ottan az wt mellet ky feold feleól versenges vala azt vallak mind ewreke orzagh wtanak leni [Beszt.; BesztLt 49]. *1584:* Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia ... Zabo Cato ... Egkor kwldeot vala Maglas Thamasnehozis hogy meg kergiem ha hozza Mennie(n) kenny ... Azt Izene ... Ne leoyeon, mert Haragonnek az vra rea erette ... Monda erre Zabo Cato, fatilla kwrwa Massal kenethy magat ... de ameg Az vilagban el mind eoreoke megh bannia a' fatilla lelek Curwa [Kv; TJk IV/1. 217]. *1592/1593:* en mind eoreokke púztaba tudom, soha tilalmasnak nem tudom [Désakna SzD; Ks]. *1600:* azt a helet ... Orozhegy soha nem birta, hane(m) Farkaslaki hatar wolt mind eörekke [UszT 15/103 Nagy Gergely Palfalui Zabad Zekely (70) vall.]. *1626:* az hol Lorinczj Balint az Gatott fel dugta mind eöreökke szabod wtt vala [Szentsimon Cs; BLt]. *1723:* Minthogj az ä Sövénfalvi Malom káromra s ellenem nincsen, én bizony nem bánom ha mind örökké ott lészen is [Királyfva KK; MbK 162]. *1791:* Hallottam néhai Csipkés Borbára Aszszonytol hogy mind örökké panaszolkodott hogy a veje néhai Csongvai András ki nem fizette [Várfva TA; Borb. II G. Pető (64) ns vall.].

mindörökkön-örökké minden időkben; în veci vecilor; in alle Ewigkeit. *1547:* Bochiatta My Kezwnkben Az tho helth

hogy Birjwk mind ewrewken ewreke [Sv; MNy XXXV, 53]. *1705:* Az kegyelmes úr Isten ... dicsőítsük az ő sz⟨ent⟩ nevét mindörökkön örökké [WIN I, 658–9]. *1710 k.:* Azon életet élte az Isten ... egynéhány százezernyi ezer millió esztendővel ezelőtt, azaz örök üdőktől fogván, amelyet ma is él. És éli az Isten ma azon életet, amelyet én ... gondolok, hogy élni fog milliónyi millió esztendők után, azaz mind örökkön örökké [BÖn. 461–2]. — L. még BÖn. 465.

mindössze 1. összesen; în total; zusammen. *1582:* Januarj 17 vittem Banffy Farkasnak aiandekott ... Chukat lb 9 tezen d 36, harom Tyuk d. 12 eott eytell Bortt d. 15 myndeozwe f. — d. 63 [Kv: Szám. 3/VIII. 27]. *1767:* Fedeles Rész-kandér, kitsi, Nagj, mind őszve Hat [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1772:* A' mi ... a királlyi Arendátis illeti ... a' Várollyai arenda mind őszve tsak 15 forintokra exurgal [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. *1792:* Kosár Méh mind őszve talaltatott 67 Felveretett belöllek 9 meg maradatt 58 [Kályán K; JF 36 LevK 37]. *1818:* Váradi Katának itten M.Igenben ... mind őszve külső és belső kevés Jovatskája 620 Rforintokig és 40 Xokig [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel nyil.]. *1822:* A Tit Özvegynek ezenn Dobokai Ioszágához tartoznak mind őszve Nyoltz külső Öröksége biro Szolgálo ember, és őt minden őrökség nélkűlt valo Hurubás [Doboka; BetLt 1]. *1879:* Öszvesen 6. fiu, 21 Leány mindössze 27 [Vista K; RAk 150].

Szk: *vhányig ~ menve* összesen vmennyit kitevőleg. *1823:* középlaki Rákosán Ilonak egy két esztendős Tinoját el betsülték, mint Nyégra Péter kezessének 13 ./. Tizen három RForintokig interessével együtt mind őszve menve [Középlak K; Somb. II].

2. együttvéve/összesen csak; în total (abia) ... ; im ganzen/insgesamt nur; *1705:* Az úr marhái és lovai pedig még ott megvannak ... Az enyimek pedig ha ott megmaradtanak volna is, a télen nem volt volna mivel élniek, se cselédimnek, se lovaimnak kik is mindőszve voltanak húsz lú és húsz marha mindenestül fogva, aki még eddig megmaradott volt [WIN I, 591]. *1760:* Bárány Dézma volt mind őszve 48 ... 11 meg döglöt [Gáltó AF; WLt Miss.].

mindösszességgel összesen; în total; zusammen, insgesamt. *1642:* In Summa az Porumbaki Maiorsaghban termet buza Aztagh 11 leuen bennek kalondgia szam mind eöszuesseggel gel. nro. 9316 [UF I, 816]. *1787:* mivel mindaketten lebetegedtek volt ... költött mind őszveséggel Hf 51. d. 63 [Mv; MvLt Csiszár György hagy. 15]. *1812:* a' nevezet 9 darab erdőkbe a' Mlgos Gröf Mikes Uraknak tizenhét, Mlgös Máriaffi Urnak három, Mlgos Horváth Károly Urnak pedig egy antiqua után van birtokak, a' mely tészen mindőszéséggel Huszan egy Antiquát [Völcs SzD; SLt LII. 9].

mindszent 1. *vall* mindenszentek napja, nov. 1; ziua tuturor sfinţilor; Allerheiligentag. *1570:* Zabo Symon felperes Byzonsagy Wrbeger Gergel alperes ellen ... Eppel Janos eleot Mind zent vtan cheotherteken [Kv; TJk III/2. 117].

Szk: *~ hava* október. *1564:* 1564 esztendőben mindszenthavának harmadik napján ... ifju János király Szakmárt megszállatá Somlyai Báthori István által [ETA I, 21–2 BS]. *1603:* Talalta wolt meg ... kiralj biro wramot nirö Andrast az kereztur warosi simo georg'ne martazonj ... kiralj biro wram Irt wolt Ennekem, hogi eo kegielmę Engem kepeben hagy es az dolgot törwin zerint el Jgazicziam közettek Azert En azt meg napositam ... 1603 eztendöben mynd Zent hauanak 14 napian [UszT 17/67]. *1790:* Ezer hat százban Mind szent Havának 25dik napján meg állitott ország Végzésenek erejekkel ... Helvetiai Confessiot tarto Vallásunk a' több bé vett vallásokkal egyenlövé tétetvén [Kv; SRE 267–8]. *1794:* Mindszent Havanak 15dik Napján [Egerbegy TA; Tolvaly lev.] ✱ *~ napja. 1592:* az ieövendeö Mind Zent Napiara ... tartozzam ... eö kemenek Jakczj Anna Azzonnak ... 73. magiar fo(rin)tot es d. 55 ... megh fizetnem [Perecsen Sz; WLt]. *1611:* hitam az al perest meg az el mult 1610 eztendeöben minczent napian ... zabo birtalan hazahoz [UszT 41a]. *1777:* midőn Potsa Lázárné Asszonyom azon öszszel meg halálozott mendszent napján ... akkor szőttem ... Görög Gyolts ruhát [Márkosfva Hsz; HSzjP Agneta Tsákány (16) vall.]. *1796:* Mentzen⟨t⟩ napjáig [Bodos Hsz; RSzF 296].

2. *~ek* október hónap; luna octombrie; Monat Oktober. *1676:* én Mindszenteknek 10. székemben megyek, onnat meg indítván az portai fő követet [TML VII, 294 Haller János Teleki Mihályhoz].

mindszenti a Mindszent (AF v. Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mindszent/Mesentea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mindszent; **1.** Mindszenthez (AF) tartozó; care aparţine de Mindszent; zu Mindszent gehörig. **Hn.** *1758:* a Mentszenti utt mellet [Boroskrakkó AF; EHA]. *1768:* Ment Szenti utok mellett (sz) [uo.; EHA].

2. Mindszenten (Cs) lakó; din Mindszent; in Mindszent wohnhaft. *1590:* Az Ngod hiuej Nagy Leőrincz es Nagy Balint chyk Zeki mind Zenti Lo feo Nemes Emberek [BálLt 54].

3. származási helyre utaló előnévként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Prädikat. *1840:* Mintzenti Pelei Ádám [KLev.].

Szn. *1636:* Mentsenti benedek [Bözödújfalu U; Pf]. *1637:* menczenti Gabor Doboka uar megieben uiczeben lako nemes ember [uo.; Pf]. *1667/XVIII. sz. eleje:* Minszenti Christina Aszszon [Szentdemeter U; LLt].

mindszent-nap november 1.; ziua tuturor sfinţilor; Allerheiligentag (1. November). *1559:* Mynth zenth Naph eleoth wolo wasarnaph atham eordeogh antalnak En Kalmar lazlo f 2 [Kv; Szám. 1/IV. 178]. *1567:* Ez lewel keolth Magyar kjkesen* Mind szent Nap vthan valo Hetfeon 1567 [BesztLt 86. — *Kékes SzD]. *1583:* anno d(omi)ny 1583 Mentzentnap elöt walo kedde(n) [Kőrös Hsz; Szentk.]. *1591:* oda hiua, vgymint ygaz vert hogy ... az eoreoksegnekis gongiat viselliem ... engemet teorweny nelkul ez I Demeter Pal ki foglala beleolle ez el mult 1590 mind szent nap tauat hatalmasul ki foglala kezembeol [UszT]. *1633:* ez el mult Mind szent nap taiban megiőnk vala Karoliba az sokadalo(m)ba [Mv; MvLt 290. 110a].

mindszent-napi november elsejei; de ziua tuturor sfinţilor; am Allerheiligentag. **Szk:** *~ sokadalom. 1783:* Ezen lorol ... tudom, hogy a' Tavai mentszent napi Sokadalomkor Szentpáli Isák Uram kezinél volt [Sszgy, HSzjP St. Dersi (46) jb vall.].

mindszüntelen minduntalan; necontenit, fără încetare; immerfort, ständig. *1797:* A' más fele meg maradott részit ... az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta ... ő Nagysága ...

mais mind untalan vágattya hordattya [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 364].

minduntalan 1. mindegyre; întruna, în continuu, mereu; in einem fort, ununterbrochen. **A.** *1597:* Egy keobeol zep bůzat veottem melliet meg eoreolteottem mierthogy mind vntala(n) feier lisztet keůannak á konihara per f 1 d 75 [Kv; Szám. 7/XII. 95 Filstich Lőrinc sp kezével] | Chizar Gieorgy wallia ... hallottam ... Chizar Peterneteol hogi veres Pal feleol effele gialazatos hireket bezellet ... amikor nalla lakom wala ieottek oda az Veres Pal zolgaloy panazolkottak hogi ne(m) mernek azzonyok hon ne(m) letebe(n) othon halny mert etzaka a Vrok mind vntalan rayok megie(n) [Kv; TJk VI/1. 82]. *1681:* Maga forogván azért gondviselőnk mind untalan ott léven dolgaink körül, maga is veheti eszében az idő forgásával következhető minden alkalmatosságinkat és azoknak akadályit [Szúv; CsVh 109]. *1705:* Még ma is a szörnyű eső minduntalan csak esik, még Medárdus előtt kezdvén el esni két héttel [WIN I, 494]. *1719/1724:* mikor ... nemes Torda Vármegjének Generalis tőrvénjes szeki volt mind untalan járta akkor Pesti Mihaljne Szilágji Sophia Aszszonj Bánházíné Aszszonjomat, hogy alkudgyék meg vélle az iránt az Szindi Indalji, Bőlyi portiok iránt [Torda; JHb XIV/6. 58–9].

B. *1724:* Retenetes hideg volt ednihány nap, mind unta szél jár | (A) Német Aszonyok ... maid minden Isten atta nap jőnek. Ide való bőcsületes Nemeség is mind unta jő [ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1782:* elég bajom is volt Veress Mártonnal, mert mindunta járt reám, hogy azon Kákovai Jobbágyokot adnok által mig producalhat [Torda; KW Vall. 16].

2. megszakítás nélkül; fără încetare, neîntrerupt; ununterbrochen. *1753/1781:* (A) Iosząg sokat prosperalhatott volna az árváknak, mivel a Tutor ur jó gazda volt és az Oeconomiat mind untalan folytatta, nem hajtván reá a háborusságra [Renget H; JHb LXXI/3. 212–3].

mindütt mindenütt; peste tot, pretutindeni; überall. *1677:* ugy Vigyazzo(n) az mindüt valo Erdőkre [Küküllővár KK; TL].

mindvégig 1. egész hosszában, végedes-végig; de la un capăt la altul; der ganzen Länge entlang. *1580 u.:* mikor ot zantottal volna ekeddel es tiltottanak tegedett ... az eggik Ekewel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az foldnek vigire [Szentkirály U; UszT]. *1582:* Az pinczet(is) Neki bechwlleotthwk az vcza alat mind vegigh az Estalloigh [Kv; TJk IV/1. 13–4]. *1597:* Az kozeb kapwbely Geemnek az Sarka mindwegig ket fele hasadot wala [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. *1636:* Ez uduarhaznak ... Tornacza auagy eresze mind uegigh karfazott es dezkazott [Siménfva U; JHb Inv.]. *1644:* Azt az hazat en atta(m) Gurgulias Istuannenak, s az kuz kertetis en czenaltattam mind vegigh ... az eő reszetis en czenalam fel [Mv; MvLt 291. 403b]. *1679:* Tornácz. Ez mind végig vagyo(n) az házak előtt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13]. *1681:* Garadicz ... külső széle orsos kar fas mind véghig [Vh; VhU 543]. *1759:* Szánto Földetske ... vicinusa mindvegig az Földek Betüje [Ikland MT; Berz. 2. 37/4]. — L. még BGU 124; UF I, 171, II, 124.

2. egész idő alatt, mindenkor, mindig; în tot timpul; während der ganzen Zeit, jederzeit. *1595:* Zekel Andrast az Loas Legent Hawas elő földeben külttek volt: És olly sokkaig kellet ot laknia, Az meg mind vęgig szemeúel mindent lata [Kv; Szám. 6/XVIIa. 231 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1704:* Fen marad mind vegig ő Emlekezete [EM XXXV, 276 gyászének]. *1753/1781:* Kriszte Kosztandin ... B. Jósika Imre eő Nagyságával mind végig Labontzoskodott [Cseb H; JHb LXXI/3. 229]. *1758:* Ezen Pünkősd utánni Perioduson tsak apellátás Causák tractáltattak 's mind végig a' féle Causák fognak tractáltatni [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.]. *1781:* ezen orda főző üstött mind vegig a Lázár Ianos Ur Pintzejeben lattam [Dálnok Hsz; Kp IV. 317].

mindvégiglen egész idő alatt, mindenkor; în tot timpul, mereu; alle/jederzeit. *1595:* Amy penigh hatra marad fizetetlen ezen debitoroknal Az Vthannis mind vegiglen ha mith fel zedhetnek teolleok ⟨ben⟩ne ... ta⟨rto⟩zzanak kj Adnj Somborj Sigmondnak Az ⟨b⟩attjai [Zsombor K; SL Reg.].

minekelőtte mielőtt; înainte să ... /ca ... să; bevor, ehe. *1558 k.:* Mikor az kǫzǫnseges aranyat be tezik az kellaban awagy az tegelben, Minek elotte Megnem p(ro)baltak volna az tǫuel ... Jol fel keueriek az fenekerǫl es wgy agion p(ro)bat [Nsz; MKsz 1896. 300]. *1562:* 1540 esztendőben János királynak egy fia" születék Budában az Isabella aszszonytól ... de a király azt nem láthatá, mert minekelőtte Erdélyből hazajött volna Budába az ő fia látni, annakelőtte őtet Isten kivévé a világból [ETA I, 14 BS. — "János Zsigmond]. *1572:* Farkas Palne Anna Azt vallia hogy eo semy kazdagsagat Nem latta Bonchoknenak, Twgia hogi varrasawal elt Mynekeleote Eottues Janos ely veotte [Kv; TJk III/3. 42]. *1617:* minek előtte az Diuisiora mentünk volna, mind More Lazlo, es More Boldisar kezeket be adak ezer arany forint kótel alat, hogi ez mi diuisionkon mind az kett fel meg al [Abrudbánya; Törzs]. *1650:* Minden Mester pedigh minek elótte az Halottas hazhoz mennenek, az Czinteremben giúllieon [Kv; ÖCJk]. *1761:* minek előtte a debitorok az integra sumat bé akarnák fizetni, annak előtte egy holnappal a Dominus Creditornak tartozzanak hirt adni [Mikháza MT; DobLev. II/327. 1]. *1803:* az Exponensnek edes annya minek előtte a' Desi ösi Joszágban meg osztozott volna ... meghalálozott [Dés; DLt 17/1809].

minekokáért 1. ezért; din acest motiv; deshalb/wegen. *1575:* Megh Ertwen eo K ... hogi az vonasnak Igazgatasara valaztananak arra valo vraimat Minekokaert eo k. tabla larwan valaztotak" [Kv; TanJk V/3. 108a. — "Köv. a fels.]. *1643:* teczet ... hogy az szokot Terminusnal az Zent Győrgy napi Gyűlest eleb Zolgaltatnank ki kegtek(ne)k. Minekokaert ... paranczollyuk ... ielen lenni Feieruarott el ne mulassa [Thor. fej.]. *1664:* Ez orában érkezék bizonjos hirünk hogj ok vetetlen Estvere bé erkezik Taborunkb(a) a Fő Vezernek ujjab Kapucsi Passaja; Minekokaert ... parantsoljuk Kgl(me)d ... mindjarast jőtest jűjjön Taborunkb(a) Orszagos gjűlesre [WassLt fej.]. *1737:* Nms Várasunk Rósahegj alatt lévő Malma ... nagj káros ruináb(an) vagjon, minekokáért hogj ... mig a szorgosabb mezei dolog ideje elkövetkeznék addig restaurálthathatnék, azonn malmunk gáttya ... Concluláltatott [Dés; Jk 481b–2].

2. mivel; deoarece, fiindcă; da, weil. *1567:* Ennekem vrunkttwl Ew felsegettwl Tanusagom vala, hogy En az k vydekerol, valo nepett, mynd adyg meg az zwksseg mwttatya ... Jtt az Ew felsege hazza myen Tarttozttassam, de mynekokayert hogy az .k. zolgaya, ki zowawal gyakran Talalt meg Engemett, azert ... Im Az .k. vydeke nepett vyzza

Erreztette(m) [Kóvár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kówary kappita(n) a beszt-i bíróhoz].

minekutána 1. miután; după ce; nachdem. *1570:* Repas Myhal ezt vallya, hogy Mynekvtanna Zekel peter ely Bwdossot volt ez varosrwl, Talalta volt Myrislo es Dechie keozet [Kv; TJk III/2. 16d]. *1573:* Aztalos Leorinch ... vallia hogy Minekwtanna ely temetek volna Molnar Boldysarnet, oda hazahoz gywltek volt az atthiafiak [Kv; TJk III/3. 72]. *1643:* Minek utánna syralmas karokon[a] elegge tõreodtwnk es bankodtunk volna forditok elminket ez zent ezközök(ne)k Ujolagh valo épétesenek go(n)dolkodasara [Dés; DLt 408. — [a]A villám sújtotta templom és torony pusztulásán]. *1728:* Minekutánna ... Serester Mihállyt a földön özve rontották, verték, taglozták volna ... azon személlyek kik öszve rontották el távoztanak? [Szemerja Hsz; HSzjP vk]. *1776:* minek utánna az harangot fére vertik akkor mentem ki [Katona K; Born. VI. 14 Nagy Istok (42) zs vall.]. *1781:* minek utánna a Kender ki nyótetett volna, azután borozdoltatot meg [Buza SzD; LLt Csáky-per 181. L. 3]. *1845:* És Minek utánna a Tehenek ki váltodtak, azokkal mi történt? [Dob.; RLt vk].

2. minthogy, mivel; deoarece, fiindcă; da, weil. *1799:* Néhai Kedves Bátyám Borbereki Josef Ur adossá maradván a' Nemes Nagy Enyedi Réfformatum Collégiumnak 1200 Mforintokkal, és annak ab A(nn)o 1790 interessét ... meg nem fizetvén, minekutánna ezen Summa interessével edjütt 1650 Mforintokra fel hágott volna ... a ... Collegium executiora ki vitte Nehai Borbereki Josef Ur özvegye Farkas Ersébet ellen Oláh Lapádi Zállogos Portiojára ... elfoglaltatván [Ne; DobLev. III/816. 1a]. *1817:* Minekutánna a Zálog Summát fel nem vette ... Doboi Josef Ur ellen a megirt portiokert osztályos Executio tentaltatott [Torda; i.h. IV/913. 1].

minekünk 1. nekünk (magunknak); nouă, pentru noi; für uns. *1554:* Aggiwk emlekezettre mindeneknek ... hogj hozak minekunk az nagjsagos Ke(n)dj ferenczj Szent Iwani es Dobo Istwan ruszkaj levelet kik Akkor erdelj Vajdak valanak. meljben poronczjolnak vala minekünk ugj mint Vajdak emberjnek hogj ... mennenk el Az nemes es giorsasagos miklosj martonhoz Martonosba [Etéd/Küsmöd U; MNy XXXVIII, 319]. *1568:* mwnekwnk az utan az oztosas vtan fizete meg Zabo farkas [Egeres K; BesztLt 50 Mich. Fazokas Judex primarius In egeres a sv-i királybíróhoz]. *1578:* hozak mynekeonk az Nagod Statutorya leveleth [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1592:* Elmenenk Kobatfaluaban ... Kachir Jakabne ellen ... es eo teolle ozlasra kereok ... Benedek Janosnenak ... iozagat, eoreokseget de eo my nekink erre illyen walazt teon [UszT]. *1610:* Hoza mwnekwnk az nemzetes es vitezleö Lazar Istuan Giergjo zekben Zarhegien lakozo az Felseged paranczjolatjat [Gysz; Törzs]. *1674:* hozák mû nekünk az mû kegiels vrunk eő Naga Compulsorium mandátumát, és hiuanak mûnket ... Korod[a] nevû falu határára [LLt Fasc. 72. — [a]KK]. *1726:* Toroczkai János Ur(am) adot buzat mi nekünk mikor(on) meg Szükültünk [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1775:* mondá minékünk az Aszszony [Szárazpatak Hsz; HSzjP].

2. (mi)hozzánk; la noi; zu uns. *1568:* Margaretha Rta Andre olaos ... fassa e(st), Tudom hogy ez peres Mesgen Jartunk, de mynekwnk senky semith ne(m) zolt erette [Kv; TJk III/1. 191]. *1596:* Zent Pal nap vtan valo vasarnap az J my nekónk illjen gjalazatos zot zolla [UszT 11/35]. *1609:* Keonieórgi mynekeonk azon hogy megh ereztettneok [Gyf; DLt 308]. *1761:* Uram ... légy irgalmas, légy kegyelmes minekünk [NyIr 200–1 Bánffi Farkas álma].

3. a mi számunkra; pentru noi; für uns. *1542:* mely feoldeket ... a feliwl meg mondott Sepsy szekes byro meg Iktata mwnekwnk [Besenyő Hsz; HSzjP]. *1560:* Az temeswary Janos gyermeky Ezwst es Egyeb Marhayaról walo regestom Mellyet az Ew felesegeh testamentom zerenth Mynekunk mykola ferencznek es horwath myklosnak ... hagioth [JHb QQ Temeswary Ianos reg.]. *1590:* Myerth hogj p(ro)pria potentia Jgy elte ⟨az⟩ my nekónk Jutott resz feöldet ... az nagy hatalomnak terhewel kewannyuk megh teölle [UszT]. *1595:* Az haz es eóreksegh dolgat a' mi nezi, my nekjnk hatta [Szu; i.h. 9/50]. *1614:* menedeksegetis fogada mjnekeonk [Kisborosnyó Hsz; BLt]. *1637:* mi nekwnk faluiol Egi Kosar mehet attak vala [Noszoly SzD; Ks]. *1782:* többé nem szenvedhettyük Jobbágyainknak Vakmerősegeket, a kik ... Hatarainkbol meg gazdagodván, s a minékünk téjendö szolgálat miatt, elég idejek lévén minden eszeket, kedveket, Tehetségeket arra fordítottak hogy mi ellenünk rugodazzanak [Torockó; Thor. 4/6].

4. mireánk nézve; pentru noi, nouă; was uns anbelangt/betrifft. *1600:* minekeönk nagy nylwa(n) walo karu(n)kra hantak es rontottak hazainkat teöb tarsaival egyetembe(n) [UszT]. *1703:* az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, münekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra [Csikszereda; SzO VII, Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1744:* á Tavaszal kezdém fél füllel hallogatni ... hogy jobb lenne minékünk ha Vármegyei modra adozhatnánk [Nagyajta Hsz; INyR 37 Kis György Pál (30) pp vall.]. *1756:* Balog Uram Gondviselői hivatalban lévén minekünk ugyan személyünkben kárunkra nem volt de eő kigyelme Gondviseletlensége miat Tilalmasainkban elég kárunk eset [Fentős Szt; TKI].

5. a mi javunkra; pentru noi, nouă, în favoarea noastră; zu unseren Gunsten, uns zugute. *1560:* (A) hazat es egyeb ewreksegeket ... sok apellaciok vtan minekwnk Jtylte az terueny [Kv; SLt ST. 6]. *1584:* Anna Daroczy Balinthne ... vallia, Bizonnial tudom hogy Mynekeónk az eoregbik Toth es kerteket Az Daroczy Ianos Adossagaert beóchwllek ... a Tutorsag dolgabol volt Ados vramnak Daroczy Ianos [Kv; TJk IV/1. 309]. *1598:* ki menth az Actor az hazbol mierth hogy az teórüeny my nekeonk itilte Vala [UszT 13/23b].

6. ~ *vagyon* nekünk van; noi avem; wir haben. *1547:* wala My nekwnk ... harom Pwztha Tho helywnk [MNy XXXVI, 53]. *1591.* vagion minekeonk egy hon valo kerteonk Vduar hely varosaba(n) ... holot minekeonk keoz kerteonknek kellene lenni [Szu; UszT]. *1604:* vagion my nekeónk Atiafian teobbeken egy molnunk [i.h. 18/91]. *1610:* az Bodolayakkal volt my nekwnk határlasunk [Bodola Hsz; EHA]. *1770:* Semmi hirünk az Győrtelkén celebrált Gyülés iránt minékünk nem volt [Szélszeg Sz; BK].

7. személytelen igék mellett jelentkező főnévi igeneves szerkezetek részeshatározójának nyomatékosítására; pentru a întări/accentua un complement indirect în cazul dativ in construcţii infinitivale cu verbe impersonale; zur Betonung des Dativobjekts in Infinitivkonstruktionen neben unpersönlichen Verben: nekünk; nouă; uns (selbst). *1570:* Azirt kegyelmedet kerywk mint vrunkat kegyelmed adassa meg Az Szegen aruanak az eo szolgalatiat Ha pedig meg nem akariak adni minekeonk mas kepen kel rea gondolnü(n)k [Újlak K; BesztLt 63 Thar gyeorgy vylaki biro ... Thimar gergeljnek Az bezterczei feo byronak]. *1599.* Az nylua(n)

lehet kgteknel hogy az Zallas embernek ne(m) eóreksege nem siattya (!), de túdoma(n)t tezúnk kesö ne legie(n) mégh arrol ... my nekeonk teobbet zol(n)unk [UszT 14/2]. *1710 k.:* (Jézus) azt a kárhozatot szenvedte, amelyet münékünk kellett volna örökké szenvednünk [BÖn. 486].

8. birt. szerkezetekben nyomatékosító részeshatározóként; complement indirect în cazul dativ cu rol de întărire în construcţii care exprimă un raport de posesiune; als betonendes Dativobjekt in possessiven Konstruktionen: (a) mi ... ; al nostru, a noastră; unser. *1552:* Ez leuel adassik az naghssakos Batori Andrassnak erdely vaydannak minekunk kegelmes vrunknak [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench a cimzetthez]. *1568:* Ez Leuel adassik az my ⟨keg⟩yelmes vrunknak Masodik Janos kyralynak ... mynekunk kegelmes feyed⟨elmunkne⟩k [Gyf; RLt O]. *1584:* Grusz peter vallia ... Monda Gergely Biro ... igen Io Aniank mynekeonk [Kv; TJk IV/1. 280]. *1614:* minekwnk az mi beczwlletes hiuwnk Tanaczunk es feo HopMesterwnk Allia Farkas Wram [Gyf; BálLt 64]. *1631:* mö nekûnk ... Vadazo hellyeinket ... zabado(n) birta [Gyergyóújfalu Cs; LLt]. *1735:* az J: eö kglme minekûnk Nemesi szabadságunkb(an) és Tisztességes s b(ecsü)l(e)tes hírûnkb(en) nevünkb(en) diffidált [Dés; Jk 175a]. *1812:* minékünk mint Actualis Fiscális Cancellistáknak a' Diurnumunk ... naponként tészen 3 RFtokat [Kv; SLt Vegyes perir. Újvári Ádám nyil.].

minél kf-ú mn v. hsz mellett; cu un adjectiv sau adverb la gradul comparativ; neben einem Adjektiv od. Adverb in der Komparativstufe: a lehető leg-; cît se poate de ... ; möglichst, je. *1667:* eggytek maradgyo(n) it lassatok min (!) adhattyatok el minel jobban [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1699:* Ezen epületeket penigh minel jobban erössebben, szebben és Tisztessegessebben, ugy ügyekezzenek el keszíteni [Kv; BLt 7]. *1728:* Taxa ... mellynek laistromat T. Curator Ur(am) minel hamareb tartozik igazitasb(a) venni [Sszgy; SVJk]. *1757:* (A víz) uttyát, minél jobban lehet, ugy megtsinálja hogy a víz ... Bányát ne vesztegesse [Torockó; Bosla]. *1762:* az Agens(ne)k emberül meg fizettem s kértem Dolgamra minél nagjob attentioval lenni [Hoszszúaszó KK; Told. 4]. *1781:* Tiszta buzát pedig minél hamaráb külgyen ked [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. *1788:* az én egész igyekezetem 's tzélom e' tekintetb(en) az, hogy minél többb kálvinista olvasót gyüjtögethetnék Ngd Cassájába [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Nsz-ből].

minélfogva ezért, így; în consecinţă, deci, drept urmare; demzufolge/nach. *1845:* ő[a] Balog Istvánnak Gazdaszszonya nem volt, hanem tsak ... könyörületességből ... házi ügyének ideig oráig felfogoja; de Gazdaszszonjanak öt soha meg nem fogadta ... minél fogva az Appr. Const V. R. 83ik Edictumát reá nemis alkalmazhatja [Dés; DLt 591. — [a]Székely Anikó]. *1875:* Vevő Tamás Ferencz az el adott kaszálo helyet azonnal tettleges birtokában veszi, minél fogva eladó Tamás Álois belé egyezik abban, hogy a tulajdoni jog ezen kaszálora a vevő Tamás Ferencz jovára Telek könyvileg bé kebeleztessék [Madéfva Cs; Mt György József kezével].

minem 1. bizony; zău, într-adevăr; fürwahr, ja. *1583:* Molnos Ambrus vallia ... Jeowenek vramhoz Kalmar Ianoshoz Iambor feó zemeliek latgathny kik mikoron zepen lakozanak ... Az Ital keozbe kenallia Vala Semy Iacab Iuhos Miklost Mondwan Igial vgmond, Minem vgy Iznak az feo emberek haromzoris monda ezt [Kv; TJk IV/1. 171].

2. talán/ugyan biza; oare, nu cumva; vielleicht. *1572:* Anna Seres Janos leania ... vallya, hogy ... talalya Keomies Georgne eotet es Mond hogi Mynem En Bwném hogy az Esse kwrwa fia meg vagta az te Apadat, hogi engem gywleoltek Erte [Kv; TJk III/3. 13]. *1593:* Borbara Azzoni, Balasfi Gergelne vallia; Tavaly eztendeoben vala nallam zallason Safarit Georgi felesegesteol: Egikor menek be az hazba, akkibe Safarit Georgine vala, tahat egi leginniel vagion eggiwt, es az legini eolelgeti Safaritnet. Mondek hogj ezt latam. mit chinalz esse kurua fia minem latornak valo az en hazam [Kv; TJk V/1. 362]. *1594:* Borbely Balint vallia, Az Sebes leghenyt ... elseobeis en keotem be, Monda a' zegheny legheny, Hatalmas Jsten minem poghan volt, hogy illie(n) kegietlenwl vagha [Kv; i.h. 462]. *1632:* miert ivtók hatalmasul az en hazamra, mi ne(m) toluaj uagiom (!) en, illient eliget monda de en czak kaczagtam [Mv; MvLt 290. 91a]. — Vö. *mi*[2] IV.

minemű 1. *kérdő nm* **1.** milyen?, miféle?; ce?, ce fel de?; was für (ein/eine)? *1551:* Twdom azt hog Ty kegyelmeteknek es Twttara vagyon, mynemw vigezist Töt ez orzag [Marosludas TA; BesztLt 70 Gr. Apaffy de apanagfalwa[a] Vincencius Zwcy beszt-i bíróhoz. — [a]SzD]. *1557:* Az zaz Wraym azon keryk Byro wramoth hogy mind az eges thanaczawal kyralne Azzonhoz mennyen, Es aggyak eleyben mynemew therheth wyselth wyselis, az Zegen waras [Kv; TanJk I/1. 19]. *1572 k.:* Imar En Jgen Eröttlen vagiok Senky ninch hazamnal oly kire mit bizhatnek hanem chyak az beress zolgak, azokat penig Twgia Ke: tek mostani vdöbe mynemwek mykor az gazda zeme ott nem lehet [Kv; TJk III/3. 30d]. *1578:* Meg ertettek ... eo kegmek my nemö gyalazat esset legie(n) eo kegmen Byro vramon [Kv; TanJk V/3. 173b]. *1595:* Im hallom mi nemo nagj terhekre engemet kerez [UszT 10/23]. *1668:* allapodgyanak megh ... kiken és minemű Adot akarnak exigalni [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. *1677:* Ecclesiai proventusok, Parochialis régi örökségek, minéművek maradnak helyben s' minéművek admittaltatnak [AC 266]. *1724:* minémő Lármák voltanak Vásárhelyen a' sokadalmi alkalmatoságal [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1847:* Hivatalosan meg Keresvén bennünket a Kolosvári Betsülletes Nemes Asztalos Céh Erdemes elöl Jároi ... hogy adnánk egy Hiteles bizonitvánt arol hogy ... Kászoni András mi némű maga viseletű Tizedünkbe [Kv; ACLev.].

Szk: ~ *formán. 1590:* Az Vendegh fogado hazrol minemeo forman akarná vrûnk a' privilegiumat ky Adnj, ertettek varosul [Kv; TanJk I/1. 145] ✻ ~ *módon. 1561:* Egy mester meny myet fogadhasson, mynemw modon fogadhassa meg' az Mestert Art. 20 [Kv; ÖCArt.].

2. kb. mekkora?, milyen fokú?; cît de mare?; wie groß?, welch ein/eine/ein? *1579:* külthem pataban, Onnet hyvatam az zolgabyrot az feyerdyek mynemeo kart Tötek volt az zena fwben [Kv; Szám. 1/XVIII. 20]. *1590:* Megh ertettek varassul eo kegmeok Biro vram panazzabol mynemeó puztassagba legien az wendegh fogado haz [Kv; TanJk I/1. 133]. *1653:* Minémű nagy félelemmel mentünk viszsza a nagy sűrű sátorok között olyan sötét éjjeli időben, gondolni való [ETA I, 129 NSz]. *1714:* az emlitett falu határán, minemű nagj karok lettenek, oculálnák [Marossztgyörgy MT; EHA]. *1723:* minemű nagy kölcseggel bajjal epitetünk volt az magam ős Földemre egy jo Malmat ... Isten tudgya [Királyfva KK; MbK 163].

II. *von nm* 1. amilyen; cum ... , la fel ca ... ; was für ein/eine. *1592:* Ngod paranchyola hogj minemeo fogyatkozas Relatoriajaban volt ... azt megh epiteneok [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1623:* Juhokatt tarcsion ... es tarcsion oly gywteökeött nekik menemwek az Zekely feöldin vadnak [BGU 121]. *1637:* Az Szabo Istua(n) Ura(m) szolgalojatis hallam hogi hires kuruanak igen szidgja vala szabo Pal: Azalis szaporitia vala beszedit hogy szolgaloja nimemü Aszonia megh ollia(n) [Mv; MvLt 291. 119b]. *1645:* minemu hatalmas czielekedetekkel az elseo It vadlotta azonokkal vadollya az masodik testis [Kv; TJk VIII/4. 5]. *1681:* Az Havasrul fával élö közel valo Falubeliek, Talakkal, Tanyerokkal Csebrekkel ... Tartoznak, ollyakkal minemüveket ök azo(n) havas faibol szoktak czinalni [JHb XXXII. 56]. *1785:* az Thorotzkai Lakosak Joszágak elvesztésére sententiáztattak, melly Sententia tsak királlyi Beneficiumbol Joszágat Szabadas Jussal biro Személlyekre extendálhat, és nem sonálhat ollyan örökös Jobbágyakra minemüekröl itt a kérdés vagyon [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20b].

Sz. *1662:* Qualis rex, talis grex: minémük voltak a királyok, ollyan a nép [SKr 705].

2. amekkora, amilyen fokú; cît de mare; welch ein/eine, wie groß. *1575:* az Zathmari nemetek ... minemö hertelenseggel özve gyültenek es fel bodultanak, azon modon el ozolnak [BáthoryLev. I, 313]. *1598:* deputaltanak varosul harom zaz forintott, hogy eo kgmek ennek vtanna valo eodeokbennis, mind Zynten, amy (!) Jstenben el niugott Attyaink minemeo zorgalmatoson es zeretettel ez zegeny hazanknak zolgaltanak, eo kgmekis zolgalianak [Kv; TanJk I/1. 326].

III. *htlan nm* bármilyen; orice fel; welcher/welche/welches, welches ... (auch) immer. *1606:* Valakjnek minemy teöruint tettek fel nem bomol, hane(m) ha valami iussat p(rae)tendalhattja az malomhoz referallia [UszT 20/267].

IV. hsz-szerü haszn-ban; adverbial; adverbial gebraucht: mennyire; cît de ... ; wie sehr. *1572:* lelyek megh eo k. Igiarto Myhalt Es Inchek zep zowal, hogi lenne wres az Baratok kertenek Byrodalmatol, Es engedye megh Az varosnak ... Megh lelentwen azt hogy Mynemew Nagy zwksege volna Az varosnak arra az kertre Themeteo helnek [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1581:* Megh ertettek eo kegmek varassul Az Viczey Thamas adossagayert Mi nemo nagy faradassa legien es bantassa Biro vramnak es tanachynak, aztis mynemo Nagy vezedelmes karok kówetkezhetnek [Kv; i.h. 246b]. *1615:* mely faratsagos munkanknak, chiak eddigis minemw haznos latattia uolt kegtek keözeött ... arrol minden rend jo bizonsagot tehet [Törzs. a fej. Usz-hez]. *1681:* Kincses szölö ... minemü pusztás légyen az Inventariumbol meg tetzik [VhU 43]. *1756:* Nsagtok ... tudja minemü kitsin és szoros légyen a' mi mostani nyomásunk [Torockó; TLev. 9/9. 1b]. *1762:* Minémü ügyefogyott állapotomban légyek én Néhai Arva Özvegy Fekete Josefné ... Instantiámbol ki tetszik [Hsz; BLev.].

minemüféle milyen?, miféle?; ce fel de?; was für (ein/eine)? *1584:* Cathalin Borbely Ianos felesege Vallia, Kere Engemet ezen, Io Azoniom kerd vradat Ianos vramat hogy' ez Arany lanczra Adna tiz frtot Reowid Nap megh valtana(m) Ket lancz vala Nalla ... Lattam esmeg Arany forintokatis Nalla eg kichinded fekete keskeny Sachkoba, vgmint huz vagy huzon eót vala Amint lathata(m), De azt sem tudom Minemeó fele Arany volt [Kv; TJk IV/1. 389].

minemükeppen 1. hogyan?; cum?; wie? *1577:* Meg Ertettek eo kegmek egez warassul az p(ro)curatorok dolgarol minemy keppe(n) vegezet volna Byro vram Tanachyawal [Kv; TanJk V/3. 147a]. *1734:* Exhibealando Citatoria Relatoriamnak seriesseböl vilagoson constal, hol, mikor, mitsoda alkalmatossaggal, és minémüképpen ... kelletett az Iket jure prosequalnom [Torda; TJkT I. 52].

2. miszerint; după care; wonach. *1584:* ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta ... fęl ora Mulwan az laba meg veszet es meg horgadot ... Accedal eheóz Az Takach Ieremias vallasa minemeokeppen az giermeknek laba talpa fel fordulwa(n) ... ez Azony ... eordeoghy hatalmawal illien veszet Niaualiat vgy hozot chak harmadnapra heliere hogy semmit a' giermeken tizta epp testnel Ne(m) esmertek [Kv; TJk IV/1. 259 Baka Georg vall.].

mineműség 1. mibenlét, mivolt; caracter (specific), natura; Art, Beschaffenheit. *1775/1781:* az eö Nagyságok emberei a Dézma minéműségéröl 's mennyiségéröl fognak valamit vallani [Algyógy H; JHb LXXI/3. 352]. *1780:* A' Kohóknak Verőknek Természetérol, és ezekben follytatando munka tételnek minéműségéröl [Torockó; TLev. 3b]. *1794:* Egyébaránt minden Consistorialis személynek ezen Commissio Tagjain kivül is jussa és szabadsága vagyon arra, söt kötelességében áll, hogy ha mi hibát vagy fogyatkozást tapasztal ... annak meg orvosoltatása véget azt ... a' Consistorium vagy az Eklesia Elöljárói eleiben terjeszsze a' dolognak minemüségéhez képest [Kv; SRE 315].

2. minőség; calitate; Qualität. *1595:* Lato mestert valaztottak* ... Kiknek tiztek ... vigiazas arrais hogy az zekekben Az husnak mjnemeoseget megh lassak hogy io hus legie(n) [Kv; TanJk I/1. 260. — *Köv. a fels.]. *1780:* (A dokumentumok) egy része az azon időbeli Possessoriumot melyb(en) készittettek hatarozza meg inkább, és nem annyira a Sessioknak minéműségekröl, mint azoknak szamokrol szoll [BSz; JHbK LIV/25. 23]. *1794:* (A) Commissio Tagjai közzül a' külsö Joszágokban ki menvén ... a' Szánto és Kaszálo földeket ugy az Erdöket is mind azoknak mennyiségekre és minemüségekre nézve ... mind ezekröl készitsenek egy tökéletes Conspectust [Kv; SRE 312]. *1856:* az itteni birtokkal cserét nem reméllem hogy tehessünk mert a minemüség iránt ugy látom véleményeink nem öszhangzók [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

3. milyenség, tulajdonság, jellemző (adat); caracteristică, proprietate; Eigenschaft. *1677:* Azt kivánván a' közönséges igasság-is hogy minden rendek igaz mértéckel éllyenek; ez Hazában penig edgyik kiváltképpen valo quaestura a' boroknak adásában és vevésében áll, mellyeknek hordojoknak minéműségében meg-tapasztalt káros csalárdságok ezzel orvosoltatnak* [AC 69. — *Köv. a részl.]. *1781:* Gyűmöltses kertek, mellyeknek állapottyak, és minéműségek elö számlálása ... le írása e' szerint következik [Petek U; Hr]. *1783:* a mennyire a Joszagok(na)k Minéműségeket, Commoditásokat ki Nyomozhattuk ... négy egyenlö Részekre Szaggattuk fel [Mv; Ks 23. XXIIb]. *1842:* a' nevezett Commetaneusokat ... a' Kakasdi Határon lévö minden Erdeik kimutatására, azok mekkoraságainak kimérésére, minéműségeinek ... meg intézésére bé eskettük [DE 2].

4. kb. magaviselet; comportare; Benehmen, Verhalten. *1776:* A' Templomban taszigálodo Iffjuságnak rendeletlenségéröl rendeltetett ... betsülettel üllyenek és halgassanak egyet se szollyanak ... Birák és Dékány Atyánkfiai elegedendö Inspectorokat allitsanak a' Karokban. A kik(ne)k kötelességekben állyon ... a' Betsülletes Birák(na)k* ... által adgyák. A kik pro arbitrio toti es (!) quoties kinek kinek

minéműsége és a tselekedetnek mivolta, és gyakorlatossága szerint ... a' Birák házánál meg büntessék [Torockó; TLev. 16/1. — [a]A rendzavarót].

mineműségróli mibenlétre vonatkozó; referitor la felul/caracterul a ceva; die Sachlage/Eigenschaft betreffend. *1851:* Dobokai birtokos Hodor Károly által 1850-ben és 1851-ben bé fizetett Adók mennyisége és mineműségérőli Kimutatás [BetLt 1].

minéműségű milyenségű, minőségű; de (o anumită) calitate; von ... Qualität. *1820:* A' földek közép szerű minéműségűék mivel egy véka vetés után megterem 4 kalongya [MvÁLt usz-i úrbéri összeírások]. *1841:* ezen igazán ki mért, 's az Bátyám ... Allodiális Tábla Földjiből ki vágott, hasitott, oly Minéműségű, an(n)nyi menyiségű ... rész Föld ... az én Tábla Földemhez Csatoltatván [M.zsombor K; Somb. II].

minera érc; minereu; Erz. *1757:* Vadnak porond Bányák, de ezekis eredeteket vészik a' ... Mineralis hegyekből: mert midőn nagy esők, viz áradasak vadnak, gyakran meg esik hogy 'a Bányákbol ki adott ... Minerát a' viz lehajtya, és osztán in plano az Arany a' porond kőzt meg ülepedik [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1785:* Hatarunkban vagynak ezüst Bányákis ... a mellyekből valo Minerakat administrállyuk a kamarára [Torockó; Thor.] | Fel tanáltatván pedig a' Torotzko Hegyeiben termett, Vas Ezüst és fekete On Minerák ... 1359. Esztendő táján, az Metallurgianak fel állattására Styriabol Metallurgusok hozottattak ide Thorotzkora [uo.; TLev. 6/1 Transm. 16b–7a].

minerálé ásvány/ércfélység; mineral; Mineral. *1823–1830:* Zwinger[a] ... Ebben van a Naturalien Kabinét ... Ebben vannak a minerálék. Itt van egy darab abrudbányai arany stufa is | Hassia ... Nemigen termékeny tartomány ... Sok az erdeje. Van vasa, más mineráléja és sós kútjai [FogE 184–5, 247. — [a]Drezdában].

minerális 1. ásvány-, érc-; mineral; mineralisch. **Szk:** ~ *kő. 1823:* Egy üveges nagy almariom hat stellasos mineralogica collectiokkal ... az also Fiokjában ... nemely alatsonab mineralis kövek [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy.]. *1848:* Egy rosz cseber Mineralis kövekel hijuba [Szászerked K; LLt Kovats Mihály gub-i írnok kezével] ✱ ~ *véna* érctelér. *1757:* 'a Mineralis Vénát tarto Hegyeknek hol egy, hol más részében találtatnak gazdag Vénák | a' Phisicusok ... Még abbanis scrupulust keresnek, küllyeb a' pasint alatt, vagy bellyebb lehet jobb á Mineralis Vena ... jobbak tőbbire á méllyebben találtato Vénak [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

2. érctartalmú; care conţine minereu; erzhaltig. **Szk:** ~ *hegyek. 1757:* Kérdés támad ez iránt is. Ha az az vizek folyamatiban találtato Arany ott termetté, vagy Mineralis Hegyekből devolvalodat oda? ... könnyebb hitelre hogy 'a Mineralis Hegyekben vagyon az illyen Arany(na)k is eredete, honnan sensim 'a viz által devolválódván a' sok rontsolodás által meg frisseltetik [uo.; i.h.].

3. ~ *inspektor* bányafelügyelő; inspector minier; Grubenaufseher, Berginspektor. *1722:* Nem bánom Uram ha ez alatt Mineralis Inspector Ur(na)k tésze(n) Ur(am) kgd informatiot, az mely kövek nállam vad(na)k magam el visze(m) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

minerálium ásvány/ércfélység; mineral; Mineral. *1714:* Mineraliumok 1. Eleven ezüst 7 1/2 lb. 11//25. 2. Kényessö 53 lb. 9//54. 3. Salitrom 24 lb. 4//80. 4. Antimonium 5 lb. 1//80 [AH 58].

mineralógia ásványtan (könyv); mineralogie; Mineralogie (Buch). *1782/1799:* még negyedik Béla Király idejébenis Torotzko Wárosnak hivattatott ... a' Fridvántzki (!) Ur Meneralogiájában ugy iratik [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 377].

minerás oldott ásványt tartalmazó (víz); (apă) care conţine minerale; (auf)gelöstes Mineral enthaltend (Wasser). *1774:* Radnán felül egy havasban régtől fogva elhagyatott bánya volt ... Ezen bánya teli volt ... minerás vízzel, mely egyszer s mind kiomolván a Nagyszamosba folyt, mely annyira inficiálta a vizet, hogy mindenféle hal megdöglött [RettE 333].

minimum minim, minimum; Minimum. *1861:* Praesbiterialis alap szabály ... a' hun a' népesebb Ekklákban képviseleti rendszer lenne szükséges ott a' szám minimumának meg határozása csak is a' közzelebbi visgálaton lesz el döntendö [Gyalu K; RAk 63].

ministrál *vall* misén a papnak segédkezik; a ministra; ministrieren. *1736:* Én magam is az regnáns fejedelem Apafi Mihály éltiben, sokszor ministráltam, gyermek lévén, ezen missioniarius minorita barátnak ... Fogaras városában [MetTr 441–2]. *1805:* Ministralni következvén, 7kor a Templomba mentünk [Dés; KMN 99].

ministrálkodik szolgál; a sluji; dienen. *1640:* Juvon Popa p.h. Regen budosot el Valdorfon lakik ... az varhoz timarsaggal ministralkodik [UF I, 734].

ministráló I. *mn* ministráns; ministrant; ministrierend. *1751:* ministrálo gyermekeknek valo Dalmatika kék 2 [Kóród KK; Ks 20/X].

II. *fn* ápoló, gondozó; ingrijitor; Pfleger. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Tessék az Magistratusnak delegálni bizonyos betsülletes Embereket Tanácsbol ... kik is ... naponként ... az meg irt Doctor Borbélly, es egjéb betegek(ne)k s holtak(na)k ministraloitol vegjenek relatiot [KvLt I/225 gub.].

miniszter 1. pap; preot; Pfarrer. *1622:* Egyenleő az fizetes ebben a faluban á Ministernek mindenben á viz sziluasiakkal [Dengeleg SzD; SzJk 6]. *1657:* A' schola visitatori legyenek primario a Fagarasi ministerek ... jó oláhúl tudó két harom jnspectorok, két-két mentől tudosabb bojérokkal és olah prédikatorokkál együtt [UF II, 187]. *1676 u.:* Balla tisztessegessen el szakadvan á Mater Ecclatol Goroszlotol. Kiváná azert Goroszlo hogy á Szent Eccla designalna neki Ministert [Goroszló Sz; SzVJk 170]. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... Garas pénz d. 6 de ugy hogy ha szántást vetést nem kéván lássa á minister akar á garas pénzhez nyúllyon akar á vetéshez [Kebelesztiván MT; MMatr. 297]. *1722 k.:* Mikor a Varban praedikall a Minister, edgy ejtel bor es ket Czipo [Görgénysztimre MT; GörgJk 105]. *1775:* annyi gabonája termett, hogy a tiszt(eletes) Loci miniszterednek ... tartozott volna bé adni az egész kepét [Sepsimartonos Hsz; HSzjP]. *1835:* Kedves Uram Ecsem! ... a közelebbi

Karatson Innep napokan szokasunk szerént a Tiszteletes Ministereinket meg vendgelni hon nem létünk mián nem tudtuk, s eppen holnapra határoztuk [Kadács U; Pf Pálffi Dávid lev.].

Szk: *lelki ~. 1794/1795:* kötelezi a' Grlis Sz Synodus a' Lelki Ministereket arra hogy az holott illyenek esnének" ... 8. Napok alatt az Esperestnek hirt tenni el ne mulassák [M.bikal K; RAk 14. — "Erőszakos foglalások].

2. ministráns gyermek; ministrant; ministrierendes Kind. *1804:* A Templomban tanáltato Mobiliak. Ezüst Kehely Tángyérotskával nro 1 ... Missále nro 2 ... Ministerek(ne)k valo Ing nro 4. Ministerek(ne)k való veres Szoknya nro 2 [Tresztia H; Ks 108]. *1805:* Egy Arva Gyermekett. tartván Ministernek, Csináltottam egy par Harisnyátt kalapott csismátt s egy bőr merevalott ... 4 Rf. 56 1/2 x | Csináltattam ... egy gyermeknek a ki Minister volt egy egy bőr mejre valott ... 4 Rf 32 x [uo.; Ks 109 Vegyes ir.].

3. kormánytag; ministru; Minister. *1704:* Ma íratott az úr a királynak, az ministereknek Sándor urammal ... az idevaló állapotok iránt [WIN I, 75]. *1710:* Volt olyan hír, hogy a német ministerek, közülök is alattomban a francia pénzitől megcsalatván, Rákóczival egyetértettenek s a császár előtt extenuálták a magyarok rebellióját" [CsH 333. — "1703-ban]. *1784:* Minister Kaunitz aperte megmondotta őfelségének, hogy hagyjon békét a magyarok szabadságának, mert nem jó jó ki belőle [RettE 424]. *1820:* ha oly sziv volna sok tsillagos köntösü minister mellyében menyivel boldogabbak nem lennenek az el nyomattatás sulya alatt gebbedező országok [M.zsombor K; Somb.]. *1869:* a miniszter ur ő nagy méltósága azt javalja, hogy a tanitóknak írásban tétessék szoros kötelességekké a mulasztó gyermekek és mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAk 175 esp. kl]. — L. még CsH 164.

Szk: *első ~. 1710:* Lubkovicz fejedelem, Felséged első ministere ... tett nekem arról ígiretet, hogy engemet" ... rebellisnek nem tartanának [CsH 83. — "Zrínyi Pétert].

miniszter-gyermek ministráns gyermek; ministrant; ministrierendes Kind. *1796:* Miniszter gyermekek(ne)k valo ing 4. Dto rosa színü Szoknya 2 Dto fekete 2 [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.].

miniszteriális minisztériumi; ministerial; Ministeriums-, ministerial. *1710 k.:* sokat könyörgöttem a császárnak, in substantia ezekért: 1. Hogy egy extraordinaria nagy ministerialis commissiót küldjön Erdélybe ... hogy ott az országban egy szabados diaetát celebráljon [BÖn. 914].

miniszter-ing ministráns-ing; cămașă de ministrant; Ministrantenhemd. *1848:* Udvari Templom ... Minister köntös veres posztóbol 3 rft Minister fehér ing 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

minisztérium 1. papi hivatás/szolgálat; preoție, serviciu de preot; Priesteramt/dienst. *1668:* En Jenei Gaspar obligalom magamat ... hogy ... sem vérekédésre vészékédésre Civodasra alkalmatosságat nem szolgaltatok Ministeriumhoz illéndo Szent elettel magamat viselém: melynek ha violatora Lennek ... Gratiat ne talalhassak [SzJk 102]. *1689:* Szilagyi Gergely mind a' sz: házasságot s mind a' sz: Ministeriumot megh mocskolo bestelen szavaival magát méltatlanná tötte a' sz: Szék előtt valo törvinykezésre [i.h. 240].

2. papi tisztség; funcția de preot; Priesteramt/würde. *1571:* eo kegmek varoswl nem Illik az eo k. Tyztiben Magokat elegiteny, ha kellyen kaplannak lenny vagi nem, hane(m) eo k. plebanos vra(m) Rendellye wgy az templombely Ministeriu(m) Neh zwnnyek megh, Es az Iffywsagis tanyttassek Iora es Istennek Tyztessegere valo dolgokra [Kv; TanJk V/3. 36a]. *1614/1616:* Tudom azt, hogy az en Attyam Boldisar Praedicator harmadfęl Esztendöig lakek Coloson, az ministeriúmban és mindenkor esztendöröl esztendöre meg attak az nyoltz szaz kő soot, vagj soul vagy penszül [Torda; RDL I. 100]. *1670:* Gyarmathi István ... Docealja hogy Liszkai Miklos zaklatta Varsanbol vgy kellet el menni az ministerium mellöl, saczanak keresesere ... Mivel nemeljek hamis hüttel vadoljak, hogy az Török hutire bocsatotta volna ki ... es ministeriomatis rendeletlenül hagyta volna [SzJk 112].

3. (papi/tanítói) szolgálattétel; serviciu (de preot/învățător); (Priester/Lehrer) Dienstleistung. *1646:* Stephanüs Szabolaj (!) Veresegihazi Schola Mester Fűzesi mestersegre admittaltatot keze be adasaual magatt kötelezte jövendöbeli Ministeriumra [SzJk 64]. *1674/1750 k.:* a Collegiumokbul es Scholakbul Udvari Praedikatorsagra s mas Ecclesiakbeli Ministériumra Deakok(na)k ki adattatni meg nem engedtetik az Szent Generalistul [RGyLt A 12]. *1762:* Hoszszas szárasztó és éppen elfogjato nyavalyái Utánn ki szollitá Isten az én világi életem(ne)k hüséges Párját kedves Bonyhai Máriámat ... Kit is solemnis tisztesség tétellel koporsóba tétettem 8 Xbr(is) predikalván akor T. Szokollyai István Ur(am) Csegei Predikátor ő kglme El temettettem p(edi)g 16 ejusdem első Actor T. Szathmári György B. Várallyai, masodik T. Miskolczi Ioseff Rettegi kedves Atyámfiai Ministeriumok által [ArJk 53–4].

4. egyházi elöljáróság; conducerea bisericii; Kirchenvorstand. *1657:* Az olá mesterröl ... hivatallya es bé allatása Fagarasnak vra és fő tiszti méltoságából légyen, a Fagarasi minesteriumtól vagy Consistoriumtól. Függése is egészszen innen [UF II, 86]. *1689:* Acta Danielis Dioszegi Provisoris Szomos ujvár. Sok rendbeli ... macskolodasi a' sz: Ministeríum ellen, és a' Sz. Társasägh ellen valo cselekedeti vonakodasi vakmerő engedetlensegi ... lehetetlen hogy tovab a' sz: Társaságtol toleraltassa(na)k, hanem mind Praefectus Uramat, mind a' Vármegye(ne)k fő tiszteit kell felölle requiralni [SzJk 235]. *1726:* En ... ezen Egyhaz fiui hivatalban ... hazasok között törtenendő haborusagban T. Ministeriumtól mind két részről elömben adando parancsolat szerént jarok, tüzet nem gyújtok; Sem magam fejitül valaszt nem adok [Kv; SRE 154]. *1755:* Kelemen János Ura(m) ő kglme maga Nemessi szabadságat producalván a Melto(sá)g(o)s Táblán acceptaltatot es Confirmáltatott, akarván a Szent Ministeriumhoz háladatossagot contestalni, maga önként ajanlá, h(ogy) ez utan a Szekesi Refr. Ecclesiab(an) Patronus lészen [Székes MT; MMatr. 284].

5. egyetemi/iskolai tantestület; corp didactic/profesoral; Universitäts/Schullehrkörper. *1710:* tettzet volt ... a Méltoságos Fő Curator Uraknak a Collegium dolga véget és Professorban valo meg fogyatkozása iránt iratni; akkoron ... vgy resolvaltak az Urak, hogj tavaszig patientallyak magukat akkorra Provisioval lésznek a Professor irant ... vegeztetet hogj ... igiretekre emlekeztessenek Levelünk által, hogj a Professor ide valo collocaltatását admaturállyak, és az it valo Ministerium fogyatkozását is ha miben lehet igiretek szerint sublevallyak [Kv; SRE 113]. *1823–1830:* A prorektor maga személyében, ha in mora periculum lenne is, nem

pereltethetik, hanem ha hivatalja kitölt, azután, de akkor a minisztériumtól kell arra engedelmet nyerni ... Az univerzitáshoz tartozó személyeknek, ha idegennel van bajok, actor sequitur forum rei [FogE 232].

6. kormány; guvern; Regierung. *1704:* Nyavalyás Szász János, ugyan bizony eláradott bűnös ember volt, mégis azt hallom én, a ministerium s mások is azt mondották: Isti Transylvani sunt crudeles, consummunt se ipsos [WIN I, 177]. *1710:* mihelyt Josefus succedála a császárságban, nagy változás esik a császári udvarban ... A több ministereket is, kik alattomban a megholt császár idejiben a franciával conspiráltanak vala, mind kihányatá az udvarból, s akik véle együtt nevekedtenek vala, azokot tevé be a ministériumban [CsH 359]. *1778:* Ezen megindulván a császár, keményen reáír a ministeriumra. Kaunitz nevű ministert felküldenék a császárhoz, de nem admittálta [RettE 390]. *1849 u.:* a ház, melynek törvényes hivatása törvényeket hozni és a ministeriumot controllirozni a kormányzásba, mihelyt maga elegyedne bele a kormányzásba, túl csapong e törvény szabta határokon [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

miniszter-köntös ministráns ruha; haine de ministrant; Ministrantenkleid. *1848:* Udvari Templom ... Minister kőntős veres posztóbol 3 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mínium míniumfesték; vopsea de miniu; Miniumfarbe. *1558 k.:* Minyomot chinald Ily modon[a] ... Es talalz Jo Minyomoth ... Az Miniom onbol lezen Illien modon[b] [Nsz; MKsz 1896. 282. — [a–b]Köv. a készítésmód részletes leír.]. *1595:* Attam Rosas Janos W(ram)nak 1 f. Miniomot,: mert ö kme neheze(n) talaltatthata viazt és azis nem vala szep tizta: festettek meg az viaz györttyat ö fgek aztalara és szallasara vele ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Tempe Michlos. Hozott Bechj Marhatt ... Fel Masa Miniomot —//20 [Kv; i.h. 8/XIV. 25 Hj]. *1669:* Vagjon egj öregh szepet ... Ezen szepetben vagjon egj kis szepeteczke, kiben Veres minium Vagjon [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1684:* Az Fejervári N. Palota Karpitinak ujitására vettem Sido Moysestűl Miniumat Libr 1/2 p(er) f.//30 ... Latkat ... Rudnikot ... Arany sárgát ... Indit [UtI]. *1767:* Egy onn fedeles és talpais onba foglalt gesztenye színű, miniummal és aranynyal virágozott Aradi három fertájos Bokáj [Sepsisztkirály Hsz; Herepei, NrNyt VII, 126]. *1788:* az idegen Tartománybéli Miniom nevű Festéknek bé-hozásáért fizetni szokott Harmintzad, minden másától 2. fl. és 24 krajtzárokkal meg-nagyobbittassék [Nsz; DLt].

míniumfestő míniumfesték; vopsea de miniu; Miniumfarbe. *1800:* a' Carinthiai Klagenfurtban lévö vgy nevezett Miniom festö Fabrikakák(!) [DLt kv-i nyomt. kl].

mínium-szín mínium-vörös, piros; de culoarea miniului; mennigrot. *1683:* Pater Janos az adossagban Minium szin Angliai posztott adott kilencz singett es masfel fertalyt. Singitt f. 4//50 [UtI]. *1714:* Minium szin Barson Szoknja ... f. Hung. 120 | Minium szin Bárson Dolmánj ... fl. Hung. 25 | Egj Óvét Tőrők Nyereg allja ... minium szin Lo boritoval egjütt fl. Hung. 10 | Keszkenyőnek valo egj Par Csipke, minium szin Viragokkal, s arany fonallal ékesitett fl. Hung. 5 [AH 3, 8, 19, 29].

minket pe noi (ne); uns (Akk.). *1539:* az wytezlo Sombori benedek es Sombory myhal foganak Mynketh kewz byroywl [M.zsombor K; MNy XL, 136]. *1568:* mikor Zabo Janos egy vas zegeth keres vala, kerde mynket ha lattük [Kv; TJk III/1. 171]. *1570:* munket kywana ... az byzonsag be venni [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1588:* mw el mennenk oda ahowa minket hjnak [Vécke U; BálLt 81]. *1600:* mjnköttis kj hiuanak [UszT Borbat Peteor Olazteleky (60) vall.]. *1604:* hyua mwnkeóth ... Polyanba [Polyán Hsz; BálLt 82]. *1609.* Ide münkeot sokzor kerettek kazalni [Kozmás Cs; BLt]. *1631:* Mű nekünk ... kezeőnkeőtt fogjdosua(n) Es mönnkőt ... megh biraluan tőnek mű előttőnk Ily köttest[a] [Újfalu Cs; LLt. — [a]Köv. az egyezség szöv.]. *1654:* mind ket felek ... biralva(n) minköt, tőnek ... illy eőrökös ... alkolmat [Uzon Hsz; Kp 75]. *1671:* im műnkőtis megh lópal [H; Törzs]. *1674:* mű kételenek vag'unk velle mert minkőt az Ur ... azzal fenyegett hogy halalra verett bennűnk [Pulyon SzD; WassLt Apaczai Janos Deak (46) ns vall.]. *1722:* mű az mi igaz hűtűnk szerint vallyuk hogj minket senki sem kenszeritett hogj Reformatusokka legyűnk [Hévíz NK; JHbT]. *1751:* Munköt azert kerenek hogy mint Birakok ki mennyűnk az vett földnek szinere [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1850:* Műnketis ütni verni ... mérészeltek [Dés; DLt 1320].

minnen 1. saját, önnön; propria; (sein/ihr) eigen. *1566:* Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek (!) mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni, hogy my ... az felseged szolgalattiara ... lehetnink elegek [SzO II, 186].

2. ~ *köztünk való* magunk közül való; din rîndurile noastre; (einer) von uns, unsereiner. *1628:* Biro vram, es Kiraly Biro vram Egi nehanszor kwldeöt ream[a], hogy az kert dolga mint forgot ott, Adgiunk vtrumot rolla, Azert kelletett vtrumot adnunk, Es az Minnen keoztwnk ualo Diuisor Attiankfyait vallattattak megh a varas teöruinie szerent [Kv; RDL I. 18. — [a]A divizorra].

minnenmagunk saját magunk; noi înşine; wir selbst. *1631:* Eztis hátra nem hagiuan minnen magunk io akaratunkbol es teczesinkböl, hogi ha ualaki közüllünk ... ezt az Nagi Thamas Vrammal ualo compositionkot ... uiolálna ... tehat tartozzek le teni negi szaz magiari forintot Nagi Thamas Vramnak [F.venice F; UF I, 129]. *1636:* az mi gonosz tselekedeteinket, és feslett erkölcsinket, az emberek, főképpen penig ellenkezőink látván szidalmazzák, s káromlyák mind Istenűnket, s — mind hitűnköt érettek, az melly szintén annyit tészen, mintha minnen magunk káromlanok és szidalmaznok az Istent szemtol szemben [ÖGr Aj. 7].

minorannis kiskorú; minor; minderjährig, minorenn. *1814.* Makai Miklos azt Törvény szerént nem tehette volna, hogy Tutorság alatt lévő árva, és minorannis Testvér őtsének Makay Mihalynak azon meg nevezett Jokbol sorte Divisionis obvenialando részétis abalienálja [Dés; Borb. I].

minorita 1. a minorita szerzetesrend tagja; minorit; Minorit. *1733/1813:* Négy száz forintokot őszve gyűjtvén ... az két százát hagyom a' Tisztelendö Páter Franciscanusoknak, két százát pedig a Minoritáknak oly véggel, hogy az Feö pénzt soha fel ne vegyék, hanem annak Intereseiböl halálom után három forintokat az szegényeknek adjanak a' többiért pedig Lelkem után Szent Miséket szolgállyanak

[Kv; SLt XLII. 6. 25]. *1742:* Az Beszterczei Minoriták(na)k ... Cub 1 Metr. 1 [Erked K; LLt]. *1759:* a' Tiszt. Páter Minoriták még eddig Épület nélkül valo kapus Udvarok [Ne; DobLev. I/288. 1a]. *1787:* A Néhai Nagy György eő Kegyelme temettetése alkalmatosságával a Tiszt. PP Minoritáknak és Franciscanusoknak két rendbéli harangozásért Hf 2 Dr 40 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 10]. *1863:* A Minoriták és barátok kalozstromának (!) itten helyt Kolozsvárt, hagyományozok mindeniknek 100 azaz egyszáz forintot [Kv; Végr.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; attributiv gebraucht: 'ua.; idem'. *1779:* Kolozsvárt a Király utcára menő sikátor szegeletin ezek a haszontalan paniperda minorita monachusok, elhagyván a szentpéteri templomnál való residentiájokat, minthogy egy kisség félre volt, két házat megokévá tettek, ahhoz harmadik volt a Gyerőffi-ház, igen szép úri alkalmatosság [RettE 403].

Szk: *~ barát. 1736:* Bákóban vala egy minorita barát lengyel püspök | gróf Apor István bévívén és fundálván az minorita barátokot Vásárhely mellé az Kantában, az 1693 esztendőben ... és azután sok szép isteni szolgálatok ájtatosságok vadnak az Kantában azon minorita szent Ferencz szerzetinél [MetTr 423, 442]. *1762:* Kóródi uram beszélé, hogy Somkerékre Baranyai György egy minorita-barátot Besztercéről kihozatván, hogy míg ott lesz paposkodjék, ⟨ez⟩ magát ... felkötötte [RettE 136].

minorita-rása kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff/Textil. *1805:* 16 Sing fekete minorita Rása [Mv; Told. 74].

minoritás kisebbség; minoritate; Minorität. *1848:* A majoritásnak úgy, mint a kevesebbségnek vannak jogai, melyeket tőle elvenni semmi esetre sem lehet. A minoritás mennél kisebb, annál szentebb kötelessége a többségnek úgy szólván gyöngéd érzéssel viseltetni iránta. S ha ezt nem teszi, akkor nemcsak kötelessége szerint nem cselekszik, de józan politicát sem követ. Tudja mindenki, hogy csak nemrégen is minoritás emberei voltunk; tudjuk mi elkeserültséget szül, és mennyire növeli a minoritás erejét, ha discussiora elég idő nem adatik [Közlöny 1848/45, 204 Kemény Domokos nyil.].

minő I. *kérdő nm* **1.** milyen?, miféle?; ce?, ce fel de?; was für ein/eine? *1831:* az Aszszony minő gondolattal viseltetve ... a mindjárt elébb szomszédolt darabotska puszta helyett ... maga Hatalmából viszsza foglalván, rajta tartya kezét [Szentbenedek AF; DobLev. V/1180]. *1838:* Esmerié a' Tanu az Exponenst? és ... minő erköltsű, Carakterű és természetű Embernek tudja, és esméri? [Ne; i.h. V/1221. 1b vk]. *1840:* Az egész malmon keresztül megyen egy csatorna tölgyfából 2 darabokban föld szint, azonkivül a földben viz szivárványok vannak helyeztetve ... Ezen szivárványok hány darabokbol állanak, minők ... fel bontás nélkül tudni nem lehet [Km; KmULev. 2 papirosmalom leír.].

2. mekkora?, milyen fokú?; cît de mare?; wie groß? *1853:* Leveledet ... kezemhez kapva még fel bontása elöt minő meg ütközést és sziv bé kötődést okoza azt ki nem irhatom [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz].

II. *von nm* amilyen, aminő; la ce fel de ... ; was für ein/eine/ein? *1855:* Béres Szinyíon ... kötelezte magát hogy házos Telkemért évenként 5. az az öt 4. ökrös napszámot tészen, a' hová, és minő munkára kévánni fogom [Koppánd AF; DobLev. V/1396].

III. hsz-szerű haszn-ban; adverbial; adverbial gebraucht: mennyire; cît de ... ; was für, welch. *1844:* Ugyan az Istenért mit gondolnak, hogy vén korokban vgy háborognak égyütt ... hiszen ha már a singet elhuzták, elhuzhatnák az arasztis házi béke és csendességben; — s' ha egyébre nem, gondoljanak arra, minő rosz példa lőn ez által adva nékűnk szegény uj házasoknak a' háborán élésre [Kv; Pk 7]. *1853:* minő keserves dolog lenne égy tartos sulyos betegség által ágyba szegeztetni [Kv; Pk 7]. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attol függ, hogy minő melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129].

minőség 1. milyenség; calitate; Qualität. *1858:* a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszközők, marhak és vetések vissza adása hasonlo betsérték mennyiség és minőség szerént kikötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15].

2. fok; grad; Grad. *1862:* A Magoss Kormány ... rendeli, hogy az erdő praevaricatiok ... a bün minőségéhez képest keményen büntetődnek [Gyalu K; RAk 67].

minőségű milyenségű; de (o anumită) calitate; von ... Qualität. *1840:* A rakás papirossak alatt ... külömbozö nemü és minőségü detzkák vannak [KmULev. 2]. *1850:* A buza földekre nézve köteles leénd haszonbérlö sogorom, annyi bé vetett földet adni viszszá az örökösöknek, a hány földet jelenleg bé vetve vészen által — hasonlo minőségü gabonával vetvén bé azokat is [Ne; DobLev. V/1298].

mint *hsz* **I.** *kérdő* **1.** milyen módon?, miként?; cum?, în ce fel?; wie? *1542:* Wram feloles myndenth erth k., az thewrewk zolgayath mynth bochatthakel, hyzem myndenrol irthak [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fogaras vára urához]. *1568:* Georgius Kotang fass(us) est, Azt en ne(m) tudom mynt vertek es hogy vertek az embert, de halla(m) hogy az kayantay ember azt monda[a] [Kv; TJk III/1. 195. — [a]Köv. a nyil.]. *1571:* Byro es az Tanachy vraim weottek voldt (!) ket keobel búzát veriasnetül probara hogy mynth agyak az Syteok az kenyeret [Kv; Szám. 1/XIII. 431]. *1589 k.:* Az Azony Azt keuannya hogi az zaz forintrol leveleth agi ... mas nap egibe gwlnek, es egi masnak leveleth Adanak, de nem tudom mynt Irtak volth [Szu; UszT]. *1626:* en nem tudom az utan mint leöt az dologj [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Peter Janosne Anna azonj vall.]. *1649:* az Országh tárházában be szolgáltatando Adonakis csak az Isten tudgia mint tészük szerit [Dés; DLt 424]. *1653:* valamint a gyertyával é vagy mint? de felgyúlt a szép klastrom [ETA I, 71 NSz]. *1726:* énis azonban onnan el fordultam, és mint eset a bornak helyeböl valo el vitele és el folyása nem tudom [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 9].

Szk: *~ és/s hogy. 1570:* Dorothya Zekel Janosne ... vallya, hogy My kor ew zolgalt Zabo Vinchenel, Eo az kor Zekel Petert Jngen sem Esmerte, sem penigh vele walo keresetyben vagy adossagban semmyt nem Thwd mynt es hogi volt zabo vincheuel [Kv; TJk III/2. 8a]. *1580:* eo kegmek az zekerezesröl wegeznenek mints hogy legien az keoweknek be hordassa [Kv; TanJk V/3. 209b]. *1633:* Az utan mint s hogj forgot Zocz Daniellel es Kerekes Zabo Istuannal dolgok ... azt en nem tudom [Kv; MvLt 290. 110b].

2. milyen állapotban?, hogyan?; în ce stare?; in welchem Zustand? *1573:* Orsolia nehay Sos Janosne Azt vallia hogy az Borbel Balint hwga Bezellete neky hogi Ment volt az

Angia latogatny kerdezte mynt vagion [Kv; TJk III/1. 113]. *1588:* az haz es kwrwle valo epwletek mint vadnak [Vécke U; BálLt 81]. *1632:* egiszer Földuari Janossal Szebenben mentönk vala, es haza jöuöben, Meggiessen ... az gazda kerdeze töllönk mint vagion Geörgi Deak [Mv; MvLt 290. 98a]. *1681:* a Czeledek egessege felölis, ne neheszteljen tudositanj myvel az ök haza népeis kivannak tudj (!) mint vadnak [Körtvélyfája MT; BálLt 1]. *1721:* Az Szent Pali Rectorrolis tudosicson édes Öcsém Uram kigyed ha valamit erthet; mint vagjon, s mint böjtölhet elhiszem gyakran ebedlik tekenös békával [Királyhalma NK; Ks 96 Petki Dávid lev.].

3. milyen áron?, mennyiben?; cum?, la ce preţ?; zu welchem Preis? *1570:* Zeoch fabian ... vallya hogy hallotta Dabo Thamasnetwl hogi Zabo gergnenek Eoth forintyara Negy vedrewel Jgerte az Mustot ... De eo ne(m) Thwgya az vtan Minth attha [Kv; TJk III/2. 2]. *1573:* Teremy Ferench azt vallia ... Zekeret sem Twgia Mint attak ely [Kv; TJk III/3. 193]. *1586:* Zok peter vallia, Megh ertem hogy Arullia lakatos Tamasne az eo kertechkeyet ... kerdem mint hatta volna, Azt monda hogy husz frton Aggya [Kv; TJk IV/1. 578].

II. *von* **1.** amint, amilyen módon, ahogyan; aşa cum ... ; so wie. *1547:* Ez zewrzesth mohay Laios megy nem Akarya wala Allany. es My Akarunk az ew Jozagan Igazath wennwnk Biro Espan nekwl. Mynth az kwthes wala my kwzettwnk [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1557:* Albert pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara en walek Swky mesther, ees mykor az yo azzonnyomoth az Wr Jsten halalra Bethegeythe, behywatta az plebanosth hogy megh gyowonnyek mynth annak mogya [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1577:* keryk eo kegmet Byro vramat, hogy az Dezmas vraimnak eo kegme zollion ... hogy az zegeny keosseget a menyebol lehetne kemellenek meg, ne Rongalnak, mint ez elotis leot giakorta affele dolog [Kv; TanJk V/3. 151a]. *1592:* en vgy mint te mo(n)dod nem emlekeze(m) sem az veresegre, sem az sok szitkokra, kiert te engemet nagy terhekre keresz [UszT]. *1700:* Ezentűl barattsagossa(n) es mint keresztye(n) emberhez illik egy massal jo szomszedcsagban elnek eő kmek [Dés; Jk]. *1780:* ott elöttünk a Tamási János Lisztit meg méri, de tsak egy vekani és circit(er)ket foka mint emlekezem let belölle [Berekeresztúr MT; Berz.]. *1815:* ha az Ur Barátom azt a' Nehezteléssnek ki izzadása után meg fontollya, Magais mint elöre látom approbálni fogja [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz].

Szk: ~ *szinte/szintén. 1617:* az Saru foltos volt mynt zinte az Donat Borbara Saruya [HSzj *sarú* al.]. *1629:* az varga mesterek az Czizmaziakat, mint szintén magokat ... illendeő beöczüllettel éltessék [KvLt Céhir. I fej.]. *1693:* A Boris mint szinten á buza ... ket egyenlö reszre oszol [Ne; DobLev. I/38. 5a].

2. amennyire; aşa cum ... ; soweit. *1570:* Az Thornyok epiteseben ... Byro vram es az Thanacz Rendellyek ely Minth Jobban twgiak Az cehek keozeot, hogy Az mely ceh Nem elegh az eo Tornyanak epitesere aggyanak Mas cehet melleye [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1572:* Sophia Zabo Janosne ... vallya hogi Egi Estwe ... latta hogy egi ember ... Rayta fwtamyk Kelemenre es vgy vthy egy zekercewel azonnal leh esyk, otth ket kezbeol Mint Ioban lehetet vgi verte az zekercewel [Kv; TJk III/3. 39]. *1608:* Az hazat penigh Eztendeonkent, mint iobban Lehet Berben adgia [Kv; RDL I. 83].

3. amilyen áron, amennyiben; la preţul la care ... ; zu welchem Preis. *1570:* Gazda Georgy ... vallya, hogy Ew My kor el akarna adny hazat, kenaltha volt Eleosser Nacz Jacabot vele De az Dragallotta az Arron mynt hatta volt [Kv; TJk III/2. 124].

III. rendsz felkiáltásban; de obicei în exclamaţii; gewöhnlich in Ausruf: milyen nagy mértékben!, mennyire!; cît de tare!; wie sehr!, in welchem Maße!. *1586:* Anna Zasz Georgne vallia ... Monda vram, Eregy las ki la mint vghat a' kuthia [Kv; TJk IV/1. 562]. *1597:* Feyerdy Zabo Martonne ... wallya ... Pokosne azzoniom monda. Im az hitwa(n) latrok mint megh Zidogatanak [Kv; TJk V/1. 110]. *1606:* Boszonkodek neke(m) Imreh Lukacz hogy mint megh Zette Osvat Janos egy keörtúely faiat [UszT 20/205]. *1630:* halgas az Istenert, mert hallode mint szid Borsos Tamas Ura(m) pelengerezet kuruanak [Mv; MvLt 290. 226b]. *XVIII. sz.:* Ifiúságomnak legjobbik idején, Brassó tömlecében jaj mint bezárának [Barabás, SzO 390 rabének]. *1843:* jaj mind megfáztam [Dés; DLt 65].

IV. körülbelül, mintegy; aproximativ; etwa. *1550:* walkaj Myklos, mynt ennek elötte hat esztendöwel föld wamot wöttek twlek [Mereggyó K; MNy XXIV, 291]. *1570:* Bwday Gergh hythy zerent vallia hogy Mykor Debrechenbe volna zent Margit azzonnap eleot Mynt ket hettel, hallota hogi ez varga Balint Paxy Tamastwl 75 d ker wolt Az Terehnek Mazayaert | Anna Jeruey ferencz deakne ... vallya, hogy Ennekeleote Mint Eoth Eztendeowel vytte volt Eothet Moreh Ambrws Tekebe az zokadalomba [Kv; TJk III/2. 116, 146]. *1572:* Sophia fekete Matene azt vallia, hogy Nemely Eyel Mint harom orakor Megen ky hazabol, azonban latta hogy Aytayat megh Nytta Keomyes gérgne es ki lepet [Kv; TJk III/3. 4]. *1584:* Immar Mint Neg hete vala, hogy A masik labatis megh vesztek, Mondom Azt, No az Vristen ream bochatta ostorat ez eordeogeót [Kv; TJk IV/1. 258]. *1585:* Lengielffalwi Janchio Janos loffew ezt feleli, Keoreosi Mihal deak mikor palffalwat el iktata, az vtan mi(n)t harmad nappal Palffalwara menek [UszT]. *1591:* egy darab irtasomat zantotta megh mint fel holdot, mely vagion Istuan ay neúy helyben [Bibarcfva U; EHA].

mint *ksz* **1.** egyezést kiemelö hasonlításban; in comparaţii, pentru a accentua asemănarea; in die Übereinstimmung hervorhebendem Vergleich: ca; wie | amint, ahogyan; cum, după cum; wie. **A.** hiányos mellékmondattal kifejezett hasonlítás bevezetésére; introduce o comparaţie exprimată printr-o propoziţie secundară eliptică; zur Einleitung eines mit einem unvollständigen Nebensatz ausgedrückten Vergleichs. **a.** vmely tulajdonság szemléltetésére; pentru a demonstra o anumită însuşire/trăsătură; zur Darstellung irgendeiner Eigenschaft. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth eg keoteleth kynek az hozza tyzen nygh wel legen az temerdeksegeh anny legen mynth egh nyolc penzes keothel wag mynth ket estrangh [BesztLt 42 St. Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i bíróhoz a Bethlen melletti táborból]. *1568:* Vincencius literatus ... fassus est ... Ita dixisset, Johannes brassai hazuch vg mond bestye agebul benne ... Mert soha ne(m) Voltal te ollyan helyen, s nem es vagy ollyan Mint een [Kv; TJk III/1. 219]. *1590:* Azt hallo(m) hogy az giermek az ky az leantol leot szinte(n) ollian mint Pribek Gergely [UszT]. *1627:* az Vr Istennek itiletj ne(m) ollianok mynt az Giarlo embereke [KJ]. *1652:* Pokaj Andras ... Ezis ollyan hazúg ment az Apja [Km; GyU 132]. *1713:* Tudom bizonyoson, hogy az Duma bajkuly alias Janos Mester elei szintén olyan Jobbágyi voltanak N: Gargocs Mihály Uramnak mint az én

eleim [H; Szer. Balás György (70) vall.]. *1734:* alkalmas az lo és jambor mint az bárány [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1762:* ollyan kendöt látott ... az el loponal ... mind az mitsodás p(rae)tendáltatik [Torda; TJkT V. 85]. *1768:* az utrizáltak ... az uton járokkal veszekedtek, verekedtek, nintsenek is ollyan hásártos emberek a mi Falunkb(an) mind ök [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] | A Szőllőről nagj örömmel irtunk volt mert olyan volt rajta a Gerezd mint a só [Told 5a].

b. vmit időben közeli v. távollevő dologhoz hasonlítva; pentru a compara starea unor lucruri în diferite perioade de timp; etw. mit einer zeitlich nahen od. fernen Sache vergleichend: ca; wie. *1665:* soha en jdembe lattomra ot nem volt ... oljan rut ut mint most [Andrásfva MT; BálLt 50]. *1723:* ä Berek az elött nem vólt ollya(n) iszapos mint most helyen-helyen, ez is ä gát miatt vagyoné vagj mi, ne(m) tudom [Királyfva KK; MbK 162]. *1766:* A Nyárádonis ... vagyon Malma, de a' bizony koránt sints ollyan jo mint az Ur elétéb(en) [Ákosfva MT; Told. 23]. *1774:* Bor több termett mint tavaly, kivált a Szilágyságban. Nem is volt olyan jó mint tavaly, mégis sokkal drágább volt [RettE 341].

c. vmely cselekvés/történés lefolyása módjának szemléltetésére; pentru a demonstra modul de desfășurare a unor activități/întîmplări; zur Darstellung des Verlaufs irgendeiner Handlung/irgendeines Geschehens: amint, ahogyan; ca, la fel; so wie. *1573:* Borgias Mathias ... vallia ... azt Monda ... ha bwnéd vagyon benne visel gondot dolgodra Mert Teis wgy Iars Mint az teobbitek [Kv; TJk III/3. 51]. *1629:* mikor ugy alozik magunkis lattyuk hogy az vak szemehez kap, eo azert azt mongya hogy nem aluszik hane(m) mindent ugy lat mint emette [Kv; TJk VII/3. 121]. *1654:* Cziete Benedek el nem megyen ... az Vra Nemzetes Sukj Ferencz vr(am) feöldereöl ... ugj szolgallya mint addig, chak hogj eő kegyelmeis minden eőtet haborgatok ellen oltalmazza [A. szovát K; SLt R. 25]. *1716:* az kertben ketten elégszer jártanak, az holott is ugj el buhatni, mint az erdöben [Nagyida K; Told. 22]. *1729:* láttak a' meg kötöztetteket heverni a' földön és ugj bögtenek az kin miat mint a' Marhák, és el hallot a kialtások az egész faluba [Sövényfva KK; TSb 51]. *1797:* Kapdasott fü után s evet mint akármely egésséges marha [Sinfva TA; Borb.]. *1819:* ugy éltek mint két galambak és Testvérek [Kv; Pk 2]. *1839:* gazdasszonykodom mint a' tüz [Kv; Pk 7].

Szk: *azont/azt vall ~. 1570:* Borbely egyed azont vallya mynth Leorinchy, Mert egywt voltak [Kv; TJk III/2. 56]. *1573:* Margit peter papne Zolgaloia azont vallia Mint az azzonya, De Eois az Zeoch Balas zolgaloiatwl Dorothyatwl hallotta [Kv; TJk III/3. 93] | Azt waliak mynt az elsök. Csak Ezel külomboznek, hog azt walla az egik hog ... mondotta, fel zokwen az kinek jambor az annya Joion el [O.bikal K; KCs].

B. mellékmondattal kifejezett hasonlítás bevezetésére; introduce o comparație exprimată printr-o propoziție secundară; zur Einleitung eines mit einem Nebensatz ausgedrückten Vergleichs. **a.** vmely tulajdonság szemléltetésére; pentru a demonstra o anumită însușire/trăsătură; zur Darstellung irgendeiner Eigenschaft. *1665:* amiat az arok miat veszet el anyra az Gergely Janos Kapujanal az orszagh uttja en jdembe soha olljan pokol ut ot nem volt mint most latom, mert nem is jart az elöt annyira ki az viz [Csikfva MT; BálLt 50]. *1731:* égy asztag buzat most csépeltetek ... a ki hatra maradot buza az is mind buza férges de nem olyan erősen mind a kit ki attam [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1789:* Ezen Falukes, egy Situatiojuak lévén az elébbeniekkel ... tsak oly állapotban állanak, mint az élébb irtak [Szentábrahám U; UszLt XIII. 97]. *1813:* Nem ollyan tiszta Buza maggal vetette el az Arendátor Vr a földeket mint a millyennel által vette volt [Killyén Hsz; MvRKLev.].

b. vmit időben közeli v. távol levő dologhoz hasonlítva; pentru a compara starea unor lucruri în diferite perioade de timp; etw. mit einer zeitlich nahen od. fernen Sache vergleichend. *1568:* Valentin(us) Kozta ... fassus(est), Mikor az Vicey Janos kezetol az Johoth kezbe veüek ... az en legenemet fogada meg demyen melleye, azon zegotsegre mynth Viczey Janos Ideyebe volt [Kv; TJk III/1. 183]. *1570:* Az Bor korchomarlashoz Es chiaplarokhoz valo latasra Azon Thawaly ket vraimatt hattak eo K varoswl, kyknek Biro vra(m) legien zegitsegel hogi Iarhassanak ely hywatalokba Mint Tawaly Eztendeobe vegeztek volt [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1665:* az Gergely János kertinél az hidnal soha ollyan veszet ut nem volt mint most lőt az miat az malom arka miat [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1770:* azon malom némelykor forgott, nemelykor nem igen, mivel akkoris veszendőleg volt, mint mostis hogy veszendőleg vagyon, soha jo malom sem lesz belőlle, valameddig ujra nem tsinállyák [Dombó KK; JHb LXVII. 138]. *1824:* (A szőlő) most is pusztán van, mind volt régentén [Szásznyires SzD; Ks 79. 109].

c. vmely cselekvés/történés lefolyása módjának szemléltetésére; pentru a demonstra modul de desfășurare a unor activități/întîmplări; zur Darstellung des Verlaufs irgendeiner Handlung/irgendeines Geschehens. *1728:* hallottam ... hogj Radulj pistat fenjegette hogy meg öli meg lövöldözi, ben égeti mint az disznot ugj porsollya meg [Altorja Hsz; HSzjP Bernád Jánosné Szabo Katalin (26) pp vall.]. *1731:* hetszer volt perengerben, de ő csak ugj megjen oda, mint a boltba [Maksa Hsz; i.h.]. *1772:* láttam reggeli Templom elöt Vasárnap Vinter Ferentzet ugy meg íttasodni hogy ugj hevert az Uczczán mint a sertés [Dés; DLt 321. 69a Fr. Lutz (32) ns vall.]. *1817:* a tüz vgy folyt, és vgy láttatott a Nagy Szél miatt, mint a viz mikor tovább tovább Sebessen Harapodzik [Torda; KvAkKt Mss 363].

d. vmely távoli/bizonytalan dologhoz való hasonlításban; introduce o comparație cu un lucru incert/nesigur; im Vergleich zu irgendeiner fernen/unsicheren Sache *1584:* Iannes Orelt vallia ... igen iol Nem emelekezem rea hane(m) chak homalioson mint egy Alom vgy Jut eszembe | Lakatos B(ene)dek vallia ... Zemewel latta hogy az Ablakon vgy leot be mint eg Arniek de Ne(m) esmerhette ky volt [Kv; TJk IV/1. 211, 277]. *1614:* fel lobbant az fazek, minth egy langh wteött ki belleolle [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.].

Sz: *~ a kő, hallgat. 1788:* se fejért se feketét nem szollott; hanem mint a kő hallgatott [Dés; DLt] ✱ *egészséges ~ a makk. 1850:* A' gyermekek épek egességesek mint a' makk, egész nap foly a' hantzázás itt [Kv; Pk 7] ✱ *elalszik ~ a mécsbél. 1818:* Dioson lakó Gentsi András ... az Öregség' és el hagyatott állapotjának természetes uti társai éhség' mezitelenség' gyengeségei alatt, mint az el fogyott méts bél el aludott [Burjánosóbuda K; RAk 90] ✱ *fogy ~ a gyertya. 1771 k.:* naponként bizony mint a' gyertya fogyok, mint a' fü és a' gyenge plánta- a' nagy hévségben hervadok [Kv; Pk 2 Pákei Mózes lev.] ✱ *hadd ugasson ~ a dühös kutya. 1776:* ne higyel azoknak az hazug hireknek ... számba se kel venni had ugassanak mind az dühös kutyák [GyL gr. Lázár János lev. Nsz-ből] ✱ *a haldl úgy jő el ~ a lopó avagy a tolvaj.*

1591: el közelget a' halal, ky chak vg' yew el egkor, mint az lopo avag' a' tolvai [Gyf; BálLt 93] ✱ *húzza-vonja ~ az ölyü a csirkét. 1796:* mindgyárt osztán meg is fogták tépték, huzták vonták Nyikolájt s hozták mint az öllyù a tsirkét egyenesen Panitba [Panit Sz; TSb 2] ✱ *a király palotája csak annyi ~ ... 1710 k.:* A király palotája, aranyos ágya csak annyi, mint a disznópásztor hurubája, szalmaágya [BÖn. 509] ✱ *olyan ~ Noé bárkája. 1786:* a Kocsiban nagy contentumom vagyon, nem igaz hogy ollyan mint a' Noé bárkája [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szántó Sándor lev.] ✱ *olyan ~ tömlöcben sólyom. XVIII. sz.:* Olyan vagyok immár mint tömlecben sólyom [Barabás,SzO 390 rabének] ✱ *reszket/tántorog ~ a nyár(fa)levél. 1779:* elöttünkis tantorog vala mint a Nyarfa level az Ehseg mia [Oroszfája K; BLt 10]. *1819:* A Miolta azon rosz unokàm iránt intézett Tudosittásodat vettem, — azolta az érette valo igen keserves bánatim, nagyobbára pedig a' szégyen sem álmot nem engednek szemeimnek, sem pedig az étel nem kell, ugy hogy az étlenség és álmatlanság miatt, vgy reszketek mint a' Nyár levél [M.régen MT; Pf] ✱ *ritka dolog ~ a fejér holló. 1819:* nem kellett az étel az éhezőknek a mely ritka dolog — mint a fejér holló [Berkeszpataka Szt; Ks 67. 47. 28] ✱ *szegény ~ a templom egere. 1855:* Szegény vagyok mint a templom egere [Bonchida K; BetLt 4 Grois Károly lev.] ✱ *titkon lappang ~ az alánéző macska. 1785 k.:* Kata ... Dolgaiban serény ... Alattomban ő is akaratosocska, Titkon lappang, mint az alá néző macska [EM XX, 503 Balás-kódex] ✱ *úgy jár ~ egy fáról szakadt. 1799:* A Bán György ő kegyelme fiárol Sámuelről is azt tudom ... hogy ... ugy járt mint egy fárol szakadt [Mv; MvLev. Vall. 1] ✱ *úgy kerül ~ az ördög a keresztet. 1665:* úgy kerül, mint az ördög a keresztet [SzO VI, 296.] ✱ *úgy meg van búval rakva ~ a csikó kantározva. XIX. sz. m. f.:* Ugy meg vagyok búva' rakva Mint a csikó kantározva[a] [EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó] ✱ *úgy vágja ~ Szalai a szappant. 1868:* Grois ... visgán igen jol viselte magát, ugy vágtam a feleletet neki, mint Salai a szappant, csak hajtagatta a fejit [Pf Barabás Sándor jogász lev. Kv-ról].

2. fokozati különbséget kiemelő hasonlításban kf-ú mn, hsz, htlan számn után; în comparaţii, pentru a accentua deosebirile de calitate/cantitate, precedat de un adjectiv, de un adverb, de un numeral nehotărît la gradul comparativ; in einem den graduellen Unterschied ausdrückenden Vergleich nach einem Adjektiv, Adverb, unbestimmten Numerale im Komparativ: decît; als. **A.** hiányos mellékmondattal kifejezett hasonlítás bevezetésére; introduce o comparaţie exprimată printr-o propoziţie secundară eliptică; zur Einleitung eines mit einem unvollständigen Nebensatz ausgedrückten Vergleichs. *1570:* Dorotthia Nagh lenartne, Azt vallya hogy Mykor az Zeleot Megh veotte volna Jsone hitta volt lathny De eo Mosth sem esmery hogi sem Job sem hytwanb volna Mint azkor [Kv; TJk III/2. 112]. *1589:* Belenj Zeoczy Pal az Piacz Zelben lakik es korcziomanakis haznat veotte de eo sem adott teobbett mint zinten en kj az varas vegen lakom [Szu; UszT]. *1674:* Kamuthi Farkas is birta örmenyest ... akkor 'a falu is nagyubb vala mint most [Mezőörményes K; JHbK XX.20]. *1687:* bajosab dolgaim lesznek mint az elött [Beszt.; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez]. *1693:* Az Asszonyi allatis kötölezi magát arra, hogy ennek utánna úis tisztib(en) dolgában jobban és szorgalmatosabba(n) el jár mint annak elotte [SzJk 274]. *1785:* a Ros sem ereszt tóbbet, vagy kevessebbet mint ezén elégy Buza [Miklósfva U; Ks 73/55]. *1793:* a Grófné ... a' Nagyobbik kis Aszszonykával sokkal keményebben bánt, mint a' más kettővel [Koronka MT; Told.]. *1800:* Szánto Sándor Vr számára 'a Falu Erdeiböl hozott fával rakott zsellér szekerit 'a Falu hajtattatta bé magok egyezéséböl azért, hogy több szál fàt vágott, mint 'a mennyi illet volna [DobLev. IV/837. 2a].

Sz. *1744:* azt mondá Nagy Márton ... hogy immár à Nemessek dughják az orrokot Szebenbe; mellyre én mondék, ollyant ne beszéllyetek, mert nagyobb Körme vagyon a Medvének, mint a Farkasnak [Köpec Hsz; INyR Bocz András (80) pp vall.].

B. mellékmondattal kifejezett hasonlítás bevezetésére; introduce o comparaţie exprimată printr-o propoziţie secundară; zur Einleitung eines mit einem Nebensatz ausgedrückten Vergleichs. *1631:* en sem vagjok nagjob kurva mint az ki imeuel amaval etket feöz az katonanak [Mv; MvLt 290. 232a]. *1723:* az Deesi malomnak penig vize bóven eleg vagyon ... de ha fellyebb köttetik a gát, mint mostan jaszol gatastol vagyon ... az Szent Benedeki malom karosan Impedialtatik [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6 Sam. Szaniszlai de Bálványos Varallya jud. nobilium nyil.]. *1746:* Tudjaé a Tanu, hogy sokkal tóbre ment Eltető Ferentz Uram(na)k a Szegény emberek ellen tett kártétele ... mint az ott valo kára esett ő kigyelmének ... ? [Szentegyed SzD; WassLt vk]. *1749:* mindenút savanyobbak az borok mind tavaj volt [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez] *1831:* job nem élni, mind roszul élni [Kv; Pk 6]. *1835:* többet ittam mint a' menyi kellet volna s éjfél tájban itkányosan szállásomra hazamentem [Dés; DLt 6/1847].

Szk: *hogy nem ~. 1568:* Casparus Mezaros, Georgius Lippel, et georgius Zóchy, Jurati fassi sunt ... Ezt tugyuk hogy Fazakas Simonnak az felesege, eóth hettel Elyeb holt megh hogy nem mynt az vra [Kv; TJk III/1. 176]. *1574:* Katalin Kwty ferenchne Azt vallia hogi eo neky zeoleye Mesgies Az Igarto gérgy zeoleyewel, Mostan Job az zeoleo hogy nem Mint mykor Myweltetni kezte volt [Kv; TJk III/3. 337].

3. szembeállításban, rendsz *inkább* hsz-val együtt; in opoziţii, de obicei împreună cu adverbul *inkább*; in Gegenüberstellung gewöhnlich zusammen mit dem Adverb *inkább*. **a.** *inkább ... (hogy nem) ~* inkább ... mintsem; mai degrabă ... ca ... ; lieber/vielmehr ... als (daß). *1568:* az kayantay ember azt monda zabo Gasparnenak, te azony Inkab Zereted az Ciganiokat hogy ne(m) mynt az magart merth partyokat fogod [Kv; TJk III/1. 195]. *1584:* Gorbay Gergely Torday vallia ... Bokor Casp(ar) ... enneke(m) zerze a' hazat mert az zomzedsagh inkab zeret vala enge(m) hogy Nem mint Koos Istwant [Kv; TJk IV/1. 319]. *1638:* talalkozam erre az polgar Balint szolgalojara, s monda azt hogi bizoni az eö Mostoha Annia nem jambor mert inkab szeret mast s inkab kedvez masnak hogj nem mint az apianak [Mv; MvLt 291. 124b]. *1723:* ⟨a sövén⟩falvi malom inkább dugja fel à vizet mint az Adámosi | à Sövénfalvi teritoriumra jóvö árvizet inkább az Adámosi gát ontya ki mint à Sövénfalvi [Királyfva KK; MbK 162]. *1747:* a' nagyobbik Batyánk Miklos minthogi dologtalan ember volt, katonaságon s bujdosáson inkáb kapdosott mint a' gazdaságon [Torda; TJkT III. 124]. *1825:* A Telek ... Gyümöltsösse a Csür háta megett vagyon inkább mint egyebütt [Csomakőrös Hsz; SzentkZs Conscr. 317]. *1846:* Pesthy István. Közép termetü, magas inkább szikár mint köpcös [DLt 1113 nyomt. kl].

b. *nem annyira/annyiban/nem oly felettébb ... ~* az elöbbinél nagyobb mértékben, inkább; mai mult/degrabă; viel-

mehr, eher, lieber. *1712:* Az mi pedig az én flintám dolgát illeti ... én nékem nem oly feleteb kellene az Czifrasága mint az erössége [Királyhalma NK; Ks 96 Petki Dávid lev.]. *1764:* 16-ta Maii indultam ki Váradra Keczeli János urammal, nem annyira az feredés kedvéért, mint nemes Bihar vármegyében Homorog, Petlend, Papi, Bölcse, Bosod, Kis- és Nagynyésta nevü praediumokban való jussunk iránt való tudakozódásnak okáért [RettE 165]. *1765:* nem annyiban fáj néki á feje mint egyébb teste [Torda; TJkT V. 260].

4. azonosításban; în identificare; in Gleichsetzung: vmiként, vmi gyanánt, a megnevezett minőségben; în calitate de ... , ca; als. *1540:* k: kerem mynth kegyelmes wramath, hogy the k. kwlgyen walamy kewes penzt kywel gywgythassam meg a labomath [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1548:* Ez Lewel Adassek Az Beztercey byronak, Zwchy Vincenek Minth En Tiztelendo Vramnak [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas lev.]. *1570:* Zabo Janos Byzonsagy Mint fely peres Trombitas Demeter ellen zerdan zenth piroska azzon Napjan, Eppel Janos es Zabo Marton Vraim elewth [Kv; TJk III/2. 20]. *1578:* az Mely birot es feot az Vriste(n) eleinkbe Rendel, azt bechywllettel hallgassak mint varasnak feiett es elótte Jarot [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1593:* feyehoz zolok, mynth ollan fertelmes yleteonek, es paraznanak [UszT]. *1598:* Ezeket az Jozagokat pedig egik az masik kezibe bochiata ... hogi solum vigore presentiu(m) elfoglalhassa es birhassa mint saiattiat [Tőrzs]. *1623:* keuanak ... hogy Varosunk teoruenje zerint ... az Dualitast, nekjek mint ver zerint valo Atiafiak(na)k ki mutatnuk [Kv; RDL I. 120 Hannes Eppel kezével]. *1668:* az mely louat el uitete Kiralj biro Vram aztis ket heljennis titkon tartota, nem vgi mint igaz marhat [Cssz; CsÁLt F. 27. 1/30 Illes Ferencz Kazon Vyfalui (40) pp vall.]. *1683:* Én Győnős Istvánt nem ismértem ugyan ... de Győrkős Pétert magam is hittam szolgálni Torjára az Réthi István Déák vram házához s vgy szolgált ott mint jobbágy [Altorja Hsz; Borb. I Mart. Szabó (38) agilis vall.]. *1761:* (A vádlott) Tordai Szabo András vra(m) házát fel vervén ... mint Ház fel verö Tolvaj a' szerént büntettessék [Torda; TJkT V. 40].

5. mennyiség azonosításának szemléltetésére; pentru a compara diferite cantități; zur Darstellung der Gleichsetzung einer Quantität: *annyi* ... ~ (ugyan)annyi ... mint (amennyi); (exact) atît(a) ... cît; (genau) soviel ... wie. *1547:* Es ha walaky Ez zewrzesth megy Bonthana keth Annyn Maragion Mynth Az Kyth hozzaya Adnanak [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1592:* Keomiües Leorincz vallia ... Monda Veres Jacab erre, Jo zomzed vram, ne tarch ellent ebben, teneked anny rezed legien ez falban mint nekem [Kv; TJk V/1. 195]. *1640:* Ezek mind paraztbol leot Nemes emberek leven anny Eoreoksegek volt mint egy parazt embernek [Km; GyU 48]. *1711:* meg latom menyi pénzt szerzettel, ha szerzettèlè an(n)yit mint én [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1717:* tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szőlöt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustoson hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI]. *1760:* ezen szánto Földből a nemessekis annyi részt vésznek, mint a Jobbágyok [Somkútpataka Szt; KS].

6. nyomatékos állítást kifejező tagadás után; după o negație hotărîtă; nach einer behauptenden Verneinung: (nem egyéb) mint éppen; (nu-i ...) decît/ca; (nich anders) als (eben). *1680:* eö kgknek nem adánok egyeb váloszt mint az elöt [Fejér m.; Tőrzs. Ersek Uyvári Mihály hites szb kezével]. *1723:* én penig tudom nagyob hüséggel s serénseggel it a havas alatt biro nem viselte magátt mint Luka Vasily [Hodák MT; VGy Buta Flora (30) jb vall.]. *1785:* Emberi emlékezetett fellyül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint maga biradalmáb(an) lévő Erdőket ... őrizze, oltalmazza és nevellye [Torockó; TLev. 4/11. 1a].

7. általánosító tagadás után az általánosítás megszorításának bevezetésére; după o negație generală introduce o restricție; zur Einleitung der Einschränkung nach einer verallgemeinernden Verneinung: csak, csupán; numai, doar; nur, lediglich. *1761:* többet, hogy el lopot volna, nem agnoscala, mint ... Egy gyapottas kendöt [Torda; TJkT V. 47]. *1843:* Hogy kikkel értekeződött légyen Varga Katalin, mást nem tudok, mint Jank Sándrut, Kriznyik Todort és Czándro Todosziát [VKp 75]. *1856:* a fejedelmi s állitólagos királyi vér annyi desztillácion ment keresztül, hogy Kemény Zsigmondban semmi sem maradott belőle egyéb, mint ... a „cinye mintye" [Pálffy János, Magyarországi és erdélyi urak II, 63].

8. *úgy* ... ~ *v.* ~ ... *úgy* mind ... mind; atît ... cît și ... ; sowohl ... als. *1692:* mind az ott Varad alatt lévó Armádaja eó Felsege(ne)k vgj az Erdellyben lévóis Temesvár alá ménnek [ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez Kecéről (TA)]. *1735:* mi mint akkoronnis, ugy mostannis Hazunkon fekvő Város Penzének Onussátol kévánván szabadulni ... a Nemes Városnak bizonyos Summa Penzt deponalni keszek vagyunk [Ne; DobLev. I/159]. *1739:* egy őkrét le üttett Csetre Marton Ur(am) az battyaéból az temétesere az mellyertis, mind Csetrené Aszony ugy Sebestyén György Ur(am) nehéztelte(ne)k [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1765:* Ugy az Okresek mint az gyalog szeresek rendre bort vagy Palinkát egy egy edennyel tartoznak ki kortsomárolni [MNy XXXVI, 335]. *1817:* Mind a' Nemes ugy a Civilis részről egyenlőképpen a Birtokos Lakosok által ... választassék egy Fő Biro [Szu; UszLt VIII. 68]. *1869:* ugy az eddig történt, mind az ezután történendő névváltoztatások ... az anyakönyvbe be jegyeztessenek [M.bikal K; RAk 176].

9. amint, amiképpen; așa cum; wie, gleichwie. *1698:* min masoktol is hallottam ... Kis Jancsit az nehai ur Tholdalagi Mihaly ur(am) ... az akaszto fatol meg szabaditotta volna [Koronka MT; Told. 37/12]. *1786:* nem igaz hogy ollyan mint a' Noé bárkája, mint[a] Pápai hirdette, mert egy ollyan gála kocsi, hogy akarki járhat vélle [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szántó Sándor lev. — [a]A cimszónak ez az előfordulása vonható ez alá a jel. alá]. *1845:* Imreh Istvánné Aszszonynak az őkreit a' Martonosi nemes közönség bé hajtotta, mint ezt magik sem tagadják [Fotos Hsz; HSzjP Bőjthe Miklós (41) gy. kat. vall.].

minta model; Muster. *1667:* oda küldtem az fejedelemnek irott levelem mintáját is [TML IV, 52 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1826 u.:* A kalandos-apa részéről leteendő eskü mintája[a] [Kv; EM XI, 378. — [a]Köv. a szöveg]. *1866:* ezentul a' katonaság körül tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyitványok a' kiküldött mintákhoz szorossan ragaszkodva állittassanak ki [Gyalu K; RAk 113]. *1868:* Ezennel figyelmeztetnek, és kötelességekké tétetődik komolyan, a' T. Uraknak hogy ezen katonai esketésekről szollo kivonatokat ... az 1866ban ki küldött minta szerint bé küldeni [uo.; RAk 148].

mintapéldány (exemplar ca) model; Musterexemplar. *1861:* A' Mlgs Egyh. Fő Tanátstol egy statistikai minta pél-

dány küldetik, a' Statistikai Főbb Hivataltol [Gyalu K; RAk 60]. *1866:* a' szabadságos és tartalékban lévö Katonák meg esketéséröl szollo Anya Könyvi Kivonatok minta példánnyai küldöttek ki [uo.; RAk 109].

mintás '?' **Hn.** *1825:* A Felsö Mintáson [Kérö SzD; EHA]. *1851:* A' Mintáson (sz, k) [uo.; EHA]. *1870 k.:* Mintás (kert, ház) [Ne; EHA].

mintegy 1. körülbelül, megközelítőleg; aproximativ, circa, aproape, cam; ungefähr, annähernd. *1563:* szent Margit aszszony nap elött való hétfőn estve, mikoron a hold tele volna, a hold teljességgel feketévé változék és semmi világossága nem vala; tartott ez dolog mintegy óráiglan [ETA I, 20 BS]. *1576:* Wagion egi darab fel Atlacz weres mynth egy mas fel Syngh [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1584:* Fides (!) Rlcta Ambrosy Balk fassa est hogy mint egy het orakorba vala hogy eozwe zolalkozek a' Borbely legeny Daroczy Boldisarral [Kv; TJk IV/1. 334]. *1592:* Azert hiuatta(m) teorue(n)hez az Alperest az 1592 eztendeóben mindzent nap elót egy hettel egy az taiba, wzte fel az fia matę mint egy tizenket eókręt az erdóre hol vagion egy tanorokom ... tarsaiual az eòkreyt bele erezte, mint egy harom zekerre valot benne megh etetett [UszT]. *1629:* az Keme(n) mellet ment fel elseoben az tűz mint egy süvegniere [Kv; TJk VII/3. 125] | vala ket ladaja az egik mint egj fel singes, az masik mint egj masfelsinges [Mv; MvLt 290. 163/a]. *1630:* Tudgiuk azt hogj bira egi falkaigh talam mint egi tizenhat eztendeigh [Zágon Hsz; BLt]. *1798:* Dél után mint egy Vetsernye tájban menyek vala le az uttzán [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 30].

2. szinte, úgyszólván; oarecum, aproape; fast, sozusagen. *1629:* Az weres czimmasin szokniarol nem emlekezem bizonyoson hane(m) chyak mint egy homalj keppen [Kv; TJk VII/5. 3]. *1649:* constal hogy egyenetle(n) eletet eltenek egy massal Kerekes Thobias es Geongyeössi Katha ... mint egy boszusaghbol ment el az hadba [Kv; TJk VIII/4. 418]. *1756:* láttam ... Molduán Vonyát Loháton jövén Besztertzéről, hogy a' Szász Papot ki szollitá, és mint egj tsufos formálag süvegit le véven ... ezzel osztán meg rugaszkodott [Galac BN; WLt Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.]. *1780:* hallottam magától Bujka Jákobtol ... mint égy keserüséggel beszélleni, hogy a szánto földeit Jaksi birja [Algyógy H; BK ad nr 450 Novák Kosztándin (50) jb vall.]. *1822:* Most érzem még-is leg inkább, mitt tégyen négy Házaimból, és Szép Joszágaimbol mint egy számkivettetve lenni [Kv; IB. Kenderessi Mihálly kormányszéki tanácsos lev.].

3. vmilyen minőségben; intr-o anumită calitate; in irgendeiner Qualität. *1727:* Kiket túd a Tanu hogy ezen Parlag meg Zálogositása alkalmatosságával, mintegj Köz Birákúl hogy jelen lette(ne)k volna ... ? [Kv; Borb. II].

4. vmiként, vmi gyanánt; ca/drept ceva; gewissermaßen. *1760:* egy alkalmatossággal én töllem kért (: mint egy költsönb(en) :) egy Aranyat, de nekem soha meg nem forditotta [Aranykút K; Ks 92].

mintha 1. hasonlítás kif.; pentru a exprima o comparaţie; zum Ausdruck des Vergleichs: parcă, ca şi cînd/cum; als ob. *1582:* Jgiartho giorgi ... felesege az adgion fekszik walla es nagy eresen Jaygat wala ... Jo komam aszony monda Jay mintt ha az ebeg (!) ragnag (!) oda be a testemed (!) [Kv; TJk IV/1. 59d J.Linzinger al(ia)s Borbely vall.]. *1584:* Az sok tehenek Immar zinte ky Erkeztenek vala az vczabol, Azonkeozbe mintha ostorral kezdenek haitany futny kezdenek vizza [Kv; TJk IV/1. 312]. *1597:* Iffiu Gieorgi Balasne Angalit ... wallia ... Chizar Peternet ... Feorkeol Mihalj az felesegewel eggyewt mind egyarant zittak vgiua(n) rea vigiorgottak mintha az fogokkalis megh akartak volna zaggatny [Kv; TJk V/1. 107]. *1610:* olia tarcza mintha ellensegere talalna [Dés; DLt 320]. *1718:* (A) major ... éppen az közepi táján gyult meg az két vége fen állot s az közepi eget mint ha késsel meczczették volna két felé [Baranyicska H; JHb Kaszoni Ferencz (19) ns vall.]. *1764:* az tornáczban hertelen el esett Murvai János mintha föben ütették volna [Torda; TJkT V. 237].

Sz: *nyughatatlankodik, ~ töviseken ülne/járna. 1657:* miglen nem indulhatott[a], tapotott, nyughatatlankodott, mintha mind töviseken ült vagy járt volna [KemÖn. 286. — [a]A fej.] ✱ *odavagyon, ~ a kútba esett volna. 1762:* Sákokat ... Sokat csinálánk ... de az is mint ha az kutb(a) eset volna mind oda vagyon, a' Mlgos ur betegeskedése alkalmatosságával mind el rejtődék [Oltszem Hsz; Mk RN IX. 109] ✱ *oly sebesen megy/úgy szalad, ~ puskából lőnék ki. 1762:* Udvarárol lyukat tartot ki a Határba a Malaczainak és anyira tanultak a Malaczi a határba hogy ha valaki meg tanálná riasztani ugy szaladnak mint ha Puskából lőnék ki [Peselnek Hsz; HSzjP St. Márton (65) jb vall.]. *1828:* állo 11. Oráig Szakadatlan mintha Puskából lötték volna ki oly Sebessen ment[a] [Geges MT; CsS. — [a]A sáskahad] ✱ *szalad, ~ a tatár a hátán lenne. 1717:* mint ha a Tatár az hatokon lőt volna edszer s mind otven haza szaladot, az Hajduk és Katonák is nem kevéssé meg bodulván el széledtek [Szentk.] ✱ *úgy hasonlít vkihez, ~ a szájából pökte volna ki. 1777:* Podár Vaszilia ... minden teste állása s személlye és még tsak minden mozdulása is ugy hasonlit Néhai Filep Antal Uramhoz mintha éppen szájából pökte volt volna ki [Szásznyires SzD; Ks 30. 28] ✱ *úgy megy vhová, ~ nyúzni vinnék. 1815:* tudom, hogy valamint az kutyának az fü rágás; ugy fér néked az fogadra az Tanulás, s ugy mész bé Iskolába, mintha nyuzni vinnének [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gábor öccséhez].

2. (vmely szándékosan keltett) látszat kif.; pentru a exprima o aparenţă (anume creată); zum Ausdruck irgendeines (absichtlich erweckten) Anscheins: minthogyha; ca şi cînd; als ob/wenn. *1619:* nem illik nagyságodnak innet igyenesen Erdélyre menni, hanem én így gondolkodom felőle ... hogy nagyságod Vidinnél kelne által az Dunán, és mintha átalb úton menne Tömösvárra, az Kaladna havasán menne által [BTN[2] 290]. *1652:* aszt monda hogj elmegiek az Haller Peterne Aszoniom iobbagianak Benedek Janosnak az molnaba mint ha valamit keresnek [F.volál Hsz; HSzjP Mihalj Molnar (30) jb vall.]. *1780:* a Bulzestyi tolvajokot ... midön a Nms V(á)r(me)gye el akarta tsipetni, hat hétig lappangtatta maga házánál, maga tsináltatott nékiek Passust, mintha Grohotiak lettek volna [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1782:* vallatásokban engemet is nagy hamison belé irtanak a Regiusok ... és sok ezen Olá Boldisár Rész Joszág iránt valo tudományomot, mintha magam fatealtam volna, fel irták [Csákigorbó SzD; JHbK VIII/18]. *1822:* Látom a' Danko Malitziajit ... ötet pedig Arestomba kel tenni vasra veretvén kenyeren vizen kel tartani 15 nap s meg kel esketni nem kel meg verni, hanem mikor meg fogatya akor ugy kel mutatni mintha Somjora küldené [IB gr. Korda Anna lev.].

3. tagadó m-ban günyos állítás kif. Intr-o propoziţie negativă pentru a exprima o afirmaţie ironică; im Verneinungssatz zum Ausdruck einer spöttischen Behauptung:

parcă; als ob. *1784:* Mintha nem menne Erdélyből sóból, bányákból quantumból néhány millió [RettE 427]. *1791:* mintha nem Ngod volna egyedül oka annak, hogy szinte két esztendőknek el folyása alatt magok tzéljokat az osztállyban el nem érhették [JHb XLIV. 5].

4. bizonytalan/óvatos állítás/feltételezés kif.; pentru a exprima o afirmaţie/presupunere incertă/prudentă; zum Ausdruck einer unsicheren/vorsichtigen Behauptung/Voraussetzung: parcă; als ob/wenn. *1618:* itt, Kegyelmes uram, igen nagy csendességben élnek az emberek; szultán Musztafát mintha régen eltemették volna, csak olyan emlékezeti [BTN[2] 117]. *1655:* Csepreghi Uram ... az Tanácsban be jöve, jelenté haza jövetelének okát, hogy difficultássa volna az Transmissio iratásban, mint ha nem conformis volna, az Originalis Contractus hátára irt perbeli processussal [Kv; CartTr II. 897 Thomas Ozdi vall.]. *1668:* Én bizonyosan úgy elhiszem ... úgy áldjon meg Isten, hogy Judás van köztünk, mintha szememmel látnám [TML IV, 369 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1751:* emlekezem is Csontos Pálra mintha álmomb(an) láttam volna gyermek koromb(an) [Szépkenyerűsztmárton SzD; Borb. I Lőrincz István ex Szent Márton (68) jb vall.].

5. a föltett ok elhárításának kif.; pentru a înlătura o cauză presupusă; zum Ausdruck der Abweisung des angenommenen Grundes: *nem azért* ... ~ nu de aceea ... ca să; nicht deshalb ... als ob/wenn. *1663:* Nyugodjék hát Kegyelmed ... bizony nem békételenségből cselekedtem ezelőtti írásomat is, úgy bizony most is nem úgy írom, nem azért, hogy mintha azzal vagy Kegyelmeteket inkább indítanám az rajtam való megkönyörűlésen [TML II, 586 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1796:* a' Verők ugyan és Hámorok a' Cultivánsok neveiről szoktak neveztetni, de nem azért mint ha a' Jus proprietatis óvék volna [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27–8].

6. hogy; că; daß. *1657:* (Bercsényi Imre) jüvén bé Erdélyben az fejedelmet is salutálá, s commendála néki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medicusa vala, jelentvén, mintha őtet hasonló nyavalyából gyógyitotta volna meg [KemÖn. 94]. *1836:* A mi azt a szemre hányást illeti: mintha az Alperes a Testvéreit és attyafiait is a szöllője jövedelmiből minden napon tractálta volna, ez is gunyolo vádlás [Ne; DobLev. V/1213. 3b].

minthogy 1. mert, mivel; deoarece, fiindcă; weil, denn. *1585:* Orsolia Wargha Jacabne vallia ... Az Gergel Nagy Georgne fia, egkor bezelli vala, Hogy hasas volna a' leany, mert Neky megh monta volna, eg' Azzony bezelle Azt(is) hogy lyeztik a' leannial, De mint hogy eó Artatlan Nem fel senkiteól [Kv; TJk IV/1. 505]. *1590:* az Atianknak az világból kj múlasanak vtan(n)a minth hogj ideónkis ne(m) ige(n) volt hosza soha zamot en neke(m) ne(m) attak sem penzreól sem ezwst marharol [UszT]. *1594:* Az Tatar Jarass kor Mindt hogi az Posta Sok voltt ... hozattam Ecer is Mazoris az Pyatzrol Ettelt es ittalt az Postaknak f l d 40 [Kv; Szám. 6/VIII. 32 Caspar Semel sp kezével]. *1627:* minthogy penigh azt az fl 50 en maga(m) atta(m) megh kinek felet az nenemnek kellet uolna le tenni, ha az nenem le teszi felet resze szerent njullio(n) hozza felehez [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. l/5 Kouacz Georgy Czik Z Georgy végr.]. *1724:* mikor már a' Térdemni vastagsagu három szál fát le vágtunk vólna 's fel akarnok vontatni tsak ki jöve hirtelen két ember az erdőből, edgik magass, de mint hogj estve volt annak artzulattyát ne(m) describalhatom [Réten NK; JHb]. *1783:* Balás Petru őrőkösége ... Ezen embernek Néhai édes Attya és annak Testvére, mint hogy Tisztartoságot viselt emberek voltak, azért az Allodialis földekből nevelték, és többitették az őrőkséget [Kéménd H; JHb XXXI/28].

2. aminthogy; (aşa) cum, precum; gleichwie. *1578:* Erre is penig eo kegmek wygiaztasso(n) hogy az kapuko(n) legienek azok[a] zwnetle(n) es korchiomara ne larianak, mint hogi ekedig giakorlottak az czegert [Kv; TanJk V/3. 154a. — [a]A városkapu-őrzők]. *1580:* Az erdeo dolgat vegeztek, hogy a menyebe ekedigh in dominio es vrasagaba vagion zabadon el aggyak es vagyak, mint hogy ekedygh is az varas Zolgay eorzettek az erdeot [Kv; i.h. 207b]. *1654/1696:* kevés buzam termet vala, mint hogj 1645 esztendőbennis mindenűt igen vékonj buza lévén [Meggyes; BálLt 46]. *1731:* Az Mely kancza lovat mond István ur(am), hogy vak az bizon Mostis vak minthogy inkább hiszem hogy mindétig azis leszsz [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1769:* (A hidnak) oda valo épitésit, az én tudtomra soha senkiis nem akadájozta, minthogy nemis akadájozhatta [Apahida K; JHb XLII/24]. *1803:* Nézze meg ked azért csináltatták a tzifra Tornátzot Fodor Sigánéjék hogj inkáb s.v. meg baszhassák a Katonák a Pintze Torkáb(an), mint hogj odais tamasztatták a Leányát [Aranyosrákos TA; Borb.].

3. mintsem, hogy; în loc să ... ; als daß. *1670:* látja Nagyságod, az török ellen nem mint hogy fegyverrel segitették volna Nagyságodat, sőt mikor intercessionak helye lött volna is, csak az érettünk való szollást is elmulatták [TML V, 133 Teleki Mihály a fej-hez]. *1796:* minthogy hurtzoloddtam volna vélle inkább oda engedtem[a] [Bács K; RKA. — [a]A földet].

4. hogy; că; daß. *1594:* Tyzttelendo vraim kegdtek Ne Chyodalia, Mindt hogi az kewettekre valo kelchieget Egyenkintt fel nem Jrttam, Mert az kewettek Sokan woltag (!) Nem gioztem Jrassal | Chynalttottam, az palonak az keőtt wegibe keot forgott, Mindt hogi az palora Ne Mehesenek az Louakal, vettem ezen forgokhóz 1 Tely fatt f — d 20 [Kv; Szám. 6/VIII. 74, 118 Caspar Semel sp kezével]. *1852:* István házán[a] és Bükkösen[b] lako Czigányok elis esmervén mint hogy Tiszta az adosság, de az ota ímmel ámmal az írt adossak Intereseztek [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil. — [a–b]AF].

5. ugyanis; pentru că, deoarece, căci; nämlich. *1594:* Egy kaluznak fizetem Kw warig mint hogy mind ijel mentwnk az wtat nem tuttwk f — d 40 [Kv; Szám. 6/VIII. 30a]. *1597:* Reodi Warga Martonne wallia Lattam nagi giakorta minthogi Kis Imrehnek zinte teo zomzedgia wagiok, hogi az ket fiat agashoz keoteozte [Kv; TJk VI/1. 41]. *1598:* Balassj Pal vallia Hallottam az Attiamtol mint hogj az Attiam Conwent volt, Geczi Janos Adot volt kj egi Nemes Azzoninak Marhayat Gialubol [Kv; TJk V/1. 253]. *1599:* mondok my egy masnak hogy bekeltetneok megh eóket, mi(n)t hogy haragosznak egy masra [UszT 13/110 Andras Lippaj de Bogartfalúa ns vall.]. *1619:* Czieh Lazlo wrunk paranczolattiaual kerette uolt megh ... Kopacz Miklos neuu Jobagiat zent katolnait ki w neki lopasaert feje keoteot Jobagia uolt mint hogi akaszto fatol ualtotta uolt megh [Szentkatolna Hsz; Berz. 15. XXIV. 9]. *1701:* Az kész penzt is tartozik Balasi Boldisár elé adni, mint hogj nagjobb lévén nálla állott [Kissolymos U; BLev.]. *1770:* magam Láttom, mint hogy elégszer fordultom meg az Adámosi Utrizált Malomban [Királyfva KK; JHb LXVII/102].

mintsem 1. mint (amennyire); decît să ... ; als (soweit). *1662:* A boldog emlékezetű Rákóczi Zsigmond a köszvény miatt járásától megfosztatott lévén, és inkább kívánván magános, csendes életet élni, mintsem a nagy gondos fejedelemséget viselni, magyarországi szép urasságiban ... kiment vala [SKr 87]. *1679:* (A juhbőröket) job volna rudon tartani, mint sem imit amot az porban hevertetven az molylyal étetni [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11]. *1689:* azon Eccla emlitett jussat oltalmozni inkább s szaporitani, mint sem kárositani s fogyatni tartozott volna [MMatr. 441 P. Alvinczi protonotarius kezével]. *1723:* (A sövényfalvi malom) Sokkal több haszannal vagyan mintsem kárral azaknakis az kik praetendálhatnának [MbK 163]. *1727:* Isten engedgje ezutanis közöttünk maradgjon inkab az szeretett, mint sem ä gjülölség [Kv; ACJk 134]. *1764:* (A haláleset) a fel olvastatott Inquisitoriábol szán szándékosnak inkább mintsem törtenetnek láttzatik [Torda; TJkT V. 245]. *1840:* el-estvéledvén bátorságosabbnak láttam, betsületes helyen hálni, mint sem estve késön haza-jönni [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

2. időbeli eltérés kif.; pentru a exprima un decalaj de timp; zum Ausdruck der zeitlichen Abweichung: mint ahogy; decît, ca; als (daß). *1666:* siettesse, hogy ő nagysága az portára írjon felőle, hadd érné elébb az portát az ő nagysága panaszsza, mintsem az váradiaké [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1711:* az Isten csudálatos gondviselésiből a vizes kanót későbbre ége és juta a puskaporhoz, mintsem azok a gonosz embernek[a] órákra elrendelték vala [CsH 462. — [a]A francia követtől felbérelt merénylők]. *1723:* a marha legeltető Falu közönséges Berkire hamaréb kivét ... a Kűkűllő Vize, és azt nagyob mértékben borittya el ... az ár Viz, miólta ez a Malom ide épitetett, mint sem annak elötte [Sövényfva KK; MbK 150]. *1785:* Lunda későbbetskén jütt bé mint sem a többi [Torda; KLev.]. *1827:* Dobolyi Klára ... hamarébb ment Férjhez innét, mintsem Néhai Dobolyi István Ur Rabságából ki szabadulhatott volna [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 19].

3. az ellentét hangsúlyozásával; cu accentuarea contradicției; zur Betonung des Gegensatzes: semhogy; decît să ...; als daß. *1657:* Igenis nevettem, uram, inkább, mintsem búsuljak [KemÖn. 169]. *1659 k.:* job volna megh halni, vagi soha ez Uilagra sem szulettetni, mint sem Tatar rabsagaba(n) jutni kereszteni embernek [BesztLt 6 Torma Miklós Bahcsiszerájból írt lev.]. *1716:* job volna hogj az kutyák ennék megh mint sem ugj kénlodik [Nagyida K; Told. 22]. *1721:* en mar Ngos Vram Udvarház helly kertelni Veszszót, karot támaszt felesen hordattam kivanom alázatoson tudni Ngodtol bekerteltessem e s meddig ... jobb Ngd teczese Szerint ... be kertelni mint sem Ngdnak legyen erettek rövidsége [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1742:* tizszer is láttam hogy az gyümölts fákot vagdalták mondottam nekik job volna hogy a gyümöltséből ennétek mint se le vagdallyátok [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1815:* én azt jovaslom jobb az ő kötelezése szerént által adni jo moddal[a] mintsem végképpen el pusztuljanak [Szamosújlak Sz; Végr. Rátz Dániel nyil. — [a]A házakat bérbe].

minuál csökkent, apaszt; a reduce/diminua; vermindern/ringern. *1732:* Szábados ne legyen aztot minuálni [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. *1757:* Cselédek számát pedig szaparitani, vagy minualni order nélkült nem szabad [Déva; Ks 92. I. 23].

minuálhat csökkenthet; a putea reduce/diminua; vermindern/ringern können. *1667:* Az mi nézi azt a summát, melyet Kucsuk írt, hogy azt kicsinálhassuk, vagy minuálhassuk, semmi módját nem látom [TML IV, 133 Nemes János Teleki Mihályhoz].

minuálódik csökken; a se reduce/diminua; sich vermindern/ringern. *1654:* Kouacz Peterrel es Dalnakjual minualodott az praemu(n)da [Egeres K; Ks 70 Szám. 51]. *1671:* Az hol penig vékával szoktak fizetni ő kegyelmek[a] (azzal hogy most a' véka meg-kissebbedett) bérek ne minuálodgyék, hanem annyi buzát és egyéb gabonát adgyanak, mint az előtt járt [CC 2. — [a]A falusiak a prédikátornak]. *1771:* A Somlyai részre adatott Curiálisok ölenek számais minuálodik [Fejér m.; DobLev. II/428. 23a].

minuáltathatik csökkentethetik; a putea fi diminuat; vermindert/ringert werden können. *1775/1802:* Trifán Kozma ... ha világosan lattatikis fatéálni, de ugyancsak szamszéd falubeli mint egy 30 ig valo fatenseknek fassiojak hitele, egy Tanunak fassioja által nem minualtathatik [BSz; JHb LXVII/3. 110].

minuáltatik kisebbíttetik; a fi diminuat; vermindert/ringert werden. *1634:* Czegernelkül valo titkos korczmákra bizonyos igassagos exploratorok altal vigiaztasson minden Uduarbiro joszágunkban, hogy azoktól korczmank jöuedelme ne minualtassék [UF I, 333].

minuet l. menüett

minuta 1. perc; minut; Minute. *1710 k.:* Egy órában kezdet az első vagy egy, közepe 30. vége a 60. minuta [BÖn. 460]. *1798:* Ezt a levelet hát, hogy egy néhány minutával hamarébb érkezzék, mint az elebbeniek, más utra inditám [MNy XLVI, 153–4 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora ... az Orákat, és minutákat mutato tábla égyiken fejér [DLt 456 nyomt. kl]. *1840:* a' Testvérem ... még tsak egy minutáig nem tartotta[a] [Dés; DLt. — [a]Ti. az atyját]. *1851:* ötetis estve egy pár minutát látyuk [Kv; Pk 6].

2. rövid jegyzet/feljegyzés; minută, scurte notițe/insemnări; kurze Notiz/Aufzeichnung | fogalmazvány; concept; erste Niederschrift, Kladde. *1619:* Angyalosi Mihály ... érkezett ide bé die tertia mensis Octobris ... és az Felséged kegyelmességéből irott levelet megadván az több leveleknek pariajával és minutájával együtt aznap diligenter megolvasván másnap ... audientiánk lőn ónagyságától az vezértől [BTN[2] 331]. *1653:* Ezeket az irásokat régi minutáimból én Nagy Szabó Ferencz, kezeimmel kezdettem kiírni die 20 febr. 1653 [ETA I, 155 NSz]. *1669:* Szinten az estve Ur(am) Mikola Sigmond Ur(am) mi formaban Contradicaltatott, Kgd ez minutabol ... megh értheti [Ádámos KK; BLt 9 Szent Györgyi Mihály Uzoni Béldi Pálhoz]. *1672:* Karatnán lako Könczei Mihálly adom ez minutámot pro futura cautela [HSzjP]. *1702:* Vas Daniel ur minutat kivant, mű pecset alat eő kglm(ene)k ki adtuk [Légen K; WassLt]. *1762:* vagyon mentio az szöllő föld irántis azon régi Minutában [Perecsen Sz; IB IV. 76 Adr. Veres (56) ns vall.]. *1768:* égj kis minutatis irtam rolla a fel kelhetőknek meg osztásárol [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1843:* Szabo Lajos Uram ellen valo executionak minutája [Szentbenedek

AF; DobLev. V/1244]. — L. még BIm. 991; FogE 208; WIN I, 605].

minutácska kisebb feljegyzés; scurte notițe; kleinere/kürzere Aufzeichnung | iratocska; notificație; kleineres/kürzeres Schriftchen. *1676:* Arkosi István Ur(am), minutaczkajat producallya, melyb(en) azt irja, hogy az 51 forintokat Fejér vári Mihály(na)k atta [Kv; RDL I. 155a].

minutál rövid feljegyzést készít; a face scurte notițe/însemnări; kleine/kurze Aufzeichnung machen/abfassen. *1620:* Balassi uram leuelének minutájából megtetszik[a], kit én minutáltam [BTN[2] 390. — [a]A muftival folytatott tárgyalás].

minutálás rövid feljegyzés; scurte însemnări; kurze Aufzeichnung. *1662:* Ez táborozás alatt hozattak vala fejedelemhez Kovacsóczy István cancelláriusnak holmi minutálási [SKr 158].

minuta-levél rövid irat; minută; kurzes Schreiben. *1675:* mivel Annus dies nincse(n) az minuta levelb(en) sem ne(m) pecsétes, ergo maga az keresö fél, pariallya levelét, adgya Szamoskőzi Mihálynénak [Kv; TJk XII/1. 54].

minutum perc; minut; Minute. *1817:* egy fél minutum alatt az egészsz Sor[a] Langba volt | Azonn Nagy égés ... egy Minutum alatt sok házakat el boritott [Torda; KvAkKt 363. — [a]Ti. ház].

minuvetes menüettes/menüettet zenélő (óra); (ceas) care cîntă menuet; Menuett spielende/musizierende (Uhr). *1793:* Egy asztalra valo nagy Minuvetes repertir Ora ae(s)timaltatott H. F. 72 [Mv; Told. 44a].

mióra 1. egy- v. kétéves (nőstény)bárány; mioară; ein- od. zweijähriges (weibliches) Lamm. **A.** *mióra, mijóra, mejora. 1548:* Modus Exactionis Quinquagesimae ... ex viginti quinque ouibus una ouis cum agnello danda erit, ex quinquaginta una cum agnello et miora; ex septuaginta quinque duae oues cum agnellis et miora ex centum similiter oves duae cum agnellis et miora [EOE I, 241]. *1681:* ezen Muntyanok[a] — Tezen öt Juhbol adnak dézmab(an) egi báranyos Juhot ... Tizböl egy mejorat adnak [Vh; VhU 202. — [a]Az Erdőhátság három falujából valók]. *1724:* Fejér mijora nro 13 Fekete mijora nro 11 [Koronka MT; Told. 27]. *1758:* Öreg Fejér Juh 13. Fekete Mijora 4. Fejér miora 3 [Csapó KK; Berz. I. 21/14]. *1763:* Vagyon ... Juh Nr 24 ... Myora No 9 Bárany No 20 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23].

B. *millóra, milióra, millyóra. 1551:* Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Jwtot ... Baranios Jwh zaaz es Tyzen nęg, Myllyora Ewthwen hat ... hwz meddo Jwh [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. — L. MNy LVIII, 492 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev.]. *1634:* Milliora No 9 [UtI]. *1635:* adot negi fias iohot ... s egi milora in suma 10 aprostol [Kőrispatak U; Pf]. *1646:* Juhak mayorsaghbeliek Eoreögh meddeo juh ... no. 270 ... Millyora ... no. 61 ... Ez idei neösten baran ... no. 108 [Örményes K; RákGlr. 601]. *1680:* Eörögh Meddőjuh es Milior(a) nro 365 [Balázsfva AF; UtI]. *1688:* Fejös Juh nro 11. Meliora nrö 3 [Görgény MT; UtI]. *1689:* marattak volt Juhok ez szerint örög báránjozo fejér s fekete Juh no. 158. Milliora fejer, és fekete nö. 28 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1706:* Az Báczoknális maradt megh ... öregh juh nr. 50. Millora 12 [Zoltán NK; KvAkKt Mss 261]. *1720:* ök mindeneket a' mas Batsnak szamba atta (!) negj milloran kivül [Magyaros U; BNB 240/10]. *1728:* Attak számba Fejös Iuhot Nro 148 ... Fejer millorat 15 Szürke Millorát 7 [TKl Petki Nagy cs. szám. 30b]. *1745:* Vagjon Szürke fejös nro 6 ... Fejér millora nro 2 fejér njöstén báránj nro 6 [Mihálcfva AF; BálLt 71]. *1764:* Juh 12 darabb öreg, Milora három [Pókafva Af; Kath.].

C. *milvára, milvóra, milyvára. 1568:* gorg Jstuan ... fass(us) e(st), Ezt tudom hogy mikor ez azony fyatul meg veüe az hazhely rezt, húz milwarat ada az arraba [Kv; TJk III/1. 180 Feleki örökségi ügy]. *1585:* Keowetkezik ... az Jwhoknak eottwenlese ... Ex possessione Azzonffalua. Dobra Mihalynak Juha kechkeye 73. Adott egy feyeos Juhot e egj Milwarat [Kv; Szám. 3/XVI. 2]. *1589:* Elseoben veottúnk Kyß oklosson Dan kenezteol Johot 96 ... veottúnk Mylwarat 67 [Kv; i.h. 4/XII. 13]. *1592:* Jutoth ez Jdeón az Varas Zámara dezmaba(n) feieós Jwh 22 ... Meddw Juh, es Miluara Jutoth No. 9[a] [Kv; i.h. 5/XII. 7. — [a]A.füléről (TA)]. *1596:* Az Gorbo videkj jozagnak jeouedelmereöl igj adnak zamoth ... dezmaban iwtot ... Jwh ... No 3 Milywarah No 3 [Kv; i.h. 6/XIX. 19]. *1621:* Veöttwnk kezwnkheöz Varos Juhayt ez szerent Eöregh feyeös Juhot Milwara N 62 [Kv; i.h. 15b/VII. 7]. *1627:* Feyeos Juh Jutot Wicey Mathenak Nro: 20 ... Miluara Jutot Nro: 8 [Kv; RDL I. 132]. *1646:* Eoregh juh 1110. Eoregh berbecz 53 Miluara 33 Tauali nősteny barany 18 ... Ez idei nőstény barany 100 [RákGlr. 626]. *1682:* ur(amna)k szegődőt pakulárja volt[a] ... szá(m)adatlan el szőkőtt, s az én milvárámis ott volt az ura(m) juhai között [Bujdos SzD; RLt Dobos Váncsa (23) jb vall. — [a]Stéphán Iuon]. *1702:* Fejös juh, mindenik fejér, nro 3. Milvóra nrö 2 [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 11].

D. *mnyióra. 1756:* Janko Andrásnak ... egy Mnyioráját ... el rejtette, tékozlotta [Koronka MT; Told. 12/17]. *1807:* adtak dézmát négy bárányt és négy mnyiort [Kiscég K; Pf].

Szk: *(az) idei ~. 1647:* Az idei neosten Millyora No. 75 [Megykerék AF; BK 48/16]. *1698:* Idei nőstény miliora nro 18 [Cege SzD; WassLt] ✱ *két esztendős ~. 1647:* Eoregh fejeos Juh vagyon ... No. 254. — Ket Eztendeos Millyora No. 76 [Drassó AF; BK 48/16] ✱ *tavalyi ~. 1633:* Juhok szama Öregh juh No. 397 ... Tauali milliora No. 96 [UF I, 315]. *1640:* Taualy miluara ... no. 99 [Örményes K; RákGlr. 597]. *1658:* böczüllenk ... egy tavalj millyorat harom eoregh juhot [Tarcsafva U; Pf]. *1684:* Örég Juh nrö 151 ... Tavály Miloara nrö 7 [Déva; UtI].

2. egy- v. kétéves nőstény kecske; capră de la vîrsta de 1 an pînă la 2 ani; ein- od. zweijährige Geiß/Ziege. **A.** *millóra. 1743:* Fejös kecske ... Meddő 2 ... Fekete Millora 6 ... Fejer millora 4 [Erked K; LLt].

B. *milvára. 1582:* Hét öreg kecske s hét tavalyi. Tezenhat milvára [Simontelke BN; TT 1879. 559].

Szk: *tavalyi ~* tavalyi nőstény kecskeolló. *1684:* örög meddő keczke nö 22 Tavalji kecske vaj miliora Eörög es Tavalji czáp nö 14 [Porumbák F; UtI].

mióra-bárány egyesztendős bárány; mioară; einjähriges Lamm. *1701:* Az marhakot osztottak el ... Balasi Boldisár(na)k három eoregh juh es edgj miora bárány [Kissolymos U; BLev.]. *1758:* egy ölves nyaku fekete szőrü millora bárányát ki vetette potentiose, el becsültette [Martonos U; Pf].

mióra berbécs egy- v. kétéves berbécs; mior; ein- od. zweijähriger Hammel. *1684:* Őreg berbecs nrõ 110. miliora berbecs nrõ 179. Az idei Kós bárany nrõ 280 [Ebesfva; UtI]. *1689:* Eöregh s milliora Berbéts Nõ 75 [Almakerék NK; UtI]. *1690:* Eöregh és Miliora Berbecs vagyan nrõ 21 [Küküllővár KK; UtI]. *1697:* Miliora Berbécs van nõ 12 [Radnót KK; UtI]. *1719:* Fekete Millora Berbécs 11 Fejér Millora Berbécs 5 [Gyeke K; Ks 83]. *1745:* fejer millora berbécs nro 10 [Mihálcfva Af; BálLt 71]. *1759/1779:* Millor Berbéts [Pusztakamarás K; Mk]. *1827:* Vagyon az Udvarnál 15 Mior Berbéts [Mocs K; Told. 39].

Szk: *öreg ~. 1682:* Eőrőg Miliora berbécz nro 20 [UtI].

mióra-bőr egy- v. kétéves bárány bőre; blană de mioară; Fell des ein- od. zweijährigen Lammes. *1694:* Adtam ... az haranglábi szócs kezébe mijora-bőrőket [MGtSz 1897. 27]. *1678:* Milliora Bőr nro 7 [Radnót KK; UtI]. *1729:* Adott bé ... Fejér öreg Juh Bőrt nro. 10 ... Fejér Millora bőrt 3 [TKl Petki Nagy cs. szám. 33b]. *1735:* Hozot ... a' Béres egy miora bőrt Irhának [Nagygyeke K; Ks].

mióra cáp egy- v. kétéves bakkecske; ţap de la vîrsta de 1 an pînă la 2 ani; ein- od. zweijähriger Ziegenbock. *1684:* Őreg czáp nro 19. miliora czáp nõ 7 [Ebesfva; UtI]. *1689:* Eöregh s milliora czáp Nõ 13 [Almakerék NK; UtI]. *1690:* Eörög es miliora czap vagyan nrõ 3 [Küküllővár KK; UtI]. *1697:* Oregh czap van nõ 1. Miliora kecske ollo van nõ 1 Miliora czáp vagyon nõ 6 [Radnót KK; UtI]. *1728:* Attak számba ... Millora Czapot 1 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 30b]. *1745:* Vagjon ... millora Czap nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71.].

mióra gyapjú egy- v. kétéves bárány gyapja; lînă de mioară; Wolle des ein- od. zweijährigen Lammes. *1684:* Az idei s Reghi, őreg s miliora gyapju vagyon nrõ 7880 [Ebesfva; UtI]. *1686:* Oreg s miliora Gyapju vagyon P(romi)scue no 8890 | öreg s miliora gyapju vagyon Promiscuê nrõ 8560 [uo.; UtI].

mióra-juh kétéves juh; oaie de 2 ani; zweijähriges Schaf. *1632:* Hauasalfeöldi hatarban leueõ maiorsagh juhok Ztoika Togorczia es Sebessi Kozte Birzan paztorsagok alatt Eoregh juh uagion ... no. 154 Milliora juh ... no. 154 [Fog.; RákGlr. 454]. *1648:* Zthán Mucziat zkutársága alatt léveõ juhok ... Meddw miliora juhok nro. 109 [Komána F; UF I, 940]. *1677:* Tavallyi Majorság és Dézma nosteny bar(ány) az melly most milora Juhnak nevezteték Nrõ 180 [Radnót KK; UtI] | Juhok Szamak ... A 1676beli milyvára Juh no 73 [Mezómadaras MT; Borb. II]. *1689:* Eöregh s milliora juh van jellen No 327 [Almakerék NK; UtI]. *1729:* Fejős juh nro 7. Milliora Juh nro 3 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 80b]. *1731:* Greble Pável ... mondá Felei Juonnak ... meg ajándékozlak két jo Milliora Juhakkal [Mezőpagocsa MT; Ks]. *1761:* Miliora Juh [LLt].

Szk: *öreg ~. 1682:* Eőrőg Miliora Juh vagyo(n) nro 357 [UtI] ✱ *tavalyi ~. 1682:* Tavalji miliora Juh nõ 185 [A.porumbák F; UtI].

mióra kápra egy- v. kétéves nőstény kecske; capră de la vîrsta de 1 an pînă la 2 ani; ein- od. zweijährige Geiß. *1632:* Hauasalfeöldi hatarban leueõ maiorsagh juhok ... Milliora juh ... no 154 Eöregh kapra ... no. 36 Milliora kapra ... no. 6 [Fog.; RákGlr. 454]. *1745:* Vagjon ... millora kapra nro 1 ... millora Czap nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71].

mióra kecske egy- v. kétéves nősténykecske; capră de la vîrsta de 1 an pînă la 2 ani; ein- od. zweijährige Geiß/Ziege. *1629 k.:* Feiős keczke No 2 ... Miluara keczike No: 13 [Kv; RDL I. 131]. *1684:* Öreg fejös Kecske nrõ 48 ... miliora Kecske nrõ 6 [Ebesfva; UtI]. *1689:* Eöregh s milliora Kecske Nõ 12 [Almakerék NK; UtI]. *1689:* Eöregh s milliora Kecske nrõ 5 [Küküllővár KK; UtI].

Szk: *öreg ~. 1682:* Eőrőg Miliora berbécz nro 20 ... Eőrőg Miliora kecske nro 10. Tzáp nro 3 [UtI].

mióra kecskeolló egyéves nőstény kecskegida; iadă de 1 an; einjähriges weibliches Zicklein. *1697:* Öregh Kecske van nõ 19 ... Miliora kecske ollo van no. 1. Miliora czáp vagyon no 6 [Radnót KK; UtI].

mióra-kos egy- v. kétéves berbécs; berbec de la vîrsta de 1 an pînă la 2 ani; ein- od. zweijähriger Hammel. *1728:* Attak számba ... Fejer öreg Berbecst 12 szürke öreget 8. Fejer Millora kost 2 Szürket 2 ... Millora Czapot 1 [TKl Petki Nagy cs. szám. 30b].

mióra-kosbárány egyéves berbécsbárány; berbecuţ de un an; einjähriges (männliches) Lamm, Einschauflerlamm. *1728:* Attam számban ... Fejer Idei Millora kos barany Nro 53. Szürke Idej Mill. kos bar(ány) Nro 9 [TKl Petki Nagy cs. szám. 31b].

mióra-majorságjuh földesúri/ház körüli gazdálkodásban nevelt juh; mioară crescută intr-un alodiu; Schaf aus dem Allodialgut/Meierhof. *1684:* Tavalj miliora majorssag Juh nõ 119 [Porumbák F; UtI].

miórás egy- v. kétéves juh gyapjából készült; făcut din lînă de miel; aus der Wolle des ein- od. zweijährigen Schafes verfertigt. *1845:* Sztántsuj Demeter ... öltözete ... millorás paraszt zeke [DLt 57 nyomt. kl]. *1850:* Egy millorás szokmany [Tarcsafva U; Pf].

mióta *hsz* **I.** *kérdő* **1.** mely időponttól kezdve?; de cînd?, de la ce dată?; seit wann? *1690/1731:* azon földet mikor és miolta kezdette birni [Jedd MT; LLt]. *1806:* ezen darabotska helljet ... ki birta és használta, s miolta [Désakna; DLt 129/1807]. *1844:* Csutorást nem tudom miolta kaszálgott itten [Szászfenes K; KmULev. 1 Urszuly Gligor (60) col. vall.].

2. mennyi ideje?; de cît timp?; seit wann? *1759:* Tudgyae nyilván és bizonyosonn, vagy hallottaé a' Tanu, hogy ... a Mlgs Imperialis Groff Consiliarius és G(ene)rális Teleki Adam Vrnak ... részekben jutott ... M. Ludosonn lévö rész Jószágban még eddig functioban lévö Gondviselöjét kinek hivják; miolta tiszteskedik? [Marosludas TA; TKl vk].

II. *von* amióta; de cînd; seitdem. *1570:* az Zena feuekbely feoldeket Negywen eztendeye vagion Mjolta ew tugya, hogj gyalakwtara Elteek [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1571:* ffel eztendeieys el mult myolta chak bezidjvel tartia az napot eleb eleb halogatwan holot az felsö Baniay Chiöff Wrbanne nem varhatna tovab az 36 forintnak meg fizetesit [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegi porkolab a beszt-i bíróhoz]. *1592:* Chehi Istuan kouach ... vallia: Tudom hogi vagion tizenhat eztendeie miolta Zeoch Imreh birta az hazat zabad vrasagaban [Kv; TJk V/1. 222]. *1660:* Szészarman lako Jancsi Istvan requirala az Ecclesiat kivanvan felesegetöl valo el valast ilj okok — alat: tizen negj eszten-

deje mivolta szüleseben meg njomorodvan ötet sem segitheti sem ferfihoz nem alkalmatos [SzJk 88]. *1741:* a Felesége ... nem is látta azon egjgjet másokat; miúlta viszsza jött tegnap reggel az halászatból* [Dés; Jk 554b. — *Ti. a férje]. *1812:* tapasztaltuk bizonyoson, hogy miholta ... meg nyervén az Exponens Kis Aszszonyt ... szánto földekett és kaszálo helyeket is kételenitettek el adni [Altorja Hsz; HSzjP Antal Péter (76) pp vall.]. *1839:* én ... a Tkts exponens aszszony kérdésben forgo ... fölgyébe sokszor kapáltam ... s mívolta én tudom békességesen birta [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 5–6 Bosmán Mária Lázár Atyiné (55) vall.].

III. *ksz* amióta; de cînd; seit. **Szk:** ~ ... *addig. 1592:* Orsolia Azzoni, Seres Peterne vallia: Hallottam Radnaj Catustol hogi ezt monta, miolta vgimond Zabo Martonnenak leaniat tanitottam, addigh semmi gonozt nekem ne(m) mondot sem Izent [Kv; TJk V/1. 303] ✱ ~ ... *attól fogva/fogvást. 1618:* Én mondám, hogy miolta elment az követ, én attól fogva Erdély felől semmi új hírt nem hallottam [BTN[2] 148]. *1779:* Miolta a Mlgos Exponens Aszszonynak a Férjével annyi ügyes bajai voltanak attol fogvast soha együtt sem voltunk [Vécs MT; KS br. özv. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsiána (61) vall.] ✱ ~ ... *azóta. 1590/1593:* Myolta Christoff deak az Zent Benedeki Molnot chinaltata, azulta kezde fiu gatakkal az Deesi Rétt fele toliatnj az vizet egyczeris mazzoris [Mikeháza SzD; Ks]. *1593:* Mi olta az kertett czinalok oda azulta az kerten felliel Cheber⟨fal⟩wa feleol nem kerulhetik az sartt [UszT 10/91] ✱ ~ ... *azótától fogva. 1592:* miolta az var kezdetet azultatul fogwa tilalma volt hogy nemes Ember affele parazty eoreokseget ne vehessen [UszT]. *1632:* miulta az Fejedelem azzony eö Fel(se)ge Sinkat Maczkasj Ferencz V(ramna)k Inscribalta, az oltatul fogua ezekre kwleön annit adnak mint az eleőtt ă ketteőre [Ohába F; UC 14/38. 19] ✱ ~... *mindazóta. 1571:* Thamas kenez Somborhy Baladffy Cristoph kenéze megh eskwek ... ezt valla, Tudom azt hogy mywlta It my köztwnk lakik mynd az olta Jlés Mate volt Newe es Annak hyttwk [Bükkös AF; KCs I. 52] ✱ ~ ... *mindéltig. 1608:* miolta en rea emlekezem mindeltig tudom hogi bekesegesen birta mind Becz Pal mind Becz Palne [Kozmás Cs; BLt] ✱ ~ ... *mindig. 1812:* a kérdésben forgo Fok nevezetü Berek miolta én ... edgyik másik hellyetis esmergetem, mindég a Nagy Laki reformata Sz. Eklésia birta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 32a Vajda Czigány Dumitra (50) jb vall.] ✱ ~ ... *sohasem. 1600:* En miolta ez wilagoth esmere(m), soha sem tudom sem hallotta(m) senkinekis az tanorokhoz illedekit [UszT 15/51 Elekes Marto(n) Feniedy Zabad Zekely (66) vall.] ✱ *eleitől fogva ~. 1776:* Azon hatalmaskodok igaz é ... hogy eleitől fogva miolta ide származtanak, s itt meg nyomultanak, a' magok kitsin alkalmatosságokat ház helyeket Szánto földeket, Réteket, az ide be bíro Possessorokebol augealták? [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4 vk].

miótától *hsz* **I.** *kérdő* **Szk:** ~ *fogva* mióta?; de cînd?; seit wann? *1724:* Pajkos Juon es Pajkos Vaszil edes Attyok Pajkos Máté ... örökös jobbágyi szolgálattal tartozó jobbágyi lőttenek volna, ha voltak kiket s minemü szolgálattal szolgáltanak, mioltátul fogva és meddig [Kiskajon SzD; BK]. *1760:* Vallyon ezen Falu Határábol, valamelly felől nem foglaltatotte el, valamelly darab helly, valamellyik szomszéd Faluhoz, ha igen ... potentia mediante foglaltatott é el, vagy zallagb(a) vették ... vagy pedig másképpen, miképpen aprehendalhatták, mioltatol fogva birják [Kővár (Szt) vid.; KS vk].

II. *von* amióta; de cînd; seitdem. *1744:* Computust ineálván Conrad Urammal, az kőmivesek és Ács Mester által percipiált pénzről ... János ... mióltatúl Pallieroskodik ... levált 1730 Rf [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

Szk: ~ *fogva* amióta. *1574:* Teoreok Janos az eo huti szerent ugian aszt uallotta hogj eo mioltatol fogwa szamos foluan lakik soha sem tutta hogj senki cirkalta uolna sem meg ne(m) buntettek uolna senkit erette [Kv; TJk III/3. 376b]. *1599:* Eztis tudo(m) mi vtatul fogva hazas ember meg ertt erkolczbe viselj magat Jamborull minden dolgaib(an) [Bh; BLt] ✱ ~ *óta* 'ua.' *1840:* Nyihány Evek teldegeltek el, — mioltátol olta van szerentsèm ... kérelemmel folyamadni [Dés; DLt 343]. *1842:* mioltatol olta én háztol el mentem [Dés; DLt 916].

III. *ksz* amióta; de cînd; seitdem. **Szk:** ~ *fogva ... azóta. 1596:* myoltatúl foghúa az Varos biraianak rendelték azulta az fyueben ne(m) attak | Mjoltatúl foghua birosaghra rendelek az reteth azulta az fjuet ne(m) birtak az nemesek, de az fajat birtak [Szu; UszT 11/38, 11/39]. *1626:* Miutatol fogua Marko Vajdane Aszoniomis birja szóczót az utajs az eo Naga szamara percypialtuk az Vamjait [F.pusztaegres SzD; WassLt Horcz Demien (60) jb vall.].

mirajtunk 1. rajtunk, személyünkön; asupra noastră, pe noi; an uns/unserer Person. *1564:* Az töruintelensiget az kit irtunk mind közönsigel fel ide ezeket mi raitunk bech pal mivelte Antal peter fiaual egietemben [SzO II, 180]. *1590:* Jobbagiddal halalomra Igiekeztel, melj te akaratodat ha el nem mentwnk volna elólled my raitunk megh telliesitetted volna [UszT]. *1595:* Az megh neuezet Jobagyarol ualo donacyot elö keuanyuk ha vrunk attae auagi ne(m) mert mi retunk sok hatalmassagot chielekedet az zalagos földekben [i.h. 10/24]. *1619:* azmint az kalendárium is mondja, hogy: „karácson tájba minden jó végezések visszafordíttatnak", csak ne telnék mirajtunk meg [BTN[2] 375]. *1710 k.:* Amely zsidó nép Krisztus Urunknak virágvasárnap azt kiáltja: Hosanna a Dávid fiának! ötöd nap múlva azt kiáltja: Feszítsd meg, az ő vére mürajtunk és a mü maradékinkon [BÖn. 423]. *1722:* Talám Jsten njakára fordittya némelj(ne)k á kik Glorialodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Szk: ~ *áll. 1705:* Ilyen és ehhez hasonló beszédek a szokás szerint eléggé jöttenek ki a fejedelemasszony száján, de ez nem mirajtunk állt [WIN I, 490] ✱ ~ *a sor. 1671:* Már mirajtünk (!) az sor; mi felőlünk is mit rendelt el az Isten, ő felsége tudja [TML V, 656 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ ~ *van a szer. 1600:* Tudom hogy az azzony azt izente wolt Byro Miklostol hogy Lenarth Marthont kwlgyek az hadba, méégh Zent kiraly Gyeőrgy s Tiboldi Gyeőrgy az en fiamat Zente Istwa(nt) irtak wala el, De mierthogy mi Almadi Balinth iobbagy woltunk, es ne(m) mi raitunk hane(m) az azzony iobbagy(n) wolt az zer, az en fia(m) el nem ment [UszT 15/1].

Sz. *1662:* Megemlékezvén mind a közönséges sorsrul, hogy ha ma órajtok, holnap mirajtunk [SKr 700].

2. felettünk; asupra noastră; über uns. *1661:* Pogányság is nagyubb szívet venne és szarvat emelne az mirajtunk való győzedelméből [KemIr. 346]. *1768/1771:* egy Szóval ha Sokáig Dsugyáskodik Tyiu György mi rajtunk, készek vagyunk el pusztulnunk a' Sok verés és ok nélkül valo globázásért [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.].

3. tőlünk; de la noi; von uns. *1589:* mi rajtunk megh vewek fl. 25 az birois fl. 1 [UszT]. *1703:* Azon compániák[a] számára ... minden nap adtunk cur. foeni integros, facit cur. 304, melyek executioval võttek meg mű rajtunk, mivel nem akartuk megadni [Csíkszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonaság kártételei miatt. — [a]A Stainwill regimentből két kompánia].

mirákulum csodás/csodálni való dolog; lucru/fapt extraordinar, miracol; Mirakel. *1618:* Ezen az császárnak írott levelen voltak ilyen miraculumok, hogy az megholt vitézeknek az gyermekek az vérbe mártották az kezeket, és azzal pecsétlették meg az császárnak írott levelet [BTN[2] 136]. *1870 k./1914:* mikor valami megbámulni való akadott kamarában, udvaron vagy a kollégium közelében, egy elkiáltotta: admirum! s azonnal szájról-szájra adva a szó, kész volt a csődület a tumultus, spectaculum, miraculum [MvÉrt. 27].

miránk l. mireánk

mire *hsz* **I.** *kérdő* **1.** miért?, mi okból?; de/pentru ce?; warum?, weshalb? *1568:* Anna Rta Ambrosi Iso ... fassa e(st), Ezt lattam hogy az zabo Balint kapuya kǫzǫth eset vala el az lean ... mondek zabo Balintnenak myre bantyatok zegent | Joannes gulay Paulus Dengelegy iur(ati) fassi sunt, aequaliter, Ez tugyuk hogy az gyermek oda Jǫue, es kerde hogy ha hon vagyon eotúes Pal, kerdǫk myre keresne | Antal deakne az eo boltyaba mongya volt Biro Katonak hogy myre haborog, Lukac deakneual [Kv; TJk III/1. 199, 204, 210]. *1570:* Katalin Keomyes Gergelne, Ezt valya ... Zeoch Miklos ... Mond fodor Janosnenak Myre Zydogattad az én Emberemet kyt Jth hattam vala [Kv; TJk III/2. 78]. *1573:* azomba Erkezik Molnar Kelemen, Mond gergelne te chywkas Kelemen Myre Marchongottad meg az en vramat az korchoman [Kv; TJk III/3. 316]. *1631:* Imrehnekis mondam hogj mire tamaztia az katonakot az Uarosi emberre [Mv; MvLt 290. 233b]. *1752:* Nemes Mihaila két pénzt adot az akkori Falus Bironak ... hogy kár betsülleni jöjjön ki Eskűttivel edgyütt, ki jövén ... Biro Samuel Uramis ide jött, és a Birot magához szollitván ezt mondá; Biro mire jöttél ide az Eskűttekkel edgjüt [Nagylak AF; DobLev. I/251. 3a Molduván Paschuly (35) jb vall.].

Szk: ~ *hogy* miért/mi okból, hogy. *1568:* Ersebeth zarúady gergelne ... fassa e(st) Ez zoth halottam hogy moda (!) ... myre hogy az palastot el hoztatok byzon meg banyatok | Catharina Magiary Tamasne ... fassa est, hogy oda Jǫue Veres Tamasne es azt monda, Myre hogy azt montad hogy ne orize a te fiad a bestie kúrúa tehenet [Kv; TJk III/1. 153, 224]. *1573:* Lenart Istwan es Ladas Ianos ... valliak ... Inmar az Zedest es Saytolast ely vegeztek volt, Azonba oda Iwt Zabo Lenart es kezd feddeny Borbel Ianoszal myre hogi az Saytot az helien chinalta volna fely [Kv; TJk III/3. 300].

2. mi célra?, milyen cél érdekében?; pentru ce?, cu ce scop?; wozu?, zu welchem Zweck? *1704:* Oh keserves Anyák jaj mire szültetek [EM XXXV, 274 gyászének]. *1732:* had láthassam M:G: Ur, hogy már mire resolválta magát az M: Ur mert én kész vagyok Korodat is ide hagyni [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1822:* egy hasáfát (!) vón a kezibe, még én azt kérdém tőlle, hogy mire vette ... s ő azt felelé: kell e' nékem oltalmamra [Uzon Hsz; HSzjP Fejér Mozes (25) prov. vall.].

Sz. *1712:* Mint hogi mire lépik ember ki házából, kétséges [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1846:* Csak igaz marad, hogy az ember nem tudja, mire lépik ki házából [Kv; Pk 7].

II. *von* **1.** amire; pentru ceea ce; worauf. *1859:* mire édes apám szülő apámot kérte ... belé egyezését nem adta [Szu; Pf].

2. amikorra; pînă cînd; bis (zu einem bestimmten Zeitpunkt). *1879:* Te azonban légy nyugodt, Jakab Ödön. Ígyúgy, akárhogy, de eligazítjuk a dolgokat, hogy mire hazajössz, ne késleltessen téged semmi a világon [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

III. *htlan* : *ha* ~ ha valamire; dacă pentru ceva; wenn zu etwas. *1676/1681:* Hunyadi Molnár Tot Benedek valaszsza. Csak Molnar Mesterségere nem volna annyira szükségem, de hogy mind asztalosságában mind peniglen à mellette valo Legény tanításában (így!) ugy ha mire Tiszteim fordittyak, Serénnyebenis igyekezzék, megh engedtem, hogy azon malom jövedelmének az harmada óve legyen [VhU 454 Thökölу Imre vál.].

IV. *ksz* és erre; la care; und darauf. *1849:* kezdettem öltöződni, és midőn köntösömet felvettem, békapcsoltatás végett felakarék sietni a Vendler szakácsnéjához, mire Kelemen azt mondá: ne menj mert békapcsolom magam [Kv; Végr. Vall. 37]. *1850:* a midőn ... Műnketis útni verni, s meg ragadni mérészeltek, ekkor égyikünk, az igaz, kardhaz nyult, s azzal magunkat védelmeztük, mire osztán a meg Támadok futásra vették Magakat [Dés; DLt 1320-hoz].

mireánk, miránk 1. (támadólag) reánk; peste noi, asupra noastră; (angreifend) auf/gegen uns. *1572:* Rusa Mathe ... Ezt wallá hogy Mykoron Az haborusag Jndultatoth wolna ... Lattam hogy Rado Myhaly Egy Nagy olah Bottal az olahoknak Eleykben Alloth Es vyzza werte Ewketh hogy My Reank Ne Rohannanak az olahok [Zentelke K; KP]. *1610:* Nem tudgiuk honnat ualo gondolattiokban ieőttek my reank el uettek eókreőnket es feiszenket [UszT 4–8]. *1668:* mi reankis csettelkere szállita egy falka hadakat Bethlen Janos Uram [Csetelke K; BfR 57/51]. *1757:* Bányájokbéli Vizeket magok Istalyokon jártassák, Mű reánk Semmi modon ne botsássák, hanem rollunk el fogják [Torockó; Bosla]. *1762:* Molnár János ... lako Házához ... Kaffai János jőve bé potentiosé mi réánk, a Hegedűsűnkőt el akará vinni [Geges MT; G. Nemes (19) jb vall.]. *1782:* Ezen miránk betsüsekre jött ... Praefectus vram rutul meg szidván bennűnket azt mondá; mire jőttetek ide [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9 Juráth Ignáth jb vall.].

2. a mi személyünkre (javunkra v. kárunkra); în folosul sau în detrimentul nostru, pe seama noastră; für unsere Person (zu unserem Wohl od. Schaden). *1560:* az ewreksegeknek kezehez kelese moggya zerentis nem suki Jstuannera sem az Ew gyermekyre hanem Az my Atyankra Lepseni Jstuanra zallot es Eu Reaia nez Ew vtanna my Reank [Kv; SLt ST. 6]. *1590:* azok az megh newezet feoldek mi reánk szallott feoldek voltanak [UszT]. *1592:* azt az Nywlad New hellyet ... my ne(m) Modnelkwl Birtwk mert eleyteol fogwa eosswnkteol attya(n)ktol maratth my Rea(n)k [i.h.]. *1661:* Nekünk, lelkem, sehul semmink sem maradott, mindazonáltal gondot visel az Isten miránk is [TML II, 186 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1710 k.:* A más három vallású tanácsurak mondának: Mű bizony nem bánjuk, ami reánk esik, jó szívvel meg adjuk, mert hiszen műreánk kevés esik [BÖn. 892]. *1769/1778:* mi reánk ... hol ötven, hol hatvan Kereszt Buzának aratását Szokták vetni [Bagos Sz; BfN DDD/4]. *1795:* Minden Esztendob(en)

minden örökség után hol négy hol öt köböl Zabot miréánk nem tsak vettnek hanem Gornyikok által kiis hajtattyák [Dobra (H) vid.; Ks 23/XXII].

3. fej-i többes; pluralul al maiestății; Majestätsplural: a mi személyünkre; asupra noastră; auf uns. *1638:* A' mi az Teöreök Janos haza allapattyat illeti, megh izentük Becskinek, ki keöltözzek a' hazbol, mert mi reank szallott [KCsl 142 a fej. Kemény Jánoshoz].

4. nekünk; nouă; uns. *1618:* meghoza az gazda török egy nagy csebert bort, de mi el nem vevők, hanem odaküldük Kamuti uramnak, ő még ismét visszaküldé mireánk [BTN[2] 84].

mirha 1. füstölőszerként használt illatos gumigyanta; smirnă; Myrrhe. *1662:* érkezett ... a portára egy persiai követ ... Azmelly követ aminémű ajándékokat hozott volt ... Nro. 1500 miskál myrrhát[a] [SKr 350–1. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1768:* Skatullya tömjén s Mirha benne 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

2. üröm; pelin; Beifuß, Eberraute. *1745:* testinek egész béboritására hosszú párnát készittettem ... mely párnákot[a] töltötték meg ő kegyelmek az következendő jószagú kertbéli füvekkel; úgymint: mirhával, ispikinárttal, székfüvel, bisziókkal [Ne; DanielO 226 Daniel István apósához, gr. Teleki Sándorhoz. — [a]Halotti párnákat].

mirigy 1. döghalál, pestis; ciumă, pestă; Pest. *1574:* Nehay Eottwes palne Azt vallia hogy Ez ely mwlt Napokban volt hogy az meg holt legennek ferencznek Annyatwl hallota Iaygatia volt fiat hogi Myrige vagion es Meg hol [Kv; TJk III/3. 386]. *1586:* fekete pal mirigben fekvek, az masik meg hala [Kv; Szám 3/XXIV. 41]. *1597:* mikor az giermek halwa fekzik wala ... en azt aranza(m) hozza hogi mirigie volt [Kv; TJk VI/1. 40]. *1661:* sullyos betegsegben mirygjben fekünnék [Görgénysztimre MT; LLt Fasc. 157]. *1679:* kérdém, hogy ha vane merigye, melyre azt felelte hogy eő néki merigye nintsen, hanem ha meghal a miat a seb miatt kell meghalni [Mv; MvLt AJud.] | Horsa Gabor ... az Czoboloba(n) az mirigh elöl futua(n) oda edgj santa veres louo(n) njeregh nelköl megjen vala [RLt 1 Mihalj Gabor (18) jb vall.]. *1753/1781:* a báttya ... a kurutz világban Máramarosban feleségestül mirigyben meg holt [Algyógy H; JHb LXXI/3. 194]. — L. még BTN[2] 53; ETA I, 151; TML II, 17, 44; TT 1891. 283].

Elmszavunk a régiségben a pestis mellett kolera és tifusz jelölésére is használatos volt.

Szk: *mérges ~. 1674:* az Úr őfelsége kiszólítá ugyan az mérges mirigy által ez árnyékvilágból Gabris nevű fiacskámat [Kv; KvE 192 LJ]. *1710:* meg betegedvén Szőke Ferencz Uram ... látván az Istennek illye(n) rettenetes csapását, a' merges mirigy által ... hivata engemet ... a' végre, hogy Iste(n) számára el keszitese lelket [Kv; KvRLt VII. 13 Rozgoni János ref. prédikátor nyil.] ✱ *ragadó ~. 1801:* a' természetes himlőnek veszedelmes ragadó mirigye a' megnőtt Emberekben-is, de Riváltképpen a' Gyermekekben ... nagy pusztitást, és félszegséget okozott [DLt nyomt. kl].

2. pestisjárvány; epidemie de ciumă; Pestepidemie. *1661:* édes Uram, ne menjen az meregy közé [TML II, 194 Veér Judit férjéhez, Telcki Mihályhoz]. *1705:* A veres himlő itt a városon rendkívül kezdett grassálni, és még úgy, hogy a veres himlő elmúlván, utána mirigy következik [WIN I, 429]. *1723:* az utolso Mirigy alkalmatossággal (!) 1709 esztendőben Karácson büti előt három héttel [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1].

3. mirigydaganat; bubon, inflamare a ganglionilor limfatici; Drüsenanschwellung. *1574:* Anna Kiral Balintne Azt vallia hogy, egi vasarnap az Eo fiay Mentenek volt az borra, ferenchet hittak volt ely velek, Az Mond hogi gonozwl vagion dolga Mert Mind ket chonyaba Mirig volna | Kiral Ianos azt vallia hogy Mynekeleote Nem verte volt senky ferenchet egi vasarnap hittak volt az borra teob tarsasagal egembe, Mondot ferench az chyonyat[a] tapogata volt hogy Mirige volna [Kv; TJk III/3. 386. — [a]Értsd: hónalját]. *1593:* Orsolia Takach Casparne vallia: Eoteod nappal az Jnas halala eleot kezde nekem mondani hogi neki igen fai az oldala ... mikor halua fekzik vala, lattam az oldalan valami kehet, es dagadast ... ot az kik valanak miriginek mondak lenni [Kv; TJk V/1. 405]. *1653:* Igen nagy pestis lőn ebben az esztendőben egész országostól. Az én feleségemnek is Rósás Ersébetnek két mirigye és pokolvara is volt, de Isten abban az ágyában megtartá és meggyógyula [ETA I, 151 NSz]. *1710 k.:* Bethlen Farkas is meghala Szent-Miklóson hetednapi betegségében ... A két öccse, úgy hiszem, bizony méltatlan ráfogá a feleségére, hogy nádmézben étette volna meg ... de úgy hiszem, csak az Isten torokgyék, vagy a jobb füle tövén nőtt miriggyel vevé el [BÖn. 712–3].

Szk: *~ e szökik. 1710:* Azalatt, míg én kimentem[a], hirtelen mirigye szökött, a szava elállott, megholt[b] [CsH 442. — [a]Marosszékre. [b]Az emlékíró tiszttartója].

4. *XIX. sz. m. f.:* A ki nem teszen most igy Egye meg azt a mirigy Igy, igy, igy, igy, igy, igy![a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

mirigy-aszalvány ?sorvadás; atrofie; Atrophie. *1857:* Betegség neme: Mirigy aszalvány [Dés; RkHAk 160].

mirigy-döghalál pestisjárvány; epidemie de ciumă; Pestepidemie. *1614:* Ugyanezen 1586 esztendőben igen nagy mirigy döghalál lőn Erdélyben [BTN[2] 42].

mirigyes 1. pestises, pestissel fertőzött; ciumat, contaminat/bolnav de ciumă; pestverseucht. *1661:* Meregyes embereket közel magadhoz ne engedj járni | meregyes házbeli embereket közétek ne engedjetek járni | Nénéd meregyes volt, de gyógyulni kezdett [TML II, 38, 45, 199 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1678:* Sebestyén Anna ... mirigyes lőt volna, de háza(n) küvül lattak járását [SzJk 135].

2. *~ idő* pestisjárvány ideje; perioada/timpul epidemiei de ciumă; Periode/Zeit der Pestepidemie. *1677/1768:* Ha az mostani mirigyes üdöben valamint ez utolsó tetzesünk pecsét alá nem kelhetneis, Feleségem távol léte, és magam foglalatossagi miatt, csak ez üszögében való irásomis, és iratás s, testamentumnak ez magam subscriptiom alatt olly ratum firmum légyen mintha authenticé kelhetett volna ki [Ne; DobLev. II/386. 4a Samariai Lökös Péter kezével].

3. *~ aszalvány* ?sorvadás; atrofie; Atrophie. *1856:* halt meg Szász György 60 éves korában mirigyes aszalványban a korházban [Dés; RkHAk 78 Medgyes Lajos kezével].

4. *Istennek ~ ostora* Isten súlyos büntetése; pedeapsa grea a lui Dumnezeu; Gottes schwere Strafe. *1719:* En T N:Zt Nemes Orbay Szeki Imecs-falvi Imecs Mátyás latván ... Ist(e)nnek eő Felsegenek ilj Suljos; es buneinkert veletlen valo miriges ostorát, es Csapasát ... meg jo es nem haborodot elmemben leven, hanem Csendes elmevel es jo egészség-

ben rendelem hagyom es Testalom[a] [Imecsfva Hsz; Borb. I. — [a]Köv. a részl.].

mirigyhalál 1. pestis; ciumă bubonică; Pest. *1635:* Tudom azt hogj Pakocz Istvan ... az mirigh halalba meg hala [Peselnek Hsz; HSzjP Bartaljus Istvan (35) jb vall.]. *1679:* Merégy halálb(an)[a] szegeny emberektől maratt öltözet[b] [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33–4. — [a]Kimaradhatott: meghalt. [b]Köv. a fels.]. *1767:* Jól ismertem ... Kováts Margith Aszszonyt ... Fia ... a Mirigy halálba itt meg holt volt [Medesér U; Ks 20. XIV. 10].

2. pestisjárvány; epidemie de ciumă; Pestepidemie. *1568:* az Myrigy halal vthan megh kerte Jmre deak kye az Ret es azt mondottak hogy az falwe wolt, de megh holt az nepe rolla megh hazalhattyak [Gáldtő Af/Gyf; JHb XXIX/28]. *1572:* Twdom es hallottam Ryghy emberekteol ... hog' egykor Nagy mirigy halal vala [Dés; DLt 184]. *1614:* Ebben az esztendőben[a] igen nagy mirigyhalál lőn Erdélyben [BTN[2] 53. — [a]1602-ben]. *1629:* az vtolszori mirigj halal utan atta magat ... iobbagjul [PfM]. *1647:* Vetetlen Vgar Vagyo(n) kit be ne(m) vethettek az mir(i)gy halal miat husz eőregh kóbölre valo [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. *1662:* igy lőn vége ennek az 1661. siralmas esztendőnek is, melly a dög- avagy mirigyhalálnak szörnyű kegyetlenkedésével is ... emlékezetes lőn [SKr 669]. *1682:* Az mirigy halal előt szökek el inet Sz. Annarol [Marossztanna MT; BálLt 55]. *1723:* hallottam hogj az Sz: Martoni Tehén el veszet az határrol az mirig halalkor mikor az Nimetek itt Quartejb(an) voltak Kis Devecserben[a] [Ks 39. XXIII. 1. — [a]SzD]. *1776:* Bodi István ... azon Erdőt ... Kemény őrizettel Vigyázta ... az után a' Mirigy halál s más sok idóknek Változásai, és azon helynek Ura nem Léte mián idővel edgyikis, másikis otton irtogatni kezdett [Ádámos KK; JHb XIX/18].

mirigyvar ?pokolvar; antrax; Anthrax. *1813:* (Megholtak) Bot Jánosnak két fiai György 8 Eszt. Torokfájásban Márton Mirigy varban 1 Eszt 4 Holdnapos [Szucság K; RAk 139].

miriszlói a Miriszló (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Miriszló/Mirislău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Miriszló. **I.** *mn* **1.** Miriszlóhoz tartozó; care ţine de Miriszló; zu Miriszló gehörig. *1599:* az Mirizlay Hatar [Inakfva TA/Mezőörményes K; EHA]. *1680:* az Miriszlai határban ... az szekér uton, azmelj Hidas felé mégjen [Fejér m.; Törzs]. *1693:* Az Miriszlai köles földben metr 45 [Ne; DobLev. I/38. 5a]. *1749:* Az Miriszlai határon négy hold szánto föld [Ne; i.h. I/234].

2. Miriszlón lévő/található; din/care se găseşte la Miriszló; in Miriszló sich befindlich. *1814:* A' Grof elkisérte a' Grofnét Enyeden innen a' Miriszloi Fogadoig, ott ... benn a fogadoban kávéztak [Mv; TSb 12]. *1861:* A' miriszloi papi állomás [Gyalu K; RAk 61 esp. kl].

3. Miriszlóra vivő/vezető; care duce spre Miriszló; nach Miriszló führend. **Hn.** *1737:* azon túl, az Háton, lábbal a Miriszloi utra jüvő (sz) [Ne; EHA]. *1802:* Nemes N. Enyed Várossában a Miriszloi uttzában ... a Tiszteletes Reformáta püspöki residentia [Ne; Incz. XII. 1a].

4. Miriszlón lakó/élő; din Miriszló; in Miriszló wohnhaft. *1614:* Janos deak Miriszalj zs [Nagyernye MT; BethU 38]. *1688:* Egy miriszlai Hegedüs István nevű legényt post torturam felakasztottak [SzZs 520]. *1765:* az NEnyedi Nms Reformatum Collegium Miriszlai selleri [Ne; DobLev. II/362].

Szn. *1614:* Myryzlaj Pal zs [Madéfva Cs; UszLt VI/56. 453] | Myryzlaj Mate zs [Gyszm; i.h. 475] | Miriszlaj Mihalj jb [Ilencfva MT; BethU 6]. *1644:* Mucass Mirislaj [Kv; RDL I. 132]. *1677:* Miriszlai Kata [SzJk 131].

5. Miriszlón történt; care a avut loc la Miriszló; in Miriszló geschehen/vorgekommen. *1602:* Ezt tudom hogi mihalj wajda be Jeouesekor ki Ellenze Engem czienker Istuan a fele feoldekbeol, de azert tudom hogi az alat Jde zolgaltak fiatfalwara az eoreöksegröl, az mirizlaj harcz[a] wtan, Egiwt zolgaltunk oda [UszT 17/39 wadaz simon cziekefalwi Biro (33) vall. — [a]1600. szept. 18-án]. *1604:* ket darab ... feoldeket hatalmosul az myrizlay harcz vtan ki foglala kezwnkbeol [i.h. 18/13].

II. *fn* Miriszló lakosa; locuitor din Miriszló; Bewohner von Miriszló. *1682:* Az Oláh Lapádi Patronusak, és a miriszlaiak között való darab határnak eligazitásara Commissariusul[a] ... rendeltet(ne)k [Ne; Törzs. — [a]Köv. hat név].

mirólunk rólunk; despre noi; von/über uns. *1607:* ha uoltakeppen ualaki az mw meneswnknek uegere ment uolna mw rollunk kgtek kwleőmben gondokodott uolna [Lompért Sz; Törzs]. *1661:* Egyébb dolgokrúl is tudósítson kegyelmed, édes Uram, kiváltképpen egészsége felől; mirólunk se feletkezzék Kegyelmed [TML II, 48 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

mirtusz mirt; Myrthe. *1813:* Virág Házban ... Kerek Muskata gyökér Nro 15 ... Mertus Nro 2. Sárga tejes Viola gyökér Nro 32 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

mirza l. merza

mise katolikus istentisztelet; mesă, liturghie/slujbă bisericească (la catolici); Messe. *1671:* Magyarországban már szintén oda leszen az Isten dücsőssége. Fegyverrel hajtják az embereket az misére [TML V, 665 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1682:* (Férje) Papista leven aztis kivanta, hogy vallasat el hagyia ha velle el megye(n) az misere jarjon [SzJk 174]. *1690:* küldött és adott a kozmási templomba két kis ón poharoczkát bornak és viznek misére [SzO VI, 425]. *1736:* Harang sem vala egy is, hanem két jókora csengettyű, az kikkel iskolákban csengettenek, misére, vecsernyére is azokkal harangoztanak [MetTr 426]. *1752:* ha eléb nem vasárnap Mise után Mótsra fogam utamat [Szentdemeter U; UszT 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1787:* Máté Joseff ... a Báttya temetésére meg kévántato költségekre ... ugymint a Papnak, Cantornak, harangazásért, Misékért, Gyértyákért az oltárokra, és koporsó mellé ... expendalt, és erogalt Hf 13 Dr. 36 [Mv; MvLev. Mich. Máté hagy.].

Szk: *~t hallgat. 1653:* Ezek ott[a] az ecclesiák. 1. Sanctae Mariae Dominicanorum ... 11. Xenodochium Sancti Joannis Communitatis. Ezeket az ecclesiákat 1614-k esztendőben én Nagy Szabó Ferencz eljártam és ott misét hallgattam [ETA I, 119 NSz. — [a]A Konstantinápoly melletti Galatában]. *1807:* Febr. 11a ... Misét halgattam, meg hamvaztak [Dés; KMN 222] ✱ *~t mond. 1594:* 22 die May kildette Vrünk, az Alfansüst Eo Nodsaga popiat, es az Doctoratt. Az kewetthez[a], hogi Miüel ez az vrunk popya, Myssett Mondyan az kewetnek [Kv; Szám. 6/VIII. 78 Caspar Semel sp kezével. — [a]A florenciai követ]. *1773:* (II. József) Kolozsvárt a plébániaházhoz szállott. Várták a jezsuiták, hogy hozzájuk menjen a templomba, de csak a piaciba ment, ott is egy Burján nevű káplán mondott misét a legalábbvaló

papi öltözetben [RettE 302] ✱ *~t szolgáltat. 1719:* Orbaj széki hilibi Vitajos Mihály, mivel én nekem kedvem kereső Modon szolgált valamivel ados mindeneket Condonálok ... ha Deficialni fognek sine semine De Imádsággal tartozék fizetni ugy hogy valamig élni fognak minden esztendőben tartozek leg aláb egy egy misét szolgáltatni [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1811:* Midőn az Egés volt Harang fére verés nem volt, Sem Tolvaj kiáltás, Mivel a' Papunk az Templomba lévén Misét szolgaltatott ... s nem engedte, hogy Harangot verjenek fére [Cold K; JHb 5. 3/3 Stéfán Gyérán (50) col. vall.] ✱ *ceremóniás ~ → muzsikás ~ ✱ eláll a ~ mellől* elhagyja a katolikus vallást. *1783:* Cseh- és Morvaország is, kivált a községe, elállott a mise mellől s két szín alatt veszi az Úr vacsoráját [RettE 421] ✱ *énekes ~. 1704:* Ma reggel instálván már a szegény por teste[a] felett való solemnitas, kire sokan ... elmenének ... Textusát vötte fel a maga papja, minekutána az énekes mise meglött volna [WIN I, 284. — [a]Apor Istvánnak]. *1731/1768:* Kolosvári Páter Franciscanus Uraiméknak ... Hagyok ... Négy Száz Magyar forintokatis ... tartozzanak ... az emlitett Páterek egy Énekes Misét ... 's a' Fráterek egy egy olvasót érettem mondani [Kv; Ks 14. XLIII. Kornis Zsigmond végr.] ✱ *muzsikás ~. 1704:* minekutána a ceremóniás és muzsikás mise végbement volna a magok szállásán, a kúdusokat felgyújtották oda, és hosszú asztalt teritvén nekik leültették, és maga a fejedelemasszony több német úrasszonyokkal együtt gazdálkodtanak [WIN I, 287] ✱ *olvasott ~* csendes mise. *1731/1768:* tartozzanak az emlitett Páterek egy Énekes Misét a' több akkori Tiszt: Páterek egy egy olvasott Misét de Requiem ... érettem mondani [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.] ✱ *tizórai ~. 1820:* Erősnébe is még a' Lélek Belé jár hálni hogy a' tiz orraji Misékre fel serkentse 's ebressze [Kv; GyL. Székely István lev.] ✱ *vasárnapi ~. 1726:* Szombat vagy ünnep estin kalákában tánczolókat, kik a miatt a vasárnapi misét vagy innepnapiakot elveszteglenék, azon személyeket a megye birái singillatim három forintig úgy a gazdát is meg büntessék [Somlyó Cs; SzO VII, 324].

miség milyenség; calitate; Qualität, Beschaffenheit. *1817:* ezen környül szomszédolt Curiához tartoznak ... allodialis szántó, kaszáló és más haszon vehető hellyek ... mellyeknek hol létek, szomszédgyaik mennyiségek és miségek bövön ki tettzenek az altal adando Conscriptiobol [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318]. *1841:* bébizonyittatva találtatván ... a' Zálog Summa miségе, és mennyisége, — az a' 30 vonás forintoknak 's, a' lehető Melioratiok és deterioratiok feltudások melletti lételével ezennel a' Felperesnek ki itéltetik [T; Bosla].

misel gazember; mişel; Gauner. *1812:* Mihály Pavel ... Panaszsza felvétetik a' Majorosné ellen ok nélkül valo és illetlen motskolásáért — az holott ... reszegesnek, Miselnek Nyavoljásnak, és egyébb szájára járo motskoló szokkal szidta [Petrilla H; JF 36 Prot. 21].

misemondó misézéshez való; folosit(ă) la celebrarea liturghiei; zum/für Messelesen. **Szk:** *~ hely. 1748:* Az Ur Házában ... a Szegeletbe fenyő deszkából valo harom Szegeletü almariumos asztal, vagy-is Misemondo hely ... egy paraszt láda, melyb(en) az Mise mondó egyetmást tartyák [Ks XXVIII. 5. 8. fiók] ✱ *~ egyetmás → ~ hely ✱ ~ ing. 1833:* 37 1/2 sing feir Gyolts Mise mondo Ingeknek ... 56 Rf 15 xr [Kv; Born. O. Ia] ✱ *~ kehely. 1791:* Mise mondó kehelly, es minden hozzá tartozóival Nrő 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] ✱ *~ könyv. 1791:* Mise mondó kőnyv Nro 1 [uo.; i.h.] ✱ *~ ruha. 1576:* Zederyes Barson Mysse mondo Rwha ... Valamy hytwan tereok Atlacz fel mysse mondo Rwha [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9].

misézik misét mond; a celebra/oficia liturghia; (die) Messe halten/lesen. *1710:* mivel Bécsben a pápa parancsolata szerint misét a papok nem akarának mondani, a császár megizené, mindjárt misézzenek, mert míg a pápának hírivel leszen, bizony rendre akasztatja őket, bezzeg ők sem vevék tréfára a dolgot, eleget misézének [CsH 412. — 1708-ra von. feljegyzés.].

misező misézéshez való; folosit(ă) la celebrarea liturghiei; Meß-. **Szk:** *~ kehely. 1837:* Egy veres toku réz misező Kehely aranyozva [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 35].

miséztet misét mondat; a face să fie oficiat o slujbă bisericească; (die) Messe halten/lesen lassen. *1666:* Barkóczi Sándor ... már is megigérte, hogy az hunyadi kápolnában így-amúgy miséztet [TML III, 555 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

miskál keleti súlymérték (kb. 4–5 gr); măsură de greutate folosită în Orient; Gewichtsmaß im Orient. *1662:* érkezett ... a portára egy persiai követ ... Azmelly követ aminémű ajándékokat hozott volt ... Nro. 1500 miskál myrrhát[a] [SKr 350–1. — [a]Fels-ból kiemelve].

mismás limlom; vechituri, boarfe; Kram. *1811:* Egyik[a] Magazinum sok mismással teli [ÁrÉ 12. — [a]Értsd: bástya].

miszámunkra 1. minekünk, részünkre; pentru noi; für uns. *1557:* azt keg'elmeothek Jol twgya hog' mykor az Jozagot keg'elmethek meg wöthe Lazlo wramthwl Appaffy lazlothwl es az töb Atthyaffyakthwl akoronys my zamwnkra wolth [Apanagyfalu SzD; BesztLt 63 Blasius miko lev.].

2. fej-i többes; pluralul al maiestății; Majestätsplural: 'ua.; idem'. *1598:* Az minemeü buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani, miuelhogy Seghesuarzek Chyktol tauol uagion ... megengedtük ... hogy affele terheknek kyzallytatasara ... ne kenzerytessenek [SzO IV, 133–4 fej.]. *1624:* annak az megöletett Vayda Istvánnak, ha szintén valaki a mi jus regiumunkban belé kapott volna is, akármi részében mindeneket elsőbben mi számunkra elfoglalván, annak utánna per manus magának Borsos Tamásnak, avagy arra rendelt bizonyos emberének adja és bocsássa kezében [SzO VI, 77 fej.]. *1669/1681:* Mivel Hunyadi Molnaink és tób épületeknek fel allatasara Molna Thamast kelletet volt Váradrul ide be hozatnúnk ... az mikor mi szamunkra dolgozodik, minden hetre egy forintot, napiara hat Cipot es egy kupa bort rendeltünk nekie [Vh; VhU 301 fej.].

miszerint 1. hogy; (cum) că; daß. *1843:* édes bácsi sajnálkozva panaszomot bácsinak ki tárom — mi szerént az égyik Csikom a Kehe mihán ugy meg romlot, hogy az Isten tudoja mikor lesz ki epülendősége [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.]. *1859:* beősmerte, miszerint a' kezén lévő birtokhaz tulajdonosi joga nincsen [Mv; DE 3 hiv.]. *1865:* hivataloson értesittetnek a T. Urak, mi szerint Urunk ő Felsége follyo ho 7éről egy uj had ki egészitést rendelt [Gyalu K; RAk 106].

2. ezért; de aceea; deshalb/wegen. *1863:* A kör levelek titkot ugyan nem rejtenek, de mégis helytelen pecsételetlen küldeni egyik Egyházbol a' másikba, miszerint bé petsételve kell küldeni | A' mult évi visgálat alkalmával ... a' képezde számára meg rendelt rovatal nem szedődött, fel, mi szerint most a' mult evi is fel szedődik [Gyalu K; RAk 81, 84].

miszli sapkaféle; (un fel de) şapcă; Mütze. *1820:* Szökött el ... egy szederjes: schirmlederes sapkába, mitzlibe, szederjes kerek lájbiba [DLt nyomt. kl]. *1830:* egy Portubák szin miszli [DLt 452 ua.].
Szk: *sirmés ~. 1844:* Mészkői Krisán Nyikulanak ... fejében fejér sirmés miszli [DLt 1243 ua.].

miszniai meisseni; din Meissen; Meißner, aus Meißen. *1823–1830:* elmentünk az úgynevezett japóniai palotába ... mégpedig itt is előbb a porcelán gyüjteményeket néztük meg. A pitvarba bemenet vagynak misniai porcelánok | Legnevezetesebb pedig itt és bámulásra méltóbb Raphaelnek egy cserépedényre tett festése és egy misniai porcelánból készült fejér rózsa [FogE 182–3].

misszálé misekönyv; liturghier; Meßbuch. *1585:* Egy Regalis pappirosra Niomtatot Missal (!) [Kv; Szám. 3/XIX. 5 a Szent Mihály-templom lelt.]. *1730:* Egy ezüstös Missalé [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1751:* Missále ezüst kapcsokkal 1 | Requiemre valo missále 1 [Kóród KK; Ks 20/X].
Szk: *római ~. 1732:* talaltunk egj Romaj Missalet, egj kis magjar Evangeliumos könjvet [Kóród KK; Ks 12.I].

misszilis 1. (nem jogi bizonyságul szolgáló/nem jogi tartalmú) levél; scrisoare (care nu atestă vreun drept/fără conţinut juridic); Schreiben/Brief (ohne Dokumentencharakter). *1583:* Engem eggj dologert ket missilissel nem zollithatna [Hsz; BálLt 80]. *1592:* Egy Missilis, Meliben Vrunk resolualta az Articulusnak Sullios ertelmet a' Jobbagi kereők feleol [Kv; DiósyInd. 62]. *1596:* Deliber(atum) Mjert az J volth az eóreksegbe, es Vrúnknak (is) ugy supplicalt hogy vér hozza ... mierth ki techik az missilisekbeól mellyet hozott, migh az priúilegiumot be adgjak es teóríuenjek lezen, addig az J birhattia [UszT 11/79]. *1597:* Ket Misilisirt feierwarat ... 0/32 [Kv; Szám. 7/XIV. 32 Masass Tamás sp kezével]. *1609:* Zeoleosi Ferencz az louas legeny megien Viczere az Ado penzbeol deputalt adossag megh hozására missilissel hat mely feoldre adtam neki f — d 84 [Kv; i.h. 12 b/IV. 312]. *1786:* (A levelek) között vagynak Néhai édes Atyámnok Szilágyi Lászlonak Quietantiáji, és Missilisei [Mezőbánd MT; MbK XI. 73]. *1826:* a' tisztelt Grof hozzám VK Biróhoz küldött Missilissében 8ad napi dilatiot kért, hogy holmi ezen tárgyat illető leveleit kikereshesse [Msz; GyL]. — L. még TML III, 436.
2. jelzői haszn-ban; atributiv; in attributivem Gebrauch. **Szk:** *~ cédula* cédula alakú misszilis; (scrisoare de forma unui) bilet; zettelförmige Missilis. *1735:* Mint hogy az I tagadgya a missillis czedulat maga akarattjabol expedialtatott(na)k lenni, ad futurum az A ő kglme dilucidallya es comproballya akkor finalis decisio lészen [Torda; TJkT I. 87] ✱ *~ levél* misszilis; misivă, scrisoare; Missilis. *1589:* Megh ertettek Vrunk Missilis leweleth, Mellynek semmywel eleyt varosul Nem vehetik, egy Eleőbe, hanem keonyeorgessel [Kv; TanJk I/1. 105]. *1592:* mely dolgott Vrunk Eo Naga Meg paranczyolta myssilis lewelyben Capitan Vrunk: Eo K nek: Menczenti Vrunknak [UszT]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Egj tonnachka missilis leuelekkel rakua No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 30–2]. *1599:* hoza mi nekunk az meg nevezet leuay nagi ferencz Batory Sigmond vrunk eo felsege missilis leuelet [Pocsfva KK; JHbK XIV/37]. *1736:* exmittaltattam volt, hogy az Inctus ő Kglme nékem küldött misszilis levelét Comproballyam az Itöl küldetettnek lenni, mellyet Comproballtam [Torda; TJkT I. 181]. *1837:* Egy bör Pugillaris egy nehány missilis levéllel [Dés; DLt 526/1838]. — L. még RettE 327.

misszió 1. kiküldetés; misiune; Mission. *1863:* Czelder Márton a' missioba menetele elött is az irodalomban ki tüntetett egyén volt [Gyalu K; RAk 80].
2. jelzői haszn-ban; atributiv; in attributivem Gebrauch. **Szk:** *~ hivatal* missziós hivatal. *1863:* Ezen t. érdem dus férfiut[a] meg kisértette mégis a' rosz akarat meg buktatni, de ő magát ki tisztitván, a' köz-sinat az ő érdemeitöl át hatva, öt nem tsak missio hivatalába meg hagyta, 's néki Diplomát adni, meghatározta, hanem mellette a' magos kormánynál szót is emelt [uo.; i.h. — [a]Czelder Mártont].

misszionárius misionar; Missionar. *1736:* Apor István maga mellé vett vala egy minorita missionarius, igen szent és alázatos embert, azki Olaszországból több minorita barátokkal de propaganda fide jött vala Molduvára [MetTr 441].

misszus bérenc; mercenar; Mietling. *1837:* Salamon Móses' ... midőn ... Bontzidára igyekezne a' Vármegye Gyülésére menni, útját állván, a' Fodor István Úr szekeréből négy missussaival le hurtzoltatván, Kis Esküllöre Udvarába vitette, ott egy puszta nyári konyhában két lántzokra tétette [Dob.; Somb. II].

misztérium titok; mister; Mysterium, Geheimnis. *1656:* Aztis tudom hogy mondotta Czepregy Mihaly ur(am), hogy egy batkat sem adot arra az obligatoriara Ozdy Tha(m)as ur(am) mégis az f 500 ... még ueötte raita ... Aztis mondotta(m) en Ozdy Thamás ur(amna)k, hogy miczioda lelki esmeret uiszi ra, hogy exigallia, holot egy batkat sem adot ra; My egy más keőzeőt beszelgetue(n), s latua(n) á keőzteők ualo dolgót, mondottuk hogy lehetetlen hogy ualami misteriu(m) ne legye(n) dolgokba(n) [Kv; CartTr II. 903]. *1670:* Mit akarjon Ispán Ferencz urammal és Kende Gábor urammal Bánfi Dienes uram, értem, van annak szép misteriuma [TML V, 48 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

mitévő ce să (mai) facă; zu tun/machen sollend. *1662:* Mindenik részrül pedig álljon Nagyságtoknak kegyelmességében az dolog, mitevő leszen [TML I, 361 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1699:* a' hátra maradott rész iránt ... I(ste)n s az idő meg mutattya, mi tévő leszen a' T. Ecclésia [Kv; SRE 62]. *1740:* ebben Ngod bölcs tanátslását várjuk mi tévök légyünk [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1744:* Instalunk azért alázatosan ... utban igazitani mi tévők légyünk [Torockó; TLev. 15/1]. *1771:* én hozzám is jöttenek Tanáts kérdeni hogj mi tévők légjenek [Girbo AF; JHb Petrus Boer sen. de Score (66) ns vall.].

mitévős ce să (mai) facă; tun/machen sollen. *1749:* arrol méltoztassék a' Mlgős ur parantsolni az iránt mi tevős légjen [Gagy U; Ks 8 Péterffi Sándor lev.]. *1753:* kérdi a

Felesegitől mi tevősök legjenek [Kőrispatak U; Pf]. *1770:* mitévős légyek az aszonyal tudosicson az Vr iránta [Lekence BN; Ks 47 f. 67 Simon Pál tt lev.]. *1783:* nékie disponált hogy mi tévős légyen [Hosszútelke AF; Kath.]. *1785:* kérdést tettünk ... hogy mi tevősek légyünk [Koronka MT; Told. 20]. *1813:* ha a gabonábol ki fogyok Mi tévős légyek a Sertésekkel [Ádámos KK; Pk 5]. *1849:* felmentem az arendáshoz s kérdettem mi tévősök legyünk [Héjasfva NK; CsZ. Krisán György (50) vall.]. *1851:* mitevősek leszünk cseléd nélkül [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1865:* azon kérem tudositcson mi tévős légyek e tárgy felett [Kelementelke MT; Pf Kerekes Mihály lev.].

mitigáció enyhítés; uşurare, atenuare; Milderung. *1731:* Az eddig Ne(m)es Varostul Csatani Ispannak ki adott Instructionak mitigatiojara delegaltatnak[a] ... Atyánk fiai eő kglmek [Dés; Jk 408a. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1758:* Ecclesiánk(na)k és Collegiumunk(na)k mostani Ordinarius Typographusa, T. Pataki Jósef Uram, administrálván a' Typographiának ez Esztendőre való Taxáját-is (: a' Mlgs Fő Curator Urak(na)k néminemű mitigatiojok szerint :) ... mostan azon 500 Magyar forintok az Ecclesiának külőnős Fundussai közzé ... bé irattak [Kv; SRE 190].

mitigál 1. enyhít; a uşura/atenua; mildern. *1629:* Tanachyul eo kglk az molnar legeny es fogoli Aszonj Teoruenyet asumalua(n), mitigaltak Birak Vraim teorvenyet [Kv; TJk VII/3. 138]. *1648:* eo kglmek mitigalliak abbeli bwnteteset, hanem in alior(um) exemplu(m) ueressek njakkal az kalodaba es legyen ot estigh | Director Ur(am)ek ky hozatua(n) Szekel Annokot ... Azon teőruent azzal mitigalliak, hogy ... mostanis czak ki igazittassek ... de ez uta(n) be ne jeőjeön, mert ... feje veteteödik, ha it ben talaltatik [Kv; TJk VIII/4. 275, 292]. *1762:* Botrádi Josef nevű ifiu manifestě keménnyeb buntetést érdemlene, mindazon által considerálatván ... goromba ifiuságais ... azon érdemlet büntetést annyiban mitigálja hogy ... három izben száz páltzákkal meg verettetvén ... fog el botsátatni [Kv; TJk XVII/1. 77]. *1765:* a discipliná(na)k az illyen személlyek ellen vigealni kel, mind az altal a nagyobra terjedhető tűz el oltására a Sz. Grlis Synodus ezen Deliberatumat mitigalja [GörgJk 201–2].

2. csökkent; a reduce; mindern, herabsetzen. *1718:* esett buntetesb(en) Iffiu Ceh Mester Bagyoni Janos Ur(am) ... büntetését Mitigálta az B: Céh tsak ad fl. 1 [Kv; ACJk 108]. *1729:* kereszt Apjanak mellette valo remenkedését s törekedését respectalva(n) mitigaltuk mortuum Homagiumának idest f. 33//33 penznek 16: magjar forintyát [Dés; Jk]. *1754:* azon reminkedem alázatossan Excellentiadnak, tarcson meg továbra is kegyes Szárnyai alatt azon Szállásomon; és bőlcs itilleti szerint a régi 3 Arany Taxat is mitigallya árvaságomhoz képest a mennyibe lehet [Déva; Ks 75. VIIIb. 110 Asztalos Gaspar Relictaja foly.].

3. lecsendesít; a calma/potoli; beruhigen. *1619:* az Tóth Mihály uramtól küldött demissióval írott levele is Nagyságodnak nagyot nyomott az embereknél, és ugyan mitigálta az embereket [BTN[2] 185]. *1668:* Hogy azért, édes Sógor uram, Kegyelmed ... mind az méltóságos személyeknek ő nagyságoknak s mind másoknak ellenem való nehézségeket mitigálni méltóztatott és nyomorúságomból meg is szabadíttata, Isten kegyelmednek ... minden lelki, testi kivánatos jókat adjon [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz].

mitigálhat enyhíthet; a putea uşura/atenua; lindern können. *1675:* poenatis penigh nem mitigalhattya a' Nemes Tanacz [Kv; TJk VIII/12. 104]. *1704:* Azért ha a poenát, mely intentáltatott mitigálhatom, én jó lelkem szerint azt ítíleném, hogy az rab úr légyen ez mostani arestumában, in moderno statu [WIN I, 181].

mitigálhatik enyhíttethetik; a putea fi uşurat/atenuat; gemindert/lindert werden können. *1746:* Balla Márton dólgában emanalt Deliberatumot atyafiságoson vettem ... erkölcstelen életiért, több illetlen szavaiért, pálczázás és Szent Mihály napig detentio imponáltatot ... teremtézésiértis (!) de stricto iure Kövezést érdemlet vólna, azért hogy Poenája mitigálhatnék okát nem látom [Ks 101 Haller János aláírásával].

mitigálódhatik enyhítődhetik; a putea fi uşurat/atenuat; gemindert/lindert werden können. *1670:* eo az captiva Aszszonytol ... fenyegettetet volnais ... hogy tagadná viszszá, mert külőmben eo ki szabadittatva(n) megh busul érette, sót mégh Kolosvári emberekis sokan megh busulnak miatta ... mellyet ha megh ölikis megh nem tagad, azert melta(n) az poena mitigalodhatik, halalt ne(m) érdemel [Kv; TanJk II/1. 735].

mitigálódik lecsendesedik; a se potoli; sich beruhigen. *1667:* Husztbúl az praesidiumot ki nem hozhatni mostan, mert annak az latornak dolga nem hogy mitigálódott volna, de az kajmekán ebsége miatt naprúl napra gerjed [TML IV, 209 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1729:* az Iffjakis ha valamelly Articulus ellen véttnének minek előtte dolgok Törvenyre nem menne és ha a' B. Czéhvel ante Latam Sententiam meg békéllenek dolgok mitigalodik [Kv; KovCLev.].

mitigált enyhített; uşurat, atenuat; gemindert/lindert. *1746:* Vass János nevű idegen jövevény ismeretlen ember ... immediatě a' Városrol el mennyen, es többször se a' Városon, se a' Város határán lenni ne comperialtassék. Külőmben Cassáltatván mostani mitigalt Deliberatuma szoross büntetése lészen [Torda; TJkT III. 110–1].

mitigáltatik enyhíttetik; a fi atenuat; gemindert/lindert werden. *1598:* Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt ... erthyk eo kgmek biro vramtol hogy fajtalan gonoz chelekedetiert theorwenj zerent fejere sententiaztak volna, myerthogy penigh minden sullios teorweniek leuitate misericordiae zoktanak mitigaltattnj ... kerik azon biro vramatt ... legyen kegelem fejenek [Kv; TanJk I/1. 322]. *1745:* (A vádlottnak) maga meg jobbításának reménsége alatt ez úttal poenája mitigaltatik, és hogy 20. pálcza ütéssel büntettessék à rabok által in foro publica itiltetett | jóllehet az patratumnak merituma béjegzést, sőt haláltis érdemlene, mindazáltal ... à poena mitigaltatvan ... hogy három szombatokon, mindeniken tiz, tiz pálczával rabok által meg verettessék itiltetett [Torda; TJkT II. 94, 98]. *1765:* minthogy még eddig semmi ellene nem docealtatott ... az ... ellene irt Sententia mitigaltatik [uo.; i.h. V. 265–6].

mitőlünk 1. tőlünk, a mi személyünktől; de la noi; von uns. *1542:* ew k. felne azon, hog az keth wayda ream zalanak Fogarast az raboknak zabadolasokert, kyth az wr Isten mwtholonk el thawozthasson [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Ianoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fogaras

vára urához]. *1568:* Matthias Nyerges ... fassus e(st) ... wottwnk vala ket zaz bort, iuh bort, es az arrat ... my gwnar peternek attuk meg ... az vtan my tolwnk soha ne(m) kertek [Kv; TJk III/1. 189]. *1599:* a Leng'elfaluiak my teóllunk a' zentlelekiekteól kertek uala egy eztendeóre walo zallas helyet [UszT 14/11]. *1632:* Elekfy Lazlo vram ... keuana mi teóllwnk Jobbagja Aszonnak (igy!) felszabadulását [Ó-Torda; Kp III. 65]. *1723:* mütöllünk Luka Vaszil semmit nem vett urdolgáért valo birságott [Hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1783:* Groff Torotzkai Sigmond Ur reszire a' fonást ugj kivánnyák mi tölünk, hogy 150 pászmát fonnyunk [Torockó; Thor. XX/5. 30].

2. fej-i többes; pluralul al maiestății; Majestätsplural; 'ua.; idem'. *1572:* Erthywk leveletekbeol, hogy Drumar Myhaly Smelcher Gabriel Es Akler Balynt kyknek my tewleonk Adossagoknak meg fyzeteseben fel eztendeyg walo haladekok wolna, ez alat penig eoreoksegeket Atton Adnak, es ez orzagbol ky meneo zandekok wolna, Haggywk azert Nektek hogy ha vgyan Byzonnyal lattyatok el meneo zandekokat, hogy azok kyknek adossok karba ne Maragyanak, Arestallyatok meg mynden eoreoksegeket [BesztLt 3628 Báthory István a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz]. *1663:* Kegyelmed levelét vettük ... Assecuráljuk is bona fide christiana, mitölünk, sem hozzánktartozóktól semmi bántódása sem lészen [TML II, 607 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. a mi házunktól; de la noi, din casa noastră; von unserem Haus. *1629:* estue kesen az iffiu deak Mathe felesege onnat mi teollünk vit gyertya gyutani tüzet [Kv; TJk VII/3. 103]. *1695:* mi töllünk távul vagjon [Hr].

4. a mi kezünktől; de la noi, din mina noastră; von unserer Hand/unseren Händen. *1564:* mw az feolseged poronczjolattya zerenth el Jarttünk benne, es meg kenaltuk az penzel, szent paly Ersebeth Aszonth Hauy Bodog Aszon Estin penteken, de mw teollwnk az penzt feol nem veüe [Zutor K; Ks 42. B. 25]. *1572:* My ... elmentewnk Bezterczere ... Az Nagod parancholattya tartasa zerent es folyo Beochnek mogya zerent, meg kenaltwk. Mi nalwnk lewen, Arany s taler ... Ez meg kenalas volt Zewzek nap utan valo cheoteorteokeon. Ez penzt my teolewnk fel nem vywe [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702]. *1612:* mj töllünk Varadon missilist extorkaltanak Bölöny Gaspar ellen [Kv; PLPr 21].

5. a mi részünkről; din partea noastră; unsererseits. *1677:* A mi ... az utolszori feleségéuel valo dolgát nezi[a], arrol az Tisztekttol convenialtt et per hoc Ecclesia követesre kivánkozua(n) mi töllünk admittaltatik [SzJk 130. — [a]Czelnai Miklósnak]. *1685:* mi töllünk az varos petseti alatt ki adott posztokat ... szabados(on) akarmikor arulhattyák eo kgk [Kv; TJk XIII/1. 255]. *1781:* (Azon summát) az Erdő Sz Györgyi Reformata Eklésiának Fundusul ki tettük haszon hajtásra és azon Summákot mitsoda végekre tettük ki ... azon végekre kell használtatni ... a' Capitalissának pedig meg tartatni haszon hajtásra, a melly végekre rendeltettek mi töllünk mind eletünkben mind holtunk után [MMatr. 486 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.].

6. miáltalunk; prin noi, prin intermediul nostru; durch uns. *1668/1673 k.:* Külde mi tüllünk Nemzetes Redej Istvá(n) Uram ... flo. 6. den: 70 [Csokfva MT; Törzs]. *1736:* Mellj megh vásárlatt erdőnek dolga mü töllünk, es altalunk igj menven veghben müis adgjuk ezen levelunket fide nostra mediante [Gyertyános TA; Bosla].

7. a mi tulajdonunkból; de la noi, din posesiunea noastră; von unserem Eigentum. *1600:* az fel peresek ... tiltottak wolt megh mi theölleönk egy newezetes heliet melliet Zal Dobos twissenek hinak [Nagykede U; UszT 15/256]. *1632:* protestálának az galambadiak, hogy aszt mü töllünk Tót Mihály hatalmasul vette el [Udvarfva MT; Barabás,SzO 369]. *1656:* annak az tanorok(na)k egy reszet ... mü tólünk ualta megh Czutak Geőrgy miuel mi nallunk zallago(n) uala [Kászonimpérfva Cs; BCs].

mitra püspöksüveg; mitră; Mitra. *1710 k.:* a mü fejérvári scholánkban grammatikát tanuló ifjacskát, bábolnai oláh pap fiát ... tette püspökké ... Apor István ... aranyos papi ruhába, mitrába öltöztetvén a maga Apor házában, maga hintaján solennis processióban vivé az oláh templomba, és instellálák püspöknek [BÖn. 873–4].

mityeg-matyog motyog; a îngăima/molfăi; murmeln, unverständlich sprechen. *1851:* Anyám mityeg matyog a' mint lehet, 's fogytig nyughatatlan | Istennek hálá jol vagyunk; Anyám tipeg topog mityeg matyok (!), 's legtöbbnyire buzát szemel időtöltésből [Kv; Pk 7].

miután 1. azután, hogy; după ce; nachdem, daß. *1843:* a Pásztorok miután egy pipa Dohánt ki szivtak onnan el mentek [Bágyon TA; KLev. ifj. Bottyán Mihálly (38) vall.]. *1846:* Virág Lászlo ... egy fertály bort parantsolván magának miután azt meg itta csak ki tűnt a fogadobol [Dés; DLt 530/1847. 10]. *1851:* Szöllőnk mí után a jég oly erősen el verte, elpusztult [Kv; Pk 7].

2. mert, mivel; deoarece, fiindcă; weil, denn. *1660:* Az ellőtt lovakért, tudtokra legyen az oda be levő uraimnak, az övékből adatok másokat, miután frigy ellen van [TML I, 584 Kemény János Teleki Mihályhoz és Bethlen Gergelyhez].

3. minthogy; întrucît; da, nachdem. *1843:* Az erdőlésre nézve hasonlólag: miután az 1791-i 30. törvénycikk azt rendeli, hogy minden erdők földesúri felvigyázat alatt légyenek, és továbbá az 1769. esztendőbéli regulativum punctumokban megírt szükségeikre kapnak fát, nincs sérelmek [VKp 138]. *1852:* mi utánn Törvényes Computus nélkült a' követlés Tisztába nem hozhato, Könyörgöm a' követlo Asszonyt ujjbol és a' Törvény rendes uttyára utasítani [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.]. *1863:* Miután ... minden meglévő vagyonunk az mi sajátunk, tehetnők azt, hogy egymás javára rendelkezzünk[a] [Kv; Végr. — [a]Ti. a férj és feleség].

4. minek utána; după aceea; nachdem. *1842:* Jáné Mária ... mihent a' házba bé lépett roszul létét nyilvánitotta, 's keves idö teltével láttamis tölle valami vért el fojni, miután nyomba a' gyermek szülés is következett [Dés; DLt 85. 1].

miutánunk 1. utánunk, a mi nyomunkban; după noi, în urma noastră; nach uns, hinter uns her. *1623:* latam az faluba lanos kertinel, hatt fa labu lanosnett egi Feier keőnokben vagott Aba mentes ... iffiu legeni az magok szeőuenie teőuebe le nio(m)ta vala es az legeni az azzoni laba keőzőtt vala, en hogi latam eőkett megh riaztam, az legeni el futa es az azzoni fel alla es monda nekem, lata(m) en hogi jösz vala, es mingiart tudo(m) hogi miutanno(n)k oralkodol (!) [Mv; MvLt 290. 32b]. *1657:* hírem olyan érkezett vala, hogy Vadászi Pál és többek, az ellenségnek mezei könnyű hadai oda[a] érkeztenek volna miutánunk sietvén [KemÖn. 251. — [a]Rimaszombatra].

2. halálunk után; după moartea noastră; nach unserem Tod(e). *1642/1687 k.:* Midőn Csit Sz. Jvánon visitálánk jövenek mi előnkb(e) Malom falván lako Vraink, és tőnek illye(n) emlekezetet, Mivel hogy a Csit Sz. Jvánon lako Praedikátor házát Szintén ökis ugy épitették mint szintén à Sz. Ivániak ... de hogy mi utánnunk ... a mi maradékink közöttis ... vetekedés ne lenne, jegyeztettük fel ez eccla könyvéb(e) nagyobb erősségért [MMatr. 329].

mível 1. mert; pentru că, fiindcă, deoarece; weil, denn. *1632:* Ezen megh mondot Eöreöksegnek hasonfelet hagia ... Kazon Imperffaalui Cziütak Györgynek es fiainak miuel eö kegmek mint keözel ualo Atiafiak tartiak es taplalliak [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1647:* Vagjon az Czűrős kerten túl ket barom Akol sövenj kapuja, sövennyenek foldozas kel, mivel nehul roszas [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1683:* Ngd Kgls parancsolattyábol ujjobban is küldöttem Sendült Szőlőt, ez már szeb az elsőnél, s jobban is erik ezen tul, mivel itt is szép eső lőtt [Balázsfva AF; Utl]. *1711:* az földeket sém léhete uram megh kévertétném mivél az marhak félete igén dóglének [Kászon Cs; BCs]. *1733:* ö Kglme maga vette le a' harang kötelét, mivel meg szakadott Vólt [Hévíz NK; JHbT]. *1742:* ă lo nem èpülhetett mivel nagyobb terhre fogatott, mint ă posta kürtöt hordozni [Kv; AggmLt C. 12].

2. minthogy; intrucît, deoarece; da, nachdem. *1550:* ennek ellene monda kemyn Janos, hog' mywel walkaj fyw volna [Nagykapus K; MNy XXIV, 292 Melchior Czyde de Nag'kapus jb vall.]. *1569:* Tǫrúen zerent talaltak hogy wicey Janos az bizonsag mellet meg eskegyek, chyak ǫ maga, es vg legye(n) ǫúe az fǫld, ezel wicey Janos meg elegedek, de az mas fel apelala, vicey Janos ezt apelalta hogy miuel meg szantotak, hatalmot kǫuet vala, es hogy az zantassal ne tartozzek [Kv; TJk III/1. 255]. *1598:* In Anno pr(ae)terito 1597, vgjminth zenth ferench napia(n) Vdúarhelt ... az A Peter vra(m) Gegeó Peter eó magha fiamot az teórúenj kezbe' megh foghta, Janost, Azt mondo(m) hogy myúel az teórüenihez ne(m) tartotta magat ... minde(n) keresetiteól el maradott [UszT 13/35]. *1632:* Vagio(n) egj tilalmas teölgy Erdejek, melinek Tilalma f. 12. De miuel az erdeö cziak fiatal, mégh eddegh mak raita nem termett [Illyen F; UC 14/38. 37]. *1684:* mivel a Tolvajok igen el aratta(na)k az egész Országban, azok(na)k fogyatásában is industrialkodgyek kglmetek s hűsegtek [UszLt IX. 76. 17 fej.). *1733:* mivel nem volna Vas Gergeljnek hogj honnan deponalna azon summa penzt ... ada ... harom darabocska földeket [Jánosfva U; Borb. II].

Szk: *~ pedig. 1615:* az Orszagh vegezese szerint mi hiüwnk Banffi Janos, az Lippay Generalis expeditiokra, minden Jozagarol Tizenket Louast kellet volna bocziatani; miuel penigh cziak Hatot bocziatot volt, ez okon minden Jozagat Confiscaltuk vala [Gyf; Told.].

3. ugyanis; căci, pentru că; nämlich. *1591:* teób keresetit mo(n)dgya Valamy Irtas feöldetis mo(n)dgya hogy megh Zantotta(m) volna mjúel eó maga ... ffalujebol Irtotta volna [UszT]. *1623:* az haz most teöbbet erne hogi nem mint akkor az mikor meg vottek miuel az hazat Eppitettekis [Kv; RDL I. 121]. *1625:* az megi nezeót heliekbólj kergetek kj diznaimot, az meliet nem celekethetek uolna miuelj enis portionatus voltam az faluban [UszT 142b]. *1678:* magatol Sükösd Mihály Uramtol hallottam egy néhányszor (: mivel feles ideig béres szolgája voltam :) hogy ö neki egy is nincsen örökös Jobbágya [Somosd MT; Ks]. *1723:* Marosán Grigor járt az Timofi házához mivel edgyütt mészaroskodtanak [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1762:* látám, hogy Luka és Tománé ketten ... mennek vala s még az én Vram, azt mondgja vala, czak bizony most Szöknek ketten (: mivel már régen Szóban vadnak Ketten :) [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1772:* ă temetésin is ott valek mivel eppen tö szomszedgya voltam, s most is vagyok [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

4. amiért; deoarece; weil. *1683:* Kenyeres Janosnak forditcson Makai Miklos hat forintokat, mivel azon szőlőt epitette [Dés; Jk].

mível 1. (földet) megdolgoz/művel; a cultiva/lucra (pământul); (Boden) bebauen. *1698:* Micziodas Hatara vagion szent Jakabnak es azt most ki miveli [Told. 2]. *1715:* edgyut fogtak, s miveltek ... a Gát alat egy darab ben valot [Koronka MT; Told. 26]. *1732:* Mikor ideje jár s a földet jol mivelik, gabonát jót terem [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1762:* ez is berkes volt de vgyan tsak imitt amott tiszta vgy hogy akkor is miveltek imitt amott benne egy egy darabotskát [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1801:* Vagyon egy 12 vékás föld, mellyet az Eklésia mivel [Légen K; SzConscr.]. *1808:* ezen Tőrőkbuza földet ... mindenkor a' fellyebb meg-mondott régi gyepes él Borozdáig miveltük [Felőr SzD; BetLt 6 Joannes Junior Süket (44) col. vall.].

Szk: *részben ~. 1850:* az A alatti másolati kötlevélből láthatólag NEnyedi Kora Juonnal és Szelesán Viduval léptem vala oly egyezményre miszerént ... 2 belső telkemet és azon telkekhez ... tartozott külsőket ... át adtam nekik használatul, oly fel tétellel hogy a' külsőket miveljék részben [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint a városi tanácshoz].

2. (szőlőt) megmunkál; a lucra/cultiva (via); (Weinreben) bearbeiten/bestellen. *1568:* Agnes consors Ambrosy Nyreǫ ... fassa est, Ezt hallotta(m) hogy bor egetǫ Marton hytelbe wǫtte meg szabo ferenctǫl az szǫlǫt es lattam hogy valtig myelte [Kv; TJk III/1. 242]. *1570:* Smelcher Jsthwan ... vallya ... Az pyachon leteben hallotta hogy Jllen modon zolt feolcz Antal, hozzw Gergelnek, Jo komam, Az zeolet mellyet Atthal vala visel (!) gondot Rea Mert en thowab Ne(m) mywelem [Kv; TJk III/2. 136]. *1604:* az Zölöt Tudom hogy görfi lazlo es Balas kwlön mieltek az öueköt [UszT 18/138 Barla Tamas Kerezturj vall.]. *1681:* Eze(n) két utolso szőlőtis ... az Hunyadi Joszágh szokta mivelni [Vh; VhU 43]. *1700 k.:* azon ... szőlőtt itt maras szèkben havattön ... nehai Györgj János edgy kevessé imigj amugj félig meddig művelte vesztegette [LLt 65/17]. *1712:* az melly Szőllőtt én mivelek vagyon negyven esztendeje hogy en mivelem az Csáki részre [Vízszilvás SzD; WassLt Sillai István (50) vall.]. *1732:* a szolotis igjekezi (!) jol mielni [Balázstelke KK; LLt]. *1805:* két Darab Szőllő a Buzai szőllő Hegybe ... ha jól mivelnék ... fél termésbe meg hózna 200 veder Bórt [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. Ł. 31].

Szk: *szőlő ~ni. 1687:* Vár szükségére ... szolgáltatták, az Rabokat, de szőlőb(en) soha ne(m) jártak, hanem Udvarbiró ur(am) kezdette, hét nyolcz Rabotis szőlő mivelni, Tengeri buza kapálni ... ki viteti eó kglme [Szilágycseh; GramTr VIII Kukre János Strása Mester (50) vall.].

3. termeszt, termel; a cultiva (o plantă); anbauen. *1622:* Ha hul penigh szeöleót mivel es nem terem Huz penzt kel adni[a] [Kozárvár SzD; SzJk 12. — [a]A papnak]. *1823:* A Bagjosba ... régen szőllőt miveltek, de a sok sebes záporok miatt a termő föld le mosodván ma tsak a kő láttzik [Szépkenyerüsztmárton SzD; EHA]. *1854:* (Köteles) Petrutz Nyikuláj ... egy kis kendert mívelni, kalákába [Maroskop-

pánd AF; DobLev. V/1375 Dobolyi Bálint kezével]. — L. még FogE 223.

4. (kendert/lent) kimunkál/feldolgoz; a prelucra (cînepa/inul); (Hanf/Flachs) ver/aufarbeiten. *1814:* A' Szolgálatan kivül az Aszszonyok rostálnak, Kendert és Lent mivelnek 4 Fontat fonnak, 10 Singet szönek [Pusztakamarás K; CU].

5. *bányát ~* bányakitermelést végez; a se ocupa/indeletnici cu exploatarea minieră; Bergbau treiben. *1623:* Tudom aztis hogy mikoron Iffiu Janos kiraly el fogna az Zouathay Sorol az Maros szekieket hogy miuelnek az baniat, kit vduarhelyhez kit penigh az Sofalui sohoz foglalanak [JHb Val. Orba(n) de Kibed[a] vall. — [a]MT]. *1638:* az magunk gyertiankal szenűnkel, s szerűnkel kel az Banyat mivelnűnk [Torockó; Thor. XVI/1 Andr. Almasi (40) jb vall.]. *1716:* egy Matajsza nevű Német katonája volt ... és ... Matajszával ketten mivelvén akkor az üdöb(en) a Bányát, ugj Csuszott belé Pap Mihály, és illyen uton birja mostis [Nagyalmás H; BK ad nro 184].

6. (vasat) feldogoz; a prelucra (fierul); (Eisen) verarbeiten. *1771:* Én ... Kozák Mikla hogy vasokat élesitvén mivel-tem a Fuvó(na)k Zúgásától minden beszédét Majjai Andrásné(na)k eszembe nem vehettem [Msz; BetLt 7 Kozak Mikla vall.]. *1780:* Valakik a' puszta verő hellyeket futatás végett fel-fogják, elöszszer epitsék fel, és azutan proportionatě et concernenter mind futatni, mind mivelni szabadságokba lészen, külömben cselekedök flor. 12 büntettessenek [Torockó; TLev. 6]. *1780/1804:* Ideje a' Bánya miveles(ne)k és folytatásnak igy végeztetett hogy a' Bánya mivelés kezdetének terminussa legyen Ujj Esztendő napja, ettől fogva tartson tizenkét heteket, akkor végeztessék a' Munka, melly idő alatt a Kohon vagy Verön senki ne mivellyen [uo.; i.h. 8].

7. kézműves munkát végez; a practica o meserie; Handwerk treiben. *1561:* Egy legennek se legen zabad it az waroson ezwst miwel uag' darab ezwstel kereskedni es maganak nyluan a vag' titkon myelni mert ... az miet attol el vezik es az ceh ladaiaba tezik | Ha walamely legeny es (!) warasra iọne Miúelny es it az varason myet nem talalna kiert olly herre ky menny a' hun semmy ceh nynchen ollyan helyen ket hetnel toab ne leg'en zabad myelni [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Azt vallia ... Eottues Andras, hogi ... Mywelt egi Mas Approlekot nekyk hoztak approlek ezwsteot hozza kylembkylěmb felet [Kv; TJk III/3. 173]. *1586:* Iffiú Giúlay Janos vallia, Igy zolot pesty Ianos ... en eleottem az ezwst feleol, En vgmonda senky hitwa(n) ezwstit Ne(m) Iovitom az en Io ezwsteommel hane(m) ollianbol mywelek Aminemeot Adnak [Kv; TJk IV/1. 614]. *1602:* beort ... senkinek neys legien zabad venni az chęhes emberen kyweol ky affelebeol mjwel [Kv; TanJk I/1. 417]. *1621:* en az Mwhelyben wltem es miweltemis [Dés; DLt 345 kovácslegény vall.]. *1635/1650:* valamely Legeny az Varasra jeo, itt Coloswarat akar miuelnj ... az Mester szorgalmatosson megh tudakozza allapatiat, ha cehes hellien Tanúltě, es ha vagio(n)ne Aprod leuele [Kv; ÖCJk]. *1755:* nemelj becsületes Eötvös mester emberek egjedül csak Arany munkát mivelnek [Kv; i.h.].

Szk: *legényszámban ~. 1640:* ha mind az négy remekben hiba találtatik, tartozik büntetésben még egy esztendeig legén szamban miuelni [Kv; KovClev.] ✱ *limitáció szerint ~. 1579:* Az kadarokat penigh eo kegme biro vram hyvassa be es vgya(n) valoba inchye eoket hogy az Limitatio zere(n)t Mywellienek [Kv; TanJk V/3. 197b].

8. (kézműves munkával) (el)készít vmit; a face/executa ceva (ca meseriaş); etw. (in Handarbeit) verfertigen. *1561:* senki semminemw miet tizenneg' lottosnal alab ualo ezwstbol ne merezellyen mielni [Kv; ÖCArt.]. *1562:* Biro vra(m) es az polgar vraim marattak adossa Lakatos peternek ó felsege zúksegere kit miüelt egy Zabolath d. 20 | Biro vra(m) es az polgar vraim marattak adossa Kepiro Janosnak ó felsege zwksegere kyt miüelt zazlokat, hetetfel forintal [Kv; Szám. 1/VII. 128, 1/X. 70]. *1565:* Pentek Janosnak maratak adossa hogy w felseghenek mywelt zeghet patkot hf 2 d 96 [Kv; i.h. 1/VIII. 179]. *1600:* Aztalos Lukach miuelt volt az scholaba ... Marton deaknak az Lectornak egi keoniw tartot fl 1 ... Az Cantorok hazanal egi aitot bellesesteol es egi pincze Aitot fl — d 50 [Kv; i.h. 9/IX. 51]. *1630:* Szabo Marton foldozot mind ennekem sarut ... Mind penigh az Jnasnak s mind Uramnak maganak s Aszoniomnakis foldozta a Csizmajat, de uy miuet en nem tudom hogj miuelt volna [Mv; MvLt 290. 221a]. *1672:* müveltem Egy kemencze eleiben valo dezkat d 45 [Kv; ACJk 56b].

Szk: *jó mívet ~. 1677:* Mindenféle mives embereknek Privilegiumok ezeckel a' Generalis Conditiockal tartatnakmeg, és hagyatnak helyben: Elsöben, hogy jo mivet mivellyenek. Másodszor, hogy a' Várost és vidéket mindenek neme szerint valo mivekböl ... meg ne fogyatkoztassák [AC 170].

9. dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. *1546:* mykoron ez thooth meg chenaltatyak, az wagy az thoon az molnoth meg eppythykh ... esz mykoron az zegeny neppeth kyldyk reya mywelny ... chak anya zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny ... menyeeth Bogathy Chaspar kyldeth [Panot[a]; DanielO 6. — [a]Panád KK]. *1568:* Parancholyon kegd zenth gergre az alch Mesternek Myelyen es chynalya megh hazamath, Merth Mynd megh fyzette(m) neky [BesztLt 79 Lucas pysthaky de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1572:* Bosy Elek azt vallya, hogi Tawaly Nyarba volt varadon egywt Myeltek Seres Myhalial [Kv; TJk III/3. 41] | Az vr megh irta Ennekem hogy az keo mywes Aratas vthan Jeone fel az varba mywelny [Görgény MT; BesztLt 3680 Blasius Tholdalagy prouisor in Georgeny kezével]. *1585:* 17 Juny, Miert hogy az itwalo zegensegh ket hetben egi mas vtan a temeteo kertnel mweltenek egietmasra keoltete(m) reaiok in simul d. 48 | Sipos Mihalnak Attam cub. 3 1/2 A Molnon mieltt erette [Kv; Szám. 3/XVII. 15, 41], *1597:* Kwmwess auagy dabo leorincz Mwelt Egiedwl az hid kapwn az Emelczw Eleyt fel bontodta chinalta ket nap el sem wigeszte Adtam 1 Napra Neky d 25 [Kv; i.h. 7/XIV. 106 Th. Masass sp kezével]. *1632:* Vagio(n) egy Iuegh Cziwr melib(en) mostis miuelnek [F.komána F; UC 146]. *1637:* Szanto Marton ... ennalam mikor miuele, megh akkor latot, de az uta(n) ozta(n) megh keoppeölieöztette magat, s az uta(n) ... vilagtalanult megh [Mv; MvLt 291. 98a].

Szk: *rabotás munkát ~. 1697:* se szekerrel se lovon se gyalog szer senki Szombatth napo(n) mely most vasarnap jarni es valami oly rabotas munkat mivelni ne mereszellyen [Dés; Jk] ✱ *rovásra ~. 1587:* Az taligara valo keolchyege. Elseoben vgy vegeztúnk hogy Az kowachy Rowasra Mywelyen [Kv; Szám. 3/XXXIII. 19].

10. cselekszik, tesz; a face; tun. *1548:* az ty kegyelmetek kedwyert nem mweltem [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Tamás lev.]. *1561:* Ha vala melly az mesterek kozzwl hozzw ydeyg ualo betegseg mia a' vag' ualami modon meg'nyomorodnek es az mesterek annak valami segitseggel akarnanak lenny azt az egez Cehnek kozonseges iouedelmebol myellyek [Kv; ÖCArt.]. *1564:* eztis mieltek hogy az fw emberen meg vöttek az adot es az zolgaianis meg vöttek

[Cssz; SzO II, 179]. *1568:* Sophia Relicta Joannis Compactoris ... fassa est ... Ezt hallottam hogy monda az Zabo Janos felesege, azt monda vram hogy ha az annyam fel nem hagya tenny az Tablat, bizony ollyath myúel hogy mynd my es mynd ó Meg bannya | az Nemet ... Rajta futamek Kadar markosnera ... az azony ... mútata az keket es vgy mongya vala az Nemetnek la myt myeltel [Kv; TJk III/1. 171, 214]. *1570:* Makay Benedek ... vallya ... Eö Mond az leannak Te kwrwa lean byzon megh Banod azt myt mywelel [Kv; TJk III/2. 80] | Kegtek Lassa amy Job azth Myelye kegtek [Medgyes; BesztLt 4]. *1572:* Mytth Myűelz Isten halalayrtth [Dés; DLt 182]. *1573:* Nem kely vala azt Mywelned [Kv; TJk III/3. 171]. *1590:* az mint az kissebik fiamott mondod hogy hazadon fenyegetett eszt sem mywelte, seott ha mielte wolnaes senkitt sem banttotth [UszT]. *1633:* Falabu Janosne ... az Simo(n)fi leaniatis tanitotta hogi giermeke ne legjen mit miuellje(n) [Mv; MvLt 290. 137b]. *1834:* akár mit míveljek soha ... el vesztett Jo Feleségemet fel nem találom [Nagylak AF; DobLev. V/1094].

Szk: *barátságot ~. 1557:* meg zolgalwk az mi baratsagot k velenk mielt az borj vetelben [Gyf; BesztLt 59]. *1559:* kyre engemet Zalancy Janos wram hogy: Ke: yrnek az way yzenek hog walami borok weny Kwldot wolt yde az: Ke tartomanaba hogy ha wehetnek tahat: Ke: myelne any baratsagot wele hog: Ke: wytetne akar chak Lekenzere [Somkerék SzD; i.h. Erdely myklos de somkerek lev.] ✱ *lármát ~. 1771:* Nagy Josefne, és Anucza Annya ... az Udvaramat tele töltettek Ludakkal azok ... Lármát miveltenek [Dés; DLt 321. 32].

11. megtesz; a face; machen, verrichten. *1551:* kiryewk kegielmeteketh mielye az my zolgalatonkirth es barachagonkirth, engeztelye meg kegielmetek az vrat [Fog.; LevT I, 77 Daczo Mate és Thorma János porkolabok G. Pernezit, Fr. Sennyey és Val. Magiar címzettekhez]. *1568:* Egj Jobbayat(!) foktanak meg ... azert myelye ezt the K ... erettwnk hog bachassa Kmed Ide keoz herre walahoa Tóruynre az dolgot [Galac BN; BesztLt 51]. *1578:* ennek vtanna a'ky hat penze(n) akarya borat kezdeny, az vasar birak hireknelkwl ne merezellie mywelny [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamely mester penigh ... ez Articulust meg szegnę ... Tehat az menyszer miueli, annyęszor tizenkęt kęt forintal bwntettessek keduezesnelkwl [Kv; KömCArt. 6–7]. *1618:* Az Nagyságod írása szerént én eléggé sollicitáltam, hogy felvenné az szolgálatot, de soha nem mívelé [BTN² 165]. *1657:* testamentumában is azt rendelte volt, hogy ötet veres színben gyászolnák, temetését is azzal ékesítenék. De azt nem mívelék az testamentumosok [KemÖn. 101].

12. nemi von. nyil-ban; în declarații, referitoare la viața sexuală; in sexueller Äußerung. *1572:* Pal deak azt vallia hogi Zemewel rea Nezet, hogi egy zemely az padra deoytette völt Hegedws Janosnet Es azt mywelte neky az my kedve volt [Kv; TJk III/3. 32]. *1629:* engemetis kialta Balogh Ferencz hogi hamar szomszed Ura(m) ugy mond mert am szinte most miuelik az Felesegemnek [Mv; MvLt 290. 164a]. *1729:* Némasági ura(m) ... a feleségivel Lukának azt mielte a mit akart [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.].

13. elkövet vmit; a comite ceva; etw. begehen/verüben. *1564:* Az tőruintelenséget az kit irtunk mind közönsigel fel ide ezeket mi raitunk bech pal miuelte Antal peter fiaual egietemben [Cssz; SzO II, 180]. *1565:* ktek Az Negy hordo Bort elweotte teolem oknęlkyl ... esmęth keeth hold Bwzamat arattatok be, es el hortotok oknelkyl, Byzon még sem azt, sem egebet, kyt raytam mywelteteк El nem zenwedem [Kv; BesztLt 5 Konth János a lekenceiekhez]. *1570:* Erzebet Kyral Marthonne ... vallya ... hallotta Az Trombitastwl hogy ezt Monta, Esseh lelek kurwak ely vezek myattatok valamyt Mywelelek Raytam | Martha Nagy Marthonne ... vallya, hogy ... hallotta az vtan az Molnar Jakabtwl azt Monta, hogy ha Rea talal Kwthy Antalra az ew Zablaya Mya kely megh halny, Mert Bwntelen Mywelte Mind az Rengeo Annan Mind eo Rayt (!) az kissebseget" [Kv; TJk III/2. 27, 102. — "Ti. a vele való fajtalankodás vádjával vertek ki Rengő Annát a városból]. *1573:* Margit Zeibert Antalne Azt vallia hogi hallotta Albert Leorinchne kyaltia volt Telmane vtan az vchan, Meny ely te Lopy Bwzat ... lopy zalonnat lopy fonalat, Eo meg zolitia rolla Myert Myeweled azt rayta [Kv; TJk III/3. 214].

Szk: *alkalmatlanságot ~ rajta. 1664:* ez előtt is elég alkalmatlanságokat míveltenek rajtunk is országul [TML III, 282–3 Teleki Mihály Nagybánya városához] ✱ *csalárdságot ~. 1662:* Gyulai Ferenc a váradi várból ... kiköltözvén ... a várbéliektől elbúcsúzván a Sámuel prófétának ... tudománytételét vette vala elé ... „ha én valakinek ökrét elvettem, vagy szamarát, és valakivel csalárdságot míveltem ... visszaadom neki" [SKr 481] ✱ *dúlást ~. 1630:* 2 Octobris ... itt az város körül való falukon nagy kóborlást, dúlást mívelének [Kv; KvE 159 SB] ✱ *hatalmasságot ~ rajta. 1661:* az szelniczei bíró reménkedék, hogy írjam meg Kegyelmednek, két puskás vagyon közöttök, az kik miatt nem nyughatnak, minden hatalmasságot mívelnek rajtok [TML III, 118 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] ✱ *hatalmat ~. 1558:* ew felsege nem haggya hogy walaky az ew felsege Jobbagyn yllyen hathalmath mywellyen [Kv; TanJk V/1. 48]. *1591:* (Az alperes) felesege mielte es mieltette az hatalmotth [UszT] ✱ *kóborlást ~ → dúlást ~* ✱ *lopást ~. 1570:* Ferenchy Ambrus, Kwthy Antal, Nagy vinche hitek zerent vallyak ... Azt is Thwgyak hogy Mykoron Byro Myhalnet az wyzbe vethettek volna, Thakach Janos az Siluester germeket hozza fogta volt hogy Eyhel (!) hal volt megh, Es hogy valamy lopast Mywelt volt Thakach Janos megh verte Erte [Kv; TJk III/2. 40] ✱ *pusztítást ~. 1710:* A kurucok ebben ez esztendőben is sok pusztítást mívelének Magyarországban [CsH 156] ✱ *szidalmas dolgot ~ rajta. 1570:* Nagy Neste, Ezent vallya ... Mongia aztis hogy Rwtalmas Bezedet zolt Zeoch Miklosra ... valya aztis hogi ... Eo raytais sok zydalmas dolgokat mywelt gyakorta [Kv; TJk III/2. 79] ✱ *veszekedést ~ rajta. 1618:* Oly igen sok rút, mód nélkül való veszekedéseket mívele ekkor rajtunk" Gáspár János urammal, hogy csak megírni is irtózom tőle [BTN² 91. — "A török tárgyalófél] ✱ *violenciát ~. 1807:* Nms Nemzetes Vitézlő Possessorok, magok erejekben helyheztetett bizokodástol viseltetvén ... a' magok ... Határokat ... terjeszteni törekedvén violentiakat miveltenek [T; Born. XVd].

Ha. *1561:* miely [Kv; ÖCArt.]. *1562:* mielth [Kv; Szám. 1/VIII. 42]. *1568:* myelne [Kv; TJk III/1. 218]. *1570:* mywelte. Mywelyed [Kv; TJk III/2. 84d, 88]. *1588:* múvelt [Kv; Szám. 4/V. 47]. *1589 k.:* myueltyunk [Szu; UszT]. *1595:* műúelt [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 246]. *1649:* mwelt [Kv; Szám.26/VI. 464]. *1653:* mieljék [ETA I, 66 NSz]. *1656:* müveltem [Kv; ACJk 52a]. *1740:* mielte [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13].

mívelendő megművelendő/dolgozandó (szántóföld); (teren arabil) care este/trebuie cultivat; zu bebauend (Ackerfeld).

1791: Vagynak-é Allodialis Szánto Földek ... s azok közt vagynak-é ollyanok; mellyek minden Esztendöben Cultivaltatnak? ha vagynak; dístingválja a' Tanu, az alternatim mivelendöktöl? [BSz; Ks 74/56 vk].

mívelés 1. (föld) megmüvelés/dolgozás; cultivare (a pămîntului); (Boden)Bebauung/Bestellung. *1774:* 1770-ben is vettettek Tit. Praefectus Uram Számára mint égy két köbölnyi Tavasz Buzát, mellynek mivelése kaláka által ment Végben [Mocs K; KS Conscr. 77]. *1794:* Valoságos dolog az, hogy az Veteményes kertnek nagy része Sűjjedékeny, és mivelésre alkalmatlan voltt [Mezómadaras MT; BKG Dregutz Timók (80) col. vall.]. *1835:* (Az alsósinfalviak) az Also Sinfalvi Határára (!) valo gondviselést bizanyos kötés alatt által adták Felsö Sinfalvának ... mig az elpusztittatott Also Sinfalva Hellységének meg maradott ... tulajdonosai annyéra Szaporadnának hogy az Also Sinfalvi egész Határnak gondviselésére, mivelésére elégségesek lennének [Asz; Borb. II]. *1852:* (A törökbúzaföldeknek) kötelesek ... minden rendes mivelését meg adva becsületesen le takaritani [Ne; DobLev. V/1345].

Szk: *~ alá felfog. 1832:* Mikor az Exp(onen)s Nemes Possessoratus a' Két Aranyos vize között valo Hellyet mívelés használás alá felfogta fel Szantotta a Tanu jelen voltè [Asz; Borb. II vk] ✱ *~ alá vétetik. 1801:* minden Hellységek Határi ... az illetö Tisztek által fel osztatván mindenkor tsak a következö fordulok vétessenek mivelés alá [T; TLev. 12/1] ✱ *felibe való ~. 1800:* Dosa Adám ur ... Ilentzfalvi Jussát adta felibe valo mivelésre [Ilencfva MT; DLev. 3. XXX. 6] ✱ *jó móddal való ~. 1797:* bajos a' jo moddal valo mivelése[a] [Ajton K; CU. — [a]A földnek].

2. (szőlő)megmunkálás; cultivare/lucrare (a viei); (Wein)Rebenbestellung/bearbeitung. *1578:* Illyen moddal az zölö felölys weghezenek hog' ha az zölöth kaczkan marthon meg karoztatna es kapaltathna es ollya(n) korba kellethnek Almady Gasparnak tahat tartozzek Almady Ghaspar az mywelesinek az arrat meg' fizetny [Szava K; JHbK XV/25]. *1675:* (Egy szőlő) melytöl fizettem az vincellérnek mívelésétöl f. 20 [Kv; KvE 195 LJ]. *1694:* igen forgodtok annak az szöllönek mijelesíb(en) de mikor isztok bene [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1726:* A' Közép Lombi Szöllö ... karoja és fája tsak közép aránt va(gyo)n azomban a' mivelése is sött csutkosis a' töve [Kv; KvRLt VII. 20a]. *1728:* jollehet a' Szöllö jo mivelésben van de a karoja közösleg seleytes apros [Kv; Pk 7]. *1783:* a szölönek jo mivelése és sürübbitése [Buza SzD; LLt Csáky-per 110 L. 17]. *1807:* ezen Duda Togyer ífiantan meg halva, el maradott árvái félben hagyták az írt szöllönek mívelését [Kersec H; Ks 116 Vegyes ir.].

Szk: *~ alatt/~ben tart. 1798:* hogy azon Szöllö Töket valaha curálta vagy mivelés alatt tartotta volna ... az ... öreg Dodnj ... nem tudom [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1850:* A' szöllöket köteles lészen haszonbérlö Sogorom illendö mivelésben tartani [Ne; DobLev. V/1298].

3. termesztés; cultivare; Bau, Anbau. *1772:* A földi Magyaro mivelése szokásban vagyon é? [Fejérvíz H; JF 36 Balt. Herna szb kezével] | A' Földi Magyaro mivelése szokásb(an) nintsen, de ha felvétetödnék ezen Circulusb(an) is meg teremne [Algyógy H; i.h. Ferentzi Ádám szb kezével]. *1815:* nintsen egy plántánk-is, mely a' gabona szükit és nem létét, mind táplálo erejére, mind mivelésére nézve, sükeresebben is potolna mint a' Krumpi [Kováts Sámuel, Utasítás a Krumpi termesztésére (nyomt.)].

4. (bánya)kitermelés; exploatare (minieră); Bergbau, Grubenarbeit. *1637:* az my Torotzko varosi Jobbagink ... nem reghen ... talaltanak valami fekete onas keöre is, a ki valamenny ezüsteotis tartana es annak maghok fel zabadulasaval valo miveleset sollicitaltak maghok(na)k, az my kegl(me)s urunktol fejedelmünkteöl [Thor. I/26]. *1638:* Az Urak valoban üzik az Szegenyseget az Bania mivelesere, en vagyok egyik gondviselö benne [Torockó; i.h. XVI/1 Fr. Gal (35) jb vall.] | az szegeniségh valoban raita vagion az banianak mivelésen [uo.; i.h. Gr. Lako jb jur. civ. vall.] | Eleget forgolodik asz szegeniségh az Bani (!) müuelésben [uo.; i.h. Erasmus Bartha (39) jb vall.].

5. (vas)feldolgozás; prelucrare (a fierului); (Eisen) Bearbeitung. *1702–1764:* Ebben az esztendöbe az urak tisztey eskettettek megh az verös kovacsakat az müvelesre [Torockó; MNy IV, 234]. *1782:* a Föld alol ki hordott kőnek mivelésére Tüz, s Consequenter Fa kivántatik [uo.; TLev. 4/6. 5b]. *1787:* köteles légyen minden Verös Kováts a fujtatás és mivelés dolgában az eddig vigealt Constitutiot observalni [uo.; i.h. 9/25]. *1795:* egy Veröss Kovács Gazdais soha ... maga Müvelö Kovattsanak és Segittöjének a' mivelés idején ételt, vagy p(edi)g a' hellyett discretiot, adni ne tartozzek [uo.; i.h. 9/29].

6. kézmüves munka folytatása; practicarea unei meserii; Fortsetzung des Handwerks. *1561:* Az ǫzueg' azzoniok mielese felol Articul 8 [Kv; ÖCArt].

7. (kézmüves) munka; muncă (de meseriaş); (Handwerks)Arbeit. *1565:* Biro wram es az polgar vraim maratak adossa Zyarto (!) Lwkachnak az w folseghenek valo Mywelesert f VI d 23 [Kv; Szám. 1/IX. 188]. *1608:* Itt Feyer varat lako Zabo Mesterek adgiak keónieörgeseknek altala ertiseonkre, hogy az w Priuilegiumok, ellen, ez helyben, sok kulömb külömb Zabok[a] zallananak, kiknek az w kóztök valo miuelisre semmi igassagok nem volna [Gyf; Törzs. fej-i rend. Gyf városához. — [a]Olv.: szabók]. *1621:* Orelt Aztalos Janos Myelese a schola Zwksegere ... Egj Hars fa labu aztalt magae az harsfa d. 45 | Hidelui Kadar Gergelliel szamot vetue(n) ... az Feredeó hazhoz Eztendeigh valo miueleseteól, fizette(m) neki szamuetes szerint f 3 d 93 [Kv; Szám. 15b/IV.24,15b/XI. 300]. *1625:* Mihaly kouatsnak adtam az Malomhoz mieleseert tartozo buzat Cub.4 [Kv; i.h. 16/XXXII. 6 Balk Mihaly kezével]. *1634:* az mikor Janos kovaczy megh hala ... testamentomat nem tot, mert az Annyais el vala ... az Annya kezehez attuk be, az patkolas es egieb miveles arrat [Mv; MvLt 291. 25a]. *1637/1639:* Molnar Szabo Mihalnak fizettünk müelesert f. 3 d 10 [Kv; RDL I. 111].

8. felhasználás/dolgozás; utilizare, prelucrare; Benutzung/arbeitung. *1657:* Vasarlottam ... hat sing landis postot feketet, singit f. 2 d. jövendö müvelesre facit f. 12 [Kv; ACJk 48b].

9. használat; folosire; Gebrauch. *1831:* csak az eke mivelése által, a kigyo hagymát, földi borzát, ürmöt, s más több effele növevényeket ki nem pusztithattyuk [Dés; DLt 143].

10. építés; construire; Bau. *1571:* mi kik voltunk w felsege Szolgalattiaban Varadon ... Aggiwk tuttara vrasagtaknak hogy ez az ember kj kigelmetek Szolgaia volt Toth Simon az w Thehetsege Szerint es minden kepen ereie Szerint az var miuelesen ielen volt es Hiwsegesen es embersegesen louaual es Szekereuel Szolgalt [Ne; BesztLt 3550].

mívelésbeli (vas)művelésre vonatkozó; care se referă la prelucrare (a fierului); auf die (Eisen)Bearbeitung bezüglich. *1805:* egybe gjültünk vala a' Biroság Házhoz, holottis a' magunk Mivelésbeli meg szorittását vévén fel ... kérdésbe jött közöttünk hogy a' három vagy p(edi)g a' Négy Ágas vas futatás álhane (!) meg? | Irgalmas valaszszát Ngdnak ... el várván vagjunk alázatos szolgai A' mivelés és futatásbeli restantiakkal meg terhelt része a' Verös Kovacsoknak [Torockó; TLev. 9/38, 9/42].

mívelésmód vaskitermelési mód; modul de extragere a fierului; Eisenbearbeitungweise. *1789:* mivel ... mind a Bányász Gazdak mint a Beresek el felejtkeztek Kötelességekről, s annal fogva Nemely Tarsaság a maga Banyajabol a vas követ a Bányászoktol meg hatarozot arran veszi, más Czimboraság idegeneket szabad Nyeresegre botsát Bányájába; más pedig Nap szamra dolgoztat ... kötelességévé tétetik a Biraknak az hogy ... a ... be csuszot Törvénytelen miveles modot egesszen irtsa ki [Torockósztgyörgy TA; TLev. 7/10].

mívelésű (vhogyan) megművelhető (föld); (pământ) care poate fi cultivat (într-un anumit fel); (irgendwie) bebaubarer (Boden). *1817:* A Kövesdi határ fekvése és terrenuma észre vehetöleg terméketlenebb, bajosabb mivelésü hogy sem az Háromszéken lévö föld [Árkos Hsz/Mv; Kp V.318].

míveletéröli müködési/ténykedésbeli; despre activitate (a unor persoane); Wirkungs-, Betätigungs-. *1866:* ha a papok a hümlö oltásra es megvizsgálásra meg nem hivatnak, az öltó orvosok miveletéröli bizonyitványt ne írják alá [M.gyerömonostor K; RHAk esp. kl 17].

míveletlen I. *mn* 1. megműveletlen/dolgozatlan (föld); (pământ) necultivat, nelucrat; unbebaut (Boden). *1671:* Nos Anna Bornemisza ... Adgjuk emlekezetül mindeneknek ... hogy ... egj felöl Juon Belgje, más felöl Komsa Kluhul meg holt jobbágjink puszta ház heljek, és harmad felöl az közönséges ucza szomszédságiban levö puszta paraszt fundust ... ahoz valo mindennemü földekkel, müvelt és müveletlen szánto földekkel ... Talaba Sorbánnak és Mathenak ... adtuk [UF II, 501]. *1737:* Az András erdeje alatt lévö észak ... miveletlen, sovány Zabot ha terem [Nagyida K; EHA]. *1752:* (A földnek) az allya Eszakrol ütközik a Sztánts Vonul irtot kaszálojában az innetsö also szegelete jö az Szöllök also oldalában lévö szegelet gyepüig ... az tulsó also szegelete pedig ütközik egy mieletlen szánto Földre (!) [Káptalan AF; DobLev. I/248. 1b]. *1765:* ez a föld pusztajaban hevert miveletlen, el suvadozott tövisses bokros helly [Kissolymos U; Markos lev.]. *1799:* a' Papok Csorgója Völgye név alatt lévö miveletlen hely [Mv; MvHn]. *1806:* azon ... Kaszálo igen nagy giz gazos és Füzfa bokros miveletlen helly volt [Zentelke K; BfN].

2. megmunkálatlan/felhagyott (szőlő); (vie) nelucrată/necultivată/abandonată; unbearbeitet/aufgelassen (Weingarten). *1708 k.:* harmad fel hold szolött ki karoztunk, à tőbbi megh karozatlan, s miveletlen [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hosszu Demeter P. Horváth Miklóshoz]. *1734:* ezen mostani viduaval lött öszve kelésekkor az Dunai ersebet szölei éppek és mivelt szölök, nem pedig gazban es gúrdolyban maradtak es miveletlenek voltak [Torda; TJkT I. 30]. *1790:* a' kinek ... míveletlen Szölö Fölgye találtatik a Szöllö Biro admoneáltassék Tavaszszal és Öszszel [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1802:* Arenda ideje alatt a szöllöt, mely most ugyan miveletlen, meg épitteni kelletvén, a melioratio igasságos betsü szerént az arendanak ki telésével nékem meg fordittassék [Kv; JHb XX/12].

3. feldolgozatlan; neprelucrat; unaufgearbeitet. *1829/1830:* egy kitsin darabotska miveletlen arany [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 156].

4. (még) tanulatlan, kiskorú; minor; minderjährig. *1622:* Volt ... egi hazok, meljben volt reze. Borkanak f 15 d 22. Janczinak mjuel miueletlen volt azo(n) hazban reze f. 19 d. 22 [Kv; RDL I. 15].

II. *hsz* 1. megműveletlenül; (lăsat) nelucrat; unbebaut. *1740:* némellykor az egyenetlenség miatt miveletlen is maradt némellyik föld [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. *1769:* Porontsoltatik igen keményen ... hogy minden emberre vigyázzanak, ha az el szökesre valo Jeleket, ugy mint ha Jovokat adogattyák, Jószágokat miveletlen hadgyák mingyárt a Tisztek(ne)k ... hirré tegyék [UszLt XIII. 97]. *1801:* az irt Ház után valo régi Mezei hellyek nintsen ... ezen Rész azon kivüll is sok versben sokáig pusztájában hevertt miveletlen [Nagynyulas K; DLev. 15].

2. megmunkálatlanul, pusztán; nelucrat, necultivat, in paragină; unbebaut, öde. *1677:* Az Czicz hegyenis vagyon egy Puszta Szöllö; mellyet Dálnaki Vram hagyot volt miveletlen [Dés; Borb. II Mezőmadarasi nemes összeirók]. *1705:* ez mostani hadakozo időnek mostohasága miatt, szöllö hegyeink(ne)k nagyobb része műveletlen maradva(n) ... az idege(n) borok(na)k be hozását ... meg engedtük [Dés; Jk 346b]. *1742:* Sok Szöllök mivelletlen marattanak [Bh; Told. 25]. *1786:* hallattam ... hogy Pungratz György Vr is szöllött fogott irtott volt ... de idővel ismet fel hagyta s a bokor fel nőtte hogy pusztajab(an) Miveletlen állatt [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Nagy Ferentz (58) ns vall.]. *1803:* mikor asztot ... kezekben kapták ... miveletlen pusztán állot [Bábahalma KK; RLt O. 1].

3. feldolgozatlanul; neprelucrat; unaufgearbeitet. *1801:* a' műveletlen, azaz in crudo lévö Réz [DLt nyomt. kl].

míveletlenség 1. megműveletlenség, parlagon hagyás; faptul de a fi lăsat nelucrat (un teren arabil); Nichtbestellung. *1854:* Minden szántóimat kaszáloimat ... magok rendes idejékben meg mivelni köteles az míveletlenség vagy hanyagsága által okozott károsodásomat ... Tartozik meg fizetni [Egerszeg MT; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

2. megdolgozatlanság, pusztában hagyás; faptul de fi lăsat necultivat/nelucrat (via); Nichtbearbeitung (Weingarten). *1736:* az Pojani ... szöllöket pusztulásra jutni, az város dezmajanak diminutiojára s kárára ne engedgyék, söt omni mode az possessorokat a culturara cogalják, külömb(en) az miveletlenseg miä az dezmab(an) provenialhato defectust az N város exigaltattja [Torda; TJkT I. 145]. *1742:* az Szöllök igen meg vesztenek mivel ... sok Szöllök tőből kivagattatanak nemely resze pedig az mivelletlensege miä parraga maradot [Bh; Told. 25]. *1810:* Ezen darab Szöllö ... el pusztult a' miveletlenség miat [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 391]. *1822:* (A) Szöllöt ... a miveletlenség által el pusztulni hagyták [Kv; Pk 4].

míveletlenül megműveletlenül, parlagon; (despre pământ) nelucrat, necultivat; unbebaut, in der Brache liegend, brach. *1799:* (A) bé foglalt kender földek végeinek nagyobb része forrásos és Süllyedékes helly lévén ... eleitöl fogva miveletle-

nül állott [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1815:* haszon vehetetlen oldalos miveletlenül heverö Tövis bokros hellyek [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 961].

mívelget dolgozgat; a lucra fără grabă/din cînd în cînd; ab und zu arbeiten. *1586:* Zabo Thamas vallia, Procuratorom vala Berzete Mihaly vra(m) ellen Igyarto Georgy, Mywelgettem Munkaiaert, zinte a' veghin a' pernek el Alla melleolle(m) [Kv; TJk IV/1. 586]. *1629:* Lakatos Gaspar vehessen penzt fel az hazra hogy had epithesse megh az házat s mielgessen adgya megh aztan [Kv; TanJk II/1. 45].

mívelgetés dolgozgatás; efectuarea unor lucrări/munci; Arbeit. *1599:* Az aito sark chinalastol eggiet mas miuelgetesteol fizette(m) f —//38 [Kv; Szám. 8/IX. 34].

mívelhet 1. (szőlőt) megmunkálhat; a putea cultiva/lucra (via); (Weinrebe) bebauen/arbeiten können. *1684:* Tudgyuk hogj birt volna Lipcsei Ur(am) ... egj majorság szölöt ... mellynek egj darabja egj Kun Dán nevü Fiscus jobbágyae volt az nem mivelhette eppen el pusztult volna [Mágen AF; Incz. V. 55b]. *1760:* Ugyancsak ezen esztendőben szerzettem én is Zálnokon négy zsellért, ötödfél házhelyet, egy jó darab szőlővel együtt, melyet ha mívelhetnék, nem lenne károm benne [RettE 114]. *1777:* jelenté ... Csiki Anna az irt Néhai idősb Brassai János Özvegye mi nèkünk hogy lévén ö Kglmének ... egy Csötört de igen pusztás miveletlen Quartás szőlője ... mellyet ... Csiki Anna ö Kglme maga özvegyi tehetetlen volta miatt ... nem mivelhetvén, elkerülhetetlen szüksége miatt kéntelenittetik el adová tenni [Ne; DobLev. II/492].

2. (bányát) kitermelhet; a putea exploata (o mină); (Grube, Mine) ausbeuten können. *1740:* A mint Hellységünknek régi Elei az műnek dolgáb(an) illyen rendet praestrualta(na)k volt, hogy senki is hanem ha hüt le tétellel mivelhessen, aztat miis manutenealni kivánván az olljan Renitenseket igazságóson meg büntetni akartuk [Torockó; TLev. 9/1]. *1804:* nem lehet hogj az Erdöktöl egészszen el fogattassunk ... hiszem igy ... Bányáinkat nem mivelhettyük [uo.; i.h. 7/11].

3. kézműves munkát végezhet; a putea practica o meserie; Handwerksarbeit treiben können. *1561:* Az legennyel ualo tarsolkodasrol Es onmaganak az legyen menyt Mielhessen kereskedhessek e auag' ne [Kv; ÖCArt. 18]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iöuese, miuenek giakorlasanak okaert, annál az Mesternęl az hova bę ment volna, tizen eötöd napnal touab ne lakhassek, se miuelhessen [Kv; KőmCArt. 10–1]. *1635/1650:* Szigethi Thamas nevw Eotues Legenj ne mivelhessen addegh valamegh az beczülletes Cehet nem Contentallia [Kv; ÖCJk]. *1655/1754:* Ha pedig Várasunk határára, Kantár Asztalos jöne Czéhünkön kivül való, akár Áts, akár Mólnár, ne mivelhessen [Kv; ACJk 11].

4. dolgozhatik; a putea lucra; arbeiten können. *1648:* Az felseö Porumbaki hataron alol ... egy wueg czwr ... ket kemencze benne az egjik wuegh olvaszto, miuelö, negen mwuelhetnek keörwllötte [UF I, 902–3].

5. tehet; a putea face (ceva); tun/machen können. *1565:* erty ktek mynemy dolog eseth vasarnap Kys Demeterybe kyral Jobbagya közeth, es vram jobbagy közeth, hogy vram Jobagiath oth meg öltek, kynek az may napon kelleth wolna orzag törwinye zerinth törwjne lennj ... de k.tek az vram jobagyth, kik oth fogwa estek wolt, kyth k.tek nem mywelhette volna, hogy k.tek el hozattatta wolna onneth az herryl törwjntelenyl [Sajó BN; BesztLt 24 Horwath Lukach Sayoy tyz tarto a Beztertzey Byraknak es tanachnak]. *1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele ... az my zolgankat meg nem foghattatok volna ... azt mongywk hogy nem mihelhettetek wolna, az myltatlan fogsagnak terhet Mongywk kigyelmetekhez [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24]. *1572:* Az kegtek lewelet megh ertettem ... En az myt mywelhetek az K. baratsagaert, mindenben K. szomszed barattya wagiok [Kővár Szt; BesztLt 3612 Christophorus Hagymas de Beregzo Comes Gr. Dawn beszt-i bíróhoz és a város hites polgáraihoz]. *1592:* Azt mondgywk hogy semmi keppen minket Jde nem hihattal volna mikor Jde hittal penigh the panazodbwl vdvarbiro minket megh foga theomleoczeostetett, ezt semmikeppen nem mielhetted volna sem eo keme nem mielhette vona en rajta(m) [UszT]. *1671:* En Apafi Mihaly ... Esküszöm az élö Istenre ... hogy ... mindeneket, valamik ez szegény hazanak, és benne lévö minden Rendeknek, közönséges javára, hasznára, és törvény szerént valo szabadságára mivelhetek; azon eröm tehetségem szerént, azon lészek [CC 23–4]. *1796:* Páskul többire ágyban fekvö-beteg, ha néha néha feltámbászkodikis, egyebet tellyességgel nem mivelhet, hanem az innetsö malomig le-tzibekel, és ott egy két óráig mulat [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

Szk: *apellációt* ~ folyamodhatik. *1560:* Azert cum protestatione zolunk ... vgian azon egi dologban affele ketzer ualo appellatiot nem myelhetet uolna ha mielteis meltatlanul myelte es mynket meltatlanul haborgatot [Kv; SLt ST. 6].

mívelhetés (bánya) kitermelhetés; posibilitate de exploatare (a unei mine); die Möglichkeit der (Gruben) Ausbeutung. *1637:* az my kegl(me)s Urunk ... alazatos keoniörgesünket inkab megh tekęntven ... azon ezüsteös On keöves Banyanak mivelhetęsęt reank bizta es hadta keglsen [Thor. I/26]. *1780:* tsak felejdékenységből lett, hogy ezen dologról nyilván szólló törvény nem iratatt, másként az emlitett Articulus utasit benne, de semmit nem hajtván ezen utasitásra, oly haszantalan söt tsufos feleletet adtak nékünk kik a nem mivelhetéssel kárasadtunk, hogy tartsuk avasnak darab vasunkat [Torockó; TLev. 9/17].

mívelhetetlen megművelhetetlen (föld); (pământ) necultivabil; unbebaubar/bestellbar (Boden). *1799:* (A hely) nagy része forrásos és olly Seppedékes helly lévén, hogy az eröss marha is ha réá mentt beléje kelletett dölni, ezokbol, mint mivelhetetlen helly, eleitöl fogva miveletlenül állott [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1815:* (A határosztály után a birtok) nagyobb része tellyességgel haszon vehetetlen kö Szikla és mivelhetetlen bèrtzek lévén, nagyon meg tsalodtak [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 858].

mívelhető megművelhető (föld); (pământ) cultivabil; bebaubar/stellbar (Boden). *1815:* Szánto föld ... egy magos hegy tetejen Tövisses egy része Szakadasos haszon vehetetlen. Zabot termö a menyiben mivelhető külömben Deles oldal [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 167]. *1820:* Ezen helység három határát együve fel véve fele jo s' könnyebben mivelhető s' takarodo, a más fele pedig alább valo, és nagyobb munkával mívelhető [Bágy U; MvÁLt usz-i urb. összeír. 2]. *1824:* e tsak kapával mivelhető föld [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 93].

mivelhogy 1. mert, mivel; fiindcă, deoarece; weil, denn. *1550:* nag' sok szer barmot örizötth az Cylla mezön de akkor egiembe eltek az walkayak es az monostoryak aszt az hawasth, ennek ellene mondoth walkai Myklos, mywel hog' aranyaz volt [Szászfenes/Damos K; MNy XXIV, 292]. *1583:* Margit Igiartho ferenczne vallia ... egkor ziggia vala Biro Mihalt Lator Embernek, miwel hog Amint ertettem eg leankat firtatot volna es kerte volna gonossagra [Kv; TJk IV/1. 140]. *1589:* Tudom aztis hogy berze Matte hatalmo(n) es birsagon marazta az varast mielhogy az ay kapuiat es az Rett kapuiat berakatta vala Draga Mate az biro varas akarattiabul [Szu; UszT]. *1677:* Az Uj Kalendarium ez Országban-is bé-vétetet, azért mivel hogy más szomszéd ... Országokban-is acceptaltatot [AC 85]. *1683:* en kigyelmeddel nem virgok, mivel hogy tudom hogy az kigyelmed menyit illeti az ă kicsin Bosi biradalom [Backamadaras MT; CsS]. *1777:* En ... Popa Juonak itélem edgyedűl ezen Irtást, mivel hogy eö edgyedűl tette haszon vehetővé [Dupepiatre H; GyK].

2. minthogy; intrucît, deoarece; da, angesichts dessen. *1557:* Mywel hogy, kyralne Azzon ew felsege, keth zaz drabanthot keer, Az zaz Wraym azon keryk Byro wramoth hogy mind az eges thanaczawal kyralne Azzonhoz menynyen, Ees aggyak eleyben mynemew therheth wyselth wyselys, az zegen waras [Kv; TanJk V/1. 19]. *1561:* Myuel hog' nynd az tisztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz valo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k ... Annak okaert illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen leg'enek [Kv; ÖCArt.]. *1565:* Szanto Andrasnak mywel hogy meg egett woltt haza az tanachybely wraim az adobol engettek megh nekye fl. 2 d. 75 [Kv; Szám. 1/VIII. 120]. *1567:* mywel hogy Engemethys Nez walamy Rezebol wramek wthan az wram Jozagara walo gondwyseles .k: Egy neha(n) zowal akarok az dologrol Irnia [Görgény MT; BesztLt 10 Joh. Baranj provisor Ar(cis) georgi(n) Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1593:* Mielhogy az vt Igen saros vala, az teorwenj akkor vgy Jtele valahol akarywk czinalny ott czinalliuk az utatt [Bikafva U; UszT 10/91]. *1613:* Miuel hogy az mostani Taborünk szüksegere az eles felette igen keuantatik rendeltük kgtek köziben fö eles haitonak az mi hüünket Feiervarj Zomborj Janost [PLPr 63 fej.]. *1772:* Mivelhogy mű ide kőzél lakunk; mint Molnárok ha nem egyebért de leg alább tsak pajtásságertis itten gyakor izben meg fordulni szoktunk [Ádámos KK; JHb XX/27. 15].

3. ugyanis; căci, pentru că; nämlich. *1568:* Valentinus zy gyarto ... fass(us) e(st) ... Erre Jol Emlekezem hogy Zygyarto Andras es en azt fogattuk, hogy az aruak tartasara soha semyt ne vegywnk ... ezt penyg az my Jo akaratünkbol Igirtwk, akor, myuel hogy my nekwnk ver zerent illettenek (így!) [Kv; TJk III/1. 175]. *1589 k.:* Tudom aztis hogy ki me(ne)nek az giepw czierejeben, miel hogy sok panaz vala, hogy cziak egy nehania(n) birnak az giepw czierejtt [Szu; UszT]. *1591 u.:* azutan mi tçolleonk el vala en nem tudo(m) mint Jott haza diznaiat kereste akkor miel hogy el loptak [i.h.]. *1592:* Tudgyak aztis hogy az Attiahoz egy Nehanzor ment kj Al Eorbe segitenj az Attiat, miuelhogy ven Ember volt [Mikeháza SzD/Dés; DLt 235]. *1603:* Georgius Nagy ... fassus est ... a' molnar ... hozot valamy apro Zamos halat ... azt monta hogy az halazok adgiak neky, mivel hogy ott az malomba tartottak az halazokis zallast [Kv; TJk VI/1. 640]. *1636:* En tollem ez fogoly Ember Embersegesen el bólcziuzek, miuel hogy nalam ivek [Mv; MvLt 291. 68a]. *1768:* Jól ismertem azt az Isák Péter szürke kantza lovát mivel, hogy sokszór vóltam Ur dolgára véle [Kovászna Hsz; SzentkZs Nic. Kis (38) jb vall.].

mívelő I. *mn* **1.** (kézműves) munkát végző, műhelyben dolgozó; care lucrează într-un atelier; Handwerk treibend, in Werkstatt arbeitend. *1609:* Fwzesi Georgy vizen vrunk zamara Feyervarra giwmeolczyeot, es az Zabokat kik fel valtiak az ot mieleo varosi Attiank fiait [Kv; Szám. 12b/IV. 407]. *1657:* Elfogván azért iránzásképpen egy úton, vün egy mezővárasocskára, holott bémenvén, az utcában láték kovácsműhelt és abban mívelő kovácsot [KemÖn. 55]. *1780:* Verőkben mivelö Kovácsoknak, a' kik fejsze nelkül dolgoznak fizetések" [Torockó; TLev. 8a. — "Köv. a részl.].

Szk: ~ *kovács* vasműves munkás. *1795:* a' már elkötelezett Művelö Kovacsok, azon okból, hogy a' Gazda nekiek törvény ellen ... ajándékot nem igir, azt fel rugják ... mások p(edi)g ... az illyén magokat el kötelezett Szolgákat Meg fogadni semmitis nem tartozokdnak [Torockó; TLev. 9/29]. *1809:* A' mi Vas mivelésünkhezis szerfelett való sok munkások u.m. Bányászok, Szénégetők Koho mesterek, Koho-Segittők, Vas-vágok, Mivelö Kovacsok, Mivelö Segittők, Lohajtok kivántatván, hitel felett valo dolog az, hogy minden ujjabb ujjabb Tyrok Statutiojakor, micsoda akadally ès gát vettetik mesterségünkbe [uo.; i.h. 9/43] ✱ ~ *segítő* → ~ *kovács* ✱ *bőrből* ~ *mester* bőrt feldolgozó mester. *1602:* Panazolkodnak az beorbeol myweleo mester vraimis hogy minden fele beoreoket mind idegenek mind it valok az eo chęh lewelek ellen megh vennek [Kv; TanJk I/1. 413].

2. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *asztal* munkaasztal; masă de lucru; Arbeitstisch. *1656:* Jbidem vagyon az lakatosnak egy mivelö asztala [UF II, 96]. *1676:* Vagyon ez házban belöl szenelö egy paraszt kalyhás kemencze. Jbidem egy mivelö asztal [i.h. 701] ✱ ~ *ködmön* munkaruha; haină de lucru; Arbeitskleid. *1655/1754 k.:* Betsületesen viselvén magát" Urához Asszonyához, tartozik az Urais néki esztendönként egy egy kender szál Ingel és Lábra valóval, es a' négy esztendöre egy mivelö ködmennel és élégséges lábabelivel [Kv; ACJk 32. — "Az inas] ✱ ~ *szék* munkapad; banc, tejghea; Werkbank. *1676:* Vagyan att kerekeseknek valo művelö eöregh szék [UF II, 740]. *1680:* ezen szeker szinben be lépven, talaltunk abb(an) kerekessek(ne)k es acsok(na)k valo mivelö szekeket no. 9 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25] ✱ ~ *szerszám* munkaeszköz, műszer; unealtă de lucru; Werkzeug. *1595:* Benesi Balas 5 loual Deesig vitte ... Dúrandot Wrunk ö fge Arany müüesset harom ötües legent a' mellet és minden müelö szerszamot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 98 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1700:* Gruja; Istvan es Csurd ... Csonokossi Balint ura(m)n(a)k kötették örökös jobbágjcságra magokat, eö kglme is adván nekiek fürokat, és egjeb mivelö Cziganyi szerszamokotis [Szer. Joannes Pap de Maczesd" (40) ns vall. — "H] ✱ ~ *szín* műhely; atelier; Werkstatt. *1656:* Az eleb megh irt aczok miveleö kötesekben allo deszkas sendeli hejazatt alatt leuö szinben, menven nilik réa egi hitvan ... ajto [UF II, 148] ✱ ~ *válu* üvegfúvásnál használt vályú; jgheab folosit de sticlar; Glasblasertrog. *1648:* vagion egy wueg czwr ... Ket mivelö valu, mindeneken egj egj vas mivelö villa, hozza valo ket vas lapattal, es ket wvegh mivelö olloval. Ezen az nemeth wuegessek mwuelnek [Porumbák F; UF I, 903] ✱ ~ *vasvágó* vasműves szerszám; daltă de degroşat; Schrotmeißel. *1677:* Vas verő ház ... eöreg új vas vágó no. 2 ... kis

mívelő vas vágó no. 1 [Madaras Cs; CsVh 50] ✱ ~ *villa* → ~ *válu.*

3. ~ *hét* (vasfeldolgozó) munkahét; săptămînă de lucru (pentru forjori); Arbeitswoche (zur Eisenverarbeitung). *1768:* a' Verős kovatsok ... A' Futatast rendel az originalis Constitutiok tenora szerént observállyák, úgy hogy a' két Karátson között való Hétre Nagy Karátson Hetiben fujjon: A' Bánya mü után eshető s esendő napokon az utánnak mindjárt következendő Müvelő Hétre fujjon | minden Esztendőből XII. Heteket a' Bánya Müre ki szakasztván, azután a' Futató és Müvelő Heteket igy observállyák[a] [Torockó; TLev. 9/12. — [a]Köv. a részl.]. *1795:* egy Kovács(na)k Esztendei ajándéka a' negyven müvelő het szerént ha nem tőbbre, leg alább Negyven Rhenens forintokra fel mégyen [uo.; i.h. 9/29].

4. ~ *határ* megművelt határ; cîmp cultivat; bebaute Flur. *1812.* az egész mivelö Határ [Dés; DLt 612].

5. ~ *társaság* önképzőkör; cerc de autoinstruire; Selbstbildungsverein. *1870 k./1914:* Önképzőkör: a felsőbb osztályok tanulóiból alakult ... prózai és verses munkák irásában, birálásában magukat gyakorló és egymást képző, mivelő társaság [MvÉrt. 29–30].

II. *fn* 1. *felibe* ~ (földet) felesben megművelő személy; ţăran care lucrează pămîntul (cuiva) pentru jumătate din recoltă; (Boden bearbeitender) Halbbauer. *1854:* A' Birtokon lévő pénzt adot én fizessem egészbe, a' mi gabona vagy egyéb aproság rovatal azt ő hordozza mint felibe mívelő [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

2. (vas)feldolgozó munkás; forjar; Eisenverarbeitende(r). *1780:* ha valamelly Verős kovács morosuskodnék, a' Dézmásra támadna, jo Vasait el-rejtene ... deferáltatván a' Birák(na)k, a' gazdat, toties, quoties, három forintig bűntessék, a' mivelőt pedig és segittőt tizenkét pálcza ütessel [Torockó; TLev. 6b]. *1795:* némelly gazdák alattomba a' rendes fizetésen fellyül ajándekokat igirvén magok Müvelőiknek ... már annyira ment az állapot, hogy a' leg alább valois ajándék nélkül szolgálni nem akar [uo.; i.h. 9/29]. *1805:* Investigalja a Birák hogy kik légyenek azon Verős kovátsok a kik alattomba masok Mivelőjeket aval Csalogattyak hogy ha nekiek mivelni mennek az eddig szokasba volt Vasakat nekiek meg adgyak [uo.; i.h. 9/40 br. Thorotzkai Josef kezével].

mívelődik 1. megművelődik/dolgozódik; a fi lucrat; bebaut/verarbeitet werden. *1847:* a Tibába 10ik kezdettem vetni de ugy hogy a Szántást elébb el kellett boronálni, ugyis még sem jol mivelődött [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sámuel jk 58].

2. gondozódik, karban tartatik; a fi păstrat în stare bună; in Ordnung gehalten werden. *1852:* (A ház) fája meg van szerezve hogy az Jószág jobban mivelődgyék [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

3. munkálkodik, törekedik; a se strădui; sich bestreben. *1862:* a' T. Papok igyekezzenek oda művelődni, hogy a' már körözött krajtzaros évi segedelmezés minden lélektől léphessen életbe [Gyalu K; RAk 68 esp. kl].

mívelő-ház műhely; atelier; Werkstatt. *1656:* Vagyon ... egi kovaczoknak valo mivelö heli ... Ezen mivelö hazbol szolgal ki, egi köböl rakot kóvacz miveleö keö kemeny allia ... Az miveleö haznak falaiban vagyon 3 vas karikas lo köteö heli [UF II, 160]. *1692:* Vagyon ebben a mivelő hazban egy Papiros sajtolo Sajto [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1696:* Volt ennekem ... az en mivelő hazam(na)k edgyik rejtekeb(en) ... egj fazakacskaban egj keves pénzem [Dés; Jk].

mívelő-hely műhely; atelier; Werkstatt. *1656:* Vagyon az udvarbiro hazan innen, az toh mellett egi kovaczoknak valo mivelö heli melire nilik be az utcza felöl, vas sarkon panton forgo felszer ajto [UF II, 160]. *1774:* Kádározo Ház vagy Kádárok mivelő hellye [MNy XXXVIII, 207].

mívelt 1. megművelt/dolgozott (föld); (pămînt) cultivat/lucrat; bebaut (Boden). *1671:* (A) puszta paraszt fundust ... ahoz valo mindennemű földekkel, müvelt és müveletlen szánto földekkel ... szénafü termó heljeivel, erdeivel ... szőlő hegjeivel ... megh nevezet Talaba Sorbánnak és Mathenak ... adtuk [UF II, 501 Bornemisza Anna ad. lev.]. *1735:* (A) földek minden bokor nélkül valok, mivelt földek, s nem károsok [Harcó MT; MMatr. 356]. *1835:* Minthogy most a Joszag feles szamu ösz, tavasz minden féle szép vetésekkel ment az Arendator Ötsem kezébe által tehát ezennel kötelezteti ... hogy az utolso Esztendőbe egy altálom ki nevezett biztosom előt ugyanennyi szamu magot ... jo magal jol mivelt földbe a maga idejebe be vetni és hasonlo kész jo vetéseket adni viszszá [Sófva BN; Somb. II].

2. megmunkált (szőlő); (vie) cultivată/îngrijită; bearbeitet (Weingarten). *1663:* Vagyon egy jo darab szölöis ... most mivelt [Gyalu K; EHA]. *1696:* egy Daraboczka mivelt szolö vagyon [Bethlen SzD; BK]. *1697:* Vagyon ... egy négy ölös szölö, mellynek fele kész mivelt, fele pusztásabb [Csikfva MT; BálLt 50]. *1734:* ezen mostani viduaval lött öszve kelésekkor az Dunai ersebet szölei éppek és mivelt szölök, nem pedig gazban ... maradtak es miveletlenek voltak [Torda; TJkT I. 30]. *1803:* Ezen szöllő csutkos gyeretske, nem igen jól mivelt [Koronka MT, Told. 23].

3. kimunkált; prelucrat; verarbeitet. *1854:* (A) felibe mívelő, a' fuszujka Termésből adgyon 1. véka fuszujkát szépen meg Takarítva, és egy kalangya kész mívelt jó kendert [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

4. (el)végzett; efectuat; verrichtet, vollendet. *1623:* Az bastiahoz myuelt semy kezwlety nynczyen ez eztendeoben kuleomben hozzaya nem kell fogny, hanem cziak prima augusti allasson valamy 20 komyuest neky [BGU 122].

5. feldolgozott; prelucrat; verarbeitet. *1677:* Mindenféle mives embereknek Privilegiumok ezeckel a' Generalis Conditiockal tartatnak-meg ... Elsöben, hogy jo mivet mivellyenek. Másodszor, hogy a' Várost és vidéket mindenek neme szerint valo mivekböl, vagy mivelt materiácbol meg ne fogyatkoztassák [AC 170].

6. elkövetett; comis; begangen, verübt. *1578:* wegeztek eo kegmek hogy az mely barmot tylalmosbol be haytnak az zolgak es paztor nelkwl talalliak ot, negy negy penczt vegienek eyel, nappal penig ket ket penczt, ha penig az tilalmosba Itwalo ember barmat paztorral egywt talalyak miert hogy zant za(n)dekkal, myweltnek nyilwan laczyk egy forintot wegienek rayta [Kv; TanJk V/3. 168b].

míveltet 1. (földet) megműveltet/dolgoztat; a pune (pe cineva) să cultive/lucreze (pămîntul); bebauen lassen. *1675/1688 u.:* Szantas(na)k vetes(ne)k idein földeimet ugy miveltesd, hogj az vetkes szantas mia ne gaz teremien [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jb-birájához]. *1791:* Fogadtam meg Bungardi[a] Tatár Praecupot Bungardi Birámnok

ily formán hogy ... Földeimet Igazan Mivelteti [IB. — "BN]. *1801:* Vagyon a' Novalyi Határon 3 darab" ... mellyeket a' Pap maga miveltett [Pusztakamarás K; SzConscr. — "Föld].

2. (szőlőt) megmunkáltat; a pune (pe cineva) să lucreze (via); (Weingarten, Rebstöcke) bearbeiten lassen. *1570:* Zeoch Demeter, Eotthwes Leorinch ... vallyak hogy ... Zigarto Balint ... azt hatta testamentomaba hogy mygh az elseo felesegetwl valo germeki fely Neonek, Addegh az felesege Myweltesse es vegye haznat az zeolenek [Kv; TJk III/2. 199]. *1627:* Az meli szeöleöt Engedet volt ... Nyerges Gergel ... szabad io akarattia szerent az huganak Kis Annanak ... Ez Jdey haznat vegye el az Aniniok Sophia Azzoni, Es az vtannis ... mieltesse [Kv; RDL I. 133]. *1664:* az B: Cehnek jeovedelmé nem lévén, az maga propriumábol kellet az szeoleot müveltetni [Kv; SzCLev.]. *1712:* Bányai István testalt egy szőlőt Prédikatorok szamara, hogy magok miveltessék [Nagyfalu Sz; SzVJk 52]. *1759:* (A gondviselő) a' Bágyoni szölöket mint miveltette? [Marosludas TA; TKI vk]. *1812:* azt deklaralta az özvegy ... hogy a Szöllőt maga költségin miveltette [Mv; MvLev. Szabadi József hagy.].

3. termesztet; a face să fie cultivat; anbauen lassen. *1602:* Kulchyar Mathyas ... borat be nem hozhattya, hanem akit el hozotis aztis vigye vizza oda ahonnet zeolyet myweltette mindazatal ha az felesegenek vagion zeoleye kit Innet myweltetet annak borat be hozhattja [Kv; TanJk I/1. 423]. *1614:* Bortt: Tudgyo(n) fel 100 Vedret: De úgy hogy eppen mind fel irya es szamba(n) be agya ... Abbul tudhassa pedeg fel, kit maga müeltet: Mert ha sem(m)j ne(m) terem, ö sem tudhat fel sem(m)it [Kv; AggmLt].

4. *ökonómiát ~* mezőgazdaságot folytat; a se ocupa cu agricultură; Landwirtschaft üben. *1753/1781:* a Tutor" Labontz lévén ... miveltette az oeconomiat, a kurutz távozván maga is itt a kastélyban lakott fegyver viselő néppel [Algyógy H; JHb LXXI/3. 194. — "Br. Jósika Imre].

5. (bányát) kitermeltet; a face să fie exploatat (o mină); (Grube) ausbeuten lassen. *1571:* Panazolkodnak Ennekem az w felsige iambor hjwey Czyczo tartomaniaban Damokosffolujak hog ez özwei mykor Zabo Estwan Lapos Baniat myweltetne Ment wolt Estwan felso Baniara Damokosffoluiakkal gelytitirt [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegj porkolab a beszt-i bíróhoz]. *1638:* Az Urak oly Szorgalmatoson miveltetik az banyat hogy cziak alig elhetünk el miatta [Torockó; Thor. XVI/1 Joh. Bartha (35) jb vall.]. *1753/1781:* Báro Josika Imre, eö Nagysága a Nagy Almási bányát erössen miveltette [Bozes H; JHb LXXI/3. 231]. *1775/1781:* mig idösbb Néhai Kun Miklós ur miveltette azon Bányákot sokáig mind nagy haszon vehetök voltak [Nagyalmás H; i.h. 414–5].

Szk: *bérbe ~. 1804:* a Banyasz Gazdák a Banya Mivelesröl egészszen le akarnak mondani és Banyajakat lo kő szamra s berbe akarjak miveltetni a mely a Banya pusztulasra leg menedekeseb ut [Torockó; TLev. 9/36] ✱ *jobbágy szerben ~* (bányát) jobbágyszolgáltatással termeltet ki. *1782/1799:* Bánya béli reszeket a' Méltoságos Vraság eddig elé értelmes pénzel fogadott Banyászokkal Colaltatta, de ma Jobbágyokkal ... Jobbágy szerben müvelteti [uo.; i.h. 5/16 Transm. 337].

6. (kézművessel) dolgoztat/elkészittet vmit; a pune (pe un meseriaş) să facă ceva; (mit Handwerker) arbeiten/verfertigen lassen. *1586:* Anna Zabo Bartosne vallia, Zayabol hallottam Pesty Ianos zayabol hogy Nem tizta ezwst volt hanem Rezes amibeol Beregzazy Lukach myweltetet [Kv; TJk IV/1. 614]. *1590:* Az Taligahoz valo fazerzamnak meg vetele. Monostor vchaban Kyweol Kerekes Demeterrel miveltettem chinaltattam harom vyh kereket egiet chynalt d. 55 tezen f. 1 d. 65 | Lora valo Zyzerzam es Jstrang megh vetely. Szent egihaz vchaban Szygyarto Danielle Miveltettem Chinalt egy Lora valo hamot d. 75 [Kv; Szám. 4/XIII. 6, 7]. *1598:* Minek eleotte az koüachiot meg fogattam mieltettem az Nemet kouachial es teot egj summaban f. 2. d. 48 [Kv; i.h. 7/XVI. 107]. *1704:* Mensis Maji az lakatosokkal mieltettenek az puskákon, az kiket Kaszás Pál elvitetett [Mv; EM XXI, 537].

7. (kézmüvest) műhelyében foglalkoztat; a da de lucru ca patron (unui meseriaş); (Handwerker) in eigener Werkstatt beschäftigen lassen. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iöuese, miuenek giakorlasanak okaert, annál az Mesternęl az hova bę ment volna, tizen eötöd napnal touab ne lakhassek, se miuelhessen. Az mesteris az Ceh mesterek hire, engedelmeknelkwl touab nalla ne tarthassa, ne miueltesse [Kv; KómCArt. 10–1].

8. *művet ~* (kézműves műhelyt) működtet; a ţine în funcţiune (un atelier); (Handwerkerwerkstatt) betreiben. *1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez vilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria Egy egez eztendeig' es harom napig mweltethesse [Kv; ÖCArt.]. *1616:* Ada penigh kétt Taualj Tinott ... es az Keömiües Mwzert, de az mw zert illyen forman, hogy mint az Cehnek zokassa zerint, mégh Mwueltetj Orsolya Azzonj" az Mwuet tehat kezenel maradgio(n), annak vthana ozta(n) mikor az mwuet ne(m) leze(n) zabatt mweltetnj, tehat az Mwzert epe(n) mint kezeb(en) adgya Martonak [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével. — "A mester özvegye].

9. dolgoztat, vmely munkát elvégeztet; a pune (pe cineva) să lucreze; arbeiten/irgendeine Arbeit verrichten lassen. *1578:* Az Zegenyseget maga Zamara es maga dolgara ne eroltesse, es maganak semmith se miweltesse(n) welek [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E—134 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1774:* A miolta itten vagyok ... égy konyhatis ujra Csináltanak, de az Jobbágyok által miveltetek [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka (31) rk kántor vall.].

10. tétet vkivel vmit; a obliga pe cineva să facă ceva; etw. durch jn/von jm tun lassen. *1570:* Katalin porozlo Martonne ezt vallya hogy mykor az Zabo Balinthne zolgaloyat Be vittek volt az Thoromba Molnar gergelne oda Ment volt es feddy volt az leant Jllien zowal Myert gonoz lean hogy wgy vezteteteek az hytwan leant, Es azt felelte volna Rea hogy nekem azt kellet mywelne(m) myth azzonyom Myweltetet velem | felel neky Rengeo Anna, Tahat Myert fyzetet vrad az chiganoknak Es az varas Zolgainak Erre esmet Mongia Kwthy Antalne Nem volt vramnak Myt tenny Mert az Byro es Thanach Myweltette vele [Kv; TJk III/2. 57, 103]. *1572:* Wram eo N. Jobbagy Jeouenek en hozzam panazolkodnak hogy az Gorboyak ... eoteod fel zaz Juhokatt wittek el, es kett teomleo turoiokat, Nem ertem honnat kellett wolna kteknek ezt miveltetny [Vécs MT; BesztLt 3685 Joan. Cheffey provisor Arcis Weechy a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz].

Szk: *hatalmat ~. 1591:* (Az alperes) felesege mielte es mieltette az hatalmotth ... eö magahoz mondom az hatalmotth [UszT].

míveltetés 1. (föld) megmüveltetés/dolgoztatás; cultivare, lucrare (a pămîntului); Bebauung. *1699:* (A földnek) ha miveltetésébe fog kezdeni miglen az haznott el nem veszi rolla, ne tartozzék léválni[a] [Nagylak AF; DobLev. I/46. — [a]A zálogos föld váltságát]. *1799:* terméketlenségek miat, az udvar miveltetéseket[a] félben hagyta, és az Udvari Ökrőknek tette legelőjévé [Déva; Ks 113 Vegyes ir. — [a]A szóban forgó földeknek]. *1801:* a Több Földeinek mivelése, miveltetése a Pap költsége által szokot véghez menni [Noszoly SzD; SzConscr.]. *1821 k.:* 30 ekékkel tett ugarlás árra, egy darab Zab vetésinek magva, annak miveltetése, mint industriáji, fordittassanak meg [Dés; Ks 79. 29. 739].

2. (szőlő) megmunkáltatás; efectuarea lucrărilor (în vie); (Weingarten/Rebstock) Bearbeitung. *1570:* Myert az vristen az Bornak Illyen zwkes voltat Attha Immar Egynehan eztendeotwl fogwa, Es az zeoles Embereket az zeolenek Mywelteteseе Igen megh fogiatthkoztata ... Byro vram vallazzon keth Embert hozza kik(n)ek hyreknelkwl senky ó Borth Neh kezdhessen [Kv; TanJk V/3. 5b]. *1573:* az Harsongartbely zeolek Mywelteteseеi eo k. legien gongiok Ne pwztwllianak ely [Kv; i.h. 78b]. *1591:* (Az árvák) nem wolnanak Elegendeok az szeoleonek Epitesere, es miveltetessere Gondüiselessere [Déva; JHb 53/f]. *1667/1681:* (A) Szőlőknek miveltetések, hogy idején koran végben mehessen, tartoznak minden munkajara jo harmincz ket szamos embereket elö allitani [Vh; VhU 343]. *1784:* inhibeáltottya ezen szölönek birasatul miveltetisitöl [Buza SzD; LLt 21 Csáky-per 113. L. 21].

3. (bánya)kitermeltetés; exploatare, extracţie (minieră); (Gruben) Ausbeutung. *1637/1638:* az my Thorotzko varosi Jobbagink, hatarinkba ... talaltanak valami onas keőreis, az ki valamenny ezüsteotis tartana ... Rakoci Gyeőrgy ... azon ezüsteös on keőves banyanak miveltetеset reank bizta kegyelmessen [Torockósztgyörgy TA; Thor. XVI/1]. *1662:* (Bethlen Gábor) praefectusokat, jó gondviselőket ... állittatván ... a sóaknák, arany-, ezüst-, kénesö- és rézbányáknak coláltatását, miveltetéseket ... jó helyben állattatta [SKr 94]. *1782/1799:* Bánya béli részit eddig elé a' Mlgs Groff Ur ő Nagysága pénzel fogadott emberekkel miveltette, most pedig annak miveltetésit a' Jobbágyainak akarta porontsolni [Torockó; TLev. 5/16. 363].

4. működtetés; ţinere în funcţiune; Betrieb. *1735:* Ebben az esztendőben kezde megromlani az ezüstkohó müveltetése [uo.; Jankó, TAszT 189].

5. (el)végeztetés; efectuare, executare; Verfertigung. *1791:* az Kerteket Sem győzöm takaritani a Gaztol mivel a külsö munkák miveltetése nem engedik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

6. munkálkodtatás; activitate, muncă; Verrichtung. *1595:* Kadar Iakabnak az feredöhazhoz valo mueltetese ... vetettem Zámot Kadar Jakabbal, töt az feredös roúassa ... mellyet Karaczo(n)tol fogúan oda müelt: feredö kad ... Czöber köttes[a] [Kv; Szám. 6/XVIIa. 252 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Folyt. a fels.]. *1618:* Vzdj Geörgj ... Atsch Ferencznek Mwvueltetes araba(n) ados tt. f — d. 32 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével].

míveltetett megmunkáltatott; care a fost lucrat/cultivat de către ... ; (Weingarten/Rebstöcke) bearbeitet. *1806:* a' bort, mely termett az én áltolam miveltetett szöllőken vittem Bonyhára [Sáros KK; DLev. 4/XXXVIII].

míveltethet (kézműves műhelyt) működtethet; a putea ţine în funcţiune (un atelier); (Handwerkerwerkstatt), betreiben lassen können. *1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha valamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria Egy egez eztendeig' es harom napig mweltethesse [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ki az Mesterek keözwl ez hamar el mulando vilagbol ki keöltеöznęk, az eő megh hagiot Eözuegie, az eő nála lako Inasiual, Legenyuel az Keő miuet cziak esztendeigh miueltetheti: de az utan attol tellyesseggel wres legien [Kv; KőmCArt. 24].

míveltethetik (kézműves munka) végeztethetik; a putea fi practicată (o meserie); (Handwerkerarbeit) ausgeführt werden können. *1792:* Követeink kötelesek lésznek az Ország elött ki nyilatkoztatni, hogy mivel Varosunkb(an) a Kézi Mesterségek nem a más nagy Királlyi Városoknak példajok Szerént gyakoroltatnak, hanem tsak akkor miveltethetnek ezen Helységb(en) a midön a Föld mivelés Szöllö munka és a tetemes Vectura engedhetik, következésképpen azok itten ollyan Beneficiumok(na)k nem tartathatnak, mellyekre a Capitalis Taxának olly nevezetes nevekedhetése irattathatnék [Zilah; Borb. II hiv.].

míveltetik 1. (föld) megmüveltetik/dolgoztatik; a fi cultivat/lucrat (pămîntul); (Boden) bebaut werden. *1777/1780:* jo fertilitassu Uraság Számára miveltetni Szokott Szánto Föld vagyon in Fundu Lisztikuluj [Alparét SzD; JHbK LII/3. 95]. *1785:* (A szántóföld) nem miveltetik, mert igen gazas, és tövises [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/592 Kornis Kriszttina conscr.]. *1787:* Lá Ruptur nevezetü helyben ... egy Szánto föld Szakadozott volta mián nem-is miveltetik, haszonvehetetlen [Désakna SzD; EHA]. *1793:* Az Omlásban vagyon edgy nagy Suhartz föld mellynek a' két vége miveltetik a' közepe a' Soványság miat fel hagyatott [Kakasd MT; DLev. 2. XIIIB/b. 16]. *1809:* Lazu luj Szabados nem miveltetik, el etetik az ökrökkel [A.ilosva SzD; BetLt 5].

2. (szőlő) megmunkáltatik; a fi efectuat muncile necesare (în vie); (Weingarten/Rebstöcke) bearbeitet werden. *1757:* ha alkalmasint miveltetnek meg teremne Ur. 30 [Dányán KK; LLt Fasc. 129]. *1783:* a szöllök is három grádussal is jobban miveltetik [Buza K; J.Lt Csáky-per 110. L. 17]. *1806:* ő kegyelme áltol miveltetni szokatt volt Szöllőket [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

3. (bánya) kitermeltetik; a fi exploatat (o mină); (Grube) ausgebeutet werden. *1762:* a' mely vas Bányák ... mostan miveltetnek a' Községtöl, azokb(a), azok Possessorainak consensussok nélkül Ezüst és on Értznek Keresésére ... bé menni nem lehet [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/7].

míveltető I. *mn* **1.** (kézművessel) dolgoztató; care dă ceva la făcut (unui meseriaş); (mit Handwerker) die Arbeit ausführen lassend. **Szk:** *~ ember* dolgoztató személy, megrendelö. *1655/1754 k.:* Ha valamely miveltetö Ember a' Mesterek közül valamelyikkel miveltetne, és a' Mester ember munkájának illendö jutalmát meg-nem akarná fizetni; az a' Czéhbéli Társunk a' több Mester Társainkat attól a' miveltetö embertöl meg-tilthassa [Kv; ACJk 8]. *1728:* Ha hol az mieltetö ember ád öreg Koporsohoz valo jo öreg deszkát es elegedendö szeget lapos tetejühöz gjantároshoz [Kv; i.h. 138] ✱ *~ gazda* **a.** megrendelö. *1589/XVII. sz. eleje:* szepen iol meg czinalúa(n) az kereszt Boltot, Mester Remekwl teölle bę vegiék, annak az fizeteseis eöuę legien ... De ha az Boltban kár lenne, minden kárt az Legeny tartoz-

zek, nem az Ura, az miueltetö Gazdanak megh fizetni [Kv; KömCArt. 8–9]. — **b.** munkásokkal dolgoztató bányagazda. *1823:* meg gondolván a Verös kovátsi Társaság érzékenyebb Tagjai mind az vaskönek szükségéhez képest annak drágaságát, mind pedig a szénnek me(s)sze lévö Havasokrol nagj költséggel s fáradtsággal valo hajtattatását s számb(an) vévén mindeneket a' vasnak el készüléséig alig marad annyija, a mind tsak abban valo foglalatossága s munkája után a miveltetö Gazdának, hogj élhessen s házát tarthassa [Torockó; TLev. 9/47].

2. *dézmára ~* dézmaadásra művelt; care este lucrat/cultivat pe/pentru dijmă; zur Zehntabgabe bearbeitet. *1845:* A' Dézmára miveltetö két szölök a' Sz. János és Hangosban [Torda; EHA].

II. *fn* **1.** (kézművessel) dolgoztató személy, megrendelő; persoană care dă ceva la făcut (unui meseriaş); (Handwerker) arbeiten lassende Person, Besteller. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ualamely Keömiues Mestert az Varosbeli ember, vagy egyeb kwlseö szemely hozzá hiuand Házához, megh mutatuan annak mit akarna az eö házánál miueltetni: Ha az miueltetö itt valo, uagi idegen szemely, meg nem alkhatik, szegödhetik ezzel az mesterrel ... szabadon más mestert hihasson házához [Kv; KömCArt. 15–6]. *1640:* egy mesteris más meg szegeodeot miuet el ne szöllya se miuelteteojet egy forint büntetés alat [Kv; KovCLev.].

2. (munkásokkal dolgoztató) bányagazda; proprietar de mine (care lucrează cu muncitori); (Bergleute beschäftigender) Grubenbesitzer. *1780:* Semmiféle Munkásoknak a' ki rendelt fizetéseknél többet ... adni ne attentállya valaki ha leszsz pénzel, ha nem lenne Vassalis fizethet, de ugy adja Vasát, s annyi Pénzben mint másnak akárkinek adná, ha dolgossa ugy nem akarná el venni, vigye az Birák eleibe, és a' mire limitállyák a' Mivelöis el vinni, ugy a Miveltetö, oda adni tartozzanak [Torockó; TLev. 8b].

3. *váltóslag ~* váltólag megművelt föld; pământ cultivat alternativ; abwechselnd bebauter Boden. *1797/1800:* a' minden Esztendöben miveltetni szokott szánto Földekben ugyan annyi mértékü gabona ... két izben vettetik addig, mig a váltoslag miveltetökben egyszer [Mv; Berz. 5. 43. S. 104].

míveltség műveltség; cultură; Kultur, Bildung. *1849:* Hol lehet több míveltséget látni, mint Angliában? [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

mivelünk 1. velünk, a mi személyünkkel; cu noi; mit uns. *1588:* vgy czelekedenek my veleonk hogy mikor ecczer zena rakni hadadba be menteonk volna, az Sombori vram Jobagiai nem twdatik my okbol mynd zenankat keoleseonket hatalmaswl ell hoztak [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1591:* Igj mo(n)dotta megh hogj valami dolgok eö nekiek nagj menjhartnak es Casparnak volth my velünk mindenekböl p(ro)catorth hittak aszerth comp(ro)balliák hogj igj uagio(n) [UszT]. *1669:* My Daczo Gyorgy Doboka varmegienek Fübiraia es Thorday Ianos Ezen varmegyenek vice Jspannya: Adgyuk ez Testimonialis Cedulankat pro Futuro Cautela magiar köblösy Monar Janosnak mivel Lopasb(an) Talaltatot melyröl karossaval Concordalt, mi velunkys Tiztekkel az mulctarol satis Facialt [Szék SzD; RLt I Thorday János keze írása]. *1793 k.:* Instálunk alázatoson Nagyságodnak, és a Tekintetes Nemes Vármegye Törvényes Székinek, méltoztassanak ezen Causában levö Inctusok(na)k törvényjesen meg hagyni, hogj Leveleiket ... mi velünk közöllyék [T; DobLev. IV/730. 3b].

2. velünk, mint társsal; cu noi; mit uns als Gefährte. *1568:* Anna c(on)sors georgy, gabor ... fassa e(st), My velwnk az my annyank az zoło arrat el nem kołtotte vala [Kv; TJk III/1. 203]. *1638:* mikoron mv velvnk leh vlt Assessor Vrainkal, Varosi birak Polgarokal és egj nehani Aszeszor Boerokal egietemben it Fogaras Varaban ... törueniek discutialasara szekvnkben le vltvnk uolna Akoron mv elöttvnk a szek szenen Comparealanak[a] [Fog.; Szád. — [a]Köv. a fels.]. *1786:* valo az hogy Gál Sigmond Vr(am) ... sem a betsüben mi véllünk jelen nem volt, sem akkor a Betsüsoket nem fascinálhatta [Berekeresztúr MT; BetLt 6].

Szk: *~ együtt. 1657:* Ha kik oltalom(na)k es még maradasnak okáért jouokkal edgywt be jeönek, my uelwnk edgywt eg araniu hwséggél szeretettel oltalmazzak az uarost [Kv; PolgK 127].

3. általunk; prin intermediul nostru, de către noi; durch uns. *1599:* az Repulsioert, azon nagj Imre altal mi uelunk az eo felsege báthory Sigmond urunk Curiaiaba(n) ok adasra Intete es citaltata[a] [Pocsfva KK; JHbK XIV/37. — [a]A foglalásnak ellenálló Mikola Andrást]. *1643:* Szalanczi Istuan Vrunk ... my uelünk azon fellieb megh irt ... valloktol vyabban megh tudakoztata, ha Beczki Sigmond ... elei birtanake azon az helien auagy Galtöy Balas es Galltöy Martonek birtanak [Pókafva AF; JHb XXV/30]. *1684:* mü velünk meg bucsultetvén ... bütsültük ötödfél firintra (!) [Szentimre Cs; Hr].

4. ellenünk; împotriva noastră; gegen uns. *1710:* mi eddig mind ezeket szenvedtük és mivelünk executióval confiscátióval kezdetett a processus [CsH 87].

5. műveltető igés szerk-ben; în construcţii verbale, cu verbe factitive; in faktitiven Verbalkonstruktionen: velünk műveltet/végeztet el vmit; a face să fie executat de către noi; etw. mit uns verrichten/vollbringen lassen. *1632:* azon szeöleöt daraszoltatta miuelünk Zabo Istua(n) [Mv; MvLt 290. 69b]. *1811:* A közelebb volt Hetfön mult egj Hete kezdette mü velünk Sellerekül szedettetni veretni a Szilvát [Aranyosrákos TA; Pk 7].

mives I. *mn* kézműves; meşteşugăresc; Handwerker. *1657:* az melly B. Vasari mives atyankfia az eo mivét ott akarna arulni, tehat minden, az B. Cehnek adgyon öt öt forintot [Kv; ÖCJk].

Szk: *~ céhmester. 1597:* ew kegme Biro vram az ieowendeo hetfeon Tanachawal egietembe(n) be gyewlwen hiwasson be az Jdes vraimban, ackorra penigh certificallia ew kegme az Myes Czeh mestereketis hogy ielen legienek ew kegmek ackor [Kv; TanJk I/1. 301] ✻ *~ láda. 1622:* A Mwheljben ualo mwues lada hituan tt. f. — d. 25 [Kv; RDL I. 119].

L. külön címszóként *mives ember, ház, inas, legény, -mester, -nap, -nép, -rend.*

II. *fn* **1.** napszámos; ziler; Tag(e)löhner. *1587:* 3 die Jüly az gathon voltanak, hogj az Viz az gathot el zakaztotta vala, Müwesim 14, 1 p(ro) 8 d Tezen f. 1 d. 12 [Kv; Szám. 3/XXVI. 18 G. Suweges isp. m. kezével]. *1588:* 14 die Nouembris fizettem 3 Miveseknek, kik az gathon dolgoztanak 1 p(ro) d. 10 Tezen d. 30 [Kv; i.h. 4/V. 16 Gr. Veber sp kezével]. *1590:* Az Zemetbironak hogy a miwessek mellet forgolodott a regj mod zerent attunk d 20 [Kv; i.h. 4/XIV. 10]. *1662:* Kűföldi szaszsaghrul valo mivesseknek Az mikor dolghoznak per diem[a] [UF II, 222. — [a]Köv. a pénzbeli és

természetbeni juttatások fels.]. *1757/1758:* Leszen circiter három esztendeje midön én mivesse lévén Jonás Pál Uramnak a kiis azon kerék Stompját ... epiteni akarta [Abrudbánya; Szer. Morar Onucz (25) vall.]. — Vö. az *aprómives* címszóval.

Szk: *pénzes ~. 1589:* Az uiz Vetelhez kezdettem Juniusnak 16 napian. 16 Juny volt 13 penzes Miuesem, kiknek napp zamra fizettem 14 neg' penzt f. 1/82 [Kv; Szám. 4/XI. 25–6] ✱ *szegődött ~. 1587:* Keoüettkezik az Malomra, és gattrah walo keolchiegh ... Esmeg voltanak kik az porondott ki hortak zegeodeott Miwesim, fizettem f 4 [Kv; i.h. 3/XXVI. 18 G. Suweges isp. m. kezével].

2. (szőlőművelő) napszámos; ziler(în vie); (Weinbau) Tagelöhner. *1570:* Kialtassa Meg Biro vram, hogi Minden vincerel (!) oly gondot visellienek az zeoleo Mywelteteere, hogy az Mywesseket Regel Mindiarast ky vigie az zeoleobe [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1580:* leg elózer vegeztek eó kegmek hogy Regwel Mykor az vinceler ky wyzy az Mwest Otth a' zólóbe le ne haggya wlny, hane(m) ... mingiart az mwheoz kezdesse(n) welek | Mykor egyet wt az ora Akkor harangozzanak ... es tartozzek ahoz tartozni az vinceler, es fel keolchye az mywest [Kv; i.h. 214, 217a]. *1588:* a' vincelerek seotet hainalba(n) vigiek ky a' Mywest, es Nap Niugtakor hozza (!) be [Kv; i.h. I/1. 74]. *1604:* Amely vinczéler penigh az vegezes ellen hitettne az miüeseket, rea bizoniultatúan az kalikkaban tettessek [Kv; i.h. 469]. *1670:* Ittem anno 1670 nem érkezvén az bredföi szőlőt meglevelezni, maga akaratjából küldtem tíz mívest, levelezőt az szőlőbe [Kv; KvE 213 LJ]. — Vö. az *asszonyállat-mives, férfi-* és *szőlőmives* címszókkal.

3. bányászmunkás/napszámos; miner; Grubenarbeiter/Tag(e)löhner. *1756 k.:* Telnek idején, s mikor a' Stompak nem járnak, ha melly Bányász Gazda mivessét szükségében interteneállya, és történnék, hogy valaki az ollyan mivest el hitetné, és szükségében táplált Gazdájátol magának venné, az ollyan el hitető Gazda a' Birák itéletiből leg alább 12 for(in)t(ig) meg birságoltassék | Minden Bányász Gazdának a' mivesse arra rendeltetett napnak idején minden fogyatkozás nélkül tartozzék a' Bányára, vagy a dologra ki menni ... hogyha valamely mives, igaz ók nélkül egész héten által a' dologra ki nem menne ... tehát az ollyan mivest a' Gazdája a hol kaphattja szabadoson meg fogathassa, és első szék napján ... Törvénye légyen [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

4. vasmunkás; forjar; Eisenarbeiter. *1679/1681:* Udvarbiro Vramtol fügő minden Tisztek(ne)k Sőt hamorokbéli mesterek(ne)k, Safarok(na)k, és egyéb műveseknek is terminálvan idejek, azok Praefectus Vram híre nélkül Udvarbiro Uram által meg ne változtassanak (!) [Vh; VhU 677]. *1681:* Az Homorodokon, valamelj Colatorok, vagi Müvesek a' vasat addigh el adgiak migh á D.T. számára valo eghesz Suszt ki nem telik ... az arant hamis hitb(en) incurralnak, es elsöb(en) 12 forintal büntettetnek megh [Vh; VhU 63] | Megh írt hivatalomat pedigh úgy uiselem és abban magamot úgy alkalmasztatom, hogy czak legh kisseb büsulások, károk és fogiatkozások is eő nagyságoknak az hámor és uám prowentussa ... iránt is tellyességgel ne lehessen ... seőt ... számokot az jó míueseknek, bányászoknak s eőrállóknak ... szaporítani ... igirkezem [CsVh 87]. *1780:* Amelly Gazdának Szegődett Mivesse, és fogadott Szolgáia, mindenkor maga (i)dejében, a Munkára el nem mégyen, hanem gazdájával Veszekedik, morosuskodik, és a' Mives ollyan Vasat nem készitt, a' millyent Gazdája kiván, az illyen Mivest és Szolgát a' gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállya [Torockó; TLev. 9a].

5. kézműves; meseriaş, meşteşugar; Handwerker. *1584:* felette igen kerik varosul Biro vramat ... hogy Minden rendeknek Miweseknek priuilegiumit Zereda Napokon egyienkent eleo keryek [Kv; TanJk V/3. 281a].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *jó ~* jó/szorgalmas munkás/dolgos; muncitor bun/harnic; guter/fleißiger Arbeiter. *1585:* az varosnak egy Jobagiatt Akariak vala el vinnj Also fwlerwl[a] Petrachka Mihaltt, io Mwes es Jambor Iobagy [Kv; Szám. 3/XVI. 36. — [a]TA]. *1600:* Chyszar Mihaly ... vallia ... Harsany Peter Jo eleo ember vala, es Jo mywes vegre betegsege myatt volt fogyatkozasban [Kv; TJk VI/1. 514] ✱ *szép ~* szépen dolgozó; persoană care lucrează frumos; schön Arbeitende(r). *1585:* Bakos Andrasne vallia hogy elegh ember Iart oda, mert zorgos varrasa vagion mindenkor, es sok embernek Miwel, Azzal ell, Mert zep Miwes es warroh [Kv; TJk IV/1. 494].

7. ? megművelt hely; loc/teren cultivat; bebauter Ort. **Hn.** *1751:* a kőzep mives m. h.-ben (k) [Kóródsztmárton KK; EHA].

mives-ember kézműves (mester); meşteşugar; Handwerker (Meister). *1570 k.:* Mi Serieny Miklós fübiró és az tizenkét esküdtek és mind az egész dési tanács adjuk emlékezetre mindeneknek az kiknek illik, hogy mi elönkben jöttenek vala az fazakas mesterek[a] ... s könyörgének ... hogy mi ünekik az több mies embereknek ... céhet engednénk tartaniok [Dés; DFaz. 6. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1579:* biro vram meg kialtassa hogy se Mywes ember se Rydegh legeny se senky az varasba es egieb korchiomalo helyeke(n) kyweolis az varasson semmy nemó fegywert ne vissellie(n) senky [Kv; TanJk V/3. 197b]. *1590:* az A ... myües Ember, Asztalos, az mith myüeüel talalt ne(m) osztotta megh velünk, vgjan nem tartozo(m) az bószaba neki adni [UszT]. *1592:* vagi kereskedo kalmarkodo rend lezen, auagi miues ember In genere akar minemw rendbeli ember ... Regestu(m) zerent eo kgme affeleket irasson be [Kv; TanJk I/1. 186]. *1600:* Mikor Telegdi Mihaly chenaltatni akara az Molnath, egy wasarnap minket egynehanian miwes embereket weön ki [UszT 15/269 Barra Mathe Zabad Zekely (60) vall.]. *1671:* Csik Szeredai Csismadiák mivekkel azon tartományt elégségesképpen el nem tarthattyák, azért másunnan-is azon féle mives emberek szabadossan bé mehessenek, és miveket exerceálhassák, mind ott, s' mind más közel valo falukban [CC 89]. *1677:* Mindenféle mives embereknek Privilegiumok ezeckel a' Generalis Conditiockal tartatnak-meg, és hagyatnak helyben[a] [AC 170. — [a]Köv. a részl.].

Szk: *céhbeli ~. 1647:* en Cehbelj Miués ember vagyok s vekony allapoto(m) szerent ez szep hazaba(n) az Centu(m) paterek keöztis vagyok [Kv; TJk VIII/4. 168].

mives-ház műhely; atelier; Werkstatt. *1676:* Szolgál ismét innen az ujj tiszta mives házra egi puszta tolgy fa ajto melyek, vagyon az hazban két asztal [UF II, 707].

mives-inas kézművestanonc; ucenic de meseriaş; Handwerkslehrling. *1589/XVII. sz. eleje:* Az mikoron ez Varos az eő hataraban epittetik minden keőmiuesek tartozzanak oda menni, es serenien ... az mwhben szolgalni. Akkoron penigh az Hazas mestereknek Cehbelieknek másfel forint, Az Heti Beres Legeny szamara, edgi forint, Az io miues Jnas szama-

ra eőtuen penz fizeteodgiek es iárion hetre [Kv; KómCArt. 15].

mives-legény mesterlegény; calfă de meseriaş; Handwerksgeselle. *1572:* megh Ertettek eo k ... Mynemw zertelensegek leszen Nemely Eyel laro zemelyekhttwl Eo k ... vegeztek azt hogy ... valamely lessegeo[a] vagy Mywes legen vagy my renden leszen kynek az varosban eoreksege Ninchen az fele zertelenseget chelekzyk az Eorzek Megh fogyak az Toromba vigiek, Es egy Nap otth legen [Kv; TanJk V/3. 58b. — [a]Értsd: lézengő]. *1578:* wegeztek eo kegmek aztis hogy a mely rideg es lezegeo legennyek vannak az varaso(n) kik senkit nem zolgalnak, vgymint zekeres legenyek mives legeniek es egieb effele vratlan zolgak ... mindenike(n) az eo Iteletek zere(n)t ky mit erdemel adot végienek [Kv; i.h. 167b]. *1614:* Az Szegeny No. 10 Auagy 9. sött gyakorta tzak 8. Leúen[a], hogy az Unio tartassa ellen, magokra ... Taligasra, Beres Legenyekre, Inassokra, fellaitarokra, müues Legenyekre ... ne költczek az szegenyek Iöúedelmet, rendel' tük[b] [Kv; AggmLt A. 83. — [a]A Szent Erzsébet ispotályban.[b] Kön. a részl.]. *1671:* Városi és kereskedö vagy mives legények állapottyokrol az eddig való usus tartassék [CC 43].

mives-mester kézmüves (mester); meşteşugar; Handwerker (Meister). *1640/1650:* Az Beczwlletes Tanaczj engedelmebeol ... Epitettünk, az Vasari miues mesterek szamokra, egy Arúlo hellyet [Kv; ÖCJk].

mives-nap munkanap; zi lucrătoare; Arbeits/Werktag. *XVIII. sz. köz.:* Mester Legény pedig tartozik mives nap a mihelyben szorgalmatosson dolgozni [Kv; FésCJk 4]. *1764:* mives nap egyszer sem láttam [Kadács U; Pf]. *1767:* mives nap lévén Ur dolgab(an) tudták mi nékunk azon napot [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 33]. *1791:* Az Hazasulandok ... publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon, vagy ha a' kórnyülállás kivánja mives napon 3szor [M.bikal K; RAk 9]. *1818:* titkos hellyeken nem tsak mives nap, hanem Vasárnap is főzik, már pedig az ember pálinka nélkül el élhet, de kenyér nélkül nem [Fog.; Konst.] | Vasárnap sött még mives napokon is gyakran hivatot magához ... idö töltés végett beszélgetni [Szgy; HszjP László Máris (59) gy. kat. vall.]. *1822:* öket mives nap it a munka el fogja [Dés; DLt]. — L. még FogE 195, 266, 270, 282.

mives-napi munkanapi, munkanapra való; de lucru, de toate zilele; für den Arbeits/Werktag. *1768:* Mives napi Tömött gyolcsból való elö ruha négj [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109].

mives-nép kézmüves rend; tagma meşteşugarilor; Handwerkerstand. *1557:* valamy kor walamy gonoz hyr wagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thornokba kel zolgalny ees wygyazny Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az kewfalon ees, Az waras zerybe kel wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. *1570:* Hwl eo kege Byro vram Azt lelenty az varosnak hogy ew k. kyralnal ew felsegenel thërekedet Az myes nepek feleol [Kv; i.h. V/3. 5a]. *1579:* Amy penig az Limitatiot illety, keryk eo kegmet Byro vramat hogy ... wyssellie(n) erre gondot, Es az Mwes nepnek Mwet limitallia vgy, hogy se a zegeny Mywes nep megh ne niomoroggyek, se az feyedele(m) haraggia az nemes nepnek panazolkodassa myat reank ne zallion [Kv; i.h. 192b].

mives-rend (céhbeli) kézmüves rend/közösség; tagma/comunitatea meşteşugarilor; Handwerkerstand/gemeinschaft (in der Zunft). *1587:* Ez Wegezes penigh foglallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be [Kv; KvLt Vegyes III/66]. *1592:* vilagoson az bizonsagokbol meg teccik hogi Lukach ki Niari Martont zolgalta, azt az hwseget, melliel minde(n) Jambor zolga, feokeppen az miues rend, tartoznek vranak lenni, nem pr(ae)stalta, hanem ... vranak feleseget gonoz elmebeol magahoz wgiehitette ... Azert teccik az teoruennek, hogi az perengerre keoteoztessek ... es ott ereossen megh verettessek, soha ez varos hataraban ... ne leohessen [Kv; TJk V/1. 207]. *1597:* ew kegme Biro vram ez ieowendeo hetfeon Tanachawal egietembe(n) be gyewlwen ... certificallia ew kegme az Myes Czeh mestereketis hogy ielen legienek ew kegmek ackor tellies aúthoritasbol ... az varosnak iowara minde(n) iot vegezzenek es mind az vasar dolgarol s mind penigh az Mies rendreol determinallianak [Kv; TanJk I/1. 301]. *1599:* Megh ertettek eo kgmek az vrunk eo fel(se)ge paranchyolattyanak Tenorabol, mith paranchiolion eo felsege az hadban valo keolles feleol ... Az varossy keosseget es miwes rendet eo kgmek ne kenzeritchyenek, hanem rydek legenyeket fogadgyanak [Kv; i.h. 346].

mivolta 1. vminek a lényege; esenţă, partea cea mai importantă a unei probleme; das Wesen einer Sache. *1579:* Byro vra(m) e dolgot wegie eleibe tanachyawal es teorweny zerent a' ket fel keózot Mennye(n) wegbe a dologh hogy az panaznak my volta Jelennyek ki [Kv; TanJk V/3. 182–3]. *1653:* tudgya Consideralni az dolognak mi voltat [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1765:* Csudálkozással értem a Ngod leveliből hogy nem vette s nem látta volna Ngod az annak elötte küldöt levelemet, mellyben vólt Copiázva, az en praetensiomnak mivolta [Csobotfva Cs; Ks Bartalis János lev.]. *1798:* semmi leg kissebb Interessém a' fenn forgo tárgyban nem lévén, nem puhatolódtam Annak mivólta felöll [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1800:* Szabo Simény Istvánnak Jánosnak és Joseffnek konyórgó Levele ide Rekesztve 4 darab originalis acclusakkal egyetemben közöltetik kegyelmeddel hogy az dolgot investigalja és genuine az egész dolognak mivoltárol tudositsa ezen Tisztséget [Szu; UszLt ComGub.] *1840:* méltoztassék, réám Házamra-tett kissebbitésem mi-voltát meg tekintve — az egész kör-nyül állást — fel jelentve a' Tkts Tanátsnak, investigáltatni rendeltessék [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

2. vminek mibenléte/milyensége; felul in care se prezintă ceva; die Sachlage/Beschaffenheit einer Sache. *1591:* Vrunk parancholattiath ertik Varosul ... Elseobe Suplicallianak, hogy eo Nga zallicha, mind kopia vasaknak s mind egyebeknek zamath ... Az keo Gholiobist el keriek, es egiebeknek amiket vrunk paranchol chinaltatnj formaiat el hozzak eo kgmek ... mellieknek mj voltat ha Vrunk Admittallia lassak eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 157]. *1601:* Amy nezy az orzagh kewansagat az keolchyeon penz feleol, noha sok bizonios mentchegink lehetnenek ellene mindazatal latwan az zeoksegnek my voltat ... keryeok ... biro vramat tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek vagy keolcheoneozessel, awagj penigh mas keppen eot Awagy hat zaz forint(n)ak tetetnek zeret [Kv; i.h. I/1. 376]. *1634:* itt az my varasunkban egy sokadalom instal, kit noha eddighis annuatim celebraltatúk volt, de mostan ez Orszaghban szeliel grassalando pestisnek sulios my voltat szemunk eleot visselven ... nevezet sokadalmat intermitalnj vegeztuk [Sv; MvLt

291. 76a]. *1666/1701:* mind az Fejedelmeket, mind az Hazát az szükségnek mivólta tanittya meg, mellyik helyet és mint kell oltalmazni [KvLt I/188 fej.]. *1718:* Választassék edgj értelmes Borbélly á betegek látogatássára, ki is tudgja a Pestisnek mi voltát discernálni más féle nyavalyáktól [i.h. I/225 a gub. Kv-ról]. *1820:* Minthogy én ... meg nem eskettettem, se a' véghez vitt Esketésekneki se az Authentizalásoknak mivoltokrol szollani nem tudok [Várfva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.].

Szk: *vminek a ~hoz képest. 1560:* Azert ezek mynd Jgy leuen az mynt megy monttwk ... kyket myndeneket megy byzonytwnk leueleinkel es elew byzonsaginkal Chak ty kegyel (!) az vdeonek es az dolognak myuoltahoz kepest aggyon alkolmas napot az byzonytasra [Kv; SLt ST. 6]. *1677:* Nemes ember ... Dézma adással nem tartozik maga határibol ... Mindazáltal a' Dézma ado szegény kösség is az határoknak mivoltokhoz képest, szánto földek nélkül ne hagyattassék [AC 50] ✱ *vminek a ~ miatt. 1602:* Megh ertettek eo kgmek egesz varosul biro vramtol ... az plebania haznak plebanos nekewl valo vacalasat ... mely tisztre valo valaztas az eódeonek az eo sanyarw nyawalias myvolta miat haladot [Kv; TanJk I/1. 404] ✱ *vminek a ~ szerint. 1603:* semmi úton ö kk varossúl el szenúedni nem akaryak, hane(m) ... az izonnyú költsegnek mi volta szerent meg büntettessek [Kv; i.h. 453]. *1761:* az I ... szitkazodásának neme és mivolta szerént érdeme szerént, s ha ugy kévántatik halállalis meg büntettessék [Torda; TJkT V. 34].

3. vkinek/vminek az állapota/helyzete; starea/situaţia cuiva/a ceva; Zustand/Lage js/einer Sache. *1578:* az Erdeo dolgatis halaztotak[a] chyak azert hogy meg lassak az Erdeonek my voltat, melnek meg latogatassara eo kegmek valaztottak ... a Zaz Re(n)dbol[b] ... Az Magiar vraim keozzwl[c] [Kv; TanJk V/3. 160b. — [a]A jövő gyűlésre. [b–c]Köv. két-két név]. *1605:* Forgot eo kgmek eleot az Seowenyeknek my voltok [Kv; i.h. I/1. 517]. *1681:* a' félelmet ... engedelemmel is mérsékellye, bőczűleteket á szegenj legények(ne)k is az eő mi voltok szerint adgia meg mindennek[a] [Vh; VhU 664. — [a]A castellanus]. *1677:* Fejedelmek Salvus Conductussával és Czimerivel postálkodóknak posta lo adással tartozanak[a], mivel a' helynek mivolta, és a' köz jo ugy kivánnyák [AC 146. — [a]A belényesi városi nemesség]. *1743/1789:* eő Nagysága ... az Épűleteknek Mivoltábanis Notabiliter meg károsodott [Kv; JHb VI/35]. *1794:* sok idő haladék kivántatik arra hogy azon darab erdő helly, tsak az elébbeni mivóltára vissza nevekedhessen is [Nagyercse MT; EHA]. *1843:* Sárdi Világosi szőllőnek mivoltárol szollo testimonium [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

Szk: *vkinek/vminek ~ szerint. 1596:* Ez ... az en Safarsagomnak Regestuma, melljbe lattja hizem Isten, hogj igjekeztem az en miüoltom zerent az Varos javara [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamás sp kezével]. *1677:* Az Harminczadokat el-szőköt embereket, és marhákat, a' mely Falu határán ... el-érik ... adgyák Biro kézhez ... egyébűt penig, az helyeknek és Possessoroknak rendek s' mivoltok szerint, törvényt láttatván reájok, ha convincaltatnak, az Articularis Poena exequaltassék rajtok [AC 56].

mívű vhogyan elkészített; făcut intr-un anumit fel; irgendwie verfertigt. *1628:* Egj meczjn arannjas materias hozzw miw zoknia [Bodola Hsz; BLt].

mixtúra 1. keverék; amestec, amestecătură; Mischung, Mixtur. *1558 k.:* Az also gradustol[a] fogiwan wenny kel az Mixturahoz 8 rez onnot es 2 rez rezet | ha az arany 8, 9, 10 auagy 11 garatu, tahat ezt e Mixturat auagy eddicioth keziched Neky[b] | az arany olwaztot legien elozor es wgy west az Mixturat beleie es granald meg az Mint tudod [Nsz; MKsz 1896. 297–8. — [a]A 12 karáton aluli arany esetében. [b]Köv. a leírás]. *1575:* Mykor granalz, tahat gondot visely reaia, hogy Mykor az kellaban sok Ideyg fuwod, tehat annak elötte az My on benne vagion, Mind el Megien ... Mikor az Mixturat beleie veted, tahat akoris chak adig, Meeg harom paternostert el Mondaz, adig allion az twzben [Nsz; i.h. 367].

2. folyékony orvosság-keverék; medicament lichid obţinut prin amestec; flüssige Medikamentenmischung. *1761:* mongya Szöts Péterné hogy adott volna ... Darabont Vonulné afféle mixturát [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. *1797:* küldött Pataki Uram valami Hánytatot és valami Mixturát [Héderfája KK; IB id. gr. Bethlen Sámuel lev.]. *1811:* Ezen hidegelős szent Mihály napodba ... Különös Mixturát-is adok számodra: Kivánom, 's meg-látod, hogy szolgál javodra [ÁrÉ 169]. *1826:* A Gyomor erősitő mixturát egy kis változtatással meg készittettem [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

3. beavatkozás, beleelegyedés; amestec, intervenţie; Einmischung. *1662:* a Héli pap és a Sámuel idejében a magános fejedelemségű igazgatás vétetik elé ... utána a Dávid király magánosan való monarchiai uralkodása ... noha ezek nem voltak mixtúra, azaz bizonyos tanácsjok nélkül, főképpen Dávid idejében [SKr 71].

mizerábilis *mn* szánalmas; deplorabil, vrednie de plîns/compătimit; miserabel, erbärmlich. *1746:* Nagyfalvine háza ezis léányokat tanitgat de miserabilis [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

Szk: *~ perszóna* szánalmas/szánni való személy. *1673:* legh elsőbenis consideratioban véven ezen nevezet árváknak mind ferfi s leány agon levőknek igje fogjatcsagokat, nem annyira nezhettük s viselhettük előttünk vigorè az Decretum continentiajat, mint az hogj mint miserabilis personak, arvák, az menyiben lehetet legjenek rezesek attjoktol maradat jokban illendőkeppen egjarant [Marossztkirály AF; IB]. *1746:* Admonealtatta volt az A. ő kglme ab offo az Jt azért hogy á feleségit el tsapván, interea mig Papok előtt decidalodik dolgok intertentiojárol provideállyon, mivel miserabilis és erőtelen persona lévén félő ne hogy éhel és hidegel mások kerte alatt meg halyon [Torda; TJkT III. 94]. *1796:* az All Peres Ur a' Torotzkaiak Actoratussát nem Impugnálhattya, mert itten nem ők, hanem a Director[a] az Actor, a' kinek arra, hogy a' miserabilis Personák helyett a' Pert follytathassa, és nékiek adsistalhasson ... a' Haza Törvényei[b] ... Szabadságot adtanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 21 tábl. — [a]A fiscalis director. [b]Köv a törvénycikkekre von. utalás].

II. *fn* szánalmas/szánni való személy; persoană deplorabilă; erbärmliche/erbarmungswürdige Person. *1669:* igyefogyott es (mi)serabiliseknek dolgokban [Dés; Jk].

mizerikordia-hét húsvét utáni második hét; a doua săptămână de după Paşti; Miserikordia-Woche (die zweite Woche nach Ostern). *1595:* 21. Aprilis: Az el mult Misericordia hetben, vettettek volt húnnyadra postak ala, Markos Lőrincz 1: loat: Mely lo ... meg holt ... vegesztek, hogy ... addgyak f 3 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

mobile ingóság; bunuri mobile; Mobilien. *1722:* azon Ház és az Pertinentiák, mellyek vadnak az Actrix Instántiájá-

b(an) specificálva, ugj egjéb mobilékis, ha mik lehetnek, mindenek az Actrix praedecessorára deveniáltak volt [Ne; DobLev. I/102]. *1732:* ha akarnak osztozni tegyék le a 4000 fl: de azon kivül semmj mobilékből nem participálodnak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. *1753:* semmi mobilékben nemis participalodtanak, magok igaz vérségekre rehabealt immobiléknél egjebekben [Keresztúrfiszék; Sf]. *1760:* ã mi nézi az édes Anyánk p(rae)tensioját hogy néhai férje decessussán valamelyeket hozott vólna édes Atyánk házához p(rae)cisẽ mobilekot azok kezinél maradná(na)k ha constálni fog mik azok és mobilék, ugy in specie találtatnak azokot nem Controvertálhattyuk [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1761:* En magam jelen voltam azon Mobilek(ne)k fel osztásab(an) [Ó-Torda; JHb XXXV/45. 7]. *1768:* Mely igy Specificalt Emaritatioban adott Mobilék, hogj é szerint vitettek el innét p(re)sentibus fide mediante recognoscaljuk [Császári SzD; WassLt].

mobile-portéka ingóság; bunuri mobile; Mobilien. *1758:* Az Néhai édes Attya halálakoris marattanak haszanloképpen feles mobile portékak [Asz; Borb. I].

mobilia 1. ingóságok; bunuri mobile; Mobilien, bewegliche Güter. *1638:* mü elöttünk Balog Márton Uram eö kegyelme és Hites Társa Dosa Rákhel Aszszony jo Lelkek esméretek szerént azt adák fel hogy nagyobb édes Leányokot Klárát Ferjhez adván ... a' mely Mobiliakot, parafernumokot eö kegyelmek édes Leányok örökös birtokába által adának, azokat hogy irnok meg [Szentimre MT; BalLev.]. *1714:* Egy Theca, mellyb(en) következendö mobiliak vann(a)k[a] [AH 10–1. — [a]Köv. a fels.]. *1792:* Ezek felett a több mobiliákat és Supellectiliakat amik oszlora valok voltanak az osztozo Felek magok között két egyenlö részekre meg osztatták és kezekhez vették [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1796:* A Templomban találtato mobiliák [Trestia H; Ks 115 Vegyes ir.]. *1812:* A' több fel jegyzett mobiliák az özvegy declaratioja szerént vagy el viselödtek vagy el vesztek [Mv; MvLev. Szabadi József hagy.]. *1860:* a' halálomkor hátra marado minden Mobiliáimnakis fele részit hagyom és hagyományozom Stark Károlynö Weszely Mária Aszszonynak [Kv; Végr.]. — L. még RettE 253, 415.

Szk: *házi ~. 1761:* végeztetett hogy ... A' Hálo Egyet mások aequaliter osztassanak meg ide ertetven egy szersmind minden Házi Mobiliák [Kv; SRE 196]. *1817:* Szilágyi Ádám ... a házi Mobiliáit mi édes annyárol maradott azokat adogattya el és él [M.igen AF; KmULev. 3 Benkö Sámuel lev.].

2. bútor; mobilă; Möbel. *1767:* A' Palotában lévö Mobiliák Egy kanape Festék és vas nélkül [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P.2]. *XIX. sz. eleje:* Mivhelyemben készült asztalos Mivek tartására és eladására nézve ... egy Boltot vagyis Niderlágot nyitottam ki, a' hól ... minden fele nemü es modu Mobiliak 's házi Portekak, a' mostani gusztus szerént, külömb külömb féle fákbol készitve, polialva, kinek kinek szüksége szerént találtatnak eladók [Kv; ACLev.]. *1837:* Fekete politerozott mobiliák [Gombás AF; TSb 20].

mobilis ingó; mobil; mobil. *1651:* ha Isten engemet maghtalanul talalna kj venni az vilaghbol, minden jovaim mobilis gazdaghsagim eo kemie[a] legienek [Doboka; JHb III/8. — [a]A férjé].

móc 1. Erdélyi-érchegységbeli román ember; moţ, Rumäne aus dem siebenbürgischen Erzgebirge. *1769:* midön onnan visza jöt volna, egybe tanálkozot Tyiu Györgyel, és egy Moczczal [Bukuresd H; Ks]. *1773:* a Bulzestiek[a] ... az Uraságnak minden hire, és akarattya nélkül, két Moczot telepitettek azon közös Havas allyában lévö Erdöben [Ks 80. 40/19 Jászaj Mihally Zaránd m. perceptora és Pakot Mihálly hütös szb nyil. — [a]H]. *1784:* a Motzok ... a nemeséget is kit elöl hátul találnak ölik, lövöldözik [Hurm. XV/II/1759. Clemens Kozma zarándi vszb Franciscus Szotoczki vaskohi tt-hoz]. *1848:* Az eddigi fejelemények után itélve az oláh móczok kisérletét, kétségtelenül napfényre derül az: mikép a gaz camarilla müködése oda van irányozva, hogy elöbb a magyar nemzet a szolgaságba lenyügöztessék [RevRTr III, 201 Gaál örnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz]. *1849:* Temettetett el Rot Hermán Német legiobeli Izraélita, kit a Tsetátyán löttek meg a' motzok [Gyalu K; RAk 216].

2. jelzöi haszn-ban; atributiv; in attributivem Gebrauch: 'ua.; idem'.

Szk: *~ juhosgazda. 1791:* a Télen az Moczoknak adtam 210 Rfr ... Ugyan azon Mocz Juhos Gazdáktol 287 darabbol állo Juhaiknak az Határon valo Legelésiért Rfr. 11 xr. 57 1/2 [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

Szn. *1831:* Motz Susi [Dés; DLt 568].

moccan mozdul; a se mişca; sich rühren/muck(s)en. *1672:* Immár az németek, azt irják, vagy ma, vagy tegnap verték fel az Szilágyot miatta[a] ... Hiszen rettenetes merészség ez, az magunk megbántódásiban moczczanni nem merünk [TML VI, 224–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Wesselényi kegyetlenkedései miatt]. *1823–1830:* Én s az öcsém az asztal mellett maradtunk, moccanni sem mertünk, mert a gazda túl volt már mindenen [FogE 267].

móció felindulás; emoţie; Erregung. *1671:* ha az ország pénziböl az posta mester nem küld ezer tallért, az Baló uram beküldése aligha el nem mulik, ha az mostani fövezér irt levele és az Radics jövetele nem csinal elméjében valami motiot [TML V, 596 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

móc köntös móc női ruha; rochie moţească; von einer Rumänin aus dem siebenbürgischen Erzgebirge getragenes Kleid. *1820:* Egy Roset Mocz Köntös. Egy veres Krode Napol Köntös [Felör SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

mocsár 1. mlaştină; Sumpf. *1600:* tudo(m) hogy kj menenk az farkas hagaia mocharaba es igen varok, mynd deligh az Almasiakot [UszT 15/18]. *1662:* szokása szerint még hajnal elött jó idején felkelvén, Vécs várára, egy mérföld lévén Petelyéhez, az mocsárra sietett, és a vadászatot mind ebédig continuálta[a] [SKr 290. — [a]I. Rákóczi György]. *1710:* Kik a mocsáron hevervén táborban, onnan ellenkeztenek szüntelen a vár[a] alá éppen Septemberig [CsH 349. — [a]Görgény vára]. *1751/1753:* két ösvenyeket applicált ... a Motsáron által [Koronka MT; EHA].

Hn. *1585:* Mochiar niuhodalma neweo helyben [Pálfva U]. *1592:* Peter mocziara. az Demeter mocziara [Fancsal U]. *1605:* Az Mocziarban (sz) [Várfva TA]. *1606:* az Mocziar mellet [Derzs U]. *1631:* moczar neuö határb(an) [Illyefva Hsz]. *1639:* botos veölgy Moczara neuö helyben [Atya U]. *1648:* Mocsar (e) [Vécs MT]. *1672:* az Mocsár útra njul le véggel (sz) [Faragó K]. *1674:* A Kus moczaron az giepu mellett (sz) [Karácsonfva MT]. *1679:* moczar szerbenn [Vadasd MT]. *1683:* Az mocsarban (k) [Balla Sz].

1693: Pap motsárab(an) (k) [Korond U]. *1718:* ezen kőzep Macsarban levő Szantoföld [Déva; Ks 79. XXXII. 1]. *1718/XVIII. sz.:* az Motsáran az Ardai ut mellett (k) [Sülelmed Sz]. *1736:* mocsar herre ióv(ő)ben (sz) [Szentimre Cs]. *1757:* A Póts Motsárában (k) [Taploca Cs]. *1759:* à Mocsárb(an) (sz) [Borsova Cs]. *1762/1779:* Vagyon a Szilágy mellett egy Motsár nevezetű Tölgyes Mak termő ... szép Erdő [Monó Sz]. *1775:* Az Három Agu motsárb(an) (k) [Gagy U]. *1793:* a' Motsár Kutnál (sz) [Inaktelke] K]. *1815/1817:* A Mátyás Motsára Dombján (sz) [Vágás U]. *1829:* A puszta vagy motsár Szőllö alatt (sz) [Csekelaka AF]. *1868:* A' lejáro Mocsár szerbe (sz) [Mezőkölpény MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. tócsa, pocsolya; băltoacă; Pfütze. *1810:* az Város utzáin szerte széjjel sok helyeken el-ebbedt sáros motsárok tanáltatnak, mellyek tsak a' tartos szározság idején szoktanak ki száradni [Dés; DLt 477]. *1818:* más uttzáinkanis nagy seppedékek Motsárok vagynak [Dés; DLt 174].

◇ **Szn.** *1602:* Mocziar Gergely szab. [Csicsó Cs; SzO V, 225]. *1614:* Moczyar Gergely. Moczyar Istva(n) [uo.; BethU 456]. *1654:* Moczár Istua(n) [Dob.; WassLt].

mocsaras, mocsáros 1. mocsárral borított; mlăştinos; sumpfig. *1668:* Thorda Vármegjében levő Zah nevű Falujának határán, Országh uttyán valo alá s fel járo, szekeres, és egjéb uti embereket akadáljoztato Mocsaros Seppedékes, Sáros helyeket ... hidakkal, tőltésekkel tartani[a] [Radnót KK; Told. 1a. II fej. — [a]Odaértendő: köteles]. *1732:* Vagjon egj puszta mocsáros Sessiocska [Gőcs MT; Ks 12. I]. *1759:* igen sok hellyeken az Alparéthi határon Seppedékes Motsáros és Sáros lévén az ut Hidakkal és Tőltésekkel procuraltattyák az ... Vámnak Possessorai [Zápróc SzD; JHbK XL/8]. *1769:* Lapas es Matsaros hely leven [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1772:* Excindaltatta az Exponens Ur eő Kegyelme az Utrizalt ... kaszállot és Motsáros hellyet erős munkával és sok faradsággal bé Sántzoltatta [Káptalan AF; DobLev. II/439. 5b]. *1811:* Ezen Kaszállonak Dél felöll való vége Nagyon motsáros, és Vizenyékes [Szamosfva K; HG 18 Conscr. 343]. *1821:* Csaklán Pártyinyiának ... a' To vegéből a' motsáros helyről szakasztott egy fél-szekér Szénára valo fűvet [A.detrehem TA; Born. IX. 69 Csáklán Lup (58) ns vall.].

Hn. *1754:* A' motsáros patak mellett (sz) [Kérő SzD; EHA]. *1756:* Motsáros Rét [Udvarfva MT; MMatr. Conscr.]. *1757:* A Motsáros Réten (k) [Görgényoroszfalu MT; EHA]. *1769:* Mocsáros nevű Határban [Lázárfva Cs; EHA].

Szk: ~ *erdő. 1668:* az mely Tères Motsáros Erdő az aranyas patak es ... az Bálte nyágre pataka közt vagyon ... az kolczeri kerölö viselt arra gondott s mind(en)kor tilalmas Erdőnek tudom [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII. 18] ✳ ~ *tóér. 1732:* A Malom előtt valo lábban ... egj mocsáros too ér [Kóród KK; Ks 12. I] ✳ ~ *tóhely. 1726:* azon To hely ... ollyan Saros motsaras To helly volt hogy Senkinek nem kellet [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Szirb Kratson (46) zs vall.]. *1750:* a' Kis Ernye nevezetű Rétes Praedium valami Motsáros Tó-hellyel egyetemben [Koronka MT; EHA].

2. pocsolyás; plin de băltoace; pfützig. *1786:* a' koznek külső vége felette Motsáros es seppedékes [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1825:* Kis Halász uttzában a' Jakots és Ungvári Kertyek aránnyában lévő motsáros Helly ugy tétettethetik járhatová[a] [Dés; EHA. — [a]Köv. a részl.].

3. miazmás; miasmatic; miasmatisch. *1823:* az egésségre nézve is el szenvedhetetlen büdös motsáros essö viz gyült [Dés; DLt].

mocsarasság faptul de a fi mlăştinos; Sumpfigkeit. *1796:* Mely circumscribalt hellynek mivoltát, elménkel jol meg fontolván sephedékessége, és mocsárossága miatt, hogy ha nagy munkával és költséggel ahhoz specialis industria nem adhibeáltatik haszonvehetetlen leszen [Kv; KvLt Prot. oecpol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

mocsárbeli a Mocsár nevű helyben levő; care este situat în porţiune de hotar numit Mocsár; in/an der Mocsár genannten Stelle befindlich. *1751:* a Mocsárbéli kaszáló [Csekefva U; EHA].

Hn. *1834:* A' Motsár beli ... N(ap) Keletröl az édes ágyban járo ősvenyben jár véggel ... 2/3da ... használhatatlan (sz) [Mezősámsond MT; MRLt].

mocsári 1. a Mocsár nevű helyben levő; care este situat în porţiune de hotar numit Mocsár; in/an der Mocsár genannten Stelle befindlich. *1841:* Petele[a] ... Gyalogossai ... ganét teritettek a Motsári Lábon [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

2. '?' **Szn.** *1657:* Mochyary Janus[a] [BesztLt 86. — [a]Kékesen (SzD) lakó]. — Valamelyik Mocsár nevű helységből származó jel-sel számolhatunk.

mocsárka ? kicsiny mocsár; mlaştină mică; Sümpfchen. **Hn.** *1799:* a Motsárka nevezetű hellyen (k) [Kézdialmás Hsz; EHA].

mocsártöltő ?mocsárfeltöltő munkás; muncitor/persoană care lucrează la umplerea unei mlaştini; Sumpf zuschüttender Arbeiter. *1750:* A Spotály hátulso kapujában stagnalo vezett mocsár tőttők(ne)k, kővet s porond hordoknak Metr. 6 [Kv; Szám. 70/XIII. 4].

mocsárú mocsaras; mlăştinos; sumpfig. *1826:* ez régentén mélly motsáru Nádas Helly volt [Dés; EHA].

mocsi a Mocs (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Mocs/Mociu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Mocs. **Szn.** *1565:* Machy Ambrus [Kv; Szám. I/VIII. 73]. *1566:* Mochy Ambrus [Kv; i.h. 139].

mocskol 1. bemocskol/mázol; a murdări/minji; besudeln/flecken. *1749:* azonnal hanyotá taszita, az hasamra üle, kalamaris lévén kezében azzal abrazatomot motskolta, vérbe keverte [Tarcsafva U; Pf].

2. szidalmaz, gyaláz; a defăima/ocări; schimpfen. *1679:* estve kesőn sok becstelen szitkokkal illetett es mocskolt [Dés; Jk]. *1683:* engemet tisztesseges hirű nevű nemes embert ... bócstelenül diffamalt, hamis hitűnek szidot es mocskalt [Dés; Jk]. *1735:* dokumentumokbol vilagoson Constal, hogy egymást fertelmes rut szokkal mocskolták, bestelenitettek s kurvázták [Dés; Jk]. *1763:* Oláh Benedek Nblis exponállya, hogy Uzoni Dánér Mihály ... motskolta szidta hunczfut rebellis embernek [Sepsisztiván Hsz; HSzjP]. *1784:* mocskalni kezdi ártatlan ilyen modon[a] [Mv; Lakatos céh lev. — [a]Köv. a szitkozódás szöv.] | énis jelen voltam Jakab Pálnit a kérdésben meg nevezet időben holotis

... Széjes Josef Csáki Györgyöt sok illetlen szokkal motskolta [Béta U; IB. Agilis Kissebb Széjes Istvánné Gál Anna (30) vall.]. *1786:* mutskolni kezdé Huntzfutnak ... mondván [Torda; KW] | én Embereinktől soha sem hallattam hogy az Mlgos Urat vgy Tisztyét szidták mutskaltak volna [Torockó; TLev. 4/13. 22]. *1789:* Balog Istvánékat szidták mutskolták előttemis [Dés; DLt]. *1796:* Azon üres Szekerekkel jövők kik és hányan Voltak ... minémű szitkozodásnak s Káromlásnak nemével illették motskalták az Exponens Ur Kedves élete Párját és Cselégyeit [Dob.; RLt vk]. *1803:* gjakor izben mutskalni hallattam az Exponenseket Fodor Anna által [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1843:* a kerdeztető Groff ur Lorintzi Josef és Kotsis Károlly Árendások, a kortsoma felett hankolodtak, de hogy égyik a másikot mutskolták volna észre nem vettem [Moson MT; TSb 49].

Szk: *hírében-nevében ~. 1710:* Nemes Péter ... hirembennevemben méltatlan mocskolt mindenütt [SzZs 279]. *1764:* nem hallottam ... hogj valakit hirében neveben mocskolt bestelenittet volna [Tarcsafva U; Pf].

3. szid, dorgál; a admonesta/dojeni; schelten, rügen. *1880:* Amilyen szivesen fogadott[a], amilyen szerető jóindulattal szidott, mocskolt engem egy álló hét minden áldott napján, amilyen barátsággal bizonyitotta meg nekem, hogy de silány mindaz, amit én firkáltam ... nem is képzeled [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Gyulai Pál].

4. rágalmaz; a calomnia; verleumden. *1664:* az mi penig ezek között késérveseb még sok hamis nyelvek moczkolnak bennünköt hamisul s czalardul mint ha mi hivattuk volna be azokot az koborlokat ennek az szeghin Hazának pusztitására [UszLt IX. 75. 70 fej.]. *1710:* Azzal is sokan mocskoltak engemet, hogy religióm ügyét úgy nem forgattam, amint kellett volna [CsH 413]. *1806:* maga az Alperes is megvalja, azzal híresztelte, s, motskolta a' Felperest hogy Legényel fekütt volna[a] [Dés; DLt 250. — [a]Ti. az ágyban].

5. kb. kisebbít; a dispreţui/desconsidera; (ver)schmälern, herabsetzen. *1710 k.:* Gonoszakaróim azzal is mocskoltak, hogy ki forr a kalmárvér belőlem, hogy az anyám annak a leánya volt [BÖn. 504]. *1736 u.:* Az szegény Bánffi György, Bethlen Gergely, Bethlen Elek alattomban mocskolták gróf Apor István urat, hogy micsoda alávaló familiából való ... gróf Apor István ... felmenvén a Guberniumba, ott publice azt mondotta: Nagyságod, Gubernátor uram, Nagyságod, Bethlen Gergely, Bethlen Elek uram, mindenkor azzal prostituált engemet, micsoda alávaló familiából való vagyok; Nagyságtok közül melyik mutathat ilyen authenticum instrumentumokot az maga familiájáról. Ott elolvasván[a], soha azolta senki nem tentálta az Apor familiát mocskolni [MetTrCs 446–7. — [a]A hozott káptalani leveleket].

6. becsületében meggyaláz; a pîngări/dezonora/necinsti; entehren. *1728:* Mint hogj Meszaros Perger Bernát, Jakab Dedeker Nemet Kőmíves ellen az Leanyaval valo Paraznasaga iránt semmit nem Comprobál, Az meg irt Nemeth hűttel mencse magát ... és ha meg eskűszik simpliciter absolvaltatik, noha Perger Bernatné Nagj Anna Maria kész lett volna meg eskünni hogj az Leányátt a meg irt Nemet Paraznasag(na)k végb(e) vinni akarásával mocskolta [Dés; Jk 36a].

7. *átv* beszennyez; a pîngări; besudeln/schmutzen. *1710 k.:* Ha azt az emberek jól meggondolnák, bizony jobban becsülnék a lelkeket, mintsem követik, jobban viselnének reá gondot, nem mocskolnák e világnak, a földnek és a bünnek fertőjében annyira [BÖn. 444]. *1766:* Most két Esztendeje tolvajkodását, lopásátis Petrucz Györgynek hirdetik vala, de bizonyoson tudgyuk, hogy hirit nevit ártatlanúl motskolták, mert Glis Thodor ... meg vallotta, hogy eö ... az irt Petrucz Györgyre hamis kalácsot vett [Ribicsora H; Ks 40/9].

mocskolás 1. bemocskolás/szennyezés; murdărire, mînjire; Besudelung/schmutzung. *1710 k.:* Mert noha a faolaj ugyan jó étel, és a jó étel, jóllakás jó egészséget és szép fényes orcát is csinálhat, de senki avval az először, mikor új is, nem igen derék jószagú, az üdővel pedig hamar avasodó, kedvetlen szagú faolajjal nem köpülte bé orcáját, testét, mind magának, mind másnak kedvetlenségére, és ruhája mocskolására [BÖn. 408].

2. szitkozódás, gyalázkodás; defăimare, ocărire; Schimpferei, Lästerung. *1769:* Az utrizált személyeket a falu jo és betsületes embereknek nem tartya, mivel injurialnak verèssel, s motskolással [Bukuresd H; Ks].

3. rágalmazás; calomniere; Verleumdung. *1659:* hamissan reám mért, fejedelmem s hazám árúltatásának méltatlan mocskolásával nem általlottok gyalázni [TML I, 438 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

4. *átv* beszenyezés; pîngărire; Beschmutzung, Befleckung. *1681:* Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen ... az leanyiat ditsősseges hűtűnk és vallasunk mocskolasara, az gyengek(ne)k meg botrankoztatasara ... vallasa(n) kivűl valo ferfinak elocalta, és a' Baalnak szentelte [SzJk 152].

mocskolkodik mocskolódik; a se murdări; schmutzig/beschmutzt werden. *1755:* hitván dőg testemet amint Sokon, Szokták feresztéssel ne mocskolkodgyanak [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.].

mocskoló I. *mn átv* beszennyező; ponegritor, care ponegreşte; befleckend, beschmutzend. *1672:* Szepesinek, mint uram s hazám árulójának s az én bőcsületemet is ... mocskoló nagy latornak én izentem, hogy tovább s kivált az én tisztem alól az elkezdett dolgaiban ne procedáljon [TML VI, 178 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1762:* az I(nct)a ... ily vakmerő felebarattyat motskolo és bestelenittő szavaiért, s' tselekedeteiért ... az következendő vásár Napján ugjmint holnap reggeli 9 órától fogva 11 oráig fa lóra ültetvén ott tartassék, és akkor le vétetvén az lo alat 25 pálcza ütesekkel keményen meg verettetvén, büntetődgjék [Torda; TJkT V. 139–140]. *1812:* Mihály Pavel ... Panaszsza felvétetik a' Majorosné ellen ... hogy az Bepanaszolt reszegesnek, Miselnek Nyavoljásnak, és egyébb szájára járo motskolo szokkal szidta [Petrilla H; JF 36 Prot. 21].

II. *fn* **1.** szidalmazó/gyalázkodó személy; calomniator; Schimpfer, Schmäher. *1746:* tettzett a Törvénynek, hogy Orosz Mihály az Bironak Farkas Vaszilynak mint az Dominus Terrestrisek Personalisának bestelenitője mocskoloja, és Invasora cum fl. hung. 12. büntettessék [Dés; DLt Liber inventationis 174].

Szk: *jó hírének, nevének ~ja. 1656:* ide olyan szolga kell ... nem komplár, pénzgyűjtő, sobrák, tudatlan, az ki csak azért jó, hogy gazdagúljon, az ura, s nemzete, hazája méltóságának, jó hírének, nevének mocskolója [RákDiplÖ 458 Jac. Harsányi II. Rákóczi Györgyhöz Konstantinápolyból].

2. *átv* vmit beszennyező személy; ponegritor; Beschmutzer. *1677:* Kegyelmedhez valo minden üdőbeli igaz addictiómat és kötelességemet fenntartván, annak szántszándékkal mocskolója soha bizony nem leszek [TML VII. 344 Lázár István Teleki Mihályhoz].

mocskolódás 1. szitkozódás, gyalázkodás; defăimare; Verleumdung. *1689:* Acta Danielis Dioszegi ... Sok rendbeli ... macskolodasi à sz: Ministerium ellen ... vakmerö engedetlensegi ... lehetetlen hogy tovab à sz: Társaságtol toleraltassa(na)k [SzJk 235]. *1729:* Sok káromkodási és mocskolodási között diffamálta Cseren hordozott kurvának" [Dés; Jk. — "Szekelyhidi Anna Bakos Mihályné Cserei Juditot]. *1740:* Nagod maga jol tudgya mi csoda Lengyel természetü emberek legyenek köztünk ... kiáltozásb(an), egyenetlenségb(en) ... töltik az üdött melly miá öszve szolalkazássak macskalodassak következnek [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1771:* ha valamellyik akár mi névvel nevezendö motskolodasokatt tselekszik, tehatt legg kiseb motsokért is büntettetik 3 az az Három forintig [Kv; FésCJk 20]. *1772:* semmi okat nem adott ... az mutskalodásra [Kv; CsV]. *1814:* Én pedig már többé általa" okoztatott káromat, és apro gyermekeim között folytatott rosz példaadását ... égre kiálto káromkodással illetö mocskolodását nem szenvedhetvén, tovább a házomb(an) meg nem engedem lakását [M.gyerömonostor K; GyL. — "Testvére által]. *1836:* mutskalodását ... a Hazai Törvények erössen tiltyák [Fintaháza MT; ToldNy].

2. szidalom; vorbe de ocară; Schimpf. *1728:* Szénási Bálintné mind maga, mind a fia Szénási Sigmond igen rutul bestelenül, Isten, s, Emberséges Emberekhez illetlen Szitkokkal, átkokkal és mindenféle mocskolodasokkal illették az Szomszédgyokat [Kv; TJk XV/10. 8]. *1782/1799:* Kik azok a' Méltoságos Groff Torotzkai Sigmond Ur ö Nagysága emberei, és Tisztyei, a'kiket ... Praefectus Uram ... vádol ... ez' a' szidalmazás fenyegetés, vádolás, s mocskolodás miböl áll? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 328].

3. szidás, dorgálás; admonestare, dojenire; Geschimpfe, Schelte. *1880:* Azt hiszem, nem hallgattad illö türelemmel mocskolódásait — melyeknek fenekén jóakarat egész határnyi van —, s ezért nem vagy a kegyében" [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Gyulai Pálnak].

4. rágalmazás; calomniere; Verleumdung. *1710 k.:* tudom, csak mocskolódás lészen; és úgy hiszem, legtöbb énellenem [BÖn. 953–4]. *1806:* Az Alperes azon Tanukat Eskettette meg kiket a' Felperes is 1805be ... midön a motskolódás esett [Dés; DLt 250]. *1809:* ami a több Motskolodását nézi", mind proba nélkül valo s áll a Törvény a kinek a mi keresete keressen kit kit de azért ok nélkül szenvedtetni senkit se lehet [Szu; UszLt ComGub. 1655höz. — "Az egyik peres félnek a másik ellen]. *1842:* Azon kérdésekre a' Tktes Vraknak hogy ki hallotta? ki látta ezeket, mást nem tudok mint ... Orbai Rákhelt, — ö hallotta a Tkts Hadnagy Vrrol valo motskolodásokot [Dés; DLt 1452a. 4–5 Szöts Kriska (18) szolgáló vall.].

mocskolódik 1. összepiszkolódik; a se murdări; schmutzig werden. *1598:* Harom embernek a ki ot segitet fel es le rakni müchkolodot Attunk f —/30 [Kv; Szám. 7/XVI. 45]. *1710:* Eleget mocskolódtak a holttestivel" az úton, amely postaszekereken vitték, azok mellett való emberek [CsH 228. — "Teleki Mihálynak].

2. szitkozódik, gyalázkodik; a ocări/înjura; schimpfen, schmähen. *1676:* Hánták azt is, hogy behódoltattam az országot, számot kell venni tölem ... Ezért mocskolódnak [TML VII, 276 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1746:* Eltetö Ferentz Ur(am) ... ritka a kivel nem veszekedett, és nem macskolodatt vólna [Szentegyed SzD; WassLt]. *1765:* Minden rendbeli embereket kit kit sorsa s állapottya szerént meg betsül, senkivel nem veszekedik, nem motskolodik, hanem keresztyéni életet él [Torda; Pk 2]. *1784:* Biro Mihály ... a Fenyedi uj Hidnak fel állittására egy szál hidfát le nem akart vinni, hanem ellenem fel tamadott illetlenül motskolodott [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. *1786:* az Biro meg indul hogj ki hozza az Marháját Tot Mihálynak az Pajtábol, azzal motskalodni kezdvén Tot Mihály nem akárá engedni hogj az Marháját el vigjék [Hidvég MT; GyL. Király János (40) taksás vall.]. *1803:* menyen el dolgára ne mutskolodgjék [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *nyelvével ~.* *1700:* Sandor Martonne mi elöttünk obligala magat hogy ha többe nyelvevel mocskolodnek es masokat becstelenitene meg kalodaztassek es megpalczaztassek | Nagy Janosneis leanyostol ha többe nyelvekkel mocskolodnak a pelengeren meg csapattassanak es Eclabol ki rekesztessenek [SzJk 361].

3. veszekedik, kötözködik; a se certa; streiten, sich necken. *1665:* Én magam is mondtam Sármásinak, hagyjon békét nekiek", ne mocskolódjék velek, ha nem akarnak jöni [TML III, 400 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz. — "A jb-oknak]. *1709:* Az a tökélletlen Nemes Péter nagy méltatlan belém veszett; szóval mocskolódtunk [SzZs 759]. *1755:* el akartam adni ... a Csürt és a Házat ... de ö nem engedte ... Enis annak okáért supersedeáltam, nem akarván véle motskolodni addig, mig Ngyd" kegyes, és bólts judiciumára botsattom ezen dolgot [Albis Hsz; BLev. — "Gr. Mikes Antal, hsz-i fökirálybiró]. *1776:* oda érkezvén Vojvod Szánduis monda nékik, Né mutskalogyatok, ne veszekedgyetek [Katona K; Born. VI. 14 Molduván Dimitruj (30) zs vall.]. *1794:* ezen két ház mutskolodtak veszekedtek együtt [Dés; DLt].

4. állattal közösül; a săvîrşi actul sexual cu un animal; mit einem Tier geschlechtlich verkehren. *1805:* a' már dögölve alatta heverö Juhval ismét mutskalodni kezdett [KLev.].

mocskolódó 1. szitkozódó, gyalázkodó; de ocară; beschimpfend. *1746:* az J. ... motskolodó beszédiért ... in emenda lingue convincaltassék [Torda; TJkT III. 96]. *1774:* szemérem ki mondani, mely fertelmes, motskolodo szokkal gyalázta, s gazlatta [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. *1812:* a' Groffné édes annya ... Leányastol edgyütt a Groff Ur eö nsga Házára menvén ott szidták alatsonitották ... motskolodo szokkal [Héderfája KK; IB]. *1844:* Szakmári Ferentz ... Cseresnyés Dánielnét görbe kurvának szidta ... sok mocskolodo szok között, az Istent, Szüz Máriát, a' mit csak fel tudott gondolni mocskos szokkal szidalmazta [A.sófva U; DLt 1441].

2. szitkokat szóró, gyalázkodó; ocăritor, defăimător; verfluchend, verleumderisch. *1762:* Kovács Ferencz Uram ... el bucsuzása alkalmatosságával vagy szavaival, vagy maga viselesevel szolgáltatote okat azan karankodo, fenyegetödzö es mocskolodo szemellyek(ne)k hogy egész Familiaját Szidgyak, mocskollyak [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1789:* Sebestyén Márton Uram mind feleségestöl igen szabad szájuak, mutskolodók, szitkozódok [Dés; DLt]. *1809:* a Panaszoltotott egészszen ártatlan, az Instans pedig szörnyü artolmos és motskolodo személy s még ö érdemel büntetést [Szu; UszLt ComGub. 1655höz]. *1823:* Kurtyán Nyikulályrol és feleségéröl mondhatom, hogy a leg garáználkodob motskolodobbak, nintsen a' környékbe mind ök [KLev.]. *1831:* Esmérié a Tanu O Thorda Várossában lako, és kufarnésko dodo Székelly Farkasnét, Ha igen ... Az Emberi Társaságba hogy vi-

seli magát? Veszekedőé; motskolodoé, és miket szokot elkovetni? [Torda; TVLt Közig. ir. sztlan vk].

3. rágalmazó, mást befeketítő; calomniator, ponegritor; verleumderisch, anschwärzend. *1674:* Im Baxa és Lóczi uramék Kegyelmedhez mennek, az követek is az szerént, kik mely hosszú és csak mocskolódó instructioval mennek urunkhoz, Kegyelmed megláthatja [TML VI, 575 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1836:* Az is a dolog valosaga ellen lett motskolodo iratásnak marad, mint ha az Alperes Szöllöinek termésiből a Ház jövedelmét nem szaporitotta volna | az Alperes Özvegy hogy a mikor férjhez ment tsak a puszta, meg fosztott Házban menvén ... nem égy Ember vitte a hátán alláturáit férjéhez a motskolodo réáfogás szerént ... ugy hogy ... rakott Ház lett ... az néhai Dobolyi István Házából [Ne; DobLev. V/1213. 3b–4a].

mocskolt 1. beszennyezett, mocskos; murdar; besudelt, schmutzig. *1749:* Láttam Szabados Györgj feleségénél egj motskolt oldal petsenyét, mintha kutya martzongotta volna [Szentbenedek SzD; Ks].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit possessiver Personalendung: vkitől bepiszkolt/szennyezett; murdărit/mînjit de cineva; von jm beschmutzt. *1681:* Szendrei János mocskolta fejer konjv nagyub része iratlan ... Nro 1 [Vh; VhU 554].

mocskoltatás 1. szidalmaztatás; defăimare; Beschimpfung. *1762:* Az ... Inquisitoria Relatoria fel olvastatván világoson ki jö ... Váradi Szabo Pálnak nyilván lett káromkodása, ugj sokaknak általa lett motskoltatása [Torda; TJkT V. 113]. *1786:* Tudjaé a Tanu ... Hogj ... az Utrizált Tot Fiak a nevezett Pap Todort vertéké még, Szittáké fenyegették, ha igen miért, szolgáltatotté okott Pap Todor ezen meg verettetésére és motskaltatására [Msz; GyL vk].

2. rágalmaztatás; calomniere; Verleumdung. *1677:* Nagy szübeli fájdalom es keserűség kenszeritvén bennünket, hogy è bizodalmas es szükseges requisitionk altal kellessek ertesere adnunk kigk(ne)k, a' mi ... keserves nagy bantódasinkat, es mocskoltatásinkat [PatN 67b Hsz rendeinek nyil.] *1741:* azon p(rae)mittalt Protestatiojoknak ... ezen Reprotestatiommal mindenekben ellene mondok, és annihillálom. Sőt ezen rajtam hellytelenül, és Törvènytelenül végben vitt motskoltatást Sine re Sortita ügy fogom igazitásban venni, a' mint leg jobnak tudom, látom, és tapasztalni fogom [TKl gr. Teleki Ádám prot-ja Kraszna megyéhez].

3. becsületében való meggyaláztatás; vătămare a onoarei, defăimare; Ehrenbeleidigung. *1806:* Az Alperes ... a' Felperes édes Annya szállása Ablaka alá menvén, és ott bé-kandikalvan, midőn a' Felperest másod Magaval fekünni látva azt hirelte, s azzal gyalázta, hogy Ifju Legénnyel fekünne, s, másokat is az Ablak alá tsóditet azonba fel-kelvén a' Felperes látta hogy Farkas Márival feküdt ... Melly motskoltatásáért meg-kivánnya a Felperes, hogy az Alperes ... Nyelve váltságán, költség, s fáradság meg-forditásán convincaltassek, s a' Felperest a Szék szinén meg kövesse [Dés; DLt 250].

mocskoltatik szidalmaztatik, gyaláztatik; a fi defăimat/ocărit; beschimpft/gelästert werden. *1681:* Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata aszony, Komlosi Ura(m) felesege paraznasag nemeivel ... Hogy azert e mi Sz: Tarsasagunk ne motskoltassek s gyalaztassek ... illendőnek itiltük hogy relegaltassek Komlosi Atyankfia közzülünk [SzJk 153]. *1718:* Mltsgs Generalis Ur(am) ő Excellentiaja előtt promoveallja az en Memorialisomat ... hogy ez á licentiatus njelvü ember refraenalodnék, Külömben éppe(n) Consternalodom hogy illj szabadon mocskoltatom [KJ Rétyi Péter lev. Fog-ból].

mocskoltatja magát szidatja/gyaláztatja magát; a se lăsa defăimat; sich beschimpfen/lästern lassen. *1667:* Nem szólok szegény Ebeni uram bőcsülete ellen ... tizedrésznyi terhet szegény nem viselt, mégis ő nagysága az élesdi jószágot oda fordította volt, de én azt bizony nem kivánom, akár adják, akár nem, nem mocskoltatom érette magam, csak fizetésem legyen illendő [TML IV, 41 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mocskos 1. szennyes, piszkos; murdar; schmutzig. *1648:* Az elseö exhibealt leveled sulios ez okokra nezve ... 9. Megh szakat, Moczikolodot 10. Az mi wdeonkben hallatla(n) hogy moczikos utalatos leuellel ellienek [Kv; TJk VIII/4. 284]. *1751:* most is ollyan mocskos, gaz iras ... jött Kézdiből hogy irtozunk be adni [ApLt 3 Dombi János Apor Péterhez Nsz-ből]. *1787:* Gyönyörü boglyos Personalisod[a] által motskos pennával iratt Leveledet vettem [IB gr. Toldi Sigmond tréfálkozó lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez Szászalmásról (NK). — [a]Nyilván cigány levélvivőre vonatkozik]. *1789:* Medicina Spagirica ... Motskos Pergament Táblában [Mv; ConscrAp. 89].

2. szürkés-barnás (ló); (cal) cu părul cenuşiu amestecat cu castaniu închis; grau-bräunlich (Pferd). *1811:* A' pej, ha nyul hasu, vagy pedig az orra Szamár szin, nem akad uri vásárlóra; Van szép szürke ... De ha egér szörü, már nem szenvedhető ... Minden szört, hogy tiszta légyen meg-kivánnya, De ha motskos lészen csitkója, azt bánnya, Tudom, vágyik hogy szert tenne valahára Arany szőrü pejre ... igaz, hogy van sok jó 's szép testü Ló, Melynek Külső szőre motskos, alá való[a] [ÁrÉ 155. — [a]Gr. Bethlen János a lószínekről].

Szk: *~ fakó. 1689:* Urunk eö naga hatas Paripaj ... Beszterczén vett mocskos Fakó [Utl].

3. szitkozódó, gyalázkodó; de ocară; schimpfend, lästernd. *1664:* Anno 1664 Die 25 Augustj Vensegül edgiut leuen mivel ennek elótte egy nehany nappal Szasz Daniel V(ram) alias Brassaj muczkos szokkal illette volna Ceh mester vrainkat, az B. venseg'nek sok teorekedese altal ... eo kglmek megh Engesztelóduen illen Conditioual, hogy Brassaj Daniel V(ram) ... revocaluan muczkos szavait ... vagy hogy ha jeovendóben illjen alkalmatlan szokkal Ceh mesteret meg' bantja, Egy Gira Ezüstel büntetódgiek [Kv; ÖCJk]. *1671:* edgyik á masikkat mocskos szoval ne illesse [SzJk 116]. *1717:* Evictiotis vön már sokszar emlitett Kis Péter Uram magára, Feleségére ... s mind két ág Posteritásokra, hogj ha többé mocskos szoval illetnékis ezen dologrul (: hogy jussakot praetendálnák :) ... kétszáz forintokan Convincaltattassanak [Vajasd AF; DobLev. I/93.] *1747:* az I. engemet ... rut mutskos szokkal illetett [Torda; TJkT III. 140]. *1758:* hogy valaki ollyan tselekedetekért motskos szókkal illette vólna nem hallottuk [Betlensztmiklós KK; BK]. — L. még KemÖn. 208.

4. mocskolódó, szitkokat szóró; care insultă/injură; (be)schimpfend, schmähend. *1752:* Jovallom pedig Imetsnének, hogy a gaz, mocskos nyelvét meg fogja, a Feleségemet ne nyelvellye, ne mocskollya, mert nem egy bordáb(an) szöttek vele [Altorja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. *1771:* Pap Andrásnét hallottam szidni az Urát ... az Ura pe-

dig nem halgathatván motskos és káromkodo száját, fel ment és a kender közibe bújt előtte [Dés; DLt 37b St. Kis (33) ns vall.].

5. rágalmazó; calomniator; verleumderisch. *1711:* az én ellenem valo gonosz mutskos irasotoknak s végezéstek(ne)k nyaka szakadott [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához Gyerőfi Borbálához]. *1715:* Kőnczeiek fertelmes, mocskos levelet irtak ellenem az Gubernatornak, az melljert ellenek az Gubernatoris kemenyen meg haragudot [ApLt 2 Apor Péter lev.]. *1731:* azt beszélték hogy az a Leany gyermek az Kovács Mária Aszszany gyermeke lett volna, melljet akkor fattjazott volna ... csak el hültem honnét tamadot az a hazugság ... abban az időb(en) sok elegy belegy mocskos hír vala [Szelistye H; Born. XXXIX/16]. *1736:* Ha megláthatnád, mennyi mocskos levelet írnak most egymásra Bécsben ... akkor bizony elhinnéd, hogy igazat írok [MetTr 360]. *1754:* ö Nagysaga ellen adtanak bé bizonyos Punctumokbol állo motskos Memorialist, mellyben ő Nagyságát felette sinistre el vádolták és deferalták vala [Koronka MT; Told. 22].

6. aljas; abject, mirşav; niederträchtig. *1674:* Csernel uram harcza elég mocskos materian indult [TML VI, 571 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1691:* nem tudom mi oktul viseltetven kgd, hogy törveny alat levén kgld rend kivül valo mocskos fenyegetőzzessel illette [Dés; Jk 122a]. *1741:* Nagod posthabealvan ezen Nms Hazánk(na)k az Nemesi szabadsagrol irt szoros Törvényét, az Exponenseket ... sok mocskos es igaz Nemesi szabadsagokat meg Sértő inquisitiokkal besteleniti [Somlyó Sz; TKI]. *1745:* Constal világosan exhibealandó citatoria Relatoriamnak sériesséből minémű motskos és holtig el felejthetetlen gyalázatos s tulajdon keze irásával irtt pasquilussával, injurialta és afficialta az I. az A vrat ő Ngát [Torda; TJkT II. 27].

7. illetlen; necuviincios; unschicklich/ziemlich. *1681:* Retyi Matthe Ur(am), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbeli valo motskos maga viselese, cselekedese eltőttünk titokban ne(m) lévén ... Tetzet azert minekünk közönsegese(n), hogy sz: Társaságunkbol, relegallyuk [SzJk 152]. *1694:* Pap Laszlone az illyen s masokat megh Botrankoztato mocskos elettel valo cselekedetiért az Varosbul végh keppen ki hajtassek [Dés; Jk]. *1704:* Ugyan ma hallottam micsoda mocskos házasságbeli veszekedés esett volt tegnap Haller István uramnál a mi eljövetelünk után [WIN I, 72].

◇ **Szn.** *1594 k.:* moskos Andras [UszT]. *1614:* Mochkos Peter jb. Mochkos Gergely jb. Mochkos Mihaly jb. [Füle U; BethU 102].

◇ **Án.** *1674:* Kis Mocskos (kutya) [EM XLIX, 535]. *1676:* Kis Mucskos (agár) [i.h. 536].

mocskosan 1. maszatosan, pacásan; murdar; verschmiert, mit Klecksen. *1807:* olvastam egy keveset, és irtam motskoson [Dés; KMN 375].

2. szitkozódva, gyalázkodva; în mod injurios, spunînd cuvinte injurioase; schimpfend, verleumderisch. *1710:* hozódván elé a Bánffy s Bèldi dolgai, mocskosan kezde Teleki Mihály, szokása szerént, felőlök szóllani [CsH 153]. *1732:* a Tktes Nemes Tanacs, Hadnagj és Husláto Atyánkfiai irant mocskoson aszt kialtotta hogj ma néki Senki nem parancsol [Dés; Jk]. *1840:* fenn héjozva motskosan felelt [Dés; DLt].

3. aljasul; mişeleşte; niederträchtig. *1662:* egy mocskos pasquillus is bocsáttatván ki, abban nem csak egész fejedelmi házok, de a kegyes életű és istenfélő idősb fejedelemasszony is nagy rútul és mocskosan marcongáltatván, istenes férje azt tartja vala nagy gondnak, miképpen tudhatná azt eltitkolni [SKr 205]. *1711:* Az utban igen mocskoson és rútúl viselte magát Almási [SzZs 289]. *1720:* én magam oda menvén hozzája ... edgjütt valami mocskoson ne tractaltassam [KJ. Rétyi Péter lev. Brassóból]. *1761:* mutskoson öszve szidál [Majos MT; Told. 35].

4. parázna módon; în mod indecent/desfrînat; unzüchtig. *1724:* F⟨érjem⟩ beszélli h(ogy) Pekri Ur(am) Sz. Királyon a Cselédivel micsoda motskossan el, úgj h(ogy) tavaly is egy Szolgálója ... meg terhesedett [M.királyfva KK; BK. Bagai Mihályné (36) jb vall.].

mocskosság aljasság; ticăloşie, mîrşăvie; Niederträchtigkeit. *1668:* Nekem igazán megadá Bánfi Dienes az Váradra való menést, mert velem nagy ember azt az mocskosságot nem cselekedte, az kit ő [TML IV, 377 Veér György Teleki Mihályhoz].

mocskos szájú csúnya/csúf szájú; spurcat la gură; mit Lästermaul, einen garstigen Mund habend. *1816:* Szász Márisko ollyan mocskos szájú Aszszony; hogy az egész Városon párja nincsen [Dés; DLt 99].

mocskos szőrű barnás-szürkés szőrű; cu părul cenuşiu amestecat cu castaniu închis; mit bräunlich-fahlgrauen Haaren. *1805:* Egy vén kimustrált szálos, motskosszőrű madárhusu ... paripa [DLt nyomt. kl].

mocsok 1. maszat, paca; pată de cerneală; Schmutz, Klecks. *1804:* az irasomba sok motskot ejtettem [Dés; KMN 5].

2. *átv is* piszok, szenny; pată, murdărie; Schmutz. *1710 k.:* Orcádot, kezedet, szép köntösödet ... sárga vagy veres új csizmád, cipelus vagy papucsodat félted a sártól, mocsoktól, de nem a lelkedet [BÖn. 444]. *1811:* volt jó hire, Nem ragadott semmi mutsok a' nevire[a] [ÁrÉ 99. — [a]A százesztendős szász parasztnak].

3. szitok, gyalázkodás; defăimare, hulire; Schimpferei, Lästerung. *1678:* Kegl(me)k ... nem Donatio vagy legitima statutio mellett, hanem Potentiose, tsak bele szállottak, az uta(n) mikor én hozza nyultam ... ismet Potentiose sok motskokkal, fenyegetőzesekkel illetven, ismet viszsza foglalták [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. *1765:* az édes Annyát ... Székely Elek eo kegylme meg betsülli, soha ... szitkokkal s motskokkal nem gazollya s nem káromollya [Torda; Pk 2]. *1769:* eó ngát uton ut félen mindenüt szüntelen különbb különbb féle motskokkal motskolta, szitta szolta tsepülte [T: Told. 3a]. *1791:* a Kortsomáros mondatta nékünk Puskás Juonnal, hogy kőtnők meg, mert már tovább nem szenvedheti orra veréseit, mutskait és hatalmaskodásait [Galgó Sz; JHb I/23]. *1797:* a' szegény kultsárt ... minden féle mutskokkal le szídta gazolta Frantsosnak kiáltozta [Náznánfva MT; Berz. 3.3. N 21].

Szk: *mocskot tesz vkire. 1812 k.:* innén mentek a Groffné Házában holott motskokot tettek a Groffra [IB].

4. rágalom; calomnie; Verleumdung. *1721:* Mind a két fel beadot L(ite)rale instrumokbol Semmi meritale ne(m) fordulván, és az egész dolog többire csak szó szátyárság, az melyből származot az mocsokis [Kv; TJk XV/3. 60]. *1735:* az Inctat nyilván valo kurvának kiáltották, és mondották, s mind eddig is azon mocsok alol magát nem expurgálta [Dés; Jk 181a]. *1762:* az I(nct)a ... ujjabb motsakkal infamalván az A(ct)ort Mak Miklos Uramat es Feleségét, an-

nak meg bizonyittására exhibeallyuk ezen récens Inquisitoriat ... a recens motskaiért az I(nct)at Mak Miklos, és Felesege ... in Jus adtraháltak [Torda; TJkT V. 135]. *1764:* maga tudja Bátyám Ur(am) azt, hogy valaki bátron ir mindent másnak a' mit akar, kénteleníttetik azt olvasni, a' mit nem örömest akar; ha én most is azt a' méltatlan motskot halgatással szenvedtem vólna, az iránt am való rosz opinio meg gyökerezhetett volna [Középlak K; BfR]. *1769:* Órrát sem verték fel ö Ngk soholt is, a' mint Ngd több Motskai között, ezt allatni örvendve kivánnya [Mv; Told. 19/45].

5. paráznaság; desfriu; Unzucht. *1731:* Ezek semmi bizonyos szemmel látott dolgot nem tudnak mondani Kováts Maria Asszony felöl hanem bizonytalan szo beszedb(en) hallották hogy elég mocskot beszélnek felöle a Falub(an) [Lesnek H; Born. XXXIX. 16].

6. (erkölcsi) szenny, fertö; decădere morală, mocirlă; (moralischer) Pfuhl/Sumpf. *1823–1830:* Máthé László vakmerö, durva és otromba székely volt. Emlékezem, hogy egykor az anyám összefogta a kezét, s úgy kérte, hogy menjen el s ne járjon oda, így szólván: A Krisztus kinszenvedésiért kérem az urat, ne járjon hozzám, mert látja, milyen mocsokba és gyalázatba jöttünk [FogE 83]. *1846:* Ifjabb Imre Mihály T: Dosáne asz(sz)onyt Kurvának kiáltotta volna, még pedig a' Tövissi Sándor kurvájának — a mellyért én a' Curátorral édjütt mind T: Dosa Imréné aszszonyt, mind pedig a' mást admonealtam is, hogy magokat 8ad napok alatt a' motsokbol ki tisztittsák [Kakasd MT; DE 2].

7. aljasság; ticăloşie, mirşăvie; Niederträchtigkeit. *1879:* Ha te írsz, Ödön, azt mondják: „milyen derék legény ez a Jakab Ödön, mennyi helyes dolgot fog ez cselekedni!" Rólam így szólnak: „Be veszett legény. Mennyi mocskot fog ez produkálni, amíg él!" [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

◇ **Án.** *1850:* A mocsok (kantza). A Tündér (kantza) [Tarcsafva U; Pf].

mocsolya 1. pocsolya; băltoacă; Pfütze. *1757:* Viz és nagy Sár mián Udvarban alig járhatni ... melly viz és mocsoja az épületek alá szivárogván mind kapu közit, ugy Serfözö háznak Pintzéit rövid idö alatt haszontalanná tészi [Déva; Ks 92. I. 23].

2. ? mocsár; mlaştină; Sumpf | ? kenderáztató; topilă; Hanfröste. **Hn.** *1602:* moczyollya new hely [Betlenfva U, EHA]. *1603 k.:* mochiolia neuy hely [uo.; EHA]. *1604:* mely helyet mochyolyanak hinak [Szenttamás U; EHA]. *1735/1806:* A' Motsolya mellett (sz) [Gogánváralja KK; EHA]. *1758:* A Motsojában (sz) [Ketesd K; EHA]. *1769:* a Matsoja hodgyán innét (sz). a Keresztnél a motsoján tul (sz). Motsoja elött (k). A motsoja hidgya elött (k) [Vice SzD; FiscLt XII. 26 B]. *1798:* A Motsolyában (sz) [Ketesd K; EHA]. *1812:* Mocsoja [Vice SzD; SzDMon. VII, 105].

Talán a *mocsár* és a *mocsolya* szó alakkeveredésének eredménye az alábbi helynév: *1729:* Hoszszu motsorában (k) [Pálfva U; EHA].

mód 1. a cselekvés rendje/miméntje; mod, fel, chip; Art, Weise. *1561:* A (!) egez mestereknek rendekrol magok tartasarol wlesekrol panaz tewesek mogg'arol ... Art 27 [Kv; ÖCArt. Mut.]. *1588:* Amit a' kis Aytok feleol vegeztenek abba maradgion, Nytua(n) legienek de az eorizetinek moggiaban Biro vra(m) lellien rendet [Kv; TanJk I/1. 75]. *1657:* (Az ember) nevelésnek módjával is jóvá vagy rosszá tétethetik [KemÖn. 36]. *1710 k.:* Angliában az asszonyoknak, leányoknak köszöntésének módja a szájok végének megcsókolása [BÖn. 587]. *1761:* A' veszekedesnek kezdetit, és modgyát nem tudóm [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Katona György (38) zs vall.]. *1802:* Levél formában öszve fogva veres Spanyol viaszu két petséttel le petsételve ... az appertázás modja igy vala: 1802dik esztendöbe fel nyitotta Ajtai Joseff mp Ns Kolos Vármegye VNotáriussa [K; JHb LXVII/4. 22]. *1823–1830:* Nagy Dániel ... Ír a komlós kenyér készítése módjáról | tanultam a Kis Gergely agendájából az esketés módját [FogE 219, 279].

Szk: *~ot vehet* mikéntjét/módját kitapasztalhatja vminek. *1587:* Lattak immar sok esztendeoteól fogwant minemeo hazontalanül birattatot Az harom falw", mely Nem egieb okon eset, hane(m) ezert hogy minden eztendeoben vyultanak inkab a' gondwiseleok es illie(n) reowid wdeoben ingie(n) chak modot sem vehetenek mint kellessek tizteket a' varos Iowara vyselny [Kv; TanJk I/1. 43–4. — "Asszonyfva, A. és F.füle (TA), a város három jb-faluja].

2. eljárás; módozat; procedeu, modalitate; Verfahren, Modalität. *1572:* Minekewnk hozak az te N. parancholo lewelet, Az Vytezleo Apaffy Jstuannak kepeben, kyben Nagod paranchol ... hogy my az Bezterczey Byrot meg kenalnok ... vytezleo Apaffy Istwannak kepeben, Az Iozag felleol, mellyet Az megholt Apaffy Lazlo eladot volna ... My ... elmentewnk Bezterczere, Bezterczey Byrohoz Tudny illyk ky neuezetben Timar Gergely, Az Nagod parancholattya tartasa zerent es folyo Beochnek mogya zerent, meg kenaltuk [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702]. *1577:* Az ket lato vraim helyebe ... valaztottak a' ket vasar byrot ... Tellyes authoritast adnak eo kegmek, hogy a kik meg esnek az vegezes ellen es nylwan az vetekbe meg talaltathnak, Azokat az elobby vegezes zerent bwntessek meg, mind zalag vetellel mind egieb Rendelt moddal [Kv; TanJk V/3. 149b]. *1602:* Amy nęzy az keozeonseges varosbely zemelyek hewteolteteseket ... ez Ieoweo hetfeore eggyewt lewen eo kgmek az hewteolesnek formayarol zolyanak, es annak minde(n) modgyarol minth mennye(n) veghez; kyk Altal [Kv; i.h. I/1. 408]. *1632:* Adaiokat ez ide ele megh irt mód szerent keczer administralliak per annum, egiszer Karaczionban, egiczer Pvnkestben [Grid F; UC 14/38.3]. *1677:* A' Szászságnak Vármegyéken lévö joszágiban a' Circálásnak Seriessében iratot közönséges Articulus, és abban specificalt modok observaltassanak [AC 160]. *1730:* (A) Kaszálo Földéket ezen aláb Specificalt mod szerent nyilaztuk és osztottuk öt egyenlö részékre Nyil vonás szerént [Szentmargita SzD; KGy]. *1787:* Minden Verös Kováts a vas keszités modgyában a Vas valto Administratortol tartozzek dependealni ... mivel az ödök valtozasi hol edgyik, hol a másfelének fordittyák elé szükségét [Torockó; TLev. 9/25]. *1806:* Az Tekentetes Magistratus ... az Katanák Számakra Kolosvárol profiantnak valo kihozatalara ezen modat tanalta fel, hogy ezen meg kivantato profiant rendre, ugy mind egy rendben ezen K: So Tisztség, más rendben a Varos hozassa ki [Torda; TVLt közig. ir. 583].

Szk: *hamis ~dal* kifogással. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamikoron az Coloswari Biro es Tanacz hiuattia az Farago uagi Rako Céh mestereket ... tartozzanak az Czéh Mesterek ... keömiues mestereket es Legenieket, Inasokkal oda ... rendelni es kwldeni ... Ha penigh valamely mester, vagy szolga rend, ebben ellenkeznék ... Auagi egieb szin alat ebbeol magát ki teörne hamis moddal: Ez illjen mester es szolga rend, semmikeppen ez Varoson ne mivelhessen [Kv; KömCArt. 14].

3. (tanítási/tanulási) módszer; metodă (de predare/învățare); (Lehr-/Lern-)Methode. *1768:* ö kegyelmek, mind a'

Tanitas modjában, mind a' disciplina tartásba a Titt. Curatélátol fügjenek Es esztendönként egyszer vagy kétszer ... tartozzanak közönséges exament adni, hogy ki-tessék industriájok [Kv; SRE 226]. *1797:* A Salzman[a] tanitásáról, módjáról, elömenetelességiröl; s.a.t. ekkora leveletskébe irni bajos volna [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Korabeli híres pedagógus]. *1823–1830:* Egyébként pedig privatim deák literatúrát kellett tanulni, de ez a mód csak korhelységre szolgáltatott alkalmatosságot [FogE 88].

4. készitési mód, recept; mod de preparare; Herstellungsweise, Rezept. *1558 k.:* Feyerites. Rp. Mercuriu(m) sublimatumoth, rusikat, saletromoth, salarmoniakumot ... sal alkalit ... egesd meg ... hogy Meg fixaltassek az rusika, az az, hogy allando es feieritendo legien, az rezeth annak az Mogia zerenth, Minth te Jol tudod etc. [Nsz; MKsz 1896. 281–2]. *1560:* A twznek Mogyarol. Mindenha egy arant kel a twznek eggny, es Ne legyen Igen Nagy, hogy az arany Meg ne oluagyon az cement porban. Ollyan legyen, hogy Mindenkoron az fazakak es az kemenche veressek es twzessek legyenek. Ezokaert Igen Jol kel reaya vigyaznod az twz melleth. Mert ebben vagyon az cementelesnek fö Mestersege. Ha Echer Meg alozik, zinte vyonnan kel Mindenth kezdeny vy cemment porral [Nsz; i.h. 351]. *1811:* Azért gondolkodni kezdek a' módjáról A' Turónak ... 'S Imé ki találtam ... Ollyan jó Turó lett belölle, mondhatom, Hogy a' Csiki sem jóbb, a' mely leg hiresebb, 'S ennél még a Svájtzer sajt-is nem kedvesebb [ÁrÉ 80–1].

5. lehetöség, alkalom; posibilitate, prilej; Möglichkeit, Gelegenheit. *1567:* kerdeztwnk tanachot Nemely wraymtwl az feyerwary Ambrws Dolgarwl hogy kellene az Sentencia Azerth :k: ... Ide Nekwnk kwlgye megh az Sententia lewelet ... feyerwary ellen, ha mogya leze(n) Eleo Agywk [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechmer es Lucas Pystakj a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1587:* eo kgme Biro vra(m) Ne siessen Indulnj az Ajandekal, Ne tala(n) ennek Vtanna Iob moggya lezen eo kgmenek az Ayandekoknak be zolgaltatasaba [Kv; TanJk I/1. 43]. *1659:* Kornis Ferencz Ur eö Nagais ... Tatar kezben, rabsaghba esuen, es ott hossas ideighlen valo sanyarú rabsaghba tartatua(n), most adatott modgya penzbely nagi summa le tetele altal megh szabadulasában [Dés; Ks G. 32]. *1780:* meg indulván árvizek Sohult gátt nem maradot ugy osztán hirtelen meg fagyván öröltettni sokat mod nem volt [Baca SzD; TSb 24]. *1782 k.:* mikor modunk es alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltyuk a Sententiát [Ne; DobLev. III/567. 1b]. *1847:* Csudálkozással olvasám hoszszadalmas levelét — akkor midön sem kötelezése szerinti tartozását, sem adott becsület szavát nem akarja tellyesitteni, bizony nem tudom mit gondolyak — Csak egy mod áll elöttem, a' Törvényes lépés ... a' mit jó Szivel nem tennék [Csapó KK; i.h. V/1268 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *~ja esik vmiben. 1660:* ha most elmulatom Vér Ferenczczel való dolgomat, nem tudom, mikor esik ily módom benne ... Mikor esnék módunk Nagy-Bányára való menetelbe, tudósíts [TML I, 526 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ *~ját ejtheti vminek. 1701:* ha modgját elythettem magam be migyek [Ks 96 ifj. Cegei Vas György Kemény Katához]. *1830:* Kispál Ur a' jövö héten bé fog jöni egyedül ide ... bár te is ... bé futnál vélle ... Miklosam fus bé ha egy egy modgyát ejtheted had lássunk [Kv; Pk 6] ✱ *~ot ad. 1656:* az meniere Isten ökglk modot ád benne ... szegeny Felesegem(ne)k szolgallyo(n) [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ *~ot feltalál. 1823:* Méltoztat a Tekintetes Király Bíro Ur olj modat találni fel hogy szegény Emberem Marháját azon Törrvényt nem esmerö nemtelen cselekedetü Ember botsássa el [Nagylak AF; DobLev. V/1076] ✱ *~ot keres. 1588:* keryk Byro vramat ... keressenek io Modot benne, hogy az Molnoknak leowedelme ... Ne lenne ennyere karara Az keossegnek [Kv; TanJk I/1. 64] ✱ *~ot lát. 1789:* semmi módot nem látnak mely által szaporitthatnák a Termést, mivel minden módot már el próbáltak [Szentpál U; UszLt XIII. 97] ✱ *~ot lel. 1589:* Kerik varosul Biro vramath ... minden Igiekezettel legienek az vraknal, hogy lellienek modot benne, mellettwnk az vrak lelliek megh Vrünkat, az Art(i)k(u)l(us) tartasara emlekeztettwen eo Ngat [Kv; TanJk I/1. 111] ✱ *~ot mutat. 1596:* intik ew kegmek az Ado zedeo vraimat ... hogy addig warakozasba(n) legienek, az migh az penznek megh zerzesebe(n) Isten mas modot mutat [Kv; i.h. 283]. *1607:* Keönyeörgwnk Nagtoknak, es ty kgteknek, hogy Nagtok es ty kgtek ... mutasson modot annak az summanak megh fizeteseben [Kv; RDL I. 80] ✱ *~ot nyújt. 1807:* mostoha sorsomat meg Szánván az Egeknek ura, Királyomhoz valo hiv Szolgálatom fel áldozásánál fogva, modot nyujtott énnékem becsületesen élnem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.] ✱ *~ot szolgáltat. 1811:* Itt vedd jól eszedbe Isten' böltsességét ... Hogy szolgáltat módot a' felsöbb Rendeknek, Hogy jelit mutassák jó tétéménnyeknek [ÁrÉ 19] ✱ *~ot talál. 1577:* Miert hogy penig az wyz miat mostis sok kulemb külemb kar wallasba wagio(n) az waras Nepe sok hellye(n) ... keryk ... Byro vramat, hogy talallyo(n) Modot benne hogy illye(n) kar wallastul az keosseget Menchye megh [Kv; TanJk V/3. 140b]. *1822:* Ha modat tanál Nságod abban, hogy B. Kemény Samuel Sogorral vgy igazithassa a dolgat, hogy én mentödhessem, nagy grátiául veszem [Hadrév TA; KCsl 5] ✱ *ha csak egy ~ van. 1830:* Miklosam ha tsak egy mod van 's engem szeretsz ... jöj bé [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *nincs más ~(ja)* nincs más választása. *1784:* Más mod azonban nints mint meg nyugodni Isten akaratán [Backamadaras MT; Pf Losonczi József ref. pap lev.]. *1843:* elég kedvetlenül mégyek, de nints más modom [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242] ✱ *van/nincs ~ja vmiben. 1578:* wtet ... pokaba ... Meg lelwk .. es Meg kerwk az Iozagot az paranchyolat tartasa zerent ... tholdalagy Balastwl de mynekwnk ez walazt thewe hogy wneky chyak zalogba wethette Thodalagy Ferencz 57 forynthba ha meg nem othalmazza benne thodalagy ferencz w Nem gondol vele wagyon neky Mogya honan Az w penzet Meg wegye Azert w ala Nem Megyen [Póka MT; Thor. VII/2]. *1591:* az sowagoknak ... Semmi Mogyok Ninchyen az Teoruini dolganak Igazgatasaban [Dés; DLt 233]. *1592:* szyda ... mondwa(n) ... wagyon modom benne, hogy mind addigh werielek migh Eggyet rughaczy [UszT]. *1604:* Amy az Iffju Chaky Jstwan kewansagat illethy ... abban ... semmy modünk ninchen [Kv; TanJk I/1. 488].

6. anyagi lehetöség; posibilitate materială; materielle Möglichkeit. *1590:* panaszlottak volna aszon eö naganak hogj az Eö lofóy Zabadsagok Ellen az keössegbeli allapotbeli Embereknek madgiok zerint ado fizetesre kenzeriten(n)i ne kenzeritennek semmi tiztartok [UszT]. *1606:* Georgius Janos de sukeo iuratus et fassus est ... egizer uoltam ot mikor az A erte ieot uala akkor semit ne(m) ada azt monda hogj neke(m) most abba(n) modom ni(n)chj [i.h. 20/141] *1626:* Szabo Mihali ... gondolkoduan eleötte leendeo ki mulasarol, hogi mostani feleseget ... holta utan iob moddal

hadnaia ... elöttwnk ... Testame(n)tomot teon [Kv; RDL I. 129]. *1742/1792:* meg-kinálok az Atyafiakat ... Pétsiné ezt mondván: nintsen modunk benne hogy végyük, adja annak a' kinek tettzik [Albis Hsz; Blev. Transs. 35]. *1770:* Bodo Páll el árvásodván nem volt modgya, hogy ... Testvér huga szegötséget a Melgos Udvarnak meg fizethesse [Madéfva Cs; Ks 65. 44. 13]. *1833:* Szolga Sándor Uram azt felelé A testvér Bátyám Feleségestöl Tordára vagynak ... de tudom hogy nincs modjak meg vásárlani az Petki János Uram földjét [Sinfva TA; Borb. I].

Szk: *Isten ~ot ad benne. 1768:* (A) Földet ... midön ... Isten vagy magamnak vagy Posteritasomnak modot ád benne, hogy ki válthassuk ... tartozzék Ökglme remittalni [Szentbenedek AF; DobLev. II/404]. *1793:* mikor az Isten módot ád benne, akkor én ki fogom venni a magam részemet [Mv; BálLt 1].

7. *élet(e)/élelme ~ja, életre való ~ja* **a.** életmód/vitel; mod de viaţă; Lebensweise/führung. *1665:* Hogy Kegyelmed életem módjárúl ír és bíztat az mi kegyelmes urunk ő nagysága fejedelmi kegyelmességével, azt Kegyelmedtúl nagy neven veszem [TML III, 357 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1765:* a rabotás élet modgyátis jobb moddal igazithatná [Hsz; EMLt Köpeczi lev.]. *1819:* eletek modgya iránt is soha nem leselkedtem [Kv; Pk 2]. *1824:* (Csernátoni Sámuelt) ezen esketésben ki-jött fertelmes élete Modjáért ... Fiscalis Actio alá tészem [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/1827-hez gr. Torotzkai Pál aláírásával]. *1829:* kinek kinek tsak a' maga tehettségéhez képest kell szabni élete modgyát [Ne; DobLev. V/1155].

b. megélhetés; (mod de) existentă; Unterhalt, Auskommen. *1763:* életeknek modgyát szabadoson kereshessék semmi Jobbágyi kötelességet mán tul hozzánk nem tartván [Szentmargita SzD; KGy]. *1782:* midön ā mi Mlgs Földes Uraink töllünk minden Erdöket el vettenek, el vették azzal edgyütt az mi élelmünk(ne)k modgyát is, ha azért sem a Föld alol, sem a Föld felól nem élhetünk[a] el kelletik a világrol pusztulnunk [Torockó; TLev. 4/6. 5b. — [a]Azaz sem mint bányászok, sem mint földmívesek]. *1786:* ha a Thoroczkai Lakosok ... az Vas miveléstöl el rekesztettnének ... az Uraságnak nagy kárara lenne, mivel legg kissebb egyéb eletre valo modgyok és alkalmasságok nincsen [uo.; i.h. 4/13. 10]. *1794:* a' Deákok a temetésekre egy egy garasért az eddig valo szokás szerént nem örömest kivánnának menni, mivel az élet modja is drágább most mint ennekelöttte volt [Kv; SRE 295].

8. velejáró, tartozék; accesoriu; Zubehör. *1561:* Ha valamely mester mas warosrol ide iqne az cehbe be akarna allany az is tartozzek az mester Remeket meg chinalny Az mesterseget penig' az feliwl meg' irt fizetessel es mynden mogg'aval fel waltany [Kv; ÖCArt.].

9. jog(alap/cím), jogosság; titlu juridic; Rechtsgrund, Rechtmäßigkeit. *1552:* (A tó) mostan teliesseggel pwzta volna az okaerth hog' az Kelemen pap taual voltaerth, Semmikepen Nem Byrhatna, sem oltalmazhatna, Mely Thot, meeg az eleott valo oltarmesterekys, Nem birhattanak Jo modan [Mezőszengyel TA; BfR]. *1557:* nem Todom my modon es my okal attam wolna en Knek az kewes Joszagot hogy ha megys en vellem akaryatok az adoth meg fyzettetny bizony en ram kendy ferencz sokzor feddeth hogy ew kery wala az Iozagoth es en neky nem adam hanem az ktek baratsagayert adam knek [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanácshoz]. *1569:* az Nagy weölgy torkat ... bernald balas kazaltatta, s byrta, de my moddal byrta Legyen azt ne(m) twggya Georg Haranglabi de Band [Mezőbánd MT; VLt 7/682]. *1592:* Al peresek My kedwünk ellen es akaratunknal kwl, Mynden mod nel kwl, ott Akarnanak byrny wagy byrnanakis Az my hatarunkban az orozhegy hatarban [UszT]. *1677:* az Evangelicus Orthodoxus Fejedelmeknek szabados dispositiojara hagyattatik, akár a' Colosvári Farkas uczai Templum kőrül erigaltassanak Collegiumot, vagy derekas Scholát, akár penig Fejérváratt, vagy ha mind két helyet akarják-is, azon moddal és jussal akarmellyik helyet [AC 16]. *1734:* Az kérdésben forgo Ház örökségnek meg vásárlása nem mod nélkül s, nemis ok nélkül valo, Sött inkáb az haza törvényevel jol meg egyez [Aranyosrákos TA; Borb. II].

10. rend(tartás), szabály; ordine, regulă; Ordnung, Regel. *1554:* Az Ado fizetesnek modgya az zekel vrak közöth [Mv; SzO II, 108]. *1578:* Az minemeö lizth ide be kewantatik ... ydeien gondot wisellyen rea, hogy abbol fogiatkozas ne essek, kynek feökeppen az molnok hazabol kell zereet tenni, kyben illien modgya legyen ... mindenkor wagy az byro, wagy eggik hytes polgar legyen melette, hogy az eörles modgyawal es Zerewel legyen [OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1590:* Ezeknek is egj modgiok vagio(n) az Bogartelkjekkel, mind birsagh zedesbeöl mind teöruinjek foliasabol [Jegenye K; GyU 25]. *1592:* mikor az Irtast ki iarnak es ki felelnek az utan mikor fel oztanak kit kit az ő maga orotasabol eligitenek meg, annak modgiat hattak vala ... arrol vigezés levelonk vagion, meg techik abbol minemö rend tartast hattanak uala [UszT]. *1719:* az mi módunk szerént való meg hütlések lön Kászonban [Esztelnek Hsz; HSzjP Bidiguly István Colonus de Nagy Kászon (60) vall.]. *1756:* talam az Méltoságos Thesaurariatusnál vagyon valami mod, hogy hány Cselédre s hány marhára mennyi So Szakat adatni [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1b]. *1818:* az Udvarhellyi két fél Communítás köz tere víselése modja [UszLt 8. 68].

Szk: *~ (meg)tartatik. 1580:* Amy az Nemes embere(n) valo ado vetel Rwdeg legenyeke(n), leanzoko(n) kik senkyt Nem zolgalnak hane(m) it elnek Az varasso(n) vgya(n) azon elöbby mod tartassek, hogy a mykor talallya (!) vegyenek sacchyot es kantor penzt raytok [Kv; TanJk V/3. 209a]. *1680:* Az Revrül valo szena hordatasab(an) es marhak ki bocsatattasab(an) is illyen mod tartassek megh[a] [Dés; Jk 17a. — [a]Köv. a rendtartás részl.] ✱ *~ot szab* rendet előír. *1580:* eo kegmek az zekerezesrol wegeznenek mintshogy legien az keoweknek be hordassa ... hogy penigh senky mentseget ne wehesse(n) tawol letewel Illie(n) modot zabtak eo kegmek, hogy A ky el hozza vegie(n) czedulat rulla az Notariustul hogy zamot adhasson. Ha penigh el nem Menne Az pallerok vegienek egy forint arra zalagot rayta [Kv; TanJk V/3. 209b]. *1783:* kéntelenittetten(e)k Eleink ... a' futatásban modot szabni ... meg parantsolván, hogy égj ágas vas 120 fontos légyén [Torockó; Thor. XX/5. 41] ✱ *~ot tart. 1572:* Megh Ertettek eo k. varoswl Byro vram Bezedebeol hogi szok panazolkodok volnanak az vonassok feleol ... Tecchet Ez hogy Myert mostan az feiedele(m) keozel vagion ez fele panazokot tawoztatnanak rolok ... Adnak erteny eo Nagak Mynemew Modot Thartwnk az vonasokban [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1734:* Az Somkút felé valo Fordulo hatarnak ... a Nemes Házak felosztására Assessor Atyankfiai eö kglmek közzül denominaltattak Divisorok(na)k[a] ... kikis ... a felosztasb(an) illy modott tarcsanak ... sellerek(ne)k az kik rajta laknak ... két rudnyi sze-

lessegű egesz nyill földet [Dés; Jk 446b. — ªKöv. a nevek fels.] ✱ *annak ~ja szerint* ahogy illik/kell, előírásszerűen. *1629:* maga sem tagadgia az Incta ... az paraznasagot; azert annak modgya szerént az prengerhez keottessek, ott megh veszeoztessek, es cziganokkal ki kesertessek [Kv; TJk VII/3. 206] ✱ *annak rendje és ~ja szerint. 1675/1688 u.:* Az iobbagiokot annak rendi, s modgia szerent szolgaltassad [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-bírájához] ✱ *perfolyta ~ja szerint. 1780:* ha az megirt pontokat magam vagy maradekim meg szegnők és nem teljesitenők, ezen 50, egyes arany kőtes Sumát ... rövid perfolyta modja szerint rajtam vagy maradekimon ... Fogarasi Krisztina Aszsz(ony) ... exequaltathassanak [Ne; DobLev. III/545. 2] ✱ *régi ~ szerint. 1572:* Jeott en hozzam az ktek zolgaya Thorma Janos lewelewel. az pettresfalwi dezma feleol ... Reghy Mood zerentt Kd. kewlgyeon keet eskeott polgartt az warosbol kj es kd: takartassa zepen Be egy helyre kaarnel kewl [Zsombor SzD; BesztLt 3683 Lad. de Sombor Gregorio Thymar Judici primar(io) Ciuit(a)t(is) Bistricien(sis)]. *1583:* Az melly Zenafwekbely Nylakfeleol, az per wolt keozteok Azokat Almady Gaspar wram my Eleottunk megh Bochiata hogy az Regy Mood zerint Ilhesse orros Kelemen [M.palatka K; JHbK IX.21] ✱ *(a) szék ~ja szerint. 1590:* szent Andras nap eleött valo Zombaton keretett volna ozlast az zek teorwinye es modgia Zerint Zent Demeteri birank Rosa Benedek altal [Usz; Eszt.]. *1596 k.:* Az Pap feleóll pedigh Ahogy kezes úolth Abranfalúi Baltasar, es most az kezes beteghsegere tartia az papnak dolgath, az Jeóue(n)deo Zeken sistallya az kezesis az papoth ha akkor megh ne(m) hizik hogy betegh volth Az zek modg'a zere(n)t hitesse megh az keseruesekkel hogj eo olly betegh úolth hogj ne(m) jeöhetett eleö [UszT] ✱ *(a) törvény ~ja/törvényes ~ szerint. 1572:* My az teorwennynek Mogya zerent, tulaydon Az Jozagnak zynyre Az feoldnek hatarara⁴ [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702. — ªOdaértendő: kimentünk]. *1606:* Timafalwi molnar Istuanne borbarazonj zabaditata magat Törüénj moggia zerint, Timafalwi hatarban rekezben walo zantofóldebe, swkej orban Janos wram cziouaia ellen [UszT 20/242]. *1794:* Rosnyai Joseff Ur ... Rosnyai János Urat ... az efféle Dolgokban tartani szokott Törvényes mod szerint kináltattya, ezen kezemb(en) lévő csomo pénzel vgy mint 52. Császár Aranyokkal ... M Bándon lévő ... Iországok Summájával [Msz; MbK XII. 100] ✱ *(a) város ~ja és törvénye szerint. 1560:* az Jt valo haz es egyeb ewreksegek felewl ... nem Nemesseginknek de ez varasnak zokot moggya es teruenye zerenth perlewnk es az varas teruenye zere(n)t akarunk az dologban elew menny [Kv; SLt ST. 6]. *1579:* Megh ertettek eo kegmek Az Zeochy Imrehne Jelentesset az haz felöl kit Akarna Nemes Ember kezebe eorök Arrw keppe(n) eyteny ... Azert eo kegme Biro vram ennek eleyt wewe(n) visellie(n) gondot Rea. ha valaky ekeppe(n) hazat el keothy, tiltassa el mingyart es ha ky pinzet fel veotte keresse teorwennyel az varasnak moggya es teorwennye zerent [Kv; TanJk V/3. 199b].

11. (törvényes) keret, forma; cadru legal; (gesetzmäßig) Rahmen/Form. *1571:* Az teorweny vgy talala hogy mogyanel kwl nem hyhat p(ro)katorth mertt az zek el haladoth [BálLt 79]. *1580:* Miert hogy Az valaztot Espanok kewannyak hogy Moddal vegyek az falwkat kezekhóz wegeztek eo kegmek hogy Az zam weweó vraim wygyek be Az tyztbe ... Az tanachybely vraim keozzwl ketteot aggion melleiek Biro vram, kik be Iktassak Az tyztbe, es Lassak megh myt veznek kezekheoz az Espanok Mit ne(m) [Kv; TanJk V/3. 215b]. *1586:* Barbara Borbely palne vallia ... Azt valla Eotweós Imre hogy zechy Istwannal eo megh Akar mogiawal bekelleny [Kv; TJk IV/1. 607]. *1597:* Miert az bizonsagok megh valljak hogy a' fiúet az felperesek reszekre hattak volt megh, Iol lehet az hatalmas ne(m) zabhatott oztast, de mind az altal nem kellett volna teórue(n) nelkyl ra wzny az barmot, ha ne(m) akarta patialnj, moddal kellet volna chelekedni es rah kyldeni, Ahogy modnelkyl rah yzte az barmot, erte az minor potentia(n) vagion [UszT 12/90]. *1620:* adá az felliel meg Jrt Joszagbeli reszet ... Aszu Judit Aszon ... Keóuer Jstua(n) vramnak ez fellyel meg Jrt Allapat mod es vegezes szerent [Kovászna Hsz; Borb. I].

Szk: *jó ~ alatt. 1642:* Bekel Janos ... fel fuvalkodvan az egesz Czehot illetlen dologgal es illetlen szokkal illetven, Esztendeig es harom napig ne mészarolhasson, hanem ha io mód alat az B. Czehnak kedvet keresne [Kv; MészCLev.] ✱ *ok és ~ alatt, okkal és ~dal. 1573:* my megh tekynthwen az wytezleo, Kamwthy Balasnak zolgalattyath ... az my falwnkath Magyar orboth ... neky Attwk es keotheottewk ezer forynthba ... illyen keotessel, okkal es Moddal. hog' walamykor ... azt a falwth eo thewle ... el Akarnok wenny ... hat tartozzwnk eo neky az Ezer forynthoth ... le tenny [Fog.; Törzs. Bekes Gáspár aláírásával]. *1594:* En Machkasi Pal ... adam emlekezetre ... hogj en veottem ket aßtagat Ombozi hazanal az nehaj Keminj Laßlone aßoniomtol anjeamtol, tudnj Jllik fl. 100. 20 ily ok es mod alat hogj ... az ieouendeo Szent Gieorgj napiara fogadam eo kemenek keß pinzwl meg adnam [Kv; KvLt 21/58] ✱ *semmi (út) ~ és szín alatt* semmilyen formában. *1617:* (A házat) sem(m)i mood es szin alatth twlle el ne vehesse [Gyf; Berz. 17]. *1670:* keöttyük arra magunkat hogy ... az eo kgknel leveo joszagunk felöl, soha semmi ut, mod es szin alat senkivel nem practicalodunk [Born. V. 30].

12. mérték; măsură; Maß. *1599:* baratjiuall attiafiayuall izik hazanall, eztis modgiaual, ne(m) minde(n)kor [Bh; BLt]. *1647:* Popa Sztan Szevesztenyi pap falu papja ... tudja az Pater Nostertis e' mellet az olah irastis az eö modja szerent jol olvassa [Fog.; UF I, 835]. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ă Menesbűl, és az kötelet ... ött vagy hat ember fogja ... modgyával az oldala felöl mennyenek melléje, és az Urkán tegyenek tágitást [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1742:* ă kenyerunket ... jol lehet nyomoru modon, de mégis szolgáltatták [Kv; AggmLt C.12]. *1796:* mihellyest a Kúkűllő Vize tsak középszerű modon is megárad ki ömlik ezen Határok béli szena Rétekre [Ádámos KK; JHb XIX/56]. *1813:* az ételünk igen vékony modon adatott ki [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1848:* Házi portékáimnak nagy része a Temetéskor pelda nélkűlt valo moddal meg lopattak [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274].

Szk: *~dal járó* mértékletes, mértéktartó. *1662:* a gróf igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala [SKr 148] ✱ *~ kívül való* szertelen. *1720:* requiraltattanak a T. Pater vraimek hogy a Monostori Ecclesianak ... fundussan lako Szegeny Seller embereket mod kivül valo portiozassal Servitiumokkal ne aggraválják [Kv; SRE 138] ✱ *~ nélkül* **a.** erősen, mértéktelenül. *1578:* Az Zegenysegeth mod nelkeöl ne rongallya es ne haborgassa [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–134 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1650:* Teórok Mihaljné mod nelkül verte rongalta az Arvat [Újszékely U; UszT 8/64. 70a]. — **b.** túlságosan, túlzottan, mód felett. *1670:* nekünk

ebben az dologban magunkat módnélkül interessálni nem bátorságos [TML V, 406 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1723:* az a Gát mód nélkül magosra vagyon épitve [Sövényfva KK; MbK 150]. — **c.** kb. megfontolatlanul. *1603:* minek útanna ő kmk Basta Wram ő Ngahoz ket Tanaczbeli Attyokfiat boczatottak volna, keúanta ő Nga, hogy az örög Wraim közzül sziuessen küldenenk hozzaia, tellyes tanúsagúal, okat meg ertúen, miert attak volna meg az varast modnelkül ... irúa okait ő Nganak Viúen [Kv; TanJk I/1. 453] ✱ *~ nélkül való* **a.** mértéktelen, féktelen, szertelen. *1580:* Megh ertettek sok kwlemb kwlemb fele panazokból az Nagy Licencia es bwntetlenseg myat my nemó modnelkwl valo hatalmok es erozagok (!) esnek eyely es nappaly tamadassok myat [Kv; TanJk V/3. 231a]. *1606:* modnelkwl ualo indulatok tamattanak uolt [UszT 20/17]. — **b.** túlzott(an nagy/sok). *1677:* mód nélkül valo gazdálkodásra a' Szászságot ne erőltessék [AC 159] ✱ *olyan ~on* olyan bőven. *1829:* azt mondotta hogy a' korét kapálta el a' buzájából — holott koré nem volt olyan modon hogy annak takarittás kellett volna [Csókfva MT; TSb 24].

13. tisztesség, illendőség, jóérzés, jó modor; (bună) cuviinţă; Anstand, Wohlgefühl. *1659:* Hogy pedig irod, hogy akár süssenek, főzzenek, de mód nélkül uradat el nem árulod ... igen nagy örömömre vagyon [TML I, 324 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1691:* Causa Füzesien(sis) Kovacs Kata vallya Procuratora(na)k Szász Mártont Férje Illyés Peter ellen, divortiumot kiván; mert mod nelkül cohabitalt velle [SzJk 256].

Szk: *~ nélkül való. 1581:* A my penig Az eyely modnelkwl valo Iarast zankazast fegywer vysselest illetj ... keryk biro vramat hogy az elóbby vegezest kerestesse megh es azt ereyebe tarchya megh bwntetessel. Az tyztesseges Nappaly zankazast megh engedyk eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 234b]. *1641:* mikor az Vrunk Eö Nga p(ro)tectionalis Leuelit ... ele adok, el oluastatua(n) ... az Esperest teöb papokkal es feo vraymmal Egiütt, es sok modnelkűl valo falangato beszedekkel kezdenek bennünket falangatni, Illien szoual, hogy it ne(m) leszen heliünk es kenierünk [Futásfva Hsz; BfR Val. Vasuat (50) parochus vall.] ✱ *jó ~dal viseli magát. 1586:* Az meg holt Paticarius feleseget waros szamara Jdeztetek myert hog az wra ęa Conditione teoth testamentomot hog ha az felesege Io modal magat nem vyselne ... tahat az waros el vegye teolle dualetast (!) [Kv; Szám. 3/XXVI. 6 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1632:* imar Vram illen iambor iobagjatt atta ereted. magad io modual viszelied vramott szolgald iamborul [BLt 3 P. Kantor de Kozmas[a] (45) col. vall. — [a]Cs].

14. szokás; obicei; Gewohnheit. *1584:* Marta Borbely Balintne vallia hogy a' Borbely legent mikor feddenek hat azt felelte hogy az Battia az Iesuitak keozt lakik es oda ment volt ... Tudom ezt(is) hogy Niolcz oraígh el setalt az eo moggiok zerent ... az nap estynnis kesen kilencz ora vta(n) Ieowe meg, de az Battia hiuatta vala Akkor ell esthwe [Kv; TJk IV/1. 335]. *1592:* 8 die Decem(bris) Jutanak az Teöreökeök ... hozattam ... nekik ... Riskasat 10. fontot ... Azt eö magok feoztek minden nap az eö moggiok zerent [Kv; Szám. 5/XIV. 181 Eppel Péter sp kezével]. *1659:* az halott szállásán lévén az pápista ceremonia, az mi deákink az mi módunk szerent hozzák, takarják az halottat [EOE XII, 181]. *1769:* Persa Nikita 26ta febr. meg hólt, elis hajtotta Popa Urszuj két ... Tulkát azért hogj az ő modjak szerint Szerindárt szolgaltasson [Esztény SzD; Told. Bálint Mihálly és Gáspár István Ugron Istvánhoz].

Szk: *régi ~ szerint. 1585:* 29 Nouembr(is) Aztatunk[a] az regy mod zerent az zegeiknek(!) zwrt es pinztt [Kv; Szám. 3/XIX. 49. — [a]Értsd: osztottunk]. *1636:* Viragos Kender, vagion Nagos Ura(m) negiven kilencz keotes az mely kőtessekb(en) vagion, nagos uram negiven, negiven fő kender, az regi mod szerent [Teke K; BK].

15. modor; manieră; Manieren, Benehmen. *1619:* Minekelőtte Kúti béjött vala, immár azelőtt Mehmet pasával eleget arguáltunk vala egymással, bizony majd fenn is kezdte vala az dolgot az ő módja szerént [BTN[2] 187]. *1664:* Bethlen Miklós uram megérkezék épen[a]. Franczia minden öltözete, magaviselése, módja [TML III, 144 Kapi György Teleki Mihályhoz. — [a]Külföldről].

16. divat; modă; Mode. *1705:* Ma reggel az adjutántját hozzám küldé Graven, követtetvén, amit tegnap vétett, aminthogy nem jut eszébe mit cselekedett, oly bolond részeg volt, hanem csak másoktól hallotta. Úgy hiszem, ez lesz a satisfactio a szebeni mód és szokás szerint [WIN I, 512]. *1823–1830:* az akkori mód szerint háromágúlag befont hosszú hajat viseltünk [FogE 86].

Szk: *régi ~on/~ra. 1573:* Katalin nehay Bwday Zabo Ianosne Azt vallia hogy ... pwskar ... hozot volt eleh egi kehlyet patinastwl Appro ezwst poharokat gombokat ket kis regi Modra valo Eowet tűret kapchokat [Kv; TJk III/3. 168]. *1595:* Egy regy modon chjnalt ezwsteos kard Aranjas [Zsombor K; SL]. *1767:* Egy avatag zöld festékes régi módra épült Pohár szék [Marosszkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2].

17. (elő)készület; pregătire; Vorbereitung. *1620:* oda kj diligenter megh oculalwan az Ispotalj hazat io modgjával valo fel epitesereól es minden modgiarol tractálianak, vgy hogy epittessek megh, towab ne Allio(n) puztan, hanem Enny Ideöteól valo rujnabol erigaltassek [Kv; TanJk II/1. 231]. *1660:* Kaszáné asszonyomat tudósítom, merre jöjön; úti levelet küldök ő kegyelmének, akkor bejöhettek. Mód nélkül, kérlek, el ne induljatok, édesem, mert kárát valljátok [TML I, 574 Teleki Mihály Veér Judithoz].

Sz. *1618:* Az Báthori András felől való hírt ne vélje Nagyságod semminek, hanem Nagyságod magára vigyázzon, mert az az hír mód nélkül nem indult [BTN[2] 135].

18. ragos (*~dal, ~on, ~ra*) v. *szerint* névutós alakban, jelző kíséretében egyszerű módhat. értékkel; în formă sufixată (*~dal, ~on, ~ra*) sau urmat de postpoziţia *szerint*, însoţit de un atribut, avînd valoare de adverb de mod; mit Modalbestimmung in Form mit den Endungen (*~dal, ~on, ~ra*) od. mit der Postposition *szerint* gefolgt von einem Attribut: vhogyan, vmihez hasonlóan; într-un anumit fel, asemenea (unui ...); irgendwie, gleich (einer Sache). *1551:* ez ennekem chyoda modon thecczyk, hog azt yrya wram[a] [Nsz; LevT I, 90. — [a]Köv. a részl.]. *1583:* Sophia chaplar Georgnę vallia ... Balas kowachne Kurwa modra Iar [Kv; TJk IV/1. 151]. *1627:* fertelmes modon zittak bennwnkot [Nagyernye MT; BálLt 82]. *1629:* Egy szv̄ modra meczet rubintos gjv̄rű [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1711:* (A) terhet egyenlő modon hordoztak [Kvh; HSzjP Makszin Marton (40) jb vall.]. *1765:* meg itiltetett volt hogy a Pokai nemesség vagy Patronusi modon fizessen a Papn(a)k vagy köz modon [GörgJk 207]. *1797:* (A föld) triánguláris figura modra rug-ki a' Tordai Utba [Ajton K; CU]. *1814:* Motz Onn ... beszél oláhul habari modon [DLt 640 nyomt. kl]. *1842:* a fűrész malom csatorna alatt ... patak modra omlik ki a' víz [Kv; KmULev. 2].

Szk: A. *akármi(nemű) ~on. 1589/XVII. sz. eleje:* Valamely Mester, az mas Mester Inassat wagy Legenyet titkon, vagy

nyluan hozza hitetnę, es akarmenemw modon hozza idegenittene ... Az hiteteó mester ... eőt forintal bwntettessek [Kv; KőmCArt. 20]. *1608:* ha valamikor Ideo jartaban Valakj eo keglmit Moricz Janosne Azzoniomat ... teoruinniel vagj azon keoueol, akar mj modon keresné es haborgatna, tehat az ollian haborgatok ellen ... megh otalmazom [Dés; DLt 300] ✱ *azon ~dal/~on* **a.** ugyanúgy. *1570:* Az vtan eok hozza keztek az Zerzeodeshez es vgy vyttek egybe a ket felt, Azonmoddal mynt Az lewelbe megh vagion Irwa [Kv; TJk III/2. 173]. *1750:* Ezen Borok amint az őszszel bé szürettek azon modon vadnak minden tőltelék nélkül [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6]. — **b.** nyomban, rögvest. *1570:* Annak wthanna wosarnapon Mentwnk Regenbe ottys azon modal el oztottuk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1705:* (A kuruc trombitás) azt gondolta, hogy nem akasztják fel, de azt bizony felakaszták azon módon, mind trombitástul [WIN I, 564] ✱ *egyéb/más ~dal/~on. 1579:* egez varasul oly Authoritast adnak Az zam veweo vraimnak hogy mind Arrestalassal es minde(n) egieb moddal Az varasset ... rayta meg vehessek [Kv; TanJk V/3. 202b]. *1591 k.:* azt mondo(m), nem kellett volna en teölle(m) hatalmasul el foglalni[a], hanem mas modo(n) kellett volna ozlast kerni [UszT. — [a]Az irtást] ✱ *hasonló ~on. 1828:* nem tractálnak ugy mintha azon Iusnak erőszakos bitangolói lettünk volna és most adodott volna alkalmatosság arra hogy hasonlo modon körmeink közűl ki facsartassék [Martonfva Hsz; BetLt 1] ✱ *ily(en)/ilyetén ~dal/~on. 1507:* Az Reu⟨d⟩y Molnot hagyom ... Illyen modon hog Cheh Janos fy⟨am⟩nak legyen zabad molna [Kv körny.; NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1553:* Sterczye akim Agya el az Rethet Czarno Thywadarnak ... Nyegy forinton, Illyen Modon hogy Az mygy Ew Elne Megy Nem valtana [Sólyomkó K; KCs]. *1570:* Repas Myhal ... vallya, hogy ... Illyen modon zolt Mogioro Esthwan Nagy Salanenak[a] [Kv; TJk III/2. 175. — [a]Köv. a nyil.] *1575 k.:* Az grispan az is Io az mi tudomanywnkhoz es chinald Ily Modon [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1577:* Az mjnemw per Jndultatot volt Az w nagj. tablajan kachkan marton közt es Almady Andras közt ... ezt az dolgot Jlljen modal zalljtak le mj elottunk [Légen K; JHbK XIII. 36]. *1780:* az ilyetén modon birattato Appertinentiák osztályb(a) Nem ingredealhatnak [BSz; JHbK LIV/25. 11] ✱ *következ(end)ő ~on. 1771:* (A kárt) az ... aestimatorok betsülték ... a kővetkezendő modon [Grohot H; Ks 80. XL. 17]. *1812:* declaratioja ... acceptaltatván, mindenik rendbéli adosság ... általunk ... a kővetkezendő modan legitimáltatnak [Ne; DobLev. IV/944. 1b]. *1819:* Szabo Borbára ... az eleibe adott kérdésekre vall e következő modon [Kv; Pk 2] ✱ *különböző ~on* különféleképpen. *1761:* (A) fatensek ... én nékem külembezö modon vallanak, és az dolognak valoságárol sokkal külembezö declaratiot tésznek [Torda; TJkT V. 70] ✱ *mi/micsoda/minemű/minő ~on?* **a.** hogyan? *1561:* eg' mesteris effele legent ky ez warosba eg' Mestertol mas mesterhez akar zolgalni menni meg' ne mereslyen addigy fogadni a mig megy nem erti az wratol my okon es my modon ualt el | Egy mester meny myet fogadhasson, mynemw modon fogadhassa meg' az Mestert [Kv; ÖCArt.]. *1586:* megh ertettek eo kgmek ... hogy my modon kellessek az deógheós helyreól Ieot emberekteol Magunkat megh otalmaznůnk [Kv; TanJk I/1. 31]. *1737:* Tudgjaé a Tanu ... hogj ... Groff Széki Teleki Adam Ur ő Nsga Gliga Simon nevű Jobágját ... Pap Gábor védelmezte és oltalmazta, s mi csoda modon és szokkal oltalmazta [Dob.; TKl vk]. *1841:* tanakoztunk hogj? és mínő modon tsinálhatnánk pénzt belölle [KLev.]. — **b.** milyen feltétellel? *1606:* En Beölöni Georgj ... Jrtam ezt hogj mikor ez az Nagy Ferencz megh haszasodek, kere engemet ... kergjem megh kepebe(n) hogj my módön Akarya ötöt Benkó Jstuan Iozagaba es öröksegebe(n) be fogadni ... hogj ne lenne chak ugj dolga mint egj beresnek auagj mint egy sellernek [UszT 20/361]. *1806:* hogy azan Ersebet nevű Leanya, kihez, mi formann és mi modann ment legyenn az nem tudam [Dés; DLt 17/1809]. — **c.** mi jogon, milyen jogcímen? *1738/1764:* Tudodé vagy hallottadē, Láttodé mi modon hántā ki Horváth Jakabne Aszszonyomat az udvarházból, s ki hánta és hányatta ki [K; Kp III. 146 vk] ✱ *minden ~on. 1571:* ty .k. az legent bochyatassa el bekessęgel ... Mert azt Jol erty .k.tek hogy perese annak nem lyzen ha nem peresewel mynden modon megh Jgienessetek [Kővár Szt; BesztLt 3528 Clemens Jspan et Fraci(scus) Zalokj p(rae)fecti arcis Keowar a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz] ✱ *oly(an)/olyatén ~dal/~on. 1571:* Es Tyzta Regestumot agianak az polgar vraim kezebe Minden Restantianelkwl, Azvtan Az polgar vraim Zedyek az adot az Tyzta regestumal oly Moddal zorgalmatossaggal, hogy esmet az Eztendeo ely Ieowen Tyzta Regestumot adhasson Ele semmy restanciat Benne Nem hagwan [Kv; TanJk V/3. 54a]. *1574:* Zeoch Antal ... Ment volt az thoromba Keower Martonhoz feddete myert zolt volna teowissinenek ollian Modon, hogi ely Mechety orrat [Kv; TJk III/3. 366]. *1732:* adott el ... erdőt penzen oljan moddal hogj a' hun szereti ott vágja az erdőtt [Türe K; Told. 21]. *1810:* az ollyatén modon ... készitett munkák [Kv; ACLev. 16] ✱ *valami ~on. 1561:* Ha vala melly az mesterek kozzwl ... betegseg mia a' vag' ualami modon meg' nyomorodnek es az mesterek annak valami segitseggel akarnanak lenny azt az egez Cehnek kozonseges iouedelmebol myellyek [Kv; ÖCArt].

B. *alávaló ~on. 1799:* A fiát Samukát is Bán György Uramnak Sánta Ur alávalo modon rongyoson jártatta | A Bán György Uram Léányát Juliskát Sánta Urék alá valo modon jártatták [Mv; MvLev. 8 György Rebeka Bajnotzi Györgyné (50) vall.] ✱ *asszonyember ~ra. 1779:* Pap Lupuj(na)k edes Attya néhai nemes Pap Ionásk széles kék Lengjel övel övezvén Derekát Aszony ember módra az Farán az önek két végét az hórgas ináig le bocsatotta [Orbó SzD; GyL] *éktelen ~on.* ✱ *1605:* Felperes Uduarhelj Varosi Zabo Janosne Dorotthia ... Azt mongia ... hogi ... az Borbelj Caspar hazanal letemben engemet az Alperes ektelen modon zida rutola yte [UszT II/3. D. 34] ✱ *emberi ~on/~szerint* emberileg. *1672:* emberi mód szerént szólván, nem lehet igen sok hátra életében ő kegyelmének [TML VI, 187 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1769:* Mint hogy Isten Itéletéből a Marha dög el kezdet Nagyon Terjedni, a mennyiből Lehet emberi modon tovább valo harapozását meg tartoztatni [UszLt XII. 97] ✱ *fejedelmi ~on. 1710:* Az is megszúrá az emberek szemeit, hogy fejedelmi módon udvari gyalogokot fogadott [CsH 113]. *1732:* Egy Német Czafrag Ezüstel arannyal Fejedelmi modon gazdagon varrot [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 8] ✱ *fene ~jára. 1702:* Látván ... azon Malom nagy Gáttyának el szakadasat, hanem ha idejen koran megh orvosoltattyuk, azon szakadasnak fene modgyara valo terjedeset [Dés; Jk 321a] ✱ *férfi ~ra. 1665:* bizonynyal írom, elveszünk, nem férfi módra penig, hanem bolondul [TML III, 517 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *grófi ~on. 1710:* a magyarok között, kivált Erdélyben, ritka vala a gróf, de aki vala, ugyan grófi módon él vala [CsH 101] ✱ *gyilkos ~on/~ra. 1783:* Constál ... gyilkos

modon orozban valo meg támadása melly szerint ... Tsizmadia Horváth Sigmondot ugy meg ütette sötetben, hogy ha föben találta volna mingyárt meg-kellett volna halnia [Mv; MbK XI. 68]. *1799:* Gyilkos modra ... hurtzalt [Désakna SzD; EHA] ✱ *hajdu ~ra* **a.** hajdúsan (öltözve). *1573:* Egy walkay legyin feier czondoras hajdw modra meg zokellek zekerczeiet meg forgata [O.bikal K; KCs]. — **b.** féktelenül, istentelenül. *1683:* Dobai Mihaly Atyankifia ... Tisztatalan szemellyek(ne)k copulalasa miat deponaltatot ... Elöttünk hajdu modra eskût azon hogy az mestert meg hasabfázza [SzJk 193–4] ✱ *here ~on. 1677:* Idegen, jövevény, és uratlan paraszt emberekből állo vagus embereket, senki maga joszágában here modon élni ne szenvedgyen [AC 114] ✱ *illendő/illő ~on. 1661:* édes Feleségem, nálad is maradt harmintz forint, az mire szükség leszen, illendő módon költsed [TML II, 37 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1770/1771:* Minthogy az határnak fel osztása ... a' Lugosiánusok és Somlyaiánusok között két részre osztatik ... a két részt afféle diribalások, közbe maradások miá illő modon ki tsinálni impracticabile volna [Fejér m.; DobLev. II/428. 5b] ✱ *iszonyú ~on. 1783:* Matyis Petru hozzám jött és iszszonyu modon el taglot [Brád H; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *jó ~dal/~jával* **a.** rendesen, igényesen. *1571:* Az Dezmah Bwzanak ... az Beh hordasa Iob Modal lenne Takarosban es hamarab, hogy Neh kellenek ... altal hordany [Kv; TanJk V/3. 45b]. *1681:* Bányász Lovak szükségere elégedendő fűvet kaszalni, abbul szenat czinalni, es jo modgiaval be hordvan be rakni tartoznak [VhU 200]. *1817:* a Kertész ... az utak mellet lévő Spallérokot a hol hibáztak mindenût igazitya és a leg jobb moddal helyhezteti [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. — **b.** becsületesen, tisztességesen. *1568:* kere(m) keg:teket ... hog ... ez mostany fyzetesnek Napyat halasza keg:tek mas napra wg mint chak eg holnapra ... A wag keg:tek Engeggie(n) arra hog zerzogem meg o magawal az dypsey emberel ... meg alkwnna(m) io modaly welle [Erked K; BesztLt 38]. *1623:* Az mit eő kegme az giermekre keölt azt Irassa fel eó Ieouendoben adhasso(n) Io modgiaual szamot ... az kinek Illik [Kv; RDL I. 121]. *1845:* Leveled tartalma szerènt meg nyugszom s Enyedi rész-Joszágodott kezemhez is vészem; bé jöveteleddel a többitt elfogjuk igazittani a leg jobb moddal [Ne; DobLev. V/1256 Szánto Gergely Dobolyi Balinthoz]. — **c.** alaposan, gondosan, pontosan. *1622:* Hogj ha penigh Istokra valamit keöld arol io modgiaual regestromot tarczio(n) hogj Jeövendeöben eö klmek zamot vehesse(n)ek [Kv; RDL I. 119]. *1770:* ha itt lett volna is Batyám uram jobb modjaval a Regestrum ratione sui nem conficiáltathatott volna [Ne; DobLev. II/422 P. Ficsor Fejér m-i not. Szántó Sándorhoz]. — **d.** illendőképpen, kellőleg. *1579:* Megh bechywlwe(n) azert mind az keonyergeo zemelyeket mind az istennek paranchiolattyat Indultattak illye(n) kegyessegre hogy Byro vram eo kegme Tanachyawal hywassa be az Azzont es aggia eleybe io moddal, e'nnek vtanna hogy vgy wysellie magat hogy teobbe eo kegmeket ezzel meg ne haborichya [Kv; TanJk V/3. 183a]. *1819:* az Atya-Mester kötelessége lészen, hogy a Mester Legényeknek magok viselésére vigyázzon ... betegségekben jo moddol gongyokot visellye s viseltesse [Kv; MészCLev.]. — **e.** jó körülmények között. *1796:* a' távulyabb jutott részít ... igyekezett tsere és más egyéb uton közelebb hozni hogy jobb moddal használhassa [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV/4]. — **f.** előnyösen. *1798:* A Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam, a kazal 8 öllből állván ölit 20, 20 Rftokon [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. — **g.** jószerint. *1595:* nem is talaltünk volna az varasson Zabos loat, mellyet Job modgyaúal el vehettünk volna, mint hogy minden Ember az ö loúat ekkorban füen Jarattya, és erötlenek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *jó ~on* **a.** jól. *1597:* Anna Sewwegh Bertane zolgaloia wallia ... iol hallottam etzaka mint paraznalkottak kette(n) Paztor Mihallial suttottak bezelgettek egimassal, zowokat io modo(n) ne(m) erthette(m) [Kv; TJk VI/1. 72]. — **b.** szabályosan. *1677:* a' régi eleink a' rationalis excusatiot ... erre valo tekintetben szerzették vólt, hogy a' szegények-is meg ne nyomorittassanak ... hanem mentségek lehessen ... ha ezek jó módon meg nem tartatnak, a' Sententia levelekre Proclamatát es Extradátát nem irathatnak [AC 185]. — **c.** bőven. *1573:* Paisos Illes es az felesege azt valliak hogi Twgiak elteben Kalmar Imrehnek haza zeoleye kalmar arwya Negy lowa vasas zekere hazkeozbely Marhaia Io Modon volt [Kv; TJk III/3. 195] ✱ *jó ~ul. 1827:* A Pintzének a Falát ha jo Modul rakják ... azon(n)al fogadgyon egy Czigányt [Bodola Hsz; BLt II. 11] ✱ *keresztényi ~on/~ra. 1561:* hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megy mwtattassek. Es az ǫrok eletre ualo vtosso fel tamadaswnk keresztyeni modra tizteltessek Annak okaert illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen legienek [Kv; ÖCArt.]. *1597:* Constal az bizonsagokbol hogi Kis Imreh az eoneön vérét giermeket nem kereztieny modon hane(m) izonyu zeornyewkeppen castigalta taglotta [Kv; TJk VI/1. 42] ✱ *királyi ~on. 1711:* Ott volt egy igen szép termetű német asszony, annak szerelmire felgerjedvén, magának feleségül elveszi, és királyi módon felöltözteti" [CsH 466. — "Az orosz cár a későbbi I. Katalin cárnőt] ✱ *kisasszonyi ~ra. 1823–1830:* Öri Zsuzsikát kicsiny korában Szentlászlóra vitték, ott a Nagy Daniel anyja nevelte, utoljára pedig Nagy Dánielék kisasszonyi módra, mint egy jó nemesleányt szoktak [FogE 150] ✱ *pajkos ~ → rút ~* ✱ *pápista ~on/~ szerint. 1671:* Az küvári udvarbirot el is küldtük, reversalist is vevén tülle, pápista módon minden szentekre erősen megeskűdtetvén [TML V, 503 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710:* Be is jöve Rákóczi ... erdélyi fejedelemségre instellálta magát ... Két rossz jelt observáltanak, akik ott jelen voltanak az instellátióban, egyiket: mikor megesküttetéek, pápista mód szerint gyertyákot gyújtván meg, a gyertya hirtelen magától elalutt [CsH 383] ✱ *pogány(i) ~on/~ra* **a.** pogány szokás szerint. *1710:* Ferdinánd ... kéreti kézben Budát és az egész országot. A királyné nem akarja ... szultán Szulimán segítségire jő, a német ármádát megveri, Budát az obsídió alól megszabadítja. De pogány módon ő is csak a maga hasznát keresvén, a királynét fiával együtt Erdélyben beigazítja, Budát török praesídiummal megrakja | (A törökök) pogány módra minden kegyetlenséget elkövettek, s az asszonyi népeken, leányokon erőszakot cselekedtenek [CsH 66, 376]. — **b.** kegyetlenül. *1710:* a császár parancsolatjából a kegyes praedikátorok arestáltatnak ... lábok vasban, kezek vasbilincsben, nyakok kalodában veretvén, pogány módon úgy nyomorgattatának [CsH 96–7. — 1674-re von. felj.]. *1758.* alattvalóit pogányi módon verte, kínozta [RettE 60]. — **c.** istentelenül, szörnyen. *1673:* Az Colosvari orthodoxa Eccle(si)a(na)k Curatori vgy mint Actorok, az I. Desi Istva(n) elle(n) allegallyák, hogy ... midőn Tatar Mihaly(na)k megh holt szolgaját temettették volna Deakink ... enekelve(n), deakinkat, kantorunkat rut illetlen poganyi modra valo bőgesevel megh czufolta [Kv; TJk XI/1. 328]. — **d.** természetellenes módon. *1681:* az

elsó Felesige panaszolkodott nekem hogy az Vra azert Tartya roszszul hogy Pogany modra akart velle elni de ö ne(m) engette [Dés; DLt 445 Elizabetha Váradi cons. Andreae Hegedús (27) vall.] ✱ *rút ~on. 1588:* illyen rwth modon rwth zidalommal ell vinek engem az Talas gergely vayda hazahoz ott ... egy lanczal vertek az zakalomat zaggottak [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1711:* Az utban igen mocskoson és rútúl viselte magát Almási; rút részeg lévén ... szitkozódott rút, pajkos módon [SzZs 289] ✱ *sodomiai ~on* természetellenes módon. *1682:* Causa Szilvasiensis ... Varadi Kata ... Panaszolkodik hogy[a] nem rend szerint elt velle (: Salua honore sit dictu(m) :) Sodomiai modon élt vélle [SzJk 171. — [a]A férje] ✱ *szép ~dal/~jával* **a.** rendesen. *1792:* találtuk ... Az Udvarházat ... vagyon benne négy tisztességes Szoba, egy konyha, három szoba, tisztességes deszka Pávimentummal, Szép moddal pad fásosok (!) [Apahida K; RLt I. O. 2]. — **b.** kímélőleg. *1644:* az hadakat ugyan úgy kell hoznod, el ne tikkadjanak, szép módjával hozzad, hogy ha itt mindjárt kivántatnék is, szolgálhassanak [RákCsLev. 258 Rákóczi György fiához]. *1847:* ha nem adnak elegedendő fát, vágjatok ti az erdőkből szép móddal elegendőt [VKp 258]. — **c.** szép szerével, baj nélkül. *1822:* Alázatoson kérem Nságodat utoljárais, cselekedje velem azt a barátságat, hogy szép moddal ... menekedhessem ezen bajomtol [Hadrév TA; KCsl 5]. — **d.** szépen. *1761:* oratiót tett magyarul tiszteletes Incze (István) uram, marosvásárhelyi professor igen hatalmas szép móddal [RettE 120] ✱ *tolvaj ~on/~ra* **a.** tolvaj stílusban. *1746:* az J ... malitiose Tolvaj modra egy barna szőrű kancza lovát a mezőben fel fogván meg nyergelte et ut p(rae)tenditur: a maga el veszett lovát kereste vólna rajta [Torda; TJkT III. 86]. — **b.** loppal, orozva, titkon. *1831:* Fejér János ... megsejditvén a' Lármát hozzám fel jöt, kinekis azon három szürös embereknek tolvaj modon valo leselkedéseket meg beszélvén [Dés; DLt 3] ✱ *udvari ~ra/~ szerint* **a.** udvartartás előírása szerint. *1595:* En Orban Fere(n)cz azt mondo(m) hogy valamiúel az orzagban Jambor zokta tiztességét otalmaznj vagy teörúenj keressel vagy pedigh vduari mod zerent Valamjúel az teörúenj mútattia kez vagiok otalmaznj hogy en az nem vagyok az kinek mondottal [UszT 10/20]. — **b.** udvari divat szerint. *1604:* egy ezwst Vdúary modra valo pohar egyben rontot fedeleuel eggywt niom m. 3 p. 22 [Kv; RDL I. 77] ✱ *úri ~on/~ra. 1585:* Catalin Philep ferenczne vallia ... Mikor a' fiaert az Osonnat a' keomiweseknek megh Ada, Akoris mind az zegeny azzony vgia(n) vry modon Ada megh, Borat Atta, czipot kemenczewel swteot, es sok tiukokat ketreczel tartot [Kv; TJk IV/1. 437]. *1780:* Cserei Uram ... a Feleségit Uri modra ki öltöztette drága köntősökkel [Bethlen SzD; BK. St. Ersek (46) jb vall.] ✱ *varga ~on* fösvény módra, szigorogva. *1663:* itt sokáig laknom csak nem lehet, hanem ha elbúva varga módon élek és minden cselédimet elbocsátom [TML II, 586 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1758:* Hogyha pedig úgy tudtam volna élni, mint némelyek, bizony a vármegyében sem lenne a magam rendemen tehetősebb ember. De amint írám, esküdni pénzem mellett s varga-módon élni se úton, se itthon nem szerettem [RettE 80].

C. *erdélyi ~on/~(já)ra/~ szerint. 1639:* Keczelej Gergel Deak ... Az mely marhakat ezen az Summan hozott, annak az itthon ualo ugj mind Erdely mod szerent az arra ment, negy Ezer, negy szaz hatuan kett forintra, es hatuan harom penzre, s egj fillyerre [Kv; RDL I. 116]. *1701:* Minden féle Posztót Erdélyi modgyára csináltatnak, és zöldön festik meg [Kv; PosztCArt. 5]. *1710 k.:* más országból mesterembert hozatni az atyám nem akart ... de erdélyi módra mindent csak jobbágy, tudatlan parasztemberrel, pénz nélkül akart szegény végbenvitetni [BÖn. 502–3]. *1797:* Az Uj Béres Szekereket az igaz hogy a Vártzai Molnár el keszitette de nem Erdei modon egész vágásra henem fél vagásra mint a Szilágyi Szekereket Szokták készíteni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✱ *falusi ~ra. 1790:* Egy Falusi modra, közönséges fejér és Zöld gyöngyökkel rakott Párta [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 1] ✱ *francia ~on. 1736:* Nem franczia módon mint most, hanem tíz órakor ettenek ebédet, hat órakor vacsorát [MetTr 323] ✱ *hátszegi ~on. 1812:* Plopri Petrutz Anténaszia ... vitt magával-el ... Hátzegi modon ki varrot fejér Czondrát [DLt 111 nyomt. kl] ✱ *horvát ~ra. 1736:* az ifiu urak penig karban kivágott olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifüggött vagy skófiummal vagy arany fonallal varrott ingeknek az újja [MetTr 352] ✱ *kínai ~ra. 1801:* Hat Chinai modra festett Sima aranyos Szélü ép Tálotskák [LLt 106/1]. *1853:* Egy Chinai modra feketén aranyasan lagírozott asztal, — kanapé elibe [Mv; TSb 4] ✱ *krakkai ~ra. 1589:* Egy krakaj modra zeot sahos Abrosz ... Het Krakay Modra zeot sahos Abrosz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 36] ✱ *lengyel ~ra. 1595:* Jöuenek az Lengyel kiraly követenek ... szolgai ... Lengyel modra kellet gazdalkodnünk nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa. 158–9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *magyar ~ra. 1710 k.:* Sára ... nékünk olyan jó magyar módra főzte az étket, mert a sok magyar deák már megtanitotta volt ... tehénhús, berbécshús petrezselyemmel, káposztával, murok paszternákkal, néha birsalmával is, rizskása tejben ... nem tobzódtunk ugyan, de ugyan eléltünk [BÖn. 575] ✱ *mezőségi ~on/~ra. 1736:* Ezen ... épület[a] nem drága, hanem tsak Mezőségi modon paraszton épittetett [Földvár TA; CU. — [a]A cselédház]. *1761:* Agasakra mezőségi módra, szalma fedél alá épittetett Csür [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 214]. *1781:* egy mezőségi modra épült Szalmával fedet, deszka oldalu Tsür két deszka kapuval [M.andrásfva U; Pf] ✱ *muszka ~ra. 1823–1830:* (Göttingában) valami curlandus deákoknak muszka módra egészen le volt nyírva a hajok [FogE 67] ✱ *német ~on/~ra. 1609:* Egy czápbőrből német módon csinált pár zekernyét német módra csináltat [Nsz; EOE VI, 133–4 egyi árszabályzatból]. *1785:* Egy ujj Németh modra csinált Kőrosi hordo [Borosbenedek AF; EMLt Somlyai lev.] ✱ *oláhországi ~ra. 1801:* Szávu Popa ... fekete szemü és haju, az Oláh Országi modra fésülve [DLt nyomt. kl] ✱ *sebesi ~ra. 1628:* Egy nagy rakasba sebessi modra it zót tarka Pokroczok [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13] ✱ *szász ~on/~ra. 1627:* Egy vy muhar szokniat szász modo(n) valot f. 10 [Kv; RDL I. 135]. *1629:* Egy Szasz modo(n) czinalt Ingh ... Egy szász modra czinalt Jngh [i.h. 132]. *1736:* Azonban még a fő asszonyokban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz ránczos veres sarut szász módon [MetTr 342] ✱ *székely(földi) ~on/~(já)ra. 1623:* Juhokot Tarcsion ... Tarcsion oly gyuiteőkeőtt nekik Menemwek az Zekely feoldin vadnak Zekely feoldy modon Czynaliak az Saytokott teőmleőkeőtt [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1632:* Jstallok Vagion egy rendben tornaczos, dezkas, bellett, allasos, szekely modra szakaszos [Fog.; UF I, 176]. *1785:* Egy Csür, melynek Székely modra két felől két Istálloja, és azok felett két gabona tarto Odra vagyon [Szu; Ks 73/55]. *1801:* Székelly modgyára épült Csürbe, 3. cséplő ... tsépelhet [Nagynyulas K; DLev. 5] ✱ *tatár ~ra. 1667:* az hirek meg ne előzze magokat ... hogy az székelyhidi muni-

tiókért mennek etc, sőt míg Máramaroson mennek is Husztig, azt kell hirdetni; noha ott ugyan tatár módra kell járni, ha nyerni akarja Kegyelmetek az dolgot [TML IV, 103–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *török ~on/~ra* **a.** török szokás szerint. *1590:* Albertt ... teoreok modra wl vala [UszT]. — **b.** istentelenül, szörnyen. *1579:* (A) Lezegeoket Al orczasokat farsangossokat Teórók modra kialtokat ekeppe(n) bwntessenek [Kv; TanJk V/3. 184b]. — **c.** természetellenes módon. *1710:* Teleki Mihály ... bemegyen a fejedelemasszonyhoz. „Kegyelmes asszonyom, szép kis embert nevel s tart nagyságtok a maga fejedelmi udvarában, egy olyan utálatos sodomität, mint Vajda László, kit már két szolgája is elhagyott, kikkel török módon élt [CsH 180–1].

19. az *út* szóval (lazán) ikerítve; reduplicat cu cuvintul *út*; mit dem Wort *út* (lose) verdoppelt: eljárás, módszer; procedeu, metodă; Verfahren, Methode. *1598:* Keremis mint bízodalmas vr⟨aimat⟩ᵃ hogy eo kegelmeok legien segitsegwl az en keuez el teuelyedet Jozagomnak recuperalasaban ... meliben io vth es mod vagion [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr. — ᵃA korábban felsoroltakat]. *1662:* Keglmes tekintetünk léven azért ez ... Aszonynak gyamoltalan állapottjára ... meghis akarjuk Istenes uton es modon oltalmazni [BálLt 1]. *1693:* a Cserélesnek rendes utya s modgya szerint ... kötelezték arra magokat hogy azon cserejekett ... meg állyak [Gáldtó AF; JHb XXIX. 47]. *1831:* minden képzelheto Utakat és modokat el követett, hogy a' ... szerencsétlenség eszközlőjét ki kerestesse [Dés; DLt 943].

Szk: *akármi úton és ~on. 1650:* Akar mi vton es modon el idegenedet es el zallittot, szeöktetet, es szeökeöt Jobbagitis, Czakani Geörgi(ne)k Kendi Janos Vram reducalhasson [Kelementelke MT; Ks 19/IV. 4] ✱ *mi/micsoda út és ~dal/úton és ~on. 1791:* szükség volna itten az iránt consultálodni hogy mitsoda utok és mitsoda moddal volna leg jobb fel adni a' Státusok eleiben azon Gravameneket, mellyek ... ezen Eklesiát illetik [Kv; SRE 269]. *1847:* Mi úton és módon kerekedett Varga Katalin Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevű helységekbe, azt nem tudom [VKp 255] ✱ *minden úton és ~on. 1796:* minden lehetö Utakan es modakan annak ellent álloja kéntelenittetik lenni [Kük.; JHb XIX/56] ✱ *semmi úton és ~on. 1623:* az giules utan semmi uto(n) es modo(n), szyn es titulus alatt nem volt szabad Zazlo alol jobagiott chenalnj [Csíkszereda; Törzs]. *1671:* Az Országnak határit és végházait semmi úton és módon nem abalienallya ő Nága, és el-nem igiri [CC 14] ✱ *törvényes/törvénnyel megegyező út/utak és ~ok szerint. 1776:* méltoztassék Nsgód azon Executiot ha a törvénjel meg egjezö utak, s modok szerént lehetséges ... Suspendaltatni [Sf Korondi Kedei Jánosné Lázár Klára lev.]. *1790:* nem a' lesz vala a' Törvenjes ut es mod, hogy a' Nemes Captalan engemet Contractusam mellet valo Jószágambol ki rekeszszen, es azt tsak Simpliciter ... másnak általadgja [Radnót KK; DobLev. III/678] ✱ *törvény útja s ~ja szerint. 1625:* ha docealni kel uersegem felol kez uagiok ha uersegemet tagadna, az toruinnek uttia s mogia zerint hitesse megh uelem mit adot irte s deponalom [UszT 177].

modalitás 1. cselekvési mód; modalitate; (Handlungs) Weise, Modalität. *1672:* felette szükséges volna, ha kegyelmeddel szemben lehetnék, kinek modalitassárul Kegyelmed dispositioját várom [TML VI, 156 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* Kevesset á Lö tanitásrúl, Ménesbül valö ki fogassának modalitasarul is akarok irni [JHb 17/70 lótartási ut.]. *1722:* kivántom Ngsdat tudositani a Conscriptio folyásának modalitássa iránt [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1788:* Abrudbányán az Unitariusok ő Kgylmek Temploma az el mult esztendőkb(en) el-vétetvén, obtinealtak Decretumot; és a' Mlgos Királyi Guberniumtól is Co(mmi)ssiot magok számokra valo templom vagy is Oratorium épithetesére ... Consultalodván pedig Az Abrudbányai Titt. Magistratus ... ennek modalitassárol, azt találták fel, hogy az Bor Dolgosiat (: a'mint szokták nállunk nevezni :) azon oratoriumok(na)k épitésére forditsák [REkLt Acta cons. 61].

2. mibenlét, lényeg; esenţă; Wesen. *1619:* A magyar követekkel igen sok discordiája volt itt benn Molardus uramnak, kinek modalitását Felséged ... rövid nap ő magától megérti [BTN² 334]. *1664:* római császár ő felsége kegyelmes annuentiájából plenaria facultassa lévén gróf uramnak ő kegyelmének az alkalmatosságok szerint moderálni az dolgoknak is folyását, modalitását [TML III, 340 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. eljárás, módszer; procedeu, metodă; Verfahren, Methode. *1662:* (A) lakosok egyenetlenségek, az rendetlenségből gonosz dolgok, azoknak orvoslások, s micsoda modalitásokkal [SKr 414 Tartalomjelzö fejezetcímből]. *1671:* A' fugitivus Jobbágyokról és Reductiojokrol irt ... Articulusok tartassanak-meg ... mellyeknek mind processussi, mind executiojának modalitássa[a] [CC 58. — ᵃKöv. a részl.].

Szk: *~t követ/tart. 1671:* Thesaurarius rendeltessék ... ki-is az Ország minden féle jövedelmének erogalasaban micsoda modalitást kövessen ... ő Nagysága ... deliberállyon felölle [CC 23]. *1783:* Midön Néhai Donat Mihally Vr ... ezen egész Portioját el adta hány forintokb(an) adta volt el és Consequenter midön ... Donát Farkas Vr reacquirálta mitsoda modalitast tartott benne, az az penzt adott é [Farkastelke AF; RLt].

4. lehetőség; posibilitate; Möglichkeit. *1664:* nem szükség Kegyelmednek az hadakat tovább fárasztani, hanem vegyen térést ... más modalitást is mutat Isten az dolognak meg orvoslásában [TML III, 163 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1705:* Mondá a generál ... Ha az úr valami modalitast találna a pénzszerzésben, igen jó hasznot tenne. Én mondám, hogy tudom, elkövetné, ha útját és módját láthatná [WIN I, 443].

5. rend(tartás), szabály(ozás); ordine, regulă; Ordnung, Regel(ung). *1677:* Hogy ha a' Méltoságos Rakoczi Ferencz ő Nagysága mellé rendeltetet Gubernatornak holta történnék, tartozzék ... az Országot convocáltatni, és ezen mostani Modalitas szerint, az egész Tanács és Ország consensusábol, más Gubernatort választani [AC 35]. *1683 k.:* Fát adnak Tizenket öregh szekerrel[a] ... de ezzel a modalitással, hogy mivel Erdeiek nincs, hat szekerrel az Diosadiak magok vesznek, hatát az Praedikator tartozik az Erdő birakot, Contentalvan, kivaltani [Diósad Sz; SzVJk 156. — ᵃA papnak]. *1738:* A Tktes Nms Tanácsn(a)k ... Conclusumán(a)k effectuálhatására 's annak observálandó modalitassára Concludáltatott, hogj lovas atyánkfiai, mikor magok rendekenn kivül postalkodásra menni kintelenittetnek, tehát a már Registrált lovatlan Atyánkfiai minden Mértföldről egj egi lóért fizessenek Den. 12 :/: 12 [Dés; Jk 491c]. *1841:* (Az erdőknek) élésire és rendjére nézve, az elébb meg irt modalitásokan kivül még ezt is meg jegyezni szükséges[a] [Gyalakuta MT; EHA. — ᵃKöv. a megj.].

Szk: *~t rendel. 1642/1722 k.:* A Fának meg hozasaban illyen Modalitast rendelünk ... Hogy a Megye Magát két felé osztván, vessen ket Nyilat bé, es a mellyik félnek Nyillya elsöben ki jön; az a fél a fát Pünkösdig meg hozza mind

Papnak Mesternek [Beresztelke MT; GörgJk 79] ✱ *~t szab. 1752:* Thorotzkay Varosbeli lakosaknak Instantiajara teczet vala ã szégenysegnek Conservatiojara az Vas művelesnek ... bizonyos modalitast szabni [Torockó; TLev. 8/6].

6. birtoklási mód/jog(cím); titlu (de drept); Besitzungsweise/Rechtstitel. *1637:* K.v. Nagod kegelmessen irassa le modalitasat, had erthessük, Nagod mint, s miczoda modalitassal, s kiuel akaria Colaltatnj[a] [Torockósztgyögy TA; TLev. 8/2. — [a]A torockói ezüst- és ónbányákat]. *1650:* portioim ... az en Szerelmes emlitet Attyame es Anyame legyen illyen modalitassal hogy eó kglmek az migh elnek addigh biriak [Kv; JHb III/7]. *1671:* Bethlen János Atyánkfiának Kis Bunon lévö két rótt emberét relaxaltuk, mivel finalis sententia extal azon helynek modalitassárol [CC 9]. *1753:* a' két Fogadok közt alabb specificalando modalitas szerint kőz ususra hagyatott Földek [DobLev. I/299. 1a gub.].

7. formaság, (jogi) keret; formalitate, cadru legal; Formalität, (rechtlicher) Rahmen. *1645:* Ez leuelünket mutato, Colosuarot lako Viczej Antal, Jonas Deak[a] ... hiueinket, bizonios modalitasok es Conditiok alat boczatottuk haza Colosuarra Taborunkbol [Kv; RDL I. 164 I. Rákóczi György rend. — [a]Folyt. a fels.]. *1677:* Religioban külömbözö lakosok közöt, egy Templum lévén, mitsoda modalitással engedtetik az, a' major pars számára [AC 267]. *1683:* Minemö modalitással jarion az Parochusnak az Sabbathale az Registr(a)le Protocolumb(an) Assignaltatott [Borzás Sz; SzVJk 48]. *1702:* Drombar es alsó Preszaka az Fejervari Dominiumhoz tartozo Fiscalis Jószág ... engettetet kglmessen ő Felségétűl az Guberniumnak, bizonyos modalitasok és conditiok alat [Incz. VIII. 9a gub.]. *1813:* tessék az Urnak ... az osztály iránt magát ki-nyilatkoztattni, és a Modalitassárol, az Exponens Urral atyafiságoson értekezni, mivel ellenkező esetben az Exponens Ur ... az osztály dolgába(n) Itélő-Mesterrel fog procedaltattni [Ne; DobLev. V/951].

8. *jó ~sal* kellő készülettel; cu toate lucrurile necesare; mit entsprechender Vorbereitung/Zurüstung. *1700:* Nehai ... Katona Mihály Urnak meg hagjatott Eözvegje ... Thoroczkai Julia Aszszony ... az Déési Refor(mata) Ecclesianak ... Doboka nevű Faluban lévő maradék Meszit Conferálta melynek el hozatására rendeltünk ... ött szekeret hat hat Ökörrel jo modalitással [Dés; Jk 400b]. *1737:* (A) Hidnak jo fundamentummal és modalitással lejendő meg-eppittetésére ö kglmekis[a] kéz bé adással obligáltak magokat [Dés; Jk 487b–8a. — [a]Krasznai Pap Tamás és Dési Tót Györgj].

9. állapot; stare; Zustand. *1713/1750 k.:* a Curatorok ... Felette igen vigyázzanak és ... vigyázzatassanak a Templomok Schollak Collegiumok Parochiak epületinek romladozasira s minden egyeb impedimentumira, epületinek modalitassarol pedig gyakorta conferrallya(na)k ö kglmek egy más közt [RGyLt A. 12].

móddali móddal/módon való; într-un anumit mod; mit Art/Weise. *1841:* Ezen szegény jobbágyok úgy hiszik tehát, hogy mindaddig, míg ... az erdélyországi jobbágyok jövendőbeli állapotját ... új törvény által másképpen szabályozni nem méltóztatik, az ő régi törvényes szokásaik s olyan móddali kinyerek keresete egyedül az őket igazoló tisztviselők által megváltoztathatók, vagy megsemmisíthetők nem lehetnének [VKp 60–1]. *1844:* A' Nyárádtői Libákot a' jövö hétben haza hozatom; de nem tudom hogy lesz e jo moddali kiolvasztása, mert ezek a tátos főzőnék nem igen tudnak jo moddal hozzája [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

modell 1. kicsinyített másolat; model, machetă; verkleinertes Nach/Abbild. *1818:* a nevezett Mechanicus az általa feltalált Machinának Modeeljét, vagy tökéletes leírását és rajzolását annak Geometriai Scálájával edgyütt adgya bé [Kv; DLt 456]. *1823–1830:* Ez a Petier volt az első feltalálója a porcelánoknak ... Legnevezetesebbek ebben a gyűjteményben ... az III. Augustus utolsó király monumentumának modellje glazírozva, melynek húszakkorán kellett volna a burg vagy hercegi udvar eleibe menni, csak a modell 12 000 tallérba került [FogE 182–3].

2. mintapéldány; prototip; Musterexemplar. *1823–1830:* Írtam Beckmann János eoconomia professorröl, és hogy nekie egy székely eke modelljét igértem, mert az európai nemzetek ekéi közül majd csak e nélkül szükölködik [FogE 217].

modella 1. alak, minta; model, formă; Modell, Muster. *1804:* Tészta modella formák [Borosbenedek AF; SLev.].

2. mintapéldány, modell; prototip; Musterexemplar. *1796:* (Erfurtban) harom fono Machinát vala gyönyörüségem látni, melly mindenik 60 orsot perget vala ... Ezen 60 orsolyu Machinát készitette Péters 70 Tallérokért ... Nekem ... a' Modeláját Négy orsóra megfogja készíteni [MNy XL, 363 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

moderáció (ön)mérséklet; moderație, cumpătare; (Selbst) Mäßigung. *1673:* Bizony többet használ Kegyelmed a szép moderatioval, mint a violentiával (TML VI, 421 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710:* Bizony, a reformáta religiónak nagy kárára és szomorúságára lőn ennek a dicsőséges imperátornak[a] halála, mert noha catholicus volt, mindazáltal oly moderátióval viselte magát, hogy sohult az ő birodalmában a persecútiót meg nem engedte, noha kivált a gonosz, istentelen jesuiták szüntelen ingerlették a persecútióra [CsH 458–9. — [a]I. József császár]. *1736:* Mikor az olyan urfiak darutollas süvegben, lódingoson, tarsolyoson felültenek ... veresen festett köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal ... felöltöztetett lovakra ... utána az sas tollas, párducz-, tigris-, farkasbőrös szolga ... megugratta szép moderatióval magát az lovon ... bizony akármely király udvara Európában ... megnézhette volna [MetTr 347].

moderál 1. mérsékel, fékez, visszafog; a modera/tempera/potoli; mäßigen, bremsen. *1662:* a gróf igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala, amaz ellenben ... hirtelen elméjű ... vala, ki maga elméje, indulatja után nagyon vonatódnék ... sok rendetlen dolgaiban azért a gróf szép intésével, tanácsával nagyon moderálja, bírja s igazgatja, s meg is zabolázza vala [SKr 148]. *1678:* egy fejedelemnek mindenkor vagyon annyi ereje ... hogy ha ugyan csak erőszakot akar követni, elkövetheti ... Bizony édes Komám uram, ha Kgld nem moderálja ... az osztán gonoszabb [TML VIII, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Másnap felmenék[a], és rá készült, tettetett nagy csendességgel fogadának, s mond a gubernátor s Apor is, hogy önékik a pecsétre vagyon szükségek etc. Amennyire lehetett, moderálták beszédeket [BÖn. 933. — [a]A guberniumba].

2. igazít, *ek* alkalmaztat; a aranja; ordnen, richten. *1582:* Ertyk eo kegmek Byro vram lelentesseból az Nagy chintalansagot es fesletseget mind iffywsag közt mind penig Neos Emberek közt. Miert penigh hogy eo kegmek varassul errol bósegessen wegeztek ez elmult eztendokbe. keryk Biro vra-

mat hogy eó kegmek eló kereswe(n), Moderallya á zere(n)t a dolgot à mint Iobban twggyak eó kegmek [Kv; TanJk V/3. 249b]. *1588:* Nem vgy engedik eo kgmek Varosul a' Meszarosoknak Minth egy eóreókeos priuilegiumot, hanem ez engedelmet eo kgmek, az eo tulajdon Authoritasokban io Akarattiokba(n) hatalmokban tarthiak, az Wdeonek valtozasa Iarasa zerent Moderalliak az engedelmet [Kv; i.h. I/1. 88]. *1666/1701:* Ugy igyekezi az Nemes Ország az Colosvári állapotot moderalni, hogy valaki abba(n) az helyb(en) Kapitány lészen, az lészen abban az vármegyéb(en) Feö Ispanis, azért ez aránt ne(m) lészen difficultássa az Colosvári Uraim(na)k [KvLt I/188 ogy-i végzés]. *1733:* nomine Communitatis alazatoson kérem Ngodot méltoztassék ugy moderalni ezen dolgot, hogy az egész Communitas egj Privatus miatt ne kenszerittessek pacialni [Illyefva Hsz; ApLt 4 Bialis Ferenc Apor Péterhez]. *1782:* az emlitett Praefectus Ur(am) ... a szegény kőzségnek meg eskütt ellensége minden dolgait inventiojit és directiojit vgy moderallya, és arra dirigalja hogy abbol a szegény, és el nyomorodott népre mégis több több romlás, kár Vallás, és Tereh viselés következzék [Torockó; Thor. XX/4].

3. igazgat, rendez; a dirija/conduce; führen, leiten, verwalten. *1652:* Mivel pedigh az mi kgls Urunktol Fejedelmunktöl ki adatot Complanatio azt continealliа, hogy az Ecclesianak Moderatori az itt valo tanitokot minde(n) Ecclesiara es Scholara ... neszendeo dolgokba(n) is adhibealliak, eö kglmeket azert affele dolgokba(n) ki ne hadgyak, hane(m) com(m)unicalliak ö kglmek(k)el es egy conse(n)susbol czelekedgyenek, keovetve(n) abba(n) Mosest Aront es az hetven tanaczios Veneket, kik egy Conse(n)susbol moderaltak az Istennek nepet Ecclesiajat [Kv; KvRLt X. A. 1]. *1723:* Vice Colonellus Ur(am) ö Naga ... el meneteleig több szenat nem kér, ugy moderallya a Szeptemberi szená erogatiot, hogy usq(ue) 18 8br(is) meg érjék velle [Sárd AF; Ks 95]. *1753/1781:* De hogy hány esztendökig moderalta B. Josika Imre ur eo Nagysága, az Mostoha fia osdolai Kun Miklos Ioszágát ... arról semmi bizonyost nem tudunk mondani [Porkura H; JHb LXXI/3. 220].

4. *~ja magát* mérsékeli/türtözteti magát; a se stăpini; sich mäßigen. *1602:* Vagion sok panazolkodas ... az keossegteol ... hogy eo kgmek Tanachbely vraim keozzeol gyakorlatossaggal nehez sullios es el viselhetetlen zokkal es zydalmokkal illetnek: Eo kgmek azert zeretettel inthik eo kgmeket hogy ... moderalliak vgy magokat ... affele kemeny zitkokkal es nehez el viselhetetlen zokkal az keosseget ... ne illessek [Kv; TanJk I/1. 413]. *1710:* Kegyelmedet penig, Haller uram, azon kérem, mivel ... tudom jól, a pápista ifjú urak ... minden rossz dologra ráveszik, hogy kegyelmed moderálja magát, és ne kívánja a maga religióját a több religiók oppressiójával promoveálni [CsH 413].

moderálhat 1. igazíthat, *ek* alkalmaztathat; a putea aranja; richten können. *1580:* Biro vramnak ... tellyes Authoritast adnak hogy Az keonyeorgoknek Allapattiok zerent Az engedelmet Moderalhassa, de vgy hogy tellyessegel ne vezesse el az Latö mestereknek Az eo Jutalmokat [Kv; TanJk V/3. 221b]. *1704:* szólott neki a generál ... hogy considerálja, hogy az öfelsége itilőmestere ... maga kötelességének feleljen meg és ne hagyja magát corripiálni ... Annak utána ... igyekezett is azon, hogy moderálhassa úgy a dolgot, hogy nehézség reá ne légyen [WIN I, 137].

2. igazgathat, rendezhet; a putea dirija/conduce; verwalten/ordnen können. *1757:* Ebb(en) mutatodik pedig ki ... atyafiságos szeretete Tit. Sombori János Uram(na)k, hogy ... Kis Esküllön ad által egy házat ... a' mig tetzik Sombori Sigmond Vr(am) háza népével együtt rajta lakhatik ... dirigalhassa, moderalhassa, és szent szándékát tökélletességre vihesse [Kiseküllő K; Somb. I].

moderáltatik 1. kb. enyíttetik; a fi uşurat; gemäßigt werden. *1697:* a' Törvenyes igassag irgalmassaggal bizonyos tekintetekre nezve moderaltatott es megegyelittetett [Dés; Jk].

2. igazíttatik, *ek* alkalmaztatik; a fi aranjat; gerichtet/geordnet werden. *1667:* Kérem, édes Fiam ... disponálja ő nagyságát, úgy János[a] uramat is, hadd moderáltatnék úgy az dolog, adja meg az egyszeri végezés szerint Barkóczyné asszonyom részét [TML IV, 13 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz. — [a]Bethlen János].

3. (csalárdul) módosíttatik; a fi modificat (cu viclenie); (tückisch) (ab)geändert werden. *1762:* ambator az Ita a maga Relatoriajab(an) feles fatensek meg eskettettek in favorem Itae de azokis vgy moderaltottak hogy az egesz Inquisitoriabol nem jö ki miket vitt el az Ita [Torda; TJkT V. 76].

moderátor (egyházi) elöljáró; membru al consistoriului bisericesc; (Kirchen) Vorsteher. *1652:* Az itt valo Reformata Ecclesianak Curatori es Moderatori is ez ket dologra vigiazanak ... hogy az felseges Jstennek tiszteleti közöttek viragzek, es az Ecclesia mellynek tarsasagaba(n) vagynak naponkent eoregbullien es tisztan tartassek, ă melly vgy lehet, ha mind ă Tanitok tisztekbe(n) szorgalmatoso(n) el jarnak es szent eggyesegbe(n) elnek, s mind az halgatok az Jsten igeiehöz engedelmesek lesznek, eleteket az Isten teorvenyehöz conformalljak es egy mass szeretök leznek [Kv; KvRLt X. A. 1].

moderátus magát mérséklő; cumpătat, stăpînit; selbstmäßigend | óvatos; prudent, precaut; vorsichtig. *1677:* Kérem Kegyelmedet, az írásban légyen moderátusabb. Ezen mostan nekem írt levelében is alkalmas stikkek vannak a mi kegyelmes urunk ő nagysága ellen [TML VII, 492 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1710 k.:* Basirius ... az ... fejedelem, urak és a vén Csulai György püspök és a prédikátorok előtt kedves, de a moderatusabb és tudósabb emberek és akkori híres pataki kollégium és jóindulatú ifjúság előtt unalmas volt [BÖn. 547].

modern modern; modern. *1782:* Egy uj a Sár futojánál két Numerussal jegyzett rezes modern flinta [Mv; NkF]. *1896:* kaszinó ... Ott ... a bútorok mind egészen modernek, díszesek és fényesek lesznek [PLev. 187–8 Petelei István Gyalui Farkashoz].

modesztus higgadt; calm, moderat, cumpătat (în purtare); besonnen, gesetzt. *1662:* a gróf igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala [SKr 148].

módi 1. divat; modă; Mode. *1758:* Alsó Szoknya ött, hatodik egy hammuszín Atlacz, mostani modi szerént varrott, hozzá való Kantússával edjütt [Nsz; TSb 21]. *1782:* az Remek kiadás, az mostani világ modiához vagjon szabva [Kv; ÖCJk]. *1801:* A' Páltzát vettem Sombori által — nagyotska ... öttsém Uram(na)k ... nem valo, minthogy nem

éppen módi [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1810:* Thordai Musikus Czigány Suki Vojsza Latzinak ... a haja mostani módi szerint el-vagyon vágva, és elöl egy kis fürtetske a' homlokára le-nyulik [DLt 151 nyomt. kl]. *1812:* Mi némű Aszszonyi ékességeket készittetett légyen az Exp(one)ns Groff ur a Groffnéja számára én azt nem tudom, hanem azt mondhatom hogy a modi szerént külömb külömbféle drága köntösököt tsináltatott a Groff [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

Szk: *~ba/~val (be) jö. 1812:* ha mi uji és szép öltözöt a modival bé jött mind azt a Groff meg tsináltatta Groffnéja számára [Héderfája KK; IB. Varró György (29) udvari kocsis vall.]. *1823–1830:* a régieknek hegyes orrú csizmájok is ezelőtt valami húsz esztendőkkel módiba jött volt, de kevés ideig tartott ... Ezerhétszázkilencvenen innen jött be módiba a sarkatlan törpepapucs [FogE 65] ✱ *~ba hoz. 1823–1830:* Mikor Göttingába voltam, ott láttam előbb, hogy valami curlandus deákoknak muszka módra egészen le volt nyirva az hajok, melyet némely ott levő magyarok is követvén, hogy hazajöttünk, módiba hozták az hajnyirást [i.h. 67] ✱ *~ban van/nincs. 1781:* az melly Párta öveket, és Ezüst Lánczokat annakutánna az Leányak el adván mint-hogy nem volt modiban azoknak viseletek, az azakbol gyűlt Pénzt Néhai édes Anyak potolta [Mv; DLev. 4. XXXVI/1]. *1789:* Bundát kettőt is adtunk, á Mente most nincs modiban á helyett vagy(na)k á Bundák [Ne; DobLev. III/658. 5b] ✱ *francia ~. 1810:* Léányok háza ... vagyon benne égy négy szegeletű, kék nagy tábla kájhákbol Franczia módira csinált tégla tüzhelyen állo vas pántra rakott, kettős tetejű, gombos párkányos ajto nélkül valo kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 37] ✱ *magyar ~. 1801:* Egy Pár régi Magyar modi kengyelvas igen Rosdás [Vargyas U; CsS].

2. viselet; port; Tracht, Kleidung. *1811:* ezer rántz vagyon azoknak csizmáján Tiz ezernél tőbb rántz az ingin 's szoknyáján A' Csákó-is ... Nem igen diszes a' Leányok' fejeken A' pántlika-is ugy illik fenekeken: Tsuda, ezen módik, hogy meg-nem változtak, Melyet magokkal még Szász Országból hoztak [ÁrÉ 71–2].

3. ? cifraság; podoabă; Verzierung. *1736:* Nem vala annyi modi az fejeken, noha az menyecskék akkor is majd így jártak, mint most, de nem vala annyi táré, hanem tiszteséges fátyol volt az fejeken, azt lebocsátották, hogy el igen messze vonszolódott [MetTr 342–3]. *1759:* Sokféle encsembencs módi vagyon még az úri asszonyok között, melyeket az ördög sem győzne elészámlálni [RettE 91].

4. szokás; obicei; Brauch, Gewohnheit. *1759:* Nem akarom kihagyni ezen irásomból, hogy micsoda módi volt az én értemre az emberek között | Most nem az[a] a módi, hanem ha találkozik két ember együtt, nagy ceremóniával hajtogatván egymásnak magokat, kézfogás nélkül így szólnak: „Szivesen örvendek friss, jó egészségének látásán". Vagy így: „Örülök, hogy jó egészségben láthatom"[b]. [RettE 88. — [a]Ti. kézfogás. [b]Folyt. az üdvözlési módok fels.]. *1779:* Igen szép leány volt. Hallottam, hogy Ajtonban valami kolozsvári borbélylegénnyel öszveszürte volt a levet. De hiszen az semmi, sőt most módi [i.h. 398].

5. jelzői haszn-ban; atributiv; in attributivem Gebrauch: divatos; la modă; modisch. *1797:* (Vett) 2 Sing modi pikétet [Mv; DE 3]. *1805:* Nagy modi Keszkenő. 1 modi Fó Kötö [KGy]. *1806:* Bek Mihály, Stiriai Márburgi 24 esztendős ... visel ... kék posztoju aranyal varrott módi Süveget [DLt 598 nyomt. kl]. *1807/1818:* 1 Feiér modi Baszt köntös | 26 Sing Széles modi téli apántz [Mv; Told.]. *1808:* 1 modi selyem bordűres Köntös [Mv; i.h. 22]. *1810:* Öt modi égyes szék viseltes Rf 6 xr 21 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 8]. *1811:* Igaz emberi szint az Oláh Fátába Láthatsz ... Természetesen él, és nem sáppasztya-el A módi nevelés és tzifra eledel, A' sok módi Köntös nem nyomorékittya [ÁrÉ 73]. *1812:* Modi pantlika [Kv; KGy] | ha valami modi köntös jött bé a Groffne azonnal ra kontozott [Héderfája KK; IB].

Szk: *~ portéka* divatcikk. *1823–1830:* Csinos emberek[a] voltak ezek mind házokban, mind öltözetekben, ki is tölt tőlek ... de még az úgynevezett módi portékák nem jöttek volt be a világra. Kommód, kanapé stb. csak a nagyurak házaikban voltak [FogE 273. — [a]Kónya Ferenc vámosgálfalvi esp. és felesége].

6. jelzői v. áll-i haszn-ban; atributiv sau predicativ; in attributivem od. prädikativem Gebrauch: vmilyen divatú; de o anumită modă; von irgendeiner Mode. *1744:* egy vass Buzdogany Török modi ezüstős nyelü felig [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1817:* Egy Szilágyi modi fekete váslott Czomb középig érő szárika, vagy Gubába [DLt 70 nyomt. kl].

Szk: *mostani ~. 1731/1768:* Egy mostani modi nagy ezüst Só tartó egész appárátussával [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1761:* Egy pár fülbe való gyemántal, rubintal elegyes mostani módi [Koronka MT; Told. 8]. *1763:* Egy Tompak (!) arannyas mostani modi ujj kard [Sepsisztván Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1769:* az pohár mostani modi munka légjen és kosárjais légjen [Kv; ÖCJk]. *1798/1821:* Mostani modi kalany [Kv; Pk 5] ✱ *régi ~. 1757:* harom kissebb régi modi on tálok. Öt mostani modi ontálok [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1767:* Régi módi hitván hintó [Marossztkirály MT; Berz. 5.38 P. 2]. *1810:* A koporsom belől légyen gyoltsal bé vonva ... Szem fedél a legrégibb modi mennél oltsobb fejér fátyol és legrégibb modi blundin tsipkével garnirozva [Héderfája KK; IB. I. Bethlen Sámuel végr.] ✱ *új ~. 1735:* Hogy pedig Joseph Sogor Vr(am) is rollam meg emlékezvén ujj modi pipat küldött, igen szépen köszönöm [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

modifikáció 1. változás; schimbare; Änderung. *1761:* lévén a Köntösökben vgjmint Mentében s Lajbliban nagj modificatio, vagyis ... változás, a melyre nézve ... Báro Iosika Imre ur magát Provocállya, ugy nem lehetvén elő adni az Köntöshöz tartozo Veres Ánglia ezüst Plás (!) Paszomántal, s Krepenyes ezüst Rojtal készült Nadrágotis ... meg fizetésére magamot ... köteleztem [Nsz; JHb XLV].

2. megváltoztatás, módosítás; modificare; Um/Abänderung, Modifikation. *1780:* a' citált articulus maga valoságos erejében meghagyatik, annyivalis inkább mivel azon Articulus Generalis, annak modificatiojára semmi praetexalt okok nem admittaltatnak [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16].

modifikál módosít; a modifica; um/abändern, modifizieren. *1762:* commissio rendeltetik, mely az egész törvényt modificálja [RettE 142].

modifikálhat módosíthat; a putea modifica; um/abändern, modifizieren können. *1743:* Az Felső Lapugyiakkal Convenialtam az alab meg irt mod szerent, a lobbagyi Servitus iránt[a] ... az időhöz és alkalmatossághoz képpest ab utrinq(ue) a dolgokot viszont modificalhattyuk [F.lapugy H; Ks 62/11. — [a]Köv. 10 pontban a konvenció].

módilag divat szerint; după modă; modemäßig, nach der Mode. *1805:* Hantsi Mihály ... fekete Haju, Czopba viselte, elöl pedig meg-vólt nyirve mostani módilag [DLt nyomt. kl].

módin szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *régi ~* régi szokás szerint, régiesen; după moda veche; nach alter Mode/altem Brauch. *1759:* A hintó előtt két huszár-módra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ezüstös fecskefarkú cafraggal, kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkas-bőrösön voltak [RettE 96].

módisan divatosan; după ultima modă; modisch. *1804:* visel ... fekete sejem keszkenyőt, a' nyakára modison kötözve [DLt nyomt. kl].

módi-szabó divatszabó; croitor de lux; Modeschneider. *1794:* Modi szabonak contoba 44/50 [WLt Cserei Heléna jk 65a].

módiz kb. divatot majmol; a urma moda, a se ţine în pas cu moda; Mode nachäffen. *1823–1830:* Ezután a fő közepét nem nyirták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt a haja, közbe-közbe egész fején meggyéritette ... Utoljára nem is gyéritették, hanem csak a végét bütüzték. Némely pedig egész az hátok közepéig is lenőni engedték, melyet kivált a csizmadialegények módiztak | Sohasem is szerettem, ha a szegényebb sorsúak módizni kezdettek [FogE 108, 290].

módjaképpen kellőképpen, annak rendje és módja szerint; (aşa) cum trebuie; gebührlich, in erforderlicher Weise, nach Maß und Regel. *1589:* az legeny az Czeh mestereket es teőb tudos mestereketis be hyon az helyre, az hol az boltot akaria mester Remekwl czinalni, egy eleőben az bolt czinalasnak modgiat, mertekét, az Mesterek eleőt ki Jegiezze. Ha penigh az boltot modgiakeppen ki nem tudgia Jegiezni, az Boltozatot neki meg ne engedgiek, hanem iobban tanullion [Kv; KőmCArt. 8–9].

modonezer kelmefajta; un fel de textilă; Art Textil/Stoff. **Szk:** *~ bársony. 1630:* Czianadj Antal vram Hozatot Bécziből ... ket fel vegh Jennezer fekete barsont tt f 2 ... Egy végh modonezer barsont tt f 2 [Kv; Szám. 18b/IV. 42].

módoni vmilyen módon/módszerrel való; intr-un anumit mod; auf irgendeine Art/Weise. *1844:* a tilalom szegőknek mi modonni meg pereltethetése már többszer fel világositatva lévén tartsa magát a Nemes Szék az e tárgy iránt kiadott rendelésekhez [UszLt XI. 85/1. 41]. *1864:* Két Hirdetményes idézés köröztetik a' szokott modoni ki hirdetés végett [Gyalu K; RAk 94].

modorosság modoros/mesterkélt stílus; preţiozitate; gesuchter/gekünstelter Stil. *1881:* Az ígért elbeszélést várom ... Írjon valami rokonszenvesebb dolgot az eddigieknél, s kerülje a modorosságot [PLev. 84 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz].

módos 1. jó(féle), rendes; bun, corespunzător; von guter Art, ordentlich, anständig. *1662:* Ez valamikor régenten volt valami sáncforma ... de már megavult és omlott gyepes hely, mellynek renoválásában semmi módos instrumentum[a], hanem szablyák hegyeivel, csákányokkal, baltákkal kellett[b] [SKr 381. — [a]Értsd: nem volt. [b]Javítgatni].

2. derék, jóvágású; voinic, zdravăn; brav, schneidig | jómódú, tehetős; instărit; wohlhabend. *1657:* vala egy Petneházi István jenei kapitány, kisded, módos, immár öreg idejű, de híres vitéz úriember | Az Esterházy Miklós is igen eszes, módos, authoritativus jó magyar vala [KemÖn. 70, 100].

módosan derekasan, jócskán; plin de avînt; tüchtig, reichlich. *1678:* Páter Kászonit, titok nélkül beszélik, oda ki hogy sokat irogat; módosan léptető s hágtató uramnak is látták ... levelét Szakmárt, kiben valóban sokra ígirte magát [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

módosít kiigazít; a modifica/corecta; berichtigen, richtigstellen. *1843:* ezen vallomást kereskedő Pap Ferencz a ki nyomozás 3k lapján oda modositja, hogy[a] [Dés; DLt. — [a]Köv. a módosított vall.]. *1847:* az Erdőkben kárt tehetők büntetése melybe ... a Silvestris Ordo Szabállyai lehetnének használhatók, de ezt a körülmény annyiban kivánnya modosittani, hogy ... a tüzelésre használando Erdőkbe valaki ... nyers fát vágna ... büntetést nyerjen [Torockó; TLev. 10/9].

módosítás kiigazítás; modificare, corectare; Berichtigung. *1843:* előadása egyebekben megegyezett a Dsurka Jounéval, azon módositással, hogy[a] [VKp 76. — [a]Köv. a módosított vall.].

Szk: *~t szenved. 1852:* Az 1848-iki esztendő ... jogi- birtok- és földesuri viszonyokat meg változtatott ... igen természetes tehát hogy az ezen viszonyokon alapuló jogeredvények és kötések is módosításokat szenvednek [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

módozat modalitate; Modalität. *1876:* Elnök ... felszólítja az egyház tagjait nyilatkozatra ... helybehagyják-e a presbiteriumnak a kivitel módozataira nézve megállított intézkedéseit? [M.bikal K; RAk 326].

módtartás rendtartás; ordin, regulament; Ordnung, Vorschrift. *1570 k.:* Mi Serieny Miklós főbiró és az tizenkét esküdtek ... adjuk emlékezetre ... hogy mi elönkben jöttenek vala az fazakas mesterek tudni illik[a] ... jó mód és rendtartásért ... könyörgének penig ezen, hogy mi ünekik az több mies embereknek kik ez városban laknak szokássok és rendtartássok szerint céhet engednénk tartaniok [Dés; DFaz. 6. — [a]Köv. a nevek fels.].

módú 1. alakú, szabású; de o anumită formă; von Form/Schnitt. *1589:* Egy Borsolo klammaris (!) Modw lada [Kv; KvLt Vegyes I/2. 40]. *1752:* Ezen házak(na)k a Tornáczá-b(an) vagjon három egj modu nagyságu igen jó hámbár [Kincsi KK; JHbK XVIII/10].

2. vmilyen divatú/stílusú; de o anumită modă, de un anumit stil; von Mode/Stil. *1589:* Ket Aranias pohar, eggik keortwelj forma, Masik Regy Modw ... Megh Eer f 19 [Kv; KvLt Inv. I/2. 31].

3. méretű, nagyságú; de o anumită mărime; von Maß/Größe. *1619:* Az hatalmas császárnak nagy szörnyű birodalmiból, nem olyanból, mint Erdély, hanem más módúból is annyi panasz nem jó, mint Erdélyből ... Az német császár nagy birodalmából század részényi panaszunk nincs, mint Erdélyből [BTN[2] 244].

módus 1. mód, módozat; mod, modalitate; Art, Weise, Modalität. *1670:* Dioszegi Istua(n) ... régi elöttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte ... Scandalumjárol az Ecclesiat reconciliallia melynek modussa illyen. Praedikallyon az Templomban, és deploratiojaval az offendiculomját amoveallya, hogy ... esetit senki ne(m) kövesse [SzJk 110].

2. eljárás, módszer; procedeu, metodă; Verfahren, Methode. *1732:* a mi részünkre ... igen is admittálam a conscriptiot, de ... az Aszony ö Ngok ennekem ebbe absolute semmi modust nem prescribalhatnak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. *1785:* mitsoda modussal kellyen az attestatiot adni méltoztassék Excellentiatok ... praescribalni [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1b Bartok Áron foly.].

mogyoró 1. mogyoróbokros(hely); desiş de aluni, aluniş; (Ort/Stelle) mit Haselbüschen. *1767:* A Malom Uttyánál vagyon egy darab Csere, Gyertyán, Magyaro [Bádok K; BHn 25].

Hn. *1501 u./1760:* Mogyorokut [M.kapus K; KHn 163]. *1568:* Mogijaro zeget [Sszgy; SzO III, 327]. *1623:* A magaro mellet [Zentelke K; KHn 138]. *1650:* Mogjoro allyat [Maksa Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1655:* Magyaro Patakaygh [Taploca Cs]. *1658:* magiaro allya [Tarcsafva U]. *1669:* magiaro alat (sz) [uo.]. *1680/1792:* A' Magyaro fejéig [Albis Hsz]. *1693:* Külsö magiaro reszbe(n) (sz) [Firtosváralja U] | Mogiaro alat (sz) [Tarcsafva U]. *1740:* A Magyaro fején (k) [Inaktelke K]. *1753:* Mogyoró szély (k) [Szováta MT]. *1754/1785:* Magyaro szeg [Kilyén Hsz]. *1757:* Magjaro Farka (k) [Kál MT]. *1767:* Magyaro hát farkán [Tusnád Cs] | Magyaro [Dányán KK]. *1768:* Magyaro oldalban [Gyalu K]. *1771/1817:* Magyaro nevü helyben [Küküllökeményfva U]. *1772:* Magyaró Tetön (sz) [Kászonújfalu Cs]. *1775:* Magyaro allya [Homoródalmás U]. *1781:* Fajka magyaroba (sz) [Korond U]. *1800:* Mogyoro alat (sz) [Betlenfva U]. *1801:* a Magyaro ajján [Nyárszó K; KHn 123]. *1803:* a Magyaro gyakorban erdötskék vagynak [Bere MT; BetLt 5 Sig. Vajda (70) lib. vall.]. *1805:* A Magyaro Málban (szö) [Kövend TA]. *1810:* Magyarokerek alatt (sz) [Bibarcfva U]. *1816:* Magyaro szegbe (sz, k) [Nyárádandrásfva MT]. *1834:* A Magyaro kőzt (sz) [Gombás AF]. *1841:* a' Magyaro nevezetü helyen (sz) [Szárhegy Cs]. *1862:* Az Árva magyaro alatt (k) [Kobátfva U]. *1881:* Magyarószeg [Lőrincfva MT]. *1891:* Mogyorog(ödör) [Váralmás K; KHn 318]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. mogyorófa/bokor; alun; Haselstrauch/busch. *1822:* tüzifa, Gyertyán és Magyoro vagyon a' Nap Nyugati részében [Gyerővásárhely K; KHn 155].

3. alună; Haselnuß. *1585:* Almara, zölöre diora mogyorora d. 6 [Kv; Szám. 3/XXII. 67–8]. *1597:* diora adtam d. 2 Magiarora d 01 [Kv; i.h. 7/XIV. 25 Th. Masass sp kezével]. *1632:* Az Istallok vegeben egy dezkabol czinalt Gabonas haz ... itt uagion kilencz feoldes hordo ... Harmadikban mogioro Cub No/3 [Komána F; UC 14/38. 119]. *1637:* Balogh Giörgynevel iuanak az katona legeniek, Kovacz Palnak eggik szolgajat el küldek az piaczra ket penz ara mogjoroert [Mv; MvLt 291. 117a]. *1660:* Egy paraszt lada, abban mogyoro feöueny keözeöt [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1677:* Dio es magyaro köb//3 [A.komána F; UtI]. *1716:* akkara juk volt az csöjin, hogj egj küsded magjaro be tért volna rajta [Nagyida K; Told. 22]. *1744:* (A jb-ok adnak) egj köböl komlott, egj ejtel magjarot [Vécke U; LLt Fasc. 67]. *1751:* Csegezi Uram ... küld ... 1. véka Magyarót [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1795:* Diu Magyaro 16 kupa [Déva; Ks 108 Vegyes ir.].

4. mogyoróbél; (miez de) alună; Haselnußkern. *1719:* Az Pestisröl ... Minden Reggel kiválképpen az Gyermekek Diobelet, vagy Mandola belet, vagy Magyarot, es Füget egyenek elsőbben [Ks 54. 84 Medica instructio].

◇ **Szn.** *1567:* uxor Stephani Mogioro [Kv; TJk III/1. 49]. *1568:* Stephanus Mogyoro [Kv; i.h. 139]. *1570:* Mogioro Esthwan [Kv; TJk III/2. 174]. *1599:* Magyaro Andrasne [Kv; TJk VI/1. 299].

mogyoróág creangă de alun; Haselbuschzweig. *1662:* noha egy ideig kikapdosván, lovaknak csatázással is holmi dudvát, gazt, kórót, mogyoró- és egyéb zöldágakat ragadoznának, de végre annak alkalmatosságátul is mindenestül elszoríttattak vala [SKr 326–7].

mogyoróbélnyi mogyoróbél nagyságú; de mărimea unui miez de alună; haselnußgroß. *1724:* Egy ... Fülben való, edgy magyaro bélni gránatkő gyöngy benne [LLt Fasc. 116].

mogyoróbokor 1. alun; Haselstrauch/busch. *1767:* azon villongo Gyepüt ... ezen dombon lévő Magjaro Bokorig Balási János csinálta [Siménfva U; Sf Gr. Szabo (55) vall.]. *1778:* egy darab Erdeje ... nagy nyesö Tölgy, és Hárs Fákbol, Csere, Gyertyán, és Magyaro bokrokbol áll [Majos MT; Told. 79].

2. mogyoróbokros hely; aluniş, desiş de aluni; (Ort/Stelle) mit Haselbüschen. **Hn.** *1650:* Az mogioro bokorban az Szerün [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1673:* az magyaro Bokornal (sz) [Dombó KK; EHA]. *1695/XVIII. sz. köz.:* Magyaro bokor alatt (sz) [Nagykend KK; EHA]. *1737:* A Magyaro bakor alat [Nyárszó K; KHn 121]. *1741:* hoszu Mezejeben mogyoro Bokor szegin (sz) [Futásfva Hsz; EHA]. *1778:* A Magyaro Bokor oldalán [Nagykend KK; EHA]. *1898:* Magyaro bokor [Málva SzD; SzDMon. V; 121].

mogyoróbokorbeli a Mogyoróbokor nevü helybeli; care este în partea de hotar numit Mogyoróbokor; aus dem Ort namens Mogyoróbokor. **Hn.** *1841:* A' Magyaro bokorbeli föld [Cikmántor KK; EHA].

mogyoróbokros mogyoróbokorral benőtt; acoperit de aluni; mit Haselbüschen bewachsen. *1754:* a Sz. Királyi határ, más felöl valami magyaro bokros hely [Zentelke K; KHn 140]. *1814:* Czimbalmos Albert gyalog katona ... folyamodék az nemes hütösséghez ilyen okon: hogy ... az alsó forduló határban ... ép magyaróbokros erdőböl orotott vala egy keveset [Szárhegy Cs; RSzF 138–9]. *1864:* Lapias Domuk ... olá lakosok lakják ... 1/4 része fenyős és magyoro bokros egy negyed része pedig szálas fenyős erdő [Gyszm; GyHn 43].

mogyorófa 1. alun; Haselbusch. *1699:* Magjarofaival edgjütt tilalmas [O.csesztve AF; EHA]. *1719:* sem ösz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött ... A mig kaptak laboda maggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával ... magyoro és egyébb fáknak rügyeivel ... toldják foldják életeket" [Cssz; SzO VII, 261. — "A követi ut. jan. 24-én

kelt]. *1736:* Vagyon ... egy Csávás nevü Erdö ... abban van Gyertyán, és Magyaro fa [Noszoly SzD; CU XIII/1. 9]. *1760:* (Az erdöben) vannak Tölgy és Csère fiatal fak, nyir es magyaro fakkal elegyesleg [Hesdát TA; BLt]. *1771/1817:* egy darab nevendék Erdö Csere, Gyertyán, Száldak és Magyaro fákbol áll [Jedd MT; Mk]. *1778:* Ezen Erdö ... Csere, Mogyoro és Csipke fakbol vagyis veszszöböl álló [O.sályi KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1796:* ezen Erdö Magyaro és Gyertyán fákbol, és tövisekbol áll [Retteg SzD; EHA]. *1823:* Vagyon ... egy alkalmas Nagyságu sziget, melly noha jegenye, Füz, juhor, szíl és hellyen hellyen Cser és Mogyoro Fakkal bövölködik ugyan, de ... Nehai Consiliarius B. Banffi Sigmond Ur eo Nagysága idejében több Gyümölts Fák ... voltanak benne [Marossztkirály AF; EHA]. *1841:* cserefa bükk gyertyán és magyaro fával elegy apro veszszös ... Erdö [Szentanna MT; EHA]. *1844:* magyaro fa égy sincs [Mv; TSb 37]. *1864:* inkább magyarofákkal bénött kaszálo [Tekerőpatak Cs; EHA].

Hn. *1795/1807:* A' Magyaro fáknál (sz) [Kispetri K; EHA].

Szk: *fejér ~. 1732:* gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek ... fekete és holjagos meddgjfa ... két tö fejér magjaró fa, három rend egresfa ... egj rend veres magyarofa bokroson [Kv; Ks 40 Varia XXVIII néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.] ✻ *veres ~. 1694:* vagjon ... Nagj Majorság Szölö ... Vannak benne gjümölts fak is ... Veres Mogjoro fák négy ~ nro 4 bokorral [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János inv.].

2. mogyorófa(anyag); lemn de alun; Haselholz. *1679:* Kádár Szin Abroncsnak valo mogyoro fa, egi szekerrel Cur. I [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91]. *1788:* Egészen Magyaro fábol valo íro Asztal [Mv; TSb 47]. *1867:* egy kevés magyarófa jégverte cseplesz vesszeje ... eladása alkalmával [Mezökölpény MT; MvRLt].

Szk: *török ~* **a.** török mogyorófa (anyag). *1821:* 16 Tö Török magyarofa Rhf 16 [Dés; Ks 79. 29. 708]. *1826:* Két darab Török magyaro Fáért fizettünk Gubernialis Cancellista Banyai Samuel Urnak 16 Rf [Kv; ACSzám. 70]. — **b.** török mogyorófából való. *1793:* egy török magyarofa triktrákos asztal hajtott lábakon | egy kis szilva fa rakott asztal, juharfaval bandirozott, közepe török magyarofa [TL Conscr.].

3. mogyorófa pálca; vargă/nuia/creangă de alun; Haselrute. *XVIII. sz. eleje:* Az mely lovon holt tetem indul nem kel varni hogy meg keményedgyék ă Csomoja, jo idején gyengén és nem méllyen meg kell vagdalni ă Csontot, apro sót kel rea hinteni és le döjtvén a lovat, mogyoró fával mind addig kel dörgölni, még megh lágyul ă Csomoja [JHb 17/10 lótartási ut.].

mogyorófa-asztal masă de alun; Tisch aus Haselholz. *1845:* magyarofa asztal [Doboka; MkG].

mogyorófa-bokor alun; Haselstrauch/busch. *1843:* sok helyen elegedendö a' cseples eger és magyarófabokor, mégis a' kerítések nagyobb része, mind levágott szálas fenyö- és bükkfából vagyon csinálva [VKp 124].

mogyorófabot mogyorófapálca; bită de alun; Haselrute. *1802:* egy Magyaró fa bottal ... ugy ütötte egyszerre a' Vak szeme táján föbe, hogy a' miatt Oprián Sztojánnak más nap meg kellettett halnia [Déva; Ks 114 Jk 561].

mogyorófa-deszka scindură de alun; Brett aus Haselholz. *1756:* Az Ur házában ... tanáltatik Magyarófa deszkából való négy szegeletü kisded Jádzó asztal három [Déva; Ks 92. I. 32]. *1766:* Magyaro fa deszkabol mestersegesen tsinalt egy par asztal [uo.; Ks 76. IX. 16].

mogyorófa-fiatal mogyorófa-hajtás; lăstar de alun; Haselsproß. *1760:* magyarofa fiatallal látám üté meg [Ditró Cs; LLt Fasc. 149].

mogyorófa-jövés mogyorófa-hajtás; lăstar de alun; Haselsproß. *1784:* oltvais küldök négy tseresznye fát, Baraczk fát gyükerestöl küldettem 12 szálat, nem külemben magyaro fa jöveseketis [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

mogyorófapálca nuia/vargă de alun; Haselrute. *1652:* Buxa Istvan ... ne(m) alhata az sok szidalmazassat fel kele. az Felesege az Tüznel ül vala edgi vekony Palczat mogorofa palczat kezeb(en) (így!) le vona az földre, két felöl az Tomporajat ütögete meg [Bőd SzD; BK]. *1791:* kezébe levö magyarófa páltzájával ütette, verte ... nagygyát, aproját a' Szekereseknek [Kv; RKA]. *1797:* a' mint emlékezem vagy 24gyig üttetett is rajta valami vékony szerü Mogyorofa pálczával [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 3/21]. *1813:* a Mlgs Aszszony ... égy magyarofa páltzával jol meg verte el annyira hogy égy néhány hetekig hordozta azon verés kékségeit a Groff ö nsága [Kük.; IB]. *1815:* kezébe volt magyarofa Páltzájával meg is verte [Dés; DLt 80].

mogyorófa-penna *gúny* mogyorófapálca; vargă de alun; Haselrute. *1783:* a panaszkodó jobbágyoknak az instantiat a' fenekekre tették, a' mint mondják s ott irtak resolutiot, de Mogyorofa pennával Káprár módjára [MNy XXXVI, 270].

mogyorófás mogyoróbokorral benött; acoperit de aluni; mit Haselbüschen bewachsen. *1768:* Vagyon egy Csere bokros, gyertyán és magyarofás erdö ă Gyürü Szeg nevü hellyben [Mezómadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 56]. *1864:* ezen község nevét ... terjedelmes Magyarófás erdötöl vette [Magyarókereke K; KHn 94] | régenten berkes magyarofás volt [Nyárszó K; KHn 124].

mogyorófavesszö nuia de alun; Haselgerte. *1774:* Ezen Erdöben most tsak a' féle kertelni valo, Tölgy, Csere, Magyarofa vesszök vadnak [Nagylak AF; EHA]. *1801:* A Majorsag Török Buza Kas ... 10. cserefa agasra és Talpra, magyorofa veszszöböl font ... jo nád fedelü [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1812:* Petru Muntyán Magyarofa veszszökböl csinálván czárkot az kis vizen 20 Páltza ütésekkel meg büntettetett [Petrilla H; JF 36 Prot. 26]. *1842:* hetven rakásokban találtatott Magyarófa vesszöt ... el adtuk [Mezökölpény MT; MvRLt].

mogyoróhagyma ceapă franţuzească; haşmă; Eschlauch. *1570:* Martha nehay feyer Jmrehne, Ezt vallya hogy Latta ... hogy az Kalmar Andrasnewal gyakorta Tytkon Bezelettek ... Es hogy ew Reyaiok nezet, megh Ryaztotta Kalmar Andrasne hogi myiert nezne Reaiok, Mert neky semmyt Nem vyth oda Mogioro hagimanal (így!) [Kv, TJk III/2. 68]. *1589:* kwltem ... Veres hagimat, fokhagimat, mogioro hagimat d. 13 [Kv; Szám. 4/X. 20]. *1594:* Paczalban[a] wagion fokhagima koszoru No 80 ... Mogjoro hagima

uagjon koszoru No 12 [UC 113/5. 90. — ªSz]. *1632:* Komanai Uduarház ... Pincze ... Egy veka mogioro hagyma gr N 2 [Komána F; UC 14/38. 129]. *1680:* talaltunk nagy hosszu asztalokon szaradasra le teritve magyaro hagymat Cub 3//2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. *1717:* Két Sákban magjaro hagjma [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1765:* Vagyon magnak valo Kaposzta és magyaro Hagymais egy kevés [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9]. *1819:* magnak valo magyaro hagyma [Baca SzD; TSb 6]. *1850 k.:* sok magyaro hagyma [Kv; Pk 2]. — L. még MetTr 361; TML I, 425; UF I, 316.

mogyorónyi mogyoró nagyságú; de mărimea unei alune; haselnußgroß. *1597:* Budaj Thamasne nagy Cataazzony ... wallia ... monda nekem az leany nagi keserew sirwa ... mikor megh betegewltem wala egi mogiorony wayat es egi kalan eczetet nem kerhettem nenemteol hogi megh kenesse(m) magamat velle [Kv; TJk VI/1. 55]. *1773:* a Madarátª magam vágattam ki találtanak benne sok fovenjt és leg elöl edgy fél Magjaroni követ [M.léta TA; JHb II/13. — ªAz állatnak]. *1789:* Probálták ezen Faluk a Pityokának vetésétis, de a helynek hideg és sovány természete miatt vagy egészszen el veszett, vagy a hol meg maradottis egy magyaronyinál nem igen nöhetett nagyobbat [Kobátfva U; UszLt XIII. 97]. *1844:* (A) kancza ... homlokán egy magyaronyi kis szürke jegy [DLt 964 nyomt. kl]. *1847:* Popa Stéfánnak ... a' jobb vak szeme iránt egy mogyorónyi nagyságu holt-tetem van [DLt 406 ua.].

mogyorópálca mogyorófapálca; vargă de alun; Haselrute. *1601:* Kowach Ferencz vallya .. az chaplar ... ragada egy mogyoro palchat [Kv; TJk VI/1. 547].

mogyoró-pej mogyorószínü foltos pej; de culoarea alunei, aluniu; Brand/Braunfuchs. *1839:* Egy magyaro pej ... Kantza [Nyárádsztbenedek MT; ToldNy].
Szk: ~ *szőrű. 1841:* magyaro pej szörü kantza tsitko [Dés; DLt 1541].

mogyorórügy mugur de alun; Haselknospe. *1718:* Minémü utolso allapottjáb(a) Legjen szégénj székünk még jrtuk ... az Vad almából, Cseremakbol ki fogyván Mogjoro rügyre, Lo husra, s macskákra is jutott [Somlyó Cs; Ks].

mogyorós I. *mn* **1.** mogyoróbokorral benőtt; acoperit de aluni; mit Haselbüschen bewachsen. *1754:* vagyon égy darab Magyaros erdő a' Falun felyül a' Bádoki Törvényfa alatt ... mely magyaros erdőből a Parochia kőrül valo kert procuráltatik [Doboka; DHn 12]. *1786:* ez-is Mogyoros Erdötske [Nagylak AF; DobLev. III/607. 20].
Hn. *1514:* iuxta fontem Monyoroskwth nominatum [Tóhát BN; TelO 328]. *1624:* az mogioros eger eleőt (sz) [Zágon Hsz]. *1631/1640:* Mogyoros kut fèlett [Gyalakuta MT]. *XVII. sz. köz.:* Mogioros uápában (sz) [Impérfva Cs]. *1659:* Az magyaros oldalon (sz) [Fejérd K]. *1683:* magyaros dombon (sz) [Szentháromság MT]. *1687:* Mogyoros Ajban (sz) [Néma SzD]. *1687 k.:* Mogyoros Patakban (sz) [Seprőd MT; MMatr. 238]. *1693:* Az Mogyoros erdö (e) [Szabéd MT] | Magiaros völgi oldala(n) [Homoródújfalu U]. *1725:* A' Magyaros háton (sz) [Bh]. *1728:* A Magjaros Likban (sz) [Kalotasztkirály K]. *1753:* a Magyaros tetőn [Vaja MT] | Mogyoros kut alatt (sz) [M.décse SzD]. *1754:* a Magyaros berek [Borsaújfalu K; BHn 55]. *1763:* A' Magjaros Lább(an) (sz) [Csávás KK]. *1774:* Magyaros tetőn [Gyalu K]. *1781:* A' Magyaros fön (k) [Inaktelke K] | A Felsö magyaros Kutban (sz) [Mákófva K] | Magyaros Telekben (k) [Farkaslaka U]. *1784:* A' Magyaros Vápába (sz) [Szásznyires SzD]. *1793:* a' Magyaros Kutnál (k) [Inaktelke K]. *1796:* Felsö Magyaros rétben [Kozmás Cs.]. *1797:* A' Magyaros tetön [M.lapád AF] | Magyaros Föld elejin (k) [Csehétfva U]. *1803:* a' Magyaros Szöllö [Mv; MvHn]. *1807:* Magyaros Völgy (sz) [Gagy U] | Magyaros árok [Kissolymos U]. *1816 k.:* Magyaros Telekben (sz) [Malomfva U]. *1825:* a Magyaros Eger nevü hellyen (sz) [Zágon Hsz]. *1832:* Also Magyaros tetön (sz) [Erdőfüle U]. *1848:* Magyaros oldal (e) [Miriszló AF]. *1864:* Magyarós kut [M.lóna K].
2. '?' **Szn.** *1614:* Mogioros Tamas [Szenttamás U; BethU 133].
II. *fn* **1.** mogyorós erdő/berek; pădurice/desiş de aluni, aluniş; Haselwald/hain. *1593:* az Clastrom feöldeot az magiorossal eggiwt [Pókafva AF]. *1744:* az All Csiki Ménasági Határon Vason kapunál egj darab pusztaság, kiis régen szánto földböl állott, bükkös, magjaros vagjon hozzá tartozando [Ks 65. 44. 12].
Hn. *1552:* az Monyaros [Mezőszengyel TA; BfR]. *1572:* Magiarosba(n) (sz) [Bh; KHn 6]. *1622:* Mogiorosba(n) vagion egy ret [Csicsókeresztúr SzD]. *1646:* Az monyaraso(n) ualo feőld [Sepsisztkirály Hsz]. *1676:* Az Bercz Hatan az Magyarossan Innen (sz) [Kebelesztiván MT]. *1693 k.:* Magyaros felet (sz) [Olthévíz NK]. *1694:* Az Vizen Tul ... az magjaros Felett (sz) [O.csesztve AF]. *1714:* Mogyorosban égy küs darab hely [Impérfva Cs] | Mogyoros nevü helyben (sz) [Lengyelfva U]. *1715:* A Czerna magyarossan [Vaja MT]. *1716:* A' Magyaros alatt (sz) [Nagylak AF]. *1721:* Mogyorosban (sz) [Kozárvár SzD]. *1725:* á Magyaros alat (k) [Torockósztgyörgy TA]. *1732/1802:* A nagy Magyarosban (sz) [Nyárádgálfva MT]. *1748:* A magyaros felet (sz) [Szénaverős KK]. *1762/1779:* A Magyaroson a Kelencze Kutnál (sz) [Szilágycseh]. *1763:* A Magjaros alatt (sz) [Csávás KK] | A Magyaros tetein [Udvarfva MT]. *1770:* az Magyaros nevü Erdö alatt (sz) [Küküllővár KK]. *1773:* A Kerek Magyaros alatt a Laposban [Ditró Cs]. *1781:* Magyaros (sz) [Szamosfva K]. *1804:* A Magyarós (sz) [Somlyó Sz]. *1806:* A' Magyaros mellett (sz) [Kusaly Sz]. *1810:* A' Magyaros észkán (sz) [Melegföldvár SzD]. *1823:* Magyaros Sorka (e) [M.bece AF]. *1832:* az Felsö Magyaroson (szö) [Szamosújlak Sz; Végr.]. *1851:* A' Magyaros dombján (k) [Kérő SzD]. *1868:* Magyaros (sz) [Fejérd K].
2. mogyorófavessző; nuia de alun; Haselgerte. *1581:* Az Zent petery papnak, egy forint arra fat valamy seowennek valot is aggianak valamy magyorost [Kv; TanJk V/3. 237a].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

mogyorósbeli a Mogyorós nevü helybeli; care este/se află în partea de hotar numit Mogyorós; aus dem Ort namens Mogyorós. *1767:* a Magyaros béli Kis Erdötske [Vaja MT; EHA].

mogyoróstyúk császármadár; găinuşă, ieruncă; Haselhuhn. *1703:* küldöttem Ngdk negy mogyorós tyukot, és három fai tyukot [Kászon Cs; KaLt Apor István ir. Kászoni Imreh Diák lev.]. *1737:* Az város szükségire adtunk Egj Mogyoros Tyukot De. 12 [Kvh; HSzjP]. *1746 k.:* 7 Mogyoros Tyukot is küldött(em) [Kovászna Hsz; ApLt 5 Márkos Sándor deák Apor Józsefhez]. *1786:* Kornis István ... Csiki

portiojaban Lévő Biraja Szabó András ... küldött ... Tizenkět Magyaros Tyukot ... Hflor 4. Dr. 80 [Cssz; Ks 21. XV. 19].

mogyorótartó hordó doniță/butoiaș de păstrat alune; Faß zum Haselnußaufbewahren. *1753:* Dio és Magjaro tarto hordo Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

mogyorótermés recoltă de alune; Haselnußernte/ertrag. *1754:* Ezen ... Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához accedálnak ezek: ugy mint ... Magyaro termés idején négy négy ejtel [M.gyerőmonostor K; Told. 12/40].

mogyorótörő masina spărgător de alune; Nußknacker. *1816:* Egy Magyaro tőrő Maschina [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

mogyorótyúk császármadár; găinușă, ieruncă; Haselhuhn. *1609:* Fenesi biro Tiukott hozott N. 7 ... Mogioro Alia tiukott N. 4 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1758:* ez előtt Cir(citer) 40 Esztendőkkel az Atyám Szabó Mihály a' Sadány pataka mellett lévő bükkös erdőt ... el arendálta vala Nest bőrrel és magyaro tyukokkal maknak idején ... Lázár Ferencz Ur eő Nágától, hogy ottan Sertéseket hizlaljon [Szárhegy Cs; LLt Fr. Szabó (60) jb vall.].

mogyoróvessző 1. mogyorócserje/bokor; (tufă de) alun; Haselstrauch/busch. *1713:* Teremnek Magyaro, gyertyán, Csere és egjeb elegjes Kertelni valo veszszők [Fejérd K; EHA]. *1723/1799:* égy Radvántz nevű tsere és Magyaro vesszőkből s tővissekből állo erdő [Abosfva KK; EHA]. *1732:* edgj darabotska tilalmas makk termő Csere Erdő ... mellyet jo magyaro, és gyertyán veszsző sűrűn vette fel [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1760:* Ezen specificalt Erdőtskekben tsak tsere Mogyoro, Veszszők, és Tovis bokrok teremnek [Csehtelke K; BLt]. *1773:* volt a' Marasan tul ... a' Holt Maras szomszédságáb(an) a' Borberekiek(ne)k egy Fűz, Jegenye, Nyárfából, gyűrű és magyaro veszszőkből állo sűrű nagy szövevényes Erdeje [Szászújfalu/Marosszsztkirály AF; DobLev. II/447. 17]. *1777:* Vagyon ... egy darab Kerek Erdő nevezetű Erdő, mely cseplesz apro bokros magyaro csere és gyertyán veszszőkből áll [Meggyesfva MT; LLt 28/531].

2. mogyoróbokor levágott vesszője; nuia de alun; abgeschnittene Haselgerte. *1573:* Az plebanosnak agyanak 10 zeker Mogioro vesseot az Eoswenien [Kv; TanJk V/3. 82a]. *1676:* Ezen udvarház kapuja mogyoró vesszővel font paraszt, ócska, egyfelé nyíló, kapubálványa négy szegeletesre faragott [Galac BN; ETF 108. 8].

mogyoróvesszős mogyorós berek; desiș de aluni; Haselhain/wäldchen. *1832/XIX. sz. köz.:* Lá Fálka egy vén gyér Cserés Erdő közötte magyaro vesszős [Mocs K; EHA].

moh, moha 1. mușchi; Moos. *1794:* Togyika vágott le két nagy bikfát ... a ketskék számara, hogy a mohát le egyék rolla [Nagykristolc SzD; JHb]. *1811:* Találsz ... égy keringős utat, Melyen akar merről ha indulsz sétálni, Erdei Remete Házat fogsz találni ... Oldalát 's fedelit a' moha bé fogta [ÁrÉ 105]. *1837:* megaszalt bükkfák ... találtattak 18 ... amelyet írt Szabó János nem is tagadá, hogy nem ő aszalta, minthogy a fáknak a tővéről a földön a lapit és muhát elhajtotta, s úgy aszalta meg, s megint bétakarta; azt mondja, azért cselekedte, hadd tanuljon más is: hogy kell aszalni [Jenőfva Cs; RSzF 119].

2. gerenda; grindă; Balken. *1656:* Ugjan ezen malomban vagjon egi abronczos orso ... Egy szeker moh, 4 veka [Fog.; UF II, 158]. *1687:* (A hajók) hevervén a Tisza parton minden hevederei Balkon Szárai Lép Veszszei mohai ugy el rőkőnyődtenek rothadtanak vesztenek hogy el bocsattani nem kepes [Sziget Mm; Törzs.].

mohamedanizmus Mohamed vallása; mohamedanism; Mohammedanismus. *1619:* ezek* ugyan tiszta török hitet, mahometanismust tartnak, patyolatba járnak, mindenben olyak, mint az több török nemzetség [BTN[2] 318. — *Tripolis lakosai].

mohamedánus Mohamed vallását követő; mohamedan; Mohammedaner. *1710 k.:* El kell a keresztyén világból a pápista, lutheránus, kálvinista, görög, ariánus vagy unitárius nevezetet venni. Keresztyének leszünk mindnyájan, és úgy remélhetjük a gentilis pogányok, mahumedánusok, zsidók megtérését is | a hold ... az ő ujságival és apadásival, minthogy ... mindenkor 28 nap alatt ... végbe megyen, könnyű volt a négy hetes ... holnapot találni, mely hivattatik deákul lunaris mensisnek, és napkeleten ma is a mahumedanusok azzal élnek [BÖn. 432, 452].

mohar, muhar 1. angórakecske szőréből készült szövet; mohair; Mohair, Mohr, Moiré. *1568:* Marta Lantos iur(ata) fassa e(st) Latta(m) hogy Thordan egy vég Muhart wǫn es Zebenben is igen vasarl vala [Kv; TJk III/1. 188]. *1574:* vegienek borkanak Egy zoknianak valo Muhart [Gyf; JHbK XXI/12. 4]. *1581:* Három muszkva suba vagyon, egyik fejér priska bőrrel bérlett, másik veres mohar, harmadik csemelet azokat hagyom az húgaimnak [SzO IV, 76 Székely András végr.]. *1599:* Zaz Istwanne Vizen Zilagiban ... 10. Veg. Matast —//20. 2 Fel weg Muharat —//20 [Kv; Szám. 8/XIV. 31 Hj]. *1628:* Kett Vegh mohar eggik narancz zjn, masik zolo zin [Bodola Hsz; BLt]. *1629:* Egj vegh zeold muhar [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1687 k.:* Egy vegh Egész Muhartol f —//30 [MvRKLev. Vect. 4]. *1688:* Egy vegh Bibortol f —//30 Egy végh Dufla Hermácztol f —//60 ... Egy vegh Egész Muhartol f —//30 [BfR Vect.].

Szk: *virágos* ~. *1630:* Fenesi Marton Hozot lengiel orszagbol ... 4. fél végh muhart tt f — d 40 ... 4. fel vegh viragos muhart tt f — d 40 [Kv; Szám. 18b/IV. 59].

2. moharból készült/való; de mohair; aus Mohair verfertigt. *1587:* Zegeottem* egj leantt ... 1 Muhar frish béléssel ezue â mindt zereti [Kv; Szám. 3/XXVI. 13 Süweges Gergely isp. m. kezével. — *Ti. szolgálónak].

mohar matéria mohair; Material/Stoff aus Mohair. *1768:* Egy Galamb szin forma fejérsegű Selyem Mohr materia szoknya, harmad fel fertály igen szép [Nsz; TGsz 51].

moharmente mantie/mantă de mohair; Obermantel aus Mohair. *1607:* Az Mohar Mente ... eó hozta Brassobol Az Mohart, eó Atta nekj [Mv; MvLt 290. 14b].

moharszoknya fustă de mohair; Rock aus Mohair. *1560:* Egy weres attlach zoknya ... Egy zeóld kamuka zoknya. Egy Keókórchyn zyn tafota zoknya ... Egy Muhar zoknya [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1570:* Calara Theolcheres Mathiasne Ezt vallya hogy Mykor ez Zabo Myklosne Igen Betegh volt megen hozzaya Iso Ambruzne Es ezt Mongia Neky Io Azzoniom Im latom hogy halalnak vagi fia, Azert

az en Zolgalatomrol Emlekezzel megh ... Arra Zabo Myklosne ... Mond neky Nem hagiok sennyt (!), Mert en teged ky hazasitotalak, hernach palastot, Mohar Zoknyat, Partha Eowet, inget, hymet atta(m) [Kv; TJk III/2. 197]. *1573:* Kalmar Istwan azt vallia ... Latta az felesegenek zep tafota es Mohar zoknyayt [Kv; TJk III/3. 172]. *1627:* Egy vy muhar szokniat szász modo(n) valot f. 10 [Kv; RDL I. 135]. *1663:* Dajka Aszszony Szebeni Sofia eztendeje kezdetik Boldog Aszsz(ony) Havának 24 napjan, 1663ban ... muhar szoknya, Annak valla ezüst premes [UtI].

mohón 1. falánk módon; cu lăcomie, (în mod) lacom; mit Heißhunger, hastig. *1710 k.:* Gyermekségemből kikelvén, ebéd s vacsorát ettem csak, azt jól s mohón, de nem sokat [BÖn. 515]. *1710:* meg is téptem vala a húgomat, mert igen mohón eszi vala a szőlőt s nekem keveset hagyott [CsH 127–8].

Sz. *1670:* Az magyar saláta is, tudod Koma, hogy mohón jó [TML V, 39 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. türelmetlenül; nerăbdător; ungeduldig. *1671:* Csernel uram ellen való dolgát Kende uramnak nem kell mohón fogni. Megcsendesedik ő kegyelme [TML V, 590 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. hirtelen; repede; plötzlich. *1710 k.:* 50-60 katona nyakon nem köt; ha ott arestálni akarnak, nem lészen olyan mohón; mentségre, búvás, szaladásra, vagy jóakaróink törekedése és oltalmazására lészen üdönk [BÖn. 706].

mohos 1. gerendás; cu grindă; mit Balken. *1793:* Az régi Házaknak az Sendelyezésit, a régi muhás Sendelyezésig el végeztettem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. mohás; acoperit cu muşchi; mit Moos bewachsen. **Hn.** *XVII. sz. m.f.:* a Mohoson ... az fák közt (r) [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. *1721:* Mohosba az Eszaki oldalon (k). az Mohoson egj darab réth [uo.; KHn 85]. *1759.* A' Muhus (k) [uo.; KHn 80]. *1773:* a Mohos Kapunál (k) [Gyergyóalfalu; EHA] | a Mohos Kapura megyen végel (sz) [uo.; GyHn 17]. *1785:* a Mohos Pataka felé rugó (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 81]. *1821:* Mohoson (k) [uo.; KHn 86]. *1864:* Muhus [M.sárd K; KHn 229].

mohosodik mohos lesz, elmohosodik; a prinde muşchi, a deveni muşchios; bemoost werden, sich bemoosen. *1840:* A zugo tsatornájanak also végén ... 1 tölgyfa gerenda nyulik keresztül ... a mely mohosodni kezdett [Km; KmULev. 2].

móka ? tréfacsináló; om ghiduş; Witzbold/macher. **Szn.** *1815:* meg Hólt ... Nagy (: Móka :) Márton a' Templom kerülő [Györgyfva K; RAk 123].

mokány 1. havasi román ember; mocan; rumänischer Gebirgsbewohner. *1699:* 16.366 darab fenyő fa padlás 2 1/2 öles ... 134 darabat hoztak a mokanyok ... Rf 77 xr 10 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1766:* Azt fateállya, hogj a Vásárban nem voltak mások, hanem a Mokány A. mellett három Mokány [Torda; TJkT V. 301]. *1767:* Mokányokkal hajtották bé[a] ... egy szoros Kis oklocskában [Mocs K; HG Eszterházi lev. — [a]A marhákat]. *1785:* Mig a Táborban voltunk addig hallottam hogy a Felesége is oda járt volna a Mokányok közzé [M.nagyzsombor K; KLev. St. Kupás (28) jb vall.] | A Lapistyai[a] Mokányok magok Taxájakat administrálták [Mocs K; TSb 5. — [a]K]. *1797:* Lakossai olah Bikalnak mind Oláhok, kik Mokányoknak neveztetnek [O.bikal K; CU IX. 2/151]. *1837:* A kaszálni ide jött Mokányoknak a Báro Eő nagysága porontsolatyából adtam: 1 kupa Gabona Pálinka | A nyári kalákások számára Mester Emberek és Mokányokéra nyuzattam: 4 Berbéts [Budatelke K; Born. F. Ih]. *1845:* Mokányoktol valo kartyusok [Dés; DLt 440]. *1847:* Nyoltz Holdnak le aratása a Mokányoknak Palinkára Kulinárera fizettem 8 Rns [F.szentmihályfva TA; Bosla].

Szn. *1760:* Mokány Urszuly [Mihálcfva AF; Eszt-Mk]. *1797:* Mokány Szinyivon [Ajtony K; EHA].

Hn. *1777:* a' Mokán Pojánján [Hidalmás K; RLt O. 2].

Szk: *havasi ~. 1801:* hogj égj valoságos Törsökös Nemes emberrel alább hogj sem egj Vargával vagj Havasi Mokánynyal valaki bányék éppen nem Conveniens [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.] ✱ *taksás ~* taksafizető havasi román. *1832:* A' Taxás Mokányok Egyezése 1821 [SLt LII. 1].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; im attributivem Gebrauch: a mokányoknál szokásos módon készített; mocănesc, specific mocanilor; bei/von den rumänischen Gebirgsbewohnern gewöhnlicherweise verfertigt: *~ buglya. 1807:* egy Mokány Bugját ... a' maga Juhaival etetett meg ... A Sztarkujbol égy Mokány Bugját haza hozatván [Mezőcsán TA; LLt].

mokány állású havasi lóra jellemző állású; cu conformaţia/statura caracteristică unui cal mocănesc; mit für das Alpenpferd charakteristischer Stellung/Stand. *1852:* láttam ... kisded piros pely vágott farku mokán állásu paripán lovagolni [Dés; DLt 1066].

mokány borjú havasi borjú; viţel mocănesc; Alpenkalb. *1823:* Egy barna kisded esztendős metzetlen mokány bornyu [DLt nyomt. kl]

mokányfejű havasi lóra jellemző fejű; cu capul caracteristic unui cal mocănesc; mit für das Alpenpferd charakteristischem Kopfe. *1823:* mokány-fejű mint egy 11 Markos már idősetske — Lo [DLt nyomt. kl].

mokányforma havasi lóhoz hasonló; asemenea unui cal mocănesc; alpenpferdförmig. *1852:* a' lo egy kisded mokán forma vágott farku lo volt [Dés; DLt 1066].

mokány juh havasi juh; oaie mocănească; Alpen/Almenschaf. *1759:* az emlitett Tisztarto ... ettzer valami Mokány Juhokat bé hajtván, a' Tiszteket ide hivatta, és Törvényt tetetvén réájok, 60. az Udvar számára maradt [Marosludas TA; TKl Moga Petre (30) jb vall.]

mokánylábú havasi lóra jellemző lábú; cu picioare caracteristice unui cal mocănesc; mit für das Alpenpferd charakteristischen Beinen. *1807:* (A ló) vastag mokány lábu [DLt 774 nyomt. kl].

mokány ló (apró termetű) havasi ló; cal mocănesc; Alpenpferd. *1768:* hat Mokány lora valo szalma fedelü Istállo [Sarmaság Sz; TGsz 23]. *1852:* a' másik Paripa a' Szürke Mokán lo volt [Torda; Told. 50].

mokány nyereg a havasi románoktól használt nyereg; şa mocănesc; von den rumänischen Gebirgsbewohnern gebrauchter Sattel. *1812:* Egy paraszt Mokány Nyereg rongyos [M.gyerőmonostor K; KCsl 11.]

mokányos havasi románoktól viselt; mocănesc, specific mocanilor; von den rumänischen Gebirgsbewohnern getragen. *1811:* Szirb Lupa ... visel ujj bőr mokányos fejér harisnyát, szürke ujj czondrát [DLt 527 nyomt. kl]. *1815:* egy mokányos fekete Süveg [DLt 893 ua.). *1817:* Személlyes Leírása ... Also Járából ... el szökött Hesdetzán Farkas Pétrének Kőzep termetű, zőmők ... visel mokányos bő öltözetet [T; TLt 1779 Lázár Antal szb kezével].

mokányosan mokány módon; mocăneşte, în felul mocanilor; nach der bei rumänischen Gebirgsbewohnern gewohnten Weise. *1802:* Bingyila Jákob, Nemes Thorda Vármegyei Füleházi ... mokányoson körül nyirott Haju [DLt nyomt. kl].

mokány ökör havasi ökör; bou mocănesc; Alpenochse. *1815–1816:* Betski Lajos Patai cserébe adott égy ökröt, és 25 Vf. Toldást Pumnule Alexanak ... két mokán ökör(ért) [Torda; TVLt Vásári jk]. *1817:* (Hesdetzán Farkas Petre) el szökésekkor vitt el magával[a] két mokány ökröket, és egy fél viseltes vasas Szekéret [TLt 1779 Lázár Antal szb kezével. -- [a]A.járából (TA)]. *1834:* (Vett) M.Őri Kozma Juontol Kolosvari Kemény Istvan 2 mokany ökret -- barna -- 124 Rf [Torda; TVLt Vásári jk].

mokányság havasi románság; mocănime; rumänische Gebirgsbevölkerung/bewohnerschaft. *1785:* A mult őszel két esztendeje mult mikor Sebesvárrá Malomb(an) jártam sok Lovas Mokánságot ... találtam [M.nagyzsombor K; KLev. Anna Soproni cons. Georgii Ugron (40) vall.]. *1788:* A Bontzidai Udvarbiro egy Asztag Árpát ki ád Csépleni a Kalotaszegi Mokányságnak tizenegyedit [Solymos K; BfN].

mokány tehén havasi tehén; vacă mocănească; Alpenkuh. *1823:* Egy fekete vén mokány tehén [DLt nyomt. kl]. *1825:* a Marháimbolis ugj annyira ki pusztultam, hogj egj Lovatskámnál egjebem nints, mivel a mult esztendőbe volt két Mokány Tehenemet a Portio, terhes Élet adásáért, és a gabona nem létiért kéntelen voltam el adni [TLt Közig. ir. 1470 Vutka Ilia Sztyopu foly. a tisztséghez].

mokány tinó havasi tinó; junc mocănesc; Alpenjungochse. *1809:* kitsin szarvu mokány tinó [Dés; DLt 83]

mókás tréfás; şăgalnic, poznaş; spaßig, witzig. **Án.** *1674:* Mokas kutya [EM XLIX, 535].

mókázik tréfál; a glumi; spaßen, scherzen. *1881:* Czakó Jóskával találkoztam ... Józsi mókázik, mint mindennel a világon [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mókus veveriţă; Eichhörnchen. *1710 k.:* (A vízből) az inas az én lábamon kikapaszkodék az ágra, és azon mint a mókus kifut szörnyű megijedt tolvajkiáltással | Jó üdeig volt nálam[a], sok beszéd és conversatiónk után mondá Béldi szavával: Nemrégen szabadultunk, de ha magunkra gondot nem viselünk ... az utolsó tévelygés gonoszabb lészen az elsőnél; mert ha még egyszer úgy kezekbe esünk, bizony nem tartanak úgy, mint a mókust az ablakban, hanem mint a hálóba akadott medvén vagy farkason, elébb adnak minél hamarébb [BÖn. 568, 695. — [a]Kálnoki Bálint]. *1736:* A mokusnak diora ... den. 48 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53].

Án. *1674:* Mokus (vizsla) [EM XLIX, 535]. *1899:* Mokus (tehén) [Körtvélyfája MT; LLt].

moldon gyapjúszövet; stofă de lină; Wollstoff. *1788/1791:* G. Kornis István ur eö Nga vásárlásai ... 10. Sing Moldont Mf. 9 [Mv; Ks 73/55]. *1796:* 1/4 Sing feir móldan [Mv; Told. 74]. *1798:* igértem[a] ... egy Ujjas komodlit Flanerből azaz Moldomboł pantlikaba szegve [Banyica K; IB. Gombos István kezével. — [a]A fráj fizetésébe]. *1801:* 14 sing Moldony 8 Rf 24 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. *1813:* 8 1/2 sing moldony [Mv; DE 3]. *1831:* Noritsán Bogdán boltjában "találtató „Portekák nemei": Moldon, Kortony, Gyölts, Fejtő, Sztremetura [Marosludas TA; TLt Közig. ir. ad Nr 1315 Alsó Csernátoni Zámbler Ferenc szb kezével]. *1838:* Szoknya három, égy Moldon, égy spanyolet és égy viseltes [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.]. *1840:* Egy Lékri szederjes moldonbol de rosz [Dés; DLt 1590]. *1860:* 6 1/2 s(ing) moldon béllésnek ... f 3//52 [Kv; Újf. 1].

Szk: *csíkos ~. 1794:* (Vett) 6 sing Csikos moldont Rf 4 [Mv; DE 3].

moldon kaput szövetkabát; haină din stofă de lină; Wolljacke/mantel. *1811:* egy Moldon kaputat Csináltattam [Búzásbesenyő KK; KCsl 1]. *1823:* Avatag Moldon kaput [Nsz; DobLev. V/1080. 6a Demény György hagy.].

moldon lájbli szövetmellény; vestă din stofă de lină; Wollweste/leibchen. *1791:* szürke sújtásos moldon Leiblit fejér Gombokkal ... visel [DLt nyomt. kl]. *1792:* visel ... hammo szin moldon Leiblit [DLt ua.]. *1819:* egy viseltes fejér Moldon láibli [Kv; Pk 3].

moldon posztó gyapjúposztó; stofă de lină; Wollstoff/tuch. *1838:* Tordai Nagy Sára aszszony ... a kopatz kő katedrára ajándékozott egy darab sárga moldon posztot, hogy a' Papok kezeik ne fázzanak [HbEk].

moldon szoknya szövetszoknya; fustă din stofă de lină; Wollrock. *1793:* Egy Moldon Szoknya Saklistől együt [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.].

moldovai, moldvai I. *mn* **1.** Moldvában lakó/működő; din Moldova; in der Moldau wohnhaft/tätig. *1552:* ez ellweth mikor az Moduay vayda ennyre iuth, hath mindenkor bee iuuth, es soha karrnekkwel ky nem menth [LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához Tordáról]. *1570:* Kazas Albert palottkhay, hity zerent vallya, hogy Mykor Az Moldoway olahok ky Jeottek volt ez orzagba, Az kor hozot (!) volt Silvester Thakach hazahoz oltalamra Az falw kehleyt [M.palatka K; TJk III/2. 163]. *1593:* die 7 8bris gazdalkottam az Modwai kovetnek [Kv; Szám. 5/XXI. 46]. *1595:* 5. die 7bris Patohazy Jstwan lowat attak volt az Moldoway Vaidane azzoni zakacchia ala [Kv; i.h. 6/XVI. 23]. *1606:* Azt tudom ... hogy mikor az Moldúay had ki Jeott vala ... az Akkorj penz zedesbe de(n) 6 adott vala [UszT 20/10 Michael Farkaslakj de Zentkiraly vall.]. *1622:* engemet Becz Palne az moldouaj Santa Peter Vaidahoz kuldot [BLt 3 Martinus li(ter)atus de Kozmas[a] (50) pp vall. — [a]Cs]. *1635:* Ez leüelünk p(rae)sentalo két moldüaj Calugjerek kuldultanak es vettenek ... tizenhet szamu Barmokat ... Haggiuk ... bekeüel boczassa [BesztLt 103 I. Rákóczi György a beszt-i főbíróhoz]. *1658:* a molduvai vajda is kiérkezett a Barczára [ETA I, 168 NSz]. *1697:*

Lévén mű elöttünk ... két Molduvai Olahok mind kettönek neve Ola Simon nagyob es küssebb szoval külömböztetven egy mástól [Kilyén Hsz; LLt]. *1710 k.:* béjövének a tatár chám, moldvai, havasalföldi vajdák, kozákság Erdélybe [BÖn. 552]. *1737:* Molduvai követek mikor viszsza jöttek Racz Balaz uramnit voltak [Kvh; Bogáts 13].

2. Moldvából való/származó; care este originar din Moldova; aus der Moldau stammend, Moldauer. *1614:* Farkas Miklos Molduay fy, Incze Jakab sellere, olah [Bodos Hsz; UszLt VI. 56. 197] | Moldua Janos Molduay fy, Mate Deak sellere [Szárazajta Hsz; BethU 216] | Borda keotö Andras Moldvaj* [Száltelek MT; UszLt VI. 56. — *Jb]. *1637:* Látám azt hogi az Vas Geörgi Uram Czigányi alá iövenek az Moldovay Cziganyok szállására ot oszton eöszve veszének [Noszoly SzD; WassLt Agoston Janosne Katha Aszszony (40) vall.]. *1644:* Varga Istuan Moldovai [Mv; MvLt 291. 415a]. *1673:* Lönek kezesek mű elöttünk ... Kis Sármason lako, Molduvaj ifiu legenyért ... Molduván Lupuljért, hogy ... el nem bujdosik [Szászzsombor SzD; RLt O. 5]. *1699:* Markuly Vonyának ... az Apja s mégh jobb Apja is, Praedecessorim(na)k jobbagyi voltak, Modovai emberek [Palatka K; SLt AI. 17 Palotkai István P. Horváth Miklóshoz]. *1700:* Molduvai Sánta Péter névű oláh, ki mostan all Csik Székb(en) Mindszenthen lakik kinek obligálta volt magát, és ki jobbágya lett volna [BálLt 85].

Szn. *1453:* Blasius Moldvay [Kv; TT 1882. 530]. *1567:* Emericus Moldowai [Kv; TJk III/1. 80]. *1589:* Stephanus literatus Moldway [Dés; DLt 228]. *1591:* Moldoway Janos [Kv; Szám. 5/I. 60]. *1592:* Moldouai Gieorgi [Kv; TJk V/1. 222]. *1598:* Moldway Gieorgi [Kv; TJk VI/1. 199]. *1602:* Moldovai Miklós szab. [Szentdomokos Cs; SzO V, 220] | Moldovaj János szab. [Szárazajta Hsz; i.h. 216]. *1614:* Molduay Janos pp [Bánkfva Cs; BethU 427] | Moldwaj Peter zs [Taploca Cs; i.h. 472]. *1637:* Moldouai Marto(n) [Mv; MvLt 291. 119a]. *1642:* Molduvaj Georgy [Dob.; Ks 42. F]. *1655:* Moldvai Andrasne [SzJk 78]. *1680:* Modovai Gergely. Modovai István. Modovai Janos [A.boldogasszonyfva U; UszLt X. 78]. *1681:* Moldovai János [Vacsárcsi Cs; CsVh 104]. *1694:* az Gerebenesi* Falus biro Moldovai Jeremiás [MbK 75a. — *TA]. *1711:* Moldovaj Georgy [Sövényfva KK; MbK 106]. *1737:* Moldvai Todor [uo.; MbK VI/4]. *1760:* Grof Bánffi Diénes Ur Ö Nsga ... Molduvai Vaszily Fugitivus Jobbágya [RLt O. 4]. *1791:* Mod Vai (!) György [Torockó; TLev. 5/7].

3. Moldvához tartozó; care aparţine de Moldova; zur Moldau gehörig. *1642:* az elebbi kgmetek azon peres hauasok felöl ualo fassioit lattam ... hogy ugy fatealtak hogy az uiznek felen innet Erdely felöl molduuai biradalom nem volt az elöt hanem Erdeljhez biratot es kgmetek hatara volt [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1710:* A molduvai havasokra vünek, ott is egynehányszor akarták fejemet venni [CsH 369]. *1722:* Esztelneken* ... jövének mű elönkb(en) ... Móldvaj Dormánfalvi két Iffiu Legény egy testvérek, Kosztándi és Simion nevüek és obligálák magukot Nmzts Krakaj Bóldisár U(ra)m(na)k örökös Jobbágysagra [LLt. — *Hsz]. *1755:* ezen molduvai határal még ütközö Gaz Rez., és Kapra nevezetü havasok [Gyszm; EHA]. *1774:* Az Kászon Széki Határ nap kelet felöl Az Mólduvaj hatarral ... conterminálodik [Kászonjakabfva Cs; JHb sub K. I/29].

4. moldvai tulajdonú; care este în posesiunea moldovenilor; in moldauischem Besitz/Eigentum. *1726:* az harminczadon által a molduvai marháknak behajtása ... oly nagy kárt tészen székünkbeli lakosinknak, hogy azok miá semmi marhai az hazánkfiainak nem distraháltathatnak [SzO VII, 32 Cssz, Gysz és Ksz a gub-hoz]. *1820:* A Sz. Ujfalusi Határban páscualt Moldvai ökrök egyben gyült Taxája [Szászújfalu NK; MúzBf]. *1822:* hány Csoport Molduvai Marhák mehettenek Désen keresztül [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

5. Moldvában (ki)tenyésztett; care a fost crescut în Moldova; in der Moldau gezüchtet. *1860–1861:* Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett serviai fejér, chinai fekete, szalontai veres kajla fülü gyakoribb, ritkábbak a kevés szőrü angol és a moldovai fajok [Benkő, MszIsm. 11].

Szk: *~ (fő)ló. 1621:* Jeöue Zekely Georgi masod magaual uizen Vrunknak egi Moldouai feö Louat [Kv; Szám. 15b/IX. 21]. *1713:* vett egy Moldovai Barna Szőrü mettczett lovatt cum florenib(us) negjven [Bodola Hsz; BLt I Isztán András (64) jb vall.] ✱ *~ gyermekló. 1687:* enis szep két moldvai Gyermek louat vettem [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez O.láposról (SzD)] ✱ *~ juh. 1662:* mindenféle apró és öreg majorságokat, barmot, ménest, moldvai széles és lapos farkú szép juhokat nagy böven szereztetett és szaporíttatott vala [SKr 200] ✱ *~ paripa. 1644/1785:* hagyom ... Zacharias Sigmond Ur(amna)k az Moldovai paripámat, az szederjes galléros szép kaphtánnyal béllett mentémet [BfN Kémeri Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados végr. átírásban].

6. Moldvában termesztett, moldvai fajta; care a fost cultivat în Moldova; in der Moldau angebaut. **Szk:** *~ körtvélyfa. 1786:* (Pusztított ki) egy Nagy Termö Molduvai Kőrtvélly fát [Backamadaras MT; CsS] ✱ *~ törökbúza. 1745:* 23 Xbris Csepeltettem az Konyha hijárol molduvai Török buzat [Erked K; LLt].

7. Moldvában gyártott; care a fost făcut în Moldova; in der Moldau erzeugt/hergestellt. *1704:* ma vöttem kezemhez ez az tökéletlen ötvestöl az moldovai szerszámot, 26 lott lévén benne, az árát is megadtam, lottjáért 28 pénzt [WIN I, 155].

Szk: *~ pipa. 1791:* 50 Debretzeni veress pipa. 400 Moldvai veres pipa. 550. Moldovoi pipo [Mv; MvLev. Bárdosi György boltbeli portékái között].

8. *~ oláh arany* Moldvában használt pénzérme; monedă de aur care a circulat în Moldova; in der Moldau benützte Goldmünze. *1756:* azok közt vólt akkor az öt száz forintos arany is egy más Mólduvai Oláh arannyal edgyütt [Kv; Mk IX Vall. 131].

9. *~ jegy* moldvai tulajdonjegy; semn de proprietate folosit de moldoveni; moldauisches Eigentumszeichen. *1819:* egy vén ... herélt fako Ló ... bal tomporáján Moldovai jegy vagyon [DLt 731 nyomt. kl].

10. kb. Moldvára vonatkozó; care se referă la Moldova; auf die Moldau bezüglich. *1653:* Ez országban Bethlen Gábor gubernatornak az öcscsét Bethlen Istvánt hagyta vala ... itt nagy békével voltunk; de a molduvai dolog miá igen nagy félelemben vala az ország [ETA I, 125 NSz] | Isten kegyelmessegiböl az Moldauai állapotok(na)k le csendesitesiben valo faradozásunk ekkedigh Szereczeltetvén ... Országunk keözönséges Gyulesit sokára halasztani nem akarjuk [WassLt fej.]. *1659:* Az moldovai dolog felöl is mit értett Kegyelmed? [TML I, 452 Rhédei Ferenc fej. Teleki Mihályhoz].

11. *~ fogság* Moldvában eltöltött fogság; prizonierat (petrecut) în Moldova; in der Moldau verbrachte Gefangenschaft. *1598:* Thudo(m) hogy az en eoche(m)mel eggyt

ieöüenek megh az molduai fogsagbul Simo Janos [UszT 13/37 Michael Lazar de Taplocha[a] pp vall. — [a]Cs].

II. *fn* **1.** moldvai lakos; moldovean; Bewohner in der Moldan. *1606:* Az minemű károk Gyirgyóban löttenek az moldovaiaktul. Anno 1605 Jeremia Iovon pakulár tőbb társaival vittek el Szentmiklosrol kilenczet félszáz juhat [Brassó; Veress,Doc. VII, 310]. *1614:* Betegh Balinthot az Molduajak fel akariak akaztanj adossagert Peter Deak valta megh zal(ogon) [Menaság Cs; BethU 431]. *1755:* (A Lázár) Famillia Emberei a Molduvaiaktol soha se haboritattak edig nem is praetendáltatak mind hogy a Koszoru kö pataka tartatott a két ország kőzőt kőz határnak [Gyszm; EHA]. *1757:* ã Kótsár Tamasék házát egykor ki jövén az Molduvaiak el égeték [Gyszm; DE 3]. *1781:* ã Molduvaiak miánn Sok bajoskodásunk vólt [uo.; i.h.]

2. moldvai katonaság; armata moldovenească; moldauisches Militär. *1574:* Koznar pal Jday harynnay Janos Jobbagya ... Ezt walla hog mykor az moldwayak beztercet meg zallottak vala, akkor apamwal erkedre fwtottwnk wala [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1610:* Decemberben takarodék számtalan sok nép ... Magyarországból Erdélybe az fejedelem, Báthori Gábor mellé, segitségre az moldvaiak ellen [Kv; KvE 141 SB]. *1658:* Az Gaudi uram oficérit mind itt látom inkább. Beszterczéről is jünek tatárak, moldavaiak be segitségre [TML I, 303–4 Barcsai Gáspár Teleki Mihályhoz].

moldován I. *mn* moldvai származású; moldovean; aus der Moldau stammend. **Szn.** *1673:* Molduván Lupulj [Szászzsombor SzD; RLt O. 5]. *1747:* Moldován Todor [Küküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.]. *1757:* Moldovány Makaria [TL Teleki Ádám költségnaplója 131a]. *1767:* Molduván Juvon [Betlensztmiklós KK; BK]. *1792:* Moldován János [Drassó AF; TSb 24]. *1813:* Moldován Gábor [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9]. *1852:* Moldován János [Dés; RkHAk 137].

II. *fn* **1.** moldvai lakos; moldovean; Bewohner in der Moldau. *1589:* és az moldványok is azt[a] ott meglátták volna [EOE III, 268. — [a]A hadsereget].

2. Moldvából származó ember; persoană originară din Moldova; aus der Moldau stammender Mensch. *1637:* Radul Ispannak vadnak ez faluba(n) harom jobbagy N. 3. ketteit halaltul ualtotta megh pe(n)zen a' mint referallia, harmadik Egy Moldoua(n), maga keotötte magat neki [A.vist F; UC 14/42. 150].

moldovás '?' Szn. *1582:* Moldowas Mathene [Kv; TJk IV/1. 83]. *1608:* Moldowas Istwan [Kv; TJk VII/1. 225]. *1632:* Moldúúas Istúan [Kv; TJk VIII/2. 264].

Esetleg a 'Moldovát járt' jel. jöhet számításba.

moldvai l. moldovai

molesztáció zaklatás, háborgatás; molestare, deranjare; Störung, Belästigung. *1718:* midön látom ... ö H(e)r(cegsé)g(éne)k ... nagy kárát ... kötelessége(m) ... aszt tartya hogj Ur(am) kg(dne)k mint Principalisomnak ... insinualljam; melljhez képest molestatiomról kgdtöl alázatoson veniatis kérek [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

molesztál zaklat/háborgat vkit vmivel; a deranja pe cineva cu ceva; jn mit etw. belästigen/molestieren. *1618:* kérem, Nagyságod kegyelmesen megbocsássa, hogy azféle aprósággal is molestálom Nagyságodat [BTN[2] 122]. *1629:* Balogh Istuan az porozlo p(ro)testala azon hogy miuel Weres Georgyne az eo leankajanak az ujat az aitoval el cziptette es meg mankitotta, noha most Weres Gyeorgy szolga tarsa leue(n) erette nem molestallya suo tempore mind az altal nem negligallya [Kv; TJk VII/3. 175]. *1712:* Noha el hiszem unalmas Klm(e)dnél Levelem; mindazáltal ha Klm(e)d jol fel tészi s meg gondollya bizony semmiben sem Culpalhat hogy klm(e)det irásommal molestalni kenszerittetem [Ádámos KK; JHbK VI/1 gr. Mikes Mihály gr. Csáki Istvánhoz]. *1742:* Arrol penig hogy Postăn bătorkodtunk Ngodat molestálni alazatoson követyük [Kovászna Hsz; ApLt 4 M.Sándor Deák Apor Péterhez].

molesztálás zaklatás, háborgatás; deranjare; Belästigung, Moleste. *1667:* Kegyelmed, lelkem Uram Öcsém megbocsásson, mert látja Isten, úgy megnyugodtam az Kegyelmed atyafiúságában, tudom, ez molestálásomat nem veszi nehéz néven [TML IV, 186 Vér Mihály Teleki Mihályhoz].

molesztáltatik zaklattatik, háborgattatik; a fi deranjat; belästigt/molestiert werden. *1740:* Székelyhidi al(ia)s Gönczi István atyánkfia, bizonyos ... Summa pénzel lévén ados, Tktes Nztes Kaczkai Vajda Gábor atyánkfián(a)k ... mellyn(e)k p(rae)stálása végett, Sok izbenis molestáltatott a' Tktes Nms Tanács | ne molesztáltassék a Tktes Nms Tanács és Universitas, a' Nms Mészáros Czéhtől [Dés; Jk 337b, 540b]. *1744:* a Mlgs Reg Gubernium ã Miklosvár széki Kösségtöl sok izben molestaltatván, ob varia ipsorum praetensa gravamina gratiose committalt volt Háromszék(ne)k, hogy ã Szegénység ereje felett ne terheltessek [Hsz; INyR].

molesztia teher, kellemetlenség; povară, neplăcere; Last, Unannehmlichkeit. *1618:* Ennek előtte, Kegyelmes uram, Nagyságod kegyelmességéből vita durante conferált volt nekem az vásárhelyi bordézmából két öreg hordó bort. Minthogy talám azmég szolgám haza talál menni, el fog az szüret érkezni: ha Nagyságodnak molestiájára nem lenne, csak az egyik esztendőre mégis az előtt való Nagyságod kegyelmességéből házam népe sustentálására conferálna azon vásárhelyi dézmaborban akár csak két hordóval [BTN[2] 122]. *1718:* Chehis imponala Horanczki(na)k szorossa(n) hogj már hatra maratt kevés idejét igen tisztessegesse(n) folytassa es vegezze el szabadulasaig ... ha ... molesztalna, mind Urat s, Aszszonyat, s mind az Beczulletes Chehet, oly peldás molestiaval mint eddig, vagj el hagja annál inkáb, az B. Che elött meg csapattassek [Kv; ACJk 108]. *1734:* Hogj molestiájara ne lettenek volna az ... Urfiak a N. Mlgos Urnak, azt senki nem tagadhattya [Kv; TKI Andreas Huszti (34) vall.]. *1742:* ezen az Úton Perlekedés, annak molestiaja, s arra valo költség, abbol származható irigység és gyűlölség praescindaltassék [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése]. — L. még KemÖn. 100.

molesztum baj, kellemetlenség; necaz, neplăcere; Übel, Unannehmlichkeit. *1662:* Gyulai Ferenc molestuma, Váradból bücsüzik [SKr 477–8 Tartalomjelző fejezetcímből].

molesztus alkalmatlan, terhes; incomod, inoportun; ungeeignet, lästig. *1670:* Bánffi Dienes uramnak ő kegyelmének nem akarván hosszas írásommal molestus lennem, kérem Kegyelmedet, ő kegyelmével communicálja s szóljon szívesen is [TML V, 401 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz

Drinápolyból]. *1718:* midön látom ... ö H(e)r(cegsé)g(éne)k ... nagy kárát, ha szinte molestus vagjokis, de kötelessége(m) ... aszt tartya hogj Ur(am) kg(dnek) mint Principalisomnak ... insinualljam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

moliál fondorkodik; a unelti; intrigieren. *1605:* Amy az haromsagos Attiafiaknak indulattiokat illethy: Tettczet hogy biro Vram minden haladek nekwl az Jdes Vraimban zamoson gywtessen be, es affeleket hywattasson akik hwttel valo keotelessegek ellen c(on)tra receptam relligionem Ciuitatis wgyekeznek molialny [Kv; TanJk I/1. 529]. *1657:* (Ellenségeim) az ifiú fejedelemnél bészínlették magokat, ottan mindjárt kezdettek ellenem practicálni, s az fejedelmet ijeszteni, hogy sietne az vitézlö rendet magához esküdtetni, mert hazaérkezvén fognék valamit moliálni ellene [KemÖn. 303].

molidva papi pénzbeli járandóság; bani ce se dau preotului de către enoriaşi; Priesterbezüge/gehalt. *1746:* Az Csatani Tisztlts Praedicatornak ... Sallariuma determináltatott e szerint. 1mo Minden Gazda ember tartozik fél véka málét adni ... 2do Molidvájért minden Gazda ember Denar. 6 [Dés; DLt Liber Inventationis 17]. *1756:* mi halottuk, hogy ö Felsége ollyan kegyelmesen parancsoltt volna az mi vallásunk iránt, hogy szabadoson ki ki az maga vallását meg tarthatya és az uniora nem eröltettettnek, arra nézve most Dobrátol fogva Boitzáig mind igy csináltanak Pástott, Molidvát [Dragomir,Ist.desr. I, 155].

molliál enyhít; a atenua/uşura; mildern. *1710 k.:* Egyszer azt izené: a pátensben írjuk meg, hogy az anyák hasából is kihasogattatja a gyermekeket ... Így moderálám vagy molliálám: a terheseknek sem lészen kedvezés [BÖn. 966].

molnár 1. morar; Müller. *1570:* Az Molnar azt Monta neky hogy ky tyztwllion onnath, Mert senkynek Nem eorlenę az nap [Kv; TJk III/2. 104]. *1584:* Ezeon Meg Mondatot keolchyeget keoltotte(m) en Magamra es az Molnarokra tezen 45 d [Kv; Szám. 3/XIII. 16]. *1591 k.:* ez Fazakas Lukachnak az Eösy Attiais molnarok voltak senki Jobbagy nem voltak [UszT]. *1647:* Vagion az Kwkeolleon egy io Uy Malom ... Az Vamia Tiz vekabol egy; Ennek negyed resze az Molnare Ezen kwl az molnarnak minden hetre egy egy veka buzaja jar, Ebed vekanak hyak [Királyfva KK; BK]. *1717:* a kik valami nehezen bé ejthetik is magokat az vasárhelyi malmokban örleni ... a' vám(on) kivül discretiot kell adni az monarnak és ugj ha valami nagj nehezen örölhet [Berz. 13. II/33]. *1731:* a Malom Proventussának tertialitassa a Molnáre, a malom porral szokott venni a Molnar gyertyát és ... fadgyat [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1736:* Az monar Tüzelöhazaban belepven az ajtajat tanaltuk joformaban [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1753:* regen onszolom azon hogy tegyünk idegeny Molnarakat [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. *1763:* a' szebeni Urak Molnárakkal ... a' Vizet mérték meg, mennyire fogna fel nöni, hogj a' Falunak karára ne lenne [Szecsel Szb; JHb Lupe Masán (50) jb vall.]. *1782/1799:* A' mi a' Buza Vámolás dolgát illeti eddig az ö Nagyságok Malmába a' Molnárok egy kupát vettenek egy véka gabonából [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380].

Szn. *1453:* Andreas Molnar [Kv; TT 1882. 528]. *1470:* Martinus Molnar Jobagio [Ks]. *1482:* Michaele Molnar jb. Blasio Molnar jb [M.zsuk K; TelO II, 148]. *1553:* Matheus Molnar iudex [Makkai, SzDPuszt. 49]. *1554:* Molnar gewrgh. Molnar gergely [Kv; Szám. 1/IV. 11]. *1567:* Georgius molnar [Kv; TJk III/1. 8]. *1570:* Vrsula Molnar Boldyzarne [Kv; TanJk III/2. 34]. *1577:* monar sylljester jb [Légen K; JHbK XIIIb. 36]. *1590:* Molnar Antal Mikeffaly [UszT]. *1591:* Keresztúrfoluaban ... molnokis vala melyben molnar Keleme(n) vala molnar [UszT]. *1600:* Molnar Istwan az Jspotalybely Molnar [Kv; TJk VI/1. 521]. *1602:* Molnár Peter jb [Szentsimon Cs; SzO V, 234]. *1613:* Monar istua(n) jb. Monar tamas jb [M.valkó K; Ks 42. E]. *1632:* Monar Peter. Monar Janos [Mv; MvLt 290. 92a]. *1637:* Hauaselfeoldy Molnar Janos [Csicsó Cs; BálLt 41]. *1640:* Molnar Miklos ... Malom mester az Uy Malomba [Hidegszamos K; GyU 61]. *1689:* Monar Andras [Nagykászon Cs; BCs]. *1697:* Csatari Jstvanne Molnar Juditth [Dés; Jk 248]. *1735:* Tordai Monar Ferencz [Torda; TJkT I. 92]. *1761:* Molnár János [Szászsztiván KK; BK]. *1770:* Monár János. Monar Samuel [Dés; DFaz. 41–2]. *1777:* Monár Mária [Majos MT; Told. 35]. *1826:* Monár Mihalj [Kv; KCJk 112a]. *1837:* Monár Judit [Kvh; HSzjP]. *1840:* Monar Ferentz [Torockó; Bosla].

Hn. *1692:* Molnár réti (r) [Vajdasztiván MT; EHA]. *1839:* Mólnár Hegyi Szöllö [Tasnád Sz; EHA]. *1850 k.:* a monárba (sz) [Aranyosrákos TA; EHA].

Szk: *esküdt ~. 1603:* Keórispatakban az Kysmód úiszen walo jaro lizteleó molnomot ... ismet Vyobban In Anno 1602 ki foglaltak kezembeól ... en nekem pedigh eskút molnaro(m) wolt benne [UszT 17/11] ✱ *hites ~. 1569:* En kegelmetheoket Megh thalaltham ... az en wram Jobbagya felwl. Monar Leorynch felwl ky Az En wramnak hytheos es keotheles Molnara vol (!) [Nagysajó BN; BesztLt 62 Lucas Horwath Domby Gergeoly beszt-i bíróhoz]. *1657:* percipialtam az hűteos Molnar altal ... Vam Buzat, Cub. N(o) 24.//3 [Borberek AF; WassLt Perc. 3] ✱ *jobbágy ~. 1781:* kurták lévén az ágasok alá ereszkedtenek. Mely két ágasok hellyet a' Joszág más két ágasokat tett ... a' kövek alatt való Medveket mind a' Jobbágy Molnárok építették [Mihálcfva AF; Eszt-Mk] ✱ *konvencionátus ~. 1787:* Somlya Stefán mostani Convencionatus molnár [Kajántó K; KmULev. 2] ✱ *konvenciós ~. 1849:* Sánta Vaszi Conventíos Molnárja lévén Cseh Joseff Urnak ... okozott a' Malomba kárt 1105 PFr. 37 xr [Héjasfva NK; CsZ] ✱ *köteles ~ → hites ~* ✱ *német ~. 1595:* meg hagya a Biro Wram hogy ismeg Daarat czynaltassak az Nemet Molnarral [Kv; Szám. 6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Az Boerok el me(n)the vtan, tudom hogy iarth az malom, halott⟨am⟩ aztis hogy az nemet molnar waras zamara iartatta [UszT 15/266 Bogdan Janos Farczadi, zabad zekely vall.] ✱ *zsellér ~. 1678:* Drucza al(ia)s Porfyros Janos ... nekemis kinallia vala magat jobbagiul akkoris hogi cziak váláljam fel az aránt valo bajat én kérdezém a' Gorbojakat ... hogi miczioda legini lehet eök aszt mondák hogi edgi idegen jöveveny sellér molnar(na)k Mostoha fia [Kide K; RLt I Henczes Gyeörgy ns vall.]. — L. még a *faragómolnár* címszót.

2. jelzői haszn-ban kn v. vn + kn előtt v. után; atributiv, înaintea sau după prenumele sau numele şi prenumele unei persoane; in attributivem Gebrauch vor od. nach Vornamen od. Zunamen + Vornamen: 'ua.; idem'. *1647:* hallam hogy Peter molnar szida az falu eorzeokeot s raiok is tamada [HSzj *falu-őrző* al.]. *1670:* Bokor István monár [Ditró Cs; LLt Fasc. 67]. *1681:* Molnar Jonasco Jon ... Ez molmar az Ur malmaban [Hátszeg; VhU 135–6]. *1728:* Voncsa Lupus

monár [Dés; DLt Liber Inventationis]. *1826:* felperes Székelly Anna törvénybe szólítja molnár Csíki Andrást [F.rákos U; RSzF 257].

molnár-almafa almafafajta; un soi de măr; Art Apfel. *1732:* gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: harom Selljem almafa ... három tanjér almafa, három Molnár almafa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

molnárember molnármester; morar; Müller. *1719:* Kőrős Halmagyi Tamás Péter nevű Molnar ember ... minekünk kezét bé adván remenkedett azon, hogy ez mostani szük időb(en) az Ur eö kglme vegye bé az Szilvasi malmaba(n) mólnárságra [Császári SzD; WassLt].

molnárház casa morarului; Müllerhaus. *1591:* Tudo(m) egy molnat Benedek Gerebnek Kerezturfalua vegeben vala egy molnar hazis ott [UszT]. *1656:* Ezen keö malomnak also es felseö reszeben vagjon, ket rendbeli molnar ház [Fog.; UF II, 156]. *1731:* Vagjon ezen Molnár Háznak edgy kis kamarája [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1772:* vagyon Épittve kisded Malom, és Molnár Házokkal edgyüt Fenyö Bornafákbol a Falu Patakára alkalmas munkával [Tusnád Cs; BethKt Mikes conscr.]. *1786:* aestimaltattak mind azt Valami azon Malomnál ⟨talál⟩tatott ... A Molnár Ház mely Téglábul fa Talpra Van épitve [Apahida K; RLt O. 2]. *1831:* a' Molnár ház, uj ajtaja fa zárral, vas reteszszel [Mezőbánd MT; TGsz 50]. — L. még UF II, 158, 177, 747.

molnárházacska căsuţa morarului; Müllerhäuschen. *1688:* az malomb(a) menvén vagyon job kéz felöl egy molnár házacska | azon molnár házacskánakis horgas kolcsal nyilo deszka ajtaja [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1722:* Az Udvarház kertén kivül vagyon malom ... Az ut felöll valo oldaláb(an) molnár házotska alkalmatos [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 3]. *1759:* Vagyon az udvarház arányáb(an) ... Molnár házacska [Lázárfva Cs; BLt 9].

molnári szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ ház* molnárház; casa morarului; Müllerhaus. *1824:* A' Molnári Ház ... ablakai puszták, csupán a' Kementze véginél lévö kis ablakon vagyon lantorna [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37] ✱ *~ hivatal* molnárság; morărit; Müllerei. *1719:* Tamás Peter ... mi előttünk erős hüttel meg esküvék, hogy azon molnári hivatalba(n) mellyb(en) az Ur eö kglme Constitualta igaz hűséggel szolgál [Császári SzD; WassLt] ✱ *~ mesterség* 'ua.; idem'. *1687:* Koszta Hircsocsa ... molnar léven, mint molnar azon molnari mestersegevel elt, es járt egyik malombul masikb(an) [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.].

molnárinas ucenic de morar; Müllerlehrling/bursche. *1573:* Demeter Molnar Inas azt vallia hogy Eyel volt az hogi az filep Janosne fely akar volt Eotteny az garatba, De az leany Nem hatta hane(m) Bwzastwl ely tazitotta [Kv; TJk III/3. 293]. *1731:* Csatani Ralzos Kira Monar Inas lévén fejeröl nem tartozik Portiozni [Dés; Jk 426b]. *1763:* a Malom Mester ott nem lévén a Molnár Inasok mind aluttak [Fületelke KK; Ks 18/LXXXVIII. 5]. *1764:* En a Malom Mesternek is hallottam veszekedésit tavaly Martzival a ... Molnár inassal [Kóród KK; Ks 19/I. 6].

molnárkodás molnárként való működés; morărit; Müllertätigkeit. *1757:* Molnárkodásom kétt izben teszen ött esztendőkött [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. *1808:* Serbenátz Pétrének mig ezen So Aknai Malomban Monáraskodott semmi ... Tolvajságát nem tudom ... Ugy hasonloképpen a tőbb Malmakban valo Molnárkadása alkalmatasságával praevaricált é vagy Nem azt se tudom [Sóakna MT; Born. G: IX. 3 Oltyán Lup (56) vall.].

molnárkodik molnármesterséget folytat; a practica meseria de morar, a se ocupa cu morăritul; Müllerei treiben. *1640:* Koman Sztoie p. h. Maga szekeli földere ment molnarkodik szeliel p.h. [UF I, 742]. *1687:* Koszta Hircsocsa ... járt egyik malombul másikb(an) ugy molnarkodot az malmokban [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.]. *1706:* Moldovan Demeter öreg ember az Püspök malmab(an) molnarkodik [Hodák MT; Born. G. VII. 4]. *1750:* Bethlenböl ketten szoktök el ... Ketskés Peter ... Maramaros Vármegyéb(en) Sajon lakik ottan Molnarkodik [Ks 14. XXXIV. 10]. *1764:* Darabán György ... el szökvén Bonchidáról, úgy hallottuk, hogy Maros székben ... molnárkodik [BfN Bánfi Farkas conscr.]. *1770:* Péter Kapjonb(an) és Bontzidán, s másutt is imitt amott Molnárkodván Zilahon holt osztán meg [Szásznyires SzD; Ks 30. 28]. *1771:* azon Malomba még a' Nagj Atyámis molnárkodott [Királyfva KK; JHb LXVII/170].

molnárkodó molnármesterséget folytató; care se ocupă cu morăritul; Müllerei treibend. *1770:* mostan molnárkodó Nyíri András [Szásznyires SzD; Ks 30. 28].

molnár kötőfejsze molnár favágó fejsze; topor (special) folosit de morar; Müller(holz)axt. *1745:* (A vádlott) egy Mólnár János nevü idegen és szegény molnár Mester ember(ne)k nagy Mólnár Kötő fejszéjét el lopta [Torda; TJkT II. 21].

molnárláb köemelő szerszám; unealtă de ridicat pietre; Steinhebewerkzeug. *1721:* Molnar lab vagy kü emelö nro 1 [BfN Gyalui cs. malomkellékek közt]. *1731:* (A malomban) ván két káva és két molnár láb [Kászonimpérfva Cs; JHb Inv. I/25 sub K] | Vagyon ... a Kászon Vizén edgy fellyül Csapo két kövü malom ... van ... két lisztelő valuis fenyö deszkábol valo, eszközök: Két vas Csákán ... és két molnár láb [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1793:* Egy pár monár labb [Faragó K; Told. 19].

molnárlegény calfă de morar; Müllergeselle. *1570:* Nagy hitre kerdette Taligas Janosne az Molnar legent mykor Thordara Mennek volt hogy Megh Mongia ha vetkezet vele" [Kv; TJk III/2. 103. — "Ti. a városból ilyen vád alapján kivert Rengeo Annával]. *1585:* Catalin Farkas Lukachne vallia ... ez Molnar Legenyheöz semmit Nem latta(m) [Kv; TJk IV/1. 507]. *1629:* Az melj molnar Legenj ugy mint Bandi ot en nallam volt taualj az Lagy szemre valo kewereskor volt ot [Kv; TJk VII/3. 23]. *1759:* az új Molnár leginyeket bé eskütötte Bíró uram ... áldomásba hozattunk 2 kupa bort árra 15 xr [Kvh; HSzjP]. *1763:* a Malom Mester valami tanulatlan Molnár legényeket hagyott itt [Fületelke KK; Ks 18/LXXXVIII. 5]. *1764:* Malam Mester volt ... az idén Álgya; ugy szintén Molnár legínyek ... az edgyik Páskuly, a másik pedig Márton [Kóród KK; Ks 19/I. 6hoz]. *1783:* vigyázzan magára azan Molnár Legény [Kisfalud MT; Berz.

13. VII/22]. *1851:* a' malomba volt molnár legént meg szollitotta [Dés; DLt 87].

molnárlegénykedik molnárlegényként dolgozik; a fi calfă de morar; als Müllergeselle tätig sein. *1771:* eö Nagysága Adámosi Malmába sokáig Molnár Legénkedtem elsöben [Ádámos KK; JHb XX/26. 8]. *1772:* Én ... Motzok Togjer ezen Malomban három esztendeig Molnár legénykedtem [uo.; JHb LXVII/291].

molnármester morar; Müllermeister. *1585:* Czhynaltatta(m) ket hal tarto ladat Eöreget az var alat valo Molnar mesterrel fwrez dezka me(n)t rea az kettöre 17 tezen f l [Kv; Szám. 3/XXII. 76–7]. *1586:* Eo kgmek Legh elseoben Niultanak annak az Instructionak Censuraiahoz melliet az zam weweo vraim, teob feó vraimmal rendeltenek volt, az Malom biraknak gond viselesek feleol, es Molnarok, taligasok Jeowedelmekreol, Melj instructio myerthogy mind az Malom Biraknak s mind a Molnaroknak panazolkodasa altal, telliessegel megh Nem ereosseodhetek, Eo kgmek varosul, egy bizonios es reowid napra halaztottak, az Instructionak iobbadon valo megh igazitasat vgy hogy mind az malom birak vraim s mind az Molnar Mesterek megh maradhassanak mellette [Kv; TanJk I/1. 28]. *1621:* Nyreo Janos ment ... az baboczj[a] erdeore az molnar mesterrel [Kv; Szám. 15b/IX. 227. — [a]Bábocz (K) határán lévő]. *1632:* Vagion az Uarosban egy malom ... az Uamianak két reszett az uarban percipialliak az harmadik quartatt az varos, az Negiedik a' Molnar mestereke [Fog.; UC 14/38 Urb. 110]. *1652:* Molnar Mathe ... Molnar Mester [Türe K; GyU 95]. *1774:* A Malmokbul Malom porbol, Molnar Mesterek Taxájából vanyolokból ... mennyit prosperáltak? [Mocs K; KS gub. vk].

molnár mesterember molnármester; morar; Müllermeister. *1745:* (A vádlott) egy Mólnár János nevü idegen és szegény molnár Mester ember(ne)k nagy Mólnár Kötö fejszéjét el lopta [Torda; TJkT II. 21]. *1770:* Szekeres János ... jöveveny Molnar Mester Ember [Dés; RkAk 15].

molnárné a molnár felesége; soţie de morar, morăriţă; Frau des Müllers. *1573:* Marta Zekel Andrasne Azt vallia hogy tawaly Nyarba vit volt az vranak Enny az Eottwes Istwanne Maioraba ... kwldy az vra vyzert, hogí megen volt latot egy rako⟨t⟩ ganen, tehat egi zeoldbelj ember vl es az Molnarne [Kv; TJk III/3. 86a]. *1740:* ott örlöttem a kerdöb(en) forgo Malomb(an) haricskát, a Molnárné a mérczét ragadván a Malomházb(an) ki fut [Papolc Hsz; SzentkGy Temerdek Andrasné Kata (24) jb vall.]. *1748:* jóllehet szándékom vala azon Molnárnéval az Kalitkát ... meg ültetni, mind azon által az Mlgs Sogor Vr(am) respectussa elöttem forogván az emlitett detentàt el bocsáttattam [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.]. *1823:* Nmes Csernátoni Samuel Uram ... most nem régiben is tsak nem Szomszedomba lako Molnárnéra Silimon Szijára réá ment volt [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Vészi János (44) ns vall.]. *1826:* a Felperes török buzáját ... a molnárné segellette a vallára felvenni [F.rákos U; Falujk 137 Barabás Áron pap-not. kezével]. *1827:* a molnárnét kénszergették hogy az Urát adna elé [Szind TA; Mészkői lev.].

Szk: *német ~.* *1747:* meg betegedvén Josziv ... mig betegeskedet az Német Molnárné látogatta és p(ro)curalta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

molnároskodik molnármesterséget folytat; a se ocupa cu morăritul, a practica meseria de morar; Müllerei treiben. *1688:* Opra Popelka ... Felsö Ucsán Molnároskodik [Szkorei F; ÁLt Urb. 22]. *1722:* (A) Malamb(an) Molnároskadik ezen Joszágbéli Jobbágj Molnár András [Zágon Hsz; SzentkZs]. *1742:* a Fiscus Malmaban laktam ott Molnaroskottam itt az Faluban [Bányabükk TA; JHb XIII/15 Nyág Von (60) vall.]. *1748:* Amiolta ... Argyelán Joszival barom pasztoroskodtam se azoltais miolta molnároskodik, semmi gonosságát nem tudom [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1778:* Hatzegán Abrám ... Fia Bényén Molnároskadik ... ugy kérette volt fel Bethlen Gergely Ur ö Nagysága Benyeröl [O.tornyos AF; BK and 465 Besnj Szép (70) jb vall.]. *1794:* egy Hidvégi Molnár ... a' Városi Malomban Molnároskodik [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 74]. *1808:* Serbenátz Pétrének mig ezen So Aknai Malomban Monáraskadott semmi ... Talvajságát nem tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Oltyán Lup (36) vall.].

molnárpálca vargă de morar; Müllerstab/stock. *1798:* Egj Esztergába metzet molnár páltza [Bodola Hsz; BLt].

molnárpogácsa lepénykenyér; piinişoară; Müllerfladen. *1625:* Jo reggel, minek eleötte vrunk eö felge megh Indult volna, keszitettem vtra valot, es kezhezis Attam az eö felge paranczlolattia szerint ... Fejer kenieret nro: 10 ... molnar pogacziat nro: 40 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 101].

molnár-rész molnárjárandóság; parte ce i se cuvine morarului; Müllergehalt/bezüge. *1765:* a' szombati Vám(na)k Perceptori ... vilagossan affirmályak hogy nem többet hanem Mónár részen kiöl 58 vékát percipiáltak mellyöl monár rész 14 véka | Az malom por jól lehet nem egészen assumaltathatik az vám közé de minthogy az kövek(ne)k vágásakar az vámbol szokták ... meg tisztitani az Malmakat (: lévén a' rovások szerint malom por Met. 84 :) mellyöl immediate pro percepto a' molnár részel egy(gy)ütt met 42 [Kóród KK; Ks 18. Cl. 5]. *1774:* Az Papp Telki két kövü Patak Malambol jött Tavaj vám Molnár Részen kivül 4. köböl Buza, és két Véka Török buza [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.] | a' két patak Malom bé hozhat Malom porral edgyüt esztendönként Molnár részen kívül Négy Száz véka gabonát [Szentdemeter U; LLt Vall. 37–8]. *1776:* Most 8. Esztendeje ... 380. véka gabonát bé attam egy esztendö alatt Molnár részen kivül [Székelyszállás U; LLt Vall. 166]. *1795:* A Molnár részt elegyitette a Gázdáké közé, nem lehetett nemis volt szokásban [A.rákos NK; Borb.].

molnárság 1. molnármesterség; morărit; Müllerei. *1652:* Hollo Lazlo ... Molnarsagaval szolgal [Asszonyfva TA; GyU 141]. *1671:* Ha kik Kövár védéki Fiscalis jószágot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbágyokat, magok ösjoszágokba szálitottanak vag' telepitettek ... az ollyanok ... viszszá szállitsanak ... excipialtatván ha kik udvarbéli szolgaságra, vagy molnárságra ... hozattanak [CC 81–2]. *1767:* Báts János penig Molnárságot tanulván az fia is Farkas Molnár, ugj az onokájais [Hatolyka Hsz; HSzjP Juditha Bakk (76) pp vall.]. *1788:* Hatzegán Abrám faragást tanulni ment volt-el gyermek korában, a' Benyei Malomba, es ottan addig tanulgatatt mig a Molnárságot meg tanulta [O.tordos AF; BK ad 465 Besuj Lúp (70) jb vall.].

Szk: *~on lakik.* *1592:* az mi olta esmerte Tot Mihalt, mindenkor az Molnarsagon lakott [Baca SzD/Dés; DLt

235] ✱ *~ra megy* molnár mesterségre adja magát. *1592:* Tot Janos ... ket fia Mathe es Mihaly ... attiokat el hagyuan Molnarsagra mentenek [A.gyékényes SzD/Dés; DLt].

2. molnári állás; funcţie de morar; Müllerstelle. *1640:* Kosztandin Hegies p.h. Az Koman Hegies megh halvan Szekcsöre ment molnarsagra [UF I, 728]. *1719:* Kőrős Halmagyi Tamás Péter ... remenkedett azon, hogy ... az Ur eö kglme vegye bé az Szilvási malmaba(n) mólnárságra [Császári SzD; WassLt]. *1760:* az omlásallyi Molnár 6. forintal vett egy Farkas bört, mellyet is Sárpataki Uramnak ajándékozott azért, hogy a' Molnárságot el ne' veszesse [Bethlen SzD; BK. Emericus Ersek (35) jb vall.].

Szk: *~ra konstituál vkit. 1719:* Vass Dániel Ur(am) ... exturbalván más molnárát az malombúl ... Tamás Pétert hellyében molnárságra Constitualta [Császári SzD; WassLt].

3. vki molnárkodásának ideje; timpul în care cineva practică meseria de morar; js Zeit der Müllerei. *1700:* Iuon Szurdul sive Siket a Csernai Malomban molnár lévén, azonn Molnarságában Nehai Csonokosi Balint uram ... Circiter nyolczvan veka buzaig tette s marasztatta adossá [Rusor H; Szer. Joannes Pap de Maczesd (40) ns vall.].

molnár-szekerce topor/secure de morar; Mülleraxt/beil. *1627:* Ket molnar szekerche nielnel kwl, Vyak f — d 40 [Kv; RDL I. 134].

molnár-zár ? fazár; zăvor de lemn; Holzschloß. *1694:* Njilik onnet[a] a' Malom házra, fa sarkas és hevederes félszer Ajtó. Molnar Zárjaval egjgjütt [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — [a]A tornácról].

molnos I. *mn* **1.** malmos (birtok); (proprietate) cu moară; (Besitz/Gut) mit Mühle. *1579:* Kenzerittetwen hogy egj feó Molnos öreöksegwnket kelleteek megh valtanwnk Zoltanban[a] ... az Nemes czeryek vitaliustol, es ennek ez öröksegnek valtsagabalj zuksegwnkert Adank ... Lazlo papnak ... egy pwzta wles helyet [Uzon Hsz; Kp I. — [a]Hsz].

2. malmot birtokló; care deţine/posedă o moară; Mühle besitzend. **Szn.** *1570:* Molnos Myhal [Kv; TJk III/2. 190]. *1573:* Molnos mihal [Kv; TJk III/3. 210a]. *1583:* molnos Ambr(us) [Kv; Szám. 3/XI. 19]. *1593:* Monos Janosne [Kv; Szám. 5/XXI. 34]. *1597:* Molnos Peter [UszT 12/131]. *1602:* Molnos Tamás szab [Nagyajta Hsz; SzO V, 212]. *1604.* molnos Ferench [UszT 18/126]. *1608:* Molnos Ianosne [Kv; TJk VII/1. 223]. *1614:* Molnos Demeter [Hatolyka Hsz; BethU 356] | Molnos Thamas pp [Nagyajta Hsz; i.h. 197]. *1739:* Molnos Küs Anna [Bözöd U; Ethn. XXIV, 85]. *1781:* Molnus Imre Uram [Bözödújfalu U; Pf]. *1809:* M.Andrásfalvi Tekéntetes Molnos Péter Vr Fia Molnos Ignátz [UszLt ComGub. 1731].

Szk: *~ ember* malmos gazda. *1776:* Tugyae a Tanu nyilván és bizonyoson hogj nemes Udvarhely Szekben Etéd kozött lévö also malomban ös monos ember volt Etéden lako Király Ferentz ... igazösse Után maradott monos ember volté vagj nem ... Edes Atya s Atyánakis Atya nem volté azon Malomhoz ös monos ember Vagj volt neveze meg a tanu bizonyoson [NkF vk] | Az Atyais ös monos ember volt [Etéd U; NkF].

3. malomhoz tartozó; care aparţine de o moară; zur Mühle gehörig. **Hn.** *1575:* Molnosto [Gyeke K; EHA]. *1592/1633:* Molnos Tho Gattyan felywl [uo.; Ks 90]. *1596:* Molnos Tho Mellett [Melegföldvár SzD; SLt DE. 8]. *XVII. sz. v.:* A Kásban a' monos To mellet (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. *1725:* az Mónos Tonál (sz) [Kolozs, EHA].

Szk: *~ halastó. 1652:* Az Falu alat Colosvar feleöl egy teolteöt molnos halas Tho melyben Czompo es Czuka terem [Kajántó K; GyU 126] ✱ *~ tó. 1546:* az degy[a] hatharon vagyon keeth molnos thoo Egyketh hyak also thoonak, az masyk azon fellyül wagyon az falw melleth [Panot[b]; DanielO 5–6. — [a]Dég KK. [b]Panád KK].

II. *fn* malmosgazda; proprietar de moară; Mühlenbesitzer. *1776:* Tudom aztis hogj az Exponens ata él amaga részét, mert én is meg akartam venni de a monosok meg nem engedék [Etéd U; NkF].

E címszót vö. a *malmos* címszóval.

moloch-bálvány idolul moloh; Moloch-Abgott/Götze. *1662:* Negyedik vétek: a bún eszközeinek kigondolása, felállatása, és a másoktól, ámbár rosszabbaktól, találtatknak is bevétele, ezt cselekedte Manasse: ... Általvivé (azaz megégeté) az ő fiait is a tűzön a moloch-bálványnak tiszteletére [SKr 704].

moly molie; Motte. *1592:* Harminczkilencz deögh bwrt, kit elis zaggatot volt megh molis éott volt megh, attuk el f 2/57 [Kv; Szám. 5/XIV. 384 Eppel Péter sp kezével]. *1645:* dolomant is rakogattunk, hogj az molj megh ne egje [Fehérpatak Mm; LLt Fasc. 120]. *1658:* Szebenben mentem be hogy az Balpataki Ur(am) Egigyet massat, megh latogassam ... hogy molitol kár ne legyen bennek [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. *1679:* Csavalatlan fekete, Gyapias Juh bőr nro 28 ... Ezeket az moly kezdette vesztegetni [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. *1681:* Keczke, őz, Juh bőr ... ez egi rakason veszett, már az moly ighen el vesztegette | Aszszony Háza ... Vagyo(n) ezen házban ... nest torkából állo darab béllés Nro 2 Csávált vidra bőr, mellyek(ne)k egyikét mint hogy à moly igen vesztegette, most a' szücsnél vagyo(n) [Vh; VhU 533, 537–8]. *1756:* Molyoktól meg ett készitett nyúl Bőr 5 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35 13]. *1803:* égy fátyol Abrosz ... el lengetegülvén 's a' mójtól meg emésztetvén ... szemfedelül ajándékoztatott Musnai Mosesné meg halálozásával [Szőkefva KK; UnVJk]. *1823:* Egy kitöltött Hattyu, melyett a' Moj meg ette [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

molyette molyrágta; mincat de molii; mottenzerfressen. *1628:* Egy viselt Zederiez moly eőtte Dolomanj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. *1652:* Csavált régi hitván moly ötte juh és barány bőr. N. 100 ... Hitvan moly ötte irha N. 10 [Görgény MT; Törzs]. *1669:* Rosz moly ötte hasi bárány bőrök No 6 [Fog.; Utl]. *1677:* Moly ötte bárány bőrök vadnak no 9 [A.komána F; Utl]. *1681:* Moly ette, szakadozott nyers öz bőr Nro 2 [Vh; VhU 556]. *1733:* Edgj Viseltes ... mente, moj ette [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1787:* Két hitván moj ette kutsma [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 7]. *1790:* Barat Szin szőr Lojbbi moj ette Nro 1 [Sv; Ks]. *1832:* Négy özbőrek kikészítetlen, kettö jo, kettö moj ette [Sáromberke MT; TSb 26]. — L. még FogE 161, 173; UF II, 454, 705.

molyos 1. molyrágta; mincat de molii; mottig. *1681:* Szilágibol hozott Lovász mesterek Ladaja Nro 1 Ebb(en): ... Üstök nyomtato poszto kápa Nro 2 (: ighen viseltes, molyos ... :) [Vh; VhU 554]. *1691:* Molyős bárany bőr nrö 7 [Beszt.; Utl].

2. molyférges; plin de molii; mit Motten. *1648:* Regi molyos hariczka kasa vagyon cub. 2 [Fog.; RákGlr. 524]. *1678:* Régi molyos korpa vagyon jelen Cub 200 [Radnót KK; UtI].

molyvesztegette molyrágta; mincat de molii; mottenzerfressen. *1679:* moly vesztegette csavalatlan borz bőr nro. 3 | Nest Farkal premezett, moly vesztegette veres fajlandis poszto süvegh nro 1 | moly vesztegette, Czavalatlan, gyapjas fejér Juh bőr nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11, 79, 83]. *1681:* Moly vesztegette Teve szőr kecze Nro 1 [Vh; VhU 538]. *1756:* Előttem meg nyittván ... egy ládát láttam ... több moj vesztegette vilis Materiakot darabokban [Sáromberke MT; TSb 21].

momentum 1. pillanat; moment; Moment, Augenblick. *1761:* Az osztozás Inchoatiojától fogva ezen momentumig semmi fenyegetözest Mélgos Exponens Ur eö Ngatol nem hallattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 11].

2. (fontos) dolog/ügy; lucru (important); (wichtige) Sache/Angelegenheit. *1704:* Annakfelette az is benne vala a memorialisban, hogy ha olyan nagy momentumok lehetnek abban az ő írásában, amint director uram mondatja az evocatióban, talán nem is volna tutum azt ily közönségessé tenni [WIN I, 120].

momentumú jelentőségű; de o anumită importanţă; von Bedeutung. *1713:* valamikor nehezebb es nagyobb momentumu difficultas orialodik, igen Szükséges, hogy bizonyos helyet és időt rendelvén, oda többeket is az értelmesebb Politicus es Ecclesiasticus Szemelyek közül hivassanak [Kv; REkLt]. *1772:* nem-is investigáltam, sem a' petsétett, sem ä Subscriptiot, ingyen sem supponálván aszt, hogy ily nagy momentumu dologban ő Excellentiájok más subscriptioját és más petséttyét tették volna azon Testamentumra [Drág K; TSb 21]. *1791:* minden aprolékos és kissebb momentumu dolgoknak el igazitások véget plenum Consistoriumot egybe gyüjteni mind szükségtelen mind bajos [Kv; SRE 214]. *1793:* El végeztetett hogy valamikor nagyobb momentumu dolgok adják elő magokat, minden Consistorialis Személyek bé hivattassanak [Kv; SRE 293].

monachalis szerzetesi; monahal, călugăresc; mönchisch, Mönchs-. *1784:* A clerus dolga is igen alászállott. Semmiféle szerzetesnek többnek lenni nem szabad, a monachalis élet módját egészen el akarják törleni [RettE 423].

monachus szerzetes; monah, călugăr; Mönch. *1779:* Kolozsvárt a Király utcára menő sikátor szegeletin ezek az haszontalan paniperda minorita monachusok, elhagyván a szentpéteri templomnál való residentiájokat, minthogy egy kisség félre volt, két házat magokévá tettek [RettE 403].

monarcha 1. uralkodó; monarh, suveran; Monarch. *1662:* ha még most is Rákóczi fejedelem kimenne az országbul, egy török sem menne Erdélyre, de ha ki nem menne, felkerestetnék valahol lenne, s a két monarcha között aligha Erdély fel nem osztatnék [SKr 506]. *1663:* oly két monarcha között forognak ezen dolgok, egyik is a másiknak megcsalni magát könnyen nem hagyja [TML II, 488 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1675:* én nemzetem dolgait, csak ne legyen nemzetem oppressiójával, uramhoz s hazámhoz való kötelességem sérelmével ... jó szívvel segítem. Meg tudom gondolni azt is, mit kivánjon oly nagy hirü felséges monarchának méltósága [TML VII, 71 ua. Csáki Istvánhoz]. *1710 k.:* én Istenem! tanuljon énrajtam a te házadnak minden tagja, szolgája ebben a hazában, hogy akármicsoda tiszta szívvel, buzgósággal szolgáljon is a világi monarchának, de csak az légyen jutalma, ami énnékem [BIm. 995]. *1788:* ha Felséges Urunk Kégyes szemeivel a Földnek Suhadása miat ezerekben valo károsodássomat meg látná, Mint Kegyes Monárcha bizonyossá tészszem magamat s éngemet Segitene enyi sok Károsodássom között is [TKl Br. Dioszegi Sigmond kezével].

2. Isten; Dumnezeu; Gott. *1811:* óh Égi Testek' Monárkája, Hogy e' napnak légyen illendő pompája [ÁrÉ 117].

monarchia birodalom; monarhie; Monarchie. *1672:* az hatalmas monarchia is, az kinek igája alá Isten bennünket vetett, minden erejével és sokaságával az szomszéd nemzet ellen felhúzta fegyverét ... Kameniczet obsideálván ... kevés napok alatt vette kezéhez [TML VI, 288 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* A francia király ... nemcsak a spanyol koronát, hanem az egész Impériumot is magának akarja vala foglalni s universális monarchiát erigálni [CsH 161]. *1710 k.:* megemészti az üdő nemcsak az embereket, hanem azoknak minden munkájokat is, még amelyekben hírt, nevet, örökkévalóságot kerestek is, monarchiákat, nagy impériumokat, városokat és rettenetes nagy épületeket [BOn. 457].

Szk: *magyar ~ 1797/1812:* a Ius Regium ... a Magyar Monárchia fel állasa előtt a Nemzett Jussa volt [SLt évr.].

monarchiai monarchisztikus; monarhic; monarchisch. *1662:* a Héli pap és a Sámuel idejében a magános fejedelemségű igazgatás vétetik elé, a Saul, Kis fia választatván a királyságra, és utána a Dávid király magánosan való monarchiai uralkodása [SKr 71].

monarchika egyeduralmi; monarhic; monarchisch, autokratisch. *1662:* A tudósok illyen igazgatásnak formáit hármat állitnak: aristocratikát ... democratikát ... és monarchikát, midőn egy magános fő kezében vagyon a hatalom, és annak tetszése s akaratja szerint megyen végbe, az ország igazgatása, mint régen a római birodalomban voltak a dictátorok [SKr 69–70].

monasztéria monostor, kolostor; mănăstire; Kloster. A. *monasztéria. 1658:* Grammatik uagyon nr. 3. Egygyik házas, a' ketteje nőtelen ... Az 3-dik Aszszoniunk eő Nga jobbágya fia, s az Dragusi monaszteriaban lakik [UF II, 198]. *1678:* Csáki ... ugy ment Bukurestre Sorbán vajdához, holott is a' vajda a' maga monaszteriájában lappangtatta [Veress,Doc. XI, 180]. *1712:* el méntünk ... az örményesi Monasterián alol az vallye funaczuluj nevü hélybén [Septér K; EHA]. *1714:* Annak utána idővel erkölcstelensége miatt gyanóba esik a nagyobb tanittó kalugyer, elszökik, az utána való meghal, a sok deák eloszlik, a monasztéria kezd romlani pusztulni [Déda MT; MúzBf Gabriel Szile (68) vall.] | a nagyobb kalugyer ... elszökik ... ... nem lesz kinek tartani a monaszteriát, a sok oláh deák elszéled [uo.; i.h. Pásk Vojnicza (80) vall.]. *1779:* Ezen hellyet ... ajándékba adta volt egy Bohanyitza nevü Monaszteriábol Molduából ki jött Kalugyer Gárgyán Néhai Groff Lázár Ferentz Ur eö Ngnak [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L.6]. *1783:* a' Monasteria alatt vagyon még edgy Törökbuza föld [Szamosfva K;

EHA]. *1829:* Fuszujka termet a Monasztéria Felet [A.detrehem TA; Born. F. IIa].

B. *monosztéria, monosztíria. 1682:* Hallottam a kalugyeritől Achaus uramnak, hogy a monosteriában voltam, hogy törökül szitkozódtak [EOE XVII, 301 Acacius Josephát kaluger vladika elleni vall-ból]. *1712:* a' Monosteria mellett lévő nagy vadon erdőb(en) az hegy oldalban tiszta nyers erdőből fogott egy darab Szőllő hegyet, és maga ki is irtotta s Szőllővelis beültette [O.németi BN; EHA]. *1714:* Dumitru Bara Fejérváratt az Monoszteriáb(an) lakott [Preszáka AF; Mk III. Reg. Preszáka LXIII. 1466 Jon Lapadat (70) jb vall.]. *1716:* Kendermezei Possessiojabol ... Boros jenöi Korda Sigmond Urnak ... ezen örökös ide aláb valo ös és örökösön szolghalo jobbágyok aufugialtak ... Thoma Vaszily Fűzessen az Monosztiriáb(an) [Kendermező SzD; BfR II. 81/3]. *1757:* a' Hangi Monostéria Jegumennye Kiriboiz (!) ki jött vala, s Gaz rez (!) és Káprát az a' Jegumen adta vólt [Gyszm; DE 3 Andreas Pápa (44) zs vall.]. *1760:* Vojka Zaharie ... Nms Fejér Vármegyében a' Remetei Monoszteriaban ... a' mint hallottunk (me)g holt egy Fiával [Runk TA; SzentkGy]. *1765:* Tudom hogy ... Tavaly azon Monosterianál levö Gyümöltsest a falu egészszen bé kertelte [Szászbanyica K; BfR A. XXI Rusz Gyérmán (25) jb vall.].

C. *manasztéria, manasztíria. 1699:* ket Szekeren vitetet el benne[a] a manasztiriahoz [Rücs TA; KvAkKt 344. — [a]Ti. a fát]. *1742:* kezdé Dán Durdsat szidni káramolni, mondván baszam lelkedett, keresztedet, Evangeliamodott és Manasztiradat [Bulzest H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1752:* Lupuj ... most két esztendeje Szolovesztrui Manaszteriában volt [Körtvélykapu TA; IB. Kotor Juana Providi Szkridon Pintye Consors (32) vall.]. *1784:* Ilia Popa el szöket oláh Országba, ugy hallatik, hogy otton a Manaszteriában volna [Vizakna AF; Mk IV. 35. 42 St. Lengyel senior (62) vall.]. *1801:* ezen Nagy Nyulasi határon vagyon egy Manesteria vagy Szarándok (!) Valo helly a hol voltt egy Templom is [Nagynyulas K; DLev. 5].

D. *monosztérium. 1792:* méltoztatott eö Felsége Kegyelmesen megengedni, hogy ... azon Témplom mellette valo Kő Házzal ... által engedtessék, ugy mint azon által hogy mellette lévő régi meg romlott Monostérium el hányattassék [Kv; AnIIN III, 572 gub.]. *1801:* a Romano Catholica Graeci Ritus Unita Ecclesia, avagyis a régi mod és szokás szerént a Monosterium Az Oláh Monastéria felöl [Nagynyulas K; DLev. 5].

E. *monasztera. 1682:* Az mi maga hivatalja iránt az mi kgls Urunktól ő ngától impetriált Confirmatiót illeti ... vagy de praesenti adja elő, vagy ... hozassa elő ... addig pedig az monasterában legyen [EOE XVII, 304 Az erdélyi oláh püspök elítéltetése].

Hn. *1773:* a Moneszteria Hegyin (sz) [Maroshévíz MT; EHA]. *1780:* a Monesztería Eszakjában (sz). Monoszteria alat (sz) [Oroszfája K; EHA]. *1783:* Az Erdő megett a' Monoszteria alatt (sz). a' Monaszteria alatt (sz) [Szamosfva K; EHA]. *1795:* A Monesterianal [Déda MT; EHA]. *1826–1827:* a' Monosteria alatt (sz) [uo.; EHA]. *1829:* a Koki[a] Határon levö Monosteria nevü Erdömet Gyümöltsösömet ... Szabadoson használhassa [Born. IXb. 89. — [a]TA].

Szk: *~ba áll* szerzetes lesz. *1714:* Mihaille Morár penig ugj hallotam hogj Aczintoson az Monoszteriáb(a) állott vólna [Preszáka AF; Mk III. LXIII. 1466 Vaszilie Kindye (35) jb vall.] ✱ *oláh ~. 1726:* elmentem nemes Közép Szolnok v(ár)megyében Kővár Vidékén a Nagy Somkuti határban lévő oláh monaszteriánál valo ... Buda János Vram házához [Nagysomkút Szt; TKI Somkuti Buttján Simon hütös szolga bíró aláírásával]. *1730:* ide valo Dombi ... Jobbágyok voltanak, ugymint ... Gallya Vaszillia, ki is Mikolai Oláh Monesteriaban Kalugyer [Meződomb K; TKI Porkár Kosztin (40) zs vall.].

mond 1. közöl, tudtul ad vmit; a spune/zice; sagen. *1542:* walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk masherre, nynch eg makzem thewkellethesseg benne [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1570:* Katalin Kalmar Illesne[a] zabo Balinthne Igh zolt valakinek, Te azzon kinek Mondad ezt ... Igh felelt neky Neked Mondam [Kv; TJk III/2. 191. — [a]Vallja]. *1592:* Zeoch Miklosne Anna Azzoni, Zakach ferenczne Anna, Borsaj Peterne Margit azzoni ... valliak ... altal kezde eolelni az fiat Mihali es siratni kezde, latűk hogi mingiart megh veritekezek az Inas, monduk mys hogi keozel volna az gilkosa az Inasnak [Kv; TJk V/1. 210]. *1609:* aztis hallotta(m) ... bech Imrehteol, eön magatol hogy montan[a] hogj megh ueötem ezt is[b] [Szentgyörgy Cs; BLt Mattias Janos (40) zent martoni lofeö ember vall. — [a]Erről az igealakról l. NyM 197. [b]Ti. a tanorokot]. *1686:* hallám hogy hijja vala ki Gáspárt, mondan jer ki ördöghatta lelkü bajra [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. *1692:* ollyantis mondott hogj halallal veret az kalodaban [Cofva Hsz; HSzjP]. *1796:* Szegény Istoknak 2 Gyermeke meg halván nem hagytam hogy az uranak megirassa ... azt mondám hogy en meg irtam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1846:* A Ttes Praefectus Ur, Csánba létünkőr, az arendátort, azt mondá azért nem veszi kurtán, ne hogy meg íjjedve-holmijét el költöztesse [Budatelke K; Born. F. IIIa L. Luka György lev.].

Szk: *~ani ~. 1712:* mondani, mondata nekem hogj el Jut bekesegre én hozám [Mikeszásza KK; MúzRadák] ✱ *becsülettel legyen ~va. 1716:* becsülettel legjen mondva, az szüségh szekre montha hogy mégjen [Nagyida K; Told. 22]. *1812:* a' Nagy Aszszony a Legényeket arra erőltette, hogy a' vas kalánt hevittsék meg, hogy betsülettel légyen mondva a szemérem Testét égessék meg [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.] ✱ *egy summában ~. 1619:* mikor derék tractám volt ... Görcsi Mehmet pasa urammal, főképpen magam adtam okot arra Jenőre nézve, hogy ha valami contemptust hozhatnék az hajdúkra; de egy summába mondva, ezektől contemptusokat nem tapasztalhattam [BTN[2] 294] ✱ *egy szóval ~. 1618:* Mi állapotban voltam nemcsak én, hanem mindnyájan Kamuti urammal, egy szóval mondva nekünk kevés, azvagy semmi dolga nem tetszett [BTN[2] 118] ✱ *hír ~ani. 1657:* a székelyekben mintegy két ezernyin ... útra indulának[a] Molduva felé ... azokat levágák, megdúlák és foszták, és csak számos jöhete hír mondani haza [ETA I, 163 NSz. — [a]II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratából] ✱ *hogy jobban ~jam. 1896:* Ezzel a biztosítással megyünk a gyülésbe, hogy jobban mondjam, az engedelmetekkel [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *jó hírt ~. 1751:* Hallo haj Gőndőr bátya Mit beszél Isten Angyala Ha mit beszél ha ugy volna Valoba jo hirt mondana [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék] ✱ *jót ~ vkinek. 1697:* hogy jót mondottam neki azert engemet nem szeretett [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.] ✱ *követséget ~. 1618:* monda az pasa ... Én megírom, hogy te[a] az hatalmas császár kévánságára és az uradnak igíretire semmit egyet sem szóltál, követséget nem mondottál, azért az mivel idejöttél, ugyan azonnal elmehetsz [BTN[2] 96. — [a]Ti. Kamuti Farkas főkövet] ✱ *magában ~ vmit. 1574:* Katalin Zatmary Ianosne

Egebet Nem hallot hane(m) ... Zalay Istvan ... Mongia Magaba hogi Meg fogtatom az or kwrwat [Kv; TJk III/3. 371]. *1598:* Nehez Mathias ... vallja ... egykor kezde mondanj magaban Pazthor Jstwan[a] [Kv; TJk V/1. 254. — [a]Köv. a nyil.]. *1710:* Én ülék paripára s mondám magamban [BÖn. 736] ✱ *olya(n)t ~ vkinek, hogy* ... *1634:* megh busita Czikor Georgy, de bizony olliant mondok, hogy az migh el, nyeghet vtanna [Mv; MvLt 291. 12a]. *1639:* Szekely Istua(n) ... azt mondotta neki, hogj halgasson ne szoltasson vele, mert olliat mondok hogi mind eltigh megh banod [Mv; i.h. 183b] ✱ *örōm ~ani. 1604/1675:* Bodor Balas' vala procatora Bernald Miklósnak, engem küldöt vala haza eörōm mondani [A.csernáton Hsz; HSzjP Gaal Gergely Lo fū Dalnoki vall.] ✱ *panaszt ~. 1573:* az mj wraink Jgen fenyegetenek wala hog senkinek semjt ne szolyonk. Es valakinek panazt ne mongionk mert minket nagban Eytetek ty ha walakinak panazt mondotok [O.bikal K; KCs] ✱ *sub rosa ~ vmit* titokban közöl vmit. *1704:* a bellicus secretarius is sub rosa mondotta volna egy magyarnak, hogy Pekri uram egy levelet írván a generálnak, azt írta, hogy eddig úgy írt mint ellenségének, de már úgy ír, mint barátjának [WIN I, 198]. *1828:* én a Hadnagy Urnak sub rosa egy dolgott mondanék [Dés; DLt 87/1829] ✱ *szem(é)be ~ vkinek vmit. 1570:* Jwlya Themeswary Gergelne Ezt wallya hogy ... hallota azt hogy firtthatyak volt chigan esthwannet hogy Te hasitad megh az pap keonteset, es eoys Latta az hasitast Rayta, Es hallota hogy Borgias Mathias zembe Mongya volt Neky hogi Te dolgod Mert az kestis Lattam nalad [Kv; TJk III/2. 59]. *1637/1821:* (Torockai jobbágyaink) Gondviselő Szolgáinknak szemekben egynehányszor mondották. Ha akarnak, el mennek dolgunkra, ha nem akarnak, nem mennek [Torockó; TLev. 8/1] ✱ *szeméremmel legyen ~va. 1716:* szeméremmel légyen mondva, az szemérem testit, maga kezeben ruhában hordazta [Nagyida K; Told. 22] ✱ *szemtől szembe ~. 1771:* Ersekujvári Mihályné Aszszonyom Diszno Dinynyéjét ... Imbrefi Szöts Ferentz a Betlen kertből lopva maga házához vitte, utánna is ment vala szemem láttára Ersekujvári Mihályné Aszszonyom, és az mondá szemtűl szembe ... ő klmének, az én Diszno Dinynyémet miért hozta el kend ... hirem nélkűlt [Dés; DLt 321. 25a Anna Széki cons. Mich. László (48) ns vall.] ✱ *tisztességgel legyen ~va. 1803:* nem nyughatik ez a' Viga az én Léányomtol hogy tisztességgel légyen mondva sánta pitsájunak mondotta [Aranyosrákos TA; Borb.] ✱ *tréfában/tréfából ~ vmit. 1584:* Iffiw Ianos vallia ... Nem tudom ha Trefaba Montaye ezt[a] Keodme(n) Ianosne vagy bizoniaba maga felól [Kv; TJk IV/1. 369. — [a]Azt, hogy terhes]. *1631:* ö czak trefaba mondotta, hogj utanna menniunk [Mv; MvLt 290. 236a]. *1820:* tréfábol mondám: tám pálinkát adsz azért hivusz [Várfva TA; JHb 48 Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.] ✱ *újságot ~. 1632:* az szolgalo leanio(m) ... monda hogi Uram ujsagot mondok ... Berkeszine Szeöcz Mihaly eözue eölelkeztek [Mv; MvLt 290. 80b]. *1847:* Egyebeket mint irám Jósi megpletykál, ha kell ujságokat is mond [Kv; Pk 7] ✱ *vki szavával ~ vmit. 1557:* Kegelmetek hige megh Zowat az mjt mj zonkwal mond [Apanagyfalu SzD; BesztLt Blasius mjko et franciscus appaffy Gregorius Timar beszt-i bíróhoz]. *1612:* Ezeken kwwwlis penigh valamit mi szonkal mondand Kamúthj Balas Uram Kegyelmeteknek, mindenekben Zoúanak engedelmesek leúen azt czielekedgietek [Kv; PLPr 49 fej.].

Sz. *1741:* itt telik bé mongy igazat s bé törik a fejed [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

2. kiejt/mond; a spune/pronunţa; aussprechen, sagen. *1568:* Anna Consors Michaelis Babochy ... fassa e(st) in hunc modu(m) vgy hallottam az Kőmyües Lőrincne zóleyebe hogy zola Zabo Janos, Zarom az testamentom leúelbe es az Testamentomba, Ezt penyg tyzerys monda egymas vtan [Kv; TJk III/1. 171]. *1584:* Keomiwes Janosne Es Eotweos Peterne Anna valiak vitte ez ket vallo az eotweós peter giermeket ez vargane Annianak ... mongiak meg neki hogy Nem alhatik hanem eyel Nappal Niughatatlan volt, Monda erre Catalin azony No Im meg tanitlak mith mively, Ezt cheleked vgmond te Eotweós peterne, hogy Ally esthwe kesen eg termeo fa alá, Es oth mond[a] ezt haromzor[b] [Kv; TJk IV/1. 194a. — [a]A címszónak ez az előfordulása tartozik ehhez a jel-hez. [b]Köv. a varázsszöv.]. *1749:* (A kicsi Gyuri) jobban tanuljon. ha Isten eltet. meg latom ha tuggya mondani Apo [Buzd AF; Ks Mikó Ferenc feleségéhez].

Szk: *ezeket/ilyen szó(ka)t ~(ja). 1756:* húsz ujadon uj kőrmőczi Aranyak voltak ... tizen kettőt ... bé takara egy darab papirosba, 's bé veté az ágy alá, illyen szót mondván, buzerankó [Kv; Mk IX Vall. 40]. *1759:* Providus Marosann Gavrilla ... Fűlink hallottára ezeket a szokat a monda[a] [Árpástó SzD; BK. — [a]Köv. egy r. nyelvű mondat] ✱ *ezt csak kétszer se ~d. 1813:* Sogor! ezt tsak kétszer se mond; mert bizonyoson el nem Szenvedem [Dés; DLt 71/1814] ✱ *füle hallására/hallatára ~ vmit. 1735:* Az Atrix. Aszszony-(na)k Szemellye szerint elő állásakor File hallására monda Nehaj Attya Gáll István ura(m) hogj az szőlőbűl részit ki adta [Dés; Jk 171b]. *1798/1800:* fülem hallattyára azt mondotta[a] [Torda; KvAKKt Mss 363. — [a]Köv. a nyil.] ✱ *igen ~. 1626:* hallek zidkozodast ... az molnart igen zidgia Boczkor Matthiast (!), igen mongia hogi ieoy keözeleb gilkos esse kurua [Szentgyörgy Cs; BLt 3] ✱ *ily szóval ~. 1733:* hallottam az Falusiaktol, hogy mondották illy szóval talám a széna kőrűl maradott vólna tűz, és a széna is a miatt éget el [Árapatak Hsz; BLt 7 Bota Ráduly (40) jb vall.] ✱ *maga nyelvével ~ vmit. 1617:* More Boldisar maga nieluiuel azt monda hogi az Battia ha mi barmot vitt Bradi Menyhartol azokbol rezt nem keuan [Abrudbánya; Törzs] ✱ *majd ~ vmit. 1710 k.:* Igenis, úgymond, az ilyen özvegyasszony siralmából csinálják a templomot? adok majd mondom mit [BÖn. 891] ✱ *vmilyen szót ~. 1752:* Gocsmán Lászlo egy pár piros Csizmát igire' ... csak mongyak s szólyak valami böstelenségire valo szótt Benkő Anna aszszonynak de én arra aszt felelém hogy ha meg csepegtetnének sem mondanék [Altorja Hsz; HSzjP Catarina Sándor Consors Andreae Vizi (19) pp vall.].

Sz. *1667:* Tövissi uram fizetése kevesebb. Hiszem ha beállhatnak, ennyi barátja tud tisztességes fizetést szerzeni, de elsőben az árkon által kell ugrani, úgy kell hoppot mondani [TML IV, 104 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. alanyi ragozású formában; în conjugare care indică/arată (numai) subiectul; in subjektiver Beugung: (így) szól; a spune (în felul următor); (in dieser Weise) sprechen. *1568:* Barbara vxoris Casparis Jaxit iur(ata) fassa est, hogy eo ezt hallotta, mikor Jmar a per meg volt, haza megien volt gergel deak hegedwlúe, es hogy Andras Kato meg hallia, mond hogy Ihol az en hegedosom [Kv; TJk III/1. 236]. *1573:* Zekel Andras azt vallia hogi ... Eccher Megen hazahoz agostonnak, tezen Zo bezedeket kato felél, Mond hogi vgian Bozorkan az [Kv; TJk III/3. 87]. *1602:* mikor En haza Jöttem wolna az mezőről mondok hogi meg fogtak olah Istwant [UszT 16/65 Lőrincz Janos chieherdfalwi lofw Ember vall.]. *1631:* Latta(m) azt az Kerekes Marton felese-

get hogi ... az tűzhelien sugorog vala, s meghen monda(m) hogi bezzegh szintelen vagj jo menieczke mondok [Mv; MvLt 290. 231a]. *1636:* mondot Polgar Istvan, hogy lopot márhá, de ezt szinte az Kűkűlleo mellol hoztak [Mv; i.h. 291. 71a]. *1724:* három versenis jött hozzánk Néhai Czeglédi Szabo Mihályné Aszszonjom, s mond, hogi tégjük magunkéva az meg irt házat [Ne; DobLev. I/106. 8 Anna Balog rel. nob. quond(am) Martini Dobolyi (50) vall.]. *1736:* Ha valaki az időben az szakállát leberetváltatta, nem beretváltatta az haját is egyszersmind, az csúf volt, olyat mondottak neki, az kit szégyenlek ki írni [MetTr 350].

Szk: *úgy ~. 1568:* Vincencivs literatus ... fassus est, in hunc modu(m) ... Jta dixisset, Johannes brassai hazuch vg mond, bestye agebul benne [Kv; TJk III/1. 213]. *1592:* Nagi Janos ... vallia: Ammikor halala teortent Kotro Mihali fianak, reggel az zeoleobe kapalok vala hogi halla(m) az Jajgatast, jai jai vgymond [Kv; TJk V/1. 215]. *1602:* Boldis Jakabne Marta azzonj ... vallia : Hallottam vgimond, hogy te vitez mihaline, eochenek, rakonanak mondotta [Kv; TJk VI/1. 659].

4. rendsz tbsz 3. szem-ű alakban; la pers. a 3-a pl.; in Mz 3. Ps : beszél, hangoztat; a spune/vorbi; reden. *1568:* Barbara Georgy szekeres consors iur(ata) fassa e(st) ... mond feyerwary Durko, az mongiak hogy vatszy peter chywkat hozot en hozzam, es en foztem meg [Kv; TJk III/1. 226]. *1640:* Dobrul Pais p(uszta) h(azhelye) ... sellerul most Ztoika Muntan benne az el mult eoszel mongiak bele szallat [Bráza F; UC 14/48. 87]. *1667:* Székely Mojzes, azt mondják, hogy ordával főzeti a kását s aval él [TML IV, 250 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1676:* A havasalföldi vajda hétfőn indult meg táborostól; Druzinkóra mondják hogy mennek [TML VII, 263 Nemes János ua-hoz]. *1804:* mondgyak a fejin láttzott egy hojpadás ... egyébb kékség vagy vak űtes nem láttzatott [KLev.].

Szk: *amint/úgy ~ják* amint/úgy beszélik. *1797:* Az kotsi kerekeket a Vártzai Molnár mind eddig el nem készité, s talám őszig sem kesziti el mivel a mint mongyák ujra le betegedett volna [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1817 k.:* Getzi Mínyának a' kováts fia én utánna jártom, ugy mondgyák az emberek hogy őrőkre el butzuzott az apjátol, 's világot vett a' nyakábá [Héderfája KK; IB. Veress István vall.] ✱ *(amint/úgy) szokták ~ani. XVIII. sz. eleje:* (: ā mint Szokták mondani, ā Kancza vemhezi ā Lovat s az Abrak az Annya :) [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1790:* Szokták mondani a' hol vékonyabb a tzérna ott szakad el [Sztrezakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1879:* Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk ... Ittunk és pletykáltunk ... Ki is voltunk merülve — de úgy szokták mondani, hogy „pompásan mulattunk" [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *a világ ~ vmit. 1672:* az én jó kegyelmes urammal s kegyelmes asszonyommal ő nagyságokkal tavaly igy járék, mint most Kegyelmeddel, melyet ez világ mondott volna is, alig hihettem volna el magammal [TML VI, 191 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

5. (törvény előtt) kijelent/állít vmit; a declara/afirma ceva (in fa̧ta instaņei); (vor Gericht) behaupten. *1583/1584:* Hűn eo Kgme azt mongia hogy varmegien Nem tyltottwk Azt Mongywk az Ellen, hogy megh volt Annak Az Tilalma [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1588:* Az factum eset ... Az perechyeny Reten ... mellyet si juris esset, Azt mondanok, hogy Semmynemő Juris Remediummal nem prolongalhattna [Somlyó Sz; WLt]. *1590:* az melj kerted fen vagion az orszagh vta feleol az en vtamban, azt mo(n)dom hogy hatalmassul kertelted oda az en wtamat megh kewano(m) szabadulni az kegtek teorwenieteol az foglalasert [UszT].

Szk: *élő nyelvével ~. 1807 k.:* Szekelly Mihálj Uram ... azt mondá nékünk ... az Unakámnak Testálok kett hold Szanto Foldeket ... hetven hét Forintokban, hogy hozzám látott betegségemben vizet hordat és adatt a melly ebbéli Testamentumat az Eskettető Annya Galfalvi Mari Aszszony is elő nyelvevel mondván, nem bánam hellyben hagyom [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.] ✱ *igazságát ~ja hozzá. 1597:* Almassi Bertalan (?) Matę Nagy Lenart Boldisart hītta nemy nemy nyl feóldeknek megh zantasaert, kit az I chak Anyba val hogy zimboraia volt masnak s Annak zantottak megh, eò semmi igassagat ne(m) mondgia hosza [UszT 12/120] ✱ *közét ~ja vmihez. 1568:* Valamy kozet mondanaya az ereoksegheoz [Rigmány MT; LLt 87/1]. *1590:* az melj erdőtt ennek előtte az Szőlő Berczin ... Birtanak ... Ahoz ennek vtanna semmj közőket, Igassagokatt es Birodalmokat ne mongák [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. *1600:* az Wargiasiaknak az vtnak az al felit hagyak, az fel feldhez eők sem mo(n)tak semmi keozeket [Almás U; EHA]. *1651:* soha sem maga sem maraduanja az Eoreokseghez ez napsaghtol foghua keozit nem mondgia [Msz; BálLt 49] ✱ *maga képében ~ vmit. 1595:* Az Jobbagyomat ... megh sebesitęk, Azerth: En maga(m) kepebe azt mondo(m) halal Akarasnak terhe(n) vadnak singullatim [UszT 10/99] ✱ *vérségét ~ja vmihez. 1610:* az én peresim ... mongiak versegeket az megh neuezet eóreóksighhez de az ne(m) eleg okadas ... mert ... en teólle(m) teörueni nelkwl keólt el [i.h. 4/30].

6. vall, vallomásban elmond/állít vmit; a declara/relata ceva; in Erklärung/Aussage sagen/behaupten. *1570:* Anna Aztalos Jmrehne hithy zerent vallya, hogy latot dolgot egebet Nem Thwd Zabo Janosnehoz Mondany [Kv; TJk III/2. 35–6]. *1572:* Theolceres Janos azt vallya hogi ... semmy gonozt Nem tud Mondani keomyes gergne feleol [Kv; TJk III/3. 6]. *1583:* Dorotthea Chizar Balinthnę, vallia ... monda Az leany, Im Nem tudom mit Mondatnak vele(m) ezek, vgian Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; TJk IV/1. 126]. *1633:* Pall Deak Vram az minapi Czirkalaskor firtatott bennünkeot, hogy Nagy Thamas Vramott vadolliuk, de mi nekünk nem volt egjebett enel mit mondanunk [A.komána F; Szád. Bukur Ronczia vall.]. *1657:* A dicit. Halmi Janos az felesegem felöl illyen rut dolgot mondot; hogy az felesegem a feleseget Galambfalvi Ferencznek el akarta kereteni [SzJk 81]. *1755:* ennek előtte Circiter husz esztendővel két Cancelista által inqviráltattván a' dézmás tetőn Néhai Groff Kornis István Ur eő Exllja, Légenből-is citáltanak volt egy öreg Aszszont ... meg eskették, s examinálták ki is azt felelte mondonék bizony de nem szabad, mivel az ur Szilvási Uram meg tiltotta [Nagygyeke/Légen K; Ks K. 80]. *1793:* Birtokosságokra nézt, mondanak ugyan a' Fatensek egy néhány Sessiot, de azok ezen temérdek Producenseknek* magok lakásokra sem elég [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt). — *A produkciós pernek valóban rengeteg szereplője van].

Szk: *bizonyosan ~. 1725:* azt tudgyuk nyilvan es bizonyoson mondani* [TKl 7 szilágycsehi jb vall. — *Köv. a vall.] ✱ *bizonyost ~. 1763:* Mányika Iuon ... minemü excessusokat patralt légyen én arra Semmi bizonyast nem tudok mondani [A.preszáka AF; Mk V. VII/1. 55 Sztán Drágus (29) jb vall.]. *1801:* én arrol Semmi bizonyost mondani nem tudok meg felejtkezvén rolla [F.szócs SzD; TKl Nobilis Burzo Alexa aluj Logyin (70) vall.] ✱ *hallomásból ~. 1759:* Halla-

másbol tudom azt mondani hogy régentén ezen csegelly az Néhai Alb Tyiron ház hellye után való örökség vólt [Nagysomkút Szt; TL. Buttyán Togyer (70) ns vall.] ✱ *hallomást ~. 1810:* tsak hallamást mond nem pedig szemmel latott és tudatt dolgot [KLev.] ✱ *hite szerint ~. 1632:* Ez kis faluczkabol az el mult két eztendeö alatt, az mint hitek szerent mongiak az gabonanak szwkuolta miat heten futottanak el [UC 14/38 Románai Urb. 143] ✱ *hitet ~ (vmiről). 1675:* az Czigányné azt feleli hogy ha az Német hitet mér mondani azon, hogy ő tölle az hét tallert ... el lopta ... az Czigányné ... fizesse megh [Kv; TJk XII/1. 71]. *1705:* Deliberatum ... Telegdi Borbély Jánosné Bakai Susánna, Uraval egjütt a jövö pénteken mondgjon hitet rolla, hogj kilencz forint volt a satskoba(n), mikor Dosa Mihalyné el kapta a honya alol [Dés; Jk 350a]. *1799:* tudják[a] az Exponens Urnak akkori Czelédjei-is, és készek lesznek hitet mondani rolla [Ne; DobLev. IV/811. — [a]A zálogügyletet] ✱ *jót/roszszat ~ vki felől. 1783:* nem léven járatos az ő Nsga Udvarában, se jót, se roszszat nem tudok ő Nsga felől mondani [Perecsen Sz; IB. Steph. Gergely (47) jb vall.] ✱ *kérdésre/kérdőpontra ~* vallató kérdésre válaszol. *1843:* A kérdőpontokra általában csak annyit tudok mondani, hogy hallottam, miszerént egy Varga Katalin nevű asszony jár a három faluk dolgában | Tizenharmadik Zsurka Iuon luj Dumitru bucsum-pojényi közlakos, mintegy 45 éves, disunitus, házas, négygyermekes, szelíden kikérdeztetvén mond a kérdésekre általánosan[a] [VKp 91, 116. — [a]Köv. a vall.] ✱ *nyilván ~ → bizonyosan ~* ✱ *nyilvát ~. 1650:* egy szentgiorgy napia(n) oda ment ... tvzert ... akor nem gianoual szola hanem niluat monda [UszT 8/64. 37a] ✱ *tud ~ani vmit vkiről* tud vallani vmit vkiről. *1570:* Igartho ferenchne Margith hithy zerent vallya hogy ew semy Latot dolgot Nem Thwd Mandany, hallomast eleget hallot [Kv; TJk III/2. 32]. *1629:* En most sem tudok egyebet mondani annal az mit az eleot megh mondottam mikor az A. ideztetesere vallottam [Kv; TJk VII/3. 48] ✱ *vki ellen ~* vki ellen vall/nyilatkozik. *1730:* valamikett tavaly s az iden ellenem mondattak megh bizonyittom, Emberrel, I(ste)nnel hogy bizony hazugsagh volt [Abosfva KK; Ks 83 Bako Iosef lev.]. *1772:* az I. Groffné Férje kevanta Gondviselőmet ajándekkal arra venni, hogj ellenem mondgjan, s cselekedgjék a' maga hasznára [Kük.; JHb LXVII/228]. *1820:* Opra Gavrillát Drégán Janosné onszolta arra, hogy mondana a Bároné ellen, de engem senki sem onszolt [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ballos Nasztászia, Opra Juon felesége (20) majorosné vall.].

7. vmivel vádol vkit, vmilyen vádoló szóval illet vkit; a acuza pe cineva cu ceva; anklagen/schuldigen. *1593:* Ezth mondo(m) az aly pereshez kj ennekem az eleoth ez el multh ideokbe hytwes felessegem wala [UszT]. *1633:* Engemetis firtatott Pall Deak, hogy mondgiak Nagy Thamas Vramra, hogy vadolliam, de ennekem nem volt mit mondanom [A.komána F; Szád. Opra Morariul (65) vall.] | Aztis tudom hogy Pall Deak Vram Eröltette az embereket, hogy Nagy Thamas Vramra az mi ninczenis mindent mondgjanak [F.venice F; i.h. Sztan Paszerey (45) vall.].

Szk: *~ hozzá/vkihez vmit* vádol vkit vmivel. *1570:* Ereos Jakabne Anna, hithy zerent vallya hogy ew semmyt Nem lathot az leanhoz ... Chyaplar palne orsolya, ezt vallia hogy ew sem latast sem latomast nem Twd hozza Mondany [Kv; TJk III/2. 87]. *1592:* en orr ne(m) vagiok valamyiél jambor zokta othalmazni tiztesseget enis kez vagiok otalmaznom, hogy ezt mo(n)dotta hozza(m) megh holt diomert fel ne(m) vette(m) volna [UszT]. *1600:* arra az aztagra az J ... rea me(n)t tulaidon hatalmawal, kiert az A. Kapitan vra(m) kepe eleibe hitta az Alperest, Mivelhogy penigh se(m) eö maga se(m) p(ro)katora iele(n) nem wolt wgy tecczik az teörwenynek hogy walamit az A. hozza mo(n)d, azon marad erte, az kis hatalommak terhin [i.h. 15/200] ✱ *árulónak ~ vkit. 1555:* Ha valakit kurva fiának, árulonak, hitetlennek mondanak ... ha a más fél meg bizonyitja, hogy ő hozzája büntelen mondotta, eleven díján, az az tizenharmad forinton marad [Szu; SzO II, 121] ✱ *étetőnek ~ vkit. 1602:* Wajda Andrasne Klara czitaltatta wolt boier martonnet, Tiztesse⟨g⟩ dolgaert, miert hogy Éttetönnek monta, es az al peres miert zemelie zerint Jelen ne(m) wolt ... az fel peres holt dijat keressy hogi öttet Etetönek mondotta [UszT 16/90] ✱ *gyilkosnak ~ vkit. 1606:* az mikor az haborüsag uta(n) Benko Istua(n) Testame(n)tömöt tön. Nagy Ferenczet Benkö Istua(n), Gjlkosnak mo(n)da es az Leainat (!) Ilonat Gilkos felnek [UszT 20/107 Antal Benedek vall.] ✱ *hamisnak ~ vkit. 1590:* Thudom aztis hogy az vegezes lewelben Jgy vala hogy kj megh hamisitana az Eskwtteket tehat mi okon mondacz engemet hamisnak monda Chiomortan Janos ezert mondlak hogy Nem Igazan feleltel [i.h.] ✱ *hatalmasnak ~ vkit. 1596:* Kis auas alljabol yzette(m) volth be ... hat eökret ... Nagy Peter el vette embere(m) kezebeól ... Az el vett hat eökret bechyeúel keuano(m) meg. Az el vetelert hatalmasnak mo(n)do(m) [i.h. 11/31–2] ✱ *hitetlennek ~ vkit → árulónak ~ vkit* ✱ *kikapó személynek ~ vkit. 1799:* Hijába mondgyák hát, azon Tanúk a' Panaszlót, ilyen, s, amolyan ki-kapó Személynek [Dés; DLt] ✱ *kurvafiának ~ vkit → árulónak ~ vkit* ✱ *lopónak ~ vkit. 1558:* mywel hogy Thwry Gewrgh az warosth, Byro wramoth Loponak montha ... Azerth az perth kewnyewrewghwen ew felsegenek yde keryek hogy yth legyen tewrwen abba [Kv; TanJk V/1. 47] ✱ *orgazdának/ornak ~ vkit. 1590:* Boldi Georg monto Zabo Jstwannak hogy mind addig orgazdanak mondlak meg magadat megh nem tisztitod [Kv; TJk V/1. 50]. *1598:* Zekely Mihalyne Ersebet Azzonj ... vallya: Thwdom azt hogy az chehben zidalmaztak ereossen egy mast hwztak vonthak, ornak mondottak egy mast [Kv; TJk VI/1. 252] ✱ *társnak ~ vkit* büntársnak mond. *1598:* mely Zemelyekhez mostis azt mongiuk az giano mellet hogy ha az orzagh teoruennie zerinth megh Nem mentik magokat, hatt tarsnak mongiuk [Alparét SzD; Ks].

8. vmilyen vádat emel vki ellen; a ridica acuză contra cuiva, a acuza pe cineva; gegen jn Anklage erheben. **Szk:** *halál-akarást ~* gyilkossági szándékkal vádol vkit. *1598:* Megh ertette(m) az Actrix Acquisitioiat, Ahol azt mo(n)dgia hogi hazara mente(m) volna ottogjo(n) vereket-tem volna, hatalmat(is), diat (is) keoúete raita(m), halal akarast is mond [UszT 13/27] ✱ *hatalmat ~ vkihez* hatalmaskodással vádol vkit. *1570:* Nehay czynek gergelne: Ersebet azzony felelety: ... Ezerth Ideztem ty kgltek Eleyben ez Paloczyky Janost ez czynek balinthot hogy az el mult wdokben ... hatalmawal harom fertaly zołometh el Merette: kynek az torwenthwl ha az torweny Mondanaya hatalmath Mondanek hozzayok Erte [Kv; TJk III/2. 166d]. *1590:* Az mas dologbolis hogy feöldemeth el jarta, minden chówa Ellen kilemb kilemb hatalmath mondok hoszaia [UszT] ✱ *a hatalomnak terhét ~ja vkihez. 1596:* Mj penig azkor, az Wrúnk eö felsege hadaban voltunk, eö it hon maradoth vgy hatalmaskodoth, mely hatalmaskodasert si Juris az hatalomnak terhet mongiuk hozzaia [i.h. 11/69] ✱ *méltatlan fogságnak terhét mondja vkihez. 1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele ... ha kinek az en

zolgam myt vetett en teorwent teottem volna feleolle, de hogy ezt nem Miweltetek igy fogtatok megh azt mongywk hogy nem mihelhettetek wolna, az myltatlan fogsagnak terhet Mongywk kigyelmetekhez [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24] ✱ *a nagy hatalmat ~ja vkihez* nagyobb hatalmaskodással vádol vkit. *1595:* Az decreto(m) tartasa szerent haszamra Jövesedert felesege(m) el uiteledert az nagy hatalmat mondom hozad [UszT 10/96] ✱ *a nagy hatalomnak/major potenciának terhét ~ja vkihez* 'ua'. *1592:* kazaltak megh ez megh newezet szena Retemnek eggik Rezet ... az nagy hatalomnak terhet mondom hozzá ... az szenat beoczywewel kiwano(m) megh [UszT]. *1600:* si iuris az Inuasioert es hazamo(n) walo hatalmaskodasert az maior potentianak terhit mondom hozzaia [i.h. 15/79].

9. vmilyen (pénz)büntetést kiván kiszabatni vkire; a pretinde/cere să fie amendat cu o anumită sumă de bani; irgendeine (Geld)strafe zuzumessen wünschen. *1592:* Adygh wertthe palchayawal az Zegen iffiw inassath el Annyra hogy wgya(n) az feoldre le wonttha ... az feoldre le wonassaert hwszon negy Gyratth mondok hoza eretthe [UszT].

10. (vádra) felel/felhoz vmit; a răspunde (la o acuzaţie); auf Beschuldigung etw. vorbringen. *1588:* Ahol azt mongia Az In causam Attractus, hogy en legittima Tutrixnak nem Irathattam wolna magamat, mertt Bathory Chaspar Az en fiam legittime aetatis wolna, et per hoc condescensat varna, Ez ellen azt mondom[a], hogy Semmikeppen nem Condescendal [Somlyó Sz; WLt. — [a]A cimszónak ez az előfordulása tartozik ehhez a jel-hez]. *1590:* Az hol azt mondod hogy my az varos Jozagat nem az waros haznara hanem az my haznúnkra keoltetthwk wolna, azrolis azt mongiuk[a] hogy my azt nem tuggyük hogy az waros Jozagatth my az my haznúnkra keolteotthük wolna [Szu; UszT. — [a]A cimszónak ez az előfordulása tartozik ehhez a jel-hez].

11. (vmilyen határozatot/törvényt) hoz; a pronunţa, a formula/exprima în cuvinte; (irgendeine Bestimmung/Gesetz) fassen, bringen. **Szk:** *deliberációt ~. 1711:* I(ste)n és jo Lelkünk Ismereti nekünk dictálta Deliberatiot mondottunk [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50] ✱ *ítéletet ~. 1792:* a ki rendelt Bírák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévő Causát ki dolgozzák és Törvényesen végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak [Ne; DobLev. IV/704] ✱ *szentenciát ~ (vkire)* itéletet hoz vki ellen. *1570:* Az Tanachbely vraim Erreh Jllyen Theorwent Teottek hogy az mynt Be hozzak az Alperes Byzonsagy, kyk az Byrak vraim eleot Nem voltak mykor Az Alperesre Sententiat Montak ... Mywel hogy Az Alperes Zeoleye gepwyen ky Jewt Es otth vagassal vagy wtessel zebesitette az felyperest, Rayta Maradot az 20 f hatalmon [Kv; TJk III/2. 48] ✱ *törvényt ~. 1569:* hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokffyat Buday Gergelt az kyralj Tablayara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergeltewl es az kyraly Tablayarol ky halaztottak wolt Gywlay Myhaly Eleyben hogy az Tabla Terhewel meg lassa, es Terwynt Mongyon Nekyk [Diós K; JHbK XLIV/13]. *1599:* Myerthogy az birak vraim megh teorwent nem pronuncialtanak Tetczjk azert hogy az biraknak teorwent kel mondaniok [Kv; TJk VI/1. 335].

12. *a törvény ~ja* a törvény előírja/megszabja; legea spune/stabileşte; das Gesetz schreibt vor/setzt fest. *1570:* Nehay czynek gergelne: Ersebet azzony felelety: mynd fel peres procuratora altal ... Ezerth Ideztem ty kgltek Eleyben az Paloczyky Janosth es czynek balinthot hogy az el Multh wdokben ... hatalmawal harom fertaly zolometh el Merette; kynek az torwenthwl ha az torweny Mondanaya hatalmath Mondanek hozzayok Erte [Kv; TJk III/2. 166d]. *1597:* Biro Mihalne Magdolna wallia ... hallam hogi Teolcheres Leorincz azt monda hogi soha nem engedy hogi arra menynye(n) az viz feye fen allattaigh hanem ha az teorweny mongia [Kv; TJk VI/1. 79].

13. (meg)fogad; a făgădui (solemn); (an)geloben. **Szk:** *becsületére/lelkére ~. 1801:* hogy kik voltak a garáznások és veszekedés kezdők Lelkemre mondom most is meg különböztetni nem tudom [Szucság K; RKA]. *1832:* De azt betsületemre, és Lelkemre mondom — hogy nem hiszem, hogy egyenesebb igazabb, és szorgalmatosobb Lélekkel vihesse mint en[a] [Torda; IB. Demény János tt lev. — [a]A gazdaság vezetését] ✱ *esküvésére ~. 1557:* Masyk wallo Alberth pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara ... mykor az yo azzonyomoth az Wr Isthen halalra Bethegeythe ... Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Betegh azzonyallath, hogy en yrnam megh az Testamentomoth ... Wgyan ezen eskewesemre mondom hogy ah (!) mynd mondotta az Betegh azzon, Wgy Jrtham [Borsa/Szentmártonmacskás K; SLt St. 5] ✱ *esküvéssel ~ vmit. 1596:* azt pedig ugyan eskjüessel mo(n)gia uala, úgy hogy Isten eótet ugy segellye [UszT 10/73] ✱ *fejedelmi hitére ~. 1632:* ha többé panasz jü reám, fejedelmi hütemre mondam, hogy az birókban vagy esküttekben akasztatak fel [Udvarfva MT; Barabás,SzO 366–7] ✱ *(igaz/nagy) hitére ~ vmit. 1594:* Zegedi Mihali vallia ... mikor Giulai Mihalt rafogta volna ha eo dolga volna, hitire monta hogi nem eo dolga [Kv; TJk V/1. 477]. *1711:* mond Gegő Péter nagy hutire nem fegyverkedni jöttem hanem gratiat akartam nyerni [Madaras Cs; Born. XXXIX. 50 Balas Tamas (22) jb vall.]. *1724:* Ersók monta ... Uram igaz hitemre mondom, h(ogy) Pekri a Szolgálójának lábát tartatta velem, és úgy vitte véghez Szolgálójával rendkivül való dolgát [M.királyfva KK; BK. Thóldalagi Gábor (23) vall.] ✱ *hittel ~ vmit. 1662:* Nem átallja őkegyelme írni: hittel mondottuk volna, harminc- vagy negyvenezer tallérunknál több nem volna [SKr 464]. *1668:* az felesegeis egyszer el idegenedet tőlle ... s hűtel mondta hogy eő felesege soh sém lesze(n) többször de ugya(n) most is felesege [Szúv; Born. XXXIX. 5 Majus Márton (40) vall.]. *1672:* az I. mondotta volna az At jobbágy(na)k, és hittel mondotta volna hogy nyakon kötve viteti el innet az At [Kv; TJk XI/. 219] ✱ *Istenre ~. 1584:* Zeoch Imreh al(ias)s Kis, vallia ... Ez Nyreo Markos az Meszaros Matias fia, Akarwan el venny ez Mostani feleseget hat ellent akar tartany benne Zeoch Giarfas, En hozza Menek es Mondek Neky Myert tartasz ellent benne, Monda Giàrfas vra(m) Myert Ne tartanek ha az Attia enneke(m) ver zerent valo Attiamfia ... Ne(m) Akarom hogy a' Marczona Bestie el vegie, mer Istenre mondom hogy Atthiamffia [Kv; TJk IV/1. 329] ✱ *parolájára ~ vmit. 1818:* Fő Ispányi Parulámra mondom: hogy az Executio ... ki nem fog vitetni [H; Ks 111 Vegyes ir.].

14. állít vmit vkiről/vmiről; a afirma/spune ceva despre cineva/ceva; etw. von jm/einer Sache behaupten. *1557:* borgon vagion valamy jobagwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegyelmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Franciscus Appaffi Gregorius Timar beszt-i bíróhoz]. *1574:* Annak felette ammely ket Zantho feoldet mondott horwatt gergely hogy birt wolna elek wram az zechy feoldeon horwat gergelyet, azokotys megh ereztette Elek wram horwatt Ger-

gelynek [Somlyó Sz; WLt]. *1586:* Chetneky Christoff vallia, Pesthy Janos chak teoreo ezwstót Mondot, de hogy hitwant mondot volna, Ne(m) hallotta(m) Rezesnek sem Mondotta [Kv; TJk IV/1. 614]. *1655:* ha eő kglme Csepreghi Mihály Uram ezt cselekszi, hogy soha elő nem vészi azt a levelet, én ő kglmevel megh egyezvén megh követem ... így, megh bocsásson Kgld Edes Csepreghi Uram, a' mitt mondottam s cselekettem az bizony nem ugy vagyon [Kv; ChartTr II. 896 Petrus Lázár al(ia)s Őrmény de Dios (45) ns vall.]. *1657:* Azt mondod Este lelek kurua fia hogi en rontottam be ekkor, ekkor (!) az hazad aytaiat. Dobos Georgi monda: Azt mondom kopasz este lelek [Szentmárton MT; Berz. 12. 92/127]. *1737:* örökös Jobbagyi szólgàlattal szolgálták mindetig, de ha ab antiquo őstől mondott ős örökös Jobbágyi lettek volna ő Ngakk, bizonyoson nem merjük mondani [BfN Kidei cs]. *1794:* Minden azt mondja, hogy Ester az én Leányom vólna [Koronka MT; Told. 42/12]. *1809:* Dersben ... a Strásak egy Lengyel embert fogtak el ... amint maga mongya hogy itt kering Erdellybe 4. Hetektöl fogva [Derzs U; UszLt ComGub. 1658 Lukátsffi István Dullo nyil.].

Szk: *gonoszt ~ (vki felől/vki után). 1600:* Puelacher Istwan ... vallya ... eo neky ladayat ez fogoly legeny fel teorte, ... minthogy akkor biro valek, vthannays bochyatottam vala Zebeny Georgyeot de nem talalt rea, seot ahwn thudakozot feleolleis, mindeneott gonozt mondottanak feleolle [Kv; TJk VI/1. 400]. *1646:* ha mit ketek ezekben es ezeken kiuullis uelunk czelekezik, azt megh zolgalliuk tellyes eletünkben; hahun pedigh mit nem cselekezikis ketek, azert is soha gonozt ketek utan nem mondu(n)k [Bádok K; JHb III/72] ✱ *gyanúra/gyanúval ~. 1629:* Aszonyom nem monta igyenesen hogy Bakos Istvan dolga leot volna, hanem hogy oda gyanakodik az eo hazahoz reaja, gyanuwal monta [Kv; TJk VII/3. 22]. *1772:* Te Vlád Juon gyanura mondadé, Vagy bizonyoson, amit mondál [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17k] ✱ *igazat ~. 1573:* Herman Jacab Azt vallia hogi ... Mongia volt Molnar Marton leorinchnek Imar ketzeris hittalak ky az zeolebe hogi ely Igazicchwk Egimas keozt az Zeoleo dolgat, de Eccher sem vehettelek rea hogy el jeoy Mond Leorinch Bezzeg engemet eccher sem hittal, Nem mondas abba Igazat hogi oda Nem Mernek Menny [Kv; TJk III/3. 261]. *1629:* miert edes aszonjom eöregh ember vagy s nem mondasz igazat [Mv; MvLt 290. 160a] ✱ *vhány forintnak ~. 1568:* Sebastianus Boldis, iur(atus) fassus e(st), Ezt lattam hogy ... danchy orban penzt ada Temeswary Mihalnak, de en bizonyal ne(m) tudom meny volt, ok, huzon keth forintnak mondak [Kv; TJk III/1. 187] ✱ *vkit/vmit vhol ~ lenni. 1558:* Jěwe En hozzam Kendy Anthal Jobagya Seres Myhal. ki mongya egh fyath o kneel fogwa lenny es walamy wetekerth tartathny [BesztLt 20 Fr. de Kend a beszt-i bíróhoz]. *1608/1610:* Az mj penigh Az Ezöst myet nezj Aszt zalaghba monda Lennj [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49] ✱ *vmennyinek ~ (lenni). 1570:* mykor az Mwstot Be hozta volna ... szok verseneges vtan megh Mertek es 37 veder leot, de Dabo tamasne 38nak Mongya volt lenny [Kv; TJk III/2. 2] ✱ *vminek/vmilyennek ~ vkit/vmit* vminek/vmilyennek minősít/nevez vkit/vmit. *1592:* Azert kegielmes Vrunk azt kiwanniwk egesz Eotwessegh, ez orszagban hogy Elseóben myndenewth valok elegedendeó Mester remeket chinallianak[a] ... mygh ezt nem chielekedik my Kontaroknak mongiuk mynd azokat kyk ezt nem chielekedik [Kv; ÖCLev. — [a]Köv. a részl.] | Jut eszembe hogi az ezwsteot pliknek mongia vala kire monda Nimeti Istuan neki, na(m) az eleot neke(m) comorlasnak mondota vala [Kv; TJk V/1. 246]. *1688:* harmadnap az pénzt kezünkhöz akarván venni, hat az edgyik Tűsszűt elő nem adhattyak elveszet(ne)k mondgyák [Dés; Jk]. *1724:* job, hogy jámbornak mondgyanak, mint huzo vononak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

15. vki tulajdonában levőnek állít; a spune/afirma că ceva aparţine cuiva; behaupten, daß etw. in js Besitz ist. *1568:* a mely fołdet Kowach balas ołnek mond az Kolosy Gaspare [Kv; TJk III/1. 222]. *1570:* Sofia azzon pesthy Zabo Lwkachne ezt vallya, hogy egy nap az korba mykor Zabo Balinthnenak Marhaya ely vezet volt ... Megen oda hozzaya Zeoch Imrehne, Es Mond neky Jo Jlona azzon Lasd Jol megh ha Tyednek Mondod az gywreot [Kv; TJk III/2. 65]. *1590:* ha az Jgaz latok az hatarat el jariak, es eówenek mongiak az feóldnek valamj reszet, az mith rajta talal annak az terhe vigie el [UszT]. *1600:* Dancz Mihaly ... fassus est ... ha megh eskeottettek volnais eowenek montuk volna [Kv; TJk VI/1. 407]. *1767:* kurutiaban Pojana Sakuluj nevezetů kaszálot Kretsun Ignat birta de viszsza Jövén kurutziabol egy Bátyam magáénak mandotta [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 17].

16. vmilyen szóval becsmérel/gyaláz/szidalmaz vkit; a spune cuiva/despre cineva că este ...; über jn lästern, jn schmähen. **Szk:** *cafrangnak ~. 1840:* aztat Hunczfutnak, Kurvának, czafrangnak mondotta [Dés; DLt 1008] ✱ *huncfutnak ~ → cafrangnak ~* ✱ *koldusnak ~ vkit. 1567:* Helena, ancilla ... se audisse ... homo Colosien(sis) ita vituperasset Vrsulam, Nemes besthye kurua, el otottad az wradat de ha meg kaphatom byzony a bwdosbe tethetem Mast mondotok kuldosnak de thy wadtok azok [Kv; TJk III/1. 126] ✱ *kurvának ~ → cafrangnak ~* ✱ *sánta picsájúnak ~ vkit. 1803:* nem nyughatik ez a' Viga az én Léányomtol hogy tiszteséggel légyen mondva sánta pitsájunak mondotta [Aranyosrákos TA; Borb.] ✱ *varnak ~ vkit. 1789:* engemet Varnak mondottál s az én Hazamnál az mig élek addig az ki engemet Varnak tart nem lakik [Tarcsafva U; Pf].

17. *ellene ~* **a.** tiltakozik vmi ellen; a protesta impotriva unui lucru; gegen etw. Protest erheben. *1550:* ennek ellene mondot kemyn Janos, hog' mywel walkaj fyw volna [Nagykapus K; MNy XXIV, 292 Melchior Czyde de Nag' kapus jb vall.]. *1561:* My cereny gaspar es zalay gaspar kechety menihart Agywk emlekezetre ez my leueleunknek rendyben hogy ... eli menenk Az peres feóldre es ky hyuatok az soofalui[a] espant es gerebeket ... az peres feoldre es my megi kerdeok Ewket hogy ha mondanak ellene anak az rez feuldnek mert my az kyraly nemetyeket beleye jktattuk es bene hagyjuk ... Azert senky ellene ne(m) monda sem tilta myeleuttunk [BesztLt 21. — [a]BN]. *1578:* mykor my ... Lazar Leorinczetth ... Alard Ferencz rez Jozagaban Bozzazegben ... bele akartuk volna Statualny, myndyarasth es legottan ... Ellene monda [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1606:* Tudo(m) húl uagio(n) az a hely de en ne(m) latta(m) marhaiokot ott, de mikor Giulafi Lestar el iktatta uala oroz hegy kepeben ellene mo(n)dottúnk vala az Vtnak az kilseó felenek, de Koro(n)d feleól valo felenek ne(m) mo(n)dottúnk, mert Koro(n)di hatarnak hallottam s tuttam lennj [UszT 20/74 Brúltamus (!) Zabo de Orozhegj (50) lib. vall.]. *1769:* én[a] azon helyröl valo Contractusnak semmi szin és praetextus alatt ellene nem mondak nem Contradicalok s helybe hagyam [Küküllővár KK; MbK IX. 37. — [a]MBándi Kováts Susánna]. — **b.** megtagad vmit; a refuza ceva; verweigern. *1786:* Senkit se tudok nemis halhattam az

Thoroczkai Lakosak közül ... hogy az Felseges Kiràllyi Végzésnek hirdetetese után ellene mondatt volna az Uraság Szolgálattyának [Torockó; TLev. 4/13. 17]. — **c.** visszavon vmit; a retrage cele spuse, a retracta (ceva); zurückziehen. *1629:* Az mikor penigh Borbely Ferencz megh nehezedet vala, menek oda hozzaya, s kerdem hogj ha tett e Testamentomot, s monda hogj tet de ige(n) megh uetkezet, hanem küldgjem oda Szabo Dauitot ... az uta(n) monda ennekem Szabo Dauit hogy ellene mondot az Testamentomnak s megis hatta hogy megh ne irjak [Mv; MvLt 290. 159a]. — **d.** ellentmond vminek; a contrazice, a nu se potrivi; widersprechen. *1764:* azon Fatens meg eskettetvén nem mindenekben azon nyomon fateal, söt két Positioban egészszen ellene mond fassiojanak [Torda; TJkT V. 206].

18. kérdez; a întreba; fragen. *1568:* Anna Relicta gregory zabo ... fassa e(st) ... Egy Jngeth es gatyat hoza hozam, az gathya Merő veres vala meg mossam ... es mondek hogy myre hogy Jgy Czyelekezel bizon meg ver az isten, Es erre Monda feyerwary Im(re) My bestyeth tehetek, ha ream futnak [Kv; TJk III/1. 173]. *1612/1613:* mondam vgi vagione Anna, monda bizoni ugi vagion az [Fellak SzD; KJ]. *1631:* mondgja vala Koczis Mihalyne hogi te feözele az katonaknak giömberes, riskasat, verminel Czirket kukrejtes peczeniet, ugi mond, nem föztem am mint te ugjmond [Mv; MvLt 290. 232a].

19. válaszol; a răspunde; antworten. *1570:* Az Borbel Marton Suplicatioyara eo K. Azt Mongiak hogy az Mynemw helt kewan ... azt is lassak megh [Kv; TanJk V/3. 17a]. *1572:* Az gombos keonergesse feleol eo k. varosswl azt Mongiak hogi az Tawaly hazbert fl 4 Megh vegek rayta [Kv; i.h. 60b]. *1667:* Most utolszor penigh hogy ott valánk kérdék Szeots Mihálytol, ha az eo szeoleje é nagyob, avagy az Monostori Uramé, monda hogy aval nagyob â mennyit a Diofán alol èpitettem az szeoleo vègèigh [Kv; RDL I. 148e Johannes Brassai jur. centum vir et oculator Colosvariensis (61) vall.]. *1711:* kirdük az szekeresektől hova valok mondak Sz: egyediek [Góc SzD; WassLt Nagy Ferencz jud. nobilium (33) vall.]. *1744:* Száraz Ajtai Bartha János azt kerde ha Posta Lovon vagyunké, mondék magunk Lovainkon vagyunk [Bölön Hsz; INyR Gazdag György Mediocris (45) ns vall.]. *1746:* Maga sem tagadgya az J. hogy meg nem kérdezte volt az A. hogy ha mi ... hibaja vagyon az fen forgo lonak ne denegallya hane(m), mondgya meg igaza(n) ... mellyre az el ado fel ... nem egyebet mondott, hane(m) aszt hogy nezze meg jol ha láté hibát benne vagy sem [Torda; TJkT III. 104]. *1800:* kerdem ... etteteké va(la)mit, melyre mondánok miota it vagyunk Semit sem [Zágor KK; Ks 67. 47. 27].

20. (figyelmeztetően) hangsúlyoz; a accentua (ca avertisment); (mahnend) betonen. *1590:* my mindenkor azt montük hogy az mint az registrumban wagion azon kepen feöl Jgazittassa" [Szu; UszT. — "A bíró]. *1599:* Reisz Andras Lucas Rodner es Radnothy Jstwan ... valljak ... my ereosse(n) monduk neky" hogy Jol megh lassa mith chelekezyk [Kv; TJk VI/1. 347. — "Az örökhagyónak]. *1659:* a Barcsai szovának úgy higgyetek, én azt mondom, hogy jovatokra forduljon, mert vajki sok mesterséget tud ő [TML I, 319 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

21. éneket előad, elénekel; a zice/cînta; singen. *1585:* Marta Vekony Istuanne vallia, Ez ersebet leany Vala, es Az Gazdaya hon nem vala, Egykor keseon estwe hat valamy leghenkek vadnak Az leannal, ot vala Az zekel ferencz leania is es hat viragh eneket Mondnak [Kv; TJk IV/1. 506]. *1638:* latek egi legent hogi ot ben iszik uala az Aszionnial az Aszion az szerelem eneket mondotta [Mv; MvLt 291. 143a]. *1697:* Voltunk az comédiáb(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octávájára czináltatot(t). Olaszul volt az actjo, mind ének(k)el mondot(t)ák [AIN 148]. *1811:* Mikor az Ur rátok ily' ditsö ortzát vet, E' kegyes Atyának hálákot adjatok, És hármas Szent! Szent! Szent! Éneket mondjatok [ÁrÉ 172]. *1823–1830:* A tanitványaim harmóniás búcsúzó éneket mondottak a Kollégiumban [FogE 133].

22. (szertartást/vallásos szöveget) elmond/énekel; a spune/cînta (un text religios); (Zeremonie/religiösen Text) vorsprechen singen. **Szk:** *asztaláldást ~. XVI. sz. v.:* Ebéd előtt avagy vacsora előtt aytatosan minden ember mondgyan asztaláldást [Hsz; Barabás,SzO 349] ✱ *főpásztori áldást ~. 1816:* (A) Püspök ... Fö Pásztori Aldást és Atyai onszolást monda [Ikland MT; UnVJk 245] ✱ *hálaadást ~. 1653:* Mi egymást nagy örömmel látók, és az Úrnak nagy háláadást mondánk, hogy ő szent felsége e sok számtalan fegyver közül békével meghozott szegény czellánkba [ETA I, 139 NSz] ✱ *(szent)misét ~* misét celebrál. *1594:* 22 die May kildette Vrünk, az Álfansüst Eo Nodsaga popiat, es az Doctoratt, Az kewetthózˢ, hogi Miüel ez az vrunk popya, Mysset Mondyan az kewetnek, Az Missett Mondotta pedig az kewetnek Az Darabass Janoss hazanal [Kv; Szám. 6/VIII. 78 Caspar Semel sp kezével. — ˢA florenciai követ]. *1736:* egy minorita missionarius ... Fogaras városában Boér István házánál el kezdette mondani az szent misét, melyet megtudván az öreg Teleki Mihály, megizeni Apor Istvánnak, misét ne mondasson, mert bizony megcsapatja az papját [MetTr 441] ✱ *Te Deum laudamust ~. 1702:* ha jol considerálná kgld à dolgot, bizony te Deum laudamust kellene mondani ha ugyan olly jo Attyafiánál volna az ā pénz, mint én [Ádámos KK; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. *1724:* örömemben bizony tegnap mindgyart Te Deum Laudamust mondek az Templomban [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből].

23. (leckét) felmond; a spune (lecţia); (Lektion) aufsagen. *1804:* Délelőtt jo letzkét mondottam a Grammatikábol [Dés; KMN 5]. *1807:* dél előtt szegényetske Repetitiot mondottam | Letzkét tanultam a Mathesist elöl kezdettem harmadszor, de sovány Letzkét mondottam belölle ... dél előtt szintén ebédig mind tanultam még sem tudtam egy betsületes Letzkét mondani [Dés; KMN 174, 220].

24. tollba mond, diktál; a dicta; diktieren. *1557:* Masyk wallo Alberth pap Borsarol Ezt walla .. en walek Swky mesther, ees mykor az yo azzonyomoth az Wr Jsthen halalra Bethegeythe ... Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Bethegh azzonallath, hogy en yrnam megh az Testamentomoth ... ah (!) mynd mondotta az Betegh azzon, Wgy yrtham [Borsa/Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5].

25. ír, írásba foglal; a scrie/spune; schreiben, schriftlich verfassen. *1662:* Azt mondja Salamon, hogy aki jóért gonosszal fizet, nem távozik el a gonosz annak házától [SKr 703]. *1774:* Azt mondja ugyan Szent Pál a zsidókhoz írt levél 6-dik részének 4–6-dik versében, hogy akik egyszer megvilágosíttattak, ha elesnek, hogy megtérés által ismét újíttattassanak, lehetetlen [RettE 339]. *1844:* az előttem fel olvasott káptalanbeli irás ... hasonlolag azt mondgya [Szászfenes K; KmULev. I Szigyárto Mitruj (60) col. vall.].

Szk: *amint feljebb/fennebb/ide fel ~. 1631:* enis ahoz kepest az mint ide fel mondam libere akarok ioszagomban disponalni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György

végr.]. *1748:* Minekelötte Szilágyi, alias Lakatos János ur(am) Assessorságra fell vétetett a' mint felyeb is mondám N(eme)ssi szabattsággal elö ember volt [Somlyó Sz; TKl Franciscus Tidrik (67) jurassor vall.]. *1820:* Ezen szolgálatok pedig mikor és mi moddal hozattatak bé, a' mint fennebbis mondok nem tudgyuk [MvLev. Usz-i úrbéri összeírás Cziráky conscr. 2].

26. köszön, vmilyen formában köszönt vkit; a saluta, a rosti o formulă de salut; grüßen. **Szk:** *jó éjszakát ~.* *1820:* én gondolam hogy hoszszason fog folyni a' discursus jo éjtzakát mondék, s elmenék Házomhoz [Aranyosrákos TA; JHb 48 Groza Marisko Luka Monujné (50) zs vall.] ✱ *jó reggelt ~.* *1787:* Dragomér István is azonnal bé jöve s jó regvelt monda nékem [Martonfva Hsz; HSzjP Popa Juon Toma (40) gkel. vall.] ✱ *szolgálatát ~ja vkinek.* *1583:* Orsolia Theoreok Martonne ... valia ... monda[a] ... monda enneke(m) balas kowachne ... Menny el vere(m) Ilona Ke(n)di Janoshoz mond zolgalatomat eo kegyelmenek [Kv; TJk IV/1. 155. — [a]A leány]. *1661:* Az páternek ő kegyelmének is én szómmal mondja szolgálatomat Kegyelmed [TML II, 78 Bethlen Elek Teleki Mihályhoz]. *1662:* Kérem szerezettel, Szentpáliné asszonyomnak ő kegyelmének mondja szolgálatomat [TML II, 249 Rédei Ferenc ua-hoz].

27. *úrnak ~ vkit* úrnak szólít, uraz; a se adresa cuiva cu domnule; jn Herrn nennen. *1736:* Régen az tanács urakon és nagyságos urakon kivül azért haragusznak vala meg ha úrnak mondják vala: ma nézd meg, egy elévaló városi ember is ha úrnak nem mondod, feldúzza az orrát [MetTr 357].

28. jósol, jövendöl; a proroci; wahrsagen. *1657:* az jövendö mondót senki nem kárhoztatja, ha jót, ha gonoszt mond is [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

29. hírül hoz, jelent; a raporta; Nachricht bringen, berichten. *1679:* Lengyelország felöl az lengyelek között nagy dissensiót mondanak az királyválasztás felett [TML VIII, 454 Teleki Mihály a fej-hez]. *1739:* Media, Kàransebes, és Orsova Tàjekan feles Törököt mondottak ugyan ... mind azon által még edig semi ütkezetyek az még ottan voltam nem volt [Ks 89 Kornis Antal lev.].

30. említ; a aminti; erwähnen. *1764:* arra nem emlékezem, hogj valaholot mondotta volna lakását [Bözöd U; Pf].

31. *orvosságot ~* orvosságot ajánl; a recomanda un medicament; Arznei empfehlen. *1583:* Orsolia Theoreok Martonne ... valia ... haza Jeowe Az leany ... es monda ... monda ennekem Kendj Ianos Menny el Ilona es mongiad balas Kowachnenak hogy mongion Orwossagot ennekem Mert ha Orwossagot Nem mond ennekem es valami vezedelem teortinik semmiuel meg Nem erí hanem az feyewel [Kv; TJk IV/1. 151].

32. *szabadnak ~* (inast) felszabadít; a elibera (un ucenic); (Lehrling) frei machen/erklären. *1825:* a Betsülletes Céh meg egyezéséböl Földesy István Ö kme Rátz Gábort ki is az maga apródi esztendeit ki töltvén szabadnak mondotta légyen [Kv; FésCJk 21].

33. *~ani* mondhatni, úgyszólván; cum s-ar zice, aşa zicînd; man kann sagen, sozusagen. *1696:* Itt uram ... ugy vigyáztunk hogy az ő Nga Joszágába(n) reménségünk felett az egy fövön kivül mondani semmi kárt nem vallattunk volna [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1761:* In mense Iunii holt meg ítélömester Endes Miklós úr is, aki is nem volt amaz cifra, piperés, taszlis ember ... hanem a mostani világhoz képest mondani parasztos, de értelmes, okos, jó törvénytudó s amellett emberséges ember [RettE 122–3].

34. *vkinek/vmilyennek ~ja magát* vkinek/vminek nevezi/vmilyennek minősíti magát; a se declara ca fiind cineva/ceva; sich irgendwie nennen/qualifizieren. *1570:* Akarwan eo K. varoswl az harom vraimthwl Indultatot haborgastis leh zallitany ... Az harom vraimis az Bekeseghez kesnek[a] Mongiak Magokat lenny es az pertis leh thenny [Kv; TanJk V/3. 20b. — [a]Olv.: késznek]. *1597:* Jgiarto Simon ... wallia ... Viczey Ersebetet ... az Atiafiak io akarattiokbol Marthon deak vramnak engedek tartany, mierthogi kewantais teolleok feo atyafinak mondwa(n) magat [Kv; TJk VI/1. 64]. *1606:* Dancz Istok (: ki tizen negi eszte(n)dosnek mo(n)gia magat :) [Kv; TJk VII/1. 25] | hozza(m) ieöue be egik ki medeserinek monda magat [UszT 20/227]. *1614:* Kiljen Marton Ez olljan mikor hadba keszulnek akkor Jobbagjnak mongja magat, mikor valaki póról vele Nemes embernek [Ménes MT; BethU 39]. *1704:* (Az elfogott kuruc) Tasnádi embernek mondja magát [Kv; KvE 289 SzF]. *1752:* János István ... Désházára hazásodván hogy le szállának a' Kurucz világkor a' katonaságbol oda hozzánk telepedik még ... elsöbb(en) Jánosnak, ezután Istvánnak mondotta magát [Désháza Sz; Ks 101]. *1766:* A szegény bátyám, Rettegi István uram is, mikor halálos betegségében feküdt, kihozatta volt nagykésön a felesége. Akkor hetven esztendösnek mondotta magát [RettE 203].

◇ **Szk:** *a kulpát vkire ~ja* a vétket vkire hárítja; a pune ceva în cîrca cuiva, a da vina pe cineva; die Sünde jm aufbürden/auf jn abwälzen. *1763:* A mi az egés után valo Circumstantiakat nézi, azután egjmás szemire hánták ... söt Boros Miska a Culpát egeszszen Farkas Josira mondotta, amazis tudván maga vétkét nem tagadazta [Torda; TJkT V. 154] ✱ *okát ~ja vminek* okát adja vminek; a motiva/argumenta ceva; begründen. *1780:* Hogy ha pedig a Méltoságos A. Vr részirol exhibeált Inquisitoriakbeli Fatensek Fassioi Curiose meg fontoltatnak többet ponderálnak mint Sem az I. Vr Inquisitoriájában lévö Fatensek Fassioi, mert ezek azt subinferálják hogj a Mlgös Plebanus Vr többet bir, tudományoknak okát nem mondják [BSz; JHbK LIV/25. 18] ✱ *szabaddá ~ vkit* tisztségéböl felment vkit; a demite/destitui pe cineva; jn des Amtes entheben. *1699:* Töttek új hadnagyot n(emzetes) Rainer Márton uram helyén, ki is elbúcsúzván ... és így szabaddá mondván mind a gubernátor önagysága, Bánffi György mostani fökapitány, úgy választottak új hadnagyot [Kv; KvE 271 SzF] ✱ *a természet ~ja* kb. a természet mutatja; natura arată; die Natur zeigt. *1710 k.:* Egy órában kezdet az elsö vagy egy, közepe 30. vége a 60. minuta. A magyarok szokták mondani: feleközepe; jól mondják, mert azt más is úgy mondja, mert a természet maga mondja [BÖn. 460–1] ✱ *vmihez ~va* vmihez mérve/illöen; pe măsura a ceva; einer Sache angemessen. *1759:* Csizmákat ... minden ember maga lábához mondva csináltat [RettE 89].

Ha. *1587:* mondok [Kv; TJk IV/1. 614 Sophia Varga Jacabne vall.]. *1670:* mondok [Szentimre MT; RLt I Petri Szilagyi cons. Margarita Nagy vall.]. *1573:* Mondaz [Kv; TJk III/3. 268]. *1590:* mondaz [Szu; UszT]. *1568:* mond [Kv; TJk III/1. 214]. *1573:* Mond [Kv; TJk III/3. 116 Anna Zaz Imrehne vall.]. *1634:* monda(n)ak [Mv; MvLt 291. 8b]. *1768:* mondonok [Uzon Hsz; Kp IV. 250 Joannes Tana (48) pp vall.]. *1772:* mondanak [Kük.; JHb LXVII, 245]. — *1593:* mo(n)dom [UszT]. *1758/1792:* mondam [Fejér m.; KGy]. *1772:* mondam [K; CsV]. *1798:* mondam [Ádámos KK; JHb XIX. 58]. *1542:* Mongia [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas és Mottnoky Lajos lev.]. *1569:* mongia [Mezöbánd

MT; VLt 7/692 Lukachy pap vall.]. *1734:* mondgja [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldisár lev.]. *1559:* mongywk [Kv; KvLt II/16]. *1588/1589:* mongiuk [Somlyó Sz; WLt]. *1555:* mongiak [BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio lev.]. *1570:* Mongyak [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1708:* mongjak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. — *1808:* mondatt [Detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.]. *1843:* mondatt [Bágyon TA; KLev.]. — *1753:* mondattom [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9]. *1778:* mondattam [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. *1794:* mondattam [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1796:* mondottam [Ilencfva MT; DLev. 4. XLA]. *1808:* mondattam [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11]. *1683:* mondottalak [Dés; Jk]. *1590:* mondatad [UszT]. *1544:* montha [Szászzsombor SzD; MNy XXXVI, 52]. *1568:* montta [Kv; TJk III/1. 168 Michael deak vall.]. *1589:* montta [Szu; UszT]. *1632:* mondota [BLt 3 Csobod Peter Kozmasi" (50) pp vall. — "Cs]. *1641:* mondatta [Mv; MvLt 291. 288a]. *1716:* mondatta [Nagyida K; Told. 22]. *1728:* mondatta [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Mathe Pamp (!) (40) jb vall.]. *1728:* mondatta [Sövényfva KK; MbK]. *1733:* mondatta [Hévíz NK; JHbT]. *1746:* mondatta [Szentegyed SzD; WassLt Kezan Alexandru (36) zs vall.]. *1755:* mondatta [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1813:* mandatta [Mv; CsS]. *1818:* mondatta [M.fráta K; KLev.]. *1824:* mondatta [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1835:* mondatta [Vaja MT; Told. 9]. *1592:* montak [UszT]. *1697:* mondották [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh Istvanné Katalin (19) vall.]. *1711:* mondották [Szárhegy Cs; WLt Petrus Becze (53) jb vall.]. *1735:* mondaták [Szentegyed SzD; WassLt Köteles Illés (50) zs vall.]. *1789:* mondatták [Abosfva KK; GyL]. *1801 k.:* mondatták [M.fráta K; KLev.]. *1802:* mondatták [Aranyosrákos TA; Borb.]. — *1573:* mondek [Kv; TJk III/3. 160 Katalin azony Takas (!) andrasne vall.]. *1585:* Mondek [UszT Kisffaludi Kecheti Caspar ffew ember vall.]. *1634:* mondek [Mv; MvLt 291. 30b]. *1705:* (én) mondák [WIN I, 648]. *1771:* mondék [Madaras MT; BK. Bartha Ersok Kovacs Sigmond felesége (35) lib. vall.]. *1592:* Mondal [UszT]. *1768:* (ők) mondonok [Uzon Hsz; Kp IV. 250]. — *1602:* mondam [Kv; TJk VI/1. 616 Tvtheory Istwan heoteos zolga vall.]. *1750:* mondád [Kál MT; Berz. 12. 92. 61]. *1561:* monda [Ráton Sz; BálLt 78]. *1580:* monda [M.palatka K; JHbK XIII. 29]. *1680:* mondá [Görócsfva Cs; CsVh 83 Joannes Balás de Görösfalva (38) pp vall.]. *1686:* monda [Sámsond MT; Berz. 14. XVII. 15]. *1728:* manda [Sövényfva KK; MbK]. *1807:* mondá [Sínfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.]. *1590:* monduk [Kv; TJk V/1. 27]. *1744:* (mi) mondok [Záh TA; Told. 26]. *1770:* mondok [Dombó KK; JHb LXVII/155]. *1561:* (ők) mondak [Ráton Sz; BálLt 78]. *1604:* (ők) mondak [UszT 18/176]. *1747:* mondák [Désakna SzD; Ks 27. XVII b.]. — *1590:* mongia vala [UszT]. *1592:* mongia vala [Kv; TJk V/1. 228 Vince Tamasne, Katalin vall.] *1633:* mondgia vala [Mv; MvLt 290. 133a]. *1763:* mongya vala [Nagyida K; Told. 9]. *1582.* Mongiak vala [Kv; TJk IV/1. 6 Catherina consors Thomę vall.]. — *1629:* montad valá [Kv; TJk VII/3. 106]. — *1573:* Mond volt [Kv; TJk III/3. 68]. — *1570:* Mongya volt [Kv; TJk III/2. 90 Zabo Thamasne Margit vall.]. — *1739:* mondottam volt [Bözöd U; Ethn. XXIV, 86 Diós Mihaly (40) pp vall.] || *1828:* mondanék [Dés; DLt 87/1829]. — *1572:* Montad volna [Kv; TJk III/3. 43 Kwtas Jacabne Marta vall.]. *1573:* Monta volna [Kv; TJk III/3. 111 Anna Zëch Peterne vall.]. *1735:* mondatta volna [Császári SzD; WassLt Ferencz Peter (45) vall.]. *1752:* mondotta volna [Diósad Sz; WLt Elekes Benedek (27) ns vall.]. *1754:* mondatta volna [Mezősámsond MT; Berz. 14/XIX. 11]. *1755:* mondatta vólna [Nagygyeke K; Ks 80]. *1763:* mandatta volna [Kóród KK; Ks CII. 18] || *1792:* Mondgyan [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1724:* mondgyanak [Nyújtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. — *1844:* mondjam [Dés; DLt 1247]. *1583:* (te) mond [Kv; TJk IV/1. 126 Margit Pal Deakne vall.] || *1624:* mondany [Mihályfva KK; JHb XXIII/6]. *1625:* mondani [UszT 180a]. *1627:* mondani [Nagyernye MT; BálLt 82]. *1767:* mandani [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/512] | mondoni [Betlensztmiklós KK; BK. Kádár György (20) jb vall.]. *1823:* mondanni [KLev.] || *1756:* mondván [Drágavilma SzD; TKl]. *1765:* mondván [Bala MT; Ks 14. XXXV]. *1798:* mondva [Torockósztgyörgy TA; DobLev. III/613]. *1820:* mondván [Aranyosrákos TA; JHb 48 Opra Juon (25) majoros vall.].

monda mendemonda, szóbeszéd; vorbă, zvon; Gerede. *1783:* a Szabo Mihállyné leányát miért nem tiltyák ki a Templombol, mellyre Tiszteletes Uram megint felele tsak mondára ki nem tilthatyuk [Uzon Hsz; HSzjP Franciscus Szabo de Felsö Csernáton (42) Ludi magister Ecclesiae Reformatae Uzoniensis vall.].

mondandó 1. közlendő; care trebuie comunicat; mitzuteilend. *1667:* Bizonyos mind az két hazának jovára és csendességére tartozó dolgok felöl való beszélgetésre küldtük ki nemzetes Széki Teleki Mihály kővári főkapitány hivünket Kővárba és arra Kegyelmetek felé; Kegyelmedet azért kérjük, az aránt mondando szavainak adjon teljes hitelt [TML IV; 183 fej-i „Credentia" másolata]. *1670:* az levél mellett mondandó dolgokat magam Kegyelmednek élő nyelvemmel meg fogom mondani [TML V, 124 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *vagyok* közölni szándékozom. *1678:* két vagy három credentiát is kellene Kgldk urunkkal az maga kezevel iratni, hogy az mit én nekiek urunk nevével mondandó vagyok, higyjék el [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. celebrálandó; care urmează să fie celebrat; zelebrierend. *1811:* Itt' én pallérkodom Isten fizesséért, 'S utánnam mondandó két három Miséért [ÁrÉ 52].

mondanivaló közölnivaló; de spus/zis; Mitzuteilende(s). *1843:* a' Türi Fogadosnak ... eléggé meg mondottam a' mondani valot [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245]. *1879:* Várom, hogy jöjj, Ödön. Éktelen sok mondanivalóm van [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mondás 1. kijelentés; declarație, afirmație; Aussage, Äußerung. *1570:* Zekel Thamas vallia hogy More Janostwl hallotta az Fodor Estwan zeoleyebe hogy zabadon keozeskedet Rengeo Annaual ... Mykor megh Jeottek volna az zeoleobeol, Es az vallo felesege Rea kerdette ha eo Mondasa Megh Tagatta hogi Nem eo Monta [Kv; TJk III/2. 102a]. *1590:* (Az inctus) azt mondotta hogj en Ghalambfalvj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet ... Az mondasert holt dyomo(n) szollok hozza. Ezt ha tagadna megh Bizonytom hogy eó mondassa [UszT]. *1596:* Nagj Georgi ... nem vgi veotte ezeben az en mondasomat az Mint en mondottam az dolgot [Radnótfája MT; BálLt 1]. *1651:* Engemet feniegettek Ambrus Ferenczneiek illien feniegetesuel az után az mondas utan, hogy senkinek ne mondgiam, az

tollok hallott dolgot [Cssz; CsÁLt 27. I/16. Mindszenti Tanko Istuanne Kata, Sz mihali Sandor Peter Ura(m) Jobbagia vall.]. *1682:* mely mondasat ha tagadna (: kit nem remellek :) kész leszek Docealni [Dés; Jk]. *1702:* azt az ket Ezer forintot négyven Ezer forintnak mondotta kglmed Háromszéken, mind azon által én azt csak iffiu ember mondásának tartom [Ádámos KK; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. *1846:* Virág Lászlo ... el nevette magát a' Darvas mondására [Dés; DLt 530/1847. 23].

2. közmondás, szólás; proverb, zicală; Sprichwort, Spruch. *1632:* Sok gondolkodasom utannis elegseges valasz tetelem lehetne az Kd leuelere chiak amaz regi mondas: uert uiszen ueretlent [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1672:* Forgács Sigmondné mondása: Jobb szóljanak, mint szánjanak [TML VI, 245 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1696:* az Régi mondás szerint: meg holt az Gyermek el kółt az komaság [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond Győrőffi Györgyhöz]. *1724:* magam is hallottam egj időb(en) ama régi fontos mondást: Kezes fizess[a] [Algyógy H; BK Miss. 1182. — [a]Kezesitett jb kezeseire vonatkoztatva]. *1764:* mint hogy régi mondás: Jo atyafi a Kas Buza, Senki nem gondolhattya ollyan nagy Gazda Urrol, hogy egy illyen atyafiaért ... ne sajnállat volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR]. *1811:* Nem tartom e' mondást eléggé meg-föttnek: Hogy szabad hazudni a' meszsziről jöttnek [ÁrÉ 92].

Szk: *igaz ~. 1723:* Itt Telik bé, az igaz mondás: Verd viszszá veretlen [Hátszeg H; Ks 83 Csulay Imre lev.] ✳ *jeles/tréfás ~. 1777:* (Vida szolgabíró) aktáit, jeles tréfás mondásit, ha voltak, ha nem, versekbe szedvén Kolumbán kinyomtattatta Károlyban [RettE 381–2] ✳ *közönséges ~. 1619:* ez világon közönséges mondás, hogy: Jaj annak az országnak, kinek gyermek ura vagyon[a] [BTN[2] 265. — [a]Ézsaiás prófétából vett mondás, amelyet Báthory István mint kormányzási irányelvet mondott ki Zsigmond öccse uralomra kerülésekor].

3. (főként bibliai és római eredetű) szállóige, szentencia; dicton, maximă, sentință; geflügeltes Wort, Sentenz (hauptsächlich biblischen und römischen Ursprungs). *1561:* Miert hogy ezt nem chak ieles embereknek peldaibol es mondasibol lattiwk tisztessegesnek es hasznosnak lenni hanem meg' az istennek paroncholattya is mwtattya hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartassal valo elet oriztesseg' (!) meg [Kv; ÖCArt.]. *1619:* Itt is igaz sententia az szent Dávid mondása, hogy: Jobb Isten kezébe esni, hogynem mint ellenség kezébe [BTN[2] 215]. *1662:* senki kedvéért, parancsolatjáért, fenyegetéséért gonoszt ne cselekedjünk, igen előttünk viselvén üdvözítőnknek ama nagy mondását: Ne féljetek azoktul, kik a testet ölhetik meg[a] [SKr 718. — [a]Folyt. az idézet]. *1700:* A' törvenyben helyes mondas: Qui prior est tempore potior est Jure [Dés; Jk 316b]. *1710 k.:* (A becsületet és jó hírnevet) keresd ott, ahol, és abban, amiben vagyon, és amint a féldeák s félmagyar mondás tanít: Ubi non est, ott ne keresd, hanem az ő helyén, ott pedig igen szorgalmatosan | (Keresztúri Pál) igen reá vigyázott ama mondásra: Omnia sponte fluant, absit violentia rebus [BÖn. 425, 534].

Szk: *bölcs ~. 1636:* bölcs Salamonhoz illendő bölts mondás ... az mellyet az ő Példa beszedinek 16. részében ... irva hagyott[a] [ÖGr Aj. 5. — [a]Köv. az idézet]. *1710 k.:* ide illik ama bölcs mondása Salamonnak ... Aki áldja az ő barátját beszédével, jó reggel felkelvén, átkozás gyanánt vagyon annak [BÖn. 417].

4. szitkozódás; vorbe de ocară; Verwünschung, Gefluche. *1770:* (Az inctus) az öregség gyülésben haszontalan esküvésével, ördögatta disznószülette mondásával és nagy zajgásával az ottan levőket nagyan megsértette [Dés; DFaz. 28].

5. vallomás; mărturie; Aussage, Geständnis. *1607:* az Egj megh Sente(n)tjaztatot leani keüwl czjak edgik bizonsagis semmi bizoniost ... Nem bizonitot, Az is penigh Vnüs Testis nullus Testis, kjualkeppe(n) kinzas es Vallatas keozbe(n) Valo Mondasa [Mv; MvLt 290. 7a].

6. állítás; afirmație; Behauptung. *1841:* egy jukat mutattak a pásztorok, és amelybe ők mondások szerént törött volna el a tsiko lába [Dés; DLt 1541. 10a]. *1848:* Továbbá Varga Katalin azt mondotta, hogy a felgyült pénzel megyen egyenesen Bécsbe, s mondása szerint járt is ott [VKp 240].

7. *szabadon ~* (inas)felszabadítás; eliberare (a unui ucenic); (Lehrling)Befreiung. *1651:* Mideon azert ideiet ki teoltótte volna, azon szabadon mondas nélkúl, es Tanúlo leuel nelkúl ment el az Varosrol[a] [Kv; ÖCJk. — [a]Az inas].

8. megnevezés; denumire; Benennung. *1724:* Rusz alias Haffrik Mihálly felöl ezt tudom mondani ... egj bástya alatt szülte Mihállyt, Bábát sem kapánk hamar ha nem egj Omlás allyi öreg ember lévén ott rabul azal vágtatok el a köldöket és a volt az olá mondás szerint a Mosaja [Kiskájon SzD; BK Kiskájoni lev. Ollar Iuon (80) jb vall.] | Rusz alias Hafrik Mihállynak az Anya ... bé jö az Atyám házáb(a) egj kis csecs szopo Gyermekecskével a Karján, és kérdi az Anyam ... hol vetted menyecske ezen kis Gyermeket ... és arra felel az Aszony én ezt villámal kaptam az olá mondás szerint, és tudom hogj Fatyu Gyermek volt [Nagykájon SzD; i.h. Czermure Iuon (46) jb vall.].

mondat 1. közöltet; a transmite/comunica prin cineva; mitteilen lassen. *1582:* velem ezt mondata Farkas Mihalynak Jo fiam Farkas Mihaly en az mynth hazasithatom az en leaniomat Annat ved Io Newen [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1619:* soha nagyságod sem kételkedhetik benne, hogy más volna az uramnak is a szíve, azmit énáltalam mondat [BTN[2] 197].

2. leirat (írásban közöltet); a dispune să comunice ceva în scris; abschreiben (schriftlich mitteilen) lassen. *1704:* az is benne vala a memorialisban, hogy ha olyan nagy momentumok lehetnek abban az ő irásában, amint director uram mondatja az evocatióban, talán nem is volna tutum azt ily közönségessé tenni [WIN I, 120].

3. vmilyen vallomást tétet vkivel; a face să spune ceva ca martor; durch jn irgendeine Aussage tun/machen lassen. *1583:* Dorotthea Chizar Balintne vallia ... Az leant en Zorais fogtam vala, S monda Az leany Im Nem tudom mit Mondatnak vele(m) ezek, vgian Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; TJk IV/1. 126].

4. *hitet ~ vkivel* megeskettet; a face să depună jurământul; beeidigen lassen. *1796:* ötsem uram ha én a' világ Papját mind öszve gyüjtettettem volnais nagyobb hitet azak sem mondattak volna velem, mind én ked elött, és ketek elött ... mind én a' midőn átok alatt meg esküttem néki, és öis nékem [Ilencfva MT; DLev. 4. XLA].

5. *misét ~* misét celebráltat; a dispune să fie celebrat o liturghie; Messe zelebrieren lassen. *1736:* Apor István maga mellé vett vala egy minorita missionarius, igen szent és alázatos embert ... Fogaras városában Boér István házánál el kezdette mondani az szent misét, melyet meg tudván az öreg Teleki Mihály, megizeni Apor Istvánnak misét ne mondasson, mert bizony megcsapatja az papját [MetTr 441].

mondathat vmilyen vallomást tétethet vkivel; a putea face să spună ceva ca martor; durch jn irgendeine Aussage machen lassen können. *1628 u.:* az Leanzot ... mint affele roz Leanzot verben ółetesselis feniegetuen, halaltol valo felteben olliat mondathatot velle a kit eő akart [SzJk 31].

mondathatik vminek/vmilyennek minősíttethetik/neveztethetik; a putea fi calificat/numit ...; irgendwie qualifiziert/genannt werden können. *1710 k.:* a bűn, noha sem test, sem lélek, és így semminek mondathatnék; de nem is az, hanem ... a törvénynek általhágása [BÖn. 440]. *1720/1811:* a Gyermekek között pedig vagyon egy Fiatska, aki acquirensnek mondathatik, mivel kilentz Esztendös [Szotyor Hsz; Borb. II]. *1748:* vagyon egy darab Allodialis Erdő mint egy Kerék erdőnek mondathatik [Koronka MT; EHA]. *1756:* találtatak sugo formák, melyek éppen nem mondathatnak sugonak[a] mivel iszappal tele [Kanta Hsz; HSzjP. — [a]Sugónak a folyó sebes és igen sekély szakaszát nevezik]. *1764:* vagjon egj fiatal Alma fa mely metanak mondothatik [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 6].

mondatik **1.** közöltetik, tudtul adatik; a fi comunicat; mitgeteilt werden. *1843:* A Varga Katalin szájából semmit sem hallottam, hanem egykor a vármegyebíróhoz menvén, ott mondatott, miszerint ezen asszony a faluknak úrbéri dolguk igazításában jár | Járása céljának a mondatik, hogy a három faluk kiváltságlevelét vigye fel őfelségihez és pereljen a királyi fiscussal [VKp 84, 87–8].

2. vki/vmi felől vmi állíttatik; a fi afirmat (ceva) despre cineva/ceva; etw. von jm/etw. behauptet werden. *1670:* az captiva felől hallatik, és mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti, hogy tudnyllik odo, kőteo, varaslo bűjós bajos [Kv; TanJk II/1. 769]. *1681/1748:* Ez is à Puszta Pettendi, de már most Szantsali határban lénni mondatik [Balázsfva AF; EHA]. *1694:* A' Káposzta kert nevű hegjb(en) vagjon egy szőlő ... Tizenkét ember kapalo(na)k lenni mondatik [Borberek AF; BfR]. *1730:* De mivel Huszti Mihaly Ur(am) már hoszszas űdőtől fogvást, nehéz betegségben sindik, a' mely nyavalyáját hogy ne mondassék ez általis öregbiteni, nem prosequalhattya [Kv; TJk XV/7. 92]. *1783:* Hallom hogy a mult ősszel innét elveszvén Nanya Szávának Blága Györgynek, Blága Thodornak és Pastinának Négy Kantza Lovai az okért ... Beresztelki Pap Flora nevű ember vett volna ugyan a meg nevezet Károsoktol erre a Nanya Makavéjra Kalákat s innét mondatik hogy Nanya Makavéj által Károsodtak volna el azok a lovak [Faragó K; GyL]. *1807:* A melly Jószág mondatik hogy vásároltatott-volna Székelly Ferentztől, annak az Inhaerens Summájából sem participalodhatik a Leány [Aranyosrákos TA; Borb. II].

3. vmilyen vádoló szóval illettetik; a fi învinuit că ...; mit irgendeinem Anschuldigungswort bedacht werden. **Szk:** *mordálynak ~. 1587:* Mordalnak mondatott Eottweös Andras, bizonicha megh hogy eo Nem ollia(n) ember, es azt a' Newezetet Nem Erdemly [Kv; TanJk I/1. 57].

4. vkire vmi rámondatik, vki ellen vmi (be)jelentetik; a se spune despre cineva că este ...; jm etw. angehängt werden. *1605:* az Cehmestereket minden Cehbelit, az kikre oly szertelenseg mondatik, hyuatassa ő kmk és Adhortalya őket [Kv; TanJk I/1. 538].

5. vminek/vmilyennek minősíttetik; a fi calificat într-un anumit fel; irgendwie qualifiziert werden. *1596:* minnlajan emberek vagiunk, es az vitek vgian tulajdonsagnak mondatik bennwnk [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamas sp kezével]. *1640:* Ezt tudom az Bíró Pálné dolgában; hogy immár harmadidejünek mondatik [Mv; MvLt 291. 233 átírásban]. *1676:* az fejedelem ... és az kik ő nagyságával egyet értettek meg fogásában[a], azok mind vétkesnek mondatnak [TML VII, 293 Haller János Teleki Mihályhoz. — [a]A Béldi Pálában]. *1704:* votumunkért rebelliseknek pronunciáltatván, holott mindenűnket ... elhagytuk az őfelsége hűségéért ... Mégis mikor meritumot várnánk, akkor rebelliseknek mondatunk [WIN I, 136].

6. vminek neveztetik; a fi numit/denumit; irgendwie genannt werden. *1553:* My Intetók ... Az Nagysagod Paranchyolatywal Az Solyomkun valo Reth felewl, ky Nagybercznek Mondatik [Sólyomkő K; KCs]. *1677:* A' Gyilkosságnak casussában az a' régenten bé-jőt, 's keresztyénséghez nem illendő szokás, mely miat a' holt test sok ideig-is föld szinén tartatot, ugymint a' mely mondatot tetémre valo hivásnak, és vgyan ackor valo hit fel-adásnak ... mind ezek a Székelység közzűl in perpetuum tollaltatnak [AC 239]. *1679:* 5dik Ház. Ez most Czejk, avagi Fegiveres háznakis mondatik [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42]. *1710 k.:* a te Szent Igédben megemésztő tűznek mondatol [BIm. 1036]. *1764/1766:* vagyon egy kitsin motsaros vagy vizes hellyetske a Conscriptioba nagy Motsárnak mondatik [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1752:* minden Jobbágy es sellér Gazda ember ád Esztendőnként az Uraság számára 5 ½ öt tyukot aprostol (: melly Karátson tyukjának mondatik :) [Somkút Szt; JHbB 247]. *1785:* Fa töres nevű erdőnkben a gyepűn alol a mely resz szerent Gothart orotasa erdejenekis mondatik [Kőrispatak U; EHA].

7. *szabadnak ~* felszabadított inasnak nyilváníttatik; (despre un ucenic) a fi eliberat/calificat; zum ausgelernten Lehrling erklärt werden. *1834:* a Betsülletes Czéh Consesusából (!) az Apród esztendeit ki töltvén Simon Jósef szabadnak mondatott [Kv; FésCJk 33].

mondatlan szó nélkül; fără să le spună cineva, fără nici un cuvînt; ohne ein Wort. *1595:* Sas Jakabot külttem az Cedulaúal 65: Varos kopiaiert: Mellyeket Biro W. kj osztotta velem Azzonyúnk ő fge eleiben hogy menenek: Az Wraim penig mondotlan haza ne(m) kezdenek hoznj: Biro W. hagyasabol ... d 12 És ugj birsag alat hoztak meg benne [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: *egy szó ~. 1583:* ez Juhos Miklos chak fel kele es Semy Jacabot ... veletle(n) agion wthę eg serleggel ... eg Zo mondatla(n) vg wthe [Kv; TJk IV/1. 169].

mondató mondatott, neveztetett; care este numit/denumit; gesagt/genannt. *1690 k.:* midőn az Hommobriens (!) Fejedelem(ne)k edgj Companiaja be szallott volna Gerlara ... nagj kenszeritő szűksegtől viseltetven, ketelenseg alatt kellett, az Varmegje(ne)k hodoltság(na)k mondato reszeből is keves Élést hajtatnom | a Hodoltsag(na)k mondato Faluk jobban vonszak masoknal a lepelet(!) [UtI].

mondatott említtetett; care a fost amintit/pomenit; erwähnt. *1710 k.:* abban a tanács kimenését tiltó decretumban megíratott, hogy a követséget ő felsége kegyelmesen elvárja; avagy inkább amaz Rabutintól mondatott 300 arany a követséget elfelejteté [BÖn. 872].

mondattathat vallomásban elmondathat; a putea face să spună ca martor; in der Aussage hersagen lassen können.

1583: Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne erre kenzergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala ... en theneked gratiat hozok ... chak Mond es vald ezt[a] ... de en vele(m) Ne(m) mondattathatta [Kv; TJk IV/1. 147. — [a]Köv. a szöv.].

mondattathatik 1. állíttathatik; a putea fi afirmat; behauptet werden können. *1769:* ezen régi által járon aloll a' Patak a' retre nem ki fokadni, hanem 'a réten fojni mondattathatik [Apahida K; JHbK XLII/24].

2. vminek minősittethetik; a putea fi calificat; qualifiziert werden können. *1710 k.:* az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak, úgyhogy az sem testesség és kövérség, ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattathatott [BÖn. 492]. *1737:* Motson régi ős őrökös Ház hellyek Nro 85 ... találtatnak az egesz Faluban ... s azokon kivül többek nem is talaltathatnak a' kik ős őrökös héllyek(ne)k mondattathatnának [Mocs K; JHbK LIX/26. 4–5]. *1748:* mind az ket Inctusok Tökés Mihály és Márton az Actrix Asz(szony)t diffamálták, iteratis vicib(us) boszorkánnak p(ro)nuntiálván ... az Actrix Asz(szo)ny boszorkánnak de jure nem mondattathatik [Torda; TJkT III. 204].

mondattatik vmilyen ítélet hozattatik (vki ellen); a fi pronunţat o anumită sentinţă (împotriva cuiva); irgendein Urteil (gegen jn) gefällt werden. *1804:* Az All-peres Rabok ... önként tett megvallásokkal magokon annyit segijtettenek is, hogy ellenek elêg kegyelmes Itêlet mondattatott [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1827:* ezen osztályos ügy, a Szokszor tisztelt Törvényes Derék Szék eleiben fel hatván és ottan benne a' mult 1799dik Esztendöben Martius 7-én Meg jobbito Itélet (: Reformatorium Deliberatum :) mondattatván [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51].

mondhat 1. közölhet, tudtul adhat; a putea spune/comunica; mitteilen können. *1619:* Úgy találók jobbnak, hogy az fordításban azt[a] kihagyassuk. Melyet meg is cselekedtünk azvégre, hogy szóval-bátorsággal azt mondhassuk az vezérnek, hogy az követ útban vagyon [BTN[2] 346 — [a]Az előzökben emlitett clausulát]. *1810:* (A sertéseket) a Kis Hágo allyához közelebb lévő Kalongyák közzül is téritették meg elégszer, melyrül a Csovások többet mondhatnak [Dés; DLt 82]. *1819:* a' mit ... hallamásbol szolhatok azokat mondhatom [Kv; Pk]. *1820:* Azt is kérdezték az Ifiú Báronét láttamě társalkadni a Báro betegsége alatt másokkal mint hogj azt mondattam, hogy nem láttam azt mondták nékem, hogy en felek a Báronétol azért nem mondak meg holmit, — Én azt mondám én nem félek, de ha nem láttam nem mondhatak semmit [Aranyosrákos TA; JHb 48 Opra Juon (28) majoros vall.].

Szk: *szemébe ~. 1843:* Bottyán Márton ... azt allíta, hogy már most ő a Báttyának aztat szemibe nem mondhattya, mivel előbbeni vallamását is tsak félelemből tette [Bágyon TA; KLev.].

2. hangoztathat; a putea spune (fără şovăială); betonen können. *1710 k.:* A szörnyű tanulás, és az Isten háza és közönséges jó miatt való buzgó szorgalmatoskodás betegité[a] száraz betegségbe, melyben is semmit sem kedvezvén az erős lélek az erőtelen testnek, ki kellett menni belőle ... hogy az égben mondhassa igazán és őrökké[b] [BÖn. 555. — [a]Apáczai Csere János. [b]Köv. az idézet].

3. (törvény előtt) kijelenthet/állíthat vmit; a putea afirma/declara ceva (în faţa instanţei); etw. (vor Gericht) äußern/behaupten können. *1592:* ez vtannis az dominiumot exercealni akaro(m), mind addegh az migh lehet, Azzert En hozza(m) Ezbeol ... Ne(m) felelelhettel volna aliud est ha azt mondhatnád hogy Ennekeom ot Birodalmo(m) soha ne(m) volt [UszT]. *1600:* Hol peniglen azth mongya Berze Mihaly, hogy eö neki Zent Imrehen attiafiastol eöstol marat iozagha wolna, Mies tuggiuk hogy wolt, de ne(m) mondhattia eö kegme, hogy hatalmasul foglaltuk wolna el [i.h.].

Szk: *közét ~ja vmihez. 1586:* soha senki ő küvűllök semmi közit hozzá[a] ne mondhassa [A.csernáton Hsz; SzO V, 140. — [a]A birtokhoz]. *1690:* En Nemes Belső Szolnak Varmegyeb(en) Szelecsken lako Vasas Laszlo adom mindenek(ne)k tudtara ... az kik(ne)k illik hogy ... Leven egy közös Hoszu Istvan nevű Jobbagy mellyrül mind az szegeny Aszonyom Anyamat az szeginy Sarkadi Ferencz Uram tisztessegesen meg elegitette Ugy hogy sem ő kegyelme sem mi Gyermeki közit ne mondhassak hozaja [Borb. I] ✱ *vérségét ~ja vmihez. 1671:* Nemellyek ... oda vad(na)k, eletek feleöl semmi hir nem leuen, egjeb versegekett nem mondhattua(n) hozzayok hanem hogy azon eöreöksegek(ne)k, jo akaroja volna [Borb. I].

4. vallhat, vallomásban elmondhat; a putea mărturisi; gestehen können. *1574:* Orsolia az Zemetbiro Benedek Annya Azt vallia hogy ... azt Mondhatia feleole[a] ez fele dolgában zemyre kelleo Mint az haztaian es azon kywl haborwsag zerzeo volt [Kv; TJk III/3. 392c. — [a]Mazas peter felől]. *1583:* Dorotthea Chizar Balinthnę, vallía ... monda Az leany ... Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; TJk IV/1. 126]. *1597:* Lakatos Mihaly[a] ... Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi Chizar legeny kenegeti fogdossa wala giortia wilagnal [Kv; TJk VI/1. 72. — [a]Vallja]. *1640:* Bíró Pálné felől nem mondhatok semmit [Mv; MvLt 291. 233 átírásban]. *1647:* Az Incta protestala hogi eő nem impvra persona ... azert azt ő feleőlle nem mondhatna[a] [SzJk 66. — [a]Az actor]. *1724:* Pap Dávidné Asz(o)ny(o)m és Házában lakó testvér Nénje pers. Nobiles Annor(um) 36 és 40. Egyebet kgemetek(ne)k ne(m) mondhatúnk, hanem ezt: hogy a Pekri Fer(enc) Ur(am) kurvás és hamis életé(ne)k elég rút hire van [Mezőbánd MT; MbK].

Szk: *hallomásból ~. 1794:* mondhatom ... hallamásbol, hogy ... 8. Svábok voltanak hozattva a' plánerozásra [Kölpény MT; BKG Samuel Szoboszlai ns vall.] ✱ *hallomást ~. 1777:* sokszor itt jártomb(an) tél tul valo hallomást mondhatnék, de minthogy bizonyost nem tudok, tsak el halgatom [Körtvélyes SzD; JHb LVIII. 28] ✱ *hite után ~. 1810:* annyit mondhatok hütöm után [Dés; DLt 82] ✱ *kérdésre ~. 1584:* erre a' kerdesre azt mondhatom hogy betegh valek[a] [Kv; TJk IV/1. 268. — [a]Folyt. a vall.]. *1737:* A kérdésre már harmadszor esküvén meg ezt mondhatom; hogy midőn ... Pap Gabor ... Gliga Szimeonal ... öszve szollalkozott én ott nem volta(m) [Gáncs/Retteg SzD; TKl Rusz Szimeon (32) jb vall.].

5. vmivel vádolhat, vmilyen vádoló szóval illethet vkit; a putea acuza pe cineva cu ceva; jn einer Sache beschuldigen können. **Szk:** *hamisnak ~ vkit. 1590 k.:* Engemet ebbeol hamisnak nem mondhac [Szu; UszT] ✱ *vétkesnek ~. 1704:* a projektort is lelkem sérelme nélkül vétkesnek mondhatom [WIN I, 184] ✱ *vkihez ~ vmit* vmivel vádolhat vkit. *1570:* Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engomet Palochky Janosth elew Idezot volna az w zoleie felewl ky En nalam

zalogba volt zent gergy hegyen ... Buchwiet kouetj vala raytam az Zolonek es az hatalmassagnak terhet, ezt felelem w ellene, hogy ezt w En hozzam Nem mo(n)dhatna [Kv; TJk III/2. 166b].

6. vmilyen vádat emelhet vki ellen; a putea ridica acuză contra cuiva; irgendeine Anklage gegen jn erheben können. **Szk:** *terhet ~. 1592:* miert ... hogy telliessegel keszedhez weötted ... az feoldeket s birod terhetis mondhattnek de nem mondok hanem czjak az feoldeket kewano(m) megh [UszT].

7. állíthat; a putea afirma; behaupten können. *1572:* foglalasra kel Hynnya farkas wramoth ... Metalistes kel wele Jarnunk Ne mondhassa azt hogy prescribalt [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1767:* eők ketten a sok Magyar Legényektől el akarván venni az Hegedüst, Tudom hogy ebből kezdették eők ketten a verekedést, melynek mondhatam hogy minden kezdő oka Kis Vaszilia volt [Betlensztmiklós KK; BK]. *1776:* Popa Györgyröl mondhatom azt hogy eleitöl fogva kártekonyotska Ember(ne)k tapasztaltam lenni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1799:* hogy azon már most bé fogva lévö darab helly foglalás volna, azt nem mondhatom [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1807:* Engemet tsak a' Feleségem tudott hogy Meredgyon lappangok ... de azt nem mondhatom senkiröl hogy dugattak volna [KLev.].

Szk: *bizonyosan ~. 1746:* Mint hogj a' viz egjbe szaggatta a' Méltóságos Gróff Csáki Sigmondné Aszszonyom eö Nagisága, és a' Méltóságos Gróff Zabolai Mikes István ur eö Nagisága .. széna füvek egjbe follyó közhatárát bizonyosson nem mondhatom, hogj azon ér viz egészszen mostan jár a ... Mikola rész széna füven [Dombó KK; JHb XIX/6] ✱ *bizonyost ~. 1662:* Törös János, hogy a fejedelem visszafordulásáról császárnak bizonyost mondhatna ... a Fehérhegyen ugyan a fejedelem táborával jött vala vissza [SKr 275] ✱ *gonoszt ~ vki felöl. 1574:* Darochy Boldisar Azt vallia hogy ... Margit Ereoszen feddeodik volt hogi Eo Iambor senky hozza semmyt gonozt ne(m) Mondhat [Kv; TJk III/3. 363e] ✱ *hitelesen ~. 1819:* Rakosi Boldisárné Iffiaszszonynak ép eröss, egésséges és meg ért gyermeke született légyen, hitelesen mondhatom ... a' gyermek(ne)k körmei épek és egességesek voltak [Kv, Pk 2] ✱ *vminek/vmilyennek ~ vkit/vmit* vminek/vmilyennek minősíthet/nevezhet vkit/vmit. *1596:* Azt pedigh az feöldet Orban ferench eösteól marattianak mo(n)dhattia [UszT 10/74]. *1681:* aszt az heljt az' kis tornácz két oldalában ragasztatott darab tornácznak mondhatni [CsVh 90]. *1761:* ha idegen Testamentum szerént involválodott vólna á jószágb(an) eö ipso nem mondhatnak haeres(ne)k vagy successornak [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1803:* szánto fölgyeitis tudom az Tkts Exponens aszszonynak, de azok közzüll kevesett mondhatok csak jótskáknakis [Márkod MT; BetLt 5 Emericus Kováts (63) ns vall.]. *1825:* Gyarapitonak nem mondhatom, mert a' mint mondám mindenıböl ki pusztult [Bala MT; Told. 21].

8. *vkiének/vki számára ~* vkiének/vki tulajdonában levőnek állíthat vmit; a putea afirma despre ceva că este în proprietatea cuiva; etw. als in js Besitz Befindliches behaupten können. *1592:* melly hellyet ... tw magattok nem mondhattok tieteknek [UszT]. *1592/1593:* Damakos Dienes ... nem tudgia ki zamara mondhassa azt az porondot, ha Deesi, vagy Benedekj mert az Zamos foljas hely volt mind eltigh [Szentmargita SzD; Ks]. *1600:* (Azt a helyet) semmi keppe(n) tiednek nem mo(n)dhad [UszT 15/57].

9. szidalommal szólhat vkihez; a putea spune ocări (către cineva); zu jm mit Beschimpfung sprechen können. *1591:* Nagi Sofia vallia ... Jeoue ki Santa Jstuanne, es monda, te kurua felesegw Tot Jstuan Jeoue ki Tot Jstuanis, monda, ezt halliatok ezt ne(m) mondhatnad neke(m), mert ha az voltis ki veotte(m) beleolle [Kv; TJk V/1. 153]. *1597:* fulo lorinczne katalin dersy ... Igy zidot ektelen szitkokal kuruazot mely en kurua nem uagyok sem uoltam ez gialazatos szitkokat en hozzam nem mondhatta uolna mert en Jambornak tudom magamat [UszT 12/26].

10. *ellene ~* tiltakozhatik; a putea protesta; gegen jn/etw. Einspruch erheben können. *1619:* Monda ismét: Nem mondhatok ellene, immár azmi eddig lött, légyen, hanem az faluk holdoltatása felöl irjunk az uradnak, igazitsa el [BTN[2] 238].

11. válaszolhat; a putea răspunde; antworten können. *1593:* Bornemizza Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasneual az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miert mentek volna ez gonoz chelekedetre, Mondanak mit mondhatnank jo azzonio(m) ez mostani ezwnkel ne(m) chelekettwk volna [Kv; TJk V/1. 347].

12. vkinek szemére hányhat; a putea reproşa cuiva ceva; jm etw. vorwerfen können. *1629:* mikor veghen (!) mene az dologh[a] haynaltajban mindgiarast mw eleolunk az perre menenek az ket felek, mert ne(m) akara Istvan Deak Uram hogi megh ne perellienek Azert hogi neki ne mondhassak az Atyafiak hogy pernelkül ment az compositiora [Msz; Borb. I. — [a]Az említett jószágból való rész kiadása].

13. meghatározhat, meg tud határozni; a putea determina; bestimmen können. *1748:* egyébis elég maradott, de mennyiségeket nem mondhatom | számokot nem mondhatom [Torda; Borb.].

14. éneket előadhat, elénekelhet; a putea prezenta un cîntec; singen können. *1658/1741:* Siralmason monhad enekedet Ajton | Siralmas éneked mondhatod Sylágságh [EM XXXVI, 145–6 Köröspataki B. János hist.].

15. *áldást ~* áldó imát imádkozhat; a putea binecuvînta/blagoslovi; Segen(gebet) sagen können. *1678:* hadd mondhassanak áldást az mü maradváink is ő kegyelmének és az ő kegyelme maradváinak [TML VIII, 377 Lázár István Teleki Mihályhoz].

16. *jót ~* kb. áldhat, hálát adhat; a putea binecuvînta/preamări în semn de recunoştinţă; segnen können. *1646:* en az Istenertis azon kerem kegteket, hogy most ep es egesseges állapottiaban tegyen oly io rendelest es igazitast keoztünk, hogy ... ha Isten bennunket hatreb marazt, lehessünk mys háladok kegtekhez mondhassunk Iotis ketek utan [Bádok K; JHb III/27 Kézdipolyáni Veres István atyjához]. *1664:* amaz nyavalyás Szőlősinek is dolgát mindenképpen állíts(d) jó karban, hogy jövendőben magadnak s maradékodnak mondhasson jót utánnatok [TML III, 34 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

17. (az írásból) kiolvashat; a putea descifra (citind); herauslesen können. *1751:* Hamar hivd bé a Papokot Régi tudos Doktorokot ... Szollits hozzám nagy elméket Lássuk erröl ők mit tudnak Az irásbol mit mondhatnak [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék].

18. *~ni* úgyszólván; ca să zic aşa, cum s-ar zice; sozusagen. *1664:* Kegyelmed ... nálamnál tíznél jobban tudja az erdélyi dolgot, ily körül lévén vétetve az hatalmas nemzettül, kinek már mennyiszer lett az attul való elszakadása miatt romlása, pusztulása, úgy, hogy azt mondhatni, csak az galléra maradt kezünkben [TML III, 90 Teleki Mihály

Kászonyi Mártonhoz]. *1767:* talám irigtségből Cselekette é a ki azan tiltást vagy manthatni ujität kezdette? [K; JHbK LVI/5 vk]. *1820:* egy mást közt Consultalodván, mondhatni több része az Communitásnak abban határozta meg az mivelés dolgát hogy az kinek három napi vereje vagyon futasson egy egy műre három ágas vasat [Torockó; TLev. 9/44]. *1834:* a Tiszt ... ezt illyen meg részegedett, inkább mondhatni örült állapottal, harmad napig mint a' meg sértetett oroszlány ugy kiabálta, hogy a szomszédtsag még ejtzaka se tudott tölle nyugodni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap lev.]. *1861:* éppen mikor a' hivek a' Templomból jöttek ki O.fenesen mondhatni tüz tengerbe léptek [Gyalu K; RAk 64].

19. *vminek ~ja magát* vminek nevezheti magát; a se putea declara (ca fiind) ceva; sich als irgendwas nennen können. *1701:* mikor penig az Inas az négy Esztendőt töltötte volna, az Ura vagy az Mester ötet az Becsületes Céh elöt fel szabaditsa, akkor osztán az Inas ... elsőben a Legények Attyához mennyen, és ott két hétig dolgozzék, mig az alat egy Betsületes Mester tanálkozik az ki néki dolgot adgyon, és ugy az után Mester legenynek mondhattya magát [Kv; PosztCArt. 7].

◇ **Szk:** *Isten ~ja* kb. Isten a megmondhatója; numai Dumnezeu poate spune/şti; weiß der Himmel. *1657:* a bán Barcsai Ákos ... maga is egykor Tordáról ijedtében futamló-felett vett vala melylyel Isten mondhatja micsoda nagy rémülést tett vala minden varosokon és várakban [ETA I, 162 NSz] ✱ *okát ~ja vminek* okát adhatja vminek; a putea aduce ca argument/explicaţie; einer Sache den Grund angeben können. *1618:* Én nem igérhetem s nem is adhatom, mert az én uram azt az én számba nem adta. Kinek ilyen okát mondhatom[a] [BTN[2] 95. — [a]Köv. a részl.] ✱ *okot ~ vmihez* indokolhat vmit; a putea motiva; etw. begründen können. *1656:* A partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet I. mert bötsuletes Atyankfianak Ratz kövi Peternek removealtatásaval lenne, kihez semi okot ne(m) mondhatnak [SzJk 80].

mondhatás kb. elöadóképesség; capacitate oratorică; Vortragskunst. *1772:* Ma ... temettetik a szegény esperestünk, Beregszászi Mózes uram, Désen. Ez szép tudományú és igen igen promptus a mondhatásban [RettE 275].

mondhatatlan I. el/kimondhatatlan; de nespus; unaussagbar. *1662:* Soha, bár adta volna az Úristen, soha ne láthatták volna szemeink szegény hazánknak, édes nemzetünknek illy megbecsülhetetlen kárát és mondhatatlan romlását! [SKr 320]. *1762:* a viz igen sok károkat tészen ... 40 kalongja buzájok el károsodik ... Szenajok, török buzájok és egjéb gabonájok becsülhetetlen vagjis mondhatatlan károkkal [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

2. *ellene ~* cáfolhatatlan; incontestabil, care nu poate fi combătut/contestat; unwiderlegbar. *1772:* akkor azon eö Excellentiaja Adámosi Malma fennebb állatt mint most, ennek pedig hogj most alattabb all, ellene mondhatatlan oka, vagj hogj le szállitották, vagj hogj le süllyedett [Kük.; JHb LXVII/244].

mondhatatlanul szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *ellene ~* megcáfolhatatlanul; incontestabil, care nu poate fi combătut/contestat; unwiderlegbar. *1772:* ha azert ezen factumát[a] az I. Groffnénak Malmom azon állapottjával egjben veti valaki, hogj mig Malmát az I. Groffné nem épitette volt, mostan állo két also kerekeim forgattak jobban ... kijö ellene mondhatatlanul maga factumabol, hogj malmom veszedelme egjedül malmátol vagjon [Kük.; JHb LXVII/228. — [a]Ti. az új malom építését].

mondható vminek nevezhető; care poate fi numit/denumit; sagbar, nennbar. *1657:* kétezer emberrel ... az puszta mezőben én, az ellenség pedig sáncban vár és város mellett, csak az kis víz, és ott s akkori száraz időben csak pataknak mondható Nitra vize lévén köztünk [KemÖn. 238].

mondikálás kb. pletykálkodás; bîrfeală, clevetire; Klatscherei. *1805:* a mondikálás soha szokásom nem volt [WIN I, 571].

mondó vmit elmondó/közlő személy; persoană care spune/comunică ceva; etw. sagende Person, Erzähler. *1592:* Ha pedyg az mondo az kire en foktam walamy tagadast tenne, Tudomant tezek az ellenes kez wagyok biszonittano(m) [UszT]. *1710 k.:* Tudom én, úgymond, miért tett ő oda annyi aranyat; hogy mihelyt akarja, fordithassa a ködmönt. Én Apornak az aranyat megmondám, mondóját és mondását elhallgatván [BÖn. 967].

Szn. *1614:* Mondo Istva(n) zs [Szentimre Cs; BethU 450].

Szk: *a ~ra fog* a közlőre hivatkozik. *1595 u.:* A hol ezt mo(n)dgia hogy En azt mo(n)dotta(m) volna, Egy veka búzat vett volna el, Az menyre az en zom volt, Azt en ne(m) tagadhato(m), de en neke(m) mas monda, s mondora fogok, Bikafalúi molnarra ... En nekem az Zoùaual mo(n)dottak, s abbol à zobol zoltam a' mit zoltam [UszT] ✱ *igazabb ~. 1674:* látom, sem bölcsebbet, sem igazabb mondót, sem vitézebbet nem ismer magánál [TML VI, 563 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mondogál mondogat; a spune mereu; wiederholt sagen. *1676:* Mihály uram azt mondogálja, ha az nyers fán megesett nem régen, az aszúf(án) hamarébb meg esik [TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

mondogat többször mond; a spune în repetate rînduri/mereu; öfters sagen. *1678:* Bizony szép motivák, elég ratiók valának, miket mondogaték salválván conscientiamat mind ő nagysága és Naláczi uram előtt [TML VIII, 73 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1838–1845:* belleget: „mondogat, megpendít valamit" [MNyTK 107].

mondott I. *mn* **1.** kiejtett/mondott; (care a fost) spus, rostit; ausgesprochen/gesagt. *1679:* én nem hittem azokat a Kgld felől[a] mondott, írt szókat [TML VIII, 497 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz. — [a]Az előbbiekben részletezett]. *1771:* De kijő az actoria pars lelatoriájából ... hogy Veres Ábrahám mondott szavai szerint, hogy az volt a megtalált pénz 24 német forint, 3-rom peták és egy 10 krajcáros [M.hermány U; RSzF 267].

2. vkihez intézett; rostit în faţa cuiva; an jn gerichtet. *1847:* Végezetre a korcsomárlásra nézve Varga Katalin azt rendelte az emberekhez mondott beszédében, hogy minden ember vihet italokat a maga házához [VKp 272].

3. (fennebb) megnevezett; care a fost indicat (mai înainte); (oben) genannt. *1768:* Ispány lokáhaz tartozo ... széna rétemet Miksa Lászlo ur(am), s maga legitimus suc-

cesorinak 50 aranyig ... zalagban vetettem olly Conditio alatt ... obligálam azan fellyebb mandott széna rétemet, hagy akár mikar ... visza váltani akarnám ... kezünkhez batsatani tartozék [Nsz; DobLev. II/399. 1a B. Josika Imre kapitány aláírásával]. *1772:* a meg nevezet katonátol kérdezösködvén mi baja lett volna a mondot Mosessel hasonlo képpen iteralta [Dés; DLt 321. 72a].

4. (fennebb) említett; care a fost amintit/pomenit (mai înainte); (oben) erwähnt. *1772:* othon nem létemben égy fekete matskának a nyakára égy csomoban kötvén holmit Györfiné ... a pinczémben bé vetette ... ezek után égy Aknai Aszszonyt hivatván a Feleségem maga gyogyitására, kinekis mutatvan a mondot Matska nyakára kötözött Czelengeket Babonasagokat, az, azt javalla hogy ... ezt a Matskát ugy mond, tegye kend azon szemet közepibe, és gyujtsák meg [Dés; DLt 321]. *1847:* a szabad korcsomárlásra nézve végezetre Varga Katalin a mondott alkalommal azt rendelte vagy mondotta az embereknek, hogy minden ember annyi italt vihet házához, amennyi az ő háza népe szükségeire elégséges [VKp 226].

5. (korábban) kifejtett/részletezett; care a fost exprimat (mai înainte); (früher) dargelegt. *1676:* Kegyelmed lehet bizonyságom, én ő kegyelmek jóakarója voltam, vagyok most is és Fejérváratt Kegyelmetek előtt mondott opiniómban vagyok [TML VII, 307 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

6. *ellene ~* (vkivel) szemben elhangzott; care a fost rostit/invocat (împotriva cuiva); gegen jn laut/hörbar geworden. *1781:* az inctus csak visszavetette az ellene mondott szókat [Árkos Hsz; RSzF 273].

7. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possessiver Personalendung: vkitől elmondott/előadott; care a fost spus/prezentat de cineva; von jm vorgetragen. *1602:* Az Birak Wraim mondotta törüennyet ö kk Tanaczúl hellyen hattak [Kv; TJk VI/1. 583].

II. *fn* **1.** a (fentebb) megnevezett személy; persoană care a fost amintită (mai înainte); Obengenannte(r). *1820:* Minthogy én Kertsedi voltam 's vagyok a mondottak(na)k magok viseletekről semmi bizonyost mondani nem tudok [Aranyosrákos TA; JHb 48 Gál Juliánna (24) főző vall.].

2. az említett dolog; lucrul amintit; das Obengenannte. *1820:* ezen mondattakat pedig tsudámba sokaknak beszéllettem [uo.; i.h. Groza Marisko Luka Monujné (50) zs vall.]. *1832:* amidön valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember ... mégis marad abbol valami bényomás az emberben ... 's egy kis kéttséget szül arra: hogy hát ha igaz a mondotbol valami — 's mikor megint hazudnak valamit az előbbenihez — mely akkor ösze kaptsolodva, egy valoságos kétségeskedő szinte ugy hiszemet szül [Torda; IB. Demény János tt lev.].

mondtaként vki mondása szerint; conform spuselor cuiva; nach js Äußerung. *1669:* Az szók mind jók s maga ajánlási embernek, de az fővezér mondtaként, hon az levél? mert ő levél nélkül semmit sem ad [TML IV, 613 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Szalaman mondtaként az mely ember megintetik, az megtartatik az veszedelemtől [TML VI, 270 ua. ua-hoz].

monéta 1. pénzérme; monedă; Geldmünze. *1608:* Ezen Jnventariomban, vagion Emlekezet, Aranj Taller, appro penz, fillier, es Egieb monetak felöl [Kv; RDL I. 83]. *1655:* 28. Darab monétak nyomnak Tall. 6 1/4 [Kv; RDL I. 29] | Macskáson lako Decsej Bálinth adot nékem kölcsön száz aranyokat ... mivel nekem az monetára szükségem volt el valtottam [Kv; CartTr II. 890 Steph. Rázmány senior (36) ötvös vall.]. *1677:* Senki ez Országban semmi féle monetát Ország és Fejedelem consensusa nélkül cudaltatni ne merészellyen [AC 137]. *1756:* elegyes arany vala a' zatskóban, nagyobb és kisebb monéták [Kv; Mk IX Vall. 123]. *1765:* Cserei Mihály Ur(am) ... a tájban néha néha feles pénzeket váltatot velem az ado pénzből, azok penig ritka Moneták voltak Ferdinand, Leopold, Joseph és Károly Csaszarok(na)k Tallérai [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.].

Szk: *hamis ~. 1769:* öszve tévén az igaz Ara(n)nyal Jol meg ismerszik azon hamis Moneta [UszLt XIII. 97] ✱ *igaz jó ~. 1631:* Hogj ha penigh valamellik feoldet megh Ganeznak, walameddigh az Gane szer, udgj mint tizen negj eztendeó el nem telik, Addigh megh ne walthassa Santa Peter, s Successori, Hanem el teluen az megh irt tizen negj eztendeo, es az uta(n) az megh irt 25 Eot forintot kez penzül igaz io monetaűül le teuen Apor Lazar wra(m)nak wdgj Successorinak, Santa Peter wdgj Successori Tartozzek Apor Lazar wramis es eo kegi(elme)nek Successori per es patűar nelkűl kezekbeöl az megh irt feoldeket ki bocziatani [Cssz; IB] ✱ *jó elkelhető/elkelő ~. 1677:* Az Országban el-kelő monetakon hogy marháját adhassa minden rend, annak módgya szerint válthassa-is, azoknak meg-külömböztetése nélkül, meg-engedtessék [AC 248]. *1724:* Jóvenek mi elönkben ... Karai Lakosok ... az egész falu képib(en) és kérének az emlitett Mlts Groff Vrtol ... hetven Magyar forintokot esztendeig kölcsön dolog fejiben, ugy hogy esztendö illyenkor, ha meg akarja eö Nsgä Venni a' Summätt tartozzanak jo el kelhetö Monetaul eö Nga(na)k meg adni addig valo Várakozásért ... minden forintrol egy egy nyári napi dolgost Sarloval ... adgyanak [Szamosfva K; Ks 25. B. 2] ✱ *jó/jóféle ~. 1677:* Aranynak, tallérnak, dutkának, és egyéb jo féle monetának váltása, és az Országbol ki-vitele meg nem tiltathatik | Arany, Tallér, dutka, 's egyéb jo moneták váltása, helyes ratiokbol fel-szabadittatik [AC 62, 251]. *1696:* Arannjas ezüst Marhak(na)k s joféle Monetaknak Divisioja következik [Mv; MbK 80. 5]. *1769:* Valakik titkon ez országbol nagy és jo féle Monétákot idegen országra vinni találtatnak, 30 darab monétáknak ki vitelire szabaditatnak, de azon felyül kinél töb találtatik confiscáltatik [UszLt XIII. 97a] ✱ *jó pondusú ~. 1636:* fogadom ö keglminek ... azt az kilencz szaz uert aranyokat, es ket szaz Tallerokat, ighaz io pondussú monetaul ez iöuö közelbik karaczon napiara ... egyszersmind fogyatkozas nelkűlt megh adni [Kv/Görcsön Sz; JHbK XLV/28] ✱ *tizenkét krajcáros ~. 1807:* 1802-ik Esztendőben ... Mlgös Torotzkai Sándor Ur azt kezdette hirdetni Torotzko Sz:Györgyen, hogy a tizenkét Krautzáros akkori Monetáknak járása meg Szünik ezenn okbol akinek aféle pénze volna váltona fel, mert kárt fog valani benne [Torockó; TLt Bir. ir. Torockói jb-ok perei földesuraikkal] ✱ *uzuális ~. 1640:* pacifice birhassa eö kegme mind addiglan meglen eö kk az harmincz egy forintott usualis monetauul megh nem adgia [M.köblös SzD; Becski]. *1659.* mi elottünk alkuvanak meg, az specificalt Joszag(na)k el zalagositassa felől, Ket száz igaz mertekö Aranjakb(an) ... ha mas fele usualis monetával kenalnak meg az Joszagért ... ne tartozzanak ő kglmek levalni [Dés; Ks 20. XIII. 9]. *1660.* Recognoscalom ez irásom által, hogy Nemzetes Boer Sigmond Vram administralt kezemben az mi Kegyelmes Vr(un)k hadai fizetésekre az eöt forintos Summa Pénzbeol az Ur Tekentetes Barcsai Andras Vram

parancsolattyábol száz tizen hat forintot negyven nyolcz Penzt usualis monetaul [Szád. St. Dobolyi mpia]. *1701:* tartozunk ... jo es usuális Monetával ... eö Ngok Successorait ... contentálni [Gyf; JHb XLVIII] ✱ *vert* ~. *1688:* Ennékem Oly modo(n) sem(m)i fele vert Monetam ninczen, mert Engemet a Sok Modnelkül valo epitesz megh emesztet [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

2. pénznem; specie de monedă; Münzsorte. *1629:* tartozik az J. megh fizetni mostani monetaul integre ha penigh nem, tehat az akkori penznek mostani valora szerent tartozik excontentalnj az At ad 15. diem [Kv; TJk VII/3. 188]. *1730:* majd mindenféle Monetak(na)k iterata ac reiterata devalvatioi és sok rendbeliek(ne)k depositioi az én G(ene)ralis Perceptorságomban estenek [Kv; Szám. 56/XIX. 27].

3. (ékszer) érem; medalion; (Schmuck) Medaille. *1655:* Egy Aranj lantzotzka egy moneta raita Ar: 13 [Kv; RDL I. 29]. *1798/1821:* Egy ugy nevezett Forgáts párta ův Lántzával s azon lévö Monetaval együtt az ezüstye 11 probás [Kv; Pk 5]. *1816:* Egy ónos Bokáj kanna ... ónbol való fedelének felsö felén a Passarovitzi Békesség emlékezetére vert monéta formáját mutató öntés vagyon [UnVJk 19–20].

4. (tanulmányi eredményért nyert) érem; medalie; (für den Studienerfolg gewonnene) Medaille. *1804:* Geografiát nem tanultam ... Délután hasonloképpen ment a dolog akkor sem voltam jobb ember, nem kaptam monetát | Dél elött jotskán tudtam a Letzkét ... Monetát érdemeltem [Dés; KMN 12, 14]. *1805:* a Rector jo tzédulát adott, ha egész nap jo lészek a Monètátis el kapom kaptam [Dés; KMN 68].

mongorló l. mángorló

monó 1. kb. egyedülálló, magányos; singuratic; alleinstehend, einsam. *1670:* Az jenei törökök ... valami mono törökökkel felgyülekezvén, Halmágyot és más egy Lésza nevü falut elrablottanak [TML V, 20 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. '?' **Hn.** *XVII. sz. v.:* az Mono halma [Nagyiklód SzD; EHA].

monói a Monó (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Monó/Mănău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Monó. **1.** Monón lévő, Monóhoz tartozó; din Monó, care aparţine de Monó; in Monó befindlich, zu Monó gehörig. *1712:* A monai Eccl(esi)a [SzVJk 99]. *1740:* Dézmáját Conferálták e' Monai R. Ecclesianak [Monó Sz; EHA].

Hn. *1641:* Az Monay szöleö alat [Ardó Sz; GyK X. 30/8] | Monay Czarina mellet [Sülelmed Sz; EHA]. *1718:* az Monai Ut [uo.; EHA]. *1718/XVIII. sz.:* Monai Szölö hegy [Monó Sz; Berz. 7. 68/1]. *1762:* A Monoi Ut mellett (sz). A Monai oldalon (sz) [Ardó Sz; EHA]. *1823:* A Monai határban (sz) [Monó Sz; EHA].

2. Monón lakó/müködö; din Monó, care locuieşte în Monó; in Monó wohnhaft/tätig. *1771:* Gyulai István, Monai vacans Mester[a] [Monó Sz; BfR. — [a]Aláírásban].

3. származásra utaló jelzőként; ca atribut, indicind locul de origine al unei persoane; als auf die Abstammung hinweisendes Attribut. *1676/XVIII. sz. eleje:* Monai Sára Bálint [SzVJk 201].

Szn. *1713:* Monai Andrásne [Dés; DLt 493]. *1758:* Mónai Jósef [Kv; SRE 190]. *1817:* Monai Josef [Dés; RKAk 140]. *1826:* Monai Sámuel [Dés; DLt]. *1853:* Monai Jozsef [Dés; RHAk 48].

monorál serkent; a zori/urgenta; aneifern/spornen. *1664:* Én is, kegyelmes Uram ... 26. Decembris megindulok ... Addig is itt a dolgokat monorálni, siettetni nem szünöm [TML III, 331 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz].

monostor 1. kolostor; mănăstire; Kloster. *1564:* (János Zsigmond) fejérvári monostorból a bálványokat mind kirontotta vala [ETA I, 22 BS]. *1588:* Mikor Jakczy Boldisar Sombori Lazlonak ada az falwt en biro valek az vtanis voltam hogy meg oztok az falut ket rezet Somborinak harmadik rezet Jakczy boldisarnak, akkor az Drullyaban Sombori Zam⟨ar⟩a Semit az vr nem adoth hanem az monostort az falwnak engedi miwel hogy oth falwth akarnak vala czinálni [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1648:* az moldovai vajda öccse ... egy monostort épittetett az havas közbe mi hozzánk közelebb való helyen, hogy sem mint Moldova országához [Gyszm; Veress,Doc. X, 212 a gyergyaiak panasza].

2. a km-i monostor felé vezető; care duce spre mănăstirea din Kolozsmonostor; nach dem Kloster in Kolozsmonostor führend. **Hn. a.** *Monostor kapu. 1586:* 24 Martj az Monostor kapwn valo egik lakatot meg Czinalgattak kiteol attam —/10 [Kv; Szám. 3/XXIV. 14]. *1591:* Az keozegeoknek az kyk Monostor kapwhoz keowett zegtenek ... attam f 1 d 75 | Keozegeo Jstwannak hogy padimontomozott Monostor kapuban attam egy Napra f — d 32 [Kv; i.h. 5/X. 20, 21]. *1708:* Végeztetett hogy minden héten két két iffiu Mester ember rend szerènt az Hársfára vigyazzon Monostor kapu elöt s az Piatzonnis mivel az Cehnek igen nagy kara forog benne [Kv; ACJk 54]. — **b.** *Monostor uca. 1568:* Franciscus Korchiolas ... fassus est, hogy Az mely borokat En ky vontattam volt fenesy Mihalnak, Mikor az gywlas Monostor vcyaba vala, akor ennekem Fenesy Mihal fyzetet, szoch balast en ne(m) lattam [Kv; TJk III/1. 241]. *1597:* 2 Die Ianúari Jeoúenek 18 Zabad haidúk Mako feleol meliek hozanak egj sebes Teoreok rabat kit keúeol Monostor vtzaban Giogytanak meg [Kv; Szám. 7/XII. 7 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1824:* Szabad Kiralyi Kolos vár Várossa hostattyába Külsö Monostor uttzában [BLt].

monostori[1] kolostori; din mănăstire; von dem Kloster. *1595:* Thouabba jeouenek hozzam az Moldauiczay monostory calugerek panazolkodanak, hogy nemy nemeo hauas myath kegyelmetekkel nagy veszekedesek vagion [Hurm. XII, 66 Kornis Gáspár Beszt. városához Jászvásárból (Iaşi)].

monostori[2] a (Gyerő)monostor (K) v. (Kolozs)monostor tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponomului (Gyerő)monostor/Mănăstireni sau (Kolozs)monostor/Cluj-Mănăştur; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Gyerő)monostor od. (Kolozs)monostor. **I.** *mn* **1.** Gyerőmonostorhoz tartozó; care aparţine de Gyerőmonostor; zu Gyerőmonostor gehörig. *1562:* Agyanak ... Az Monosthory haztwl ... zaz Johoth, harmincketh Baranth, Negy Eökröth, harom wnö barmoth ... Tyzenegy Menes Lowath, ketteynek chitkoya legen [K; KP]. *1740:* a monostori Határban vogjon edgy darab marha legeltetö Havas [M.gyerőmonostor K; EHA].

Hn. *1737:* A Monostori utra jároban (sz) [Bh; KHn 13].

2. Kolozsmonostorhoz tartozó; care aparţine de Kolozsmonostor; zu Kolozsmonostor gehörig. *1587:* Regeleo hettfeo wtan walo Kedden weottem az Zeginyek zamara az

Monostory Erdeon Egy Darab Erdeotth f. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 1 Zabo György isp. m. kezével]. *1596:* Biro vram kwldi Zabo martont 4 louon zekeren, hogi az drabantokat az Monostori Bwkre mierthog' valami latrok tamattanak volt fel, es hogi azokat megh fogiak [Kv; i.h. 6/XXIX. 26 Bachi Tamas sp kezével]. *1631:* Olyan szörnyű temérdek jég volt, hogy ... az szentgyörgyhegyi pallót is elvitte volt ... az fenesi és az monostori pallókot is elvitte akkor [Kv; KvE 162 SB]. *1650:* az tizedet az monostori templumhoz beszolgaltassak [Kv; JHb III/7]. *1725:* Taxaban adott karolly madarakat a Manostori havasan lakik [LLt 36/10]. *1814:* Már tsak az Monastori daminiumnak vagyak ados [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. *1844:* Ezen hely hol mostan vagyunk mindég a Monostori helységhez kellet hogy tartozzan [Szászfenes K; KmULev. 1 Urszuly Gligor (60) col. vall.].

3. Kolozsmonostoron élő/lakó; din Kolozsmonostor; in Kolozsmonostor lebend/wohnhaft. *1573:* Georbe Gergely Monostory azt vallia hogy Twgia zallast Tartot valkay georgy Zeoch Balasnal [Kv; TJk III/3. 92]. *1592:* Olah Balas Monostori 2. zeker keò hozas f 0 d 92 [Kv; Szám. 5/XIV. 177 Eppel Péter sp kezével]. *1598:* Zambo Petertwl monostori kwzegeotwl weotem 12 zeker boto keowet ... f 3 [Kv; i.h. 8/III. 8]. *1600:* Az Monostori Agiagh birotol hogj az Agiagot megh keouettwk es az kik vagtak Auual eggywt Attam d. 18 [Kv; i.h. 9/XIII. Damakos Máté isp. m. kezével].

Szn. *1665:* Monostori Janos [Kv; ÖCJk]. *1667:* Monostorj Istua(n) [Kv; RDL I. 148].

II. *fn* **1.** Gyerőmonostor lakosa; locuitor din Gyerőmonostor; Einwohner von Gyerőmonostor. *1550:* onnat[a] walkora be haytottak az barmot es à mynt az paztortol ertötte ket Baranth nywzatoth volt megh walkay Miklos belöle ... az monostoriak az Niomasrol barmoth haytottak be erötte az ket baranerth es tehenet nywztak megh erthe [Zsobok/Damos K; MNy XXIV, 290 Ambrosios Bocj de Sobok jb vall. — [a]A Cylla mezőről] | nag' sok szer barmot örizötth az Cylla mezön de akkor egiembe eltek az walkayak es az monostoryak aszt az hawasth [Szászfenes/Damos K; i.h. 292]. *1732:* Noha mi ezen két Monostoriak(na)k Marhájokbéli facultásokat, consignáltuk, de a' dög szinte most keménykedik rajtok [Gyerőmonostor K; Told. 11/67].

2. Kolozsmonostor lakosa; locuitor din Kolozsmonostor; Einwohner von Kolozsmonostor. *1586:* 4 Julj az ket akasztot olahot ket ember monostoriak vagtak le es elis temettek —/40 [Kv; Szám. 3/XXIV. 28]. *1640:* Vagion hatarok de Egy darab Erdejek vagion mellyet Kamuthi Farkas idejeben az Urok keozre hagiott volt, de most az Fenesiek elik azt az Erdeot, ha penig az Monostoriak az fenessi Erdeore mennek meg Nem engedik melyet igen difficultalnak az Monostoriak [Km; GyU 48].

monostor-kapubeli a Monostor-kapuban szolgáló; care este de serviciu la Monostor-kapu; an dem Monostor-Tor dienend. *1587:* 2 septem: Az monostor kapubelj hetes hazaban az kemenchieie le bomlot vala vitettem haro(m) szeker agiagot —/40 [Kv; Szám. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. *1598:* Mohj Georgj monostorkapubelj darabant ... vallja [Kv; TJk V/1. 250]. *1621:* Az egez eztendóbe(n) minde(n) fele Eppitesekhez az meny Lecz Zeget, Zaru Zeget Es hiazo Zeget veottwnk Jgy keouetkezik ... Monostor kapu beli Ferencz Czigantol sendel Zeget 9. Ezert es 7 Zazat ... d 22 [Kv; Szám. 15b/IV. 29].

monostor utcai 1. a Monostor utcában található; care se găseşte la strada Monostor; in der Monostor-Straße befindlich. *1577:* az Monostor vczay fertaliba az vtokba sok fogiatkozas vagion hogi az Nagy Sarbol az kochyis elig mehet ky [Kv; TanJk V/13. 150a]. *1594:* Az monostor vczai ku Hidatt Bonttattuk fell miert Hogi Be szakadott valla Egi darab Hellien az Bollttja [Kv; Szám. 5/XXIV. 20]. *1597:* fizettem egi Lang fogoert zakmari Janosnak melliet Chinaltak az Monostor vtzai kapukeozben, az Matias hazaban f d 15 [Kv; i.h. 7/XII. 33 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1599:* Peter Papne orsolia ... vallya Annorum 97 ... Razman Adam eleteben vewek azt az Monostor vchay hazat [Kv; TJk VI/1. 383].

2. a Monostor utcában lakó; care locuieşte în strada Monostor; in der Monostor-Straße wohnhaft. *1587:* Az mikor az Monostor vczay embert megh eoltek volt, valtottunk egy vallato parancholatot d. 40 [Kv; Szám. 3/XXXII. 10].

monstrancia szentségtartó; chivot, monstranţă; Monstranz. *1573:* Kalmar Istwan azt vallia ... latta hogy puskar Mwnstranciat hozot eleh, ki zep ezwst aranias volt [Kv; TJk III/3. 170]. *1634:* Az mi Templumhoz valo ezkeozim vadnak, mindenfele kepek, Casulak, Monstrantia, kehely, Ampolnak, es mind effelek egyebek [WassLt Wass János végr.]. *1655:* Egy kis munstrantia — M — p. 21 [Kv; RDL I. 29]. *1730:* a kóródj[a] Templomhoz valo ezüst mű ... Egy nagy Monstrantia [Kv; Ks 15. LVIII. — [a]KK]. *1751:* E szerént Vadnak a' Templóm Egygyetmásj. Monstrántia 1 [Kóród KK; Ks 20/X]. *1768:* Ötves István Deák ... a kiadott kehely pohár hellyet Czéh hire nélkül égj kisded Monstrántiát mutatott be [Kv; ÖCJk]. *1796:* A Templomban találtato mobiliák ... Rézből valo monstrantia meg aranyazva 1 [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.]. *1823:* Egy aranyazott ezüst régi monstrantia ez ritkaság [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

monstrancia-vivő szentségtartó-hordozó; (persoană) care duce/poartă chivotul/monstranţa în timpul unei procesiuni; Monstranz tragend. *1736:* Nem vala más semmi egyéb processiót járunk az városban ben szabad, hanem husvét előtt való szombaton estve nyolcz órakor resurrectiókor az Vágner Házáig ... csak épen az kútig ... mégis az monstrántiavivő pátert az más valláson lévők meghajigálták kővel, fával [MetTr 433–4].

monstrum 1. szörnyeteg; monstru; Monstrum, Ungeheuer. *1710 k.:* midőn ... a nyavalyás, erőtlen fejedelmet Béldire felindították, engem is mellé rántának a vádban, és azt állíták ... hogy én a kománai berekben harminc lovassal lestem a fejedelmet, hogy magát, feleségét, leányát, Naláczit, Székely Lászlót levágassam. Úr Isten, te Isten vagy, nem ember, azért nem nyílt meg a föld alattok, ez ördögtől is szeméremmel kimondható monstrum alatt! [BÖn. 674–5].

2. furcsaság, csodadolog; ciudăţenie; Wundersache, Merkwürdigkeit. *1619:* Az jancsár aga maga személye szerént szörnyön cifrán felöltözött jancsársággal, szulákokkal, csebecsiákkal, az sok külömb-külömbféle monstrumokkal [BTN[2] 268].

montír műszaki katona; artilerist; technischer Soldat. *1738:* az Haracz Regimentiből egy Officér jött Montirokkal [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.].

montulin kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff/Textil. *1829:* Szenkovits Kájetán boltyabol 20 Sing Sziles vászony ... Rf. 7 xr. 30 ... 10 Sing Montulin ... Rf. 22 [Kv; SLt XLI].

montúr l. mundér

monumentum **1.** emlékmű; monument; Monument, Denkmal. *1580:* Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) ... vegeztek eó kegmek hogy zazulis vgya(n) Azon igekel forogyak megh az varas keolchyege(n). Azonkeppe(n) egieb keozonseges Monume(n)tumoko(n) ha egyik Nemzetnek nielwe otth vagio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. *1710 k.:* Az Istent és magát is nem ismerő, és azért nem hívő lélek ... az örökkévalóságra ... nem vágyna, és teste halála után valókról nem szorgalmatoskodnék, ha Istentől adatott természete szerént halhatatlan nem volna; nem igyekeznék ... könyvekben, monumentumokban, épületekben, hiriben, nevében ... valahogy, de csak élni [BÖn. 433]. *1823–1830:* Paedagogium is híres vagyon itten[a], melyet egy Francke nevü pap állitott volt fel, kinek az ott való kertben monumentuma is vagyon emelve [FogE 192. — [a]Hallében].

2. síremlék; monument funerar; Grab(denk)mal. *1653:* (Bethlen Gábort) Eltemették pedig die 10 januarii a gyulafejérvári templomba nagy solemnitással, kinek a guberna tor[a] Lengyelországból oly koporsót és falba rakni való monumentumot hozata, hogy Erdélyben olyan soha nem láttatott senkitől [ETA I, 142–3 NSz. — [a]A fej. öccse, I. Bethlen István]. *1684:* Az monámentum chinálásáért az Kolosvári Asztalos(na)k f 18 [UtI]. *1710 k.:* Hol vagynak az aegyptusi pyramisok ... Diána templomi ... Szent István, Imre, László koporsói, monumentumi, csontjai? [BÖn. 458]. *1762:* Temettettem a szegény sógor uramat a dési templomba ... Mósa László uram írta a monumentumára ezt a szép epitaphiumot [RettE 137–8].

Szk: *sír felett való ~* *1709:* Kezdettem az sír felett valo monumentum csináltatásához [SzZs 764].

3. emléktárgy; obiect care evocă amintirea cuiva; Erinnerungsstück. *1823–1830:* Amely házban született[a], azt Luther-háznak nevezik ... benne vagynak a Luther és Melanchton monumentumai, vagyis inkább képei [FogE 205. — [a]Luther Márton].

4. (irat) lényeges/emlékezetre méltó része; partea esențială (a unor documente); wesentlicher/denkwürdiger Teil (eines Schriftstückes). *1710 k.:* Öszvegyülénk ... elvégzők Szász János fogatását és megpereltetését. A sok szó leírásra nem méltó, az actáknak monumentumait, NB-it írom le [BÖn. 946].

monumentumi síremlékre való; pentru monument funerar; für ein Grabdenkmal. *1657:* Legált pedig[a] külön temetésére és monumentumi epitaphiumra is külön való nagy summát [KemÖn. 101. — [a]Bethlen Gábor].

mony **1.** tojás; ou; Ei. *1620 k.:* Az gyöngy semmi nem egyéb állat, hanem csak az csigáknak az monya [BTN[2] 416].

2. here; testicul; Hode | szeméremtest; organ genital bărbătesc; Scham. *1591:* Vary Gergelne Anna vallia ... Igy zola Balas kowachnenak Kechkemetine, Eregy eregy, Az Nenedis feyerdine ky vonta Chizar Tamasnak az Monjath | Grüz Jstvanne, Orsolia Azzoni vallia ... ezt hallotta(m) zayabol feyerdi Balintnenak ... ky Akartam ketsegemet venny ha vagion Monja Chizar Tamasnak, Mert Kiraly vczaj Judit Azzonj azt mondotta Neke(m) hogy semmie Ninch, de en vgia(n) meg fogtam, s wagion Monja [Kv; TJk V/1. 113–4]. *1638:* Az Szöcz Mihali Inassatolis hallottam ... hogi oys uelle paraznalkodot maga kerkedek uelle hogi Vincze Istua(n) is oda Erkezet akor tai⟨t⟩ es ijetteben el akarta hadni de az Aszion meg fogta az moniat nem Erestette addigh el meg dolgat el nem uegezte [Mv; MvLt 291. 143b]. *1697:* Hallottam asztis Peter deakné Aszszonyomnak az szájából, hogy az Pap monya igen erőss állat [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter János (37) vall.] | Hallottam attol Aszszonytol (így!) az ki eö kegyelmétől kérdezte mellyk jobb, az Papéé vagy az Deáké, arra aszt mondotta Peter Deakne, hogj bizony job az Deak monya, mert ő mind az kettőt probalta [uo.; i.h. 5 György Albert (30) pp vall.].

Szk: *~a fogdosó.* *1591:* Catalin varga Georgine vallia, Chizar Tamas Monya fogdoso Bestie hires Curwanak zida feierdinet Az Eotweosne [Kv; TJk V/1. 113].

3. *szitk.* *1653:* Nagodnak alazatoszan jelentem mostansagh nemelj napokb(an) itt Enjeden lako Debreczenj Nyerges Janos nevü Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioval illette, iduezült Meszaros Peter Uramat ... az var megie felöllis illjkeppen szoluan, hogi soha hadat nem ver; herelt lo monja kurua valaga [Ne; KemLev. 1391 Feöldeszi Mihalj mpria].

4. a harang nyelve; limba clopotului; Glockenschwengel/hammer. *1581:* 24 february veottem az kysz harangnak kyknek (!) az halatnak chyengetnek egy szyat az harang monyanak d. 12 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. *1585:* Mikor az nagharang monia el teoret wala kuldettuk azt Torozkora, attunk Molnar Istwannak egy Zekeresnek f 0. d. 21 [Kv; i.h. 3/XIX. 36].

◇ **Hn.** *1578/XVII. sz. köz.:* az Chipkes higianal az Monyak mellet (k) [Kide K; BHn 86]. *1714:* az Keresztmony oldalon (sz) [Középlak K; KHn 294].

monyator juhászbojtár; ciobănaș, ciobănel; Schäferknecht. *1725:* meghalván az atyánk az mostoha anyám négy fiai ... itt[a] lakának ők is a kurucz világkor kuruczkodának, az öcsem János ... ide jövén hozzám, nállam lőn és pásztorkodék s munyátorom is lőn [Szentsimon Cs; SándorO 268. — [a]Csikszentsimonon]. *1766:* parantsolá nékem az Ur, hogy mennék fel Lapjásba és a' munatort a' ki az nap a Juhokkal volt hid elömben [Szszgy; HSzjP Sándor Sztojka (64) jb vall.]. *1838–1845:* „Manyator (ezen" román „szótól: minetor 'hajcsár') juhászok mellett segéd suhanc, bojtárfiu" [MNyTK 107].

monykivonás szeméremtest-mutogatás; arătarea ostentativă a organului genital bărbătesc; Schamzeigen. *1591:* Vary Gergelne Anna vallia ... Igy zola Balas kowachnenak Kechkemetine, Eregy eregy, Az Nenedis feyerdine ky vonta Chizar Tamasnak az Monjath Borbara Zabo Balasne vallia Azont ... Az monj kj Vonast zorongatast, de zitkot ne(m) hallotta(m) [Kv; TJk V/1. 113].

monyó '?' **Szn.** *1482:* Michaele Monyo [M.zsuk K; TelO II, 148].

Hn. *1732:* a Monyo Halmán alol [Nagyiklód SzD; EHA]

monyok monyos, hím; mascul; Männchen. *1757:* Egy pár kiketz[a], az egyik monyok a' másik szillyes, 4.5 ez(ten)dösök [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9. — [a]Ökör].
Szn. *1581:* Kysz Monyok Antal [Kv; Szám. 3/IV. 17].

monyos 1. hím; mascul; männlich. *1588:* Az zekeresek keönyeorgettenek, hogy kancza lowakat senkinek Ne lenne zabad ez hatarban Tartanj, mert Izoniw kara lenne leottis az Monias lowaknak miatta, hogy vittak felette [Kv; TanJk I/1. 70]. *1634:* meg elegjte Nagy Borjukkall ugy mint egy Barna, mas egy fejer szeoke, Harmad egi fejer Belcz Monjas es egy fekete Vnecz taualy Nyarj [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. *1636:* ket monias boriu [Mezóbánd MT; MbK]. *1638:* Negj esztendos monios cziko no. 2 [A.porumbák F; UF I, 666] | az mult Niarban hozot egi io monias Paripat [Mv; MvLt 291. 129b]. *1640:* Az Hat Szekeres kanczaimat Monjas lovaimatis hagio(m) az fele(se)ge(mne)k [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr.]. *1649:* veöttem ... egi Barna monyas Louat f 5 D 55 [Kv; Szám. 26/VII. 542]. *1670:* egy jo és szép ... ötöd fü monyos Tatár ló [Bodola Hsz; BLt]. *1687:* 3 Tavali borju kettei ünö, egj monyas [Kál MT; Berz. 2 41/95]. *1731:* egy monyas bornyu [Kőrispatak U; Pf]. *1833:* (Adott el) Ponori Letyerna Juonutz ... egy piros peit monyos Rf. 29 [Torda; TVLt Közig. ir. 149].
2. *gúny* tökös; cu testicule atirnate; mit Beutel/Gehänge. *1729:* Tzú monyos, tzú fakó; jertek zabot enni! [Kv; Pat. gúnyversben a vargákra von.].
3. '?' **Hn.** *1688:* az Monyos Kut vegiben (k) [Csapó KK; EHA]. — Esetleg a 'gémeskút' jel-re gondolhatunk.

monyszorongatás szeméremtest-fogdosás; pipăirea organelor genitale; Betasten/Befingern der Scham. *1591:* Jlona Keoreossy Peterne[a], ezt hallotta(m) hogy fejerdinenek zemere vete az Eotweosne az Mony zorongatast [Kv; TJk V/1. 115. — [a]Vallja]. — L. még *monykivonás* al.

monytekerő szeméremtest-csavaró; care răsuceşte organele genitale ale cuiva; Scham drehend. *1591:* Zabo Miklos Catalin vallia. Igy zola Az Eotweosne vgia(n) Annak mondom a' Curwanak Annak az Mony tekereonek, ky Az Chizar Thamas farkat megh tekerj [Kv; TJk V/1. 113].

mor 1. kemény selyem női ruhaanyag; moar; harter Seidenstoff der Frauenkleidung. *1761:* Egy Melly tartónak valo Lazur szin Mor [Koronka MT; Told. 8 Friti Fekete Klára össz.]. *1770:* 3 1/2 Sing Szederjes Mor [Gyf; Berz. 7. 69/1]. *1782:* Fekete Morbol három rend ezüst frantzia tsipkevel keszitett váll [A.balásfva BN; LLt]. *1788:* 3. Sing fekete Mor, az állás mia meg petsétesült [Mv; TSb 47]. *1823–1830:* Gálaszoknyájok a régebbi úriasszonyoknak morbol (igen kemény selyem matéria), virágos varrott matériákból állott [FogE 65].
2. morból készült; făcut din moar; aus mor-Material verfertigt. *1789:* egy szederjes mór közepü kitsin paplan fél viseltes [LLt]. *1831:* 1 veress Moor varattas selyem Paplany közép [Mv; MvLev.].

morál *ige* **1.** időzik; a zăbovi; verweilen. *1703:* die 21 Augusti virradólag verték fel Somlyót ... valami 180 rác circiter és másfél szász német lovas. Ezek, amint referáltatik, morálván erdőn, ezen az emlitett napra virradólag verték fel Somlyót [Kv; KvE 277 SzF].
2. járkál; a umbla; herumgehen. *1552:* most minden toelchérgyártoné selem ruhába mórál [HeltDial. G. 8b].

morál *fn* erkölcstan; morală; Moral, Sittenlehre. *1823–1830:* Három esztendők alatt a délutáni órákon 4 órától fogva ötig tanitotta[a] az Eccl. historiát, morált és Conc. methodust | az akadémián a morált hallgatván, akkor hallottam iszonyodással azon bűnnek[b] magyarázatát [FogE 140, 155. — [a]Basa István. [b]A szodomiának].
Szk: *filozófiai ~. 1823–1830:* Csernátoni V. Sámueltől délelőtt nyolc órától fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát [FogE 140] ✱ *teológiai ~. 1823–1830:* Professzoroktól leckéket hallgattam ... Basa Istvántól dogmatikát, teológiai morált, Ecclastica historiát és Concionandi methodust [FogE 139].

morális erkölcsi; moral; moralisch, sittlich. *1710 k.:* mikor osztán azon túl mégyen a nyelv ... már akkor kezd szenvedni, megillettetni az, akiről a szó vagyon, amint a szólók őróla jól avagy rosszul szólanak ... És így innét jöttek már a világba bé ezek a szók és az embereknek morális vagy civilis qualitasi: jó vagy rossz hírnév, gyalázat, rágalmazás, szidás, vádlás vagy dícséret, becsület, méltóság [BÖn. 410–1]. *1827:* Gergeljfi Borbéj Ihmre ... Falunkbol el szőkött, el bodorgott ... és az ujj Esztendo első ejtzakáján jött ujjra Falunkban, és most itt vagyon kőzöttünk, lappang, tartván ... mi attol, hogy ezen Vad indulattol vezettetett Ember forteljos Cselekedetei naponként roszszabbat fognak szülni, kéntelenittetünk Ujjbol ... esedezni Méltoztatnak ... ezen ... minden morális Charactert magárol le vetkezett Embertől ... menté tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

morális filozófia erkölcsfilozófia; filozofie morală; Moralphilosophie. *1710 k.:* A moralis philosophia ... a civile jus, jurisprudentia de justo et injusto, poenis et praemiis irattattak s tractálnak, de nem elégségesek [BÖn. 469]. *1823–1830:* Platnernél (Medicus) hallgattam moralis philosophiát, ez Lipsiában a leghíreseb professzor volt akkor [FogE 190].

moráló tartózkodó; care stă/locuieşte la ...; verweilend, sich aufhaltend. *1773:* Maros Németiben moralo Provid(us) Martin Paszk ... egy lopás által el veszet ökrének bőrit ... Jakobnál találta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1775:* Kis Okloson morálo Alékszándru Krisánnak ... vagyon kaszáloja [Kisoklos H; BK sub nro 303].

morált (vhol) lakott; care a locuit la ...; gewohnt. *1756:* Midőn ... Bentzentzi Possessionaria Portiojaban moralt s már meg őletett Keregutz György nevezetű Jobbágya ugjan a Bentzentzi describált határban ... meg őletett ... mellyiktől olettetett meg? [H; BK Misc. 1143 vk].

moratórium haladék; moratoriu; Aufschub. *1709:* Doctor Kolosvari Pal és a Város között az adosság iránt fenn forgho Controversia ... revidealtatván ... determinaltatott ugy hogj az penz belj adosságok(na)k Interessét meg fizetvén az Város sine Controversia várakozzék az Creditor az Capitaléért az már kiadatott Moratorium szerént [KvLt I/197 a gub. Nsz-ből].

morc dac, konokság; încăpăţînare; Trotz, Dickköpfigkeit. *1796:* Tusa Joseff ... a Béresnek morcát öszve szidta, és a

tenyerivel Nyakan vágta [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.].

mord komor, mogorva; ursuz, morocănos; mürrisch, grimmig. *1758:* Udvar Istvánné maga természete szerint tréfás, tisztességes dolgokban magát vidámúl alkalmaztató betsülletes Asz(on)y ember ... nemis volt szokása hogy emberséges emberek(ne)k ... mord kedvel, dérdúrral szóllyon, és beszéllyen [Betlensztmiklós KK; BK].

Szk: *~ nézésű. 1840:* Rusz Todor ... mórd nézésü [DLt 891 nyomt. kl] ✱ *~ tekintetű. 1829:* Gyalai ... Pálinkás vagy Sztán Gyurka ... barattságtalan, jozan korában szotalan, alamuszta, és mord tekintetü | Andorka Joseff ... jozankorában alamuszta, és mord tekintetü; ittas korában káromkodo [DLt 758, 1042 ua.].

mordabbul mogorvábban, komorabban; mai morocănos; grimmiger. *1710 k.:* Embert mordabbul nézni soha nem láttam, mint a fejedelmet ezen az ebéden, az egy pohár köszönésen kivül (azt is erővel) egy szót sem szólott Béldinek s nékem [BÖn. 681].

mordály I. *fn* **1.** (kiszélesedő csövű gránátvető) pisztoly; pistol de tip vechi; (Granatwerfer) Pistole | (kiszélesedő csövű) puska; flintă cu ţeavă scurtă; Gewehr/Flinte (mit sich verbreiterndem Lauf). *1591:* Zabliak III. Mordaly[a] ... es egieb puska V [Kv; AggmLt A. 53. — [a]E szóval kezdődően végig kihúzva]. *1743:* Pár puska Négy. Mordály 1 [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1790:* Flinta Tokkal 2 Stutz 1 Pistal 1 Kis Mordály pár 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1796:* Egy pár mordájt vettem Jantsonak 5x [ETF 182. 72 Gyarmathi Sámuel felj.].

Szk: *rezes ~. 1760:* Edgy Pár Rezes Mordály [Mv; TGsz].

2. martalóc, gyújtogató, gyilkos; ucigaş, asasin; Mörder. *1573:* Pocz Ianos Azt vallia hogi haza fele Megen volt ... Latta hogi ellenbe ballagnak volt Zabo gĕrgi es chisar Ianos, Azomba hallot zozatot de az Emberet ne(m) latta ky zol, Ezt Monta Ty Mordaliok [Kv; TJk III/3. 209]. *1574:* Andras Lakatos Myklos Inassa Azt vallya hogy az Mely estwe egybe haborodot volt Lakatos Istwan ferdeos kelemennel ... Latta hogi egy zablya volt Lakatos Istwan kezeben, hallota hogi Illenmodon zydia volt Kelement, Mordal esse lelek meg lacchyk az ky Mordal | Dorothia Zigarto Georgine Azt vallia hogi Zent Istwan Napian volt hogi ... Mond az vra lassan Zomsed ha Iambor vagi Ne gazolkodial bezededel ... Azomba erkezyk Lakatos Istwan es meg Ragadia Es ky veszy az kardot kezebeol Mond neky, Lam Mordaly vagi Bestie Lam Meg lested volt az Zegeny Embert [Kv; i.h. 316b, 318].

Szk: *~nak mond. 1587:* talaltattak volna olyak az Zàz Vraim keozzwl ... kik ... Illien keppen referalak az eo be Meneseknek okat ... Elseoben az Also Tanachot megh kerdettek volna ha constalna eo eleotteok, hogy Eotweos Andrast az Zék zynin Mordalnak monta volna valaky [Kv; TanJk I/1. 51]. *1590:* ez Al peres ... Mordal'nak es Arwlonak mondott | Aztis tudo(m) hogy Medesery Antal kouaczyba(n) vere az kest es mordalynak mo(n)dak erette [UszT].

II. *mn* gyilkoló, kegyetlen; de ucigaş, nemilos; mörderisch, unbarmherzig. **Szk:** *~ cselekedet. 1597:* Constal az factum ... hogi ... egienese(n) az eorizeokre tamadwa(n) az Magistratust sertette megh ... Ezokon ... nem stalhat az gratia, hanem teczik az teorwennek hogi illien mordaly chelekedetiert holot egienesen az Magistratust impetalta megh kel erette halny [Kv; TJk VI/1. 53] ✱ *~ égető* kegyetlen gyújtogató. *1710:* Meghala a római császárné, Claudia Felicitas. Erdélyre penig Magyarországból mordály égetők bocsáttatnak, kik felesen eloszolván az országban, falukon, városokon gyujtogatni kezdének [CsH 124] ✱ *~ ember. 1599:* Chehy Alberth Barnasyb ... vallya ... Paztor Jstwan ... egy kewes vartatwan Ferencznek hata mege alwan hozza hwza hogy eosse ... Kadar Gergeljel eggyeott fogwk megh, ⟨monda⟩ Kadar Gergely neky mostan lathom hogy ember nem vagy, hanem mordaly ember, h⟨ogy el⟩ akarod veztenj az legent [Kv; TJk VI/1. 253] ✱ *~ gyülölség. 1724:* Tudgyae az Tanu hogi denotált Naláczi Lászlo ur(am) és Pasko Sigmond uramék között valamely mordály gyülölség viszsza vonás és haragtartás lött volna ...? [Fejér m.; BK sub nr. 984 vk] | én Soha nem tudtam s nemis hallottam eő kglmek között Semmi mordály gyülölséget vagy irigységet [i.h. Gabriel Szegedi de Hidegviz[a] (32) ns vall. — [a]NK].

mordálycső puskacsö; ţeavă de puşcă/flintă; Gewehrlauf. *1797:* Egy Mordály tsö [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9]. *1805:* Egy virágosonn mettzett aczél Spanyol Spadé; négy mordály csővel [Mv; TGsz 52].

mordályképpen gyilkos módon; asemenea unui ucigaş; mörderlich. *1593:* Olbrich Janos vallia: Mikoron Hozzu Jstuannal Innank Ieoue oda Simon ... es garazdalkodni kezde velwnk ... jntem rolla hogi ne garazdalkodnek, hane(m) menne dolgara ... mikor igi vezekednenek ... Simon egi keouet kapa, es mordalikeppen vgi hagita zaz Mihalt hogi mingiart le essek [Kv; TJk V/1. 367]. *1638:* ki fũta Czismagia Istua(n) az maga hazabul mezitelen szabliaual, es mordalykeppen ugy uaga megh Szücz Janost [Dés; DLt 402].

mordályocska (gránátvető) pisztolyocska; pistol de tip vechi; (Granatwerfen) kleine Pistole. *1754:* Egy pár rezes kápáju kisded kis Mordajotska [Nsz; Told. 19].

mordálypisztoly (gránátvető) pisztoly; pistol de tip vechi; (Granatwerfer) Pistole. *1838:* a derekába kötött gyújszöjéből ki huzta volna a mordály pistolyát [K; KLev.].

mordálypuska kiszélesedő csövü puska; flintă cu ţeavă scurtă; Gewehr/Flinte mit sich verbreiterndem Lauf. *1582:* Igiarto Simontull weott eg' mordall púskatt adatta meg Byro Vra(m) az arrat f 4 [Kv; Szám. 3/VIII. 48]. *1584:* Fides (!) Rlcta Ambrosy Balk fassa est hogy mint egy het orakorba vala hogy eozwe zolalkozek a' Borbely legeny Daroczy Boldisarral ... ezt monda Boldisar, vagion vgmond meg egy Mordal Püskam, de en semmy hazra valo hagitast ne(m) lattam [Kv; TJk IV/1. 334]. *1594:* Kis Demeter vallia ... Ghedeo Peter ... megh zolita az Drabantot Jstwant ... mingyarast ragada Mordalj puskajat es ... Akara leonj [Kv; TJk V/1. 468]. *1595:* enge(m) chioma Gieorgyet altal akart leónj mordaly púskaual egy Balas neuy zolgaja | az Alperesek Zanth zandekkal ... Jeóttek egy hazamra ... Az haznak ajtaiath mordaly puskaual altal leóttek [UszT 10/65, 10/99]. *1597:* hoztam vala 4 Lora reouid púskat es Egy Mordali púskat mind Tokostúl [Kv; Szám. 7/XII. 18 Filstich Lórinc sp kezével]. *1602:* Azon napo(n) egy mordalj púskat es egy palastot hoza az hazba az Actor felesége [UszT 16/72 Georgius Antal de felsó bodogh aszonfalúa judex juratus vall.]. *1648:* a falon egy régj mordály puska [Komána F; UF I, 928].

Szk: *vasagyú ~. 1585:* Egy vas Agyw mordal puska f 1 d 50 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 4] ✱ *vasas ~. 1611:* Egj roz zamzerjj, es egj kws vasos mordalj puska [Kv; RDL I. 88].

mordályság 1. viszály, viszálykodás; vrajbă, zizanie, discordie; Streit, Zwistigkeit. *1573:* Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... eztis hallottak feyr tamasnetol hogy Monta volna Adam Istwa(n) Jm rea(m) hoza az Anya(m) a Battyamot, de felek hogy Mordarsag esyk egezen keoztwnk [Kv; TJk III/3. 198b]. *1724:* Semmi mordályságot, gyülölséget visszá vonást, haragtartást az Utrumban specificált két személyek kőzött nem tudok [Mihályfva NK; BK sub nr. 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.].

2. kb. gyilkos szándék; intenţia de a ucide; mörderische Absicht. *1584:* eleo jeowe ketteo a' Drabantokba ez georgy Mas tarsaual, Az Tarsa Meljbe vthe Sardit vgian mordalsagal [Kv; TJk IV/1. 348]. *1598:* Dienes Pal Bachba Coloswar megiebe lako ... wallia. Latam az zememmel hogi Trúcza Peter az fogoly Bachy Thot Jstwant egi bottal agion ewte az darabos Janos kochiomaia(n) eggiet sem zolt eggykis az masiknak, hane(m) az sebes legie(n) weztegh ewl wala egi padon, az olah hatul kerewle egi padra alla fel s vgi ewte mordalisaggal agion [Kv; TJk V/1. 204].

3. vérontás, öldöklés; vărsare de sînge; Blutvergießen, Mörderei. *1613:* 27 Octobris ... Szilasi János és Ladányi Gergely megölék Báthori Gábort ... Várad mellett, rút mordálysággal, mezítelen hagyván [Kv; KvE 147 SB].

Szk: *a ~ból megmenekedik* gyilkosság gyanúja alól mentesül. *1598:* Tetczik minekeonk az bizonisagokbol hogy ... nagy suspicio Sarkeozyhez, hogy teolle eshetet az kes gyakas, ezert Sarkeozy Janos megh eskeodgyek azon, hogy nem az eo kezeteol, es kesiteol eset az gyakas, ha meg eskeozik hat Sarkeózy az mordalysagbol megh menekedik es igy zall az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira ez okon hogy eo megh kerkedet velle ... igy az mordalisagnak pęnaja az hegedeoseon lezen ... Miwelhogy penigh az veresekben egyenleokeppen taglottak, valamyre erkezik az zappanos legenj serelmejert, borbelynak fizetesert, keolchyegeert, ezeket harman tartoznak megh fizetnj. Az hegedeos keoleon vizontagh az mordalysagnak terhet viselny [Kv; TJk V/1. 163] ✱ *a ~nak terhét viseli → a ~ból megmenekedik* ✱ *~ pőnája* vérbirság. *1598:* igy zall az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira ez okon hogy eo megh kerkedet velle ... igy az mordalisagnak pęnaja az hegedeoseon lezen [Kv; TJk V/1. 163. — A teljesebb szöv. l. fennebb].

mordályul álnokul; mişeleşte, în chip mîrşav; heuchlerisch. *1597:* az meltatlan halalert ew is erdeme zerint lakollion, vgi hogi az Actor Nagi Gal Ianos septimo se az orzagh teorwenye zerint Iurallion hogy az eő attia fianak Nagy Gal Mathenak ezen Sarkeozy Janos kezeteol zantzandekbol mordaliúl teortent es leot halala | Constal az factum ... hogi ... Nagi Benedeket is eyeli ideobe ex insidys mordaiul megh fútamwa(n) arczúl vagta [Kv; TJk VI/1. 32, 53].

mordia *szlik* mordizomadta; drăcie; mordio. **Szk:** *~ teremtette. 1744:* hallottam tőllők morgyia Teremtetet Diszno Teremtetet [Mv; Told. 27]. *1783:* az Apját szidta karomolta morgyiom Teremtettével [Udvarfva MT; i.h. 44/54].

mordság komorság, zordság; atitudine morocănoasă, ursuzenie; Morosität, Düsterkeit. *1670:* Ádámot tovább én bizony nem tartom, elunván, nagy mordságát és panaszát [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1761:* Die 13 Septemb(ris) Noha a' Kolosvári Tekintetes Magistratus, Tordai Annát, Deák János Feleséget justificalta ... Deák János mindazonál(ta)l igen nagy idegenseggel és mordsággal viselvén magát Feleségéhez ... tetszett a' Venerabile Consistoriumnak, hogy öket külön vesse a' következendő Gergely Papa Napi[a] Partialisig [Kv; SRE 201. — [a]Márc. 12].

móré 1. cigány; ţigan; Zigeuner. *1585:* mikoron Chionkara fel Jutank, latam hogy vagj harom More egj Berczen fen Alnak vala es vgj kemlegettenek vala [M.valkó K; KP]. *1599:* Zentmiklossy Gergely ... vallja ... hallottam gyakorlatossagal Zakal Benedek zajábol hogy my eleotteonk morenak olahnak mondotta Seres Jstwan vramat [Kv; TJk VI/1. 337]. *1690:* Gusi az Kis Istvan moreja az Lupujnit valo gyermek ighnat (?) [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1805:* az Uraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idején s ott verte s kergette az Eke mellett szánto morékat [Farnas K; KLev.].

Szk: *juhász ~. 1592:* Ez a' Tot Mihaly Ieot le az Erdeorwl az Tulkos Janos eori ember fyawal, es az Juhaz Morett az Eori hatarba megh fogtak, Eorbe fogua be vittik volt [A.kosály SzD; DLt 235] ✱ *oláh ~. 1742:* Gál János Uram penig olá morékat és valami Czigány purdékat Béreseknek fogadván ... azok ă dirib darab Béresek panaszolkodtakis hogy ... meg nem adta[a] [Kv; AggmLt C. 12. — [a]Ti. igért járandóságukat].

2. jelzői haszn-ban; atributiv; in attributivem Gebrauch: cigány, cigány származású; ţigănesc, de ţigan; Zigeuner-. *1742:* idegen more Béreseket állitván[a] szüntelen szántatott vettetett és kereskedett [Kv; AggmLt C. 12. — [a]A szekerekhez, ekékhez].

Szk: *oláh ~ beste. 1599:* Chyzar Ferencz ... vallya ... hallottam Zakal Benedekteol hogy mongya vala, Jm en ezt mind amaz olah more bestieteol erdemlem hogy anny beochyeoletem sem leon hogy el bochyasson [Kv; TJk VI/1. 337].

Szn. *1568:* Ambrosi More [Kv; TJk III/1. 188]. *1569:* Demetrius More jb [Kv; i.h. 250]. *1570:* More Janos [Kv; TJk III/2. 107]. *1602:* Móré Péter lófő [Dánfva Cs; SzO V, 222]. *1603:* Móré Mihály [Sóváradgya MT; i.h. 247]. *1614:* More Peter pp [Dánfva Cs; BethU 474] | More Marthon ppix [Polyán Hsz; i.h. 324] | More Gergelj pp. More Györgj jb [Szentbenedek MT; i.h. 82] | More Miklos zs [Füle U; i.h. 102]. *1683:* more borka [Borb.]. *1687 k.:* More Márton [Backamadaras MT; MMatr. 101].

morécska cigánygyermek; copil de ţigan, puradel; Zigeunerkind. *1589:* Hallottam bízonnial ki zemiuel latta egi Moreczka ki vgia(n) en zolgam volt [Dés; DLt 226]. *1592:* meegh egyczer mikor ez vallo Iuhaz volt akkoron az Juhtul haza menth es hagiot egy Morechikat az Juhual [Dés; DLt 235].

móres szokás, erkölcs; cuviinţă, decenţă; Brauch, Sitte. *1870 k./1914:* Mores: régi szokás, erkölcs. Minden kornak meg volt a maga jellemző morese, ugy a külvilágban, mint az iskolai életben. Az idősebbek a hozzájuk nem alkalmazkodó ifjabbakhoz igy szóltak: majd megtanitunk mi moresre! az ősök szokásaira „more patrio" szóval hivatkoztak [MvÉrt. 27].

Sz. *1870 k./1914:* majd megtanitunk mi moresre! [i.h. — A teljesebb szöveget l. fennebb].

morgás 1. mély hang; mîriit, mîriială; Gebrumme/knurre. *1671:* Láttam macska és Ember majmot ... Latta(m) csudalatos comediat, alakokkal, mellyet jádzattattak, és azoknak tánczát, hallotta(m) morgásokat, szollásokat [PatN 50a].

2. zsörtölődés; bodogăneală, bombăneală; Gegreine, Keiferei. *1574:* Bor Ianosne azt vallia hogi ... vtannok Ieot az dayka es Ereossen zĕrgetet hogi Be Bochatnak, de eo (!) Nem bochatak es ely Ment Nagy Morgassal [Kv; TJk III/3. 369c]. *1579:* Az 17 Jŭly pop (!) Andras Jŏue hozam postan Nagyon fedödyk vala hog syessenek az loal el kel menny zydgya vala az legeneket nag morgassal wala mek (!) unam morgassat vg vltetem le es Enny Inna adek | Az 7 Aŭgüsti chanady Andras posta wolt es ö Naga leuele wolt Nala ... hamar Enny kere nag morgassal ... vg adek neky d. 6 [Kv; Szám. 1/XVIII. 25, 31]. *1609:* Vacziorara Az Vrunk kohniaiara ... 18 Tiukmoniat kerenek 4 Eytel Eczetet Nagi Morgassal [Kv; i.h. 12b/IV. 378–9]. *1621:* Niolcz kuczisnak viulag sok morgasokra attam Hust lib. — Ab. 16 [Kv; i.h. 15b/IX. 103]. *1703:* Trifó Jó vala s hajtya vala a Libbez János Juhait s morgolódik vala mint reszeg ember ... Libbez János Fiais Péter akkor Jó vala ... monda hogy mit morgasz ... csak olyba tartom morgásodat mint a szart [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz (?) Simon (26) jb vall.]. *1729:* az Tisztartó irtozatos morgással meg szidá magát, Annyát [ApLt 3 Gabriel Barthos de Karatna (28) ns vall.].

3. zúgolódás, elégedetlenkedés; cîrteală, murmur/protest de nemulţumire; Murren, Unzufriedenheit. *1710 k.:* haragból ... még csak jobbágyát is másnak meg nem verettem, az egy Érsek György, Bethlen Farkas jobbágyán kívül, nagy, engem becstelenítő morgásáért [BÖn. 498].

4. '?' **Hn.** *1672:* az morgásban (sz) [Mezősámsond MT; EHA].

morgó 1. zúgolódó, elégedetlenkedő; cîrtitor, care se arată mereu nemulţumit; mürrisch, unzufrieden. *1663:* Az új gyalogokat, hogy Nagyságod elbocsátotta, nem bánom, sőt akarom, mert együdőtől fogva nem szolgák, hanem morgó társak voltak [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1668:* Egy rossz jancsár aga lévén kajmekám Váradban ... Az sebesvári kapitánra ... rút morgó levelet ír [TML IV, 286 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1811:* Mikor fejed' lepi az ősz haj zuzmora, 'S Az ifjabbak előtt unalmos dérdura, Minden bakatelért morrogó 'simbelés, 'S A' katzér életet követett gyengülés, El-jónek ezek a' vénség' unalmai, És körül vesznek a' halál' fájdalmai [ÁrÉ 110].

2. veszekedős; certăreţ, gîlcevitor; streitsüchtig. *1631:* el hagja ozta(n) Kovacz Giörgy Halom Katat s el mene mert igen morgo volt Kata, mindeltigh morgat vele hogi nem dolgozot [Mv; MvLt 290. 58b].

3. '?' **Hn.** *1594:* az morgo mezeoben [Gyf]. *1658:* Az Morgo Ret szeliben (k) [Mv]. *1749:* az morgo Nevŭ hellybŭl [Fejérd K; Szentk. Liszkai János (40) udv. jb-bíró vall.]. *1758:* A Morgoban (szö) [Ketesd K]. *1767:* A Morgon lévő Porondos [Mv; MvHn]. *1768:* a Morgo völgyben [Gyalu K] | Morgo uttzabéli Joszág [Etéd U]. *1773:* A Morgo Sorkán (sz) [Szárhegy Cs]. *1776:* Morgo Hegynek szélsö Táblájáb(an) [Nagypacal Sz]. *1799:* Morgo nevü keringö felett [Mv; MvHn]. *1835:* A Morgon az ország utra rugo egy Törökbuza föld [Gyf]. *1854:* A' Morgo megett (sz) [M.kecel Sz]. — L. még KHn 24, 62. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

morgódik morgolódik; a mormăi/bombăni; brummen, murmeln. *1593:* valtig morgodot magaban [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

morgolódás zsörtölődés, veszekedés; bodogănire; Gegreine, Streit. *1629:* Uarbeli Mathene ... monda balog Giörgjnenek, hogj oh te Istentelen aszony miert mondod azt, nem Istennek hiue vagj hanem eŏrdeöghnek tagia vagj ezek az morgolodasok mind az uczan voltanak [Mv; MvLt 290. 142b]. *1635:* Az kezdetire morgolodasanak ne(m) erkeztem, de azt hallam hogy Notariusne azzony(om)at megh hazuttola Aztalos Marthonne [Mv; i.h. 291. 53a]. *1701:* Borbely Janos Vr(am) ... Asszonya(na)k szavat s parancsolattyat minden veszekedés és morgolodás nelkül meg fogadgya [Kv; Ks]. *1712:* mikor községh maga munkajat el végezi elsöben ... mint ha njakon kötve hoznak ugj jo, atkozodasal, morgolodasal dolgozik [Ksz; BCs]. *1783:* azon kevés számbol alló Dézma név alatt valo vasakot némellyek, ha a' rosszábol és salakjábol, nagy ügyel, és morgolodással meg adjákis, de masok ... Vas hellyett embereinkre Fejszét fognak [Torockó; Thor. XX/5. 44].

morgolódik 1. zsörtölődik, veszekedik; a bodogăni; greinen, sich streiten. *1597:* Ebydre Czotortokon bweben kellet Gaazdalkodnünk mint hoy (!) az elot walo waczoranis felledte (!) igen Morgolodanak hogy keweset Adnank az konyhara | Az Nimet Gialog hadnagy ... eszen hadnagynak az 5. szolgaiat widte louass Thamass 3 loŭan szekerin huniadig ebbenis Negy lw kellet wolna Mert Nagy Terhek wolt Neheszen widte el Morgolodanak hogy el nem wihety de nem talalank akkor 4. loŭast ... f 1/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 16, 81 Masass Thamas sp kezével]. *1626:* hallom hogj morgolodik vala Boczkor Mathiassal [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1633:* Az Azzoni hogi az legeni morgolodik uala az hazba(n) mondgja uala nekj Pal meni ki az hazbol, mert ki verlek az asaggal [Mv; MvLt 290. 135a/2]. *1634:* halla(m) hogy oda ki Georgy és Bakos Andrasne morgolodnak [Mv; i.h. 291. 7a]. *1703:* Trifó Jó vala s hajtya vala a Libbez János Juhait s morgolódik vala mint reszeg ember hogy nem marad meg a vetése [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz Simon (26) jb vall.]. *1715:* ő Szent Felsége ellen káromkodott ... irtoztato keppen szitkozodott, morgolódott [Vaja MT; VH]. *1745:* Csimponjer David ... haza menvén ... vas villát vet keziben azzal morgolodot [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

2. elégedetlenkedik; a murmura, a-şi manifesta zgomotos nemulţumirea; unzufrieden sein. *1662:* Az szegény hajdúk vévén eszekbe, hogy a dolog, amint ők reménylenék, sokkal különben volna ... háborgani, zúgolódni kezdenek s morgolódni is [SKr 539].

morgolódó zsörtölődő, veszekedő; gîlcevitor; greinend, streitend. *1785 k.:* Mérges, morgolódó és durczás is Borka, Mikor megharagszik, megdagad a torka [EM XX, 503 Balás-kódex].

morgyermek szerecsen gyermek; copil de maur; Mohrenkind. *1823—1830:* Más házban vagyon az Anatomisches Kabinét, ahol üvegekben, spirituszban sok mohr-gyerme-

kek, emberfő, kéz és különb-különb állatok vagynak [FogE 185].

móring jegyajándék; cadou de logodnă; Braut/Verlobungsgeschenk. *1837:* én B. Josika Imre minekutánna ... kedves Feleségem Gingeli Annába azon tulajdonokat fell is találtam, a mellyeket egy jo feleségbe reményleni lehet, tökélletesen el határoztam magamat abban, hogy adgyak nekie egy 60 — hatvan ezer Conventios Rhenens forintböl allo Moringot [Torda; TLt Közig. ir. 438/1844 Br. Jósika Imre sk kötelezése].

móringol jegyajándékot ad; a da cadou de logodnă; Braut/Verlobungsgeschenk geben. *1779:* a Henter Ádám úr fia, Antal elmátkásította a gr. Nemes János úr leányát, minekutána a Kornis Ferenc Geréb Zsuzsi híres nemesleány feleségétől való leányát elmátkásítván hitesek is voltak, (de) gr. Lázár Jankó, egynéhány ezer forintnak elköltése után, kezéről elütötte volna. De Nemes János azt praetendálta, hogy móringoljon a mátkájának bizonyos ezer forintokat [RettE 406].

móringos jegyajándékra vonatkozó; referitor la cadou de logodnă; auf das Braut/Verlobungsgeschenk bezüglich. *1843:* Elfelejtkezett ... a' Mlgos Báro Ur[a] arrolis, hogy az Exponens aszszonynak ... 1831k Esztendö December 23kán adott Moringos kötelezésibe ... Szt-Mihálytelki Joszágnak el adásába csak is azon tiszta feltételek mellett edgyezett meg a Bároné, hogy ... legalább az A.Lonai Joszág ... tisztába hozodgyék [Torda; TLt Közig. ir. 438/1844. — [a]Jósika Imre].

mor karszétli morból készült fűző; corset de moar; aus dem Textil mor verfertigtes Korsett/Korselett. *1788:* Fekete mor karszétli mejjtartójával együtt viseltes [Mv; TSb 47].

mor köntös morból készült köntös; rochie de moar; aus dem Textil mor verfertigtes Kleid/Gewand. *1777:* Mohr köntös-is egy [Nsz; JHbB 406 gr. Bethlen Rozália kel.]. *1824:* Egy viseltes sellyem ujjas Moor köntös atlatz Strafokkal [Fugad AF; HG Mara lev.].

mor lájbi mórbol készült mellény; vestă/jiletcă de moar; aus dem Textil mor verfertigte Weste/Leibchen. *1802:* Egy Bolha szin Nagy öreg Moor Lajbi körüllötte lévö fél arany paszomántal [Ne; DobLev. IV/858 3b].

mor matéria mor anyag; moar; mor-Stoff. *1758:* Egy Galamb szín forma fejérségü Sellyem Móhr matéria Szoknya ... hozza való vállával edjütt [Nsz; TSb 21].

mor mellrevaló morból készült mellrevaló; vestă/jiletcă de moar; aus dem Textil mor verfertigtes Leibchen. *1772:* Egy Nyuszt Karmantyuból, Egy Selyem Mor melyre valóból ... Négy Surtzból ... Egy Lepedö hajtásból ... Egy Kamuka Fökötöböl ... álló protékáimmal edgyütt hagyom és Legalom ... Tkts Radnotfái Nagy Sigmond Uram ö Kglme kezében [Kv; KvRLt IV. 32/6].

mormog a mormăi/bombăni; murmeln, murren. *1827:* hallotta ötet nagyon részeg lévén ezt mormogni magában, hogy a' Papot meg veri [Nyérce K; KLev. Kimpián Irina (14) vall.].

morog 1. zsörtölödik, veszekedik; a bodogăni, a se certa/circoti; greinen, sich streiten. *1567:* Anna Rlta Pauli Eothwǫs ... fassa est ... Magdalena dixisset Ez e a io leany a' ky el rantottha a laytrat az en Anyam alol eleg ebǫl thanitottad hogy el ranchia ǫreg ember alol a laytrath, Ac Zarkane veru(m) respondisset Quod teged tanitottak ebǫl Tunc filia Magdalena ... En Maid Meg fogom az foltos gereznath raytad Es ky tollak Thalam Chak Morgani Jottel ide [Kv; TJk III/1. 94]. *1583:* Barbara Kassay Kolmar Tamasne vallia Meg zolitom az Jlona leant ... S monda, Ne morogy en velem, Mert amit en mondotta(m) meg bizonytom [Kv; TJk IV/1. 157]. *1590:* Varga Georgy monda zabo Lenartnak Tars essez lelek mit morogz en velem [Kv; TJk V/1. 4]. *1609:* Vrunk Kohnjajara Vaczior(ara) ... attam ... Zalonnat Niolcz fontot ... fokhagimat, peterszeljmet, Zeornjen morgottak malaczert [Kv; Szám. 12b/IV. 190]. *1631:* el hagja ozta(n) Kovacz Giörgy Halom Katat s el mene mert igen morgo volt Kata, mindeltigh morgat vele hogi nem dolgozot [Mv; MvLt 290. 58b]. *1632:* beszelgettek az emberek hogi eleget morgottak eggiwtt es ismegh megh bekeltek eggiwtt óttek ittak [Mv; i.h. 95b]. *1703:* a Libbez János Fiais Péter akkor Jö vala Szent Mártonbol ... monda hogy mit morgasz látod hogy nem lártam en a Juhokkal, most Jövök az Ur dolgarol [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz Simon (26) jb vall.]. *1763:* itt Kopár hellyen kereskedik, tsak morogjon Varga Pál [Nsz; Told. 33/22].

Szk: *dörög ~. 1780:* A vēn Aszszony (: az vén Aszszonjnak termeszeti njavallyajok szerént :) dörög morog [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond tt lev.] ✻ *hereg ~. 1710 k.:* Amit a szász és a két német akar, az lesz; a magyar és székely commissarius csak váz, hergenek, morganak [BÖn. 930]. *1736:* Haza vívén az uj feleséget az uj házas ember, ott is harmad napig vigan voltanak, tánczoltak; akkor, harmad napon az vendégek elmentenek, az uj házasok ugy éltenek, az mint lehetett, ritkán igen jól csendesen ... talám többet heregve, morova, koczódva [MetTr 392].

2. mormog; a mormăi/bombăni; murmeln. *1629:* lattam hogy Jadzottak egymassal, hallottam aztis hogy szidtak egymast morgottak ha egymashoz kaptak [Kv; TJk VII/3. 147].

3. nyög, nyögdécsel; a geme; stöhnen, wimmern. *1843:* a' Fogadoház ajtojába érve, láttam Pekárikot a' ház fölgyén elnyulva morogva fetrengeni [Dés; DLt 586. 21].

morói a Moró (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Moró/Morău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Moró. I. *mn* Morón lakó/működő; din Moró; in Moró wohnhaft/tätig. *1846:* Esztényi, Morai, Tötöri, Onaki ... K.Jenöi ... Falusi Birák [M.köblös SzD; RLt].

II. *fn* Moró lakosa; locuitor din Moró; Einwohner von Moró. *1594:* Balaszin Janos ... Barla Opra ... Hagymas Mathe ... Morayak [RLt O]. *1847:* Moraiak ... Szotelkiek ... A. Tökiek [Dob.; BetLt 3].

morotva holtág; braţ mort; toter Flußarm. *1662:* egy nagy ármádát még a Tisza jegén Tokajnál Rakomazhoz általszállítván és azt a falun kívül napkelet felöl, délröl a Tisza morotvájátul fogva éjszakra által a folyó Tiszára nagy erös sáncba vívén ... a hadakat ... nagyon szaporítják s oda gyüjtik vala [SKr 138].

morozitás halogatás, késedelmeskedés; tărăgănare, tergiversare; Aufschub, Säumigkeit. *1710 k.:* nagyobb buzgóság-

gal és attentióval kellett volna a tőlem Istennek fogadott dézma kiadására gondot viselnem, és ... nem kellett volna, csak tiszteimre bíznom, és morositasomnak s üte-véte conjecturalis computusimmal talán néha meg is csonkítanom [BÖn. 893]. *1777:* Az emberek között levő peres ügyekben csak mindkét fél meghallgatása és szembesitése után morositas nélkül itéljen [BfN gr. Bánffy György ut. gyalui gondvnek]. *1788:* Nem morositásbol tselekedtem azért, hogy Joszágaim Conscriptioját nem vitettem véghez [Branyicska H; JHb XXXI/26]. *1802:* Ezen Executiot Méltoságos Petrityevíty Horvàt Miklos vr magára nem vàrta, mivel még 1801-ben 27k Augustusban a' Triumphans Méltosàgos Aszszonyt ő Ngát admoneáltatta volt az iránt, hogy az el vàgat Gátra nézve Executio nélkült is a' Deliberatumnak, egészszen minden morossittas nélkült eleget tészen [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével]. *1804:* azon ki nem botsáttatott Jok morositás büntetesivel, és költség, fáradság meg forditása mellett ki itéltettenek [Mv; DobLev. IV/872. Ia tábl.].

morózus 1. mogorva; morocănos, ursuz; mürrisch, moros. *1657:* Az emlitett helyen lételünk alatt történének ilyen dolgok is: 1. Hogy midőn tractálnának az német főtisztek arról, hogy reánk jűnének és megharcolnának, ne bajoskodnának az mi fárasztásunkkal és nyughatatlankodásunkkal, az morosus general Gécz azt felelte: örömest cselekedném, úgymond, de nem tudok mit mívelni nékik, mert éjjel-nappal lovaik nyeregben vannak [KemÖn. 242].

2. halogató, késlekedő; de amînare/tergiversare; hinausschiebend, sich verspätend. *1765:* Az Executiók alkalmatosságával, az Executiókra tett költségekkel néha néha bizony az ollyanokis agraváltattak, akik magok competentiájokat bé fizették volt, nem tsak a morosusok [Kisenyed AF; EsztMk Vall. 299]. *1790:* ha én éppen Morosus lettem volnais a' residua Summanak depuratiojában, ugy is nem a' lesz vala a' Törvenjes ut es mod, hogj a' Nemes Captalan engemet Contractusam mellet valo Jószágaimbol ki rekeszszen [Radnót KK; DobLev. III/678]. *1807:* esztendő alatt a 860 ~ nyoltzszáz hatvan Rforintokat ... le fizettyük és ha ... Ebbe hátra állok és morosusok lennénk tehát akkor ... eztet exequaltathassa [Kv; Somb. II]. *1807/1808:* Továbbá a' mi a' praetendált ususfructust, költséget, fárattságot illeti, mint hogy a' Praetensus Fiu ... morosus nem volt, és a Divisionak ennyiben valo Rectificatioját önként admittalta, usus fructus, ugy költség és fárattság is nem itéltetik [Asz; Borb. II].

3. fukar; avar; geizig. *1722:* Kgltek ... akármelly rendbéli morosus Creditorok ellenis ă Szegenységet protegállya, és manuteneállya [Ks 18/XLIII a gub. Kv-ról].

morózuskodik késedelmeskedik, halogat; a întîrzia, a amina mereu; sich verzögern/verspäten. *1778:* eők se morosuskodnak az penz fel vetele es az Motsi jószág ki eresztésében [Septér K; JHbK XLVIII/10]. *1780:* Morosus Mivesekröl és Szolgákrol. Amelly Gazdának Szegődett Mivesse, és fogadott Szolgáia, mindenkor maga (i)dejében, a Munkára el nem mégyen, hanem gazdájával Veszekedik, morosuskodik, és a' Mives ollyan Vasat nem készitt, a' millyent Gazdája kiván, az illyen Mivest és Szolgát a' gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállya, 's igaznak találván a' dolgot, a' morosus Miuest és Szolgát toties quoties három forintig büntessék [Torockó; TLev. 9a].

mor öv morból készült öv; cordon de moar; aus dem Textil mor verfertigter Gürtel. *1834:* Egy fejér moor öv" [TLt Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné elveszett ingóságainak lajstr. — "Fels-ból kiemelve].

morselyem kemény selyem női ruhaanyag; moar; mor-Stoff (aus hartem Seidenfaden verfertigt). **Szk:** ~ *kantus* morselyem köpenyeg. *1788:* Egy hamu szin mor selyem kantus [Mv; TSb 47] ✱ ~ *mellrevaló* morselyem mellény. *1798:* adott ... a kezembe árulni egy kék szinü mor Selyem, Nyestes mejre valot | egy kik szinü mor seljem mejre valo festett nyestel [Dés; DLt] ✱ ~ *szoknya. 1798:* Egy Gyöngy szin mor Selyem szoknya [Dés; DLt].

morszín sötétlila; violet închis; dunkellila. *1798:* én is vettem meg ... égy kék virágos mor szin Selyem, de meg szakadozott mejre valot [Dés; DLt].

mor szoknya morból készült szoknya; fustă de moar; aus mor -Stoff verfertigter Rock. *1761:* Karmasin s Narants szin pántlikas Mor szoknya [Koronka MT; Told. 8]. *1762/1763:* Egy rendbéli Gyöngj Szin Moor Szoknya rosa Szin Sujtással [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1768:* egy fekete Mor Szoknya [Cintos AF; KGy] | Kék pántlikás Mór szoknya vállastol [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes köntösei].

mortificium keserítés, búsitás; întristare, mîhnire; Erbitterung, Betrübung. *1823:* Ha Édes Atyám Uramék 'Sigmond napját egességgel, és a' mennyire azon Tolvaj által tett mortificiumok engedik, örömmel töltheti, azon köz örömhez én is hozzá ragasztom alázatos fiui tisztelettel elegyitett örömemet [Ne; DobLev. V/1077]. *1847:* Aniko asszony ... mortificiumait, dőgségét, becstelen száját, makrantzosságát nem vala képes tovább ki állánunk [Kv; Pk 7].

mortifikáció kellemetlenség, baj; neplăcere, necaz; Unannehmlichkeit, Übel. *1676:* ha az ember amoveálni akarja tiszti mellől, nekünk úgy tetszik, hogy efféle mortificatiókkal leszen meg [TML VII, 172 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1711:* bizony, nagy mortificátióink voltak miattok" [CsH 457. — "A kurucok miatt]. *1718:* Az Brassai Magazinumban az 400. köblöt bé küldöttem noha két uttal, mert az elsöbbeni administrationkban elég mortificationk volt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1751:* efféle dolgairol ... Vándorék(na)k az egész Falu tehet tanobizonyságot mivel kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egjéb terhes mortificatiokat ezektől nem szenvedtenek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall.]. *1789:* Nem kétlem tudva vagyon a Tekintetes Nemes Magistratus előtt tegnap éjtszaka minemü violentiát tett házaman Titt Benedek Ferentz Vram ... eddig is felette sok mortificatiot szenvedtem ő kegyelmétöl, hát ezután ... minden roszszat el követne rajtam [Ne; DobLev. III/661. Ia Szánto Drusiánna néhai Magyarosi Beniámin özvegye a nagyenyedi tanácshoz].

mortifikál 1. zaklat; a deranja; stören, belästigen. *1703:* ki fogtatta, kötöztette meg, ki santzoltatta, és mortificalta eőket [O.magura SzD/Kővár Szt; Told. 24]. *1708:* Néb Márto(n) Ur(am) Mester Társunk, sok alkalmatlansággal mortificalva(n) az B. Chéhit ... teczett az B. Che(ne)k p(ro) exemplo alior(um) es az maga továbbá valo maga meg tartoztatására nézve helyibol ... ammovealtatik [Kv; ACJk 67]. *1724:* Mar tudom pro 8bri a militia esmét fog mortificalni az szenáért [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál

lev.]. *1751:* Kik fenyegetik Buda Gligort azzal, hogj az kertit ... le vágják, s nevezetessen egyébbelis mivel kik fenyegetik s mortificallyák ...? [Kük.; Ks 17/LXXXI. 18 vk]. *1763:* az I. éjjel más complex tarsaival edgjütt az sokadalom idejen lármaztak, kiáltoztak más emberseges emberek házára réá mentek, azokat mortificaltak [Torda; TJkT V. 178]. *1769:* szüntelen ... mortificalta földes urat [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1840:* engemet ez által hurtzolni, és mortificálni igyekeznek [Dés; DLt 972]. — L. még RSzF 166.

2. *~ja magát* emészti magát; a se consuma; sich (ab)grämen/verzehren. *1669:* Magam pénzemet adtam az fizető mesternek, apránként adogasson, az ki kér tülle, mintha maga pénzébül adná ... Csak Isten mutasson tisztességes módot benne, én soha bizony nem mortificálom magamat [TML IV, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mortifikáltat zaklattat; a face să fie deranjat; stören/belästigen lassen. *1671:* meglátháthatja Kegyelmed, Kapi uram az asszonnyal is mint mortificáltat az én sok szolgálatomért [TML V, 468 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

mortifikáltatás zaklattatás; deranjare, incomodare; Belästigung. *1738:* instálok alázatoson a T: Ns Tanáts(na)k, Istenesen considerálván Kglmetek elébbi mortificáltatásomat, imponállja Serfözö Vr(amna)k hogy supersédéálljon [Torda; TJkT I. 170]. *1748:* azt izente Eltető Ferentz Ur(am) hogj ne vexällya ä Sellere el tartásával ä Méltosägos Exponens Ur ... mellyre azt felele a Tit. Exponens Ur ... Törvény uttyän kivül nem vexällya, hanem rendes Törvény uttyán; Mortificaltatäsäert igenis prosequalni meg nem Szünöm [Dob.; WassLt vk].

mortifikáltatik 1. zaklattatik; a fi deranjat; gestört/belästigt werden. *1718:* ä Szegénység is ä késön valo dispositiok(na)k ki adása miatt ne mortificáltassék [ApLt I gub. ogy-i meghívó]. *1796:* Bátyám uram, nem mondottamé én azt kednek, hogy a' halogatásba soha semmi jo nem volt, mert ha ked azt eddig véghez vitte volna, ked ma illyenekkel nem mortificáltatnék [Ilencfva MT; DLev. 4]. *1828:* A' mi sajnosabb azt se tudhatom mi modon informáltatott a Mlgs Ur, az Uj Plenipotentiarius Urnak miket Committalt légyen, hogy minden nap ujabb ujabb praetensiokkal mortificaltatom [Martonfva Hsz; BetLt I].

2. érvénytelenittetik; a fi anulat; ungültig gemacht werden. *1613 k.:* Nem akarúan patialni hogy az nehaj iffiabbik Witzei Gaspar meg maradott aruaianak Peternek ... Ver szerint valo igassaga, és örökkessege benne mortificaltassek ... Ugy kelletet az idegen Emptort az meg mondot haznak emptioiatúl és dominiümjatol, nagy somma penszel el vettnem [Kv; PolgK 138 ifj. Heltai Gáspár not. kezével]. *1793 k.:* az Alperesek ... azt allegállyák, mint ha ... négy rendbeli Protestatiojokkal mortificaltatott volna a mi Processusunk [T; DobLev. IV/730. 3a]. *1796:* Hijába reproducalja itten az All Peres Ur azon Leveleit ... mert valamint ezen Levelek által a' Torötzkaiak elébbeni szabadságok mortificaltatott, ugy ezen Levelekis az 1791béli Novellaris Articulus szerint, nem tsak mortificaltattak, hanem egészszen el töröltettek a' Personalis Jobbágyságrol szollo minden Haza Törvényeivel együtt [Mv; TLev. 5/16 Transm. 34 tábl.].

morva morva származású ember; morav; mährischer Mensch. *1823–1830:* Ezek a morvák igen dolgos emberek, két kisded füstös veres ökrökkel ... sőt egy lóval is szántanak, mint az ausztriaiak is | Ezt az univerzitást[a] IV. Károly császár négy nemzetekre osztotta volt: első a cseh, hová számláltattak a morvák, magyarok és tótok, második a lengyel és littaui, harmadik a bavariai, negyedik a sachsoniai [FogE 175–6. — [a]A prágait].

Szk: *paraszt ~. 1823–1830:* A paraszt cseheknek s morváknak öltözetjek térdig érő bőrnadrág s bőrkaput [FogE 175].

morvai 1. Morvaországból való/származó; din Moravia; aus Mähren stammend. *1652:* Lakatos Georgy ... Moruai Lakatosok fele itt hazasult meg [Gyalu K; GyU 117]. *1657:* Bécsben érkezvén, engemet vendégségbe hiva Hofkirker nevű úrember ... ki Erdélyben is lakék, midőn exulálták vala őket, sok morvai, slésiai, csehországi herceg és úrembereket | ez[a] ... midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná ... commendála néki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medicusa vala [KemÖn. 54, 93–4. — [a]Bercsényi Imre].

Szn. *1823:* Morvai Péter [Dés; DLt].

Szk: *~ had. 1657:* Bécs alját is nyargalták[a], sőt ugyan meg is szállották morvai hadakkal és némely slésiai rebellis hercegekkel [KemÖn. 33. — [a]Bethlen Gábor hadai].

2. Morvaországban gyártott; facut/fabricat în Moravia; in Mähren erzeugt. **Szk:** *~ gerezna* morvaországi prém. *1589:* Egy feyer Morwaj Grezna f. 16 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 34–5]. *1599:* Chany János Hozot Bechy Marhatt ... 12000 Jglay Siueget ... 60//—25 Murway gereznatt ... 5// | Balogh Mihaly Hozot ... 2700. Posony Siueget ... 13/50 10. Murway gereznat ... 2// [Kv; Szám. 8/XIV. 2, 6 Hj]. *1614:* Pozto Ruhazat keöuetkezyk ... Vagio(n) Egi muruaj ket ret gerezna vyselt bechultek f. 4 d. 33 [Kv; RDL I. 95]. *1629:* uala egj hitua(n) moruaj gereznaja az aszonnak [Mv; MvLt 290. 159a] ✱ *~ hátgerezna* morvaországi hátprém. *1599:* Bodony Mihaly Hozot Bechj Marhatt ... 20. Murway Hat gereznat —//24. 42 fl [Kv; Szám. 8/XIV. 43 Hj] ✱ *~ kapocs. 1599:* Bodony Mihaly Hózot Bechj Marhatt ... Muruay kapsott 1//26 [Kv; i.h. 8/XIV. 43 Hj] ✱ *~ (köz)fedél* morvaországi (közönséges) főkötő. *1620:* Fedelekreül es Ruhakrul. Zaz eöregh Moruay fedelteül f 2 ./. Zaz keöz Moruay fedelteül f 1 [Kv; KvLt II/69 TectTr 15]. *1688:* Egy Eőrég Murvai fedeltöl f 3//00. Egy kőz Murvaj fedéltöl f 1//50 Egy poroszt fedéltöl f —//75 [BfR Vect.] ✱ *~ posztó. 1599:* Bodony Mihaly Hozot Bechj Marhatt ... 26. Veg Murway poztot 25//20 [Kv; Szám. 8/XIV. 43 Hj]. *1630:* Jgaz Gaspar Hozatot Eperiesreol 16. vegh muruaj posztot tt f 3 d 20 [Kv; i.h. 18b/IV. 53].

3. morvaországi fajta; specie din Moravia; mährische Rasse/Sorte. **Szk:** *~ jerkebárány. 1679:* Ez idei Jerke bárány nro 485 ... Tavalyi Morvai Jerke bárány nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 122] ✱ *~ jerkebárányhőr → ~ kosbőr* ✱ *~ juh. 1648:* Murvai juhok száma Gyaluban Eöregh ellő juh vagion ... no. 430[a] [Gyalu K; RákGlr. 538. — [a]Folyt. a fels.]. *1652:* Balog Janos Paztor az moruai Juhok mellett [Hidegszamos K; GyU 113]. *1679:* Morvai fejer Juh gyapja no 15 | morvai meddő őregh Juh nro 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11, 122] ✱ *~ juhbőr. 1679:* Csavalt ... Morvai fejér Juh bőr nro 2 [uo.; i.h. 12] ✱ *~ kos. 1679:* Morvai őregh Kos nro 12. Morvai Tavalyi kos nro 3 [uo.; i.h. 123] ✱ *~ kosbárány. 1679:* Tavalyi Morvai Kos Bárany nro. 2 [uo.; i.h. 123] ✱ *~ kosbőr. 1679:* Döggel esett morvai Tavalyi Kos es Jerke bárány bőr nro 7 [uo.; i.h. 147–8].

mor váll mor anyagból készült váll; brasieră de moar; aus dem Stoff mor verfertigtes Leibchen. *1761:* egy Lazur szin Mor váll [Koronka MT; Told. 8]. *1770:* Virágos Kék mor váll ezüst kötéssel jo gazdagon bé hányva [M.andrásfva U; EMLt]. *1789:* Egy veres mórvál ezüst Kötéssel, három rendivel [T; LLt].

morványos '?' **Hn.** *1648:* az morványos alat (sz) [Hídalmas K; EHA].

morvás *szitk.* *1752:* réám jövén Lóháton Boér Samuel Vram, és irtoztato képpen Káromkodván ellenem Morvás teremtettével a' Pistalját nékem tartotta vala [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kalucz János (23) jb vall.].

morvául morva nyelven; în limba moravă; in mährischer Sprache. *1807:* Morvául beszél, németül roszszul, és töredezve [DLt 673 nyomt. kl].

morzsa parányi; fărimă; winzig. *1710 k.:* a föld megszámlálhatatlan morzsa fövenyecskéknek egybefoglaltatott halma vagy golyóbisa [BÖn. 448].

morzsalék 1. töredék-darabka; firimitură; Krume, Krümchen. *1627:* Adtanak ő keglmek[a] mi kezünkben ... Viaszat ... huszonnégy darabot, valami morzsalékot [Mv; EM XVIII, 400. — [a]A szabó céh tagjai].

2. *átv* parányi darabka; bucăţică mică, farimă; Winzigkeit, kleinwinziges Stück. *1668:* midőn ő nagyságok sok ízben igírt kegyelmességének rajtam való virágzását várnám, hogy ily kicsin dologban is ő nagyságok kegyelmességeknek morzsalékját megtagadják, mit várhatok s mit reménlhetek nagyobb, sőt megigírt kegyelmességeknek megmutatásában? [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz].

◇ **Szn.** *1725:* Morsalek Márton [Kv; Szám. 54/I. 76].

morzsol (apránként) lemos/morzsol; a spăla, a roade pământul (încetul cu încetul); (nach und nach) wegschwemmen. *1692:* a Maros sok ůdoktúl fogva a Kórtvelyfaj[a] határbol nagy darabot Morsolt es hordot ezen ... rétnek melleje [BálLt 90. — [a]MT].

morzsoldogál dörzsölget; a freca încontinuu; wiederholt reiben. *1642:* Márton deákné anyja megesküdt hitivel azt vallja: Én soha semmi gonoszságot nem láttam Záváného, hanem azt láttam, hogy Filepnek, az ki szolgájuk vala, annak a kezét fogdosta s morzsoldogálta az kezében [Mv; MvLt 291. 352 átírásban].

mos 1. (ruhanemût) kimos; a spăla (rufele); (Wäsche) (aus)waschen. *1584:* Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne[a], Ez hagioneůal eleg esmeretesek voltunk, de Jgaz Munkaiaual elt, hazoknalis laktunk, Ruhat Mos az sok Iambornak [Kv; TJk IV/1. 365. — [a]Vallja]. *1592:* Molnar Thamasne, Anna azzoni ... vallia. Mosok vala Jo reggel az Zamoson, es latam hogi Kotro Mihal egi Ingben hazatol ele ballagh [Kv; TJk V/1. 212]. *1629:* Borbely Ferencznek mostam haz ezkeözitt, feualiat agi feöteöl valot, mit a felett [Mv; MvLt 290. 163a]. *1633:* Latam hogi az leannak veres az inge az Legennekis az szwre veres vala az Legeni monda az Leannak hogi mossa megh az inget kit az Lean mosais de iol nem moshatta le [Mv; i.h. 132b]. *1725:* eleget dolgozot, mosot és szapulot ruhákat [M.valkó K; Szentk. II]. *1772:* Az ablaka alat menvén Tit Zilahi István Uramnak a Szamosra mosni hallottam Zilahi Istvánne Aszszony ezt mondá az Urának már meg kopaszthattya a Csirkét mert meg foráztam az eb ágyából született kurváját [Dés; DLt 321. 59a Catherina Egyed (40) ns vall.]. *1784:* az elmult télen véket tsinálván a' Fejér nyikora a' marháinak hogy igyanak, oda mene Andrási Pálné, hogy mosson, s monda az Exponens, onnat bizony mennyen el mosni, mert ... ha ott mos, nem isznak a' marhái [Malomfva U; Pf].

Szk: *fonal ~ni.* *1777:* fonal Mosni Voltam Szabo Pálnéval [Sárvásár K; KLev.] ✱ *gúnya ~ni.* *1803:* midőn volnék a Balo Tamás kapuja előtt valo Csorgon Gunya mosni [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. ~ *reá/vkire* mossa/rendben tartja vki holmiját; a spăla cuiva (rufele); js Wäsche besorgen, für jn waschen. *1704:* adtam ... egy zlotot a kocsisnénak, aki mos a legényekre [WIN I, 95]. *1777:* A' Lunkán Vonul Felesége ... mind éjjel, mind nappal Sokat járta a' Flora Kosztán Házát; mivel ... ő mosott réájok, Tehenekett ő Fejte, beteg lévén a' Flora Kosztán Felesége [Sajóudvarhely SzD; KS. Flora Jakob (25) jb vall.].

3. (emberi testet/testrészt) le/megmos; a spăla (cuiva corpul/o parte a corpului); (Körper/Körperteil) abwaschen. *1567:* Agatha vxor francisci Seres, se audisse Quod ita dixisse vxor Valentini ad Dorotheam Toothazy Hallode ha en Nem Mosom az en vra(m) labath Jowel te Mosd a fazat ... Kozos Kurua Nagseggw [Kv; TJk III/1. 92]. *1572:* A főzettel Mossa a fayadalmas helt es Az kapczat kósse rea [Kv; TJk III/3. 86e]. *1584:* Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Jstvannet Mossa vala az Mosso Azzony [Kv; TJk IV/1. 233]. *1632:* mikor Melegh Andrasne megh hala ... az az kiczinj melegh Girko rea marada eő tartotta, czöcz szopo koratul fogua, mosta dajkat tartot neki [Mv; MvLt 290. 74b]. *1641:* ez a borbely Istua(n) sokszor mosta az en feiemetis [A.jára TA; Thor. XV/7]. *1697:* Voltam az császárnál[a], akkor mosta a kuldusok lábait szép ceremoniável [AIN 153. — [a]Bécsben]. *1803:* mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna ... Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét és azt mondá ... te zöld béka, Kék béka tsak nézek a' mitt nézek mert ugy mosnálok a' Toban hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *fejet ~.* *1573:* Orsolia Kis Zeoch Imrehne, Azt vallia hogy Egykort Ment volt Borbel Balintne latogatny Betegsegeben, Azonba hogi oda Iwtat volna az Betegseg ely wteote es hogi otth lelne ely led hogi meg hal, Az vra feyet Moz volt, eo hia hogi oda Menneh mert meg halna felesege [Kv; TJk III/3. 114] ✱ *fő ~ni.* *1587:* Pwnkeostre attam ... az harom beres legenynek es az Jnasnak feo Mosny d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével].

4. ledörzsöl/mos; a spăla/freca (cu ceva); abreiben/waschen. *1783:* Tanko Andrist ... ugj meg üte egj faval, hogy mingjárt el esék és mint egj holt oljan lén ... mi Aszszonjokul rajta kapánk és hertelen mosni kezdők szappanyos palinkaval [Lengyelfva U; Ben.].

5. (sebet) kimos/fertőtlenít; a spăla/dezinfecta (o rană); (Wunde) auswaschen/desinfizieren. *XVII. sz. eleje:* Orbantzrol valo Oruassagh az Zent illonazzonj Fwet vidzeletiuel Törie eözue es aual mossa es reais kösse meggiogul [Kv; TJk X/2. 1]. *1644:* elegh niües volt az szegeni Aszony ... aztis monda szegeny hogi huniort s bolonditot feöznek, aval mossak az sebett [Mv; MvLt 291. 421b].

6. *ló lába ~ni* ló lábát kenegetni; pentru a fricţiona/freca picioarele calului; das Bein des Pferdes schmieren. *1621:* Az

Lonak Labay mosni vayra atta(m) ... d 5 [Kv; Szám. 15b/XI. 151]. *1625:* Vr(un)k fekete louaj laba mosnj Vaj: 1/2 Ejt. [Kv; i.h. 16/XXXV. 73].

7. *kendert ~* kendert áztat; a topi cînepa; (Hanf) rotten/rösten. *1840:* Bölkény[a] ... Gyalagassai Kendert mostak [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

8. *búzát ~* búzát mosással tisztít; a spăla grîul; Weizen waschen. *1855:* A jobbágy felesége ... Buzát rostál, szemel és mos [ÚjfE 181].

9. *birkát/gyapjút ~* a spăla oile/lîna; Schaf/Wolle waschen. *1840:* Görgény ... Gyalagassai ... Gyapjat mostak | Kintses[a] ... Gyalagassai Birkákot Mostak és Nyirtak[b] [Born. XXIVb. — [a]MT. [b]Május 31-én].

10. (edényt) elmos, mosogat; a spăla (vasele); (Geschirr) abwaschen/spülen. *1757:* Két Tál mosni valo ûstók [Jobbágyfva MT; BálLt 71].

11. lemos/tisztít; a spăla/curăţa; abwaschen/putzen. *1582:* Margith Zeoch Imrehnę vallia, Egkor leowe hozzam fekete Iacabnę hoza tiz forintot hog 'Dioot vegywnk velle, De Annyera pinizes vala Az penz hogy Mas napis mind mostak, De megis az Ember harmadfel frtot nem veót vala el benne oly ige(n) pinizes vala [Kv; TJk IV/1. 101]. *1664:* eczet nélkül ... az vár nem lehet, mivel ... az ágyukat, ha kivántatnék, eczettel szokták mosni, hivősiteni [TML III, 105 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1751:* Vándor Juon ... két vagj három ejtel bort megh ivék, midön az bor árrát akarná fizetni, három Tallért ki vete részegen mondvan, ezen Tallerokat ma mostam és szárasztattam megh [Balázstelke KK; IB. Georg. Rempler (40) jb vall.]. *1823–1830:* egy reggel azt mondja nekem Elek úrfi[a], hogy a kicsiny kocsit viszik a Szamosra mosni [FogE 158. — [a]Bethlen Elek].

12. mosással aranyat termel, aranyászik; a spăla nisipurile aurifere; Gold schlämmen/waschen. *1710:* Kolosvárról menénk Zalaknára ... onnan Abrudbányára, ott experiáltam, mint mossák az aranyat, és azután kénesőben foglalván, úgy viszik a váltóházban fiscus számára [CsH 295]. *1757/1758:* ezen Stompnak az Valuja a mint lăczik a Jerugăb(a) szolgál, és mikor mosnak rajta meg tojitya a vizet [Abrudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.].

13. (víz földet) elhord/mos; (despre rîuri) a spăla/roade pămîntul; ab/weg/fortschwemmen/spülen. *1598:* ackor penigh egi eollelis kewllieb wala az vt ahol most vagion de az foliam mind bellieb bellieb mosta az feoldet, az vtis wgi zakadot vtanna [Kv; TJk V/1. 195]. *1728:* Néhai boldog emlékezetü Vr Naláczi István Vr idejéb(en), a' Marosnak ereje a' mi határunkat naponként mosta, emésztette [Perkász H; BK sub nro. 137]. *1746:* (A) Kükülloböl ki szakadott ér viz az Aszszony eö Nagjsága széna fův hellyéböl is szakasztott ki, és most is mossa azon széna fův hellyét [Ádámos KK; JHb XIX/6]. *1756:* az iffiu Máté Juon részit á viz mossa, és eddigis kárt tett benne [Újbárest H; Ks 62/3]. *1762:* egy darab berketskétt ... mosat a Víz de ugyan tsak a Körtéfáji Határbol mosat, ha mosat [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1770:* a miolta itt a Malmat alább eresztették ... az olta a parondat derekasint mossa az Adámosi Silip alol [Királyfva KK; JHb LXVII. 108]. *1805:* a' Szamos ezen részböl igen sokat elmosatt, s most-is szüntelen mossa [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

Sz. *1791:* lassu víz partot mos [LLt 19/17 Gyujtó Sándor alispán lev.].

14. (víz földet) odahord/mos; (despre rîuri/şuvoaie) a-l lua şi a-l duce cu sine; hinschwemmen. *1582:* Azzu patak alatt az mell Bachi Hatar Domb wagion mellyet az Pap falúi patak mosott B. V. H. weottem Domokos Balintull 20 karott p(ro) d 29 [Kv; Szám. 3/VIII. 42]. *1592/1593:* Ha az Christoff Vram Molnaban eórleóttenekis az eórleók, zabadon rea bochattak az eorleo barmoth: Ha az Rethi Malomban eórleóttek, azokis zabadon Jartattak barmokat rajta, Az zent Benedeky Chyordais zabadon dillet rajtha, Az keoz porond volt mind eltigh, vagy túl mosta az martot az viz, vagy Innet, de minden feleól teólteótte az feowiny hanias azt az porondot [Szásznyires SzD; Ks]. *1725:* Ha az Olt viszsza térne a' régi folyására ha mosásképpen el mosná az Vgraiaknak mosná [Hévíz NK; JHbT]. *1759:* azon kivül töb Kéméndi Posesoraknak is feles fölgyek volt a mellyeket a Maros vize azon ... Szigethez mosott [Kéménd H; JHb XXXIII/14. 7].

15. (víz) kimos/váj; (despre rîuri) a spăla/mînca/săpa; (Wasser) ausschwemmen. *1597:* 7 february ... Korcoliass Jstüan ment az waros Tawara Negied Magawal az Gaton igen Nagy wermet Mosot wolt az wyz [Kv; Szám. 7/XIV. 5 Th. Masass sp kezével]. *1763:* régen a' Szamos itt folyván, hogy osztán magának más felé mosot árkot holot most foj hát ... ez a' hely most a' holt Szamos helje [Széplak Sz; Ks 92]. *1782:* a' mellette le follyo Patak szörnyü Arkot mosot [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 15]. *1819:* also Fordulo határban Szőlőhegy Nevezetö helyben ... a Zápor Nagy Arkot mósot [Kőrispatak U; EHA].

16. kb. körülfoly; a scălda/uda/spăla; umfließen. *1812:* melynek[a] also bütü végét a' maros vizének edgyik aga mossa [Mv; Lok. — [a]Ti. földnek]. *1860:* A Nagy-Nyárád Marosszék keleti szélét mossa a Kis-Küküllővel együtt fél szigetet alkotva [Benkő,MszIsm. 6].

17. *nyelvét ~sa rajta* köszörüli a nyelvét vkin, pletykál vkit; a înţepa cu limba, a birfi pe cineva; seine/ihre Zunge an ihm/ihr wetzen. *1654:* itt Nagos Ur(am) az Natak Udvaraba(n) ighen sok nyelve moso rosz emberek vadnak kik azzal mostak nyelvekett az szemely elött kitt I(ste)n nekem poroncziált volnā mār, hogi Natak mindenemett el vetette tóllem: es ez szokrā megh kezdett nyavalyas tóllem idegenedni [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István lev.]. *1659:* én bizony, jó Fiam elig várnám, hogy bárcsak az esküvésed lenne meg mátkáddal, hogy egyik is, másik is az nyelvét rajtad ne mosná [TML I, 377 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1666:* Hallom ugyan én is, mivel mossák sokak nyelveket, de meglátja Nagyságod, legfeljebb két hetek alatt mindazoknak hírei füstben mennek [TML III, 601 Teleki Mihály Lónyai Annához].

mósa bába; moaşă, Hebamme. *1724:* Rusz alias Haffrik Mihály ... Annyát ... el hozák Bethlen váráb(a) a Tömlöczben ... egjszer vajudni kezde ... és egj bástya alatt szülte ... Mihállyt, Bábát sem kapánk hamar ha nem egj Omlás allyi öreg ember lévén ott rabul azal vágatok el a köldöket és a volt az olá mondás szerint a Mosaja [Kiskájon SzD; BK Kiskájoni lev. Ollár Iuon (80) jb vall.]. *1831:* Hallodé Vonutz ... ki volt a Gyermek szülésbe Mosája Feleségednek? | Mosája a Feleségemnek tanult Bába Aszszony Isztrátyi Demeterné volt [Dés; DLt 332. 11]. *1835:* kereszteltem Dioson N:Sárközi Istvánnak ... Josefát ... Mosája a Diosi oláh Papné [Burjánosóbuda K; RAk 52]. *1838:* Gál Jánosnak és felesege Bot Ilonának Kereszteltem Kis Anná⟨t⟩ ... mósája Pásztorné [Szucság K; RAk 103]. *1842:* Kereszteltem ... Both Jánosnak Kos Ersébetnek György(öt) ... Mosája Pásztorné [uo.; RAk 114].

mosadék 1. (szennyes) mosólé; spălătură, lăturí; (schmutziges) Spülwasser. *1575:* Volt Ennek eleoteis Emlekezet az Borbeliok Mosadeka feleol Mykeppen vcara vtban ky Eontyk [Kv; TanJk V/3. 528b].

2. mosogatóvíz; zoaie, apă murdară; Wasch/Spülwasser. *1825:* a' Nsgod Lako Curiáján lévő Konyhárol az Uttza felöl esö kö falon keresztül lévő Canalison a' Mosadék ezen város uttzájára valo ki follyásának szünete nintsen [Dés; DLt 626].

mosás 1. spălat; Waschen. *1595:* Az Darabos Ianos szolgalo Leannyjnak mosasokert, seprösekerth, futosasokerth, Attam ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1701:* Ha idegen Posztócsinálo Mester Legén jöne, az ki itt városunkban maradni annál inkáb az Betsületes Céhben állani akarna ... az melly Legénynek penig fizetése légyen edgy vég szövéstöl huszon négy pénz ... egy fonal vetéstöl öt pénz, egy fél végnek festeni valo fatsarásától egy Polturat, edgy fél végnek valo mosástol három pénz [Kv; PosztCArt. 21]. *1823–1830:* másnap délelőtt ezen konvenciót hozza be hozzám a praefectus: Anno 1795 — fogadtam meg Fogarasi Sámuel Ökelmét Elek[a] mellé, kinek is igértem a következendő fizetést, úgymint ... Az útban is hónapjára Bécstől fogva tíz Rhft, melyből Öklme is mosásért és kosztért fizetni tartozik [FogE 143. — [a]Bethlen Elek]. *1848:* Két fökötö mosásért 40 xrt ... adott [Kv; Végr.].

2. megmosás; spălare, spălat; Abwaschen. *1584:* a' vízbe(n) Lugot chinalwan a' feyet Mossa volt, es a' Mosasba Az zeme fayni kezd [Kv; TJk IV/1. 247]. *1796:* Gal Ferentz a' Léánynak az alfele mosására égy fertály palinkát is küldöt [Szucság K; RKA].

3. lemosás/mosdatás; spălat; Abwaschen. *1609:* Az hamos louak zwgiweok (!) mosasara adtam 1 1/2 Eytel Eczetet [Kv; Szám. 12b/IV. 337]. *1790:* Az Juhokis ... éjjel nappal a mezőn vagynak, és még ollyon jol élnek, hogy talam a kövérség mián nagyon el töltek rühvel, noha elég dohányt vesztegetek mosásokra [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] | A pulykafiak mosására Seprő Palinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1798:* Török Dohányis volt ültetve s aztán Rühös Juhok mosására meg fözettem egy nehány versen [Mezőbodon TA; IB].

4. (búza)mosással való tisztítása; spălare (a grîului); (Weizen) Reinigung durch Waschen. *1807:* El-tsépelvén Gabonáját, visgállya-meg a' mag között nintsen-é Bolondbuza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztittsaki, mellyet mosás által-is meg-lehet, leg-bizonyosabb tisztitás mindazonáltal a' Szemelés [DLt 73 nyomt. kl]. *1814:* azon bolondito-buzárol irott munkája Galler nevű híres és tudos Protomedicusnak ... azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökelletesen a jo féle gabona közzül ki választani, hanem tsak szemeléssel [Dés; DLt 1014].

5. aranymosás; spălarea nisipurilor aurifere; Gold(sand)waschen. *1757:* Találtatik a' folyo vizekbenis ... igen szép arany, mellyet többire a Bányász Czigányok szoktak keresni és mosogatni ... tsak annyival külömböz ennek keresése s mosása, hogy az Aranyász Czigányok nem tésznek fotakat deszkájokra, hanem azokat sürün meg rovádzollyák és az ollyan rovádzatokban meg ülepedik s meg marad az Arany [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

6. odamosás/hordás; teren format prin aluviuni; Hinschwemmen/spülen. *1568:* my wltha az wen galtheoy Gergel megh holth Az vltatwl fogwa mynd Jmre deak Byrtha Az oztro mellet valo Maros mosást [Gáldtő AF; JHb XXIX/28]. *1746:* azon meg nevezett Szigett a' Marús mosása [Algyógy H; Born. Vegyes X. 12]. *1765/1770:* Ezen mosás által szaparodott, vagy gyült Rétecskében ... Jármi Judith Aszszony nem bir [Széplak KK; SLt évr. Transm.]. *1769:* Tudgyaé a' Tanu ... Hogy ... Gorbátyai és Guraszádi határok között Lá Szálka din Szusz la prund nevű helyet á Marus szomszédságában, mellyet a' Marus lassan mosásával hagyott a' Sztretyei határbol, eleitöl fogva ki bírta? [H; BK sub nr. 260 vk]. *1812:* Hogy az Öblögetés vagyis Viz mosása után szaporodott berek az ujj Berekkel mennyi ideig lehetett egy azt ... meg nem határozhatom [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 25a Vajda Czigány Juon (60) col. vall.]. *1844:* ezen felső Bereknek mostoni Szamosfelölli felső bütüje ... képeztetett a' Szamosfolyo vize általi mosás által [Km; KmULev. 1 Opra Vaszilika (41) col. vall.].

Szk: *~t tesz. 1769:* á Maros Víze á Sztretyei határbol Gorbáttya és Guraszádi határ felé jó darab mosást tett volna [Gorbáttya H; BK sub nr. 260 Margita Lázár (68) zs vall.]. *1844:* A Monostori határban a' Szamos vize most közelebbrol csuf mosásokat tett [Szászfenes K; KmULev. 1 Gál Moisza (70) col. vall.].

7. kimosás/vájás; spălare, săpare; Herausschwemmen. *1765/1770:* változtatván a' Kükülló mosás által follyamatya hellyit, egészen ezen földre, a' mosásbol hagyott tul felöl három öll földet legalábbis [Széplak KK; SLt évr. Transm. 175–6].

mosásképpen (földet) elsodorva/öblögetve; (despre rîuri) spălînd, săpînd; (Boden) wegschwemmend/wegspülend. *1725:* Ha az Olt viszsza térne a régi folyására ha mosásképpen el mosná az Vgraiaknak mosná, de ha el Szakasztana által mehetne utánna az aszszony[a] [Hévíz NK; JHbT. — [a]Ti. akkor a maga birtoka maradna].

mosat 1. megmosat; a pune pe cineva să spele ceva; waschen lassen. *1591:* Kouacz Gergeli vallia ... Mikor fejemet mosatnam Barbeli Balintnal ennek eleotte ugimint ket holnappal, valami zayt hallana oda be a hazba [Kv; TJk V/1. 82]. *1593:* Georgi, Eottues Marton Jnassa, vallia ... tudom hogi kezkeneot adott Lukachnak az Azzonj. Lattam hogi labatis mosatta Lukachnak az Azzoni egi leankaual [Kv; i.h. 333]. *1602:* Thomas Lakatos fassus est hoc modo Az Lakatos legenj Sandor ... nallam teolte vala ky aprod eztendeiet ... az en batyamnak penze vagio(n) Lakatos Adamnal, megis hatta neky hogy mikor neke(m) zwksege(m) leze(n), ket penzt, harmat, keriek teolle, feöm mosatni mire, de megh se(m) ad [Kv; TJk VI/1. 639]. *1629:* mikor az á chyate leot akkor Borbely Mihalnal fejemet mosatom vala [Kv; TJk VII/3. 30]. *1710 k.:* Lábomat ... minden héten mosattam [BÖn. 522].

Szk: *fejet ~. 1573:* Barbel Ianos Azt vallia hogi vagion ket Eztendeie mykor egy Iffyu legeny kek dolmanba Ment volna hozza feiet Mossatny [Kv; TJk III/3. 191] ✱ *fő ~ni. 1629:* Latta(m) neha neha mikor feö mosatni hazahoz mente(m) Borbeli Ferencznek hogj volt valami keves haz ezkeöze s mwszere [Mv; MvLt 290. 167].

2. (gyógyítás céljából) lemosat; a dispune să fie spălat (cu scopul terapeutic); (zwecks Heilung) abwaschen lassen. *1721:* Szempeteri tarka Gyermek lo ... élsö és hatulso labat nagyon santitya ide ugy hoztak az olta mosatom az labait par lugal szina murvat is fözeték [Szentpál K; TKl Mihály

Deák lev.]. *1795:* A Feje ... igen erőssen el lévén gebbedve, a' Doctor Praescriptiója szerént valo Füveknek Levével naponként sok izben maga szemei előtt mosatta, füsültette [Mv; Told. 47].

3. (edényt) elmosat; a dispune să fie spălat (vasele); (Geschirr) abwaschen lassen. *1595:* Azzú Matheneual mosottam az Oh Taalakat, melyek Tasnadra voltak ... d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 146 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. (búzát) mosással tisztíttat; a dispune să fie spălat (grîul); (Weizen) durch Waschen/Spülen reinigen lassen. *1797:* Fejérnek valo buzát mosattam a koltsárral eddig elé 16 vékát mely ... meg szemelve nintsen [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

mosatás 1. megmosatás; spălare, spălat; Abwaschen. *1587:* Hwswettra attam az harom beres legenyeknek es az Jnasnak feyek Mosatassara d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. *1595:* Az Zemet bjronak adot feye mosatassara es Jo forgolodassara pallersagara ... d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. gabonamosatás; spălatul cerealelor; Kornwaschen. *1832:* Ha én a cselédek gabonája takarittasát eztendeig ugy vinném, mint ahogy most parantsoltatik (: hozzá járulván még a mosatás is melyel sok elapad :) ugy minden bizonyal eztendö végével ott lennék — hogy egy xr fizetést sem kaphatnék ki [Torda; IB. Demény János tt nyil.].

mosatlan 1. megmosatlan; nespălat; ungewaschen. *1593:* Hallottam Balintol mo(n)dotta hogy mikor Szwkeóbeól kj megjen, keze mosatlan kj ne(m) megjen, hyret hadgia ott [UszT].

2. elmosatlan; nespălat; unabgewaschen. *1823–1830:* mikor a mosatlan tányérokat vittem ki, az enyémet felül tévén, a tornácon végigmenve ettem futva [FogE 91].

3. kimosatlan (gyapjú); (lină) nespălat(ă); (Wolle) nicht ausgewaschen. *1679:* mosatlan, fejer Juh gyapju nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81].

4. tisztítatlan, (búza/köles); (grîu/mei) nespălat, necurăţat; (Weizen/Hirse) ungereinigt. *1682:* Vagjon szemen szedet buza Cub 10// mosot buza Cub 46// mosotlan buza eleje Cub 182 ... Kasa(na)k valo mosotlan tiszta kölös Cub 42 [A.porumbák F; UtI] | Vagjon ... mosot buza Cub 46 // mosatlan buza eleje Cub 182 [Fog.; UtI].

◇ **Hn.** *1804:* Mosatlan fü (k) [Balla Sz; EHA].

mosató szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *pokróc ~ külü* ványoló kölyü; dirstă, piuă; Tuchwalke. *1726:* Egy pokrocz mosato ... külü nro 5 [Szárhegy Cs; LLt].

mosattat 1. kimosat; a da la spălat; auswaschen lassen. *1794:* az Groffé Aszszony ... ezeket Sárival a' Frajjával varratta, vele mosattatta Simittatta, keményittette [Koronka MT; Told. 42/1].

2. lemosat; a dispune să fie spălat; abwaschen lassen. *1702:* az ki rühes agarak vadnak ot az peczér inassal mosatasd meg ... ha dohány nintsen vétes büdös követ agy nékiek s mikor meleg van akor kenyek és minden harmad nap mosatasd [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

mosattatik (víztől) elhordatik/sodortatik; a fi spălat/săpat/mincat; weg/fortgeschwemmt werden. *1820:* a' part ... meg súvadozván, a' víz által lassanként mósattatott [Dés; DLt].

mosdás (étkezés előtti) kézmosás; spălatul mîinilor (înaintea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen. *1705:* A mosdás után az asztalhoz leülénk [WIN I, 411].

mosdat (étkezés előtt) kezet mosat; a dispune spălatul mîinilor (înaintea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen lassen. *1657:* Ez[a] mellett nagy emberek valának, fejedelmi személyek, azok közt az mostani svéciai király is; de azért mind ötöle hallgatnak vala, noha az méltóság azoknak is megadatik vala, annyéra, hogy asztalhoz is ülve nehányat közülök előtte mosdat vala és ültet vala [KemÖn. 276–7. — [a]Torstenson svéd tábornok]. *1710:* már annyira ment vala a gyülölség a főrendek között, hogy ebédre sem híhatták egymást, nem tudván, melyiket kell közülök elsöben mosdatni vagy a főhelyre ültetni, mindenik elsó akarván lenni [CsH 318].

mosdatlan megmosdatlan; nespălat; ungewaschen. **Szn.** *1621:* Moszdatlan Mihalj [Kv; Szám. 15b/IX. 146].

mosdatlanul *átv* szennyesen; necuviincios, murdar, trivial; schmutzig. *1752:* Joseph Urfi ... fertelmes, mocskos, minden illetlen terminusokkal tellyes Levelet küld ... azt irja egy Periodussáb(an) his verbis elég mosdatlanul, hogy Benkö Anna nem alább való válagbol suppant, mint Kereszturi Kriska, ha nem álhattya, meg mutattya [Torja Hsz; ApLt 3 St. Apor Apor Péterhez].

mosdik 1. (étkezés előtt) kezet mos; a se spăla pe mîini (înaintea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen. *1736:* Akkor nem vala az a mostani fertelmes praecedentia-kivánás, azért is az kit megkénált az gazda hogy mosdjék az meg másokat kezdett kénálni, hogy mosdjék, uram kegyelmetek; sokszor addig kénálkodtak, hogy: bizony nem mosdom, uram kegyelmed előtt ... hogy az étek is elhűlt [MetTr 324].

Szk: *asztalhoz ~.* *1672:* Mihók igen nyargalódzik az székkel; immár asztalhoz is tud mosdani [TML VI, 188 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

2. mosakodik; a se spăla; sich waschen. *1578:* Ha az kezedben esik az közweny es Meg dagad. Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban, Mosgiek aban, Ne vyzben, es meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 379].

mosdó mosdótál; lighean; Waschschüssel | mosdóasztal; lavabou; Waschtisch. *1583:* Bonciday Gergely Vramat vitte volt Feyerwarra az Kwpakal es Mosdowal Benessy Balas Negy lowan attam Feyeruarigh neky f. 3 d 50 [Kv; Szám. 4/I. 10]. *1584:* Zabo Miklos, Es Szeöch Peter valliak, Minket ketten kere Bakj pal hogy Mennenk Balassy Gergelyheóz, es amínemeó ezewst marhay kj vesztenek volna az eo Beór Zepetebeól azokat teorwennelkwl Adna megh ... Illie(n) ezwst marhakat Newez vala ... wgy mint Serlegeket, Mosdot, poharakot [Kv; TJk IV/I. 197]. *1628/1635.* Egj mosdo medenczestol, maga czjmere rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1637/1639:* Egy mosdohoz valo cziffras on korso [Kv; RDL I. 111]. *1644:* Karsai Ferencz, Karsaj Miklos, es Karsaj Anna jovait marhait gondviselesónk alat, ugy mint: ket ezer Araniat ... egy óregh óze iaro aranias serleghet, Egj mosdot korsostol ... melj marhakat hagyott Karsai Uram ... gondujselesónk alat [LLt]. *1668:* Egy kerekded merön Arannias Korso, Mos-

dostol. Mas viseltes le kopot Araniu Mosdo Korsostol [Mk Kapi György inv.]. *1788:* Egy mosdo Hollítsí edény tálostol [Mv; TSb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.].

Szk: *lábas ~. 1589:* A haz szuksegere valo Eggyetmas aprolek vetel. Vóttem ... Egy labas Mosdot f. d. 12 [Kv; Szám. 4/XI. 43]. *1636:* Vagyon ... egy labas mosdo [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ *ládás ~. 1615:* Egj io ladas mosdo f 2 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] ✱ *török ~. 1614:* Jutot nekik egj Teöreök mosdo [Kv; i.h. 96a]. *1615:* Egj Teöreögh Mosdo f — d. 25 [Kv; i.h. 97].

Sz. *1760:* egy verset tanultam: Ha szeretsz, szeretlek én is; A milyen a Kendö, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

mosdó almárium mosdószekrény; dulăpior pentru spălat; Waschkasten. *1849:* 3 fioku mosdo almárium 60 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mosdóasztal lavoar, lavabou; Waschtisch. *1823–1830:* volt ... az hálószobában egy ágy dunyhával vagy paplannal ... egy mosdóasztal mosdóedényekkel [FogE 225].

mosdócsésze (étkezésnél használt) mosdó edény; lighenaş (folosit în timpul mesei); (beim Essen gebrauchter) Waschtopf. *1736:* Az csatlón hátúl az úr felöl állott az csatlós, más felöl, az asszony felöl az inas, annak az nyakában volt az úr mosdó aranyos csészéje, az orczatörülővel [MetTr 369].

mosdócska kis mosdó; lighenaş; Wachtöpfchen/schüsselchen. *1615:* Egj Teörreödeözöt Sarga mosdochka f — d. 12 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *XVIII. sz. eleje:* Egy Szöllö Gerezdes forma leueliuel ezüstböl formalt Mosdocska [Berz. 17. XII].

mosdódik 1. mosakodik; a se spăla; sich waschen. *1749:* az Urak most erkeződvén[a] ki mosdodik ki öltözödik ki nyukszik [ApLt 2 László András lev. — [a]Nsz-be].

2. (étkezés előtt) kezet mos; a se spăla pe mîini (înaintea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen. *1736:* az mikor az ebéd kész volt ... az vendég ... rendre mosdódván, leültenek, az étket elhozták [MetTr 390].

mosdóedény lighean, vas de spălat; Waschbecken/schüssel. *1823–1830:* az hálószobában ... egy mosdóasztal mosdóedényekkel [FogE 225].

mosdóibrik mosdáshoz való korsószerü edény; ibric întrebuinţat la spălat, ibric pentru apă de spălat; Waschtopf/becken. *1687:* Egy mosdo Ibriket [Déva; Szer.].

mosdókanna mosdókancsó; cană pentru apă de spălat; Waschkrug. *1846:* Egy kisded rendü hermeli (!) szin füles mosdo kanna [SLt 17].

mosdókorsó mosdóviznek való korsó; urcior pentru apă de spălat; Waschkrug. *1595:* Egy mosdo korso medenchesteol Araniazot az kj niom Awagy ponderal M. 13 p. 11 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1681:* mosdo Medenczét mosdo korsostul [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. *1711:* Két öreg on táll ... edgj on Tanyer ... edgj mosdo korso [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1736:* az pohárszéken állottanak ezüst aranyas vagy csak tiszta ezüst mosdókorsók és mosdó-medenczék [MetTr 383].

Szk: *aranyos ~. 1683:* Egy aranyos mosdo korso medenczestül [UtI] ✱ *kakasnyakas ~. 1717:* Egy kakasnyakas ezüst mosdókorsó [DanielAd. 97] ✱ *rézcsöves ~. 1629:* Egy réz ciwés mosdo korso ér tt f 1 d 50 [Kv; RDL I. 143] ✱ *trébelyezett ~. 1715:* egj Trebeljezet mosdo korso Gira 2 Lott 11 [BfR].

Vö. az *ezüst-, ón-* és *réz-mosdókorsó* cimszóval.

mosdó-korsócska kis mosdókorsó; urcioraş de spălat; Waschkrüglein. *1732:* Egy ezüst kis mosdo korsocska [Ks 11 Kornis Zsigmond lelt.].

mosdókorsó-tok mosdókorsó-tartó; toc/teacă pentru urcior întrebuinţat la spălat; Waschkrughalter. *1625:* az Asztalosok ... czinaltanak ... tiz mosdo korso tokot ... adua(n) f. 10/50 | tiz mosdo medencze s tiz mosdo korso tokokhoz vetettünk eoregh vasakat | Fizettenek ... Varga Mester Vrajm(na)k, teolleok Vetetue(n) Vrunk eo felsege zamara ... Medencze es mosdo Tokoknak, boritanj Tizenegy szattjant ... 34. Jt valo Czerzet beort [Kv; Szám. 16/XXVII. 2–3, 16/XXXV. 154].

mosdómedence mosdótál; lighean; Waschschüssel. *1562:* Az Ezwsth Aranyrwl walo ozlas, Ezek keth Aranyas kwpa ... Egy Mosdo Medenche, hath gyra Es hath Nehezek benne [KP]. *1637/1639:* Egj Eöregh mosdo medencze korsoiaual egjütt aestim(altuk) f 2 [Kv; RDL I. 111]. *1648:* Egy örögh mosdo medencze korsostol Nr 1 [Mk Kapi Klára kel. 5]. *1681:* mosdo Medenczét mosdo korsostul [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. *1705:* ugyanabban a ládában találtunk egy, pogány pénzt és mosdómedencét korsóstul [WIN I, 561]. *1736:* az pohárszéken állottanak ezüst aranyas vagy csak tiszta ezüst mosdókorsók és mosdómedenczék [MetTr 383]. *1768:* Mosdo Medentze Mosdojaval [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Szk: *ezüst-aranyos ~. 1736:* rendet állván, az völegény részire ment egy pohárnok az nagy ezüstös aranyas korsóval és kendővel, más penig ment az nagy ezüst és aranyas mosdó medenczével [MetTr 382] ✱ *ezüst-aranyos virágos (trébellett) ~. 1697:* Ezüst aranyas virágos trébellett mosdo medencze [Szentmargita SzD; KGy]. *1733:* Egj ezüst aranyas viragos mosdo medencze [Hr] ✱ *kvodlibetbe való ~. 1821:* Van egy quodlibetbe valo mosdo medentze [Veresegyháza AF; Told. 19] ✱ *pogánypénzes ~. 1717 k.:* Egy Pogány pénzes mosdo medentze [MNy XXXVIII, 304] ✱ *ónos ~ → török ~* ✱ *török ~. 1627:* Egy Onos veres teöreok mosdo medencze aestim: f. 1 [Kv; RDL I. 133].

Vö. a *bokály-, ezüst-, ón-* és *réz-mosdómedence* cimszóval.

mosdómedencécske lighenaş; Waschbecklein. *1793:* egy kís mosdo csipkés szelü medentzetske [TL Conscr.].

mosdómedence-tok mosdótáltartó; suport pentru lighean; Waschschüsselhalter. *1625:* tiz mosdo medencze s tiz mosdo korso tokokhoz vetettünk eoregh vasakat [Kv; Szám. 16/XXVII. 3].

mosdó sajtár mosdásra használt kisebb dézsa; doniţă/cofă pentru apă de spălat; Waschzuberchen/kübelchen. *1743:* Mosdo Sajtár [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

mosdószappan săpun de toaletă; Waschseife. *1640:* Andoni Andrásné Zsuzska asszony ... fassa est: Hallottam Szász Péternétől, hogy egy darab mosdószappant lopott volt el tóle [Mv; MvLt 291. 233 átírásban].

mosdószék mosdóállvány; suport pentru lighean; Waschgestell/stuhl. *1650:* Czinaltam ... egy mosdo szeket [Kv; ACJk 60b].

mosdótál lighean; Waschschüssel/becken. *1835:* Egy kivül fekete belöl fejérrel lackirozott mosdo Tál [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1848:* Ovális Mosdotál 2 [Szászerked K; LLt].

mosdótartó-szék mosdóállvány; suport pentru lighean; Waschgestell/tisch. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon egy mosdo tarto szek [Kv; LLt Fasc. 71].

mosdótok mosdótartó; teacă pentru lighean; Waschschüsselhalter. *1625:* tiz medencze es tiz mosdo s az egy kristaly üvegh toknak megh boritasara vetettünk veres beoreoket No 56 [Kv; Szám. 16/XXVII. 2]. *1732:* Találtunk ... egj szép mesterségesen csinált festékes bor hüttö vagj mosdó tokot [Ks 40. XXVIIIc].

mosdóvíz 1. apă de spălat; Waschwasser. *1589:* Mydeore ozton haza menenk, mosdo vizet kire megh mosdek [Dés; DLt 226].

2. kézmosó víz; apă de spălat pe mîini; Handwaschwasser. *1736:* Mikor osztán rendet állottanak, az pohárnok eléállott az mosdó vizzel és kendővel [MetTr 324].

moshat 1. mosást elvégezhet; a putea spăla; waschen können. *1732:* Grabaricsné Aszszonjom Rádics Borbara Aszszonjt meg fogtata, és én kezem alá küldötte ... az holot magát ugj procuralhatta mint tetczet, főzhetet, magára moshatot az én tüzemnél egész Szabadcsága volt [Kv; MvRKLev.].

2. (víz) elhordhat/sodorhat; (despre rîuri) a putea săpa/spăla/duce cu sine; wegschwemmen/strömen können. *1768:* (A) Láb Földők(ne)k ... hasznára vagyon az ujj gát, ez okbol, hogy most nem moshottya azonn Földőket a viz olly sebess folyásával, mint ez előtt [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

mosia 1. birtok; moşie; Gut, Besitzung. *1715:* az én Apám is ... mivel Bethlen Gergelynek két hetet szolgáltunk esztendőtt által Gyogjra vonzott inkább, és az kérdesben lévő oldalon irtási lévén (: mint hogj mostis vagjon ott Mosiám :) Bethlen Gergeljnek ada magát Sellérül [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) jb vall.]. *1727:* Mint hógy az fel Gyógy Teritoriümb(an) Mókán nevü hellyb(en) levö Rétet in fatie lóczi Csúnkán Júón meg bizónyta hét öreg emberekel hiteket letevén hógy az Cóntróversiáb(an) levö rét magáje Csukán Júóné, Azért Teczet az Törvénynek, hógy azok az hét öreg emberek ... nyomják ki az rétnek határát ... és Csúnkán Júón is esügyék meg azón hógy az Apja mósiája [Benedik AF; WH]. *1744:* A Lunka Kinyipe helységetskét ... Gánya Petru birta ... s háza volt ott, de igaz dolog hogy n(em) volt régi mosia ott [Nagyalmás H; BK sub nro 181 Szidera Filip (58) jb vall.]. *1745:* Vagyon ... a' mi Mosiank után való egymás mellett lévö két darab Szőlő [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI]. *1751:* Opra Biris alias Csizmás felöl tudom mondani bizonyosan, hogy Mlgs Gróff Boros Jenöi Székely László Ur(na)k és az Ö Nsga Mlgs Praedecessorinak ... Alamori Jószágokhoz tartozo ös örökös Jobbágyok vólt, Mosiájok s Lakó házok volt az ö szüleinek ... Alamoronn [Alamor AF; BfN VII/3 Mihaila Szabó (55) „csizmás" vall.]. *1758:* Antal Gábor ... és Laboncz Petru ... ketten együt osztozo Vér Attyaffiak voltanak ... tulajdon mosiajokot ketten egyenlő két részre fel osztva birták [Nyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. *1760:* az elébb circumscribált Mosiának éppen az felit cedalák s ... által adák [Runk TA; Ks 89 Vall. 8].

Szk: *igaz ~. 1731:* Nem tudom hogj igaz Mosiájok lött volna az Mik Familia(na)k Torda Vilmán hanem az Falu földibül szakasztottak nékiek [Ilondapataka SzD; TKl Babucza Vaszily (60) vall.] ✱ *örökös ~. 1754:* Tudgyuk aztis hogy az kerdesben forgo retett (!) Nehai Popa Marjánnak eörökös mosiája volt [Gyertyános TA; Thor. 21/18].

2. házhely, telek; lot/loc de casă; Hausgrund | lakóház; casă de locuit; Wohnhaus. *1665:* Mi a' mi olta ra emlekezünk ... Radul Vladot, es az apjat Vlád Muntyánult Velünk együt Boer Sigmond Ur(am) jobbagyanak tuttuk, de Radul az felesege mosiajara mene Lakni Desánban [Récse F; Szád. Jonas Pavel (30) jb és Chriztian Pavel (40) vall.]. *1756:* Juon György fiával egy kenyéren vagyon mind az ötön pedig egy Mosián laknak [Bos H; JHb LXX/59]. *1759:* a' Falu közepe táján ... Kosbuk Juon ... Rusz Györgynek meg mutatta a' maga Mosiáját igy szolván néki: Láddé Györgye ez az én Mosiám [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3]. *1763:* A Falunak leg felsö vegiben egy egész puszta Sessio, mely hajdon volt a Bukur Kis Mosiaja [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 32]. *1768:* az Emberek ... el vezettek engemet az régi mosijajahoz, vagyis lako hazahoz, és meg mutogották én nékem [Katona K; Born. XL. 80 Kotsis Todor (40) zs vall.]. *1775/1781:* adunk minden mosia után egy egy tyukat tiz tiz tojást [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 428]. *1780:* hallottam az Olasz Ur Jobbágyától Jákob Bujkától, hogy az ö Mosiája után valo földeket a Gyalmari határon el vették [Gyalmár H; BK ad nro 450 Turdesán Petru (60) lib. vall.]. *1797:* Tudom bizonyoson hogy itten Csombordon Ezen következendö régi Moseák, sessiok vagynak [Csombord AF; CU III/2. 18]. *1808:* Kiszo Juonnak Solymason olyan jo Háza, mosiaja volt, hogy az egész falub(an) ma sints jobb [Szászerked K; LLt]. *1816:* Minthogy elégtelenek vagytok arra hogy a Mostani Mosiátok után Competalo Szolgálatott meg tegyétek; tehát a Motsi Tisztem ... oljan Lako heljet rendel néktek, a mely után eső Szolgállatott el hordozhassátok [Mocs K; Eszt-Mk Cserei lev.].

3. örökség; moştenire; Erbschaft. *1746:* Tudom azt hogj az Surds Toma apja Surds Mihailais birta, ugj hallottam mindenkor hogj nékik mosiájok az emlitett Rét [Runk TA; SzentkGy Sztratya Nyikula (50) jb vall.]. *1760:* Tudom hogy ezen Tiszillye, alias Rekitze nevü helly a' Vákai Határhoz tartozik ... á nevezett Trifesztye nevezetü emberek tartottanak, 's tartanak just hozzá, mint Mosiájokhoz való jure Successorio, Elehjekhez birott hellyhez [Lunka H; TL. Dávid Péter (60) jb vall.].

mosiájú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *egész ~* egész birtokú; cu moşie întreagă; von ganzem Landgut. *1829:* a' Ménes hágo meget egy darab határja F. Zsuknak Kötelendi Határhoz szakasztatván, itten minden egész Mosiaju ember vesztet 3 Földetskét [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

moslék 1. disznóeledel; lături; Tränke, Schlempe. *1590:* Teglas Adam vallia ... az Chete Mátene húga mond hogy ot kun az eb igen niallia az moslekoth mondnak otben, had niallia [Kv; TJk V/1. 48]. *1744:* Ignát alias Sándru Petru[a] ... az Uraság Miklós nevű pakulárnak (!) lévén falunkban egy nehány darab Sertésse ... azon Pakulár ... arra kért, hogy egyszer mászszor moslékkal tartanám őkőt, s ád Két malatzot énnékem [Kersec H; Ks LXII/13. — [a]Replikál]. *1766:* Constal fenyegetoczese az Inak az A. ur ellen, ugy a dolognak történt léte, hogy a sertes el dögölvén, az A. ur károsittatott, továbrá két fatensek referallyak az Inek ditsekedésit, hogy ő étette volna meg meleg moslékkal [Torda; TJkT V. 334]. *1768:* Mosléknak valo Hordo 1 [Mezőszt-György K; Ks 23. XXIIb]. *1787:* Egy Mosléknak valo kád Dr 50 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 6].

2. konyhai szennyvíz; zoaie, spălătură; Küchenschmutzwasser. *1584:* Marta Jstwa(n) deakne Zolgaloia vallia ... Arczul eotteotte az Moslekal Andras Katalinth Balasy gergely [Kv; TJk IV/1. 196]. *1656:* Ezen var piaczarol megjen az Teömlecz Bastia mellett egi hoszu csatorna ... meljen holmi moslekott szoktanak az var arkara ki boczattani | Ezen konjhabol szolgal ki, egi valu, melljen moslekott szoktanak ki önteni [UF II, 141, 161]. *1743:* Tapasztalunk illjen alkalmatlanságotis, hogy némélljek Hazánk lakósi közüll éppen szokásba vették hogy a' szemetet, gazt, Moslékot ... házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni 's ki hánni masok bántásokra [Torockó; TLev. 10/1]. *1767:* Groff Kornis Antalné ... az esső vizet es moslékot a Magunk minden napi élő Kutunkra bocsáttatta [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. *1772:* Ugy hallottam Tit Zilahiné Aszszonyomtol hogy égy Léányt az Ura mellet kapván égy ágyban fekünni forro moslékkal meg forázta azon személyt [Dés; DLt 321. 53b Anna Nemes rel. vid. Nob. Michael Tot vall.].

moslék-bor hamisított bor; vin falsificat, poşircă; gefälschter Wein. *1843:* moslék bornak se lehet nevezni ki önteni valo nagyon rossz és egésségtelen [Dés; DLt 664].

moslékmerő kártya disznóeledelt merítő kanna; cană de scos lături; Tränkeschöpfkanne. *1790:* Egy moslék merő Kártya [Mv; MvLev. Cimbálmos Ferencné hagy. 2]. *1836:* egy moslék merő kis kártya [M.péterlaka MT; TGsz 18].

moslékos I. *fn* **1.** moslékoscseber; ciubăr pentru lături; Tränkezuber. *1630:* monda(m) neki ... mint volt akkor dolgod, s monda hogj ki ment az aito(n) s mindgjart haniatta esset s onnat fel keölt s az masik aitora ment, s ugj let ozta(n), az giermek ... az kis leany azt mondotta volna hogy egi nap allot az moslekosba(n). De akkoris mikor en vele beszellek azt monda hogj halua let a gjermek [Mv; MvLt 290. 191a].

2. *becsm* kb. mocsok ember; lepădătură, om de nimic; Mistvieh. *1775:* (Domokos Ferenc) haszontalan ember, kit némelyek Nemokosnak, némelyek pedig Moslékosnak hívnak [RettE 360].

II. *mn becsm* de nimic; Mist-. *1629:* Balogh Anna ... igen gonosz mergw Azzonj minketis Moslekos Diznoknak hiu [Kv; TJk VII/3. 91].

moslékoscseber mosléktartó faedény; ciubăr pentru lături; hölzerner Tränketopf. *1594:* Az Also Maior haz vduaran vagjo(n) ... Moslekos chjeöbeör ... No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 9–10]. *1630:* mikor megh fogokis az leany megh valla hogy eö teöle valo az giermek, s eö maga meczete el az keoldeoketis ... a moslekos czeberben vetette s ot allot egj ideigh [Mv; MvLt 290. 193a]. *1648:* egj moslékos czyeber [Komána F; UF I, 931]. *1679:* Moslekos Cseber nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. *1724:* egy moslékos tseber [Koronka MT; Told. 29/12]. *1745:* Moslékos cseber Nro 1 [Marossztkirály AF; i.h. 18]. *1765:* vit el ... Egy moslekas Csebret [Ilencfva MT; DLev. 2. IXB. 13]. *1788:* égy moslékos Cseber [Mv; TSb 47]. *1849:* Egy moslékos tseber [Somkerék SzD; Ks 73/55].

moslékosdézsa moslékos faedény; vas de lemn pentru lături, ştiob; hölzerner Tränkezuber. *1679:* Moslekos désa nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 67].

moslékoshordó butoi pentru lături; Trankefaß. *1780:* A Velnitzében ... Moslékos nagy hordo 1 [Bethlen SzD; BK].

mosnyág öregember; moşneag; Alte(r), Greis. *1736:* Paskuly Hazab(an) meg holt mosnyág juha 11 [Pusztakamarás K; Told. 44].

Hn. *1802/1839:* Az Mosnyág Kutján felyül (sz) [Mezőbánd MT; EHA].

mosnyán részes szabadparaszt; moşnean, răzeş (ţăran liber care-şi cultivă propriul pămînt); anteilhabender Freibauer. *1761:* Amint fellyebb is meg iratott, valakik a már le irt kalyibások közül magok vagy Antecessorok a denotált Eskütéknek emlékezetektől fogva mind a Törtsvári Territoriumon laktanak, azok általlunk Inventátorok által Jobbágyoknak, vagy is Mosnyánoknak iratattak [Törcsvár F; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 106. — Binder Pál kijegyzése].

mosó I. *mn* **1.** mosáshoz való/szolgáló; întrebuinţat la spălat; zum Waschen dienend. **Szk:** *búzát ~ cseber. 1838:* A Szitálo malomba ... buza ásztato nagy tölgy fa láda égy ... buzát moso cseber egy, buzát moso szita és rosta [Km; KmULev. 2] ✱ *búzát ~ rosta/szita → búzát ~ cseber.*

2. mosható; lavabil, care se poate spăla; waschbar. *1856:* 3 vég Stráfos moso galland [Kv; KCsl 11].

3. aranyászó; care se ocupă cu spălatul nisipului aurifer; Gold waschend. *1756 k.:* A Folyásokan hurkával moso Bányászok, vgy azokis kik ujj Stompat építettek szabad vizre ha derék vizen valo Stompok(na)k közönséges vagy meleg vizét ellopnák ... vagy a' Stompak árkát elrontanák, 12 for. birságban incurrállya(na)k [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *nyelve ~* pletykálkodó, rágalmazó; birfitor, clevetitor; klatschend, schmähend. *1650:* (Az alperes) Keczetben azzal diffamalt szidalmazot hogy en nyelve moso bestie fattia vetet hires kurua uagiok [UszT 14a]. *1654:* itt Nagos Ura(m) az Natak Udvaraba(n) ighen sok nyelve moso rosz emberek vadnak [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István lev. — A teljesebb szöveg *mos 17.* al.] ✱ *nyelvét ~* 'ua.; idem'. *1665:* Oh vajha sok ki való járásomban annyit beszélgethettem volna, mint némely uraimmal, kiknek az mint, ha Kegyelmednek úgy ki nyilatkoztathattam volna szívemet, most talám nem szenvedném némely nyelveket mosó uraimnak alkalmatlan beszédeket [TML III, 453 Teleki Mihály Gyulaffi Lászlóhoz].

◇ **Szn.** *1614:* Moso Janos [Mája MT; BethU 85]. *1694:* Moso Marton [Jobbágyfva MT; BálLt 50].

◇ **Hn.** *1622:* Mosó rihben [Csicsókeresztúr SzD; SzDMon. II, 424]. *1643:* Mosórüh [uo.; i.h.]. *1671:* az Moso reten (k) [Méra K; KHn 240]. *1689:* moso reth ősuenje mellet [Csókfva MT; EHA]. *1754:* A Mosó Réten levő Kis Rét [Szucság K; KHn 254]. *1805:* A' Moso helljnél (sz) [Magyarókereke K; KHn 93]. *1821:* Mosó Révnél [Makfva MT; EHA].

II. *fn* **1.** mosóné; spălătoreasă; Waschfrau. *1585:* A Feyedelem it leteben ... Fa alma (!) Myhaly vytte az mossokat 4 louon f. 1 d. 50 ... Vayda Janos vytte az Swtöket 4 louo(n) ... f. 1 d 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 26]. *1588:* 2 Louon vittek Bathory Istwan Mosoyt Tordara Portekayaual egyettembe attam f. — d. 50 [Kv; i.h. 4/III. 51]. *1590:* Georgy Schneyder 4 Loual vizy Az mosokat fyzettem f. 1 [Kv; i.h. 4/XV. 23]. *1595:* Janos Deak vitte Azzoniunk Mosoyat Gialuba [Kv; i.h. 6/XVI. 148]. *1597:* Azzoniunk eo felsege Mikor innen a' Varasbol Vy Varba ment Vittek ezek eggietmasat Mosokat, Swteoket, Komornykokat poharnokokat es egieb partekaiat [Kv; i.h. 7/XII. 42 Filstisch Lörinc sp kezével]. *1609:* (Attam) Azzonjunk Mosojnak ... Hust lib. 4 [Kv; i.h. 12b/IV. 242].

2. beteg/halottmosó; persoană care se ocupă cu spălarea bolnavilor/morţilor; Kranken/Totenwäscher. *1584:* Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Jstwannet Mossa vala az Mosso Azzony, Zabo Martonnęis kery vala, ketszeris zolita az Mosso azont, mert nehezen varia vala ... Azonba Juta be Az Mosso Es kery vala hogy le wllyón es meg mossa, De azt felele ... Ebet mos vgmond, Amely ebet ez eleót mostal mostis azont Mos de senkit Ne(m) Newezet | Az feredeos Marton vallia ... Zabo Martonne ezt monda A' Mossonak, Amely ebet vgmond ez eleot mostal mostis azt mosd [Kv; TJk IV/1. 233–4].

3. '?' *1665/1754:* Következik itt már a' Mester Legény Papjának, két kereszt-Apjának, Harangozójának, Mosojának nevék [Kv; ACArt. 26]. — A tréfás legényavató szertartás egyik szereplőjének nevére vonatkozhat.

mosóasszony 1. mosóné; spălătoreasă; Waschfrau. *1674:* Kemény Jánosné Aszsz(onyo)m Eo Nga moso Aszszonyát captiváltattuk terhes állapattal vádoltatván, adtunk az város szolgájának ... d 6 [Kv; Szám. 34/L. 20] | Hetfün adtam ki az Mosó Aszszony (!) négy rud Szappant vólt benne nyólcz font. libr. nr. 8 [UtI]. *1685:* Egy Erzsebet nevü moso aszony [Kv; Dica XXX. 15]. *1699:* az édes Annya mostan az eo Nagök moso Aszszonyok [Ózd AF; Berz. 17b]. *1730:* Az Moso Aszszonnak három holnapok (!) ... Flor 3 d 75 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. *1734:* Tudom hogj az Aszszony az Urfiak mellett olyan Aszszony embereket ... tartatt, hogj husz, harmincz forintokat is meg adott egjnek, a mell⟨ett⟩ szolgalot, moso Aszszonyt [Szentpál K; TKI Maria Keresi Ladislai Hegedüs rel. vidua (50) jb vall.] *1772:* két hitván Lepedőt ... Csákiné Nevezetü moso Asszonynak ajjándékozott, a' mellyek-is leg fellyebb jo Lélek szerént két márjásnál többet nem értek [Drág K; TSb 21].

2. beteg/halottmosó asszony; femeie care se ocupă cu spălarea bolnavilor/morţilor; Kranken/Totenwäscherin. *1584:* Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Jstwannet Mossa vala az Mosso Azzony [Kv; TJk IV/1. 233]. *1820:* mondám a' Moso Aszszonynak: Nem hiába hogy a' Báro Kurvás volt, mert volt mivel [Várfva TA; JHb 48 Bíró Zsigmond (49) hűtes assz. vall.].

mosócseber ciubăr pentru spălat rufe; Waschzuber. *1652:* Egy kis moso Cseber [Görgény MT; Törzs].

mosódik (partrész) elmosódik/hordódik; a fi sâpat/spălat (şi dus) de apă; (Uferteil) weg/fortgeschwemmt werden. *1765/1770:* Ezen mosás által szaparodot, vagy gyült Rétecskében ... Jármi Judith Aszszony nem bir, holot a' melly Simén rész Tanorokbol mosodot és gyült, azon Tanoroknak harmad része eö Kegyelméjé | Melly darabb földet a' Simény rész Tanorokbol szaggatván a' Kűkűllő által mosott tulso Martyához ... harmadrész ... annak utánna az eö Klgme Réttyekhez mosodott [Széplak KK; SLt évr. Transm. 177]. *1789:* ragasztott a víz ezen ... földéhez egy darab követses helyet, de a koránt sem a Balás István Vizen tull lévö földéböl mosodott ide [Árpástó SzD; CsV]. *1812:* ezen Viz follyamattya mellett lévő régi Berekhez, az belsö Berek apránként lassan lassan szaparodott és mosodott [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 15b Togyer Demián (42) jb vall.].

mosogat 1. (ruhanemüt) kimos; a spăla (rufele); (Wäsche) auswaschen. *1591:* az giermeket kwltek wala egy nagy cheberrel az kuthoz, es az cheberben volt az Annia Jnge azt zegeni leanka ot mosogatta [Kv; TJk V/1. 55 Segeswary Marton vall.]. *1597:* Borbely Adam ... fassús est ... az Cehben vete az Inasnak Petjnek zemere Borbely Balas: hogy Iffiu Borbely Peternek ő keritete volna az Azzont. Borbely Peter monda hogy ö az Inas lelket az ő maga lelkere veszj, hogy soha sem(m)it ne(m) túdot az Inas az dologba(n) hane(m) hogy ő tőle küldet oda mosogatnj Inget [Kv; TJk V/1. 128].

2. (gyermeket) mosdat, rendben tart; a spăla (copilul); (Kind) waschen, in Ordnung halten. *1632:* mikor Melegh Andrasne megh hala ... az az kiczinj melegh Girko rea marada eö tartotta, czöcz szopó koratul fogua ... megh magam is fereztette(m) mosogatta(m) azt az gjermekett [Mv; MvLt 290. 74b].

3. (gyógyító céllal emberi testet/testrészt) lemosogat/öblítget; a spăla (cu scopul terapeutic corpul/o parte a corpului cuiva); (zwecks Heilung menschlichen Körper/Körperteil) abwaschen. *1743/1747:* aszt kerdezi vala az Ur tőllem ha kenegetneké a ketek faluján(an) valakit popiommal, aszt felelém hogy Popiommal nem kenegetnek, hanem tudok ollyas Embert az kit szapanyos Eget bor(r)al mosogatnak minden Nap [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. *1759:* az Gyermek ... azon reszkető kezecskéit Feleségem Kánforos Spiritussal mosogatván tegnap semmi ollyas felettébb valo nagy változása nem volt az Gyermeknek [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1765:* ugy meg verette eőket hogy alig tudtak haza jöni, Krisán Thóma vagy két hétig magával jó tehetetlen volt a veretés miatt a Felesége mind szappanyos pálinkával mosogatta a hellyit [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 21]. *1783:* Tanko Andrist ... ugj meg üte egj faval, hogy mingjárt el esék és mint egy holt oljan lén ... mi Aszszonjokul rajta kapánk és hertelen mosni kezdők szappanos palinkaval, s addig mosogatok hogj egj kevesse könnjebbedek az gjermek [Lengyelfva U; Ben.] | az en Fi⟨a⟩mot Tanko Andrist Lengyenfalván Balint Janosnál szolgálatba⟨n⟩ laktaban Lengjenfalvi Bartalis Antal verte volt meg ... mingjarast az Aszszonyok rajta kapának és mosogatni kezdek szappanyos palinkaval [Malomfva U; Ben. Catharina Sofalvi Martini Tanko relicta (50) ex Malomfalva vall.]

Szk: *a vérből ~. 1755:* Látám hogy Panitne Kallos Kata az uton féljul mint egy hol (!) ugy fekût, véresén, és égy Czigányné mosogattya vala az vérbol [Nagydevecser SzD; WLt Kolosvári Iosephne Baroczi Debora (30) ns vall.].

4. (babonáskodásból vmilyen főzettel) öblöget; a spăla/clăti (cu decoct); (aus Zauberei mit irgendeinem Sud) spülen. *1614:* Jut eze(m)ben hogy eztis bizonnyal hallottam ... hogy az Azzony Dengeleghine Zemere(m) testet, keökeny leuel mosogatta gonoz veghre, tudni illik fertelmesseghre [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzsikus vall.].

5. (sebes állatot) lemosogat/keneget; a spăla/unge (rana unui animal); (verwundetes Tier) abspülen/schmieren. *1592:* 8 die Decem(bris) Jutanak az Teöreökeök ... hozattam ... nekik Giortiat ... Mert azon eyel egettek az lowokat mosogattak [Kv; Szám. 5/XIV. 181 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* Az Theoreok keóuetek ket Theoreok loat itt hagiuan, melliet az Chiaszar Vrunk(na)k eo Flgenek kwldeot uolna, ayandekon, de az hozzu vtnak myatta megh hituankozua(n), es az Labok mind felsebeseduen az Sarnak myatta ... Keretessy (!) Jakab velle bannion es az Labat mosogasa, es kennye [Kv; i.h. 15b/XI. 105]. *1649:* Az mezön leuen az Posta Louak, es az hatok, Oldalok, igen Sebessek leuen, ueóttem esmet egi eöregh fazakat, hogi az leginyek Lapukot főzuen benne mosogassak az hatokat f — D 5 [Kv; i.h. 26/VI. 539].

Szk: *sebes háta ~ni. 1649:* Az Posta Louak sebes hata es oldala mosogatni ueöttem egi for. zappa(n)t [Kv; i.h. 528].

6. (edényt) elmosogat; a spăla (vasele); (Geschirr) abwaschen. *1629:* az uduaron ... ot mosogatok vala enis [Kv; TJk VII/3]. *1633:* Kouacz Janos ... az felesegemet sokszor probalta es paraznasaghra ... es oda jeóuen az gazdam Azzonit p(ro)baluan mideon mosogatna az gazda(m) Azzoni fel niült az felseo ingh alat es megh fogta az fonat [Mv; MvLt 290. 131b]. *1642:* egy estve mosogaték, s az mosogatóvizet vóm ki az uccára [Mv; i.h. 291. 349]. *1725:* Mint hogj már a Barcsai János ur(am) szakacsa el szökött volt ketelenittettünk ö kglmek számára főzö Aszszonyt fogadni ... Ezen főzö Aszszony mellett ugjan Csak szolgálatott kellett tartanunk, a ki Szapult, és p(rae)benda Czipot sütött s mosogatott, Kinek fizetése ... Flor. 8 Den. 63 1/2 [K; TKL]. *1823–1830:* nem mindenkor lévén cselédje, sokszor mosogattam is [FogE 91].

7. aranyat mos; a spăla nisipurile aurifere; Goldsand spülen/waschen. *1757:* Találtatik a' folyo vizekbenis, mint a' Marosban, Aranyosban, és más patakokban szerte széllyel, a' Szamosbanis igen szép arany, mellyet többire a' Bányász Czigányok szoktak keresni, és mosogatni [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

8. (partot) rendre elsodor; (despre riuri) a spăla/săpa incetul cu incetul; (Ufer) nach und nach weg/fortschwemmen/spülen. *1844:* ezen ... Berekhezis a' Szöllök alatt lévö Sodoritböl apprán ként mosogatott a' Szamosfolyo vize [Km; KmULev. 1 Kosztin Györgye (57) col. vall.] | Székely István ... a' Felsö Berekben ... már régen kaszálgat ... és mivel a' Szamos kaszállo helyét aprádanként mosagotta, itten a' hely pedig tágosodott ... öis ide által járagatván, a' helyet ... irtogatta és kaszálgatott [Szászfenes K; i.h. Longán Zaharia (60) col. vall.].

9. *vall 1656:* Jesus Christusnak ... ö Szent felsegenek, szent vére mosogattia, az en ondok sebeimet [Ádámos KK; BálLt 93].

mosogatás 1. (ruha)mosás; spălat(ul rufelor); (Wäsche)-Waschen. *1587:* ot letunkben[a] ... Gaszdanak haza nepenek, Mosogatasert —/60 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével. — [a]Fejérvárt]. *1598:* Balogdi farkas ... wallya. Aminemew zerenchetlensegh es nyawalia az zegeny Zekeli Andrason volt, nyawaliaiaban eginehanizor mentem hozza, nagi zitkozodassal panazolkodot nyawalias hogi az rokony keozzewl sohol chiak egi attia fia sinchen, hanem ... betegsegeben mosogatasbol agiwetesbeol mibeol fodor Gergelne volt mellette [Kv; TJk V/1. 123].

2. (edény)elmosás; spălatul vaselor; (Geschirr) Abwaschen. *1679:* Mosogatáshoz valo, Lábas tölgi fa Désa nro 15 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94]. *1680:* ezen Pitvarban egj Paraszt Pad Szék, az közepi valu formára vájot ugjan ott egy katlan, mellybe mosogatásra valo vizet szoktak mellegiteni [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17].

mosogatóasztal edénymosó asztal; masă pentru spălatul vaselor; Abwaschtisch. *1758:* Csatlós mosogató Asztal 3 [Branyicska H; JHb 109/151].

mosogatócseber edénymosó cseber; ciubăr de spălat vase; Abwaschzuber. *1681:* Sütö Ház. Pitvara ... Vagyo(n) ezen pitvarba(n) ... Mosogato Cseber Nro 1 [Vh; VhU 519]. *1693:* Fa Edenyek Divisioja ... Egy mosogato cseber ... Mihoknak [Ne; DobLev. I/38. 11]. *1697:* mentünk az Konyhára ... Ebben vagjon ... Mosogato cseber nro 1 [Borberek AF; Mk Urb. 2]. *1725:* (A) Sütö házb(an) ... egj Mosagato Cseber [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6]. *1755:* Nagy vendely 1 mosogato Cseber 1 [Buza SzD; LLt B]. *1756:* avatag mosogató Cseber 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1761:* Tsere fábol valo mosogato Cseber Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31. 37]. *1813:* Masagato Cseber 1 [Veresegyháza AF; Told. 18].

Szk: *lábas ~. 1679:* Lábas mosogato Cseber nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. *1797:* Mosogato lábos Cseber 1 [Köbölkút K; CU]. *1848:* Három mosogató Lábos Cseber 50 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mosogatódézsa edénymosó dézsa; ciubăr de spălat vase; Abwaschzuber. *1816:* Egy rongyos mosogato Désa [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

mosogatótekenö mosóteknö; albie/covată de spălat; Waschtrog. *1594:* Az Somlioy maior hazban ... Mosoghato tekeneö vagion No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7]. *1648:* Egy szappanozo. Masik mosogato tekeneö [Komána F; UF I, 931]. *1669:* Egy kis mosogato tekenyö [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1685 e.:* Hasatt mosogato tekenö Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 7]. *1699:* az Eczetes hazba ... Mosogato tekenö Nrö 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1765:* Mosogato Tekenö 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 8].

mosogatóvíz edénymosó víz; apă de spălat vase; Abwaschwasser. *1642:* Én egyebet nem tudok az dologban, hanem egy estve mosogaték, s az mosogatóvizet vóm ki az uccára, s hallám, hogy erösen sírnak-rínak ott Kapusinál az gyermekek, s odafele menék [Mv; MvLt 291. 349–51 átírásban]. *1679:* Elsö Sütö Ház ... Mosogato viz hevetö katlan [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64].

mosóház spălătorie; Waschhaus. *1679:* Moso Ház. Ez az Kis Udvaro(n) mindgyárt az első Sütő ház mellet vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 65]. *1681:* Moso ház oldala sövenyes, tapaszos [Hátszeg; VhU 600]. *1740:* ezen Udvarrol bé menven az Moso Hazban, mely haz elöt tanáltatott egy szep Tornaczoska [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1742:* Pálosan[a] ... az ... udvarházban ... találtatott edgj fedél alatt nyoltz Ház, edgy nagy Palota, és edgy Mósó Ház [Ks 10. XL. 19. — [a]NK]. *1832:* A' Moso Ház ... Ebben találtattak ... Egy nagy állás, melyen a' Grofné Asszony ő Nsga Etzetjei állanak [Sáromberke MT; TSb 26]. *1847:* Van ezen telken egy mosoház sisza fedél alatt [F.árpás F; TSb 46]. *1848:* Mosoház ... Két nagy Gunyát őszveszedő asztal 10 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mosolygás mosoly; zîmbet, suris; Lächeln. *1657:* csak mosolygással mulatám az dolgot [KemÖn. 193]. *1678:* Oly embereknek mutathatja kgd ezen levelemet, tudom ki fütyöléssel, ki fócsóválással fogja ezen dolgot érteni, ki mosolygással tészen ítéletet s feleletet felőle [TML VIII, 228 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1787:* Midőn ... szegeny Qvartejamra meg erkezém, meg látám Mártont, melyen meg ütkőzém és nem tudám örvengyek é vagy szomorkogyam, midőn ... Aszszony Anyamnak egy mosajgasabol minden jot hozek ki [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Kriszinához].

Szk: *szerencse ~a. 1662:* A szerencsének első tekintetében, mosolygásában való nagy magahittség és bizodalom s az egy embernek hirtelen való káros rossz tanácsa illy kárt tett vala [SKr 79–80].

mosolygású szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *farkas ~* kb. vicsorgó; rinjitor; fletschend. *1811:* Schmidt Márton ... fekete szeg, fekete borzos haju ... kedvetlen tekéntetű, Farkas mosolygásu [DLt 749 nyomt. kl].

mosolygó mosolygós; zîmbitor; lächelnd. *1661:* Szent Páliné asszonyommal, az én édes, kedves, kőszvényes lábú, szépen mosolygó, piros ajaku ... szerelmes néném mel egymást soha el ne hagyjátok [TML II, 177 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1747:* Ezzel adgya Isten hogy hamar időn csokolhassam meg mosolygo Szajadot [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

Szn. *1573:* Anna Mossolgo ferenchne [Kv; TJk III/3. 192].

Hn. *1716:* A mosolygo nagy szölömet gyepböl fogtam [M.királyfva KK; EHA]. *1781:* A' Mosolygo szöllö alatt valo gyep [uo.; EHA] | Mosollygo (szö) [uo.; EHA].

Szk: *~ beszédű. 1788:* 12 Esztendős Fiu ... tsak magyarul beszéll, mosolygó beszédű [DLt nyomt. kl] ✱ *~ haragú. 1710 k.:* Szitok nélkül lévő, halovány, hallgató, mosolygó haragú embertől Isten oltalmazzon minden keresztyén felebarátomat [BÖn. 498] ✱ *~ szájú. 1811:* Merinkós György ... nyirett fekete bajuszu, mosojgo száju, vidám tekintetű [DLt 84 nyomt. kl].

mosolygó alma 1. almafajta; un soi de mere; Art Apfel. *1749:* holmi Havadtöi és Bezedi emberek hoztanak volt affele Zöld és Mosollygo almakot vekajat 1 Marjason s 3 Sustakon adtak [Torda; Pf]. *1811:* Vagyon csengő alma Van mosojgó alma [ÁrÉ 32]. *1841:* Téli alma ... Mosojgo alma Muskotáj alma [Kisilye MT; LLt].

2. mosolygó almafa; un soi de măr; Art Apfelbaum. *1625 u./1687:* Az Adorján völgyében a' hoszszu borozdá-b(an) adtanak a' Mihály fiak 8. gyümölts fakat ... az also borozdaban 2. mosolygo alma [MMatr. 159]. *1643 k./1687:* Vadasdi Varga János ... Praedikátor számára hagyott egy szép oltoványt ki is mosolygo alma [Vadasd MT; i.h. 152]. *1687 k.:* Az Orotványb(an) Suba Mihály rétib(en) adott Török Péter égy mosolygo almát templomé [Geges MT; i.h. 174]. *1687 u.:* A' csorgo árokjánál á két hold föld végiben vagyo(n) két oltovány ... égyik piros körtövély, másik mosolygo alma [Bede MT; i.h. 150]. *XIX. sz. eleje:* Bodo Mosojgo Alma Nro. 3 [Keménytelke TA; IB].

mosolygó almafa egy fajta almafa; un soi de măr; Art Apfelbaum. *1660:* Ferencz Márton hagyott égy mosolygo alma fát a Templomhoz [Havad MT; MMatr. 168]. *1679:* Az szőlő fón is tudok egj mosolygo alma fat [Vadasd MT; Told. 41]. *1697:* Sipos István ... egy alma fa mosolygo alma fa leven az irotvanyba aztis hagya Templom szamara [Sóvárad MT; MMatr. 210]. *1710:* Tsokfalvi[a] határon ... egy Alma-fa ... vagyon zállagban Killyen Andráséknál két véka buzáért, ez is mosolygo alma fa [CsS. — [a]MT]. *1721 u.:* a Siko tserében ez a ketto mosolygo alma fa [Atosfva MT; MMatr. 183]. *1766:* ki veven két fat ugy mind egy mosolgo almafat es magonkot almafat [Malomfva U; Ben.]. *1786:* A Kurta nevű orotvanyabol ... Kadar György vagat ki egy Mosollygo alma fát [Backamadaras MT; CsS]. *1796:* Sz(ent) Imrei Szabo Josefnek a Néhai édes Attya Szabo Mihálj olttott volt ennek előtte valo időben a Sz. Imrei Also határon ... egy Mosoljgo Alma fát [KGy].

Szk: *oltott ~. 1795:* azon borozdának az also véginél egy otot mosollygo alma fa vala [Rigmány MT; LLt 84/8].

mosolygóalma-fiatal mosolygóalma-csemete; puietul acestui soi de măr; Pflänzling einer Art Apfelbaum. *1638:* Nagy István hagya[a] ... egy mosolygo alma fiatalt [Havad MT; MMatr. 168. — [a]A templomnak].

mosolyodás mosolygás; zîmbet, suris; Lächeln. *1593:* Ersebet, Zabo Balas zolgaloia vallia hogi egikor Jstuan kouachne wl vala az so eorleo mellet, es Caspar kouachis elótte al vala es az kouachnenak aiakat pittirgeti vala, az Azzoni peneg ... azt mongia vala Caspar kouachnak, Edes lelkem ... ne(m) tagadhatod hogi rezed nem volna ez giermekben mert mind zeme zaia orra mosoliodasa ollian mint neked [Kv; TJk V/1. 379].

mosolyodik 1. mosolyog; a zîmbi/surîde; lächeln. *1582:* En mo(n)dek Cassaj Kalamar Tamasnenak it wolt hegedws Mihalne mikor hasas wolt Eo penig mosoliodek azzonj (!), hogj en azt mondam, Eo penig firtatnj kezde az nemet Mihal leaniat [Kv; TJk IV/1. 59h Iso Amburusne Anna azzonj vall.].

2. elmosolyodik; a începe să zîmbească; zu lächeln anfangen. *1619:* kérem én nagyságodat, hogy hitre adja nékem nagyságod, hadd veressem karóba az ebet[a]. Arra mosolyodék[b], s mondá, hogy: Azt nem mivelhetem, de meghallod, hogy bizony éhhel öletem ott meg az latrot [BTN[2] 238. — [a]Gombos András híres tolvajt. [b]A vezér].

mosolyog 1. a zîmbi; lächeln. *1570:* Kis Marton Katalin ... vallya hogy Eccher az Sywlmos Torol Jeo volt Latta hogy az Keozepwchan egyk zeren Zabo Janosne egy leannyal fely Jeo volt, Masik zeren penigh Eotthues Demeter, Es az azzon Mosoliogh volt Eotthues Demeterre [Kv; TJk III/2.

34]. *1629:* Keopeczi Daniel ... Nyireo Ferenczel tarsalkodot eozue, en mondek neky vegyetek engemis keozitekb(e), mosolyga aual el valank [Kv; TJk VII/3. 107]. *1724:* Mikesné Aszszonyom ... csak félen kezdett beszelni mosolyogva [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1762:* reggel voltam a szegény bátyám Rettegi István uramnál ... azelőtt pedig, hogy a lélek kiszakadott belőle, az egyik kezének megmozdításával beszéllett, de egyebet nem értettek, hanem ezen szót: „omnia", melyet mintegy mosolyogva mondott [RettE 134–5]. *1823–1830:* Erre én semmit sem szóltam, nagy szégyennel kimentem az házból, amikor engemet a grófné mosolyogva küldött ki, mert mikor jobban haragutt, akkor mosolygott [FogE 158].

Szk: *egymás szemébe ~. 1699:* láttam hogy egy más Szemiben mosolygottak Suttogtak, bugtak, beszélgettek ketten [Hr].

2. kb. virul; a înflori; blühen, gedeihen. *1811:* Meg hevül az idő, Nyári napok jönek, Indulnak fuvási a' Déli szellőnek, Oh mint mosolyognak minden fák nemei ... Égy mást köszöngetik gyenge meghajtással, 'S mintégy tsókolódnak lassu susogással [ArÉ 55].

3. *reménysugár ~ feléje átv* rámosolyog a remény; a avea o rază de speranță; die Hoffnung lächelt ihm zu. *1854:* Balsorsunk sebére írt, a' jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen: a borúlt láthatárról reménysugár nem mosolyg felénk [ÚjfE 3].

mosóné mosónő; spălătoreasă; Waschfrau. *1789:* Mossoné 2/30 [WLt Cserei Heléna jk 30a]. *1793:* A Mosonek(na)k Rf. 1 xr 12 [H; Ks LVII/53b]. *1816:* Volt Mosoné Nagy Ilonkának 40 Rf. [Kv; Born. IV. 41]. *1849:* kifizettem ... a volt fogadosné és mosonéját őszszesen 24. frt 52. xrt ezüstben [Kv; Végr. Vall. 8]. *1867:* Kosztra fizetek holnapjára 7 frintot mosonénak egy évre 6 fl [Pf Pálfy György apjához, Pálfy Lajoshoz Kv-ról].

mosópad sulykoló pad; capră de spălat; Schlegel/Waschbank. *1706:* vitt el ... egy gyalog padot, ket hus vagho padot, egy moso padot [Kőrispatak U; Pf]. *1812:* Egy Moso Pad xr 13 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 3].

mosószék sulykoló szék; scaun folosit la spălarea rufelor cu mai de bătut; Schlegel/Waschstuhl. *1679:* Tölgy deszka moso szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 112]. *1787:* Két moso szék [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 10]. *1820:* Egy moso szék [Mv; Told. 22]. *1833:* A Cseléd ház ... Moso szék egy [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

mosott 1. kimosott; spălat; ausgewaschen. *1636:* mosot falka fonal, kender, lennel Elegy nyomnak Eggiwt libr. 12 1/2 [Kv; RDL I. 109]. *1679:* mosot fejer Juh gyapja nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. *1789:* vettem kezemhez ... Mosott fátyol keszkenöt, német köntöshez valo taszlit 4. kettő mosott, s egy mosott elö ruha [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1824:* mosatt fonal [Fugad AF; HG Mara lev.]. *1826:* Egy rongyos mosott sellyem keszkenö [Koronka MT; Told. 19]. *1829:* Juh Gyapju nem maradván ... Pénzen vásároltatott Zsíros 120 Mázsa 58 font ... Pénzen elköltt lefűsült 1 Mázsa 40 font ... Meg maradott mosot mely két annyi Zsirosbol jött ki 16 Mázsa 95 font [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. mosással megtisztított (gabona); (cereale) curățate prin spălare; (Getreide) durch Waschen gereinigt. *1680:* Masodik szuszekban mosot buza Cub 12//3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 20]. *1683:* Szemen szedet buza Sax Cub. 25// Mosot buza Sax Cub. 34 [Görgény MT; UtI]. *1684:* Mosot Kőles Cub 10//— Közönséges Kőlős Cub 168// [Fog.; UtI] | Az Kastelyban mosot Buza Sax Cub nrö 20 [Radnót KK; UtI]. *1690:* mosot Buza Sax Cub 1 [BK Kentelki inv. 4]. *1717:* Négy középszerű székely szuszék ... edgjikében vagyon Fejérnek valo mosott buza metr. 23 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. *1736:* Temetési alkalmatosságra öllöttek fejernek valo mosott, háromszor rostált búzát mtr. 50 [Földvár TA; CU XIII/1. 289]. *1832:* Mert enem* kitsiny dolog végben vinni — hogy télireis elég mosott Buza légyen anyi Cselédnek! [Torda; IB. Demény János tt lev. — *Olv.: e nem].

mosóvályú '?' **Hn.** *1822:* Kutfö berkibe a' moso vállu mellett (k) [Gyerővásárhely K; KHn 156].

most 1. (éppen) ebben a percben/időpontban; (chiar) acum, în momentul acesta; jetzt (in dieser Minute). *1552:* hirunk ith mosth egeb nichen, hanem a mith ez elweth vallo leuelwnkben irtunk valla Modua fellwl [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Báthori Andráshoz]. *1578:* Monda erre az Annya Frusinazzonnak, Jo fiam Ne haborgas engem most [Torda/Boldoc TA; Thor. V/14]. *1593:* Kowach Balint vallia ... Az Ajto eleot Anna Vincenek a' Niakara chyngheleodek, es monda, ha most el Megy ez en hazamtol bar teobzeor ide Ne Ieoj, ide se tekinch [Kv; TJk V/1. 423]. *1637:* Eötueös Janosne ... kerde batiamat ... hogj no Pal mester megh is azon szoban vagye az kibe(n) ez esue (!) valal, s monda batia(m) hogy en mostis abba(n) [Mv; MvLt 291. 109b]. *1701:* az melly ember Deák Uramekkal volt látván hogj az en léányom az kerteken mégyen fél monda Ti Tagodgjátok hogy itt nincsenek s ihon az Felesegek most fut ki az kerten [Keresztényalmás H; Szer. Luka Kirána (80) jb vall.]. *1757:* ezen föld az melljen most állunk és hűtlűnk az Kornyételki határb(an) vagion [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17f]. *1809:* Halottam ... Nagy lármát ... hogy azt kialtoztak ... jertek Mert Kestkes (!) Mihalj az Apjat meg ölte Most az Annyát öli [Rava U; UszLt ComGub. 1602].

Szk: *~ (az) ideje. 1663:* Most az ideje, Nagyságtok serénkedjék [TML II, 473 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1689:* értem hogy kgld Janos Deákot oskolaba küldötte, azt nem banom hogy Kgld tanittattya mert most ideie [Nagykászon Cs; BCs] ✱ *éppen ~. 1749:* Gergelly Ur(am) ... eppen most dörgöli maga magat az Tűz előtt [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1780:* Sokakot láttam ottan innya, és haza hordani az Bort onnéd, de éppen most nem gyün Eszemben kik voltanak legyen [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

2. jelenleg, a jelenben; în prezent, la ora actuală; gegenwärtig. *1552/1567:* az Jozag nem chyak eowe hanem batthae es eocheye ostatlanok vagywnk ... eok most ew felsege zolgalattyaban vadnak Munkachyban [Pókafva AF; JHb XXVI/33]. *1573:* Dorottya nehai Nerges Ianosne azt vallia hogi Keore Janos az Attyatwl Marat hazat es egeb eorekseget atta ely ... mellyet most felesege Byr, kyert eo Igenis feddet rea hogi Eositwl es attyatwl marat hazat agia ely [Kv; TJk III/3. 48]. *1578:* Az Mezarossok dolgarol eo kegmek voxot kerdwe(n) ... egez warassul wegeztek hogy amint ez elót a waras El wegezte é dolgot ... a zerent akaryak mostis hogy az hus arulasba procedallyanak [Kv;

TanJk V/3. 162a]. *1590:* Actor Paulús Georgifi ... Zallitam az pert az megh holt Peterfi Janossal az felesege Vrsúla Aszo(n)ra ki most Kysmeoden Biro Miklos felesege [UszT]. *1615:* Becz Palnera szalla az uta(n) Mate Peter, most az fia Balas Benedeket szolgallia, oda Kótte magat [BLt 3 Zent Martoni[a] Kovacz Bartalis (35) ns vall. — [a]Cs]. *1717:* A Károly Fejervári szóló felól tudakozodtam. a déákok most is dolgoztattyák [Buzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. *1750:* Régentén a Törvényfa ott volté a hol most, vagy pedig alább Szemerja felé? [Sszgy; HSzjP vk]. *1770:* Az Erdöt szabadoson eltük s eljük mostis [A.várca Sz; IB].

Szk: *akkor is ~ is. 1715:* a Völgjben volt valami darab Lunka (: kaszálo :) a mellj akkoris, mostis Mogosnak hivattatott [Ponor TA; WH. Pracze Flora (64) jb vall.] ✱ *akkor is nem ... ~ sem. 1665:* ugy el veszet vala az ut hogy akkoris el nem jarhattak ot s most sem jarhatnak annyra el vesztegette az malom arkabol ki foljo viz [Jobbágyfva MT; BálLt 50].

3. mostanában, mostanság; in zilele noastre, acum; heutzutage. *1599:* ne(m) tudo(m) az egy zallasoknal teobbet az lengelfaluiaknak de abba ne(m) szallottak most [UszT 14/10 Damianus Thamas de Bogartfalúa (60) lib. vall.]. *1638:* enneke(m) Mostoha Aniam volt az Aszon, mostis el iü hozzam tiz, husz penzert kölczon kerni [Mv; MvLt 291. 144b]. *1724:* Hallom aztis, h(ogy) mostis sokszor héje hujaznak, tantzol(na)k [M.királyfva KK; BK. Moldovanj Bukur (40) falusbíró vall.]. *1736:* Ha megláthatnád, mennyi mocskos levelet írnak most egymásra Bécsben ... akkor bizony elhinnéd, hogy igazat írok | Nem vala abban az időben annyi emberszólás mint most, hanem az tréfában igen gyönyörködtek asztalnál [MetTr 360, 362]. *1741:* Vagyon két darab Erdőis most kézdvén epűlgétni [Mocs K; JHbK XLIX/25]. *1743:* a Dombai rétet ... ennek előtte kaszálgatták most pedig a' fűz fa fel kezdette nöni ... meg iszopoltatot és el veszet [Sövényfva KK; JHbK XXVIII/9]. *1759:* Abán kívül más posztóból való köpenyeget talán Apaffi Mihály fejedelem sem viselt, de most ugyan alávaló ember, akinek fejér aba-köpenyege vagyon [RettE 90]. *1775/1781:* most ... tsak kolbász forma asztagokot rakatnak [Máda H; JHb LXXI/3. 385].

4. ez alkalommal, ezúttal; de data aceasta; diesmal. *1542:* egebeketh hyzem myndenth meg irthanak. En mosth thobeth nem irok k. Isten tarcha meg k. nag sok eztendeyg egessegben [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1560:* Thy keg: ket: ennek elëtteys emběróm altal meg leltem vala, feketö (!) Barlabas altal az Borgoy Dyzno tyzedlese felël, Azert mastys kerem thy keg: hogy keg: mynd az keg: iozagat s mynd a' myenket eg' arant tyzedellye [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41 Myko Balas lev.]. *1569:* Azert kgdet mostis kerem es Intemis tisztem zeren ez w felge jobagyath kgmed elegytesse meg az w hyty zerenth [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. Arcis georgen a beszt-i bíróhoz]. *1580:* Az pallerok felól ... wegeztek hogy ... az also tanachy ... mostis az terhet wegie fel es wysellyen eo kegmek az palleroknak walaztasara gondot [Kv; TanJk V/3. 209b]. *1662:* többet most erről nem írhatok [TML II, 340 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* En uram most töb panaszt nem irhatok mert megh elég volna szazra. hagjom csak akora mikor I(ste)n kgdel szembe jutat [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1780:* Invitálását kedves Néném Aszsz(onyna)k látom ... de ugyan bé mehetesem iránt én is bizonyost most nem irhatok [Szava K; RLt O. 1 Sombori László Gyárfásné Salánki Sárához]. *1829:* Mostis bátorkodtam a' T(ekintet)es Sogor Urékhoz follyamodni [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz].

5. nemrégiben; de curind, nu de mult; unlängst. *1568:* most bornemizane ... meg fogatta az haydúkath hogy meg lessek feyerwary durkoth es az orat ayakastol el metedgiek [Kv; TJk III/1. 228]. *1594:* Vagion Egi Thoo kin egi Malom uolt harom kerekeuel, de most az Arviz minden Gattiat el zagatta [Goroszló Sz; UC 113/5. 34]. *1632:* Opra Badilla ... most zallot ide [Szesczior F; UC 14/38. 90]. *1677:* attam Husz most jüt ujj Gyalogok(na)k egy hopenzeket f. 60 [UtI]. *1709:* a kerdőben forgo kertet most ebben a zene bonas kurucz vilagban kerteltek oda [F.csernáton Hsz; HSzjP Bod Daniel (50) ns vall.]. *1762:* azon belöl a hol most az Mgs Groff Bethlen Miklos ur eö Exja pappiros malma epittetett [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1838:* egy darabatska most le vágott Erdö hely [Mezőnagycsán TA; TGsz 35].

Szk: *~ közelebb(ről). 1752:* a' most közelebb elfólyt őszszel a' kert hitványotska volt [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1777:* Jánas ... már fel serdült iffiu most közelebb kelvén ki a' Collégiumból [Cintos AF; KGy]. *1814:* a' Gróf Ur ö Nagysága itten ... most közelebről jo Istálót igazittatott az el senyvedett heljet [Banyica K; BfR 117/1 Botos Puntya alias Szuts (56) prov. vall.] ✱ *~ legközelebb. 1732:* most legh közeleb ki fordulván minden lovaibol egy jo Török Paripaját ajándekozá Székely Elek Uram eo kegjelmének [Kilyén Hsz; LLt] ✱ *~ nemrég(en)/nemrégiben. 1738:* Lattam itt az uczán hogy most nem regen Nagy Gyuri meg fogta vala Kirilla Vonul(na)k az mellyén az ingét ... s' ott vonakod(na)k vala [Galac BN; WLt Oltyan Flore (46) zs vall.]. *1748:* az Felesége házát most nem rég tornáczoztatá s fedeté meg náddal Ferenczi Ur(am) [Torda; Borb.]. *1757:* túl az bükkön találtam egy embert ... azt mondgya, az Blága Demeter fiai is Vonul, most nem régib(en) itt járt [Mutos Sz; WLt Pap János Honorabilis Pap Sándor fia (20) vall.] ✱ *~ újabban. 1625:* most ujabban semienj falua Jzentetet volt Galamfaluanak, hogi rea tartozzanak az toruenire [UszT 175a]. *1763:* Nevezet szerént nem tudok egyet is most ujjabban kik erdőltek [Zágon Hsz; Szentk. Andr. Elekes (35) pp vall.] ✱ *~ újantában. 1801:* A most ujjantába ásotatt Malam árka [Gernyeszeg MT; TL] ✱ *~ utolban. 1831:* egy elsöbe adtam néhie 15 Rft árra portékát ... De most utojba ... vásárlott 214 Rft és 25 xrokra [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő nyil.] ✱ *~ utolszor. 1710:* ezt a napolyi resz jószágot ... eö Nga, most, utolszór Kabos Sandor Uramis, csak, Türelem szerint birtak, az napolyi Uramék, engedelmekből [Csepegőmacskás K; JHb III/74] ✱ *csak ~. 1772:* a' mint csak most a' mult napokban látám, az edgjik also kerék csak alig vánszarog vala [Adámos KK; JHb LXVII. 296]. *1806:* Vagyon egy jo nagy Csür melly fa ágasakan ál sövény oldalu, két nagy Csürszájja tsak most ujra szalmával fedett [Szászerked K; LLt].

6. a legközelebbi jövőben, ezután; în curînd; in der nächsten Zukunft, nachher. *1572:* Az vr megh irta ... hogy az keo mywes ... Jeone fel az varba mywelny; ha oth myweth talal Kegmed kwlgie Aratas vthan fel. Ha penig vgyan nem akar Egyebeth benne Thenny hanem most akar el Jeony kegmed vgyan az keówekkel Eggyewth kwlgie fel [Görgény MT; BesztLt 3680 Blasius Tholdalagy prouiosor in Georgeny lev.] *1686/1696:* mivel most gyülésis lészen ...

Feiérváratt, oda hozván I(ste)n Kket, akkor azon materiarol beszelhetü(n)k [Harasztos TA; JHbK XXXII/30 Felvinczi Zsigmond lev.]. *1721:* én mast be fogok menni az ország Gyülésire ha Isten meg segil [Csapó KK; Berz. 17. XII]. *1729:* most mihent uy Ceh gjülesünk lesz az öt forintot nyolczra ki potollya [Kv; ACJk 142]. *1736:* Balintit Uram ... csak roszszúl vagyon s nem is hiszem, hogy a mig a most be allandó Gubernium Confluxussa fog duralni, hogy a Guberniumb(an) comparealhasson erötlensége miá [ApLt Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből]. *1796:* Bir ... egy puszta Házhellyet, mellyet ... Zállagositott volt el ... azon helyre most Nagyságod Házat epittetni akar és annál fogva az Exponensnek Joszágát terhelni [Nagylak AF; DobLev. IV/756a]. *1854:* az Völtsi völgy észkába ... most tavaszbuza és zab fog vetödni [M.köblös SzD; BetLt 3].

Szk: ~ *következö.* *1699:* Mint hogj Ujfalusi Samuel Atyánkfia a' T. Ecclésiát requiralta még fenn lévö adossága felöl, igérvén némely részének meg fizetését borul, igért ... a' most következö szűretkor[a], urnas vini nr. 50. ~ ötven veder bort annyi pénzben adván a' bort a' mint fog indulni [Kv; SRE 62. — [a]A bejegyzés okt. 11-én kelt] ✱ ~ *közelebb.* *1737:* Most pedig közelebb, a melly Literalék készenn vagjnak ... küldje által [Dés; Jk 471] ✱ ~ *mindjárt/mindjárást.* *1648:* most mindgiart ... igirenek adnj ... egi ... Jobbagiot [Hsz; BálLt 1] | A telek most mingiart excindaltassek Kamuthi Miklosne Asz(szonyom)nak [O.fenes K; JHbK XLIX/32]. *1693:* Az Tatár al(ia)s Bela rész Portiot ... örökös Jobbagiokkal es Sellerekkel edgjütt ... Fogarasi Györgj Deák Ur(am) Biro Samuel Vr(amna)k most mingyárást mi elöttünk per manus kezében bocsattya [Martonfva Hsz; DobLev. I/36] ✱ ~ *nemsokára.* *1831:* talán nost nem sokára ki nyilatkoztattya az Ur Isten a tolvajt [Dés; DLt 332. 21].

7. fennebb, az elözökben; mai sus; weiter oben, im vorhergehenden. *1779:* most Titulalt Magyarosi, Beniamin Ur [Ne; DobLev. III/536. 1a]. *1783:* A most nevezet Károsok magok mondották nekem, hogy ... Beresztelki Pap Flora kalákolta volna ki nekiek Nanya Makavéjt [Faragó K; GyL. Bukur Todor (60) jb vall.]. *1793:* Udvarhelly Városnak Magistratussa most emlitett határozás iránt illetlenül szollott [UszLt VIII. 8/68 a gub. Kv-ról]. *1841:* A nevezett szolgának ... az elöbbi ... vallomása ... a gazdája most le irtt vallomásával sokakba nem lévén egyezö — a gazdát ... a szolgájával szembesíttyük [Dés; DLt 1541. 9a].

8. ebben az adott esetben/helyzetben; de data aceasta, acum; in diesem gegebenen Fall. *1681:* most az egyszer his Rationibus megh Gratiaztuk [Dés; Jk]. *1732:* az Ne(m)es V(á)r(me)gye maga Attyai Kegjességbül most egyszer meg gratiazott néki [Dés; Jk]. *1778:* modo legitimo, pénzel kenáltatta, az A. az Iket ... de az Ik nem léváltá, kénaltattja mostis in figura Judici [Sepsisztván Hsz; BLev.].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *vhányad ideje* most vhány esztendeje; acum cîţiva ani; jetzt seit einigen Jahren. *1743:* Tudgjuk hogj mast harmad ideje mikor a' nagj drágaság vala öt marjason s egj petakon ... disztrahalta az Uraság buzáját Carolyvárt [Herepe AF; BK Herepei lev.] ✱ ~ *(vhány) esztendeje* 'ua.; idem'. *1730:* most esztendeje jó reggel keresni kezdém az Szántó taligámot ... az jobbágy Aszsz(onyo)m mondá hogy keressük Szakács Mättyásnit, oda menénk az házához s-ott találám meg [Csatószeg Cs; Borb. I Mihály Deák Uram de Al Csik Csato Szeg (39) ns vall.]. *1762:* most kétt esztendeje téli pasztora voltam az Utrizalt szölö hegyek(ne)k, és akkor elloptak volt ... karokatt [O.kocsárd KK; Berz. 4. 34. O. 5] ✱ ~ *vhány hete* acum citeva săptămîni; jetzt vor einigen Wochen. *1769:* Gróff Toldalagi Pál Úr ö nsga Ménesse Tél közepétöl fogva mind rühös volt, hanem most mint egy Öt hete, hogy gyogyulni kezdett holmi burjánnyal, és Dohattal orvosolván azt [Told. 19/44]. *1844:* Szakmari Ferentz ... mind Örökké gaz ember volt, most két hete is sok mocskolodo szokkal elszidta Cseresnyés Danielnét [A.sófva U; DLt 1441].

10. időhatározói jel-ú hsz v. ragos, ill. névutós fn előtt; înaintea unui adverb de timp sau unui substantiv cu sufix sau însoţit de o postpoziţie ; vor einem zeitbestimmenden Umstandswort od. vor einem Substantiv mit Suffix bzw. mit Postposition. **a.** (éppen most) az elmúlt; care a trecut (acum); (eben jetzt) vergangen. **Szk:** ~ *délután.* *1852:* Az angyali jo Groffné most delután meg látogatat [Kv; Pk 6] ✱ ~ *a héten* az elmúlt héten. *1720:* onnan hazais hajtotta[a] ö kglmenül most az heten elis adta [Tarcsafva U; Pf Szederjesi Janosne Annok (40) vall. — [a]Az ökröt] ✱ ~ *karácsony után.* *1756:* a Töke most Karátson után rotatot ketté [Póka MT; Told. 36] ✱ ~ *keddre virradólag.* *1815:* Fekete Stephán beszellette hogy a Szénával együtt el fogta Péter Mihálynét, most kedre viradolag [Mezöbánd MT; DobLev. V/983. 4b Szorduj Kratsun (40) zs vall.] ✱ ~ *a napokban* az elmúlt napokban. *1755:* Én[a] ... el akartam adni most a Napokban a Csűrt és a Házat, hogy ottan el ne ve(sz)szén [Albis Hsz; BLev. — [a]Bartos Kelemen] ✱ ~ *(a) nyáron* a múlt nyáron. *1771:* (Vincze Erzsók) most a Nyáron egy Verbunkos katonával ... el akart menni [Dés; DLt 321. 11 St. Kis (32) ns vall.]. *1776:* Most a' Nyaron mult Esztendeje bé hajtotta volt valami kárbol[a] [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4. — [a]A borjút] ✱ ~ *(az) öszön/összel* az elmúlt összel. *1673:* Az Fejös Tehenek közzül hét most öszszel ellettek [Fog.; UtI]. *1768:* most öszszel hogy elö jövék csépelöböl kezdém hallogatni, hogj sok szép pénze ... vagyon [Martonos U; Pf]. *1793:* most az öszen ... egészen elszánta magában hogy minden uton módon elváljék [Koronka MT; Told.] ✱ ~ *pénteken* az elmúlt pénteken. *1763:* mast Pinteken mene it fel az Generális Siskavits [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.] ✱ ~ *szombaton* az elmúlt szombaton. *1852:* az utolsó tehén bè eset a' jászolyba is többet lábra nem állat aztis most szombaton ki nyuzták [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ ~ *a tavasszal* a múlt tavasszal. *1815:* égy darabb föld szántatlan maradt ... ezen elmaradott földet most a tavaszszal az exponens Ur fel törette [Kv; Pk 3] ✱ ~ *a télben/télen* a múlt télen. *1713:* (A malom) csak most a Telben készült el [Marosillye H; UtI]. *1736:* ezen határon lévö szölöjenek az gyepűjet ki vontatta és hordatta el most az Télen [Sámsond MT; Berz. XVIII/32] ✱ ~ *vasárnap* múlt vasárnap. *1844:* most vasárnap is ollyan gazlodást tett le, hogy ... a' nép csudájára állott [A.sófva U; DLt 1441].

b. (éppen most) jövö, ezutáni; care vine (acum); (eben jetzt) kommend, künftig, folgend. **Szk:** ~ *nyáron* a jövö nyáron. *1800:* Most nyáron Éppen Édes Alma Éréskor leszenn két Esztendeje [Dés; DLt] ✱ ~ *szerdán* jövö szerdán. *1674:* Mironás vornik uram is szintén most szerdán érkezik meg az portáról [EOE XV, 367 Máté deák a fej-hez].

mosta vmitöl (oda)mosott; adus de (apele curgătoare); von etw. hingeschwemmt. *1690:* ezen Fog(a)r(a)si Territoriumon ... van Ngd(na)k egj kis hellyetskéje mely ... semmire kellö iszapos Olt mosta porond [Fog.; Szád. Recsei Bojer Peter foly.].

Vö. a *vízmosta* címszóval.

mostan 1. éppen most, ebben az időpontban; chiar acum, în momentul acesta; eben jetzt, zu diesem Zeitpunkt. *1550:* Kellenek ffely az leginek es menek az birohoz ... az biro ille(n) sot solt Azth ne(m) tudo(m) Michoda lezegö Embert kerestek ti Mosta(n) ... es meg sidogatta wket sem ielt ne(m) adot sem torwint ne(m) töt semi igazal ne(m) bocata wket [BesztLt]. *1570:* Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona ... vallyak, hogy ... Mykor az Molnar ... megh Betegwlt volna, hywathya hozza Borbel Janosnet hogy megh kenye ... Mond az Molnarnak Jm Mostan chiak ketthen vagywnk ... Azert Mond Megh hogy ha volt keozed az Rengeo Margit Leanyawal kyt ky verenek [Kv; TJk III/2. 100–1]. *1574:* Io vraim En Mostan Boros vagiok veletek egywt Lakozta(m), Mostan semmy valazt Nem tehetek, hane(m) Ioietek Mas Ideoben Eoremest Minden Iot vegezek veletek [Kv; TJk III/3. 343]. *1635:* megh duhotte(m) mostan ne(m) gondolok senkivel [Mv; MvLt 291. 37b]. *1728:* én már réghi ember vagjok, s makkos Pásztor sokszor voltam, de minket ezenn hellyen a hol mostan vagjunk Soha Senki nem haborgatott Tavalyigh [Hidvég Hsz; Mk I. I Nic. Mihály (71) jb vall.].

2. jelenleg, a jelenben; în prezent, acum; gegenwärtig. *1545 k.:* En Sombori Janos ... az mi rezem ennekem ozlasba jutot volna az wagy Jewendewbe Jutni kellene ... attam az en atyamffianak Sombori mihalnak eskewlewbeli rezeyerth ewrewke fiwrol fiwra megh hywathatatlanol de ezkepen hogy az mi mostan benne zalogol wolna megh valtcha az vthan maganak tarcha minden hozza tartozoywal [Zsombor K; MNy XL, 137–8]. *1556:* dorotthya azzon nagy sebestyenne ... almadj tamasnak eg haz helyet olah frathan, kyn Mostan az ew Jobagia Anthal kenez laknek ... akarna Jsmeg valamy summa penzbe el zalagosithany, mas Jozaga(na)k annal haznosbnak meg valtasanak okayert [Fráta K; SLt U. 26]. *1595:* Zaio Simon ... mosta(n) budosoba Vagion [M.csesztve AF; JHb XXVIII/58]. *1619:* Mi Mark Gaspar lo fv szemely Ferencz Lukacs szabad szekely mostan falus Biro [Uzon Hsz; BLt 3]. *1697:* All Csik szeki Kotormanyi Imreh István mostan Nemzetes all Csik szeki szentt Királlyi Bors Istvan uram mentsege alatt vagyon, ugya(n) sz. Kiralyo(n) lakik [Kotormány Cs; CsJk 11]. *1753:* négy hold moston széna fünek usuált örökös Föld [Mezőzáh TA; Told. 3]. *1757:* (A) tizen ött Magyar Forintákert is vallala mi előttünk kezességet mastan ... Csapon Commoralo providus Bordány Vónya [Csapó KK; DobLev. I/273]. *1779:* Szent Egyeden résideálo Nemes Némai György, és Götzen commoralo Párhon István ... Senkinek nem kénszeritéséből Válolának kezességet moston Nemes Belsö Szolnok V(árme)gyei Magistratualis Tömlettzében Rabságot szenvedö Vitzai Mihállyért [Göc SzD; WassLt].

Szk: *~ folydogáló/folyó esztendő. 1776:* ezen moston folyo Esztendőben az közölébb mult fársángon hozzám jövén az Méltoságos Groff Uram eő Nagysága ide valo Dikuj Szávuj nevü Sitárja, Valami szép malaczaim Lévén kérni kezde edgyet tőllem [Betlensztmiklós KK; BKG Dikuj Ilia (40) jb vall.] | ezen Mostan fojdogalo 1776dik esztendőben Pünkösd havának 28dik napján [M.köblös SzD; RLt]. *1811:* a mastan folylyo 1811dik Esztendőb(en) ... adatot gabonának az ára lészen vékájának ... Veres Báncoban 3 Rfr [Nagylak AF; DobLev. IV/934] ✱ *amiképpen/amint ennek előtte/ezelőtt ... ~ is. 1560:* magyar frathan es ohla (!) frathan, a' mynt ennek elötte byrodalmok wolt, mostanys wgyan byrtokok alat legyen, ez felwl megh mondot hazhelnek kwwle bekeseges wrasagaban legyenek [K; SLt S. 4] *1592:* az Arossagnak kereskedeo rendnek allapatiarol ammikeppen ennek eleotte vegeztenek volt, mostannis semmiben ne(m) vyttnak [Kv; TanJk I/1. 186]. *1598:* Balas Kowachne Catalin azzoni ... wallya ... Amint ezeleot az Thoteori Istwa(n) Citacioiara wallottam mostannis annal egiebet semmit az vtrumban ne(m) thudok [Kv; TJk V/1. 200] ✱ *sem ~ ... sem ezelőtt. 1570:* Takacz Balint, Nagy Janos, Reody esthwan, hytek zerent ezt valliak, hogy Ewk az Jakabhoz sem mostan sem ez eleowt semmy gonoz eletet sem orsagot Nem Twdnak sem hallottak [Kv; TJk III/2. 111].

3. mostanában, mostanság; acum, în aceste zile; heutzutage, jetzt. *1569:* az gherebenesy[a] Jobbagyok az falwn kyweol egy Lab feoldet Eltenek az feketeben, Mostan nem elyk, akkor penig Mykor Vramek Elnek vala senky Nem haytogatot sohonnan, hane(m) chyak mostan, vram halala vtan, kezdek az haytogatast [VLt 7/692 Petrus Czako de Menes[b] vall. — [a]TA. [b]MT]. *1583:* Legh elseoben forog eó kegmek zeme eleot mind az Zabo Georgy hazanak meg vetele kinek az arrat az ezer f(orin)tot le kellene thenny, S mind penigh azon kiweol valo sok keoltsegek, kik feokeppen mostan kenzergetik az varost [Kv; TanJk V/3. 274b]. *1602:* Mywelhogy mostan az dizno barmoth beosegesen hozzak az varosra, Tetczet hogy mezaros vraim az dizno husnak fontiat a' data praesentinum Adgyak negy negy penzen [Kv; i.h. I/1. 428]. *1693:* mostan igen hamar változhato haborusagos idő forogh [Dés; Jk]. *1761:* Oltsobb lévén moston helységeinkben az marha, mint vala ennek elötte, hogy Városunkon az marhahusnak fontyais aláb mérettessék szükséges [Torda; TJkT V. 49]. *1769:* Az ... fel fogott ház hellyek biratnak az Szomos Ujvári Dominiumhoz, mellyekről mostan Mlgs Daniel Todarás Urnak szoktak, és szoktunk Taxázni, és az urnak Esztendőnként bizonyos Summát adni [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks XXIII. 14].

4. ez alkalmommal, ezúttal; de data aceasta; diesmal. *1570:* Tavaly Ely volt vegezwe hogy Ez Jeowendeo zokadalomba Semmj vamolas Neh lenne senkytwl es semmybeol, hane(m) chyak az harsbol, Azert Mostanis keryk eo K. Byro vramat hogy ... senky Neh vamollyon, hane(m) az harsbol vegiek megh, aztis az kapwban [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1649:* Elegh uilagoso(n) declaralta(m) volt elebbi p(ro)p(ositio)mba es abbol emergalt p(ro)cessus seriessebe, miczioda excessust czielekedet az J az fiscus ellen mostan azokot ne(m) iteralo(m) hane(m) recuralok azokra [Kv; TJk VIII/4. 376]. *1735:* Deliberatum Minthogy az Inctus-(na)k Felesege halalos betegsegb(en) vagjon azert mostannis dilatio adatott [Dés; Jk 72]. *1748:* Uri igért jó akaratjából csekély Igen pataki[a] Házomnak Subleva(ti)ojára, igérte vala az Úr vagy három Szász helységbeli Dézmának impetra-(ti)ojában való assistentiaját, mostanis kérem az Ur engemet Sub Leváljon [TKl gr. Teleki Ádám lev. — [a]AF]. *1790:* Vegeztek Az mi regi Atyajink Ezen Articulusak megtartasat ugy mastanis vegezet az Che hogy köteles legen minden Betsületes mesterember meg tartani azon Büntetes mellet [Kv; KCJk 20b].

5. nemrégiben; acum, nu de mult, recent; neuerdings, neulich. *1546:* Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, masfeleel ... Bogathy Chaspar ... thenek illyen zerzeesth ... hogy az ke(z)[a] erdeebeel, Bogathy Chaspaar az Ew nemesi hazaath meg Eppyche ... Mostan magokath meg gondolwan ... keez penzyl aad Bogathy Chasparnak keeth forynthoth, hogy Bogathy Chaspaar ymmar az kezh erdeebeele (!) az Ew haza Eepylesere esz chenalthathassara semi faath ne wagasson esz ne hordasson [Panot[b]; DanielO 5. — [a]Értsd:

köz. [b]Panád KK]. *1568:* az Thorday gwlysen mastan w felsyge el vygezte hogy az ispanok el Jaryak megh czyrkalyak az nypet ha kyt ky adnak Nekyk nem zabad meg fogniok sem fel akaztany ... Bwntesse az artikulusnak Tartassa zerynt [Fog.; BesztLt 57 Casparus Beokeos supremus Consiliarius Regie Maiest(a)t(is) a beszt-i tanácshoz]. *1632:* Komanai Uduar ház ... Az kapun beleól iob kéz feleöl uagion egy boronabol fel rott, es mostan Sindeliezett Teömleöcznek ualo haz [Komána F; UC 14/38. 118] | Barany Miklos Dridy fi iobbagy volt, mostan szallott ide [Vád F; i.h. 11]. *1658:* Az Fejervari Papas Templomhoz ki mosta(n) el eget hagyok fl 40 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1699:* Vagyon ... egy darab mostan fel fogot dinyes kert gyalog füsz sövény kertel be keritve [Szentdemeter U; LLt Inv. 32]. *1732:* Mind ezeket a mostan be esküdt megje Biraja(na)k Barabas Mihalynak es Adjunctus tarsainak ... curajok alatt hagjtuk [Árapatak Hsz; SVJk]. *1780:* Conferala ... Komaromi Kristina Aszszony ... Szánto Elek Ur(am) és kedves Elete Parja ... moston született ... Fiak(na)k ... tizen öt Mgr Forintokot mellyeket jo follyo ezüst penzekül ki szamlalván Effective elöttünk Levalta is [Ne; DobLev. III/551].

Szk: *~ közelebb. 1751:* Az Adámosi mostan közelébb el mult Computus alkalmatosságával Vándor Péter ... az Vármegye Tiszteitöl az Falus Biro Házához tétetett két napokig detentioban [Balázstelke KK; IB. Matthias Hoch (50) lib. vall.] ✱ *~ legközelebb. 1680:* Christoph Balás hámori bányász volt, ennek előtte szabad ember is volt, de mostan legközelebb director Barrabás Péter uram szerzett szabad levelet [Dánfva Cs; CsVh 77] ✱ *~ nemrégen/nemrégiben. 1743:* mostan nem régen hallom hogy terhes azan asz-(sz)ony, de ki csinálta légyen néki a gyermeket én azt nem tudom [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1804:* az Ompolly vize mellett ... mostan nem régiben épült Országos Újj Hidon alol ... a' melly darab hellyet ... fel fogtanak [Sárd AF; EHA] ✱ *~ újólag/újólan. 1607:* mostan vyolan Jeöttem, es telepettem az varasra Deesre [Dés; DLt 299]. *1636:* uagyon mostan uyolagh Capitan Ur(am) altal epittetet keö pincze, fundamentomatol fogua mind uy [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ *~ utolja felé/utoljára. 1682:* Szabo Istvan Ur(am) ... azt teszi fel hogy el igazitotta ratioiat ... ha el igazitotta volna, nem compromittalta volna magat mostan utolliarais ratioianak el igazitassara [Kv; RDL I. 161]. *1819:* mostan utolya fele fél kupa sylvorium sem volt részére elegedendö [Kv; Pk 2].

6. a legközelebbi jövőben; in viitorul apropiat; in nächster Zukunft. *1542:* Mosthanes kegelmes azonyom engemeth Kwsthantinapoyba akar kewldeny, nekem nyncen myt thennem ... el megek az Istennek akarathyabol [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1570:* Thowabba mosta(n) az eo felsige aknayara chynaltatok valamy keotelet, Azert kerem kedet mynt Vramat hogy kmed adattna faggyatt az keotel szwksegere penzwnkert [Dés; BesztLt 56 Martinus L(ite)rat(us) Lyppay Camerarius Desiensis Casp. Zeochy beszt-i biróhoz]. *1573:* Zeoch Fabian, Azt vallia hogi Ment egykor Zeoch Peter hazahoz Zeoch palt otth talalta, hallotta hogi Illenmodon Zerzeodik volt Zeoch peterne vele, hogi ha az pert mellyet Mostan Inditok vgi Mond veghez vysed mynd Brassoba Zebenbe es az tablan 16 fltot adok [Kv; TJk III/3. 183]. *1594:* az mely iozagot mostan keozeotteok fel oztnak ez utan valo megh irt keotel alat ... Bozzasi Janos azert ... ki foglalhassa kezebwl es keozbe bocziathassa [Szászerked K; LLt]. *1614:* az Apiok eo nekiek az eö Anioktol valo harmadot kj nem Mutata volna az elleöt az Aniok halala vthan valo Eözuegysegeben tehat mostan legh elseöbenis azt excidalnank nekik [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével]. *1765/1770:* Az Simén András Uram mostan restauralando Malma [Széplak KK; SLt évr. Transm. 306]. *1774:* mostan Kükülló várat lészen uj esztendö napig [Megyesfva MT; LLt Fasc. 126].

Szk: *~ legközelebb. 1692:* mosta(n) legh közellyeb mük fiakul eo kglm(ne)k ki váltani bizony semmi keppe(n) megh ne(m) engedgyük [SLt AU. 54 Pokai Sarasi Zsigmond kezével].

7. *~ra* a jelenlegi időre; pentru acum; für die jetzige Zeit/jetzt. *1608:* Egy feleöl az my Bechiwlletes Vrunk Colosiari Ghellyen Jmreh, más feleöl penigh vgian az eö kgme Zerelmes hazas tarsa Kalachswteö Katha azzony, Coloswari Kalachswteö Ferencz leania ... teönek illyen ... testamentumot, mind mostanra, es mind ieöuendeöre megh allando keppen valot [Kv; RDL I. 85]. *1655:* Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratol ... citalta mostanra, s nemis comparealt [SzJk 78]. *1790:* Az elébbeni 5 esztendökröl valo Difficultassait ... különösön irtam, és ezek(ne)k Datuma akkor volt 17a Maji 1787. Most ezt ki nem tettem, nem tudván Nsagod tettzeset akkorrá dátáljamé, vagy Mostanra, a' mikorra a' két utolsokat datáztam [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. lev.].

8. *~ról* a jelenlegi időpontról; de acum; von dem jetzigen Zeitpunkt/jetzt. *1573:* A Semlye sitök kewansagat eö k. varosswl mostanrol Ely halaztottak ky keletre hogy azkor meg Mwtassak az helt hwlt (!) kewannanak Malom helt [Kv; TanJk V/3. 72a]. *1653:* A vár építéséröl ... aféle levélnek ország és tanács consensussából kell adatni ... Mostan pedig itt sem tanácsim nincsenek egészszen, sem gyülés ideje nincs, hogy ... végbe mehessen ... el kell haladni mostanról [ETA I, 96 NSz]. *1690:* Ezen Causa mostanrul Differalodik a Következendö szekre [Dés; Jk]. *1735:* Mezö Csánbanis az antiqua Sessioknak dolga ... egész Confusiob(an) találtatván ... mostanrol elmarad [Mezöcsán TA; Born. X. 7].

9. *~tól* 'ua.; idem'. *1662:* a fejedelem teste temetését ... mostantul más alkalmatosságra halasztotta vala [SKr 636]. *1704:* A protestatioban ... az elsö memorialisának a continentiája lévén ... azt kivánná, hogy sub authentico lenne kiadattatva, de ez ... mostantól csak elhalada [WIN I, 147].

10. *~tól fogva/fogván/kezdve* jelenlegi időponttól fogva/kezdve; incepind de acum; von nun an/jetzt ab. *1584:* Zeoch Demeterrel Eotwes Adoriannal es Brozer Andrassal vgmint Juhos emberekel el Adattak Juhokat es az varos hatarabol telliessegel zamky vetettek kiheoz Mostantol fogwa Akariak eo kgmek varosul tartany egienleo voxal eoneon magokat [Kv; TanJk V/3. 283a]. *1587:* myertthogy regteol foghwa mindeneknek mind kisded s mind Nag' Rendeknek, zwksegh wolt magokat az Waros keonyweben be Iratnj ... Wegezteteth hog' mostantol foghwan ennek Vtanna senky az Varos keonywebe be Ne Irattassek, méglen az be Irandonak Newe, Zemelie, allapattia ... megh nem esmertetik [Kv; KvLt Vegyes II/65–6]. *1649/1687 u.:* A' Visita(ti)ob(an) ... a' megyének[a] rendelök ... mosta(n)tul fogva a bor korcsomárlást [MMatr. 57. — [a]Káposztásztmiklósnak]. *1818:* ha nevezett Impetrans az ö eleibe szabott feltételek(ne)k és tartozásnak tökéletesen eleget fog tenni nem tsak Privilegiummal szabadoson élhet hanem mostantol kezdve tiz Esztendöknek le follyásáig senkinek ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba szabad nem fog lenni

rajta kivül az ő altala feltalált és fennebb megirt vízemelő Machinát készíteni [DLt 456 gub.].

mostanában 1. mostanság; în ultima vreme; heutzutage. *1655:* Galambfalvi Ferencz kivana melle viszsza adattatni Kalmandi Annat, de az J(ncta) instala hogy semmikeppen nem menne mostanában czak simpliciter, mivel sok okokot szolgaltatot volna elmenetele utan a tüle valo el idegenedesre [SzJk 75]. *1745:* attol tartottam, hogj az Tallér pénz mostonában nem jár monda Bulza Péter mostani Dévai Detentioban lévő Fiának [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1755:* Klmes Asz(onyo)m eo Excellya ... egyedül lévén, mostanáb(an) ide bé nehezetskén tölti idejit [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1792:* A Seppedékes és haszonvehetetlen hellyeket Sánczokkal körül véve haszon vehetökké tette, és mostanáb(an) is idegen országi Mecczendorfi emberekkel Sáncoltattja a Seppedékes hellyeket [Szászerked K; LLt 67/1843]. *1810:* hasznat pedig Esztendőnként a Commune Terrenumokbol mostanában nem vésznek egyebet, hanem a' Colonusok marhái legelődnek rajtak [Doboka; Ks 76 Conscr. 201].

2. nemrégiben; nu de mult, recent; neuerdings, neulich. *1621:* Az melj kuczis penigh awagy Szekeres Legenj Jeöwevenj nem regen vagj vghian mostanaba(n) Jeött az Uarosra Mindazonaltal tudos, az Lowakkal iol tud bannj, az Szeker mellet iol tud keöteözgetnj, es szerszamitis megh tüdgia czinalnj, hat avagj Negj lóat hait teöbbet nekj ne adgjanak f. 18 [Kv; TanJk II/1. 313]. *1680:* Ezen Tornácz(na)k nap kellet fellöl valo végéb(en) vagyon ujjonan mostanáb(an) fenyo deszkakbol parkanyosson epitet hus tartani valo egy Tornácz [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13]. *1732:* Egy ladat is vöttenek mostanab(an) Eccla szamara [Árkos Hsz; SVJk]. *1737:* mostanaban computust ineálván az itteni quartéllyban lévő Granatiros Compániával bizonyos dificultasok ... maradtanak [Mv; Ks 99]. *1740:* mostanáb(an) egy keves csigával kevantunk ... eo Excellentiájá(na)k és Nagod(na)k is obsequialni [Kéménd H; Ks Zejk István lev.].

3. közeljövőben, nemsokára; în curînd; in der nächsten Zukunft. *1664:* Uram, valóban sok hírek vannak, hogy egy armada jüne mostanában alá és az bányai mezőre szállana [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1826:* Ngod mostonában ... egy ollyan Számtartot akar fogadni [Mv; Told. 7].

mostani I. *mn* **1.** jelenlegi; de acum, actual; jetzige. *1571:* keryk eo k. Byro vramat es kyral Byro vramat ha lehetseges hogj eo kegelmek vigek ala Az Ezer forintot eo Nagnak Mind az Ayandekal egetembe ... ez Mostany zwksegbe, Neh lattassek Ez varosis az Theoby keozet alab valonak ... lenny [Kv; TanJk V/3. 42a]. *1604:* Az mostany es leowendeo nyawaliaknak vigiazasara ... valaztottak feo Capitanioknak az Vnyo Zerent Kadar Mihalt es Roger Martont ... mindenekben azert biro vramtol es az Tanachtol fwgyenek eo kgmekis es mindeneket egyenlo ertelembeol chelekedgyenek [Kv; i.h. I/1. 488]. *1641/1642:* en velem, sem egessegemben, sem mostani halalos betegsegemb(en), semminemü Attyamfiaj jött ne(m) tettek [Gyalu K; JHbK XXV/4]. *1651:* Lazar Istvanne Aszonjom ... tekintene az Istent az mostani nyomorûsagokat illjen szeok eödeöben adna tizen egi magar forintot [Diós K; JHbK XVI/25]. *1721:* az melly lent vetettem volt ... ez mostani hideg és sok hoharmat mind le forraszta [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1734:* (A) Ditrai Mester Ura(m) ... én vgy hiszem, bizony meg fogia bánni még a' mostani nyakasságát [Alfalu Cs; ApLt 2 Szentsimoni Páll plébánus lev.]. *1759:* Könyörgök azert Tektes Király Biro U(ra)m(na)k ... hogy ... könyörülö szemeit forditsa rám parantsolván mostani gjamoltalansagomnak orvoslási aránt [Albis Hsz; DobLev. I/292. 5a Bartok Mihályné panasza].

Szk: ~ *alkalmatossággal. 1653:* Ez mostani alkalmatossaggalis akaram edes Apam Vra(m) kegyelmedet leuelem atal, Kiuanomis Istenteöl eő Felsegeteol, hogy kegyelmedet ez leuelem szerenczes oraban talalya [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz] ✱ ~ *állapot* jelenlegi helyzet. *1612:* eo Fge en altala(m) kegielmeteknek azt parancziollia hogi kegielmetek legie(n) ueztegsegbe(n) ... ez mostani allapat ne(m) szenvedi, hogi az kik az eö Fge hadaiban fen uadnak, azok szellel oszlananak [JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev. Nsz-ből]. *1684:* az mostani fen forgó allapotokis úgy kívánván ... szükségesnek itiltük hogy az nemes országnak Generalis Gyülést p(ro)mulgaltatnank [UszLt IX: 76. 19 fej.] ✱ ~ *divatú. 1851:* Egy mostoni divatu puskaporos szaru [Dés; DLt] ✱ ~ *esztendő. 1587:* Keoüettkezik az Merai Dezmabol valo Jeouedelem ... az búzatt ezen mostani 1587 esztendeoben ki Csipeltettem Jütott kerülbe 26 1/2 keobeol búza [Kv; Szám. 3/XXVI. 4 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1602:* ez mostani 1602 eztendeöben Zent Marton nap eleöt valo keözelbik czieöteörteökeön [Berekeresztúr MT; BálLt 93] ✱ ~ *ideig* mostanig. *1700:* miolta Sinka János Ur(am) külön ment az Atyatul, Sinka György Uramtul minden-kor szabadoson korcsomallott, az mostani ideig [Makfva MT; DLev. 5] ✱ ~ *idő. 1571:* Ezekben forgatwan az Mostany Ideonek voltat, kewannyak azt hogi az porteorew Molnot eo k. Byro vram Epitesse megh [Kv; TanJk V/3. 37b]. *1723:* Zalányi János Uram és felesége Pap Anna Aszony ... ez mastani nehéz időb(en) ismét felette igen meg szorulván, folyamodott ugjan Dobolyi István Ur(am)hoz ... és ujjalag kérvén két forint hatvanhat pénzt [Ne; DobLev. I/103] ✱ ~ *időben* mostan. *1594:* Megh ertettek varosul eo kegmek biro vramtol az be giwitesnek okat, mutogattia eo kegme ez mostani wdeoben az sok kwleomb kwleomb fele zwksegeket melliek ... naponkent ... neueketten neüekednek [Kv; TanJk I/1. 235]. *1710:* mostani időben minden dolog megeshetik [CsH 119] ✱ ~ *időre* mostanra. *1623:* sokzor Kemeny Boldisar Vram ... talaltatott megh ... hogy az Jozagert az f. 1000 és ket szaz forint summat per nelkül fel uenneok ... legh utolso fel uetelett az summanak, ide Kolosuarra az mostani üdeőre halaztattuk [Szamosfva K; KCs IV. 102] ✱ ~ *környülállásokban* a jelenlegi körülmények között. *1800:* A Könnyebb és tartosabb Szén tsinalás modgyát a mi Társasagunk a mostani Környül allasokban fel nem találhatván, ha ő Nga ... erre mint egy igen szükséges dologra nékünk utat mutatna, azt társaságunk háladó szivel fogja venni [Torockó; TLev. 9/31] ✱ ~ *módi* jelenlegi divatú. *1731/1768:* Egy mostani modi nagy ezüst Só tartó [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1761:* Északra szolgálo, csere Ablak keresztek között, mostani modi negj szegeletü onban foglalt üveg tángjéru ... negj negj tzikkelü Ablaku Házban [Szpring H; JHbK LXVIII. 499] ✱ ~ *terminus* jelenlegi gyülés/ülésszak. *1563/1577:* gyortya zentelew Bodogh azzon Nap eleot valo wasarnapon Coloswarat ... Teonek Illyen wegezesth ... az Torozkay Jozagnak ozlasarol, hogy az Mosthany Terminusrol halaztottak az Jeouendo Terminusra [Kv; Thor. VIII/2]. *1614/1618:* Ngod ... paranchiol minekwnk, hogi ... Zentelken[a] ... Banffi Peter es Banffi Mihali

uramat ... ez mostani Terminusra Ngod eleiben ok adni hinok [Ks 14. XLV. 2. — *K] ✱ ~ *úttal* jelenlegi alkalommal. *1828:* K Lonának a' mostani uttal egy Tyro repartialodott [Kendilóna SzD; BetLt 2 Kőrösi Szóts Ferentz falu notariusa kezével].

2. jelenleg/pillanatnyilag esedékes; care este de actualitate, de acum; gegenwärtig/augenblicklich fällig. *1557:* Azerth ew kegyelmek aggyak ew felsegenek eleybe az waras zolgalyatthyath deh ne(m) panaz keppen ... kewnyewreggyenek ew felsegenek hogy Ez Mosthany darabanth adassal Ne therhelthessen ew felsege [Kv; TanJk V/1. 19]. *1571:* Az felekyeknek Az my Restancia ado vagion eo kegek zedyek Beh theolek Mind ez Mostany adowal egetembe [Kv; i.h. V/3. 37a]. *1743:* a mostani had szedéskor lött katonáva [Vadad MT; VK]. *1784:* Se Generalis, Se Partialis Hadi expedicio nintsen, mert a' mostani fel úlést ... Fejedelmünk nem parantsolta [Nagylak AF; DobLev. III/587 Dobolyi Josef nyil.] | az mostani Vas vámolás modgyárol irott s' előttünk ... exhibealt Compositio [Asz; TLev. 4/9. 18a].

3. mai, ma meglévő/fennálló; care există în prezent/în momentul de faţă; heutig, heute vorhanden. *1590/1593:* Rigen az zamosth tudgia hogj ez Nagy fwzek helien folt el: Christoff Vram oztan addigh keottette az gatat, hogy eó kgme zorjtotta ide az peres feoldre az mostani foliasara az vizet [Mikeháza SzD; Ks]. *1591:* Ha penigh ferenczj az haz eppitesben nem segitene Andrasnak thehat az eo resze hazais Andrasnak veszszen, Ez alat penigh bekesegessen lakianak az mostani keozeonseges hazban [UszT]. *1600:* az mostani molnoth tudo(m) hogy Telegdi Mihaly chenaltatta, de en ne(m) tudom howa walo hatar, Zombatfaluie wagy warosse [i.h. 15/263 Nicolaus Jakab Primipilus Farczadiensis (60) vall.]. *1626:* Tudom azt hogy az Czypeő Peter mostani Istallaya megett keőz kert Jar vala kj [A.csernáton Hsz; LLt]. *1718:* az mostani Köhazakot T. N. Miko Judit Aszszonnyal ... építették [Szentmihály Cs; Borb. II]. *1769:* az ország uttya ... a' mostani hidon felyül égy darabocskával ki tért [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1807:* mikor ezen Esztendőre a határ gyepű fel tsináltatik mind két falu jelen légyen, és a mostani metákon kiki a Gyepűt vgy tsinálja fel őrőkire [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

4. jelenlegi, jelenleg életben levő; de acum, care este în viaţă în momentul de faţă; jetzig, gegenwärtig am Leben befindlich. *1582:* Zikzay Lakatos Janos vallia ... Amikor Az Lakatos Gergel Meniegzeye vala Igiartonak ez Mostany felesege hazanalis vala az vendegekben [Kv; TJk IV/1. 73]. *1585:* Anna zep Miklosne vallia ... zidalmazta ... Jllien Ighikkel, The varga Ilona, Az Mostany vrad ydeyebennis zinte ollia(n) Nylua(n) valo Curwa vagy Mint Az Masik vrad ideyebe(n) [Kv; i.h. 522]. *1628:* (Ha) az Ur I(ste)n mostanj Uramtol ualo gyermeke(me)t eltetne, es az en holto(m) uta(n) ebben az Bohniai Joszagnak negyedreszeben bele reszeswlne birodalommal ... szabad legyen uelle [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.]. *1716:* eo kglme mégh akkor nehezesedett es terhesedett megh mostani gjermekéuel [Nagyida K; Told 22]. *1796:* meg isméri az All Peres Vr, hogy Torotzkora a' Vas mivelők Austriából jöttenek; tehát meg kell aztis esmérni, hogy azok a' mostani Torotzkai Lakosoknak Elei voltanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 65 tábl.]. *1807:* a mostani Emberek mint azon osztállj dolgában jelen volt Regiusok(na)k Bizonyittásainál hitelesebb Bizonyittást nem tehettek [Aranyosrákos TA; Borb. II].

5. jelenleg tisztségben levő/vmilyen tisztséget viselő; care este în funcţie în momentul de faţă; gegenwärtig im Amt befindlich/ein Amt bekleidend. *1570:* Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vrammal egyetembe, hogy ew kegnek legien gongyok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle, kynek Thwdomanya legien az predicallasra | Azt vegeztek ... hogy Mywel ez Mostany Notariust zwksegeknek Ideyen hyttak es Eztendőre keoteleztek, Azt akaryak hogy eztendeyet ky Theolchye [Kv; TanJk V/3. 3b, 4b]. *1593:* az megh nevezet peresek rea mentek az en Jobbagiomnak feoldere teorweny nelkwl ... mely feold megh ez mostani Capitany Vra(m) Capitansaga eleott keolt kezehez [UszT]. *1658:* Nagy Janos mostani Alvinczi udvarbiro [DLev. 3. XXXIA. 9]. *1710:* Születik e világra* a mostani római császár, Josefus [CsH 133. — *1678-ban]. *1737:* mostani Borbirák Atyánk fiai ö kglmek a Ns Várost egészszen el-járvá(n) Conscribállyák mennyire való Dési Borok találtathatnak, és mennyi külső Borok [Dés; Jk 468b]. *1774:* a mostani Fungens Tisztartot Antal Mihály Uramat tették Tit. Plenipotentiarius Balla Mihaj és Praefectus Botskor Elek Uramék Tisztartonak [Mocs K; KS Conscr. 26]. *1806:* az irt Falu mostoni Birája Biro János, két Hűtősseivel [F.rákos U; Falujk 10 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: ~ *és/s jövendőbeli/következendő.* *1662/1681:* Vojt Mihaly ... Varamban minden masodik heten rend szerint szolgallyon, mikor mostani s következendő Udvarbiraim s Porkolabim paranczollyak [Vh; VhU 33]. *1664/1684:* Mind ezekben ... mostani es jövendőbeli Hunyadi tisztviselők ... Szikszai Mihaly Deakott, es Maradekjat megh tárcsatok [Vh; VhU 221]. *1695/1795:* minden rendbéli mostani és kövőtkőzöndö Radnoti Tiszteinknek ... parantsalyűk [Törzs. fej.].

6. vmely pert jelenleg folytató (fél); care este în proces (cu cineva) în acest moment; gegenwärtig irgendeinen Prozeß führend. *1731:* nem hogj vertem volna az mostani Inctát, de meg inkább Csititottam, hogj ne veszekedjenek [Dés; Jk]. *1734:* az mostani I. jelen létében Iván tanczolvan Csokolodván [Dés; Jk]. *1762:* az fel olvastatott Inquisitoriákbol nem jö világosságra azon p(rae)tendalt partékáknak az mostoni A. keziben valo jövetele | a mostoni A. Criminalis dologgal vadoltatott, minthogy az orgazdaság juxta Apr. Cons. ... Criminalis [Torda; TJkT V. 85, 86]. *1796:* maga az All Peres Báro Ur is, önként meg esméri azt, hogy a' mostani Fell Peresek ... a' Privilegialist nyert személjeknek egyenes maradéki [Mv; TLev. 5/16 Transm. 39].

7. jelenleg érvényben levő; care este în vigoare în momentul de faţă; zur Zeit geltend/in Geltung seiend. *1659:* Az Maroson penig az ekkédig valókon kivül több portus ne engedtesék, mely mostani constitutionk duráljon két esztendők alatt [EOE XII, 224 ogy-i végzés]. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram is ada Thuri Ferencz Uram(na)k Kezdi Szekben Markosfalvan levő minden mostani igassagatt falun és annak határiban levő Szanto földeket [Hsz; Borb. I]. *1734:* Az Nemes Meszáros Czeh Articulussa szerint Pünkősd után szükséges keppen a Bárány-husnak limitaltatni kell ... a Baranynak mostani arrához kepest [Dés; Jk 449a]. *1772:* vett volt ... Buzát Metr. 4. kölcsen ... mostani árra szer(int) vékája a Hf 1/2 [Nagylak AF; DobLev. II/441. 2a]. *1854:* a mostani Törvények szerént az által szálltási díjt az özvegyektől is meg vészik [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlónéhoz].

8. jelenleg/most használt; care este folosit în momentul de față; jetzt/gegenwärtig gebraucht. *1657:* Ez Nikolának egyik fia volt Gyerő, ez is vezetéknév nélkül; ennek gyermeki Gyerő fiainak mondatván, ragadt reájok az mostani név, úgymint Gyerőfi mely vezetéknévre változván, azután az keresztnevek adattak hozzá [KemÖn. 11]. *1736:* Pinár, mostani ujj néven Várhegy[a] nevű Falunak, az Felső vagy hegyen lévő resziben ugyan Várhegy nevű magos Domb hegyen vagyon ... Nobilitaris fundussok vagy Telekjek [CU XIII/1. — [a]MT]. *1779:* Ezenn Surs, mostani neveken pedig Sztán Antoni, Sztán Ignát, Sztan Nutzul és Sztan Nyíkula nevezetű Emberek(ne)k édes Attyak meg venülvén s el Szegényedvén Tudgyaé ... a' Tanu, hogy az Ipjához ... Marisel nevezetű hellységben ment volna lakni 's ottis holt volna meg [GyL vk]. *1783:* Tisztességet tettek szegénynek br. Bánffi Józsefné a kisasszonyokkal együtt, Szentiványi Sámuelné, Bándiné vagy a mostani neve szerint Tökés Lászlóné Apor Ágnes s más sok becsületes nemesi rend [RettE 422].

9. jelenleg forgalomban/használatban levő; care este în circulație în momentul de față; im Umlauf befindlich, gängig, kurant. *1629:* mostani garasarolis emlekezek, de en bizony számát nem tudom nem emlekezem rea [Kv; TJk VII/3. 5]. *1693:* II. Apaffi Mihaly Urunk azon beneficiumot fel állitot minden esztendőnkent száz mostani forintot eőtt alumnus tartására parancsolván ki adatni a Kolosvari Refr. collegium(na)k [Kv; SRE 17]. *1705:* A' mostani Szebeni uj vagy reghi de Császár kepere vert horgasok negyven penzben ... járjanak és számláltassanak [KvLt I/192 a gub. Nszből] | Toroczkai Istvánné asszonyomnak ... az százhúsz forintokat kölcsön az úr meg adta ... az interest relaxálván, hanem csak a kurta mostani forintért hogy hosszú forinttal fizessenek, amely elég interes [WIN I, 613]. *1811:* Quietentia. Három száz hat R forintokrol és 30 xrokrol, melyeket hogy ... osdolai Vas Antal vr ... Tatrosi Therezia rész loszágának Arendatora az első Semesterre illő Arendatitia Summa defalcatiojaba mostani Fekete Bankalisokba 1532 Rfokba és 30 xrokba(n) in quintupio effective kifizette légyen ... quietalom [Felőr SzD; BetLt 7].

10. idei; din anul acesta; diesjährig. *1632:* Disznok. Eőreg Golie No 106 ... Tauali Téli Artan N 15 ... Mostani Gostina N 22 Ez Teli malacz N 90 [UC 14/38. 132]. *1775:* Esztendős eme 25 ... Mostani Eme 13 ... Nyári eme 31 [Sorostély AF; TGsz 59].

11. ~ *eszével* mai eszével/gondolkozásával; cu mintea lui de astăzi; mit seinem jetzigen Verstand/Denken. *1593:* Bornemizza Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasneual az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miert mentenek volna ez gonoz chelekedetre, Mondanak mit mondhatnank jo azzonio(m) ez mostani ezwnkel ne(m) chelekettwk volna, de az Isten akkor el veotte volt ezwnket azert chelekettwnk (!) [Kv; TJk V/1. 347]. *1597:* Porozlo Marthon ... wallia Sardy Janos immar megh fogtatta wala az feleseget mikoron az leankatis az Biro vram hazatol be vim az toroniba Mikor pedig a leankat ... kerdezny fogam hogi mit mielt neki Sardy Janos, monda enneke(m) edes Marton vram nem mielt semmit ... keonywez wala az aszony, mondek neki ... ennelkewl mind el lehettetek wolna immar ... elemedet hazasok wattok ... nem kellet wolna ki hirdetni ... Mit tehetek edes Marton vram, bezzegh mostany ezemmel en sem chelekednem [Kv; TJk VI/1. 94–5].

12. közelmültbeli, nemrégen történt; care a avut loc recent; unlängst/in der jüngsten Vergangenheit geschehen. *1574:* Olto Tamas olto Balas Idaba lakozok Harynnay Ianos Iobbagy ... ezt wallak ... hog mynd az ket darab erdőt erkedhez byrtak ... az mostany Ighys előt [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1598:* Súeg Bertanenak keth wankosaert mely azzoniunk mostanj it letekor uezeth el ... f 5 [Kv; Szám. 8/V. 108]. *1698:* ha Szekelyhidi Janos nem lőtt volna sokan meg holtunk volna az mostani verekedés mia [Dés; DLt 479]. *1714/1781:* a mostani leg közelebb valo Revolutioban a kuruczság általl, minden Jószágokban eo Nagyságok igen meg pusztultak volt [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 467]. *1786:* eddigis puszta volt Bentzentz, de a mostoni költeződéssel még nagyobban el pusztult [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1787:* (A földnek) a mostani Geometrica méres szerent hasza 82. szilesége pedig 47 ól [Bilak BN; JHbK XXIX/17].

13. (el)következő, jövendő; care va urma; folgend, (zu)künftig. *1590:* Eleoszeor zolunk az Nemet Mihalyhoz kit vgy mi(n)t ffew gyolkost ez mostani kilencz orara szokott lako heliereol hazatul hiwattunk az mi meg holt szegeny atiankffianak megh hwlt tetemere [UszT II/1 H. 92]. *1649:* az ielen valo eztendoben Feieruari Generalis Gywlésben emanaltatott Nyolczadik Articulusnak continentiaia szerint Kendi Lonai Gondviselőnket certificaltatta wolt ez mostani Octaualis Terminusra, ide Bezterczei Városunkba [JHb III/4 fej.]. *1669:* Citaltattya ő kgmet ez mostani közelebbik Nemes Varmegye(ne)k Darek szekjre [Kük.; Kp III. 91]. *1683:* az vajdától jöttek ... levelek, hogy ő nga az moldvai Duka vajdával útban lévén, kiki az mostani csütörtökön circiter az maga országában fog érkezni [EOE XVIII, 175 Ambruster György lev.].

II. *fn* tbsz-ú alakban; la plural; in Mz. **1.** a jelenben élő/működő személyek; persoane care trăiesc/activează în prezent; gegenwärtig lebende/wirkende Personen. *1570:* Az Trombitas dolgat eo kegelmek az Zaz Vraim, Byro vramra es az Thanachra hattak, ha az zwksegh azt Mwtathya hogy kettew legien, Bator vgy legien, De Ez Mostanyaknak az Eggyk(e) az olah Theobe Neh legien ha penigh egy Trombitassal meg erny, Az Tharcion Egy Jnast Mellette [Kv; TanJk V/3. 4a]. *1700:* egjéb eőrőksegeit ... Fodor Gjőrgj vr(am) colálta, eő kglme vette haznát, még elő esztendőkre is meg adta az arendáját, vgj occupálta magának, hogj meg holt osztán ugj deveniált az Feleségére, az Felesegetől az mostaniakra [Abrudbánya; Berz. 17]. *1736:* A férfiak reggeli ital gyanánt jó finom csipős ürmös-bort is ittanak, s egésségesnek tartották, mert nem vala olyan paszomántos gyomrok, mint az mostaniaknak [MetTr 321–2]. *1751/1836:* azt mondják a mostaniak felőllem, hogy az ollyan öreg embernek a szárában[a] szállott az esze [Barót Hsz; HSzjP Agilis St. Incze (86) pp vall. — [a]Értsd: lábszárába]. *1775/1781:* az akkori paraszt embereknek ... több gabonájok termett mind sem a mostaniaknak, következés képpen dézmát is többet adtanak mint most [Algyógy H; JHb LXXI/3. 364].

2. hivatalos iratok szokványos bevezetőjében; în introducerea uzuală a actelor oficiale; in den einleitenden Zeilen amtlicher Schrifstücke: a ma élő személyek; persoanele care trăiesc în zilele noastre, die heute Lebenden. *1561:* myes esz leuel Rendi zerent mind mastaniaknak mynd iouendeknek tudasara akariwk mvtatni Hog' ... eg' megzokot es bizonios napon ... illyen ielentest tonek mynekwnk [Kv; ÖCArt]. *1585:* En Galaczy Miklos, Nagy Boldisar Galaczyak Adgywk emlekezettre mindeneknek mostanyaknak es vtana waloknak hog[a] [Galac BN; WLt. — [a]Köv. a határozat]. *1673:* Adgjuk tuttara mindeneknek mind mostaniaknak,

mind jüvöndöbelieknek, az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben [Marossztkirály AF; IB]. *1696:* Adgyuk Tuttára és emlekezetire mindenek(ne)k az kik(ne)k illik mind mostaniak(na)k, mind következendő beliek(ne)k [Ó-Torda; Ks 14. XIV. 14]. *1724:* Adgyuk Tudtara mindeneknek mostoniak(na)k es jövendöbeliek(ne)k [Ne; DobLev. I/107. 1]. *1827:* Alább neveinket fel irt Személlyek ... köz bírak és Tanubizonyságak vagyunk adgyuk tudtára és emlékezetire mindeneknek az kiknek illik mostaniaknak és azután következendőknek ezen irásunknak rendeiben [Asz; Borb. I Várfalvi Fodor Samuel ns kezével].

3. jelenleg meglévő dolgok/tárgyak; lucrurile/obiectele existente în prezent; die gegenwärtig vorhandenen Sachen. *1681:* Sarok karikának való új vasak (: mellyek annakidejiben, midőn az mostaniak el romlanak, azon szükségre fordittatnak :) [CsVh 93]. *1726:* a ki latta az elöbbeni epületeket azt mondgja hogy a mostaniak igen sokkal fel haladgyák a régieket [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1774:* kérem ... kedves Bátyám Urat (!) mindenütt való Joszágotskáimba Pereimnek mind mostaniaknak mind ezután lehetők(ne)k szorgalmatos folytatásokat kezére venni [Kozárvár SzD; Told. 22]. *1810:* Tartozom a' szobákat mind meg stakaturázni arra a' formara mind a' mostaniak vannak [Bodola Hsz; BLt II. 10].

4. kb. jelenlegi események; evenimentele actuale; die gegenwärtigen Ereignisse. *1670:* ha mi bizonyos hirei lesznek éjjel nappal irja meg urunknak ő nagyságának, mert az mostaniak is igen felviditották ... Várná, hogy bizonyosságot tudna [TML V, 43 Ispán Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1769:* ha harmadszor is ily patratumait az actor megújítja, az mostani céhe deliberatumának articuláris büntetéseit el nem kerülli, az mostaniak is hozzáragadnak és irremissibiliter exequaltatni fognak [Dés; DFaz. 26].

mostanig a jelenlegi időkig, mostanáig; pînă acum/în prezent; bis jetzt. *1681:* Zarandvarmegyeben Bethlenösön lako ... Bago Janos mostanig valo nem adozasaert adgyon az gyermek[a] szamara egy io gyermek lovat [IB. Désfalván lakó Thuroczi András fogott közbíró kezével. — [a]A kiskorú Bethlen István]. *1737:* hirtelen valo betegséggel impediáltatván alig érkezém haza és 17 hetekig felettébb valo betegséggel maczeráltattam ... és még mostanig ki nem épültem belőle, és ez mulattatta el velem hogy én most Ngod Udvarlására nem mehettem [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1777:* En ma egy Hete késén érkeztem viszszá, s az oltátol fogva vasárheljre is volt utazásam, s más felé is Embereimet Levelekkel kelletett küldönöm, nem volt modam mostanig Levelem által udvarolnam kedves sogor vramnak [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Thoroczkai Peter P. Horvath Ferenchez]. *1812:* Nemis hallottam, hogy valaki leg kissebb Justis formalt volna hozzá[a] egész mostanig [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 17. — [a]A szóban forgó berekhez].

mostanság 1. mostanában; în ultima vreme; heutzutage. *1618:* Nem hallottál-é valami ezféle dolog felől való hírt mostanság? [BTN[2] 148]. *1629:* hallotta(m) ezt immar mosta(n)sag ... hogy nehezes [Mv; MvLt 290. 189a]. *1630:* nem az en ueresegem miat holt megh, mert en ugia(n) nemis uertem mostansagh [Kv; RDL I, 19]. *1702:* az a beszéd az mint meg vilagosodik elöttünk nem mostanság esett [Kv; ACJk 49]. *1751:* En nem tudom hogy irtagatatt volna Mostonság [Marossztkirály MT; Told. 29]. *1767:* azon utrizalt ... hellyén nem jártunk mostanság [Hidvég Hsz; Eszt-Mk]. *1770:* Micsoda állapotban Lett légyen mastonság az ... Adamosi malom nem Visgáltam [Királyfva KK; JHb LXVII. 93]. *1775/1781:* kupája az eö Nagyságok boroknak a kortsomákon mostonság hol öt, hol hat poltrán költ el [Máda H; JHb LXXI/81. 388]. *1789:* Istennek hálá se Szaszváros se Folton, se itt mostonság kára Nsgtok(na)k nintsen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1822:* Jakab Jstván ... beteg talám mostanság fel sem kelhet [Mv; Told. 23].

2. nemrégiben; nu de mult; unlängst. *1583:* Komornyk Myhal ... mastansagh ez vlagbol az hattalmas Istennek vegezesse es rendelesse zeryntth, magtalan mwltth volna ky [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf-i kápt. hites not. kezével]. *1597:* Az scholaban a' mely kamarakat mostansag fel tiztitattatúnk volt chinaltattunk egi Aztalt ket zeket, attunk az chinalassatol Aztalos Lukachnak f —/69 [Kv; Szám. 7/III. 23]. *1636:* Ez haz mind alol feölúl uyolagh mostansagh dezkaztatott furesz dezkaual, ighen szepen [Siménfva U; JHb Inv.]. *1640:* Vagion egy fwrez Malomis mostansag Urunk eo N(agysaga) epittette [Hévszamos K; GyU 61]. *1651:* En ez Pukosd nap tayba kereket falazok uala Imreh Istuannit s ioue oda kos Peter monda Im miczoda nagy dolgot hallottam mostansagy ... hogy az Bors Thamas leanianak giermeke lot [CsÁLt F. 27. I/16 Hoszuaszay[a] Andras Peter pix vall. — [a]Cs]. *1686:* Porumbakrol mastansag hajtot rüdeg suldo no 10 [Nsz; UtI]. *1724:* mostanság kezdettek a Boldogfalvi határon ... az Ur Tisztei egy Malmot épiteni [Born. I. 18 Naláczi György br. Bornemisza Józsefhez]. *1767:* a mostanság épült okol [Koronka MT; Told. 19/29].

Szk: *csak~ 1614:* Chyki Lukaczi Keoreös Pataki Sido Gyorgjnek ket harmad feo tulokert keotte magat chjak mostansagh [Csávás MT; BethU 37].

mostansággal mostanában; în ultima vreme; heutzutage. *1570:* Fylep Thamas Azt vallya, hogy ... More Ambrus Azt Montha hogy vgyan Nem lakyk az felesegewel Mert ez mely germeke mostanzagal lewt Azis Mastwl valo [Kv; TJk III/2. 147]. *1572:* Aztis vallia fwzteoy[a] hogy Eotet Mostansagal Emlekeztety volt arrol Lakatos Balintne hogy ... Minekeleote Eoket Leorinchhez kwlte volna az fyawal Megh keowetny Az eleot eomaga terden alwa Syrwan keowette volna meg fia kepebe [Kv; TJk III/3. 31. — [a]Ferench]. *1577:* Az Varba penig Drabantokat annyt tarchon mostany Jdeo allapattyahoz kepest az mynyt (!) mostansagal ew eleötte tartottak [Ks Báthory Kristóf lev.]. *1584:* Mostansagal veottünk az ket kamoranak egy nagy eoreg Talpfat p(ro) f — d. 45 [Kv; Szám. 3/XV. 14].

mostoha I. *mn* **1.** ellenséges, rideg; duşmănos, ostil; feindlich. *1657:* tanulóházában van az pap, catholicus, azzal deakul beszédben ereszkedém ... igen mostoha módon kezde beszélleni az erdélyi magyarok és Bethlen Gábor felől [KemÖn. 56].

2. rossz, gonosz; vitreg, greu; schlecht, böse. *1674:* Zalogositottam volt el ... Mező öri ös őrőkös portiomat Melinek is ezek közöt az mustoha ödök között (: elis pusztulván Mező ör :) Semmi hasznát ő klme ne(m) vehette [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1704:* Mely bonumok egy Fejer paraszt ládába(n) lévén, és az elébb valo mostoha, s mostani idők változási között Vas Daniel Ur(am) eö Kglme maga kezei között nem bátorkodtathatta tartani [Kv; WassLt]. *1708:* a' B(ecsül)etes Céh megh tekintven a' mostani mustoha ödök

mi voltat [Kv; ACJk 66]. *1719:* elégséges képpen verificalodott az, hogy ... mostan nem régen ... Boros Ersébet, és Boros Kata Aszszonyék az mostoha ůdőhöz képest elégségesen ki házasittattak [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1730:* en sok nyomorusag latott, es ez mostoha vilagnak sok gonoszival küszkedő gyamoltalan arva [Folt H; BK sub nro 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.]. *1787:* ez mostoha világot féklelő irigy nyelvek miatt valo szerencsétlensègedet keserülő szemekkel szemléltem [Marosbogát TA; DobLev. III/126. la Szántó Sándor Mich. Péntek de Lemhényhez].

3. keserves; amarnic; bitter(lich), gottsjämmerlich. *1807:* az Isten (: akiben egyedül mint árvák Attyában minden bizodalmomat helyheztettem vala :) engemet el nem hagyott, sot mostoha sorsomat meg szánván az Egeknek ura ... modot nyujtott énnékem becsületesen élnem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

4. kedvezőtlen, zord; aspru, nefavorabil; ungünstig, streng. *1769:* a földi almát vagy magyarot mind hasznos Gyümöltsöt kiki igyekezze Szaporitani ... hogy peniglen a Tavalyi Száraz Esztendő annak böveb termésit nem engedte, senki azon meg ne ütközzék ... mert nem lesz mindenkor oly mostoha az idő [UszLt XII. 197a]. *1813:* a Földős Uraságok ... tőbb esztendőbéli eddig meg tartott mezei termeséket ezen mostoha esztendőben mind vagy elosztogatták vagy kész pénzért el adták [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1828:* felette artalmas, s erössen pusztito Dér — Hoharmat, Aszály, Rogya, és az idő follyásának ... más mostoha kartékony, de közönségesen mindenféle Uralkodo ... viszontagságai [Kv; SLt Vegyes perir.]. *1831:* A' Salisburgi Trauni Austriai kerulletekbe a Mostoha idő járás miatt nagyon meg károsodott Lakosok számára Alamisna szedettessék [Nagykapus K; RAk 40].

II. *fn* **1.** mostohagyermek; copil vitreg; Stiefkind. *1579–1581:* Balog Ferenchne eot edes fiawal, az mostoha kywl [Kajántó K; GyU 1]. *1617:* vramnak ezek edes giermeky uoltak ennekem chiak mustohaim [Folyfva MT; BfN Martha relicta Benedicti File (50) ns vall.]. *1652:* Gergely Matyas ... Eggik fia mostoha [Türe K; GyU 96]. *1681:* Nandra-Gyura mostoha fiai Laczko Dan Demeter ... Laczko Dan Opris ... Muntyan Karaczon ... Ezek mostohák ... Taxát fizetnek f. 5 [Gyalár H; VhU 163]. *1695:* Horvát Susánna ... az Attyanak mostohája volt [Nagylak AF; DobLev. I/42]. *1736:* tudgyaé hogj ... Gjörgj ... Kifor Iuonnak Nem edes fia hanem mostohája volt? [Kővár (Szt) vid.; TL 42 vk]. *1753/1781:* Josika Imre a Mostohait addig ijeszgeti Béttsel, 's egy(gy)el mással mig Jószág nélkül hadja [Kisalmás H; JHb LXXI/3. 307].

2. mostohaszülő; părinţi vitregi; einer der Stiefeltern. *1585:* Ach Mathias Es Hannes Dauner[a] ... Erre ezt felele Zeoch Caspar, hogy kegiessegebeol vitte el tanitatny a' giermeket mert myert hogy Mustohaia chak Rongallia [Kv; TJk IV/1. 443. — [a]Vallja]. *1660:* Hogy ... ez iránt[a] is ne vádoltathassunk, hazánk mostoháinak is neveztessünk, eltökéllett igyekezetem az, hogy közelebb ... az haza szolgálatjára magamat tőbb böcsületes hazafiaival együtt bépraesentálni ne halasztanám [KemIr. 337. — [a]A hazán kívül létért]. *1664:* Én mondam de bizony Jsmérem az mastohat [Veresegyháza SzD; WassLt Székely Mihály (35) jb vall.].

Szk: *~ kézre marad. 1656:* en igen arvajul, es mostoha kezre maradva(n), szegeny es fogiatkozott allapottal voltam [Ádámos KK; BálLt 93].

3. mostohatestvér; frate vitreg; eines der Stiefkinder. *1629:* En nem tudom ha Szabo Janos fizetteie ki auagy nem az eo mustohaiat az hazbol; hane(m) ... az maga gyermekinek az Anyai harmadot megh ki nem fizette [Kv; TJk VII/3. 35]. *1685:* Micsuda Mostahaja, volt Pedigh a Nemet Nemzet Eelitűl fogua a magjor Nemzetnek ... kőzlűnk[a] a Giermekis tud [Gyf; Törzs. Barcsai Ábrahám nyil. — [a]Értsd: közülünk].

mostohaanya mamă vitregă; Stiefmutter. *1508:* Ezt my Emlekezettre adywk vg mynth, fogoth Byrak ... elewt, az Zwky Izthwan az ew hwgayual egetembe az Ew Mwsthoha Annokot, az Bathory Annath ky wolt az Zwky Janos felesege meg elegytette ... mynd leg rwhayarúl mynd kedeglen egebekrwl walamy wola [Kv körny.; EM XXIX, 261–3 Cheh István kezével]. *1570:* Bernald peter ... Aztis vallya hogy Jelen volt azkor mykor vegezet Klok vinche az Mwstoha Annyawal az haz feleol [Kv; TJk III/2. 113]. *1577:* (Az) azzony tholdallagy ferencznek Mostowa Annia wolth [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. *1636:* latuan Marton vramis mind az Attiafyanak Annának arra Elegtelen uoltat, hogi eo az házat magának tarthassa, vagi benne lakhassek az mustoha Aniniaual eggiwt, keuának azt hogi tegie le Teglas Jánosne Orsolia Aszszoni azt az f. 40 [Kv; RDL I. 109]. *1669:* Germany ... Anyais Tanaszia vala En nekem mostaha Anyam volt, az German Ura utan [Lunka KK; UtI]. *1674:* Vagyon egy karmasin szin ... szoknya, mellyet az Apám vit volt Jegyben az Mostoha anyám után ... Vagyon egy szederjes ... Dolmány mely az Apámé volt, az mustoha anyám adta volt [Beszt.; WassLt 72/6]. *1710:* Az horgasban ... vagyon egy hold ... idvezült Attyok Testamentaria Dispositioja szerint excindáltatott az mostoha Annyoknak [Albis Hsz; BLev. Transs. 29]. *1744:* Grúz aliás Czimpojas Petre Mastaha An(n)ya, ki Petret felnövelte Mostís itten Nemes Maras szeki Uraljban lakik bizanyasan [Uraly MT; SLt AY. 7 Román Opra (30) szabad szem. vall.].

Szk: *~ asszony. 1705/XVIII. sz. eleje:* Mi ... Borbereki Daniel és Borbereki Gáspár edgy testvér Atyafiak ... Nemz Bégányi Ersébeth mostoha Anyánk Asz(szon)j ... neveletlen árva fiával Borbereki Istokkal tőnk edgy más között illyen alkalmat holmi res mobilis és immobilisek iránt [DobLev. I/59].

mostohaapa tată vitreg; Stiefvater. *1583:* Estis besilete andras kato helfer mihalj mustoha apamnak hogi egi idoben uallami szölö miuesit igen meg uerte uolt [Kv; TJk IV/1. 194a]. *1591 k.:* Thudom hogj ez Fazakas Lukach'nak az Attia Molnar vala ... Az mostoha apia Bonch'a Pal nem hogy tartotta volna ez Lukachot, de ollj beteges ember vala hogj Jnkab Lukach' tartotta [UszT]. *1592/1593:* Tudom hogy az Mustoha Apammal eorlenj mentem Oda [Beke[a]; Ks. — [a]Eltűnt település Néma (SzD) táján]. *1643:* Ereós heőttel megh esketek ... Kis Janost mustoha apiat Balogh Annanok [Szászcegő SzD; Ks 41. G.]. *1666:* Ennekem mostoha Apam volt Takacz Peter, edes egy volt Mathe Pappal [Csávás KK; BálLt 1]. *1678:* Drúcza al(ia)s Porfyros Janos ... sem örökös sem bé adott seller jobbagiok az Csakj Urak(na)k soha nem volt ... hanem az Mustoha Apja egy orosz sellér ember vala [Füzessztpéter SzD; RLt 1]. *1757:* A mostoha Apám ... Vas András [Gyszm; DE 3].

mostohaatya mostohaapa; tată vitreg; Stiefvater. *1585:* Anna Theremy ferencznę vallia hogy lo eletet hallotta(m) az palastos Istwan Annianhoz ... Az Vrat vgy wteótte vala hogy Abba hala megh de palastos Istwannak Az Mustoha

Attia vala [Kv; TJk IV/1. 419]. *1593:* az mj mostoha atthiank es edes aniank wet volt egy hazat [Szu; UszT 9/43]. *1629:* mi annak okaert melto keuánsagokat megh Ertue(n) Es az mustoha Attiais Zilahi Fazakas Janos vram ... ne(m) reluctalua(n), ez eö keuansagok Ellen, Engedelmesek leönek [Kv; RDL I. 141]. *1717:* nekem es Ocsem Uramnak igen nagy bajünk Van az Mostaha Atyankal [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Zsigmond lev.]. *1786:* Vettem kezemhez kedves Mostaha Atyám Tit. M.Bandi Kováts Ferentz Uramtol ... 31 ~ harmintzegy darabbol állo Leveleket | Mostoha Attyám ... nem karasadik a szolgálatban [Mezőbánd MT; MbK XI. 73, 74]. *1802:* Mostaha attyatol 8 jármas okrek volt, mellyekböl a jobbatskakat a mostaha attya maganak hagyot [Komjátszeg TA; Komjátszegi lev.].

mostohafiú 1. fiu vitreg; Stiefsohn. *1562:* Leön ozlasok Es Meg Jgenesswlesek Kemen Janosne Azzonyomnál az Eo Mwstoha fyaywal Ez wytezlew Nemes zemelyek Elóth [KP]. *1584:* Lazlo kenez vallia ... Botha Balas meg monta hogy mingyarast megh fogia az Nilas Ferenczne Mustoha fiat de Ne(m) fogta megh [Kv; TJk IV/1. 252]. *1592:* Kapitan wramhoz ieottem keonieorgeseom alttal ... az Inek twtor lewen, Es mostaha fyam lewen raytam walo niomorwsag tettek (igy!) [UszT]. *1602:* Kalotha zentkiraly hazatol mustoha fiat Ebeny Miklost el lopattak ... Azon mustoha fianak penigh gongiauiselését az Annya Conüent eleot neki fatealta [Gyf; Told. 27]. *1642:* Beönieben[a] lako Filler Jannos alias Demeter Mustoua fia szöttö (!) Bennedek [KSz; BK vk — [a]Sz]. *1678:* Drucza al(ia)s Porfyros Janos ... edgi idegen jöveveny sellér molnar(na)k Mustoha fia [Kide K; RLt 1 Henczes Gyeorgy ns vall.]. *1739:* Néh Csetre Györg Uram(na)k mostaha fia volt Sebestyén Györg Ur(am) [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1759:* Istok Gergelyne a mostoha, és édes fiaival együtt egy kenyéren létekben váltottak szánto földeket [Bereck Hsz; HSzjP Andreas Istok (60) vall.].

2. *átv* (a hazához) hűtlen, hálátlan személy; persoană necredincioasă (patriei); (der Heimat) undankbar. *1657:* Ezek közül némelyek büszkéltek is az fejedelemasszony körül ... német factioból az Bethlen famíliát akarják vala ruinálni ... Ezt mívelék az idegen mostohafiai az hazának [KemÖn. 108].

mostohagyermek copil vitreg; Stiefkind. *1597:* megh Newezett Joszagott, Galaczy Jstvantul marattatt, my eleotteonk Pestesy Janos megh erezte, az ew Mostoha gyermekynek [Galac BN; WLt]. *1606:* Vegezetre ezt mo(n)dhatom hogj en rúllam sok mostoha Ania tanolhat, mi(n)t tartsa mostoha gyermekét vra holta vtan [UszT 20/155 Sofalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. *1629:* hallottam teolleok az mustoha gyermekiteol ... hogy azt mondottak, hogy adgya ki az eo reszeket [Kv; TJk VII/3. 34]. *1700:* (A fundus) ez elötis mostoha gyermekim Sarkadi Ferencz arvai hazokhoz volt applicalva [Dés; Jk 314b]. *1753/1781:* Rátz Kristina Aszszonyt Josika Imre ur eo Nagysága el vévén az Mostoha gyermekeinek Tutora volt [Máda H; JHb LXXI/3. 262]. *1798:* most látom, hogy nem mostoha gyermekimel, hanem háládatlan Emberekkel vagjon ügyem [M.déllő TA; DobLev. IV/802. 2a].

mostoha-jobbanya mostohanagyanya; bunică vitregă; Stiefgroßmutter. *1597:* Zigiarto Georgine Drúttia azzony ... wallia ... neha zewksegim estenek egizer me(n)tem wala Nyreo Simonnehoz penz kerny, ki ennekem mostoha Iob Anyam volt [Kv; TJk V/1. 109].

mostohaleány fiică vitregă; Stieftochter. *1568:* Magdalena Gabrielis gorg c(on)sors ... fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy az en mustoha leanyom azt monda az en kisseb leanyomnak[a] [Kv; TJk III/1. 206. — [a]Köv. a nyil.]. *1573:* Dorotya fekete peterne, Azt vallya hogi ... Mwrsal ferencz ... testamentumaba azt Monta hogi az Mwstoha leanyanak fl 10 es egy tehenet agianak | Teremy Ferench azt vallia, ez ely mwlt Napokban hytta volt Eotet, Aztalos Petert vitez ferenchet es Seres Martont hogi egibe alkwtnak az Mustoha Leanyawal, De veghez nem vihettek keoztek [Kv; TJk III/3. 73, 193–4]. *1658:* Vagyon egy darab Büczült kertem ... azt hagiom az Mustoha Leanyom(n)ak Panucza(n)ak [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1673/1681:* Ha igaz az Expositioja, mostoha Leanyanak szerencsejeigh, negi forint Taxanal töbre ne eröltessek [VhU 440 Thököly Imre vál.]. *1731:* láttam Fagarasi S(á)m(ue)l(ne)k mostoha leanyaval ... valo egy házb(a) be rekeszkedeseket [Mezőbánd MT; Born. XXXIX. 16 Maria Kis alias Egerhazi cons. Nicolai Kis (34) pp vall.].

mostohán 1. méltatlanul, igazságtalanul; nedrept; ungerecht/gebührlich. *1672:* noha velem ily mostohán bánának némelyek ő kegyelmek közül, de bizony mint véreimet, tagaimat, úgy szánom [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* az kiket Is(te)n Uratokul es ez haza Feiedelmeiül rendel, s ez haza kozonsegesen urulja tuis uralljatok, ha szinten mostohan mutattja is, hozatok magat | Ezen megh irt vitez urhazis igen mostohan fordult volt Az vilag [Ks Kornis Gáspár kezéhez].

Sz. *1679:* gondolja meg Kegyelmed azt is, ez világ mint bánik emberrel, egy nap egygyel bánik mostohán, másnap mással [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. kedvezőtlenül; neprielnic, nefavorabil; ungünstig. *1794:* Az mi a Országbeli dolgot nézi ámbár most két hetek alatt az idö igen mostohán viselte is magát a mint lehetett igyekeztem mindeneken [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

mostoha-nagyanya bunică vitregă; Stiefgroßmutter. *1777:* A szegény feleségem mostoha nagyanyja volt, mégis minden ember csudálkozik, micsoda édesanyához illö szeretettel viseltetett mind hozzája, mind az édesanyjához [RettE 376].

mostoha-nagyatya bunic vitreg; Stiefgroßvater. *1758:* a szegény mostohanagyatyámnak, Váradi Zsigmondnak majd semmi jószága nem volt [RettE 59]. *1761:* Horváth Istvánnak mostoha Nagy Attya lévén Fekete Joseff, már most Fekete Joseffnek édes Anya Fekete Istvánné birja[a] [Ne; DobLev. II/317. 9a. — [a]A szóban forgó földet].

mostohaság 1. rideg, szeretetlen bánásmód; severitate, vitregie; Harte, lieblose Behandlungsweise. *1769:* Dobolyi Daniel Ur(am) elöbbeni Feleségének az én Testvérem(ne)k halála után ... nem Szerette ... mostani Felesége mellettem Lakni, azért hogy jol Láttam a' gyermekhez valo mostohaságát [Ne; DobLev. II/408. 6b Catherina Dobai alias Bán (65) vall.].

2. *az idö(nek) ~a* a körülmények kedvezötlen volta; imprejurări neprielnice/nefavorabile; Ungunst der Umstände *1689:* maga Tisztségeben az Idök(ne)k Villongo mivoltahoz es mostohaságahoz képpest Feles so beli Restantiak marad-

van fen [DLt 450 fej.]. *1693:* a' mostani idők(ne)k mostohaságát ... tekintetbe vévén, kész pénzert száz forintért ... meg engedi a' Consistoriu(m) Idv. Rhedei István temetését [Kv; SRE 16]. *1705:* ez mostani hadakozo időnek mostohasága miatt, szőlő hegyeink(ne)k nagyobb része müveletlen maradva(n) az elmult esztendőb(en) ... az idege(n) borok(na)k be hozását ... meg engedtük [Dés; Jk 346b]. *1740:* Haczszegi Samuel Deak ... tőb büntetessel terheltetett volna, de az blts Czeh az mostani időnek mostahasagatt tekintette [Kv; ÖCJk]. *1803:* Jollehet az üdő mostohságais segitette ezt: De nagyabbára ... az illyen tanulatlan Kovátsok által hágot a' Vas kőnekis arra ezen felső Grádusra [Torockó; TLev. 9/35].

3. (az időjárás) kedvezőtlensége; (despre vreme) aprime; (Wetter) Ungunst. *1727/1777:* Az időnek rövidsége és mostohasága ... nem engedvin azt, hogy most[a] a mezőre erdőre és szöllő hegyekre osztozni ki mehessünk ... az atyafiak rendelik, a' jövő és kozelebb in A(nn)o 1728. következendő tavaszi időt azoknak subdivisiojára [Vaja MT; DobLev. III/505. — [a]Nov. 20-án]. *1752:* az időnek mostohasága tellyes meg érésre nem botsátotta szőlőkőt [Told. 37/44]. *1780:* néha Karácson előtt ollyan idők lévén, mellyek mostohasága miatt a' patak el fagy és jegzése miatt semmiképpen funni nem lehet [Torockó; TLev. 5]. *1813:* a mostani esztendő termései ... mivel a Tavasz mostohasága miat nagyon el késtek annál fogva ... gyaníthatobb a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1815:* Tekintetes Bartok Ádám Ur mint Földős Urak látván ezen szük Esztendőnek mostohaságát a Competens Törökbuza Dézmát most rajtok fel nem vévén illyetén egyezésre lépet véllek[a] [Lunka KK; DobLev. V/980. — [a]Köv. az egyezség].

mostoháskodik (idő) mostohán viselkedik; (despre vreme) a fi aspru/nefavorabil; (Wetter) sich ungünstig verhalten. *1817:* Három vég vásznat most fejérittetek de még nints meg fejeredve, mert az idő tsak mostoháskodot [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

mostohául mostohán; aspru, sever; ungünstig, hart. *1678–1683:* ez hitvan vilagh, igen mostohajul fizetet [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1679/1681:* az vétkes embert megh fogatván, aszt Törvény szerint (: de ha lehet nem mostohajul mellyen à megh adhatatlan birságot értem :) meg bűntesse[a] [Vh; VhU 676. — [a]Az ub].

mostoha-unoka nepot vitreg; Stiefenkel. *1600:* Ez a peres Fazakas Ambrusne ... az en zegeny bathyamnak Boythos Boldisarnak mustoha vnokaja volt [Kv; TJk VI/1. 463]. *1681:* Onadi Janos ... Mint hogi Zavidoczki Pal ennek nagi annyat vette el; igi mostoha Unokaja leven, ő nalla lakik [Vh; ÁLt Urb. 8]. *1710:* (Apor István) csak a pápista clérusnak százharmincketezer forintokot legála, azon kívül a mostohafiának, Korda Sigmondnak, feleséginek, mostohaunokáinak ... sok ezereket legála [CsH 352].

mostoha-ura ?második férj; al doilea soţ; der zweite Gemahl. *1606:* Bartos Jakab, az Gothart Gergelne mostoha Vra hjúa enge(m) el peczettel hogy Peterfj Ferenczne(n) igazat vegyunk [UszT 20/286 St. Bako de Ethed pp vall.].

mostoha-vő ? ginere vitreg; Stiefschwiegersohn. *1787:* hallottam reménkedett az Exponens Aszszony mostoha vejének Borbély Nagy Jóseff Uramnak [Dés; DLt].

mostyán oslakos; băştinaş, moştean; Ureinwohner. *1771:* azután ne(m) sok időkkel valami földek felet égjbe szollalkoztak ... Todorán Kratsunnal igen rutul, akiis aszt mondá utrizánsok(na)k, eregj te a kurvanjádba Girbora Szentpálihoz ott vagjon a te Mosiad nem itt Csáklján, itt pedig tsak vinjit vagj, nem Mostján [Girbó AF; JHb Száva Juon (65) jb vall.].

moszkoviai moszkvai; de/din Moscova; von Moskau. *1714:* Kéneső Szin s Virágos Bársony Férfi Mente, Moscoviai fejér Roka bélléssel 15 arany Skoifium gombokkal ... fl. Hung. 99 [AH 8].

motíva 1. indíték, motiváció; motiv; Anlaß. *1672:* Követem igen bátorságos requisitiomról, mert erre ad okot és motivát tapasztalt kegyelmed atyafisága, jóakaratja [TML VI, 116 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. érvelés, megokolás; argumentare, argumentaţie; Beweisführung. *1672:* Szintén ma irata, Uram, Panajot uram velem egy minutát a vezérnek, mely is nem egyéb, hanem merő motiva. Summája: hogy ha azok a vármegyék a holdolás alól fel nem szabadulnak, sem a fejedelemnek nem leszen hol fejedelmeskedni, sem az adót többé meg nem adhatjuk [i.h. 184 Rosnyay Dávid ua-hoz Drinápolyból]. *1678:* Paskó az vezér előtt Kegyelmedet név szerént vádolta, nagy motivákat keresett és sok argumentumokkal élt az vezér előtt [TML VIII, 71 Kapi György ua-hoz].

motívum ok, indíték; cauză, pricină, motiv; Grund, Anlaß. *1729:* Kérem bizodalommal az Mlgs Guberniumot ... maga Delieratumanak elucidatioját ... ki adni ne sajnállya, ne hogj valami modon, az én eddig való processusom az illyen formale Deliberatum által, meg ne (így!) erőtelenittessék. Melyreis sok motivumokat talalhat ... az Mlgs Gubernium [Ks 25. IV. 17. 19 Kornis Zsigmond aláírásával]. *1761:* egykor mondá Imreh Ur hogj meg ne haragittson az Ecsém, mert ha meg haragitt ... bizonj meg rakom. Én nem tudom mire értette a meg rakást, ugj micsoda motivumbol mondotta ezt arra sem emlékezem [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11]. *1784:* mindnyájon proprio instinctu magok tudhatások szerint fatealtanak é ? vagy pedig ellenbe(n) valakitől akármi motivumok által fascinaltattanak é, s tanittattanak é ...? [Fejér m.; BK ad nro 465 vk].

motlás átkutatás, motozás; percheziţie; Durchsuchung. *1785:* Azon portékák tanáltattak zsögöti Pál Mátyásnál, gyalog katonánál ... de az láncban változás tanáltatik, nem oly móddal vagyon, mint mikor az motláskor megtörvényeztetett [Taploca Cs; RSzF 260].

motol keres, átkutat, motoz; a percheziţiona; durchsuchen. *1785:* Minthogy a csíktaplocai tisztelendő páter Botár Györgynek gonoszul elveszett egy szántó hosszúvasa és egy erdőlőlánca, puhatolózván érettek, igazitták volna nyomában Csik Zsögötben (!) ahologt is a tiszt urak parancsolatjából az ottan lévő falusbíró és esküttekkel együtt mottlották motolván, az actor Miklós György, qua plenipotentiáriussa írt Botár György uramnak jelen lévén [Taploca Cs; RSzF 260].

motolla 1. (rúd alakú) fonalgombolyító eszköz; răşchitor; Haspel. *1768:* Diofából valo matorla [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Sz. *1811:* Aszszonynak tsak orsó, gu'saj és matólla [ÁrÉ 129].

2. vhány motollányi; de un anumit număr de răşchitoare; einige Haspeln viel. *1785:* Kendert is fonnak az elsö Classisbéliek három matollát, az masodik Classisbéliek másfél Matollát, az Harmadik Classisbéliek pedig fél Matollát [Torockó; Thor.]. *1824:* öt matollát vet Sükösdiné [CsV].

motolla-fonal motollán felgombolyított fonal; fir depănat pe răşchitor; gehaspelter Faden. *1697:* az tornaczbol mennek edj garadiczon az házok hejjára: Itt vagyon Hehel nro 2 ... Matola Fonal nro 5. Tilolt kender gell 26 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2].

motollál motollára teker; a depăna pe răşchitor; haspeln. *1829 k.:* Ezen Director ... nem fogja kedvelleni az goromba, paraszt, neveletlen értelmü 's matériáju Játékokat ... melyben a bonczolt embernek bélét motólálják, 's az ördögök kártyáznak [Kv; KvSzLt].

motollaláb motollaállvány: rastel pentru răşchitor; Haspelgestell. *1674:* Vagyon ... Egj fa hordo soroglya, es ot matola labak [A.porumbák F; UF II, 596].

motolláló szk-ban, în construcţii, in Wortkonstruktion: *cérna ~ vencsel* cérna felmotollálására szolgáló eszköz; vîtelniţă pentru depănat aţă; Werkzeug/Gerät zum Haspeln. *1836:* edgy Czérna Matollálo Ventsel [MNy XXXVIII, 210].

motollányi vhány motollára való; de un anumit număr de răşchitoare; einige Haspeln viel. *1785:* Két három Font[a] kendert fonunk ... mellyöl kell bé adnunk Száz husz pászma Fonalat [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 3b. — [a]E szó a kihúzott *Matollánnyi* szó fölé írva].

motoz kutat, keres, nyomoz; a efectua o percheziţie; durchsuchen. *1804:* Ezen romlott háznak fáját a Grof Nemes Antal Ur tzigánya Mosikás Peti lopta el, mellyet abbol tudok hogy mikor a hütösség nyomozta Grof Miko Istvàn Ur Udvari tisztye kérésére nála találtatot meg ezen háznak fája ... a Grof Miko István Ur Tisztartaja észre vévén a kárt nékem mint Falus Bironak meg jelentette, és én hütöseimmel motoztam, nála tanáltam 's törvényeztem meg ezen háznak oldalabol el veszet fát [Hídvég Hsz; Mk I. IV/122]. *1840:* bizonyitsák bé ... mi tekintetböl matoztanak, mint Ns Ember Házánál, mert én Gyilkos — és Gyujtagato nem voltam 's nem vagyok [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. *1840 u.:* Fő Hadnagy T. s. Komadi Tarsoly Sandor Ur patronokat küldött matózni de az üres Kuffernél egyebet nem kaptak [Torda; KLev.]. *1843:* matozták az ellopott lánczokat — de nem kapták meg [Bágyon TA; i.h.].

Szk: *zsír ~ni. 1843:* Menjetek Bágyonba Török Pistához zsir-matozni [i.h.].

Vö. a *mató* cimszóval.

motozás nyomozás, keresés-kutatás; percheziţie; Durchsuchung. *1844:* Matozás alkalmával kaptak nállunk egy Zsakat [Bágyon TA; KLev. Vásárhellyi János (24) vall.].

motozó nyomozó; care face percheziţie; durchsuchend. *1844:* Balog Mosinak az Szallannája el veszvén meg Matoztatta s nállam egy Kis Kosárba talált egy darabatskát a Matozo Hütesség [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) vall.].

motring l. matring

mótus 1. mozgalom; mişcare; Bewegung. *1618:* juta ide Duna, hozá nékem az urunk erös panaszló levelét ... kit írt volt Kamuti uramnak az magyarországi motusok felöl [BTN[2] 106]. *1662:* Ez civilis mótusok, haza belső zürzavarai lecsendesedvén, a fejedelem ... ismét az épitések s oeconomia, terminusok, törvények kiszolgáltatásában való dolgaihoz lát vala [SKr 192]. *1678:* Én bizom Istenben, ezek az motusok az mi hazánkban megcsendesednek [TML VIII, 667 Teleki Mihály Macskási Boldizsárhoz]. *1710:* Teleki Mihály Istennek büntető ostora volt Erdélyen, ó pedig a magyarországi mótusok alkalmatosságával kapa lábra | Midőn penig a császár megértette volna a magyarok mótussát, maga nem mene el az Impérium gyülésiben, hanem bizonyos követjeit küldözé, kik által a magyar mótusokot remonstrálá [CsH 61, 77]. — L. még BTN[2] 386; CsH 89, 91; TML III, 81, VI, 224.

2. felkelés, fegyveres megmozdulás; rebeliune, răzmeriţă; (bewaffneter) Aufstand. *1671:* Úgy adaték értésünkre, Moldva országának lakósa majd futófélben szekere hátán volna. Mitöl és mely országban levöktöl való félelmekböl cselekedjék, végére bizonyosan nem mehetünk. Minek okáért kegyelmesen parancsoljuk Kegyelmednek ... jártassa embereit ... a kik bizonyost hozhassanak azon moldvai motusok felöl [TML V, 665 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* László király idejiben támada a paraszthad ... Midőn sem a király, sem az ország nem sopiálhatná azt a nagy mótust, Szapolyai János szepesi gróf lévén erdélyi vajda ... hozzája küldenek követséget ... keljen fel és azt a paraszthadat dissipálja[a] [CsH 64. — [a]1514-ben]. *1710 k.:* hozák ... a dániai király és az akkori nagyhirü brandenburgi elector ... leveleit a fejedelemnek, amelyekben offerálák a magyarországi motusok megcsendesítésére való mediatiójokot [BÖn. 705]. *1736:* nem sokkal az Rákoczi Ferencz motusa elött resuscitálták az Jósika familia régi baronatusságát [MetTr 317]. *1758:* Azon üdöben, és motusban ki láttatott az Koszta Mihally árpával bé vetett földit szántani ...? [Kük.; Ks 66. 45 vk].

3. indok, indíték; motiv, temei; Grund, Anlaß. *1619:* noha mondják azt, hogy causa religionis vagyon ez nagy motus, de azt ne higgye, mert az legkisebb ratiója ez motusnak [BTN[2] 359].

motyó 1. holmi, cókmók; boarfe, catrafuse; Siebensachen. *1832:* A' Számtartoi Ház felett a' Nagy Hiuban ... Egy Csomo motyó [Sáromberke MT; TSb 26]. *1840:* az asszony ... motyojával együtt töllem végképpen el ment [Dés; DLt 1073].

2. jószág, portéka; copilaş; Ding, Persönchen. *1851:* a' kitsi Titi most már hála Istennek helyre állott, vig, játékos és igen kedves Motyo [Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

motyog akadozva/halkan beszél; a îngăima/bodogăni/bolborosi; mummeln, murmeln, leise sprechen. *1823–1830:* hallgattam[a] ... Hindenburgnál experiment physicát, e szép experimentumokat tett, de nem tud hangot adni a dolognak, és a beszédben csak motyog [FogE 190. — [a]Lipcsében].

moveál 1. megindít/kezd; a începe/porni; anfangen, einleiten. *1609:* Im ez Níhani Napon kezte mouealnj ez dolgot, Az vrhoz eo Nagahoz ualo biztaban [Dés; DLt 317]. *1630:* az magunk Feiedelemsegenek ereössitesere, Rakoczi Georgi

Ur(ar) promotioia ellen semmit ne(m) mouealunk ... seöt ha mit eddegh az Teöreök eleött mouealtunk auagj obtinealtunk uolna is ... aual ne(m) akarunk elni es magunkat ereösiteni [Törzs. I. Bethlen István nyil.]. *1641:* mikor az 1635. esztendőbeli sárfalui giüleskor, en ellene(m) insurgaltak vala az hazas papok ... Intek Eő kgmek hogy miert mouealnak affele egienetlenseget, na(m) senki ne(m) haborgatna Eőket [Gelence Hsz; BfR Petrus Kozma (45) parochus vall.]. *1645:* Ez levele(m) praesen(talo) negy kurtant .. Kglteket kere(m) ... sohut megh ne haborgassa ... mehesse(ne)k bekevel be hazaiokb(a), ha hul penigh valami erőszak avagj rend kivül valo dolgat akarnanak movealni eőkeőtt megh tartoztassa [BesztLt 146 Acatjus Barczai lev.]. *1671:* (Az alperesek) magok közőt titkos tanáczot forralva(n) rebelliot és seditiot akartanak movealni ez várasba(n), kőtelességek ellen [Kv; TJk XI/1. 145]. *1747:* ha az Kis Fenesi határon csinalta(na)k télire szénát, Kis Fenesre Portiozta(na)k ... dezmátis oda adta(na)k ... Semmi Controversiat a két Falu egj más közőtt iránta nem moveált [Sztolna K; JHb 74].

Szk: *diffikultást ~* nehézséget támaszt. *1750:* köszönöm háládo szivel, hogy ... a' Martonfalvi Zállagos Jószágh Contractussa ki adásában is difficultást nem moveal [ApLt 3 Alb. Somlyai de Csik Somlyó lev. Nsz-ből]. *1761:* a' Mltgos Fiu Atyafiak meg egyezvén, és semmi difficultást nem moveálván, ă Mltgos ... Aszszony részéröl nemelly punctumok modő Seqventi a Veszsződi Nyil ellen adattak be [H; JHb XXXV/40. 6].

2. *jog* vmilyen törvényes eljárást elindít; a incepe/porni o procedură legală; irgendein Verfahren einleiten/führen. **Szk:** *akciót ~* pert indít. *1647:* Actor Verner Lakatos Ianos citaltatua(n) Benkeő Balint Ur(ama)t Kajantoban leueő szanto feöld dolgabol, actiot moveal ellene | Miko Istuan ... moueal illien actiot ... Buni Mihalj elle(n) [Kv; TJk VIII/4. 223, 237]. *1649:* Orcz Mihalyne ... actiojat movealva(n) ellene, Az I. feleleő napot keva(n) [Kv; i.h. 372] ✱ *kauzát ~* 'ua.' *1686:* Szilagyi Janos ujjobba(n) moveallya Causaját Felesege Dobos Borka ellen [SzJk 215] ✱ *pert ~* 'ua.' *1677:* Praedikatori rendekkel pert akarván moveálni valaki ... in eo casu ki miröl állasson kezest [AC 266] ✱ *processzust ~* 'ua.' *1750:* Groff Kornis Sigmond Ur nem haraghatik es haszantalan moveal Processust Ngod ellen ha movealis mert a jobb jobb Levelek Ngnal meg Vannak [Szőkefva KK; Ks 94]. *1765/1766:* a' megnevezett Aszszony[a] Processust moveálván, a' praetitulalt Urak ellen, minek utána hoszszason litigálodtanak volna, Törvény közben Conveniáltanak volt [Kv; DobLev. III/574. — [a]Báró Kemény Krisztina] ✱ *törvényt ~* törvényre megy. *1677:* Történhetik az-is gyakorta, hogy valamely szegény Nemes embernek oly nagy embertöl esik ... bántodása, ki ellen Törvénybéli processust inditani nem mér, és ha szintén Törvényt moveál-is ellene, de a Törvénytévök a' Causat avagy nem levallyák, avagy ... pronunciálni nem mérnek [AC 175–6].

3. áthelyez; a muta în alt loc; versetzen/legen. *1708:* Tegnap movealta az Vr az korcsomát az Kalyibaktol a' várb(a) a' regi Korcsomarlo helyre [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

moveálhat 1. törvényes eljárást kezdeményezhet; a putea incepe/porni o procedură legală; gesetzmäßiges Verfahren in Gang setzen können. *1751:* Pálfi Ferencz Vram ... ezen költségitt és jussát is ... Putnoki Istvánné Aszszonyomtol, ne p(rae)tendalhassa, ne vendicalhassa magának ... ne erigalhasson, ne movealhasson, hanem Puthnoki Istvánné Aszszonyom ... mint magájétt ugy birhassa, Colalhassa rajta disponalhasson [Mezőbánd MT; MbK VIII. 12].

2. *~ja magát* elindulhat; a putea pleca; zu gehen anfangen können. *1719:* Várom mindazáltal kgd Parancsolattját ha movealhattyaké kgdhez ă Szüretre magukat és mikor [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfváról].

moveálódik háborgat; a tulbura/deranja; stören | kirekeszt; a exclude; ausschließen. *1711:* Ha pediglen moveálodnék azokban, mellyekb(en) aequaliter participiálódtak az Leányok de Fiakkal, azokot unitis viribus tartozzanak óltalmazni [Altorja Hsz; Borb. I].

moveált indított; care a fost inceput/pornit; eingeleitet. *1671:* az Anak movealt actiojabol ... oly dologh elucescalodik, melyben ingessiojok(na)k kell lenni az Directorok(na)k [Kv; TJk XI/1. 141]. *1677:* Tutori vagy Praedecessori által movealt Causákban, ha duplex Citatioja comperialtatik-is valakinek, poenam calumniae non incurrit [AC 273]. *1719:* Nemet Kovács ellen movealt Processus [H; UtI]. *1740:* Hogj az Ak ő kglmek mostani Czéh-Mesterek ... ezen ellenünk moveált Ca(us)at nem Condescendáltatta ... azért ... az A. ő kglmek Impetitiojok alóll absolváltassam [Dés; Jk 331a]. *1751:* Légeni Tks Nzts Némai Márton uram ... minden Csaki rész Joszágokban a Regius Fiscusnak penes Publicationem movealt Causaiban mellettünk volt [Kv; JHbK LVIII. 10] | ellenünk ... movealt és agitáltatott Causájában a' továbbra valo és lehető hurtzolodást, fáradtságot 's költséget ... akarván eltávoztatni [Koronka MT; Told. 21].

moveáltatik indittatik; a fi inceput/pornit; eingeleitet werden. *1677:* A Só Aknai Kamara Ispánok, Kamara Praefectusok, és Harminczadosokhoz tartozandockal ... ha mely causak moveáltatnak, a Szék törvényéhez alkalmaztassanak [AC 241–2].

moveáltatott elindíttatott; (care a fost) pornit; eingeleitet. *1695:* eo kglmek közőtt movealtatott Controversiak sopialásáb(an) munkálodván, eo kglmek közőtt lett illyen complanatiojok, mellyek rend szerént igy következnek [Cege SzD; WassLt].

mozaik ékszerberakás; incrustare, incrustaţie; Mosaikeinlage. *1818/1826:* Harom darab Mosáik ... Hét Arany Gyürü [KvAkKt Mss hung. 27]. *1846:* Egy Tubákos fejér csont pixis, melyen égy pillango vagyon mozaikkal kirakva [SLt 17].

mozaikos ékszerberakásos; incrustat, cu incrustaţie; mit Mosaikeinlage. *1839:* Egy mozaikos arany píxis [Kv; LLt].

mozdít 1. megmozdít; a mişca; rühren, regen. **Sz:** *fülét sem ~ja* úgy tesz, mintha nem hallaná. *1676:* Vajha Uram, az én írásimnak, sopánkodásimnak s tökélletes informatióimnak hitele lesz vala, bizony nem ké, Uram, most félni, mert a fülét sem mozditaná senki ... csak magam őrizhessem, Isten után meg válik, magok mire fakadnak ki [TML VII, 275 Vesselény Pál Teleki Mihályhoz]. *1773:* A szegény Bánffi György fülit sem merte mozditani, hogy a császár is ott volt. E pedig Kolozsvárt esett, mivel ott fizette ki a lovakat, az hová az úr is elkisérte a császárt [RettE 301].

2. tesz/csinál vmit; a face ceva; etw. tun/machen. *1657:* ha azért békével bocsátanak, mindeneknek injuriájok nélkül

megyünk, ha pedig előnkbe jünek, bizony mint nyilvánvaló ellenséggel megharcolok. Ezzel elméne, de semmit mozditani nem merének [KemÖn. 142]. *1664:* Él az Isten, Uram, oly búsulással van mind urunk ő nagysága s mind az urak mindnyájan, látván, az ő felsége részéről semmit nem mozditottak mellettünk [TML III, 343 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1780:* ollyanak állanak bé Verős Kovátsságra, kik a' Mesterséget nem tudják ... tudatlanságok miatt közönséges kárt tésznek ... de magokra nézveis tetemes kárt vallanak, mert 'sem Kohoba, 'sem Verőbe, 'sem szén hellyben follytatando munkát nem értvén, mikor meg szorulnak, semmit mozditni nem tudnak [Torockó; TLev. 4]. *1782 k.:* mikor modunk es alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltyuk a Sententiát ... addig pedig nem kiványnyuk hogy senki a mi képünkb(en) legkissebbetis mozdicson [Ne; DobLev. III/567. 1b].

3. (vmely dolgot) előrevisz/lendít; a duce înainte ceva, a face să progreseze (ceva); eine Sache vorwärtsbringen. *1657:* Ez vala pedig az practica, hogy az gyülésben véle consentiált uraknak cooperatiójok által az respublicát inducálni tentálja nyilvánvaló hadakozásra az pogányság ellen, kit ha effectuálhat, bene quidem, és az kikkel közlötte s invitált ez hadra ... mozditsák ez nagy dolgot [KemÖn. 291]. *1781:* Csiktaplocai Lajos István még in anno 1780-ban ideiben zálogban lévén egy darab örökös szántóföldje ... Damokos Imrénél, primipilusnál, megkínálta a földnek zálagjával, in flor. Hung. 4, amely zálagot Damokos Imre nem tagad, hogy oda nem vitte volna írt Lajos István. Azt sem tagadja, hogy az országútjára maga ki nem vetette a Lajos István pénzit. Azután esztendőtől fogva elhallgatták, semmit sem mozditották, hanem Lajos István az szántóföldet kezihez vette, be is vetette [Taploca Cs; RSzF 249].

Szk: *elébb ~ vmit. 1748:* akármitsoda nagy Summából álló Jószág iránt causát, itt a maga foruman kell inchoalni, és per appellationem ugy elébb mozditani à mint azt bizonyitják Sok causaknak G(ene)ralis Székről ezen sedriara lett réjectiojok [Torda; TJkT III. 226].

4. *vkit elébb ~* vkit vmire serkent/ösztökél; a îmboldi/îndemna pe cineva (la o acţiune); jn aneifern/regen. *1765:* azt mondotta Dát Mojszi Commissarius, hogy ha 80. forint nincsen készen bé száll, s béis szállott negyed ötöd magával s akkor ha 80 forintoknak egybe gyűjtésivel akarták az Executorokot elébb mozditani akkor 100 forintot kért [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 282].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kauzát/pert ~* pert indít; a intenta un proces; Prozeß einleiten/legen. *1666:* ha pedigh eö kglmek pért mozdittanának Calumnián maradgya(na)k [Altorja Hsz; Borb. I]. *1772:* eö Excellentiája ily csekély okbol ellenem Causat nem mozditott volna, ha rosz akaroim igasságtalanul nem informálták volna eö Excellentiajat ellenem [Kük.; JHb LXVII. 237]. *1807:* A Tordaiak ellen ... pert kelletvén mozdittanom ... Inquisitio perogáltatásáért ... Hf 8 [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1827:* Tudva vagyon az Asszony elött hogy némelly Attyafiaival az Exponensek ellen mitsoda osztállyos pert mozdittottanak vala [Hsz; BLev.] ✱ *törvényt ~* 'ua.; idem'. *1665/1793:* Ha kik pedig törvényt mozdittanának az illyen dologban egy forintig valo dolgot s pert Székre ne apellálhasson alioquin, hanem elsőbször plene et integre tégye le az apellálo fél az egy forintot, az után ha el akar menni lássa, a Falus Hűtős biroval edgyüt [A.csernáton Hsz; SzékFt 27]. *1711/1792:* Ugy le köté magát Etzken Miklos Uram ezen Joakarattyáért Etzken Andras Uramnak, hogy ha valaha ezen felyel meg irt örökös Joszágai Szánto földei le mondásában Törvényt mozdittana, vagy haborittaná maga, vagy Posteritassa Etzken András Uramot, vagy Posteritássit; tehát ... Calumnian maradjon érette [Albis Hsz; BLev. Transs. 86].

mozdítás elărevivés/lenditeş; demers, acţiune întreprinsă cu un anumit scop; Vorwärtsbringung. *1664:* Azomban peniglen az erdélyi állapatnak mivolta még csak emlékezetben sem forgott, sem peniglen az residensnek még eddig parancsolatja sem érkezett volna mozditása felől, holott Kegyelmed nem olyan nagy reménséggel biztat vala bennünket [TML III, 339 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1782:* a Causankat ... alkalmas állapotba hattuk ... Husvét után ... én menyek Pestre, addig reménlen, hogy valami mozditást teszünk benne [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

Szk: *elébb ~ 1797:* azoknak az kedves Atyánkfiainak[a] ... ezen nevezett ügyünk eléb mozditására ... adunk telyes erőt (: Plenipotentiat :) hogy azzal élhessenek [Torockó; TLev. 5/13. — [a]Köv. a nevek fels.].

mozdíthat 1. mozgathat, megmozdíthat; a putea mişca; bewegen können. *1584:* Sophia varga Andras felesege vallia ... Tegnap delkor bezellem vala egy nehany embernek Niawaliamat es ezen Sos Janosnet hozam eleó, mihelt kezdek feleolle bezelleny, Bizoniara hogy soha az eggik kezemet nem mozdithatom, sem az vyamat [Kv; TJk IV/1. 244].

2. tehet/csinálhat vmit; a putea face ceva; etw. tun/machen können. *1662:* Kemény János Barcsai Ákosnak Görgényben lételét tudván, hogy inkább semmit ne indíthasson, mozdíthasson, könnyebben valami alkalomra intethessék, mindenfelé való útja elfogattatván, az várba felszorulni kénszeríttetett vala [SKr 641].

3. elărevihet/lenditheţ; a putea face să progreseze ceva; vorwärtsbringen können. *1852:* Panaszoltam bizonyos ... künn levő adosságaimert ... kérelmemre, hogy ügyem tovább mozdithassam, még máig sem nyerhettem semmi választ [Nagylak AF; DobLev. V/1352].

4. serkenthet, ösztökélhet; a putea îmboldi/îndemna; aneifern/regen können. *1772:* ha az I. Grofné Malma el talál romolni, nagy kárt vall, a' Titt Birák Vrakot Malmom fel emelése meg itilesére éppen nem mozdithattja, mivel senkinek is más káraval gazdagulni nem szabad [Kük.; JHb LXVII. 230].

mozdítható 1. elmozdítható; care poate fi mişcat; verrückbar. *1825:* Az Áruló- és ülő padok, Fogasok Rudak, mint nem az epülethez tartozó mozdithato eszközök fel nem vetettettek [Dés; DLt 3].

2. *elébb ~* elărevihető/lenditheţ; care poate să dea un impuls (în realizarea unei acţiuni); vorwärtszubringend. *1681:* Esküszöm ... az élő Istenre, ki attya fiú és szent lélek engem úgy segéllyen, seőt az áldott szent szüz Mária idueziteőnknek szent annya, minden szentek és vallásom szerént üdueösségemet segéteő s dolgaimot eleb mozdithato boldogult lelkek érdeme nekem úgy használlyanak, hogy én ... az eö nagyságok, méltóságok, életek, birodalmok ellen ... soha senkiuel nem tractalok [CsVh 86–7].

3. indítható; care poate fi intentat; einleitbar. *1664/1667:* Kendj János vram, minden ... Gergely Deákné, s Gyöngyösj Istvánné Aszszonyomék ellen, mozditott és mozdithato perit ... le hagyá és engedé ő kgyme [Szentgerice MT; Ks NN. 25].

4. támasztható; care poate fi ridicat; erhebbar/forderbar. *1792:* Jól láttyák ... hogy Néhai Testvérek és Dotalista Asszony el halálozásával sok kőrnyűl állások változtanak és sok ujjabb p(rae)tensiokra Ok adattatott ... el maradott Jok iránt mozdithato p(rae)tensiókra nézve [Ne; DobLev. IV/704].

mozditó 1. vmire késztető/kényszerítő; care constringe la ceva; zu etw. zwingend. *1662:* Melly levelek a Szatmár és Tokaj alatt hagyott kapitányoknak kezekbe küldetvén, magok is azok mellett tudósítatnak vala, minémű mozditó okokkal kellene azon váraknak megadattatásokat szorgalmazni [SKr 213].

2. ~ *pénz* kb. (serkentő) jutalompénz; sumă de bani dată unei persoane ca recompensă; (anregendes) Lohngeld. *1848:* Egyik Biztosnak mint al Szonoknak mozditto pénze 12 xr ... A masik Biztosnak mint Irnoknak mozditto pénze 6 xr. Mind a két Biztos napi bérek 8 napra égynek à 1 f. ... 14 Rf [Dés; DLt].

mozdított 1. indított; care a fost intentat; eingeleitet. *1664/1667:* Kendj János vram, minden ... Gergely Deákné, s Gyöngyösj Istvánné Aszszonyomék ellen, mozditott és mozdithato perit ... le hagyá és engedé ő kgyme [Szentgerice MT; Ks NN. 25]. *1769:* Már szt Márton Nap után kezdődik az örökös Titulus alatt lévő Jószágok iránt mozditot perek(ne)k Periodussa, és tart Karátsonig [UszLt XIII. 97]. *1804:* Bizonyitsák meg a provocatusok ... az Instáns Szentersebeti Mojses Mária Gál Péterné, és Lázár Julis ellen, ellenek mozditott Divisionalis perekben ... Hogy ... ha az Instánsok a' Mojses Joszágbol részt kapnának, Kádár Pál ő kglmeis részt kivánhatna [Usz; Borb. II]. *1807:* (A) Professor ellen mozditott pereknek ki menetelit várja el [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

2. támasztott; care a fost ridicat; erhoben, gestellt. *1792:* jelenti magát az Exp(one)ns Aszszony, hogy a meg nevezett Causat tovább is continuálni fogja, es az irt Nms Vármegye Tkts Generalis Széke előtt minden Titulus alatt lejendő, s már mozditott p(rae)tensiok(na)k el látására s meg határozására Commissariusokat ... kérni fog [Ne; DobLev. IV/704].

mozdul 1. megmozdul; a se mişca; sich bewegen. *1638:* Boncza Giörgis hozza üte az karoval s mindgiart az kertt teöueben düle Kovàcz Giörgj, czak eggjet sem kezde mozdulni [Mv; MvLt 291. 157a]. *1844:* a' derekamba keresztűlis iszonyu fájdalmam van azt hiszűk hogy Vese gyuladás fekszem de az agyba is alig tudak mozdulni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

2. előrehalad/indul; a înainta/avansa; vorwärtsgehen/ziehen. *1653:* Ismét jöve mintegy tíz lovas, mely után a derék is eljöve. Mi is innét elébb mozdulánk reájok, de a zászlókat helyben hagytuk ... mintha ott nagy sereg lett volna [ETA I, 63 NSz]. *1665:* az váradi pasa tudósítása szerint az határjáró törőknek Kolosvár felé való igyekezetit hadakkal értvén következni ... itt megvárni nem akarjuk, hanem Ébeni uram mellé bizonyos számu bőcsülletes híveinket rendelvén, ha szintén beljebb találna is mozdulni, az eleiben való menetel felől úgy disponáltunk, hogy mi ... semmi határigazitásra nem lépünk [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1765:* mig elébb nem kellett mozdulni az Executoroknak, addig feléjjek sem ment [Marossztimre H; Eszt-Mk Vall. 209].

Szk: *útba* ~ útnak ered, elindul. *1591 u.:* Tudo(m) hogy felele Zente Istua(n) az lo feleól hogy sem(m)i nyaualyaia sem erkeólche egieb ninch hane(m) eggik labaual santa, de hogy vtba mozdul azzalys el mulattya [Malomfva U; UszT].

3. előbbre lép/megy; a merge mai înainte; weiter vorwärtsgehen/treten. *1676:* Jnnen az udvarházra mozdulván annak tornaczábol szolgál eőtt lepcsékből allo egy fa gradiczoczka melyről be lépven az tornaczban ez ... megis vagyon deszkázva [A.szombatfva F; UF II, 759]. *1677:* Innenis eléb mozdulván, az vas futató kohra menő két árkon vagyon által téve temérdek deszkából álló egy paló [CsVh 53]. *1680:* Kertben valo Filegoria. Ezen eleb mozdulvan delre nyul fel az kertben valo czifran epitet Filegoriara egy kar fas fa garadics [A.porumbák F; ALt Inv. 9]. *1764:* innen ... elébb mozdulvan talalt egy vére vett sertésre [Torda; TJkT V. 205].

4. távozik, el/kimozdul vhonnan; a pleca de undeva; sich fortbewegen/entfernen, davongehen. *1677:* Ha Kegyelmed gondolná az hadaknak eloszlását és nem subsistálhatását, Kegyelmed Kővárig continuálja útját, de tovább onnét semmiképpen ne mozduljon, míg újabb dispositiónkat nem veszi [TML VII, 404 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1690:* (A németek) Brassó tájékáról sohon ne mozduljanak [Veress,Doc. XI, 430]. *1837:* Az Szártsát instalom Bátsit küldje fel mert nints mivel mozdulnam, szekérrel illy roszsz utba meg indulni nem merek [Buzásbesenyő KK; DobLev. V/1218 Ujjfalvi Josef Dobolyi Sigmondhoz].

5. (vmilyen ügyben) tesz/kezdeményez vmit; a iniţia ceva (intr-o anumită problemă); (in irgendeiner Angelegenheit) etw. tun/veranlassen. *1678:* Kegyelmed tetszése s parancsolatja kivül, bizony se té setová legkissebben is nem mozdulok [TML VIII, 192 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1689:* az irant valo admonitiomra eő kigjelmek semmit se mozdulanak [Szőkefva KK; Szád. Sárosi János lev.]. *1737:* Kilim Mártonnak ... kuráltatásában gyogyittásában, semmit sem mozdúlt [Kv; TJk XV/13. 35]. *1847:* kérdezték tőlem, hogy hol járok ... ők nem tudnak, de nem is mernek sehová többet mozdulni, és nem fogadnám-e az ő ügyeket is őfelsége eleibe felvinni [VKp 154 Varga Katalin kezével].

mozdulás 1. mozgás, megmozdulás; mişcare; Rührung, Bewegung. *1626/1770 k.:* Testi egésségem valtozek nagy kenra, Melly fel Esztendeig mind rajtam regnála, Tagamban engem ugy el sanyargata, Hogy egyik ujjam sem volt kesz mozdulasra [ItK XLI, 75 Fiátfalvi György pokoljárása]. *1662:* a fokokon levő lövőhelyekre annyira figyelmeznének, ráirányzanának, hogy csak valami mozdulást sajdíthatnának is akármi helyeken is a bástyákon, ottan az olly helyekre tíztizenkét jancsárpuska sül vala [SKr 612].

2. mozdulat; mişcare; Bewegung. *1777:* Podár Vaszilia ... minden teste állása s személlye és még tsak minden mozdulása is ugy hasonlit Néhai Filep Antal Uramhoz mintha éppen szájából pőkte volt volna ki [Szásznyíres SzD; Ks 30. 28 St. Tsorba ludimagister vall.].

3. (helyéről való) elmozdulás/távozás; plecare; Fortbewegung. *1662:* mihelyen a vezérnek Budáról való mozdulását kémjei által értendi ... az váradi haddal ... szállana ki [SKr 169] | Ha derekas ok innét való elmenetelre nem kényszerít, mostanság asszonyunknak innen való mozdulását nem reméllem [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1763:* hogj ... az I ... az At ... ne morczongja, szidgja ... fenyegesse, parantsoltatik ... hogj tsak mozdulásais az Inek más engedelméből lészen [Torda; TJkT V. 147].

4. kibontakozás, előrehaladás; dezvoltare (in sens progresiv); Entfaltung, Vorwärtsentwicklung. *1786:* Én valamiképpen hogy egy betűt sem irtam volt sohova is szerencsémnek mozdulása iránt, ugy a Tábla Personaléjából kiis maradék, ha csak Fő Bironak nem hadnak [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a Szántó Sándor lev.]. *1800:* a Felséges Fő Kormányozó Tanács paroncsolattyának sem lett Sem(m)i mozdulása [Kv; SRE 835]. *1811:* méltoztassék ... olyan hathatós Rendelést tenni, hogy ... ne kéntelenittessem ... szigorogni és mazurkodni akkor, a' midőn az Ekklésia a' mivel nékem restál, azt sem interesezi, sem nem fizeti, 's a 'mit fizetett-is eddig-le belőlle ... apránként fizette, úgy hogy semmi nevezetes Oeconomiai mozdulást nem lehetett vélle tenni [REkLt ad nr. 32 Krizbai Desö Elek kv-i ref. pap kezével].

5. ~ *forma* lázadásszerű megmozdulás; mişcare de masă cu caracter revendicativ; empörerische Bewegung. *1792:* felkölt a föld népe ... azt hirlelik felőllek hogy vakmerőségre vetettek fejeket, s talán valami mozdulás formára készülnének [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

mozdulat (el)mozdulás, mozgás; mişcare; Bewegung. *1852:* a' lelkem Anyám ... minden legkísebb mozdulatjára felebredek 's ... felugrom segítségére [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

mozdulatlanul kb. elmozdulásra képtelenül; incapabil de mişcare; regungslos. *1802:* eö Nagysága kotsissa ... mozdulatlanul a földen fetrengett [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Fogarasi (17) famulus vall.].

mozdulhat 1. mozoghat, megmozdulhat; a se putea mişca; sich bewegen können. *1765:* (Az executorok) Biráinkot, s lakosainkot gombolyékba kötözték, hogy nemis mozdulhattak [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall.]. *1803:* (A) Betegség mennyire el-gyengitett és fogyasztott, már most tsak annyi erőm 's tehettségem sintsen, hogy mások segedelme nélkűl mozdulhassak [M.délló TA; DobLev. IV/868].

2. távozhat, el/kimozdulhat vhonnan; a putea ieşi/pleca; sich entfernen/fortbewegen können. *1662:* (II. Rákóczi György katonái) Debrecen városát és az ott levő korcsmákat nem tágítják, és a város környűl nagy sok fosztogatásokat, prédálásokat gyakorlani nem szűnnek vala, úgy, hogy igaz járatbéli ember házából valamelyfelé alig mozdulhatna [SKr 485]. *1770:* Most is annyi az utom, hogy csak a jo Isten tudgya, de oda sem mozdulhatok, mivel csak egy nap az Udvarnál ne légyek, tetemes károkat tapasztalok [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor édesapjához]. *1777:* Miháltz Antal V. Notarius, és Balla János Supernumerarius Ass(ess)or ő Kegyelmek ... az Tekéntetes Tábla mellől nem mozdulhatván ... Mlgs Fő Ispány Kálnoki Lajos Ur ... leg ottan másokot exmittálni ... méltoztatott [Asz; Ks 89]. *1806:* En ... áruim mellől nem mozdulhattam [Torda; UszLt ComGub. 1753u]. *1807:* Az én Gyermekim még mind betegek ... ezek mián, mű ugy le vagyunk lántzolva, sem egy felé, sem más felé nem mozdulhatunk [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.]. *1839:* Pűnkőstre jo szívvel látunk, mert Én nem mehetek, de Ti könnyebben mozdulhattak [Veresegyháza AF; DobLev. V/1225. 2a].

Szk: *egy nyomot is (nem)* ~. *1770:* Szegény Filepnek ... az ő halála nagy hátra maradást okoz az Kedves Anyám Aszszony kevés Oeconomiájának, 's ezt a csorbát magam meg jelenésemmel örömöst potolnám, de ez uttal éppen lehetetlen hogy egy nyomot is mozdulhassak [Mezőbánd MT; i.h. II/421]. *1788:* Eddig tellyességgel a Ludesdi épűlet dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis a mezei takarodás mellől [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *egy toppot sem* ~. *1837:* Nagyon Szerettem volna tiszteletére lenni, de itten székezésűnk lévén egy toppat sem mozdulhatok ... hanem ki potolom nem sokára a mit most el mulattam [Ó-Torda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

mozdulhatatlan 1. megingathatatlan; neclintit; unerschütterlich. *1782:* ő Nagysága ... admonealhattya Nagyságtokat, hogy Tekintvén Törvényés, és Fejedelmi adomanyra mozdulhatatlan fundamentumon epült, igaz praetensioját, ne kivannyák hurczolni, és farosztani [Kv; JHb XXV. 64].

2. ~ *jó* ingatlan; bunuri imobile; unbewegliches Gut, Immobilien. *1790:* Minden felkelhető ingo bingo és Mozdulhatatlan javaim ... a Feleségemre ... száljanak [Barót Hsz; HSzjP].

mozdulhatatlanul elmozdulásra képtelenül; nemişcat; rührungslos. *1825:* a földén mozdulhatatlanul feküdött [Szentgerice MT; CsS].

mozgalom kb. események zajlása; tumultul evenimentelor; Toben der Ereignisse. *1854:* A tények nyilt mozgalmai erősebb tollak által följegyezvék; de sehol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [ÚjfE 4].

mozgás mişcare; Bewegung, Rührung. *1710 k.:* Miből áll a diaeta? Abból, amivel élünk, úgymint: aër, étel, ital, nyugvás, mozgás, emésztés etc. [BÖn. 511]. *1759:* az Gyermeknek az Bal kezecskéje keze fején alol tsudálatos mozgásban van, minden inai erecskéiben ollyan rángotás formalag mozog [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

mozgású kb. vmilyen mozdulatú; cu un anumit fel de mişcări; mit einer Bewegung. *1805:* Görgényi Jantsi lomha mozgásu [DLt nyomt. kl]. *1847:* Jobb Simon ... ittas korában megpirassadik és nagyon gráznás, serény mozgásu [DLt 849 ua.].

mozgat *ige* 1. a mişca; bewegen. *1600:* Erzengyarto Leorinczne Margith azzony ... vallia ... az Ablakon nezek be ... en Zabo Martont ez Dayka hasan lattam akywel fogwa vagyon az faratt valtigh mozgattja vala [Kv; TJk VI/1. 489].

2. helyéből kimozdít; a mişca din locul unde se află; von der Stelle bewegen/rücken. *1781:* azon Silipnek 2 ágassait a' viz mozgatta volt a' viz alá ásott volt, kurták lévén az ágasok alá ereszkedtenek [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

3. mozgásban tart; a acţiona, a pune în mişcare; in Bewegung/Gang halten. *1823–1830:* Azon innen jövet megnéztük a Dampf vagy Feuer Maschinet, ahol tűzzel hajtják ki a bányából a vizet, azaz tűz által megmelegítvén a vizet, annak párája mozgatja a vectiseket [FogE 207–8].

4. *(vki ellen) hadat* ~ hadat indít vki ellen; a porni la luptă (împotriva cuiva); gegen jn Krieg führen. *1619:* Magyarország látja azt is, hogy tü minduntalan miellenünk s az fényes Porta ellen hadat mozgatni igyekezni akartok [BTN[2] 351].

5. *vmilyen dolgot* ~ tesz-vesz, tevékenykedik; a trebălui, a face tot felul de treburi mărunte; tun und handeln, schaffen. *1787:* a kerteket igazitjuk, a gyűmőlts fákat tisztogatjuk és

efféle aprolékos dolgokat mozgatunk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

6. vmit intéz/kezdeményez; a rezolva/iniţia ceva; etw. verrichten/verlassen. *1619:* látom, hogy a sok futó hírt is igen el kezdik hinni immár; hiszem hogy talám nem veszik tréfára, ha valamit akarnak mozgatni [BTN[2] 325]. *1630:* ez legszükségesb, hogy őfelsége mostan idején hamarsággal főkövetséget instituáljon római császárhoz őfelségéhez, azkitől absolute ez frigynek, békességnek confirmatiójáról levelet hozzon, hogyha valaki az őfelsége birodalma alatt ezt mozgatná is, annak is ellene álljon [i.h. 434]. *1770:* 3-tia vétettem elé a kolozsvári continua táblán Gáborfi Istvánné Dusardin Anna asszony ellen való causámat a sárdi jószág iránt ... Nagy csodája volt minden embernek mit mozgaték [RettE 219].

7. serkent, ösztökél; a imboldi/indemna; aneifern/regen. *1666:* Itt, Uram, az ezüst czimer öt hétnek előtte el nem készülhet semmiképpen, eléggé mozgatom őket, de semmiképpen nem mer elébb biztatni, azért az temetés elébb nem lehet, hanem tegnaphoz öt hétre [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

8. *~ja magát* mozog; a se mişca; sich bewegen. *1823–1830:* (Az asszony) egy doktortól tanácsot kérdett, hogy micsoda pozitúrában feküdjék, s hogy mozgassa magát a férje alatt, hogy könnyebben fogadhasson méhébe s a gyermeke megéljen [FogE 295].

mozgat *fn* ? omlásos/szakadásos hely; loc prăpăstios; brüchige Abbruchstelle. **Hn.** *1843:* Egy darab irotvány az Also mozgatba [Désakna; EHA].

mozgatás kb. előrelendítés; urgentare, pornire; Vorwärtsentwicklung. *1822:* légyen ezen fizetésbe accuratusobb Ötsem Uram, ne kénszeritsen mindenkor törvényes lépéshez fognom Sz Márton napra fizessen meg, mert akkor elein van nagyobb szükség a perek mozgatására [Szentbenedek AF; DobLev. V/1060 id. Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

mozgathat intézhet; a putea rezolva; verrichten können. *1694:* bizony ura(m) ha mostis el mulattyuk, nem tudom mikor, és kinek szolgál az idő ? ugyanis ha az materia toab is nyomul s miis az alat el hallunk, nem tudom ki mozgathattya [Nsz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.].

mozgatható mozdítható; mobil, transportabil; rückbar. *1847:* két mozgatható hámbárok [F.árpási üveghuta F; TSb 46].

mozgó szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *~ bonum* ingó jószág, ingóság; bunuri mobile; bewegliches Gut, Mobilien. *1745:* számlallya elő Klmed már mind mozgo s mind ingatlan Bonumit, hadd értsük mit hágy Klmed a Leányának [Feldoboly Hsz; Kp I Jos. Kováts Dálnoki pastor ref. (60) vall.].

mozgódik mozdul, tesz vmit; a face ceva; etw. schaffen/tun. *1619:* Data occasione módot kerestem abba, hogy bő colloquiumom volt ónagyságával az vezérrel felőle, sőt sok egyéb rendbéli törökökkel; az olaszok szörnyítik, az törökök semminek tartják. Nem is látom, hogy itt az Portán az ellen semmit mozgódnának [BTN[2] 241].

mozgolódás 1. (ismételt) mozgás; mişcări (repetate); (wiederholte) Bewegung. *1637:* én hogy eötueös Janosnenal nagj mozgolodasat, vagy suttogasat hallotta(m) volna[a], en bizony nem hallotta(m) [Mv; MvLt 291. 110a. — [a]Csiszár Pálnak]. *1756:* bé nézék ... az ablakon, s hát Molduán Vonnya ... az akkori ... Tisztarto Feleségivel az ágyban ... de mint hogy tsak bé tekintettem, hirtelen visszá fordultam szégyelletembe(n), és féltemben is éppen nem láthattam mint a' kést a hüvelybe(n), de ... a' bizonyos, hogy mozgolodásokat láttam [Galac BN; WLt Kiribil Györgye (45) jb vall.].

2. vmire való szervezkedés; organizare (de ...); Organisierung. *1619:* Nem Tudom, Kegyelmes uram, jól esett-é vagy nem, de én magamtól Szkender pasa uramnak igen serio írtam, miben légyen az Althan és Sorbán mozgolódások, és hogy igen szorgalmatoson vigyázzon reájok [BTN[2] 335].

mozog 1. a se mişca; sich bewegen. *1614:* Az Aytora menüen be nézék az kolczy lykan tehat egymas mellett fekwznek[a] az paplan alatt de czyak az labokat latam hogy mozogh vala [Nsz; VLt 53/5267 G. Keortuelyesi (21) vall. — [a]Báthori Gábor fej. és Dengheleginé]. *1631:* Fekete Janos az kathona ott halt egy eyel, es hallotta eyel hogy moszog volt az Beőrueine agia, es ugi ütteőtte volt agio(n) Fekete Janost [Mv; MvLt 290. 46a]. *1756:* bé nézék ... az ablakon, s hát Molduán Vonya ... az akkori ... Tisztarto Feleségivel az ágyban ... az Aszszony alol, maga rajta feküve, és mozogtak [Galac BN; WLt Kiribil Györgye (45) jb vall.]. — L. még CsH 193.

2. rángatózik; a se convulsiona; zucken, zappeln. *1759:* az Gyermek ... többet nyugodatt ... 'a keze fejecskéjeis korántis annyira nem mozog, az Gyermek vidámocska | tsak a kezefejecskéib(en) láttzottak az inak, és erek nem annyira reszketés, mind rángatolog mozgani [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

3. inog, lóg; a se mişca/clătina; schwanken. *1817:* Vagyon ezen Házban egy ... viseltes fenyő Dészka asztalatska ... mozog és ingadoz az asztal [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz 3]. *1842:* mivel az első padimentum el viselt, és a miatt egyenetlen ... az arra rakattatott uj parquet az alsó padimentummal együtt mozog és lóg [Kv; ACLev.]. — L. még FogE 101.

4. (vmilyen ügy érdekében) mozgolódik/tevékenykedik; a acţiona, a fi activ; (im Interesse einer Sache) sich regen/rühren. *1662:* a fővezér, a kapikihának azt parancsolta vala: írd meg, úgymond, az uradnak, békességes országa, nagy gazdagsága, senkitül sem bántása, üljön veszteg, ne mozogjon, megárt. Nem tudja-e, hogy a lengyeleknek a felséges tatár chámmal is barátságok vagyon ? öszvevesznek, azt is ellenségévé csinálja s az fényes portának is bajt szerez [SKr 355]. *1722:* Az Tis Excellentiaja ordere mellettis kel mozognunk [Fog.; KJ]. *1806:* ne hogy a' pénz magból könnyü szerel ki pusztitsa magát, hogy aztán még mozogni se lehessen [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. *1818:* mozagjan nem pedig halgassan [Kv; Pk 7]. *1879:* A múlt vasárnap kinn voltam Tavaszi Józsinál ... Józsi mozog a te dolgodban [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. vmi előremozdul/halad; a avansa/progresa; vorwärtsrücken. *1788:* a bizonyos hogy minden felől a széléken erössen mozog a dolog ... A Bánatusba ... ha lennél a mint mondják elég törőket láthatnál és foghatnál ... a hirek veszedelmesek, és félelmesek [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

6. *a nyelvek ~nak* az emberek pletykálkodnak; oamenii bîrfesc; man quatscht. *1675:* Mindazonáltal mindezekben az az ... regula, soha az nyelvek mozogni meg nem szünnek ... kiknek nyelveket be nem dughatni [TML VII, 67 Matskási Boldisár Teleki Mihályhoz].

mozoghat 1. mozogni képes; a se putea mişca; sich bewegen können. *1771:* azon Malomnak jo Silipje nem volt, hanem valami ... rongyos deszkákbol todozták fodozták annyira is hogy a' felsö mozoghatot, de ... az alsokra semmi viz nem ment [Sövényfva KK; JHb LXVII. 172].

2. járkálhat; a putea umbla; herumgehen können. *1852:* a' lelkem Anyám egy átaljában gyenge ugyan, mind az által lábai eréjét mégis vissza kapta annyira, hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat, bajait végezheti [Kv; Pk 7].

mozoghatás kb. mozgási lehetőség; posibilitate/libertate de mişcare; Bewegungsmöglichkeit. *1854:* sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren mecsevészni[a]; mivé fejlődnék, s mily drága hazai kincscsé válhatnék az a megyei szabad mozoghatás mellett [ÚjfE 74–5. — [a]Gróf Széchenyi István 1826-ban mondott le a katonai pályáról].

mozsár 1. piuliţă, piuă; Mörser. *1570:* Racz Agotha, Azt vallya hogy ... Zanta Cristina ... Eccher Kadas Janosne hazatwl egy Mozart es egy on Thalat Lopot volt [Kv; TJk III/2. 146]. *1608:* Egy Moszar (!) Ninczien teoróie [Kv; RDL I. 83]. *1614:* Egj eöreögh mosar: réz [Kv; i.h. 96a]. *1666:* ada eö kglme ... egy mosart teőrostül [Kv; Berz. 7. LXV/28]. *1676:* Egj jokora Mosar ... f. 6 [Torda; IB VI. 225/22]. *1714:* 16 fontot nyomo Mosár, halak (!) formara öntett füleivel fl. Hung. 8 [AH 48]. *1761:* Közép rend két fülü réz törőjü Mosár Nr. 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/3. 26]. *1850:* Mo'sár bűtűstöl [Szék SzD; CsV].

Szk: *réz borstörö ~.* *1767:* égj kis Réz Bors-törö Mosár [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

2. (aranybányában használt) mozsárféleség; un fel de piuă, mojar; eine Art Mörser (gebraucht in der Goldmine). *1757:* az illyen láthato Aranyós kóveket minek utánna ... a' Bányákbol ki vágjuk, ki horgyuk; mosárokban meg törjük [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

3. portörö malom zúzószerkezete; piua unui şteamp; Stampfe in der Pulvermühle. *1632:* Vagion ez hataron egy nem regen eppittetett Por teöreö malom ház ... ket kerekre es tizenket nilu mosarra czinalt [Betlen F; UC 14/38. 98]. *1637:* Betthlenen kjuwl uagyon egy ... puska por teöreö malom haz, melyben uagyon kett kerek vas csyapyayual karikayual; tizenhatt rezes nylayual s meg anny mosariual; mely mosaroknak fenekej rezesek; egy darabya uy fwresz dezkakal be vertt [Fog.; UF I, 427].

4. mozsárágyú; mortier, mojar; Mörser. *1662:* már néhány esztendőktöl fogva minden munítiókkal, öreg lövőszerszámokkal, mozsárokkal, tüzes szerszámokkal, laptákkal, gránátokkal, jó pattantyúsokkal várait és cajgházait elkészítette volna [SKr 205]. *1704:* Ugyan ma vittenek ki a sáncba négy nagy faltörö ágyúkat, tarackokat és egynéhány mozsarakat [WIN I, 237]. *1705:* A generál tegnap estig affele új mozsárokat próbálgattatott, bombákat, kartácsokat és kézigránátokat hányatott [i.h. 569]. *1710:* Rabutin ... a szebeni commendánst, Henist újabb haddal s lövőszerszámokkal küldé Görgény alá, ki ... mihelt a bombát a mozsárból kilőtték, azon szempillantásban mellette való ágyúkból köveket lőtet vala a várban [CsH 401].

Szk: *öreg bombázó ~.* *1710:* Marleoburg herceg az ánglusokkal ... százhúsz öreg bombázó mosárokot, sok ágyúkot, rézdobokot, zászlókot, minden hadi apparátust a franciától elnyerének [CsH 423].

◇ **Szn.** *1599:* Mosar Mihali [Kv; Szám. 8/XIV. 30 Hj].

◇ **Án.** *1757:* az egyik rigo a másik mosár (ökör) [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9]. *1801:* Daru és Mosár (ökör) [Sztrézakercsesora F; TL]. *1854–1859:* Mosár (ökörborjú) [Körtvélyfája MT; LLt].

mozsárágyú 1. ágyúfajta; mortier, mojar; (Kanone) Mörser. *1632:* Az twzeleö kasamataban egy nagy eöregh masar algiu, huz masas, harmincz fontos keö goliobissal iaro minden szerzamai iok es uasasok [Fog.; UF I, 134]. *1637:* uagyon oda be egy io 14 fontos mosar agyu [i.h. 395]. *1656:* vagyon mas ablakis ki vagua ... Eleötte egy kis mosar algiu, vasas tengelljen kerekeken es vasazott agjon [UF II, 103]. *1665:* Jttem ugjan it vagjon egy eörög mosar algyu, ki negy vasas kerekeken all. Jtem harom aprob szerü mosar algju vas pantos agjaival edgyütt az földön [i.h. 312]. *1734:* Szinten ma vittenek innet Karolyvarra sok Mosar és egyeb Agjukat [BK. Bethlen Ferenc anyjához Nsz-ből]. *1756:* Dévai Curia ... Bástyába ... Mozsár ágyu egy [Ks 92. I. 32]. *1804:* Löni valo Mosár ágyu nro 6 [Tresztia H; Ks 108]. *1806:* A' Mozsár ágyuk meg érkeztek és Madarason az Ujvári Lakadalmán fungáltak, és dörgöttenekis [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

Szk: *négykarikás ~.* *1632:* Az kapu felöl ualo kasamataban uagion egi nagi eöregh negy karikas masar algiu tiz masas, tizen eot fontos keö goliobissal iaro, edgik kerek talpa uasazatlan, egjeb szerzamai mind uasasok [Fog.; UF I, 135].

2. mozsárágyú-forma díszedény; vas decorativ asemenea unui mojar; mörserförmiger Schmucktopf. *1732:* Egy ezüst arannyos Mosár ágyu belé járo pohárocskával fedelestöl [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 36].

mozsárágyúcska kis mozsárágyú; mortier mic; Mörserchen. *1737:* Korodon[a] ... egy mosár ágjúcska [Ks 40. Varia XXVIIIc. — [a]KK].

mozsárágyúforma mozsárágyúszerü; de forma unui mortier/mojar; mörserartig. *1705:* támadván egy nagy felleg, akiben is igen nagy és rettenetes tüzek látszottanak, annak utána egy mozsárágyúforma látszatván alafelé a szájával, aki is kisülvén oly nagy tónust adott, akin az egész Anglia megrémült [WIN I, 382].

mozsárforma mozsárágyúszerü; de forma unui mortier/mojar; mörserartig. **Szk:** *~ ágyúcska.* *1662:* két könnyü mozsárforma álgyúcskákat idején tengelyekre csináltatott vala, mellyeket két-két lovon mindenütt könnyen nyargalvást is utána hordozhatnának [SKr 448].

mozsárocska kis mozsár; piuă mică, piuliţă; Mörserchen. *1714:* 3. fontbul allo Mosarotska törövel egjütt s egj fülével 1 // 80 [AH 48].

mozsárpattantyú ágyúfajta; un fel de tun; Art Mörser. *1528:* III ingenia forrea wlgo Mazarpathanthyw [Vh; MNy XXXI, 195]. *1657:* ügy végeztem, hogy lövőszerszámunkban

tízet és egy mozsárpattantyút az városon kívül az táborhelyünken hagynánk [KemIr. 315]. *1664:* Uram, én úgy hiszem, az mostani állapatokban már ehez nem annyira az mozsár pattantyú, mint az papiros pattantyú kivántatnék [TML III, 190 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

mozsártarack ágyúfajta; (un fel de) obuzier, treasc; Haubitze. *1658:* Vagio(n) haro(m) Taraczk Vagio(n) egi Siska, Egy mosar Taráczk, Vagio(n) tizen niolcz Szakallos [Kv; SzCLev.].

mozsártörő mozsárütő; pisălog, pilug; Mörserkeule. *1573:* Borbara veres gërgne Azt vallia hogi ... Ecchert Ianos Nagi vas Mozar teoret veot volna ... Eo meg kerdy ha karikas az vege azt Monta hogi az [Kv; TJk III/3. 140]. *1628:* Az kwlseo tár hazban az Feóldeón egy falka vas szerzam kapa Mosarteóreó szekercze, marok vas es egieb affele dibdab [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44 8–9]. *1750:* Dani Béres atta volt neki az Mosár tőrőt ... a Mosár tőrőt fel rontván rézzel ószve öntötte, s fel mielte [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. *1789:* 10. nagyobb és kisebb Mosár törő, fából Rft — xr 25 [Mv; ConscrAp. 23].

mozsárú vhány zúzószerkezettel ellátott; cu mai multe pive/piue; mit einigen Stampfvorrichtung(en) versehen. *1637:* Azon malom haz mellett job kez feleöl uagyon mas sendelyes boronakbol rott hazis; kiben vagyon negy nylu, mosaru, kasa teöreö keöliw, viz kerekjuel eggywtt [Fog.; UF I, 425].

mozsárütő mozsártörő; pisălog, pilug; Mörserkeule, Stößel. *1829:* Egy Mózsár ütőnek két vigit még Nadoltam Nagysagod vasabul [Mv; LLt].

mozsdaly l. muzsdaly

mögé l. megé

mögött l. megett

mögül l. megül

mufti mohamedán törvénytudó pap; muftiu; Mufti | főbíró; marele muftiu; Mufti. *1618:* I die Julii hívata bé az vezér délután, és ott voltak szembe az mufti, az két kadilesker, az vezérek, cancellarius, nizancsi pasa, tefterdár* | ezen napokban a muftit mazullá tészik [BTN[2] 92, 151. — *A vezér divánjának, tanácsadó testületének főbb tagjai]. *1619:* az én uram is azt kévánja, hogy ilyen nagy dolog ne legyen titok az hatalmas császár Portáján, az én uram mentségét csak adja nagyságtok az díván eleibe, ónagysága az mufti eleibe, és hadd lássák ilyen méltó mentségét az én uramnak | már ideje volna, hogy megadnók az leveleket muftinak és hocsának [i.h. 197, 335]. *1653:* mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felöll [ETA I, 133 NSz]. *1710:* Azonkívül a török császár a muffti, ki a török religiónak feje, intimátiójából, hogy inkább a nagy Istennek és Mahumet profétájoknak a török nemzet ellen felgerjedett nagy haragját megcsendesíthetné, hallatlan és példa nélkül való poenitentiát rendele az egész Impériumban, meghirdetvén, hogy az első hónak első péntekin minden ember regtől fogva estig, míg a csillagot meglátná, böjtöljön, és se enni, se innya feje vesztése alatt ne merészeljen [CsH 199].

mugil-pohár pahar mongolic; mongolisches Glas/Becher. *1623:* Jutot leőrikenek Egi kis vduarj pohar, melj nio(m) p. 26 Myhoknakis Jutot Egi chyzerlet magiel pohar nio(m) p 24 [Kv; RDL I. 121]. *1629:* Egy Eöregh vduari pohár, Az mely nyom m. 3 p. 42 ... tt f. 78 d. 66. Item, Egy vy Serlegh pohar, Aranias az szely nyom m. 2 p. — aestimaltuk tt f. 41 d. 85. Item. Ket Aranias vy magiel pohar. Az mely nyom m. 1. p. 26 ... tt. f. 37 [Kv; RDL I. 132]. *1637/1639:* 1. sellegh pohar az szelj Aranyas m. 1 p 15 — f. 18 d. — 1. sima sellegh pohar m — p. 40 ... f. 13 d — 1. sima mugyl pohar nyo(m) p. 31. f. 10 ... Egj mugyl pohar.m. — p. 34 ... f. 11 d. 33 [Kv; RDL I. 111]. *1639:* Azonjom reszet ugj mint R 16 d. 21 1/2 kez penzül kellett uolna Lakatos Peternenek deponalnj, az meljet kett Ezüst mugyl poharral fizettünk megh Gjulaj Ferenczne Azonjom(na)k | 4. Czapazott mugyl poharok [Kv; RDL I. 116]. *1655:* Negi Egiben Jaro Mugil poharok ... f 129 d 17 [Kv; KvRLt IV. 29]. *1662:* vagyon égy mugyil feier pohár [Kv; SzCLev.]. *1676:* Adott ... Egy merő aranyas mugál (!) czapás pohárt ... fl. 12//60 [Kv; RDL I. 155a]. *1753:* Egy mugyl pohár, kivül-belül aranyos. Egy hójagos pohár, az is aranyos [Kv; Jakab, KvTört. II. 148].

mugil-poharacska păhăruţ mongolic; mongolisches Gläschen/Becherchen. *1655:* Egy Mugyil poharotska ... M — p. 25 [Kv; RDL I. 29].

muha l. moh, moha

muhar[1] **1.** pázsitfűféle gyomnövény; mohor; Fennich | ennek takarmányul termesztett faja; mohor cultivat ca plantă furajeră; Kolbenhirse. **Hn.** *1700:* A muharban (sz) ... a közepin van ingovánj [Szászcsávás KK; EHA]. *1729:* Az Muharban (sz) [uo.; EHA]. *1776:* A' Muharban (sz) [uo.; EHA].

2. '?' **Szn.** *1721:* Muhar János [Kozárvár SzD; EHA]. *1731:* Catharina Muhar cons. Stephani Dienes [Dés; Jk].

muhar[2] l. mohar

muharos muharral benőtt; cu mohor; mit Fennich bewachsen. **Hn.** *1606:* Az moharos mezeón Koro(n)di Vas Peter latta(m) diznot eórizett [UszT 20/72 Paulus Kys de Ilke (50) lib. vall.].

mujere megszólításban; în adresări; in Anrede: asszony; muiere, femeie; Weib, Frau. *1762:* az éjjel bé jöve Apám ... Anyám már alutt és fel költvén aszt monda kely fel mujere mert az Isten elég pénzt adott [Gyeke K; Ks 4. VII. 12 Petka cons. inquilini Molduván Nyekita (33) vall.].

mulandó elmúlásra rendelt; trecător, efemer, vremelnic; zum Vergehen bestimmt. *1662:* Melly épületek*, mivel belső épületibe nem láttathattak, ahhoz képest bizonyost nem állathatok belőlök ... (hogy azon épületeknek minden célja csak a testi gyönyörűség volna) ... hagyatik azoknak ítéletekre, akik efféléket nemcsak láttak, hanem affféle világi mulandó hejábavalóságok környül gyakorolhatták is magokat [SKr 265–6. — *Liechtenstein herceg kastélyában]. *1710 k.:* megemészti az üdő nemcsak az embereket, hanem azoknak minden munkájokat is ... egész nemzetségeket, azoknak nyelveket, híreket, neveket ... egyszóval minden mulandó dolgokat [BÖn. 457–8]. *1716:* egyedül Istennek ő

szent Felségének titkaiban vagyon minnyájunknak halando Embereknek életünknek vége. Ugy én is ... bizontalan vagyok abban mikor és mely orában avagy szempilantásban teczik a' jó Istennek ebből a' mulando 's nyomorult világbol bűnős lelkemet magához venni [Kv; JHbK LVII. 28]. *1764:* Világi mulando dolgokért sem kivánom szegény bűnős lelkemet terhetni [Középlak K; BfR]. *1771:* megismervén eö kigyelmek ez mulando, s változás alá szorittatott Világnak ottan ottan forgando sorsát, tevének mi előttünk illyetén emlékezetett mind ketten [Kv; REkLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.]. *1810:* a' világi mulando élet szűntelen eszemb(en) lévén az én kevés mostani birtokomba lévő joszagotskáimrol és vagyonkáimrol ilyen rendelést teszek [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. *1832:* Ezen tul néktek Mindnyájatoknak tiszta szivemböl kivánom, hogy a mulando élet hátra lévö részét boldogul élhessétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.].

mulandóság 1. elmúlásra rendeltség; vremelnicie; Vergänglichkeit. *1662:* az istenes életű kegyes, méltóságos öreg Bethlen István, minekutána az mulandóság és hamar változandóság alá rekesztetett nyomorult életének sajlódási, törödési, sok szenvedési után ... fiainak ... halálokat s azoknak magokszakadtságát is ... megérte volna, meggondolhatja akárki is, minémű keserüségére lehetett [SKr 284–5]. *1741:* Én szegény árva Benkő Anna meg gondolván ez világnak mulandoságát és hertelen változását [Altorja Hsz; HSzjP]. *1864.* Alol nevemet saját kezüleg aláírt Somogyi János ... kibékülve ... az elkerülhetetlenül bekövetkező földi mulandósággal, mely elöl halandónak magát megovni nem lehet ... végrendelkezésem következőkben teszem meg [Kv; Végr.].

Szk: *világi ~. 1798:* Jármi Ágnes asszony ... 8a Januarii e világi mulandóságot Mennyei boldogságal tserélvén fel, maradtanak ingo, és ingatlan Jovai mellyek illetik egyelőleg meg nevezett öt Testvéreket [M.déllő TA; DobLev. IV/802].

2. mulandó élet; existenţă efemeră; vergängliches Leben. *1705:* ez kevés idők alatt úgy megkeseredtem ez világnak sok viszontagsági között, hogy életem is nékem sokszor terhemre volt, és kívántam egy szempillantásban elváltoznom és elhagynom ez mulandóságot, az örökkévalóságra általmenvén, kiben nincsen változás soha örökké [WIN I, 520].

múlás 1. elmaradás; amînare, neglijare; Rück/Ausstand. *1590 k.:* Jobbagimnak penigh Anni Jdeigh valo Nyomorusagat fogsagat, dolga mulasat Nem akartam volna zaz forintert [UszT]. *1662:* Az országgyülési azelőtt az öreg egyházban szoktak vala lenni, melly miatt hogy néhánykor a közönségesen való isteni tiszteletnek hogy múlása is esnék, azt a fejedelem nem kevéssé nehezteli vala [SKr 301]. *1667:* Kérem azért Kegyelmedet, az mennyiben lehet, igyekezzék megorvoslásában ... Elhiszem, dolga mulása nélkül Kegyelmednek ez meg nem lészen, de másoknak inkább, mintsem magunknak születtettünk [TML IV, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1771:* ezen Divisionak mulását és más terminusra valo transferálását sollicitállya [Fejér m.; DobLev. II/428. 20].

2. (idő) eltelte/tovatűnte; trecere (a timpului); (Zeit) Vergehen, Dahinschwinden. *1805:* számas Esztendők mullásokkal a' viz ezen álvéusokbol ki száradt, kivált mikor száraz idő volt [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt id. Dadai József (57) ns vall.].

3. megszűnés; trecere, încetare; Aufhören. *1710 k.:* Nem ettem, tudom néha másfél nap is, nem is kívánta olykor a gyomrom is, az appetitus együtt járt avval a fájdalom múlásával, olyankor osztán ha kaphattam csukát, semling apró halat, csikot vagy ha hal nem volt, tyúkfiat főzettem káposzta levében, tormával; egész patika csak az volt [BÖn. 515].

mulasztás omisiune; Versäumnis, Unterlassung. *1877:* Terhes foglalatosságaim nem engedték hogy ígeretem szerént a Karácsoni ünnepeket eggyütt töltsük, hanem e mulasztásomat igyekezni fogok rövid idön helyre potolni [Marosdécse AF; Tolvaly lev. Tolvaj Károly anyjához].

mulasztási hiányzási; de absenţă; Versäumnis-. *1869:* a miniszter ur ő nagy méltósága azt javalja, hogy a tanitóknak írásban tétessék szoros kötelességekké a mulasztó gyermekek és mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAk 175 esp. kl].

mulasztó hiányzó; absent; fehlend, abwesend. *1869:* a miniszter ur ő nagy méltósága azt javalja hogy a tanitóknak írásban tétessék szoros kötelességekké a mulasztó gyermekek és mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAk 175 esp. kl].

mulat 1. vhol időt tölt/időz/tartózkodik; a sta/zăbovi întrun anumit loc/undeva; Zeit vertreiben, sich aufhalten, verbleiben. *1570:* Katalin Pelbard kadarne, Azt vallya hogy mykor Ada(m) kadar Jgen Betegh volt Ment volt oda lathogatny es mykor otth Mwlatot volna latta hogy megh halna eo ely Jeot onnath [Kv; TJk III/2. 198]. *1588:* Egy Suplicatiot kwldeot volt B. vra(m) es az Tanach az Lakatos feleol, az ky az Sweg Birtane bolttiat meg lopta volt, azertis egy Nappal kellet towab ott mulattny [Kv; Szám. 4/I. 37]. *1621:* Az Tatar Can keouete ... it mulatua(n) atta(m) ... zabot [Kv; Szám. 15b/X. 3]. *1632:* lattuk, hogj neha estue kesön maid egj oraighis mulatot oda hatra a kertben az Asszony de mi nem tuttuk kivel volt [Mv; MvLt 290. 81a]. *1677:* nem utolso requisituma ... a' Fejedelmekhez valo hüségnek, és tartozo kötelességnek az-is, hogy akarmely időben-is, de kiváltképpen a' Szükség ugy kivánván, valamely Városban lakni, residealni, vagy csak bizonyos ideig mulatni akarnak, mind magok, udvarok népe, fizetet és egyéb rendbéli hadai ot lakhassanak [AC 160]. *1712:* Aztis kész vagyok hútemmelis meg bizonyittani, hogi egy oráigis, magam dolgáért Béczb(en), nem mulatta(m) [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1762:* két kereket kelet renováltatnam és a lovakat patkoltatnam az miàn kelet edig it mulatniak [Gyeke K; Ks Bíró János lev.]. *1852:* míg választ nyertem egy hétig mulattam [Dés; DLt 1066].

Szk: *~ja a napot. 1609:* Voltanak dolgosink ... Mágunk is[a] ot Naplottunk mert el sem táuazhattu(nk) hogy Az Nap Zamosok heaban ne Mulassak az Napot [Kv; Szám. 12b/IV. 110. — [a]A sáfárpolgárok] ✱ *idejénél többet ~. 1775:* a szegény asszony csak várta az urát, s midőn látta, hogy idejénél többet mulat, utána indult, hát mind a kettő alatt a jég leszakadott [RettE 344] ✱ *időt ~. 1560:* mynd az altal senky ne mondya hogy valakyt chak vexalunk Getrűnk es chak vdewt mulatunk [Kv; SLt ST. 6] ✱ *vkin ~* vhol/vkinél tartózkodik/időzik. *1765:* az mü hellységünkre dirigaltatott Executorokis meg fordultak nállunk esztendő alatt tizszer s tizenegyszeris ... mulattak három, négy ött napokigis rajtunk [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 189] | a Domesticus Executo-

roknak ... hol egy petákot, hol őt poltrát, hol hatot hetet nyolczat, tizet s egy márjást, Báránytt, malaczot adtanak Biráink hogy ne mulassanak rajtunk, vagy felettebb ne kemenykedgyenek, s vgy tapasztaltuk, hogy voltis hasznunk az a fele adománynyotskáinkért [Karkó AF; i.h. 246].

2. elmulaszt; a nu lua parte la ceva; vernachlässigen/passen. *1650:* A kik szt. miseket tunyaságból mulatnak, bűntetések fl. 3 [SzO VI, 194 Cssz, Gysz és Ksz hat.]. *1664:* Ezek az cancellarista deákoknak is nem engedik, hogy egy szeget is inventáljanak, valamíg Erdélybűl emberek meg nem jőnek és két hó pénzeket meg nem küldik. Tudja Kegyelmed az dolgot, udvarnál az ilyen nagy arduumokat is mely könnyen mulatják [TML III, 319 Sztepán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1769:* Szebenbe egy Lochel János nevű Szamvetö Tiszt, a Szamvetés Mesterségének ujabb Formáját és modgyát találván fel, már azt Szebenbe tanitaniis kezdette, azért valakik ezen tudománt az Ifíjak közzül ... meg tanulni kivánnyák, oda menni ne mulassák [UszLt XIII. 97].

3. késlekedik; a întîrzia; säumen, sich verzögern. *1660:* ez okon haladott az ő nagyságához való menésem ... Ím azért magának is ő nagyságának írtam, kérvén Kegyelmedet, Kende urammal levelemet adja be és ő nagyságának emlitse meg, miért kellett mulatnom [TML I, 506 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ vhol. 1573:* Gregor(ius) Bonczíday ... fassus est, hogj Egj vasarnap ... kereztwry peter vachorara hytta volt eotet az Kappa Myhal hazahoz ... ketser vagi haromsoris hiwata Kappa Myhalnet az aztalhoz, mykor Ely Ieot volna, kerdy Eo hwl volna az vra, Mond az azzony, hogi valamy adossaga Megh kerny Ment volna, De ely kesset Nem twgia hwl Mwlatna [Kv; TJk III/3. 49].

4. elvisel/tűr vmit; a suporta/răbda ceva; ertragen. *1594:* Faydalmas zywel mulattak eo kgmek varosul ez Orzaghis, az Zekereseknek es fokepe(n) Az Zantoknak meltatlan Beer es fizetes kewansagokat, melj dologhnak eo kegmek eleit Akariak vennj [Kv; TanJk I/1. 230]. *1657:* Tők azért az fejedelemnek intimatiót, hogy változtatná meg azt az hírt, és simulálná, mintha meg akarna harcolni; megfogadván az fejedelem elsőben az tanácsot, azután az hadi tisztviselőket convocáltatá ... mely miatt hátam megé sok szidalmakat szenyvedék ... melyet csak nevetséggel mulattam, tudván az dolgot [KemÖn. 205–6]. *1662:* Az ellenség közelitése híréért a várban ottan hármat lőttek vala, és az egész város felzendülvén, akik lelkiismeretek sérelmétől féltenek, a várba nagyon hordozkodnak; de ellenben akik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészittetett elmével volnának, az dolgot az ollyanok csak nevetéssel mulatják vala [SKr 496].

5. figyelmen kívül hagy; a nu ţine cont de ceva; außer acht lassen. *1660:* Úgy cselekedjél, engem cserbe ne hagyj, ne mulass, mert soha bizony többé engem semmi szolgálatra ne kérj [TML I, 526 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

6. szórakozik, vigad; a chefui/petrece; sich vergnügen/unterhalten. *1570:* Ilona yéwewe(n) lean ezt valya, hogy ew Zeoch adam hazanal Tart zallast, Es hogy vigadtanak ez eyel sokaygh Mwlattanak | Vas Thamas hithy zerent vallia, Twgya azt hogy Zas Janosne hazanal lakoztanak eois keozettek volt Ment oda Rengeo Anna, es Mwlatot Thancholt velek Tisztessegh zerent, De Eo semmy Tyzteletlen dolgot Nem latot hozza [Kv; TJk III/2. 70, 102a]. *1573:* Ezt kewanniak eo k. hogi Biro vram Meg kyaltassa hogy senky Seh Eyel sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchaba Ne larianak Ne Mwlassanak Mert eo kegelmek Ereossen meg Bwntety azokat [Kv; TanJk V/3. 71b]. *1654:* azon Eostve nallom volt az korcziama en nallom mulattanak mind [Ispánlaka AF; Thor. 59 Draguy Szava (40) jb vall.]. *1688:* azért mentem az korczomara, hogy ... szépen mulassak, és igyam [Dés; Jk]. *1736:* az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török síp, egyszersmind az dob [MetTr 330]. *1755:* Ezen esztendőb(en) esett Husvéthi Innep napon szokásunk szer(ént) mulatván Falunkbeli Ifíjaink, és az kik azon Innepeken Templomban nem mennének Falunkbol ... meg szokták bűntetni, és vizben hányván az ollyat ha magát meg nem váltja. [Balsa H; GyK]. *1767:* Tudom azt nyilván és bizonyoson hogy az Udvar Máté Korcsomáros Házánál midőn Magyar Legényekkel edgyűtt mulottunk volna, réánk jövének ... Telegucza Juvon, Kis Vaszilia és Lázár Mojszi, Kikis el akarván venni a Hegedűseinket abbol kezdődett a verekedés [Betlensztmiklós KK; BK. Solymosi Mihály (18) Udvar Máté conventios szolgája vall.]. *1784:* midőn mi a Jakab Pál Asztalánál Csáki György és Feleségevel együt mulatunk vala magunkal el vittük volt Bögözi Fekete Sigmond Uramnak egy Ferentz neuü Fiát aki azon mulatságunkba nékünk musikáljon hegedűjivel [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. *1800:* a' Tánczoloban ment, ottan mulatott [Kvh; HSzjP Fazakas Ferencz (26) Szabad Személy vall.].

Szk: *boron ~. 1573:* Virag leorinch, Zemliesyteo Marton Zebeny azt valliak hogi eok voltanak ez estwe Az Zemlyesiteo Istwan hazanal otth Mwlatnak volt az Boron [Kv; TJk III/3. 137].

7. elfeledtet; a face pe cineva să uite ceva; vergessen lassen. *1653:* Egykor nyavalyás kiment volt szekeren, hogy búsulását és bánatját mulassa [ETA I, 114 NSz].

8. *együtt ~* szerelmeskedik; a face dragoste cu cineva; liebeln, sich liebkosen. *1633:* Zabo Jakabne es Giarmati Marto(n) oda mentek volt az eő hazahoz, es ott eggiőt sokat mulattak, megh az Aszonia reajok vetette az retezt, es azok oda be voltak [Mv; MvLt 290. 126b].

9. *~ja magát* mulattatja/szórakoztatja magát, szórakozik; a se distra/amuza; sich unterhalten lassen. *1662:* Kérem Kegyelmedet, Szrini Uramnak hallom írását Kegyelmednél, küldje meg nekem is, hadd mulassam magam vele [TML II, 373 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Magadat, édesem, mulassad, ne ülj csak benn [TML IV, 468 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1755:* bort vévén, ittunk az Korcsomán egy ejtelt ... ottan mulattuk magunkot [Déva; Ks 101]. *1777:* Nevezetesen egy Macskási Pál nevű ... katonával nagy confidentiában vagyon, úgyhogy mikor valami kedvetlensége volt az asszonynak, maga a szegény Bánfíi Mihály úr mondotta a feleségének, hogy hívassa Macskási Pált s mulassa magát amint tetszik [RettE 378].

mulatás 1. (valahol) időzés, tartózkodás; şedere (într-un anumit loc); Aufenthalt, Verbleib. *1586:* 28 octob: Kwlte vala el Biro vram az louas legint Gergeolt ... Miert hogi vrunktol eó Nagtol valaszt várt leót mwlatasa keozel ket hetig meljre attam nekie vram akaratiabol f. 1/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 63]. *1629:* kelletuen mostan itt az Souaniu viznęl egi nehani napokigh egessegünknek helire állatasaert mulatasunknak lenni [UszLt VIII. 8/72 fej.]. *1677:* Takarodo harangozás után a' kerülökön kivül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a fő emberek közzül valaki oly barátttyánál vagy joakarojánál valo mulatásában, vagy egyéb dologban, el-találván késni, az oly ember lámpásnál mennyen házához, mert egyébiránt ha lámpás nélkül valaki fegyverrel

étszaka találtatik ... meg-fogattatik, és virradatig kalodában tartatik [AC 225]. *1696:* ha ... az Melsgs Gubernium(na)k továbis múlatása lenne énis be igjekezném [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1737:* Én ide Peselnekre olly szándékkal jöttem vala fell hogy innen ... Kászoni erdökre Continuállyam Vadászo utamott, sött még onnan Csikba is altall rugaszkodgyam vagy edgy hétig valo mulatásommal [Peselnek Hsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez]. *1836:* az irtt Passualis ... 4 az az négy Holdnapokig tarthato bátorságos utazás és künn lehető mulatás idejére ki adatni meg határoztatott [TLt Közig. ir. 1075 a gub. Kv-ról].

Szk: *~a esik vmerre* időz vhol. *1689:* Hogj kgltek levelére kese(n) tehettem választ oka az hogj ... Feyervarrais mulatásom eset [Szökefva KK; Szád. Sárosi János lev.] ✱ *itt benn ~.* *1677:* ő kegyelmét megcsendesítettük s itt benn mulatását javalljuk [TML II, 539 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *ott ~.* *1621:* Ot mulatasok leue(n) eo kemeknek keolteotek ezek felet melliet refundaltam f —/96 [Kv; Szám. 15b/IX. 198]. *1631:* minden fele elest ideien szerezzen ot mulatasunkra [Törzs. fej-i rend. Medgyes városához] ✱ *sok ~a van vkinek* hosszasan időz. *1587:* Miert hogi sok mwlatasunk volt es az harom kocin voltunk minden nap lęg keuesebbe(n) Tiszen heten Lowakra zenara zabra etelunkre Italunkra ... keolt f. 16/9 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével].

2. fölösleges időtöltés, időhúzás; pierdere/tragere de timp; nutzloser Zeitvertreib/Trödelei. *1570:* Kialtassa Meg Biro vram, hogi Minden vincerel (!) oly gondot visellienek az Zeoleo Mweltetesre, hogy az Mywesseket Regel Mindiarast ky vigie az Zeoleobe, Es Bochkor keoteozesre Tyztitasra valo Mwlatast Neh engedien Nekyk [Kv; TanJk V/3. 12a].

3. elmulasztás; rămînere în urmă cu treburile; Versäumung. *1756:* Plesa Pászkul ut A Exponállya, hogy az Fejér héten való Csötörtökön Brádon ... Darabáncz Danilla az Piaczon aszszu gyümölcsel egy zsákot tett â Lovára, azon Zsák másé lévén, és ottan az lovamon találtatván, engemet meg fogtanak, verettenek, Kalodáb(a) tettenek; Kaloda válcságot ottan negyven pólträt fizettem; onnan Kis Halmágyra az tömleczbe küldöttenek; egj hétig ottan raboskodván Kezességen szabadultam ki; Tömlecz válcságot tiz sustákot fizettem Kezes Levélért két Márjást attam. Meg kévánom, hogj mindezeket Darabáncz Danilla nekem okozván, verésimet, Dolgom mulatását, szenvedésimet, kölcségemet fizesse meg [Bukuresd H; Ks 62/4].

4. késlekedés; întîrziere; Verzögerung. *1843:* Varga Katalint esmérem, mert én voltam vele Bécsben ... Bécsben is ültünk hét hetet, mely idő alatt háromhéti mulatás után adtuk bé Katalinnal együtt ófelségének kérelmünket [VKp 104 Petrinka Gyorgye (40) bucsum-száti (AF) közlakos disunitus vall.].

5. lét; existenţă; Sein. *1855:* Az Isten különös bölcs végzése szerént bizontalan lévén e földön szeretet kedvesseim közti mulatásom ideje, addig is mig halállom orája ... eljönne, kivántom földi dolgoim elrendezése által az enyimekhezi forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusitani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

6. mulatozás, szórakozás; petrecere; Unterhaltung. *1572:* Bereksassy Ianos azt vallia hogi eo latta tyztesseges Mwlatasat Az hegedws Janosnenak egebet Nem twd [Kv; TJk III/3. 33]. *1591:* Nagi Mathias, Lenczes vram zolgaia ... vallia ... Az mulatas keozbe mikor tanczba Indultunk volna, Az Varadi Mihali Inassais az tanczba mene [Kv; TJk V/1. 169]. *1686:* Biro Bálint Uram az nehai Istva(n) Gereb vr(am) ... Madarason lévö Udvar házánál lévén az el mult héten, mulatunk vala, az mulatás közben hozodék elé az Istva(n) Geréb Ur(am) ... Bethlenfalvan ... a' szölös kertb(en) ezer Tallért Talált [Dánfva Cs; BK]. *1733:* mikor a' Társaság edgyüt vagyon, akár mulatás közben, akár másképpen, Senki a' másikat pirongató Szóval ne illesse [Dés; DLt]. *1757:* az inas felszabadulása alkalmatosságával tartozzék adni fl. h. 6, egy veder bort, három fazék ennivalót, egy felsárpecsenyét, kenyeret és gyertyát, amennyi kivántatik, úgy két muzsikást, ha alkalmatossága lészen a céhnak a mulatásra [Dés; DFaz. 19]. *1780:* ha Kalandos mulatásakor valaki veszekedést indít, büntetése 1 forint [Kv; EM XI, 224 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1829:* a Dullo Ur gyakori itt létekor Sámsondrol feles Számu oh bort hordattak a Birák Vajda Urhoz, mely ott vig mulatások között költ el [Mezökölpény MT; TSb Kelemen Mihály (32) ns vall.].

mulathat 1. (vhol) időzhet, tartózkodhat; a putea sta/şedea (într-un anumit loc); sich aufhalten können. *1573:* Regeni peter ezt vallya hogy ... az Alküaskor ott volt keoztök, hogy mykor wweges gergel wueges Janos Ide Jöttek volt, es azt montak eottwes Imrenek my Itt ne(m) Mulathatunk ad meg minekwnk az my rezwnket [Kv; TJk III/3. 254]. *1575:* Az espotal Mester dolgat hattak eo kegelmek Mas gywlesre ez okaert hogy Mostan Nemellyeknek keozzwlek vtok vagion Nem Mwlathatnak anyet hogi Beoweben zolhassanak es vegezhessenek rolla [Kv; TanJk V/3. 110b]. *1639:* azért immar ennyi gondo(m) érkezvén nem reméllem hogj it ben mulathassak hanem menteol hamaréb ki kell mennem [Homoródsztpál U; Szád. Rédej János Nagy Tamás de Fogaras udvarhelyi vár-provizorhoz]. *1710 k.:* Megsirathatnám ezt a bolond sietést, kiváltképpen hogy Berlinben és Francofurti ad Oderam nem mulathattam bár csak egy vagy két napot egyikben-egyikben; ugyan a két helyben való mulatásom tenne talán egy napot [BÖn. 596]. *1728:* Bétsben ... beteges és öreg állapottya miatt az édes Anyám-n(a)k, hoszszason nem mulathatván ... Erdélybe haza jöttünk [Branyicska H; JHb XXXI/26 br. Jósika Dániel aláírásával]. *1823–1830:* a nagy köhídnak az Albis vizén, mely Ó- és Újdrezdát összefoglalja ... mindkét felöl való oldalaiban bizonyos prospectusokban kőpadok, melyek a víz felöl befelé vagynak építve, úgy hogy a gyalogolóknak akadályokra nincsenek és az itt ülök kedvekre mulathatnak. Ezek mint valamely erkélyek olyanok [FogE 187].

2. elmulaszthat; a putea neglija/amîna; versäumen können. *1657:* Nem mulathatom, hogy ne említsem a fejedelemnek ily nagy szükséges állapotjában is fösvény és hálátlanságát [KemÖn. 274]. *1658:* Az mint hallik, hogy ugyan azt a te jó barátodat, Barcsai Ákos uramat, tették az pogányok Erdélyi fejedelemmé; ezt hallván, erre nézve nem mulathattam, ne írnék [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1660:* Nem mulathatnám jó Fiam ne írnék egy vagy két szóval, mivel mind vártam leveledet Erdélybül, de többet egy levelednél nem vettem [i.h. 510 ua. ua-hoz].

3. késlekedhet; a putea întîrzia; sich verzögern können. *1580:* Delbe tyzen ket órakor Mykor Az Rez dobot megh wtyk akor wllyen le delbe az Mwes vagy ezyk vagy Alwzyk de towab ne Mulathasson delbe is hanem egy oraigh, Az az mykor Az Rez dobot Massodzor megh wtyk mingyart fel kellyenek es az Mwheoz foggyanak [Kv; TanJk V/3. 214b]

1661: mi oly bajjal vagyunk, az szekereink mindenütt törnek Kővártúl fogva s nincs is mód benne, hogy megcsinálhassák jól, mert nem mulathatunk [TML II, 131–2 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

4. szórakozhat, mulatozhat; a putea petrece; sich unterhalten können. *1676:* Az innepeken kik voltak ő nagyságánál, értem; adja Isten, hogy sok innepeken sok becsületes híveivel mulathasson ő nagysága [TML 239 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

mulatkozás mulatozás, mulatság; petrecere; Zechen, Unterhaltung. *1843:* Csekelakán Silló Ádám házánál mulatkozás lévén, kik voltak ott jelen ? ... Az égés ki ütésekor ki jelent meg ott leg először ... Nem hallotta é a tanu a kérdett mulatkozás — alatt, hogy valaki ezt mondta volna [Ne; KCsl 16 vk].

mulató 1. (vhol) tartózkodó/időző; care şede/stă (intr-un anumit loc); aufhaltend, verweilend. *1797:* Bobletik Lupuj ... most Falu hellyén mulato Sellér [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 3/21]. *1803:* Dobrán mulato Szimulyészkk Juon fel prédáltatása történt volt az Abusai Fogado mellett lévő Kutnál [H; Ks 115 Vegyes ir.].

2. szórakoztató, mulattató; de chef/petrecere; unterhaltend. *1667:* ő nagysága az regens fejedelem és az fejedelemasszony ő nagysága nem volt soha fejedelem, hanem csak mulató társa volt az fejedelemnek (az mikor lehetett szegény fejedelemtűl) [TML IV, 210 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *markalf* udvari bolond. *1736:* Némelynek[a] megvolt tiz-tizenegy gyalog inasa is ... azon kívül némelyeknek trombitási, török síposi, hegedűsi, dudási, furulyási, czimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi avagy az mint hítták, bolondjai [MetTr 362. — [a]Némely nagy úrnak].

3. mulatásra való; de petrecere; Unterhaltungs-. **Szk:** ~ *fillegória. 1752:* vagyon egy nagy Halasto. Melly Halasto felett vagyon labokon Sendely fedel alatt parkanyos deszkából valo mulato Fillegoria [Pókafva AF; JHb XXV/73. 14–5].

mulatóház casă de petrecere; Vergnügungshaus. *1705:* Ideki, amely mulatóháza volt a fejedelemasszonynak az erdőn, mondják, hogy elbontották volna és béhordották volna ... mondották a szászok, hogy már nem engedik, hogy mások az ő erdőjöket vesztegessék [WIN I, 533]. *1823:* Nms Csorvási Péter 35 Esztendős egyházfiu vall ... most nem régiben egy Mulattságba, a Mulato Házhoz bé Szálván egy Kereskedő örmény ... a mulattsák kőzbe láttam hogy az aszszony az örmény térgyire ült, de az urais jelen volt [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827].

mulatóhely 1. szórakozóhely; local de petrecere/distracţii; Vergnügungsort/lokal. *1635:* az falunak mulato helien mulatot volna [Bece AF; Told. 10. II]. *1694:* az Arok szeliben levő szep Filegoria, mulato helynekis csak az Jelensege (!) [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1781:* A' Fogado házhoz mennek tserefa graditsokon a' tornátzba, mely előtt vagyon a' Pintze torka felett egy tágos mulato helly vagy Filegoria, mellynek oldal deszkázottjai mind jok [Kelementelke MT; Told. 18]. *1822:* Miután az óvár a város egy nevezetes része és régisége, e mellett mulató helye is ... Kötelességévé tétetik ... Csomafái Dániel afiának ezen a Tavaszon az Ovárba bé járo szorossan jo kőfalat tsináltatni egy ajtot hagyván az ott valo mulato helynek bé járhatására [Dés; EHA]. *1847:* Az Elba nevet viselő mulatóhely ottan lévő feredőházzal 's több épületekkel [Mv; EHA]. — L. még WIN I, 479.

Szk: *nyári* ~. *1705:* Ugyan ma hívá a királybíró az urakat és minket is hétfőn ebédjére a kertébe a majorjánál, holott szép nyári mulatóhelye, filegóriája vagyon [WIN I, 431]. *1737:* Szép nyári mulato helly ... Nyugot felöll valo oldalában vagyon egy kűs boltos rejték, melly hihető avégre készittetett, hogy félelmes időbe féltő portékát rakjanak belé és kővel bé rakják [CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

2. park; loc de distracţii; Park. *1823–1830:* Bécsnek számtalan sok mulatóhelyei között nevezetesek az Augarten és a Prater. Ez a lármás időtöltésnek, amaz a csendes mulatásnak helyei [FogE 260].

mulatókert grădină de distracţii; Lust/Vergnügungsgarten. *1778:* Míg Kolozsvárt voltam, valami comoediában voltam Borbély Ferenccel. Az holott bizony sok szép dolgokat producált a comoediás ... az törököknek a velencések ellen épített Dardanella nevű fortaliciumát, Párist Versaillessevel, a bavariai electornak szép mulató kertjét [RettE 385–6]. *1829:* Ezen a' Nyáron a' mulato kert kortsomának használt Épületei készittettek el [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1841:* A város hat évre bérbe adja Bartsay Jánosnak a' maga 6 kövü malma árkai között lévő Elba nevet viselő mulato kertyét, vagyis Szigettyét, az ottani Fogado, Feredő Házokkal, és minden ottan találtato Épületekkel együtt [Mv; EHA].

mulatott 1. eltöltött (idő); (timpul) petrecut; verbracht (Zeit). *1809:* ennekutánna a szabadság ideje írás által kéretessék ki, az Előljároktol, irásban is adattassék ki ... mellyet ha valaki ... által hágni mérészelne, az ilyennek, a réá háromolni érdemlett bűntetésen kivűl a Szabadságán felyűl mulatott időre fizetése el huzatassék [UszLt ComGub. 1694 gub.].

2. mulatozott; care a chefuit; gezecht. *1683:* azon Mogyorosi Folnagyot az Korcsomarossal ... fel hozattam, kiket ... examinálván azon ott Korcsomán mulatot Olah Emberek felől menti Kgls Uram az Folnagy magát hogy eő nem ismérte, nem is vőtte eszre ott valo mulatásokot [Brassó; KJ. G. Draudt a fej-hez].

mulatozás 1. (vhol) időzés, tartózkodás; şedere (intr-un anumit loc); Aufenthalt. *1657:* nem is vala pedig az mulatozás bátorságos, mert az ellenségnek ármádája is nem messze vala [KemÖn. 260]. *1670:* Majd maga sem tudja ű nagysága mire vélni addig ott való mulatozását Dávid deáknak [TML V, 107 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1737:* Ugy Pünkösdkoris vévén észre még oda ki valo mulatozását Ngodnak oda hiljában nemis szándékozám [Ne; TL. Onadi B. Josef Teleki Ádámhoz]. *1747:* Ami peniglen illeti az A. eo Kglme maga és szolgájára tött költségeit, sok rendbéli fáradságait dolgaib(an) lőtt hátra maradasit, signanter Szebenben valo menetelit, ottan sok napokig valo mulatozását, költségit és fáradozásit, p(rae)tendal ... listája sz(eri)nt 117 forintokat [Torda; TJkT III. 183].

2. késlekedés; intirziere; Säumnis, Verzögerung. *1657:* Ezekkel elmenvén az Dunán által, császárt Bécsben nem, hanem Encesdorfon tanálám, az hová mind ennyi kerülés, mulatozás közben is, mint hátrébb megírtam, hét napokon mentem, és nyolcadikra virradólag hajnalban érkeztem [KemÖn. 104].

3. mulatság; distracție, petrecere; Belustigung, Vergnügung. *1653:* A fejedelem maga is egykorban bémene a városba a kék gyalogokkal, és egy házhoz letelepedék, és nem tudom ha vendégeskedett é, vagy mint lőn ? de hallám a puskaropogást ... Elvégezvén a mulatozást és a jóllakást ott benn, kijöve a városból a fejedelem s mind Nagy András [ETA I, 107 NSz].

mulatozhat időzhet; a putea ședea/sta (într-un anumit loc); (ver)weilen können. *1657:* Fegyverrel hajtottam, vertem ki őket[a], az kiket lehetett; mindazáltal mi is nem mulatozhatván, ugyan mégis feleset ott lepett az ellenség [KemÖn. 213. — [a]Az ittas katonákat]. *1731:* mikor egéssége engedné hozzánkis Atyafiaihoz maga mulatsagabol valamikor tetzenék el fordulhatna és közettünk mulatozhatna maga tetzése szerint [Gerend TA; Told. 21].

mulatoz(ik) 1. (vhol) időz, tartózkodik; a sta/ședea (într-un anumit loc); (ver)weilen. *1590:* wala nallam az Meniekezeobe ez az Cheres Peter ... mene ki egykor, es oth kwn mulatozek [Kv; TJk V/1. 48]. *1595:* Inkab hizem hogy el wolt dolga az zegenj legen(n)ek, migh en ott mulatoztam [UszT 10/57]. *1653:* Onnat kijövén Báthori Gábor, itthon Szebenben mulatoza, hadait pedig Brassó körül tartá nyaratszakon [ETA I, 109 NSz]. *1662:* Az fejedelem a lippai szorosban meglött harc után Váraddá jövése után Székelyhídon s Ecsedben mulatoz vala [SKr 424]. *1701:* Tudom asztis bizonyosson hogy ő kglmek Deak Uraim ide jövén hazamhoz jo darab ideig mulatoztak mind itt ben az házb(an) mind penig kü(nn) Tudokozván azon embereket s asztis ki földe(n) lakta(na)k [Keresztényalmás H; Szer. Luka Kirána (80) jb vall.]. *1729:* Ha aratásnak idejen is ott talalna mulatozni Notarius Atyánkfia eö kglme Gabonaitis takarittassa es arattassa fel Csatani Jobbagjokkal [Dés; Jk 386b]. *1753:* Janosis többire attan Ezen v(á)r(me)gy(é)ben Kajanellen Mulatoz az Báttyánál [Branyicska H; JHb Petyi Mihály (38) jb vall.]. *1778:* bé szálván á Plebaniaba meg gondolkoztam magamban, hogy nem jo lesz ottis mulatoznom, ne hogy vallásom meg valtoztatására unszoltassam [Jedd MT; Told. 6].

Szk: *vmiben ~. 1657:* Az feljebb írt móddal mig szolgám előkeresésében mulatoznám, azalatt az követ urak messzére haladtak [KemÖn. 55].

2. késlekedik; a întirzia; sich verzögern. *1672:* akár mely jó és igaz causája legyen is az embernek, de ha nem úgy lát hozzá s mulatoz, ellocsogatja [TML VI, 256 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] | Az szegény Baló uram nem hijában mulatozott, mert nem kevés baja volt az szekerekkel, kik is igen indisposite voltanak [i.h. 296 Naláczi István ua-hoz].

3. szórakozik, mulat; a petrece/chefui; sich unterhalten, zechen. *1602:* Az el múlt Zent Istua(n) napia(n) mentem vala Antal Gyeorgjni, ott vala az Actor, mulatozünk vala, im(m)ar io kedvetis wettünk vala [UszT 16/72 Georgius Mihalj de Bikafalúa judex juratus vall.]. *1723:* égy alkalmatossággal másokkal édgyütt az Bödi Timofi házánál mulatoztunk s ittunk ekkor láttam, hogy Timafi ... Marika névü Aszszony emberel Tréfálódott, az őliben szoritotta az ágyszélyire magához huzta [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. *1727:* Nemeth Katonakkal nyilván paráználkodott, Csokolodott, ölelgetőzött titkos helyeken járt, költ és étczakának idején az Nemetekkel torbézolván kis bé menvén a házbul véllek az Sütétb(en) mulatozot [Dés; Jk]. *1734:* Voltanak honesta Confluxusok, hat leg fellyeb hét Déáki személlyekből állok, a mikoran is egj darabig mulatoztanak hol musika szoval, hol penig musika szo nélkül ekor penig meg esett gyakran hógj a Pedagogus Huszti Uram a maga borabol hordatatt [Kv; TKl Fr. Bányai (35) cívis vall.]. *1760:* a' vén Lukát Láttam a kortsomán estve, reggel, délben minden üdö tájb(an) Kotsis Tománéval mulatozni suttogni [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1814:* én nem tudtam, hogy kednek Pap Lászlo uram máléja is vagyon örölni valo, mert én bizonyal mondom, hogy ked a' miolta a' Fogadoban mulatoz, aztis le járattam volna annyi idö alatt [Dés; DLt].

mulatozó 1. (vhol) tartózkodó/lakó; care șede/stă/locuește (într-un anumit loc); verweilend, wohnend. *1628:* Illien zónk vagion Rettegen mulatozo ... Füz(i) Gáborhoz [SzJk 19]. *1796:* Glavai Adam ... és Paszk Avrám ... Devan a Nagy Uradalam Tömlőtziben raboskodnak ... Kristsoron mulatozo Sztanisan Gabor egy Kas Mehnek el lopásaert [Kriscsór H; Ks 72. I. 100]. *1799:* Dées Várossában Molatazo Veres István [Dés; DLt]. *1805:* Panaszol a nemes falusféke előtt nemes Udvarhely városi moston Szárhegyen mulatozó Karsai Ferenc [Szárhegy Cs; RSzF 283]. *1819:* Midön volnánk ... Sz: Benedeken ... mint e végre meg hivut Regiusak, jövének mi elönkben ... Sz: Benedeken mulatozo ... következö Nemtelen Személyek[a] [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027. — [a]Köv. a fels.].

2. *magát világi gyönyörűségben ~* élvezkedő; care se desfată, care ține să guste plăcerile vieții; genießend, ergötzend. *1732:* ezen palotának két ajtai felett két felöl az ajtó Szemöldök párkányán vannak heljheztetve, két világi gjönjörüségekben magokat mulatozó, edgjik pénzel kevélykedö, másik koczkában gjönjörködö, kaczagva bolondok ábrázatját representalo effigiesek [Kóród KK; Ks 12. I].

3. *~ ház* mulatóház; casă de petrecere; Vergnügungshaus. *1662:* Az szegletben levő fejedelmi friss házak felett gyönyörüséges szellős mulatozó, függőlábos ablakú házakat mind boltokra csináltatván s azoknak némellyikét mesterséges képírással úgy megíratván ... maga is oda gyakran feltekintelvén, ott szellőzvén, mulatozván, néha az levelek között is kereskedik vala [SKr 300].

mulatság 1. időzés, ráérés; zăbavă: Zeitvertreib. *1675:* Mit beszéltenek volna az én szolgáim Vásárhelt, nem tudom. Tudom azt, hogy 2 bekéredzett vala, de háló helyemig utól érének; mulatságok az beszédre ott nem lehetett [TML VII, 55 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. késlekedés, késedelem; întîrziere; Säumnis, Verzögerung. *1573:* Onofrius pallio et Margareta vxor sua Brassoien(ses) Iurati fassi sunt hogy mykor Zeoch pal Brassoba Ment volna p(er)leni Zeoch peternewel ... az dologban Mwlatsag kellet lenny Igh Zolt Zeoch Pal Zeoch peternenek, Im latom hogi keolceged Ninchen Nekemis Ninchen Azert ezt en Nem varhatom mygh az Byrak Be gywlnek az kerdeore Mert az Meszsze leszen, hane(m) En haza megek [Kv; TJk III/3. 182]. *1580:* Byro vram penigh az vraimmal ebbe minde(n) haladek nelkwl serenye(n) mennye(n) elö, hogy az Mulatsagnak myatta, kart ne wallyunk [Kv; TanJk V/3. 225a]. *1620:* Több sok beszédink-tractánk közben, hogy az követ uraim kévánák azt, hogy önagysága bocsássa el őket, mert az hatalmas császárnak nagy kárára vagyon s leszen az ő ittvaló késések és mulatságok, mivelhogy az nyolc confederatus országokból való követek addig meg nem indulnak, azmeddig ezek az követek hazamennek

[BTN[2] 406–7]. *1665:* Kegyelmednek megírván okát a Bánfi Sigmond uram mulatságának, mely a határjáró török miatt esett [TML III, 364 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: *minden ~ nélkül. 1573:* Biro vram Mindiarast ... kyral Biro vrammal Mennyen ely Minden Mwlatsagnekwl es az feiedelmet Engeztellie [Kv; TanJk V/3. 92b].

3. mulasztás; absenţă; Versäumnis. *1740:* ha valaki az Mesterek közül az orát el mulattya, mikor az Czé Mester Czeh gyűlése alkalmatossagával hivattya, az illyenn(e)k-(ne)k lészén büntetése D. 12 Tocies qoties hogy ha okát nem adhatja mulatságának [Kv; FésCJk 72]. *1759:* Mathe Laszlo vr(am) egy nehanj esztendökig pellet az Zaboskaban levö joszagert mely töruenjre nekem kellet elö allanom mint Major atyafinak költésem faratcsagom dolgom mulatcsaga feles volt Az Divisionk szerent edgjüt kel kötenünk faradnunk [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *~ esik. 1595:* Zilvassi Petertis hazanal ne(m) talala(m) dolgunkbanis mulatsag essek, akkor en Magamra, Lowamra ... keolteotem f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XV. 99] ✱ *~ot szenved. 1587:* Elsecbe Mütogattia eo kgme az keozeonseges zwkseget, feokeppen az Vy esztendeonek Ayandekara mely feletteb valo Mulatsagot Nem zenwedhetne [Kv; TanJk I/1. 41].

4. kellemes időtöltés, szórakozás; distracţie, amuzament; angenehme Unterhaltung. *1600:* Nylas Miklos ... vallja, hogy oda menth volt az azzony hazahoz valami buza latogatni, akkor egy hazban voltanak ez fogoly legennyeuel mulatsagh keozben, de semmj oly gonossagot ne(m) latot [Kv; TJk VI/1. 422]. *1710 k.:* Mikor osztán nagyobbat nővén, lóra, puskára, kutyára kaptam, lövöldözés hosszú puskával, pisztollyal, nyargalódás, futtatás, tőke-, árok-, üres hordóugratás, vadászat, fürjészés, magam kezemmel való rákászás, halászás, etc. voltak igen a mulatságim [BÖn. 501]. *1723:* Most Kolosvaratt edgy edes kis hálot vettem negy forinton hetven negy pénzen czernábol hat öles ... ma ki mentem vala vélle, sok szep csukat, czompot potykát fogaték, erőssen emlegetenk, ha itt volnál melj szep mulaccsagod lett volna velle [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Méhesről (TA)]. *1725:* Az Urnak valami Novellat küldöttem, mulatságnak okáért, a' mellyel nékem onnat kivül kedveskedtek, ha ujságh ő kegyelme előt [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1736:* Az felejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az kése-fás is; akkor volt az fő rendeknek mulatságok, mikor azok nyerítettek s visítottak [MetTr 373]. *1764:* azon kiserő Legények ... tsak mulatság kedvéért mint iffiak tselekették azon Lövéseket [Nagysajó BN; KS]. *1795:* ha mit pedig gyönyörüsegre, Mulattságra, és maga Comoditássára valaki épittene azt a kiválto Successor fizetni ne tartozzék [Kv; JHb XX/41]. — L. még FogE 184; RettE 100.

Szk: *lóháti ~. 1710 k.:* jusson eszedbe, egy ló-esés, bénulás ... rabság elrekeszthet minden mezei és lóháti mulatságodtól, olyankor mit csinálsz? [BÖn. 557].

5. mulatozás; petreceré; Zecherei, Unterhaltung. *1573:* Eo k. meg Ertettek plebanos vramnak Irassa altal valo Intesset, Eo kegelmetwl Jo Newen veszyk hogy lora Intyh eo keget varosswl De eo k. az tyztesseges Mulatsagtwl Nem akarnak senkyt meg fogny, hane(m) Ezt kewanniak eo k. hogi Biro vram Meg kyaltassa hogy senky Seh Eyel sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchaba Ne larianak Ne Mwlassanak Mert eo kegelmek Eoressen meg Bwntety azokat [Kv; TanJk V/3. 71b]. *1665/1754:* Ha az B. Társaságnak valami mulatsága történik, ugymint Társ-pohár adás, Békösöntés, Mű-keresés, és kisérés, in summa, akármi rendbéli mulatság, a' hól a' B. Társaság együtt lészen, a' Szerhordó Legény tartozik az Asztalnál talpon álva mind addig, mig az Atya Mester háromszor nem mo(n)gya hogy üllyön le fen szolgálni [Kv; ACArt. 16]. *1724:* Itt ... eleg mulatcság, bolondcság ment az farsangon veghez de én csak meg vontam magamot ithon [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nszből]. *1784:* midőn mi a Jakab Pál Asztalánál Csáki György és feleségevel mulatunk vala magvnkal el vittük volt Bögözi Fekete Sigmond Uramnak egy Ferentz neuü Fiat aki azon mulatságunkba nékünk musikáljon hegedűjivel [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széljes Jstván (32) vall.]. *1785:* ez elött egy néhány Esztendökkel az Lakadalmakban és mulatságokban musikálni szokot musikusaknak illö béreket réánk Jobbágyakra vettette [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 5b]. *1816:* ha Néha meg is történt hogy más Városi Gazda is kivánta jó embereit meg Emberelni, s mulatságba hívni azokat az ollyatén Gazda Személyessen Szokta volt meg hivni [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

Szk: *~ba ered. 1768:* egy alkalmatossággal hozzám jött vala Illyefalvi Kovácz Paäll betsületes Legeny egy Leanyotskának Látogatasa veget mulatságb(a) eredvén egy más között, oda jo ve Simon Mihály es György Uzonb(an) Lakök, midön eö kegyelmeket betsülettel Látták volna, nem elegedenek meg azzal hanem rutul tusakodni Gazlodni kezdenek [Uzon Hsz; Kp IV Sam. Kováts (64) pp vall.] ✱ *~ot ad. 1792:* a midön az Exponensre jött a sor maga ís szép Mulatságot adott [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5] ✱ *~ot követ el. 1736 u.:* A szegény uramnál[a] laktunkban mennyi sok mulatságot követtünk el, egy egész könyvet lehetne arról írni [MetTrCs 483. — [a]Gr. Apor Istvánnál] ✱ *~ot tart. 1792:* Fársángi alkalmatossággal olly Mulatságot tartottanak, hogy egy nap egyiknél, más nap másiknál tették a Mulatságot [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5] ✱ *~ot tesz → ~ot tart* ✱ *borital közt való ~* dorbézolás, dínomdánom. *1657:* Ragadott volt énreám is azon természet, mert az emberséges emberekkel borital közt való mulatságot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlottam ... csakhogy bezzeg én is minden sok borital után megkornyadoztam, és ha ma dánom-dánom, holnap valóban bánom-bánom volt [KemÖn. 19] ✱ *kertbeli ~. 1796:* Egy kertbeli mulattságra ... előre prenumeráltunk melly egész nyáron nyolttzszor leszsz ... 7 Rfl 30 x [ETF 182. 30–1 Gyarmathi Sámuel felj.].

6. nevetség, csúfság; batjocură; Lächerlichkeit. *1710 k.:* ne rettenjenek el a te szolgáid, szolgálóleányid ... az én esetemen, és a te házadnak üldözői ne fuvalkodjanak inkább fel, mikor én az ő ajakokon csúfság, mulatság és nevetségnek éneke és matériája leszek [BIm. 1017]. *1810:* Gáspár Kristóf huszár által hol és mi módon verettetett meg Sajgó Lajos ... Mitől fogva lett félszeggé ? és annál fogva való dolog múlatsága ? [Szárhegy Cs; RSzF 274].

7. *maga ~a* saját kedvtelése; plăcerea proprie; sein/ihr eigenes Behagen. *1662:* Ez cajtház romlásábul a várbélieknek igen sok károk esett vala ... kik azon boldogtalan órában mind a nagy hőség miatt, s mind magok mulatságáért oda bemenni ... tanáltak volna, egy szempillantásban való megemésztődések [SKr 603]. *1736:* ezt penig nem bujaságból cselekedte ... hanem csak tisztességes tréfából s maga mulatságából [MetTr 419]. *1760:* jöttenek volna az kendermáli vendégfogadóból, az hová mentenek volt magok mulatságára [RettE 108]. *1776:* Tudgya ě á Tanu ... Hogy ... Groff Gyalakuti Lázár János Urfi eö Nga ... maga mulattsága végett jarogatott volna, Néhai Mlgs Gróff Góntz

Ruszkai Kornis Ferentz Úr eo Ngã Kóródi Residentiajahoz [Nsz; GyL]. *1795:* Kegyelmed be menvén a ... Czigányok közzé maga mulatsága kedvéért musikast keresni [Ne; DobLev. IV/753. 1a].

mulatságbeli a mulatságban részt vevő; care participă la o petrecere; an der Unterhaltung teilnehmend. *1749:* az akkori mulattság beli Legenység [Marossztkirály AF; Told. 25].

mulatsági szórakozási; de distracţie; Unterhaltungs-. *1823–1830:* Kasselben sokszor voltunk időtölteni, mert mivel Göttingában az egy koncerten kívül egyéb mulatsági közönséges gyűlés nem engedtetik meg a költség kíméléséért, annálfogva a deákok Kasselbe szoktak járni bálokba és komédiákba [FogE 247].

mulatságképpen szórakozásképpen; ca distracţie; als Vergnügung. *1657:* az fejedelemasszony pedig Kisfaludra menvén, egy ebéd után mindjárt mulatságképpen mind az magyar fraucimereket ... mind ... Czeglédit, kinél a láda állott, mind engemet, ki fő lehettem volna a vigyázásra, studio szép hízelkedő beszédekkel magával elhíva s vive [KemÖn. 112].

mulatságos vidámságos; amuzant, nostim; belustigend. *1677:* hétfűn jó reggel menvén urunk az Ujegyházszéki erdőkre, kin az szép leveles zöld fák alatt bizony igen kies, mulatságos ebéde lőn az királybirónak ... az szép muzsikáknak kedvet szerző zengési nemcsak az embereket ... vidámíthatta, de talán az vadakat és madarakat is vidámságra indithatta [TML VII, 359–60 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

mulattában mulatása/ott tartózkodása közben; în timpul şederii cuiva (într-un anumit loc); während seines/ihres Aufenthalts. *1619:* az sok rossz hírhez képest talám valami oly hírt kaphat ott mulattában az követ, hogy szükséges lészen még Nagyságodnak is tudtára adni [BTN[2] 169].

mulattat 1. késleltet, halogattat; a face să întîrzie ceva; ver/hinziehen. *1669:* 24. Martii nekünk írt Kegyelmed levelét vettük; válasz tételünket eddig mulattatta vélünk egészségtelenségünk; egyébaránt a dolog nálunk feledékenységben nem volt [TML IV, 446 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. szórakoztat; a distra/inveseli; unterhalten. *1704:* Mindezek után az urak is csak fél kedvvel lévén asztalánál, noha török muzsikákat hozatván elő, azzal mulattatta volna őket [WIN I, 189].

mulattatás késedelmeskedés; întîrziere; Säumnis. *1847:* Öt napi mulattatás naponként 3 frt [SL].

múldogáló múlóban lévő; care se apropie de sfîrşit; vergehend. *1804.* ezen muldagalo 1804ik Esztendőben 9ber 14dikén [Csekelaka AF; KCsl].

múlhatatlan halaszthatatlan; indispensabil, obligatoriu; unumgänglich. *1803:* a most Tavaszi Partialis Sinodus Martiusnak 9dik napján leszen mellyre minden Tiszteletes Adsessorok esmérjék mulhatatlan kötelességeknek meg jelenni [M.bikal K; RAk 35]. *1868:* Az erdőlésre nézve mulhatatlan feltétel legyen, hogy felelős erdő pásztorok legyenek [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

múlhatatlanul halaszthatatlanul; indispensabil, obligatoriu; unumgänglich *1783:* Meg tévén a Tkts Ns Cont. Tábla ... az már ide bé szállott Mlgs Brigader Generalis Ur eo Nga mind maga s jelen lévő Katonái Lovai számokra meg kivántato széna, Zab és szalma iránt valo Repartitioját ... olly szoross intimatummal ... hogy ... a repartiált Naturalékot mulhatatlanul administraltassa [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis sz(olga) Biro kezével]. *1817:* hogy ... az éhel való halálozás el kerültethetődjék, mulhatatlanul szükséges a' hathatos segedelem [uo.; TLt 1095]. *1853:* te is jöj be mulhatatlanul, adig készülj réá [Kv; Pk 6]. *1864:* Minden Egyházban a tanitás Nov. 1én mulhatatlanul elkezdődjék [Szászlóna K; RAk 148].

múlhat(ik) 1. elmúlhat; a putea trece; vergehen können. *1662:* Zólyomi Dávid miatt való baja fejedelemnek alig múlhatott vala, hogy ismét más is következék: ... Világosvár ... esett vala ... török kézbe | a város tüzének sebessége az éjszakai hűvösségben annyival csendesebben s a várnak minden ártalma nélkül múlhatnék [SKr 155, 588].

2. *semmibe ~* nem teljesülhet, nem történhetik meg; a putea eşua; nicht erfolgen können. *1578:* Meg ertettek eo kegmek egez warasul, az walazt melyel Ieot eó kegme Biro vram az feyedelemteol az ket ezer forint felól, eo kegmek ertwen az zwkseget es az feyedelem kewansagat ky semmy keppen heaba nem mehet, es semmybe nem mulhatik Azert ... az feyedelem kewansaga be tellyesytessere, vetettek fel ket forint adót [Kv; TanJk V/3. 166b]. *1582:* Chizar ferencz vallia ... meg meg Nem kerettwk az Azzont, kezet sem fogtak, hane(m) vgian semmibe mülhatik ez dolog [Kv; TJk IV/1. 67].

múlhatlan halaszthatatlanul; inevitabil, neapărat; unverzüglich. *1848:* a' kőzhellyek fel mérése bévégzését ha tudatnád azonnal, vagy még az előt felmennék ugyis mind két pontra nézt találkozásunk mulhotlan szükséges [Usz; Pf].

múlik 1. (idő/folyamat) halad, (el)telik; a trece; vor/vergehen. *1559:* Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani, de Bathor eztendew mwlwa az Warasnak kedveth lellye Az harom ezthendewnek ky thelesnek elewtthew (!) es Alatta semmy okon Ne Meszarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. *1570:* Zigartho Andras ... vallya hogy Mykor az kapw(n) wrzenenek Aznap latta hogy ... az Lean meg Teert Zeoch Demeterrel es az kert fele Mentenek Eggywt ... Ez azonba kewes Mwlwa az lean Beh Jeot az kapwn, Azwtan esmet Zeoch Demeteris Beh Jeotth [Kv; TJk III/2. 82]. *1590 k.:* az el mult Zent Galnapi sokadalomkor eztendeie mult Im(m)ar most [UszT]. *1661:* Bizony dolog, keservesen esett, hogy eltitkolta urunk tülem oda való menetelit, de múlik ez is [TML II, 173 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1696:* Causa Szavaien(sis). Erdős Iudit férjétől Lengjel Mihalytul divortiumot kivan, mert mikor el vette, más Feleségeis volt s dolga ki tudatvá(n) elébb állott már két esztendeje mult [SzJk 297]. *1723:* Az á gát Kis Mihálynál ha tehetne kárt, ötet látám a' tavaszszal múlék két esztendeje hogj á házból a viz ki kergette [Királyfva KK; MbK 162]. *1730:* Azon kérdésben forgo keresztet ... én találtam meg tegnap egy hete mult itt Thordán a Dalnaki János Ur(am) Háza előtt az Czinterem mellett az mely nagj kő ki áll azon kivül á Sárban [Torda; MvRKLev.]. *1765:* szavaimért Kornis Gá-

bor uram meg haraguván fel szökék a másik asztaltól, s engem ki pirongata a házbol ... s vgyan tsak üdö mulva bé szollitának, de addig nem qvietála Perceptor uram, mig magamébol le nem tevém a három sustákot [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 290]. *1843:* Az Öszön mult Esztendeje Dékány lévén az Ujj Hegybe 4 Marhát bé hajtattam, ezért pálinkát kapva ingert kaptam, minthogy a Kertsedi Török buzás akkor szabadult meg, gondolkoztam hogy meg Marhát hajthatok bé, ki mentem lesködni a Szölöbe [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Egyes határozói igenévi adalékok a névutóvá válás folyamatát is tükrözik, ezért vö. a *múlva, múlván* címszóval.

2. *múlton* ~ (az idö) egyre telik; (timpul) trece neincetat/repede; (Zeit) in einem fort vergeht. *1662:* az üdo multon mulván ugy jnformaltatunk az Adonak igen kévés része giült volna még öszve [UszLt IX. 75. 48 fej.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *alig ~, hogy* ... alig vmi hiányzik ahhoz, hogy ...; puţin a lipsit să nu ..., era cît pe-aci să ...; kaum fehlt etw. dazu, daß ... *1662:* Árulók vagynak közöttünk, elárultak, elárultak bennünket ! — sürün kezdék kiáltani s nevezet szerint a förendeket kárhoztatván, csak alig múlék, hogy rájok nem rohannának, és magok között rút veszedelem nem esnék [noha ök volnának a latrok, tolvajok, nagy becstelenül hányván Újlaki László szemére, csak alig múlt vala, hogy magát is mind a vele levökkel le nem vagdalnák [SKr 173–4, 318] ✱ *kevésben ~, hogy* ... kis híja, hogy ...; era pe punctul de a ..., puţin a lipsit să nu ...; es fehlt nicht viel, daß ... *1600:* Erdelyi Georgy vallya ... mikor az kapw keozze be futa az dardaert Lazlo kewesben mult hogy eötetis Altal nem eoteotte az dardawal [Kv; TJk VI/1. 455] ✱ *kicsiden ~, hogy* ... 'ua.; idem'. *1619:* Bizony csak egy kicsiden múlék, hogy Alexander nem kapá el az moldovai vajdaságot [BTN[2] 217] ✱ *kicsinyben ~, hogy* ... 'ua.; idem'. *1710:* A székelység azok a projectumok ellen más projectumokot írt, és megcáfolta Szász Jánosnak minden rátióit, s kicsinben múlék, hogy Fejérváratt az országgyülésiben Szász Jánost ki nem vetik az ablakon [CsH 319].

4. (elöre) halad; a progresa/înainta; vorwärtskommen/schreiten. *1666:* Én többet az urunk írásánál nem írhatok. Itt is többre nem mehetünk ... Itt már várunk az palatinus tetszésétöl. Itt semmi sem múlik [TML III, 586–7 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

5. halasztódik; a se amina; aufgeschoben werden. *1661:* Irod, édes, szívesen híttál oda. Bizony szívesen mentem volna, mert sok szükségemet végezhettem volna ott el, de muljék most, engednem kell az idönek [TML II, 181 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1791:* Sajnállom Nyughatatlanságát az Exponens Urnak, holott azon kevés Gabonának mellyel restálok, Nallam valo léte kevés kárt okozhatott, igaz ugyan fogadásaim nem tellyesitettem sok egy s más utaim és bajaim miatt de hogy eddig mult nem Morosusságam miatt mult [Mezöbánd MT; MbK XII. 81].

Sz. *1590:* Ez Alat penig varosul kerik eo kgmeket az Serelmeseket hogy ne Indullianak, hanem warianak, Ne hertelenkeggienek Az Zeghenj keossegre bozzusagbol kichin zikrabol Nagy Niawaliat Az Varosra gonoz hirt Newet Ne hozzanak, mert amy halad Ne(m) mülik; Wdeowel eo kgk varos karanel kwl talalnak modot benne [Kv; TanJk I/1. 142].

6. megszünik, véget ér; a înceta, a se sfîrşi; aufhören, zu Ende gehen. *1811:* Az Özvegy sirása, mint a' sebes zápor Hamar jö és mulik: ha el-telik a Tor [ÁrÉ 203]. *1818:* jöjöm bé Nsgd a mezei dolgok mulnak nékem is töb idöm lesz [Kv; GyL. Székely István lev.].

Szk: *élete ~. 1824:* Hetfün, reggeli 6: oráig mula becses Élete, s az az nagy reménységü Fiju kiben vetettem vala minden világi reménységemet ... nagy és életem fogytáig tartó Keserüségemre el vétetett, oda lett és örökös gyászt hagyott Házamban [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

7. eltünik; a dispărea; verschwinden. *1572:* Nagiobik Lakatos Peter, Es Erzébet az felesege, Es Lakatos Albert hitek zerent valliak, hogy Egy vasarnap wlnek volt az Aztalnal, Azonba Be Jeo oda Lakatos leorinczne ky azkor hayadon volt, Megh allapik az Aztal eleot, Mond hogy ... teneked Az anyad egy hires kwrwa volt alamisna oztogato volt Te penig egy fatyw Bestie kurwafy vagy, Az lean hogi ezt megh Bezely azkor azonba Mwlik [Kv; TJk III/3. 29].

8. *vki hűségétől ~* eláll vki hűsége mellől; a deveni necredincios faţă de cineva; untreu werden, von js Treue abstehen. *1662:* Szálljon magába és úgy tegyen ítiletet. Múlni kellett hüségemtöl, mert Istennel bizonyítom, hazámnak hive voltam, vagyok is[a] [SKr 462. — [a]Barcsai Ákos felelete Rákóczi György vádjára].

◇ Szk: *hiába ~* hiábavaló; a fi zadarnic; vergeblich werden. *1662:* a toronynak napnyugot felöl való oldala ... nagyon meg kezdvén indulni, mind harangokat, cserépezését és minden faépületit le kelletvén szedetni, abbéli költsége hijában múlt vala [SKr 294]. *1702–1764:* Hijába mult Edes almam szaggatasam — Varfokokon s Al kapukan nagj gjakarta vigjazasam [Torockó; MNy IV, 233] ✱ *semmiben ~* meghiüsul; a eşua; scheitern. *1573:* ⟨Mo⟩lnos Myhal vallia ... hallotta hogi Emlekezet Iacab neky az lewel feleol hogy fely tudna De Mindenkor azt Monta az harminchados hogy Meg lehet ezwtan, Azert vgian chiak semybe Mwlt [Kv; TJk III/3. 210a]. *1658:* Gyülést tettek vala pedig az urakban ... Házamhoz a felházba gyültek vala valami tractára: hogy mit kellessék cselekedni? De semmiben múlék, és hijában lón a tractájok [ETA I, 167 NSz] ✱ *vkin/vmin ~* miatta/vmi miatt nem történik meg/halasztódik; a nu avea loc datorită cuiva/unui lucru; seinet/ihretwegen/wegen einer Sache nicht erfolgen, sich verzögern. *1588:* En azokkal rea mentem az teorwenyre oth varwan az mas felth mind nap estig de rea nem Jeowenek az teorwenyre kireol en tudomant teottem hogy en kez voltam minden igassagomal raytam nem mwlth hanem eo raytok mwlth [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1643:* eddiglen valo io akaratnak keoztünk megh maradasara, ennel iob eszkeozt fel nem talaltam, mellyet igen nagy keouetkezendeo karommalis effectualni akarok ha kgden nem mulik [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1657:* noha Istennek kiváltképpen való providentiájából nem mehete elö dolgában ... az akaraton nem is múlik vala, és igy circiter tizenöt esztendökig portán Jediculában tartatván Székely Mojses, ott hala meg is [KemÖn. 154] ✱ *vmiben ~* **a.** vmiben marad (a dolog); a rămine intr-un fel; dabeibleiben. *1584:* Eothweos B(ene)dek vallia, Az Niergesne ereösen Jaigat vala, Es az hupogast verekedestis hallottam ... es ebbe mülek 'a dolog [Kv; TJk IV/1. 295]. *1638:* mikor uram otthon nem volt, kiüztek engem az házból ... asszonyom ott benn maradott az katonával ... Az ilyen dolgot én megmondottam uramnak. Alájött bíró uramhoz s kérdett felöle, de én nem tudom, miben mült [Mv; MvLt 291. 142–3 átírásban]. — **b.** vmitöl függ; a depinde/a fi în funcţie de ceva; von etw. abhängen. *1785:* én a jég menés

elött Bentzentzre rekedvén s meg irt levelemmelis B. Győrfi vrfi ide rekedvén Szászvároson, abba mult hogy Nsgtok töllem levelet nem vehettek [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.].

mulkta bírság; amendă; Geldstrafe/buße. *1650/1687:* A' Canonok szerint valo Papok mesterek mulctája egészzen Seniore [MMatr.]. *1669:* My Daczo Gyorgy Doboka varmegienek Fü biraia es Thorday Ianos Ezen varmegyenek vice Jspannya: Adgyuk ez Testimonialis Cedulankat pro Futuro Cautela magiar kóblósy Monar Janosnak mivel Lopasb(an) Talaltatot melyröl karossaval Concordalt, mi velunkys Tiztekkel az mulctarol satis Facialt [Szék SzD; RLt 1 Thorday Ianos keze írása]. *1679/1681:* Magais à mikor érkezik à havasokra ki tekenczen, es à Gornyik utan (: kival keppen mikor szeket ül :) legyen szemes, szolgáltassa be igaza(n) à Mulctat avagi birsagot, à mennyi az en szamomra jüt [Vh; VhU 673]. *1694:* Valaki a Praedicator Atyafiak közzül akar füstös akar porral valo dohanyozasa felöl convincaltatik, nem penzel es egyeb mulctaval hanem tisztitül valo meg fosztatással avagy csak ideig valo depositioval büntettetik [SzJk 277]. *1774:* Az én Üdöm alat, a miolta én itten Tisztarto vagyok Praefectus Ur(am) Semmit sem percipiált a mi Ratiomban nem ingrediált volna, percipiált Ugyan Sokadalam alkalmatosságaval mulctákból ... menyit percipiált aszt nem tudom [Mocs K; KS Conscr. 192 Mich. Antal (55) ns tt vall.]. — L. még RettE 141.

mulktál bírságol; a amenda; jm eine Geldstrafe/buße auferlegen. *1640:* Christophorus Rivulinus[a] pastor Sz. Marthoniensis[b]; Mivelhogy ez el mult Feiervarat Celebraltatot Generalis Giülesböl vakmereösegböl szant szandeckal ki maradot ... azt mondotta, haza megien es ki költözik az Parochialisbol, az meli nilua(n) valo vakmereösegeiert az Eccl(es)ia az 32 Canonnak continenciaja szerent harom forintal mulctallia [SzJk 48. — [a]Nagybányai. [b]Szépkenyerüsztmártoni (SzD)]. *1677:* Mind Visitationak idején, s' mind egyébkor az Egyházi rendek a szegénységet ne taxállyák, mulktallyák, egyébirantis az efféle külsö büntetéseknek rendi nem az ö kegyelmek hivatallyát illetvén | egyébiránt ha ugyan czégéres fogyatkozást tapasztalnak maga meg-vonásában, avagy vakmerösségében, ugyan azon hadi expeditio alat, azon Vármegyének Tisztei ... a fogyatkozásnak mivoltához képest illendö poenával mulktallyák [AC 10, 93]. *1750:* Vegeztük unanimi consensu hogy Tizedes Atyankfiai a' fel vetett Buza es Zabbéli restantiakat hajcsak be aliquin a Nemes Varos Constitutioja szerint fl. 6 Hadnagy Uram mulctallya [Dés; Jk 303b].

mulktáltatik bírságoltatik; a fi amendat; jm eine Geldbuße auferlegt werden. *1699:* Minthogy naponként a Szalonna szükül. es dragodik vegeztük unanimi voto et consensu hogy ... a' Szalonnanak az ige(n) jova(na)k es kóverinek fontyat adgyak //15. az azzal kereskedök secus erdemlett büntetessel mulctaltassanak [Dés; Jk 286a]. *1700:* Mint hogy a' közönseges Jora mind születtettünk mind annak promotiojara kötelessek vagyunk az hidis ollyan közönseges jo lévén melynek periclitatiojat szivünk fajdalmaval lattyuk, Végeztük azert unanimi consensu et voluntate hogy minden marhás ember hozasson egy egy szál jo fát ... a gyalog szeresek penig 2. 2. nap munkalodgyanak ha kik penig ... magokat absentalnák toties quoties fl 1 mulctaltassanak [Dés; Jk 303].

mulktáz bírságol; a amenda; jm eine Geldbuße auferlegen. *1782:* Károlyi Antal ... mihelyt felséges Mária Terézia megholt, mindjárt Szatmár vármegyében, s nevezetesen Szatmárt az egri püspökkel szörnyü persecutiót indított a reformátusok ellen, tömlöcre, árestomra hányatván, mulctázván öket, úgyhogy sokan meg is holtanak a tömlöcözésben [RettE 418]. *1784:* Az Torotzkai Birák ... A Töruentételekbenis már annyira terjedtenek, hogy az ollyan Causakotis folytattyák, mellyek mind Activitassakat, mind pedig Tudományakat ... exsuperállyák ... Büntetnek, mulctáznak [Torockó; TLev. 2/6].

mulktáztathat bírságoltathat; a putea dispune să fie amendat; jm eine Geldbuße auferlegen lassen können. *1736:* Halászni, halásztatni mindenik Possessor Urak(na)k szabad lészen, de a megvágott Vekétt (!) egyik Possesor a' másik Possessornak sine Consensu illius meghalásztatni nem lészen szabad ... Más paraszt embereknek ... semmi képpen halászni szabad nem lészen, különben akármellyik Possessor Ur Paraszt embert ... deprehendaltatván, toties quoties in dicta poena mulctaztathassa [Záh TA; Mk V. VII/10].

mulktáztathatik bírságoltathatik; a putea fi amendat; jm eine Geldbuße auferlegt werden können. *1761:* Arkosi Ferencz Vr(amna)k 100 napi dolgot igertek azert hogy az ö dolgokban járjon hogy ne mulctaztathassanak [Szökefva KK; Ks CII. 20 Sig. Kosa (31) ns vall.].

mulktáztatik bírságoltatik; a fi amendat; jm eine Geldbuße auferlegt werden. *1737:* Az Erös-óldal alatt lévö Vérmező, a kis hagon innen, az Interveniensek marhai számokra eröss tilalomb(an) tartassék; azért ki ki maga marhájára gondot viseltessen; secus, bé hajtatván mulctáztatnak [Dés; Jk 480b]. *1745:* azon eltagadott fejsze az J keze alatt találtatott melljért incaptivaltatván Ns Vár(me)gyénk V. Ispánnjától ... mulctaztatott [Torda; TJkT II. 23]. *1763:* Felenyeden sellérkedett Opris Marián ... referálá mi elöttünk, hogj az el mult idökben patrált bizonyos excessusért az Nem(e)s N: Enyedi Reformat(um) Collegium Dominale Forumán Convincaltotván, és bizonyos summa pénzig mulctáztatván, azon Summa pénznek exolutiojara tehetetlen levén ... kötelezi magát Fiurol Fiura örökös Jobbágjul [Felenyed AF; DobLev. II/339]. *1780/1804:* bé álván a Mlgos Possessoratus kortsmárlása senkinek a Torotzkói Jobbágyok és szolgaló Sellérek közzül ugy bé járó jövevények(ne)k is bort vagy egyéb italt bevinni, annyival inkább eladni szabad ne légyen ... másként ha kik tselekednének a Mlgos familia számára confiscaltassék és toties quoties fl. 12 mulctáztassanak [Torockó; TLev. 38–9].

múló szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ban hagy* elévülni enged; a lăsa să intre sub incidenţa prescripţiei; verjähren lassen. *1766:* Provocalvan Farkas Mihály ökegjelmét Divortialt Felesége Fejér Ilona Aszsz(on)y mint hogy ellene iratott actajat nem comprobalta, vagy comprobalni nem akarta, maga aquisitiojat muloban hagyvan, mostan ... Farkas Mihály eökegyelme A(ctri)xanak Impetitioja alol simpliciter absolvaltatik [Torda; TJkT V. 335].

múlogatás halogatás; tărăgăneală, amînare (continuă); Versäumnis/zögerung. *1689:* azon puszta örökségeket ... tartozik ... Barcsai Abraham Batyam Ur(am) minden imide

amoda valo mulagatas nelkül kezébül ki boczatani [Nagybarcsa H; WassLt Barcsai György kezével].

múlólag 1. futólag; in treacăt; beiläufig. *1666:* Az gyermek[a] temetésére való készületet én, Uram, szorgalmaztatom, az mennyiben tudtomra van az praefectus uram dispositiója, de ő kegyelme kisietvén, én velem igen mulólag beszéle. Kire bízta az dolgokat, maga tudja ő kigyelme [TML III, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A fej. Gergely nevű fia]. *1710 k.:* Úgy is volt az, hogy ez az anglus volt egyszer Brassón által olyanformán a császár passusával, és akkor mint egy álmot beszélé Apor a guberniumban ... csak múlólag és inkább contra mint pro [BÖn. 921]. *1780:* Nem tagadhattya ugjan Communitásunk hogj múlolag meg nem fordult vólna ez a difficultás elötte, de azok a hellyes és fundamentumos okok a mellyekre nézve az Communitás azon Instánsok Darab vasaiknak fel müelhetését nem annyiban arcealta, hanem csak suspendálta Ntok elött tellyességgel el titkoltattanak [Torockó; TLev. 9/19].

Szk: *~ lett* hevenyészett. *1662:* Mellyekre való válaszok ... csak könnyű és múlólag lett válaszoknak tetszenének a szegény nemességnek [SKr 459].

2. észrevétlenül, figyelemre sem méltatva; pe neobservate, nebăgat în seamă; unbemerkt, außer acht lassend. *1827:* a hus mérő legény azt hallotta ugyan, de szorgos lévén a' hus mérésben mulolag akarta hadni a' Mátisné vádlását [Dés; DLt az 1848. évi iratok közt].

múlt 1. *mn* **1.** elmúlt, megelőző; trecut, precedent; vergangen. *1600:* adot az egihaz fëo mate uram tizen niolc forintot kivel az mult eztendöre tartozot uolna ö kegelme [Kv; Szám. 9/XIII. 19 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1687:* Ez múlt hétenis egi Oláh Asszony el szaladván az kútrúl, ma is oda van [Szilágycseh; GramTr VIII Szűcs Mihály (45) praesidiarus tizedes vall.]. *1728:* az mult Derek arataskor az Mihalcz Istwan Uram Kantaros Lovat el lopak [Altorja Hsz; HSzjP Altorjai Mihálcz Péter (30) vall.]. *1730:* A Mult vosarnapra viradolag olyan der lőt hog az szőlőt megfogyolta [Kisselyk NK; TKl Mihály Deák kezével]. *1746:* a mult Csótortöken Kereszturat Szekünk nem lévén halada az közelb következő Szék napjára [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1772:* Két Gyermek Lovat eladattam ă mult Hunyadi sokadalomban [Öraljaboldogfva H; JF. Baranyai János lev.]. *1784:* a mult hus hagyo kedden estve az én Férjem vacsorára hívta volt Csáki Györgyöt [Béta U; IB]. *1799:* Mindazáltal meg kell vallani hogy az Ecl(esi)a is már zugolodásra fokadott az orgona nagy késedelmezéséért, mint hogy a Contractus szerint még a mult szüretre kellett volna el készülni [Szászcsávás KK; IB Szász István ref. pap kezével].

Szk: *(az/ez) ~ éjjel/éjszaka. 1645:* ez mult ejel tiz ora taiba(n) Fundalo Imreh harmad magawal hatalmasul hazara menue(n) sok illetlen dolgokat teolteot el raita [Kv; TJk VIII/4. 1]. *1749:* a mult éczaka hallotam hogj jajgatnak vala az eö Nga emberei, a Balavasari határon verik vala ököt vgjan Supogot [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 17] ✱ *a ~ este* tegnap este. *1704:* Ugyan amint az múlt este és éjszaka, most is, az úr a lábának fájdalma mia igen kínosan vagyon [WIN I, 306] ✱ *a ~ esztendei/évi* tavalyi. *1717:* Mult esztendei Borokis ... éppen sovány, és erőtlenek Voltak [Sárd AF; UtI]. *1749:* a mult Esztendei felette nagy szárazság miatt vajat nem Csinyálhattak [Szentdemeter U; Ks 83 Ambrus Gergely lev.]. *1850:* Kora Juonnal ... a' mult évi egyezményt ezen évre is meg hoszszabbitottam [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint a városi tanácshoz] ✱ *(az/ez) ~ esztendőben/évben* tavaly. *1605:* chyak affele renden valok praedicalyanak akik az varos eleyben leottenek volt keonieorgeny es ákikteol ez el mult eztendeoben priualtattanak volt eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 493]. *1767:* En a' mult esztendőben a' kaszálás farkán Voltam kalákába aratni Kispál Uraimék(na)k a kőkösi határra [Uzon Hsz; Kp IV. 243 Oláh Bukur (19) jb vall.]. *1842:* A' mult évbe a fürész malom viz felöli fala le omolván, a fürész kerék gerendelyét oda nyomta-é [Kv; KmULev. 2. László János mérnök kezével] ✱ *~ hó* előző hónap. *1855:* Mult ho 17 ről irott betses Levelét tiszteltem — melyre tősténtis kivánok válaszolni [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.] ✱ *a ~ idén* tavaly. *1711:* Hatvan esztendöktül fogva voltam a Bolyai Kastelyhoz tartozo Biro; a mult idén jöttem le [Salykó NK; JHb XXIV/2. 5] ✱ *(az/ez) ~ napokban* a minap, a minapában. *1570:* Ez Mwlt Napokban az En Molnomat fel twrek Eyel az ollahok es Tyzen het weka bwzat wynek El az Malombol Es Egyeb was zerzamotys [Apanagyfalu SzD; BesztLt 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1768:* Az mult napok(ban) Zilahra fordultam vala bé [Szilágyfőkeresztúr; WLt Dobai Sándor lev.] ✱ *a ~ nyárban/nyáron* az elmúlt/tavaly nyáron. *1638:* az mult Niarban hozot egi io monias Paripat [Mv; MvLt 291. 129b]. *1754:* az mult nyáron Donáth Farkas és János Urak ... a Füves kertet magok kaszaltották és hordották el a szénáját [Ivánfva NK; RLt Samuel Mohai alias Szabó (60) ns vall.] ✱ *a ~ őszön/ősszel* az elmúlt/tavaly ősszel. *1640:* Census A be adat Cedula szerint ... f. 15/3 Az szindia adoiat d. 50 ki tudvan azon kivul szolgal(na)k ezel mult eoszel foglalvan el in ser' Minor(um) poss(essorum) [Kisvajdafva F; UC 14/48. 105]. *1730:* őkglme visitatioját a mult őszön a Collegium és Ekklesia nem admittalta [Kv; SRE 155]. *1853:* a' mult őszen magam Balás telkén járván [Gálfva MT; DE 3] ✱ *a ~ században. 1790.* a mult Században Keserüi Dajka János és Katona Gelei István (így!) Püspökjeink; ez Első Rákóczi Györgyöt; amaz, Bethlen Gábor b.e. Fejedelmeket arra birák, hogy a' tzégéres bünök ellen Országos Törvények adattossa(na)k ki [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.] ✱ *a ~ tavaszon/tavasszal* az elmúlt/tavaly tavasszal. *1760:* a' mult Tavaszszal midön a Juhokat meg Dézmáltuk ... maga számára is vett Sándor Gáspár Ur(am) kilencz Sztrunga Bárányokat [Szamosfva K; Ks 92 Andiras Sinka (32) vall.]. *1779:* mult Tavaszon egy szép borjuzo 12. forintokara (!) betsültetett tehenünket meg vágták a Zdraptziak ugy hogy azt káré vallottuk [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ *a ~ télen* az elmúlt/tavaly télen. *1797:* Szilágy Csehi Ifjú Székely András a mult télen meg házasodván, mind maga, mind pedig Apja és egész ház tselédjek rosz szokások és erkőltstelenségek miatt Feleségével valo keresztyén házassági életre egybe nem gyalulodhatott [IB].

2. korábbi, múltkori; anterior, de deunăzi; der/die/das frühere. *1732:* Inventalván az Eccla bonumit mindeneket jelen lenni talaltunk a szerint a mint Urbarizaltattak volt a mult visitation [Besenyő Hsz; SVJk]. *1765:* Bátorkadtam vala a' mult Perioduson Mense Januar(ii) Ngodnak alázatos levelem által udvarolni [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. *1881:* Gyenge érvnek tartod azt, amit múlt levelemben irtam [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. lejárt/telt; care a trecut; abgelaufen. **Szk:** *a ~ ... esztendőben. 1802:* Osdolai ... Vass Antal Ur Nemes B. Szolnok

vár(me)gyenek Arendae Perceptora hívataljabéli kötelességére nézve Kegyelmeteket ... Certificaltattya 8ad Napra ... Törvényes Executiora ily okon hogy kegyelmetek ... a mult 1800dik és 1801dik Esztendőben a Királyi Fiscusnak tartazo Bárány Dézmát vagy az helyett az Arendát ... erőszakosan el tartották [BSz; BetLt]. *1825:* Az Arendator Cetz Vártán Ur a mult 1824 Esztendőbe fabéli Competentiajat ki hordván ... hozzá kezdett az 1825k beli fabeli Competentiajának hordásához [Csatány SzD/Dés; DLt 288].

4. *most idő ~ul vagyon* már késő, kifutott az időből; termenul a trecut deja; schon zu spät. *1766:* Ditseri maga Processussat az A. eo Kegjelme, hogj az igen hellyes volt: erre fellyebb feleltem, itt penig azt annectálam, hozza hogy ha hellyes volt is, tsak ugyan hellye nem volt; mert Métát nem kapott, azt penig erigáltatni most idö multul vagjon [Torda; TJkT V. 329].

II. *fn* **1.** elmúlt idő; trecut; Vergangenheit. *1710 k.:* Nem olyan az Isten élete, vagyonja, mint az embereké, akik a múltnak és a jövendőnek semmi hasznát nem veszik [BÖn. 462]. *1854:* most vagyon égető szüksége múltunk emlékezetét az utókor számára fenntartani | a' romlatlan keblü magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [ÚjfE 4–5]. *1860:* soha job idö szakba nem láthatat volna Világat az öszveszedet munka mind a jelen korban, hol a Magyar Nemzet, mind egy panorámába láthatya multyát, tsalodását [M.köblös SzD; BetLt 4 Vajda Ágnes Hodor Károlyhoz].

2. vkinek az előélete; trecutul cuiva; js Vorleben. *1854:* fölvevén a' tollat ... Visszapillantok hát még egyszer már is fátyolozott multamra [ÚjfE 5].

multiplikál 1. megszoroz; a multiplica/înmulţi; multiplizieren. *1710 k.:* egy óra az egész világ megegyezése szerént hatvan percentés vagy inkább minuta, melyet én hatvannal multiplicálni nem akarok; azért egy nap huszonnégy óra, vészen hát egy nap magának 1440 percentést [BÖn. 449–50]. *1762:* a' Commensuratiokban minden darab földnek individualiter széllét hoszszát fel mérvén, ne sajnállyák a' földek szélességét annak hoszszuságával multiplicalni, nem pedig addálni [Szava K; RLt O. 1 Mich. Medve Mart. Veszmáshoz és Lad. Somkerekihez].

2. kiegészít/bővít; a completa/lărgi; ergänzen/weitern. *1596:* En Janosj geörgy Ezzel múltiplicalom peremeth vgyan ez Júel[a] [UszT 11/69. — [a]Köv. a részl.].

múltkor múltkoriban; nu demult, deunăzi, zilele trecute; jüngst, unlängst. *1861:* Giza multkor duzogat, hogy őtet Bátyám kifelejtete tzédulájából [M.köblös SzD; BetLt 4].

múlton l. múlik 2.

múlva (a jelzett idő) elteltével; peste, după ...; nach (der angegebenen Zeit). *1569:* Annak wthana nem sok nap mwlwa Latyk Egy kys wasas Ladaczkat az Azzonyom Labanal az Agy Alat [Kv; KvLt II/19]. *1583/XVII. sz. eleje:* Mikorron penig harom eztendeo mulua az eo aprod eztendeiet ky teoltuen legeniul akarna szolgalni, Eó maga gazdat es Mestert maganak ne valazthasson hanem az wdeösb mesternek tartozzek az Ceh adni [Kv; MészCLev.]. *1584:* Catalin Zeoch Ambrusne vallia hogy Eotweos Miklosnenak ... vala egy tehene, es el vesze Az teye s el kelletek Adny, Azonkeppen vgmint Masfel het Mulwa Az en wneomis vgy lara, es el kelletek Adnom, es ez Zabo Catora volt gianosagunk [Kv; TJk IV/1. 219]. *1618:* Varga Miklos tartozik megh adni az ket penzt, De ha mégh nem mér mondani rola, 15 nap mulua tahat ugian Kortomaz Georgi fizeti mégh az ket penztis [Vajdasztián MT; RDL I. 12]. *1726:* Eztet pedig az Borjukertet adák ó kegyelmék falu képében ... husz esztendeig ki ne válthassa Taploczafalva ó kegyelmétől, husz esztendő mulva a falu maga saját pénzével, ugymint falu számára ... válthassa ki [Taploca Cs; SándorO 274]. *1749:* nagj kárával tapasztallya a' Magistratus ... hogj két három holnap mulva accomodallyák a hus árulást a kolosvari devalvatiohoz [Torda; TJkT III. 152]. *1759:* a Lonak az Veres habja harmadnap mulvais láttzat a földön [Szentlászló MT; Sár.]. *1772:* Balás Jánosnak edgy ökre meg rekedven edgj hét mulva meg döglött, mellyet midön meg Nyuztak volna, Kö találtatott a Madarába(n) [M.léta TA; JHb II/3].

Szk: *egy idő/időcske ~. 1767:* Kis Vaszij és Telegucza Juvonis ... bellyebb nem jövének hanem egy időcske mulva el menének onnon [Betlensztmiklós KK; BK. Demeter Ersok Forkos András felesége (32) vall.]. *1791:* én is, egy időcske múlva bé menék a' házba [Méra K; RKA]. *1813:* egy idö mulva osztán én, Dósa és Töke Ioseff az Asztalhoz kerekedtünk kolbász enni [Dés; DLt 71/1814] ✱ *(egy) kevés idő ~. 1599:* Egy keües ydeo mülua Nagy Janosne Jstenkednj kezde en neke(m) ily zoual ... Az Istenerth kerlek edes Mattjas Vra(m), menj el ne bochasd ide [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1600:* Tudo(m) hogy ezt a Gyeörgyffi Balinth keseöbzeri felesigit Ilonat keobelesen vittek Gyeörgyffi Balint hazahoz ... s wgy kwlte el hazatol, eo Orozhegybe ment, es ott kewes ideö mulua wgy leött ez az Farkas Antal feleséghe ez wilagra [i.h. 15/38] ✱ *huzamos idő ~. 1842:* a jótékony erős természet ... győzött ... a nyavalya sulyán, huzamos idő mulva fellábbadván [Szu; Ben.] ✱ *(jó) darab/darabocska idő ~. 1765:* Én ezzel ki menék a Mezőre ... És midőn egy Darabotska üdö mulva viszszá jöttem volna, a Falub(a), találám [Kóród KK; Ks 18. CXXXVIII. 11]. *1821:* azon le kaszált Fü az Exp(onen)s Urnak itéltetett, és jártattatott, a' mint hogy azt felis tsináltatta, és jo darab Idö mulva mint magáét szabadoson fényes nappal bé hozatta a' maga Udvarában [Apahida K; RLt O. 2 Pásku Nyikoláj (70) vall.] ✱ *kevés napok ~. 1792:* Isten jovoltábol most az idö láttatik egy kevéssé jobbulni, mely ha igy tartana, kevés napok mulva Tavasznak szántagatni lehetne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *nem sok idő ~. 1599:* ne(m) sok ydeö mülua Jüta vtanna Benedekfi Christoph paripan [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1605:* az meg holt Batthiam Berze Mihaly adoth wolt az alperes felesege kezehöz ... Anno 1603. zaz forintoth tartasnak meg oltalmazasnak okaert, melj penzt ... az vtan Nem sok wdö mülua Eleo weötte mikor eö akartha [i.h. 19/9] ✱ *rövid idő ~. 1710:* én elmegyek a hadakkal, és rövid idö mülva olyan condítiókot extorqueálok a császártól ... akin maga is nagyságod örömmel fog vigadozni [CsH 106]. *1831:* olyan mélységekbe, és köszirtes Hegyekbe ütköznénk belé, a melyek miatt a' Métázással vagy éppen meg akadnánk, vagy legalább olyan artificialis Metát nem készithetnénk, hogy csak rövid idö mulva is ujjabb Metalis diffaerentiára alkalmatosság ne adodjék [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] ✱ *tyúkmony sült ~* annyi idö elteltével, amig egy tojás megsül. *1632:* be menenek, czak otta(n) hamar mint eg' tiukmoni swlt mulua halla(m) hog' nag' zitkozodas lön [Mv; MvLt 290. 90a].

Vö. a *múlik 1.* alatti adalékokkal.

múlván, múlvánt múlva; peste, după ...; nach (der angegebenen Zeit). **A.** *1584:* Myert hogy az Bizonsagok vilagosok es feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogy Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta vaminemeo lelektul indultatwa(n) ky miat fęl ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot [Kv; TJk IV/1. 259]. *1653:* Medgyest pedig meg adák és abba négyszáz székelyt küldének és bébocsáták; de egynéhány nap mulván, a ki el nem szaladhata bennek, és a falan ki nem teheté a harisnyát, azt levágják | Vagy harmad nap mulván, a bassával a fejedelem a két had közt szembe lőn [ETA I, 99, 109 NSz]. *1696:* De ha szinten a beresseghben marad is[a], esztendő mulva(n) a kezessegh le szallyon [Fejérd K; ApLt VII/4. — [a]A jb].

B. *1573:* Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... Annak vtanna egy harmad Nap Mulwant, esmet meg go(n)dolya Adam Jstwan Magat es fel Bonttya az Bekesseget [Kv; TJk III/3. 198b].

múmia 1. mumie; Mumie. *1662:* érkezett volt ... a portára egy persiai követ ... ajándékokat hozott volt ... a császárnak ... pézsmát 700 drámot, aranyba csinált múmiát [SKr 350]. *1710 k.:* Mit használt az aegyptusi királyok testének az a kenés, mellyel minden nemzetek felett bujálkodtanak, hanem ha azt, hogy amint mondják az orvosok ma, ha nem hazudnak, hogy múmiául az emberek megeszik s kiganélják osztán. őrzött-é meg valaha csak egy testet is a kenés a rothadástól ? soha sem. Ha újítják a kenést, eláll ugyan sokáig elszáradva, de olyan éktelen rút fekete, elirtózik az ember tőle [BÖn. 423].

2. *~vá lesz* elsorvad, belepusztul; a lincezi; (da)hinsiechen/sterben. *1662:* Kegyelmed levelét ez órában vöttem, panaszolkodását értem. Nincsen semmi idegenség bennem, él az Isten, de, Uram mumiává leszek ez rettenetes dolgokban [TML II, 335 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

munator l. monyator

mundér 1. katonai egyenruha; mundir, uniformă militară; Montur. *1747:* (A) két katonát hozám szalitotta vólt az Falus Biro Kék Munderb(an) fegyveresen vóltanak [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb Adamus Filep de Dées jud. nob. vall.] | Láttam ... két katonát, égyiknek veres hoszszu kalpagja, a' másiknak pedig ki vágott Csákoja égj forma szederjes Mundérban valanak [Alőr SzD; i.h.] | Pap Mihály nevű katona házomnál járván, Láttam ... Tiszteséges sárga Gombos szederjes mundérban, veres hoszszu kalpagban [Csicsópojána SzD; i.h.].

2. kabát; haină; Mantel. *1847:* Házi Mundérnak 5 sing Posztot vettem singe 36 x [Szentkatolna Hsz; HSzjP].

Vö. a *mundúr* címszóval.

mundérkarabély katonai karabély; carabină; Karabiner. *1754:* Egy Prussus mundér Karabélly [Nsz; Told. 19].

mundérköpönyeg katonaköpönyeg; manta, palton de uniformă militară; Soldaten/Übermantel. *1732:* Egy hammu Szin Német mundér köpönyeg, német posztobol [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3].

mundérláda katonaláda; valiză/cufăr pentru militari; Soldatenkiste/lade. *1762:* Bíró Uram poroncsolattyából a mundér ládáknak meg erősitésére vettünk másfél száz szeget 24 x [Kvh; HSzjP].

mundérnadrág katonai egyenruhához való nadrág; pantalon de uniformă militară; Soldatenhose. *1756:* egy darab veres mundér Nadrág [Burjánosóbuda K/Mv; TSb 21].

mundéros 1. *~ láda* katonaláda; cufăr pentru militari; Soldatenkiste/lade. *1799:* A Királyi Pénz Tonnák Munderos Ládák [A.árpás F; TKl BB. IV/5].

2. *~ legény* egyenruhás inas; valet îmbrăcat în uniformă; Knecht in Uniform. *1765:* Strása lévén láttam hogy oda jöve ... B. Banffi Mihállyné Aszszony ... egj Mündéros Legénye[a] [Zentelke K; BfN. — [a]Más inasnak mondja].

mundérozás (katonai) felszerelés, egyenruhával ellátás; echipare; Montierung. *1742:* Az uj gyalog katonak(na)k Munderozására esvén Nemes 3székre ... H fl. 3085//20 [ApLt 3].

mundérozott montírozott; acoperit/poleit cu ...; montiert. **Szk:** *ezüsttel ~* ezüsttel borított/futtatott. *1782:* Egy kopot damaskos szegeletes Csőű ezüstel munderozott könnyebbszerű flintátska [Mv; NkF]. *1823:* Egy pár ezüstel mundérozot pistoly ágyak Cső nélkült [BK Inv.] ✱ *rézzel ~* rézzel futtatott. *1823:* Rezzel munderozott gojobis Strutz (!) ... Bőrös Pofáju Lazarino Flinta [i.h.].

mundér pisztolyocska kis katonai pisztoly; pistolaş, revolver mic; Soldatenpistölchen. *1782:* Egy kis aranyozott Munder ezüstős Virágokkal ékesitett Csőjű Dámának valo par Pistolyotska [Mv; CsS].

mundérposztó katonaposztó; stofă militară; Militärtuch. *1738:* Kék múndér posztó [LLt Fasc. 152].

mundérpuska katonai puska; puşcă militară; Militärflinte. *1774:* Az Hajduk házában Mundér Puska 7 [Szu; UszLt XII. 87].

mundérú vmilyen borítású, vmivel futtatott; acoperit/poleit cu ...; mit irgendwelcher Montierung. **Szk:** *rezes ~* *1782:* Egy Kis sima rezes monderu 6. Spanyol fegyveretske | Egy belső vagyis Franczia Szerszámu Sima rezes monderu par pistollyak | Esmét egy Sima rezes monderu külső szerszámu pár pistoly [Mv; NkF].

mundúr, mondúr, montúr 1. katonai egyenruha; uniformă militară; Montur. *1745:* az Nemet quartélyosok egy zsuppal fedett borona kamarácskát épittettenek Mundur conservatiora [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. *1747:* (A katonák) mind ketten kék mundurb(an) és veres kalpagban valá(n)ak [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb Adamus Filep de Dées jud. nob. vall.]. *1762:* Tizenötezer land-milicia állittatik most fel ... Fegyvert most adnak nekiek, s lovat, mondurt, de ennél többet nem kapnak, hanem kinek-kinek legyen gondja azontúl magára [RettE 142–3]. *1765:* micsoda dolog az, hogy a szegény ember erővel, vagy vagyon kedve, vagy nincs, a fegyvert felvegye, amellett lova legyen magának, a fegyvernek, szerszámnak, mondurnak az árát megadja, portiot adjon, gazdáskodjék is, mert csak akkor fizetnek, mikor szolgálatban vagyon [i.h. 191]. *1799:* álapotyokhoz képest

jo paripával, tisztességes mundurral ki áliták [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér András (55) lovas kat. vall.]. *1844:* a' vár hajdui számára évenként kesziteni kelletö mundurra [Szúv; KLev.]. *1847:* Ki mutatása Azon matériáléknak, melyek ezen Vár Hajdui számár Évenként készitteni kelletö Montorokra meg kivantatik [Szúv; i.h.].

Szk: *aeriális ~* kincstári egyenruha. *1795:* el-vitt magával el-szökésekor az aeriális mundurbol egy inget, egy lábravalot, és egy kék nadrágot [DLt nyomt. kl] ✱ *katonai ~. 1809:* az egész Katonai munturba ment el [DLt 380 ua.].

2. libéria; livrea; Livree. *1797:* mint Inas udvari mundurba járt [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

3. kabát; haină; Mantel. *1800:* Lászlo Imreh Áts mester ... visel az háznál készült mundurt [DLt nyomt. kl].

mundúr-frakk ? katonaszabású frakk; frac cu croială asemănătoare uniformelor militare; Frack mit militärischem Schnitt. *1805:* Müller Mihály ... Mestersëgre nézve Sütö ... visel ... Montour Frakkot [DLt nyomt. kl].

mundúrkarabély katonai karabély; carabină; Karabiner. *1753:* Mundur romladozott karabely N. 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

mundúr kardvas katonai kardpenge; lamă de sabie militară; soldatische Säbelklinge. *1760:* Öt Mundur Kard Vass [Mv; TGsz].

mundúr komisszió (katonai) ruházati bizottság; comisie de echipament; Monturkommission. *1829:* A' Károly Fejervári Katonai Monturs Comissioba bé adott 912 Darab Katona Pokrotz árrában jött bé a költségek levonása mellett 6756 Rf. 50 xr [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

mundúrnadrág katonai egyenruhához való nadrág; pantalon de uniformă militară; Monturhose. *1783:* Árkoson comoraló egy ideig, de most újra desertált senior Szabó András gyalog katona, ugyan Árkoson lakó Göntz Mihály gyalog katonától in absentia, midön sem maga, sem felesége odahaza nem volna, ellopta egy commissióból való mundurnadrágát és egy pár topánkáját [Árkos Hsz; RSzF 287].

mundúros libériás; cu livrea; mit Livree. *1793:* szüretkor magát hat lovakkal drága kotsikkal munduros cselédekkel hordozgatta [Páva Hsz; HSzjP Szabó Józsefné Betsek Ilona (30) vall.].

mundúrpénz katonai szolgálat alól mentesitö váltságdíj; suma plătită persoanei care face armata în locul cuiva; Lösegeld von dem Soldatendienst. *1838:* mester Legény koromba szereztem annyit, hogy a' Mundur pénzt kifizethetem, és magam hellyett más Legényt állithatok [Dés; DLt]. *1842:* által vettem a' Mundur pénzbe Orbány Mihálytol 50 xrt [Bereck Hsz; HSzjP]. *1850:* ara kérem Edes apámekat hogy amely urnal votunk Kolozsvár (!) engem az inepen el hivut ebedre es azt mondotta hogy ha másképen nem segithetne rajtam hogy ha az apam akarja hát a — harmintz pengüt el veszik a mundor pénzst (!) [DLt 860 Erdödi Károly dési újonc lev. Gyf-ról].

mundúrpisztoly katonai pisztoly; pistol militar; Militär/Soldatenpistole. *1754:* Egy pár Prussus mundur Pistoly [Nsz; Told. 19].

mundúr puskacső katonai puskacső; ţeavă de puşcă militară; Soldatenflintenrohr. *1760:* Negj Mundur Puska tsö [Mv; TGsz].

mundúrzsák katonai hátitáska; rucsac militar; Montur(ruck)sack. *1810:* Mundur Zsáknak valo poszto [Aranyosrákos TA; Borb.].

mungorló l. mángorló

muniál 1. biztonságossá tesz, megerösít; a întări/consolida; ver/bestärken. *1694:* Nyilik ... az ebédlö Palotára ... puszta Ajtó ... Egj Ablaka kö melljékes Ráma tokos, Rámai nro 3, üvegessek, de igen romladozottak: negjedik rámája nem tanáltatott. Ezt kivül felöll jó vas Rostellja muniallja | Ablaki nro 2 ... tizennégj tanjér karika hejaval. Melljeket is kivül az Udvarfelöll muniállja egj egj erös jo vas rosteljok [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.] *1756:* nagy vas Láda, melly Dominalis, vagy Provisoralis Cassának neveztetik, holott az Uraság pénzbéli Proventussa conzerváltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeir.].

2. katonailag megerösít; a fortifica; militärisch befestigen | municióval/élelemmel ellát; a aproviziona cu muniţie/alimente; mit Munition/Nahrungsmittel versehen. *1657:* az Fejérhegyen által feles német praesidiumot indítottak volna, hogy Nagyszombat várását azzal muniálnák, azokra találván Horvát István, ellenkezéssel tartóztatta, de nem ruinálhatta [KemÖn. 39]. *1659:* az nagy Istenert Nagk, es, Kegyelmetek az paranczolat szerent czelekedgyek, kivaltkeppen valo vigyazassal Nagk, s, Kegyelmetek ... az Partiumban vigyazzon ... ha penigh Várad keznel vagyon, eyel nappal muniallya az nagy Istenert Nagysaghtok [Borb. I Követjel. Konstantinápolyból]. *1662:* Az jenei fökapitányságba pedig ... Weér Györgyöt ... helyheztette vala. Ez várnak is külsö palánkbástyáit kőbástyákra fundálta vala ... lövöszerszámokkal, porral, golyóbissal, mindenféle szükséges matériákkal, eszközökkel eléggé muniálta vala [SKr 300]. *1704:* az generál nem azt írta, hogy muniálva hagyja Kolozsvárt, hanem hogy minden kőfalait levonatja [WIN I, 250–1]. *1710 k.:* Fejérvárt és a váradjai hidat egyszer muniálta[a], praesidiálta, osztán a németet belöle elhozta, s mégis azt kívánta, hogy a város mégse hódoljon, valami hitvány szász gyalogokra hagyván a várat Száva Mihállyal [BÖn. 944. — [a]Rabutin].

Szk: *árokkal ~. 1678:* Az fövezér eddig Czeherien alatt van, azt obsideálja, kit is a muszka muniált éléssel, néppel, árkokkal [TML VIII, 225 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *éléssel ~ → árokkal ~* ✱ *emberrel ~. 1660:* Váradot ne felejtse Kegyelmetek emberrel s egyébbel muniálni, mert bizony elvész most, ha csak úgy hagyják [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *néppel ~ → árokkal ~* ✱ *prezidiummal ~. 1673:* Az moldovai várakat erös praesidiummal muniálta az lengyel és mintegy 6 vagy 7 ezeret hagyott az vajda mellett [TML V, 548 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *profonttal ~. 1662:* Püspök uram assecurálta is az törököt és Apafit, az várakbúl kiviteti az praesidiumokat, de édes Paterem, ha azokat nem muniálják profonttal, minden realis obsidio nélkül oda lesznek [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] ✱ *várral ~. 1657:* többi közt az Oláhországok felöl való passusokat is muniálá várakkal [KemÖn. 100].

3. betelepít; a popula (o regiune); besiedeln/völkern. *1767:* Josika Imre Vr Divisionalis rátajában jutott Atyai

Vdvar házhoz ... menvén, és azt Udvari Gondviselöje altal ki állitott feles Jobbágyokkal muniálva találván ... a Temararia Resistentiat declaralta az emlitett Gondviselö [JHb XXXV/55].

4. *~ja magát* védekezik; a se apăra; sich verteidigen. *1657:* ha pedig szokások szerént muniálnák magokat sánccal és úgy akarnának oltalmazkodni ... megszorítván éhhel halnának meg | mü is hozzájok nem férhetünk vala, mert erős sánccal muniáltak vala magokat [KemÖn. 74, 223].

muniálandó katonai felszereléssel ellátandó; care urmează să fie aprovizionat cu echipament militar; mit Montierung zu versehend. *1665:* Palatinus uram rendeltetett több commissarius urakkal Érsekujvár ellenében építendő muniálandó véghelyeknek kimutatására [TML III, 350 Teleki Mihály a fej-hez].

muniálás katonailag való megerősítés; fortificare din punct de vedere militar; militärische Befestigung/stärkung | munícióval/élelemmel való ellátás; aprovizionare cu muniţie/alimente; Versehen mit Munition/Nahrungsmitteln. *1662:* Az generál nagy akadályai az ellenséggel való megvívásban, tanácsa Kolosvárnak elfoglalásában s több várak muniálásában [SKr 659 Tartalomjelző fejezetcímből]. *1665:* Úgy látom az ő nagysága írásából, hogy Somlyó muniálását és segítését török császár ellen való kardvonásnak tartja ő nagysága [TML III, 499 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

muniálhat katonailag megerősíthet; a putea fortifica din punct de vedere militar; militärisch befestigen können | munícióval elláthat; a putea aproviziona cu muniţie; mit Munition versehen können. *1663:* Csudálatos dolog azoknak az eb fiaknak rossz cselekedetek az székelyhidi praesidiumnak, hallatlan dolog előttem. Én bizony igen félek, pogány kézre ne akadjon ... Soha bizony az török azt meg nem engedi, Erdélyből muniálhassák azt a helyet [TML II, 662–3 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

munialt hitelesített; autentificat; beglaubigt. *1652:* Mely dologh mi előttünk ïgy menve(n) vegbe(n), mind az ket felnek adtuk es irtuk, ez mi kezünk írásával es szokott pecsetünkel munialt levelünket fide n(ost)ra mediate [Nsz; IB X. 2].

muniáltatás katonai megerősítetés; fortificare din punct de vedere militar; militärische Befestigung/Verstärkung | munícióval/élelemmel való elláttatás; aprovizionare cu muniţie/alimente; Versehen mit Munition/Nahrungsmitteln. *1662:* Váradnak Gaudi által való muniáltatása | minden kapuról egy-egy köböl búza szállíttatván ... azon várnak muniáltatására szép élés takaríttatván [SKr 433, 654].

muniáltatik (katonailag) megerősíttetik; a fi fortificat (din punct de vedere militar); (militärisch) befestigt/verstärkt werden | munícióval/élelemmel elláttatik; a fi aprovizionat cu muniţie/alimente; mit Munition/Nahrungsmitteln versehen werden. *1657:* mind magyar és német praesidiummal jól muniáltatott vala* [KemÖn. 269. — *Fülek vára (Nógrád m.)]. *1662:* a vár mind éléssel, porral, golyóbissal, tüzes szerszámokkal eléggé muniáltatva, megtakartatva volna, csak az oltalmazó nép, cajbert és jó pattantyúsok héjával volnának [SKr 587]. *1663:* Isten jó volta és kegyelmes providentiája tartotta csak meg Székelyhidot is ... de már igen-igen jól muniáltatott [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez].

munició lőszer; muniţie; Munition | hadi felszerelés; echipament militar; Kriegsausrüstung. *1640:* Az czeitházat, minden munitiókat, hova hamarabb lehet, az ott valo káptalanokkal felinventaltasd [RákCsLev. 65 I. Rákóczi György feleségéhez]. *1652:* Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt ... Kőrül gantár fakra csinált deszka állason munitiokhoz valo, algyu, Taraczk, és szakálloshoz valo, puska poris 11 [Görgény MT; Törzs]. *1677:* A' Mint egyéb Munitiok, ugy a' Saletrum-is az Országbol semmiképpen ki ne vitessék, az Országban penig hogy se a' Fejedelmek Czejt-házai, Várai, és mindennapi szükségi meg ne fogyatkozzanak ... arrol illyen mód végeztetett [AC 134]. *1695:* ujjab Comendans jöven ide, az Básttjákát járván ... mind port golyobist agjukat ujaban akarja visitálni és inventálni ... menyi munitio van it es meddig érhetni meg vélle [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez]. *1704:* Ma jött híre, hogy a szatmáriak az őket obsidálókra kiütöttek volna és dissipiálták volna, és feles lovakat, municiókat és élést vittek volna bé [WIN I, 68]. *1770:* sok gyalogság takarodott bé az országba. Munitiókat is sokat szállitottak Tömösvárra, a vaskapui, verestoronyi és ojtozi passusokra [RettE 238]. *1820:* A Csiki Bányárol a Cameralis Ertzet a' Regimentnek a' Monitiot, Bagásiát, 's egyebeket mindenkor számos Szekerekkel 's Gyakorta kelletik vecturazni [UszLt VIII. 6/68].

Szk: *tábori ~. 1711:* Hispániában Madridum városhoz közel, maga Carolus a francia táborát megveré ... és minden tábori munítióját, készületit elnyerte a franciának [CsH 472].

muníciós 1. hadi felszerelést tároló; pentru depozitarea echipamentului militar; Munitions-. **Szk:** *~ bástya. 1681:* Munitiós Bástya, az Dobolo bástya mellett ... Vagyon ezen Bástyán Réz Taraczk Nro 5 vas Taraczk Nr 1 [Vh; VhU 364].

2. municiót szállító; pentru transportarea muniţiei; Munition befördernd. **Szk:** *~ szekér. 1677:* lövő szerszámok, munitios szekerek eleiben való lovak ... meglegyenek [TML VII, 490 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

municipiális szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ törvény* helyhatósági szabályzat; dispoziţie municipală; ortsbehördliche Ordnung/Vorschrift. *1606/1701:* Municipialis Törvények az mib(en) az nemesi szabadság(na)k, az ország Törvényének ne(m) derogal, fenn maradhat [KvLt I/188 ogy-i végzés]. *1810:* Ambrus Borbára Eözvegy Polatsek Joseffné kerese meg bennünket a Tekintetes Magistratusban bé adott Instantiájára nyert válaszszal ... azt követett Divisorum Praefectus ki botsáto irásával a véget, hogy Istenben el nyugodot néhai férje Polatsek Josefftől reája maradot egy neveletlen Borbára névű Esztendős Árva Leánykájának minden ingo, és ingatlan jokbol Atyai Dualitássát à Nemes Város Municipialis Törvénnye szerént mutatnok ki, s ettzersmind megis külömboztetnők [Kv; Borb. I]. *1863:* Házasságunk a polgári törvénykönyv behozatala előtt történvén bár melyikünk halála esetében, a Városi municipialis törvény fogná szabályozni a hátramaradott örökösödési jogát [Kv; Végr.].

munk kártyajáték; joc de cărţi; Kartenspiel. *1599:* Zabo Janos al(ia)s Such ... vallja ... eolenk egj aztalhoz valamy

kartya Jatzasnak okaert mikoron penigh Jatzanak Munkott ... Boldisar vonny kezde az Zeket Zabo Georgy alol kyt mikor nem engedne ... az kanna bort Boldisar egychersmind az fejere burita [Kv; TJk VI/1. 287].

munka 1. muncă, lucru; Arbeit. *1584:* az Zaz vraimis az vegezes zere(nt) Ielen legienek es a' munkahoz fogyanak [Kv; TanJk V/3. 283b]. *1632:* Korcziomat ennek eleőtte igy tartottak, hogy fel eztendeigh az faluie uolt az korczioma, fel eztendeigh az Uarhoz korcziomallottak, mely munkaiaert iart az korcziomarosnak az fel eztendeore az Uarbol f. 6 es hatt keőbél buza [Betlen F; UC 14/38. 99]. *1681:* Mint hogi penig az árok béllésenek erösségere éppéttetett Kö Lábakis, ighen kezdettek romladozni es le szakadozni, azokatis erösséteni kellene, hogi nagyobb költségre valo munkat az le szakadás ne szerezne [Vh; VhU 507]. *1699:* Eés, az, mikor az munkához hozzá fognak az Aczok ... mindenkor itt légyen es serennyen vigyázzon [Kv; BLt 7]. *1780:* Amelly Gazdának Szegődett Mivesse, és fogadott Szolgáia, mindenkor maga ⟨i⟩dejében, a Munkára el nem mégyen ... a gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállya [Torockó; TLev. 9a]. *1794:* az Munkára hajtott Emberek(ne)k mivel abban az időben drága volt a' gabana sok izben enniek adatott az Ex(ponens) M.Grof Ur [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. *1796:* á Szörnyű, és nehéz Munka mellet Meg Rongyosodtunk volt vízben hoban, és alkalmatlan üdőkben [Déva; Ks 75. VIIIb. 146]. *1801:* tsekély munkájának dupláson meg kivánta volna az Bérit [Kv; ACLev.].

Szk: *~ alatt lévő. 1843:* hordattunk véllek ... agyagot a Szamoson már rég óta munka alatt lévő gáthoz [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.] ✱ *a ~ ára* a munka értéke/díja. *1780/1784:* az iratványan tett munka árrát ... meg fordittsa [Galambod MT; Tóld. 29]. *1823:* Ezen egész Munkának árra a' Felsőbb Rendelésekhez mérsékelve legitimáltatik 10 tíz Rf. és 37 x Conventios pénzre [Torda; TLt Praes. ir. 65/827-hez id. Hegyesi Elek főbíró kezével] ✱ *~ban forgott* használt. *1681:* Kovács Tőkejeb(en) valo, munkaban forgott ö ülő vas Nro 1 [Vh; VhU 523] ✱ *~ba vehet* dolgozni kezdhet vmin. *1738:* a' Szamos túlsó ágán lejendő Hidnak epittetése iránt ... munkálodtunk s igjekeztünk; de minthogj Conventios Acs Mester Emberünk is elébb állott ... még eddig jó munkáb(a) nem vehettünk [Dés; Jk 501b] ✱ *~ba vesz* dolgozni kezd vmin. *1726:* Lévén a T. Ecclesianak Tuzok málban egy regtül fogva nagy pusztasagban lévő Szöleje ... T. Cantor Sz. Kiralyi Gerson Atyánkfia kezere véven s munkában vette [Kv; SRE 151]. *1776:* a' Constitutioknak is rendben valo szedésit meg ujitását munkában vévén edgy rovid terminusra el készityük [Torockó; TLev. 7/5] ✱ *~ba vétetődik* beindul. *1679:* Urunk ő naga óránként várja mind Bécsbül, mind Portárúl emberét, kik ha megérkeznek, mindgyárt vagy egy, vagy más formában az dolog munkában vétetődik [TML VIII, 440 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] ✱ *~jának jutalma* munkadija. *1625:* Henczler Benedek vram eő kglme czjnaltattva(n) 6 Ezwst kalant ... mellieknek munkajanak Jutalmat Tanacziül eo kglmek magokra veőttek [Kv; Szám. 16/XXXIV. 270]. *1801:* a Geometra munkája jutalmát ki fizetni ne terheltessenek [M.zsombor K; Somb. I] ✱ *~jával talál* munkájával keres/szerez. *1591:* Az mi kewes iozagom es marhachkam wagion, mind En magam, sok Zolgalatommal, faratsagommal, munkammal talaltam [Gyf; BálLt 93]. *1592:* az Azzoni ... ha valamit talalt munkaiaual, az saiattia, masnak abba semmi reze ninchen [Kv; TJk V/1. 257] ✱ *a ~ mellé ad vkit* munkába küld/rendel vkit. *1765:* én is tartozom ... egy jobbágy kőmivesemet is ezen Munka mellé adni [Kv; Ks 11. XLVI. 44] ✱ *~ra alkalmatlan. 1782:* minden munkára alkalmatlan, sőt még az étit sem érdemli meg [Zágon Hsz; HSzjP D. Stephanus Dants Parochus (44) vall.] ✱ *~ra alkalmatos. 1702:* Porka Janos mester ... az Malom Birakkal edgyező akaratbul Molnarokat, kiket igaz Lelkű Esmeretűek(ne)k es munkara s mestersegre alkalmatosaknak ismer tarcson [Dés; Jk 321a] | rendellyék ugj el, hogj ... Azon Munkások ... házas, tűzes, lakos, és az munkára alkalmatos emberek legjenek, kik az munkát continuálhassák [UszLt IX. 77/47 gub.] ✱ *~ra elégtelen* munkára alkalmatan. *1779:* Nyavallyáját is pedig ollyant, melly miatt a' munkára elégtelen lenne, én nem tudom, nem tapasztaltam [KLev.] ✱ *~ra jár. 1586:* Beogler Mihalys Nem emlekezik ez dologra; mert Munkara Jart [Kv; TJk IV/1. 554] ✱ *~t foglalhat* dolgot igényelhet. *1794:* jollehet egyis közüllök azon Hid nélkül el nem élhet, mégis annak dolga segittségire ki nem hajtathatom, holott a két vége igen gyengén áll, ugy hogy kevés viz áradással Holnapokig tartó Munkát foglalhat [Ádámos KK; JHb XIX/40] ✱ *~t folytathat. 1787:* Alázatoson jelentem Nsgtok(na)k hogy még eddig elé sem(m)i olyos munkát nem folytathattunk az alkalmatlan idő járása mián [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *~t szerez vkinek. 1573:* Ennekem Kegmed Mindenkoron czyak Munkath Zerez [Görgény MT; BesztLt 3745 Blasius Tholdalagy p(ro)uisor Arcis gergeny Gr. Daum beszt-i főbíróhoz] ✱ *~t tesz rajta. 1746:* egy darab szőlő aviticuma ... à tavaszi munkáját végbenis vitette ... azután pediglen az J. is munkát tett rajta, de à gyümőltsit is el hordotta magának [Torda; TJkT III. 78] ✱ *~t tesz reá. 1850:* ezen egész év alatt semmi munkát nem tett réá, miből ... nékem tetemes kárt okozott szőlőm jövendői termékenységét leg alább két-három évekre meg semmisitvén [DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével] ✱ *~t tétet rajta. 1736:* Exmittáltatnak ... azon roszsz kéménynek oculatiojára és romladozásának aestimatiojára Nztes Pap Ferentz és Szalontai Mihály Atyankfiai ö kglmek, hogj mitsoda munkát tétessen rajta [Dés; Jk 466b] ✱ *alkudt ~. 1810:* mindenikünk mikor alkudt Munkánk nintsen igy dolgozunk Magunknak, s mikor vásárossa akad el adgyuk [Kv; ACLev.] ✱ *aratási ~. 1848:* tartozok lesznek ... kalákába két napot aratási, vagy kapálási munkában dolgozni[a] [Km; KmULev. 3. — [a]A kölcsön kamatja fejében] ✱ *asszonyi ~. 1840:* mü ökrösök semmivel egyébbel nem tortozunk, hanem a' hányan vagyunk külőn külőn a' magunk erőnkőn nyolcz nyolcz napot szántani a' gyalogosok pedig hetenként két két napot tenyérrel szolgálni és egyéb asszonyi munkát is tenni [A.esküllő K; RLt O. 2] ✱ *bányai ~. 1777:* ezen Irtásnak ... Szegeletiben láttam ... Kretson Trifúlt, à kivel itt aláb Bányászkodtam, irtogatni, ollykor midőn a Bányai munkátol fől költünk [Dupe piatra H; GyK] ✱ *építési ~. 1850:* Szabad lészen haszonbérlö ... Sebessi Ádámnak, a nevezett köházos Telken a leg el kerülhetetlenebb tzél szerü építési és javitási munkákat meg tétetni [Ne; DobLev. V/1298] ✱ *erdővetési ~. 1843:* Az erdővetési munkára megjelent volt az emlitett két leány [VKp 77] ✱ *fejérnépi ~. 1829:* A' robottán fejül valo Fejer népi munka olly sok és terhes hogy nem győzhetik [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *félbe hagyja a ~t. 1782/1799:* a Méltoságos Groff Ur ö Nagysága ... Jobbágyai félbe hagyták a' munkát az Istájon ... nékünk abban kárunk vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380] ✱ *felveszi a ~t* dologhoz lát. *1590:* Nyreo

Marton, es Stamp Janos, zabad akarattiok zerent io kedwekbeol fel Weottek a' munkat, hogy Az Aratok keozibe latnak, ot foroghnak vigiaznak [Kv; TanJk I/1. 145] ✱ *fogadott ~* felvállalt munka. *1714:* Esett büntetésb(en) Szabo Asztalos György Ur(am) hogy az Farkas György Ur(am) fogadott munkáját el akarta tsinálni kezétől hatta az B: Céh nagy Instantiajára ad fl : 1/00 [Kv; ACJk 79] ✱ *fogott ~* vállalt munka. *1780/1804:* a' kiknek elégséges Kövök nem kerülne, azok is annyit vegyenek, mennyi fogott munkájokra elég lehet [Torockó; TLev. 9] ✱ *(föld)mérésbeli ~. 1788:* A magamra vállalt Földmérés béli munkát ... az Instructio szerint meg jobbitom, és el készíteni igyekezem [Dés; BLev. 10]. *1800/1827:* ezen osztály Dolga az Insineur Ur által vitetett és vijendö Mérés beli Munka szerént folyhasson [Erdőszt-György MT/Mv; TSb 51] ✱ *gyalogszeres ~. 1735:* nyoltz esztendeig vóltám az Nehai Idvezült Méltoságos Groff Vrnak K Lonai koltsára és Porkolabja ... nem hallottam hogy az Vr Teleki Samuel Vram eö Natsaga Joszágabéli ember gyalog szeres munkat vit volna véghez a Lonaj Vdvárb(an) [Nagysomkút Szt; TKJ Kis János (54) jb vall.] ✱ *igaz ~* becsületes munka. *1584:* Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne[a] ... Ez hagioneüal eleg esmeretesek voltunk, de Jgaz Munkaiaual elt ... Ruhat Mos az sok lambornak es vgy Keressy eletet [Kv; TJk IV/1. 365. — [a]Vallja]. *1776:* Popa György ez előtt valo esztendőkb(en) igaz munkájával elő ember volt, de három esztendőktől fogva kezdett hegedűlést tanulni, az Fogadoban ínnya s dorbézalni, azalatt a Bánátusi lopokkal barátkozni, és Lovakat étzakánként Cserélni, és venni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *irtásbeli ~. 1764:* én ószve járám az egész Határt az osztálykor, de én semmi nevezetes irtását Batyam Ur(amna)k nem láttam, a Héjja bértzin tudom hogy nyomorgottanak egy darab haszontalan kopár kővös helyet de irtásbéli munkát arrais igen keveset tettek [Középlak K; BfR] ✱ *javítási ~ → építési ~* ✱ *kapálási ~ → aratási ~* ✱ *kétkezi ~. 1572:* Soha sem volt Várczán Páskuj igaz két kézi munkájával elő szánto vető ember; Hanem mindetig Tolvajságával élő ember volt [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.] | Én Várczán Páskujt igaz két kézi munkájával elő embernek tudom lenni [Somos[a]; BfR Mákszin Péter (44) zs vall. — [a]Eltűnt település Szilágycseh táján] ✱ *kézi ~. 1774:* Az Joszagokhoz tartozo Jobbagyok minden Esztendőben kézi Munkával tészíké a Szolgálatott vagy némellyek asztot egyébel Szokták lefizetni [K; KS vk]. *1820:* esztendőnként a Nyári Napakon a mikor fogom kivánni, kézi Munkával tégyen négy hetet az az 24 Napszámot [Ne; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével] ✱ *kohó és veröbeli ~. 1781:* ha a' Strásák mezei vagy kohó veröbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak ... az illyeneket lámpás nélkül el botsáthattyák [Torockó; TLev. 2/5] ✱ *közönséges ~* **a.** közös munka. *1743:* az Emptor Bartok András már mint egy részes a' megh irt bányáb(an), annak szeme, füle, jo gondviselője légyen, ahoz valo közönseges munkab(an) és költségben is mint egyik Czimbora magát ugy visellye [uo.; Bosla]. — **b.** (kötelező) közmunka. *1769:* A kik másakot az Eo Felsége birodalmán kivül valo országokra főképpen katonai szolgálatra ki szökni akarot házánál tartana duggatna ... az illyen közönséges Munkára a bünnek mivoltához hosszab, vagy rovidebb üdőkig sententiaztatik és büntettetik [UszLt XIII. 97]. *1809:* a' fenn emlitett Deliquensek, a' kegyelmetek Tömlöttzében közönséges munka tétele mellett, mái naptol számlálva egy Esztendei Rabságot ... szenvedjenek [UszLt ComGub. 1668 a gub. Usz-hez] ✱ *külső ~* mezei munka. *1756:* Münker Márton Uram ... Lenardot tsak imigy amugy tractalta, külsö munkára a' mikor minek ideje vólt el hajtotta [Mv; Told. 16/42] ✱ *megadja a ~t* teljesíti, befejezi a munkát. *1850:* Kora Juon még a' kezébe vett pénzel ezen első munkát sem adta meg becsületesen, a ki küldött karokat fel sem szurta, azok ma is szöllömben szét szorva hevernek [DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével] ✱ *megalkudja a ~t. 1791:* Az asztalos munkáját is meg alkudtom a Gyogyi Pap Öttsével [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *megbecsüli a ~t* felbecsüli a munkát. *1715:* A Réz edényt fel osztván meg becsülvén a munkájátis jutot Vass Lászlo Vram(na)k, edgy kis virágos réz borhűtőcske ket edgy edgy ejteles Cristálly palaczk [WassLt] ✱ *megdolgozza a ~t* elvégzi a munkát. *1806:* ha héti bérre dolgoztatunk velek sokkal későbbre dolgozzák meg a Munkát [Kv; ACLev.] ✱ *megfordíttatik a ~ja* megtérittetik a munkája. *1807:* A Rákosi Határon levő Tőrők buza föld nem controvertáltatik ... tsak hogy a Munkája a praetensus Fiunak fordittassék meg [Aranyosrákos TA; Borb. II] ✱ *mezei ~. 1809:* a' mostani szorgos mezei munkáért a' hol minden paraszt ember ... a' buza bé takaritásával munkálodik, telyességgel az emberek innen el nem mehetnek [UszLt ComGub. 1700] ✱ *mindennapi keze ~ja. 1629:* eo nem szorult volna arra, mindennapi keze munkajawal tapolgatta (!) magát [Kv; TJk VII/3.34] ✱ *napi ~. 1886:* Ha a napi munka ezer nyűgétől időm volna tervezgetni, azt az álmot álmodnám, hogy csizmadiaműhelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszom a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *nógatja a ~t* sietteti a munkát. *1761:* Igaz dolog hogj nogatta Mlgos Josika Daniel Urffi ő Nga a munkát, de sok dolgaink lévén ... ennek haladni kellett [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11] ✱ *női ~. 1846:* Egy női munkának való szotyor [Dés; Berz. 20] ✱ *nyári ~. 1681:* á Nyari Takarodasra mindenkor megh szokót á munka[a] szünni; mely üdőb(en) az nyari Munkara Convertáltatik nyolcz het [VhU 61. — [a]Ti. a bányászás]. *1770:* kivált a' Nyári munkán mikor Szorgos dolog ideje volt egész hetekett kelletet az Uraság dolgán töltenünk [Babuca Sz; IB]. *1824:* Minden Esztendőb(en) mindenikünk egy napi nyári Munkát tészünk Kalákában [Gőc SzD; SzConscr.] ✱ *nyolcórai ~. 1823–1830:* A fenn írt kővágók az eislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak ... és nyolcórai munkájokért kapnak öt-öt jó garast, melyből élnek és mécsnek olajat is vesznek [FogE 207] ✱ *országos ~* közérdekü munka. *1716:* Az farsanglasokot értem, bizony enis itt minden nap fársságolhatnék, ha az országos munka es az egessegem engedne [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nszből] ✱ *őszi ~. 1769:* A Nyári és Őszi munkák tágasodván ... az utaknak tsináltatása keményen Sürgettetik [UszLt XIII. 97] ✱ *paraszti ~. 1769:* Medve János ... belsö udvari Cseléd volt ... mint Udvarb(a) szokott, és paraszti munkát nem tanult Jobbágy ... instalt ... Kornis István Vr eö Nságá(na)k ... hogy ... Szolgálatra az Joszagbol ki botsássa [Marosszt-György MT; Ks 67. 48. 31] ✱ *rászorít vkit a ~ra. 1808:* kezességet ... valolának költsönősön egy másra, hogy ha egyik vagy másik hátra álló lenne a' munka szorgalmatos folytatásáb(an) 's végbe vitelib(en), a' többi tartozzék azt ... rá szoritani a' munkára [Kakasd MT; DLev. 4. XLI] ✱ *robotás ~. 1677:* a' Vasárnapi innep napok-is, hogy innepi szentelésel töltessenek-el, mélto dolog; annakokáért azokon a napokon senki, se maga, se szolgai, sem el-kerülhető és rabotás munkára ne kénszerittessenek [AC 237]. *1772:* A' Fogyatkozást a' szegénység szokta kipotolni kézi minden napi

robotás munkájából [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével] ✱ *(saját) keze ~ja. 1589/XVII. sz. eleje:* saiát kezek munkaiaual keressek eleteket [Kv; KömCArt. 22]. *1598:* Jffiw Boncidai Gergeli ... vallia ... thudom hogi keze münkaiawal kereste amye wolt [Kv; TJk V/1. 207] ✱ *szabott ~. 1875:* ki egyházi kőz munkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy makacsságbol nem teljesitené, az azon idóben folyó igás vagy tenyeres napszám árrában marasztaltassék el [Damos K; RAk 199] ✱ *tavaszi ~. 1763:* Mivel már a Tavaszi munka be erkezett én az idöt otan sokaig nem tölthetem [Koronka MT; Told. 33/27] ✱ *téli ~. 1786:* Hoszszas betegségem mián hogy hátra maradása ne légyén a Téli munkának ... ha az Isten lábra állitt, azon lészek hogy ki potoljam [Bencenc H; KB. Bara Ferenc lev.] ✱ *tenyeres ~. 1840:* Azon taxára kibocsátott Sellérek esztendönként tegyenek nékem öszvesenn 12 ~ tizenkét héti tenyeres munkát, ä hol én kivánandom [Torockó; Bosla] ✱ *tenyérrel teendő ~. 1843:* kötölösök le tenni ... ötven nyári Tenyérrel téendö napi munkát [Náznánfva MT; Berz. 21] ✱ *utána áll a ~nak* rááll a munkára. *1831:* ha Dedrád a munkának tökélletesen utánna áll ... az egész Hidat 7. Hetek alatt felállitthattya [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi (!) János geometra kezével].

Sz: *emberé a ~, Istené a boldogítás. 1663:* emberé lévén a munka, Istené az boldogitás [SzO VI, 283 Bánfi Dienes Béldi Pálhoz] ✱ *én csak a ~val maradtam, ök a haszonnal. 1788:* én tsak a munkával maradtam, ök a haszonnal [Nagyrápolt H; JHb XXX/34] ✱ *ki az Istent segítségül hívja, minden kezének ~it megáldja. 1667:* Valamely ember az Istent segicégöl híjja, minden kezinek munkáit megáldja [AUt 5 Bornemisza Anna fejedelemasszony kezével] ✱ *kicsiny ~val nagy hasznot nyer. 1811:* Kitsin fáradsággal ember nagy czélt el ér, És kitsin munkával sokszor nagy hasznot nyér [ÁrÉ 39] ✱ *micsodás a pakulár, a ~ is olyan. 1752:* Micsodás a Pakulár a' munkais ollyan volt [Backamadaras MT; Told. 37/44] ✱ *minden ember ~ja után éljen. 1600:* egesseges emberek ... kudulastol megh zeonnyenek mert valakit abban megh tapaztalnak beontetetlen nem zenwedik, hanem minden ember munkaja vthan elyen [Kv; TanJk I/1. 362] ✱ *ne légy rest a jó ~ban. 1808:* ne légy ez után is restesebb ezen jó munkában [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII] ✱ *rossz ~n hiábavaló a toldás-foldás. 1847:* rosz munkán hiába valo a todás fodás [Dés; DLt 862] ✱ *vékony tehetsége van a ~ra. 1782/1799:* (A bányát) Jobbágyokkal Jobbágy szerben mívelteti ... Groff Toroczkai Sigmond Ur ö Nagysága, kikis a' Mesterséghez értenek ... de ... vékony tehetségek vagyon a' munkára [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 354].

2. fáradság, fáradozás; osteneală, strădanie; Mühe. *1561:* Az ceh mestereknek penig' az bochwbel mwnkaiokert ket ket penzek iarion [Kv; ÖCArt.]. *1567:* valamelik nagy biro auagy tanachbelj zemely valamenny nap az waros dolgaban ky iarnak azoknak mindeniknek nyarban fizetesse es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt [Vizakna AF; TT 1881. 191]. *1570:* Thamas deak ... vallya hogy Zekel Barlabas hitta volt Eothet Ebedre ... keryk volt Eotet azon hogy gongiat viselne az zekel peterne perinek zabo vinche ellen, Es Jol megh fyzetnek Mwnkayat [Kv; TJk III/2. 16a]. *1608:* Keéz Penz wagion melliet sok munkaual talaltunk fel mert az Jnvertariomban semmy penz nem volt fel Irwa Zaz harmincz haro(m) f(orin)tot, es Niolcz penzt [Kv; RDL I. 83]. *1638:* 21 praesent(is) nekünk irt kgd Levelet el veöttük, ertyük Chyulai Uamnak oda erkezeset, adgya Isten bodogh successussát eo kgelme munkaianak [KCsl 142 a fej. Kemény Jánoshoz]. *1661:* az leveleket ... Regestralni iszszonyu munka leot volna, s hejaba valois [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkö kezével]. *1662:* Rákóczi fejedelem nem nagy munkával végbevitte vala, hogy Barcsai mellöl elállván, az ország ismét mellé állana [SKr 500]. *1755:* ollyann kietlen nagy Füzes vólt, hogy kőzötte Munka vólt járni [Zovány Sz; BfN]. *1784:* ollyan Erdös helly volt ... Sokadalomra mikor ott el mentem az ökrömet bészalasztattam s nagy munkával és bajjal tudtam kivenni belölle [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 28].

Szk: *a ~tól magát meg ne vonja. 1599:* Kerik eo kgmet biro vramat varosul, noha lattyak az eo kgme mostany niawaljait hogy ez munkatol magatt megh ne Vonnya, hanem mingyarast mennyen ala eo fel(se)gehez, es amennyeben lehet ez eo fel(se)ge kemeny paranchyolattjat lagitchya [Kv; TanJk I/1. 340] ✱ *felveszi a ~t* vállalja a fáradságot. *1573:* keryk azon Biro vramat kyral birot hogy eo kegelmek vegek fely az Mwnkat megis, Es az feiedelmet keressek meg kéneregienek es terekedienek Az varos Neweben Azon hogi Ne Maradna semy Resze hatra [Kv; TanJk V/3. 87b]. *1597:* Zabo Bartosne Anna ... wallia ... Az leannak az Job Annia cziak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya hogi vennem fel az münkat mennek Gallienne Azzonyomhoz kerue(n) azon hogi az leannak venne fel gondwiseleset Stenczel Andrasne azzonyommal eggyewt [Kv; TJk VI/1. 56] ✱ *haszontalan ~t teszen* fölöslegesen fárad. *1670:* ha ö nagysága az mi kegyelmes urunk megtalálja is az bécsi udvart, csak haszontalan munkát teszen s nevetséget szerez amazoknak, az kik ennyiszer bocsátták üres marokkal az ö nagysága embereit [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✱ *Isten boldogítja vki ~ját* Isten szerencsés végre vezeti vki fáradozását. *1659:* melly sziuesse(n) igyekeztük az kegtek romlasara felgerjedet fenies Portat ez hazahoz meg engeztelni es mint boldogetotta Iste(n) munkankot maga az dolog lehet bizonysagh [UszLt 23 fej.] ✱ *könnyű ~val* kicsi erökifejtéssel. *1662:* a török nemzet az ö okos, ravasz természeti szerint a nagy alkalmatosságokat gyakrabban megkeresvén, szokta elfoglalni csak könnyü munkával s nem sok vérrel a nagy derék erösségeket [SKr 622] ✱ *ne kímélje/restellje a ~t* ne sajnálja a fáradságot. *1573:* Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiok rea ... Ne kemelliek az Mwnkat valamely fele az zwkseg Mwtatya, hogi vezteg halgatas myat Ne Jeoien teob tereh eo kegre es az varosrais keozensegel [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1578:* biro vram ... haggia meg az adozedeo vrainknak, hogy ha hun tudnak affele penzes vrainkat, eo kegmek ... ne restelliek a munkat hane(m) eo k. meg bechywlliek es hazaknal talallyak meg, keolchynezzenek teollek, es az adobol fizessek meg esmegh eo kegmeknek [Kv; i.h. 168a] ✱ *rettenetes ~val. 1618:* láttam ... egyik nagy völgynek az oldalából mint viszik más völgybe egy bércen által a forrást rettenetes munkával [BTN[2] 147]. *1662:* Az havasokon rettenetes munkával való költözése a tábornak [SKr 451 Tartalomjelzö fejezetcimböl] ✱ *vkinek ~jában/~jáért ad* vkinek fáradságáért fizet. *1572:* Eo k. biro vra(m) és az Thanaczbeli vraim Rendellyenek ket Embert ... kyk ely Mennyenek az Santasok Megh latny mykor valaky ely hya, Az eo Munkayokert aggianak nekyk d 12 [Kv; TanJk V/3]. *1598:* B: wram w kegelme kwlte wolt az harom kapwbely drabantokat egy Jobagért Bossban w kegilme iszene hogy Munkayokban italy pinszt adgiak ... f 2 [Kv; Szám. 7/XVIII. 30 Masass Tamás sp kezével] ✱ *vkinek ~jáért jár. 1594:* Itt az Jspan jeowe-

delmet mindenkor fel zedi az biro mind ... penzben mind aiandekban az mi egi emberteöl illenek munkaiaert az az bironak jar [Hosszúaszó Sz; UC 113/5. 43].

3. igavonó állat teljesítménye/erőfeszítése; randamentul unui animal de tracţiune; Kraftentfaltung eines Zugtiers. *1557:* mykor ewk oth leznek, onnan hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt es Gaspar Deaket, nag mwka leszen az lowaknak [Nsz; LevT I, 90]. *1570:* Golnar peter ... vallya ... ad neky egy keobel Bwzat lovay Munkayaba [Kv; TJk III/2. 166]. *1586:* Amely zenat zabot az lowak megh Emesztnek, azokat az lowak mûnkaia vtan gywcchie be[a] [Kv; KvLt Vegyes III/20. — [a]Az ispotályszámadó számadás-készítésbeli ut.].

Szk: *~ra termett (ló)* igavonásra alkalmas (ló). *XVIII. sz. eleje:* Az Hasabos Szárù lõ táros és munkára termet [JHb 17/10 lótartási ut.].

4. feladat, teendő; sarcină, datorie; Aufgabe. *1553:* Az huzonet forintot kyth felelt volt czarno hogy Mwnkaya vagyon Az Rethen, Az Therwen vgy talalta hogy Egy forintot Egy (!) Eomaga hitiwel czyarno fel vehessen [Sólyomkő K; KCs]. *1583:* Annak vthanna mikor ... ez Zep es haznos mûnkat el vegezik ... Az varos eleot referalliak [Kv; TanJk V/3. 277a]. *1584:* ket ember valasztassek ... aky ... ezt a munkat successivis temporib(us) eothwen forint Alat fel kenszeritessenek venny [Kv; i.h. 280a]. *1694:* Elfogadom tisztségemet, és elvégzem a munkám [Kv; KvE 224 VBGy]. *1712:* mikor községh maga munkajat el végezi elsöben ... mint ha njakon kötve hoznak ugj jo, atkozodasal, morgolodasal dolgozik [Ksz; BCs]. *1728:* tettszett Tiszt. Naszályi Janos Vr(am) helyén denominalni Notariusnak Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort ki is maga erőtelenségének meg ismerésével Isten segittsége által magát a munkára ajánlya [Kv; SRE 157]. *1737:* ó kglme insufficiens lenne azonn munkának végb(en) vételére [Dés; Jk 470]. *1808:* a' munka telyessitése fogadása nagyobb bizonyságára nézve nékem az alább irandó coramizans elõtt Ő klmek jobb jobb kezeket bé is adák [DLev. 4 XLI].

Szk: *különös ~* saját, egyéni feladat. *1761:* Nem magunk külõnes munkánk lévén, hanem az praetitulált M: Baro Vraké ő Ngöké, akor irtuk meg mikor poroncsolták [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17].

5. megmunkálás; prelucrare; Bearbeitung. *1765:* Ugy mondják, hogy talléros is vagyon, de én nem láttam. Alkalmatlan gaz pénz, kivált hordozni nagy teher, ugyanis egy rhénes forint egy font, a reze sem jó semmire. Elsõbben igen kaptak a havasalföldiek rajta, gondolván, hogy jó a masszája, de minekutána észrevették, hogy munkában semmirekellő, feladtak rajta. Nagy kárt vallott az ország benne, de senki sem szól [RettE 192]. *1811:* a gyûmölts fa Sokkal drágább fa mint az erdõben termett vad fa ... és le vágatások utánnis betsesebb munkára fordíttatnak mint az erdei vad fák [DobLev. IV/933]. *1825:* nekem is van még tavaly le vágot munkára való ki faragot, és faragni valo Istomp fáim [Kötelesmező SzD; TSb 47 Soffre Nyikulaj (35) col. vall.].

6. (szőlő)művelés; lucrare (a viţei de vie); (Wein)bau. *1697:* Isten Kegyelmebûl a' Tavaszi kivanatos napokkal a' szőlő munkajanak ideje eljûvén communi consensu deliberative vigeztük [Dés; Jk]. *1799:* Vagyon a' Pap számára a' Mál nevü hegyben egy szöllõ minden munkáját az Ekla tartozik végbe(n) vinni, a' Termést szüretkor a' Papi házhoz bé vitetni és az Egyházfiak által, el szüretni [M.bikal K; RAk I. 1]. *1850:* a tavaszon szöllõm munkájának meg késését látva az első tavaszi ki hajtásra és kapálásra 15 válto forintot adtam kezébe [Ne; DobLev. V/1327].

Szk: *~ban levő. 1694:* rész szerént munkába(n) és mûbe(n) lévő, rész szerént Puszta szölõk [Dés; Hr] ✱ *~ja megadatik. 1756:* itt az N: Somkuti hegyen lévén az Uraságnak két darab szőllője, Balog Uram Gondviselõji hivatalya elõtt meg adatot munka után jó fejős volt már most az munkája meg nem adattatván el pusztult azért elis zürlõt [Sárosmagyarberkesz Szt; TKI Szaszari János (60) jb vall.] ✱ *~ját megadja. 1676/1681:* Kérges nevü Falubeli Jobbágyink arra kötõttek magokat, hogy azon Szõlõnek minden munkajat jol megh adgyak, valamint illik, jo kertekkel tartyak, hasitot karot elegendõt hordanak bele, kapallyak, gyomlallyak, homlittyak, ganejozzák, egy szoval minden ahoz szükséges munkajat annak idejében minden fogiatkozas nelkûl megh adgyak [Vh; VhU 342–3] ✱ *őszi ~. 1693:* az Aszszony nemely Szõlõkõt ... el szegõdte volna, hogy meg dolgozzak õszi munkajat [Ne; DobLev. I/38. 13] ✱ *tavaszi ~. 1746:* egy darab szőlő aviticuma ... à tavaszi munkáját végbenis vitette, úgy mint hajtását, karózását és egyszeri kapálásánakis jobb részit [Torda TJkT III. 78].

7. (bánya)művelés; exploatare (minieră); (Berg)bau. *1681:* ã Banyak munkai mindenkoron az üdõtõl fuggenek [VhU 61]. *1756:* Fel hagyott avagy pusztán állo Bányát a' ki fel akarna fogni, és dolgoztatni, azon Bányájának elõbbeni Gazdáját admoneáltassa legitime, kik ha félben hagyott munkájokat continuálni nem akarnák, a' más ugy dolgoztathassa [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

8. mesterség; meserie; Handwerk. *1756 k.:* Nságtok sem kévánhattya azt, hogy a Constitutionak ereje ellen valamelly privatus szemelyek akar Kovatsok akar más féle mester emberek authoritativê áz Verõs Kovátsok munkájaban incorporalhassak magokot, holott ha Verõt kell épitteni, mi epittjük, annak Dezmája, annak portioja, annak naponként follyó költsége mi rajtunk forog [Torockó; TLev. 9/9. 1]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... Határok nem tsak hogy kevés de sovány is, és ök egyeb munkát az Bányászságon kivûl nem tudnak [uo.; i.h. 4/13. 31]. *1831:* Sz. Régennek Erdeje lévén, ezen fa materiálékat maga fogja az Erdõbõl adni — úgy osztán Dedrád a Hidat felálittani, adván Sz Régen egy a munkához értõ pallért [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340].

9. kenyérkereset; mijloc de trai; Broterwerb. *1780:* Városi õrõksegék iránt való keresésnek és Tiltásnak terminussa lészen a' bánya mivelés ideje, és annak utolsó napja ... ezen túl a keresésnek és tiltásnak ereje a' Vas munka folytatásán semmiképpen nem engedtetik, mivel a' szegénység tsak egyszer munkájátol el maradjon afféle miatt, nagy kárt vall [Torockó; TLev. 9b]. *1815:* (A környező falvak lakói) tsak eddig is már tapasztalhattván azt, menynyi hasznok legyen nékiek ezen Huta fel állításával, hol minden idõben jól fizetett munkát kapnak [Jakó,Hamuzsír 68]. *1834:* sohonnan semmi munka vagy pénzbeli segedelem [Dés; DLt 534].

10. munkafázis; fază de lucru; Arbeitsphase. *1809:* A Szõlõnek nevezetes munkája a bé vagyás vagy is a második kapállás és kötõzése a Csonkázással a Kapots Levél honyaj tisztittással együtt, mely ha illendõ modon nem fojtatatik árt a Szõlõ Termésének [KS Szilágysági Girókuti és kövesdi tisztek instr.]. *1823:* Also Évám Szõllõ hegybe ... Utolso munka a' Meg fedés [Pipe KK; Told. 31].

11. munkadarab; piesă de lucru, lucrare; Arbeitsstück. *1665/1754:* Az Ura munkáját a' Legény gazdája othon nem

létiben le ne tégye, ha le teszi, büntetése flor. 1 [Kv; ACArt. 15]. *1701:* az kővetkezendő Husvét napjára tisztességesen el készitse azt az munkát és az B: Cehis többé ne busittassék miatta [Kv; ACJk 37]. *XVIII. sz. köz.:* Valamit az Urad a műhely kűrűl réád biz vagy az munka az mellyet kezedben ád hozzá láss munkálkodgyál siess szorgalmatossan [Kv; FésCJk 54]. *1797:* Az Ötvosnél a Munka nem kész meg tsak a két So tarto van ki kovatsolva de ezénis meg sok dolog van [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

12. a munka értéke; valoarea muncii; Wert der Arbeit. *1578:* Az lo zekerekhez walo legenieknek, a mywel a zegeödsegh zerent tartozik, azth megh adgya nekik, de heaba ne eöltesse eöket, hanem a mynek my ideie lezen, abban zonetlen el yarianak, hogy az keölchegh ky reaiok es az lowakra megyen, megh ne haladgya dolgokat es munkaiokat a kitteznek [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kowachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1589 k.:* Ihol io Vraim, ha az en keolcziegemet mu(n)kamat le tezik ennekem en ki ereztem kezembul, az mely Jambornak kegtek adgia[a] [Szu; UszT. — [a]A földet]. *1746:* à jobbágynak munkájánál egyéb béri nintsen [Torda; TJkT III. 6].

13. bér, munkadíj; remunerație plătită pentru muncile efectuate; Arbeitslohn. *1653:* két Deakok az buza meresben jelen leven két nap alat adtam Nap szamot egiknek D. 25. Teszen két napi munkájok — fl. 1 [Kv; EM XLVIII, 364]. *1763:* Azon elé adott Argentariakot, kik ... mérették meg, az munkájakott, és arannyazásakott limitaltatták, vagy tsak a Lotak számát agnoscaltatták [Kük.; Ks 22. XXIb vk]. *1781:* Hát mig ... Koronkai János az Exponensel[a] edgyűtt lakott ... munkájából s Keresmenyiből kőz költségre tsak egy pénztis adott volna, vagy hogy ellenben minden költség tsak az Exponensen fordult meg? [T; Bosla vk. — [a]Anyósával]. *1798:* Tsináltam a két kis urfinak két sűveget magam belléremmel melynek árra bélessel és munkával 40 xr | igazitott égy farkas bundát mejnek munkájaér meg bérelésivel együtt kell 2 Rf [Kv; CsS].

14. kidolgozásmód, megmunkálási mód; metodă de prelucrare, lucrătură; Bearbeitungsart/weise. *1758:* Egy ezüstel fotos munkával sinorozott elő ruha [Nsz; TSb 21]. *1805:* Egy nagy Chinai feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten. A' teteinn két Wasen, és egy kosár hasonló munkával [Mv; TGsz 52]. *1844:* a csizma ... szára ju bőr szottyán, talpja mál, készitése a' munka rajta meglehetös [Dés; DLt 827].

Szk: *aranyos ~. XVII. sz. m. f.:* immaron arol nem tehetek ... hogy az festekes es aranios munkahoz nem ert[a] [Kv; ACJk 529. — [a]A mesterlegény] ✱ *drótos ~val csinált. 1717:* Egj ezüstből Drotos munkával tsinált olló Tok [Nsz; WassLt] ✱ *festékes ~ → aranyos ~* ✱ *filigrán ~. 1758:* Smaragdos filegrán munkával valo boglár [Nsz; TSb 21]. *1760:* Egy Cziprus Fa Filegránt munkával Ezüst virágokkal készittetett Ládátska [Mv; TGsz]. *1801:* Egy pár filegrán munkával készitett kés, és villa [Kv; Ks] ✱ *kőfoglalás ~. 1768:* Huszár Benedek Deak(na)k a' blts Ceh engedé a' remeket filegran munkaval keszitteni, de ugj hogj kőfoglalas munkais legjen rajta [Kv; ÖCJk] ✱ *mostani módi ~. 1769:* az pohár mostani modi munka légjen és kosárjais légjen [Kv; ÖCJk] ✱ *táblás ~. 1611:* Egj Síma Rubintos giereö ... f. 6 d. Mas egj Rubintos tablas munkara czinalt gieöreö nio(m) ar(anyat) 1 es mas fel ortot ... f 6 d [Kv; RDL I. 88] ✱ *tambur ~. 1819:* egy fejér sellyem matériából tambur munkával himzett, és veres pantlikával meg-kötött táska [Dés; DLt 342] ✱ *tótos ~. 1789:* vettem kezemhez ... Magyaros fátyol garniturok 1. Rendbéli totos munkával varrot garniturt hármas tászlival [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] ✱ *török ~. 1685 k./1770 k.:* Szentgyörgyi Mihály Ur(am) conferalt az Ur Vatsorájához egy patyolat aranyas török munka Keszkenőt [Szépkenyerűsztmárton SzD; SzConscr.]. *1740:* Mikor Bora Istvánné Aszszonyom az Léányát férhez adta annak adot égj szönyeget török munkát [Szemerja Hsz; HSzjP Majlád Bokorné Molnár Borka (26) vall.]. *1768:* Egy szép Török munkával varrott Sellyem agy takaro [Ks 19. I. 6].

15. vminek az eredménye/gyümölcse; rezultatul muncii cuiva; Ergebnis/Frucht irgendeiner Sache. *1661:* De talám azért nem jutott eszedben, gondolád, nem fiókád, hanem fátád leszen; az is enyém leszen, én fáradságomnak munkája, nem tied [TML II, 176 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1790:* Ki is világosodék rossz cselekedetinek munkája, amely nem egyébből álló, hanem az ottan lakó korcsomáros Korda István ládáját felvervén, akiből nyolcvan magyar forintot kivevé [Jenőfva Cs; RSzF 261].

Szk: *az ész ~ja. 1823–1830:* (A gépek) anglus találmányok, és az emberi találmányos észnek remek munkáinak méltán tartathatnak [FogE 208] ✱ *a teremtés ~ja. 1710 k.:* Az Isten előtt mind a maga isteni tökéletességei, mind a teremtéssnek minden dolgai és munkái öröktől fogván örökké mind egyről egyig egyszersmind jelen vannak, és azokban szakadatlanul egyszersmind gyönyörködik [BÖn. 462].

16. a munka eredménye, a kész munkadarab; piesă executată, lucrare; Ergebnis der Arbeit, Arbeitsstück. *1653:* szent Márton napkor jöttem haza, és csak készen láttam a munkát, a mit eddig épitettek[a] [ETA I, 76 NSz. — [a]A mv-i vártemplomon]. *1655/1754 k.:* Szükség azért hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valami más mű szerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Láto Mesterek visgálására vihessék az el készitett munkát [Kv; ACJk]. *1679:* Ezen negi Ladakban vannak mostan el mult lakadalmi Solemnitasra csinált Pastetomok, Külőmb Külomb fele állatok s aghak formajara, veres, zöld, fejer viaszbol czifrázott mesterséges munkak [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55–6]. *1724:* tartozik ... tizenkét forintokat paratis letenni De olyan formalog hogy ha maga facultassábol tisztességes munkat tud kesziteni de külőmben meg nem engettetik [Kv; FésCJk 71]. *1740:* az Thordai Varga Mester emberek, az Céhes Szigyártokat, sem nem visitálhattyák, sem nem taxálhattyák, hanem ha mi hibás munkát Szigyártok ennek utánna Városunkra hoznak, annak visitálása álljon az Magistratus authorittásáb(an) [Torda; TJkT I. 188]. *1781:* Igen apro kása Győngy vont rézbe volt füzve s abbol volt valami Munka tsinálva [Nsz; Told. 3]. *1837:* Minden igasság nélkűl a Czéhtol Monostorra ment Almási Sigmond ott Contárkodott munkáját a' Városra bé hozta a' Czéh a Munkát confiscalta ... ő maga meg esméri tulajdon contárkodását [Kv; ACLev. Kül. Perc. 26].

Szk: *bécsi ~. 1816:* Az el lopott Pipának le-irása ... bétsi munka, idegen Czimerrel puntzirozva, veres pipa szár elefánt tsontbol valo Czirádákkal [DLt 816 nyomt. kl] ✱ *elefántcsontból való ~. 1823–1830:* a második szoba deszkából borított fallal mármorizálva, ebben elefántcsontból való munkák vagynak, melyek közőtt nevezetesebb az Izsák áldozata, a Proserpina Pluto által való elragadása szekérrel és egy hajó modellje [FogE 185] ✱ *esztergárius ~. 1849:* az egyik asztalan egy kis Tekerő levél, esztergárius munka

masszív, feketére politurazva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *fából való ~. 1775:* Alkudtam meg Kolosvári Oltár csinálo Hoffmajer Simon eö kegyelmével Szökefalvára à tett Delineatiója szerint csinálando egy Oltárnak el keszitéséért (!) olly moddal: hogy annak fábol való munkája, és mindenféle Cziradaja olly csinosok, tiszteségesek légyenek, valamellyek az Betsböl hozott ott Lévö Kereszt Oltárnak munkája [Ks 92] ✱ *filigrán ~. 1740:* Egy Filigrand munka, ezüst aranyos fedeles só tartó [Ne; Told. 19]. *1768:* Tizenhárom arany rosa, Filegrán munka [LLt Fasc. 112]. *1771:* hegyes tőrőkkel égy filigránd munka ezüst buzdugány [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.] ✱ *gyantározatlan ~. 1655/1754 k.:* Senki penig az Sátorban gyontározatlan munkát a Mesterek közül ne árulyon, különben büntetése lészen flor 1 [Kv; ACJk 19] ✱ *gyémántos ~. 1814:* Egy 66. szem szép gránátokbol állo Nyakba valo gyöngy ... a közepébe(n) gyémántos munka [Kv; Born. IV/41] ✱ *idegen ~. 1840:* a Tapacirosoknak idegen munkák árulása el tiltásaért relatoriaért a Szolga Biro Urak 4 Fl [Kv; ACSzám. 131] ✱ *köves ~. 1748:* Néhai Korda Sigmond Urnak életében eleget dolgoztam ... holmi szép arany Medállyokat, s holmi szép kőves munkákot [Kv; Szentk. St. Dési (59) vall.] ✱ *legényi ~* céhlegényi munkadarab. *1801:* tsak égy alkalmatos Legényi munkátis el nem készithet, nem hogy égy mesteri Remeket capax lenne el készitteni [Kv; ACLev.] ✱ *polirt ~. 1823–1830:* A táncolóhely volt a komédiaház (Opernhaus), igen nagy és hosszú épület, a pádimentoma gyengén menedékes és polirt munka, melyen könnyen megsikamodhatik az ember [FogE 248] ✱ *régi ~. 1637/1639:* Egj szep Rubintos gjüru frolyos, nyom Aranj(at) 2 ort(ot) 1 ... Egj Igen nagj Gamahos gyürü frolyos regj münka, nyom Aranyat. 14 [Kv; RDL I. 111]. *1704:* Ugyan odafel lévén, láttam a generál kápolnájában egy faragást kőre, igen régi munkát, melyen Christus urunknak némely passiója le volt metszve [WIN I, 270] ✱ *remek ~* mesterremek. *1782:* ezen öt szemellyek minthogj Haza fiai, Deso Janos penig nem haza fia ... az Fel : Kir : Commissio aszt tartvan hogj a' remekesek remek munkajok szerent collokaltassanak az Cehokban, ezen ratiokra nezve az öt remekesek(ne)k utanna tetetett, mellyen magais Desö Jenö ö kigjelme az egesz Ceh elött keze be adasaval acquiescalt [Kv; ÖCJk] ✱ *rézből való ~. 1823–1830:* Az első szobában mind rézből való munkák vagynak, a második szoba deszkából borított fallal mármorizálva, ebben elefántcsontból való munkák vagynak [FogE 185].

17. irat, dokumentum; documente; Schriftstück, Dokument. *1662:* A testamentáriusok, hihető, mindjárt a testnek Kassáról Fejérvárra, Erdélyben való bevitetése és eltemetése után, azon egész munkáit a fejérvári káptalanba beadván ... ugyan csak le akarták tenni affelől való gondviseléseket [SKr 86]. *1710 k.:* a consistorium eleibe való relatiót, mint magunk munkánkat subscribálnunk kell vala hárman [BÖn. 910]. *1794:* Die 24a Maji tartatott Consistorialis gyülésben ... Fel olvastatott azon münka melly az elébbeni Consistorialis gyülésben ki rendelt Commissio által ki dolgoztatott, és a melly ugy a' mint itten következik hellyben hagyattatott és meg állittatott [Kv; SRE 311]. *1802:* az Investigatio Munkáját annak bé Végzésével Nékem kezemben juttatni köteleztetnek [Torockó; TLev. 10/8]. *1810:* Kolosvári Pallér Léder Joseff minden nemü Kőfalakat és ... minden egyebeket meg betsült ... és nékünk meg mondván Munkánkba igy irtuk bé [Dob.; Ks 76 Conscr. 17]. *1823:* Nemes Közép Szolnok Vármegye Leveles Tárából az Insurrectionalis Biztosság Munkájából ki irta és ki adta Zilahon ... Werötzi Sándor Archivar(ius) és H. Notar(ius) [Zilah; Végr.]. — L. még FogE 93.

18. pályázat, tanulmány; lucrare, studiu; Bewerbung, Studie. *1814:* annak okáért bé adatván a' K Guberniumba azon bolondito buzárol irott munkája Galler nevü hires és tudos Protomedicusnak [Dés; DLt 1014]. *1823–1830:* Az auditóriumban soha nem tanítanak, hanem a graduáltatáskor a disputációk ott folynak, a tudós társaságok ott gyülnek, s munkájokat ott olvassák fel | Szent György-napkor ülik meg a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a feltett matériákra írott munkákra kitett jutalmak[a] [FogE 235, 239. — [a]1796–1797 tájt a göttingai egyetemen].

19. (irodalmi) mű, könyv; operă (literară), carte; (literarisches) Werk, Buch. *1658:* Ajánlván mindazáltal ez kis munkát az én (már sok időtől fogva szolgáltam) mindenkori jó kegyelmes Asszonyomnak ... az méltóságos Lorántfi Susánna fejedelmi asszonynak [KemIr. 330]. *1704:* Tudja-é, látta-é a tanú, ha Bethlen Miklós uram ... ilyen ártalmas vagy akármi más ártalmas munkákat és írásokat tött volna? Ellenben, hogy a Diplomának és egyéb hasznos munkáknak effectuálásában munkálkodott és fáradozott-é [WIN I, 171]. *1720:* van tizen öt nagy könyv, az öte Sz. Tamás munkái [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1769:* Bod Péter ... Báseli munkával fog Ngdnak rövid időn udvarolni [M.igen AF; TL Miss.]. *1777:* Ovidius munkáinak magyar versekben való kiadásában is sokat nebelget nyavalyás[a] [RettE 381. — [a]Kolumbán János]. *1828:* A könyv-vizsgálat itt szorossan veszen mindent; de tsak ugyan a' Crisis alá jött Voltér munkái 's más mintegy 35 darab könyvekis ... ki fognak adódni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

Szk: *tudós ~. 1823–1830:* Szászvárosról Marosvásárhelyre hozták volt professzornak az híres Fogarasi Pap Józsefet, aki tudós munkáival sok arany és ezüst monétákat nyert volt a külső országi akadémiáktól [FogE 76].

20. műalkotás; operă de artă; Kunstwerk. *1710 k.:* Apelles, Parrhasius képírók, Phidias, Praxiteles képfaragók és oly híresek voltak, hogy még a bálvány-isteneknek is nagyobb becsületek volt, akiket ők csináltak; de hol vagyon ma az egész világon vagy egy munkájok valóságos? Oda vagyon munkájok, oda magok, oda nevek s emlékezetek [BÖn. 422].

21. szolgálat; serviciu; Dienst. *1740:* Az Ur munkájában hiv Szolgai a' M Vásár(helyi) Refor(mata) igyefogyott N. Coll: Tagjai és annak Seniora [Told. 20a].

22. tevékenység; activitate; Tätigkeit. *1588:* Az Medicus feleól kit Bornemiza Janos Commendal a' varosnak vegeztenek eo kgmek, hogy melto wolna lenny ez varosba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(n) kezdet grassalnj, az Borbeliok penigh vgmint giakorlatlanok Nem hogy az emberek eletet otalmazhatnak es a' betegseget keoniebithetnek, seot gyakortab artalmas gondviselesek munkaiok az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; TanJk I/1. 87]. *1710:* A török porta is kitanulván, hogy a keresztény orátorokhoz járnak, felette igen disgustálódék, azt gondolván, hogy Béldi Pál is részes volna azon munkában [CsH 143]. *1795:* Tessék Kegyelmednek, az ottan valo további Tégla vetéstől meg Szünni ... nem ásotni, vésetni ... minthogy ö natsága tellyességgel, azon Kegyelmed munkáját ott meg nem szenvedheti [Ádámos KK; JHb XX/18].

23. mesterkedés, intrika, áskálódás; uneltire, intrigă; Machenschaft, Intrige. *1619:* Ezt tudom, Nagyságod Dániel deákkal bőségesben megértette, miben állott az dolog, és ő,

Szkender pasa micsoda nagy sok munkájával-mesterségével nyomta el az vezéreknél [BTN[2] 181–2]. *1662:* Eszünkbe juthat méltán nekünk ama szomorú beszéddel íratott história, az első Királyi könyvnek 22. részében, az Acháb királyról, kinek királyi birodalmának megzavarásában nem egyebeknek, hanem az időbeli előkelhető és a király körül hatható papságnak munkáival éle [SKr 100]. *1679:* Istennel bizonyitok, úgy boldogítson minden dolgaimban, nem én munkám csinálmánya ... bizony szivem fájdalmával van [TML VIII, 390–1 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* A magyar profúgus urak sem szűnnek vala a fejedelmet supplicálni, és hathatós rátiókkal ... a hadi expeditióra inditani ... a fejedelem ... a tanácsurakot azért convocáltatja és azoknak proponálja, úgy mindazáltal, ne vennék eszekben azt, hogy Teleki Mihály munkája volna [CsH 106–7].

24. cselekedet; faptă; Tat. *1711:* szép szerént vallja meg Ungvari, velle kik, és ő is kikkel paraznalkodot s mi inditotta, erre az gonosz munkára ... mellyet ha ne(m) cselekeszik hogj minden gonoszsagi nap fenyre jöjjenek hoheráltal meg torturaztatik, meg csepegtetik, annakutanna az egetesnek helljire ki vitetv(en) meg egettetik gunjaival edgjütt [Kv; TJk XV/1. 69]. *1744:* insinualtatotta Az R. Gubernium aztis hogy az előtt szalmák hordattottak a magos hegyekre hogy ha az ott lévő Strasa valami idegen népet látna jöni, azt meg gyujtván a Nepség ebből eszre vévén jövetelit el szaladhatna, de eztis nem approbalta a Regius Co(mm)isarius Ur Exllja, mert láttatik ö Exllja előtt ezis olly munkanak a ki az ellenseg ellen szokott practizaltatni [ApLt 4 Árkosi Benkő Raphaël és Imreh József Apor Péterhez Nsz-ből].

25. kivizsgálás, vizsgálat; cercetare, anchetare, anchetă; Untersuchung. *1838:* A Tartsafalvi — és Csehétfalvi Közönségeknek, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes kibotsáttatásunk mellett esketést folytatván — a kellető bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett ... ezenn esketést továb is folytatni kivánván — az ezen munka folytathatására a következő Julius 3-ik napján terminalván a feltett napra a kezébe adott Petséttel meghívni és elő allíttani esmerje Szoros köttelességének a következendő Személlyeket[a] [Korond U; Pf Pap Samuel eskető biztos kezével. — [a]Köv. a nevek fels.].

26. *átv* munkálkodás; activitate; Betätigung. *1657:* Az Úristen csudálatosképpen az szinte csöppönőleg lévő keresztény vérontást így távoztatá el ... Ilyen munkáit az Istennek ezzel háromszor értem [KemÖn. 74]. *1710 k.:* ezt az álmot én nem értem csak az én testi szabadulásomra ... sőt naponként inkább hiteti vélem ... melyet én a Szentlélek munkájánál egyébnek nem tarthatok, hogy ... énbennem ... minden lelki ajándékok az én nagy vigasztalásommal szemlátomást nevekedtek s nevekednek naponként [BIm. 1035] | Apáczai ... a tudományt és könyvek olvasását úgy megszerettette vélem, hogy azt senki és semmi ki nem üzhette az elméméből s kezemből a világnak minden jó s gonosz munkái s változási között is [BÖn. 555]. *1824:* az érdeklett fekete Farkast ... anyival nagyobb különösségnek lehet venni, hogy még tudtunkra eddig elé hazánk ilyet nem termett egyfelől; de más felöll midön, a több vele együtt született Kölykek természeti szinekben jelentek meg. — ezt egynek lehet tartani a munkáiban oly szabad törvények alatt lévo természet szebb Játékai közül [Torda; TLt Közig. ir. 114].

Szk: *a békesség ~ja. 1704:* Melyre nézve jóllehet elsőbben megcsökönt volt a békességnek munkája, mindazonáltal annyival már ismét nagyobb reménység lehet ennek az oratornak munkája után [WIN I, 307] ✱ *isteni ~. 1662:* az egyesség lévén fő eszköze a megmaradásnak. Mellyre, mint isteni munkára, várhatna is akárki is áldást annak szerzőjétől, az egyenetlenkedést ... kigyomlálván egymás közül [SKr 640] ✱ *lelki ~. 1710 k.:* Hogy azon szempillantásban a lélek két különböző, derekas, valóságos lelki munkára, gondolatra sem érkezik, nem hogy többre; valaminthogy a nyelv két különböző szót egyszersmind nem szólhat, hanem egymásután kell lenni [BÖn. 435] ✱ *a test ~i. 1710 k.:* a neoterica philosophia ... a lélek értelme (intellectus) és azt követő akarat (voluntas) igazgatása alá veti mind a test munkáit és szenvedésit [BÖn. 469].

27. *az Isten ~i* az Isten tervei; planurile lui Dumnezeu; Gottespläne. *1636:* Ez vólt az Istennek minden üdövel végben vitetendő munkáinak, őröktől fogván el intéztetett, és tzélul fel tétetett, végek, hogy az ő neve ditsőittessék belőlök [ÖGr Aj. 5]. *1710 k.:* A természetvizsgálás is szabados és szükséges is az Isten munkáinak kitanulására [BÖn. 456].

28. *a természet ~ja* székelés; defecare; Stuhlgang | vizelés; urinare; Harnlassen. *1710:* kimondhatatlan fájdalmokot s kínokot érzettem ... az ágyból a természet munkájára sem vehettek fel két holnapig [CsH 351].

◇ **Szk:** *~ban van* folyamatban van; a fi în curs de rezolvare; im Gange sein. *1679:* Tegnap jöve Kgld embere hozzám, ki beszéli, hogy őket Szent-Benedekről Rádai Péter, Fosztó uramék kiverték, de ebben Kegyelmed meg ne ütközzék, mivel annak megorvoslása immár munkában vagyon [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez] ✱ *vki ~ba vétetik* kezd meggyőzettetni; a fi supus unei munci de lămurire; jn zu überzeugen beginnen. *1758:* Barcsai Jánosné asszonyom által már munkába vétettem volt, hogy valamelyik mellé applikáljam magamat [RettE 66].

munkaadás asigurare de lucru; Arbeitgeben. *1859:* Jámbor tanitványunkat, munka adással, és oktatással, s pártolással, vagy ha szükség esetiben segedelemmel is el látni ne terheltessenek, valamint miis a hozzánk, következő tanitványokat, hasonlo bánás moddal, ellátni, költsonós kötelességünknek tartjuk [Szúv; KovCLev.].

munkabeli 1. *~ interesz* munkával lerótt kamat; dobîndă achitată prin muncă; durch Arbeit abgeleisteter Zins. *1850:* véllem téendő kegyességiért pénz vagy munkabéli interesre magom nem tsak ajánlom hanem Contractizalom is magam [Szászújós SzD; TSb 35].

2. tevékenységbeli; de activitate; Tätigkeits-. *1710 k.:* szóljunk egy keveset az üdőről és az örökkévalóságról, hogy ... annál is inkább meglássék a világnak a hírnév körül lévő munkájabéli bolondsága és hijábavalósága [BÖn. 442].

munkácska 1. kevéske munka; (nişte) munci mărunte; Arbeitchen. *1777:* láttunk itt Észag (!) felől valo oldalában ezen hegynek az akkori nagy Erdőnek közepőtte tájékán valami munkátskát, mellyet mondottak, hogy az Exponens nagy Apja vit volna véghez ... ezen á hellyen igen távúl lévén a Falútol nem jártunk [Dupapiatra H; GyK. Kretson Szimion (56) jb vall.].

2. rövid jelentés/beadvány; referat scurt; kurzer Bericht, kurze Eingabe. *1791:* ezen Commissiora bizattatik az is, hogy egy particulare Domest. Consistorium organizatiojárol, hogy ez kikből és hány személyekbol álljon, és mind ennek mind a' plenum Consistoriumnak objectumarol egy munkatskát készitvén a' Consistorium eleiben terjeszsze a megvisgáltatás véget [Kv; SRE 214]. *1794:* Eleget mester-

kedtem benne hogy Ngöd parantsolattya szerént de otiori Juris cursu valo Munkátskát bé küldhessem, de sohol sem lelem [Hosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1798:* Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a betsülletes Communitás" előtt is kedvet nyert légyen, s kivánom is szívemből hogy örőmmel tellyes ki menetele lehessen, s ha az idő ugy hozza magával hogy a' reá tejendö feleletre még valami Reflexiot kellene tenni munkámat s fáradtságomat kedves Jo Vraimtol ... nem fogom sajnallani [Torockó; TLev. 5/14. 1a. — "A torockói verős kovácsi társaság].

munkadíj munkabér; salariu, leafă, retribuţie; Arbeitslohn. *1867:* A harangláb deszkázásának bevégzése, alja megerősítése megrendeltetik annyival sürgetöbben, mivel az elsö munkadijja ki is van fizetve [Nagyercse MT; ETF 107. 22].

munkájú vmilyen kidolgozású, megmunkálású; care este lucrat într-un anumit fel; von irgendeiner Ausarbeitung. *1748:* egy igen ritka munkájú melly füdczőt ... meg ösmertek mindgyár az Úri Aszszonyok, hogy bizonyosan Huszár Mátyásné melly füdczője [Abafája MT; Berz. 11. 89/1]. *1850:* Egy Darab furnirozott, náddal bevont közepü diofa, szép munkájú kanapé 30 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

Szk: *drága ~. 1732:* Egy Persiai Nagy Virágos Selyem Szönyeg drága munkáju [Kv; Ks 4 Kornis Zsigmond lelt.]. *1784:* Egy aranyas ezüst keresztelö Tál, hozzá valo aranyas Kannájával együtt drága munkáju [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] ✱ *filigrán ~. 1809:* Egy filegrán munkáju arany Pászli [Koronka MT; Told. 19]. *1823:* Egy filegrán munkáju öt darabb zöld kövekkel ki rakott Medalion [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] ✱ *gombkötö ~* gombkötéses. *1838:* Egy fekete uj Magyarka, seprőszín merino bélléssel; hozzávaló gombkötö munkáju lájbli, és szijura szabott bő nadrág [RLt kv-i nyomt. kl Mike Sándor ellopott tárgyai közt] ✱ *rakott ~* intarziás. *1792:* Nagy rakatt Munkáju Almárium három ki huzo Ládákkal. Rakat Munkáju Asztol [CU].

munkakedv poftă de lucru/muncă; Arbeitslust. *1899:* Ezt a becsületes törekvést, ezt a dühös munkakedvet, akarateröt mi, fiam!, szegény emberek, kik szintén sokat kínlódtunk, míg valamik lettünk, becsüljük meg [PLev. 202–3 Petelei István Gyalui Farkashoz].

munkakör sferă de activitate; Arbeitsbereich. *1882 k.:* Itt ülök ... legjobb ügyekezettel betöltve egy munkakört, mely hajlamommal és ízlésemmel legjobban megegyez [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* Sok esztendö után, más munkakörben csak a régi mesterségemet folytatom [i.h. 189 ua. Réthy Lajoshoz].

munkál 1. dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. *1597:* az harangot fel swtoltatúk, Ach Lukach hogj eoted magawal raita münkallott, ismeg le bochatotta, attu(n)k f —/50 [Kv; Szám. 7/III. 26].

2. művel; a lucra/cultiva; bebauen. *1804:* Tudom aztis, hogy leg alább 17. Esztendeje vagyon, a' miólta Bozintán 'Kosztán ezt a' helyet munkálni és lassanként használni is kezdette [F.berekszö Sz; BfR III. 12/7 Pogyina Györgyi (40) col. vall.]. *1840:* aki ezen egyezésnek ellene cselekszik, az olyan embernek a büntetése lészen azon fruktusnak elvesztése, amit munkált, s még azon felül három Rénes forintig megbüntetödik [Jenőfva Cs; RSzF 157].

3. munkálkodik; a depune eforturi, a se strădui pentru ceva; tätig sein. *1844:* meg hagyatik a Nemes Széknek hogy ... legalább a népes helységekben ezen idves intézet létre hozatalát munkálni és eszközölni törekedjék [UszLt XI. 85/1. 44].

Sz. *1851:* az az igazság mit az ember nem munkál abba ne részesedgyék [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

munkálat 1. munka; muncă, lucru; Arbeit. *1847:* midőn már az idő annyira nyilt munkálathoz" nem foghatok [Dés; DLt 617. — "Téglavetéshez]. *1871:* A templom és torony elkészitésére nézve 100 frt határoztatott a kömiveseknek, mivel többszöri elprobálás után 80 frtokért nem akartak kiszállani, hogy munkálatokat, tovább folytassák és bevégezzék [Burjánosóbuda K; RAk 116].

2. kivizsgálás, vizsgálat; cercetare; Untersuchung. *1838:* A Tartsafalvi — és Csehétfalvi Közönségeknek, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes ki-botsáttatásunk mellett esketést folytatván — a kelletö bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett ... ezenn esketést továb is folytatni kívánván — az ezen munka folytathatására a következö Julius 3ik napján terminalván a feltett napra a kezébe adott Petséttel meghívni és elő allíttani esmerje Szoros kötteleségének a következendö Személlyeket" [Korond U; Pf Pap Samuel esketö biztos kezével. — "Kövi. a nevek fels.]. *1843:* a biztosság ezen napi munkálatát bévégezte [VKp 69]. *1847:* Tovább folytattuk ezen munkálatunkat a fenn irt év Martiusa 26-án az elöbbi helyt [VKp 177].

Szk: *(ki)nyomozási ~. 1843:* A biztosság nyomozási munkálatát bévégezvén ... jegyzökönyvét a következökben véli bérekesztendőnek [VKp 121]. *1847:* ezen Tanáts" által 3 szám alatt fölterjesztett kinyomozási Munkálatbol világos: Miként Kérelmes ... a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlot ugy artzba ütötte, hogy artzát azonnal Vérbe boritotta el [Kv; DLt 530a. — "Ti. a dési].

3. jelentés; raport; Bericht, Meldung. *1778:* Guberniális Rendelések ... Egésségnek az Emberek és Marhák között fenntarthatására készitett Physicusi Munkálat aránt [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1840:* Mely véleményes munkálatom meg tétele, s bé adása mellett, alázatos tisztelettel vagyok A Tkts Nmes Tanátsnak alázatos Szolgája Moldovai J. Ferentz mp városi Esküdt Sz Biró [Dés; DLt 370]. *1843:* az osztály levelet el készitvén, fel olvasván asz(sz)onyságod azt helyesnek, törvényesnek el esmérte, ellene nem mondván a' Munkálatnak [T; Tolvaly lev.]. *1868:* Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet, bérlistákat a bérkimutatásokhoz szükséges birtokiveket, conscriptiokat tartsák készen, hogy ezek hiánya miatt a munkálat ne hátráltassék [M.bikal K; RAk 167].

munkálati kivitelezési; de efectuare/executare; Ausführungs-. *1846:* Feltéve hogy ezen hid hellyre allitása hat holnapok alatt meg történhet, ez idö alatt a' szükséges munkálati visgálatokért leéndö megjelenesiért a Megyei mérnöknek Rfr 50 [Dés; DLt 858/1847].

munkálkodás 1. munka; muncă, lucru; Arbeit. *1584:* Ez Eotuen Egy forintnak tíz penznek, Egy forintiát tíz penzet eo kgme(ne)k Az Tarchahazj Munkalkodasaert Meg Engettek, Restal f 50 kit Meg Varnak eo kgmek [Kv; Szám. 3/XIII. 11]. *1649:* Balint kouacznak patkolasaert az Varos Louaihoz, es Szeker körül ualo Munkalkodasaert, Adatott

B: V: Tiz forintott [Kv; i.h. 26/VI. 432]. *1665/1754:* Ha valamely legény ... butsuzatlan el-menvén viszszá nem akar jöni ... Bútsú-vétlen oda jártában, míg nem igazitaná dolgát, munkálkodván Asztalos művet; viszszá jövén azon butsú nem vételiért, munkálkodásáért, és létz pénz le nem tételiért, büntetődjek egy forintal [Kv; ACArt. 19]. *1687:* Az meg irt malom kőrűl valo kivantato szűkséges munkalkodasok ... el mulatását igy rendelék ... egy vontatás fának akár cserefa akar lapoczka fa akár Silip fa ... el mulatasa Denar 12 [Sóvárad MT; Sóváradi Biró lev.]. *1796:* A Koporsom tsináltatására, és a' Sirások(na)k munkálkodásokra ... hagyok ötven Forintokat ... Getse Beniámin mp [Déva; Ks 73. 74. VII. 126].

2. fáradozás, buzgólkodás, ügyködés; osteneală, efort; Bemühung, Eifer. *1568:* Megh ertettek Biro vram Munkalkodasat az Nagy Summanak le Zallitasaban [Kv; TanJk I/1. 32]. *1599:* Ezert kelletek kgmedett leuelem altal megh talalnom, vgy ertem hogy ott Huzt tartomaniaban Vysken igen Zepen chyenalt leneket arulnak, kyre im enis Harom forintott kvldeottem Egy Zabadosomtoll, Kgdett kerem mint byzodalmas Vramatt, kgmed bochyassa egy bizonyos emberet oda Viskra (!) vele ky vegie megh es vegien iott, saggia (!) az en zabadosom kezeben, kgmetteol ebben valo munkalkodasat igen io Neuen vezem [OL Múzeumi anyag Fasc. 216. H. Nr. 92 özv. Wesselényi Ferencné Zarkandi Anna Kereki János huszti várkapitányhoz]. *1664:* Az Kegyelmed munkálkodását Isten tegye gyümölcsössé [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1760:* egyedűl az igazmondásért s hazája megmaradása mellett való munkálkodásáért szenved rosszakaróitól [RettE 114]. *1832:* a Néhai B. Dániel Istvánné Groff Mikes Anna ur aszszony Ő Excellentiája M: Successorai Osztályok dolgában az általunk véghez vitt Hivatalas egész munkálkodasunkert ... Husz Rftokat Conventios pénzben kezűnkhöz vettűnk ... Mátéfi Dániel mpr és Verestoy Cséri Farkas mpr. Mind ketten ezen osztályban volt Osztoztato Bírák [Kv; Born. IV. 31].

Szk: *együtt való ~* együttműködés. *1682:* megh tekintvén az én feleségemnek Harinai Tsap Angalit aszszonynak ... velem édgyűtt valo szorgalmatos munkálkodását, jo gondviselését ... Azért nem akartam Gondviseletlenűl io dispositio nélkűl hadni [Kv; RDL I. 160]. *1710 k.:* Az emberi lélek és test szoros egyességéről és együtt való munkálkodásokról [BÖn. 467] ✱ *kölcsönös ~. 1812:* Malom Kővet, Bél és Viz Kerekeknek valo Kaláts fákat, Gerendejt az Árendások szoross ügyekezettyek és Költsőnős Munkálkodások alatt a Mlgos Udvar fog adni [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5].

3. véghezvitel; efectuare, executare; Durchführung. *1678:* Isten Kglmeteket tovább is fel tett czéljának kegyes munkálkodásában tovább is segélje, szívesen kívánjuk [TML VIII, 201 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1761:* Maga Mlgos Baro Josika Imreh Ur ő Nga hogj valakit rá kért volna az két Udvarházok meg cseréléseknek munkálkodására, vagj nem, en nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17].

4. tényked́és, tevékenység; activitate, lucrare; Tätigkeit, Betätigung. *1808:* a Szent Benedeki Köz hellyek fell osztására ki rendelt Commissio ... tentálván a Törvényes osztállyos executiot ... minden ellene mondás nélkűl bé botsáttatván, következőleg follytatott munkálkodásába ... az Aszszonynak a Becski részen valo azon fogását adta [Fejér m.; DobLev. IV/916]. *1830:* hogy ezen Protestatiomat az Urak a magok munkálkodásokba[a] per extensum bé irjanak Törvenyesen meg kivanom [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1768. — [a]Konszkriptori ténykedésre]. *1849:* Tisztelt Szolga Biro Somogyi Ioseff, és kirendelt Biztos Társa Bereczki Lászlo által véghez vitt Nyomozas Fő Biro Tisztelt Csiszér István Urnak 1849be Majus 2-an tett válaszlo Rendelete nyomán ezen kinyomozás általunk tovább folytattatik, mély tsak ugyan a fenn sorolt tisztelt Biztos Urak munkálkodása alá iktattatik [Héjasfva NK; CsZ].

5. ármánykodás, áskálódás; uneltire, lucrătură; Ränkeschmieden. *1826 k.:* A' Hajduk Be-Esketése formája ... A Nemes Törvény Széknek Tisztségnek Elöljároimnak semmi titkát dolgát ... ki nem jelentem; sőt ha azok ellen valami rosz munkálkodást sőt igyekezetet észre veszek tösténi és koránt be jelentek [UszLt III. 48].

munkálkodhatik 1. tevékenykedhetik; a putea face ceva; sich betätigen können. *1675:* mikor be vitetnek az rabok kest ővet nallok ne hagyasson, annal inkab valami oly eszközoket, melyekkel magok szabadulasaban, vagy magok meg ólesiben munkalkodhassanak [Fog.; UF II, 676 Bornemisza Anna ut.]. *1679:* Klmed fizeteseben tovab nem munkálkodhatunk nemis nevelhettyük magunk is szegenyek vagyunk [Dés; Jk 39b].

2. (víz) folyhat, haladhat; a putea curge; fließen können. *1716:* az Gyümöcsös kertett akarnám most kertb(e) venni először, napszámost fogadnék buzával, és az előt valo dombot, és útkőzőt (: az pallon felől a ki vagyon :) ell hányatna(m), most a viz is inkáb munkalkodhatnek [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

munkálkodik 1. dolgozik; a munci/lucra; arbeiten. *1581:* Byro vram Akaratyabol az harangot Ky Bontottwk helyebeol. Vgian akoron 10 Legeny hogy fákat és swytokat (!) fel hordottanak is egyeb kyleon kyleon valo zwksegre Múnkalkotanak. attunk azo(n) 10 legenyeknek d. 42 [Kv; Szám. 3/IV. 7]. *1585:* Orsolia Keomiwes Andrasne[a] Ieowe hozzank a Swteo hazba(n) Grusz Peter Twzert, Es kerdem: Myert Io Peter vram hogy temagad Ieoz, hol a' leany? Monda El Wzem Az hires Curwat teolle(m) Mert Nem teze(n) vala dolgot, Az zeoleobe sem Megien vala münkalkodny [Kv; TJk IV/1. 455. — [a]Vallja]. *1589:* Az Aczioknak hogy ot az hidaknal munkalkottak flo. 3 [Kv; Szám. 4/X. 60]. *1618:* Nagy Mihály Koiosvári fiu ... kötelezé önnön magát ... a Nyárádtői Szent egyházhoz jobbágyságra ... á Megyével édgyűtt a Templomnak építésib(en) munkálkodik [Nyárádtő MT; MMatr. 6]. *1677:* némely Nemes atyánkfiait impedialták, hogy az ő innepeken[a] ne légyen szabad munkálkodni [AC 16. — [a]Ti. az ortodox ünnepeken]. *1716:* Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzóvekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugotig [A.csernáton Hsz; SzékFt 30]. *1758:* az exponensek praedecessori falu közönséges erdejéből irtották, pusztitották s munkálkodtak rajta [Ditró Cs; EHA].

2. tevékenykedik, szorgoskodik; a se strădui/sirgui; sich betätigen/befleißigen. *1577:* Eo kegmek ... keryk byro vramat Tanachyawal, hogy megis Iobban Munkalkoggyek eo kegmek ezen [Kv; TanJk V/3. 147a]. *1597:* Niclaus Kalmancsehi fassús est ... emmagamis latta(m) hogi az Azzoni waltig forgolodot munkalkodot, es kalmarkodot, hogi az Isten ewket faratsagok vta(n) esmet fel emelte wala [Kv; TJk VI/1. 14]. *1604:* biro vram az valaztot negy Vraimmal egyetemben zorgalmatoson munkalkodgianak hogy az ket ezer forintot Zallitchak harom ezer a wagy menteol fellyebben negy ezer forintra [Kv; TanJk I/1. 480]. *1689:*

tehetségünk szerent azon munkalkodtunk I(ste)n engedelmeböl hogy rosz dolgokat jora vihessünk [Aranyosrákos (TA) körny.; Borb. I] | Devai Janos ... A sz: Partialistol admonealtatván hogy Feleségét complácallya, a békességen semmit nem munkálkodott, sőt Feleségének holt hirét költette [SzJk 236]. *1727/XVIII. sz.:* A becsületes Atyák tiszti ez, hogy ha midőn kalandosunkban felsö, közép, also rendben levő becsületes Atyánk fiainak halottyok lenne, Dekanyival edgyüt szorgalmatoson anak el takaritásaban munkalkodgyek, ugymint: koporso csináltatásban, Sir asasban és töbekbenis [Zilah; Borb. II]. *1740:* Kérem azért atyafiságos szeretettel az Urat kedves edés! Ötsém Vramat ... hogy munkalkodjék valami uton modon le jövetele iránt [A.ucsa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez].

3. *ts* elősegít vmit; a promova/ajuta ceva; (be)fördern, begünstigen. *1676:* Lamentálja maga állapotját is, de azt könnyebben hagyja. Azt mondja, tudja kik munkálkodták azt [TML VII, 261 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1679:* Kérem Kglt édes Bátyám uram ... értsen egyet Kgltek s munkálkodja egy szívvel-lélekkel vallása, nemzete javát [TML VIII, 437 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1704:* az három natio közötT meghült szeretetnek és egyezségnek valóságát munkálkodják és efficiálják is [WIN I, 205]. *1711:* azért akarki ezen 's ebböl szarmazhato dologban ... más-(na)k kissebséget, bestelenséget, annál inkabb kárát munkálkodni ... csak akarná is, annál inkabb kárát munkálkodná ... a Commembrak közzül pénzének le tételével amovealtassek [Dés; DLt 489]. *1758:* se atyja, se anyja számba sem vették, mintha nem is lett volna, nem hogy dolgát igyekeztek volna másképpen fordítani és illendő szerencséjét munkálkodni [RettE 75]. *1796:* Dosa Farkas ur nem hogy a' Lakodalmi Solemnitást végben menni munkálkodta volna, sőt Bernád Ersébethet szekérre rakatván ... Makfalvára küldette [Lukafva MT; DLev. 4. XLA].

4. ármánykodik, áskálódik; a unelti; Ränke schmieden, stänkern. *1676:* A törökök indulása sem volt, Uram higyje Kegyelmed, ok nélkül; lator az ördög, s nem szünik munkálkodni [TML VII, 280 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1704:* Toroczkai Péter ... testvératyafia most is Erdélyben van a több rebellisekkel fejes, és most is mindennap ő felsége ellen munkálkodik, amint és amiben lehet [WIN I, 299].

5. igyekszik vhova/vkihez; a se duce/a merge undeva/la cineva; sich irgendwohin/zu jm beeilen. *1583:* wegezne el welek, hogy a my hadonk oda ne munkalkodnek [Gyf; BáthoryErdLev. 107 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. *1584:* zeretettel kerik biro vramat hogy eo kgme kiraly Biro vrammal egie(te)mbe Munkalkoggiek elseobe Kendy Sandor vramhoz ... wgiekezzek eo kgme ... ez Seminariumnak epiteset megh Niomny ... Annak vthanna onnet mingiarast Ala Munkalkoggyanak feierwarra az feiedelem eleibe es az p(rae)sedesek eleibe holot, Siralmason lelengessenek megh minden keóuetkezendeó Insegeket [Kv; TanJk V/3. 277b]. *1589:* Azert Biro vram eó Kegme Munkalkoggiek Ala Vrünkhoz Kerie keonyeoreógyeon [Kv; i.h. I/1. 105].

6. *a természet ~* a természet dolgozik; natura lucrează; die Natur sich betätigen. *1705:* Hanem Isten barátságából a természet magától munkálkodván, a vizeletemben igen sok materia takarodott ki [WIN I, 615].

munkálkodó I. *mn* **1.** dolgozó; lucrător, care munceşte/lucrează; arbeitend. *1587:* Ez Wegezes penigh foglallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be, Es ezen kyweol, az Mezeon zanto műnkalkodo zegheny rendeket keossegetis kik Ne(m) eos fiuk [Kv; KvLt Vegyes III/66]. *1650:* Rakoczj Sigmond Eő Naga konyhaia(n), Es Istalok körül munkalkodo Hostatj Emberek(ne)k ... Hust Lib. 10 [Kv; Szám. 26/VI. 417]. *1679/1681:* a' vas kőrül munkálkodo minden nemű emberekre, vagi mivesekre legye(n) eó kglmenek[a] szorgalmatos vigyázása [Vh; VhU 672. — [a]Az ubnak]. *1767:* Városunk kevés Erdője a' Bányákon hálo 's éjjelis munkálkodó Vas bánya Czimboraság által szinte el pusztul vala [Torockó; TLev. 7/1]. *1807:* a' Groff Teleki haznál munkálkodo fusserekért 21 xr [Kv; ACSzám. 9].

2. munkát végző (állat); (animal) de muncă/povară; Arbeit leistendes (Tier). *1759:* Ha Barmai valamikor a szabad helyböl kárba szaladnának, tartozzanak csak zállogot venni ... de munkálkodo Barmait vagy Cseledjit ne incaptiválhassák, hogy így Dolgában kár interveniályon [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

II. *fn* vmiben buzgólkodó/fáradozó ember; persoana care face ceva; Eifrige(r). *1662:* a golyóbis ... szinte az asztal felett ütne fel egy deszkát s tapasznak pora és darabjai rútól meglepnék az írásban munkálkodókat [SKr 614].

munkálkodott tevékenykedett, közreműködött; care a lucrat/contribuit la ...; mitgewirkt, sich betätigt. *1678:* Az Kezeseg vinculuma Exequutiojaba(n) munkakodot (!) Deakok(na)k atta(m) f 12 [Utl].

munkálkodtatás dolgoztatás; efectuarea unor munci/lucrări; Arbeitenlassen. *1649:* Jobbagyokra szantasnak, uetesnek, kaszalasnak es egyeb munkalkottatasnak idejn ... erogaltanak ... cub: 45 [Kv; Szám. 26/VI. 495].

munkálkodtatik előmozdíttatik; a fi efectuat/promovat; befördert werden. *1662:* Ott való sok rendbéli lakosok egyenetlenségek, az rendetlenségböl gonosz dolgok, veszedelmes üdők alatt munkálkodtatott azoknak orvoslások [SKr 414 Tartalomjelző fejezetcimböl].

munkálkozik tevékenykedik; a activa/lucra; sich betätigen. *1595:* adatanak az Birak Wraim Zöcz Mihaly W(ram)nak ... miert hogy az elöt oda ment ... varos dolgaban oda hagyatot és abban munkalkozik, költseggül 2 Tallert [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 Heltai Gáspár sp kezével].

munkáló 1. dolgozó; care lucrează/munceşte; arbeitend. *1848:* A Soos Kutnál egy darab Sülyedékes hely bé töltésén munkálo Czigánnak 36 xr [Dés; DLt].

2. munkálkodó, tevékenykedő; care munceşte; schaffend, arbeitend. *1835:* a' Panaszlo Kérelmesek részint ... nemesek, részint Városi, a' Közönség Jovárá munkálo Polgárok [Torda; TLt Praes. ir. 1012].

munkálódás 1. munka; muncă; Arbeit. *1721:* a dési torony utolsó felépítésének alkalmatosságával azon toronynak építő mestere volt egy Király Péter nevű ember, aki is megfogadván ... Thóth Istvánt maga mellé faragó-legénynek ... megszeretvén igaz munkálódásáért Thot Istvánt ... fogadta volt ... fogadott öccsének [Dés; ETF 107. 28]. *1756:* a Nagy vagyis belső udvar ... közepében vagyon egj ugro kút, mellynek vize ben valo alveuson fenyő csatornák vagy csőkön végei jól meg vasazva lévén, hozatik költséges munkálódással és faragot kövel feneke, és oldala rendesen kirakva lé-

vén, tetejében kőből ki faragva tanáltatik egy fejér Hattyu [Déva; Ks I. 32 kúrialeír.]. *1811:* Ezekből méltoztatik a Tettes Nemes Vármegye által látni, minémű szorgalmatos munkálodások tétettek és végeztettek el ... az Leveles-Tárban [SztLt 85/337 Publico politicorum].

2. tevékenység; activitate; Tätigkeit. *1843:* A fenntisztelt rendelések teljesedésbe vételére a biztosság folyó hó 13-án Zalatnáról kiindulván, a középső zalatnai uradalomnak Abrudfalva nevű helységében kiszállott, és ottan a következő napokon folytatott munkálódását elkezdette [VKp 66].

3. szolgálat; serviciu; Dienst. *1710 k.:* A virtusok között legnagyobb inclinatiióm volt az én nemzetségem, hazám, vallásom közönséges javának rendem, hivatalom s sphaerám felett való munkálódására [BÖn. 505].

4. buzgólkodás; strădanie; Bestreben, Eifer. *1829:* Ez előtt két Esztendövel az Uszo Oskola 2130 Rf V.C.-val el keszittetet ugyan annyira hogy á közönséges tanulásra elég alkalmatas volt, de hogy nagyabb Szökésekre, fenn állo, és más mesterségesebb uszásra és lehessen használni, Mlgs Rezsán Lajos Ur fáradhatatlan munkálodása által szerzet egybe e' tzélra némely Joltévöktöl 1460 Rf-kat, mellyekkel az oskola ... méljebben ásattatatt, ki deszkáztatatt [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

5. vminek az előmozditása; promovare, susţinere; Förderung. *1710 k.:* Az oda fel említett Andreas Leyard is béjött vala Landorfejérvárról ennek munkálódására [BÖn. 931]. *1737:* annak a dolognak Procurálására, mind Procurátorok előtt, mind egjebütt az hol illik munkálódására ... deputáltattak [Dés; Jk 471a].

munkálódhatik 1. dolgozhatik; a putea lucra/munci; arbeiten können. *1769:* a Biro feles embereket fel vévén maga mellé oda jüvének, kikis meg értvén Csáki Ferentztől hogy kárba nem voltak[a] azt kezdik mondani hogy el kell onnan hajtani mert más nap nem munkalodhatnak az ökrökön az gazdák ha nem étetyük öket [Bögöz U; IB. — [a]Az ökrök].

2. tevékenykedhetik; a se putea ocupa de ceva ...; sich betätigen können. *1676:* küldötték Vajna András uramot Kegyelmedhez, remélvén azt, hogy Isten után Kegyelmed jóakarata s törekedése által lehetne szabadulása. Én is azért kérem Kegyelmedet, ne neheztelje abban munkálódni; ugyanis ha Kegyelmed nem munkálódik benne, kicsoda munkálódhatik? [TML VII, 262 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1696:* az Némes Vármegye exmittálta volt ezen Also járásbéli bécsülletes Fő Bíró Szász Czegőj Balog János és Szász Uj ősben lako Fogarasi Nagy Gábor Vice Jspán uramékat, Az mint hogy eő kgl(m)ek kiis jőttének és ... azon helybéli Controversiában valo földeket megh okulalván, Továb eő kgl(m)ek ezen dologban nem munkálodhatanak [Dob.; WassLt].

3. *ts* előmozdithat; a putea promova/susţine; fördern können. *1730:* (A komisszáriusoknak) imponaltam volt, hogy nékem minden excessusirol az Militianak genuina informatiot tegjenek, hogy azok(na)k orvoslását, annakutánna én is illendö helyeken munkalodhassam [Csapó KK; Ks 90 Kun László kezével].

munkálódható vmit előmozdítható személy; persoană care poate să promoveze ceva; Förderer (jemand, der etw. fördern kann). *1808:* vagyok a Torotzkai közönség(ne)k alázatos Jovát akaro, és munkal⟨o⟩dhatoja Nagy Dániel mpr. [Torda; TLev. 7/14].

munkálódik 1. dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. *1570:* Kaytar peter hithy zerent Vallya ... Aztis latta hogy az kertnek Epitesen az harom attiafiak egy Aranth Munkalottanak [Kv; TJk III/2. 44]. *1587:* az heiazattiat meg meg bontattam miert hogy ez eleót megis Giwladot ... harmad napeg munkalottanak az achiok kiknek fiszettem f 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 30 Seres István sp kezével]. *1597:* Mind enny Ideig hogy az Acsok es az komiesek munkalottak mys keorniwleok voltunk neha az Mesterek velwnkis eottek keoltectwnk f 4 [Kv; i.h. 7/V. 9]. *1615:* Kováts Gergely ... erős hittel meg esküvén kötelezé magát ... ā Nyárádtői Templomhoz jobbágyságra ... ā Megyével édgyütt ā Templom(na)k épitésib(en) munkálodik [Nyárádtő MT; MMatr. 6]. *1702:* Solyé Kozák ... Ura lovai, szekerei körül iól munkálódik [Széplak KK; SLt AM. 42]. *1743:* Gabona és Széna bé takaritásra tartoznak Tiz jó szekeret két két jó erős emberrel, punctualiter, a midőn kivántatik Sistálni egy héti munkára ... két nap magok kenyerek mellett négy nap az Udvar Czipója mellet munkalódni kötölesek [F.lapugy H; Ks 62/11]. *1805:* (A vincellér) egészszen el takarittásáig a szőlőnek hiven és serényen munkálodik [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1809:* a' mostani szorgos mezei munkáért a' hol minden paraszt ember már jobb Idöt mutatván az Ur Isten a' buza bé takaritásával munkálodik, telyeséggel az emberek innen el nem mehetnek [UszLt ComGub. 1700].

2. tevékenykedik, szorgoskodik; a se strădui; sich betätigen/beeifern. *1575:* Ertyk eo k. az hatar Iaras dolgabanis Mint Mwnkalodot eo kegek [Kv; TanJk V/3. 119a]. *1592:* Chere Martonne, Orsolia ... vallia: En teollem veottek meg ketten Zechi Istvan és Zechi Peter az darab kertet ... Az arulasbannis egi arant teorekettenek, munkalottanak [Kv; TJk V/1. 229]. *1670:* szegödte(m) megh vincelerseghre Bartok Istvannal hogy az kaczkai szölömnek minden nemű munkaianak gondgyat viseli mind jobba(n) lehet tehettsege szerint munkalodik dolgozik es dolgoztat jobbágymmal benne kivalykeppen az homlítasa(n) forgodik derekason [Dés; Ks 41. C. 10]. *1710:* Az kölcsön ki adott Zabnak bé szédesibe eyel nappal munkálodtám és munkálodom, de mind eddig elé cseplet zabjok a szégeny embereknek ne(m) volt [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1716:* latom: bajos ez az országos munka: noha minden nap egesz nap munkalodunk: megis bajoson mehetünk elé az dologban [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1840:* En a Gerendak és Szaru fak meg találása és öszve szedesebe[a] merőbe munkalodam vosárnaptol fogva [Várfva TA; Bosla. — [a]Ti. a megáradt Aranyos elsodorta faanyagában].

3. vmilyen munkát végez; a executa o anumită lucrare; irgendeine Arbeit vollbringen/leisten. *1702:* Admoneaitatta Walter Janost a B: Ceh Az Ur Gubernator Urunk eö Naga Munkájin kivül hogy senkinek másnak Asztalos Munkát ne munkalodgyék [Kv; ACJk 48].

4. *ts* megművel; a cultiva/lucra; an/bebauen. *1742:* a' léány ágat ... ezen Erkedi, Solymosi, és Barátfalvi Joszágokban nem haereditállya, sőt haereditaltatni sem kivánnya, s nem is munkálodgya, vgy mások által is munkálodtatni nem kivánnya [Szászerked K; LLt Fasc. 97].

5. *ts* elősegít/szorgalmaz vmit; a promova/susţine ceva; etw. fördern, betreiben. *1690:* az General ö kglme oda fel ö Felsege es ministeri elött repraesentallya sok fogyatkozasinkat és munkalodgja terhünk(ne)k könnyebbülesit [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1700:* kérém Mikes Pál uramot munkálodgia az Öcsém Vajna Orbán szabadulását [Zágon Hsz; HSzjP Franciscus Vajna de Zágon (55) ns vall.]. *1710:*

(Béldi Pál) úgy akarná, hogy vele együtt és az ő részire munkálódják a fejedelemséget [CsH 141]. *1730:* (A megválasztottak) hogy az Eklesia dolgait, hivségesen és jó lelki ismerettel munkálodgyák, adgyon Isten ő kglmek(ne)k elégséges kegyelmet [Kv; SRE 159]. *1742:* Bethlen Adam vra(m) minden keppen munkalodgya az maga dolgat [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1748:* Soha pedig nem tapasztaltam nemis Sajditattam valamit Moldován Marton és felesége Illona felöl, hogy szeginy Telegdi Péternek halálát vagy élete el fogyását munkalodták volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1817:* Mert én tudja a teremtő Isten, hogy mindenekbe telyes ígyekezetemmel a Nagyságod hasznát kívánom munkálodni [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklosi István ref. pap lev.].

6. buzgólkodik, ügyködik, fáradozik; a se strădui/osteni; sich beeifern/bemühen. *1570:* Az Igenessegh feleol eo k. az zaz vraim aztis Mongiak hogi eleget zoltak Mwnkalottak Bennek, De veghez nem vihetek [Kv; TanJk V/3. 20a]. *1592:* En teollem veottek megh ketten Zechi Jstuan es Zechi Peter az darab kertet ... Az arulasbannis egi arant teorekettenek, munkalottanak [Kv; TJk V/1. 229]. *1695:* Eddigis Reformata szasz Ecclesiank(na)k dolga csak difficultasban lévén, munkalodtunk hogy illendo Bec(sü)l(ete)s szasz Praedicatort állicsunk [Kv; SRE 31]. *1696:* Mi uram mihelyt értettük másnap reggel mindgyárt abba(n) munkálodtunk szorgalmatosonn, mint csendesithessük azt a' dolgot [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1702:* én ă sindely szerzeseb(en) eiiel nappal munkalodom ... Ngöd parancsolattját várom ha Korondi sindely kevantatik-é, vagy pedig zetelaki [Tarcsafva U; Ks 96 Pálffi Ferenc lev.]. *1732:* Rudics Borbara Aszszonj igjekezet es munkalodat kezeségen a fogságbol valo ki szabadulhatásan [Kv; MvRKLev.]. *1778:* lévén Nagyságodnak Nemes Bardocz székb(en) Vargyason egy Bitsak Miklos nevezetü Taxás Jobbágya az Homorod Sz. Pali Curiához, kinekis Praedecessorai sok szánto Földeket és széna fuveket adtak volt el kit egy uton kit más uton az Vargyasi Lakosok(na)k. ezen Jobbágyok igyekeztek azakat viszsza szereztetni és körülötte azak iránt munkalodni, még az melyek kezínél nem volnanak azakatis igyekezünk viszszá hozni [Telegdi-Bacon U; Borb. II T. Baczoni Boda Márton kezével].

7. (el)fárad/megy vhová/vkihez; a se duce undeva/la cineva; sich irgendwohin/zu jm bemühen. *1597:* B. V eo kegme Egez Tanachiaual egietemben fogada meg it valo Zabo Giorgieot ky oda ky Múnkalodgiek zelel Varosokon Varakban falúkon túdakozni, az el marat sebes es beteges legeniek feleol, kik az kereztes mezej hartzkor eltemetek (!) volt, ennek szegeotsege, melliet megis attam f 13 [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével] | az felperes bizonsagitis chak azert vette be az teorüenj Ahogy Ide mu(n)kalottak volt [UszT 10/4]. *1605:* Kgldet kere(m) Kgld munkalodgiek oda szeginyekkel es az miben lehet Klgd segitsen nekik, mert ha oda lesz buzaiok mind ehel halnak meg szeginiek [Torockósztgyörgy TA; WassLt Lad. Torozkay St. Ebenihez]. *1621:* Egy Stephanus Zeydiuensis neüü Deak czinalt uolt az Zaz Templomba ualo Gradualhoz valami versekett hazayaba(n), es hogy ide munkalodot uelle kellett fizetnwnk annak d 75 [Kv; Szám. 15/IV. 12]. — Vö. az *elmunkálódik* cimszóval.

8. fn-i in mellett; precedat de un infinitiv; zusammen mit einem Infinitiv: igyekszik megtenni vmit; a se strădui să facă ceva; sich bemühen/beeifern etw. zu tun. *1679:* Betlen Gergely uram megbántódását is Kgd censurája szerént orvoslani munkálódtam [TML VIII, 407 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1692:* az pénzemet meg kgld ki ném külde, hanem kgld(e)t kérem asztis mentol hamaréb kezemben küldeni munkalodgjek, mivel ... az pénzemból igen ki fogytam [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1708:* Az ökrök arant valo kgd parancsolattyát alazátossa(n) ertem vr(am) és effectualni munkalodom [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

9. közbenjár; a interveni; vermitteln, sich für jn/etw. einsetzen. *1585:* Bonchidai Gergeli, es felesege Anna, valliak ... hallottak Kalachsuteo ferenchneteol, hog' Puskar Balas kerte halala oraian, hog' Ne hagia az felesegett hanem legen segitsegel Tanachaual, es keolchegeuel, azert Meg Emlekezuen arrol, segitette Mind keoltsegeuel s mind Thanachaual, seot eo Maga is Munkalodot feokeppen az procuratoroknal, hog' Ne hagiak, viseliek gongiat az zegeni Azzonnak Mert Jgassagat Jsmeri [Kv; TJk IV/1. 401b]. *1664:* kivántatott gróf uramat levelünk által meg találnunk, hogy ő kegyelme csak magától keresne istenes jó módot abban, írván a residensnek is, hogy munkálódnék az fővezér előtt, mikínt lecsinálhatná az ellene való nehézséget ... ne lenne ... nekünk is történhető nagyobb búsulásunk [TML III, 30 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Caprara[a] eleget munkálódék a török császárnál mind ajándékokkal, mind esztendőnkint való honóráriumígíréssel, de semmit véghez nem vihete a fővezér miatt [CsH 164. — [a]Caprara Aeneas császári tábornok].

10. ármánykodik, fondorlatoskodik; a unelti; Ränke treiben. *1675:* Az Brassóban való pénz vitelét is, ki nem irhatom, az mire tekerték. Egy szóval: látom azon volnának leginkább engem, Kegyelmedet, Kapi uramat, Haller János uramat öszveveszthetnének. Én nálam bizony ördög uram végben nem viszi. Haller uramat is úgy disponáltam, talán ott is héában munkálódik [TML VII, 5 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1710:* a jámbor, igaz hazafiát, Keresztesi Sámuelt, kit az egész ország választott vala praesidensnek, s be is esküttének, s fungála dícsíretesen egy darabig hivataljában, addig munkálódának Apor István által az udvarban, gyalázattal a Diploma ellen kiveték a praesidensségből, s Haller Istvánt, azért, hogy pápista vala, állíták be helyiben [CsH 302]. *1779:* Báró Kemény Miklos, és Sigmond vrak eő Ngok inditották fel a néhai Uratt, s eő Ngok vitték volna bé MVásárhelyre, s munkálottanakis, hogy az irtt gyermekeket eő Nagyságával meg tagadtassák, és a Kemény Jószágbol exhaeredaltossák [Szászzsombor SzD; KS. Kőmives Mihály (70) provisor vall.].

11. *áty* (az Isten) munkálkodik; (Dumnezeu) lucrează; (Gott) wirken. *1668:* Isten ő felsége úgy munkálód(n)ék szívekben, hogy az mely dolgot nagy fáradságunkkal s költséginkkel is elig vihetnénk végben, talán Isten áldása után effélével sokat segíthetnék én is [TML IV, 363 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1787:* kívánom hogy a Jo Isten az ő vigasztalo Lelke által, munkalodjék hathatoson a Nsgtok sziveikben s adjon erőt arra, hogy mind a kedvek szerent mind a kedvetlen dolgokért ditsőithessék az vrat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

12. (a víz) sodródik; (despre ape) a lucra; (Wasser) treiben. *1716:* igen jol mu(n)kalodván az árviz csinált magának utatt [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

munkálódó I. *mn* **1.** dolgozó; care lucrează; arbeitend. *1658:* szőlőben munkalodo 25. Emberek(ne)k ... N. 900[a] [Borberek AF; WassLt Perc. 36. — [a]Cipót]

2. *a maga hasznát ~* maga hasznát kereső; care urmăreşte numai interesul său personal; den eigenen Vorteil/Nutzen suchend. *1772:* Mikor megholt, br. Korda György úr volt mellette ... Hej bé jó helyre akadott a fösvény zsebrák, maga hasznát per fas et nefas munkálódó gazdag ember. Tudom, hogy nem hevert hijában se szeme, se keze [RettE 288].

3. *vki kárára ~* vkinek kárt tevő; care face pagube cuiva; jm schadend. *1758:* Koszta Mihály ... Sombori György Uramra kiáltotta a tolvajt ... kénszeritette a Birot és ... a Falut hogy azon földin hatalmaskodo és kárára munkálodo ökreit és ekéit Titt. Sombori Uramnak fogják el [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17f].

4. vmiben buzgólkodó; care se străduieşte pentru ceva; irgendetwas eifrig tuend. *1672:* A mi pedig illeti az én személyemet, oltalmazzon Isten attól, hogy ilyen szent dologban munkálódó jóakaró uramnak incommodálni igyekezzem, sőt szolgálnék inkább, ha tudnék [TML VI, 316 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

5. érvényre jutó; care se impune; zur Geltung kommend/gelangend. *1710 k.:* Tudom azt is, Uram, hogy az ilyen és ennél sokkalt nagyobb keresztviselései is a te híveidnek ... azoknak üdvességeket a világ elméjével ellenkező utakon munkálódó bölcsességednek és hatalmadnak jelei [Blm. 1001].

II. *fn* igyekvő ember; om silitor; Eifrige(r), Strebsame(r). *1671:* Én ugyan nem gondolhatom, az német okot adjon az törökkel való hadakozásra, de az non putaremtül mindenkor kell tartani. Isten is a vigyázókat és munkálodokat segíti [TML V, 552 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

munkálódtat 1. dolgoztat; a pune pe cineva să lucreze; arbeiten lassen. *1700:* Szygyárto Gaspar Ur(am) munkalodtatván Neeb Márton Ur(am)mal és az munkát rajta hagyván mely miattis nem kitsin kára kovetkezett Neeb Marton Ur(na)k [Kv; ACJk 35]. *1782:* a regi Rátz jusson lévő udvarház hellyen Baro Josika Daniel Ur eö nga Sokat munkálodtatott s költött is hogy meg egyengette s kövekkel az oldalosob részet ki rokatta [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 4].

2. megmüveltet; a pune pe cineva să lucreze/cultive; anbauen lassen. *1742:* a' léány ágat ... ezen Erkedi, Solymosi, és Barátfalvi Joszágokban nem haereditállya, sőt haereditaltatni sem kivánnya, s nem is munkálodgya, vgy mások által is munkálodtatni nem kivánnya [Szászerked K; LLt Fasc. 97].

munkálódzik dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. *1634:* Uram, kegied sokatt munkalodzatt, az feoldekett mindenütt ige(n) nagiobbittia Kegied sok munkaual [LLt 70/7].

munkáltat (el)fáraszt/küld; a trimite undeva; irgendwohin mühevoll hinschicken. *1579:* Iryanak eo Kegmek Barbely Georgnek hogy heaba ide zekeryt ne munkaltassa, mert Az Zegenysegh pincznelkwl semmy keppe(n) az borokat ky nem adgya [Kv; TanJk V/3. 203b].

munkáltatás megmüveltetés; cultivare/lucrare a pămintului; Anbau. *1853:* midőn pedig ott tavaszforduló van, török buzám benne a' kőrülbe lakok és marhák által többnyire legázoltatik, 's igy költséges munkáltatásam mindannyiszor füstbe megy [Kv; Pk 3].

munkamü munkadarab; piesă de lucru; Arbeits/Werkstück. *1829:* Melyhez hozzá adván ... a' Szegények által készitett és a' Boltban találtató munka mivek, és más elado portékák betsü árrát ... 5182 Rf 26 3/4 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

munkás I. *mn* 1. dolgos, dolgozó; muncitor, harnic; arbeitsam. *1662:* az ő életeket ... noha munkásnak, de nyugodalmasnak tapasztalnák [SKr 521]. *1767:* hogy igen munkás Emberek volnának, aszt Se mondhatom, mégis látom csak van mire innyok [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1]. *1775:* mi munkás emberek Lévén száma nélkül igy láttuk, és tapasztaltuk [Mezősámsond MT; BetLt 7]. *1782/1799:* munkás Praefectus Dési Uram, hogy efféléket vegbe vigyen [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 340]. *1823–1830:* Ezen esztendők lefolyta alatt kamarabeli, vagy amint másként nevezik privatus praeceptorom volt Szigeti Mihály uram, igen szorgalmatos tanuló, de munkás és hasznos tanitó ember [FogE 80].

Szk: *~ fáradozás/fáradság. 1729:* azt magam látom, hogy az Mlgs Gubernium azon dologban munkás faradozast tett [Ks 25. IV. 17 Kornis Zsigmond aláírásával]. *1807:* ha az Istennek még továbbis tettzik életemet nyujtani, töbreis véres verijtékemmel esendö munkás fáradságam utan akarok terjeszkedni [Kv; Incz. XII. 3a br. Iosinczi József lev.] ✱ *~ kéz* dolgos kéz. *1825:* a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket [UszLt Marchalis széki jk ad Nr. 304–825]. *1852:* ha a' mező gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogattatik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni de országos kár és elszegényedés következik belőlle [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.] ✱ *kézi ~. 1786:* Az Hetenként szolgálok vagyis kézi munkas Thoroczkai Lakosak közül egyet sem tudak ... az ki az maga Szolgálattyát el vonta volna [Torockó; TLev. 4/13. 29].

2. fáradságos; anevoios, greu; mühevoll. *1595:* Az keues Löüö szérszámot vittettem az Clastromban ... Az Clastromban valo vittel penig meg lehetet volna, de igen kaaros, és munkas, mert mindenkor el kel egy mastol raknj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 155 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1614:* Menniuel nehezeb penigh es munkassob, az nem cziak kwlseo ellensegekteol keorniwl vetetet, es giakran megh rontatot, hanem beliwl eonen magaban felhaborodot orzagokat ... gubernalni [Ks 27 ogy-i végzés]. *1741:* instalok az Mlgs Grof Urnak Considerálván ... beteges es egyes voltomott is ha mod vagyon bene meltoztasek engemet mar Venseghemre nyugodni hadni, es illyen nehez es munkas hivatolban bele nem alitani [Zejkfva H; Ks Zejk Miklós lev.]. *1757:* Guraszáda Határán(a)k olyan állapottya, és természete vagyon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogattatik, és nem tágasittatik erdőháton fekvénn szaporán a' Bokor fel vészi [Guraszáda H; BK ad nro 144].

3. segitő, támogató; de ajutor; behilflich, unterstützend. *1705:* Végeztük ... Hogy a kis réte(n) Pap Daniel Atyánkfiának adott kertiről valo Levélnek meg pecsétléséb(en) Hadnagy Dálnoki Daniel vr(am) és Notarius Uraimék legyenek munkások és pecsétellyek meg; mely dologba(n) authoraltuk is eö Kglket [Dés; Jk 348b]. *1708:* A' Gabonák el adásáb(an) jó sziuel leszünk munkások csak csepeltethetnök el es lenne keresetek [Fog.; KJ Fogarasi János lev.]. *1725:* A mi toábbá az Padimentomozni való kövek dolgát illeti ... én könnyen kiis hányathatom, de most semmi képpen be nem szállíthatom ... mihelyen modot látok benne, mindgyárást munkás lészek benne [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1750:* Köszönöm alázatossággal a Méltoságos Ur szép Uri

Gratiáját hogj méltoztatot fel szabadulasomban munkás lenni [O.csesztve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. *1778:* Ezek felett az belső Joszáganakis az folyó viz nagy kárára vagyon ... ez irántis igyekezünk munkásak lenni, hogy az Faluis az folyó vizet vigye a régi alveusába [Telegdi-Bacon U; Borb. II T.Baczoni Boda Márton kezével]. *1782:* Csak Munkás leszek benne hogj még a Mint lehet a kantzellarián Tanoljon [Kackó SzD; Kp II. 7 A. Sombori Borbara nyil.] | nem is hallottam hogy legkissebb részeben is munkás lett volna a' Productionak, vagy ahoz kivántato Jobbagyok(na)k és Sellerek(ne)k meg szerzésében [Torda; KW]. *1842:* meg Istáltam Jüngling Major Urat hogy lenne Munkás ... dolgomot ... fel küldeni a' felséges fő Hadi Vezérséghez [Bereck Hsz; HSzjP].

4. munkaigényes; care cere/necesită un volum mare de muncă; arbeitsintensiv. *1650:* noha teob feoldet es kerteket szakasztottunk ahoz, de sokal alkalmatlamb az teob reszeknel ... mert soueny mind az mezo felol esuen, kulseó es igen sok munkas, faratsagos kertelesekkel ez az resz bantodik inkab megh [Folt H; BK sub nro 117]. *1681:* sem mint ket helyen levö nagi kötséges munkas epület allyon gondviseletlenül, jobb volna czak az egynek viselnek jol gondgiat [Hátszeg; VhU 149]. *1735:* Edgyes fa Székek festett, és festetlenek Sz. Benedeken 99. Kóródon 115 ... de mivel munkásabbak és elébb valók a Sz. Benedekiek közül némellyek azon Superantia in bonificationem Kóródon marad. Almarium Sz. Benedeken 5, Korodon 3, de ennek edgyike Diofábol munkás és drágább [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1806:* a' Kükülló vize a' régi igaz árkábol Insinéri el intézés szerént ... a' mostani follyo helyére Szék erejével Csinált munkás Gáttal el mozdittatott [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1809:* az idén már két leg munkásabb holnapok el telvén, mégis magokat volonterek csak négyen jelentették [Parajd U; UszLt ComGub. 1743].

5. megművelésre alkalmas; cultivabil, care poate fi cultivat; zum Anbau geeignet. *1754:* a Várhegy alljaiaknak ezen helljség régtől fogva valo munkás helljek [Ditró Cs; LLt]. *1814:* az nemes commonitásnak fennmaradott osztatlan továbbra hagyatott erdejéből ... hogyha magáénak elnyerhetné azon kicsin munkás elfoglalt partikulácskát [Szárhegy Cs; RSzF 139].

6. vmilyen munkájú; care este lucrat int-un anumit fel; von irgendeiner Arbeit. **Szk:** *filigrán ~. 1730:* égy Filegrán munkás arannyas kard [Kv; Ks 15. LXVIII. 6] ✱ *igen ritka ~. 1748:* Láttam ... egy igen ritka munkás kóves Török Nyerget, tiszta ezüst kengyeleivel édgyütt [Torda; Szentk. Sig. Pap (50) ns vall.] ✱ *szép ~. 1732:* Egy arany drága paszomántos öv ... szép munkás Czirádákkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7] ✱ *török ~. 1700 e./1770 k.:* Egy török munkás, de rongyos keszkenő [SzConscr. 46].

7. fondorlatos, ármánykodó; şiret, viclean; listig. *1764:* Ezen mulatságos Lövöldözes Senkinek Semmi kárával nem esvén mitsoda Emberek(ne)k s kiknek esett munkás Költöményekböl, s kik hiresztették, s kik Fogták ra, ki eszétöl s Fejekböl sült hogy ezen játékos Lövöldözést arra magyarázták mintha bizonyos Uri Asszonyt kivántok volna által löni [KS táblai vk]. *1765:* Mind ezenn mulattságos Lövöldözésekröl rosz végett valo hiresztelések ollyan világos tsak munkás találmányok mint a Délb(en) tündöklö napfény [Gerend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.]. *1779:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Ezen Protestatio tételre ... kik inditották fel Néhai Kemény Gergely Ur eö Ngát, kik vitték bé Marosvásárhelyre és kik voltanak munkások, hogy édes Gyermekeit eö Nagyságával meg tagadtassák, és a Kemény Joszágbol exhaeredaltassák? [Dob.; KS vk].

II. *fn* (bérért) dolgozó ember; muncitor, lucrător; Arbeiter. *1663:* az füreszt epittetven, töb munkasokkal eggiüt, el ellenzem, Tisztem szerent, Certificalám is Keresztwri Istvanne Aszszonyomat, fiaival edgiüt ... az hatalmaskodásért, az Szeredai szek(ne)k elsö napjara ok adasra [Szováta MT; Berz. 11. 79/7]. *1677:* Vizaknát Szeleste Székböl a' régi usus szerint tartozzanak segiteni munkások adásával, és nem a' töb Regius fundusrol [AC 243]. *1681:* Az Bányákba(n) levő Munkasok — s fizetések[a] [VhU 66. — [a]Köv. a fels.]. *1702:* az specificált Munkásokat ... rendellyék ugj el, hogy Azon Munkások ... házas, tüzes, lakos, és az munkára alkalmatos emberek legjenek, kik az munkát continuálhassák, és ... az épités körül és munkásokra provideálo Fő Commissariusoktol is illendőnek itiltetvén acceptáltathassanak [UszLt IX. 77 gub.]. *1780:* Senkinek idö közben más szegödett mivessét el hoditni, vagy Udvar erejével el venni szabad ne légyen ... mivel az efféle exorbitatio tetemés kárt szokott okozni a' szegény Gazdának, kinek munkássát más el-kivánnya, az illyen flor. 12. büntettessék, a' mives pedig azon Esztendőben mellyre bé szegodött legelsö gazdájánál maradjon [Torockó; TLev. 96]. *1843:* Nékem parancsolatom lévén, hogy idei Szent György napja után való napra ... erdőmagvetésre munkásakat küldjek ki, küldöttem 18 embert [VKp 115]. *1862:* Toth Lidia ... szivargyári munkás [Kv; RHAk 168].

Szk: *belső ~. 1699:* szorgalmatosa(n) Ura otha(n) ne(m) letebe(n) kivaltkepen, mind külso s mind belso mu(n)kasimhoz ki tekint, és azokat a munkab(an) szorgalmatoztattya [SzJk 315] ✱ *fujtató ~. 1780:* Kohokban futató munkásnak kész kost mellett fizetése légyen egy Ágas vastól tizenkét pénzt [Torockó; TLev. 7b–8a] ✱ *kézi ~. 1758:* az ... Zágori lakosok mint hogy ... azon hidon valo járásokat el nem Kerülhetik ... az midön requiráltatnak ... Udvari Tisztyei által ... Kézi munkásokat az mire Kivántatik nékikis mennyibe(n) tehetségek engedi suppeditálnak suppeditáltatnak [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 14] ✱ *külső ~ → belső ~* ✱ *szellemi ~. 1879:* Aztán felhívott, hogy a lap szellemi munkásainak mindenesetre díszes seregébe álljak be [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *verőbeli ~. 1803:* a' Gazda maga Matériáléjában, kivált az Verőbéli munkások miat meg fogyatkozik, és csonkulást szenved [Torockó; TLev. 9/35].

munkásan 1. fáradságosan; anevoios, greu; mühsam. *1662:* mennyi módon és mennyi formán sértettenek, szegettettenek és mocskoltattanak meg nemcsak a bécsi békének szerzésében nehezen és munkáson erősített articulusok, hanem még a pozsonyi articulusok is [SKr 106].

2. nagy munkaráfordítással; cu pricepere/migală; mit großem Arbeitsaufwand. *1751:* A(nn)o 1751 ... Nemzetes Szabo Gergely Vram ajándékozott égy sokféle posztobol munkáson csinált asztalra valo boritékot, mely a külsö Templomba az asztalra tétetett [Kv; KvRLt X. A. 43c].

munkásember muncitor; Arbeiter. *1840:* mint fáradt munkás ember égy pohár pálinkát innya bé tértem [Dés, DLt 166].

munkásság tevékenység; activitate; Tätigkeit. *1799:* én papi 's keresztyéni kötelességemnek, a' mennyire ki terjedhet munkásságom jo Lelki esmerettel igyekezem meg felelni [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref.pap kezével].

munkatétel munkavégzés; prestare de muncă; Arbeitsleistung. *1756 k.:* Minthogy sok Bányák vagynak, és találtatnak ollyanok, a' mellyekben a' Viznek állása miatt nem dolgozhatnak, a vizet is ki nem botsáthattyák, az illyetén Bányák alá pedig, más idegen Bányász sók költséggel és munka tétellel Stolnát viszen, mellyel a' vizet ki botsáttya ... azon aloll óvé lévén az határ, ugy mindazonáltal hogy 'a Felsők(ne)k Bányáját el ne ejtse [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1772:* harmincz két Esztendőktől fogva ritka Holnap tőlt vgj el, a' meljben én hol munka tétel végett, hol pedig másképpen ezen Malomban meg nem fordultam volna [Ádámos KK; JHb LXVII. 291]. *1776:* A' Kohókban és Verőkben való munka tétel folytatásában mostanság a' futatás jövén difficultásban ... a futatást igy határoztuk[a] [Torockó; TLev. 7/5. — [a]Köv. a részl.]. *1777:* az Exponens Testvéreit hivta ide munka tételre, de akkor nem jöttek, s tsak edgyedűl kénlodott cir. 20. Esztendőktől fogva [Dupapiatra H; GyK]. *1842:* A gyalogosok sok felé voltak el osztva, főbb munka tételők volt a Ronai két szőllő hegyek közti irtáson fel emelkedett szepre tisztitás [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. — L. még VKp 133.

munkatétlen munkaképtelen; incapabil de muncă; arbeitsunfähig. *1846:* Darvas János ... kezét ugy meg ütötte hogy ez által nyomoreká és munka tétlenné tette [Dés; DLt 530/1847. 14].

munkatévő munkavégző/igás (állat); (animal) de povară/muncă; Arbeits (Tier). *1652:* adának ... két járó ökrőt az magok minden napi munka tévő haszon vévő béres ökrök közül [Kelementelke MT; Ks 13. XVII. 5]. *1667:* Az hugom Szinyeiné asszonyom számára szeretnék és kivánnék jó erős és munkatevő lovakat vennem [TML IV, 23 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz].

munkátlan munka nélküli, dologtalan; fără lucru/ocupație; arbeitslos. *1839:* a falunak munkátlanabb lakosi faszujka, v(agy) diszno dinye szedese szine alatt, a török buzáinkba tetemes károkat tesznek [KLev.].

munkatura élelemsegély; ajutor de alimente; Nahrungs/Lebensmittelhilfe. *1822:* Egerbegyi Majsza Iliáné Inst(antiája) mellyben a Birák által incompetenter rá rott 2 Rft. és 20 xr munkatura, fizetésétől menté tétettetését kéri, két Rftya lévén portioja [TLt Közig. ir. 1260] | Anno 1822 Mező Bőly (!) falunak a' Munketurarol valo szám adása ... A Munketurabol szakasztot hadi Szegedelemre Rf 5 ... A Munceturabol Meszarasakat Rf. 8 [i.h.].

A falusiak a megelőző évekbeli éhség alatt élelemsegélyt kaptak, s talán erre vonatkozik a munkatura.

munka-végbevitel munkavégzés; prestare de muncă; Arbeitsleistung. *1711:* méltoztassék az Ur meg tekenteni, micsodas bajoskodás és munka vegbé vitél legyen mikor az Embér csak mástol vár [Vacsárcsi Cs; BCs].

munszár kelmefajta; un fel de stofă; Art Textil/Stoff. *1687 k.:* Egy vegh Egész Munszártol f — //15 [MvRKLev. Vect. 3].

muntli (rövid) kabát; mantelă; (kurzer) Mantel. *1664:* Egy fekete virágos Atlasz nyári muntlit Bojtos bársonyos [Beszt.; SL]. *1693:* Edgj muntli nestel béllett az eleje fekete kanaváczbol valo flo. 32 // — Edgy pegymetes szőr atlacz muntlj flo 10 [Ne; DobLev. I/37].

Vö. a *mantli* cimszóval.

muntlipánt ? (tölgyfa)válaszfal; perete despărțitor (din stejar); (eichene) Trennwand. *1841:* Ezen konyhát egy tőlgy fa muntli pánt el választván arrol a konyha kémény(ny)e téglábol jo modgyával vagyon ki vive [Km; KmULev. 2].

muntliszák l. muntlizsák

muntliszt finomliszt, lisztlánq; făină de lux, lamura făinii; Mund/Kernmehl. *1752:* Kuldgyön Kegyd Semle kását munt Lisztet [Nsz; Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev.]. *1757:* Három véka Muntlisztre Rhf. 4 xr 12 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 152a]. *1766:* Az Malmokb(an) ... Munt Liszthez valo Lada 1 [Déva; Ks 76. IX. 16]. *1789:* Eő Nagyga Számara Csinyált 6 Véka Munt Lisztre Ment Cub 2 Metr 2 [uo.; Ks 95]. *1797:* (Vettem) Aradon 4. Mázsa fáin Munt lisztet ... 22 rf [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 49]. *1801:* Hat kupa mont liszt [F.zsuk K; SLt 17]. *1841:* 20 véka Tiszta gabonábol, midőn meg mosattattam, rostáltattam, munt lisztnek ugy semle lisztnek őröltettem [Görgény MT; Born. G. XXIVc]. *1850:* 1/4 mázsa mundliszt ... 5 vft. ... Öt véka köz liszt, jó elegy buzából 15 vft [Algyógy H; Born. F. I i]. *1850 k.:* 8 kupa muntliszt 1 Rf 36 xr [Kv; Pk 6]. *1862:* 12 kupa mundliszt [Gyszm; LLt].

muntliszt-készíttetés nullásliszt-készíttetés; măcinatul făinii de lux; Mundmehlmachen. *1771:* Fejér V(á)r(me)gyei Joszág Tisztye Cseh Mihály Ur(am) a' mint reportérozta ... költött a Temetésre Iosszág proventyéből é szerént ... Munt Liszt és Semlye kása készíttetésre 182//52 [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.].

muntlisztttartó finomliszt-tartó; în care se păstrează făina de lux; zum Mundmehlaufbewahren dienend. **Szk:** *~zsák. 1753:* Munt Liszt tarto Sákon van vas karika nrő 10 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

muntlizsák, muntliszák köpenyzsák, iszák; desagă, traistă; Mantelsack. *1732:* Egy Német posztó muntli sák hammu Szin [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34]. *1763:* mint hogj maga az fogadósné is recognoscallya, hogy Mészáros Pál kezében adta muntli szákját az fogadosnénak, de ... vilagosan ki nem lehet tanulni, hogy azután hova lett azon muntlizsák ... az fogadosne szolgálojával edgjütt esküqjék meg, hogj Mészáros Péternek muntli szakját bé adták, s' nálla semmi portékája nem maradott [Torda; TJkT V. 171–2]. *1803:* a Legenyem az alatta lévő Lorol a Muntli szakamat el vesztette, volt pedig a Muntli szakban egy Tsukuláté Szin Mente Bárány Bőrrel praemezet ollyan Szinű készülettel készitve, ugyan olyan Szinű Nadrág és egy Lájbi[a] [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 64 Boér Antal kezével. — [a]Folyt. a fels.]. *1809:* Egy pár Sarkantyu Szijut attam 30 xr. ... Egy Hámnak a' Szügyit őszve todottam ... 2 Rf ... Egy Uj muntli zsákot tsináltam ... 35 Rf [Kv; SLev. 2 Ambrus János szigyártó mester szám.]. *1813:* 1. rosz Montli Zákk [DLt 631 nyomt. kl].

muntyán I. *mn* 1. havasalföldi, Havasalföldről bevándorolt; muntean; aus Muntenien, Muntenier. *1677:* Orosz, Oláh, Muntyán, s' egyéb nemből állo, uratlan, lézzengő em-

berek, szolgaságra vagy jobbágyságra köteleztessenek [AC 265].

Szn. *1640:* Serb Munta(n) [A.árpás F; UC 14/48. 137]. *1648:* Vintelya Muntyan. Kraczon Muntyan ... nem regen jöt [F.árpás F; UC 26]. *1667/1681:* Muntyan Nyagul [VhU 358 Zolyomi Miklós ad. lev.]. *1681:* Muntyan Stephan [M.brettye H; VhU 99] | Muntyán Pavel [Hátszeg; VhU 141]. *1690:* Muntjan Istvan [Keresztúrfva U; UszLt X. 78]. *1761:* Muntyán Kratsun [H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1766:* Muntyan Istok [Kozolya H; Ks 74. VII]. *1794:* Muntyán Gligor [Déva; Ks].

Szk: *~ asszony. 1640:* Nyagoe Koszte ... edgy fia Salamo(n) nem tudgiak hul budosik edgy Muntan Aszszoni lakik ben(n)e [Ohába F; UC 14/48. 36] ✱ *~ ember. 1642:* Az Hunyad vármegyebéli atyánkfiai is jelentik kegyelmes urunk, hogy laknanak vármegyéjekben oly muntyán emberek, kik feleségek után nemes funduson lakván, nemességnek praetextusa alatt minden gonoszságot, lopást, gyilkosságot, tolvajlást megcselekesznek [EOE X, 328 Törvényszövegben] ✱ *~ jobbágy. 1637:* Ztantsul Boyer szalitott Muntany Jobbagy [Kopacsel F; UC 14/42. 84]. *1680:* Fugitivi ... Angyel Boankés, Tövisen lakik ... örökséget ö nágok munttjan Jobbagyi birjak [F.porumbák F; ÁLt Urb. 56] ✱ *~ oláh. 1632:* Ez jeöueueny Muntian olahok az el szeökeöt jobbagiok hazaiban laknak [Sebes F; UC 14/38. 25] ✱ *~ zsellér. 1640:* Radul Knide p(uzta) h(elye) ... edgy fiacskaia marat hozza most edgy Muntan sell(er) lakik benne [Dridif F; UC 14/48. 108]. *1680:* a sellérek csak két napot szolgálnak egy hétben; erröl penig az Muntyán selljerek(ne)k Asz(onyun)ktul ö nagatul" annuentiajok is vagjon hogy az mint Lorantfi Susanna Feiedelem Asszoni idejeb(en) szolgaltok, mostis az szerint szolgalljanak [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49. — "Bornemisza Anna fejedelemasszonytól] ✱ *~ zsellérjobbágy. 1632:* Boęr Miklósnenak ezen faluban maga feöldere szallitott Eött Muntian Selljer Iobbagia [Kisberivoj F; UC 14/38. 33].

2. havasalföldiektöl viselt/használt; muntenesc; von Munteniern gebraucht. **Szk:** *~ ing. 1742:* Egy muntyán Ing [Nsz; Told. 19] ✱ *~ keszkenö. 1740:* Styirbulnak a Szokmánya csinálásáért Dr. 60 Valami Muntyán keszkenökért Dr. 48 [M.köblös SzD; RLt Rettegi István, DiarOec. 7] ✱ *~ oláh nyereg. 1737 k.:* Edgy kis oláh néregh. Egy muntyán olah Aranyas néregh [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

3. *~ ország* Havasalföld; Muntenia; Walachei. *1747:* Groza Makavéj fiaival együtt ... Muntyán országbol a kurucz vilag után ki jöttenek [Nagycég K; ApLt 2 Katinan Vasziły (77) jb vall.].

II. *fn* **1.** havasalföldi ember; muntean; Walache | Havasalföldröl bevándorolt ember; persoană imigrată din Muntenia; aus der Walachei Eingewanderte(r). *1632:* Hauas feöldeböl (!) jeött muntanok kik az el mult eözzel czinaltak egy egy kalibatt, uadnak szam szerent No. 10 [Holbach F; UC 14/38. 13]. *1637:* Bukur nanye ... maga imit amot paztorkodik hazab(an) muntyan lakik [A.venice F; UC 14/42. 195]. *1640:* Ezeken" kivül Kemeni Ianos Ur(am) reszen vadnak az faluban 51 haz Iobbagi szam es negy puszta haz melliekb(en) mosttis valami Jöveveni Muntanak laknak sellerül [Bráza F; UC 14/48. 89. — "Az Elözöleg fölsoroltakon]. *1677:* Zörény Vármegyében jöt, és ot meg-marhásodot Muntyánok ha viszsza akarnak menni, avagy vitetni, harmad rész marhájokkal bocsássák-el, két részét meg-tartván a' Földes Urok [AC 233]. *1681.* ezen Muntyanok" ... Tizen öt Juhbol adnak dézmab(an) egi báranyos Juhot; és ha 15 fejösre nem telhetik, Tizböl egi mejorat adnak [VhU 202. — "Az Erdőhátság három falujából valók]. *1700:* Az utrumban Specificalt Személlyeknek az Attyokat hitták Opris Peter(ne)k; és nem Csonokosi örökös jobbágj vólt; hanem Havasoly földi Muntyán volt és onan származat ki jöven elsöben ide Csonokosra; annak utánna fogta magát be ment Havasolföldében; onnan egi idö mulva ismetlen ki jót és telepedet Csernára ... az holottis azon két fiai lettenek [H; Szer. Dumitru Sandon (50) jb vall.]. *1726:* Tudatja, hogy a gabona szük termése miatt a pálinkafözéstöl a zsidókat, örményeket, ráczokat, bolgárokat, muntyánokat eltiltották [Kv; SzO VII, 321]. *1735:* Lo vasarlo muntyanok avagy Törökök egy nihanyan vadnak de az lo olcso olcson ve⟨szik⟩ [Kv; TKl Mihály Deák Teleki Ádámhoz]. *1758/1761:* mindnyájon Muntyának lettenek vólna, és ittenn Jobbágyosittattanak meg Sellérségekbenn, nagyobb részint Bartsai Abraham Ur keze alatt [Pad H; Berz. 17a]. — L. még EOE X, 376; UF II, 621.

2. Havasalföld népe; populația Munteniei; Volk der Walachei. *1655:* az ország ... igen félvén az Muntanoktól, ha nagyságod 2 vagy 3 ezer emberét ide nem bocsátya, bár csak Bozavásáráig [RákDiplÖ 196 Mikes Kelemen II. Rákóczi Györgyhöz].

3. havasalföldi pénznem; monedă muntenească; Geld/Münzsorte in/aus der Walachei. *1727:* ez mái naponn fizetett eö kegyelme Opris Irimiáért eöttven hat múntyánt és egy sústákot [Harasztos TA; Orb.].

munzeria csikóskert; loc îngrădit pentru mînji; Fohlengarten. **Hn.** *1805:* Zállogba birván Nagyságod a Maros Németi határon ... egy nagy darab hellynek (: mellyet Csitkos kert(ne)k csináltatott 's. most Munzeriának neveznek :) [GyK XI. 4/17].

munyator l. monyator

murányi a Murány (Gömör m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Murány; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Murány (Kreis Gömör). **1.** Murányban készült; fabricat în Murány; in Murány verfertigt. **Szk:** *~ porcelánedény. 1849:* Görgényi Porcellán Edények el raboltattak és öszve törettek 556 Rf ... Batizi és Murányi porcellán Edények 230 Rf [Dés; DLt Csedneki József üveges és pléhes boltjából Urbán bejövetelekor elrabolt, összetört holmik lelt.].

2. Murányból származó; din Murány; aus Murány stammend. **Szn.** *1663:* Himvarro Mester Muráni Janos [UtI].

murátforma szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *~ra csinált nyereg* egy fajta törökös nyereg; un fel de șa turcesc; Art türkischer Sattel. *1651:* Négy Muratformára csinált nyereg felöl is poroncsolt nagyságot [MTE I, XXIII, 46 Földvári Ferenc II. Rákóczi Györgyhöz Konstantinápolyból].

murát-nyereg egy fajta törökös nyereg; un fel de șa turcesc; Art türkischer Sattel. *1665:* Hat Murat nyergeket bársonyost es Szkofiumost végjen Pasko Vr(am) az árrát meg adgjuk [UtI]. *1676:* Budai Péterék hoztak be ... Item egy murat nyerget hetven tallérban [AUt 264]. *1681:* Regi igen viseltes szkofiummal szederjes bársony Muratt nyereg kengyel nelkül | Török, avagy Muratt nyergek | Murat nyereg alá valo Nemez nro 3 | Fejervarra ... Eot Kurtány s

Harom murat Nyergek [UtI]. *1688:* egy Török nyerégh csak pusztan ... egy Murat Nyeregh kőzőnséges a' kengyellel edgyütt [Beszt.; Ks S.Misc. 27].

Feltételezhető, hogy ez a nyeregfajta Murád szultántól kapta a nevét [RMFegyv. 342].

murgyó *becsm* kb. semmiházi; nemernic, om de nimic; Taugenichts, Hergelaufene(r). *1733:* Tugyae avagy hallottae ... ki szidta difamalta Forro János uramot és micsodás mocskos szokkal ki illette, hát hunczfutt murgyonak és végzett dolgu embernek ki mondotta? [Oroszfalu Hsz; HSzjP vk].

murkos I. *mn* **1.** vadmurokkal/Daucus carota nevű parlagi növénnyel benőtt; plin cu morcov de cimp; mit Daucus carota benanntem Unkraut bewachsen. *1851:* Augustus 30án kiadván 2 kalangya rozsát a jobbat hol t.i. nem volt annyira meg dölve és nem oly murkos mint egyebütt — Csontos ... annyit mondott hogy potolyam még valamivel, mert burjános [BetLt].

Hn. *1650:* Az Murkos Domb alat (sz) [M.fenes K; EHA]. *1676:* az Murkos ay fenekin megye(n) [Gyalu K; EHA] | Gyalu felöl murkos ay fenekin [Nagykapus K; KHn 163]. *1768:* Murkosájban [Gyalu K; EHA]. *1781:* promontorio Murkas hegy dicti [Kolozs K; EHA]. *1796:* Murkosaiban (k) [Gyalu K; EHA].

2. sárgarépával bevetett; semănat cu morcov; mit Karotten/Mohrrüben besät. *1817:* két táblát hagyma magalis ültettünk bé, murkos-táblát kettőt, petresejmest edgyet [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

3. '?' **Szn.** *1656:* Murkus Istvan [SzJk 79]. *1848:* Kiadás ... Murkosnak, amiért a harang lábját megrenováltа frt. — kr. 60 [Nagykapus K; ETF 107. 17].

II. *fn* **1.** vadmurokkal/Daucus carota nevű parlagi növénnyel borított terület; loc plin cu morcov de cimp; mit Daucus carota benanntem Unkraut bewachsenes Feld. **Hn.** *1650:* poato quodam ante vallem n(omi)ne Murkos in vecinit(a)te [Gyalu K; EHA].

2. sárgarépa-főzelék; sote de morcovi; Karotten/Mohrrübengemüse. *1759:* Asztalok nem volt cifra az uraknak is csak az én értemre is, hanem széltiben felvitték a káposztát, répát, murkost, kaszáslevet s több efféle régi magyaros jó étkeket. De most soha sem tudja az ember az uraknál mit eszik, mert egy tál étekben húszfélét is egybehabar s úgy főzi [RettE 90].

murok 1. sárgarépa; morcov; Karotte, Mohrrübe. *1595:* Racz Andrasnetol veőtte(m) Salatat, Paret, Murkot és Retket mindenesteol per f 2 d 25 [Kv; Szám. 6/XVI. 72]. *1614:* Minden kerttbeli vetemenyt is, kaposztat petreselymet, Murkot, Repat az Ioszagban neüellyen, hagymat fokhagymat. Es mindenkor az hús melle Adgyon az szegenyeknek abban [Kv; AggmLt A. 83]. *1680:* ezen Pinczének ... vadnak deszkakkal egy mástol el szakasztott, és fövénnyel ... meg töltet, retek(ne)k, murok(na)k, petreselljem(ne)k torma-(na)k valo agyai [A.porumbák F; ÁLt Inv. 19]. *1702:* (Férje) Kegyetlenül verte rongálta egy fő verés hagymayért égy főzet murakert ugy el kinzatta hogy csudájára állottanak ki a' szomszédcsági [SzJk 338]. *1706:* Petreselyem, Murk (!) veres hagyma elegendő | Murók, petreselyemis van [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1712:* igirtünk ... murkot metr. nro 1 [Dés; Jk]. *1717:* Két Sákban magjaro hagjma, más Sákban fél vékáni Török fokhagyma, Két felöl fen valo alma ászok melyben vagjon murok, kevés körtövély és Répa, Ittem más egj alat valo kis ászkon Petreselyem [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1768:* Hagyma semmi sem lett ... Murak egy kosárné [Esztény SzD; Told. 5a]. *1793:* Murak Petersejem tzellert ... felesen [Faragó K; Told. 19]. *1798:* Találtatott hét Véka Murok [Vingárd AF; KCsl 5]. *1841:* visznek egy Véka Fuszujkát ... egy véka murkat [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh].

Szk: *ásott ~.* *1688:* Asott murok Sax Cub. 6 [A.porumbák F; UtI] ✱ *sárga ~.* *1812:* Quitantia Huszonőtt véka kőz czíponak valo lísztről, kilencz véka szemes Törökbuzárol, hatt véka sárga Murokrol három véka pityokárol [Kv; IB Kis Ferenc számtartó kezével].

2. sárgarépavetés; strat de morcovi; Karotten/Mohrrübensaat. *1656:* Ezen kertben az tablaknak az szelin vadnak gyümölcs fak ... el vetett veres hagyma agy nro. 12. Petreselyem agy nro. 10. Murok nro. 1 [UF II, 177]. *1679:* Másik veteményes kert ... 23 táblara vagyo(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kék kaposzta, veres Czekla, tárkony, Zsállya [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1688:* az vetemenyes kertben ... Vagyon ... petreselye(m) 15 apro agygyal ... elegyesleg veres hagymaval, murok kilenczed fel ágygyal [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7] | egj agj murkombol semmit ki nem adtak, mind magok szűksegekre költöttek [Kv; UtI]. *1694:* Veteményes kert ... elosztva, négj eőreg táblákra ... Az 4dikb(en) vannak: ugorka, kerti borsó, Murok [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.]. *1699:* vagjon egy vetemenyes, es viragos kert tablakra fel osztva ... melly-(ne)k első tablajában vagyon foghagyma ... masik Tablában van murok ... Harmadik es Negyedik Tablaban mind petreselyem [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. *1778:* Két tábla Murok két Tábla Peterselyem [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1789:* Az Udvar háznál lévő veteményes Kertbe 1mo Egy Tábla Fokhagyma, Egy Tábla Murok Petresellyem, Egy tzukker Borso, Öt Agy Vereshagyma [Branyicska H; JHb XXXV/65]. *1802:* Murak egy néhány ágyal szépen nevekedik [Szászerked K; LLt 60/1681].

Szk: *ásatlan ~.* *1688:* Asatlan murok ágjal nö 15 [A.porumbák F; UtI].

3. murokeledel; sote de morcovi; Karotten/Mohrrübenspeise. *1710 k.:* Sára ... nékünk olyan jó magyar módra főzte az étket, mert a sok magyar deák már megtanította volt ... tehénhús, berbécshús petrezselyemmel, káposztával, murok paszternákkal, néha birsalmával is, rizskása tejben ... nem tobzódtunk ugyan, de ugyan eléltünk[a] [BÖn. 575. — [a]Utrechtben].

murokágy sárgarépa-ágyás; strat de morcovi; Karotten/Mohrrübenbeet. *1688:* Peterselyem Agy nrö 120 Murok Agy nrö 31 [Görgény MT; UtI].

murokmag sárgarépa-mag; săminţă de morcov; Karotten/Mohrrübensamen. *1656:* Ezen also kertben vagjon, petreseljemel be vetett agy nro. 30. Murok maggal vetet agy nr. 4 [UF II, 154]. *1765:* Vagyon ... Egy fazekban Murok másban Petreselyem mag [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 49. 9].

murokrépa sárgarépa; carotă, morcov; Karotte, Mohrrübe. *1681:* Vagyo(n) itt: Magnak valo kaposzta fö Nro 100 Kerek fejü apro repa ... Retek ighen apro ... Torma ... Murok répa [Vh; VhU 570]. *1682:* Nyers repa ... Murok repa [Vh; VhU 693].

muroktartó sárgarépa-tároló; unde/în care se păstrează morcovi; zum Karotten/Mohrrübenaufbewahren dienend. *1656:* Jnet eleb menven ugyan job kez felöl vagjon egy köböl rakott kapozta es egyeb kerti vetemej, petresellyem murok retek etc tarto pince [Fog.; UF II, 153].

murrog süvít; a şuiera; brausen, sausen. *1739:* az magam baltámot is ugj hajták utánnunk, ugjan murrog vala [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP St. Hodor (49) pp vall.].

murvai l. morvai

murza (tatár) méltóságnév; titlu purtat de demnitari (tătari); (tatarischer) Würdenname/bezeichnung. *1621:* Az tatárok murzája Kolozsvárra jöve, az hol az gubernátor is Kolozsvárt volt akkor [Kv; KvE 152 SB]. *1658:* Ittem adtanak egy tatár murzának százötven tallért, mivel fenyegetődzvén, hogy az Hóstátot meggyújtják [Kv; KvE 178 LJ]. *1662:* A szultánok, murzák a Szent László gyönyörűséges bányájában megferedtek vala | egy magyarul tudó legény küldetett be egy tatár murzától, értekezvén; akarna-e hódolni a város, nem-e? [SKr 452, 657]. *1674:* Galga szultán Moldovából küldött egy murzát követségül urunkhoz egy látogató levéllel, kinek páreáját Kegyelmednek elküldtem. Az mellett egy paripát is küldött nyergestül, fékestül [TML VI, 657 Székely László Teleki Mihályhoz].

muskáta muskátli, pelargónia; muşcată; Geranie, Pelargonie. *1792:* Muskáta [CU]. *1813:* üveges virág ház ... Muszkáta szép zöld, Cserép 6 [Koronka MT; Told. 18].
Szk: *kerek ~. 1813:* Kerek Muskata [Alpestes H; Told. 18]. *1814:* Kerek Muskáta Cserep 13 | Kerek Muszkáta 78 [Szászvessződ NK; i.h. gr. Toldalagi Kata lelt.] ✱ *török ~. 1814:* Török muszkáta cserépbe 3 [uo.; i.h. ua.].

L. még a *rózsamuskáta* címszót.

muskátagyökér muskátligyökér; rădăcină de muşcată; Geranienwurzel. Szk: *kerek ~. 1813:* Kerek Muskata gyökér Nro 15 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

muskatér l. muskotély

muskéta (állványos) kanócos puska; muschetă; Muskete. *1628:* Huz eöreögh rud vas. Tiz apro Singh vas. Hat Musketa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. *1648:* Die 2 Junii adtunk az muskétáktól az tisztitáson kivül, az kinek mi héja volt, az ki nem restellette maga meg tisztitotta [Mv; EM XVIII, 404]. *1656:* Ket musketa Eöreg, Egy snetth puska tok [Doboka; Mk Inv. 2]. *1658:* Leöveö szerszamim az menye vagyo(n) Az Szabo Czhenak azokbol hagyok egy Musketat Nro: 1 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1662:* A várbul" a népet mind kifogyatván s fogatván ... sok szép szakállasokat s Patakról oda hordott seregbontókat, muskétákat, minden azokhoz való sok szép port, golyóbist ... szekerekre rakatván és belőle kitakarittatván ... az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 546. — "Az elfoglalt bihari Pocsaj várából]. *1678:* Uzonbol" vitte(ne)k el ... Két Muskétát ... Egy kozák puskát [BLt 1. — "Hsz].

Vö. a *muskotély* címszóval.

Szk: *aprószerű ~. 1653:* (Küldött) valami aprószerű muskétákat is palaczkokkal együtt, minden puskához két két palaczkok valának ... némelyek öt ezernek mondották [ETA I, 43 NSz].

muskétaágy-fúró burghiu de găurit patul muschetei; Musketenrinnenbohrer. *1666:* Muskéta ágy furo [MNy XXXVIII, 210].

muskétacső kanócospuska-cső; ţeavă de muschetă; Musketenrohr. *1665:* Rosz szakadozott musqueta czö no. 5 [Fog.; UF II, 313].

muskétagolyóbis kanócospuska-golyó; glonţ de muschetă; Musketenkugel. *1657:* Itt az fejedelem nagy magnanimitása tetszék meg és resolutussága, mert odaérkezvén, sátorát az hol felvonák", ebédhez ülvén sátorán néhány muskéta golyóbis járt által [KemÖn. 42. — "Bethlen Gábor 1623. évi hadjárata alkalmával].

muskéta-öngolyóbis kanócospuska-öngolyó; glonţ de plumb pentru muschetă; Musketenbleikugel. *1665:* Jttem musketa on goljobis no. 54.031 in tonn. et tonnel. no. 24 [Fog.; UF II, 313].

muskétapor kanócospuska-por; pulbere folosită pentru muschete; Musketenpulver. *1667:* Musqueta por in tonell. 53, cont. cont. 35 libr. 25 [UF II, 341].

muskétás muskétával fölszerelt katona; muşchetar; Musketier. *1653:* Elöljáróban Posonnál voltak német muskétások — tizenöt száznak hirdették lenni — a városba szoritották és ott vágták le őket [ETA I, 123 NSz]. *1657:* Páris Pál is, ki mintegy comissariusok vala az oláh hadaknak ... kezebéli tollas botját béhajtotta egy német után a sáncba, belől sürőséggel állván s lövén az számtalan muskétás, annyi lövés között is békével eljüve | az vizparton nem vala bátorságos állani már akkor, és az általjáró passust úgy oltalmazni, mert túl muskétások valának, sőt csak pistolylövés is általszolgál vala [KemÖn. 47–8, 235].
Szk: *gyalog ~. 1657:* zsákmányosoknak őrzésére voltak valami másfélszáz gyalog muskétások és három compania lovasok [i.h. 222].

muskéton-pisztoly kanócos pisztoly; pistol cu fitil; Fäustling mit Zündschnur. *1865:* Egy pár Carlsbadi Musqueton Pistoly, aranyozott rezes laposs kápával [Mv; TGsz 52].

muskotály, muskotár I. *mn* **1.** különleges illatú/zamatú (szőlő); (strugure) tămîios; Muskateller. *1684:* Benedeki Gothárt Istvántol Muskotálly Tő sző(lő)ket Tővestül huszonhatot [Utl]. *1727:* Anno 1727 in Martio Dolgoztatta(m) Hegjes Dombon ... 6 tőt ... Muskotályt ... 4 tőt Ketskecsecsűt ... 1 tőt Rumunyát [Kv; EMLt Kanita Jánosné jk].
2. különleges illatú/zamatú (alma); (măr) tămîios; Muskateller (Apfel). *1826:* termet ... Szilva husos 40 véka ... Alma Brassai fejér 3 véka Motskotár 12 véka [Tarcsafva U; Pf].
3. különleges illatú/zamatú gyümölcsöt termő (fa); (pom) care produce fructe tămîioase; Muskatellerobst tragend (Baum). *1625 u./1687 k.:* Az Adorján völgyében a hosszu borozdáb(an) adtanak á Mihály fiak 8. gyümölts fákat, az első borozdában 2. körtvély fa muskotály, á másik

Sz. Birtalan körtvéllye, az also brozdaban 2. mosolygo alma, egy zöld almafa, ugya(n) azon also borozdáb(an) 3. piros Körtvély fa [MMatr. 159].

4. *~ kunájú. 1599:* Georgy kowachine Catalin azzony ... vallja ... Erzengjartone ... az seoteo hazban lelentette egycher eleotteok Im nem hallottatok zep hirt, azt mondgyak hogy varadon Janos kowachinet Moskotaly kunajwnak neweztek [Kv; TJk VI/1. 298].

II. *fn* **1.** különleges illatú/zamatú szőlőfajta; strugure tămîios; Muskatellertraube. **Szk:** *francia ~. 1852:* Éppen tegnap valék a' Bodor Pali kertjében, 's rendeltem meg magam és Miklos számára 100 darab igen fáin szőllő fajt, 2-3 éves késaja fatóket, — nagy része frantzia muskotály [Kv; Pk 7].

2. muskotályt termő szilvafa; prun tămîios; Muskateller tragender Pflaumenbaum. *1814:* azon Gazdaszszonyomnak Kertyébe ... két nevezetes Szilva fák voltak, az edgyik Fejér Szílva fa, a' másik egy idején (!) muskotály, vagy egyébként hogy hivják nem tudom [Dés; Ks 79. 29. 793].

◇ **Hn.** *1643 u./1770 k.:* In Plaga inferiore ... apud fontem vel Puteum Muskotály dictum [Dellőapáti SzD; EHA].

muskotályalma mere tămîioase; Muskatellerapfel. *1637:* Vagyon ugyan az kemencze mellett egy kws pinczeczyke; abban apro muskataly alma cubul. nro. 6 [UF I, 422]. *1740:* Apro Muskataj alma [Dés; Hr 2/10]. *1748:* Muskotály alma metr. 5 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1756:* Visznek az Szekereken két sák Mwskatály almát s egy sák páris almát [Melegföldvár SzD; SLt XXXVII]. *1841:* Téli alma ... Mosojgo alma Muskotáj alma [Kisilye MT; LLt]. *1844:* égy vasas cseberbe küldök még eper Muskotály és Paris almákot [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: *téli ~. 1796:* Apro édes Alma. Nyári édes alma. Téli nyers alma ... Teli Muskodály alma [Visa K; MkG].

muskotály-almafa măr tămîios; Muskatellerapfelbaum. *1732:* gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: harom Selljem almafa ... három nyári körtvéljfa, öt téli körtvélyfa, két tehén almafa, három tanjér almafa, három Molnár almafa, két zöld almafa, egy kormos almafa, három muskotálj almafa, három páris almafa, két Buni almafa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

muskotályaszú vin făcut din tămîioasă uscată; Muskatellerausbruchwein. *1844 k.:* Piros. Zavaros. nem édes. galánga[a]. Muskotály-aszu. Kellemes úzü [Csekelaka AF; KCsl 6. — [a]Ti. bor]. *1845:* Muskotály-aszu [i.h. 13].

muskotálybor tămîioasă, vin tămîios/muscat; Muskatellerwein. *1754:* Vetetett egy edény Muskotály Bort [Sárpatak MT; TGsz 16]. *1756:* 1745be termet, Vrmös és muskatály el változott Borok [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 18]. *1778:* 1 kupa muskátáj bor [Gyf; Berz. 18. D].

muskotálykörtvély pară tămîioasă; Muskatellerbirne. *1588:* veottem ... Muskotaly Keortwelt d. 6 [Kv; Szám. 4/I. 59]. *1595:* Muskotaly keortuelt veottem p(er) f — d 25 [Kv; i.h. 6/XVI. 40]. *1597:* Múskotali keortuelt f — d 4 [Kv; i.h. 7/XII. 120 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Vaczorarajs atta(m) az Czauz konjhajara ... Apro Muskotali keortuelt feoznj az leuet meg ittak f — 18 [Kv; i.h. 15b/X. 68]. *1684:* Muskot(a)ly Körtvelyre f 1 [UtI]. *1717:* küldöttem ezen talygásol ... egj kevés perset almat muskotaly körtvélyt [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1785:* Meg érvén a Muskotaly körtvély mind őszve szedettem s ezen ferslagb(an) szároz széna közi rakván fel küldettem, mert szöllő levél között mind egybe fült volna [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1790:* Minthogy a Muskotály körtvély érni kezdett, küldettem ezen ember által két kosárral, Gáltőre is küldek egy an(n)yit [uo.; BK ua.].

Szk: *udvarhelyi ~. XIX. sz. eleje:* Juniusb(an) érö Udvarhelyi Moskotály kortövély [Keménytelke TA; IB].

muskotály-körtvélyfa păr tămîios; Muskatellerbirnbaum. *1736:* egy Specialis Muskotálly Körtövélly fa [Martonfva NK; CU]. *1786:* egy Muskatály Kortvelly fat is ki vagtak [Backamadaras MT; CsS].

muskotálykörtve-szesz spirt din/de pară tămîioasă; Muskatellerbirnengeist. *1847:* kell ... az edénybe hozzá adni 9 1/2 veder musthoz 1/2 veder rumat vagy muskotálykörtveszeszt [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

muskotály-óbor vin vechi făcut din tămîioasă; Muskatelleraltwein. *1722:* Pipei muskotály o bor [Szamosfva K; Ks 83].

muskotályos illatos zamatú; tămîios, muscat; Muskateller-. **Szk:** *~ bor. 1697:* Borbereki muskotályos bor cont. Ur. 11//4 ... Borbereki Űrmes bor cont Ur 11//4 ... Borbereki veres bor cont Ur 34// [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9–10].

muskotály-szilvafa prun tămîios; Muskatellerzwetschgen/pflaumenbaum. *1820:* Azonn Utrizált Joszágon ... tudok lenni ... Moskotály szilva fát s horgas magu Szilva fákot felesen [Martonos U; Pf].

muskotályszőlő strugure tămîios; Muskateller. *1595:* 16. Nouemb(ris) ... Vöttem Muskotaly zelöt, Item Almat körtúelt p(er) d 45 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 154 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

muskotály-szőlőbor vin făcut din tămîioasă; Muskatellerwein. *1832:* Három kupás Czilinderekbe Renglot pálinka 3 darab ... Muskotáj ó Asszu Szöllö bór egy két kupás Czilinderbe | 1831beli Czelnai muskotáj szöllö bór [Sáromberke MT; TSb 26].

muskotély, muskatér 1. (állványos) kanócos puska; muschetă; Muskete. *1637:* Igaz muskoter Jelen n. 39 Kanotos puskák Jelen n. 15 Les Andrasnal puska lodingostol n 1 [Ebesfva; UtI] | Eőt kanotos Puska ennek eggike muskotér [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1656:* Az praenotalt harom deszka tablajan vagjon muskotelihoz agyuhoz valo es apro puska por [Fog.; UF II, 157]. *1659.* Lövö szerszamok. Szakallosok Nro. 21 Muskoterok Nro 26 [UtI]. *1662:* a házakon köröskörnyül levő ablakokrul szakállasokkal, muskatélyokkal s a bástyák felül tarackokkal is egyaránt lőhetnéjek [SKr 296]. *1673:* Muskoteljhoz valo czolonkok szijjastól ... 140 ... Muskuteljhoz valo, vasas aránzo palczak nr 128. Muskutelljhoz valo on goljobisok 24 tonnaban nro 47031 [UF II, 538]. *1676:* Vagjon az kapuban ket felöl czöveken két paraszt padszek, azokon fölyül muskateroknak valo fogasok [Fog.; UF II, 637]. *1679:* Szakallas puska nro 6. Muskotely nro 10 (: nemellyiket igazittani kellene :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42]. *1681:* ezen Kapu kö-

zött ... Szakallas puska tartó ráma Nr 1 Ezen jo es kész Szakallas 12 Muskotér (: mindenik jó :) Nro 5 [Vh; VhU 508]. *1710 k.:* egy kuracél páncél, sisak, karvasát tudom (volt is igen szép, muskatély, stuc nem járta meg, florenis 135. vettem volt), azt, asszonyom, küldje ide kegyelmed [BÖn. 692].

Vö. a *muskéta* címszóval.

Szk: *~ döröckölő vesszö. 1667:* Muskotély dörröczkölö veszszö végiben valo tisztito vas nro. 160 [Fog.; UF II, 340] ✱ *kanótos ~. 1672:* Enchusában[a] volta(m) ... Az kapun be menvén az társaim fegyverit el szedték, igen nevecséges dolog volt, hogy elönkb(en) allitván égy moskotélyost, kész kanotos muskotéllyal, rendel fogta hozzánk [PatN 1a. — [a]Németalföldön].

2. kanócos puskával fölszerelt katona, muskétás; muşchetar; Musketier. *1595:* Andreas Conkreon (!) az Nemet Muscatirok Capitannyat vittek Plebanos W. hazatol 1. Bör szekerben Thordaig 6 lo ... f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 109 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

muskotélyágy kanócospuska-ágy; patul muschetei; Musketenrinnen. *1656:* Szakalos es muskoteli agyoknak aszu fa egy rakassal [UF II, 103]. *1667:* Muskotély ágynak valo ki faragot fák nro. 36 [i.h. 340]. *1673:* Muskotélj ágjnak ki faragott fák nro. 36 [i.h. 541].

muskotélycsö kanócospuska-csö; ţeavă de muschetă; Musketenrohr. *1673:* Vagyon ez hazban ... Muskotélj csöv, jó ... nro. 6 [UF II, 538].

muskotélygolyóbis, muskatérgolyóbis kanócospuska-golyó; glonţ de muschetă, Musketenkugel. *1637:* Rez tarazk Jelen uagio(n) n. 7 ... Eöregi Giólióbis Tarazkoz (!) ualo n 23 ... Muskoter Gioliobis Jelen n 7. On Gioliobisok Jelen n. 1012 [Ebesfva; UtI]. *1662:* megsegíttetem az essezektül egy muskatér golyóbissal [SKr 217].

muskotélyos, muskatéros 1. *mn* muskétás; de muşchetar; Musketier-. *1705:* az Gesdorf dragon regimentje mind gyalog szolgáltanak muskotélyos formában [WIN I, 632]. *1710 k.:* egy jámbor, jó, vén német Tobias nevü kőmíves ... még Bethlen Gábor üdején jött volt el fogott muskatélyos számban Erdélybe, és már medgyesi civis, jó magabíró ember volt [BÖn. 503].

Szk: *~ német. 1681:* Prajmer Andras nevü várbeli Muskoteros nemet | Vajda Hunyad vára ... A Kapu között vagyo(n) most Muskoteros Nemet Nro 10. Nemet dobos Nro 1. Nemet Tizedes Nro 1. Magiar drabant Nro 1 Magiar Réz dobos Nro 1 [Vh; VhU 31–2, 502, 508]. *1711.* az alat erkezik ket Muskotelyos Nemet, es hajtat szent Egyedrol ket szekeret [Vasassztiván SzD; WassLt Farkas Gábor (38) jud. nob. vall.] ✱ *~ tiszt. 1710:* Baron Tige ... megparancsolá, hogy a lovas németeket, ha valamely utcában húszanharmincan csoportozni kezdenek, a muskotélyos tisztek a gyalogokkal mindjárt rájok menjenek s egybenlövödözzék őket [CsH 384].

II. *fn* muskétával fölszerelt katona; muşchetar; Musketier. *1652:* Musketoros nyakában valo 27. fa töltések három szijjan [Görgény MT; Törzs]. *1653:* Básta ... parancsolta a muskatérosoknak, hogy azon az omláson mennének be ... és ő magának osztán úgy nyitották volna meg a kaput [ETA I, 91 NSz]. *1662 k./1779:* egy Muskutéllyos Feleséginek jussán [Fejér m.; MvLt Kővári-Laskai lev. 9]. *1664:* Az Muskotelyosok közül öt százat es nem többet akarunk reserualni [Balázsfva; BLt 8]. *1688:* Szallom vann. 2. muskotelyos, egy markotan [Kv; UtI]. *1717:* az sok muskotérosok szüntelen hajókon jönek le az Dunán [SzO VII, 225]. *1721:* Muskatelyosok altal meg ijutt 32 kupa borok [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1722:* Az Várnak körületiben lévő Bástyák fedeleit rutul meg szaggatta az tempestus, már oda sok sendelj kel, asztis musquatelyossal kel hajtatnam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1723:* Buda egeszen el éget csak egy ucza maradot meg ket száz muskotelyost megölt az por [Kv; ApLt 1 Apor József anyjához]. *1729:* János nevü Muskotéros ... Tolmátsságot szokot viselni Kapitánj Ur(am) mellet [Sövényfva KK; TSb 51]. *1754:* Ezen irtoztató hidegb(en) egy szegény Muskotérost meg akarván veszőzni, Mgos Carolina Kis Aszszony mint Generalisné ... engemet Platz Majorokhoz küldöt Gratia kérni [Ks 46 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1760:* a' Muskatérosok negyven napig mint az halálra valót ugj Strasáltanak [Mv; Told. 15/44]. — L. még CsH 341; SKr 227, 587; TML VIII, 167; WIN I, 121, 240.

Szk: *német ~. 1662:* Kemény János ... jó négyszáz német muskatérosokkal Kassára sietett vala | Gaudi ... porral, golyóbissal, jó cajberttel, feles pattantyúsokkal, egynéhány ezer jó magyar és szemény gyaloggal, német muskatérosokkal úgy megerősítette, hogy Gaudi maga kívánva-kívánná s várná a vezért Várad megszállására [SKr 213–4, 441].

muskotélypor puskapor; pulbere (folosită) pentru muschete; Musketenpulver. *1665:* Ezen Dobolo és Szabo Janos bastiaja között ... vagjon egy boltasos por haz, meljben vagjon por ez szerint: Algju por in tonnis no. 36 centenar. 39 libr. 30. Muskatélj por in ton. no. 50 centenar. 29 libr. [UF II, 310]. *1667:* Muskotély por in tonnis 41 cont. centenar. 27 1/2 libr. 13 [i.h. 335]. *1683:* Adtam Egy Tona Muskateli port meliben volt lib 100 ... font [Szád. Boer Zsigmond fog-i vicekapitány kezével].

muskotélypuska, muskatérpuska (állványos) kanócos puska; muschetă; Muskete. *1629:* Muskoteli puska 47 [Szentdemeter U; LLt]. *1647:* Öt muskotelj puska Hatodik Varadi Istvannal az Hadnagynal egi öreg Atczelos puska [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1662:* Melly két bástyák között való egész oldalceigház úgy meg is rakatott vala a kőfalak alatt különb-különbféle álgyúkhoz való golyóbisokkal, falai mindkétfelől szakállasokkal, muskatér és krompáki puskákkal[a] [SKr 298. — [a]A Szepes megyei Korompán gyártott puskatípus].

muskotély-tartó fegyvertartó; (rastel) pentru muschete; zum Musketenhalten dienend. **Szk:** *~ fogas. 1676:* Vadnak ezen kapu között az falban szegezve muskatély tarto fogasak negi darab [Fog.; UF II, 770].

muslis '?' *1770:* a blts Ché az remeket ki adta Berekszászi Josef Déák(na)k ... égj mostani modi kehelly pohár az talpán és kosárán muslis munka légjen | az blts Czé ... ki atta Eötves János Déak(na)k az remeket ... égj mostani modi kehelly pohárt muslis kosárral és talpal [Kv; ÖCJk].

Talán a német Muschel 'kagyló' szóra visszavezethető 'kagylódíszítéses' jelre gondolhatunk.

must 1. kisajtolt szőlőlé; must; Most. *1568:* Petrus fwszesy Michael erszengyartho ... fassi sunt ... adig se az

szolot se a mustba el ne adhassanak migne(m) otet[a] meg elegitik [Kv; TJk III/1. 229. — [a]J. palockyt]. *1570:* Anna Jso Ambrwzne ... vallya hogy Ez Ely mwlt zwrethnek Eleotte kert volt Theole Dabo Thamas egy forintot hogy Mwstot ad neky az zwretkor, Es my kor az zeoleot megh zettek volna, es az Mwst kadba volt, kery volt hogy megh aggya neky az Mwstot [Kv; TJk III/2. 4]. *1602:* Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallya ... Molnar Mihalne kery vala hogy az eo mustiat haza hoznaya [Kv; TJk VI/1. 564]. *1717:* nem advá(n) bé tisztán, a mint I(ste)n adta mustyokat ... hanem meg Zagyvalva, és elegyitve, melly borok(na)k nagy részét, eö Her(cegsé)ge kárré vallotta [Sárd KK; UtI]. *1718:* ha azakban az atalagakban nem tölthetem volna aszt az jo mustat, az veres bort nem tuttom volna Miben tölteni [Vidrátszeg KK; Ks 96 Biró György lev.]. *1745:* Papi bér ... Minden ember ád 4 ~ négy kupa Mustat vagy mikor nem teremne 24 ~ huszonnégy pénzel fizeti ki [Magyorós MT; MMatr. 459]. *1760:* Titze Juvon 3. Veder mustat tőltett à Sárpataki Uram hordojába [Bethlen SzD; BK. Emeric Ersek (35) jb vall.]. *1806:* osztán maga tsak szűretre jött le 's meg szűrte a' mustat | a' mustat ... én haza hoztam Sárosra és bé tettem a' Kamarámba a többi mellé, hogy ha jovul valamitskét | a' mustnak nállunk vedre most az őszszel őt márjáson jart [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1843:* Számatozás eként lehet. Csekelakán minden megszállitott mustakhoz 10 vederhez 1 lót el-aprózott Örvény-gyökeret kell zacskoban vagy rongyba kötve meg főzni mustban, és gyenge melegen hozzá önteni; a pe'sdülésbe indulást is elő segiti [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Vö. az *adómust* cimszóval.

Szk: *~ alá való (fenyő)kád/kádacska. 1693:* Egy jo must ala valo Fenyőkad [Ne; DobLev. I/38. 11]. *1722:* A Gabonás házban ... egj must alá valo kádatska [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 2] ✱ *~ban főtt birsalma. 1841:* visznek még egy Kanta mustba főtt Bűs almát [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó lev.] ✱ *~ ereszteni. 1608:* Az pinczeben vagion ... kett Cziap allia Boczyka. Vagion kett lyo, kett mwst Ereszteo Czeo. Vagion kett Cziatorna Mwst Eresztenj valo [Kv; RDL I. 83] ✱ *~ eresztő cső. 1608:* Az pinczeben vagion ... kett mwst Ereszteo Czeo [Kv; RDL I. 83]. *1650:* csinaltam egy mustereszto csöt d. 35 [Kv; ACJk 60b] ✱ *~ korában. 1847:* Június 19-énn C73 számu virágbórt mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvü s igen szép szamatu vólt le palaczkoztattam [KCsl 13 Kemény Dénes kezével] ✱ *~ (le)eresztő csatorna. 1637/1639:* Az Pinczehez hattunk egy Eöregh mustos kadat ... kett lyutt, egy múst Eresztő csatornat, es egy cseott [Kv; RDL I. 111]. *1665:* Egy must le ereszteo tsiatornát vájattunk f — d. 43 [Kv; SzCLev.] ✱ *~ul ad/fizet. 1647:* ha mit fizettek volnais mustul az D. actor(na)k expiralua(n) az 3 esztendeo az ò fizetesek fele tudodgiek es az szolòt Ionas Diak el foglalhassa ... es az mit az Jk fizettek mustol az ûdeo alat az is oda vez [Kv; TJk VIII/4. 178]. *1774:* Esztendőig 'a Fületelki[a] és Szénaverősi[b] Jobbagyok fizettünk Minden Esztendőben taxát 7. Magyar forintot ... hogy bor taxára eresztettenek vólt, ugy mint tavaly attunk 240. veder bort Mustul [LLt Vall. 218. — [a-b]KK]. *1776:* Minden magános Gazda ad a' Rectornak ... fél Véka Buzat. Bort Mustul ád 4 Kupábol állo fel Vedret [M.goroszló Sz; SzVJk 172] ✱ *fejér ~. 1820:* főzetett ... Fejér must 3. üstel Mustárnak [Déva; Ks 105] ✱ *fojtott ~. 1847:* Zagyvalék 6–7 vedernyi fojtott mustal zavart [KCsl 13 Kemény Dénes kezével] ✱ *sajtolt ~. 1717:* Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustason hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI] ✱ *tiszta ~. 1673:* Lipcsei György ur(am) ... ada harmincz hat kőből s ket veka buzat ... in summa Teszen f. 73 ... minden forintra tartozzanak adni szűretkor egy egy veder mustat, de ne legye(n) valami Zavarék, hanem Tiszta must [Gyf; Incz. IV. 15a].

2. erjedőben levő újbor; tulburel; gärender neuer Wein, Jungwein. *1573:* Katalin daroczy Ianos zolgaloia, Azt vallia, hogy tawaly mikor eo Istwan deaknet zolgalta latta hogi penzt kert pecine zeole mywre Mwst feiebe hogi valamint valwian Indul vgy aggya neky, De Zent Martonnapba 13 vedrewel alkwttak meg mykor Immár az kalachsiteo pinceiebe volna az bor, Azkor Niolczat Ieczet volt ely Istwan deakne, Azwtan egyket ne(m) twgia my okkal ely hatta, Kalachsiteone penig harmat foglalt volt Maganak az eo adossagara Illen modon hogi ... pechine viselie gongiat eo arwlia ki es penzt aggion neky my helen ely kely az bor, ha teobre Megen az adossagnal Eomagae legen [Kv; TJk III/3. 206]. *1593:* latnak az varos zabadsagabanis[a] feokeppe(n) a' Bor be hozas míat Nagy Abusust, vadnak kik a' hegy Alat ideghen bort mustot veottek be hoztak, vadnak kik eoregh chiebrekben palazkokban hortak be borok teolteni [Kv; TanJk I/1. 224. — [a]Privilégiumában]. *1774:* Igenis adnak Szt Márton borán és Dézmán kivűl az Vármegyebéli Jobbágyok számtarto Uram(na)k minden Jobbágy Gazda 10. 10. ejtel mustot, mellyetis pennáticumnak neveznek [Szentdemeter U; LLt Vall. 75].

3. (vmely terület) szőlőtermés(e) mustban; cantitatea de must obţinut (din struguri recoltaţi de pe o anumită suprafaţă de vie); Mostertrag. *1574:* Hary Imreh ... az zamosfalwy Embertwl Thwdwan zamosfalwy hataron termet Mwstot Nem veot volna hane(m) Mint varos földen thermetet az gyanant vette [Kv; TJk III/3. 376a]. *1654:* Az Varas szoleie mustiahoz kőttettem égi altalagot, d 18 [Mv; MRLt]. *1806:* nem tudom meg mondani hogy mintegy hány veder mustat teremhettek meg az Idénn, ezenn szőllök [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1811:* A' kapált szőlőnek annyi mustyát szűrik, Hogy a szegénységet már könnyebben türik [ÁrÉ 403]. *1864:* Mézes mál (szö) édes mustyárol[a] [Torda; Pesty,MgHnt 41. 582b. — [a]Ti. nevezték el].

◇ **Hn.** *1891:* Musthát [Sztána K; KHn 308].

musta rövid nyelű csizmadiakalapács; teglici de cizmar; Schusterhammer. *1787:* Egy Csizmadia Mester embernek valo Musta [Mv; MvLev.]. *1826:* Mihály István Urat itten Lisznyoban az Eklésia házánál elsőbben egy mustyával, az után kaptával egybe rontotta [Lisznyó Hsz; HSzjP Damo Elek Lisznyai gy.kat. vall.] | Mihály István Urat földre ütvén meg gyömötölte egy Mustyával [uo.; i.h. Lisznyói Huszár Kese Elek (34) vall.]. *1838–1845:* Musta, s nem mustya, csizmadia-pöröly, talp és varrásdöngölő ón-, réz- vagy vasból öntve [MNyTK 107]. *1849:* két musta, edgyik réz a' más vas [Dés; DLt].

mustár 1. mustármag; sâmînţă de muştar; Senfkorn. *1796:* Vagyon két zsatko egyikben borsika a másikban mustár [Esztelnek Hsz; HSzjP].

2. (mustármagból és besűrített mustból készített) ételízesítő; muştar; Senf. *1597:* Ez hatzorbeli Gazdalkodasra keolt

a' melle 1/2 Eitel Mústar ... d 5 [Kv; Szám. 7/XII. 36 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1623:* egi kis Talaczka mustarnak valo [Kv; RDL I. 121]. *1681:* Mustár, egi korsoban Oct. 1 [Vh; VhU 530]. *1735:* egy Mustarnak valo atalagocska [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1738:* az mustarhoz pediglen kivánt Feleségem Nacságodnak egy kevés fris kolbászal kedveskedni [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1745:* Hatulso szöllőből Szin bor forralt Ur. 3. Sajtolás Urnae 7 mustárnak Ur. 1 [Erked K; LLt]. *1820:* fözetett ... Fejér must 3 üstel Mustárnak [Déva; Ks 105]. *1829:* Vettem két kupa Mustár lisztet eö Nsga számára Mustárt készitteni [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. *1832:* Czelnai Mustárnak való must méz [Sáromberke MT; TSb 26].

mustárkóró muştar; Senfstengel. *1710 k.:* ami a sas, ráró, sólyom fészke a kősziklákban s a fákon, az a cinege vagy ökörszem fészke a mustár vagy egyéb kórón, csak fészek mindenik, csak lakik s tojik benne [BÖn. 509].

mustárliszt făină de muştar; Senfmehl. *1829:* Vettem két kupa Mustár lisztet eö Nsga számára Mustárt készitteni [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

mustármag sămînţă de muştar; Senfkorn. *1656:* Ezen kamaraban vagyon egi fias deszka almarium ... masodik fiokjaban mustár magh régi, circiter oct. 3 [UF II, 154]. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

mustáros I. *mn* **1.** mustár tárolására alkalmas; cu muştar, în care se păstrează muştarul; zum Senf aufbewahren dienend. **Szk:** *~ általagotska. 1788:* Mustáros általagatska [Mv; TSb 47] ✱ *~ butélia. 1790:* 1 Mustáros kék Festékes Hollitsi Butelia 1 [Sv; Ks] ✱ *~ csésze. 1849:* égy mustáros Csésze fedél, és kalanával [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1864 k.:* Mostáros csésze [Mihálcfva AF; HG Gerliczy cs. hagy.] ✱ *~ csobolyó. 1775:* Mustáros Csobollyo 1 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] ✱ *~ edény. 1792:* Két egyenlő nehézségü Mustaros edények [Kv; SLt 17]. *1800:* Mustáros edény, sarkan fordulo fedeles, — kalányostol [Mv; TGsz 52] ✱ *~ kanta. 1810:* egy kis Mustáros Kanta kitsi horgos Kalánnal [Mv; KGy] ✱ *~ korsó. 1844.* 2 mustáros korso [Born. F. IIIc] ✱ *~ korsócska. 1772:* Ezüst ... Egy mustáros korsocska kalanyával [Egeres K; Ks].

2. mustárral kevert; amestecat cu muştar; mit Senf gemischt. *1852:* kitsi Miklos ... délbe roszul lett nagy tüzbe volt ... mustáros kovászal, vizicátoral meg rakta a' Doctor hát a 4dik nap ki ütöt a' himlö valami kö himlö a mind nevezik [Kv; Pk 6].

II. *fn* mustártartó edény; muştarieră; Senfnapf. *1803:* Egy Mustáros kalánastol ... Egy Nád méz tarto [DobLev. IV/858. 1b].

mustártartó muştarieră; Senfbehälter. *1806:* Ezüst Portékák ... 1. Nádméz pixis. 1 Mustár tarto kalánostol. 1 meg aranyazott Soo tarto [Ne; DobLev. IV/897. 1a]. *1864:* Mustártartó aly nélkül [Mihálcfva/Tövis AF; HG Gerliczy cs. hagy.]

mustfelmérés măsuratul mustului; Mostvermessung. *1783:* (A) Szüretezés, Must fel meres, Meretés s Hordokra lett fel töltetés én előttem és altallam ... menvén véghez [Mv; Told. 20/5].

mustfelméretés măsurarea mustului (la dispoziţia cuiva); Mostvermessung. *1783:* (A) Szüretezés, Must fel meres, Meretés s Hordokra lett fel töltetés én előttem és altallam ... menvén véghez [Mv; Told. 20/5].

must-hazaszállítás transportarea mustului la domiciliu; Most-Heimbeförderung. *1600:* Must haza zallitas tezen f 1 // 75 [Kv; Szám. 9/IX. 54].

must-interes musttal fizetendő kamat; dobîndă plătită în must; Mostzins. *1732:* Ezen Szent Jakabi Jószág ados ... Jánosi Mojses Vr(na)k Hf. 180. Minden forintra Esztendeig edgy vider must interes [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1823–1830:* Tavasszal a gróf Bethlen Ádám praeceptorától, Szendrei Jánostól 100 forintot kértünk építés megindithatása végett kölcsön, két kupa must interesre minden forint után [FogE 295]. *1852:* Molduván Maxin Tanász Logyin ... az idénnis a Papoknak fizettek must interest [Szentbenedek AF; DobLev. V/1346 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz].

mustkenyér '?' *1618:* küldtem az két lányomnak két kicsin szepetet lakatostul, tele küldtem fügével, szőlővel, mustkenyérrel, lemoniával [BTN[2] 155].

A kötet gondozója szerint a címszó jel-e mustármaggal készült tésztaféleség.

mustméz miere de must; Mosthonig. *1832:* 1829béli Czelnai Must méz félbe | Czelnai Mustárnak való must méz [Sáromberke MT; TSb 26].

mustocska kevéske must; cantitate mică de must; Möstchen. *1604:* Myerthogy az Zwret instal az zegenseghnek Arra vagion kiwaltkeppen gongya, onnet varhat keolchyegetis maganak ... az Zwret eleot ne(m) vehetnek adot, hogy igy felzegh arran az Zegenisegh kewes mustoskajat arra valo tekintetben el ne veztegesse [Kv; TanJk I/1. 484].

must(o)rog-tekenő (sütőházi) tekenőféleség; un fel de covată (de brutărie); Art Trog (im Backhaus). *1599:* Az kiraly vczay Sewteohaz kemenczeyet foldoztatta megh ... ezkabaztatott egy tekeneot fizetett d. 14 ... Ezkabaltatott egy nagy mustorok tekeneot pro d 24 [Kv; Szám. 8/VIII. 9 Val. Zigiartho sen. isp. m. kezével]. *1600:* Az o varbely Swteo hazhoz az szegineiek zwksegere veottem egj Eoreogh Mustorogh tekeneott f 1 d 25 [Kv; i.h. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1601:* Az Kiraly vchay swtheo haznal vadnak 4 Mwstrok tekeneo io. 1 Kisseb mustrok tekeneo 1 Hitwan tekeneo 7 Apro tekeneo io 10 [Kv; AggmLt A. 41].

Vö. a *mustrog* címszóval.

mustos 1. musttal kevert; (amestecat) cu must; mit Most gemischt. *1592:* Bathory Istwan donatioia, hogi à Trebelt zabad legien Saytolatlanis haza hozny, minden dezma fizetesnelkwl, de vgy hogy ighen mustos ne legien, hane(m) a' kad feneketeol fogwan feliwl ne halaggio(n) a' Trebely le zowarkodot mustia Negy vy zelessegenel, Alioquin el vehessek teöle [Kv; DiósyInd. 60].

2. musttal készített, făcut cu must; mit Most zubereitet. *1621:* Mustra mustos pechieniehez ... d 4 [Kv; Szám. 15b/XI. 136]. *1756:* eo Exja itt Létébe szüret Lévén naponként mustos pecsenjére és egjéb fözelékre föztek fól az

szakácsók mustat ... 1 veder 2 ejtel [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

3. '?' **Szn.** *1603:* Joan Mustos szab. Gr. Mustos szab. [Kál MT, SzO V, 265]. *1614:* Mustos Janos jb [uo.; BethU 56]. *1700:* Mustos Janos [uo.; Berz. 3. 39/48].

mustosan musttal keverten; (îmbibat) cu must; mit Most gemischt. *1717:* Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustason hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI].

mustoskád cadă pentru must; Mostbottich. *1585:* Egy Eoregh Mustos kad f. 1 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 4]. *1595:* Az nagi mustos kadra vettem 7 nagy Abranchot ... d 22 [Kv; Szám. 6/XIII. 5]. *1618:* Egj forditot Mustos kaad tt. f — d. 65 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junk kezével]. *1659:* adtunk az Arvak(na)k Egy io mustos kadat Egy io feredo kadat [Kv; i.h. 143]. *1672:* Keovetkezik az ön szerszám ... egy uy mustos kád [Kv; SzCLev.]. *1752:* Valamely mester Legény ... az betsületes Chéhban bé akar álani, az tartozik Remmekezni ... az Remmek pedig e szerint következik. 1mo tartozik csinyálni égy Mustos kádot, minden hiba nélkül, égy Hordot égy Feredő Kádot [Kv; KCJk 16].

mustra 1. mutatvány, minta; mostră; Muster. *1711:* Zöd kamukát találtam ... nem igen széllés mustrát küttem 4 // zlot az árra [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1751:* kültem butéliatskákb(an) mind az Specialébol mustrát mind az másikbol, az az a második aszszü szőlő borábol [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1768:* Vagy 60 Véka árpám lévén el adó küldettem Mustrát belölle [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István édesapjához]. *1782:* A Téli fonást minden Részekre meg kivánnyák ... Baro Torotzkai Gáspárné Mustrát szokott adni, és ollyan fonalat kiván, ha a Materia nem arra valo is, a' millyen a ki adott Mustra [Torockó; Thor. XX/5]. *1798:* most Kolosvárat Jártamba az ott valo Serfőzövel beszéllettem hogy ha Árpát venne ... igért öt öt Garost vékájáért, ha béis viszük néki az ujj Esztendö kezdetin de adigis küldjek Mustrát belölle [Mezőbodon TA; IB]. *1815:* Küldött egy kötés dohányt, mellyet ezennel én is bátorkodtam Ngod(na)k lekűldeni mint mustrát, azt irja hogy illyen 100 kötést 40 Rfr áloll nem lehet meg venni [Banyica K; IB]. *1816:* a' Detentus Házátol Mustrául bé küldött krumplik hosszuko Veresek éretlenek [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1847:* A' posztocsinálo által meg festett fonalat küldőm, egy kissé setétebben útött ki a mustránál, detán haszonvehető lesz így is [Kv; Pk 7].

2. minta, motivum; model, motiv; Muster, Modell. *1836:* 5-ik részen a' mustra szerént valo tört vesszős formara rosa levelü Bordürrel [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Szk: *cseppes ~. 1836:* a két bövség szarva és a' békeritett három rosa levelü két abrosz — ugy a krajtzár nagyságu cseppes mustrák — Ezen öt abrosz fog leverödni Suster fonalal [IB ua.] ✱ *török ~. 1851:* 2. Nagy Fájn keszkenö torök Mustra [Dés; DLt].

3. megvizsgálás, ellenőrzés; examinare; Musterung. *1756:* tőllem vásárlott valami kanafácz keszkenőköt, tizenkét Márjást fizetett érettek, ezek között egy franczia tallér is volt, mellyet el küldöttem volt Mustrára a' Nagy Aszszonynak [Kv; Mk IX Vall. 38].

Szk: *~ra fog* ellenőrzés alá vesz. *1718:* én bizonj rége(n) mustrára fogta(m) az itt való vékákat, de à mi már hiteleseb azon formát mindgjárt el küldette à kolcsár Sz: Királjra, és ott in puncto ki tölt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

4. hadi/katonai szemle; inspecţie militară, trecere în revistă; militärische Besichtigung, Inspizierung. *1566:* Az Lo feyek pedygh hwswet vthan valo chyeoteorteokeon feyenkent thartozzanak vdwarhoz gyeolny hadakozo zerzamokkal mustrara [SzO II, 182 ogy-i végzés]. *1588:* My Eleotteonk Rathony Boldissar es Rathony Istwa(n) Nemes zemelliek hyteók vthan igy wallanak, hogy mennek wolt Az mwstrara Erdeóteleki Martonnal, es kyrtt el Az zolgayatol egy kopiat [Perecsen Sz; WLt]. *1596:* Az mustra cheóteörteóken leön, monda az tizedes Chier Jakab, az Anak Peter Koúachnak, Peter Vra(m) itt maragy estrasa allany, Peter Kouachy itt marada my viueok haza louath, penteken estrasat allott [UszT 10/47]. *1623:* az recuperatussok jo fegyuerrel keonteosseo(k)kel oly kezek legienek hogy hamar valo napo(n) az recuperatussoknak kuleon mustraiok leuen, io kezulettel talaltassanak [Csikszereda; Törzs]. *1625:* Az Mustrara Menuen Tordara ... Az mustrara kertwnk biro Vramtol ket kopiat ahoz vöttwnk ket kopia vasat es lobogonak giolcsot f 2 [Kv; Szám. 16/XXXI. 17]. *1671:* Nemes es Vi(tezlő) Tordai István es Szent Miklosi Sigmond nevü udvari szolgaink udvarunkb(an) valo continuuskodások miat jelen a Mustran nem lehetnek [SLt AU. 1 fej.]. *1677:* Mint egyebek, ugy a' Székely Vitézlö rendek-is a végzések szerint, hadi expeditiokra fel-ülni tartozzanak; ha a' Fejedelmek vagy arra bizatot Generalisok, vagy fö Tisztek elöt, a' Mustrára rendelt idöben, és helyben jelen nem lennének, az eddig valo usus szerint a' Tisztek büntessék | Mustrákon ki ki jo szerrel fegyverrel, tartozzék jelen lenni, s' mindenkor jo készséggel lenni [AC 156, 263]. *1710 k.:* Mustrákat is vármegyében főispán, székelységen a főkapitány tett [BÖn. 677]. *1716:* Az Mgos Ur parancsolattyát hogy a katonák mustrájára Vinczre be mennyek alázatossan vettem volt, de mustrája Dobránal lészen a Katonák(na)k [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

Szk: *~t hirdet. 1677:* valamikor ... a' Fö Tisztek Mustrát hirdetnek, minden Nemes ember jo lóval fegyverrel és egyéb hadi készülettel tartozzék comparealni a' meg hirdetett napra és helyre [AC 97] ✱ *generális ~. 1629:* rendeltünk keglmesen hwseghteknek Generalis Mustratt ez mostani Pwnkeösd utan valo Szeredara ... az Barothi rèten lenni [UszLt VIII. 72 fej.]. *1677:* Hadi Expeditiokban generalis Mustrákrol, strásálásokrol, csatázásokrol, Vár szállásokrol, contumaciter magokat absentálok ... convincuntur [AC 257]. *1695:* Kászon szekben Imper falvaban ... Imreh Deak Nobilis, ezen szek(ne)k vice kiraly biraia ... nemes hazanál generalis mustra alkolmatossagavál ... tönek elöttünk ilyen még hihatalan Contractust senkinekném kenszeriteseöl [BCs] ✱ *lovas ~. 1658:* die 28 aug ... Ezen napon lön a város népének első lovas mustrája — háromszáz lovas, melyet meg fogunk bánni [ETA I, 168 NSz].

5. *~nak való edény* mérőedény; vas de măsurat; Meßgefäß. *1837:* 3. tuttzet tángyér — égy mustrának valo edény [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 9].

6. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: mintaszerü, kitünő, kiváló; excelent, exceptional; musterhaft, ausgezeichnet. *1678:* Hidgye Kged mustra kis legeny az Palkó [TML VIII, 57 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1895:* A székelyt igy hívják: Simon Miklós ... Találékony, ízléssel, páratlan ügyességgel bír. Becsületet vallsz

vele, s nekem nem, de neked van érdekében (!) hogy protegálj egy ilyen mustra székelyt [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mustrakeszkenő mintakendő; şervet de mostră; Mustertuch. *1836:* Szőjen egy abroszt mely a mustra keszkenyő formájára fog lenni; t.i. ollyan nagy cseppek, vagyis kerek Babok mint egy egy krajtzár ennek bordürja lészen Basarosa [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

mustrál 1. szemléz, katonai/hadi ellenőrzést végez; a trece în revistă, a inspecta; mustrieren, inspizieren. *1630:* az hatalmas császár hadait eléggé meglátogatta, mustrálta, de azmely derék népe ide az ő maga szerdársága alá valók volnának, azokat is elvitte az vezér az perzsiai hadra [BTN[2] 427–8]. *1636:* az elmult napokban miüdőn Ngod az szekelyek közt jára s Csikban szeredaban is Ngod mustrála ... az sok embereknek ijegetesektől és rettentésektől megijedvén, igasságomat nem producalhattam [LLt Blasius Balyko de Ditro[a] nyil. — [a]Cs]. *1666:* En, Uram, ma mustrálom az fizetett rendet s holnap az gyalogságot s fizetek magam pénzébül, mert egy pénzt nem hozának s rettenetes zúgolódás volt s búsittatom óránként. Talán az ország pénze ha gyűl, kivehetem az magamét [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma itt a Kispiacon mustrálták a generál regimentjét, Graven uram jelenlétében, Matyoczki commissarius [WIN I, 265]. *1710:* A fejedelem Kállóba jű, és a hadakat mustrálja; Károlyi Sándor is ott volt [Kv; KvE 254 VBGy].

2. mustrán megjelenik; a se prezenta la inspecţie/la trecerea în revistă; bei der Musterung erscheinen. *1635/1867:* Szász Mihály ... fia András Lovon mustralt, legyen gyalog mivel azon Condition vagyon levele [Asz; Borb. I Aranyosrákosi lustra]. *1677:* Urak, Fő és Nemes rendek, valakik fizetet Szolgai az Fejedelmeknek, ha szintén személyekben jelen lésznek-is a' hadi expeditiokban, de a' kiknek mennyi lora vagyon fizetések, azon fellyűl ha annyira valo jószágok vagyon, kiről egyéb iránt szolgaságán kivűl tartozot volna egy lovast állatni, non obstante eo hogy Szolga, mindazonáltal a fizetet lovas számon kivűl, jószágának mennyiségéhez képest, azon fellyűl valo lovassal tartozzék fel-ülni, mustrálni; és a' hadi expeditiot continualni [AC 93]. *XVII. sz. v.:* Kővarvideki Nemessek száma, az mi keppen mustráltak [UtI].

3. ellenőriz, cenzuráz; a controla/verifica; prüfen, kontrollieren. *1662:* Hidgye Kegyelmed, leveleit és írásait nem mustrálom, meg tudom gondolni: Fide, sed cui, vide; azt is: qui facile credit, facile decipitur [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

mustrálás katonai/hadi szemle/ellenőrzés; inspecţie militară, trecere în revistă; Musterung, Inspizierung. *1589:* 3 Augusty Mykoron Az Mustralasra kenzeritetek volna Mynket ... kolchyeg My Magunkra es darabontokra, es Loagasokra kolt f — d. 94 [Kv; Szám. 4/XII. 17]. *1592:* az Mustralaskor a mi Trombitasunkat B.V. akarattiabol bochiattak Gialuba volt ket uttal az Chianadi Janos lowa(n) fizettem f 0 d 25 [Kv; i.h. 5/XIV. 160 Eppel Péter sp kezével]. *1598:* B: wram w kegelmek Tanaczwl Nap estig Etlen Mwnkalodwan az waross Nipinek walogatasaban es Mwstralasaban w kegelmek hagiak hogy wacszorara walot kezetessek w kegelmeknek [Kv; i.h. 7/XVIII. 52 Masass Tamás sp kezével]. *1677:* E mustrálásnak ily modon valo neme mindazonáltal értetik csak a' békességes idöbéli mustrákra, és nem az ollyanokra, mellyek hadi expeditiok alat, avagy hadi indulásra hirdettetet idöben szoktak lenni | A' kiknek pedig arra valo értekek nincsen egy lovat tarthassanak, az ollyan emberek, szablyát, puskát, és jo gyalog embernek valo fegyvert tartsanak ... Ezeknek pedig mustrálására, és meg-látogatására, bizonyos Commissariusok bocsáttatnak esztendönként [AC 97, 226].

mustrálhat hadi/katonai szemlén megjelenhet; a se putea prezenta la trecere în revistă; bei der Musterung erscheinen können. *1677:* A' mely szegény Nemes ember lovas számban nem mustrálhat, hadban nem mehet, értéketlensége miatt, gyalogszerben, jo ahoz valo készülettel, compareallyon [AC 94].

mustráló mustrán megjelenő; care se prezintă la trecere în revistă; bei der Musterung erscheinend. *1677:* A' lovasnak penig egyéb fegyveri közöt, jo lobogos kopjája légyen; egyházi Nemes ember leg aláb egy kopjával, fellyeb valo rendű, és két loval mustralo Nemes esmber, két kopjával [AC 97].

mustrálta vki által mustrált, ellenőrzött, szemlézett; care a fost inspectat/trecut în revistă de ...; durch jn/von jm geprüft/gemustert. *1710 k.:* Még azelőtt béhozták vala Medgyesről a szegény Bethlen Pál mustrálta hadat [BÖn. 770].

mustráltat szemléztet, katonai/hadi ellenőrzést végeztet; a dispune inspecţia; inspizieren lassen. *1596:* 13. May. Mustraltatak ö km(e)k az egez Varost: Hagya Biro W. hogy 2. Tablara fözessek, mert ö kme az Hadnagyokatis mind be hiua [Kv; Szám. 6/XVIIa. 11 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1635:* Az mikor az megh holt Kegls Vrunk eo Fge Fogarasnal az hidon mustraltata Tudom hogj akkor Vzoniak es Zacziuaiak Fogarasban, haton vagi heten valanak [Eresztevény Hsz; BLt].

mustráltatás katonai/hadi ellenőriztetés; inspecţie militară, trecere în revistă; Musterung, Inspizierung. *1662:* Barcsai Ákos ... igyekezeteket ... látván, ad diem 20 Augusti Tordához, a Keresztes mezejére gyülést hirdetett vala, de hogy a vármegyék tudniillik az erdélyiek, székelység is azon alkalmatossággal meg is mustráltatnék ... a pártiumbéli vármegyéknek mustráltatások mostanról más alkalmatosságra halasztatván [SKr 494].

mustramester katonai szemle vezetője; persoana care conduce inspecţia militară; Inspizierungsleiter. *1588:* Mikoron Az my kegyelmes feiedelmeónk az Erdely wayda Somliay Bathory Sigmond 1587 Eztendeoben, orzagawal vegezte wolna, hogy minden varmegyekben leweó hywey megh mustralnanak Melyre mikoron Az vrunk eo Nagysaga feó Ispanok paranchyolatthya zerent Reya gywlteonk wolna, vrwnknakis eó nagysaganak bizonyos mwstra mestere ott lewen, Az eó nagysaga zazloyat ky tewen [Somlyó Sz; WLt]. *1593:* Die 17 septembris ... Rud Janosnak, az Kassai Mustra mesternek adatot biro wram Poczj Janos 4 lowat desig f 2 [Kv; Szám. 5/XXI. 115]. *1594:* 8. Marty Az mustra mesternek Haller Ghabornak Biro vram Akarattiabol vittem Enny aiandekoth[a] [Kv; i.h. 6/VI. 11. — [a]Kőv. a fels.]. *1599:* Mind ez el mult eztendeobely, s mind penigh ez ielen valo eztendeoben valo praesidiumra kjt reank vettetek volt orzagul,

fizettenek az mustra mesternek Gereoffj Janosnak fl 600 [Kv; i.h. 8/XV. 9].

mustrás mintás; cu motive; gemustert, modelliert, mit Muster. **Szk:** *szőlő ~. 1836:* 4dik Negyedik lészen Szőlő Mustrás ollyan mint az Leányomé Basarosa Széllel — vagy Bordurel [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

mustrog (sütőházi) tekenőféleség; un fel de covată (de brutărie); Art Trog (im Backhaus). *1591:* Az swteò hazban vagion Zarwas tekeneo X. Eoregh Mostrogh 1. Zita vagion io III [Kv; AggmLt A. 53]. *1808:* Találtatott a Sütő Háznál Két ujj mustrok [Kv; i.h. B. 43].

Vö. a *must(o)rog-tekenő* cimszóval.

mustsajtó szőlőprés; teasc, presă de struguri; Weinpresse. *1732:* bé menvén az meg irt lovász udvarra, talál az ember ... egy jó sendelj fedél alatt, cserefa lábokon álló jó Sajtó szint, alatta lévő jol el készült must, és olaj Sajto, készületivel edgjütt [Kóród KK; Ks 12. I].

muszáj I. áll-ként v. áll. névszói részeként; cu funcție predicativă; als Prädikat od. als nominaler Teil des Prädikats: föltétlenül szükséges; musai, trebuie, e absolut necesar, es muß sein, es ist unbedingt nötig. *1763:* mast Pénteken mene it fel az Generális Siskavits, kiis mast Csik Gyergyot Három széket Barducz széket minde (!) bizanyal fel ülteti, Vaj akarnak Vaj nem de muszájn [Kóród KK; Ks 1. CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1835:* ugy is kezdették a sok elengedés miatt tartani mint ha muszáj volna, hogy ő Nga ki oszsza nékiek a' maga gabonáját [Zsibó Sz; WLt]. *1836:* én pénzt nem kértem nem is kerem addég mig muszáj nem lesz [Kv; Pf Matéfi Lajos lev.]. *1867:* vacsorám nincs ugyan mindes (!) estve de sokszor ugy megéhezem ebédtöl vacsoráig hogy muszály hogy hozassak mert ha nem hozatnék le betegedném [Pf Pálfy György Kv-ról apjához, Pálfy Lajoshoz Tarcsafvára (U)]. *1883:* Semmi se sarkall arra, hogy irjak. Halommal gyűjtöm a tárgyakat. Egyet-egyet kidolgozom, és bezárom a fiókba. Nagy néha, ha muszáj, bemocskoltatom nyomdafestékkel [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. *mn* kényszerű; obligat, silit; willkürlich. *1879:* Dr. Tolnay Lajos úr ... csendes fasét tartott az én semmiségemmel. Nagy ostentatioval köszönt jó messziről, s aztán elfordította a fejét, nézvén az égre, a földre, egy elrepülő bogárra, cammogó bivalyra, csak reám nem. Olyan muszáj köszöneséket. De beszédbe nem elegyedett. Igen tréfás viszony volt [i.h. 49 ua. ua-hoz].

muszán-csipke csipkefajta; un fel de dantelă; Art Spitze. *1851:* 15 sing mouszán csipke [Kv; KCsl 11].

muszelim muzulmán; musulman; mohammedanisch, muslimisch. *1641:* az ottvaló muszelim emberivel megfogták az kalarásunkat és igen hurczolták [Veress,Doc. X. 108–9 Matei Basarab vajda Serédi Istvánhoz Tîrgoviștéről].

muszi muszáj; musai, trebuie; muß sein. *1756:* A' minap egj játék közbe mondotta Németi Uram; Még igy ki nem fogytam a' pénzből, de muszi meg kell lenni, hogy hamar pénzem légyen [Kv; Mk IX Vall. 57].

muszka I. *mn* 1. orosz; rus; russisch. *1582:* 30 sept. Boldis Jacab wizen keet Müzküa wrat, Zekely Balintal negy lowan Deesig fizette(m) f. 2 [Kv; Szám. 3/V. 48 Léderer Mihály sp kezével]. *1823–1830:* A mi ott[a] talált szolgálónkat Dortchennek (Doris) hívták, már jól kitanult volt, egy muszka deáktól esett meg, s hazament [FogE 226–7. — [a]Göttingában].

Szn. *1598:* Muzka Jstuan [Kv; Szám. 8/V. 141]. *1602:* Muzka Pal szab. [Kozmás Cs; SzO V, 236]. *1614:* Muzka Pal lib. [Kozmás Cs; BethU 438] | Muzka Miklos lib. [Gyszm; i.h. 482] | Muszka Peter zs [Medesér U; i.h. 160]. *1621:* Muzka Janos gyalog [Kv; Szám. 15b/IX. 275]. *1773:* Muszka Jakabb [Ditró Cs; EHA]. *1787:* Muszka Mári [Kv; Pk 6]. *1848:* Muszka Jóseff. Muszka János [Burjánosóbuda K; RAk 10]. *1857:* Muszka István [Gyalu K; RAk 247].

Szk: *~ birodalom* **a.** Oroszország. *1769:* a' Muszka biradalombol valo s eddig itt is follyásb(an) lévó Tallérok meg tiltatnak ugj hogj az közelitő 1770. Esztenób(en) ... follyások azoknak abrogaltatik [UszLt XIII. 97]. — **b.** orosz uralom/fennhatóság. *1773:* Amely ... pappal a szolgabiró találkozott volt, az a Contumatiára járt volt pálinka vásárolni, s már ment hazafelé. A császár is jött visszafelé s szemben találkozván kérdezte őfelsége, hol lakik s vagyon-é jó állapot a muszka birodalma alatt ... azt felelte, hogy semmit sem tud mondani a muszka birodalma alatt való állapotról, mivel nincsen békesség [RettE 300] ✱ *~ cár. 1657:* reménlik vala, hogy competitorok lennének: római császár maga vagy fiai számokra, moszka cár, svéciai király ... brandeburgus s talán többek is [KemÖn. 295]. *1710:* A muszka cár, minekutána a svéciai király hadát egészlen debellálta, hadait mindenfelől egybengyűjtvén, kijő Moschoviából és Kozákországot visszafoglalja [CsH 452]. *1759:* A muszka cár száznegyvenezer számból álló népet ígért felséges királynénknak, a francia pedig százhúszezret [RettE 82] ✱ *~ cárné. 1775:* a volt oka, hogy a lengyel király, Poniatoczki, összeszűrvén a muszka cárnéval a levet, a király vérszemre kapván, nagy hadat gyűjtött [RettE 356] ✱ *~ császár. 1669:* Az lengyelek 2. Majii gyűlnek öszve, hogy királyt választszanak magoknak. Az mint hallotta, az muszka császárt, Condeust, az florenciai herczeget forgatják [TML IV, 451 Székely László Teleki Mihályhoz] ✱ *~ had. 1711:* Azalatt, míg a tracta volt, a fővezér bizonyos hadait küldvén Braillához, generál Thoma meg nem meri várni, hanem elszalad, a vele való muszka hadak eloszolnak [CsH 470] ✱ *~ kapitány. 1739:* Muszka kapitanjnak Bíro Uramni eni valot, kenjeret, sert es akavitat de 60 [Kvh; HSzjP] ✱ *~ katonaság. 1852:* a' haszonbérlö állitása szerènt a' keritést a mely füz ágakbol volt s el sorvadott — az istálo sövény falával, szalma fedele és létzezetével együtt, 1849be a' muszka katonaság hordotta el tüzelésre [Km; KmULev. 2] ✱ *~ követ. 1618:* az cancellarius béjöve hozzája az lengyel és muszka követeknek való levelekkel [BTN[2] 130]. *1657:* azalatt az muszka követekkel is az lengyelországi említett dolgokról tractálván (kikkel néha gorelykát szokásom s kelleten kívül is innom kellett) [KemÖn. 91]. *1779:* Igen nagy reménységem vagyon, Isten után, az békességhez, mivel a muszka követ Berlinbe ment a békesség iránt való tractára szőrnyü nagy pompával [RettE 394] ✱ *~ párt. 1773:* Mondják, hogy szép része Lengyelországnak az, melyet a mieink bírnak, a föld népével is jól megegyeznek, sőt a muszka pártról sokan jönek által a királyné részére, mivel a muszka sokféle erőszakot teszen rajtok [RettE 316] ✱ *~ tábor. 1849:* A Muszka Tábor bé jöttével[a] egy fiatal fejős Bivalom el veszett [Torda; DobLev. V/1276. — [a]A lev. okt. 17-én kelt]. *1851:* az osztrák és Muszka tábor itt Létivel [Dés; DLt 1147].

2. Oroszországban gyártott/készített; rusesc, făcut/fabricat în Rusia; in Rußland hergestellt/erzeugt. **Szk:** *~ prém. 1801:* ünnep napokon visel zöld, aranyos sinorral ékesitett mentét muszka prémel [DLt nyomt. kl] ✱ *~ suba. 1581:* Három muszkva suba vagyon, egyik fejér priska bőrrel bérlett, másik veres mohar, harmadik csemelet azokat hagyom az hügaimnak [SzO IV, 76 Székely András végr.] ✱ *~ tea. 1850 k.:* muszka thea [Kv; Pk 2] ✱ *~ vászon. 1836:* egy muszka vászonból való nyári pantallon [DLt 116 nyomt. kl].

3. oroszos; rusesc; russisch, auf russische Art. *1827:* Egy Fejér Brilliánt hoszszuko négy szegletü formáju Muszka férjfiu Gyűrű [DLt 464 kv-i nyomt. kl]. *1832:* égy muszka formaju gyürü [Kv; ÖCJk].

4. *~ módra* oroszosan; în felul ruşilor, ca ruşii; auf russische Art/Weise. *1823–1830:* Mikor Göttingába voltam, ott láttam előbb, hogy valami curlandus deákoknak muszka módra egészen le volt nyírva az hajok, melyet némely ott levő magyarok is követvén, hogy hazajöttünk, módiba hozták az hajnyírást [FogE 67].

5. orosz nyelvü; de limba rusă; in russischer Sprache. *1618:* Szölfikár[a] itt nem volt, mert magam tudom, hogy azkor az lengyel és muszka levelek fordításában volt foglalatos [BTN[2] 128. — [a]A tolmács].

6. *~ tallér* rubel; rublă; Rubel. *1769:* a Muszka tallérnak, melly közönségesen Rublonnak neveztetik a következendő Augustusi Holnap első napjától fogva éö Felséginek Országiban folyása meg nem engedtetik, mivel magában annyit nem ér [UszLt XIII. 97].

◇ **Án.** *1785:* Muszka (paripa) [Bányabükk TA; MkG].

◇ **Hn.** *1750:* Veres-patakba a Muszkára menő Porgolaton belől vagjon egy Rét [Abrudbánya; EHA]. *1773:* A Muszka Jakabb Hazánál (sz) [Ditró Cs; EHA]. *1825:* A Muszka Kuttyánál [Válaszút K; BHn 172]. *XIX. sz. köz.:* A' Muszka Rét Maros felől [Déva H; EHA].

II. *fn* 1. egysz-ú alakban; la singular; in Einzahlform: az orosz nép; poporul rus; das russische Volk | az orosz nép/Oroszország vezetősége; conducerea rusă/Rusiei; Vorstand/Leitung des russischen Volkes/Rußlands. *1670:* Az muszka az lengyelek ellen haddal készül [TML V, 78 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Az muszka csak az maga végei erősítésére küldött hadakat [TML VI, 319 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1678:* az lengyel király a békességet felbontaná a törökkel, sőt követeket küldött az muszkához [TML VIII, 76 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* Turkulec nevü moldovai fi ... beszéllette, hogy a muszka 30.000 kozákot küldött a lengyel király mellé, úgyhogy a lengyel király is 10.000 saxot és 10.000 lengyelt küldjön a kurucokra [WIN I, 194]. *1710:* Mind a muszka, mind a svét azt izené, semmi szükségek nincsen magyar katonára [CsH 397]. *1731:* Az Ui Török Sultán ... ha az Persával meg békél ... az Muszkával fog valamit kezdeni, vgj a' mi Kglmes Császárunkis belé elegjedik [Nsz; Ks 83]. *1763:* Ebben az esztendőben holt meg a saxoniai elector és lengyel király Fridericus Augustus; igen régi ember volt. A királyság felett nagy zenebona vagyon, mert a muszka egyet, a mi királynénk mást akarnának betenni [RettE 157].

2. egysz-ú alakban; la singular; in Einzahlform: az orosz hadsereg; armata rusă; das russische Heer. *1656:* Lengyelország pusztittatik a svécziától, muszkától, tatártól és kozáktól [ETA I, 160 NSz]. *1658:* A tatároktól nem kell félni, mert most jött egy város szolgája Szebenből, azt mondotta, hogy egy követ jött az tatár hám után, hogy menjen be, mert az kozák, az muszka rajtok van [TML I, 279 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1759:* Bár ült volna otthon az istenadta muszkája, talán eddig békesség lett volna [RettE 82]. *1772:* A prussus betévén a testvéröccsét hercegnek a maga részibe, az az rész, mely a mi királynénknak jutott, feltámadott Wilhelmus ellen. Melyet a muszka észrevevén rajtament, hogy kardra hányja őket [RettE 276]. *1806:* a' Burkus és a Muszka a' Frantziát 2 versen jol meg agjabugjaltak [Vingrád AF; Ks Lázár József Kornis Gáspárhoz]. *1807:* A Muszka ugy meg verte a Frantziát, hogy 40 Szekereken vitték a Sebeseket, igy irta a német ujság [Dés; KMN 219]. *1809:* Molduvába ... a Muszka és a' Törők verekedtek és mi ki jöttünk [UszLt ComGub. 1668–9].

3. orosz katona; soldat rus; russischer Soldat. *1657:* minthogy pedig nulla calamitas sola, ez veszedelmező állapotjoknak boldogtalansága ada szívet és alkalmatosságot azután mind moszkáknak, svecusoknak, hogy irruáljanak [KemÖn. 293]. *1737:* Az Muszkaknak attunk kenyeret [Kvh; HSzjP]. *1849:* (Meghalt) Ifjabb Ujvári János 60 éves korába ... Mikor a Muszkák Hunyadot meg szállották, az agyuk dörgései, és felelem miatt, — csak ének szoval is alig tudok el temetni [Damos K; RAk 125].

muszkáné orosz nő; rusoaică; Russin. *1748:* a Korpadi babonás oláhnétis maga házánál tartotta, azzal a' Tökés Márton ingit, hogy a' Muszkáné házától el foghassa, babonaztatta [Torda; TJkT III. 204].

muszkaországi oroszországi; din Rusia; aus Rußland. *1739:* Egy kapornya szin Anglia Mentet Ezüst paszamantost Muszka orszagi Fejer belessel [Ilyefva Hsz; HSzjP]. *1789:* vettem kezemhez ... Bundák ... Egy Muszka országi karmantyut, vétele 4 Csaszari arany [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

muszkásan ridegen; neprietenos, rezervat; unfreundlich, rauh. *1879:* Te, örökké olyan fene muszkáson szólítasz engemet meg, de én azért csak „kedvesnek" szólítalak, mert kedves vagy nekem [PLev. 44 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

muszkulus izom; muşchi; Muskel. *1710 k.:* Anno 1677. a hosszas fogságban a gutaütésnek jelei kezdének rajtam látszani, kiváltképpen a bal kezemen, a hüvelykem s mutató ujjam között való nagy musculus reszketni kezdett erősen, úgy, hogy akárki láthatta [BÖn. 527].

muszlin 1. (áttetsző) batiszt; muselină; Musselin. *1800:* 1 ki varrott Muschelinbül valo fehér fersing [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.]. *1843:* 9 Sing Hamuszin Muselin ... 6 fl [Kv; Pk 6].

2. muszlinból készült; de muselină; aus Musselin. *1807:* Muslin Nyakra-való keszkenők [DLt 623 nyomt. kl]. *1840 k.:* Öt Kanavász Plágen. négy pár musulin kis Firhang [BLt 3].

muszlin-fókötő scufie/bonetă de muselină; Musselinhaube. *1805:* Hat Musulin Fókötö ... Egy Musulin ruha [Szamosfva K; BLt 9].

muszlin-garnír muszlinfonal; fir de muselină; Musselingarn. *1800:* három fein Slesiából Muselin garnirral készült felsö fersing [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.].

muszlining cămaşă de muselină; Musselinhemd. *1768:* Veszszős Muslin ing. Előruhástol, Tászlistol, Gallérostol, Keszkenőstől. Virágos Muslin ing [Császári SzD; WassLt gr. Vass Ágnes fehérneműje].

muszlin-ingujj mînecă de cămaşă din muselină; Musselinhemdärmel. *1797:* Egy síma batíz Ferséng fejér pikett Lájblival virágos mosalin ing ujjal [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettegi Terésia kel.].

muszlinkeszkenő muszlinkendő; basmă/năframă de muselină; Musselintuch. *1789:* kett Musolin keszkenyö 2/36 [WLt Cserei Heléna jk 31a]. *1805:* Öt Musulin Keszkenyö ... Két Viseltes Musulin Keszkenyö [Szamosfva K; BLt 9]. *1816:* fáin Musulin keszkenö | fejér selyem Musulin keszkenő [Szentgerice MT; UnVJk 255].

muszlinköntös muszlinruha; rochie de muselină; Musselinkleid. *1807:* Egy fejér muschelin Köntös [DLt 378 nyomt. kl]. *1816:* Fejér Muszlin köntes ... 7 Rf 10 xr [Kv; Born. IV. 41].

muszlinposztó áttetsző selyemszövet; stofă de muselină; Musselinstoff. *1850:* Egy fekete mousselin poszto, fekete orleans bérléssel készitett kabát [Mv; DE 2].

muszlinruha rochie de muselină; Musselinkleid. *1805:* Hat Musulin Fökötö ... Egy Musulin ruha [Szamosfva K; BLt 9].

muszlin-tászli muszlin gallércsipke; dantelă la guler din muselină; Kragenspitze aus Musselin. *1788:* Egy pár duplás sujtásos musalin tászli, belső gallér, Ing váll, kötö szál vonásos patyolat belső gallér [Mv; TSb 47].

musztika 1. sonkoly; boştină; Wachskuchen. *1730:* találtatik ... egy hitván tarisznjában musztika [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1774:* Méhes kertekböl, Méh-Serböl Viaszbol, Mézböl, Musztikábol ... mi jöhetett bé? [KS gub. vk].

Vö. a *fűrészmusztika* cimszóval.

2. *~hordozó* ? sonkolylopó; hoţ de boştină; Wachskuchendieb. *1708:* Egj nehánjszor hallotta(m) hogj Tolvainak loponak Mustika hordozonak s Kurtának szidták Pap János Ur(ama)t az ... Papok [Velkér K; Ks 101].

musztikás sonkolyos, sonkolygyűjtő; boştinar; Wachskuchensammler. **Szn.** *1644:* Diszno Pastor Musticas Ianos [Mv; MvLt 291. 409a]. *1652:* Mustikas Istvan [SzJk 70]. *1700:* Musztikás János [Kv, Szám. 40/III. 105]. *1754/1828:* Musztikás Miklos [Cssz; CsV].

muszuj 1. kelmefajta; un fel de ţesătură; Art Stoff/Gewebe. *1695/1770 k.:* Pro pulpito est unum mantik canabeum rubro filo acupictum, vulgo Muszuly dictum [Malom SzD; SzConscr.]. *1708:* Két vég veres muszulj. Egi vég kék bagazia [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai]. *1711:* 5 Sing Persiai Bagazia ... 3//.2 Vég tarka gyapottas materia ... 5/44 . 1 Vég tarka Mazulán ... 2//72. 10 Sing Muszuly ... 4//20 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1714 e.:* Koronka Mártonné adott 5 sing Zold muszult az éneklö szekre [Bergenye MT; MMatr. 335]. *1720:* egy darab zöld muszuly [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1732:* hammu szin Supellat öreg Veres tarka, muszullal béllet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. *1736:* Hosszú mentéket is viseltenek az akkori emberek ... az nemes emberek veres muszulybol, bárány bőrrel bérelve [MetTr 351]. *1739:* Tarka szernalcsiából (!) állo az közepe az körül valója pedig muszujból állo paplany [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1753:* Fekete Muszulyt tizenöt singet [Mezözáh TA; Told. 73]. *1758:* Veres muszujal bé vont kanapé | A Palota közepin fel kötve üveg kirstállyos Gyertya tarto ... veres muszuyal bé vont, Veres Sellyem rojtos sinoron függ Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1845:* egy darabotska Muszuj kék Szinü [Dés; DLt 1388].

2. ráncba szedett, széles szegélyű szoknya; un fel de fustă foarte largă şi cu încreţituri mărunte, tivită cu o banda colorată de postav; faltiger Frauenrock mit breitem Saum. *1843:* néhai Tasnádi Er'sébet ... panaszolta, hogy férje erössen meg kinozta, hogy ollyan a teste éppén mint a fekete muszujja [Farnos K; KLev.]. *1864:* a melyet a vállig veres hárásszal kivarrott ingelő takarja alól kék muszuj (fersing) alján öt ujjnyi szines posztóval szegve, mely két felöl felaggatva van a csipőnél, úgy, hogy a posztó szegély hátul egy félkört képez [Nagypetri K; NrÉrt. XXXIII. 273; NNy 299].

3. muszujból készült; făcut din ţesătura muszuj; aus muszuj-Stoff verfertigt. *1699:* egy Muszur viseltes paplan [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1734:* Három vánkos haj alá valo muszuly [Kv; Pk 6]. *1807:* Felesége hasonlo modon Olá nemzet ... fekete Szokmányba, bör mejre valóba, mely otska zsiros, Katrintzába kék muszuly, az az gyapotból font, és szött festett elöruhába, csizmába járt Nagyiklódról szökött el [DLt 494 nyomt. kl].

muszujabrosz faţă de masă din muszuj; Tischtuch aus muszuj. *1731:* Ferenczi Samuel feleségével ... adat az ur asztalára hogy szüntelen ot állyon égy zöld muszuly abroszt [Galambod MT; MMatr. 419].

muszuj-fersing (un fel de) rochie din muszuj; Frauenrock aus muszuj. *1748:* akkor tsak muszuly felsö ingben, s, rása mentéb(en) járt, most Anglia róka torkos mentéje, s, két szép szoknyája [Torda; Borb.]. *1832:* Egy Muszuj Csikos Fersing [Nyárádsztanna MT; MvLev. Novák Péterné gazd-i konvenciójából].

muszuj-nyakravaló fular din muszuj; Halstuch aus muszuj. *XVIII. sz. eleje:* Egy Katona Verbualásra ... Egy fekete muszuj nyakra valoért [Kük.; JHbB].

muszuj-párnahaj faţă de pernă din muszuj; Kissenbezug aus muszuj. *1733:* Edgj veres muszully parna haj [Marosztkirály AF; Told. 2].

muszujruha rochie din muszuj; Kleid aus muszuj. *1817:* Egy Muszur Ruha | Két viseltes Muszur Ruhák [Mv; MvLev.]. *1831:* Egy fekete muszuj ruha [Körtvélyfája MT; LLt]. *1840:* Egy muszuj ruhát Áts Istvánné* [Dés; DLt 456. — *Vett meg].

muta 1. *mn* néma; mut; Stumm. *1820:* a' Báro mostis arra valo, Minapabais a' pajtába vezeté az Jluka muta Léányátis [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Ferentz (29) hites assz. vall.]. *1823:* Nms Csernátoni Samuel Uram ... Oroszfaluba ismég egy boldogtalan Muta olá Léánt ferteztetet meg [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Baroti János (44) ns vall.].

II. *fn* néma ember; mut; Stumme(r). *1820:* a' Báro ... Minapabais a' pajtába vezeté az Jluka muta Léányátis, 's hogy onnét ki jöttek, a' muta mutatta mit tsinált a' Báro [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Ferentz (29) hites assz. vall.]. *1843:* Szentyit kezdé olá nyelven szídni és aknai mutának nevezé [Dés; DLt 1300].

mutáció változtatás; schimbare; Änderung. *1619:* Azmint feljül is írtam, Kegyelmes uram, az levélnek mutatióját, bővebben gondokodván felőle és az Felséged két levelét semmiben nem mutálom, hanem in specie adom meg az muftinak és hocsának | Istennek légyen hálá ... őkegyelmek az főkövet uraim itt benn létekben találkozék az mutatió is, kit én, Kegyelmes uram, nem tagadok, hogy ha ugyan mutatiónak kellett lenni [BTN[2] 338, 381].

mutafaraka politikai küldetésben járó főkövet; trimis principal în misiune politică; Haupt/Obergesandte(r) in politischer Sendung. *1614:* Monda ismét Kamuti uram: Ha odajuttok, mondd sok szolgálatomat az hatalmas császárnak, s mondd meg, hogy egy mutafarakád vagyon Erdélybe, Kamuti Farkas, azki azt izené, hogy mindenben jó választ tégy [BTN[2] 65]. *1618:* monda az mufti: Ha mutafaraka vagy, hogy nem ülsz az hatalmas császár mellett? [i.h. 93].

mutafarakaság főkövetség; funcţia de trimis principal; Haupt/Obergesandtschaft. *1618:* Kamuti uram monda, hogy: Én hazug nem vagyok ... megmutatom mutafarakaságomról való levelemmel is, hogy az hatalmas császárnak igaz szolgája voltam [BTN[2] 93]. *1619:* Költségébe és mutafarakaságába költséget kérék Mikó uramnak [i.h. 282].

mutál 1. megváltoztat; a schimba; verändern. *1619:* Kezlár agának penig Felséged levelet nem írt, mely dolog, Felséges uram, énnékem bizony felette súlyos: ha Felséged levelét mutáljam-é és az ónagysága instructióján álljak meg, melyet látok teljességgel, hogy mind az Felséged javára tendál, vagy csak abban hadjam az Felséged írását ? | az Felséged két levelét semmiben nem mutálom [BTN[2] 336, 338]. *1670:* az dnus Anak kénszeritteséből kellet mutálni Religioját az fel kért személynek [Kv; TanJk II/1. 804].

2. el/áthelyez; a muta; verlegen. *1663:* Ha holott valamely tisztet vagy mutálni, vagy ha nem volna, helyre állítani akarna ő nagysága, lehetne meg [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez].

mutat 1. rámutat, rámutatással megjelöl; a arăta; zeigen. *1568:* Laur(entius) Zekel ... fassus est ... egy Gyermek az zorosson Jo uolt ky syrua. Es egy feyer mentebeli kathona Jnas Jo uuolt az gyermek elọth. Vaczy Peter .. az vcza kozepin talalwan az germekre az ky syr uala Mondua(n) ky bantha teged az gyermek mutatoth az feierbelire [Kv; TJk III/1. 143]. *1570:* Az varas feold Mereoye Igh vallya Eothet ... hittak ky zent gẽrgh hegere zeolieo Merny, Eo ely me(n)t es ky Merte az myt Mwtatak [Kv; TJk III/2. 166a]. *1590:* Latam hogy ... kj tartia vala az pwskat ... mind le bwrwla(n)k jetteonkben, az kereztet mwtatak Ihol ahol attal leottek az kereztet [Szu; UszT]. *1606:* Az keórtueltis zedgietek megh jmezt, azt mútata az mely alatt az zeker vala [i.h. 20/203 Brittannás Imreh de Kis Kede pp vall.]. *1632:* ezen közbe be juta oda Timar Janos is es az Csonka kezeuel mutata az vizre [Mv; MvLt 290. 102a]. *1714:* ezen hellj az honnan mutattyák, hogy a' Füzesiek az Mohalyi Fodor Luka és János szenáját el vittek [Vasassztiván SzD; WassLt Darabant Lázár (67) szabad személy vall.]. *1750:* a' Csúrből ki jövén ... mutatának ... két jo párkanyos Asztagot [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2]. *1775:* Én ... Vas Andras Jágersegemben Sokat vadaszván azon erdös heljsegben az Jáger társam mutatta mindenik Makkos kosár hellyét nekem az vadászatban [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. *1841:* az ménes pásztor ... nem is mutatta soholt a hidak kőrül — hellyét, vagy jelét, miböl — láthato lesz vala — hogy ha ott törte volna el lábát[a] [Torockó; DLt 1541. — [a]A csikó].

Szk: *kebelére ~. 1569:* Lucas Custos Campi, Juratus fassus est ... hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wicey Janos vramnak hogy te Vicey Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea keryttettelek vala, Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciawal [Kv; TJk III/1. 172b] ✱ *rév ~ni. 1586:* Desy Imreh vallia ... az viznelis Balast ... Intem arra hogy a Torday embert akit az vt es Rew Mutatny kertewnk es fogattunk vala eot penzbe, Azt megh varna [Kv; TJk IV/1. 604] ✱ *út ~ni → rév ~ni.*

Sz. *1662:* legyen azon Kegyelmetek, ha az békeség ugyan véghez megyen, az praesidium addig ki ne vitessék, még kinek-kinek jószága s jovai nem restituálódnak, mert az után, ha ki talál menni, bizony félek, csak karón varjat mutatnak [TML II, 357 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

2. megmutat, látni enged; a arăta, a lăsa să se vadă; zeigen, sehen lassen. *1568:* Ezt tudom hogy oda hiua Zabo gergelne, es egy gatyát mutata, s monda lade mynemw az feyerwary gatyaja [Kv; TJk III/1. 173]. *1573:* Katalin Kalmar Istwanne azt vallia, hogy lakot eggywt puskarnewal Latta hogi rakot eleh parta Eoueket kapcokat Arangywreoket ... egi Nasfat is mwtatot nekj [Kv; TJk III/3. 172]. *1584:* Eotweos Orban vallia, hiwata Baki pal es mutata egy Eowechket, kit mond vala hogy a Nennye [Kv; TJk IV/1. 197]. *1604:* Azt mondotta en nekem Galfy Mihalj, Jm hul edes eóczem, tudod az eleótt Skallatba granatba iarok uala, de im(m)ar ... ahoz iutek hogi czak ruham sinch, mútata az dolman(n)iat hogi megh kopott [UszT 20/128]. *1619:* Az vezér ónagysága ... így mondá: Egyik levelet az urad csak maga előtt olvastassa el ... azt csak maga tudja, az másikot jobb, ha mindennek mutatja [BTN[2] 217–8]. *1630:* En az Fazakas Gyorgy elöbi Felesege betegsegeben mentem latnj es kerdem mi lelte ... agiaban fekwuen fel fedte magat es mutatta hogi eo raita niczen (!) semy Verès [Kv; RDL I. 20]. *1774:* mutatott ... Fekete Györgynének egy kis kalamár nevezetű Ládát, és abban jó féle gyöngyőkőt [Szentdemeter U; LLt Vall. 71]. *1780:* utoljára engemis ... bé hivut a pinczében s mutatta az üres hordót [Berekeresztúr MT; BetLt 6 G. Csegze (20) jb vall.].

Szk: *körmét ~ja. 1757:* Jol üsmérem ... Czirilla Mária nevü szász kurva személyt ... Egy alkalmatossággal ... hallottam a' szájából, hogy azt mondotta, de tsak engemet el venne, értvén Németi István Uramat, semmi baja nem lenne, meg perczentvén az kőrmit mutatta [Kv; Mk IX Vall. 193–4].

3. kártételt/testi sérelmet bizonyítás/panaszképpen megnézet/szemléltet; a arăta cuiva pagubele/leziunile suferite în urma a ceva; Schaden/körperliche Beschädigung zwecks Beweis/als Klage beschauen lassen. *1570:* Erzebet Dabo Thamasne, Ma hogy Jew volt az pyachrol haza fele, fekete Mathene be hytta hazahoz es Mwtathya volt neky Jm lassad Menye keowet hantak ez Eyel az en hazamra [Kv; TJk III/2. 70]. *1584:* Zentmiklossy Gergely vallia ... az Nierges-

ne Mutattia vala A Bors Eorleo fath kyt raita el teortek volt [Kv; TJk IV/1. 295]. *1590:* chówaltam vala megh egy feöldemeth az malomfalwy hatarban ... eó ... el iarta mind az chówak Ellenis, Mikoro(n) rea hyttam volna az falus polgarth Jakab Istwanth mútattam volna neki az szeker nyomoth hogy az chówa Ellen el iarta, mondom myert mywelted ezt raytam [UszT]. *1629:* az J. wernj kezte agyat be teorte sebesitette, veres Jngetis mutata [Kv; TJk VII/3. 200]. *1644:* mutatta szegeni aszoni hogy meli rut kikek voltak az testen [Mv; MvLt 291. 417b]. *1761:* Ferentz Lőrintz ... az öcsivel Andrással öszve veszvén, a' vékonnyába ütette a' kést, nékem András azon estve ... mutatta a' Sebet es lattam, hogy ha tsapanolag a' bőr alatt nem ment vólna a' kés, meg kellet volna azon Seb mián halni [Szászsztiván KK; BK. Martinus Kötélverő (36) jb vall.]. *1783:* Hallottam, hogy Babos Antal uramat Báró Apor Péter Urffi meg támadván ... a haját neki ki tépte, mutattais az akkor tett kopotzságát [Feltorja Hsz; HSzjP Agneta Henter Gabrielis Köntzei consors (34) ns vall.]. *1794:* őket is meg-verte a' Szolga Biro, 's mutatta is verettetésének jelét; annakutánna maga Hajda és Felesége mutatták testeken a' kékséget, 's láttam mely erőssen meg-verettettenek [Ne; DobLev. IV/728. 3a]. *1801:* Mutata Aszszanyam előt az ütésnek hellyét ... ugymint homlokán égy kék fel duladást [K; KLev.].

Szk: *kárt ~. 1582:* az feyedelem vrúnk eo Nagysaga Deszma Aztaga latnya es akarunk vala menny, mert az kaart meg akaryak vala mutatnya, de az Gattúl fogúa, Annyra volt az vysz Torlas, hogy Sohul az mayorok keosze ... nem mehetenk, mert az vysz ... minden fele az mezeore es mayorokra Torlott es arat vala ki, my nekwnk kartys mutatnak vala, de my nem mehetenk oda az nagy vyzteol ... azt lattuk hogy Isten Beochywlhette volna meg az kart [KvLt a km-i konvent oklev. Joh. de Zwchyak, Benedictus Bornemyza de Patha, Sig. Georgffalwy de Georgffalwa aláírásával] ✱ *kéket ~* kék foltot megszemléltet. *1568:* Ezt lattam hogy az Kadar Markos leanya oszue haborodot vala az nemetneuel azon az anyokys meg Juta Kadar Markosne es Rea mene az nemetnere ... az Nemet ... Rajta futamek Kadar markosnera ... az azony ... vgy mútata az keket es vgy mongya vala az Nemetnek la myt myeltel [Kv; TJk III/1. 214]. *1591:* Karoly Benedek, fenessi Thamas, varos hites zolgay ... valliak, Lattűk hogi Barbeli Balint biro vramhoz jeoue es keket mutata, monda azt hogi fenessi Marthon verte [Kv; TJk V/1. 80]. *1594:* Or birsagh keőzeőtteők es Parazna birsagh egi egi forint veer birsagh hatuan hat penz Az ki keketh mutat hatuan penz [Bagos Sz; UC 113/5. 17] ✱ *nyomot ~. 1606:* ők kezek megh Eskenny hogy az melj niomott oda uitek Uy szekeilyre az eo marhayok nyoma azo(n) keszek eskenny. chjak hogy eőkis ha nyomott mutatnak megh eskegjenek ... hogy az karos emberek marhaja nyoma, arra az alperesek azt mondak hogy ... nem eskonnenek azo(n) [UszT 20/103] ✱ *vért ~. 1570:* verny kezdyk palchawal az Loert hogy myert lopta volna ely ... Az Sebes embert vyzyk Byro vram eleybe vert Mwtatny [Kv; TJk III/2. 52]. *1573:* Katalin Kis Boldisarne ... vallya ... Erkezik Molnar Kelemen, Mond gergelne te chywkas kelemen, Myre Marchongottad meg az en vramat az korchoman, Azonnal Meg zydia Kelemen ... hozza wag az zekercewel ... Az Aiton essik az vagas es az Eleo rwhan az kezetis Meg Ery kewesse ... Gergelne penig Indwl Byro vramhoz hogi vert Mwtasson [Kv; TJk III/3. 280]. *1736:* a mi a verekedést illeti az Instáns vért mutatván Hadnagy ur(amna)k, magais Ferenczi úr fateallya in facie sedriae, azert solvat poenam fh: 12 Ferenczi János ur(am) [Torda; TJkT I. 114].

4. (igazolást/iratot) elő/felmutat; a arăta/prezenta (o dovadă/un act oficial); (Beweis/Schriftstück) vorweisen. *1568:* Pal wram azt mongya kyrwl lewelet(is) mutatta, hogy Eo chyak az Eo rezeth atta el [Gyf; JHbK XII. 8]. *1573:* Eotthwes Antal Azt vallia ... hogy ... mykor ... az holt testet temetny akarnak vinny vgi Erkezet Zilagine latta hogi pechetet Mwtat volt Mindennek es tylt volt Mind kwlseo belseo Marhat Mig az eo adossaga ky telyk, es hogy ky hoztak az testet az hazbol azonnal lakatot vetetet az hazra [Kv; TJk III/3. 240]. *1603:* Balog ferencznę Zent mihalj martazonj hiti utan ezt wallia Jöt wala hozank az kedey Janosj gergelj fia mutata Egi leuelet monda hogi balog ferencz En foglallak Ez miklos gereb wram lewelewel [UszT 17/27]. *1665/1754:* akár ide jövő, akár töllünk el-menő Legények Poszpertet B. Ché petséttye alatt mutassanak, külömben két hétnél továb mű-helly nem adatik [Kv; ACArt. 1]. *1735:* az It elő hivatva(n) Csak aszt iterálya, hogy mutasson Contractust, kiről már fellyebb docealt az A [Dés; Jk 157b]. *1753:* az Elől járo rendektől az vraktol ollyan levelet mutattak azon Joszágról hogj az után Csáki Sigmond vr nem háborgatta [Nagyalmás K; JHb XXX/9]. *1754:* látom, hogy Nemes János bizonyos Summa pénzit ă Mlgos vr(na)k el költötte ... tagadgya azon adosságot vagy-is relegál arra hogy reversalist mutasson ă Mlgos vr rolla [Hidvég Hsz; ApLt 5 Nemes Ádám Apor Józsefhez]. *1782/1799:* Privilegiumot nem tudunk mutatni, hanem lehet reménség, hogy Captalanba vagy egyebűtt találtassek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 330].

5. (remeket kötelező ellenőrzésre) bemutat; a prezenta (pentru verificare obiectul confecţionat la trecerea probei de maistru); (Meisterstück zwecks Prüfung) zur Schau stellen. *1773 u.:* 22 Februarii remeket mutatván ifjú Márton György ökglme, mely remek munkában talált a nemes Céh l-mo az korsóban hibát[a] ... 2do az fazékan avagy annak magaságában[b] [Dés; DFaz. 29. — [a-b]Folyt. a hibák részl.]. *1854:* Balas Márton Remekjét mutatta [Kv; ACLev. Kül. Perc. 71].

6. kb. számadáskor előad/mutat vmit; a arăta/prezenta ceva cind se face socotală; anläßlich der Rechnungslegung vortragen/darstellen. *1585:* Midőn a templumban be mentwnk volna visitalnj mutattanak kesz penzt f. 272 d 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 9]. *1589:* Jutot en Kezemhez Jwh, Capraual, kossal, Milwaraual es meddeo Juhokkal egietembe 292. Ezek mellett mútatot enneke(m) a' Juhasz 29 Jüh bort, ki doggel holt volna megh [Kv; i.h. 4/XI. 9–10]. *1586:* az eo Zam Ado Regestumaban ... Az Pasytt es egieb fele dezma disznok Introitussarol Irast Mutasson[a], meg mongia, Meny Vagyon labon, Menyt zalonnazot megh, Menyt teót penze bennek [Kv; KvLt Vegyes III/20. — [a]Az isp. m.].

7. (ajándékot) bemutat/átad; a prezenta/preda (cadoul); (Geschenk) vorzeigen/übergeben. *1582:* Benedek az hid kapubeli tizedes mentt meraban[a] az Poliak myhall Leanya meniegzeiere az varos kepeben mutatot eg' Zeonyegett mellyet wottem f. 4 d. 50 | Az waros kepeben mutattam Eottwes myhall vramnak eg' feier zeonyegett weottem f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 59, 62. — [a]K]. *1751:* Imé egy Báránkát adok Az uj Királynak mutatok Költsétek jo egességgel Istennek segitségével [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék].

8. közszemlére/megtekintésre bocsát; a expune; öffentlich zur Schau stellen. *1806:* delután egy Olosz ... valami bu-

bákat és egy kutyát tántzoltatott, egy Tengeri tövisses disznot is mutatott [Dés; KMN 175]. *1811:* Páthmos Szigetében égy kezet mutatnak; Melynek az ujjai ha el-vágattatnak Ismét ujjra nőnek, és azt tartyák erről, Hogy e' vágatott le Szent János Testéről [ÁrÉ 180]. *1847:* A' templom[a] egyik oldalában van Népomuk sz. János drága ezüst öntetü siremléke; nyelvét kristály üvegbe zárva mutatják [Méhes 5. — [a]A prágai székesegyház].

9. szemléltet, szemléletesen megmutat; a indica/arăta/ilustra; darstellen. *1619:* voltam salutálni az lengyel követnél. Igen tisztességesen fogadott vala, és sokat is conferála vélem az ő tractájokról. In mappa mutatá is az kozákoknak minden útokat, lakóhelyeket és az Fekete-tengerre való szállásokat [BTN[2] 259]. *1786:* A Geographiának tanitása oly értelemmel parancsoltatik, hogy igyekezzenek a mesterek a Földnek állásáról, elosztásáról, gondolatotskákat adni Tanitványaiknak, bővebben beszélgessék s mutassák Erdéllynek állását, határait, vizeit, városait [Csetri, Kőrösi Csoma 41 A ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

Szk: *példával ~ 1811:* Égyességre ... intette Fiait; Intette, és nem tsak szóval tanitotta, Hanem mit tégyenek példával mutatta [ÁrÉ 102].

10. mutatásssal érzékeltet; a demonstra (arătind ceva); durch Zeigen versinnlichen. *1619:* Egybeszoritám az vezér előtt az két kezemet s úgy mutatám az vezérnek ónagyságának, mondám, hogy: Nagyságos uram, semmit ne kételkedjék nagyságod abban, hogy az én uram az nagyságod kéváná szerént Mehmet pasa urammal mindenben meg ne egyezne [BTN[2] 325]. *1631:* Tudom eszt is hogy az en házam eleott, egyczer More Lászlora keoppenyegh aloll, ele veuen az hegyes teort, ki uona Valasz utj Jstua(n) feligh, es az fia Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakahoz meregetué(n) az kezeuel, mutattya vala az Attyanak Valaszutj Jstua(n)nak mint kellene banni [Abrudbánya; Törzs. Georgi Egri (54) jur. civ. vall.]. *1644:* Georeogh Thamas ... az Czjakannial Ereosse(n) mutattia vala hogj Meny el kurua Aho(n) biro haza [Mv; MvLt 291. 430a].

11. mutogat (vmerre); a arăta (într-o direcţie); (in irgendeine Richtung) weisen. *1603:* Almadj Gaspar ... vallia ... az azzonj ... kezde mutatnj az feier Daniel hazahoz, oda tekentek, tehat varga Janosnet egy Nemet az falhoz tamaztotta [Kv; TJk VI/1. 689] | hogi mutatot wolna walahoua nem mutatot sehoua, hanem cziak mondotta hogi keresswk: mindenüt [UszT 17/22]. *1639:* ahun beste ilek (!) kurua fiak immar erre is ut s emerre is ut; ugj mond, meg az kezeuel mutata, immar szabad minden fele [Mv; MvLt 291. 178a]. *1804:* Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem tsak az ujjával mutatott ugy meg nimult [Kőrőspatak Hsz; HSzjP Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) prov. vall.].

12. (fenyegetésképpen fegyvert) elő/felmutat, a arăta (arma drept ameninţare); (als Drohung Waffen) vor/aufweisen. *1570:* Ifiabik Iweges gërgh ... vallya, hogy Egnap (!) Mykor Eotet ferdeos kelemen fayd leony hyttha volna ... mykor Jeonek az uthan az pathycarius Trefal volt ferdeos Kelemennel, valamy Bothot Mwthat volt ferdeos kelemennek hogy ely kapya [Kv; TJk III/2. 186]. *1720:* az Boldor Péter fiai penig azt kiáltyak vala hogy nem kell nekik Ispány s szolgabiro és az Lántsat mutatván néki ez lészen néked Ispanyod szolgabirod baszom a lelkedet [Vormága H; JHb XXXIII. 32]. *1836:* mit érsz te itt előttem egyedül üress kézzel hisze (!) veled egyedül meg küzdem — lenni kének leg alább tiz tizen kettőnek melletted, akkor az olá elé vette az Eszterha alol a' vas villát, 's mutatta né uram vasvillámis van [Csekelaka AF; KCsl 16].

Szk: *fegyvert ~ 1710:* Bethlen Gergely, Farkas s más hasonlók, ki egy, ki másfelé elszaladnak, és ha Béldi Pál egyenesen kijőjön, készületlen találván őket, könnyen Telekiéket kezihez veheti vala. De gondolván azt, elég, hogy fegyvert mutatott, már a fejedelem megijedett s Telekiék mellől könnyen áll, azalatt a fejedelemnek alázatoson írván, remonstrálá, hogy nem ónagysága ellen vette volna fel a hadakot [CsH 136. — 1678-ra von. feljegyzés].

13. határt/határjelet ki/megmutat; a arăta/indica hotarul/semnele de hotar; Grenze/Flurzeichen zeigen. *1641:* itt mutattak it az Zaraz pataknal volna az Turbuczaj es Cokmanj közeőt vallo hatar az Teren vagj az Laposson [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. *1721:* Singfalvi Uraimek pedig producaltanak in A(nn)o 1641. emanalt Inquisitorianak Transumptumat, az melyben az vallok az büdös kutat teszik fel, melyre rug az Denes Mihály földe, es ezen az földön mutattak le az hatart az utig [Asz; Borb. II]. *1735:* néhai Szilvasi János ur(am) gondolvan hogj a Patai határ talám az emlitet helljeken kivülleb fog lenni, feles öreg commetaneusokat, és vicinusokat convocaltotvan ... azok ... mindenütt a töllem elö mondot terminusokig, és helljekig mutottak a' Patai és Deszméri határokat [Szamosfva K; JHbK XLII/27]. *1758:* az Üver fön Levő követ mutatá nékünk a Zallogos helynek határának Lenni [Ditró Cs; LLt]. *1759:* maga a' Főbiro Háportani Boer András Uram vette a' karot a' kezéb(e) és ugy ütötte oda, a' hol az Esküttök mutatták a' métát [Girbó AF; JHb]. *1774:* egy rakottya Bokrot mutatot a belső végin határnak és onnan igyenesen ki [Bikfva Hsz; HSzjP Joannes Makavé (40) zs vall.]. *1779:* ezen Harsos nevezetü Erdőnek ... Metait ... az Örög emberekis otton mutatták, amint most is kiteczenek [Szék SzD; WassLt Mich. Bárdos (64) civis vall.].

14. vmely földet vki tulajdonának mond/megjelöl; a spune că o anumită parcelă este proprietatea cuiva; ein Feldstück js Eigentum nennen/anzeigen. *1682:* Tudode bizonyoson hogy ennek ellőtte Becski Eva aszony esketvin itt az maga földej felől hogy akoris Diosi Janos Ur(am) számára eskűttek és mutaták ezen földet [Dob.; RLt 1 vk] | mikor Becski Eva aszony ki jártata az maga földeit akoris Diosi Janos uram(na)k vallak és mutaták ezen földet [M.köblös SzD; i.h. Zobor János (50) jb vall.]. *1732:* Napolyi Részre két antiqua Sessiot mutatank [O.bogát AF; JHb XXVI/60].

15. vmilyen célra kijelöl vmit; a desemna ceva pentru ...; etw. für ein bestimmtes Ziel bezeichnen. *1570:* Azon valaztot vraimat hattak eo kegek hogy az Juhoknak hatart Mwtassanak, hogy azon kywl Neh Iarianak [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1577:* warga mate keresztur faluaban cziakan balas Jobagia hite szerint eszt felele, eszt tudom hogi my meg kerök cziakan balas wramtol hogi valahol adna egi keues szena fwet minekwnk nekwnk ot mutata az szen egető pataka mellet [UszT]. *1583:* Ielentette Sombory vram Azt(is) hogy azoknak az Iffiaknak Az tanach zerzene es Mutatna hazat s zallast [Kv; TanJk V/3. 271b]. *1592:* Janos kiraly lewele ... hogy Monostor es Bachy keözeot, a' Monostoriak vtat tartozzanak adny à Coloswariaknak az Erdeön valo Jarasra. Nemes Emberek mutattak zabad vtath [Kv; DiósyInd. 31]. *1596:* senkit az keozeonseges helie(n) arúlny ne engedgienek kewleombe(n), hane(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mutassanak, ahol zereda(n) es Chieoteorteokeon satort wohasson es arulhasson [Kv; TanJk I/1. 284]. *1646:* Az bechwlletes Vensegh

fen leuen biszonyos okokert ... az Szűr Mies Vrajnknak az kapu keőszeőt, kinek kinek mutatnank Heljet, es Neueket is Jrnuk fel [Kv; SzCLev.]. *1649:* Marko Janos ... mivel Czéh kivűl elt 3 esztendeigh büntetest az szokás szerint ... le teven ... helyet mutatnak néki [Kv; MészCLev.].

16. bizonyságot tesz vmiről, bizonyít/igazol vmit; a da dovadă de ceva, a dovedi ceva; etw. beweisen. *1561:* Az myntt hogy chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester [Kv; ÖCLev.]. *1635:* Az Erdő allapottia felőlis ezt tudom mondani, hogy ... Kiraly Janosnak nem tudom semmi vérséget igassagat hozza ... kęuanta az falu hogy abban valo igassagat mutassa, de nem lattam hogy mutathatta volna [Diós K; JHbK XXIII/1]. *1639:* Mikoro(n) azért immar közölgettünk volna Salfalva felé, Barcziai Sigmond Eő Naga Iambor szolgai ... Inhibialtanak hogi onnet tovab ne mennyűnk, es ugan nemis ... akartanak vala eléb boczatani. De mi annak az Inhibitionak nem cedalank: hanem kerdük hogi mutassak: mivel Inhibialnak [H; JHbK XLV/32]. *1798:* A' Fell peres Aszszony reflectal ... a' tisztelt Groffne ... producaljon, és mutassa, hogy mellyiktől, mennyit és mennyi pénzig vett zállogban [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b]. *1806:* Az ablakon való békandikálásért pedig hogy valami bűntetés volna a Törvény(en) arrol se mutat a' Felperes, de ha mutatna is, nem az Alperes kandikált bé leg előbb, hanem Áts Joseffné, miért nem perli azt [Dés; DLt 250].

Szk: *hitelesen ~. 1815:* tessék az Aszszonynak hitelesen mutatnia Zállogrol, inhaerentiairol, melioratioirol, mellyeknek kifizetését az Exponens Ur a Kezünknél lévő Csomo pénzböl offeraltatja [Szentbenedek AF; DobLev. V/976]. *1832:* (A) rész Joszágat ... tovább idegen kéznél ... nem hagyhatván, ezennel a' Tkts Urat ezen kezünkben lévö kissebb Zállog Summával oly formán kináltatják hogy ha az Ur több Zállag summárol fog hitelesen mutatni az investiturákkal edgyűtt a' Deterioratioknak le vonások mellett készek immediate le fizetni [Fejér m.; i.h. V/1183] ✱ *világost ~* bizonyít. *1781:* Deliberátum. Az actornak productuma ellen nem tudván világost mutatni, az inctus tartozik leválni az zálagot s a földet remittálni [Taploca Cs; RSzF 249].

17. *átv* (ki)nyilvánít, tanúsít; a manifesta/arăta/exprima; erklären, bezeugen. *1573:* my megh tekynthwen az wytezleo Kamwthy Balasnak zolgalattyath kyt my hozzank mwthatoth Nag' emberseggel azokrol my sem Akarthonk neky halaadathlanok lenny: hanem az my falwnkath Magyar orboth ... neky Attwk es keotheottewk ezer forynthba hog' Birhassa [Törzs. Bekes Gáspás aláírásával]. *1626/XVIII. sz.:* Meg jobbulásakat bűntől nem mutaták [IK 1931. 81]. *1669:* ő nagysága elméje az vádlások után is hamar szokott csendesedni és nehézségét nem szokta akárki ellen is, kivált Kegyelmed ellen mutatni [TML IV, 409 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1705:* Az úr postscriptában írattá meg velem a Cancellaria levelében, hogy József császárnak maga három dologról írt az úr ... 3. megköszönte kegyelmességét, melyet mutatott mindnyájoknak ide írt levelében [WIN I, 482].

Szk: *akaratát ~ja. 1642:* ha mi akarattjat mutattja kgmetek illendő dolgokban tehetsegem serint igiekezem szolgalni kgmeteknek nagiob dologbanis [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz] ✱ *atyafiságát ~ja. 1670:* kérem ő kegyelmét is, mutassa igaz atyafiságát minden jó alkalmatossággal, kiben kétségem sincsen [TML 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1730:* már egy Nehány esztendőktől fogva Mihálcz Ferencz Uram ... Miko Judith Aszszony mellet lévén, Mindenekben kedve kereső engedelmes jo Atyafiságát Mutatta eő kegyelméhez [Somolyo Cs; Borb. II] ✱ *atyaságát ~ja → szeretetét ~ja* ✱ *barátságot ~. 1670:* az úti leveleket Huszain megolvastatta s vissza adta, s barátságot mutatott hozzájok [TML V, 19 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *engedelmességet ~. 1659:* valakik az fenies Portahoz es hozzank engedelmesseget mutatnak, megh ne károsetzak, egetest rablast az Orzagba ne tegyenek [UszLt 23 fej.]. *1676:* nagyiob engedelmesseget Éles György Partialisunkhoz mutatta [SzJk 130]. *1740 k.:* Akosfalvi Szilágyi Sándor ... tanittoihoz valo engedelmességét nem mutatta 's tellyesitette [Msz; MbK X. 59] ✱ *engedetlenséget ~. 1603:* (Kegyelmetek) ne mutasson engedetlenséget ... ha ... kegyelmetek különben viseli magát, más külemb utat keresünk az kegyelmetek hozzánk való hajtására [SzO VI, 7 Székely Mózes rend.] ✱ *gráciát ~. 1710:* Ha nagyságod jámbor szolgálatomért akarja hozzám grátiáját mutatni, Isten előtt is kedves dolgot ... cselekszik [CsH 305]. *1793:* azon alázatossan instálok Nsgodnak gazdaságotskájok fojtathatásában Méltoztassék hozzájok grátiát Mutatni [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály lev.] ✱ *háládatosságot ~. 1607:* Az Vrak is kik uelwnk iwnek az eő Felge obstentatioiára haladatossagokat akaruan mutatni utolso tiztessegeben, semmi egieb haddal ninczenek, hanem cziak magok zolgaiual [Lompért Sz; Törzs. Petrus P. Alvinci Concionator aulae suae Serenitatis mp[a]. — [a]Köv. még két aláírás] ✱ *haragot ~. 1600:* hozzam ieöwe Jakoch Andras, s mo(n)da azzonio(m) wid el onnat az gyermeketh ahon wl ... azt mo(n)dam hogy el hozo(m), de semmi haragiat ott ne mutassa [UszT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas olahfalwy wall.] ✱ *hosztilitást ~* **a.** ellenségeskedést nyilvánít. *1671:* ha a' Méltoságos Fejedelem Rákoczi György Uram ő Naga az fényes Portatol kegyelmet nyerhet, az ő Naga hűségére redealnom szabad legyen, a' Porta engedeméből, ha ő Naga addig ez Nemes Ország ellen hostilitást nem mutat [CC 11]. — **b.** (haddal) ellenáll. *1657:* az lovashadakkal az vár[a] alját megnyargaltatván s kapdostatván, mutatának hostilitast [KemÖn. 148. — [a]Munkács váráét]. *1710:* Teleki Mihálytól Szebenből szüntelen jött az order mind Bethlen Gergelyre, mind Gyulaffira, életek, fejek vesztése alatt hogy semmi hostilitást ne mutassanak a német ellen [CsH 188] ✱ *hűséget ~. 1664:* noha mutatják a német vitézek hűségeket, de az ő hűségeket minden hórúl hóra való igazán megfizetés hordozza [TML III, 76 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1679:* azt mondá a thiaja, szemben semmiféle ellensége hatalmas császárnak nem cselekszi azt velek, a mit mi, hogy egyfelől hűséget mutasson, másfelől levágassa vitézit [TML VIII, 562 Székely László ua-hoz] ✱ *idegenséget ~* idegenkedik. *1766:* magokis idegenységet ne lattatnanak mutatni [Torda; KW]. *1803:* Sogor Aszony ... semmi idegenségit nemis mutatta [Ádámos KK; Pk 5] ✱ *igaz magyarságát ~ja. 1673:* régen mutatják ők az ő igaz magyarságokat | Istenért s üdvösségéért kérem Kegyelmedet, most mutassa igaz magyarságát s bár csak szép szót nyújtson ... ennek az mi hadunknak [TML VI, 416, 418 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *irgalmasságot ~. 1658:* ő kegyelmek is mutassák, az én árva állapotomat tekintvén, jó akaratjokat és irgalmasságokat az szegény uramhoz [TML I, 161 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz] ✱ *jóakaratot ~. 1628:* az en szerel(me)s Uramat kerem ... az en fiamhoz Allia Samuelhez[a] az en holto(m) uta(n) mutassa minden igaz io akarattiat [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr. — [a]Első házasságából való fiához]. *1702:* Istálának

igen alázatoson előttünk hogy ujjolag mutatnok jo akaratunkat hozzájok [Dés; Jk 336a] ✱ *jó kedvet ~* kb. kegyességet nyilvánít. *1579:* Doctor vramnak[a] It leteben gondom wolt rea hog ha zywöt mek lagyttanok az zegen plebanoshoz[b] hog ... Jó akaratgyat es Jo ketwet mutatna az zegen plebanos vramnak ó Nagnal az mek zabadulassaban [Kv; Szám. 1/XVIII. 20. — [a]Blandrata Györgynek, a fej. orvosának. [b]Dávid Ferenchez] ✱ *jó szívet ~ vkihez. 1774:* Én is jó szívet mutattam hozzá, tudván régtől fogva az ő természetit [RettE 324] ✱ *kedvetlenséget ~. 1618:* úgy vőm eszembe, hogy mind kedvetlenséget mutatnak hozzám [BTN[2] 127]. *1653:* Báthori Gábor ... a portát megtalálta volt követei által ... hogy már hűségit ajánlaná ... majd kedvetlenséget mutatott vala a porta hozzája [ETA I, 105 NSz] ✱ *kegyelmességet ~. 1564:* Vagion oly atiankfia hogy w felsige kegielmessygyt vötte es mutatta igassagaban de azual semmyt nem gondolt vele [Cssz; SzO II, 176]. *1664:* Ikafaluan lako Balogh Thamas talala meg bennünkőt alazatos kónyórgese altal, jelentven ennek elótte valo űdókben mutattuk volt kegielmességünkót hozzaia az hadi expeditiobol immunitaltunk (!) volt [Törzs. a fej. Hsz-hez] ✱ *kegyelmet ~. 1724:* továbrá is eő Sz. Felsége Sz. Annya esedezése által kegyelmet mutassa [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János anyósához] ✱ *kegyetlenséget ~. 1660:* Az egri pasa térdre esvén az vezér előtt ... mondván : mit cselekszik nagyságod ilyen városnak bíráival; most jöttél be az országba, ha ilyen kegyetlenséget mutatsz, nem illik [Kv; KvE 180 LJ] ✱ *keménységet ~. 1657:* Nagy keménységet mutata az fejedelem ekkor is énhozzám, nehezen bocsátván el fiamat [KemÖn. 17] ✱ *kereszténységet ~. 1664:* Az vajda dolgán búsul ... ő nagysága és akarná igen, ha mi jót tehetne vele, nagy kereszténységet mutatván az felső elmult állapotokban [TML III, 307 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *örömet ~. 1814:* A' keresztelés alkalmatosságával ... Grof Teleki Adám egész édes Atyai Örömet mutatott, 's maga is a' Czéremoniánn egesz végig jelen volt [Mv; TSb 51] ✱ *szeretetet ~. 1714/1781:* édes Ura ... meg irt első Urától való gyermekei nevelésekben, és azoknak lábra való állittásokban igen nagy szeretetit, és atyaságát eő Nagysága mutatta [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 468]. *1759:* kivánván Atyafiságos Szeretetemet ... Teleki Sámuel ötsémhez bövebben mutatni [Moha NK; TSb 2] ✱ *szinceritást ~. 1619:* Markó vajda uramat kétszer küldtem hezzájak s igen nagy sinceritást mutattak még eddig hezzánk [BTN[2] 190] ✱ *szívességet ~. 1779:* nagyobb gratiául venném ... ha az Vr sogor Vram, annyi szivességet mutatna és nékem Husvétig Száz forintot költsőnőznék [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1b] ✱ *vmilyen magaviseletet ~. 1771:* Molnár Mihálynét tudom hogy nem házos Aszszonyhoz valo maga viseletet mutat [Dés; DLt 321. 16a].

18. (irat) igazol/bizonyít vmit; (despre un document) a dovedi/certifica; (Schreiben/Dokument) beweisen. *1680:* (Bernhard deák) Anyaval volt egy Conradus Istvannal az eő keme job Attjaval, a' mint az genealogia mutattya [Kv; RDL I. 158]. *1681:* Kaszalo Rét. Az Hunyadi Hataro(n); mellyek micsodások, az Inventarium mutattja [VhU 46]. *1776:* A Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony, a' mint a' Matricula mutattya 18. esztendős [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) rk káplán vall.]. *1777:* történt akkoron Bede Juonnakis, egy fekete Szőrű kantzájánakis gonoszul valo ... el téveljedése ... meg tanálván annak modgya szerént ... el esküte s kezéhez is adatodot a' kancza; a' mint az arol kólt Zavatyos levél mutatya [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1798:* En Groff Korda Mária ... tészek a Regius Urak előtt ... illyen protestatiot, hogy ... a kibocsátott Joszágra, ha mi leveleim akadnának, mellyek azt mutatnák, hogy ... ollyas Joszágok is mentenek ki, mellyek nem illettik ... Trauzner Sigmond részét, tehat azokat ... ne légyen késő megigazittani [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26a]. *1799:* Borbára ... és István ... Részeket N. Nemeti Istvánné Szabo Judith azonn el zálagositásnál fogva birta Soha meg Nem örökösitette a mint az itten Kegyelmetekkel közlőtt ... hiteles Esketés Mutattya [Szentimre MT; BalLev.]. *1847:* Nékem Berzenczei Jánosnak ... el halálozott számado Tisztem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számoltato széket tartani [Mv; Berz. 21].

19. (vmi/vmely körülmény) megvilágít/nyilvánvalóvá tesz vmit; a arată/face evident (un lucru); (irgendein Umstand) etw. erhellen/offensichtlich machen. *1637:* azt soha bizoni semmi ratio nem mutattia hogj az eruagas miat eset volna szanto Martonnak vaksaga [Mv; MvLt 291. 106b]. *1677:* a' Fejedelmek-is ... akarmely időben-is ... valamely Városban lakni, rezideálni ... akarnak, mind magok, udvarok népe ... ot lakhassanak, melyről ennek elötte-is az Országnak voltak bizonyos Constitutioi; ez egész világon lévő minden Országbéli példák-is azont mutattyák [AC 160]. *1718:* experientia mutattya; hogj az afféle Szemetes lyukak taploi es Fomentuma az afféle nyavalyáknak[a] [KvLt I/235 a gub. Kvról. — [a]A pestisnek]. *1761:* nemde tsupán tsak a' jozon okoskodás-is, mutatja és bizonyitjaé? [Koronka MT; Told. 26]. *1766:* En ismértem néhai Bentsér Pálné Asz(sz)onyomot ... tudom aztis, hogy Csikban létiben soha ép elmével nem volt ... mind beszédgye, mind pedig maga viselése egyűgyű tébollyagságat mutatta [Csicsó Cs; Ks 92] | a Földnek formája úgy mutattya hogy valósággal azon Dőllő Földhőz valo [Kökös Hsz; Kp I. 234] | az hellynek állapottya is azt mutattya ... hogy az régi időkben irotvány helly lehetett [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16]. *1767:* Amint a' circumstanciák mutattyák gondolhatni hogy Orgazdákis Lennének mint hogy a féle rosz hírű nevű Emberekkel tartanak barácságot [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1]. *1797:* itten régen is Malamnak kelletett lenni, mint hogy annak vastag régi Czővőkei és Arka azt mutattyák [T; JHb Hesdáti cs.].

20. vmi jelez/jelől/megmutat vmit; a arăta/denota; zeigen, andeuten. *1570:* a hydon alol epen mutata az Pataknak eleoby folyamat [Gyalakuta MT; EHA]. *1607:* Mert semmi egieb hadat mw nem uizwnk, az eő Felge fizetett uduara Nepenel, kiknek tiztessege nem mutatta, hogy Coporsoiaigh ell ne késériék [Lompért Sz; Törzs. Petrus P. Alvinci Concionator aulae suae Serenitatis mp[a]. — [a]Köv. még két aláírás]. *1766:* azon fattyu gyermek(ne)k formája, s Ábrázattya Mutattya, hogy Docz Juon, nem pedig Petrucz György légyen Édes Attya [Grohot H; Ks 40/9]. *1782:* Mi örökké azon Petséttel éltünk a Magunk dolgaiban ab Anno 1590, a' mint maga a Pecsét mutattya a melynek Czimere két Hoszszu Vas, és egy Mesterségünket mutato Lapos Vass [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.]. *1790:* Ejjeli ora, mely Lámpassal mutat 1 [Sv; Ks]. *1815/1817:* ezen a Curialis hellyen a mint a romladozot maradványok mutattyák lehettek Derék és Kemény épületek, de már most tsak azoknak omló félben lévő falai ... láttatnak [Szu; TSb 47]. *1840:* Vásárhelyi Őrmény Csiki Marton ... az egyéb aránt szép erdőt merőbe meg mesztelenítette, ugy hogy ma csak a' tőrsők csutkok mutattyák az erdő hellyét [Udvarfva MT; EHA].

21. *vmire ~* **a.** jelez vmit; a indica ceva; etw. zeigen, andeuten. *1733:* minden jelek oda fel hadakozásra mutatnak [ApLt 1 gr. Haller János lev. Nsz-ből]. *1710:* (Bánffy Dénes) mind fényes udvara népivel, mind egyéb készületivel arra mutatván, hogy mostani úri állapotával meg nem elégednék [CsH 114]. *1846:* a' mi megint nem a' falusi lakosok és Ekkla tagjai gyarapitásokra — hanem javaikból valo kimejjesztésekre mutat [K; KLev]. — **b.** bizonyit vmit; a dovedi ceva; beweisen. *1650:* az az J leueleis arra mutat, hogi 80 forintban adtak volt el öreokössön s az is vigealt [UszT 2b]. *1699:* Hathazi Szabo Janosnenak Nemes Juditnak ... maga nyelve vallasi vadnak hogy faraval tartotta az Urat mely nyilvan valo paraznasagra mutat [Dés; Jk 300a]. *1762:* beszédekből, a vagy magok viselésekből vetté valami olly jelt észre a' Tanu, melly arra mutatna, hogy ők ástákki a' pénzt a' megnevezett helyről? [Dob.; Ks 40. VII/12 vk].

22. *átv* vmi megkíván/követel vmit; a pretinde/necesita ceva; wünschen, verlangen. *1561:* az istennek paronchollattya is mwtattya hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartassal valo elet oriztesseg' (!) meg [Kv; ÖCArt.]. *1594:* Eo kegmek varosul lattiak az bor kezdesnek zertelenseget, Azert vegeztek eo kegmek hogi niolcz penznel fellieb senki czegeren borat ne kezgie ... akki penig alab valo lezen, aztis arra zerent kezgiek, ammint az bornak iob es alab valo volta mutattia [Kv; TanJk I/1. 235]. *1677:* Isten ellen valo káromkodo, és hallani-is irtozásra valo szitkozodások kezdettenek bé-származni csak nem régen hazánkban; mellyért-is hogy annak neme és mivolta szerint valo kemény büntetéssel, és ha annak érdeme ugy mutattya, halállal-is megbüntettessenek affélét cselekedők, végeztetik [AC 131–2].

Szk: *az állapot ~ja. 1590:* Talalkoznak neha egieb keözönseges zyksegekis, kiknek vti keólchegekbe húl ket ket penzt szoktak rendelni, Zekwl az lofeiekre; Azonkeppen Rauas Zerintis, húl pedigh Annalis teobbet az mint az sziksegh es Allapot mútattja [UszT] ✱ *a szeretet ~ja. 1561:* Myuel hog' mynd az tiztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atianfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k ... Annak okaert illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen leg'enek [Kv; ÖCArt.] ✱ *a szükség ~ja. 1561:* Mydon az zwksegy mwtattya az mestherek zombatnap gwllyenek eg'be Mynden mester tartozzek ot ielen lennj [Kv; ÖCArt.]. *1567:* Ennekem vrunkttwl Ew felsegettwl Tanusagom vala, hogy En az k. vydekerol, valo nepett, mynd adyg meg az zwksseg mwttatya ... Itt az Ew felsege hazza myen Tarttozttassam [Kővár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kówary kappita(n) a beszt-i bíróhoz] ✱ *vkinek tiszte ~ja* vki tisztsége megkívánja. *1578:* migh az Eo Nagysaga lewelet es paranchyolattyatt kegyelmetek megh nem mutattia, addigh az vrunk Jozagat byrnya kegyelmeteknek nem Engedem, nem azert penigh hogy kegyelmetek feleol valamit ketelkednem, de Tyztem vgyan azt mytattya, hogy Nylwabban es valoba megh Erchyem [SzO IV, 61 Michael Racz Capitaneus Arcis Varhegy Petrus Hersely brassói főbíróhoz].

23. *a törvény/a törvény egyenessége/igazsága ~ vmit* a törvény előír/elrendel/megszab vmit; legea stabileşte/fixează ceva; das Gesetz schreibt vor. *1569:* Ennekeom ez en vram Jobbagya felesege Atthyahoz Jlljen felelethom wagion, ky az en wram Jobbagyat Az en vram Monabwl felesegewel germokewel Marhayawal el zeokthetthe, kyt Nem Mywelheteot wolna, Azert En ... Mind kyleon kyleon dyokat Megh kywanom ... ha theorweny Mwthattja Ew magatthis kezheoz kywanaom ... Mynt affele gonoz thewo Emborth [Nagysajó BN; BesztLt 62 Lucas Horwath Domby Gergeoly beszt-i bíróhoz]. *1570:* Filstich Leorincz Emlekezyk rea hogy eo Birosagaban Erthe ely Adossagat Kalmar Janos Torozkay gergelien terwen zerent ... Az Theorweny azt Mwtatta Kalmar Janosnak hogy Marhaiabol vegyen Jgazat, ha az Ninch kylseo Ěreksegebeol [Kv; TJk III/2. 144b]. *1588:* chyan Benedek, Bathori Elekne Azzonyom Jobbagia ... Perechyenben Jeött nemes vdwarhazamra ... zidalmazott, rwtolt ... bayra hytt ... kyertt Az theórwenteöl feyet kewanom ha Theórweny mwtatthya Az hatalomnak terhetis kewanom Az Theórwenteol [Somlyó Sz; WLt]. *1590:* Ezekben kezek vagiunk bizonjtani ha az teórviny mútattya | melj eóreksegnek az felęt Lúkachj Janos neuy Jobbagiunk birta vgj minth vęr, ha az teórúeni mútatna hogy megh kellene mondano(m) Annak Attiaffisagath az se legjen keseö [UszT]. *1599:* Jsten oltalmaztha megh, az en Jobbagiomat, hogy szörnyw halallal megh nem olte ez Kan Pal, mely chelekedetiert ha az tóruiny mutattia, fejehez szolok [Szinye SzD; Ks]. *1610:* Ha az teórúenj mutattia kez uagiok az nio(m)ra eskennj ualahaniod magam(m)al az teoruenj mutattia | Az kis faludj Ambrus maraduait pedigh ha az teórueny mutattia, azokatis megh neueze(m) [UszT 23, 24a]. *1668:* A törvénynek igazságais azt mutatja: ha valakinek marháját valaki megveszi .. avagy az marhát el kell venni, megadván az árát, avagy odaadott Szent Miklós pénzét amittálja [Kv; KvE 205 LJ]. *1727:* Az egyenes Lelki ismeret és az Törvénynekis egyenessége kinek kinek azt mutattya hogy az melly dologrol egyszer maturo Consilio Judicium lett, azon Törvényt nem lehet el rontani, azon Birok az ki azt pronuntialta sót manutenealni tartozik (így!) [Ne; DobLev. I/129].

24. vki vmilyen látszatot kelt, színlel/tettet vmit; a arăta, a se preface; den Anschein erwecken. *1620:* azon állottunk meg, hogy Balassi uram semmit már ne láttassék reluctálni az dolog ellen, hanem mutassa mindenben azt, mintha ókegyelmének igen tetszenék [BTN[2] 393]. *1657:* ekkor noha böcsületesb állapottal voltam, és külsőképpen mutatták hogy már, de belsőképpen nem látának szivesen úgy, mint mikor szegény uram halálának hírét vittem vala [KemÖn. 115–6]. *1662:* hátul ... a víz mutatni láttatott securitást | a csíki, háromszéki székelységnek egy része Barcsai Ákos ellen megpártolkodtak vala ... bennek jól levágatván ... a többi magokat a húségre megtérteknek mutatják vala lenni, noha nemsokára ismét a valóság magát másképpen mutatta vala ki [SKr 380, 638]. *1671:* Kegyelmed mutasson igen jó kedvet és beszélgessen familialiter vele [TML V, 456 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1822:* ötet ... Arestomba kel tenni vasra veretvén ... nem kel meg verni, hanem mikor meg fogatya akor ugy kel mutatni mintha 'Somjora küldene de meg Gratziázván meg kel engedni öreg meg hal az esketésbe [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

25. vmilyennek látszik/tűnik; a părea intr-un anumit fel; scheinen, vorkommen. *1782:* A törökkel való háborúkor a homlokát rútul betörték volt, mellyel nagy martialitást mutatott[a] [RettE 419. — [a]Gr. Kálnoki Antal generális]. *1793:* idósbb Kászoni István ... ugy hallottam hogy Székely földről Származott ki ide különbenis székely formát mutatot, Szekelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev. IV/722] | egyik lovat ... Barnának mondja, a másik egérszőrünek, most eztett Plugor Tamás is vallya, hogy motskos szőrü Lo volt ... mert ő ... egyszer rá nézett és izzadva látván feketett mutatott [HSzj *mocskos* al.]. *1823–1830:* Vagynak közel és

távol levő helyei és erdei, melyektől úgy vagyon körülvétetve", hogy amfiteátrum formát mutat [FogE 187. — "Drezda].

26. ábrázol; a reprezenta; darstellen. *1807:* Egy briliánt reszketötö, a' melly félholdot és tsillagot mutat [DLt 378 nyomt. kl].

27. vmilyen termést ígér; a promite o anumită recoltă; irgendeine Ernte versprechen. *1768:* A szöllö tsak vékonyon mutat két vagj 3 tseberrel ha leszen [Esztény SzD; Told. 5a]. *1788:* A buzának apró a feje legfellyebb fél termést mutat mostan [HSzj *búza-fej* al.] *1844:* a' Szöllö szépen mutat érdegel, de mégis nem nagyon biztat, jo Szürettel [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

28. *bab* jósol; a prezice; weis/voraussagen. *1759:* Faluvégi Mihályné" ... valami czérnára egy kis kenyeret ragasztott, s az feje felett kerengeti ... Kérdém: „mit csinál kged szomszéd asszony", mondá „én azt próbálom, ha az sokadalomban jó szerencsém lészen-e, vagy sem, ha jó szerencsét mutat, elmenyek, ha pedig nem, nem fogok elmenni" [Böszö U; Ethn. XXIV, 87 Gergely Boldizsárné Osvát Anna (32) pix vall. — "Boszorkánysággal gyanúsított asszony].

29. (Isten) éreztet/megad vmit; (Dumnezeu) ne arată/dă ceva; (Gott) läßt etw. fühlen | (Isten) rendel vkit/vmit; (despre divinitate) a predestina/ursi/sorti; (Gott) bestimmt jn/etw. *1596:* Ertik ew kegmek warossul aztis hogy immar egy falka ydeoteöl fogwa az Schola gondwiseleo Tanito Mester nelkewl vacalt ... Intikis eo kegmet Biro vramat Tanachiawal egietembe(n) hogy ew kegmek az mostany Thordai Mesternek Zent Martony Balintnak aggyanak hiwatalt addigh miglen az Isten Iob alkolmatossagot mutat, es arra az hiwatalra alkolmatosbat találhatni [Kv; TanJk I/1. 281]. *1597:* az kenyer zerben vigiazasok legien es vgi adassak az kenyeret amint melto s illendeo, holot Jsten az búzanakis olchosagat mútatta [Kv; i.h. 296]. *1597:* Ersebet igy felele. En Globicz Mihalihoz magamat ne(m) keotelezte(m) ... neke(m) sem testemnek sem lelkemnek nem kel ... hane(m) az en Jstene(m) az en ziwemet Vrbeger Balinthoz vezerlette es nekem azt mutatta eleotte(m) iaronak en azt kedwelem es ... ahoz megiek [Kv; TJk VI/1. 63]. *1667:* Én még evvel, az kit Isten nekem mutatott, soha beszédes nem voltam [TML IV, 142 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

Szk: *Isten áldását ~ja* Isten jó termést ad. *1670:* Vagyon Egy fel hold szőlőis Also Hoiab(an) ... eztis hadtuk az relicta kezenel, mieltesse megh s I(ste)n aldasat mutatvan raita tarczia az szegeny arvakat s magat belőle [Kv; RDL I. 152]. *1727:* Amint eddig volt mostanis tetszet, hogy az kalandosban levő emberek közülünk fel fel veder bort adgyon, ha az Isten aldását mutatya [Zilah; Borb. II]. *1746:* Az Csatani Tiszlts Praedicatornak ... Sallariuma determináltatott e szerint. Imo Minden Gazda ember tartozik fél véka málét adni, Isten bővebb áldását mutatván jövendőben égy vékát [Dés; DLt Liber Inventationis] ✱ *Isten haragját ~ja. 1662:* a mindenható Isten felgerjedett haragját igy mutatá, hogy elsőnek tábortjárt helyüket sáskákkal foglalta el [SKr 107] ✱ *Isten jelt ~. 1762:* jött hozzám Lupsor Vonuly fia Juon hogy adjam oda a pénz keresö furut ... a sogora Toma kertiben mutatott az Isten valami jelt aszt akarják meg visgálni [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Ano cons. Bogdány Juon zs vall.]. *1823–1830:* neki az Úr az égen egy jelt" mutatott [FogE 117. — "Szivárványt] ✱ *Isten kegyelmét ~ja. 1831:* az Isten hozzátak mutasa kegyelmit ... 's álgyan meg egéségel [Kv; Pk 6] ✱ *Isten modalitást/módot ~* Isten lehetőséget rendel vmiben. *1596:* intik ew kegmek az Ado zedeo vraimat zeretettel hogy ... Akiknek ... adossok wolnanak azokat zep zowal chendezichek ... az migh az penznek meg zerzesebe(n) Isten mas modot mutat [Kv; TanJk I/1. 283]. *1664:* más modalitást is mutat Isten az dolognak meg orvoslásában [TML III, 163 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *Isten vkit fejedelmül vkik elé ~* Isten vkit fejedelmül rendel. *1581:* Az Vristen eó zent felsege ... felsegedet feiedelmwl Eleonkbe mutatta [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz] ✱ *Isten vmilyen utat ~* Isten vmilyen utat kijelöl. *1670:* Kérem ... Kegyelmedet, ezekben fáradozzon és siettesse ... ha az Isten más útat mutat, ez nem leszen annak akadályára [TML V, 396 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

30. *~ja magát* **a.** (vhol) mutatkozik vki; a se arăta (undeva); sich (irgendwo) zeigen. *1573:* Gaspar deak Azt vallia hogi ... haza Jeot" ... ket Napis lesekedet felesege vtan, Esmet zekere Eleybe Ment Nem akarta Magat hon Mwtatny [Kv; TJk III/3. 155. — "Gergely deák]. — **b.** felfedi/megmutatja magát; a se dezveli/descoperi; sich enthüllen/zeigen. *1570:* Margit Kadar Balintne Soos Mathene Margith azzon ... valyak hogy Mykor hallotak volna hogy fazakas Jmre az feleseget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny ... Mezytelen leh vetthkezet eleotek es wgy Mwtatta Magat Mint verte az wra, Eok Lattak hogy ... Minden teste vgy volt Minth egy kek pozto [Kv; TJk II/2. 110]. — **c.** teszi magát; a se preface; sich stellen. *1619:* Gratianus uramnak én magam megadtam az Nagyságod levelét; azmit szóval győz, mutatja magát, hogy lelkét is kiadná Nagyságodért [BTN[2] 190]. — **d.** feltűnést kelt, észrevéteti magát; a face vilvă, a face să fie observat; Aufsehen erregen. *1584:* az rezgeleödessel akarnak magokat mutattny [BáthoryErdLev. 237]. — **e.** vminek/vmilyennek láttatja magát; a face să fie considerat ...; sich in irgendeiner Weise sehen lassen. *1667:* (Naláczi István) egészen is Kegyelmed igaz atyjafiának mutatta magát [TML IV, 220 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — **f.** vhogyan viselkedik, vmilyennek látszik; a se comporta într-un anumit fel; sich irgendwie benehmen. *1595:* feier Warat Sz. György Kapúiaban, hogy az Darabantok, az Wy, és az tőbb Algyú nezesünket kedúetlen szoúal ne vegyek, az mint magokat mútattyakis vala: Adatanak ökm(e)k az Darabantoknak borra d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1678–1683:* azkiket, Is(te)n Uratokul ... rendel .. uralljatok, ha szinten mostohan mutattja is hozatok magat [Ks Kornis Gáspár kezével]. — **g.** vmi vhogyan mutatkozik; a se arăta într-un anumit fel; sich irgendwie zeigen. *1700:* itt Ura(m) a' határ valoban szomorán mutatja magát [Gyulatelke K; SLt AF. 27 Tövissi Rácz Illjes P. Horvát Miklóshoz]. *1735:* a marha dögi egj kevésse meg kezdet volt Sünni ... s ugj mutatya magat mintha könnyebben volna, mind eddig meg egjnel töb meg nem döglöt [ApLt 4 Lőrincfi Láslo Apor Péterhez]. *1784:* ugy látom hogy az idén minden dolgok ugy mutatják magokat, hogy szük esztendő légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] — **h.** vminek tűnik; a (se) părea ca ...; scheinen. *1803:* Két tajték pipák kisdedek, mellyek közzül az edgyik(ne)k fedele Sárga réznek mutattya magát [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. — **i.** (termés) vmilyennek ígérkezik; (despre recoltă) a se arăta într-un anumit fel; (Ernte) versprechen ... zu werden. *1717:* Az őszi vetések szépen mutattyák magokot [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1796 k.:* Az Ösz Buzák nem igen jol mutatják Magokat, a Szegény emberek sokat ki Szantottan(a)k [Banyica K; IB. Gombos István tt lev.]. *1818:* A Méltosagos Udvarnak Három Láb

Máléji Mind igen Joknak Mutatyák Magakat [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.].

◇ **Szk:** *hasznot ~* hasznot hajt; a aduce folos; Nutzen bringen. *1582:* Ezeknek felette Nezwen az Gabonanak es mostany wdeoben olchosagath amy megh maradot el Nem Attak es penze Ne(m) theottek, hanem Az Maiorsagbol Mutattak anny haznot azon kiweol kith el nem vetettek benne Tawaz buza c(u)b 15 3/8. Eoz buza c(u)b 19 1/4 Arpa c(u)b 10. Zab cub. 25 [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósi Gergely not. kezével]. *1679/1681:* minden féle veteménj annyi legyen bennek[a] hogi à mi à várbeli szükségtöl megh marad benne, aszt adhassák el, es à kerteszt Conventioja szerint Contentálhassák azzal; mert abban haszon nincze(n), ha neki sokat fizetnek, eö penig hasznot nem mutat [Vh; VhU 675. — [a]A vár raktáraiban] ✱ *késedelmet ~* késedelmeskedik; a întîrzia (cu ceva); sich verzögern. *1762:* a' Rimonda Lovakban adandó Spontaneum Subsidium iránt, tette ugyan nagyobb része a' Fö Tisztek(ne)k maga kötelessegét ... De ellenben némellyek ... késedelmet mutattak [Nsz; Ks 18/XCIII] ✱ *nagyobbat ~* nagyobbnak bizonyul; a se dovedi mai mare; sich als größer erweisen. *1580:* Az my nemó Merteket tart Kiraly Biro vra(m) Ertyk eo kegmek hogy valamenyewel nagiobbat Mutat hogy se(m) mint az Bek Ianos Merteke, keryk eo kegmet hogy conferallyak egy mashoz es igazechyak vgy el hogy Az zegensegnek kara nelkwl legie(n) [Kv; TanJk V/3. 230b] ✱ *reménységet ~* reményteljesnek látszik; a fi promiţător; hoffnungsvoll scheinen. *1725:* ez igen jo darab erdő, és jövendöbéli makk termésre szép reménséget mutat [MezöméneS MT; BK] ✱ *segítséget ~* **a.** (katonai) segítséget nyújt; a da/acorda ajutor (militar); (militärische) Hilfe erweisen/bieten. *1615:* Az kwlseo Segitsegekett az mi illeti ... olly helien mutassak Segitsegeket, áhol nekeönk keonniebsegwnkre es meg maradasunkra legien [Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. — **b.** vmivel kisegít; a ajuta cu ceva; mit etw. aushelfen. *1664:* Ha Bethlen uramék ő kegyelmek ... valami kevés búzabéli segétségeket mutatnák ... Isten is megáldaná ő kegyelmeket [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] ✱ *szekuritást ~* biztonságot nyújt; a da siguranţă; Sicherheit bieten. *1677:* A' meg-adás után a' vitelben ... a' magok határáig oly securitast mutatván a' Nemes embernek, a' meg-adot Jobbágynak el-vitelébe, hogy ha abban a' Nemes ember ... impedialtatnék, a' Hajdu Város béliek eo facto in poena ducentorum florenorum Hungaricalium convincáltassanak [AC 173] ✱ *utcát ~* kitessékel; a da (pe cineva) afară din casă; jn hinausschaffen. *1590:* mond Bodo Marton, No fekedg le te kozos ezes (!) lelek mert meg ma kulemben iarz, es hogy intette volna az alperes hogy el menne onnet mert vczat mutatna nekj [Kv; TJk V/1. 44 Zantho Jstuan Julay Jstuanne zolgaia vall.] ✱ *vmilyen példát ~* vmilyen példát ad/nyújt; a da exemplu; Beispiel geben. *1662:* másoknak is gonosz példát mutatni ... igyekeznének [SKr 410]. *1762:* Kegyelmedis ... maga személljesen, e' mostan meg kivántato Segicség adásban, dicsiretes példát mutattni ... ell nem mulattja [Nsz; Ks 18/XCIII]. *1863:* A' T. Papok mutassanak jo példát a' segély adásban [Gyalu K; RAk 83].

mutatandó kinyilvánítandó; care urmează să fie exprimat; zu zeigend. *1662:* Balogh Máté vicekapitány helyben hagyaték ... egyik lovas hadnagyul pedig Teleki Mihály, hogy ő már mind a jenei dolgokban, s mind egyéb szolgálatban hűségit mutatta s mutatandó volna, állattattak vala [SKr 510]. *1671:* Teleki Mihály Atyánkfiának mind eddig mutotott s' mind ennek utánna mutatando hüséges szolgálattyát megtekéntvén, a' kis Selyki Fiscus számára cedalando Dézmát vita durante a' mi kegyelmes Urunk ő Nagysága ő kegyelmének conferalván, melyben mi-is Országul ő kegyelmét ... confirmaltuk [CC 73] | Bál Pataki János kőnyőrőg ... Kgls Aszszonyom ... Házammal által ellenben Borberekben vettem volt egj szegenj nemes Aszszontol egy kis paraszt Fundust ... Melljnek meg nemessitése felöl, hozzám mutatando Nagd kgl(me)ssegett értettem ... meltoztassek Nagd azt az egy Fundusotskat ... nekem ... őrökössen adni, meg-is nemessitteni [Törzs]. *1786:* Énis ... a' ki el nyomattatasoknak rendit ... ki tanultam volt, az Ur hozzájok mutatando kegyességit 's Patrociniumatis meg szolgálni igyekezem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.]. *1790:* A Méltóságos Urnakis ... hozzám mutatando Gratiáját minden töllem ki telhetökben alázatoson meg hálalni telljes igyekezettel kivánom [Radnót KK; DobLev. III/678. 2a Csato Mihály aláírásával].

mutatás 1. felmutatás; arătare/scoatere; Vor/Aufzeigen. *1671:* ha mellyik fél bántodását praetendallya, az illyen dologban egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obvialhattya per viam repulsionis ... az executiot [CC 76]. *1700:* egi Balog Sigmond nevü Cancellarista Deák más Társával menvén Köles Mezöben, ott foglalni kezdvén Telekine[a] Aszon számára az Falut ... Mikola Lászlo uram ... tiltatta szolgabiroval az Diakokat ... de aval nem gondolván az Deákok, meg indulának az Deakok az Falu felé, meliet látván Kis Karacson nevü Jobbágya ... mezitelen fegivernek mutatásával[b] [Burjánosóbuda K; JHbK LVIII. 38. — [a]Özv. Teleki Mihályné Vér Judit. [b]Értsd hozzá: tiltakozik].

2. kifejezés/mutatás/nyilvánítás; exprimare; Äußerung. *1657:* azt tanácslák, ne vonjam el magam szolgálatjokból, mind az közjóra nézve, mind pedig, hogy gonoszakaróimnak sugallásokat ne erősítsem hozzájok megidegenedettségemnek mutatásával [KemÖn. 306]. *1663:* Látom Nagyságod udvarbiró uramhoz való kegyelmességének mutatását [TML II, 435 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1710 k.:* a vallás pedig, és annak mind az Istenhez, mind felebarátodhoz követni szokott mutatása akár szóban, akár cselekedetben légyen, annak a fának gyümölcse, virága, levele [BÖn. 429]. *1808:* (A) meg hunyászkodásnak mutatása tsuda mely igen jól esik az illyen subtyrannusok(na)k [Kemény,CollMss Tom. XXX Varia XII].

3. *elébb való ~* halogatás; aminare; Aufschub, Verzögerung. *1570:* Az felekyek Theorwenyenek Rend tartassat eo k. Megh Engettek az Regy allapatba lenny, De wgy hogy Byro vram Eleybe hywassa az kenezt es megh hagia eo k. Neky hogi Az koloswary Embernek Nappal tegen Theorwent Neh estwe seh eyel, Es Neh halogassa hane(m) harmad napra Theorwent es Jgazat tegyen, Mynden eleb walo Mwtatasnelkwl [Kv; TanJk V/3. 10a].

mutathat 1. megmutathat; a putea arăta; zeigen können. *1678:* Oly embereknek mutathatja kgd ezen levelemet, tudom ki fütyöléssel, ki föcsóválással fogja ezen dolgot érteni, ki mosolygással tészen ítéletet s feleletet felöle [TML VIII, 228 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. (igazolást/iratot) elő/felmutathat; a putea prezenta (o adeverinţa/un act oficial); (Ausweis/Schreiben) vorzeigen können. *1587:* Az Pasitt, es egieb Dezma Diszno Jntroitûssarol semmi Jrast nem mûtatthatûnk, mert hogj ennek

eleotte ... nem kertenek, s nemis attak [Kv; Szám. 3/XXVI. 11 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1662:* ha kinek adós vagyok, levelemet mutathatja, meg kell fizetni [TML II, 239 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1720:* Nehai Rácz Janossal nem kevés esmeretségem volt, és ha fel hányhatnám Leveleimet azok között több irásatis mutathatnám [Dés; WassLt Sig. Varadi Senior a Kis Budok vall.]. *1736 u.:* gróf Apor István ... publice azt mondotta ... Nagyságtok közül melyik mutathat ilyen authenticum Instrumentumokot az maga familiájáról [MetTrCs 446–7].

3. megjelölhet/nevezhet; a putea desemna; benennen/bezeichnen können. *1619:* igen fő gondja legyen, hogy abból az országból való embert küldjön bátor csak postán maga emberével ide az hatalmas császár Portájára ... ideje lészen, hogy itt az hatalmas császárnak mutathassunk odavaló embert [BTN[2] 302].

4. (határt) kijelölhet/mutathat; a putea marca/indica (hotarele); ab/vermarken können. *1769/1802:* Commissarius Uraimék némely öreg Emberektől meg kérdették, mind a helyet ottan lévő Pojánákat és Erdöt, hogy hová valo Határnak álittának lenni, de soholtis azon Erdők között ... semminémű méták(na)k erectioját, melyet határ domboknak fel hányásával distingvaltathatnának egy mástol nem mutathattanak [Torda; TJkT III. 37].

5. vhová utalhat; a putea îndrepta într-o anumită direcţie; irgendwohin hinweisen können. *1666:* mi az toáb valo menetellel senki határát el ne(m) veszszük, hanem had oculállyuk mindenik hellyet, oculalván lassuk hová mutathatna helyesben az határ járt levél [Thor. III/6 országos komisszió jel.].

6. bizonyíthat; a putea dovedi; beweisen können. *1635:* Az Erdő allapottia felőlis ezt tudom mondani hogy ... Kiraly Janosnak nem tudom semmi vérséget igassagat hozza, Diosi hataron se szanto feöldheőz, se Erdeőheőz ... kęuanta az falu hogy abban valo igassagat mutassa, de nem lattam hogi mutathatta volna [Diós K; JHbK XXIII/1]. *1672:* úgy tetszik, ellenkezőket is mutathatnék dolgokban; de ennek vizsgálata nem engemet illet [TML VI, 399 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

7. kimutathat/nyilvánithat, nyilvánvalóvá tehet; a putea demonstra/arăta; offenbaren können. **Szk:** *bátorságát ~ja. 1662:* Az vezér mihelyt érkeznék, hogy azzal is bátorságát mutathassa s a mieinknek rémülést szerezhessen, ottan nagy fényes sátorát felvonatta vala [SKr 552] ✱ *emberséget ~. 1657:* Ott, uram, semmi emberséget nem mutathatsz, és nem is látó idő van, ha mit cselekednél is [KemÖn. 270] ✱ *engedelmességét ~ja. 1619:* mentől hamarébb külön az erdélyi főkövetet az adóval küldje bé az urad, hogy mutathassuk az uradnak az hatalmas császárhoz való nagy hűvségét, engedelmességét [BTN[2] 352] ✱ *gráciáját ~ja. 1666:* ha Nagyságtok annyi gratiáját mutathatná, maga Nagyságtok lőcsei doctorát ő nagysága meglátására, s ha kivántatnék, orvoslására is beküldené [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához] ✱ *hűségét ~ja → engedelmességét ~ja* ✱ *jóakaratát ~ja. 1766:* a szegény asszonyhoz mutathassa valami jóakaratját [RettE 201] ✱ *kegyelmességét ~ja. 1670:* más becsületes hivekhez is, a kikhez akarnak, effélékbül mutathatnák ő nagyságuk kegyelmességeket [TML V, 39 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *szeretetét ~ja. 1666:* nagy nyereségnek tartaná ő nagysága, ha miben Nagyságodhoz mutathatná atyafiuságos jó szeretetit, szolgálatját ő nagysága [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához] ✱ *szolgálatát ~ja → szeretetét ~ja.*

◇ **Szk:** *bizonyságot ~* bizonyíthat; a putea dovedi; beweisen können. *1809:* ã Frantzia Hadi Seregből el fogatott ... Foglyok közül, azok a' kiknek Szándékok lenne itten ezen Tartományba maradni, ha életek táplálása, és kenyerek keresése modgyárol az illendő Elöljároknak elégséges Bizonyságot mutathatnak, meg telepittethetnek [UszLt ComGub. 1736 gub.] ✱ *hasznot ~* hasznot hajthat; a putea aduce folos; Nutzen bringen können. *1679/1681:* Harom Major ház léven eze(n) jószágb(an) azokhoz oly majornekat tarczo(n) eó kglme[a] hogi mindenik mutathasso(n) szép hasznot à majorsagbol [Vh; VhU 671. — [a]Az ub] ✱ *jelét ~ja vminek* bizonyítékot adhat vmiről; a putea da dovadă de ceva; Beweis liefern können. *1625:* egiczer Nagy lakj Thamas Nalunk Jszik vala ... monda Nagy lakj Thamas azt hallo(m) Inczie Istwanne hogy terhes vagy Oklandy Mihalitol, monda Inczie Istvanne, en nem vagiok Jelletis mutathato(m), megis mutata Jelenseget, hogy nem terhes [Bözöd U; UszT 89a] ✱ *módot ~* lehetőséget nyújthat; a putea da posibilitate; Möglichkeit bieten können. *1620:* azt akarjuk megérteni, micsoda módot mutathat ő abba az ura, hogy azokot az mi kezünkbe adhatja [BTN[2] 398] ✱ *utat ~ vmire* 'ua.; idem'. *1696:* Noha az A reszéröl látunk ollya(n) dolgokat a' mellyek neki utat mutathatnának a' divortiumra ... megís keszüllyenek jobban hozza [SzJk 295]. *XVIII. sz. köz.:* mi azon atyafitol ... ugy meg sértetünk hogy talám holtig tarto atyafiságtalanságra és kedvetlenségre mutathat utat [Nsz; Told. 2].

mutatkozik 1. láthatóvá válik, látszik; a apărea; erscheinen, sich zeigen. *1844:* A' Kükűllő megint el boritá határunkot, a' kertész pinczéje bövölködik vizzel, a' hosszu pinczébe is mutatkozik | A' Szőllők készülnek; de már vagy két éjszaka hó harmátis mutatkozék [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. ígérkezik; a se anunţa; sich anlassen, versprechen. *1839:* A szőlőbéli Termés szépen mutatkozik ... most daraszolják és leveledzik [Bodola Hsz; BLt II. 12]. *1874:* az egyház erdejében makk termés mutatkozván, annak elárusitásárol intézkedni kellene [M.bikal K; RAk 308].

3. vmilyennek tünik/látszik; a părea intr-un anumit fel; scheinen. *1879:* Végzem ezt a firkát. A kocsis fenyeget, hogy ő indul vissza mindjárt. Nem tatár-e ezen kocsis, Ödön? Orcája is, természete is igen kegyetlennek mutatkozik [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mutató 1. *mn* **1.** (iratot) felmutató; care prezintă (ceva); (Schreiben) aufzeigend. *1620:* Ez leuelem mutato Jambor szolgam Míchael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire [Borb. I Nimetthy Gergelli usz-i kapitány Kv-ról]. *1632:* megh tekentven ez levelem mutato Kozta Miklosnak alazatos könyörgését, s mind peniglen Apianak ... kénezségben valo hűséges szolgalattyat ... ugyan azon kenézsegben ... megh hadtam [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad. lev.]. *1645:* Ez leuelünket mutato, Colosuarot lako Viczej Antal, Jonas Deak[a] ... hiueinket ... boczatottuk haza Colosuarra Taborunkbol [RDL I. 164 I. Rákóczi György rend. — [a]Köv. még hat név]. *1669:* Ez levelem mutato Paporicz István nevű beczülletes ifiu legeny ... hogy nagyobb securitassal uttyat continualhassa, kivána teőllem, adnám uti levelemet néki [Kv; RLt I]. *1828:* ezen irásomat mutato Tordai 'Sigmond ... személyesen requirálni szándékozik a' Tkts Urat, méltoztatik őtet ... kegyesen fogadni [Nyáradszereda MT; DobLev. V/1144 Ertsei Pál ref. pap Dobolyi 'Sigmondhoz].

2. vmire utaló/valló, vmit jelző; care indică ceva; auf etw. hinweisend. *1689:* Az Asszony ellen penigh vadnak holmi paráznaságra mutato circumstanciákis egy Istva(n) nevü szolgájaval ... egy ágyba(n) valo fekvése [SzJk 236]. *1693:* Puskas Istvánnak relatoriajából világosa(n) ki tetczik Bartalyus alias Nagy Juditnak az Horvatokkal valo tilalmas és nyilvá(n) valo paraznaságra mutato egy néhány rendbéli conversatiói [SzJk 272]. *1739:* (A) Paráznaságra nyilván mutató gonosz Conversatiójokért Deliberáltatott, hogy az Ik mindketten ... meg veszszöztetnek, és a Nms Városról ... exterminináltatn(a)k [Dés; Jk 314b]. *1846:* ezennel meghagyom a királyi ispánságnak, hogy a felügyelete alá bízott uradalomban a jobbágyok magaviseletét ... figyelemmel kövesse ... ha ... netalám lázadásra mutató legkisebb jeleket is venne észre ... az igazgatósági elnökségnek ... feljelentse [VKp 139–40].

3. (látványosságként) bemutató; care prezintă ceva (pentru a oferi un spectacol); (als Sehenswürdigkeit) vorführend. *1657:* Nagy solennitassal lőn ez lakodalom ... hosszú asztalokon mind ezüst tálak ... sok különb-különbféle muzsikák, farsangosok, köteleken jádzók s táncosok és különb-különbféle mesterségeket mutató emberek, melyek csudálkozásra valók voltak [KemÖn. 264–5]. *1829:* Kigyokot mutato Olosz Velte Ferentz adott 7 Rf. 30 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

4. ábrázoló; care reprezintă ceva; darstellend. *1803:* (Az abrosz) égyik szélyin veres fejtövel varrott jegyetske láttzik, égyik szinéről égy kűs keresztetsket, az ellenben valo p(e)d(ig) O forma Betüt mutató [Désfva KK; UnVJk]. *1810:* Egy tőzelést mutato czifrázo vas nyelestol [Mv; MvLev. Trincséni Mihály hagy. 16]. *1849:* Ezen szobának égy ablaka előtt égy fejér gyolts gombos Forhang — Nyil formát mutato [Somkerék SzD; Ks 73/55].

5. szemléltető; care ilustrează; veranschaulichend. *1782:* Mi örökké azon Petséttel éltünk a Magunk dolgaiban ab Anno 1590, a' mint maga a Petsét mutattya a melynek Czimere két Hoszszu Vas, és egy Mesterségünket mutato Lapos Vass [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.].

6. megmutató/jelölő; care indică; bezeichnend. *1833:* A' Naturalékrol s Materialékrol szollo Diarium nincsen is be adva csak az arol szollo számado könyv, holott a' Diarium articulussát minden pontra citalni, 's a' Számado könyvben az azt mutato rubricaban inferálni kell [Kiseskűllő K; Somb. II].

7. jelző; care arată; zeigend. *1789:* vasbol tsinált feketén festett ket fejü Sas Koronáson, ennek p(e)d(ig) közepében egy ütö es fertállytis mutato Rëz Ora Rft 200 [Mv; ConscrAp. 43]. *1816:* Egy ujj ... 'Sebbeli Ora ... az Orákat, és minutákat mutato tábla ... fejér [DLt 456 nyomt. kl].

8. ~ *szócska* mutató névmás; pronume demonstrativ; hinweisendes Fürwort. *1710 k.:* ez a mutató szócska „az", valóságot tészen s mutat, semmit pedig senki sem mutat meg [BÖn. 438].

9. vmit kimutató/nyilvánító; care arată/exprimă ceva; etw. anzeigend. *1765:* (Bornemissza Ignác) magának való, majd minden generositas nélkül való, gravitást nagyot mutató ember [RettE 193].

10. tettető, színlelő; care se preface; heuchelnd. *1753:* ha még ehez hasonlo adná elő magát, lehetne könnyen meg mutatni, mitsodas igaz Lélek fekszik à szentséget mutató praetextus alat [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIb].

11. vminek látszó; care pare a fi; aussehend. *1783:* mingyárt ország uttyán kívül vólt edgy Piatzotskát mutato pusztа helly, melly ... az Fogadonakis prospectust és diszt adott [Bergenye MT; LLt Fasc. 13].

II. *fn* 1. óramutató; arătător, ac; Uhrzeiger. *1652:* Balkéz felől az kapu félen cserfából jo kötözessel csinalt ora láb, fen benne eoreg ütö ora minden keszségéuel, mutatojaval, kötele(n) függö pondusival [Görgény MT; Törzs]. *1700:* Negj Folyo ora, kopot mutotajaval edgjütt no. 1 [Ebesfva; UtI]. *1714:* Rézb(e) foglaltatott kőrökes óra, Pixis formara két oldalrul mutatója lévén, futraljb(an) fl. Hung. 10 [AH 45]. *1815 k.:* Az egy Monostor-kapu fatoronyban vala egy óra, a torony mindenik oldalán számtáblával s mutatóval ellátva [Kv; ETF 107. 15].

2. mutatóujj; deget arătător; Zeigefinger. *1635:* az mágá uyjaba(n), az mutatoban, pecziet nyomo Gyürü válá [Mv; MvLt 291. 60a].

mutatódik 1. látszik; a se vedea; sich zeigen. *1632:* im vagio(n) ennekem egy kichin poharom ... latom annak az feneken, mintha vgian az Albert kouaczne neue mutatodnek megh irua [Mv; MvLt 290. 108b].

2. kb. feltünik, megjelenik; a apărea; erscheinen. *1662:* Bethlen István elhitetvén mind a portát, s mind a budai vezért, hogy a fejedelem olly nagy unalomban volna az ország népe előtt, mind csak színnel s kénytelenségbül cselekednék, amit cselekednek vala is a fejedelem mellett, de csak mutatódnék valamennyire való fegyver fejedelem ellen a fényes portáról, ottan elállanának mellőle [SKr 167].

mutató-tábla 1. tartalommutató; tablă de materii; Inhaltsverzeichnis. *1636:* Mutato tábláiok az egész gradvalban levö minden fele nemü enekeknek [ÖGr Aj. 1a].

2. számlap; cadran; Zifferblatt. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora a' mutato táblájának mezeje kék [DLt 456 nyomt. kl].

mutatott 1. rámutatással megjelölt; care a fost arătat/indicat prin arătare; durch Hinzeigen bezeichnet. *1769/1802:* A mutatott keresztes fák ... határt distingváló jegyeknek nem tartathatnak [Torda; TJkT III. 38]. *1841:* Illyetén maga ki beszéllése után a nevezett szolgának, az aránt is meg kérdeztük, hogy mutatná meg, — mikor a tsíko a lábával ä kövek kőzzé, a mutatott jükba be lépett, miképpen találta a kiemeléskor [Dés; DLt 1541].

2. bemutatott, előterjesztett; care a fost prezentat; vorgelegt. *1814:* Az elömbe mutatott Insinéri planumot, s rajzolatot látom [Dés; Ks 79. 29. 791].

3. (vmilyen célra) kijelölt; care a fost indicat (cu un anumit scop); (für ein bestimmtes Ziel) festgesetzt. *1578:* Az feleky Juhnak it az hataro(n) valo Jarassat az varas barma elót, ige(n) nehezlyk egez varassul ... Azert vegeztek eo kegmek hogy ... meg elegeggienek nekik mutatot hatarral [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1580:* Ha ky penigh Az neky mutatot helyeke(n) kwweol Jwhat legeltetty Azt bwntessek megh zokot mod zerent [Kv; i.h. 214a]. *1657:* (Az ellenség) megüzésére jó ordinanciával Bánházi Istvánt bocsátám ... ezen szókkal ... megüzvén, az mutatott helynél tovább ne menj [KemÖn. 249].

4. kimutatott/nyilvánított; care a fost exprimat/demonstrat; bewiesen. *1662:* Ez volna-e az ő sok szép gazdálkodásoknak, ajándékoknak és sok hozzájok mutatott embereknek meghálálása? [SKr 685]. *1667:* utólszor irott leveléből ... értettem Kegyelmed mostani keserves igyemben hozzám mutatott jó akaratját [TML IV, 198–9 Bethlen Dru-

siánna Teleki Mihályhoz]. *1675:* Cserei János Fogarasi kapitány Ur(amna)k fizeteset hozzánk mutatot hüségéért rendelt fizetésen kül ez szerint jobbitottuk Urammal ő klmevel [UtI]. *1750:* alig vártom modgyát mikép velem (: gyámoltalonságomban :) mutatott Istenes kegyelmességet ... meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspar(us) Szatsvai lev.]. *1778:* emlékezvén a' Communitas Nagyságadnak ... a szegény helységhez mutatat kégyessigiről ... esekedni kiván, hogy az mostani Bironak minden szolgálattyát pénzül ... kész oda bé szólgáltatni, hová Natságad parontsolya [Torockó; Bosla]. *1814:* azon vagyok, hogy hozzám mutatott barátságodat köszönettel viszontagolyam [Görgény MT; Ks 94 Vegyes lev.].

5. (Istentől) nyújtott/lehetővé tett; care a fost dat/oferit (de Dumnezeu); (von Gott) geboten/ermöglicht. *1657:* midőn az Istentől mutatott alkalmatosságot describálnám, és intimálnám is az dolgot nékik, kiadák az választ [KemÖn. 197]. *1664:* Jól meg kell azért gondolni ... az Istentől mutatott jó alkalmatosságot el nem mulatni [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1786:* Ha az Ur I(ste)n megmarasztya Czelnán mutatott áldását, a' lészen, a' mi a' Ngd Asztalát Borral fénn tarthatya [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

mutatóujj deget arătător; Zeigefinger. *1710 k.:* a hosszas fogságban a gutaütésnek jelei kezdének rajtam látszani, kiváltképpen a bal kezemen, a hüvelykem s mutató ujjam között való nagy musculus reszketni kezdett erősen [BÖn. 527]. *1759:* az kezecskeit az Gyermek nem fájlolta, kivált az hüvelykecskéivel, s mutato ujjával az Gyermek koltsokatis meg fogott, s tartottis [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1803:* az Apám hogj a' mutató ujját tsak a' bőr tartotta ... Trutza Mnyihailával vágatta el a' bört [Toplica MT; Born. XVc. 1. 115]. *1807:* Sztán Antal Beretzki Székely Katona, magos barna szeg ember ... a jobb mutato Ujja el-vagyon vágva [DLt 101/1808 nyomt. kl]. *1819:* főbe akarván engem ütni ... botommal ellent veték, 's ... jobb kezem mutato ujját meg sértette [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

mutattat (ajándékként) bemutattat/átadat; a dispune să fie prezentat/predat (drept cadou); (als Geschenk) vorzeigen/übergeben lassen. *1582:* Vgian ez Nap Varos kepeben Mutattattam eg' zeonyegett, az Kalmar Peternek mellyet Veottem ... p(ro) f. 4 [Kv; Szám. 3/VIII. 49].

mutattatik kb. nyújtatik, biztosíttatik; a fi oferit/asigurat; geboten/gesichert werden. **Szk:** *alkalmatosság ~. 1662:* amint már azelőtt is palatinustul arra alkalmatosság mutattatott ... bizonyos becsületes követeit kellene a békesség tractálására felbocsátani [SKr 244] ✱ *szabados út ~* szabad elvonulás biztosíttatik. *1662:* fizetéseket ugyan szorgalmaztatják vala, melly hogy nem adatnék, hanem inkább nekik szabados út engedtetnék s mutattatnék, azon nagyon kezdvén dühöskődni ... egy nap Tergovistyán házokra ütvén, egyuttal bennek tizehetet ... szablyára hánytak vala [SKr 334].

mutatvány szemelvény; fragment, mostră; Auslese. *1879:* Mutatványt is közölt belőle, mely felett én ma is borzongok ... Nem értettem egy szavát sem [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mutatványszám tiszteletpéldány; specimen; Freiexemplar. *1879:* Tuba Lidit nem olvastam. A Havi szem(le) nem jár Csikinek, csak mutatványszám van neki belőle [PLev. 41 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mutiláció megcsonkítás; mutilare; Verstümmelung. *1760:* az mutilatiora, vagj páltzazásra itéltetett személlyeket a' rendelt időben Octobernek első napján szabadon botsassa [DLt 321 gub.].

mutogat 1. (rendre) megmutogat; a arăta (rind pe rind); (nach und nach) zeigen. *1570:* Pesthy Zabo Lwkachne ezt vallya, hogy ... Aztis Latta hogy Zeoch Jmrehne Mwthogatta az Sathorok keozeot Mindennek az gywreot | Nyrew Ambrws ezt vallia hithy zerent, hogy tawalj eztendębe zwretthkor hogy az zeoleben volna, Megen oda Zabo Jmreh Kalmar Jllessel, es Mwtogatya volt az zelewt, hogy Meddegh akaria adny Kalmar Jllesnek [Kv; TJk III/2. 66, 90]. *1573:* Katalin nehay Bwday Zabo Ianosne Azt vallia hogy ... Latta aztis hogi Nagy szep Approlek Ezwst Mywet eleh hozot eleoh Rwhaiaba ... Mwtogatta hogi az attyatwl ... Marat volna [Kv; TJk III/3. 168]. *1590:* Orsoli az Gal kowachi zolgalo leania wallia ... reggel hogy el iutal mutogatal egj hwuel kest az kit Kapa Ferencz adot wolna [Kv; TJk V/1. 39]. *1610:* kerdem ha meg oztottak az örökségeth monda hogj meg oztottak es vgjan mutogata hogy kinek kinek my Jutot benne [Vágás U; UszT 51a]. *1639:* Azt latam hogi mutogatak az Aszony Nepek az kezkeneöt de nem lattam mi volt benne [Mv; MvLt 291. 180b]. *1762:* Gránát gyöngyöt is négy szálát ... mutogatott [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109]. *1779:* edgykor Kemény Miklos Urfihoz mentt, és eö Nga az Istálojában hiván ötett, mutagatni kezdette a Lovait néki [Nagysajó BN; KS. Farkas János (58) jb vall.]. *1823:* e nem igaz Bánko, melyet látván magamis, azt mondottam ted el ne mutogasd senkinek mert evel porul jársz, mivel e' csak Kurva Bánko [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Roska Mitruj (50) szolgaember vall.].

2. *ujjal/ujjon-ujjal ~* ujjal rámutat; a arăta cu degetul; mit dem Finger auf etw. weisen. *1662:* Melly szomorú jelek a hamar következendő közönséges nagy gonoszt ugyan mintegy ujjal mutogatni láttattak vala | Tekintsd meg ... a 4., 7., 8. verseket is, mellyekkel mintegy ujjon-ujjal mutogatja a Szentlélek, hogy ez nagy hálaadatlanság ingerlette egyik fel őszentfelségét, hogy őtet rabságra adná [SKr 342, 703].

3. (kártételt/testi sérelmet ismételten) megnézet/szemléltet; a arăta în repetate rinduri (pagubele/leziunile produse); (Schaden/körperliche Verletzung wiederholt) sehen/anschauen lassen. *1596:* Azt ne(m) lattam mikor megh verte az J az A Aszont, de ... az vereseghnek kekit latam vertis latam raita ... kekyt az vereseghnek mútogata az A azzony [UszT 11/11]. *1598:* Zekely Balintne Ersebet ... wallia. Lata(m) azt hogi az Zappanos legeny mutogattia vala sebet rut veres vala [Kv; TJk V/1. 162]. *1630:* mutogata Borsos Ura(m) az kar tetelt [Mv; MvLt 290. 222b]. *1631:* Koczis Mihalyne ... mutata Uramnak az keket ... megh monda Beczki Kata hogi mutogasd hires kurua mutogasd ugj mond | Koczis Mihalyne mutogata valtigh az kekeket rajta, enis latam hogi elegh kekek valanak rajta [Mv; i.h. 231, 232]. *1667:* Ez Nemes Colosuarj Tanacz parantczolattjabol, es Nagy Szeöcs Mihaly Vra(m) akarattjabol kj menenk Bekas Patakba(n) ... ugjan eö kiglnek karainak megh oculalasara es eligazitasara ... melly karait mikor eö kiglme mutogatta uolna, es az mitt szemeinkel abba(n) lattunk uolna ... lattunk illyen kart [Kv; RDL I. 148]. *1729:* aztis hallottam Bodola Györne Aszszonyomtól, mikor karát mutogatta nekem

Bartok Uram a Csúrbe ... hogy ebbe az én sertesim is ettenek [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141]. *1849:* mutagatta a' testét, mely mind tsupa fekete kék volt [Dés; DLt].

Szk: *kéket ~.* *1596:* az mely vert es keket mútogatott azt az I ⟨che⟩lekette raita [UszT 11/11] ✱ *vért ~ → kéket ~.*

4. (iratot bizonyítólag) elő/felmutatgat; a prezenta/arăta (un act); (Schreiben) vorzeigen. *1573:* Nireo Kalman filstich Leorinch Azt valliak hogi 1570 Eztendeobe Mikor Birak volnanak ... feierwary Imre feiedelem lewelet Mwtogatia volt es azt Monta hogy En Debreceny vagiok fwsteom ott vagion, ha kinek my dolga velem Meg talal otth, Ihon az feiedelem lewele [Kv; TJk III/3. 296]. *1660:* Batzka Madarasi Kovacs Martonne ada ertesémre, hogy ... Fodor Gergely ... fia Istvá(n), alnok parancsolattyát mutogatvan, az hazbol teorventelenül es igaz oknelkül ki akarja hanni [Eszt-Mk Cserei lev. fej.]. *1753:* ezen konkolyt hintő, és gonoszságot indittó emberek mutogattak vólna némely irásokot? [Törzs]. *1791:* (A levelek) közül némellyeket nékemis mutagatott Köpetzi Uram és olvasat nevezetesen egy Divisionalistis, melyből erdőket, réteket ... kérdezett és tudakozott tőlem, hogy azok hol volnának és kik birnák azokat [Várfva TA; Borb. II Mich. Kováts (80) ns vall.]. *1793:* Barta Sigmond ... bé ment Létzfalvara és ... Kaszoni Istvánnak a maga Létzfalvi Joszágából taxa pénzt hozott s Joszágárol valo Levelitis mutogatta [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Mich. Szepesi de N.lak (52) ns vall.].

5. számadásban kimutatgat; a arăta mereu (darea socotelilor); (bei Rechnungslegung) wiederholt erweisen. *1600:* Die 18 Decembris exhibealt egy schedachkat (!) kiben mutogat regestumanak be Adassa vthan valo buza ky oztast Cub 51 1/2 ... tt az Atta fl. 257/50 [Kv; Szám. 9/IX. 14]. *1797:* 19 forintya amint az Sogora fel irta s mutogatta van kin hitelbe ezen Hordo ugyan alkalmasint Meg fizetodik ezzel [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

6. (határt/határjelt) rendre kimutat/mutogat; a arăta rînd pe rînd (hotarele/semnele de hotar); (Grenze/Grenzzeichen) nach und nach bezeigen. *1597:* ezen may Hatar iarasunkba mwtogattak az Alpretty eoregg win emberek mynekónkis az kereztes hatar fakat [A.csobánka SzD; Ks] | Twdom hogy uersengettek az Alpretyek az Nagy mezeyekel ezen hatar felol ... most keozónsigessen ammyntt ky menenk, az kereztes hatar ffakat mwtogatak mynekónk az alpretyak [Búdos SzD; Ks] | wynek ky bennonket es mynd azon Jarok el az Hatartth ... mwtogattak akkoris az Hatar keresztes fakat [Szinye SzD; Ks]. *1625:* ot voltam mikor az Agiagfaluiak es musnaiak az hatart el Jarak ... Akkor latta(m) hogj az mattisfalviak mutogattiak vala az hatarokat azt monták hogj az hol most az halom vagion az hasittia megy az hatart az kulsö fele musnay hatar Mattisfalui nagj marton mutogatta s Jarta az hatart [Derzs U; UszT 156a]. *1714:* ki járván azon Határokat ... Kgltek a mely métákot mutagatott, azok mind ujjak, és tsak minapiak [KvLt I/211 a gub. Nsz-ből]. *1751:* az itt valo oláhok aszalgattak az Controversias hellyén ... mind aszszu fákot mutogatanak jegynek" [Remete Cs; LLt Fasc. 150. — "Értsd: határjelnek]. *1755:* mutagatták az Hátárát ezen Rétnek [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1769/1802:* egy Bükfában vagatott keresztet mutagattanak ... de ... a Convocalt Fatensek nem ott mondották az nevezett Határaknak egyben ütkezéseket [BSz; JHb LXVII/3. 47].

Szk: *határ ~ni.* *1755:* Amburus Mártan el menvén hatar mutagatni [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

7. kijelöl; a marca/arăta; bezeichnen. Szk: *erdö ~ni.* *1799:* Ki menvén az Estimalt Nyilaknak, ki mutagatása végett, De a mutagatás elein meg jelent Atyafiak, Gazdak, a' Nyilakhoz nem állattak, hanem onnan azon jo, vagy nemis igen jo akarattal viszsza kelletvén jöni, és Communitast kellelett Gyüjteni ... Ismét ki mentünk Erdö mutogatni [Torockó; TLev. 5].

8. bizonygat, bizonyít; a dovedi (cu insistenţă); beweisen. *1583:* Az Aztalosokatis rea kenszeritettek eo kmek varosul hogy az eó Torniokat meg epichek, Miwel hogy penigh zegensegeket Mutogattak, ezt tekinthwen hogy vgia(n) lol megh chinaloggiek es epwllyeon varosul tiz forintot igirnek segitsegewl [Kv; TanJk V/3. 275a]. *1603:* Myerthogy eo kgmek az restantia Sattcz adonak exigalasara valaztottak volt vasarhelyi Balinth Deak es Hannes Adam Vramekat, noha eo kgmek mostan mútogattiak beteges Allapottyokat, es kewannak azt hogy mas rendbelyeket valaztananak helyettek Eo kgmek varosul arra semmy keppen Nem mehettnek [Kv; i.h. I/1. 440]. *1614:* My felliul meg neuezet Ozto birak ... Az varostol ky adot Instructio szerent Fazakas mihalt meg Eskuttettuk, hogi mindennemw Jokat ... eleo ad es neuez az ozlasra Annakutanna ... Bizonios adossagokat mutogata, hogi eö tartoznek masnak, Az melj adossagokat Elsoben az keozbeól kj deputaltuk, es meg fizettunk [Kv; RDL I. 95]. *1699:* en ... valamit bizonyithatok igy a' kd intentumat el akaro(m) magamrol forditani es abbanis artatlansagomat mutogatni [Dés; Jk 293a]. *1710 k.:* mü Frank Bálinttal ketten eléggé mutogattuk, hogy ez jó; még egy derék könyvet is hozott fel Frank, abból is eleget bizonyitottuk, de hiában volt [BÖn. 758].

9. vmi megerősit/bizonyít vmit; a întări/dovedi; bestärken, beweisen. *1662:* azmint azután a dolgok mutogatták, hihető, az parancsoltatott vala Szejdi passának, ő is mindenekben Ali passátul függene és hallgatna [SKr 565]. *1765:* Tkts Cserei Mihály Ur(am) egész elete fottaig mindennel bövölködött ... a' mint bizonjos megh Iffiu legénségiben szerzett drága külömb külömb féle substantiák mutogatyák máigis [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.].

10. előtár, kifejt; a prezenta/expune; darlegen. *1579:* Meg ertettek eztis eo kegmek egez warassul Mynemo leweleket es paranchiolatot hoztak vrunktul Az plebanos vram" meg tartoztatassa felól. Azert ... ketteot Az vraim keózzwl kwlgienek Ala Az feyedelemheoz es enyhyczek zallichyak Az eo Naga haragyat, Mutogassak Az kezessegetis, hogy mint hogy istennek fogsagaba is wagio(n) lambor feo emberek es Attiafyay kezessegere az tartoztatasnak gialazattiaual ne terhelne, Mert sohowa Innet el ne(m) megie(n) [Kv; TanJk V/3. 188a. — "Dávid Ferenc]. *1591:* Biro vram eo kegme ... Elseoben mutogattia ... az varosnak sok rendbeli zwkseget ... rendeltenek adot ket vonast f. 2 [Kv; i.h. I/1. 166]. *1601:* megh ertettek eo kgmek varoswl az mezarosoknak keonieorgeseket, es panazolkodasokat mutogatwan az baromnak felette zeok es draga voltatt ... kyre valo kepest kewanniak az hws arranak neweleset [Kv; i.h. 382]. *1843:* én az emberekhez menvén, egy hosszú beszédet tarték, mutogatván, mily szorongató szüksége lenne az uradalomnak erdőre, mely az erdőplántálást nélkülözhetetlenné tészi [VKp 79–80].

Szk: *okot ~.* *1657:* kapitánságonként szaggatva proponálám nékik az dolgot jó declaratióval elsőben, megcommendálván híres vitézi forgolódásokat, hűségeket ... okot mutogaték nékik, mintha az pacificatiónak conditiója kévanná az

fejedelem felől ... azért kell elbocsátani hadait [KemÖn. 287].

11. (rendre) kinyilvánít/kifejezésre juttat, kimutatgat; a manifesta/exprima/a da dovadă de ceva (de mai multe ori); (nach und nach) äußern/zum Ausdruck bringen. *1662:* Utoljára pedig a fejedelemnek is gyakrabban itt kinn forgásában, annál is inkább kezdte vala udvarát gyakorlani, szeretetinek jelét mutogatni [SKr 283]. *1766:* Hogy el hagyta az I férjét és hidegségét, szeretetlenségét hozzája bizonyos szavaival mutogatta hogy soha hozzá vizzá nem mégyen, nem szereti, nem is szerette soha [GörgJk 207].

12. *tlan* ide-oda mutatgat, erre-arra hivatkozik; a face cir-mir; wiederholt hin und her zeigen, auf dies und das Bezug nehmen. *1599:* Chanady Ferencz ... vallia ... egynehanizor kertem Nyreo Josatol[a] de en eleottem chyak imida amoda mutogatott es eleb halogatott [Kv; TJk VI/1. 291. — [a]A pénzt, amellyel adós volt]. *1658:* Kértem vala Kegyelmedet, hogy az mely jobbágyom Sütő Györgyöt szolgálta, ne feledkezzék el róla ... Mindenfelé mutogat ő, de ne hagyja Kegyelmed reá, mert majd tökéletlen olyan kicsinben [TML I, 294 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1664:* Majtini Andras megh halván szállattanak volt minden nemű acquisitumi s bonumi á feleségére, kiis meg halván, mi voltunk közeléb valo Atyafiak, s azok az bonumok minket illetnek ... egy néhány izben requiráltom à Kolosvári Uraimékat, hogy ... adnák kezemb(e), de csak ide s tova mutagatnak, és igy az igaz véreket illetendő jok, más idegenek által dissipalodnak, nékünk nagy kárunkra [SLt 25. IV. 2].

13. *vkire ~* vkire hivatkozik; a face referiri la cineva; sich auf jn beziehen. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha valamely Keőmives Mestert az Varosbeli ember, vagy egyeb kwlseő szemely hozzá hiuand Házához, megh mutatuan annak mit akarna az eő házánál miueltetni: Ha ... az szegeőtsegh véghez telliesseggel nem mehet, szabadon más mestert hihasson házához ... ha ... az miuelteteő ember hiuatalliara hozzá nem menne, vele nem akarna szegődni, hanem az eleőszőr ... hiuatot mesterre mutogatna, oly szin alat, hogi nem akarna annak ártani ... Ez dolog meg bizonűluan ... mindenik mester huszon eőt eőt forintal erőssen megh bwntettessek [Kv; KőmCArt. 15–6].

14. *pert ~* perrel fenyegetőzik; a amenința cu intentarea unui proces; mit Prozeß drohen. *1573:* Kalmar Janos ... ha meg Alkwszik az varoszal Io, es azt Jo Newen veszik eo k. hwl penig Tĕrwenkedny akar Arrais gongiok leszen eo kegnek Szeot Meg vgian Nehez Newen veszik eo k. hogi Eccher bekeszeget kewant, Mostan penig pert Mwtogat [Kv; TanJk V/3. 93b].

15. kb. kilátásba helyez; a pune in vedere; in Aussicht stellen. *1657:* az svecusok magyarországi, az litvánusok lengyel királyságot mutogatnak őnagyságának, melyeknek nagy és nehéz voltok lehetetlenséget importálnak [KemÖn. 190].

16. *~ja magát* **a.** mutatkozik vhol; a se apăra/a apărea pe undeva; sich irgendwo sehen lassen. *1602:* Teutsch Janos ... ket hetigh nem igen mutogatta magath minthogy az bodulas esett [Kv; TJk VI/1. 589]. *1704:* Reggel valami lovasok, kurucok mutogatván magokat a Kőmál-tetőn, a kőszíklán a keresztnél ... de mikor onnan leszállingózának, nem olvashattunk többet 14-nél [Kv; KvE 288 SzF]. — **b.** meg-megjelenik, fel-feltűnik; a apărea; erscheinen. *1705:* Ma reggel esett vala valami kis lárma mert a kurucok itt körül mutogatták magokat és a kistornyi malomnál égettenek is [WIN I, 503]. — **c.** meg-megmutatja magát vkinek; a se arăta cuiva; sich vor jm zeigen. *1705:* Az németek mindennap kijárnak zsákmányra ... A kurucok is mutogatják néha magokat nekik, de semmi dolgot nem cselekszenek [WIN I, 532]. — **d.** büszkélkedik, feltűnősködik; a umbla țanțoș; stolzieren, sich in auffälliger Weise benehmen. *XVIII. sz. eleje:* az Örög Ember is ki Leányt, vagy Iffiu Aszszont vészen, nem férje a Felesiginek, hanem tsak Pasztora, akarmint mutogassa maghat, turpis Senilis Amor [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710:* (Bánffi Dénes) mindennap fejedelmi köntösökben mutogatja vala magát, kivált minekutánna a baronátusi titulust publicáltatá [CsH 112]. *1772:* (A gárdisták) járnak le idehaza engedelemmel büszkélkedni s magokat mutogatni [RettE 269]. — **e.** vmi vhogyan mutatkozik, vmilyennek látszik; a se arăta; sich zeigen, scheinen. *1662:* az szerencse jól kezdvén magát mutogatni az haza igazgatásában, az szomszédságbéli lengyel- és két oláhországbéliekkel és végbeli török tisztviselőkkel jó szomszédságot visel vala [SKr 142–3].

mutogatás 1. (kár) megnézetés/szemléltetés; inspectare/verificare (a pagubelor); (Schaden) Beschau. *1620:* engemett az panchel chehi biro falu zauaual hiuatott vala chechre Doboka var megyeben ... ualamy pallonak elvagasanak mutogatasara [RLt O. 5 Sos Mihaly kidej (48) Doboka m. vice birája vall.].

2. mutatgatás, irányítás; îndrumare; Leitung, Weisung. *1831:* Abba vagjok ennyi felszegségemben szerentsés, hogy egj fel serdülendő Fiatskám bele kapott mesterségembe, a' ki az én mutogatásom mellett faritskal [Dés; DLt 828].

3. (határ)kimutatás; indicare, arătare (a hotarelor); (Grenze) Nachweis. *1776:* Meg latván ... Szilágyi Sándor Uram, hogy a Nagy-Laki és Káptalani Őrőgők most az ő kigyelme birodalmában lévő hellyre, és kaszállora reá mentenek ... szitkokkal, és kemény meg kőtőzéssel fenyegetvén, szándékokban és letett hitek után tejendő mutagatasokban, és világositásokban impediálta [Fejér m.; DobLev. II/477. 1b Kövesdi Boër Pál hites assz. kezével].

4. kijelölés; marcare, arătare; Bestimmung, Bezeichnung. *1799:* Ki menvén az Estimalt Nyilaknak, ki mutagatása végett, De a mutagatás elein meg jelent Atyafiak, Gazdak, a' Nyilakhoz nem állattak ... Communitast kelletett Gyüjteni ... Ismét ki mentünk Erdő mutogatni [Torockó; TLev. 5].

5. látványosság megmutogatása; asigurarea vizionării exponatelor; Darstellung/Vorführung einer Sehenswürdigkeit. *1823–1830:* Mindezen ritkaságok házaiba való bemenetelért[a], mutogatásért, magyarázatért a gondviselőnek, szolgáknak stb. elment 200 Rhf [FogE 186. — [a]A drezdai múzeumban].

6. bizonygatás; dovedire, demonstrare; Beweisführung. *1605:* Megh tekintwen Teutsch Janosnak sok sopankodasit az varos eleot valo esedezeset keonieorgeset kar vallasinak mutogatasit az Colosi Camara Jspansagarol ... engettettek megh neky szaz hatwan kilench frtot [Kv; TanJk I/1. 526].

7. fitogtatás; fălire (cu ceva); Großtuerei. *1657:* Imé ... az előmenetelnek grádusára léptél; intelek azért szeretettel, meggondold, micsoda dolog bizattatott reád, és magad jó legénységednek mutogatásával s hirtelenkedéseddel magadnak veszedelmet, és közönséges kárt uradnak s nemzetednek ne szerezz [KemÖn. 200].

Szk: *maga elméje ~a. 1678–1683:* Egi kis rővid politia melljet nem magam elmem mutagatasara sem mas politicussabbak tanulasara, hanem Is(te)n az kiket ez Kornis hazban megh marazt, iovoltabol azoknak tanulsagara, nem artolmosnak itiltem pennara venni [Ks Kornis Gáspár kezével].

8. *ide s tova/imide amoda való* ~ kifogáskeresés, huzavona; tărăgănare, intîrziere; Bemängelung, Verzögerung. *1659:* egj turbát, melyb(en) volt harmjnczeöt forjnt negj taller ... es egjeb edgjetmásis ... el vittek ... paranczollyuk ... Koncz Andras hiuünk minden el uit jouait ... mingjárást tauab valo es imide amoda valo mutogatas nelkül, megh adassa [UszLt 26 fej.]. *1664:* Magyar Ig⟨enben⟩ lako Gergely Janos ... instala hogy az puskasok közül k⟨ibocsa⟩tanok ... Minek okaert kegyelmessen es igen serio ⟨parant⟩solyuk hüsegednek ... latvan ez levelünköt mindgyarast min⟨den⟩ imide amoda valo mutogatas nelkül az puskassok közül bocsassa ki [Incz. III. 4 fej.]. *1671:* a' meg-bántodott fél Vármegye székin vagy gyülésin meg-bántodását adgya elő, s' comproballya-is, mellyet minden imide amoda való mutogatás és kedvezés nélkül, a' Fő Tisztek ... tartozzanak igazitásban venni [CC 46]. *1679:* (A szökött jb-ok) valaholot fel talaltatni fognak ... eö kglme szolgai mingyárt minden ide s tova valo mutogatas nelkül, eő kglme arra rendeltetet embereinek kezekb(en) adni el ne mulassa [WassLt fej.].

mutogató I. *mn* bizonyító, care dovedește ceva; beweisend. **Szk:** *elméjét* ~. *1777:* (Vida István) sok elméjét mutogató énekeket írt s ki is nyomtatta [RettE 382].

II. *fn* be/megmutató; persoană care prezintă/arată ceva; (Museums)Führer. *1796:* Bibliotheca mutogatónak 30 xr, Portzellán, Chinai és Japoniai Cabinét mutogatónak 3 Rfl ... Fegyveres Ház mutogatónak 3 Rfl ... Torony mutogatonak 20 xr [ETF 182. 27 Gyarmathi Sámuel felj.].

mutogattatik (határjel) ki/megmutattatik; a fi arătat/indicat (semnele de hotar); (Grenzzeichen) bewiesen werden. *1784:* ugy gondolom, ezek a kövek, mellyek a' több emberek által mutogattattak valasztyák el a két határt egy mástol [Gyertyános H; JHb XXXI/51. 35].

mutter anyacsavar; piuliță; Mutter (Schraube). *1822:* vett kezéhez ... Három muttert és Öt pilom (!) szeget nyom 10 1/2 fontot [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt]. *1846:* (Az) uj Tengelynek ... mind a két vege ujra megvágasa 2 uj Muterel együtt Rf 12 xr 30 [Kv; Újf. 1 Augner György kov. m. kezével]. *1864:* 2 uj műtter égy uj Saragja Láncz a hátulso Saragján [Kv; TGsz 37].

Szk: ~ *igazító vas. 1812:* Egy mutter igazitto vas xr 14 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10 kov.] ✱ ~ *lyukasztó. 1812:* Egy el törött mutter jukaszto [Mv; i.h. 11 ua.].

mutteres anyacsavarral ellátott, anyacsavaros; cu piuliță; mit Mutter(schraube versehen). **Szk:** ~ *kapocs. 1852:* Az elsö viz kerék a szorito pántok helyett, négy helyen, külön két srofos, mutteres kapcsokkal van el látva [Km; KmULev. 2 malom lelt.] ✱ ~ *srófos szeg/srófszeg. 1849:* két muteres srofos szeg hidhaz valok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1851:* régi szekér szin; ebbe van egy rét gyalu ... három gyalu vassal, az alsó gyalu öt mutteres sróf szeggel ... fel srofolva [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

mutuál kölcsönvesz; a împrumuta; ausborgen, entleihen. *1718:* jollehet subrépartitioink meg vadnak az falukra de pénzt is az Militia Tiszteitől kellett mutualnunk, ugj kerültük az Executiot de mar onnan is ki fogjtunk [Somlyó Cs; Ks].

mutuált kölcsönvett; împrumutat, (care este) luat cu împrumut; ausgeborgt, entliehen. *1728:* mint hogy késedelmét nem szenved à dolog, bizinyos (!) helyről mutuált pénzel potollyák ki hogy az Falilia közönseges dolgai egész confusiob(an) ne legjenek [Déva; JHb XXII].

mutuj bamba, ütődött; mutălău, nerod, prost; Tölpel. *1793:* szép szavaira soha semmit sem felelt a' Néhai Gróf Ur jelen létiben, hanem háta megé le tsufolta, Siketnek, bolondnak, mutujnak, bestelennek nevezvén [Koronka MT; Told.].

Hn. *1845:* az ugy nevezett Mutuj Gödre [Varalmás K; EHA].

múzeum 1. muzeu; Museum. *1823–1830:* (Göttingában) nevezetes a tanácsház, az univerzitás épületjei ... a múzeum [FogE 231].

2. dolgozószoba; cameră de lucru; Arbeitszimmer. *1732:* A predikator museuma tapasztatlan és ablak nélkül valo [Szemerja Hsz; HSzjP].

muzulmán I. *mn* mohamedán; musulman, mahomedan; mohammedanisch | török; turc; türkisch. **Szk:** ~ *birodalom. 1619:* az keresztyén császárság nem olyan, mint az muzulmán császárság ... az egész muzulmán birodalomnak egy fejedelme vagyon és az gyermekről gyermekre marad. Mihelt az muzulmán császárok az fejedelemségbe beléülnek, az egész muzulmán birodalom mindjárt egyszersmind fejet hajt [BTN^2 365] ✱ ~ *császárság* → ~ *birodalom* ✱ ~ *nemzet. 1619:* az hatalmas császárnak, és az muzulmán nemzetnek árulói vadtok — úgymond —, de bizony megbánjátok | Jött az követ azért, azmiképpen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az Isten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvezelje, és az régi eleiknek egymással való régen egybekötött frigyeket megerősitse [BTN^2 181, 262]. *1662:* naponkint a ti vitézitek valahová fordulnak, hatalmas győzhetetlen császár vitézin, a méltóságos muszurmán nemzeten mindenütt szép szerencsékkel járnak [SKr 184]. *1710:* A török udvar látván a keresztségnek nagy szerencséjit és a muszurmán nemzetnek szörnyű romlását, megismerik, hogy Isten őket a bűnért bünteti, megszegvén a német császárral hittel tett békességet [CsH 198–9] ✱ ~ *nemzetség. 1653:* „Hatalmas bassa!" „Az egy Isten minden jóval megáldja hatalmasságodat és az hatalmas győzhetetlen császárt és az egész muzulmán nemzetséget ..." [ETA I, 31 NSz A mv-i ariánusok és szombatosok a budai basához 1595-ben]. *1662:* hallatott volna is ollyan szó a töröktől: kár volna azoknak sokáig élniek, akik miatt a muzurmány nemzetségnek az egy vár alatt annyi kára esett volna [SKr 623].

II. *fn* az iszlám híve, mohamedán ember; musulman, mahomedan; Mohammedaner. *1619:* valaki az hatalmas császárnak s muzulmán nemzetnek igaz szolgája, s jót s igazat kéván s maga is igaz muzulmán, az én uram felől nem adomány — s ígíretre néz, hanem igaz szolgálatjára, azmelyet eddig megmutatott és most is mutat az hatalmas császárnak és muzulmán nemzetnek | Ha igaz muzulmánok vadtok, nekünk tartoznátok több igazzal, hogynem mint más [BTN^2 363, 385–6].

múzsa muza; Muse. *1811:* Mu'sám Árokalyát főképpen énekli, Annak Ritkaságit 's szépségit érdekli | Mu'sám jer azért is, mind a vilag elott, Igyekeztünkből mutassuk-meg mi lött | Oh te szép függő Kert ... Képzellek a' Pimpla és Pierus Hegyen, Képzelem a' kilencz Mu'sák' sétálását És rendjeid között választott szállását [ÁrÉ 3, 44, 126]. *1879:*

Óhajtom, hogy csókoljon annyiszor képen a múzsa, ahányszor a feleséged [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz].

muzsdaly kocsánytalan tölgy; gorun; Steineiche. *1785:* a Kecskek mint egy palcza es egy fejsze nyel korani szep tserefa fiatalokot es tsere musdajokot kereken es oldalul meg hántogattak [Kőrispatak U; Pf]. *1791:* az Oláh Toth Falusi Határokon tanáltato Szálas, Mak Termő, Tölgyes, Cser, Bükk, Musdaj, és más egyébbféle Fákkal tellyes, elegyes, 's alább valobb Bokros Erdők [Szentlászló TA; JHbK XXVI/10].

Hn. *1626:* az Musdal alat (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. *1628:* Musdaly oldalan (e) [Szucság K; KHn 253]. *1679:* az musdaly alat (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. *1732:* Musdalj nevezetű erdő [Szucság K; KHn 253]. *1744:* A kis Musdály Cserefás fiatalos Erdő [M.bece AF; EHA]. *1758:* A musdájon (sz) [Sztána K; EHA]. *1765:* Musdallyan (e) [Szucság K; KHn 254]. *1798/1812:* Musdajon (sz) [Nyárádsztmárton MT; EHA]. *1813:* A' Mu'sdaj megett (sz) [Zsobok K; KHn 323]. *1815:* A Kis mosdályba (sz) [M.bece AF; EHA]. *1816:* Musdallyon (sz) [Nyárádsztmárton MT; EHA].

muzsdalyfa kocsánytalan tölgyfa; gorun; Steineichenbaum. *1718:* Alábbatska tavally le ésett égy jo Musdally fa [MNy XXXVIII, 53]. *1785:* ugy lattuk s itiltük hogy azon ketske ragas miatt meg hibaztanak erössen a fiatal tsere musdaj fak [Kőrispatak U; Pf].

muzsdalyos muzsdallyal benőtt (föld); goruniş, gorunişte; (Erde) mit Steineichen bewachsen. **Hn.** *1589 k.:* az mùsdalos uta mellett (irt) [Malomfva U; EHA]. *1685:* Az Tikos Arkán fellyül az musdolyos oldalon az verőfényen (sz). Az Tikos Fő alatt az musdaljasban egy darab tövisses föld [M.köblös SzD; EHA]. *1714:* Musdalyosb(an) egy darab erdő [Lengyelfva U; Orb.]. *1864:* Musdalos [Malomfva U; Pesty,MgHnt 248b].

muzsdalyos tölgyfa kocsánytalan tölgyfa; gorun; Steineiche. *1666/1793:* a ki pedig musdajos tőlgyfát tsak hátán hoznais, a ki fentőnek vagy egyéb darék művbe való makkos bikk fát, musdallyos tölgy fát meg hántana vagy le vágna, azért maradjon három forinton, mely birság simpliciter a Falué legyen [A.csernáton Hsz; SzékFt 19].

muzsika 1. zene; muzică; Musik | zenélés, muzsikálás; muzică, cintare la un instrument muzical; Musizieren. *1594:* Musikahoz ualo trombitak tokostul uagion No 4 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22]. *1657:* Gyulafi Sámuel és Bethlen István középső leánya lakodalma volna Fejérváratt gyászos állapotban muzsika nékül [KemÖn. 131]. *1660:* asszonyunk ő nagysága ideérkezvén városunkban, az ő nagysága trombitási meglátogatván bennünket muzsikájokkal, az ő nga méltóságos tekintetiért adtunk nékiek az b. czéh parancsolatjára f. 1 [Mv; EM XXI, 537]. *1710 k.:* csinála ugyan egy úri vacsorát négy asztalhoz, de mint özvegy embernek, násznagy, vőfély nem kellett ... muzsika sem volt [BÖn. 753]. *1711:* neki kártya, kocka, musika, vadászat ... egyéb haszontalanság nem kell [CsH 463]. *1714:* Musicahoz valo 1. Virgima (!) nevü Instrumentam hosza való requisitumokkal [AH 57]. *1739:* vendégség, táncz, musika absolute tiltassék meg" [SzO VII, 399 gub. — "Böjt idején]. *1758:* Muzsikán is kaptam, de az karhegedümet ... egy ... barátom ellopá és őszverontá [RettE 80]. *1777:* hallottam Oprián János csürinél musikát, és vigasságot [H; Ks 114 Vegyes ir.].

Szk: *~t tanul. 1811:* a' Gróf-is, Miskát és Gyurkát, Küldi Kolo'svárra tanulni Mu'sikát [ÁrÉ 38] ✱ *insztrumentális ~* hangszeres zene. *1636:* Az Instrumentalis Musicanak ... első eredeteket, és találtatasokot szorgalmatoson nyomózzák [ÖGr Aj. 7] ✱ *török ~. 1704:* mikor a németek béjöttenek Erdélybe és az urak valamely vendégségnek idején bár ne török muzsikát, hanem csak török nótát is amikor fútattanak a németeknek, mindjárt megharagudtanak [WIN I, 230].

2. hangszer; instrument muzical; Musikinstrument | hegedű; vioară; Geige. *1636:* Az orgonán értvén minden fuvos és tömlös sipokat az mi nemű a' Magyaroknak első Musicajok, az bordo sip, vagy duda-is [ÖGr Aj. 7]. *1736:* az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török síp, egyszersmind az dob | (Apafi Mihálynak) Igen kedves muzsikája volt az duda [MetTr 330, 336]. *1794:* Városi Szolga Biro Korponai Samuel Vram ... a' Czigányok közzé jövén Mazurhoz ment hogy hivja musikálni, de midőn ő azt felelte volna hogy nintsen musikája, minthogy hegedűjét zálogba vetette, a fiamhoz Groszuj Antalhoz mentek ... és kérték a hegedűjét tőlle ... de ő nem adta oda [Ne; DobLev. IV/728. 1b] | azt mondá hogy menjek-el musikálni, de én azt felelvén hogy nintsen hegedüm, mivel tömlőtz váltságért ... zálogba vetettem, tőllem el-mentek hogy mástol kérjenek számomra musikát [Ne; i.h. 2b Mazur Farkas 48 zs vall.]. *1799:* Negy Legény ... tőllem a' Musikást el akarván venni ... ott addig huzolodtunk, mig a' Musika is őszve romlott [Berz. 4. 31. N. 27]. *1806:* ebéd felet N. Papa meg ditsért hogy Misivel ellenzettem a Musikának Susikatol valo elvételét [Dés; KMN 313]. *1829:* el külde engemet ... hogy a musikásokot vinném a Vardára, a musikájokot akaszszam fel a Szegre [Szárhegy Cs; LLt]

Szk: *török ~. 1704:* (A németek) minket a mi hűségünkért azzal csúfolnak, hogy török muzsikát hozattanak elő, s azzal muzsikáltattanak [WIN I, 230].

3. *~t verő óra* zenélő óra; ceas cu muzică; Spieluhr. *1714:* Fekete futráljb(an) Musikát verő négj szegletes ora fl. Hung. 24 [AH 45].

4. zenélni-tudás, hangszeren játszás; cintatul la un instrument muzical; auf Musikinstrument Spielen, Musizierenkönnen. *1770:* Haller János ... személyére, latinitására, egyéb nyelveknek tudására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [RettE 227–8].

◇ **Szn.** *1824:* Musika Anna [Burjánosóbuda K; RAk 34].

muzsikácska hangszerecske; muzicuţă; Musikinstrumentchen. *1681:* Török sip uj Nro 2 ... Virgina ... Orosz Musikaczka, ighen kiczin, fa Tokostol Nro 1 [Vh; VhU 539].

muzsika-eszköz hangszer; instrument muzical; Musikinstrument. *1636:* Az régi Pogányok ... az friss vendégségekben ... azon Musica eszközöknek zengések, pengések mellett az igaz Istent-is dicsérték [ÖGr Aj. 8].

muzsikai zenei; de muzică, muzical; musikalisch, Musik-. *1636:* Polidorus Vergilius Lib. 1. de invent. rerum cap. 14. ugy okoskodik felőle, hogy az musicai mesterséget az természet adta légyen ajándékon az embereknek | az uti járás, avagy akarmi dolog tételbéli munkának fáradságát-is meg enyhiti, ha tellyességgel el nem ùzi-is, tsak valami paraszti dudolás, danolás, és süvöltés-is, mentöl inkabb tehát az mesterséges musicai zengedezés? [ÖGr Aj. 7–8].

Szk: ~ *eszköz* hangszer. *1636:* szent David a buzgó hiveket az musikai eszközökkel való Isteni ditséretre ... kisztegeti [i.h. 8].

muzsikakönyv kottás könyv; caiet de muzică; Notenbuch. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Musicusok hazaban ... Fekethe fenieő ladachka vagjon No. 1. Musika keőniuekel rakua uagjon [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29].

muzsikál 1. zenél, hangszeren játszik; a cînta la instrument muzical; musizieren | hegedül; a cînta la vioară; auf der Violine/Geige spielen. *1705:* Tizenkét trombitás és egy rézdobos is volt, akik szüntelen muzsikáltak [WIN I, 522]. *1741:* mint hogj mi Jobbagji vagyunk az Mlgs Ur(na)k s musikálni kételenségünk tartja hogj az Ur kortsomáján musikállyunk, Sokszor ejjel nappal musikáltunk az boron ivokat tánczal meg elégitettük [Fráta K; BLt 1 Hoka Marczi (50) jb vall.]. *1767:* midön a korcsomarol ki mentünk az utszán Udvar András egy felé akar vala vinni Liányos házhoz musikálni, Csenteri Mihály pedig más felé [Betlensztmiklós KK; BK. Ráduj Gyurka (40) zingarus vall.]. *1769:* egy lakodalam lévén a Teszurban ... Gláva Togyer is ot volt Dudájával musikálni [Bukuresd H; Ks]. *1784:* magunkal el vittük volt Bőgözi Fekete Sigmond Uramnak egy Ferentz neuü Fiát aki azon mulatságunkba nékunk musikáljon hegedüjivel [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. *1794:* nagy Bőjt lévén a' Catholicusoknak nem zabad musikálni | engemet hivutt a Szolga Biro hogy musikaljunk ő Kgylmének [Ne; DobLev. IV/728. 1b, 5a]. *1829:* az napon pedig setét estvéli időkortájban ... musikáltak s tántzoltak domboltak [Szárhegy Cs; LLt]. *1833:* Újparaszt Vasvilla István ... keveset musikálni, klárinétozni pedig jol tud [DLt 773 nyomt. kl]. *1843:* ki fogadták ... ujj paraszt Jobbágy Grékuj Josit ... minden héten vasárnapokon musikálni egy melléje meg kivántato Kontorassal [Náznánfva MT; Berz. 21].

2. (béka) brekeg; a orăcăi; quaken. *1806:* Martius 22a ... estve felé setáltunk a Békakat hallottuk musikálni [Dés; KMN 314].

muzsikaláda kintorna; flaşnetă; Leierkasten, Drehorgel. *1759:* szállittasson el ... Egy musika Ládát ... Egy uj Hegedüt [Sárd AF; TSb 51].

muzsikálás zenélés, vmely hangszeren játszás; cîntat la un instrument muzical; Musizieren | hegedülés; cîntat la vioară; Geigenspielen. *1636:* a Christus üdejére ... azok az Isteni tiszteletben levő musikálások meg-is szüntenek ... hanem sok seculumokkal azok után kezdetett ... lassan lassan tzifrasagnak okáért az Ecclesiakban bé tsuszni mászni [ÖGr Aj. 8]. *1677:* hasonlóképpen egyéb vétkeknek nemeivel valo büntetésekben-is: magok authoritásokbol pedig, a' közönséges szabadság ellen valo tilalmazásokat, a' minéművek tánczolásért, musikálásért, szokot helyekben valo vad fogásért valo tilalmakat, és abból következő büntetéseket ... közönséges Constitutio nélkül, a' Fő, és Vice Tisztek ne cselekedgyenek [AC 238]. *1772:* Mind a ketten hallottunk Musikálást Tántzat és rikoltozást a Mlgos L.B. Henter Ádám Ur ő Nga Kortsomáján Vásárnaponként [Dés; DLt 321. 48b Joannes Kis (38) ns és Klara Pogáts (25) cons. Joannis Kis vall.]. *1794:* kérték az hegedűjét tőlle hogy vigyék Mazurhoz mu'sikálás végett, de ő nem adta oda [Ne; DobLev. IV/928. 1b]. *1844:* Kis János ... reggelre kelve Vasárnap el hivutt Sinfalvára azt mondván, hogy egy Czigánnak adgya Musikálásáért[a] — De a' Czigány akkor nem érkezvén Hegedülni adott hat Rforintot [Bágyon TA; KLev. — [a]A bugyagó nadrágot].

muzsikálgat hegedülget; a cînta la vioară; auf der Geige spielen. *1794:* a' fiamhoz Groszuj Antalhoz a' ki nem régen kezdett mu'sikálgatni, mentek a Polgárral ... és kérték az hegedűjét tőlle hogy vigyék Mazurhoz mu'sikálás végett [Ne; DobLev. IV/728. 1b].

muzsikáló 1. hegedülő; care cîntă la vioară; auf der Geige spielend. *1880:* A Budapestből kivágott két képet küldtek ... Kék és veres plajbásszal van a kép kimázolva. Az egyik egy muzsikáló és ábrándozó vén cigányt ábrázol [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ~ *óra* zenélő óra; ceas cu muzică; Spieluhr. *1712:* Egy arany ora ... egy falra valo kerek ütő orát praetendal az Apor Familia ... Egy Musikálo ora vagyon [ApLt 5]. *1726:* Groff Haller János Uramnak holtom után hagyom az Musikalo Orát [i.h. 3 Apor Péter végr.]. *1849:* Mu'sikálo nagy ora ... 200 Pft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

3. muzsikáláshoz való/szolgáló; pentru cîntat la un instrument muzical; zum musizieren dienend. **Szk:** ~ *hely* muzsikus pódium. *1657:* az ajtó felett vala egy muzsikáló hely, deszkás [KemÖn. 84] ✱ ~ *szék* 'ua'. *1724:* Musikáló szék; és azon két deszkában szegezett gyertya tartók [Koronka MT; Told. 29/12]. *1736:* Volt penig az színben két muzsikáló-szék magosan felcsinálva, az egyikben muzsikáltak az vőlegény muzsikási, az másikban az örömatyáé [MetTr 383]. *1746:* Felső Palotán levő Musikaló Széken vagyon szál deszka 7 [Marossztkirály AF; Told. 19].

muzsikáltat 1. zenéltet, húzatja vkivel; a pune pe cineva să cînte la un instrument muzical; musizieren lassen | hegedültet; a pune pe cineva să cînte la vioară; für sich auf der Geige spielen lassen. *1704:* mentünk conversatióra Kornis uramékhoz, és ott sokáig muzsikáltattunk és az asszonyok muzsika mellett énekeltenek | török muzsikát hozattanak elő, s azzal muzsikáltattanak [WIN I, 72, 230]. *1710:* hogy megháborodott elméje[a] csendesedjék, hegedűsöket hívatott, s ott muzsikáltatott a fejinél [CsH 298. — [a]Apor Istvánnak].

2. ~*ja magát* húzatja magának; a dispune (cuiva) să i se cînte (la vioară); für sich musizieren lassen. *1664:* Ő bizony csak vigan vagyon mindennap, musikáltatja magát és azt mondja, hogy fizetne annak az ellenségnek, az ki alája jüne Kővárnak [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1772:* Gazmér Györgyet elégszer tudom hogy Vasárnap reggel Templom elöt magát Musikáltatta a Kortsomán [Dés; DLt 321. 64a Mich. Szavai (48) ns vall.]. *1796:* virattigis mu'sikáltotta magát, tánczoltak, és ittak sok izben [Kv; AggmLt B. 15]. *1842:* a jelen volt musikusokkal magakat musikáltattyák [Dés; DLt 1298]. *1846:* Darvas János azt felelte, hogy ő ugy egyezett meg Pál Daniellel, hogy mikor néki tettzeni fog magát a' Bandával musikaltassa [Dés; DLt 530/1847. 16].

muzsikáltatás zeneszóval való mulatozás; petrecere cu muzică; Zechen beim Musikklang | hegedültetés; faptul de a pune pe cineva să cînte la vioară; Spielenlassen auf der Geige. *1735:* meg esett sokszor hogj a jo Igen p⟨ataki⟩ bor

ánhát adott a hegedűvel musikáltatásra és gjakran a bak tánczra is [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Cseh (29) ns vall.]. *1739:* az Isten haragjának engesztelésére ... rendelt bőjt nem kezdett volna observáltatni, sőt sok helyeken magok a tisztek ... hadták volna félbe, scandalisálnának vendégeskedéssel, musikáltatásokkal [SzO VII, 398–9 gub.].

muzsikás I. *mn* **1.** kb. zenét kedvelő; iubitor/amator de muzică; musikalisch, musikliebend. *1636:* Ki fognak itt mentségre ez vig kedvű Musicas Keresztyének, s-szemünk közzé illyent lobbantonak; hogy az Organa, és egyéb Musicazengés az elméket a' könyörgésben való buzgoságra fel gerjeszti [ÖGr Aj.].

2. *~ óra* zenélő óra; ceas cu muzică; Spieluhr. *1732:* asztalra valo tornyos musikás drága ora tokban [Kv; Ks Kornis Zsigmond inv. 4].

3. *~ mise* zenés mise; slujbă bisericească/liturghie cu muzică; Musikmesse. *1704:* Ma reggel felmenvén a generált és fejedelemasszonyt látogatni az úr és asszony szavával, minekutána a ceremóniás és muzsikás mise végbement volna a magok szállásán, a kúdusokat felgyűjtötték oda, és hosszú asztalt terítvén nekik leültették [WIN I, 287].

II. *fn* zenész; muzicant; Musiker | hegedűs; violonist; Geiger, Violinspieler. *1589:* vittek Bathory Jstuan Músikassit Piroska Janosnak 2 Lora Attam Tordayg f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 103 Stenzely András sp kezével]. *1590:* Kochis Peter vitte Desre 4 Louon Az Musicasokat fyzette(m) f. 2 | vittek az Musicassokot Tordara ... fyzettem f 2 d. 75 [Kv; i.h. 4/XXI. 75, 88 Kis István sp kezével]. *1599:* Vrunk musicasit uizi Marchel Tamas 6. louan Desre f 3 [Kv; i.h. 8/XIII. 50 Szabó András sp kezével]. *1659:* Musikások Virginás Lorincz ... Hegedus János [UtI]. *1770:* Hampo Antal ... magát meg becsüllye ... szegődett Musikássok se légjen [Mv; Told. 3a]. *1771:* a kortsomákon kik fogadnak bé Musikásokat ...? [Dés; DLt 321 vk]. *1777:* ő akkor musikásokat hivatot 's más házba tánczolt [Sáromberke MT, TSb 18 gr. Teleki Samuelné Bethlen Zsuzsánna vall.]. *1784:* aztis mondá Csáki György a Musikásnak hogy ujön le továb ne hegedüljön [Béta U; IB]. *1834:* Az Arato kalákasak(na)k Fagadtam Musikást 3 Rft [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt lev.]. — L. még BÖn. 493; CsH 462; DFaz. 19; MetTrCs 484; RettE 384.

Szn. *1804:* Grof Nemes Antal Ur Czigánya Musikas Peti. Mosikás Peti [Hidvég Hsz; Mk I. IV/122].

Szk: *~ok rekesze* zenekar helye. *1710 k.:* Egyszer Laxenburgban" ... igen ritka császári comoedia lőn ... engemet a muzsikások rekeszibe vűn, ahonnét a comoediat úgy láttam, hogy akárki sem jobban [BÖn. 570. — "Bécsben] ✱ *cigány ~. 1766:* Berki László ... redigálta az erdélyi cigány muzsikásokat arra a fogásra, melyen most muzsikálnak [RettE 204] ✱ *kottás ~. 1710 k.:* Egy pakulár-furulya, s mellette egy szép leány dudoló énekét nem haladja meg a király kápolnájának s minden kótás muzsikásinak kórusa [BÖn. 509] ✱ *lengyel ~. 1625:* Lengiel musicasok(na)k Hust lib: 6 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 150] ✱ *olasz ~. 1590:* Kartyas Mihaly vitte el 3 Loúon Hyunyadra Az olaz Músikassokat atta(m) f. 1. d. 50 [Kv; i.h. 4/XXI. 81 Kis István sp kezével] ✱ *templombeli ~. 1677/1681:* vőttem mélto tekéntetben ... Nemes es Vitezlő Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k ... en hozamis meg mutatot hűseges szolgalattyat, ki is az szegény Ur idejeben I(ste)nnek Tiszteletire rendeltetet Templombeli Musikasok közőt szolgalva(n), onnet ő Ngatul az Vitenbergai hires Academiaban promovealtatot ... attam ő kg(ne)k az Vajda Hunyadi hataron ... egy darab földet [Vh; VhU 262–3 Thököly Imre ad. lev.].

E cimszót vő. a *muzsikus* cimszóval.

muzsika-szerszám hangszer; instrument muzical; Musikinstrument. *1625:* Szipolj Jstua(n) 4 Eokre(n) szekeren vitte V. eo fel. Musika zerzamat Tordajg: f — d 50. Azal az Musica zerzamal kultek eo Kemek Cassaj Mihalt Tordajg [Kv; Szám. 16/XXXV. 135]. *1636:* Az honnan immar egy illyen kérdés hasad ki, hogy ha az Musica szerszámokkal szabad-é az Keresztyéneknek élniek az Isteni tiszteletben? [ÖGr Aj. 8].

muzsikaszó zene; muzică; Musik. *1657:* már jó időtől fogva főtt meleg étket nem kóstoltam vala ... muzsikaszót is régen nem hallottam vala [KemÖn. 229]. *1704:* a mise és Te Deum laudamus is nagy muzsikaszókkal véghezmene [WIN I, 230]. *1734:* gjakorta vendegeskedtek az Urfiak vigadoztak, musikaszot is hallottam gjakran [Kv; TKl Sára Jakab cons. Mich. Udvárhellyi (44) vall.]. *1736:* az étket nagy muzsika-szóval béhozták [MetTr 383]. *1736 u.:* itt Nagy-Ajtán muzsikaszóval, kiáltozással s ivással egybenjárták a falut [MetTrCs 458]. *1771:* Elég szer hallottam Vasárnapokon is a Mlgos Grof Haller Peter Ur Kortsomáján Musika szot Tanczat ujjogatást [Dés; DLt 321. 18a Mich. László (52) ns vall.].

muzsikazengés muzsikaszó; cîntec (executat la un instrument muzical); Musikklang. *1636:* Ki fognak itt mentségre ... s-szemünk közzé illyent lobbantonak; hogy az Organa, és egyéb Musicazengés az elméket a' könyörgésben valo buzgoságra fel gerjeszti | De ugyan be ügyehíti, és édessiti, az embereket a szép musica zengés a' templumba(n) [ÖGr Aj.].

muzsikus zenész; muzicant; Musiker. *1591:* Konkoly Demeter vitte az Bathory Andras Musikussat Desre hatt lowan [Kv; Szám. 5/X. 37]. *1596:* W. ő fge Músicusit és Capellanusit vitte Thordaig Zabo Lúkacz 4 loúal ... f 1 [Kv; i.h. 6/XXI. 10]. *1759:* Tirok verbuálásakor az Musikusoknak fizettünk 25 xr [Kvh; HSzjP]. *1785:* ez előtt egy néhány Esztendőkkel az Lakadalmakban és mulatságokban musikálni szokot musikusaknak illő béreket réánk Jobbágyakra vettette Földös Urunk, s mi fizettük meg [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 5b]. *1794:* a Musikusoknak adatott 45 Rf [Déva; Ks 96]. *1806:* Az oláhok Pünkőstyin fizettem két rendbéli musikusok(na)k 5 Rf 30 xr [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1835:* Pokofalván arato kalákát csinältam ... Musikust Fagadtam az kalákásak számakra Fizettem 2 Rf 30 xr [Hosszúaszó KK; Born. F. Ib Bod Péter tt lev.]. *1837:* A Fono kalákán Musikusoknak fizettem 1 Rf. 15 xr [Budatelke K; i.h. Ih]. *1846:* Pap Hátzig urnak piatzi fogadojában ... ott voltak a musikusakis [Dés; DLt 530/1847. 15].

Szk: *~ok háza. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Musicusok hazaban. Musikahoz ualo trombitak ... Orghona [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29] ✱ *lengyel ~. 1625:* Az Vrunk eő Felge Vduarnepenek valo gazdalkodas ... Nemet musicosok(na)k Hust lib: 7 ... Lengiel musicosok(na)k Hust lib: 6 ... 3 Magyar musicosok(na)k Hust lib: 3 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 146] ✱ *magyar ~. 1625:* Az magiar musicusok(na)k Hust lib: 10 ... Nemet musicusoknak Hust lib: 12 [Kv; i.h. 150–1] ✱ *német ~* → *magyar ~* ✱ *olasz ~. 1596:* Ket zekerre valo olaz musikusokat viznek Desre, par-

tekaiokal egietembe [Kv; i.h. 6/XXIX. 32 Bachi Tamas sp kezével].

E cimszót vö. a *muzsikás* cimszóval.

muzsikus-cigány cigányzenész; lăutar ţigan; Zigeunermusiker. *1790:* Drassai Sakadalomkor Musikus Czigányok-(na)k Hung f 2 [Drassó AF; TSb 24]. *1810:* Thordai Musikus Czigány Suki Vojsza Latzinak ... a haja mostani módi szerint el-vagyon vágva [DLt 151 nyomt. kl]. *1818.* Berki Latzi musikus tzigány [Dés; RKAk 142]. *1859:* halt meg Dobos Jozsi muzsikus cigány 67 éves korában [Dés; RHAk 101]. *1862:* Dani Imre muzsikus cigány [Szentkirály K; RAk 31].

muzsikus-leány zenészlány; muzicantă; Musikermädchen. *1618:* Az varró leán felől ... sok fáradságunk, munkánk volt, de mi soha szerét nem tehetük. Végre csak az Juszuf csausz muzsikus leányát is megvesszük vala, de ... azt izené, hogy ha százezer oszporát adnának is, nem adják el gyaurnak, mert nem szabad [BTN[2] 167].

muzsnai a Muzsna (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Muzsna/Mujna; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Muzsna. **I.** *mn* Muzsnán lakó; din/care locuieşte în Muzsna; in Muzsna wohnhaft. *1625:* Tamas bwkiben ... Matis falua feleol en tudasomra nem birt Musnai ember [Nagygalambfva U; UszT 155b]. *1713:* Langos Marton ... Musnai nemes Ember hiti utan igy val [JHb XXV/40].

Szn. *1730:* Josephus Musnyai [Dés; Jk]. *1735:* Musnyai Ioseph [Dés; Jk]. *1741:* Josephus Musnai [Dés; Jk 7]. *1759:* Musnai Éva [Hermányi,EDem. 617].

II. *fn* Muzsna lakosa; locuitor din Muzsna; Bewohner von Muzsna. *1610:* az Agiagfaluiak az Musnayakoth az Circalasnak rendire Citaltak volt [UszT 22].

mű 1. munka; muncă, lucru; Arbeit. *1551:* Az keg. zablyayanak mynden myet megfyzettem [Nsz; LevT I, 90]. *1561:* Ha walamely legeny es warasra ione Miűelny es it az varason myet nem talalna kiert olly herre ky menny à hun semmy ceh nynchen ollyan helyen ket hetnel toab ne leg'en zabad myelni [Kv; ÖCArt.]. *1570:* Kyreom Kegel: hog szerezeo(n) egy Kywmyweszt Kegel: oth az Tw kegel:tek varosaban szak (!) egy Kw oszlopoth Rakatna(n)k fel annak vttanna Teob mywet es adna(n)k neky ha it akarna maradny [Bethlen SzD; BesztLt 115]. *1581:* Az Pallerok ... az Mywet siettessek a mint Jobba(n) lehet [Kv; TanJk V/3. 238a]. *1585:* fizettúnk ... Ach Antalnak az hiazas mywetol ... f. 5 [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. *1589/XVII. sz. eleje:* minden keőmiuesek tartozzanak ... serenien iol es hiuen ... az mwhben szolgalni [Kv; KőmCArt. 15]. *1590:* az A ... myúes Ember, Asztalos, az mith myúeúel talalt ne(m) osztotta megh velúnk [UszT]. *1597:* Ach Lúkachnak Jeowendeoben walo mw feyebe attúnk tt f 8 [Kv; Szám. 7/III. 29]. *1626:* az Achyok miueihez szarú es Lecz szegeknek veot vasat No: 14 [Kv; i.h. 16/XXVII. 26]. *1640:* Minden, mikor az Czeh Apa Fejedelem avagy waras szamara valo miuet parancziol, engedelmes legyen; mert a szofogadatlansagnak bűntetése harom forint [Kv; KovCLev.]. *1768:* Hogy az Hetek változzanak valaki Művét vegzi ősz fogytán, viszont Tavasz kezdetiben a' kezdje, hogy igy se szegénnye se tehtössebbe (!) kárt ne vallyon [Torockó; TLev. 9/12].

Szk: *~re áll* munkába áll. *1629:* Keomies Pal ... műre alla, nekűnk is volt hetiberes legenyunk | gyermek koromban együt jartam Keomies Pallal az oskolaban ... tudom aztan hogy műre alla s az mű utan veue oztan magat elé [Kv; TJk VII/3. 32] ✱ *művet ad* munkát ad. *1593:* Jmre deakne vallia ... monda az Lonai zolgaia, Ha megh iw, mond megh neki, hogi vram azt izente, hogy Jwieon ki, mert miuet ad nekj [Kv; TJk V/1. 321] ✱ *művet felfogad. 1561:* Senki egy mesteris tob myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyt alkolmas wdeigy ... el vegezhet [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Senki az Mesterek közwl ne mereszellyen ... kwlőmb kwlőmb heljeken, kwlőmb kwlőmb miuet fel fogadni, es arra az Gazdakat Bisztatni [Kv; KőmCArt. 17] ✱ *művet kerestet. 1665/1754:* Ha más Városról ide Legény jö, avagy innét mégyen ... Művet akarván azért kerestetni, elsőbenis keresse fel az Atya Mestert, jelentse szándékát, kérje szólgálattyát [Kv; ACArt. 17–8] ✱ *művet űz. 1570:* Thakach gërgh, Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk semyt azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attiafiarol Marhaya vagy Ëreksege maradotth volna, Mert egy zegen legen volt mykor megh Neozeotis, hane(m) az thwgyak vassal kereskedet es az mywet Igen wzte Azzal kereste az my volt [Kv; TJk III/2. 202] ✱ *felfogadott ~. 1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiazzanak, hogi ... az fel fogadot miuet szep takaroson, es az eő tisztessegeknek, io hireknek neueknek öreghbwlesere, diczi-retire, vegezzenek el minden fel fogadot epitmenieket [Kv; KőmCArt. 19]. *1655/1754 k.:* (Tartozik) a' fel fogadott miveket-is a' Czéh porontsolattyából corrigálni és tisztességesen véghez vinni [Kv; ACJk 8] ✱ *megszegődött ~. 1589:* ha valamely mester, ualamely Mesternek ueghez ment es eppen megh szegődöt miuere menne ... aszt az Mestert tizenkęt forintal ... meg bwntessek [Kv; KőmCArt. 6]. *1589/XVII. sz. eleje:* Minden Mester oly gonduiselessel, uigiázással forgodgiek az eő megh szegődeot miue keorniwl, hogy az Gazdaknak ualamikeppen kárt ne hozzanak [Kv; i.h. 18]. *1640:* egy mesteris más meg szegeodeot miuet el ne szóllya se miueltetеojét egy forint bűntetés alat [Kv; KovCLev.].

2. (szőlőben való) munkálkodás, (szőlő)művelés; muncile efectuate (în vie); Weinbau. *1568:* Stephan(us) Hwnyadi iuratus fass(us) e(st), tudo(m) azt hogy mikor az zabo balint zǫleyebe myel vala ez ez lean, es az myet el vegezte volna, hat akor zabo balint egy palastot wǫth el tǫle [Kv; TJk III/1. 200]. *1578:* Az Zǫlǫkre gondot wiseltessen, hogy minden myweket yol es ydeyen megh adassa, epiche es eőregbiche eőket [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr.E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-hőz]. *1590:* Elseó mie Az Zeóleónek Karozta megh az Zeóleőth 55 Ember ... Masodik mie az zeóleőnek. Haitotta megh az Zeőleőth 126 ember" [Kv; Szám. 4/XIX. 11. — "Folyt. a fels.]. *1600:* Az harom hold zeoleore az mitt keolteottem, karora, veszzeore, ki vitelre, karoszasara, Haytasra, es Hayto veszzeore, kapalasara, Leweleszesere, Keoteoszesere, es keüeresere, zedesere, Mechesere, es elfedesere minden Myewel egyetemb(en) keolteottem f 57 d 68 [Kv; i.h. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1666:* Alkuttam megh Nagy Giorgy sogoral ... az Keőmaly eőth fertaly seőleőmnek minden fele müvevel megh müvelesere [Kv; ACLev.]. *1681:* mint hogi eze(n) szőlők ighen el sovanjodtak, kellene Úy ért földel mindenik tővet megh buritani ... es minden művét az eő idejéb(en) jol meg adván, megh láttja az gazda, l(ste)n aldasa után mint fogh epülni

[Vh; VhU 586]. *1694:* vagjon ... Nagj Majorság Szőlő ... Ez a' szőlő ... circ(iter) husz ember kapálo, egj hétig: ennek eddig valo műve, karozása, hajtása kapalasa, meg-adatott [Borberek AF; BfR]. *1729:* Vinczi Nagj István Uris tartozzék ... a' szőllő(ne)k minden mivét idejében meg adni [Ne; DobLev. I/140].

Szk: *~ben levő szőlő* megmunkált szőlő. *1694:* rész szerént munkába(n) és műbe(n) lévő, rész szerént Puszta szőlők [Dés; Hr].

3. (bánya)művelés/kitermelés; exploatare (minieră); Bergbau. *1571:* Az kynkeo banyat meg lassak, es az elebbi mod zerentt az mywet el kezdyek | Az chyky ravók az hamoron való kez vasat zokot arra zerentt el aggyak, es azt az banya zokot mye el kezdesere fordechyak az elebbi fyzetés zerént [SzO III, 336 fej.]. *1767:* Ha ... egyik bányabeli Mü a' másikba hallatik, azon bányákban ... a' Napszámok(na)k szaporitása tellyesseggel tolláltatik [Torockó; TLev. 7/I]. *1822:* az edgyezés minden pontyaiban Szorossan meg tartassék és a' büntetés ne kupa Borokban Dorbézolásban, se nem a' Művtől valo el rekesztéssben essék, hanem a' hibázot toties quoties a' Constitutio szerènt valo büntetéssel büntetődjék [Gyéressztkirály TA; i.h. 9/27].

Szk: *jó ~ben van. 1662:* az dési, széki, kolosi, tordai és vízaknai nagy jövedelmű sóaknák. Ismét zalatnai arany-, ezüst-, kénesóbányák, kapniki arany-, ezüstbányák is mind kezében valának*, mellyek Bethlen fejedelem idejétül fogva mind jó műben lévén ... műveltetések s azokbul való jövedelmeknek bejárása jó folyásban vala [SKr 201–2. — *I. Rákóczi Györgynek].

4. vasfeldolgozás, vasműves munka; prelucrarea fierului; Eisenarbeit. *1669:* Műre való vas Nr. 38 [UtI]. *1700:* mivben való vas Cent 1//27 [Katona K; UtI]. *1781 k.:* Minden verös Kováts a' mennyi vasat a' miven tsinál azt tartozzék az Mlgs Familiának a' végett rendelendö bé vàltojához Administratorához vinni [Torockó; TLev. 9/20]. *1805:* meg vallyak ... azt hogy Voltak közettek a kik az Mivból eddig adni szokat sing vassal meg nem elégedtek hanem loptanak [uo.; i.h. 9/39] | Tartozzek egy Veróbeli Czimboraság a kovácsnak és Segitonek az Miv ideje alat 18 veka kenyernek valo Gabanat adni [Torockósztgyörgy TA; i.h. 9/41 br. Thoroczkai Joseff kezével].

5. építés, építkezés; construire, construcţie; Bauarbeit. *1569:* Az Keomiues Mihalyt is en az nyaron nem vgy tartottam, hogy eo el menyen es az en vram haza múet félbe hagian ennekem azert ewis semmit nem ielentete, hogy akarna el meny [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoj tizt tarto Domby Gergely beszt-i bíróhoz]. *1573:* Keomyes Leorinchne es Nerges Ianosne Azt valliak hogi az halalba holt volt Kalmar Imre ... haza tayan Mwheoz valo fa volt zokfele [Kv; TJk III/3. 195]. *1574:* Katalin Nagi peterne Azt vallia hogi ... Latot (!) otth hogi az chwr ket fia rakwa volt teglawal, latot faragot keweket Mywbe valo keoweket | Sofia az nehai Haydw Ianosne, Dorottya gereb peterne Azt valliak hogi eok Laktak Iartak az Keotelwereo Ianos hazaba eltebe holta vtanis, Lattak hogi takarwa volt haza ... Mywbe valo fawal [Kv; i.h. 339, 340].

6. (kézműves)mesterség; meserie; Handwerk. *1570:* Eo K. varoswl megh Ertettek Byro vramnak my valazt Theot az varmegie, Azert eo keg is Azt Mongyak hogy ha Az orzag vegezese zerent Megh vehetyk az Mywnek valo zerzamot, Eokis keszek leznek az orzagh vegese (!) zerent Myweket adny [Kv; TanJk V/3. 6b]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iöuese, miuenek giakorlasanak okaert, annál az Mesternel az hova be ment volna, tizen eőtőd napnál touab ne lakhassek [Kv; KőmCArt. 10–1]. *1594:* Zabados wargha Wargha Andras az hazhoz zolgal miueuel [Somlyó Sz; UC 113/5]. *1595:* vegeztenek mostan vyolagh, hogi valameli Mezaros az eo tanult miue mellet akar megh maradni, es mezarlani akar, tahat ez mai napon valazzon benne, ha az mezarlas melle akar allani ... tellies eleteben tartozzek hust vagni [Kv; TanJk I/1. 257]. *1638:* az fianak Nagj Andrásnak Illjen fel teott szandoka uolna, ha Istenteol megh engedue lenni, hogj miuel Eő semmi Műet ne(m) tanolt uolna, tehat utra akarna menni, es ualamelj Vr ... vduaraban szolgalatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115]. *1641:* mikor Colosuarath az miet Torday Borbely Istuannal tanullia uala, nekem azt monta Borbely Istua(n) hogy toroczkay lazlo vr(am) szamara tanittia [A.jára TA; Thor. XV/7] | ez az Torozkay Borbely Istuan ittis születet az eo kglme feolden ez vilaghra Torozkon ... Torozkay Lazlo vr(am) szerze az borbely mire is talam nincz megh ket esztendeie hogi el ment miere Toroczkorol [Torockósztgyörgy TA; Thor. XV/8 Szekeres Mihály (70) tt vall.].

Szk: *~re odaad. 1629:* en attam oda az műre az iffiuczikat en tanittattam [Kv; TJk VII/3. 110] ✱ *művet exerceál* mesterséget folytat. *1592:* Kegielmes Vrunk meegys keónieórgeunk Nagnak sok fele bantasinkrol, az regi kiraliok feiedelmek ydeieben soha az Eotvessy Rend keózeót Mezeo varasban, Chiehes Eotwes nem lakot, hanem chiak valamy kontarok vezeóttek, mertt soha azok az öh mewueket ygazan exercialny nem akarthak [Kv; ÖCLev.] ✱ *művet exerceálhat* mesterséget folytathat. *1671:* Csik Szeredai Csismadiak mivekkel azon tartományt elégségesképpen el nem tarthattyák, azért másunnan-is azon féle mives emberek szabadossan bé-mehessenek, és miveket exerceálhassák [CC 89] ✱ *művet követ* mesterséget folytat. *1702:* az I ... Des varossa Csizmadia Czehiben Inasi esztendőt el töltőt felis szabaditatot és mostis azon művét kőveti mint bőcsületes Ifju Legeny [Dés; Jk 333b] ✱ *művet művelhet* mesterséget folytathat. *1655/1754 k.:* A meg hólt Mester Relictája a' mivet mivelhesse, mig a' meg hólt Urának nevét viseli, a' Czéhis tartozzék ... Legénnyel meg-kinálni [Kv; ACJk 10] ✱ *művet tanul. 1570:* Bernal deak, Azt vallya, hogy Thwgya azt egy Jnast zerzettek volt zebeny Ambrws fyat, fazakas Symonhoz Mywet tanulny | Zeoch Kelemen, Zeoch Pal, hitek zerent vallyak, hogy Lattak My kor Zeoch Gérgh által hywatta Az Dawyd new legent ky Belger Peternel Tanwl Mywet [Kv; TJk III/2. 143, 161]. *1624:* it laktam Colaswarat Jacab Kouachynal Inasul, s — akkor tanultam miet [Dés; DLt 354] ✱ *művével szolgál. 1588:* Az Vargaûal Szam vetúen hogj ide az Jspotalj hazhoz művevel zolgalt, mint hogj Sarv chinalasa, es Sarv foldozassal (így!) fizettem nekie f. 6 d. 47 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber sp kezével]. *1640:* Marton Kowacz ... Miéuel zolgal [Gyalu K; GyU 54] | Zeocz Lengjel Janos ... Jeoueueny de Mjeuel zolgal | Vagion egy Gombkeoteois ... Nemes ember, de ... semmi eoreoksege nincz mjeuel akarna zolgalnj [Km; GyU 47, 48]. *1648:* Radul Cizmas ... Sztan Cizmas ... Havasföldi czizmadiak mivekkel szolgalnak [Porumbák F; UF I, 860]. *1652:* Ferencz Kovats ... Mweuel szolgal | Lakatos István ... Mweuel szolgal [Gyalu K; GyU 116–7] ✱ *feltiltja vki művét* eltilt vkit mestersége gyakorlásától. *1561:* mynden mestert az ky uagy tizteletlensegbe wag' engedetlensegbe talaltatik. Az elsö wetekert eg' lot ezwstel bwntettetik megy Az masikert kettouel Az harmadikert fel girawal. Ha mynd ezekkel is

nem gondolna: vakmeroſegbol meg nem terne miet fel tilchak zolgaiat inassat el weg'ek [Kv; ÖCArt.]. *1586:* Was Gergely ... vallia, Mikor megh Akarnak vezzeozny Az eotweos leghent Ben valek Az chehben, vgyan Zechy Istua(n) hazanal ... Mikor voxra Mentenek volna sok fele Mene az vox, kinek Arra Mene zowa hogy Ne banchak hane(m) mywet tilchak fel, ky penigh azt monda hogy megh Veriek | Niary Marton vallia, En oly voxot monta(m), hogy chak a' vezzeot Mutassak megh neky es egy Jdeigh tilchak fel Myweth [Kv; TJk IV/1. 555, 557] ✱ *művelteti a művet* folytatja a mesterséget. *1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig' es haromnapig mweltethesse [Kv; ÖCArt.]. *1616:* Ada penigh kétt Taualj Tinott ... es az Keömiües Mwzert, de az mw zert illyen forman, hogy mint az Cehnek zokassa zerint, mégh Mwueltetj Orsolya Azzonj[a] az Mwuet tehat kezenel maradgio(n) [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével. — [a]A mester özvegye] ✱ *malombeli ~. 1594:* Dolgoztünk Az Gatthon, Az Malombely mywel ... veottem korong fath, 2 Bokrot ... d 32 [Kv; Szám. 6/VII. 8] ✱ *ötvösi ~. 1561:* eg' megzokot es bizonios napon az my Thanach hazunkban egez Tanachul wlnenk Ez bolcz es tizteletes ferfiak otwos gergely filstich peter, es ... otwosi mywon walo mestereknek me (!) ceh mesteri, Nemelly ... ides mesterekkel ozue ... iouenek my elonkbe Es mynd az egesz tob otwes mesterek kepebe illyen ielentest tonek mynekwnk [Kv; ÖCArt.] ✱ *tölcséres ~. 1583:* Zeoch Georgy vallia ... teócheres Adamnak zerzem eg' eochemet ... Reowid Nap az zeme meg vesze az eochemnek vgy hogy mikor a' teolcheres Miheóz Akarna kezdeni Nem lat [Kv; TJk IV/1. 452].

7. (kész kézműves) termék/készítmény; produs (al unui meseriaş); (Handwerker) Arbeitsstück. *1560:* Az mweknek megh olcharlasarol. Es egy Mastol ualo el hytegeteserewl Art 2 [Kv; ÖCArt.]. *1561:* senki semmi nemw miet tizenneg' lottosnal alab ualo ezwstbol ne merezellyen mielni [Kv; i.h.]. *1570:* Az varga vraim dolga feleol Ig zoltak hogi Byro vra(m) Be hywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hogi vgi Arwllyak Myweket es oly arron aggyak hogi ky Melto es Alkalmas Arra Myert hogi Az Beort eokis olchoban vezik vgi hogi panaz Reaiok Neh leoien feletteb valo draga volta feleol [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1627:* A csizmadiák is mivel minden műveket képtelen drágán adják, végeztük felőlök, hogy ... miveket igy adják[a] [EOE VIII, 452. — [a]Köv. az árszabályzat részl.]. *1630:* Szabo Marton foldozot mind ennekem sarut ... Mind penigh az Jnasnak s mind Uramnak maganak s Aszoniomnakis foldozta Csizmajat. de uy miuet en nem tudom hogj miwelt volna [Mv; MvLt 290. 221a]. *1657:* az melly B. Vasari mives atyankfia az eo mivét ott akarna arulni, tehat minden, az B. Cehnek adgyon öt öt forintot [Kv; ÖCJk]. *1666/1793:* a ki pedig ... fentőnek vagy egyéb darék művbe való makkos bikk fát ... le vágna, azért maradjon három forinton [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. *1671:* Minden hellyekre Ország Gyűlése alatt, az mives emberek, minden féle miveket ... szabadoson bé-vihetik, árulhattyak [CC 84]. *1677:* Műben lévő aranyat és ezüstöt ... az Országbol ki-vinni ... szabados ne légyen [AC 62]. *1746:* Ez országban pedig minden Sokadalmas Czéhetlen helyeken ... á posztot árulo Sátorok(na)k végiben mingyárt Szakaszszanak ezen Gombkötőknek miveknek alkalmas árulásnak való helyet [Torda; TJkT III. 104 ogy-i végzés]. *1844:* Esztergajos Kováts Lászlo kérelme mellyb(en) az O Tordai piatzon Székelly Farkasnén alol edgy sátor hellyet kér mivei el adhatására 3 Ezüst ft. Taxa fizetés igérése mellett adattatni [Torda; TVLt 318. 148]. — L. még AC 273; DFaz. 13, 32; SzO VI, 78.

Szk: *aranyos ~. 1580:* Aranyas Mwnek ualo festek [Nsz; MKsz 1890. 370] ✱ *gyöngyös ~. 1573:* Nehay Zas Lwkachne Azt vallia hogi ... latot Nallok elegh arany es ezwst Marhat es geongies Mywet, De eo Nem Twgia ha eowek volt vagi Nem [Kv; TJk III/3. 127] ✱ *idegen ~* nem céhtag készítménye. *1561:* Az idegen mwiel ualo kereskedes felol Artic. 7 [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Nilas Mate Azt vallia hogy vicey Antal Birosagaban adot volt Eo ely hazanal egi kasat[a] ... egi olahnak, Melliet hogi az kowachok meg lattak volt ... Teorwent kertenek rea ... Mond eo az bironak hogi ha az kowachoknak zabad Idegen mywet arwlny, Eotetis Nem Tilthatiak meg rola [Kv; TJk III/2. 180. — [a]Értsd: kaszát] ✱ *portai ~. 1677:* A' Fejedelmek számára valo vásárlások, Portai és egyéb mivekre valo ezüst és arany adás, a' Tárházakbol administraltassék [AC 248] ✱ *újkeresztény ~* habán készítmény. *1643/1687:* vagyon égy bádog pohár, égy ón kanna, egy uj keresztény miv keresztelő pohár [Vadasd MT; MMatr. 149] ✱ *vásári/vásáros ~. 1583:* Eothweós Peter vallia, Laktam Eothweos Orbannal ... Vasaros miweis eleg volt Ne(m) zwkeolkeodeot | Jlona Eothwes Georgne vallia hog ez eothweos Orbannak Igaz elege volt, mind ezwst es Arany Marhaia vasary Miweis igaz eleg volt [Kv; TJk IV/1. 117]. *1629:* mikor eőtueős Gergely megh hala eleg ezüst marhaja vala, ezüst pohari parteöuej, vasari miue, miszeri ... az meliek mind erre az Eőtueös Istuannera marattanak volt [Mv; MvLt 290. 182a].

8. *művében megpróbálhat* a mesterremek alapján megítélhet vkit; a putea aprecia/judeca pe cineva pe baza obiectului confecţionat la trecerea probei de maistru; jn auf Grund eines Meisterstücks beurteilen können. *1592:* Chiak keónieórgeunk Nagnak hogy az my(n)t az limitatiobannys megh vagion, hogy az fele Mezeo Varossy es az kyk nem ygaz Cheben vadnak hogy my kyk Kolchios Varosban Chehek vagiunk probalhassuk megh eóket mwvekben, es ezewsteóket lathassuk p(ro)balhassuk megh [Kv; ÖCLev.].

9. (tudományos) munka; lucrare (ştiinţifică); (wissenschaftliche) Arbeit. *1600:* Ma, pénteken égettük meg Vásárhelyen a piacon, a nyilvános pellengérnél a szombatos eretnekek istenkáromló műveit[a] [BTN[2] 449. — [a]Piskolti Fabricius Balázs kálvinista prédikátor feljegyzése 1600 május 6-ról]. *1896:* November 20-án Bolyairól beszélünk[a]. Egy amerikai tudós ... beszél Bolyairól mint tudósról. Koncz Józsi bibliográfiailag szól a műveiről [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaságban].

műfaj irodalmi művek csoportja; gen (literar); (literarische) Kunstgattung/art. *1895:* Ezt az apróságot azért küldöm Méltóságodnak, hogy az emlékezetébe juttassam magamat ... Ez rövid, s a műfajt, tudom, nemigen szereti Méltóságod [PLev. 171 Petelei István Gyulai Pálhoz].

műhely 1. kézműves munka végzésére szolgáló helyiség; atelier; Werkstatt | a műhelyben dolgozó munkaközösség; muncitorii din atelier; Arbeitsgemeinschaft einer Werkstatt. *1561:* senky egy mesteris a kinek ket beres legenye uag'on ualamely mestert mihel'ebe heti berre ne merezlyen tarthani [Kv; ÖCArt.]. *1570:* Eotthues Myhal Demeter deak fya hity zerent vallya hogy Mykor Ew keomyes ferench Jnassa volt, Azkor chinallia volt pechy Matthias Az Mester Remeket vgian otthan az Keomyes ferencz Mywhelieben [Kv; TJk

III/2. 121]. *1586:* Barbara Lakatos Ianosne Vallia, Megh hagiak a' leghenieknek hogy Leorinczet A Míhelbe vigiek [Kv; TJk IV/1. 545]. *1621:* az Mwhelyben wlók vala [Dés; DLt 345]. *1655/1754:* Ha valamely Mester, más Mester Társának műhelyéből Legénnyit avagy Inassát valami szin alatt el-hitegetné, tartozzék büntetéssel flor 4 [Kv; ACJk 7]. *1681:* Kováts műhelyéb(e) valo vas fogo Nro 1 [Vh; VhU 530]. *1694:* ajandekot igirt hogy csak hozza jöjjön mihelyben [Kv; ACJk 18]. *1701:* Ha idegen Posztócsinálo Mester Legén ... az Betsületes Céhben állani akarna, tartozik ã Remekért edgy egész Esztendőt edgy Betsületes Mester embernél dolgozni, és à Remeket azon Műhelyben tsinálni [Kv; PosztCArt. 21]. *1771:* az remek készittésenek hellye részen az Szakál János vr(am) mihellye [Kv; ÖCJk]. *1816:* Midön ... a' nevezett Detentus a' Műhellybe füttőzni bé tért, szemlélteké nálla valamit, és ha igen mit ...? [Déva; Ks 116 Vegyes ir. vk]. *1846:* A' Dési Betsületes nemes Szabo Czéh ... anélkül — hogy Principalissam panaszolt volna a' nemes Czéhnak müvhellyéből fel tiltatt 's más müvhellybe rendeltek [Dés; DLt 850].

2. (kisiparos) műhelyben végzett munka/munkalehetőség; (posibilitate de) lucru în atelierul unui meseriaş; Arbeitstätigkeit in einem Handwerk. *1665/1754:* akár ide jövő, akár tőlünk el-menő Legények Poszpertet B. Ché petséttye alatt mutassanak, külömben két hétnél továb mű-helly nem adatik [Kv; ACArt. 23]. *1806:* Végeztetett közönséges akaratból, hogy senki is kantáros legént ne hozassan magánok, műhelyt annak ne adjan [Dés; DFaz. 34].

Szk: *~éből felkel* abbahagyja a munkát. *1665/1754:* két hét el-telvén, ha fel akar kelni műhellyéből[a], Szombaton emlitse meg Mesterének, kérje annak felette, hogy Szándékában ne tartson ellent, kiváltképpen ha el vagyon vágyódása, és Szekeresse is fogadva [Kv; ACArt. 17–8. — [a]A vándorlegény] ✱ *feltiltja vki ~ét* vkit eltilt a munkától. *1701:* Ha valamellyik Mester ember ... valami nagy bünben esnék, annak ã Műhelyét mingyárt tiltsák fel törvény fottáig [Kv; PosztCArt. 14].

3. (kézműves) munkapad; tejghea (a unui meseriaş); Arbeitsbank. *1679:* Asztalosi gyaluláshoz valo, öt szál deszkából állo mi hely nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101–2]. *1774:* Bordoson lakó Szász Mihály névü Jobbágynak ... volt ... egy féjjszéje, két Furuja, asztalos egész szerszám a Mivellyestől (!) edgyütt, ezek az kastélyban Vannak egy boltban bé csukva [Szentdemeter U; LLt Vall. 29–30]. *1839:* Egy uj mihelly két fiokjával és égy Tóke | Egy kis Záros Láda 1 Rf. Egy Uj műhely 4 Rf. Egy Tőke 1 Rf 30 x | A' mühelly fiokjába égy csomo Potzok[a] [Dés; DLt. — [a]Csizmadiamester műszerei]. *1851:* A' Korongat tarto müvhely [Dés; DLt].

4. szellemi tevékenység színhelye; cameră de lucru (a unui intelectual); Stelle der geistigen Tätigkeit. *1884:* milyen jó volna, ha egyszer erre vennétek az utatokat ... Érdekelne téged a műhelyem, kiszáradt tentatartóm [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. *átv* hely(szín); loc; Platz. *1776:* Az Bunak bánatnak és minden njomorusag(na)k műhejjeből Szebenből 5. praesentis nekem irni méltoztatott Mltgs Sogor Uram levelét örömmel és szomoránis vettem [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

műhely-asztal (kézműves) munkapad; tejghea (a unui meseriaş); Werkbank. *1810:* Egy 3. fiokos műhely asztal Rf 5 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 19].

műhelybeli műhelyben dolgozó; care lucrează în atelier; in der Werkstatt arbeitend. *1756:* nétalám lehet oly velekedés is; hogy a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka keszittesből is volna valami proventusunk, holott mi csak szintén vasat veretünk száljában, és azontul abbol egy szeget sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mihelybeli kovátsok, és Czigányok készittik [Torockó; TLev.].

műhelyes ? műhellyel rendelkező mester; meseriaş care dispune de un atelier; über eine Werkstatt verfügender Meister. *1808:* A Mihelyes mostoha fia ... még tartozik egy tulok árrával ... 28 vftban [Déva; Ks 119b].

Hn. *1832:* A Mihelyes János réttyin fellyül (r) [Abrudbánya; EHA].

műhelyes társ egy műhelyben dolgozó mesterlegény; coleg de calfă; Handwerksbursche. *1846:* két műhelyes társai ... szemébe vallották, és bizonyitották [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

műhelyház atelier (mare); Werkstatthaus. *1744:* Lakatosnak mű helly háza ... Vagyon benne egy Lakatos koho vagyis kemencze 1 [Branyicska H; JHb 103/151].

műhelypad (kézműves) munkapad; tejghea (a unui meseriaş); Arbeitsbank. *1846:* elö vévén kézébe, egy leg veszedelmesebb Sértő műszert Schnittzert s azt a' Műhely padba bele vágva ugymond, még ma ezen háznál vért iszom [Kv; ACLev. Kül. Perc. 49].

műhelyszék munkapad; tejghea; Arbeitsbank. *1656:* csinaltam ... mühely Szeket d. 50 [Kv; ACJk 7a].

műkedvelő kb. művészet iránt érdeklődő; amator de artă; (kunst)liebend. *1894:* Maga nemcsak könyvtáros, de apa is, akinek idestova műkedvelő gyermekei lesznek [PLev. 166 Petelei István Gyalui Farkashoz].

műkeresés kb. munkalehetőség keresése; căutare de lucru; Suchen nach Arbeitsmöglichkeit. *1655/1754 k.:* A meg hólt Mester Relictája a' mivet mivelhesse mig a' meg hólt Urának nevét viseli, a' Czéhis tartozzék a' müv keresés szerént Legénnyel meg-kinálni [Kv; ACJk 10]. *1665/1754:* Ha más Városról ide Legény jő ... Müvet akarván ... kerestetni, elsőben is keresse fel az Atya Mestert, jelentse szándékát ... tégye le a' műkeresésért d. 14. és ... valamely betsületes Mester Műhellyében ... két hétig való müvet keresnek néki [Kv; ACArt. 17–8].

műkerestetés kb. munkalehetőség keresése; căutare de lucru; Suchen nach Arbeitsmöglichkeit. *1665/1754:* Az Vándorlásról és Mü' kerestetésről. Ha más Városrol ide Legény jö, avagy innét mégyen, az az Legény ha Társ legény, tartozik a' Társaságot, a' Társaság köszönetivel köszönteni [Kv; ACArt. 17].

működés tevékenység; activitate; Tätigkeit. *1845:* az Árvai Szék eddigi tollvivője Lászlo Ferentz atyánkfia ... hivatalos működésit tsakis ezen Köz Gyülésig vállalván ... ajánltatván Széki Elnök Király Biro atyánkfianak, hogy ... végyen fel erre alkalmas egyént [Usz; UszLt XI. 85/6. 23]. *1848:* a gaz camarilla működése oda van irányozva, hogy ... a magyar

nemzet a szolgaságba lenyügöztessék [RevRTr III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz]. *1849:* midőn működésünkel tovább haladni szándékoznánk, Kováts Moses ur ugy nyilatkozott, hogyha a Tanuk az általa le tapodott Tollo ösvenyen álittandgyák meg a Borozdát igenis el fogadgya, külömben nem [Szu; Borb. II Simó Pál várm. jegyző kezével]. *1863:* A vizsgálószék 1864 Január 5-én kezdi meg működésit Györfalván [M.bikal/Szászlóna K; RAk 143 esp. kl].

működik 1. tevékenykedik; a activa; sich betätigen. *1847:* szelíd vallományában is megösméri, hogy ... a nyugtalankodó lakosok ... engedelmességre bírattatni próbáltattak. Mégis amidőn ezek ellenére ... működni merészelt ... rosszindulatjának nagy és csalhatatlan jeleit adta [VKp 293]. *1872:* a jobb oldal azon működnék mi szerént egy ujabb választást nyerhetne [Csehétfva U; Pf].

Szk: *Isten keze ~. 1884:* Oly meghatólag állítja Ön a tényeket az olvasó elé, hogy meg vagyok győződve, hogy sokan az ellenpárt közül is ... igazat adnak Önnek. S én, ki Isten kezét látom működni a nemes, bátor felszólalásban, ellentállni nem tudok, hogy leghálásabb köszönetemet ki ne fejezzem Ön iránt [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

2. a functiona; in Betrieb sein. *1846:* Maga a Fűrész Malom egészszen kó fallbol van épitve ... A fűrészelő gépely egy ollyan négy gerendákbol alakitott szekeren működik, amely 8 héngereket magában foglalo ágyon jár [Bács K; KmULev. 2].

működő tevékenykedő; care activează; sich betätigend. *1861:* A' Magyar Tudos Akadeima (!) kebelében működő Statisticai bizottság, a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotjának lelkiesméretes ki deritését tüzvén ki czélul ... e' végre minden T. Papnak, én is ide zárok edgyet[a] [Gyalu K; RAk 57. — [a]Ti. tabellát].

műszer 1. kézműves mesterség gyakorlásához való felszerelés; unealtă; Gerät. *1568:* Geruasius Nemez gyarto, Cleme(n)s Nemez gyarto iur(ati) fassi sunt pariformiter, hogy eok egez cehol vegeztek hogy valaky eo kozolok Coloswarot es Monostoron myw szert vezen, az tob mesterekel tartoszek meg oztany, szasz penz kotel alat [Kv; TJk III/1. 221]. *1570:* Pjtter Belger, Matthes orcz, Hannes Reymer, hitek zerent vallyak, hogy Mykor Adam Kadar ... testamentomot Theot Eleottek ... Az Mwzer Mind Thot Andrasnak Maradot volt Mind eo hordotta ely [Kv; TJk III/2. 199]. *1625:* Azert hitta(m) ele kegjelmetek elejbe az al perest uolt az ... meg holt ... peter kouaczjnak kouaczj mü szere ki talalmania uolt felesegeuel egjut talaltak az melj mwzer uerre, osre Engemet iletne mert en peter kouaczjal egj uolta(m) [UszT 73]. *1635:* Nytrai Martho(n) kez my szerben szállá Lakátos Peternere [Mv; MvLt 291. 60a]. *1655/1754 k.:* A' meg hólt Mesternek penig a' műszerét, akármy nével nevezendőket ... senki ... a' Czéh hire nélkül meg-ne merészelye venni | Ha ki pedig ez ellen tselekeszik, attól a' jámbortol T. Biro Urunk és a' Tanáts erejével el vétessék mind a mive, mind a miszere [Kv; ACJk 10, 17]. *1732:* ezen kamorában ... találtunk ... egj rendbeli kovacsnak való miv szert, ugjmint egj nagj vas pöröljt[a] [Kóród KK; Ks 12. I. — [a]Folyt. a fels.]. *1756 k.:* Vas csinalás körül való mü szerre f. h. 6 [Torockó; TLev. 9/9. 1]. *1830:* Fuscher Elek Jánostol ... fusserkedésiért ifju Czéh Mester Varga Ur egy Város szolga által a' műszerit el vétette [Kv; ACSzám. 87].

Vö. a *csizmadia-, kannagyártó-, kovács-, kőmivesműszer* stb. cimszókkal.

2. vmilyen (kézműves) szerszám; sculă; Werkzeug. *1574:* Beczkereky gérgy gywlay Eottwes Demeter Zolgaya, Azt vallia hogi egi estwe Megen volt az Eottwes Ambrus hazahoz Mywzerert [Kv; TJk III/3. 403]. *1625:* Az acquisitumatis attia fia ellen masnak nem adhatta volna az Azzoni hane(m) az Ura attiafiajt megh kellet volna uelle kenalni miert megh ne(m) kenalta; uiza itelj az teórvenj az Anak a' mw szereket [UszT 73]. *1635:* Az mikor Lakatos Peter megh hálá ... elegh my szere marada [Mv; MvLt 291. 59b]. *1641:* Hogy ha walamely Kowácz Mester legény awagy inas az Czéh kivül kontarkodnek ... minden mw szeret es eszkeozét Biro Vramnak és à Tanacznak erejeuel el vitethessek [Kv; KovCLev.]. *1676:* Vadnak az asztalos mesterseghez Asztalas Thamas keze alatt ... holmi miszerek illyen rendel[a] [Fog.; UF II, 708. — [a]Köv. a fels.]. *1756:* mi csak ... vasat veretünk száljában, és azontul abbol egy szeget sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mihelybeli kovátsok, és Czigányok készittik, kikkel csináltattyuk miis minden Műszereinket [Torockó; TLev.]. *1787:* Szabo Mesterséghez valo Műszerek[a] [Mv; MvLev Ajtai István hagy. 8. — [a]Köv. a fels.]. *1810:* kérvén a Mivszereit kezekbe adattatni; némelly nem hasznalt darabokat adott tsak kezekbe [Kv; ACLev.]. *1829:* pléhes Mester Ember Szabo Ferentz ... sequestrált pléhes Mesterséghez tartazo Mivszereket ... conscribaltuk ... a következendő rendel [Torda; TVLt 378].

3. (vmiféle nyitó) eszköz/szerszám; unealtă/sculă (cu care se poate deschide ceva); (irgendein) Öffnungsgerät/werkzeug. *1655/1754 k.:* Szükség ... hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valami más műszerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Láto Mesterek visgálására vihessék az el készitett munkát [Kv; ACJk].

műszer-igazító vmilyen kovácsszerszám; un fel de unealtă de fierar; Art Schmiedewerkzeug. *1812:* Három Müszer igazitto Rf 12 [Mv; MvLev. Szabadi József kov. hagy. 11].

műszer-ráma szerszámtartó állvány/polc; raft de scule; Werkzeugständer. *1649:* Csinaltam egy nehany darab müvet Bako Andrasnak az malommesternek Elsöben egy müzer ramat poharszek modgyara f 3 d 80[a] [Kv; ACJk 63b. — [a]Folyt. a fels.].

műszerszám kézműves szerszám; unealtă, sculă; Handwerkerwerkzeug. *1568:* Geruasius Clemens Joannes, Nemezgyartok ... fassi sunt, pariformiter, hogy eok az mely mw szerzamot veznek Beztercen, az Ceh penzeuel, azt meg ozak, de akyt sayat penzeken veznek azt ne ozak [Kv; TJk III/1. 221]. *1625:* Aczi Antal djb dab mu zerzamabol percipialtunk ... f 4 d 47 | Erkezwen Fejerwarrol az vrunk eő felge para(n)cziolattia, hogj negj Aztolost B. V. minden mwh szerszamival Fejerwarra kwldgjeő(n) [Kv; Szám. 16/XXXIII. 20, 16/XXXIV. 207].

műszerszám tartó szerszámtartó; pentru păstrat scule; Werkzeug haltend. **Szk:** *~ fogas. 1656:* Miszerszam tarto

fogas 2 [UF II, 108] ✱ ~ *láda. 1656:* Ezen saffar hazban vagyon egy negy szegre csinalt asztalos miszerszam tarto lada [i.h. 114].

műszokás céhbeli szokás; obiceiurile din breslă; Brauch in der Zunft. *1665/1754:* az ujj Társ legény ... Tiszti pedig ez lészen: hogy más Várasban vándorolván, a' hunnat mégyen annak a' Társaságnak és Mestereknek köszönetivel a' mü szokás szerént tisztességgel és engedelemmel köszönteni azon B. Társaságot, a' hová mégyen [Kv; ACArt. 23].

művel l. mível

művelődéstörténelmi de istoria artei; kunsthistorisch. *1879:* Találkoztam Balázsi barátoddal ... Szólott nagy művelődéstörténelmi dolgozatáról, melyet ... munkába vett | A könyvtárak hiányát igen mélyen érzi. Tudatta velem, hogy sajnálkozik azon a krachon, mely érte az én múlt századbeli művelődéstörténelmi tanulmányomat [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

műves l. míves

művész artist; Künstler. *1847:* Kovachich Sándor ... ügyes pennáju, zongorán jeles művész [DLt 1246 nyomt. kl].

művészet 1. artă; Kunst. *1890:* Az egyetlen művészet, melyet üzök: a heverés művészete [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vmely tevékenységben való nagyfokú hozzáértés, ügyesség; iscusință, dibăcie; Kunstfertigkeit. *1890:* A kolozsvári közönség, mely olyan őszinte, mély tisztelettel adózik a Nagyságod művészetének, egyszerre teljes mértékben érdeklődik estélyeink iránt arra az igen-igen kedves hírre, hogy alkalma lesz Nagyságodat viszontlátni [i.h. 153 ua. Prielle Korméliához].

Szk: *bányászi ~. 1803:* a Bányász Föld Urainak több rendbéli Daciakat fizetünk a Nemes Vármegye által is minden némü Terhek hordozására szoríttatunk ... és igy a Bányászi Művészet nagy csonkulást szenvedni kénteleníttetik [Torockó; TLev. 15/9].

művészeti a művészettel kapcsolatos; artistic; Kunst-. *1879:* Tudod-e, Ödön, hogy Kabdebó Frici nyomtattassa ki a verseit; előfizetési felhívást küldött nekem is. Azt írja benne, hogy neki nincs e versekkel semmi művészeti célja [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz].

N

na no; ei, păi; nun, na. *1633:* hallam Somosdi Mihalj hogi mo(n)da, Na Cziaszar Istuan engem el veztel de bizoni megh banod [Mv; MvLt 290. 134b]. *1770:* na Hugam Asz(szony) éngem meg akarnak ölni [Déva; BK sub nro 1017 Christ. Nádudvari cons. Adámi Pogány vall.]. *1779:* Gramma Juon ... igy Szol Peter Birohoz az kezevel fenyegetödvén Na immár mi kel töb neked hallalé vagy mi? [Záh TA; Mk V. VII/12 Tanaszi Iuon (30) mercenarius vall.]. *1843:* na én nem dolgozom többet megyek dohán papusálni [Dés; DLt 65]. *1844:* Nagy Samu meg szolita ... Na! eztet senkinek soha ne beszéllyétek [Bágyon TA; KLev. Natzuj János (21) vall.]. *1846:* Tovissi Sándor bátol hallottam azt mondani — Na a' Faluba ugyan foly a veszekedés [Kakasd MT; DE 2].

nábitty *isz XIX. sz. m. f.:* Nábitty hutty Ne tégy ugy hipp!ª [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — ªTáncszó].

nachtcájtos láda pipereholmis láda; cutie cu articole de toaletă, trusă de toaletă; Kiste/Lade mit Toilettenartikeln. *1768:* Tenger szin Lakírral valo Nacht-tzájtos Láda [Császári SzD; WassLt].

nachtkasztli éjjeliszekrény; noptieră; Nachtschrank. *1848:* Egy Nachtkasztli [MkG Conscr.]. *1849:* egy nachtkaszli politirozva [Dés; DLt]. *1851:* három noch kaszni [Dés; DLt 2216].

náció 1. nép; popor; Volk | nemzet; naţiune; Nation. *1665:* Voltak Városunkban Négy becsülletes Szász Natiobol valo Apával, Anyaval egy Test, vér atyafiakª [Ne; DobLev. I/20. — ªKöv. a nevek fels.]. *1671:* A' Szász Nation lévö szegénységnek el-viselhetetlen igájokat lattyuk ebben, hogy más hellyeken Postalovakat nem akarnak tartani, a'hol ennek elötte tartottanak, tartsanak ennek utánna-is sub poena Articulari [CC 32]. *1677:* az Oláh Nationak vallásais nem a négy recepta Religiok közzül valo [AC 136]. *1701:* Minden Posztocsinálo az ki ă Betsületes és Nemes Céhben akar állani ... tanuló Levelét tartozzék hozni ... az kiböl ki tessék ha tiszta Ágyból és jó Nemzetségböl valo, ha Jobbágy avagy nem Jobbágy, és edgyszer, s, mind Natiojárolis producallyon ha Magyaré, Szászé avagy micsoda Nemzetség [Kv; PosztCArt.[2] 4]. *1705:* A medgyesi Kolozsvári nevü embert ... polgármesternek tettékª ... Mondotta, hogy ... ö ki nem ⟨ment⟩ volna Rákóczihoz, de a szászok küldötték ki, hogy menjen az egész natio nevével [WIN I, 506. — ªA kurucok].

2. rendi nemzet (az azonos jogokkal/kiváltságokkal rendelkezök országos közössége); naţiune recunoscută (în Transilvania); ständische Nation. *1677:* mind a' Magyar Natio, s' mind penig a' Szászság, magok Natiojokbol szoktanak magoknak fö Tiszteket Ispánokat választani | ez Haza három Natiokbol álván, és akármely tracták, s' egyéb szükséges dolgok-is ugy kivánván, leg aláb két nevezetes ember közzülök continuè jelen légyen, kik repraesentallyák azt a' becsületes Natioját-is Hazánknak [AC 29, 96] | Tudgyuk azert kigl(tekne)kis ... ha nem annyi mertekb(en)is, mint nekünk szekely natio(na)k, de sok dolgokb(an) ... meg bantodasok nagyok [PatN 67b Hsz rendeinek nyil.]. *1703:* Maga tudhatya keglmetek, hogj mind közönsegesen az Harom Natio között egymás aránt, mind az Nemes Varmegyekén, edgyik az másik aránt, ugy az Székelly és Szász Szekekis egymas arant, vgy alább alább Szálván az Repartitioban csak edgyik Falu is Söt edgyik ember az másik aránt, menynyit panaszolkodik a maga más felett valo terheltetéseröl [UszLt IX. 77. 71 gub.]. *1704:* tetszék, hogy a három natio küldje maga deputatusit a Guberniumba bé [WIN I, 201]. *1710:* Az egész székely nátió egészlen tőle hallgat, öt udvarolják[a] [CsH 110. — ªBéldi Pált]. *1737:* mint conservaltassék a' Nemes Székelly Natio között a' Szegény köz rend, az illyen Vakmerösségben el bizalkodottak ellen, emlekezik az App. P. Tertia Tit. 74. Art. 420 [Darlac KK; ApLt 2].

Szk: *recepta ~* bevett nemzet. *1792:* Minden Recepta Natiok(na)k akármellyik Országunkban Lévö Szabad Városokban lehetö meg telepedhetés [Zilah; Borb. II] ✱ *szabadsággal élö ~.* *1710:* Mert holott a székelység szabadsággal élö nátió, s fegyverivel szolgálja az országot, minden fejedelmek szorgalmatoson vigyáztak arra, hogy a közöttök valo nemesség sem jobbágyságra valakit közülök ne állítson, sem a székelyek szántóföldit, örökségit örökáron meg ne vásárolja [CsH 182].

3. az azonos polgári jogokkal/kiváltságokkal rendelkezök (azonos ajkú) városi közössége; comunitate orăşenească (de aceeaşi limbă) cu drepturi cetăţeneşti/privilegii egale; über gleiche bürgerliche Rechte/Privilegien verfügende städtische Gemeinschaft (gleicher Sprache). *1592:* az két nemzet[a], az bodog emlekezetw feiedelmek priuilegiumaual vnioûal, vagion eozue zerkeztettue meli vnio ellen eggik natio az masiknak Iniuriaiara ne(m) p(ro)cedalhat [Kv; TanJk I/1. 195. — ªA magyar és a szász]. *1593:* Az Magiar Nation valo vraim ... keuanniak hogi ez electionak napia halaggion addigh meg eo kegmekis zolhatnak es tractalhatnak ez dologh feleol egimassal [Kv; i.h. 209]. *1594:* Elseoben forgot eo kegmek eleot varosul az hozzu Marton es Eottues Andras dolga, ki miat hogi teob giwleosegh, vizzavonas az ket Natio keozeot ne legien, hanem ez dologh iob moddal veghez mehessen eo kegmek vox zerent vegeztek, hogi ... vrunkat, es az Tanach vrakat consulalliak [Kv; i.h. 234]. *1595:* 19 xbris úeóttem az zaz Natio Alúmnússanak Adam Gichnernek ... 16. sing fodor Iglert 1. p(er) d 45 [Kv; Szám. 6/XIV. 9]. *1603:* Oztozo birokat ... valaztottanak eo kegmek az ket natiobol niolch vraimat[a] [Kv; TanJk I/1. 434–5. — ªKöv. a nevek fels.]. *1650:* Tohrdaj (!) Jstuannak, Az Magyar Nation levö Safarnak, Az 1649 Esztendöbely Decemberröl ualo Szam Ado Fiok Regestruma, Igy köuetkezik [Kv; Szám. 26/VI. 343]. *1710:* valaszták ... vox szerént Che Apa(na)k az szász Natiorol N. Szekelj Janos Ura-

m(a)t, iffju Che Mesternek Bagjoni János Uramat az Magjar Natiorol [Kv; ACJk 75]. *1753:* mivel már egynehany esztendők alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ezután azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Nátio-is illendőképpen consoláltassék [Kv; SRE 189].

4. család; familie; Familie. *1758:* Rácz Andrásnak natiója obstált[a], de csak hozzáment volna végtére, de én elébb jártam [RettE 76. — [a]Annak, hogy feleségül vegye Zámbó Jusztinát].

nációbeli I. *mn* vmely nemzethez tartozó; care aparţine la o anumită naţiune; zu irgendeiner Nation gehörig. *1662:* ugyanazon egyház mellett ugyan a fejedelem fundálásábul és segítségébül fundamentumábul az ott levő oskola is építtetett vala, az óvárban levő oskola és egyház a szász nátióbéli evangélicusoknak hagyatván [SKr 294].

II. *fn* vmely nemzethez tartozó személy; persoană care aparţine la o anumită naţiune; zu irgendeiner Nation gehörige Person. *1657:* akar mélj publicu(m) Onust, ha kéván-tattnék mind az három natiobeliekkel az eddigh valo usus szerint aequaliter supportaltatnak [Törzs]. *1677:* Azon Székely Natiobéliek, hogy eckédiglen observaltatot szabadságokban, és immunitasokban meg-tartassanak, és törvénytelen Executiockal ne terheltessenek ... végeztetet [AC 149].

nacionális 1. nemzeti; naţional; national. *1721:* Pap Tivadar fiai János, Gábor, Vaszil váradi nationalis katonák [Baksa Sz; BfN]. *1758:* valami nationalis militia lévén akkor Erdélyben, aközé mene kapitánynak [RettE 66].

2. *~ szinódus* országos zsinat; sinod; Synode. *1662:* ad diem 10. Junii 1646. Szatmár várasában nationális synódust ... tétetvén [SKr 277].

3. *~ iskola* népiskola; şcoală elementară; Volksschule. *1786:* a nationalis vagyis Falusi Oskolák tzélja az, hogy tanuljanak a Gyermekek olvasni, írni, énekelni, a keresztény vallás fundamentumos ágazatait érteni [Csetri, Kőrösi Csoma 40 A ref. konz. iskolaügyi rend.].

nád 1. stuf, trestie (de baltă); Schilf. *1588:* Azon Kazakat Kyuel az Nadat Aratyak attam f. — d. 8 [Kv; Szám. 4/III. 22]. *1596:* Mint hogj sok nadat vagtak le sok kaza törött es kalapachot chjnaltak, hozattam Razmannetol aczelt f — d 32 [Kv; i.h. 6/XXIX. 170 Bachi Tamás sp kezével]. *1731:* Az halaszatrol ir Ngod hogy varsával es vészszel Proballyak ... veszet Most nem Csinál az ember ha Télben nem széd nadat [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1774:* vólt egy holt Kükőllő, melyben Nád termett [Szentdemeter U; LLt Vall. 86]. *1780:* nádal tellyes és sepedékes rét hellyeit Sántzba vétetvén [Buza SzD; LLt Csáky-per 148. L. 12]. *1784:* eö Naga Tisztye facultált, tsak vágjak, mert valamire valo Nád vagyon a Ton [Haró H; JHb XXXI/51. 60]. *1805:* Ezen Erge a' régi időb(en) Halas, és Csikos Tos helly volt ... a' mellyet a' régi időben a' Sáté, Nád, és Bokrok miatt, senki nem használhatta [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. *1819:* szénát vagyis inkáb nádot és satet termő széna rét [Asszonynépe AF; EHA]. *1843:* Ezen Tonak ... Szélein egy kevés Nád terem [Kötelend K; SLt Vegyes perir.].

Szk: *~ vágni való kasza. 1637/1639:* I naduagni ualo kasza [Kv; RDL I. 111] ✱ *fedni való (gömbölyeg) ~. 1726:* mikor szarazság vagyon Sáté terem rajta de mikor esős üdő jár, tsak fedni valo Nád [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Tonya Péter (60) jb vall.]. *1732:* Az Idai határon valo halas to ... felsö vegib(en) fedni valo gömbolyeg nád bőven[a] [Nagyida K; Told. 11/70. — [a]Ti. terem].

2. nádas; stufăriş; Schilfdickicht. *1585:* Czako Ambrus vallia ... Az Barom is el mehetet volna zabadon zarazon a' Gat Alat, De Igen sewreo Nad volt [Kv; TJk IV/1. 430]. *1596:* Az meli drabantok es Dauid kenez, az olahok mellet voltak, vgi mint heten, mikor az Auar es nad megh egetesre es Irtasra Ide hoztak eoket, attam 7 Eitel borra valo pinzt ... mert egiedwl nem gieöztem d 21 [Kv; Szám. 6/XXIX. 68 Bachi Tamás sp kezével]. *1694:* az Toh mellyeken ... holottis az nád(na)k egy kis nyilása vagy szakadása Vagyo(n), juta Haller rész urak(na)k [Mezőméhes TA; WassLt]. *1715:* az oldalon s uton délfelé égy Stutz Puska lövésnyire az Nadig [BfN Kszegi cs.]. *1725:* a hol most ezen Felsö Tonak a vize fekszik, ot mint az erdő ollyan nád volt [Mezőszakáll TA; JHb XI/15]. *1737:* a Soós patak mellet, vagjon egj(gj) hátas, gazos szegelet, melly a nádig adatott vólt Dósa István Uramnak [Dés; Jk 477b]. *1738:* itt körülbe màr az Nádakotis kèczer hàromszor meg vadàszván, nincs hun vadàszni, se Rokaknak, se farkasoknak hirit nem halya az ember [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1768:* A falu szabad gyepei e szerént következnek ... A Kurták gyepei 12 öl ... aki Szentkato(l)nára lemegyen, 12 öl, a nád szélyin [Oroszfalu Hsz; RSzF 134].

Hn. *1588:* Nad odala [Bács K; GyU 7]. *1622:* Kerek nadra meneoben (sz) [Szentimre Cs]. *1642:* az Nadban (k) [Köpec Hsz]. *1651/1653:* az Veres erre al(ia)s az Geógeös nadgiara [Bodola Hsz]. *1663:* Nad Pataka nev helyb(en) (sz) [Kozmás Cs]. *1678:* Kerek Nádon alol ... egy kötél vonás Rét [Tövis AF]. *1692:* mély Erdőben, mellyet Nád pataka bérczinek ... hinak [Lupsa F; Ks 67. 46. 21]. *1700/XVIII. sz.:* Nád főben vagyon egy Tanorok (k) [M.felek U]. *1714:* Nádra hagoban (sz) [Lengyelfva U]. *1724:* Az Nád kutra jároban egy darab csegelyföld [Asz; Borb. I]. *1733:* az szena fü tanorokban az nadban az porongjnál (sz) [Jánosfva U; Borb. II]. *1737:* A'Nád vápáján [Bölkény MT]. *1756:* Szenafü helyek ... A' Nád kert nevezetü helyben [Ilyefva Hsz; LLt]. *1758:* A nád mellet (k) [Sztána K]. *1781:* A' Nád (k) [Inaktelke K] | A Pusztán a nádhát uttya mellet [Magyarókereke K; KHn 92]. *1818:* Nad kert (k) [Aldoboly Hsz] | A' Kűs Mihályné Nádgyánál az Er nevezetü helyen (k) [Lisznyó Hsz]. *1825:* Az ugy neveztetett Kerek nád nevü hellyen (sz) [Barátos Hsz]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Sz: *illa berek ~ a kert. 1834:* Il a berek Nád a kert [JHb br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália fiához, Jósika Samuhoz] ✱ *könnyü annak sipot csinálni, aki a ~ között ül. 1700:* konnyü anak sipot czinalni aki az nad kozöt ül [ApLt 2 Apor István Kálnoki Sámuelhez] ✱ *vki a ~ból pöffedez/sípol. 1826:* Könnyen gondolkozik az Alperes, a ki a Nádbol sipol [Ne; DobLev. V/1114. 2b–3a]. *1835:* nem lévén procuratori Kenyere, mind a reflectensnek (!), a ki a nádbol pöffedez [KCsl I].

3. learatott/vágott nád; stuf, trestie; Rohr, Schilf. *1774:* az Uraság le vágot Nádgya pedig töbnyire a Csürnél rothadot [Mocs K; KS Conscr. 67]. *1776:* (A jb-ok) ki ki az magok Számokra egy egy szekér Nádot vittek Asztagocskájoknak meg fedése végett [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb vall.]. *1778:* Váradi Móses Ur ... feles emberei meg támadták ... eö Nsga Naddal meg rakott Jobbágy szekereit [Kéménd H; JHb XXXI/51. 71]. *1784:* egy náddal rakott szekeret a Falu uttzájarol erószakoson el vették [Arany H; i.h. 52]. *1794:* az Kő Istálohoz valo Téglákat pénzen fizetett

Emberek vetették, és pénzen vágatott Náddal egették [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. *1796:* betsültünk ... egy Szekér nádott [O.solymos K; LLt Csáky-per 295. L. 11]. *1833:* Három bugja nád, melybe van 36. Kalongya [Katona K; Ks 73/55]. *1843:* meg terem a to mátkáján 100 kalongya nád esztendőnként [Kötelend K; SLt Vegyes perir.].

4. (szárított) nádszál; stuf, trestie; (getrocknetes) Rohr/Schilf. *1679:* Pujkaól naddal fedett nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 113]. *1732:* Találtunk ... Egj fedeletlen ládáb(an) njolcz náddal tekert bornak valo hoszszu száju üveget [Kv; Ks 40. XXVIII gr. Kornis Zsigmond lelt.] | egy szin ... Szarufái ... Eszterhajan egy rend nad, egjebût egeszszen szalma súp fedelet tartanak [Nagyida K; Told. 11/70]. *1748:* Tudom hogy ă házát uyolag szarvazák, naddal megkötték [Torda; Borb.]. *1750:* vagjon egy Sertés óll, nagj, náddal kőtött ágosra tsinálva [Szamosfva K; JHbK VIII/4. 3]. *1753:* Egy tatár korbáts és egy selyem hoszszu ló hajtó selyem korbáts nyele nádbol [Nsz; Told. 18]. *1801:* Vagyon ... Nro 23 Nádba kötöt Butelia [Vargyas U; CsS]. *1823:* Egy nádbol készült vères Pais [BK]. *1837:* Vagyon egy viseltes Ló-szekér ... fedele Brassai szekér formára náddal és vászonnal béhuzva [Mv; DLt nyomt. kl]. *1860–1861:* A ... gyalmászáson kivül a lakosok tartanak nádból készitett keritéseket, szerintök „veszeket"; szüntelen halásznak [Benkő,MszIsm. 7].

Sz. *1710 k.:* Igaz hazafia, ha a fogad nem nád, és az agyad veleje nem cseresznyemag, nem szégyen-é ez*? [BÖn. 907. — *Az, hogy nem a gubernátort, hanem egy külföldit tettek elnökölni a nemességet igazoló eljárásnál].

5. nádpálca; baston/băţ de bambus; Rohrstock. *1742:* velünk édgyütt Hid kapuig el jüvén, ă kapunál inte a náddal hogy Csául járjunk az ovárba bé ă szaroz malomba [Kv; AggmLt C. 12].

6. kb. edzéshez való vas; nadă/înnăditură (de metal/fier); Eisenstück zur Härtung. *1808:* A' Nagyobbik golyobisos Stutzb(a). . Az Atzélra Nád Rf. 1 [Kv; TKhf pmův.]. — Vö. a *nádol* címszóval.

◇ **Szn.** *1614:* Náád Janos lib. [Dánfva Cs; BethU 475].

nádal l. nádol

nadályos *átv is* piócás; de lipitori; mit Blutegel(n). *1820:* panaszoltok a' Popa Nadállyos Csipeszkedése ellen, meg nem foghatom miért [Kőrösbánya H; Ks 119e].

Hn. *1772/1869:* In Superiori Calcatura: Nadájos (sz) [M.péterfva KK; EHA].

nádas I. *mn* **1.** náddal benőtt; acoperit cu stuf mult (şi des); mit/von Schilf bewachsen. *1591:* A holl my koros es Nados fw wolt es Leehettett, mindt ell kazalttato(m), Attam kazayok Chynaltottasara Nekyek f — d 42 [Kv; Szám. 5/I. 59]. *1652:* Vagyon eg elhagiatott Nadas Thois [Vajdakamarás K; GyU 138]. *1680:* La Glod nevő hellyb(en) egy nagy darab szánto föld, melly nap nyugotrul nap kellet felé megyen lábbal az nados báltára [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1728:* léven a Ns Városnak egy darab Nádas Reti Concludaltuk hogy ... a Nms Universitasnak ... közönseges Usussára fordittassek [Dés; Jk 374b]. *1731:* az Posarok nem vinak ha vinakis itt a mi tonkban köz haloval nem foghatni mert nadas az To szélei [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1734:* Ezen To ... tiszta szep nem nádas [Tóhát MT; JHb IX/9. 28]. *1750:* vagjon egj darab Nádas Sátés Rétség [O.csesztve AF; Ks 83]. *1772:* Nádas Tos helly vala még mais nadas helly egy része, egy Reszit ki tisztitottak a' Nádbol széna fünek [Bibarcfva U]. *1820:* Nádos helly nemigen sok van, hanem káka tőbnyire [Bogártelke K; KmULev. 2]. *1843:* A Királyi Fiscus hány darab Nádas tokat bir a kötelendi határon? [K; SLt Vegyes perir. vk].

Hn. *1572:* Nadas faron az Nagy feold (sz) [Vasassztgothárd SzD]. *1575:* Nadastho [Kara K]. *1595:* az Nadas Arokra meneö feöld [Szu]. *1619:* Nadas kut teteien (sz) [Petek U]. *1622:* Kazalo Rett Nadas kutnal [Ördöngösfüzes SzD]. *1647:* Nadas Thoonal (k) [Nagyteremi KK]. *1654/1789:* A Nados haton (e) [Dálnok Hsz]. *1664:* Nadasbük Pataka Mellet (sz) [M.décse SzD]. *1673:* Nádas tó [Szentanna MT]. *1674:* Nadas szegh elej nevü heljben egi rét [Kóród KK]. *1701/1808:* A Nádas Tó bértzén (sz) [Szind TA]. *1722:* Nádos Réven [Zágon Hsz]. *1729:* Nadas To körül (k) [Pálfva U]. *1731:* A Nádas Patak tőviben ... egy vápa (k) [Impérfva Cs]. *1754:* a' Nadas tonál (k) [Burjánosóbuda K] | a Nádas Tó [Hidalmás K]. *1774:* a' Nadas Ton fejül (sz) [Gerendkeresztúr TA]. *1785:* A' Nádos kut Völgyibe [Gyerővásárhely K; KHn 153]. *1792:* a' Nádas-Tó [Demeterfva MT]. *1797:* Nádas Gödörben (sz) [Tordátfva U]. *1813:* A' Réten a' Nádos nyilban (sz) [Inaktelke K; KHn 203]. *1839:* Nádas Szőllő [Tasnád Sz].

2. náddal fedett; (care este) acoperit cu stuf; mit Schilf gedeckt. *1806:* egy Majorságaknak készült ... Nádos Pajta [Szászerked K; LLt]. *1831:* lako Házomnak jo ép Nádos Fedele lévén, noha a Fedeleis a' Földtől magossatskán esett [Dés; DLt 951].

3. ~ *fedelű* nádfedeles; cu acoperiş de stuf; schilf/rohrbedeckt. *1761:* az Vdvarnak also resziben vagyon epitetve egy ... Vendég fogadonak készittetett, rongyos nados fedelű epület | 11 Cserefa ágosokra epült, fenyő fa gerendakkal gerendazot, szarufazot, és léczezet, meg czondorlot nados fedelű ... Istallo [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1843:* Kár most Istennek hálá nints, tsak a' Szombati szél hányta meg a' Szalmát, és Nádas fedelű épületeket egy kevéssé [F.zsuk K; SLt évr. Pataki Mihály lev.].

II. *fn* náddal benőtt terület; stufăriş; Röhricht. *1570:* Kalara Adam Zeyferneh ... vallya ... Almas Myhalne ... Nem Jambor es Nem Jo azzon, Jamboricha megh Magath ... Mert ha megh esmerem hogy valamy Nawalyaia lezen az en Barmomnak, Enys vgy chelekezem vele Mint Nagy Janos az en Angyomal Twzet Rakatok Az Nadas Mellet neky oda vytettem eoteth [Kv; TJk III/2. 170]. *1587:* 27 Junj az Nadas fele valo forrasbanis az zanto feoldek keozeót Czinaltattam egi vj bodom fat be az Negi legennek attam —/48 [Kv; Szám. 3/XXX. 18 Seres István sp kezével]. *1738:* az Vadászok ... itt körül vellem együtt vadásztak az Nádakon, és negy rokát foktunk ... egyet pedig el szalasztottunk az Katonai nagy tóó Kamarás felől valo nadas farkából [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1784:* eó Nsga kaszálojais a Nadasaval edgyütt, a Bánpataki határt az Aranyi határtol distingvalando Metális kövekig mégyen hoszszára [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 29]. *1855:* hasznot nem vehetett, se a kaszálobol, se a Nádasbol, sem a veszősből [Nagylak AF; DobLev. V/1391 Koréh György Dobolyi Bálinthoz].

Hn. *1269:* Nadas [M.décse SzD]. *1300:* Fluvium Nadas [Bogártelke K; KHn 183]. *1518:* fluuios Zamos aut Nados [Kv; TJk 7]. *1525:* molendinum ... super fluvio Nadas vocato habitum [Méra K; TelO II, 395]. *1590:* Az Nadas paloian Alol [Kv; TanJk I/1. 136]. *1654/1789:* Nádosba a Miklos fiak vicinumjában. Az Nádas oldalában (sz) [Dál-

nok Hsz]. *1694:* az nádosb(an) [Póka MT] | az Felső Nádas [Somkerék SzD]. *XVII. sz. v.:* nadas alat [Menaság Cs]. *1703:* Nadasban (sz) [Vajdakamarás K]. *1714:* nádas hagajaban (sz) [Kászonfeltíz Cs]. *1717:* A Nádosban [Somkerék SzD]. *1734:* nadas nevù helyben (sz) [Tusnád Cs]. *1753:* a' Nadas (k) [Mikószilvás AF]. *1760:* A Nádas alatt (sz) [Béld AF]. *1764:* A Nádas nevezetù helyen (k) [Vaja MT]. *1779:* 'A Nadasban (e) [Királyfva KK]. *1804:* A Nádason (sz) [Szind TA]. *1826:* A' Nádasba (sz) [Ludvég K]. *1845:* A' Nádosba (sz) [Retteg SzD].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nádaska kis nádas; stufăriş mic; Röhrichtchen. **Hn.** *1731:* Nádaskában (sz) [Kászonimpérfva Cs; EHA]. *1774:* Nadaska hidgjanál (sz) [Kászonfeltíz Cs; EHA]. *1807:* Nádaskába felmenő (sz). Nádaska pataka Melet (sz) [Kászonaltíz Cs; EHA].

nádbeli nádasbeli; din stufăriş; aus dem Röhricht. *1591:* az Nadbelj tanorokot ell intiltettek vala eokeozteok [HSzj *tanorok* al.]. *1761:* Az Also Nagy mezőn belső Kerek nádbeli föld [Szentimre Cs; EHA].

nádbika ? bölömbika; bou-de-baltă; Rohrdommel. *1823–1830:* 1790-ben innen épülvén Marosvásárhelyt a várbeli templomban az orgona, Bertalan[a] azért bosszankodván, nádbikának nevezte az orgonát [FogE 74. — [a]Bertalan Mihály kántor].

nádbot nádpálca; baston de bambus; Rohrstock. *1855:* ha szinte csak a szomszéd helységig utazott is Az úr oldalán széles, rezes kard zöld szijjon csüngött, ráakasztva hatalmas nádbot rezes kókkal [ÚjfE 183].

Szk: *kókos ~. 1855:* Szembe más hosszu fogason hatalmas medvebőr ... Azután az inneplő mente mellény, nadrág ... rezes kard, kokos nádbot [i.h. 175].

nádfedél nádból készült (ház)tető; acoperiş de stuf/trestie; Rohr/Schilfdach. *1699:* It vagyon egy jo szalad aszalo minden kességivel jo nad fődél alat [Szentdemeter U; LLt]. *1727:* Az Udvarház vagyon épitve ... faragott fenyő vékony bornákbol nád fődél alatt [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1799:* Vagyon az Udvarban égy ... Nád fedél alatt lévő Sertés ol [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1814:* Hízo Sertesnek valo kis ol ... Nád fedellel igen gyenge [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor inv.]. *1817:* a malom Talpba vésett 16 sas fákan ál, ujj Nád fedél alatt [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 10]. *1822:* a Csűres kertbe egy fáin 6 öles létzes Tőrőkbuzás kass nád fedéllel Záros ajtokkal [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 8a]. *1828:* vagyon egy jó Ujj Gabonás nagy gőmbelyég Köveken jó Nád fedél alatt [Mezőbodon TA; Ks 89]. *1862:* A' három kövü malom nád fedél alatt van [Mezőbánd MT; TSb 39].

nádfedelű nádfedéllel ellátott; cu acoperiş de stuf; mit Rohr/Schilfdach versehen. *1801:* A Majorság Tőrök Buza Kas ... 10. cserefa agasra és Talpra, magyorofa veszszőből font ... jo nád fedelű [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1824:* Egy Sövenyből font s Tölgyfa ágosokon állo Nád fedelű Majorságnak valo Pajta | egy Baranafából jo moddal el-készült Nád fedelű két s fel öles Sertés Hizlalo oll [Mezőbodon TA; Ks 89]. *1830:* Egy Nád Fedelű rongyos Istállo 1 | Egy Nád Fedelü Mezőségi Csür Kapuk nélkült [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748]. *1833:* Vagyon egy veszőből font nád fedelű Majorság ketretz fenyő ajtajával [Katona K; Ks 73/55].

nádgyökér 1. rădăcină de trestie/stuf; Rohr/Schilfwurzel. *1719:* sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lőtt ... A mig kaptak Laboda maggal, galagonyával, vad rózsa gyümölcsivel ... nádgyükérrel ... tőrökbuza csugájaval ... toldják földják életeket [Cssz; SzO VII, 261].

2. nádgyökérből készült; făcut din rădăcină de trestie/stuf; aus Rohr/Schilfwurzel verfertigt. *1782:* Egy Nád gyükér ezüstes pipa [Nalác H; CsS].

nádjövés nádhajtás; lăstar de trestie/stuf; Rohr/Schilfsproß. *1710 k.:* A mű lovaink sok másokéhoz képest jóllaktak ... magam voltam a szénaosztató, abrakot kétszer ... és hogy tavaszodni kezdék, nádjövést gyökerestül adtunk nékik [BÖn. 564].

nádkarika nádból font alátét; suport de trestie; aus Rohr/Schilf geflochtene Unterlage. *1789:* 8. Serpenyő tarto Nád Karika Rf — xr 10 [Mv; ConscrAp. 23].

nádméz (nád)cukor; zahăr (de trestie de zahăr); Rohrzucker. *1585:* Daroczhy Paltol egy font geztenyet d. 16 ... Nadmez esmet d. 3 [Kv; Szám. 3/XXII. 54]. *1589:* veottem ... Harmadfel font nad mezett f 1/50 [Kv; i.h. 4/X. 11]. *1590:* veottünk ... 3 Siüeg Nad mezet, mely Niomot 4 fontot 22 Lotott ... f. 4 [Kv; i.h. 4/XX. 7 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1593:* Naadmizet weottem f — d 68 [Kv; i.h. 5/XXI. 133]. *1597:* Miklos deaknetwl hoszadtam wala 1 Sweg Nadmyszet ... 1 font 6 lat ... f 0/84 [Kv; i.h. 7/XIV. 62 Masass Thamas sp kezével]. *1628:* Egy tarka szar nelkwl walo ladaban Tizen eót svuegh Nad Mesz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7]. *1670:* Adtam ket font nadmézet serbethez az öreg Aszszony(na)k [UtI]. *1724:* semmi fü szerszám nincsén sem nádmez, sem kavé, sem faolaj sem Czitrom lev [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. *1780:* Az örménytől vett Gjuritza egy fertály Nádmézet [Kv; SLt XL Ferentzi Ferenc Suki Jánoshoz]. *1862:* Nádméz ... Kávé ... Macaroni [Kv; SLt 22 Vegyes perir. Biasini Sandor számlája]. — L. még BÖn. 577; BTN[2] 101; FogE 148; TML IV, 335, 488.

Szk: *~zel főtt meggy. 1780:* Nádmézzel főtt Megy fel kupás fazék tele [Bethlen SzD; BK] ✱ *por ~. 1789:* Por Nádméz 1/2 font Rft — xr 18 [Mv; ConscrAp. 44] ✱ *portai ~. 1736:* ott[a] még láttál volna mindenféle liktáriumokot, portai s velenczei nádmézből csinált confecteket [MetTr 386. — [a]A régi erdélyiek lakodalmi ünnepségén] ✱ *répa ~* répacukor. *1841:* 12 3/4 l(o)t Répa nádméz ... 11 Rf 29 xr [Kv; Born. F. Vla] ✱ *törött ~. 1807:* Egy nagy Ezüst Aufsatz Etzetnek, Olajnak, Mustárnak, 's törött Nádméznek való edényekből állo [DLt 378 nyomt. kl] ✱ *velencei ~ → portai ~.*

nádmézelő cukorhintő; zaharniţă (de presărat); Zuckerstreuer. *XVIII. sz. köz.:* Edgy oskatulyaban holmi ezüst kalánok, Ampolna, nadmézelő s egyéb aprő ezüst portekátskák [LLt Fasc. 109].

Szk: *~ fedeles pohár. 1744:* Ezüst Nádmézelő fedeles pohár [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

nádmézes 1. nádmézzel készült; preparat cu zahăr; mit Rohrzucker verfertigt. *1662:* Az eledelek sok szép húsokbul, madarakbul, halakbul ... különb-különb olasz confectumok-

ból, confrejtekbül, nádmézes eledelekbül ... állanak vala [SKr 269]. *1807/1818:* 1/2 Narants haj nádmézes [Mv; Told.].

Szk: *~ étek. 1664:* Posta mester uram is nádmézes étkekhez szokván, engem is arra kénszerít vala, hogy ő kegyelme ahoz szokott [TML III, 316 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *~ rizskása. 1631:* Hallam ... mondgja vala Koczisneis hogj mit fözel az Uradnak, az jobagjnak, fözele kukrejtes peczeniet, fözele ... nad mezes riskasat [Mv; MvLt 290. 231b].

2. nádméz tartására való; în care se ţine zahărul; zur Aufbewahrung des Rohrzuckers dienend. **Szk:** *~ láda. 1814:* Egy Záros Nád mézes láda 21 Lott [Kv; Born. IV. 41] ✱ *~ pikszis. 1837:* Égy Záros nádmézes pixis [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 20]. *1839:* Egy kitsin nádmézes pixis [Kv; LLt] ✱ *~ skatulya. 1723:* Vagyon egy nád mézes Iskatulya [Koronka MT; Told. 29/2]. *1781:* tettem pro Hypotheca vagyis Zalogban ... egy nádmézes escatulyat [Balázsfva AF; Ks 21. XVIII. 56 A. Geréb Susanna zálogosító lev.]. *1863:* Nádmézes Iskatuja [Veresegyháza AF; Told. 43] ✱ *~ skatulyácska. 1772:* Egy Nád mézes Skatujaczka [Egeres K; Ks]. *1811:* Egy nádmézes 'Skatulyátska [Györgyfva K; LLt Csáky-per 211. L. 2].

3. nádmézhintő/porozó; pentru/de presărat zahărul; Rohrzuckerstreuer. **Szk:** *~ kalánka. 1761:* Két Nád mézes kalánka [Koronka MT; Told. 8] ✱ *~ porozó kanál. 1787:* Egy Nádmézes porozó Kalány [Kv; Ks 73/55 Oszt. 112].

nádméz-fábrika cukorgyár; fabrică de zahăr; Zuckerfabrik. *1839/1840:* Lévén ... a' Kolosvári Nádméz Fábricaba egy ezer, arany penzben két ezer ... acquisitumom [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.]. *1852:* két lovaí a' Kolosvári határrol a' Nádméz fábrikaval szembe lévő retről a' szabadrol ... el vesztek [Dés; DLt 1066].

nádméz-fogó cukorfogó; cleşte de zahăr; Zuckerzange. *1836:* Egy Nádméz fogo — filegrán munka [Apahida K; RLt O. 4]. *1837:* egy Nád méz fogo aranyal meg futtatva [Doboka; BetLt 1 Hodor Károly javai]. *1851:* Egy nádméz fogó 1 3/4 lot [Kv; KCsl 15].

nádmézfőző nádmézfőzésre szolgáló; care este folosit la extragerea zahărului din trestia de zahăr; zum Rohrzuckerkochen dienend. **Szk:** *~ rézmedence. 1788:* Nádméz főző két fülü réz medentze, és ehez valo kitsín Fuvocska [Mv; TSb 47] ✱ *~ üst. 1820:* Egy nádméz főző üst [Mv; Told. 19].

nádmézliszt cukorpor; zahăr pudră; Staubzucker. *1803:* A' Kakaó és Nádméz liszt valamint eddig ugy ezután-is tsak a' Fő Harmintzadoknál fog meg-harmintzadoltatni [DLt nyomt. kl].

nádmézolvasztó nádmézfőzésre szolgáló; care serveşte la fierberea zahărului extras din trestia de zahăr; zum Rohrzuckerkochen dienend. *1737:* Nád méz olvasztó velenczei réz édin [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

nádméz-pikszis cukortartó; zaharniţă; Zuckerbüchse/dose. *1806:* Ezüst Portékák ... 1 Nádméz pixis [Ne; DobLev. IV/897. 1a]. *1816:* Nádméz pikszis ... 4 Rf [Kv; Born. IV. 41].

nádmézpor cukorpor; zahăr pudră; Staubzucker. *1837:* Nádméz por 1–30 xr [Dés; LLt]. *1848:* két font nádméz por 1 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

nádmézporozó I. *mn* cukorszóró; de presărat zahărul; Zucker streuend, Zuckerstreuer-. **Szk:** *~ ezüstkalán. 1804:* egy nádméz porozo horgos jukatos ezüst kalán [Koronka MT; Told. 19] ✱ *~ skatulya. 1732:* Egy kis Nádméz porozo Scatula 19 1/2 lot [Ks 73/55 gr. Kornis Zsigmond hagy.].

II. *fn* cukorszóró; zaharniţă de presărat; Zuckerstreuer. *1651:* Edgy Nad Mez porozo fejér Ezüst [WassLt Wass Judit kel.]. *1668:* Egy nad mez porozo feier [Mk 5 Kapi György inv.]. *1723:* Vagyon egy nád méz porozo ezüst T.I. és I.S. nevek s czimerek rajta nro 1 [Koronka MT; Told. 29/2]. *1748:* Egy Nádméz porzó [uo.; i.h. 11/92] | vittünk volt ezüst portékákot ... egy Serviczet egész készületivel ... égy Nád méz porozót [Bögöz U; Szentk. Julia Szabó (22) vall.]. *1788:* Kek Üveg nádméz porozo 1 [Mv; Told. 9a]. *1792:* Nád méz porazo [CU]. *1800:* Nádméz ... porazo, fedelestöl [Mv; TGsz 52]. *1814:* Egy Nád méz porozo 12 1/4 Lott [Kv; Born. IV. 41]. *1832:* Egy nádméz porozo [HG Br. Brukenthal lev.]. *1839:* Edgy nádméz porozo [Nagylak AF; DobLev. V/1225]. — Vö. az *ezüst-nádmézporozó* címszóval.

nádmézportartó cukorportartó; zaharniţă (pentru zahăr pudră); Staubzuckerdose/büchse. *1849:* Nádméz portarto Üveg fedelivel edjütt kerek 1 [WassLt].

nádméz-skatulya cukros doboz; cutie în care se ţine zahărul; Zuckerdose/schachtel. *1785:* Nadmez Iskadulya — 45 [WLt Cserei Heléna jk 7b]. *1807/1813:* Nádméz skotoja [Mv; Told.].

nádméz-szelence cukortartó; zaharniţă; Zuckerbüchse/dose. *1851:* Nádméz Zelentze [Dés; DLt].

nádméztartó I. *mn* (nád)cukor tartására való; în care se ţine zahărul; zum Aufbewahren des Rohrzuckers dienend. **Szk:** *~ (ezüst) skatulya. 1732:* Egy Nádméztarto Scatula fedelestöl Lot. 23 [Kv; Ks 10 Kornis Zsigmond lelt.]. *1748:* Egy Nadméz tartó skatuja, vagyon benne Loth 7 [Koronka MT; Told. 11/92]. *1752:* Egy Ezüst Nadmeztarto Iskatuja hat ezüst kalankajaval [Marossztkirály AF; i.h. 19]. *1773:* Egy Nad méz tarto ezüst Jskatúllja [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1783:* Egy nád méz tarto ezüst Iskatulya, négy kávés ezüst kalánkával [Nsz; NkF]. *1797:* Nádméz tarto ezüst Iskatullya [M.köblös SzD; RLt]. *1807:* el-lopott ... Egy ezüst nádméz tarto Iskotolyát [DLt nyomt. kl] ✱ *~ pixis. 1839:* Egy Nádméz tarto pixis [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

II. *fn* cukortartó; zaharniţă; Zuckerdose/büchse. *1748:* Egy nádméztartó [Brassó; DanielAd. 261]. *1749:* Szentkereszti Ur(amna)k az nadmeztartot sietve küld el [Hidvég Hsz; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1754:* Fekete lakirozassal arany Virágokkal igen szépen keszült fintsia ... Nádméz tarto [Nsz; Told. 19]. *1788/1791:* Gr. Kornis István ur eő Nga vásárlásai ... 6 hollitsi Tányért 2 kándlit 3 pár findsiát és egy Nadméz tartot in Summa Mf. 1//80 [Mv; Ks 73/55]. *1803:* egy lapas Nád méz tarto [Felőr SzD; BetLt 7 Waas Anna kel.]. *1807:* Egy nagy Nádméztarto fedél nélkül [DLt 378. nyomt. kl]. *1816:* Hat pár Japoniai findzsia két übrik, égy Nád Méz tarto [Kv; Born. IV. 41]. *1832:* Egy nádméztarto belöl megaranyozva [HG Br. Brukenthal lev.].

Szk: *bécsi porcelán ~. 1790:* Bétsi Porzellán Nád méz tarto Fedeles 1 [Sv; Ks] ✱ *polituros fa ~. 1850:* egy szép müvü polituros fa nád méz tartó 7 vft 30 xr [Algyógy H; Born. F. Ii] ✱ *talpon álló ~. 1820:* Egy talpon állo Czirádás

szélű, és virágos fedelű Nád méz tarto [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

nádméztörő kalapács cukortörő kalapács; ciocan de fărimat zahărul; Zuckerbrechhammer. *1849:* Egy nádméz törö kalapáts Kolos várra vitetet [Somkerék SzD; Ks 73/55].

nádmézvágó cukorvágó; unealtă de tăiat zahărul; Zuckerhacker. *1840 k.:* egy puszpáng Nádmézvágó [BetLt 3].

nádmézvágó kés cukorvágó kés; cuţit de tăiat zahărul; Zuckerhackmesser. *1816:* Egy Nádméz vágó kis, hozzá valo fa butyikoval [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1817:* Nádméz vágo kés 30 xr [uo.; i.h.].

nádméz-vevő cukorszedő kanál; linguriţă de zahăr; Zuckerlöffel. *1820:* Egy talpon állo Czirádás szélü, és virágos fedelü Nád méz tarto, hozzá valo Nád méz vévö Filegram munka [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

nádol (vasat/vaseszközt) edz, új anyag hozzáötvözésével javít; a înnădi (o unealtă) cu o bucată de oţel; (Eisen/Eisenwerkzeug) härten, durch Zugabe eines neuen Materials legieren/aufbessern. *1653:* Vit el ... egy lapos vasat egy hoszszu vasat egyiket a' másikkal nádoltak [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 11]. *1675:* Vottem egy arab aczelt az Malomhoz csakanyok Nadolni ... d 45 [Kv; Szám. 35/I. 27]. *1736:* Mikor a perpentzét nádlották vettünk egy vasat d. 96 [HSzj *perpence* al.]. *1742:* Lapos vas nádolni valo 1 Huszszu vas nádolni valo 1 [Bh; Told. 25]. *1812:* Kőtő féjszét nadolni és atzelalni 30 xr [F.rákos U; Falujk 72–3 Sebe János pap-not. kezével].

nádolás új anyag hozzáötvözésével (vas/vaseszköz) edzés, javítás; innădire (a uneltelor) cu o bucată de oţel; (Eisenwerkzeug) Aufbesserung/Legierung durch Zugabe eines neuen Materials. *1595:* Az lapos vassok Nadolasara vettem Aczelt ... d 18 [Kv; Szám. 6/XIII. 3]. *1641:* ásó, kapa, szántó-vas nádlás, fejsze aczéllás nekiek is* szabados lészen [Mv; SzO VI. 155. — *Ti. a cigányoknak]. *1673:* szamot uetuen Gyorgy kouaczal tizen Nyolcz czakannyok Nadlassaert korong vass nadlasert ... fizettem [Kv; Szám. 34/LII. 8]. *1765:* Az Lapas Vasnak Nádalására Vettem két óka aczéllat d 34 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. *1776:* A' Lapos Vasak Nádlására, Malomb(an) Korong vas és Serpenyő nádlására, a' Posta Kantzákra 5. patkora rud vasat Nro 1 [Mezőméhes TA; WassLt]. *1812:* Farago féjsze nádolása es atzélozása 36 xr [F.rákos U; Falujk 72–3 Sebe János pap-not. kezével]. *1826:* A malomba ... A Felsö követ forgato orso Nádalást kiván [Klic SzD; LLt 9/1]. *1840:* a' M ujjvári kovátsnak Josinak két száz eke vas nádolásáért Rft 3 xr 21 [Szentbenedek (AF) körny.; MMatr. 1233. 1b]. *1852:* a' 3k és 4k gerendelyek belsö csapjai viseltesek, nádolást kivánnak [Km; KmULev. 2].

nádolt 1. acélozott, edzett, új anyag hozzáötvözésével újított; înnădit cu o bucată de oţel; durch Zugabe eines neuen Materials legiert. *1679:* Nádolt ö lapos vas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 71]. *1723:* Beres ekehez kivántato két jo hoszszu vas és ket lapos vas ennek egjike jo masik kisseb nádolt [Ludvég K; Told. 29/7] | Egj beres eke uj nadlat hoszszu vassal és vj lopas vassal [Holtmaros MT; i.h.].

2. vasszegéllyel megerősített; (care a fost) întărit cu o bandă de metal; mit eisernem Rand verstärkt. *1796:* Vassal nádalt fa ásso [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

nádoltat új anyag hozzáötvözésével újíttat; a dispune să fie înnădit cu o bucată de oţel; durch Zugabe eines neuen Materials legieren lassen. *1661:* nyolcz kapat nadoltattunk [Kv; SzCLev.]. *1666:* Az kapákat nádoltattuk, és élesittettük, adtunk az Czigánnak teolleok f — d 19 [Kv; i.h.]. *1670:* nádoltattam 4 uy kapát, adtam teolleok f — d 32 [Kv; i.h.]. *1742:* Tavaly tudom hogy égy korong vasat, harmad idén penig vagy két tsákánt nádoltattak [Kv; AggmLt C. 12].

nádorispán nádor; palatin; Palatin. *1608:* Homonnai Bálintot ... választák Magyarországban, Kassán, nádorispánnak [Kv; KvE 138 SB]. *1666:* Kellett azért Nagyságodnak, mint Magyarország legfőbb igazgatójának, nádorispánjának értésére adni, hogy moderálja és pater Kászoni uramat mind leültesse, mind eddig való alkalmatlankodásiért meg is büntesse [TML III, 584 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz].

nádozás nádolás; înnădire cu o bucată de oţel; Legierung durch Zugabe eines neuen Materials. *1823:* Eö Nga Pritskájába Tengely nádozására, és Ferhecz keszittes(ére) ord: Pánt vas 15 lb [Déva; Ks 105. 151]. — Vö. a *nádolás* címszóval.

nádpálca baston de bambus; Rohrstock. *1657:* Lévén sokféle vélekedés Abazának fejét elütés felől is, vala hatalmas gyülekezet császár udvarában, holott nékem egy Székely János nevü régi öreg legény szolgámat jól meg is ütögeték és döfölék az nádpálcával az kapucsiak [KemÖn. 88–9]. *1714:* Nád Paltza, ezüst gomball, és hasonló Lantzotskaval fl. Hung. 8 [AH 7]. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ur(am) ... szidni kezde s aszt mongya hogy te igen prokatoros vagy de az fejedet szellel vere(m) evel a nad palczaval [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall.]. *1746:* mikor az erdö között meg ujitották az halmokat ... Engem Blebe Juont Groff Bethlen Sámuel az halmon megis ütögete, maga Nád páczájával [Lupsa F; Ks 67. 46. 21]. *1782:* Egy nád pálczával ... Nemes Márkat fóben üté [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9 Juráth Ignáth jb vall.]. *1789:* Groff Toldalagi István Urnál vagyon az Néhai Vladár Adám Nád Páltzája, mellyis áll in Rft 12 [Mv; ConscrAp. 90]. *1798:* Egy fain Nád pátza 6 Rh:Flor. [DobLev. IV/800]. *1801:* egy Nád páltza fejér Kokkal [Mv; MvLev.]. *1806:* 1 Kurta nád páca [Mv; Told. 74]. — L. még BÖn. 752, 880; FogE 65, 147, 259.

Szk: *bogos ~. 1736:* az urak ... olyan két három helyen bogos nádpálczát viseltenek [MetTr 334] ✱ *ezüstgombos ~. 1754:* Ezüst gombos nád páltza Flor. hung. 4 [Nsz; Told. 19 Oszt. 17] ✱ *ezüst mankójú ~. 1768:* Egy Perspectivás ezüst Mankoju Nád Páltzát [Ks 19/I. 6 a Bodokrol hozott protékák között] ✱ *ezüstös ~. 1736:* A fejedelem elött jött az fő hopmester, hosszú ezüstös nádpálcza lévén kezében, hosszabb magánál, annak a közepit fogta [MetTr 334]. *1743:* Egy Ezüstes Nád Pálcza [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1797:* Egy ezüstös Nád pátza [M.igen AF; DobLev. IV/777. 11]. *1810:* Egy ezüstes Nád páltza Rf 10 xr 16 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 6] ✱ *gombos ~. 1714:* Gombos Nad Paltza ezüst almaval fl. Hung. 4 [AH 37] ✱ *kókos ~. 1850:* Egy nád, kókos pálcza [Mv; DE 2] ✱

kőfejű ~. 1760: Edgy Venturin Kő fejű Nád Páltza [Mv; TGsz 2] ✱ *tombákos ~. 1754:* Tombákos Nad páltza Flor. hung. 2//40 [Nsz; Told. 19 Oszt. 17].

nádpihe ? nádtörmelék; resturi zdrobite de trestie; Schilfbruch. *1679:* Nád pihe es harom szál szalma [Dés; Jk].

nádpohár (bambusz)nádból készült pohárféle; un fel de pahar făcut din bambus; aus Bambusrohr verfertigte Art Becher. *1688:* Vagyon egy tokban egy Nád pahar ezüstel megh készitve [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1732:* Egy öreg nád pohár Ezüstben foglalva belöl arannyos [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 35].

nadrág 1. pantaloni; Hose. *1507:* Cheh Janosnak hagyom ... felseurwhamat es Nagragomat [Kv körny.; NyIrK VI, 187 St. Cheh végr.]. *1568:* Paulus Somogy ... fassus est ... Ezt tudom hogy ez istuant Jg fogatta vala meg eztendeyg, hogy neky, f.8 ad, Mentet dolmant nagy ragoth, es inget gatyát kettőt, kettőt [Kv; TJk III/1. 173]. *1573:* Kadas Istwan deak ... vallia hogy ... hallota Az Daykatwl es az leantwl ky most eo felesege, hogy az Ianos deak otth halt volna gergel deak hazanal egi Eyel egy Nozoliaba eok vontak volt le Nadragatis [Kv; TJk III/3. 153–4]. *1586:* attunk Janos Deaknak ... egi nadragnak valo granatot f. 5/25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 37]. *1595:* adatanak 1. Nagydragnak karasiat [Kv; i.h. 6/XVIIa. 129 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] | Egy oh nadragh f. 4 [Zsombor K; SL Sombori László reg.]. *1614:* 1. Rozzas szederyes Nagydragh [Kv; PLPr 1612–15. 114]. *1630:* az Inas fel vgorua(n) az Inaba esik az nagyraga [Mv; MvLt 290. 197a]. *1681:* Nadrág ala valo viseltes roka mál béllés Nro 1 [Vh; VhU 538]. *1710:* Méltoztassék az Ur eö Kglmé én nékém egy nadrágra valo posztot küldeni [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1736:* Salavárit is viseltenek az ifjú legények, mind urfiak, mind nemesek; az nadrág hasitékjáig ért a salavári [MetTr 353]. *1756:* egj kettzer vanyolt posztobol valo nagjrága [Várfva TA; Told. 3a]. *1797:* Köntössei ... ezüst készülettel sinoroson, és sujtással, a' Dolmány és Nagyrág ... Fekete készülettel [Cege SzD; WassLt Conscr. 565–6]. *1843:* (A) portékákat ki vettük s talaltunk benne egy Nadrágat — Kaputat [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: *anglus ~. 1805:* tanultuk a Repetitiot, 9 után elmondottam de hibáson ... mellyert 4 veszszöt kaptam az Anglus nadrágomra [Dés; KMN 93] ✱ *aranypaszománitos ~. 1760:* Fa hély szin arany Paszamántos Nadrág [Mv; TGsz] ✱ *bélelt ~. 1673:* Kemény Janos bellet Nadraga [Fog.; UtI]. *1736:* Bérlett nadrág ritka volt, de azon is az hátulsó varrásán semmi sinór nem volt [MetTr 352] ✱ *bőrös ~. 1787:* Egy foltos Bőrös Nadrág ... egy szegény(ne)k adatott [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 7] ✱ *bőrös kapcás ~. 1736:* az halottat rendszerént materia köntösben nyujtóztatták ki, vagy bőrös kapczás nadrágban vagy csak materia vagy szép gyolcs kapczában [MetTr 401] ✱ *brassai ~. 1628:* Sarpataki Georgi segeotseghe ... Brasai nadragh [UtI] ✱ *demjén ~. 1781:* Egy fejer Deminy Nadrág, Lajbelével együtt [Mv; Told. 9a] ✱ *fahéjszín ~ → aranypaszománitos ~* ✱ *fajlandis ~. 1612:* Egy feilondis Nagydragh [Kv; PLPr 68]. *1710:* Egj viseltes rosa szin fajlondis Nadrag [Told. 19] ✱ *fehér ~. 1823–1830:* Az itt levő katonák is szigorúk, rongyosok, köntösek, kivált a fehér nadrágjok ... gyér portéka [FogE 191] ✱ *fekete ~ → hosszú ~* ✱ *fodor-igler ~. 1609:* Az szent Martoni Balint papnak fia zeginseget latwa(n) fogiatkoszot allapathiat veotthem egy fodor Igler Na(dra)got ... f 1 d 45 [Kv; Szám. 12b/IV. 126] ✱ *francia-posztó ~. 1722:* Az Gyermekek Iskolaban menven ... adtam ... Ket viseltes Frantzia poszto szederjes Nadrágot [ApLt Apor Péterné lelt.]. *1760:* Edgy szederjes Frantzia Poszto Nadrág [Mv; TGsz] ✱ *hosszú ~. 1802:* Angelo Mania! ... setét fejérrel szürkézett hoszu nadrágot ... visel [DLt nyomt. kl]. *1805:* Aman Joseff ... visel fekete ... hoszszu Nadrágot [DLt ua.] ✱ *kávészín ~ → zsinóros ~* ✱ *kék ~. 1591:* Barrabas Peter, Nadasi vallia ... Egi fejer Daroczos ember vala ott, kinek kek nadraga vala [Kv; TJk V/1. 108]. *1769:* (Kozma Antalnak) kék barányborrel premezett franczia poszto menteje, bárány bőr bundája, Kék nadrága, Fekete borju bor csizmaja [UszLt XIII. 97a]. *1795:* el-vitt magával el-szökésekor az aeriális mundurbol egy inget, egy lábravalot, és egy kék nadrágot [Dés; DLt nyomt. kl] ✱ *kisnicer ~. 1573 k.:* Az keresset kywel Nekem ados zolgalatomba fl. 12 d. 50, egy fodor Jgler ketcher, esmet ket kysnycher nadragh 2 syweg, 2 Jng [Kv; TJk III/3. 262g] ✱ *krispánszín ~. 1819:* szökött el .. krispán szin Nadrágba [DLt 605 nyomt. kl] ✱ *(kurta/rövid) német ~. 1781:* Egy Zöld Sellyem Láibel, hozzávalo Német Nadrággal [Mv; Told. 9a]. *1802:* Schroft János ... tsuka szinü kaputot német nadrágat, és lájblit ... visel [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* Az híres Fogarasi József is kicsiny szőke ember volt, gondatlan, az akkori szokás szerént rövid német nadrágban járt | Régen parókában, kurta német nadrágban jártanak [FogE 76, 213] ✱ *landis ~. 1664:* egy Landis nadrágot hoztak volt el az ő szerbeol, aztis az fiaval viseltette el [Kv; SzCLev.] ✱ *magyar ~. 1796:* galamb színü Magyar mentéje, és nadrágja-is volt [DLt nyomt. kl]. *1811:* magyar kék Nadrágat ... viselt [DLt 776 ua.] ✱ *meggyszín(ű) ~. 1618:* Egy mettszin nadrág [MNy XXXVI, 198]. *1768:* Megy szinü viseltes Nadrág 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23]. *1797:* megyszin égy rendbeli Lájbi, Nadrág, Dolmány, Mente [Cege SzD; WassLt Conscr. 565 Détsey István ub kezével] ✱ *mencseszter ~. 1799:* Brak János ... visel ... fekete manschester nadrágot [DLt nyomt. kl] ✱ *nankin ~. 1818:* Müllern Bruno Antal ... visel szürke melirtes Nankin nadrágot és czepőket [DLt 78 ua.] ✱ *pantallo(n) ~. 1849:* Egy fekete poszto pantalo nadrág [Görgény MT; Born. G. XXIVd]. *1850 k.:* 1 fekete poszto pantallon nadrág [Kv; Pk 2] ✱ *pantallonos ~. XIX. sz. köz.:* Két fekete egy tarka pantalonas nadrág [Berz. 17b] ✱ *pompadúr színű ~. 1769:* viseltes panpadur szinü nadrag [Berz. 9. 73] ✱ *sárga ~. 1802:* visel sötét kék Kaputot, sárga Nadrágot ... kerek Kalapot [DLt nyomt. kl] ✱ *skarlát ~. XVIII. sz. eleje:* Egy veres szkarlat nadragh kapczastol [LLt] ✱ *stráfos ~. 1815:* viselt ... vászonból való stráfos Nadrágot [DLt 53 nyomt. kl] ✱ *szederjes ~. 1848:* szederjes rongyos nadrág [DLt kv-i nyomt. kl] ✱ *szürke ~. 1823:* Egy fekete és egy szürke nadrág [Nsz; DobLev. V/1080. 2a Demény György hagy.] ✱ *talpallós ~. 1843:* két kékes szinü talpalos nadrág [DLt 730 nyomt. kl] ✱ *talpig érő ~. 1808:* visel ... Anginbol való talpig érő bőv nadrágott [DLt 953 ua.] ✱ *térdig érő ~. 1823–1830:* erőssen rongyos Kaputba térdig erő Nadrágba volt [FogEK 166] ✱ *veres ~. 1770:* Sárga csizma, veres nadrág; Ha tortyos is, nem igen tág [EM XX, 497 Kolosvári ének]. *1799:* Bán György ... a' Fiat is Samuelt veres Nadrágba 's egyéb ollyan köntösbe jártatta mint egy Urfit [Mv; MvLev. 8 Balogh Adám (51) civis vall.] ✱ *vitorlavászon ~. 1862:* vitorla vászon nadrág [M.szilvás TA; HG] ✱ *zekeposztó ~. 1806:* Iuon Dregoi ... visel egy hoszszu Oláh-Országi Inget, fejér Zeke poszto nadrágot [DLt 527 nyomt. kl] ✱ *zsinóros ~. 1837:* Rútsán János ... Mező Sámsondi ...

fekete láibliba, kávé-szin sinoros nadrágba, stiblibe és egy tágos fejér boboba jár [DLt 591 ua.].

Vö. az *aba-, anglia-, harisnya-, karaszia-, kazimir-, közigler-, posztó-, rázsa-, zsályanadrág* cimszóval.

Sz: *a ~ja is kihull a lábából. 1749:* Az penz irant kérem alázatoson Nacsádot mivel az nadrágom is ugy ki hullott az labombol, hogy az Sincs mit visejek [ApLt 1 br. Apor László lev. Nsz-ből] ✱ *a ~ját is elfújja a szél. 1732:* az nadragomot is szinten elfuja az széll az labamrol [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] ✱ *felköti a ~ot. 1619:* Ha vitéz emberek, felkössék az nadrágot s kimenjenek az várból [BTN[2] 237] ✱ *olyan, mint a Samu ~ja. 1819:* Igaz, hogy ... néha néha, a' midőn inát avagy Czomját (!) Feleségének az Ur meg szoritotta, trefalodzva (!) mondotta, hogy trity-troty, — olyan mind a' Samu nadrága [Kv; Pk 2] ✱ *úgy van, mint mikor két asszony osztozik a szeretője ~a felett. 1805:* ugy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrága felett, az edgyik az edgyik szárát a másik pedig a' másikot tartotta [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

2. *egy ingbe ~ba* kabát/felsőruha nélkül; în cămașă și pantaloni; in bloßem Hemd und (Unter)hose. *1770:* Csatán felől lévő Szamos parton talála égy udvari Legenyt hajdan fűvel égy ingbe Nadrágba és Csizmaba [Dés; JHbB].

3. *~ elejü* '?' *1811:* Magoss a' marja[a], nem tsúsz elé a' nyereg ... Szügye széles, ki-áll, még-is takarékos, Nem felette husos, nemis választékos[b] ... Nem nadrág elejü [ÁrÉ 157. — [a]Gr. Bethlen János véleménye szerint a ménesbe való lónak. [b]Az ezután következő szövegrész lapalji jegyzetben].

nadrágcsinálás nadrágkészítés; făcutul pantalonilor; Hosenschneidern/machen. *1609:* Attam Stamp Janosnak, egi Doloman, mente, Nagirag czinalastol ... f 1 d 50 [Kv; Szám. 12b/IV. 172]. *1785:* kaput leibli nadrag tsinálas 5/2 [WLt Cserei Heléna jk 7a]. *1820:* Nadrág tsinálás Sinorra 2 Rf [Kv; HG Ádámosi Végh lev.].

nadrágfenék nadrágülep; fundul pantalonilor; Hosenboden. *1870 k./1914:* a contra-szolga volt a tanulók réme, mert megtörtént, hogy naponta 5–6, 8–10 alkalommal suhogott kezében a székrefektetett nebulók nadrágfenekén a hajlós nádvessző [MvÉrt. 8].

nadrághasíték nadrágslicc; șliț pantalonilor; Hosenschlitz. *1756:* Erdő Ferentznek az nadrág hasitékjából vövék ki, a Kovács Lászlo Ur gonoszul el veszet háza kulcsát [Kvh; HSzjP Rácz István (25) ns vall.].

nadrágkötő nadrágszíj; curea de pantaloni; Hosenriemen. *1633:* Zabo Jacabne ... kett szep Nadragh kötött varra ... Giarmati Martonnak [Mv; MvLt 290. 127b].

nadrágos I. *mn* vmilyen nadrágot viselő; care poartă un anumit fel de pantaloni; mit irgendeiner Hose. *1813:* a kik nadrágos, fejér reclis és fekete Csizmás ember [Dés; DLt 162].

II. *fn* vmilyen nadrágot viselő személy; persoană care poartă un anumit fel de pantaloni; irgendeine Hose tragende Person. *1710:* jól ismertek a kurucok, s haraguttak is rám ... s kiáltották: a tecín nadrágost lődd, az eb teremtette némettel bérlett fiát, mert olyan színű nadrágom volt [CsH 348].

nadrágposztó postav pentru pantaloni; Hosentuch. *1595:* Vas Gergelnek az vasarbironak ... Egez eztendeót altal keorniwlle(m) valo zolgalattiaert attam neki egy Nadrag poztora f 3 [Kv; Szám. 6/XVI. 26].

Szk: *~ vásár* nadrágposztó-vásárlás. *1823–1830:* Bemenvén az öcsém Marosvásárhelyre, addig kínozza az apámat, míg nyolc Rh. forintot veszen fel neki kölcsön nadrágposztó vásárra [FogE 278].

nadrágszíj curea de pantaloni; Hosenriemen. *1693:* Harom Fertaly kek Angliai poszto. Egy Viola szin Török granat Nadrag Szij benne [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1776:* ki jöve Butyka István s látám, hogy a nadrág szijja le vala oldva [Kovászna Hsz; HSzjP Kovács Andrásné Juditt (60) lib. vall.]. *1808:* a kolcsot az Exponens Ur akár hova ment magával el nem vitte az Innepi Nadrág sziján tartván [Zágon Hsz; i.h. Boldog Josefné Temérdek Kata (35) vall.]. *1817:* Egy Csapo Czérna, és égy Nadrág Szijju [Mv; MvLev.]. *1849:* Egy nadrág Szíju [Dés; DLt].

Szk: *tengelyes csatú ~ 1810:* Egy tengejes csattu nadrág sziy Rf 2 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 11].

nadrágtartó bretele; Hosenträger. *1840:* Anyám az ingeket, én a' nadrágtartokat kőszönjük [Kv; Pk].

nadrágtisztíttatás curățatul/curățirea pantalonilor; Hosenputzen. *1853:* Nadrág tisztittatás többször 11 garas [KCsl 3 Berlini feljegyzés].

nadrágú vmilyen nadrágos; cu un anumit fel de pantaloni; mit irgendeiner Hose. *1591:* Apiok Janos, Thwrej[a], Cardinal vram eo Naga Jobbagia vallia ... Lattam ... hogi ez ket zekeres emberek Twrere az vamra be jeouenek, bezelletemis vellek. Az veres nadragu ember zekeren vala egi azzoni | Taligas Jstuan ... vallia, Latam ... ez Veres Nadrago (!) olahot, az ki fogwa vagion [Kv; TJk V/1. 107, 145. — [a]Türéből (K) való]. *1879:* Tolnai letette a doktorátust summa cum laude. Fél öllel nőtt meg ... Barátságos rettenetesen mindenki iránt ... Zsíros nadrágú, kócos hajú, lompos csizmadiáknak szorongatja kezét a piacon [PLev. 43–4 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nadrágzseb buzunar la pantalon; Hosentasche. *1602:* Mondro Jakabne ... vallya ... ezt latta hogy egyzer ket Awagy harom dutkat veot az nadragh sebibeol ky az Zabo Georgy [Kv; TJk VI/1. 598]. *1629:* az Kalma(n) Leorincz meniegzeiekor eő neki egy poharbol innia adua(n) az poharatis el uitte volt az Nadragh sebiben [Mv; MvLt 290. 143b].

nádralevél '?' *1842:* azan Borjányok állanak Kerek nádra levélből, vad Petresellyemből, Pipe hurbol [Dés; DLt 85].

Számba jöhet a 'repkény', valamint a 'pénzlevelű lizinka' jelentés (l. TESz mátra al.) – L. még CzF.

nádroncsolék nádtörmelék; resturi zdrobite de trestie; Schilf/Rohrbruch. *1815:* az el mult Tavaszon égy kéve Nádom el veszvén az Ju oklam mellől a nyomát éppen a Péter Mihály házához vittem bé, és benn a Házban is volt nad rontsalék, ugy a Nádom perjéjét is láttam [Mezőbánd MT; DobLev. V/883. 4b Szorduj Kracson vall.].

nádság nádas; stufăriș; Röhricht. *1753:* az Malomszegi erdő alatt valo Nádság [Kszeg; BfN].

nádsíp fluier de trestie; Rohrpfeife. *1631:* monda Czonkane, hogj meniel el s fuja fel egi nad sippal az Borsos Tamas seggibe (így!) [Mv; MvLt 290. 233a].

nádszál (fir de) trestie; Rohr. *1662:* Aegyptombéli nádszálhoz való támaszkodás [SKr 81 Tartalomjelző fejezetcímből]. *1664:* Bátorságosabb, jobb és idvösségesebb volna azért ez mi szegény hazánknak az Isten igéjébe letött és nyilván kijelentett útat módot követni, mint sem az izraeliták és Juda nemzete példájok szerént az Aegyptombéli nádszálhoz ragadozni [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1710:* A fővezér ... egy nádszállal a maga fejit vervén, úgy kiált vala: „Offat Millei Tuffai!" [CsH 200].

Sz. *1673:* a ki nádszálhoz támaszkodik, eltörik alatta s a kezét is megsérti [TML III, 446 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

nádszél a nádas széle; marginea stufărişului; Schilfrand. *1737:* Kenyeres János Réttyéig hoszszan egj darab nád szél [Dés; Jk].

nádtermés recoltă de trestie/stuf; Schilfernte. *1864:* azon ... nád termésért fizetek tizen három uj forintokat [Mezőbánd MT; TSb 27].

nádtermő nádas, nádat termő; pe care creşte mult stuf; Schilf tragend. *1724:* az az helly ... mindenkor Viz állotta, Nád termő Sátés helly volt [Egrestő KK; Ks 12/IV Sig. Török (50) jb vall.].

nádtoló ? nádvágáshoz használt szerszám; unealtă de tăiat stuf; (Schilf) Haue. *1679:* Nád tolyo eles vas, egyik nyeles rámas nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72].

nádvágás nádaratás; tăiatul stufului/trestiei; Schilfschnitt. *1758/1785:* Az egész To hellyen az Nád vágás magok szükségekre mindenik félnek[a] szabados légyen [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 296. — [a]A két osztozó fél mindenikének]. *1808:* még nád vágás előtt ezen kérdés előttem meg forgot [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11]. *1836:* mihent elfagy a tó azonnal a Nád vágáshoz lehessen fogni [Csapó KK; Berz. 21].

nádvágatás nádarattatás; tăiatul stufului/trestiei (cu lucrători); Schilfschneiden/schnitt. *1743:* a' Tokon valo Nád Vagatás, és a' Halas Tonakis halásztatása 'a Possessorok között közönségessé tétetik [Mezőrücs TA; Ks 14. XXXII. 4].

nádvágó kasza nádarató kasza; coasă de tăiat stuf; Schilfschneidesense. *1679:* Nád vágo Kasza nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 70].

nád-vektúra nádszállítás; transportarea stufului/trestiei; Schilfbeförderung/tragen. *1740:* ha requiráltatik Hadnagj atyánkfia ő kglme Tktes Kászoni Sándor Uram ő kglmétől, Nád vecturávalis subveniálhat Hadnagj atyánkfia ő kglme [Dés; Jk 543a].

nádvessző nádpálca; baston/băţ de bambus; Rohrstock. *1870 k./1914:* a contra-szolga volt a tanulók réme, mert megtörtént, hogy naponta 5–6, 8–10 alkalommal suhogott kezében a székrefektetett nebulók nadrágfenekén a hajlós nádvessző [MvÉrt. 8].

nádzsúp nádköteg; snop de trestie/stuf; Rohrbündel | nádfedél; acoperiş de trestie/stuf; Rohrdach. *1692:* Ezen malom ház a' megh-irt Tó végiben vagyon Boronafábol való ... nád suppal jól megh-fedve [Tóhát TA; BK Inv. 29]. *1732:* 'a Csűr ... Nád súppal fedett | a folyoso, vagj Filegorja ... 'a ház fedelitől külön Tornyosan szarvazott, Nád Súppal fedett [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. *1746:* Vagyan Ádámosan ... egj Cserefa Talpakra Sövenyből font Nádsup alá készült udvarház [Kük.; Ks 23. XXIIb] | vagyan égy jo modgyával kèszült Cserefa Sajto egész készületivel Kinek is Szinnye vagj Ereszsze Nád Suppal vagyan meg fedve [Ádámos KK; i.h.]. *1748:* 'A házát azután tornáczozák, fedék meg Nád súppal, hogy Ferenczi Uramhoz mene [Torda; Borb.]. *1754:* A Pincze felett nintsen semmi epűlet, hanem a' föld színitől fogva nád suppal fedett hijja [Uzdisztpéter K; CU]. *1776:* Valami Sitvei szászok ... Nád Zsupot Csinálván, hogy Üress szekérrel meg ne térjek, oda menék és azoknak nyomakon fel vakargatván az hulladékjakat, azzal jöttem haza [A.kápolna KK; BK].

nádzsúp-fedél nádfedél; acoperiş de stuf/trestie; Rohrdach. *1732:* egy kitsin élés Kamara ... Nad sup fedelit faragot elegyes, nyar, gyertyan és fenyő létzek tartyak [Nagyida K; Told. 11/70] | A föld pintze, az egész ház alatt hoszszan és keresztül, Csere talpakban vésett, sassok közíben, Csere deszkábol ki rakott, melynek a veteményes kert felé ki néző torka, gömbolyeg fakbol botozatt formán ki rott, rothadazott Nád sup fedele szinte le hull | A le írt háznak réghi Nád sup fedelit, Csere koszoru gerendákon ... 6. pár fenyő szarufái faragott fenyő létzekkel emelik [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

nádzsúpos fedelű nádfedelű; cu acoperiş de stuf/trestie; mit Rohrdach. *1712:* vagjon ... Nád Supos fedelű Csűr, melyben Csipelhet Csiplő Nro 8 [MNy XXXVIII, 56].

nádzsúpozás nádzsúppal fedés; acoperiş (făcut) din snopi de trestie/stuf; Bedeckung mit Schilfrohr. *1748:* az Felesége házát nem régen Tornáczczal és nádsupozással épitette Ferenczi Ur(am) [Torda; Borb.].

nafora misekenyér; anafură; Meßbrot. *1665:* Esküszóm azert enis azelő Istenre ki Attia fiu sz. lelek egy bizoni örök isten, Szűz Mariara Tizenket Apostalakra, es az sz. naforara es mind sz. napokra es böjtekre ... Hogy soha ennek utanna Nemzetes Bojer Sigmond vr(am) eöklme földeröl es neve alol el nem szököm [Récse F; Szád.].

nagajka tatárkorbács; cnut tătăresc/căzăcesc; Tateren/Kosakenpeitsche. *1736:* Az ifju legények, az kiktől kitölt, viseltek ezüst aranyos tollas buzogánt ... az kitöl penig olyan ki nem tölt, vas buzogánt viselt ... Az mely ifju legénytől az sem tölt ki, tatár korbácsot viselt, tamariskus fa volt az nyele, az két végin fejér csont vagy vékony hosszú nyelű két-három bog az korbácson; az hosszú volt, nohajkának hitták [MetTr 349]. *1753:* Tatar Korbats N. 1 Nosajka N. 1 [Marossztkirály MT; Told. 18].

nagy I. *mn* **1.** mare; groß. **A.** *bútorzatra, berendezési tárgyakra von. 1632:* Komanai Uduarhaz ... Vagion egy reghi

romladozott Swteö ház, melib(en) vagion két Swteö kemencze, edgyik kisseb, masik nagiub [UC 14/38 Kománai urb. 120]. *1653:* Harom fogas ket Nagj, Egi küsseb Giontarasok [Ilencfva MT; DLev. I. IIB. 12]. *1748:* Asztal Nagj és hoszszú keregded 1 [Nagyida K; Told. 11/95]. *1782:* Groff Házában illö asztal, Fogasak ... Szép Ládák Nagjabbak és kissebbek [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1849:* Egy kék festett ládo ... Egy uj fejér ládo nagy [WassLt].

Szk: *~ almárium. 1748:* Az Aszszony Házában gyantáros egy nagy almarium bé zárva [Ks XXVIII. 5. 8]. *1778:* Feketén festett fenyü Deszkából valo nagy Almarium [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18] ✱ *~ asztal. 1756:* párkanyozott jó nagj Asztal [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 17]. *1849:* nagyabb festett asztal [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. — Vö. a *nagyasztal* címszóval ✱ *~ ebédlőasztal. 1799:* égy ki huzo Nagy Ebédlö Bikfa Lábakan állo Négy szegeletü Asztal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *~ (fekvő) láda. 1629:* Egy nagy Eöregh láda aestimalt: tt f 2 [Kv; RDL I. 132]. *1631:* hoza Rado Peter az en hazamhoz egi nagi fekü ladat [Mv; MvLt 290. 262]. *1678:* egy nagj fekövö Ládát hosztak ide Gálfalvára [Gálfva KK; Ks 19/III. 35]. — Vö. a *nagyláda* címszóval ✱ *~ gyertyatartó. 1807:* Két nagy simma Gyertyatartó [Dés; DLt 378] ✱ *~ írókaszten. 1848:* Egy nagy Irokaszten [MkG Conscr.] ✱ *~ karosszék. 1788:* Fekete szattyánnal borított nagy hátas karos Szék [Mv; TSb 47] ✱ *~ kemence. 1747:* kivül fujtó Zöld mázu Nagj kementze [Borsa K; Told. 24]. *1814:* Egy Kül fütö avatag Nagy kementze Teglából [Mezősályi TA; RLt] ✱ *~ (könyves)téka. 1812:* (A hálóházon) belőll a' Conservatorium Ebbe találtatik egy nagy fejér kétfelé nyilo ajtojival Téka [Körtvélyfája MT; LLt]. *1840:* Nagy Könyves Theka 1 [Nagykapus K; KszRLt] ✱ *~ nyoszolya. 1637/1639:* Vagjon az elsö nagy szobaban egy Nemet Orszagy nagy Eöregh rakott menyezetes nyoszolya, az agy feoteol nagj fenn allo abroz tarto aitos almariuma vagyon [Kv; RDL I. 111] ✱ *~ szekrény. 1595:* Boczkai Wram ö Nagysaga 2. szekeren Sz. Jobrol hozotta be, pohar szeket, es egyeb ezüst marhat, nagy szekrenyeket [Kv; Szám. 6/XVIIa. 56 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *~ szőnyeg. 1764:* Négy szünyeg, égyik nagy öreg Szünyeg, más kettö közönséges [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2] ✱ *~ tükör. 1753:* Edgy nagy aranyas tükör tokostol [Záh TA; Told. 18]. *1819:* vagyon ezen Palatában négy meg áranyazott nagy tükör [Baca SzD; TSb 6] ✱ *~ váza. 1837:* Két nagy aranyozott Chinai váza [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 37].

B. *edényneműre, (házi) használati tárgyakra von. 1560:* Keth serlegh pohar Egyk Nagiob [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. *1679:* Üvegh Csesze, kisseb, s nagyubb nro 32 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 105]. *1687:* Adtunk ... Két Bétsi vagj Lengjel lakatot nagjubbat f 2 [Utl]. *1710:* Vagyon ... ónas korsó nagyobb és kissebb edgyik fedelével való [Küküllővár KK; DobLev. I/67]. *1765:* vettem Fazekakot, nagyobbakot, es aprobbakot [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. *1771:* Két vastagotska de nem nagy régi ezüst Tángyer [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.].

Szk: *~ bokály. 1733:* Nagjobb, és kissebb on fedelü czapas bokálly 2 [Marossztkirály AF; Told. 2] ✱ *~ bokálytál. 1714:* Egy nagj bokály tál [Kv; Pk 6]. *1783:* Negy Nagy öreg bokály Tál [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ *~ csatlós. 1845:* Egy nagy Csatlós kívül belöl mázos [Kv; MkG Conscr.] ✱ *~ cseber. 1592:* Veóttem Kadar Antaltol, ket Nagi eöregh chiebret az konihara f. 0 d 24 [Kv; Szám. 5/XIV. 130 Eppel Péter sp kezével]. *1625:* 1. nagi Czöbör ket kisseb [UszT 8a] ✱ *~ cserépfazék. 1789:* Egy nagy Cserép Fazékba cir(citer) 3. Kupányi szin Méz Rf 2. xr 6 [Mv; ConscrAp. 6]. *1797:* Két vedresnyi Nagy Cserép fazék egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16] ✱ *~ cseréptál. 1740:* Mázos nagy cserép Tál Nro 3 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 6] ✱ *~ csésze. 1756:* egy kijuggalt Czitromnak valo nagy Csésze [MNy XXXVIII, 208] ✱ *~ dézsa. 1636:* egy gyalogh szeek, konyhara ualo nagy desa [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ *~ ezüstkalán. 1773:* Két nagy Ezüst kalán [RLt]. *1797:* Nagy vásott ezüst kalány [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22] ✱ *~ ezüstkorsó. 1732:* Egy Nagy kávés ezüst korso Lot. 76 [Ks 10 Kornis Zsigmond lelt.] ✱ *~ ezüstpohár. 1736:* Megvolt némely uraknak tíz, sót némelyiknek húsz asztali szolgái is; azoknak nagy ezüst s három negyedfél ejteles ezüst pohárból adtak asztalnál innyok [MetTr 361]. *1744:* nagy ezüst pohar [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ *~ ezüsttálca. 1807:* Egy nagy ezüst Tátza [Dés; DLt 378] ✱ *~ fakalán. 1775:* Meregető nagy fa kalány [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. *1789:* 7. Kissebb és 2. Nagyobb Fa Kalán Rf — xr 3 [Mv; ConscrAp. 20] ✱ *~ fatál. 1694:* Harom nagy fa tal, s egy kitsin aestim. 15 [Kilyén Hsz; BLt 4] ✱ *~ fazék. 1598:* Nagy Eöreg fazakakat keözep zereot es Approkath ueottem tudom czjak harom forintra f 3 [Kv; Szám. 8/V. 110]. *1756:* Mázolatlan nagj ujj fazék [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13]. *1761:* Konyhára valo mázos nagj két fülü fazék Nro 27 [Vesszöd NK; JHb XXIII/31. 27] ✱ *~ kád. 1625:* egi nagiob kad vericzhez ualo [UszT 8a]. *1801:* A Palinka Házba találtatik Nyoltz nagy Kad [Héderfája KK; IB] ✱ *~ kancsó. 1748:* Öt ejteles nagy Zöld Kantso Nro 1 [Ks 8. XXVIII. 5 gr. Kornis Antal udvarházában] ✱ *~ kártya. 1742:* Öt Légely, Négy Liu, három nagj, és négy apro Kártyák [Pókafva AF; JHb XXV/58] ✱ *~ kávésibrik. 1812:* Nagyob Kaffes Ibrich [Györgyfva K; LLt Csáky-per 212. L. 3]. *1814:* Egy Nagy Kávés Übrik 34 Lott [Kv; Born. IV. 4] ✱ *~ kondér. 1745:* Nagy kandér, egymásba járó [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* Két nagy gazdalkodo Konder [MNy XXXVIII, 132] ✱ *~ kupa. 1595:* Egy Nagy eoregh eozwe Jaro Aranias kwpa M. 7. p. 15 [Zsombor K; SL] ✱ *~ lakat. 1595:* Mikor az sok loat haitottak vala az közep kapúj kö kertben: Ot az nagy lakatnak vaittak ki az feneket [Kv; Szám. 6/XVIIa. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *~ lapító. 1840:* Egy nagy lapitto [Dés; DLt 1039] ✱ *~ légely. 1767:* Nagy új Légelyek vas reteszekkel [Marossztkirály AF; Berz. 5. 38. P. 2] ✱ *~ leveses kalán. 1807:* 2. nagy leveses Kalán [Dés; DLt 378] ✱ *~ levesestál. 1802:* Két nagyobb, és egy kissebb leveses Tálok [Ne; DobLev. IV/858. 8a] ✱ *~ medence. 1837:* Habb verö nagy medentze 1. kissebb 1 [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 25] ✱ *~ meregető kalán. 1776:* egj nagj merengéto Kalány nro 1 [Mezósámsond MT; Berz. 17] ✱ *~ metélő deszka. 1813:* Nagy metéllö Deszka 1 Kis metéllö Deszka 1 [Veresegyháza AF; Told. 18. Toldalagi Kata lelt.] ✱ *~ önkanna. 1763:* Fogasok, Pohár-szék rakva vóltak ón Tál, Tángyérokkal, és Nagyobb, s kissebb On kannákkal [Kv; TJk XVII/2. 234] ✱ *~ óntál. 1627:* Egy nagy Eöregh On tal [Kv; RDL I. 132] ✱ *~ pohár. 1730:* Egy nagy arannyas Ürmös bornak valo Pohár kolomajzer(ne)k hijjak [Kv; Ks 15. LVIII. 6] ✱ *~ porceláncsésze. 1849:* égy nagyabb és égy kissebb ordináré portzellán Csészék [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *~ rézmozsár. 1789:* Egy Nagy Réz Mosár 92 Fontnyi, Vas Törövel edgyütt á 11 Font Rft 93 xr 6 [Mv; ConscrAp. 22] ✱ *~ réztepsi. 1744:* Igen nagj réz tepsi [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ *~*

rézüst. 1814: Egy nagy rez Üst ki van az oldala egy kisség jukadva [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor kúrialeír.] ✱ ~ *skatulya. 1668:* Az közepsö nagy skatullyaban[a] [Mk Kapi György inv. 11–2. — [a]Köv. a fels.] ✱ ~ *szapuló cseber. 1753:* Egy nagj hoszszuko szapullo Cseber [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1797:* Egy hitván nagy Szapullo Cseber [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22] ✱ ~ *tál. 1797:* Mázas Nagy Tál 3 [Bencenc H; Ks 3 Szásznyires III]. *1816:* Holitsi négy nagyobb és öt kissebb hosszuko Tál [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ ~ *téglázó réz. 1860:* Egy nagy 's egy kissebb téglázó rez [Kv; Végr.] ✱ ~ *tekenö. 1778:* Köz Czípó dagasztó nagy Tekenyü [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18] ✱ ~ *üst. 1801:* Két nagy Üst Sisakjával együtt [Héderfája KK; lB] ✱ ~ *üveg. 1832:* Két nagyobb és két kissebb üvegekbe Essentia [Sáromberke MT; TSb 26] ✱ ~ *vaskalán. 1802:* Egy konyhára valo nagy Vas kalán [Ne; DobLev. IV/858. 8b] ✱ ~ *vízespohár. 1789:* 2. Nagy Vizes Pohár Rft — xr 10 [Mv; ConscrAp. 4].

C. *ékszerre, díszítésre, dísz/kegytárgyra von. 1574:* Egy veres köw Arany giwrw vagion, azt hagiom Makray Miklosnenak annal nagiub ninczien keözte [Gyf; JHb XXI/12]. *1637/1639:* Egy bokor palastra valo Gyeongyös Turkeses Kapocsy, nagy Eöregh, nyom p: 39 [Kv; RDL I. 111]. *1728:* Cláris öv igen nagy és szép [Berz. 1. 10/32]. *1761:* Hajtö kettö, egyik nagy, a' másik kitsiny [Koronka MT; Told. 8]. *1766:* Ezüst Aranyas pézma tarto mélyb(en) vagyon rakva igen apro rubint hat darabb, jó féle gyöny (!) apro, es nagyob hét Szem [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1789:* ezen négy szem gyöngy nagyabb, a leg nagyabb kerti borso Szemnél [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1]. *1848 k.:* Két nagy, keszkenö akaszto finom arany tö [Kisesküllö K; SL].

Szk: ~ *aranyboglár. 1786:* Egy Arany övböl valo 4 hollyagos nagy arany boglár 24 rubint benne [Nsz; Ks 74/56] ✱ ~ *aranylánc. 1748:* Ada Nékem ... Korda Sigmondné Asz-(sz)onyom ... egy Nagy arany Lánczot [Szentk. Sig. Pálffi eccl. ref. Kányádiensis[a] pastor vall. — [a]Kányádi (U)] ✱ ~ *gomb. 1820:* öt nagy fillegrán Gombb [Mv; Told. 19] ✱ ~ *gránát. 1825:* 2 rendbeli arany lántz ... 1 sor nagy gránát [Kv; Pk 5] ✱ ~ *gyémánt. 1746:* egy nagy briliántirozott Gyémánt [Nsz; Told. 19]. *1762/1763:* Gyemántos Pászli, Melyben vagyon Öreg Nagy Gyemánt tizen egy [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *gyöngy. 1739:* Egj Rubintos Homlok Párta apro ès nagy jó féle Gyöngyel fűzve [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1776:* Tizen kilentz lapos és Zomantzos boglárok; egy egy nagy jó fele gyongy a tetejibe [M.köblös SzD; RLt] ✱ ~ *hím. 1728:* Egj kis keszkenö, körül elegjessen varrot, közepib(en) egj nagj him vagjon [Besenyö Hsz; SVJk] ✱ ~ *kehely. 1604:* Egy nagy kehely meliben vagion m. 6 p. 35 [Kv; RDL I. 77 Inv. eccl.] ✱ ~ *kö. 1679:* Egy nagy öregh kö Topasinnak hiják igen szép [MNy XXXVIII, 304] ✱ ~ *rózsagyürü. 1810:* Aranyból való nagyobb rózsa gyürü, Máramarosi szép fejér kövekkel ki-rakva [DLt 368 nyomt. kl] ✱ ~ *rubint. 1739:* Jó féle gyöngyes Párta hat arany boglár benne nagy rubintokkal kőzép szérü kása gyöngyel sinorozva [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1786:* Egy Arany függötske egy nagy rubint benne, és 19 kissebbetske [Nsz; Ks 74/56].

D. *ágy/asztalnemüre von. 1633:* Haloszerszam Juditnak jutot ... Negy vankos ki nagiob, ki kiszeb [Kv; RDL I. 103]. *1824:* Vagyon 15. Vánkos, 12 nagy 3-ma kisdég [Kanta Hsz; HSzjP].

Szk: ~ *abrosz. 1818:* Egy kamuka Abrasz ... Égy Házi Szövés nagy Abrasz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.] ✱ ~ *derékalj. 1658:* Egy Eöregh nagy mezitelen derekalj Est f. 3 [Kv; KJ]. *1787:* Két Nagy Derekaj hajastol [Mv; MvLev.] ✱ ~ *matrác. 1834:* Loszór az nagy Mátrácban [Kv; Born. F. IXe] ✱ ~ *párnácska. 1817:* 7. Kisebb és Nagy párnátskák hajastol [Varsolc Sz; Born. IV. 41] ✱ ~ *párnazsák. 1859:* Egy avaték nagy párnazsák [Bodok Hsz; MkG UrbKárp.] ✱ ~ *pihederékalj. 1801:* Két nagy pilhe Derakaly [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 2] ✱ ~ *pihepárna. 1832:* Nagy pijhe párna veres karmasin Grosdenaple selyem tokkal négy [HG Br. Brukenthal lev.] ✱ ~ *vánkos. 1766:* Négy nagy vánkosok [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.] ✱ ~ *vánkoshaj. 1625:* Nagy galler gyolczi wankos hai viseltek [Kv; RDL I. 126].

E. *ruhanemüre, lábbelire von.* **Szk:** ~ *csizma. 1819:* Egy Férjfi nagy Iplikes Csizmával el telik 1 nap meg keszittése 2 Rf [Torda; TVLt Birósági ir.] ✱ ~ *gyapoting. 1811:* vittenek el ... Egy nagy oláhos gyapot inget [DLt 629 nyomt. kl] ✱ ~ *kendö. 1830:* Egy nagy Himes Kendö [M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 196] ✱ ~ *keszkenö. 1674:* Egy nagy széles mataszával szött keszkenö [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt. — Vö. a *nagykeszkenö* cimszóval] ✱ ~ *kontyolófátyol. 1823:* Nagy, hoszszú, ezüstös kontyoló Fátyol [LLt Csákyper 601. L. 1] ✱ ~ *lajbi. 1802:* Egy Bolha szin Nagy öreg Moor Lajbi körüllötte lévö fél arany poszomántal [Ne; DobLev. IV/858. 3b] ✱ ~ *sarkantyú. 1730:* égy pár régi nagy aranyas Sarkantyu [Kv; Ks 15. LVIII. 6] ✱ ~ *szász párta. 1694:* Egy nagy Szász Párta [Kv; Berz. 2. 29/76]. *1695:* Egy nagy öregh Szász Párta [i.h. 27/29] ✱ ~ *zsebbeli keszkenö. 1816:* Fejér gyolts zsebbeli nagy keszkenyö ... 5 Rf 6 xr [Kv; Born. IV. 41].

F. *munkaeszközre, szerszámra von. 1636:* Szegeletre ualo czierép forma, hars fabul faragot, ki kisseb ki nagiub [Kv; RDL I. 109]. *1714:* az gyalom 47 öl akit eddig csináltak ha Ngodnakis teczik elég lészen 90 öll, mivell ez is ha száz ölös lèszen, igen nagy és nehéz fog lenni [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

Szk: ~ *ácsfűrész. 1744:* Edgy nagy áts fürész [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *bakgyalu. 1816:* Két nagy bak gyalu [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ ~ *csertöröl válú. 1787:* Timár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközök ... Egy Cser töröl nagy vállu Hf. 1 Dr. 2 [Mv; MvLev. 8 Tolvaj alias Varga Mihály hagy.] ✱ ~ *csigakötél. 1595:* Acz Boldisar eresztette ala az Ghemet, es az koúaczczal eggyüt vertek fel az vassat, és az nagy Cziga kötellel ismeg hellyere vonta [Kv; Szám. 6/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ ~ *eke. 1799:* A Nagy Ekébe valo Lapos Vasköddök vasával együtt | Egy Határt borozdalo Nagy Eke [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ ~ *eresztö gyalu. 1848:* Nagy eresztö gyalu két darab 15 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ ~ *faásó. 1837:* Nagy fa meg vasolt Ások [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *fonalvetö. 1851:* három jo osztováta hozá tartozoival — egy nagy fonal vetö és egy tekerö levél 10 borda elegyes joságuak [M.bogáta SzD; BetLt 2] ✱ ~ *fúró. 1830:* Nagyobb, és Kissebb Furu Nro 4 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748]. — Vö. a *nagyfúró* cimszóval ✱ ~ *fürész. 1750:* Nagy és kisdeg Fürész Nr 4 [Gyeke K; Ks 83]. — Vö. a *nagyfürész* cimszóval ✱ ~ *gyalom. 1760:* ezen Istallonak Tornaczaban találtatik egy nagy Szakadozott Gyalom [Szentdemeter U; LLt] ✱ ~ *gyalu. 1794:* Hordo Dongákat Gyalulo Taszitto Nagy Gyalu Vasával és Agyával [Tasnád Sz; CU] ✱ ~ *horgas fogó. 1756:* Vasalni való Nagj horgos fogó [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14] ✱ ~ *kádározó fúró. 1837:* Kádarazo szerszámok. Két nagy kádározo furu [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *kézvonó. 1795:* 1 Nagy kéz vono 40 xr [Déva;

Ks 95] ✱ ~ *kőhányó verő. 1824:* Egy nagy Kö hányo verö [Dés; DLt 424] ✱ ~ *kőlyukasztó (vas)csákány. 1805:* Egy kő likasztó nagy vas tsákány [Fiátfva U; MNy XXXVIII, 209]. *1813:* Nagjab kő jukaszto Csákány [Veresegyháza AF; Told. 18] ✱ ~ *köszörű. 1790:* Egy jó nagy kőszőrű karostol lábostol [Mv; MvLev. Czimbalmos Ferencné hagy. 4] ✱ ~ *kötőfejsze. 1745:* egy nagy kötö fejsze is volt a' kezéb(en) Zahariának [Szásznyires SzD; Ks Kocsis Márton (30) jb vall.]. *1794:* Egy nagy kötö féjsze Nro 1 [Gyalakuta MT; TSb 17] ✱ ~ *lécfúró. 1748:* Egj nagj Létz furu [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95] ✱ ~ *rodáló fejsze. 1749:* egy Nagy Rodaló fejszéért adtam den. 57 [Kiskend KK; Ks 70/51 Szám.] ✱ ~ *sajtó. 1654:* Egy nagy eöreögh Sajto [Vajola SzD; Ks Bánfi Anna urb.]. *1785:* Egy nagy Sajtö hozzá tartozandoval [Borosbenedek AF; SLev.] ✱ ~ *(takács) osztováta. 1717:* az Takacsok Haza, melyben van egj nagy Takacs osztováta egész keszülettel [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1778:* Egy Nagy Osztovata, Csörlő, vetéllő, és Borda nélkül [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18] ✱ ~ *üllő. 1743:* (A vasmíves cigányoknak) mű szerek nem lévén ... vevének kezekhez ... egy pár fvrot in flor. ött egy nagy öreg ülőt in florenis három [Árpástó SzD; Ks 17/LXXXV. 128]. *1837:* A Kováts Mihelybe ... Egy Szarvas, és egy nagy ülük [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *vasabroncs. 1748:* Hordo szorito nagy vas abroncs [Ks 8. XXVIII. 5] ✱ ~ *vasmacska. 1588:* Egy Nagy Eoregh wasmachka [Kv; KvLt Vegyes I/2. 24] ✱ ~ *vaspöröly. 1732:* (A konyhában) találtunk ... egy nagj vas pőröljt [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] ✱ ~ *vasverő. 1681:* Az ennekelőtte meg írt vas forrasztó koh előtt mingyárást vagyon egy nagy eöreg vas verő, melly is ... lehet egy másábul álló [CsVh 91]. *1814:* Egy Nagy elő utő jo vas verö [Mv; MvLev.] — Vö. a *nagyverő* címszóval ✱ ~ *verőkalapács. 1832:* Ujj-paraszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra ... Egy kis kalapács 24 xr ... Egy nagy-verőkalapács 1 Rf 15 xr [Bh; KLev.].

G. *állati bőrökre von. 1670:* Az minemő bőreket küldött Kegyelmed gyártani, azok mind rosszak ... Egy nagy bőr vagyon közöttök, úgy hallom bellein bőr [TML V, 153 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1849:* bőrök is vitettek Kolosvárrá Ciger nagy bör 28. Paraszt nagy bör 12 [Mezőcsán TA; Born. F. Ia].

Szk: ~ *báránybőr. 1764:* Sz. Margitai Tisztartom Betze Lajos itten Korodon[a] administralt ... nagy Fekete Lapadatura Barány bőretskét, Nagy Barány bőrt 3 ~ harmat [Ks 18. XCII. — [a]KK] ✱ ~ *birkabőr. 1842:* huszonkilentz nagy Birka Bőr és egy irha [Csekelaka AF; KCsl 3] ✱ ~ *kancabőr. 1736:* Dög bőrök nagy kantza bőr Nro 4 [Bongárd BN; CU XIII/1. 20]. *1756:* Nagj Kantza Bör, Bocskornak való 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29] ✱ ~ *kordován. 1726:* nagy veress kordovány nro 25 [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✱ ~ *lóbőr. 1792:* Nagy és Apro Lobőr 2 [Hadad Sz; JF 36 LevK 14] ✱ ~ *marhabőr. 1823:* Egy Nagy Marha bört hámnak éreljenek [HSzj *érlel* al.].

2. nagy befogadóképességű/ürtartalmú (vmennyi élelmiszer/ital tárolására/szállítására/kimérésére való); incápátor, voluminos, (care are volum utilizabil) mare; mit/von großer Aufnahmefähigkeit/Rauminhalt (bestimmt zur Lagerung/Beförderung/Ausmessung etlicher Lebensmittel/Getränke). *1592:* Ezek mind wy es Jo borok woltanak Niolczwan vedres hordoknal nagiwbbakis woltanak [Kv; Szám. 5/XIV. 378 Eppel Péter sp kezével]. *1629:* Egy három Abroncziu Kanna Nagiob Eytelesnel [Kv; RDL I. 146]. *1745:* Vásárbiró ur(am)ék vigyázatlanok vóltanak, és a piaczra á kezek alóll ollyan vékát mérni ki adtanak, melly a Szebeni vékával nem edgyezik, hanem nagyobb ... a vékákat corrigallyák [Torda; TJkT II. 25]. *1747:* Az ur Thesaurarius (így!) hordoi nagyabbak vóltanak [Ebesfva; Ks 83 Kopacz Péter lev.]. *1763:* jó szuszék nagy No 2 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23]. *1794:* a' mostani Dézma Véka mérettessék meg, és a' men(n)yiuel az Nagyobnak találtatik a' bé vett kőzőnséges Vékánál, az a' T. Salaristáknak potoltassék ki [Kv; SRE 317]. *1806:* melyet[a] az ő vékájával mértenek fel de az ő vékája nagyob az Falu vékájánál [KLev. — [a]Ti. búzát].

Szk: ~ *hambár. 1724:* (Van) egy nagy öreg hámbáris [Koronka MT; Told. 27]. *1732:* a Gabonásban lévő nagy Hambárban ... Tavasz buza ... Cub 29 [Szászsztjakab SzD; TSb 51] ✱ ~ *hordó. 1786:* Égy Allyas nagy hordo [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1823:* El kezdvén a' Boroknak le huzását ... ment 16. nagy Hordokra [Déva; Ks 106. 127] ✱ ~ *kas. 1729:* Öreg nagj font kas nro. 2 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 79b]. *1755:* Csös török buza ... két nagy, és két kisdeg kas [M.orbó AF; TGsz 35] ✱ ~ *katárka. 1752:* Csős Törökbuza tanáltatik hat nagy katarkába [Roskány H; Ks 76. IX. 2] ✱ ~ *szuszék. 1632:* Az Swteö ház megeít ... egy hozzu Suppal keöteött fedel alatt uagio(n) egy nagy eöregh ket szakasztasu szuszek No 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1748:* Fedeles jo nagj szúszek [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95] ✱ ~ *vanna. 1679:* Sös Tej Kissebb, s nagyub Vannaval nro 19 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 116] ✱ ~ *veder. 1793:* Valamely Gazdának szőlője Vagyon, ád a Nagy Vederrel két Véka Buzát [Lompért Sz; SzVJk 179].

Sz. *1701:* Vehetet volna nenem aszszony rollam peldat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza [BLt 9 Toth István lev. Ne-ről édesanyjához, Tóth Balásnéhoz Angyalosra (Hsz)].

3. tágas, öblös; mare, spațios; groß, bauchig. *1722:* Szekérben pedig mennél nagjabb, annál erőssebb [GyK. Wesselényi István ut.]. *1837:* jo nagy, erős szekér, négy ökör jöjjen utánna [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *bagázsiás szekér. 1788:* Egy nagy Bagásiás szekert vettem 42 [WLt Cserei Heléna jk 18b] ✱ ~ *bárka. 1735:* Vagjon ezen Tohoz egj Nagj Fenyő Deszkából csinalt jo Bárka [Tóhát TA; JHb XI/9. 28–9] ✱ ~ *börszekér. 1595:* Sennyei Pongratz Wram nagy örög Bör szekeret, terhessen az mint Lengyel Orszagbol jöt, hoztak 8 loúal [Kv; Szám. 6/XVIIa. 53 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ ~ *hajó. 1829:* az idő hideg ködös volt, tsak ugyan el jutottunk Ujvára, a' hol a' nagy hajo a' zaj miat nem járhatván egy 2 lovas szekérnek valo inkább csolnakba mind hajoba nagy bajjal által hoztak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ ~ *hintó. 1748:* Regi Modi Öreg Nagj Hinto Jo nro 1 [Koronka MT; Told. 37/29]. *1780 k.:* Esztergába metzet felhértzért a nagy hintohoz R. 1. x. 30 [Szászváros; BK] ✱ ~ *szán. 1796:* Egy Beres ökör utan valo Nagy Szán meg hasadozott Eplenyivel [Backamadaras MT; CsS] ✱ ~ *társzekér. 1780 k.:* Tsinaltam az nagy Tár szekérhez az első allyat R. 2 [Szászváros; BK] ✱ ~ *úti kocsi. 1732:* Egy nagy uti Veres kotsi [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34].

4. hosszú; lung; lang. *1574:* Seres Leórinch ... vallia ... Vuch Istvan kezebe volt az palcha ... Nagiob volt egi kapa Nyelnel [Kv; TJk III/3. 390]. *1583:* 16 Nouemb(ris) Az wyzet hogy el weottwk Czeoweknek valo fat nagiob seoweny karonal d. 32 [Kv; Szám. 3/XII. 5]. *1662:* Az Tanacz es Commendant Adatta Gerenda fakat[a] ... az Gerendakis nagjok uoltanak [Kv; SzCLev. — [a]A padlókészítéshez]. *1798:* rá akadék ... le

vágott nagj szal épületre valo fákra [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1824:* benn a Pintzébe ... Két nagy és két kissebb Cserefa jo ászók [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: *~ bot. 1778:* Berár Mitre az honya alatt lévö nagy bottyával mind a' Fogado körül járt, s leselkedet hogy valakit meg verhessen [Egerbegy TA; JF Turgyán Petre (65) zs vall.] ✱ *~ deszka. 1592:* Vettem az Colostrombol ... 31 nag' deszkat [Kv; Szám. 5/XIV. 56 Eppel Péter sp kezével] ✱ *~ dorong. 1779:* ellönkb(en) ki jövének, Kállo, Iosi, Fodor, és Szándor nevü Csigányok ... kegyetlenül nagy dorongokkal verven ütvén mi hozzánk [Záh TA; Mk V. VII/12 Gramma Onyiszija (30) jb vall.] ✱ *~ fustély. 1585:* Dienes Jstwan Bachy vallia ... Ez eggik fogoly legeny ... Rea megie(n) vala egy ighen Nagy fustellial [Kv; TJk IV/1. 477] ✱ *~ karabély. 1692:* Egy nagy Karabel ... Egy paraszt Karabéj [Szárhegy Cs; LLt] ✱ *~ karó. 1744:* lattam az uttzan Muntyan Iliát egy nagy karoval az Emberek között hadazni és az én Fiamra Vojk Mihailab(an) akadni [Szászbesenyö AF; Told. 3] ✱ *~ kötél. 1714:* Egy nagy öreg kötel [Kv; Pk 6] ✱ *~ lánc. 1709:* János a nagy öröglánczot ellopatta [SzZs 270] ✱ *~ pallos. 1791:* Nagy pallas [Nagyercse MT; Told. 36] ✱ *~ parasztbot. 1747:* Láttam Pap Mihályt ... nagy paraszt Bot vala a kezében [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] ✱ *~ rúd. 1600:* az battiais ... ream ieött Zanomra nagy ruddal ... famat le akarta rola wetni [UszT 15/75] ✱ *~ talpfa. 1581:* weottunk egy nagy Talpfat az Kamorakhoz Kyert fyzettúnk erete f. 1. d. 40 [Kv; Szám. 3/IV. 5].

Feltételezhető, hogy egyes adalékokban a címszó nemcsak hosszú, hanem vastag jel-t is hordoz.

5. vastag, vaskos; gros; dick. *1735:* oda jöve egj nagj csögös fával [Kvh; HSzjP Vén András (40) vall.]. *1754:* Cire onul egy nagy bolond görtsös bottal ... ugy úti fóbe az lovát hogy mindgyárt segre esék [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1776:* elsöbb útésivel a páltzám mindgyárt ketté hasadott, másodikszori útésivel a páltzámnak nagyob végit ismét meg üte [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28].

6. súlyos; greu; schwer. *1597:* Az Nimet Gialog hadnagy ... 5. szolgaiat widte louass Thamass 3 loüan szekerin huniadig ... Negy lw kellet wolna Mert Nagy Terhek wolt Neheszen widte el [Kv; Szám. 7/XIV. 81 Th. Masass sp kezével]. *1652:* Tizenket fontosnal nagyob kú golyobis N. 100 [Görgény MT; Törzs].

7. széles; lat, larg; breit. *1597:* Az kert feleóll pedigh, az I hazahoz vagio(n) nagiúb eósuény hogy ne(m) mint masúúa [UszT 12/37]. *1691:* Az épületek keörül léczből czenált kertek léuén, uagyon onnan ki járó két küs kapu és két nagyob keöteött kapu [CsVh 115]. *1730:* az Falu közepin le menö leg nagjobb és méllyeb árokban bé rugo kisded árok [Kv/Szind TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1772:* a' Mikes Urak Malmátol fogva a' enyimig a viz Sima tér hellyen jö, s a' Viznek az árkais nagjobb [Kük.; JHb LXVII/230]. *1789:* Vagyon egy Négy felé nagy üveg ablak [Ks 65].

Hn. *1590:* wagjon egy fwrez molnúnk Zetelakan az falún fellywl mely fwrez malom vagjon nagj arok new helyben [UszT]. *1626:* az nagj palo uegjenel [Szentgyörgy Cs]. *1684/XVIII. sz. eleje:* Az Nagy arok végiben egy Csegelly két vékás (sz) [Komjátszeg TA; AbN]. *1726:* Nagj Szekeres utczáb(an) lévö Telekjen [Dés; Jk]. *1729:* A nagy arok fejin (sz) [Hídvég Hsz]. *1751:* a Tó gáton alól és a' Nagy Árkon túl lévö kaszáló Tseglyetske [Koronka MT; Told. 31/4]. *1767:* a nagy kóves ut megett (sz) [Radnót KK]. *1798/1812:* Nagy Pallo véginél (k) [Búzaháza MT].

Szk: *~ országút. 1751:* közönséges Nagy ország uttyáig kitsinálván egy Metát ... bizonyos élö fákat meg keresztezvén [Koronka MT]. *1782:* a' Tisztarto ... el nyargala ... kaszássaihoz ... a' Szamos-Ujvarra járó Nagy Ország Uttyához [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 10 Juráth Ignáth jb vall.]. — Vö. a *nagyút* címszóval.

8. magas, magasra épített/emelt/rakott; inalt, mare; hochgebaut. *1595:* (A) ttakaczok ttornianall ju kj Egi folliam az szaniszllo Ell Hagattot ttoüara volltt az folliamon rigen Hid az varos ku falla mellet oda kelletett Egi nagi ttollttistt czinalllttatnom [Kv; Szám. 6/XV. 64]. *1662:* a vár kapuja napnyugotra a városnak[a] Péntekhely utcájára nyilnék arccal, és hogy azon kapu mellett délfelöl fekünnék a várnak legnagyobb bástyája, melly Új-, és ... Bethlenbástyának is hívattatik [SKr 583. — [a]Váradnak]. *1811:* ä Kozárvár felöl lévö parton tsináltassanak három tsapo gátok, melyek közül kettö nagyobb, és hoszszabb pintze gátok lésznek [Dés; DLt 19].

Hn. *1772/1812:* Az Nagy Gátban az Tanorok (k) [Kál MT]. *1776:* a nagy Gát véginél (sz) [Kiskend KK].

Szk: *~ gát. 1593:* veottem 12 karo fat viz fogasnak az Nagj gatt Silypheoz ... f 18 [Kv; Szám. 5/XX. 151]. *1772:* A Nagy Gáton kivül a Part meg tartására vagyon 4 Csonka Gát [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✱ *~ halmozás. 1826:* (A) Pintze helynek ... a határat határoza az Apor és az Baktsiak Erdejek két koporso forma ele Délröl ... 3rom Nagy Halmozasok esnek a Szélín [Albis Hsz; BLev. Vall. 2] ✱ *~ határkö. 1821:* a Kökösi Határon a Bántelkén a nagy Határ kö mellet egy más régi Malom hely [Kökös Hsz] ✱ *~ homp. 1802:* Hatarul vagyon ... egy Bokor tövére egy nagy Homp hányva [Vadasd MT; Told. 42]. *1807:* a Keresztes Bertzén levö Nagj Hompra fel fele egyenesen fel néz[a] [Szováta MT; Sár. — [a]A határ] ✱ *~ kalangya. 1844:* két ropant szekér szénát rakánk a' nagy kalangyából [Páncélcseh SzD; BetLt 1 Denes Petre (62) zs vall.] ✱ *~ kapuoszlop/zábé. 1774:* a' meg irt Erdőben Csere fákot vágtanak, kettőt nagy Galamb búvós kapu oszlopnak [Szénaverős KK; LLt Vall. 224]. *1851:* Az udvar keritése ... a' két cserefa sasok között lévö kapu hely tövissel van bé rakva, hol a' földön hever egy nagy kö kapuzabé is [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] ✱ *~ kémény. 1761:* (A kemence) kerekded vas kürtöje szolgál a nagj kéményben [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 501] ✱ *~ zsilip. 1771:* A' már meg mondott Gátnak hibái és jukai, ugj a' nagj silipnek el törött talpa miatt nagj jukak esvén, ugj a' több silipek tőbb dirib darab foltok lévén azoknak sok jukai között ... el ment a' viz [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 166].

9. nagyméretü; mare; umfangreich | tágas; spaţios; geräumig. *1589:* A scholaban a mester haza felet egy nagy kamaraba(n) az falt eggiüt altal vagattúk es aytot chynaltatúnk ... attúnk Keomiwes Peternek attol f. 1 [Kv; Szám. 4/IX. 16]. *1652:* Az Pincze nagy magas [Görgény MT; Törzs]. *1658:* Az Varbali hazaim felöl igh Disponalok ... Az Attyamtol Maradot ... Nagy szegelet haz felöllis teszek Illyen dispositiot [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1681:* Az kis bolthoz vagyon ragasztva más, valamivel nagyub keö bolt [CsVh 94]. *1717:* az Kis Sarosi Ns Udvar haz, tagasab, es nagyob az Hederfainal [Kük.; DobLev. I/108].

Hn. *1638:* az Nagy malomra menö Küs Köz [Mv; MvHn]. *1696:* az Desi Nagy malomb(an) [Dés]. *1796:* A Nagy Malamnál lévö Széllyen (sz) [Retteg SzD]. *1806:* A Nagy Malombába (sz) [Búzásbocsárd AF]. *1867:* A nagy fogado háta megett [Gerend TA].

Szk: ~ *audienciás ház. 1717:* Udvarház ... Deszkás tornaczu Tornaczan és hoszszu fojoson bé menvén, vagjon az nagj Audentiás ház [Abafája MT; JHbK XXXIV/20] ✱ ~ *audítórium. 1589:* foldoztattuk az nagy auditoriu(m)ba a kemenczet attunk attol Fazakas Simonnak f — d 10 [Kv; Szám. 4/IX. 11] ✱ ~ *bolt* tágas bolthajtásos helyiség. *1614:* Az nagy Boltban az szegenyek lakhatnak Inkab hogy nem idegenek [Kv; AggmLt A. 83] ✱ ~ *cselédház. 1753:* A Sajto szinnek eszak felöl való vegiben vagyon egy nagy tseled haz [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *csűr. 1699:* egy nagy öreg ket részben szakasztott, ket fioku ... csűr [Szentdemeter U; LLt] ✱ ~ *ebédlőház. 1774:* Vagyan a' Nagy ebedlő ház vagyis Palata [T; CU] ✱ ~ *ház* **a.** nagyméretű ház. *1716:* edgyéb epületek raita nem voltak az egy nagy házon kűűl [M.fráta K; Orb.]. — **b.** (tágas) elsőszoba. *1721:* latta Kali Nagy Simon uramot maga küssebb házába előbszőr annak utánna a Nagyob házába a meg nevezett aszszonyal hogy paraznalkodott [Kál MT; Berz. 12. 90]. *1798:* Az első nagyobb háznak három ... Üveg ablakjai vagynak [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. — Vö. a *nagyház* cimszóval ✱ ~ *hintószín. 1748:* égy nagy Hinto Szin ... Gabonás felöl valò Szegeletib(en) vagyon Czipò tartò égy nyári Kamarácska [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5] ✱ ~ *hiú. 1832:* A' Számtartoi Ház felett a' Nagy hiuban ... Egy Csomo motyó [Sáromberke MT; TSb 26] ✱ ~ *istálló. 1677:* epitettek egy óregh Gabonas hazat ... egy óregh szeker szint, egy nagy Istallot [Berz. 17. XII] ✱ ~ *kaszárnya. 1852:* a Nagy és Kis Kaszármakba renovatiok tétele [Dés] ✱ ~ *konyha. 1819:* jelen volt Groff Teleki Lajos ur, és Josef, sok emberekkel akik a' nagy konyha kőrül forgodtak [Remete Szt; Ks 67. 47. 28] ✱ ~ *pajta. 1694:* vagjon egj Nagj Pajta, avagj Istállo ket szakaszokb(an) | Talaltatott ezen Udvaron, in fieri, es elkeszülő félb(en) egj Nagj Uj Pajta [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János inv.] ✱ ~ *palota. 1594:* Az Nagi Palotaban Falra ualo oregh weres zeöniegh hitua(n) uagio(n) No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 32]. *1743:* Ezen nagj palotának felső padimentoma fenyö gerendákon ál, keskenj Székelj deszkábol valo párkányozásával edgjütt [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI] ✱ ~ *pince. 1744:* értünk a Palota alatt lévő nagy pinczére [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *szín. 1821:* Az Udvar hátulsó részin vagyon egy nagy Szin Fa oszlopokra tsinálva fa tseréppel fedve [Görgény MT; Ks 79. 222].

Sz. *1710 k.:* Hadzsi Musztafa bég ... tolmács nélkül proponálá a templomban a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz ... másként ha tökéletlenkednek, azt nyerik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál. Nevetve beszélték akkor ezt a napkeleti proverbiumot [BÖn. 553].

10. kiterjedt, nagy kiterjedésű; intins, vast, mare; ausgedehnt. *1588:* Az Balas Caspar feolde ... Esmet egy nagy eoreg feold ellenbe [Kv; Szám. 4/IV. 5]. *1625:* az J. orotta ky az twuisbeól az feoldet, falu feoldetis orotta hozzaja mert az az puzta szeoleő hely ne(m) Jgen Nagy vala [UszT 49a]. *1641:* Vagion az Berek alat egi nagy öregh föld [Csepegőmacskás K; SLt AM. 19]. *1727:* az emlitett irottvány ... nem volt nagjub egy buglyacska Szénára valonál [Középfva SzD; SLt 29. Y. 26 Volphg. Bunda (40) jb vall.] | vagjon egj Nagy halas Tojais, melljenis malma vagjon [Tóhát TA; BLt 11]. *1774:* Az utrizált földeket ... nem tudom meik volt nagyobb, s meik kissebb [Dálnok Hsz; HSzjP Emericus Andras (56) lovas kat. vall.]. *1777:* Igaz dolog hogj az haborus időkben oda recipiálták magokat, az hol leg nagjubb és Sűrűb Erdő volt [Révkőrtvélyes SzD; TL. Csotsán Demján (65) ns prov. és Nán Luka (56) vall.].

Hn. *1500:* quandam piscinam Nagtho appellatam [TelO II, 241]. *1503:* Az föd az nagy Tonal mellettem [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105]. *1504:* in piscina Naghtho vocata intra metas possessionis Zaah[a] appellate [TelO II, 269. — [a]Mezőzáh TA]. *1547:* locum Nagh wewlgh [Márkosfva Hsz; SzO III, 283]. *1590 k.:* Az chyere haton foglalta az varros feoldeth kit nagi feoldnek hynak [Szu]. *1592:* (Az erdőt) nagy mezeonek mondgiak vala hogy hiak [UszT]. *1607:* az nagj mezeoben (sz) [Szentimre Cs] | Nagj szegh fenekeben (sz) [Makfva MT]. *1623:* Ismetlen az Nagytonalis vagyon egy hold föld [Sszgy; BLt]. *1626:* Nagh liget [Szunyogszeg SzD]. *1636:* Nagy mál meget (sz) [Székelysztmiklós U]. *1658:* Az Nagy Tanorok [Mv]. *1676:* Az Nagy nyilan (sz) [Szentgerice MT]. *1687:* Nagy Lűgeth nevű helyben (sz) [Gyerőmonostor K]. *1692:* nagj Káka nevű heljben (sz) [Kökös Hsz]. *1698:* also hegyben, melyet nagy Szöllönek hinak [Budatelke K]. *1699:* Nagj orotvány alatt (sz) [M.zsákod U]. *1715:* Nagi Nil (k) [Kérő SzD]. *1718:* Nagj Nyárasban (sz) [Széplak SzD]. *1729:* Az Nagy Irotványban (k) [Bonyha KK]. *1732:* Az Nagj Térb(en) (sz) [Nagyiklód SzD]. *1740:* vagjon edgj nagj tőldgjes makk termő Erdő, mellyis Nagj Cserén(e)k hivattatik [Gyerővásárhely K] | A' Nagy Berek fejin [Sztána K]. *1748:* a nagj parrag nevű hej [Berekeresztúr MT; BLt]. *1754:* felső fordulo határban Nagy völgy nevű hejben [Backamadaras MT]. *1771:* 'A Nagy laposs oldalon (sz) [Körtvélyfája MT]. *1771/1817:* Nagy Gyertyánosban (k) [Bözöd U]. *1775:* nagy mocsárban (k) [Farkaslaka U]. *1781:* A Nagy Lokan (sz) [Petek U]. *1782:* a Nagy oldalon az Hidegségbe (sz) [Szu]. *1794:* a Nagy Széna fűben az erdő alatt (k) [Szászújfalu AF]. *1798:* a Nagy Nyil nevezetű rét [Nagykend KK]. *1799:* A Nagy Mező nevezetű Alsó Határon [Csomortán Hsz] | Nagy Tanorok (k) [Jobbágyfva MT]. *1801:* A nagy orotásba (sz) [Bibarcfva U]. *1815:* a nagy Szilben (sz) [M.bece AF]. *1830:* Felső Nagy mezön az Gödrös út véginél [Szentimre Cs]. *1857:* a felső határ Nagymál alja nevezetű dűlőben (sz) [Kissolymos U]. *1861:* A Nagy nyomásba (sz) [Bodok Hsz]. *1864:* Nagy vész mely régebben romlásos Erdő volt [Szépviz Cs; Pesty, MgHnt 13. 433a].

Szk: ~ *kaszáló. 1713:* A ... nagy kaszálo ... egy része halmos gödrös, és Vapa hupás [Elekes AF; CsS] ✱ ~ *kert. 1679:* Első Sütő Ház. Ez a Kis Udvaro(n) mindgiárt az Nagi kert ajtajahoz közel vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64] ✱ ~ *mező. 1604:* Vettem ... az lokban egy szakasz zenat az nagiúb mezeóben [UszT 18/96 Thomas Thanko de Zentegihazas olahfalu (35) pp vall.]. *1760:* La Muntyele mare, ez egy nagy mező ide is sokszor jönek Legéltetni [Hasadát TA] ✱ ~ *nyír. 1598:* Az az nagy nyr tilalomba volt | Az Tamas Janos kertitol fogua az roka mezőnel ment ala az nagy nyr kezepet az kert [Pálfva Cs; BálLt 81] ✱ ~ *oldal. 1648:* ezt az nagi oldalt Kouaczoczi Farkas szamara szantottak [Diós K; BálLt 82] ✱ ~ *rét. 1627:* Az Alsó forduloban ... tudok egj nagj retet kit tanoroknak hittak [Kelementelke MT]. — Vö. a *nagyrét* cimszóval ✱ ~ *szénarét. 1604:* Az Nagy szóló arant egy nagy szel szena Rhet [Jedd MT; BálLt 81] ✱ ~ *szőlő. 1769:* a Nagy Retes Szöllőnek innetső részinek hasonfele [Ne; DobLev. II/407] ✱ ~ *törökbúzaföld. 1792:* jöttünk A Csükmőgyben lévő Nagy Törökbuza Földre [Msz; MbK XII. 87] ✱ ~ *vágat. 1789:* A Magyaros alatt, a Nagy Vágattan lévő bokros Helly ... Két felé hasittodott [Kük.; Kp II. 25/112] ✱ ~ *vészvonás. 1758:* az Üvernek eszokrol valo felin nagy vészvonás volt, néhai Puskás Tamás uram posztitotta, irtotta

falu közönséges erdejiből [Ditró Cs] ✱ ~ *völgy. 1694:* azo(n) nagy Völgy ... az emlitet Tusoni utigh excindalodot [Mezőméhes K; WassLt].

11. kiterjedt területen fekvő; (care are o intindere) mare; auf ausgedehntem Gebiet liegend. *1674:* Kamuthi Farkas is birta örmenyest ... akkor a falu is nagyubb vala mint most [Mezőörményes K; JHbK XX. 20]. *1779/1785:* néhai Détsei István Vram Annya birt égy nagy tágos házhellyet [Torda; DobLev. III/596. 85]. *1799:* a' nagyobb hellységekben a' falus Biro, és Collectorok között szükséges képpen megkivántato Contrallorságnak fenn-tartására, mind az valamit a' Collectorok a' falu közönseges szükségére a' Contribuensektől fel-szedtenek a' Bironak, jelen létében meg-számláltassék [Kv; AszLt 2007 nyomt. gub-i körrend. 6014 és 6463].

Szk: ~ *falu. 1580:* Gabriel vram ... azt monda en chwdalkozom hogi illien nagi faluban illien zeginy iobbagim iütanak ennekem [M.palatka K; JHbK XIII. 27]. *1632:* miuel kiczin az falu, fel elessel tartoznak, nem ugy mint az nagy faluk [Korb F; UC 14/38. 60] ✱ ~ *kúria* kollégiumi nagyobbik udvar. *1870 k./1914:* nagy és kis curia, a kollegium nagy és kisebb hátsó udvara, játszó-tér, kifutó hely [MvÉrt. 8] ✱ ~ *udvar. 1679:* Kút, Az Nagi Udvaro(n), az Fas kert ajtaja mellet vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi Janos inv. 91–2] ✱ ~ *város. 1620 k.:* Ennek az nagy Egiptusnak az tengerre való fő portusa amaz híres-neves nagy Alexandria város. Ugyanebben az Egiptusban vagyon amaz rettenetes nagy város, azmelyet az régi historicusok Memfisnek írnak [BTN[2] 412, 414].

12. nagyra/magasra nőtt; inalt, mare; groß/hochgewachsen. *1586:* az Nagi fwben kazaiok Jgen teoreót Czigant vitettem ala ... fiszettem akkor nekie —/56 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. *1737:* A nagy Bikkes mellynek ... az Észkassa pedig igen szép nagy fákbol valo Bikkes [Nagyida K]. *1777:* Popa Juont ... láttam itten dolgozni, nagy élő fákot le vagdált [Dupepiatra H; GyK. Jank Makavej (46) jb vall.]. *1815:* Ez az erdő minthogy tserés bokros, nagyon el vagyon vagdalva, s tsak imitt amott láttzik benne egy egy Nagy fa [O.nemegye BN; Ks 77. 19]. *1847:* a korodi barátok erdeje ... imitt a mott makkot termő százados vén nagy fákbol ál [Méra K].

Hn. *1782:* az üveren égy nagy Gyertyánfa mellett [Nyárádsztlászló MT]. *1791/1796 k.:* Nagy Fákban (sz) [Aldoboly Hsz].

Szk: ~ *almafa. 1742:* egy nagy alma fára fel hágtak hogy az ágait le vágják [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6] ✱ ~ *bükkfa. 1808:* Mely fel szántot helyen egy meg aszszot Nagy Bikfa fen ál [Zágon Hsz; SzentkZs Beder Tamás (58) barátosi gy. kat. vall.] ✱ ~ *cserefa. 1780:* a' Nagy Élő Cserefákot szamszerint meg olvasván, azoknak hasonfele cedáljon a' Communitasnak [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 13] ✱ ~ *égerfa. 1844:* A Csúr kert kőrül a' szép nagy Egerfak ... a' nagy szelek ellen a' Csúr körül rakatott takarmánt oltalmazták levágattattak [Abafája MT; TSb 22] ✱ ~ *eperfa. 1818:* a Kertyében egy szélesen ki terjedett nagy Eperj Fa vagyon [Kide K; EMLt] ✱ ~ *fűzfa. 1745:* egy nagy láb ... Nap nyugot felöl valo széllyét határoztuk meg ... egy nagy Fűzfán [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5] ✱ ~ *körtefa. 1753:* Sárkányos fejében ... egy nagy élő körtvélly fa is van [M.nádas K; RLt] ✱ ~ *meggyfa. 1795:* 62 Cura nélkült tseplesz modra fell nött, nagyobb és kissebb megy fák [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 23] ✱ ~ *szilvafa. 1799:* Voltanak Valamelj Nagy szilvafák felesen [Aranyosrákos TA; Pk 7] ✱ ~ *tölgyfa. 1766:* értünk gyermek korunkban ... igen nagy és régi tölgyfákat [Szásznyíres SzD; Ks 33. II. 16] ✱ ~ *vackorfa. 1764:* Vagyon a' Cziberés nevű hellyen ... egy darab Kaszálojok ... az holott is a' Napnyugot felól valo végiben alol egy nagy vatzkor fában bé vágott kereszt találtatik [Hidalmás K; RLt 2].

13. magas, (környezetéből) kimagasló; inalt, mare; noch, hochaufragend. *1760:* (A határ) fel mégyen az Báldi keresztutig; onnet egy tsupra ki hág az ide valo Kerek Erdő nevezetű Erdőnek az szélin ... onnat le ereszkedvén az Csetelki völgyre, azon völgyőn jó darabig megyen, és fel hág egy Fetskés nevezetű nagy tsupra [Novoly K; BLt].

Hn. *1318:* (meta) ascendit alte ad unum nog berch [Bogáta SzD; BfO I, 44]. *1390:* in vertice montis Nogberch appellati [Kővár (Szt) tart.; DocV 389]. *1553:* Az Reth Nagy berczyen Solyomkun[a] Sterczye Peter fogassa volt [KCs. — [a]K]. *1630 k.:* Az Nagy Marthig [Mv; MvHn]. *1645:* az nagy mart alatt (sz) [Györgyfva K]. *1703:* A nagy Padban [Nagyiklód SzD]. *1715:* attunk ... az Nagy mortnál háram darabocska földöt [Nagylak AF; DobLev. I/89]. *1731:* A nagj halmon kivül [Kilyén Hsz]. *1733:* Az nagj padon (k) [Szentmargita SzD]. *1744:* a Nagy halmakig [Csöb U]. *1757:* A nagy kőszirtnál (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 78]. *1775:* az hatulso nagy Tzitzhegy nevezetű el pusztult Szölö hegybe [Dés]. *1792:* ama nevezetes Nagy Meszesen [Zilah; Borb. II hiv]. *1799:* a Nagy Kintses Dombon fejjül [Mv; MvHn]. *1825:* A' Nagy Martok alatt (sz) [M.lapos SzD]. *1864:* Nagy és kis Malató ... magas hegy, honnan 12 falut és határát ... beláthatni [M.valkó K; KHn 112].

Szk: ~ *domb. 1801:* (A tábla vége) az uton á(lt)al keresztül szakasztatott 's a nagy dombon lévö Táblához tétetett [Mezőbánd MT; MMatr. 369] ✱ ~ *kőszikla. 1768:* a pestere nevezetű Udvas nagy kő szikla alatt [Kszeg; BfN].

14. mély; adinc; tief. *1573:* Onofrius pellio et Margareta vxor sua Brassouien(ses) Iurati fassi sunt ... Zeoch palnak semy keolcege ne(m) volt, hane(m) fewaliat atta ely es vgi zerzet keolceget Nagi Sar Rwt Ideo volt mykor gialog ely Indwlt [Kv; TJk III/3. 182]. *1583:* Magiar Andras vallia ... meg haragwek ez Balint es ... az Nag Saron Igienest Altal Mene a' Kis Tamas hazara [Kv; TJk IV/1. 183]. *1780:* Ezen Földnek ... a' Felső szélin nagy szakadások, a' közepin pedig olly nagy él vagyon hogy a' mián sem szántani sem kaszálni nem lehet [Nagyercse MT; Told. 79]. *1816:* Fö Biro Noptsa Elek ur ... bé ment Hátszeg videkire, vgy hogy Hétfüre viszsza jöhessen, de a véghetetlen nagj ho, még eddig ki jövetelét meg akadályaztatta [Déva; JHb Jósika János főisp. ir. 45].

Hn. *1767:* a' nagy gőbbenőnél éppen a' marton [Mv; MvHn]. *1811:* A Nagy Gödőrben (sz) [Jobbágytelke MT]. *1818:* Az Also Nagy Gödőr véginél a' horgosba (sz) [Nagyajta Hsz].

15. bővizű, mély; adinc, mare; wasserreich, tief | megáradt; umflat, care a crescut (şi-a mărit nivelul); angeschwollen. *1592/1593:* hogy akkor az viznek nagj volta miat azt az Zigetecket keorniwl folta, Nem Jeohettek az eórizeók által rajta, hanem altal haigaltak ide rea [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1634:* Azonkozben fel indula Georgy Ispanne az utzán de igen nagy vala az viz, es az palon sem mere altal menni [Mv; MvLt 291. 27a]. *1701:* oly igen nagj vizek voltak sokszor ... hogj az lo megis uszhatta és usztais [Mv; Berz. 13. II/21] | Tudom hogy az kérdésben forgó hellj(en) két ághban foljt az Olt vize, mikor nagj volt a Viz [Ürmös NK; BNB V/9]. *1743:* az vizek nagyok levén senki által nem

jöhetet Medgyesfalvára [Marossztgyörgy MT; Berz. 17. XII]. *1843:* a' Zajzon vize nagy volt, 's gyalog megvizülés nélkül nem jöhettek által [Bodola Hsz; BLt 9].

Hn. *1350:* aque Nogzad [Marosillye H; DocV 118]. *1525–1568/1575:* fluuium Nagi pathak [M.valkó K; KHn 102]. *1604:* nagy patak bükit Abastfalui birodalomnak tudom [Abásfva U]. *1750:* A Nagy Érbe (k) [Papolc Hsz]. *1765:* Nagy patak Farán alol (k) [Kibéd MT]. *1781:* Nagy Patak fejiben (sz) [Etéd U]. *1792:* A' Nagy Patak neuü Martyán (sz) [Márkod MT; MMatr. 453].

Szk: *~ forrás. 1757:* Toldalagi Pál ... Veteményes vagy Tós kertye felöl bizonyos Nagy források lévén és a' Koronkai Nagj To felé folyván lé, azoknak is árkot ásni szükség [Koronka MT] ✱ *~ patak . 1841:* a' Firtusrol lejövö nagy patak jelenleg egészen azon ... birtokon foly [Etéd U] ✱ *~ víz* árvíz, áradás. *1582:* hyttak wala mynket az Coloswary Byrak es Tanaczy vraynk valamy vysz Thorlasnak meg latasara ... az vysz ... ky Arat vala az mezeore ... my nekywnk kartys mútatnak vala, de my nem mehetenk oda az nagy vyzteol [KvLt VII/42 a km-i konvent okl.]. *1793:* (A) kaszálok ... a' nyárád teres hellyen levö környekib(en) vadnak ... meg a' bugjáink(na)k is a mikor az nagy viz ot találja nagyobb részét el kárositja [Kakasd MT; DLev. 2. XIIIB. 16].

16. nagy erejü, erös; puternic; stark | nagy kárt okozó/okozható; distrugător, devastator; großen Schaden verursachend. *1560:* Az twznek Mogjarol. Mindenha egy arant kel a twznek eggny, es Ne legyen Igen Nagy, hogy az arany Meg ne oluagyon az cement porban [Nsz; MKsz 1896. 350]. *1600:* Az elott walo nap hogy ez a werekedes esett zapor eso és zel nagy indult wolt, s a nitotta megh a kaput [UszT 15/122 Isthwan Gyeörgy Hoggiay vall.]. *1722:* mentöl magassabb a' Gát, a' Viznek annál nagyobb esete van [Ádámos KK; JHb XX/27. 42].

Szk: *~ áradás. 1776:* a' Nyárádnak voltak olly nagy Áradásai, mint annak elötte, ugj harmad ideje Bugjánkot, szénánkot, Kalangjankot el hordotta [Backamadaras MT; Sár.] ✱ *~ árvíz. 1592:* Mihalj koüach ... wallia ... Emlekezem erre, hogi ammikor az nagi ar viz vala, megh annak eleotte veotte vala azt a hazat vgimint harmadfel eztendeouel Andras kouach [Kv; TJk V/1. 222] ✱ *~ dörgés-villámlás. 1761:* 16-ta Novembris igen nagy dörgés-villámlás lön [RettE 126] ✱ *~ égés. 1714:* az Ház a' Nagy égéskor el éget volt [Torda; JHb XV/41]. *1817:* Azonn Nagy égés ... egy Minutum alatt sok házakat el boritott [uo.; KvAkKt 363] ✱ *~ égiháború. 1704:* Az elmúlt éjszaka is igen nagy égiháború volt [WIN I, 113] ✱ *~ eső. 1796:* Itt körül sok és igen nagy esök jár(na)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.] ✱ *~ esőzés. 1748:* Mikor pedig szerfelet valo nagy essözés nem jár mindenütt meg kaszálhattyák[a] [Harasztkerék MT. — [a]A rétet] ✱ *~ fagyás. 1836:* (A szölöt) most is fedik, ha több hó 's nagyobb fagyás nem leszsz, még nem ártott eddig elö a' fájának [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.] ✱ *~ fergeteg. 1771:* Tavaj nyáron ... Bánátus felöl egy nagy fergeteg jövén, sok élö fát döjtett ki [Pánkszelistye H; JHb 93. XIX. 6] ✱ *~ földindulás. 1710:* nagy földindulások lönek[a] Erdélyben sok helyeken [CsH 312. — [a]1701-ben] ✱ *~ füst. 1609:* Mester Vram megh betegesult vala ... az Nagy fwst mia [Kv; Szám. 12b/IV. 126]. *1705:* a kemence rossz lévén, majd megfültunk a nagy füstben [WIN I, 626] ✱ *~ havazás. 1768:* Kosár Méhek Erogatioja. Circa 5tum et 6tum May nagy havazások és kemény idök miatt felettébb megromolván 4 el holt 2. meg maradott minden szaporodás nélkült [K; DobLev. II/390. 17a] ✱ *~ hévség. 1771 k.:* naponként bizony mint a' gyértya fogyok, mint a' fü és a' gyenge plánta a' nagy hévségben hervadok [Kv; Pk 2 Pákei Mózes lev.] ✱ *~ hideg. 1795:* meg jövén az nagy Hideg ... a' miat el döglettenek[a] [Msz; MbK 104. — [a]A marhák] ✱ *~ hóharmat. 1804:* a szürett tsekély volt, mivel a tavaszi nagy ho harmatt az allyátt a szöllök(ne)k ... mind el sütötte [Folt H; SLt id. P. Horváth Dániel lev.] ✱ *~ idö* viharos idö. *1596:* 28 Die Octobris, Az nagi felelmes ideonek miatta eo kegmek Tanachwl hogi azt wegeztek wala, hogi ... poenite(n)ciat tarchianak, es Regel es estwe ... az nagi harang zot halwa(n) a' templúmba gywlienek [Kv; Szám. 7/II. 29] ✱ *~ jégeső. 1796:* most szombaton egy hete mult itt Nagy jeg essö volt, a Szomos mellett Lévö gabonakat erössen meg rontotta [Baca SzD; TSb 24] ✱ *~ jégmenés. 1732:* Hidunk az elmult Teli nagy Jeg menes mia nagj ruináb(an) lévén [Dés; Jk 426a] ✱ *~ szárazság. 1797 k.:* Itt ismet nagy szarazság van mindent el pergel az Meleg [Banyica K; IB. Gombos István lev.] ✱ *~ szél. 1582:* 4 Oct(obris) Az nagy zeel az zakazokat igen megh hanta wolt [Kv; Szám. 3/V. 24 Lederer Mihály sp kezével]. *1844:* egy nagy szél a' gyümölts fákban sok kárt tett [Abafája MT; TSb 22] ✱ *~ szélvész. 1771:* Tavaj nyáron ugyan Banatus felöl hirtelen nagy szélvész támadván la Dimbul Zmidzi nevü Erdöböl igen sok élö fákat döjtett ki [Pánkszelistye H; JHb 93. XIX. 6] ✱ *~ tél. 1653:* 1635 esztendöben igen nagy ártalmas tél lön [ETA I, 146 NSz] ✱ *~ tüz. 1766:* ollyan nagy tüz volt é, és olly közel és hogy a mián gyulhatott vólna meg az asztag? [Sszgy; HSzjP vk] ✱ *~ záporeső. 1763:* Vége lön ezen esztendönek rettenetes nagy záporesövel, árvízzel és szélvésszel [RettE 158].

Sz. *1664:* Úgy vettem eszembe ez elötteni irásábül Kegyelmednek, mintha megijedkezett vóna Kegyelmed ... Az a jó hajós, a ki akkor tusakodik az habbal, az mikor legnagyobb szélvész éri [TML III, 169 Veér György Teleki Mihályhoz].

17. a szokásosnál nagyobb szemü/gumójú; cu boabe/tuberculi mari; mit Frucht/Knolle größerer Art. *1795:* a' fejér[a] sokkal bövebben terem, Gömböllyégebb, nagyobb és ez is igen jó [DLt nyomt. kl. — [a]Krumpli].

Szk: *~ borsó. 1735:* Hajatlan nagy borsó hat ejtelnyi [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ *~ lencse. 1725:* Nagy Lapos Lencse Mett I 1/2 [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv.].

18. hosszúra növesztett/hagyott; (lăsat) lung; lang gewachsen/gelassen. *1736:* Az nagy haj igen igen ritka volt, söt soha nem emlékezem, hogy ifju legényt nagy hajjal láttam volna [MetTr 354]. *1807:* Miska Janko, mintegy 60 esztendös ... szakálla nagy mintegy Olá-Papnak, és öszibe elegyedett [DLt 633 nyomt. kl]. *1840:* világos pej kantza ló ... nem igen nagy szerénnye jobbra hajló barna, egy kissé veressellik [Dés; DLt 1627].

Szk: *~ sörényü. 1761:* Fejér Fako fekete Farku Serénnyü, a negy labais terdig fekete, Bucefalus faja bellyeges nagy Serennyü örög kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13] ✱ *~ szakállú szitk. 1597:* Nemethi Mihalne Martha wallia. Az Veres Pal mostoha leanya zaiabol hallottam ... Jm vgimond nem nyughatom az bestie nagi zakalú kúrwafia agebtol [Kv; TJk VI/1. 84]. *1599:* Molnar Mihalyne, Orsolia Kobadfalui ... Kyssebik Vargha Balasne, Orsollia ... fatetur ... az apiat Wargha Palt, Nagy Zakalu Tolway kurwanak zitta Kys Thamasne [UszT 15/187].

19. túlzottan nagyméretü (a szokásosnál szélesebb/hosszabb); (foarte) mare; sehr groß (breiter/länger als gewöhnlich). *1695:* A masik szürke[a] ollya(n) Lengjél forma, igen szük faru, de a' fejé rettenetes nagy [Gyf; KaLt Apor

István ir. Récsey István kezével. — [a]Ló]. *1806:* a' kinek jo vastag czopfja vagyon, és nagy orra, mindenütt respectusban vagyon [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.]. *1807:* Száva Susannának ritkás nagy fogai vagynak [Dés; DLt 391 nyomt. kl]. *1811:* Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... elöll nagy fogai vagynak [Dés; DLt 50 ua.]. *1846:* Bá'sa Pistának ... szája nagy lepcses [DLt 1008 ua.].

Szk: *~ ábrázatú. 1811:* Bartha Josef ... nagy és tellyes ábrázatu [DLt 513 ua.] ✱ *~ farú/fenekű. 1593:* Borbara, zabo Jstuan deak zolgaloia vallia ... Niari Martonne azt mondotta az vranak Niari Martonnak, az te aniad vgimond, az az nagy faru, nagi fenekw bwueos bauos bozorkani kurua az ki az eordeogeoket vendegge hitta [Kv; TJk V/1. 333] ✱ *~ fülű. XVIII. sz. eleje:* A Ménlö körül ... ezeket kel observálni ... az melly Lónak borzos füle vagyon rut, az nagy fülü is alkalmatlan [JHb 17/10 lótartási ut.] ✱ *~ kontyú szitk. 1567:* dixisset Vargane Ewel, Kewzonik meg az ebek hogy tartottam wket ... Nagy Kontyw kuruanew [Kv; TJk III/1. 70]. *1631:* kuldustol let nagi kontiu beste hires kurua [Mv; MvLt 290. 234a] ✱ *~ seggű szitk. 1567:* Agatha vxor francisci Seres, se audiesse Quod ita dixisse ... Kozos Kurua Nagseggw [Kv; TJk III/1. 92]. *1644:* Hallottam azt Hogi ugia(n) fertelmesül szida ... ezt az Cziakinet, az mi az szaian ki fer vala, Nagi seggü Nagy valagu [Mv; MvLt 291. 406b] ✱ *~ szemöldökű. 1848:* Takáts Jósseff ... törpe termetü, barna ábrázatu, pofotyos fekete szemü, nagy szemöldökü, tonka orru [DLt nyomt. kl] ✱ *~ szemü. 1800:* Rètsei Elek ... veres ki-nézésü, kék nagy szemü [DLt ua.] ✱ *~ valagú → ~ seggű.*

Sz. *1744:* Azt mondá Nagy Márton ... hogy immár à Nemessek dughják az orrokot Szebenbe; mellyre én mondék, ollyant ne beszéllyetek, mert nagyobb Körme vagyon à Medvének, mint a Farkasnak [Köpec Hsz; INyR 45–6 Bocz András (80) pp vall.].

20. kifejlett; dezvoltat; entwickelt | nagy növésü; înalt, mare; von großem Wuchs. *XVIII. sz. eleje:* Az ki azért à Ménes tartásra adgya elméjét ... Mén Lovat igyekezek elsöben is Szépet, nagyot, és jó vérőt Szerezni [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710:* Az agar kölkek uram mar jo nagjok csak az hija hogi megh tanjthatnam eöket [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1771:* Sértes nagyabb 2 [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. *1774:* hosztam ... 60 Csirkét jo Nagyokat [Mocs K; KS Conscr. Veres Mihály (60) vall.]. *1781:* Bial bíka nagy 1 [Koronka MT; Told. 10]. *1826:* a nagy Anyák[a] szépek, Jok és megbaktak [Mv; Told. 7. — [a]Anyadisznók].

Szk: *~ ártány. 1786:* Nagy ártán öt [Bányabükk TA; MkG]. *1791:* Nagy ártan egy kannal edgyütt 10 [Küküllővár KK; JHb XIX/43] ✱ *~ berbécs. 1748:* Fejer nagy Berbécs Nro 6 [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb]. *1830:* Fekete Nagy Berbéts [Nagyikland TA; TLt 1748] ✱ *~ bika. 1790:* Talaltatott ... Két Nagy Bika [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1792:* Számos Nagy Bika 1 Negyed füre menö Bika 1 [Kályán K; JF 36 LevK 37] ✱ *~ bivalytehén. 1794:* Nagy Meddü Bival tehen Nro 7 [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1804:* 5. Nagy Bival Tehény [Hosszútelke AF; Kath.] ✱ *~ cáp 1748:* Nagy Cáp Nro 3 [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb] | Nagy Cáp 3 Esztendős Cáp 3 [Királyhalma NK; i.h.] ✱ *~ csirke. 1761:* Idei nagy Csürke 84 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1802:* Nagyobb Csirke nro 10 [LLt 60/1668] ✱ *~ disznó. 1584:* Kerekes Istwan vallia hallottam Az Zomzed Inassatol hogy ... latta volna a' varganét hogy egy Nagy fekete diznot feyt [Kv; TJk IV/1. 280] ✱ *~ eme. 1789:* Nagj eme Nro 4 [Mihályfva AF; JHb XLVI/2]. *1857:* nagy Eme egy éves 9 [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *~ gönne. 1786:* Nagy Gönne nro 11 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1815:* Egy Nagy fejér Gönne [Buza SzD; LLt] ✱ *~ harcsa. 1774:* a' két nagyobb Harcsa volt öt öt araszos [Szentdemeter U; LLt Vall. 138] ✱ *~ juh. 1752:* az el múlt télen 201 notin és nagy Juh döglöttek meg [O.csesztve AF; Ks 83] ✱ *~ kan. 1781:* Sertések. Nagy Kan 1 [Koronka MT; Told. 10]. *1798:* A Nagy kanok egy kanocskának bélit kiontván megőlettem a Cselédek(ne)k [H; Ks 108 Vegyes ir. 51] ✱ *~ kanca (ló). 1763:* Csitkozat egj Nagj Fekete Kantza ... Csitkozot egj nagj Pej kancza [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. *1768:* az a' Nagy Szürke kancza Lo ... Geleczén el dőglött [Zágon Hsz; SzentkGy Fr. Kovats (33) jb vall.] ✱ *~ kecske. 1819:* egy nagy ketske nyöstény ollojával nro 2 [Baca SzD; TSb 6] ✱ *~ koca. 1813:* Malatzzo nagy katza [Alpestes H; Told. 18] ✱ *~ kutya. 1806:* Azon Sertéseket hány kutyák kergették és martzongatták, bizonyoson meg mondani nem tudom, hanem nagy kutya ... tsak kettö volt [Dés; DLt 82/1810] ✱ *~ ló (marha). 1570:* polgar Myhal Also fyley ... vallya ... Menth oda az Zylwassy Imre kenezze, kerdette hogy ha lattanak egy Bwdoso lowat otth valahwl, Eo kerdette Mynemw az Lo, Azt Monta hogy egy Nagy kek lo [Kv; TJk III/2. 111]. *1824:* a köz osztályra maradott ménes állott 48. darab nagy lo marhábol [Dés; Újf. 1 Újfalvi Samu hagy.] ✱ *~ mag ló. 1798:* In Januario Februario et Martio a négy nagy mag Lovak, és Istálloba lévő 5 gyermek Lovak Consumaltak 25 kőből 2 véka[a] [H; Ks 108 Vegyes ir. 25. — [a]Zabot] ✱ *~ ökör. 1592:* Attiamnak es Balas öczyemnek az kett nagjob ökrett hagjo(m) [UszT]. *1797:* Négy Nagy ökrök, és két jármos Tulkok [M.igen AF; DobLev. IV/19] ✱ *~ pipe. 1731:* 14 nagy Pipéket vöttem Annyostul Flor 1 d 68 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51 Szám.] ✱ *~ pulyka. 1754:* Vagyon nagy tolyo Pujka 4 [O.kocsárd KK; Ks 84]. *1816:* Hat nagy pujka [Szamosfva K; Born. III. 33] ✱ *~ réce. 1789:* Nagy Rétze nro 6 [Branyicska H; JHb XXXV/65] ✱ *~ sas. 1639:* egi nagi Sas le szalla eleömbe [Mv; MvLt 291. 188a] ✱ *~ sertés. 1774:* Tavaj hizlaltanak itten az Udvarban 12 nagy Sertést, és 6. Süldöt [Mocs K; KS Conscr. 57] ✱ *~ tehén. 1792:* A Tehén Gullya. Számos Nagy Tehén 35 ... Negyed füre menendö Üszö Tino 9 [Kályán K; JF 36 LevK 37]. *1795:* Két Nagy Tehén, egyik ... meddö [Szárhegy Cs; LLt].

Vö. a *nagymarha* cimszóval.

21. magas termetü; de statură înaltă; hochgewachsen. *1639:* Kallai Giurkane ... Hallottam ... hogi egy nagy magas zeöldbeli emberrel ugja(n) Paraznalkodot volna, de nem lattam tala(m) az bizonsagh be hozza [Mv; MvLt 291. 188b]. *1761:* Hegyi Janos ... maga pedig edgy nagy fekete szeg ember [Mezőcsávás MT; TL. Dombi Dumitru (58) zs vall.]. *1779:* Gr. Bethlen Elek úr is megholt ... Három fia ... maradott. Az egyik fia katona, ketteje honnlakos, hacsak azok is katonákká nem lesznek, mert szörnyü annak termett magas szál emberek. Az atyjok pedig nem volt nagy ember [RettE 398]. *1823–1830:* Körmendi Gábor ... nagy ember volt, de erösen kancsal [FogE 89].

Szn. *1453:* Naagh Gergh [Kv; TT 1882. 532]. *1482:* Benedicto Nagy jb [M.zsuk K; TelO II. 148]. *1484:* Ladislaus Nagy Judex [Dés; DLt 63]. *1516:* relicta condam Nicolai Naghandras [Bh; BfO 465]. *1526:* Bolthosor Nagh [Dés; DLt 115]. *1531:* Antonio Nogi [Vh; DomH 116]. *1548:* Nagy Thamas [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20]. *1583:* Piroska Nagy ferenczne [Kv; TJk IV/1. 161]. *1589 k.:* nagi

mattias [Szu; UszT]. *1599:* Nagj Mihalne Ilona azzonj [Kvh; HSzjP] | nagi ferencz [Pocsfva KK; JHbK XIV/37]. *1602:* Nagi Bartalius [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1604:* nagi Janos [Gagy U; UszT 77a]. *1614:* Kys Nagj Georgj pp [Mindszent Cs; BethU 447] | Nagj Gyorgj lo feo [Ehed MT; i.h. 60]. *1620:* Nagi Balint [Szásznyires SzD; Ks]. *1633:* Nagy Thamas [A.venice F; Szád.]. *1695:* Szotyori Küsseb Nagy Peter [Hsz; LLt]. *1697:* Kissebbik Nagy Pál [Héviz NK; JHbT]. *1738:* Nagy Peti [Galac BN; WLt].

Hn. *1732:* Azon alol a Nagjak vize pro nunc uratlan [Aldoboly Hsz].

22. felnőtt; adult; aufgewachsen. *1589:* Eotweos Balasne Anna Azonj Deesen Lakozo ... vallia ... hogy be menek az hatulso kews hazba latam egi Nagi zolgaloleant hogi az agy melleol allapodek fel az puczokba [Dés; DLt 226]. *1770:* mindenkor jo dolog tehető Nagy emberek s Legennyek mentenek Vr dolgara [Babuca Sz; IB]. *1823–1830:* emlékezem, hogy irtozatos Maszkarások öltöznek Erdélyben, hogy még a' nagy Emberek is irtoznak tőllek; söt sok Gyermekeket rontott ki a' nyavalya miattak [FogEK 425].

Szk: *~ inas* felnőtt legény(ke). *1579:* En az keresztes hadkor nagy Inas valek [Altorja Hsz; HSzjP Nicolaus Biro jb vall.] ✱ *~ leány. 1630:* ez az nagj fogolj Leani ... egj katonaual viszet vűon be az Istalloba [Mv; MvLt 290. 197b]. — Vö. a *nagyleány* címszóval ✱ *~ legény. 1749:* Salak Pista beszéllette, hogy öket a' nagjobb Legények tanitották és biztatták hogj harangot lopja(na)k [Szásznyires SzD; MvRKLev.]. — Vö. a *nagylegény* címszóval.

23. idős, öreg; bătrîn, vîrstnic; alt, bejahrt. *1593:* Anna Azzoni, feierdi Balintne vallia ... Eo magais bezellette ferenczi Istvan, hogi eo neki nagi eoreg fiais vagion [Kv; TJk V/1. 383]. *1600:* Hallottam az nagy emberektol hogy a hon az chorgos pataka be megye(n) az Feier Nikoba (!), azon felliel az Feir nikonak az innekeö fele, Orozhegy felol walo fele, Orozhegy hatar, de en semmi bizoniost nem tudok [UszT 15/112 Gegeő Janos Ilkei (40) zabad zekely vall.]. *1604:* az ökreket oswat Janos az nagiob zolgaiara, Janosra bizta wala, hogi hoza lasson [Kede U; i.h. 77a]. *1682:* Nyíró Janos Ur(am) be jöve az házb(a) ket Aszszonynyal, az Nagyob Aszszony le üle [Kv; RDL I. 162 Frusina Czimbalmos aliás Bálás relicta vidua quondam Joannis Farkas (80) vall.]. *1850:* Gyogyszer Árus Ttes Roth Pál Ur(na)k, Kardos Josi nevezetű nagyobb Béresse meg verettetése tárgyában ... el kezdett ki nyomozatrol készült Jegyző Könyv [Dés; DLt 1320].

Szk: *~obb etású/idejű* vkinél idősebb. *1767:* hallom hogy a' ki itt Kökösb(en) született nálamnál nagyobb idejű ember sem esmerte Simon Pétert [Kökös Hsz; Kp IV. 242 Mattias Serester (40) lovas kat. vall.]. *1775/1852:* amikor a táján pasztorolta a Sertéseket a nállánál nagyobb aetásu Pásztorak mintegy parantsolva vagyis fenjegetődzve mondották néki mint kissebb Pasztornak hogy a Sertéseket az emlitett Irotványbeli forrásnál alább az Erdőben menni ne engedgye [BSz; JHb LXVII/3. 77] ✱ *~obb korában. 1808:* még egy Dajkánk is anyitt nem betegeskedett, mint ez, tsak a gyermeket féltem, hogy még nagyobb korába is meg ne sindgye [Buza SzD; JHb Jósika János lev.] ✱ *vhány esztendősnél ~obb* vhány évesnél idősebb. *1757:* nem voltam nagyabb ött vagy hat Esztendősnél [Antos SzD; Ks 9. XXXI. 20 Popa Gligor (36) unitus pap vall.] ✱ *vkinél ~obb* vkinél idősebb. *1648/1653:* Kötel Veró Thamas ... 25 esztendővel nagyob Henczel Lenartnall [Szénaverős KK; LLt]. *1753/1781:* Kun Gáspár ur nagyobb lévén jóval az öttsinél a Tutoratus alatt igen sokáig nem vólt, hanem az öttsivel meg osztozott [Pojána H; JHb LXXI/3. 216].

24. *kf* (testvérek/rokonok közül) a nagyobbik, idősebbik; (care este) mai mare în vîrstă (dintre frați); (unter den Geschwistern/Verwandten) der/die/das größere/ältere. *1641/1642:* Tar Mihalyne Desffalui Susanna nagiob ideös s nenye Desffalui Annanak [Mihályfva NK; JHb XXII/37]. *1701:* Az kész penzt is tartozik Balasi Boldisár elé adni, mint hogj nagjobb lévén nálla állott [Kissolymos U; BLev.]. *1776:* Négyen maradtak volt fiak ... Ez a Gábor[a] volt nagyobb [RettE 363. — [a]Haller].

Szk: *~obb atyafi(u). 1653:* A levelek Conservatiojaval tartozot Cseffej Uram mert nagyub Atyafiu volt es ... bennejs volt az joszagban [Ks 41. E. 31]. *1747:* Pavai Josef Vr(am) mint nagjob Atyafi fel álván maga es fen nevezett Testvér Attyafiai(na)k képekben excipial a' Testamentu(m) elle(n) [Torda; TJkT III. 171] ✱ *~obb fia vkinek. 1591:* az nagiúb fiam Gergeli menth volna oda ... Eö zida elózeris megh mynket ez nagjubbik fiam(m)al ketten ... or besteknek [UszT] ✱ *~obb leánya vkinek. 1758:* Tot Andrásnétól halottam hogy panoszalta volna neki Szekej Boldisar vra(m) hogj nagjob Leanja Maria el lopta ött Aranjátt [Aranyosrákos TA; Borb. II Nic. Ballo (54) vall.] ✱ *~obb testvér. 1810:* Én Béldi Lászlo mind nagyobb Testvér ugy találom hogy Antal etsém égy Embernel többet el nem adott [Bodok Hsz; BLt 10].

25. nemzedékviszonyító jelzőként; ca atribut referitor la generații; als Attribut im Vergleich von Generationen. **A.** *af* idős, idősebb; senior; älter. *1554:* Nagy Ethwes Jstwan. Nagh phylep Ferencz [Kv; Szám. 1/IV. 4, 16]. *1572:* az ket wth kozyth ... azth az nagy keminy peter fogta volth el [Gyerőmonostor K; KP]. *1584:* tudom hogy az Nagy Bor(nemi)za Ianos Biria vala azt a' hazat [Kv; TJk IV/1. 327]. *1607:* mikor az Bekes hada uala nagi Endes Giorgi Bech Imreh ura(m)nak keottote feiit [BLt 3 Hollo Antal (53) pp de Zent Simon[a] vall. — [a]Cs]. *1609:* Thormapatakot[a] Kendj Sandor es az nagy Chákj Istuan zallytottak megh Jobbagiokkal es birtak [Kv; KvLt Fasc. D. 44. — [a]SzD]. *1625:* Ot voltam enis mikor az Nagj Kornis Farkas, az Apamnak Orban Peternek ezt monda [Kénos U; UszT 181c]. *1627:* Kis Fancziali Janos. Nagy Fancziali Janos [Farkaslaka U; UszLt IV. 50. 54]. *1632:* Kis fazakas Balas ... az Nagy fazakas Balas Felesegetűl valo volt [Mv; MvLt 290. 72b]. *1640:* Nagy es kis Veres Ianos [Kudu SzD; RLt O. 5]. *1701:* nagj Balasi Boldisar. kisseb Balasi Boldisar [Kissolymos U; BLev.]. *1804:* Ezen ... Malmot ... Nagy Dosa Mihály Ur birván, szállott kisebb Dosa Mihály Urra [Makfva MT; DLev. 5].

B. *kf* 'ua.; idem' **a.** vn + kn előtt. *1573:* az nagiob Josa Janos [O.bikal K; KCs]. *1582:* Nagiob Mark Balynt [Uzon Hsz; Kp I]. *1597:* Nagyobb Fancsali Péter [UszT 12/115]. *1608:* Nagiob Vayda Mihaly Nemes Zemily [Dés; DLt 301]. *1614:* Nagiob kouach Simon jb [Zsákod U; BethU 183]. *1628:* Nagiub Szatyori Mihaly Lő fő ember [Lisznyó Hsz; BLt]. *1697:* nagjobb Karacsi Janos [Szentgyörgy Cs; CsJk 12]. *1699:* Nagjubb Gerenda János [O.zsákod KK; LLt]. *1710:* Karatnai[a] nagyob Konczei Mihaly [Hsz; LLt. — [a]Hsz]. *1771:* Nagyobb Siklodi Miklos ura(m) [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1796:* Nagyobb Kovács Péter [Csatószeg Cs]. *1804:* Nagyob Pál Péter [Firtosváralja U; Pf]. — **b.** vn + kn után. *1602:* Nagy János nagyob [Zabola Hsz; SzO V, 196]. *1620:* Kadar Georgy Nagyob pp [Gelence Hsz; BetLt 1]. *1666:* Sera Istva(n) nagiob [Ilyefva Hsz; BLt 3].

C. *ff* legidősebb; cel/cea mai în vîrstă; der/die/das älteste. *1792:* az ott vicinalt joszágban ... ismértem három rendbéli Mojzes Fijakat, Leg nagjobb, közepsö, és harmadik, Mojses János Uraimékat [Usz; Borb. II Maria Tordai Coniunx Agillis Michaëlis Szél ex. M.Sákod (60) vall.].

26. magas rangú, előkelő, rangos (a társadalomban fontos szerepet betöltő); distins, cu vază; hochrangig, vornehm, von Rang (in der Gesellschaft wichtige Rolle spielend). *1584:* Jacob Langh fatetur, Tudom hogy ... a' Bolond Azzonyt ... Barat Istwa(n) mierthogy Nagy ember vala eo vywe hozza, es ot hala meg ez Azzony ... Magtalan [Kv; TJk IV/1. 379]. *1657:* Bethlen Ferenc ... mindkét Rákóczi György fejedelemnek főhopmestere, tanácsa ... nevezetes nagy főember vala [KemÖn. 18]. *1736 u.:* Az szüleatyám, öreg Apor Lázár, nagy fő ember lévén, mégis a fia Apor András, Lázár, István ... ott Torján elmentek a faluban, a falusi közönséges leányokot husvét másod napján elvitték a vizre, megfeleresztették [MetTrCs 456]. *1823–1830:* Nekem Szendrei csak Bécsbe küldött egy levelet, nem is vártam tőle, mert nagyobb úr volt, mintsem nekem írjon [FogE 221].

Szk: ~ *báró. 1793:* ezén hellyén az régi Nagy Bárok tsinaltatta(na)k magos kö Lábakon a Templomb(a) altal járo Pallot [Kisrápolt H; JHb XXXI/36. 2] ✱ ~ *bojér. 1796:* Huszár Ferencz Nevezetü ember ... Bukovinaban valamely Katona Tisztnél szolgált és ottan is egy Nagy Bojért nagyon meg lopot [Füzkút K; BfR Gombos István ns lev.] ✱ ~ *família. 1775:* Jeles dolgot beszélnek egy ifjú úriember felöl most, akinek szép ifjú és nagy familiából való felesége, nem éri meg véle [RettE 354] ✱ ~ *földesúr. 1795:* A nagyobb Földös Urak Birodalmok nagyságához képest ki terjedett Allodialis Erdöket eleitól fogva birnak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7b] ✱ ~ *főrend-ember. 1736:* Kétfelé eresztős hintaja az köz és alábbvaló fő rend embernek ritka volt, mert azt tartották, hogy az olyan hintó csak az urakot és nagy fő rend embereket illeti [MetTr 373] ✱ ~ *mágnás. 1818 k.:* nékem ujságul mondották hogy a Püspök eö exeletiája (!) Ngnál volt sok Nagy magnásokkal edjüt s Nsgod Nagy bált adot [Kv; GyL. Székely István lev.] ✱ ~ *nemzet. 1710:* Kegyelmed régi ös hazafia, nagy nemzetből álló úr, s miért engedi meg, hogy egy olyan ember, mint Bánffy Dénes ... kegyelmed elöttt járjon? [CsH 110] ✱ ~ *posszesszor. 1704:* ahun két-három ház jobbágya volt valamely kuruc úrnak, azt a falut is felírta, jóllehet a nagyobb possessorok itt benn voltanak az öfelsége hüségében [WIN I, 208] ✱ ~ *rend* **a.** (előkelő) kiváltságos nemesi rend. *1677:* ez Hazának Tekintetes nagy rendekböl állo néhány számu hasznos fiai, és tagjai ... ölettettenek-meg [AC 209–10]. *1694:* Isten segitségébül sok nagy rendek praesentiájában váltottam gyürüt az mátkámmal solemniter Bodonban [IIAMN 334]. — **b.** városi magasabb rend. *1587:* Myert hogy az Ado zedeo vraim Altal panazolkodas leot, hogy az zegensegh megh hozna az Adot, ha penigh megh Nem hozna fogsaggal bwntetik, De az Nagiob renden valo vraim, feo keppen eo kgmek az zaz vraim, el kesue wgyekeznek adaiokat be Adnj ... Vegeztek azert eo kgmek hogy valaky lezen Aky az Ado fel vetese Napiatul foghwa eot hetig Adayat be Nem Aggya, vagy Nagy Rend vagy kisded rend, de fogtatassalis kenszerichek [Kv; TanJk I/1. 47]. — Vö. a *nagyrendü* cimszóval ✱ ~ *rész. 1709:* Tudom azt hogj az birosag felet virgas lön ... azt monda Papai Vram ... Lattjuk hogj az nagj részek meg tsalták, s el njomták az apro reszeket, mert az apro reszek töb birosághot viseltenek hogj ne(m) mint az nagj reszek [Gálfva KK; Ks S. 37–9] ✱ ~ *születésü. 1843:* (Varga Katalinról) beszélték az emberek, miként dicsekedett volna, hogy ő nagy születésü asszonyság [VKp 95] ✱ ~ *tekintetü. 1724:* Nagyob tekéntető Aszonyalis nem cselekette más azt, amit én vele [ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

27. kiváló, hírneves, híres; renumit, excelent; berühmt. *1575:* Thompai Simó Zentrontáson[a] lakik, az nagy had támasztó[b] [Barabás, SzO 311. — [a]MT. [b]Báthori Istvántól a kerelősztpáli csatában (1575. júl. 9.) legyőzött Bekes Gáspár párthiveként]. *1657:* Nehezen tartám meg életét Sliknek, ki nagy ember vala, nevezetes [KemÖn. 76]. *1710:* Ezeket akarám leírni a Zrínyi Péter leveléből ... hogy megtudhassa, aki ezen könyvet olvasni fogja, miképpen csalatott meg a nagy vitéz úri ember [CsH 88. — 1671-re von. feljegyzés]. *1811:* Keresztelö János ... Vólt ... A' Krisztusnak utát készitö Postája; ennél ... Az emberek között nagyobb nem született [ÁrE 177–8].

Szk: ~ *fejedelem. 1614:* Más az, hogy lehet ö[a] fejedelem, ha országa nem lészen, hiszem valamely fejedelem mentöl épebben tartja s ótalmazza országát, attól nagyubb s gazdagb fejedelem lészen [BTN[2] 74. — [a]Báthori Gábor]. *1653:* Die 11 oct. A nagy fejedelem Rákóczi György Fejérváratt meghal, és legottan a fiát ifju Rákóczi Györgyöt helyette inaugurálák [ETA I, 152 NSz] ✱ ~ *gazda* híres/ügyes gazda. *1753/1781:* Báro Josika Imre ö Nagysága ... az Oeconomiat igen jól folytatta mint nagy gazda, bora, buzája nagy mértékben volt [Algyógy H; JHb LXXI/3. 194] ✱ ~ *mester. 1880:* Olvasom most Dickensnek a Puszta házát. Szép nagyon, de ládd, nekem a nagy mesterek mellett is szépnek tetszik, amit te irsz [PLev. 80 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] ✱ ~ *orátor. 1823–1830:* Kovásznai nötelen életet élt, durva, darabos ember volt, és szatirikus, de nagy orator, nagy poéta, kivált deákul [FogE 74] ✱ ~ *pártoló. 1854:* Gróf Teleky Sámuel fökorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyerém, hogy ... az egyetemben tudományokat hallgathassak [ÚjfE 156–7] ✱ ~ *poéta. 1772:* Lázár János[a] ... Nagy poeta volt és sokan correspondeáltak véle versek által [RettE 288. — [a]Rá nézve l. i.h. 529].

28. vn (+ kn) előtt; inaintea numelor de familie (+ prenume); vor Familiennamen (+ Vorname): nagy hírü, kimagasló tehetségü; renumit, celebru, vestit; berühmt, von hervorragender Fähigkeit/Begabung. *1618:* Kamuti urammal ketten ... beszélgetünk vala, hogy mely igen elfogyott az nagy régi Báthori familia [BTN[2] 104]. *1657:* Az nagy Báthori István lengyel király mely igen királyi virtusokkal felékesittetett ember lött légyen, arról és hatalmas viselt dolgairól exstálnak historiák [KemÖn. 20].

29. hírhedett, rossz hírü, közismert; rău famat, deocheat, cu reputaţie proastă; berüchtigt, allbekannt. *1633:* estue feli nap vilag(n)all ki jöue az sombori Istua(n) leania es Tarcziaj Andrasne Bekessy Szöcz Mihalneual egiöt es hatra menenek ... Akkor mo(n)da Szabo Marto(n) nezd az bestie kurua leania most keriti el Aszoni nepekett ... az varasso(n) is ninczen az lelek kuruanall ... nagiob kürua kerittö Aszony [Mv; MvLt 290. 117a]. *1653:* Reggelre kelve hát úgy jönek bé az hadak s úgy hozzák öket szegényeket[a], mint valami nagy gonosztévöket [ETA I, 47 NSz. — [a]Báthori Zsigmond katonái a korábban szabaddá tett székelyeket].

Szk: ~ *huncut. 1808:* az én részeges Birámat fogtam elé, a kit magamis üsmérek, hogy Nagy huntzfut [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11]. ✱ ~ *kurva. 1631:* en sem uagjak nagjob kurua mint az ki imeuel amaval etket feöz az katonanak

MvLt 290. 232a] ✱ ~ *lator. 1655:* 23 magával jütt vala ki szombaton az legnagyobb lator személy s gyalogok kapitánya, kiket mi is megfogatánk [RákCsLev. 492 Rákóczi György anyjához]. *1756:* Ezen a' földön nagjob Lator, kurvalkodobb Molduán Vonyánál nem lehet [Galac BN; WLt Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.] ✱ ~ *orv. 1591:* Nyrelt Janos vallia ... az kapusiaknak ezek azt bezellik volt, es kerkettenek velle, minemw nagi orrok eok [Kv; TJk V/1. 137] ✱ ~ *ökör. 1780:* kétféle tisztséget ne viseljen senki, mint ... Kolozs vármegyében az az nagy ökör Henter János arendae perceptor s assessor is a táblán [RettE 409] ✱ ~ *tolvaj. 1725:* A my illeti az Diodiak ellen valo processust, az Rab el szalasztás iránt ... igen nagy tolvajt szalasztattanak [M.csesztve AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.].

30. mindenható, hatalmas; atotputernic; allmächtig. **Szk:** ~ *(Úr)isten. 1646:* az nagi Istennek szent kegielmeből az diuisio eppen ueghez menuen közzöttok minden fen allo dificultas el igazodek [Kv; RDL I. 133]. *1663:* dücsőíttessék az nagy Úristennek az ő dücsőséges nagy neve, az ki énnekem ilyen gyenge edényének, erőt és elmét adott [Kv; KvE 187 LJ] ✱ *Istennek ~ neve. 1676:* Az gyermek is negyed nap alatt igen roszszul volt; most mégis, áldassék Istennek nagy neve érette, jobbadon van [TML VII, 193 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

31. számos egyedből álló; mare, format din foarte multe persoane/animale; aus zahlreichen Einzelpersonen/Tieren bestehend. *1710:* Galga szultán is ... Gyalu felé indula ... semmi segitó seregeket a rend szerint hátul nem hagyván, hogy annál inkább nagyobbnak tetszenék tábora [CsH 236].

Szk: ~ *erő* nagy számú hadsereg. *1566:* 1566 esztendőben a vén Szulimán császár nagy erejét indittá ugy mint négyszáz ezer emberét [ETA I, 24 BS]. *1657:* az ellenség ezeknek vakmerő bátorságokból nagyubb erőt gondolván ... kénszerítteték elhagyni az énreám jüvő szándékot [KemÖn. 236] ✱ ~ *had. 1599:* 1599 Die octobris Mihaly vayda hawaselfeoldebeol Nagy haddal ky ieowen ez orzagban, Bathory Andras Erdely feyedelem az Nemessegel es orzagh nepewel Zebenhez elejben zalwan, ott ereos harczot tewen egy mas ellen, Az Erdely hadat megh gyeoze [Kv; TanJk I/1. 347] ✱ ~ *ménes. 1831:* A' Vizek között lévö égerfás, Füzfás berek, az hol a' nagy Ménes és Udvari Tehen Csorda szokott legeltetni [Megyesfva MT] ✱ ~ *sereg* nagy csoport ember. *1747:* a Sz: Mihalyfalvi lakosok sok számbol állo nagj sereggel fel készülvén, botokkal, vasvillákkal, tséppel, és hajgálo kövekkel magokat meg rakván ... elsöben edgj Tordai ... ember(ne)k egy posztomentejit ... el lopták [Torda; TJkT III. 165]. *1767:* nékunkis hirt adván az Sitár, ki jöttünk, és láttuk hogy nagy sereggel vágják erdőnket [Sárd AF; TSb 21].

32. vmiből jókora/jelentékeny nagyságú/mennyiségű; foarte mare/mult din ceva; von etw. große/beträchtliche Menge. **Szk:** ~ *darab. 1613/1689 k.:* a Templom környül vagyon égy nagy darab szánto föld [Jedd MT; MMatr. 305]. *1640:* egy nagy darab irotuani széna fü [M.köblös SzD; RLt 1]. *1775:* ezeken kivül nagy darab erdő is vagyon [O.vásárhely SzD; Ks 25. VI] ✱ ~ *(öreg) hold* nagy holdnyi (föld). *1622:* Vagion más Jarasban az ut mellett egi nagi hold feöld [Szépkenyerüsztmárton SzD; SzJk 2]. *1639:* egj nagj öreg hod föd [M.köblös SzD] ✱ ~ *nyaláb. 1754:* (A) Mlgs Groff Ur Csüres kertibol késo Setett étczoka egy nagj nyaláb szénát vagj szalmát vitt" [Betlensztmiklós KK; BKG. — "Álgya György] ✱ ~ *rakás. 1632:* Egy nagy rakas teőredezett Tegla [Komána F; UC 14/38 119]. *1652:* egy nagy rakás éppülethez valo faragot kü [Görgény MT; Törzs] ✱ ~ *tereh. 1694:* anak utana Egy idö jarva latam hogy Egy nagy téréh fat viszen ki az szolejéb(en) [Jobbágyfva MT; BálLt 50].

33. jelentékeny, számottevő; considerabil, însemnat; bedeutend, beträchtlich. *1563:* 1563 esztendőben jó száraz nyár lőn és száraz ősz; búzának és ócsu gabonának bővsége nagy lőn [ETA I, 20 BS]. *1737:* a Dos es az ... adatott Joszág közötti nagy differentia vagyon [Torda; TJkT I. 138]. *1753/1781:* nem hallottam ... hogy miképpen jöttenek bé ezen Gyógy vizére ennyi sok Possessorok, kiknek számok ha fel számállyuk nagy lészen [Máda H; JHb LXXI/3. 266].

34. mértéktelen; necumpătat, fără măsură; maßlos. **Szk:** ~ *ital* mértéktelen italozás. *1705:* Annak a nyavalyájának pedig okának adják a doktorok azt a kétszeri nagy italt, melyet itt Klára napján, és a generál Ludovicus napján ugyan a generálnál követett [WIN I, 527]. *1769:* Olyan haszontalan Embernek lenni ismertem Debreczeni Istvánt hogy a Nagy ital miat mindenit másnak adta volna [Kvh; HSzjP Susanna Szegedi consors Petri Ambrus (60) vall.].

35. súlyos/veszedelmes (betegség/járvány); (despre o boală/epidemie) grea/periculoasă; (Krankheit/Epidemie) schwer/gefährlich. *1599:* kęrde(m) ha faj az seb, s mo(n)da hogy faj, de azt el tyrhetne(m) de nagiub niaualia(m) uagio(n) annal, Az seb chak kichin uala [Kadicsfva U; UszT 13/110 Anna consors agilis Gregorij Thibald pp vall.]. *1600:* En Lazar Balas Kezdi Zekben Dalnokban mikoron volnek Istennek foksagaban, nagi betegsegben ... Testamentom szerint iratom fel ... kinek mitt attam [Dálnok Hsz; HSzjP]. *1705:* ma ... az úr csak hirtelen rosszul kezdett lenni ... nagy kinokban vagyon [WIN I, 524].

Szk: ~ *dagadozás. 1573:* Katalin Balog Jacabne Azt vallia hogy vgian kerdette Borbel Balintnet My dolog legien az Nagi dagadozas Rayta [Kv; TJk III/3. 115] ✱ ~ *döghalál. 1562:* 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy döghalál lőn ... ki miatt sok nemzetségek elfogyának a világról [ETA I, 16 BS]. *1647:* Thodora az Eószszel 1646 Esztendőb(en) szölö szedes tajb(an) bujdosek el az nagy Deőgh halalban [Ónok SzD; Ks 42. D. 23]. *1655:* Hallatik most, hogy nagy döghalál vagyon Magyarországban [ETA I, 160 NSz] ✱ ~ *forróság. 1649:* az szegény Kriskát igen betegen hoztam haza Beszterczerül ... igen nagy forosagba vagion [Szentbenedek SzD; Ks 101 Wesselényi Kata aláírásával] ✱ ~ *hurut. 1740:* Akaram kgdet levelemmel latogatni; kivanvan talaja kgdet kivant fris jo égességben mi ugyan meg vagyunk de igen erőtelenkedö beteges allapottal az nagy hurut Semmibe nem tavozik tölle a' Leanyomtol [Hadad Sz; WLt Árva Gálfi Susanna Wesselenyi Ferenchez] ✱ ~ *katarus. 1844:* most nagy Catarusunk van 's köhögésünk [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.] ✱ ~ *köhögés. 1851:* a' Lelkem Anyám fekszik, már 3ad napja fen huzot valami lopo hideget és nagy köhögést, de el gyengult és fekszik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ ~ *marhadöge. 1733:* in A(nn)o praesenti 1733 uyab latogato kezeit bocsátván Isten eo Felsége helységünkre, t. i. az nagy marha Dögét [Kilyén Hsz; MvRKLev.]. *1773:* 1747 és 1748 dik Esztendőben nagy Marha Dögi lévén [Szárhegy Cs; LLt 72/1971] ✱ ~ *mirigyhalál. 1572:* egykor Nagy myrigy halal vala [Dés; DLt 184] ✱ ~ *pestis. 1633 u.:* 1633. júliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ben is [Kv; KvE 166 SB]. *1653:* 1586 esztendőben volt egy nagy pestis, melyben sok ember

holt meg | 1623 esztendőben nagy pestis volt [ETA I, 40, 140 NSz] ✱ ~ *szívfogás. 1741:* menék az ajtora, és dörgeték, és Csiszér Adám Uram oda futván mongya, hogy ne dörgessek, mert az Aszszonyon Nagy szüv fogás vagyon [Megyesfva MT; Ks 184 LXXXVIII] ✱ ~ *torokfájás. 1653:* Azelőtt való napokban igen nagy torokfájás, hurut volt rajtam [ETA I, 153 NSz].

36. heves, erős; puternic; heftig, stark | hangos, lármás; zgomotos; laut/lärmend. *1705:* Azt is megkérdém, mind állhatta tegnap a lövéseket, kik is nagyobbak voltanak mint Ludovicus napján [WIN I, 539].

Szk: ~ *beszéd. 1633:* iol hallottam az magunk hazahozis az nagi beszedekett es kaczagassokat, de mit beszellettek ne(m) ertettem [Mv; MvLt 290. 126b] ✱ ~ *bőgés. 1629:* hallam az nagy beogest, melyre ismet fel kelue(n) ele jeouek ... es ugy latam aztan, hogy az Decurio ... minden felé vagot az Chyakannyal [Kv; TJk VII/3. 29] ✱ ~ *csetepaté. 1634:* azonba(n) nagy cziete pate esek, hallam hogy elegge szidak Bodrokit [Mv; MvLt 291. 29a]. *1698:* El menének az Cseléddel edgyüt s egy kevés vártatva nagy Csetepatéval elé jövének [Szászfalu Hsz; HSzjP Kűs Jánosné vall.] ✱ ~ *dördülés. 1653:* Meg kell hinni, hogy nagy dördüléssel vethette ki magát az olyan nagygyá a tengerből[a] [ETA I, 154 NSz. — [a]A kőhegy] ✱ ~ *dörömbözés. 1844:* hallottam hogy az utczán fügyektetnek (!) mit azonnal követett a nagy dörömbőzés, s tolvaj kiáltás is [Torda; KLev.] ✱ ~ *feddés. 1569:* Catherina Coniunx, petri farkas ... fassa est ... Janos deak nagy feddessel ment volna el, de ne(m) erthette Mit Mondot [Kv; TJk III/1. 172b] ✱ ~ *fenyegetőzés. 1839:* (A földet) az exponens aszszonyét meg szántottuk vala — s váro ur el barázdálta — bennünket nagy fenyegetődzések kőzőtt ki kergetett [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 8 Kőmíves Joseff (26) közlakos vall.] ✱ ~ *hangon* hangosan. *1843:* Nemsokára azután hallok nagy hangon kiabálni: Vivát! Vivát! [VKp 77] ✱ ~ *hejegetés. 1767:* Tudon hogy egy éjtszakának idején Nagy hejegetés, hogatás s szekér tsikorgás volt a' hátam megett [Kökös Hsz; Kp IV. 243 Joh. Kováts (50) pp vall.] ✱ ~ *hógatás* → ~ *hejegetés* ✱ ~ *húzás* heves verekedés. *1794:* Barátosi Josef Uram kezibe szakada a' Horvát Josef vram haja, és a' nagy huzásb(an) hanyotta esék Barátosi Josef uram [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt] ✱ ~ *jajgatás. 1638:* Egy olykor cziak nagy jajgatast hallek, aszomban ki Futamodam, s halla(m) hogy az Kupasne igen jajgat [Mv; MvLt 291. 151a] ✱ ~ *káromkodás. 1765:* (Murvai János) ki köszörült kardal fel fegyverkezvén ... nagy káromkodással ment az Actionált fogadoban [Torda; TJkT V. 259] ✱ ~ *kiáltás. 1583:* Nag kialtassal ki futa Biro Mihal felesege, es monda hogy Az vra az eo Zolgalo leankayat Eolebe Zoritotta volt [Kv; TJk IV/1. 141]. *1730:* nagy kiáltás is eset, mert magokot is majd agyon verték [Türe K; Told. 28] ✱ ~ *lárma. 1763:* kecség kivűl garázdalkodott, mert hogy bé ment csak hamar nagy lármát hallok ben a házban, s jajgatásokat [Nagyida K; Told. 9] *1843:* Ez előtt harmad idén kaszálás tájat ... egy vacsora tájt kifelé fogván — hallunk nagy lármát és villák őszsze csattonását a' kercsedi innenső Fogado felé [Bágyon TA; KLev.] ✱ ~ *lövöldözés. 1803:* még többen szinte egész Falustol ujra a' Ploptyisba jöttek nagy Lövöldözés közőtt [Mesterháza MT; Born. XVc 1/69 Szburtsa Nyikulaj (60) col. vall.] ✱ ~ *muzsikaszó. 1736:* Mikor ... az étket nagy muzsika-szóval behozták ... mindnyájan felállottanak [MetTr 383] ✱ ~ *nevetés. 1583:* Poko Peterne Anna Azzony ... vallia Hallottam Zaiabol Gergeli kowachnenak hogy Nagy Newetessel mondotta [Kv; TJk IV/1. 151] ✱ ~ *nevetség. 1823–1830:* Vacsora felett nagy nevetség lett belőle, hogy az az ember hogy hajtatott be az udvarba, s hát ez a bárónénak recreationis secretariusa, azaz udvari bolondja volt [FogE 163–4] ✱ ~ *puskaropogás. 1664:* az Tőrőkőkel az harczolasunk lűn az nagy kijatas puska Ropogasban [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4] ✱ ~ *riaszkodás. 1634:* en ne(m) mente(m) ki hazambol, azonban nagiob riazkodast hallek, ki tekintek, az pitvarombol az Janos Deak udvarara [Mv; MvLt 291. 19a] ✱ ~ *rikoltás. 1638:* En immar le is fekwttem uala az mikor is karaczon napia(n) estue Nagi rikoltas lón [Mv; i.h. 139a] ✱ ~ *sikoltás. 1730:* Radics Borbára Aszszony ... nagj Sikoltással ezt mondá a' Varro Asz(szonyna)k: Jaj bizony el vesztette Kgld ő Keresztet [Torda; MvRKLev.] ✱ ~ *sírás. 1582:* Vrsula consors St(ep)hani Hozzw ... fassa est ... az Zappan vczay Swteóhazban ... Az Bekenne Igen Nag' Sirast teót Es Nem titkolta senkiteol hog az eó leania terhes volna [Kv; TJk IV/1. 38] ✱ ~ *sívás-rívás. 1598:* hallam hogy nagy siúas riúas uagio(n) oda ky ugy menek kj [UszT 13/27] ✱ ~ *szitkozódás. 1573:* Nyreo Janos ... vallia ... semy kezy hozza hwzasat Nem latta Nyreo Andrasnak, Tompa Istwan ely Indwlt onnat Nagi zitkozodassal [Kv; TJk III/3. 77] ✱ ~ *szó. 1621:* Hallam ezt Pocz Istuantul, Nagy szoval kyaltia vala, hogy hamis az Deesi feő biro, mind az egesz tanacziual Egetemben [Dés; DLt 345]. *1787:* Birtalan Andrastol hallottam ... hogy nagy szoval fenyegeti vala Kováts Péter Uramot [Tarcsafva U; Pf] ✱ ~ *tolvajkiáltás. 1762:* hallom a' nagj tólvaj kiáltást, s házambol ki futék az utzára [Kóród KK; Ks XXXI]. *1765:* az kűrűl valo szomszédok supervenialván ijjedtekben nagy tolvaj kiáltással onnan elszaladta(na)k [Torda; TJkT V. 277] ✱ ~ *zaj. 1631:* enis ki menek keözikbe(n) az nagj zajra, hogj nezem my dologh [Mv; MvLt 290. 245a] ✱ ~ *zajgás. 1573:* Erzebet princz Martonne Azt vallia hogi ... eyel giakorta az Darochy Maioraba Nagi zaigas kialtas, hwyogatas volt, de ne(m) twgia kyk voltak [Kv; TJk III/3. 190] ✱ ~ *zenebona. 1726:* a tőbbire nem emlekezem a nagy zenebona miat név szerint kik hozták [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 2] ✱ ~ *zeréte. 1604:* Aztis tudom hogi mikor Sipos Janos az diznayt ki kery wolt, nagi Zöretet hallek [UszT 18/129] ✱ ~ *zörgés. 1631:* egjkor hallo(m) hogi iö Szantaj Ura(m), nagj zörgessel [Mv; MvLt 290. 257a] ✱ ~ *zúgolódás. 1807:* Pataki István eő Kgylme bizonyos Tordai kereskedők(ne)k ... a város piattzán fel szedett Szalonnábol Summáson ki akarna adni idegen helységre kereskedésből, melyért ezen városban panasz és nagy Zugolodás támadott [Szu; UszLt ComGub 1753u].

37. *átv* nagyfokú, erős, a szokottnál/vártnál erősebben megnyilvánuló; mare, puternic; hochgradig, stärker als gewöhnlich. *1584:* Enym wolna Annak az gyalazatya akyhez Ennekem leg' nagyob byszodalmam wolth az akartha teőlem el wezteny [Kv; TJk IV/1. 169]. *1602:* En hattam vala itt Colosuarott harom hellyen le tewén marhamat, Eggyket az Ouarban Segesuari Balintnénal avagy Timar Balintnenal, kit mikor ott hattam nagy ayanlassal fogatta hogy megh eorizj [Kv; RDL I. 73]. *1681:* egy nehany izben admonitusok voltak mi(n)d ketten, hogy eg mashoz nejarjanak Gyanusagh leven nagy hozzajok [Dés; Jk]. *1814:* a' mikor a' Czeh mesterné ugyan tsak sogorom ellen Barátosi Josef ellen fel szollalt; arra ... Barátosi igaz hogy azt mondotta: Azt a' Dolgot nem Todorára bizták, nem is ő a' Czéh mester; ezután osztán még nagyobb üldőzőbe vették Dobaiék ... Barátosiékat [Dés; DLt 56. 15 Nemes Dénes (42)

tímár vall.]. *1836:* a nyughatatlanság is nem ollyan nagy, hogy elviselhetetlen vólna [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.].

Szk: *~ barátság. 1557:* meg zolgalwk az mi Baratsagot k velenk mielt az borj vetelben bizom azt hithwk hog k nagiob Baratsagot tezen velenk [Gyf; BesztLt 59] ✱ *~ bátorság. 1710:* nagy bátorsággal leüle a székben[a] és szemit sem engedvén, hogy bekössék, bárddal a feje elütteték [CsH 90. — [a]Zrínyi Péter 1671-ben] ✱ *~ félelem. 1592:* effele dolgoknak gondůiseleset nem az zaz vraimra, hanem az Safar polgarokra zoktak biznj ... mierthogi az varos pinzeis eo kezekbe jar, az keossegnekis nagiob felelme, tartasa vagion eo kegmekteol hogi nem mint az zaz vraimtol [Kv; TanJk I/1. 190] ✱ *~ gyanú/gyanúság. 1651:* nem ismertek bizonyosson kik lehettek, de nagy gyanom vagyon, hogy Katta Istva(n), Katta Balas, es Koczis Gergelj voltak azok [Besenyő BN; Ks 41. B. 21]. *1756:* Matyas Juonra egesz falustol nagy gyanuságunk volt, hogy ördögi Mesterséggel, boszorkánysággal elő gonosz ember let volna [Vályebrád H; Ks 62. 22] ✱ *~ gyűlölség. 1800:* a' Testvérivel Barra Mihály Urammal nagy gyülölségben, s' keresztülködve élnek [Bereck Hsz; HSzjP Klára Jóseff (46) gy. kat. vall.] ✱ *~ hála. 1591:* Legelözzer nag' halakat adok az en kegmes Istene(m)nek, hog Engemet e vilagra teremtett, sok Jouaival meg látogatot [Gyf; BálLt 93] ✱ *~ harag. 1573:* Emlekezhetik .k. rea hogy mikor ... eo Nga Jobagiat feyeregyhazon[a] megh wertek woltt chak hamar az vtan megh jelentettem k.nek ezt az dolgot ... mert .k. jol erty hogy nagiob haraghis indul beleole [Sajó BN; BesztLt 3766 Horwat Myklos Nagy Sayoy Tyzttarto Thymar Gergely beszt-i bíróhoz. — [a]BN] ✱ *~ indulat* **a.** nagy(fokú) érzelem (jó- v. rosszindulat). *1671:* intők Barrabás Györgj uramot, ki nagy indulatokat viselvén Barrabás Péter uram ellen, el annyira, hogy ne talán halál következnék belőlle [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. *1775:* Az Aszszonyhoz is nagy indulattal és szeretettel viseltetett ő kegyelme [Peselnek Hsz; i.h. Josephus Rápolti (40) vall.]. — **b.** erős indulatosság. *1822:* Kretsun Nutzuj egy Kis Kártyába egy Kupa Bort vett magának, ezen Kártyáska borral Nagy tűzzel Nagy Indulattal, felém jött [KLev.] ✱ *~ méreg. 1694:* edes leányom talán még meg orvosolhatnám dolgodat Urad eo kelme előt, ha az nagy mérgedb(en) aláb hagynál [Torockó; Pk 7]. *1823:* mi meg iszonyodtunk a nagy mérgitől és káromlásától [Mezőbánd MT; DobLev. V/1070] ✱ *~ öröm. 1619:* Bizony, Kegyelmes uram, az volna nekem is nagyubb örömem, ha Nagyságodot kedvesb hírekkel örvendez(tet)hetném [BTN[2] 267]. *1710:* mind a fejedelem, mind a fejedelemasszony nagy örömben valának [CsH 158] ✱ *~ rettegés. 1578:* Miert hogy penig twz myat vagio(n) nagy rettegesse az warasnak ... keryk eó kegmek biro vramat tanachiawal, hogy az Capitanokat es tyzedesseket hywassa be, es zorgalmatos wygiazassra Inchye eoket [Kv; TanJk V/3. 158a] ✱ *~ törekedés. 1565:* Senyei Miklós foglyá esék a jancsár agának, kit király nagy törekedéssel megválta [ETA I, 23 BS]. *1597:* Acz lwkacz ... az Malom fele walo foliamon chinalt ket hidat ... igen Neheszen Nagy Torekedessel [Kv; Szám. 7/XIV. 107 Th. Massas sp kezével].

Sz. *1774:* amillyen nagyon felhágtál a' parasztsággal az ugorka fára, oly nagy gyalázattal le esel [Sajókeresztúr SzD; Becski lev. Becski Sigmond Becski Miklóshoz].

38. *átv* mély, mélyen átérzett; adinc; tief empfunden. *1619:* nagy az én hűtőm az én Istenemben [BTN[2] 375]. *1657:* kelleték Kegyelmedet írásom által meg találnom, mivel búsulással nagygyal vagyok, hogy uram ő kegyelme felől semmi bizonyost nem hallhatok [TML I, 59 Wesselényi Kata Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ bánat. 1562:* 1490: esztendőben Mátyás király meghal Bécsben, kit eltemetének a magyarok nagy bánattal és siralommal [ETA I, 10 BS] ✱ *~ bú/búsulás. 1648:* kivalt keppen amaz rosz harom Taxas falubeliek miatt vallok nagy butt [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Bolliokhoz]. *1737:* Nagy busulással voltam bizony azonis, hogy Ngod itt valo által menetelét az öszszel észre nem vehettem [Ne; TL. Onodi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz] ✱ *~ fájdalom. 1679:* én erővel keveset tehetek; söt nemis kivánok senkivelis izetlenkedni, könjű lett vólna kk hozzam jűni, es az dólgot meg jelenteni ... nem terjedett volna az emberek elöttis ennyi busulásom szivemnek nagy fajdalmaval [Ks 9. XXXIII Apafi Anna lev.] ✱ *~ keserűség. 1740:* meg irtam nagy keserűségemet, hogy az én kedvemet kereső kitsin fiam Sigo szintén 15 9bris meg halván 17dik napján eltemettűk [A.ucsa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez]. ✱ *~ szerelem. 1775:* (Szombatfalvi László és Toroczkai Ágnes) öszveszűrik a levet, szörnyű nagy szerelembe esnek [RettE 355] ✱ *~ szeretet. 1568:* az thw k: leueleth meg ertetthem, mellyeth, en thw k: nagy zeretettel, es kedwesen wóttem [Magyaró MT; BesztLt 29] ✱ *~ szomorúság. 1740:* (Meghalt) Nemes Várasunk Erdemes Hadnagja Nztes Dobolyi Márton kedves Atyánkfia ő kglme mindnyájunk(na)k nagj szomorúságunkra [Dés; Jk 533a].

39. nyomasztó, súlyos, terhes (nehezen elviselhető); apăsător, greu de suportat; (er)drückend, schwer ertragbar, lăstig. *1571:* mideon az ur isten orzagunk allapatiat es fejedelmunket kit eleonkben kell vennunk meg mutatia, az utan az my nagy el zenvedhetetlen sanyaru niomorusaginkat el fogiatkozasunkat ... ty kegielmetek eleyben es ertessere agyuk [SzO II, 322 a székelység foly. az ország rendeihez sérelmei ügyében]. *1650:* minek eleötte arra rendeltetett beöcziwlletes hiveink ad oculatam revisionem ki mehetnek ... supersedeállyon addigh azon Vár helye(n) valo kapdosastól, es valami nagyob alkalmatlanságra valo okot abból ne adgyon [Thor. XXI/5 fej.]. *1729:* Colonellus Ur(am) ir nékem égy Levelet ... hogy ... Serviczetis honnét tartoznak adni, tavally az Nemes Var(me)gye adott, elégg nagy aggravatiojával a Possessorok Joszáginak [Csicsókeresztúr SzD; Ks 83].

Szk: *~ adó. 1580:* Megh ertettek eo kegmek az Ispantol az haram falwn[a] valo zegensegnek nagy terhes es swllios adayat az Connumeratio myat [Kv; TanJk V/3. 232b. — [a]A város három jb-falujában: Asszonyfván, A. és F.fülén (TA)] ✱ *~ adózás. 1690 k.:* (A hódoltságot) az Ország eximalta volna az rendkivűl valo nagj adozastul [UtI] ✱ *~ drágaság. 1663:* Mivel azan Falu telyessigessen el eget ... nimelyek penigh az Pestis mia el holtak, az mostani valtozo allapotokb(an) a Poganyok es az nagy dragasagh miat el szegenyettek [BSz; RLt O. 5] ✱ *~ fogyatkozás. 1580:* Megh ertettek eo kegmek az kwlemb kwlemb fele fogiatkozast az Molnok kernywl ... felette nagy fogiatkozassa es kara vagion az keóssegnek az Molnoknak vezteg allassaba [Kv; TanJk V/3. 225a] ✱ *~ kár. 1559:* Ez el mult napokba az En zolgaim fogtak volt meg Eg' fw orrot ky kgmetek tartomanianak Nag kart tőt mind ez ideigh [Retteg SzD; BesztLt 24]. *1590.* az al peres ... engem nagy karba hozott [UszT] ✱ *~ kártétel. 1773:* a havason Károk esett Füvekb(en), mely károk meg fizetodett ugyan, de mostan sokkal több szekerek menvén fel ... tartottak több es Nagyob Kártételektől [Hesdát TA;

JHb II/3] ✱ ~ *kárvallás. 1592:* igi vegeztenek az viznek megh zallitasa feleol, hogi ... ne legien az varosnak ennelis nagiob karuallasa [Kv; TanJk I/1. 178] ✱ ~ *kisebbség* súlyos kár(vallás). *1746:* értettem, hogj kedves Eocsém Ur(am) Kantai Malmomban belé ment ... melyböl magának majd semmi haszna, nékem pedig nagj kissebbségem következett [ApLt I Apor Lázár Apor Péterhez] ✱ ~ *költség. 1571:* vadnak ... magok oltalmara epitett ereos Casteliok és Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakal zakalasokal porral goliobizsal valamennyre meg ereositettek volt [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez] ✱ ~ *nyomorúság* súlyos baj/nehézség. *1584:* Anna Huzar ferenczne vallia Ezt hallottam Kadar Ianosnetol ... bizony Zanhattia az Istenis azt Io Catalin Azzony ha illie(n) Nagi Niomorusagot chak az d 12 penzert kel enneke(m) zenwedne(m) [Kv; TJk IV/1. 274] ✱ ~ *romlás. 1808:* sajnoson érezzük, hogy ámbár Czéhunk erőss Privilegiumon fundáltatik, mégis annak nagy romlására Kontár Mester Emberek támadnak [Kv; ACLev.] ✱ ~ *saccoltatás. 1591 k.:* Az zegin megh romlot atiankfiay el fottanak akar my kichin Contributiot (is) Nagy zaccoltatassal es fogsagal exigalnak [Dés; DLt 233] ✱ ~ *szegénység. 1592:* Dauid Janos ... vallia Mikor Zep Balint, es Jstvan Apiostol Anniostol en nallam laktanak, tudom hogi elegh nagi zeginisegbe voltanak [Kv; TJk V/1. 293] ✱ ~ *szükség* súlyos helyzet. *1579:* Megh ertettek eo kgmek egez varosull az nagy zwkseget ky mind Iminnet s mind Amonnat az varosra Aradot [Kv; TanJk V/3. 201b] ✱ ~ *teher. 1578:* Megh ertettek ... Aztis hogy A ket Zaz forinto(n) az eo Naga zeky el maraztotta eo kegmeket, Nem akarwa(n) azert ennelis nagiob Terhet az varosra hozny seot meg Aztis meg zalytany ... vegeztek" [Kv; TanJk V/3. 175b. — "Köv. a részl.]. *1807:* a Kolos Monostori, és Kajántoi közönségek közelebb lévén a Városhoz ... hová tovább tőbb, és nagyobb terheknek hordozására, mások, vgy mint távulabb lévők felett, szoktanak kénszerittetni [Kv; KmULev. 3 gub.] ✱ ~ *vegzáltatás. 1709:* nagj vexaltatassal s ednehany izb(en) valo reajok s meg reajok valo küldes járas után ednehany forint Sum(m)at extorquealtanak rajtok" [Fog.; KJ Fogarasi János lev. — "A jb-kon].

Sz. *1590:* varosul kerik eö kgmeket az Serelmeseket, hogy ... Ne hertelenkeggienek Az zeghenj keossegre bozzusagbol kichin zikrabol Nagy Niawaliat Ne hozzanak ... Wdeowel eo kgk ... talalnak modot benne [Kv; TanJk I/1. 142].

40. nagymértékben elítélendő, vkit súlyosan sértő (cselekedet/magatartás); (mai) mare, de neiertat; (Tat/Verhalten) in großem Maße verdammens/verwünschenswert, jn schwer beleidigend. *1586:* Vaida Georgy vallia Zememmel latta(m) hogy egy keomiwes legheny chechezy vala ez orsoliat, de Nagiob vetket Ne(m) latta(m) ez kis Jaczasnal [Kv; TJk IV/1. 570]. *1797:* a' Mlgs Ur akkor le huntzfutozta disznozta, büszke és tejes szájunak mondotta, ezeknél nagyabb szitkok ott nem fojtak [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

Szk: ~ *bün. 1573:* Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... Annyam tehetet volna erreol ő neky vagion Nagyob Bwne Ebbe(n) [Kv; TJk III/3. 198] ✱ ~ *gazság. 1653:* Teobbi keozeot irhatom kegyelmednek aszonyo(m)nak busulasatis Damokos Vra(m) embertelensege mia, noha nem illenek talam megh irnom de nem turhetem az eo nagy gazsagat [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz] ✱ ~ *tolvajság. 1788:* Ezen Hantzo Tzigány ennekelőtteis holmi nagyobb, és aprobb tolvajságaiért gyakoron itten rabságat Szenvedett [Teke K; KLev. a tekei városi tanács Species Facti-ja] ✱ ~ *vétek. 1644:* oly Nagyj vetket czielekedeot Az az legeni hogj Nagiot Erdemlene [Mv; MvLt 291. 428a].

41. fontos, jelentős; important, insemnat; wichtig, bedeutend. *1600:* Noha az Tanuknak vallasibol eliceal hogy Menihart deaknak halala az zekernek el deolesse miatt teortent, De mjwelhogy ... az el deolesre nagy okot az Nemes ember kwchyajs Adott, nem tekinthet arra az teorweny hogy zanzandekkal deolteotte Balinth vgy el az zekeret hogi Menihart deaknak holta teortennyek [Kv; TJk VI/1. 390]. *1607:* legh nagiob gondolkodasa ez Nag(na)k, kyt talam az elöt kellene p(ro)ponalny az vraknak, hogy keszen legyen eö keglmek egez orszagul es Jelen az testnek" fogadasara [Törzs. — "Bocskay István Gyf-ra viendő holttestének] *1619:* Harmadik oka, ki legnagyubb, hogy látja Nagyságod az ő állapotjok mely változó [BTN[2] 192]. *1676:* Hallgatva sok dolgoknak nagyoknak mehet jobban is végére [TML VI, 223 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

Szk: ~ *dolog. 1540:* Banfi lazlotul és Miklostul neminemw nagj szwkseges dolgaymert kertem harom szaz forintot [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1573:* Giarmaty Imre hity vtan vallia hogi ... egy Eyel Lampassal Ieot volt eohozza egy leany fely keolty es kery Azzonia Kapa Antalne zowawal hogy az Kapa Antal hazahoz Menne, Mert Igen Nagi dolga volna vele [Kv; TJk III/3. 55] ✱ ~ *járás. 1604:* nekem wgian nagi Jarasom uala oda weczkere, nemis akarom wala hogi En oda Tarsal Jariak, de hat wtanam futot gaspar [Rava U; UszT 18/139] ✱ ~ *jel. 1705:* Havasalföldében mindenütt a berbécseket a törökök számára igen szedik, amely a török hadakozásának nagy jele [WIN I, 413] ✱ ~ *kérés. 1808:* Kedves Sogor Aszszonyomot ölellem csokollom Egy más Nagy kéréssemel is terhellem kedves Sogor Uramot [Szentmihálytelke K; BetLt 4 Nemes Anna lev.] ✱ ~ *szolgálat. 1740:* ha okát nem adhattya mulatságának, vagy Város dolgáb(an) forgolodot más ehez hasonlo nagy szolgálatb(an), az illyenek(ne)k Excusatiojok lehet" [Kv; FésCJk 72. — "A céhgyülésről való hiányzásukért] ✱ ~ *ünnep(nap). 1584:* Vasarnap, es Nagy Innep Napokon, prędicatio es az Ceremoniaknak ell vegezeseigh semmy felet ne legien zabad Arwlny [Kv; KvLt Vegyes III/5]. *1805:* a Pápista atyafiak(na)k Nagy Innepjek [Ördögkeresztúr K; Somb.].

Sz: *a kicsid dologból szoktak ~ dolgot indítani. 1573:* az kichid dologbul zoktak esmet nagy dolgot Jndjtanj [Szúv; BesztLt 3750] ✱ *kiseb dolga/gondja is ~obb annál. 1632:* ennekem most kisseb gondomis nagiob annal [Mv; MvLt 290. 62b]. *1711:* kisebb dolgunkis nagyobb nékünk ennel [Ks 96] ✱ *vmivel ~obb tüzet gyújt. 1620:* Szkender pasa és Gáspár vajda az Porta indításából kezdette az practicát, ki felől ha ember Szkenderre derekason kezd panaszolni, nagyubb tüzet kezd véle gyújtani [BTN[2] 392].

42. ünnepélyes, pompás, fényűző; măreţ, impunător, grandios; feierlich, prunkvoll. *1618:* 23 die Decembris jöve bé az német követ, nem igen nagy pompával [BTN[2] 175]. *1636:* Hozák Kolozsvárra temetni a küs templomba nagy solennitással az Mikó Ferenc önagysága fiát [Kv; KvE 168 SB]. *1697:* Ez nap jöt(t) az császár az Boldogságos Szüz képéhez, volt nagy solem(ni)tas, az cardinal" celebrált [AIN 147. — "Kolonics Lipót bíboros]. *1710:* Rákóczi" ... Marusvásárhelyre gyülést hirdetvén, ott nagy pompával a pünkösti királyságra, erdélyi fejedelemségre instellálta magát [CsH 383. — "II. Rákóczi Ferenc 1707-ben]. *1772:* 19-na Julii 1772 temettetett generális gr. Bethlen Ádám úr Kolozsváratt a Farkas utcai templomban igen nagy halotti pompával [RettE 280].

43. *átv* magas, értékes, nagy értéket kitevő; mare, valoros; hoch, wertvoll. *1620 k.:* az nagy gadagságot Egiptusba mind az földnek bő termése szerzi [BTN[2] 415]. *1621:* Ez ilyen nagy birodalmú ember magtalan holt meg [Kv; KvE 152 SB]. *1739:* egjéb és nagyubb honorariummal nem lehettünk, Vármegyénk Territoriumáb(an) termett egy hordocska borral kivántunk Excellenciád Méltoságos asztalára kedveskednünk [KSz; Ks 99]. *1758:* Gazdaságos s gazdagságom nem nagy, mert generose szerettem élni [RettE 79].

Szk: *~ áron* magas áron, drágán. *1782/1799:* Ezenn Torotzkai Dominiumban ... szokás volte az, hogy egy Jobbágy a' másiknak Joszágát, szánto földjét, és Réttyit ... nagy árron meg vásárolhassa ? [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 325] ✱ *~ interesz* magas kamat. *1740:* kételenítettem ă Ruszi Contrástól nagy interesre kölcsön kérni hat forintokat [Kornislaka SzD; Ks 54. 72 Kosztin Mitre (36) jb vall.] ✱ *~ nyereség. 1655:* Ezèrt hogy opponàlta magat igen difficultàllya Csepreghi Uram nagj nyereségnek látván ött szaz forinton hëttszáz husz forintot adipiscalni [CartTr II. 887 Ozdi Thamás kezével] ✱ *~ pénzen* magas áron, drágán. *1568:* ach Georg' Jllyen walast twn hog' twgya ... dimientwl keoweth wot eo nag' pinzen [Abrudbánya; Törzs] ✱ *~ summa. 1616:* tudom azt hogy Becz Palne biria vala az Antal Ferenczne hazat; az Vtan tudom aztis hogy nagy Summa fizetesen megh bocziata az fiajnak [Szentgyörgy Cs; BLt].

Sz. *1811:* Kitsin fáradsággal ember nagy czélt el ér, És kitsin munkával sokszor nagy hasznot nyér [ÁrÉ 39].

44. jogos, törvényes, erős; legitim; gerecht, rechtmäßig. **Szk:** *~obb igaz* erősebb juss/jog. *1590:* hiheteó dologh hogj eó nekiek akart nagjúb igazat mjert hogj nekjek volth edes Annjok es en nekem mostoham volth [UszT] ✱ *~obb igazság* 'ua.' *1631:* De hogy annal nagiob igassagha az en felesegemnek ki mutatoggiek, az felliül megh irt dolgokatís azert akartam be iratni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 4 Sükösd György végr.]. *1646:* immar sok ideje hogi ez az ca(us)am fen al, Azert hogi engemet illessen az ă Peres szeöleö, nagiob igassago(m)nak complementumara be adom igassagomot [Kv; TJk VIII/4. 167] ✱ *~obb juss* 'ua.' *1765/1766:* ö Nagyságok ... azon Csekelaki Portiot tsere mellett örökösitették is meg, ehez nem lévén vérségi Jussok a' meg örökösitésben, hanem a' Nagylakihoz, mind vérségek lévén, mind pedig ... nagyobb Jussok lévén, magokévá tehették [Kv; DobLev. III/574].

45. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ fogadást tesz* komoly kötelezettséget vállal; a-şi lua un angajament în mod solemn; ernste Verpflichtung übernehmen. *1586:* Eotweos Orban vallia ... Nagy fogadast teòt volt Neky Igyarto Georgy Vgyan keze Irasa altal, kit beis Mutata hogy soha ellene Ne(m) tamad, Ne(m) Agal [Kv; TJk IV/1. 588] ✱ *~ hitre kérd* erős esküre kérdez; a Intreba/interoga sub jurămînt; unter Eid fragen. *1570:* Nagy hitre kerdette Taligas Janosne az Molnar legent mykor Thordara Mennek volt hogy Megh Mongia ha vetkezet vele" [Kv; TJk III/2. 103. — "A városból ilyen vád alapján kivert Rengeo Annával] ✱ *~ hitre mond* erős esküvel állít; a afirma/susţine (ceva) sub jurămînt; mit starkem Eid behaupten. *1584:* Vuch Thamasne vallia ... kerdeztewk a' leantol kiteol valo a' giermek ... Nagy hwtre monda hogy ferkely miklossal affele vetke Ne(m) volt [Kv; TJk IV/1. 228] ✱ *~ per* ? hosszú per; longa lis, proces lung; langer Prozeß. *1595:* mely hazat chinaltatott az my Aniank, Annak à haznak a' feóldenek Job reszet nagy perrel vette kj mas ember kezebeol [Szu; UszT 9/50]. *1817:* nagy pert indittson s azt oda vigye, hogy Miklost az aviticalis jokbol ki hergellje [Kv; Pk 3] ✱ *~ potenciát vár vkin* a nagyobb hatalmaskodás büntetését/díját igényli vkitől; a pretinde pedepsirea/penalizarea a unei persoane pentru abuz de putere; Preis/Strafe für die größere Gewalttat von jm beanspruchen. *1592:* Az en fogsagomert penigh az nagy Potentiat varo(m) rajtad [UszT] ✱ *~ terhekre keres* nagy büntetést/díjat követel vkin; a pretinde/cere pedepsirea/penalizarea severă a unei persoane; große Strafe/Preis von jm verlangen. *1592:* en vgy mint te mo(n)dad nem emlekeze(m) sem az veresegre, sem az sok szitkokra, kiert te engemet nagy terhekre keresz [UszT] ✱ *~obb terhet néz vminél* nagyobb büntetéssel/díjjal jár vminél; este pedepsit/amendat mai sever ca ...; größere Strafe/Preis als jd haben. *1591:* En orban ferench azt mondom Im ertem hogi az en nemes iozagomon es molnomon einek ciendessegeben mint cielekettenek, mint tw kemetek eleot nilúan ki tecik ez Krachion mihaly vram feleletibeol ... ez peniglen nilúan vagion tw k. hogi az malomra valo menes nagiob terhet nez egieb iozagon valo hatalmaskodasnal [UszT 13/68].

46. *kf-ban* hiv. irat záróformulájában, a hitelesség/érvényesség bizonyítására; in formule de încheiere a actelor oficiale; in der Schlußformel eines Amtsschreibens zum Beweis des Aussagewertes/der Gültigkeit: hitelesebb, törvényesebb; mai mare/just; glaubwürdiger, rechtmäßiger. **Szk:** *~obb bizonyságáért/bizonyságára vminek. 1591:* attük penigh az my bizonisagh lewelünket, Ez vitezleo szemeliek Eleott Nagiob bizonsagęrt, es ez dolognak megh Masolhatatlan Ereosseb Eoreokes woltaiert [Déva; JHb 53f]. *1646:* Kinek nagyob bizonsagara mű is attuk ez hiteőnk szerint irot leuelőnkőt, kezőnk irasaual es peczetűnkel [Szengyel MT; Told. 27] ✱ *~obb bizonyságára és erősségére vminek. 1594:* kinek nagiub bizonsagara es eróssegere adom az en magam kezem irasomat pecietemmelis megh eróssitettet [Fejérd K; Ks 14. XLV. 13] ✱ *~obb bizonyságnak és erősségnek okáért. 1618:* attuk ... ez mi peczetunkel megh erossitet leuelúnket nagiub bizonsagnak es eróssegnek okaert [Alvinc AF; Berz. 1] ✱ *~obb hitelére vminek. 1753:* Mely ... Vásár ... jövendőbéli erősségére s nagyabb hitelére irtuk meg műis [Mv; MRLt].

47. magas(abb) rangú (hivatal/tisztség); superior, înalt; (Amt/Würde) von hohem/höherem Rang. **Szk:** *~ hely. 1741:* Minémű obtrectatoria Instantiákat 's Leveleket attanak nem régiben, bizonyos Nagy Helyekre bé, a Tktes Nms Tanács ellen ... fájdalommal kell ismérni a Tktes Nms Tanácsnak [Dés; Jk 553] ✱ *~obb hivatal* főbb tisztség. *1792:* Az Ország nagyobb Hivatallyaira ezen ugy nevezett Partiumbol valo alkalmas Személlyek(ne)k alkalmaztatása [Zilah; Borb. II hiv.] ✱ *~obb kancellária* fej-i nagyobbik kancellária. *1627:* Az Vitezleo Zent Mihalffalwi Andras Deak Vram Vrunk eo fel(sé)ge nagiob Cancellariayanak Hwteos scribaia es Notariussa [Kp III. 94] ✱ *~obb méltóság. 1620:* onnet félliwl megh irtak volna ... az mi kglmes Vrunknak nagiob meltosaghra valo menetelit, Tudni illik, hogj Magiar Orzagh Generalis Giwleseben, kyrallianak valaztotta es kialtotta volna" [Kv; TanJk II/1. 289. — "Bethlen Gábort] ✱ *~ tiszt* magas/előkelő tisztség. *1581:* Erreólis kegielmessen Emlekezhetik felseged hogy akkor Sem kiwantam ... oly few es nagy tiztett, hanem felseged ... atta wala tyztwl nekem az keóztunk valo so kamarat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz].

48. hosszú (idő); (timp) îndelungat; lang(e) (Zeit). **Szk:** *~ ideig* hosszú ideig, sokáig. *1805:* a' borju Csordábol Szöts György keze alol, eltévellyedven egy Fejős bival Fitori Péte-

re, nagy ideig oda lévén, a' pásztor annak utánna Megtalálta Ürmösön [F.rákos U; Falujk 4 Sebe János pap-not. kezével] ✱ ~ *idő óta* hosszú ideje, régóta. *1879:* Tavaszi Józsit nem láttam nagy idő olta [Mv; PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

49. *~obb-~obb* egyre nagyobb; din ce în ce mai mare; immer größer. *1672:* szomorúan értem naponként nagyobb-nagyobb romlását vallásunknak [TML VI, 36 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* Isten őfelsége őrizze a keresztyénséget nagyobb-nagyobb veszedelemtől [WIN I, 382].

◇ **Szk:** ~ *híre futamodik vminek* köztudottá válik vmi; a i se duce vestea unui lucru/la ceva; allgemein bekannt werden. *1717:* Itt nagy hire futamodott, hogy Landor Fejérvárt meg vették [ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez Nsz-ből] ✱ ~ *néven vesz* örömmel vesz tudomásul; a lua la cunoştinţă cu bucurie; mit Freude zur Kenntnis nehmen. *1665:* Hogy Kegyelmed életem módjárúl ír és bíztat az mi kegyelmes urunk ő nagysága fejedelmi kegyelmességével, azt kegyelmedtűl nagy neven veszem [TML III, 357 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *szívet szerez* bátorságot önt vkibe; a îmbărăta/însufleţi pe cineva, a da curaj cuiva; Mut einflößen. *1710:* A fővezér ... Lippát is recuperálja, s a török nemzetnek nagy szívet szerez a jövendő hadakozásokra [CsH 232].

◇ **Sz:** ~ *lábat vesz. 1765:* A Szólga Birák ő Kgylmek ... nem értvén ... az Jobbágyok Szólgálattya iránt kiadott Királlyi Determinatiot, olly formán vitték véghez az publicatiót, hogy a Parasztság az ő földes Ura ellen fel támodni, és azzal ellenkezni nagy Lábat vett légyen [Kóród KK; Ks 18. CI. 7] ✱ ~ *nem kell* ~ *cégért tenni vminek. 1602:* Zabo Georgine Ersebet azzony ... vallia ... egy ezwst kalanth harom bokor kapoczt es negy ezwst gywreot Salane maganal tarta, monduan hogy az teste keoreol inkab megh oltalmazhattya Nem kell annak Nagy czegert tenni [Kv; TJk VI/1. 601].

II. *hsz* nagyon; foarte; sehr. **A.** hsz előtt: ~ *gyakorta* nagyon gyakran, többször. *1584:* Dengler Lukachne vallia ... Mikor Tehene(m) a' chordabol meg leót ez Azzony[a] hazara Menth es még az Ablakonnis be but volna Nagy giakorta megh az orratis be dugta Ablakan vgy orditot be [Kv; TJk IV/1. 249. — [a]Szomszédja, Zeles Miklosné] ✱ ~ *hamar. 1674:* a Deakok nagy hamar vizza jöve(ne)k Örmenyesre [Mezőörményes K; JHbK XX/20]. *1774:* Néhai Simón János ... a biroságbólis ki kopot nagy hamar [Vécke U; LLt Vall 154] ✱ ~ *későn* nagyon késöre. *1705:* nagykésön a generális[a] is nagy haraggal megérkezék [WIN I, 616. — [a]Rabutin] ✱ ~ *késöre. 1573:* Kutasso Mate hity vtan azt vallia hogy Eo adot volt egy darab zeolet vagas vtban Kalmar Imrehnek ... Az vtan vgy vetet volt ket keozentywt zalagba, es Nagy kesseore valtotta ky [Kv; TJk III/3. 92a] ✱ ~ *nyilván. 1600:* Thury Caspar deak ... vallya ... ott eo eleottejs kerdette Zeochy Jstwan az Azzont hogy mongya megh igazan ha volte vetke velle Awagy nem, az Azzony akkoris tagatta seott nagy nylwan mondotta hogy eo velle semmy vetke nem volt [Kv; TJk VI/1. 402] ✱ ~ *örömest. 1587:* ha mehetnek penigh bizony en magamis nagy Eoremest el mennek [Nagylak AF; KGy]. *1596:* Ez ... az en Safarsagomnak Regestuma ... En nagj eöreömest irasomat zembe valo bezedemmelis vilagositom [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamas sp kezével] ✱ ~ *sokáig. 1573:* Kata egi arua lean azt vallia hogi eo ... Latta onnat hogi Nagi szokaig fwsteoleg volt az zena az Daroczy Maioraba [Kv; TJk III/3. 190] ✱ ~ *sokszor. 1550:* nag' sok szer barmot őrizötth az Cylla mezön [Szászfenes/Damos K; MNy XXIV, 292]. *1573:* Ersebet Zabo Martonne zolgaloia Azt vallia hogy Eo tawali Eztendeobe zolgalt Borbel Balintnal mykor az felesege Beteg volt, Nagy zoksor Monta es vgian halalig mynd Azt kyaltotta ... hogi Eo neky az Irmes Bor Miat kelj meg halny mellyet meg adot Innia [Kv; TJk III/3. 114] ✱ ~ *titkon. 1614:* Ezeket megértvén nagy titkon oztán úgy készítük el Pálfi Ferencet ... s úgy íránk meg minden dolgot urunknak, hogy lásson dolgához [BTN[2] 72]. *1653:* Szebenből megindula[a] nagy titkon, és hirtelen béméne Havasalföldébe [ETA I, 104 NSz. — [a]A fej.] ✱ ~ *vakmerőképpen. 1653:* Mikor azért már a Móses hada meglátta volna Rácz György hadát, sereget rendele, a más fél is hasonlóképpen cselekedék, és a két had nagy vakmerőképpen egybe roppana [ETA I, 81 NSz].

B. hat-i in előtt: ~ *bágyadva. 1759:* szolgánk igen Nagy Bágyadva es meg Verve tüpőtskőlve jöve késön Hazamhoz [Csejd MT; VK] ✱ ~ *gondolkodván. 1574:* Iffyw Sram Istwan ... vallia ... Zeoch Demeter ... az felesegetwl penzt kert hogi pataban Nestet es roka Bért hallot volna az venny Megien Az felesege vgian Nagi gondolkodwan adot neky fl 2 [Kv; TJk III/3. 310] ✱ ~ *jajgatva. 1632:* lata(m) hogi nagj jaigatua ki futa az az sass Mate [Mv; MvLt 290. 63b] ✱ ~ *kérkedve. 1647:* Gagia Gaspar ... monda nagy kerkedve ... vgi czielekszem megh ma ueled, hogj az ebek iszszak megh az veredet [Kv; TJk VIII/4. 211] ✱ ~ *lődözve. 1769:* a kinek kénjer kel közél ne jüjjen, mert mingjárt it végezzük ha közel jü ezzel nagy lődözve az Erdöre ki mentenek [K; Told. 3a] ✱ ~ *morogva. 1592:* Jo uig (!) Peterne Ersebet, vallia ... Latam egikor hogi Lukach nagj morogua jw, hogi az vra el wzte volna hazatol [Kv; TJk V/1. 200] ✱ ~ *orditva. 1701/1786:* Etzken Miklos ... nagy orditva attával, teremtettével, káromkodva jó a Joszágra [Albis Hsz; BLev.] ✱ ~ *rikoltva. 1594:* hallam hogi az vczan Beleniesi Andras New öthues Szallatara megen nagj rikotua [Kv; TJk V/1. 463 Kerekes Mattias vall.] ✱ ~ *sietve. 1595:* öttek nagy sietue nalam [Kv; Szám. 6/XVIIa. 90 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ ~ *sírva. 1584:* Bek Balintne vallia, Nagy sirwa Jeót hazamhoz Zabo Casparne [Kv; TJk IV/1. 367] ✱ ~ *sírva-ríva. 1597:* Cathús kadar Mihaly iegiesse ... wallya Egizer Margit az veres pal zolgaloia aki el zeokeot, iewe haza nagy sirwa riwa [Kv; TJk VI/1. 84] ✱ ~ *sóhajtva. 1582:* Ilona Henteler Andrasne vallia hallotta Az fogoly leantol hog monta Nag suhaythwa, oh legien annak az mely bestie hires kwrwa myat ezt zenwede(m) [Kv; TJk IV/1. 103] ✱ ~ *szontyolodva. 1610:* egikor Margit azony, Budaj Mihaly deakne, Taffota zokniaya rajta livin hazam eleót az malom feleol nagy Zontiolodwa Jeowe eleó [Dés; DLt 321].

C. fosztóképzős (+ *ul* képzős) hsz, ill. hsz-ként használt mn előtt: ~ *ártatlan. 1724:* Elég hogy engemet mind M. Gubernator Uram(na)k, s mind Vicarius Uramnak be attak nagy ártatlan [ApLt 3 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez] ✱ ~ *ártatlanul. 1583:* Madlin Azzony Agoston Balinthne vallia ... az olchardi miklos ... Nag Artatlanül az zegeny teolcherest meg vaga [Kv; TJk IV/1. 100] ✱ ~ *hirtelen. 1585:* Gacho Jstwan Bachy vallia ... eleottewnk Mennek vala vagy Eótheón de en Azt itilem hogy Bachiak volnanak, Megien vala vthanok Theoreók Marton ... hatra fordula Nag hertelen ez Caspar fogolj [Kv; i.h. 478] ✱ ~ *véletlen. 1662:* Ezenkőzben die 23. Junii Szamosújvár táján csak nagy véletlen egy rész tatárság, kurtánság a fejedelem táborának utána indult vala [SKr 654] ✱ ~ *véletlenül. 1662:* Barcsai Ákos ... kész feles hadait a Medgyesen gyülésbe egybegyülekezett ország népére nagy véletlenül igyenesen reávitte vala [SKr 406].

D. határozatlan számn előtt: *~ sok* nagyon sok. *1542:* Az Vrysten az ew zenth jo volthabol tarcha meg the k: nag sok jo ezthendeyg [Fog.; LevT I, 19 Daczo Mathe es Olah Balas Maylath Gaborhoz, Fog. vára urához]. *1569:* a my olta hogj Madarassrol[a] kj mentemis vagion hwzon eót Eztendeyenel teob, Annak eleötte penig Nagy sok Ideöwel byrta bernald balas [Mezőbánd MT; VLt 7/692. — [a]MT] ✱ *~ sokak. 1586:* Aggya Biro vram eo kgnek Eleibe eztis hogy Nagy sokak Immar el faraztottak volna, kik hol Clastromba, hol keo kertekbe kewanniak az halottokat temettetnj, Nem az vy temeteo kertbe [Kv; TanJk I/1. 35] ✱ *~ sokan. 1574:* Zeoch peter Azt vallia hogi ... az Monostor kapuba eorisz volt, latta hogi az Eottwes Inassok Nagi sokan Mentek ky [Kv; TJk III/3. 354]. *1604:* nagi sokan Jöuenek be hogy az palantban wögienek [UszT 20/320 Kosa Boldy (16) menessj maroszekben lako vall.] ✱ *~ sokat. 1585:* Anna Czementes Ianosne zolgaloia vallia ... Oda hozza Mene Az Inashoz Balassy Gergelne Es Nagy sokat bezelle velle [Kv; TJk IV/1. 423]. *1653:* A kiket osztán megfoghattak, kötözve bévitték székes helyekre, és ott öltek meg szegény ártatlanokban nagysokat [ETA I, 46 NSz].

E. *-n* v. *-ul, -ül* ragos mn előtt: *~ alázatosan. XVIII. sz. eleje:* Nagj alázatosson Reménkedem Excellentiad — személye előtt [F.volál Hsz; HSzjP] ✱ *~ bátran. 1602:* Totheory Istwán heoteos zolga vallia ... mihelt mondam hogy fogoly ... Takach Georgy ... nagy batran viselte magat [Kv; TJk VI/1. 616] ✱ *~ betegen. 1593:* Rab Anna ... vallia: Ez telbe menek be Nimet Menihartne hazahoz, tahat Varga Jmrehne ott vagion nagi betegen [Kv; TJk V/1. 385] ✱ *~ boldogul. 1560:* Az vr Jsten keg: meg tarcha nag' bodogul [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41 Myko Balas lev.]. *1610:* Az Vr Isten tarchja megh felsegedet nagy Boldogul az my szegén hazanknak megh maradására [Pürkerec Br; BLt] ✱ *~ csendesen. 1597:* Zagarich Miklos ... wallia ... Mint egi kilencz orakor taiban hogi en teollem tiztessegesen el búchúzanak nagy chendese(n) el menenek hazamtol [Kv; TJk VI/1. 50] ✱ *~ kedvesen. 1614:* Ebben az esztendőben[a] Radnóton hala meg az én feleségem, Huszár Borbára ... Kivel nagy kedvesen éltem tizenhatodfél esztendeig [BTN[2] 52. — [a]1601-ben] ✱ *~ keservesen. 1597:* Anna azzon Zok Peterne ... wallia ... az azzony ... monda enneke(m), Nem thúdom zerelmes azzoniom meggiek mert az wram ream tanakozot hogi ez eyelre megh eöl soha ne(m) tudom howa legiek ... Azutan masodzoris ieowe ... esmet nagi keserwesen kezde panazzat [Kv; TJk VI/1. 94] ✱ *~ kevélyen. 1614:* Istennek kegyelmességéből indultam el házamtól, Maros-Székelyvásárhelyről az Báthori Gábor kapitihaságára, die 10 Aprilis[a] ... Die 20 Aprilis lött szembe vélünk az fejedelem, Báthori Gábor, és ugyan aznap adá fel az követséget imigy-amúgy nagy kevélyen [BTN[2] 65. — [a]1613-ban]. *1657:* igen nagy kevélyen jüve [KemÖn. 51] ✱ *~ könnyen. 1565:* A németek Szakmárba nagy könnyen bészállának [ETA I, 22 BS] ✱ *~ mérgesen. 1842:* az Aszszony nagy mérgesen egy kalán forro kását ... csapot a' szemem közé [Dés; DLt 1452a. 3] ✱ *~ nehezen* kínosan, nagy erőfeszítéssel. *1568:* Az Lewelet ... Chyaky wramtwl Nagy Neheze(n) Nagy wezellyel zerzem ky [Torda; BesztLt 31 Lucas Psythaky de Bongorth a beszt-i bíróhoz] ✱ *~ részegen. 1598:* Gal Gieorgy ... wallia ... ieoue keozinkbe nagy rezege(n) Borsos Gergeli mingiarast garazdalkodny kezde [Kv; TJk V/1. 179] ✱ *~ rútan. 1592:* azal sem elegödwen nagy rwtton szydalmoza [UszT] ✱ *~ rútul. 1592:* Joüegh Peterne, Ersebet Azzoni vallia ... az zabo Georgi haza nepe nagi rutul kezdek zidalmazni [Kv; TJk V/1. 183] ✱ *~ sebesen. 1776:* Csizi Hadnagy ... nagy Sebessen tsak Szőrin Loháton, egy Katonáját utánnam küldé [Kóród KK; GyL. Georgius Vizi (30) rk kántor vall.] ✱ *~ serényen. 1646:* juta nagy serenyen Mikes Keleme(n) hatod magaüal [Mv; AAll 6] ✱ *~ szomorúan. 1657:* nagy szomorúan kezdé mondani ezen szókat: Imé, uram, elmégy, én pedig vagyok nagy búsulásban az te meneteled miatt [KemÖn. 294] ✱ *~ vígan. 1736:* Mü Isten kglmeségiből nagy vigon a Fársángot el töltők [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből].

F. ragtalan mn előtt: *~ drága zálog. 1542:* az rabok el bochathassa feloles wzenth wolth azonywmnak, hog el bochathathna; arra ezt wzene azonywm: azoknak elbochathasa, jol erthy ew k. hog en thwlem nem leheth, merth ennekem nagy draga zalogom wagon ezekerth [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.] ✱ *~ erős fogság. 1562:* De azon kivül esmét egy néhányat találának kik abban[a] részesek voltak ... kiket nagy erőss fogságban tartata király[b] Görgényben és Gyula várában [ETA I, 20 BS. — [a]A székely felkelésben. [b]János Zsigmond] ✱ *~ erős hideg. 1592:* a' nagi ereös hideghnegh (!) miatta holt megh 29. Thiwk f 1 d 45 [Kv; Szám. 5/XIV. 125 Eppel Péter sp kezével] ✱ *~ gonosz szag. 1596:* Hogi az Scolaban a' Cloacanak nagi gonoz zagat hogi az kamarak kezibe ne zeledeznek preüenialny akartak volna, Az chatorna es a' fal keozet valo keozit dezkawal es sendelel be weretettúk, vettunk ahoz eoreg zaruzeget f — d 4 [Kv; Szám. 7/II. 21] ✱ *~ keserű sírás. 1589 k.:* Inkab nagy keserw sirassal woltam erette hogy otalmúnk leuen Jgy chielekeóttel [Szu; UszT] ✱ *~ szép készület. 1566:* Szulimán császár ... mikor a Száva mellé szállott volna, a király[a] nagy szép készülettel ... megkeresé nagy bizodalommal [ETA I, 24 BS. — [a]János Zsigmond] ✱ *~ szükséges dolog. 1540:* En Ba(n)fi Gaspar ... neminemw nagy szwkseges dolgaymert kertem harom szaz forintott [Sebesvár K; MNy XXXV, 55].

III. *fn* **1.** nagy méretű dolog/tárgy; lucru/obiect mare; Sache/Ding von großem Ausmaß. *1665/1754:* Az legény pedig ... estvéli hét ora után ... ha a' gazdája meg engedi három fertályos ládát tsinálhat, de nagyobbat az Czéhnek praejudiciumára nem tsinálhat [Kv; ACArt. 15]. *1756:* Ezenn kivül vóltanak apróbb Ládák is mellyeket is a' nagyobbak közzé elszúrdoltanak [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. *1844:* a sütö kementze mellett jobbrol egy szapulo katlan, balrol egy kis süteményes kementze a' nagyobbnak felibe emelve [Km; KmULev. 2 Pávai János keze írása]. *1852:* a' turot vagy 2 dezsát meg kel hadni, vagy bár egy jo nagyat, de nem kel aztán meg kezdeni a' még az eke ki nem megyen mert elfogy [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *kicsinytől fogván ~ig. 1655/1754 k.:* A műhelyt tisztán tartván[a] minden műszereket-is kitsintől fogván nagyig száma szerént tudván tisztán tartsa [Kv; ACJk 31. — [a]Az inas].

2. nagy kiterjedésű föld/terület; suprafață mare/intinsă; Feldstück/Gebiet von großer Ausdehnung. *1598:* Tudom azt hogy ... Az Makay Leorinch feöldeben, az mellyet megh oztottak vala ... mellyet megis hataroztak vala hogy abban az feoldben, Nagyobbat fogot el Eördeógh ferencz vram mint az eleott fogtak vala [M.fodorháza K; Ks]. *1667:* szeölömet az J, immar edgy nehaniszor impedialta ... sok helyeken hol edgy singnit hol nagiobbat el foglalt s kapatt benne [Kv; RDL I. 148b]. *1685:* mély darab hely nem is teszen nagyobbat fel mereklye szenára valo helynél [Tarcsafva U; Pf]. *1693:* ugy Latom nagyot el kaszaltak az Ur fűvib(en) [Cege SzD; WassLt Kocsis István (35) vall.].

3. kifejlett állat; animal dezvoltat; entwickeltes Tier [nagy növésű állat; animal mare; Tier mit großem Wuchs. *1734:* Kimpan György Bács és Kimpan Jeremia Pakurar kezek, őrizetek alatt ... ő Nga juhai közzül, hanj juhot, vagy berbétset, kik(ne)k cseréltek által nagyabbakért [Szentmargita SzD; Ks LXXVIII. 14. 15]. *1768:* a kissebb szürke kantzának Esztendös szürke forma kantza Csikkaja volt, és akkor is Csikkozo volt, ā Nagyobnak nem volt Csikkoja [Páké Hsz; SzentkGy].

Szk: *apróstól- ~ostól. 1747:* mentünk a Ménes Okolban ... találtunk aprostol nagyostol Kancza, Paripa, és Csitko Lovakat Nro 61 [Spring AF; JHb XXV/88. 6].

4. felnőtt ember; adult; Erwachsene(r). *1704:* Kit[a] ... midön kinyújtóztattanak volna ... láttam mind az asszonynak s mind többeknek, kicsinyeknek és nagyoknak ... siralmokat [WIN I, 278–9. — [a]Apor Istvánt]. *1761:* Mint hogy az J(ste)n(ne)k tettzéséböl ennek elötte is, De kivált az jelen való Eszt(en)döb(en) mind az Nagyokra s mind az Kitsinyekre nézve igen sürü Halálozások forogván köztünk ... azoknak ki Harangoztatásokb(an) ... sok Atyafiak(na)k botrankozása tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2/2].

Szk: *apróstól- ~ostól. 1746:* jo Lelekkel el mondhatom, hogy helysegünkben Parosztokul légyünk Aprostol Nagyostol 80. Párral de azak közül igen kevessen találtatnak a kiken Valami erószakas tételt ... nem Cselekedet volna[a] [Szentegyed SzD; WassLt Kis Pavel (79) zs vall. — [a]Éltető Ferenc].

Sz. *1662:* Feleségem beteg, az kicsiny bántja az nagyot [TML II, 336 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Asszonyunk ő nagysága beteges állapottal van; vagyunk reménségben Istentül, az kicsiny bántja az nagyot [TML IV, 233 Naláczi István ua-hoz].

5. idősebb(ik) testvér; fratele mai mare/în vîrstă; älterer Bruder/ältere Schwester. *1559:* Az leueles ladanak az kocha En Nalam vagon mert az tartasa Engemet Illet mert en vagok Nagub kezetyk [BesztLt 58 Nicolaus et Franciscus Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. *1687:* Koszta Hircsocsa ... molnar liven, mint molnar azon molnari mestersegevel elt ... Tudom aztis hogy el harom fia, az Nagyub Felső Visten ... molnarkodik [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.]. *1818:* minthogy csak két fiú vagyon, következésképpen a küssebb marad az ős házba, a nagyobb pedig a mostani lakta jószágoknak a felire építhet [Jenőfva Cs; RSzF 244].

6. magas(abb) rangú személy; persoană de rang înalt; Person von hohem/höherem Rang. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamikoron az egesz Ceh edgiben giwl tisztesseges lakasnak okaert ... Ha ... vagy Mester, uagy Tars, vagy szolgai rend, szidalmazasaual uagy egiębkeppen haborusagot indítána, az lakásnak beőcziwien maradgion ... effęle birsagolt szemeliek, se kiczid, se nagy, ez dologert ... ne perelhessenek [Kv; KőmCArt. 26–7]. *1619:* Én, Kegyelmes Uram sem nagytól, sem kicsintől nem hallom, hogy Perzsiára hadat készitenének [BTN[2] 247]. *1784:* az ide valo nagyakkal atyafiságót tartattak [Csiba MT; Told. 45/16]. *1820:* tudom Silip és Dregán ugy képzelödtek hogy ha a' Báronét ki turhattyák ök lésznek az udvarba a' Nagyobbak [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) cigány zs vall.]. *1847:* midön mondottam Varga Katalinnak, hogy menjen az uradalmi tiszt urakhoz s igazítsa azokkal a bajt, ne velünk, azt felelte, ha menyen, a nagyokhoz menyen [VKp 239].

Szk: *naggyá tesz. 1780:* áldja is meg az Ur Isten őket Lelki és testi áldásaival, és tégye nag(g)yá, és nyomossá, édes Hazájokban [Mv; Told. 27] ✱ *~obbnak tart. 1596:* Paul(us) Zaz de Malomfalúa vallja: Vgy vagio(n) hogy Janos feó gyker ott a' haznal, eó hozta be Galambfalui Peterth az hazhoz, egy kenyere(n) vadnak, nagyúbnak tarthak Galambfalúi Petert [UszT 10/73] ✱ *~ra megy. 1657:* Ez[a], mivel csak egy szőcslegény paraszt emberségből ment volt nagyra, igen sok özvegyeknek, árváknak megnyomorításával, és sok nemes emberekével .. melyek miatt lött sok égben-kiáltásokért, hihető, szállott reá Istennek ez ítíleti [KemÖn. 16. — [a]Pécsi Simon] ✱ *kicsinytől fogva/fogván ~ig. 1605:* minden széken kicsintől fogva nagyig valakik fegyverfoghatók, az mi hűségünkre hüttel kötelezzék őket [Barabás,SzO 356 fej.]. *1670:* kicsintol foghwan nagyigh Nagyod(na)k fejek allasaigh alazatoson megh ügyekeznek szolgalni [KJ].

Sz: *~obb lesz az utolsó az elsőnél. 1665:* úgy viselje magát, bizony nagyobb leszen az utolsó az elsőnél [TML III, 472 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *a ~ot kicsinnyé és a kicsinyt naggyá teszi. 1670:* Azért mond meg az királynak az én számból: Annak a negyvenkilencz falunak hagyjon békét ... mert ha engedetlenkedik, azt cselekzem Erdélyben, az nagyot kicsinynyé és az kicsint nagygyá teszem [TML V, 245 Baló László ua-hoz].

7. fontos/jelentős dolog; lucru important/insemnat; wichtige/bedeutende Sache. *1600:* De az mi ezeknel nagiub erthette azt is Kegtek [Torda; DLt 263]. *1601:* Amy az haznak el foglalasat illethy ... affeleolis eo fel(se)get biro Vram talalia megh ... Amy penigh nagyob hogy keofallal Akaryak vyabban keriteny collegiumokhoz az kerteket [Kv; TanJk I/1. 387]. *1617:* Barcza Gergeli eo maga kerdet minket feleolle meggien, Mert Georgy igen eolelgette cziokolgatta az feleseget raita kapta mondo(m) mert ne(m) varakozot tala(m) megh teobetis latot volna nagiobat [Mv; MvLt 290. 28b]. *1737:* az juhokkal nem tudom mit csinaljak mert az menyi Szena van fel telig Sem érém meg azon feljűl az mi nagjobb az pakularom el akar hadni [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1844:* a' kertet trágyázni irtam volt, de a' fa ültetés leg nagyobb [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *~ba vágó terv* nagy fontosságú/merész terv. *1855:* nagyba vágó szerencsétlen eredményü tervei [HG] ✱ *~ba vesz* fontosságot tulajdonít vminek. *1833:* nem vettük nagyba a dolgot [KLev.] ✱ *~ot cselekszik. 1662:* Ha mit a mielöttünk élöink s eleink jól cselekedtenek ... azon legyünk, hogy hasonlót, sőt Isten kegyelmességébül nagyobbakat cselekedjünk [SKr 717] ✱ *~ra néz* nagyra vágyik. *1618:* ha szinte az pasa akarná is, de Ibraim csausz nem arra való. Főhelyre való bátorsága is nincsen, nagyra is néz, de penig az házhoz szolga kellene [BTN[2] 164] ✱ *igen ~ra teker* túl nagy jelentőséget tulajdonít vminek. *1678:* úgy hallom, hogy Fogarasba igen nagyra tekerik azon uraim az én itt való lakásomat [TML VIII, 47 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *igen ~ra vesz* 'ua.' *1659:* Kegyelmednek semmi nyavalyája az én itíletem szerint abból nem lehetne, csakhogy ő kegyelme azt igen nagyra veszi [TML I, 413 Rhédei Ferenc ua-hoz].

8. súlyos(abb) bántódás/büntetés; insultă gravă, pedeapsă grea; schwer(ere) Beleidigung/Strafe. *1594:* Myerthogy Ez zabad varos kapujan minden oknelkwl, Ghedeo Peter igy hatalmaskodot, Altal Akarta leony Jstwa(n)t Az eggik hiteos Drabantot, Mely maga mentsegebe chelekedet, Azert teczik teorwenj zerent hogy ha Nagyob esset volnais Peteren el kellet volna zenwednj, Amy esetth el zenweggie [Kv; TJk V/1. 68]. *1657:* Az svecusok igen infensusok valának ellenek, noha nékünk vétettek vala nagyubbat [KemÖn. 274].

Szk: *~ot/~obbat érdemel* súlyos(abb) büntetést érdemel. *1644:* oly Nagj vetket czielekedeot Az az legeni hogj Nagiot Erdemlene [Mv; MvLt 291. 428a]. *1646:* Teczik az teoruennek hogy noha nagyobbat erdemlene, de az plenger alatt verettessek megh cziganyokkal es innet el mennyen it ne lakjek [Kv; TJk VIII/4. 81].

9. súlyos(abb)/elítélendő(bb) bűn/vétek; păcat (mai) mare; schwer(ere)/zu verurteilende Sünde. *1678:* meg kell ő nagyságoknak vallani, hogy a szitoknál nagyobbat hallottak, de ő nagyságok azt is csendesen elhallgatták [TML VIII, 158 Jó Mihály Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ot/~obbat vét. 1570:* Thimar Barthos ... Mostis Nagyot vetet Az varos vegezesse ellen hogy Nemes Embernek keotetthe hazat [Kv; TanJk V/3. 7a]. *1618:* nekem úgy tetszik, Kegyelmes uram, törvény szerént is, hogy nagyubbat nem vétettem [BTN[2] 118].

10. nagy hatalom; potentia maior; silnicie, abuz de putere; größere Gewalttätigkeit. **Szk:** *~ban ejt vkit* nagy hatalom vádjába ejt vkit. *1573:* az mj uraink Jgen fenyegetenek wala hog senkinek semjt ne szolyonk. Es valakinek panazt ne mongionk mert minket nagban Eytetek ty ha walakinek panazt mondotok [O.bikal K; KCs] ✱ *~on marad* nagy hatalmon elmarasztaltatik. *1600:* az battiais ... ream ieőtt Zanomra nagy ruddal ... famat le akarta rola wetni, mas Jambor attiamfia hagiatta el wele hogy ne chelekeggie, mert nagyo(n) marad erette. Azert az fat az keőtte meg es wgy hoztak haza [UszT 15/75].

11. *~ja* **a.** egynemű dolgok közül a nagyobb méretűek; cele mai mari dintre lucrurile de acelaşi fel; unter gleichartigen Dingen die größeren von Ausmaß. *1722:* Ezek az régen hozott fenyő Gerendák ha jok volná(na)k, ki faragtatnám á nadgjából [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1771:* még azt tudtuk elsőbszer hogy pénzen vásáraltak meg, s azért hordják a' szépit s a nagygyát a fának [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. *1810:* egy Gyeresi Nyilas Sessio után ... lenni kell Mintegy 12 Darab Szánto Földnek, approját Nagyabját öszve értve [Gyéres TA; Born. IX. 58a Kis Moses (70) vall.]. — **b.** állatok csoportjából a kifejlettek; animal ajuns la maturitate; die entwickelteren von den Tieren. *1755:* valami 30. darabbol álló Bivally aprajával s nagyával edgyütt [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1836:* a mult esztendőkbe hágattattam a Toklokbol-is ki válogatván az nagygyát, de az idén édgyre sem bocsátottam kost [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. — **c.** emberi közösség tagjai közül a felnőttek; adult; die erwachsenen von den Mitgliedern der menschlichen Gemeinschaft. *1779:* A feleségemnek juta Árpástón, Enyedinével együtt, hat sessio curiával együtt, 14 jobbágy nagyjával-aprajával együtt [RettE 400]. *1791:* kezébe lévő magyarófa páltzájával ütette, verte ... nagygyát, aproját a' Szekereseknek [Kv; RKA]. — **d.** emberi közösség tagjai közül a magasabb rangúak; persoanele de rang înalt; die hochwürdigeren von den Mitgliedern der menschlichen Gesellschaft. *1653:* De mind e tájban itt Vásárhelyt is voltanak nagy hánykodásban a religio válogatásban, mert majd fele a városnak, ugyan a nagyja az új haeresist, a Blandratáét, bévette vala [ETA I, 28 NSz]. *1736:* kést senkinek nem adtanak, hanem az igen nagyjánál az embereknek az inassánál volt az maga kése [MetTr 323]. — **e.** a szóban forgó dolgok közül a legfontosabb; lucrul cel mai important dintre cele pomenite; von dem erwähnten Dingen/Sachen der/die/das wichtigste. *1710 k.:* reám jövén azon pohár, elvevém és mondám: Miért nem mondád oda a nagyját, mint Teleki? Monda: De Isten úgy segéljen, ő sem mondana bár olyan bolondságot [BÖn. 738].

12. *~ot* az igével kifejezett cselekvés erős fokának/mértékének a jelölésére; marchează gradul de intensitate exprimată prin verbul respectiv; zur Bezeichnung des starken Grades/Maßes der mit dem Verb ausgedrückten Handlung: kb. erőset, hangosat; tare, puternic; (etw.) starkes, lautes. **Szk:** *~ot csattan. 1586:* Apalin filep Menyhartne vallia ... Akor el Mene, de egy kewes vartatva esmegh el Ieowe es ky hia vala Ianost, Azonkeozbe az Ayto Nylek es otta(n) ighen Nagiot chattana [Kv; TJk IV/1. 540]. *1847:* (A mennykő) éppen Gyülésen létem alatt Enyeden ... csak egyet nagyat csattant s egy szolgálót meg ütött [KCsl] ✱ *~ot jajdul. 1570:* Zeoch Gërgh ... vallya, hogy ... az kezkeneonel fogwa Mely az Agy feleth volt fely keotthwe, akar fely kelny ferdeos kelemen az Agyba, Nagiot Jaydwlt, Es valamyt patthanastis hallot [Kv; TJk III/2. 186] ✱ *~ot kacag. 1710:* Halála előtt való napon én a boltban feküttem betegen, oda behozatta magát, mellém feküttt, s a gerendában felnéze, nagyot kacaga, arról is mindjárt gondolám, hogy meghal[a] [CsH 435. — [a]Az emlékíró ötéves fia] ✱ *~ot kiált. 1629:* Nagy Mihali nagyot kialta ... kifutamodam [Kv; TJk VII/3. 104]. *1810:* nagyot kiálta jettében [Dés; DLt 96/1811] ✱ *~ot virdít* nagyot ordít. *1756:* keresék a tolvajt a pincze torkába ... lakat zördülés esett kiáltás azonba hogj itten vagjon azonba oda rohanván hogy meg fognák nagjot virditte [Kvh; HSzjP Kolosvári János (23) vall.] ✱ *~ot zördül. 1629:* virrat fele oztan az vcza ajtonak mene[a] nagyot Zeordüle s ot le deole megh hala [Kv; TJk VII/3. 120. — [a]A futkosó tinó].

A szócikk forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nagyagy creierul mare; Großhirn. *1833:* A' nagy agy belseje (: massa :) lágy, színe verhenyeges számos vér pontokkal [Dés; DLt 200].

nagyakaratú erős szándékú; cu voință puternică/de fier; mit/von starkem Willen/Absicht. *1748:* igen vakmerő, nagy akaratu, büszke ember volt [Marossztkirály MT; Told. 56].

nagyanya bunică; Großmutter. *1602:* Az matyasnak az nagy Anya es az Anya Pap Kato, mi nekünk szolni kezdenek, hogy törekednenk Borso Gergelynel hogy ne öletne megh az matyast [UszT 14/49–50]. *1682:* az megh fogot Peter Nevü gyermek Nagy Annyat Jobbagy szerbe ugy be hidtuk dolgozni, mint Egy örökos Jobbagyot [Impérfva Cs; Born. XL. 94 Istvan Ferencz (50) pp vall.]. *1692:* az mikor külön kenyeren voltakis akkor sem engedte meg az Nagj Annyok, hogj Vajna Tamasné befogja ... az ökröt [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1696:* Nehai N. Benedekfi István vr(am) ... az Vég Ferenczné Marothi Anna Aszszonj Nagj Annjával Benedekfi Ersébettel egy testvér volt [Ádámos KK; Pk 7]. *1721:* A Nagy Anyám Székely Ilona ... a' Nagy Anyám Annya Sombori Klara vólt [LLt Fasc. 103 Lázár Ferenc nyil.]. *1760:* a' Nagy Atyámtol hallottam mondani, hogy ... az én Nagy Anyámot illetné[a] [Nagyoklos TA; SzentkGy Kora Vaszilia vall. — [a]A kaszáló]. *1792:* az Exponensek Nagy Attyak hamaréb holt meg a Nagy Annyaknál [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *anyai/anyjáról való ~. 1710 k.:* Anyámról való nagyanyám volt Túri Borbára [BÖn. 489]. *1823–1830:* megérkeztünk Nagysajóra, az holott lakott báró Kemény Miklósné gróf Vas Kata, az úrfi anyai nagyanyja [FogE 155–6] ✱

édes ~. 1790: Néhai Idvezült édes Nagy Anyánk ... Réz Mária Aszszony látván a mi Sorsunkat Testálta vala mindennémü keresetit számunkra négy Testvérekül [M.déllő AF; DobLev. III/674].

nagyanyai nagyanyáról maradt; din partea bunicăi; von der Großmutter geblieben. *1737:* Sém Anyai Sém nagy Anyai Sém pedig Szülő Anyai Joszágok(na)k nem hallottam, hanem ös örökös Szekely Fiu agon valoknak hallottam, és tudom lenni az nevezett Joszágokott [Ilyefva Hsz; LLt Fr. Petke (70) vall.]. *1822:* tudositani nem sajnállott arrol, hogy a' Sogorom ... a' nagy Anyai rész Joszágot-is kezdette el adogatni [Ne; DLev. 3. XXVIIIA].

nagyapa bunic; Großvater. *1642:* Az szegeny Nagy Apam ven Annya edgiut ide Szonokhoz buydostanak [Fog.; Told. 1]. *1720:* ugj halottam az Nagj Apam adta volna Zalogb(an) [Csóka MT; SLt 17]. *1722:* az a' Horvat Mihaly Deak itt Jovevény fi volt, s a' Felesége egy test vér vólt a' Nagy Apámmal [Szárhegy Cs; LLt Szabo Gabor (55) pp vall.]. *1743:* Vitályus István ... Nagy Apja édes egy Testvér lett volna Néhai Vitályus György Unitarius Praedicatorral [Kál MT; Berz. 12. 92/206]. *1753:* Néhai Killyéni Márton Boldisárral az én Nagy Apámnak az Apja ugj, mint Márton Gergelly édes egj volt [Ilyefva Hsz; HSzjP]. *1756:* idös Jánosi Mihálly Felesége Tórök Ersebet az én Nagy Apámmal édes egyek voltak [Vaja MT; VH]. *1777:* a Nagj Apja elsöbben egj Hurúbát ásatott volt oda [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/6 Júga Gligorás (76) jb vall.].

nagyapáskodik unokáival foglalkozik; a se îngriji/a avea grijă de nepoţi; sich mit den Enkelkindern beschäftigen. *1848:* én pedig nem voltam sehol egyszeris, itthon Nagyapáskodom [Kv; Pk 7].

nagyapó nagypapa; bunic, bunel; Opa. *1773:* Somai uramat nagybátyámuramnak, engemet köblösi nagyapónak hívª [RettE 309. — ªAz emlékíró unokája].

nagyarányú (igen) nagyocska; mărişor, cam mare; (allzu) groß. *1574:* vegienek ebböl az pinzbeöl Saranak Egy Kis araniu fedelet mert az ki othon vagion az nagy araniu [Gyf; JHbK XXI/12. 4].

nagyasszony 1. (idösebb) úrnö; doamnă (mai în vîrstă); (ältere) Dame, Matrone. *1570:* Jlona Gal pal hwga ezt vallya hogy hallotta Zabo Balintthne hogy ezt Monta, hogy am egy gywreomet leltem Megh az Nagy azzonnal, chyodalnam ha Teob Nem volna Nala az en Marhamba | Anna Keomyes ferenchne hithy zerent vallya, hogy ennekeleotte vgy mint ket Eztendéwel ... Belger peterne ... Mongia volt Buzernenek, Menny el wele, hytedel ely veod lelked ellen harom forintomat kazdagwly megh vele, legy Nagy azzony velek [Kv; TJk III/2. 66c, 160]. *1717:* más Korcsoma bor is nem volt. nincsen is hanem a nagy Aszszonynak volt ennek elötte is most is vagyon Korcsomán mésere [Búzásbocsárd AF; IB. Sigmond János vall.]. *1733:* A Nagj Aszszony halála vtán ... voltak effele villongások, mivel egyczer István Deak Uram be kaszáltatván Tisztarto Ur(am) az oltb(a) hányatta a rendeket [Hévíz NK; JHbT]. *1755:* ha a' Mlgs Nagy Aszszony Josika Mária Aszszony nem akarja Gratziájában venni ... az ö Ngok földére jöhessenª [Bún H; BK ad nro 1126. — ªHomorogyán Filimon]. *1776:* a Nagy Aszszony hozzájok fordulván azt mondá ... bártsak Esztendeig ne busitsátok vala az én Gyászos Életemet mennyetek el hutzfutok [A.csernáton Hsz; HSzjP Uxor Ladislai Gajdo Anna Paputs (47) jb vall.]. *1820:* A Nagy Aszszonyt kedves Hugomat tisztelemis, Csokolomis [Kv; Pk 7].

2. egysz 1. szem-ű birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv de pers. 1 sg.; in Form Ez 1. Ps mit Possessivendung: anyósom; soacra mea; meine Schwiegermutter. *1784:* Balás Deák nevü nagj meg élemedett idejü ... legény volt, kit is az én nagj Uram és Aszszonyom tartottak, a' nagj Uram holta után az én Férjem és Nagj Aszszonyom Csusz Kata [Kovászna Hsz; HSzjP Sophia Batzoni Reverendi quondam Michaelis Máttyus vidua (70) vall.].

nagyasszonyanya egysz 1. szem-ű birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv de pers. 1 sg.; in Form Ez 1. Ps mit Possessivendung: nagyanyám; bunica mea; meine Großmutter. *1773:* Somainé asszonyomat nagyasszonyanyámnak, feleségemet köblösi nagyasszonyanyámnak ... engemet köblösi nagyapónak hívª [RettE 309. — ªAz emlékíró unokája]. *1777:* midön azt mondotta volna: „Édes nagyasszony anyám, nem látok", mindjárt kimúlt ez árnyékvilágból [i.h. 376]. *1782:* Melly sok töröddéssel, kölcséggel, faradozással lehetett Mlgos Nagy Asz(sz)ony Anyám ö Nagyságának arra menni, hogy azon Falu a Fiscale Regestrumbol ki vétessék ... asztat bajos volna elö számlálni [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

Nagyasszony-nap Nagyboldogasszony-nap; Adormirea Maicii Domnului; Mariä Himmelfahrt. *1554:* Im Mostan Jwtha tegnapon, hawashel fwldebel, egy emberem, ky azt Bezely ... hogy az Wayda harom boyart vagotth le ... Towaba az Waydaual chak eg' nehan Boyar maradotth wolt ... Jutott megh Egy Boyar kytwl azt Izente Petrowyth az Waydanak, hogy Imar czak Nag aszon napra gwlekezenek [Hunyadvára; PestySzör. IV, 65–6 Joannes Fanczy de Cordowa Hunyad vára prefectusa Paulus Bornemissza erdélyi püspökhöz].

nagyasszonyság úrnöi állapot; stare/condiţie de doamnă; Matronenzustand. *1785 k.:* Papot kérnék,ª mert nagy asszonyságban Járdogálnék kamoka ruhában; De hogy a pap csak otthon kuttogna, Nem kell nékem karimás kalapja [EM XX, 500 Balás-kódex. — ªA vénlány férjül].

nagyasztal masă mare; großer Tisch. *1705:* nyolc órakor, az külsö kisházban, a palotán belül találám enni a nagyasztalnál generális Glöckelspergnét, gróf Amadeust, a generál fiát és harmadikat gróf Rokka kapitányt [WIN I, 598]. *1784:* Egy Fenyöfábol valo kerek nagy asztal [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

nagyatya nagyapa; bunic; Großvater. *1662:* Zólyomi Miklóson kívül (kit az nagyatyja, gróf öreg Bethlen István udvarában taníttatott és nevelt vala) egy leánya is maradt,ª ki azon rabságban[b] nemzettetett vala [SKr 153. — ªZólyomi Dávidnak. [b]Kövár várában]. *1710 k.:* A nagyatyám ötvennyolc esztendös korában halt meg [BÖn. 513]. *1730:* az Nagj attjok hunnét és mikor származhattak erre az Földre nem tudom [M.fodorháza K; Ks 25. V]. *1736:* Atyakat is ismértem Mihallynak hivták a Nagy Atyakat Istvánnak [Bálintfva MT; Sár.]. *1740:* Puskásék(na)k Attyak, Nagj Attyok és Szüle Attyokis mind itt lak(na)k ittis holtanak meg [Eg-

respatak Sz; Mk]. *1751:* Kik Fiai voltanak, Kiknek hivták az Attyakat, és Nagy Attyakat ...? [Msz; SLt vk]. *1776:* Az Nagy attyokot Csoma Istvánt jol ismertem [Zágon Hsz; HSzjP Andreas Vajda (83) pp vall.]. *1804:* nagy attyakot és Szüle attyakot tudgyaé ki volt [Geges MT; MvLev. 3 vk].

nagyban nagymértékben; în mare măsură; in großem Maße. *1858:* Tartando, Czéh gyülés alkalmával, felhozatván mi szerént a' már nagyban el harapózott és meg sokasult Czéh ellemeseket (!) (fusereket) ... az illető hatoságnak annyivalis inkáb által adni, mint hogy hovátovább ... a' Czehális Mesterek jogai merőben letiportatnak [Kv; ACProt.].

nagybányai a Nagybánya (Szt) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagybánya/Baia Mare; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagybánya. **1.** Nagybányán lévő; din/care se află la Nagybánya; in Nagybánya befindlich. *1558:* valasztattam vala ö felsegektöl ... az Nagy banyay arany kamoranak Meg visitalasara [Nsz; MKsz 1896. 294].
2. Nagybányáról származó; nagybányai; (care este) din Nagybánya; aus Nagybánya stammend. *1583:* Eothwes Mihaly Nag Baniay vallia [Kv; TJk IV/1. 118]. *1697:* nagy Banjai Banyai Janos uramnak ... felesege ... jelen nem volt [Kv; Ks 12. XLVI].
3. Nagybányán készített; care a fost făcut la Nagybánya; in Nagybánya erzeugt/hergestellt. **Szk:** *~ borszívó lopótök. 1748:* Egy N. Banyai bor szivo lopo tök [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12] ✱ *~ fapalack. 1756:* Egj Nagj Bányai fa Paloczk [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.] ✱ *~ mérő. 1603:* nagybányai mérő [Kisilonda SzD; SzDMon. IV, 111].

nagybátya unchi; Onkel. *1641:* Ezt hallottam, hogy Barta Mihalt ... nagybátyjával hitta [Mv; MvLt 291. 274 átírásban]. *1854:* Mű Kispál Albert és Kispál Lajos által adánk ... ezen Szigetbeli egy harmad részünket keddves Nagy Bátyánk Kispál Györgynek és unoka testvérünk Kispál Károlynak [Uzon Hsz; Kp V. 396]. *1855:* (A jószágot) néhai Nagybátyám ... pénzen vette, s ne gondolja hogy ijesztgetésekkel sajatombol le huz valamit [Káptalan AF; DobLev. V/1394].

nagybecsű értékes; preţios, valoros, de mare valoare; wertvoll. *1880:* Üdvözöld Téglás Gábor urat a szerkesztő nevében, s kérd meg, hogy szíveskedjék nagybecsű tudósításaival néha a Keletet felkeresni [PLev. 82 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nagybeteg súlyos beteg; grav bolnav; schwerkrank. *1582:* Anna Kwthi Antalnę vallia ... Eg Zilahi Azzont fogada Az felesege melle Igiarto Georgy ... Azt(is) Lattam hog Igiartho Georgy Eleoben (!) veotte az Nag beteg feleseget es az Twzheóz Vitte, ot melegette [Kv; TJk IV/1. 75]. *1710:* a nagybeteg gyermek felkölt az ágyból, s futni kezdett [CsH 435].

nagybíró főbíró; primar; Hauptrichter. *1567:* valamelik nagy biro auagy tanachbely zemely valameny nap az waros dolgaban ky iarnak, azoknak mindeniknek nyarban ... munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt [Vizakna AF; TT 1881. 191]. *1737:* Gyaluban ... két Biroság allya Jószág vagyon a Nagy Biro, Balás György, Kis Biro: Major Illyés, ezen Jószágbéli Jobbágyok [MNy XXXVIII, 368]. *1792:* hallattam, hogy a Nagy Biro egy nehány Nemesekett, és városiakatt fel gyűjtett, s azok hajtották bé az ökröket [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1794:* Bátsota Josziv város Nagy birája [uo.; Ks 73. III. 3]. *1805:* Balint Iuon nagy biro ... Kete Martyin Kis Biro [A.lapugy H; Ks 98]. *1847:* Hallottam azt is, hogy Varga Katának a bucsum-szátui nagybíróval, Dánts Juonnal is sok baja volt a katonaságtól megmaradott bizonyos pénzért [VKp 214].

nagy birodalmú gazdag; bogat, care posedă mare suprafaţă de pământ; reich. *1792:* nagy birodalmu jo Gazda volt [Telekfva U; Pf].

Nagyboldogasszony Nagyboldogasszony-nap; Adormirea Maicii Domnului; Mariä Himmelfahrt. *1570:* Besterchey Gërgh Byzonsagy Bornemyzza Jakab ellen az ky az ew kerteben hagot volt, kedden Nagy Boldogazzon vtan, Gellien Imreh vra(m) Elewt [Kv; TJk III/2. 72].

Nagyboldogasszony-nap Mária mennybemenetelének ünnepe; Adormirea Maicii Domnului; Festtag Mariä Himmelfahrt. *1573:* Orsolia Kis Zeoch Imrehne ... vallia ... hogy Nagy Bodog azzonnap tayba volt egi Nap hogi Maradek peterhez Ment volt [Kv; TJk III/3. 118]. *1590:* ezen Jelen valo 1590 eztendóben, nagy Bodog Aszonj napp tauatt [ezen Jelen valo 1590 eztendóben Nagy Bodogh aszon napp elótt valo cheóteórteóken [UszT]. *1664:* Ebben az dologba(n) a mit túllem kérdének ennit tudok hogy ennek előtte valo 1663 esztendőb(en) Nagy Boldogh Aszszony nap tajba(n) mikoron az haborusag miat az szént Kotonaj (!) erdőn niomorgottunk voltak (így!) a' sz; katonajakal es az szótélkiékkél Eggiût [Bezdéd SzD; RLt 1 Vayda Alexa (30) jb vall.]. *1736:* Nagy-Boldogasszony napján az monostori templomban nagy búcsú volt [MetTr 435]. *1756:* ă mult nyári Nagy Boldog Aszony nap tájban [Bulzest H; Ks 62/5].

Nagyboldogasszony-napi Mária mennybemenetelének ünnepéhez kapcsolódó; referitor la Adormirea Maicii Domnului; bezüglich des Festtages Mariä Himmelfahrt. *1775:* Szombaton estve be akart szállani egy kökösi Veress József nevű becsületes, ifjúrenden lévő ember ... de, Nagyboldogasszony napi kolozsvári ceremoniáról akkor oszolván az odagyült pápista nép, Henter Mihály testvérével Bethlen Istvánnéval odaszállottak, nem bátorkodott beszállani nyavalyás [RettE 368].

nagyboltos kb. nagykereskedő; mare comerciant; Großkaufmann/händler. *1829:* Nemes Thorda Várossa Piattzánn mindenféle Kereskedóknek arusak(na)k Neveik Conscriptioja ... Portékás Boltosak[a] ... Apro Boltosak[b] ... Kolészás Pálinka árulok[c] ... Petsenye Sútók[d] ... Recapitulatio 1. Nagy Boltosak ... 2. Apro Boltosak ... 3. Koleszas Palinkasok ... 4. ... Petsenye Sütők[d] [Torda; TVLt sztlan 1826–1829. — [a-d]Köv. a nevek és taxaösszeg fels.].

nagyborosnyói a Nagyborosnyó (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagyborosnyó/Boroşneul Mare; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagyborosnyó. **1.** Nagyborosnyón levő/található; din Nagyborosnyó; in Nagyborosnyó befindlich. *1728:* a N. Borosnyai határ [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1753:* Nagy Borosnyai Felső határ [uo.; DobLev. I/253. 2a].

2. Nagyborosnyóról származó; originar din Nagyborosnyó; aus Nagyborosnyó stammend. *1614:* Olah Katha Markos Janosne Nagy Borosniai Sepsi szekben lako ... ada mi előttónk ... egj òrökseget nagj Borosnion [BLt 3].

Szk: *~ születésű. 1779:* 4-ik Vallo Nagyborosnyoi születésű Providus Bodo András [Egerpatak Hsz; HSzjP].

3. Nagyborosnyón lakó/működő; din Nagyborosnyó; in Nagyborosnyó wohnhaft/tätig. *1607:* Hozak mi nekunk kapitan vram az Keged commiss(io)jat meljben poroncziol Kegd mi nekunk ugi mint Bede Tamasnak Gomolia Palnak egi hazi Nemeseknek hogj el menneonk es Pal Deaknak Nagj Borosnjaj Schola Mesternek es az kiket mi elonkbe hinanak azoknak hwt zerent valo vallasokot be venneók [BLt 3]. *1710:* Sz. Királyi A. Péter mostan Sepsi Szekben Nagy Borosnyoi Praedicator [BLev. Transs. 28].

nagybotos *diákny* a tűzoltást vezető diákvezér a mv-i ref. kollégiumban; conducătorul elevilor în colegiu reformat din Tîrgu Mureş care dirija stingerea incendiilor; die Feuerlöscharbeiten leitender Studentenführer im ref. Kollegium in Marosvásárhely. *1870 k./1914:* Nagybotos, az ifjuság legizmosabb fia, ki a nagy gerundiummal vezette a kirohanó ifjúságot az égéseknél divatban volt bontásra, rontásra és a káperápéra [MvÉrt. 6].

nagybotú nagybotos; care este înarmat cu o bită mare; mit großem Stock. *1562:* a vajda ... megveré a kereszteseknek táborát Tömörvárnál, Váradnál és Erdélyben Kolozsvárnál[a]; annak felette Székely Györgyöt, a kereszteseknek egyik hadnagyát megfogá és a hajdukkal nyersen éteté, harapdáltatá meg. Továbbá a nagybotu Lőrincz papot nyársan megsütteté mint a malaczot [ETA I, 11 BS. — [a]1514-ben].

nagyböjt a hamvazószerdától nagyszombatig tartó böjt; postul (cel) mare, postul Paştilor; Fastenzeit von Aschermittwoch biz zum Karsamstag. *1717:* az jó Tavaszal nagy bűtben leszen esztendeje hogy kezdé eő kgyelme epiteni [Szopor K; Ks 90]. *1754:* a közelebb el mult 1753dik esztendőben a mi Nagy bőjtűnkben levő Fejér hétben gyepűltette bé Makrai Klára Also Mihályné Aszszonyom a Major haz nevű hellyben el foglalt Tanorokat [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a Sztratye Szimion (34) jb vall.]. *1756:* Aszszu Gjümölcs ... télen és nagj bőjtőn ... bőjtős dolgosok(na)k ... oljkor bőjtős cseledek(ne)k is kimelve főzögetvén kőlt 1/3 véka [Kiskend KK; Ks 72/52 Szám.]. *1763:* (Az erdőt) ő élte s vágta mind addig mig most a' Tavaszszal a' Nagy Bőtb(en) Titt Praefectus Uram ide jűvén az erdőben kapta [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 34]. *1771:* Nagy Bőtőkben adventi napokban ... is száma nélkűlt hallottam a Mlgs Grof Haller Péter Ur ő Nga kortsomáján Musikálást és Tantzat [Dés; DLt 321. 46a]. *1794:* kérték az hegedűjét tőlle ... de ő nem adta oda, mivel most[a] nagy Bőjt lévén a' Catholicusoknak nem zabad musikálni [Ne; DobLev. IV/728. 1b. — [a]A vallatás ápr. 11-én folyt].

Szk: *az oláhok ~je. 1785:* Karátson után az Oláhok nagy Bőtők tájat [K; Sár.].

nagyböjti nagyböjtben tartott; de la postul (cel) mare; in der Fastenzeit gehalten. *1800:* a nagy Bőjti Déési sokadalomnak napján [Dés; DLt].

nagybüdü *diákny* labdajáték-fajta; un fel de joc cu mingea; Art Ballspiel. *1870 k./1914:* Büdü: labda játék. Nagybüdü kifutással, Kisbüdü a kiütött labda 3-szori kifogásával. Hat-nyolc a bennlevő csoport, ugyanannyi a külső [MvÉrt. 6].

nagycéhmester staroste (de breaslă); Großzunftmeister. *1811:* 1811. I. 21. Nagycéhmester: Desi Sámuel. — Kiscéhmester: Vetési Sámuel [Dés; DFaz. 43]. *1814:* (A deliberatumot) a' kis Czéh mestertöl elé kertem hogy a' Protocollumba bé irjam; a' ki a' Nagy Czéh mesterre utasitott [Dés; DLt 56. 5].

nagycsütörtök a húsvét előtti csütörtök; joia mare/patimilor; Gründonnerstag. *1571:* kolt Somkereken[a] nagy Chotortokon Anno 1571 [BesztLt 3504. — [a]SzD]. *1576:* nog scheterteken attam pestesi Janosnak esmeth flo, 36 [Galac BN; WLt]. *1600:* Nagy czeoteorteokeon veottem az szolgalo leannak Martanak egy sarut d 50 [Kv; Szám. 9/XII. 65 Igyárto Simon isp. m. kezével]. *1670:* az ő malom az 1669. eztendőbe(n) nagj czeőteőrteőkeőn égett el [Veresegyháza AF; BLt]. *1737:* Biro uram Kovacs Balint uram Barassoban menttenek ... Nagy Csőtőrtőkőn Biro uram Lakatos Samuel is Barassoban mentenek [Kvh; HSzjP]. *1829:* ha jo ut 's jo idő lesz Anyamat küld bé az Innepre — de ugj hogy nagy tsőtőrtőken estvére legyen itt Anyám [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] | ezen ... Határ kővet ... Olá Gergely Husvét előtt valo Nagy Csőtőrtőkre viradolag ki vette [Csokfva MT; TSb 24].

nagydiák felsőbb osztályba járó diák; elev de liceu; die höhere Klasse besuchender Schüler. *1581:* Az Kemenczet eskolaba meg Chynaltatúk Fazakas Boldisaral, a hol az gyermekeok vlnek. az deakokal. es az Nagy deakok vlnek fyzetem neky f 1. d 75 [Kv; Szám. 3/IV. 13].

nagyebéd délebéd; prînzul (cel) mare, masa de la amiază; Mittagessen. **Szk:** *~ időkor* délben. *1600:* Az vargiasiak ereossen kezdenek tudomant tennj, hogy az Bizonittasnak hellie ne(m) ott volna hane(m) itt, ahol most vagiunk, az Jdeo is Imar Nagy Ebed Ideokor vala [UszT 15/15 Fozto Imre Fwlej (50) vall.].

nagy elméjű kiváló eszű; cu minte ageră, foarte deştept; hochbegabt, scharfsinnig. *1710:* Való dolog, noha ifjú urak, de különben olyan nagyelméjű, magnanimus református emberek menének be a mostani Deputátióban Isten csudálatos gondviselésiből, hogy csak az egyiknek több esze van, mint a négy pápista deputátusoknak [CsH 426]. *1753/1781:* B. Josika Imre ... igen okos ravasz, nagy elméjű ember vólt [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 332–3 Komán Togyer (80) jb vall.]. *1766:* Nemes János gubernialis consiliariussá lett, mely sokaknak csudája, ifjüember lévén, különben nagy elméjűnek mondják [RettE 208].

nagyember főember; om mare; Hauptperson. *1678:* oda be is mind inkább féltik azok az nagyemberek élteket [TML VIII, 69 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1779:* A békesség a prussussal meglőn, de valamint hogy a hadakozásnak sem tudta senki is bizonyos okát, úgy az békességnek punctumait sem tudja őfelségeken s két-három nagyemberen kívűl senki [RettE 398]. *1788:* mikor illyen Nagy Ember kéri az embert a' mindenkor parantsolat, melyet ha nem teljesitt az-is baj [DLev. 1. II. 23 Dósa Gergely lev. Nsz-ből].

nagy emlékezetű jó emlékezetű; de bună amintire; von guter Erinnerung. *1673:* Ezen Nehai nagy emlekezetű Felséges Bethlen Gabor Fejedelem Magyarozdi Thoma Laszlonak es Thoma Peternek őrökös szabadsagarul ki adot kglmes levele előmbe producaltatvan ... tőlemis helyben hagyattatik, es confirmaltatik [Vh; VhU 350 Thököly Imre ad. lev.]. *1705:* Szent Ferenc napján kereszteltettem meg a kisfiamat ugyanazon Ferencnek. Adja Isten, követhesse meg a familiában ezelőtt lévő nagyemlékezetű Wesselényi Ferenceket [WIN I, 553]. *1718/1781:* Néhai Tekintetes Nagyságos Rátz Kristina Aszszonynak ... az régi nagy emlékezetű Tarnok Matskasi familiából le ágazott immediatta Successiónak legitimus Haeressei és posteritassi [JHb LXXI/3. 482]. *1736:* amaz nagy emlékezetű nagy magyar cardinái Pázmány Péter még két kis papra fundála ugyan Bécsben az maga nevirül nevezett collegiumban [MetTr 423]. *1815/1817:* Néhai Mgs Nagy emlékezetű Feld marschal Generalis Mgos Groff Gyúlai Samuel Úr eő Excellentiája [TSb 47].

nagyérdekű közérdekű; de interes public; gemeinnützig, von allgemeinem Interesse. *1847:* ily rövid idő alatti és éppen a fő ellenszegülés helyén a Varga Katalin bűnös társai között Bucsumba megejtendő kinyomozást ily nagyérdekű és fontos tárgyban nem vél elégségesnek ezen királyi igazgatóság [VKp 181].

nagyérdemű érdemdús; foarte merituos, care are merite mari; würdevoll. *1765:* Meg halálozván ... Nagj érdemü Tisz. T. Püspek Verestói György Uram Kolosvart [ArJk 55]. *1792:* Demeter András ... Brachiumért Instantiája által Nemes Székünk Nagy erdemü Fő Király Birájához ... Groff Toldalagi Ferentz Ur ő Ngához ... esedezvén folyamadatt és meg nyert [Msz; MbK XII. 86]. *1796:* a Ngod tavol letiben megis talaltuk vala ez előtt egy nehany napokkal a Ngod nagy eredemü Udvar Birojat Tkts Köszegi P. János Urat, kiis ezen dolognak igazitását a Ngod bölts tettzésére és igazitasara bizta [Torockó; TLev. 10/6].

nagyerdő nagy kiterjedésű erdő; pădure mare/întinsă; großer Wald. *1617/1628:* az Kapolnan fellyul az nagy erdótis Lazar Andras vagata es irtata le [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. *1681:* vagyo(n) egi nagi Erdő, mely az várassal-is kőz [Hátszeg H; VhU 150]. *1715:* az után kezdettek ... a több Ponori emberekis helljeket fel fogni, és magoknak a nagy erdőt irtogatni [Lupsa TA; WH. Girsa Flora (56) vall.]. *1745:* Vagyon a Betzei Nagy Erdőn felyül ... Tölgy fás ... Makk termő ... Erdő [M.bece AF; EHA]. *1748:* Wagyon a Falun fellyúl egy Szép nagy erdő, melyet Nagy Erdőnek szoktanak hivni [Koronka MT; EHA]. *1804:* Bizonyoson és nyilván tudom, hogy a' kérdésben ki tött és szomszédolt helyet ... Drentye Mitru fogta fel leg elsőben közónséges nagy Erdőböl [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Flontás Aleksza (54) col. vall.].

Hn. *1356:* silvas Vendighordoy et Nogherdo vocatas [Boncaháza; TelO I, 100]. *1730:* egy nagy Erdő nevü Tölgyes és Bükkes Erdő [Szépkenyerüsztmárton SzD; EHA]. *1767.* A Tégla Csűrőn fejüll a Nagy erdő alatt (sz) [Feketelak SzD; EHA]. *1794:* Nagy Erdő nevezetü Erdejében, melly vagyon ... az Harczai Völgyben [Marossztkirály MT; EHA]. *1804:* a Nagy Erdő alatt a' Laposba [Mv; MvHn]. *1826:* Az Nagy Erdő Órrán (sz) [Backamadaras MT; EHA]. *1859:* Az ugy nevezett nagy Erdő jo cserefás öt Eves vágott [Péterlaka AF; EHA].

nagy erejű sodró; care curge cu repeziciune; abtreibend, dahinströmend. *1770:* a silip árkán Le folyo keskeny viznek a gáton Le folyo nagy erejú viz eleiben került, a Silip arkaban Le folyo vizet viszszá verte, s a kerek a mian holt vizben hevert [Dombó KK; JHb LXVII/146–7].

nagyérő sokat érő; preţios, valoros; wertvoll. *1573:* Zabo Marthon Eskwt azt vallia hogy harmad Ewy Nyreo Kalman birosagaban kwlte volt eotet zalanchy Lazlo zolgaya vele lewen az zeoch Balas hazahoz, Latta az mynt Rea Emlekezyk zeoch Balas Nytot megh egy Boltot, oda Be mentenek es egy Ladat Nytot fely ... valami egy mas Nem Nagy Ereo Approlek volt benne [Kv; TJk III/3. 94].

nagyesküllői a Nagyesküllő (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagyesküllő/Aşchileul Mare; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagyesküllő: Nagyesküllőről származó; din Nagyesküllő; aus Nagyesküllő stammend. *1568:* walkay Myklos Nagy eskeoley [Gyf; BfN 54/6]. *1621:* Nagy Eóskeóley Eórdeógh Mihaly [LLt].

Szn. *1574:* Nagy Eskeleoj Balas [Kv; TJk III/3. 119].

nagy eszű kiválóan értelmes; foarte deştept; hochbegabt. *1704:* Bánffi Zsigmond is, a nagyeszű, ír levelet mind az úrnak s mind a generálnak, hogy a cselédit nem tarthatja ott benn Brassóban, minden drága lévén, hanem hadd menjen ki a felesége cselédestül, ő maga pedig ott benn marad [WIN I, 252]. *1753/1781:* Josika Imre ur ... serény és nagy eszü ember [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 319].

nagyfalusi a Nagyfalu (Sz) tn *-si* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-si* al toponimului Nagyfalu/Nuşfalău; mit dem Ableitungssuffix *-si* gebildete Form des ON Nagyfalu. **1.** Nagyfaluban lévő; din/care se află în Nagyfalu; in Nagyfalu befindlich. *1793:* Sorban Peter ... előbszőr az eő Nga Nagy Falusi Udvarában Koltsárságra ... vétetett fel [Kémer Sz; TKhf 13/34 St. Dombi (60) zs vall.] | Sorbán Péter ... Földes Ura Nagy falusi Udvarábol egy jo Lovat el lopván minthogy gonosz volt a' Lo fel sem mert reája ülni, hanem tsak vezetéken vitte [Szilágycseh; i.h.].

2. Nagyfaluban élő/működő; din Nagyfalu; in Nagyfalu lebend/tätig. *1823:* A Nagyfalusi Communitás Kántorában esni szokott országos vásár alkalmatosságával [Szság; MNy XXXVI, 270].

nagyfalvi A. a Nagyfalu (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagyfalu/Nuşfalău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagyfalu: **I.** *mn* **1.** származásra utaló jelzőként; ca atribut indicind locul de origine a persoanei respective; als auf die Abstammung hinweisendes Attribut. *1540:* En Ba(n)fi Gaspar nagj faluy az en Batiaimtül Banfi lazlotul es Miklostul kertem harom szaz forintott [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1583:* Nagfalwy Nag Ambrus [Kv; Szám. 3/XI. 27]. *1626:* nagy falui Eöttueos Istua(n) [Kv; RDL I. 16].

Szn: *1706:* Nagyfalvi János [Kv; SRE 97].

2. Nagyfaluban működő; din Nagyfalu; in Nagyfalu tätig. *1697:* Bükkösi Miklos Uram felesége ... conferált a Nagjfalvi Eccl(esi)a számára egj zöld selyemmel varrot keszkenőt aranyast [Nagyfalu Sz; SzVJk 52].

II. *fn* Nagyfalu lakosa; locuitor din Nagyfalu; Bewohner von Nagyfalu; *1712:* a' Nagyfalviaknak vagyon kész penzek fl. 48 [Nagyfalu Sz; SzVJk 53].

B. az (Apa)nagyfalu (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Apa)nagyfalu/Nuşeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Apa)-nagyfalu. **Szn.** *1633:* Ioannes Nagifalui [Nagysajó BN; BesztLt 112].

nagyfejedelem mare principe; Großfürst. *1823–1830:* Az anglus király úgy bírja benn Németországon az hannoverai tartományt választó fejedelem (Elector) név alatt, mint a német császár itt benn Erdélyt nagy fejedelem (Magnus princeps) név alatt [FogE 238].

nagyfejedelemség Mare Principat; Großfürstentum. *1793:* Zabolai Hadnagy Familiának ősi Nemessége meg-mutatása iránt az Erdéllyi Nagy Fejedelemség és hozzá tartozó részek Királyi Törvényes Tábláján Maros-Vásárhellyt Boldog Asszony-havának 28ik Napján 1793ik Esztendőben tött és ki mondott Itélet [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere (Mt)]. *1794:* Melly ügyefogyott állapotra jutottanak Üdvözült Méltoságos Baro Nalátzi Elek Urnak Árvai történt peldátlan meg ólettetése után talán közönségesenis es Nagy Fejedelemségben tudva vagyon [Kv; CsS].

nagyfejedelemségbeli din Marele Principat; aus dem Großfürstentum. *1833:* Az ezen Erdelyi Nagy fejedelemsegbeli régen ohajtot Dietát Felseges Fejedelmünk 1sö Ferentz Magyar Ország Királya Kolosvárra 26dik Majusra határozván személyessének ... unoka Ötsit Estei Ferdinánd ő Fő Hertzegsége neveztetvén ki ... 8dik Majusba meg is érkezvén nagy pompával fogadtatot [Kv; ACLev. Perc. 5].

nagyfejsze fafaragó/bárdoló fejsze; topor; Beil. *1748:* Nagy fejszi nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1782:* Dakó György előttünk a' Nagy fejszével darabolván a' Gerendának való fát, már azon részét, a' mellyet mi utánna bárdoltunk, ki vitte vala [K; KLev.].

nagyfejű 1. nagyeszű; foarte deştept; scharfsinnig. *1668:* Az a nagyfejű Rédei Ferencz is mit ír, ím azt is elküldtem Kegyelmednek [TML IV, 255 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. nagy kalászú (búza); (griu) cu spice mari; (Weizen) mit großen Ähren. *1633:* en az buszat lattam, de az hol ket uagj harmad fel szaz kalongia leot volna az vad lud igen meg tepte uala, de az teobi olj io busza uala nagj feiű fen allo hogj en Istenteol iob buszat en annal nem keuannek [Mv; MvLt 290. 133b/2].

3. nagy fejjel készített (szeg); (despre cuie) cu cap mare; (Nagel) großköpfig. **Szk:** *~ ezüstszeg. 1779:* Fekete bársonnyal volt bevonva a koporsója,ª sűrűn megverve nagyfejű ezüst szegekkel [RettE 401. — ªBethlen Lajosnak] ✱ *~ faszeg. 1690:* Az Udvar Hazra Nylo Elsö Kapu, Nylik az Udvarra Tölgy fa labakon allo, kötesekre csinalt mely kötesekis nagy Fejü Fa Szeghekkel vadnak megh kötötve (!) [BK Kentelki inv. 3]. *1756:* (A) kisded bé járo kapu ... felsö szemöldöke alván faragot Cserefábol Nagy fejü Fa szegekkel foglaltatik a' Nagy kapu Zabejához [Branyicska H; JHb LXX/2. 10] ✱ *~ srófos szeg. 1841:* vagyon ... a' ványalo hat tölgy fa dőrotzkölökkel ... a dőrötzkölök között felnyulik 4. tölgyfa oszlop, mely oszlopokat, és dőrötzkölöket két helyen négy mind tölgyfa hevederek által nyoltz nagy fejű Srofos szegek szoritanak öszve [Km; KmULev. 2].

nagyféle nagyfajta; de tip mare; von großer Art. *1789:* Ezer szem nagy féle briliántirozott gránát [Megyesfva MT; JHb XLVI/1].

nagyfogó cleşte mare; große Zange. *1703:* Kovácsok vagy vas veretők eszközei: nagy fogó numero 2 [CsVh 118].

nagyfogú széles fogú (fésű); (pieptene) cu dinţi mari; (Kamm) mit breiten Zähnen. *1761:* Nagy fogu Fésü Nro 2 Kaputzán Nro 4 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20].

nagyfúró sfredel/burghiu mare; Großbohrer. *1692:* Nagy fúrú [Szárhegy Cs; LLt]. *1747:* Egy nagy furu in Den. 14 [Kv; Pk 6]. *1773:* Nagy fúru [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. *1836:* Egy nagy Furu [Kv; Pk 3].

nagyfúvó nagy kovácsfújtató; foale de fierărie; großer Schmiedeblas(e)balg. *1837:* A Kováts Mihelybe Eszközök ... Egy nagy fuvo lántzaval [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

nagyfűrész beşchie, joagăr; Großsäge. *1765:* Tőkē metzó Nagy Furesz 1 [Kóród KK; Ks 19/I. 6-hoz].

nagygalambfalvi a Nagygalambfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagygalambfalva/Porumbenii Mari; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagygalambfalva: Nagygalambfalván lakó; din Nagygalambfalva; in Nagygalambfalva wohnhaft. *1577:* Elsö biszonisag balas kouach nemes ember nagi galamb falwj [UszT]. *1591 k.:* Nagy Galambffaly Barrabas Simo(n) Vrunk Veres darabantia [i.h.]. *1607:* nagy Galambfalwy Nehay benedek Janosne marta aszony [i.h. 20/57].

nagygazda módos parasztgazda; ţăran bogat; Großbauer/wirt. *1770:* kérem az Vrat bár csak égy vagy két szakasz szénát csinálhatnánk az idén a Büdöstoban, ne hogy az Örmény Vralkodgyék attan mert ide Mársinár elég jö a ki meg étesse, a Radnoton lévő nagy gazdais itten akar telelni [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1847:* Varga Katának a fenn megnevezett helységekben tartózkodása ideje alatt nálunk Kerpenyesen két versben volt pénzgyüjtögetés, mégpedig rovatal útján, olyformán, hogy a nagygazdák egy ezüstforintot, az utána valók két ezüsthúszast, a gyengébb gazdák egy ezüsthúszast és a szegények tíz ezüstkrajcárokat fizettek [VKp 250].

Szk: *cselédes ~. 1777:* Salánki uram nagy cselédes gazda volt [Dés; Ks 79. 29. 273].

nagygoroszlói a Nagygoroszló (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagygoroszló/Guruslău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagygoroszló. **1.** Nagygoroszlóról való/származó; din Nagygoroszló; aus Nagygoroszló stammend. *1593:* Opris Gergely, Gorond Kozma, Ghóghós Andras, Bürgia marton ... Nagy Gorozlayak [Perecsen Sz; WLt]. *1754:* Tancs Todornak itten Termett szenáját L. Baro Varadi Inczedi Samuel Vr(am) Nagy Goroszloi Varro György nevű Gondviselője kaszáltatta le az akkori Beresekkel ejtzakának idején [Hosszúújfalu Sz; WLt].

2. Nagygoroszlóra vonatkozó; referitor la Nagygoroszló; auf Nagygoroszló bezüglich. *1641:* Az Nagj Goroszlay Cedulák [Inó Sz; GyK X. 30/8].

nagygyülés adunare generală; Generalsitzung/versammlung. *1849 u.:* Midön ... Berzenczei székely nagy gyülést hirdetett, mind nekem, mindt többi társaimnak vélekedése az volt, hogy ... Bethlen János igyekezzék reá venni, hogy vegye vissza proclamatioját {EM XLIX, 648 Zeyk Károly kezével}.

nagyhalál pestis; ciumă, pestă; Pestilenz | pestisjárvány; epidemie de ciumă/pestă; Pestepidemie. *1570:* Cyrbes Balk, Azt vallya hogy ... az Syweges gergel atthya az Nagy halalba holt volt megh [Kv; TJk III/2. 151]. *1574:* Swch Andras Jday Harynay Janos Jobbagya ... ezt valla, hog az nag halaltwl fogwa byzonnyal twdom hog' mynd az ket Darab erdőt erkedhez Jltek es byrtak [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1673:* az néhai Bernáld Ferencz uramnak leanyit pedig ismertem egj nehanyat, de a többi mind meg holtanak az Nagy halálkor [Albis Hsz; HSzjP Helena quondam Valentini Jakocz de Also Csernaton Consors (80) vall.].

nagyhamar în grabă, repede; im Nu, sofort. *1662:* Borbély András ... nagyhamar megérkezvén, a segitség igírtetik vala [SKr 587].

nagyharang nagy méretű, mély hangú harang; clopotul (cel) mare; große tieftonige Glocke. *1579:* Az wy harangnak meg vonassa felól wegeztek eo kegmek hogy vgyan azon bert wehessek az Egy haz fiak kit veóttek az Nagy harangnak Megh vonatassaert | Eo kegmek vegeztek a Nagi harang felól hogy be keossek a mint Annak moggya, es chinallyanak Allast it alat neky [Kv; TanJk V/3. 182a, 199a]. *1585:* Mikor halotnak harangoz az Nagy harangall az teob harangokal egiembe, hat az Varosę legien f. 1 [Kv; Szám. 3/XIX. 6]. *1589:* 5 octobr(is) vontak ... a nagy harangot egy zegeni deak giermeknek gratis [Kv; i.h. 4/IX. 5]. *1597:* Vontak ... Az nagi harangot 3 Thekes Imreh fiachkaianak ... f 1 d 40 [Kv; i.h. 7/II. 6]. *1621:* Az nagy Harangh vono Zyainak Harma megh Zakadozot wolt Zigiarto Gebauer Mihaly foldozta meg d 32 [Kv; i.h. 15b/IV. 13]. *1761:* Az régi Jó szokás szer(e)nt Tizenkét Esztendösen fejjül való Férfiunak akármely rendb(en) és állapotb(an) lévönek az Nagy harangal szaggassanak Hármat | Minden Férjhez ment, és akár mely Rendb(en) és állapotb(an) lévö Asszonyi Allatnak szaggassanak elöbb az Ujj Harangal Edgyet, Az Nagy Harangal penig kettöt [Torockó; TLev. 2/2]. *1868:* Nagy harang m.e. 2 mázsás 200 frt.[a] — Kis harang m.e. 1 mázsás 100 frt.[b] [Köbölkút K; ETF 107. 16. — [a-b]Értékű].

Szk: *megvonja a ~ot. 1596:* Ez harom nap egimas vtan hogi minden nap ketzer negiedik napian az kezdettin egi vtal az nagi harangot meg vontak fizetünk f — d 56 [Kv; Szám. 7/II. 29.].

nagyharang-mony a nagyharang nyelve; limba clopotului cel mare; Klöppel der großen Glocke. *1585:* az nagharangmonj zyát vettük Zigianto Balintol, mely wy wolt, pro f 0 d. 15 [Kv; Szám. 3/XIX. 38].

nagyharang-szó sunetul clopotului cel mare; Geläut mit der großen Glocke. *1596:* 28 Die Octobris, Az nagi felelmes ideonek miatta eo kegmek Tanachul hogi azt wegeztek vala, hogi Minden Ember ... poenite(n)ciat tarchianak, es Regel es estwe ... az nagi harang zot halwa(n) a' templúmba gywlienek [Kv; Szám. 7/II. 29].

nagy hatalmú mindenható; atotputernic; allmächtig. *1662:* Könyörgök azért az nagyhatalmu élő Istenért Nagyságodnak, méltóztassék magát dolgunkban ő felsége előtt interponálni {TML II, 316–7 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz}. *1663:* Kérlek az nagyhatalmú Istenre, ne hirtelenkedjél s ne siess, hanem vigyázz az magad életére [TML II, 456 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1678:* mindennek úgy kell lenni mint a nagyhatalmú Istennek tetszik [TML VIII, 124 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

nagy hatalom nagyobb hatalmaskodás; potentia maior; samavolnicie, silnicie, act samavolnic/arbitrar/abuziv; größere Gewalttätigkeit. *1798:* az ő nga Szalai Erdejeben kaptam ... a T. Petrotzi Györgj ur tseledgjeit Szekereit s be hajtam vala ide az udvarba de Petrotzi Ur maga Nagj hatalammal itt az uttzaba el vevé be hajtanom nem engette [Ádámos KK; JHb XIX/58. 24].

Szk: *nagy hatalmat mond vkihez* nagyobb hatalmaskodással vádol vkit. *1595:* Az decreto(m) tartasa szerent haszamra Jöuesedert felesege(m) el uiteledert az nagy hatalmat mondom hozad [UszT 10/96] ✱ *~(nak) terhén van* nagyobb hatalmaskodás terhe alatt van. *1590:* ez el mult 1589 eztendóben Kis Aszonj nap tawatt, ment ekejewel egj feöldemre kiben el' szantott búzaúal be vettette, kierth ha az teörwenj engedj az nagy hatalo(m)nak terhen vagio(n) erette [UszT]. *1592:* Azt mongjwk s(i) J(uris) hogj semjkepen az mj marhankot el nem hozhattatok volna Zabad Elesjbeol es Nem Niuzhattatok volna ... az el hozasert es a meg Njuzasert a Nagj hatalom terhin vatok Erette [i.h.]. *1600:* az zanomra menesert az nagy hatalomnak terhin wagyo(n) [i.h. 15/75]. *1625:* ha io okat nem adhattia, az be haitasert az nagi hatalomnak terhe(n) vagio(n) erette [i.h. 109a] ✱ *~nak terhét követi vkin* nagyobb hatalmaskodásért vki vád alá helyezését követeli. *1606:* Az mely nagy hatalo(m)nak terhęt raitúnk keöuetik azís rajok tér, seót eók tèrttek (!) az mjenket hatalmasul [i.h. 20/67] ✱ *~nak terhét mondja vkihez* nagyobb hatalmaskodással vádol vkit. *1592:* kazaltak megh ez megh newezet szena Retemnek eggik Rezet ... az nagy hatalomnak terhet mondom hozzá ... az szenat beoczywewel kiwano(m) megh [UszT] ✱ *~nak terhével megkíván* nagyobb hatalmaskodás vádjával követel vkitől vmit. *1590:* Myerth hogj p(ro)pria potentia Jgy elte ⟨az⟩ my nekónk Jútott resz feöldet ... azt ⟨m⟩ondgiuk hogy minden hasznaywal, az nagy hatalomnak terhewel kewannyuk mégh teölle [i.h.]. *1592:* az al Peres ... meg zantotta foldemet ... es ki foglalta kezemból potentia Mediante azt az foglalt foldeth az Nagy hatalomnak terheüel kęůano(m) meg tewlle [i.h.]. *1603:* Miuel hogi igi töruën nelkwlt rea me(n)t s maganak igi foglalta azt az rèzet az nagi hatalo(m)nak terheuel keuanom meg magamnak [i.h. 17/5] ✱ *éjjeli nagy hatalmon ítél vkit* éjszaka elkövetett nagyobb hatalmaskodásért ítél el vkit. *1610:* az celekedetert az maior potentian az uagi feien uagio(n) es az en marhamott cum exstimatione (!) meg keuano(m) Restitualny ... tamaszto(m) az kgdtek teóruenyere, Jtelie Vagj feyen, az uagi az Eyeli nagj Hatalmo(n) [i.h. 16a].

nagyház (utca felöli) nagyszoba; cameră mare (dinspre stradă); großes Zimmer (zur Straße). *1593:* az plebanos hazat ... ky tiztitattúk ... Az also nagi hazban az kemencze mellet egi darab helien ... az keo falnak egi darabia ki zakadozot wolt ... meg chinaltattam [Kv; Szám. 5/XX. 132].

1675: azon kul egy Nagy ház [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 6]. *1702:* a Nagj Házban Asztal fenyü deszkábol való nro 1 [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. *1726:* Ezen egész épületen vagjon édgj kémény, a' nagj ház, és a' kis ház s óldal bót fala szegeletib(en) ragasztva [Ne; DobLev. I/124]. *1732:* Ezen folyosóra a Nagy-házbol ki-nyilo Ajton mennek-ki | A Nagy házbol nyilik bé az ajto edgy kamarában [Szászsztjakab SzD; Told. 11/67, TSb 51]. *1760:* az Nagj ház fenyö Deszkákkal meg padlatt [Kissáros KK; SLt PQ. 10]. *1781:* (A) nagy Házból vagy Palotából járnak bé egy ajto nélkül valo Stakaturás Erkében [Petek U; Hr]. *1787:* Vagyon égy Civilis Joszág ... rajta az utcza felöl lévö elsö nagy házzal, és oldal házzal, pitvarral [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 1].

nagyhegy magas (szőlő)hegy; deal mare (cu plantații de vie); hoher (Wein)berg. **Hn.** *1603:* in promontario Nagyhegy [Sárosmagyarberkesz SzD; Makkai, SzDPuszt. 123]. *1620:* Az Nagy hegyben az felseo labban [Mv; MvHn]. *1746:* A Nagj hegj Szölö fejin (sz) [Hagymásbodon MT; EHA]. *1753:* A Nagy hegybe (szö) [M.décse SzD; EHA]. *1756:* A' Nagy Hegyben a' Lapos Szöllö [Celna AF; EHA]. *1771:* felsö fordulo Nagy hegy alias Virgo nevezetü helyben egy darabb puszta, bongoros szöllö földnek valo hely [Szentgerice MT; EHA]. *1816:* Colonicalis Szőlője Vagyon a' Nagy Hegyen egy Pászma [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/19].

nagyhegybeli a Nagyhegy nevü helybeli; care se află la/în partea de hotar cu numele Nagyhegy; aus/von dem Ort namens Nagyhegy (großer Berg). *1604:* nagi hegybely Zanto föld [Medesér U; EHA]. *1696:* A Nagy hegy beli Szölök ... ösböl állok lévén, Kovacs Istvan Ur(am) es Kovács Ersebet osztozzanak velle ketten [Mv; MbK 80].

nagyhét húsvét előtti hét; Săptămîna mare/a patimilor; Karwoche. *1605:* (A malmot) foglala el az el multh 1604 eztendeob(en) Beoytben az nagy hetben [UszT 19/81]. *1663:* Edes fia(m) most a' Nagy héten hiuatot uala ala Bodolara Nemzetes Beldj ura(m) eö keglme [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1767:* a közzelebb el mült Husvéti Innepek elött ... a' Nagy hét elött valo Héten, Hétfőn reggel hoza negyvenotig valo tö szöllött [Ne; DobLev. II/377. 3b]. *1845:* ezek azt mondak, hogy oknélkült fárad, mert a' Tkts Hadnagy ur nagy héten semmit sem fog igazítani [Dés; DLt 502].

Szk: *húsvét nagyhete. 1823–1830:* Ez a szerencsétlen öcsém[a] 1798-ban, húsvét nagyhetében ... megjelenik elöttem, s ... mondja, hogy egy Szathmári Gábor nevü szabónak a gégéjét felszakasztotta, talán eddig meg is halt [FogE 278. — [a]Fogarasi Szabó József].

nagyhíd podul (cel) mare; große Brücke. *1570:* Keryk ... Byro vramat ... hogy eo kme(ne)k legien walamy gongia az Nagy hydra, me(rt) Nagy panaz vagion hogy Jge(n) hyttwa(n) | Byro vram egy Kis hidat chinaltasson az folyamra Mely az vago hidra megien, hogy Iarhassanak zekerel altal Rayta az Nagi hydnak legen kemelesere mykor az wyz kichin [Kv; TanJk V/3. 11a, 12a]. *1588:* 12 8bris hogy az Nagy hid meg bomlott volt az Ispotalnal vittek oda 9 zeker ganet attam egy egy zekerteol d. 4 tezen d. 36 [Kv; Szám. 4/I. 40]. *1595:* az Nagi hidon alol es felliwl az Zamost megh zoritottak ganeual [Kv; TanJk I/1. 209]. *1621:* Tiztittattuk az Nagy gazt az Ispotali palojarol és az Nagi hidrol [Kv; Szám. 15b/VIII. 14]. *1730:* Az Innetcso Hid jo modgjával el keszülvén az külsö nagj Hidonnis ... dolgozni s dolgoztatni tartozik eö kglme [Dés; Jk 403a]. *1809:* a feredezök ... a' Nagy hidróll szoktak a' Vizben Ugrani [Dés; DLt 145].

nagyhídi nagyhíd melletti; care se află lîngă podul cel mare; von der Seite der großen Brücke. **Hn.** *1847:* A nagy hidi láb (sz) [Méra K; EHA].

nagy hírű híres, hírneves; renumit, celebru; berühmt. *1694:* Nagyhírü Cyprianus, Franequarának kedves doctora ... egy belsö hályogtul egészen megvakíttatott asszonyt megszabadíta [Kv; KvE 233 VBGy]. *1710 k.:* Bisterfeld is meghala, és az egész kollégium Fejerrárott, az elötteni nagyhírü Alstedius, Piscator, Bisterfeld híre, neve, tekintete becsületével együtt reá[a] szálla [BÖn. 546. — [a]Basiriusra]. *1736:* Petki Farkas ... egytestvér vala amaz nagy hírü Petki Istvánnal | Amaz nagy hírü igaz catholicus nagy ur, báró Kornis Gáspár Szent-Benedek névü falujában meg épiteté az templomot [MetTr 419, 438]. *1847:* azon egyetem nagyhirü rectora ... Husz János, a' tanulók kiváltságait korlátolni kivánván, 25 ezer tanuló egyszerre oda hagyta Prágát [Méhes 5].

nagy hírű-nevű roppant híres; celebru, foarte ilustru; hochberühmt. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy az friss vendégségekben ... az hegedü, lant, és egyeb kintorna mellett, az ö Isteniknek, és nagy hirü nevü ... Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikot éneklették [ÖGr Aj. 8]. *1662:* Gyulai Ferenc ... a hajdúkapitányokat ... harmadmagokkal behívatta vala. Kiket nagyon neki dicsérvén: a fejedelem kegyessége és hüsége alatt minémü nagyhírü-nevü vitéz emberek volnának [SKr 398–9]. *1764:* hallám hátszegvidéki borbátvizi Bálya József nevü becsületes ifjútól, hogy amaz nagy hírü-nevü ... Bukkow generális megholt Szebenben [RettE 166]. — L. még BÖn. 442.

nagyhús lábszárhús; pulpa piciorului, gambă; Unterbein, Wade. *1806:* az lábán a' nagy huson ... lövés által kapott sebéknek hellyei láttzanak [DLt 574 nyomt. kl].

nagy idejű idős; vîrstnic, în vîrstă; alt. *1789/1790:* halálos ágyában hagya Közepsö Laszlo János nagy idejü Legény maga pénzevel szerzett két darabotska kaszálo hellyet a' Gegesi Rfta Ecclá(na)k Pap számára [Geges MT; MMatr. 175].

nagy iskola şcoală mare; hohe Schule. *1629:* Azomban jeouenek az Nagy Iskolabol oda Deakok ... s egy haidu hadnagi leue(n) ot az Szitkozodik, s az kis scholaba kesertete [Kv; TJk VII/3. 30].

nagyít 1. megnagyobbít; a mări (dimensiunea); vergrößern. *1647:* annak az szeolleonek cziak az ket uéget nagittottak Balassi uramek [M.zsákod U; BálLt 82]. *1742:* ezen szöllöt nagyitotta volt néhai Kornis István ur(am) [Backamadaras MT; Ks 74/56 Conscr.]. *1821:* egy Pintzét ... magam nagyitottam 5. öllel [Celna AF; Ks 79. 11].

2. szélesít; a lărgi; breiter machen. *1781:* az ostor gátot ugyan ö tsinálta tövissekböl, de az után a Borítékját az Uraság Molnárjai épitették nevelték nagyitották [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

3. (létszámot) megnövel/felszaporít; a mări/spori; (Gesamtzahl) vergrößern/mehren. *1811:* el-szána magát[a], hogy nagyittsa Ménessit [ÁrÉ 134. — [a]Báró Bánfi János].

4. túloz; a exagera; übertreiben. *1811:* Gyönyörü szép hely ez[a], bár nem igen tágos. Oh! nézd-meg, meg-látod, nem mondom nagyitva, Hogy Élisiumhoz jol van hasonlitva [ÁrÉ 149. — [a]A csikókert].

nagyítás túlzás; exagerare; Übertreibung. *1834:* Ezeket ... a' hogy történnek minden nagyittás nélkül iram [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev.].

nagyító I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *maga ~* önhitt; încrezut; eingebildet. *1736 u.:* Nyájas, magokot nem nagyító emberek voltak azelőtt [MetTrCs 456].

II. *fn* nagyítólencse; lupă; Vergrößerungsglas. *1694:* Ugyanazon nap kezdé el az anatomicum collegiumot tiszteletes Bidlo uram, és nagy foganatoson a bőr felhámjáról és a bőrről beszélt, nagyítón keresztül megmutatván a bőr és a felhám pórusait [Kv; KvE 230–1 VBGy].

nagyítóüveg nagyítólencse; lupă; Vergrößerungsglas. *1799:* Egy Nagyito Üveg [Mezőbodon MT; MkG]. *1835:* nagyitto üvegek [Mv; MvLev.].

nagyíttatik szélesíttetik; a fi lărgit; breiter gemacht werden. *1781:* Urszujnak el Menetele után még azon ostorgát sokat emelődött, Nagyittatatt [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

nagyjában nagyjából; în mare/general; im großen. *1662:* (A fogoly Géczi András) praebendájára ... hogy szintén éhen meg ne halna, nagyjában valami fekete cipócska s víz adatik vala [SKr 91].

nagyjából nagyjában; în mare; im großen ganzen. *1765:* ebben az Esztendőben embereink panaszsza égy mást követte. Gabonájokat földjőkben el tapodtatták, kalongjájokat éjjel nagygyából ki tsépelvén szemét el vitték, embereimet meg verték [Bonyha KK; Ks LVII/9 gr. Bethlen Pál özv. gr. Haller Jánosné Daniel Sófiához]. *1778:* Rosz Csolnok ... Hajonak való négy darabb fenyü fa nagygyából ki vésve [Csapó KK; Berz. 4. 8. 1. 18]. *1786:* Nagyából ki darabolt Fenyő Gerenda találtatik régi 110 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

nagyjára nagyon; în mod special; sehr. *1835:* nemis ügyeltem akkor oly nagygyára, nem gondolván, hogy még valaha az aránt engemet meg kérdeznek [Zsibó Sz; WLt].

nagy jószágú (nagyon) gazdag; (foarte) bogat; (sehr) reich/begütert. *1753/1781:* néhai időssb osdolai Kun Miklos Ur(na)k özvegyét kiis sok pénzü és nagy Joszágu volt ... B. Josika Imre ... el vette [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 332 Román Togyer (80) jb vall.]. *1770:* Nagy jószágú és gazdagságú ember volt ez a Nagy Boldizsár [RettE 226]. *1772:* Aztis hallottam Néhai édes Anyám Aszszonytol hogy beszéllette, Szerentsés ember volt ugymond Gál Laszlo mivel Nagy Joszágu embert kapot volt feleségöl [Dálnok Hsz; Kp IV. 263 Thomas Hadnagj (66) ns vall.].

nagykalán nagykanál; lingură mare; großer Löffel. *1832:* egy nagy kalán [Sáromberke MT; TSb 26].

Szk: *gazdálkodó ~. 1739:* egy nagy gazdálkodo kalány [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1767:* Nagy gazdálkodo kalán 16 1/2 [Mv; Ks 20/X].

nagykapu poartă mare; großes Tor. *1675:* az nagh Kapu deszkas suppal födet egi be jaro Kis ajto mellette [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1695:* Azon alól az nagj kapu felé találtunk egj szén csürt [CsVh 116]. *1699:* A nagy kapunak also Sarkan vas karika van [O.cseszlve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1712:* Az Nemes Udvarház ... Udvarára mennek be edgy ... romladozott Sendelly fedél alatt Valo nagy kapun [Mezőbodon TA; BfN 54/12]. *1749:* Az uttza felöll való Nagy kapu bereltetesére ment keskény deszka Nro 36 [Kiskend KK; Ks 70/51 Szám.]. *1775:* vagyon ezen emlitett Nagy Kapu mellett egy kis Kaputska [Mihálcfva AF; LLt Csáky-per 106. L. 13]. *1858:* Nagy kapu — fenyő pfoszten deszkából van készitve vésve [Mv; TSb 39].

Szk: *bejáró ~. 1732:* A bé-járo nagy-kapura nyilik edj ... sövény Majorság ól [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. *1820 k.:* innét Jobra vagyon égy bé járo Nagy Kapu [RLt 1] ✱ *deszkás ~. 1732:* mennek be ... fa sorkokon ősve jaro, s ket fele nyilo deszkas nagy kapun [Tancs K; Told. 11/70] ✱ *galambbúgos ~. 1734:* Az Udvar kapun ki menvén bal felöll vagjon egj uj galamb bugos nagj kapu [Datk NK; JHbB D. 1] ✱ *kétfelé nyíló ~. 1816:* Ezen ... Jobbágyfalvi udvarházra ád be menetelt ... kivülröl meg czifrásztatott ... újj kapu Zábékon èpült ... két felé nyilo nagy kapu [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

nagykarácsony karácsony; crăciun; Weihnacht(en). *1600:* Nagy karachontol fogwa hogy az toroniba az Trombitasoknak es vigiazoknak giertiat attunk minden ejelre 2 pinz arrat d 60 [Kv; Szám. 9/IX. 27]. *1676:* Szasz Mihaly, es Fiai ... Most nagy Karáczon elött mint egy mas fel he⟨ttel⟩ el szöktenek ... Nemzetes Kovacz Istvan Uram földeröl [Mezőbánd MT; MbK]. *1683:* Nagi Karaczon elöt ualo Czötörtökön [Harasztos TA; Berz. 17b]. *1768:* midön Kis és Nagy Karátson Között a' Hét Csonka lészen tehát a' Bánya Mü után esendö napok, ragasztassanak az el mult két Karátson közt esett Csonka Héthez, hogy igy a' Csonka Hétis egészre ki potolodjék [Torockó; TLev. 9/12].

Vö. a *kiskarácsony* címszóval.

Szk: *~ estjén* karácsony szombatján. *1579:* el menenk sarda[a] nagy Karachyon estjn czjwtewrtwkwn 1⟨5⟩79 [JHb XXIII/47. — [a]Olv.: Sárddá, azaz Sárdra]. *1599:* Jllien dologbul ideztettem megh Kerezthuri Christoph vramat eo kegmit ... Commissiora ... Nagy karachion esthyn [Dés; Eszt-Mk]. *1632:* az el mult nagi karaczon estin küldeötte volt oda hozzam Zabo Ferenczne Aszoniom azt az Annokott [Mv; MvLt 290. 94a] ✱ *~ napján. 1658/1799:* Nagykarácsony napján Szamosújvár alá menének gyülésbe [Mv; EM XVIII, 452] ✱ *~ napjára. 1660:* Mw Feiervári Benedek Colosvári feö Biro es Linczegh Janos Kiraly Biro ... kertünk ... Bwki Miklosne asz(onytól) keölcseön ... huszon eöt forintot ... obligalliuk ... magunkat arra, hogy ez jelen valo esztendeoben nagy Karacsony napiara ... tiszta kesz penzül ... addegh valo interessevel edgjütt megh adgiuk [Kv; KvLt I/176 Steph. Lutsch notarius kezével].

nagykarácsony-nap karácsony első napja; prima zi de Crăciun; erste Weihnachtstag. *1582:* az ely múlt nagy Karaczyon nap Eleot harmad nappal, hyttak wala mynket az

Coloswary Byrak es Tanaczy vraynk valamy vysz Thorlasnak meg latasara [KvLt VII/42 a Km-i konvent okl.]. *1585:* Ez leuell keölt keöbleöseön nag' karachion nap elött valo ked(d)en [SLt 29. I. 2]. *1586:* Nagy Karácson nap elött valo kedden 1586. Esztendőben [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1604:* Nagj Karaczion nap eleot ualo napokba(n) el mult 1603 Eztendeobe [UszT 18/19]. *1625:* tilalmat tettem uala az J: ellen az el mult 1623 eztendeöben nagi karaczon nap taiat [i.h. 25/4].

nagykedd húsvét előtti kedd; marţea din Săptămina mare; Kardienstag. *1570 k.:* Anna Coniunx Johannis Ban ... fassa est, hogy w neky Adot ez Bornemyza Janosne Adoth volth wteod fel chyö Aranjat Ez elmult farsang farkaba kybeol Zeot hat Arany parthat wneky hogy nagy kedre kezwl wolt Bezterczer(e) [Kv; TJk III/2. 102c]. *1599:* Ezen Jelen walo 1599. eztendeóben nagy kedden Rekeztettem uala be ... egy tehenemeth hazam mellett [UszT 14/41]. *1642:* En besztercze videkeben Runkffalvan lako Pap Gyeörgj adom ertesere mindeneknek az kiknek illik ez levelem altal hogi ... leöttem kezes egj Moldovaj Radiczel Tuador neveö olah deakert ezen forman es modon: hogj az jeöve nagj kedre egj Moldovaj lovatt szerzek az nemzetes es vitezleö Appaffi Istvan vramnak az megh irt olah deaknak megh valtassaert [Beszt.; Hurm. XV/II. 1089].

nagy kegyességű kegyes; binevoitor, generos; gnädig, gütig. *1810:* Tekintetes Beretzki András Urnak Mlgs Groff Kendeffi Adám Urffi eö Ngsága erdemes Prefectusának, nékem Nagy Kegyesegű Patronus Uramnak alazzatos Tisztelettel[a] [Mezőrücs MT; Borb. II Bukur Juon lev. — [a]Levélcímzés]. *1816:* Méltósagos Groff Camerarius és Ns Torda Vármegye Nagy Erdemű Fö Ispan(n)y 's a' Mlgs Torotzko Sz Györgyi Torotzkai Familia Praesesse Th sz Györgyi Torotzkai Pál Ur ö Nagyságahoz Nagy kegyessegű Földös Urához alazatos Instantiaja a' ben irt Társasag(na)k [Torockó; TLev. 9/46].

nagy keszkenő nagykendö; broboadă; Umlegetuch. *1817:* Egy Veres kazimir virágos Szélü nagy keszkenö Rfl. 3 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3]. *1826:* Egy sellyem Levantin nagy keszkenö [Koronka MT; Told. 19]. *1846:* Egy megy szin Tibet nagy keszkenő [Mv; MvLev.].

nagykereszt Habsburg birodalmi érdemrend; Mare cruce (decoraţie în Imperiul Habsburgic); Großkreuz (Verdienstorden im Habsburger Reich). *1845:* Felsö Szilvási Nopcsa Elek Erdéllyi Udvari korlátnok Ur eö Nagy Méltosága Saját kérelmére korlátnoki hivatalától felmentetvén, hiv szolgalati meg esmeréséül Léopoldi (!) Császár jeles Rendje Nagy Keresztyével meg ajándékoztatott [Usz; UszLt XI. 85/3. 5].

nagykorácska nagyocska; mai mărişor; ziemlich groß. *1750:* A cinteremben vagyon egy tisztességes fábol épült fatorony, melyben vagyon két nagykorácska harang [Marosvécs MT; ETF 107. 22].

nagykormány timona/cîrma (cel) mare; großes Steuerruder. *1825:* Azon Királyi Sos Hajok(na)k 's Hajokbéli Requisitumoknak ... neme és Száma s azoknak árra ... nagy Kormány ... kis kormány[a] [JHb Jósika János főispáni ir. ad 215. — [a]Folyt. a fels.].

nagykorúság felnőttkor; majorat; Großjährigkeit. *1863:* Tatrosi Sándor két fia kapjon 1000-1000 frtot ... a kamat fordittasson nevelésekre, s a tökét csak is nagy koruságokban kapják át [Kv; Végr.]. *1865:* Ezen töke kamatját léányaik nagy koruságáig vagy férjhez meneteléig szüléik vonják [Kv; Végr.].

nagy lábú cu picioare mari; großfüßig. **Szn.** *1453:* Naglabo, Naaghlabo [Kv; Csánki V, 318] | Johannes Naglabo [TT 1882. 538]. *1583:* Nag labu Leorincz [Kv; TJk IV/1. 181]. *1609:* Nagi labu Ambrusne orsolia vzoni[a] [BLt. — [a]Hsz].

nagyláda ladă mare; große Kiste. *1631:* Latta(m) azt hogi haniogatta Rado Peter az ezüsteös hüuelt az aztalon mikor az Nagi Ladat fel nytotta vala [Mv; MvLt 290. 262]. *1752:* az Nehai Idvezült Hugunk Nagy Ersebet nagy ladajat familia Consensusabol fejebb meg irt Nagy Agnisnak attuk [Göc SzD; Borb. I Borsai Sándor keze irása]. *1794:* egy Nagy Ládából a fejér Pénzt marokkal szedé ki Csiszér Lászloné Asz(szony) [Eresztevény Hsz; HSzjP Elisabeta Gáspár consors Samuelis Intze (67) pix vall.].

nagyleány 1. felnőtt leány; fată mare/la vîrsta măritişului; erwachsenes Mädchen. *1785 k.:* Egy éneket hallék Ó-Tordában ... A nagy leány sirdogál magában, Hogy férjhez nem vitték a fársángban [EM XX, 500 Balás-kódex]. *1823–1830:* két nagy Leánya megh holt hajadonan [FogEK 33].

Szk: *~ korában. 1759:* (Veszprémi Zsuzsannát) én nagyleány korában mind Bethlen Eleknénél, mind Kemény Jánosnénál Laktában jól ismértem [RettE 93].

2. megesett leány; fată (necăsătoritătă) cu copil; gefallenes Mädchen. *1812:* Török Istvan Léánya Ersok minthogy amit beszélt Török Ferencnére nem bizonyithatta meg bütetödik 3 Rf. Török Ferenczné ugyan Rf. azért hogy nagy Léánynak kiábalta uttza hallatára [Nagykapus K; RAk 14].

nagylegény felnőtt legény; flăcău; erwachsener Bursche. *1635:* mikor innet el kele Kiralj halmarol akor sztan rondjanak eöt fia uala nagj legenek [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1803:* nagy Legények mennyin vagynak akik minden tanulás, nélkül nevekedtenek fel? [M.bikal K; RAk 35].

nagylelkű fennkölt lelkű; mărinimos; edelmütig. *1662:* Az öreg fejedelemtül[a] maradt tanácsurak is ... többek elhalának, mellyből akármelly értelmesek is az országnak immineáló, függöleg következö romlását itélhetnék, amint azt Medgyesi Pál, Istennek nagylelkű buzgó szolgája ... prédikálásiban derekasan is meg is prófétálta vala [SKr 306–7 — [a]I. Rákóczi Györgytől]. *1710:* Ez a nagylelkű pap[a], elszörnyülködvén a Teleki Mihály istentelenségin ... olyan praedicátiót tön, valaki vagy akkor hallotta, vagy most olvassa, álmélkodhatik rajta [CsH 190. — [a]Magyari József].

nagylelkűség önzetlen bőkezűség/segítőkészség; generozitate; Großmütigkeit/herzigkeit. *1817:* semmiben sem bizom csak egyedül a Nagyságod gratiajában — kit az Isten meg áldott egy ollyan Gavalléri nagy lelkűséggel, hogy az én tetemes romlásomon segitteni kivánván, kegyes gratiaját töllem méltoztatik meg nem vonni [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

nagymájú jólelkű; blajin, bun la suflet; seelen(s)gut, gutmütig. *1894:* Édes kedves nagymájú asszony Róza, aki a hó-

bortosságaidat mind úgy türte el ... hogy Te, Ödön, mellette olyan jó naiv fiú maradtál [PLev. 170–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nagymama nagyanya; bunică; Großmutter. *1805:* éjtzaka a kürtö bedugulása mián az házban nagy füst támadván ki vittek a Nagy Mama házába [Dés; KMN 47]. *1807:* Nagy Mamát 8 ora után, köszöntettük [Dés; KMN 223]. *1847:* mind a' hárman jol vagyunk, nagy mama friss, eleven [Kv; Pk 7].

nagymarha szarvasmarha; vită cornută; Rind. *1724:* Az határ pásztorok ha valaki marháját falu tilalmassa határában találllyák pásztor nélkül szaladás képen nagy marha két Pénz apro marha egy Pénzig büntetessék [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 34]. *1732:* Vagyon edgy darab Sándor Havassa nevü, Havas, mellyen Nyáron által Három turma Juhot szoktak legeltetni, azon kivül feles nagy marhakot [O.gyerömonostor K/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1747:* egy Istálló ... capax bé foglalni Nagy Marhat in circa 24 [Borsa K; Told. 24].

nagyméltóságú méltóságos; prea mărit; hochgeboren. *1814:* Ezen inkább Nsagodra mint réánk nézve hasznosobb ajánlásunk remélven hogy Nsgod előttis nem lézen megvetö ... alázatos tisztelettel maradunk Nsgos Grof vr Nagy Meltoságu Jo Urunk Nsgodn(a)k alázatos szolgai [Dés; Borb. I]. *1817.* Nagy méltoságu Groff Ur! Kegyes Principalis Uram! [Héderfája KK; IB. Útó Bálint tt lev.]. *1847:* vagyunk Nagy Méltoságu Grof Fö Ispány Ur Nagyságodnak alázatos szolgai Colonussai [Torockó; TLev. 9/10].

nagy mélyföld nagy mérföld; milă mare; große Meile. *1599:* mi akkor Alparethon ne(m) voltunk, hane(m) ... Zenth Benedeky hazunknal, ky két nagy mely feold Alparethoz [Dés; Eszt-Mk].

Vö. a *kis mélyföld* cimszóval.

nagymeregyói a Nagymeregyó (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagymeregyó/Mărgău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagymeregyó: Nagymeregyóról való; din Nagymeregyó; aus Nagymeregyó stammend. *1573:* Azert My Ez dologban Jg Jártunk el az Nag: parancziolatta tartasa zerynt ... Alazatos hyw zolgay Karandy Janos Es Bad Abraham nag' mirigioyak [Gyerömonostor K; KCs 40]. *1599:* Bod Matias Nagy meregioy [Bh; BLt I]. *1642:* mikor Ficz Istvannál levö Joszagot Nagy Meregion ... meg osztottak volna, az vayvodalisok, ugy mint Valkaj Istvan, Ba(n)d Mattyas Nagy Meregiai, es Jspany Gaspar szent kiraly az utan azon osztásrol ... peczétes Relatoriatis kezek irasza alat Jncludalva adtak [JHbK XVIII/20].

nagymértékben nagyon, számottevö mértékben; în mare măsură, în mod substanţial; in großem Maße, sehr. *1717:* itt a Pestis nem tsak a hóstatb(an), hanem a Varosonnis igen nagy mértékben el kezdódött [ApLt I Mikes Mihály Apor Péterhez Nsz-ből]. *1729:* (Havaselvén) a pestis nagy mértékben grassál [SzO VII, 339]. *1745:* Baro Haller György ur proponalá szóval, hogy ... az ... édes Attyokrol maradott Almási, és Gorbai Jószágokot midön felosztották, nagy mértékben meg-tsalódott volna [Kv; JHbK XXVI/4].

nagymester a rétorok mestere (a legfelső osztályban tanító mester); magistru, maestru, dascăl (de retorică); Meister der Rhetoren (in der obersten Klasse unterrichtender Meister). *1736:* Akkor penig nem hitták az mestereket ugy hogy: rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középsö mester, kis mester; s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak | Az mely pénzt cántálásokkal s temetéseken kaptanak,[a] azt el nem volt szabad költeniek, hanem vitték az nagy mesterhez [MetTr 427, 429. — [a]A rk diákok].

nagymezői a Nagymező (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagymező/Pruni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagymező: Nagymező lakosa; locuitor din Nagymező; Bewohner von Nagymező. *1597:* Az ket Ryztis az Alparetiakat talaltatta wolth megh Radak Vram, Twdni illyk Kendy Antalne Ryzyról es Alard Myklossne Ryzyrol valokat ... azokys megg engettek hogy azon az darab erdón marhaiok eleo Jarhasson az Nagymezeyeknek [Alparét SzD; Ks].

nagy-nagy nagyon értékes; foarte valoros; sehr wertvoll. *1711:* a német császár ... solennis legátiót küld Bécsben, ki is a császár, Josefus halála elött beérkezvén, és nagy-nagy császári ajándékokat vívén, újobban a német császárral való békességet confirmáltatja [CsH 468].

nagynevü neves, ismert; renumit, ilustru; berühmt/kannt. *1896:* A Társaságot[a] vezetni én vállalkoztam. Nem nagyobb vonakodás nélkül ... olyan nagy nevü, nagy tudású elöd után, mint amilyenül mindig becsültem igen tisztelt Uram Bátyámat [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaságot].

nagy nyavalya nehézkór, epilepszia; epilepsie; Schwerenot, Epilepsie. *1661:* nem is hiszem el, hogy ha sokáig így gyötrödöm, nagy nyavalya ne következzék reám [TML II, 202 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1737:* (A) Citatoriaban expressalt idöben és hellyen az I. ... már declaralt kis leánkámat mint verte, tépte, kergette, mely miatt a nagy nyavalyabanis esett [Torda; TJkT I. 129].

Szk: *a ~ kileli. 1690:* aytomat vagdalta â nimet, Felesegem, Gyermekem, megh iedet tölle, el annyera, hogy az nagj njavalyais ki lelte [Zabola Hsz; HSzjP] ✱ *a ~ leüti. 1749:* (Bajko Jánosné) ollyan hogy ha valaki ollyas embert lát mindgyárt le üti a Nagy nyavalya [Kiskászon Cs; ApLt 3 Bak János (40) col. vall.] ✱ *a ~ ront(ja). 1722/1836:* mivel most a nagy nyavalya rontya ... azt mondta vigyázzunk [HSzjP Agilis Joannes Szép de Hermány[a] (40) pp vall. — [a]U]. *1809:* az falunkba egy embert Kissebb Ketskes Mihályt. Régen hogy az Nagj Nyavalja Ront [Rava U; UszLt ComGub. 1602] ✱ *a ~ töri. 1775:* Köntzei Sándor Uramot a Nagy Nyavalya annyira rontya, töri mely miat ... vigyazat nélkül nem lehet [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Tomas Oláh (32) jb vall.].

nagynyavalya-rontós nyavalyatörös, epilepsziás; epileptic; fallsüchtig, epileptisch. *1712 k.:* 3-rom leány testvérünk volt, akiben is egyik nagy nyavaja rontos volt [Kovászna Hsz; HSzjP].

nagynyavalya-törés epilepszia; epilepsie; Schwerenot, Epilepsie. *1784.* vala egy Balás nevü fia a' ki nagj nyavalja

törésben meg is bolondult vala [Kovászna Hsz; HSzjP David Erdős (64) gy. kat. vall.].

nagynyavalyatörésbeli epilepsziás; epileptic; fallsüchtig, epileptisch. *1838:* terhes körulmény mellett még a' nagy nyavalya törésbeli betegsége is lévén [Ilyefva Hsz; HSzjP].

nagynyelvü szájas, nyelvelő; clevetitor; keifend. *1586:* mikoron az aytoba(n) beszelgetnēk az ucza aitaiaban talalkozik ele lőnj az legeny monda berek szaszi lukaczne No iffiu legeny Janos viza feleluen monda no iffiu Azony hizen ne(m) marz megh Monda berek szazi lukaczne Mar megh az ebett monda uizonitagh Ianos ... no te nagj Nieluw [Kv; TJk IV/1. 574b]. *1637:* Monda aztis Konczne Aszonio(m) hogy halgas te nagj nieluü mert az Aniâddatis megh uertek vala it az Nieluessegert [Mv; MvLt 291. 116b]. *1772:* (Széplaki Lajosné) nagy nyelvü, másokat is minden haszontalonságért le gazlo, bestelenitő ... egy Szoval gaz Száju nyelves Aszszony [K; CsV] | Ugy értettem hogj Gálfi Therési a rusnya nyelvivel ingemet rutul motskolt ... tudositson kegyelmed ingemet arol hogj mitsoda szokal motskolt ingemet had fogjuk meg a száját annak a nagj nyelvü orcátlan kabalának [Héderfája KK; Pf].

Szk: *~nek mond. 1586:* Hallottam ezt Pesti Janostol, hogy Berekzazinet Nagy Nyelwwnek monda Eztis monda vgyan Igyarto Georgnit, Kar hogy illie(n) zep orczat vissel Berekzazine, a bestie lelek Cwrwa [Kv; TJk IV/1. 576].

nagyobbacska I. *mn* **1.** nagyocska; mai mărişor; ziemlich groß. **A.** *bútorzatra, berendezési tárgyakra von. 1658:* Kett Eöregh lada Est f 1 d 60 Kett masfel singes lada Est f 1 Egy singes es mas nagiobaczka [Kv; KJ]. *1736:* nagyobbatska fenyö deszkábol valo paraszt fogas [A.idecs MT; CU]. *1745:* egy kitsiny paraszt 's két nagyobbatska karos avatég fogasok vannak benne [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1791:* egy nagyabbotska viseltes ord Tüker [Mv; MvLev.]. *1795:* Három nagyobb 's egy kis karikás Ágy viseltesek, és egy más nagyobbatska [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 5].

B. *edénynemüre, (házi) használati tárgyakra von. 1648:* Harom kiczin fejer Czapa Pohar ... Es egy nagyubbaczka [Born. XXXVIII. 14]. *1719 k.:* ket ezust pohár nagyobbatskak [LLt Fasc. 115]. *1744:* Két ust edgy edgy vedresnél nagyobbatskák [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1768:* Vagyon négy tseber edigyik nagyobbatska [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1816:* Négy Désa egy nagyobbatska [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

Szk: *~ óntányér. 1803:* égy Nagyobbatska sima On Tángyér [Harangláb KK; UnVJk 167] ✱ *~ rézüst. 1817:* Égy rosz nagyobbatska réz üst [Mv; MvLev. 2] ✱ *~ skatulya. 1824:* Egy nagyobbotska, egy kissebbetske Skatuly [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *~ (vas)serpenyő. 1817:* Egy nagyobbatska vas serpenyö [Mv; MvLev. 2]. *1832:* Egy nagyobbatska Serpenyő [LLt].

C. *ékszerre von. 1672:* Az gyémántnak az aprója nyolcz, ez tizenkét tallér árra, nagyobbacska kettő, ez tiz tallér árra [TML VI. 44 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1758:* Rubintos arany fityegő, melyben vagyon egy nagyobbatska, és 41 apróbb Rubint [Nsz; TSb 21]. *1766:* három rubint kettő kissebb egyik Nagyobbatska [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1781:* Apro Gyöngynél nagyobbatska ószve füzött Gyöngy tizen nyolcz Arany nyomo [Nsz; Told. 3].

Szk: *~ aranyboglár. 1786:* Három nagyobbatska arany boglár egy egy rubint a közepibe [Nsz; Ks 74/56] ✱ *~ gyöngy. 1706:* egj nagjobbacska gyöngy [LLt Fasc. 108]. *1800:* adott által ... 1o Egy Nagyobatska jo féle gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI/46].

D. *állati bőrre von. 1767:* nagyobbacska fekete Bárány Bőr [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2].

2. nagyocska befogadóképességü/ürtartalmú (vmennyi élelmiszer/ital tárolására/szállítására való); de capacitate mai mare, mai mărişor; mit/von größerem Rauminhalt (zur Aufbewahrung/Beförderung von Lebensmitteln/Getränken). *1737:* Ezettel tellyes általagok nro 5 ~ ött, melly(ne)k négje nagjobbatska, edgjik pedig kisded [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 10]. *1801:* Vagyon 3rom Romladozot Gabona tarto Szuszékok, Vagyon Ismét két Nagyobbatska regibb [Vargyas U; CsS].

Szk: *~ boroshordó. 1787:* Egy nagyobbatska üres Boros hordo [Mv; MvLev.] ✱ *~ csobolyó. 1738:* Harom nagobatska Cobolyo nomero 3 [Gysz; LLt].

3. nagyobb kiterjedésü; de o intindere mai mare, mai mărişor; mit/von größerer Ausbreitung/dehnung. *1742:* az Urffi reszire valo föld valamivel nagjobbatska [Koronka MT; Told. 26]. *1768/1771:* a' ... Dsugya ... azért repartialta és desumalta is â ... Pénzt, hogy midőn az Örökségeket rudalta ... nagyobbatskáknak találtattak valamivel mint â több örökségek [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1774:* az Bencze Kata Aszony öröksége valamivel nagyobbatska [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1781:* el tserélt szöllöje nagyobbotska ugyan, de mostani állapottyában igen pusztás [Koronka MT; Told. 10]. *1820:* Ezen Hellységnek két Forduloja vagyon, meljek közül az Also nagyobbatska, és jobbatska is a felsőnél [Jegenye K; KmULev. 2] | Lőrintzi Péter adta föld többetske vagy is nagyobbotska a' tisztelt Ur adta földinél [Kőrispatak U; Pf].

Szk: *~ nyíl. 1782/1798:* Az Elekes felöll valo nagyobbatska nyilakban az harmadik osztásban [Szentbenedek AF; EHA].

4. aránylag nagyocskára/magasabbacskára nőtt; care a crescut relativ mai mare; verhältnismäßig ein wenig/bißchen größer/höher gewachsen. *1795:* Egy Krumplit, ha nagyobbatska négyfelé, söt hat felé-is lehet ... el-darabolni [DLt nyomt. kl]. *1844:* meg betsülték ... az nagyobbatska fákat [Náznánfva MT; LLt].

5. nagyobb (növésü); mai mărişor; mit größerem Wuchs. *1682:* Barna Pej nagjubbacska [Görgény MT; Utl]. *1755:* 3 eszt(endös) nagyobbattska testü és szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.].

6. vminél idősebbecske; de virstă cu ceva mai mare; etw. älter als ... *1759/1779:* Más Fél Esztendösnél nagyobbatska Süldök [Szilágycseh; cU].

7. serdülő; mai măricel/răsărit; heranwachsend. *1770:* az Szimion nagyobbacska fiát is Peteléb(e) vitték [Nagyercse MT; Told. 3a].

II. *fn* **1.** nagyobb/felsőbb osztályba járó tanuló; elev de liceu; Schüler der höheren Klasse. *1797:* Az gyermekek oskolába járjanak ... Az oskolamester ... szorgalmatosan tanitsa olvasásra, írásra, arithmetikára, szent historiára, a keresztyén vallásnak ágazataira, geografiára, erkölcsi tudományra, éneklésre, s a nagyobbacskákat a deáki tudománynak kezdeteire [Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 43 esp. rend.].

2. *~ja* egynemü dolgok közül a nagyobbak; dintre lucruri de acelaşi fel cele care sînt mai mărişori; die größeren von den gleichartigen Dingen. *1705:* Vagyon elegjes jo féle gyöngj az nagjobbacskaja 68. az aprobb 220 [Kv; Pk 6].

nagyobbadka nagyocska; mai mărişor; ein bißchen größer. *1644/1648 k.:* egy Veres scarlat szůniegh nagiobbatka [Born. XXXVIII. 14]. *1692:* Apro Tekenö. no. 4 nagyobbatka. no. 2 [Mezőbodon TA; BK Inv. 13].

nagyobban 1. nagyobb mértékben; în măsură mai mare; in größerem Maße. *1567:* En az .k. barattsagat nagyobanys, En meg Bwchyolóttem, es megys bwcywlom [Kővár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kówary kappita(n) a beszt-i bíróhoz]. *1724:* az kik penig nagyobban ellenem voltak csak kettő volt [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1739:* az feleségem ... kivànna Nacságodot ha lehecséges volna látni, mivel nagyobban meg ijjedkezzet ezen betegsègiben, hogy sem az előbeniben [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1828:* hogy nagyobban meg legyek győződve fel mentem a Tanáts házhoz és meg nézegettem ... a Protocollumokat [Dés; DLt 87/1829].

Szk: ~ *megszolgál* (még) nagyobb mértékben viszonoz. *1563:* kegdet kerem minth Zerelmes Byzot Vramat Es Jo zomzedomat hogi az En Penzemet kegmed adassa vyzha kyt Enis Te kegnek Ennel nagiwban zolgaliak megh minth Jo Zomzed Vramnak [Vécs MT; BesztLt 16 Horwat Kozma wdwar biro a beszt-i bíróhoz]. *1570:* Nilwan wagion the kegielmednel, Mikepen valami ... Igaz Jambor emberek ty kegielmeteknel megh karosottanak ... Minek okaert khere(m) the k. mint Bizot vramat valami Gonosz emberek mya ne haggya the: k. megh karosodniok ... kyt the: k. nagiobban Meg akarok zolgalnia [Székelyvásárhely; i.h. 100 Sebastianus Nyerges judex oppidi a beszt-i bíróhoz].

2. erősebben; mai puternic; stärker. *1745:* nagjobban meg indult ő kglmek kőzött az attyafiságtalan gjülölséges élet [Ákosfva MT; Told. 8]. *1749:* az hegjen egjmással vetélkedni kezdének, hova tovéb nagjobban kezdének őszve szollalkozni [Tarcsafva U; Pf]. *1760:* Elég bánatb(an) vagyok illy reméntelen hová tovébb nagyobb(an) sértegető vexáim miátt [Igenpataka AF; TL gr. Teleki László aláírásával]. *1765:* öreg Bukovitsan Martinnak és Kizan Martinnak alattamb(an) meg fizetnének mivel tůllek fél nagyobban [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

3. inkább; mai mult; mehr, lieber. *1585:* Esztis tudom hogy giermekseghemtwl foghwa mi(n)d perlett palfalwa Kechetffalwawal az hatar weghett, es mindenkor az palffalwi loffeiek miwelhogy ghazdaghbak woltak, azok iartak futottak nagiobban minden peresert [UszT Korondi Jacab Kowach jb vall.]. *1623:* Hogy pedigh Eokött[a] ott b(en) heuerny ne hagiak keuantattnak Jgen Jo sereny pallerok kik ne veryek tagolliak hane(m) riogatassal fenyegeteö Nogatasall dolgoztassak Eökeött Nagioban Nyarb(an) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — [a]A jb-okat]. *1761:* Arány szőrű Fako fekete Farku Serennyű[a] a két hatulso Kőrme, de nagyobban a' jobb fejér a' mint laczik Törők faj bellyeges [Branyicska H; JHb XXXV/39. 4. — [a]Kanca]. *1767:* az Exp(one)ns Urn(a)k ... szőlőjiből ... ki ástak és el loptak kilentz tőt most a' Héten is Hétfőre viradolag negyven őtet ... nékem jutván eszemben ... annál nagyobban gyanakadni kezdém, hát ha azok voltanak a' melyeket a' Főldes Aszszonyom meg Vásárlott [Ne; DobLev. II/377. 4a]. *1802:* Forro Lajosnak a' Fejit bé törték, ezen még nagyobban tsudálkozván az Baro Urfi eö Nga parantsolta ujjabbanis, hogy mennék a Policzáj Director Urhoz és ... referállyak [Mv; Born. XXXIX. 53 Jos. Bako de Silod (30) táblai scriba vall.].

4. nagyobbra; mai mare; größer. *1625:* Az Malomra ... Az masodik Grendelnek ket Csopiat Nagiobban kellet Csinalni adtam hozza ket toroczkaj vasat [Kv; Szám. 16/XXXII. 8]. *1676:* Ennek a pitvarnak ellébeni ablakát nagyobban vákták [Fog.; UF II, 724]. *1684:* a Simon Istvan haza Eoróksege felöl valo felet nagyobban inteztük [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1771:* Mint hogy a' Somlyai részen, a' Falun alol lévö vadas To nevezetü helyben, a' Mohai résznek a' maga quártálitássa ... nagyabban hagyatott, azért pro futura cautela, a' Somlyaiánusok kivánták ezt fel jegyeztetni [Fejér m.; DobLev. II/428. 29].

5. mélyebbre; mai adînc; tiefer. *1595:* 5. Juny. hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattúk ... az Regi balwanyfaknak az teorsekit ki assattatúk, es az wj balwanfaknak helit nagioban chinaltattúk, Attúnk egi Embernek f—/10 [Kv; Szám. 6/XIII. 38] | Hid kapůn bal felöl, indúlt vala meg az retez fő, és kj vettük kezel, vaiattam belöl nagyobban hogy kj ne czússon ... d 2 [Kv; i. h. 6/XVIIa. 124 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

6. magasabbra; mai sus/înalt; höher. *1765/1776:* (A gát) azon hellyre nagyobbanis fel toljná a' Vizet [SLt évr. Transm. 173 Jos. Kontz de M Vásárhely (56) ns vall.].

7. hangosabban; cu voce mai tare; lauter. *1751:* Tsak egy kevéssé sajditom Mit beszéltek alig hallom Bár nagyobban kiáltnátok ... Mert én öreg ember vagyok Szakálamtol nagyot hallok [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék].

nagyobbára 1. jórészt; în bună/mare parte; größtenteils, zum guten Teil. *1644/1785:* az Ur Isten ... az én Szerelmes Attyámfiát Nyagu Borbárát rendelte Házas társul ... Haza Törvénye szerint a micském van nagyobbára vélle együtt szerezvén őtet illetné [BfN Kémeri Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados végr.]. *1687:* Diszno Aprolék küldesetis parancsol (!) Ngd, de ... csak annyit öletek, a menyi nélkül ne(m) lehet az udvar tartas, mivel sok látogatok járnak, nagyubbára kelletlenek is [Balázsfva AF; UtI]. *1742:* a Pogány tüze miatt ezen egesz helység el pusztulván, a ... felsö házok(na)k is kő kéményei s fallai, nagjobjára őszve omolván ... eö Excell(entiája) által lett erectiojok [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. *1774:* Némely Szegény ember Vészen is fáradsága után annyi beneficiumot, hogj esztendőt által maga házát nagjobbára abból el tartya [Kászonjakabfva Cs; JHb K. I/29]. *1778:* Kapatselbe egy nagyobbára Csere bokrokbol állo Cseplesz Erdő [Nagyercse MT; Told. 79]. *1797:* Hargos magu Szilva fák Nro 203 ezek közül némelyik fiatalotskákís találtatnak de nagyobbára régi meg vénhedettek [Kőrispatak U; EHA]. *1841:* azon erdö közötti igen meg gyéritett ritkás és nagyobbára puszta gyepes helyek [Gyalakuta MT; EHA]. — L. még KemÖn. 284.

2. főként; mai ales/cu seamă; hauptsächlich. *1669:* Korod neuú puszta faluczkában levö Portiomban egj emberemnel töb nem lévén ... Ngod Fogarasi Várához tartozó négy vaj eot emberek ... szállottanak azon portiomban, kiket ebben az szük ůdeöben nagjobbara mind magam tartottam [Ks 67. 46. 24a]. *1756:* Keregutz Györgynek ... a nyakais ki törött, s nagyobbára azértis kelletett meg halnia [Lozsád H; BK Misc. 1143 Geor. Vajasdi (34) ns vall.]. *1767:* Tohátán Tógyert ... Nyagyobbára Béres Lupuj verte [TKhf 21/19 Szilágynyíresi vall.]. *1782/1799:* a' Groff Ur ő Nagyságától vesznek nagyobbára fát az emberek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380]. *1791:* Nagyabbára irt Alexandru Vantsa Nehaj luonáskal jártanak abban hogy Popa Jakab Románt patrált parazznaságáért az papságbol ki tsapták [Sebeshely AF; JHb Grozáv Besu (40) jb vall.] *1803:* Toplitzán pedig ökör nélkült az Ember meg nem élhet, a' Fenyves lévén itt

nagyobbára az élet módja [Toplica MT; Born. XVc. 1/60 Sztoján Jákolutz (32) col. vall.].

3. inkább; mai degrabă; lieber, eher. *1723:* A Sövényfalvi Territoriumra jövö árvizet ez a Sövényfalvi Malom Gáttya Causállyaé nagyobbára, vagy az Ádámosi és Királyfalvi Malmok Gáttyai Szerzik ...? [Kük.; MbK 150 vk]. *1803:* a' Gyitraiak a' Csiszkon mezötis ... nagyabbára tsak valami hat esztendöktöl fogva kezdették el foglalgatni [Gyszm; Born. XVc. 1/24 Gr. Kis alias Petyekár (35) civis vall.] | Jollehet az üdö mostohaságais segitette ezt: De nagyabbára ... az illyen tanulatlan Kovátsok által hágot a' Vas könekis arra ezen felsö Grádusra [Torockó; TLev. 9/35]. *1822:* Ugy találtuk: hogy az Alperesek hoszszas allègátiojokba elö adott argumentumaiknak nagyobbára a Derekas Itélet elött lett volna helyek és idejek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3b].

nagyobbféle nagyszemü; cu boabe mari; mit/von großen Bohnen. *1796:* Sárga Fuszujka nagyobb féle [Déva; Ks 76. IX. 26].

nagyobbik I. *mn* **1.** (két v. több dolog/tárgy közül) a nagyobb; care este mai mare (dintre lucruri/obiecte de acelaşi fel); (von zwei od. mehreren Sachen/Gegenständen) der/die/das größere. *1588:* 22 Feb. Az Vraim hogy meg Jeottek feyerwarrol azon vtban az nagiobik kwchinak az Rwggiat es tengeliet teortek el [Kv; Szám. 4/I. 23]. *1763:* az nagyobbik bőres és vasas Ládában ... Egy Zöld Selymes Lepedő fehéressel varva [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. *1774:* meg álván ... 'a szekér, én 'a kezeimmel tapogattam Lajtorják között bé dugván kezemet, azonnal 'a nagyobbik Ládát láttam, tovább tapogatozván kissebb Ládát is érzettem [O.zsákod KK; LLt Vall. 196]. *1777:* A fennebb le irt nagyobbik Szekrénb(en) el hányodva vetödve, tizenkilentz darabbol állo Levelek [A.detrehem TA/Nagylak AF; DobLev. III/503. 4a]. *1789:* egy fekete korso, és három Cserép Edény a' fellyebb irt nagyobbik Ferslogba [Mv; ConscrAp. 8]. *1808:* A' Nagyobbik golyobisos Stutzb(a) ... Az Atzélra Nád Rfr 1 [Kv; TKhf puskamüv.].

2. (két v. több élelmiszer/ital tárolására használt edény közül) a nagyobb ürtartalmú; (care are capacitatea) mai mare; (von zwei od. mehreren für das Aufbewahren von Lebensmitteln/Getränken gebrauchten Gefäße) an Rauminhalt der größere. *1693:* Vaj is jutot az Relictanak á nagyobbik fazekkal ... Az Arvake az kissebbik fazek [Ne; DobLev. I/38. 12]. *1745:* Meg mérven az Mihály Mester vette nagyobbik hordot lött hordo méres Ur. 29//4 [Szászerked K; LLt].

3. (két v. több épitmény/épület közül) a nagyobb méretü; (care are dimensiune) mai mare; (von zwei od. mehreren Bauten/Gebäuden) an Maß der größere | a tágasabbik; care este mai mare ca spaţiu; der geräumigere. *1584:* Az vnio azt tarthia hogy mikor Magiar Biro vagion akkor az Zaz Nemzet a' Nagiobbik templumtol telliesseggel wres lenne [Kv; TanJk V/3. 278a]. *1633:* 11 Augusti. Üte az mennykö be az templomon való nagyobbik toronyba Torda utca felöl [Kv; KvE 165 SB]. *1654:* Az Nagiobik házba(n) ket parkanios pad szék [Szásznádas KK; Ks Bánffi Anna urb.]. *1681:* az fenn meg irt nagyobbik hámoron alól, az patakon által menvén, vagyon borona fákbul fel rótt ... kis hámor ház [CsVh 95]. *1732:* talalam az maga nagjobbik hazaban az Asztalnal [Kövend TA; Borb.]. *1744:* Az nagjobbik palotának az fél oldala bé dölt [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1792:* a Nagyobbik Ház, melly Palata Háznak valo Pávimentuma tsak földböl lévén, el kopott [Apahida K; RLt O. 2]. *1803:* a' Nagyabbik Malom [Mv; MRLt]. *1863:* Domzsodi Máriának kivánom a' nagyobbik épületet ... élete lefolytáig hagyni [Kv; Végr.].

4. a kiterjedtebbik/nagyobb kiterjedésü; care are o întindere mai mare; der/die/das umfangreichere/ausgedehntere. *1684/1844:* Midön vólnánk Szász Szeben várossáb(an) az nagyubik Piaczszerben valo uczában becsülletes Vajda Gáspár uram házánál [TSb 52]. *1732:* Az Gerepenben a' nagjobik szölö hasittassék két felé, hazul felöll való része jut Brullyai Sárának [Ne; DobLev. I/149].

Hn. *1698:* az nagjobbik és kissebbik kezep hegj allya [Ákosfva MT; EHA]. *1751:* A' Nagyobbik Farkas Tón innen [Koronka MT; EHA].

5. (két v. több állat közül) a nagyobb növésü; (despre animale) care este mai mare; (von zwei od. mehreren Tieren) das größer gewachsene. *1599:* mo(n)da azert azt(is) hogy az nagiubbik yneö tehenet az wadak ettek megh [UszT 14/29]. *1810:* az nagyobbik nagy eme sertés ugy anyira meg veretet hogy az hátulját az Földröl fel nem vehette öszve van romolva [Dés; DLt 82]. *1819:* a nagyobbik maladzo meg döglött pedig eleget orvosoltuk [Ádámos KK; Pk 3].

6. (két v. több testvér/rokon közül) az idősebbik; (despre fraţi/rude) care este mai virstnic/mare; (von zwei od. mehreren Geschwistern/Verwandten) der/die/das ältere. *1581:* Egy ezüstös aranyas szablyát azt hagyom az nagyobbik öcsémnek Tamásnak [SzO IV, 75]. *1640:* melto keua(n)sagokat megh ertue(n) ionak itelük; Legh elseöben ... nagiobbik Battyokat ... erös hüttel megh esküttettük [Kv; RDL I. 151]. *1651:* Esmertem egy Istvan nevü kerteszt Thötörben, ki ... santa vala ... masoktol hallottam hogy az vezetekneve is Santa volt ... ugyan az volt Mate Gyorgy az Nagyubbik batya [Esztény SzD; Ks 42. G]. *1653:* emberseg volt bennünk s bócsültük tiszteltük mint Nagyubbik Atyankfiat [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1681:* az nagjobbik gyermek(ne)k Mihok(na)k penzbeli része két rész [Kv; TJk XIII/1. 10]. *1693:* Tetzet minekünk hogy az Csürös kert gyümölcsossivel, pajtajaval, es minden epületivell edgyütt legyen, a ket nagyobbik ferfi Gyermeke, Andrise, Jankoe [Ne; DobLev. I/38. 7a]. *1793:* a Grófné ... a' Nagyobbik kis Aszszonykával sokkal keményebben bánt, mint a' más kettövel [Koronka MT; Told.]. *1794:* A' nagjobbik Fiu Arkosi Joseff asztis kivánnya, hogj valamint a' Léány Katalin emaritáltatott, ös ugj emaritáltassék [Szind TA; Borb. I].

Szk: *~ fia vkinek. 1562:* Mátyás király halála után a magyar urak mind Rákosra gyülének*, hogy királyt választanak, holott némelyek választák a királyságra az Albert herczeget, a lengyel Kasimir királynak a nagyobbik fiát [ETA I. 10 BS. — *1491-ben]. *1591:* Eö zida elözeris megh mynket ez nagjubbik fiam(m)al ketten [UszT]. *1598:* Es hagiom az nagiubbik fiamnak Gerendj georginek az Szilagj Balas hazat, kiben az pap lakik [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr.]. *1599:* Thimar Gergely ... vallya ... Az mezarlas dolgabolis az Nagyobbik fia ... segitette inkab az ven Annyokat [Kv; TJk VI/1. 381] ✱ *~ leánya vkinek. 1620:* Csak az elödedin igirtem az én nagyubbik leányomat, Annókat Balog Lászlónak [BTN[2] 408]. *1653:* Cheffei Janos Uram ... az ki acquisitor volt, nem az Cheffej Laszlo Uram Nagyobbik leanyara iratta volt az donatiot ... hanem akkori mind az ket agon levö gyermekeire [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1753:* igen Sullyos betegségben lévén az M. Fö Ispány ur nagyabik Leánya Himlöb(en) kiis kevés napokal utanna megis hala

[Kecset SzD; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1781:* a' Nagyabbik Léánynának adot 500 Forint érő Portékákot [Mv; DLev. 4. XXXVI. 1].

7. nemzedékviszonyító jelzőként; ca atribut indicînd relația dintre generații; in bezug auf die Generationen: idősebbik; mai in vîrstă, senior; der/die ältere. **a.** vn + kn előtt. *1572:* Nagiobik lakatos peter [Kv; TJk III/3. 28]. *1584:* Nagyobbyk Bwda Janos [Dés; DLt 211]. *1585:* Nagiobbik Bott Myhaly [M.valkó K; KP]. *1597:* Nagiubik Galaczy Tamas [WLt]. *1607:* Nagyobbik Lazlo Georgy [Backamadaras MT; Berz. 8. 72/27]. *1633:* nagiobik Veres Peter [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1642:* nagiobbik Viski Pal [Felőr SzD; SzJk 58]. *1652:* nagyobbik Sera Janos Nobilis [Ilyefva Hsz; BLt]. *1675:* Nagiobik es kissebik Tibodi Peter [Kőrispatak U; Pf]. *1690:* Nagyubbik Demjen Marton Nob [Makfva MT; DLev. 3. XXXI A. 15]. *1701:* nemes nagyobbik Philep Andras [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1731:* nagyobbik Szekelly Samuel [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1844:* nagyobbik Biro István [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. — **b.** vn + kn után. *1584:* Hozzw Istwa(n) az Nagiobik [Kv; TJk IV/1. 312]. *1592:* Boltha Miklos az Nagyobbik [KCs IV. 68]. *1622:* Kocza Thamas az Nagiobik [Kozmás Cs; BLt]. *1632:* Lakatos Giörgy Nagjobbik [Mv; MvLt 290. 66 b]. *1650:* Fintha Mihalyne Nagiobbik [Újszékely U; UszT 8/64. 70 a]. *1659:* Tiboldi Peter nagiobbik [Tarcsafva U; Pf]. *1669:* Sera Istvan nagiobbik [Ilyefva Hsz; BLt 3].

8. a magasabb rangú; de rang mai mare; der ranghöhere. *1714:* egy Gligucsa és Urszul nevű deák, a nagyobbik kalugyer indittásából a több oláh deákokkal egybe kezdettek irtani ezen helyen [Déda MT; MúzBf].

Szk: ~ *céhmester.* *1642:* 30 die Novembris szegődtették be az Nagy Szabó Ferencz vram fiát János deákot az szabó mívek tanulására vgyan magához. Az szegődtető mesterek voltanak nagyobbik czéhmester vram Molnár Szabó János és Nyírő Szabó Miklós uram kisebbik czéhmester uram [Mv; EM XVIII, 403]. — Vö. a *nagycéhmester* címszóval.

9. ~ *kancellária* fej-i nagyobb kancellária; cancellaria maior; cancelarie (domnească) majoră; die größere fürstliche Kanzlei. *1618:* ada ki Pattko Janos Vra(m) Vrunk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet, kett sokadalomra sonalot, minden eszte(n)deoben es minde(n) heti vasarnapi uasarra szolot p(ro) f. 13d [Borb. I]. *1640:* monda Vass Janos Uram ... ha mj nekünk Eoczem Urammal eo kguel eggiütt Fiu Agunknak magua szakadna, eppen az Czegey Jozagh, Hugomra Vas Judit Aszonra eo kgmere szakadgion ... es ő Fels(e)g(e)töl emanaltatott leueleknek Continentjaia szerent, Vass Judit Aszont eo kgmet Jktattattakis az Cegey es Czegehez tartozando Joszagba nagiubbik Cancellarian leuo Cancellaristak, Kuthy Jstua(n) es Horuat Bodisar Uramek altal [WassLt Borsay Jstuan Legenben[a] lako (42) ns vall. — [a]K]

10. ~ *pecsét* (fej-i) nagypecsét; sigillum maius/magnum; marele sigiliu; (fürstliches) großes Petschaft. *1589/XVII. sz. eleje:* Ez mi Priuilegiumi leuelwnket Varosunknak nagiobik es fwggeő peczieti alat, az megh mondot Farago es Rako Keőmiues mestereknek ... attuk es ajandekosztuk [Kv; KőmCArt. 28–9]. *1646:* Nagiubbik Varos pecheti alat emanaltatot Statutionalis authentice kőlt leuel [Kv; TJk VIII/4. 125].

11. ~ *része* (vmely terület) kiterjedtebbik fele; partea mai mare (a unui teritoriu); die ausgedehntere Hälfte (irgendeines Gebiet(e)s). *1562:* 1520. esztendőben szultán Szuliman ... regnál igen jó szerencsével mind az mostani ideiglen. Ez megvevé Tót- és Horvátországot, Moldovát és Havasalföldet és Magyarországnak nagyobbik részét [ETA I, 12 BS]. *1746:* A meg nevezet egész Hejségnek also nagjabik részit ... eő Nagjcsága részére valonak Tugjuk lenni [Monor BN; Ks 7. XX. 19].

12. ~ *vége* (szálfa) vastagabbik vége; partea mai groasă (a unui buștean); das dickere Ende (eines Langholzes). *1690:* hoza egy nagy darab szal fat ala, az farkat el vaghtak vala ... s egy Kerek főnek valot el vaga az nagyobbik, veghiből [Aranyosrákos TA; Borb. I Szőcs Janos (29) vall.].

13. ~ *ujj* nagyujj; policar, degetul gros de la mînă; der größere Finger. *1754:* a' szánból a rakantzát ki ragadván, megüté erőssen vélle a' Jobb kezemen lévő nagyobbik ujjamot [Koronka MT; Told. 27].

14. ~ *arányú* nagyobb méretű; care este mai mare (ca dimensiune); größeren Maßes. *1574:* Ket fedel vagion az Ladaban az nagiobik Araniu ligien Sarae, az kwssebik Katae [Gyf; JHbK XXI/12. 4].

II. *fn* **1.** (a szóban forgók közül) a nagyobb dolog/tárgy; lucru/obiect de dimensiune mai mare (dintre cele pomenite); die größere Sache, der größere Gegenstand. *1662:* (A toronyba) szép három harangokat, mellyek közül a nagyobbik tengelye nélkül hatvan mázsát nyomott, öntetett és felhelyheztetett vala [SKr 293–4]. *1674:* Iffju Nemzetes Szebeni Luts János Ur(am) nevezetesebb házánál három eőregh ládám vagyon: ketteje kőnyvekkel rakva ... az kissebbik láda lakat alat, az nagyobbik zár alat vagyon [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] | Ket hambar az edjik nagjob az masik kisseb. Az nagyobbikban vagjon szemen szedet buza cub. nr. 11/3 [A.porumbák F; UF II, 595]. *1683 k.:* Wagyo(n) két harang, az nagyubbik kettőztetve szollo az kissebbik harmaztatva [Bagos Sz; SzVJk 51]. *1794:* Cserép Csatlos Vagyon 3 a Nagyobbik Paraszt [Nagyfalu Sz; CU].

2. (a szóban forgók közül) a nagyobb méretű épület; clădirea cea mai mare (dintre cele pomenite); (von den erwähnten) das größere Gebäude. *1674:* Egj rend istallo ... az nagjobbiknak mester gerendaja al harom oszlopokan [A.porumbák F; UF II, 607].

3. (a szóban forgók közül) a nagyobb növésű állat; animalul cel mai mare (dintre cele pomenite); (von den erwähnten) das an Wuchs größere Tier. *1803:* meg nezegetük azon meg vert sertéseket azok közül az nagyobik, nagy eme sertés ugy anyira meg veretetet, hogy az hátulját az Földrül fel nem vehette [Dés; DLt 82/1810]. *1843:* Bihajaid kőzül a' nagyobbik ugy vészem észre hogy bornyuzo [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242].

4. (a szóban forgók körül) az idősebbik testvér/rokon; frate/nudă mai mare; der/die/das ältere von den Geschwistern, der/die/das ältere Verwandte. *1606:* Az mint pedigh az Jozaghrul valo leüeleket Palfi Istua(n) kezehez keua(n)nya, az Decretu(m) co(n)tine(n)tiaja zerint, az Atiafiak keozt az nagyubbik tarthatná az ok leüeleket [UszT 20/183]. *1641/1642:* az kussebbik leaniomat Desffalui Annat adam elseoben ferynek Berzi Mihalynak ... az utan ugy mint harom hettel adam az nagiobbikotis él Tar Mihalynak [Mihályfva NK; JHb XXII/37]. *1643:* az Vr Isten Atyai kegjelmebeol az nagjobiknak Borbaranak szerencset paranczoluan, hazassagot engedet erni [Kv; RDL I. 131]. *1718:* En tegnap Gyaluban az Dajkanal votam ... ket fiu Gyermekei vadnak az nagyubik nigy esztendős ... az masik ket holnap hijan esztendős [Szentpál K; TKI Mihály Deák Teleki Ádámhoz]. *1724:* az Török császár három Léannyát most adgya férhez,

az nagyobbikat a' fövebbik vezérnek [ApLt 2 gr. Máttyás Ferrati Apor Annához Jászvásárból]. *1758:* ennek előtte Cir(citer) 60. Esztendőkkel laktanak itt Ne(me)ss Gyéres Várossáb(an) két Lippai Vezetek nevű emberek, de kereszt neveket edgyik(ne)k is bizonyoson nem tudom ... tsak azt tudom; hogy a nagyobbik, a kissebbiket Etsinek, a kissebbik p(eni)g a nagyobbikat Bátyának Conpellalta [Aranyosgyéres TA; Born. IX. 41 Pintye Kirilla (75) jb vall.]. *1778:* In casu autem, a mellyben hasonlo Gyümöltsössel, a Nagyobb Leány nem bonificaltathatnék; a Gyümöltsfákbéli bonificatiot, a kisebb Léány pénzelis ki potolna, a Nagyabbik pedig acceptalni tartozzék [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2 a].

5. *~(j)a* **a.** (egynemű dolgok közül) a nagyobb dolog/tárgy; lucrul/obiectul mai mare (dintre cele identice); (von den gleichartigen Dingen) der größere Gegenstand. *1620/XVIII. sz. eleje:* Az Csür kertb(en) három asztagh vagjon, annak az nagjobbikát az okol kapu felöl valot Judithnak hagjom [SLt Al. 11. P. Horváth János végr.]. *1687/XVIII. sz. köz.:* az melly ket Harang itt vagyon annak az nagyobbikja az régi haborusagos es veszedelmes időkb(en) el veszet volt [Köbölkút MT; GörgJk 174]. *1698:* Két csoport gyöngyem vagyon, az nagyobbikat Jutkának az másikát két felé osztva Kati, és Kalára Léjányimnak[a] [LLt 102/25. — [a]Hagyom]. — **b.** (földdarabok közül) a nagyobb kiterjedésű; parcela mai mare (dintre parcelele amintite); (von den Feldstücken) das größere. *1690:* Istvandon az forgo Nyilnak nagyobbikja [Nyárádsztmárton MT; EHA]. — **c.** (állatok közül) a nagyobb növésű; cel care este (relativ) mai mare (dintre animalele amintite); (von den Tieren) das an Wuchs größere. *1614:* jutottunk Nikapolyba ... Az zsidók is hoztak vala ajándékon két igen nagy sós pozsárt, kinek az nagyubbikát Balassi uramnak adtam [BTN[2] 67].

nagyobbít 1. (birtokot) megnövel; a mări/extinde (o proprietate); (Gut) vergrößern. *1634:* Uram, kegied sokatt munkalodzatt, az feoldekett mindenütt ige(n) nagiobbitta Kegied sok munkaual [LLt 70/7]. *1767:* Szekaturát is ... azon Ketzestyék foglalták el kurutziab(an) és igaz, hogy ők is irtottak benne, s nagyobbitották [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 8]. *1774/1778:* akarván ott(an) lévő egy darag földét nagyobbittani ... ott producalt egy határ járt Levelet [Ilencfva MT; DLev. 6].

2. adót felemel; a mări/majora (impozitul); (Steuer) erhöhen. *1681:* Mostani adoiok felöl valo alkalmok[a] ... mind addig vigoraban allyon valamig I(ste)n annyera nyuitvan a gyermek(ne)k[b] eletet ember kort erhet, es maga dolgaira providealhat, az utan allyon szabadsagaban, ha nagyobbittani vagy kissebbitteni akaria adoiokot [IB. Thuroczi András fogott közbíró Désfalván (KK) lakó kezével. — [a]A betlenösieknek. [b]Bethlen Istvánnak].

3. dicsér; a lăuda/preamări; loben. *1827:* én pedig most mások előtt nem kisebbittem ... hanem még nagyobbittom [Mv; Told. 7a].

nagyobbítás bővítés; mărire, extindere; Erweiterung. *1864:* A Hátszegi elemi iskola nagyobbitása végett szükséges költségek iránt ... a Mlgos E. Főtanács ... segélyt gyűjtetni rendel [Szászlóna K; RAk 148 esp. kl].

nagyobbnemű nagyobbfajta; mai mare; größerer Art. *1803:* A jármos ökrök, hámos és hátoslovak, úgy a kisebb- és nagyobbrendű ökörtulkoknak, hasonló módon a kisebb- és nagyobbnemű dértzeg csikóknak pásztorlásokra ajánlák magokat itten lakó providus Bogdány Máté és Virág János [M.hermány U; RSzF 192].

nagyobbodik növekedik; a se extinde, a se face mai mare; wachsen, größer werden. *1773:* azoltától fogva soha se nem nagyabbadatt, se nem kissebbedet azon Sessio [Mezőerked K; LLt]. *1812:* a Fák Esztendőnként száradnak pusztulnak és az által az irtasak Nagyabadnak [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 14 Trutza Gabrila a Vanyi (42) vall.].

nagyobbrendű 1. nagyobb méretű, hosszabb; mai lung; länger. *1794:* egy vasvilla nyélnél nagyobb rendű tsere botyát is vékonba jol meg huzá [HSzj *vasvilla-nyél* al.]. *1838:* Nagyobb rendű reszelő [HSzj *reszelő* al.].

2. nagyobb növésű; (crescut) mai mare/înalt; größeren Wuchses. *1803:* a kisebb- és nagyobbrendű ökörtulkoknak ... pásztorlásokra ajánlák magokat Bogdány Máté és Virág János [M.hermány U; RSzF 192. — A teljesebb szöv. *nagyobbnemű* al.].

3. előkelőbb; mai distins(ă); vornehmer. *1736:* Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szőtt czifraság volt [MetTr 342].

nagyobbrészint jórészt; în bună/mare parte; größtenteils. *1648:* Debreczeni István udvarbiroságátul maratt, és inventalt juh és bárány, czávált beöris találtattot az házak heán nro. 81 ... Mellyeket ... megh eötte nagiob reszint az molly [Komána F; UF I, 933]. *1670:* azon adosságh ... magyobb reszint készpenzből emergalt [Kv; TanJk II/1. 725]. *1681:* Makkos erdeje ... bósegesen vagyo(n). Nagyubb részint mind bikk makkot terem [Lunkány H; VhU 115]. *1687:* ezen Panikb(an) Nagyob reszin Győröffi ur(am) Jobbá(gy)i vad(na)k [Pányik K; WH]. *1689:* egi jó malom. Igen szükséges es hasznos is volna, mivel nagyub részent az emberek más határba levő malmokb(an) járnak [Hátszeg H; VhU 149]. *1739:* Azan örökseg utan tudak kétt földett ... edgjik vagjan ... Podar nevű helyben, mellyetis az patak nagjab részént el szaggattat [Szténye NK; JHb XXIII/49. 21]. *1831:* tudom, hogy már nagyobb részint eltikozolták [Angyalos Hsz; HSzjP Ferencz László (49) gy. kat. vall.].

nagyocska 1. *mn* **1.** nagyobbacska; mai mărişor; ein bißchen größer. **A.** *bútorzatra, berendezési tárgyakra von. 1733:* (A) Bástyában vagyon edgy nagyoczka fejér láda [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1737:* Egy rosz regi negy szegű nagyotska lada [Told. 19]. *1763:* Egy nagyotska Tükör in fl. 6 [Kv; TJk XVII/1. 13 Polykter István hagy.]. *1789:* Egy Nagyatska sima Tükör, fekete arannyas rámába foglalva [Mv; ConscrAp. 5]. *1816:* Egy viseltes avatég Fenyő Fa Nagyotska Láda [Mv; MvLev]. *1817:* Egy Fenyőfa nagyotska Asztal [Mv; i.h.].

B. *edényneműre, (házi) használati tárgyakra von. 1730:* egy nagyocska So tarto [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1742:* Egj nagjotska réz Mosár [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1781:* egy nagyotska tsengetyű [Szentdemeter U; Told. 18]. *1789:* Bor innya valo arannyas talpos Kristály nagyotska poharok [Mv; ConscrAp. 4]. *1798:* szilva iz főző Nagjotska üst [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1801:* Két jó nagyotska Kávé pergelő Serpenyők [LLt 106/1]. *1808:* letévén Máté József mester és Fekete Farkas mester a magok kövedző márjásaikat a békövedzésre ... csináljonak egy lábost, jó nagyocskát fedővel [DFaz. 34]. *1850 k.:* 1 talpas mettzett pohár nagyocska [Kv; Pk 2].

Szk: *~ dézsa. 1732:* Találtunk ... hát nagjocska désát [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1822:* egy nagyotska Desa [CsS] ✱ *~ fakompona. 1817:* Egy Dohány mérö nagyotska fa Kompona [Mv; MvLev. 2] ✱ *~ fatányér. 1817:* Égy nagyotska Fa Tángyér [Mo; i. h.] ✱ *serpenyö.* XIX. sz. eleje: Egy nagyatska serpenyö [Öraljaboldogfva H; KCsl 5] ✱ *~ tál. 1765:* Nagyotska tál 6 Aprobb Tál 5 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/8] ✱ *~ üst. 1817:* Egy Nagyotska lábas üst 12 Rf 40 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

C. *ékszerre, díszítésre von. 1813:* (A) keszkenö ... négy szegeletin négy jukatos nagyotska virágok [Asszonynépe AF; UnVJk]. *1817:* Égy nagyotska ezüst, Füles pikkely Gomb [Mv; MvLev. 2]. *1823:* Két sor, nagyotska szemekböl állo kláris [LLt Csáky-per 601. L. 1]. *1827:* Egy nagyatska arany csiga [DLt kv-i nyomt. kl].

Szk: *~ jóféle gyöngy. 1713:* Egy elö párta aranybol, 29 szem nagyocska jo féle gyongy rajta [WassLt id. Wass Györgyne Nemes Mária hagy.]. *1733:* egy szem jo fele nagyocska gyöny (!) [Cssz; Borb. I] ✱ *~ rubint. 1750:* Vagyon egy öreg boglar, az mellyben vagyon egy nagjotska Rubint [WassLt Wass Danielné ékszerei közt]. *1758:* Egy Gyémántos, Rubintos, és gyöngyös Medály, melyben vagyon ... nagyotska Rubint 8 [Nsz; TSb 21]. *1786:* Egy reszkető tö két gyémántotska benne ... közepibe egy nagyotska rubint [Nsz; Ks 74/56].

D. *szerszámra von. 1840:* két fürész nagyatskák [Dés; DLt 1039].

2. meglehetösen nagy; destul de mare; ziemlich groß. *1766/1770:* a' Kükülön lévö revünken Széplakra Bonyha felöl menet, hatsak valamenyére nagyotska gabonáinkal meg terheltetett szekereinkel nem járhatunk [Széplak KK; SLt évr. Transm. 258]. *1784:* kicsin haranglábocskájok helyibe újat és nagyobbat is kivánnak épitteni ... (minthogy harangot is egyet ugyan szépet és nagyocskát vettenek) [Kőrispatak U; ETF 107. 34].

3. kissé hosszú; puţin cam lung; ein bißchen lang. *1801:* A' Páltzát vettem Sombori által — nagyotska, de ha lehet elébb adok rajta, mert ötsém Uram(na)k még inkább nem valo, minthogy nem éppen modi az illyen nagy páltza [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez].

4. meglehetösen kiterjedt; destul de mare ca suprafaţă/intindere; ziemlich ausgebreitet/gedehnt. *1789:* (A) Szénafüvek Sumájába nagyotskának láttzik [Majos MT; Told. 26/33]. *1823:* két vagy három Szekérnyi termésü hellyet foglal magában azon Rét, mert nagyotska darabb Föld [Bh; HG Eszterházi-perek].

5. magasocska; destul de inalt; ein wenig hoch. *1766/1770:* a' viz ellenében ... minthogj az alja követses volt, és a' Bonyha felöl valo nagjotska Martrol a' gyengébb vagy kissebb vizben könyebben ki kaphatott a' Szekér [Széplak KK; SLt évr. Transm. 366]. *1807:* egy jo nagyatska Barázdának felsö és also széllyein [M.fenes K; KLev.].

6. meglehetösen bövizü; cu debit destul de mare (de apă); ziemlich wasserreich | kissé megáradt; cu debit sporit, (puţin) cam umflat; ein wenig überschwemmt. *1770:* a mikor oculáltatott ezen Királyfalvi ... malom a Kükülló nem szállott volt ugy meg mint most, hanem a Kükülló még nagyacska volt, ugy hogy cir(citer) Lehetett fél árjában [Királyfva KK; JHb LXVII/96]. *1772:* kitsin Vizben az irt két also kerekek alig alig vánszargattanak is, de nagjocska vizben tellyességgel edgjet sem fordultak [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 338]. *1773:* a császár ... a Szamoson általcsapatott, de nagyocska lévén a Szamos, megmerült a szekere, melyért nagyon indignálódott [RettE 302]. *1810:* Egy nagyotska patak, vagyis follyo Viz keresztül megyen a' Falunn és határonn [Doboka; Ks 76 Conscr. 197].

Szk: *~ árjában van. 1806:* mikor a' Vizek Nagyotska árjokban vagynak ... veszedelem nélkült el nem mehetven meg gatoltatnak [Radnótfája MT; Born. XVI Tordai György (34) lib vall.].

7. meglehetösen széles; destul de lat/mare; ziemlich breit. **Szk:** *~ karimájú. 1703:* az ki penig az kalapot veszi, nagyotska karimajut vegyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

8. kissé túl hosszúra növesztett; puţin cam lung; ein wenig zu lang gewachsen. *1704:* Pekri uram hajszín köntösben volt, fekete süveg a fejében, és a szakálla is nagyocska [WIN I, 125].

9. kissé (túl) nagy; puţin cam mare; ein bißchen (zu) groß. *1774:* Nemes Judit ... szép termetü, kisded, hanem a két felsö fogai elöl nagyocskák voltak [RettE 326]. *1823–1830:* (A leány) nem is volt dísztelen személy, csak egy kisség nagyocska orra volt [FogE 285]. *1827:* Hosa István ... feje nagyotska [DLt 37 nyomt. kl]. *1843:* seregély szürke paripa csitkó — feje nagyocska [Dés; DLt 85].

Szk: *~ orrú. 1813:* Gros Julis Katonáné ... nagyotska orru [DLt 63 nyomt. kl]. *1815:* Arko Antal ... nagyotska tompa orru [DLt 950 ua.]. *1829:* Kereszter György ... nagyotska orru [DLt 505 ua.] ✱ *~ szájú. 1846:* Müller Vincze ... nagyocska száju [DLt 1114 ua.]. *1848:* Páskuly György ... nagyocska száju [KLev.] ✱ *~ szarvú. 1757:* Egy Bogyán nagyotska szarvu kik 9 es(zten)dös tavallyi és idei ünö borjaival [Mezöpagocsa MT; Berz. 3. 1/9].

10. elég jól fejlett; destul de dezvoltat; ziemlich gut entwickelt/gewachsen. *1815:* Pujka Fiu nagyotska 12 [Majos MT; Told. 35].

11. eléggé magas növésü; destul de inalt; ziemlich hohen Wuchses. *1800:* Gautieur Friedrich August, Komoediás, nagyotska Személy [Dés; DLt nyomt. kl].

12. serdülö; mărişor, care a intrat în adolescenţă; heranwachsend. *1782:* egy Kalataszegi, Monostori nagyotska Léányt ... tartván maga Házánál [Koronka MT; Told. 20].

II. *fn* meglehetösen nagy dolog; obiect destul de mare; ziemlich große Sache. *1792:* Etzetes Általagok, mellyek égy Nagyotskán kivül mind kissebbek [CU].

nagyocskaszerü nagyobbfajta; mai mărişor/mare; größerer Art. *1791:* Egy nagyotska szerü Kávé örlö avatég [Mv; MvLev.].

nagyolás nagyjából kifaragás; degroşare; (Holz) grobe Bearbeitung, Schroten. *1794:* egy nagyolas alá valo fenyö fabul Készült Döbenke [Backamadaras MT; CsS]. *1838:* 5 Füsü Gerenda ... R 10 Ezeknek nagyolások 's Sukra hozatalok ... Rf 40 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

nagyológyalu tarológyalu; rindea de degroşare; Scharf/Schrothobel. *1775:* Nagyolo Gyalu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153].

Frecskay 17. az ácsszerszámok közötti sorolja fel.

nagyoltár főoltár; altarul principal; Hauptaltar. *1733/1813:* Az T. Kolosvári András Uramnál lévö arany romlott boglár lábotskátis hagyom az nagy oltárhoz forditsanak valamit véle [Kv; SLt XLII. 6. 32 P. Horváth Krisztina végr.]. *1751:* Vagyon ... egy szép ezüst Láncz övem, esztet

hagyom az ó vári Pater Franciscanusok Templomában az nagy oltáron lévő B. Szűz Maria képére [Kv; LLt 1/10].

nagyon 1. erősen, nagy fokon; foarte mult/tare; sehr. *1579:* Az 17 Jüly pop Andras Jöue hozam postan Nagyon fedödyk vala hog syessenek az loal el kel menny [Kv; Szám. 1/XVIII. 25]. *1716:* itt nálunk igen kegyetlen nagy Téli idő vagyon, fa nélkűl nagyon szűkölködünk [Méhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez]. *1741:* nagyon ruinálodttak volt azon házak, felette sok épités kivántattik ebben a bajos üdöben [Kéménd H; Ks 99 Zejk István lev.]. *1762:* Istok Ferencz nagyon szorítván a nyakra valoval az nyakat, anyira, hogy szintén meg nyuvad vala [Bereck Hsz; HSzjP Bíro Péter Csomortáni (24) pp vall.]. *1763:* nagjan meg Csankul tsak egj emberel is az économija fajtatása [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1764:* ezenn Hirek azon Idöben az egész Gerenden nagyon Serpaltanak [Nagysajó BN; KS Mich. Détsei (20) jb és G. Csizmadia (19) jb vall.].

Szk: *~ kis mértékben. 1877:* Hosszas késedelmezésemnek oka egy fáraszto és nagyon kis mértékben sikerült tisztújitás [Rugonfva U; Pf Bartha Miklós lev.] ✱ *igen ~. 1653:* Erről[a] azért az urak levelet adtak Básta Györgynek, és legottan az ország mellé állott, és a táborokba jött Tordához. Ezen az ország népe igen nagyon örüle és szívet vön [ETA I, 55 NSz. — [a]Arról, hogy kitartanak a császár mellett]. *1768:* (A dominalis biró) az ökremet el kötette, es hogy Udvarbiro uram elött most recenter Brádon letibe panaszamat le tettem, ezert igen Nagyon meg haragudván rám ... házom tájékához jöven, a kerten által Nagy Agyarkodással hozzam vágat gyakor izbe [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1794:* Találtatott ezen Ház Padimentumaba 30 szál igen nagyon elvaslott kopott Dészkák [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41].

2. felette; foarte/prea mult/tare; überaus/mäßig | túlságosan; peste măsură; allzusehr. *1727:* Egy Nagyon Tarkáson Aranyason Szőt Zűld Szoknya elegyes kötes rayta [Marosszentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. *1772:* maga beszellette nékem Vajda Györgyné Aszszonyom hogy az Ura ... nagyon utánna atta magat a Dadago Bornyu pasztor Félesege Vaszilyné utan oda járagatatt hozzája [Dés; DLt 321. 72b Andr. Ispány (40) ns vall.]. *1778:* ezen kaszálo helly nagyon vizes léven tsak Sátét terem [H; JHb XXXI/51. 5]. *1801:* a Csonték pedig mais Totfaluba nagyon el terjedtek és felesen vadnak [Tótfalu SzD; Ks 39. XXVI. 4]. *1819:* Kretsun Josziv ... nagyon iszákos is volt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Sz. *1774:* amillyen nagyon felhágtál a' parasztsággal az ugorka fára oly nagy gyalázattal le esel [Sajókeresztúr SzD; Becski. Becski Sigmond Becski Miklóshoz].

3. hangosan; tare; laut. *1582:* Anna Leany Leorincz Kowachne Zolgaloia,[a] Egkor Igiartho Georgnel lakom vala ... Akar vala tiztessegemben pratticalny Es en Nagion Zolek, es be menek az Zababan ahol az Azzony fekzik vala [Kv; TJk IV/1. 72. — [a]Vallja]. *1637:* czak megh rialkodek az az Olah Istua(n), hogi Toluaj, toluaj ugj mond, eleöször ugya(n) nagyo(n) kialta, de masodszor s harmadszor, czak lassa(n) kialta [Mv; MvLt 291. 103a]. *1762:* Makavé Paskully ugy meg üté hátba Tövissi Jánost egj bottal, hogy ugjan nagjon meg jajdula belé [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1784:* késö éczaka a magam házamnál léven hállam hogy az ország Utján Csáki György nagyon Simbölödik ... ki menék a kapumhoz ... kérdém itt ki lármáz [Béta U; IB. Agilis Széjes Péter (57) vall.].

4. súlyosan; grav; schwer. *1842:* szegény Josi is nagyon beteg — ott meg hűlt a' temetésen ... nagy fájdalmai vadnak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. jócskán; destul de mult; reichlich, gehörig. *1816:* látván egy felöll azt hogy a pálinka által járt más felöll hogy már Nagyon el ösvelödtem ... le Feküdtem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1843:* az 60. Evet nagyan meg haladtam [Dés; DLt 1364].

6. mélyen; adînc; tief. *1780:* Im elő alitta 24. számbol állo Karatsonfalvi[a] Lakósokat ... ezen el foglalt Hellynek ... Hatarazására Metákkal megkülömböztetésére meg esketvén a' Helly(ne)k szinén, az el foglalt Hellyet viszszá járák a Falunak es Nagyon ásatt Gödrökkel a szomszédétol meg Külömbözteték [Told. 76. — [a]MT].

7. udvariassági kif-ben nyomósító jel-sel; în exprimări/formulări politicoase pentru a accentua ceva; in höflichen Äußerungen mit betonender Bedeutung: nagymértékben; foarte tare/mult; in großem Maße. *1776:* Nagyon kéri a' M. Praepost urat, halaszsza el az esketést [GyL]. *1805:* nagyon el kotelezet az Ur engemet azzal hogy a palinkamnak szallást adot [Szotyor Hsz; Ks Gidófalvi László lev.]. *1832:* Nagyon sajnállom én azt, hogy én magam Személjesen nem tisztelhetem a' Tekintetes Sogor Urat [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1184 Zabolai F. Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz]. *1851:* nagyan örvendem hogy Mester Károlyjal egyezésre lépet Bálind Bácsi [Mv; i.h. V/1314].

8. tagadószó után csökkentett fokozó-nyomósító értékű kif-ben; în negație pentru a exprima intensitatea mai redusă a ceva; nach Verneinungswort in mindernd steigernden-betonenden Äußerungen: kismértékben, csak kevéssé; într-o măsură mai mică, nu prea tare; in kleinem Maße, nur wenig. *1629:* Hogy penigh hallam az Nagy Mihalj kialtasat ki futek latam hogy égh az haz, nem felette nagyon, ha ember leszen vala nem egh vala anny haz el [Kv; TJk VII/3. 103].

Ha. *1774:* nagyan [T; CU]. *1786:* nagyan [Torockó; TLev. 4/13. 35]. *1821:* nagyan [Szövérd MT; KelM]. *1843:* nagyan [Dés; DLt 586. 11].

nagy orrú cu nas mare; großnasig. *1570:* Margith Hennüegh Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne ... hallottak ... hogy azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk, Ez Nagy Orrw gonoz neotwl lam Nywkhatatlanok vagiunk [Kv; TJk III/2. 66b]. *1583:* Margit Mihaly Kowachne vallia Hallottam Zaiabol Gergel kowachnenak ... Balas kowachne ... Nagy orrw Zep Azzony [Kv; TJk IV/1. 147]. *1843:* Varga Katalint esmérem ... barnapiros ábrázatú, nagy orrú, kevéssé himlőhelyes [VKp 73–4].

Szn. *1594:* Nagi orru Miklosne. Nagi orru Simon [Kerestelek Sz; UC 113/5. 58–9].

nagyothall kissé süket, nehezen hall; a fi tare de urechi, a nu auzi bine; schwer hören. *1751:* Tsak egy kevéssé sajditom Mit beszéltek alig hallom Bár nagyobban kiáltnátok Es az jol számba rágnátok Mert én öreg ember vagyok Szakálamtol nagyot hallok [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék].

nagyozza magát nagyzol; a se făli/lăuda; sich groß nennen. *1736:* Épen nem nagyzották akkor az emberek magokat; urfiak, eléváló fő és nemes emberek, húsvét másod napján az az vizben vető hétfün rendre járták az falut, erősen öntözték egymást [MetTr 359]. *1811:* Apolló serken-fel már nyugodalmadból ... Sies! indúlj ama Felséges

pompával, Melyhez semmi Roma a' Triumfussával; Melyet, bár magokat akar mint nagyozzák, A föld Fejedelmi nem is árnyékozzák [ÁrÉ 117].

nagypap (primul) preot; Groß/Oberpfarrer. *1676:* Mi Uram Bodolára be mentünk vala s az mi ott volt, inventáltattuk ... de az szónyegeket is úgy atták számban, hogy nem Béldi uramé, hanem az brassai nagy papé [TML VII, 233 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz].

nagypapa nagyapa; bunic; Großvater. *1804:* sétálni mentem Nagy pápával [Dés; KMN 9]. *1805:* a Rector ... egy rut tzédulával bé küldött sirva Nagy Papahoz ott le pirongattak [Dés; KMN 58].

nagypárna nagy vánkos; pernă mare; großes Kissen. *1812:* Ket Nagy parna kender Tokjaval Botbeli kék karton Hajával Rf 8 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9].

nagypecsét fej-i nagyobbik pecsét; sigillum maius/magnum/maiestatis; marele sigiliu; fürstliches großes Petschaft. *1628:* Kosa miklosneis hoza Egi leuelet Eleö(n)kbe, Az mely keölt ez Becziwlletes Tanaczi eleot áz nagi pecziet alatt | mind az nagy, es kitsin pecziet alat ualo leuelek Biro vramnak, es Kiraly Biro vram(n)ak és az Becziwlletes Tanaczinak szemelyet illeti annak el Igazitasa [Kv; RDL I. 18].

nagypéntek húsvét előtti péntek; vinerea mare; Karfreitag. *1568:* Stephan(us) Hwnyadi ... fass(us) e(st) ... Ezt is latta(m) hogy az lean az zabo balint haza eloth fekzik vala, nagy penteke(n), kerde(m) my lelte [Kv; TJk III/1. 200]. *1582:* Elizabetha consors Sth(eph)ani Kadar fassa ezt, Nag' penteken megien volt a piaczon a lean Angalit [Kv; TJk IV/1. 3]. *1598:* tüdo(m) azt hogy nagj penteken zabadulank megh [UszT 13/37 Michael Jone de Cichio* pp vall. — *Cs]. *1626:* ok vetetlen eztendeó ez maj napra megh Jeó, az az Nagi Pentekre [Melegföldvár SzD; SLt EF. 6]. *1735:* Nagy Pentekén indulunk meg [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1829:* nagj pénteken örökké roszab idó van [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *~re virradólag. 1670:* Azon malom 1669. eztendöbe(n) nagj Péntekre virradolagh égett el [Mezőveresegyháza SzD; BLt].

Sz. *1823–1830:* Székely Mártonnak keservesebb napja lesz, mint a Krisztusnak nagypéntek [FogE 138].

nagypénteki nagypéntekre való; de vinerea mare; von/für Karfreitag. *1752:* Nagy Penteki hálat ha Nagy Pentéken nem ötték még, Szombaton is volt szükség réá [Kv; Szám. 69/XXVII. 5]. *1823–1830:* (A) nagypénteki prédikációmat tanulnám a cinterem kertében [FogE 278].

Szk: *~ dergető* (csengettyű helyett) nagypénteken használt kerepelő. *1747:* Nagy Penteki Dergető Nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXII b].

nagypenz nagy értékű pénzérme; monedă de valoare mare; hochwertige Geldmünze. *1730:* Szakács Mátyás egy nagy pénzt ... akkor bé is tött az Erszényiben [Altorja Hsz; Borb. Donát Jánosné Ilona (45) ns vall.]. *1765:* Regius Perceptor Uram ... a nagy pénzt mindenkor rendben ki rakta az asztalra, de a garast és annál apróbb pénzt mind a két kezivel vetette, mely pénz szamlálásnak modgyát, münk egy ügyü paraszt emberek lévén fel nem vehettük [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 20].

nagypénzű gazdag; bogat, cu bani mulți; reich. *1772:* nagypénzű ember volt Beleznai* generális [RettE 263. — *Miklós]. *1779:* Meghala a szegény gr. Wass Ádám úr ... nem volt amaz nagy pénzü ember, nem érkezett mindenüvé az aranya [i.h. 397].

nagypiac főtér; piață mare/principală; Hauptplatz. *1704:* a templomba is a generált elkísírők és a prédikációt, misét s Te Deum laudamust végigvárók. Melynek alkalmatosságával a nagypiacon lévén ötszáz muskotélyos és ugyan lovas is ezerig való, a kispiacon is ötszáz szász [WIN I, 187].

nagypöröly nagykalapács; baros; Schlaghammer. *1756:* Az Kováts Méhelyben ... Nagj Pőröly 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14]. *1794:* Egy nagy pörölj [Gyalakuta MT; TSb 17].

nagyprépost preot romano-catolic de rang înalt; Propst. *1748:* Mind ezek e' szerént menvén végben, Műis alább Nevünk fel irásával, és Petsétünkel örökös állandoságra nézve meg erösitettük, hat Exemplárba kinek kinek közüllünk ezen dolgot ki adván a' fellyeb titulalt, Károly Fejérvári Nagy Praepost munkálkodása után, és előtte [Marosszentgyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

nagyra becsül nagy fontosságot tulajdonít vminek; a prețui foarte mult; hochachten/schätzen. *1670:* Az magam részére pedig én az Kegyelmed becsületes irását s ajánlott igaz atyafiságát nagyra becsülöm [TML V, 118 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1675:* Urunkkal szemben lévén, úgy tractálnak abban a formában a magyarokkal, a mint ő nagyságának tetszik, nagyra bocsülvén abban a Kegyelmed tetszését is [TML VII, 19 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1725:* Kigyelmed nékem tegnap küldöt atyafiságos levelét ezen orában vöttem mélto betsülettel, Igen szépen köszönöm s' nagyra bötsüllöm kigyelmed atyafisagos rollam való meg emlékezését [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1779:* amidón beszélhettem vele*, azt az órát nagyra becsültem [RettE 404. — *Biró Annával].

nagyrabecsülés tisztelet, megbecsülés; prețuire, stimă; Hochachtung/schätzung. *1896:* Nagyrabecsüléssel régi hive, tisztelője Petelei István [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz].

nagyramenő nagyreményű; de viitor, care promite (mult); hoffnungsreich. *1759:* Groff Teleki Samuel kedves Eöcsém Vram ... nagyra menö ifiu lévén Gyermekeimnek is szolgálhat [Moha NK; TSb 32].

nagyravágyás ambiție; Ehrsucht/geiz. *1710:* a Deputátió praesese Wesselényi István lőn, aki szintén úgy mutatá ki magát, mint a vasszeg a sákból, a jámborságnak s hallgatásnak színe alatt megvan a nagyravágyás mind magában, mind a feleségiben [CsH 440].

nagyravágyó ambițios; ehrgeizig/süchtig. *1710:* (Bercsényi Miklós) negédes, kevély, nagyravágyó ember volt | mindenkor az erdélyi jó, takarékos gazdák jovaiból épültenek azok a here, gőgös, nagyravágyó ... magyarországi állhatatlan,

nyughatatlan emberek [CsH 329, 337]. *1764:* (Enyedi Istvánnak) Két gögös nagyravágyó leánya s egy fia maradott volt [RettE 176]. *1823–1830:* Az anyja volt[a] Csolnakosi Mária asszony, ki ma is él, nagyravágyó s a férjén kívül mást is szerető asszony [FogE 111. — [a]Ifj. Szentpáli Eleknek].

nagyravágyódás nagyravágyás; ambiţie; Ehrsucht/geiz. *1823–1830:* Elek[a] úrfinak még az a kinézése is volt, hogy jó fizetést adván, holtig maga mellett tartson, mint inspektort. Mindezekre megcsendesül bennem a lappangó nagyravágyódás tüze, hajlani kezdek s reáállok [FogE 143. — [a]Gr. Bethlen Elek].

nagyreménységű nagyra hivatott; de viitor; zu Hohem berufen. *1710 k.:* A fejedelem fia szép, nagyreménységű gyermek [BÖn. 737]. *1761:* Ugyanezen napokon hozák[a] öexcellentiájának[b], hogy Károly herceg, felséges asszonyunk[c] második nagyreménységű, sok szép virtusokkal már is fényeskedő s magyarul is tudó fia megholt [RettE 116. — [a]A hírt. [b]Br. Korda Györgynek. [c]Mária Terézia]. *1816:* éltesse az Isten a' nagy reménységü Domokos Urfit[a] [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev. — [a]Bethlen Domokost].

nagyrend fórend; nobilime (înaltă); Hochadel. *1653:* tudván azt Básta, hogy annak[a] az oka nem lehet a köznép, csak azokra haragudt, a kik nagyrenden valók voltak, és a kiknek pecsétjek és hütök a levéllel együtt Bástánál volt. Sokaknak a nagyrenden valók közül bátran szemekre vetette az „áruló" nevet [ETA I, 83 NSz. — [a]Annak, hogy a várakat, városokat átadták Székely Mózesnek].

nagyrendbeli fórendü; de rang înalt; hochadelig. *1662:* az ostrom előtt ... egy jancsárt bekaptak, hurcoltak vala, ki azt vallja vala: sohonnan a vezérnek semmi tartása nem volna, mert a német táborról nála ugyan nagyrendbéli követ volna, de ollyan követséggel ... csak római császár birodalmára, hatalmas császár vitézinek lovok lábai ki ne hágjanak [SKr 613].

nagyrendü 1. fórangú; de rang înalt; hochrangig. *1649:* Anno 1649 esztendőben is meghagyattam az sáfárpolgárságnak tisztiben. Ez hivatalom alatt háromszor fejdelemnek gazdálkodtam, nagy hatalmas legátusoknak ... nagy rendü embereknek [Kv; KvE 175 LJ]. *1653:* Térjünk a gyülés dolgára Medgyesre. A gyülésbe nem tudom ha hívták volt é Szilasi Jánost és Ladányi Gergelyt ... de béjöttek volt, de nem mehetének haza. Mert midőn a Báthori Gábor jóakarói látták volna, hogy azok a szántszándékkal való áruló gyilkosok ott a gyülésben olyan nagybátran, fényesen járnak: szót kezdnek hozzája vetni; végtére elébb-elébb megyen a száj a kék gyalogra és egyéb közrendre — mert a nagy rendü emberek ahoz nem szollottanak [ETA I, 117–8 NSz]. *1662:* minekelőtte a fejedelem[a] Krakkóbul megindulna, Tordai Ferencet a portára küldötte vala olly instructióval, hogy immár bizonyosan ... megmondhatná: már az országnak metropolisa, fővárosa is, Krakkó, kezében volna, a nagyrendü lengyel urak is ... baráti lévén [SKr 356. — [a]II. Rákóczi György]. *1710 k.:* az én második fiamnak Miklós nevet intézvén, nagy keresztelőt akarék csinálni, híván komáknak a többi felett Telekit ... de az olyan nagyrendü emberek sok dolgok miatt nehezen érkezhetvén, messzecske rendelé Teleki a keresztelés napját [BÖn. 716].

Szk: *főfő ~. 1776:* A Mlgs Groff Kornis Anna Kis Asszony ... 18. esztendős Fő fő nagy rendü Szerentséi vóltanak ő Nganak [Kóród KK; GyL Gabr. Martonffi (31) rk káplán vall.].

2. *~ pap* fórangú pap; arhiereu; hoher Kleriker. *1654:* urunkhoz Magyarországról követségben érkezének követek ugyan számoson. Azok pedig mind inkábblan nagyságos urak és nagyrendü papok voltak [ETA I, 157 NSz].

3. *~ officér* magas rangú tiszt; ofiţer superior; hochrangiger Offizier. *1664:* A török ... általköltöztetett az hadakban, kik Stroczira akadván, külön kemény harczok lett. Stroczi is ott esett el, más nagy rendü officérek is [TML III, 179 Szentpáli János Teleki Mihályhoz].

nagyrészben nagyrészt, főként; mai ales/cu seamă, în bună parte; hauptsächlich, größtenteils. *1700:* Méltó consideratioban veven Csatani Csőrke Varacsuj Janosnak ... erőtelen venseget egy felől; más felől hogy herilesnek mestersegevel taplalván nagy reszben vilagi boldogtalan eletett ... minden Jobbagyi szolgalattul immunitaltassek [Dés; Jk 302a].

nagyrészből nagyrészt; în mare/bună parte; größtenteils. *1662:* (A birtokhoz) 2000 ház jobbágybul álló jövedelmes nagy részbül boros jószág bíratik [SKr 130].

nagyrészint jórészt; în mare/bună parte; größtenteils. *1657:* sok ekklesiákhoz különb-különb beneficiumokat, sőt nagyrészént még éltében is conferált[a] [KemÖn. 95. — [a]Bethlen Gábor]. *1685:* az Kis Kükőllőn Malmok volt ennek előtte, melly malom(na)k az Viz Szerszama mais nagy reszint helyb(en) vagyon [Désfva KK; Ks 4. 1]. *1732:* a Nemes-Curia ... Oldala ... nagy részint kűl belőll tapasztott [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. *1761:* (Bányai Ferentz és felesége) egymas ellen panaszolván ... Minthogy ... a' köztők való haborgásnak nagy részént nevelője az Férjfinak At(t)ya, tehat az Atyoktol külőn menyenek [Kv; SRE 200]. *1806:* (A) Bornyumál alatt ... a' Szamos ki-tsapongása által nagy részint el-szaggatott Város Földjét, betsü árrán adgya nékem [Kv; Pk 3]. *1812:* itt F Rákoson a' Tktes Circularis Sz Biro Ur, a' Falusi Hűtősség, és Nagy részint a' Falusi Gazdák jelenlétében tétetett ... ezen határozás vagyis regulament [F.rákos U; Falujk 71 Sebe János pap-not. kezével].

nagyrét luncă mare; große Wiese. **Hn.** *1579:* ada egi Berket ... az Uduarfalui nagi Retnek az farkaban az Benefalui hatar szeliben [Udvarfva MT; BálLt 54]. *1679:* Az Nagy rét széliben (r) [Vajdasztiván MT; EHA]. *1719:* A nagy réth penig meg ugyan maradgyon az Imecz falvi Ecclesia(na)k [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1720:* a' Ditrai Jobbágy György Déák Fiak Nagy Rét nevű kaszálo hellyek [Szárhegy Cs; EHA]. *1727:* az Deesi Nagy réten az Szent Benedeki Torony elleneben [Dés; EHA]. *1748:* a nagj réten negjed idei Satés, Iszopos széna [Koronka MT; Told. 11/95]. *1769:* most nem régen bontotta az Ur kertet a nagy rét mellett [Bögöz U; IB]. *1773:* A Feneken küllyel a Nagy reth terin (sz) [Gyergyóalfalu Cs; EHA]. *XIX. sz. köz.:* Az ugynevezett nagy Rét Huszonőt Bagját termő [Somlyóújlak Sz; MkG].

nagyrétbeli a Nagyrét nevű helyben lévő; care se găseşte în partea de hotar numit Nagyrét; im Nagyrét genannten Ort befindlich. *1565:* Az Nagy Rethbely thohel bely rezet [Dellőapáti SzD; EHA].

nagyréti a Nagyrét nevű helyre von.; care se referă la Nagyrét; auf den Nagyrét genannten Ort bezüglich. *1828:* az

1819ik Esztendei nagy Réti második Sectio Listája is vice notarius Szilágyi Imre és városi Hütes Tholdi István kezek aloll el tévelyedett [Dés; DLt 87/1829].

nagysád *udv* megszólításban; în formule de adresare; in Anrede: nagyságod; Măria Ta; Eure Gnaden. *1675:* rolla valo levelem ... Bersztczén (!) van, hanem ő kigjelme azért Nacsádnak declaralhattya az dolgot [Cege SzD; WassLt Vas János mp]. *1749:* én alázatoson irhatom Nacsádnak; hogy kőntős nélkül én nem Subsistálhatok [ApLt 1 Apor László atyjához, Apor Péterhez Nsz-ből]. *1763:* tsak kérem az én Istenemet hagj jöjjen el az az boldag ora mellyben én meg mutathassam ezeket az igaz cselédeket Natsádnak mind egj Tükerből lása ki Natsád öket [Kóród KK; Ks 11. CII. 18 Szarka József tt gr. Kornis Ferenchez]. *1793:* Még ez előtt joval Natsád parantsolatyát tisztelettel vettem vala az iránt, hogy a Subsidiumnak Repartitioját Natsádnak ell küldeném [Bősháza Sz; JF 36 LevK 163 Vice Ispány Hatfaludi Ferentz lev.]. *1794:* Kedves Grofom irja Nagysád hogy látogassam meg ... asztot is irja Nagysád hogy választ nem kapot az Cancellariustol [Kv; IB. Sándor István lev.]. *1808:* Édes kedves Uram Atyám! ... Bátorkodom ... Nagysadat alázatoson instalni [Kv; TSb 20 Rhédei Ádám lev.]. *1833:* kéntelenek vagyunk Nagysád lábaihaz borulni [Torda; TLt Praes. ir. 1534 a tordai kenyérsütőnék könyörgő lev. Ugron István főispánhoz].

nagyság 1. méret; măsură; Maß. *1585:* Zegettünk wala bezterczen, az my nagy Templomunknak szüksegere cherepet mely cherepnek chinalassara kylen format kultünk vala hogy a cherep az negy chinalt cherepel egy formara legen nagysagawal (!) [Kv; Szám. 3/XIX. 42]. *1700:* Járul éhez ... Az egerek(ne)k mind sokasága, mind penig annak a' féreg(ne)k rendkivül valo nagjsága [UszLt IX. 77. 11 gub.]. *1846:* fa hidhoz ... Schrofok ... talaltatnak az elbontando hidnál 26 darab ... mellyek hogy a kivánt ... nagyságot üssék potoltatnak darabonként 2 lábbal [Dés; DLt 858/1847].

Szk: *tallérnyi* ~. *1778:* Jo az igen bádgyatt ... hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy tallérni nagyságra [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

2. térbeli kiterjedés; întindere, extensiune în spațiu; Ausbreitung. *1704:* ma voltam a szebeni Nagytoronyban Haller György, Kornis uramék és több főrendekkel együtt ... honnan mind a város nagyságát, mind circumstanciáját meglátuk [WIN I, 151]. *1791:* (Ha a földek) Nagyságokra nezve nintsenek is akkorák, de jóságakra kiütik az elébb említett vetetlen maradatt, és Tauaszszal bé vetett Láb Földeket [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9]. *1795:* A nagyobb Földös Urak Birodalmok nagyságához képest ki terjedett Allodialis Erdöket eleitől fogva birnak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7b]. *1853:* Albisi Bartos Sándor és Ferentz testvérek ... panaszok következtében ki neveztettünk mint Dálnok falva hites Elöljárói hogy a fen irt testverek által birtoklo egy földet[a] ... a Szomszéd földekkel mérjük egyenlő nagyságra [Albis Hsz; BLev. — [a]Köv. a határolás].

3. mélység; adîncime; Tiefe. *1772:* itt körül bé ennek a' Malomnak párja nem vólt, mert olly idöbenis, a' mikor a' más itt körül lévő Malmok a' Viznek nagysága miatt halgattak, ezen széltiben lehetett őrölni | soha többé ott a' Viznek nagjsága miatt által járni nem lehetett, s most se lehet [Ádámos KK; JHb XX/27. 11, LXVII/2. 316]. *1811:* Midön a' Vizek meg apadna(k) de Csak ugyan abban a Nagyságban meg vagynak, hogy ha az Anya gát eleiben ke(zi) munkával köttetni szokot Jászoly Gát meg bontatik, és a Malmokrol is a Viz elvétetik [LLt 13/5].

4. (számszerű) mennyiség; cantitate (numerică); (zahlenmäßige) Quantität. *1705:* egy Unger nevű főstrázsamester beszélvén nékem az mostan jövő nagy armadának nagyságát, mondá, hogy a török császár ellen is nagyobb armadája és erősebb nem volt a császárnak, mint ez mostani a magyarok ellen [WIN I, 601]. *1723:* Jöven szoross Commissioja minde(n) B: Chehek(ne)k es Kalmarok(na)k az M. Regium Guberniumtol és T. Tanacstol bizonyos számu Bőrr vedrek(ne)k Csináltatása felöl, kinek ki(ne)k mi volta szerent, es nagjsaga szerént esett az mg B. Chehünkreis negj Bőrr Vidér [Kv; ACJk 129].

5. fontosság; importanță; Wichtigkeit. *1710 k.:* Ezeket mind elvégezték a guberniumban énnálam nélkül ... melyet hogy szántszándékkal cselekedtek, mind a dolog nagysága, mind folytatásának módja megmutatja ... hogy megmutassák, hogy cancellarius esze nélkül is el lehetnek ők [BÖn. 926].

6. *átv* súlyosság; pondere, greutate; Gewichtigkeit. *1662:* Ez bünnek is rettenetes nagyságát megérthetni ... az Istennek itt feljegyzett nagy haragjából és büntetésébül [SKr 702].

7. kb. (erkölcsi) hatalom; putere (morală); (moralische) Macht. *1662:* Esküszöm a mennynek, földnek teremtő Istenének örökkévalóságára, a mi Mahomet prófétánknak nagyságára ... hogy semmi gonosz tégedet, sem a te fejedet, sem lelkedet, sem javaidat sem az én császárom, sem én magam, sem a mi vitézeink miatt nem követi, sem találja [SKr 427].

nagysága *udv* megszólításban; ca termen de adresare; in Anrede. **A.** *nagysága* egysz 3. szem. szr-os alakban főrangú személy megszólítására; ca termen de reverență la adresa unei persoane din înaltă nobilime, cu sufix posesiv la pers. a 3-a sg.; als Anredeform, für eine hochrangige Person in der Form mit Personalendung 3. Ps Ez: ónagysága; Măria Sa; Ihre Gnaden. *1838:* tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának [Kv; IB. Konetzni Ignátzné Dombaji Anna lev.]. *1843:* tsokalam kezeit Grofné Ur Aszan Nagyságának [Kv; IB. Konetzni Ignátz takács lev.]. *1852:* Számolat A Nagytsás Grofné Horvath Ferentzné Nagysága részére [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosm. számlája].

B. *nagyságod* **a.** egysz 2. szem. szr-os alakban a fej. v. főrangú személy megszólítására; ca termen de reverență la adresa domnitorului sau unei persoane din nobilimea înaltă, cu sufix posesiv la pers. a 2-a sg.; als Anredeform des Fürsten od. einer hochrangigen Person in der Form mit Personalendung 2. Ps Ez: tenagyságod; Măria Ta; Eure Gnaden. *1572:* hoza mynekunk az nehay torozkay Janosne kyzelychky ersebet azzony az nagysagod poronchyolattyat [A.jára TA; Thor. IV/3]. *1577:* Azert my veovuén az Nagysagod paranchyolattyath el menénk Botthazara[a] [SLt J. 19. — [a]K]. *1583:* Jsten Jltesse, es tarcza megh Nagsagodat [Szükerék SzD; JHbK IX/9]. *1614:* Az Vristen eltesse Nagisagodat mint kegielmes vrunkat Feiedelmwnket [Kük.; Ks O. 20]. *1678:* Nagságodat alázatossan követem, hogy gyakrabban ketségékkel nem kedveskedhetem mert nem kaphatni [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. *1724:* mihent vetem most Nacsagad poroncsolatyat, mingyart küldettem Csesztvére [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. *1735:* én Méltoságos Vr mihent ... a Mezőségről

meg erkeztem mingjárást Nacságodot a dologrol tudositottam volna [Görgény MT; Born. X. 10 Lestány György lev.]. *1751:* Negyedik requisitiom után, minémű választ optinéáltam Brassai Biro Ur(am)tol ... Natságadnak alázatosan meg küldettem [Aldoboly Hsz; ApLt 5 Hollaki János Apor Péterhez]. *1850:* Alázatoson bátorkodunk Nagyságodhoz folyamodni mint Kegyes Földős Urunkhoz [Jenő SzD; TGsz 35]. — **b.** tiszteletteljes megszólításban (nem főrangú személlyel kapcsolatban is); ca termen de reverență (întrebuințat în semn de respect față de o persoană care nu face parte din nobilime); in ehrenvoller Anrede (auch in Verbindung mit nicht hochrangiger Person). *1886:* Ha Nagyságodnak nem alkalmatlan a honorárium elküldése, köszönettel fogadom [PLev. 127 Petelei István Gyulai Pálhoz].

C. *nagyságtok* tbsz 2. szem. szr-os alakban egysz 2. szem-ű v. tbsz 2. szem-ű jel-ben; cu sufix posesiv la pers. a 2-a pl. avînd sensul de pers. a 2-a sg. sau pl.; in der Form mit Personalendung 2. Ps Mz in Bedeutung von 2. Ps Ez od. 2. Ps Mz: (te)nagyságod; Măria Ta; Eure Gnaden | tinagyságtok; Domnia voastră; Ihre Gnaden. *1606:* My feliel megj irt birak engeduen az Nagisagitok pechietiuel ualo hiuatalnak el mentvnk az fvlej Boda Janos hazahoz [UszT 20/160]. *1609:* Az vristen Eltessen Nagjsagtokot mint kegelmes vru(n)kot [BLt 3]. *1662:* Én mindeneket Nagyságtoknak megirtam sok ízben és most is alázatosan értésére akarom adnom, hogy jövendőben Nagyságtok ne mondja, meg nem írtam [TML II, 361 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1711:* Ezen vallók ... hűtök után uallo uallasokat irtuk meg mű is Nagyságtoknak kegyelmeteknek Fide nostra mediante [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26]. *1744:* az Querelans, Instantiajában nem agnoscállya competens Biráknak lenni Excellentiatokat 's Nagyságtokat [WassLt Czegei Wass Ádám lev.]. *1761:* Alázatas szolgálatunkat ajánllyúk Nagyságtak(na)k [TSb 10 Pókai Sárosi Zsigmond lev.]. *1797:* tessék Nagyságtoknak is az Exponenseket illető Részt, az Exponenseknek minden tovább valo hurczoltatás nélkúl Kezekhez bocsáttani, meljet ... ha tselekesznek Nagyságtok az Exponensek Atyafiuságos szeretettel el vészik [Kv; Incz. IX. 27a]. *1804:* bizony nagyságtoknak-is, ámbator nem oly korosok mégis történhetik halálok, s' az adosság Maradványokra Marad [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával].

nagyságod l. nagysága

nagyságol nagyságosnak szólít; a se adresa cuiva cu termenul de Măria ta; jn Eure Gnaden nennen. *1657:* Eddig volt ideje, hogy őrizzem őfelségét[a], immár nagyságod őrizze. Mert én Csákit[b] akkor nagyságoltam, mivel az országnak interregnumjában Báthori Zsigmond idejében az atyja, az öreg Csáki István ország generálisa volt [KemÖn. 146. — [a]Brandenburgi Katalint, Bethlen Gábor özvegyét. [b]Csáki István grófot]. *1710:* S hogy ama régi, igaz jó főemberek olyan gizgaz grófocskákot, mint némelyik vala közülök, nagyságolni nem akartak ... szörnyen haraguttanak, és arról mind a guberniumnak, mind az országnak írásban panaszt adtanak [CsH 318]. *1710 k.:* A hosszas uralkodás által felfuvalkodtatván, akárkivel is könnyen öszveveszett, mint Sárosi Jánossal: hogy tanácsosságában nem nagyságolta, reá izent; emez azt felelte: Sárosi Bánffi Györgyöt bizony jó szívvel nagyságolja, de ... a magyar tanácsúr a gubernátort sohasem [BÖn. 963]. *1759:* Az én értemre még a grófot, bárót sem igen nagyságolták, hanem „az úr", vagy „az úrnak őkegyelmének"[a]. Most ⟨ha⟩ az grófokat, bárókat nem nagyságolja valaki, sacrilegiumnak tartatik [RettE 88. — [a]Szólították].

nagyságoltatik nagyságosnak szólíttatik; a fi onorat cu termenul de Măria ta; Eure Gnaden genannt werden. *1710 k.:* Ez a püspök olyan insolens lón: közönséges, még jószágos nemes emberektől is nagyságoltatni kívánt [BÖn. 874].

nagyságoltatja magát nagyságosnak szólíttatja magát; a pretinde să i se adreseze cu Măria ta; sich Eure Gnaden nennen lassen. *1710:* Teleki Mihályt hogy a német császár inkább magához édesítse, impériumbeli grófi titulust küld le neki, mellyel most is a fiai élnek, de nem nagyságoltatják magokot [CsH 214].

nagyságos 1. megszólításban, vkire való utalásban a fej. v. főrangú személyek címe; in formule de adresare către principe sau față de persoane cu titluri nobiliare; in Anrede, Titel bezüglich des Fürsten od. hochadliger Personen: (prea)mărit; gnädige(r), gnädigste(r). *1552:* Kegelmes nagssagos vrrunk werweke vallo zolgallottunknak ayallassanak vtanna. Ez ellweth vallo lewellwnkbe megh irttwk valla nag., minth kegelmes vrunknak, hogh az haz dolga miben vollth [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1572:* Ez lewel adassek az my kegelmes feyedelmwnknek Somlyay Batory Jstwannak ... Mi nekewnk Nagysagos Vrunknak kezeben [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702]. *1577:* Nagisagos kegielmes urunk eorökre walo hwseges szolgalatunkot Aianliuk nagisagodnak mint kegielmes urunknak [UszT]. *1603.* Most penig közel it határúnkban ugy mint Borsan volna, az felseges Romai Czaszar Generalissa az Nagysagos Basta György ő f(elseg)e derek hadaúal [Kv; TanJk I/1. 652]. *1612:* Az Nacsagos Cakj (!) Istvan Vram meg hagiot keservés orvaja Weselenj Anna [Adorján MT; Ks 101]. *1653:* A fejedelemasszony, a tekintetes és nagyságos Károli Susánna Kolosváratt die 11 maji meghal | temették el[a] a fejedelmet, a nagyságos Rákóczi Györgyöt Fejérváratt [ETA I, 139, 153 NSz. — [a]1649 jan. 16-án]. *1688:* (Egy malmot) az Szüle Apamtol es szüle Anjámtol ... Hatalmasul el-foglaltatott vólt Tekintetes Nagyságos üdősbik Rakoczi Fejedelem Ur(un)k Eő Nagysága [Msz; TGsz 51]. *1763:* szandikazam ides Natsás Uram az Hétnek fatta felé fel menni az Havas allá [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1852:* Számolat A Nagytsás Grofné Horváth Ferentzné Nagysága részíre [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosm. számlája].

Szk: ~ *név. 1736:* succedálván penig Bocskay István és Rákoczi Zsigmond s az több fejedelmek, az tartotta magát boldognak, az ki az nagyságos nevet letehette, az mint hogy most is sok méltóságos familiáknak régi diplomája az ládában vagyon. Gyermekkoromban penig úgy megfogyott vala az nagyságos név Erdélyben, hogy gróf több nem vala Keresztszegi Csáky Lászlónál, nagyságos urak penig voltanak ezek[a] [MetTr 316. — [a]Köv. a fels.] ✱ ~ *titulus. 1736:* az ifiu Rákóczi György fejedelem idejében az tanács uraknak rendszerént nemzetes titulusok volt; nagyságos úr is érte meg az tekintetes nagyságos titulussal [i.h. 357].

2. *tref* baráti megszólításban; în adresare prietenească; in freundlicher Anrede: Mărite (Domn); Gnädiger (Herr). *1894:* Hallod, nagysás úr! Ezt igazítsd el, ha vajon megkapod-e ezt a levelet [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nagyságos úr főúr; persoană cu titlu nobiliar, nobil; Hochadelige(r). *1653:* Ebben a király mellé állának sokan a nagyságos urakban is, ugymint a Kendiek és sokan többen is [ETA I, 28 NSz]. *1654:* Magyarországról követségben érkezének követek ugyan számoson. Azok pedig mind inkábblan nagyságos urak és nagyrendü papok voltak [i.h. 157 NSz]. *1736:* akkor[a] is a titulus úgy megszaporodott volt, hogy midőn Székely Mojzes hadaival együtt elveszett volna az Barczán, csak egy szántóföldön tizennégy gróf és nagyságos úr teste feküdt ... Gyermekkoromban penig úgy megfogyatkozott vala a nagyságos név Erdélyben, hogy gróf több nem vala Keresztszegi Csáky Lászlónál, nagyságos urak penig voltanak ezek[b] | régen az tizenkét tanács úr, gróf és nagyságos urakon kivül többnek úr nem vala neve [MetTr 316, 356. — [a]A XVII. sz. elején. [b]Kőv. a Haller, Bánfi, Gyulaffi, Kornis, Kemény és Veselényi család nevének fels.].

Szk: *fő ~. 1589:* Esmeg veottem ... 6 eytel Malosat p(ro) f. 2 d. 88. Az Byro vram el Ayandekozta Az feo Nagsagos Vraknak [Kv; Szám. 4/VI. 27 Stenzely András sp kezével].

nagyságtok l. nagysága

nagyságú 1. vmilyen méretű/kiterjedésű; de o anumită mărime (ca dimensiune/întindere); von irgendeinem Maß/Ausbreitung | vmilyen ürtartalmú; de o anumită capacitate; von irgendeinem Rauminhalt. *1784:* Mekkora nagyságu légyen azon Curiának exequalt helly ... minthogy a' rud számot eszemben nem tartottam, Nem tudom [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 29]. *1797:* által adá ... azon egy köblös Szánto földet ... mely vagyon ... dupe rit nevü helyen ... ada még ... a' csere egyenlősítésire nézve ... a' Márk Ilia nevü Colonussa Földinek a' Felsö végiből, mely ki rug véggel a' Szánto Sándor Ur Szőlleire egy kis vékára valo nagyságu földet [Ne; DobLev. IV/785]. *1801:* az osztatlanul maradott Almás vize terét is meg jartam, és az menyire szememel fell vehettem az hellynek Nagyságát, mint egy 1000 köböl alá valo nagyságu földnek bizonyoson gondolom lenni [M.nagyzsombor K; Somb. I]. *1806:* (A) pallo hellyet keszittett Hidass akkora Nagyságu ... hogy azzal Lovatis altal lehetne hordozni [Radnótfája MT; Born. XVI]. *1824:* A' pintzén kivül ... Három Kortsoja egymásutánn valo nagyságú [Kv; BetLt 2].

Szk: *alkalmas ~. 1761:* Ezen kapun bé menvén ... egymás után feküvö, alkalmas nagyságu három házak [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 12–3]. *1771:* alkalmas Nagyságu Nád mézhez valo fedeles iskatulya [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1821:* egy alkalmas nagyságu Fiatalos Erdö ... kissebb fiatalabb fákbol áll [Uzdisztpéter K; TGsz 18]. *1823:* Vagyon .... Enyed felé ... hosszan elé nyulon egy alkalmas Nagyságu sziget [Marosszkirály AF; EHA] ✱ *annyi ~. 1844:* détzkábol ... talpra készülhetö Boltotskákat tsak annyi nagyságuakra tsinálatnok, a' mennyire az eddig elö már ki mutatott árulo hellyünk mekkorasága vagyon [Dés; DLt 1366] ✱ *borsónyi ~. 1782:* Hét rend középszerü borsonyi nagyságu joféle Gyöngyböl, egy rend hojagosan füzött három rend gránattal edgyütt. Nyakra valo [LLt] ✱ *egyenlő ~. 1758:* mindennémü kaszálo, és Szánto földöknek ... egyenlö nagyságunak és kicsiségünek kell lenni mindenekben [Nyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. *1802:* Tálba öntött egyenlö Nagyságu három darab Viasz meg olvasztva [Ne; Dob. Lev. IV/858. 7] ✱ *egy módú ~* egyforma méretü. *1754:* Ezen házak(na)k a Tornáczáb(an) vagjon három egj modu nagjságu igen jo hámbár [Kincsi KK; JHbK XVIII/10] ✱ *félvéka ~. 1844:* Küldöm a' Tolán Vonuj Szekerit égy cseber ropogos cseresnyével, égy fél véka nagyságu kosarat teli Spanyol Megygyel [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] ✱ *három kupás ~. 1794:* Cserép Csatlos Vagyon 3 a Nagyobbik Paraszt három kupás nagyságu, Kettö Pedig ... 2.2 Kupás [Nagyfalu Sz; CU] ✱ *jó ~. 1760:* Vagyon ezen Faluban ... egy Nobilitaris Curia ... Vagyon ã parte Meridionali, et respective Occidentali egy jo nagyságu akol, mellyben 100 Marha meg fér [Novoly K; BLt] ✱ *jókorácska ~. 1803:* égy jó korátska nagyságu szép Harang [Nagyteremi KK; UnVJk 204] ✱ *középszerű ~. 1818:* vagyon égy közép szerü nagyságu erdötske [Jedd MT; LLt] ✱ *közönséges ~. 1727:* a Falu mellett ... Vendég fogado (: vagy Korcsoma ház :) vagjon ... vagyon egy tölgy fábol rakott közönséges nagjságu jo föld torkos Pincze [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 25]. *1761:* vagyon ket közönseges nagysagu lábakra rakott ösz elegy Buza Asztag: melyröl sem Inventarium, Sem penig különös rovas nintsen [Siménfva U; JHb XXIII/31. 14] ✱ *krajcár/krajcárnyi ~. 1808:* A' Ló ... orrán, vagy habaróján egy krajtzárnyi nagyságu fejérség vagyon [DLt 916 nyomt. kl]. *1836:* a két bövség szarva és a' békeritett három rosa levelü két abrosz — ugy a krajtzár nagyságu cseppes mustrák — Ezen ött abrosz fog leverödni Suster fonalal [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.] ✱ *mogyorónyi ~. 1847:* Popa Stéfánnak ... a' jobb vak szeme iránt egy mogyorónyi nagyságu holt-tetem van [DLt 406 nyomt. kl] ✱ *nótinbőr ~. 1843:* egy notin-bör nagyságu csizmának valo bör [Bágyon TA; KLev.] ✱ *rézkrajcár ~. 1796:* a' Pártán vagyon öt számbol állo mint égy rez kraitzár kerekségü és nagyságu Arany Boglár [Sólyomkö K; RLt özv. Ladányi Jánosné Patonai Eszter lelt.] ✱ *serét ~. 1797:* Négy rend nagy Selét nagyságu oriental Nyakra való Gyöngy [Msz; Told. 19] ✱ *tallér ~. 1841:* volt közöttek tsak két darab Tallèr nagyságu [KLev.].

2. vmilyen termetü; de o anumită statură; von irgendeinem Wuchs/Gestalt. *1823–1830:* járt itt az Országban egy ... Frankfurti születésü, rendkivül valo nagyságu Német ... a' ki Pénzért mutagatván magát ... én is meg néztem [FogEK 168].

nagy sokaságú roppant sok; foarte mulţi/numeroşi; furchtbar viel. *1653:* Végre egyebet is semmit nem emberkedheték[a] a számtalan sokaság nyilai ellen — mert annyi nyilat lött reájok a nagysokaságu tatár, hogy a napfényt s az eget elfogta mint a felhö [ETA I, 165 NSz. — [a]Kemény János hadserege].

nagy süvegű I. *mn* kb. nagy hatalmú; puternic, care deţine putere; großmächtig. *1631:* mondgja vala azt Makajne hogj elmegien az Nagy süegü jamborokhoz s megh monda (!) nekiek [Mv; MvLt 290. 233a]. *1667:* Az dispositiot értem, hogy Kegyelmed Kővárba menjen és, ha lehet, Gyulafi László uramat be hijja. Bizony jól esnék és akkorra confluálnunk kellene s ugyan valóba hántorgatnák meg az dolgot az nagy süvegü emberek [TML IV, 177 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

II. *fn* nagy hatalmú/vezető ember; persoană influentă/puternică; großmächtiger/führender Mensch. *1672:* Az portai dolgokrúl is büvebb informatiot szeretnék. Abbúl, az mit Kegyelmed írt, ugyan alkalmasint ki látszanak az dolgok és úgy látom, rossz állapottal vannak ... De azt is nem vizsgá-

lom, az nagy süvegüekre bizom [TML VI, 143 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

nagyszájú care are/cu gură mare; großmäulig. *1826:* Studetzky Anna ... nagy és csorbás száju [DLt 1036 nyomt. kl]. *1846:* Wälther János ... Segesvári, 26 éves .. nagyszáju előcsucsott (!) also ajakkal [DLt 1200 ua.].

Szn. *1674:* Nagy szaju Balas [LLt Fasc. 68]. *1719:* Nagy Száju Todor [Göc SzD; WassLt].

nagyszám római szám; cifră romană; römische Ziffer. *1786:* Az Arithmetika szükséges a Polgári Társaságbéli életben; ne mulassa el azért a Mester megesmértetni tanítványaival jó eleve a Római vagyis nagy számokat, azután az Arábiai vagyis kis számokat [Csetri, Kőrösi Csoma 40 a ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

nagyszámú számos; numeros; zahlreich. *1668:* vit onnet el szanan nagy Szamu marhak(at) [Szentsimon Cs; CsÁLt F. 27. I/27 Damokos Gergely (32) pp vall.]. *1765:* a' körülöttem lévő nagy számú Civiseket, újj árok ásókat admonealtam, s inhibealtam, és ellenek protestaltam [Mv; EHA].

nagyszebeni a Nagyszeben tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagyszeben/Sibiu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagyszeben/Hermannstadt: Nagyszebenben készitett; care a fost făcut în Nagyszeben; in Nagyszeben hergestellt/erzeugt. *1761:* közönséges Mázas edényeket külső hellyeken lako fazakas Mester emberek itten Országos sokadalmakon kivül ne arullyanak az Instansok[a] praejudiciumára ... ide nem értvén a paraszt edények indiscriminatim akár honnan hozattassanak ugy a Győrj, Al Vinczi, és Nagy Szebeni minden féle edények [Torda; TJkT V. 31. — [a]A tordai fazakasok].

nagyszemű 1. nagyobbfajta termésű; cu boabe mari; mit Frucht größerer Art. **Szk:** *~ borsó. 1813:* Gabonásban: ... Lentse 11 véka Nagy szemű Borso 35 véka [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1826:* A' Gabonásba tanáltatott ... Kalota szegi nagy szemű Borso ... Kalota szegi nagy Szemű Lentse [Szentdemeter U; Told. 41] ✱ *~ lencse → ~ borsó.*

2. nagyobbacska szemekből való; care este făcut din mărgele mari; aus etwas größeren Perlen bestehend. *1733/1813:* Az veress bársony szoknyát hagyom ahoz valo vállal együtt: ezenkivül pedig 26. rendből állo nagy szemü jo féle veress Klárist, és igy az szoknyábol kivánom, hogy tsinályanak oltárra valo antipendiumot [Kv; SLt XLII. 6. 30]. *1736:* Egy rend Nagy szemü Veres Kalaris Gyöngy [Kv; RLt Somai Sándor és Sára oszt. lev.]. *1749:* Egy arany rezkető tő ... hat nagj Szém jo fele Gyüngy vagyon benne ... nagj Szémü gyüngjek aproval égjbe füczve (!) [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1763:* Egy nagy arany függő Medály nagy szemü Rubintokkal meg rakva a' Rubint nro 10 és 3 jó féle gyöngy [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. *1820:* Vitt el négy sor jó féle nagy szemü Brilianterozott gránát Gyöngyet [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

nagyszerű 1. jókora; destul de mare; ziemlich groß. *1790:* Nagy Szerü Ferslag bé pecsételve, mas ennel kissebb 2 [Déva; Ks 76. IX. 24].

2. nagyarányú; de mari proporţii; beträchtlich. *1861:* Csak most közzelébb hirdetődik a' N. Kapusi meg rázo szerentsétlenség, és imé mintha a' Kör-leveleknek csak a' vész hirdetés lenne rendeltetésük, ismét hirdetni kell ujjabb nagyszerü szerentsètlenséget | Az ember a' nagyszérü, 's gyakori szerentsétlenségek közt elfásul rendesen, s közönyössé lesz [Gyalu K; RAk 64].

nagyszoba első/utcai szoba; cameră mare dinspre stradă; das große Zimmer, Zimmer zur Straße. *1595:* megis fejeréttettem az egez Nagy zobath fizettem töle az harom Azzony embernek ... d 30 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 255 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1637/1639:* Vagjon az elsö nagy szobaban[a] [Kv; RDL I. 111. — [a]Köv. a bútorok fels.].

nagyszombat húsvét szombatja; sîmbăta mare; Karsamstag. *1621:* Pozsonyt nagyszombaton az németek ismét visszavevék Bethlen Gábortól, mivelhogy az magyar urak ... elárulták volt az királyt [Kv; KvE 151 SB].

nagy születésű előkelő családból való; de neam bun/mare; aus vornehmer Familie stammend. *1843:* Füleimmel a Varga Katalin szájából semmit sem hallottam, hanem beszélték az emberek, miként dicsekedett volna, hogy ő nagy születésű asszonyság [VKp 95].

nagyszülő-atya bunic; Großvater. *1850:* azon Kaszalo Reteket, és Szánto földeket, a mellyeket az néhai nagy szülő atyánk, Gyujto Sándor töllek el zálogositot 2000 v. Rftb(an), és az Szülö nagyatyánk, halála után szállot néhai meg ölt Edes Atyánkra ... az Türi[a] Eklesia ... magáéva akarná tenni [DobLev. V/1288. — [a]AF].

nagy tehetségű tehetős; cu stare, instărit, bogat; wohlhabend. *1764:* Jllendőbb lett volna talam egy ollyan nagy tehetsegü magános Urnak azt mondani, Elég néked édes őtsém ha te fáradtz, legyen enyim a költség [Középlak K; BfR].

nagytekintetű tekintélyes; cu vază, renumit; angesehen. *1701:* Egyéb aránt meg ne útkőzzék azon kègyelmed hogy dolgunkat tudya[a], mivel nagytekintetü ember udvarnális, Sokat Szolgálhat kègyelmedhez [Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbárához. — [a]Pater Kapi]. *1710:* a nagy úriember[a] ... Rákóczi hűségire áll, és mivel Szatmár vármegyei főispán s nagy tekintetü katonaszerető úri személy vala, az egész Felsö-Magyarországot Rákóczi mellé hódoltatá [CsH 333. — [a]Károlyi Sándor]. *1823–1830:* gróf Bethlen Sándor akkor konziliárius és nagytekintetü úr lévén, a főconsistorium költségén ment Göttingába[a] [FogE 128. — [a]Dósa Gergely].

nagytemető cimitirul mare; Großfriedhof. **Hn.** *1760:* az fellyebb emlitett Nagy Temetőnek fetske farkulag, vagyis keskenyen fell nyuló vége [Ne; EHA]. *1855:* Tekintetes Veress János Ur ... el temettetett ... a nagy temetőben levő családi sirboltba [Dés; RHAk 67].

nagytemplom biserică mare; große Kirche. *1581:* Esmeg az nagy Templom heazatyat az zel meg Bontotta volt. Attunk Alchy Mathiasnak hogy meg foldozta f. 2 [Kv; Szám. 3/IV. 11]. *1584:* Az vnio azt tarthia hogy ... amikor magiar a Biro akkor az Magiar Nemzete legien az Nagy templumnak dominiuma, es akkor az Zaz Nemzet ot Ne dominallion [Kv; TanJk V/3. 278a]. *1660:* Vagio(n) az Nagy Templumba(n) negy szeóniegh veresses [Kv; SzCLev.]. *1705:* (Teleki

József két gyermeke) ha a szászok megengedik, az nagytemplomban temettetnek [WIN I, 419]. *1720:* a meg holt udvezült Rhedei Pál uram meg hidegült teste az Nagy Templomban hogj temettessék meg engedtetet | A Büdöskutianum legatumbol valo hat Száz forintok ... a Farkas uttzai Nagy Templom meg tserepeztetesere fordittatnak [Kv; SRE 133, 138]. *1823–1830:* 1790-ben március 14-én délután prédikáltam a várbeli református nagytemplomban [FogE 101].

nagy termetű magas; (crescut) înalt; hochgewachsen. *1657:* Kapronczai György is jóindulatú, igen nagytermetű ember, de még semmi experientiájú vala [KemÖn. 200].

nagytiszteletű kb. engedelmességet parancsoló; care te obligă la respect/supunere; Gehorsamkeit verlangend. *1830:* requirálván minket ... Tekintetes Bartok Ádám Ur ... az aránt, hogy némely előnkbe állittando, és általunk fel keresendő Tanuknak Vallomását, az alább le irando Nagy Tiszteletű petsétnek ereje mellett, hitek le tétele után vennők-be [Ne; DobLev. V/1169. 1a].

nagytorony turn mare; großer Turm. *1704:* ma voltam a szebeni Nagytoronyban Haller György, Kornis uramék és több főrendekkel együtt, kinek az magassága 170 grádics [WIN I, 151]. *1849:* Nagy Torony ... Falai meg vagynak hasadazva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

nagyujj 1. policar, degetul gros de la mînă; der große Finger. *1796:* a Kertésznek Zöld Fuszujkája már vénülni kezdett, ugorkája is vagyon olyan nagy mint a nagy Ujjam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. *lába ~a* nagylábujj; degetul cel mare de la picior; die große Zehe. *1584:* Chiszar Antalne vallia ... valamy lele zegennek a' labat de megh tekeredet es fel all az Nagy laba vya [Kv; TJk IV/1. 279].

nagyul gyarapodik; a se spori; sich vermehren/vergrößern. *1600:* Elseőben zolunk az Zenth Imreh vczaban lakok felol ... Ne(m) wgy tartottuk az vraimat mi(n)t iobbagiokat wgy sem kertwk eőket, chak hogy az waros[a] nagywllio(n) welek [UszT 15/258. — [a]Szu].

nagyúr 1. főrangú úr; domn de rang înalt/din nobilimea înaltă; hochrangiger Herr. *1598:* en sokaik (!) Zolgalta(m) az szegin nagy vramott Lazar Imrehet [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1620:* az Nagj Vr Bornemizza (!) Boldisar ... ugj atta Posgay Ferencznek ... hogi tellies életeben fivröl fivra biria [Disznajó MT; TSb 21]. *1715:* Nehai Török Pal Uram ugjan az Nehaj Nagy Ur Rhedej Ferentz Ur(am) élletében s idejében engedelmiböl birta s usuálta az emlitett Rhedej Ur részire jutot Patzolaj részt, tehát az ő kglme Successori tudhattyák jobban azon résznek abalienatioját [Szászfülpös K; WH Paulus Musnai de Szász Phülpös (58) ns vall.]. *1731:* Fát tudom hogy Kolosvárra ... Sz Pálrol, és Vajdaházárol hordatott a Nagy Ur[a] [Szentpál K; TKl Bara András (94) jb vall. — [a]Gr. Teleki Pál]. *1736:* Az flintának abban az időben híre sem vala; vala ugyan az nagy uraknál, de nem olyanforma agyú, mint az mostani flinta, hanem másféle | Amaz nagy hírű igaz catholicus nagy ur, báró Kornis Gáspár Szent-Benedek névű falujában meg építeté az templomot [MetTr 371, 438]. *1749:* Clenodiumok. Az Idvezült Nagy Uré Mlgos Bánffi Pál Uré 's Nagy Aszszonyé [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1817:* Az Vizitakat, a kétt Telekihez ... gyakran meg kell tenni, s mas Nagy Urakal is ûsmerkedjetek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

2. egysz 1. szem-ű birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv de pers. 1-a sg.; in der Form mit Possessivendung 1. Ps Ez: apósom; socrul meu; mein Schwiegervater. *1756:* halottam ... Beke Sofia Aszonytol hogy mondotta bizony mi nem az magunk Pénzünkel veszszük ... a joszagot es a szanto földeket, ha nem ... Nagy Uram Kölönte Marton[a] Uram adgya a penzt [F.csernáton Hsz; HSzjP Rákosi Pálné Judith (38) pp vall. — [a]Fia Kölönte József, ennek felesége Beke Sófia]. *1761:* az árpa szalmát meg látván Tiszteletes Uram nem ismeré magáénak leni, mivel nagj uram jelen nem lévén én voltam a keresésre [F.csernáton Hsz; i.h. Ambarus Ferentzné Mária (29) pp vall.]. *1784:* Balás Deák nevű nagj meg élemedett idejű legény volt, kitis az én nagj Uram és Aszszonyom tartottak [Kovászna Hsz; i.h. Sophia Batzoni Reverendi quondam Michaelis Máttyus vidua (70) vall.]. *1817:* Nagy Uram nékem ... mindétig ... nagy hatra madarását irja [Szászvessződ NK; Told. 6].

nagyúri főúri; care face parte din înaltă societate/nobilimea înaltă; hochherrschaftlich. *1710 k.:* Atyám után való nagyanyám volt Kemény Anna, abban az időben Erdélyben nagyúri ember Kemény Boldizsár leánya [BÖn. 490]. *1736:* Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyűlöség, az mig ez az két szó Nostras, Vestras bé nem jött; mert nagy uri, nemes és fő emberek is, az kik más valláson voltanak is, felesen az kolos-monostori pápista iskolában tanítatták gyermekeket [MetTr 422]. *1847:* az emberek ... azt is hitték, hogy Varga Katalin valami bécsi nagyúri családdal vagy éppen az uralkodóházzal atyafias [VKp 248].

Szk: *~ asszony. 1736:* Igen ritka volt akkor az jó féle veres klaris öv Erdélyben, épen csak az nagy uri asszonyok viselték [MetTr 344]. *1771:* Tudnivaló dolog, hogy valami kellett egy nagyúri asszonynak életében, mindene volt[a] [RettE 259. — [a]Wesselényi Ferencnének] ✱ *~ titulus. 1662:* (Gyulai Ferencnek) a városon ott benn lételének híre csak akkor lett volna, midőn már nagyúri titulussal élvén, mint főkapitány személyét viselő tiszt mindenfelé nagyon parancsolni kezdett vala [SKr 510].

nagyút országút; şosea; Landstraße. *1754:* a' Girolti ut, mely a' kúton felyül ragad a' nagy útba [Dengeleg SzD; EHA].

Hn. *1670:* az nagj Uton felljel (sz) [Uzon Hsz; EHA]. *1728:* A Nagj uton egj fenekes föld, fecske farku [uo.; EHA]. *1760:* (A határ a) tsupról le ereszkedvén ... szakad az Kolosvári nagy utban [Novoly K; BLt]. *1773:* az Csatoszeg felé menő nagy ut, és kicsin ut közöt lévő lában [Szentsimon Cs; EHA]. *1775:* Nagy Ut Szerin [Jedd MT; EHA]. *1799:* A nagy ut mellett a bértzen (sz) [Abosfva KK; EHA]. *1845:* a' Követses nagy utra jároba (sz) [Gerend TA; EHA].

nagyutca főutca; stradă principală; Hauptstraße. *1774:* a' Falu Derekában a' Nagy Uttzáb(an) a' Templomon fellyül a' Mészár székkel által ellenben [Szászszőllős AF; EHA]. *1825:* a' Nagy uttza ki flaszterezésére 12 frtot in Valuta conferaltak [Dés; EHA].

nagyutcai nagyutcabeli; din strada principală; aus/von der Hauptstraße. *1848:* Gergely Ferencz ... a Nagy-uttzai felső fertály kapitánya | Papp János Nagyuttzai közép fertáj kapitánya [Kolozs; EHA].

nagyvágó nagy vasvágó; daltă mare; Großschrotmeißel. *1703:* kovácsok vagy vas veretők eszközei: nagy fogó ... 2 ... lapos fogo nro 1 ... eöreg vas bot nro. 2 ... nagy vágo nro 1, szakasztó vágó nro 1 [CsVh 118].

nagyvárta fő őrhely; post de veghe principal; Hauptwarte/wache. *1704:* A nyert zászlókat ... elhozták, és ... mind kirakták és felverték a nagyvárta körül | az három pár rézdobot és három nyert zászlókat ma reggel kitötték vala a nagyvártára, hogy minden ember láthassa [WIN I, 83, 218]. *1756:* Németi István Uram ... a' Hadi Tisztekkel eleget jádzott a' Nagy Várdán [Kv; Mk IX Vall. 114].

nagyvásár kirakodóvásár; iarmaroc, tîrg mare; Jahrmarkt. *1831:* Hataroztatot Hogy ha Valamely fazakas Mester ember akar it, az arulo szinbe akar a Videken Nagy Vásárba a Vivőt elhijja minden darabb edényér (!) Fizessen 12 krajtsárt [ZFaz. *áruló*-szín al.]. *1835:* vidéki maga embereinek számtalanszer gabonát osztogatott ő nga, ugy hogy sokszer ollyan sokan voltak az Udvarába, mint ha valami nagy vásár lett volna [Zsibó Sz; WLt St. Fejér (56) jb vall.].

nagy vasverő nagykalapács; baros; Schlaghammer. *1681:* Ploszka Bánya ... Verő mester keze alat levő jók ... Vagyo(n) itt: Öregh fúvó, hám fogaval, ahoz valo vas horgokkal Par. 1. Rud es pant vas csinalashoz valo Nagi vas verő, vas csapos, vas abroncsos gerendeljével Nro 1 [Vh; VhU 578–9].

nagyvéka 1. régi (gabonaméró) úrmérték; oca mare; Großscheffel. *1789:* Négy darabotska Szalonna korpaba a nagy vékába [Branyicska H; JHb XXXV/65]. *1793:* Kis Lukáts Uram Krájniksága alatt ... a fel vételkor mindég a nagy vékával Szokta ... a gabanát fel méretni ... azután midőn Dévára fel küldötte, mindig a Kiss vékával mérette ki [Roskány H; K 79. XXVI. 8 1/2] | a' kinek ... szalmás Buzája nem terem, a' Nagy Vékával tartozik fizetni két Véka Buzát[a] [Lompért Sz; SzVJk 179. — [a]A papnak]. *1813:* amint hozzá vethetek a Nagy Vékával Négy Veka Buza vetés beli férhet[a] [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Bontya Nyikora (56) col. vall. — [a]Az irtásba]. *1824:* A' MBodoni Tiszt Nyerges ... azt irja ide, hogy husz véka kender Magot küld, de a' Kis vékával, Melly a' Nagy Vékával tizen négy s fél vékára tölt [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

Vö. a *kisvéka* cimszóval. — L. Bogdán. MMért. 101.

2. vmiből vhány nagyvékányi; de un anumit număr de ocale din ceva; von etw. etliche Großscheffel (viel). *1873:* (A zab) Felméretett és fel gyült 6 nagy véka és 4 kupa [Burjánosóbuda K; RAk 122].

nagyverő nagykalapács; baros; Schlaghammer. *1681:* Ploszka Bánya ... Verő mester keze alat levő jók ... Fúvót s az nagy verót hajto vizes kerekek, gerendelyekkel együtt mind jok [Vh; VhU 578–9]. *1735:* Kovacsok(na)k valo hoszu fogo. Nagy Verő [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45 171]. *1765:* Nagy verő 3 Kissebb verő 3 [Kóród KK; Ks 19/I. 6hoz]. *1812:* Láttam, ... hogy egy Czigány nagy verővel ütötte a' fejét [KLev.]. *1814:* Egy 16 Fontos nagy verő [Mv; MvLev.].

nagyvilág társasági élet; viață de societate; gesellschaftliches Leben, hohe Welt. *1851:* én suholt sem jártam még ki nemis megyek mert nints a' nagy világba valo köntösom [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

nagyzás szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *maga ~a* önhittség; trufie, aroganță; Hochmut. *1618:* Ki[a] csak Kamuti uram irigysége, fösvénysége és maga nagyzása lőn, mert valamikor azelőtt követek ott jártak, de mindenkor az kapitiháknak külön gazdálkodtak [BTN[2] 82. — [a]Ti. a követeknek való gazdálkodás elmaradása]. *1665:* olyan parancsolatja is volt a residensnek, hogy az úr írásinak is annuáljon, az mint hogy írt vala is ő nagysága neki, de talám maga nagyzásából tagadta meg azokról való parancsolatját [TML III, 349–50 Teleki Mihály a fej-hez]. *1711:* Ha hogy azért akarki ... magának primarietast vendicalna maga nagyzásával más(na)k kissebséget bestelenséget annál inkább kárát munkálodni ... csak akarná is ... a Commembrak közzül pénzének le tételével amovealtassa [Dés; DLt 489].

nagyzó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *maga ~* önhitt; încrezut, îngîmfat; eingebildet, selbstgefällig. *1710:* Bethlen Miklós maga nagyzó ember lévén, Apor István is nem akarván subjaceálni neki, nehezen férhettenek egy zsákban, azért is mindenkor az ország között egymassal competáltanak [CsH 298].

naiv gyermeteg, hiszékeny; naiv, copilăros, credul; naiv, harmlos. *1894:* te csak olyan ártatlan gyerekkedélyű ember vagy most is, mint mikor öledbe ültetted Rózát a madarasi házban ... mellette csak olyan jó naiv fiú maradtál, amilyennek ismertelek meg kamasz korodban [PLev. 170–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

naivság hiszékenység, ártatlanság; naivitate, credulitate; Naivität, Harmlosigkeit. *1894:* te abbahagytad a világi dulakodások rajzolását, s megirtad Argirust. Milyen egy gyönyörűséggel olvastam el, testvér. A te ártatlanságod, naivságod mind kivirágzott benne. A te gyerekséged, halászságod, apró mérgeskedéseiddel, jámbor hiúskodásod, gyerekes álmodozásod mind benne van ebben a szamár könyvben [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nájmódi 1. *mn* divatos; după ultima modă; modisch. *1761:* Nájmodi Hoszszu páltza két águ vas a' végin [Szentmargita SzD; Ks CII. 26].

II. *fn* új divat; moda nouă; neue Mode. *1736:* Nézd meg ... az régi erdélyi szokástól ... mely messze mentél, erdélyi ember: hitesd el magaddal, az következendő negyvenkilencz esztendő az míg elfoly, ha ugy foly az erdélyi dolog az náj módi, új módi, rosz módi szerint, mint folyt az eltőlt negyvenkilencz esztendő alatt ... semmit az te maradvád ugy nem folytat azmint csak most is folynak az dolgok ... mégis az maradváink emlékezzenek meg régi alázatos együgyűségiben Erdélynek gazdagságáról, az náj módi mellett való koldusságáról [MetTr 443].

nála 1. a szóban forgó személynél; la el/ea; bei ihm/ihr | a szóban forgó személy házánál; la el/ea acasă; bei seinem/ihrem Haus. *1561:* A kor en nala lakom vala mikor toth gorgot meg olek [Ráton Sz; BálLt 78]. *1570:* Az Gergel zolgank Ith marada Nalwnk egy okka ez hogy az lowa Megh Sebeswlth Nem Mehet el hyrtelen wyzza [Medgyes; BesztLt 4 Caspar Zeoch judex és Petrus Mezaros juratus

Gr. Daum beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1573:* Breda leany Azzony hallotta Zabo Ianostwl mykor Nala lakot hogi harman feoztek Eteteot | Nehay Zas Lwkachne Azt vallia hogi ... latot Nallok elegh arany es ezwst Marhat es geongies Mywet, De eo Nem Twgia ha eowek volt vagi Nem [Kv; TJk III/3. 70, 127]. *1584:* Bek Balinth vallia, Hallottam ez Kowach Ianos felesegeteól hogj monda Zabo Caspar felesegenek, Netalam latrod az en vram theneked es talam te veled latorkodik, hogj minde(n) estwe Regel oth Nallatok lakozik [Kv; TJk IV/1. 369]. *1603:* Nicolaus Kosa ... fassus est ... Minthogy ennekem hozot volt egy lewelet ... horwat Adam ... ott maraztam nallam egy felesteokeomre egy tykmoniat swtetek neky es egy eitel bort hozatek melleie [Kv; TJk VI/1. 669]. *1637:* Kovacz Palne ... panaszolkodek ot nalunk, hogj eötet igen megh verte Jncze Miklos [Mv; MvLt 291. 74a]. *1674:* latta(m) ot nalik 14 Ezüst pohart [Kászonimpérfva Cs; BLt]. *1711:* nalam anak utana nem is mert halni hanem csak budoklot [Vacsárcsi Cs; Born. XXXIX. 50 Lakatos Matyas (40) pp vall.]. *1747:* Pap Mihály nevű katona ... kevés ideig nállom mulatott [Csicsóján SzD; Ks 27. XVII]. *1767:* azon üdőben nálok lévő Bánátusi Emberekre nagy gyanonk vagyon [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1]. *1844:* Kriskárol irjál jobban vané voltalé nállak [Kv; Pk 6].

Szk: *~ lét* vkinél való tartózkodás. *1699:* mind az Postanak sietése miat mind egj kedves Professor Baráttyának nálla léte az levél irástol el rekesztette [TL. Fagarassy Sámuel gr. Teleki Pálhoz]. *1783:* meg nem adván Nanya Makavéj égyiketis, nálam létiben éngem Makavéjhoz küldett érettek [Faragó K; GyL. Nyégra Vaszilly (30) jb vall.] ✳ *szállásban/szálláson van ~* megszáll vki házánál. *1573:* Apalin azzóny nehay Alcz Matiasne Azt vallia hogy tawaly volt Nala zallason Zeoch onofrius fia [Kv; TJk III/3. 183]. *1585:* Zeold Morkos vallia, Nallam vala zallasba Az Lengjel Lazlo Zolgastol [Kv; TJk IV/1. 532]. *1632:* Georgi Deak ... nalla volt szallaso(n) [Mv; MvLt 290. 98a] ✳ *szállást tart ~.* *1573:* Bor Ianosne Orsolia Azt vallia hogy ... Ez Nyarba az Kydey papne volt zallasson es egy Kidey Nemes Ember germekewel ky Nala tart zallast [Kv; TJk III/3. 116]. *1590:* Hajdu Jakab nalla tartot Zallast [UszT]. *1702:* mikoron szolgálatra jüttenek nallom tartottak szálást, kenyereketis ott tartották magoknak az Csürb(en) haltanak eczaka [Keresztényalmás H; Szer. Kirána Luka (90) jb vall.].

2. tbsz 1. szem-ű alakban; la pers. 1. pl.; in 1. Ps Mz: minálunk, a mi közösségünkben; la noi, în comunitatea noastră; bei uns, in unserer Gemeinschaft. *1688:* Jött olyan hírünk, hogy Kolosvarrol ot compania dragon jön ki, kettei quártélyban nálunk marad, hárma Enyedre megyen. Lött nagy boldulás az városon [SzZs 1889. 522]. *1728:* az ifju Csegze Janos es Jakab ides Apjok(na)k az hütös felesege it nalunk Seljeben özvegjen maradá es egj nehanj esztendokig özvegykedven egj Balog Janos nevü ... jobbagj legenjtól bitangban kapa egj fiat ... azon Balog Mihálj Záb Gyermek [Hsz; BetLt 7 Balogh István senior (79) ns vall.]. *1761:* Nállunk Riskuliczán[a] lako Barbura nevezetü szegény beteges fekélyes Aszontól hallottam hogy néki itten Bulzesten[b] férje lett volna, de ö meg betegesedvén az Ura meg unatkozot aránta, es ell hadta ötet [Ks 113 Vegyes ir. — [a–b]H]. *1767:* Tudom bizonyoson hogj Lupás Todor, és Luka Nutz itt nállunk Suspectus emberek pénzért akárkitis bé Kalátsolnak [Dupepiatre H; TL. Atyim Onutz (50) jb vall.]. *1780:* Rekittyán Drágujt ... es Dragonj Rosit nálunk közönségesen gyanus Tolvaj Embereknek lenni tartották [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1791:* a jószágrol valo leveleket it nálunk eleget olvasták, de még tsak egj betü levélis nem talaltatik, amelj arrol szollana hogj a N. Anjosomot a Sz Ersébethi jusbol itt Fiatfalvi joszaggal fizették volna ki [Borb. II Juditha Menjhárt consors quondam Michaelis Kalmánj senioris ex Fiatfalva[a] (78) vall. — [a]U]. *1855:* küld Feleségem Mimi Hugomnak ... egy véka köles kását ha szükséges a kasa néktek tudosits it nálunk nagyon hasznaljuk s azert termesztünk is kólest [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

3. tbsz 1. szem-ű alakban; la pers. 1. pl.; in 1. Ps Mz: környékünkön, mifelénk; aici la noi; in unserer Gegend, hierzulande. *1620 k.:* Az gyöngy semmi nem egyéb állat, hanem csak az csigának az monya ... másutt nem találtatik, hanem az Indiák mellett való nagy Oceanus tengerekben. Én csigáját is, azkit nálunk gyöngyháznak hívnak, eleget láttam [BTN[a] 416]. *1708:* Megjegyezhető dolog magyarországi uraknak sok kérkedsége; az többi között azzal dicsekettek, hogy nállok az szolgabiró tehetősebb ember, mint nállunk az vice-ispán [SzZs 504]. *1770:* az erdöt szabadoson Vagtuk a' melyik tetczet ... de hammat nem egetet Senki nálunk [Babuca Sz; IB]. *1774:* Szegények nállunk az Földök nem Buzának valo [Tálasfva SzD/Mocs K; KS Conscr.]. *1782:* itt nállunk a' szép buzának köble hatodfél m. forinton jár [Brassó; BetLt 4 Ujjvárossy István lev.]. *1783:* nálunk annyi jo lo vagyon hogj meg botlom bennek [Faragó K; GyL. Blága Thodor (40) jb vall.]. *1788:* a bor árrát jol emlékezhetik Nsgod hogy fel vittem a Husvétkor, a Török buza még eddig látom nem igen hág fellyebb 14 garasnál itt nálunk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1804:* Az Alakor szalmát pedig senki meg nem veszi itt nállunk, söt a Buza szalmát sem keresi itt nállunk [Ádámos KK; Pk 5]. *1829:* a' Marhák veszedelme nállunkis szaparadik és terhesedik [Dés; DLt 574 dr. Bádoki Soos Márton nyil.].

4. vki kezénél; în mîna persoanei respective; in seiner/ihrer Hand | magánál (hordva); la sine, asupra sa; bei sich (tragend). *1574:* Ersebet Kadas Ianosne, Ilona Kadas Istwanne ... valliak ... egi Botochka volt Nala Meg feniegeteis velek [Kv; TJk III/3. 365]. *1582:* Barbara azzon ... az hona alol veon egy keonyweth eleó ... akor az Ideobe hallottam vala hogy vadnak Eordeongeos keonyuek es ha ember olwas benne tehat eleo Ieonek az Eordeogeok ... monda(m) Neky hogy Nem io Azzoni Allatnak effeleket nala hordozni [Kv; TJk IV/1. 106]. *1590:* Az az Mihalj my nekónk azt mondotta hogj azt bar ne eórizzetek, Mert oth lakat vagion Azon az pinczien, s az kulch'a nallam vagjon [UszT]. *1599:* egy chakany vala nallam, Rah Indulek, megh fütamek elöttem [i.h. 14/45]. *1620:* egy bot vala nala aúal feniegety vala wketh czinige Antal [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Zabo Jstua(n) (31) ns vall.]. *1638:* En oszton be hiuam Nagiob bizio(n)sagert az apam hazahoz es ot le vetkezek Szjlagine Aszionom, de az gjürü nalla nem volt [Mv; MvLt 291. 160b]. *1720:* micsoda fegyver volt nálla nem tudom nem láttam [Koronka MT; Told. 26]. *1787:* Bé küldettem ezen Levelemet meg ado expressust, azt a nállad lévö 89. Rforint után jo modjával pecsét alatt add kezében [Marosbogát TA; DobLev. III/626. 1a]. *1806:* nállom amint ketek is láthattyák ennél a' nád páltzánál egyéb nintsen [M.sáros KK; DLev. 4 XXXVIII]. *1846:* leveleket kiadni nem akarják, sőt mereibe tagadják hogy nállok valami levél volna is [Ilyefva Hsz; HSzjP]. *1847:* Ekkor az emberek azt felelték, vágnának[a], de a gornyikok megfogják. Mire Varga Katalin azt mondotta: „Ha a gornyikok meg akarnak fogni, nálotok van a fejsze, s azzal üssétek öket!" [VKp 258. — [a]Fát].

Szk: ~ *lét* kezénél létel. *1844:* Gyárfás Mihály meg esmerő irása Mohai Sándor es Laszlo között a Mike szászi hataron tett Csereröl szollo level nalla letéröl [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

5. vki kezén, vki (jogos v. jogtalan) birtokában; în proprietatea/posesiunea cuiva; in js (rechtmäßigem od. unrechtlichem) Besitz. *1546:* Arannyon, es Gernyezegen zam zerenth, vagyon negywen kylenz, eke, azokbol aggyanak Banffy Bernaldnak negy Eketh, ahoz, az ky mostan nala wagyon, az thyzen nyolcz eke kywel lezen, oztan Ew nala, huzonkeet eke [Radnót KK; JHbK XXVIII/19]. *1568:* En Lůka János Kőrösfwy biro ... Jóth volna hozzam ... phwlóp Giorg Kolosůarj, hogy egy Louath Talaltak volna megh nala, es me(n)tene megh magat, hogy W az loůath ne(m) ůrzotta (!) hane(m) igaz pinzön vótte [Körösfő K; BesztLt 98]. *1576:* nem tud egyebet Andoryas gyeorgynek hogy let volna sohul hanem az Rety hatarban nalla vagyon harom hold feold [Eresztevény Hsz; HSzjP Anthos Balynt jb vall.]. *1592:* Itt Bogozben[a] ... az mikippen a Lofeö Vraimmal ozlast kertónk vala az Irtas feöldböl, ennek az Vrunk Jobagi Drabantokis ig' engettek uala, hogy az Lo feö Vrajmis vala mi nalok uagio(n) ozlasra bochassak ozlasrais bochattuk uala [UszT. — [a]U]. *1595:* az zallagos Jozagot az sommaigh az migh nallunk vagion hagjom testamonto(m)ban mind az szallagos[a] leuelel Eggwt az en vramnak Gieongeossi Peternek [Diós K; JHbK XXIII/41. — [a]Értsd: zálogos] | Az my penig az Arúak reze volt azt telljessegel kj vötted mostis nalad vagion [UszT 10/13]. *1653:* ha pediglen ugj fordulna hogi az ioszag nala maradhatna ... lelkire köröm hogi az mit az templomokhoz hagiok meg agion mindeneket [JHbK XLII/3 Kovacsoczi Zsuzsanna végr.]. *1784:* Ferentzit meg lehet szoritani, tsak lenne fundussa miböl Satisfaciallion, de bizony alig hiszem hogy kapjunk nálla Fundust, mert tsak nem mindenibol ki fogyott [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz]. *1793/1794:* kérik hogy tilalmas Erdejek nállok hagyassék [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9b]. *1808:* a Kapus alatt lévő Erdő a Testamentum szerént nálla hagyattassék [Asz; Borb. II].

Szk: ~ *paciál* eltűri, hogy vki birtokában maradjon vmi. *1591:* az eórekseget szalogon vetette volt ... nem akarom im(m)ar nallad patialni ... az en elsö feleletem zerint az eórekseget Restitualni keuano(m) [UszT] ✱ *zálogban/zálogon áll/van* ~. *1507:* vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben ⟨vagyon⟩ harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1545:* En Sombori Janos ... az en atyamffyanak Sombory Mihalynak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalogon aloth keth zaz forinterth ma ... en ew neky meg bochatam azon keth zaz forinterth az kiben nalam zalogon volth [Zsombor K; MNy XL, 137]. *1664:* Tudo(m) hogy az ä ket hold föld az Tordai Samuel Edes Annjae volt Barla Miklos(na)k semmi vérségét nem tudo(m) ahoz a földhöz sem hogy Zalághba(n) löt vol(n)a nálla [Borb. I Rakoso(n)[a] lako Biro Gergely lovas puskás (60) vall. — [a]TA]. *1689:* Az föld Kglmede, de nálla(m) Zálagon vagjon [Szemerja Hsz; BLt].

6. vkinél megőrzés/kezelés végett; (a fi/rămîne) la el/ea spre păstrare/administrare; bei jm zwecks Bewahrung/Verwaltung. *1582:* Marad nallok kireöl Jeowendeobe Zamoth kel Adniok f. 32/97 [Kv; Szám. 3/VI. 9 Diósy Gergely not. kezével]. *1606:* Az szegeniek szamara ualo soknak be Jöueteli. Taualy Eztendeöben hogj zamot attam, maradot nalla(m) sauok az szegenieknek nro 3101 [Kv; Szám. 12a/I. 12]. *1621:* Zamadasom Vtan az Inuentariumnak Continentiaia szerent marat Volth nallam Penz in paratis f 13 d 85 [Kv; i.h. 15b/VII. 13]. *1764:* Nállám is maradatt tizen nyoltz szing fekete Czondra Posztoja, most a Vanyoloba vagyon [Csúcs AF; BfR 66/28 Pask Juana rel. quondam prov. Blád Von (45) jb vall.]. *1779:* a fizetésse egynekis benn nem maradt nálom eddig, ezutánis nem marad [Sáromberke MT; Told. 49]. *1780:* Elömben hivatván Udvar Biro Uram Mlgs Groff Gyalakuti Lázár Janos Ur eö Nga Batzában lévő Lovászait, kikis elé hozván a Hasitatt rovást, mellynek fele az Udvar Biránál lévén fele pedig nallik ... kaptunk két száz hatvan két veka zabb hogy ment legyen két Lora 1779 esztendöben [Baca SzD; TSb 24]. *1827:* 5 Veder Szilvorium még Eddig nálom vagyon [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1853:* Gusztival ezelött egy pár nappal szamoszkodván tisztában jöttunk de ö hagyott nállam 2 Tallér 20 garast [KCsl 3 berlini felj.].

Szk: *restanciában/restanciául marad* ~ vkinél hátrálékban/elszámolatlanul marad. *1582:* Die 11 Decembris az fellywl megh Irt Zamweweo vraym, Zamot veowen az Eghaz fiaktolys Breiber Lazlotol es Petkessy Jiarfastol, Az eo honorariumokath ki deputalwan, Maradoth Restantiaba Nallok kireól Jeowendeo eztendeore tartoznak Zamoth Adny f. 417/81 [Kv; Szám. 3/VI. 17 Diósy Gergely not. kezével]. *1588:* Azert ighaz Zam wetwen marad nallok keesz penzwl, zalagul, Restantiaul minden kjweol Jaro ezwst es egieb ezkeoz kjweól, Akj teszen f. 835/63 mellyeth, keesz penzewl warnak megh teolleok az zamweweo Vraim [Kv; i.h. 4/II. 18].

7. ~*nál* kf-ú mn v. hsz mellett hasonlítás/viszonyítás kif.; precedat de un adjectiv sau adverb la gradul comparativ exprimă o comparaţie/un raport; zum Ausdruck einer Vergleichung/eines Verhältnisses neben einem Adjektiv od. Adverb in Komparativstufe. **a.** mint ő; decit el/ea; als er/sie/es. *1573:* Dorottya zemlyesiteo Istwanne ... vallia ... az trombitasne Mond ha en fattias vagiokis az te feleseged giakraban fattiazig Nalamnal [Kv; TJk III/3. 106]. *1585:* Ersebet Kochis Georg'ne vallia, hallam hogy ig ziggya vala hagio Andrasne Peterdy Balasnet ... az masik vrad ideyebenis Nilwa(n) valo Curva valal, S mostis az vagy, Zebbet Zeret vrad Nalladnal [Kv; TJk IV/1. 522]. *1594:* Zabo Andras vallia ... monda nekwnk akkor az legeni ... Baiuz Marton ... Idesbis nallamnal ... kez vagiok megh keouetnem [Kv; TJk V/1. 464]. *1602:* nem kegnek walo eórekseg az keözeleb valo veris vagion ahoz nallunknal [UszT 16/72 Georgius Mihalj de Bikafalúa judex juratus vall.]. *1641/1642:* Az eöczem Desffalui Anna elebb mene ferhez Berzi Mihaly ur(am)hoz nallamnal ket uagi haro(m) hettelis [Mihályfva NK; JHb XXII/37]. *1741:* a' nállamnál regibb öreg emberektöl is mindenkor azt hallotta(m) hogy ... Szárhegyi Lázár Ferencz ur(am) az elso Felesége jussán az itt valo Kornis részt birja vala [Ks 69. 50. 44]. | Istentelenebb ember nálánál a föld szinén nem járt [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1743:* oly nagj iszopot hánt a' Kökölö a két esztendö alat hogj a regi gjepen feljül sok helljen magassabb nállamnál [Sövényfva KK; JHbK XXVIII/9]. *1761:* Ami nagyobb, régebben is vagyunk ez országban nálatoknál [RettE 117]. *1790:* az efféléket Nsgtok jobban tudhatják nállomnál, s bizonyosabban, én tsak bizonytalan hireket irok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] — **b.** rajta kívül; în afara lui/ei; außer ihm/ihr. *1586:* Megh ertettek ... az Biro vram kewansagat hogy egiedwl Akarna az feleket Igazgatnj ... es Nem Akarna keozteok teob birot Nallanal zenvednj [Kv; TanJk I/1. 25]. *1630:* teöb Nemes Ember nalánál ot nem volt ackor, sem

kaptalon, sem Cancellarista Deak, kik statuáltak volna [Ne; BálLt 82]. *1663:* nekem náladnál tõbb nincsen, a kit úgy féltsek, mint tégedet [TML II, 456 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* ha kiket ... saiditnok Urakhoz közelitenj ... s Uraknokis ahoz kedvit hailanj, annak nogi szerenje(n) arulo hirít dühüs nevit, Urok elõt hiven alitjak; akarvan azt el hitetni, hogi tõb hivek nalloknal nincsen [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1734:* én mellém senki tõbb segittõ, keresõ és engemet vigasztalo nem akadott nállánál [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 107].

8. vkitől, vki részéről; din partea lui/ei; seiner/ihrerseits. *1786:* vadnak olly Szegeny állapatban hellyheztetett emberek hogy némelly Esztendökben el marad nállak az Vass Dézma [Torockó; TLev. 4/13. 24].

9. előtte, számára; pentru el/ea; für ihn/sie. *1567:* Nylwan vagion nalatok, mykyppen az erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol ... egienleo akarattal végeznek hog' az nemesség az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol hwzon eot eot pynzt ... aggianak [SzO II, 212 fej.]. *1571:* Egy Nyhany Lewelewnkben Jrtwk knek megh ... heet Ezer zeker kewet az ktek Thartomanyabol Ew felseghe Jde az wywarhoz megh hordatny rendelt ... kyben meegh az mynth Nallwnk Twdwan wagyon Jo Ryz haatra wagyon hordatlan benne [BesztLt 19 Petrus zent Myhalyfalwy a beszt-i bíróhoz és esküdt társaihoz Szúv-ból]. *1619:* mintha nála fundamentomnak láttatnék ez az levél az Felséged mostani intentumának [BTN[2] 295]. *1664:* Difficultálják igen, hogy ily késóre megyen be az derék német követ, úgymint három hónapra; úgy vagyon nálok tudva, félnek practicától [TML III, 316 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1669:* 24. Martii nekünk irt Kegyelmed levelét vettük; válasz tételünket eddig mulattatta vélünk egészségtelenségünk; egyébaránt a dolog nálunk feledékenységben nem volt [TML IV, 446 a fej. ua-hoz].

10. vki keze/irányítása alatt; sub îndrumarea cuiva; unter seiner Hand/Leitung. *1589/XVII. sz. eleje:* Edgy Mester se tarthasson nalla teõbbet harom Jnasnal, edgi farago Legennęl es kęt Rakonal [Kv; KõmCArt. 20]. *1602:* Thomas Lakatos fassus est ... Az Lakatos legenj Sandor ... nallam teolte vala ky aprod eztendeiet [Kv; TJk VI/1. 639]. *1700:* A' Betsületes Céhben esett büntetesben Nééb Márton Ur(am) azért hogy az Eocset Nééb István Mestert Céh, es Társaságh Törvennye ellen nálla tartotta in f 1 [Kv; ACJk 37]. *1725:* az öcsém János ide jövén hozzám, nállam lõn és pásztorkodek s munyatorom is lõn [Szépvíz Cs; SándorO 268 Volfgangus Bajszág (54) col. vall.]. *1730:* az nállunk valo Jnas Tõrõk, Antalkával haza jövének, s — mondák hogy ez meg nevezett joszágon az Szebeni György Fiával edgyütt pénzt találtak volt [Altorja Hsz; Borb. I. Keresztes Mihály (14) prov. vall.]. *1838:* el jõhet dolgozhatik nállam azt nem fogja senki meg tudni [Kv; ACProt. 6].

11. hozzá; la el/ea; zu ihm/ihr. *1739:* Kecskés Istvánnétól hallottam hogy náluk a kamrában békéredzett volna Falu-végi Mihályné[a] s ott babonáskodott [Bözöd U; Ethn. XXIV, 88 Balázsi István (40) pix vall. — [a] Boszorkánysággal gyanúsított asszony].

12. vkinél férjnél; la cineva în calitate de soţie; mit jm verheiratet. *1606:* Az oztozaskor megh keuanom hogi miert en Palfi Istuan tizen negi eztendõtwl fogúa hazas ember uoltam, Palfi ferench eóchem pedigh neótelen legenj uolt, felesegemrejs ki oszuk abbul az rez eóreksigból ualo reszet, az melljet nallam leteben penzen uottünk [UszT 20/183]. *1630:* (Kalos Giörgynek) Ez mostanj felesege mi olta nala vagio(n) ketzer ha volta(m) nallok [Kv; RDL I. 19 Tot Gergeljne Sophia vall.].

13. vki méhében; în pîntecele/uterul cuiva; in ihrer Gebärmutter. *1582:* Vrsula Bere RIcta Antony Zeoch ... fassa est ... kerem Luczat hog Az femben (!) Nezzen, mikoron feyembe Nezne enys az Lucza eoleben haytam az fęmet (!) Azon keozbe erzem hog az giermek Nalla megh mozdula [Kv; TJk IV/1. 38]. *1584:* Bred Azzony Kozma Millerne ... vallia ... Mikor immar terhes vala kerdesztem teolle kiteol vagion a giermek nalla, akor azt monda hogy egy Aros legentwl valo, de ninchien az varasson [Kv; i.h. 225]. *1737:* Balogh Ersébeth Hites Urával Liszkai Benjaminnal felette viszszás életet élvén(n), magát Balog Ersebeth paráznának kiáltotta, azt hirdetvénn, hogy nálla lévő terhe nem Hites Urától; hanem mástól való [Dés; Jk 257b—8a].

14. ~ *nélkül* nélküle; fără el/ea; ohne ihn/sie; *1570:* Feyerdy Kato ... vallya ... Hallotta aztis hogi Azt Monta hogy az kert aytayan Bochyatom beh az esseh kwrwa fyat Mert semmy Jo kedwen (!) Ninchen Nalanelkwl [Kv; TJk III/2. 26]. *1572:* Byro vram Neged Magawal az feyedelemhez Mennyen ... kěneregienek hogi eo N. Neh haboritana Megh az varast az Thanitok dolgaban, Mert Nalok nelkwl Nem lehetnek [Kv; TanJk V/3. 62b]. *1661:* üdvességemen kívül én is egyebet a veled való lakásnál nem kívánnék, mert élni nálad nélkül ne üdvezeljek, ha kívánok [TML II, 127 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1793:* nálom nélkül ebédelni nem mért [Koronka MT; Told.]. *1844:* A kertbe nállam nélkül nehogy veteményeztes [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

15. *nálunknól* tőlünk; de la noi; von uns. *1765:* Nálunknól nem vettek egy Jobbágyotis Udvari Cselédnek [Damos K; MNy XL, 77]. *1785:* Kőrősi Iosi mikor a' mostani uj házát tsinálta nallunknol a' Kebele Szt Iványi[a] Erdejiből ő Nagyságának épületre való fát hordot [CsS. Moldaván Gabor (27) zs vall. — [a]MT].

◇ **Szk:** ~ *el van temetve* titokban tart vmit; a ţine ceva în secret; etw. geheimhalten. *1637:* valamiket eö Nga velem fog communicalni, kiknek Secreto kel lennj, azok nalam el temetue lesznek, azokat eö Nga engedelme, s akarattia nelkwl ki sem jelentem [Fog.; KCsl 135] ✱ ~ *megmarad* titokként megőriz vmit; a păstra ceva ca un secret; als Geheimnis bewahren. *1582:* Catalin Nag Georgnę vallia ... Az fogoly leany, Jlona ... monda Nagy foházkodwan Zywem Catalin Azzony valamith mondanek en Neked, ha Nallad meg Maradna [Kv; TJk IV/1. 101] ✱ ~ *tart vmit* titokban tart vmit; a ţine ceva în secret; etw. geheimhalten. *1583:* Senki keözzullunk a' Ceh titkat ki ne uigie es magat, es Cehbeli ereösseget oly igen nala tarczia, hogiha kwleómbet czielekezik es masut ky hintegeti az Ceh nelkul ualo leteleuel buntessek mind addig, migh ereós birsag utan az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLev.] ✱ *gyűrűje van* ~ eljegyezte magát vkivel; a fi logodit cu cineva; sich mit jm verloben. *1597:* Chyok Ianos Coloswarat lakozo ... vallya ... hallottam azt poztometeo Marton fia zayabol, hogy Isten eotet vgy Segillye hogy el vezy Catust kayanthay Gaspar leanyat, mert eoneky gyewreyeis wagion nalla, az leanys penigh eoneki inget adot ayandekon ... aztis latta(m) hogy zyweok zerint zerettek egimast [Kv; TJk VI/1. 1] ✱ *jegyben van* ~ 'ua.; idem'. *1572:* Lakatos peterne semyt ne(m) zolt Lakatos leorinch feleol az cehbe, hane(m) az myt hallot volt Nagiobik lakatos peter Az felesegetwl ky meg Jegbe sem volt Nala, Azt bezellete meg az cehbe mykor leorinch beh keowetzenek [Kv; TJk III/3. 31]. *1628:* egikor Rezegen

az en Matkam aual feniegetet hogi orromot ajakastol el ⟨me⟩czi holot megh cziak iegiben volta(m) nalla es kenierett nem ⟨ke⟩resett nekem; azert é vegreis hozza nem allok, hanem ⟨el v⟩alom tölle [SzJk 18] ✱ *szük a pénz ~* pénzszükében van; a fi în criză financiară; sich in Geldmangel befinden. *1799:* Én Fiam Uram Szüksegít látván, ámbátor nállam is igen szük a Pénz, mindazonáltal 50. Mforintokat ezen levelembe rekesztve örömest küldettem [Ne; DobLev. IV/810. 1b].

nám 1. íme lát(hat)od/lát(hat)játok; iată!, uite!; sieh!, seht! *1551:* nam az Legistromok mind kezednel wadnak [BesztLt]. *1582:* Margareta Zekely ... fassa est ... Az haz ablakan lata(m) Katalint, es meg zolitam mondwan: Jay edes Catalinom Nam minde(n) ember azt mongia hog, vramę Nireo Kalmanę az giermek [Kv; TJk IV/1. 39]. *1584:* Zigiarto Esaiasne vallia ... Sos Ianosne ... monda vesztegh chak the Roz Na(m) teis Rea(m) zolal, es tamattal [Kv; i.h. 244]. *1590:* en mo(n)da(m) en nem tudom ha adhatok vagy nem, mert zegeny vagiok vegre monda nam nem hizz Emberseget benne(m) [UszT]. *1604:* Az sipos Janos diznayt be haytok wgian az En eletemrę; Az tizt tarto meg wttete Egiet benek. Ez alat Jöue oda Sipos Janos waltig dörgódek az kapun bę hogi nam meg wttek Egiet benek [i.h. 18/129 warga Andras nagj Solymosj lib. vall.]. *1639:* egjkor el fokada sirva, s monda jay Istentelen kurva nam altal veri az szűuemet [Mv; MvLt 291. 196b]. *1653:* mond a gubernator[a] „Jól vagyon hát; nám mondám hogy mindenre embernek esmertem én lenni kegyelmedet" [ETA I, 126 NSz. — [a]1621-ben Bethlen István Nagy Szabó Ferenchez]. *1668:* valamellyek maghok io akarattyokbul be hodoltak, nám mi nem ellenzük [KJ]. *1755:* hallék illyen szokot mondani, hogy Nám a Pap is Nimellyik ki mongya a gyonást [Altorja Hsz; HSzjP Anna Kelemen (20) prov. vall.].

2. ellentétet/ellenvetést tartalmazó kijelentésben; în antiteze; in Antithese: (pedig) ugye; nu-i aşa că; (aber) nicht wahr. *1568:* Anna Antoni l(ite)r(ati) Rta ... fassa e(st) Kerem vala ǫthues palnet hogy ne haborognanak, Nam biro Katho azt mongya hogy eǫ nem bantana [Kv; TJk III/1. 209]. *1591:* Damakos Matiasne Jlona azzoni vallia: Hiuata hozza engemet agiba fekzik vala, es kerni kezde hogi zolnek vramnak, fogatna megh Zaz Caspart az eo keozeoseot Mondek neki, na(m) az eleot az Deakra vallottal vala, most miert valaz masra [Kv; TJk V/1. 83]. *1592:* Ziłahi Janos ... vallia ... Jut ezembe hogi az ezwsteot pliknek mongia vala, kire monda Nimeti Istuan neki, na(m) az eleot neke(m) comorlasnak mondod vala [Kv; i.h. 246]. *1595:* monda az battianak Miklosnak: zeb dologh hogy az en Eokreomett fogattad be am el vitek, Nam Nekedis volt Eökreod s miert Nem fokatad (!) azokatt be [UszT 10/106 Thomas de Zombattfa(lva) keze írása]. *1631:* en pirongata(m) hogj miert nem esküttettek volt eözue eökett nam az eleöt azt mondottak hogj Meggies falua(n) esküttenek meg [Mv; MvLt 290. 247a]. *1637:* Ahól le esett vala ki az kapu(n) ottis ige(n) verek. tala(m) ... megh ölik vala ököt ha Szaz Janos megh nem seghittse Istua(n) Peteris ige(n) keri ököt hogy ne bantsak na(m) semmit ne(m) vettek (!) nekie [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Pal Janos (60) pp vall.]. *1641:* mikor az 1635. esztendöbeli sárfalui giüleskor, en ellene(m) insurgaltak vala az hazas papok ... Intek Eo kgmek hogy miert mouealnak affele egienetlenseget, na(m) senki ne(m) haborgatna Eöket [Gelence Hsz; BfR II. Petrus Kozma (45) parochus vall.]. *1654:* it az Kozmasi hauason nincz kulo(n) hauasunk nam sz: Georgion, magamnak kűlo(n) uagio(n) hauaso(m) [Kozmás Cs; BLt]. *XVIII. sz. eleje:* monda Istvan Uram miert kialtasz tolvajt nam senki sem bant, nam ha ittam az Daniel Istvan Uram Boraban, az arrat meg adtam [Aldoboly Hsz; HSzjP Agoston Miklosne Kuti Ersebet vall.].

3. hiszen; doar; ja, doch. *1573:* Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger ... fassi sunt ... Mond az Annyanak ... Kegmed hattae Batyamnak hogy az kis haznak az vdwarara rakya fayat, Mond az Annya Nam Edes fia(m) az te fadnakis eleg helye vagion az tornaczban [Kv; TJk III/3. 198a]. *1580 k.:* forro kalara Azzoni nehai vjtezleo Illiessy Kozmane Nagj beoleoni, meg eskwt es azt wallia ... en azt mondam ... ir te magad egy lewelet neky mikloswaran nam vadnak Jobagid wesd azt zalogba neky [Miklósvár Hsz; HSzjP]. *1585:* Annak vtanna ielente ezt Zabo gergelne, Jo Chatus azzón, kirlek az Istenirtt hogy ez gyermekett Laczkott vyd el, mertt in semi képpen nem tarthatom vramtol, Nem akarom hogy az gyermekett rongallya ... Nam Attyafia kegyelmednekys ez gyermek [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1606:* keri uala Zolta(n) Pal Dienes Georgiet, hogy ne uezekedgwnk nam tes Attjamfia vagy, Albertis Attiamfia, bekellietek kwleomben [UszT 20/111 Katerina coniunx Petri Kowach De Dallia lib. vall.]. *1633:* edes giermeke(m) ige(n) kerlek hog' az szólót masnak ne had na(m) egi mesgien uagion veled | Hogi ha mit vetettem megh boczias ennekem, Nam az te keduedert en eleget tűrtem [Mv; MvLt 290. 106b, 124b]. *1647:* Ad meg edes barato(m) az szwreömeöt es czakaniomot nam soha en nem vetettem neked [Kv; TJk VIII/4. 211]. *1668:* Béldi Paal Uram oda hivatvan Uzonban monda az Ur éo k(egyel)me, nam Domokos Janosnak is fél fogadtall, hogy bé mégy én is kérlek, hogy mény be? ... [Imecsfva Hsz; HSzjP Thomas Imecs (35) vall.].

Sz. *1710:* hol vagynak az mi Papjaink, miert ne(m) allanak melle ez szegeny Aszsz(onyna)k hogy imadkoztatnak, azonb(an) az Papok elő jöv(en) aszt mondák az Paternek mint veti az mi ért gabonankb(an) az eö sarlojat nám mi ne(m) vettyük az eö kglmekeb(en) [Marossztkirály MT; Told. 2].

nanás keresztapa; naş; Taufpate | násznagy; nun; Trauzeuge, Beistand. *1728:* fogadá, hogy Circiter három négy napok alatt meg keritti s incaptiválya többire őket, a Pópát alig hiszem hogj eö általa meg kaphassák, mivel annak eö volt Nanássa, Superstitiojok szerint azt nem manutenealná [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz]. *1777:* Magos martyán Vonul igen sokat járt Flora Kosztánhoz el szökése előtt, mint Nanássához [Sajóudvarhely SzD; KS. Molduván Kosztán (38) jb vall.]. *1782:* Házasodásának idejére jutván éngemet ezen Fattyu Todor (: ki Nanássa voltam :) ... küldött ... Bocska Gligorhoz [Sólyomkő K; EsztMk]. *1800:* Találta menni Sz Andrásra Brengye Roman feleségét égy nagy Palinkás Korsoval, az mely is nem másnak Hozott Palinkát hanem Danyilának minthogy nekiek Nanássok [Somkerék SzD; JF. Dejan Jakob (32) zs vall.]. *1804:* Drentye Mitru ... Avasán Irimivel lakott, a' ki néki Nánássa vólt [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Avasán Ursz (40) col. vall.]. *1823:* Ma ... Csernátoni Samueltől egy fertály pálinkát kaptam Mind Nánássa [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

nanásné násznagyasszony; nună; Trauzeugin. *1682:* ugy tartottam en[a] mint fiamot, megh engem kert hogy ha meg

házasul, én legyek Nanasneja [Told. 19 Puskan Gyram (70) vall. — *Puskas Janosné].

nanking (sárgás színű) kínai pamutszövet; nanchin, nanghin; chinesischer Baumwollstoff. *1866:* Pique Barchet ... Kék Poszto ... Nánkin ... Bagazia ... Damisz zászlónak [Kv; Újf. 1].

nankingnadrág pantaloni de nanchin; Hose aus chinesischem Baumwollstoff. *1802:* Kovállovszki Joseff Született Varlshauban (!) Burkus Lengyel Országban ... sárga Nanquin nadrágot ... visel [DLt nyomt. kl]. *1818.* Müllern Bruno Antal ... visel szűrke melirtes Nankin nadrágot [DLt 78 ua.].

nap 1. soare; Sonne. *1620 k.:* Bizonyoson azt mondják az oda járt és lakott emberek, hogy mikor a Nap onnat az Indiákról az mi nyarunknak idején ide mifelénk jó közelb ... az Occidentalis Indiák akkor mintegy tél szabásúba kezdnek maradni [BTN[2] 413]. *1628:* migh az nap fen volt addegh az Lean az kezett be nem atta [SzJk 24]. *1710 k.:* Az üdő ... a nap és hold teremtetések által megától az Istentől az embereknek adatott mértéke, órája, a világi dolgoknak, az emberek egymás között való igazgatásának, és az Isten akaratjának és jobban való megértésének segitségére ... Hogy pedig egy nap s egy éj 24 órából álljon, arra maga a nap tanitotta az embereket az árnyékóra által | a nap soha hamisan nem jár [BÖn. 451, 453]. *1738:* a mig a Faluba bé érkezte(ne)k vélle csak szásznyiresig, addig a nap lehaladott [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1754:* az üdő volt ollyan tállyban, hogy az nap nem láczott, sem pedig sugárzása soholt nem teczett, egészen bé sem sütétedett volt [WLt]. *1757:* mikor a nap szintén le hanyatlot akkor fogtunk az Erdő vágásához [Spring AF; BK sub nro 834]. *1758:* in anno 1750 die 8-va et 9-na Januarii ... nagy ecclypsis esett volt a napban [RettE 69]. *1813:* a Szöllö megett valo Erdö minekelötte le nem vagattatott jo állapotba volt, szép sürü erdö volt, ugy hogy még a' napot sem lehetett benne látni [Koronka MT; EHA]. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalról de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem a tojás, az ablak-tányér, s a nap egyenes irányban nem voltak, ekkor láttam hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont [Mk Balog Simon székely zs gr. Mikó Imréhez].

Szk: *a ~ elesteledik. 1573:* Virag leorinch, Zemliesyteo Marton ... azt valliak ... Az Zemlyesiteo Istwan hazanal otth Mwlatnak volt az Boron, Immar az Nap ely estweledet volt [Kv; TJk III/3. 137] ✱ *a ~ fénye. 1653:* 1610 esztendőben die 18 augusti délután jutának a sáskák ide hozzánk ... a napnak a fényét elfogta, mintha köd lett volna ügy látszott a serege amikor ment [ETA I, 103 NSz]. *1710:* Szatmár felől rettenetes sokasága jött az sáskáknak, annyéra, hogy, tiszta üdő lévén, az nap fényét elfogta egyenlő sürüséggel [SzZs 284] ✱ *a ~ járása. XVI. sz. m. f.:* Az mely lonak az vizeleti megh áll, kerewltessék megh nap Járása zerint az Bozza Bokor az loual haromzor es vegienek ... az teteyebe az Bokornak harom bozza ... agachkat, es azt haromzor vonniak altal az lo vekonjan ... es fen az kerezt chontot az hátan haromzor kell megh ewttny velle, es megh indul az vizeleth [MNy XXI, 142 St. Galaczj kezével] ✱ *~ lemenése. 1657:* várom vala az nap lemenését [KemÖn. 204] ✱ *~ sugara. 1753/1781:* mikor az homályt a kivánt nap sugára el üzte ... az kasztélynak puszta kőfalait találta [Algyógy H; JHb LXXXI/3. 197].

Sz: *~nak, holdnak világánál ne higgye el magát vki. 1679:* az napnak, holdnak világánál ne is hidgye el magát, az sötétben néha az kicsiny csillagnak is veheti ember hasznát [TML VIII, 534 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez] ✱ *a ~ot is vkire ragasztaná. 1663:* Kegyelmednek személyében is oly igaz jó akaró szolgája voltam és vagyok, hogy az napot is Kegyelmedre ragasztanám [TML II, 657 ua. Kászoni Mártonhoz] ✱ *a ~ot lemenetkor/lemenetéről kell/szokták dicsérni. 1677:* Kegyelmetek részérül igyekezzenek azon, ne vádoltathassanak háládatlanságnak vétkével; egyébaránt is napot lemenetkor szoktak dicsirni [TML VII, 493 ua. Vesselényi Pálhoz]. *1803:* Napot le mentéről kell meg ditsérni, szolgálatomat pedig effectumárol [Széplak KK; Ks 94. Vegyes lev] ✱ *a ~pal együtt fekszik le vki. 1661:* mentest hozzád megyek ... oda érkezvén azon nap az nappal együtt veled le fekszem [TML II, 19 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *aki a ~ot meglátja, annak meg is kell halnia. 1715/1761:* a'mindenható Istennek meg másolhatatlan Decretoma az emberi nemzet felől azt tartya, hogy minden embernek valaki a' napot meg láttya, meg is kellyen halni [Nsz; Berz. 17a] ✱ *a csillagok nem irigylik a ~nak fényességét. 1752:* valamint a Csillagok nem irigylik a Napnak fényességét, ugy Néhai Gubernator Gróff Banffi Györgj Ur eö Magais ne sajnalja töllök a még kezeknél meg maradott portiotskát hogj birhassak [Bálványosváralja SzD; Ks 43] ✱ *feljő még a ~. 1676:* Mü vagyunk okai az ura fogságának; de nemsokára az Isten megszabadítja az urát; bizony feljő még az nap [TML VII, 232 Daczó János Teleki Mihályhoz] ✱ *fenn még a ~ vkinek. 1679:* Énvelem úgy bánt Tököly uram, hogy soha törökkel is úgy nem kellett volna; de fenn még az nap ő kegyelmének is [TML VIII, 512 Vesselényi Pál ua-hoz] ✱ *a fényes ~ot is vállaira tenné vkinek. 1670:* Én, kegyelmes Uram, az igaz Istennek bizonyitom, ha lehetne, az fényes napot is a Nagyságod vállaira tenném [TML V, 66 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *ilyent a ~ nem látott. 1763:* Gr. Bethlen Farkas ... meghala ... Ehhez hasonló Bethlent a nap nem látott, igen jóféle, drága úriember [RettE 150] ✱ *nem feljövetelével, hanem elnyugtával kell dicsérni a ~ot. 1776:* az olvastam Benitzkiben nem fel jövetelével, hanem el nyugottával kell ditsirnünk á Napot [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) rk káplán vall.] ✱ *nem jö fel olyan ~. 1786:* el hidjed hogy mostis oly egyenes szivel és tiszta indulattal vagyok hozzád és Kedves Vri Házadhaz, hogy nem jö fel ollyan Nap a kék égre, mellyben jo emlékezeted szivembe nem volna [M.régen MT; DobLev. III/615. la Szántó Sándor lev.] ✱ *nyilván van, mint a ~ fénye. 1589:* Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nylwan wagion, Mint az Nap fenye ... ebbennis eö kgmek varosul megh Akariak probalni eoket [Kv; TanJk I/1. 113] ✱ *olyan helyre tesznek vkit, hogy nem látja a ~ fényét. 1751:* az Vaszkán Felesige ... tele torokkal kiáltotta Miron Péternek el Vöd az pénzt de tud meg hogy még olly hellyre tésznek hogy nem látod ez Napnak fényét [Gyeke K; Ks Vall. 12].

2. napsütés; căldura soarelui, soare; Sonnenschein. *1724:* pater Elekis ... vásznat hozott ide a' meleg vizbe fejéritteni, a' viz ugyan elég bö es meleg, de sok essős üdö ... a' nap meleginek fogyatkozása miatt nem fejéredik a' vászna [Algyógy H; ApLt 2 Apor Zsuzsánna anyjához]. *1879:* Úgy van egyébképpen, mintha a gondviselés vitt volna Enyedre téged. Előízét érzed mocskában, sarában, rondaságában a csaszlaui életnek. És általában az: életnek, melyben annyi sár, mocsok s olyan kevés ereje van a napnak: a vidám, mindent felszárasztó napnak [PLev. 36 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. napvilág; lumina soarelui; Sonnelicht. *1756 k.:* A napon kűn lévő egész kő Bányában ha ki valami venára talál, es abbol probát tévén semmi hasznot nem esmér, és oda hadgya, és Esztendő, s három napok(na)k el folyása ... alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, ez idő mulással el veszti jussát, és más a' kinek tettzik álhat s dolgozhattya [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1757:* az ő Bányajokban annyira valo Víz sints, az mi vanis annak van napig ki jaró uttya s Istallya, az mellyen azt ki jártatják s kiis jártathattyak [Torockó; Bosla].

4. nap-ábrázolás; reprezentarea soarelui; Sonnendarstellung. *1823–1830:* (A prágai) tanácsháznak tornyában ki vagyon csinálva a Mundi Systhema, azaz a Nap, Hold és csillagok, hol ezek a torony tábláján úgy mutatják ki magukat, mint természetesen az égen [FogE 177].

5. a nap mint (költői) hasonlat, soare (în comparaţii poetice); die Sonne als (dichterischer) Vergleich. *1790:* Valamely maszkorás bálban meg-jelene egy Dáma ... Egy ifju ... igy Szólla-hozzá: Meg nézhetem e a' napot, mely most a' fellegek (maszkora) alá rejtezett? [Andrád,An. II. 124–5].

6. (az éjféltől éjfélig számított) 24 órás naptári időegység; zi (interval de timp de 24 ore); Tag. *1540:* az Balassy Sygmond zolgay ... engemeth meg thartoztattak wala ... Thoaba Bathory Andras es meg keslele engemeth, wgy mynth ewt wagy hath napyg [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1569:* Annak wthana nem sok nap mwlwa Latyk Egy kys waßas Ladaczkat ... az Agy Alat [Kv; KvLt II/19]. *1600:* Az meniegzeókor en valek Zakachj, Vasarnap estwe Vachora vtan jeowe az tyz helyre Jakochj Andras, monda hogy mais egy nap vagion, holnapis egy lezen [UszT 15/66 Radichy Janosne Annos Aszonj Bethlenfalwj Zabad Zekely felesege vall.]. *1617:* Mivelhogy mind az ket fel az ruth oczmani ektele(n) szitkot egymasra kialtottak ... ha mindgiarast megh ne(m) adgiak az f 3 az varos birsagat mind az ket felt vigiek ki az kalitkaba ott szenvedge(ne)k 3 napigh [Mv; MvLt 290. 23a]. *1668:* 9. vagy 10. napja hogy ez Tolmacsom el jött Ngodtol, de semmi egyeb hir akkor ot nem volt [KJ. Székely Moyses Apafi Mihályhoz Drinápolyból]. *1684:* Igen hidegek jártak az három napok[a] alatt, az szőlőt is megcsapta [Torda; SzZs 264. — [a]Pongrác, Szervác, Bonifác napja]. *1756:* hallottam a' Cséplőktől egykor beszélleni hogy sokszor a' buzát felszorva a' Csűrben két három napokig tartotta Tisztarto Uram, és igy mindenkor hijánoson találták volna [Galac BN; WLt Oltján Nikuláj (45) zs vall.]. *1783:* a' borjukat három napon tartotta étlen szomjan Morár Ilia [Doboka; Mk 16]. *1814:* Czinege István Urat ... a Keresett alatt lévő Joszágnak 15: Napak alatt léendő kibotsáttására Törvényessen meg intetűk [Ne; DobLev. V/965]. *1851:* nints nap, hogy ne szakadjan az essó, 's többire mind zápor, kettő három — 24 óra alatt [Kv; Pk 7].

Szk: *~ról ~ra. 1568:* Miuel hogy mostan az Banyaz az eo felsege banyayara felette igen zwksegh ... kerem ... hogy keged ide az eo felsege banyaiara az Radnay wagokban az kyket Meg newezwnk, Kwlgye althal Myngiarasth hogy az eo felsege dolga naprol Napra ne mwlyek ... es az eo fyzetesek Naprol Napra Mynt annak zokasa meg lezen [Almás[a]; BesztLt 67 Martinus Vayda Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt-i bíróhoz. — [a]Valószínűleg Nagyalmás H]. *1680:* aza(n) ... sum(m)a penz nem hogi megh fizetödhetnek eö kglmektűl, de sött Naprul Napra ... nevekednek annak sum(m)aja Interessevel edgiutt [Ne; DE 2]. *1742:* Az Gabona retteneteséppen napról napra olcsódik [Brassó; ApLt 4 Apor Anna Apor Péternéhez]. *1840:* aprádonként az árusok naprol napra kijjebb teddegettèk fedeles asztalaikat [Dés; DLt 784] ✱ *alkalmas/alkalmatos ~. 1550:* mykoron Iztrydy mahal (!) Es zekely gergely akaryak, tahath, Ewk egy alkalmas napoth wallazzanak [Mányik SzD; BfR 192/23]. *1571:* egy Alkolmas Napon eo K. megh latiak vjoban az myt Nem acceptaltanak [Kv; TanJk V/3. 35b]. *1598:* ew kegme Biro vram hamar ideon esmet ew kegmeket warossúl egi alkolmatos napon giewichie be [Kv; TanJk I/1. 307] ✱ *azon ~* ugyanazon nap. *1744:* Adott Jsten ... egj kis Fiat ... mingjárt meg keresztel(te)tett magam által; megis holt azonn napon [ArJk 45] ✱ *élete (utolsó) ~ja. 1658:* Veszem ... eszemben, hogy az en eletemnek Utolso Napia nem messe Vagyo(n) [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1701/1786:* Etzken András Uram joakarattyáért igérték arra magokat ... élete Napjáig az Attyoktol hűséges Dajkálkodásokot meg nem vonnyák [Albis Hsz; BLev.] ✱ *eszten (meg) az/ez ~* nyolcadnap. *1557:* mykoron Christoff wram meg Jew thehat, az naphthol fogwan, ezthen meg az napyg ha Jmreh wramal meg egenesethetnek Jo, ha hol nem, Jsmegh ezthen meg az massyk napon Jmreh wram mynd zolgayawal az mynt az elwt az therweny hoztha wolt hythekel Reya allhassanak es therwenyek helyen maragyon azon ket zaz forynt kewthel alat [Somlyó Sz; WLt]. *1594:* vegheztekis varosul, hogy ezten ez Napon Biro vram io reggelre be hywassa az .8. zamweweo Vraimat [Kv; TanJk I/1. 230]. *1597:* az Tiztwiseleok valaztassat ... halaztottak ew kegmek warossul ez Ieowendeo Giewlesre ezten ez napra [Kv; i.h. 288]. *1598:* Biro vram ... megh kialtassa hogy minden rendbelyek gyepeojeoket ... ezten ez napigh megh eppitchyek [Kv; i.h. 314]. *1603:* az mostany Adonak felvétését halaztottak ezten ez napigh [Kv; i.h. 458] — Vö. az *esztennap* címszóval ✱ *hamar ~on* néhány napon belül, rövidesen. *1661:* kivánom az én Istenemtűl, ő felsége hamar napon engedjen jó egészségben látnom [TML II, 137 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *a holnapi ~on. 1556:* Az bór arrabol keth forynth Marad meg Ez wel egyethembe holnapy napon Adok hwzonketh forynthot [Mikefva KK; BfN VI. 283/3]. *1632:* Holnapi napo(n) leszen eztendeje hogi az vram Czizar Janos hazasodek [Mv; MvLt 290. 103b]. *1762:* Meg valván az I hogj ő lopta legjen el, az jelen lévő ezűst gombokot ... hogj az holnapi napon 25. pálcza utésekkel bűntetödgyék, mélto(na)k itéltetett [Torda; TJkT V. 131] ✱ *holnapi ~ra. 1750:* ezen Talyigán két Zsák szárnyas majorságnak valo buza rostaalyát küldöttem bé, Holnapi Napra penig, öttt Csirkécskét, két Pipét ... két Kis Báránykát [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.] ✱ *mához esztendő ~ja. 1803:* az pénz meg adásának terminussa lészen mához esztendő napja [Ne; DobLev. IV/867] ✱ *(a/az/e/ez) mai ~on. 1565:* keknek ezt yrhattam Em (!) erty ktek mynemy dolog eseth vasarnap Kys Demeterybe kyral Jobbagya kózeth, es vram jobbagy kózeth hogy vram Jobagiath oth meg óltek, kynek az may napon kelleth volna orzag törwinye zerinth törwjne lennj [Sajó BN; BesztLt 24 Horwath Lukach Sayoy tyz tarto a beszt-i bíróhoz]. *1573:* ez May Napon egyreol egyre fejenkent voxot adwan hozza, azkor ely vegezet Akaratyokat ... Ereyeben akariak meg tartany [Kv; TanJk V/3. 73b]. *1740:* Nag(o)d Mélgos Uri leveleit mai napan alázatos devotioval vettem [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1798:* e mái napon Tekintetes Molnár András Urtol ... léváltam, 120 Mforintokat [Mezőbánd MT; MbK 116]. *1834:* a mái napon ki szállottam Gombásra [Gombás AF; TSb 51] ✱ *a mai ~pal. 1859:* (A) Szerzödvény ... a' mai nappal érvényen kívűl lépik [Kv; HG Eszter-

házi-perek] ✱ *az/ez mai ~ra. 1573:* Veg Marton ... vallia ... kes penzt Igertetek ez May Napra [Kv; TJk III/3. 208]. *1595:* Capita(n) vra(m) eo kegme megh napozta volt ez may napra, Az I pedigh ... haladekot kert [UszT 12/108]. *1819:* 32 négy négy marhás Szekerek és 40 Tésolás marha assignáltatott vala a' mái naprá ide bé Tordára [T; TLt] ✱ *a mai ~ról. 1844:* A mái Naprol Hivataloson értesittetvén a' Kertsedi Falus Biro, hogy Henning Andrást a' Benignizatiora ide rendellye [Bágyon TA; KLev. Wántsafalvi Gergely András Aranyosszék hütös assz. kezével] ✱ *a/ez mai ~tól fogva/fogván/kezdve. 1573:* Vegeztek azt eo k. varosswl, hogi Ez May Naptwl fogwa senkyt ... varos keozybe Be Ne vegienek [Kv; TanJk V/3. 171a]. *1588:* Die .2. Nouembris Eo Kemek vegeztek Egez czehwl, voxot aduan mind feienke(n)t Reia hogy Ezmay naptol foguan Senkynek egy lege(n)nekis mester remeket Bene uegiek valakynek az mester Rękmek Bemutatasa kor Nemzetseg leuele es tanulo leuele Jelen nem lezen [Kv; ÖCArt. Fra(ncis)cus Keo(m)ies kezével]. *1602:* Eo kgmek ... ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st [Kv; TanJk I/1. 408]. *1836:* a' mái naptol kezdve Esztendő ez mái napig ... bé állittatának ... a' következendő ... pásztor Emberek [F.rákos U; Falujk 129] ✱ *(mind az/e/ez) mai ~ig. 1598:* az may napigh valamy Jeowedelme az harminczadnak volt annak hat zaz forintiatt kez penzeol Zam weweo vraim kezekbe administraliak [Kv; TanJk I/1. 326]. *1600:* birta ez mai napigh az eöreksiget, mostanis biria penigh [UszT 15/251]. *1652:* (Az adósságot) en nekem mind az maji napigis megh nem atta [Asz; Borb. I]. *1691:* igirte magat hogy az kast maga haza(m)hoz hozza, de mind e mai napigis kezenel tartya [Dés; Jk]. *1773:* Régtől fogva Szándékozom Ngodnál Személyesen Udvarlani, de mái napigis beteges sorsom nem engedi [Pálfva Cs; Ks 65. 44. 13] ✱ *(mind e/ez) mai ~iglan. 1583:* az Mynemeo perek keozteok leottek wolna Ez May Napiglan ... tellyességgel le zalitottak [M.palatka K; JHbK IX. 21]. *1593:* Budai Tamasne ... vallia ... meli zalag mind ez mai napiglan, az en vramnak holta vtan en nallam volt [Kv; TJk V/1. 376]. *1732:* szolgállyák mind e mái napiglan [A.karácsonfva MT; Told. 31]. *1800:* a Contractus mai napiglan is iratlan maradott [Fejér m.; DobLev. IV/840. 1b] ✱ *minden ~on. 1551:* Vramat Varywk Myndennapon [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch beszt-i bíróhoz]. *1571:* Azt Enys mynden napon meg kysirthetem [Szeszárma SzD; BesztLt 3522 Fr. Lippainus Caspar(us) Zwch beszt-i bíróhoz]. *1727:* Minden napon Várando Cancellisták mellé bizonyos Expressust aplicálnak, Rácz András Ur(a)mot ... illendó uttrumokkal [Déva; JHb XLII] ✱ *minden ~ra. 1580:* Az Mezarossok tartozzanak elegh hust vagny Minde(n) Napra [Kv; TanJk V/3. 220a]. *1830 k.:* az Contractusban meg igirt, Gabanankat minden napra egy egy kópécze buzátt, három Esztendőtől fogva az Tisztek ki nem adták [Kerestelek Sz; BfR] ✱ *se órát se ~ot nem vár. 1615:* mindgiarast se orat se napot nem varuan minden hadi apparatussal fegiuerevel Eleseuel megh induluan, szep lassu ballagassal Maros Vasarhely fele, ki ki maga szemellieben jwtest ioieon [Törzs. fej]. *1659:* Kegyelmetek se orát se napot ne várjon, jöttest jűjjen [EOE XII, 213 fej.]. *1678:* parancsollyuk kglmetek(ne)k ... igen serio hogy se órát se napott sem penigh több parancsollatunkat rolla nem várván, hova hamaréb mindezek(ne)k effectuáltatásába(n) az hól illik szorgalmatoskodgyek hogy kötelesegek(ne)k felelhessen meg fogannatossan [UszLt IX. 76. 8 fej.] ✱ *szegődött ~* előre rögzitett nap. *1764:* Jósika Imrének gr. Székely László-nóval szegődött napja s órája lévén, Alamorra[a] megyen éjszaka be az házba, hát a cigány legény az asszony mellett nyújtózik [RettE 163. — [a]AF] ✱ *tegnapi ~. 1566:* Ez tegnapy Napon pechetetth kywldeth Rea hogy ez holnapy napon .k. Ellyben tartozzek Az thewrvynre [Mezősztmihálytelke K; BesztLt 12]. *1583:* Palastos Jsthwan tegnapy Napon Az Maglas Tamas hazanal kezdette meg egy borat [Kv; TanJk V/3. 273a]. *1792:* a Curia foglaltatatt el a tegnapi napon [Msz; MbK XII. 96]. *1828:* a Tennapi napon ... kéntelen volt ismét zállagolni [Ditró Cs; Born. XVd].

Sz. *1823–1830:* Még azt mondják ... hogy ha contrát nem választanak eddig s eddig, Székely Mártonnak keservesebb napja lesz, mint a Krisztusnak nagypéntek [FogE 138].

7. a megnevezett hónap vhányadik napja; careva din zilele lunii respective; ein bestimmter Tag des genannten Monats. *1560:* hywanak Mynket Ez wytezleo ferfyak[a] ... Beoyt Mas honak heted Napyan gereomonosthorara[b] [KP. — [a]Köv. a fels. [b]K]. *1569:* 1569. Mayusnak .19. napian, az Besztercze Wydekiek hoztanak keowet nyolcz hian Ezer zaz zekerrel Jde wywarba wfelsege haza Epeoletire [BesztLt 34]. *1584:* yrtham Komlodo(n)[a] okthobernek 22 napya(n) [WLt Pethrythjeuyth Kozma lev. — [a]K]. *1589:* Kőuetkezik Borra ualo kolcheg az Achoknak. Minden Napp keolt Reaiok Maiusnak első Napiatol fogua el kezdue(n) feoleosteokeomre es vachorara 8 Eytel bor [Kv; Szám. 4/XI. 21]. *1598:* Ez az ualatas leon 1598 Aprilisnak 16 napia(n) Palfaluaba(n)[a] [BálLt 81. — [a]Cs]. *1600:* Karaczon hauanak 27dik Napia(n) mikor az barmokat az Mezeóreól be kelletek fognünk Jazol czinalasert fizettem az dolgosnak es vezzeoert d 73 [Kv; Szám. 9/XIII. 14 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1603:* 1603 esztendőben mjnd Zent hauanak 14 napian [UszT 17/67]. *1653:* Orszagunk keőzőnséges Gyulesit ... rendeltük ... ez jövendő Esztendeőbeli Boldogh Aszony havának tizen nyolczadik napjara ide Fejer Varra [WassLt fej.]. *1794:* Mindszent Havanak 15dik Napján ... volnánk Nemes és Vitézlő Egerbegyi Biro eő kigyelme Nemes lako Hazánál [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

8. a hét vmelyik napja; careva/una din zilele săptămînii; ein bestimmter Tag der Woche. Szk: *csütörtök ~. 1573:* Orsolya Markos Benedekne ... vallya ... egy chyeoteorteok nap it fen Arul volt [Kv; TJk III/3. 86d]. *1597:* Egy cheotertek nap mútata ket kosar mehet Bodo Janos az eó kertibe [UszT 12/37]. *1733:* Levaltam Nemzetes Dobai Istvan Vramtol harom Vonas forintakat az jövő Csőtőrtok napjaig [Ne; DobLev. I/137] ✱ *hétfő ~. 1653:* 1620 esztendőben az apám Nagy Szabó János die 13 januar az Istenben elnyugszik boldogul hétfő nap [ETA I, 124 NSz]. *1805:* én szántani mentem Petö nevü helyben egy Hetfü nap [Szárazajta Hsz; HSzjP D. Nagy Sándor (55) lib. vall.] ✱ *kedd ~. 1570:* Kis Marthon Katalin Nagy Myhalne, Azt valya hogy egy ked nap ... Ment volt hozzaya [Kv; TJk III/2. 101]. *1763:* egy Terminust tenni kivántam, vgy mint: a Pünkösti szent Innepek Csonka heti után valo Ked napot [Kendilóna SzD; LLt Fasc. 160]. *1840:* leg utolszor ked nap estvéjén — látta légyen [Dés; DLt 370] ✱ *péntek ~. 1562:* Azután egy péntek napra kelve szállának Koronka mellé, és azelőtt való dúlástól a mi megmaradott vala a Mihályfi Tamás házánál, azt esmét mind eldúlják és a házat is elégeték [ETA I, 19 BS]. *1625:* Sos Czukat es posart hordottak az Vasarbirak mynt hogy pentek napjs volt az gazdalkodas keozben [Kv; Szám. 16/XXXV. 63] ✱ *szereda ~. 1579:* Ertettek az Swteoknek is keonyeorgesseket, az Szereda napon valo bwza vetel felól [Kv; TanJk V/3. 188a]. *1769:* Minden héten pedig Szereda

napot observálják akkorrá vigyenek sot, gabonat [UszLt XIII. 97]. *1845:* egykor Szereda nap ment fel a' Timár szinbe árulni [Dés; DLt 591] ✱ *szombat/szombati ~. 1594:* ne(m) tudo(m) mely nap volt, ugy techek Zombat nap úala [UszT 10/81]. *1697:* se szekerrel, se lovon se gyalogszer senki Szombatth napo(n) ... jarni es valami oly rabotas munkat mivelni ne mereszellyen [Dés; Jk]. *1786:* ugy jüttenek be az Bedelei Meszárosak ismét arulni Thoroczkora ... az egy Szombat Napan esni szokot Héti vasárra [Torockó; TLev. 4/13. 41]. *1819:* halála elött valo szombati napon gazdám elküldet Rákosi Uramnak házához oly végett hogy kristélyozzam meg [Kv; Pk 2] ✱ *vasárnap ~. 1590:* Jeot vala egj vosárnap nap ez Istvan Olah az en hazamhoz avval az Emberrel akit megh eolt [UszT]. *1596:* senki ... vasarnap napokon bort korchiomalani ne merezellien [Kv; TanJk I/1. 284]. *1849:* Az elmult öszön octoberbe egy vasárnap napon ... Sánta Vaszi a Molnár jö vala le itten a Ev. Ref. Templomnál [Héjasfva NK; CsZ. Hejjasfalvi Antal (56) vall.].

9. vmely (már) ismert/megnevezett nap; careva din zilele amintite/menţionate; irgendein (schon) bekannter/benannter Tag. **Szk:** *a/az/ez (felül/fenn meg)irt/megnevezett ~. 1546:* Ez Lewel keelth az meg yrth, helyen, Es napon, Ezer Ewth zaaz negywen haath Ezthendeeben [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1551:* ez lewel kolth, Mezew Zengielben ez feljwl meg Jrt napon [Mezőszengyel TA; BfR 304/108]. *1585:* a fen megh irt napokban bort hozzatünk ... az Achoknak [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. *1588:* mely Iratas leott az meg Neuezeott napon es eztendeoben Deseon [Dés; DLt 222]. *1598:* Ez leuel keolt az fellwl megh Irt Eztendeoben es napon, Gerendjen [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1603:* Ezt czelekette pedig az hadak alat az felliwl meg neuezet eztendobe es nap taiat [UszT 17/5]. *1614:* hitönk szerint irattuk az feliel meg irt napon [Uzon Hsz; BLt]. *1640:* Kgd(e)t kerem ... az megh irt napon legien jelen [Barcsa H; GramTr V. 360]. *1801:* Certificaltattyák Nagyságodat ... az irt Napon ... a tisztelt Generális Szék elött Meg jelenni [K; JHb LXVII/4. 4]. *1803:* A fenn irt Napon énis ... vettem kezemhez egy Instructiot [Szu; UszLt ComGub. 1201u]. *1818:* Mely vallomásokot ... miis bévévén ... kiis adtuk Hadrénn a felyebb meg irt napon és esztendőben [T; TLt Adm. ir. 1527] ✱ *a kérdett ~* a (tanú)vallatásban kérdezett/megjelölt nap. *1813:* A[a] kérdett Napon magamis jelen voltam a' Timár szinben [Dés; DLt 56. 7]. *1846:* A kérdet nap Del utánnyán a' Pap Hatsig piatzi fogadojába jelen voltam en is több Bánda béli zenész társaimmal [Dés; DLt 530/1847. 23] ✱ *az oda elő megírt ~. 1608:* Iratot Coloswarat az oda eleö megh Jrt Eztendeoben, es napon [Kv; RDL I. 83] ✱ *az utrált/utrizált ~* a tanúvallatási kérdőpontban feltüntetett nap. *1761:* Az utrizalt napon en Conscribaltom Melgos B. Principalis Urammal a mit ott kaptom [Branyicska H; JHb XXXV/45. 8]. *1762:* Tudom nyilván, és bizonyoson, mivel az Utrizált Esztendőben és napon, a Kérdésben forgó Háznál jelenis voltam [Geges MT; IB. St. Nemes (34) jb vall.]. *1782:* az Kérdésben levő kaszállonak le kaszallásab(an) az Utrált Napon és esztendőben jelen voltam [Mocs K; JHbK LIII] ✱ *az utrumban feltett ~* 'ua.' *1682:* azon az utrumba(n) fel teött napon Láttam az szememmel hogy mezitelen pallossal forgodot [M.köblös SzD; RLt I Dirilla Leorinch (30) jb vall.]. *1699:* Az Utrumb(an) fel tett esztendőb(en) es Napra virradolag ki menek a mezőre szántani [Hagymásbodon MT; BálLt 62].

10. (vallásos) szokásokkal/ünnepekkel kapcsolatos megnevezésekben; in denumirile unor obiceiuri/sărbători (religioase); in Benennungen, die mit den (religiösen) Gebräuchen/Feiertagen in Zusammenhang stehen. **Szk: A.** *adventi ~ok. 1729:* Örökös alázatos obligatiom(na)k bé mutatására a' mostani Sz: Adventi napok alkalmatosságot suppeditálnak [Nagylak AF; Ks 99 Biró Sámuel lev.]. *1771:* Nagy Bötökben adventi napokban és Vasárnaponként is száma nélkült hallottam a Mlgos Grof Haller Péter Ur ö Nga kortsomáján Musikálast és Tantzat [Dés; DLt 321. 46a] ✱ *áldott ~* megszentelt nap. *1585:* Zemet Adam es Warady Imreh chaplarok valliak ... Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba ... Talalok oth Vuch Istwant, es hat eot az Zeoleó Elewen gyepwyet ereossen vagia ... monda(n)k Neky Bizony Ieles Napot talaltal neky hogy illyen Aldoth Napon ... chelekeded ezt [Kv; TJk IV/1. 391] ✱ *áldozó ~ja* áldozócsütörtök. *1621:* 20 May ... Aldozo Napian el erkezuen az vy kereztyenek ... BV es Tanach akaratiabol, es paranchiolatt(iabol) gazdalkottam nekiek ez szerent a' mint keouetkezik [Kv; Szám. 15b/XI 46–7] ✱ *bolondok ~ja* (ápr. 1). *1672:* Érzettem, ma[a] bolondok napja: az éjjel bizony álmomban Csernel Pál uramnak orrát veregettem [TML VI, 148 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez. — [a]A levél kelte: április 1] ✱ *bőjti ~ok. 1757:* Nem tsak szegjen sok buslodassal bőjti napokon hal után nyargaltattni, de sött el kerülhetettlenül 'a Méh kertben jo hoszszu Halastot kelletik csináltattni [Déva; Ks 92. l. 23]. *1764:* it vagjan az áldat bőti napak [Kóród KK; Ks CII. 18]. *1842:* Tartozni fog az árendátor ur a két Tiszti udvart Pénteki, és más bőjti napokon minden héten aproság halaival meg kináltattni [Kv; KmULev. 2] ✱ *farsangi ~ok. 1724:* Ezen mostani fársági napakban az gyakor maszkarázasal elég mulatságot okoznak [ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára édesapjához Nsz-ből]. *1778:* A Fársági napok imé teldegelnek [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.] ✱ *Gyertyaszentelő Boldogasszony ~ja. 1546:* gyorthya zenthele Bodog azony nap eleeth walo wasarnapon [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1570:* chyéterteken Gertia Zenteleo Bodogazzon napian [Kv; TJk III/2. 160]. *1632:* gerta zentelleo Bodogj azonj Napian [Néma SzD; Ks 41. F]. *1736:* Gyertyaszentelő-Boldogasszony napján is jártunk egy kis processiót [MetTr 434] ✱ *gyertyaszentelő ~. 1607:* Az Hiuadal lett in anno 1607. Giortia szenteleo nap tayba [UszT 11/113] ✱ *Gyümölcsoltó Boldogasszony ~ja. 1571:* Gywmeolch olto Bodog azony nappyara esz Jeowendeore myndenik fęl kęt kęt zemelt fogianak Jamborokath es azok eleybe aggyak az dolgokat [Mv; BálLt 79]. *1595:* az el múlt 1594 eztendóben vgj minth gymeólchy olto bodog aszony nap taiba, menth volth rah[a] [UszT 10/53. — [a]A földre]. *1603:* 1603 Gymeolchj olto bodog aszonj Nap tawatt [i.h. 12/51] ✱ *húsevő ~* húsos (nem bőjtös) nap. *1765:* Az Executoroknak ... hús évő nap egy egy font hus, és két font kenyér, Bőjti napokon Hal, olaj, vagy vaj, s egyebek [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 299]. *1776:* Mi egyéb oka lehetett annak, és honnan származott, hogy az nap Kelletett meg lenni a' hitlésnek[a], és nem inkább Vasárnap, hetfőn, Kedden, valamellyik hus évő napon, hanem Szombat nap ...? [Nsz; GyL hiv. — [a]Az esküvőnek] ✱ *húshagyó ~ja* húshagyókedd. *1564:* Költh Deesen hús hagyo napya(n) 1. 5. 64 eztendebe [Dés; BesztLt 11] ✱ *húsvét (első) ~ja. 1577:* ez lewel költ meraba Hwswet napyan 1577 [Méra K; AggmLt C. 3]. *1606:* Huswet napiara oztöttam ki az szegeniek ladaiabol az Ispotalybeli szegeniek(ne)k[a] [Kv; Szám. 12a/l. 49. — [a]Köv. a fels.]. *1668:* Eset husvet elso napja 4dik April regeltöl fogva eset az ho derekason [Kv; ACJk 41b]. *1780:* az elsó fatens vallja hogy

husvét első napján ... Dosa Antal és felesége othon voltanak [Ilyefva Hsz; HSzjP] ✱ *jeles ~. 1625:* megh hirdete az pap mint hogy az vasarnap Nagy jeles nap reggel nem indul hanem praedikatiot tezen [UszT 79] ✱ *karácsony ~ja. 1570:* ez ely mwlt Karachon Napjayban hytta volt fwzessy peter Radnay Anthalt Ew eleykbe [Kv; TJk III/2. 39]. *1594:* karaczon Napiatol foghua ... fizettem f 2/79 [Kv; Szám. 6/VI. 18]. *1681:* Az Várasi Korczomallas ... Uy szerint Karaczo(n) napjatol fogva Sz: Mihaly napig az Dnus Terrestris szamara Continualtatik [Vh; ÁLt Urb. 49] ✱ *Kisasszony ~ja* Kisboldogasszony (szept. 8). *1570:* Eotthwes Lwkaczne fel peres Byzonsagy ... Chěterteken ... Kisazzon Napian [Kv; TJk III/2. 85]. *1618:* Kis Azzon Napiara fogadak hogi megh adgiak [Mv; DLt 340]. *1780:* Kis Aszszony Napján Colosvárat voltam [Ne; DobLev. III/540. 4b Johanna Lebin cons. Petri Christian (48) vall.] ✱ *kiskarácsony ~ja* újév. *1609:* az mostani 1609. eztendöben Kys karaczo(n) napia(n) [UszT 20/349]. *1656:* az Sokadalamis amelly Kővőtkőzik az 1656 esztendőben ugj mint Kis Karácson napján, es Sz: Gjórgj napja(n) lesz [Makfva MT; DLev. 5]. *1792:* ezen fel-teczett 1792dik Ujj Esztendönek elsö vagy-is Kis Karácson Napján [Dés; DLt] ✱ *magyarok karácsony ~ja. 1681:* ha ... mak leszen az magyarok karacson napiara kész köveren hajtassak fel[a] ... ide Maros szentkiralyra [Told. — [a] A sertéseket] ✱ *Medárdus ~ja (jún. 8). 1627:* Medárdus napján szörnyű mennydörgés, villám⟨l⟩ás lőn, annyira, hogy egynéhány házakot üte meg [Kv; KvE 156 SB] ✱ *mindszent ~ja* (nov. 1). *1596:* ez mostani 1596 ezt(endeo)be mindzenth napian az J rah menth Arra az hazra melybe lakott s lakik fia vthan, az haznak erezibe egy feizeuel le verte verebe keüerte [UszT 11/81]. *1611:* hitam az al perest meg az el mult 1610 eztendeöben minczent napian ... zabo birtalan hazahoz [i.h. 41a]. *1761:* engedtetett ő kegylmének még égy ... Terminus, most kőzelebb jövő Mint-szent napja [Kv; PolgK 43] ✱ *Nagyboldogasszony ~ja* (aug. 15). *1736:* Nagy-Boldogasszony napján az monostori templomban nagy bücsú volt [MetTr 435]. *1757:* Ezen Falubéli Bartsai rész jószág az Uraság parantsolattyából ... Nagy Boldog Aszszony napján fel költetett és azon kertben mindenfele gyümöltsöt le vertek, és el hordottak [F.gorbó AF; BK sub nr. 899] ✱ *nagykarácsony ~ja* (dec. 25). *1658/1799:* Nagykarácsony napján Szamos ujvár alá menének gyülésbe [Mv; EM XVIII, 452]. *1665:* Én ... csak büsulok mindezeken s ezenkívül még nyavalyás feleségem nagy karácson napján betegedvén, csak halálát várom minden nap [TML III, 357 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] ✱ *az oláhok húsvétjuk első ~ja. 1762:* az Oláhok Husvétyok elsö napján, az az die 18va Mensis Aprilis, kik láttanak volna valami lobbanást vagy tüz forma langot, mellyis vulgo penz kigyulásnak tartatik [Dob.; Ks 4. VII/12] ✱ *az oláhok vízkereszt ~ja* (jan. 18). *1742:* Mlgs Matskási Kata Aszszony eö Ngá Kintsi Jobbágyi ... az oláhok Vizkereszt napja táján rá jöven ezen nyíl erdőre néhány izben egy szálig le vágtak [Kincsi KK; SLt 8. K. 15] ✱ *pünkösd ~ja. 1557/1585:* az keoltsegben es Jegy ruhaba ... Tartozzek Adni Mikola Pal Vrsolya Azzonnak Negyven forinthot Pwnkeost napiara [Gyf; JHbK XXVIII/29]. *1592:* Piroska, Borgias Mihalne vallia, Pwnkeost napian ittason leoue be mi hozzank Molnar Gaspar [Kv; TJk V/1. 264]. *1616:* (Ha a kölcsönt) ez Jeöuendeö keozelbik Punkeost napjara ... megh nem adnak ... Szaraz patakon ... leueo portioit ... ez mv jelen ualo leuelunkkel magahoz vehesse foglalhassa [Hsz; Borb. I]. *1804:* (A) kerteknek epitesire ugy keszüllyenek az emberek, hogy a Pünkösd Napja elöt esendö Heten ... fel tetetödgyön [Zágon Hsz; Szentk.] ✱ *szent innepi ~. 1772:* hallottam, hogy tántzaltanak most legg közeleb el mult Innepi napokon [Dés; DLt 321. 48a St. Gyarmati alias Kováts (62) ns vall.]. *1799:* Pálfi Györgynél a' közelebb mult Karátsoni Szt Innepi napokbanis volt bor 's a' mint látom mostis a' Czégér fenn vagyon [Makfva MT; DLev. 5]. *1817:* Boldog Innepi napokot kivanvan maradt(am) Nsgodnak alazatos Szolgaja [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.] ✱ *újesztendő ~ja. 1623:* Az joszagban ezutan az korcsiomatt vj eztendeö napiatoll fogua minden falun continualia zwreteöll Xbernek vtolso napiajgh [BGU 120]. *1640:* Az Brassaiak ... Uy Esztendő napian tartoztanak Fogaras varahoz ... f. 60. Ittem Koniha szuksegere Edgy Edgy eoregh tal borsal. Saphrannial szek fwvel[a] [Holbak F; UC 14/48. 45. — [a]Folyt. a fels.]. *1831:* Dávid Antal ... a' mult uj esztendő napján Sz: Mise előtt Offen Bányán kártyázott [A.jára TA; TLt Közig. ir. 4031 Csiktaplocai Lázár Antal szb kezével] ✱ *az (utolsó) ítélet ~ja. 1662:* Talám Isten itélet napját akarja előhozni, kegyelmes Asszonyom, mert téli rettenetes idők, esők, árvizek járnak, hasonlót nem emlitenek az itt való emberek [TML II, 409 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1710:* Ugyanazon holnapban[a] ... Oloszországban ... szörnyű földindulások voltanak ... Az egész római nép megijedett volt annyira mind a pápával együtt, hogy azt gondolták utolsó ítélet napja következik [CsH 328. — [a]1703 febr.] ✱ *virág ~ja* virágvasárnap. *1686:* esztendőbelj Virág napjára tartozom ... is pénzül megadnom [Mezőbánd MT; MbK].

Vö. az *áldozócsütörtök-nap, áldozó nap(ja), aprászentek napja, Bodogasszony-nap(ja), húsvétnap, karácsonynap, Kisasszonynapja, kiskarácsonynap, mindszent-nap, Nagyboldogasszony-nap, nagykarácsonynap, pünkösdnap, úrnap(ja), vízkereszt-nap* cimszókkal.

B. *Szent András ~ja* (nov. 30). *1555:* az vristen tharcha meg k minden iavaval ez leuel gialvba kewlt zenth andras napian Anno 1555 [Gyalu K; BesztLt 5]. *1585:* Az Jskola Mesternek ... tölt vala ky az fel Eztendö az mestersegbe(n) Zent Andras napyan addyg meg fyzettem [Kv; Szám. 3/XXII. 81] ✱ *Szent Demeter ~ja* (okt. 26). *1557:* ez leuel feir varot keult zent Demeter napian [Gyf; BesztLt 59 Zalanchi ianos lev.]. *1587:* Az 1586 eztendeoben Szent Demeter Napian Zegeottem az Peterrel, az Maiorral f 8 [Kv; Szám. 3/XXVI. 13 Suweges Gergely isp.m. kezével]. *1600:* Symont fogattuk megh Zent Georgy Napig, Zent Demeter Naptwl fogwa f 4 [Kv; Szám. 9/XII. 90]. *1760:* La Muntyele mare, ez egy nagy mező ide is sokszor jönek Legéltetni, és ha Szent György naptol fogva Sz. Demeter napig ott maradnak fizetnek egy Tehéntöll két póltrát egy Lótól négyet, és egy Juhtol egy póltrátt ha pedig szent Demeter nap után is ot legéltetik marhájokat külön fizetnek [Hasadát TA; EHA] ✱ *Szent György ~ja* (ápr. 24). *1563:* zeki pal tartozik az ew attya ffianak ze(n)t gorgy Napiara tiz eokrott venni [SLt G. 5]. *1617:* szent Görgy napiara az regy szokas szerent Balintfaluara az kiket az köz biro hiuát tartozzek fel mennj hanem ha oly el mulhatatlan uidekb(en) ualo jarasa lenne, de aztis (!) az köz biro hiriuel legien [Msz; Törzs]. *1677:* Kovacz Georgyöt ... szent Georgy napjaig a hazbol ki ne haborittsak [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1681:* Az falu réte kőrül Szt: György napjara az maga része gyepü hellyen Satoros kertett tegyen fel ki ki [KGy]. *1827:* Szengyörgy napjától fogva, az Buza Bérbé szolgáltatásaig rendre kéttzer napjába főtt étellel az iskola Tanitott interteneállya Ekklésiánk [Visa K; SzConscr. Külön mell.]. *1850:* taxára vjbol ki adott telkek használat

üdeje, minden évben Szent György nápjan fog kezdődni [Bács K; KmULev. 3] ✱ *Szent János ~ja* (jún. 24). *1567:* Költ Dysznayon ... Zent Janos napyan [BesztLt 54]. *1573:* Kathalin Feyr Benedekne ... azt Mongia, hogy ... Szent Janos Napiatul fogwa Zent Mihaly Napig Eggywt Lakot kathowal [Kv; TJk III/3. 86a]. *1664/1667:* Kötelesek ... az jövendő közelbik Szent János napjára satisfactiot tenni [Szentgerice MT; Ks NN. 25]. *1701:* Az Betsületes és Nemes Céh minden Eszttendőben kétszer őszve gyüllyen ... tudniillik Uj Esztendő napján és szent János napján sub poena 13: 50 [Kv; PosztCArt. 3] ✱ *Szent Lőrinc ~ja* (aug. 10). *1620 k.:* Az kazalasnak Ideje bizonyos Napia, az 1612 esztendőbelj vegezes szerent igh peragaltassek, hogy Zent Leorincz napia(n) az foglalo fel menye(n), Nap niugotkor foglallyon, de senky ne kazalyo(n) hogj az Isteny Myltosagh az Innep Zegessere my ellenwnk haragra fel ne gerjedgye(n) [Cssz; Ks 90] ✱ *Szent Márton ~ja* (nov. 12). *1540:* Azzonyom Waydaneazzony zenth Marthon napyara the k: ygen eremesth Somlyora warya [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1653:* Szent Márton napján szárközépig való hó lőn [Kv; KvE 172 SB]. *1717:* Szent Marton napjára anyit a menyit most fel vettek ... tartozzanak be fizetni [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1732:* vettenek ... kölcsen pénzt dolog Fejéb(en) ... quod Anni Praesentis Szent Márton napjára ... meg fizetik [Veresegyháza SzD; Ks 25. B. 31] ✱ *Szent Mihály (arkangyal) ~ja* (szept. 29). *1563:* Ugyanezen 1563-k esztendőben Nyerges Sebestyén bíróságában tőttenek engem polgárrá szent Mihály napján [ETA I, 21 BS]. *1589:* Az Zwreth feleol ... igy Wegheztenek ... cheöteörteőkeön az Allhegieken zeggienek, es Zentmihaly Napian az derek hegiekre keoltoezwen zedhessenek [Kv; TanJk I/1. 116]. *1594:* tartozik Bozzasi Georgi wram Bozasi Janosnak fizetni ez megh irt perre ualo keoltsegert Zaznegi forintot, tizen hatadfel tallert, het arannyat az eo reze zerint az ieouendeo 1595 eztendeobeli Szent Mihály Arkangial napiara [Szászerked K; SLt]. *1681:* Az Lovas szabadosok közzűl nemellyek ... Taxa pinzt fizetnek; kiknek terminussuk ez: hogy mindenkor azo(n) esztendőb(en) megh eső Sz: Györgi es Szent Mihaly napján plenaria satisfactiot tégyenek fogyatkozás nelkul [VhU 199]. *1741:* minden becsülletes atyánkfiainak injungáltatik, hogj a' Málé vetést idején igyekezzék végbe vinni; mert Sz: Mihály napján tul, tilalmasb(an) határunk, nem tartathatik [Dés; Jk 549b]. *1756:* Ezen korcsomák folyása a 1ma January kezdődvén, durál Szent Mihály napjáig [Déva; Ks 101] ✱ *Szent Miklós (püspök) ~ja* (dec. 6). *1548:* En Thwlem kerty wala. Gyalwban fl 77. Azerth Zenth Myklos Napjan Thordan. En Nekewm Megy Ada Mynd az fl 77 [BesztLt 27]. *1605:* Felperes Vduarhelj Varosi Zabo Janosne Dorotthia ... Azt mondgia ... hogi ez jelen valo 1605 eztendeóben Zent Miklos pwspek napian az Borbelj Caspar hazanal letemben engemet az Alperes ektelen modon zida rutola yte [UszT II/3. D. 34]. *1612:* Az felit[a] Vizontag igire Jakab Deac le tenni egizzen Veszeleni Vramnak ez Jeöweö Zent Miklos napian kj esik die sexta me(n)sis Decembrie [Gyf; KCs IV/85. — [a]A vételárnak]. *1745:* ő kglme az ezen esztendőben esendő Sz: Miklós napjáig à dohant distrahallya [Torda; TJkT II. 55] ✱ *Szent Péter és Szent Pál ~ja* (jún. 29). *1581:* mely leuel kolt mogioron szent peter szent pal napia(n) Anno Domyny 1581 [Magyaró MT; BLt I].

Megjegyezzük, hogy a szentek nevét viselő ünnepek közül itt csak azokból vettünk fel néhányat, amelyek a népi szokások szempontjából is fontosak voltak.

11. a nappal, a napnak reggeltől estig terjedő (napfényes/világos) szakasza; zi (interval de timp cuprins între răsăritul și apusul soarelui); die helle Tageszeit. *1591 k.:* En nekem p(ro)testalanak estwe hat orakor hogy az egez napkor mind Itt vartak [UszT]. *1642:* Az Szekerek fel nap s egesz napis ott lestek hogy hordani akartak az buzat es szenat de az sok esseoteol nem hordhattak be [Nagykapus K; GyU 70]. *1661:* már két hete egy napom, egy éjszakám sem volt, Isten látja, szintén eltörődtem, minden testem fáj [TML II, 159 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Ennek az üdőnek derekasabb szakaszait az Isten a szentírásban adta ki, úgymint a napot és az éjszakát [BÖn. 451]. *1717:* En javallanam hogy kglmed vagy fél napra bé rugaszkodnek hogy ... beszelhetnénk [ApLt 2 gr. Mikes Mihály Apor Péterhez]. *1803:* a Füldi Csimpojás ivutt egesz nap es ejjel [KLev.]. *1813 k.:* a' napot a' Felperes dolgába vesztegették el [Dés; DLt 56]. *1819:* Szeredán egész nap, és Csötörtökon délig ... sertés hust szabad árulni ne légyen [Kv; MészCLev.]. *1823–1830:* Bécsig januárius 14-ik napjáig utaztunk ... sok sárt kaptunk, a napok is rövidek voltak, lassan haladhattunk [FogE 168].

Szk: *beszéddel tartja a ~ot. 1571:* ffél eztendeieys el mult my olta chak bezidjvel tartia az napot eleb eleb halogatwan holott az felsö Baniay Chiöff Wrbanne nem varhatna tovab az 36 forintnak meg fizetesit [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos rettegi porkoláb a beszt-i bíróhoz] ✱ *délestvéli ~on* délután. *1833:* egy Dél estvéli napon Gidofalvárol à malombol jöén haza [Angyalos Hsz; HSzjP Petö Péter (52) gy. kat. vall.] ✱ *éjet, ~ot eggyé tesz. 1758:* Az Atyank(na)k gyamaltalan àllapattyában életiben szegicséggel voltunk Éjjet, Napott edgye tettünk, szüntelen dolgaztunk [Asz; Borb. I] ✱ *éjét, ~ját vmivel eltölti. 1668:* Az Isten s az emberek látják, éjemet-napomat ezen töltöm el, mint birhassák minden jámborok joszágokat [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *fényes ~on. 1796.* Barthus Kelemen Pap Uram számára, mint magának tartott Erdejiből Fényes Napon egy Szekér Nyir Fát vittem Asztogra poznyának [Albis Hsz; BLev. Vall. 2] ✱ *lopja a ~ot. 1896:* Maga egypár napra visszahozta nekem azokat a kedves napokat, mikor magukkal loptuk a napokat, úgy cselekedve, mintha nagyon szorgalmaskodtunk volna [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz] ✱ *vhány ~ és/s vhány éjjel/éjszaka. 1600:* Azert ... Eüocaltam ... Zabo Vincet ... teórüe(n)re hogy ... teób tarsaiual eggyut ... hazara ytuen, egy ejel s egy nap zernyeö tekozlast tett es dulast, boraban es minden eleseben [UszT 15/183]. *1763:* Csorja István exponallya, hogj Hadnadj Vajna István uram el fogatta, Szent Györgyre küldvén arestomban ottan ült két nap és egy éczaka [Szacsva Hsz; HSzjP]. *1803:* addig ettek, ittak, vendégeskedtek, és dorbézoltak egy nap, s' egy éjczaka a Topplitzai Emberek(ne)k erszényekre, hogy a' költség 24 német forintra ment [Toplica MT; Born. XVc. 1/59 Sztoján Jakabutz (32) col. vall.] *1818:* háram napp, és háram éjjel ehen, és szomjan tartotta [M.fráta K; KLev.].

12. (fizetett) munkanap, napszám; zi de lucru (retribuită); (bezahlter) Arbeitstag. *1589:* Hogy Az hazat ... meg Mazlotak 9 Napig egynek 1 Napra 15 d tezen f. 2. d. 70 [Kv; Szám. 4/XII. 17]. *1593:* Az bekas patakj kw hidhoz zegetet biro uram keowet az kw zegeokel ... ket nap egy napra ezeknek d.25 f — 1 [Kv; i.h. 5/XXI. 25]. *1597:* Ket mesz keuereot fogattunk attunk nekik egy napra d 13 [Kv; i.h. 7/V. 6]. *1598:* Az Mely Aszszony Segyllet feoszny harom Napra ... d 80 [Kv; i.h. 7/XVIII. 78 Th. Masass sp

kezével]. *1632:* Vagion egy jo darab Retis az Uduarhazhoz ualo, mellyet negjuen auagy Eötuen ember egj nap vaghat le [A.venicze F; UC 14/38]. *1647:* Kaszalo ret vagyon mindenik fordulora nyolczva(n) ember kaszalatyara valo egy napra [Solyomkő K; SLt GH. 5]. *1759:* vettenek volt ki bizonyos szamu Sum(m)a pénzt Interesre ... szölö munkaval Intereztek (!) ... minden forint után egy egy napot dolgaztak [Szentrontás MT; Sár.]. *1794:* az udvart bé keríttő kollát kerten és ökör Istálon dolgoztam két hétig, melly Munkámért egy naprá az ételen s italan kívül volt fizetésem ... hat garas [Sárpatak MT; BKG Mezőmadaras cs. St. Mátyás (42) vall.]. *1803:* az el-mult öszen egy napatt most a Tavaszan megint egy napat szántott, és szántatott [Mezőcsán TA; Ks 65. 44 Kemény Ignác kezével].

Vö. a *dolognap* és *dologtevő-nap* cimszóval.

Szk: *korcsomárló ~.* *1736:* Tsáki Lászlo Vr és Pap Jánosné Aszony eö kegyelme meg irt 11. Sessiokra ... redundálnak kortsomarlo napok in Sum(m)a 44 napok [Ne; DobLev. I/136] ✱ *nyári ~* nyári munkanap. *1775:* Nyári Napokon ... Aratással és Széna takarással is szolgáltattyák öket közönségesen [Ludesd H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.] ✱ *tavaszi ~* tavaszi munkanap. *1700:* Die 14 Marty ... Jste(n) akarattyabol a' dolog tevő tavaszi napok be köszönvén a' munkasok diurnuma limitaltatott e' szerint: A' karozoknak // 12 hajtonak // 6 kapasnak // 12 [Dés; Jk 305b].

13. kötelező jobbágyi/zselléri szolgálat, robot; zi de clacă (în folosul stăpânului feudal); obligatorischer Dienst der Leibeigenen/Beisassen, Frondienst. *1667:* Az Moldovai selljerek(ne)k levelek van, mint szolgallja(na)k. Az teöbbi Minden heten ket nap a' ki selljer [Marossztgyörgy MT; BálLt 55]. *1680:* á sellérek csak két napot szolgálnak egy hétben [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1726:* egy Szilágyi György nevű ember ... kötelezé magát keze bé adásával ... örökös, es nem kóborló Sellérségre, alkuván meg az Urral eö kgmével az szólgálattban egy héten egy egy napot tartozik szólgálni, mikor penig czimborával mégyen két két napot Egy héten [Császári SzD; WassLt]. *1742:* minden Jobbágy nyaran által 3 napot szólgált [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1750:* Dévai Fazakos Peter ... valamikor az Udvar kivánnya aká(r) Kömivességgel, akár Asztalossággal, akar bárdolással hiven igazán szólgályon, vgy mind azon által, hogy hasitott rovast tartvan az Udvarral Télben, vagy más reszeibenis egész esztendőnek valahány Napokot el mulatna, és Udvar szolgálatyában nem töltene, fel rója, és azon Napokot más következendő Esztendőb(en) ki tölcse [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1807:* Az irt Telkeken Lako Zsellérek hetenként a magak kenyereken tenyérrel két napot ökörrel pedig edgy edgy napot dolgoznak [Mikeszásza KK; DobLev. IV/902. 23]. *1820:* amidön Epületre valo Nagy fákat vontatnak ... azt Nyoltz és tiz ökörrelis kell haza Szállitani, és még is égy Napba tudodik fel [Bács K; KmULev. 2]. *1835:* az Uradalmi Tiszt, Irnok Urak, Vajdák, Gornyikak, és Birák jelenlétekben annyi napok rovatnak fel, a' mennyit azon héten kiki a szolgalo emberek közzül dolgozott [Zsibó Sz; WLt]. *1845:* a Borsai Szolgálo Emberek közül kettő szolgal ökörrel hetenként két két napot ... a Tenyeresek viszont hetenként két két napot [BetLt 1].

Szk: *gyalog ~.* *1847:* a' Helység ... fog szolgálni minden Háztol egy gyalog napot [Góc SzD; WassLt] ✱ *marhás ~.* *1847:* Ki számitása A' Czegei öszves Robot napszámnak ... Marhás napszám tészen 1248. M(ar)hás nap ... 11 [Cege SzD; i.h.].

14. vminek az ideje/időpontja; ziua/data în care s-a întîmplat sau urmează să se întîmple ceva; Zeit/Zeitpunkt einer Sache. *1569:* eoreomem. es tiztessegem Napia menekezeo lezen hús hagio vasarnap eleot valo kedden Kerem kgmedet mint Jo zomzet Vramat kgmed legien Jelen az Napra [Retteg SzD; BesztLt 111 Irlj (!) Simon chichio tartomanj tiztartho Gr. Thimar beszt-i bíróhoz]. *1582:* Beregzazy Lukach[a] ... hallottam ... az eochemnek (is) zaiabol, hogy ... az Azzony a' keresnek[b] Napiat eleozeor hetfeore halaztotta volna [Kv; TJk IV/1. 68. — [a]Vallja. [b]Leánykérésnek]. *1592:* Kewöttkezyk Rend zerent Az Soo Zallyttas Collosrol gyalwik ... Myert hogy Mindenkor, ott Nem volttam Napyat ky Mikor Roktta, Nem Jrhattom Megh [Kv; Szám. 5/I. 91]. *1593:* Az Magiar Nation valo vraim ... keuanniak hogi az electionak napia halaggion [Kv; TanJk I/1. 209]. *1646:* Szeöcz Istuan ... itt Varosunkban teölteötte volna kj aprod eztendejet es annak az be szegeödese napiat fel keresuen ... keöltеöttünk d 32 [Kv; SzCLev.]. *1702:* az Oszporások tartoznak az kepélés napjáig befizetni az oszporát [Ilyefva Hsz; HSzjP]. *1775:* Fársángban nem emlékezem rája a napjára ide jöve hozzám Czerjék Tamás Uram [Kézdisztlélek Hsz; i.h. Paulus Kövér (45) ns vall.]. *1807:* ha bizonyos határozott napját el jövetelének tudtam volna ... ez Levelek által vételére való hir tételt meg tétettem volna [F.esküllő K; Somb. II]. *1819:* én fogantotása napját elö nem számlálhatom [Kv; Pk 2]. *1855:* September elejétöl fogva a forro hideggel bajlodam hol el hagyott hol ujbol rám jöt eppen ma van a napja nem tudom kegyeskedike az el maradassal [Uzon Hsz; Kp II. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

Szk: *halála/holta ~ja.* *1637:* Halala napia(n) mondgjak az kik ot voltak mellette ... Janos Deak(na)k hogj megh mondotta hogj az haz hean falban volna odutkaja [Mv; MvLt 291. 84a]. *1710:* Tanuljon a Barcsai példájából minden ember, s a nyomorúságban esett felebarátját ne kesergesse, akár csak ha segilteni nem akarja, mert senki nem tudja, holta napjáig mit ér [CsH 178]. *1770:* hallottam aztis némely el holt öreg Emberektöl hogy az utrizált Emberek(ne)k édes Attyok ... Csáklyán meg telepedvén s meg Házosodván holta Napjáig mind ott lakott [Girbó AF; JHb Vonya Rula (68) jb vall.]. *1774:* az Iok ... engem anyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem lészek, s kenyerem keresesire elegtelen [Ks 114 Vegyes ir.] ✱ *keresztelő ~ja.* *1640:* semmj valazo(m) kgteol ... nem jüue kjhez kepest tuthattam volna magamat teob jo akaro Uraimnakis hjvatallyakhoz, s mjnd penig az kerezteleo napjanak prefigalasahoz alkolmaztatnom [Barcsa H; GramTr V. 359 Barcsay Zsigmond Bornomizza Pálhoz] ✱ *lakodalma/lakodalom ~ja.* *1629:* ket harmadfeő tulkot ... adot Gauaj Peter lakadalom nopiara, ket vider bort [Sófva BN; Ks 41. E. 15]. *1696:* lakodalmunknak napja volt in anno 1700 die 1 Februarii [Kv; KvE 221 GM]. *1736:* az menyasszony lakadalma napján három rendbéli különb különbféle öltözetben volt [MetTr 387] ✱ *menyegző(je)/menyekező ~ja.* *1564:* Az hatalmas Jstennek Reghj rendelese zerent, vettem Magamnak hazas tarswl az Nehaj vitezlew Pathoczy ferenc leyanyat Anna azzont, kynek Menyegzoyenek Napyat vegeztuk Zent Janos Nap vtan valo keden lenny [Illye H; BesztLt 41 Lad(is)laus Dyenessy comes co(m)itat(us) Zarand a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1567:* az hatalmas Jsten ... meg holt tarsom helyebe atta Ennekem hazastarsul, az vitezlew gyerofij Mihal vram leanyat, kjnek Menyegzoinek Napyat vegeztuk lenny ez Jowendo zent Marthon Nap vtan valo

vosarnapon [Fráta K; BesztLt 78 gregorius frathaj a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1586:* Jgiarto Gieorgi Meniekezeye Napian [Kv; TJk IV/1. 617]. *1634:* az Menyegzo napian az Biro vra(m) haza előtt ki teritek az ruhat [Mv; MvLt 291. 23a] ✱ *neve ~ja. 1804:* 5 orakor délután Kolosvárra érkeztünk akkor estve volt a Császárné neve napjára Illuminatio a Városb(an) [Dés; KMN 22]. *1805:* a Rector neve napja volt lövödöztek a Deákok [Dés; KMN 296]. *1815:* Kedves Barátom! ... Élj sokáig Boldogul, és szerencsésen; számos Neved napjaidot érjed, és tőlcsed jo egességben [Kóród KK, Ks 101] ✱ *sokadalom ~ja. 1584:* Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember ... semmy marhaiat ell ne Adhassa idegen ... Embernek ... ky Wewen az sokadalom Napiath [Kv; KvLt Vegyes III/4]. *1623:* szalad sert is sokadalom napian kwweol nem szabad varosunkban arulni [Kvh; HSzjP]. *1749:* az Biro Uram Hazahoz az sokadalam napjan attam Gyertyat N: 4 [Mv; MvLev. Erog. 5] ✱ *szülése/születése ~ja. 1633:* ugy tartotta ezt ã fiat Zabo Janost Zabo Andras zullise napiatul fogua, mint edes sayat Gyermeket [Cege SzD; WassLt Vargha Eőrzebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.]. *1710 k.:* bizony a születésem napját is megátkoztam [BÖn. 521]. *1823–1830:* Szent Györgynapkor ülik meg a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a feltett matériákra írott munkákra kitett jutalmak[a] [FogE 239. — [a]1796 — 1797 tájt a göttingai egyetemen] ✱ *szüret ~ja. 1587:* Az Zwret Napiat penigh vegeztek eo kgmek hogy ezten vosarnap del Vta(n) ky keolteozzenek, hetfeón az Al hegieket Zedhessek [Kv; TanJk I/1. 55] ✱ *temetés(e) ~ja. 1657:* Az Istenben elnyugodt uramnak, atyámnak halála nyilván lehet már Kegyelmed előtt ... temetése napjáról még bizonyos rendelésünk nincsen [TML I, 87 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1736:* Eljövén az temetésnek napja, az előtt az atyafiak legalább egy nappal ... bégyültenek [MetTr 406] ✱ *vásár ~ja. 1584:* Mynden wasarok Napian az wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre, Eytelre, fontra, singhre, vekara mind Meszarosok, hal arosok keözt, egiebek keózeotis akik valamith merwe Adnak es Arwlnak, az vetkeseket megh bewntessek [Kv; KvLt Vegyes III/6]. *1623:* valami jövedelmek vásár napján avagy sokadalmak napján estenek, tudnia illik vámok es egyéb hasznos jövedelmek ... az főtiszt és város közt elosztatott [Hsz; EMLt követut.] ✱ *vendégség ~ja. 1592:* à Bathorj Boldisar meniegzeyére zettunk talakat ... Az vendegsegh napian az talak Èorzesere hittuk vala, Kadar Mihalt es Chizar ferenczet, hog' eyel az talakat Eózwe zedgiek vachiora vtan [Kv; Szám. 5/XIV. 134] ✱ *a vetésnek ~ja. 1700:* Jsten akarattyabol elerkezven a vetesnek dragalatos napjai szorgalmatossa(n) investigalni kell [Dés; Jk 310b] ✱ *vki hidege ~ja* vki hidegrázásának ideje. *1755:* Klmes Vr(am) eo Exellya ... hidege napján annyira ell gyengéedik, hogy majd az Emberre se figyelmez [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből].

Sz. *1570:* hyre Nem volt Andras Kowachnak mikor az felesege Razmanne kezebe Ereztette az hazat ... kery volt Kowach Andrasne Razmannet hogy varna Mygh megh valthatna es Zegitene megh Tartany, Azt Monta hogy Kes varny egy Ideigh de hogy Napja legen, mert az kinek Napia ninchen Annak vege sinchen [Kv; TJk III/2. 140c].

15. (hivatalosan) kitűzött határnap/határidő/időpont; ziua stabilită/fixată (oficial); (offiziell) bestimmter/festgesetzter Termin/Zeitpunkt. *1561:* Valamel ewtües legen ... az cehet kewetnî akaria az Ceh mestertol az mester Remeknek meg Chinalasara napot kerien ... Az felliwl meg mondot napot penig ket iambor kőz mesterek altal koüessek [Kv; ÖCArt.]. *1565:* Ha valamely fel, ez Napra[a] rea nem menne ez dolognak Rendi tartasa zerint valo vegzesre had, es feyedelem dolga, ky vetetwen beleolle, az feel, az masik feel ellen, harom zaz forinton maraggyon Tabla Teorwenye zerint, kett reze feyedeleme, harmadik az perese [Kv; BesztLt 42. — [a]Ti. a kitűzött napra]. *1586:* valamely Napot rendelnek az zamweweo Vraim az tizt wiseleoknek es zamadoknak, Az Napot el Ne halogassa [Kv; TanJk I/1. 38]. *1590 k.:* Ez peresek keózt valo dologh ket versbe volt en keszembe. Elózór mikor napunk volt vegeszüe hogy az feöld zynere menüe(n) ki megh Alkossuk eóket | az eö Batthia zagoni mihaly Ennekem verem hullasaert serelmemben Jgert wala Masfel forintotth kinek meg adasanak napia vala ... zagony Mihaly az napra meg Nem ada az keotes zeörent ra menek hogy Jgazat weögiek mert magat Jgy keötte wala [UszT]. *1600:* melj dologbol Bizonsagra bochatotta volt az vargiasiakot kegtek mind az Almasiakkal; melibeol bizonios napottis, helleottis az Bardoch zek eleott Jeleonteottek volt az Almasiak [Vargyas U; i.h. 15/15]. *1668:* Akarván ... az Nemes Országh Generalis gjülésit hoszszas halogatás nelkül kgtek(ne)k ki szolgáltatnunk, melynek celebralása(na)k helyét Fejérvári Városunkb(an), napját peniglen az nem sokára közelető 1669 esztendőb(en) Januarius(na)k 25 napján lenni rendeltük [UszLt VIII. 70 fej.]. *1703:* ött szaz magjari farintakat vettem eo kglmetöl kölcsen karacsanig mellyet tartazzam eo kg(ne)k az meg nevezet napan interessivel együt meg adni [MbK 103 Ifjabbik Toroczkaj Mihály kezével]. *1783:* Azon idézésre a Tanúk a' kivánt napra bé nem mehettek Somlyóra [Perecsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall.]. *1793:* a Joszágnak ki botsátása és az Ifju Aszszony Felfalvi rész Joszágáért adni kelletö 333 Mftok fel vétele végett bizonyos meg határozando napot választanánk [Ádámos KK; DobLev. IV/716 Pásztohi Ferencz Szánto Sándorhoz].

Szk: *~ot ad* időpontot/határnapot tűz ki. *1560:* az dolognak myuoltahoz kepest aggyon alkolmas napot az byzanytasra Mert az Byzonsagokban Sokan el ozolua vadnak es hamar Ewket egybe ne(m) lelhettywk [Kv; SLt ST. 6]. *1592:* Stephanus Puellacher ... fatetur ... en napot adok nekj, es hia eleo Pal Doctort, az teorueni megh mutattia mibe maraggion dolgok [Kv; TJk V/1. 193]. *1669:* az szegénység behordotta-e gabonáját? ez elmult héten adtak-e napot nekik? [TML IV, 512 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *~ot hagy* 'ua.' *1553:* ha penygh wala melyk fel Vra doghara lezeon wagy Beteg lezön tah(at) Azt Az masyknak harmad napal Az Eleoth megh Jzenye neky Es Alkolmos napoth hagyanak neky [Kv; BfR VI. 295/1]. *1570:* Vichey Antal azt vallya hogy az ew kyralbyrosagaban ... Mykor Kalmar Janos Thorozkay Gergelien adossagat Theorwen zerent ely Erthe ... Theorwen zerent valo Napot hattak az megh elegitesnek [Kv; TJk III/2. 144]. *1587:* egy bizonyos napoth hagyanak az eotwen haz Jobbagynak fel oztasara [Hadad Sz; WH] *1606:* Negedzer valliak aztis hogi praefigált napot hagiot uolna az Alperes a' teörekedesnek Vduarhelt az Kosa Geörgi hazahoz egi Vasarnapra [UszT 20/11] ✱ *~ot köt* határnapot vállal. *1593:* En Zanizlofi Bathori Ferencz perecheny ... kenzerittettem Bathori Elekne Azzoniomtol ... Byzonios Sum(m)at kerne(m) kiert en Eö kgienek kötöttem ûolt Byzonios napot hogy ha az megh Irt Napra megh ne(m) adhatnam ... Zabadsagha legien Zabolcz varmegieben feierton lewö Jozaghomat el foglalny [Perecsen Sz; WLt] ✱ *~ot prefigál* (vminek teljesítésére) időpontot/határnapot tűz ki. *1607:* eo Napot Nekj Ne(m) praefigalt mikor

Vigie el [Mv; MvLt 290. 12b]. *1698/1699:* praefigallyon eo kglme bizonyos napot, akkorra becsületes embereket hivasu(n)k, es azok igazicsak el [Cege SzD; WassLt]. *1761:* ujjobb(an) folyando Causaban Hellyet, napot Holnapot kivántam volna praefigalni [TKl gr. Teleki Ádám kezével] ✱ *~ot rendel* 'ua.' *1593:* Katonai Mihali ... wallia ... vgi zola Samuel deak ... ha megh ne(m) hiz, ados lewelet adok ... vgi vegeztwk el, es ... vgi rendeltwnk napot az keouetesnek, es az pinz le tetelnek [Kv; TJk V/1. 374]. *1687:* A Viz szilvasiak rendellyenek egy bizonyos napot, a' melyben Tiszt: Esperest Uramat harmad magával hijják ki [SzJk 217] ✱ *~ot tesz* 'ua.' *1548:* Josagodat marhadat kered ... keez Vagiok meg adny azmy marhad, Josagod en Nalam Vagion teeg Eg napot nekj hog Enys hozassak bartimat (!) ky elot meg aggiam [M.szovát K; MNy XXIV, 217]. *1550:* az Mihaly Tot volt Napot az ffizetesnek hog Mikorra meg adnaia [BesztLt 21]. *1573:* Cisar Antal, Chisar Andras es chisar peterne, Azt valliak hogi Byzonial Twgiak hogi chisar Myhal 75 forintba arwlt meg kalmar ferenchnewel az hazra, Azkor az chisar peter hazanal fyzettet meg 25 forintot elseo fyzetesbe, es az teobinek Napot teszen volt hogy meg aggya kes penzwl [Kv; TJk III/3. 139] ✱ *~ot végez* 'ua.' *1571:* Az mi nemeo marha feleól En the kegdel Napott vegezthem wala az testamentomos Vraknak az tettzik hogi eo kezekbe Jeóyeón [Gyf; BesztLt 3501 Christophoros Bathory de Somlyo a beszt-i bíróhoz]. *1588:* Sombori Lazlo vramnak volth valami peri Dobokay Farkassal valami Romlotty[a] Jobagy feleol ... leznek kezesek az en fiaim Sombori Lazlonak az Romlotti Jobagyokert napot vegezwen neky mideore tartozzanak tizen harom harom forinthot fizetni [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall. — [a]Sz] ✱ *~ot vesz (magának)* megjelenési/tárgyalási határnapot tűzet ki magának. *1567:* Thowaba :k: Jzennye megh Nekwnk ha Eothwes Antal es Peter Nech megh bekwltek Peter deakkal, awagy mynt wadnak benne Semyt Nem twdonk, mert Ith Jghen zolychak Napotys wettwnk benne Immaron annyra wagyon hogy rea kel zolnunk [Gyf; BesztLt 81 Thomas Kreckner és Lucas Pystaky a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1571:* Az Tho dolga feleol, eo k. zoltanak Antal vramal feleole hogy eo k. Az varasnak engedne azon Igassagal Melyel megh veotte Zabo Marthontwl Eo k. Napot veot Maganak hogy gondolkodyk rola es azwtan valazt tezen [Kv; TanJk V/3. 50a] ✱ *~ot vet* határidőt tűz ki. *1629:* napot vetettek uolt vgy mint tiz hetet hogy megh fizesse az hetue(n) forintot [Kv; TJk VII/3. 201] ✱ *esküvésnek ~ja* eskütétel napja. *1600:* Senten(tia) Sedis. Choma Is⟨tuan⟩ eskedgyek megh hogy annak el adasaba eö neki sem hyre ⟨sem ta⟩nacha. Eskowesnek napia, elsö zek napia [UszT 15/21] ✱ *fizetésnek ~ja* a fizetés határideje. *1565:* Jamborok meg lassak es meg Jntezek myt tezen mynd seb es egyeb weresegys ... azokat tellyessegel Jmre[a] megy fyzesse, az fyzetesnek napyat Illyen kepen wegeztwk koztok hogy harom fyzeto napya legyen harmad harmad eztennapon kent kez penzwly [Gyerőmonostor K; KCs I. 49. — [a]Benche Imre]. *1568:* kere(m) keg:teket ... ez mostany fyzetesnek Napyat halasza keg:tek mas napra [Erked K; BesztLt 38]. — Vö. a *fizetőnap* címszóval ✱ *hitnek ~ja* eskütétel napja. *1573:* Az hytnek dolgat es Napyat erty k.tek hogy myúel el az orzagh, hogy ha eskedny akar az Theorwin nap vtan valo harmad ezten napon iewe(n) rea (!gy!) [Sajó BN; BesztLt 3762 Horvatt Miklos Nagy Sayoy tyzt tarto Thymar Gerghel beszt-i bíróhoz]. *1588/1589:* chyan Benedek megy eskewgyek ... Az hyttnek napia penig mahoz Tizen Eöteod nap [Somlyó Sz; WLt]. *1618:* Es mikoron eleö jwt uolna az hitnek napia az .15. nap begwlenk az mi szekwnkre, az teoruini hazban [Vajdasztiván MT; RDL I. 12] ✱ *hosszú ~ot tesz* távoli időpontot tűz ki. *1586:* Az Meszarosok keoneorgeset eo kgmek halasztottak az teob dolgokal egie(te)mbe, mind azon Altal a' halaztasnak Nem teznek hozzw Napot, hanem ez Ieowendeö hetfeore Biro vram gywche be eo kgmeket [Kv; TanJk I/1. 23–4] ✱ *hosszú ~ra halaszt* távoli időpontra halaszt. *1571:* eo k. Byro vra(m) Neh halassa hoszw Napra, hane(m) hywassa Beh eo keget es Erchye Meg akarattiat [Kv; TanJk V/3. 50a] ✱ *kereső ~* határnap/időpont, ameddig a kezeseknek elő kell állítaniok azt, akiért kezességet vállaltak. *1592:* az mi keppen Capitany vram tizeneoteod napra kereseo napot adott volt az kezeseknek az nap el teolt volna, azert eo kiwanna hogy az kezesek eleo allatnak az kikert kezesek voltanak [UszT] ✱ *kitűzött ~. 1839.* az Exp(onens) úr a' Kerületi Tkttes Al Ispán Urat Executiora a' ki tűzött napra ki fogja hozni, ha csak hivatalos foglalatosságai el nem tartóztatják [Hsz; BetLt 3] ✱ *(meg)hagyott ~* kitűzött határnap/időpont. *1553:* ha ... valamely fel ⟨E⟩len valamy foghast tenne az mas fel Az keth By⟨ro⟩hoz menyen Az megh hagyot napra ... lewel⟨et⟩ kyryen es Az vr zekyre Jeoyö(n) [Kv; BfR VI. 295/1]. *1570:* Jaray Matthe ... vallya ... eo semmy hagiot Napot nem hallot keozetek hogi vegeztek volna [Kv; TJk III/2. 160a]. *1572:* eo k. Byro vramnak legen gongia arra hogy vayda vrunknak eo Nagah parancholatya zerent, Az hagiot Napra legen lelen Zebenbe Mind az cehbely vraimal egetembe [Kv; TanJk V/3. 55b]. *1585:* Esmet mentwnk Kayantora Törwenyre az hagyot napra [Kv; Szám. 3/XXII. 60] ✱ *megjegyzett ~* 'ua.' *1831:* a meg kivántato szénát, és zabot administrálni szándékozok, a meg jedzett napon reggeli 10 órára 25 Rf C.P. mint Bán pénznek előre valo letétele mellett ... el várattatnak [Torda; TLt Praes. ir. nr. 1158/832] ✱ *(meg)prefigált ~* 'ua.' *1627:* En Barcsaj Sigmond ... kótóm ... magamat, hogy ha az praefigált napra ... leuelejmet ele nem vjnnem ... azon iozagot melliet eo kegelme perel ezen levelem ereivel mynden teorveny nelkúl el foglalhassa es pacjfjce biria [Szamosfva K; JHbK XLV/31]. *1634:* az kiket az exponens Mü ellőnkben az megh préfigalt napra hy uagy hivat mi azzokot ... Erős hüttel meg ualatnok [Kászonújfalu Cs; BLt 3]. *1671:* Azert szükseges kglmednek a praefigalt napon es hellyen fogyatkozasnelkül Comparialni, kereszteni kötelessege s hazafihoz valo szereteti eszt kivannya [WassLt fej.]. *1702:* az praefigalt Napra ... örömest comparealtunk [Torockó; TLev. 4/3. 2b] ✱ *napzott ~* 'ua.' *1597:* Tilalmamnak az oka hogy ne(m) az napzott napra jeottel ide, hanem az eleott [UszT 11/30] ✱ *oszlásnak ~ja* vagyonbeli osztozkodás időpontja. *1578:* az ozlas keozeotteok ne(m) lehete ... medigh derek ozlas lenne keoszeotteok, Aszert az oszlasnak napyatt hattwk szent georgy nap Eleott walo vasarnapott [M.fráta K; SLt 20] ✱ *rendelt ~. 1644:* az rendelt Napra Georffy Georgj eleó alla Zent Anna(n) [Mv; MvLt 291. 424b]. *1677:* az arendát ... tartozzanak bé vétetni a' rendelt napnak el-telése után-is [AC 73] ✱ *rövid ~on* közeli napon/időpontban. *1579:* wegeztetet Ezis hogy egy Rówyd Alkolmas Napon Byro vra(m) gywtesse eozwe Az warast [Kv; TanJk V/3. 185a] ✱ *rövid ~ot prefigál* közeli időpontot/határidőt jelöl ki. *1583:* haggiwk hogi ez dolognak megh latasara, mindgiarast e⟨z⟩ lewel latua(n) prefigálliatok egy bizonois rouid napoth [WassLt fej.] ✱ *rövid ~ra* közeli időpontra. *1578:* Wegeztek eztis eo kegmek hogy egy Rówyd napra az felseo tanachy-

bol, eó kegme biro vram, valazon egy nehanyat, tyzet vagy tyzenketteot az feo es wen vraim keozzwl [Kv; TanJk V/3. 170b]. *1586:* Az Zamweweo vraimat egy Reowid Napra gywtesse hiuassa egybe | Eo kgmek varosul, egy bizonios es rowid napra halaztottak, az Instructionak iobbadon valo megh igazitasat [Kv; i.h. 24, 28] ✱ *szék(nek) ~ja* törvényszék összeülésének időpontja. *1560:* Az az dolgoth Ez Iewendew Zent Janos Napyanak thyzenewthewd Napyara Enyedre, Mel Nap lezen feyer warmegyenek zęk Napyok halaztotthak [Dés; SLt AB. 3]. *1579:* Ezt penigh e Ieowendeo zek nappya(n), az varmegie keozt ket Attiokfiay altal eo kegmek publicaltassak [Kv; TanJk V/3. 199b]. *1604:* walahol Elözer zek napja lezen wagi Kerezturat wagj uduarhelt oda tartoznak az törwinierę [UszT 18/128]. *1609:* mind ez Illien okokirt halogattuk negi uagi Eot Zekeonk napiarul is el az Inctusnak Simon Istüannak Instantiajat [Dés; DLt 317]. *1677:* A' Mely peres ... ezeket a' specificalt Casusokat Széken akarja prosequalni ... a' citatiok Fö és Vice Szolgabirák ájtal ... legyenek; Erdélyben nyolczad nappal ... a' Székeknek napja előt [AC 180]. *1746:* az mult Csótortoken Kereszturat Szekűnk nem lévén halada az közelb következő Szék napjára [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. — Vö. a *széknap* címszóval ✱ *terminált ~* kitűzött/meghatározott időpont/határidő. *1654:* ugian akkor az Terminalt napon azok elöt az Emberek elöt ighazodgiek el dolgais eo kglme ne(m) kap raita [Szamosfva K; Ks 90]. *1693:* az terminalt napra törvenyemre jűjjön el [Dés; DLt]. *1746:* az I. fogadása Szerint à terminalt napra nem ad(mini)stralta à meg Szegődött bárányokat [Torda; TJkT III. 30]. *1846:* Méltoztasson azert a T. Ur Terminált napra Szemelyesen akor bizottja által meg jelenni [Nagylak AF. DobLev. V/1261] ✱ *törvény ~ja* törvénykezési nap. *1573:* Zolgalattomatt ayanlom Knek mintt Tyztelendeo Vramnak: Em ertem az .k. Lewelett Chaba Janos feleol Kybe theorúin napyatt kevan [Nagysajó BN; BesztLt 3752 Horwatt Miklos Nagy sayoy tyzt tarto Thymar Gergely beszt-i bíróhoz]. *1670/1740:* Végezék azt is hogy Törvény napján ... valaki vagy Peresivel vagj ... Esküttekkel, akár egyeb Emberrel ... embertelenkednek, Valami gyalazatos es bestelen szoval illetne valakit, az ollyan Embert a Falu bűntesse Ötven penzre [Homoródsztpál U; WLt] ✱ *törvényes ~* 'ua.' *1742:* Király Biró Ur(am) kedre törvenyes napot indicalt [Zalán Hsz; ApLt 2 Zalányi Apor János Apor Péterhez]. *1757:* Torotzkon a' Biroság Házánál Törvényes napon compareálának mű elöttünk két fel Peres Szemelyek [Torockó; Bosla]. *1780/1804:* Mikor a' Város Birája vagy polgári bizonyos Törvényes napot rendelnek, a' szabott Orára, melly dél elött legyen, mind az Esküttek mind a' peresek, mind a' procátorok sub poena flor. 3 megjelennyenek [Torockó; TLev. 42] ✱ *végezett ~* kitűzött időpont/határidő. *1588:* leznek kezesek az en fiaim Sombori Lazlonak az Romlotti[a] Jobbagyokert napot vegezwen neky mideore tartozzanak tizen harom harom forinthot fizetni ... Igy hogy ha az vegezet napra meg nem adnak az penzt az Romlottiak hat az en ket fiam fogwa tartozzanak oda vinni Somborj vram kezebe azokat az foglyokath [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall. — [a]Sz.]. *1599:* Kerezteny Janos ... vallja ... monda Kelemen vram hogy az penzert Ieott vol(n)a, kjre amaz monda hogj megh el nem Jeott az vegezet nap aminth Bodony Mihaly eleott vegeztek ... hanem az vegezet napott varja el es akkorra meg fizet fogjatkozasnekeol [Kv; TJk VI/1. 313].

16. *tbsz* vki életének bizonyos napjai/szakasza; o anumită perioadă din viaţa cuiva; js Lebensabschnitt, js etliche Tage. *1653:* Ezen könyvet Registrumnak rendeltem volt hogy légyen, de úgy látom, hogy immár az néhány hátramaradott napjaimon el lehetek ilyen Registrum nélkül [ETA I, 9 NSz]. *1710 k.:* Tudom, édes Istenem, én, nem sokáig leszünk együtt, eléltem én már az én napjaimat [BIm. 1023]. *1726:* az én életemnek rövid napjai nagjobbára elfojtanak [JHb XXXV/21 br. Jósika Imre végr.]. *1777:* már meg vénhedett öreg Ember vagyok s a Ködmönősi és Konkojfalvi Határt sokat jártam életemnek Napjaib(an) [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28]. *1820:* én is ujra árva 's özvegy vagyok igy telnek el — látom nagyobbára az embernek napjai annélkül hogy élt volna vagy égy boldog orrát [Kv; GyL. Székely István lev.]. *1831:* azután, hogy Sz Ujvári Rabságadbol ki szabadultál, henyéléssel töltetted Napjaidat [Dés; DLt 332. 22].

Szk: *öreg ~jai. 1815:* Térjj meg azért már valahára ... lehessen nékem is őrög napjaimban; őrömöm benned [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár fiához]. *1854:* öreg napjaimra minden tulajdonomtol ... meg fosztattattam [Kv; Végr.] ✱ *utolsó ~jai. 1697:* az vadoltatot szemelj impatienter urgealta ab initio és urgealja mostanis utolsö napjaib(an) hogj admittáltassék az Szent Gyülekezetben Is(te)nével valö szövettsége meg ujjetasára [SzJk 306].

17. *rendsz tbsz* bizonytalan/meghatározatlan napok/néhány napra kiterjedő időszakasz; o perioadă de citeva zile, zilele acestea; einige unbestimmte Tage, unbestimmter Zeitraum von einigen Tagen. *1560:* ez napokban valami feleletwnket attuk vala be ty kegyelmeteknek Jm suky benedek vramnak es Jlonasszonnak az v kegyelme huganak swky ylonasszonnyal hozzu perunk volt [Kv; SLt ST. 6]. *1572:* Ez napokba Hon nem letembe Bochiattam volth Gazdamazzont az ktek Varosaba talalta uolth megh ket, hogi lenne valami zegitchigel valami zekerekkel [Buza SzD; BesztLt 3722 Gabriel Kendi de Radnolth Timar Gergely beszt-i bíróhoz]. *1573:* Ez Napokban az feiedelem Be Ieo az varosba, gywlesis leszen [Kv; TanJk V/3. 69a]. *1590:* ez Napokban a' Capitanoknak Biro vra(m) solemniter megh paranchollia hogy a' kemenyek megh latogatasara ky mennyenek [Kv; i.h. I/1. 149]. *1636:* hagiom ökglk, veres scarlat Teörök mentemett, mellyet ez napokban, roka niakkal bereltettem megh [Ádámos KK; BálLt 93]. *1773:* a Napokb(an) elmenvén a Gyogyiak azon erdőre fa vágni, a ... Sitárok őket meg fogdosták [Csáklya AF; WH]. *1800:* Az napokb(an) értém, hogy Doktor Horváth ... Prétzeptorságot viselt az ő Excellentiája Mlgs Udvarában [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1853:* az tavasztol olta már az napokba 3ik lovam az leg jobb dögle ki ... de az Istenséggel szembe szálni halandoknak káboság lenne [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjai Lajos lev.].

Szk: *(az/ez) elmúlt/a múlt ~okban/~okon. 1548:* En Tisztelendo byro Vram Twggya te ke, hogy el mwlth Napokban fichior Matyas Ty kegyelmeteknek Varosaban Az en kegyelmes Vramnak keth oroz Jobbagyath[a] [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bíróhoz. — [a]Értsd hozzá: elfogta]. *1556:* ez el mult napokban kwlde My nekunk dorothya azzon nagy sebestyenne ... kendj Ferencz vrunk Ew n:ga lewelet [Fráta K; SLt V. 26]. *1570:* Ezt akaram Tuttára adnom kegyelmednek hogy Ez Mwlt Napokban az en Molnomat fel twrek [Apanagyfalu SzD; BesztLt 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1716:* az el mult napokban az vísz égy kévéség még keszdvén apadni az Malomhoz akarunk vala fogni [Szentdemeter U; Ks Fodor Márton lev.]. *1772:* a' Malom ház

egjenesen áll ... a ' viz is ugjan kicsin, még is a' mint a' mult napokban látám az edgjik also kerék alig vánszorog [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 325]. *1778:* Kéntelenîttettem vala a mult Napakan ... memoriálisom által Nagyságaddat ... megtalálni [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16] ✱ *ennekelőtte/ezelőtt való ~okban. 1608:* Az mely alkuast es uegezest meeg ennek eleotte valo Nemely napokba⟨ni⟩s ... az felessige(m) ... kezdet es Jndytot v⟨o⟩lt [Kv; JHb XXVI/49]. *1794:* Ez előtt valo napokban alázatos Instántiánkot nyujtottuk vala Nagyságtok(na)k eleibe az köztünk lévő Armalistáknak velünk nem szolgálása iránt [Szu; Borb. II] ✱ *feljebb való ~okban. 1662:* J(ste)n iambor hüteös Társat ki szolitvan az fellieb valo napokban az arniek vilaghbol [Kv; RDL I. 146] ✱ *közel(ebb) való ~okban. 1618:* Dunától küldött írásom után csak ezen közel való napokban azmicsoda actióink voltak őnagyságokkal az vezérekkel, ím Nagyságodnak ... kiküldöttem [BTN² 124]. *1648:* az mely harom forintot s 70 penzt deponallion Geoczy Andras Geoczy Istuanak minel hamarab lehet keozel valo napon megh elegicze Geoczy Istuant [Fintaháza MT; DE 3. XXXIA.3]. *1772:* Közelébb valo napakban, az emlitett malmakrol kik eskettenek ... ? [Kük.; JHb LXVII/2. 372 vk] ✱ *némely ~okban. 1653:* Nagodnak alazatoszan jelentem mostansagh nemelj napokb(an) itt Enjeden lako Debreczenj Nyerges Janos nevü Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioval illette idvezült Meszaros Peter Uramat [Ne; KemLev. Feóldeszi Mihály lev.].

18. *vkinek (maga) ~ja* vki névnapja; ziua numelui cuiva; js Namenstag. *1704:* ma valék ebéden Lázár György uramnál, amely az asszonynak maga napja vala, úgymint Judit napja [WIN I, 304]. *1705:* az generál az asszony napjára elbocsáta az asszony instantiájára két kuruc rabot [i.h. 512].

19. jókívánságban, köszöntésben; în urări de bine/felicitări; in Glückwünschen/Grüßen. *1677:* kivánom ... hogy egész házatáján való szerelmes gyermekeinek is örömét érhesse kevánatos napokkal [TML VII, 367 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1692:* kellemetesebb napokat, az eddig el folytaknál [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1751:* Jo napot kis virágszálom Adjon Isten uj Királlyom ... Boldog légyen országlásod Szerencsés Uralkodásod [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék]. *1764:* bé ménvén az házban, ezen szokkal köszent, Jo napot vitézek, mi szándékkal vadtak [Torda; TJkT V. 237]. *1824:* Sándornak én is sok és szerentsés Sándor napokat kívánok [Hosszútelke AF; DobLev. V/1084]. *1853:* sok Antal napakat kivantunk nékie [Kv; Pk 6].

20. vhány napnyi időtartam; o perioadă de citeva zile; Zeitdauer von einigen Tagen. **Szk:** *vhány ~ot ad* vhány napnyi haladékot enged. *1646:* Botha Thiwadar ... tartua(n) megh teoruenre egy barna es egi szeoke kesely eokreot ... 15 Napot ada à teorueny nekie hogy az kik(ne)k az marha sajattyok rea jeonek à teoruenyere [Kv; TJk VIII/4. 101] ✱ *vhány ~ot hagy* 'ua.' *1619:* Még a fővezér meg nem jött, immár csak négy napot hadtak megjövésére [BTN² 191] ✱ *vhány ~ot nyugot* vhány napnyi ideig pihentet. *1658:* négy-őt napot nyugódván kenyerezvén hadainkat, Jenő felé kellene az ebekre indúlnunk [RákCsLev. 546 Rákóczi György anyjához] ✱ *vhány ~ot vesz* vhány napnyi időt számít vmire. *1820:* a' vissza jövetelre három Napot véve ... edjikünk(ne)k 3. Rh Forintal véve ... tészen a' kettőnknek uti Diurnuma 36 Rh. Forintokat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/930].

21. *vhány ~ távolság* vhány napnyi járóút; drum de citeva zile; ein Weg von einigen Tagen. *1827:* Emporalis varos van Zilah egy Nyári Nap távulságra [Balázsháza Sz; WassLt Conscr. 376].

22. ragtalan határozóként; cu valoare de adverb (fără sufix adverbial); adverbial gebraucht (ohne Suffix): azon a napon; în ziua aceea; an jenem Tage | egy napon; într-o zi; eines Tages. **Szk:** *amely/mely ~* amelyik napon. *1573:* Marton deak holdwilagy Azt vallia hogi az mely Nap leot az haitas Ianos deakon latta hogy Io kedw es Rezeg zabasw volt [Kv; TJk III/3. 277]. *1603:* Osdy Jstwan ... vallia ... Kerek egy kadat teolle az nap, mely nap az Zwretet megh bochatak, es eomaga segette felis tenne(m) [Kv; TJk VI/1. 648]. *1790:* azon Irtoványokat ... praetendalo Czoptelki Emberek ... a' mely nap le-kaszálták azon éjtszaka Füvül ... el-vitték [Szásznyires SzD; Ks] ✱ *azelőtti ~* a megelőző napon. *1657:* megértvén ... arra fordulásomat, azelőtti nap bétakarodtak az táborra [KemŐn. 220] ✱ *azon ~* azon a napon. *1583:* Zasz Georgy vallia ... Amely Nap a haborusag leön Azon Nap holwal meg paranchola az Kasketheo Agoston vgmint Capitan hog.a' tizedet el Iariam [Kv; TJk IV/1. 192]. *1588:* az Varganak azon Nap hogy feyet veottek attam az Ciganoknak f. 1 [Kv; Szám. 4/I. 25]. *1630:* az mely nap Szigjarto Istua(n) aldomast ijut az haz feleöl Eotveös Ferenczel, ugja(n) azon nap szakasztottunk arut Janos Deak Urammal az haz hely felöl [Mv; MvLt 290. 207a] ✱ *e/ez mai ~* ezen a mai napon. *1597:* Az Romay Czaszar kowety ... ez May Nap Jwdtenek keso estwerre be wrunktwl w felsigitwl | Az kwlso drabantoknak az ho pinzesseknek Ez May Nap keztem el az fizetist [Kv; Szám. 7/XIV. 14, 110 Th. Masass sp kezével]. *1598:* B: wram kiraly B: wram w keg'elmek Indwltak ez May Nap feirwarra [Kv; i.h. 7/XVIII. 100 ua.] *1827:* Én e mái nap a Berendi Fogadonál azon hordot a melyből a bor el fogyott, meg mérettem [Berend K; IB. Flora Ignatz hidalmási tiszt nyil.] ✱ *egész ~* egész napon át. *1716:* latom: bajos ez az országos munka: noha minden nap egesz nap munkalodunk: megis bajoson mehetünk elé az dologban [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből] ✱ *egy ~* **a.** egy napon, egyszer. *1570:* Segeswary peter ... vallya hogy ... egy Nap vgy Mint eot orakor Megen ky az piachra feyerdy Balint es hoz valamy Dyzno hws pecheniet Es egy Mayost [Kv; TJk III/2. 114]. *1573:* Orsolia Trombitas Leorinchne ... vallia hogy Tawalj Eztendeobe egi Nap Megen volt Ele az Kadar Markosne haza Eleot [Kv; TJk III/3. 154]. — **b.** egy (egész) napon át. *1577:* az kalitkaba wytesse be ... vagy egy nap estig vagy towab tartassa ot [Kv; TanJk V/3. 154a]. — **c.** egy nap lefolyása alatt. *1669:* Én életemben ennyi vadat egy nap nem láttam [TML IV, 511 Teleki Mihály Veér Judithoz]. — **d.** ugyanazon a napon. *1660:* Szegény Kemény Boldosárné asszonyom leánya az én nagyobbik leányommal egy nap meghalának [TML I, 574 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1779:* Br. Diószegi Istvánné Komáromi Kata is csakhamar ezután meghala ... Egy nap volt lakodalmunk anno 1742 2-da Junii Kecsetben az első feleségemmel [RettE 397] ✱ *egy ~ ... más ~* egyik napon ... másik napon. *1571:* ezen Jeowe hetfēn az varos nepet fertalionkent egy Nap egyiket Más Nap Másikat megh latogassak kapitanokal es Tyzedekel egetembe ky Mynemw kezwlettel vagion hogy az kinek fegwere Ninchen visellen gondot rea [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1792:* Fársángi alkalmatossággal olly Mulatságot tartottanak, hogy egy nap egyiknél, más nap másiknál tették a Mulatságot [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5]. *1852:* a' Lelkem Anyám egy nap jobbatskán másnap fekszik [Kv; Pk 6] ✱ *egy-egy ~* **a.** egy-egy napon. *1620:* Miert hogj ... az Zena fwre ige(n) artalmas az Nadas patak arkanak keskensege ... fertalionkent Biro vram eó kglme ... vettesse kj az embereket Egj Egj nap ... mind addig az megh

Jo tagaso(n) az Arkat megh czinalliak [Kv; TanJk II/1. 293]. *1732:* A Mester ott(an) lakvan obligalak magokat az incolak arra, hogj egj egj nap tavaszi maglas ala, ugarlaskor is egj egj nap delig valo szantassal meg segellik [Kőrispatak Hsz; SVJk]. — **b.** egy-egy napon át. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... Az ökrötlenek égy-egy nap kaszálnak ... az ökrősök bé horgyák [Karácsonfva MT; MMatr. 77]. — **c.** (esetenként) egy-egy nap leforgása alatt. *1731:* a Kancza ménestis gyakran meg nézesse a Kancza mesterrel, magais néha meg néze, mikor kőzel lesznek hogy egy egy nap járhatya őket [JF lovászmesteri ut.] ✱ *minden istenadta ~* minden áldott napon. *1724:* bizony maid minden Isten atta nap jőnek [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez] ✱ *némely ~* vmely napon, egyszer. *1572:* Sophia Grwz tamasne Azt valia hogy Nemel Nap Ment volt Eo hozza keomyes görgne Borert | Kwty Antalne Anna, Azt vallia, hogy Nemel Nap latta hogy Keomives Georgne ... haza Ieo volt [Kv; TJk III/3. 5, 11]. *1670:* némely nap hányogatván az ládában, római császár ő felsége levelét ... megtaláltuk [TML V, 44 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1700:* Irtam nemelj nap nyavaljás Lakatos Ferencz Ur(am) mellett Kgldnek [Dés; RLt] ✱ *rövid ~* néhány napon belül, rövidesen. *1565:* Byzon ky vezik vganis rouidnap az tutorsagot kezetekbol [Kv; TJk II/2. 70]. *1572:* Im Rewyd nap haza ozolwnk [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1584:* Zekel Balasne vallia ... Jsac Peter ... ziggya vala az gazdaia feleseget, Bestie lelek kwrwa vgmond ... Megh lad hogy reowid nap mas hirt hallasz [Kv; TJk IV/1. 207]. *1610:* te Azony Ide ne Jarj az en hazamhoz mert reóvid nap el vez [Dés; DLt 321]. *1632:* monda Fazakas Miklos Nierges Thamasnak hogj az Isten ige(n) fel magaztalta dolgat, de rouid nap ala rontia [Mv; MvLt 290. 105b]. *1653:* igyekezűnk rovid nap kgtek eleiben allatni, a' kit erdemesnek ... esmerhetűnk lenni[a] [UszLt IX. 75. 12 a fej. Usz-hez. — [a]A kapitányságra]. *1663:* én pedigh jól érzem, czak igen rővid nap az uilágtol búczúm uézém [Polyán Hsz; BálLt 1]. — L. még BTN[2] 334; CsH 180; ETA I, 96; SzO IV, 137; TML I, 465, II, 68, 162, 217, 254, VII, 295; WIN I, 299 ✱ *ugyanaz(on)/ugyanezen ~* ugyanazon/ugyanezen a napon. *1585:* 19 Aug: Jőwe vyzza pal deak ... Itte(m) vgyan azon Nap Jőwe Janos deak az Komornyk tarsa [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. *1589:* Vgian ezen Nap mentewnk Zent Margitara [Dés; DLt 226]. *1621:* vgian azon Aczok ... vgian az nap az nagj boltok hiazattiat bontottak fel [Kv; Szám. 15b/IV. 22]. *1662:* ugyanazon nap ... a Pece vize mellé szállottak vala [SKr 181] ✱ *vhány ~* **a.** vhány napig. *1570:* Sos Mathe ... Aztis Twgia hogy Sos Balaznak ... hon nem letebe Kolb Myklos ky hanyatta Minden haz keozbely Marhayat az vchara, es ket vagy haro(m) nap hewert oth [Kv; TJk III/2. 112b]. *1577:* En kett napp lakta(m) az erdeon migh az vallatas el vegezeodek [Küsmöd U; DLev. 2. XVIII B]. *1596:* eo kegmek Tanachwl ... azt wegeztek vala, hogi Minden Ember keze Munkaiatol magat harom nap meg tartoztassa [Kv; Szám. 7/II. 29]. *1728:* Az Feleségem ... csak nem épülhet ki nyavalyájából, ha három négy nap jobbacskán vagyon, megint két harom nap roszszabul [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához Nsz-ből]. *1829:* kotzis Felejtárjával itt voltak kilentz nap [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.] — **b.** vhány nap leforgása alatt. *1593:* ketzer Nitotak meg az tiwk haz aitaiat eiel ... chyak 2 napis holt meg benne 45 [Kv; Szám. 5/XXI. 35]. — **c.** vhány napja. *1774:* Negy nap kezdettük a szűretezést, mert én valamivel elsőbben fogtam hozzá [Szentdemeter U; LLt Vall. 36] ✱ *vmely(ik) ~* vmelyik napon. *1588:* Matol fogwan valamely Nap az Meszarosok Niolcz zekre hust vagni Nem talaltattanak ... Az hozzaiok lato vraim ... ez fogiatkozast Biro vramnak ... be mongiak [Kv; TanJk I/1. 85]. *1814:* vala mellyik nap ki menvén a hely Szinere ... ott ... a p(rae)tendált differentiát igazitsuk el [Ne; DobLev. V/966 Bartos Sándor nyil.] ✱ *vmit megelőző ~* vmit megelőző napon. *1780:* ezen elhalt a halálát megelőző nap kalákában volt [Fotos Hsz; HSzjP].

Sz. *1619:* még az Isten is nem mind egy nap csinálta ez világot, hanem tőbb napokon is [BTN[2] 187].

Ha. *1753:* Napat [Budatelke K; JHb IV/12]. *1755:* napakig [K; Told. 3a]. *1762:* napat [Mv; Told. 15/57]. *1763:* napokan [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 21] | napjaimot [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. *1765:* Napat [Vingárd AF; MúzRadák]. *1780/1784:* napan. napakan [Galambod MT; Told. 29]. *1785:* A Napakban [Backamadaras MT; CsS]. *1786:* a Napakban [Várfva TA; KLev.]. *1798:* napan [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1800:* Napokan [Mv; TSb 24]. *1804:* napan [Marosludas TA; Berz. 21]. *1818:* Napokan. Napakrol [M.fráta K; KLev.]. *1821:* Napan [Csitsztiván MT; MvLev. 8]. *1825:* Napat [Péterlaka TA; MúzRadák]. *1828:* Napan [Kv; ACSzám]. *1835:* napokan [Mv; MvLev. 2].

napa anyós; soacră; Schwiegermutter. *1573:* Kolb Miklos Azt vallia hogi Nemel Nap mykor eo Eggywt volna Kiral Biro vramnal Jeonek oda Az Cristiamus Napa Zeoch Palal panazolkodyk volt az azzony hogi az vey meg verte volna, Mond az Kiral Biro Idezd rea Ne engedel (!) Neky, Mond Zeoch Palis Byzon vgian sem engedy hane(m) Rea Idezy [Kv; TJk III/3. 108]. *1584:* Kegyelmes Vram paranchyolatty szerent mynd ez ideygh wartam ha valaky Janko Ferencz Vrammal es azzoniommal az eo keglme napawal besseniey Erzebet azzio(nyom)mall pereol volna [Várhegy Hsz; HSzjP]. *1609:* Hallottam Barta Antalnak az Napatol hogy mont azt, hogy Becze Ferencz helet Barta Antaltol arron veotte volt megh Becz Imre, s egy tehenetis adot volt az arraban, nem adot uolt tebbet annal [BLt 3 Mattheus Zabo de Kulseo Kazoni falu[a] (45) pp vall. — [a]Cs]. *1644:* Az Zeóleóbe(n) hallotta(m) ezt annak az Azzonnak az Napatűl. Ezt en az Mezaros Miklos Zolgaloia Napa Zaiabol hallotta(m) [Mv; MvLt 291. 424a]. *1681:* Olasz Nikula Napanal ă talalt gyermek Pribak ann(orum) eor(um) 8 [Vh; ÁLt Urb. 37]. *1729:* tudgja bizonjoson hogj feleségit a' napáját is Szábo Miháljn(a)k meg verte erössen a' Német egj rosz márjás felett [Sövényfva KK; TSb 51]. *1739:* az felső fordulo hatarban tudam, bir Napam Enyedi Kis Janosné Aszz(on)y egj darab szanto főldet [Ne; Incz. IX. 10a]. *1740:* Kegyelmednek minden jot kivano Napa Arva Galfi Susanna [Hadad Sz; WLt Árva Gálfi Susanna Wesselényi Ferenchez]. *1744:* hallottam, hogy Konstandin feleségével, és ă napájával együt kurvázták a' Korcsomarosnét [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1746:* az mi az napájaval való veszekedést nézi, abban vétkesnek nem találtatnak [Torda; TJkT III. 64]. *1804:* tanálkoztam ... Kováts Bálint Urral, es ezt mondá. No Tiszteletes Uram en a napomért bé küldém az Őtven hat M forintokat [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 5–6 Gazda Ferentz (54) ref. préd. vall.]. *1851:* T. Pákei Lajos Ur, mint Napája özvegy melt(ósá)gos Székely Farkasné Sala Térésia Aszszony e' végre meghatalmazott Biztossa [Kv; Pk 3]. — L. még BÖn. 898; RettE 56, 91, 94, 184, 196, 240, 245, 371; SKr 198, 484; TML I, 308, III, 547, VI, 52, 64; UF I, 720; WIN I, 199, 441.

napaasszony anyós; soacră; Schwiegermutter. *1646:* Soproni Jstwan Napa Aszonia [Kv; TJk VIII/4. 71]. *1742/1760:* az Napam Aszszony mondatta nékem hogy az Szilágyi részen Udvarház hellyis volna [Pujon SzD; WassLt Elisabetha Farkas (70) jb vall.]. *1756:* hallottam egy reggel, itt az Aszszony Napom Aszszony Házánál, hogy ... az Úr Henter István Uram, száz Rhénes forintokat el vesztett volt a' Nagy Várdán [Kv; Mk IX Vall. 112]. *1769:* In Anno 1731 ... Néha (!) Napom Aszszonynak, és kedves Sogaraimnak látogatásokra jöttem vala ide P. Csehre[a] [RLt O. 1. — [a]SzD]. *1800:* Fizettem ... Napom Aszszonyért ... 198 Mforintokat 87. pénzeket [EMLt Hodor lev.]. *1803:* Pápai Sándor Urnak Csegezi Klára Napája Asz(sz)ony Jussán tsak két régi Ülés hellyek ... találtatnak [Torda; JHb XIII/68].

napai anyósi; de soacră; schwiegermütterlich. *1797:* Nagy szemèremmel ugyan, de bizván az édes aszsony Anyám én hozzám érdemem felett meg mutatni méltoztatott nem napai, hanem valoságos igaz édes anyai grátziájában bátorkodom nehány rendeimmel alkalmatlan lenni, méltoztatok el szenvedni [Mezőcsávás MT; Kp II. 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbárához].

napalkonyodat napnyugta, naplemente; apus de soare; Sonnenuntergang. *1800:* az nap alkonyodat táján ... motskolta az Felperest [Dés; DLt].

napenyészet **1.** napnyugat; apus, vest; Westen. *1662:* Melly vár[a] a városnak közepette, kerekded formában nagy erős kőrakással és kőfallal lévén megkeritve ... kapuja napenyészet felől a városnak derekasabb [SKr 415. — [a]A váradi]. *1667:* Az Czűr mellet nap Enjeszetre ... vagjon 500 szaz majorság buza kalongja [Bonyha KK; Utl]. *1682/1722 k.:* egy darab föld ... vicinussa mind napkeletre mind nap enyeszetre az Béldi es Torma resz [Ludvég K; GörgJk 97]. *1687:* (Egy szántóföld) nap enyészet felől ... Biro földere mégyen véggel [Dengeleg SzD; EHA]. *1692:* ezen Udvarhaz ... kőrös környül ... jo uy Lészás kertel vagyon be-keritve ... nap enyészet felöl penigh ... Borona fábol való Sendelyes Palankkal vagyon keritve [Mezőbodon TA; BK]. *1697:* Vagyon ... egy Nagy Tágos udvarházhelly ... az közepin vagyon egy udvarház kórnyül veve közónseges lészás kertel sövénböl álloval Nap enyészet felól, egy kitsin része bornábol áll [O.brettye H; Born. XXIX. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. *1737:* nap enyeszet fele a haz végiben vagyon égy kis jö lészás kert [Nagyiklód SzD; Told. 27]. *1754:* (Az) őrökségis ... meg mérettetvén ... nap enyészetről azan sessio mellet le falyo Patak határazza [Sövényfva KK; MbK VIII. 16]. *1830:* a Nap Enyészetről valo forduloban [Galponya Sz; Somb. II].

2. naplemente; apus de soare; Sonnenuntergang. *1662:* die 11-a Julii estve, napenyészet után, egynéhány helyeken nekigyüjtogatott vala | Az passa napenyészet után érkezvén, sátorához ottan hívatja a kapitányt, ki néhányad magával hozzá menvén, őket nagy vidámon látá [SKr 588, 623–4].

napenyészeti napnyugati; apusean, vestic; westlich. *1692/1782:* az ásott Tónál egy domb ... napkelet felöl valo szomszédgya ... Bethlen Miklos Vr(am) rész föld, napenyészeti Vicinussa egy nagy barázda Rádák Vr(am) rész föld, Délröl Balogh Ferko föld [M.bénye KK; LLt Conscr.]. *1785:* ezenn Szánto Földnek a' Nap enyészeti véginn ... épült két Ház [Nyárádtő MT; Told. 45/17].

napernyó umbrelă de soare; Sonnenschirm. *1851:* 9 dr fekete selyem napernyó [Kv; KCsl 11].

napeset napnyugat; apus, vest; Westen. *1650:* Egy szőlő szomszedgia ... nap eset felöl ... Deva(n) lako Szőcs Giörgj szőlőie [Déva; Szer. Illyei Péter Hunyad megye viczebirája keze irása]. *1791:* A Belsö Őrökség ... vagyon ... Nap esettröl ... Groff Mikes István Ur, Nap Keletröl ... Gróff Jbara Ignatzné Mikes Sára Gróff Aszszony eö Nsgok ... szomszédsagaiban [Ádámos KK; JHbK XXXIV/32].

napestig **1.** napnyugtáig; pînă la asfinţit; bis zum Abend | egész (áldott) nap; din zori şi pînă-n noapte, toată ziua; von früh bis abend. *1568:* Stephanus Hwnyadi iuratus fass(us) e(st), tudo(m) azt hogy mikor az zabo balint zǫleyebe myel vala, ez ez lean, es a myet el vegezte volna, hat akor zabo balint egy palastot wǫth el tǫle, az leantul es az lean tudomant tǫn rola neke(m), es en kerde(m) mert wǫtte el tǫle, ǫ azt monda gyanakodik hogy or marha mind nap estig reytegette [Kv; TJk III/1. 200]. *1578:* mindennap ... fogyatkozas nelkwl niolcz niolcz zeken tartozzanak nap estig elegh hust wagny [Kv; TanJk V/3. 171b]. *1579:* vegeztek ... hogy senky az Mywesnek fedonek meczenek teobbet 12 pinznel senky ne Aggyon ... Mert valaky ... teobbet fyzet ... az prengerheoz keossek es nap estigh ot Allion [Kv; i.h. 200b]. *1654:* midőn az szokas szerint it az Fogarasi Scholaba(n) tanulo Deak tarsaim(m)al edgiût ... nap estigh cantálni jártunk volna; Estuere vaczorat enni, negyedik Deak tarsom ... hiva(n) az Annia házához [Fog.; KemLev. 1430]. *1728:* a gát epitése el vegezeseig Tizedes Atyankfiai ki ki maga tizedgyivel napestig ott Continuuskodgyék s pallerkodgjék [Dés; Jk 381b]. *1754:* Egyik Polgár Uram napestig a kaszások mellet Pallérkodván, attunk 12 xr [Kvh; HSzjP]. *1789:* a' Cis Murusianus Vectorok a' Németi és Sollymosi Révnél meg számosodván Sokszor olly nagy sokasággal tudulnak az Dominalis Révhez hogy egész nap estvig a' Hajosok tsak nem el állanak a' sok Magazinalis Vectorok által szállitásában [Déva; Ks 74. VII. 67]. *1807:* Ma egész nap estvig esett az eső [Dés; KMN 367]. *1809:* a' pásztorok a' Márhákot nap estvéig meg nem itattyák [F.rákos U; Falujk 41 Sebe János pap-not. kezével]. *1851:* ha vgy akarok (!) Dolgom elé haladgyon, az eke szarvát nap estvig el Tartom [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.]. — L. még FogE 229; KemIr. 317; KemÖn. 72; SKr 300; TML I, 364, IV, 95, 250; WIN I, 193, 565.

Szk: *reggeltől fogva mind ~. 1619:* Ez két nap a pasa Portáján reggeltöl fogva mind napestig mindennap kellett lesnem; continue ott volt Startzer uram, valóban mindenfelé vigyázott [BTN[2] 315].

2. vhány napon át; timp de cîteva zile; einige Tage lang. *1592:* 6. Marty. Az zamtalan Nagi uiz mia az varos Towa el akar vala zakadny az korchiolias bochiatta el a' vizet, es keörniwlle voltak 3. Napestig, fizettem f 0 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 138 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* Gaspar Deak és Horüat Ianos, az 2. Loas Legeny ... volt oda .1. Napestig ... azon forgolottak hogy a gyilkossakot meg fogdossak [Kv; i.h. 6/III. 13]. *1657:* csak az én Istenem tudja, mennyi keresztet viseltem én az itt való ispánok s szolgabirák miatt, hogy ha meg kezdeném írni, egy egész álló napestig is meg

tartana annak a meg írása [TML I, 52 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

napfeljötte 1. napkelte; răsărit de soare; Sonnenaufgang. *1681:* Mindenik Malombol Sabbatalis jár az hunyadi P(rae)dikatornak es Oskola mesternek ... ennek elötte kezdetett terminussa ennek szombaton delljesti könyörgeskor, s tartott vásarnapi dellyesti harangozasigh; de hogy az vasárnapi munka el tavoztassék az kerestjen Urak ugi rendelték, hogi Szombaton nap fel jötetől fogvan; vasarnap nap fel jö téigh légyen es mostis ugi observaltatik [Vh; VhU 48]. *1761:* mihent o Nga jelentette hogj el szándékozik mennni, késö éjjelig dolgoztunk azon munkàn, reggel nap fel jöte elött jo idején hozzá fogtunk iteratöis öltözetlen, el is végeztük [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11]. *1767:* Nap feljöttig aluttam egy Vasárnap a' tsűr odorba [Uzon Hsz; Kp IV. 243 G. Kováts (20) lovas kat. vall.].

2. *~kor* napkeltekor; la răsăritul soarelui; bei Sonnenaufgang. *1716:* A kik Moldvaiak vagy akar más idege(n) orszagiak, azokat igjekezze ha lehet meg örökösitenj. Mind jobbágj s mind Sellér szolgálattyára pen(i)g ugj vigyazzo(n) hogy az én szolgalatomra napfel jötekor allyon bé s haladatkor hadgja el [Szászerked K; LLt]. *1750 k.:* conventiójuk szerint napfeljöttekor az dologhoz fogjanak [Déva; ErdO II, 117].

napfeljövetel 1. napkelte; răsărit de soare; Sonnenaufgang. *1747:* ki menvén jo reggel nap fel jövetele elött az Szölöb(en) álla(na)k, és nap halladatig becsülettel dolgoz(na)k [Hagymásbodon MT; Berz. 1. 8/2]. *1830:* Ha akárki is azon napok alatt akár napfeljövetele előtt, akár naplemente után azon erdőbe mégyen, akár maga fájáért, akármi szín alatt, szánnal vagy szekérrel, az erdő tilalma szerént büntetődik [Árkos Hsz; RSzF 114].

2. *~kor* napkeltekor; la răsăritul soarelui; bei Sonnenaufgang. *1750:* nap fell jövetelkor helyben állván a dologra nap haladatig dolgozzanak [Szentgerice MT; Sár.].

napfelkelte napkelet; răsărit, est; Osten. *1735:* azon fellyűl nap fel költe felöl valo oldalon [Szamosfva K; JHbK XLII/27].

napfény 1. nap(sugár) fénye; lumina soarelui; Sonnenlicht. *1653:* Végre egyebet is semmit nem emberkedheték a számtalan sokaság nyilai ellen — mert annyi nyilat lőt reájok a nagysokaságu tatár, hogy a napfényt s az eget elfogta mint a felhő [ETA I, 165 NSz]. *1699:* a' fóben jaro criminalis dolgokban a' probanak Deli Nap fényhez hasonló vilagos(na)k és elegedendónek kell lenni [Dés; Jk 280a]. *1750:* Hogy ha ezen Levelem még jókor érkeznék Tővis alja gombát kellene gyűjtetned, és az feleséged fűzné fel s nap fényen, avagy lágy meleg tűznél aszalna felesen [Ks 83 gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécsből]. *1765:* Mind ezenn mulattságos Lövöldözésekröl rosz végett valo hiresztelések ollyan világos tsak munkás találmányok mint a' Délb(en) tündöklö napfény [F.gerend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.]. *1771:* Most is nappal szép, meleg napfény vagyon [RettE 262]. *1806:* Féburiusnak napjai mind eddig szép nap fénnyel töltenek ... ma kezdett meg változni felleggel [Dés; KMN 164]. *1879:* A napfényt, ha béigyekszik szobámba, kizárom [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még BÖn. 481.

Szk: *~t nem/sem lát. 1632:* igen fel emelt az Iste(n) Nierges Thamas, de röuid nap ala volt az Jsten Nierges Thamas vra(m) erre monda neki meni be te mert ige(n) sokat zolal ne morog maid oli helire uitetlek hogi ne(m) lacz nap feni (!) [Mv; MvLt 290. 107b]. *1704:* az generál ... azt izente, hogy ha a válasz megjö és be nem bocsátják a németeket, mind a Toroczkaiakat, mind az asszonyokat oly helyre küldi, hogy a napfényt sem látják [WIN I, 158].

Sz: *a ~ben homályt keres. 1791:* mind ezek utánnis a' Nemes Uradalom Tisztsége a' Napfényben homályt keres [Kőrösbánya H; Ks 74. VII. 35] ✱ *a ~nél inkább megtetszik. 1764:* Rettentse meg az Uristen azt is, aki utána fog következni, hogy eszíben jutván a Bukkow hirtelen esett halála (melyben az Istennek különös gondviselése a napfénynél inkább megtetszik) ... gondolja meg e világnak hirtelen elmúló dicsőségét [RettE 166] ✱ *(déli) ~nél (is) világosabb/világosabban meglátszik. 1636:* az Isteni tiszteletben levö musicalasok ... megszüntenek ... ebböl-is minden déli nap fenynél világosban meg látszik, hogy felölök az uj Testamentomban sem parantsolat ... sem penig példa nem találtatik [ÖGr Aj. 8]. *1796:* így napfénynélis világossabb, hogy akkor ezen Privilegialis Levél nem producaltatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 78 tábl.]. *1809:* nyilván és déli napp fénynél világosabb az panaszoltatak(na)k cselekedettyek [Szu; UszLt ComGub. 1655höz] ✱ *olyan igaz, mint a ~. 1767:* valamit írtam, olyan igaz mind, mint a napfény [RettE 215].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~re bocsát* napvilágra/nyilvánosságra hoz; a aduce la cunoştinţă publică, a da publicităţii; ans Tageslicht bringen. *1705:* Ugyan most esett értésemre, hogy Szentpáli Ferenc szokása szerint egy pasquillust csinált volna deákul a kuruccá lőtt pápista urakról és azoknak sokféle practikájáról, melyet ugyan még napfényre nem bocsátott, nem is bocsát, elhiszem, a generál híre nélkül [WIN I, 380] ✱ *~re derül* kiderül, nyilvánvalóvá válik; a ieşi la lumină/iveală; offenbar werden. *1848:* Az eddigi fejlemények után itélve az oláh móczok kisérletét kétségtelenül napfényre derül az: mikép a gaz camarilla működése oda van irányozva hogy előbb a magyar nemzet a szolgaságba lenyügöztessék [RevRTr III, 201 Gaál örnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz] ✱ *~re hoz* **a.** napvilágra/nyilvánosságra hoz; a aduce la cunoştinţă publică; ans Tageslicht bringen. *1717:* Bizony ha vétkemet tudnám benne nem kivánnám nap fényre hozni [Kv; Ks 96 Biró Mojses lev.]. — **b.** nyilvánvalóvá tesz; a face cunoscut; etw. offenbar machen. *1772:* Fekete Joseff Vram Malma állapottja, ha többb nem volnais, a' dolgot napfényre hozza [Kük.; JHb LXVII/267] ✱ *~re hozhat* napvilágra/nyilvánosságra hozhat; a putea aduce la cunoştinţă publică; ans Tageslicht bringen können. *1646:* Miuel ezeket posthabealua(n) cziak studio se akaria à mint laczik haladoztatnj az Causat ... Az teorveny penig nem arra valo hogy annak abutalasaval egymast faraszak à peresek, hanem hogy debito tempore kiki igassagat altala napfenre hozhassa ha vagyon [Kv; TJk VIII/4. 72] ✱ *~re jő* kitudódik, napvilágra jön; a ieşi la lumină/iveală; ans Tageslicht kommen. *1661:* Sokat írhatnék, abban hagyom, időjártával napfényre jő [TML II, 155 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* sok és nagy dolgok jöttek s jönek napfényre [TML IV, 344 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1693:* ő kglme adossága is világos nap fényre jőt volt az T. Ecclesia előt [Kv; SRE 17]. *1777:* az Excllld parantsolattyának czélja a vólt, hogy az igasság Napfényre jöjjön, s ki vétkesnek találtatik, a büntetődjék [Bonyha KK; Ks LVII Bethlen Pál özv. Haller Jánosné Daniel Sófiához] ✱ *~re jőhető* napvilágra kerülhető; care

poate fi scos la ivelă/lumină; ans Tageslicht kommen könnend. *1675:* meltoztassék Feiedelmi nagyra született termeszeti szerint az illien unionkal ellenkező, és gyülülseghet neuelö kissirtetet contemnaluan kegls resolutiojat effektualtatni, es ... bizonyos ahoz értő szemilyeket denominaluân reuidealtatni, es toab mēghis az ighaz vért nap finre nem iőhetö ighassaghaban, ne(m) keseriteni [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond a fej-hez] ✱ *~re terjesztett* napvilágra/nyilvánosságra hozott; care a fost adus la cunoştinţă publică; ans Tageslicht gebracht. *1665:* bizony el sem veszhetünk csak magánosan, elvesztésünköt pedig csalhatatlanul hidgye ő nagysága, ha az sokszor napfényre terjesztett akadályi ennek az hazának meg nem orvosoltatnak [TML III, 412 Betlen János Teleki Mihályhoz] ✱ *~t lát* kb. ismeretessé válik; a deveni/a se face cunoscut; bekannt werden. *1669:* Ez levél napfényt ne lásson, Kegyelmed égesse el, vagy tegye jó helyre [TML IV, 525 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1676:* Ez levelem égjen el, ne lásson napfényt [TML VII, 233 Daczó János ua-hoz] ✱ *Isten ~re hoz* Isten nyilvánvalóvá tesz/napvilágra hoz; Dumnezeu va scoate la iveală; Gott bringt es ans Tageslicht. *1666:* Az mint értheté, vallásunknak első persecutora az felső magyarországi magistratus akar lenni többekkel együtt, ha Isten csudálatosképen meg nem gátolja őket, mivel ide be vagyon a fuvójok s biztatójok, kit is hiszek Isten nem sok üdő mulva napfényre hoz [TML III, 543 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1678:* Valóban Isten édes lelkem ártatlan uram halálát hozza napfénre [TML VIII, 221 Árva Bornemisza Kata ua-hoz] ✱ *vmi ~ előtt lesz* kitudódik, ismertté válik; a se face cunoscut; etw. bekannt werden. *1583:* Vegeztuk, hogj akar Mester legien akar legeni akar tanulo Inas legien Valaki ... ha ez Varoson lopast gilkossagot uagy egieb szaruas bünt czielekednek, ha az vetek rea bizonitatik, es Nap feni eleöt leze(n) ... az Cehbol szankiuetese legien Hogj az giulekezet az Istennek tiztessegere az Jambor eletben es tiztasagban megh maradhasson [Kv; MészClev.].

napfényes napsütötte; insorit; sonnig. *1879:* Sétál naphosszat fel és le a napfényes utcákon | Odafenn a királyi tábla előtt szép napfényes utcasoron szoritottunk volna kezet [PLev. 43, 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

naphaladat 1. napnyugat; apus, vest; Westen. *1641:* Ugyan dél felől Nap haladat Felől [Szentimre Cs; Hr 4/12]. *1642:* kinek vicinussa ab una; nap haladat felől nagiob Kovacz Istvan földe [Feltorja Hsz; HSzjP]. *1665:* haz hellyet adott Pal Janos Zram(na)k ... az bodon kutt felől ualo kender födertt ... nap haladat felől ualo vicinussa Mikola Vra(m) [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 16]. *1690:* adott ... edgy darab orotvány földet, melly(ne)k vicinussa ... kivül az ország uttya felől a' tanorokok ... ⟨na)p haladat felöl valo végén ... Demeter Mihály fö nyila [Balavásár KK, SLt 15. B. 17]. *1727:* nap haladatt felől [Vajdasztiván MT; JHb IX/7]. *1741:* Mentünk onnan nap haladat felöl lévö Csür kertbe [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. *1756:* Dévai Curia ... naphaladat felöll valo Bástyája [Ks 92. I. 32]. *1758:* meg indulván ezen Kánás patakán fel a patak folyamját hagyák Naphalatra határnak [Szárhegy Cs; LLt 76/2153].

2. naplemente, napnyugta; asfinţitul/apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1630:* volt derekas beszédünk, tractánk az vezérrel egész 12 órától fogva estvéig, nap haladotig [BTN[2] 432]. *1657:* az ellenség ... kevéssel naphaladat előtt érkezett reájok [KemÖn. 175]. *1722:* Sombari Mártan ... Fegyveres kezzel azan Csordátt pásztorlo embereire ... estve késön nap haladott után ráment és Oltyán Opra nevü Selleritt akkari pásztarátt a Melgös Exponensn(e)k ... Verte Verette Taglatta, holt számb(an) hagjván [Mezősályi MT; Ks]. *1729:* Tudgyáé á Tanu ... hogy ... ki verette volna meg Moldován Todort ... estve nap haladott utan ... ? [K; Ks 7. XV. 13 vk]. *1747:* ki menvén jo reggel nap fel jövetele elött az Szölöb(en) álla(na)k, és nap halladatig becsülettel dolgoz(na)k [Hagymásbodon MT; Berz. 1. 8/2] | láttam hogy azon étszaka estvélyin nap haladat után ... 3 katona kék köntösbe ... jövének [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb]. *1757:* ne keresd az ökreidet, mert láttam hogy nap haladott tájban a járommal haza mentenek [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. *1766:* este nap haladat után ... az férjemmel edgyütt menénk által az Olt hidján [Sszgy; HSzjP Helena Fábián consors Michaelis Varga (49) vall.]. *1797:* egy estwe naphaladat tájba ... olly késénn rostálni kiván [Náznánfva MT; Berz. 17]. *1835:* estve felé pedig naphaladat elött töbnyire ott hadják munkájokot [Zsibó Sz; WLt].

3. *~kor* napnyugtakor; la asfinţitul/apusul soarelui; bei Sonnenuntergang. *1653:* Die 24 augusti naphaladtakor igen nagy káros szélvész lön, e megirt veszedelem mentest követi osztán azt [ETA I, 116 NSz]. *1697:* Az kerdesb(en) aszt tudom hogy egykor estve naphaladatkor lata(m) Peter Deakne Aszszonyomot ki menni az Kapolna úttyán [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Barbara (37) pp vall.]. *XVIII. sz. eleje:* A fekély ha az elein indul megh á lónak a Szemin ismerszik megh, elsöbben ennek is kétt orvosságha vagyon; első ha mesterit találod, mind kétt felin az orrán vetesd megh á csikját Avagy pedig azon reszirül ahol elsöbben kezd bibircsosodni, Szakasz le egy csoport Szört, nap haladkor (!) meg vágván á Csipke bokornak az alyat, harom ujnyira á földtül á parte occidentali csiptesd oda a Csómö Szört és harmadnapra Száradni kezd a fekély [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1772:* az ö Felsége kegyelmes Compulsorium Mandatumát estve szintén Nap haladatkor Falusi Biro által hozzám küldötték citáltatván éngemet, hogy a' Faluban szállásokra ki mennyek [Drág K; TSb 21]. *1803:* Duma Jákobb onat naphaladatkor el ... ment haza [Kökényes K; KLev. Puskás Nyisztor (42) vall.]. *1816:* E' folyó December Hava' 5ik napján 1816ban nap haladatkor [Vadad MT; UnVJk 185].

naphosszat egész napon át; ziua întreagă, toată ziua; den ganzen Tag. *1879:* Sétál naphosszat fel és le a napfényes utcákon [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz].

napi 1. vmely meghatározott napra von.; de ziua respectivă, de o anumită zi; auf einen bestimmten Tag bezüglich. *1577:* Az zereda napy vasar felel eo kegmek az elobby wegezest hagyak helyen, keryk ezert Byro vramat Tanachyawal hogy ... kialtassa meg eo kegme, hogy a wasar vgia(n) azon zertartassal maraggion meg [Kv; TanJk V/3. 153a]. *1585:* Az felseö fwlen[a] walo Zenth Mihaly napy dizno dezma [Kv; Szám. 3/XVI. 21. — [a]TA]. *1608:* az el mult 1607. eztendeóben tauaszi zentkerezt napi sokadalomkor [UszT 19/14]. *1657:* 1642-ben, jütt vala franciai király követje ezen materiáról való követséggel, du Bois nevü, ki összel Szent Lukács napi octavának hirdetése alatt Besztercére jütt vala [KemÖn. 192]. *1676:* An(n)o 1676 die 15 8bris Szent Gal napi Enyedi sokadalomkor vöttem Folthi Kato lakodalmara 2 font Mondolat flo 1 [Beszt.; Törzs]. *1757:* Olah Dellón Commorálók Loga Tyim ... Decserélt (!) Gabrila ... Moldu-

ván Vaszilly ... bizanyos szüksegektől kenszeritetenek kerni ... Csapai Titt. Nzetes Réz István Uram eo kegyelmetől kölcsen tizen őtt Magyar Forintakat ... Fülep Jakabb napi Sakadalám napjaig [Csapó KK; DobLev. I/273].

Szk: *mai ~. 1843:* A Léányomnak mai Napi östenden vagy ... holnap jo reggel meg Hüteltetése léjend [Tarcsafva U; Pf Rátz Joseff lev.].

2. vhány napig tartó; care durează un anumit număr de zile; einige Tage dauernd. *1761:* feltett Czelokot azon Sismaticus Kalugyerek más fél napi Mulatásokkal véghez vittek [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1823–1830:* István ... kevés ideig nállom is lakott; hanem az Haza vágyodás, mint az Helvetust szokta utol érvén egy nehány napi fekvő betegsége után haza kellett botsátanom, s' hogy Haza indult, mindjárt meg gyogyult [FogEK 577]. *1844:* Csizmadia Szakmári Ferencz szembesitetett; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei, és Tett mocskolodásai aránt értesitetett; a' melyre Közönségesen azt felelte; hogy a' káromolások nem igazak ... az Tkes K: Biro Urat nem gazolta. — Azt elisméri, hogy Cseresnyés Dánielnét szidta. — Melyek aránt 15. napi idött kér, hogy lehető igazait ö is bé mutassa [A.sófva U; DLt 1441]. *1875:* A 14 napi időhaladék megadatik [M.bikal K; RAk 311].

3. vhány meghatározott napnyi (munka/szolgálat); (muncă) de un anumit număr de zile; (Arbeit/Dienst) von einigen bestimmten Tagen. *1622:* Praedicator Jóvedelme ... Marhatlan emberektó(l) egy egi napi dologh [M.borzás SzD; SzJk 2] | Az őszvegy Azzoni ha semmiből quartat nem adhat tehat egy napi dologgal elegiczie megh az praedicatort [Retteg SzD; i.h. 13]. *1623:* ha kik ... az parasztsagh keözwll magokott az zolgalatt eleőtt asistalliak az ollianokott ne byrsagall hanem megh fogassa az kapuban meg lapatozassall es 10 napy zolgalattal bwntesse megh az hatt napy nem zolgalatert [BGU 118]. *1674:* ã meg büntettetett ember ... tartozzék az égy napi szolgálattyával [Ikland MT; MMatr. 273]. *1677:* Látván az szegény jobbágyok(na)k ügye fogyot, alapattyakat, Szegénységeket, kölczön osztattam ki nékik hogy el ne bujdossanak buzat Cub sax nö 7. Jobbágy Szeren kivül minden veka buzára egy egy napi kapálást, vagy aratást igirtek [Szu; UtI]. *1681:* Vannak ... Erdő hátságon ... meg telepedet muntyánokis; kiknek szolgalattyok az örökös jobbagyok szolgalattja külömböz; mert azok ... esztendőt által 15 napi munkánal többel nem tartoz(na)k [VhU 200]. *1700:* A Bordosiak a fulu (!) nem őrzéséért Tubak szivásért Tanczolasért, Egy egy napi dologgal tartoznak [Bordos U; Ks 90]. *1736:* a' Mikefalvi lakosok, minthogy gyakortab ők járnak által rajta" Annuatim minden esztendőb(en) Discretizalnak egy egy Napi dolgot minden háztol [Mikefva KK; CU XIII/1. 180. — "A pallón]. *1770:* (A) heljeert tsák 12 Napi Szolgálatott kivánt az vraság mikor oda szallottunk [Babuca Sz; IB]. *1782:* de meg parantsaltam a Bironak hogy tsak egy napi Jobbágy szert el ne engedgyen hanem mindent a 2 heti szolgálatra ki hajtson [Usz; Ks 94 Vegyes lev.]. *1798:* (A kölcsönvevők) Esztendeig minde(n) Forint utan egy napi kezi Munkát tartozzanak fizetni [Szentbenedek AF; DobLev. IV/808]. *1829:* Usora Lista 1829. majus 20dikarol ... A' Felsö Boldog aszszony falviak a' Nagy Pallagért, minden negy okor utann egy napi eke negy ökörrel és ki jo negyvenig valo s neha több is [Borb. II].

4. vhány napnyi munkát/napszámot igénylő (föld); (parcelă) care poate fi lucrat intr-un anumit număr de zile; (Feldstück) von einigen Tagelöhnerarbeiten. *1732:* 'A Majorság szőlő vagjon edj napi 40 kapa allya [Erdőszengyel MT; Told. 11/67].

Szk: *vhány ~ járás* vhány napnyi szántás. *1592:* az feoldet hiak Keortwelj hattianak, melj vagio(n) tiz napi Jaras [Bikafva U; UszT]. *1609:* ket ket napi iaras feőldet forgatasaual ugarlas (!) megh zanczjon az attjanak [Deményháza MT; Berz. 15. XXXVIII/9]. *1618/1687 k.:* égy horgas föld ... 3. napi járás [Berekeresztúr MT; MMatr. 223] ✱ *vhány ~ járás (szántó)föld* 'ua.' *1687:* Hoszszu földb(en) égy napi járás föld jo [Seprőd MT; MMatr. 238]. *1693:* Nagyob Mihály Balásnak adtak volt két napi Járás földet ... annak az végiben adot vólt az Falu Bartalis Jánosnak két napi járás Szántó Földet [Gyszm; CsÁLt Gyszm. I/1] ✱ *vhány ~ járó föld* 'ua.' *1687 k.:* Patvaros hegyen egy napi járó föld [Rigmány MT; MMatr. 166]. *1816:* Istvánd pataka mellett lévö két küs napi járó Föld [Csikfva MT; UnVJk 145] ✱ *vhány ~ szántásra való föld. 1756:* Rob Gligor nevü Jobbágy ... irtott két napi szántásra valo földet [Galac BN; WLt Marikutza Mátéh (40) jb vall.] ✱ *vhány ~ szántóföld. 1801:* lévén az Uraságnak egy napi szánto allodialis földje, azt is a Nemesek közzül valamellyik elfoglalta [F.szőcs SzD; TKl Potlogár Maftyéj (60) col. vall.].

A napi munkára, ill. napszámra mint a föld nagyságát meghatározó fogalomra nézve l. Bogdán, MMért. 218–21.

5. egy munkanapra járó (fizetség/járandóság); (plată/retribuţie) pe o zi; (Lohn/Gebühr) für einen Arbeitstag. *1589:* (A) Malom mesterek mellett voltanak 8 Molnar legeniek" ... Ezeknek eggiknek eggiknek fizette(m) napp zamot d. 12, teott a' 8 legennek, eg nappi fizetese d. 96 [Kv; Szám. 4/XI. 17. — "Köv. a fels.]. *1759:* excurgal egj napi czipajak [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1868:* Ezen részletes zsinat által kiküldött a(tyánk) fi(ai)nak napi fizetése 1 fr. 50 xrban határoztatott meg, mit minden gondnok nékie ... nyugta mellett kézbesiteni tartozik [M.bikal K; RAk 167].

6. *~ dolgos* napszámos; ziler; Tagelöhner. *1724:* Jóvenek mi elönkben ... Karai Lakosok ... és kérének az emlitett Mlts Groff Vrtol ... egy egy nyári napi dolgost Sarloval ... adgyanak értvén jol dolgozhato embereket szokás szerint reggeltöl fogva estvéig [Szamosfva K; Ks 25. B. 2].

7. mindennapi; zilnic; täglich. *1886:* Ha a napi munka ezer nyügétöl idöm volna tervezgetni, azt az álmot álmodnám, hogy csizmadiaműhelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszom a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. vhány napnyi (járóföld); (cale) de cîteva zile/de un anumit număr de zile; einige Tagereisen. *1659:* nem messze vagyon uram ő kegyelme, csak két napi járó föld Moldovához [TML I. 410 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1664:* ha meg nem változik Palatinus uram beszédi a Lengyelországi jószág osztályában, szerencse, ha oda is be nem kelletik mennie, ki is oda másfél napi járó föld [TML III, 112 Lónyai Anna ua-hoz]. *1758:* Collegam Szelyes Mihály vra(m) eő Kglme már két hetektöl fogva Szebenbe lévén es viszsza jövetele is bizontalan lévén az Archivum mellöl tsak egy napi járó földre is nem recedalhatok szabadságom erre nem lévén [Kv; Ks 101 Páll Samuel conv-i requisitor kezével]. *1820:* Vagyon három emporiumunk u.m. Kolozsvár, Torda, és Vásárhely, mindenik egy egy napi járó föld nyárban, itten szoktuk minden naturáléinkat pénzzé tenni [Báld K; BLt 6].

9. vhány napos; care are un anumit număr de zile; einige Tage (alt). *1828:* Temettetett ... Ns Kádár István Leánya Rosi egy Napi [Gyalu K; RAk 203].

10. *némely* ~ néhány nappal ezelőtti (levél); (scrisoarea) care a sosit de acum citeva zile; einige Tage früher (Brief). *1672:* Édes Komám uram, némely napi levelében ajánlta vala Kegyelmed magát, hogy igen szép irásokat küld kezemben [TML VI, 102 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1675:* Némely napi levelében paripa felől ír Kegyelmed [TML VII, 54 Nemes János ua-hoz].

11. naponta megjelenő; care apare zilnic; täglich erscheinend. *1809:* Meg lévén már a Békesség Frantzia Országgal és annak Szövettségesseivel ... kötve ... szükség, hogy az ezen Tartomanyban Sajto alá bocsátando Ujsagok, vagy egyéb más közönséges napi — vagy honapi follyo Irások olly kitételekkel 's írás modjával ... keszittessenek mellyek magokban a mostani környülállások folyamatjával ellenkező vagy azokat sértegető kepzeleteket ne foglaljanak avagy balra siető szándekokra utatt ne nyissanak [UszLt ComGub. gub. 1670].

napibér napidíj; salariu pe o zi, diurnă; Tagelohn. *1818:* a' Tehén-Himlő bé oltásrol ... a' Himlő oltásban fáradazo Physicusok(na)k 1 Rfr 5 xb(an) Chirurgusoknak 37 1/2 krokb(an) meg határozott napi Bereket az arra rendeltetett Copulationis Fundusbol, az illető Tiszteknek assignatioja, és hiteles Bizanyito Levelek mellett, azt legitimálván ... pontosan és tökéletesen kifizetni el ne mulassák [Kv; RLt gub-i dekrétum más.]. *1825:* a kőmíves napi bérét 1 Rf 20 xf vsz a napszámosét pedig 30 xf vsz, a szerént kubik ölét a Pallér bérrel együtt 11 Rf 10 xf ... számlálván tészen Rf 83 xf 45 [Dés; DLt 3]. *1847:* Varga Katalin nálunk Kerpenyesen az én házomnál több emberek jelenlétekbe beszélette, hogy helységeink szolgabírója, tekintetes Tövissi Gergely ur csak ingyen veszi a faluktól a napibért, mivel nem jön azért a falukra, hogy a dolgot eligazítsa [VKp 252].

napidíj diurnă; Tagelohn. *1844:* Szalantai Ferentz és Szalantai Sándor mesterek kötelesek a Négy láto mesterek napi díját meg fizetni hogy azon helyről agyagot vajtanak [ZFaz. *agyag* al.]. *1847:* Varga Katalinnak a fenn megnevezett három helységekbeni tartózkodása alatt két versen vitetett a három helységek részére törvényes esketés véghez ... s azon esketésre meghívott idegen tanúknak napidíjul egy-egy ezüsthúszas fizettetett [VKp 254].

napilap cotidian, ziar care apare zilnic; Tageblatt. *1881:* Vajon te, Ödön, ki rákuporogsz egy gyékényre az Ellenzékkel, háborús gondolataid között nem eszmélsz-e arra, hogy mi — gyors életű napilap — nem valami irodalmi remekek közlésére törekedtünk, csak egy változatosan — egyórai időt elszórakoztatóan — összeállított mellékletre, melyet valami igen magos szempontból megítélni igen gyarló dolog? [PLev. 85–6 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még i.h. 87.

napi óra napóra; cadran solar; Sonnenuhr. *1714:* Négj Napi Csontos[a] óra Magneskö tökkel[b] s egj fa óra 6//— [AH 23. — [a]E szó betoldva. [b]A *tövel* utólagos javitásával].

napiszám l. napszám

napiszámos l. napszámos

napjában mindennap, naponta; zilnic, în fiecare zi; täglich. *1549:* az Johazoknak Ez fogaras felden ... Mykorth Ideye lezewn Eleozewr, Napjaban Egy saytoth ... Annak vthana hogy Az Baran Ewregded lezen Napyaban keth keth saythoth kel chynalny [Fog.; NyIrK VI, 375–6 Daczó Máté fog-i várnagy Nádasdy Tamáshoz]. *1568:* Margaretha vxor Johannis Thuri ... fassa est ... soha o ne(m) latot ferfiat ky ollyan zwe zerent bant uolna felesegewel mint ez gruz peter ez azzonnyal bant. Mert minden nap haro(m)zor fereztette meg napiaba az ferdobe penig olebe witte es ky es olebe wotte s agiath ommaga wetette megye [Kv; TJk III/1. 146]. *1610 k.:* marhastul zekeresteol az hayoko(n) valo keolteozist haro(m)zor negjzer napyaba(n) megh kewannyak [Dés; DLt 325]. *1621:* Napyaba(n) ket ket saytra feytek [Kv; Szám. 15b/VII. 8]. *1654/1681:* Nyerges Tamboras Mihok ... Haczogh Varosombeli Nyeregh gyarto ... minden esztendőnként tartozzék szamomra négy négy nyerget ollyant az mineműt paranczolom hogy csinállyon fizetés nélkül Azon kivül ... az mikor en szamomra dolgozik napiaban praemondaba(n) Czipoja, melle Turo avagy Sajt fel fel font egy Budai Icze bora jarjon [VhU 470–1 Zólyomi Miklós ad.lev.]. *1702:* Medgyesi Márton ... felesege elöll mindenét el zárta, és annyi kenyeret adott napjába(n) neki harmad magára, hogy csak edgyik gyermekéis nem érte volna megh vélle [SzJk 338]. *1703:* Rabok után Pallérkodo Gyálogok(na)k mikoron hányán vadnak napjaban 3–3 kőz czipojok. Az szábadosok(na)k, mikoron hanyon Pallérkodnák napjaban jár czipojok nrö 3 ~ 3 minden személlyre [Fog.; UtI]. *1722:* az Conscriptor Társaim tseledjeikkel úgj alkudtak, hogj az ser és éget boron kül napjaban egj egj személlyre den. 9. fizessenek bor pinzt [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédj Jósef kezével]. *1773:* midön ezen Oláh Fenesi Udvar epittetett szoktak volt három három Czipotskát adatni Napjáb(an) [O fenes K; JHb II. 3].

Sz. *1569:* tudom hogy witkezthenek mind Isten ellen s mind kethek Ellen, de kmed ne nizze azt mert meegh az Igaz is Napyaban hetczer el esik, ha az wristen minket bwneoseokeott megh bwnthettne bwnwnkert ky wolna az, à ky megh maradhattna es Jdwezwlhettne [BesztLt 104 Georgius Bartor a beszt-i bíróhoz].

napjára minden napra; pe o zi; für jeden Tag. *1629:* hogy az nyavalià raitam esek esztendeig deorgeolte mindennap melegh ruhawal es levendula vizzel az karomat, napiara erte eot penzt fizettem [Kv; TJk VII/3. 126]. *1666:* két napszámos(na)k adtunk napjára két napszamot, ezek az árnyék székbeol tisztitották ki az rutságot [Kv; SzCLev.]. *1735:* Az Aratok(na)k rendeltünk adni Dnr 12:/:12 napjára akki penig ... többet adna s meg tudatik sine misericordia egj forintal büntettessék meg [Dés; Jk 456b]. *1765:* az gyalog katonáknak hét, hét krajtzárt adtunk, az lovasoknak pedig münk Alvinczíek tizen edgy krajtzart fizettünk napjára mindenkinek külön külön [Alvinc AF; Eszt-Mk Vall. 143]. *1792:* Napjára egy-egy Személynek három Czipot Déli azalekkal adattni rendelt [Szászerked K; LLt Csáky-per 219. L. 20]. *1856:* kelletett egy embernek napjara fizetni 1 fnt és 40 xrt [Kóboldogfva H; Born. E. IXa Török Viktor Török Antalhoz]. — L. még SzO VII, 416; VKp 230.

napkelet 1. kelet; răsărit, est; Osten. *1576:* Az mely tehen del⟨eo⟩ vagyon Az Mayay wtt mellett onnat Megyen Az hatara Igyenesse⟨n a⟩z Mayay vton nap kelet fele [Jobbágyfva MT; EHA]. *1577:* onnat Megyen Az hatara ... nap kelet fele Az vtyg [Mv; BálLt 79]. *1623:* Vagion Egj haz Also Kiraly vczaba(n), napkelet feleöl Bardi Fazakas Istua(n) ha-

za, nap niugat feleöl penigh Giarmaty Fazakas Janos haza [Kv; RDL I. 121]. *1626:* Adanak mi elottónk ... Szölkereken egi haz heljét ... az zomzidgia penigh Nap kelet felol Almadj Caspar Vra(m) haza [Dés; RLt O.5 Somogy Istvan kezével]. *1632:* Komanai Uduarház ... Az koniha feleöl, az az nap kelet feleöl ualo also rend hazban be menuen, uagion raita egy ... parazt zaru ajto [UC 14/38. 21]. *1680:* La Glod nevö hellybe(n) egy nagy darab szánto föld melly nap nyugotrul nap kellet felé megyen lábbal az nados báltára [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1732:* a mely Curián, az ház arcal nap keletre fekszik [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1741:* Matyus Imreh szenafüvinek vicinussa nap kelet felöl az Orszag uttya ... nap haladat felöl ... az Erdö [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1756:* Az 3dik Ablak, mely nap keletre szolgál vagjon Ablak Tábla nélkül Deszkával be szegezve [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. *1758:* Szent Miklos Uttzának Nap kelet feloll valo során [Mv; MvHn]. *1816:* Vannak tisztességes Boruló Székek napkeletröl a' Férfiak, Nyugotrol az Aszszonyok számokra [UnVJk 10].

Szk: *nyári ~. 1713:* vicinussi ... nyari nap kelet felöl a Nadas patakja [Vista K; KHn 270]. *1767:* vicinussa Nyári Napkeletröl az Falu közönséges bornyu Sziget nevü hellye [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 6].

Sz. *1670:* Látom azt, hogy az debreczeniek dolgában ö kegyelme igen partiális, de nem csuda, mert köztök lakik ... annak dolgában nagy állhatatlanság forog, ezelött való dolgai informatioi oly messze járván ettül, mint az napkelet a napnyugattul [TML V; 412 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. napkelte; răsărit de soare; Sonnenaufgang. *1603:* I Bizonjsag Kadiczj Janos nagi galambfalwi meg Eskwek hitj wtan ezt wallia, minket mihalj ferencz pecziettel hiwa kj az mezöre mikor Eszebe wötte wolna hogj egik czitko nem volna az töbiwel ... mint egi nap kelet wtan menenk latnj latok hogj harmadat közel meg Eöttek wala az farkasok, az labay Jgen meg is hwltek wolna [UszT 17/39–40]. *1633:* Tevék ismét fel az nagy gombot, újólag öszveforrasztván, és tevék reggel napkelet elött fel, és vonák az lábasház felöl fel, pokrócba betakarván ... végezték az toronynak építését Szent Márton-estin [Kv; KvE 166 SB]. *1716/1793:* Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozvan a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkelettöl fogva napnyugotig, a kit nap nyugott után ott találnak ha tzövekelve lészen is poena flor. 1 [A. Csernáton Hsz; SzékFt 30]. *1775:* mikor hétfön ki mentem volna Napkelet elött a mezöre kaszával tanálam elé Puskás Josát [H; Ks 114 Vegyes ir.].

3. *~kor* napkeltekor; la răsăritul soarelui; bei Sonnenaufgang. *1662:* Napkeletkor egy lovas a városból kijövén ... a kertekben levö feles kopjás népet meglátván, azonnal viszszarugaszkodván, nagyon utána valának, hogy elkaphatnák, de nem érhetvén, beszalasztották vala [SKr 413].

4. (távol)keleti ország/vidék; orient, est; Osten. *XVIII. sz. eleje:* A kerek körmü lónal job nincsen, ă féléket ă melly kovats meg nyilaz ki kel mustralni ă Cihbül, mas az ha lud talpú lonak, eppen ă nyiljaig laposon husos ă talpa, a melly lonak Szegletes körme van, ă félék igen jok Szoktak lenni, és nap keletrül Származnak [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710 k.:* könnyü volt a négy hetes vagy huszonnyolc napos holnapot találni, mely hivattatik deákul lunaris mensisnek, és napkeleten ma is a mahumedanusok azzal élnek [BÖn. 452]. *1751:* Kristus születése Pásztoroknak hiresede Azután miként a böltsek Napkeletröl eredének. Ezeket mi le rajzollyuk Szépen versekbe foglallyuk | Mert láttuk az ö tsillagát[a] Nap keleten szent zászloját Jöttünk ide meg keresni Ötet tisztelni s imádni [Hétfalu Br; EM LI, 122–4 betl. játék. — [a]Az újszülött Jézusét].

napkeleti 1. *mn* **1.** keleti, keletre esö; dinspre răsărit; östlich. *1640:* ház vagion az piaczon az nap keleti szeren, egy felöl Stenczel Jánosné más felöl az Ispotály ház szomszidságában [Kv; RDL I. 122]. *1692/1782:* az Ignáth Juon puszta háza ... nap keleti vicinussa az Patak ... Délröl valo szomszédgya bé egy lejtö [M.bénye KK; BfR Lázár conscr.]. *1748:* az Fazakas Uttza nevü Uttzának nap keleti Során ... egy Darab major kertyek [Mv; EHA]. *1768:* (A) Csűrnek Nap keleti szarvánál a' Dél felöl valo végiben vagyon egy Asztag [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1781:* (A föld) nap keleti végin a nevezet hütelt Emberek ket gödröt ástanak [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1795:* O Torda Várossában a' Piatz Uttza Napkeleti Során egy darab belsö Öregségek (!) [Torda, EHA]. *1830:* égy szinetske ... vagyon az udvar napkeleti oldalába [Kv; Somb. II]. *1852:* A' Taligás ház déli végin van egy kis kert, mellynek déli és napkeleti oldalán, jelenleg könnyü sövény kerités, és vékony ajtó felek között fa sarkokon forduló fenyö levél ajtoja vagyon [Km; KmULev. 2].

2. *~ szél* keleti szél; vînt de răsărit; Ostwind. *1781:* Nemere szelének, és tsak magára Nemerének-is szokott itt neveztetni a napkeleti szél [MNy LXVI, 239].

3. *~ vallás* görögkeleti vallás; religia greco-orientală/ortodoxă; griechisch-orthodoxe Religion. *1811:* Egy Titkomat hozom még világosságra Akár tréfára vedd, akar valoságra: A' menyi Templomjok van az Oláhoknak, Tudjuk hogy festett Kép a' Disze azoknak, Leg több jövedelmet pedig a Festöknek Szolgáltat a' képe a Szent György Püspöknek, mert minden Temploma e' le festettetik Melyben Napkeleti Vallás hirdettetik [ÁrÉ 86–7].

4. *~ proverbium* keleti közmondás; proverb oriental; orientalisches Sprichwort. *1710 k.:* Hadzsi Musztafa bég ... proponálá ... a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz ... másként ha tökéletlenkednek, azt nyerik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál. Nevetve beszélték akkor ezt a napkeleti proverbiumot [BÖn. 553].

II. *fn* a görögkeleti vallású hívö; (credincios) greco-oriental/ortodox; griechisch-orthodoxe(r) Gläubige(r). *1811:* Szent György égy Püspök volt Alexandriába ... Ö neki-is, ugy mint Martirnak, folyt vére, Azzal érdemlette, hogy Szenté tétessék, 'S a' Napkeletiek Templomjokra fessék [ÁrÉ 87–8].

napkelte napfelkelte; răsărit de soare; Sonnenaufgang. *1675:* minden reggel es ⟨est⟩ue alkalmatos időben (nem na⟨p k⟩ölte elött sem nap nyugta után) Varunk kapuinak ki nyitassa, es be tetele haladasokkal es könyörgessel vitessek vegben [UF II, 674 Bornemisza Anna fejedelemasszony ut.].

naplat húzza az időt; a trage de timp; verzögern. *1710 k.:* Tartván a szászok tumultusától, azon éjszaka éjféltájban kivitték[a] lovon Fogarasba, igen darabosan, keményen bántak véle, naplattak, lebelgettek erdőben véle, hogy Fogarasba is setétben vihessék [BÖn. 947. — [a]Szász János szebeni királybírót].

naplehaladás naplemente; asfinţit, apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1657:* menetelemnek hírét megértvén Soldán,

szinte naplehaladáskor jüvék Tatroshoz, és elszalada előttem [KemÖn. 187].

naplehaladat naplemente; asfinţit, apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1845:* szerdán nap le haladatkor [Kiskapus K; HG Br. Diószegi lev.].

naplemente 1. napnyugta; asfinţit, apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1658:* Noha még ma reggel érkezett vala Szent Páli uram, de mivel akkor az palotán voltak Ébeni uramék, azontúl lejüvén onnét, Bán uramnál volt ebéden Ébeni uram, abban kellett késni az írással; ott pedig olyat végeztek az emberek, senkit nap lemente után ki ne bocsássanak [TML I, 114 Teleki Mihály II. Rákóczi Györgyhöz]. *1704:* Ma láttam elsőbben az idén fecskét, midőn naplemente előtt ablakomon kicsin cellácskámnak kikönyökölve, mint fogoly, contemplálódnám [WIN I, 73]. *1830:* Ha akárki ... akár napfeljövetele előtt, akár naplemente után azon erdőbe mégyen ... az erdő tilalma szerént büntetődik [Árkos Hsz; RSzF 114]. *1837:* az Exp(onen)s ur nője ... Kolosvárt Monostor Belső uttzába tartott szállást a déli soron ... magam szemeimmel láttam az utrizált aszszonyt ben a Házbol az ablakjába ki könyökölve egy Katona Tisztel discurálni, hathatoson nevetni, egy estve Naple mente előtt [Völcs SzD; BetLt 1 Durus József (51) ns vall.].

2. *~kor* napnyugtakor; la asfinţit, la apusul soarelui; bei Sonnenuntergang. *1690:* 30 9br(is) éjfeli tájb(an) betegedet le szegény materem Pataki Sz. Ist(van)ne Kőkősi Anna Asz(szony) pestise érkezvén 5. Xbris nap le mentekor holt meg szep csendesen jo vensegb(en) [PatN 45b]. *1772:* Most az el mult öszzel találtam oda menni Ispány András Urammal Bányai Györgyné Aszszonyom házához nap le mentekor [Dés; DLt 321. 49b G. Vásárhelyi (24) ns vall.].

napló 1. osztálykönyv; catalog; Klassenbuch. *1863:* Az oskola tanitok szorgalmatoson tanittsanak. Minden oskola mester naplot vigyen. A kör lelkészek az oskolákat szorgalmatoson visgálják ... az oskola mesterek naploját visgálják meg, és a naplot minden meg jelenések alkalmával irják alá [Gyalu K; RAk 81 esp. kl].

Szk: *~t visz* osztálykönyvet vezet. *1863:* Az oskola tanitok szorgalmatoson tanittsanak. Minden oskola mester naplot vigyen [uo.; i.h.].

2. *homiletikai ~* szónoklattani napló; jurnal omiletic; homiletisches Tagebuch. *1863:* Egy Homiletikai naplora előfizetési hirdetmény közöltetik [Gyalu K; RAk 78].

naplókészítés osztálykönyv-készítés; întocmire de cataloage; Klassenbuchverfertigung. *1867:* (A papok) Az oskola mestereket szorittsák rá rendes naplo készitésre [Gyalu K; RAk 139 esp. kl].

napmenés naplemente; asfinţit, apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1669/1726 k.:* Mindenek(ne)k előtte ki ki Istenhez valo kötelességéről megemlékezvén, minek előtte hivatalos munkájára menne, annak előtte eö Felségét szolgállja az szent Gyülekezetben, ugy mennyen osztán munkájának végben vitelére. Kihez képest a Prédikátorok is igyekezzenek idején jó reggel könyörgést tenni, estére pedig nap menéskor, hogy ugy a dolog tévő emberek mind a kétzeri könyörgésen jelen lehessenek [Dés; Jk 2].

napnyugat 1. nyugat; apus, vest; Westen. *1567:* egy puzta haz hel ... wagyon Nap nywgat feleol mely engemet Eos Igassaggal Illet [Egrestő KK; BálLt 42]. *1588:* Az tanach haz vdwara(n) Nap Niugat feleol Igiarto Mihalj vram az keózt keobeól Epitette megh [Kv; Szám. 4/II. 22]. *1595:* Nap Niugot feleol valo aito [Abrudbánya; Ks 42. B. 22]. *1627:* Ezt az hazheliet mi io lelkwnk ismereti szerent ket fele merven altalliaba, nylat vonank ra, es iuta az Nap kelet feleol valo hason fele Tholdalagy Mihaly Vramnak az Nap niugut feleol valo fele pedig Borsos Tamas Vramnak [Lőrincfva MT; Told. 21]. *1647:* (A folyosóról) nylik nap nyugotra, egy festekes Aito ... egy festett mennyezetw hazra [Drassó AF; BK 48/16]. *1680:* Ez Falu határát ... nap nyugatrol ... az Also és Felsö ucsai határok Conterminallyak [Korb F; ÁLt Urb. 74]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Nap nyugot felöl valo szegelet Bástyaja [Vh; VhU 502]. *1730:* az ház mellet nap nyugutrol vagjnak négj ágjások [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1732:* a konjhábol Nap njugotra njilik egj vas Sorkokon forduló, vas kilincsel zárlódó fenjö deszka ajto egj házba [Kv; Ks 40 Varia XXVIII]. *1756:* a Curialisnak nap Nyugut felol valo szellyiben [Branyicska H; JHb LXX/2. 26]. *1761:* egj Curiális vagjon a Falunak alsó vége felé a Szölök alat lévö úttzáb(an) ... mellyenis bornákbol gerezdesen fel rott szalma fedelü Szászos haz vagyon es köböl ki rakott gemes kút ... Nap nyugut felöl valo reszeb(en) vagyon a Csürös kert [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 382] | Szolgálnak ki ezen házból két régi módi Ablakok Napnyugutra [Szászvessződ NK; i.h. 206]. *1794:* Bé menvén az Udvarba, mingyárt a' kapun belöl nap nyugotra vagyon kilencz Sas-fákba rakott és fedél nélkült való romladozott, és Sorvadt palánk kert [Szentmargita SzD; Ks 63. 49. 41].

Szk: *nyári ~. 1767:* nyári napnyugott felé [Csapó KK; Berz. 3. 7. C.6].

Sz. *1670:* annak dolgában nagy állhatatlanság forog, ezelőtt való dolgai informatioi oly messze járván ettül, mint az napkelet az napnyugattúl [TML V, 412 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. naplemente; asfinţit, apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1716/1793:* a mi ág bog marad s tőke a Falu szeriben szolgálo gyalog szer egy holnapban minden Szombaton hozhat ... nap támadattol fogva nap nyugotig | Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugotig, a kit nap nyugott után ott találnak ... poena flor. I [A.csernáton Hsz; SzékFt 29–30]. *1768:* hamar nap nyugot után valami gyengén Tolvajt kiálto szot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnek azon szozat [Katona K; Born. XL. 81 Darabant György (50) jb vall.].

3. *~kor* naplementekor; la asfinţit, la apusul soarelui; bei Sonnenuntergang. *1620 k.:* Az kazalasnak Ideje bizonyos Napia, az 1612 eztendőbelj vegezes szerent igh peragaltassek, hogy Zent Leorincz napia(n)ª az foglalo fel menye(n), Nap niugotkor foglallyon, de senky ne kazalyo(n) hogj az Isteny Myltosagh az Innep Zegessere my ellenwnk haragra fel ne gerjedgye(n) [Cssz; Ks 90. — ªAug. 10]. *1676/XVIII. sz. eleje:* Vagjon a' Szilágy vizén ... két kövü malom ... melynek szombathi vámját adtam, és rendeltem szabad akaratom szerint, Ecclésia számára, ugj mint Pénteken estve, nap nyugotkor kezdetvén, szombaton estve nap nyugotkor végeződvén [Monó Sz; SzVJk 201].

napnyugati 1. nyugati; apusean, vestic; westlich. *1715:* Ezen Udvarháznak felsö vagyis nap nyugoti bé menö fa gra-

dicsoczkaja Sendelyezes alatt [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1753:* jobb kézre a Sessionak Nap nyugati részíben találtatik egy Pajtácska [Sajókeresztúr SzD; i.h. XXIX/7]. *1789:* A' declarált Epület(ne)k Nap nyugotti részében lévő Alkalmatosságb(an) találtattak" [Mv; ConscrAp. 18. — "Köv. a fels.]. *1791:* (A) Curialis Helyet ... meg mérvén ... Nap Nyugotti hosszasága ... 70 ől [Búzamező SzD; Ks 44/56 Conscr. 5]. *1803:* 1802-ben Oktober 26. volt nagy földindulás által a nap nyugoti gébere a templomnak le esvén [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1825:* Egy Kaszalo Suhar vagyon a két ut között ... nap nyugoti vége egy Patakba állmeg [Nagymoha NK; EHA]. *1848:* a napnyuguti forduló határunkban ... senki ... sohutt se merészeljen az ökrit jártatni [Jenőfva Cs; RSzF 158].

2. (egy ország) nyugati része; partea vesticã (a unei ţări); westlicher Teil eines Landes. *1802:* Nap nyugoti Galitiaban eszen nevezetü eget varos lakosainak Fel Segitésekre hataroztatot üdö a 1ma xbris 1801 usque ultima Mayi 1802 [Énlaka U; Borb. II].

napnyugta 1. naplemente; asfinţit, apusul soarelui; Sonnenuntergang. *1666/1793:* a kinek marháját naptámadt elöt látják vagy nap nyugta után étetve Falu határán a Gabona vagy buza között büntettessék flor. 1 [A.csernáton Hsz; SzékFt 23–24].

2. *~kor* naplementekor; la asfinţit, la apusul soarelui; bei Sonnenuntergang. *1588:* a' vincelerek seotet hainalba(n) vigiek ky a' Mywest, es Nap Niugtakor hooza (!) be, Erre valo vigyazatra rendeltenek eö kgmek keozzewl illie(n) iffiu vraimat" [Kv; TanJk I/1. 74. — "Köv. a fels.].

napol időz; a zăbovi, a sta prea mult timp într-un anumit loc; weilen. *1609:* Voltanak dolgosink ... Mágunkis" ot Naplottunk mert el sem tauozhattu(n)k hogy Az Nap Zamosok heaban ne Mulassak az Napot [Kv; Szám. 12b/IV. 110. — "Ti. a sáfárpolgárok]. *1670:* Ő kegyelme" ma Sz: Ágotán napol; holnap jó be [TML V, 7 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — "Bánfi Dienes]. *1710 k.:* gyakrabban csak éjjel-éjjel jártam, néha erdőn, vagy igaz, bízott emberemnél napoltam [BÖn. 563]. *1784:* a Barátosi lakosoknak ... a denotalt helyeken ot hálni vagy élni, napolni továb szabad nem volt [Zágon Hsz; HSzjP].

napolitániai nápolyi; napolitan; neapolitanisch. *1812:* Barth Josef Bavaria Országbol ... Néápolitaniai orru [DLt 644 nyomt. kl].

napoló időző; care zăboveşte/întîrzie; verweilend. *1727:* A két hid között lévő Város házab(an) ... Egy ott napolo, vagy hálo személytül exigallyon fel polturát, egj kézen lévő Lotol fel poltárát [Dés; Jk 367].

napoltat várakoztat; a face să aştepte; warten lassen. *1582:* Dorottea Zilahy Eotthweos Mihalnę ... vallia En teollem Izent Eothweos Mihal hog meg mo(n)dana(m) Az Azzonnak Ne Napoltatna az legent, mondana meg megiene a' legenyheoz vag Ne(m) de en teollem azt Izene Az Azzony hog valazt Nem tezen vasarnapig [Kv; TJk IV/1. 67].

nápolyi Nápolyból való; din Napoli; aus Neapel. *1862:* Mackaroni Nápolyi ... 72 kr [Kv; SLt Vegyes perir. Bányai György számlája].

naponként 1. naponta, mindennap; zilnic, în fiecare zi; täglich. *1561:* Az tarsagokban (!) az igassagot az emberi és Isteni tǫruenyeknek meg' tartoiat ... otalmazzak annak g'akorlasaba naponkent az tarsasagot a kikbol warosok alnak epitsek [Kv; ÖCArt.]. *1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak ... thudom nilwan hogy ezwthan ne(m) akaryak azt az gonossagott keowetthnj czelekedni mivelni, de Inkab naponkint keonieoreognek az wr Istennek hogy meg zabadiczia eokeotth mert cziak eo az zabaditto Jdwezitteo [BesztLt 104 G. Bartor a beszt-i bíróhoz]. *1591 k.:* az orzag vta Mellyen mind az vrunk" Sawat naponkint zallithatnak mind penigh Jaro keleo emberek Commealhatnanak az hegyek Rea zakadozwán el vezet [Dés; DLt 233. — "A fej]. *1596:* Az heteseknek, kiknek egi nehani versbe naponkent continue kellet az fertaliokat Iarniok, attunk Inniok valo penzt [Kv; Szám. 6/XX. 11]. *1632:* Nagy Thamas Uram ... mostis naponként segétseggel uagion neki [A.komána F; Szád.]. *1728:* Néhai boldog emlékezetü Vr Naláczi István Vr idejéb(en) a' Marosnak ereje a' mi határunkat naponként mosta, emésztette es tóldotta a' Folt felöl való részhez [Perkász H; BK sub nro 137]. *1752:* sók az Ifiu máris rebesgetik tágas az világ igen ki kapának M: Országra ... soha egy is viszá nem jöve hanem mégis napónként haladnak utannók [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1812:* minékünk mint Actualis Fiscális Cancellistáknak a' Diurnumunk ... égyikünkre valo nézt naponként részen 3 RFtokat [Kv; SLt Vegyes perir. Újvári Ádám kezével]. *1831:* az oda vitteket is naponként lopotskálta vissza [Angyalos Hsz; HSzjP Forró Dávid (37) vall.].

2. *~ való* mindennapi; zilnic; für jeden Tag, täglich. *1570:* Az wy Eztendeore valo Ayandeknak megh zerzesere es az Naponkent valo keolcegre, Rendeltek eo kegek varoswl Az varas Erdeyet ely adny [Kv; TanJk V/3. 3a]. *1579:* Az Restantianak fel zedessebe légyenek zorgalmatossok es az keozonseges zwkseget megh ne fogyatkoztassak ky miat Biro vramnak Naponkent valo gongya es haborodassa essek [Kv; i.h. 199a]. *1581:* Azerth kérem keg(d)eth hogy az naponkint valo geöleöltseg ne aradgio(n) kegd haggia meg az nemetyeknek, e kws marczonasagh zolgalathon ne vezekedgienek [Noszoly SzD; BesztLt J. Chyeffey prov. Albensis lev.]. *1595:* Megh ertettek varosul Biro vramtol ez mostani wdeonek sullias es terhes voltat, meliben az naponkent valo keoltseg ... aradton arrad [Kv; TanJk I/1. 262]. *1603:* naponkent valo tereh viselesünket sulyositani lattiuk [Kv; i.h. 460]. *1610:* annira iutott allapatunk, hogi sem adonkat, sem Fel(sé)gnek naponkent valo zolgalattiat amint keuantatnek be nem telliesithettiwk [Dés; DLt 322]. *1762:* ábrázattyábol, vagy annak foltasságabol, és testenek naponként valo vastagulásábol ... ezekböl következhetö viselöségét a denotalt Esztendöb(en) kezdette observalni [Torda; TJkT V. 94]. — L. még SKr 571.

3. napról napra; din zi în zi, pe zi ce trece; von Tag zu Tag. *1584:* Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valek, hiüatam hozza(m) Zabo Catot ... mingiarast az karom meg haborodek es most is chak Naponkent el zarad a' kezem [Kv; TJk IV/1. 219]. *1594:* mutogattia eo kegme ez mostani wdeoben az sok kwleomb kwleomb fele zwksegeket melliek nem hogi reziben zallananak, de naponkent inkab neueketten neükekednek [Kv; TanJk I/1. 235]. *1594 k.:* Vagion ... sok nyaualiank, es bantasunk, az keoztwnk ualo Nemesseg miat, kik naponkint meg sokasoduan keozeottwnk az Nagod zegeny uarosanak immunitassat opprimalni igiekeznek [Dés; DLt 247]. *1677:* naponkent többülnek es szaporod-

(na)k az haza veszedelmet ... siettető zür zavarok es törvénytelensegek [PatN 68a a hsz-i rendek nyil.]. *1699:* Minthogy naponként a Szalonna szükül es dragodik vegeztük ... hogy ... a Szalonnanak az ige(n) jova(na)k es kőverinek fontyat adgyak //15. az azzal kereskedők secus erdemlett büntetessel mulctaltassanak [Dés; Jk 286a]. *1718:* az bor naponként igen drágodik [Szentdemeter U; Ks 95 Fodor Marton lev.]. *1842:* a' Lelkem Anyám naponként roszabbul van ... én nem reméllem hogy többé fel gyogyuljon [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

naponsült copt la soare; in der Sonnenhitze gebacken. *1838–1845:* Naponsült, pl. pogácsa — naponsült málé [MNyTK 107].

naponta 1. naponként, mindennap; zilnic, în fiecare zi; täglich. *1844:* Trézsim Istennek hálá oly egességesen tért vissza a' fördőről, mint a' makk, s mostis az, — fördik a' Szamosban naponta, de zsimbelve a' vízre, miért nem oly hideg, mint a' Vále Zsimulujbeli lobogó, melyben ... dusztig eleget feredett [Kv; Pk 7]. *1847:* a legszebben föltisztult egenn naponta hirtelen felhők gyülnek [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. *1850:* Itten Nagylakon[a] a Marhai erössen el vannak gyengülve a kost nem léte miatt. a Juhok is szigorán néznek (így!) s' nintsen tejek, 's amiatt a Báránykák naponta pusztulnak [DobLev. III/1294 Koréh György Dobolyi Bálinthoz. — [a]AF].

2. napról napra; pe zi ce trece, din zi în zi; von Tag zu Tag. *1846:* alázatosan jelentjük ... Hogy ezen uradalom három közönség lakosai, az esmeretes lázasztó Varga Katalin gonosz és naponta még gonoszabb tanácsa által, az nyughatatlanságnak és engedetlenségnek legfelsőbb polcán állanak [VKp 142].

napóra cadran solar; Sonnenuhr. *1788:* nap ora 1/60 [WLt Cserei Heléna jk 21a]. *1817:* Egy kis réz Nap ora 18 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

napos[1] napsütéses; însorit, cu soare; sonnig. *1890:* Az egyetlen művészet, melyet üzök: a heverés művészete, amikor odáig viszi az ember, hogy szembefordulva a pompás napos éggel, ne gondoljon sem a tegnapra, ne érdekelje se a holnap [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

napos[2] **I.** *mn* **1.** vhány meghatározott napig tartó; de un anumit număr de zile; einige bestimmte Tage dauernd. *1710 k.:* könnyü volt a négy hetes vagy huszonnyolc napos holnapot találni, mely hivattatik deákul lunaris mensisnek [BÖn. 452].

2. vhány nap idős; care are un anumit număr de zile; einige Tage (alt). *1805:* Sinko Janos 6. napus [M.gyerőmonostor K; RAk 114]. *1807:* 11 esztendős voltam és 6 holdnapus 's egy nehány napus [Dés; KMN 266]. *1817:* holt meg ... Csecsemő Barta Ferentz 8. napos [M.gyerőmonostor K; RAk 125]. *1852:* halt meg Basa Etelka 12 napus csecsemő sárgaságban [Dés; RHAk 39]. *1857:* Meghalt ... Kuszka Franciska fia Ferencz 1 napos ... Betegsége neme idétlenség [Dés; RkHAk 160].

3. vhány napig tartó (szolgálatú); de un anumit număr de zile; einige Tage (dienend). *1677:* Sohul ez birodalomban, mások injuriájával, tiz, tizenkét napos, két s' három hetes szolgálatu szabadságra senki embereket ne gyüjtsön [AC 227]. *1857:* mint egy napus embereknek, valtságok nem is ment volna annyéra [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

4. *vhány ~ gazda* vhány napi munkára jogosult bányászgazda; posesor parţial de mine îndreptăţit la diferite munci timp de cîteva zile; zu einigen Tagen Arbeit berechtigter Grubenteilbesitzer. *1805:* a más fél napos Gazda is futothat Kétt agos Vasatt [Torockó; TLev. 9/37].

II. *fn* hetenként vhány napot szolgáló dolgos; lucrător care prestează diferite munci timp de cîteva zile pe săptămînă; wöchentlich bestimmte Tage dienender Arbeiter. *1822:* Az edgyezés szerént az első pontban kitett 60 — vasat minden ember akadály nélkül ki vehesse ... a' két napus es egy napus a' szerént a' proportio szerént [Gyéresztkirály TA; TLev. 9/28]. *1839:* 3 Napos[a] 8 Boronát huztak az Zepogyába 3rom Napos 13 Boronát eresztettek [Hodák MT; Born. G. XXIVb. — [a]Úrdolgát tevő jb] | 3 Napos 3[a] Apatsin fákot hoztak [Libánfva/Görgény MT; i.h. — [a]A szolgálattevő jb-ok száma]. *1840:* egy napos[a] 1 Hammut hozott [Hodák MT; i.h. — [a]Szolgálatot tevő jb] | 3rom napos 7 Mentségesek[a] [Libánfva MT; i.h. — [a]A „Héti Szolgálat Extractussa"-ból]. *1843:* Ilie Bugyné hetenként 2 napus lévén, el engedtetett a Ttes Praefectus Ur által [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó kezével].

naposít határnapot kitűz; a fixa/stabili ziua (pentru ceva); Termin anberaumen. *1603:* Egikor oda Jöuę hozam, s monda hogi az pert mj az may napra napositotuk | mind Ezekkel apellala az wrasagod[a] zekire minden hatalmaknak terhejuel, es napositok elsö Zek napjara az wrasagod Zemeli(ne)k Elejben [UszT 17/29, 17/65. — [a]A királybiró]. *1606:* Bezed wy falwj Laios matene Zolitota wolt törwinhez wgian Bezed wj falui Siklodi pal elejbe, Kis soljmossi simo Andrast, meljnek az Törwiniet Jde az my Zekwnkre napositota wolt az biro [i.h. 20/298].

napositás határnap-kitűzés; fixarea/stabilirea zilei (pentru ceva); Terminbestimmung. *1603:* Engy Jstwan sofalwj zabad zekel hwti wtan ezt wallia, Engem hiwa hazahoz a biro monda hogy Tartozal rea holnapra mert sebe gergelt lukaczi Jstuan ki czöueklötte egi földböl Jgazitanok közettek, mas nap oda menenk, Egikor monda az biro hogy sebe gergelj erre most nem Jó mert, deak Janos az hadba wagion arra Tartia, akor cziak abba marada, ez dolog: az kesebi napositasba es czioualasba, En semit nem tudok [UszT 17/29].

napoz (tárgyalásra) határnapot kijelöl; a fixa/stabili ziua (dezbaterii); Termin (zur Verhandlung) anberaumen. *1596:* Nagy Solymosi Osuat Mihalynak azon (!) kel el hozni az Birot ... hogy az mely nap itt In facie sed(is) eötet megh sententiaztak az Actorok nem az napra, hane(m) az vtan valo Zombatra napzottak volt [UszT]. *1597:* Ez pentek nap vala az teórüeny, hetfeo napra napzottak volt, vizonth megh mo(n)dgiak hogy Capitan Vra(m) akkor teoruent ne(m) tezen, vgj hadgiak zombat napra, harmad ezten napra, Az harmad ezten naphoz tartottam en magamot, s eök ne(m) vartak, az alatt sententiaztak enge(m) [i.h. 11/30]. *1605:* Molnar Janosne hitta volt Bogatfaly mihalt az vice zekre melljet az vice vraim az Cirkalasnak rendire Zent lelekre napzottak volt Az Actrix nem Comperealuan Bogatfalj vram meg zabadult keresetiteöl [i.h. 19/78].

napoztat 1. (tárgyalásra) határnapot kijelöltet; a dispune fixarea zilei (dezbaterii); Termin (zur Verhandlung) an-

beraumen lassen. *1590:* ha az tetemvely (?) hittadis nem kellet volna ott teorwent lattadnok (!) hanem napoztattad volna az szekre lattattal volna ott teorwent az Articulus tartassa szerint [UszT].

2. (tárgyalásra) megidéztet vkit; a dispune să fie citat (la dezbatere); jn (zur Verhandlung) vorladen lassen. *1812:* Vojna Fura még 8berben panaszolt egy Darab kaszáloja eltapodtatsáért, és Napoztatta, Todor Harangot, Mitu Harangot Dantsu és Joszov Gyurát, hogy vagy eskügyenek meg hogy azon karát nem ök okozták vagy pedig a kárt fizessék meg [Petrilla H; JF 36 Prot. 28]. *1819:* A' Szolga Birák bennünkót ujjbol napoztattak, azert nem tudhatom, hogy ha Exequutiora ki találnak jönni mit tselekedgyem [Vályebrád H; Ks 118 Vegyes ir.].

napoztatás határnap-kitűzés; fixarea/stabilirea zilei (pentru ceva); Terminbestimmung. *1804:* Gazdag Maria ... minden Instantiára vagy Törvényre valo meg hivás nélkül panaszt tett ellenem a' Tekintetes Hadnagy Urnal, a' honnan-is város szolgája által minden napoztatás nélkül az a' parantsolat jött réám, hogy a' mit Krizbaine nyert a' szalonnákon, en legottan forditsam meg Gazdag Mariának [Dés; DLt 198/1807]. *1830:* Málnási Bartok Ádám Urat ... az Isztinapataka nevezetü helyen ... lévö Fölgye barázdájának léjendö kijártatására téjendö naposztatás veget ... kerestettem volna [Szentbenedek AF; DobLev. V/1163].

napoztatik (tárgyalásra) megidéztetik; a fi citat (la dezbatere); (zur Verhandlung) vorgeladen werden. *1819:* az annya mondotta, hogy napoztatta, Néhai Edes attya az egyik alperest ugy mint Dán Kontyát, Dán Kontya maga is meg esméri hogy napoztattatt és, ois Napoztatta Petru Gyuonyát hogy váltsa ki az üstyit [H; JF 36 Prot. 9]. *1840:* a Ns Vármgye Törvény székére törvénybe aljok elő 8ad napra, — melyre mint édgyügyü tudatlan parasz (!) ... meg rémültem meg ijedtem, annyivalis inkább, hogy nem a Tks Ns Tanáts, hanem éppen a Vrgyei Tks Törvény székre napoztattam [Dés; DLt 166].

nappal I. *hsz* **1.** a reggeltől estig terjedő időszakban (egyfolytában); ziua, în timpul zilei; am/bei Tag. *1584:* Teilma(n) Antalne vallia ... Egykor ... Nappal betegh valek, es semmit Nem Aluzom vala [Kv; TJk IV/1. 249]. *1591:* ott fogadott volt valamy barom tarto heliet s annak eleotteis oda hajtottak nappal, de Estwere mindenkor haza hajtottak fejni [UszT]. *1592:* Irtasat ... megh veotte(m) az Domokos Mihaly arwaiatwl ... ahoz mi nagiot Eppitetteonk hozza az falw Erdeiebul ... azt en nappal eppitette(m) nem Eyel mind eddig sem ellenzettek rolla [i.h.]. *1603:* nappal az Vartakon es tornyokon walo leöweoldeozesek megh zewnnienek [Kv; TanJk I/1. 444]. *1642:* Sz Lazlaj Nagi Giórgi ... azt monda olykor hogj ő nekj ket ökre volna az batthia hazanal, de nappal el nem hozhattia hanem lopva hozza el [SzJk 59]. *1676/1681:* Etzakanak ideje(n) (: söt nappalis :) ä fokrol vagy Cirkalo bastyárol ... à Cirkalo ... ha valaki onnan alol szolna fel hozza ... tégyen hirt a Porkolabnak [Vh; VhU 662]. *1702:* meg kötöztettvén ... tömleczben vitettenek és mostis ott njomorognak nappal keményen dolgoztattják ejtzaka megint a Tömletzben hálattjak [Torockó; TLev. 4/3. 2b]. *1769:* Nem szabad minden igaz ok nélkül a Faluban éjjel vagy nappal Lövöldözni, rikoltozni [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. *1847:* Éjjel éles hideg s dér van: nappal nyári forma melegség [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Szk: *~ is éjszaka is v. éjjel is ~ is. 1571:* Az Az hostatokbanis vigiaztasson eo k. Eyelis nappalis [Kv; TanJk V/3. 38a]. *1735:* A piaczon nappalis etczakais 4/4 strasa fegjveresen ... szüntelen legyen [Dés; Jk]. *1766:* A bé adott Relatorijákbol ... ki tetzen(e)k az A Aszszony(na)k fajtalan élete aki is sokszor tanáltatott fajtalankodni ölelgetödzeni nappalis éjszakais [GörgJk 20] ✱ *~ vagy éjjel. 1589:* Biro vra(m) Az zolgakal minden hyttwan embereket kik az korchomakon Nappal vagy eyel kialtoznak ... Az Toronyba vitessen [Kv; TanJk I/1. 118] ✱ *akár éjjel ... akár ~. 1655/1754 k.:* Az Czéh Atyának pedig, valamely Mester szavát nem fogadgya, és hivattya akár éjjel, akár nappal ... azt a' szó fogadatlan Mestert a' Czéh ... meg-büntesse flor. 2 [Kv; ACJk 6] ✱ *éjjel és ~. 1602:* Tetczet ... amęgh ... az had nepey es praedalok keornyeolleonk forognak hogy az varosnak mindenesteol fele reze vigiazzon eyel es nappal huzon negy egez oraigh [Kv; TanJk I/1. 400]. *1614:* Tudom ... hogy eleggě zerelmeskedett az feyedelem Bathori Gabor eyel es nappal Jmrephi Janosnewal [Nsz; VLt 53/5227 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. *1657:* míg mentünk, éjjel és nappal esett, az vizek néki áradának [KemÖn. 179] ✱ *mind éjjel/éjszakának idején ... és/s (mind) ~. 1585:* Ha ... oly wetket chielekednek ky halalt nezne ... Serenysegel megh fogianak Lanczozzanak adegh, Amegh Biro vramat nem erik feleolle, mind Eyel es Nappal [Kv; KvLt Vegyes II-I/17]. *1671:* mind éjjel s' mind nappal az őrizések ... mindenütt meg-legyenek sub poena flor. 12 [CC 86]. *1762:* Merk Lukát Sok izben láttam, mind etczakának idején, mind nappal midón Kotsis Toma hon nem vólt, a Kotsis Toma háza körül, hogj kerengett, és béis ment [Kóród KK, Ks 17. XXXI] ✱ *se(m) éjjel ... sem ~. 1573:* Biro vram Meg kyaltassa hogy senky Seh Eyel sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchaba Ne Iarianak [Kv; TanJk V/3. 71b]. *1751:* peresim sem éjjel sem nappal s.v. Sertéseiket nem őriztek, bé sem rekesztettek [Vályebrád H; Ks 62/22] ✱ *vagy éjjel ... vagy ~. 1595:* ew kegmekis feyenkent varossul igirik magokat Byro vramnak Thanachiawal egietembe(n) hogy ew kegmenek mindenbe(n) engedelmesek akarnak lenny valamit ew kegme paranchiol wagy eyel wagy nappal [Kv; TanJk I/1. 278]. *1670/1740:* Végezék azt is hogy valaki közönséges meg tiltott Határban vagy Ejjel vagy Nappal bé üzi Marhajat, valamenyiszer be üzi, a Biro mind annyiszor egy egy forintra Zalogollya meg [Homoródsztpál U; WLt].

Vö. az *éjjel-nappal* cimszóval.

Sz. *1764:* ők mint az ökör szem nappal nem is mérnek járni [Udvarfva MT; Told. 44/29].

2. vmikor a reggeltől estig terjedő időn belül; cindva în timpul zilei; irgendwann am hellen Tage. *1570:* Az felekyek Theorwenyenek Rend tartassat eo k. Megh Engettek az Regy allapatba lenny, De wgy hogy ... Az koloswary Embernek Nappal tegen Theorwent" Neh estwe seh eyel [Kv; TanJk V/3. 10a. — "A kenéz]. *1584:* Farkas Janos vallia ... igy kialtot ... the, Eyel Ieoz Az en hazamhoz Nappal Ne(m) Jeoz [Kv; TJk IV/1. 272]. *1589:* ereos hittel ... ezt vallia Catalin ... tudom eztis hogi az pinczebe ketten rekezkedtek Nappal, Engem kewul allottak [Dés; DLt]. *1593:* Anna azzoni Merai Tamasne vallia ... Lwkach, az Niari Marton Jnassa sokzor ment be es ki Jeot onnet az Niari Martonne zallasarol hol estue, hol hainalba, hol nappal [Kv; TJk V/1. 331]. *1610:* eg' louamot ... keottettem uala ki az fyre ... es onna(n) nappal az keótelet nywgit ... a' heljen hagiua(n) el Vluek [UszT 23]. *1747:* Néhai Migs Urnak Szalonnás Kam-

raját benn az Udvarban Nappal állo Délben fel verte potentiose invadalta [Mv; Told. 43/37]. *1775:* Pótsa Dávid Uram nappal emberséges emberek elött akarta tisztessegesen haza küldeni [Szárazpatak Hsz; HSzjP Maria Pótsa cons. Pauli Bodo (45) ns vall.]. *1783:* ő egykor nappal bé menvén az Aszszony ő Nsga Házában, ő Nsgát az ágyban Vántza Tisztartóval edgyütt ülni látta [Perecsen Sz; IB]. *1843:* Tőrők Pistát s a Vak Bottyánt láttam a Kertsedi Ton Nappal és éjjelis vadászgatni [Bágyon TA; KLev. Henning András (36) vall.].

Szk: *fényes ~. 1584:* mikor el ment Bjro Gaspar, fenyes nappal ment el [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. *1630:* Latta(m) azt hogi megh baztak az katona Inasok fenies nappalis [Mv; MvLt 290. 198b]. *1650:* fenyes nappal ... Duda Miklos Toluajul ra mene az Bella Ferentz házara, az ereszi ajtaiatis mind le ronta [UszT 47/1]. *1749:* a' Királyné Szénáját ... pénzemmel vettem nem loptam, mivel itt való Falusiak láttára fénjes nappal hoztam el [Ohába AF; Told. 3].

II. *fn* a nap reggeltől estig tartó (világos) része; ziua; die helle Tageszeit. *1582:* Bathory Ianos Keomywes Imreh legenye ... vallia ... Egkor azert Nappal vala es ott az Agban Keomywes Georgineuel eg Legeny fekzik vala [Kv; TJk IV/1. 62]. *1636:* Az nappal az nappalnak szóll beszédet, és az étszaka az etszakának jelent tudományt [ÖGr Aj. 5]. *1671:* Az Killyenieknek ollyan törvények vagyon, hogy az hajnalt nappalhoz ertik, az kinek marhaia hajnalban jar az falu tilalmassába csak ugy büntetik, mint az nappalit [HSzj *falu-tilalmasa* al.]. *1811:* Az Ösz el-jött, a' szél sárga levelet ráz, A' nappal meg-kurtult égy néhány tenyérrel | Vig légy nappala, vig légyen éjjele [ÁrÉ 125, 202]. *1844:* Nappalrá virradván csak el bámultam, hogy hallám ... a Pogácsás Ládát az Ut mellett látták [Bágyon TA; KLev. Koptyil Vaszi (20) vall.]. *1879:* elégedetlen az én lelkem ... s fáj az éjjelem, fáj a nappalom [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

nappali I. *mn* **1.** nappalra eső, nappal történő; din timpul/cursul zilei; am Tage geschehend/vorkommend. *1575:* (A kapuőrök) Iambor Tyztessegbely zemelyek Es az varosbely Eorekes Emberek legienek, kiknek eo K. Biro vram es az Tanach Rendelienek Modot Mind Eleotek valo Iaroiok Igazgatoiok Nappaly es Eyely vigazassok feleol myhez Tarciak Magokat [Kv; TanJk V/3. 109a] *1580:* Megh ertettek ... mynemó mod nelkwl valo hatalmok és erozagok (!) esnek eyely es nappaly tamadassok myat [Kv; i.h. 231a]. *1581:* A my ... Az eyely modnelkwl valo Jarast zankazast ... illetj ... keryk biro vramat hogy az elóbby vegezest ... ereyebe tarchya megh bwntetessel. Az tyztesseges Nappaly zankazast megh engedyk eo kegmek [Kv; i.h. 234b]. *1587:* Az Nappaly Eorizest eo kgmek varosul le tezik mind azon Altal Az Eyely Eorizest helyen haggyak [Kv; i.h. I/1. 46]. *1677:* Mind Vármegyéken és egyéb helyeken éjjeli és nappali őrzés observaltassék inviolabiliter, az egyházi Nemesség-is abbol magát ki ne vonnya [AC 233]. *1697:* Ez, Istennek ... Városunkon fekvő nagy haragját, s éjjeli és nappali felelmünket és rettegésünket elöttunk viselvén, mélto dolog hogy ... meg haragut Istenünket engesztellyük [Kv; SRF. 52]. *1769:* az éjjeli és Nappali szorgalmatos vigyázásb(an) Passus nelkül ... tanaltathato Emberek(ne)k arestalásáb(an) ne hibázzék [UszLt XIII. 97]. *1787:* A Nappali, és Éjjeli Strásalást ... szoroson, és keményen meg tartsák [Torockó; TLev. 3/2. 4a]. *1826:* el halálozván Nehai Férjem ... özvegyi ki pihenést várok vala 14 Esztendei szakadatlan éjjeli és nappali fáradozásaim után [Ne; DobLev. V/1114. 2b].

Szk: *mind az éji s mind a ~. 1669:* minden vegh helyekben mind az Eji, s — mind az nappali vigyázás igen szükséges [Dés; Jk] ✱ *sem éjjeli, sem ~. 1661:* Sem éjjeli, sem nappali nyugodalmam s egészségem nincsen, mert az nagy félelem megemésztett [TML II, 131 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

Vö. az *éjjeli-nappali* cimszóval.

2. nappal végzett/végbevitt; din cursul zilei, făcut în cursul zilei; am Tage/bei Tageslicht vollbracht/gemacht. *1593 k.:* Iyeli es napali Tereh viseliseonket Adonkat be tellyessithetneók, magunkat taplalhatnok [Dés; DLt 541]. *1657:* igen elfáradott ... romlott had ... nyugovás nélkül való, nemcsak nappali, de éjjeli járás is, csata, strázsa ... sok egyéb hadi nehézségek miatt [KemIr. 313]. *1771 k.:* Szivemnek nagy keserűségével irom és jelentem ... hogy ... oly nagy bánatom, oly nagy és szüntelen valo elmém(ne)k bánkodása ... hogy a' miatt immár sem éte(m), sem itom, sem nappali dolgaimnak folytatása, sem éjjeli álmom ügyibe és ugy a' mint kellene nem esik [Kv; Pk 2].

3. nappalra való; de zi, pe timpul zilei; für den Tag. *1710 k.:* az új Farkas utcai kollégiumban nappali tanulószállásul a kapu felett való házat rendelék [BÖn. 550].

4. *~ ing* nappal viselendő ing; cămașă de zi; Hemd für den Tag. *1761:* Nagy nappali hoszszu ing Két háló ing [Koronka MT; Told. 8].

5. *~ világosság* napvilág; lumina zilei; Tageslicht. **Sz.** *1710 k.:* Felebarátomnak életét, jószágát, becsületit nem hogy úgy féltettem s őriztem volna, mint a magamét, sőt olyan messze voltam attól, amely messze vagyon az éjszakai setét a nappali világosságtól [BIm. 1011].

6. *~ vak* egy fajta szembetegségben szenvedő; persoană care suferă de o anumită boală de ochi; an einer Augenkrankheit leidende Person. *1816:* Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudománynak Doctora ... Szem orvos, ajánlja szenvedő felebaráttyainak a' szemek minden némü nyavaljáiban a' maga kész segedelmét ... A nappali vakak és tyuk szemüek, a' rövid és meszsze látok, kantsalak ... a' himlö által meg vakultak szemek világait az ö segedelme után viszsza nyerik [DLt 103 nyomt. kl].

II. *fn* nappali szoba; cameră de zi; Wohnzimmer. *1823–1830:* Az hálószobának fala meszelve, a nappalinak pedig fala viaszosvászonnal behúzva [FogE 225].

nappali-ház nappali szoba; cameră de zi; Wohnzimmer. *1765:* En Grof Petki Anna Gróf Kornis Antalné szegődtem meg az Jesuiták Pallérával Günter Ferencz Urammal hogy ő kegyelme az én házaimat el készéti, a két házbül egy szép Tiszteséges nappali házat csinál tiszteséges szép Stukaturával [Kv; Ks 11. XLVI. 44]. *1785:* Innét mentünk ismét az Epületek hátulso részében lévö Nappali Házban [Mv; ConscrAp. 16]. *1797:* Az Ebédlő palotárol nyilik a' nappali házba, egy fenyő deszkából készült festetlen ajto [Ajton K; CU IX. 2. 10b] | Az Fö Tiszti Nappali ⟨h⟩azba ... Egy falba csinált festékes almáriumocska [Szu; UszLt XII. 87]. *1810:* a' nappali ház ... Vagyon benne égy fejér mázu ... kivül fütő kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 40]. *1816:* Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt ... ajto az hálo szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1854:* a Nappali Házba ... találtatik ... égy Kártyázo asztal Zöld posztoval bé huzva [Sárd KK; WassLt].

nappali-palota nappali terem; sală de toate zilele; Wohnsaal. *1785:* A Felső Tractuson vagyis Contignation nagyobb, és kissebb ház Nyóltz vagyon ... egy Nappali Palota elől, más ebédlő Palata hátul a tőbb házak kisebbek [Kv; Born. XXIXb. 20/47 Kornis Krisztina conscr.].

nappali-szoba cameră de zi; Wohnzimmer. *1802:* A' Nappali Szobában ... Egy Chinai festésű nagy almáriom [Mv; TGsz 52]. *1816:* Az palotának ajtoja megett fenyő deszkákbol készült grádicsocskán ... bé mehetni az Nappali Szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1835:* A' nagy nappali Szobaban ... Egy régi formáju Klávir [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1844:* Jobbra nyilik a' nappali szoba ajtaja [Abafája MT; TSb 11].

napság szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *attól a ~tól fogva* attól kezdve; incepînd din ziua aceea, de atunci; von dem Tag an, seitdem. *1710 k.:* Maróti Dávid ... Felejtette perleni[a] attól a napságtól fogva [BÖn. 777. — [a]A birtokot] ✱ *ez ~tól fogva/fogván* mától/mostantól kezdve; de acum înainte, din ziua de azi; von nun an, von jetzt ab. *1592:* Ez okaert ez napságtol fogua, se buza, se zena, se erdeo hordasara, se semmire vasarnapon ne mennien ... tiz forint bwntetes alat [Kv; TanJk I/1. 199]. *1595:* Az Capitanok es tizedesek ... vigiazzanak ez Napsagtol fogwa az ollian zemeliekre kik hazat veznek [Kv; i.h. 251]. *1597:* engettem kezebe Fuka mihalt ez napságtül fogua minden eoreksegeüel [Girolt/Szűkerék SzD; JHbK XVII/24]. *1615:* En Kattonaj Mihalj ... engettem ... az fallú melett vallo vduar hazunkat ... hogi ez napsaghtol foghuan Kattonaj Ferencz Vrame legien [Kérő (SzD) körny.; RLt O. 5]. *1651:* soha sem maga sem maraduanja az Eoreokseghez ez napsaghtol foghua keozit nem mondgia [Csíksztmárton MT; BálLt 49]. *1690:* ez napsagtul fogua Lakatos Mihalyt Czeh mesterunk(ne)k nem agnoscallyak [Dés; Jk].

napsugár rază de soare; Sonnenstrahl. *1811:* Tova a' viz felett szellő lebegése; Itt' legelődnek a' Csitkok egész nyáron, Szárasztván magokat néha nap sugáron [ÁrÉ 149]. *1884:* Hó a kerten, napsugár a faágon, verekedő varjúk a kútkáván [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

napszám, napiszám 1. (fizetett) napszámosmunka; muncă cu ziuă; Tagelöhnerarbeit. *1568:* Caterina C(on)sor(s) Pauli Zeoch ... fassa e(st), Ezt tudom hogy az gyermeketh eleg Bwsagbol Tartotta fel, es Jgaz eleg Baya volt vele ... ez tudom hogy napzamal tartotta fel [Kv; TJk III/1. 175]. *1588:* Biro vram meg kialtassa, hogy ha mely leghennek vagy leanzonak gazdaia ket hetig Nem talaltatik hane(m) chak keonnyen Akar it ez varosba(n) Eelny, kartia Jaczasban korchomakon az legheniek, Az leaniok penigh chak Nap zammal, Azokat eo kgme Az kalitkaba tetesse mind Addegh megh gazdat Nem keresnek [Kv; TanJk I/1. 60]. *1595:* Az hasongarthj zeoleohoz vettem 200 karot ... Homlitasra ment 17 napzam tezen f 2 d 4 Leueleszesre ment 4 napzam tezen f — d 32 [Kv; Szám. 6/XIII. 13]. *1596:* Negi hold zeoleonek ... Haytassara napzam 39 ... Homlito napzam 60 [Kv; i.h. 17/II. 44]. *1621:* Az Achiok negy nap tizeneggien dolgozua(n) ... az 11 nap zam f 2 d 75 [Kv; i.h. 15b/XI. 284]. *1674:* homlitattunk szegeótségek küvül valo homlitást tizenegy napszámokat, mely teszen édgyütt 30 pénzével f 4 d 20 [Kv; SzCLev.]. *1767:* Ha valamely bányász ... acceptálható okoktol viseltetvén nap számokkal maradna el, az ilyenek a' több controversáns bányáb(an) munkálkodó Vás bányász Cimboraságnak consensussábol, az arra rendelt idöb(en) ... potolyanak maradott nap-szamat [Torockó; TLev. 7/1]. *1841:* Kert karot hasagatott 's hegyezett 12 Napszám [Pókafva AF; Born. F. IIf].

Szk: *~ával él. 1640:* Lengyel Samuel ... Ezis Jeoueueny Tapaztasaual, Napszamaual el [Km; GyU 47] ✱ *~ból élő. 1864:* A' Mlgs Ek. F. Tanáts ... a Maros ujvari napszámból élő 800 lélekre szaporodott Réf. hitsorsossaink omlo félben lévő fa Templom helyett építendő uj Templomra segély gyüjtést engedélyezett [Gyalu K; RAk 85] ✱ *~ot csinál. 1742:* Vgy beszéllének egymás között, hogy ma két nap számot tsinálúnk, azért Szombáton gyüljünk egyb(en) 's irassunk Contractust [Torockó; Bosla. Móréh János (36) jb vall.] ✱ *~ra csépel. 1600:* Jtthon czeplettek buzát Cub 12 V. 4 ... Mas uttal, hogy Nap szamra czeplett egy Ember, haro(m) nap czeplet Niolczad fel keobeol Zabot atta(m) neki d 36 [Kv; Szám. 9/XII. 72 Ígyártó Simon isp.m. kezével] ✱ *~ra dolgozik. 1715:* Kolosvárra menvén ... nap számra dolgozni, menénk ... edgj ember(ne)k a házahoz, hogj edgj darab szölejét szakmánnjáb(an) fel fogadnok [Homoródsztpál U; WH. Ioan. Csaba (28) pp vall.] ✱ *~ra dolgoztat. 1789:* Nemely Tarsasag ... idegeneket szabad Nyeresegre botsát Bányájába; más pedig Nap szamra dolgoztat [Torockósztgyörgy TA; TLev. 7/10] ✱ *~ra fizet. 1572:* kerem kegelmedet hogy enekem Jrja meg kegelmed hogy ha napzamra fyzetet kegelmed az kewmyeseknek mykor az Zentegyhazat raktak [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vywary Vduar byro lev.] ✱ *~ra fizetett/való legény. 1823–1830:* Midőn olyas városba szállottunk, legelső gond volt, hogy a fogadóssal napszámra való legényt állittattunk | Itt Lehn Lakeynak, vagyis napszámra fizetett legénynek fizetése minden napra 43 xr [FogE 164, 177] ✱ *~ra fogad. 1823–1830:* ha apró míveseket ... napszámra fogad az ember, úgy könnyebb [FogE 297] ✱ *~ra jár. 1752:* mely mester Legény ... bé nem szegődik, avagy Nap számra járna, annak pöenája flor. 2 [Kv; KCJk 17b]. *1842:* napszámra járok mikor hinak [Dés; DLt 1528] ✱ *~ra tart. 1571:* senky hety Berest Neh Tarchon sem penigh Napi Zamra zekeres legent neh tarcon hanem zegeodet zolgat [Kv; TanJk V/3. 41a] ✱ *~ra való kaszáltatás. 1599:* minden ember valaky kazaltattny akar, vitorna zamra fizessen, es az eleo veolgy ben Vitornajatol Adgyon fl — d 40. Az harmad veolgyben penig fl. — d. 50. Az napi zamra valo kazaltatast penigh telliessegel tollaltatni akaryak [Kv; i.h. I/1. 337] ✱ *ácsi ~. 1825:* le botsáthatólag készitet árulo táblák el készitésekért 4 átsi napszám [Dés; DLt 3] ✱ *bányászi ~. 1864:* a' Maros ujvári Réf. hitsorsossaink ... bányászi napszámbol élve a' mindennapit szükön szerezhetik meg [Gyalu K; RAk 85] ✱ *homlító ~. 1596:* Negi hold zeoleonek ... Homlito napzam 60 [Kv; Szám. 17/II. 44] ✱ *igás ~. 1875:* ki egyházi közmunkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy makacsságbol nem teljesitené, az azon időben folyó igás vagy tenyeres napszám árrában marasztaltassék el ... az egyház közpénztára javára [Damos K; RAk 199] ✱ *levelező ~. 1596:* Negi Hold zeoleonek ... Lewelezeo napza(m) 50 [Kv; Szám. 17/II. 44] ✱ *tenyeres ~. 1846:* az egész hid fel állitására 15 áts napszám ... Rft 12// 00. 300 tenyeres napszámok a 16 xr Rfrt 80//00 [Dés; DLt 858/1847] ✱ *zsindelyhordó ~. 1825:* (A) fedélnek 'sendellyel ... valo bé fedéséért a létzezést és a' sendely hordo napszámat is ide értve ... 65 Rf 26 xf [Dés; DLt 3].

2. napibér (napszámos-munkabér); salariu pe o zi (al zilerului); Tagelohn. *1570:* Kazdagh Thamas, Chiaplar Si-

mon, Ezt valliak ... Thwgiak azt hogy varga Thamas Kadar peterne hazanal zallast Thartot, es Lattak hogy Zeoleyebe Jart es gongiat viselte zeoleyenek ... Az Nap zamotis Megh aggya neky [Kv; TJk III/2. 125]. *1581:* Zemet Byro Mathiasnak 5 napzamot attam d. 50 [Kv; Szám. 3/I. 4]. *1582:* fogattam negy Gywteot az Kiraly retyre mert az zeel az kalongyakat el hanta wolt, fizettem masfélfél napzamot fizettem d. 72 [Kv; i.h. 3/V. 21 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Negj Embernek a kik Meszet kewertek es hordottak attunk nap zamokba f — d. 48 [Kv; Szám. 4/IX. 12]. *1591:* Az mely Napon Az Jeg meg Indola ket Legennek attam Napzamot f — d 20 [Kv; i.h. 5/V. 9] | Feleki Huzti Thamas ... Vallia ... az fogolj ... monda ... az Gazdaia ados harom napi zammal Annal teob penze sohul nincsen [Kv; TJk V/1. 145]. *1600:* 29 May Tiz buza giomlalonak Ennik attam, es atta(m) Nap sza(m)ot d 50 [Kv; i.h. 9/XII. 68 Ígyártó Simon isp.m. kezével]. *1606:* kalongialtattam fel az Buzat egi Emberrel Attam annak egi nap zamat f — d 12 [Kv; i.h. 12a/I. 32]. *1677/1678:* Az nap szamak pedig teven f 1 d 92 [Mv; MRLt]. *1757:* az Ik tizenegj Legénynek nap szamát refundálni es Ketczeri tiltasnak Onussát flo: 2 Subportálni tartoznak [Torockó; Bosla]. *1784:* mondották a Déákok, és mint egy erőszakoson onszoltak, hogy menénk bé, mert meg fizetik azért nékünk Napszámunkot [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. *1812:* (A) Groff ur a' Kűkűllő árkát más hellyre vétette Svábok által kik(ne)k napszámban edj edj Rforintot fizetett [Héderfája KK; IB. Osváth Ferenc (48) jb vall.].

3. napidíj; retribuţie pe o zi; Tagegeld. *1780 k.:* Meg külembesztetven hát az Varos külön valo kötsegit amineműek Gornitsunk fizetése Birák fele adoja, erdő osztok napszámja ... fogadjuk hogy egyenlökepen fizettyűk [Torockó; TLev. 15/5]. *1800:* Az Expressusaink el mentenek Vásárhelyre ... Ezen Utyáért fizettünk Bosla Ferentz ő kglmének nyoltz napszámat nyoltz poltrájával ... M. For. 1 Pénz 92 Lova béribe ismét nyoltz Napszámért 30 pénzivel M. For. 2 Pénz 40 [Torockó; TLev. 5]. *1803:* Az autenticatio alkalmatosságával hét nap magam mellett levő négy embernek napszámak 3 Rft 30 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 299]. *1855:* Kerületünk ... Elöl Járojit bátor vagyok Tisztelettel arra kérni, hogy el maradott Restans napszámaimat, miket ... per 2 Rft calculált, egy napszámat az helybéli F. Biroval rögtön exequáltatni [Koppánd AF; DobLev. V/1396 Dobolyi Bálint lev.].

4. kötelező munkatétel; muncă prestată în mod obligatoriu; obligatorische Arbeitsleistung | robot; robotă; Robot. *1703:* Lévén Kgldtek Szekin az Szebeni Cithedelahoz rendeltetett dolgosok(na)k az Réghi fel vetis Szerint 3283 Rest(ant)iaja ... parancsollyuk azert Kgk(ne)k ... hogy ... Kgldtekre háromlot embereket ... ide Szebenbe el küldeni el ne mulassa ... a Kgldtekre eset ember vagy Nap szám ki telhessék [UszLt IX. 77. 76 gub.]. *1762:* az Uraság emberei is dolgoztanak, de a mint értettem Falu Notáriuságáért tartozo nap Számokban [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1782/1799:* Hallottam ... Szőts Ilkot, Szőts Katát hogy alamisnával élnek, mégis szolgálni kénszerittetnek napszám szerént, nyárban, a' kiket az előtt nem kénszerittettenek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 354]. *1810:* Az ide valok közül adtanak némellyek pénzt Blós Mihailának, de nem azért hogy a' Nap számat el engedgye, hanem hogy 'Soldost fogadgyon érettek, érettem is ki állitotta a' fiát s Léányát, 's én megfizettem betsülettel [Petele MT; Born. G. XIV. 1 Czéra István (35) vall.]. *1820:* Mik Luka ... esztendőnként a Nyári Napakon a mikor fogom kivánni, kézi Munkával tégyen négy hetet az az 24 Napszámot [Ne; DobLev. V/1032] | A Robotta Jármas és gyalog szerbe 2964. napszám [Jegenye K; KmULev. 2] | a falusi Biro hellyet a ki szolgálatot nem tesz a Biro földes urának ... minden üdőbe ezen napszámokat 20. 20 xrokkal minden gazda megvaltya [Zsobok K, WassLt]. *1827:* Steff Luka nevü Colonus ... Szolgál hetenként ökörel Czimborába 3 Napot ... Ád mindenféle Termésből Dézmát. Égy karacson Tyukat ... két véka karatson zabot vagy a hellyet két napszamot gyalog Szerben [Göc SzD; WassLt Conscr. 111]. *1835:* emberei ... napszámjaik a' gazdasági Jegyzökönyvekbe a' Hajduk és Uradalmi Vajdák előtt fel jegyeztettek | igy rovatik fel ... a letett nap szám a' Vajda vagy Kis Biro által [Zsibó Sz; WLt]. *1836:* A nap számokat a rovás szerént számba kell venni [Csapó KK; Berz. 21]. *1851:* a kertetis igyekszem takarittani, csak sok napszámot nem vesztegethetek mert oda kell ahonnan hasznot tudjak mutatni [Széplak KK; SLt évr. Bíró Sándor lev.].

Szk: A. *~mal interesez. 1819:* esmervén önként magokat Adosoknak lenni ... ezen adosságokott ... két forintért ... egy nap számmal, akár mely kézi munkával interezik (!) [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027] ✱ *~mal ledolgoz. 1685:* Lakatos Mihalinak attam buzat gr. 1 ugj hogj niarban nap szammal le dolgozza [HSzj *napszám* al.] ✱ *vhány ~mal tartozik* vhány napi szolgálatot köteles teljesiteni (az egyháznak). *1711:* Orsojaval eletet keresö Aszszony két nap számmal tartozik [Szentmihályfva TA; UnVJk 133] ✱ *vhány ~ot ad. 1763:* az egész Faluban minden ember egy egy napszámot ad [Udvarfva MT; Told. 44/15] ✱ *vhány ~ot kitölt. 1810:* a' rendes Nap Számakat érettek ki töltettem [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Csorba Györgye (40) vall.] ✱ *vhány ~ot (le)tesz. 1768:* vagyon Dezmérre ki adva 120 véka Buza ... ennek interessét aratással p(rae)stálják az uraság kenyere ... mellet tévén az usorások a' magok nap számokat [Szamosfva K; Ks 74/56 Conscr. 34]. *1832:* A gyephordó Szekerek tettek a gyephordással 35 napszámot" [F.zsuk K; SLt 22. — "Gátépitéshez]. *1835:* ki hány napszámot s minémü dologgal tett le, s mennyivel restál még [Zsibó Sz; WLt]. *1852:* Demeter Janko ... 40 napszámot tészen hordás és szüreti kalákát [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével] ✱ *vhány ~ot presztál. 1791:* kértenek ... Tiz vforintokat költsön ... illy conditio alatt hogy mind addig mig a Pénzt ... meg fizethetik ... Praestalnak minden forint utan egy nap szamot Szöllö munkával [O. asszonynépe AF; DobLev. IV/683].

B. *gyalogszerbeli/gyalogszeres/gyalogszeri ~. 1734:* akki penig porondozo Szekeret ád, a porond hordasa imputaltatik harom gjalog szeri nap számb(an) [Dés; Jk]. *1818:* Eke és egyéb gyalagszerbéli Napszámakat huz, von [M.fráta K; KLev.]. *1827:* ezen két telken lako Zselléreinek a maga allodialis külsö Földeiböl 's réteiböl kell hogy adgyon hogy többetske gyalog szeres napszámokat kaphasson töllek [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 8 Ilye Juon (70) zs vall.]. — Vö. a *gyalognapszám* címszóval ✱ *kalákabeli ~. 1810:* minden Marhás ember ... ki ki a maga tehettsége szerént Téli Kalákában tartozzanak az Udvar kórül praestalni; Ugy hasonlóképpen Nyári Kalákábanis tartozzanak elé állani ... kinek tsak egy Marhája Vagyon tartozzék Mással Czimborába öszve fogni, és tsak Ugyan azon kalákabéli Napszámja bé vétetődik" [Born. G. IV. — "A görgénysztimrei váron felüli völgy lakosainak br. Bornemisza Leopolddal kötött egyezségéből] ✱ *marhás ~. 1841:* gyalog Szerbe hajtodatt

155 Marhás napszám [Pókafva AF; Born. F. IIf]. *1843:* A ... kender és len el-áztatásához és bé-hordásához ... 16 marhás napszám [Csekelaka AF; EHA]. *1847:* Ki számítása A' Czegei öszves Robot napszámnak ... Marhás napszám tészen 1248 [Czege SzD; WassLt] ✱ *ökrös ~. 1853:* a' két napi héti szolgálaton kivül, melly vagy tenyeres, vagy ökres napszám volt, egyebet fizetteké? [Mv; Újf. 2 Soos Josef lev.]. *1855:* Béres Szinyion ... kötelezte magát hogy házos Telkemért évenként 5 ... 4.ökrös napszámot tészen, a' hová ... kévánni fogom [Koppánd AF; DobLev. V/1396] ✱ *tenyeres ~. 1846:* Vagyon Kakán Silipnél egy Resnyitze, melyért prestal 6. tenyeres napszámat [Szászerked K; LLt]. *1852:* Dobolyi Bálint urnak ... igérének ... kamatul tiz tenyeres napszámokat [Asszonynépe AF; DobLev. V/1342]. *1857:* (Az) állodialis Birtokon lévő Curialisták szolgálnak évenként egyik egyik 15. tenyeres napszámot [Cege SzD; WassLt].

5. nap(ok) száma; numărul zilelor; Zahl des Tages/der Tage. *1586:* Az Zeghenieknek husokra valo keoltsegreol, Meny hust, olayat, halat, veót Nekik ... az zokot Mod zerent het Nap zamra megh Iria[a] [Kv; PolgK 21. — [a]Az isp.m.]. *1609:* Az felleól meg Irt Eztendeő es nap zamtol[a] fogua Zent Jakab hauanak 20 napiaig Attam ... eöt eöt veka Zabot [Kv; Szám. 12b/IV. 60. — [a]Anno Domini 1608 die 17 Septembris]. *1823–1830:* Ezen tanácsháznak tornyában ki vagyon csinálva a Mundi Systhema ... a bal felin Mercurius a nyilvesszővel mutatja a nap számot, jobb felól ... mutatja az órákat [FogE 177].

napszámbeli napszámmal lerovandó/fizetendő; care urmează să fie achitat prin muncă cu ziua; durch Tagelohnarbeit abzahlend. *1763:* itten Gálfalván Udvari Biróságat viselt Mányika Iuon ... azon Napszámbéli interest gyakorta pénzül sokaktol fel vette maga számára [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 28 Muntyán Máté (40) zs vall.].

napszámbér 1. napibér; salariu pe o zi; Tagelohn. *1895:* Simon Miklós ... megér egy hónapra 130-150 forintot. Ezért hajnaltól estig ... farag és épít ... ott drága az élet ... Ezt kell pótolni a bővebb napszámbérrel [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kb. díjazás; retribuţie, răsplată; Belohnung. *1710 k.:* elébb járt énnálam a világi becsület, hír, név, dicséret ... és az üdvességnek mintegy napszámbér és jutalom formán való reménysége, várása az én magam jámborságom által [BIm. 1011].

napszám-interes napszámmal lerótt kamat; dobândă achitată prin muncă cu ziua; durch Tagelohnarbeit abgezahlter Zins. *1782:* A(nn)o 1777 ... adtam Aszszonynépére[a] Napszám interesre 40 Vfor [DobLev. III/570. 1b. — [a]AF].

napszámos, napiszámos I. *mn* **1.** (fizetett) napszámban dolgozó; care a fost angajat (şi plătit) cu ziua; für Tagelohn arbeitende(r). *1588:* Keouetkezik az Zeoleore ualo keolchieg ... Az Zeoleonek megh Zedése ... Voltanak napzamos Zedeok 6 fizettem ... d. 24 [Kv; Szám. 4/V. 17 Gr. Veber kezével]. *1852:* Szülei szegény napszámos cigányok [Gyalu K; RAk 16].

Szn. *1694:* Napszámos Janos [Kv; Dica XXI. 17]. *1737:* Napszamos István [Kv; Dica XII. 96].

2. kötelező szolgálatot teljesítő; care prestează munci obligatorii; obligatorischen Dienst leistende(r). *1821:* az Udvari erdőkröl Lejendő száraz ágak hordása iránt oly egyezésre lépett a Falu a Kajántói Tisztel, hogy valameddig ezen tûzre lejendő aszszuságok hordàsa fen marad mindadig tartozzanak a Falusi Birák ... a tûzelő hellyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendőnként egyszer az Udvarnak ki állitani [Kajántó K; KmULev. 2].

II. *fn* **1.** (fizetett) napszámosember; ziler; Tagelöhner. *1584:* Az vyz el wetelkort veottem 129 fath Czeoweknek ... az Rekeztest hogy Chinaltak ... keoltottem az Molnarokra Napzamosokra Zemeth Birakra tezen f. — d. 65 [Kv; Szám. 3/XIII. 6]. *1587:* volt az korchiolias az also es felseo palonal ... harom nap zamos volt mellette f. 1 —/44 [Kv; i.h. 3/XXX. 18 Seres István sp kezével]. *1588:* Az nagy Zwrzawar hogy az Kyralj Retít meg hanta volt fogattam 16. nap Zamost attam sing(u)lis d. 14 [Kv; i.h. 4/I. 60]. *1609:* Voltanak hat Nap Zamosink ... Attunk Nap zamot egiknek egiknek tizenkett ket penzt [Kv; i.h. 12b/IV. 111]. *1639:* Kvleön valo zabja vala ... Kovacz Peternek az Istuan Deak Vramtul; megh napszamossal arattatta megh tiz tiz penzt adot nekiek Napszamra [Mv; MvLt 291. 208b]. *1699:* A' mostani szűk időhez kepest a Napszamosok diurnuma limitaltatott e' szerint: Kapasnak //9. hajtonak //6 [Dés; Jk 280b. — [a]Folyt. a fels.]. *1716:* az Gyümöcsös kertett akarnám most kertb(e) venni először, napszámost fogadnek buzával [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1720:* az Familia nagy Zelussal kivannya ... coláltatni az Bányákat ... itt pedig szűk levén az nap-számos ... azért parancsolyák az földes Urak, az városi Biráknak ... hogy ... álicsanak, az itt való szokot fizetésre, annyi Banyászt az mennyit a' Iró-Diák kéván [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/4]. *1768:* az pénzen fogadni szokott Napszámasokra menyi pénz mégyen nem tudhattyuk [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75]. *1794:* volt azon hellyen egy Vén Szín ... ennek hellyéb(en) épittetett az Exponens Groff ur egy mást ... az Áts Mester átojjáb(an) fogotta fel és ő állitott Nap Számasakatis [Mezőmadaras MT; BKG Jac. Kosztin (33) col. vall.].

Szk: *aprómives ~* kisegítő napszámos. *1743:* az új bástya fundamentumának ki ásását ... az Dominium vivén végben ... más apro mives napszamosokra, kőmivesekre, és Acsokra ... s azok(na)k fizetésére Hamer Ur(na)k lészen gondgya [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.] ✱ *kukoricaszedő ~. 1849:* Egy kukoricza szedö napszámosnak 7 1/5 krajtzar [Somb. II] ✱ *nyári ~. 1783:* minden esztendőben száz nyári napi számosok interesezését, mindnyajan egész falustol meg sokallottuk [Mezőszokol K; IB. Rusz Dumitru (60) zs vall.] ✱ *zsindelyhordó ~. 1776:* A harangláb megzsendelyezésére vettem négyezer zsendelyt ... Egy zsendelyhordó napszámosnak adtam den. 24 [Kv; ETF 107. 14–5].

2. kötelező szolgálatot teljesítő dolgos; lucrător care prestează munci obligatorii; obligatorischen Dienst leistender Arbeiter. *1827:* az Exponens aszszonynak ... Néhai Férjéről Uzsorássai ... nem maradtak ... ennél fogva férje halála után az allodiaturakot meg mivelni a maga emberei elégségesek nem lévén maga igyekezete u: m: Olá Fejérnépi pasztura (!) szövések, 's vásznok ki osztogatása, ugy bornak 's, turonak adása által tsinált an(n)yi usorásokat, és dolgosokat 's napszámosokat, hogy az ... allodialis Földeket és Szöllöket mind meg miveltethette [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 6 Boros Mihály (43) zs vall.] | borbol 's egyéb gazdaszszonyságbéli igyekezetéből anyi adossokat, 's napszámosokat tsinált az Exponens aszszony hogy az emlitett Fekvő Jok hasznoson meg miveltettek [uo.; i.h. 12 Ilye Demián (46) jb vall.]. *1852:* A Városgazda ... Köteles ... a'

város dolgai igazittására keze alá adott napszámosokat, ugy nevezett város dolgásakat a' szükséghez megkivántató menyiségben igasságosan ki rendelni, azokra felügyelni, semmi szín és ürügy alatt egyiket a' másiknál inkább nem terhelni [Dés; DLt 180].

napszámosasszony napszámosnő; lucrătoare cu ziua, zileră; Tagelöhnerin. *1700:* Edgy napszámos Asz(o)ny [Kv; Szám. 40/II. 15].

napszámosember ziler, lucrător cu ziua; Tagelöhner. *1637:* Simon Mihaly neuü nötelen napszámos ember ... Colosvarat az elmult napokban kimult volna az vilaghbol [Kv; RDL I. 25]. *1786:* Thoroczkon az Vas miveles fundamentuma az Lakosaknak, mert az Nap szamos Embereketis az Verös kovátsak tartyák [Torockó; TLev. 4/13. 20].

napszámoskodás napszámosmunka; muncă de ziler; Tagelöhnerarbeit. *1789:* Buzát Rosot, és kevés Zabot szoktak vetni de a Falubéli Lakosok aval fél esztendeigis meg nem érik hanem ebéli fogyatkozásokot Szekereskedéssel és egyéb napszámoskodással potollyák ki [Kénos U; UszLt XIII. 97].

napszámoskodik napszámosként dolgozik; a munci ca ziler; als Tagelöhner arbeiten. *1731:* Durko Mihály ... Kolos váratt napszámoskodik [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1745:* Szánto Jstván két fiai ... a' Nyáron Mako Vásárhellyre mentek napszámoskodni [Erked Sz; WLt]. *1748:* Egri Kis István ... jött volt ide Rákosra napszámoskodni, és osztan ugy telepedett itt meg [Aranyosrákos TA; LLt]. *1829:* Szöts Joseff ... napszámoskodik [DLt 856 nyomt. kl].

napszámoslegény flăcău angajat şi plătit cu ziua; Tagelöhnerbursche. *1678:* Marko Görnel holt megh egy nap szamas Legeny [Mv; MRLt]. *1685:* Egy szegeny nap szamos legeni [Kv; Dica XXX. 15]. *1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az It hogy ö ... vérengező szokása szerént ... egy ... szegény idegen napszámos legényt meg tamadván ... rutul meg verte, sebhette [Torda; TJkT I. 135].

napszámosnő napszámosasszony; lucrătoare cu ziua; zileră; Tagelöhnerin. *1889:* Gubás Mária napszámosnő [Bádok K; RAk 82].

napszámosság napszámoskodás; muncă de ziler; Tagelöhnerarbeit. *1789:* annyi nem terem közép szerü termésben, hogy megérhessék vele, hanem Nap számossággal és egyéb afféle dólgokkal keresik èlelmeket [Ábrámfva U; UszLt XIII. 97].

napszámozás napszámoskodás; muncă de ziler; Tagelöhnerarbeit. *1665/1754:* Ha valamelly Legény, akár Apró béres, akár Társ-Legény müvet kaphatván, és Műhelyben s Társaságban lévén, Nap-számozásra, szokományozásra ... adná magát büntetése légyen egy Arany [Kv; ACArt. 12].

napszám-szaporítás napszám-növelés; creşterea muncii cu ziua; Vermehren der Tagelöhnerarbeit. *1767:* A' Vizes és Tsövel járo bányákb(an) semmi munkatétel az égy Viz Vonással való Nap szám szaporitáson kivül meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1].

napszám-tartozás robot-tartozás; robotă de îndeplinit; Robotschuld. *1847:* Ki számítása az Götzi öszves napszám tartozás(na)k ... Ökrös szolgál 624 ... Tenyeres szolgál 312 [Göc SzD; WassLt].

napszín sárga; galben; gelb. *1700:* napszin Poszto mente | Egy Baraczk virág szin vagy napszin Angliai mente | Egy napszin vagy tök szin Angliai szoknya [Hr 1/20].

naptámadat, naptámadt **1.** napkelet; răsărit, est; Osten. *1582:* Mel darab feoldnek hatara es Zomzedsaga Nap tamadatrol az Ispotal feolde [Dés; DLt 209]. *1624:* egj darab zena fw ... uicinussa nap tamat feleol ... Beldi Vram [Bikfva Hsz; BLt]. *1680:* az nil hoza Kovacz Peter Uramnak az naptamadat felől valo felit" [Altorja Hsz; HSzjP. — "A földnek]. *1736:* Az udvarház ... kapuja naptámadot felöl, jó erős, majd uj [Szászcsanád AF; ETF 108. 7].

2. napfelkelte; răsăritul soarelui; Sonnenaufgang. *1666/1793:* a kinek marháját nap támadt előtt látják vagj Nap Njugta után étetve Falu Hátárán a Gabona vagj buza közöt büntettessék flor. 1 [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *XVIII. sz. eleje:* Tugyae, lattae, hallottae ... mi üdo tajba mentek ki az exequtiora nap tamat elöt vagy nap tamat utan [Kézdisztlélek Hsz; i.h.]. *1716/1793:* a mi ág bog marad s tőke a Falu szeriben szolgálo gyalog szer egy holnapban minden Szombaton hozhat ... nap támadattol fogva nap nyugottig [A.csernáton Hsz; SzékFt 29].

3. *~kor* virradatkor; la răsărit soarelui; bei Sonnenaufgang. *1600:* Az vta(n) Bardoch szekbe valank es monda Almasi Jstvan deak ... Jo vraim, kegte(kne)k túdomant tezw(n)k hogy az mynt Bizonisagra bochatot vala ky az törüenj Vargias ellen, my ez Jeoúendeö kedre reggelre, vgy mynt nap tamatkorra ra tartozunk, twis tartozzatok vargiasj vraim | En azt tudo(m) ... hogy ez Jeouendeo kedre nap tamatkor tartozzanak az peres Erdeore ... mert my ... ot lezwnk, birankkal, deakwnkkol [UszT 15/15, 15/16].

naptár naptárszámítás; calendar; Kalender. *1847:* Ösméri a tanú azon asszonyt, ki magát Varga Katának nevezi, s ki folyó év Januarius 18-án (vagy a görög hitüek naptára szerént Vízkereszt napján) Bucsumban tartóztatott le? [VKp 206].

napvétel törvénykezési nap kitűzése; fixarea zilei dezbaterii; Bestimmung des Gerichtstages. *1610:* Elseobenis si juris miert hogy derek zeken zolitottak volt megh az Ak nap vetelis ot volt oda kevankozunk [Kvh; HSzjP].

napvilág **I.** *fn* **1.** nappali világosság; lumina zilei; Tageslicht. *1585:* Illona Zekel marton felesege ... fassa est, Jo nap Wilagon allok valla az Swtteo haz Aitaiaba ... Jeöwe harom kattonna [Kv; TJk IV/1. 524a]. *1633:* estue feli nap uilag(n)all kj jöue az sombori Istua(n) leania [Mv; MvLt 290. 117a]. *1653:* adjon az éjjelre egy sátort ... hogy napvilágnál vonhassuk fel [ETA I, 130 NSz]. *1657:* megjárván mellém rendeltetettekkel együtt az strázsahelyeket napvilággal, az strázsakivitelre küldém Jancsó Pált és Székely Mihályt [KemÖn. 178]. *1710:* eleget üzök, de már estve is vala, csak félóránk leszen vala a napvilágban, mind elverhetjük vala őket [CsH 416]. *1754:* tudjaé a Tanu, hogy Donáth Uraimék ... negyed magokkal egy estve felé nap világon szállottanak az Néhai Miske György Uram Vonya Pantya nevü Jobbagjara [Vecsérd NK; RLt vk].

2. a föld felszíne; suprafaţa pămîntului; Oberfläche der Erde. *1741:* En gyermek lévén tudom hogy Borbellj István, Borbellj Ferkö ... az Gárgyas bányának nap világon való földét hordották [Torockó; Bosla. Almási István (48) jb vall.].

II. *hsz* napvilágon; la lumina zilei; bei Tageslicht. *1757:* nap világ vágtanak a tóbbik [Gergelyfája AF; BK sub nro 834].

napzatás napoztatás, határnap kitűzése; fixarea zilei pentru ceva; Terminbestimmung. *1607:* Az napzatasaba ott nem voltam, de mikor Etedre mene az A ... engemis el hyt uala velle, de setetigh ... sem jeowe sem kwlde az J [UszT II/4. A. 239 Michael Zabo de Keórispatak lib. vall.].

Vö. a *napoz* címszóval.

napzott határnapként kijelölt; fixat ca termen; als Termin bestimmt. *1597:* Az harmad ezten naphoz tartottam en magamot, s eök ne(m) vartak az alatt sententiaztak enge(m) ... Tilalmamnak ez oka hogy ne(m) az napzott napra jeottel ide, hanem az eleótt ... megh bizonytom most(is) az biroual hogy ne(m) az napzott napon sententiaztak: per hos (!) ereótlen [UszT 11/30].

narancs portocală; Orange. *1579:* lypay Janos hozott ... warodrol eg küchyn Naranchott chereznett ... kyt az harmynczodas küldett ó Nagnak [Kv; Szám. 1/XVIII. 25]. *1592:* vettem ... 61 Naranchyat 1 p(ro) d 10 tt f 6 d 10 [Kv; i.h. 5/XIV. 242 Eppel Péter sp kezével]. *1597:* Vittek vrúnknak olaz giwmeolchieot Czitrumat es Naranchiot kit veottem p(er) f 1 d 50 [Kv; i.h. 7/XII. 19 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1598:* Lútter Mihaly ... wallya ... zep tiztesseges ayandekot attam Thúry Janosnak mint egi 40 Naranchot azon kiwwl kalapos siweget poztot nadragnak valot [Kv; TJk V/1. 183]. *1620:* Egy tonna lemoniatul f —/25. Egy tonna Narancztul f —/25 [KvLt II/69 VectTr 14]. *1687 k.:* Egy loter[a] Czitromtol f —//75 ... Egy Tonna Narancstol f —//75 [MvRKLev. Vect. 20. — [a]Értsd: lóteher]. *1774:* Az eő Excellentiája Albrecth Márton nevű szász kertészit ismerié a Tanu ha igen Czitromokat és Narantsokat láttaé ... hogy valahová vitt volna vagy adatt volna ell pénzért [H; TL vk] | Albrecth (!) Márton nevü Kerteszt ... esmerem is nékem adott ezen a Tavaszal a Virág Házban egj Czitromatt ... mely mellett egj Narantsatt is adván [Kercsesora F; TL. Theodor Kövári (36) provisor vall.]. *1779:* Itt ... valami Narantsok vad(na)k felesetskin érö felb(en) ... Külömb(en) is, az efféle Virágos Ház és kért Erdélyb(en) inkább tsak a' szem kedvéért delectiora valo [uo.; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1847:* 3 darab narants f. 1 xr. 15 [Kv; Újf.].

Án. *1674:* Narancs (vizsla) [EM XLIX, 585]. *1818:* Narancs (kanca) [Lunka H; GyK gr. Gyulai Lajos ménesében].

Szk: *öreg ~.* *1595:* vasarlottam Wrunk ö fgehez az Congratulatiora mennj igyekezúen: 21 Naranczot ... f 2 d 62 7. Örög Naranczot ... p(er) f 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 315 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

narancsalma almafajta; un soi de mere; Apfelsorte. *1780:* A kertészek Számadása alatt a virág Háznál ... Narants alma 2 [Bethlen SzD; BK]. *1850:* Lajos küld geztenyét, és narants almája termet Zsidoba egy néhány abbolis [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *kormos ~.* *1842:* Kormos Narants Alma [Dés; DLt 1302].

narancscsemete narancsfa-csemete; puiet de portocal; Orangensproß. *1813:* Narats termő fa Nro 10 ... Magbol kőlt narants tsemete No 15 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

narancsfa portocal; Orangenbaum. *1591:* wyzi ... Hûnyady Matyas 8 Lowal az Taar zekerett Narachy faakal f 2 [Kv; Szám. 6/I. 74]. *1632:* hallam az szö beszed keözbe ... hogj az Feiedelem kertiben Fejeruarat volt narancz fa, s megis viragzot de nem tudgja ha erhetette megh avagj ne(m) [Mv; MvLt 290. 70a]. *1756:* óltoványbol nevekedett jó féle Narancsfa 18 [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.]. *1758:* (A virágházban) Vasas edényben Zöld Naracz fák 12 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1780:* Termő Narantsfa 1 [Bethlen SzD; BK]. *1786:* Az üveg Házban ... Narants fa [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1814:* A' Felsö Virág Házba ... Narants fa 5 ... Citrom és Narants fákon találtat(ott) ... Ért Narants 49 [Vessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.]. — L. még ÁrÉ 126; SKr 262.

narancshaj narancshéj; coajă de portocală; Orangenschale. *1758:* kivántam Ngdn(a)k kedveskedni ... nádmezben bé csinált egj néhánj darab narancs és czitrom hajjal [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. *1807/1818:* 1/2 Narants haj nádmézes [Mv; Told.]. *1850:* tettem hozzá még cukerlit, narantshajat és mandulás kiflit [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *aszú ~.* *1753:* Aszszu narants hajat egy fontat [Mezőzáh TA; Told. 73].

narancs-jövés narancsfa-hajtás; puiet/vlăstar de portocal; Orangensprößling. *1756:* Fazakakban ültetett és Plántált 9. Czitrom, és egy Narants jövések [Branyicska H; JHb LX-X/2. 30].

narancs-liktárium narancslekvár; marmeladă de portocale; Orangenmus. *1683:* Egy kis Tonnab(an) narancz lictarium [UtI]. *1746:* Egy üveg, teli narancs liktariummal [Vargyas U; DanielAd. 256].

narancsnyi narancs nagyságú; de mărimea unei portocale; orangengroß. *1662:* érkezett ... egy persiai követ ... ajándékokat hozott volt ... a császárnak ... egy arany pajzst, egy kicsinszerű narancsnyi gyémánt lévén közepibe [SKr 350].

narancsolaj ulei de portocală; Orangenöl. *1685 k.:* Zarnoczi megh erkezett hozott illyen Orvossagok Édes mand(ula) Olajat p. f. 1 ... Narancs olajat p. f. 2 [UtI].

narancs-oltás altoi de portocală; Orangenpfropfen. *1813:* Narants termő fa Nro 10 Narants Oltás 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

narancsszín 1. narancssárga; portocaliu; Orange. *1595:* Peterdy Peter Vramnak attam Narachi zin kamukat 8 singet [Kv; Szám. 6/XVI. 99]. *1628:* Kett Vegh mohar, eggik narancz zjn, masik zolo zin [Bodola Hsz; BLt]. *1629:* Egy nyeregh naranczi szyn posztoual boritott tt f. 4 [Kv; RDL I. 143]. *1652:* egy ... Hay szin viragos Atlacz szoknia ... Az valla Narantsi szin viragos Atlacz [Királyfva KK; JHb

XXII/41]. *1673:* Egj narants szin czapas arannyas pallas [Marossztkirály AF; IB]. *1679:* Narancz szin mazos apro szerü tarka csupor [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 106]. *1692:* Egy narancz szin kamuka mellyre valo ezüst csipkével és nusztall prémezve [Bilak BN; JHbK L. 36]. *1714:* Két Par Narants szin Paputs Aranj fonál Skofiummal ki varrott ... fl. Hung. 4 [AH 23]. *1716:* Egj Narancs sziny paraszt keszkenyő [Altorja Hsz; HSzjP]. *1761:* Karmasin s Narants szin pántlikas Mor szoknya [Koronka MT; Told. 8]. *1763:* Egy Naranszin Selyemmel varrot Fejer lepedő [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1808:* 1 Vég Narantz szin Pántl(ika) [Mv; Told. 22].

2. ~ *forma* narancssárga-szerü; un fel de portocaliu; Orangeartig. *1706:* halaván Veres narancz szin forma barsony szoknya [LLt Fasc. 146].

narancsszínü narancssárga; portocaliu; orange. *1643 u./ 1770 k.:* Egy zóld narants szinü szkófiumos keszkenő [Szásznyires SzD; SzConscr. 215]. *1666:* Egy Szederies Czemélét dólmany, viragos njáracz szinu kamukaual bérlétt [Ks 21. XVIII. 79]. *1672:* adtam ki ... Tiz singh Narancz szinö Remek posztott Ul. 10 [UtI].

narancsvitel narancsszállítás; transportul portocalelor; Orangentransport. *1788:* Nagy Tamás Vram ... A midőn Bontzidán meg fordul a többek között Soha a Czitrom, és Narants vitel el nem marad [Solymos K; BfN Kátai Mihály lev.].

nárcisszus nárcisz; narcisă; Narzisse. *1847:* Még elkell ültetnem a' ... Nártziusokat (!), de ma az essó ujra mind csorgott, s nem lehetett [Kv; Pk 7].

nárcisszus-víz nárcisz-oldat; apă de narcisă; Narzissenlösung. *1744:* Ket üvegbe Narcissus viz [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

nároz a vízfogó kerék öblét javítja; a repara cupele de la roata morii; ausbessern/reparieren des Wasserrads. *1737:* Az Malomra deskat vettunk kerek narozni [Kvh; HSzjP].

násfa ékszer (homlok/melldísz); pandantiv de aur bătut în pietre scumpe; naşfă; Schmuckstück (Stirn/Brustschmuck). *1573:* Katalin Kalmar Istwanne ... vallia ... Latta hogi rakot eleh parta Eoueket: kapcokat Arangywreoket ... egi Nasfat is mwtatott nekj [Kv; TJk III/3. 172].

nász 1. násznép/kiséret; alai de nuntă; Hochzeitsleute/gefolge. *1680:* Tanko Judit az ő kglmek engedelme nelkul kezek alol eyel szökve nasz es nyuszolyo nelkül ment volt ferhez [Szentimre Cs; Hr 2/35]. *1683:* Mentünk Komjáczegre ... Komjáczegi Küsannáért tisztességes nászszal [SzZs 248]. *1705:* adtam házas tarsul Pataki Boricza ... leanyomat Técsi György Ur(amna)k ... kinek lakodalma es kézfogasa, lött eczersmind, az üdö(ne)k gonosz volta miat, die eodem, tisztesseges nászsza, es vendegek praesentiajab(an) ... el kesirven Radnotfajaig, holott tisztesseges vendegseg nagy vigsaggal celebraltatott onnét más nap reggel ... indultak szep nászal Czegőb(e) [PatN 56a]. *1753:* jüven a nász az menjaszszonjal ezt mondgja vala N. Tiboldi Gergellj vram anyja a Násznépének, hogj mire hozzátok mert nagjon viselös a menjaszszonj [Kőrispatak U; Pf]. *1804:* a Nászban lévén, minekutánna a Templombol ki jöttünk, és a Lakadalmas Ház utza ajtajan bémentünk [Farnas K; KLev.].

Szk: *násszal visz vkit vhová. 1600:* az Alperes ... jeówe Kadiczfalua(n) ... az hazba meljbe en lakom wala ... meljben en jo modon voltam az en elseó Vram Thibald Antal vtan, merth engemet naszal vitt uala abba az hazba az az en edes Vram, Es az Alperes abba az hazba ram zalla ... az hazbúl ki raka [UszT 15/127].

2. a vő v. meny apja; cuscru; Schwippschwager (Vater des Schwiegersohns od. der Schwiegertochter). *1582:* farkas Mihaly Lezfalwabol Nazzawal jeott vala az chakani Benedek hazahoz [Lécfva Hsz; HSzjP].

násznagy házassági tanú; naş, nun; Trauzeuge. *1581:* Melly dolog my elöttünk igy leon Mind az Naznagy es Niozolio Azzony elött [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1582:* balyka Istwan az Damokos Istwan feolden hazasodot vala meg es en valek az Nasznagyanak bot palnak szeker vezeteie [F.csernáton Hsz; i.h. Rakossi Lukaczi vall.]. *XVII. sz. eleje:* Az Gal Ambarus leaniat en kerem megh Czureös Mihalnak az kendeót ennekem adak en valek Naznagiais [Kurtapatak Hsz; i.h. Gal Istvan jb vall.]. *1617:* Brecz Pal vala az Naz nagy [Szövérd MT; BfN Feier Jstuan (85) ns vall.]. *1631:* egj koszoru vala az süegen feliül az fejeben ... az volt az naznagjok [Mv; MvLt 290. 246a]. *1710 k.:* mint özvegy embernek, násznagy, vőfély nem kellett [BÖn. 753]. *1736:* Az legény rendszerént az közelebb való atyafiai közül hivott magának násznagyot | Legelől ... ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vőlegény, az után az vőfély | vonni kezdették az menyasszony tánczát; mikor azt el kezdették vonni, az mennyasszonyt osztották az násznagynak, ki is kettőt-hármat kerülvén véle, kezet fogva oda vitte az hol az menyasszony apja, anyja ... állottanak [MetTr 378, 381, 387]. *1760:* Annak utána amely öregebb és becsületesebb volt atyafiai vagy jóakarói közül, násznagynak tette, az ifjak közül ismét, aki közelebb atyafi volt a vőlegényhez, vőfélynek [RettE 98]. *1806:* Molnár Pál vette maganak Feleségül Merábol Vono Katalint ... Násznagy volt Molnár András á Lakodalmi Gazda Vintze Peter [Nagykapus K; RAk 4].

násznagyság násznagyi tisztség; năşie; Würde des Trauzeugen. *1596:* az bizonsagok megh Vallyak hogy naznagisaga miatt egyzer az A rendi a' chjrcalasbúl hatra maratt Estrasa allasbul [UszT 10/48].

násznép lakodalmas vendégsereg; alai de nuntă, nuntaşii; Hochzeitsleute/gefolge. *1614:* Én magam házasultam meg először in anno Domini 1585; vöttem feleségül ... Huszár Borbárát, azkit hoztam Kolozsvárról hat lovú, veres fedelü hintószekérben, ki mellett volt nyolc kocsi násznépem [BTN[2] 41]. *1617:* Zeóuerde(n) zallot vala megh az Naz nep Dossa Dienesnel [Szövérd MT; BfN Feier Jstuan (85) ns vall.]. *1634:* mikor padóczy Istvannet hazasita ... Molnar Jmrehne azt mondata az Naz nepe előt, hogy eo euel az padoczyneual semmit nem adhat [Mv; MvLt 291. 24b]. *1657:* midőn az násznépe az fejedelemasszonnyal Kassához közelített volna, az fejedelem is nagy pompával méne ki és excipiálá őket [KemÖn. 61]. *1736:* ha ... az leány atyjának az várában álgyük, taraczkok vagy szakállasok voltanak, az nász népe eleiben erösen löttenek [MetTr 381]. *1760:* (A násznagy) elöl szokott menni, utána a vőfély, utána a vőlegény, azután a nyoszolóasszony és leány, annak utána pedig

a tőbb násznépe [RettE 98]. *1827:* If Legeny Kupa János meg esett Víg Kisoval. A Nasz nep előtt ki kerdeztetvén és reconcilialtatvan Copulaltattak [M.bikal K; RAk 144].

nátha hűléses megbetegedés; guturai, răceală; Schnupfen, Erkältung. *1667:* Az kis Jankót is igen meg bádgyasztotta a nátha, hurut [TML IV, 4 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1672:* Urunk az nátha, hurut miatt beteges [TML VI, 113 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1704:* a kis Kati leányom rosszul lévén a náthában, ma hivattam vala ide Fogarasi urat, hogy nézze meg [WIN I, 305]. *1747:* latom mit irsz kicsi Gyuricskámrol hogy az nátha meg kórnyekezte [Hídvég Hsz; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

nátha-hurut hűléses megbetegedés; guturai, răceală; Schnupfen, Erkältung. *1710 k.:* Nagy nátha-hurutban, erős hagymáz, forró hidegben ... próbáltam a sós nyerskáposztát pec-olajjal [BÖn. 514].

náthás 1. hűlésben megbetegedett; care suferă de guturai, răcit; erkältet. *1847:* náthások vagyunk ... égymástol kaptuk el [Kv; Pk 7].

2. *~ hagymáz* ? egy fajta tífusz; un fel de tifos; Art Typhus. *1669:* mi itt az üdőt betegséggel töltjük; szombaton mulék egy holnapja, mioltától fogva mind urammal ő kegyelmével együtt az hurut és náthás hagymázban betegeskedünk [TML IV, 445 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

natúra termény; produse ale solului; Naturerzeugnis/produkt | természetbeni beszolgáltatás; predare de produse; Pflichtablieferung in Naturalien. *1700:* a' mellyik Regiment ... az Hova, a' Mikor, és a' Mennyit a' specificált Naturákban kiván ... administráltassa [UszLt IX. 77. 9 gub.]. *1739:* quantumunk(na)k egj része suspendáltassék, hogy lehessen miből erogálnunk a quartélyosra, nem lévén egjebünnenis semmi fundussa szegény Várasunk(na)k. Melly dolognak helyesebb(en) lejendő vigb(e) vitelére registralni, vagj számb(a) kell venni, mennyi natúrát, és pénzt administráltunk eddig [Dés; Jk 509a]. *1770:* novembertől fogva majdmind szüntelen csak árvizek voltak. Naturáját is csak az Isten tudja mely nyomorúsággal szállíttatam oda nekiek [RettE 237]. *1787:* a' Falusi Biro ... ha maga Házánál ollyas jo hellye lenne tehát ottan conservaltassék a' Natura; ha pedig ollyas hellye nem lenne ... tehát egy Magazinumnak valo épületet kelletik tsinálni a' hol Buza, Zab conservaltassék [Torockó; TLev. 3/2.2–3]. *1790:* Még eddig különös vármegye gyűlése nem volt, ez okon az Armáda számára Sem(m)it se igérhettünk, de irtam Folthra is, Gura szádárais ... hogy jol szamba vegyük miféle naturát igérhessünk ... meg irjam világoson hogy melyik jószágbol menyi naturát adtunk légyen eddig a K Armada számára [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1834:* Alázatosan esedezünk ... Nagjságodnak méltoztassan ... fel eskettetések" iránt hathatosan parantsolni, jelen lévén mind a Contributio, mind a ki parantsolt naturák administrátioja ideje [Torockó; TLev. 3/2. — "A bíró és két polgár feleskettetése].

Szk: *~ban ad. 1787:* Miskának a szőts czéhban lett bé szegődtetéséért ... Hf 3 Dr. 60 ... Naturába adott égy véka Buzáért Hf 1 Dr. 8 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 10].

natúrabeli természetbeni; în natură; in Naturalien. *1811:* egy Kolósvári Kántor ... naturabéli Fizetése ... mellé járulván ... a Dézmákon való Notáriuskodás jövedelme-is [Kv; REkLt 32 Krizbai Deső Elek lev.].

natúra-hordás terménszállítás; transportul produselor; Lieferung der Naturalien. *1803:* Ditső emlékezetű Felséges Fejedelem Aszszonyunk Mária Thresia (!) égy Kegyelmes Rescriptuma által ... a Bányászokat, es Ertz Mívekeset több az előtt gyakorlásba volt praestatioktol és Szolgálat nemeitól immunitalni méltoztatott; még is ennek ellenére ... a Nemes Vármegye által is minden némű Terhek hordozására szoríttatunk, nevezetesen Ut csinalásra ... Fa és natura hordásokra [Torockó; TLev. 15/9].

naturálé 1. termény, termék; produse ale solului; Naturerzeugnis/produkt. *1705:* A szász papoktól itt Szebenben a generál feles búzát és egyéb naturalékat confiscáltatott [WIN I, 397]. *1710 k.:* Az kész pénzen külis hólmi naturálétok gyűlt öszve nállam [CsV]. *1730:* az jövő csőtörtőkön szénát fát küldők es egyeb naturalét az mi lehet [Kercsesóra F; TL. Mohai Mózes gr. Teleki Ádámhoz]. *1731:* Csüres kerteiből eleitől fogva mikor, ki, mit, és menynyit lopot ... szalmát szénát ... vagj egjéb akár mi nével nevezendő naturalét [Marossztkirály AF; Told. 24]. *1756:* tudom hogy sok marhák Szalonnák Bor Buza és minden féle Naturálék vóltanak [Sáromberke MT; TSb 21]. *1763:* az A doceallya, hogy az Haz hija lakattal volt acludalva, minden naturaléji ott lévén [Torda; TJkT V. 156]. *1775:* minden féle Naturálékat hagyok Kata Ötsémnek intertentiójára [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbála végr.]. *1834:* Kolosvára Majarságakal és egyébb naturálékal 5 szekér vámra adtam 2 Rf 5 xr [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt kezével].

Szk: *konyhára való ~k. 1758:* (A) felső kamara bóltban ... konyhára valo naturalék conservaltatnak [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1773:* Konyháro valo Naturálék [Kv; KLev.] ✱ *udvari ~. 1774:* A Tisztek Saját Marhájakat az Udvari Naturalékbol kimiletlenül ... tartottáké [K; KS vk].

2. kötelező természetbeni beszolgáltatás; predare obligatorie a produselor; Pflichtablieferung in Naturalien. *1702:* Nagy vigyázattal legyen arra az vármegye ... administraltató commissariusokkal, szolgabírákkal ... együtt, az kik az contributioknak alkalmatosságában foglalatoskodnak, hogy ... halogatások miatt mind pénz, mind naturaléknak administratioi meg ne késleltessék [SzO VII, 104 ogy-i ut.] | Mi Pénz, és N(atu)ralek vettettek fel á Militianak, arrol valo signatura [Szu; UszLt XIII. 94]. *1717:* Esett kglmetek Városára á Militare Quantumból naturálékkal és pénzel edgjütt Rh. f. 2300 ... mellyeket kglmetek ... administraltatni el ne mulassa [KvLt I/222 gub.]. *1718:* az Militianak sem penz, sem naturalek jrant nem satisfacialhatunk [Somlyó Cs; Ks] | az Marus széki Statiokban ... disponaltatott Naturalék(na)k administráltatásában ... három vagy négy hellyennis lőtt változás [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár kezével]. *1729:* Nemes Országtol Nemes V(árme)gjenkre repartialtatott pénz Quantumbol es Naturalekbul Nemes Városunkra repartialtatott kész pénz Rh fl. 386 [Dés; Jk 389b]. *1765:* Sárdi ... Biráktol hallottam, hogy az administrált naturalékot és sok vecturákot, még nem imputalta Kornis Gábor Uram a Contributioba [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 51]. *1769:* Méltoztatván a Mlgos Királlyi Gubernium ... parantsolni arról, hogy ... a Naturalék(na)k minden Falukban léjendő egybe gyűjtese iránt illő és szükséges rendeléseket tennénk ... Parancsollyuk ... hogy a kirendelt Natura-

lékot olly készen tarcsák, hogy ... leg ottan Csikba ... indithassák [UszLt XIII. 97]. — L. még SzO VII, 120, 259; WIN I, 307.

3. növény; plantă; Pflanze. *1823–1830:* Vagynak* kővé változott naturálék, nevezetesen 1 1/2 singes diameterű kővé vált fatörzsök, mellette levő töredezett ágaival [FogE 185. — *Drezdában a Zwingerben].

naturálébeli természetbeni beszolgáltatásra vonatkozó; referitor la predarea obligatorie a produselor; die Pflichtablieferung in Naturalien betreffend. *1717:* à sok Militaris nyári Statiok és condescensiok miatt naturálékbéli sok consumptiot alázatosson repraesentálván eö Felségenek, kglmes reflexioját ... remellyük [KvLt I/220 gub.].

naturális 1. természetes; natural; natürlich. *1705:* némellyek ... feleségeket, gyermekeket odahagyván, mégis őfelsége hűségét amplectálták inkább, mint feleségekhez, gyermekeikhez való hites és naturalis kötelességeket kivánták volna megtartani [WIN I, 420].

Szk: ~ *tutor* természetes gyám. *1676:* En Alvinczi Péter ... néhai első Feleségemtől ... Szőlősi Ersébettől valo leánkám-(na)k, Ersóknak, naturalis Tutora [Borberek AF; Incz. IV. 23a]. *1737:* Nemzetes Kolosvári Eperjesi László Ur(am) eo kglme, ugy mint néhai Nztes Székely Clara Aszontól való édes Gyermekének Pistanak naturalis Tutora ... tészen emlekezetett [Kv; TJk XV/13. 64]. *1803:* Albisi Nemes Barthos Sámuel uram Tudtára agya Nagyságodnak Meltosagos Grof Hidvégi Nemes Károj Urnak mint Néhai Feleségitöl Titt Ernest Anna Aszszonytol maradott Árváinak Naturalis Tutorának és Curátorának* [Hsz; BLev. — *Köv. a részl.]. — L. még RSzF 143 ✱ ~ *tutrix* természetes gyám(nő). *1633:* Az ket Arvat, Jovokkal eggywt, hattük Az Edés Anniok ... kezenel vgy mint naturalis Tutrixnal, hogj az Arvakat nevellie [Kv; RDL I. 103]. *1684:* hivata minket az Nagysaghod ... vallato poronczolattyaval T. N. Nehai Kis Rhedei Rhedei Ferencz Urunk Eozvegye ... ugy mint arvai(na)k ... naturalis tutrixa Udvarhellyszek-b(en) Karaczonfalvi falus biro ... hazahoz [BLt 11].

2. természetbeni; în natură; in Naturalien. *1718:* a' Tisztek ... Naturalis Discretiot p(rae)tendalnak noha mikor be szallottak akkor is a' mint lehetet illendö kepen Discretizaltuk ököt [Szentkirály Cs; Ks 95 Bors Mihály lev.].

naturalista a naturalizmus hive; naturalist, adept al naturalismului; Naturalist. *1776:* nem tudom mit kelljen itélni religiójáról. Különben elegen vannak e mostani időben, akik naturalisták, ha nem atheusok [RettE 363].

naturalitás természetes szükséglet, székelés; treabă, dejecţie; Stuhlentleerung. *1757:* Németi István Ur(am) viszsza tére, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram, mert s.v. meg ereszkedett az hasam vége ... ment a' kertben ... de semmi Naturalitást véghez nem vitt a' mint azután az iránt visgálódván semmi nyomát a kertben nem láttuk [Somlyó Sz; Mk IX Vall. 189].

natural-kabinet természetrajzi szertár; cabinet de ştiinţe naturale; Naturalienkabinett. *1823–1830:* Ezen univerzitásban* ... Vagyon natural kabinét, csillagvizsgáló torony, botanikuskert [FogE 176–7. — *A prágai egyetemen].

nava hajó; navă; Schiff. *1619:* Az hispániai király ... az 1619 esztendőben rettenetes nagy készülettel ... megindítá Man Oglit Florenciából ... csak öreg hajók, navák volt 100, azfelett sok gálya [BTN² 319].

navikula tömjéntartó szelence; cutie pentru tămîie; Weihrauchbüchse. *1730:* Az uti Capéllaban járó ezüst Mű ... Égy Turribulum naviculajával. Egy ezüstös Missalé [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

názáretbeli názáreti; din Nazaret; von Nazareth. *1570:* Borbara Thakacz Jstwan leanya azt vallya hogy ... Nagy Janosne ... Eoche egy hitet theot az zeoleo feleol ... Jgen ely veressedet ... vgy eskwt megh, Nazaretbely Jesus Mely hamis hiten (!) teon [Kv; TJk III/2. 142]. *1631:* az megh fezittetet Nazaretbeli Jesus legien ennekem az en Christusom wdueozitteöm es keozbeiarom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.].

náznánfalvi a Náznánfalva (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Náznánfalva/Nazna; mit dem Ableitungssufix *-i* gebildete Form des ON Náznánfalva. I. *mn* 1. Náznánfalvához tartozó; care ţine/aparţine de Náznánfalva; zu Náznánfalva gehörig. *1591:* Naznanfaluy hatarban Ada ... egy malom helyetth [Náznánfva MT; EHA]. *1629:* azmi jószágom vagyon ... bergenyei, kisfaludi, náznánfalvi az ott való puszta udvarházzal ... ezeket a portiókot hagyom Borsos István fiamnak [BTN² 422]. *1831:* A mérész nevü Berek ... szomszédjai egy felöl a Kereszturi és Náznánfalvi határok, más felöll a maras vize [Meggyesfva MT; EHA].

2. Náznánfalván lakó; care locuieşte in/din Náznánfalva; in Náznánfalva wohnend. *1635:* mondá énnekem az náznán falvi asszony [Mv; MvLt 291. 50a]. *1769:* találék elöl egy Náznán falvi Embert ... hogy kötélnél fogva vezett égy ... Bornyuzo Tinot [Mezómadaras MT; BK. St. Nagy (50) pp vall.].

II. *fn* Náznánfalva lakosa; locuitor din Náznánfalva; Einwohner von Náznánfalva. *1698:* Náznánfalviaknak es Kűs Faludiaknak nagj meg bántodasokra ... nem lévén itato és ivo helljek ... mint hogj egy kutt sem találtatik egész Falujokban [Kisfalud MT; EHA]. *1745/1760:* valamihelyt a Náznánfalviaknak marhájak azon Berekbe ment mindjárt mindjárt bé hajtották Kisfaludra, s keményen meg büntettek [Berz. 17b].

ne *tiltószó* I. állítmányra vonatkozólag; referitor la predicat; in bezug auf das Prädikat. A. önálló m-ban vagy főmban; în propoziţie independentă sau în propoziţie principală; in selbständigem Satz od. Hauptsatz. 1. felsz. módú igealakkal, direkt beszédhelyzetben: tiltás kif.; inaintea unui verb la modul imperativ, pentru a exprima o interdicţie; mit Imperativ, zum Ausdruck eines Verbots: nu; nicht. *1555:* Kerem the k mind vraimot hog k nekem meg bochasson hog en az en adossagomot ennire holoztotam ... ne velien engemeth oly maga feledetlen embernek, hog en az k io voltarol ... el feletkeztem volna [Gyalu K; BesztLt 5]. *1567:* Sophia vxor Antony Nagy ... fassa est ... dicta Anna Jacobi Eros sic fuisset loquenta Hadd el cha (!) ne Sapolodial illyen erossen byzony meg latod ... az the marhad El nem weez [Kv; TJk III/1. 120]. *1570:* Azok az Mongyak ... Neky, hogy Erreh neh Jary Mert Nem engedywk [Kv; TJk III/2. 120]. *1631:* mondgja vala ezt az Aszony hogj ne tegjetek edes fiaim illien gjalazatot rajta(m) [Mv; MvLt 290. 239b]. *1675:* Minden dolgokban ... szorgalmatoson el iary. Minek

mikor mi ideie el ne vesztegeld az ůdőtt [Borb. I Petki János: Csik Csicsai Vdvar haznal lévó jobbagiomnak s Biram(na)k Farkas Matenak Instructioja]. *1742:* illyen teremtette ne felesely és ne ágaskodgyál Uradra mert leveretlek [Méra K; AggmLt C. 12]. *1764/1765:* rosz néven ne vegyétek edes maradvanyim, hogy kintset, Jószágot nem hagyhattam [Kóród KK; Ks Kornis Ferenc végr.].

Szk: ~ ... *se* ne ... ne is. *1574:* Az zantas feleol vegeztek hogi ... ha kj ez vtanis azt mywelne eo K. Biro vram Neh engedie Bwntetetlen se hagya zantasatis ely foglalhassa [Kv; TanJk V/3. 102a]. *1640:* Egy mesteris az masiknak czieledgyet el ne hitegesse se el ne hitegettesse [Kv; KovCLev.] ✱ ~ *csak ... de is. 1679/1681:* oly majorneket tarczo(n) eó kglme" hogi mindenik mutathasso(n) szép hasznot à majorsagbol; ne csak à vár szükségét érhessék megh vélle, de ... elis adhassanak annyit benne, a' mellyek(ne)k arrával Contentalhassanak fizetésekről a' majornék [Vh; VhU 671. — "Az ub.].

Sz. *1634:* hallam az jaygatast, ki menek latam hogy Bandjne az foldo(n) fekzik ... monda Zabo Mathae ura(m), vgy kel, ne meny te oda az holot penteken sapulnak [Mv; MvLt 291. 31a].

2. felsz. módú igealakkal, általános közlésben: tiltás kif.; înaintea unui verb la modul imperativ, pentru a exprima o interdicţie; mit Imperativ, zum Ausdruck eines Verbots: să nu; soll nicht. *1558:* Ha penygh kyralne azzon bekesegre kezereythene Byro wramoth, Semmyre ne felelyen Az Waros hyrenel kywl, Jzennye megh az warosnak [Kv; TanJk V/1. 47]. *1576:* Az halat Meretlen senky Neh aggya seh vegie [Kv; i.h. V/3. 138a]. *1600:* ne alkosson minket senki, megh alkozunk mi egymassal [UszT 15/271 Bako Isthwan Ethediensis (45) pp vall.]. *1636:* egh eorokseget ... senkinek el foghlalnj ne engedgie, mert ha eben talaltatnek patuarron maragion [Barót Hsz; BLt]. *1668:* ez dologhban penigh az Ura ne akadaljoskodhassek mert erős hüt alat boczatottuk el [Kál MT; Berz. 15. XXVI/8]. *1794:* a' holt Test a' Templomban ne tartassék [Kv; SRE 315]. *1814:* a' Grofné Orbora többé vissza ne mennyen, mert ott nincs mit keressen [Mv; TSb 12]. *1838:* Arany-mives ezüst mivet, 's viszont Ezüst-mives arany-mivet ne mivellyen, ne árullyon [Kv; ÖCLev.].

Sz. *1584:* Irtunk capitan uramnakis, hogy ewis az mennyre lehet, meg oya magat affele galibatol, egy falwerth kettoert nagyob(b)at ne indichion, hogy az keöz bezed zerent, nywlat kergetwen Medvet ne keölcheönk [BáthoryErdLev. 205].

3. szenvedő v. visszaható ige mellett, általános közlésben: vmi elkerülésének, elmaradásának óhajtása; înaintea unui verb la diateza pasivă sau reflexivă, pentru a exprima o doleanţă negativă; neben einem Verb im Passiv od. in refl. Form zum Ausdruck des Wunsches der Vermeidung od. des Ausbleibens einer Sache. **a.** felsz. módú igealakkal; înaintea unui verb la modul imperativ: de nu ...; mit dem Verb sollen + nicht. *1571:* Az mel falukba kyralnak barmai voltanak, mynt barom, jwh, dyzno, es akarmi néwel walok, el ne tekozoltassek, se el ne ozlassek [SzO III, 336–7 Báthory István ut.]. *1751:* ne kéntelenittessem kevesért kedvetlen módon a' magaméhoz jutni [Karácsonfva AF; Told. 25]. *1782:* édes Annyárol maradott Ioszágotskája, s vagjonkája ne pusztuljon el [Torda; KW]. *1783:* A Bőrek sietve valo ki készitésitis ... megh hadtam nekie, rajtam el nem mulik, csak azok az hazugh Mester Emberekben ne frustralodgyek [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1841:* kénye szerént ne íttasadhassék meg [Dés; DLt 36].

b. felt. módú igealakkal (gyakran a bár, bárcsak, bátor isz-k kíséretében); înaintea unui verb la modul condiţional (folosit adesea împreună cu interj.: bár, bárcsak, bátor): de nu ...; mit einem Verb in Konditionalform mit obwohl, wenn auch verbunden. *1573:* Margit Kodory Gasparne, Agota bako myhalne azt valliak hogi ... Borbel Ianosne ... hia ely eoket az chelegeo Margit hazahoz ... Az celegeo Margit esmet mond ezert bator Ne Ieottel volna enye Magadal [Kv; TJk III/3. 146]. *1662:* Az németség praedálásán bizony búsulok. Isten soha ne adta volna az német segitséget, mert nem igyekezik ellenségnek jovait ... praedálni, hanem az mieinket [TML II, 344 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1703:* Kornis Sigmond bár erre az földre ne jût volna mert vgy fel ijesztette eszt az népet hogy Szekere hátán vadnak [Gyeke K; Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1713:* Hallottam ... magától Szász Mihály uramtol, hogj monda ihon bárcsak Geréb János Ur ne küldi vala meg aszt az nehány Forintokott [Ilyefva Hsz; HSzjP Tanko István (40) vall.]. *1762:* a dolog világosságra ki jövén, az büntetetlen ne maradna [Torda; TJkT V. 126]. *1838:* bár ne Sokáig élnék, mert nagyon meg untam élni [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rákhel lev.].

4. ellentétes mellérendelésben, fokozáskor: állítás kif.; în propoziţii coordonate adversative, comparativ, pentru a exprima o afirmaţie; in verneinender Beiordnung, komparativ: zum Ausdruck einer Behauptung. *1772:* a' fel tojulás miatt a' Viz ugy meg tsendesedett; hogy nem hogy az meg emlitett két Vizeknek meg édgyesülésén alóll ne lehetne halászni; de még azon fellyül a' silip árkábanis majd egészszen fel a' Malomig meg lehet [Dombó KK; JHb XX/27. 29].

B. mellékm-ban; în propoziţii secundare; im Nebensatz. **1.** parancsot, kérést, akaratot v. intést, megrovást kif. főmtól függő mm-ban; în propoziţie secundară dependentă de o propoziţie principală care exprimă o poruncă, o rugăminte, o voinţă sau un avertisment, o mustrare; in einem von einen Befehl, Bitte, Willen od. eine Mahnung, Verweisung ausdrückenden Hauptsatz abhängigen Nebensatz. **a.** felsz. módú igealakkal: közvetett tiltás, negativ tanács kif.; înaintea unui verb la modul imperativ, pentru a exprima o interdicţie, un sfat negativ; mit Imperativ zum Ausdruck eines unmittelbaren Verbots, negativen Rats: să nu ...; daß ... nicht. *1507:* Eleozor hagyom az En felesegem⟨nek⟩ Az Bozy tot mynd az molomal egyetembe ... ⟨I⟩llyen kepen hogy Eue legyen Elteyg, azval Igyk (!) germekem Ne oztozzek [Kv körny.; NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1571:* vegeztek egenleo akaratal eo k. hogy Ennek vtanna senky Borat chaplarral Ne arwltassa Sem penigh vendegenek Enny Neh aggyon, sem ... gazdalkodny Neh Merezkedyek [Kv; TanJk V/3. 51b]. *1585:* Georg Marton vallia, Aztalos Istwan zolgaiat halla(m) hog meg zolitak hog Ne halgasson Az Ayton [Kv; TJk IV/1. 444]. *1637:* Padocz Istuan ... mondotta az felesegenek hogi Felesegh ugj czelekedgjel hogj el ne veszeszük ezt az hitua(n) hazat az fejünk felül [Mv; MvLt 291. 112b]. *1670:* kapitány Uram ő kegyelme leveleben azt irja, hogy az jambor varossal ne izetlenkedgyem, az marhajokot adgyam meg [Kvh; HSzjP]. *1698:* vegeztük azert hogy ... senkys a' Buza közze, se maga se mas füvere ne czövekellye(n); se penig masnak karaval maga földeről is fűvet ne horgyon [Dés; Jk 270a]. *1776:* Ki parancsolta hogj enni és inya ne agyanak, hadd dögöljék meg? [Kovászna Hsz; HSzjP vk]. *1871:* Templom és torony levakoltatása és meszelése ... hogy ezen évről el ne maradjon határoztatott [Burjánosóbuda K; RAk 114].

Szk: ~ ... *hanem. 1586:* vagy Capitanok altal vagy miképpen ez Varossy tellies keosseget ... megh Intesse biro vra(m) hogy az holt testeket Ne tarchak sokara, hane(m) el siessek temetny [Kv; TanJk I/1. 31–2]. *1606:* Az Reczenjediek meges zolitottak rúlla hogj ott ne jarjunk zekere(n) hane(m) gyalog [UszT 20/232 G. Marko de Olaztelek nunc in S. Marto(n) commorans (40) pp vall.].

b. felt. módú igealakkal: tiltás kif.; înaintea unui verb la modul condiţional pentru a exprima o interdicţie: im Konditional, zum Ausdruck eines Verbots: să nu (fi); ... soll(te) nicht ... *1539:* az Sombori benedek az Sombor mellett walo rythbely rezyeth, wetthe zalogon az ew atyafyanak Sombori mihalnak ... kewtthe magath hogh az my zalagossa ew Neky Sombory Mihalnal wolna, egy masnal kewl Megh nhe watthathna, ha nem ha echyersmynd mynden zalagossanak le thenne az penzyth [MNy XL, 137]. *1570:* Cathalin Jakab Thakachne, Margit Syweges Gergelyne ... vallyak, hogi eoket kerte volt Belgerne hogy Bwzernehez Mennenek es kernek hogy haragyat ely venne rola Neh perlenenek hane(m) megh alkwnnanak [Kv; TJk III/2. 161]. *1572:* Sophia Kadar Markosne azt vallya ... latta hogi valaztig Jartak hozza az Iffyw vraim Mwlattak vele, Zolytis hegedws Janosnak hogy Ne Engedne az feleseget Annyera Zabadon az vraim keozybe [Kv; TJk III/3. 33]. *1625:* Jzentettvnk uala hogi ne hatalmaskodnanak mjuel ertettvk akarattiokot [UszT 26a]. *1776:* B. Révai ö Nga ... Kérte a M. Praepost urat; Annikó Kis Aszszony ö Ngät M.B. Henter Antal Urfival meg ne eskettetné [Kóród KK; GyL. Chris. Kováts conj. St Miklos (55) vall.]. *1804:* Néhai Testvérem Tóldalagi István, maga utolsó Rendelésében átok alatt azt hagyván, hogy vélle Háborgólag éltt Feleségét, Halála utánn, a rólla maradandó Joszágokba bé ne botsáttanók, és Semmi némü Fel-kelhetöibe ne részesítenók [Told. 41/71].

2. cél- v. más körülményhat. mm-ban; in propoziţie circumstanţială; in finalem od. andere Umstände ausdrückendem Nebensatz. **a.** felsz. módú igealakkal: kikötés vminek az elkerülésére; înaintea unui verb la modul imperativ, exprimă o condiţie pentru a evita ceva; mit Konj., Bedingung zur Vermeidung einer Sache. *1570:* Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwlnak es nem fyzetnek sem zolgalnak ... vegeztek volt azokrwl ... hogy eo k. Byro vra(m) Mutasson ... helt Nekyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b]. *1582:* Kalmar Isthwan ... vallja ... az zwrt ... hog meg Lata az Azzon, Monda: Az en Zolgam zwry az, hol veotted ... Ad meg az zwrt az legennek Ne pironkoggiek chak az eg Ingbe haza Menny [Kv; TJk IV/1. 64]. *1595:* Miert hogy illyen termeszet ellen valo hideg iar vala, Tartot 45 Veekęt ... hogy az hall el ne hallyon [Kv; Szám. 6/XVIIa. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* az varos uegeról hozatot uala Zolta(n) Pal gyórtiat, Dienes Georgy mind el wti uala hogy ne eghyen [UszT 20/111 Caterina coniunx Joannis Boldi Dalliana vall.]. *1629:* az Aito sarkat meg eotteotte hogy ne czikorogion [Kv; TJk VII/3. 115]. *1717:* az szőlőt ... most kapaltatom hogy inkab ne gazosodgyék [Gyeke K; Ks 96 Biro János lev.]. *1843:* más a' botjával hadazott a' szekérbe ülö személyek felé azért hogy ne ismerhessenek meg [Bágyon TA; KLev.].

b. felt. módú igealakkal: kikötés vminek az elkerülésére; înaintea unui verb la modul condiţional, exprimă o condiţie pentru a evita ceva; im Konditional: zum Ausdruck der Vermeidung einer Sache. *1542:* kegelmedeth kernem ... hog k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwzthamba, kynek jowendore ne keresne walaky az arath raytham [Fog.; LevT I, 17 P. Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1571:* Az Dezmah Bwzanak ... az Beh hordasa Iob Modal lenne Takarosban es hamarab, hogy Neh kellenek Innet az felek feleol oda altal hordany az zamoson [Kv; TanJk V/3. 45b]. *1574:* Meg Ertettek eo K. varoswl Byro vramnak az postak myat valo Nywghatatlansagat, Es azoknak Eyely Alkolmatlan Ideoben valo Jeoweteleket az kapura ... kyert ... Talaltatnak meg az feyedelmet ... hogi Eyely Ideoben Neh kellenek nekyk kapwt Bochatny ... Ne keowetkeznek valamy nemw chalardsag ... valamynemw Idegen Nepektwl [Kv; i.h. 103b]. *1610:* euuel foganak szembe, azert uoltam zolga, ne tauoztam uolna el a' marha melleöll [UszT 4. 9b]. *1761:* az Mag(istra)tus meg engedet, oly formán hogy többé városunkra ne jöne, annalis inkáb lopasb(an) szokásos cselekedetét ne continualna [Torda; TJkT V. 51]. *1796:* Gáti Pista késsel vágta ki a keszkenyómet a nyakambol hogy meg ne fojlodnám [Kv; AggmLt B.15].

3. félelmet, gyanút, hiányt, lehetetlenséget kif. főm-tól függö mm-ban: állítás kif.; în propoziţie secundară dependentă de o propoziţie principală care exprimă frică, bănuială, lipsă, imposibilitate, pentru a exprima o afirmaţie; in einem vom Furcht, Argwohn, Mangel, Unmöglichkeit ausdrückenden Hauptsatz abhängigen Nebensatz zum Ausdruck einer Behauptung. *1662:* olyan vélekedéssel is vannak sokan ő kegyelmek közzül, hogy ha az császár praemendájából kezdenek élni, netalán oda is fizetett szolgának ne tartsák [TML II, 360–1 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1670:* urunk ű nagysága azt mondja asszonyunknak, hogy ha Kegyelmed onnan eljü, attül tart, valami formán az atyafiak az jószágban bele ne szálljanak [TML V, 45 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1740:* a' Sertések szép husban vannak dé félő né talám meg né dőglenék (!) [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak András Apor Péternéhez]. *1747:* nem mulathatom el hogy Levelemmel meg ne látogassalak [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. *1843:* A' Menes megett ... legelödö marhákat meg leheté itattni a' Felsö Suki Ton a' nélkült hogy a határ barázdán keresztül ne mennyenek ? [K; SLt Vegyes perir. vk].

II. más m-részre vonatkozólag; neagă altă parte de propoziţie decît predicatul; in bezug auf einen anderen Satzteil: nu; nicht. **1.** tagadás kif.; pentru a exprima o negaţie; zum Ausdruck der Verneinung. *1619:* Karakás Mehmet pasa ... azokat az sok mód nélkül valo panaszokat, azkiket én már innet Nagyságodnak in specie kiküldtem vala ... újobban egy csausza által béküldte, kinek serio injungálta volt, hogy ... az divánba vigye bé, ne az vezérnek [BTN[2] 231–2]. *XVII. sz./XVIII. sz.:* Jobb lett volna nekem soha ne születnem [Barabás, SzO 391 rabének]. *1781:* Tiszta buzát pedig minél hamaráb külgyen ked, de ne ojant mit hoztak volt mert az igen elért volt, ugy hogy semmi ereje ninncsen [Jobbágyfva MT; BálLt].

Szk: ~ *(csak) ... hanem. 1606:* Kegmetek azért ne cziak az dolognak az eleyt hane(m) az vtolljatis considerallia [Kálnok Hsz; UszT 20/14 St. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával]. *1678–1683:* ha ki tanulhatois az gonos akaro, annak eleit ne bossusagtetellel, es mas üldezesel igiekezendö eleit venni, hanem inkab jllendö s, alopotiahoz kepest valo becsületj megh adassal, bekesseges szenvedessel [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. latolgatás kif.; referitor la cîntărirea posibilităţilor; zum Ausdruck des Erwägens/Überlegens. *1621:* az eleobbj Deliberatio zerint Biro V eö kglme Tanacziaval eggiwt hiwassa

be az Serfeozeöket es lassak megh eő kglmek kik legienek alkalmatosak az feozesre, es kik ne legienek [Kv; TanJk II/1. 321].

3. tiltó értelmű fóm-tól függő mm-ban: állítás kif.; în propoziţie secundară dependentă de o propoziţie principală care exprimă o interdicţie: pentru a exprima o afirmaţie; in einem vom Hauptsatz abhängigen Nebensatz verbietenden Inhalts: zum Ausdruck einer Behauptung. **a.** felsz. módú igealakkal; înaintea unui verb la modul imperativ; mit einem Verb im Imperativ. *1570:* Eppel Janos, azt vallya, hogy ... az Azzon ... hogy ky Ther az hazbol Az Annyat Eleol Thalalya es ugy thyltia megh az Annyat hogi az Bort megh Neh kezdye [Kv; TJk III/2. 140e]. *1600 k.:* Mikor penigh az Telegdj Mihalj oztatassa uala azkor falúul kj mentw(n)k uala nil feoldek oztassan azomba el Juta Sime(n) Janos kapitan peczetieul, es az eouet megh tilta hogy az falu fel ne ozza [UszT 15/95 Istuan Balas lofeo zemelj (53) Homoródzentmarton vall.]. *1761:* Ferentz Lőrintzet meg is büntették a' Birák, és meg tiltatták, hogy azon házhoz ne járjon [Szászsztiván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.]. *1780:* akadály miatt maradtak meg darab vasaink, és azért az a' szabadság el nem vétethetik, mert másként ugy járnánk, mint a' mely Gazda költene gabonája bé takaritására, s azután el tiltanák, hogy ne egyék belölle, ha nem halyan meg éhel [Torockó; TLev 9/17]. *1840:* feleségem el tiltotta hogy hozzám ne gjöjjön [Dés; DLt 344].

b. felt. módú igealakkal; înaintea unui verb la modul condiţional; mit einem Verb im Konditional. *1570:* Margith Kalmar Albertnę ... vallya, hogy Egy nehanzor Montha Eoneky Iso Ambrwzne hogy megh Tyltotta volna Lakatos Ambrwzt hogy megh Neh venne az Thorday azzontwl az hazat [Kv; TJk III/2. 196]. *1573:* Mezaros Balint Es az felesege Orsolia, Azt valliak hogy Eok Arwltak volt meg Torozkaywal 118 forintba az hazra harom fizetesbe, tahat meg Ertette palochy Es hozzayok Ieot Megh tyltotta rolla hogi Meg Neh vennek Mert neky Marhaya volna Benne, Azert Nem Engedne nekyk [Kv; TJk III/3. 250].

III. mondatszóként; înlocuieşte forma negativă a unui verb enunţat anterior; als einen ganzen Satz ausdrückendes Wort. **1.** tilt(akoz)ás kif.; pentru a exprima o interdicţie; zum Ausdruck der Verwahrung/des Protests. *1561:* Istennek ... akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig' es haromnapig mweltethesse. Zabadis leg'en addig de toab ne tudos legent tartani [Kv; ÖCArt.]. *1570:* Rendeltek eo kegek varoswl Az varas Erdeyet ely adny, Melynek ely adasanak Illien Modya legien hogy Minden Embernek ky akar venny Egy forint arrat aggyanak Theobet neh [Kv; TanJk V/3. 3a]. *1590:* Monda erre Nemes Georgy ha vgy vagio(n) hogy harmad Idennis te szantottad megh tehat szanczj (!) megh mostis, monda nagy Balasne vaj ne Edes Georgy vram, mert Egy penzt sem ad mi nekeonk rea [UszT].

2. latolgatás kif.; referitor la cîntărirea posibilităţilor; zum Ausdruck der Erwägung/Überlegung. *1663:* ha Kegyelmeteknek módja volna benne ... azféle rossz cselekedetektől arceálná őket, mert ezek szegények lévén, nem gondolkodnak arról, akár bántódjék meg római császár méltósága, akár ne, csak ők gazdagodhatnának [TML II, 465 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1667:* Pro meo privato, mint igaz barátomtól, kérdek Kegyelmedtől tanácsot, az udvarhelyszéki állapotot halasszuk-e vagy ne? [TML IV, 76 Bethlen Miklós ua-hoz]. *1710:* (A széna dolgáról) Kegd vram poroncsoljon mind it s mind Csikba es Gjergjoba lévőhez mind mostanihoz s mind tavaljhoz ha hozza njuljunke vagj ne [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1774:* mi tevő legyen fel vigyeje vagj ne [Sáros KK; SLt XL Körmötzi Iósef Suky Jánoshoz].

ne *isz* nesze!, nesztek!; ia!, iată!; da hast du es!, da habt ihr es! *1781:* edgj Dohányos Satskot tsak fel vén az Asztallrol s azt mondja ne legények a Gusajos Legény el szaladot s az Zatskoját itt felejtette [A.csernáton Hsz; HSzjP Joh. Todor (43) jb vall.].

Sz. *1631:* eő maga jöue oda hozza(m) s monda hogj miert nem atta(m) ki az Csizmat s en monda(m) hogj azert hogj acza s ne s monda hogi Jsten engem ugj segillien hogj holnap megh adom, de vgjan nem ada [Mv; MvLt 290. 255b].

né *isz* **1.** íme!; iată!, uite!, vezi!; siehe da!, sieh(e)! *1593:* az niomorw czywr Balas mo(n)d hogy ne hogy edes Batia(m) Im megh akarnek hazasodno(m) agy egy kis hordo sertt [UszT]. *1836:* mit érsz te itt elöttem egyedül üress kézzel hisze! veled egyedül meg küzdem — lenni kének leg alább tiz tizenkettőnek melletted, akkor az olá elé vette az Eszterha alol a' vas villát, 's mutatta né uram vasvillámis van [Csekelaka AF; KCsl 16].

2. lám (csak), ni!; ia te uită!; schau' (mal), sieh da! *1710 k.:* Nem mondja az őrdőg Évának: Né, mely szép gyümölcs ez, abból meggondolhatod, hogy bizony jóizű is lehet; hanem csak azt: hogy olyan bölcs leszesz, mint az Isten [BÖn. 473]. *1756:* Né, Aszszonyom, én meg találtam az István Ur(am) aranyait [Kv; Mk IX Vall. 179]. *1760:* mondom Ágoston Mojses Uramnak: né menynyi tojást kapék [Ilyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts (40) vall.]. *1766:* az gazdám mindjárt monda az udvaron lévén, ne tűz van [Sszgy; i.h. Szőts Tamás Felső Rákosi (14) lib. vall.]. *1820:* a minapába Határ felől jövén bé a Faluba, látám Dregán János komámat, az uttzán vasvillásan káromkodva alá s fel járkálni, kérdem tőlle hát mi baja van koma? melyre, hogy ne volna bajam né a Báróném pénzt vittenek fel s mégis a Feleségemet meg verte s a bundáját is elvette [Aranyosrákos TA; JF 48 Rosos Moses (40) ns arm. vall.].

nebeleg hiábavalóskodik, semmiskedik; a sta degeaba/inactiv/pasiv; nichts tun, nutzlos sein. *1662:* Itt benn is bizony valóban erősödnek, már minden rendek mellé állottak. Ám mi nebelgünk egynéhányan, mert bizony nebelgésnek írhatom dolgunkat, mert ha csak öt-hat száz forintban járó dolog volna is, jobban kellene felnyitni az szemünket [TML II, 244 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Egyébiránt való dolgokban mennyi bajoskodás volt azokkal a bolond oláhokkal, Hedri uram referálhatja; majd két napig nebelgettek [TML IV, 227 ua. ua-hoz]. *1672:* Feles török jütt Hunyadra és Szilágyban. Új adót akarnak szedni s csak nebelgek velek [TML VI, 281 ua. ua-hoz].

nebelgés hiábavalóskodás, semmiskedés; lipsă de activitate, pasivitate; Nichtstun. *1673:* Kegyelmed levelét jó ideje már hogy vöttem s választ is írtam volna reá régen, de ilyen okok mulattaták el velem. Kún István urammal való nebelgésim oly in superlativo gradu vadnak, hogy én le nem tudnám írni ... Én bizony sem magam innét nem menekedhetem, sem oda ki való dolgaimra, sem itt benn valókra miatta gondot jól nem viselhetek [TML VI, 420 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az megírt fejedelmek egy-

nehány esztendők alatt lett hadakozások után is békességet csináltak; az arra való alkalmatosság az egynéhány holnapi nebelygés után is előtte van Kgltekneк, csak Csehirinder meg ne sokalja [TML VIII, 264 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez]. *1679:* Az Krasznára való gyűlés-csinálás éppen Kegyelmetek tetszése és intentiója volt ... hogy most már nem eshetnek ügyében az dolgok az Vesseléni Pál uram nebelgési miatt, még is urunk ő nagysága, Erdély s én okoztatunk [TML VIII, 533 ua. ua-hoz] | Az német szokott mesterségét követvén, üdő vontatással élvén, következék az Vesseléni Pál uram nebelygési, melybül az többi között következék az felmenendő követek számára ígirt assecurationak, passusnak meg nem küldése [TML VIII, 536 ua. Galambos Ferenchez].

nebelget nebeleg, hiábavalóskodik; a dovedi nepăsare/neglijență în ~ sich nutzlos benehmen, nutzlos sein. *1777:* Kolumbán János ... A régi zsoltárokat más cikornyás strófákra vette, azokat a széki generális synoduson producálván, urgeálta, hogy acceptáltassanak az ecclesiákban ... de semmi sem tölt benne. Ovidius munkáinak magyar versekben való kiadásában is sokat nebelget nyavalyás [RettE 381].

nebelő haszontalan, hiábavaló; inutil, în zadar; nutzlos, vergeblich. *1653:* Mihály vajda látván az országnak arról való végzését, legottan szabadságot ada, hogy azokat, kik itt a városban lésznek, az articulus szerént exequálja a tanács és bíró ... minthogy Szabó Gáspár vala serényebb az új vallásban: tehát reája menének és minden nebelő irogatásait, kit Eössi Andrástól hozott könyvből írt vala, elhozák házától és a perengér alatt czigánnyal megégetteték; ő magát meginték ... ne újítson, hanem maradjon meg a négy recepta religiónak az egyikén [ETA I, 29–30 NSz].

nebelősség nebelgés, hiábavalóskodás; nepăsare; Nutzlosigkeit, Vergeblichkeit. *1826:* Ferentzi Joseffel, a minapi haszantalan nyebelöségűnkért meg békéllettünk [Somosd MT; CsS].

nebuló iskolás (fiú); elev, băiat de şcoală; Schuljunge, Fant. *1870 k./1914:* A hetvenes évekig a contra-szolga volt a tanulók réme, mert megtörtént, hogy naponta 5-6, 8-10 alkalommal suhogott kezében a székrefektetett nebulók nadrágfenekén a hajlós nádvessző [MvÉrt. 8].

necesszárium szükséges hozzávaló; lucru(ri) necesar(e); Notwendige(s), Gehörige(s). *1728:* A Malom epitéshez ... Hadnagj Lőcsej Ioseph Atyánkfia hozza fogasson, addig penig eo kgle az Malomhoz kivantato necessariomokott veszszőt Tövissett Léczet hordassa meg, hogj a munkához valo kezdeskor fogjatkozás ne légjen a necessariumokban [Dés; Jk 377b]. *1730:* Nzetes Bocskor Ferenc ura(m) eő kglme Instantiajara ... Az Serfőzést s annak arultatását, Arendáb(a) adtuk eő kglmének ... tali Conditione, Hogj ... A: Serfőzeshez kivantato necessariumokat a Deesi Piaczon a szegenységnek meg szűkülésével nem vásárol, egjebet hanem Csak háza szükségére valot [Dés; Jk 398a]. *1740:* elegedendo provisiot töttem volt mind vecturákrol, mind pedig egyébb necessariumokrol [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

necesszítás szükség; necesitate; Notwendigkeit. *1594:* Amy nezy Az Algiuk, tarazkok, es ahoz valoknak el vontatását ... Biro vram aggion mindent in tempore necessit(a)t(is) eo kmeknek eleibe, es latwa(n) a' zwkseget, nem tehetnek arrol Amit oztan Az Necessitas Kewan [Kv; TanJk I/1. 237].

nédde nicsak; ia te uită; sieh(e) da. *1723:* Látodé Néde, mit csinál ez a kutya Aszony Marika [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI].

nedeja, negyeja mezei mulatság templomi búcsú alkalmával; nedeie; Wiesenunterhaltung/fest gelegentlich des Kirchweihfestes. *1750:* Zaránd Vármegyében Körös-Bányárol Nedea alkolmatosságával ... haza felé menő Uttyokban kik támatták meg, és Verték ... Haller János Vr eö Exllja ... Jobbágyit? [Ks 101 vk]. *1754:* Sztáncs Iuon és Fia Jankulj ... eö Exllja Jobbágyit midőn ... Kőrösbánjarol Nédjëa alkalmatosságával haza felé mentek vólna az ország uttjáb(an) megtamadták, és meg verték [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1761:* Tavaj s az előt mikor Nyégyéánk volt mindenkor volt Bor a' Házánál leg aláb három vedres Berbentzével mellyet Pénzért distrahált [Bukuresd H; Ks 113 ua.]. *1796:* háromszor ment el Ros Maria Gaborral az Mlgos Uradalom Dévai Méhes Kerte mellett tartatott Nédéjajába, s onnan Szürkületbe jöttenek haza [Déva; Ks 101].

nedves **1.** esős; ploios; regnerisch. *1747:* Pakura nevű hellyben levő malom ... mikor nedvesek az idők azon malom gát vagy is arok szűk volta miatt ... feles kárt causál [Branyicska H; JHb]. *1757:* Sebesvárig[a] Sárvásártól[b] fogva vagjon Híd, Tőltés, Bodon, vagy 13 a mellyek nélkűl lehetetlen volna nedves időb(en) ... utazni [BfN AA. 31. — [a-b]K]. *1836:* A Gyermekek Istennek hálá egességesek, bajoson szokhatnak a Házba üléshez, a mostani hideg szeles, nedves üdőbe kü<nn> nem járhatván [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

2. nyirkos; umed; feucht. *1575 k.:* Ad Lunam fratris Johannis Ittem distillald meg az eczeteth ... estegy[a] egy luegben hath librath es 1 libra ... keenesoth[b] ... Mind ezeketh ted porra egiot es ez porth vesd az ... echetben es az luegeth kend be Jol megh chinald agiagal es assassek be Nedues Helyre az fołdben 4 hetig Meglen teliessegel vize legien; annak utanna ... zarazd meg es vagion teneked tekelletes Materiad [Nsz; MKsz 1896. 281. — [a]Olv.: és tégy. — [b]Folyt. a fels.]. *1810:* boros pintze ... A' pintze nedves lévén circiter 10 ölnyire a' kapasztas kertbe istaly van ki vive, melyen a' pinczéből valo viz ki fojván a' ... kutban meg állapodik [Doboka; Ks 76 Conscr. 289]. *1815:* A' Krumpinak kapálása ... a' tserepes vagy igen száraz földbőre vékonyan le kapáltatván a' távulabbrol kapával fel vágott porhanyu nedves földel ... a' krumpi koronája simán el fedetik [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére (nyomt.)]. *1841:* az Eh mező ... éppen közel, és a' Falu mellett van s nemis nedves, és éppen temetőnek valo [M.kiskapus K; EHA].

3. nedvező, váladékozó; purulent; nässend. Szk: ~ *guta.* *1857:* halt meg Orosz Éva Bartos Gábor neje 68 évében nedves guttában [Dés; RHAk 87].

nedvesség **1.** bőséges esőzés; ploaie/precipitație multă; ergiebiges/reichliches Regnen. *1753:* igirtünk ő kegjelmenek ... egj darabacska erdőt ... menjen az hatara az elre az Damian keresztigh, onnet az eltöl megjen ... le ... az mint a Völgjen le megjen az foljamatt az mikor sok nedvesseg va-

gyon, Kapus patakban, fel esmet az Völgjen ... eddeg vagjon az hatara [Gyertyános TA/Torockó; Bosla].

2. nyirkosság, vizesség; umiditate; Feuchtigkeit. *1710 k.:* a test szüntelen való változásban vagyon ... a naponként való eledel által, mint szintén a fák az esztendőnként a földből beléjek jövő nedvesség által [BÖn. 464]. *1793:* jó szárazon hordassa bé az zabot éppen olly nagy asztagokba ne rakassa, sőt a' midőn kevés Nedvességet tapasztalna is benne, inkább kürtött tétessen bele minthogy az őszve melegedvén, hamar el romlik [JF 36 LevK 189–90]. *1801:* Kortsma alatt való Pintze ... A' Pintze Bóltozása jó ... graditsa felett lévő boltozás az reá szivargó Nedvesség miatt egészen meg romlott [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1843:* A Juhok néhány napokra bé rekedtek vala ... most sem lehet még a' nedvesség miatt korán ki bocsátani [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

3. cseppfolyósság; fluiditate; Fließbarkeit. *1662:* Gróf Bethlen Péter ... fejedelem neve, fejedelem titulusa, kézírása, pecséti alatt egy levelet íratott volt ... mellyben a fejedelem keze írása annyira követtetett vala, hogy majd semmi különbség benne nem látszanék, hanem hogy az pecsét viaszostul más levélről vonatott volna le, s viasza a gyertyánál melegittetvén meg ... a viasznak nedvessége az olvadás miatt valamennyire általlhatván a papiroson ... az okos ember abból vette vala eszében az álnokságot [SKr 168–9].

4. testnedv, váladék; secreţie; Körpersaft, Ausscheidung. *1657:* Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy az benne lévő nedvesség azon szivárognék ki [KemÖn. 96]. *1795:* orrán, Száján, Fülein, Szakadatlanul folyt a' Nyulánkos Nedvesség, és ... iszonyatos Szagos vólt [Mv; Told. 47].

negáció ellene mondás, megtagadás; negaţie; Verneinung. *1771:* Hogy a' Vály Sztini, és Trauzner dombja nevezetű helyek, valaha Forrai határhoz valok voltanak volna, a még mesénélis alább valo p(rae)tensio, s mint hogy leg kissebb Documentummalis, azon assertio nem gyámolittatik, in Iudicio éppen erötelen, simplex negátioval a' Somlyaiánusok könnyen ellene állhattak volna [Fejér m.; DobLev. II/428. 10a].

negál tagad; a nega; verneinen. *1596:* az hiuatalt negallja az J azt mo(n)dgia hogy chak magatol vett volna ydeot ha vett Pais Alberth [UszT 11/86]. *1597:* Az J pedigh negallya uala hogy ne(m) keresett terhet, hane(m) chak tiztessegęt keua(n)ta megh zabaditatni [i.h. 12/119]. *1679:* Az I simpliciter Negallya hogy eö annak az Mehnek gongya viseleset fel nem vallalta ha nem czak mégh engette hogy az kerteben vigye [Dés; DLt].

negatíva tagadó válasz; răspuns negativ; Negation, verneinende Antwort. *1767:* A lengyelországi protestánsok ... az officiolatusokból részt kivánván, a statusok, de leginkább a király negativát nem tett ... hanem az érsek publice azt mondotta, hogy készebb feje nélkül maradni, mintsem abba consentiáljon [RettE 209–10]. *1812:* Én a' Groffnak a nagy Aszszony feleletét referaltam — és ismét ... kért a nagy Aszszony előtt valo engedelem nyerésre, ismét meg probáltam azután kétszer, háromszoris külőnos inditto okokkal, de mindenkor Negativát nyertem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp vall.].

negédes fennhéjázó, nyegle; trufaş, orgolios, arogant; hochmütig, anmaßend. *1561:* Illendo dolog ... hog ebben az Cehbenis az eleb valo es ides vin mesterek ... Bochwltessenek Es az ǫ zoűakat az koszonseges ce dolgaba mykor zollyak egy mesteris kiűaltkeppen az iffiw mesterek kǫzzwl ektelen es alkolmatlan negédes zokkal meg ne Bancha [Kv; ÖCArt.]. *1600:* Myerthogy euidenter megh latczyk hogy minden haborusagra feo ok Ado az chako Balint negedes felelety es zowa volt[a] ... melyert az varosnak enny keolchege esset: Techyk azert az Theorwennek hogy mind azokat az keolchegeket ... chako Balinth tartozzek azt megh fizetny [Kv; TJk VI/1. 445. — [a]Mich(a)el Zenthiuany seruitor vallja szerint Chako Balint „monda neky Vagh az esez lelek kurva fyayth"]. *1657:* Kamuti Farkas ... igen elmés, discursivus, de természetiben rusnya, kőszvényes és igen negédes, erkölcsös, kegyetlen ember vala | voltak vélem jó bocsületes kapitányok, azok közt Bocskai István ... ez hadakozásban megtetszik vala az véle született generositas ... paraszt nemből álló sok hadnagyok, kapitányok voltak nyegédesbek [KemÖn. 82, 242–3]. *1709:* Bay Ádám ... nem szolgabirónak való ember; tudatlan, nyegédes, rossz ember [SzZs 760]. *1710:* Annál soha életemben kevélyebb, negédesebb embert nem láttam | Ez a Bercséni negédes, kevély, nagyravágyó ember volt | Székely Sigmond ... rossz, büszke, negédes ember [CsH 159, 329, 338]. *1766:* Ennek[a] leányát Kun Erzsébetet, vette volt Földvári Ferenc, kit is az ő hitvány, negédes és gőgös természetivel részszerént megbolondíta [RettE 196–7. — [a]Káli Kun Istvánnak].

negédesség fennhéjázás, nyegleség; trufie, orgoliu, aroganţă; Hochmut, Anmaßung. *1676:* Veseléni uram ... nagy negyédességgel büszkén viselé mindenképpen magát [TML VII, 310 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

negédség 1. fennhéjázás, nyegleség; trufie, orgoliu, aroganţă; Hochmut, Anmaßung. *1561:* Hog ennek utanna wkǫztok ... walaminemw ... ektelen verse(n)ges Beketlenseg ... ne tamadhatna ... hog az iffiwsagnak keuel zolalkozasok az ides es megy ert emberek ellen erǫt ne venne es az io erkolch ektelen es rwt Negedségre ne hailana [Kv; ÖCArt.]. *1657:* (Quad német kapitány) igen nagy kevélyen jüve ... bévivén az hopmester az audientiára, ott is nagy zelussal és negédséggel süvegét feltévén, az fejedelemmel kezde pántolódni [KemÖn. 51]. *1662:* Hallható, csak az allyas, sepredék-nép is, mellyet Nabugodonozor Judeában meghagya, minémű nagy nyegédséggel felel az igazmondó prófétának, midőn őket Isten izenetivel, szavával intené [SKr 710].

2. önteltség; infumurare; Selbstüberhebung. *1657:* (A fejedelem) utánunk indult azon mi nyomunkon ... az ellenség ... reá indult ... hozzánk is mindjárt külde, hogy sietnénk segitségére. Ez hírt nékem szinte ebédhez ülő szándékomban hozák meg, de mivel énnálam is, az úrnál is fő svéd officérek valának, nem jelentém addig, hanem csak alattomban meghirdettetém az hadaknak készenlételeket ... Ezt pedig nem valami negédségből cselekedém, hanem tudom vala azt, hogy az ellenség ... vissza fog térni [KemÖn. 280–1]. *1710:* A császár ... remonstrálja, hogy semmi törvénytelen dolgot nem cselekedtek az ő generálisai akkor, mikor az Impériumhoz tartozó provinciában a hadak intertentiójára portiót vettenek fel ... A pápa nem lőn contentus a császár választételivel, hanem ördögi negédségből manifestumot bocsátván, hogy a császár a római ecclesiának jószágin po-

tentiáriuskodott ... excommunicálja mind a császárt, mind az Oloszországban levő egész ármádáját [CsH 410–1].

3. szerénység; modestie; Bescheidenheit. *1662:* az mi táborunkon felül ... Liechtenstein nevü egy nagy herceg embernek vala Ainsgron nevü egy jó falujában nagy gyönyörüségre építtetett majorja, mellyet negédségbül az herceg csak annak tart vala, de olly friss pompás vár- avagy kastélyformában ... építtetett ház és lakóhely mind majorjával, kertjével, nem lehetne olly fejedelmi méltóságos herceg ember, ki gyönyörködve nem lakhatnék benne [SKr 259].

neglektus elhanyagolás; neglijare; Vernachlässigung. *1752:* Vajdaszegi Unitus Parochus Illye Popa kévánságát accludalt Instantiajabol meltoztatik a Mgs Ur ... meg ismerni ... ne kellessek ezen szegény Papnak az Törvenykezeshez kaptsolt, nehezsegeket és költségeket szenvedni szolgalattya neglectussaval ... az midön ugj is ... exculpáltathatik [TKl br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Ádámhoz Nsz-ből]. *1771:* Procurátor Dobolyi Joseff Ur(am), ha mi kárt vall Mlgs Dániel Thérésia Aszszony Condivisionálissának neglectussa miá, magának via Juris redintegra(ti)one kérni, s keresni fen hadgya [Fejér m.; DobLev. II/428. 20–1].

negligál 1. elhanyagol/mulaszt; a neglija; vernachlässigen/säumen. *1629:* miuel az Inctanak minden Jovait el bechyültek adossaghban ... es akkor az A. negligalta az eo adossaga kereseset, tehat el mult mar melleolle s az Incta sem tartozik semmitis fizetnj [Kv; TJk VII/3. 190]. *1647:* minthogy ennjszer negligalta az comparatiot[a] es az hamis cedola czinalast patraltatta ... tartozik az ketszeri nemozasnak onussatis deponalni [Kv; TJk VIII/4. 224. — [a]A megjelenést az alperes]. *1702:* Vasarhelyi András ... a Remekert valo esztendejeben feles üdöt negligalt [Kv; ACJk 50]. *1734:* az hir tetel után negligalta Dulo Márton az lo után valo menetelt [Torda; TJkT I. 42]. *1738:* Hadnagj atyánkfia ő kglme még egj(gj) jó bikát mentül hamarébb vétessen ... ha ő kglme negligallya, a Nms Város nagj kárának oka lévén, difficultaltatni fog ő kglmének [Dés; Jk 497b].

2. mellőz, figyelmen kívül hagy; a neglija, a nu da atenţia cuvenită; außer acht/unbeachtet lassen. *1592:* minde(n) Zam Adonak az mely Napot Zam Adasra Adnak ha Negligalna vakmereosegbeol, vegienek tiz f(orin)tot rayta [Kv; TanJk I/1. 202]. *1773:* Maga is tett testamentumot ... mindenét az öccsének ... testálta. Dobai Jánosnak is van egy leánya ... Dobai Zsigmondnak is ... azokat teljességgel negligálta [RettE 311]. *1787:* kémény büntetés alatt parantsoltatik hogy minden Gazda ... tartazzék a' Falus Bironak hirt tenni ... ha ezen parantsolatot negligalnák ... az ollyan Falusi Biro és gazda ide kötözve le kisértessék [Torockó; TLev. 3/2. 3].

3. annyiban hagy; a trece cu vederea; aufhören. *1629:* Balogh Istuan az porozlo p(ro)testala azon hogy miuel Weres Georgyne az eo leankajanak az ujat az aitoval el cziptette es meg mankitotta, noha most Weres Gyeorgy szolga tarsa leue(n) erette nem molestallya suo tempore mind az altal nem negligallya [Kv; TJk VII/3. 175].

negligálhat kb. veszni hagyhat; a putea renunţa la ceva; verlorengehen lassen können. *1742:* á branyicskai Jószágot Pacificé birtam volna, s Via facti, propria Saltem Auctoritate exturbaltattam belöle ... mindenfele Bonumaim, mellyek de Jure Engemet concernaltak, Ennekem restitualtassanak a' Nemes Haza Törvényén s az Igasságon fundáltatott Praetensioimat Kedves Bátjám Uraimék ... Consideratioban vévén, illy nagy káromban Consolallyanak, mivel magam és Posteritasim Jussokat nem negligálhatom annak ki keresésére engemet, mind az Isten, s mind a' Nemes Haza Törvénye facultál [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése].

negligáló vmit elhanyagoló/mulasztó személy; persoană care neglijează datoria; etw. vernachlässigende Person. *1677:* Boros Jenő környül a' kik joszágokat birnak, juxta quantitatem bonorum otben lovasokat tartsanak: Azoknak el-rendelése. Negligaloknak poenai ... f. 143 [AC 253].

negligáltatik elhanyagoltatik/mulasztatik; a fi neglijat; vernachlässigt werden. *1787:* a Falukra ki osztott Utakon lévő Hidakra, 's utakra való vígyázás is egy nevezetes kötöllességek lészen a' Falusi Notariusok(na)k ... ha eszre vétetik, hogy ezen Rendelése az off(icio)latusnak tsak egy Héten negligáltatik, s az által vagy a Hidakban, vagy az Utakban defectus találtatik, a Biro azonnal 25. páltza ütéssel büntettetik [Torockó; TLev. 3/2].

negligencia hanyagság, mulasztás; neglijenţă; Nachlässigkeit. *1590:* ha az professorok tartasa megh cheokeonik, az lol indult schola Allapattianak el bomlasat Ne Imputalliak amy Negligentianknak hane(m) az orzagh megh Ighirt segitsegenek meg vonasanak [Kv; TanJk I/1. 141]. *1642:* Latua(n) ... Sarközj Janos Uram Jobbaginak illjen nagj negligentiajokat, talaltattam megh Nemzetes Gauay Peter Uramat leuele által ... hogy eő kglme ... Sz: Gal Napigh adna kj Jobbagianak az el dult es el hajtott marhakat [Sófva BN; Ks 41. B]. *1699:* Meg hajnal előtt 4. orakor is virattig varakoztanak Pap Laszlo ur(am) utan ... Kerestetteis a' széék a Várason szerin szerte ... de nem talaltak sohol, es igy nem a' Széék ... hanem eő maga negligentiaja altal mult el a praefigalt idő [Dés; Jk 297a]. *1701:* ezen parancsolataink minél nagjobra terjedet s terjed ez a gonosz, annál szorossabban vegje éffectumba(n) külömben az Tisztek negligentiája vagj lágjsága miatt, nem lészen semmi effectuma parancsolatunknak [UszLt IX. 77. 30 gub.]. *1722:* Azon Visitatio alkalmatosságával Parochialis, és Scholák s Templomok körül a' mi defectusok találtatnak ... az nsgok negligentiájok miá estek a' defectusok [HbEk Konz. hat.]. *1780/1804:* Birák(na)k negligentiájokért való Büntetésekröl. Ha a' Birák a' meg irott Törvényeket magok violálnák, a Deliquenseket meg büntetni vagy egeszen elmulatnák, vagy a' Büntetések Nemei szerént érdemelvén a Bünös büntetését, vgy nem büntetnék, mindenkor a' Mlgos Familia által duplici poena büntettessenek [Torockó; TLev. 43–4]. — L. még ETA I, 93.

Szk: *~val okoztatik* hanyagsággal/mulasztással vádoltatik. *1681:* (A konnumerátor a jb-ok panaszait) Relatoriab(an) vetetvén közlené á földes Vrral; hogi eö jeövendöb(en) negligentiaval ne okoztatnek [VhU 118].

negligens 1. *mn* hanyag, kötelességmulasztó; neglijent; nachlässig. *1585:* Veottek varosul ezekben Minemeo Gondwiseletlensegh vagion az Scholaban Az tanitok miath ... honnet ez leót Immar be hogy tanulasnak okaert Az Iesuitak Scholaiaba Mennek a' tanitwaniok, kerik azert eo kgmeket tanachul hogy erre legh feo gondot visselienek eó kgmek es Az scholanak meg latogatasara ketteot valazzon eó kgmek keozwleok, kik inkab minde(n) holnapba(n) megh visitalliak es a' Negligens Tanitott meg dorgálliak

[Kv; TanJk I/1. 1a]. *1677:* Mind Vármegyéken, Székelységen, Szászságon, és egyéb helyekben is à mely Tisztek hivatallyokban szántszándéckal vagy negligensek lennének, vagy igaz törvényeket nem szolgáltatnának ... mind azok hogy ... meg-büntettessenek, végeztetet [AC 115]. *1737:* Nemis praecludaltatnak a Tordai Possessorok az Negligens Szölös Gazdák ellen lehetö hellyes praetensioktol, vgymint Gyepük restauratioja; szölök miveltetése iránt [Torda; TJkT I. 148]. *1780:* ha valamelly Verös kovács morosuskodnék, a' Dézmásra támadna, jo Vasait el-rejtene ... deferáltatván a' Birák(na)k, a' gazdat ... három forintig büntessék ... a' Birák ebben negligensek lévén poena flor. 12 büntettessenek [Torockó; TLev. 6b]. — L. még RSzF 188.

II. kötelességmulasztó ember; om neglijent; Nachlässige(r). *1699:* Valakik a' Deesi N. Malomhoz rendeltetett ket ket szeker agat vagy tövisset, ad octavum ne(m) p(rae)stallyak hogy azokat a' negligenseket Hadnagy Ura(m) 48/48 penzig megzalogoltassa communiter et unanimiter decernaltuk [Dés; Jk 286a].

négy I. *számn* **1.** tőszámn **A.** patru; vier. *1542:* kegelmedeth kernem mynth kegelmes wramoth, hog k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwzthamba [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Jánoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1553:* Az Myt Az Negy Ember Terwn szerent Megy Thalalna Mynd az ket fel Megy Maragyon Rayta [Sólyomkő K; KCs]. *1561:* mynden ezthendöben ... Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre ... mindeneketh nygy Rizre Intizzenek [Fráta K; SLt U. 28]. *1570:* Az Lw nyomoth vyveok az vermessy hathara, Az wermessyek kwldenek Nygh Embert ky hozzank [Vermes BN; BesztLt 77 Val. Ekler de Bongarth jb vall.]. *1582:* Negy fwrez dezkatol attam d. 40 [Kv; Szám. 3/V. 24 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Catalin Somogy Ianosne ... vallia, hogy Negy eztendeigh zolgalt oth [Kv; TJk IV/1. 417]. *1635:* adot negi fias iohot [Kórispatak U; Pf]. *1680:* tartoznak ... Elés vajjal nigy ejtelel [Korb F, ÁLt Urb. 74]. *1718:* (A dajkának) ket fiu Gyermekei vadnak az nagyubik nigy esztendős [Szentpál K; TKl Mihály Deák Teleki Ádámhoz]. *1731:* e meg mondott négj öreg Atyafiak égj Testvérik voltak [Ilondapataka SzD; TKl]. *1770:* Mikor ... bé jött volna Enyedre hozott négy pár tzipelőst [Bikfva Hsz; HSzjP]. *1786:* Tobias Antalné özvegy Aszszony ... haza jüven Isten neveben kert töllem kenyeret hogy negy Arva gyermekével ehel ne hallyan meg [Torockó; TLev. 4/13. 46–7].

Hn. *1718:* A Nagykőre, Sándor Pálék földire menő négy föld [Szentmihály Cs; EHA].

Szk: *~ és fél. 1826:* Bé szegöttette Duplán Ioseph az Maga Inasát Molnár Mihaljt Negy Esztendőre és félre [Kv; KCJk 112a] ✱ *~ -négy. 1583:* Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel ... ez Valaztot Zemeliek fizetesek az meresert ... minden bortul neg' negi penz legien [Kv; PolgK 2]. *1585:* attunk 2 kuczhyt negy negy loual [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. *1591:* Almadj Gaspar Vram ... az teób fyaynak ... ada zakazta ... Nygy Nygj, haz Iobbagyott [Szava K; JHbK XIV/6]. *1733:* Kaszalo Rett pedig minden Haz utan negy negy nyil vagyon [Kincses KK; SLt 8 K. 5] ✱ *~ -öt, ~ és/vagy öt. 1573:* Orsolia veg Bartosne hogy eo puskarnet zolgalta, latta hogi Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ky puskar Ladaiabol [Kv; TJk III/3. 170]. *1584:* az 1583-k esztendőben ... mindenféle gabonának nagy bővsége vala, úgy annyira, hogy a búzának köble járt négy és öt maros-köblével egy forinton [ETA I, 35–6 BS]. *1720:* itt az menesb(en) vagjon negj vagj öt Gyermek lo [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1774:* Praefectus Ur(am) mint egy négy öt Esztendővel ennek előtte hozott vólt a' Szilágyságból két berke báránytt [Szentdemeter U; LLt Vall. 116] ✱ *~ úttal* négyszer, négy alkalommal. *1573:* Piroska Nagy Benedekne[a] Negy vtal lakot Nala[b] de semy gonozt ne(m) latot [Kv; TJk III/3. 283. — [a]Vallja. [b]Egy Gergely nevü legény] ✱ *három- ~, három (a)vagy ~. 1581:* senky ne merezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se ... localny semmy zin alat ... Az hataron belól penig harom wagy negy labbal zabad legie(n) Akar kinekis localny [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1644:* Nemszetes Swki Pal Uramnak egi, ugian it Bothazan Kolos v(a)r(me)g(ye)b(en) lako Szekely Gyeórgi nevw Jobbagya ... kere minket hogi lennenk keöz birak, es venneök be eö erette leveö haro(m) avagi negi keszeseknek keszeket [SLt Y. 40]. *1770:* ez előttis három négy esztendővel, mikor a viz áradott ... az also kerék ... egyszer sem forgott [Dombó KK; JHb LXVII/142] ✱ *mind a ~. 1638:* ujolanis falaztata mind az negj kereket [Mv; MvLt 291. 137a]. *1802:* minthogy Intéseinkre nem hajtottak, ki taszigáltuk a Gazdák házából mind a' négy verekedőket [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

B. összetételben; in numerale compuse; in Zusammensetzungen: 'ua.; idem'. *1637/1639:* Bonczidai Mihalne Aszonyo(m) Ollos Kata aszony ... marada adossa, hatuan negy forintal [Kv; RDL I. 111]. *1648:* Egy Olasz kőteő formara valo merő giemantos fügő, melyb(en) vagio(n) huszo(n) negy örögh gyemant [Mk Kapi Kata kel. 1]. *1746:* à négy forintokat maga fáradtsagáért akarta, és akarja az A. el venni ... à tiz forintokért tizen négyet akart húzni az A [Torda; TJkT III. 22].

C. utótagként ismételve az egész számn ismétlését fejezi ki; este repetat numai al doilea element, dar exprimă valoarea intreagă a numeralului; als letztes Glied wiederholt drückt es die Weiderholung der ganzen Zahl aus. *1600:* az zeghinjek zwksighire keólteotte(m) haro(m) hetigh minde(n) hete(n) haro(m) haro(m) Napra Huzon Nigy Nigy penz arra hüst teze(n) f. 2. d. 16 [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damakos Máté isp. m. kezével].

2. sorszámn helyett (időpont jelölésére) negyedik; (temporal) patru; (temporal) der/die/das vierte. *1686:* 23. Juny reggel negy s öt ora közt holt meg utánna[a] ... Fia [PatN 47b. — [a]A naplóíró feleségének halála után]. *1754:* mig mü szent Mise halgatni löttünk volna, eö addig agyon itta magát vgy annyira hogy à részegsége miatt este négy óráig meg nem indulhattunk [LLt 200. B].

Szk: *minden ~ hétben* négyhetenként. *1583:* vegeztek matul foghwa minde(n) wdeobe(n) obserualny hogy Biro vram, es keowetkezendeo Birakis minden Negy hetben egzer ... eo kmeket varosul egybe gywche [Kv; TanJk V/3. 275b].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: **1.** négy dolog/személy; patru obiecte/persoane; vier Sachen/Personen. *1571:* Az vonasoknak Igazitasara valaztottak eo kegelmek keozzwleok kiket megis Eskwttenek ... Az Thanach bely vraimis valaszanak Negyet keozzwlek, Es azon keppen Megh eskwssek [Kv; TanJk V/3. 30a] | Az Mynemew dezkak feleol knek Jrtham wala ... Az kyket kd Chynaltatotth s Jde hoztanak Ezekben eggys arra valo Nynchyen ky Jo wolna, Seotth oly geombeolygek vadnak keozteok hogy Tyz pynzt Sem Jrne En pedigh Nygyre attam wala Egy forintotth [Szüv; BesztLt 3520

Petrus Zentmyhalyffalwy p(rae)fectus nouę arcis Casp. Zewch beszt-i bíróhoz]. *1585:* Az 13 veka buzat Akj ez idej Aratasbul lett Attunk benne az dezma diznoknak, még vagion negy benne [Kv; Szám. 3/XVI. 42]. *1667:* Im csukát is négyet küldtem [TML IV, 12 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1768:* Mives napi Tőmőtt gyolcsból való elő ruha négj [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109].

Szk: *~ -őt. 1748:* Tehén bornyus volt négy-őt [Torda; Borb.]. *1765:* némellykor két executor katonát, némelykor hármat, néha negyet, ötöt ... Exmittált edgyütt az helységekre [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 154] ✱ *három s ~. 1817 k.:* a' még[a] egy ember egy karot immel ammál bé nyom a' földbe, addig egy más, ha ügyes pallér vagyon mellettek, hármat, 's négyet is bényom [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev. — [a]Szőlőkarózáskor] ✱ *mind a ~. 1662:* azon ... Lévai István nevű, jó emberséges katonát negyedmagával elküldvén ... mihelyt kiindultak Jenőből, egynéhány lovast utánok küldött s ... mind a négynek fejeket vették [SKr 457–8].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung. **a.** *~e (vminek)* vhány közül négy; patru dintre ei/ele; von einigen vier. *1590:* mikor az eó vetett vetésse megh ért volna megh Arattünk benne kilench kalongiath mellieknek eótet el hosztúk az negiet, míkor zekerre rakía volt egj my keószillwnk valo tarsunk Vajda Geőrgj Mateh Balassal vgjan my tarsunkal egjetembe, ez J. Raiok tamadvan p(ro)pria potentia el vette [UszT]. *1723:* vőttem ... hét csebret, négje meg vagjon, hármát a dogosok el nyőtték [Kv; KvRLt X. A. 16 Pataki István lev.]. *1797:* Ezen ... 13 Vallok Kilentze Málnási, Négye pediglen Oltszemi mindnyájon betsületes Személyek [Mk II. 8/260]. — **b.** *~ünk* noi patru; wir/unser vier. *1710 k.:* annak a négyünktől csinált és mindenektől approbált gravamináknak extractusát küldőttük a kancelláriának [BÖn. 872]. *1774:* bé mentünk égyüt ... Satis factiora ... négyünken 95. forintott desumált akkori V. Ispány Titt. Ketzeli Ur(am) azért hogy Törvény előt bekeségre mentünk [Bedecs/Mocs K; KS Conscr. Kopáts Gyorgye (40) jb vall.]. — **c.** *~etek* voi patru; ihr vier. *1657:* énnékem mind az van a legnagyobb lelkem fájdalmára, hogy a négyőtök közül egy ujjnyi czédulátokat nem láttam [TML I, 53 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. — **d.** *~ük* ei/ele patru; sie vier. *1847:* kimenvén az erdőre, ottan valami erdőpraevaricatorokra tanált, kik közül is négyektől négy fejszét zálogba elvett [VKp 186]. — **e.** *~ével* cite patru; zu viert. *1587:* Az Eoregh Johban attattam (!) el keez pinzen 10. Negyewel egy forinton [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Zabo György isp. m. kezével].

3. négyes számjegy; patru; (Zahlwort) Vier. *1584:* ketelkednek a Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna nehany helie(n) meg valtoztattak az eo Irasat a' Cotakban mert hol az ketteobeol Negiet chinaltak, hol egieb kepe(n) valtozgattak [Kv; TJk IV/1. 292].

III. hsz-szerű haszn-ban; adverbial; adverbialartig gebraucht: *négyen* négy személy együtt; ei/ele patru (impreună); vier Personen zusammen, zu viert. *1570:* Az Soporbely zantasth megh Engettek eok varoswl, De Eleoszer Negyen az zaz wraim keozzwl ky Mennyenek ... kyk megh lassak ... meddegh kellyen megh zanthany [Kv; TanJk V/3. 8a]. *1584:* Eothweos Pal Bonczidaj Gergel zolgaia vallia, Az Vra(m) haza eleőt megh Allapodanak vgmint Negyen [Kv; TJk IV/1. 311]. *1607:* Simo Janosne kereztur varosi Sofi Azonj ... azt uallia Jol wsmerem sebestien peternet uarga Benedeknet hatos mihalnet Kouach Janosnet negien Egiek valanak [UszT 20/351]. *1774:* mikor a Sepsi István kapuja táján négyen mendegeltünk volna ott szembe jőve velünk egy fával rakott szekér [Vaja MT; Told. 46/14]. *1798:* Testvérekül fiak négyen voltak, Samuel, Joseff, Antal, Elek [Egerpatak Hsz; HSzjP Konya Moyzes 38 (ns) vall.].

Szk: *mind a ~en. 1795/1800:* Mind a Négyen hitek le tétele mellett igy Vallanak [Harasztkerék MT; Told. 30].

négyágazatú négyfelé ágazó/oszló; în patru părţi; in vier Teile/nach vier Seiten verzweigend. *1805:* ezen Toó-hellyis ... négy egyenlö, vgy mint Betsky, Foszto akár Somai, Mohai, és Tőrők részekre oszolnék, minthogy ezen négy ágazatu Succession keresik a' Fellperesekis részesűléseket, tagadván ... a' három elsö ágon le jövö Felperesek lehető kereseteket [Ne; DobLev. IV/887. 7b].

négyannyi négyszer annyi/több; de patru ori atîta; viermal so viel/mehr. *1710:* (A) bádensis herceg ... bejövén Kolosvárhoz a regimentekkel[a] ... Gyalu felé indula, a mezőben három lineában de igen tágoson állitván ármádáját ... hogy annál inkább nagyobbnak tetszenék tábora. Aminthogy aki távolról nézte, négyannyi számúnak gondolta, mintsem vala [CsH; 236. — [a]1690-ben]. — L. még FogE 211.

negyed I. *számn* **1.** egynegyed; un sfert de ...; ein Viertel. *1584:* Harangozo Georgnek ... Myert hogy Az egez eztendeo Altal az zaz embereoknek harangoztatoth vetunk neky Negyet keobol Buzat [Kv; Szám. 3/XV. 21].

2. negyedik; al patrulea, a patra; der/die/das vierte. *1583:* Markos Antal ... vallia ... en Immar az hasz eleól Negied hazigh el halatta(m) vala, De valamint es valahogy leot ot az zo ez Zilagy Ianos vthannok me(n)t Kasketeo Agostonnak es Deak Adamnak ... Ne(m) lattam [Kv; TJk IV/1. 192]. *1605:* Harmadoth ezt chielekette az teoruenj keozben eo kegielme rajtam ... Negied teoruenj keozeom ez, hogj ... vetet buzamnak az Harmad rezzet ... ⟨hatal)masul el Arattatta ... Eöteodik teorueny keozem ez [UszT 19/82].

Szk: *~ éve. 1570:* Albert deak, Azt vallya ... hogy Neged Ewy Brassoba ment volt [Kv; TJk III/2. 153] ✱ *~ idején. 1774:* Negyed idejin[a] hogy az Hatarunkat meg rontotta az Jég [Mocs K; KS Conscr. 19. — [a]1771-ben] ✱ *~ ízben. 1737:* Malmunk gáttyának eppittetesén(n), hogj már ... hamar idönn lehet remenségünk meg fordulása iránt Malmunk(na)k, most negjed izb(en) is Concludálta a T.N. Tanáts és Universitás, hogj minden lovas és őkrős atyánkfiai, azonn gát éppittetésere vigjen(e)k ágat Cur. nro 1:/:1 Tővisset Cur. nro 1:/:1 [Dés; Jk 485] ✱ *~ versben. 1755:* Lóháton, háromszor, most a' múlt napokban pedig, negyed versben, kellett azon Jószágok dolga végett ki fáradnom [Hosszúaszó KK; Told. 3a].

3. negyed vékányi; de un sfert de baniţă; von einem Viertel Scheffel viel. *1573:* Borbolia Aztalos Janosne Azt vallia hogy ... Eo az Espotal Molnaba rostal volt, Az telman Benedekneis otth volt panazolkodyk volt eoneky hog egi Neged Bwzaia volna es az Molnar Nem hadna meg Eorleny, Eo zolt az Molnarnak es meg hatta Eorleny, De mykor haza vyzy volt a lyztet szokal teob volt az lyzt egi Negednel [Kv; TJk III/3. 213]. *1597:* Veottem az Varas zamara Tiükoknak vchiüt egj negiedet ... d 20 [Kv; Szám. 7/XII. 7 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1667:* Im öt fogolymadarat, három fajdot, egy negyed gesztenyét küldtem; költsétek egészséggel [TML IV, 8–9 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

II. *fn* **1.** (vminek a) negyedrész(e); sfert, pătrime, a patra parte (din ...); ein Viertel (einer Sache). *1603:* Pribek Ferenczne Marta azzony ... vallia: Emlekezem ra minthogy az fel meresebe es fel hordasaba ott voltam hogy 13 keobleot hagiot negied hean az Zekely Leorincz hazanal Veres Georgy [Kv; TJk VI/1. 655]. *1736:* Az levélirásban is semmi ceremoniát nem tartottanak, mint most ... az régi embernek penig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy arkosnak a negyedit egészlen beírta, alig maradott egy kis tiszta papíros ... az hová titulust írjanak [MetTr 360]. *1779:* jol tudja az Vr Sogor Vram mennyi rész illesse ezen atyafit, tudniillik a Tőrők rész fele részének a negyede [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1a Adamus Bardotz lev.]. *1783:* amely rét ... mindenût tőbbetske a negyedinél [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

2. negyed vékás mérőeszköz; vas de un sfert de măsură de capacitate; Viertelhohlmaß. *1601:* Az hadkor, Mikor az Malomban mindent el vagdaltak volna, Chinaltattam Kadar Bartostol (!), egy Chebret, egy merczet, egy Negyedet ... d 46 [Kv; Szám. 9/XV. 36 Jer. Nekel sp kezével].

negyedes 1. (vmiből) negyedrészt vállaló; care execută a patra parte din ...; (aus etw.) ein Viertel übernehmend. *1656:* Az Szent Gothardiak instalanak az szent Corona előt, hogy holot eddig vasarnapokon egyszeris reggel az Minister nem ment kőzikbe, avagy czak negyedik vasarnap menne reggel kőzikbe: melyet az szent Corona meg engede ... Annakutanna a haz kőröl valo minden eppitesben nyegedesek (!) legyenek [SzJk 80].

2. negyedrészben részesülő; care primește o pătrime/a patra parte din ...; an einem Viertel teilhabend. *1811:* Barrabás Antal meg vivén az Zalag sumát az mostani fojo Bango (!) Czedulákban meg is kinálá vele előtünk; melyre tön iljen feleletett. Én Barthos uram el nem vészem az mig ez az fel lázadott hir másként nem változik ... ha az pénz Változik adja meg nékem az uj jövendő penzből nem kel sem hogy 3mados vagy négyedes légyek benne hanem nékem az pénzemet adja meg ne valjak kárt [Albis Hsz; BLev.].

negyedévi tavalyelőtt előtti; care există (aproape) de patru ani; von vor dem vorigen Jahr/zwei Jahren. *1648:* Negyed evi, harmad evi, es tavalyi hon es makkon hizott szallona vagyon no. 130 [Fog.; UF I, 915] | Tavaly diznok lábaj nro 31 facit libr. 34. Harmadévi es negjedévi diznoláb egj mérés libr. 43. Jtem negjedévy s-eőteödévj disznolábok libr. nro. 42. Ezek semmire kelleök [Komána F; i.h. 933].

negyedfél I. *számn* **1.** három és fél; trei și jumătate; dreieinhalb. *1568:* Marta Buday ǫtues Janosne ... fassa e(st), hogy ǫ Tordan Egy szallason volt, Andras Katoual es Andras Kato valamy penzt kezd keresny, kyth azt mongia volt hogy el vezet, Es Talal az gazda szolgaya meg, negyed fel talert, s monda Andras Katho hogy eǫue [Kv; TJk III/1. 233]. *1585:* Veottenek az szamweweó vraim kenkeowet Negiedfel masat, Masaiat kilencz f(orin)ton tt az Arra f. 31/50 [Kv; Szám. 3/XXIII. 24]. *1600:* Negyed fel eztendeigh laktam Farkaslakan [UszT 15/105 Was Ferencz Jenlaki (20) weres Drabanth vall.]. *1623:* az Istalloknak zaruazasatt menteol alaczionban lehet vgy meresse zagassa akarmint bezelyenek az Acziok hogy terpe lezen, de Magassaga az Zaruazasnak Negyed fęll Eőll legyen annal magassab semmyuell Ne legyen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1635:* az eo szekerett ... ugy vevők megh Negyed fel forinton [Mv; MvLt 291. 40b]. *1652:* Az Tőmlőcz kő sziklából ki vágot. Mélysége negyed fél öl ā föld szinig [Görgény MT; Törzs]. *1664:* Tudom aszt hogy negyed fel szalonnat vűk Peczi Mihályni, de aszt nem tudom mennyit vittek viszsza Molnar Andrasni benne [Kvh; HSzjP Janczo Mihally (35) vall.]. *1702:* Czente Ura(m) ... negjed fel forinton vőtte megh az Ugarat [Pulyon SzD; WassLt Santa Miklos (42) ns vall.]. *1808:* Lévén ... egy felálitando nyoltz ől hoszszuságu, és negyedfél szélességű fa épületem ... ezen épűlethez minden meg kivántato áts munkáért ... igértem ... őtven Vonás Forintokot [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

2. az utótag ismétlése az egész mennyiség ismétlését fejezi ki; se repetă numai al doilea element, dar exprimă valoarea întreagă a numeralului; die Wiederholung des letzten Gliedes drückt die Wiederholung der ganzen Quantität aus: *~ -fél* negyedfél, egyenként negyedfél; câte trei și jumătate; einzeln/je dritt(e)halb. *1598:* Veottenek az Philey[a] hazhoz Tíz hordo bort Niolch hordayat Negy vedrewel egy egy forinton ... Ket hordaiat negied fel fel fton [Kv; Szám. 8/IV. 19. — [a]A.füle (TA) a város jb-faluja].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht. **1.** *~ben* három és fél (név)értékben; în valoare (nominală) de trei și jumătate; im Nennwert dreieinhalb. *1655:* monda nekem Philep Màrton Sogor vagy negyven aranyom volna ha kgld el váltanà, mondàm, én el vàltom ... mib(en) adgya kgld monda, negyed fèlb(en) oda adom [Kv; CartTr II. 889].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung. **a.** *negyedfele* vmiből három és fél; trei și jumătate din ceva; von etw. dreieinhalb. *1584:* Ertettek hogy ez el mult Napokba(n) egy szegeny ember holt volna megh kinek holta vta(n) vgmint huzonketteodfel forintiat talaltak ... Annak a huzonketteodfel forintnak tizen Niolczat az swteo haznak epwletire deputaltak, Az Negiedfelet penigh Annak az zegeny Azzonnak engettek Aky azt az zegeny embert hazaba(n) sok esztendeoteol fogwa(n) haz ber fizetesnelkwl tartotta [Kv; TanJk V/3. 286a]. — **b.** *negyedfelével* negyedféllel (három és féllel); cu câte trei și jumătate; mit dreieinhalb. *1570:* Zeoch fabian aztis vallya hogy hallotta Dabo Thamasnetwl hogi Zabo gergnenek Eoth forintyara Negy vedrewel Jgerte az Mustot, Az Theob adossagara Negedfelewel, De eo ne(m) Thwgya az vtan Minth atta [Kv; TJk III/2. 2].

negyedfélezer három és fél ezer, háromezerötszáz; trei mii cinci sute; dreitausendfünfhundert. *1587:* zendelt vetete(m) az hid kapwhóz az hetesek haza meg heiaszasara volt Negied fel ezer Niolchiad fel zazawal az arra tezen f 4/68 [Kv; Szám. 3/XXX. 21 Seres István sp kezével]. — L. még WIN I, 86, 88, 211.

negyedfelől negyedrészt; în al patrulea rînd; viertens. *1710 k.:* Valóban nagy labyrinthusban hozta vala az fejedelmet ez dolog; mert egyfelől az confoederatiónak kötele vonsza vala ... harmadfelől az szegény evangelicusok is ... negyedfelől a római császárral is még semmi békessége nem vala [BÖn. 268].

negyedfélszáz I. *számn* három és fél száz, háromszázötven; trei sute cincizeci; dreihundertfünfzig. *1601:* Hogy az Buza Betlen Farkas vrame negyed fel Zaz kalongya wolt megh eskǫtt Solymosi Pal [UszT 15/80]. *1634:* Az Óvárban ... két háznak az héjazatja ... megége, mely tűz támadott

vala Szász András házából, mely égés miatt fizetett a szomszédoknak Szász András negyedfélszáz forintot [Kv; KvE 166 SB]. *1672:* remensegem küvül lött ... Eősz buza ... két ezér negy szaz husz kalongya 2420 Tavasz buza negyed Fél száz kalongya 350 [UtI]. *1705:* az Néhay Luka Péter Béla Falván lévő hellyét ... vettem negyed fél száz magyar forintokkal [Altorja Hsz; Borb. II Alsó Torjay Mihálcz Miklos senior végr. Nic. Márton scholae magister keze írása].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: 'ua.; idem'. *1579:* Meg ertettek eó kegmek My nemó Nagy sulsagba leottek legyenek ekedigh valo tyztwysseleok es tanachybely Attiokfiay ... Azert ... vegeztek hogy Ez vta(n) eztendeo(n)ke(n)t Az valaztot Tanachynak Aggianak fl. Negiedfel zazat kinek el oztassat Az Byrora es Kiraly Byrora haggyak [Kv; TanJk V/3. 204a].

negyedfű 1. negyedik éves (állat); (animal) în al patrulea an; (Tier) vierjährig. **A.** *1507:* En az Jeg rwhat az Angyanak ... fyzettem terycen meg hat foryntot Benne ... es Agyanak Neky Neg Negyedffu ⟨...?⟩ [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1560:* Ez felwl megh mondot zemelyek ... illyen wegeßest wegezenek ... hoßßwtelky ferencz es bodysar aggyon ket ókröth es ket negyed fw twlkot [SLt S. 4]. *1600:* az Menes paztornak attam Nigy negyedfw tinoktól berbe tiszen nigy nigy penzt tezen d. 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1627:* Az Meneseknek szamok ... Negyed fw fekete kancza ... Nro 1. Eger szeorw fako szabasu negyed fw kancza meddw Nro 1 [Mezőrücs MT; BLt Inv.]. *1681:* Menesek Szama következ(i)k ez szerint ... negyedfű Deres kancza nro 1 ... negyedfű Setétes szürke Gyermek Lo no. 1 | negyedfű hodos szürke gyermek Lo no. 1 | negyed fű Deres Gyermek Lo no 1 [UtI Ebesfalvi leltból]. *1716:* egy négyédfű bika [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1747:* Az Lovak Istallojais ... 2 Ezekb(en) Tanáltatnak Fekete Ménlo 2 ... Negyed fü barna Gyermek Ló 1 Negyed fü Pej Gyermék Ló 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

B. hátravetett jelzőként; ca apoziţie; als nachstehendes Attribut: 'ua.; idem'. *1572:* Hagya neky ... Tyz Menes lowat harmad negyed eoteod es hatod feweket [Fog.; SLt S. 10]. *1681:* Noczsa Tivadar(na)k maradta(na)k lovai egy őregh kancza pej Csódór csikajával 5 égy pej meczetlen Gyermek lo negyed fü [Milvány K; RLt 1]. *1711:* Hozzám is adtak volt azon marhákbol 2 harmad fü Tehenet, egj öreget, három harmad fü Tulykot és 2 neged füt [Gyszm; WLt].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~re járó* negyedik évébe forduló/lépő; in al patrulea an; im vierten Jahr befindlich. *1677:* Menesek Száma ... 4(ed) füre járo herelt Gyermek lo no. 1 [Mezómadaras MT; Borb. II] ✱ *~re kelő* 'ua.; idem'. *1589:* Sequuntur Rationes pecoru(m) Eoreg wnó uolt 16. Negied fwre keló tülok 3 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3]. *1599:* A Zabo Ferencz Sikei Lo feö ... p(ro)ponit ... Az en battia(m) Zabo Pal ... weött wolt zolgalattiawal egy gyermek lowat negyed feöre kellot egy kek zeörwth [UszT 15/188] ✱ *~re menő/menendő* 'ua.; idem'. *1656:* Menes ... Negyedfwre meneö kancza nro 4 ... Negyedfüre meneö gyermek lo 9 [UF II, 149]. *1669:* Negyedfüre meneö bika vagjon Nro. 1 [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1677:* Ez iden Herélt negyed fü: Fekete Gyerm(ek) Lo nro 2 ... Negyed füre menö Pejj Gyermek Lo nro 1 [Szúv; UtI]. *1687:* Negyedfüremenö, Gyermek Lo nro 2 [Veresmart TA; Berz. II. 87/1]. *1765:* Egy Negyed före menendo metzetlen barna gyermek Lo Nro 1 [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1792:* A Tehén Gulya. Számos Nagy Tehén 35 ... Negyed füre menendö Üszö Tino 9. Harmadfüre menendö Üszö 16 [Kályán K; JF LevK 37]. *1795:* Egy negyed füre menö Tullyog, Tavallyi bornyu Ünö [Szárhegy Cs; LLt]. *1807:* egy negyedfüre menö, daru szörü, Fakó üstökü, Csákó fekete szarvu ... üszö [DLt 856 nyomt. kl].

negyedidei tavalyelőtt előtti; de acum peste trei ani; von vor drei Jahren. *1637:* Vagyon azon czywreös kertben tiz eöregh buza aztagh labakon ... Negyedik continet gelinas ... nro 894 Ezek negyed idej aztagok [UF I, 419]. *1748:* a nagj réten negjed idei Satés, Iszopos széna [Koronka MT; Told. 11/95].

negyedik 1. *számn* **1.** al patrulea, a patra; der/die/das vierte. *1574:* Zent georgy Nap vthan valo Negyedyk wosarnap hywanak Mynket ... hogy Az Nehay megh holt frathay gergel wramtol maradot tehen barmot ... meg oztanok ... Nyolcz rezre [Fráta K; SLt S. 13]. *1586:* Aki mith Ad maghatol az Espotalyba, vagy penz lezen, vag' akarmy leszen ez Negiedik Capitulumba megh Iria[a] [Kv; PolgK 20. — [a]Az isp. m.]. *1641:* Puzta kamarason lako Szekely Marta Legitimus Procuratora altal Jöve eleónkben ielentven hogi ennek eleötte Negiedik eztendeöben Tot Ferencz auagi Nemet ferencz hitötlenöl el hagyta [SzJk 54]. *1677:* Ha penig a' Possessorok le nem tészik az arendat, a' három rész dézmát Fiscus számára percipiallyák, a' negyedik rész penig a Praedikátoroknál marad [AC 75]. *1694:* Februarius 24 ... jegyzettem el magamnak feleségül erdélyi fő generális Bethlen Gergely uram ő kegyelme negyedik leányát, Bethlen Kata kisasszonyt [HAMN 333]. *1788:* Nagy Istvan meg hőlt nyavaja tőresbe eletenek negyedik holnapjaba [Györgyfva K; RAk 6]. *1797:* ezen fellyebb meg irt ... Transumált és Copiazott levelek ... a magok tullajdon eredeti levelekből Transummaltattak a Negyedik Paginán lévő pedig Copiaból Copiaztatván általunk az orriginalisokkal ószve olvastattak [Szság; Borb. II].

Hn. *1788:* A Negyedik Hidon tul [Mv; MvHn].

Szk: *~ esztendejébe fordul (vmi)* idestova négy éve. *1675:* Nagy Anna Uratul Mathe Istva(n)tul absolutiot kevá(n) ... Mert már negyedik esztendejéb(e) fordult hogy el hadta [SzJk 128] ✱ *~ esztendőre menendő.* *1839:* egy negyedik esztendőre menendő piros pej, paripa [DLt 1104 nyomt. kl] ✱ *~ -ötödik.* *1797:* Szokolba van egy Tablatska veszö vagyis ollyas mezö Cseplesz erdö (így!) Amellyet negyedik otodik esztendöben el szoktan(a)k volt adni [Banyica K; IB Gombos István lev.] ✱ *harmadik vagy ~.* *1675:* Már ez harmadik vagy negyedik rendbeli levelem Kegyelmedhez, melyre válaszom nincsen Kegyelmedtül [TML VII, 86 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. *~ ízen levő* negyedfokú; de gradul al patrulea; vierten Grades. *1769:* a miképpen a Reformata és Lutherana Vallason lévök Negyedik, harmadik, és második izen lévő Atyafiaknak eo Felsége a Jegybe (!) Házasodást ... díspensalni Méltoztatik, Ugy az Unitaria Religion Lévöknek is azon moddal kegyelmesen meg engedi [UszLt XIII. 97].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht **1.** negyedik tárgy/dolog/személy; (despre obiecte/lucruri/persoane) al patrulea, a patra; Vierte (Gegenstand/Sache/Person). *1571:* Vegeztek ... hogy Minden Tyzedes az eo Tyzede alat valo nepnek hirre tegye hogy ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh ... megh adya, Mert ha addegh Megh nem adya, Negedyken az adon

Iaro polgar vraim Megh fogyak es vgis megh veszyk [Kv; TanJk V/3. 36a]. *1590:* Ayandekozassa Zeonyegeknek ... Egyket dilectornak attak. Masykat Attak Josykanak Harmadykat attak Mindzentinek. Negyedyket attak hopmesternek [Kv; Szám. 4/XXI. 51–2 Kis István sp kezével]. *1632:* Gabonas haz ... itt uagion kilencz feoldes hordo ... Edgikben vagion keőles Cub: No 9/2 ... negiedikben Borso Cub No — 2/2 [Komána F; UC 14/38. 119]. *1662:* Ott négy vagyon olyan nevü emberem, a hármát otthon találták ... a negyedik sokadalomban ment [TML II, 348 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1711:* volt ... negj Tehén ... ă negjedik ă Csordában meg hólte vagj hova lett nem tudom [Gyergyóújfalu Cs; WLt Ambrosius Nagj (36) pp vall.].

2. vmely hónap negyedike, negyedik napja; a patra zi (din luna ...); der vierte Tag (irgendeines Monats). *1823–1830:* Ezen levelemre az praefectusának diktál Őexcellája egy választ, s maga subscribálja 12-ik júl., én pedig vettem negyedik augusztusban [FogE 212].

negyedikszer a patra oară; zum viertenmal. *1765:* Negyedikszer ... engemet is tanált volt meg [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 94].

negyedízen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ való* negyedfokú; de gradul al patrulea; vierten Grades. *1703:* Deliberatum ... Actor Déési Fő Hadnagj Cserépi Samuel Vr(am) Pápai Horvát István ellen valo verbalis actioja szerint kivánnya 1. Hogy ... 2. Hogy negyed izen valo attyafiával paraznaul el, azért is meg hallyon [Dés; Jk 342b].

negyedíziglen a negyedik nemzedékig kiterjedően; pînă la a patra generaţie; bis zur vierten Generation. *1657:* Te vagy Uram, ki minden igazságodból a' bünösök ellen harmad és negyediziglen fenyegetőzöl [KemIr. 333].

negyedmagára négyüknek; pentru ei/ele patru; ihrer vier. *1587:* Keoszegeo Jstwan az keoweket rontatta es el hordatta az vtbol Negied magara attam —/24 [Kv; Szám. 3/XXX. 34 Seres István sp kezével]. *1621:* Czefei Lazlo kapitan Gubernator Vram Commissioiaual kwlduen ide Egi Hadnagiat ... Biro Vram hagiasabol Etere Itara Attam az Hadnaginak negied magara keolteottem f — d 18 [Kv; i.h. 15/IX. 30].

negyedmagával vele együtt négy(en); împreună cu alte trei persoane, ei/ele patru; zu vieren/viert. *1572:* Byro vram Neged Magawal az feyedelemhez Mennyen, keoneregien Az vyonan Ieot p(rae)dicatorert [Kv; TanJk V/3. 62b]. *1582:* (A korcsolyásnak) Jegnek meg wagasatol es berakasatol az thanachyhazhoz negyed magawal két ket napzamot d. 12 harmanak 72 Eó maganak napzamra d. 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 124]. *1588:* Seómeór Anthal perechyeny Bathory Jstwan vram eó Nagysaga jobagia ... eztt walla, hogy latta(m) hogy negyed magawal megyen vala Erdeótheleky Marton Somlio fele [Perecsen Sz; WLt]. *1646:* Kakas Mihaly wramis erkezek iöuet es menet Negied magaval [Mv; AAll. 6]. *1757:* (A) bükőt pedig egykor Negyed magammal Sertés Pásztor lévén három Nestel vettük vala meg ă ... Lázár Familiától [Gyszm; DE 3]. *1760:* a' Tökös tón túl szénát gyüjtöttünk ... oda jöve az emlitett Praefectus es engemet negyed magamal ficzko társaimal jol meg Suprála egj veszszővel [Dés; Ks 28. 5]. — L. még WIN I, 556.

Szk: *negyed- (vagy) ötödmagával. 1763:* Tudom azt hogy Mányika Iuont, egyszer Fiával együtt Titt. Praefectus Uram negyed vagy őted magával ... az utrizalt Also erdöb(en) ott kapta [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 28–9 Muntyán Máté (40) zs vall.]. *1765:* azt mondotta Dát Mojszi Commissarius, hogy ha 80. forint nincsen készen bé száll, s béis szállott negyed ötöd magával [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 282] ✱ *harmad- vagy ~. 1618:* Eztis tudo(m) mondani, hogj en voltam harmad vagy negied magammal, hogy veőttem volt ... More Sigmond vramtul az More Laszlo Attiatul 75 forintot [Abrudbánya; Törzs. Demetrius Bota (50) in poss. Keőrpenies jb vall.].

negyednap 1. negyedik nap(on); (în) a patra zi; am vierten Tag. *1658:* Az öcsém be megyen örög Apafiné asszonyomnal az gyülés harmad napján azvagy negyed nap [TML I, 157 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Szk: *harmad- vagy ~. 1710 k.:* Szörnyü lőn a szélvész azután egynéhány nap, mely miatt ott kelle várakoznom ... Harmad- vagy negyednap csendesedvén a szélvész, mondák az emberek, hogy a Paket-Bot, levélvivő posta ordinaria, elmégyen Calais-re által [BÖn. 589] ✱ *karácsony ~ja. 1678:* Kgld javallása szerint az tanács urakat karácson negyed napjára mind convocáltatjuk [TML VIII, 371 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *minden ~* minden negyedik napon. *1649:* az iővő kedden ket hete leszen miolta magamat minden Negied Nap a hideg lel [Szentbenedek SzD; Ks 101 Wesselényi Kata aláírásával] ✱ *pünkösd ~ja. 1862:* tudatom a Tekint(etes) asszonnyal hogy itten a' mater Ecclesiában Pünkösd negyed napján Partialis Synodus fog tartatni [Siménfva U; Pf Baka János pap lev.] ✱ *ünnep ~ja. 1666:* Istennek áldásából mi is az innep negyed napján innét megindulunk Radnót felé [TML III, 579 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. *~ja* negyedik nap telik (az áll-ban jelölt cselekvés kezdete óta); (azi este) a patra zi; den vierten Tag. *1573:* (A megvert jb) imar Negyed Napya hogy megh nymúlt [Sajó BN; BesztLt 3766 Horwat Myklos Nagy Sayoy Tyzttarto Thymar Gergely beszt-i biróhoz]. *1657:* Ma negyednapja, hogy Kegyelmed nekem küldött levelét megadák [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1724:* vagyon negyed napja, hogy en csak kornyadozom [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1768:* Itt Károlyi leg szerentsésebb már negyed napja hogj ét dinyén tsemegézik [Ne; Told. 5a].

Szk: *negyed-ötödnapja. 1665:* Danka negyed-ötöd napja le érkezett [TML III, 460 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. *~ a* **a.** a negyedik napon; la a patra zi; am vierten Tag. *XVIII. sz. eleje:* A melly lo vagy Kancza ... bágyatul viseli maghat, vony kégyő fü gyökeret, ă mellybe hegyesibe annak minden részeibul egybe vonnya a rút genetséghet, és mind ă Szugyin folyik ki, de negyed napra ă gyökeret ki kell vonni ă Szugyibül [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1831:* a Feleségem nagyon terhes létire várandoban volt, ugy hogy azután negyed Napra leis betegedett [Dés; DLt 332. 7]. — **b.** négy napon belül; în patru zile; innerhalb vier Tage. *1705:* Ma ... a generál nagy furiával felizene az úrnak, hogy Vay László uram itt járván tegnapelőtt, és a resinári malmokat felégetvén és embereket is ölvén, elvittek is az emberekben. Kiknek is azt adta eleikbe, hogy ha negyednapra meg nem sancolnak és sancokban 40–40 forintokat ... nem adnak, tehát felnyársaltatja őket [WIN I, 441]. *1735:* negjed napra ki ki meg Csinállya gjepűjét [Dés; Jk 456b].

4. négy nap; (peste/de) patru zile; (nach) vier Tagen. *1619:* Mikor mind igy temporált volna, nem várhatám az

dolgot, egy emberséges szolgámat küldém hozzája negyednap múlva, hogy mutasson helyet, hol legyünk szemben egymással [BTN[2] 384]. *1701:* már negyed naptol fogva igen roszul vagyok [Kv; WassLt Apor István lev.].

Szk: *~ alatt* **a.** négy nap alatt. *1772:* Mely miá svacellust kapott, úgyannyira, hogy kivitette magát" Gyalakutára és negyednap alatt annyira svacellálódott minden teste, hogy csak csontja s bőre maradott [RettE 285. — "Gr. Lázár János]. — **b.** négy napig, négy napon át. *1676:* magam nem írhattam, mert bizony igen rosszul voltam. Az gyermek is negyed nap alatt igen rosszul volt [TML VII, 193 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✱ *annakutána negyed-(a)vagy ötödnappal. 1562:* (Induljon) mynden ffele elessel otven vagy hatwan zeker egyczyersmynd an(n)ak vtan(n)a negyed awagy otod nap Jndwlyon az tobys [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1598:* Balassy Pal ... vallja. Egykor Zabo Georgy az Annyawal egyetembe Jeowenek be az varosra ... kere azon hogy az fiawal eggyeott mennyenek el Barbely ferencznehez es kerjek megh az leanyatt Ersebetet ... az Annjatol azert io valazzok leott ... Annak vthanna esmet minth egy Negyed vagy eotteod nappal ... ott voltunk egy vachyoran Borbely Ferencznenel kez fogason [Kv; TJk V/1. 237] ✱ *(az/ez) előtt/ennek előtte ~pal. 1662:* az előtt negyed nappal egy ember Tömösvárról megizente vala, ott ne lakjunk [TML I, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1703:* ennek előtte negyed nappal assecurálának, hogy nem ragasztják rám a kapitányságot [Kv; KvE 227 SzF]. *1704:* ma jüvén meg Lázár György uramnak egy, ezelött negyednappal kiküldött szolgája, Megyes nevü, aki azt beszélte" [WIN I, 252. — "Köv. a nyil.] ✱ *harmadvagy ~ múlva. 1585:* Olayos Georgy ... Ekeppen uallot ... Thot Eory Balas ... az útan mint Egy harmad a uagy negyed nap múlua esmet be Jeoúe [Kv; TJk IV/1. 490].

5. *~ig* **a.** négy napig; timp de patru zile; vier Tage lang. *1573:* Orsola nehay Beke Matiasne Azt vallia hogi mykor puskar varadra ky hywatta volna feleseget ... eo eggywt Neged Napig volt velek, semmy haborwt keoztek nem latott [Kv; TJk III/3. 169]. *1618:* Ekkor negyednapig feküdtem az köszvénben [BTN[2] 90]. *1710:* Megyek innen Hadadba gróf Csáki Istvánhoz, ott mulatván negyednapig [Kv; KvE 254 VBGy]. — **b.** négy napon belül; în patru zile; innerhalb von vier Tagen. *1591:* Kúruas beste ne haychj el az en marhamot, mert negied napig ha te ki nem toliod az en lelkemet en ki toliom az te lelkedeth [UszT].

negyednapi négynaponként jelentkező; care se repetă din patru în patru zile; an jedem vierten Tag erscheinend. **Szk:** *~ hideg(lelés). 1657:* Enreám ószön esvén az negyednapi hideglelés ... mind háborgatott nyolc holnapig [KemÖn. 50]. *1710 k.:* A feleségem hallotta volt, hogy a negyednapi hideget az égett bortól való részegség meggyógyítja; egy leányon próbálta, succedált [BÖn. 702]. *1773:* Bár most tíz esztendeje is úgy vettem volna eleit a negyednapi hidegnek, nem estem volna annyi sokféle nyavalyákba [RettE 318].

negyedrész 1. vminek az egynegyed része; o pătrime, a patra parte (din ...); ein Viertel einer Sache. *1561:* Valamely mester legent az mwyre tarswl fogadna fel es annak felet harmadat wag' neg'ed rezet adna, Az warasnak es az cehnek zokasa ellen eg' gira ezwsten maradion [Kv; ÖCArt.]. *1576:* a kiket meg esketenk azont felelek, hogy negyed resze eoket illetj [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1640:* vagion 60 keobolre valo szanto feoldek ... edgy malomban harom reszt birnak, negyed reszt Boer Thamas [UF I, 748]. *1647:* Vagion az Kwkeolleon egy io Uy Malom ... Az Vamia Tiz vekabol egy; Ennek negyed resze az Molnare [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1724:* Az édes Attyokrol Nehai Tar Mihály Uramrol maratt ház helyett ... Elsőbbennis négy egyenlő részekre hasitván, az két szélsőkben esett csorbákat ki potoltuk, és így az üdősbik Tar János mellett valo negyed rész maradott ... Tar János Ur(a)m(na)k [Asz, Borb. I]. *1767:* Melly Földnek ... Negyed része pedig szántatlan maradott, Mostis Pallagul áll [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1791:* (Az) egészsz Lábnak mekkóraságához mérsékelve ... az elegy Ősz gabóna ... mint égy Negyed Részit tészi fel [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9].

Szk: *~e lesz vmiben* negyedrészre jogosult. *1640:* Boerok. Salamon Laczko ... Iuratus Assessor ... vagion veczinieje (!) 3. edgi malmat mostan epitenek abban negied resze leszen [F; UC 14/48. 74] ✱ *~en megmarad* negyedrész birtokában marad. *1554:* Ilyessy Cozmana Illyessy Christoph dolgabol ... teottwnk ilyen wegezesth ew keozottok Mind ewrokbol Santho foldbol Senafwbol az assonj Negyed Ressen megh maraggyon [Bölön Hsz; SzO II, 114].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; attributiv gebraucht: negyedrésznyi; care reprezintă a patra parte/un sfert din ...; ein Viertel (groß). *1628:* ha penigh az Ur I(ste)n uagy gyermekel nem latogatna, uagy ha latogatnajs de azis Interim meg halna es deficialna ... arra az gyermekre hagiot negyedrész Ioszagis visza szallio(n) ēppen Allia Samuelre [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Mária végr.]. *1752:* Attyokrul maradott egy negyed resz Sessiojok [Koronka MT; Told.]. *1805:* magunk eleibe szollitván ... Balog Györgyet általa ... Földes Urát meg intettük az iránt hogy ... harmad napra ... az eö nsga kezénél lévő Zálogbol ki itélt egy negyed rész Rétsei Joszágnak executiojara ki jönek [Csekelaka AF; KCsl 16].

negyedrészes negyedrészre jogosult; care primește a patra parte din ...; zu einem Viertel berechtigt. *1679:* Ezen malom proventusaba(n) az molnár negyed rèszes; egyéb bér neki nem adatik [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 142]. *1681:* Ezen malom Proventusaban az Molnar negyed részes [Vh; VhU 577]. *1781:* Ezen 16 forint zálagban az Holló Ferenc relictája csak negyedrészes, minthogy az három árvával osztozni kell belőle [Taploca Cs; RSzF 248].

negyedszer 1. negyedsorban; în al patrulea rînd; viertens. *1561:* Az myntt hogy chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester, Masodzor ... Harmadczor ... N⟨e⟩giedzer hogy hewteos Chemesterek legien kettheo ... az Eotwesseket megh proballia ha io ezewstbeol mywelnek [Kv; ÖCLev.]. *1587:* Negiedzer kiuaniuk aztis Nagodtül hog oly hazat jpetessen N⟨agod⟩ hog az my marhajnk mellet lewö attiankfiaj es zolgajnk batorsagosson nughassanak [GyK. A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az ormezői portus dolgában]. *1662:* Harmadszor. Hogy ... Negyedszer. Hogy az hit ágazatiban azokra alkalmaztandó tanítások által a nép mindenütt szorgalmatosan taníttassék [SKr 277].

2. negyedik alkalommal; pentru a patra oară; zum viertenmal. *1561:* Senki egy mesteris tǫb myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyt ... ket legennyel es ket inassal iol meg Chinalhat ... Az ky ezen kwl chelekedik elǫzer neg' lot ezwstel masodzor hwzonneg' nehezekkel. harmadzor egy gira ezwsttel bwntettessek megy Neg'edzer ha meg' nem Zwnik engedetlensegnek bwnewel [Kv; ÖCArt.].

négyejteles négy ejtel úrtartalmú; de patru cupe; mit Rauminhalt von vier Achteln. *1676:* malomház ... Vagion it ... meritő véka három, négy eyteles vám merő eszköz I [UF II, 747]. *1708:* Vagyon egy kék negy ejteles Bokály edény [Kv; ACJk 69].

négyemeletű négyemeletes; cu/de patru etaje; vierstöckig. *1823–1830:* Igen sok pompás, jó gusztussal épült, három-négyemeletű házakkal tele van[a] [FogE 187. — [a]Drezda].

négyes 1. négyágú; cu patru braţe; vierarmig. *1629:* Egy nygies giorttia tarto ér tt f. 2 [Kv; RDL I. 143].

2. négylovas; cu patru cai; vierspännig. *1837:* meg vettem azon sötétebb szürke kanczáját, mely a mult esztendöbe fen állot négyes posta czugjába az ostorhegyes volt [Born. F. IIf br. Bornemisza Ignátz lev. budatelki ub-jához].

3. négynyüstösen szött; ţesut în patru iţe; mit vier Schäften gewoben. *1611:* Egj galler giolch kendeö kez keneö Aranias, meteleses negies ket felleö[a] mellette [Kv; RDL I. 88. — [a]Esetleg selleö-nek olvasható].

4. ~ *poltura* négypénzes poltura; monedă de patru polturaci; eine Vierer (Münze von kleinem Wert). *1627:* Haro(m) penzes Garas, es Elegj penz Jo Jútott tt f.4 d5 ... Rosz poturaia Jutott nro 65 masfel penzre tudua(n) eggiet tt f — d. 87. Potura Tallera Jutott, harmadfel, Ittem egj 25 penzes poturaia, es negies potura Jutott nro 4 mind Ezeket estimaltuk ad f. 2 [Kv; RDL I. 134].

négyesztendős négyéves; (în vîrstă) de patru ani; vierjährig. *1638:* Menes lovok ... Negj esztendos monios cziko no. 2 Ketesztendös cziödör cziko no 13 | Marhak ... Vagion eöregh eökör no. 13 Fejös tehen no. 20 ... Negj esztendös tulok no. 13 Negj esztendös bika no. 1 [A.porumbák F; UF I, 666]. *1684:* Szi hatu fako, fekete serenyü farku Eöreg mag lo no 1 ... Negy esztendős gjermek Lovak ... Fako Szi hatu fekete serenyü farku van no 1 [Fog.; UtI]. *1724:* az Jesuitaknal tegnap szep Comedia volt, bizony csudára mélto, edgy negy esztendős kis gyermek, miket nem vitt véghez [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1757:* A Montlé nevü Tsézas Menloval hágattunk meg egy negy esztendös fiatal kantzát [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1799:* Nimethibe hágotás véget kanczákot küldvén, ottan egy derék Négy esztendős pejj kancza kárba ment, meg döglött [H; Ks 108 Vegyes ir. 47].

négyéves négyesztendős; (în vîrstă) de patru ani; vierjährig. *1843:* (A) hires mag mén Champion ... el adová tetetett ... Championnak egy testi hibája van: az eleje rokkant, mit még négy éves korába kapott volt egy Cordázás alkalmával [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

négyezer I. *számn* patru mii; viertausend. **A.** *1586:* Vrunk eö Naga ... sok kileomb kileomb fele Sullios zwksegenek be telliesitesere Ostor Adoba Negy ezer forintot kewan es ker az Varoson [Kv; TanJk I/1. 31]. *1598:* kuldek Feieruarra Rosas Janost es Filstich Leórincz vraimekath az Commissarius vrakhoz az negj Ezer forintoth mikor kerik úala az warostol az orzag zúksegere hogy azt keúesbre zalitsak [Kv; Szám. 8/V. 32]. *1613:* negi Ezer Tallert Napragi demeter az ki gialaj pvspeokis vala az giermekikteöl el cziala [Tövis AF; JHbK IX. 19]. *1679/1775:* (A) Portiokhoz Udvarhazhoz es pertinentiaihoz az Ur Bethlen Gergelly Urunknak ... Negy Ezer Forintig valo Jussais leven ... meltan meg tarthatna [DobLev. II/460. 7].

B. összetételben; în numerale compuse; in Zusammensetzungen: 'ua.; idem'. *1606:* Maradot nallam so negj Ezer eöt zaz harom köuel [Kv; Szám. 12a/I. 12]. *1787:* leváltom Méltoságos L. Báro Iosika Antal Ur eö Nagyságátol ... 4200, idest négy ezer kétszáz Rhénes forintokat [Kv; JHb 48].

II. fn-i jell-ü haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: négyezer (egység/darab); patru mii (de unităţi/bucăţi); viertausend (Einheit/Stück). *1705:* Amazok nyavalyások ... eleget indignálódtak, hogy szerit tehessék a pénznek ... de ... nem tehetnek többnek szerit négyezernél [WIN I, 577]. *1717:* kaposzta Palantot Circiter négy ezerig már el rakták [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.].

négyezermagával vele együtt négyezren; cu patru mii de oameni/soldaţi; zu viertausend. *1619:* maga az volt Erdélybe az hire ... hogy Szkender pasa talám vagyon négy vagy ötezer magával [BTN[2] 222].

négyfelé négy részre; în patru părţi; in vier Teile. *1627:* kíuannak ászt myuel hogi az aniokat egér Lukachnet, Isten ky szolitotta uolna ez uilágbol, Tehat az my Jauay marattanak uolna, mindenek fél ószlogianak, kozottok ugi mint negi fele [Kv; RDL I. 131]. *1658:* Azon kóvúl az Mennye Buzam talaltatik, Oszsak negy fele az harom gyermekim [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1724:* a Bányára menö ösvenyen fellyül lévö zöld buzát, kalongyába rakván, oszszák négj felé egyenlö képpen [Asz; Borb. I]. *1755:* látám ekkor hogj ... négyen az Asztal mellet ülnek pénzt olvosnak négy felé [K; Told. 3a]. *1795:* Egy Krumpit, ha nagyobbatska négyfelé, sót hat felé-is lehet ... el-darabolni [DLt nyomt. kl].

négyféle négy fajta; de patru feluri; viererlei. *1823–1830:* A leckeadás négyféle: úm. publica[a] ... [FogE 236. — [a]Köv. a többi három fels-a].

négyféleképpen négy változatban; în patru feluri/variante; auf viererlei Art. *1763:* Ebben az esztendőben[a] lőn meg a békesség a prussussal, minekutána ab anno 1756. hadakozott a mi felséges királynénkkal, Mária Teréziával. A békesség punctumit láttam három- vagy négyféleképpen is, de melyik legyen igaz, senki sem tudja [RettE 156. — [a]1763-ban].

négyfontos 1. négy font súlyú; (cu o greutate) de patru pfunzi; vier Pfund schwer. *1656:* (A) saffar hazban ... negy 4 labakon allo hus vagho szekek, melinek keötelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeöje keö goliobis apro 6 merö fontjaival 's kétt tizenket fontos vas goliobisaval egy darab vas karikas negy fontos vassal njeles hus vagho bardal [UF II, 113].

2. ágyúfajta; un fel de tun; Art Kanone. *1662:* Memoriale Fogaras várában lévő aldgyukhoz, és szakállasakhoz mindenestől menyi számu golyobissak legyenek mind külön külön ... Négy fontoshoz ... nro 575 Három fontoshoz ... nro 2550 [UF II, 213].

négyevág 1. négy részre vág; a tăia în patru; in vier Stücke schneiden. *1736:* A noszolyó-asszony az menyasz-

szonyt levetkeztette, az vőfély penig az noszolyó-kisasszonynyal hármat négyet fordult, azután az kardból az koszorut az földre vetette" és azt négygyé vágta, jelentvén, hogy már vége vagyon az menyasszony leánságának [MetTr 388. — "Ezt a menyasszonyi koszorút megelőzőleg a menyasszony fejéről karddal maga vette le].

2. (büntetésként) négyfelé vág; a tăia în patru (bucăţi); (als Strafe) in vier Teile schneiden. *1591:* 4 die Jůly wagtak Negye az keett Legentt, kyk az Merhray" Malomnal felesegestwl meg elttek voltt ... Attam az Czyganyoknak hogy fogowal fogdostak Lo farkon hordoztak es Negye wagttak ... f 8 ... az Parazloknak attam f 8 [Kv; Szám. 5/I. 28. — "Mérai]. *1594:* Az hoheroknak Miuel hogi az Mondro peter testeth, fogokkal foghdostak, es Negge vaktak attam Neginek f 4 [Kv; i.h. 6/VI. 4].

négygyévágat (büntetésként) négyfelé vágat; a ordona/dispune (ca cineva) să fie tăiat în patru (bucăţi); als Strafe in vier Teile schneiden lassen. *1611:* 16 Julii Verte meg az erdélyi hadat Radu vajda Brassó mellett ... Rácz Györgyöt Brassóban Radu vajda négygyé vágatá, és az fejét, az falon kitéteté [Kv; KvE 142–3 SB]. *1653:* Zolyomi Dávid haddal mégyen a Császár Péter hadára és lekalászolja őket. Császár Pétert Kassába bécsalják és ott négygyé vágatják [ETA I, 144 NSz]. *1704:* ma jött hír, hogy az nagysinki fónagyot Pekri uram négygyévágatta volna azért, hogy ide hírt hozott volna [WIN I, 232].

négygyévágatik (büntetésként) négyfelé vágatik; a fi tăiat în patru (drept pedeapsă); (als Strafe) in vier Teile geschnitten werden. *1591:* Minthogi mind az bizonsagokbol, mind az eoneon nieluek vallasabol vilagoson megh teccik hogi ... Bathor Simon, es zappanios Jstuan, eoltek megh Zeoleos Gaspart, es Kis Georginet ... teccik az teoruennek, hogi eleozeor megh czigaztassanak, megh czepegetessenek. Annak vtanna heu fogoual megh fogdottassanak, lo farkon hordoztatassanak, vegezetre mind ketten neggie vagatassanak es ezeknek tagai niarsba vonassanak [Kv; TJk V/1. 109]. *1736:* egy Péro nevű Rácz kapitány ... három paraszt magyar emberrel ... Péroval együtt kerékkel rontattak meg, és az után négygyé vágatván a Tagjok az Akasztofára akasztatnek [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből].

négygyermekes cu patru copii; mit vier Kindern. *1843:* Zsurka Iuon luj Dumitru bucsum-pojényi közlakos ... disunitus, házas, négygyermekes, szeliden kikérdeztetvén, mond a kérdésekre" [VKp 116. — "Köv. a vall.].

négyhónapos de patru luni; vier Monate alt. *1702:* adott Isten őfelsége egy kis leányt minekünk ... kit is Isten őfelsége ez árnyékvilágból négy hónapos korában kiszólított [Kv; KvE 221 GM].

négyképpen négyféleképpen; în patru feluri; auf viererlei Art. Szk: *négy- vagy ötképpen. 1710 k.:* E három nagy vétke vagyon a becsülő embereknek. Viszont akik becsületnek, azok is annak felvételében nagyot vétenek négy vagy ötképpen" [BÖn. 417. — "Köv. a vétkek taglalása].

négykerekű cu patru roţi; vierräd(e)rig. *1617:* Az Verespatak torkab(an) leöuö 4 kerekw Stompnak diuisioia igi vagion" [Abrudbánya; Törzs. — "Köv. a részl.]. *1825:* Egy Allodialis Malom ... négy kerekű lévénn az első és felső-viz Kerék jo, ép ... még Sokideig meg Szolgálhat [SzentkZs Conscr. 3].

négykézláb de-a buşilea, în patru labe/buşi; auf allen vieren. *1657:* láttam ... egy Horváth Ferenc nevű katonát négykézláb mászni bokrokra, néhány lövés esvén rajta [KemÖn. 204]. *1705:* Marando ... az maga dolgait kezdé beszélgetni, miképpen járt ... a havasokon a határjáráskor ... és micsoda helyeken járt, ahun ... lovon nem mehettenek, hanem többire mind négykézláb mászkáltanak fel a kősziklákon [WIN I, 546].

Szk: *~ állít vkit. 1762:* a récekeresztúri és lónai ... papokat elfogatá a főispán úr ... azért, hogy az unió ellen szólottak volna. Sőt a főbíró Maxai Gábor publice beszélette, hogy Pap György négykézláb állított két ... papot s úgy recantáltatta velek az uniót [RettE 133].

négyköblös négy köböl férőjű (földdarab); care poate fi semănat cu patru galeţi de seminţe; (Feldstück) für vier Metzen. *1608:* Az Kayanto Veolgjben vagio(n) Egy hatt keobleos feold ... Az Hideg kuton Jnnet, az Kayantay Vtth mellet Negy keobleos feold [Kv; RDL I. 83].

négykövű négy malomkőre járó; cu patru pietre de moară; vier Mühlsteine habend. *1699:* Miháczfalván" vagjon edgj Malom ház ... Ezen malom négj kövű, melynek folyo kövei ige(n) megh vásottak, alkövei penig el hasattak és el vástak, ugj hogj ezen tul csak hamar mind az folyo kövek helyiben mind penig az alkövek helyiben mas kévántatik [LLt Gyulafi László inv. — "AF]. *1795:* lévén ... Groff Mikes István Ur eö Nsgának ... az Adámosi Határon a Kis Kükűllő Vizénn ... régi Lisztelő Nègj Kővű Malma ugyan tsak most nem regibenn ... a Dombai határba fel épült ugyan Négy Kővű Különös Malmais [Ádámos KK; JHb XIX/48].

négykupás négy kupa úrtartalmú; de/cu o capacitate de patru cupe; mit Rauminhalt von vier Humpen. *1752:* Alb Opra két cir(citer) hat kupás Donyitzákat, és egy négy kupás szivo Lopott adván nékem ... azon edényekkel el mentünk ... meg tóltöttük | mind a hárman a Pintzébe bé menvén, egy négy kupás Átalagatskát, és három kupás palatzkot, három hordot fel szakasztván, azokbol meg tóltettük [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) jb vall.]. *1832:* 1827 és 1828béli Muskotáj Asszu Szöllö bor Zavarékja négy kupás Czilínderekben [Sáromberke MT; TSb 26].

négylevelű négytáblás; cu patru tăblii; mit vier Tafeln. *1853:* Egy kis négylevelü oroszfal [Mv; TSb 4].

négylovú négylovas; cu patru cai; vierspännig. *1705:* ma az Bethlen Sámuel uram négylovú szekerét ... a szászok arestáltatták [WIN I, 381].

négymarhás négyökrös; cu patru boi; mit vier Ochsen. *1843:* A' Haszonbérbe adott Szántokból évenként öt véka Férőjüt tizen öt négy marhás szekér trágyával megtrágyáztat a' Haszonbérlö [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

négynapi 1. négy napig tartó; de patru zile; viertägig. *1609:* Fuzerzam keolt ez negi napi gazdalkodasra ... d 60 [Kv; Szám. 12b/IV. 156]. *1627:* negj napi dolgot igerenek egez faluul [Ákosfva MT; BálLt 82].

2. négy napra járó; care se plăteşte pe patru zile; für viertägige Arbeit zukommend. *1787:* a Trombitás czigánnak aki a Licitatiot hirdette, és abban 4. napig végig volt, négy napi Diurnumába Frt 2 Dr 40 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 13].

négynyílású négytáblás (ablak); (fereastră) cu patru canaturi; (Fenster) mit vier Scheiben. *1676:* Vagion ennek az háznakis egi eőregh négy nyilásu onban foglalt üveges ablak, hozzá valo pertinentiaval | kis haz ... Ezen házban Loranfi Susanna Asz. eőzvegjszegeben szokott volt lakni ... Vagion az külsö Várra az porhaz felé negy nyilásu egy ablaka melynek három tablája kristályos negyedik paraszt üveges [Fog.; UF II, 709, 726].

négynyílú négy nyíllal/zúzószerkezettel működő; cu patru săgeţi/ciocane; mit vier Stampfanlagen funktionierend. *1637:* malom haz ... vagyon negy nylu, mosaru, kasa teőreő keőliw, viz kerekjuel eggywtt [Fog.; UF I, 425].

négynyüstös négy nyüsttel szőtt; ţesut în patru iţe; mit vier Schäften gewoben. *1610:* Egj ueres Apro rosas negj nwsteös derekalj haj viselt ... Egj verres rosas io feőualj haj negj nwsteös. Kett üeres apro rosas negj nwsteös feőualj hayok [Kv; RDL I. 6]. *1615:* Egj negj nwsteös tokos vankos f — d. 50 [Kv; i.h. 97]. *1629:* Egy mereő derekaly haj negi nywsteos veres rosás tt f. 1 d. 50 [i.h. 132]. *1647:* Egy Nyoszolya; vagyon raita ... ket veresses, negy nywsteos haju derekaly [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1693:* Boriczanak ... Egy negy nyüsztös Lengyel orszaghi veressen Szót Derekaly haj [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1760:* Sakokn(a)k valot is mind negy nyüstöst felesen szöttenek [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1802:* 1/8 sing 4 nyöstös Vászony [Mv; DE 3].

négyoldalú négyszögletes; cu patru laturi; viereckig. *1835:* egy négy oldalu rendetlen, hol magassado, hol törpedő idomú hely [Kisillye MT; EHA].

négyökrös négy ökröt bíró (gazda); (gospodar) cu patru boi; vier Ochsen habender (Wirt). *1770:* (Az egykori zs) megbizonyította, hogy mikor keze alá ment, négy ökre, szekere volt, de most nincs több két ökröcskéjénél, mivel télben-nyárban hajtotta, ha két ökrén annyi fát nem vitt, mint a négyökrösök, levonatta s megverette[a] [RettE 243. — [a]A földesúr].

négyökrű 1. négy ökröt bíró (gazda); (gospodar) cu patru boi; vier Ochsen habender (Wirt). *1806:* ha a pásztorok tetemes kárt vallanának, oly(an)kor a négyökrű gazda tartozik a bérbe a pásztoroknak egy véka tiszta búzát fizetni, mellyből ő is a maga kárát pótolhassa [F.rákos U; RSzF 197].

2. négyökrös; cu patru boi; mit vier Ochsen. *1614:* igirwnk ... minden kapurol egi egi Embert, Eót kapurol egi Negi Eokrw zekeret [Ks 87 ogy-i végzésből]. *1664:* Vagyon az Olt vizen egy hidasis, az holot az Fogharasföldi jobagytul ez szerint veszik megh az vamot, ha eghisz terhel ket, négy, és 6 ökrű szekéren d. 3 [UF II, 291]. *1776:* Láttom szemeimmel ... Bune Pétru nevü Jóbbágyának Iuvon nevezetü fiát, hogy ... eő Nagysága ... Nagy Erdejéből, és Fával rakatt négy ökrű szekerével ki jött [A.kápolna KK; BK].

négyöles I. *mn* négyölnyi; de patru stînjeni; vier Klafter lang. *1705:* a minapiban megkezdett egy kazal széna elfogyván, ma kezdettünk mást ... azmely volt négyöles hosszú a hosszúsága [WIN I, 379]. *1759:* A Faluban a Pruny felöl le jövö Patakon vagyon Lábokra épült jó magos Padlásos hid circiter négy ölös [Alparét SzD; JHbK XL/8]. *1841:* négy ölös mélységü kőből jo moddal ki rakott ujj Kut [KLev.]. *1850:* a mészárszék kapuja, és ajtoja eleibe kivántato négy ölös hoszuságu kisded hid [Km; KmULev. 3].

II. *fn* négyölnyi nagyságú földdarab; parcelă de patru stînjeni; vier Klafter großes Feldstück. **Hn.** *1708:* a' négy ölősben [Sinfva TA; EHA]. *1807:* Az négj öles (sz) [uo.; EHA].

négypoltúrás négy poltúra névértékü pénz; monedă de patru polturaci; Geldstück/Münze von kleinem Wert. *1710:* Rákóczi Ferenc ... hogy inkább a jó monétát maga utolsó szükségire reserválhassa ... Bercséni Miklós tanácsából rézpénzt verete, tízpolturásokot, négypolturásokot, egypolturásokot s nagyobbakot, kit közönségesen libertásnak nevezének, mert a pénznek egyik felén a vagyon nyomtatva: Pro Libertate [CsH 352].

négyrekeszű négyosztatú/rekeszes; cu patru boxe/despărţituri; vierfächerig. *1837:* Vagyon egy négy rekeszszü Sertés ol, mellyben a' Rüdek Disznokat rekesztik Borona fábol szalma fedél alatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

négyrészes négyfelé oszló; cu patru părţi bine delimitate; in vier Teile geteilt. *1742:* (: minthogy négy részes a határ, tudniillik: Mikola, Matskási, Maxai és Kőpeczi nevezetü részekre osztva :) négy Nyilra lévén Dimitialva ... hasonfele az Exponens uré [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

négyszakaszú négy osztatú; cu patru despărţituri; vierfächerig/teilig. *1810:* van egy most készülő félben lévő négy szakaszu, sövény oldalu még tapasztatlan szalma fedelü Majorság Ketretz [Doboka; Ks 77. 20 Conscr. 14].

négyszáz I. *számn* **1.** patrusute; vierhundert. *1550:* wk az kereztes kort haytottak volt neg' szaz ekrötth, fel á Cylla mezöre, Banffi Janostwl valo feltekben [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 291 Lucas Mathe de Szent kyral jb vall.]. *1559:* Feyr Janos ydeybe az haß igen pwßta wolth wgy annyra hogy az meßaros mesterek teobeth költeottenek reya neg ßaß forintnal [Kv; KvLt II/16]. *1591:* Mynd ezeknek az mellyek Jde fel meg wadnak Jrwa köz akaratból wetek Nygzaz frt kötelet, hogj az melj fel ebben meg nem allana es fel bontana tehat ... Jozagan ... Jgazat wehessenek [Szava K; JHbK XIV/6]. *1615:* Becz Palne Aszoniom, az Bartaek szegit uegit meg uette uala, ugy emlekózóm rea hogy Negy szaz forinto(n) [BLt 3 Zent Simoni[a] Andras Miklos (60) lib. vall. — [a]Cs]. *1774:* a' két patak Malom bé hozhat Malom porral edgyüt esztendönként Molnár részen kivül Négy Száz véka gabonát [Szentdemeter U; LLt Vall. 37–8]. *1824:* Köteles ... a' még fen állo darab erdöben négy száz darab mag fákat ... meg hagyni [Körtvélyfája MT; LLt 10/4].

Szk: *~ -(s) egynéhány. 1600:* Amith keolteottem ... az ... Jnuentalo Nagy tanachbely vraim ... fizettenek megh neg Zaz egy nehany forintott [Kv; TJk VI/1. 492]. *1758 k.:* Levált volt költsön szegény Horvath Joseff Ur(am) az szegény Anyámtol negy szász, s egynihány forintokot [Ks 11. XLVI gr. Kornis Antal felj.].

2. összetételben; în numerale compuse; in Zusammensetzungen. *1585:* Daroczy Pal Coloswary vallia ... ennekem ...

Negzaz harmincz eót forint fele Ados [Kv; TJk IV/1. 466]. *1693:* az négj száz huszon három sertések(ne)k aestimatiojan bokranak valora f 16 [Fejér m.; Ks 67. 46. 21]. *1711:* azonn Kő házat eo Keemek el alkutták vólna ... négyszáz eotven magyari forintokon [Kv; DE 2].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: 'ua.; idem'. *1653:* A mi fizetett had volt, ugy mint a Makó György hada, telelni osztja el az országba; M.-Vásárhelyre is adának négy százat, a Tárkányi István hadát [ETA I, 60 NSz]. *1705:* lovas pedig négyszáz esett el a harcon [WIN I, 599].

négyszázadmagával vele együtt négyszázan; patru sute de persoane impreună cu el/ea; zu vierhundert. *1671:* mind Horvát András, mind az brassai biró írják, sőt ők úgy írják, hogy úgy értették volna, Zólyomit is hozza azon követ s négyszázad magával már Bukaresten volna [TML V, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

négyszázezer patru sute de mii; vierhunderttausend. *1566:* 1566 esztendőben a vén Szulimán császár nagy erejét indittá ugy mint négyszáz ezer emberét [ETA I, 24 BS]. *1764:* Most olyan közönséges hír foly, hogy a török úgy nem indit hadat ellenünk, ha őfelsége annuatim négyszázezer forintot ád neki [RettE 164].

négyszeg négyszögű, négyszög alakú; pătrat, de formă pătrată; viereckig. *1694:* Va(gyo)n egy vastag fakkal felgerendázott mély kút, mely negy szegre körös környül Deszkaval be va(gyo)n padolva [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1807:* Az udvar haz tornaltza (!) előt tanaltatnak 19 fen allo tornaczfak tölgy fabol ki faragva a szokas szerint négy szégre [Dés; BetLt 6 Gy Ujfalvi Nagy Ferencz kezével].

Szk: *~re csinált/készített. 1656:* ezen malom haz negi szegre csinalt boronakbol roth sendeli hejazatt alatt [UF II, 169]. *1736 u.:* magának" s feleségének arany kalányokat adtanak be asztalhoz, tángyérokot penig négyszegre csinált és két újnyira megaranyazott ezüst tángyérokot [MetTrCs 444. — "gr. Apor István]. *1767:* avatag Dranitzával fedett Sövény régi kertel négy szegre készitet Méhes kert [Mezőbodon TA; Torma] ✱ *~re (ki)faragott. 1648:* fél szer ... el deöleö félben, noha sasokban negyszegre faragott jo boronábol volna [Komána F; UF I, 924]. *1737:* Ezen ... Epület huszon kilentz szál négy szegre faragott s bárdolt fennyő fiok gerendákra borongolva fennyő Deszkával párkányoson padoltatott meg [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. *1762:* Láttam két négj Szegre ki faragott csere fa talpat [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31] ✱ *~re való. 1681:* Pisztrangos Tócska ... Negi szegre valo oldalai, faragot barona fabol rott, mind a földig, vagi a Tocska fenekeigh [Vh; VhU 574] ✱ *~re varrott. 1803:* Két szélből a' közepin széles Tot kötéssel égyb(en) foglalt ... négy szegre varrott ... Kender vászon Abrosz [Dombó KK; Palotay 19–20].

négyszegelet négyszög (alakú); în formă de pătrat; viereckig. *1761:* Ezen palota ... Négy szegeletre faragott ... kereszt gerendákkal, és hasonlo formáju, csak vastagabb egy mester gerendával gerendáztatott | rongyos Zsendelly fedél alat vagyon téglából konyha tűz helly formára négy szegeletre rakatott tűzhellyen vgyan téglából való németes sütő Kementze [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 202—3].

Szk: *~re felrótt. 1761:* Csürös helly ... mellynekis közepette táján ... áll egy jo épségű mezöségi formáju Csür. A Felsö részéb(en) ... Cserefa boronákból négy szegeletre gerezdesen fel rött szalma fedelü ... majorház [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396].

négyszeg(e)letes négyszögű, négyszög alakú; de forma pătrată; viereckig. *1714:* Negj szegletes Asztali óra, ház formáját representálván | Fekete futráljb(an) Musikát verő négj szegletes ora Fl. Hung. 24 [AH 19, 45].

Szk: *~re faragott. 1676:* Ezen udvarház kapuja mogyoró vesszővel font paraszt ... kapubálványa négy szegeletesre faragott, ormosan egybe csatoltatott [Galac BN; ETF 108. 8].

négyszeg(e)letű négyszögű, négyszög alakú; în formă de pătrat; viereckig. *1625:* Ezen Udvaron ... harom reszbe, talpfara az patak feleol czövekekre csinált sasokban boronakkal gerezdekbe felrott négy szegeletű, Tyuknak, Ludnak, Réczének, s hizlalo disznoknak valo oll [Görgény MT; Törzs]. *1756:* Az Ur házában ... tanáltatik Magyarófa deszkából való négy szegeletű kisded Jádzó asztal három [Déva; Ks 92. I. 32]. *1799:* égy ki huzo Nagy Ebédlő Bikfa Lábakon állo Négy szegeletű Asztal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1810:* Vagyon a' Léányok háza ... vagyon benne égy négy szegeletű, kék nagy tábla kájhákbol Franczia módira csinált ... kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 37]. — L. még UF I, 895, 935.

Szk: *~ formájú. 1827:* Egy Fejér Brilliánt hoszszuko négy szegletű formáju Muszka foglalásu férjfiu gyűrű [DLt 464 kv-i nyomt. kl].

négyszegű 1. négyszögű, négyszög alakú; de forma pătrată, în formă de pătrat; viereckig. *1573:* Dorko Borbel Mathiasne Azt vallia hogy Azt Monta eonekj Borbel Balintne Betegsegeben hogi ... Azkor attak meg Innia Az Irmes Borba azt kitwl meg dagadozot ... ollian az giomraba Mint egi Negy zegw valamy ha azt ky vehetne Azonnal meg giogwlna [Kv; TJk III/3. 114]. *1657:* Az zászló veres kamukára, négyszegüre ... vala készítve [KemÖn. 65]. *1681:* Az ház padlása fenyő fákbul faragott, négy szegü gerendákra szép gyalult deszkákkal vagyon padolva [CsVh 90]. *1682/1687:* Attam Egi kek Angliai Szokniat ... husz bokor Ezüst Negi szegű kapcsok raita [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1699:* negjszegű olosz labos Asztal egj [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI]. *1737:* Egy rosz regi negy szegű nagyotska lada [Told. 19]. *1825:* Elsö vagy külsö hazba ... a rajta volt nagj négj szegű ablak Tablaknak tsak rontsalék Darabjai vagjnak meg [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 328].

Szk: *~ koporsó* (egyszerű) láda alakú koporsó. *1602:* Vegeztek ... eo kgmek hogy az mas ember dezkaiabol chinalianak egy eoregh ormos koporsot p(ro) d 75 negy zegew koporsot penigh chinalianak p(ro) d 50 [Kv; TanJk I/1. 427].

2. *~ öl* négyszögöl, kvadrátöl; stînjen pătrat; Quadratklafter. *1794:* e' szerint fel-mért Kőfalakat quadrát, vagy négy szegű ölökre reducalván tésznek mind öszve 189 quadrat ölót [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41].

négyszer de patru ori; viermal. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... Egkor hagia Az Ania(m) hogy az meheket eorize(m), ot wleók vala, mihelt el zwnniotta(m) mingiarast

vg tecczet mintha a Lakatosne eleottem Allana ... de senkit Nem lathattam hogy fel tekintettem, Esmeg mikor be hunta(m) zememet zinte vgy teczet mintha esmeg eleottem volna, esmegh hamar fel tekintwe(n) Ne(m) lathatta(m), Negszeris leön ez [Kv; TJk IV/1. 265]. *1698:* A' Papista orgonista gyermeke holt meg harang(oztak) négyszer [KvRLt I. C. 8. 12]. *1732:* Ezeket a vizeket a taxazo halaszokon kivül senkinek halazni nem szabad ... Ha kit penig ott(an) taxa nélkül halazni comperialnak a Megje Birak büntessek meg egj forintig. es e vegre szorgalmatos investigatiot tegjenek minden esztendob(en) negjszer [Ilyefva Hsz; SVJk].

négyszerte de patru ori; viermal. *1653:* Egykor a dolgot megtanulta az ország népe, és minden eladó marháját ... drágán kezdé adni ... mindent négyszerte való árron kezdének adni [ETA I, 140 NSz]. *1657:* Élnünk kellett hadi mesterségekkel ... néha tüzeket háromszorta, négyszerte többeket rakattam, mint másszor; néha minden tüzeket ... eloltattam, mintha táborhelyünket elhagytuk volna [KemÖn. 238]. *1844:* Esztergárius Kováts Laszlo áltol ... átol adatni kért kolésza helyet meg visgálván ... tekintetben véve azt, hogy Kováts Lászlo ... a több ilyen kolészát tartoknál szinte négyszerte nagyobb bért igér, átol adhatonak vélem [Torda; TVLt 318].

négyszögöl kvadrátöl; stînjen pătrat; Quadratklafter. *1815:* Telek ... Mérés szerént valo mekkorasága Az edgyik vége Széllessege 15 tizenöt öl, hoszszasága 87. nyoltzvan hét, másik vége 13. tizen három öl ... tezen az egész Telek Felülettye 1218 négy Szeg ölöt [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 428].

négytáblájú négytáblás; cu patru tăblii; mit vier Täfeln. *1736:* Négy Tábláju zöld kék, és veres festékkel virágozott olosz fal Cortina [CU]. *1823:* négy Tábláju ablakban hibázik egy üveg Tábla [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1849:* Egy négy tábláju Olasz Fal [Somkerék SzD; Ks 73/55].

négyujjnyi de patru degete; vier Finger (breit). *XVIII. sz. v.:* Az Articzokának nagy ellenségi az egerek, azért, hogy töllök meg őrizd, négy ujni távolságra a tövitől ültes borza apro ágakat [Ks Kerti Oeconomia]. *1803:* Ugyan két szélyböl négy ujjni szélességü Toth kötéssel égyb(en) foglalt viseltes Kender Abrosz [Ádámos KK; Palotay 20].

négyvágású négyes tagolású; cu patru compartimente/despărţituri; in vier Teile geteilt. *1728:* Ugyan azon egy Hejazat alat a két Ház közöt vagyon egy negy vágásu Pitvar [Ludvég K; Told. 29/19].

négyvedres négy veder ürtartalmú; de patru vedre; mit Hohlmaß von vier Eimern. *1585:* Herczegh Caspar vram feo Biro lewen Jgenbeól vgmint Neg vedres Altalagban zan zandekkal Felekre hozta, ky korchomarlasnak okaert az idegen Borth [Kv; TanJk I/1. 7–8].

Szk: ~ *szabású. 1591:* Az swteò hazban vagion Zarwas tekeneò ... Egi keòzep zerw wst, negi vidres zabasw nem igen io [Kv; AggmLt A. 53].

négyvékás négy véka férőjű; care poate fi însămînţat cu patru baniţe de seminţe; vier Scheffel fassendes Feldstück *1774:* egy négy Vékás Földit el rontotta a Szamos annyira ... hogy alig maradt égy vékányi [Szamosfva K; Ks Conscr. Th. Finta (66) jb, provisor vall.]. *1803 k.:* A To mellett ... négy vékás Huruba Hely [Tóhát BN; EHA]. *1806/1835:* az ujj Szöllö alatt valo négy vékás őrökös szánto Föld [Kide K; BHn 97].

negyven I. *számn* **1.** patruzeci; vierzig. *1552:* negwen veder hal [Fráta K; SLt V. 19 Pesty Albert zálogosító lev.]. *1559:* Az Tanach az Negyven emberel egyetembe walazanak keth polg(art)h, kyk kezeben Jarion minden Jewedelem, Egyk Magyar masyk szaz legyen, Ezek az Negyven ember es az thanach elewth aggyanak zamoth mykor annak Ideye lezen [Vízakna AF; TT 1881. 189]. *1569:* az ky auagy vala melyk fel ezt az vegezest fel bontana hat negyue(n) forynto(n) el maragyo(n) [Néma SzD; JHbK XXXVIII/16]. *1570:* az Zena feuekbely feoldeket Negywen eztendeye vagion ... hogj gyalakwtara Elteek [Gyalakuta MT; BálLt I]. *1606:* Az negyuen kalongia Zabnak el witelejert, hatalmon marad [UszT 20/298]. *1745:* az I. Incze Kalára, hólnap in foro publico hohér által negyvén csapásokkal meg palczáltassék [Torda; TJkT II. 88]. *1818:* mely fél hold szánto földeket által adák ... negyven Rforintokban ... öt bé vetésekig [Asz; Borb. I].

Szk: ~*ig való* mintegy negyven. *1663:* mi mind falustul, oda az olah Budaki hatarra, es hauasra mentünk volt fel, az ellensegh elót ... az Gauay miklos, Naduduari Janos Szakacz Peter Uraimek marhaiokat, es Menesseket ... az Pogansagh alá szoritak ... ott az keösziklan alla hullanak az marhakb(an) es menesekb(en) ugy tudom uagy negyuenigh ualo [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4] ✱ ~ *-negyven. 1588:* mihelt haza Jeowe Hadadba Kopaczy Ferencz be hiwata engem, s meg foga mindaddig oth tarta mig Negy Embert vettem kezessegen Negyven Negywen forintig hogy en soha semmit nem kerek az Sombori Jobagian az en karomert [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1608:* Ha penigh ... onnat el budosnek[a], tehat eők ugy mint kezesek kwleön kwleön Negyuen Negyuen forinton maradgianak [Kv; JHb. — [a]A jb]. *1747:* Melgos Groff Ur ő Nga magok személyekhez is hozzá nyulhassan nyulathassan ... mig az negyven negyven magyar forintakat külön külön le nem tészik [Szamosújvárnémeti SzD; Ks 25. III. 59] ✱ ~ *-ötven,* ~ *vagy ötven. 1679:* az öreg Mikó én nekem azt beszéllé, hogy tertia Martii itt az én örményesi erdőmnél az kalugyerek csereiben negyven vagy ötven lovas egész estig mind ott leskődtenek [Örményes TA; EOE XVI, 650 Bánffy Zsigmond lev.]. *1736:* gróf Apor István ... a mellette való elévaló szolgáinak negyven-ötven egész negyvenes-hordó borokat elajándékozott [MetTr 318–9] ✱ *harminc-* ~. *1756:* fel küldöttem vala Inquisitiora Gaz réz és Kápra nevü Havasomba s ottan szabad embereket feleltettem meg kik nagyobbára harminc Negyven esztendötöl fogva plajási hivatalokban járták azon emlitett havasomot, s tudgyák bizonyoson hogy emberi emlékezettöl fogva ide ezen házhoz békességesen biratatatt Gaz réz és Kápra [Szárhegy Cs; LLt Arva Boer Soffia sk nyil.].

2. összetételben; in numerale compuse; in Zusammensetzung: 'ua.; idem'. *1546:* Arannyon, es Gernyezegen, zam zerenth, vagyon negywen kylencz, eke [Radnót KK, JHbK XXXVIII/19]. *1582:* Albert Deak ... vallia ... Negwen ket forinth vag teób leon Nieresegek a' buzan kit meg oztanak [Kv; TJk IV/1. 80]. *1593:* mely darab giepbeól Kemeni Istuannak az w rezeben Juta Negiuen haro(m) eól hozasagara, az zelessegire penigh Tizenket Eól [Pókafva AF;

JHb XXV/20]. *1636:* Viragos Kender, vagion Nagos Ura(m) negiven kilencz keotes [Teke K; BK]. *1799:* Negyven hat esztendőkig voltam az udvarban az jármos Bihajok mellet [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: 'ua.; idem'. *1588:* Matol fogwa haromhetigh ha ez hatarban talalliak ... valamely varossy embernek Juhat, mingyarast ... Az Negy valaztot vraim huzat az Juhokban ottan le vaghassanak ... Ha esmegh harmad Nap Műlwa ez hatarba talalliak Akor Negyvent vagyanak le Harmadszor tellies minde(n) Juhat el haychak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1737:* a kiknek juhok negyvenen alol vagyon, az olyannok sztrunga báránytt nem adnak [Hidegszamos K; GyU 402].

Szk: *~ s ötven. 1737:* Arendat ök soha nem fizetnek, a melly Ember(ne)k p(eni)g negyvenre, s ötvenre kitelik a juha, az olyannak egy egy sztrunga báránytis szoktanak adni [Hidegszamos K; GyU 402].

negyvenes I. *mn* **1.** negyvenvedres; de patruzeci de vedre; mit Rauminhalt von vierzig Eimern. *1600:* Aztis tudo(m) hogy bor hordassal egy negyvenes hordo bort Elekes Peter Zeöleö hordassal teöltetet vra zamara, ahoz penzel heth wagy niolcz widret ha weött penzel [UszT 15/40 Andreas Leórincz Tiboldi Zabad Zekely vall.]. *1646:* Papoknak valo fizetes ... Egy negiuenes hordo bort Vr. 40 [Mv; AAll. 6]. *1667/1681:* Kérges nevű Falubeli Jobbagyink ... husz Negyvenes hordonak, es ket kádnak valo dongat fenekestül, abronczostul készitenek, s az Várban szalittyak meg Vonva, ugy hogy czak kőtessék mas kadarakkal [Vh; VhU 342–3]. *1680:* egy negyvenes hordo kén essös földel tele [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16]. *1761:* Negyvenes romladozott buzás hordo Nro 4 [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 24].

2. negyvenvedres hordónyi; cu un butoi de patruzeci de vedre; ein Faß von vierzig Eimern viel. *1609:* Olah Istúannak ... Egy negyvenes bor [TJkT I. 63. — Kiss András kijegyzése]. *1634:* vottenek uolt ... egy Negyvenes bort, egy Negiuenes ⟨m⟩ehsert [Mv; MvLt 291. 1a]. *1644:* egi negiuenes borral meg erik egi holnapig touabis az preuendasok (!) [LLt Gyulafi László feleségéhez]. *1648:* Egy negyvenes uy ser [Komána F; UF I, 933]. *1764:* kortsomároltatások mián ... volt kett negyvenes bor kára [Makfva MT; DLev. 5].

II. *fn* **1.** borral telt negyvenvedres hordó; un butoi de patruzeci de vedre cu vin; Faß mit vierzig Eimern Wein voll | negyvenvedres hordónyi bor; vin cu un butoi de patruzeci de vedre; Wein in einem Faß von vierzig Eimern. *1570:* 1 Hordo bor ket niegwenős [Kv; TJk III/2. 8b]. *1648:* Hordok wressek, szászoké, negyvenesek nro. 3 [Komána F; UF I, 928]. *1674:* Oenopolium. Bő bor termésnek idejen hat negjvenest szoktak ezekre korcsomaroltatasoknak okaért kiadni [A.porumbák F; UF II, 627]. *1683:* Az Borok(na)k az mint vegire mehette(m) Szelindeken Rüszön (!) negyvenesse tizenhat forinton [UtI]. *1705:* egy negyvenes nyolcvan forint legalábbis. A java pedig feljebb jár [WIN I, 569]. *1730:* szőllő ... I(ste)nben el nyugot Mikola Sigmond Ur(am) idejében hol 8. hol. 9. negyvenes megh megh termet rajta [Szentlászló TA; JHb XLIX/4].

2. *~sel* vmiből vhány negyvenvedres hordónyi; cu un anumit număr de butoaie de patruzeci de vedre; von etw. die Menge eines Fasses von vierzig Eimern. *1782:* néhány Hordo méze maradatté ha igen hány negjvenessel [Mv; DLev. 4. XXXVI].

negyvenezer patruzeci de mii; vierzigtausend. *1657:* Elmenvén a német követ Fogarasból, egy ládában egyszersmind a fejedelemasszony negyvenezer aranyakat elhozata [KemÖn. 112]. *1710 k.:* negyvenezer magyar vagy német között ki keresné az olyat fel [BÖn. 735]. *1758:* Az édesatyja bírt negyvenezer forinttal [RettE 71].

Szk: *harminc- ~. 1667:* annyi élést vetettek ... az egész Biharvármegyére, hogy harminc-negyvenezer tallérra felmegyen [TML IV, 128 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

negyvenszer negyven alkalommal/izben; de patruzeci de ori; vierzigmal. *1666:* Vallis uram ... Tegnap asztal felett csak megrázkodott, gutta fogta megütni, azolta nem szólhatott. Tegnap negyvenszer is törte ki a nyavalya [TML III, 602 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

néha olykor; uneori, citeodată; manchmal. *1572:* Keryk eo k. biro vramat ... valasanak eo k. az Ides vraim keozzwl keteot, kyk zamot veuen az teob vraimtwl az Safar vraimtulis, es az parcialt chinallia megh hozzak vgy fely az zamveově vraïm eleybe, hogy Ne legien az fele zwrzawar Mint ez eleot neha leot [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1589 k.:* Tudom aztis hogy neha maradott az varosnal zam adas vta(n) hol 40 forint s hol 50 forint [Szu; UszT]. *1598:* Tothazy zeoch Mihaly ... vallya ... Zekelj Andrast thwdom hogy vasotsagaert es az Scholaba valo nem meneseert neha megh Supraltak [Kv; TJk V/1. 261]. *1631:* az az szegeny Halom Kata epitgete azt az Hazat ... az Urais neha tapaztotta ... de inkab mind az Aszony veszeödeöt vele [Mv; MvLt 290. 58b]. *1680:* az Várban Kis Szász Utzáb(an) mely Sido Uttzának hivattatott neha [Gyf; EHA]. *1748:* Gyurkánál tőbb béres nem volt az őkrők mellett, rendeltek volt ugyan melleje, egy Martzi nevű Jobbágyot, de az is hol volt, 's hol nem mellettek, néha egy hétig is oda keringet [Marossztkirály MT; Told. 56].

Szk: *~ ... ~ ... 1570:* Trombitas Boldyzar ... Aztis vallya hogy Trombitas Demeter gyakorta Nyolch ora vtan ely Ment, Es Neha haynalba Neha az Vtan Menth fely [Kv; TJk III/2. 22]. *1730:* néha a' Lovak csak magokra vóltanak, néha penig egy rosz Ficzkó őrizte, hogy még is más falu határára ne mennyenek [Türe K; Told. 28].

néhai I. *mn* **1.** (meg)boldogult; răposat, defunct; verstorben/selig. *1551:* Dienessy Katha azzont ... kj hazasitottak volna, az my marha Jllette volna Katha azzont nehaj Barcziaj lazlonet az ew meg holt vra marhayaban, az ew ket gyermeke kozot, Barcziaj Pal es sandor kozott es dienessy Katha azzon Ew annyok kozot, Mynden marhai harom fele oztwan [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. — L. MNy LVII-I, 491–2 Gerendi Ferencne Dienessi Kata és gyermekei osztozólev.]. *1572:* Piroska nehai Paior Janosne, Mostan Zeoch Simonne [Kv; TJk III/3. 46b]. *1621:* az Nehaj Boliaj Gasparnak ... az mjnemeó portioj voltak ... nehaj Galteoy Sigmond es Boliaj Adam Jozagoknak megh oztozasakor fel nem ozolhatot volt, mert felesege Forro Ersebet, vgi mint Dotalista birta [Bolya NK; JHb XXI/19]. *1624:* nihai nagos marko uayda vra(mna)k megh hagiatot özuege Az nagos Bogati Drusiana [BSz; WassLt]. *1679/1783:* a' Néhai elejek Henke János és Hari Annárol maradott ... Portiok felett — ökgylmek Atyafiságoson concordáltanak [Mártontelke NK; DobLev. III/574]. *1697:* Aprehendálván az Hevizi Jozagot Nihai Nagy Pál, annakutánnais az Fiai Nihai Küssebbik Nagy Pál és Nagy Tamás, Hevizi biradalmas Vrak, ha bé-

kességesen birták [Hévíz NK; JHbT]. *1762:* Én Bálint Ersébet emlékezem bizonyoson arra, hogy Gyermek koromban az Néhai Jobb Apámmal Bálint Jánossal ... itten jártam [Szentlászló TA; JHb XXXIV/1]. *1786:* Ezt már bizanyasan Tudam hogj az Utrizált Tot Fiak igen izgága szerzők Gráznás Emberek ... az nehai Apjakis ollyan volt [Hídvég MT; GyL. Idősb Szőts Jszák (83) vall.].

2. egykori; de odinioară; ehemalig. *1740:* Tiszteletes Néhai oksola Mesterünk ... Vitkai László atyánkfia ő kglme requirálván bennünket hogj meg szegényedvén, maga életét nem táplálhattya ... adasson Hadnagj atyánkfia ő kglme Metr. Trit. 6 ~ Hatot [Dés; Jk 530b]. *1742:* Nehai Posta mestereknek ... engedtük volt az harmadik haz hellyetis [Zsombor K; Somb. I].

II. *fn* (a) megboldogult; răposatul, răposata; Verstorbene(r), Selige(r). *1818:* a' néhai minden maradék nélkűlt hólt meg [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

néha-néha olykor-olykor; din cînd în cînd; ab und zu. *1592:* Tot Mihaly, kit Deesen Molnar Mihalynakis hynak ... zillel Molnokba lakot, Az miuel lehetet azért az Attjat segitette, taplalta, odais ment hozza Neha, Neha [Mihályfva SzD/Dés; DLt 235]. *1668:* Kérem is az Istenért Nagyságodat, ne hagyja úgy magának az úrfiat, hanem ha már mindkét részrűl a nyéha-nyéha való külön lakásra ment az dolog, segítse [TML IV, 326 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1735:* Gyeres Varossa mellet foly az Aranyas, tanáltattnak ezen ... folyo vizben Halak; Harcsák, neha neha Csuka, Menyhal, Fejer hal, Czompo ... s Rák is [Gyéres TA; JHb XI/9. 53]. *1793:* a' Malmok ebben az Esztendőben szüntelen follyamattyokban vóltaké, a vagy néha néha meg is állottak? [Déva; Ks 78. XVII. 8 vk] | Az idén már jobbatskán voltam néha-néha [Folyfva MT; BálLt 1].

néhány I. *hțlan számn* cîteva, cîțiva; einige. *1586:* Anni (!) 1586, Az zam weweo Vraim Jóűenek az Jspotali hazhoz Szám venni, Marada raitam az Ispűtali mesterségh, az Jeoűendeo 1587 Ezttendeore. Az elműlt 1586 eztendeonek vy ezttendeig valo Introitussat az Exitűssal egietembe, ez Nehani alat megj Jratott napokra igh kezttem el [Kv; Szám. 3/XXVI. 1 Suweges Gergelj isp. m. kezével]. *1650:* Noha ez nihany esztendőben valo, tavul litek ... Gauay Peter Ur(am) Jobbaginak, es azok miat valo sok kara ... miat valo fajdalmit, eő keglme igen nehez szivel halaszthattja ... De az Sárközj Uram sok teőrekedisit ... latua(n) ... kezbe(n) ereszte az megh irt marhakat [Sófva BN; Ks 41. B]. *1670:* Ez nehany fen megh irt bizonysagok mynnyayan lak(na)k Vdvarhely szekb(en) Dersb(en) [Ks T. 31]. *1744:* Néhánj darab Désa kibe Som, kibe veres Szőlő [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1770:* a' néhai Vr azért adta volt által a' Kotsakot; hogy maga Kun Sigmandné Asz(on)y menne véllek Benczenczre, s ott egy Kotsi Ládájából venné ki egy fekete szatskoban kőtött néhány aranyit [Algyógy H; BK sub nro 1017 gr. Kun Susanna nyil.].

Szk: *~ (elmúlt) idő(k)ben* utóbbi időkben néhányszor. *1618:* Én nem igérhetem s nem is adhatom* ... Kinek ilyen okát mondhatom, ez néhány üdőben valamennyie kővete, kapitihái innet kijöttek, mindenik azt hozták az én uramnak, hogy mind az fővezér, s mind nagyságod azzal biztatta, hogy most Jenőt meg se említsék [BTN[2] 95. — *Jenőt]. *1619:* az néhány elmúlt üdőkben, azmely zűrzavarok s veszekedések estenek mind az tatároknak ... rablások felől és az kozákoknak ... latorkodások miatt, azokat ezen frigynek megerősítésében jó helybe és rendbe állassák [i.h. 262] ✱ ~ *időtől fogva* egy/valamennyi ideje. *1776:* vettük a' Tkts Urnak* ... küldett Commissioját ... hogy egész Communitásunk bé gyűlvén Bánya, Kohó s verő mivekben néhány időktől fogva intervenialt difficultasok felől Consiliumot tartson [Torockó; TLev. 7/5. — *Pávai Ferenc, gr. Kornis Zsigmond insp.] ✱ ~ *rendben. 1662:* A tatárság érkezése előtt néhány rendben menvén ki elejekbe csatára, mind lovagok- s gyalogsággal is ... akik némellykor jó nyereséggel is jártak [SKr 452] ✱ ~ *versben. 1773:* A M(a)g(ist)r(a)tus nehány versben requiralta már az Mlgos Obester Urat [Kv; TJk XVIII/43. 125].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht. **1.** néhány darab; cîteva bucăți; einige Stücke. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalrol de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablak-tányér, s a nap egyenes irányban nem voltak, ekkor láttam, hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont ... de nem mindenikben volt ilyen, nehányat pontost nehányat mást tettem tyuk alá, a pontosokat mind, a másokbol egyet sem költött ki [Mk Balog Simon székely zs gr. Mikó Imréhez].

2. tbsz-ű birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv, la plural; in Form mit Possessivendung in Mz: vele együtt néhány személy; cîteva persoane împreună cu el/ea; mit ihm/ihr zusammen einige (Personen). *1657:* az fejedelem minket néhányunkat ... assecurált vala, hogy ha csak mit apprehendálhat, de Erdélyhez applicálja, s határát terjeszti [KemÖn. 288]. *1855:* néhányunkat meghivutt vadászatra [ÚjfE 278].

néhányadmagával vele együtt néhány személy; cîteva persoane împreună cu el/ea; mit ihm/ihr zusammen einige Personen. *1657:* elöl kimondhatatlan sűrűséggel állván az pogányság, szabadosan foghatta az miéinket; némelyeket pedig, többi között Nagy Tamás uramat, Béldi Pál uramat is néhányad magokkal az ostrom előtt hitre kihíván ... hitre kicsalták s elfogták [KemIr. 319–20]. *1662:* Székelyhídban is csak a jószágbéli néhány számú hetes darabantok hagyattak vala. Mellyet látván a városbéli nemesség, nevezet szerint Edelényi Mihály, vármegye azon járásbéli szolgabirája, néhányadmagával, hogy ollyan derék erősség pusztában ne állana, belement vala [SKr 559].

néhányféle de cîteva feluri; mancherlei. *1628:* Vagion egy eóreógh Almariumban ... egy kis labas sepet uagion benne kissebb, Nagiob es közep kóteólekben egy nehany fele szinw uarrani valo szeliem darab auagj kótes Nro. 8 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1].

néhánykor egyszer-egyszer, olykor; cîteodată, din cînd în cînd; einige Male, paarmal. *1628:* Illien zónk vagion Rettegen mulatozo Fűz(i) Gaborhoz ... eő kegmenek en ream semmi gondgia nem volt ... latta(m) nehanikor hogi veőt sarut de nem tudom kinek atta, ennekem nem atta [SzJk 19]. *1666 k.:* Eó volté uraságáb(an) birtaé az Annya joszágát jovait, avagy czak az Annya mellet lakot néhánykor [Cssz; BálLt 1]. *1731:* aztot tudom, hogy fát Kolosvárra eő Ngának ... hordottunk ... melly mián itten nehány kor tsonkulásais esett az Joszágbeli aeconomián(ak) [Szentpál K; TKl Puskás Vontsa (62) jb vall.]. *1751:* Tudom hogy, hol többet, hol kevesebbet rendetlenűl Szolgáltat, mert őszszig nihánkor kőrmire ég a' gyertya | (A föld) a' Magat sem atta meg néhánkor [Marossztkirály MT; Told. 29]. *1772:* sok-

szor vólt ollyan alatson a' Gát; mint most, s még nehánkor alatsonabbis [Ádámos KK; JHb XX/27. 13]. *1774:* Nem vólt fogyatkozás 'a Termésben, hanem 'a szénában vólt néhánykor, a Kükőllőnek ki ütése Mián [Szentdemeter U; LLt Vall. 100]. *1775/1781:* Árpa, Alakor vetések is szokott néhánykor lenni, de minhogy nem mindenkor, 's nem is igen sokat szoktanak vettetni, ezeknek bizonyos számát meg mondani nem tudjuk [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351].

néhánykori olykor-olykor (való/végzett); (făcut) din cînd în cînd; dann und wann. *1677/1681:* Hunyadon lako Kerekes Novak valaszsza. Ugy tudom értekében most sem szallot alab, mint annak előtte volt, azért valamint az előt megh adhatta az nyolcz forintot, ennekutannais esztendőnként adgya megh, az ket forintyat nehanykori munkajaért megh engedtem [VhU 444 Thökölyi Imre vál.].

néhány-néhány olykor/esetenként néhány; cîţiva, citeva; etliche. *1662:* a fejedelem ... lehagyta vala a vetekedést, és csak néhány-néhány szókkal tészen vala választ, egynéhány árkos papirosra írt leveleire is[a] [SKr 210. — [a]Esterházy Miklós palatinusnak].

néhányszor néhány ízben; de citeva ori; einige Male. *1612/1687 u.:* botsáta ki minket az Eccla Jeddre[a] ... hogy á melly örökséget Orbá(n) Lőrincz ... adott volt a megyének más égyház földiért cseréb(en) ... el foglalnók és á megyének ... birtokáb(a) hadnók. Mi azért ... á nehányszor meg nevezett örökséget el foglalók [MMatr. 307. — [a]MT]. *1797:* Ifju Székely András háborus házassági Eletet követvén eleitől fogva, néhányszor Consistorialis határozás mellett is minden jobbulás nelkül maradott [Szilágycseh; IB. Dombi János ref. prédikátor nyil.]. *1804:* Nehányszor meg ütette [Hosszútelke AF; Kath.].

Ha. *1596 k.:* nyhaniszor [Dés; DLt 249]. *1597:* Nihanzor [Kv; Szám. 7/XIV. 16 Th. Masass sp kezével]. *1841:* nyihányszor [Dés; DLt 36].

néhányszori néhány alkalommal való; (făcut) de citeva ori; mehrmalig. *1657:* az svéciai király Gustavus Adolphus ... harcon való elveszése után hatalmas generálok succedáltak ... de egyik is ily nagy dolgokat és triumphusokat nem vitt véghez, római császár ármádáját néhányszori szembenvaló harcon ruinálván [KemÖn. 276]. *1662:* Lévai Istvánt a vele levőkkel, ezelőtt néhányszori jókedvvel fogadása, látása, tractálása ... után, már most s mint hogy fogadott volt, azt magok tudhatták [SKr 458].

Ha. *1679:* nihanyszori [SzJk 139].

néhelyt néhol; în unele locuri, pe ici, pe colo; hie und da. *1838–1845:* faltőhúzó: kis megfelelő ecset, melylyel a szobafalak tövét, néhelyt a padolaton is még egy keskeny szalagnyit fejéritnek vagy festenek meg [MNyTK 107. 19].

nehéz I. *mn* **1.** nagy súlyú; greu; schwer. *1584:* Susanna varga Georgy felesege ... vallia ez Catalin Azony ... nem halt az zobaba(n) hane(m) az haz heara ment maga nehez ember volt es ot halt sok fele hittak orwoslany betegekheóz [Kv; TJk IV/1. 278]. *1629:* Pal Deak es Soos Janos Uramek el igetinek az szekerek mellet eleöl ... azok az szekerek igen Nehez szekerek voltak az kik nem igethettenek [Mv; MvLt 290. 149a]. *1724:* Pasko Sigmond vr(am) ... egj keziben lévő pálczával hadozvá(n) az urfi feje felett, az Urfinál Naláczi Lászlo Uramnál kard lévén ... Tréfábol hozza legyintett Pasko Sigmond vr(am)hoz és hihető hogy nehéz lévén az kard meg találta szalasztani s ugj sérté meg Pasko Sig(mon)d vr(a)t főben [Mihályfva NK; BK sub nr. 984 Samuel Simon (19) ns vall.]. *1757:* A melly Vénákban az Arany indivisibiliter vagjon ... le horgyuk a' Stompakhaz, s ott Pőrőlyekkel ... meg rontyuk ... vizet botsátván 'a Stomp Ládájában Liszté törjük ... az Aranynak nehezebb és szemesebb particulai meg maradván 'a Stomp ládájának fenekén, aztis azután ki ássuk ... menedékesen állo válura tőltyük, vizet botsátván reá addig agitállyuk, keverjük, mig annakis a' zavarja elszűrődvén meg marad az Arany a' Váluban [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1780:* egy Lepedőbe bé kőtött holmi ágynémüket ... küldött én tőllem ki Cserei Uram az Udvarbol ... egyéb mi volt benne tsömbölitve nem tudom, hanem az igaz hogy igen nehéz volt a Fejemnek [Bethlen SzD; BK. Clara Lakatos (19) vall.].

Szn. *1582:* Nehez mattias [Kv; TJk IV/1. 97]. *1598:* Nehez Matias [Kv; TJk V/1. 206]. *1718:* Nehéz János [Branyicska H; JHb].

Szk: *~ mértek. 1558 k.:* az kozonseges Igassagnak Megmaradasaerth Illik Mindennek Nehez mertekel elny, Ne ket feleuel Mertha konyw lezen, tahath Mind az feiedelem es Mind az kosseg Megbantatik [Nsz; MKsz 1896. 296].

Sz: *a föld is nehezebb terhet nem hordoz (vminél). 1675/1681:* megh tekéntvén ... Jandurovszki György mostani Szamtartom ... en hozzamis eddig diczéretessen megh mutatot hűséges szolgalattyat, melynek el kővetésére ez után valo üdőkreis ... igéri magat, halaadatlannak (: kinel az földis nehezeb terhet nem hordoz :) hogy magat megh mutatni nem akarja [Vh; VhU 278 Thököly Imre ad. lev.] ✱ *a földnek legnehezebb terhe a hálátlanság. 1657:* Tudom, hogy az miképpen az mi kegyelmes urunk megtanulta gyermekségétől fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az hálaadatlanság légyen ... én is őnagyságának és üdvözült atyjának, anyjának eleitől fogván minémű terhes és igazságos szolgálattal lettem légyen, tudója az Isten [KemIr. 322] ✱ *száz dörgésnél nehezebb egy mennykő. 1710 k.:* mind haragnak, verésnek, szitoknak ... legjobb orvosságának találtam az Istentől imádság által nyerendő patientiát és az üdőnyerést, míg a megharagudt s kigyúlt szivnek lángját, kormát, hamvát a szájnak kéménye kiokádja, kihányja. Még a házat is hamarébb felgyujtja a megfojtatott, mintsem a szabadon égő kémény ... száz dörgésnél nehezebb egy mennykő, ezernél is [BÖn. 497–8].

2. sűrű; dens; dick. *1628:* valamely borbély ifjú mester az mesterséget fel akarja követni ... nehíz írat ... főzze meg [Mv; SzO VI. 83].

3. tömött, tippanós; îndesat, compact; dicht, massig. *1833:* nékünk Tordai Sütőnékül azis a' fatumunk, hogy mű konnyű kenyeret szoktunk sütni, mű vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kivánunk 'a Publicum tsalására 's nehezségére sütni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

4. nehezen járható; pe care este greu de circulat, desfundat; schwer gehbar/befahrbar. *1659:* ugyanezen esztendőben Barcsai fejedelemhez expediáltattam az Vaskapu felé egy Kernyes nevű falujában, a sár miá eláradott hallatlan nehéz utakon járván három hétig [Kv; KvE 178 LJ]. *1657:* az fejedelem ... indula maga csak körülette levő udvarnéppel ... érkezvén az vizpartra, az hídon által nem mehete ... révet tanálának ugyan nem rosszat, de kimenő partja igen nehéz vala, az ki mint kimászhatott, azon mentek [KemÖn. 43]. *1734:* sok feles sellérei is a sok fa hordás

miatt ... el mentenek az Idvezült Ur[a] földéről, kivált egj ószón nehez ⟨u⟩t lévén meg boszankodtak a felettébb valo szolgálat ⟨f⟩a hordás miá [Kv; TKI Mich. Sáros Berkeszi (!) alias Literati (54) jb provisor bonorum vall. — [a]Gr. Teleki Pál]. *1787:* Emporiumunk B Hunyad egy orányi földre nehez uttya. NAlmás fel mért fölnyire, nehéz utya [M.bikal K; Somb. I].

5. *~ idő* **a.** kedvezőtlen/rossz idő(járás); vreme neprielnică/nefavorabilă; ungünstiges Wetter. *1751:* Peströl Kolosvárig az Nehéz időre és rosz gaz utra nézve probaltam Land kocsist hogy menyiert hozna el es Szaz forintnál alább nem akarta fogadni [Kv; Ks 15. LVII. 28]. — **b.** nagy idő, zivatar; vreme rea, furtună; Unwetter. *1806:* nehéz idő kezdődött erőssen menydörgött [Dés; KMN 325].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ had* nehéz fegyverzetű sereg; armată înzestrată cu armament greu; Heer mit schwerer Bewaffnung. *1657:* eszemben vöttem volna, hogy az ellenség csak az Lengyelországból jövő segítséget várná, én is pedig ... tovább csak az vélem lévő haddal nem tartóztathatom, és mihelyen megegyezhetnének, ottan az könnyű had mindjárt belém bojtorkodik, és midőn azzal vesződöm, az nehéz had is reám érkezik s megverettetem [KemÖn. 239] ✱ *~ készület* nehéz fegyverzet; armament greu; schwere Bewaffnung. *1710:* a német hadak nehéz készülettel lévén, a kurucok penig természet szerint serények és gyorsak, mihelt a német had közelitett, elállottanak előtte és így hordozták alá s fel a német tábort az országban, harcot nem akarván állani [CsH 93].

7. súlyos; greu; schwer | nagy értékű; de mare valoare; wertvoll. *1720:* idősbik Tövisi István Ur(am) alkutta, és vette megh az kérdesb(en) forgo Jószágot az Falunktol, mégh penig mind am az penészes igen nehéz tallerakat adott vala az falu(na)k száz harmincz forintokat ... őrőmeb(en) Őrőgh Szeredai Peter Ur(am) minket kezesekül edgj horgos pénzel ajandékoza meg [Somogytelke KK; MbK 133 Oána Vaszily (30) jb vall.].

8. *~ gíra* négy forint; patru florini; vier Florin. *1767:* Gira: Egy forint. Nehéz Gira Négy forint: a' Székelyeknél pedig 50 pénzt[a] tészen [PPB 605. — [a]Értsd: dénárt].

Szk: *(vhány) ~ gírán konvinkáltat* (vhányszor) négy forinton marasztaltat el. *1693:* az negj száz huszon három sertések(ne)k aestimatiojan bokranak valora f 16// ... mindenikért külön külön három nehéz Girán, Gíráját négj forinttal számlálván kivánvan az Itt ö ngatt Convincáltatni [Fejér m.; Ks 67. 46. 2] ✱ *(vhány) ~ gírán konvinkáltatik* (vhányszor) négy forinton marasztaltatik el. *1737:* Az alperes Uj Torda Varosanak Szenafüveiben talalván égy Santa Simon nevü Pakulár Város közönséges terhit viselő ember Juhait (: senki az It mező pasztornak nem constitualva(n) sem az határnak dolgait az Ire nem bizván :) be hajtotta négy Juhait el vette ... meg kivánom ... nehez giran Convincaltassek, költsegemnek faradsagomnak refusiojával [Torda; TJkT I. 143].

Vö. a *gíra 3.* alatti jegyzettel.

9. bajos, vesződséges; greu, anevoios; schwerlich, mühsam. *1573:* Erzebet Dabo Tamásné Azt vallia hogi Egy Gergel New legen ... Bezellette meg hogi egi Myhal New legentwl ... veot volt egy Bokor kapchot d. 80 ... gianakodik benne hogi Nem Igaz Marhaia leot volna Mihalnak ... Azert en ely megek Mert nehez neke(m) az Torombol zawatost allatno(m) hane(m) ha valahwl meg talalom Mihalt meg tartatom [Kv; TJk III/3. 283]. *1605:* nem tagadhatjuk azt hogy kárt ne töttek légyen az vitézek ... de jól tudja kegyelmetek, hogy ennyi ezer embert nehéz efféle violentiáktól megtartani [SzO VI, 14 az erdélyi nemesség és székelység a szászsághoz]. *1672:* Az hírek majd mind ellenkezők egymással, kiért nehéz hitelt adni [TML VI, 165 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1739:* Túri Gombkötő Istvánné ö kglme ... meg-hólt Férje keveset szolgált Egyházfisági hivatalá-b(an) ... a szolgálatnak nehezebb része szállott Fazekas Kovács Sámuel atyánk fiára [Dés; Jk 516a]. *1797:* a' Pénz szűke miánn felette nehéz egyszeribe annyi Pénzt le tenni [Kv; TSb 7]. *1829:* Már hetedik Esztendeje hogy Isten segittségével ... itten Kolosvárt ... egy dolgozo Szegények háza állitatatt fel, melyben, 40, el öregedet, tehetetlen, nehezebb munkára alkalmatlan mind két nemen, és minden vallásan lévö Szegény tartassék [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

Szk: *~ per. 1585:* Atta Biro vram Az varos eleibe minemeo Nehez perey volnanak az varosnak, feokeppen az hatarok feleól Es procuratorok kellenenek azoknak gondvisselessere [Kv; TanJk I/1. 5].

Sz: *agg lóból ~ poroszkát csinálni. 1710:* A franciai király eleget biztatá, de magának is ebül folyván dolgai, felejti vala Rákóczit haddal segilteni, csak magát oltalmazhassa a császár s ánglusok ellen, valami egynehány francia officiálisokot külde, hogy tanítsák ordinantiára a Rákóczi hadát, de agg lóból nehéz poroszkát csinálni [CsH 397] ✱ *könnyű a hazából kimenni, de ~ visszajönni. 1710:* jobb, hogy az erdélyi kutyák egyék meg a testemet, mint idegen országra menjek reménség fejiben, mert künnyű a hazából kimenni, de nehéz visszajönni [CsH 232] ✱ *könnyű valamit elkezdeni, de ~ elvégezni. 1584:* Irtunk capitan wramnakis, hogy ewis az mennyre lehet, meg oya magat affele galibatol, egy falwerth kettoert nagyob(b)at ne indichion, hogy az keöz bezed zerent, nywlat kergetwen Medwet ne keölcheönk, ne irritalywk eőket, mert kenyeö walamit el kezdeny, de nehez el wegezny [BáthoryErdLev. 205] ✱ *vaj ki ~ pénzzel vásárolni tanácsot. 1747:* Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány ! ... sokkal boldogabb, a' ki esze után éri el maga tzélját, mint sem az, a' ki penzel vásárol szerentsét magának. Akár mint mondgyák hogy a' Tudománynak is kevesen veszik hasznát de még is ugy látom, azoké a' jobb rész a' kik tudosok, vaj ki nehéz pénzel vásárolni tanácsot [LLt Fasc. 135 Litt. C Cserei Farkas Lázár Ferencnéhez].

10. sok küzdelemmel/szenvedéssel járó; greu, plin de lupte/suferinţe; mit vielen Kämpfen/Leiden (verbunden). *1671:* Bizon meg vallyuk mint hármon Firjem Perneszi Zigmond Uram és Leányom Kassai Boriczaval hogy elig jót tőt kegyelmed velünk hogy ezen nehéz ődőben ís illyen sokat varokozot az nékőnk ki adot kölcsön Pénziért [Baca SzD; RLt O. 5 Bánffi Sára nem sk lev.]. *1739:* Kivánjuk mi-is szivesen, hogy Isten ő Kglket éltesse és Mennyei kegyelemmel ruházza-fel, hogy velünk együtt ő Kglmek egybenvetett vállakkal e' nehéz időkben az Ur(na)k dolgaiban hiven járhassa(na)k és szolgálhassanak [Kv; SRE 173]. *1752:* Tek. Senator Enyedi István Uram ... és Tek. Senator Pataki István Uram ... Ecclesiánk(na)k ... leg-elsőbb Tagjai, és egyszer 's mind nagy Oszlopi-is, kikhez e' nehéz időben Ecclesiánk bizvást támaszkodhatik [Kv; SRE 187–8].

11. *átv* súlyos; greu; schwer. **A.** betegségre von. *1622:* mostan testembe(n) nehéz betegsigh vagion [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71]. *1640:* Mü[a] ... Ez ide alab meg Jrt dologban Testamentomos birak, Adgyuk tudttara mindeneknek az kik(ne)k illik ... Mikor volnank Maros szekben Vaiaban

Nemzetes Daczo Istvan Uram ... igen nehez betegsegben de elmeieben Helyen es eszen lewen ... teőn ... illyen ... Testamentomat az ò Jovai Joszagi és Marhaj felől [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr. — *Köv. a nevek fels.]. *1696:* az Feleségem nagj hirtelenséggel az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék ... ma tiszta véres genyetségetis pókót ... reménlyük, hogj azon mérges kelevény meg fokadott vólna, mindazáltal igen nehez beteg mostis [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1722:* lattam akkor Mikor Székely Mihály már el eset volt lábárol az nehéz betegségh miá ... egy ókör szarúb(an) volt Egy keves penze Székely Mihály(na)k; azt be hozá Szekely István [Borzás SzD; Ks 5. X. 28]. *1775:* Jóllehet a' mindenható Istennek súlyos kezeitöl illettetvén, nehéz betegségben fetrengek és szinte az halállal küzködöm ... minek elötte kivánnék el oszlattatni, és idvezitő Kristusommal lenni, akartam ... Testamentomot tenni [Örményszékes AF; BetLt 6].

Szk: *~ kórság* nyavalyatörés, epilepszia. *1859:* holtak-meg ... Kudor Ferentz 40. éves nehéz korságban [Bh; RHAk 81].

B. lelki megnyilvánulásokra von. *1607:* Az Kgltek nehez panazokkal irt leuelet megh értuén ... irasunk altalis ... zwksegesnek itelwk ualazt tennwnk kgteknek [Lompért Sz; Törzs]. *1713:* valamikor nehezebb es nagyobb momentumu difficultas orialodik, igen Szükséges, hogy ... oda többeket is az értelmesebb Politicus es Ecclesiasticus Szemelyek közül hivassanak [Kv; RGyLt]. *1796:* Ezen hellynek meg vásárlása után ... az egész helly körül, és közepén mélly sántzokot ásattattam, még pedig nehol nehéz felelmek között, lévén benne olly nagy ingoványok, mellyek öt s hat ölnire megmozdultak ha fen valami erő által érettettek [KvLt Prot. oec. pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

12. (betegségtől/kortól) elnehezült; care a devenit greoi din cauza bolii/bătrîneții; vor Krankheit/Alter schwerfällig geworden. *1575:* Eo K. meg Ertettek az Mereonek panazolkodasat az varas dolga feleol, Az mellett Megis lelentette Nemely zemelyeknek hogi eo Nehez Ember es Beteges volna, Ez vtan Nem zolgalhatna [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1751:* Mert én öreg ember vagyok Szakálamtol nagyot hallok Szemem nehéz a csipától Szakálam is a turhátol* [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék. — *A közlésben olvasási hibával].

Szk: *~ szívet hoz* erőtlenné tesz, gyengít. *1596:* Ez azert bechwlletes Vraim ... az en Safarsagomnak Regestuma, melljbe lattja hizem Isten, hogj igyekeztem ... az Varos javara De mintt hogj minniajan emberek vagiunk, es az vitek vgian tulajdonsagnak mondatik bennwnk Ez mellet penigh az betegsegis, nehez zwuet zokot hozni, és embert igjekezetiben nem bochattja ele ... azt kegtek ne zanzandéknak hanem ereötelensegemnek, és gjarlosagnak tülajdonicha [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamas sp kezével].

13. keserves, szomorú (dolog); (lucru) amarnic, trist; bitter, traurig (Sache). *1602:* Zep Janos mondotta Jgyarto Simonnak Jmmar koma vond ky Regestumodbol ezt az Adossagot mert mostan halandok vagiunk, es ha holtom teortenyk felette nehez volna ha felesegemet awagy gyermekimet busitanak erette [Kv; TJk VI/1. 573]. *1653:* egykor jöve egy marosszéki szekeres hozzám s jelenté azt, hogy ötet ha haza bocsáttanám, megfizetne. Kérdém, hogy miért akar oly igen haza menni? S azt felelé, hogy ... haza vittem feleségemet, s nehéz hogy ily hamar eljöttem mellóle [ETA I, 128 NSz]. *1670:* Mind ennyi nyomorúságinknál és keserves életünknél mind nehezebb nekünk szegény magyaroknak, hogy az egy élő Isten kegyelmén kivül kicsin, vagy semmi reménségünk sem lehet [TML V, 414 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

Sz. *1899:* Ott van maga. Jó erős és hosszú keze van; szegény ördög volt, tehát tudja, be kutya nehéz dolog az első lépést megtenni [PLev. 203 Petelei István Gyulai Farkashoz].

14. kedvezőtlen, alkalmatlan; nefavorabil, nepotrivit; ungünstig, lästig. *1670:* A Várad felől való dolgokat, úgy hiszem, gyengébben fogják illetni, a Jenő felől valók nehezebbek [TML V, 397 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1783:* rendelést tennék őrőmöst azon Contractusak(na)k ki szolgáltatásakban is, de nehéz hellyre szorulván véletlenül, mig magom le nem mégyek, addig hozzájak mások nem nyulhatnak, azért meltoztassanak tsak várakazasban lenni [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz]. *1794:* hosszason Uralkodo nagy szárasságnak nehéz környül-állása miatt kéntelenittetett ezen Falu [Nagyercse MT; EHA].

Szk: *~ fátum* balszerencse. *1662:* Elrendelték ... mint lehete, a seregeket, de nehéz fátumnak állittatik vala az is, hogy azelőtt való nap az hadnak színét és javát ... csatára bocsátották volna [SKr 174].

15. terhes, nyomasztó; împovărător, apăsător, greu; lästig, drückend. *1568:* Mikor eqttwes gergel es qtwes orban kozot az vraim bekeseget zerzettek volna ... Mikor az bekesegnek mogiat az vraym eleikben attak volna, Eqttwes Gergel meg ala, minden zerzesinkben, birsagoth es kqtelet fel wqn, de eqttwes orban halla az birsagoth es ezt monda ... nehez es Sullyos neke(m) ez zerzes [Kv; TJk III/1. 179]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ki az Mesterek keőzwl kiualtkeppen valo esetek miat, ugi mint: Nehez Vensegh, nagy szegenisegh* ... miat, megh niomoroszik, keresztieni kegies indulatbol taplaltassanak; segittessenek az Ceh iöuedelme altal [Kv; KőmCArt. 25. — *Folyt. a fels.]. *1660:* Ű kegyelme azt mondá ... én menjek végére az papoktúl, kit bizony legnehezebbnek tarték felvállalnom. Tudod azt, hogy papokkal eddig sem igen conversálkodtam [TML I, 524 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1710:* terhes büntetéseket szenvedek, a halálnál nekem nehezebbeket [CsH 86]. *1723:* Laczika mint legyen, nehez hogy nem halhatám, ha csak edgy ember jött is, mindgyárt dobbant az szivem [ApLt I Apor Péter feleségéhez]. *1730:* az felette meg terheltetett és bizony el is romlott városnak igen nehéz, es kedvetlenséges, hogy a Companianak terhét mi hordozzuk [Vizakna AF; Ks 83]. *1751:* Látom a' Szolgálat néhánykor nehezebb [Marossztkirály MT; Told. 29].

Szk: *~ álom. 1662:* Ebéd után, hogy az nap estvére Vécsre akarna menni hopmesterével és Bécsi István pataki régi főember szolgájával, ottan szekerében nagy nehéz álom jött vala reá, mellybül felserkenvén hát nagyon megizzadott [SKr 290].

Sz. *1794:* E világon nehezebb dolog nincs mint a házasság [Gyarmathi, Nyelvm. 271].

16. szigorú; sever; streng. *1590:* Az Jobbagy ky Adasnak Nehéz Articulussat, eo kgme Biro Vra(m) Az feyedele(m) es tanachy eleót Wgiekezzek keonnyebbitetny [Kv; TanJk I/1. 141]. *1596:* az bizonsagh vthan zollok arrul holott en nekem nehez es sulyos teóruenyem lett volth az Actor megh zaloghlasaerth mosth abbol zabadúlast varok [UszT 11/73]. *1614:* ennekem akkori Bjrak Uraim nehez és sullyos törúent pronuntialtanak vala, mely Birak Uraim törúenyet akkori Tanaczbeli Uraimis approbaltanak vala, mely törúent cum

tota sua serie ad p(raese)ntiam Súae Serenit(a)tis appellaltam volna [Kv; RDL I. 8].

17. sértő, becsületbe gázoló; jignitor, ofensator; beleidigend. *1602:* Vagion sok panazolkodas mind az keossegteol, smind penigh az szaz vraimtol, hogy eo kgmek Tanachbely vraim keozzeol gyakorlatossagal nehez sullios, es el viselhetetlen zokkal es zydalmokkal illetnek: Eo kgmek azert zeretettel inthik eo kgmeket, hogy ... moderalliak vgy magokat, illen niomorult allapatban affele kemeny zitkokkal es nehez el viselhetetlen zokkal az keosseget ... ne illessek, hanem inkabb zep zowokkal es intesekkel viseliek magokat hozzaiok [Kv; TanJk I/1. 413]. *1735:* Hallom az A ő Kglme hogy millyen nehēz szokkal aggraval hogy az Anak ő Kglmének mitsoda szolgajat meg fogtam és taxaltattam volna [Torda; TJkT I. 67]. *1747:* Az alperes emberséges emberek előtt az Actort gjalázatos, nehez és hiréb(en) nevéb(en) meg ölő szokkal s terminusokkal illetni p(rae)sumalta, signa(n)t(e)r azt mondotta: hogj az Jnek házát az a' tolvaj Szöts Györgj t.i. az Actor égette volna fel [uo.; i.h. III. 189].

18. lassú, lomha; greoi în mişcări, lent; langsam, träge. *1657:* az fögenerál Gécz testében is húsos, természetiben is késedelmes nehéz ember vala ... Ellenben Puchám serény, hirtelen, levent természetű ... legény vala [KemÖn. 214–5].

19. bonyodalmas; complicat; verwickelt. *1783:* Méltoztassék Excellentiád ezen nehéz Causat jol megh fontalni ... s egy szép Levelet méltoztassék Excellentiád concipialtatni [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

◇ **Szk:** *~ füllel* rosszallólag; dezaprobator, reprobator; mißbilligend. *1588:* Az Mezarosok feleol valo panazt Nehez fillel zenvedik eó k⟨gmek⟩ varosul | Az Meszarosok Wakmereo batorsagokrol vegheztenek volt, Nehez fillel halliak eo kgmek az sok keossegh panazzat [Kv; TanJk I/1. 82, 84] ✱ *~ kenyér* keserves sors/élet; soartă/viață/pîine amară; bitteres Schicksal/Leben. *1657:* (Haller Gábor) megindulásunknak első éjszakáján mindjárt az lován elalván ... úgy ráztam fel néhányszor ... az ki mit nem ött, nem tudja mi ízű, nehéz kenyér az katonai kenyér [KemÖn. 261] ✱ *~(nek tetszik) vkinek* nehezményez, kifogásol; a obiecta/contesta; sich beschweren. *1588:* Bornemisza B(ene)dek ... Jol chelekedet, az Nemes ember kezebeól ... maghanak valtotta a' Kalmar Peter haza rezet, Azert ... Mingyarast Bor(nem)iza Benedeket Az Kalmar Peter haza Rezebe be vigiek, Senky Contradictioiat eleó Nem vewe(n), Ha kinek Nehez tegie le penzet Amit Bor(nem)izanak kelletet vagy kelletik fizetnj Adnj Haller Gabor kezebe a' hazert, es vgy Niulhasson a' hazhoz [Kv; TanJk I/1. 70]. *1634:* Kakoni Ersebet Azzoni ... exiliomba(n) leven, es az z. zek eleőtt Legitimus Procuratorokatis nem Comparealhatua(n) ... az z. zek ... megh nemitotta auagi varia az I(ncta)nak personalis Comparicioiat, auagi menien oda, ā hol personaliter contendalhat velle. Ha peniglen az Anak ez Neheznek tecenek, ha az Inak Procuratorinak facultast enged az zolasra ... az z. zek nem ellenzj [SzJk 43] ✱ *~ néven vesz (vmit)* rossz néven/zokon vesz; a lua (cuiva ceva) în nume de rău; übelnehmen. *1571:* Azert eo k. egenleo zowal vegeztek Mostis azt hogy senkinek ezben Nem kedwezhetnek Keryk eo k. Nehez Newen Neh vegiek hogy az eo k. kewansaga zerent ez dologban Ne(m) chelekethetek [Kv; TanJk V/3. 44a]. *1604:* Az Zeoch Caspar Vram Mayora el bontasa feleol amint Ultima nouembris vegeztek volt varosul mostannis kwlcombet nem vegeznek seot eddigis nehez newen vezyk hogy az vegezes ellen fenn all annakokaert mostis az vegezes obserualtassek [Kv; i.h. I/1. 492] ✱ *~ szívvel* szomorúan; cu tristețe; traurig. *1650:* Noha ez nihany esztendőben valo, tavul litek ... Gauay Peter Ur(am) Jobbaginak, es azok miat valo sok kara s hatra maradasi miat valo fajdalmit, eő keglme igen nehez szivel halaszthattja mostannis, De az Sárkőzj Uram sok teőrekedisit ... latua(n) ... kezebe(n) ereozte az megh irt marhakat [Sófva BN; Ks 41. B] ✱ *~ természetű* akadékos, kötekedő; cu fire dificilă; krittelig, nörg(e)lig. *1768:* Közepső Tot Mihály és Testvére Lászlo oly nehéz természetű Emberek, hogj a' jámbor, Emberséges Emberbeis mindjárt belé kötelőznek, azokat nem tsak le mutskolják s hamisgatják, hanem megis támadják s verik [Told. 3a].

II. hsz-szerű haszn-ban; adverbial; adverbialartig gebraucht: nehezen; greu; schwer. *1657:* nehéz járo lovon az szerszám igen megvert, fárasztott [KemÖn. 41]. *1775/1781:* mikor ... Iosika Imre Ur eo Nagysága birta ezen utrizált Joszágot ... gazdagok vóltanak az emberek ... nem is volt akkor ollyan nehéz élő idő, mint most [Renget H; JHb LXXI/3. 375]. *1798/1799:* az Al-Peres Ur, ezen Levélnek még a nehéz olvasható vóltáról-is szót tett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 420].

III. *fn ~e (vminek)* hasonlók közül a nehéz/súlyos (tárgy); ceea ce este mai greu; Schwere. *1592:* Sigmond kiraly Jo leweie illien dologrol, hogy mind megh bwntessenek (!), Notaba Essenek, A kik hamis penzel eelnek, A kik a' pinzt megh Nyrik, a' kik a' penznek nehezit ky valaztiak az Eottweoseok hidgian, Es akik arannial ezwstel plykben lewen kereskednek [Kv; DiósyInd. 18].

nehezebben 1. nagyobb erőfeszítéssel; mai greu; schwerer. *1663:* Ugy is hiszem, eddig s ennyi időtől fogva s egyetértvén alkalmasint kiszedhettük volna[a], most már ... nehezebben leszen meg [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához. — [a]Az adót]. *1795:* ha a mult esztendei nagy szárazságban a fell allittatott Gátnak Segedelme a két felé ágadzó Vizet egy follyamatba nem szoritotta volna, a' Sós Hajók szászorta nehezebben szállittathattanak volna le [Déva; Ks 73. 74. VII. 108].

Sz. *1737:* Bizony Méltoságos Groff Uram, vgyan valojában meg tanultam vala azt, hogy az hálá adatlan embernél e föld nehezebben s haszontalanabbul nem tartana semmit [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz].

2. (egészségileg) rosszabbul; mai rău (din punct de vedere al sănătății); (gesundheitlich) schwerer/schlimmer. *1626:* Szabo Mihali ... az Jstennek sok wdeoteol fogua sullios fogsagaban leuen, szinte akor nehezebb(en) es lassabban uala ... eszęn es elmejen leuen, elöttwnk ęlő njelueuel Testame(n)tomot teon [Kv; RDL I. 129]. *1716:* nehezebben, nehezebben lett, es megh sulyosodatt hova tovább [Nagyida K; Told. 22]. *1741:* Horváth ... mikor az néhai Aszszony nehezebben volt az ajtora ment, és dörgetett, Csiszér uram az ajtora szaladván ugy kérdette kivagy, ne dörges, mert az Aszszony szinte hall [Megyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII].

3. gyötrelmesebben; mai greu/chinuitor; qualvoller. *1669:* azon dolog miatt rajtam levő nagy terhet[a] ... tudván ártatlanságát dolgaimnak sokkal nehezebben szenvedtem [TML IV, 413–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A fej. indokolatlan neheztelését]. *1704:* (Toroczkai János) az többi között leginkább nehezebben szenvedi az rabságot, minthogy igen a szabadsághoz szokott volt [WIN I, 207].

Szk: *~ esik vkinek. 1710:* Semmi ezen siralmas állapotok között nem esék nehezebben mind a magyar rab uraknak,

mind az egész országnak annál, hogy a császár nem magyar törvény szerint, nem is magyar magistrátus előtt, hanem német nemzetből álló delegátusok előtt, austriai törvény szerint ... láttata és mondata sententiát reájok" [CsH 82. — "A Wesselényi-féle összeesküvés résztvevőire 1671-ben].

4. nagyobb terhére; mai impovărător/greu; zu größerer Last. *1573:* kerem k.teket, hagyan megh az zeghin nepnek, hogy ne kopdossak (így!), mert ha enis kopdosnj kezdem talam eonekyk neheozben lezen [Sajó BN; BesztLt 3770 Horwatt Miklos Nagy sayoy Tyzt tarto Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz].

nehezecskén 1. üggyel-bajjal, döcögve; cu greu; schwerlich, mühsam. *1790:* A' Szarvas Marhák itt mostis döglenek, és tilalom alatt vagyunk ... melly miá az ott valo oeconomia nehezetskén foly [Sztrézakercesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez].

2. kínosan; chinuitor, cu greu; qualvoll. *1755:* Klmes Asz(onyo)m eo Excellya ... egyedül lévén, mostanáb(an) ide bé, nehezetskén tőlti idejit [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből].

nehezedés kb. (egészségi állapot) rosszabbodás(a)/súlyosbodás(a); agravare, înrăutățire; Schwerfälligkeit. *1657:* az fejedelem halálának hírének ott érése engemet igen rettegtet vala ...jűtest jűnek vala levelek utánunk és emberek is, kik által tudósítanak vala az fejedelemnek nehezedése felől; többek közt egy rendben érkezének Tömösvári Boldizsár és Szilágyi János hadnagyok nehezedésének hírével [KemÖn. 300]. — L. még i.h. 303

nehezedik 1. bajosabbá/vesződségesebbé válik, súlyosbodik; a se agrava; schwerer werden. *1660:* se emberek, se egyebek, ki s be ne jarjanak, ne nehezedgyenek az en dolgomis, s az orszageis miattok [KJ]. *1673:* Uram, hétfűig itt leszek, várván ⟨az dol⟩gok kimenetelitűl s ha azok eloszolnak, vagy eltávoznak, elindulok Fogarasban; ha penig ide ki az dolgok nehezednek, kételen ki kell mennem magamnak is [TML VI, 422 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Micsoda stílusú leveleket és pátenseket bocsáttatott ki vélünk", meglátszik magokból. Bizony irtóztunk hivataljától, beszéditől, izenetétől; mert kivált osztán, hogy a dolgok nehezedtenek, merő Saullá válék [BÖn. 966. — "K.L. Acton, Rabutin titkára].

2. (kortól/betegségtől) elnehezül, rosszabbul van/lesz/érzi magát; a deveni greoi în mișcări (din cauza bătrineții/bolii); (vor Alter/Krankheit) schwerfällig werden. *1661:* Leveledet igen kedvesen vettem; betegeskedéseden és hogy nem mint hogy könnyebbednél, sőt inkább nehezedel, azon bizony szívem szerint búsulok [TML II, 223 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1765:* Tisz. Esperest Soos Ferentz vram, mind nehezedni kezdett idejére, mind Curatori és Esperesti Hivatalával járó sok rendbéli foglalatosságira nézve [DobLev. IV/214]. *1773:* Mikor osztán látta maga is az úrfi, hogy nehezedik, maga kérte, hogy vágja meg az ereit [RettE 294].

Szk: *nehezedten – 1662:* a fejedelem" környűl levők noha látnák a fején levő egyik nagy sebet halálosnak lenni ... a fejedelemasszonyt ... biztatván ... őnagyságának veszteg lenni ... tanácsolják vala. De azonban az idő holdtöltére járván, a fejedelem mind nehezedten-nehezedni kezde; úgy, hogy a bekötözés alatt is egynéhányszor elájulna [SKr 556. — "A szászfenesi csatából (1660) halálos sebbel Váradra menekülő II. Rákóczi György].

3. aggasztóbbá válik; a deveni mai îngrijorător; bedenklicher werden. *1661:* Az várban való lakástokat én igen javallom ... Ha az hírek nem nehezednek, úgy tetszik, alatt is ellakhattok, egyetmástokat jó helyben berakván [TML II, 173 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1677:* Itt a dolgok újultan újulnak s nehezednek [TML VII, 456 ua. Baló Lászlóhoz].

nehezedke sutácska, ügyetlenke; puțin neîndemînatic; (ein wenig) ungeschickt. *1796:* Zsuzsi Urnaptol fogva a Gyapot mivelésel bajlodik, de nehezetke a' keze, hanem idővel tsak meg tanul [IB. Molnár György héderfáji ref. pap lev.].

nehezék 1. súly-mértékegység (4,375 g); unitate de măsură pentru greutăți; Gewichtsmaß. *1568:* Paysos Lukach ... fass(us) est hogy amikor feyerwary Jmretọl veúe ọthues lọrinc az felso Parthat, hallam hogy Egy gyras parta Eouet Jgyre erette Imre penig azt monda hogy Egy Gyra legyen es harom Nehezek [Kv; TJk III/1. 222]. *1582:* Eotweos Mihal Zigethy ... vallya hog ... Daroczj Balinthol veótt Bekessy Ianossal ketten harom pohart es eoth kalanokath harom Ghyrat es tizen eóteód fel Nehezeketh theot huzan hat forinthon es Negwen penzen veótthewk ketten megh [Kv; TJk IV/1. 26]. *1593:* Egy Mester Remek kupat weottunk Kwmies ferenczyneteol melliet wrunknak attunk, az wi eztendeo aiandekaban Niom 5 girat 19 Nehezekett | Egy Aranias kupa melliet Kiral biro wramtul weottunk, melliet kiralj faluinak attunk az menniekezeo lakodalmakor Niom 2 girat 15 Nehezeket ... f 34 d 64 [Kv; Szám. 5/XXI. 77]. *1627:* Eőregh Gyeongy Jutot Nro. 25. Annal Aprobbak szep vy Gyeongieők Onal Elegy mely nyom Harmadfel nehezeket [Kv; RDL I. 132]. *1628/1635:* Egj labas arannias fejér zomanczos pohar, egj gjrat nyom. Egj labas feligh aranniazot pohar, negjuen nehezek. Mas sima labatla(n) pohar, zele arannlos, negjue(n) nehezek. Egj labas meren araniazot kys pohar, harmincz niolcz nehezik Negi fejer sima ezwst kalan, harmincz ket nehezik [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1635:* negy Kalan es egy Villas Kalan nyomnak Girat eggiet es eőtt neheszeket giraiat tudvan a f. 16 f. 17 d. 68 [Kv; RDL I. 107]. *1704:* ma küldöttem az ezüstömöt Keresztesi uramnak a pikkelyekért, amely nyomott egy girát és egy nehezéket [WIN I, 93].

2. vhány nehezéknyi mennyiség; o anumită cantitate de unități de măsură; einige „nehezék" schwer. *1507:* vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben ⟨vagyon⟩ harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint [NyIrK VI, 187 Cheh Istwan végr.]. *1561:* Senki egy mesteris tọb myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyt ... ket legennyel es ket inassal iol meg Chinalhat es el wegezhet ... Az ky ezen kwl chelekedik elọzer neg' lot ezwstel masodzor hwzonnegy nehezekkel ... bwntettessek megy [Kv; ÖCArt.]. *1562:* Az Ezwsth Aranyrwl walo ozlas, Ezek keth Aranyas kwpa, Egy cheze kykbe vagyon hath gyra, tyzen Egy Nehezek Egy Mosdo Medenche, hath gyra Es hath Nehezek benne [KP]. *1655:* rà talalánk az arany porra, vala egy Jrháb(an), Serpenyőstől, es girás kövestől ... az por arany mint egy száz tízen egy vagy tízen két nehèzek vala, az mint megh tudok mérni [Kv; CartTr II St. Korpos vall.]. *1677:* (A poraranynak) váltsága az eddig valo rend szerint egy nehézéktül frisseletlenül flor. 1. denar. 80. frisselve penig, flor. 2. denar 20 [AC 63]. *1757:* Meg vagyon fellyűl jegyezve ... az bé fogat Aranyat mi aron szoktuk ad Regiam Cambsionem bé adni

... némely Bányabéli Aranynak nehézéke négy forintat, némelynek ötet, többet is ... importál [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; attributiv gebraucht: vhány nehezéknyi; de un anumit număr de unităţi de măsură; einige „nehezék" schwer. *1561:* illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen leg'enek ... Az testet penig. Ewnmagok tartozzanak az iffiw mesterek az Sirhoz vinny ... Ez rend tartas ellen ha ualamell' iffiw a' uag' ides mesteris eg'arant ha chelekedik a' menyzer myeli any nehezek ezwston marad Az eg'eb zolgalatt'abais az Cehnek ha walamely iffiw mester az elǫttǫk iaro ellen ... ha engedetlen lezen ugian azon egy egy nehezek ezwst az Bwntetese [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Azt vallia ... Eottues Andras, hogi ... mikor az azzony ky akarna Menny puskar vtan varadda adot volt eoneky aranyat egi pechetes gywreot chinalny, es Jelt adot volt hogi ky az Mwtatia Annak ky adya eo az zerent chelekedet, es annak atta ky az Jelt es az valcagat neky meg hozta, Annelkwl Marat volt Nala 14 Nehezek ezwsty [Kv; TJk III/3. 173]. *1655:* Latta(m) aztis hogy Csukás György adot Ozdi Thamásnak kilenczven nehézék aranyat, az melynek az árrát enis segéltettem megh olvasni [Kv; CartTr II Petr. Szavaj ötvös vall.]. *1675:* (Az alperes) bizonyos számu nehezék poraranyat vévén itt az magha házánál Cementelte fel, az mint maga meg kérkedett vélle, mutogatván az ötös aranyakat itt Colosváratt az Vadkerti János béres házánál [Kv; TJk XII/1. 95–6]. *1712 k.:* Boldisár Vajda ... én tőllemis vont el erővel az adon fellyül egy nehezék aranyat [T; Törzs. Kanta Cika (42) cigány vall.].

nehezékes vhány nehezéknyi súlyú; în greutate de un anumit număr de unităţi de măsură; einige „nehezék" schwer. *1622:* Egj fekkete maicos eö tiz boglar raita egj egj nehezekes rész a chyatia ... f 4 d 53 [Kv; RDL I. 119].

nehezell 1. helytelenít, kifogásol, nehezményez; a dezaproba, a găsi reprobabil; mißbilligen, tadeln. *1571:* eztis Nehezly eo k. varosswl hogy semmy vegezesek megh nem Marad ... hogy Minden fele allatot vasarra valot halat dyzno hwst, Iwh hwst es egeb ez felet fontal Meryenek kyben semmyt Mostan Megh nem tartanak [Kv; TanJk V/3. 49a]. *1577:* A my penig az torom epwletit Nezy keryk eo kegmek Byro vramat hogy ne nehezlye e dolgot vgian az eleby Rend tartas zerent meg hadny [Kv; i.h. 147b]. *1578:* Az feleky Juhnak it az hataro(n) valo Jarassat az varas barma elöt, igen nehezlyk egez varassul [Kv; i.h. 172b]. *1592:* Chizar ferencz, Lakatos Georgi, Nylas Antal ... valliak ... zabo Thamas ... nehezle aztis hogi az Azzoni mi eleottwnk akarta neki adni megh az pinzt [Kv; TJk V/1. 220]. *1619:* Irtam Felségednek ... hogy ... mikor Felséged megegyezik az felső és cseh hadakkal, onnat expediálja Felséged Balassi uramat és az magyarországi követet ... az vezér ... igen nehezelte [BTN[2] 361]. *1657:* igen nehezlém vala az értett practicát [KemÖn. 121].

2. haragszik, neheztel vkire; a avea un resentiment împotriva cuiva, a fi supărat pe cineva; jm grollen, jm etw. übelnehmen. *1573:* Kalmar Janos vallasa ... Az ky hywatastys Varadda yol Twdom hogi halalara hywak ky Twlem az azzon Tanacyot kerdwen en Intettem hogi el mennyen, mertt ha el nem megyen es fel gyogywl ǫrekke rea nehezel erette [Kv; TJk III/3. 174b]. *1600:* Balogy Farkas ... vallia. A megh holt ember egy nehany vttal ... megh bezellette en nekem azt az rajta esset dolgot, de mindenzer vgy bezellette hogy Borbely Martontolis az Jambor Kozma Jstwan oltalmazta megh ... eo oltalmaza megh, en semmith Nem nehezlek eggykreis mert azok ketten akik Marton vrammal voltanak engemet Nem bantottak [Kv; TJk VI/1. 509]. *1602:* Volt Molnos Janosnalis Farkas vczaba sok Aprolek eggjet masom két zekrenbe ... En eo magára semmit nem nehezlek, mert tuggia Fratay Ianosne, es Theremi Katus kj vitte az en gazdamra az latrokat az en marhamert [Kv; RDL I. 73]. *1610:* hallottam Suki Pal vramtulis hogy Jmmar Az fiais nehezel az Araniakertt Bogathi Menyharton sem ueheti megh ne(m) tudgia mitt Czielekedgiek [Nagylak AF; SLt TU. 3 Nagy Laki Georgy Deak (26) ns vall.].

3. nehéznek tart, sokall (vmit); a socoti că e prea mult; für schwer/zu viel halten. *1595:* Küldek ö km(e)k Horwat Ianost Lippara hoo penzel az Darabantinknak: Ökem(e)k intezek hogy 24 Mely földre fizetnek, Ö penig nehezelne, vetúen az felö vtot es dragasagot hogy fel nem erne vele: Ökm(e)k meg igirek hogy az ö sok munkaiat meg akaryak ö km(e)k tekintenj, es az útan ithon meg Iobitani: Attam 1. loora f 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 149 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1619:* Én, Kegyelmes uram ... semmi munkámat nem szánom, semmit nem nehezlek, Felségednek hűséggel, igazsággal igyekezem szolgálni, de bizony, Kegyelmes uram, szívem szerént kévánkoznám már egyszer ebből az nagy purgatóriumból ki [BTN[2] 335].

nehezen 1. bajosan, üggyel-bajjal; cu greu; schwer, mit Mühe und Not. *1572:* Sophia Zabo Janosne ... Azt vallya ... ky tekint az ayton tahat Syweges Kelemen vagion otth ... Azonba latta hogi egi ember az Dienes deak haza ablaka alat al ... Rayta fwtamyk Kelemenre es vgy vthy egy zekercewel azonnal leh esyk ... az zekerchet az kapw dezkayaba Be vagwa talaltak otth hogy eo Nehezen vonta ky onnat [Kv; TJk III/3. 39]. *1592:* Kechkemeti Georgi ... vallia: Makai Tamas mikor sokat pantolodot volna az Nyreo Istuan zolgaloiaual ... latam hogy Tamas zabliaiat ki vona ... Chizar Mihali oda Iuta, es Nyreo Jstuannal le ontak Tamast es vgi tekerek ki nehezen az zabliat az legini kezebeol [Kv; TJk V/1. 256]. *1593:* Berekzazi Balint vallia ... ahul az ket agu fa fel neot vala ... az seouent igen nehezen fonhattak volna fel miattok, ha le ne(m) vagtak volna [Kv; TJk V/1. 368]. *1600:* Az mult Telbe mint hogj az feold fogios volt Attam hatt halottnak temeteseteol ... f 2 Miuel hogy Emberekett az verem Asasra igen neheszen Talalhattam [Kv; Szám. 9/XIII. 6 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1606:* Akkor en valek koczis, vgy megh haytottúk vala az Istua(n) Georgy loúat hogy cziak ige(n) nehezen hozhatok haza [UszT 19/21 P. Lazar de Farczad vall.]. *1613:* Nyr szegh oly selymékes hely uala hogy az barom megh nem jarhatta, megh gyalogh emberis nehezen mehetet el rajta [Ditró Cs; EHA]. *1680:* az hidegis megh vett volna az el mult telen ha eö klme fát nem küldött volna két ízbenis ... az hazamb(an) ugy megh fagyott az Viz hogy forro vizzelis nehezen olvasztottam ki [Etfva Hsz; KaLt Apor István ir.]. *1779:* Leánya, Kalára ... nem volt igen szép, de értelmes, okos, jó erkölcsű asszonyság, nehezen mene férjhez Toldalagi Pálhoz harmadik feleségül [RettE 404].

Szk: *nagy* ~. *1568:* Az Lewelet az zyghyn Emberek zabadsagrwl (!) harom Eztendeigh zabadsagoth hogy adoth Kyral, azth Chyaky wramtwl Nagy Neheze(n) ... zerzem ky ... Az en pynzembwl kellet ket foryntoth hozza adny, es wgy waltam ky Nagy Neheze(n) Eoth forynthon [Torda; BesztLt 31 Lucas

Pystaky de Bongarth a beszt-i bíróhoz]. *1714:* valamig az Varosi emberek(ne)k buzajok vagyon az malomban addig az Falusi emberek nem őrölhetnek, de akik ... bé ejthetik is magokat az vasárhelyi malmokban őrleni ... az vám(on) kivül discretiot kell adni az monarnak és ugj ha valami nagj nehezen őrölhet [Berz. 13. II/33].

2. keservesen, kínosan, kínlódva; (cu) greu; bitterlich, qualvoll. *1593:* Nimeti Mihali vallia ... egi veres holdos louat talalt volt az kutnal ... de az torka annak az lonak vgi megh dagat volt, hogi az vizet nehezen nielhette el [Kv; TJk V/1. 313]. *1670:* Ura(m) eő kglme sulyos betegsége utan igen igen nehezen vehet erőt [Algyógy H; Ks 41]. *1725:* En ezen becsülletes nyavalyámbol csak nehezen épülhetek, már ugyan fenn járok, meg unván az kinyeztetést de bizony gyakrabban pálcza nélkül nem igen járhatok [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1776:* (Jósika Imre) nagy nyavalyába esett. A mellében lévén a nyavalya, nehezen és rekedezve beszélt [RettE 362].

3. vonakodva; cu şovăială, ezitant; zögernd. *1599:* Reisz Andras, Lucas Rodner es Radnothy Jstwan ... valljak ... No azert my annyera busituk nyawaliast hogy f 25ra fel mene hogy azt Adgjak megh az Attyafianak Arrays nehezen mene penigh sok zowunk vthan ... igen megh busult vala rajta hogy annyerais vrgealuk [Kv; TJk VI/15. 347]. *1710:* A francia noha nehezen, mindazáltal négy esztendeig való frigyet tőn a császárral, hogy valamit eddig occupált, mind nála maradjon, de nem várá a négy esztendőt, csakhamar azután felbontá a frigyet [CsH 165]. *1736 u.:* (Gróf Apor István) Nekem is adott volt ... ezer aranyat ad conservandum ... Látván, hogy absque periculo capitis nem conserválhatom, alattomban az akkori mikházi t. gárdgyán kezébe adám ... noha nehezen akarta elvenni, azt okozván, hogy most is sok infestatiója vagyon az kuruczoktól olyan szinű dolgokért [MetTrCs 448]. *1740:* Az Vice Tiszteket örömöst meg marasztottak, azok ugyan nehezen marattanak [Déva; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1814:* mondottam hogy vessük ugyan tömötten, mivel külömbül semmire kellő lészen, melyre nehezen hajlott de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyarlo zab termés lett [Buza SzD; LLt Csákyper L. 38. 131].

Szk: *nagy ~, 1597:* Dominús Stephanus Pülacher Júdex primarius fassús est ... Borbeli Peter kert wala minket Hozzú Janos vrammal hogy Lukach vramnal teorekednenk ... hogi az hazbert zallitana. Az my teorekedeswnkre az egy eztendeore nagy neheze(n) engede az haz bert huz forintra [Kv; TJk V/1. 125].

4. nehéz szívvel; cu durere de inimă; mit schwerem Herzen. *1598:* Amy nezy biro vram eo kgme panazolkodasat Hozzw Marton ellen, es teob tarsay ellen az zolgaktol az fogolynak el vetele es zydalmazasa s weresege feleol, azt igen neheze(n) es keserwesen hallwnk (!), s igen bankodwnk az eo kegme bwswlasan es panazolkodasan [Kv; TanJk I/1. 316–7]. *1657:* Kegyelmes uram, bizony nehezen szakadok el Nagyságod mellől ilyen útjában, s úgy áldjon meg az Isten, el nem hadlak, és hűségem mellől el nem állok, de conscientiámtól meggyőzettetvén, semmiképpen azt nem cselekedhetem, hogy mind Nagyságod, s mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak ítíltessünk [KemIr. 314]. *1697:* asztis tudom hogy igen járt Peter Deák uram házához Pater Kaszoni Sigmond uram, nehezenis valhatanak el egymastol az Pater s Peter Deakne Aszszonyom, mely miatt az urais igen verte Peter Deakne Aszszonyomat [Kotormány Cs; CsJk 4 Mihály András relictája (40) vall.]. *1851:* én a' mikor te bé jősz mehetek bár nehezen válom meg Lelkem Anyámtol [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

5. türelmetlenül; nerăbdător; ungeduldig. *1584:* Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Jstwannet Mossa vala az Mosso Azzony, Zabo Martonnęis kery vala, ketszeris zolita az Mosso azont, mert nehezen varia vala [Kv; TJk IV/1. 233]. *1710 k.:* ebédre ... nehezen vártam, néha szitkozódtam is, hogy az étket hamar el nem hozták [BÖn. 515].

6. alig(ha), nemigen; cu greu, nu prea; kaum. *1659:* Kegyelmedtől igen kedvesen vöttem, hogy Kegyelmed az lakodalomban hivat. Bizony én is tiszta szívvel elmennék, ha módom volna benne ... Bizony dolog, édes Öcsém uram, hogy Kegyelmed igen rövid időt hagyott, mert nehezen hiszem, hogy az hintót akkorra kivihessék [TML I, 424–5 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1705:* Itt a szászokra újobban háromezer köböl búzát vetettenek fel a generál parancsolatjából a militiának, amely is amint mondják, nehezen telik ki Szebenből [WIN I, 593]. *1714:* az asztalra való bőrt ... én ki mérétém magam élőtt, de 10 bőrből néhézén telik ki ugy hogy az bőröknek csak az jovából csinálja még [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

Sz: *~ férhet vkivel egy zsákban* nemigen tud kijönni/szót érteni vkivel. *1710:* Bethlen Miklós maga nagyzó ember lévén, Apor István is nem akarván subjaceálni neki, nehezen férhettenek egy zsákban, azért is mindenkor az ország között egymással competáltanak, egymás ellen voxoltanak [CsH 298] ✱ *szél fúvatlan ~ indul. 1676:* Itt valóban sok rossz hírek folynak. Azt is beszélik, az asszonyt ő kegyelmét az németek elfogták; azt is, Gillányinét, Korlátovit urammal, feleségével, gyermekivel Veselényi uram elvitette volna, ki noha úgy nincs is, de szél fuatlan nehezen indul; gyakorta vox populi be kezde telni [TML VII, 233 Daczó János Teleki Mihályhoz].

7. erősen, súlyosan; (foarte) grav; stark. *1696:* az Feleségem nagj hirtelenséggel az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1710 k.:* a feleségem kólyikában igen nehezen megbetegedék [BÖn. 904].

8. rosszul, súlyos betegen; grav bolnav; schwer (krank). *1600:* Volphgangus Balogy ... recognouit ita ... terenk az barbelyhoz es kereok az legent ... hogy latna hozza valoban az emberhez mert nehezen volna kyre vgy monda az legeny hogy eo nem tehet rolla mert az eo maga gondwiseletlensege miatt veztette magat ... Annak keozeönnye mostany nyawalyajat [Kv; TJk VI/1. 497]. *1687:* addig tanczolanak ... idetlent szült masnap, annyera nehezen van hogj remenseg elete felöl ne(m) sok van [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *1704:* Ugyan ma volt igen nehezen az úr az arenában, és kövek is mentenek el tőle egynehány [WIN I, 64]. *1774:* (Gr. Kemény László) Most utoljára paulinus fejér barátot tartott, ki is ... mondotta: „Kegyelmes uram, excellentiád nehezen vagyon. Hadd készítsem el nagyságodat az utolsó órára" [RettE 339].

◇ **Szk:** *~ esik vkinek vmi* **a.** bántódására/rosszul esik vkinek vmi; a-i cădea cuiva rău; etw. übelnehmen. *1661:* Az mi sok búsulásidat illeti, abban nincsen kétségem, hogy okok is arra nem adatnának, nem kétlem, mindazonáltal türni is kellene ... Az asszonyom anyám ő kegyelme mérges szavai hogy nehezen esnének, nem kétlem, de azokat is én érettem szenvedd [TML II, 122–3 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. — **b.** elkeserít/szomorít vkit vmi; a întrista; erbittern, traurig machen. *1614:* 28 Julii búcsúzék el tőlem Tófalvi Gáspár, ki oly nehezen esék, hogy újobban

megbetegedém, annál inkább az sok búbánatfélelem miatt [BTN² 76]. *1770:* Csak az esik nehezen, hogy szegény vármegyénk, aki azelőtt ... florens vármegye volt, most arra jutott, hogy a főbíróból ispánt tegyenek [RettE 244]. — **c.** nincs inyére, nem tetszik vkinek vmi; a nu-i fi pe plac; nicht nach seinem/ihrem Geschmack sein. *1772:* hívattattam Kapi János és Apor Lázárné, Kapi Terézia gyermekei divisiójára Kecsetbe[a] ... Már Kapi Jánossal a kendi, füzesi, szentpéteri, milványi, galponyai, bruszturi portiókat fel kellett osztani. Nehezen esett az Apor successoroknak, de csak inchoálók [RettE 264. — [a]SzD]. — **d.** nehezére esik, terhére van vkinek vmi; a fi o povară pentru cineva; jm zur Last fallen. *1721:* már néhezen esik ő kgl(mene)k hogy 96 hat (!) forintot fizessen [Ne; Ks 95] ✱ ~ *szenved vmit* nehezen tűr vmit; a suporta ceva cu greu; etw. schwer vertragen. *1662:* Kemény János fejedelem nehezen szenvedi vala, hogy Bikszádán ... konyhája tartása ... mint méltósága kívánná, úgy nem lehetne [SKr 669]. *1785:* sok égy s más az affele allapotban lévő Aszszanyok terhes betegsége mián az ház valamennyire meg szagasadván, azt a Doctor Ur nehezen szenvedte [Mv; DLev. 4. XXXVI] ✱ ~ *tetszik vmi vkinek* roszszul/zokon esik; a-i părea cuiva rău; übelnehmen. *1542:* mykor az k. bezede ennekem ezembe jwth ... igen nehezen thettek[a] ennekem, az, hogy az ky kewlchegeth kegelmed ennekem adoth wala, azonywm azthes zolgalathomba thwda, mynden kar wallasimnak felette [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához. — [a]Alkalmasint olvasási v. sajtóhiba *techek* h.].

nehezes állapotos, terhes, *ek* kebeles; gravidă, însărcinată; schwanger. *1582:* Petrus Gruz[a] ... Hywata engemeth haza Nireo Kalman ... El menek ... hoza ky az Boltbol valamy Igler poztot, kere Azon hog eg zokniat es eg firist chinalliak beleolle, Ot al vala eg Azzony ... ky Nehezes vala, es azt monda hogy ahoz Meriem es annak chinalliam megh [Kv; TJk IV/1. 41. — [a]Vallja]. *1586:* Orsolyat nag' Balasnet meg fogtak myert hog nehezes volt fyzetem d. 8 [Kv; Szám. 3/XXV. 3 Igyarto György sp kezével]. *1597:* Cathús kadar Mihaly iegiesse veres palnal lako ... wallya. Egizer Margit az veres pal zolgaloia aki el zeokeot, ieowe haza nagy sirwa riwa ... monda hogi Jay nem thúdom meggyek mert azt mongia Chizar Peterne hogi nehezes vagiok, de nem thúdom nekeme nagiob zegien awagy vramnak mert eöwe [Kv; TJk VI/1. 84]. *1600:* Zabo Jstwanne Sophia azzony ... vallya: Hogy ott Zyttkozodnak volt ... vgy mene az azzonyra, es vgy rugdosa az nehezes azzont hogy az rugdosas vtan vgyan neky hanyottlek [Kv; TJk VI/1. 423] | Mi zolgalonk wolo Farkas Antal felesiginek az annia, kett eöreögh zolgank vala, eö azokhoz zimboralt, eggiket Zaz Janost en wgyan raita kapta(m) bwn zerenth, es akkor chenaltak ezt az Farkas Antalnet, Wgy zerze oztan az a kett legeny Gyeörgyffi Balinthnak, Azt is megh esmerwe(n) hogy nehezes, el wzte hazatol, orozhegybe ment, es ott leott az a bitang gyermeke Farkas Antalne [UszT 15/37]. *1629:* eö Negi holnapi nehezes ... az tizt tartotul [Mv; MvLt 290. 190a]. *1716:* elö hazodván ha nehezesé az Aszszanya vagj nem, azt monda ... megh lehet azis hogj nehezes, mert eo elötte vetkezik le mindenkor, es mikor egj ingh alyban vagjon ollyan domboru az hasa, hogy csak el nem ájul miatta [Nagyida K; Told. 22].

nehezít 1. nehezebbé/súlyosabbá tesz; a îngreuna, a face mai greu; erschweren, schwer machen. *1710 k.:* Ne engedd, édes Atyánk, hogy gonoszra vessük nyelvünket, elménket, kezünket, ne nehezítsük avval is a te súlyos kezedet magunkon, házunkon vagy szerelmeseinken, annál is inkább, amint most vagyon [BIm. 1014].

2. megnehezít, bonyolulttá tesz; a îngreuna, a face ca ceva să devină greu de îndeplinit; erschweren, verwickelt machen. *1662:* már egyszer meglevén az szerencsétlenség, melynek sokkal nagyobb az híri, mint Kegyelmed leírta, annálinkább félő, oly választ ő nagyságának ne tegyenek ő kegyelmek, melylyel jövendőben is nehezítenék Kegyelmed dolgát [TML II, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1704:* mondotta azt is az úr, hogy a Bethlen Miklós uram dolgát a tegnapi relatio is igen nehezítette, tudniillik mintha a törőknek is őkegyelme által tudtára lött volna már az a projectum, kit maga componált [WIN I, 134]. *1710:* Ott voltam benn akkor Fogarasban, mikor az ország előtt megnótázák[a]. Nem is bizonyíthatnának semmit ellene világost, hogy Thökölyvel conspirált volna ... Az nehezíté inkább dolgát ... hogy gyakran mondotta ... ha valakit megtud a fejedelem árulójának lenni, vagy maga megöli, vagy a katonák lövedezzék meg; mely szavai ország törvénye ellen valának [CsH 178. — [a]Barcsai Mihályt 1685-ben].

3. súlyosbít; a îngreuna; schwerer machen. *1762:* Piatzi Parochialis Romano Catholicum Templomot ... fel verni (így!) és belölle egy ezüst nagy függő lámpást, és két ezüst gyertya tartot el loptak ... de ha tagadnak is, oly' Legalis p(rae)sumptiob(an) nehezitik dolgakat, melyek meg mutattyák az IIk malitiajat, és ebeli tolvaj cselekedeteket [Torda; TJkT V. 101].

4. (meg)haragít; a supăra/înfuria; erzürnen/bosen. *1619:* Veté azt mindjárt előmbe — mondá: — Úgy kell az uradnak, hogy mégsem ismeri még az embereket. Hol volt az uradnak az esze, hogy Kamuti Farkast kellett az Portára küldeni? Régen tudom azt én, hogy Báthori Andrásnak szerzi volt az fejedelemséget, azért nehezítette az Portát az uradra [BTN² 178].

nehezíthet súlyosbíthat; a putea îngreuna; schwerer machen können. *1672:* Minekokáért ilyen nagy és terhes dolgok lévén fenn mostan is, azonban csak egy óra is mindezeket mivel öregbítheti és nehezítheti, igen szükségesnek itíltük Kegyelmeteket az bőcsületes tanácsi rendet convocáltassuk [TML VI, 288 a fej. Teleki Mihályhoz].

nehézkedik 1. neheztel, haragszik; a fi supărat; jm grollen/etw. übelnehmen. *1700/1808:* Szegény Atyam lévén Regius benne Harko Balintal nemely okokra nezve a Contractust nem petsételte meg, melyért Szegény Atyámra Sok ideig nehezkedett Néhai harko Péter Deak Uram [Vaja MT; VH]. *1710 k.:* Hogy pedig a lélek a testtel együtt meg nem hal, vedd ezen fel: Nem tapasztalod-é, hiszem kedved ellen is örökké dolgozik, örökké bírónak teszi magát, mint Lóthra nehezkednek a Sodoma-béliek [BÖn. 433]. *1772:* bizonyos az, hogy pirongatodzo szokkal ellenünk éltenek, és hogy mindenekben Fassionkat az magok tettzésekhez képest és a' magok fel tett tzéljokra nem rendezhették, mi reánk nehézkedtek[a] [Drág K; TSb 21. — [a]A vallató kancellisták].

2. nehézséget támaszt, gátol; a împiedica/îngreuna; erschweren, hemmen. *1744:* A Connumeratio utan (: minthogy Ado hajto Commissarius voltam á Székbe :) Jártam vagy két izben Ado után á Falukon ado hajtani, de igen nagy nehézségeket és idegenységet tapasztaltam az Adozo Kösségnek ... panasztis tottem Király biro vram eo Kglmé-

nek, hogy az Emberek igen nehezkednek ... azt mondották igen Sok Adot kérek [Bölön Hsz; INyR 33].

nehézkedő neheztelő; de reproş; grollend. *1710 k.:* Az én substitutiióm szeptemberrel expirálván, succedála Apor és Szász János, kik is október vége felé ... Nagyszegit egynéhány véle tartó elévaló oláhokkal együtt megfogatták ... Azonban hamar érkezék a gubernátor levele is hozzám, írja mintegy panaszló, nehézkedő stílussal, hogy a substitutió határán kívül olyan messze lépett [BÖn. 877–8].

nehézképpen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ vesz* rossz néven vesz; a lua în nume de rău; übelnehmen. *1578:* ezt eo kegmek egez waraswl ige(n) nehez keppe(n) wezyk eo kegmektvl Biro vramtul hogy warasnak zwkseges keonyergessebe Jlye(n) kemenye(n) mind tanachyaval egyetembe meg vonza magat es az ezer forint mellet ala ne(m) akar az feyedelemheoz Menny sem eo maga, sem az tanachy bely vraim kezzwl egykis [Kv; TanJk V/3. 166b].

nehézkes állapotos, terhes, *ek* kebeles; gravidă, însărcinată; schwanger. *1590:* Egy olah Jobagiom Leaniat Dobra neuőett (!) fogot volt meg, Varga Miklos nevő Legeny ... Annira verte es meg lanchozta sanyaru fogsagban vitte ... az a' Dobra meg holt ... zeginy Azzonyallat nehezkesis volt [UszT]. *1731:* én Kovács Maria Aszszony(na)k özvegjségébenis mellette laktam ... csak sajdíthattam s vehettem volna észre ha nehezkes lett volna vagy egy vagy más dologból [Szelistye H; Born. XXXIX. 16].

Szk: *~ állapot. 1657:* Székely Mojses ... elszökék Tömösvárra, feleségét idehagyván nehézkes állapottal [KemÖn. 154].

nehézkesség terhesség; graviditate; Schwangerschaft. *1846:* Imre Mártonné Aszalos Anna 36 éves Nehézkessége mián nem hitelvén, mindazon által vall a kérdésekre [Kakasd MT; DE 2].

nehéznyavalya nyavalyatörés, epilepszia; epilepsie; Fallsucht. *1722:* Egj alkalmatossággal menvén az leanykám, Pap Peter u(ram)hoz Tüzért, egj kis Tüzet hozván ... Pap Peter fia Vónka; utánna menvén egy loval, le tapodtatta az földre ott bottal meg Verte, meg írt leánykámat á néhéz nyavalya iyedségéb(en) törteis; ugj annyira megijedte(m) volt, hogj meg sem gjogjul nyavalyás leánykám [Kecsed SzD; TL. Prov. Morosán Lup (50) vall.].

nehézség 1. nagy súly; greutate (mare); (schweres) Gewicht. *1662:* a bástyák aminémű cövek-fundamentumokon állanának ... egyet kivágattatni ... parancsolván ... magam is láttam, s mind keménységére, mind nehézségére nézve majd a kőhöz vala hasonló [SKr 287]. *1729:* Balás Vonja ... réá kötöztetet*, á melj rudn(a)k néhézsége miat fél odált dülve kellet patialni bövön 3 óráig [Sövényfva KK; TSb 51. — *A rúdra]. *1751:* ő egy Sákot negyed magával vit voln⟨a⟩ bé de alig tekerhették bé az nehézség miá [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks]. *1774:* egy Ló terü pénzt vitt vólna innét ... az Apossához, az mellynek nehézsége mián ... az Lova egészszen ell romlott [Szentdemeter U; LLt Vall. 70]. *1817:* most is mind roszszul vagyok az gyomramal sémi appetitusam nints a Hushaz, nehézséget érzek a gyomramban [Várfva TA; JHb 48 Jósika István Jósika Jánoshoz].

2. baj, vesződség; necaz; Übel, Mühe. *1657:* Az kölcsön oda vitt hétezer forintnak ötezerét elosztogaták ... mely ötezer forintokat felette nehezen extorqueálhattam azután Rákóczitól ... magam kezességemre azután kértem vala az fejedelem számára parancsolatjából kétezer forintokat, azt is hasonló nehézséggel vájtam meg [KemÖn. 133]. *1677:* Bizony dolog, sok nehézség vagyon az dolgokban, melyeket ... minden dolgokat elmetsz az portai válasz [TML VII, 475 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

Szk: *~et hoz* bajt okoz. *1596:* Ez azert bechwlletes Vraim ... az en Safarsagomnak Regestuma, melljbe ... igjekeztem az en miüoltom zerent az Varos javara De ... ha kegteknek ennek vagj megh irasaban, vagj megh veteseben, vagj penig valaminek vetelebe(n) vagj kj adasaban, nehesseget hozna. Kegteket kerem mint kegjes Attjakat, hogj azt kegtek ne zanzandeknak, hanem ereőtelensegemnek, és gjarlosagnak tulajdonicha [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamas sp kezével].

3. vminek bajos/nehéz volta; dificultatea unui lucru; Schwierigkeit. *1763:* Boros Miska ... mind addig, míg az dolognak nehezségéről nem intették, elébbeni recognitioját nem revocalta [Torda; TJkT V: 156].

4. (út) nehezen járható volta; (despre drumuri) faptul de a fi greu practicabil; (Straße/Weg) schwere Begehbarkeit/fahrbarkeit. *1594:* Benesi Balas vitte volth Cornis Chaspar Thar zekereth varadda, Mely vtnak nehesseghe miath holth egi 10 forinth ereo loua megh [Kv; Szám. 6/X. 49]. *1705:* betegen megindítván magamat Örményesről hozattam szánon ... az útnak nehézsége miatt újobban recidiválván, ismét egynehány napig nehezen valék [WIN I, 615].

5. (időszak) küzdelmes/megpróbáltatásokkal járó volta; faptul de a fi plin de greutăţi; (Periode) mit schweren Kämpfen/Prüfungen. *1702:* Igen meg szorittatva lévén szegény Ekklesiánk dolga az időnek nehézségéhez képest költség dolgából, tettzett a' T. Consistorium(na)k ... hogj ... hirdessék ki az Ekklesia sok rendbéli szükségeit és adakozzanak ... ezen jó végre tetetett, záros perselyekb(en) [Kv; SRE 79].

6. *hadi ~* nehéz fegyverzet; armament greu; schwere Bewaffnung. *1662:* hogy most ... a Fekete Körös és a többi folyóvizek is meggázolhatók volnának, s minden impedimentumokkal, hadi nehézségekkel szabadon mehetnének ... a tábor ... a Fehér Körös mellé szállott vala [SKr 182–3].

7. akadály, gátló körülmény; obstacol; Hindernis. *1657:* Kornis Zsigmond és Erdélyi István által küldött az fejedelem ki néki* egy igen erős reversalist, hogy subscribálja, melyben mivel megtarthatatlan nehézségeket látott ... nem subscribálván ... őrizet alá vitték [KemÖn. 161. — *Kékedi Zsigmondnak]. *1662:* Kemény János uram ... a porta megtalálásából is nehézségeket látott s mondott kijöhetni [SKr 464]. *1677:* Malmoknak erigalása ... felöl ... procedállyanak a' Decretumnak continentiaja szerint; a' hol penig oly dolog praetendáltatik, melyben közönséges kár és akadály ... forogván, vagy egyébiránt-is a' Törvényeknek hoszszas végét el-szenvedhetetlen kárral várhato nehézségek intervenialnának, az illyen Malmoknak erigalásoknak oculalására ... Commissariusokat bocsássanak-ki [AC 113]. *1815:* Ha pedig azon Teleknek ki váltásában olyas nehézségek adnák elé magokat, hogy abban a' maga Aszszonyi tehetetlensége és Özvegysége miatt el nem járhatna, tehát vgy az írt Iſju Aszszony Testvérjének Te(kinte)tes Peley Elek Urnak is a' meg irt Coditiok szerént által engedné [Szamosújlak Sz; Végr.].

Szk: *~ támad. 1810:* még máig Sints kinek kinek a' maga portioja tisztán megkülömbőztetve — ezért ... gyakorta Nehézség támad, mely elhárintására ezután Szükség ezen Táblákot excindáltatni [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 337] ✱ *~et támaszt. 1879:* Józsi mozog a te dolgodban, s úgy látja, hogy a madarasi pap hajlandó nehézségeket támasztani. Te azonban légy nyugodt, Jakab Ödön. Így-úgy, akárhogy, de eligazítjuk a dolgokat [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. (nyomasztó) gond, teher; povară, grijă; (lastende) Sorge. *1603:* Annor(um) septem Varga Caspar leania Sophika ... refert ... egykor kezdi Mondani Faydossi Benedek Nagy Neheseg vagionj Az zwwemen, Igen Fay [Kv; TJk VI/1. 666]. *1698:* En ... Visai és ... Gyulatelki Reformatus Praedikátor Dési Ferencz ... halálos betegségéb(en) ... könyörőgtetvén ez Istenes életű és igazan lelki nyugodalmára kiszülő T. N. Ebeni Judith Aszszont sok beszélgetésem utan ... monda Vagyon édgy nagy nehézség rajtam mellyet magamban el nem szenvedhetek [SLt AI. 50].

Szk: *~ére van* **a.** búsulást okoz. *1644:* hogi oli meze uatok czak isten tugia minemw nehesegemre uagion [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. — **b.** kényelmetlenséget/terhet okoz. *1666:* (Gyermeke betegsége miatt) az kintelenség tételi gróf uramval, mai és holnapi napot itt töltse, azon lévén egyébiránt, hogy sem az itt valóknak, sem az környül valóknak ő nagysága itt való megtartózkodása nagy nehézségekre ne légyen [TML III, 635–6 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz] ✱ *~et szenved* nehézséget/terhet elvisel. *1752:* Vajdaszegi Unitus Parochus Illye Popa kévánságát accludalt Instantiajabol meltoztatik az Mgs Ur ... meg ismerni ... Recomendalom azert bizodalmason az Mgs Ur(na)k, azon Processust meltoztassék remittálni; ne kellessek ezen szegény papnak az Törvenykezeshez kaptsolt, nehezsegeket és költségeket szenvedni szolgalattya neglectussaval [TKl br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Ádámhoz Nsz-ből].

9. kifogás, panasz; obiecție; Einwand, Klage. *1678:* Hogy én ellenem nagy nehézségekkel vannak az emberek, tudom, hallom [TML VIII, 66 Teleki Mihály Matskási Boldizsárhoz]. *1776/1779:* A(nn)o Die 10ma Martii Torotzkoban Tiszteletes Esperest Szótsi Miklos vrunk Notariussaval, Vzoni Foszto Istvánnal, és Assessor Tiszteletes Bartok János ő kegyelmével Partialis visitatiot celebrálván a' Torotzkai vnit. Szent Ecclesiában, a' Tiszteletes Tanitokrol Semmi néhézség fel nem adatott; az Oskola jo előmenetelben talaltatott [Torockó; TLev. 16/1]. *1793:* Az Exactor Ur, a' ki tett Nehézséget maga meg világosittván, vagy is könnyebbitvén el törlötte [Déva; Ks 78. XVII. 8. 15].

Szk: *~eit megteszi. 1834:* az egész Szám adás meg érdemlené a' vissza vettetést, de az idő meg nyérése tekintetiből ... Szám adására nehézségeimet 's Difficultasimat e' következendőkben teszem meg [Somb. II].

10. elégedetlenség; nemulțumire; Unzufriedenheit. *1662:* Második conditió: Hogy az őfelsége igazgatásának felvételéig ha mi nehézségek, panaszolkodások akármint az ország lakosi között történnének, azokat ... az országnak attól fogva hat holnap alatt kiszolgáltatandó közönséges gyülésében mindenestül fogván eligazitja [SKr 120]. *1833:* nékünk Tordai Sütőnékül azis a' fatumunk, hogy mű konnyű kenyeret szoktunk sütni, mű vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kivánunk a' Publicum tsalására 's nehezségére sütni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

11. harag, neheztelés; supărare; Zorn, Groll. *1637 u.:* Giwlistis iletemben nagyub filelemel nem uartam ez mostani gywlisnel az nyartul fogua ez mindenik az en nagy busulasomra, de bizony Nagyub uolt nekem ezek közőt kgd(ne)k en hozam löt nagy nehesigel ualo ket soua, egyk az hazban, egyk astal felet [GramTr XVIII. 645]. *1668:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, hogy mentsen asszonyunk ű nagysága előtt, mert bizony félek az ű nagysága nehézségétül [TML IV, 290 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1683:* azért nagod nehezsège ellenem szünyik alazatoss(an) könyörgök nagod(na)k, mert I(ste)n tudgya nincsen vétkem az iránt [UtI].

Szk: *~ébe esik vkinek* vkinek a neheztelését vonja magára. *1569:* Felseges kegyelmes vrunk ... kegyelmesen emlekezzek megh, ez elmult wdökbe az kössegnek gonoz tamadasokerth mint estwnk vala felseged nehessegebe [SzO II, 237 a székely főemberek a fej-hez]. *1664:* ide küldének a székelyhídi kapitánságra. Én pedig tudtam azt ... itt az hatalmas nemzetnek menten esem haragjában, nehézsigiben [TML III, 160 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] ✱ *~ támad vkire* neheztelésben részesül. *1571:* Ertyk eo k. varoswl aztis hogy Az ely mwlt gywlesbely zoòk Megh Nylathkoztak Vajda vrunknak es gywlay Myhal vramnak, kybeol Nehessegis Thamadot volna az vraimra [Kv; TanJk V/3. 43a] ✱ *~ét el/leveszi/leteszi vkiről/vmiről. XVII. sz. m. f.:* Én ő nagyságok előtt becsületemet, lelkemet, életemet kötöttem, hogy igaz hívek Kegyelmed s ... a Kegyelmed szívében semmi csalárdság ... Nem győzöm Kegyelmednek leírni az beszélgetést; de elég az, hogy bizony elvették Kegyelmedről nehézségeket ő nagyságok [TML V, 421 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Teleki Mihály maga kezdé Bethlen Miklóst jártatni, hogy tegye le ellene való nehézségit, s megbékélvén vele, álljon belé az ország részről a commissáriusi hivatalban [CsH 211]. *1730:* Excellentiadat ... becsülletes Expressus Atyánkfiai eő kglmek által talaltuk vala meg alazatos engedelmességgel, hogy epitendő Malmunk iránt valo nehézségét meltoztassek Excellentiád Szegény Városunkrol kglmesen le venni [Dés; Ks 25. IV. 21 M] ✱ *~et vesz magára* haragot von magára. *1788:* mikor illyen Nagy Ember kéri az embert a' mindenkor parantsolat, melyet ha nem teljesitt az-is baj tsak nehézséget venne magára [DLev. I. II. 23 Dósa Gergely lev. Nsz-ből] ✱ *~e van/lesz/nincs* vkire haragszik, neheztel. *1664:* Kegyelmedre peniglen ... ő kigyelmének semmi nehezsége nincs, sőt igazán valamiben tud, szolgál ő kigyelme Kegyelmednek [TML III, 5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1668:* az Urnak Bethlen Uramnak nehezsége vagyon Szentpáli János Uramra [Novaj K; BfR 57/1 Paulus Sos (38) prov. vall.]. *1799:* a' Legényeknek nehézségek lévén Török Latziért á Tisztartora ... őtet is meg ragadozták vala [Náznánfva MT; Berz. 4. 31/27] ✱ *~re ad okot. 1667:* Mert ha Kegyelmed keménykednék, okot adna nehézségre és gonosz akaróinak szájokat nyitná meg az sok rossz beszédre [TML IV, 221 Teleki Mihály Bánfi Dienes-hez].

nehézségű avind o greutate de ...; von ... Gewicht. *1792:* Két egyenlő nehézségű nádméz porozo ... Két egyenlő nehézségű Mustaros edények [Kv; SLt 17]. *1802:* az ország uton találtanak egy ... Fenyő fa Tonnát ... kaptunk benne Tizenhét darab kámfort vastag kék papirosba külön-külön be-borittva ... minden Türedék ... circiter egy font nehézségű [Szászváros; DLt]. *1860–1861:* Nevezetes légkőhullás[a] történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt ... az emberek egész megrémülve ... az égre néztek ... honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre lehullani

láttak. Eddig 30 ilyen légkő találtatott ... fél fonttól tiz fontnyi nehézségüek [Benkő,MszIsm. 8–9. — [a]Jegyzetben: aërolith, Meteorstein].

neheztel 1. tehernek/terhesnek tart/vesz; a considera ceva ca o povară; für beschwerlich halten. *1640:* kertemis kgd(e)t abban az levelemben, hogy az keoztünk valo Attyafi szeretetnek erősseb bizonjsagaert, kgd kjcsin leankanknak kerezt Attjasaganak s Azzonjom eo kgme Kerezt Anjasaganak tiztit ne neheztellie fel vennj [GramTr V. 359]. *1653:* Kerem azert kegyelmedet ha leheczeges teobb sok foglalatos dolgaj keozeot ne neheztelyen tudositani egessege feleol [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. *1669:* Szegény Szent Páliné asszonyom ha kévánja, édesem ne nehezteld mellette lenni [TML IV, 492 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1696:* Édes Bátyám Uraim, én szandékom szerént az Méltsgs Gubernátor Ur(am) eő nsga parancsolattjára Kolos várra bé nem meheték ... illy akadályomat értvén azért, ne neheztellyen kgltek az hol illik és kivántatik meg menteni [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1711:* Kglmd(e)t alazatosan kerjük, látvan illyen veszedelemben forogni s lenni dolgokot ... ne neheztellye munkalodni Uram Kglmd az utnak addig valo fell nyitását mig ki jóhetnek ... Nemellyek ... az oytozi utnak includalása miat ben rekettek nemellyiknek pedig Cseledgyi bé sem mehettek [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50].

Szk: *ne ~je pacienciával* győzze türelemmel. *1695:* ő bizony rosszül biztatt a pénzt aránt ... a' Több hátra lévő részét is meg szerezvén Ngdat Contentallya, tsak ne neheztellye Ngod Patientiával [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsei István lev.].

2. nehezményez, kifogásol vmit; a obiecta ceva; beanstanden. *1619:* menék az vezérhez, mintha én is gratificálkodnám az új hirrel. Béküldék az vezérhez, s nagy kedvesen izene ki, hogy ne neheztelljem, mert mind az két térde megdagadott, ki nem jöhet [BTN[2] 250]. *1642:* Tudo(m) azt hogj az mikor Fodor Pal deak Jktata magat Abrugj bana(n) leueo Jouaiban ... es oda Jeoue More Laszlo s mo(n)da Ked vram megh boczosso(n) Ked ne neheztellie hogi megh mondom mert most az ideie, mert en aszert Jeottem, hogj protestalok s Contradicálok is, hogj valamelj Jouaj az en szwle Attiamnak Vaida Marto(n)nak ... ked kezinel vadnak, azokban ked magat ne Jktassa [Abrudbánya; Törzs. Tomas Adamosi (60) jur. civ. vall.]. *1659:* Az nyolczadik punctumban az mely szónak annectálását nehezteli ő nagysága azokban az országnak maga igaz mentsége foglaltatik benn másoknak vádlása nélkül: nem látjuk méltó okát miért kelletnék kihagyatni [EOE XII, 211–2 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz]. *1671:* azért valaki egyszeri gyilkosságnál többet cselekszik, nem használván néki ... a Nemesi szabadság ... fogattassék meg ... ki-is a' fogságot ha neheztelli igazittassa dolgát mennél hamaréb [CC 53]. *1710:* Nemes Thamas Vr(am) neheztelli hogj Kgd parancsolattya szerint az birsagit interdicalta(m) [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez].

3. sajnál; a regreta; bedauern. *1620:* Erre monda az hocsa: Semmit ne büsuljatok, mert minden dolog jól lészen, azmint én azelőtt is megmondottam. Ne neheztelj étek az késedelmet, mert úgy lészen jobb az dolog [BTN[2] 401]. *1662:* Az országgyülési azelőtt az öreg egyházban szoktak vala lenni, melly miatt hogy néhánykor a közönségesen való isteni tiszteletnek hogy múlása is esnék, azt a fejedelem nem kevéssé nehezteli vala [SKr 301].

4. haragszik (vkire vmiért); a fi supărat pe cineva (pentru ceva); jm zürnen. *1602:* Volt Molnos Janosnalis ... sok Aprolek eggjet masom két zekrenbe ... En eo magara semmit nem nehezlek, mert tuggia Fratay Ianosne, es Theremi Katus kj vitte az en gazdamra az latrokat az en marhamert, Eo magais tuggya Molnos Janos, Nem tudom en ha fordule semmys vizza benne vagy nem, chak hogy az en Atyamfiay en ream ne neheztellyenek, Az teorweny hizem igassagh [Kv; RDL I. 73]. *1658:* Az mely leveleket Kegyelmednek küldtek, én, édes Öcsém uram, biztomban felszakasztám, gondolván, nem neheztel Kegyelmed érte [TML I, 237 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1671:* Nemely Oláh Eszperestek és Papok ... magok halgatojok közzül némellyekre neheztelvén, egész falukat tiltottanak-el a' Templomtól ... concludaltuk azért hog' ... meg-büntessék [CC 4–5]. *1704:* én ... igen utálva ittam a bort ... Az úr neheztellett is reám, hogy utálva ittam [WIN I, 197]. *1739:* egy őkrét le üttett Csetre Marton Ur(am) az battyaéból az temétesere az mellyertis, mind Csetrené Aszony ugy Sebestyen György Ur(am) nehéztelte(ne)k [Mezőbánd MT; MbK VI. 6].

neheztelés harag, megbántódás; supărare, mînie; Groll, Unwille. *1659:* én bizony csak egy szóval sem értettem urunktól Kegyelmedre való nehézségét ... Csak Kegyelmed jöjön ide, ha szintén valami kevés neheztelése volna is, tudom elveszi Kegyelmedről haragját [TML I, 440–1 Veér Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1771:* mostanis ezen én rajtam esett, Ecclésiától esztendeig valo meg fosztatásom, tsak három Papoknak reám valo neheztelésétől esett meg, nem valami meg érdemlet bizonyos oktol [Monó Sz; BfR]. *1815:* ha az Ur Barátom azt a' Neheztelésnek ki izzadása után meg fontollya, Magais mint elöre látom approbálni fogja [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz]. *1820:* az Eskettető Báronéra kezdett neheztelni Tötöri Ur, 's azon Neheztelésit máig is tartya [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall.].

neheztelhet haragudhatik; a putea fi supărat; jm grollen können. *1677:* Megláthatja Kegyelmed Veselényi Pál uram nekem is mit ír, hogy már urunknak parancsolatja lévén a hadaknak conjunctiójárúl, ő nagysága ő kegyelmére nem neheztelhet [TML VII, 526 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1788:* eléggé szégyenlem hogy e kevésre bizattattam, mégis hüségtelennek találtattom, melyért méltán neheztelhetnek Nsgtok réám [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

nehezül állapota rosszabbodik; a se înrăutăţi/agrava (starea unui bolnav); sein/ihr Zustand schwerer werden. **Szk:** *nehezültön-~* egyre rosszabbodik. *1584:* Hannes Daurer vallia hogy semmy bizoniost Nem tud Orsolia a' felesege vallia ... egy Sophia Neweó hugomat tartom vala hazamnal, Az labat meg vesztek es a' kezeis el zarada az ereyet el veottek vala, kerem ez Katalin Azont hogy meg giogicha harmad fel forint leön a' zegeodsegh, Mikor egy holnapig inkab mind Nehezwlteon Nehezwlne hogy sem mint giogiulna Megh intem az ven Azont hogy meg giogitana [Kv; TJk IV/1. 256].

nehezülés állapot rosszabbodása; agravarea/înrăutăţirea stării (bolnavului); (Zustand) Schwererwerden. *1610:* szamosfaluj Mykola Ersebett Aszonj Elmybenn (!) mjndenkjppenn heljn Leuen Allapattjaba penigh Jlete Keczjges Leuen Beteges es az hertelen valo nehezeöljse mjat ... Jleó szajaual teön Jllen testamentomott [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49].

nehogy 1. hogy ne; ca nu cumva să ...; daß/um nicht. *1595:* Igen szep Tölgy fank vala az Vdúaro(n) ... Ne hogy Teelre igyen mastol ketszer arran vönnük az asszúffat Vagattam igen zep 6.öll fat, es be is rakkattam Czok Ianossal [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* mennek el velle latnuk megh ne-hogy valamj gyalazatban kerülnenek (!) az nemzetsegh [Kv; TJk VII/3. 111]. *1749:* zab Tavaly kevés Termett még az magam Lovamra járando Conventionalis praebendat vagj abrakot Se vettem ki ... vigyázván arra ne hogj az Vetés meg Csonkullyon [Kövesd NK; ApLt I Sükösd István lev.]. *1759:* (Horoga Gabrilla) a Fiának mondotta, mig él őrizkedjék Lázár Urtól ne hogy Jobbagycsagra keresse [BSz; GyL hiv.]. *1770:* ihol énnékem a' Láda koltsait petsét nyomojat erszényestől edgyütt által adá, ne hogy vala mellyik cseledgye el lopja [Algyógy H; BK sub nr 1017 gr. Kun Susanna vall.]. *1825:* azon ország utját be kelletik tövisselni ne hogy vagy marha vagy szeker bele döljön[a] keskenysege mián az Utzának el nem kerülhetvén azon gödrőt [Dés; DLt 748. — [a]A gödörbe]. *1853:* ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

2. intés/figyelmeztetés kif.; pentru a exprima un avertisment; zum Ausdruck einer Mahnung: semmiképpen ne; nu cumva; keineswegs nicht. *1570:* kegtek kett drabanttia ... az Demetery feoldeon szabad wtaba eg' Iobbagiomatth megh fogtak ... le wontak ... wertek ... ha kezembe akadnak azok kyk a dolgott chyelekeottek, Im wtanna Jartatok ... wgy chyelekeottetem weleok hog' ha be mehet az warasba, masnakis megh mongia, Ne hog Jobbagiomatt de Ebemett se bancha senki ok nelkeol [Nagysajó BN; BesztLt 72 Christophorus Hag'mas de Beregzo Casp Szeoch beszt-i bíróhoz]. *1832:* Nehogy ide hátrébb az üsse ki magát, hogy az emberek étlen nem jöhetvén szolgálatra — amiatt az Oeconomiaban valami hátramaradás és Fogyatkozás essék [Torda; IB. Demény János tt lev.]. *1851:* Hát az dohanyal mit tsináltál az Istenért nehogy meg motozák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

néhol néhány helyen, itt-ott; în unele locuri, pe alocuri; hie und da. **A.** *néhol, néhul. 1634:* Jgen megh lassa aztis Uduarbirank, hogy az joszaghban sohul az szaput, merczet, vekat, ket bőczüt, vagy két köblöt ne tarczon ... az az nagygyal be vegie, az kiczinnyel ki adgia ... es az szegénységhnek kárt ne szerezzen, az mint nehul talaltattanak az felek, mert ha ezt czelekedni tapasztaltatik, megh hal érette [UF I, 333]. *1647:* Vagjon az Czűrős kerten túl ket barom Akol sövenj kapuja, sövennyenek foldozas kel, mivel nehul roszas [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1715:* egy rosz ajto ... szolgál egy nagy fa gerendás deszkas padlassu Házra kinek mind felső s mind also gerendaj padlási néhol megh romolván renova(ti)ot kéván [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1732:* (Az erdőt) jo magyaro, és gyertyán veszszö sűrün vette fel, néhol karonak, s létznek valo is találtatik [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1757:* Sándor Dombjan egy Erdötöll fel költ régen szánto föld most Néhül hellyel hellyel kaszállo [Csomortán Cs; EHA]. *1770:* A' Nyárád árkainak szorosságait meg-szélesztení Horgas follyásit, néhol kitsin Földeknek keresztűl vágásaival meg egyenesitteni [Cserefva MT; Told. 9]. *1785:* Egy Csűr ... Szalma Sub fedele, nehol jukatos [Szu; Ks 73/55].

B. *néhun. 1704:* csak arra sem érkeztem meg, hogy megolvastam volna írásimot, azért ilyen vétkesek, akiket néhun magam is alig tudnék elolvasni [WIN I, 141]. *1722:* bolondság sok sértés marhát tartani mint néhunn Erdélyben tselekesznek [EMLt].

C. *néholt, néhutt. 1637:* drabant ház ... egy rakas rosz eueghbeöl es nehult lantornabol epittett ablak ramastol [UF I, 398]. *1694:* Nagy Pajta, avagj Jstallo ... barona fákal fel rótt, tapaszos falaival; de barona fái nehólt meg hánjatvá(n) hejanossak [Borberek AF; BfR]. *1754:* a Malomnak falazattya fenyö Deszkából valo néholt hejános [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1763:* néhult bükfából faragot falakbol állo, s sárral, s agyaggal meg tapasztott egy régi Ház [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergely György conscr. 12]. *1813:* néholt ... meg tsonkitott gyertyán fa fijatalok találtatnak [Udvarfva MT; Told. 42]. *1838–1845:* Cice ... játéknem Erdélyben ... egy pár kiáll a térre, eleibe a harmadik, legény vagy lány, az úgynevezett málé, néhutt macska[a] [MNyTK 107. 15. — [a]Folyt. a játék leírása].

Szk: ~ ..., ~ ... *1636:* Az egesz Uduarnak ... az malomtul fogua mind dezka keritese nehol feölül sindelies, nehol pedigh Teöuissel leszazott [Siménfva U; JHb Inv.].

néhol-néhol helyenként, itt-ott; pe alocuri, din loc în loc, ici şi colo; mancherorts, hie und da. **A.** *1656:* Ezen kapu melljeke ... sasfak köziben rakot boronakbol ál melljeknek nehul nehul rako 's borona hejaval vagjon, sendeli es sasfak hejaval [UF II, 156]. *1754:* Az Udvarház ... egymasb(a) eresztett Tölgyfa Talpokon allo Sövenybol font oldalu, Tapaszos meszes, s nehol nehol romladozott oldalu ... harom kissebb haz es egy nagy palota [Ádámos KK; JHbK XIX/10]. *1767:* mj soha ollyan rosz hibás szantást nem láttunk mivel csak néhol nehol akadott belé az ekeis [Hídvég Hsz; EsztMk].

B. *1637:* keöreös keörwl az belseö var mind csyerepel heyazott nehult nehult egy egy csyerep heya [UF I, 411]. *1656:* Az praenotalt folyoso tornacznak felseo resze, gerendas gyalult deszkaval padlott, de az essö csepeges nehult nehult igen megh laczik rajta [UF II, 176]. *1775:* Gabona az elmúlt esztendőben nagyobb részein az országnak jó volt. Törökbuza nem mindenütt, azért elmegyen vékája most is 13–14 poltrán néholt, néholt pedig, mint Désen és Szamosujvárt, 8–9 poltrán jár [RettE 361].

néhutt l. néhol

nej, neje l. nő

neki I. *szem nm* **1.** ennek, annak; lui, ei; ihm, ihr. *1507:* Cheh Janosnak ... Az menesbol Agyanak neky eg germek louath [Kv környe.; NyIrK VI, 187 St. Cheh végr.]. *1555:* nekemis kiraly ew felsege adot valami sot desen [Gyalu K; BesztLt 5]. *1562:* Az neged rezebol ky wketh illety ... Abol nekónk megh Engettek Az felöl megh Irt öthwen het forintot [Kozárvár SzD; SLt AB. 5]. *1572:* Haggywk azert Nektek, hogy ha ... lattyatok el meneo zandekokat ... Arestallyatok meg mynden eoreoksegeket [BesztLt 3628 a fej. a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz]. *1578:* az tizen ött forintottis megh adgia nekye [Uzon Hsz; Kp I]. *1584:* Anna Meray Eotueos Thamasne ... vallia ... Azt monta[a] hogy ez Zabo Cato chielekedet valamy artalmast nekie | Kerekes Mathias vallia, felesege(m) beteg leve(n) ez Lakatosne Ada italt be Neky [Kv; TJk IV/1. 220, 262. — [a]Az anyja]. *1629:* kialtam nekiek, hogy boczassak be az Czitkot [Mv; MvLt 290. 164a]. *1646:* kezeketis nekönk minnyajan be adak [Erdőszengyel MT; Told. 27]. *1650:* el mene hazol megh hagia

nekóm, hogy az Lohoz vigiazzak [Nagykede U; UszT 8/64. 68b]. *1655:* meégh szemükbennis megh mondom nekjek [Dés; DLt 436]. *1781:* monda ... nékem nem kell", ha ide jő még csak czibrét sem csinálok nékie [A.csernáton Hsz; HSzjP Christina Notári consors Ráduly Ötves Providi (40) vall. — "Férjnek]. *1783:* nékie disponált hogy mi tévős légyen [Hosszútelke AF; KaLt]. *1800:* én azt héjába írom mert ked nékem nem hiszen [Borsa K; IB. Petyko Rozsa lev.].

Szk: *jaj ~* szenvedni fog, megbánja. *1662:* (A) tanúság itt a Jeremiás s tőbb szentek példájokban vagyon. Jaj már nekünk, mert vétkeztünk [SKr 697] ✱ *ketten ~k* kettőjüknek. *1620:* De ím egy dolgot mondok csak nektek ketten ... ha másnak kimondjátok, bizony megbánjátok [BTN² 403] ✱ *megesik ~* aggódik/fél, hogy pórul jár. *1678:* Lelkem Uram az emberem is megjöve, nem engedték Bodolára menni, nekem meg esik, az is elvész tőlem [TML VIII, 132 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *megműveli/teszi ~* (nőt) leteper. *1585:* Ersebet Nagy Mathene vallia Azt, Monda Grusz Jacab Curwa vagy te, Mert tudode hogy a' Zeoch Imreh kertenel Minde(n) meg teotte neked, chak en Nem [Kv; TJk IV/1. 497]. *1589:* es hogi oth Jarnak volt az borozdaba dewyteotte volt Matyas deak Azzoniomat ... latta az Allasrul hogi vgia(n) megh mywelte nekj [Dés; DLt 226].

Sz: *adj pénzt ~ kölcsön, s azonnal kész az egybeveszés. 1569:* hallottam azt ... ha Egy Jo barathod wagyo(n) s wele Egybe akarz vezny thahath Agy pynzt neky kewlche(n) s azzonnal keez az egybe vezes [Szentmihálytelke K; BesztLt 99 Erdélyi Sebestien thewrek Janoshoz] ✱ *harangoznak ~* halálán van. *1640:* Sandroye Porkoye ... Most harangoznak szinte neki, ualami arua leany marattak [Betlen F; UC 14/48].

2. részére, számára; pentru el/ea; für ihn/sie. *1507:* Bwzat ... vegyenek mast Neky [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1570:* Az vysz folias feleol vegesztek ezt, hogy ... valamely fele Inkab karnelkwl lehet lassa(k) meg eo kmek es keressenek foliast neky [Kv; TanJk V/3. 11a]. *1576:* wys Megy tartozzek az en ... zalagos rétemet ... Nekeöm Meg erezteny [Andrásfva MT; BálLt 86]. *1580:* Ha ky penigh Az neky mutatot helyeke(n) kwweol Jwhat legeltetty ... Azt bwntessek megh [Kv; TanJk V/3. 214a]. *1590:* ez I azzal az eö rezzebeli feöldel megh nem elegedett, Jeött rah ez my rezzinkre, ki nekink Jútott [UszT]. *1591:* Az mely 8. Embert az Varas az Vtak, es Vczak meg latogatassara walaztottak wolt, B(iro) Vram hagy(as)abol gazdalkottam nekiek Ebeden" [Kv; Szám. 5/X. 29. — "Köv. a fels.]. *1602:* az magam lelemessit kit en kerestem, zerzettem, mindenekett Nektek hagio(m) [Impérfva Cs; BCs]. *1603:* Chiuka Gergely ... vallia ... hallottam akkor Ersek Balintnetol emmagamis hogy monta Varga Ianosnak ... Te ember ennekem keozeonnied hogy el eonteottem az eteteot, melliet neked a' chiwporba chinalt volt az feleseged [Kv; TJk VI/1. 689] | En Jamborokal meg lattatam es az Jobikot hattam neköd [UszT 17/63]. *1762:* Giczi Czigant mind ketten ismerjük ... a Falu közonseges helyin Felszegi Lászlo Uram nekie Hazat Csinaltatat [Melegföldvár SzD; Born. XL. 82]. *1781/1785:* Néhai Détsei István Uram soha meg nem osztozott, noha Néhai Váro Moses Uram ... sokszor kénszergette ... hogy adna ki ... a részeket, de mindenkor azt felelte, hogy ne kesergessék, mert a mig él nékiek keres, ha meg hal réájok marad [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 180 Domány György (54) jb vall.].

3. (címzettként/megszólítottként) hozzá; (în conversaţie) lui, ei; (in Anrede) an ihn/sie. *1570:* Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Jlona ... vallyak, hogy My kor fodor Esthwan Byrosagaba megh Sentenciasta volna Rengeo Margith Leanyat Annat, Megien eo hozzaya Borbely Janosnehoz az Annya es keoneregh volt neky hogy Terekednek Eretthe Neh hadna ky veretthny [Kv; TJk III/2. 100]. *1585:* Enis vgia(n) nagy beo beszedel zolek neki [Firtosváralja U; UszT]. *1600:* iele(n) wolt akkor, mikor itt ... megh olvastak" ... Nemis adot wolna Chiki Miklos, de mi esedezteönk neki Balas Miklosnewal [UszT 15/4 Keömives Gergelyne Vernika, Betlenfalui vall. — "A pénzt]. *1612:* Colosuarat lako Czizar Andras ada erteswnkre ... hogy ... Egy Buzas Janos new ... Ember, teob Complex tarsayual edgiwtt ... igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta ... Koniorőguen azon nekwnk, hogy ha húl fel talalhatnaya ez Exponens ... Buzast Janost az eo teob tarsayual edgiwtt meg fogatnok [Kv; PLPr 47 fej.]. *1633:* az Azoni azt mo(n)dotta ... az fertelmes kuruak az vasarhely legeniek ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keueljek velle hogy nekik sem szolhatok [Mv; MvLt 290. 123a]. *1755:* le jöttem ide P(ater) Hillariomhoz Instaltam neki hogy azon szegény Aszonyt botsássa el, mert ehel is meg hal [Illyefva Hsz; HSzjP Samuel Imreh de Fotos (58) pp vall.]. *1767:* könyörgék nékie hogy valamit ne kezdene a Házomnál mert a Gyermekeim meg ijednek [Betlensztmiklós KK; BK. Udvar Máté (40) jb vall.].

4. javára, hasznára; pentru el/ea; zugunsten. *1546:* mind kethen walazaak keeth Jambor zolgayokath ez dologra, Banffy Bernald Eskesse meg az Erdely farkas zolgayath, farkas" Eskesse meg, az Banffy Bernald zolgayath hogy Ez dologban ygazan yarnak, Es zolgalnak nekykh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19. — "Csak igy!]. *1584:* Anna Daroczy Balinthne ... vallia ... mikor Adossagert meg fogtak volna Daroczy petert, vra(m) valtotta vala ky ... Az ky valtasbol tamadot Adossagaert beochwltette vala nekeonk Daroczy peter az felesegenek keonteossyt ... gywreóket [Kv; TJk IV/1. 309]. *1605:* az molnot haznaywal kewana megh, kit az teoruenj megh Jtele nekj mynden haznawal [UszT 19/73]. *1640:* ha az penzt fel ne(m) uenne ... ez leuele(m) erejuel ... az kalomnianak onussat vgy mint kez szaz Magiar forintot meg vehesse es Vetethesse ... es az teorueninek semi nemw ereje nekem uagy neki ne haznalhasson [Kudu SzD; RLt O. 5]. *1653:* 1599-k esztendőben ... Bocskai is Monostorig jött vala az ő hadaival, de akkor nem szolgála néki a szerencse [ETA I, 94–5 NSz]. *1799:* a Bátyám ... ugy szolván: ne busulyak, mert maga Házságtolan ember lévén, nékem él, nékem kiván megis halni [Déva; Ks 75. VIIIb. 130].

5. szolgálatába; în serviciul lui; in js Dienst. *1614:* Mathe Györgj f 5 atta magat ugjan neki" migh megh adhattya [Ménes MT; BethU 39. — "Zabo Dauidnak]. *1767:* (A) Hegedűsek nékünk Esztendő számra voltak meg szegődve [Betlensztmiklós KK; BK. Csiki János (20) Gombucz Joseff conventios szolgája vall.].

6. iránta; faţă de el/ea; für ihn/sie. *1571:* Egynyhanj lewelemel talalta(m) vala megh kdet az kypjro dolgabwl hogy ky se(m) akar Jwnj ne(m) akar zamot vele(m) vetnj ... Im Egj Emberemet kwde(m) be kmed legyen segettsigel neky hogj ha zamot nem akarna vettnj vagj ky n(em) akarna Junj fognais Megh vagj hogj legen toruin benne ktek Elot [Buza SzD; BesztLt 3499 Gyarmatj Balasy Margit a beszt-i bíróhoz]. *1612:* (Geczy Andrast) szep Ajandekokkal expedialtúk vala az hatalmas Török Csaszar portaiara ... kj ne(m) tekintue(n) sem Istent, sem az nekünk valo kötelesseget, sem penig az keresztyensegnek romlasat ... magat pro-

moúealta az portan ... haddal indúlt reank [PLPr 73 fej.]. *1632/1634:* bizuan azert az Tholdalaghj Ura(m) jo akarattiaba(n), holot ekkedighis minden jo akarattal oltalommal es szegeccseggel volt neki [Koronka MT; EMKt VI. E. 2. 247a].

7. tüntetőleg előtte; în faţa lui/ei; (demonstrativ) vor ihm/ihr. *1606:* Boszonkodek neke(m) Imreh Lukacz hogy mint megh zette Osuat Janos egy keórtúely faiat [UszT 20/205 Paulus Marton de Kis Kede pp vall.]. *1718:* találom Madarasi Péter nevű labontzot, maga kerkedék nékem hogj üdősbik Komsa Kelement ... meg verte [Markos Hsz; Ks 90]. *1801:* estvére kelve az üdő maga az Béres Biro fia Vaszilika kérkedezet nékem, hogy az kortsomárost vgyan állattyára megverték ők Apjostol s más Béressel [Kajántó K; FiscLt]. *1868:* Grois ... visgán igen jol viselte magát, vgy vágtam a feleletet neki, mint Salai a szappant, csak hajtagatta a fejét [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

Szk: *hányja ~* szemére hány/hánytorgat vkinek vmit. *1711:* Az őreg Anyosomtol Szőlősi Istvánnétol hallottam hogy Gázmer György midőn szidta Bättyát azt hánta néki hogy Boszorkány nemzetségből vet magának Feleséget [Dés; DLt 321. 43a Ioannes Csengeri (30) ns vall.].

8. (térben, egyenesen) bele, rá; (drept/direct) în el/ea; (gerade) hinein, auf ihn/sie zu. *1569:* Az kazasokat penig, a mely gyalog vt, megyen pagochyara gherebenesreol, az Nagy weolgy torkon ot alatta neky, mind az kerezt vtig vagatta velek ala [Mv; VLt 7/692].

9. az ő szempontjából, számára; pentru el/ea; aus seinem/ihrem Gesichtspunkt. *1560:* De miert hogy az my prokatorunk Rea nem vigyazot volt az dologra az ew felsege tablaya ... nekwnk terhes teruent tewt volt [Kv; SLt ST. 6]. *1602:* Zilahy Janosne Cathus azzony ... vallya ... Salaneual es Zabo Georgyel egy zallason voltanak ... egykor ereossen kezdenek egy massal hankodnj es Zolitam megh eoket hogy ne chelekedgyek azt ... vgy monda Salane keonyeo Neked Io azzoniom, de az Sellerem ladayat fel rontottak ezek az Zaboek es igen beoweon keoltenek [Kv; TJk VI/1. 601]. *1721:* már el szegényettem, jobb lesz nékem szegényennis az én őrökös Uramot szolgálnom [Naszód BN; Ks 184. LXXXV]. *1772:* a' Militia miolta be jőt ... szűntelen rajtak vagyon s felette terhesnek láttatik nékiek [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb nyil.]. *1819:* a Kozárvári Pap Bátyám meg hot a Feleségit a Batzai Nsgd papja vette el Felesegül; Nsgd p(e)d(ig) ki teteti Batzábol a papot vgy hallom elég rosz nékije uj házosnak változni [Kv; GyL. Székely István lev.]. *1848:* nékem nagyan káros [Dés; DLt].

10. *~ van/lesz/marad/nincs/sincs* a avea; haben. *1559:* kultonk kegelmed hazahoz Mostan Balas Gęrebtol Eg kush ladath kyben Benne vagon es okleueleonk ... nekenk E kis ladanal dragab marhank Nynchen [BesztLt 58 Nic. et Fr. Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. *1568:* Ezt lattam hogy Roman gabor az azont torkon Ragatta vala, es monda Mihal ... Ne myeled (!) azt ... azon mond gabor Mihalnak ... My gondod vagyon neked erte [Kv; TJk III/1. 193 Mich. Daniel feleki vall.]. *1573:* Anna Bonciday Gergelne ... vallia ... Ieo oda Kapa Myhalneis Mond Keresturinak, Az myt leltel magadnak nekem semy bwném benne [Kv; TJk III/3. 56–7]. *1585:* Molnar Antal vallia hogy chak chufolkottanak Forgach Dienessel hozza sem Niultanak ... En hogy ezt eszembe veóm eotwe(n) frtigh leök kezes erette eg' Tarsommal cziuka Antallal, Maga Neke(m) fele Marham sinchen [Kv; TJk IV/1. 433]. *1599:* monda hogj vagion nekód fanchiálban[a], menj Arra chiepelj teis azt [UszT 14/32. — [a]Bú-zád]. *1610:* No Margit megh hid hogj mentem giermekem lizen nekem ha en férfiuual halok [Dés; DLt 321]. *1633:* kerdem mit keres ... en feddem rea hogy ott ne jario(n), mert nincz nekj ott semmi jaroia [Mv; MvLt 290. 115b]. *1661:* nekem sohult ... egy marokny takarmanyo(m) sem maradot [KJ]. *1666:* neke(m) semmjm se ne(m) maradot [Kv; BLt]. *1713:* nekem nincsen mihez nyulnom [Mezőbánd MT; MbK 112]. *1749:* nékiék több Attyokfiai is vad(na)k Maramarosb(an) [Szásznyires SzD; Ks 81. IIII. 17]. *1752:* nékem parancsolatom vagyon valami bort a Mlgs Ur Pinczéjiből Mocsra szálitanom [O.csesztve AF; Ks 83]. *1784:* Nintsen itt néked Semmi kereseted [Vormága H; JHb XXXIII/36]. *1818:* jöjöm bé Nsgd a mezei dolgok mulnak nékem is töb idöm lesz [Kv; GyL. Székely István lev.].

Szk: *vége ~* odavan/vész. *1847:* a' szőlő helyen helyen már rókát fogott, — jó édes bor lesz belőle, csak egy két hóharmat kell, és vége neki [Kv; Pk 7].

11. személytelen igék *(kell, lehet, szabad)* mellett álló főnévi igeneves szerkezetek részeshatározójaként; ca complement indirect în cazul dativ în construcţii infinitivale cu verbe impersonale; als Dativobjekt in den Infinitivkonstruktionen neben unpersönlichen Verben. *1584:* Fazakas Boldisar vallia ... engemet ig feniegete meg[a]: ferfiat vgmond Ne(m) vesztettem megh, de en miattam kel Neked veszned [Kv; TJk IV/1. 215. — [a]Zabo Cato]. *1589 k.:* nekeonkis melleje kell allanu(n)k vagy akarywk vagy nem mert nem leheteonk Georgy Gereb nelkwl [UszT]. *1592:* birtak az fanczialiak Nywladot ... nekeonkis zabad volt s nekiekis fat hordanu(n)k beleolle [i.h.]. *1609:* feyetekennis rayta vattok mert nektek cziak simpliciter kellenne magatokatt defendalnotok [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1633:* megh mo(n)dam en te neked sogor hogy ez utanis kj kell neked ebből az hazbol menned [Mv; MvLt 290. 112b]. *1748:* néki mint törvény uttya kivűl járo(na)k nem lesz vala szabad azért engemet rutul verni tépni mutskos illetlen szokkal besteleniteni [BSz; JHb LXVII/3. 202]. *1768:* nem lehet nékie itt maradása hanem el kell pusztulni vagy jobbágyul esik a' Groffnak [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a]. *1819:* ha valamellyik a Mesterek közül ... a közönséges Szolgálatnak terhét hordozni nem kivánna ... nékie sem(m)i szin, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLev.]. *1853:* nekünk kellett ezen köházat is befedetni, meg takaritatni [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

12. birt. szr-os névszók mellett a birtokos nyomatékosítására; ca complement indirect în dativ pentru accentuarea posedării; neben den Nennwörtern mit Possessivendung zur Betonung des Besitzers: őneki; lui, ei; ihm, ihr. *1560:* oltalmul hagya ... Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek ... Mester Vramat Vesseleny Myklost Kerwen ewtet arra ... hogy ha Neky Teortennek eleozer halala hat mester vram az ew germekinek felessegenek es Jozaganak oltalma lenne [Fog.; SLt S. 10]. *1583:* Petrus Gruz ... fassus est ... Am Balas kowachne eg kamaraba Reytezet Balassy Gergelliel ... ky Iambor Azzonyhoz Nem Illenek En Monta(m) Neky, Mit zolasz te gonoz Azzony ha Neked ezert kj Vonniok Nielwedet [Kv; TJk IV/1. 149]. *1588:* ith zinte az falw zelen vagyon egy kis Erdeö ... mostan Sombori Łazlo vram azth meg fogta nekeonk semmi marhainknak nem zabad rea menny [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1657:* Nékem pedig magamnak mind fogantatásom s mind születésem háborúságos időkben löttek volt [KemÖn. 19]. *1720:* Kádár Gergely ... nékem kereszt komám vala [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69]. *1763:* no már melyik szován nyughatik

meg az Biro néki, azoné inkább a' mit ő obiter mások kérdésere felelt, vagj azon mellyet akkor mondott, mikor serio authentica Personák által examinaltatott [Torda; TJkT V. 154]. *1796:* Komám Aszszony nekemis fel jöve a' tsillagom mert meg vagyon Dosa Ádám vrammal a' Mátkaságom [Lukafva MT; DLev. 4. XLA]. *1813:* azon hely nékiék örökségek, különösön magok örrökségeknek tartották a' Kis, és Keresztesi fijak [Koronka MT; Told. 22]. *1815:* tudom, hogy valamint az kutyának az fü rágás; ugy fér néked az fogadra az Tanulás [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öccséhez].

13. birt. jelzőszerü haszn-ban; folosit ca adjectiv posesiv; gebraucht als possessives Attribut; az ő; a(l) lui; sein, ihr. *1542:* Ez lewel adassek az en kegelmes wramnak Zalay Janosnak, Poson warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrrewk wranak nekem kegelmes wramnak [Fog.; LevT, 16 Petrus Orozy lev.]. *1599:* Ez Level addassek Suchy Lenartnak nekönk Myndenkoron Byzot Wronknak es Jo Barathonknak [BesztLt 58 Nic. et Fr. Boszasy lev.]. *1660:* Nemzetes Teleki Mihálynak, nekem édes fiamnak adassék hamarsággal [TML I, 511 Teleki Jánosné lev.]. *1741:* Néhai Kedves Feleségem Vesselényi Susánna ... Lakatos Mihály, András, és János nevü Jobágyit ... repetáltattam volna, a' mentionált repetitusok ... Protestatiojokban engemet ... Vádolnak mintha én valami keresett Szines praetextussal akarnám nékiek Nemességeket turbálni, s Armalissokat annihilálni [Kr; TKl gr. Teleki Ádám nyil.]. *1781:* Bara Oprát Bal Togyer, és Morar Luputz Agyaltak volna le a Len Földön ... Bal Togyer ... Nékem is Fejemet bé törte, mely mia(n) két Hétig Agyb(an) Feküdtem [Mezőszopor K; MkG 36. 3/2 Czikugyán Kosztin (40) zs vall.].

II. ik-szerü haszn-ban; folosit asemenea unui prefix verbal; präfixartig gebraucht. **1.** (hozzáérőleg) felé; spre el/ea; ihm/ihr entgegen, auf ihn/sie zu. *1584:* Bossy Pal vallia hogy Zep Miklosnal meg Rezegedet volt, Es Kun Balint ... viszi volt haza ... Desy Istwan Nekewnk vgrek ... le wthe oztan Kun Balint desy Istwant [Kv; TJk IV/1. 203]. *1638:* ez az süueges semmit sem szola hanem ... kardot ranta s mindgjat ugj vaga az karjat ... enis ... megh fogam az karjat az sűuegesnek s mindgjart nekem erezte az kardot s eö maga el futa [Mv; MvLt 291. 126b]. *1752:* réám jövén Lóháton Boër Samuel Vram, és irtoztato képpen Káromkodván ellenem ... a' Pistalját nékem tartotta vala ... az után el szaladék [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 9 Kalucz János (23) jb vall.]. *1804:* nékem futa Jánosi Mihály egy villaval hogy üsse keresztül rajtam [Pálfva U; Pf Jakab Péter (15) szabad székely vall.].

2. (támadólag) rá; (a sări) la el/ea; (angreifend) auf ihn/sie (los). *1588:* zidalmazni kezdenek hogy ne haycziam az keolesreol be az marhat azomba nekem tamadanak fegyveres kezzel ... vgy zalattam ell eleotteok [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb. vall.]. *1662:* nekiekfelesedvén a sok pogányság ... hátat adni kényszeritettek vala [SKr 446].

3. (hirtelen) ellene; impotriva lui/ei; (schnell) gegen ihn/sie. *1662:* (A vitézek) a várból kiütének ... a törökben le is vágának s el is fogdosnának ... Melly hír a vezér eleibe vitettetvén, azonnal a pocsaiaknak rettenetesen nekiek dühödék, ügy, hogy azon szempillantásban rájok indulni akarna [SKr 545].

4. (ellenségesen) elé(be); în faţa lui/ei (cu duşmănie); (feindlich) vor ihn/sie. *1586:* Lakatos Ianos halmy vallia, hallotta(m) hogy rut ochmansagert ky toltak Grusz Leorinczet az Ayton, Mert ighen Rut rezegh vala ... enis ky lutek es hat az Mihelben veszekednek Nyeowekednek hogy lata(m) hogy Leorincznek veres a' feje, ky toliam onnat a' leghenieket Nekem Alla oszta(n) egy bottal ez peter az Alperes mert ighen megh Vontak volt es zidny kezde enge(m), azt vęlwe(n) hogy en vontam [Kv; TJk IV/1. 545].

nekiad 1. nekiajándékoz; a dărui (lui/ei); etw. jm schenken. *1584:* Hannes Daurer vallia hogy semmy bizoniost Nem tud Orsolia a' felesege vallia ... egy Sophia Neweö hugomat tartom vala hazamnal, Az labat meg vesztek ... ha a' varost Neki attak volnais sem fawal semmiwel fel nem Alhatot volna [Kv; TJk IV/1. 256].

2. *~ja magát* rászánja magát, a se împăca cu ceva; sich zu einer Sache entschließen. *1823–1830:* féltem, hogy a feleségem megijedvén szegénységemtől, ottmarad az anyjánál. De ... örömest jött vissza. Azután pedig, jóllehet teli kamarából vittem volt puszta kamarába, nekiadta ő is magát a szegénységnek [FogE 304].

nekiadatik (feleségül) hozzáadatik; a fi dat (o fată în căsătorie); jm (zur Frau) gegeben werden. *1662:* Teleki Mihály ... hogy néhai kutyfalvi Pekry Ferenc egyetlenegy hajadonleánya nekiadatnék ... jól is promoveáltatott, elömozdíttatott volna [SKr 480].

nekiadhat (férjhez) hozzáadhat; a putea da (o fată în căsătorie); jm (zur Frau) geben können. *1682:* Causa Buzaiensis. Fejer Mihaly agallya leanya Fejer Annok dolgat Keszi Nohaj Peter ellen, es elvalast kivan. Mert az leanya nem szereti es nem szerette annak előtte is, erővel neki nem adhattyia. Deliberatum. Mivel matkasag dolgok, erővel egyben nem adhattyiuk őket hane(m) mind az ket felt absolvallyiuk [SzJk 172].

nekiagyarkodik acsarogva rátámad; a se repezi/năpusti asupra ...; feindselig jn überfallen. *1705:* Haller György uram ... megmondá ... mint hívatta volt fel a generál a két Kornist ... kérdette ... hogy mondják meg ha ők Rákóczi hívei-e vagy a császáré ... Ezután pedig neki agyarkodván Kornis Istvánnak, mondotta, hogy miért engedi maga feleségének, hogy úgy nyelveskedjék [WIN I, 497].

nekiáll 1. áll elébe, vállal; a accepta; annehmen. *1578:* az ozlas keoszeotteok ne(m) lehete ... bodogh azon' napyan ... medyk derek ozlas lenne keoszeotteok, Aszert az oszlasnak napyatt hattwk szent georgy nap Eleott walo vasarnapott, Jgy hogy myndenjk fęl az megy Jrt napo(n) nekj aljanak Ha penigh Frataj Ianos nekj ne(m) allana áwagi neky ne(m) akarna állanj tehatt pattwaro(n) maragion, az Theorweny eleotte legen, Theorweny szerent vgian kereshessek [M.fráta K; SLt S. 20]. *1590:* Ezert kellet Ennekem az alperest thw kgtek elejbe citalno(m) hog az my nemw oztassunk my nekünk volt szaldoboson az Eorokssęg Dolga felol Elszozor (!) oztottak keoztunk az viz elen valo teoltest melynek az ket Rezt thw nektek Rendeltek hog meg teolchetek Es nekies allot mind ez Jdeig nem teoltetek melybe En nagy karba voltam [UszT].

2. nekiveselkedik; a se apuca (cu mult zel) de ceva; Mut fassen. *1794:* nékí álván mínyájan ... hogy ki toszigálják [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt]. *1800:* Benedekfalvi Malmok gáttya által kötéséről azt tudom mondani, hogy mikor a' Gróff Gyulai Ur Malom gáttyát el vágták, akkor is meg maradott a' Benedekfalvi Malom gát ... de azután néki

állottak a' Kelentzeiek 's el vágták [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Mertsa Togyer (56) ns vall. Vérvölgyi Bányai János keze írása].

nekiállat odaállít/rendel; a ordona (cuiva) să iasă (la lucru); hinbestellen. *1623:* Az bastiahoz myuelt semy kezwlety nynczyen ez eztendeoben kuleomben hozzaya nem kell fogny, hanem cziak prima augusti allasson valamy 20 komyuest neky es az fundamentomaboll hozassa fell anyira hogy 4 rendell faragott keouell zeneltesse be [BGU 122].

nekiárad (hirtelen) megárad; a se umfla, a creşte (brusc); (plötzlich) anschwellen. *1657:* éjjel és nappal esett, az vizek néki áradának [KemÖn. 179].

nekiátalkodik belemakacsolja magát; a se ambiţiona/încăpăţîna; sich versteifen/verstocken. *1562:* (A házat) az én öcsémnek Szabó Istvánnak hagyá az anyám testamentomban. Azután egykor mi gondolatjából Borbély Istvánnal cserét inditta, melyet én megértvén, elverém akkor rolla és adék néki vagy kétszáz forintot, hogy élhessen vélle, ne szoruljon reája. De azután mikor az én pénzemet megkértem volna tölle, esmét néki átalkodék, hogy oda Borbély Istvánnak cserélje azon a házon, kit Borbély István csináltatott vala [ETA I, 16–7 BS].

nekibátrodik felbátorodik, bátorságot vesz; a prinde curaj; sich ermannen. *1796:* a Beres ... veszszöt ragadván ... Tusa Joseffhez tsapat ... eszre vévén Tusa Lászlo ... ö is egy vasvillával sijetett a kuthaz közeliteni kit a Báttya Ioseff meg látván neki bátradék és a Bérest pofon tsapá [M.fodorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) zs vall.].

nekibiztat felbiztat; a îndemna la ceva; ermuntern/aneifern. *1710:* Baron Tige a hadakkal Kocsárdra érkezett vala ... ott ... a házakban ... elnyugovának. Pekri* penig ... a hajdúságnak hordókkal hozatván ... az égett bort ... nekibiztatá, menjenek rajta a németen [CsH 381. — *Pekri Lőrinc kuruc generális 1707-ben]. *1710 k.:* A szász strázsa csak alant volt a szállásunk kapuján, és szabad volt akárkinek hozzánk jöni s menni. Az árestomhírre a szegény Bethlen Ferencné odajöve az anyám vigasztalására, és nékibiztatá, hogy az elpecsételt boltnak kívül fütö kemencéje lyukán bútassunk bé, s ami jobb egyet-mást lehet, hordassunk ki [BÖn. 559–60].

nekibocsát rászabadít; a permite prădarea/devastarea unui ţinut; auf jn/etw. loslassen. *1614:* Básta György és Mihály vajda Erdélynek nekibocsátá szabad nyereségnek minden hadát, és oly igen szörnyen megdúlatá-kóboroltatá Erdélyt, hogy csak annak is szörnyü voltát, nem tudom, micsoda fő tudná megírni [BTN[2] 50].

nekibolondul hirtelen/váratlanul megbolondul; a înnebuni pe neaşteptate; (plötzlich, unerwartet) verrückt werden. *1710 k.:* Miletum nevü szigetben egyszer a leányok néki bolondulván, kezdették magokat felakasztani szaporán, melyet az atyák, anyák semmiképpen meg nem tudtak orvosolni [BÖn. 426].

nekibúsul búnak ereszkedik, elszomorodik/keseredik; a se necăji/supăra foarte tare; sich dem Gram hingeben. *1657:* meglövék karját egy vitéz kapitányunknak, Szentiványi Sebestyénnek ... egy híres fileki vitéz ember, kivel szemben menvén, az megvárá, hogy elsütné puskáját Szentiványi, s nem tanálván, amaz úgy lövé karját; ezzel eljüvén, s nekibúsulván, noha intők, ne cseleküdné, de újobban szemben menvén ... hozzá löve [KemÖn. 269]. *1662:* Melly dolgot hogy az ellenségnek nagy szívadására állitaná, rajta nagyon megbúsult ... úgy nekibúsult vala, kevésbe múlnék, hogy őket onnan le nem lövődöztetné, nagyon szidalmazván őket ... ollyan kárt és nagy bolondságot miért mivelnének [SKr 451]. *1778:* Azt is beszélik, hogy egy szász valahol Segesvár felé, minekutána minden edényit megtöltötte volna s még sok szőleje volt szedetlen, nekibúsult, hogy mitévő legyen s azt találta fel, hogy magát felakasztotta [RettE 393].

nekidagad dagadni kezd, hirtelen megdagad; a se umfla brusc; beginnen anzuschwellen. *1670:* bizoni valoban roszul vagiok az fel labom miat, mert az lo rugta vala megh az szaromat vagion immar 16 esztendeje, az olta soha nem bantot, most jmar Neki dagada s ki fakada [Ks 41. H Nádudvary János lev.].

nekidicsér dicsérni kezd; a lăuda/elogia; beginnen zu loben. *1662:* Gyulai Ferenc ... a hajdúkapitányokat ... harmadmagokkal behivatta vala. Kiket nagyon neki dicsérvén: a fejedelem kegyessége és hűsége alatt minémű nagyhírűnevü vitéz emberek volnának ... amiatt lött volna, hogy im most ... nekik is mind portárul, Budárul levelek küldettek volna [SKr 398–9].

nekidühödik dühbe gurul, indulatba jön; a se înfuria/mînia; in Wut geraten. *1657:* Ezalatt Lónyai megizenvén Catherinának, hogy én nem javallanám az magánoson való szembenlételt, kit én nem tudtam, azonban hívata Catherina. Belépvén házában, hát nékidühödött és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani: Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani, mint Fogarasban? [KemÖn. 144].

nekiédesedik kedvet kap; a prinde poftă (de ceva); Lust bekommen. *1722:* Ökröt kell tartani a Szegénységnek, és Szölöt kell mivelni, és ezekre nem kell portiot vagy adot vetni, hadd édesedgyék néki inkább [EMLt].

nekiereszt elenged/ereszt; a lăsa din mînă; loslassen. *1603:* az Nemetek eozze Chioportozanak, ra menenek az legenire, vagdalny kezdek ... s ereosse(n) verik huzzak vala, s El zakazta a' menteie keoteoiet neky erezte a' mentet s, el futamek Farkas vczara, s hogy az Nemetek vtanna mennek vala, hozzaiok hagyta az az Borbely legenj a' zabliayat [Kv; TJk IV/1. 707].

nekierősödik feldühödik/mérgesedik; a se înfuria; in Wut geraten, ergrimmen. *1568:* Giulay Janos vallia, valtigh keonyeorgek a' leghenyert a' czeba(n) voxot sem Attam megh veretesere, De zechy Istua(n) vgia(n) Neki ereosseódek, Czigantis Akar vala hywatny [Kv; TJk IV/1. 555].

nekiesik mohón nekilát; a se apuca (de ...); über etw. herfallen. *1710:* Thökölly ... Tergovistáról megindulván, Hosszúmezőre szállítá be a táborát*, és mivel a had a sok erős hideg s kenyeretlenség miatt elsonyorodott vala a mezei táborozásban, ott Hosszúmezőn meleg házakban szállván s számtalan pitesdi jó borokkal minden pincék tele lévén ... nekiesék az egész tábor az italnak [CsH 235. — *1690-ben].

nekifekszik oda/rányomul; a străpunge; hindringen. *1718:* az Olt vize ig(en) erősse(n) erre az csür felé ásta, véste magát ... ugj neki fekût ennek â part(na)k másképpe(n) is homokos föld lévén majd az elebbeni Alveumat el kezdi hadni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

nekifelesedett felesen megsokasodott; care s-a înmulţit foarte puternic; sehr vermehrt. *1662:* De ő általtakarodásokat addig várá, hogy mikor magokat kimutatnák, már a nekifelesedett ellenséggel nem bírhatnának [SKr 445–6].

nekifelesedik felesen megsokasodik; a se înmulţi foarte puternic; sich sehr vermehren. *1662:* a fejedelem ... egynéhány török lovas közzé elegyedvén, nagyon megkörnyékeztetett vala, és noha ... pallosával valóban emberkednék, viselné, oltalmazná magát ... de hogy a törökök annál inkább nekifelesednének ... négyet rajta nagy sebeket ejtettek vala [SKr 553].

nekifenöjöl ? neki/felbuzdul/gerjed; a se aprinde/înfierbînta; sich ereifern. *1662:* a törésen rájok béütöttek vala ... de hogy akik bémentek vala, felesen valának ... a várbélieknek nagy veszedelmek esett vala, mert minden szeglyukakat, főképpen a székelység, hogy a palatinus bágyadt legyekhez hasonlitotta volna és azzal igen felgerjesztette volna őket, szorgalmatosan felbújván, valahol kit bennek kaphatnának, mind levágják vala, annyira neki fenöjölvén, hogy akiket magok a generálisok meg akarnának is hagyni, alig oltalmazhatnák meg tőlök [SKr 231–2].

nekifog ráfog, feléje tart; a ridica (asupra ...); auf jn anlegen. *1600:* Vchas Jakab ... vallia ... az mostany fogoly kathona mind vthanna leowe masad magaual ott my zolituk megh hogy mit chelekeznek ... ottis az puskayatt neky foga es hozza Akart leony [Kv; TJk VI/1. 525].

nekifordul felé(je) fordul, szembefordul; a se întoarce spre el/ea; sich jm entgegenkehren. *1592:* Tamas deakne Jlona azzoni ... vallia ... latam hogi vadadi Balintne megh rakodot fazekkal ... Ezembe neki fordula varga Mihalne, es archul czapa, vadadi Balintnet ... Nekj fordula vadadi Balintne, es ameni fazek nalla leon mind hozza vere [Kv; TJk V/1. 237]. *1638:* ez az süueges semmit sem szola hanem Czak neki fordula kardot ranta s mindgjat ugj vaga az karjat [Mv; MvLt 291. 126b].

nekifut 1. hozzárohan; a alerga le el/ea; jm entgegenrennen. *1800:* az Aszszony mingyárt le esék a'mihent le eset Portenstain az Ura néki futa s fel ölelé [Kvh; HSzjP Rener János (29) kalapos Legény vall.].

2. futva ráront/tör; a se năpusti (asupra ...); überfallen. *1836:* Benedek János ... nekifuta Benedek Josefnek őszve tépelédének elig választak el [Malomfva U; Ben.].

nekifutamik futva ráront/tör; a se năpusti (asupra ...); überfallen. *1603:* Andras Deak varos hwtheos zolgaya Zemetbiro ... vallia ... az Rosasne fianak neki futamek az Drombarne fia es az mezytelen kardot vgy ranta ky az Rosane fia oldalarol [Kv, TJk VI/1. 706b]. *1607:* Azonba neki futamek ... Benedek Peter megh terule ige(n) hertelen, el esek [UszT 20/302 Gabriel Tolnasz (?) de Medeser pp vall.].

nekifutamodik futva ráront/tör, rárohan; a se năpusti (asupra ...); überfallen. *1603:* Zakach Janos ... vallia ... az Drombarne fia ... vegre neky futamodek ... ky ranta az kardot s vgy vaga az kezet mingyarast megh velle [Kv; TJk VI/1. 706a]. *1629:* az Vra(m) megh haraguek Azzonjo(m)ra neki futamodek egj kessel hogj altal Verie [Kv; TJk VII/3. 66]. *1638:* ha az kuton alol iûteök megh varlak de nem boczatak bizoni addig, hanem le ûtek az feöldre megh elseóbenis Jllies Peter futamodek neki, migh boncza Giörgi a keödment le raza az karjarol [Mv; MvLt 291. 151]. *1664:* Szabo Mihaliis nekj futamodek Maior Janosnak [Szovát K; SLt R. 28 Moldouaj Stancsa (40) vall.]. *1722:* neki futamodott Retse Vonja s ugj meg rugta hasba, hogj mingjárt hanyotá essett [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. *1763:* mingyárt felesen nagy Sietséggel neki futamodának 's meg fogák és mint az ûllû az tsürkét vgy bé vivék az Udvarban [Udvarfva MT; Told. 44/15].

nekigyújt felgyújt; a da foc, a incendia; anzünden. *1657:* Minthogy ... tartásom vala attól, hogy engem is vagy fogni igyekeznek, avagy életemet is elfogyatni, vala azért ilyen dispositióm: hogy mihelt hozzám kezdnek, néhány szolgáim voltak arra rendelve, hogy elsőben is mindjárt az fejedelemasszony és Csáki szállásit gyújtsák néki, s azalatt az mit cseleküdhetnek, el ne mulassák [KemÖn. 146]. *1662:* Az véghely[a] alatt ... levő Gyarak nevű falut ... az elöljárók nekigyújtván és a várallyát is megnyargallani kezdvén, a benne valók mind a tüzet s ellenséget a vár alatt nyargalódni látván, lőni kezdének a várba | (Az ágyút) nagy sok fával körös-környül rakták vala, és olly véggel gyújták neki, hogy ugyan elolvasszák [SKr 316, 524. — [a]Gyula vára].

nekigyújtat *tlan* égetést/gyújtogatást elrendel; a dispune să fie incendiat; anzünden lassen. *1662:* a marschalk ... mindenütt tűzzel-vassal emészt, pusztít vala ... Szatmár alá közelítvén, hogy ... fejet neki nem hajtottak volna, Németi városára reaküldvén, nekigyújtatott, s egy része a várasnak fel is égettetett vala [SKr 365].

nekigyújtatik felgyújtatik; a fi incendiat; angezündet werden. *1662:* Arad azért die 5-a Julii nekigyújtatván, s annak tüze Lippára meglättatván, jancsárját a szoros toroknak elein való oldalocskába állatta vala; lovassai pedig hadainak rendelt seregekbe rendeltettek [SKr 411].

nekigyújtogat *tlan* (itt-ott) nekiáll gyújtogatni; a incendia pe alocuri; hie und dort anfangen anzuzünden. *1605:* csak az tegnapi napon is tudja csak Isten mely nehezen tartóztathattuk meg az hadat[a], hogy Medgyesre az várasra reá ne menne és neki nem gyújtogata: most is azért újolan requiraljuk kegyelmeteket ... hogy kegyelmetek ez idegen dúló, pusztító nemzetséget szállítsa ki országunkból [SzO VI, 11 Az erdélyi nemesség elöljárói Nsz városához. — [a]A hajdúságot]. *1662:* Ezalatt hogy a város tüzének sebessége az éjszakai hüvösségben ... a várnak minden ártalma nélkül múlhatnék, die 11-a Julii estve, napenyészet után, egynéhány helyeken nekigyújtogatott vala [SKr 588].

nekigyújtogattatik rendre felgyújtatik; a fi incendiat rînd pe rînd; nach und nach angezündet werden. *1662:* a bagosi erdőnél tovább ... a tábortól nem ment vala, s ott lesbe beállván, onnan nézék, hogy szemek láttára Konyár és

Derecske nekigyújtogattaték, s a jó rakott épületű hajdúvárosok felégettetnének [SKr 446].

nekigyullad hirtelen (mind) meggyullad; a lua foc, a se aprinde deodată; plötzlich in Brand geraten. *1662:* (Egy szikra) talált egy hordó befedetlen por közibe esni, mellytül azonnal az egész azon cajtházbéli minden edényekbéli porok ... gránátok nekigyúladván ... azon bástya ... külső felét ... egész a földig ... öszverontotta vala [SKr 602].

nekiháborodik hirtelen megháborodik/zavarodik; a se scrînti brusc/deodată; plötzlich irrewerden. *1710 k.:* Ezen összel hala meg az én szép, jó feleségem Kún Ilona ... majd tizennégy hétig fekvék kólikában s arenában. Halála előtt circiter hat héttel egyszer ... kiüté a nyavalya, mely haláláig hol gyakrabban, hol ritkábban törtön törte, s elalutt belé ... Halála előtt negyednappal délután néki háborodék, iszonyú egymás ellenében által függesztett, szegzett szemmel nézni és sikoltani kezde: Jaj, jaj, bizony elkárhoztam [BÖn. 744].

nekihajt odakényszerít; a alunga/respinge (pînă la ...); hinzwingen. *1710:* A francia magát az erős sánccal oltalmazza vala ... a német ármáda, kit Eugénius commendéroz vala, nem állhatván a francia lövését, vissza kezdett vala nyomulni, s magát is Eugéniust a nyakánál meglövék, de azzal semmit nem gondola, sőt annál nagyobb fúriával nekihajtá a sáncnak a németeket [CsH 423].

nekihanyatlik neki/rádől; a cădea (la ...); d(a)raufstürzen | hirtelen összeesik; a se prăbuşi brusc; plötzlich hinfallen. *1600:* Zabo Jstwanne Sophya azzony ... vallya: Hogy ott zyttkozodnak volt Vargha Martonnal Zilagy Jstwan, ez Markos Casparne menth oda, es hazwttatta megh Zylagy Jstwant, kit amaz megh halwan vgy mene az azzonnyra, es vgy rugdosa az nehezes azzont hogy az rugdosas vtan vgyan neky hanyottlek mégh en fogam az azzontis [Kv; TJk VI/1. 423].

nekihevülés hőség; fierbinţeală; Hitze. *1729:* Meg kötöztetve oly szorossan hevert ä földön harom oraig és az nagj neki hevüles miatt meg is hólt volna ha két versel más ember Vizzel erössen fejit meg nem öntözte hivesitette vólna [Sövényfva KK, TSb 51].

nekiindul felindul, indulatba jön; a se înfuria; in Wut geraten. *1662:* a kapitány ... nagy dúlva-fúlva, kezdett írását kontinuálni kezdte vala, ki annyira is elméjében nagyon felemelkedett is vala, hogy azután való napon a káptalanoknak a conservatóriumba, tartóházba bemenni kelletvén, egyik gyaloghadnaggyal szembe találkozván ... úgy nekiindult, hogy ha Gargócs Mihály, becsületes főember, többekkel jelenlenni találtatván ... meg nem csendesíthetik vala, őket nagy ártatlanul mindjárt megnyakaztatni akarja vala [SKr 396].

nekijő odajő hozzá; a veni la el/ea; zu ihm/ihr kommen. *1644:* Megh siualkodek az giermék nekj Jwúe Hajdu Martonne, kerde mi dologh [Mv; MvLt 291. 433a].

nekikel 1. felkerekedik; a porni/pleca (la drum); aufbrechen. *1662:* az asszonynak nem tetszvén a rosályi szállás és konyha ... Tasnádon, hogy jó lóháti és szemes asszony volna, paripára ülvén szolgáival nekikele, Dévára nagy postán bément vala, elhagyván urát, amíg eszébe venné magát [SKr 154].

2. felkel/lázad ellene; a se răscula; sich gegen jn auflehnen/empören. *1614:* Mihelyt az hadból hazajövének, egy gyülést tőnek Fejérváratt, és ott elveszték az székelyek szabadságát; azután Báthori Zsigmond Prágába méne német császárhoz, és ezalatt itthon nekikelének az urak és nemesség mind az udvarnépével együtt [BTN[2] 44].

nekikeményedik makaccsá/nyakassá válik, dacol; a se îndărătnici; starrsinnig werden. *1662:* 9. vétek: a maga rút elhivés, felfuvalkodás ... mikor Isten a sürőven hozzá bocsátott szolgái által intette, kérette, nemhogy fogadták volna, de annál inkább nekikeményedének, melly Isten ellen való nagy rút felfuvalkodottságból, magok-felemelésébül jött [SKr 710].

nekikerekedik nekiáll/fog; a se apuca, a începe; beginnen etw. zu machen. *1852:* Bánfi Josef ... midőn az egyikhez* hozzá akartam nyulni az alkerületi hivatal által sequestráltatta, de azután ő maga neki kerekedett 's a' sequestrum alatt álló erdőt le vágatta és elhordatta [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil. — *Az egyik erdőhöz].

nekikészül (támadásra) felkészül; a se pregăti (pentru luptă); sich (auf den Angriff) vorbereiten. *1662:* De az igen nagy erő ismét mind sáncával, lövőszerszámival úgy nekikészül vala az mieink óellenek építtetett erősségeknek, hogy az rettenetes lövéssel a várbéli bástyákon építtetett erős sáncokat egynéhányszor semmivé tennék [SKr 595].

nekikezd nekifog, elkezd, rákezd; a începe ceva; beginnen etw. zu machen. *1710 k.:* A fejérvári korcsomára, elhiszem, Apor és a jezsuiták bíztatásából aperte először a magok házánál, de azután a városban fogadott korcsomaháznál is reákezdék a páterek a korcsomát. Izengettünk ex gubernio reájok, Kollonics kardinálisnak is írtunk, ki is megírta, hogy éljünk jussunkkal, mint szintén azelőtt a fiscus; de mü rossz emberek lőnk néki. Ezt látván a mü püspök, professzor, pap, deákink, ők is rákezdék; kiknek én is mondám: Ha pátereknek szabad, néktek is miért nem? [BÖn. 894].

nekilódul lendülettel elindul; a porni cu vitează; mit Schwung aufbrechen. *1619:* Én is megbízván magunkat, szorditám az legényeket, mondék: Fogjátok meg az bestye kurvát, vigyük mi magunk az pasának! Nekilódulának az legények, amaz lator török megfutamodék, ezek az mi legényink ugyan megfogák [BTN[2] 284].

nekimegy(en) 1. (hozzáütődve) nekiszalad; a se lovi în mers de ...; anstoßend gegen jn/etw. anrennen. *1748:* Csudálkoztunk hogy jő bé az uttza ajton, különben láttuk hogj az uttza ajto kilintse mindenkor sáros, edgj alkalmatossággal rá lestük mi sározza bé, hát a' Tatár Uram sertésse tsak néki menjen s ki nyittya [Torda; TJkT III. 241].

2. (jószágra) erőszakkal/önkényesen/hatalmasul rámegy; a pătrunde prin violenţă (într-o proprietate); (auf das Gut) mit Gewalt/eigenmächtig/gewalttätig losgehen. *1671:* Innét urunk ő nagysága az innep negyed napján ... meg indul ... Kapi uram van itt udvarnál csak. Szépen is járt az udvaroskodással, mivel az míg itt volt ő nagysága, addig az Tholdalagiak, Gerőfiek nekimentek az küküllővári jószágnak, sta-

tuáltatták magokat benne [TML V, 526–7 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1766:* Lévén Hermány falvának egy tilalmas Bükk erdeje ... Ezen tilalmas erdőnek nekimenvén Nagy Baló József, egy részit potentiose leaszalta [M.hermány U; RSzF 133].

3. rátámad; a se năpusti asupra ...; überfallen. *1653:* Mihály vajda látván az ország hadát, nem mene vakmerőképpen neki, hanem Miriszlón túl, ott egy szoros helyre sánczot vete, és az ágyukkal onnan lövöldöze ki [ETA I, 56 NSz].

4. ráront/tör; a se arunca/a se năpusti asupra ...; über jn herfallen. *1733:* Marosán Gavrilla néki mévén (!) Ladár Urszully(na)k arczul csápa [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 6]. *1765:* Varga György ... hátra felé kezde menni, s azonnal Szabaszlai Uram néki mene, és edgyik á másikának ă kozsokok melyit meg fogván öszve verekedének [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall.].

5. nekiáll/esik; a se apuca de ceva; sich über etw. hermachen. *1725:* mint hogy nem az régi árkon akartták le vinni a' vizet, néki ment, és ... bé hanyotvan élrontatta [Türe K; Told. 28]. *1733:* mi jobbágyokul, néki mentünk Tisztarto Ur(am) parancsolatyábol a Controversiáb(an) forgo rétnek, s le kaszáltuk [Hévíz NK; JHbT]. *1801:* midön a fogados ezen rétet le kaszálta volna, az Asz(sz)ony fia ... neki ment, és fel gyűjtette, és a szerént az Exponens kárban maradott [Ne; DobLev. IV/840. 1b]. *1850:* Már több Évek olta csendesen birt lakoházam körülti égy darab kertemet ... Beke Moses és Josef Vraimek ittasonn ... erőszakosonn néki mentek 's levágták [Dés; DLt 780].

6. (nőt) leteper; a săvîrşi actul sexual; (Frau) niederdrücken. *1631:* mikor nálam lakott is, akkor is sokszor nekimentem volna, de az feleségem nem engedte, mindenkor faltul vetett engemet — úgymond [Mv; MvLt 290. 44–8 átírásban]. *1640:* Ezt Hegedüs Miklóstól hallottam, hogy Börveinit ittak az katonák, s azzal kérkedtek, hogy egymásután heten mentek neki Gyulai Annóknak [Mv; i.h. 291. 233–51 ua.].

nekinódít noszogatva felbiztat; a îndemna cu insistenţă; aneifern, ermutigen. *1595:* Hunyadi János Vayda ... bisztattya és nęki nódittya szolgait, és mind az ország népét ... hától támadánac à Törökeckre ... Mikoro(n) eszt meg látta volna Mezeth Basa, Ő is illára véué à dolgot, és el kezde futni [HeltKr 85b–6a].

nekinoszogat felbiztat; a îndemna; aneifern. *1653:* A több közönséges had[a] a mi volt azt úgy igazgatták és instruálták, hogy mutasson elfutó képet és fusson ki a táborból, mindent a sátorban hagyván, mert tudta azt ... hogy a magyar kapsinak szokott esni, és úgy könnyebb vele bírni. Nem is csalta meg a reménység őket. Mert mikor látta volna a keresztyén azt, hogy fut a táborból a török, nem tudván a titkot, neki noszogatták egymást [ETA I, 49 NSz. — [a]A török].

nekinyit nekibuzdulva kinyit/tát; a (-şi) deschide (gura) cu rivnă; (eifrig) öffnen. *1636:* Micsoda izgattya vallyon a kis filemilét, az bé szivó égnek lakossát, hogy még éjeli álmát-is meg szakaszsza, és mindjárt éjfęl után néki serkennyen, torkát néki nyissa, s az ligeteket, erdőket, berkeket ezer módon változtató discantizálásával zengetestesse hanem (!) az ő teremtőjéhez való buzgósága [ÖGr Aj.].

nekinyom vmihez odaszorít; a lipi strins de ceva; zu etw. hindrücken/drängen. *1670:* Levai Janos az Annyaval Szilagyi Janosneval az ágy(na)k neki nyomak Kotsis Ferenczet, óklőzek verék [Görgénysztimre MT; RLt I Petri Szilagyi cons. Margarita Nagy (32) ns vall.].

nekiorozkodik orozva neki/rátámad; a ataca pe cineva pe furiş; verstohlen angreifen/überfallen. *1802:* B. Bánffi Pál Ur eő Nagysága Sütője ... neki oroszkodik hátul ki ragadja a' fát a' Lajos kezéből, Lajos úress kézzel érezvén magát lenni meg futamodik [Mv; Born. XXXIX. 53 Schreiber Jakob (25) caupo vall.] | hátul néki oroszkodott a' Báro Bánfi Ur eo Nagysága Sütője, és ki kapta a' kezéből a Fát Forronak [Mv; i. h. Fr. Szathmári jun. (23) vall.].

nekiökleltet *tlan* kb. keményen odasújt; a da o lovitură puternică; fest hinschlagen. *1662:* Az ellenségnek elöljárója közelítvén, Szuhay Mátyás balszárnyról, hogy a mezőrül azokat a Maros felé beszoríthatná, nagyon nekiökleltetett vala, kiknek hogy ... útjok elfogattatott volna ... a Marosnak szoríttatának [SKr 411].

nekiőrül megörül; a se bucura; sich freuen. *1653:* Ebben az időtájban a székelységben igen sok vala a jobbágyság alatt a székely nemes emberek kezében. Ezt látván a fejedelem és ezeknek állapotjokat, hogy ezektől az ő hada megszaporodhatnék ha szabadságokat megadná: Tehát ... azoknak titkon levelet külde, nékiek szabadságokat megigíré. Ennek nekiörülvén a nyavalyás székelyek, csak hamar öszszegyűlének és Báthori Sigmond mellé menének [ETA I, 44 NSz].

nekirészegedik lerészegedik; a se îmbăta; sich betrinken/berauschen. *1628:* Füz⟨i⟩ Gabor ... neki rezegedett ⟨es⟩ iőt zallasara, puskaiatt fel tekerte, kardia⟨tis eő⟩ elejben tőtte illien zokkal zolua(n) esse lelek kurva⟨niad ...⟩ Jsten ugi segellien hogi meg őllek mert sem testem⟨nek sem⟩ lelkemnek nem kellez [SzJk 19–20].

nekirivalkodik rivalkodva/kiabálva odarohan; a se duce repede (la locul respectiv); (schreiend) hinrennen. *1593:* Anna Zarka Simonne vallia: Kis Mihalinak zaiabul hallottam hogi bezellette az felesege latorsagat ... hal valami zugast oda be az hazba, hirtelensegel neki riualkodik, es vgi talallia az zekeres legint, tahat akkor keoti gatiaiat [Kv; TJk V/1. 370].

nekirohan 1. rohanva rámegy, rárohan, a se repezi la ...; auf jn zustürzen. *1657:* az vitézlő rendnek némely részét mezőben felülve hagyván ... az többit gyalog szállítván, valami hosszú lajtorjákat, arra deszkákat és sövényeket hordatván és általbocsátván az jegelésen, előttem egy szolgámat bocsátám ... második mindjárt magam lévén, általmenék, melyet az hadak eszekben vévén ... úgy nekirohanának, hogy le kell vala szakadni az pallónak [KemÖn. 196].

2. megrohamoz; a năvăli, a se arunca asupra ...; bestürmen. *1705:* (A szolga) kezdé beszélni, hogy most a rácok mint verték fel a templomot ... és mikor a corpusszal jött is Schlick generál, akkor is nekirohantanak volt a rácok [WIN I, 629]. *1710:* a török, tatár több volt hatvanezernél ... körülfogják a német tábort ... sűrű nyilakkal kezdék lövődözni ... Már a sok sebek miatt a lovak megbódulván, az ordinantiát megbontották vala; azt látván a török, tatár mindenfelől

nekirohannak ... utoljára mind ott veszének a németek [CsH 216].

3. rohanva rátámad; a se arunca asupra ...; stürmend anfallen/über jn herfallen. *1710:* egy Rácz Ilyés nevű katona vala, kire a törökök szörnyen haragusznak vala, mert ... vitéz ember lévén, a törököknek sok károkat tett vala, azt, mikor kijőnének a várból, ráismervén, nekirohanának s levagdalák [CsH 163–4]. *1775:* nekirohantak s lenyomván az ágyban, egy cigány, aki vélek volt, megfojtotta [RettE 348. — *Biró Mózest].

4. hirtelen nekiesik; a se năpusti asupra ...; plötzlich über etw. herfallen. *1763:* ugy mentünk annak utánna ... a Mlgs Exponens Ur Malma(na)k Gáttyához, és ottan Titt. Rutkai János Uram a' Gátot meg jegyezvén mondotta minékünk itt vágjátok el, miis a' fejszével, kapával a'kitôl mivel lehetet néki rohontunk; és a' megjedzett hellyen ketté vágtuk a' sztupaturát, és a' Vízet meg eresztettük [Szecsel Szb; JHb].

nekirugaszkodik nekifohászkodik; a face/depune un efort fizic (pentru a realiza ceva); einen Anlauf nehmen. *1767:* Az Utrizált időben alkonyodot tájba En magomis Telegucza Juvonnal voltam az Csenteri Mihok Házánál, holott is vagy három izben neki rugoszkodott Telegucza Juvon hogy az Legényektől el vegye a Hegedűst [Betlensztmiklós KK; BK. Tyivorán Vonya (24) zs vall.].

nekiserken felserken, megébred; a se trezi; sich ermuntern, wach werden. *1600:* Kowach Jstwan ... vallja Ezek az fogoly legeniek Delteol fogwant mind ott ittanak egy vttal el rezegedenek es Alutanakis, Annak vthanna megh neky serkenenek es Inny kezdenek [Kv; TJk VI/1. 456]. *1636:* Micsoda izgattya vallyon az kis filemilét ... hogy még éjeli álmát-is meg szakaszsza, és mindjárt éjfęl után néki serkennyen s az ligeteket, erdőket, berkeket ... discantizálásával zengeteztesse ? [ÖGr Aj. — A teljesebb szöveg *nekinyit* al.].

nekisivalkodik sivalkodni kezd; a scoate ţipete/strigăte (prelungite); beginnen zu kreischen. *1595/1637:* Mentenek volt az Suki Pal Ura(m) korczomajara magiar Sukra Kolosvarmegieben az Erdely Jstvan ura(m) Aszonyfalui Jobbagi ... es mikor ... megh reszegetenek volna ... tamattanak az Suki Pal Ura(m) Iobagira ... emezek tsak neki sivalkottanak es ugi kesztek verni es vagdalni az megh nevezet Suki Pal vra(m) Iobagit [SLt D. 10].

nekiszalad nekiront; a se năpusti asupra cuiva; auf jn losstürzen. *1776:* Simon Gavrilla Uram ... Utolyára nem birhatván meg mérgét, néki Szalada a' Pásztornak az fejiből le vetette a Süveget [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4].

nekiszalaszt 1. el/megereszt; a lăsa din mînă; loslassen. *1573:* Beolcz Ianos Es Thorday Imre ... valliak ... Kelemen ... zidia volt halaz gergelnet Esse lelek kwrwanak ... Az azzon ragad egi darab fat hozza kezd verny vele, Meg ragadia Kelemen az fat kezeben hogi hwzza volt Neky zalaztiaz Azzony vgy eszyk hanyotta az Zarba Kelemen [Kv; TJk III/3. 278].

2. felbiztat, nekiugraszt; a încuraja; aneifern/muntern. *1677:* Édes Komám uram, legyen azon Kegyelmed, azt a Bálint deák nevű bocsületes embert ő nagyságával láttassa bocsülettel ... ha penig ... vagy halasztja, vagy rossz választ ád, vagy várakoztatja, úgy is szalaszszuk neki ő kegyelmét és ha világosan nem lehet, segítsük titkon úket [TML VII. 479–80 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

nekiszokik hozzászokik, rákap; a se obişnui/deprinde cu ...; sich an etw. (an) gewöhnen. *1584:* Eothweos Balas A(lia)s Henzel fatetur ... Az paztorok vgian megh vallak hogy Az lonak kar tetelet Nem zenwedhettek ... Seot Az lowat Meegh enys haitotta(m) Mas wdeoben ky Az zeoleok keozzwl, mert ige(n) Neky zokot vala Az kar tetelre [Kv; TJk IV/1. 333]. *1823–1830:* Többire rozsból vagyon a közönséges kenyér, s minthogy mesterségesen tanulták a kenyér készítését, igen jóízűek a kenyerek, ha a sótalant lehet jóízűnek nevezni, hanem osztán úgy nekiszokik az ember, hogy nem esik rosszul [FogE 192].

nekiszoktat hozzászoktat; a obişnui cu ceva; sich an etw. (an)gewöhnen lassen. *1880:* Egyébiránt lenézlek téged. — Téged, akit megzökögtet egy cseppet a szekér s belébetegszel. Kényessé tett a házasélet, Jakab Ödön! ... Lennék csak én a feleséged — ami ostoba dolog lenne mindenesetre —, nekiszoktatnám a derekadat, hogy ne ártson neki minden szekérrázás [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nekiszökik hirtelen beleugrik; a sări brusc în ...; plötzlich hineinspringen. *1573:* farkas pal ... vallia ... Mykoron Meggieshez keozel Iwtotak volna az Tho gaton altal Mennenek latta hogi hayladozny kezdet az kochy Es azomba Be deolt az Thoba ... ha Beke Gergely Neky Nem zeoket volna az vyznek es ky Nem ragatta volna germekyt Bele holtak volna [Kv; TJk III/3. 270].

nekitámad rátámad, támadólag nekiesik; a se năpusti asupra ...; über jn herfallen, jn angreifen. *1600:* Halaz Jstwanne Catalin azzony ... vallja ... az darabantok nekj tamadanak, es vgy verek Nemes Janost megh [Kv; TJk VI/1. 453]. *1601:* Todor Gergelyne Anna azzony ... vallya ... az darabant ... megh haraguwan ... foga az chyontott s vgy hagyta az mezarost Archul hogy mingyarast az veer ky Ieowe az orchaian, ky mikor megh esett volna az mezaroson megh busula es az bardal vgy hagyta melyben, az bardnak az foka talala es az daraban haniotta essek ... itt keon vgy tamadanak neky az haborusagot latwan teob mezarosok [Kv; i.h. 530].

nekitántorodik tántorodtában nekiesik/ütődik; a se izbi de ceva dezechilibrîndu-se; taumelnd an etw. anprallen/gegen etw. fallen. *1802:* Azon Káplár ... Deluciot ... meg taszitotta ... s akkor néki tántorodván az ajto fa rostélyának vgy sértette meg a' Szemét [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

nekitart szemből feléje tart; a ţine (ceva) inspre el/ea; jm (entgegen)gehen/halten. *1782:* azzal meg szóllalván a' Felső Suki Falus Biro Valaszutyán Todor hogy azt meg ne probállya hogy valakit meg lőjjen, feléje fordult à Pistallyal, és réájais fel fogta a' Pistalyt s egyenesen néki tartá hogy meg lőjje [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9].

nekitelepedik kényelmesen letelepedik; a se aşeza comod; bequem sich niederlassen. *1657:* egy kurtán az német sáncához nem messze nékitelepedvén gabonát csépelt [KemŐn. 242].

nekitér szembefordul; a se întoarce (în) spre el/ea; sich jm entgegenwenden. *1591:* Zabo Albertne, Magdolna az-

zoni ... vallia, Lattam hogi az Bonczidai biro egi Bonczidai embernek tykiat megh eole, es mikor az ember zolna erette hogi miert mielne azt, rutul megh zidalmaza az embert az biro, es neki teruen, megh czapdosa, az zegeni ember megh futamek [Kv; TJk V/1. 90]. *1600:* Zabo Balasne Borbara azzony ... vallya: Amikor az megh holt emberteol Borbely Marton el valek ... Kozma Istwan Neky tęre es rangata az hajatt az sebes embernek [Kv; TJk VI/1. 507].

nekitódul hirtelen odagyűl/tódul; a se îmbulzi (deodată); plötzlich hin(an)sammeln/hinströmen. *1653:* Végre én reá rohanék a hídra az én népemmel, és elöll magam puskát ránték — pallóst s megriaszkodám a mint tudék. Azonban a szekereket kiáltám, s néki tódulának azok is fegyvert ragadván. És így a törökök megtartózának [ETA I, 137 NSz]. *1705:* elmenvén Josika Dániel uram onnan, minthogy nem egészséges volt ott sokat mulatni, Rác István, aki ott fiskális udvarbíró volt, három öreg sóhordó hajókat és hat szekereket megrakatván minden jobb-jobb és drágább egyetmásokkal, ő azzal csak elindult és elment. Azután a falusiak nekitódultak, amit oda nem vittenek, azt is hordották [WIN I, 623].

nekitüzesedik (seb) begyullad; a se inflama; (Wunde) sich entzünden. *1662:* a nyilvasak, golyóbisok, mellyekkel belövöldöznének, megmérgesitetteknek állíttatnának, holott sokakon csak olly kicsiny sebek esvén, halálos voltokat csak nem is gondolják vala, de azonban csak nekitüzesedvén, dagadozván ... csak nagy hamar megfojtatnak vala [SKr 610].

nekiugrat nekiszöktet; a face să sară; lossprengen. *1592/1593:* az eokreot neki vgrattuk s meg vzta hogy altal haitottuk oda az zigetbe [BSz; Ks]. *1662:* a vezér ... az egész jancsárságot ... maga mellé vivén ... az Ér rút, sáros, lápos vizének nekiugratván, az vár alatt levő túlsó szép gyepre általhatolt ... vala [SKr 545].

nekiugrik 1. nekiszökik; a sări la ...; auf jn lossprengen. *1705:* amidön egy Lamore nevű fekete dániai kutyánk ott udvarlott volna, és az ismeretlen ember bátran oda közelgetett volna, nekiugrék és a kezét, a balt megkapá [WIN I, 564].

Szk: ~ *mint a szarka. 1639:* Gergely Deakis neki ugrat mint az szarka nem üthette teőbszőr, hanem eőis iol megh Czapdosta s be taszitotta az aiton [Mv; MvLt 291. 182b].

2. beleugrik, beleveti magát; a se arunca în ...; hineinspringen. *1618:* Mikor ezt hallotta volna[a], hogy urunk ónagysága vélem is beszéllett, nekiugrék az ágyba, és kiáltani kezde s elfakada sírva, hogy ha énvélem is beszéllett urunk ónagysága, hát hol az ő dignitása? [BTN[2] 88. — [a]Kamuti Farkas portai főkövet]. *1662:* Az Kőrös torkához ... nem messze levő ... Jád nevű gyönyörűséges pisztrángos, galócás vizet is (azhol ... maga is néha meg nem állhatván, hogy mind csizmástul a sűrűséges sok szép halak közé szárközépig való vízbe neki ne ugranék ...) meghalasztatván, ment be [SKr 288–9].

nekivisz ellene vezet; a conduce (o unitate militară) direct spre ...; gegen jn führen, entgegenführen. *1662:* vajai Ibrányi Mihály ... a népet nagy bátorítással az ellenségnek nekivitte vala s maga is pallosával nagyon emberkedvén, mindeneknek jó példát mutatott vala [SKr 609]. *1710:* A székely hadak ... egyenesen az ellenségre akarának menni, noha még messze valának. Teleki elényargalván, egybenszidá őket, úgy csendesedének meg. Bolondság is lőn a könnyű hadat hátul állítani, mert ha nekiviszik vala elsőben, amíg oly nagy fervorral valának, alkalmasint megkopiázzák vala török uramot [CsH 225].

nekizendül összevész/zördül; a se certa (cu ...); in Streit/Zank geraten. *1672:* Itt, uram, rút veszekedés köztök, Veselényi Keczerrel még Hadadban; most sem igen jól vannak, ma is neki zendültek, ki Tasnád felé, ki erre akart menni [TML VI, 355 Vér Mihály Teleki Mihályhoz].

nektár nectar; Nektar. *1811:* Azt beszéllik, hogy a' Ró'sa Nektárból lett Mely az Égből ezen földre le-tsepegett | Nectar[a], halhatatlanságnak itala, melyel a' Pogányok' Istenei élni mondattattak [ÁrÉ 198. — [a]A kiadványban lapalji jegyzetben].

nélkül 1. fără; ohne. **A.** *nélkül (nálkül), nélköl (nálköl), nélkil (nálkil). 1539:* az Sombori benedek az Sombor mellett valo rythbely rezyeth, wetthe zalogon az ew atyafijanak Sombori mihalnak huzon harom forynthba es az feleth kewtthe magath hogh az my zalagossa ew Neky Sombory Mihalnal, wolna egy masnal kewl Megh nhe (!) walthathna, ha nem ha echyersmynd mynden zalogossanak le thenne az penzyth az kor thartozzyk megh adny [Zsombor K; MNy XL, 137]. *1569:* az Lapos Tot kezebe aggya pynznelkwl [Diós K; JHbK XLV/13]. *1570:* Eotthues Jacab es Eotthues gaspar Zatthmaryak ... vallyak hogy ewk zatthmart Mesterek voltak es cehek volt, melyben otthis Mester Remek chinalasanelkwl senky Beh nem alhatot [Kv; TJk III/2. 135]. *1572:* ha Mytt az En Jobagim vettenek ... Bintetes nekel Nem zenwedem [Kewar[a]; BesztLt 3659 Chr. Hagmas de Beregzo Comes kezével. — [a]Kővár Szt]. *1578:* Az Erdeöket ... wagny es hordany senkinek az en engedelmem nelkeöl ne hadgya [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1592:* Al peresek My kedwünk ellen es akaratunknal kwl ... ott Akarnanak byrny ... Az my hatarunkban az orozhegy hatarban [UszT]. *1593:* Azt tudgia, erti hogy ninch vitek nelkil az eöche [i.h. 13/74]. *1600:* tudo(m) hogy mind eóreókke kert nelkul paztor nalkul ualo zena fw volt [i.h. 15/100 Antal Keleme(n) Dalliaj (60) vall.] | Tiltottuk wala mi megh az mi hatarunkba walo erdeönket ... hogy ne horgyak mi akaratunk nelkeol [i.h. 15/256]. *1601:* (A szőlőmérők) az beochyeoltetesben az tanach authoritassa nekeol semmi keppen ne merezelyenek procedalni [Kv; TanJk I/1. 383]. *1631:* Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek paripamot, mely az en menesemben termet szerszam nelkil [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. *1647:* egy Eke vagyo(n) kormány nelkül es Gerendely karika nelkül [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. *1677:* Fejedelmek Salvus Conductusa nélkül járók, a bé nem vágatot utakon-is el ne bocsáttassanak ... poena alat [AC 111]. *1743:* Micsoda fenyegetőzést hallottál ... azon Szemellytől Elteto Ferentz Uram ellen ... mond meg kedvezés nélkül [WassLt vk].

B. *nélkült, nélkölt, nélkilt. 1652:* Bako Suska jelente ... vono barom nélkültis volnanak [Kelementelke MT; Ks 13. XVII. 5]. *1759:* ottan verte taglatta minden irgalmasság nélkült [Teke K; Told. 26]. *1766/1800:* minden panasz nélkült gondunkatis viselte [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1797:* Szt. Petere a Lewelet el küldöttem de valaszt nem hozott az

ember mivel az Groff Ur eö Ngat nem kapta ottan valasz nélkult jött visza [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1821:* az Alperes ... attya idös Noda Máté állott Törvényt, fia minden meghatalmazása nélkültt [F.rákos U; Falujk 114–5 Biró Mihály not. kezével]. *1824/1826:* nékie[a] köszönöm azt, hogy még élek, mert gondviselése nélkűlt rég a siromban el senyvettem volna [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092. 4b Kökösi Dobolyi István végr. — [a]Feleségének].

Szk: A. *eredmény ~. 1849:* minden eredmény nèlkűlt haza tertűnk [Szu; Borb. II] ✱ *fogyatkozás ~* **a.** hiánytalanul. *1569:* Nyrǫ Iosa kwldǫth volt ky 160 ftot, Kys Imretǫl Beke Gergelnek Debrecenbe ... Kys Jmre ... keszebe atta Beke gergelnek, Az penzt Megis oluastak, es fogiatkozas nekwl meg volt [Kv; TJk III/1. 255]. *1631:* (A) hat szaz forintott ... eo kgme enneke(m) eppen es fogiatkozas nelkwl megh atta [Kv; Ks 90]. — **b.** kifogástalanul. *1792:* Mig Szabo Pál élt ... Királlyi szolgálatot fogyatkozás nélkül vitte [Szárazpatak Hsz; HSzjP Ráduj János (56) jb vall.] ✱ *haladék ~* haladéktalanul, halasztás nélkül. *1571:* Kdet Azert kerem hogy Kd Azokban mynden haladeknal kewl es kysedelemnel kewl Mennel hamarab Lehet el Jarvan zorgalmatosson Kd Azokat chyelekeggye megy az Ew Nagsagok paranchyolattya zerint [Szúv; BesztLt 3503 Petrus Zent Myhalyffalwy Casp. Zewch beszt-i bíróhoz]. *1590:* ezt az dolgott meg ertwin minden haladeknőlkől kikett az dolog illett Torweni zerint ... el igazicha [UszT]. *1603:* az Sattcznak minden haladeknél kyl veghez kell mennye [Kv; TanJk I/1. 460]. *1823:* A' Serfözö Háznál lévö Ruinaknak haladék nélkűlt valo meg igazittása [Dés; DLt] ✱ *hiány ~. 1861:* mü készek vagyunk a' leg rövideb időn a meg igért 60 ftott betsületesen hiány nélkűl meg fizetni [M.zsákod U; Told. 31] ✱ *hiba ~* **a.** hibátlanul. *1774:* Tartozik Remekben kéziteni a Becsületes Czéhban álo Iffiu égy Uj Kötö Fejszét minden hiba nélkűlt [Kv; KovCLev.]. *1850:* vagyon egy jo bolthajtásra épitett kripta ... a fronttya merőbe faragot kővel van ki rakva hiba nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5]. — **b.** hiánytalanul. *1818:* Szász Mihályné ... 'a 11. Rforintokat és 6 xr adott ki fizette minden hiba nélkül [Mezőbodon TA; IB]. *1830:* méltoztat Bátyám Uram a más 30 Rftkot is Januarius 16ára hiba nélkűlt el küldeni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1163] ✱ *hír ~* **a.** híradás/tétel nélkül. *1612:* (A dézmát) Arrol meg vegyek, ha valaki hir nelkül, deszmalando vetement vett bele [Kv; PLPr I/13. 1612–15]. *1811:* az Arendás ... ä Midőn a Malomhoz meg kévántato Fákért, az Erdőre megyen tartozzék az Udvarnak, vagy Hajtásoknak hirt tenni, mert kűlőmben ha hir Nélkűl menni meg találtatik, mint Erdőbéli praevaricator ugy fog meg bűntettetni [Görgényoroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. — **b.** (egy) szó nélkül, se szó, se beszéd. *1633:* zugolottamis erette, mikor ezembe veöttem hogi ninczjen az az fa hogi miert viszik el hir nelkülll [Mv; MvLt 290. 115a]. *1763:* mihent érkezék hir nélkűlt, és minden hozzá szollás nélkűlt ... Vultur Szimiont verni kezdé hátban [Nagyida K; Told. 9]. — **c.** titkon. *1746:* Mikor a Brasai Palinkas ember szekerestöl a kert mellett vólt azt nem latam, de mikor bé ment a Csűres kertbe ... egész étszaka isztrásáltuk, hogy ki ne jühessen hír nélkűl [Mocs K; JHbK XLVIII/10] ✱ *híre ~* tudomása/tudta nélkül. *1578:* En hyrem nelkeöl bwzat el ne adgyon, hanem mind az cheples, s mind az el adas felǫl en theölem waryon [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1590:* tiztarto hire nelköl es En hirem nelkeöl ... az a' fogoly meg zabadult [UszT]. *1610:* te Janos meny el utan an(n)ak az Embernek oda fel Czo faluara kerd megh ott raita az szeker bert, mert migh egjeb dolgomhoz latek el uitte hiremnelkwl az Bort [i.h. 4. 9a] ✱ *Isten ~* istentelen módra. *1783:* Isten nélkűlt élő felebaráttját gyülölö s üldözö, mindennel versengö, veszekedö, verekedö ember [Torda; KW] ✱ *késedelem ~. 1757:* az Thordai ember ... késedelem nélkűlt el hajtotta[a] tsak egy fél orátis nem mulatozván [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c. — [a]A tulkokat] ✱ *kétség ~* kétségtelenül. *1844:* meg unván várni, Szakmári Ferentz a' puskát el lötte, miből világos, hogy ha ki jött volna Cseresnyés Dánielné, mind hogy részeg is voltt, Szakmári Ferentz kétség nélkűlt keresztül lötte volna [A.sófva U; DLt 1441] ✱ *kímélés ~* kíméletlenül, könyörtelenül. *1570:* Vy Adot Mostan eo K. varoswl nem vetnek, hane(m) az elebby adot zegyek fely Eleosser, Minden kemelesnelkwl Mindentwl [Kv; TanJk V/3. 16b] ✱ *látta ~. 1812:* Hogy mit vitt el a' Groffné bizonyoson és szám szerént nem tudom, mivel azokot láttam nelkűlt vitték el [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.] ✱ *mag/maradva ~* magtalanul, utód nélkül. *1606:* Veres Istuan mag nelkeöl hala el [UszT 20/185]. *1680/1685:* mikor Gegő Andrassál iartam, akkor sokszor mondotta hogy ha meg hal maradvanelkűl ... iobbagy Ianos Gereb uramra maradnak [Kv; KvLt I/183 István Ianos pp Csicsó[a] vall. — [a]Cs]. *1753/1781:* Gáspár feleségestöl Máramaros-b(an) Pestisbenn meg hala minden mag nélkűlt [Renget H; JHb LXXI/3. 271] ✱ *megszűnés ~* szüntelenül, szünet nélkül. *1786:* az Urasag az maga számára bort árultatt és kortsomát tartatt meg szűnés nélkűlt [Torockó; TLev. 4/13. 41]. *1846:* megszűnés nélkűlt hányák a követ [Dés; DLt] ✱ *mérték ~. 1763:* Nem itillyük szükségesnek lenni hogy: számlállyuk Nagyságtok elöttt: már talám a körűl való Országokrais ki hiresedett, mérték nélkűlt való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18] ✱ *száma ~* **a.** számtalanszor. *1771:* késön Estve haza jövén száma nélkűlt találtam Molnár Gyurkát az idősb Marton János Léányával Marthával ... égy ágyba fekűnni [Dés; DLt 321. 22b Tanaszie Krisztine cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.]. — **b.** nagyon sokan. *1770 k.:* Koronkaj János ... Várastaknak szűk Volta miatt nem tsak ó az, aki egy fedél alatt és egy Házba Lakik az Apjával, és kűlőnős Gazda, hanem tőbben sokan száma nélkűltt vadnak [Torockó; TLev. 9/15] ✱ *személyválogatás ~. 1560:* aztys tudg'a keg: hog' az nemes iozag, ez orzagban ... myndenět ig' elnek ezuel, hogy ualahol az kéz erdó uag'on eg arant tyzedelnek zemeli ualogatas nekyl uag' sok uag' keues, enys vg'an azont kyuanom, mert tudg'a keg: azt hog' az erdő kőz es oztatlan [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41]. *1605:* biro vramnak Authoritassa legyen rea hogy igha vono barmokatis minden zemely valogatas nekwl ... le vagatathassa [Kv; TanJk I/1. 527] ✱ *szemérem ~. 1799:* a' panaszló szemérem nélkűlt felette szerelmes vólt, mindenekhez hozza adta magát [Dés; DLt] ✱ *szó ~* **a.** hangtalanul. *1599:* egy fel ora múlúa kj ieowek hazambúl, hogy a kertem melle lútottam volna ... Ram Ieoue Judith egy faual ugy wte agyon hogy mi(n)dgiarth le esem zonelkyl az feöldre [UszT 14/41–2]. — **b.** se szó, se beszéd. *1592:* az Alperes ... az en Iobbagyom talalta az Paisgyarto Vid Vdúaraba, szo nelkil vgy wtette agyon ... mely wtese miatt az feoldre eszett [UszT]. *1603:* mykor jouok ualla az uduaron szo nelkwl hozam hayta[a] az foldre essem mellyert foldre essesnek terhen huszo(n) negy gyra(n) uagyon [i.h. 18/67. — [a]Az alperes].

B. *ellesz vmi ~. 1630:* sokszor megh izente Uram Zalaj Gieorgjnek hogy el legie(n) az eö hazanekűl ne jeöjön oda

[Mv; MvLt 290. 205]. *1658:* Az ország esmét Rákóczihoz követeket küldött vala, kérvén azon, hogy legyen el a fejedelemség nélkül, mert a török császár nem akarja engedni [ETA I, 166–7 NSz] ✱ *megfogyatkozik/szükül vmi ~. 1573:* az Mezaros vraim ... Jo huzt vagianak Meg ne fogiatkoznek az varos husnel kwl [Kv; TanJk V/3. 79a]. *1618:* Valami reám néz erre való gondviselésben* ... Nagyságod bennem meg nem fogyatkozik, csak én ne fogyatkozzam meg költség nélkül [BTN[2] 173. — *A követekkel való tárgyalásban]. *1631:* Tudom hogj neha megh szükült Kovacz Peter penz nekül [Mv; MvLt 290. 249a] ✱ *szükölködik vmi ~. 1572:* hoza mynekunk az nehay torozkay Janosne kyzelychky ersebet azzony az nagysagod poronchyolattyat hogy zwkölkódnek byzonsagoknelkwl kyket my hyt zerent be vennenk [A.jára TA; Thor. IV/3]. *1631:* az szegeny aszszoni allatok mikor Vroktol megh fosztatuan eoszuegisegben maradnak ... mely igen szwkeolkeodgyenek otalom nelkül es gonduiselesnel kül, enis az en szerelmes keduem szerint valo feleseghemet Borsuai Ersebetet elseoben az Istennek kegielmes gonduiselese es oltalmazasa ala aianlom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.]. *1678:* Tudom, az én tanácsom nélkül Kgld nem szükölködik, de szómnak satisfaciálnom kell; én penig az Kgld tanácsa és segítsége nélkül igen szükölködöm [TML VIII, 49 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

Sz: *ember vétek ~ nincsen. 1763:* Instalok is alazatossan Nagod(tol) minthogy az én fiam is gyarlo és meg eshető ne tekintse Nagod az eö vétkeit mindenekbe mert ember vétek nélkül nintsen [Retteg SzD; TL. Árva Bágyi Susanna lev.] ✱ *szél nem fúj hír ~* szél fuvatlan nem indul. *1760 k.:* Szél nem fújván hir nélkül, hogy a nagyobb gonoszt (!), nagyobban, és jobban, hevenyébben megfojtassék ... Ngod azon ... Horváth Ferentz nevü Endesianus Cancellistát ... küldje* [TKl gr. Teleki Ádám gr. árva Boldvai Sámuelné Vas Katához. — *Értsd hozzá: el].

2. vmin kívül; în afară de; außer. *1585:* Volt ... az elmult tauazon az varosnak zab vetese cub: 81. Ezt el Arattatuk leott raita gel. 378 meliett mi kor el cheplettwk leott beleole az chepleo reznekwl 5 1/2 veka [Kv; Szám. 3/XVI. 28]. *1587:* Miert hogj Cziak bort kit rowasra etekben valo bor nelkwl hordottak Biro vramtol 87 eitel bort, keolteottem Ebedre vachiorara f. 8/34 [Kv; i.h. 3/XXX. 46 Seres István sp kezével] | Vetettem harom keobeol es hatt veka Alakortth melybeol leott kal. 140. Ezt Chyepeltettem el melybeol leotth Chyepleo Reznelkwl Cub. 29 ... Vetettem egy keobeol Teonkeolt Melybeol leotth kal. 46. Ezt Chyepeltetem el leott beleolle Chyepleo Reznelkwl Cub. 5 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 23. 25 Zabo György isp. m. kezével].

3. vki/vmi mellőzésével; fără cineva/ceva; mit Außerachtlassen js/einer Sache. *1547:* Ez zewrzésth mohay Laios megy nem Akaraya wala Allany ... Ew Annak wthanna magath megy Gondola ... Jsmegy Bochiatta My Kezwnkben Az tho helth ... Mynth Chyere Jozagotth. ha kedegylen ezth walaky megh Bonthana. Wgian elewtthe legiewn dolga mynth Az eleby Kwtthes wolth. hogy Biro Espan nekwl Jgazath wewhessenek Jozagan [Sv; MNy XXXV, 53]. *1643:* minden teorvenjbeli orvossagnelkült el foglalhassak [Gyf; BálLt I]. *1679:* az mely Hentes Öszszel Henteskedni akar ... lato Mester nelkül le ne vaghassa az marhat [Dés; Jk 41a]. *1684:* szabadosson az kezesekhez hozza nyulhasa(na)k minden varmegye tisztenél kül [Beresztelke MT; Told. 25].

Szk: *per ~. 1550:* Az yozagot En es Ew nekye tartozok Meg Ereztenyi — Minden Pernelkwl [Berend K; BfN VI. 28/2. — L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyságlev.]. *1553:* Akim Megy Agya vala Mynden Pernel kwl Az Negy forintot Czarno Thywadarnak [Sólyomkő K; KCs] ✱ *perpatvar ~. 1570:* Tartozek ... Kemeny Istwan az feliwl meg' mondot Jozagot ... minden ok wetetlen es perpatwarnalkwl Kapitan Palnak ... Meg' ereztenye [Balázsfva AF; JHb XX/51]. *1593:* Vetettem kett sza(n)to feoldejmet Zalagba ... ili ok alat hogi ualamikor En auag Germeke(m) az eö kegme kez penzett le tezem tartozek w kgmeis minden per patüar nelkwll kezebwl kj bocziatani [Perecsen Sz; WLt]. *1766:* Azon Ioszaghoz tartozando Iobbagjok ... más Iosszágokb(a) akárhova transponaltattak volna ... ki váltattattaknak tartassanak ... ha viszsza keretetnek eö Naga tartozzek minden per patvar nelkült viszsza ereszteni [Mv; JHb XIII/55] ✱ *törvény ~. 1553:* Akim Megy Agya vala ... Az Negy forintot Czarno Thywadarnak Az Meliet Az Retert Czarno Nekye adot volt, Therwen nekwl czyarno az penzt fel Nem veue Therwen len benne [Sólyomkő K; KCs]. *1591:* mikor megh zegeóttem Azzal az legennjel En nekem Arra keóteötte magath ha ki ne(m) teöltene esztendejet Engem el hadna, en eótet megh foghassam mind(en) theorue(n) nelkil fejehez niulhassak [UszT]. *1629:* küldeött vala engemet egyszer ... hogj keriem az penzt teöle az mit igjrt volt, 's en kirtemis teöle, de ennekem azt mondotta Dekany Istua(n), hogj teorueni nekül eö nem adgja [Mv; MvLt 290. 175a].

4. vki/vmi nemlétében/híján; fără cineva/ceva, în lipsa cuiva/unui lucru; Nicthvorhandensein/mangels einer Person/einer Sache. **A.** *nélkül. 1602:* Megh ertettek eo kgmek egesz varosul biro vramtol ... az plebania haznak plebanos nekewl valo vacalasat ... valaztottanak eo kegmek az Magyar Nemzetbeol az plebanossagnak tiztire ... Geochy Pal Vramat az mostanj Schola mestert [Kv; TanJk I/1. 404]. *1766/1780:* (A) Malom kerekei leg kissebb viz árradas nélkullis holt vizben állonak 's nem foroghatnak [Széplak KK; SLt évr. Transm. 279].

B. *nélkült. 1745:* order nélkült nem mehetek [Bánkfva Cs; LLt Fasc. 78].

Szk: *ellenzés ~. 1715:* minden ellenzes nelkült jartam [Szemerja Hsz; LLt]. *1760:* minden ellenzés nélkült czüvekelteté gátoltatá [Kilyén Hsz; LLt] ✱ *nála ~* nélküle, távollétében. *1793:* nálom nélkül ebédelni nem mért [Koronka MT; Told]. *1844:* A kerbe nállam nélkül nehogy vetemenyeztes ... a' Magakhoz se nyuljan Biri nállam nélkül [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

nélküle nála nélkül; fără el/ea; ohne ihn/sie/es. *1836:* Az ujj Jágerre szükség itt lessz s volna mais, mert a Gornyikok kevéssel érnek többet mint csovák, ezek mellett csak a nem tesz kárt ki nélkülök se tenne [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

nélküli (vmi) nélkül való; (care este) fără de ...; ohne. *1777:* 7-ma Januarii terminálatott volt ezzel az én első feleségemtől való istenfélelem nélküli fiammal való bajomnak eligazítása [RettE 373]. *1842:* 'A bé panaszoltatott ... vele közöltetett terhelő pontokra tett minden bizonyittasok nelkülti Feleletébe hiába tőrekedik panaszolo Hadnagy Atyánkfiának igazságos kérelmét ... Szoszolloi el fatsarásokkal bé lárvázni [Dés; DLt 1452]. *1869:* Az ócska fogadó ház ... az ivo ház ... Két hosszu deszka ivo asztal, és három hosszu Szék mellettük ... egy asztalon álló zár nélküli Kellnerei [Somkerék SzD; Ks 73/55].

nélkülöz 1. híjával van vminek; a fi lipsit de ceva; entbehren. *1853:* minő keserves dolog lenne égy tartos sulyos betegség által ágyba szegeztetni ... s nélkülözni ... a' mi ápolásunkat dajkálkodásunkat [Kv, Pk 7].

2. hiányát érzi vkinek/vminek; a duce lipsa de ...; jn vermissen/entbehren. *1879:* Jakab Ödön, hogy éreztem a te hiányodat ... Ha itt vagy, másképp igazítjuk el ezt a dolgot. Sohasem nélkülöztelek inkább, pedig örökké nélkülözlek [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nélkülözhet vminek híjával ellehet; a se putea lipsi de ceva; entbehren können. *1848:* intető aszszony saját kárára ezen öszveget tovább nem nélkülözhetvén, ezennel ... inteti; tessék ... törvényes kamatjával edgyütt meg adni [Kv; Végr.].

nélkülözhetetlen absolut necesar, indispensabil; unentbehrlich. *1843:* jöve ... hozzánk mintegy 60 ember ... kérék, hogy azon helyet — mint amely marháik legeltetésére nélkülezhetetlen — ne vetnők bé | én az emberekhez menvén, egy hosszú beszédet tarték, mutogatván, mily szorongató szüksége lenne az uradalomnak erdőre, mely az erdőplántálást nélkülözhetetlenné tészi [VKp 75, 79–80].

nem *fn* **1.** sex, parte; Geschlecht. *1584:* witezleó Zelemeri Petertt es ... két Gyiermeókét Janost es Barbarah leanizoth ... welkerbe[a] es hatarabah leueó Rez Jozagokbah, bele wittwk, Bele Iktattwk es mind az ket nemreh Birniok hattuk ... senki mi Eleóttwnk nem Contradicalua(n) [M.fráta K; BálLt 80. — [a]TA]. *1710 k.:* Így neveléd fel[a] ritka szép termettel, ábrázattal, nemzetéhez, neméhez illendő jó, szemérmes erkölccsel, elmével megáldád | Annak felette a te lelked ötet az ő neméhez, erőtlenségéhez képest böjtölés, sírás, imádság, alamizsnálkodás, jóra való igyekezés, tanulás és bűnutálásnak ajándékával felruházta vala [BIm. 1020–1. — [a]Az emlékiró árván maradt feleségét]. *1798:* Intő, Idéző, Egyben-hivo, Bizonyossá-tévő, El és bé-tilto Esketö pecsét ... G. Teleki Samuel Ur ö Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mind két Nemen lévő betsülletes Személyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon meg-jelenni és az igazságot ... kinyilatkoztatni köteleztetnek. Költ MVásárhelyt 1a Xbris 1798. Ki-adta G Toldalagi Ferentz Fö K B [DLev. 5]. *1799:* mind két Nemen lévő becsülletes személlyek [Makfva MT; i.h.]. *1811:* Szép Nem a' Fejér-nép; sőt oly' felette szép; Hogy érette él hal minden rendbéli nép [ÁrÉ 200]. *1829:* Már hetedik Esztendeje hogy Isten segittségével ... itten Kolosvárt ... egy dolgozo Szegények háza állitatatt fel, melyben, 40, el öregedet, tehetetlen, nehezebb munkára alkalmatlan mind két nemen, és minden vallásan lévö Szegény tartassék [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. család, nemzetség; familie, neam; Familie, Geschlecht. *1548:* Meggyes Nemben Dudor Agon vagyon ket lofezegem Akosfalwarol es Wayabol [Msz; SzO II, 79]. *1555:* Az fw hadnyagsag wolt myegges nemben dwdor agan, fw hadnagok woltak apaphy Lenart, fo Byrosag wolt: abram nemben wy agon fo Byrak woltak az kereley pal fyay [Msz; i.h. 140]. *1557:* Lofosegrol valo nemrol agrol valo regestum [Msz; i.h. 139]. *1618:* Kamuti uram ... sok szóval mutogatá azt, hogy önéki elég sok főszolgái vadnak, régi igaz nagy nemből való nemes ember gyermeki, nem mostan lőtt nemes emberek [BTN[2] 87]. *1663:* (A) régi úr nembül való okos és hasznos hazafiait ő nagyságoktól az maguk ízetlen viseletekkel elidegenítő embereknek tanácsát inkább követték, mintsem amazokét, kiket rendszerint is illet volna az tanácsadás [TML II, 566–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

3. nemzet; naţiune; Nation. *1657:* mind Bethlen Gábor, s mind Rákóczi György fejedelmek idejében igen szomjúhozzák vala az magyar nemzetnek szabadságát és magyar nemből állatandó királyságot [KemÖn. 100]. *1664:* Ez a magyar nem majd olyanná kezd lenni, kit az atyáink sem remélhettek, csak az Isten reményünk. Török, tatár etc. nem szán, úgy prédál, mint akarja [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz].

4. rend (társ. réteg); pătură/categorie socială; Stand, Gesellschaftsschicht. *1657:* voltak vélem jó böcsületes kapitányok, azok közt Bocskai István ... az ordinanciáknak megtartásában ... oly engedelmességgel viselte magát mindenekben, ha miket parancsoltam, hogy paraszt nemből álló sok hadnagyok, kapitányok voltak nyegédesbek [KemÖn. 242–3]. *1677:* Mindenféle mives embereknek Privilegiomok ezeckel a' Generalis Conditiockal ... hagyatnak helyben: Elsöben, hogy jo mivet mivellyenek. Másodszor, hogy a' Várost és vidéket mindenek neme szerint valo mivekből, vagy mivelt materiácbol meg ne fogyatkoztassák [AC 170].

5. specie; Spezies. *1827:* égy ily veszedelme a Juhoknak fedeztetett fel közelebről az ők legelőjekre nézve égy fü nemének (: németül Pfriemen Grass deákul Stipa Pennata. Magyarul Hajka árva léány haj tollu fünek neveztetik :) meg esmért volta által. Ezen Plántának ... két neme[a] szokott lenni, Egyik a Tollas (: Pennata :) a másik a Hajas a hajka tulajdon képpen árva léány haj de a kettő égy mástol kevésbé különböz. A Tollas Árva léány haj Stipa pennata Pfrimen Grass ... [b]A Hajas várva (!) léány haj Pfrimen Grass Stipa ...[c] [TLt Közig. ir. 836. — [a]A címszónak ez az előfordulása tartozik a fenti jel-hez. [b–c]Köv. a növények leírása].

6. fajta, féleség; fel, soi; Art. *1669:* Az kik az Istennek az parancsolatyával sem ez világ törvenyével semmit sem gondolva(n) amaz Isten ellen valo rut Szitkoknak nemeivel eordőgh at⟨ta⟩ teremptette es ezekhez hasonlo tőb Isten ellen valo k⟨á⟩romkodó szitkokkal szitkozodnak ... az ollyanok halallal bűntetessenek [Dés; Jk]. *1677:* tapasztallyuk, hogy tőb vétkeknek nemek közöt a' Lopás ... el-árradot ez Hazában [AC 123]. *1681:* Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata aszony, Komlosi Ura(m) felesege paraznasag nemeivel Tiszteletes Esperest Ura(m) tiszte szerint solennis inquisitiot per agaltatot ellene [SzJk 153]. *1710 k.:* a kurucok ekkor kegyetlen halálok nemével, nyárssal, mivel öltték a levélvivőket [BÖn. 969]. *1737:* Minémű lopásn(a)k neméb(e) ... elegjitette magát az I ... Citatoriámból Constal [Dés; Jk 318b]. *1780/1804:* Mindenféle Bűntetesek Nemeiről 's ezekben a' Birák Hivatallyáról [Torockó; TLev. 42]. *1831:* Valhatam hogy; engemet ... minden igaz oknelkül parasztazni kezdet ... s a vizes edényt a fejemről le taszitatta, azután azt, a hátamhoz tsapta avagy Vágta, melly ebbéli tettiért én velem azután a Tekts Hadnagy Úr előtt meg békélvén fizetett én Nékem 10. Rftokat Válto Czédula pénznek nemében [Torda; TVLt Mátyás Sára (18) hajdan leány vall.]. *1845:* ezen helly ... nagy része minden esztendőben, különféle gabonák nemével bé vetve, más része lucernásnak és Tengerinek használtatik [Nagyalmás K; EHA].

7. mibenlét, minemüség; fel, natură; Artung, Beschaffenheit. *1811:* Gondoljuk továbbá a' Pátriárkákat Miképpen őrizték a' kis Bárányokat, Mint égy égy kis Király olyan rangba vóltak, Kis Tartományokat 's Népeket hódoltak ...

És mi volt életek neme? Juh Pásztorság [ÁrÉ 77]. *1823–1830:* Második vacsora neme volt a faolajos saláta [FogE 229]. *1825:* Azon Királyi Sos Hajok(na)k 's Hajokbéli Requisitumoknak ... neme és Száma s azoknak árra ... nagy Kormány ... kis kormány[a] [JHb ad 215 Jósika János főispáni ir. — [a]Folyt. a fels.]. *1852:* Betegség neme: Idétlen szülés következtében méhdagadás [Dés; RkHAk 138].

nem I. *tagadószó* **1.** nu; nicht. **A.** az állítmány tagadására; neagă predicatul; zur Verneinung des Prädikats. **a.** kijelentő mondatban; în propoziţii enunţiative; im Aussagesatz. *1540:* ez elmwlt pentheken ... az labom ky menywlt wgy anyera hogy nem alhathok reya [Kv; LevT I, 8–9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1568:* Mas hazugoth meg hyttel Es engem nem akarz Megh hynni [Kv; TJk III/1. 161]. *1570:* Barath Isthwan, Azt vallya hogy az adossagnak megh Nyeresenek Ideien Jelen nem volt [Kv; TJk III/2. 183]. *1592:* Biro Mihali ... kezde mondani hogi eo nem varga [Kv; TJk V/1. 287]. *1595:* mégh akkor ne(m) holt vala megh Sofalui fere(n)cz [UszT 10/40]. *1610:* tudom hogi megh nem bekeltethet kgtek [Martonos U; UszT 33a]. *1635:* En egiebet dolgokban ne(m) tudok, mert jaros hazokhoz ne(m) vóltám [Mv; MvLt 291. 47b]. *1733:* mindent az Instructioban nem inseralhatni [Torda; TJkT I. 20]. *1760:* a Török ... ugy dőföt hozzá hogj ha ki nem ugrot volna elöle roszul járt volna [Mezőrücs TA; Ks]. *1852:* el apad a' téj ha nem fejik [Kv; Pk 6].

b. kérdő m-ban, az *-e* kérdőszó kíséretében; în propoziţii interogative, împreună cu particula enclitică interogativă *-e*; im Fragesatz in Begleitung des Fragewortes *-e*. *1619:* Ha az frigy felbomol, azmiatt az én uramnak lészen-é háborúsága? Az hatalmas császár nem veti-é okul az én uramat az háborúságnak és német ellen elegendő segítséget ád-é az én uramnak? [BTN[2] 210–1]. *1662:* többen is jószágosodnak ... Az én Láposomat az feleségem szolgája félének Polyknak adták; megitilheti Kegyelmed, nem derék dolog-e? [TML II, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

B. mondatrészek tagadására; neagă altă parte de propoziţie decît predicatul; zur Verneinung der Satzteile. *1575:* Ertik eo K. az Kapura valo Drabantok feleolis Byro vramnak bezedet ... Az Kapuban legienek Nem egebwt [Kv; TanJk V/3. 125b]. *1594:* lattiak eo kegmek ez itt valo Ser feozeok hogi az zaladsert nem jol feozik [Kv; i.h. I/1. 235]. *1608:* mingiarast megh iedék, hogy nem iot iüt uolna megh [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev. IV]. *1736:* Ennekemis az ioszagom ide nem messze van [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. *1760:* Szabo Tamás Uramot nem keresőnek sőt többire mind tikozlonak vallyák [Ilyefva Hsz; HszjP]. *1763:* ki menének az Utzára mind ketten egy mással koczodván de nem verekedvén [Nagyida K; Told. 9]. *1810:* Ezen Kaszálok ... nem jó Szénát kaphatni rollok [Jenő SzD; Ks 76/56 Conscr. 570].

Szk: *~ ... hanem.* *1539/1675:* Ezer forint keotel alat keotek magokat harma(n) küleon kuleon hogy ... azzal az Sententiaval elni nem akarnak hanem el szaggatjak [SLt 5. 10 kápt.]. *1574:* Angalit Azzony Zeoch Martonne ... Azt vallya hogy ... egiebet ne(m) tud Mondany, hanem Az myt meg vallot [Kv; TJk III/3. 309]. *1671:* mikor hivatta Kadar Andras Uram, el nem vesztegletle, hanem mingyárt ki ment [Kőrispatak U; LLt Fasc. 157] ✱ *is ~* sem. *1596:* Mint hogj Kegd ez eleottis ennekem io akaro Vram Volt Enis nem akarok kegd ellen semmiben faradnom [Radnótfája MT; BálLt 1]. *1633:* mikor Kerekes Zabo Istuanne az leaniatt Zabo Jacabnet dorgalta, es feddette volna, nemelj feslet erkeőlczerőll, azt mo(n)dotta az Annianak. De halgas Ania mert te is ne(m) voltal job en nallamnall [Mv; MvLt 290. 125b]. *1764:* a Novizans eőkegjelme azon pénzt nem ... quietalta, mivel irniis nem tud [Torda; TJkT V. 209] ✱ *mégis ~* mégsem. *1585:* Ha kj niolcz ora wtan bort ad, Azt a tizedesek elseobe megh Inchiek, ha penigh meegis nem zewnik megh, hat, a', Tizedesek a Capitanoknak megh Ielenchiek [Kv; PolgK 16]. *1592:* Nagi Janos ... vallia ... egikor kezde nekem az felesege igi panazolkodni, Im az hamis hwtw embert megh mentem halaltol, megis nem tart Jamborul, hane(m) chak rongal [Kv; TJk V/1. 215–6].

Sz: *akinek ~ borja, ~ nyalja.* *1673/1681:* Hedri Benedek Ur(am) lévén az Fiscus részerűl Tizt, akarvan húségét azzalis mutatni, ugymint akinek nem bornya nem nyallya az magyari ertelemként ... forditotta az Ministerek fizetésének némely részét más karban [Vh; VhU 465] ✱ *ami halad, ~ múlik.* *1590:* varosul kerik eő kgmeket az Serelmeseket, hogy ne Indullianak, hanem warianak, Ne hertelenkeggienek Az Zeghenj keossegre bozzusagbol kichin zikrabol Nagy Niawaliat Az Varosra gonoz hirt Nevet ne hozzanak, mert amy halad Ne(m) műlik, Wdeowel eo kgk varos karanel kwl talalnak mondot benne, regy mod zere(n)t [Kv; TanJk I/1. 142].

2. a kettős tagadás elemeként; ca element al dublei negaţii; als Glied/Element der doppelten Verneinung: *sem, semmi, senki, soha (stb) ... ~.* *1539/1675:* Ezer forint keotel alat keotek magokat harma(n) küleon kuleon, hogy soha azzal az Sententiaval elni nem akarnak [SLt I. 10 kápt.]. *1568:* Takachy gergel takach Janos ... Jg wallottak ... hogy bernart lamprit (!), Első testamentomaba az azzyonnak f. 10 hagyoth volt es azt senky ne(m) Ellenzette [Kv; TJk III/1. 171]. *1569:* soha ne(m) keresyk ezt az zylkereky yozagot az wytezleó almady Andrastol es az Eeó Maradekytol [Néma SzD; JHbK XXXVIII/6]. *1572:* Farkas Palne Anna Azt vallia hogy eo semy kazdagsagat Nem latta Bonchoknenak [Kv; TJk III/3. 42]. *1573:* Anna geobel Andrasne ... vallia ... Kadar Andras ... aztis Monta ... hogi sohwlt semmy attyafya Nem Maradot [Kv; TJk III/3. 151]. *1575:* Vagion panazolkodas arrolis hogy sokan Twzelew helyekre semmy gondot Nem viselnek [Kv; TanJk V/3. 128a]. *1586:* Iffiw Janos az Varos hiteós Teómleócz tartoia Custosa, vallia Soha Nem tudom en hogy Orsoliat Senky Igyarto Georgieon kyweol megh fogtatta volna [Kv; TJk IV/1. 587]. *1606:* sokzor mentem faert az Veres Veres Patak ⟨neúy⟩ helyben, senky ne(m) haborgatott benne [UszT 20/68 G. Lado de Remete[a] (30) jb vall. — [a]Cs]. *1681:* semmi szüksegit nem irja kgd edes Ura(m), hogy tudhatna(m) hogj mivel szükölködik kgtk [Körtvélyfája MT; BálLt 1]. *1700:* sohuva el nem megyek [Zágon Hsz; HSzjP].

3. állítmányok fokozó halmozásakor; la înşiruirea predicatelor, pentru a accentua negaţia; bei steigender Häufung der Prädikate. **Szk:** *~ ... ~ is.* *1724:* Mi nem tudgyuk, nemis hallottuk [Asz; Borb. I]. *1780:* mi Aszszonyokül eo Nagyságához bé járosok nem voltunk, s nem is volt szabad oda járkálnunk [Bethlen SzD; BK] ✱ *~ ... sem* nem ... nem is. *1557:* Er(them) hogy kthek en vellem az Zeken perelny akar ... en k kel Zeken nem perlek sem akarok kwltenem heyaba hanem az ktek penzetth megh adom [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanácshoz]. *1573:* Kowach Istwan Azt vallia hogy eo Nem Twgia sem latta my keppen Tamadot ky az twz az darochy Maiorabol [Kv; TJk III/3. 189]. *1665:* mj nem tudgjuk, se hallottuk

[Marosjára MT; Told. 1a] ✱ ~ ... *sem* ~ nem ... nem is. *1569:* Es Annos azony Eeö maga feleölis felelt hogy soha ne(m) perly sem ne(m) keresy Eeöüjs ezt az zylkereky yozagot [Néma SzD; JHbK XXXVIII/6]. *1600:* Kerekes Jstwanne Sophya azzony ... vallya: En semmith az en fiamtol nem hallottam, sem nem kerdeztem [Kv; TJk VI/1. 419]. *1646:* a fogolys doceallya hogy ... nem Conspiralt Forrai megh eolesere sem nem consentialt [Kv; TJk VIII/4. 63] ✱ *se(m)* ~ ... *se(m)* ~ nem ... nem is. *1550:* (A kárvallott legények) menek az birohoz ... kernek volt ielt az birotol hog az w marhaiokat ki soren Meg valtozot melleie bocatanaia Az vag ez iellel az adossokat ellö hinaiak ot az biro ... meg rwtolta es meg sidogatta wket sem ielt nem adot sem torwint ne(m) töt [BesztLt]. *1731:* Ki jö azis hogj én sem nem mocskoltam, sem nem szidalmaztam [Dés; Jk]. *1765:* hallám hogy azt mondá Simon pál uram Istok Ferencznek vetődvén, hogy Istok Ferencz se nem Bíro, se nem Kapitány, se nem Isten [Bereck Hsz; HSzjP Veress János (50) vall.].

Sz. *1759:* az Isten nem siet, nem késik, mégis elérkezik s nem is bottal szokta verni az embert [RettE 95].

4. számonkérő szövegben, megütközés, felháborodás kifejezésére; în reproşuri, pentru a exprima indignarea; zum Ausdruck des Anstoßes im Rechenschaftsforderungstext. *1644:* megh en mondam neki, hogi vay giurka giurka hogi nem beöcziülöd meg magadat [Mv; MvLt 291. 418a].

5. időhat. kíséretében állítás értékkel; cu adverb de timp, avînd valoare afirmativă; in Begleitung des temporalen Adverbs, mit Behauptungswert. **Szk:** *(a)mig, valameddig* ... ~. *1571:* (Az emberem) monda hogy az petresffaluj plebanos hordaton horgia az Mustot mj helt nyomiak ... azirt kírem kdet ... hogy te kmed kwldene eg' Emberit az en Emberemmel oda petresffalwara, kj hadna megh az kmed zowawal az zeginsignek hogy chak eg' vedret se adgianak addig se papnak se senkinek mig az vr w Naga dizmasa oda nem mygien [Kentelke SzD; BesztLt Joan. Thorma provisor kezével Casp. Zwch beszt-i főbíróhoz]. *1647:* Az gyermek màr be szegeodeöt az Inctushoz, addigh el sem vihetik teölle az migh esztendejet el nem teolti [Kv; TJk VIII/4. 234]. *1769.* addig nem is juthatott a káros Ember Marhájihoz mig el nem esküdte Heted Magaval [Mezőmadaras MT; BK. Prütütse (!) Pintye (62) zs vall.]. *1807:* mán tul egy idegen is céhunkba mindaddig bé nem állhot, valameddig itt helyben köztünk, három esztendőket nem legénykedik [Dés; DFaz. 36] ✱ *minekelőtte* .... ~. *1764:* Minekelőtte Joszágait el nem adogatta volté annyi Joszága [Cserefva MT; Told. 30]. *1784:* Nyárb(an) a' Kis Szováta vizenek exundatioját ... Artatlan Malmunknak tulajdonittyák holott ... minekelőtte a' mi Malmunk oda nem épitetett vóltis nyárb(an) a' nagy Arviz(ne)k idején mindenkor exundált [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)].

6. felkiáltásban csodálkozás kifejezésére, állítás értékkel; în exclamaţii, exprimă mirarea cuiva, avînd valoare afirmativă; im Aufruf zum Ausdruck des Erstaunens, behauptend. *1724:* az Jesuitaknal tegnap szep Comedia volt, bizony csudára mélto, edgy negy esztendős kis gyermek miket nem vitt véghez [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből].

7. tagadást v. tiltást kifejező főm-tól függő mm-ban állítás értékkel; în propoziţie secundară dependentă de o regentă care exprimă negaţie sau interdicţie, avînd valoare afirmativă; im von einem Verneinung ausdrückenden Hauptsatz abhängigen Gliedsatz, behauptend. *1597:* Az I pedigh negallya uala hogy ne(m) keresett terhet, hane(m) chak tiztessegét keua(n)ta megh zabaditatni [UszT 12/119]. *1605:* nem tagadom en azt hogy Berze mihaly nem adoth volna en kezemhoz flor 100 [UszT 19/9]. *1679:* Az I simpliciter Negallya hogy eö annak az Mehnek gongya viseleset fel nem vallalta ha nem czak megh engette hogy az kerteben vigye [Dés; DLt]. *1769:* eo Felsége meg tiltotta hogy ... nem tsak onot de még selétet Gollyobist és más egyebeket onbol valo miveketis bé hozni nem szabad [UszLt XIII. 97].

8. óvatos állítás kif-re az ellentétes fogalom tagadásával; pentru a exprima o afirmaţie prudentă, negînd concepţia opusă; zum Ausdruck einer vorsichtigen Behauptung mit Verneinung des gegensätzlichen Begriffs. *1653:* Nem kicsiny dolog az, hogy az Isten azoknak az ő félelmeket ilyen igen reánk vetette. Bizony az Isten minket igen megalázott mindenben! [ETA I, 138 NSz]. *1712:* Az eb születte Jáger es Czigányok kurvannyokban mind(en) kutyaimban is nem kevés kár esett [Farkastelke AF; Told. 4]. *1798:* Egj Nem erössen viseltes, szilva iz főző Nagjotska üst [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1844:* a Szöllo szépen mutat érdegel, de mégis nem nagyon biztat, jo Szürettel bár közepes lenne [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

9. vmit tagadva, az ellentétes fogalom kif.; neagă ceva pentru a exprima concepţia opusă; etw. verneinend, zum Ausdruck des gegensätzlichen Begriffs. *1573:* Ilona Kadas Istwan deakne ... Ieot volt Ianos deak az gergel deak hazahoz hon Nem letebe [Kv; TJk III/3. 156]. *1580:* A kertet Igiarto Mihalytul veottek volt ... vgy teczyk hogy nem adhatojat Adta ... keryk biro vramat, hogy az leweleket kerye elo es lassa megh [Kv; TanJk V/3. 208b]. *1591 k.:* feoldi Gabonanknak Nem termise ... miat el fogyatkoztownk (!) [Dés; DLt 233]. *1598:* Tothazy zeoch Mihaly ... vallya ... Zekely Andrast thwdom hogy vasotsagaert es az Scholaba valo nem meneseert neha megh Supraltak [Kv; TJk V/1. 261]. *1677:* egy vert arany nyomoni ... ki nem vert aranyért, három forintot tartozzanak adni [AC 63]. *1738:* (Az alperes) az tilalommal valo nem gondolásért ... meg büntetetni ... itéltetet [Torda; TJkT I. 171]. *1773:* A nem szolgálat miatt szántatlanságbol, s nem kapállásbol emergálhato kárnak Bonificatioja [T; JHb II/1]. *1780:* nem a mi ... nem akarásunk, hanem az emlitett Szén tsinálástol valo el tiltattásunk miatt nem futatthattuk s mivelhettük ki quottánkat [Torockó; TLev. 9/18]. — L. még BÖn. 890; KemÖn. 164; TML II, 170.

II. mondatszóként; cu valoare de propoziţie independentă; als Satzwort. **a.** latolgatásban; în cintărirea posibilităţilor; in Erwägung. *1600:* Intik eo kgmeket hogy zorgalmatoson az zegenieket megh latogassak es megh circaliak kik erdemlik megh az Alamisnat, s kik nem? [Kv; TanJk I/1. 374]. *1617:* (A házat) kitwl veótte ... Ittake aldomasat Neme en abban semmit ne(m) tudok [Mv; MvLt 290. 26a]. *1629:* Azt sem tudom ha az A gyüteotte neme mezet [Kv; TJk VII/3. 107]. *1670:* az captiva leany ... ezt nem vallya megh czelekedette töbszer effele dolgot, nemé [Kv; TanJk II/1. 721]. *1804:* hogy az az Erdő kijé volt, 's kié nem én azt nem tudakoztam [Csapó KK; Berz. 17b]. *1821:* Györke Uram ... meg viszi ä Levelet, vettedé nemé nem tudom [Kv; Pk 7]. *1827:* a pintzéibe is mije volt? mije nem? nem tudom [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 18 Milik Márton (49) zs vall.].

Szk: ... *(a)vagy* ~. *1551:* thowabba the k: kyrem Azonnys hogh the keg: Lassa es tegyen Byzonyossa Enhemeth ha

Lehet Az Cyeryph wagh nem Merth ha Az Nem lehet hat, syndelyelys Megh kel hyaztatnonk [Szův; BesztLt 57 J. Dobay prov. Vinceh Pettionj beszt-i bíróhoz]. *1568:* Fekete Mihal, Zaz Jakab ... fassi sunt ... Ezt hallottuk veres Antaltol, hogy az zólóth az ő veynek atta f. 16 de my Ne(m) tügyuk ha meg attae az arrath a vag ne(m) [Kv; TJk III/1. 173]. *1763:* meg kérdet bennünket ha a' Gróff láb földének határa a' kerten belől vólnaé vagy nem [Széplak Sz; Ks 92] ✱ *vagy ... vagy ~.* *1607:* mo(n)da Benedek Peter ott ne(m) megien be az viz vai banod vaj ne(m), ha banod tegj rolla [UszT 20/302]. *1614:* Eüocalok ... Losonczi Banfi Margit Azzont Nolcziad napra az Nagod Tablaiara; az Nagod szemelie eleibe(n) Certifikalüan mind az altal eőket hogj uagh lesznek ielen üagh nem [Körtvélyfája KK; BálLt 51]. *1687:* Hallam ... mondta az Uranak, hogi vagi hidtak, vagi nem chiepleni eregi altal [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Fabjan Peter vall.].

b. ellentétezésben; în opoziţie; im Gegensatz. *1761:* Ezen Falunak határai ugj termik meg jól a' Gabonát ha jól meg Ganéjozzák a Földeket, de különbe(n) nem [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 393].

III. *fn* a *nem* szó mint a tagadás kif.; cuvîntul *nem* ca exprimare a negării; das Wort *nem* als Ausdruck der Verneinung. *1852:* mégis jobbnak tartom, a határozatlan ember ellenébe ezt tennem — ne hogy Launétol fügjen az igen vagy Nem [Torda; BetLt 4 Betegh Gábor lev.].

néma I. *mn* **1.** mut; stumm. *1705:* Pápai Pál ... meghala, maga után hagyván szegény nyomorult néma feleségét [WIN I, 584]. *1774:* A nagyobbik fia ... részeges, korhely ... egy leánya világtalan, más néma [RettE 337]. *1809:* Meg holtak ... If. Barta János(na)k 7. esztendös néma fia István himlöbe [M.gyerőmonostor K; RAk 116].

Szn. *1772:* néma Andris [Dés; DLt 321. 81B].

Szk: *~ vmiben* hallgat, nem szól hozzá. *1672:* Tovább mitevő legyen Kegyelmed, én bizony, megvallom, édes Komám uram, néma vagyok ebben is, mert nem merek hozzá szólni [TML VI, 294 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. hangtalan, csendes; liniştit, mut; lautlos, still. *1811:* Kedves Házam! nékem tiz esztendős szállás! Hát tsak néma legyen a' tölled meg-válás? [ÁrÉ 186].

3. *átv* rendsz a *siket* szó társaságában; de obicei împreună cu cuvîntul *siket*; gewöhnlich zusammen mit dem Wort *siket*: tájékozatlan; dezorientat; unbewandert/wissend. *1668:* Naláczi uram udvarnál nem lévén, mindenekről siket és néma vagyok [TML IV, 343–4 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1671:* akkor jöttek meg egri törökök az fővezértül ... beszélték, egyáltaljában Zólyomit hozza ki Magyarországra az török. Micsoda okát adják, énnekem abban mind siketnek, mind némának kell lennem [TML V, 512 Szepesi Pál ua-hoz].

Szk: *~ módra* tájékozatlanul. *1618:* Mikor ezt hallotta*, hogy urunk önagysága vélem is beszéllett ... kiáltani kezde s elfakada sírva ... hát hol az ő dignitása? ... Kire én ismét mondék: Hiszem az én kegyelmes uram engem sem bocsáthatott néma módra el, hanem beszélleni kellett vélem, azon az kegyelmed főkövetsége s dignitása nem lédáltatott [BTN² 88. — *Kamuti Farkas főkövet].

II. *fn* kb. semmihez hozzá nem szóló/semmit nem intéző személy; om nepriceput/incapabil de a rezolva ceva; Person, die nichts hinzufügen/erledigen kann. *1619:* soha itt Nagyságod csausz nékül nem lehet ... minthogy az uraim nem mindenik voltak jól Szölfikárral, ha Nagyságodnak ilyen nagy dolgaiban nem találtam volna convinctusnak lenni Szölfikárral, nem tagadom, mert csak egy némája löttem volna Nagyságodnak itt a Portán [BTN² 219].

némán 1. néma állapotban, némaként; mut; stumm. *1705:* Pápai Pál ... meghala, maga után hagyván ... néma feleségét, akit ezelőtt egynéhány esztendővel ugyan gyermekágyban a gutta megütvén megnémult, és azólta némán maradott [WIN I, 584].

2. szólási lehetőség híján, szófosztottan; fără posibilitate de vorbire; ohne Redemöglichkeit. *1678:* Kérem Uram Kgdet ... mentül hamarébb levele által tudósítani ne nehezteljen, ne legyek némán itt, hadd tudjak mit felelni [TML 140, Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

nembeli vmelyik nemhez tartozó, nemű; care face parte de sexul ...; zu einem der Geschlechter gehörige Person. *1798:* ezen ... 27 szambol allo Nemes és nemtelen mind ket nembeli Vallok minnyajan ... Adamoson residealo s Commoralo ... jo hirű 's nevű szemelyek [Ádámos KK; JHb XIX/58. 30–1].

némber asszony, nő; femeie; Weib, Frau. *1633:* az város szolgája szolgálójától hallottam, hogy mondá, hogy Szabó Jakabné és Gyarmati Márton odamentek volt az ő házokhoz, még az asszonya reájok vetette az reteszt és azok odabe voltak, azonban hazament az város szolgája, és a felesége mond az szolgálónak: Lakunk mi némberek hogy uram ezeket itt találja [Mv; MvLt 290. 120a].

nemcsak nu numai; nicht nur. *1571:* Joúe hozzam Ser fózó fabian monda hogy ficyor Gaspar kiry twlle az attya Marhaiat es azt mongya hogy kegmed hatta meg hogy ky aggya. Azert kirem kegmedet ... kegmed az Marhat tartosztassa meg ... kegmed gondollya meg hogy Nem Cyak ficyor Gaspar riszese annak az Marhanak, tób Aruakis vadnak vtanna, Azoknakis szwksiges liszen ha vagyon valamy [Harina BN; BesztLt 2 Anna Bereszlo cons. Wolfgangi farkas de Harinna Gr. Timar beszt-i bíróhoz].

Szk: *~ ..., de (... is/sem).* *1588:* Mostannis Nem tudnak egiebet voxot kerdwen veghezni holot lattiak Nem chak az vensegnek de kiualkeppen eo kgmek keozzewl sokaknak Absentiaiokath [Kv; TanJk 1/1. 71]. *1653:* nem csak felverék, de ugyan meg is égeték mind tornyot, templomot iskolát [ETA I, 69 NSz]. *1775:* Ezenn ... Allodialis Erdőt anyira el pusztitották, hogy nem tsak tűzi fát, de még kertnek valo veszszőt sem lehet benne találni [O.csesztve AF; EHA] ✱ *~ ..., hanem (... is).* *1552/1567:* az Jozag nem chyak eowe hanem batthae es eocheye [Pókafva AF; JHb XXVI/33]. *1591:* Az myert penig be haytattam*, oka ez hogj hatalmasul szep uiragzo buzaban eorzeotte ne(m) czak éczér ne(m) czak ketszér hane(m) sokszor [UszT. — *A marhákat]. *1652:* Az asszony nem czak vjjitotta gonosz czelekedetit, hanem elis szőkőt [SzJk 69]. *1820:* nem tsak ezenn ... kaszálo hely omlott eszve hanem egész Hátarunk meg suvadozott [Firtosváralja U; Pf] ✱ *~ ..., sőt (... is).* *1757:* Nem tsak ... bőjti napokon hal után nyargaltattni, de sött ... 'a Méh kertben jo hoszszu Halastot kelletik csináltattni [Deva; Ks 92. I. 23]. *1827:* a mészköiek fejszésen és kötellel fel készülve nem tsak a levágatt ölekből sott a vágatlan erdőbólis a Fának javát ki szalolvan eroszakasan horgyák [Mészkő TA; Mészkői lev.].

nemde ugye?; nu-i aşa?, aşa-i?; nicht wahr? *1761:* nemde tsupán a' jozon okoskodás-is mutatja és bizonyítjaé? [Koronka MT; Told. 26].

Szk: *~ ... nem?* hát nem?! *1710 k.:* Ha a császár parancsolati jőnek s végbevitetnek vala, ámbár az én kezem fáradott légyen egyik abban, de nékem abban vagy igen kevés, vagy semmi tulajdoníttatik és köszöntetik vala. Ellenben ha mi elmarad, vagy csak ... késik vala is, nemde gyakrabban mások felett is nem én pironkodom, bünhődöm vala miatta? [BIm. 991].

nemdenem ugye, hogy; nu cumva ...; nicht wahr, daß. *1756:* A meg holtnak Testén, fején mitsoda ütések láttattak vagy Sebek mellyek mián kellett volna meg halnia nemdenem a Nyaka szegette meg ...? [H; BK Misc. 1143 vk]. *1766:* Szilágy Csehben ... Ettzakának idejen Országos Sokadalom alkalmatosságával ... Székelly János nevű Jobbagyát ... kicsoda adoréalta ... Nemde nem? ezen Verengező ember ... Damokos Ferentz volte? [KSz; BfR 104/2 vk]. *1770:* Ezen helyet nem de nem a hegyről le folyo eső, és hoviz töltötte fel porondal, és kővetsel, lévén igen magas hegy, és árok le felé a hegyről azon helyetskére [H; JHb XXXI/17. 3 vk]. *1772:* Nem de nem helyes és egjenes okaé ennek az, hogj a' Mikes Malom az ... eö Excellentiaja Malma után épülvén ehez mérsékelték annak állását s építtését [Kük.; JHb LXVII/278 vk].

némely *htlan nm* **I.** fn-i haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht. **1.** egyik-másik (személy/dolog); cîţiva, cîteva; mancher, manche, manches | tbsz egyesek; unii, unele; einige, etliche, welche. *1562:* Mátyás király halála után a magyar urak mind Rákosra gyülének[a], hogy királyt válaszszanak, holott némelyek választák a királyságra az Albert herczeget, a lengyel Kasimir királynak a nagyobbik fiát [ETA I, 10 BS. — [a]1491-ben]. *1573:* Keryk azon Biro vramat Mind az elebely adoknak Restanciaywal kemeletlen zedesse fely (így!), hogi Ne legen chigeo (!) benne, hogi Nemelytwl fely zedik Nemelytwl Nem [Kv; TanJk V/3. 80b]. *1593:* Wadnak az kwwl az hazhoz walo zanto feoldek nemelljek eöreökre walok nemelljek zalogosok ... kiketh Jn sserie meg neúezek [Szu; UszT 9/43]. *1595 k.:* nymellyek keozwllek ide Nagysagodhoz confluallnak [Dés; DLt 247]. *1662:* azert hadgion beket az vakmerőseg(ne)k mert bizony le üttetünk nimelliek(ne)k az fűle mellet [UszLt VIII. 71 fej.]. *1666/1793:* Mivel sokaknak Telekjek kaszálo kertjek, Csűr kertjek a Falu határára függ bé, nimelyek kaput, nimelyek rést, nimelyek pedig jukakot szoktak bé tartani, azért illjen heljeket ... meg circaltasson a Bíro [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1727:* az a csuda hogy meg nem bolondultam miatta, mikor lattam hogy nimellyek nem hogy segitteni akartak volna, sőt minden igyekezetekkel confundalni akartak [Albis Hsz; ApLt 2 Bakori (!) István Apor Péternéhez]. *1755:* Marhái Adosságért el vetettenek, némellyek meg dőglettenek [Cseb H; BK Naláczi conscr. sub nr. 1020].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: egyike-másika, némelyike, un, o; der/die/das eine von ihnen. *1583:* Valamikor nemellynket keózzulunk az Vr Jste(n) ez vilagbul ell hyia Mind tartozzek eótet iamborul el keserni az Koporsohoz es el temetni tiztesseggel [Kv; MészCLev.]. *1598:* valamj lowak fognj ala menteonk volna az Tarchja hazara lowainkban ott megh fogank de nemelljet legh kywaltkeppen penigh az Nagy ferencz fia lowat megh nem foghatwk [Kv; TJk V/1. 263]. *1779:* A minapiban a hátralévő székelyeket is kiindították volt, hogy az ármádára felvigyék. Némely része Debrecenig, némelye Désig, némely Máramarosban Szigetig ment volt [RettE 395].

II. mn-i haszn-ban; cu valoare de adjectiv; adjektivisch gebraucht. **1.** egyik-másik, egy-egy, egyes; un, o; der/die/das eine | valamely; vreunul, careva; manch. *1567:* kerdeztwnk tanachot Nemely wraymtwl az feyerwary Ambrws Dolgarwl [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechmer és Lucas Pystakj a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1572:* hoza mw nekwnk az n. poronchyolattyat az vitezleo Borzasi peter ... kiwel hywa mwnkeoth Phwsz kwthra ... hogy mw oth az eo Jgassaganak otholmara Nemely szemelyeknek vallasokoth be vennenk [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. *1621:* Az el mult Eztendeóbe(n) Conferaltak uolt eo kegmek az Zaz Cantornak fl 10 egi felsó ruhara, De nimelj vraink akarattiabol Vogner Mihaltol úottwnk 6. sing es Egy fertaly Lazur poztot singit fl. 3 [Kv; Szám. 15b/IV. 13]. *1633:* Hallotta(m) Szabo Jakabnetol hogi mondotta, ne(m) czudalom azt hogi nemeli Azzoni ember el uetemedik ki kuruasagra, ki mire, czak azertis hogi el ualhassek az uratol [Mv; MvLt 290. 125b]. *1697:* nemely vakmerő Emberek miat gyakran tapasztaltuk ez arant valo fogyatkozasunkat [Dés; Jk]. *1772:* ha szintén az omlásnak némelly része meg feneklettis; az is abból esett, hogy a' fel tojülás miatt a' Víz meg restűlvén; nem moshatta le [Ádámos KK; JHb XX/27. 48]. *1803:* némely földeket már vagy 16 esztendóktól fogva Nem is szántanak az hitványság miatt [Márkod MT; BetLt 5].

Szk: *~ éjjel* valamelyik éjjel. *1572:* Sophia fekete Matene azt vallia, hogy Nemely Eyel Mint harom orakor Megen ky hazabol, azonban latta hogy Aytayat megh Nytta Keomyes gérgne es ky lepet egy gereznaba hayadon feowel [Kv; TJk III/3. 4] ✱ *~ helye(ke)n/helyt* egy-egy helyt, imitt-amott. *1712:* Jstennek hálá az mely hellyeken el jüttem, azok még eddig nem voltak inficiálva s némely hellyeken mégis szünt az pestis [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1729:* Masodik kert vagyon ... oldalos foldb(en) ... a táblák mesgyéin, némely helyt, szép szőlő lugosok, nemely helyt egres fák vad(na)k [Buza SzD; JHbK V/12]. *1797:* az Utza felöl pedig kert let volna, de az is némely helyen, égy singnyi más helyen fél sing magasságú [Dés; DLt] ✱ *~ időben* némelykor, egyszer-egyszer. *1681:* Megh eshetik ez is, hogi valamely Tiszt az Földes Úr Kárara az Korcsomas helyeken nemely üdőb(en) à magha borait árultathattya [Erdőhátság H; VhU 198] ✱ *~ nap* a minapában, vmelyik nap. *1572:* Orsolia Peter Papne azt vallia hogy Nemel Nap haza eleot Al volt, lattha hogi az zenwcharol hajtottak Eleh es Caspart [Kv; TJk III/3. 25]. *1597:* Chizar Andras ... wallya ... Ez nemely nap ieot wala hozza(m) Sardy Janos [Kv; TJk VI/1. 100] ✱ *~-némely* egy-egy. *1656:* Ezen jstalonak ... felseö sendeli hejazattia reghi avadagh, nemeli nemeli helljen nem regen renovaltatott, az hejazattia [UF II, 152].

2. egy és más; unul şi altul; das eine und das andere | ilyen-olyan; aşa şi aşa, dieserart und solcherart. *1583:* Kerikis eó kgmek Biro vramat hog ez valasztot Zemelieket Nemely engedetlenek ellen megis otalmazza, ha kewantatik [Kv; TanJk V/3. 276a]. *1633:* mikor Kerekes Zabo Istuanne az leaniatt Zabo Jacabnet dorgalta es feddette volna, nemelj feslett erkeőlczeröll, azt mo(n)dotta az Annianak. De halgas Ania, mert teis ne(m) voltal job en nallamnall [Mv; MvLt 290. 125b]. *1819:* a Béressét az Iffiaszszony némely illetlen feleselésiért ... ki taszigálta, hogy menne dolgára [Kv; Pk 2].

némelyik *htlan nm* **I.** fn-i haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht. **1.** egyik-másik (személy/dolog); (despre persoane/lucruri) cițiva, cîteva; der/die/das eine (Person/Sache). *1570:* Agotha Zabo Casparne, Kappa Myhal ... vallyak Mykoron Eo kezettek Jgenthelenzegh Thamadot volna az Zabo Gaspar haza feleol, Mellyet Megh zabo Gaspar Jdeieben 1400 flra Beochwltek volt, Es eo keozzwleok Nemellyk Azt Mongya volt hogy ha Neky engedyk 1600 flot adna Erthe, Nemellyk 1700, vegre hogy Igh vetelkednek volt, Segeswary Domokos Jgh zolt neky, ha Nekem Engeditek En 1800 flot Adok erthe [Kv; TJk III/2. 131]. *1572:* Orsolia Peter Papne azt vallja hogy ... az zenwcharol hajtottak Eleh es Caspart ... Az kyk haytiak volt egyk az kerekesne fia az teoby Haydw legeniek voltak kinel ceger Nemellyknel dorong volt [Kv; TJk III/3. 25]. *1606:* meg erteöttem az Actornak raitam walo kerese⟨tit⟩ az hul azt mongia hogj az meg neuezet eztendeöben es nap tauath ⟨ra m⟩entem volna Jobagira nemelljket meg vertem volna nemelljket penig Jozagba kj hantam volna [UszT 20/162]. *1627:* miuel nem Egj Arant valo borok ... Igj deliberaltunk az borok felol, hogy korchomaltassak ki auuagj hordaiaba(n) Adgiak el miuel nemellik Igen szegenj bor, es az arratt oszak fel harma(n) Egj mas keozeott [Kv; RDL I. 134]. *1666:* Palfi Istua(n) Vram hatalmasul ra jöve Felekeön Feier varmegyeb(en) az Tot Mihalyne Mikes Ilona Azzon joszagara Jobbagit hatalmasul nemelliket megh fogatta, nemellyket az kiket megh nem fogathatot hosszaiok leódeset [Szkr; BálLt 50]. *1720:* hét ón Tángyérok el romlottak, kinek némeljiknek az feneke ki hajlottak az olvadás miá [Sepsikőröspatak Hsz; HSzjP]. *1768:* a mint vészem észre a magunk rátánkbol akarja nemellyik a Maxai Ferentz részit todani [Disznajo MT; LLt Fasc. 71].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: (többnek) egyike-másika; un, o; der/die/das eine (von mehreren). *1583:* Ha penig nemellykunk itt ez varosy hatarban nemynemw Eókreon arulna, Es az masikunk hat mege meg lesne, es titkon az elseó arossa ellen meg venne, annakis az maratsaga egy forint legien [Kv; MészCLev.]. *1625:* uoltanak oltouaniokis ... melliekben az marhak az mit fel ertek, ki ragtak es teordeltek ... az oltouanioknak nimelliken uoltak giwmolcziek ... azokbannis sokat le uertek [UszT 64a]. *1703:* nemellyikûnk mind az Personalis Contributiok miatt, mind az Koborlo Kuruczok miat ... elége megh Romlotunk [Fog.; UtI]. *1748:* (A pénzes zacskókat) Nékem meg mutogatá az Ur, s Némellyikét fel is bontá előttem [Csúcs AF; Szentk. Nic. Sebestyén (60) jb vall.]. *1773:* még néméljikük azt sem tudta van e lova vagy nints [Magyaros MT; Berz. 12. 92/166]. *1795:* némellyikünk(ne)k marháinkat pénzen elis adta és itthon meg dőglettnek lenni mondotta [Msz; MbK 104]. *1797:* igen keményén meg verte, kinozta vérbe keverte vgy annyira, hogy némellyike agyban fekvőleg meg sindette [Náznánfva MT; Berz. 3. F. 3 Lit. N 21].

II. mn-i haszn-ban; cu valoare adjectivală; adjektivisch gebraucht: egyik-másik, egy-egy; unul sau altul; der eine das andere, mancher, manche, manches. *1656:* Ezen praenotalt curia ... nemellik reszeit nem regen kezdettek renovalni [Szombatfva F; UF II, 169]. *1658:* az Kozmás felé befüggő cserének nímellik részit az kozmási megye felfogta [Szentsimon Cs; SzO VI, 213]. *1659:* Meglátszik, édes Öcsém uram, hogy Kegyelmed megházadosott, mert csak némelyik levelemre teszen Kegyelmed választ [TML I, 369 Árva Bornemisza Susa Teleki Mihályhoz]. *1771:* Hogy az el mult Nyáron lévö kicsin vizben nem forgattak azon Malmók, oka volt a' Silipnek roszszasága, sót némeljik Kéréknél egy csep* sem volt [Sövényfva KK; JHb LXVII/174. — *Tollban maradt: víz].

némelykor egyszer-egyszer, olykor-olykor, néha; uneori, citeodată; manchmal, zuweilen. *1592/1593:* mindenkor zabad volt az porond vetis ... en magamis mikor azon mentem altal ki bochátottam nemelykor az barmaimath senki nem zolot Irte [Mikeháza SzD; Ks 35. V. 12]. *1717:* a militia pedig az fűből szénát Csinált némelikor elis adta [INyR Cssz, Gysz, Ksz panasza]. *1735:* mivel magam is sokszor voltam az urfival edgjütt ... láttam hogj bővséges etele itala volt ... némellykor annyit hordatott hogj miis meg hajasodtunk [Kendilóna SzD; TKl Sam. Pataki de Kolosvár med. doctor in oppido Deés residens (40) vall.]. *1736:* Mikor valamely ur ... megholt ... Mikor koporsóban tették, az koporsónak az fenekire némelykor tettek gyalu alól ki hullott forgácsot, némelykor hamut, azt szép gyolcs lepedővel bécsinálták vagy bévarrották ... a koporsóban ugy tették bé osztán az testet [MetTr 400–1]. *1761:* (A búza) kalangyája pedig meg ereszt 2 vékát és 1/2 némelykor harmot [Marosillye H; JHb LXX/2. 114–5]. *1765:* némellykor két executor katonát, némelykor hármat, néha negyet ötött, sőt néha még hatotis Exmittált edgyütt az helységekre [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 154].

némelykori némelykor/olykor mutatkozó; care se produce citeodată/uneori; manchmal vorkommend. *1847:* (A bírák) a Határan találtato Gyümölcs fákat, mellyek némelykori gyümölcséböl, a köz Nép némü élelmét ... meg találllya kimélllés nélkül ... Szabadasan adják és predállyák [Torockó; TLev. 10/9].

nemes I. *mn* **1.** a feudális nemesi rendhez tartozó/(a rendi társadalomban) nemesi kiváltságokra jogosult; nobil, care face parte din nobilime; zum feudalen Adelsstand gehörig/(in der ständischen Gesellschaft) zu adeligen Privilegien berechtigt. *1589:* tilalmat teotte(m) ez J. ellen Ezzel adom okat az en tilalmamnak ... hogy ... Nemes Eosteol maradot feoldeonket ... az eo feoldehez foglalta [UszT]. *1605:* illyen kemelletlenwl bányk velünk minden rend mind Nemes Nemtelen, Seot chak az Gywlewesz haydusagis [Kv; TanJk I/1. 504]. *1662:* Idvözült üdősbik Rákóczi György fejedelem ... udvarlói és étekfogói között nevelte vala Sebessi Miklóst, Zaránd vármegyében bogárfalvi Sebessiek közül tisztességes nemes famíliábul valót [SKr 322]. *1688:* Isten s ország Törvénye ellen valo dolgokb(an) és vétkekb(en) elegyítvén magamat, az Teremptő és gondviselő édes Istenemet Jo akaro Vr(aima)t, Városi betsülletes nemes feleimet meg bántottam [Dés; Jk]. *1780:* szivem örömére szolgál az nekem ... hogy TP Szatmári Uram a Nemes I⟨jakat különösön fel jártatya és az Valásra tanítya [Borb. II Bethlen Kristina lev. Nsz-ből] | Belenyesi Aniska Aszszony magokhoz hivatatott ... mikoris kére hogy egy Nemes legenynek ... egy ingit meg mossam [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Sophia Varga (26) vall.]. *1817:* Mind a' Nemes ugy a Civilis részről egyenlőképpen a Birtokos Lakosok által ... választassék egy Fő Biro, a' ki két esztendeig Nemes, más két esztendőben Civis, arra valo értelmes személlyből légyen [Szu; UszLt VIII. 68].

Szn. *1570:* Nemes Mathene [Kv; TJk III/2. 187]. *1600:* Nemes Janos [Kv; TJk VI/1. 453]. *1605:* Nehai Nemes Ja-

nosne Laios Katha es Nemes Andras az fia [Déva; JHb XXXVI/2]. *1634:* Nemes Ferenczyne [Mv; MvLt 291. 24b]. *1637:* Nemes Thamas [F.szombatfva F; UC 14/42. 123]. *1669:* Kées tsinalo Simonnak felesege Nemes Ilona [SzJk 105]. *1681:* Nemes Peter ... Nemesnek mondgiak, hazatis exemptanak tartja; semmit rolla nem producalhat [Hátszeg; VhU 129–30]. *1715:* Nemes István Mester als Deak [Koronka MT; Told. 26]. *1721:* Nemes Péter [Torda; Ks 33 Rőd II]. *1728:* Nemes Thamás [Hídvég Hsz; Mk I. 1]. *1782:* Nemes Márk [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9]. *1809:* Nemes Simon [Szu; UszLt ComGub. 1643]. *1840:* Grof Nemes Ádám [Bikszád Hsz; EHA].

Szk: *~ bíró. 1662:* a vármegyének gyűlés hirdettetvén, mind Károlyi Mihály viceispánságárul, s mind az assessorok, törvényszékűlő bírák, szolga- vagy nemes bírák tisztektűl elbúcsúzván ... a vármegye minden tisztek nélkül fejetlen-lábos maradott vala, majd hallatlan például [SKr 313–4]. *1839:* én a' miolta ember kort értem mindég a' Nemes Birák közt vagyok [Érkávás Sz; Borb. II Nyisztor György nemesek hadnagya, görög egyesült vallású (65) vall.] ✱ *~ bojér. 1819/1843:* Fogaras földén in genere az oláh nemes emberek Boeroknak neveztetnek, és tsak azzal külömböztetnek meg a nemesek a Boeroktol, hogy a Nemesek Nemes Boeroknak mondatnak és iratnak a literatus emberek által [Mv; Puşcariu,Fragm. IV, 775 Táblai produkcionális per] ✱ *~ nép(ek). 1579:* Amy penig az Limitatiot illety, keryk eo kegmet Byro vramat hogy ... wyssellie(n) erre gondot, Es az Mwes nepnek Mwet limitallia vgy, hogy se a zegeny Mywes nep megh ne niomoroggyek, se az feyedele(m) haraggia az nemes nepnek panazolkodassa myat reank ne zallion [Kv; TanJk V/3. 192b]. *1591:* be adót az tizt tartonak az tömloczbe tóttek tizen harmad napigh tartottak otth, mind iel napal Jambor némés nipek ollian ember volt egik mint Galfi mihali malomfaluan lako masodik Alard mate vrunk eö naga ueres darabantianak hadnagia oztfaluan lako [UszT] ✱ *~ személy. 1555/1566:* my koron az en Jstenem meg kere lelkemeth az en testemboly teok illyen testamentomoth, ez Jambor wytezleo Nemes szymely elöth, es Jambor heghazy szolgank Elöth ... Erdeotelky Georg vram koma(m) eloth, es az borsay myklos pap Elöth [Zsuk K; SLt A. 33]. *1578:* Lazlo papis rea felele en eleottem hogy eois az ... nemes zemelyeket minden torueni zerint walo haborgatoy ellen megh oltalmazza benne es megh menti mindenewt az megh neuezet zanto feoldreol [Várhegy Hsz; Kp I]. *1585:* eo Nga kegmesen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varossy Ember, Semminemeó Attestatoriaúal Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varossy keosseget ... minden Vallatasok Az varos Biraynak tanachinak eleötte lehessen [Kv; TanJk I/1. 16]. *1698:* az en edes Uer Atiamfia fen megh irt Georgy Mihaly Uram Nemes szemely illien niomorusagos betegsegemben engemet maga melle vött, hazaban be fogadott es hozzam lattatt [Csatószeg Cs; CsÁLt F. 27. I/44] ✱ *~ úr. 1551:* Twdom azt hog Ty kegyelmeteknek es Twttara vagyon, mynemw vigezist Töt ez orzag hog az Nemes vraim felesigit Es germekyt marhayokat varostokba Be fogaggyatok, azyrtis kyrem Tw ke mynt vraimat Es Io zomzydimat, hogj Tw ke zerezzen egi hazad (!) az En Emberemnek es germekimnek mynd marhastwl, pinzem feyben Es my koro(n) az En Emberem ky akar Jwny Tw ke Erezze Mynde(n) Bikessiggel mynd marhastwl ky onnat [Marosludas TA; BesztLt 70 Gr. Apaffy de apanagfalwa[a] Vincencius Zwcy beszt-i bíróhoz. — [a]SzD]. *1566:* Az zekely vraim dolgarol eo felsege parancholatyabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vraim feyenkent oth legyenek az hadban ew felsege mellet [SzO II, 181 ogy-i végzés]. *1572:* Mykoron Az paraztsagtwl Az Rohanas leott wolna Lattok Azt wgjmond, hogj Az Neomeos wraym, le chytetak wketh Es wyzza weryk wala [Damos K; KP]. *1623:* Sok panaz Jeott eddigis eleonkbe nemely Nemes vraymnak illetlen chelekedetek feleol kik nem varuan adossagoknak megh fyszetessett magok kezekkel ueóttenek igazatt ... Kegd ... az nemes wraynkott kik vyolentiakot chelekedtek egj vice kiraly biro es egj Eskút Assessor altal citaltassa ez iöuöndeö kezelbyk országh giulessere okadasra [Csíkszereda; Törzs] ✱ *~ város* oppidum nobilium. *1670:* Ferenczi Istuan es Gidofalui Peter mind ketten ezen Nemes városnak Hútós Assessori [Dés; DLt 443]. *1731:* A Mészárosok ... az bőrnek ... mind jovát, mind alább valoját adgják minden meg szüküléS nélkül, alioquin ha ebbe(n) deficiálnak idegeneket bocsát be a Nemes Város [Dés; Jk]. *1734:* az Strasálast Nemes Városunkb(an) fel kellett allittatnunk [Dés; EHA]. *1767:* jól tudhattyák az Urak minémő Rongyában vettem az házamat a Nemes Várastól, kételenéttettem épéttetni hogy benne lakhassam, de én reám azért Soha Leg kisseb tekéntet sem volt [Kv; Ks 11. XLVI. 45]. *1846:* Virág Lászlo ... Darvas Jánost ... a Nemes Város piattzán két izben ... meg verte [Dés; DLt 530/1847. 31].

Sajátos erdélyi városi típus: az egész városi közösségnek (városnak) egy nemes személynek megfelelő jogai vannak. Dés és Torda élvezte ezt a kiváltságot. L. nemesember 1. al. az 1584-es adalékot.

2. vn + kn előtt az 1. alatti jel-ben; inaintea unui nume de familie şi prenume, cu sensul dat la punctul 1.; vor Familien- und Vorname in der Bedeutung unter Punkt 1. *1550:* (A földnek) Az Massodyk hassony felet ... zalagol Addigh tartom Az Mygh Az Nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwz foryntot le nem tezen [Berend K; BfN VI. 28/2. — L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyságlev.]. *1586:* Aggywk Emlekezetre mindeneknek ... ez my leweleonknek rendiben, hogy ... my az Nemes Adorian Perteol[a] Nagy Dobaitwl hiwattattwnk ... Nagy Dobaba [Nagydoba Sz; Borb. I. — [a]Értsd: Pétertől]. *1615:* Hoza mi nekünk az Nómós es vitezleó Beldi Kelemón Vram harom szeki Kapitan, Vrunk eó Nga uallato parancziolatt(i)at [BLt 3 Ioannes Lazar de Z Tamas Franciscus Gal de Csik Z Giórgy ns vall.]. *1628:* volnank ... Maros szekben az Mezeó Madarasy Nemes Kouaczy Istuan házánál [Berz. 12. 92/99]. *1630:* ieóue mi Eleónkbe(n) azon ioszagnak szinyre az nemes vitezleo sziluasy Andras ... es ... Contradicala mi eleötw(n)k az dersej dobokaj ferencz ioszagaert, elseóben eó maga, es felesege Somliaj Judyt azzony kepekben [JHb III/42]. *1665:* jelente, az Nemes Gyorsasagos Maros szeki Szentrontasi Kaczo Boldisar ... hogi ... az ő Job Attja ... egy helyet ... vetet volt Zalagban [Szentlászló MT; Sár.]. *1850:* nemes Baranyai Ferentz ... téve ilyen meg esmerést hogy t.i.: Ő Nagy Lakon Birtoklo T. Dobolyi Balint urnál több rendbe szolgált, Kolégyomba mind legénnye [DobLev. V/1281 Sarkadi Josef helység jegyzője kezével].

3. *~ rend* **n.** (köz)nemes személy, nemesember; nemeş, nobil (de rînd); Kleinadelige(r). *1677:* Hogy soha senkit senkinek vádlására Uri, Nemes, és egyéb szabadsággal élő rendek közzül, törvény elöt nem arestaltat[a], semmi szin és mod alat | A' Mely Urak, fő és Nemes Rendek más birodalomban laknak, de az Hazában jószágot birnak, jószágok-

nak mennyiségéhez képest valo jo Sóldosokat állatni tartozzanak ... poena alat [AC 28, 94. — [a]II. Rákóczi György]. *1710:* Szebenben is nem sokan valának akik oda szorulának. A gubernátor, Haller István, Haller György, Naláczi Lajos[a] ... s más egynehány becsületes fó s nemes rendek [CsH 380. — [a]Folyt. a nevek fels.]. *1722:* Proventus Pastoris mind Nemes Darabont es Jobbágyi rendek meg edgyeznek ez fellyeb meg irt dologb(an) [Radnótfája MT; GörgJk 113]. — **b.** (köz)nemesség; nobilimea mijlocie; Kleinadel. *1677:* Enyedi Nemes és Városi rendek közöt valo Controversia már decidaltatván, s' Cáptalanban adatván ... ahoz tartsák magokat [AC 255]. *1790:* Mi aláb Subscribáltak az egész Nemes Udvarhelly széki Nemes Rendnek Képében ... a Nemes Magyar Országi Diaetara választott Követünk Költségére Léváltunk Mlgs Fó Tisz(telen)dö Török Ferentz Udvarhellyi Plebanus és Vicarius Urtol Költsön 139 ~ Száz harminc kilentz Rforintokat [Szu; UszLt ComGub.] — **c.** (köz)nemesi állapot/státus; starea nobilimii de rînd; kleinadliger Zustand/Status. *1711:* Mü Uzon Falvának Nemes, Ló-Fü, Drabant, Jobbagy, es minden Renden levó lakosi [Hsz; BLt 7].

4. nemesi szabadságú, kiváltságos; privilegiat, al unui nobil/nemeş; privilegiert, von adeliger Freiheit. **Szk:** *~ föld. 1602:* en mindeltigh azt az Bozzazeget nemes foldnek hallotta(m) [Marossztkirály MT; BálLt 1]. *1642:* kiretek en uelem Suki Pal es suki Ferencz Vramektul, az Magiar es ohla Frataj[a] portiomnak ... az eó kgmekre cedalando rezeket ... Uduarhazhelieket ... az Utan jaro nemes feoldeket, reteket Erdeokket [K; SLt T. 25. — [a]M.fráta (K) ikerfaluja]. *1679:* Alkálmasint tugyuk mellyek az Nemes földek, mellyek az varasiak abban Confusio nem esik [Dés; Jk 40a]. *1713:* Az orbai Határon van két nemes föld [Baca SzD; JHb XLI/2] ✱ *~ fundus. 1642:* Az Hunyad vármegyebéli atyánkfiai is jelentik kegyelmes urunk, hogy laknának vármegyéjekben oly muntyán emberek, kik feleségek után nemes funduson lakván, nemességnek praetextusa alatt minden gonoszságot lopást, gyilkosságot, tolvajlást megcselekesznek [Gyf; EOE X, 328]. *1754:* Vásárhely Kristina Desi Sigmondne Aszszonyomektol Legitime meg vett es vasállatt Nemes Fundussán [Told. 47/17]. *1760:* vagyon még itten az vrak ó Nagyságok birodalmán kivül négy N(e)m(e)s Fundus, mellyeket azon Nemesek hogy s miképpen birják, nem tudjuk [Somkútpataka Szt/Kővár vid.; KS vk] ✱ *~ ház-(hely). 1546:* Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, masfeleel ... Bogathy Chaspar ... my athalwnk ... thenek illyen zerzeesth ... hogy az ke⟨sz⟩[a] erdebeel Bogathy Chaspar az Ew nemesz hazaath meg Eppyche [Panot[b]; DanielO 5. — [a]Értsd: köz. [b]Panád KK]. *1573:* Monda feyerwary Ambrus ... ez Nemes haz Nem Akarom hogy Jtt Legyen az wallatas, Jer ki keoz helyre [Sófva (BN) körny.; RLt O. 5]. *1656:* az kezesek utanna menue(n), kertek ki az Aszszont de ne(m) attak ki, miuel nemes háznál uolt [Kv; CartTr II. 1017 Andreas Almasy alias Eotues (35) vall.]. *1671:* Noha láttatik szabadságunk ellen lenni, hogy Nemes házakra mehessenek latrok meg-fogására; De mivel ... az hatalmas Nemzet hazánkban bellyeb bellyeb érkezvén nagyob alkalmatlanságnak el-távoztatásáért végeztetett hogy Halmágyon indifferenter akar melly Nemes házakra a' Tisztek, vagy arra rendeltetett Emberek szabadoson bé-mehessenek, és a' latrokat meg-foghassák s' érdemek szerént meg-is büntethessék [CC 53]. *1693:* Gyulaban megh visgálván az Faluban levó Nemes es Paraszt haz helyeket ... kinek, kinek, kezinél hagják [Gyula K; SLt AH. 17] ✱ *~ hely. 1625:* Az Galfi Janos ös Nemes heliehez ne(m) tartozik az falu ugj mint puztahoz nylat adni [UszT 101b]. *1793:* volt itten egy ben való puszta Jószága külsöivel edgyütt ... melly Iosságot ezen faluban Ilyében régentén Nemes Hellynek s Joszágnak lenni mondottanak [Kisilye MT; TSb 51] ✱ *~ jószág. 1560:* kerem thy keg: hogy keg: mynd az keg: iozagat s mynd a' myenket eg' arant tyzedellye ... aztys tudg'a keg: hog az nemes iozag, ez orzagban ... mindenét ig' elnek ezuel, hogy ualahol az kéz erdó uag'on eg'arant tyzedelnek zemeli ualogatas nekyl uag' sok uag' keues, enys vg'an azont kyuanom [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41]. *1591:* ezert tartoztattatúk volt meg kapitan vrunkal az al peresekot, hogi ... einek ciendessegeben ... mentek nemes iozagomra es louaimra ... gianakodom hogi louaimban akartanak el lopny [UszT 13/67] ✱ *keresmény. 1625:* talalta(m) megh egj eöreoksegemet ... az eöreokseget magamnak megh kevano(m) mint nemes keresment [UszT 177] ✱ *~ kúria/udvarház(hely). 1576/1577:* Makray Anna Azzony Eozwegy koraba Birtha Az Zentgeorgy Nemes vduarhazat ... de mint Birta es Mint foglaltak ki kezebeol Nem Twggya [Torda/Kv; Thor. VI/4. Mart. Hosdathy de felseo Jara ns vall.]. *1718:* tudom hogj a Tatár Jarasa elött fa hazak valanak az Utrumban Specificalt Nemes Curian, hogy Tatár országbol haza jövénk keszen valának ezen kőházak [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz. Mihalyj Nagy Andrásné Ersébeth (61) pp vall.]. *1756:* Ezen Nemes Udvarház hely regentén vala Néhai Mlgs Báro Branyitskai Josika István Ure [Branyicska H; JHb LXX/2. 9] ✱ *~ lakóház. 1781:* Hivatának münköt ... Udvarhely alias Filialis Keresztur székben Uj szekélljre az meg irt széki és Falubali Agilis Pap Sigmond uram nemes szekelly lako hazahoz [Pf] ✱ *~ lakójószág. 1757:* meg mérvén ezen Nemes Lako Joszágot ... a meg mondott betüje vagyon negyven-két ól egy Sing és egy arasz [Szentmihály Cs; Sándor conscr.] ✱ *~ örökség. 1599:* Chyerenj Lazlo ... az eó maga Nemes haza vthan valo Nemes eoreoksegyth, thudni illik zantho feoldejt, kazalo es zena Ritheyt, Erdejt, vizit, azon faluban valo Molnathis ... zallagba adtha ... Theke Ferencznek [Dés; SLt 29. Y. 10]. *1779:* (Pap Lupujt) Attyafia ... hitta haza magók nemes örökségekre lakni hogy oszszák két felé és Fiait az mig ó el Vigye haza és telepicse meg nemes örökségeken [Orbó SzD; GyL. Pintye Ignát (63) jb vall.] ✱ *~ szántóföld. 1712:* az nemes curia után tartozó nemes szántó földek, rétek [Batizháza AF; DobLev. I/74]. *1756:* A ... Nemes Szánto Földek ... mekkorák, vagy menyé Capacitássuak [H; JHb LXX/2. 6 vk] ✱ *~ szőlő. 1679:* leven ... egy darab nemes szölője ... most ... Zabalai Mikes Kelemen vr(am) ... Magyar Csesztvei gondviselője potentia mediante felesed magaval rea jüven meg szedette [JHb XXVIII/2 Háportonban (AF) lakó Kőrispataki Janos vszb kezével] ✱ *~ telek. 1735:* Soholtis nem bizonyittya hogj ... gjermekit Ferkót Némes Telekemen kivül meg támadtam és meg vertem volna [Dés; Jk]. *1820 k.:* a Nagy Szekeres uttzában ... vagyon égy Nemes Telek, melyen az Uttza Sorában Zsendej Fedél alatt egy Kő Epület melyben vagynak 3. szobák [Dés; RLt] ✱ *~ uradalom. 1818:* az akkori Dézma Széken lévő Urak mind Huntzvutok és Tolvajok, a kik Méltgos Groff Ur Ő Nagyságát, és Nemés Uradalmat éjel napal lopják [H; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ *~ üléshely. 1578:* az fellywl megh newezet Nemes zemelyeok ... adanak ... Lazlo papnak fiurol fiura ... Eöreökbe ... egy Nemes wles hellyet [Várhegy Hsz; Kp I].

5. intézmények, testületek, közösségek neve mellett állandó jelzőként (titulus honoris); înaintea numelor de instituţii, de corporaţii, de comunităţi ca epitet/titlu de onoare;

als ständiges Attribut neben dem Namen von Institutionen, Körperschaften, Gemeinschaften: kb. tisztelt, jeles, tekintetes, méltóságos; onorat, eminent, mult/prea stimat; geehrt, ausgezeichnet, löblich. *1743:* Már az nemes Erdélyi uj militia is készen lévén, verbungamat folyvást véghez vihetem [TL. Teleki Ádám a gub-hoz]. *1797:* Csikszenttamási Bíró Andrásnak ut actornak controversiája lévén ugyan jenőfalvi Erős Mátyással ut inqtussal (!) egy megnyúzott lófiú végett. De minthogy 3 Rforintnál feljel érő marha volt, azért activitása nincsen a nemes Compania székének ezen causának folytatására. Azért transmitáltatott az nemes Regement eleibe [Jenőfva Cs; RSzF 98–9]. *1811:* így tanálók fel, hogy minden esztendőben a szárhegyi esztenatársaságok egymás között viszontagságot ne cselekedjenek a havasoknak nyerekedése végett ... ehhez képest meggondolván a nemes hütösség, hogy ezen havasban[a] mindenkor 2 jó esztena meddűivel együtt jól megélhetnek [Szárhegy Cs; i.h. 184. — [a]A Bükk-havasban]. *1825:* az előbb Szomszédolt Szőllő ... a' Nemes Szőllős Társaság által el betsültetett ... azon ... Szöllö Helly Klmednek az el betsüllés Summájáig birtokába adattatott [Kercsed TA; Borb.]. *1832:* Mikor az Exps Nemes Posszessoratus a' ... Helyet mívelés hásználas alá felfogta fel Szántotta a Tanu jelen voltè [Asz; Borb. vk]. *1840:* Bartok Ádám Urfi az Reformatum Nemes Collegiumnak azon kárra nézve Kezes Levelet adott bé ... az Nemes Collégium ... Törvény uttyán kíványa azon ... kárnak menyiséget és mértéket el határozni [Ne; DobLev. V/1231. 1a].

Szk: *~ céh. 1691/XVIII. sz. eleje:* Minden Poszto csinalo az ki az becsületes és Nemes Czéhbe akar álani, elsöben az hűtet az Nemes Tanács elöt le tegye [Kv; PosztCArt. 4]. *1701:* Ha edgy Esztendőt az Betsületes és Nemes Céhben el töltött volna[a] ä Betsületes Vénségnek Mester Asztalt adgyon [Kv; i.h. 5. — [a]A céhbe újonnan beállott tag]. *1773 u.:* 22 Februari remeket mutat ifjú Márton György ökglme mely remek munkában talált az nemes Céh ... az korsóban hibát [Dés; DFaz. 29]. *1813:* Vagyon a' Nemes Czéhnak Articulussa ... hogy a' ki a' Czéh béli Felebaráttyát ha tsak rágolmazo szoval illetné, tehát azon személy a Czéhnak terhes büntetése alá rekesztessék [Dés; DLt 56. 37] ✱ *~ eklézsia. 1702:* Az DEsy Nemes Ecclesia Cantora Bodoki Marton Vram [Dés; Jk 324b]. *1826:* magak és a tisztelt Nemes Ecclesia képekben [Bágyon TA; Borb.] ✱ *~ falu. 1784:* az 1774dik Esztendöre Biroi hivatalra valosztatvan most Armalista akkor pixidarius Todor Gabor, a nemes Falu Notarius nem letele miatt meg szorittatott Tekentetes Kis Harsanyi Hársányi Ferentz akkori Processualis Ns Aranyos szeki Felsö járás-beli Duloja altal, hogy Stantanee Notariust álitstson [EMLt Barla lev.]. *1840:* Ígyire nemes falunk a ... sertéspásztoroknak a következendő 1841-dik esztendőre egyegy sertésre négy krajcárt váltóba és kupa gabonát [Taploca Cs; RSzF 200–1] ✱ *~ haza/ország. 1653:* Adót Básta nem vetett az országra, sem semmit nem kért az országtól; azt mondotta, hogy mostan megadta az adót a nemes ország, megéri 40 esztendeig [ETA I, 87 NSz]. *1703:* az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, münekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra [Csikszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1717:* requirálván engemettis az Urral Ittilö Mester Tektts Nemzetes Olasz Mihály Uramal hogy ... az Nemes Haza usuált törvénye szerent leendö megh asztoztotásokatt perrágalnánk [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1778:* kívánván az Nemes Haza Törvényeitis Tanulni [Telegdi-Bacon Hsz; Borb. II T. Baczoni Boda Sándor kérvénye] ✱ *~ káptalan. 1672:* Pet(er) Deák ha ualami mentegetö leuelet Battyátul a' uagi az Nemes Káptala(n)tul jrna a' uagi mutatná annak semi helyet nem kel adni [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza Csiksztgyörgyre]. *1790:* jó lenne a' Nemes Cáptalon elött Ngodnak meg kivánni, hogy az halállal maradott egészsz Massából legelöszször is az a' Summa 8 vagy mennyi ezer forint vétetödnék ki Ngtok számára [Szásznyires SzD; Ks I. Lengyel János lev.] ✱ *~ kommunitás/közönség. 1792:* midön utollyára a' maga meg nyert praetensioját finalis Executioban ügyekezte vétettetni az irt Nemes Communitas Repulsioval meg akadályaztatta [Várfva TA; EMLt Barla lev.]. *1816:* az Urakat és Kegjelmeteket az Exponens Méltoságos Birtokos Aszszonyak és a Nemes Közonség ezennel cum protestatione admonealtattyák és Inhibealtattyák Tessék az Urak(na)k és Kigjelmetek(ne)k a ... Törvény uttyán kivül elfoglalt Marha legelő helynek további erőszakos birtokatol Cessalni [Asz; Borb. II Rákosi Borbély János a szék assz. kezével] ✱ *~ magisztrátus. 1756:* midön ezen Casus történt vólna ... engemet hivatott 'a Nemes Magistratus | Confluálván a' Nemes Magistratus, hivatta Németi Istvánt [Kv; Mk IX Vall. 39, 47]. *1806:* Az Nemes Magistratustol a' Deliberatumat ki irattatván Dnr 48 [Szu; UszLt ComGub. 1753u] ✱ *~ megye* tekintetes egyházközség, plébánia. *1734:* a becsületes Szent léleki Nemes Megye képiben el mentek volt [Kvh; HSzjP]. *1760 k.:* ha az Megye Tanyito nelkül vacalt, az Cantor maganak Tanyitot valosztvan ... az Nemes Megyenek meg jelentette [Kézdisztlélek Hsz; i.h.] ✱ *~ nácció. 1737:* mint conservaltassék a' Nemes Székelly Natio között a' Szegény köz rend, az illyen Vakmerőségben el bizalkodottak ellen, emlekezik az App. P. Tertia Tit. 74. Art. 4to [Darlac KK; ApLt 2]. *1753:* mivel már egynehany esztendők alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ezutan azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Nátio-is illendőképen consoláltassék [Kv; SRE 189] ✱ *~ ország → ~ haza* ✱ *~ szék* **a.** tekintetes törvényszék. *1694:* En Uzoni Mihally Deak, es Kökösi Foszto Balint, ki menven az Nemes szek Deliberatuma szerent ... az uegre hogy az Killyeni Judit részire iutot ... bonumit ... megh böczüllenok; Mü azert ... megh böczüllöttük [Kilyén Hsz; BLt]. *1744:* ä Tavasszal Miklos várán Nemes Szék Gyülése alkalmatosságával ... ugy edgyezénk meg, hogy ha itt ä Székben ä mi dolgunk meg nem orvoslodik, el küldünk Szebenbe ä Mlgs Regium Guberniumba [Bölön Hsz; INyR Kis György Mihály Junior (47) ns vall.]. *1761:* a fiam Fekete István ... Nem is akarja a Nemes Szék Novumára töt Deliberatumahoz szabni magát [Hsz; BLev.]. — **b.** tekintetes (székely) szék. *1724:* Mü Nemes Aranyas Székben Csegezben lako Csegezi János az n(eme)s Szek(ne)k hites Vice Király Birája, Kertseden lako János Déák az n(eme)s Szek(ne)k edgyik hites Assessora es ugyan Csegezben lako Keresztszegi Janos Deak minyajan n(eme)s személyek [Asz; Borb. I]. *1784:* Közönséges hirből igen szomorán értyük, hogy már el végeztetett volna Nemes szekünknek más szekekkel és vármegyevel öszve foglalása [UszLt 25]. *1844:* a már kijelelt helyen a Nemes Szék Rendei egybe gyülvén [i.h. XI. 85/1] ✱ *~ tábla. 1765:* az utrumokat nem accludálta a nemes Tábla, maga Commissionalis leveliben, hanem utasitott arra, hogy ... Sárdi Daniel urammal meg tanállyuk [Borosbocsárd AF; Eszt-Mk Vall. 241] ✱ *~ tanács. 1667:* Ez Nemes Colosuarj Tanacz parantczolattjabol, es Nagy Szeöcz Mihaly Vra(m) akarattjabol kj menenk Bekas patakba(n) ... ugjan eö kiglnek karainak megh oculalasara es eligazitasara [Kv; RDL I. 148].

1670: Bizonicza megh Kerekes Janosne Asz(onyo)m azt, hogy az Nemes Tanacz engedelmeből celebraltatott lakodalmok Kerekes Janos Urammal [Kvh; TanJk II/1. 719]. *1735:* Varga Istvanenit mikor a szam vetel volt vittünk a Nemes Tanacsnak sert [Kvh; Bogáts 12] ✱ ~ *tisztség. 1818:* a Tkts Nemes Tisztség Compassualt rabjait mindég a' nemesi rendel kisértesse [Szu; UszLt 8/68]. *1827:* instálunk a' Tekintetes Nemes V(árme)gyei Tisztségnek [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop Juon és Szirb Stéphán mezőszakálli contribuens adózó a Torda megyei tisztséghez] ✱ ~ *vármegye. 1635:* el rendelte volt az Nemes varmegie, hogy az mikehazi hidaknak megh czinalasaban ... az kozaruariak szegittseggel lennenek [BSz; SLt V. 18]. *1724:* mi forman vitte valaki a' Nemes Vár(me)gje Vice-Tiszteit azon házra ... executiora [Ne; DobLev. I/106. 1a]. *1825:* az Úr ... az Nemes Vármegye Archivumából ki vette az Exponens Aszony Fegyvereit [Ne; DobLev. V/1088. 2b]. *1828:* a Nemes Vármegye Chirurgusával meg viziteroztaták; hogy be assentaljak katonának [F.gezés NK; Told. 7a].

6. nemesi, nemest illető; nobiliar; ad(e)lig. *1592:* Wegheztek eo kegmek ezt Hogy noha az mj Reghy el holt Attiaink polgarink ... az Warosnak Zep Nemes Zabadsagokat Zerzettenek melyben mostany Wdeoben Nagy Niugodalommal varosul florealnak, de mindazonaltal az Vensegh Nem emlekezik, hogy ez illie(n) reghy varos Zabadsaga zerzeo eleink eztendeonkent valo fizetest kewantanak volna [Kv; TanJk I/1. 176]. *1632/1720:* adtam eö kglmé(ne)k ... Osvát Orbán ház hellyét pro f. 32 ... ezt az meg irt ház hellyet én az tőbb paraszt ház hellyek közzül eximáltam és libertináltam mind magam és posteritásimtul, minden nemű nemes p(rae)rogativát adván néki az égj Korcsomárlás kivül [Cege SzD; WassLt]. *1744:* Vátzmány nevezet alatt lévő Praediuma ... nemes szabadságu Helység és Tartomány volt mind eddigh [Told. 27]. *1792 k.:* mind(en) Székellyek ... eredeti Nemes Szabadsággal birnak [UszLt X. 80]. *1793:* ezen Hadnagy familia eleitől fogva armalistai nemesi szabadsággal elő Emberek voltak, s hogy még a' nemes sois nékik ki adattatott [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt)].

7. nemesi eredetű; de obirşie nemeşească; adeliger Herkunft. *1815:* meg Hólt ... Bálványos Várajjai Nemes születésü Bálint Anna [Györgyfva K; RAk 123]. *1823–1830:* (Az) inassal, magyarbándi születésü Szekeres Ferenccel, aki nemes születés, de szegénysége miatt nem tanulhatván, a néhai generálisnak cammer diener forma legénye volt ... elindultunk Kolozsvárról [FogE 161].

8. *átv* értékes, kiváló; valoros, excelent; wertvoll, ausgezeichnet. *1636:* (Más teremtményeknél) az ember fellyeb való lévén sokkal vgymint nemesebb és főbb teremtett állattya ... kinek az Vr Isten értelmet, okosságot, iteletet-is adott [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1710 k.:* ez a fél örökkévalóság" nem semmi, sőt az Isten teremtései között legnagyobb, nemesebb [BÖn. 460. — "Istennel való kapcsolatban az emberi szeretet]. *1811:* Tizen-égy hónapot a' kantza csitkónak, De egész esztendőt számlálj a Ménlónak ... Sőt a' nemesebb Faj meg-tóldja az időt ... Ez égy Régulája a' nagy Természetnek, hogy a' mely állatok későbbre érhetnek Tökélletességet, azok nemesebbek, 'S Hamar készülteknél tökelletesebbek [ÁrÉ 144].

Szk: ~ *eredet* kiváló származás. *1808:* Régtől fogva iga alatt nyögő Nemzetünk nem ollyan el metsevézett indulatu, hogy ne érezné Nemes eredetét [Kemény,CollMss XXX. Varia XII].

9. *átv* igényes; pretenţios; anspruchsvoll. *1823–1830:* Vacsora után bálba mentünk, a bemenetel ára volt 20 xr. A felső házban volt a nemesebb bál, hol minuettet, waltzert és langaust táncoltak, ki ahogy tudta, úgy [FogE 174].

10. *átv* fennköltt, magasztos; măreţ; erhaben, hochgesinnt. *1561:* (A bálványozás szokását) immar ewk az euangeliomnak igassaga ... meg ielenese wtan le thottek es el hattanak uuolna Hog ennek utanna wkoztok ... walaminemw Zwnek meltatlan fel fwalkodasa es abol ektelen verse(n)ges Beketlenseg, kik es melly dolgok az cehbeli nemes ig'enessegnek romlasara ualok, ne tamadhatna [Kv; OCArt.]. *1710 k.:* A nemes harcot megharcoltam [BÖn. 465]. *1854:* gróf Széchenyi ... sebes villám eszü és oly talpraesett észrevételei, hogy a lángeszü férfiu már akkor is kiismerhető vala. Én akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren" mecsevészni; mivé fejlődnék s mily drága hazai kincscsé válhatnék az a megyei szabad mozoghatás mellett [ÚjfE 74–5. — "Széchenyi 1806-tól katona volt, csak 1826-ban mondott le tiszti rangjáról].

Szk: ~ *keblű. 1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, főbb Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak ... sors huzással nyertes lett 138 [Dés; Berz.] ✱ ~ *szív. 1816:* siratta Nagyságod is egykor vigasztalhatatlanul a' jo Atyát, nem foradtak bé a' sebek azután is, s az érzékeny fájdalom örökesen maradt Nagyságod nemes szivében [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.]. — L. még PLev. 115.

◇ **Hn.** *1735:* a Nemes marton (k) [Ákosfva MT; EHA].

II. *fn* nemesember; nobil, nemeş; Adelige(r). *1578:* az peres Swlmos tho mind az Enyedjeknek, mind az zent kjralyaknak mind Paraztnak Nemesnek zabad wolt, mind halazny mind suljmot zednj soha senkiteol tilalmas nem volt [MNy XXX, 54]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamely Heti béres legeny, nem akarná az eö neki rendelt Mesterét ... szolgálni, hanem ... maganak kezdene imittis amotis miuet epwletet fel fogadni es miuelni ... Seót Nemeseknęl kwlseó hellieken giakorlaná mestersegét ... Ez illien Legeny ... ebben az Varosban, megh az eö saiat kezeuel se miuelhessen [Kv; KőmCArt. 7–8]. *1592:* Carol kiraly Originalat Laios Confirmalta hogy minde(n) Latrokat Nemest Nemtelent ez varos hataraban meg foghassanak, bwntethessek eöket [Kv; DiósyInd. 56]. *1643 k.:* Mivel az magyar orszaghi urak, nemessek, feö nepek, Varasok, az nemettől szabadsagokban igen megh bantodtanak már sok üdeötől foghva ... talaltanak megh minket, hogy fel kelven, es fegyverünket oldalunkra fel eövedzven seghitsegekre mennenk [Törzs. fej.]. *1671:* Hogy Nagod kegyelmességéből arra lépett ... hogy ennek utánna senkinek, se Nemesseknek, se egyéb rendeknek valakik ez hazában laknak javokat valamely Városban magokkal edgyütt recipialtattyák, soha sem személlyekben, sem repositumokba megne károsittassanak és ki se adassanak a' Fejedelmek parancsolattyára, Nagyságodnak alázatossan meg-szolgállyuk [CC 67]. *1677:* Ez Országban minden rendeket, Nemesseket, Vitézlőket, Kerített és Mező Városokat szabadságokban, törvényekben, igasságokban megtartson, előtte valo Fejedelmeknek Donatioit, Privilegiumit, Inscriptioit, Diplomait meg-tartson [AC 21]. *1760:* ezen szánto Földből a nemessekis annyi részt vésznek, mint a Jobbágyok [Somkútpataka Szt/Kővár vid.; KS]. *1792 k.:* mind(en) Székellyek Privilégiált Nemessek, és eredeti Nemes Szabadsággal birnak és minnjájon magok joszagokat a'

fel ülésnek terhével birják | A székelek ... három rendre vagynak fel osztva, kik közül a kik első Nemesseknek hivattatnak, mások az ők Nyelvek szerént Lőfi Székellyeknek ... a többik kösseg neve alatt tartatnak [UszLt X. 80]. *1818:* a' Commissio Udvarhelly Várossába több Curiákot álitat legyen meg ... és nem tsak az azt biro, és abban lako nemeseket tette minden tere hordozástol menté, hanem az ott Szállásolo kereskedőkőt, kortsomárlokot, s másakot is [i.h. 8/68]. *1849:* a Pagotsai* ... ki váltságos oláh Nemesek [TSb Horváth Imre pagocsai jegyző kezével. — *MT]. — L. még RevRTr III, 206; TML VIII, 257; UF II, 667.

Hn. *1638:* Az Nemesek földen tul [Mv, MvHn]. *1755:* Nemesek nyil földei [Egrestő KK; EHA].

Szk: *armálistai ~. 1805:* A Szabo Familiat a Mlgos Kir Tablais ... valosagos armalistai nemesek(ne)k Itéletével találta ... ezeketis hát a Tisztség ... a közönséges Falu terhe alá nem itélheti annál inkább hogy az is meg mutattatik hogy addigis a közönséges terhet nem viseltek és 1770ik Esztendöbenis mind a volt Continua Tábla, mind a Flges Kir Gubernium ab extraordinariis exemptusoknak hadta [Szu; Borb. II] ✱ *birtokos ~. 1829:* Szutságban Szarvadi Farkas jo birtokos Nemes atyánkfia ... erőszakos halállal kötél által meg fullasztatván [Kv; DLt 9] ✱ *donatárius ~. 1787:* a Nms Vrgyebeli Magnások és Donatarius Nemesek [Dés; DLt] ✱ *egy-házbeli/egy-házhelyi/egy-házi ~* egytelkes/jobbágytalan nemesember. *1567:* egienlo akarattal vegezek hog' az nemesseg ... Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokrol minden kapwtol huzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek pedig Jobagy Rawason nem voltanak, azok eotwen eotwen pynzt, az eghazbely nemesek pedig hwzon eot eot pynzt aggianak [SzO II, 212 fej.]. *1600:* Cziki georgy Farkaslaki egy hazi nemes [UszT 15/9]. *1662:* A jószágos és egyházhelyi nemesek közül négy értelmes becsületes személy, az városbirák s polgárok közül is négy, az katonaság közül is négy választatott vala. Kik a városnak minden közönséges javaira nézendő dologban: egyházi szolgálatra ... törvények kiszolgáltatására is kötelesek hittel valának [SKr 420]. *1700:* Déési N. Makkai Mih. vr(am) ab antiquo usq(ue) ad A 1698 inclusive az Egyhazi Nemesekkel contribualt [Dés; Jk 302b]. *1807:* Láttaé szemeivel midőn ... az Exponensnek kezéböl M. Csügedi Egyházi nemes Angyel Nyikuláj egy Contractust ki ragadván el szaggatta [Fejér m.; Eszt-Mk vk] ✱ *gyökeres ~. 1819:* több jussa is van a' nemességnek azon Joszágokhoz, mert régibb és gyökeres Nemesek ők, 's őket illetné az elsőség ebbe is [Remete Szt; Ks 67. 47. 28] ✱ *immunis ~. 1809:* mü is az Haza Törvényei szerént, ā több Immunis Nemesekkel edgyüt az Adozás terhe alol pihenésünket érezve birtakáinkhaz képest Insurgalni tartozunk [Asz; Borb. II]. *1817:* A városban benn lako Immunis Nemesek, a magok nemessi Praerogativajokban semmiképpen meg nem sértetődnek, sőt azzal azutánis mind eddig, élnek. s' ha a' fő Biroságra a' rendes uton meg választatnak, viselhessék [Szu; UszLt VIII. 68] ✱ *jószágos ~ → egy-házbeli ~* ✱ *lovatlan ~. 1661:* az Ngod kgls igérete szerint bátorságnak okáért* had maradjanak itthon az gyalogok és az lovatlan nemesek, mely Ngod kegyelmességét szolgálhassuk meg [Bágyon TA; SzO VI, 256 Csegezi Tamás Asz kapitánya a fej-hez. — *A német csapatok ellen] ✱ *produktus ~. 1835:* mi eredeti Törzsökös Székellyek és valoságos productus fegyveres Nemesek vagyunk, kik is a Hazai Törvények szerént ado fizetéssel nem tartoznánk [AszLt 1134 Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa] ✱ *személyében ~. 1671:* Abrug Bányán civilis fundust biro nemesség dolgából-is végeztetett, hogy ha házok nem exempta, azzal hogy magok személlyekben Nemessek, ne vonhassák-ki magokat az városhoz valo contributiobol, hanem tartozzanak contribualni az civilis fundusokrol [CC 83] ✱ *törzsökös ~. 1819:* hogy hallotta a' nemesség ennek foglolattyát azonnal 'sibongani kezdett ... kezdettek protestálni, 's contradicálni, melyre osztán mind nyájjan kiáltozni kezdették, hogy azt meg nem engedik, hogy a' Teleki Familia elfoglalya ... régibb tőrsökös nemesek, mintsem a Gróff a vidéken [Berkeszpataka Szt; Ks 67. 47. 28].

nemesasszony femeie nobilă; Adelige. *1568:* Benedict(us) Serator ... fassus e(st), Engemet hywth vala oda Sos Martone, hogy az ladat meg nissam, de az Nemes azyony, azt monda hogy ... az zar meg vez, en haza vize(m) meg Nitom othon [Kv; TJk III/1. 188]. *1570:* Lakatos Benedek ... vallya, hogy Ewtet hitta volt Sos Mathene hazahoz, Es latta hogy otth volt az Aztalnal egy Nemes Azzon, Mond Sos Matthe az Azzonnak Ihol vagion az lakatos ha Megh Nytatya K. az ladat ... Mond az Nemes azzon hogy nem Nytatom Mert Netalan valamy fogiatkozas lezen az zarban [Kv; TJk III/2. 194]. *1671:* Bál Pataki János kőnyörög ... Kgls Aszszonyom ... Borberekben vettem volt egj szegenj nemes Aszszontol egy kis paraszt Fundust ... Melljnek megnemessitése felől, hozzám mutatando Nagd kgl(me)sseget értettem ... meltoztassek Nagd azt az egj Fundusotskat ... nekem, felesegem(ne)k es ket agon lévő maradványim(na)k örökössen adni, meg-is nemessitteni [Törzs]. *1755:* P(ater) Hillariom ... meg porontsola hogy hiják fel azt a Nemes Aszszonyt [Ilyefva Hsz; HSzjP Joannes Gál (30) vall.]. — L. még FogE 66; RettE 304.

nemesedett nemessé vált/tett; innobilat, care a primit un titlu de nobleţe; adelig gemacht, geadelt. *1649:* attul fogva nemessedet köztünk lakos Vraink nemességek Invalidáltassanak [Dés; DLt 428]. *1671:* Nagy Enyeden az nem rég Nemessedett lakosok az közönséges jóbul ki-akarják magokat vonni ... piatzával, határával és minden haszon vivő hellyeivel akarnak élni, még-is a' város hadnagyától nem akarnak függeni ... Azért az melly ado az meg Nemessedésekig reájok rakodott, és házokon maradott, azon adosságot adgyákmeg az Collegiumhoz, Ez után penig mindenekben ércsenek edgyet a Várossal [CC 2–3].

nemesember 1. nobil, nemeş; Adelige(r). *1567:* Nylwan vagion nalatok, mykyppen ez erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol ... eigenleo akarattal végezek hog' az nemesség az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol hwzon eot eot pynzt; az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt ... aggianak [SzO II, 212 fej.]. *1578:* Az Bribek (!) Janos haza felöl ... meg ne Engeggiek az haz vetelt neki ... kerik eo kegmet biro vramat hogy ... obstalna, hogy Nemes ember keozwnkbe ne zallna [Kv; TanJk V/3. 169a]. *1584:* Sokadalmok ideien penigh minden zekertewl az ket, ket, pinzt megh wegiek, ky wewen az Nemes emberek, Es az Thorday es dessy zekereketh [Kv; PolgK 10]. *1592:* ahol azt mondgia, hogy zabad volt az fele Irtasfeoldeket ell adny s meghis venni ... miolta az var kezdetet azultatul fogwa tilalma volt hogy nemes Ember affele parazty eoreokseget ne vehessen, se parazt Ember ne adhasson [UszT]. *1632/1687 k.:* Proventus Pastoris ... a' mi megyénkben ... akar Nemes ember legye(n) akar Paraszt

ember legye(n), tiz kalongya buzát ád [Tompa MT; MMatr. 256]. *1638:* Tudom aztis hogy Bethlen Istua(n) Vramot Gubernatorsagaba(n) elegge fûta, hogj szabadicza hitit lehesse(n) Nemes ember, de soha meg ne(m) czelekede az Gubernator [Dés; DLt 402]. *1640:* Ezek mind parasztbol leot Nemes emberek leuen anny Eoreoksegek volt mint egy parazt embernek [Km; GyU 48]. *1643:* Mw Kispal Balint, nemes ember, es Pwnkösti Marthon lo fw ember, Vzoniak [Hsz; BLt 7]. *1671:* Nem tartozom az meritumra megh felelni, mint hogy Nemes Ember vagyok; s suspiciora Nemes Ember nem tartozik megh felelni, annalis inkab, hogy mégh az paraszt emberis nem tartozik gyanora magára vallalni nem hogy Nemes Ember [Kv; TJk XI/1. 104]. *1677:* törvény uttya kivül Nemes ember se Fejedelmektöl, se semmi egyéb rendektöl, se személyében, se egyéb javaiban ne arestaltassék | Ha Nemes ember kezénél gonoszul elveszet marha találtatik, nem maga, hanem a' marha arestaltassék | (A) violentiakat patralo Nemes emberek ... detinealtathatnak, és törvényig jo kezesség alá vettethetnek | Hadakozásnak idején Nemes embereknek házaira, majorjira, Pap és Schola házakra a' hadak ne szállittassanak, sub poena ducentorum florenorum | A' Lelkeződéssel valo szitkozodások ellen observaltassék az 1619. Esztendöbéli Articulus ... Nemes ember valamenyiszer el-mondgya egy-egy forintot vegyenek tőle: Szolgát és Paraszt embert a' kézi kalodában tegyenek, és délig ott tartassék [AC 82–3, 221, 228–9]. — L. még CsH 205–6, RettE 89, 224.

Szk: *armálista ~* címeres nemes. *1780 k.:* Arravaló nézve hogy a Tettes Nms V(á)r(me)gye az kiket Isten ö Szent Felsége meg hágy Ngtok Klmetek közzül, hogy bizonyos relatiót tehessen róllunk, hogy Armalista Nemes Emberek vóltunk, méltoztassék ezen Suplicationkat meg halgati (!) [KSz; Borb. II] ✱ *egy-házhelyes/egy-házhelyi/egy-házi ~* egytelkes/jobbágytalan nemesember. *1597:* mys egy haz helyes nemes emberek lofejek uagyünk, es my nekeónk ketten chak anny nylünk uagyon nyl feöldünk meny egy Iobbagynak Auagy zabad zekelnek keözillek ... azt keüannyuk hogy az my nylunkatis ki epichék, úgy hogy mindeniknek anny nyla legyen minth egj Zabad zekelnek Auagy Jobbagynak [UszT 12/31]. *1609:* Mw Maros szekben Demian hazan lako Balogh Tamas es Balogh istvan Egjhazi nemes emberek [Berz. 15. XXXV/9]. *1677:* Ha kik fel nem ülnének, és a rendelt időben helyben jelen nem lennének ... a' Vármegyének Tisztei eo facto egyházhelyi Nemes emberen tizenkét forint poenat exigaltassanak [AC 92]. *1761/1784:* egyházi Nemes ember gyermekét is külömben kellett volna tartani mind kedves Uram Etsémet, Groff Teleki Sámuel Urat tartották [Hosszúfalu Szt; TKl Con. Anna Teleki (61) vall.] ✱ *fő(rendű) ~. 1677:* Mustrakrol ... Ha penig a' jelen lévök-is értékek és állapottyokhoz illendö készülettel jelen nem lennének, elsöszöri Mustrán meg-intessenek ... ha másodszori Mustrán-is fogyatkozással fognak mustrálni, eo facto a' köz Nemes ember tizenkét forintal; Fö rendü Nemes ember huszon négy forintal büntetödgyék [AC 97]. *1759:* Ez elsöbben ment volt egy Bíró Mózes nevü fö nemesemberhez férjhez [RettE 87] ✱ *jobbágyos ~. 1663/1728:* Ha valaki Falus Birosagot esküttseget es kert birosagot ... fel nem akarna venni ... falu boszujan maradgjon masnak advan azt az egj forintot az ki el viseli erette, más esztendö-b(en) ugjan tartozzek fel venni azon ember excindalva(n) jobbagjos nemes embert [Szentmihály U; Törzs. Jakab János másolatában] ✱ *jószágos ~. 1608:* ö ez Zekben lako Jozagos Nemes ember [Csíkszereda; BálLt 41]. *1609:* Monda Zanta (!) ki merne engemet megh foktatnj Jozagos nemes ember vagiok en ebben az Varmegieben s maid egi roz borbeliert fognanak megh [Dés; DLt 311]. *1610:* mo(n)gia azt hogi ne(m) tartoznek kezessel, mjert iozagos Nemes Ember [UszT 32b]. *1705:* az Joszagos Nemes Emberek ... magok Szemellyekben ... kiki az mikorra érkezhetik engedelmességek(ne)k s hüsegeknek be mutatására compareallyanak [KvLt I/192 gub.] ✱ *köz ~. 1677:* valamikor a' Fejedelmek akarattyokbol a' Fö Tisztek Mustrát hirdetnek, minden Nemes ember jo lóval, fegyverrel, és egyéb hadi készülettel tartozzék compareálni a' meghirdetet napra és helyre: Melyre ha ki nem compareálna ... a' Tisztek köz Nemes emberen, kinek egy Portara telhetö, ugy mint tiz ház jobbágya nincsen, tizenkét forintot; egyházhelyi Nemes emberen nyolcz forintot; tiz ház jobbágyon fellyül biro Nemes emberen huszonnégy forintot; ha három Kapura telhetö jószágu ember, negyven forintot exequaltassanak rajta [AC 97] ✱ *lófő ~. 1590:* Az Ngod hiuej Nagy Leörincz es Nagy Balint chyk Zeki mind Zenti Lo feo Nemes Emberek [BálLt 54]. *1633:* My Nagy Imreh lo fü nemes e(m)ber es Pál András veres Drabant Vduarhelj szekben Kenosba(n) lakok [Kénos U; LLt]. *1669:* Kászonszékben Felso faluban, az Falus biro Fekete Balás, Lo fö Nemes ember [BCs] ✱ *ős/régi ~. 1665:* Untalan sollicitálják ö nagyságát, hogy mennél hamarább ö nagysága az határ igazításra ... ahoz értö, vármegyéken lakó hiteles régi nemes embereket, parasztokat, küldjön ö nagysága, láthassák meg igazán mennyire jöttek bellyebb az Ali passa hitlevelin kivül az hódoltató törökök [TML III, 437 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. *1736:* Apor Lázár is hosszu asztalhoz készül, mert sok vendégi voltanak ... Apor Lázár egy bocskoros zekés embert asztalhoz jól felültet ... Petki István ... félen hívja Apor Lázárt és kérdi tőle ... miért kelle az ... zekés bocskoros embert asztalhoz ültetni, kivált oly elé? Felele Apor Lázár: Azt, öcsém uram, azért, hogy én bocskorban zekében is meg szoktam becsülleni az nemesembert; az, ha megszegényedett, zekében bocskorban van is, igaz ös nemesember, szép értelmes ember; az kik utána ültenek, azok ki tegnapi, ki tegnapelötti nemesemberek [MetTr 420] ✱ *posszesszionátus ~. 1754:* Tudom bizonyoson hogy Nehai T. Komjatszegi Komjátszegi Pal vramnak Édes Attya valt Nehai Nemes K. Komjátszegi Sámuel Vr(am), kit is igaz Possessionatus Nemes embernek tudok lenni, feles Jobbagyi lévén ... Komjatszegen jo maga biro Magyar emberek [Asz; Borb. II] ✱ *reális ~. 1666/1701:* Mivel eö kgek mosta(n) incorporáltatnak az Colosvári realis nemes emberek közzé, hogy kötelességek odais ne légy(en) az lehetetlen ... Municipialis Törvények az mib(en) az nemesi szabadság(na)k, az ország Törvényének ne(m) derogal, fenn maradhat, in bonis et haereditatib(us), successione, divisione territorium eorunde(m) [KvLt I/188 ogy-i végzés] ✱ *rezidenciás ~. 1677:* végeztetett hogy minden rendek kereshessenek, és készithessenek Kénesöt ... senkinek másnak eladni szabados ne légyen, hanem csak a Fiscus Tárházában vagy Kamorájában tartozzanak bé szolgáltatni ... Ha ki penig bé nem adná, rajta érettetvén a' factumon, mind az ado, mind pedig a' vevö meg-fogattassanak ... ha ... Nemes személyeken kivül valo akar minémü rendek lennének ... öt száz forint poenan convincaltassanak ... és a' nálok találtatot Kénesötis amittallyák ... Ha penig residentias Nemes emberek találtatnak lenni ... convincaltatván a' fellyeb irt poenaval büntettessenek ... a' residentiatlan Nemes Emberek penig, modo ut supra a' nemtelen emberek felöl irattatot, captivaltassanak,

és Tiszt kézhez adattatván büntetödgyenek-is [AC 48–9] ✱ *székely ~. 1614:* Mikor Géczi András kijöve az Portáról, adá öszve magát az brassaiakkal, azkik akkor teljességgel ellenségi valának Báthorinak ... De ömelléjek az ország népe nem méne, hanem csak egynéhány székely nemes emberek, kik még azelőtt is Forgács Zsigmonddal és Ráduly vajdával egyetértettek [BTN[2] 61]. *1710:* A jószágait mind többire confiscálák ... Így romlik meg a székely szabadság Béldi Pálban, mert soha azelőtt akármi vétkeiért a székely nemesember jószágát el nem vesztette, hanem csak fejit [CsH 137]. *1743/1756:* Tudom hogj ha valamelly Szekell nemes ember deficiál in virili Sexu, és Leánya marad a' Leányára szàll a' Joszága [Kökös Hsz; Kp I. 199 St. Sigmond (67) pp vall.] ✱ *személyében ~. 1681:* Szilágyi Samuel ... Szemelyeben nemes ember; mostan Groff ur(am) eö nga Szolgaja [VhU 11–2] ✱ *természet szerint való ~* kb. született/törvény szerinti/törvényes nemes. *1618:* Keòrpeòniese(n) felliwl az Stomp heliek Baniaiual eggiwt alollis Keòrpeòniesen az Buza Malo(m) ... Vaida Martone voltanak, mellieket annak vtanna Bradi Janosis birt szabadsagban, vgi mint termeszet szerint valo Nemes Ember [Abrudbánya; Törzs. Taricza Thoma (80) jb de Abrugjfalua vall.] ✱ *törvényes ~. 1793:* Mindezekre nézve erötelenek lévén a' Fiscus ellenveté⟨se⟩i A Fel-peres Nemességét eléggé meg-bizonyito Orbai ⟨szé⟩ki Zabolai Hadnagy Familiából elö számlált Hadnagyok igaz Törvényes Nemes Embereknek itéltetnek [Mv; A Zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt)] ✱ *törzsökös ~. 1801:* hogj égj valoságos Törsökös Nemes emberrel alább hogj sem egj Vargával vagj Havasi Mokánnyal valaki bányék èppen nem Conveniens [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.].

2. vn + kn előtt v. után az 1. alatti jel-ben; înainte sau după un nume de familie şi prenume, cu sensul dat la punctul 1.; vor od. nach dem Familien- und Vornamen mit der Bedeutung von Punkt 1. *1598:* Elseó vallo Kws Kayonban[a] lako Thot Mihal Nemes Ember [BálLt 81. — [a]SzD]. *1599:* Nemes ember Lazar Jstwan Szaz Sombory ... vallja [Kv; TJk VI/1. 320]. *1604:* Kadar Giorgy Jeddi[a] ... Nemes Ember ... hütj utan ezt uallia [BálLt 81. — [a]MT]. *1679:* Kis Gorgenyben[a] lako Sükösd Mihály nemes ember [Ks XXV. 1. 14. — [a]MT].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: nemes/nemesi; nobiliar; ad(e)lig. Szk: *~ rend. 1623:* Az egesz Zekelyseget kegtek chiak haro(m) rend⟨ben⟩ es karba(n) alasza ug⟨imi⟩nt Nemes ember, Lö⟨u⟩as Lófeó, és drabant rend legien az ⟨G⟩ialogh lófeó és szabad szekely rend in perpetüüm abólealtassek [Csíkszereda; Törzs].

nemesen emelkedetten, fennkölten; generos, cu nobleţe; hochgesinnt. *1886:* Tisztelt Uram! Személyesen szerettem volna, édesanyánk nevében és megbízásából is, megköszönni tegnapi szép cikkét s családunk iránt abban újra oly nemesen nyilatkozó jóindulatát [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

nemesi 1. nemes, nemesi rendhez tartozó, nemesi jogokat élvező; nobiliar, de nobil; ad(e)lig. *1662:* És így már Pártiumban csak az egy Váradra s annak nemesi, katonai, hajdúi lakosira az innen kívül való segítség dolga szorulván, Gyulai Ferenc Balogh Máté vicéjét ... kibocsátotta vala[a] [SKr 550–1. — [a]Rákóczi gyalui táborába]. *1793:* (A producensek) meg-mutatván mind Genealogiájokot, 's Nemesi attyoktol lett származásokot, mind pedig jószágos és elegendő birtokos voltokot, törekednek azon 's megis kivánnyák, hogy a' Mlgs Királlyi Tábla általis Törvényes és igaz valoságos Nemes Embereknek és a' Királlyi ado 's azt követett 's ugy a' fegyverviselés terhe alollis Mentséges Nemes Embereknek itéltessenek [Mv; A Zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt)]. *1817:* A' Nemesi és Civilis részről benn lako Birtokosokbol választassanak ugyan a' benn lako Birtokosok által tizenkét Magistratualis Senatorok, ugy hogy Hat nemes, hat Civis személlyekből állyon [Szu; UszLt VIII. 68].

Szk: *~ státusz. 1805:* Batzo Mihály ... Batzo István Antecessorának adatott armalist Exhibealya, ennekis Nemesi Statusa nyilvan vagyon anyivalis inkább minthogy a Tisztség elöttt tudva vagyon, hogy a Batzo Familia ezen armalissal mindenkor elt [Szu; Borb. II] ✱ *~ számban van* nemesnek számít. *1770:* (Br. Inczédi Sámuel) Ez igen jó úriember vala és minthogy maga is ezelőtt nem sok idővel csak nemesi számban volt, a nemesembert megbecsülte [RettE 229] ✱ *~ személy. 1727/XVIII. sz.:* Mi Közep Szolnok Varmegyeben Zilah Varossában Székely Vtzában lako Nemesi és varosi Személyek [Zilah; Borb. II].

2. *~ rend* **a.** nemesember, a nemességhez tartozó (egyén), nemes; nobil, persoană care face parte din nobilime; zum Adel gehörende Person, Adelige(r). *1662:* Barcsai Ákos az obsídió alatt Szebenben a Rákóczi fejedelem mellett levő fő- és nemesi rendek szállását felveretvén, ami arany és ezüst marhát kaphatott, abból maga képére, címerére tallért veretett vala [SKr 525]. *1671:* Ha penig az Debitorok deficialtak vólna, azokra szállyon az adósság, kikre az Debitornak javai szállottanak, valamint a külső Nemesség és egyéb rendek-is adosságokat ez Articulusunk vigoraval extorqueallyák a' városi rendeken, ugy azok-is meg-vehessék a' Nemesi és más állapatbéli rendeken ez Articulusunknak vigoraval [CC 77]. *1817:* Légyenek a' nemessi Rend és Civisek közül egyenlő Számmal huszon négy választott öregek, azoknak egy Praesesse vagy orátora, kik is a' Magistratussal együtt léve, a' mit a' városnak jovára végeznek a' Szent és állandó légyen [Szu; UszLt VIII. 68]. *1847:* Tapasztalván Hazánkban a' Vadaszatnak minden hellységben Uri, Nemesi, Papi, Civilis rend, és parasztoknakis olly közönséges szabadtságot, hogy már nevezetes Erdöken Havasokon is öreg, és kissebb vadak nyomát sem láthatni; arra nezve a' mostoni ... Diaeta alkalmatosságával ... Végeztetett [TLev. II/1. ogy-i végzés]. — **b.** nemesség; nobilime; Adel. *1573:* ez az kys Myhal keres vala en raytam Zolgalatyaertt f 12 ... kywel hogy en tartozta(m) volna nekye ... Erre mosta(n) ez feleletem hozza, hogy Soha sem hallottam sem Nemessj sem peneg parazty rend keozeott hogy Jdeonek Jawaba az zolga vratol el zeokyek, es annak vthanna wyzza terwen, az eo vratt Meltan kereshetne az eo Zolgalattyaert [Kv; TJk III/3. 262a]. *1677:* az Haza lakosinak mindazonáltal szabados afféléknek-is[a] ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek ... a' ki-viendő marhátol igaz Harminczadot adgyanak; kivévén a' Nemessi rendet, kik Harminczad adással nem tartoznak külömben, hanem ha afféle marhákat nyereségre és kereskedésre vettek volna, és ugy vinnék-ki az Országbol [AC 62. — [a]Aranynak-ezüstnek]. *1700:* parancsollyuk azt is igen serio es kemenyen, hogy a Regalistakon kivül lévő Fő, Uri és Nemesi Rendet exactiss(im)e vegye hiteles Regestrumb(a), és ... a Guberniumnak külgye bé [UszLt IX. 77. 4 gub.]. *1762:* a' Gubernium már ki irt és jelentést tett személljenként minden Magnasoknak, és a' Nemessi Rendbólis némelljek(ne)k [Ks 18. XCIII. 7 a gub. Nsz-ből]. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt

illeti mind a' Civis mind a' nemessi rendet [Szu; UszLt VIII. 68]. — c. nemesember állapotú/státusú; cu stare asemănătoare a unui nobil; von Adelstand/adeligem Status. *1759:* Ami a köntös dolgát illeti, majd cifrábban jár most afféle cameraticus tisztecske, cancellista, vagy egyéb effféle, mint az igaz kamarán költ úri vagy nemesi renden lévő ember | Azelőtt szép magyaros rókatorokkal vagy nyesttel bélelt mentéket viseltek a magyar úri és nemesi renden lévő asszonyok, de most, kivált az úriasszonyok mind német kantust viselnek [RettE 89, 91].

3. nemesi jogú, kiváltságos; privilegiat, nobiliar; privilegiert. **Szk:** *~ ház. 1546:* Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, masfeleel ... Bogathy Chaspar ... my athalwnk ... thenek illyen zerzeesth ... az ke⟨sz⟩[a] erdeebeel, Bogathy Chaspaar az Ew nemesi hazaath meg Eppyche [Panot[b]; DanielO 5. — [a]Értsd: köz. [b]Panád KK] ✱ *~ lak. 1845:* Mű kik ide alább neveinket le irtuk ... midőn lettünk volna ... B. Ujfaluban a' Tkts Kováts Sándor Ur Nemesi lakjában — jelenének meg mű előttünk mínt kézen fogott kőz Birák előtt égy részről ... Tkts Kováts Sándor Ur, nőjével Tkts Mátéffi Károlina Ur Aszszonnyal — más rèszről pedig Martonosi Tkts Kádár Lajos Ur [Bözödújfalu U; Borb. II].

4. nemest megillető; nobiliar; den Adeligen gebührend. **Szk:** *~ jog. 1844:* a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzetség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kiváltsággal birt, 's bir jelenleg is [Usz; UszLt XI. 85/1. 89–90] ✱ *~ juss. 1666/1681:* Farczadrul Tőrők földérül ki bujdosot Hunyadi Városomban ... bizonyos ideigh Taxa adozasba(n) lakot Sebssan alias Racz Janosnak ... Házát ... az Görögh Uczaban ... mindennemű adozas, dezma, kilenczed, szedő vivő külső avagy paraszti szolgálat alol eximalom ... vgy hogy mind maga ... es mind ket agon lévő maradékjok, igaz Nemessi Jussal es szabadsaggal birhassak ... semmi nevel nevezendő külső, avagy paraszti szolgalat, postalkodas, dézma es kilenczed adásra erőltetni semmi p(rae)textus alat ne merészellyék [Vh; VhU 258] ✱ *~ kiváltság → ~ jog* ✱ *~ prerogatíva* nemesi kiváltság/előjog. *1677:* ha mikor Hadi Expeditioknak szükségesképpen meg-kelletik lenni ... a' dolgoknak mivolta, és szükségnek kivánsága szerint, a' Fejedelmeknek parancsolattyára, Nemessi praerogativával élő minden rendek, tartozzanak fel-ülni | azon[a], és több Mező Városokon-is fundusokat a Fejedelmek ne eximalhassanak, seot, se ot valo embereket, avagy azoknak maradékjokat, a' végre hogy ot lakhassanak Nemessi praerogativa alat ... szabados ne légyen [AC 91–2, 141. — [a]Ne-en]. *1746:* Pünkösti György Uram hajadon leányi, és Néhai Nemzetes Kispál György vram Relictaja ő kglmek között a' templombéli Communio alkalmatosságával néha oda engedvén Pünkösti Susánna Aszszonyomnak a' fellyül állást; de most jó időtől fogva maga régi nemessi praerogativáját meg akarván tartani Pünkösti Susánna és Sára Aszszony, nem admittálták, az elsőségre, hanem magok édes Annyok mellett megálván úgy communicaltanak [Uzon Hsz; Kp I. 160b]. *1841:* mint hogy ... nemesi praerogativám tetemes serelmével hibáson vonattattam adó fizetés alá, még pedig tudtomon kivül ... könyörgök alázatoson, méltoztassanak nevemet az adó Tabellából kitöröltetni [Zilah; Borb. II Nagy Ferentz foly.] ✱ *~ privilégium. 1764:* Azt is hallám ... az örmény tanácsban, hogy procurátor Simon János uram megholt. Ki is ha megholt, nagy dolog ha az uj törvény is meg nem hal, melynek nagyobbára ő vala fabricátora. Jól is járnánk, mivel úgy hallottam, hogy sokakban ellenkezik nemesi privilégiuminkkal [RettE 177] ✱ *~ szabadság* nemesi kiváltság/előjog. *1671:* Mivel a' Gyilkosság ez hazában igen el-áradott, azért valaki egyszeri gyilkosságnál többet cselekszik, nem használván néki ez iránt semmit-is a' Nemesi szabadság, a' hol cselekeszi azon hellynek Tiszteitől fogattassék-meg [CC 53]. *1671 k.:* En T.T. ez Nemes Belső Szolnok Vármegyének minden tagjaitol ... Dées Várossának választtatot Fő Hadnagya eskeszem az élő Istenre ... hogy az en ream bizatattott tisztemben tehetsegem szerént igazan es hűségessen el járok ... az Nemessi Szabadságot ... meg tartom, és masokkal is ... meg tartatom [Dés; Jk 12a]. *1677:* A' Fiscalis Joszágokban ... lako Nemességnek mind személyekben valo immunitasok, mind penig exemptiojok ... meg-visgáltatván, Bethlen Gábor Fejedelem idejében, valakiknek praerogativájok akkor helyben hagyattattanak, ez után-is Nemesi szabadságokban meg tartassanak, (a' korcsomáláson kivül) [AC 46]. *1683:* mind Lovas, es gyalog Nemessi szabadsággal élő, és hadb(an) szólgáló Rendek legye(ne)k olly kész hadi apparatussal ... hogy mí hellye(n) ... parancsolatunk érkezik ... indúlhassa(na)k és szálhassa(na)k oda az hová parancsollyuk [UszLt IX. 76. 15 fej.]. *1755:* Ngad magais bölcsen meg itilheti hogy nem kicsind dolog mikor az igaz Nemes Embert maga Nemesi szabacságáb(an) meg akarják rontani [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1782:* En magamot Nemesi szabadsággal élő embernek tartom ... hanem az Atyám a' maga lágysága miatt Portiot fizetett, de Testvérei Soha nem fizettek [Torda; KW Vall. 18]. *1831:* Az Exponens praedecessorai Nemesi szabatságba kelletett hogy éljenek, mivel ... Tamás János Uram itten a faluban kőlső szánto földeket, es szőllőtt bir, mellyeket kőlőmben Nem birhatná [A.kosály SzD/Dés; Eszt-Mk Cserei lev.].

5. (a) nemességgel járó/kapcsolatos, nemességre jellemző; nobiliar, specific nobilimii; mit dem Adel verbunden, den Adel kennzeichnend. **Szk:** *~ állapot. 1677:* Belényes Városi Nemesség ... taxa adásra ne erőltessék, és attol immunis légyen ... Nemessi állapottyoknak kivánsága szerint, hadi Expediciokban ők-is mint egyéb Nemes emberek, az Haza és Fejedelmek szolgálattyára lévén kötelesek [AC 146] ✱ *~ származás. 1822:* ha szeretem is a' Hazámat tisztességes Conditiók mellett akarnám szolgálni, és Nemesi származásokra Gyermekeimet a' jövendő, 's nékem méltán tulajdonitható alatsonittatásoktól menté tenni [Zilah; Borb. II Décsey György ns nyil.]. *1845:* Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef mentséges Nemessi származásárol köz hitelü bizonyitványt kérvén adattatni ... adassék ki a kért bizonyitvány [Usz; UszLt XI. 85. 6. 31] ✱ *~ szokás. 1670:* Tekintetes Nemzetes Kalnaki Mihály Ur(am) tőn illy kerdést előnkb(en); Nemzetes Ebeni Judit Aszszony N(emzetes) Földvari Ferenc Ur(am) megh maradot őszvegie méltosagos Urak(na)k szolgalattjok által Hazasságra el jedzvé(n), Uri s Nemesi szokas szerint ugj(an) akkor Copulaltatva(n), holmi fogjatkozasok estenek az hitles dolgába(n) ... Azert kellessekké (!) ujjolagh valo hittel eo kglmeket ... egyben kőtni, avagy hogy ezen hazassag(na)k consummalásara a' meg lőt juramentu(m) ... elégh lesze(n) [SzJk 107–8] ✱ *~ virtusocska. 1763:* én bizany nem a Fizetésemért szenvedtem s szenvedek hanem, az Ntsád Grátiájáért, és az magam igaz Nemesi Virtusatskámért [Kóród KK; Ks 18. CII Szarka József gr. Kornis Ferenchez].

nemesít 1. (személyt) nemesi rangra emel, nemessé tesz; a ennobila, a ridica la rangul de nobil; in den Adelsstand erheben. *1677:* Az hunyadi jószágban vagyon egy Bágya

nevû ember, a kit nem régen nemesitett ő nagysága [TML IV, 38 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. (birtokot/jószágot) nemesi jogúvá nyilvánittat; (despre pămînturi) a cere să fie declarat proprietate nobiliară; (Gut) als adelsrechtlich erklären lassen. *1564:* Nekwnk tõruiniwnk es modunk az volt hogy az w felsige kiwansagat szek helien montak meg, mostan pedig wgian hirũknelkwl el Iwnek es ha estwe el iw reggel mingiarast roia az zeginy nipet, es ilien modon roia hogy az mely zeginy ember meg holt, az vagy az mely meg nem adhatna mingiarast az zeginsig miat annak õrõksigyt es marhachikaiat el foglalia, es maganak nemesyty es földõn lakot hoz reaia [SzO II, 178 a cssz-i közszékelység panasza a fej-hez a tisztviselők és főemberek törvénytelenségei ügyében]. *1642:* Az mikorom Todor Pal Deak Jktatta volna magat az Abrugj baniaj hataro(n) leueo Jouaiba(n) halottake haen (!) More Laszlo, Contradicalta(m) volna, az nehaj Vaida Marto(n) szwle Atia(m) Jouaj felol az hogj akar mi neuel neueszendeok lõttenek volna ... eo kegielme azokban ne Jktassa, magat es ne nemessicze, mert megh nem Engedem, miuel en verr vagiok azokba(n) az megh neueszett Jokban, akar miczodak ligienek [Abrudbánya; Törzs].

3. *~i magát* törvény által nemesnek nyilváníttatja magát; a cere să fie înnobilat/ridicat la rangul de nobil; sich durch Gesetz zum Adeligen erklären lassen. *1642:* Bolon Peter ... tartozzek eo Nagahoz szolgalni, illendeő fizetesekert ... Vrunktõlis eő Nagatõlis ez mostanni manumissiojara szabados legien Nemes leuelet szerzennj, es az szérént magat s maradékat Nemessitennj [Bohnia KK; WassLt].

nemesleány fiică de nobil; Edelfräulein. *1721:* Száva Juonuczot ... az Anya gjermekoráb(an) vitte volt innen el Ilondára ... meg hazosulván vett Nemes Léányt el, és tarttya magát Nemes Embernek, Felesége utan [Rogna SzD; Ks 25. V]. *1736 u.:* A kisasszonyok, sót elévaló nemes leányok is ... Az hajokat két felól leeresztve, gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították [MetTrCs 466]. *1758:* az asszony, minthogy csak nemesleányból lett úraszszony volt, teljességgel nem szerette a nemesember gyermekét [RettE 63].

nemeslevél armális, cimeres levél; scrisoare de înnobilare; Adelsbrief. *1592:* szereteo Jstwan vra(m), twdom hogy ennekeleotteis zerzettel masnakis nemes lewelet, Azert enis azert yeottem Kedhez hogy ha ennekemis zerzenel kj vennel engemet az parasztsagbwl az Kd mwnkaiaba(n) adnek f. 12. Ennekem rea Jgere magatt hogy cziak megh adgiam meg zerzy zerzeis Annak vtanna valo eztendeoben [UszT]. *1721:* égy Vajda Iacob nevũ paraszt ember ... magát meg Nemesitvén iratta magát Nemes Leveliben, Nagy Iacabnak [Nagyilonda SzD; Ks 25. V]. *1748:* Láttam a' Kurucz világb(an) hogj Szilágj alias Lakatos Mihály, János és András Uraimék edgy Legénytõl, de ki vólt az és hova való nem tudom ... egj N(eme)s Levelet, vagj is Armálist vettek [Somlyó Sz; TKI Joannes Szabo (61) jb vall.]. *1807:* Az Eskettető Attya Fiu Testvéreivel a Léán Testvereinek az Also Sinfalvi praedialis hellyeken lévő Torokbuza Nyilakbol reszt nem adat láttam törvenyesen fojt Divisionalissakbol az okbolis a mint hallattam hogy a Nemes Levelekb(en) Fiu ágra erősittetet meg a Takaronak mint hogy Szek Szabad helljeböl fogattatot Szőlő hegy annak folde Szekelly Haza törvenye Szerent Léánt nem illet hanem ha azan valo Industriabol vagy pedig oztazo Atyafi edgyezéséből reszesült valamelly Léány [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. kezével]. *1817:* a Nemes Levelek darabjátis, a tenyeremnél nagyobbatskát ... az égett Levelek közt kapták [Torda; KvAkKt 363]. *1822:* hogy ezen Decsey Samuelnek valoságos Nemes Levele is vólt, és el égett, bizonyittya a' D alatti Documentumom, hogy Pap volt ezen Nagy atyám E alatti Testimonium hitelesiti [Zilah; Borb. II Decsey György ns nyil.].

nemesség 1. a (feudális) nemesi rend, a nemesek; nobilime; Adelsstand. *1508:* Ezt my Emlekezettre adywk vg mynth, fogoth Byrak, vytezlew es Nemesseg ieleussen Zekel gergel eleut Cheh Istwan eleut, Was Janos Eleut, Lazar ferench elewt, az Zwky Isthwan az ew hwgayual egetembe, az Ew Mwstoha Annokot, az Bathory Annat ky wolt az Zwky Ianos felesege meg elegytette [Kv körny.; EM XXIX. 261–3 Cheh István kezével]. *1566:* Felsiged ... az Szekelysigbely nemessigünknek szabadsagat ... meg engette vala, es abban meg tartany igirte uala [SzO II, 187]. *1567:* Nylwan vagion nalatok, mykyppen ez erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol ... egienleo akarattal vegezek hog' az nemesség az ebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol hwzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt ... aggianak [SzO II, 212 fej.]. *1579:* Megh ertettek eo kegmek Az kwlen kwlen valo Igyekezetet es varassunk zabadsaga elle(n) valo chyelekedeteket az Nemessegnek ... Azert hogy ennek eleyt vehessek, eo kegmek wegeztek hogy ... ket vraink altal Az tablat talaltassa megh eo kegme Biro vram ... tegie(n)nek tudomany tetelt es protest(ati)ot erról hogy Effele dolgat Az Nemessegnek, mellyek vannak varassunknak zabadsaga elle(n), semmy keppe(n) el nem twrhetyk sem Akaryak el zenvednj a wagy twrny ... megh magiarazwa(n) az Inseget mely a' zegeny varasson essyk, es esset ekedygh is az Nemessegtwl mind Calmarkodasbul mint hazra valo pinznek adassabol [Kv; TanJk V/3. 200b]. *1584:* Towabba holot mindenkor wgiekeznek varosul ... az waros zabadsagat ... otalmazny feokeppen Abban hogy Nemes ember eoreokeoskeppen Az varosba ne zalhasson ... ertik Biro vramnak Zowabol hogy Kendy Ianus akarna magat Statualtatny Az Thar Istwan hazaba ... eóreokeós keppen, Amint az Thar Istwan keotes levele tartana ... wgiekezwen el taüoztatny az varos zabadsaganak ... megh romlasat az Nemessegnek be Zallasa miath, Vegeztek ... hogy azt a' hazat az varos vegie megh [Kv; i.h. 284]. *1592:* Sigmond leuele: hogy az Nemessegh tilalma ellen az Jobbagisagh az Varosba minden fęle Ęlęst be hozhasson | Layos kiraly megh dicziri ez Varost az keresztes hadkory hywsegeyert, es ighirte meghis otalmazny a' bozzw allo Nemessegh ellen | Az Erdely harom Nemzetnek bekeseg lewele ... Meliben megh iratik, michoda Conditiowal zaladhasson be a' warosokban theoreök Rablaskor az Nemessegh es zekelseg, mely conditiokat ha ky megh bantana chak rez zerentis, erette megh eólhessek, Dya harom penz legien, es minde(n) Joway ell veszszenek [Kv; DiósyInd. 17, 20, 43]. *1594 k.:* Vagion ezen kiwlis sok nyaualiank, es bantasunk, az keoztwnk ualo Nemesseg miat, kik naponkint meg sokasoduan keozeottwnk az Nagd zegeny uarosanak immunitassat opprimalni igiekeznek, kik noha az zegeny uarosnak minden keozenseges haznaiual elnek, mind nyomas, es tilalmas erdeiuel, Mezeywel, uizen ualo kereskedessel, es korchiomarlassal, de mind az altal Comunia onera supportalni semmiben nem akarnak [Dés; DLt 247]. *1677:*

A' Lofőség-is a' Székelységen magok örökségét azon szabadsággal birhassák mint a' Nemesség, azoknak el-idegenitések, adások vévések kivül [AC 149]. *1751:* az Generalis Girás Szék itten curralt az közel hellysegbeli nemesség ut cunq(ue) concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1819:* a' nemesség azonnal fel zudult, és annak az iktatásnak mindnyájan ellent mondottak [Remete Szt; Ks 67. 47. 28]. — L. még CsH 133; ErdO II 35; ETA I, 23; KemIr. 344.

Szk: *cselédes ~. 1677:* Az Somlyóra telepedett cselédes nemesség mit kivánjon ő nagyságátúl, Kegyelmed meglathatja [TML VII, 453 Teleki Mihály Balo Lászlóhoz] ✱ *egyházhelyi/egy-házi ~* egytelkes, jobbágytalan nemesség. *1662:* a váradi egyházhelyi nemesség hadnagya ... Fogthűy János ... a tiszti alatt levő nemességet, háromszáz nemes embert, a fejedelem[a] hűségére maga elsőben megesküdvén, mind megesküdtette vala, és így ezeket a vármegyéből elszakasztván ... nagy rút egyenetlenséget, zúrzavart szerzett vala [SKr 513. — [a]II. Rákóczi György]. *1677:* a' jószágtalan egyházi Nemesség az Ispánoktol és Tisztektöl requiraltatván személyekben-is insurgalni tartozzanak | Latrok büntetésében a' Tiszteknek a' Fiscalis gondviselök is, assistentiával legyenek; Egyházi Nemesség-is, sub poena flor. 12 [AC 133, 262]. *1768:* ennekelötte ... mind egy het esztendőkkel leven Perlekedesek az Uzoni egy házi Nemesség es Löfü rend közötö [Uzon Hsz; Kp IV. 250 Sam. Nagy (46) vall] ✱ *kinnlakó/külső ~* városon kívül lakó nemesség. *1671:* Ha penig az Debitorok deficialtak volna, azokra szállyon az adósság, kikre az Debitornak javai szállottanak, valamint a' külső Nemesség és egyéb rendek-is adosságokat ez Articulusunk vigoraval extorqueallyák [CC 77]. *1677:* A' Városokban lako Nemesség, ha a' Város közzé magát béadta, kötelezte, és a' Városnak terhét vélek egyiránt viseli, személyében hadban menni ne tartozzék; de ha külsö jószágot és örökséget birna, arrol Soldost állatni tartozik; és mivel az hon maradás, s' Város helyben valo bátorságos lakás, nagy könnyebség, az ollyanok felényi értekröl és jószágrol tartozzanak Sóldost adni, mint a kün lako Nemesség [AC 95] ✱ *közönséges ~. 1662:* Boldvai Márton Stépán Ferenccel, Szilágyi Jánossal, Nötécsi Györggyel, Garnócs Lukáccsal és több melléje válogatott közönséges nemességgel Váradrul ki csak szinte estvefelé indulhattak vala [SKr 543] ✱ *rezidenciátlan ~. 1677:* A' residentiatlan Nemesség, Fejedelmek, Urak, vagy Főrendek szolgai, és egyebek-is, ha kik efféle dolgot attentalnának[a], az ollyanoknak meg-fogattatások, büntettetések a' szerint légyen, a' mint a' Generale és Publicum Edictumban világosson exprimáltatván vagyon afféle lézzegö sarczoltato embereknek állapottyok [AC 158. — [a]Ingyenes gazdálkodást, ellátást és fuvarozást jogtalanul követelök dolgát] ✱ *vármegyei ~. 1592:* Almasy, Huniady, Bachy, vamokrol, Lajos kiraly az Erdely vrakat recognoscaltatta, es meg vallotta è varmegiey Nemessegh, hogy soha Coloswar nem adot vamoth ez helieken [Kv; DiósyInd. 52] ✱ *városbéli ~. 1662:* Székelyhídban is csak a jószágbéli néhány számú hetes darabantok hagyattak vala. Mellyet látván a városbéli nemesség, nevezet szerint Edelényi Mihály, vármegye azon járásbéli szolgabirája, néhányadmagával, hogy ollyan derék erősség pusztában ne állana belement vala [SKr 559].

2. nemesi had/katonaság; oastea nobililor; Adelsheer. *1599:* 1599 Die octobris Mihaly vayda hawaselfeoldebeol Nagy haddal ky ieowen ez orzagban, Bathory Andras Erdely feyedelem az Nemessegel es orzagh nepewel Zebenhez elejben zalwan, ott ereos harczot tewen egy mas ellen. Az Erdely hadat megh gyeoze, es Bathory Andras el futamwan ... az nemessegys syettwe mene vtanna: az orzagh marada periculumra [Kv; TanJk I/1. 347]. *1679:* Kgld maga előtt viselvén az mi kegyelmes urunkhoz ő ngához s az nemes országhoz való kötelességit, mind ben az várban s mind kin az vidéken legyen szorgalmatos vigyázásban, az mennyiben lehet, azzal az én két zászlóalja katonámmal, nemességgel s puskásságal az vidéket oltalmazza [TML VIII, 399 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1710:* a generál minden helyekre magyar kapitányokot is rendele, Marusvásárhelyre Botos Imrét, Görgényben Bánffy Lászlót ... Balásfalvára Pekri Lőrincet, a vármegyéktől való nemességgel együtt fegyveresen [CsH 337]. *1790:* az a parantsolat adodot ki, hogy a Nemesség egybe gyűljön a jövő Hétfün fegyveresen, hogy Loger format tartsanak, mert sok tolvaj támodott a Havasokon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. nemesi állapot/státus, nemesi rang; starea/rangul de nobil; Adelsstand, adeliger Rang/Status. *1589:* Az Balint deak haz vetelereöl teczik varosul eó kgmeknek hogy ha lewelet kewan a' hazrol, Nobilisnek ne Iriak, hane(m) Circumspectusnak ciuisnek, De eleozeor a' Conuentek eleót tegie(n) fassiot, hogy ez varosba(n) Nemessegenek telliessegesen Renuncial, az az Awal nem Eell, hane(m) Amint akar mely ciuis, mindenekbe a' keozenseges tereh viseles ala, es a' varossi theorweny Ala vethi magath mind potentia s mind eyely nappaly vigiazas, fizetes, dolgaba(n) melyet ha megh chielekezik, vgy Aggyanak lewelet a' haz vetelreól [Kv; TanJk I/1. 115]. *1589 k.:* Tudom aztis hogy Crassay Janos deak elteigh megh Nemesitette vala hazat, de hogy megh hala az Varas az felesege(n) vgy kezde az adott kernj mielhogy Nemessege cziak Vra elteigh volt [Szu; UszT]. *1627:* ha pedig ... eo kegjmit kedue ellen el hagynam, tehat engem eő kegjelme myndenüt es mynden helieken, nemessigemnek mynden szabadsaga ellen, megh fogathasson, megh Tomloczozhessen, es megh bwntethessen [Gyf; Berz. 15. XXIV/10]. *1679:* soha hogy Nemességen kapdosot volna nem hallottam mind jobbagy keppen szolgálá ő kegyelmét [Bözödújfalu U; Pf]. *1725:* Nagy Enyedröl Magyar Országra Szarmazat Szegeny Legeny ... kivánvan Testimoniumat igaz Nemessegeröl ... a Nemes Var(me)gye töle nem denegalta [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsai N. Pál lev.]. *1793:* Mindezekre nézve erötelenek lévén a' Fiscus ellenveté⟨se⟩i A Felperes Nemességét eléggé meg-bizonyito Orbai ⟨sz⟩éki Zabolai Hadnagy Familiából elö számlált Hadnagyok igaz Törvényes Nemes Embereknek itéltetnek [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt)]. *1795:* a' Familia ... igen régi Fő Nemes Familia tsak hogy nem Grof és Báro, de régiségére és neméssségére nézve sok ujj Grofokat s Bárokot fellyül mul's mindenektöl elébb betsültetik [Mv; BfR ifj. gr. Bethlen Sámuel anyjához]. *1802:* Mely Certificatiora Kok Maftéjné Moresán Irina eö kegyelme felele eképpen ... mi nem tartoznánk adni Bárány Arendát mert az Uram Testvéreinek már ki jött Hollo mezönn a Nemességek [BSz; BetLt 7]. *1823:* Egy esketése Dobolyi Istvánnak, nemessége meg mutatására birtoka által de a(nn)o 1756 [Ne; DobLev. V/1061 reg.].

Szk: *~ keresni. 1659:* Sonkolyosrul is akartanak menni nemesség keresni; megragadtatám vala öket, megeskettetém erösen, hogy nem mennek el ... Én ezeknek keddhez egy hétig adtam szabadságot, hogy addig magoknak kapjanak [TML I, 445 Teleki Mihály Pekri Sófiához] ✱ *~be visz. 1560:* Suky Jstuan az my Anyankat hayadonul vytte uolt

sukra az nemessegben Es megy akkor ky hazasitotta volt, Az ew attya az nagytheremi peter ewtet az Jtualo ewregsegekbewl [Kv; SLt ST. 6] ✱ *~et ad. 1660:* édes Öcsém uram, irasson egy supplicatiót én nevemmel urunknak, hogy ne adjon nemességet nékiek [TML I, 509 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] ✱ *~et keres. 1659:* Az zöldiek, sonkolyosiak semmi szót nem fogadnak, azulta még szolgálatra nem jüttek ... Az szabó még meg nem jütt, azulta oda, keresi az nemességet [i.h. 466 Teleki Jánosné ua-hoz] ✱ *~ével él. 1588:* Giulay Janos illie(n) valazt teót, hogy sem ez varosban, sem masut az Coloswary ember ellen az eo Nemessegewl Nem ęl ... es varossy ember kyweol valok keözt Akaria Nemesseget ereoben tartany, Es ekeppen eskwttetet az varos keozibe, az Zaz embersegre [Kv; TanJk I/1. 92] ✱ *~gel megajándékoz. 1664:* megh tekéntvén Varadi Lakatos Thamasnak regi jambor Szolgamnak, hüséges szolgalattyat ... az mely hazat mostan ... Csizmadia Anna ... bir, Inscribaltam ó kglmenek ... s Nemességgel megh ajándékoztam minden ahoz tartozo haszon vévő helyeivel [Vh; VhU 299 Zólyomi Miklós ad. lev.]. *1666/1681:* Nicolaus Zolyomi de Albes ... Brettye nevü Falumban lako Bugyul Janos es Bugyul Istvan Jobbagyimhoz lévén tékéntetem ... magok hüséges szolgalattyokrais, arra nézve enis őket szabados Nemesseggel perpetuo megh ajandékozom [Vh; VhU 256–7] ✱ *fiúról fiúra való ~. 1662:* Constandin vajda ... az csürüllyai oláh papot ... bizonyos hadgyűjtő biztató levelekkel kibocsátván ... száz jó válogatott gyalogot gyűjteni parancsolt vala. De azok a leveleket falukon, városokon csak felmutogatván, hogy valakik a hazának ollyan nagy szükségében felkelnének és fegyvert fognának, fiúrul-fiúra való nemességet, örökös szabadságot igérnek vala [SKr 514] ✱ *igaz ~. 1702:* Mivél az Inek tanulo levelebül igaz nemessege nem Constal, Residentiatlanis levén, az Dnus Actor meg fogat hatta (!) méltán [Dés; Jk 334b]. *1805:* A Kénosi Sándor nemzetség ... be adgya a Mlgos Kir. Táblanak ... Deliberatumat, melyből ki tetzik igaz eleitol fogva való Nemessége ... ezen nemzetségis a köz falu terhe alá nem vonatathatik [Szu; Borb. II] ✱ *örökös ~. 1664/1681:* Megh tekéntvén Vajda Hunyadi Kloka alias Miklos Deaknak ... jambor szolgalattyat ... az mely hazban mostan lakik ... azon hazat mindennemü paraszti szolgalat, ado, szedés, véves dézma és kilenczed adas alul kiveszem, es örökös Nemesseggel megh ajandekozom [Vh; VhU 267–8 Zólyomi Dávid ad.lev.] ✱ *ősi ~. 1793:* Zabolai Hadnagy Familiának ősi Nemessége meg-mutatása iránt az Erdélyi Nagy Fejedelemség és hozzá tartozó részek Királlyi Törvényes Tábláján ... ki mondott Itélet [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt)] ✱ *személyes ~. 1782:* Procuratorunk azt mondotta, hogy a' Levelek jok ... de ha a' Portio fizetestöl meg akarunk menekedni, egyéb is kivántatik még hozzá ... személlyes Nemességünket meg kaphattyuk vélek, de az adozás aloll tsak azokkal meg nem menekedünk a' Királlyi Ordinatiok szerint [Torda; KW Vall. 18].

4. nemesi tulajdonság; insuşire de nobil; adelige Eigenschaft. *1668:* Már most senki nem ismer az felyül való írások mint füstben mentenek, maga ügy tanultam volt, virtus és szolgálatok által szokott volt régentén ember előmenni dolgában, az virtus volt a legjobb nemesség; ki hazájának urának tudott szolgálni, azáltal nyertek jószágokat, urságokat [TML IV, 381–2 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

német I. *mn* **1.** német anyanyelvü, a német nyelvet beszélő országból való; german, neamţ; deutsch. *1562:* 1557 esztendőben János király fia Váradot megvevé Ferdinandustól a német császártól [ETA I, 17 BS]. *1593:* Jeüe Az Neömet Molnar gergy Biro vramnak es az egez Tanachinak, kenyergeny [Kv; Szám. 5/XXIII. 35 Casp. Schemel sp kezével]. *1595:* meg hagya a Biro Wram hogy ismeg Daarat czjnaltassak az Nemet Molnarral ... vetettem az húshoz benne, és gazdalkottam, hún Carolús Magnusnak, hol penig egyeb Nemet postaknak [Kv; i.h. 6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Monostor kapú emelchie chigaia mellet az meli vasat be chinaltattam volt ki eset az Nemet keomiessel vizontak bechinaltattam ... fizettem f — d 9 [Kv; i.h. 7/XII. 24 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1600:* kerdette(m)is az Nemet Molnart, kinek iar az wamia, azth monda, hogy waros zamara [UszT 15/265 Kowach Janos Lengyelfalui Lofeö ember vall.]. *1621:* A Harangozo Leghinnek veottwnk kett mertek Zenet az Nimet kouacztol d 32 | Azzonjunk eo fels. Egy Nemet Lantossa maradot volt betegen Fogarasban [Kv; Szám. 15b/IV. 12, 15b/IX. 89]. *1733:* azon Nemet Varganet Hunczfutolták a Fejét be törték s meg verték [Dés; Jk]. *1735:* az Kővárvidéki ember midőn látta hogj azon Némes embérrel járo Nimet executoris elé érkezik ... aszt mondá[a] [Csicsógyörgyfva/Gáncs SzD; TKl. — [a]Köv. a nyil.].

Szn. *1584:* Nemet Janos [Kv; TJk IV/1. 327]. *1586:* Kis Nemet Andras [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. *1590:* Nemet Mihal [UszT]. *1593:* Nimet Menihartne [Kv; TJk V/1. 385]. *1595:* Nemet Andras [Kv; Szám. 6/XIII. 42]. *1656:* Nemeth Tamas [SzJk 80]. *1679:* Nimett György [i.h. 138]. *1722:* Nimeth Sigmond [Kük.; Szentk.]. *1730:* Nemeth János [Szentbenedek/Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1742:* Német András [Zsombor K; Somb. I]. *1744:* Németh János [Köpec Hsz; INyR 46]. *1749:* Nemet Istvanne [Szacsva Hsz; SVJk]. *1760:* Nimet Josefné [Ilyefva Hsz; HSzjP]. *1768:* Nimet Katalina [Bölön Hsz; i.h.]. *1821:* Német Sámuel [Zalán Hsz; i.h.].

2. (ausztriai) német hadseregbez tartozó egyén/katonai egység; (despre armată/soldaţi) neamţ, austriac; zum deutschen/österreichischen Heer gehörende (Person/militärische Einheit). *1597:* Az Nimet Gyalog hadnagy ... eszen hadnagynak az 5. szolgaiat widte louass Thamass 3 louan szekerin huniadig ... f 1/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 81 Masass Thamas sp kezével]. *1598:* B.V. kulde Iffyü keöteluereo Tamast hogy meg tudakozza hol wagion az Nemeth Tabor [Kv; Szám. 8/V. 159]. *1653:* Indul az egész tábor és Kolosvár alá menyen, és megszállja a Felek felöll ... Benn a városban bolon és német gyalog volt [ETA I, 65 NSz]. *1657:* Tokajt is az fejedelemnek megadták, mert noha mind magyar, német szép praesidium vala benne, de csak kanótbéli fogyotkozás miá is nem volt módjok az tartásában [KemÖn. 274]. *1664:* Aligh győznők keglnek meg irni, meny számtalan panasz tölte el füleinket az Nemet vitezek dolgai miatt [Balázsfva AF; BLt 8] | az Német Pattantyusok reánk jeovén embertelenkedtenek velünk [Kv; SzCLev.]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... A Kapu között vagyo(n) most Muskoteros Nemet Nro 10. Nemet dobos Nro 1. Nemet Tizedes Nro 1. Magiar drabant Nro 1 Magiar Réz dobos Nro 1 [Vh; VhU 502, 510]. *1710:* Erdélyben generál Rabutin commendója alatt vala hatezer gyalog és lovas válogatott, tanult német had [CsH 333] | Kglt(e)k publicállya mindenüt, hogy akár Németh, akár Ratz kattonák Passzus nélkul járni s valamely helyre bé menni s ott bé szállani, s alkalmatlankodni, praedalni, vagj fosztagotni deprehendáltatik, mindgjárt arresztáltassék [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből]. *1715:* Cserei

János Ur(am) ... Törvénj közön ... Német Militiaval hazunkra jövén, es magunkot Csik szeredai várb(an) vasb(an) veretvén sonjoru fogságb(an) tartván egieb ingo bingo bomuninkot is el takaritatta [Csatószeg Cs; Eszt-Mk]. *1729:* á Kapitánj Vr(am) mellett tolmatsóskodó Janos nemet Granatiros [Sövényfva KK; TSb 51]. *1738:* Molnar Andras Uramnit volt egy nimet tiszt [Kvh; Bogáts 13]. *1785:* Midön a Nemet Sereg Ravába quárteljjozot, azok számokra meg ütött vágo Marha bonificatiojára fizettem Flor. h. 5 [UszLt X. 80].

3. *~ nemzetség* német nép; poporul german; das deutsche Volk. *1662:* hogy az német nemzetség is az országba behozattatott, az is a királyi diplomának értelme ... ellen lött volna [SKr 678].

4. *~ birodalom* osztrák/német uralom; stăpînire/domnie austriacă; österreichische/deutsche Herrschaft. *1775:* (Bethlen László) lévén kapitány a Gyulai regimentjében, legelső katona volt ... Szebenben a német birodalom alatt a várdán magyar commendans volt [RettE 350].

5. németekkel/osztrákokkal kapcsolatos; nemţesc, austriac; deutsch, österreichisch. *1662:* a fejedelem ... maga fizetett hadaival az ellenség előtt megindulván, Szamosújvár felé fogni kezdett vala, hogy míg az útban levő német segítség elérkezhetnék, az harcot elkerülhetné [SKr 654]. *1672:* Kegyelmed leveléből értjük az német párton levőknek az végekből cselekedő sok alkalmatlanságokat [TML VI, 1 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1675:* akarám Kegyelmedet az német dolgokról tudósítani [TML VII, 106 Vesselényi Pál ua-hoz]. *1705:* Igen kevélykedtek az asszonyok a német világgal, hogy micsoda becsületük vagyon [WIN I, 498]. *1710 k.:* In anno 1661 májusban indulánk el Besztercéről ... Kemény János fejedelem passusával ... Bécsbe ... Szatmárig magunk lovain mentünk, onnét osztán a német igazgatás által már régen felállittatott rendes postákon [BÖn 567]. *1772:* Mihály ... a Kurutz világ után Német Berességre ment volt [Dálnok Hsz; Kp IV. 263].

Szk: *~ módon/módra. 1609:* Az vargamesterekről. Miképen adják el a sarut ... Egy czápbórból német módon csinált pár zekernyét német módra csináltat, egy párt nyolczvan pénzen [EOE VI, 133–4 ogy-i árszabályzatból]. *1625:* Az vargamesterekről miképpen adják el az sarukat ... Egy czombig érő kocsisnak való szekernyét, tehénbórból jól készítettet, adjanak egy forinton husz pénzen ... Egy czapbórból csinált jó szekernyét német módon, 97 pénzen [EOE VIII, 277–8 ua.]. *1785:* Egy ujj Németh modra csinált Kőrösi (!) Kőrősi hordó [Borosbenedek AF; SLev.].

6. németes, a németekre jellemző, általuk használt, náluk szokásos; german, nemţesc; für die Deutschen charakteristisch, von ihnen gebraucht, bei ihnen gebräuchlich. *1657:* asztalát[a] is már nem tarthatják vala, mert fejedelemsége után is három vala az konyha: egyik német, másik magyar, harmad rendbéli az belső konyha, hol német szakácsasszonyok, leányok főznek vala német módon [KemÖn. 141. — [a]Brandenburgi Katalinnak].

Szk: A. *~ font. 1718:* A Vasat el hozták ... á Pántok száma mind ki tölt, melljetis ... mérte(ne)k meg, Német, és magjar fontalis, Lött Német font 21 Masa kb: 90. tészen Magjar Mását Cent. 27. litr. 28 [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *~ mérföld. 1823–1830:* reggel 10 órakor voltunk Morvának Znaim nevű városában, mely Bécshez 18 német mértföld | Kassel ... Göttingához csak 5 német mértföld [FogE 174, 247] ✱ *~ öl. 1770:* (A jászolgát) hoszsza ... fel mérettetvén 70. Német ölnek tanáltatott [H; JHb XXXI/17. 3]. *1797:* A kutnak a mélysége 3 német öl [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1799/1802:* (A föld) hoszsza 70. Szélessége mind két Végin 47. Német ölöt tészen, és igy jön ki belölle, 3220 quadrat öl [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 146]. *1845:* a' Killyeni család ... adott ... Kispál Károly Urnak 5. az az öt német öl szélességü helyet ... s' ezt ... már kiis mérték; miként annak hoszsza mérő lánczal meg mérve ütött 121 ~ az az száz huszon egy német ölet, és három lábat [Sszgy; Kp V. 384]. *1854:* a' két Barabás atyafiaknak és Czirjék Antal Urnak ... kilencz kilencz német öl juss szélességre ... ezen mérésünket kijegyeztük és kinek kinek illetőségét ... birtokába adtuk [Albis Hsz; BLev.].

B. *~ cafrag. 1732:* Egy Német Czafrag Ezüstel arannyal Fejedelmi modon gazdagon varrot [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 8] ✱ *~ cipelüs. 1759:* Az úriasszonyok Magyar csizmát viseltek, még azt is többire patkó nélkül. Már most kevesen viselnek azt, hanem német cipelüst s strinflet [RettE 91] ✱ *~ hintó. 1736:* Az hintók mind bőrös magyar hintók voltanak, híre helye sem volt az német hintónak. Vesselényi Pál uram ajándékozott volt Apafi Mihály öreg fejedelemnek egy német hintót ... Szebenben gyermekül úgy jártunk nézni mintha csudalátni mentünk volna, elmenvén az híre, hogy az fejedelemnek német hintaja vagyon [MetTr 363–4] ✱ *~ hintócska. 1687:* Ha elombe ki jönel, az szep nimet hintocska színten ma fog altal jöni az maramarosi havason, s azon edgjüt mehetnenk haza [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról] ✱ *~ hüvely. 1805:* Egy Török vas úti kard, aczélos Német hüvelyben [Mv; TGsz 52] ✱ *~ kantus. 1759:* Azelőtt szép magyaros rókatorokkal vagy nyesttel béllelt mentéket viseltek a magyar úri és nemesi renden lévő asszonyok, de most, kivált az úriasszonyok mind német kantust viselnek [RettE 91] ✱ *~ kaput. 1797:* Egy megy szin ánglia Aszsz(ony) ember német Kaput [Koronka MT; Told. 34] ✱ *~ kengyel. 1756:* magjar kengjel egj sákba, pár 2 Ugjan azonn sakban Nemét kengjel, pár 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 19] ✱ *~ kengyelvas. 1729:* Török njereg nro 1 ... Pánjvás njereg uy nro 6 ... Német kengjell vas Egj pár. magjar kengjel vás nro 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb] ✱ *~ kosár. 1685 e.:* Füles nemet kosar Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4] ✱ *~ köntös. 1789:* vettem kezemhez ... Mosott fátyol keszkenöt, német köntöshez valo taszlit 4 [Meggyesfva MT; JHb XLVI/I Torma Éva kel.] | Köntösök találtattak e' szerint Egy rendbéli Verdragon szinü 3. forintos Poszto Német Köntös, ugymint Kaput, Lájbli és Nadrág, a' Kaputnak Bérlese fényes Zöld Materia, a' Lallyblinak belső Kerületeis afféle fényes Zöld Materiával vagyon meg bérelve; a' közepe p(e)d(i)g fejér gyoltsal, a' Lallyblinak külső felin p(e)d(ig) poszománt vagyon és aranyal szött Gombok; a Nadrág bérleseis fejér Gyolts 3 Csatt rajta, ketteje fejér Compositio, edgyik atzéll Rf 15 [Mv; ConscrAp. 21] ✱ *~ lóding. 1637:* Nemet lodingi uagion n 3 [Ebesfva; UtI]. *1678:* Az végbeliek egy pár pisztolyt s egy német lodingot küldöttek ő nag(na)k, kit én béküldöttem [TML VIII, 64 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *~ lovásznyereg → ~ nyereg* ✱ *~ mente. 1768:* Egy fekete bársony Németh mente, közönséges fekete bélléssel nestel premézett ... Egy kisded Németh mente Tarka Atlaczból fattyu Hermelinnel bellett, nestel premezett [Nsz; TGsz 51]. *1788:* Fekete sima Bársony Német Mente nestel prémezve [Mv; TSb 47] ✱ *~ mundérköpönyeg. 1732:* Egy hammu Szin Német mundér köpönyeg, nemét posztobol [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3] ✱ *~ nadrág. 1781:* Egy Zöld Sellyem Láibel, hozzávalo Német Nadrággal [Mv;

Told. 9a]. *1802:* Schroft János ... tsuka szinü kaputot szalma szinü német nadrágat, és lájblit ... visel [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* Az híres Fogarasi József is kicsiny szőke ember volt, gondatlan, az akkori szokás szerént rövid német nadrágba járt, csizmája szára bokáig letojult | Régen parókában, kurta német nadrágban jártanak [FogE 76, 213] ✱ ~ *nyereg. 1687:* az szep nimet hintocska ... ma fog altal jönni az maramarosi havason ... Az nímet nyeregis meg van [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1747:* Megromladozott Német nyereg Nro 2 [Szpring AF; JHb XXV/88. 4]. *1780:* A Lovász Mester Házában ... Zöld bársonnyal boritott német nyereg, ezüstös kantárral, farmatringal és szügyellővel a Lora valo zöld kötött háloval ... A Nagy Istálloban Lovász Német nyereg 5. Magyar nyereg 3 [Bethlen SzD; BK] ✱ ~ *öltözet. 1823–1830:* Sokkal jobb lett volna tisztességes német öltözetet igérni, melytől én is annyira nem irtódzattam volna [FogE 144] ✱ ~ *posztó. 1732:* Egy Német posztó muntli sák hammu Szin [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34] ✱ ~ *puska. 1743:* egy Viseltes Német Veres czafrag puska takarostol Sujtassal hánták meg [O.fenes K; JHbK XXIX/28] ✱ ~ *rokk. 1774:* Lasci[a] ... inventiója az, hogy a magyar regementekben ... A dolmányt, övet, magyar kardot, kalapot mind letétette, a felsőruha helyett adtak nekik tiszta sült német rockot, melyet kabátnak neveznek, a dolmány helyett egy kis leiblit ... a kalap helyett valami sapkát [RettE 323–4. — [a]Lasci (Lacy) Ferenc Mária osztrák tábornagy, a hadsereg újjászervezője] ✱ ~ *selyem. 1599:* Antony Landorfer Hozot Bechj Marhatt ... 4 Font Nemet Seliem —//60. 6 Veg Maitz —//90 [Kv; Szám. 8/XV. 18 Hj] ✱ ~ *vas* vmilyen bilincsféleség. *1705:* az úr parancsolatja szerint, amely lovásza az úrnak a rácok közibe akart állni, ma 24 öreg lapátot adatván neki, német vasba verettem, hogy a lovak mellett a vasban szolgáljon [WIN I, 392–3].

C. ~ *tánc. 1760:* Most lengyel-, stájer-, német-, minuet- ... és cigány táncokat nagy hebehurgyán járnak [RettE 100–1].

D. ~ *étek. 1704:* midőn a fejedelemasszony asztalnál jól mulatott volna és nemcsak német étkekből, hanem a magyar étkekből is jól évék ... az asztaltól felkele [WIN I, 259–60]. *1736:* Nem vala akkor vajas étek, hanem igaz szalonnás magyar étkek valának; mert mikor az német Erdélyben béjöve, az mely magyar németnél ebéden volt, rendszerént elcsapta az német étek az hasát [MetTr. 391].

7. a németeknél használt (pénznem); (specie de monedă) folosită la nemţi; bei den Deutschen gebrauchte (Geldsorte). **Szk:** ~ *forint. 1711:* tettem le ... négy Német forintot kaulifiol, articsoka, téli és nyári endivia magra ... becsi tarka szőrreis öt nemet forintot [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1722:* az melly Német Szakácscsal beszéllett Simon Pál Vram (: ki is kért száz harmincz forintot :) hozzám jövén le szállott nyolczvan Német forintra [Kv; Ks 96 Gönczi István lev.]. *1750:* vagjon egj darab Nádas Sátés Rétség, melyben ... teremne húsz szekerecske sátés széna, mely ... 40 Német forintokott talám importálhatna [O.csesztve AF; Ks 83]. *1781:* félek vala hogy a' molduvaiak meg Csufolnak itten feltemben azoknakis fizeték ötöd fel Lééjt az az ötöd fel német forintokat igy bekesegesen el birám egy esztendeig[a] [Gyszm; DE 3. — [a]A kibérelt havasi részt]. *1782/1799:* Praefectus Dési Uram ... minket Mészárosokot el tiltott, hogy a' Széket ne birjuk és ne nyuzzunk árenda nélkül, ugy kellett ő kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenőt Nimet forintot árendába [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 378]. *1792:* Mig Szabo Pál élt Esztendőnkint adot hol 9, hol 10 Nimet forintokot [Szárazpatak Hsz; HSzjP Ráduj János (50) jb vall]. *1831:* Mü ... Bözödi Sebestyén Dániel és Nagy Joseff az kik az ide alább meg irando dologban kézen fogott köz Birákok vagyunk ... Midön lettünk volna itten Bözödön ... Osvát Pál eökegyelme ... költsönöze ... Sipos Joseff eökegyelmektől 10 Rnsf. az az Tiz Német Forintokot [Bözöd U; Borb. II] ✱ ~ *zlot. 1705:* Az pénznek pedigh folyásab(an) hogy confusio ne essek, szükségesnek itiltük ki irnj, mint determinaltatot volt az pénznek állapattya az elmult esztendőb(en) itt Szebenb(en) ... egy jo ligáju és pondusu arany ... hat magyar forintban; Egy Imperialis vagy akarmely jo ligaju es pondusu Taller ... két magjar forintban ... az Nemet és Olah Zlotoknak ... valora és allapattya ugy marad es hagyatik az mint volt [KvLt I/192 a gub. Nsz-ből].

8. német fajta; de rasă germană; von deutscher Rasse. **Szk:** ~ *kanca(ló). 1706:* egy hitvan Nemet kanczájat meg vettem vala [Longodár NK; KvAkKt 261]. *1756:* Egy Német Kantza Ló ... meg hitvánkozván, és nagyon el gyengülvén, eztet ismét ... egy ugyan Kantza loért el tserélte [Gernyeszeg MT; TSb 21] ✱ ~ *ló. 1679:* Ménes száma ... Az Nemet lo (: 60d fő herelt :) ... Czigány lovának is mondatik [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119–20]. *1710:* midőn volnek Nemes Maramaros varmegjeben ... Mikola Patak nevü Faluban Jüvén Hozzám T:N: Szent Páli István Uram eö kigyelme, s meg Tekintven Lovaimboll valo ki fogyasomatt ada eo kegyelme egy Barna Nemeth Lovatt Nyolczvan magyari forintokban hitelben [WassLt]. *1731:* A hágatás iránt azt a rendet kel tartani tavaszkor, akit edig tartotta(na)k, hogy tudni illik a fekete kanczákat a fekete szekeres németh lovakkal kell hágatni, reggel, és estve, egyszer egyszer, rendre fogatván meg a kanczákat nékik [JF lovászmesteri ut.]. *1734:* a' Leptikához edgj Nagj Németh Ló [Koronka MT; Told. 29/28]. *1823–1830:* A postakocsit négy nagy német vagy cseh lovak húzták, a leglassúbb lépést mennek, sok terhet vonnak [FogE 254].

9. németektől termesztett; cultivat de nemţi; von Deutschen erzeugt. **Szk:** ~ *salátamag. 1656:* Ezen hazban vagjon egi deszka rekesz ... Ezen rekeszben vagjon egy saczkoban veres hagima magh, feligh, 2 spinar salata magh, 3 saczkoban salata magh, negedik saczkoval retek magh 5 szaczkoval nimett salata magh[a] [UF II, 155. — [a]Folyt. a fels.].

10. ~ *nyelv* limba germană; deutsche Sprache. *1758:* Nem igyekeztem pedig egyébért már most a német nyelv tudásán, hanem minthogy felette igen szerettem az olvasást ... Tudtam, hogy sok szép könyvek vannak német nyelven s azon kaptam, bárcsak megérthessem [RettE 78]. *1786:* Szebenbe akarnák instantiajokot bé adni[a] ha az Ur Gratiaja által az Instantiajok Német nyelvre forditva a' mellé annektálando Privilegium Copiájával ... elkészülhetne [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev. — [a]A torockóiak]. *1823–1830:* olyan tiszta német nyelvet sehol sem hallottam, mint Chursachsoniában | még kettőt-hármat szólván együtt német nyelven[a], észreveszem, hogy ő nem született német, mert koccant a nyelvben. Megszólítám magyarul: Az úr magyar? Ő is magyarul kérdi: Talán az úr is magyar? Mind a ketten igennel felelünk, s nagyot kacagtunk [FogE 203, 244. — [a]Göttingában].

11. német nyelvű; de limbă germană; in deutscher Sprache verfaßt, deutschsprachig. *1589:* Ket eoreg konywek eggik nemet Cronica Masik zent Irasbely magarazat [Kv; KvLt Vegyes I/2. 40]. *1805:* Délután 4 kor egy fél Conjuga-

tiot elmondottam a Német Grammatikából [Dés; KMN 127]. *1807:* A Muszka ugy meg verte a Frantziát hogy 400 Szekereken vitték a Sebeseket, igy irta a német ujság [Dés; KMN 219]. *1820:* Két Német Román [Mv; Told. 9 Bartsai Kati könyvei között]. *1823–1830:* József császár a tanuló helyeken német classisokat állított fel, s ekkor az ártatlan német könyveket is vagy megcsapták, vagy megégették | Ezeket a biblia betüit soha is el nem szedik, hanem mindenkor a rámában vagynak, s mikor veszik észre, hogy a bibliák fogytanak, anélkül, hogy a betükkel bajlódnának, csak nyomtatják, s annálfogva olcsó is a német biblia és minden paraszt embernek vagyon [FogE 93, 192].

12. német nyelvet tanító; de limbă germană, care predă limba germană; deutsch unterrichtend/lehrend. *1823–1830:* (Bara Dávidot) Udvarhelyre német professzornak tették volt [FogE 117].

II. *fn* **1.** német ember; german, neamţ; Deutsche(r) | német katona; soldat german/neamţ; deutscher Soldat. *1558:* el mwlt napokba, kętzert kwltem vala igartho christophot az w felsege Jobagiat, ky Rettegen fw porgar, az w felsege Zolgalatiara, oda Berterkchęre (!) ... hogh w felsegęknek vasarlona, mely Jgartho christophot, az w felsegę Marhaia mellet ... le vertek ... Égh Nemw nemw Nemetekhez Partolo Ember ky megh Rwth zidalmatys theot [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1565:* A németek Szakmárba nagy könnyen bészállának | Onnat indula a király Bánya alá. Ezt megérték a Bányában való németek, Bányát meggyujtották és mind elégeték [ETA I, 22, 23–4 BS]. *1594:* az Egik Dobnak Terett vala megh az feneke, attam az Dob Chynalo Neometnek hogi Megh Chynaltta ... d 60 [Kv; Szám. 6/VIII. 35 Casp. Semel sp kezével]. *1603:* Boldis Jakabne Martha Azzonj ... vallia ... az ket borbely legeny az Nemetet ky akarak tennj az ayton ... Az Nemetnel pedegh ky vont zablia vala [Kv; TJk VI/1. 707]. *1625:* Monostor vczjaban kjwwl az melj nemetek be szallottak vala ... attam nekik[a] [Kv; Szám. 16/XXXIV. 18. — [a]Köv. a fels.]. *1681 e.:* az sölö közöt sok horuat nimet talaltatot uolna, kit nem azok az magyarok uagtak uolna miuel keselis fogtak uolna torkokat meczeni | halom uram astis hogy ujoban iwuenek nimetek Banyara felesen, de az uigre hogy ot megh telepednenek lakoal (!) [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1724:* Az Illjefalvi Bironak mond meg az en szommal, ha az kirallj biro szavat nem fogadgyák, vgy hiszem meg fogadgyák az Nimetét, mert azt irja nekem az G(ene)ralis bizony meg lövöldöztet bennek [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1729:* Szava Mihálynét viselös allapotjában ... meg rugdosta á maga németye azon maga németje ditsekedet véle [Sövényfva KK; TSb 51]. *1791:* mais varunk ide három Compania németet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Hn. *1835:* A' Németek martyán (sz) [Bodola Hsz; EHA].

Szk: *adta ~je! 1751:* Ez mostani Quartéljos németekkel valo veszekedese alkolmatossággal (!) Vandor Iuonnak hallottam illjen kérkedéseit Számban sem veszem az illjen atta Nemettyeit mert elég pénzem vagjon tiz Németnek is le tudom tenni dijját [Balázstelke KK; IB. Johannes Vernel (30) jb vall.] ✱ *fő ~. 1597:* Rotüitz Menihart, es Hans Schmecken ... Jutanak Varad feleol harom Zekerrel egieb feo Nemetekis vellek Tizen hatod magokkal [Kv; Szám. 7/XII. 118 Filstich Lőrinc sp kezével] ✱ *negyedélyos ~. 1729:* Ezen Kotzob Tamas Quarteljos Németje ... Radulj Muntyant ... meg hajtott artzul ok nélkül egy fával [Sövényfva KK; TSb 51]. *1751:* Csak most ezen esztendőben is Falunkban levő Quartéljos Németek számára megh tiltatott Falu közönséges füviből egj darab megh maradván megh irt Vándorék ... étetik p(rae)dáltattyák [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.] ✱ *lovas ~. 1668:* Az huszti galogokot egész seregestül Somlyóra rendelték, behozván az lovas németeket onnan [TML IV, 270 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Fenes felöl jövén valami kurucok ... és itt híréül lévén a németnek, kimennek és jó helyesen disponálják dolgokat, mert a rácok felmenvén a lovas németekkel együtt ... ellenkeztek [Kv; KvE 286 SzF]. *1705:* A lovas németek minden harmadnap zsákmányolni kijárnak [WIN I, 484] ✱ *muskotélyos ~. 1681:* Prajmer Andras nevű várbeli Muskoteros nemet [VhU 31–2]. *1711:* az alat erkezik két Muskotelyos Nemet, es hajtat szent Egyedrol két szekereket [Vasassztiván SzD; WassLt Farkas Gábor (38) jud. nobilium vall.] ✱ *obsitos ~. 1732:* Banya videki Ujfalusi Mihály Soffit egy Absitos Nemettel paraznasagon talalvan ... vegeztetett hogj ... az Varosrol ... ki verettessék [Dés; Jk] ✱ *veres ~* veresbeli (veres ruhás) német zsoldos. *1714:* mikor Szeleskei Marton Szenbenedeken vólt a Veres Nemetek idjeben (!), engemet oda hivatot [Szásznyires SzD; Ks 26. XIII]. *1741:* Tudom hogy a' Controversiab(an) forgo banyának a' Torkát Tóldi Mihállj, Borbellj István és Ferko vágták fel ... mikor a' Danus vagy veres Németh bé jött [Torockó; Bosla. Varga András (50) jb vall.].

L. még a *fekete-* és *gyalog-német* cimszót.

2. német lovas katona; soldat din cavaleria germană/austriacă; deutscher Reitersoldat, Dragoner. *1667:* Immár Szilvási Bálinttal elérkeztenek s el is küldtük ugyanazon németink és gyalogink gondviselések alatt [TML IV, 80 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Csak az kívánt tíz gyalog és húsz német érkeznék ... Már az vármegye is adott 150 gyalogost és ötven lovast [TML V, 66 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

3. németekkel kapcsolatos/németekre vonatkozó dolog; ştiri cu privire la germani; mit den Deutschen in Verbindung/auf die Deutschen bezüglich. *1660:* Erdélyi hírekrül tudósíts, én is németekrül [TML I, 526 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

4. egysz-ban; la singular; in Ez: a németek, németség; germanii, nemţii; Deutschtum | német hadsereg; armata germană; deutsches Heer. *1618:* az hatalmas császár ... Sem német frigyével, sem mással nem gondol, mert azt[a] ti magatok kiszakasztottátok az némettel való frigyből [BTN[2] 132. — [a]Jenő végvárát]. *1653:* Bocskai pedig Kassán lakék. Ez esztendőben ellenkezék Rudolphus császárral, és Bástával néhány harcza volt: hun vesztette, hun nyerte; de végtére valamit vőn eszébe, de azt választá jobbnak, hogy megbékéljék a némettel [ETA I, 100 NSz]. *1670:* az fővezér olyan válaszszal bocsátá ő kegyelmét, hogy mivel az török császárnak hiti ellen vagyon az, hogy az nimettel felbontsa az frigyet, nem cselekedheti maga fejétül [TML V, 139 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1681 e.:* az nimet felöl ast besilik az ki Banyan uolt akor taiban, igen rendhez könyw hadra kiswlt emberek uoltak [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. *1708:* Ujjalag jött hirünk, hogy az németnek csak az portássa jött az Meszesen által, kik is Horvátiban és Krasznán égetvén visszatértek [SzZs 497]. *1710:* soha a német a törőknek Erdélyt nem engedi [CsH 226]. *1714:* Az lovainkban ... elig maradt ... az nímet vér, kerget erősleg [Kozmás Cs; SzO VII, 200]. *1738:* Egy al-

kalmatossággal, mikor az nimett ezen országban bé következek Néhai Tamás István házához menék [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Agillis G. Román de Kézdi Szent Lélek (72) pp vall.]. *1770:* Bornemisza Ignác ... A székelyt s a németet felette szerető ember volt [RettE 225].

5. (a) német nyelv; limba germană; deutsche Sprache. *1800:* Brassai Uramnak fizettünk hogy a' Mlgs K. Juditium rendelését németből Magyarra fordította [Torockó; TLev. 5]. *1856:* A' kérelmet és mellékleteit leforditva németre küldöm [Mv; DobLev. V/1401].

Szk: *~ tanulni. 1823–1830:* Ezen udvarba volt a kisaszszony mellett egy Bara Dávid háromszéki szemerjai születésű nemesember ... aki Bécsbe felmenvén német tanulni, Udvarhelyre német professzornak tették volt [FogE 117].

németes 1. németpárti; care este de partea nemţilor; deutschparteiisch. *1558:* kwltem vala igartho christophot az w felsege Jobagiat, ky Rettegen fw porgar, az w felsege Zolgalatiara, oda Berterkchęre (!) ... mely Jgartho christophot ... le vertek ... Égh Nemw nemw Nemetekhez Partolo Ember ... azert kerem kmedet, mint Bizot Vramot, hogh Mennien vegere Jol, mi ockal Mywelte eszt, az Nemetes Ember, es te kmed thegen törwent chözeotteok [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1614:* Ugyanebben az esztendőben[a] támada fel ... Nagy András az pogán-keresztyén hajdúkkal az törökök praktikájokból, kit ... Görcsi Mehmet pasa ő maga megmondott magamnak, hogy ő támasztotta volt fel Rákóczira, hogy németes volt [BTN[2] 56. — [a]1607-ben]. *1619:* Azhol ti azt forgatjátok, hogy Homonnai németes, tü is olyanok vadtok [i.h. 209]. *1653:* a törökös párt megsokasodék annyira, hogy egykor megfogának négyet a németes urakban a törökös urak, úgy tetszik hogy Húszár Pétert, Sennyei Pongráczot, Kornis Gáspárt, az egyik nem jut eszembe ... Immár pedig a németes urak fogságban valának [ETA I, 59 NSz]. *1678:* ő ngával s Kglmetekkel elhitették vala, hogy én németes vagyok ... ki kellett volna nékem menni ... hogy azt az gyalázatos nevet magamrul lerázzam [TML VIII, 114 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. németeknél szokásos, német szabású; nemţesc; bei den Deutschen gebräuchlich, deutschartig. **Szk:** *~ ajtómellék. 1761:* (A) Kamara Székeknek Pitvarábol Észak felé csere fürész deszkákbol parkánossan bérlett németes ajto mellyékek között, ugyan hasonló csere deszkábol párkányossan csinált frantzia Sorkakon fordulo ajto Nyilik bé egy ... házban [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 205] ✱ *~ ing. 1759:* A régi időben ... Németes inget sem viseltek, de most már kevesen vagyunk, az kik magyaros inget viselünk [RettE 90] ✱ *~ köpenyeg. 1797:* Egy Magyaros, és égy Németes kőpenyeg [M.igen AF; DobLev. IV/777. 11] ✱ *~ öltözet. 1823–1830:* József császár a tanuló helyeken német classisokat állított fel, s ekkor az ártatlan német könyveket is vagy megcsapták, vagy megégették. A németes öltözetet urakról, úriasszonyokról egymásnak letépték [FogE 93] ✱ *~ sütőkemence. 1761:* meg hanyatatott, s ide a tova dölledezett hat csere Agasokon lévő rongyos Zsendelly fedél alat vagyon téglábol konyha tüz helly formára négy szegeletre rakatott tüzhellyen ugyan téglábol való németes sütö Kementze mellyb(en) egy köbölböl lehet egyszer köz czipot süttni [Szászvessződ NK; JHb LXVIII/1. 208].

3. német nyelvre jellemző; caracteristic limbii germane; für die deutsche Sprache charakteristich. *1753:* mint hogj a subscribens neve nimetes formáju volt én arra nem emlékezem ki subscribálta [Törzs. Simon Csobok jur. ass. sedis Kézdi nyil.].

németesen 1. német szokás szerint; după obiceiul nemţilor/germanilor, ca nemţii; nach deutscher Art. *1733:* innet egészszen száz sákban ment volt az az buza ... ott ... Németesen mérték félbe útve itt penig az mint szokás egeszszen útve [Gyeke K; Ks 99 Biro János lev.]. *1773:* A hitvány Jábrodszki Gáborné Torma Kata ... elment Szamosújvárra, mikor őfelsége[a] is ott volt. Németesen lévén felöltözve, azt kérdezte, ha tud-é németül [RettE 304. — [a]II. József].

2. német hangzással; nemţeşte; deutsch. *1823–1830:* A nevezetét onnan vette, hogy Brüggében, Flandriának egy nagy kereskedő városában egy Bourse nevű nemes familia épitett legelőbb erre a célra igen nagy és pompás épületet, mely familia nevéről Boursének, vagy németesen börsének neveztetett [FogE 198].

németesség németpártiság; faptul de a fi de partea nemţilor; deutsche Parteischaft. *1672:* Tudja eb, néha németességgel vádolnak s most már[a], hogy én bontottam fel az némettel való békességét az országnak [TML VI, 381 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Értsd oda: meg azzal].

németné német asszony, német ember felesége; soţia neamţului; deutsche Frau. *1568:* Henricus Aurifaber Jnquilinús R(elic)te Marci Kadar ... fassus est Ezt hallottam hogy haborognak vala az Kadar Markosne leanya az Nemetneuel, es az Nemetne Egy Tekenot wg wte az feiebe hogy kettén (!) hasada | Ezt lattom hogy az Kadar Markos leanya oszue haborodot vala az nemetneuel azon az anyokys meg Juta Kadar Markosne es Rea mene az nemetnere ezt hogy az Nemet meg lata, Rajta futamek Kadar markosnera, es Kadar Markosne az konyhaba futa elotte, az nemet vtana wte, de nem latam ha talaltae a vag ne(m) [Kv; TJk III/1. 214].

németországi 1. Németországból való; din Germania; aus Deutschland. *1663:* Nekem, Linczigh Jánosnak az én jobbatyám németországi volt, Linz városbeli [Kv; KvE 173 LJ].

2. Németországban gyártott; care a fost fabricat/făcut în Germania; in Deutschland produziert/hergestellt. **Szk:** *~ kasza. 1573:* Igarto Thamas Azt vallia ... Eomaga Mwtatta Mate Kowach Ihol vgimond az Nemetth orzagy kasat Minth chinaltam Mint ha Itwalo Myw volna, belyeget Rea wteotte haytotta Ettzette, Azon aron atta Mynt az kyt Eomaga chinalt [Kv; TJk III/3. 178] ✱ *~ nyoszolya. 1637/1639:* Vagjon az elsö nagj szobaban egy Nemet Orzagy nagy Eöregh rakott menyezetes nyoszolya [Kv; RDL I. 111].

németség 1. a németek, német lovas katonaság; oastea/oştirea germană; die Deutschen, deutsche Reiterei/Kavallerie. *1657:* Ezen Báthori Zsigmond idejében mind Magyarország s Erdély annyéra megrakodott volt az németséggel, hogy minden várasokat, várakat és csak jó kastélyokat is mind azok manuteneáltak | török segítségével Magyarországból is kitudta Bocskai az németséget | (A strázsák) érkezének hozzám nagy zelussal mondván: hogy az németség futna, azért sietnénk utánok [KemÖn. 24, 26, 226]. *1664:* A lovas viczékapitány még meg nem érkezék, azt várnák igen az németség [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz]. *1705:* Azmely rác segitség jött volna, lévén vélek holmi magyarság, horvátság és talán németség is, kiket a kurucok megszorítván a lippai szorosban, elöl-hátul

és oldalról is az erdőben a gyalogok, közönségesen beszélik, hogy mind levágták volna őket [WIN I, 431].

2. német nyelvhasználat/kifejezőkészség; limba germană desăvîrşită/perfectă; deutscher Sprachgebrauch. *1823–1830:* Tehát velem is úgy beszélgettek, mintha esmértek volna, igen szép németséggel beszélettek. Különben is olyan szép tiszta német nyelvet sehol sem hallottam, mint Chursachsoniában [FogE 203].

németül nemţeşte, în limba germană; auf Deutsch. *1573:* Adam Thamas ... vallia hogy Ez elymwlt Ideokbe eotet Cracoban talalta volt Markos Ianos ... kery Eotet Azon hogi vele Be Menne az Thanachba, myert hogi Nemetwl Nem twd Tholmacolna Neky [Kv; TJk III/3. 101]. *1591:* Zekeli Mihali vallia ... az keozeorws rezegen Iuta oda, es mikor Nemetwl zidna Merai Thamast, es Bernald Mathiast, azonba Mathiashoz wte egi zekerczeuel [Kv; TJk V/1. 127] | Egi hitwan Grammatica. Nemetwl Euangeliumos keöny [Kv; AggmLt A. 53]. *1593:* Zechi Jstuan vallia ... Nimetwl ne(m) tudok [Kv; TJk V/1. 349]. *1629:* Hora 7 estve holt meg az cementes Filstich Péter kálvenista ember ... Lött penig temetése 1-ma die mensis Aprilis, az háznál prédikállának németül, az temetőben magyarul [Kv; KvE 158 SB]. *1657:* egy németül tudó emberemet subordináltam vala kimenni az német táborra, meglátni mi állapottal, készülettel volnának [KemÖn. 208]. *1705:* Ezt pedig németül mondá, azt gondolván, hogy én nem értem meg [WIN I, 601]. *1789:* A Parantsolatok currentatioja hitelesen jól ment, ki vévén hogy ... a Birák nem mindenütt értették, Németül lévén a Schemaja azon Curentálának [Szentpál U; UszLt XIII. 97]. *1807:* Morvául beszéll, németül rosszul, és töredezve [DLt 673 nyomt. kl].

nemez fetru, filţ, pîslă; Filz. *1587:* Lora vallo Keolchyeg Egy Nemezet veottem ... d. 7 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 22]. *1595:* 13. Júly ... Hogy meg Müstralak az Lowagot, Attam sziura, mellyel az ręsz Dobot fel köteszteket az lora d 3. Ket nemezet hozatot Balagdj farkas Nemez gyarto Kelementöl ... d 14 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1661:* Az mely kék nyereg alá való nemezt bátyádnak, édes lelkem, ki ne adjad (így!), tedd el jó helyre, mivel bátyádé volna, de el akarom tűle vonni [TML II, 174 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1680:* 1680 die vero 3 Maj Fagarasj szamtarto Luczai Sandor administralt ... Ereg nemezt ... nr. 4 [UF II, 375]. *1681:* Nemezek. Murat nyereg alá valo Nemez nro 3. szkofiummal varrott edgyik zöld, az masik Veres barsonj [UtI]. *1730:* Két nyereg alá valo nemezért Den. 48 Azon nemezek boritására 4 Sing vászonért Den. 28 [Kv; Szám. 56/XIX. 16].

nemezgyártó nemezkészítő mester; meseriaş care fabrică fetru/filţ/pîslă; Filzmachermeister. *1568:* pro Antonio Siueges, Contra Gregoriu(m) Siueges, Geruasius Clemens Joannes, Nemezgyartok, iur(ati) fassi sunt, pari formiter, hogy eok az mely mw szerzamot veznek Beztercen, az Ceh penzeuel azt meg ozak, de akytt sayat penzeken veznek azt ne ozak, hane(m) akyt Coloswarat es Monostoron veznek azt ozzak meg [Kv; TJk III/1. 221]. *1570:* Erzebet Darochy Jacabne Ezt vallya hogy ... hyttak volt eotet Az Nemez Jarto, ky More Ambrusnak rokona volt [Kv; TJk III/2. 149].

Szn. *1568:* Gruasius Nemez gyarto. Cleme(n)s Nemez gyarto [Kv; TJk III/1. 221]. *1590:* Nemez giarto Kelemen [Kv; Szám. 4/XIV. 16]. *1597:* Nemezgyarto Tamasne Cathalin Asszony [Kv; TJk V/1. 135–6]. *1602:* Nemez gyarto Istwan [Kv; TJk VI/1. 618].

nemhogy 1. ahelyett, hogy; în loc să ...; anstatt, daß ... *1705:* Graven kínálkozék, hogy fogadjak fel véle száz aranyban, hogy segítség ad 8avum Septembris elérkezik, melyet is én bizony fel mertem volna fogadni véle, ha német nem volna. De minthogy német, tudom, ha megnyerném is, még nekem lenne bajom miatta, nemhogy valamit nyernék tülle [WIN I, 517]. *1710 k.:* (A gyógymód) nemhogy használt volna, a fejem is megbolondult tőle [BÖn. 578]. *1769:* délig mind fagyott, nem hogy olvadott volna [Tasnád Sz; WLt Pap Zsigmond Wesselényi Terézhez]. *1772:* V Ispány Rátz Antal Antal Uram mostani öreg Aszszonyának Léányát gyogyitván Borbély Latz Ferentz, Gyermeket csinált a Léánynak, nemhogy gyogyitotta volna [Dés; DLt 321. 75b Sig. Dants (48) ns vall.].

2. párhuzamos mondatrészek szembeállításakor; pentru exprimarea opoziţiei între părţi de propoziţii paralele; in Entgegenstellung paralleler Satzteile: nem (csak); nu numai; nicht nur. **Szk:** ~ ... *de (még). 1559:* irya keg-med ennekem, hogy en te keg-nek irnek az mi allapatunk feleol, bizony hogy ha az ideo es az feiedelem engedte volna, nem hogy lewelemmel, de megh... byzonyos emberunkel, keg-det megh latogattattam wolna [Gyf; LevT I, 304 Báthori András Báthori Erzsébethez]. *1591 k.:* Thudom hogj ez Fazakas Lukach'nak az Attia Molnar vala ... Az mostoha apia Bonch'a Pal nem hogj tartotta volna ez Lukachot, de ollj beteges ember vala hogj Jnkab Lukach' tartotta [UszT]. *1710 k.:* az aeternitasnak vagy örökkévalóságnak pedig nemhogy vége volna, de kezdeti sincsen [BÖn. 443]. *1759:* olly értekü embernek tudgyuk az utrizált Csetre Marton és Fere(n)cz Uraimékat hogy nem hogy ök valamitt aquiráltak volna, de még az mijek az attyokrol maradott azt is mind el Vesztegették s idegenitették [Msz; MbK VIII. 22] ✱ ~ ... *hanem. 1657:* Az en felesegem Gernyeszegi Marta ennekelőtteis hagyot volt el hűtötlenül; akkor viszsza hoztam. Az utan keserves fogsagomban nem hogy mellettem forgolodot volna, ram gondot viselt volna hanem inkab ismet hűtötlenül el hagyot [SzJk 84]. *1763:* Midőn eszre vették volna az Háznak gjuladását, nem hogj hirt tettenek volna, hanem tudván egjmás vétkét, mind a ketten az háztól el szaladtanak [Torda; TJkT V. 153] ✱ ~ ... *sőt. 1597:* Constal az bizonsagokbol hogy Sardy Janosne ... az vra feleol hirdette az gialazatot, melireol semmi egienes tanw ninche(n) ... Sardy Janos ... tiztessegbeli iambor zemelliekkel tizticha magat hogi eo artatla(n) attol az gialazattol ... ha Júral téhat az azzonnak vgimint ki nemhogy hiteös vranak tiztessegere seot illyen infamiat hirdetwe(n) feleotte gialazattiara igiekezet, nyelwe ki meczettessek [Kv; TJk VI/1. 102]. *1727:* nimellyek nem hogy segitteni akartak volna, sőt minden igyekezetekkel confundalni akartak [Albis Hsz; ApLt 2 Bakori (!) István Apor Péternéhez]. *1747:* az I ... nem hogj azon szőlőböl fizetett volna valamit, sőt az szőlőtis fel hadta nem mivelte [Torda; TJkT III. 115].

3. *(még csak) nem/sem* ... ~ hát még; darămite; dann noch. *1659:* Édes Öcsém uram, Kegyelmed az egyet-mása felől ír, hogy kiküldjük, de bizony nincsen mód benne semmiképpen, mert az egész ország fenn vagyon; még csak járni sem merünk úgy, az mint kellene, nemhogy egyet-mást hordozhatnának [TML I, 313–4 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* el is hullottak vala a mieinkben, magát is Kapronczai Györgyöt, csak lóra sem kaphatván, nemhogy

mezőre kaphatott volna, az utcábul a szállása ablakában lőtték vala által [SKr 217]. *1671:* suspiciora Nemes Ember nem tartozik megh felelni, annalis inkab, hogy mégh az paraszt emberis nem tartozik gyanora magára vallalni, ne(m) hogy Nemes Ember [Kv; TJk XI/1. 104]. *1710 k.:* A fejedelem Fogarasból, úgymint a khám marsusából méne Ebesfalvára, Teleki generális és sok úr s fő ember Szebenbe; tisztességes követséget sem küldének, nemhogy ajándékot a khámnak [BÖn. 733]. *1756:* Balog Uram Gabonáját mi tsépeltük el de egy falat kenyeret Sem adot nem hogy tséplő részt adot volna [Durussa Szt; TKI].

némi, némű I. *nm* **1.** (egy) némely/néhány; ciţiva, citeva; etlich | valamiféle; nişte; irgendein/eine/ein. *1570:* Martha Zonkolios Matthiasnę ... vallia, hogy egy kor hogy fylstich Leorinch Biro vra(m) haza elewt volna Nemy azzonyok keryk volt Eotet hogy kezes lenne Vegh Kathoert [Kv; TJk III/2. 6]. *1571:* Noha Inteztek volt eo k. Ennekeleote valo gywlesekben Nemy c(on)diciokat plebanos vramnak Az p(ro)ventus feleol, De ... eo k. plebanos vram Megh Nem Nywghatyk azokban [Kv; TanJk V/3. 48a]. *1573:* Zas Balint azt vallia hogi Az Molnar gaspar hazahoz hittak volt nemy baraty Es mykor egi keweset otth Mwlatot volna lakoznak volt Nemy Emberek ky keozet veres Thamasis otth volt [Kv, TJk III/3. 243]. *1597:* Telekfalwj Ipe (?) Gergelne Sara megh Zabadul tiztessegebe(n) Azo(n) Thelekfalúi Kowachy Balinthne elle(n) nemy zapullot rúhak felól valo szo feleóll [UszT 12/97]. *1607:* Ozdfalúj Horuat mihalj Jelente mj elötthwnk hogy Ke(gyel)metek elöth fogot volna nemw dolgaibul bizonisagra melj bizonisagoknak be vetelere minket kert volna Ke(gyel)metektwl [i.h. 20/354].

2. valami (kevés), valamennyi; ceva; etwas (wenig), etlich. *1570:* Erdely Matthias ... vallya, hogy egy korba Jmmar gereb Balas halala vtan Nemy Jdeowel kywl Al volt haza elewt, Latta hogy hoz[a] Barthos hordatth volt az eomaga hazatwl, Kerekes Andrasne hazahoz egy Ladat, egy kadat, es egy kosart [Kv; TJk III/2. 96. — [a]Hosz]. *1597:* Lukach Mihali alias Zabo ... fassus est ... az azzony be mene az hazba ereossen be zegeze az aytokat, nemydeore leon valami tusakodás oda be [Kv; TJk VI/1. 20]. *1606:* Tylalmat teottem volt az I. falu ellen ... Azzal adom okat tylalmamnak hogy vagyon egy keozeonseges chyere Erdeye az falunak ... az meg newezet Erdeot akartak keoztok fel oztany vgyan felis oztottak nemy rezzet azt tyltotta(m) meg hogy az kit fel oztottak el ne horgyak, s az teobbit fel ne ozthassak [UszT 20/9]. *1610:* vitte uolt el az Alperes leczemet meli feleóll az Alperesnek ollian zauat bizonythatom megh hogj eötuen negi szalat uitt el benne, az en leczem pedigh szaz hatuan ket szal uala ahul nemw reszet megh talalom az teóbbitis ot kereshetem [i.h. 36a]. *1807:* Sertes hizlalashoz készült Labos pajta Némű resziben rothado felben [Dés; BetLt 6 GyUjFalvi Nagy Ferencz kezével].

3. bizonyos; oarecare; ein gewisser/e/es. *1604:* Simenfalwa töt wolt tilalmat Kadaczifalwa ellen nemj zely hatara felól [UszT 18/149]. *1842:* haza érkeztemkor mingyár némű változásokat érzettem magamba, s tsakhamar a' szülés elő is vett [Dés; DLt 35.8 Jánó Mária usz-i karácsonfvi (19) vall.]. *1846:* mely panasz midőn a fel panaszoltatottnak szemébe is elő soroltatott vala, némű részbe el ösmerte előttünk is [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51]. *1854:* Báró Wesselényi Miklós ... némi bátor honfi nyilatkozataiért, József császár önkényes parancsára Bátoson elfogatván német katonaság által M Vásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32].

4. ~ *korban* bizonyos idő múlva; după un anumit timp; nach gewisser Zeit. *1570:* Zabo esthwan vallia, hogy Az Annyanak vetetth volt Byro Myhalne zalagba egy kehlyet Es Nemy korba ketten Mentek oda es vgy valtottak megh [Kv; TJk III/2 162f].

II. *hsz* némileg, valamelyest; oarecum, întrucitva; einiger/gewissermaßen. *1572:* Zekel Margit azt vallia ... Jstwan vayda fya ... panazolkodyk volt Eoneky ... Im Mint Jarek aztalos Ilonawal ... Nemy keseore Megh Jeowe, es Engem ky hywa az elseo hazbol es az keozepseoben az Nagy agyra fekete [Kv; TJk III/3. 7].

nemigen 1. nem nagyon; nu prea; nicht sehr. *1568:* Anna famula Luce l(ite)r(a)ti iur(ata) fassa, Engemet Andras Katho kwldǫth vala el, hogy seres Annat oda hyam hoza, en hiuam seres annat, es ǫ azt monda ne(m) igen mehetnek most de megis el Jue [Kv; TJk III/1. 227]. *1589:* Amy Nezy a' Zeoleomiweseket, Ninch zama Menyeszer vegheztek eó kgmek arrol, de az bwntetest Nem ighen exequaltak azok Akiknek illet volna exequalnj [Kv; TanJk I/1. 112]. *1661:* Ím értem, édes Uram, az Kegyelmed levelébül, nem igen jól vannak az dolgok [TML II, 145 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1725:* En ezen becsülletes nyavalyámbol csak nehezen épülhetek ... bizony ... pálcza nélkül nem igen járhatok [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1740:* Minthogy ezek az Maguraiak igen szegénj állapottal van(na)k, az Dézmát nem igen exigálták töllök [Magura TA; Ks 89 Inv. 32]. *1754:* a Malomnak ... Gáttya kettő s nem igen jo Statusban van [Ádámos, KK; JHb XIX/10]. *1765:* a munkában nem igen izzadtak 's izzadnak, tóbbire imide amoda valo járással töltik életeket [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. alig; abia; kaum. *1787:* Egy Persi nevű Szolgáloja ... el szókvén ... maradott ... égy habos Materia nem igen viseltes szoknya [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 14]. *1814 k.:* Valamenynyire tisztúlt édes. Jól fórmálódik: de még eddig aszszu-úze nem igen ki-tetszó [Csekelaka AF; KCsl].

3. jobbára/többnyire nem; in general nu ..., in mare parte nu ...; größtenteils nicht. *1750:* az Korchomakon amit meg ivut Pap Mihály nem igen fizette meg az árát [Szság; Told. 3].

némikor vmennyi idő múlva; după un anumit timp, după un timp oarecare; nach gewisser Zeit. *1570:* Ilona More Janos leanya ... vallya ... egy Nap hamar del wthan Menth volt zabo Janos hazahoz hogy adossagath kerye megh az azzontul, Nem talalya megh az azzont, Es otth Marad mynd addeglan hogy megh varya honnet leo eleh Nemy kor vgy mint hat orakor estwefele az keohazbol Jeo ky [Kv; TJk III/2. 23]. *1574:* Ilona Borne(m)yzza gergelyne zolgaloia Azt vallia hogy ... Estwe 11 orakor varya volt haza vrat, Nemykor ely leo zigarto gérgely egembe | Thot Janos Azt vallia, Lattha hogi Adam Saroson Nagy dwlwa fwa Ment haza, Es otth Ereossen zitkozodot hazaban ... vegre Nemykor ky leot ... Es Ment altal az thwlso zerre valamy vezteg wleo Emberekhez [Kv; TJk III/3. 317, 345].

némileg valamelyest, valamennyire; oarecum, intrucitva, intr-o anumită măsură; gewisser/einigermaßen. *1842:* Kereskedő Amberboj losefné Alexander Mária ... szolgáloját ... fel indulvan ... agyba főbe verte, es ezzel se elégedvén meg midőn éppen a' tűznél az ebédet főzte, egy kalán forro kását ugy a' szeme köze csapott, hogy ha némúleg kezével ellent nem tart szemei is ki égtek volna [Dés; DLt 1452]. *1847:* A

Torotzkoi Közönség ... minden Jövedelmező forrása csupán a Bányászatból, és Vastermesztési iparból áll, a melynek fenntarthatására edgyik ág az ... Erdőség, azonban ami a Torotzkói meg szorittatott szük határt nézi ... csak nemüleg kielégíthetők [Torockó; TLev. 10/9]. *1863:* Alajos fiam ... pénzbeli örökségéhez képest megrövidítést szenvedett 's anyai kötelességemnek nézem őt eziránt némüleg kárpotolni [Kv; Végr.].

néminemű 1. egynémely, egy és más; ciţiva, citeva; manch(es) | bizonyos; anumit; gewiß. *1540:* Banfi lazlotul és Miklostul neminemw nagj szwkseges dolgaymert kertem harom szaz forintot [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1550:* eg bestercei embernek attanak wolt neminemo Marhat [BesztLt 21]. *1557:* My fogot Birak* ... hiuattatunk vala kyralne azzony ew felsege leüeleüel paroncholatiaüal, felseo es also Borgora, neminemeó kazalo reteknek mege jgazgatassara, melyi rith feleól az ket fel keózeót perpatuar jndwltatot volt volna [Beszt.; BesztLt 49. — *Köv. a nevek fels.]. *1589:* Hozak mi nekwnk az Ngd paranczolattiat Deesi Biró es egiz tanacz kipibe ez Jelen valo 1589 Eztendeoben, Zent Matias Apostol Napyan hogi Nemi nemew tanu vallasokat be vennünk [Dés; DLt 226]. *1607:* az el mult wdeökbe nemw nemw eosteöl marat nyl feöldejt ... el foglaltak volna [Cssz; BálLt 90]. *1633:* Ez el mult niaro(n) menek en Zabo Marto(n)hoz nemő nemő dolgok felöl valo tudakozasnak okajert [Mv; MvLt 290. 117a]. *1639:* Megtalalua(n) az Eccliat Nagi Istuanne kit Rettegen neminemeő sullios vetkeiert meg vezzőztenek volt ... reconciliaciora ... admittaltatott [SzJk 44]. *1668:* Nemzetes Vas János ... hivata minket ... Magyar Nagy Uy faluba D(obo)ka varmegyebe nimű nimű vallok vallasok(na)k bé vételekre [WassLt]. *1675:* Nemzetes Eördögh kereszt Urj Eördögh Jstuan ura(m) ... hivatha minket Dobokara ... az Röt Janos Nemzetes Boros Laszlo ura(m) Jobbagya Hazahoz Nemö Nemö vallok(na)k vallasok(na)k be vitelere [Doboka; Törzs]. *1724:* volt egy Szena fü ... V(icinusa) circum circa a Maros vize, nemü nemü reszit a berek fel vette [Vécs MT; Mk 9 Balth. Csizmadia (40) ns vall.]. *1805:* a hammu köztt a Leveleknek némü némü fantsikáit meg tanálták [Torda; KvAkKt 363].

2. valamelyes; oarecare; irgendein. *1723:* végeztetett, hogy téli quartélyából la Iuny ki mozdullyon a lovas Militia, Buzára, Libáncsra, és a' Vas Kapuba szállyon ... remélvén ez által a Szegénységnek nemü nemü Subléváltatását [Ks 18. XCIII gub.]. *1758:* Ecclesiánk(na)k és Collegiumunk(na)k mostani Ordinarius Typographusa, T. Pataki Jósef Uram, administrálván a' Typographiának ez Esztendőre valo Tacsáját-is (: a' Mlgs Fő Curator Urak(na)k néminemü mitigatiojok szerint :) ... mostan azon 500 Magyar forintok az Ecclesiának különös Fundusai közzé ... bé irattak [Kv; SRE 190]. *1847:* a büntetés dijj mennyen a Birák kezére ... a harmad rész ... a Biztosoké fáradcságok nemü nemü fedezésire [Torockó; TLev. 10/9].

néminemüképpen 1. bár/valamiféleképpen; cumva, intrun fel carecare; auf irgendwelche Art. *1584:* ertik Biro vramnak zowabol hogy Kendy Ianos akarna magat Statualtatny Az Thar Istwan hazaba ... eoreokeós keppen ... wgiekezwen el taüoztatny az varos zabadsaganak neminemeokeppen valo megh romlasat az Nemessegnek be Zallasa miath, Vegeztek egienleo voxal [Kv; TanJk V/3. 284]. *1630:* Bojér Georgynek ... Bojér Thamás, vér szerint való báttyával es B. Istüan, Eőczeüel egywtt Eő(seik)teöl legitime réájok deuoluando Reczye nev(ü) ennek elótte nemi neme képp(en) Attyoktól abalienal(ta)tott, faluiokat, feiedelmi kgenkböl, nekiek uyonna(n) remittaltuk, es donaltuk [Gyf; Szád. fej.]. *1710 k.:* az érzékenység nélkül való, de másképpen néminemüképpen élő fákban, plántákban is látjuk, mihelyt meghal, megszárad: sem levelezik, sem virágzik [BÖn. 433].

2. vmennyire, vmelyes mértékben; intrucîtva, intr-o anumită măsură; gewissermaßen. *1755:* Romlásban vagyon egészben e kis eklézsiácskában a templom, ex fundamento újat akarnak építteni, néminemü képpen hozzá is fogtak [Unoka MT; ETF 107. 24]. *1835:* a Felső Sinfalviak ... a tsak pásztorlás és gondviselésért némü nemüképpen Felső Sinfalvának engedett, Also Sinfalva Határán le follyo Aranyos vízen a lehető halászatott ... arendára és dézmálás alá adták ki [Asz; Borb. II].

nemkülönben csak/szint/ugyanúgy, úgyszintén; de asemenea tot aşa, la fel şi ...; gleichfalls, ebenso. *1633:* Bucziumat veszem mar az en szereteőmteől, ne(m) küleömben ugi mint egy ellensegemtől [Mv; MvLt 290. 124b]. *1730:* az Városnak minden Utczáinak oculatiojokra ... Oculatorok(na)k Exmittaltatnak* ... az hol eő kgmek ollyat Talalnak, kik Ganajokat, szeméttyeket Utczákra ... hanták ... nem külömb(en) az kik Telekjeket az Ne(m)es Város földébül szelesítettek, mind azokat regestalván ... azokat eő kglmek Admonealtassák [Dés; Jk 401a. — *Köv. a nevek fels.]. *1745:* Nyilvánságossán Constálván az Dominale Forum előt; hogy az Breteleniek magok erdejeket tilalmazták ... nem külömbön masoknakis relatiojokbol vilagoson Constalt hogy veresen latotot az A. fia [H; Ks 62/16]. *1772:* (A) Regiusok ... az Udvari paraszt Birot, nem külőmben a' Tsűr Birot-is magok elől el pirongatták [Drág K; TSb 21]. *1780/1797:* a Mobile bonumokbol is ha mi részem nékem obveniálhotna ... Kedves Testvér Őtsém Rosnyai Joseff Urom eő kegyelmének ... adom által ... nem külemben egyéb minden magom külőnős fel kelhető jovaimotis [Vargyas U; MbK X. 56]. *1784:* oltvais küldök négy tseresznye fát, Baraczk fát gyökerestől küldettem 12 szálat, nem kulemben Magyaro fa jövéseketis [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1801:* az ujjabb meg határozás szerént az egész határnak kelletik fell osztattni, nemkülönben az Nova sessioknakis [M.nagyzsombor K; Somb. I].

nemlét 1. nem-létezés, hiány; lipsă; Nichtsein, Mangel. *1654:* oly hó lőn, hogy virágvasárnap is az hó hátán járhatott az gyalog ember; volt fél sing az hó, az mely miá az marhát tartó emberek igen megbúsultanak volt az széna, szalma nemléte miá [Kv; KvE 172 SB]. *1738:* tavajis Bika nem léte miatt sok marháink maradtanak meddőn [Dés; Jk]. *1760:* a Kuruczia előtt a Gabonának nem léte miatt el szélledvén innen a Jobbágyok pusztán hagyatott a Falu [Közfalu SzD; JHbK LVIII/2]. *1767:* viszálkodások az ökör tilalmas nem léte miat történynek [Koronka MT; Told. 19/30]. *1778:* minnyájon a vas kellése 's pénz nem léte miatt igen szük állapotra jutattunk [Torockó; Bosla]. *1825:* két Mokány Tehenemet ... a gabona nem létiért kéntelen voltam el adni [TLt Közig. ir. 1470 Vutka Ilia Styopu kérv. a tisztséghez]. *1851:* a Betegek ... tépések nem léte miánn kinlodnak [Dés; DLt 406].

2. *~ében* vminek a hiánya esetén; în/din lipsa de ...; mangels. *1710 k.:* Az égettbort örökké utáltam, és igen ritkán, orvosságul ha ittam igen keveset. Pálinkát, bor, ser nemlétiben, úton, étel közben, ittam talán életemben há-

romszor [BÖn. 520]. *1841:* a Nyilak le vágatásakor az olyan puszta helyek kőrűl ... a' meg hagyando mag fák ha lehet mindég cserefa 's tsak annak nem létében sugár bükk vagy gyértyán fa légyen [Gyalakuta MT; EHA].

nemlétel 1. nemlét, hiány; lipsă, inexistenţă; Nichtsein, Mangel. *1741:* 'A mi az Rét subdivisioját illeti. Aztis hogj subdividáltassék, cselekettük azért, hogj, láttuk, a' sok jövevények(ne)k szenafű nemlételeket; attunkis, kinek hol, a' sors szerint jutott [Dés; Jk 548a]. *1765:* A Pap és Mester Háza körül valo köz kertnek nem létele miatt izetlenségis következvén, imponáltatik, hogy a feltetessék, mint hogy a jó kert a jó szomszédságnak nagy eszköze [Marossztkirály M; MVJk II/4. 423]. *1802:* Aratáskor mindenkor leg inkább Szükölködtem 's Szükölködem a Gabana nem létele véget [Somkerék SzD; JF 96 Bakos Gergely ref. iskolamester lev.]. *1826:* gabonáinkba, füveinkbe a' kiütő víz tetemes kárt okoz, a' melyet éppen a' ki nem áshatott árok nem létele okoz [Msz; GyL].

2. tisztségmegszakítás, vakancia; vacanţă, vacanţie; Unterbrechung eines Amtes. *1662:* Váraddal a Bihar vármegyeiek ... főtisztek dolgában az irigy halál miatt nagyon megfogyatkozának ... végezték vala: hogy főispánok nemlételek alatt a vármegyétől viceispánok ne állattathassanak, de hogy a vármegyének is a főtisztek nemlételek miatt károk és hátramaradások ne legyen, a fejedelmek is a főispánokat halogatás nélkül helybe igyekezzenek állatni [SKr 313]. *1677:* a' Fő Ispánokat a' Fejedelmek creallyák, azoknak vacantiajokat hoszszas halogatás nélkül, hasonloképpen egyéb Fő Tiszteket-is helyekre állassák, hogy azoknak nem létele miat a' Vármegyéknek fogyatkozási és egyéb alkalmatlanságok el-távoztassanak [AC 116].

nemo 1. *jog* törvény előtti megjelenés elmulasztása; neinfăţişare în faţa instanţei/la termenul de judecată; Versäumen des Erscheinens vor Gericht. **Szk:** *(pert/ügyet) ~ba hagy* **a.** alperes megjelenése elmulasztásával makacssági ítéletet von magára; a decide amînarea dezbaterii din cauza neinfăţişării inculpatului; durch das Versäumen des Erscheinens des Beklagten (ein) Eigensinnigkeitsurteil nach sich ziehen. *1585:* Az Gyerőffy Gaspar pery Compositiora Ment az Jtelő mestertöl valtottak Egy Compositionalis lewelet f. 1 Az menyhart deak. Eőczhye peryt Nemoba hatta eő maga egy lewelet valtottak az Jtelő mestertöl fyzettek tolle f. 3 [Kv; Szám. 3/XXII. 83]. — **b.** meg nem jelenésével hátráltatja az ügy elintézését; a împiedica dezbaterea prin neinfăţişare în faţa instanţei; durch Versäumen des Erscheinens die Erledigung der Sache verzögern/hindern. *1648:* Daroczi Ferencz az presumptiora megh foghtatuan az Actrix Aszont az Incta(na)k szolgaloiat mivel Aszszoniat el hatta volt melliet az Incta(n) negligalva(n) (így!) Daroczi Ferencz nemoba(n) hatta abbeli presumptioiat | az Inctanak szolgaloiat ... kezessegh alat ez Actrix, illegitimě megh foghtatua(n) be vitette, es ot ben tartua(n) az Actrix premonealtatta hogy ne tartassa hane(m) uisellie(n) gondot, mert magat ki hozattia, de az Incta nemoba(n) hatta, nem atta it okat foghtatasa(na)k [Kv; TJk VIII/4. 315] ✱ *~ba kihagyja magát* (alperes) megjelenés elmulasztásával makacssági ítéletet von magára; a nu se înfăţişa în faţa instanţei; wegen Versäumung des Erscheinens des Angeklagten das Urteil der Hartnäckigkeit auf sich ziehen. *1677:* Nemoban ki hadgya magát, a' Sententiának exequalásától el-tiltván az Actort, készen légyen bizonságival ad futuram [AC 271] ✱ *~t attrahál magára* megjelenés elmulasztásával makacssági ítéletet von magára; a fi pasibil de condamnare în contumacie din cauza neinfăţişării în faţa instanţei; wegen Versäumung des Erscheinens das Urteil der Hartnäckigkeit auf sich ziehen. *1738:* Executorokis demandáltattak volt ... az én jo Uraimék elis mentek volt, mi oktol viseltetvén az Ik közzül edjik, ugymint szekeres Sára Aszony kezib(en) lévő fával repellált ... adgya okát hogy miért nem superveniált, hanem magára nemot adráhált, azért azt kivánom hogy ha okát nem adhattja azon Nemo(na)k onussát deponállya [Torda; TJkT I. 171].

2. *~ban múlik* fenn nem tartása következtében elül/csitul (pletyka); (despre zvonuri) a se auzi tot mai puţin, a se stinge; (Geplärr) nachlassen. *1659:* Maga Kegyelmed dolga. Kegyelmed beszédit beszéllették némely nőstény személyek, mindazáltal én igen segítém tisztességes és helyes mentséggel Kegyelmedet; úgy hiszem némóban fog múlni [TML I, 408 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

nemozás (bíróság előtti) alperesi meg nem jelenés; pro inctus nemo; neinfăţişarea inculpatului; Nichterscheinen des Beklagten vor Gericht. *1647:* minthogy ennjszer negligalta az comparitiot[a] ... tartozik az ketszeri nemozasnak onussatis deponalni [Kv; TJk VIII/4. 224. — [a]A megjelenést az alperes]. *1738:* Constal vilagoson az Ns Tanáts(na)k sok izben bé adott Instantiamra tőtt Nemozasbol az Inek contumatiaja [Torda; TJkT I. 171].

nemrég, nemrégen nemrégiben; de curînd, cu puţin timp înainte; unlängst, neulich. *1585:* Monda Zep Miklosne zep bezeddel, Hagy beket Hagionę, Nem fizetek[a] nem Regennis hat frtot bitangba, Monda hagione, Ha fizettel keozeond a' the edes kis Nielwednek [Kv; TJk ·IV/1. 499. — [a]Olv.: fizeték]. *1597:* Bota Janosne wallia. Thúdom hogi egizer el zeokeot wala Sardine az vratol panazolkodasatis hallottam hogi ne(m) lakhatik soha velle mert ige(n) haborúan tartia nem regennis megh eskwt wolna raita hogi megh eoli [Kv, TJk VI/1. 95]. *1621:* Az melj kuczis penigh awagy Szekeres Legenj Jeőweveny nem regen vagy vghian mostanaba(n) Jeőtt az Uarosra, Mindazonaltal tudos, az Lowakkal iol tud bannj ... teőbbet nekj ne adgianak f. 18 [Kv; TanJk II/1. 313]. *1668:* (A jb-ok) cziak most ab Anno 1657 esztendő uta(n) nem rigen buidosanok el az eő kglme földéről neve alol [M.újfalu K; WassLt]. *1686:* a mi az himlőzés állapottyát illeti ... nem régen érkezék szent Lelekről Bartok Péter ... azt mongya hogy otis valoban himlőznek, s majd minden nap temetnek [Kőröspatak Hsz; ApLt 6 Lázár Erzsébet férjéhez, Kálnoki Sámuelhez]. *1713:* Marton Mihály ... nem régen vetemedék ki hazol de azt nem tudom hogy most hol lakik [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. *1748:* az Felesége házát most nem rég tornáczoztatá s fedeté meg náddal Ferenczi Ur(am) [Torda; Borb.]. *1751:* Vandor Iuon és Peter engemet is nem regen rutul megh vertek kenoztak [Balázstelke KK; IB. Iuon Burszan (28) lib. vall.].

Szk: *csak ~. 1599:* ott a' taiba az hül valami kis mezeoczkek uadnak czak ne(m) rege(n) kezdek kazaiokkal birni [UszT 14/13 Petrus Istuan de Jlke (40) ppix vall.]. *1757:* ezen Kornjételki határt mind be nőtte az bokor és tsak nem régen kezdették ki írtani [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g] ✱ *most(an) ~. 1719:* A res Mobilisek iránt praetendálták az Leányok, hogy ők állapottyok és rendek szerént ki nem házasíttattak azért őkis participalodnak az res Mobilisekben, mind azon altal ... verificalodott az, hogy ... mostan nem

régen ... Boros Ersébet, és Boros Kata Aszszonyék az mostoha ůdőhöz képest elégségesen ki házasittattak [Sükefva MT; DobLev. I/95a]. *1769:* Csáki István referalya hogy egy Sz. Mihállyi asszony ember lévén szálva az Urffi Kádár Ferentz nevű Jobbágyánál látta hogy most nem régen bontotta az Ur kertét a nagy rét mellett [Bőgöz U; IB].

nemrégiben mostanában, nemrég; nu demult, de curînd; neuerdings, neulich. *1730:* Opra Miklos nem regiben Sz:Palt ... hólt meg [Retteg SzD; TKl St. Zabolai de Dees (57) vall.]. *1738:* kérettem volt egy Samu nevű béres szolgáját, akiis nem régiben itt ... a Piaczon ... égy kolosvári Hűvejes Gyurka nevű legényt halálosan meg vert sebhetet [Torda; TJkT I. 174]. *1793:* ezen Erdőt nem régiben le vágatván most vesszős, bokros [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1847:* Iúnius 19-én O73 számu virágbórt mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvü s igen szép szamatu vólt le palackoztattam [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Szk: *most(an)* ~. *1750:* az mostan nem regib(en) decidalt ... Mgos Folti Maria Aszszony ... kadarozo es Hinto szineket ... igen jokat épittetett [Déva; BK ad nro 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.]. *1796:* (Az) elő adott Privilegiumnak tsak most nem regiben lett meg szerzésiről szó tétetett [Mv; TLev. 5/16 Transm. 41].

nemsokára hamarosan, rövidesen; în curînd, nu peste mult timp; bald. *1659:* Ha Isten engedi, hiszem, nemsokára megláthatjuk egymást [TML I, 456 Teleki Mihály Pekri Zsófiához]. *1679/1745:* A negyven forintokból ... Balássi Adam ada és fizete meg ... négy Tallért két forint érőt igérvén magát arra hogy a többitis nem sokára meg adná ő kegyelmének [Alvinc AF; Incz. X. 18b]. *1681:* Szegelet Bástya ... Ezen also Contignatio felett levő Kő Ház ... mint hogi ā ház folyo gerendai alat valo mester gerenda ighen vékony, elis tört, nem sokára le szakad ha megh nem orvosollyák [Vh; VhU 502–3]. *1687:* megh adgja az l(ste)n már nem sokára hogj bé takargathacz Edesem, ugj énis tegedet [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagybányáról]. *1711:* mar nem sokara az fünek csenaltatasahoz fogatok [Impérfva Cs; BCs]. *1774:* Néhai Simón János ... biroságbólis ki kopott nagy hamar, bujában nem Sokára megis hólt [Vécke U; LLt Vall. 154].

Szk: *most* ~. *1831:* talán most nem sokára ki nyilatkoztattya az Ur Isten a tolvajt [Dés; DLt 332. 21].

nemszinte szinte nem; aproape nu este ...; fast nicht. *1590:* Myerthogy penig Biro vram tanachawal egiembe az sok kileomb killomb fele egieb gondok miath, Nem zynte eleghedendeokeppen extendalhattiak gondwisseleseketh ez karo vigiazasban, Azert Az Capitan vraimys erre vigiazzanak vgy, hogy ezekbe Iusson, mint eskwttenek meg 'a varosnak hasznos zabadsaganak megh Eorizesere [Kv; TanJk I/1. 126].

nemtelen I. *mn* **1.** nem nemes, közrendű; care nu face parte din nobilime, nenobil; unadelig, vom gemeinen Stande. *1585:* eo Nga kegmesen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varossy Ember, Semminemeó Attestatoriaual Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varossy keosseget ... minden Vallatasok Az varos Biraynak tanachinak eleótte lehessen [Kv; TanJk I/1. 16]. *1668:* Nemtelen sehonnai nevem, maga én is eleitűl fogva jószágos nemes ember gyermeke voltam [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' Kénesö Bányák eleitöl fogva Fiscale Bonumok, és akar mely helyeken ... találhatö Kénesö, s' aval valo kereskedés a' Fiscusnak ... proventusának lenni rendeltetet ... senkinek másnak el adni szabados ne légyen, hanem csak a' Fiscus Tárházában ... tartozzanak bé-szolgáltatni ... Ha ki penig bé nem adná ... valahol deprehendáltatnak, ugyan azon helybeli Tisztviselőknek kezekben adassanak detentiora, ha egyéb Nemes személyeken kivűl valo akar minémű rendek lennének ... Ha ... residentias Nemes emberek találtatnak lenni[a] ... a' residentiatlan Nemes emberek penig, modo ut supra a' nemtelen emberek felöl irattatot, captivaltassanak, és Tiszt kézhez adattatván büntetödgyenek-is [AC 48–9. — [a]Köv. a büntetés módozatainak leirása]. *1803:* a fenn meg nevezett Erdőnek szinére ... jo hírü nevü ns és nemtelen Commetaneusokkol[a] ... ki mentem, és ottan ... a ki jártatást probáltam, de ... Báro Josika Miklos Ur ... Adamosi Tisztye ... a Commetaneusok eleibe álván meg álitta [Ádámos KK; JHb XIX/65. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1819:* Midőn volnánk ... Sz: Benedeken ... mint e végre meg hivut Regiusak, jövének mi előnkben ... Sz: Benedeken mulatozo ... következö Nemtelen Személyek[a] [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027. — [a]Köv. a fels.]. *1843:* a korcsomárlást nemtelen és birtoktalan embernek tiltják ... a törvények [VKp 137]. *1845:* Székelly Aniko Hajadon ... mint szökött kártévö szolgálo Gazdaszszony és nemtelen személ ellen, törvényszerűleg lépvén fel ellene: Esedezem alázatoson a Tekéntetes Tanáts ... méltoztasson az Expositával ... káraimat ... megfizettetni rendelni [Dés; DLt 591].

2. nevek előtt minősítésként; înaintea numelor, avînd rol de calificare; vor Namen als Qualifizierung: 'ua.; idem.' *1796:* A Betsüsek voltanok: 10 Adámosi Nemtelen Czikra Márton Fö Esküt | Nemtelen Panta Mihály Fö Esküt [Ádámos KK; JHb XIX/52]. *1825:* Isö Tanu M.Koppándi Köz lakos Nemt(elen) Boros Mihály [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109]. *1839:* VIII-ik Tanú. Angyalosi nemtelen Fábián Jósef [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1843:* Bágyoni Nemtelen Koptyil Gábor ... Hat Gyermekei még osztozatlanok [Bágyon TA; KLev.]. *1847:* Marosszéki Vadasdi nemtelen Kádár Márton ... mintegy 21 éves [DLt 118 nyomt. kl].

3. nem nemesi/kiváltságos; care nu aparţine nobilimii, nenobiliar; unadelig/nicht privilegiert. *1647:* mellyet ha nem praestalna ... az prefigalt napokra mind maga szemelyhez hoszza nyulhasson mind penigh Erdely Birodalomban leueö Nemes es Nemtelen eroksegihez [Abrudbánya; Berz. 17].

4. *átv* gaz, hitvány; josnic, ticălos, mîrşav; schuftig, erbärmlich. *1823:* Méltoztat a Tekintetes Király Bíro Ur olj modat találni fel hogy szegény Emberem Marháját azon Törrvényt nem esmerö nemtelen cselekedetü Ember botsássa el, hogy míg Perem ellene ki foljna Marhája ne vesszen el [Nagylak AF; DobLev. V/1076].

5. aljas, becstelen, tisztességtelen; mîrşav, josnic; niederträchtig. *1884:* A Domokos fiam ellenében hírlap útján felhozott vádak, rágalmak, nemtelen hazudozások képzelhetni, mennyi keserűséget s gyötrelmet okoztak nekem [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

II. *fn* nem nemes/közrendű ember/személy; persoană care nu face parte din nobilime; Unadelige(r). *1592:* Keett lewel, Eggik Caroly Originallia, Masik Sigmondę ... Adtak illien zabadsagot ... hogy minden Lotrokat, Orwokat, mind Nemest, mind Nemtelent, ha kiket ez varos hataraba megh fogtathatnak it itilhesse a' Biro megh, Es it bwntethesse

erdeme zerent megh [Kv; DiósyInd. 26]. *1626:* ha penigh megis eszen hitit megh szegne, tehat ... mint teörvenben ert sententjas Embert mind Nemes Nemtelen szabad szabadtalan, sokadalmok, aknak, es Fejedelem, s aszon kivül valo szazlok alat megh fogni es fogatni (igy!) ... mint hüteötlent megh büntetessek erdeme szerent [Melegföldvár SzD; SLt EF. 6]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Edgy edgy veder Bor mind Nemes Nemtelen [Felfalu MT; GörgJk 91].

nemtudom *alk* kb. ismerethiány; neştiinţă; Nichtwissen. *1710 k.:* Ha olyan hasonlatossággal élnék is, mint a semmi a valósághoz, vagy valóságtól, hogy az annyira jár amattól, az sem esnék jól ... azért, hogy egy nemtudomot vetnék össze a másik nemtudommal, amely bolondság volna [BÖn. 459–60].

nemugye nemde?; nu-i aşa?; nicht wahr? *1776:* Nem ugyé, hogy azon Személly Mlgs Gróff Lázár János Urffi ő Nga kőrül-is, miólta ezen mátkaságra lépett, szüntelen Sürölködvén, unszolta volna ő Ngát, hogy ā Kis Aszszonyrol lemondana [Nsz; GyL hiv.].

nemű fajta, féle; soi, specie; Art. *1636:* Mutato tábláiok az egesz gradvalban levö minden fele nemü enekeknek [ÖGr Aj. 1a]. *1840:* A rakás papirossak alatt unterlagun (!) különböző nemü és minőségü detzkák vannak a hiu emeletiben ... és pedig ... két fenyö detzka darabokbol készittetett unterlag 2 ... gastrunak nevezett tölgyfa székek 4 [KmULev. 2]. *1851:* Mind a' tavaszi, mind az őszi bár mily nemü kalászos, és csös terményeket tartozik Máthé György jó időben le takaritani [A.esküllő K; RLt O. 4]. *1852:* (A törökbúzaföldeknek) kötelesek ... minden rendes mivelését meg adva becsületesen le takaritani s egyenlőn két részre osztva a' tulajdonos Urnak szabad választást engedni, valamint bár mi nemü a' török buza közt termesztendő termékekből is [Ne; DobLev. V/1345].

nemű l. némi

nemz 1. utódot fogantat; a procrea/zămisli; (er)zeugen. *1657:* Minthogy pedig az Perényi Györgyöt, mostohaatyját, ki nevelte, s Kállai Ferencet is, édesatyját, ki nemzette, tudtam vallásomon lévőknek lenni, nem is gondoltam ... hogy anyja pápista volna, s abban is nevelte volna eljedzendő feleségemet [KemÖn. 151]. *1811:* Szép volt[a] ... Jó volt ... Még-is tsuda dolog történt ... elsö hat faja, melyt nemzett, Nem vólt ditséretes, és tsak rémonda lett ... a' más esztendöben jobban Forgódott ... Barbarino-is aggott vénségire Minden Csitkót nemzett a' Grófnak kedvire [ÁrÉ 135. — [a]Barbarino, a híres ménló]. *1823–1830:* (Districtualis tábla) Erdélybe kettő volt, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, ennek praesese volt báró Jósika Antal, aki előbb jezsuita volt, s ezeknek elosztattatásokkal lett külső ember, ennek fia, báró Jósika János úr Öexcellenciája, a mostani gubernium praesese. Milyen kár lett volna jezsuitának s annálfogva magtalannak maradni, mert úgy ilyen kormányra termett nagy embert nem nemzett volna [FogE 92].

2. (férfitól) utódot fogan/szül; a naşte; gebären. *1811:* Sarolta[a], előbb Aba Királyné, azután égy Frantzia Ritter' Felesége, ez utólsó Férjitől nemzette Márkárdot[b] [ÁrÉ 191. — [a]Szent István király húga. [b]A szöveg lapalji jegyzetben].

3. előidéz; okoz; a pricinui/cauza/produce; verursachen *1578:* Miert hogy az ... embery tarsasagba az rendtartas ... minden tiztesseges es boldog allapatoknak meg maradassara ige(n) zwksegesnek esmertetyk, Az engedelem penig giakorta az wak meró batorsagot zokta nemzeny. Azert ... wegeztek ... hogy ennek vtanna minde(n) zaz ember ... az mely birot es feot az vriste(n) eleinkbe Rendel, azt bechywlettel halgassak, mint varasnak feiet es elötte Iarot, Mert valaky ez ellen valo vetekbe talaltatik ... bwntessek [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1657:* az említett negligentiájok az ifiú fejedelemfiaknak ... azt nemzé, hogy re infecta jüvének vissza Lengyelországból az követek [KemÖn. 307]. *1677:* sokakban az a' superstitio kárhozatos vétkeket nemz | A' Réznek ez Országbol valo ki-vitele, abbol közönséges szükséget nemz [AC 13, 236]. *1679:* Vesselényi uram értetlen cselekedeti confusiót nemzett [TML VIII, 482 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

nemzés procreare; Zeugung. *1823–1830:* (A gyermeket) ha az anya gyenge volt, magam feresztettem, be is pólyáztam ... mert ha az ember eszköz volt a gyermek nemzésében, miért ne lenne eszköz annak ügyelésében? [FogE 227].

nemzet 1. származék, szülött, személy; persoană, făptură, fiinţă; Abkömmling, Person. *1550:* ők giermek korokban ... ott laktak az Cyllan walkayak szolgay voltak es wk walkai[a] földnek twttak ezöknek[b] ellene monda kemyn Ianos myert hog' mas orszaghyak es kelecely nemzetek [MNy XXIV, 357. — [a]M.valkó K; [b]Négy r. tanúnak]. *1573:* Chelegeo Contra Zabo Simon. Paisos Illes felesegestwl azt valliak hogy Ment volt eo hozzaiok Zabo Simon ... kerdyk eok hogi ha meg Bekelt volna celegeo Margital az per dolgabol, Eois kerdy teollek hogi mychoda Nemzet volna chelegeo, Mondanak Eok hogi Az Annyat vyzbe vetettek az Nenyet ky vertek volt, Mond Simon ... En nekem Ne(m) attiamfia Az fele Nemzet soha Nem p(er)lek teobet vele aztis Banom az myt p(er)lette(m) [Kv; TJk III/3. 162]. *1580:* Az Be Iratas felöl penigh eo kegmek vegeztek hogy senkit Neotelent be ne Irjanak Az waras keonywebe Es a kit be Irnak Iol meg visgallyak michioda Nemzet honnet Ieot es my dolgos [Kv; TanJk V/3. 210a]. *1784:* az oltatol fogva miolta elein fel fogták[a], mindenfele Nemzet szabadoson hordotta a' ... meg száradott aszszu fákot [Vormága H; JHb XXXIII/36. — [a]Az erdőt]. *1796:* az All Peres Vr maga sem méri tagadni, hogy a' Torotzkai Vas mives Lakosok nem volnának Idegeny országból bé jött Nemzetek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31–2]. *1802/1816:* Pápo Katátis jol ismértem mitsoda nemzet légyen én azt nem tudom, de azt tudom világoson, hogy egy Betsülletes személly, ám bátor két Bitangjai lévén ... annak utánna betsülletesen férjhez ment, mostis betsülletes aszszony [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Czintos László (40) cseléd vall.].

Szk: *idegen ~* más országbeli, jövevény, idegen. *1677:* Hogy senkit idegen nemzetet azon kivül ha kit ő Felsége benemerita personat Gubernator Urunk, és Tanács, és Ország közönséges suffragiumábol recipialtatna, a' Tanácsba bé ne végyen az haza fiain kivül, és idegen nemzetből állo praesidiumot, se Várakban, se maga mellett ne tartson [AC 23]. *1739:* Szabó Gergelyné Kibédi Ersébeth ... nyilvánságos kurvának kiáltatott ... minden közöttünk meg fordulni szokott Hazánkbéli és idegen Nemzetekből valo Férfiakkal promiscue Conversalódott ... Es magok az idegen Nemzetek meg-vallották, hogj vélle sokszor paráználkodtanak [Dés; Jk 301b] ✱ *jámbor/jó ~* tisztességes származásu derék ember.

1561: eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester Masodzor hogy Chehes helien lakot, es tanult, es iambor nemzet, es iamborul élt [Kv; ÖCLev.]. *1593:* Nagi Georgi, Pechi Janos, Fazakas Jstuan ... valliak Tuggiuk bizonnial hogi Egrespataki Borbeli Georgi jambor tiztessegbeli nemzet, Egrespatakj Andras Ambrus az Attia, Az Annia Jlona Azzoni, Nagi Benedek leania [Kv; TJk V/1. 394]. *1635/1650:* valamely Eotues Mester Inast akar szegóttetni, az Eotues mwnek tanulasara, Elseoben azt tudakozza megh az Mester szorgalmatosson mikor hozza fogadgia ha nem Iobbagy fiue, ha nem budoso, es ha jo nemzet [Kv; ÖCJk] ✱ *magyar ~. 1657:* Ez Fekete Lőrinc, noha magyar nemzet, de Lengyelországban lakván, nevekedvén sok idókig, más egy igen vitéz Fekete István nevü magyarról kiváltképpen híresedett volt el [KemÖn. 44] ✱ *német ~. 1611:* 10. Augusti. Eskevének meg az kolozsváriak második Mátyás királynak, ki is német nemzet volt [Kv; KvE 143 SB]. *1619:* Maczko Sandornak, es Maczko Dawidnak, edes Attyok ... nemzettsege szerentt, az eö Szwlej es Eleireöl, Nemetth nemzett woltt, es teöb feö nemeth Baniazokkall, ieött wolt be meegh regen az Orszagba [Abrudbánya; RDL I. 108] ✱ *olasz ~. 1710:* A magyar nemzet ... miképpen jött ki Scytiából ... megirta deák nyelven Antonius Bonfinius olasz nemzetből álló históricus [CsH 48] ✱ *szász ~. 1619:* Maczko Sandornak, es Maczko Dawidnak edes Attyok ... Nemetth nemzett woltt ... De az Annyok, Nemzettsege szerentt, Szász nemzett woltt; mertt az Annyoknak az szwle Attya es az teob Elei Brassai szász Nemzetek woltak [Abrudbánya; RDL I. 108]. *1787:* Sajnár András közönséges Falusi Lakosnak Fia, Szász Nemzet [KLev.] ✱ *tisztességbeli ~ → jámbor/jó ~.*

2. eredet, (le)származás; origine; Ursprung, Herkunft. *1621:* Nemzetes hiuwnk Kornis Ferencz Vduarhely szeki kiralybiranknak, meg tekentuén mind magara es nemzetere nezve az hazaban beöchűletes allapottiat ... azon uarunkott[a] bizonios summaban es conditiok alat neki inscribaltuk [Törzs. fej-i ad. lev. — [a]Az udvarhelyit]. *1763:* Nemzetére nézve francia volt, a Franciaországból kiűzetett reformátusok közül való volt az atyja. Magát hívták Maria Wilhelmina Brudgyier [RettE 148].

3. családnév mellett; lingă un nume de familie; neben dem Familiennamen: ivadék, sarj; descendent, urmaş, vlăstar; Sprößling, Nachkomme. *1662:* Az 1636-béli törökökkel való szalontai harcon, hogy köröstarcsai Weér György fia, Weér András is elesett volna, említtetett. Kit édes atyja mind maga, s mind a boldog emlékezetű úr, Kornis Zsigmond, hogy anyjárul a Weér familia nemzetek, közel való atyafiai volnának, a török végekben mindenütt ... tudakozták, de ... semmi hírét nem hallhatták [SKr 517–8]. *1665:* Ugyan kies hely Sebes vára, mindazáltal oda én most nem mentem volna, noha olyan állapottal ha lett volna 13 esztendővel azelőtt az sebesvári ménes, tudom, az ura is, mint Bánfi nemzet gyakrabban ment volna Sebesvárra látni [TML III, 475 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

4. *becsm* fajzat; creatură, soi rău; Brut. *1570:* Besterchey chyriak ... vallya, hogy Mykor Eotthwes Adoryanne hazanal Arwltat volt Bort Nagy Symon, Lattha hogy az Azzony ala leot az garadichra ... Montha Symonnak Menny el kwrwas Bestye kwrwaffy, Symon penigh azon kery volt hogy Neh zydya, De az azzony esmet vgian azt Montha Te egy kwrwas orzag Bestie kwrwaffy vagy chigan Bestye kwrwafy nemzet ... de nem hallotta hogy Symon vyzont zytta volna az azzont [Kv; TJk III/2. 167].

5. nemzetség, család; seminţie, familie; Geschlecht, Familie. *1565:* My ky wagyunk koz Byrak Kemen Matyas es Kabos gaspar gereomonostoryak ... Aggwk myndeneknek Twttara az kyknek Jllyk hogy monostoron ket nemzetsegy kozot esset wolt Nemy nemew habwrwsagy es egenetlensegy egyk Barta nemzet masyk Benche nemzet ... my elotwnk Jowenek Jllyen egenessegre es Bekesegre hogy az Benche Imre az mely serelmet tot Barta Balynton, Jamborok meg lassak es meg Intezek [Gyerőmonostor K; KCs I. 49]. *1616:* Mi Feketek, Lukaczok, es Georfiek kik lakunk Losadiba(n) Huniad varmegieben, egienleo Akaratbol nemzetesteol illyen vegezest es keotest szerzettűnk szena Reteink felől (: mivel hogi kertben vad(na)k :) szenankat mikor be akarnok hordani nemzetesteol eozve giűllyűnk, es napot p(rae)figallyu(n)k az hordasnak, nemzet hire nelkűl senki kertet ne törjen ... ha penigh valamelly keozzűlűnk megh nem allana es az vegezest fel bontana, az Nemzet hat forintra Zalagalhassa es büntethesse, ha penigh annak sem akarna engedni ezen leűelűnk erejeuel Varmegie Ispannia, az megh szegheo felen tizen ket forintot exequalhasson, mellynek hat forintia az Nemzete, hata Ispan Urame legien ... Ez vegezese es keotese az Nemzetnek fiurol fiura megh maradgion, Irattuk egez nemzetesteol it Losadiban, Szent Georgi haűanak 28 napian 1616 Eztendeoben [Lozsád H; Törzs]. *1647:* En az Dobakaj nemzetet, igen jol ismertem mind Dobokaj Imrehet az Silvasi Andrasne Aszany job Apjat, Dobakaj Farkast es Dobakaj Ferenczetis, tudam aszt is bizonyassan, hogy egy test ver Atyafiak voltak | Dobokai Farkas az dobokan lako dobokai nemzetel mind egi nemzet volt es tudom hogi egi fele es egi oszlason volt Joszagot birtanak [Doboka; JHb III/53, 55]. *1662:* a vezér ... szorgalmatosan megtudakoztatta vala: a Bethlen nemzetbűl volnának-e valahol valakik az országban? avagy ha azok nem, más akármelly úri nemzetbűl hazafiai kik lehetnének, aki maga is az országot hasznosan igazgatni s hűvséget tudna viselni? [SKr 664].

Szk: *köz ~* közrendű család. *1657:* öreg Székely Mojses köz nemzetből álló ember volt [KemÖn. 153] ✱ *nagy ~* előkelő család. *1662:* Balpataky János is, üdősbik fejedelemasszony hopmestere megholt vala ... címere, zászlója is a fejedelemasszony parancsolatjábul, hogy kedves jó szolgája lött volna, noha különben nem derekas nagy nemzet lett volna, feltétetett vala [SKr 275]. *1690:* ara is intelek attjai indulattal mivel nagj Nemzetből valo Felesegett vottél illendő keppen meg bécsullyed hogj egjutt valo eltetek Isten elótt kedvés emberek elott becsületes legye(n) [Gőrcsön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz]. *1710:* Kegyelmed[a] régi ős hazafia, nagy nemzetből álló úr, s miért engedi meg, hogy egy olyan ember, mint Bánffy Dénes, aki csak a fejedelemmel való sógorságért promoveáltatott, kegyelmed előtt járjon? [CsH 110. — [a]Béldi Pál].

6. utód, leszármazott; urmaş, descendent; Nachkomme. *1678–1683:* Tovabra pedigh edes maradekim, s, nemzetim ajanlok mindjajan benneteket, az telljes szent Haromsagh egi bizonj őrők Ur Is(te)n kegies gondviselese ala [Ks Kornis Gáspár kezével].

7. naţiune; Nation | nép; popor; Volk. *1619:* Megelégedik Magyarország azzal hogy ő az szabadságát helyére állatta, nem kapdos az más nemzet országán [BTN[2] 366]. *1630:* mi Nemzetwnk(ne)k romlását es az kereztien Uerontast akarua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni mikor ez mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásaert az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l

szemben löttwnk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok utá(n) ueghre illien uegezesekre mentwnk [Törzs I. Bethlen István nyil., hitelesítés nélküli egykorú más.]. *1662:* Lássák azért azok ... mi hogy valóságos keresztyének és magyarok vagyunk, még karunkat s kardunkat felbírjuk, keresztyénség és nemzetünk oltalmazásában kívánjuk elfogyatni életünket [SKr 475]. *1678–1683:* Basta maganok akarva(n) tartanj az Erdelj Fejedelemseget, sok roz dolgokot, követet szegeni hazankon s nemzetünken [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710:* akkor úgy tetszett Istennek, most másképpen akar a mi bűneinkért minket nemzetestől ostorozni [CsH 70]. *1794:* ez a szegény Nemzet[a] ... a tudatlan parasztság előtt olly iszonyu gyűlölségnek és tsufoltatásnak vagyon kitéve ... hogy velek a' Keresztyénségbeli parasztok társalkodni, együtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8. 71. — [a]A zsidóság]. *1866:* nemzetünknek kiválo elönnyére van ha mentől több szegény ifiu tanul, és emelkedik ki tanulása által a' porbol [Gyalu K; RAk 122 püsp. kl].

Szk: *(a) hatalmas ~* a török(ök). *1662:* Úgy is látszik bizonyára, most már az hatalmas nemzet valóban ki is találá ... honnan és mint kellene derekasan megnyomni Erdélynek nyakát [SKr 628]. *1669:* En Boer Sigmond ... ha valami eo Nagok artalmara es Nemes országnak kárára, veszeódelmere eo Nagok(na)k Meltosagok ellen valo dolgokot ertenek, eo Nagok(na)kis jo idein ertesere adni, az fenyes Portan ellene allani igjekezem ... az Nemes Orszagra, haragjat annak az hatalmas Nemzetnek nem gerjesztem [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond kapikiha esküje]. *1710:* sokszor megintették Bánffy Dénest, hogy annak a nagy keménységnek hagyjon békít, mert a hatalmas nemzetet irritálván, az országot ... veszedelemben ejtheti [CsH 112–3] ✱ *hitetlen ~* 'ua.' *1670:* Az nagy hatalmú Isten szánja meg szegény nemzetünket az hitetlen nemzet kezébül [TML V, 342 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *idegen ~* más nép/nemzet. *1662:* (A vitézló Lónyai András) Midőn az elmult 1616. esztendőben nagy békességnek és csendességnek közepette hadat fogadván nemcsak a haza fiai közül, hanem még idegen nemzetből is Magyarországnak közepette istentelenül dúlatni ... nem iszonyodott [SKr 108]. *1673:* Ha ... vagj ez hazának háboruiban, vagj penig megnevezett, Kgls Uram ... változasanak alkalmatosságaval, idegen nemzett vagj ez hazának is, akár mellj tagjainak alkalmatosságával ... ez Vár obsideáltatnék ... meg irt Kgls Uram, s Fejedelmemtől, vagj Kgls Asszonjomtól eö Nagoktól; sött eö Nagok ... leendö maradekitól el szakadni el pártolni ... meg nem tselekszem [UF II, 547] ✱ *Izrael és Júda ~e* a zsidóság. *1662:* Méltán hasonlíttatik ... e mi szegény hazánknak, Erdélyországnak és ahhoz tartozó részeknek állapota az Izrael és Júda nemzetének azon Istentől rendeltetett fejedelemségi igazgatás alatt való boldog állapotához, midőn azon igazgatások boldogul ... viseltettek, és azokból ki nem vetemedtek; ellenben boldogtalan sorsához, valamihelyt azon igazgatások az ő igaz vágásiból, vagy határiból kivetemedtek [SKr 72] ✱ *keresztény ~. 1677:* Mely igen szűkséges és meg-becsülhetetlen haszonra való dolog légyen pedig, hogy nem csak közönséges jo Scholák, de ugyan nevezetes Collegiumok, ha lehetne többek, de vagy csak egy-is állattassék jó alkalmatossággal hazánkban, azt elégségesképpen minden keresztyén nemzetnek példájából, magunk fogyatkozásával-is ismérjük [AC 16] ✱ *külső ~ek* idegen nemzetek/népek. *1657:* az havasalji Máté vajda ... az fejedelemtől s országtól újabb diplomát extorqueála az vélek való confoederatióról, kiben én igen difficilis valék ... félek attól ... nagyságtoknak fognak valakik olyat mondani, hogy az külső nemzetekkel és országokkal való nagyságod erősödését valami mala intentione nem akarom [KemÖn. 309] ✱ *magyar ~. 1659/XVII. sz.:* nem mulathattuk el, ez protestationkkal az egész magyar nemzetet ártatlan szenvedésünknek megesmerésére és egész nemzetünkre közelgető veszedelmének megelőzésére fel nem serkentenünk [EOE II, 217 az erd-i rendek tilt. nyil.]. *1671:* Istennek mely sulyos itileti ujonnan Magyar nemzetünkön nyilva(n) lévén eő kglmeknél melto hogy mindennapi könjörgeseket alkalmaztassák vgy eo kglmek ... minden helyeke(n) hogy forditsa el végső romlásunkat közelitő ostorát kglmesen rúllun⟨k⟩ [SzJk 119] ✱ *magyari ~. 1606:* annakvthana az Vriste(n) kglmes feyedelmet mutatua(n) es rendelue(n) eleónkbe(n) eó felgeis az zegeny megh romlott magiari nemzethnek kegyes indulattiat es keglmesseget megh mutatua(n) minde(n) rendeknek olly leüelet es gratiat adott hogy tizenket eztendeöteöl fogua valamik leöttenek es törtentenek ... absolualtassanak [Kálnok Hsz; UszLt 20/13 Steph. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával] ✱ *muzulmán ~* a török(ök). *1619:* Jött az követ azért, azmiképpen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az Isten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvezelje [BTN[2] 262]. *1710:* A török udvar látván a kereszténységnek nagy szerencséjit és a muszurmán nemzetnek szörnyű romlását, megismerik hogy az Isten őket a bűnért büntetni, megszegvén a német császárral hittel tett békességet [CsH 198–9] ✱ *német ~. 1669:* Én úgy látom vagy az magyarok fatalis órájok közel van, vagy Isten azt az német nemzetet nemsokára megbünteti [TML IV, 455 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *oláh ~. 1677:* Noha az Oláh nemzet propter bonum publicum admittaltatott ez hazában, mindazáltal nem vévén eszében állapottyának alatson voltát, némely Nemes atyánkfiait impedialták, hogy az ő innepeken ne légyen szabad munkálkodni. Végeztetett azért azok ellen, hogy a' Magyar Nationak ne praescriballyanak, és ennek utánna senkit-is a' fellyeb meg-irt okbol meg ne háboritsanak [AC 15–6] ✱ *ottomán ~* a törökök. *1618:* Kamuti uram sok szóval mondá, hogy: Jenőt az mi kegyelmes urunk meg nem adhatja ... Kire azt mondá az pasa ... megveszi az hatalmas császár ... valameddig az ottomány nemzet tart, de soha azt nektek nem hadják [BTN[2] 95] ✱ *pogány ~* 'ua.' *1710:* az is megeshetnék, hogy a fejedelem holta után a pogány nemzet ... vagy egy basát praeficiálna az ország eleiben vagy oly nyughatatlan elméjű keresztény embert, aki pénzzel vásárolván meg a fejedelemséget, az egész országot exhauriálná és minden törvényit, szabadságát felfordítaná [CsH 157–8] ✱ *török ~. 1662:* (Bethlen Gábornak) a porta és török nemzet előtt egész éltében nagy hitele, becsületi vala [SKr 125].

8. rendi nemzet (az azonos jogokkal/kiváltságokkal rendelkezők országos közössége); natiune recunoscută (in Transilvania); Ständenation. *1567:* Nylwan vagion nalatok mykyppen ez erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol ... egienleo akarattal vegezek hog' az nemesseg az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek az w Jozagokbol minden kapwtol huzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt, az eghazbely nemesek kedig huzon eot eot pynzt aggianak kikkel az Zekelseg is egienleo terhet veon magara [SzO II, 212 fej.]. *1592:* Az Erdely harom Nemzetnek bekeseg lewele melliet egibe giwlwen, Erdely Orzagnak vgimint patriaioknak megh maradasara a' Conuent eleot chinaltanak articulusokban Meggiesen Meliben megh iratik, michoda Condi-

tiowal zaladhasson be a' warosokban theoreök Rablaskor az Nemessegh es zekelseg [Kv; Diósylnd. 43]. *1613:* Eo felsege[a] Minden rendekett, ez orzagban az haro(m) nemzetett le cziendesiczien, es meg bekeltessen [KJ. — [a]Báthory Gábor]. *1620:* mikor az nagyszombati tractára mentünk vala három az három nemzetből, azkik ott voltunk, azok mind jól tudjuk, hogy az szászok mitőlünk titkon ... elvégezték volt az németekkel ... hogy az szászságnak minden üdőben arra libertása és autoritása légyen, hogy ők valamikor akarnak, de mind az két császár Portájára akármelyikre s akármikor követeket jártathassanak, sőt az erdélyi fejedelem az magyarokkal az szászok híre nélkül és társaságok nélkül soha semmi üdőben követséget ne instituálhasson, hanem az szászokkal együtt [BTN[2] 392–3]. *1653:* Elvivén a levelet minden székeken, a székely uraim — elsőbben Udvarhelyszék, minthogy oda való atyafi vala Móses[a] — hozzá álla, hálát adván Istennek, hogy atyafiságokból s nemzetekből Isten fejedelmet támasztott volna [ETA I, 79 NSz. — [a]Székely Mózes]. *1667:* urunk gyűlést akar hirdetni, három nemzetből álló követet az portára beküldeni Zólyomi dolga végett [TML IV, 5 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1671:* a' Székelységen Generalisokat, Kapitanyokat magok nemzetekből allokat, és köztők lakokat adgyon ő Naga [CC 10]. *1677:* Kivánnyuk azt-is, hogy a' Hajdu vitézeket ő Naga[a] hittel kötelezze arra ... hogy semmi változásokban ... és interregnumokban ... a' libera electiot nem turbállyák, hanem az Unio szerint valakit communibus suffragiis az három Nemzet választ, ők-is annak, és az Országnak, fejek fenn állásáig hiven szolgálnak [AC 21. — [a]Báthori Gábor]. *1678:* Háromszéken olyat is mondottanak: Portárúl ne várjunk addig levelet, mig az három nemzet neve alatt levél oda nem megyen [TML VIII, 17 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. — L. még SKr 634.

Szk: *~ek törvénye. 1676/1681:* Ha ki hatra hagiva(n) l(ste)nnek tött fogadását hite ellen szólgalattja mellöl el szöknek, az ollyaten kezben akadván, az Nemzetek törvenye szerint megh lövöldöztessék [Vh; VhU 663].

9. az azonos polgári jogokkal/kiváltságokkal rendelkezők (azonos ajkú) városi közössége; comunitate orăşenească/urbană (de aceeaşi limbă maternă) cu drepturi cetăţeneşti/privilegii egale; über gleiche bürgerliche Rechte/Privilegien verfügende städtische Gemeinschaft (gleicher Sprache). *1584:* Ertik varosul az pechy Istwan vra(m) panazat(is) hogy holot Az vnio azt tarthia hogy mikor Magiar Biro vagion akkor az Zaz nemzet a' Nagiobbik templumtol telliesseggel wres lenne, De mind azon Altal az eo haza Nepet onnet nagy bozzusagara az zaz Nemzet ky rekeztette volna mostan az eo zokot zekebeol Azert ... hogy az vnio ... meg maraggion, Es amikor magiar a Biro akkor az Magiar Nemzete legien az Nagy templumnak dominiuma, es akkor az Zaz Nemzet ot Ne dominallion se maganak eossiteol maradot zekitis el ne foglalhassa [Kv; TanJk V/3. 278a]. *1587:* Vniowal az ket Nemzet[a] eozwe keotelezwen magat ez varosban egy Arant valo igassaggal eelt, es most is Eel, seött azzal allot megh az ket Nemzetnek eggiessege ez oraiglan [Kv; TanJk I/1. 57. — [a]A magyar és a szász]. *1593:* Haladekotis engettek ... az Zaz rend vraimnak, Mely haladekot eo kmek(is) Acceptaltak, az Magiar Nemzet zowara valo valaz tetelerth | Az Zaz Nemzeth feokeppe(n) irasbol mondgya Mondattia megh valaz teteleket, Enumeralwan bizonios ratiokat [Kv; TanJk I/1. 211–2].

10. fajta; specie, soi, fel; Art, Schlag. *1653:* megszánám szivemben az ártatlan népet, ellene állék akaratjának másodszor is, s megöletém Tordánál ... a hajdukat viszsza hivatám, a kik a ti tulajdon nemzetetek voltanak, nem németek [ETA I, 85 NSz]. *1704:* Azt is pedig nem gondolom, hogy senki ellenzené, hogy egy keresztyén maga nemzetéből álló felebarátját ily megszorult állapotjában a magáéból valamivel segíteni ellenzené [WIN I, 268].

11. népség; popor; Volk. *1644:* Kérem azért Nagyságodat ezeknek[a] quartirok felöl idején provideáltasson, mert ha Gorelikaia nem leszen is, de hamar megszokott haragudni ez a nemzet [TT 1904. 213. Csaky István Eszterházy Miklós nádorhoz. — [a]Az I. Rákóczi György ellen gyűjtött hadaknak].

12. nemzedék; generaţie; Generation. *1710 k.:* írom ... hogy megtudja az én gyermekem ... hogy én ... felette nagynak tartom a mértékletes életet és az által mai napig tartó jó egészséget és nyers vénséget, kiváltképpen ebben a tobzódó nemzetben és legközelebb ebben az életet borral megrövidítő Bethlen familiában, kiben régen meddig éltek, nem tudom, de másfélszáz esztendők alatt ezt az üdőt, a hatvanhét esztendőt kivált ilyen erő es egészséggel, nem érte, mint én, egy is [BÖn. 512–3].

Szk: *~ről nemzetségre. 1620:* attam el egy hazat az Alparet szegeletin az en Bizodalmas Vramnak Horuat Gieorginek, eoreok arron, megh hihatatlanul fiurul fiura, Nemzetrul Nemzetsegre per f. 19 [Kv; RDL I. 110]. *1621:* ada ell egy hazat Farnasy Albertne Katalin Azzonj ... eoreok arron megh hihatatlanul fiurul fiura Nemzetrul Nemzetsegre ... Colosvary Varga Peternek f. 23 [Kv; i.h. 116].

13. (társadalmi származás); origine socială; (gesellschaftliche) Herkunft. *1657:* az főgenerál Gécz testében is húsos, természetiben is késedelmes, nehéz ember vala, és nemzetére csak paraszt nemzet, szegénylegénységből promoveálódott ... ember vala [KemÖn. 214]. *1710 k.:* Elszánám, hogy a főember gyermeke, árvája, kivált a leány, mely gyámoltalan ... én ekkor házasság fejében meg sem néztem volt ... én ... kisebb szépséggel is elvettem volna, nemzete, vallására nézve [BÖn. 749–50].

14. *(az) emberi ~* **a.** emberiség; omenire, neamul omenesc; Menschheit. *1636:* Még az Adamnak el eşeşt-is (: vgy elmélkedem :) az Istennek ditsőşege, irgalmassága, es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmesşege, kevanta, es hogy nevenek ditseretire és az hála-adóságra-is az embereknek tágassabb mezöt terjeszszen eleikbe [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1682:* minnyájan emberi nemzetül az halandoság alá vagyunk vettetve, s, ez árnyék világbol valo ki mulásunk(na)k s égymástol valo megh válásunknak a szomoru halál által kelletik lenni [Kv; RDL I. 168]. *1714:* hivata benünket nehai Tekints Nemzetes Cserei Janos Vr Relictaja Tekints Nemzets Cserei Judith Aszszony ... N:Enyeden ... jol lehet ... testeben valo nagy erőtelenseggel, mindazon által józon és ép elmével levén eő Kglme, meg gondolván az emberi nemzetnek az reank ki árradot bünert valo l(sten)nek haragyat es romlando arnyekhoz hasonlo s romlando voltat ... igy enumerala ő Kglme minden Aviticum es Accquisitu(m) bonumit [Ne; DobLev. I/85]. *1715/1761:* a' mindenható Istennek meg másolhatatlan Decretoma az emberi nemzet felöl azt tartya, hogy minden embernek valaki a' napot meg láttya, meg is kellyen halni [Nsz; Berz. 17a]. — **b.** lakosság, népesség; populaţie; Bevölkerung, Einwohnerschaft. *1825:* az Emberi Nemzet elannyéra meg-sokasult és csoportosodatt — hogy az egyéb aránt is keskeny Piatzunk az Városunkban Országos Vásárokra jöni szokott Vásárosok(na)k illendő bé-fogadására tsak nem elégtelen [Torda; TLt Közig. ir. 252].

nemzetbeli vmilyen nemzetből való; de o anumită naţionalitate; aus/von irgendeiner Nation. *1657:* (Stanislaus Lubemierszki) az magyar nemzetnek nagy jóakarója vala, mint kinek atyja az magyar nemzetbéli István királytól vött is volt derekasabb promotiót [KemÖn. 82]. *1811:* Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... fekete szennyes tekéntetű [DLt 50 nyomt. kl]. *1823–1830:* (A) districualis táblák 1787-ben állanak fel, amidőn gróf Bánffi György is gubernátor lett. Ezen districtualis táblán szász nemzetbeli asszesszorok is voltak [FogE 93].

Szk: *(maga) nemzetebeli* saját nemzetéből való. *1657:* Második generál Vittemberg vala ... lutheranus és svecus, mert noha egyébiránt való tisztekben valának ugyan minden discretio nélkül akármely religión és nemzetű emberek is, de az generálságban mindenkor magok nemzetekbélit és lutheránust állítnak vala [KemÖn. 277].

nemzetes 1. nemes származású személynek kijáró cím: titulatură dată persoanelor de origine nobilă; Titel für eine Person adeliger Abstammung: kb. nagy nemzetből/előkelő családból való; de neam mare/ales/bun; wohl/adelgeboren. *1612:* Az mi beczwlletes hiwwnket, az Nemzetes Zentlazlaj Kamuthj Balas vramat bocziatottuk Kegielmetekhez, ott az Kegielmetek varosaban Bathorj Sigmond Fejedelemteol maratth penznek fel szedésére es minekünk administralasara [Kv; PLPr 40a fej.]. *1616:* az nehaj Vitezleo Nemzetes Maros szekj Czit szent Juanj Peteo Andrasnak megh hagiatot Eőszuegie Apor Kata Aszony [Hsz; Borb. II]. *1618:* nemes es nemzetes Papaj Imreh Deak meg hagyot özvegyenek Kerei Sara Aszszonynak az haza [Kv; Incz. II. 1]. *1634:* Beőcziülletes hiuünk(ne)k Nemzetes es Vitezleő Seredi Istuan U(ram) feő Louasz Mesterünk(ne)k es Kraszna Vármegienek feő Ispanniának ... hwseges szolgalattiat ... keglsen megh tekintuen ... Kraszna Vármegieben Vaya neuw falunak minden fele dezmaiat ... annuatim eő keglnek conferaltuk [Gyf; Borb. II fej.]. *1676:* tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Szék béli Fő Kapitányság(na)k hivatallyaval jutalmazta(tni) kévánnyuk kglsségünkből [UszLt IX. 76. 4 fej.]. *1689:* Mikoron volnank ... Nemzetes Dosa Gergely Vram eö kglme Nemes Lako házánál [DLev. 2. XII B. 24]. *1777:* Lèánya, és Unokái néhai Tektes Nemzetes utolbszori Makai Mihály Uramnak [Dés; Borb. I].

2. érdemes, tekintélyes; respectabil, onorabil, foarte stimat; würdig, hochgeachtet. *1657:* Itt oly nemzetes ember meg nem holt, hanem Elek Istvánt ma temették [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1807:* Nms Nemzetes Vitézlő Possessorok ... a' Nemes Limitánéa Militiának fel állittásától fogva ... a' magok ... Remetei, Ditroi s respective Szárhegyi Határokat ... Toplitzai Nevű Faluknak (!) Határaiból, Erdeiből, Havassaibol, erőszakoson ... terjeszteni törekedvén violentiákat miveltenek, és vittenek végben [T; Born. XVd].

3. kb. tiszteletre méltó, tisztességes/jámbor nemzetségből való; preastimat, preaonorat; aus hochwürdigem/ehrlichem Geschlecht stammend. *1621:* 24 Junii ... holt meg az híres, neves, nemzetes, becsületes kolozsvári bíró, Gellyén Imre uram, alias Bogner, szász nation, mely becsületes uramnak az temetésén az nagyságos Bethlen István uram, az akkori gubernator is ott volt [Kv; KvE 151 SB]. *1678:* Az Beczwlletes Cehnek frequens congregatiojab(an) nemzetes Huszár Peter Ur(am) fia, Huszár Mihály keovettette az Mesterremeket [Kv; ÖCJk]. *1694:* Az Bòcsülletes Czehnek solennis Congregatioja lévén nemzetes Tolvaj István es Csiszár György uraimek tének Instantiat Szólősi Gabor Deak mellett hogy a Bócsülletes Czeh a szokot Remeket neki ki adgya [Kv; ÖCJk].

4. ~ *titulus* nemzetesi cím; titulatură: onorabil; wohlgeborener Titel. *1736:* Tanács úr uram is érte meg az tekintetes, nemzetes titulussal, noha bizony látom, hogy az ifiu Rákóczi György fejedelem idejében az tanács uraknak rend szerént nemzetes titulusok volt; nagyságos úr is érte meg az tekintetes nagyságos titulussal [MetTr 357].

nemzeti 1. vmely nemzetre jellemző; naţional; National-. *1808:* A' Köz Oláhok tartsák meg az ő Nemzeti sunyi termeszeteket, a vármegye Tisztyeinek is ugyan, de kivált az Udvari Tiszteiknek ... eleikbe mentől nagyobb meg hunyászkodással lehet, úgy járuljanak ... mert az illyen rossz meg hunyászkodásnak mutatása tsuda mely igen jól esik az illyen subtyrannusok(na)k [Kemény,CollMss Tom. XXX Varia XII].

Szk: ~ *öltözet* népviselet. *1848:* Igen szép volt az úri gyermekek maszkarádája, külőnb féle nemzeti öltözetekben [Kv; Pk 7] ✱ ~ *tánc. 1823–1830:* Iglau Morvának fővárosa ... Vacsora után bálba mentünk ... Az alsó házban nemzeti tánc folyt. Ez a tánc igen könnyű és serény embernek való [FogE 174].

2. nemzeti/országos jelentőségű; de importanţă naţională; von nationaler Bedeutung. **Szk:** ~ *játékszín* nemzeti színház. *1829 k.:* Ezen Director ... nem fogja kedvelleni az goromba, paraszt neveletlen értelmű, 's matériáju Játékokat, mint a milyenek Ludas Matyi, Prágai két néne, Boriczki ... s nem fogja a nemzeti Játékszint bé piszkolni azzal, hogy serházba illő árnyék játékokat játszodtasson a kolósvári diszes Publicum előtt [Kv; KvSzLt] ✱ ~ *teátrum* 'ua.' *1823–1830:* estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien [FogE 176. — [a]Prágában, 1796-ban].

3. ~ *gyűlés* nemzetgyűlés (a rendi nemzet gyűlése); adunare naţională; Nationalversammlung. *1848:* Bátorkodunk ... mi ... Ujfalusi magyar gazdák is, mint szabad polgárok, ezen magyar nemzeti gyűlésen[a] megjelen(n)i, hogy mi is tudjuk és haljuk azon ügyeket mellyek minket, mint valódi magyarokat érdekelnek [Újfalu Br; UszLt XIV. 98. — [a]Az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen].

4. ~ *eredet* származás; origine; Herkunft, Abstammung. *1809:* Mái napon ... a Strásak egy Lengyel embert fogtak el ... amint maga mongya hogy itt kering Erdellybe 4. Hetektől fogva, ennek valosagos nemzeti eredetit ki nem tanolhattuk, Azert áresztáltatván küldöm ... a Tekentetes Nemes Tisztség eleiben [Derzs U; UszLt ComGub. 1658 Lukatsffi István mp Dullo].

nemzeties kb. nemzethű; naţional, patriotic; national, völkisch. *1865:* kérem gyermekeimet ... legyenek mindig nemzeties és vallásos érzelmüek ... 's a' házasság kötésekben is azt tartsák szemök előtt, hogy magokkal egy nemzetből valokkal 's egy vallást követőkkel lépjenek a' szent frigyre [Kv; Végr. 4–5].

nemzetiség naţionalitate; Nationalität. *1854:* Egy sor évtized alatt szokatlan csend lőn Erdélyben ... aludni látszott megirigylé balsorsa a szünidőt. Jött az 1848-ki vészterhes év ... viharzó vérőzönnel vonult el különböző nemzetiségei fölött, mint még eddig soha [ÚjfE 3].

nemzetiségi nemzetiség(ek)re vonatkozó; care se referă la (diferite) naţionalităţi; auf die Nationalität(en) bezüglich. *1889:* Erdélyről adok közleményeket. Múltjáról, jelenéről, kötelességeiről, közgazdasági, kulturális, nemzetiségi tekintetben [PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

nemzetőr soldat din garda naţională; Nationalgardist. *1849:* Temettetett el Szabo Ferentz Komádi nemzetör meg holt fogadásból egy fél kupa pálinkát meg ivutt [Gyalu K; RAk 215].

nemzetség 1. család; familie; Familie. *1562:* 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy döghalál lőn, kinél nagyobbat emberi emlékezet soha nem tudhat emlitteni, ki miatt sok nemzetségek elfogyának a világból [ETA I, 16 BS]. *1565:* My ky wagyunk koz Byrak Kemen Matyas es Kabos gaspar gereomonostoryak ... Agywk mindeneknek Twttara ... hogy monostoron ket nemzetsegy kozot esset wolt Nemy nemew habwrwsagy es egenetlensegy egyik Barta nemzet masyk Benche nemzet, mellyek mynd az Kemen wraym Jobagy ... kez penzwly wettek fely penegy my elotwnk ez ket nemzet Benche, es Barta nemzet Jllyen kotelet[a] [Gyerőmonostor K; KCs I. 49. — [a]Köv. a részl.]. *1631:* Kerők azon Fogarasi Nagh Thamas Vramot hogi eó kgme arra az mi malom heliwnkre éppittene molnot, tekéntuén eő Kgme ily na(g)i niomorusagos allapatunkot ... Molnoknak táuol léte miat, Melliet hogi ha eő Kgme megh czelekődik, az felliül denotalt malom heliet, mys eő Kgmenek adgiuk Attiafian nemzetségül s mind fiainknak es leanyunknak io teczesekből es akaratiokbol Aiandekon pénz nélkül [F.venice F; Szád.]. *1649:* Vagyo(n) egy gyümeölcsiös kert a' Bongordban ... Ez hagyatott volt a' Bán nemzetsegteöl (: melynek magva szakadt :) az it lako avagy ide szolgalo Papok számára [Szeszárma SzD; SzJk 185]. *1750:* akkor a mi Nemzettségünkis, ugy mint a Péter Nemzetség Mikola Rész Jobbágyok lévén ... Mikola Lászlo Uramat szolgálták [Magyarókereke K; JHbK XXXIII/3]. *1751:* az utrumb(an) Sp(ecifica)lt Exponensek mind Gazdag Nemzecség és egy oszlo jószágot birnak [Borb. I Somlya Péter de Oláh Vásárhely[a] (60) vall. — [a]SzD] | Gombás János, és Szen Királyi Samuel Anyokot nem tudom ki gyermeki voltanak, de hallottam bizonyossan hogy mind egy Nemzecség az Utrumban Sp(ecifica)lt Exponensek [O.vásárhely SzD; i.h. Virva Nyikulaj (40) jb vall.]. *1757:* Sipos Jánosnak Gyekében mitsoda vezeték neve volt s ugy mitsoda Nemzetségből valo legyen én azt nem tudom [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. *1805:* A Kénosi Sándor nemzetség ... be adgya a Mlgos Kir. Táblának ... Deliberatumat, melyből ki tetzik igaz eleitöl fogva valo Nemessége ... ezen nemzetségis a köz falu terhe alá nem vonatathatik [Szu; Borb. II].

Szk: *címer nélküli ~. 1823–1830:* a pecsétnyomót egynéhány garason megvettem, s a rajta lévő metszést cimeremnek választottam, úgyis címer nélküli nemzetségből lévén származásom [FogE 204].

2. le- és felmenő rokonság (együtt v. egyedenként); neam; Geschlecht, Stamm. *1569:* Az Hatalmas Wr Jsten tharczia megh kdett mind az kmd felesegewel giermekywel, Es annakwthanna Rokoniwal baratiwal Attiafiaywal Sogoriwal, es mind(en) nemzetsegiwel egyethemben [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1572:* Dorotthia Nehay Nerges Ianosne ... vallya hogy Twgia azt Keore Janos az atthiatwl Marat hazat atta ely es vgy veotte Megh az Zabo Myhal Nemzetsegitwl az hazat, Mert Mas Idegennekis ely akarya vgy mond adny [Kv; TJk III/3. 46]. *1591:* Kapitan wramat eo vrasagat szok nipeyuel egietembe(n) kóuètém mint kegielmes kapitanunkat ... megi ennék utanna az uagasi bironak az Szabo petérnek kouetem haza nipeyt felesigit giermekit, Ozta(n) megj ennek utanna ualahul Attiafyay nemzeczigit mind nagiot mind kichideth kóuetem mind nemzeczigit [UszT]. *1631:* ha ualaki közüllünk, uagi minen magunk, uagi fiaink, uagi leanink, uagi azoknak postéritási, az uagi nemzetségwnk ákár mi néuel neuezendök legienek, ezt az Nagi Thamas Vrammal ualo compositionkot ... uiolálná s megh nem allaná ... tehat tartozzek le teni negi szaz magiari forintot Nagi Thamas Vramnak az uagi posteritasinak [F.venice F; UFI, 129]. *1641:* Az menj wdeot mw emlittwnk minden Nemzetsegek lofeo zemelyek voltanak az Ferenczek [Maksa Hsz; HSzjP]. *1679:* meg gondolvan romlando es hamar valtozhato eletünk(ne)k sorsát, akarunk ... javainkrol oly rendelést tenni, Felesegemmel edgyüt, hogy holtunk utan nemzetségink között, villongás, es veszekedés ne legyen [Kv; RDL I. 157]. *1753:* Mihály a kit innen Gyalakutára vitetett Mlgs Groff Uram eö Naga ... mint örökös Jobbágy ugj szolgállya eö Nagát, mint hogy minden Nemzetsége is a volt [Szeredasztanna MT; IB. Elizabetha Pap Providi quondam Andreae Varro (80) jb vall.]. *1763:* (Az alperes) Minden Nemzettségünket latornak, kurvánok infamalta [Torda; TJkT V. 167]. *1844:* egy másnak nemzetségit hántorgatták meg szollitotta őket, hogy egy másnak nemzetségit ne hántorgassák [Torda; KLev.]. — L. még RettE 61; TML IV, 151.

3. nemzet; naţiune; Nation | nép; popor; Volk. *1619:* (A tripolisziak) ugyan tiszta török hitet, mahometanismust tartnak, patyolatba járnak, mindenben olyak, mint az több török nemzetség | az én uramnak az fejét-lelkét vetem én kezesül nagyságodnak ... csak az én uram s az magyar nemzetség most meg ne fogyatkozzék az hatalmas császár kegyelmességébe [BTN[2] 318, 330]. *1653:* (Mihály vajda) elrendelte volt azt még a harcz előtt, hogy a magyar nemzetséget, s főképpen a nemességet és a városokat elfogyassa [ETA I, 85 NSz]. *1658:* Mi végre valók hát a Nagyságod ... sok nemzetségekkel való czimborálása [EOE XII, 117 A rendek válasza II. Rákóczi Györgynek a bonchidai ogy-ről]. *1662:* az német nemzetség is az országba behozattatott | nyilván volna, az országnak némelly felső részei a szomszéd lengyel nemzetségtül minémű nagy romlást szenvednének [SKr 678].

Szk: *hatalmas ~* a török(ök). *1666/1681:* az hatalmas Nemzetségtúl hazajanak el foglalasa miat Karan Sebesbül ki bujdosot, s ... Hunyadi Varosomba(n) ... Sellerül lakot Racz Milotin nevü Görög(ne)k ezen Hunyadi Varosomba(n) Taxas hazat ... engedtem [Vh; VhU 260] ✱ *Izrael és Júda ~e* a zsidóság. *1662:* az mindenható, bölcs, igaz Isten ... az ő kedves, kellemetes és választott népében, az Izrael és Júda nemzetségiben is az eláradott sok gonoszságot igen meg szokta volt büntetni [SKr 320–1] ✱ *keresztény ~. 1614:* Ebben az 1610 esztendőben ekkor Havaselföldét rettenetesen megdúlatá-kóboroltatá[a], kiért az török is felette megharagudék rea, és mind az török nemzet, és az kűvül is minden egyéb körül való keresztyén nemzetség úgy megutálá, mint olyan az egész világon való nemzetségeknek békességének felbontóját és megháborítóját [BTN[2] 58. — [a]Báthori Gábor] ✱ *muzulmán ~* a török(ök). *1653:* Hatalmas bassa! Az egy Isten minden jóval megáldja hatalmasságodat és az hatalmas győzhetetlen császárt és az egész muzulmán nemzetséget [ETA I, 31 NSz]. *1662:* némelly szekeresek által

hallatott volna is ollyan szó a töröktől: kár volna azoknak sokáig élniek, akik miatt a muzurmány nemzetségnek az egy vár alatt annyi kára esett volna [SKr 623].

4. rendi nemzet (az azonos jogokkal/kiváltságokkal rendelkezők országos közössége); naţiune recunoscută (în Transilvania); ständische Nation. *1677:* En Rakoci Sigmond Erdélynek választott Fejedelme, Magyar Ország részeinek Ura, a' Székelyeknek Ispánnya; Esküszöm ... hogy az én meg-mondott birodalmomban lévőket, és az Országban lévő Nagyságos Urakat, Nemesseket, Székelyeket, keritet Városokat, és Mező Városokat, és in genere minden Nemzetségeket, Rendeket, és Statusokat Religiojokban, Fejedelemségre valo libera electiojokban, Suffragiumok és voxoknak pronunciatiojokban, szabadságokban, törvényekben és approbata consvetudojokban meg-tartok [AC 18–9].

5. az azonos polgári jogokkal/kiváltságokkal rendelkezők (azonos ajkú) városi közössége; comunitatea orăşenilor (de aceeaşi limbă maternă) cu drepturi cetăţeneşti/privilegii egale; über gleiche bürgerliche Rechte/Privilegien verfügende städtische Gemeinschaft (gleicher Sprache). *1576:* Elseoben Meg Ertwen eo kegek varoßwl Biro vramnak Bezedet hogi eo k. Az vnionak Tartaßa zerent vonasnak Igazitasara valo vraimat kewan valaztanj Azert eo k. voxot kerdwen ez dologrwl, Laccik eo kegnek varoßwl hogi Myert az vnio az ket Nemzetsegběl[a] Egienleo zamot Mond es Nem keoty kywalkeppen cyak Az polgar vraimra Az wagi chiak az zaz vraimra ez dolognak Igazgatassat, Tecchyk azert eo kegnek varoßwl hogy ... valaßanak az Tanaczbely vraim keozzwl Negiet | Az varosnak Minden leowedemenek haznanak Byrodalmat es Bezedeßet Talalyak az vnioban, hogi Az ket Nemzetsegnek egenleo keppen engettek az feiedelmek, Es Nem kywalkeppen chiak Byro vramnak Az vagi Thanaczbely vraimnak Igazgatasa Es Byrodalma ala Rekeztyk, hanem Egenleokeppen Ez dologbanis Mikeppen Egieb keozeonseges dologban valo Birodalomba az ket Nemzetseget egiben keotelezik | Kewannyak eo k. varoßwl hogi Mind az porozlonak es zemet Byronak Tarsa legien az zas vraim Nemzetsegebeol, Mint ez eleotis vgy volt [Kv; TanJk V/3. 131 136a. — [a]A szász és a magyar].

6. nemzeti hovatartozás, nemzetiség; naţionalitate; Nationalität. *1619:* Maczko Sándornak, es Maczko Dawidnak, edess Attyók ... nemzettsege szerentt, az eò Szwlej es Eleireol, Nemetth nemzett woltt, es teòb feò nemeth Baniazokkall, ieòtt wolt be meegh regen ez Orszagba. De az Annyok, Nemzettsege szerentt, Szász nemzett woltt; mert az Annyoknak az szwle Attya es az teòb Elei Brassai szász Nemzetek woltak [Abrudbánya; RDL I. 108]. *1701:* Minden posztocsinálo az ki a Betsületes és Nemes Céhben akar állani ... az Nemes Város Könyvében magát bé irassa, ha penig idegen vagy meszszül jött vólna ... Natiojárolis producallyon ha Magyaré, Szászé avagy micsoda Nemzetség [Kv; PosztCArt. 4]. *1764:* (A gubernium tagjaként) az fölszentelt fejedelemnek és ezen tekintetes hazának ... javát minden személy, vallás és nemzetség válogatása nélkült ... egész tehetségemmel mívelni és gyarapitani fogom[a] [RettE 174. — [a]Hadik András generális beköszöntő beszédéből].

7. népség; popor; Volk. *1600:* Az Vristen megh keonieoreole rajtunk es az Nemessegh keozyben eggyesseget adwan ... gyeolekezwen ... Mirizlo es Dechye keozeot sok fele el vetet nemzetsegbeol gyeolekezet hadawal Mihaly Vajdanak ellene zemben viwanak [Kv; TanJk I/1. 364]. *1605:* csak az tegnapi napon is tudja csak Isten mely nehezen tartóztathattuk meg az hadat[a], hogy Medgyesre a várasra reá nem menne es neki nem gyújtogata: most is azért újolan requiraljuk kegyelmeteket ... hogy kegyelmetek ez idegen dúló, pusztító nemzetséget szállítsa ki országunkból [SzO VI, 11. — [a]A hajdúságot]. *1662:* főképpen gyalogját minden elegybelegy nemzetségekbül: magyarbul, németbül, de főképpen törökbül, rácbul, oláhbul, görögbül, örménybül, tatárbul olly nagy számra nevelte vala, hogy ... azoknak erejekhez ... inkább bizhatnék, mintsem az egész országabéli kalarásságnak, vitézlő népnek is erejéhez [SKr 333–4]. *1710:* A tatár hám ... esziben vevé, hogy jó a keresztény ármáda, egész táborát felülteti ... elmegyen békivel dolgára. A török tábora is meglátván, mint annyifféle nemzetségből álló sokaság, egyben bódul, ők is futni kezdenek [CsH 172]. *1710 k.:* a rác egészen a Rabutin geniusához alkalmaztatott nemzetség. Zsák megtalálja foltját [BÖn 966].

8. ivadék, sarj; descendent, urmaş; Nachkomme. *1591:* Zygiarto Daniel ... vallia, Mikoron en nallam volnanak az Soos Nemzetsegh es Kouacz ferencz, az vetelkedes keozbe ... azt monda az Sos Nemzetsegh Kouacz ferencznek, Teys nem vagi Jamborb paztor Jstuannal, mert eo miatta vezet nekem egi louam [Kv; TJk V/1. 110].

9. fajzat; creatură; Brut. *1634:* az minek mondotta(m) az Biro elot sem tagado(m) megh; en dizno Azzonynak, kurua nemzetsegenek mondotta(m) [Mv; MvLt 291. 5b]. *1638:* elseöben az Aszony eb nemzetsegenek szida varga Ianost, á fertelmes kuruanak az Nemzetsege, megh iuad az veremett Niarsba(n) valo, akaztofara valo kuruanak szida az batiat [Mv; i.h. 134a]. *1666:* az menjkő üssen megh, te eb nemzetsigh [KJ]. *1711:* Az öreg Anyosomtol Szőlősi Istvánnétol hallottam hogy Gázmer György midőn szidta Báttyát azt hánta néki hogy Boszorkány nemzetségből vet magának Feleséget [Dés; DLt 321. 43a Ioannes Csengeri (30) ns vall.]. *1846:* Ifj Imre Mihály mind őszve szidta, gazolta Dosa Imrénét Czigányok Nemzettségének és Tövissi Sándor kurvájának nevezte [Kakasd MT; DE 2].

10. származás; origine; Herkunft, Abstammung. *1583/XVII. sz. eleje:* De mindeneknek eleötte, mind az masünnet Jeot Mester, mind penig az Keoztunk tanult es Mester leyendeo legeni tartozzek Jambor nemzetsegerul es iamborul ualo eleterul, hazaiarol leuelbely megh hihendeö bizonsagot hozni, hogy mindenkeppen az my giulekezetunk tiztasagban elhessen [Kv; MészCLev.]. *1587:* Atta eo kgmek eleyben, Biro vram tanachawal egie(te)mbe Az Mywes embereknek, meg hazasult Iffiaknak az varos keonywebe valo be Iratasokat ... Ig' legien, hogy az Be Irando zemely ... be Ieoyeon Az Also tanachba ... Iambor Nemzetsegereol valo lewelet be hozwan velle ... megh eskegyiek Ezekre[a] [Kv; TanJk I/1. 45. — [a]Köv. a részl.]. *1603:* Miwelhogy az eolteozetben valo Luxus mind ferfy, mind azzonyallat es Leanzo renden, az my varossy allapatunkat felette megh haladta ... Tetzet eo kegeknek ... hogy minden rendbely varosy feleynk réghy attyaynktol reank maratt rendi zerent es Nemzetsege zerent valo forma eolteozetett viselyen, minden varosi rend kewl valo eolteozetet ... akarmy nemes renden valo forma, Ezeken az eò Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv; TanJk I/1. 460].

Szk: *(vkinek) ~e/~éről való levele. 1585:* Atta Biro vram, eo kgmek eleibe az Jdegen legenieknek be Irasat a' varos keonywebe ... Aky azert magat be Akaria Iratny legien kezen vgy Amint az vegezes tarthia az kezesekell es Nemzetsegereol valo lewelewel bizonsagaûal, Amikor Az Varos egibe giwl fel Ieoyeón ez illien zemely eo kgmek eleibe, es ott az varos consensussabol legien ... Az be iratas [Kv;

TanJk I/1. 14]. *1619:* akar mi helien walo Ceheknek, reghi io megh vegszett Usussok es szep rendtartasok szerent, Irnök megh nekik az eö Nemzettsegekreöl walo Leweleketth es Varosunk szokott Peczjethi alatt, nekik Irwa ki adnók [Abrudbánya; RDL I. 108]. *1701:* Minden Posztocsinálo az ki ă Betsületes és Nemes Céhben akar állani elsöben az hütöt az Nemes Tanács elött le tégye, és az Nemes Város Könyvében magát bé irassa, ha penig idegen vagy meszszül jött völna az maga Nemzetsége és tanuló Levelét tartozzék hozni, és bé mutatni, az kiböl ki tessék ha tiszta Ágyból és Nemzetségböl valo [Kv; PosztCArt. 4].

11. nemzedék; generaţie; Generation. *1710 k.:* Egy nemzetség vagy embernyom elmégyen, s meg más jö elö, s meg ügy, meg ügy; consequenter megemészti az üdö nemcsak az embereket, hanem azoknak munkájokat is, még amelyekben hírt, nevet, örökkévalóságot kerestek is [BÖn. 457].

Szk: *~ről nemzetségre. 1596:* az zekely eréksegh nemzetségreól nemzetsegre, Attiafyrol Atiafyra zall [UszT 11/78]. *1621:* Borbelj Gergeljneis Beke Marthaszszonj avagj posteritassais Vincze Andrast es Istvant avagy az ö posteritassokot az ö neki adot örökségnek birasab(an) megh nem haborgattjak hanem bekesegesen birni engedik es hadgiak ... fiurol fiura nemzetsegröl nemzetsègre mind az fiu mind az Leanj agon [Asz; Borb. I]. *1661:* Radak Laszlo Ur(am) ... Attyafiai képekben ... adak eöreökösön fiurul fiura Nemzetsegrül Nemzetsegre az supra specificalt haz helyet, Batsi Janos Ura(mna)k es ... maradekinak irrevocabilit(e)r [Dés; RLt O. 5].

12. *emberi ~* emberiség; omenire, neamul omenesc; Menschheit. *1633:* tudom azt, hogj az szent Isten az Emberj nemzetsheget halandoshag ala vetette es mindennek egiszer az arnyek vilagbol kj kel múlnj [Kv; RDL I. 101]. *1710 k.:* Mert ez[a] annak az Isten hármas zabolájának, melyeket az ördög soha az emberi nemzetség szájából ki nem szakaszthatott, egyike, a másik pedig, hogy higgyen valami Istent, és a harmadik a lelkiismeret [BÖn. 427. — [a]A feltámadásban való hit].

nemzetséges 1. (általános) emberi; omenesc, uman; (allgemein) menschlich | nemzeti, a nemzetre jellemző; naţional; national. *1662:* Elközelíte ... a súlyosabb nehéz fátum is, Istennek ö felségének a közönséges nemzetséges bűneinkért való hátulütö pálcája és keserves ostora [SKr 371]. *1706:* Isten eö Felsege bennünket az nemzettséges bünert gerjedezö haragjábol egesz Varasostol idegeny nemeth nemzet által tüzzel el Pusztitot [Ne; DobLev. I/60 Debreczeni István ns keze írása]. *1710:* de csakhamar kimutatá Isten, hogy nincs öfelségének kedviböl s akaratjából a német császár ellen való insurrectió, hanem a magyar nemzetet a sok nemzetséges gonoszságért ostorozni akarja, mert ugyanazon esztendöben Zrínyi Miklós véletlenül meghala [CsH 72]. *1767:* 4-ma Maii iszonyú nagy hó esék a virágos gyümölcsfákra ... 24 esztendeje miólta se borban, se búzában szükség nem volt, de félö, hogy az akkor egymásután folyt keserves idök ismét elö ne forduljanak, melyet az Úristen a mi nemzetséges és személy szerént cselekedett bűneinkért méltán reánk hozhat [RettE 209].

2. *~ gyülés* országos (egyházi) nagygyülés/zsinat; sinod; Nationalsynode. *1662:* ad diem 10. Junii 1646. Szatmár városában nationális synódust, nemzetséges gyülést tétetvén, az helvétiai keresztyén valláson levö evangélicus tanítókat mind az erdélyi s Tiszán innét levö püspökségek alattvalókat, s mind a Tiszán túl lakó esperességek alatt lakókat egybehívatván ... illyen végezésekre szállottak vala [SKr 277].

3. címként; ca titulatură; als Titel: nemzetes; onorabil; wohl/edelgeboren. *1613:* Hoza my nekwnk az fgd poro(n)czyolattyat az Nemzetseges es Uitezleo Zekely Miklos vrunk Chyknak Gyrgyonak es Kazonnak feo Capitannya [Cssz; LLt].

nemzetséglevél · származást igazoló okirat; certificat de naştere; Ahnenschrift/schreiben. *1588:* Senkynek egy lege(n)nekis mesterremeket Bene uegiek valakynek az mester Ręmek Bemutatasa kor Nemzetseg leuele es tanulo leuele Jelen nem lezen [Kv; ÖCArt.]. *1635/1650:* Ha valamely Idegen Eottues Legeny Mesterremeket akar keovetni, Az Nemzetsigh leuelet megh szerezze ... mert addeg' be nem veszik Mesterremeket [Kv; ÖCJk]. *1640:* Az kik nem ez warasiak, tartoznak tanulo és nemzetség leueleket minden halogatás nelkül meg mutatni az mestereknek [Kv; KovCLev.]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Ifju Legény vagy házas-ember Czéhünkben bé akar állani, kivántatik hogy elsöben tanulo és nemzetség Leveleit elö mutassa [Kv; ACJk 15].

nemzetségű vmilyen családfájú/származású; de neam (mare/ales/bun); von/mit Ahnentafel/Abstammung. *1620:* félö, hogy az dignitásra nézve az több és nagyubb fejedelmek meg nem kezdik Magyarországot segiteni, ha Bethlen Gábor lészen királyok, hanem minthogy az mostani új cseh király, Fredericus Quintus ö nemzetségek és nagy nemzetségű fejedelem, illendöbb, hogy mind az cseh királság és magyar királság övé legyen [BTN[2] 399].

nemzett keletkezett, támadt; care este drept urmare/consecinţă ...; entstanden. *1666:* Kegyelmed ... levelét vettük ... kivánjuk is, hogy az magyar jó borokból nemzett scrapulás egészségtelenségét is ö felsége fordítsa jó egészségére [TML III, 579 a fej. Teleki Mihályhoz].

nemzettetik születik; a se naşte; geboren werden. *1662:* (Zólyomi Dávid) rabságban maradván ... die 1. Augusti 1649. esztendöben ... az földi sátrábul elköltözék ... egy leánya is maradt, ki azon rabságban nemzettetett vala, és emberkorba jutván, Prínyi Gábornak házasíttatott volt [SKr 153].

nemzetű 1. vmilyen nemzetböl való; de o anumită naţionalitate; aus/von irgendeiner Nation. *1657:* Második generál Vittemberg vala ... lutheranus es svecus, mert noha egyébiránt való tisztekben valának ugyan minden discretio nélkül akármely religión és nemzetű emberek is, de az generálságban mindenkor magok nemzetekbélit és lutheránust állítnak vala [KemÖn. 277]. *1823–1830:* Azonban Birótól választ kaptam, melyben írja, hogy a kolozsvári professzorok ajánlása nélkül az asztalt el nem kaphatom, hanem írjak nekiek, hogy küldjenek sietve ajánló levelet, vagy pedig, ha ehhez nem bízom, mert ott a németek más nemzetünek nem adják, tehát menjek Jénába [FogE 201–2].

2. vmilyen születésű; de o anumită progenitură; von irgendeiner Geburt. **Szk:** *kurva ~* kurva fajzat. *1603:* Bakos Borbara ... vallia ... bezelle vala Bwrkeorne, hogy eo a' Tanachi haznal ne(m) keresy tiztesseget az eo rezereol, hane(m) nielwewel vezen igazat, es mind addegh zidgia a megnem megh bizonyttia hogy eo kwrwa nemzeteo [Kv; TJk VI/1. 683]. *1630:* mikor Kaloz Giörgj az feleseget megh verte, oda hiuata engem az azzonj, hogj megh kenniem ...

hallam aztis hogy mind ketten valtigh szidak egimast kurua nemzetwnek [Kv; RDL I. 19 eoregh Borbara azzonj Thorday Lakatos Tamasnak relictaja vall.] ✱ *pellengérezett ~. 1568:* Margaretha vxor Johannis Thuri ... fassa est ... retorsisset vxor Petri gruz az anyad wolt az rezeges bestye hires kwrwa pelengerezet ne(m)zetw bestye Kurwafi [Kv; TJk III/1. 146].

nemző 1. létrehívó, termő; care produce/scoate ...; erzeugend. *1811:* Oh kis Filemile! ... te vigan hangitsálsz! Néked tám társod van, te nem egyedül hálsz? Te nem vagy Remete? Tám éppen társodnak Fütyürészsz, és fiat nemző tojásodnak [ÁrÉ 111].

Szk: *~ édesatya* szülőatya. *1758:* Nemző édesatyám volt Rettegi György [RettE 54].

2. előidéző, okozó; care pricinuieşte/cauzează (ceva); verursachend. *1671:* teczett hogy ez utannis igen el tauoztassanak eő kglk minden gywleőseghett nemzeó legh kissebbik alkalmatossaghotis [Dés; Borb. I ogy-i biz. hat.] *1677:* az illyen akadályokat nemző uj Malmoknak erigalásoknak oculalására a' Vármegyék és Székek ... Commissariusokat bocsássanak-ki [AC 113].

nemzőcső penis. *1820:* már hallottam volt, hogy valaki azt hazudta volna, hogy a Néhai Báro Urnak Nemző Csője el rothadva lett volna ... ő Nagyságának halálakor én ott lévén ... én mosattattam meg, és nyujtoztattam ki, és én Szemeimmel láttam, hogy az emlitettem Nemző Csője a N. Báro Urnak ép és jo forma volt, valamint egy Iffiu Embernek [Várfva TA; JHb 48 Biró Zsigmond (49) hütes assz. vall.].

nemzőerő nemzőképesség; putință de procreație, potentă sexuală; Zeugungsfähigkeit. *1710 k.:* a jó egészséget, úgy tetszik, maga az Isten a természet által láttatott öszvekötni a mértékletes és természet szerént való élettel ... Ez az egész medicinának is célja, munkája és summája. Isten után ez volt életnyújtó és nemzőerőt adó eszköz a régi hosszú-életű pátriárkáknak [BÖn. 523].

nemzőtest penis. *1681:* Retyi Mátthe Ur(am) ... sok izbeli motskos maga viselese; cselekedese előttűnk titokban ne(m) léven teöbbi között Árpastoi Partialis Gyülesűnk idejen paraznasagra mind(en) szemermetesseg nelkül nemző testenek gyatyaja meg oldasaval ki vetese, és az aszonyi állat kisirtgetese paraznasagra ... tovab impune semmikeppe(n) el nem szenvedhettyűk [SzJk 152].

néne 1. idősebb nőtestvér, testvérnéne; soră mai mare; ältere Schwester. *1568:* Casparus Culay, Elizabet St(ep)hani zaz Rta ... fassi sunt ... Ezt halottuk my az Jstvantul az Merhart (!) Istuan fyatul, hogy am az Nenem simon Mesterne el akarya az hazat adny, de nem engede(m) es meg mondam Neky hogy el ne agya mert nekemys Rezem vagyon benne [Kv; TJk III/1. 215]. *1573:* Zegedy Anna Nehay Zakan Imrehne ... azt vallya hogi esmerte Meg lean koraba Tury ferenchnet ... kj egi volt hatwany gĕrgyel, chak hogi nem twgia ha Nenye vagy hwga volt [Kv; TJk III/3. 127]. *1595:* Az my megh hólt edes Aniank elteben ... testamentomot tett ... megh gondolua(n) hogy my kette(n) eó neki edes gyermekj uagyunk zabad akarattjabul ... valamit az en nene(m)nek Margith Aszo(n)nak az felperesnek akart hadni, neki hatta ... (: egyebeket :) mindeneket ... en nekem hagyott [Szu; UszT 9/50]. *1627:* minthogy penigh azt az fl 50 en maga(m) atta(m) megh kinek felet az nenemnek kellet volna le tenni ha az nenem le teszi felet resze szerent njullio(n) hozza felehez [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. 1/5 Kouacz Georgy Czik Z Georgy végr.]. *1633:* Hallattam aztis azon Ersoktvl hogi az Apiokis egiczer rigo Janost az Moldouai legent az agiabol mellolle vzte uolt el az Nenienek Kathanak [Mv; MvLt 290. 137b]. *1641:* megh egy nenyekis uala kiuel egj test uerek ualanak Borbara uala neue [Kv; RDL I. 125 Fwzesen lako Laposi Janosne Kerey Ersebet Vyuarhoz ualo Darabant Felesege (65) vall.]. *1641/1642:* Tar Mihalyne Desffalui Susanna nagiob ideős s nenye Desffalui Annanak [Mihályfva NK; JHb XXII/37]. *1747:* magátol Komjátzegi Miklostol hallottam akkor tájban hogj nekik Kilentz izlotnál többet nem adott a Nennyek a Battyokrol maratt penzből [Aranyosrákos TA; Borb. II Farkas Ferentz (42) ns vall.].

Szk: *nénje asszony. 1716:* megh nem hazosadnék, de kételen velle, mert nem visel gondatt rea, az nénnye Aszszony [Nagyida K; Told. 22].

2. nagynéni, unokanővér, idősebb nőrokon; mătuşă; Tante, ältere weibliche Verwandte. *1572:* Anna Pokos Peterne latta hogy Baniarol Be fwtottak volna, fodor ferenchne taplalta gal gelertnet, es hallotta hogi Nenyenek Monta, az vtanis giakorta Nenyenek hitta, fodor ferenchis azt Monta hogy az gazdazzony Nenye eo attiafia, latta hogi otth forgot hazoknal De mynemw attiafia leot legen byzonnial eo ne(m) twgya [Kv; TJk III/3. 21]. *1585:* Mathias papnę Chatus azzon' vallasza ... Mykor ... Enyeden volnek Satoromban, Jöwe oda az gyermek az Laczko; Jöwe azonba egy vyn azzonys oda vgian Enyedy, Monda az azzon' az gyermeknek: Jere haza Laczko mytt chynalz itt, monda az gyermekys, Nem mygyek haza, mert el mygiek Nenemel Koloszüarra ... mondam Zabo gergelnenek: Io azzonyom im az gyermeket el vizem, es Kolosuarigh gongyat viselem, de en Nekem vram vagion, es ha ellene nem lizen vramnak kiz vagiok el tartanom, de ha zynte en Nem tartomys Anyam kezihez adom [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1620/XVII. sz. v.:* Varga Istvant Janost es Petert nem illeti ugj mint engemet mert eok czak az anyok utan laknak az joszagban mert az eő attyok Varga Kelemen czak Katho nenemre szallot azra az megnevezet eőróksegre mert eő idegen szolga volt Vásárhelyt az penig az Kato nenem egj volt az masik apammal [Kv; HSzjP]. *1736:* Vala egy úr, az ki székelyek generálisa vala ... egy igen közel valo atyafia leány méne férjhez egy jobbágyhoz ... ez megöregedvén, valamikor az az említett méltoságos ur közelébb való jószágában ment az hol az jobbágyasszony lakott, mindenkor magához hivatta, nénjének nevezte ... soha magától üresen el nem bocsátotta [MetTr 416–7].

Az adalékok némelyike talán az I. jel. alá tartozhatik.

Szk: *asszonyom ~m. 1663:* Kiérkezvén, kegyelmes Uram, Szent Páliné asszonyom néném ... Ő kegyelme által való parancsolatját is Nagyságodnak hallván, engedelmeskedni akarván [TML II, 470 Teleki Mihály a fej-hez]. *1673/1681:* Nehai Bethlen Kata Aszonyom Nenem Gyalaron lako Raduly Lazarnak es maradekinak szabadossagrul ki adot levele ... helyben hagyattatik approbaltatik, és tőlem confirmaltatikis [Vh; VhU 381 gr. Thököly Imre ad. lev.].

3. megszólításként; ca termen de adresare; als Anrede. A. (családban) testvérnéne; (in familie) nană; (in der Familie) Tante. *1613:* ennekem attiamfia volt[a] zegenlettem tudakoztam tőlle hol s kitűl kapta[b] ... azt monta edes Nenem ...

Mikor az kertben giomlalnek oda iöve, hirtelen hatra döjte ... el czapa rajtam, az utan oztan ugi elt mint zinte zerette [KJ. — [a]A teherbe esett leány. [b]A gyermeket]. *1697:* monda Peter Deakne kerlek edes Nenem meny el az Paterhez s kerjed az Menest az uram neueuel, ne Perlekedgyek eo Kegyelmeuel [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. *1736:* (Jobbágyasszony rokonát) az az említett méltoságos ur ... nénjének nevezte: No, néne, mire van szükséged, megkérdette [MetTr 417]. *1739:* Neh Csetre György Ur(am) ... az felesegemre bórula, azt monda, lelkem Néném [Mezőbánd MT; MbK VI. 6].

Szk: *asszonyom ~m. 1663:* Elhiszem ... édes Asszonyom néném, Kegyelmednek elég bajai vannak ... én is kérem Kegyelmedet ... mutassa meg igaz atyafiságát és szeretetit [TML II, 440–1 Teleki Mihály nagynénjéhez, Bornemisza Susánnához].

B. (ismerősök körében) néni; (în cercul de cunoştinţe) tanti; (im Kreise der Bekannten) Tante. *1626:* Zegetj Janosne monda hogj nene, megh holt az molnar [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Finna Demeterné Anna azonj vall.]. *1697:* reggel jöve hozzánk az Bányai János mestér Fiaczkája Minya, s monda az Kozmiczkine leányának Clárának illye(n) keppe(n), Clara néne! Apám bizony ez éjjel megh verte Petit, de én nem mérem mondani, mert meg hadták, hogy ne mongyam senkinek [Somosd MT; SLt AK. 32].

nénémasszony néném; mătuşă, mătuşică; Tantchen. *1644:* Mely egi holt földet, nem az magam, hanem az Nenem Aszony Nehay Borbeli Gergelne Beke Martha Aszoni szüksegere kelletett Z⟨al⟩agba uetne(m) [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1661:* immár nénémasszonynak[a] más levelét vettem ... abban még is valamivel jobb hírt hallottam felőle [TML II, 190–1 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz. — [a]Jegyzetben: Veér Krisztinát érti, ki Besztercén volt]. *1705:* kénszeritö Szükségünktül viseltetvén ... folyamottunk ... Groff Farkas Susanna kedves Néném Asz(sz)onyhoz ő kigyelmehez, és ily meg Szükült ál(l)apotunkban kérvén ő kigyelmétül bizonyos Számu kölcséget [Ks 9. XXXVIII. 73 Kornis István nyil.]. *1721:* én mast be fogok menni az ország Gyülésire ... talán kigyelmedis be fog jüni Nénem Asszanyal [Csapó KK; Berz. 17. XII]. *1723:* az mikor Nénem Aszony Ferhez ment ... sokszor sirva panaszolkodot Néném Aszonj előttem, hogy micsoda puszta alkalmatosságra vitték volt ő kglmét úgy hogy semmit sem talált az háznál [BK ad nro 144 Daniel Josika (48) vall.]. *1854:* mivel valamind az ösz ugy a Tavasz határ béli Földek is jelenleg be vagynak Nénem aszszony számára vetve a le takaritás bizonyoson sokba fog kerülni, jo részen a fen irt summából a takaritásra meg hagyni [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlóhoz].

néni 1. kb. nagynéni (megszólításként is); mătuşă (şi ca termen de adresare); Tante (auch als Anrede). *1805:* Délután 5 orakkor le jött a Rector és Kis Papa, Mama, Pali bátsi és Nèniék előtt proba examentet csinaltunk [Dés; KMN 47]. *1827:* a' Néni Kolo'svárra jövetele felölis, hogy mostanság megeshessék, szinte szinte desperáltam [Kv; Pk 7]. *1830:* Édes Anyám azon kéri Nénit, hogy vetessen Medgyesen vagy 12 sarlot [Kv; Pk 7]. *1853:* Ha bövöbben emlékszik Néni, méltoztasson kiirni [Kv; Kp II. 138 Újfalvi Sándor Kispál Lászlóné Mátéh Klárához].

2. név mellett; lingă un nume; neben einem Namen: idősebb ismerős nő megszólítása; termen cu care se adresează unei femei mai în vîrstă; Anrede für eine ältere Bekannte: tanti; Tante, Tantchen. *1792:* Lőrintzi Mihalj Felesége Kelemen Anna hozzám jöve fonni, kinekis utánna jöve, az elekes Mártonné Léányotskája el hivá töllem, az utánn kérdem a Léanykát hogj miért hivták el, meljre monda Lőrintzi Mihaljné, hogy ötöt Tordai Mihaljné Mojzos Éva hivatta haza, és aztis mondá hogj tudjaé Panna nén (!) mikor gyermekek voltunk. jusson eszibe. mert én mondottam Kglmd-n(e)k hogj az Anjam egj joszágnak, egj részit ... egj mentevel vette [Usz; Borb. II].

nép 1. popor; Volk | nemzet; naţiune; Nation. *1662:* Miben áll az az országoknak, népeknek külső-belső jó állapotiban való virágzások, avagy micsoda dolgok teszik virágzókká azokat? Hármak kiváltképpen: 1. Az jó magistrátus, 2. a jó szóhalló nép, 3. az igaz vallásnak terjedésére ... való szorgalmatos jó gondviselés [SKr 689]. *1778:* Már az anglus győzedelmet vett az Americában rebellált népeken, a franciát is ki verte [RettE 390]. *1779:* hallottam beszélleni, hogy úntatta a' népet az Uniotól [KLev.]. *1811:* dolgosabb népet a' Szásznál nem találsz, Bár minden Nemzetet Erdélybe felszámlálsz [ÁrÉ 68]. *1861:* A' Magyar Tudos Akadeima (!) kebelében működö Statisticai bizottsag, a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotának lelkiesméretes kideritését tüzvén ki czélul ... e' végre minden T. Papnak, én is ide zárok edgyet[a] [Gyalu K; RAk 57. — [a]Tabellát].

Szk: *adófizető ~. 1662:* Az mi hatalmas császárunktól ... athnáme-levél adatott tenéked, de te azon athnáme ellen a hatalmas császár adófizető népét idegen helyekre kivivén, oka lettél, hogy annak némelly része fegyver miatt elveszne, némelly része pedig rabságra vitetnék. Ezt pedig csak a magad tetszésedből cselekedted ... a te kegyelmes urad akaratja ellen hatalmas császár adófizető népét elrontottad, vesztetted [SKr 425] ✱ *idegen ~* más nép. *1769:* Mint hogy Molduvából és Havaselföldéről sok szamu Népek ... ki Jövén ezen országba szerte el terjedtek szükséges ... ezekre nagy vigyázással lenni ... hogy ... valami alattomba valo Barátságot, édgyet értéseket a külső Országon Lévő idegen Népekkel nem forralnaké [UszLt XIII. 97] ✱ *Izrael ~e* a zsidóság. *1765:* Gondolkoztam, hogy lehessen az Krisztus evangéliumának terjedése ilyen Isten s emberek törvénye szerint tisztátalan személy által[a], de eszembe juta a tisztátalan Ráháb, hogy kívánta az Izrael népe kemjeinek életeket megtartani, mely cselekedete által ő is megtartaték [RettE 190. — [a]Pompadour asszony — az emlékíró szerint — kieszközölte a királynál Franciaországban a szabad vallásgyakorlatot].

Sz: *ahol nincsenek eszes tanácsok, elvész a ~. 1662:* ahol nincsenek eszes tanácsok, elvész a nép [SKr 712] ✱ *minemüek a királyok, olyan a ~. 1662:* Qualis rex, talis grex: minémüek voltak a királyok, ollyan a nép [SKr 705].

2. (kiváltságok nélküli) köznép; poporul (de rînd); das gemeine Volk (ohne Privilegien). *1564:* felit az lw feieknek w felsige hadaba külte es feliuel az zeginy nip között iart es holdoltatot es maganak louanak elest zedet [Cssz; SzO II, 180]. *1572:* Miert hogy Az vrünk w Naga hazahoz wy varba takaritatek az petresffaluj dezma ... Miert penig hogy mostan az kentelkj vidikiek Jtt wy warnal fa hozasba zolgalnak es zolgalatnak miatta Mind Marhaiok s mind w magok megh farattanak kenizeritetem erre hogy te kdet levelem altal Megh talalnam, hogy the kmed parancholna az petresffalujaknak hogy amj kewes buza ott leött hoznaiak ala kentelkere hogy ez Jde walo zegini nepnekis lenne könyebsi-

givel [Szúv; BesztLt 3608 Thorma Janos wywarj wduarbiro a beszt-i főbíróhoz]. *1706:* Instalunk Ngd(na)k al(a)z(atos)on tekintse Ngd ezt az ügje fogjott szegény népet, mutassa vri Gratiáját hozzánk, és levimentumu(n)knak modgjat találllya fel, mert az szegénségh már ne(m) supportalhattya felesenn el szöktenek [UszLt XIII. 94]. *1761:* a Nép egész tsendessegb(en) van ... a Lármatol p(edi)g Tavaszig nem felhetü(n)k, akkor ha megződűl az erdő meg válik [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1782:* Praefectus Dési Sigmond ... a szegény községnek meg eskűdt ellensége, és minden dolgait s inventiojit ugy igazgattya, hogy az el nyomorodott népre tőbb tőbb romlás, és tereh viselés szaparodjék [Thor. XX/4]. *1789:* készebb volna a Nép Dezma Vas fizetése melle állani tsak Földes Uraink engednének a Dominium erdejeböl szabados lignáciot, mint volt régen [Torockó; TLev. 4/9. 16a]. *1818:* A fen le irt ... Excessusokbol 's erőszakokbol könyen képzelhető Dolog az illy moddal fel lázasztot nép Szomoru következőt tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.]. — L. még VKp 200.

Szk: *adófizető/adózó/kontribuens ~. 1765:* (A regius perceptornak) reménykedvén, hogy ne facultállya ennyire az Executor Commissarius s Executorokot, mert el szenvedhetetlen hohérságot visznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felelte: jól teszik ... s még keményebben bánnak velünk ha a portio administratiojával késünk [O.girbó AF; Eszt-Mk Vall. 304]. *1778:* az adozo nép vgy el szegényedett, hogy a' kik(ne)k a' R. Fiscus idejiben hat, nyoltz vagy tíz őkrei voltanakis, most tsiplőkké lettenek [Bányabükk TA; BLt 11 Berár Irimia (40) zs vall.]. *1783 k.:* semi Communitas, vagy abban a' Communitásban lévő Birák az ado fizető népre semmi szin és praetextus alatt Földes Urak hire nélkül onust imponalni ne bátorkadgyanak [Torockó; TLev. 4].

L. még *földnépe 1.* alatt.

3. egyszerű/műveletlen néptömeg; poporul simplu; einfache/bildungslose Volkmenge/masse. *1662:* Első. Hogy az praesbytérium, ecclésiai egyházi fenyítékrül való tudomány az szentírás tanítása és református keresztyén doctorok igaz értelmek szerint mindenütt tanítassék a nép között a szent gyülekezetben ... Negyedszer. Hogy az hit ágazataiban azokra alkalmaztandó tanítások által a nép mindenütt szorgalmatosan tanittassék [SKr 277]. *1789:* Mig ímitt amott táltatik (!) vagy egy vén Aszszony, a' ki â Boszorkányoknak lételét hiszi, de a népnek nagyobb, jobb, és értelmesebb része meg lévén már világittatva, az efféléket nevetséges dolognak tartja és nem hiszi [Etéd (U) és körny.; UszLt XIII. 97]. *1864:* mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák iránnyában több buzgoságot tanusittson? [Gyalu K; RAk 96].

4. vmely vidék/település lakói, lakosság; populaţia unei regiuni/aşezări; Einwohnerschaft, Bevölkerung. *1568:* az Myrigy halal vthan megh kerte Jmre deak kye az Ret es azt mondottak hogy az falwe wolt, de megh holt az nepe rolla [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28]. *1571:* Vegeztek azt eo K varoswl Az ado fely zedesnek Modiarol hogy Minden Tyzedes az eo Tyzede alat valo nepnek hirre tegye hogy ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh zeret tegie es megh adya [Kv; TanJk V/3. 36a]. *1604:* Mj az czjebj Erdön walank onat menek ki az berczre wigiaznj weczke följ, hat mind el leptek az raczok az falut, az nepet Jgön ölik wagiak [UszT 18/139 Jrolmos Lukaczj weczkej lofw Ember vall.]. *1658:* (A vajda) nagy égetéssel égeti, rontja a kastélyokat, szablyára hányatja a népet mind [ETA I, 168 NSz]. *1850:* A 3ik rendelés ... a Kormánynak azon intézkedéseit tárgyazza mely szerént valamint Horvát- Tot országokban ... és M.országban is a nép Össze-irása és fel-számlálása ... meg történt, ugy annak Hazánkban is meg kell esni [Nagykapus K; RAk 4]. *1861:* A' Magyar Tudos Akadémia terve szerint a' nép pontos felszámlálása e' folyo honap végén lejénd [Gyalu K; RAk esp. kl].

Szk: *~ek vénjei. XVIII. sz. v.:* A' Szt. Mise szolgalattyahoz tartozandok(na)k ki keresesere observallyak az Exmissus Commissariusok: Imo Hogy minden faluban az Vnitarius és Reformatus Atyafiak Egy hazfiait 's a' Népek Vennyeit eskessék meg és Hűtők után kérdezzék meg ha az Ecclesiánal vagy pedig külön es szemellyeknelis tudnaké láttanaké lenni régi Szt edényeket [Borb. I] ✱ *lakos ~. 1662:* Dés városa Szamosújvár vidékivel ... Désen felül is Beszterce városáig való sűrű falukkal, lakos néppel, temérdek barommal teljes szép föld [SKr 655] ✱ *az ország ~e. 1653:* 1587 esztendőben ... békességes idő volt mindenfelé, mind a törökkel s mind pedig a némettel, mind pedig az ország népe között [ETA I, 40 NSz]. *1710:* Ha vétettünk is, jobb volt a két gonosz közül kisebbiket választani, mint az egész országot veszedelemre vetni, mert ez a német fegyverre hánta volna az ország népit [CsH 209] ✱ *város ~e. 1574:* Kewannyak eo k. varosswl hogi legien Rendeles Byro vram es Az Thanachbely vraimtwl Az varas Nepe keozet Mind Twznek Thamadassa feleol, Mind penig kylseo Ellenzeg feleol ha Thamadna ... kinek myhez kellien Magat Tartany ... Es mykeppen kellien chelekedny [Kv; TanJk V/3. 104a]. *1589 k.:* Tudom hogj az Zabo Thamas fw kertire ... ki ment vala mind az egez Varas hogj le vonniak de az varas nepi addigh bezellenek hogj vegin vgj haza Jeouenek es fen hagiak az kertett [Szu; UszT]. *1672:* Minden Mester Ember a' maga Szeriben vagjon egy őkröt ... hogy a' Varos Nepe meg ne fogyatkozzek hus dolgabol [Dés; Jk] ✱ *városi ~. 1575:* myert hogi latiak varosswl az Sertartastalansagot Az varosy Nep keozet, Azert teccyk eo kegn(e)kis hogi Byro vram Meg latogassa az fertaliokat Es Mint Jobban twgia eo k. Rendellye ely hogi twgia Minden Magat az eo Rendihez Tartany [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1588:* Mégh hallottam az varosi nepetwlis hog' mondottak hog' olchio haz [Dés; DLt 222 Temesvári János vall.]. *1781:* diaeta volt Szebenben ... a guberniumi főtisztek és regalisták, úgy az deputatusok is homagiumokat ... letették s azt végezték miképpen deponálja a nemesség, papság, városi nép és parasztság ide ki is [RettE 414].

L. még *földnépe 2.* alatt.

5. dolgosok, robotosok; iobagi, clăcaşi; Arbeiter, Fronarbeiter. *1561:* Irtak az zegen nepnek hogy ne zolgalyanak neky Es ne vralyak ... az majorsag dolgaban semyt nem tudok [Ráton Sz; BálLt 78]. *1567:* Ennekem vrunkttwl Ew felsegettwl Tanusagom vala, hogy En az k. vydekerol, valo nepett, mynd adyg meg az zwksseg mwtatya ... Jtt az Ew felsege hazza myen Tarttozttassam, de mynekokayert hogy az .k. zolgaya, ki zowawal gyakran Talalt meg Engemett, azert ... Im Az .k. vydeke nepett vyzza Erreztete(m) [Kővár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kówary kappita(n) a beszt-i bíróhoz]. *1573:* Philep Ghereb zekely Jllyes Jobagy ... ezt walla, hogy Almady Andrast Senky nem Bantotta, Senky sem Mentt Reays ... Az Ambrus wram Jobagyban senky

Eottett nem Bantotta, sem zolgayatt Eztys walla, hogy Mykor az Ambrws zegyny Nepe az Santha Menhartt hazahoz Mentek (!) wolt, Akkor Almady Andrast zemewel sem lattak [Simontelke BN; RLt O. 45]. *1606:* Mikor Osuat Janos oda az keórtueiy ala jutott legh eleózer eó zolitotta be az eó nepęt Zederjesi Janost s az teobbit s az Azzonj nepet vgy zolitotta neki, noza zedgietek [UszT 20/203 Brittannis Jmreh de Kis Kede pp vall.]. *1672:* En Meeg harmadyk Eztendeoben vetettem vala ott valamj teglakat, kjnek Job Reezet el hordattam, Meeg vagyon ott Benne ... kernem kdett, hozattna keozelb Jde feele Akar Chak walaz wthygh wagy Boczhydaygh Meg zolgalom kdnek, Az My kewes zegeny Nepem vagyon Jgen farattak es faradnak keo es fa Hordasba [Zsombor K; BesztLt 3602].

6. népesség; populaţie; Bevölkerung, Einwohnerschaft. *1779:* Alazatos Instantiák által kéntelenitettünk magunk nyomorgattatásunkat az Ur elöt detegalnunk; mivel már a nép mindenüt felette meg szaparadot, miis Oprisán Peter fiai meg Sokasodtunk, vgy anyira, hogy nemelyekünknek háznak valo hellye nintsen [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

7. jelenlevők összessége, tömeg; mulţime; Menge. *1572:* Barra Kelemeon[a] ... Ezt walla hogj hywa wgjmond engometh walkay Miklos oda hogy Enys ott lennek Azhol az hatarth feoll wettnek, Es azonban ott feon Megh zaydula az Nep wgj kezdenek hagigalny Az Monostorhoz tartozo keosseg, kewekel, Es Egeb hagito zeorzamokalys Azonban el futamank [Jákótelke K; KP. — [a]Jb]. *1657:* Konstancinápolyban ... az piacokon szinte úgy nem esmérszett az népnek vagy azelőtt szükjebb, vagy azután bővebb volta, mint az tengernek áradása avagy apadása [KemÖn. 88]. *1662:* a chám Kolosvár felé tarta, Enyed városát is felégetvén ... hogy ... a templom mellé feles nép szorult volna, azok ... békével maradtak vala [SKr 440]. *1766:* A szegény Bánffi Farkas úr temetésén Bonchidán kikisérvén Suk felé egy darabig a testet, a nép kicsődült [RettE 197]. *1781:* szavaiért meg haraguván Serb Ignáthat az egész nép elott verni, ütni kezdette [Ádámos KK; Pk 7]. *1823–1830:* Mikor nagyobb embereknek a holttestét vitték be a templomba, s ott volt a temetési pompa, akkor a könnyebbségnek okáért a várkapun ment be a nép [FogE 73].

8. alkalmi társaság; companie; gelegentliche Gesellschaft. **Szk:** *asztal ~e* asztaltársaság. *1573:* Homlar Ianos azt vallia hogi latta azt Nagi peter egi fillerara Bort Teoltetet es azt egi aztal Nepe keozybe Eontette az Mertekbeol [Kv; TJk III/3. 203] ✱ *menyegző ~e* lakodalmas nép. *1573:* Kalmar Janos ... vallia hogi ... mykor Az gergel deakne zomzedsagaba Menegzeo volna, voltanak Mennegzeo Nepeyben az gergel deakne hazanalis kyk thancolnak volt [Kv; i.h. 153].

9. vmely testület tagjai/részvevői; membrii unui corp constituit; Mitglieder/Teilnehmer irgendeiner Körperschaft. **Szk:** *ország ~e* országgyülési tagok/rendek. *1658/1799:* Barcsai Ákos bejövén Erdélybe ... Segesvárt gyülést tétete és az országnépét magához hajtá és fejedelemségre felemelék [Mv; EM XVIII, 452].

10. hadnép/sereg, katonaság; oştire, oaste; Kriegsvolk, Militär. *1552:* Dombay Mihal ... bezille, hogh az Duna melleth vallo tw[e]rw[e]kw[e]k mind Buda ffelle mennek ffel ... chak az Beek az w[e]maka nipiuel maradoth oth [Torda; LevT I, 94–5 Bank Pál, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1562:* 1521 esztendőben Nándor-Fejérvárát megszállá Szulimán császár ... nagy erővel készült vala annak segitségére Lajos király, de igen késén, mert immár Szulimán el is ment vala alolla és népét benne hagyta vala, mikorra Lajos király felkészüle [ETA I, 12 BS]. *1565:* menének a németek Bánya alá. De a király meg nem segitheté őket, mert igen nagy tél vala, és a királynak kész népe akkor nem vala; mert népét akkor nyúgottja vala, mert azelőtt való őszön mind hadakozott vala [i.h. 23 BS]. *1661:* (A török) derekas készületi méltán rettegtethet bennünket, mirajtunk fogja elkezdeni az kereszténység veszedelmére feltött szándékját, hogy minekutána Erdélyt elegendő néppel megülteti, bátorságosban és közelebbről háborgathassa az szomszéd keresztény nemzeteket [KemIr. 343]. *1705:* Havasalföldében erősen szedik az árpát, zabot és egyéb gabonát az béjövő armada szükségére, minthogy gondolják, hogy Erdélyből ki nem fog telni sustentiójok annyi népnek [WIN I, 585].

Szk: *~et gyűjt* toboroz. *1595:* Haüaseli Borbely Miklost és az Boërokat, kik az Nepet gyütik vala, és Kapolnai Lúkaczot hadi szerszamostol, vitte Thordara Janos Deak 4 lowal ... f. 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 31 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *derék ~* derékhad. *1630:* ő nem tagadja előttem, de az hatalmas császár hadait eléggé meglátogatta, mustrálta, de azmely derék népe ide az ő maga szerdársága alá valók volnának, azokat is elvitte az vezér az perzsiai hadra [BTN[2] 427–8]. *1662:* Az chám ... derék népével a Körös útjára, Várad felé fogván, egy rész tatárságot kozák- és kurtánságot Almás felé a Meszesre és Szilágyságra bocsájtotta vala [SKr 440] ✱ *fegyveres/fegyverviselő ~.* *1710:* Hajszler ... mint okos hadi ember tudakozódott, ha van-e másutt közel olyan hely, ahol az ellenség bejöhetne, de senki nem gondolván hogy azokon a meredekes hegyeken fegyveres nép bejöhetne, assecurálák a generálist, attól ne tartson [CsH 224]. *1711:* A molduvai vajda ... az országnak boérival együtt ... a török császár ellen rebellálván, a cár hűségire beeskűsznek, és az ország fegyveres népit felvévén, a cár mellé mennek táborozni [CsH 468]. *1753/1781:* a Tutor[a] Labontz lévén ... miveltette az oeconomiát, a kurutz távozván maga is itt a kastélyban lakott fegyver viselő néppel [Algyógy H; JHb LXXI/3. 194. — [a]br. Jósika Imre] ✱ *fizetett ~* zsoldos katonaság. *1601:* Myerthogy az fizetett nep ho pinzekert felette igen Sollicitalnak; az mely pinz penigh ez ideigh kezhez iwtt, az Bizonios zwkseges heliekre ... el keölt ... ha penig az fizetet nepnek meg nem fizetwnk nagy fogiatkozasunk keöwetkezhetik mind orzagul beleölle; Az migh penigh vyob adot zedwnk fel, az igen keseö lezen, Ez okert kenzerittetwnk magunk keözött pinzt zedni [Gyf; Ks 100 fej.]. *1662:* ha a fejedelemmel útban levő sok néppel (melly nem is olly kevés, hogy csak nemességbül, hanem székelységből, fizetett népbül, lengyelekből, feles gyalogbul, feles lövőszerszámokból állana) megegyezhetnek, mit nem vihetnek végben az ő erejekben [SKr 177] ✱ *fogadott ~* fizetett/zsoldos katonaság. *1581:* Megh ertettek eo kegmek varasul ... Az vrunk eo Naga paranchiolattiat es kewansagat Az drabantok felól ... eo Naga ne kenzerychie Az varassy nepet ky kwldeny Innet ... Elegeggiek megh fogadot neppel à kit zerezhetnek [Kv; TanJk V/3. 241b] ✱ *a föld ~e* helybeli hadnép, paraszti eredetű fegyveresek. *1607:* Az Vrak is kik uelwnk iwnek[a] ... semmi egieb haddal ninczienek cziak magok zolgaiual ... De sem haidusagh sem Feöld Népe, sem semmi fizetetlen hadak mw uelwnk nem leznek [Lompért Sz; Törzs. — [a]A fej. temetésére]. *1662:* Azmellett a beholdolt földnépet is, egynéhány ezer embert felvitetvén, s Váradbul vagy négyszáz jancsárt s a gyulai alajbéggel bizonyos számú lovagot odaküldvén, a föld népével megszállaták vala | a váradi törökök a kevés üdő alatt csak a földnépe és pa-

rasztság által (kiket ők magokhoz édesítvén armásoknak neveznek vala) Szabolcs és Szatmár, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket úgy behódoltatták vala, hogy az erősségeken kívül ... hódolatlan hely már nem igen maradna [SKr 647, 676] ✱ *hadakozó/hadhoz való ~. 1600:* mind hadhoz walo nepeuel, s mind hadakozo zerzamiual mingiarast kesedelem nelkwl ... kezen legien [Torda; DLt 263]. *1603:* az hadakozo nepnek zwék kegiessegre indultatwa(n), Bizonyos zamu barmot attanak wolt [Kv; TanJk I/1. 445] ✱ *kopjás ~. 1662:* minden munitióit, hadi szerszámit gyalogjával azon általbocsátván, maga is minden országos hadaival, nagy sok szép fegyveres, kopjás néppel, lovag utánok eredvén, egy nap estig a havason általtakarodtak vala [SKr 337] ✱ *lovas ~. 1662:* Az fejedelemnek derék hadaival Morva mellett megszállása s a tábornak ott való nagy lármája, rezzenése, a lövésekre Rákóczi Zsigmondnak Beren alól lovas népének postán visszajövése [SKr 255 Tartalomjelző fejezetcímből] ✱ *oltalmazó ~* védősereg, helyőrség. *1662:* hogy a város mind helyével, épületivel igen erős s az oltalmazó nép is feles és kemény volna benne, az ostrom nem succedált | a svékusok a fejedelem érkezését alig várván, Krakkót ottan kezébe bocsátják vala, mellyben a fejedelem Bethlen Jánost hagyván egynéhány ezer oltalmazó néppel ... hogy a svéciai királlyal hovahamarébb megegyezhetne, maga is Krakkóbul elment vala [SKr 258, 356] ✱ *ország ~e* a fejedelem parancsára felült/fegyverre kelt országos sereg, hadviselére kötelezettek. *1599:* 1599 Die octobris Mihaly vayda hawaselfeoldebeol Nagy haddal ky ieowen ez orzagban, Bathory Andras Erdely feyedelem az Nemessegel es orzagh nepewel Zebenhez elejben zalwan, ott ereos harczot tewen egy mas ellen, Az Erdely hadat megh gyeoze [Kv; TanJk I/1. 347]. *1617:* Mene Bethlen Gábor az ország népével Moldvába az török mellé segítségül az lengyelek ellen [Kv; KvE 149 SB] ✱ *puskás ~. 1653:* Az ebesfalvi harcz után pedig mely nagy szarvat emelt volt még a szászság is, csuda dolog. Csak hamar jó puskás nép ugyan sok gyült volt egybe, azt tudták, hogy aval a bennmaradott haddal ők feljül fordulhatnak a magyaron [ETA I, 97 NSz]. *1662:* látván, hogy az ostrom az igen puskás nép miatt emberbéli nagy kár nélkül nem lehetne ... azonnal megfordíták rólok a népet [SKr 326] ✱ *tüzes ~* lövőszerszámos katonaság. *1657:* Egy Farkas Gábor nevű mezei hadnagy csudálkozásra méltó vakmerőséggel egy éjjel öt vagy hat katonával az Morva vizén általúsztatván az sáncra, ott néhány fejet vöttek, sebhettek, s annyé tüzes nép közül egynek elveszése nélkül visszajöttek | az lovas hadaknak az mi részünkre oly szoros helyek vala ... hogy csak két vagy háromezer lovas seregeknek is megütközésére alig vala alkalmatos ... egyébiránt is annyi tüzes néppel s mellette lévő könnyű haddal is az harcot megkisirteni kétséges vala [KemÖn. 47, 71] ✱ *vármegye ~e* a vármegyék által kiállított katonaság/sereg, vármegyei bandérium. *1587:* Mikor az varmegie nepet megh mustralak, kezitettu(n)k akkor ket gialogot es egy louagot az Jozagrol[a] porra Goliobisra reaiok es magunkra keolt fl. 2 d. 40 [Kv; Szám. 3/XXXII. 11. — [a]A város három jb-falujából, Asszonyfvából, A. és F.füléből] ✱ *város ~e* a város által kiállított katonaság. *1598:* B: wram w kegelmek Tanaczwl Nap estig Etlen Munkalodwan az waross Nipinek walogatasaban es Mwstralasaban w kegelmek hagiak hogy wacszorara walot kezetessek w kegelmeknek [Kv; i.h. 7/XVIII. 54 Masass Thamas sp kezével] ✱ *vitézlő ~. 1562:* 1558 esztendőben Németi Ferencz Tokajból ... ötszázad magával megveré a németeket Szerencs alatt, holott mind a két fél között sok jámbor vitézlő népek hullának el [ETA I, 18 BS]. *1605:* Kēteket kerywk mint io akaro wraynkat, Ez káros itt keorwllwnk forgo haydusagot zállitsa el innet, Èlhesswk feoldwnket, az witezleo nepnekis keowetkezendeo haznara [Kv; TanJk I/1. 505]. *1662:* igen alattomban mind várait s főképpen Husztot ... mind éléssel, s mind vitézlő néppel is igen megerősítvén, abban kapitányul ... aranyosszéki Horváth Györgyöt tevé [SKr 162].

11. (gyülevész) népség; gloată, adunătură; (Lumpen) Gesindel/Volk. *1605:* valami gazuta népet bocsáttak volt Gyulafi mellé [MonIr. XXXIII, 57 Gyulafi Lestár felj.] *1653:* Básta ... alája szálla és az alattvaló gaz gyülevész népet levágatá, és a várat is meglőteté és megvevé [ETA I, 66 NSz]. *1789:* Minden Falu tartya a maga Szeginnyeit ... történik mind azon által néha néha, hogy még egészszen el nem szokván a czellengő nép a kóldulástól, idegen koldusok vetődnek bé a Faluba [Kobátfva U; USzLt XIII. 97].

12. rendsz tbsz-ban; de obicei la plural; gewöhnlich in Mz: ember, személy; om, persoană; Mensch, Person. *1570:* Az hydelwy Egeth Nepeknek eo k. Ez Eztendeobely adayokat megh Engettek eo kegek [Kv; TanJk V/3. 8a]. *1571:* az Nepeket kiket hyttak volna az felperesek az vallatasnak okaertth ezeket az nepeketh egy lewelwel az chychay Lazar Janos mynd viza hywatha [Somlyó Cs; BálLt 79]. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzeo ... Ezt a mezzeótt Pal deak[a] az el mult eztendeoben kezdette volt meg zallitani egy nihany nepekkel [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz. — [a]Varadj Kis Pal deak]. *1590:* Latam hogy az kerezthez leowe s megis talala vgia(n) megh lodwla az kerezt ... Hogy ala jeonek vala, az Pribek hazanal az kereztel, mind megh fwtamanak az nepek feltekben [Szu; UszT Zent Imrehy Miklosne Anna vall.]. *1823–1830:* az elöl ment 24 deákok vittek kezekben egy zászlót, kisdedet, fekete fátyolból készitve, ezek után az éneklők menvén, osztán vitték a koporsót, hátul jött mindenféle nép [FogE 243].

Szk: *asszonyi ~ek* asszonyok. *1710:* (A törökök) pogány módra minden kegyetlenséget elkövettek, s az asszonyi népeken, leányokon erőszakot cselekedtenek [CsH 376] ✱ *fő fő ~ek* főemberek. *1562:* 1536 esztendőben Kassát megvevé János király népe árultatás miatt, kit vastagon meg is dúlának és a főfő népeket mind számkivetésre vivék [ETA I, 14 BS] ✱ *futott ~ek* menekültek. *1586:* Gezty Ferencz Vram ... Jtleteben Iowenek magiar orzagbol walamy Zegeny fwtot Nepek kik Jobbadgia adtak magokat [Kv; Szám. 3/XVII. 2b] ✱ *gonosz ~ek* gonosztevők. *1590:* Valami gonoz nepek mentek uolth az falura, Merara, Egi nemes hazara, hogi megh eöllyek [Kv; i.h. 4/XIX. 17] ✱ *idegen ~ek* idegenek. *1574:* Meg Ertettek eo K. varoswl Byro vramnak az postak myat valo Nywghatatlansagat ... Eyely Ideoben Neh kellenek nekyk kapwt Bochatnj ... Ne keowetkeznek valamy nemw chalardsag ... valamynemw Idegen Nepektwl [Kv; TanJk V/3. 103]. *1604:* volt Ennekem ezen tarchiafalwy hatarban ... ket vermem ... mely vermemre az J. az Idegen nepeket Rachokot hajdukot rea vitte es onna(n) mynden benne leweo marhaymot ... el vittek [UszT 18/17] ✱ *ifjú ~* ifjúság, fiatalság. *1662:* Szegény elromlott, s ha Isten nem könyörül, annál is inkább elromlandó Erdély, megnevelted vala hiszem sok szép ifjú népedet kebeledben e negyven esztendők alatt, megpihenvén a pogányi fegyvertől és rablástul mind ez ideig! [SKr 714] ✱ *jövevény ~ek* idegenek. *1575:* Volt Ennekeleoteis Emlekezet az Borbeliok Maradeka feleol Mykeppen vcara vtban ky Eontyk, kirel Jeoweny (!)

Nepekis zot teottek [Kv; TanJk V/3. 528b] ✱ *külső ~ek* idegenek. *1571:* veottek ezekbe Menye ... karok Ieottenek az chaplarok myath, kyk nem Iol Iartanak ely az eo Tyztegben, kyk myat kylseo nepektwlis gonozt hallanak eo K [Kv; i.h. 51b] ✱ *nemes ~ek* nemes emberek. *1571:* az dezmasokis ... a hol kyral diznay voltak, azokat wztek es egieb keorwl valo nemes nipeket[a] a makra, az eo deznaiokot penig eorizny kellet hogy erdeyekre ne mennyen [SzO II, 330 a székelység panasza az ogy-hez. — [a]Olv: népekét]. *1594:* Acz Imreh Kendy vrunk ew Nga Jobagya ... igy valla hogy Az Eztyny hataron Poklostelek feleöll az Erdeö felit tugia hogy Kendy Gabor az Eztyeny Nemes Nipektewl el vette ... s Birtha, Azonkippe(n) Eztyene(n) aloll az Nemes Emberek Ritekbe(n) egy daraboth az eowehez be kerteltetet [Esztény (SzD) körny.; RLt O. 5] ✱ *szegény ~ek* **a.** a szegények, szegénység. *1568:* az Marosmosast az zegeny Nepek Byrtak [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28]. *1576/1577:* Bezellettek az zegeny nepek Az falubelyek, hogy most vgymond Thorozkay Christophne Bir minket [Thor. VI/4 Joh. Lwsay de Jara ns vall]. — **b.** földesúri függőségben élő, szolgálattal tartozó népesség, jobbágyság. *1546:* mykoron az thooth meg chenaltatyak, az wagy az thoon az molnoth meg eppythykh ... esz mykoron az zegeny neppeth kyldyk reya mywelny, myerth Bogathy anna azonnak theeb zegeny nepe vagyon, hod-nem Bogathy Chasparnak vagyon azeerth chak anya[a] zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny ... menyeeth Bogathy Chaspar kyldeth [Panot[b]; DanielO 6. — [a]Értsd: anynyi. [b]Panád KK].

13. dolgos, robotos (szolgálattétellel tartozó) személy/jobbágy; persoană obligată să facă prestație in muncă; arbeitende, fronende Person, Leibeigener. *1730:* az Borakott eddigh is el küldöttem volna, de ... az Jobbagjok ... minden nép az Szölőben Jartok, Iarnak [Abosfva KK; Ks 83 Bakó József lev.].

14. foglalkozásnevek mellett rendsz tbsz-ban; pe lingă unor denumiri de ocupații, de obicei la plural; bei Berufsnamen gewöhnlich in Mz: a jelzett foglalkozású egyén (egyének csoportja/közössége); individul (grupul/colectivitatea unor indivizi) cu ocupația menționată; Person (Gruppe/Gemeinschaft) mit der angegebenen Beschäftigung. **Szk:** *juhos ~ek* juhosgazdák. *1597:* Bagy júhos nepek Zolia Lukachy es az teobby ... zolitotak Sandorffaluat es a' birot Juhoknak be haitasaerth [UszT 12/97]. *1603:* Ilkej Pal Ferench es Jstuan Peter szabaditattiak Iuhokat az mochiar berchig valo vtigh ... hogy el iarhassanak vellek, Az Jlkey Biro es teöb juhos nepek tilalmok ellen teorwe(n)re [i.h. 16/45] ✱ *szekeres ~ek* szekeresek. *1572:* Hallanak eo k. Nagy panast az zekeres Nepektwl Mynémw gonoz vtthok vagion az varas Mellet [Kv; TanJk V/3. 62a] ✱ *szolgáló ~ek* dolgosok. *1585:* Barbely Ianos ezt valia hogy latot sokat á ky oda mezaros marton hoz be ment, mint zolgalo nepek, mint Jt ualok [Kv; TJk IV/1. 491] ✱ *tisztbeli ~ek* tisztségviselők, helyi elöljárók. *1561:* My peniglen meg gondoluan azt hog' az tiztbely nepeknek kik ualamely kosseg elot wadnak hwsegekre fokeppen ez bizattatoth az walaztasban [Kv; ÖCArt.].

L. még az *drosnép* és *mivesnép* címszót.

15. katona; soldat; Soldat. *1562:* Másnapra kelvén csütörtökön esmét elválogatának ugy mint két ezer népet, hogy Görgényre és Régenre menjenek, hogy ók ott dúljanak ... és a régenieket és a görgényieket táborban találák és azokat mind elhajták [ETA I, 19 BS]. *1568:* Onnat[a] a király indittá hadait Bánya alá. Mikoron Bányát megszállották volna, a németek erőssen tarták a várat [illegible] királynak sok népe megsebesüle [i.h. 25 BS [illegible] Mostan penigh az hws Arranak [illegible] ' Annyera nem vitte az varost, m[illegible] an sok Nepeknek az varoson léte [illegible] *1614:* Básta György ... az német császár na[illegible] Mihály vajdára ... Rettenetes szörnyű sok nép veszett vala azon a harcon az Mihály vajda hadából [BTN[2] 49. — [a]1600-ban]. *1705:* Azonban lassan is jöttenek, mert csak élésszekerek háromezer vagyon, akik élést hordoznak az armadának, és minden tizedik szekérnek egy-egy kézimalma van, akin őrölnek magok a népek [WIN I, 580].

16. vki bizalmas emberei; oamenii cuiva; js Vertrauensmänner | személyzet, kíséret; personal, escortă; Personal, Geleit. *1553:* Egieb hyrt Nem Jrhatok Hane(m) Eszt Hogi Asz pyspek Nepet Meg Verte Artandy Kelemen [Alparét SzD; SLt. V. 4 Mich. Barlobassy lev.]. *1571:* Ha az vrak keozzwl valamely Seregel Ieowend Eo k. biro vram ... kwlgien eleyben az Thanachbely vraim keozzwl vagi Lowas legent, Megh Izenwen az vrnak hogy ha Beh akar Ieony 25 lowal Beh Bochatassa eo k. Es Thyztesseges zallasal ayandekal latogassa megh Az teob Nepe penigh zallion az hostathban [Kv; TanJk V/3. 40a].

Szk: *ház ~e/házabeli ~* családtagok és házi személyzet. *1568:* Mynd ... az kyk az eo felsege banyaia(n) Ith welwnk egywth wadnak; Legyen Kegd hazok nepenek Mynden segeczegel, akar czak ez telen tartassa ky kegd faual hazokat [Almás[a]; BesztLt 67 Martinus Vayda Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt-i bíróhoz. — [a]Valószínűleg Keresztényalmás H]. *1570:* Zeoch Antal ... vallya, hogy Az Bestercey Gërgh haza Eleot wl volt ... Zekel peter otth wl volt Jgen gonoz kedwe volt, kerdy Myth Bankodnek Azt Monta neky hogy vadnak sok Bwsulasim hazambelj Nep Mya es Adissagbais zokba vagiok [Kv; TJk III/2. 16]. *1572:* Jste(n) tarcha meg kedet mind haszad nipivel egetembe [Lápos[a]; BesztLt a láposi bíró a beszt-i bíróhoz. — [a]Valószínűleg Hagymáslápos Szt]. *1591:* Kapitan uramat eö vrasagat ... kóuétém mint kegielmes kapitanunkat ... megi énnék utanna az uagasi bironak az Szabo petérnék kouetem haza nipeyt felesigit giermekit ... kouetem minden nemzeczigit [UszT]. *1596:* Gazdam Azzonis azon hetfeon swttetet az Barat Peter vram swteo hazaban. Az kik megh segitettek az mi hazunk nepenek zitalni, es dagaztani, fizetet gazdam Azzonis d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 167 Bachi Tamas sp kezével]. *1632:* mondak az en haza(m) nepej hog Szij Martonne veri az Szekelj Jstua(n) leaniat [Mv; MvLt 290. 103a]. *1677:* a' Lopo ... magát s' háza népét alig táplálhato embereknek metszi-meg torkát, és juttattya ... éhel halásra [AC 123]. *1777:* Tudom hogy a' Málé szedeskor Haza nepestől itt Puskás Vaszinál lappangott Kratsun Stefán [Kócs SzD; KS Molduván Iuon (67) zs vall.] ✱ *udvara ~e/udvari ~* **a.** udvartartás személyzete. *1607:* Mert semmi egieb hadat mw nem uizwnk, az eo Felge fizetett uduara Nepenel ... Az Vrak is kik uelwnk iwnek ... semmi egieb haddal ninczienek, hanem cziak magok zolgaiual, a' mint illik ollian rendbeli Vraknak iarni, keserik az eó Felge beczwlletes testet ... semmi egieb wgiekezetwnk, az eó Felge beczwlletesen ualo temetesenel ninczien minekwnk [Lompért Sz; Törzs. Petrus P. Alvinczi Concionator aulae suae Serenitatis mp Paulus Eórwindj mpia. Simon Pechy mp. suae Serenitatis Testamentarius]. *1614:* Igirwnk ... kapu zam zerint Ngd(na)k vduara Nepe tartasara, Portara, es egieb

minden fele zwksegere niolcz niolcz forintot [Ks 87 ogy-i végzés]. *1625:* Az Vrunk eö Felge vdvari nepenek valo gazdalkodas vacziorara ... Attam Estwere 65 koponak ... Hust lib: 50 Czipot nro 160 Az Agarak mellett Tizenkett Embernek Hust lib: 8 Czipot nro: 20. Bort Eytt: 4 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 162]. *1677:* (A fejedelmek) akarmely időben-is, de kiváltképpen a' szükség ugy kivánván, valamely Városban lakni, residealni, vagy csak bizonyos ideig mulatni akarnak, mind magok, udvarok népe, fizetet és egyéb rendbéli hadai ott lakhassanak ... végeztetett [AC 160]. *1710:* Magyarországból gróf Thökölly István, Thökölly Imre atyja bejöve Erdélyben grófi pompával, feles lovasokkal, gyalogokkal, társzekerekkel, fényes udvari néppel ... Fejér vármegyei krakkai jószágába [CsH 101]. — **b.** háznép. *1568:* Jsten tarchya meg K. minden wdwara nepewel Egyetembe minden Jo Egessegben [Abrudbánya; Törzs].

17. hívők; credincioşi; Gläubige(n). *1766:* Celebraltatvan Consistorium gyülése, az Orgonista Dolga iránt; concludaltatott ... hogy a' minap bé-állitott Czerjék Szabo Ferentz az Orgonistaságbol ki tétessék Mind azert hogy a Népnek épen nem tetzett, annyira hogy sokan a' Templomba valo járástól meg-unatkoztanak [Kv; SRE 211].

Szk: *Istennek ~e* az egyház. *1652:* Mivel pedigh az mi kgls Urunktol Fejedelmunktöl ki adatot Complanatio azt contineallia, hogy az Ecclesianak Moderatori az itt valo tanitokot minde(n) Ecclesiara es Scholara s egjeb Isten tisztesegire neszendeo dolgokba(n) is adhibealliak, eö kglmeket azert affele dolgokba(n) ki ne hadgyak, hane(m) ... egy conse(n)susbol czelekedgyenek, keovetve(n) abba(n) Mosest Aront es az hetven tanaczios Veneket, kik egy Consensusbol moderaltak az Istennek nepet Ecclesiaját [Kv; KvRLt X. A. 1] ✱ *Jézus ~ei* a keresztények. *1662:* Azon nyirt papság ... azon törökkel való végezésbe úgy köté, hogy nagyobb tekintet légyen a katolikus kereskedő emberre, ha Törökországba mégyen, hogysem az evangélicusokra. Abban is, ahol az végeztetett, hogy a szent Jézus népei közül, kik a római nagy papnak vallását követik, papok, barátok, jezsuiták Törökországban maguknak templomokat építsenek és az ő szokott ceremóniájukban eljárjanak [SKr 112–3].

népbeli hadnépből való, hadseregbeli; militar, militäresc; aus dem Militär. *1662:* Az portátul azért arra való engedelmet és népbéli elegendő segítségigéretet nyervén, a fejedelem 1619-ben nagy haddal Erdélyből kiindulva ... nem sok idő telve az egész magyarországi státusok melléje állván, 1620. esztendőben ... magyar királlyá választatnék [SKr 118–9].

népcsoport csoportosulás, tömeg; mulţime de oameni; Volksansammlung, Menge. *1847:* Varga Katalin ... a csurulyászai templomnál egy vasárnapi napon a templomból kijövén, az egész népcsoport között a templom előtt egy magason felemelt székre ... fölülve, azt kérdezte a néptől[a] [VKp 190–1. — [a]Köv. a kérdés].

népdal cintec popular; Volkslied. *1861 k.:* Giza a multkor duzogat hogy ötet Bátyám kifelejtete tzédulájából — most pedig örvend s készül egy szép nép dalal megtisztelni érte Bátyám mihent szerentsénk lesz [M.köblös SzD; BetLt 4].

népecske kis tömeg, csoportosulás; grup de oameni; kleine Menge. *1710 k.:* (Audienciakor) A házában ... egy darab által volt rekesztve ... aranyos fa orsókkal, övig ... ő azon belől állott ... a rekesszel ellenben seregel a sok supplicans ... aki mikor érkezett ... aszerént szólitották, és elément a rekeszen belöl; ki csak supplicatiót adott s elment, némely ... beszéllett is, de nem igen nagyon, úgy hogy az ... ott jelenlévő népecske nem hallotta [BÖn. 593–4].

népes 1. lakott, megtelepített; populat; angesiedelt. *1797:* Népes Ujj Paraszt Ülésű Telek ... Lakik rajta Pakulár Toma ... Minden Esztendőn által Lako Hurubája után tészenn maga kenyerin égy egy napi szolgálatott amíkor porontsaltatik [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 477–8]. *1816:* Egész Régi Népes paraszt ülésű Telek ... Ezen Colonicalis Sessiot üli az oláh Pap Timár János [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

2. (méhcsaláddal) telt; plin (de albine); (mit/von Bienenfamilie) voll. *1858:* 39 darab népes méh kas ... 68 darab üres méh kas [Nagynyulas K; TGsz 1].

3. sűrűn lakott, nagy népességű; dens populat; dicht bevölkert. *1662:* Szatmár vármegye, Nagybánya vidéke és a Szamosköz gyönyörűséges, igen népes rakott föld [SKr 655]. *1710:* (Az ostrom elöl) majd hatvanezer lélek ment vala ki Bécsböl, mégis a népes városban meg sem tetszik, hogy valaki onnan elment volna [CsH 169]. *1725:* Ponor[a] ... félen valo, és igen nępes hely lévén, más Falukhoz képest nem terheltetet meg [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev. — [a]AF]. *1844:* meg hagyatik a Nemes Széknek hogy ... legalább a népes helységekben ezen idves intézet létre hozatalát munkálni, és eszközölni törekedjék [UszLt XI. 85/1. 44].

4. sok tagot számláló; cu mulţi (enoriaşi); zahlreich. *1662:* az a nagy, népes, szép ecclésia is[a] ... büntetésben tartaték, hogy ... azon tiszteket egész felszabadításokig mások által végbevitetni kénszerítettek vala [SKr 342. — [a]Várad]. *1767:* Nehai édes Atyánk ... Juniusnak 9dik napján ... Lelkét Teremtőjének ... meg adá ... 2 Predicatioval ... a Székfi Ref. Templomban igen Szép és Népes egyben gyulekezet sokaság elöttt eltemettetett a Széki Temetőben ... tsak akkor készült boltos Criptában [ArJk 57]. *1794:* Tisz Verestoi György Uram ... kéri ... Hogy mivel ... betegsége miatt Hivatalát nem folytathatja ... rendeljen a' Consistorium ő Kgylme mellé egy érdemes káplánt, a ki ezen népes Eklához illendő fog lenni [Kv; SRE 294]. *1861:* Praesbiterialis alap szabály ... ez után már ezen ujabban meg állitott szabályok szerint szervezendök az Ekklák, és a Praesbiteriumok, meg jegyezvén, hogy a' hun a' népesebb Ekklákban képviseleti rendszer lenne szükséges ott a' szám minimumának meg határozása csak is a' közelebbi vi'sgálaton lesz eldöntendő [Gyalu K; RAk 63].

népesség a lakosság száma; numărul populaţiei; Bevölkerungszahl. *1810:* A malombeli és Fogadobeli Tiszta lövedelmek fellyebb valo kelését a' nem engedi, mivel ezen Faluban ... Vidék Nepességéhez képest sok malmokat és Fogadokat épittettek [Doboka; Ks 76 Conscr. 100]. *1823–1830:* Lipsiára nézve még ezt jegyzem meg: hogy a népességét számlálják 34 000 emberre [FogE 202].

népész néptanító; învăţător, dascăl; Volkslehrer. *1842:* Fogarasi püspök mlgos Lemény János Úr ... papitant végzett, 's pappá szentelt Opra Pétert népésznek rendelvén – az ottani g.e. hiveket igyekezzek felvilágositani arrol milly jótékony befolyással vagyon egy tanult 's előítéleteken fellyül emelkedő lelkésznek tanitása [Kv; KLev. Lemény János fog-i püspök ir.].

népiskolai népiskolához tartozó; care aparţine unei şcoli elementare; die Volksschule betreffend. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult [Gyalu K; EAk 129]. *1869:* minden népiskolai hatóság és tanító utasittatik a ... feltételek és rendeletek pontos teljesitésére, kiválólag elrendelvén a törvényben megszabott tantárgyak tanitását, az iskoláknak tanszerekkel kiállitását és a tanköteles gyermekeknek éven át 8 hónapig rendes feljárását [M.bikal K; RAk 175].

népnevelési népnevelésre vonatkozó; de educaţie publică; die Volkserziehung betreffend. *1869:* Mindenik körlelkésznek ... kötelességévé tétetik, hogy a rájok bizott iskolákba ... azonnal kiszálljanak és az egyházközségi bizottsággal egyetértve oda hassanak, hogy az 1868ik évi népnevelési törvények életbe léptessenek [M.bikal K; RAk 177].

nepot l. nyepót

nepotizmus rokonpártolás; nepotism; Verwandtenunterstützung, Nepotismus. *1823–1830:* Egykor, midőn a marosvásárhelyi tanácsot restaurálták, az atyafiakat, sógorokat kihányván, mert a nepotizmus eltöltötte volt, ezt a Virág Jánost is tudtán kívül senatornak választották [FogE 284].

népség 1. (az együgyű) nép; poporul (simplu); (das einfache) Volk. *1744:* insinualtotta Az R. Gubernium aztis hogy az előtt szalmák hordatottak! a magas hegyekre hogy ha ott lévő Strasa valami idegen népet látna jöni, azt meg gyujtván a Népség ebből eszre vévén jövetelit el szaladhatna, de eztis nem approbalta a Regius Co(mmi)ssarius Ur Exllja [ApLt 4 Árkosi Benkő Raphaël, Imreh József Apor Péterhez Nsz-ből]. *1847:* A 9. és 10. kérdőpontok oda voltak intézve, hogy Varga Katának az elősorolt bűntényekbeni cimborái, bűntársai világosságra jöjjenek, jelesen pedig, hogy kik voltak ... a népség ámításában segítői [VKp 297].

2. (a jámbor) hívek; enoriaşi; Gläubige. *1746:* F. Lapugyi oláh Popa Kracsun A F.Lapugyi Lakosokkal ... Controversiaban vólt maga fizetése iránt ... a' Popa a' Templomot frequentálta de az egész nepseg a' Templomban nem járt mái napig, hogy annál inkább coalescalodhassanak in Praesentia Domini Inspectoris [F.lapugy H; Ks 62/11].

népsereg néptömeg; mulţime de oameni; (Volks)Menge. *1847:* egy vasárnap a pojényi templom előtt, midőn éppen a templomból jöttek ki az emberek, az egész népsereg előtt megtámadott", s azt kérdezte, hogy ki parancsolatjával járok én őtet elfogni [VKp 194. — "Varga Katalin].

néptömeg népes csoportosulás; mulţime de oameni; Volksmasse/menge. *1847:* Jelen volt személyesen a pojéni templomnál, midőn a templom kerülete mellett öszveseregelve volt néptömeget arra kisztette, hogy ezentúl bátran, szabadon erdőljenek [VKp 186]. *1849 u.:* a' b. Vay ellen fel dühült nép tömegtöl csak éltem koczkáztatásával sikerült ő nagy méltóságát a legnagyobb méltatlanságoktól talám a' haláltól is megmenteni [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével]. — L. még VKp 191.

népű sokaságú; numeros; von Menge/Unzahl. *1662:* Augusztus 1-ső napján a nagybányai keresztyén gyülekezet annak emlékezetire, hogy ... az Úristen ... a hatalmas török nemzetet úgy megtartóztatta volna, hogy nagy szép békével mindannyi temérdeki népű, grassáló, fene pusztító ellenség között is szenvedhető kárral megmaradhatnának ... közönségesen böjtöléssel való hálaadó ünnepeket szenteltek vala [SKr 675].

nerc l. nyérc

nest l. nyest

neste[1] **I.** *mn szitk* beste, hitvány; ticălos; schundig. *1570:* Kyral Ambrwzne Katalin ... vallya hogy Az hercegh Antal vram Zyteoh hazaba hallotta az zytkozodast latta hogy az Ayto eleybe ky allot volt zeoch peterne Es Illen modon Zytkozodik volt Mely Neste kwrwafia wtthe meg az Ebbet [Kv; TJk III/2. 74]. *1573:* Martha Zigiarto Iacabne, azt vallia hogi az Santa azzonyt kerdette mynt leot volna dolgok kerestwrywal, Azt monta hogi Mint leot, az Neste kwrwafy haromzor Ieot Rea(m) Mezitelen Megh az samatis be dwgta vala Berkezy Ianos Azt vallia hogi mikor eo oda Iwtot volna Saros volt kelemen Es ... Zydia volt gergelnet, kwrwa vagi te Neste lelek meg byzonitom hogi Az vagy | Barat ferench Azt vallia hogy Olaios Mihal hazanal kartyat Iachanak volt, egi penz myat haborodot Eozwe zeoch gergy fekete Matewal, addeg versenget rayta hogi Mate Neste kwrwafianak zitta gergiět gierg Archul chapta Erte [Kv; TJk III/3. 64, 281, 289]. *1582:* Müler Potentiana Rlcta qu(on)-d(am) Pauli Bwzer ... fassa est Kinchies Kalmanne Ieowe en hozzam hog Keodmen Janosnetol Az Angalit Neweo leannak vendelyet es marhackayat meg kernem ... Elys ment es kerte a Leany vendelet es marhayat ... de Azt montha hog Neste kwrwa legien ha Aggia [Kv; TJk IV/1. 3]. *1585:* Eua Birtalan Deakne vallia ... Kerem A' takach Kelemennet Mondwa(n): Ne Menny fel Io Azzoniom ky tuggya my eshetik raitad, Monda erre Az Azzony, Myert Ne Mennek eg Bestie Curwafiatol sem felek en, Mert en senkit Nem bantok, Ez zot megh halwa(n) A legeny, Ah Neste Curwa, Ighen meg zidal, de Maid meg bizonitom [Kv; TJk IV/1. 471].

II. *fn szitk* gazember; bestie; Biest. *1568:* Agatha vxor Bartholomei Fwzesi audisset ... vituperassent ... Eregy miklos, Ne morogy neste mert meg vtlek [Kv; TJk III/1. 167].

neste[2] **A.** női keresztnévként; ca pronume de femeie; als Frauenvorname. *1568:* Dorothea c(on)sors Andree Kouach, Vrsula Kallyan Fabiane, Neste Andre Kosos (?) ... fassae sunt [Kv; TJk III/1. 190]. *1570:* Nagy Neste ... vallya ... Rwtalmas Bezedet Zolt Zeoch Miklosra ky Tyztessege ellen volt [Kv; TJk III/2. 79]. *1592:* Andras kouachne, Neste azzoni vallia [Kv; TJk V/1. 222]. *1593:* Neste azzoni Andras kouachne vallia [Kv; i.h. 326].

B. vezetéknévként; ca nume de familie; als Familienname. *1713:* Neste Andrásné Relicta fatetur [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP].

A címszó a *nyest* állatnév *-e* becenévképző alakjának tekinthető.

nesze tessék, fogd!; na!, ia!, ţine!; da hast du es! *1573:* Sophia aztalos Janosne zolgaloia Azt vallya, hogy ... kwldy Borert eotet az Azzonya, aztis hagia neky hogi be terne az vayda Katus hazahoz es egi gergel New legennek Mondana meg hogi Ieone oda mert az vra hon Nem hal ... hogi haza Ment volna az Azzonya Meg hagia neky hogi leh fekennek, eo leh fekzyk es egy kort fely zerken vyrratta fele hallia volt az azzony Mongia volt Neze Imez Neze amaz fely tekint

hat az legeny egy Ingbe gatiaba az kor Megen ky [Kv; TJk III/3. 86b]. *1586:* Iffiu Giulay Ianos vallia ezt monda Beregzazine Pesti Ianosnak Neze planch (!) fosos lotio, Pesty Ianos monda: Te vagy az [Kv; TJk IV/1. 575].

Szk: *~ neked* kellett ez neked? ugy kell neked! *1710 k.:* azt is bánom, amennyit már tudok olyant ... valami a szász tanácson ma megesik, holnap a magyaron is meglehet, kivált ha magunk csináljuk a példával a törvényt. Meg is hagyám a registratornak, hogy ezt az én voksomat felírja ... másnap Acton a generális izenetét hozá a tanácsba; Úgy érti, hogy némely ember igen emlegeti a törvényt és a példát; de bizony magából abból az emberből csinál példát. Nesze néked, Miklós pap! [BÖn. 954].

netalán I. *hsz* **1.** meglehet, úgylehet; se poate, e posibil; etwa, vielleicht. *1570:* Makay Benedek ... vallya ... Lattha hogy Zeoch Demeter az chwr fiaban az leant az zalmara leh Deoytette es Rea fekwt veleh keozeswlt, Az lean aztis Mongya volt neky, Netala(n) Megh lath vala ky, Mond Zeoch Demeter Ne fely Mostan aztwl [Kv; TJk III/2. 80]. *1597:* Gellien Jmrehne Kalachsewteo Kata azzony ... wallia ... en mondek: Kegmetek iol megh lassa mit chielekeztek, kegmed azzoniom az leantol iol megh ertekezzek, ha meghis aze akarattia hogi Globicz Mihalihoz nem akar menny ... netalam eddigh megh waltozot elmeye [Kv; TJk VI/1. 59]. *1606:* pwskakuall es fegueres keszel ram tamadua megis-sebesitet ugy hogy eligh zalatam el, ne talam meges akarua(n) ölnj, ha el nem zalatam uolna [UszT 20/195]. *1691:* György Miklós Judith kiván separatiot Posoni György Mátkájátul, ez okon hogy az legénytől mindenkép(p)en meg hűlemedett, halván az Attyánakis importunitassit rosz-(sz)ul tartván Felesiget nétalán ötetis ugy tartaná jó most meg válniok egy mástul, mint sem ez után órdőg(ne)k ellyenek [SzJk 249]. *1771:* (A malomnak) a viz felól valo része kevéssé meg Sűlyedett, de a Silipnek semmi hibája nem volt, hanem hogy az alsó kereke állo vizbe ... igen Lasson forgott melyet gondolván, né talám a felsö kerék impediálna azt, meg állitván, az egész erején a viznek azon kerékre botsátván Semmit nem Serénkedett hanem tsak mind elébb oly formán járt [Kük.; JHb LXVII/27]. *1825:* eszerént nem hogy valakit Kiss Pall Ferentz Ur Regiusnak tett volna söt ellenzette, én magamis láttván ilj hejtelen és magok közöt kikoholt praetensiojokot az Bodo Uraknak aszt mondám — nem mernék iljen dologba Regius lenni, ne talám az igazságtol el távozni látatnám [F.volál Hsz; Kp V. 346].

2. talán bizony; probabil; etwa, gar. *1573:* Gywlay Benedek, Azt vallia hogi meg fodor Istwan Elteben zolgalta fodor Istwant Maiorja volt ... Egykor fely hagot volt az zeowenre es ... onnat latta tahat Nagj Arkot assat[a] az eo kerteben ... kerdy eo az Embereket hogi Minek asnak az arkot, Ne talam az eo vra thowanak vyzet akaryak ky venny Mert Mind ky apod az vyz beleole [Kv; TJk III/3. 181. — [a]Darochy Janos]. *1584:* Bek Balinth vallia, Hallottam ez Kowach Ianos felesegeteól hogy monda Zabo Caspar felesegenek, Netalam latrod az en vram the neked es talam te veled latorkodik, hogy minde(n) estwe Regel oth Nallatok lakozik [Kv; TJk IV/1. 369]. *1593:* Margit azzoni Molnar Gergelne vallia ... ez el mult niarban Aratas vtan leoue hozzam ez Anna, es giomrat kezde failalni, kerdem teolle mi lelte ne tala(m) hasas volna, de eo tagadast teon [Kv; TJk V/1. 351].

3. esetleg; eventual; vielleicht, möglicherweise. *1621:* az mindennapi zwksegh felette sok wolna, meljhez kepest kewantatnek hogj eö kglmek Az ado fel wetesreöl prospicialnanak melj dologhban Teczet eö kglmeknek hogj az orszagh Giwles napia Nem meszsze, addigh, megh veghez megien warakodni kel vgj itelliwk hogj netalan akkor valami subsidionalis penztis imponalnak reank, Es Jgj annak vtanna iob modgiaval tudnak eö kglmek az Ado dolgahoz szolanj [Kv; TanJk II/1. 316–7]. *1762:* Az ... Inquisitoria Relatoria fel olvastatván vilagoson ki jö ... Váradi Szabo Pálnak nyilván lett káromkodása ... azért ... az fen irt 40 palca ütéseket végje, azután eresztessék szabadon, vgy mindazáltal, hogy ha né talám továbbáis magát meg ne(m) jobbitana ... halállal büntetödgyék [Torda; TJkT V. 113]. *1790:* ha Komáromi Ur ne talám ... le tette vólnais a' pénzt ... én arrol nem tehetek, lássa a Jámbor jó Barátom vegje viszszá a' maga pénzét a' Nemes Captalantol [Radnót KK; DobLev. III/678. Ib Csato Mihály aláírásával]. *1796:* ha hol ne talán illyetén metalis differentiák adtak volna elö magakot azokis ... Sopialtathassanak [Kük.; JHb XX/34]. *1850:* ha né talám, a földek ... a sogorom által vetetlen maradnának, igyekezzék ... ki osztani [Ne; DobLev. V/1298].

4. *~ ... ne* nehogy esetleg; nu cumva să ...; um nicht vielleicht. *1667:* Ű kegyelme hallván azt, hogy Nemes János uram az portára indult, irt ú kegyelmének, hogy állapodjék meg, az míg urunkat tudósítja, mivel ha Kucsuk megérti a Nemes János bemenetelét, netalán félben ne maradjanak azok az jól elkezdett dolgok [TML IV, 113–4 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1740:* a' Sertések szép husban vannak dé félö né talám meg né döglenék (!) [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak András Apor Péternéhez]. *1754:* félek azon hogy ne talám azon Magyar uttzai Szállásombol ki ne tudgyon más valaki [Déva; Ks 75. VIIIb. 110].

II. *fn alk* esetleges baj/veszedelem; un eventual necaz/pericol; etwaiges Übel/Gefahr. *1812:* Az Expns Groff ur eö Nsga megtudván Grantzki elszabadulását 's, tartván a' nétalámtol a Falubol emberei közül 'Strá'sakot parantsolt, hogy éjjen által vigyázzanak [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.].

netalántán 1. meglehet, úgylehet; se poate, e posibil; es kann sein, vielleicht. *1630:* hallam hogy vajologat vala az olah ... oda megiek az toluai kialtasra mert ne tala(n)tan az reszegh kuruak megh eolik az szegeni Embert [Mv; MvLt 290. 201a]. *1662:* Fejer vármegyében Rakoson lakot Szakadati Barthaljus Miklos captivaltatván meg Jt Vasarhelt nemü nemü gonosz tselekedetiert, kiert ne talán tan halált kellet volna szenvednie, de ... Nemzetes Kovacz Ferencz Uram ... raja ki mondando törveny béli Sullios Sententiaj aloll eliberalta [Mv; MbK]. *1820:* kéntelen vagyok a Mlgs Ur Udvarában valo Járástol magamat elvenni, mert Burján szeles, indulatos ember lévén ne talám tám valami illetlenséget tselekszik [Berz. 11. 75]. *1847:* Kászoni András ... netalántán meg lévö testi fogyatkozásait is ki épülhetné [Kv; ACLev.].

2. esetleg; eventual; möglichenfalls. *1613 k.:* Mint hogy pedig böcsületes Uraim az üdöknek és embereknek allapattyok igen valtozando, Jöuendöben köuetkezhetik, hogy ... netalamtam valakik sub aliquo praetextú valami Jussokat praetendalvan az meg mondot hazhoz, törüennyel kezdenenek erette infestalni [Kv; PolgK 139 ifj. Heltai Gáspár not. kezével]. *1649:* (Az ezüstöt) ighen sietseggel kelletet el küldene(m) Es hogi ha mi defectus leot volnais, annibol hogi megh ne(m) p(ro)balhatta(m) volna hertelensegembol gondolva(n) aztis hogi ne talanta(n) aranniozni eö Nga

uissza küldi ... akkor megh probalhatni [Kv; TJk VIII/4. 365]. *1808:* nem lehet ... tagadni hogy Néhai Szekely Mihály ő Kegyelmének a' Testamentum tételre szándéka ne lett volna, és hogy né talám tám a' Fia ... és unokája ... részekre valami Testamentaria Dispositiot ne tett volna [Asz; Borb. II].

3. nehogy véletlenül; nu cumva ...; um nicht zufällig. *1755:* Edes Atyád harmad napi hideg lelés által nagyon gyengéedvén, magamis sok nyughatatlanságom mián ... majd annyira ell bágyadtam, hogy méltán félhetek, ne talán tán engemis valami nyavalya kövessen [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia leányához].

neutrális semleges; neutru; neutral. *1666:* Az svétet bizonyosan írják, hogy az franczuzzal megújította az barátságot pro defensione libertatis Germaniae; az mi penig az anglussal való veszekedését nézi az frantzuznak és hollandusnak azaránt neutralisnak declarálta magát [TML III, 628 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

neutrálisság semlegesség; neutralitate; Neutralität. *1662:* Az várasbéliek, hogy sem az várbéliektül, sem a kivülvalóktul meg nem rontatnának ... neutrálisságra kötelezték vala magokat, mig a várnak[a] állapotja elválnék [SKr 208–9. — [a]Szatmár várának]. *1665:* Kegyelmednek és atyjafiainak szolgálni akarok ... nem ⟨aka⟩rám Kegyelmednek kedvét szegnem, és addig viselt neutralisságom⟨at⟩is le akarám ráznom magamról [TML III, 536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz].

neutralista (felsőbb osztályos) szolgadiák; elev servitor (elev sărac, care, in schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat); dienender Schüler (in den oberen Schulklassen). *1673:* Kolosvari Istva(n) Fejervari Notralista Diák(na)k ... Szent Imreji Sandor Enyeden Tanullo Notralista Diak(na)k adtam egy forintot [UtI]. *1678:* az Pünkösti Recordalok(na)k ez szerint adtam Az Pataki Deakok(na)k f 50 // — A Neutralistak(na)k f 16 // — A Varosi Deakok(na)k f 12 // — A Mendicansok(na)k f 3 // [UtI]. *1763 u.:* A' három esztendőnként esni szokott nagy Innepekben, meg meg Cantálván a' Városon minden Reformatus Gazdákat Négy Togás Déákok, azok közül kik Expenctánsok(na)k nevéztetnek, és Négy Neotralisták, ugy négy Discantisták abból mindenikéből dupla portio a' Seniore, egy a' Contrascribájé, a' többi proportionaliter a' Cántáló Deákoké, Neutralistáké és Discántistáké; mellyöl ... minden Innepen bé-jő Fl. hg 10 [Kv; BK A kv-i ref. koll. ir.]. *1870 k./1914:* Neuter, nutralista: V. és VI. osztályos nagyobb szolgatanulók, kik naponként cipót kaptak s ezért az officiálisták mellett (contra, senior, thekárius) szolgálatokat tettek (1795. évi rendelet: „a szolgák segélyék a szolgálatban a neutrálistákat") és a kissebb szolgákra csoportonként felügyeltek a „közmunkáknál" ... A neutrálisták voltak kántisták is: Kis Eri Gy. irja 1711-ben gr. Teleki S-nak Gernyeszegre, ki egy temetésre énekeseket kér: „Mivel feriae canicularessunt, a jó éneklő neutrálisták igen elmentek" [MvÉrt. 27]. — L. még FogE 132.

neutralitás semlegesség; neutralitate; Neutralität. *1662:* megviteték hire, hogy Szuhay Mátyás, Fráter Pál a fejedelem hadaival ... a váradi határba érkezendők volnának, kik ... azért küldettek és jöttek vala, hogy a város népet hacsak neutralitásra is ... rákénszerithessék [SKr 496]. *1823–1830:* Azonban látjuk, hogy a város felé teménytelen nép takarodik, s azok beszélik, hogy a franciák Wetzlarnál, mely Marpurghoz öt mértföldnyire fekvő város, ágyuznak ... ők pedig az ellenség elöl szaladnak Marpurgba, mely hassiai város és az Hassusnak neutralitása vagyon a franciákkal [FogE 253].

név 1. személy neve; nume de persoană; Personenname. A. *vn, kn. 1550:* az bestercei ember ... Mihaly volt Newe [BesztLt 21]. *1569/1571:* (A levélben) az kezessek newekis megh wagyon Irwa [Dés/Székelyvásárhely SLt XY. 24]. *1571:* Thamas kenez Somborry Baladffy Cristoph kenéze ... ezt valla, Tudom azt hogy mywlta It my köztwnk lakik mynd az olta Jlés Mate volt Newe es Annak hyttwk [Bükkös AF; KCs I. 52] | az Byzonsagokat ... megh vallatnok ... es az ew vallasokat az ew Newekel egietembe Irwa ... az megmondot pereseknek Adnok [Somlyó Cs; BálLt 79]. *1580:* az wicinosoknak Cometaneosoknak Neuoket es Cognomennieket ... meg Jrattattuk [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1587:* Biro vra(m) eo kgme hiüasson minden Arossy es kalmary Rendeket, Neweket be Irattassa, Es illie(n) feó Vraimnak ... Catalogusba Aggyak [Kv; TanJk I/1. 43]. *1657:* Negyedik fia Nikolának volt Kemény, kinek nevével termete és természeti is egyezett; igen kemény ember volt. Kinek fia ismét Kemény, de igen híres vitéz ember is volt, mely virtusáért az Kemény névhez ragadott az Vitéz név is; ez hívatott Kemény Vitéznek. Kinek fiai lévén, az mostani magyar keresztnevek adattak nékik ... és hívattatni kezdettek: Kemény Vitéz István, György és többek, Péterig [KemÖn. 12]. *1672:* Valamelly Kovacz Mester legeny ... a' Varos könyveb(en) es Prothocolumab(an) neuet be nem irattya, a' becsülletes Czehben be nem vetetődik [Kv; KovCLev.]. *1697:* Lévén mü előttünk ... két Molduvai Olahok mind kettőnek neve Ola Simon nagyob es küsseb szoval külömböztetven egy mastol [Kilyén Hsz; LLt]. *1710 k.:* A név ... embereknek külön-külön a neve, vezetékneve; városról, faluról vagy akármi egyéb jelről másoktól megkülönböztető leírása, nevezése [BÖn. 410]. *1744:* Czifra Szabo János atyafias volt most Somlyon lako és Szilágyi neven magokat hivato Lakatosek p(rae)decessorokkal [Perecsen Sz; TKl Joannes Birta (50) jb vall.].

B. *vn, kn írott névkép. 1573:* eo k. megh Ertettek Biro vram es Kyral Byro vram Bezedebeol, Az Apaffy Gergel vamja dolgat Es az eo kewansagat, hogi lele lenne az Coloswary Embernek ... az jele penig az legien hogi Biro vram cedwlat aggyon nekyk pechet alat kin meg legen az Embernek Newe [Kv; TanJk V/3. 83a]. *1637/1639:* Lo beljegeznj valo beljegzeo vas, az Geljen Imre vram neuere csjnalua(n) [Kv; RDL I. 111]. *1681:* Ezek, nevek után fel tött szolgálattyokon kivül több szolgálattal nem tartoznak [CsVh 101]. *1687:* ezüst kalan ... Horvat Adam, es Tisza Barbara nevek vagyon reá meczve [Déva; Szer.]. *1701:* Minden Mester az eo maga nevét a Posztoban bé szöjje [Kv; PosztCArt. 11]. *1780:* láttam rajtok[a] a Néhai Grof Bethlen Lajos Ur eö Nagysága nevit egy egy betüvel fel varva [Bethlen SzD; BK. Iuliana Erseküjvári conj. St. Butzi (24) vall. — [a]Az abroszokon].

C. *aláírás. 1739:* Magamat illető, in Anno 1725 Die 9. Junii, Szalánczi Sigmond, és Szénás Miklos Vram nevek, es Authentiajok alatt emanalt mobiléknak Regestuma [Kendilóna SzD; TKl]. *1869:* Ha te folyamodni akarsz, még be veszik a folyamodásod ... küldvén a folyamodásoddal a kereszt levelet, apai engedélyedet (: ez utobbinak alatta kell hogy legyen az elöljárosság a dullo: v. a király biro neve :) [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról].

Szk: *neve marad* neve folytatódik/öröklődik. *1718/1793:* Etzken Andras Uramnak ... által adám mindennémü ... Joszágaimot ... (: semmi örökösöm nem lévén, kiben maradna nevem :) [Albis Hsz; BLev. Transs. 5] ✱ *neve napja. 1804:* akkor estve volt a Császárné neve napjára Illuminatio a Városb(an)[a] [Dés; KMN 22. — [a]Kv-on]. *1815:* Élj sokáig Boldogul ... számos Neved napjaidot érjed [Kóród KK; Ks 101] ✱ *~en kiált* néven szólít. *1573:* Borbély Kelemen ... vallia ... giakorta Kappa Myhalne kyaltia volt zolgaloiat Newen, Erzebet hwl vagy [Kv; TJk III/3. 53–4] ✱ *~en (ki)nevez* nevét megmondja, megnevez. *1573:* Aztalos Leorinch, Lakatos peter Molnar Marthon ... azt valliak ... mykor Zabo lenart ... Egybe haborodot volt Borbel Ianosal halotak hogi zytkozodik volt Zabo lenart Illien Zowal Hazwd esseh kwrwafiawl valaky azt Mongia hogi It ez feold varose volna ... De hogi vgian Newen ky Newezte volna Borbel Ianost Nem hallotak [Kv; TJk III/3. 300a]. *1599:* Marschel Thamasne Ersebet azzony ... vallja Az Az Kadas Janos az en hazamnal fekeott es betegsegeben Ielentette hogj egj Attjafianal teob sohult ninchen de nem newezte newen [Kv; TJk VI/1. 285] ✱ *nevet ad* **a.** megnevez. *1590:* Az hol azt mondod hogy my az varosunk eskwtthy leúen hitwnk ellen az varosjak kozzwl zabadost tartotthúnk wolna azrol azt mongiuk hogy my azra nem emlekeőzwnk hogy my senkith zabadsagban tartotthűnk wolna hanem azt meg keuanniuk te teölled ha teörueny hogy vgyan neúeth Agy nekj hogy kiczioda az az kit my zabadsagban tartotthúnk eskwtthwl [Szu; UszT]. — **b.** kb. ünnepélyes névadóban részesít. *1704:* Anno 1704. Die 23 January Szabadittatot fel az B:Céh előtt Asztalos Marton Ur(am) Inassa féle Szygyárto Gyurka kinekis mostan a B: Ceh adott neki György nevet, melly dolog(na)k alkalmatosságaval adott az tanulo levelenek meg petseteltéséjéért (!) d. 50 [Kv; ACJk 57] ✱ *nevét adja vmiről* nevével/aláírásával tanúskodik vmiről. *1803:* Mi ide alab le iratuk (!) Nevőnkőt adjuk ezen testimonialisunkot arol hogy Mikor jüvünk vala az Malombol haza halánk vészékédest Pál Andrásnit hat kiséb pál András szidja Pál Györnét[a] [UszLt ComGub. 1201u. — [a]Köv. a szitkok fels.] ✱ *nevét beszennyezi. 1855:* ha ő[a] valaha akármi okból dicső nyomdokaikról lelépne és nevét beszennyezné, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevő [ÚjfE 295. — [a]Wesselényi Miklós fia] ✱ *nevét (el)változtatja. 1587:* Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol [Kv; KvLt Inv. I/2. 1]. *1742:* Makovéis meg fogott házasodni ... hol légyen, s minek hivatná magát, ha nevét változtattais nem tudgyuk [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1761:* Sztanisa[a] nevű Falubol szökteneke el ős őrőkős Jobbágyok, ha igen ... változtattáke neveket vagy megtartották a régi neveket? [JHb LXXVII/2. 12. — [a]H] ✱ *nevét megnevezi. 1590:* ha az J. kewanna tudomant tezwnk ... mind tizwnknek neuejinket kylen kylen megh neweznwnk [UszT] ✱ *nevet vált* nevet változtat. *1746:* meg kivánom á jure, hogj á Joszág és Ház Testvér őtsémmel nékünk adjudikaltassék, mivel nevet váltott az A ő Kglme [Torda; TJkT III. 34–5] ✱ *~ szerint* **a.** névről. *1591:* oda menek, tahagh Miklos az hasz ereszebe egy kúrúaúal fekszik ki Beógeózi volt kith neú szerinth ne(m) esmerek [UszT 13/70]. — **b.** személy szerint, személyesen. *1710 k.:* (A) nagy tudós Johannes Bisterfeldius ... engemet névszerént invitáltatott mindenkor [BÖn. 540]. — **c.** nevezetesen. *1726.* nem emlekezem ... név szerint kik hozták [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 2]. *1762:* azan ebed felet Szemellyek szerent hanyan voltanak, és név szerint kik? [MbK IX. 29 vk]. — **d.** neveket felsorolva. *1668:* Jelentenek meg ... ez ide aláb nevek szerint specificált paraszt személyek [F.tők/Szék SzD; RLt]. *1837:* A mi alattomos apro mértékkel valo ital arulok találtatnak, azokat az Arendator a Tisztségnek név szerént bé jelenteni köteles lészen [Kv; KmULev. 2] ✱ *csúfoló ~. 1847:* a templomból kijövén ... azt kérdezte a néptől: „Hol vagyon azon gornyik, kit Florájának hívnak?" minthogy engemet a faluba inkább ezen csúfoló névvel neveznek [VKp 190–1] ✱ *kimegy a ~ből* elhagyja ura nevét. *1597:* hogy ha az Aszoni megh hal vagy ki megie(n) az neubeól, az ket fyra zalnak az zerzett feoldekis [UszT 12/129] ✱ *leányi ~* női név, nőként viselt név. *1711:* Ungvari Andras (: mint gonoszul masok meg csalasára szerette hivattatni magat, noha Leanyi neve Ersok volt :) ... reszegeskedő, cselcsap, hazudozo lévén ... sebes tűzzel valo meg egetesre itiltetik [Kv; TJk XV/1. 68–9] ✱ *más ~en* elváltoztatott néven. *1679:* Olá Lászlo ... monda ennékem hogy en sz.griczen telepedem meg ... de ot en más neven hivatom magamat Lengiel Gyornek [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII. 1] ✱ *más ~vel* alias. *1572:* Mathe Borbas ky Masnewel Kutas Borbasnakys Neweztetyk zent kyraly[a] ... ezt walla[b] [KP. — [a]K. [b]Köv. a vall.]. *1602:* attunk egj darab szena Retet ... vayaban lako Ferencz kouacznak (: kj mas neuel Sulőstőr Ferencznekis hiuattatik :) [Vaja MT; Törzs]. *1619:* Feyer Mathe ... Badarka, mas neuel Nagy Thamas eoreokeos Jobagia ... fiat Balintot ... meghyhatatlanul ... Náray Janos deaknak ... adá [Vacsárcsi Cs; Berz. 12. 92/87] ✱ *(ura) nevét felcseréli. 1726:* mint hogj penig ifju ember özvegységben idejét nem tőltheti, ha Férjhez megjen vallásán valohoz mennyen, és valami alávaló nyalkáért a nevemet fel ne cseréllye [JHb XXXV/21 br. Jósika Imre végr.] ✱ *(ura) nevét leteszi. 1598:* (Feleségem) az eoteod rezt mind(en) helien valo Iozagimbol kj vehesse es birhassa mint Saiattiat, mind addegh megh az en Neüemet Viselj, ha penigh az en neuemet le tenne Eot zaz forintot aggiatok nekj es ugj tehessetek kj beleolle [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.] ✱ *(ura) nevét viseli. 1561:* ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria ... mweltethesse. Zabados leg'en ... tudos legent tartani ... heti berre Aztis ugy penig hogy' ha ... az ǫ meg holt wranak newet wysely es meg tartya [Kv; ÖCArt.]. *1597:* Az Azzonj migh az Vra neuet viseli Addigh az Vra testamentúma zere(n)t biria az velle eggjtt zerzett feóldeket [UszT 12/129]. *1638:* Az hazban ualo lakasok feleol igy Deliberaltunk, hogy az Angiokot bikiuel ... ott szenuedgik, miuelhogi benne[a] harmadgia valamegh az vra neuit uiseli [Kv; RDL I. 114. — [a]A házban] ✱ *vele azon ~en* azonos nevű. *1640:* Senior Sztoika Motok ... Edgi hazas fia velle azon neven [UF I, 796] ✱ *vki nevére* **a.** neve szerint/után. *1758:* Engemet akkor kereszteltek meg ... az atyám nevére Györgynek [RettE 54]. — **b.** neki, részére, címére. *1585:* Az Nehay Geletit Jstwanne mostan banyay Ianosne Cattus Az-z(on)yo(m) Danczak lőrincz Relictaya Cattus Azzyoni ezt vallyak: Az mely Ados lewelet az my megh holt vrunknak Adott Daroczy Peter: az, az w maga Neuyre szoll [Kv; TJk IV/1. 393a]. *1597:* Az ado az Damokos Thamas neüere v⟨ala⟩ mostis arra uagio(n) az Rouas [UszT 12/13]. *1797:* Eskető pecsét ... G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére [Mv; DLev. 5]. *1805:* (A) citált Transumtum nem is a Certificatus Dobolyi Sigmondné Szánto Rosalia Aszszony nevére, hanem Sárdi Sárdi Iánoséra kőlt [Mv; DobLev. IV/893. 3b tábl.]. — **c.** személyére. *1818:* Vale Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást dictálo ... meg

büntettessék [Körösbánya H; Ks 119e] ✱ *vkinek a nevével* vki nevének csalárd felhasználásával. *1583:* Kozaruary annazzon ... feóldwaratt, mely vagyon Doboka warmegeben ... Jllen vallasth es protestatyott teón ... hogy Komornyk Myhal ... kynek eő ... az Leanyath hazos Tarswl attha volna, ky mastansagh ez vilagbol ... magtalan mwltth volna ky ... halalos bettegsegenek Jdeyn, Nemw Nemw Istentelen hamys es alnok vallas Testamenthom leweletth zerzetth es Jratotth volna, az eo Newewel az eo Eósteol maratth Jozaga es marhaya feloll ... Annak okayrth eó az feollwl meg Newezeth Komornyk Myhalnak ezfele hamysan zerzeotth aal leveleth ... Semy chykkeleben hellen nem hadna [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf-i kápt. hites not. kezével] ✱ *vmilyen ~ alatt* **a.** vmilyen néven/név viselőjeként. *1823–1830:* Ennek az asszonynak ... két gyermeke volt. Egy fia, kit Erős Sámuel név alatt a gróf Udvarhelyt tanittatott ... Másik gyermeke, Erős Ágnes [FogE 149]. — **b.** vki képében. *1728:* kardomot hüvelyestől ... más ember neve alatt tőlem elkérte [Kovászna Hsz; HSzjP]. — **c.** vmilyen név visszaélő felhasználásával. *1570:* Az hydelwy Egeth Nepeknek eo k. Ez eztendeobely adayokat megh Engettek eo kegek Deh Nem Annak az ky valamely eget embernek Hazat Megh veotte volna es annak Newe alat akarna zabadzagba lenny hane(m) azon megh vegiek az adoth [Kv; TanJk V/3. 8a]. *1710:* a fejedelem lágy, puha ember lévén, Teleki Mihály igazgatná mind a fejedelmet, mind az országot, s a fejedelem neve alatt minden gonoszságot elkövet [CsH 163]. *1783:* mostoha Fiam ... hamis obligatoriakot irt az én Nevem alatt [Mv; MbK XI. 68]. — **d.** vki helyébe, helyett. *1710:* olyan törvény van Angliában, hogy mikor a királyné szülni akar, abban a házban hét parlamentumbeli úr mindenkor ben legyen, s azoknak praesentiájában szüljön a királyné, mert sokszor Angliában a királynék gyermeke neve alatt mások gyermekeit supponálták [CsH 218] ✱ *vmilyen ~en hív/nevez* a jelzett néven szólít. *1588:* Thomas Biro, kitt almasi Neučonis hittak es Mezaros Neučonnis [DLt 222 Temesvári János kezével]. *1823–1830:* Az apámról való atyafiakat ma is mind Szabó néven nevezik, minden Fogarasi neven kívül [FogE 60] ✱ *vmilyen nevet visel. 1735:* A' most éló Logáéknak Nagy Attyok, ha Opra nevet viseltis, de hogy e' lett volna az a' ki 1629-be Zálogba adatott, nem hihetni [DobLev. II/461. 1b–2a] ✱ *vmilyen ~vel/~ről neveztetik. 1767:* a Gábor fia Kelemen most Gyergjo Szent Miklosi Megjes Mester bizonyos hogj Kováts nével neveztetik [Hatolyka Hsz; HSzjP St. Bakk (73) pp vall.]. *1792:* Bizonjoson tudom hogj lévén itt M.Sákodon* a Sz. Ersébeti Mojzos Famillián(a)k az Utrizalt vicinitásban egj Sessiojok, meljet máigis birnak, s nevekről neveztetik [Borb. II. — *U].

Sz. *1675:* sok rossz ember jár böcsülletes ember neve alatt [TML VII, 55 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. megszólítás; adresare (către cineva); Anrede. *1665:* Mert a mi keves ideig vele laktamis egyeb nevem tőle nem igen volt, hanem: Te nemes aszszony; Te Janos Deakne [SzJk 75]. *1710 k.:* Az asszony, mint keresztyén jó atyafi, szívesen örült szegény árva atyjafiának szerencséjén, mint akit azelőtt is öcsémasszony névvel szólított [BÖn. 752–3].

3. állatelnevezés; nume de animal; Tiername. *1661:* Szentpáli uram az Vércse lovat nekem igérte, de úgy látom, az neve leszen enyém, ő kegyelme jár rajta [TML II, 168 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

4. földrajzi fogalmak neve; toponim, toponimic; geographischer Name. *1578:* asz erdonek neve also harokallj [Dálnok Hsz; HSzjP]. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzeo ... mely mezzeónek Zowatha mezzeye newe [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1606:* vagyon egy keozeonseges chyere Erdeje az falunak, kit ligatnak egy neuel, mas neuel farkas gyepwyenek hynak ... az meg newezet Erdeot akartak keozteok fel oztany [UszT 20/9]. *1622:* mindennemw neuuel neuezet hellieken leveo Joszagat ... hagia es valla Angialos Janosne Azzoniomnak [Nagyernye MT; BálLt 58]. *1643:* am mely földeket, Jrotuanyokat, kaszalo füueket ... Kóuer Istuan Ur(amna)k ki mutatak mi előttünk, azoknak szamok es neuek ez szerent követkesznek [Néma SzD; Ks 90]. *1657:* elmenvén Slésián által Lusatiában egy városba, kinek nevéről elfelejtkeztem [KemÖn. 56]. *1823–1830:* Münden ... város, a Werra és Fulda vizek összefolyásoknál, melyek egybefolyván, osztán a víz Weser (Wässer) nevet veszen [FogE 251]. *1864:* legjobb lapálju földek s gabonát alkalmas termők, azért neveztetet loknak, nevét innen kapta [Ocfva U; Pesty,MgHnt LVII, 273b] | a Pad nevét vette a magos felül lapájos helytől [Zsobok K; KHn 324].

5. megnevezés (tárgyak/dolgok/fogalmak neve); denumire (nume dat unui lucru/unei noțiuni); Bezeichnung. *1593:* Protestalok hogy keseö ne legien Ennekem ... minden egyeb marhaknakis neveit meg denotalnom [Szu; UszT 9/46]. *1710 k.:* Rhetoricára tanítani nem akart; azt mondotta, hogy haszontalan dolog, avagy ha ember tanítja, vagy tanulja is, hátrább kell ... tenni, tanuljon dolgot, valóságot elöször, és azokkal a dolgokkal együtt azoknak neveit, nemeit, minéműségeit [BÖn. 537]. *1807:* Esperestnek választatott notárius Péterfi Lászlo Uram ... de tsak a neveit viselte ezen Tiszti Hivatalnak erötlenségei miatt [GörgJk 186 Simén Sámuel kezével]. *1823–1830:* Vexillum név alatt való rubrikában vagyon 37 Mfr. 74 pénz | a Kellner tányért s egyéb evőszerszámokat elé teszen, azután németül elhabar egy rakás ételek neveit, hogy azok közül melyiket parancsolja az ember [FogE 121, 169]. *1845:* adassék évenként ... a Tannokok által arra méltonak itélt Diáknak alumnia név alatt [Mv; DE 2].

Szk: *~vel nevezett. 1793:* az Ur ... a Felfalvi Joszágban olyan részit adta a Veress egyháziért cserébenn, melyhez valo competentiaja ... meg nem itéltetvén ... ezenn, még eddig tsak névvel nevezett, de minden valoság nélkült fenn forgo Cserének ... el kell enyeszni [Ádámos KK; DobLev. IV/716] ✱ *vmilyen ~ alatt tartatik. 1792:* A székelek ... három rendre vagynak fel osztva, kik közül a kik első Nemesseknek hivattatnak, mások az ők Nyelvék szerent Lőfi Székellyeknek ... a többik kösseg neve alatt tartatnak [UszLt X. 80].

6. cím, titulus; titulatură; Titel. *1710:* Magyarországból gróf Thököly István, Thököly Imre atyja bejöve Erdélyben grófi pompával ... fényes udvari néppel (mert azelőtt a magyarok között, kivált Erdélyben, ritka vala a gróf, de aki vala, ugyan grófi módon él vala, nem úgy, mint most; alig vagyon ötven ház jobbágya s két-három condorlott szolgája, azonkívül annyival adós, a feje sem érné fel, s mégis megvárja a méltóságos titulust, a nagyságos nevet s az első ülést) Fejér vármegyei krakkai jószágába [CsH 101].

7. (adott címet viselő) család/személy; familie/persoană (cu o anumită titulatură); (gegebenen Titel tragende) Familie/Person. *1736:* Gyermekkoromban penig úgy megfogyott vala az nagyságos név Erdélyben, hogy gróf több nem vala Keresztszegi Csáky Lászlónál, nagyságos urak penig voltanak ezek: Haller Pál és János testvér atyafiak, Haller

György, Bánfi György ... Gyulaffi László, Kornis Gáspár, Kemény János, László és Simon testvér atyafiak, Veselényi Pál, Serédi Benedek és Orlai Miklós, de ez magyarországi úr volt [MetTr 316].

8. cím (mőé/alkotásé); titlu (a unei lucrări); Titel (eines Werkes). *1823–1830:* estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien [FogE 176. — [a]Prágában, 1796-ban].

9. méltóságnév; titlu de demnitate; Würdenname. *1823–1830:* Az anglus király úgy bírja benn Németországon az hannoverai tartományt választó fejedelem (Elector) név alatt, mint a német császár itt benn Erdélyt nagy fejedelem (Magnus princeps) név alatt [FogE 238].

10. Isten hatalma/lénye; numele/puterea lui Dumnezeu; Macht/Wesen Gottes. *1592:* Byro vram tanachawal egietembe hiwattasson minde(n) Capitanokat, minde(n) tizedeseket vjonna(n) erre megh eskettessen hogy Nem Nezwe(n) sem Attiafiusagot sem gywleoseget sem egieb akarminemeo tekintetet, hane(m) az Zent Jstennek Newe tiztesseget, valakiteol ez zitkot hallia, mingyarast az tanachinak tartozzek ighaza(n) be mondanj [Kv; TanJk I/1. 175]. *1636:* Még az Adamnak el eseşet-is (vgy elmęlkedem az Istennek ditsősege, irgalmassága, es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmessęge, kevanta, es hogy nevenek ditseretire és az hálá-adóságra is az embereknek tágasabb mezőt terjeszszen eleikbe [ÖGr Aj 3 I. Rákóczy György aláírásával]. *1659:* Isten Kegyelmeteket egymás szeretetiben éltesse sok esztendeig szent nevének dicséretire [TML I, 381 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1664:* Az mi dolgunk, Uram, csak könyörgés és Istennek szent nevének segítségül való hivása [TML III, 129 Szalárdi János ua-hoz]. *1745:* Az J ... az élő és Mindenható I(ste)nt, ki ez egész roppant világnak teremtője ... gondviselője tartója és táplálója, irtóztató Teremtettőzéssel káromolt, Szentséges nevit Szidalmazta ... meg kivánom ... bűntetésben incurrallyon [Torda; TJkT III. 99].

Szk: *Isten nevében/nevéért/nevére* Isten irgalmára/jóságára/könyörületességére hivatkozva. *1598:* Attunk Jsten newbe (!) harom igen mezitelen deak gyermeknek sarura f —/ 75 [Kv; Szám. 7/XVI. 50]. *1642:* Aztis ugy tudom, hogy az mely hat nyilu stompoczjkat mely puszta uolt, adott Fodor Pal, az Vaczi Benedek fiainak ... Jsten neuiert atta nekik ... hogj gonoszt holta vtan ne mongianak [Abrudbánya; Törzs. Rapolti Andras (70) városi rend vall.]. *1723:* Egy Fiacskája maradván árván ... az Báttya hozzánk hozá az vallán s az Szegény Uramat Gáspárt arra kéré, hogy tarcsuk el Isten nevében [Héviz NK; JHbT]. *1732:* az I(ste)n(ne)k sz: nevire kérem az M: Ur(a)t hogy vala hogy ezen dolognak már szakasza végit ... (: ily kudusságra ne jussak :) [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1786:* Tobias Antalné özvegy Aszszony ... Isten nevében kert tőllem kenyeret hogy negy Arva gyermekével ehel ne hallyan meg [Torockó; TLev. 4/13. 46–7] ✱ *áldassék/(legyen) áldott (Isten) neve. 1653:* Így tartá meg Isten városunkat és várunkat az ellenségtől, áldott az ő szent neve érette [ETA I, 99 NSz]. *1661:* Áldott legyen az én Istenemnek neve érette, hogy ő felsége Kegyelmedet jó egészségben meghozta [TML II, 84 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1785:* áldassék az Istennek szent Neve érette a' ki meg örzötte minden szerentsetlenségtől [Nsz; TSb 15 Bethlen Zsuzsánna lev.] ✱ *dicsőíttessék Isten neve. 1663:* Ezekért pediglen dücsőíttessék az nagy Úristennek az ő dücsőséges nagy neve, az ki énnekem ... erőt és elmét adott és alkalmatossá tött ezeknek véghezvitelére [Kv; KvE 187 LJ].

Sz. *1670:* I(ste)n nevéb(en) esik az ki azt szegint taplallia es ruhaza [Kv; RDL I. 152].

11. személy/közösség akarata/felelőssége; voinţa/răspunderea unei persoane/colectivităţi; Wille/Verantwortlichkeit einer Person/Gemeinschaft. *1564:* az w felsige neuire sarcholtattak meg bennwnk kin eötuen forintot kin hetuen öt forintot vöt [Cssz; SzO II, 179]. *1573:* Azonkeppen senkinek eo k. Biro vram vam lewelet Ne aggyon seh Lakonak sem zellyernek, kylěmben hanem Meg Eskwdiek azon hog Idegen Ember kezebe Nem aggya vele elny, Mert ha kyt kyleomben talalnak varos Newewel elny ... az feieh Iozagah veztesen Marad erte [Kv; TanJk V/3. 71b]. *1618:* mondá: Azt kérdem tőled, hogy Kamuti Farkast az erdélyi fejedelem s az ország küldötte volt követségre? — mondd meg. Én erre nem absolute felelék s ország nevét hátra hagyám (minthogy tudom, hogy soha ország nem küldötte volna), hanem mondám, hogy az fejedelem küldte [BTN[2] 129].

Szk: *vkinek a neve alatt* vkinek a képviseletében, megbízásából. *1587:* eo kgmek megh lellyk az zaz Vraim Newe Alat suplicatiowal eó Ngat [Kv; TanJk I/1. 52]. *1657:* ország neve alatt mind Bethlen Istvánhoz Budára, s mind portára elég követségek küldettek [KemÖn. 172]. *1723:* megje neve alat zalagoltak meg ha ki csak vmit vagottis abban az erdőb(en) [Mezőcsávás MT; MMatr. 413]. *1729:* Meltoságos Lazár Mária Aszszony ... Kovács János nevű Jobbágy Birája, meg alván a' meg irt Házn(a)k kapuján kivűl az Executiot ... Méltoságos Aszszonyok neve alat egy botn(a)k háromszori fel emelése altal tőt repulsioval az Executiot obviálta [Dob.; Born. VII. 15] ✱ *vkinek a nevében* 'ua.' *1589/XVII. sz eleje:* Adgiuk emelkezetre ... Hogi mikoron ez mi Tanaczhazunkban keősseginknek dolgainak igazgatasara bę giüluen, le wltwnk volna, ez Tekintetes ferfiak[a] ... mi Varosi tagaink (!) mind az eő tulaidon szemeliekben, s mind penigh az teőb keomiues, farago, es rako mestereknek neuekben, mi előnkben iőuen, kőniőrgęnek nekwnk illenkeppen [Kv; KómCArt. I. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1666:* tovab akarván menni Vitezlő Felső Szent Mihalyfalvi Mihaly Ferencz az egész Aranjas Szék lakosi képekbe(n) es Nevekbe(n) az vicinusok és Commetaneusok lattokra ott az hol az litigios(us) hely meg választatik az Thorda vármegjei Borrévi hatartol ... féligh ki vont kardal repellála bennűnket [Thor. III/6 országos kommisszió jel-ből]. *1815:* az Executionak Tőrvényesenn léjendő végben vitelere ... nem tsak kéredzettűnk bé, hanem a bé menetelt probaltukis, de semmire nem mehettűnk, mert a kapunn belőll allo Biro, és Nevezett Notarius a Falu nevében és képében, a Falu és Procurator Tanátslásából, kezében lévő fáját fel huzván Repellált, ezt mondván: Repellalok a Falu nevébenn és képébenn a kapuhaz senki ne nyuljann [Asz; Borb. II Kővendi Létai Péter hütes assz. kezével] ✱ *vki nevével* 'ua.' *1571:* Jeowenek my eleonkbe egy feleol Salamo(n) Peter, Salamo(n) Istwa(n) es Poos Imreh newewel prokathor Level altal Mas feleol penigh Kalnoky Balinth Lazar Janos chychay p(ro)kator [Köröspatak Hsz; BálLt 79]. *1572:* Keryk es azon Eo k. Byro vramat ... lelyek megh eo k. Igiarto Myhalt ... hogi lenne wres az Baratok kertenek Byrodalmatol, Es engedye megh Az varosnak ... keoneregienek eo k. varos Newewel Erte hogi eo N. Engedne megh Az varasnak ... Themeteo helnek [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1623:* my mindeneknek eo Felsege neüeuel meg paranchioltuk Compareallianak [Csíkszereda; Törzs]. *1639:* megh kérdém Suky Pal Vram neüeuel hog milrt Tamattak Suky Pal Uramra az maga Erdéyin

[Dob.; SLt RS. 12]. *1675:* az kölpeny biro Falu nevevel hijut ki minket [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/9].

12. a birtoklás jelképe, tulajdon; simbolul posesiunii, proprietate; Symbol des Besitzes, Eigentum. *1554:* Aggiwk emlekezettre mindeneknek kiknek tudnj Illik ... hogj hozak minekunk az nagjságos Ke(n)dj ferenczj Szent Iwani es Dobo Istwan ruszkaj levelet kik Akkor erdelj Vajdak valanak. meljben poronczjolnak vala minekünk ugj mint Vajdak emberjnek hogj mi mingiarast Az level latwan ... mennenk el. Az nemes es giorsasagos miklosj martonhoz Martonosba ... es az marton ferencz haza heliet Kwsmeödeön ... az chiokfalvj Vajda lazlone marta Azzon newere ... kit eo mi nekünk vgj mond vala hogj az eöreöseg eöt illetne kerneök meg az poronczjolatnak erejevel [Etéd/Küsmöd U; MNy XXVIII, 319]. *1576:* ha mas vr Neüe ala adna magat, tehat eo raitok az kezesökeon megh vehessék az zaz forintot [Dés; DLt 193]. *1597:* my eleöteónk, zabad Akarattya zerinth ... adà eöreök Iobbagyul magat fiurull fiura megh hihatatlanul ... Keotelenden lakozo Ozuay Istuan ... Az vitezleő Baad Istuannak ... pancselcseben lako Nemes zemylnek Ea conditione hogy ... Bąd Istuan Neue Aloll Az vagy megh maradykj Neue Alolis el menne es el zeoknek tehat bąd Istuan es Megh maradykys ... kergethessik es meghis foghassak Minden teoruiny Nelkwlt [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. *1619:* Baga Peter es ... Baga Miklos ... megh eskut ... hogi valameg elnek soha az vram neue alol el ne(m) alnak, hane(m) fiurul fiura megh maradnak [Kozárvár SzD; SLt CD. 4]. *1640:* Ztan Mirkesz ... most Serban Jspan neve alat vagion [UF I, 782]. *1671:* a' melly Jobbágyok földes Urok alol el-idegenedtek, azoknak Reductiojában illyen mód observaltassék. A' Dominus terrestris Inquiraltatván hogy az üdők alatt az ő földekről és nevek aloll mentek-el, azok ... reducaltassanak [CC 57]. *1714:* Hoszszu Ursuly ... Groff Kornis István Ur(amna)k ő ng(na)k ... földökről, birodalmok, nevek, és Dominiumjok alol ... el nem szökik, bujdosik, és idegenkedik [Budatelke K; Ks 31. 29].

Szk: *vkinek a nevét megveti* jb elhagyja urát (tkp. rajta gyakorolt tulajdonjogát elveti). *1607:* Keoteottek magokat ez meg irt kezesek illyen modo(n) hogy ha ez fellywl meg neuezet Lakatos Janos esmet a' Kornis Ferencz vra(m) feoldereol el menne, vagy az eo kelme hiúatalanak engedetle(n) lenne, vagy eo kelme ellen valami czyelekedetiuel vagy nyelueuel vetne, az eo kelme neuet esmet meg uetné; tehat, a' kezeseken minden ok vetetle(n) ez leuel ereieuel mindenwt az meg irt sum(m)at meg vehesse [UszT].

13. (vmilyennek/vminek) minősítés, jó v. rossz hírnév; reputaţie (bună sau rea); (guter od. schlechter) Ruf. *1573:* Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak ... Mond paxy Tamas neky Te egi p(ro)cator vagi Neked hazwg tamas deak Newed [Kv; TJk III/3. 143]. *1575:* az alperesek p(ro)cura(tora) Arra fogot volt ky byzonsagra hogi meg bizonitia azt hogy az felperes Nilwan valo or es Enyezteo Newel fogtatta volt meg az alpereseket Mykeppen az Tawaly biro Recognoscallya [Kv; i.h. 262d]. *1590:* Mikor az falus Biro elejbe keöltönk volna ... Aztis hosza forgatam hogy En nekem tisztessegem elle(n) szolt hoszúnak mondott, mely new nem en hoszam illendeö, Azert dyomo(n) szollek hosza erette [UszT]. *1613:* Eo felsege* az Orzagal ellene valo vetsegwnkertt, feleolleonk az minemeó Articulust iratott es Czinaltatott volt ... azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa, Arulo neveonk orzagunkban semi fele rendteol ne legien, tiztessegeonk hellien maradgion, es minden ellene valo vetkejnk ... el feleitve legienek [KJ. — *Báthory Gábor]. *1735:* Azon Kurvaj nevnek megbizonyitására más b(ecsü)l(e)tes Aszszonynak Férjével egj lasnak alatt egesz etczakákon hált [Dés; Jk]. *1765:* mig nem igirtünk valamit addig tolvaj vólt a nevünk, s egyeb betstelen szokkalis illettettünk [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 257]. *1768:* Cántor vraimék-is illetlenül bántanak gyakran Tanitványaikkal ... szüleiket gyalázatos nével illeték [Kv; SRE 226].

Szk: *vmilyen neve kel. 1664:* Kegyelmednek nem ártana udvarhoz menni, nehezítené Kegyelmed annak az Szentkirályi Jósának dógát; mert ha megszabadul, ö rossz ember, ű neki ártatlan neve kel s nekünk pedig gyalázatos nevünk lészen Erdélyben [TML III, 169 Vér György Teleki Mihályhoz] ✱ *vmilyen nevét költi. 1640:* Kathona Marthon ... tolle el futot hitötlen felesegetől el valast kiuan ... vallatot is feleőle, az meli vallasokből nilua(n) valo paraznasaga ki teczik az Azonnak, hogi valahol iart az Legeniel mindenőt velle halt, vranak mondotta es Kathona Marto(n)nak holt nevet keolteotte [SzJk]. *1678–1683:* megh kezdek sokallanj boldogh emlekezetű edes Atia(m) Ura(m) sep uri iosagit hazait ... dühűs nevet kezdek költőnj [Ks Kornis Gáspár kezével] ✱ *vmilyen nevet nyer. 1710 k.:* ha ... láttam, hogy valami gonoszra igyekeznek ... megindultam, s a dolgot, vagy ami nékem jó, igaz és helyesnek látszott, buzogván, és néha talán felettébb is urgeáltam, mordicus oltalmaztam, ügyhogy pertinax és magamnak egyedül tetsző, másoknak és mások munkáinak kevély, megvető nevet nyertem véle [BÖn. 494–5] ✱ *vmilyen nevet reárak vkire. 1762:* az edgyik A ... semmi szava nem lévén az lához szóval beleje támadott, rutul egjben kurvázta, mondván az la hogj mind adig lator légjen, az mig Törvényesen az Kurva nevet reája nem rakja, mondván, hogy most rakja [Torda; TJkT V. 138–9] ✱ *vmilyen nevet vesz (magára). 1657:* az mi kegyelmes urunk megtanulta gyermekségétől fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az hálaadatlanság légyen és azt tudván, sem Isten, sem emberek ítélete szerint magára olyan nevet nem vészen [KemIr. 322]. *1823–1830:* Korrepetitor nevet vettem, ahová ebédre hívták, engemet is vitt magával [FogE 164].

Sz. *1668:* Szokták mondani; az mely ebnek dühödt nevét költik, el kell annak veszni; avagy inkább: az mely ebet el akarnak veszteni, dühödt nevét költik [TML IV, 301 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1752:* En fatens itten ebben a faluban vénhedtem meg, de én nem tudom Várczán Páskujnak semmi némű Lopását, tolvajságát, orgazdaságát ... én nem is hiszem hogj eő szegénj az az ember volna, az mivel ötet vádolljak ... De amelj Ebnek veszet nevét költik mindenût és minden üldözi gergeti (!) azt, ugj van szégénj Várczán Páskujnak mostan dolga [Bikács Sz; BfR Márkos Sándor (72) jb vall.].

14. *hír és/s ~* hírnév; renume, faimă; Ruhm. *1657:* Hová lészen ... az ti nemzeteteknek híre s neve [KemÖn. 186]. *1657/1681:* ember ez Világon mire igyekezhetik jobban, mint hogy maganak ... jo hirt s nevet szerezzen [Vh; VhU 277–8]. *1739:* Szabó Gergelyné Kibédi Ersébet ... mind ez ideig azon parazna hírnek 's Nevnek alatta hevert, magát nem expurgálta [Dés; Jk 301b]. *1747:* egyéb szarvas marhákatis hallottam sokszor hogy kezeken meg fordultanak ... Pap Péteréknek, az mely miat rosz hírben s névben is forgottanak [Illyésfva Sz; Ks 27/XVII].

Vö. a *hír-név* cimszóval.

15. mivolt; stare; Wesen, Beschaffenheit. *1796:* a' Jobbágy név el töröltetett [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.].

16. hivatkozási alap, jogcím; titlu de drept, motiv; Berufungsgrund, Rechtstitel. *1575:* az nehai Lwkacz deak ... atthiatwl Maradot hazat es Egeb Eorekseget Eottwes Palnak Magwa zakadasa newe alat Meg kertenek Andras deak es Silwaszy Imre [Kv; TanJk V/3. 118c]. *1704:* Ugyan ma, baron Tige és Montecelli számára feles borokat hoztanak bé. A nevek az volt, hogy ózdiak löttenek volna, de a cédulák rajtok lévén, látták sokan, hogy kik Bethlen Lászlóé, s kik más ittvaló főrendeké voltanak [WIN I, 276].

17. akármilyen/vmilyen névvel (nevezett/neveztetik), akármiféle/fajta; (amintit/a fi numit) intr-un fel anumit/cu un nume oarecare; mit irgendeinem/welchem Name (erwähnt/benannt werden). *1554:* wagyon ... Az Kerek hegen egy hod fold ennek kowyle erdeie meze (!) akarmy newel neweztessyk minden hoza tartozowal amykypen en byrttam az en germekymnek terhit en reiam vettem [Sárd K; Törzs]. *1577:* teonek Illyen vegezest es rendelęst my eleottwnk: Hogy a' my Eos Joszagok vagyon akarmy newen neweztessenek azokatys myndeneketh myndenwtt kette osztnak [Uzon Hsz; BLt 7]. *1584:* az en mochy Iozagomat ... senkynek nem kóttóttem ... ó kegelme kwuoly ... tehat eô kwuolle hog ha eô kegelmet wala ky el Tyltana Mochy Jozagom foglalasa Ideyen tehat eô kegelme uala hul enekem Iozagomat wag eóröksegemet tuga Erdelben Akar My neuely neuezett helyeken, hatt haz Jobagomyg ... foglalhasson [Csapósztgyörgy TA; Ks Myske Andras kezével]. *1589:* Hozzw Janos, es Schmelcer Leorincz ... meg eskeggyenek, hogy valamy Newel newezendeó Jowait tudnák Herceg Jstwannak es ſelesegenek ... eleo hozzak [Kv; KvLt Vegyes I/2. 29]. *1600:* Annak felette ... Rezessek woltak, mind(en)fele Ingo bingo marhaimnak el hordassaban es Egyeb hazbalj eszkoszoknek mi Neuuel Neweztessek mind mett wk oztottak fel [UszT 15/45]. *1604:* az Gergely varga reze marha, penz, ezwst es arany es minden nevel neuezet fel keleo marhak es eoreóksegek Janos deake, es maradekie legienek [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX/2]. *1613:* mjnden neuel neuezetes azeöst es arany marhajmath ... Kouaczyoczy Susanazonjnak hagyok [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31]. *1639:* (A) kezeseket ... megh fogathassak, akar minemű nevel nevezhetendeó helyekbennis [Arany H; BK]. *1666/1681:* parancsolom ... praespecificalt hazanakis ... megh Nemessitetesét ... semmi nevel nevezendó ... szolgalat ... dézma es kilenczed adásra erőltetni ... ne merészellyék [Vh; VhU 258]. *1735:* (A) Testamentum nelkűl és Fiak nelkűl meg holt Nemes Ember(ne)k keresett jószága akarmi néven neveztessék az Felesegére száll [Dés; Jk 167a]. *1817:* Fó Biro, tizenkét Senatorok és Notariusok constituálván a' Magistratust, ezek előtt follyanak ... ezen városban elé adandó minden nével nevezendő perek [Szu; UszLt VIII. 68].

Bővebb adatolást l. a *newez* ige származékai al.

18. *vmilyen ~en vesz vmit* vhogyan fogad vmit; a primi/recepta ceva intr-un anumit fel; irgendwie vermerken/aufnehmen. **Szk:** *elég ~en vesz* elégnek tart, megelégszik. *1564:* valamy marhaya lepseny Matenak marat volna sukj benedek kezenęl mindeneket ... lepseny Anna Azzonnak, es lepseny Miklos gyermekjnek meg adna, kyt vgian mi elottunk meg ada, es az masfelis eleg newen won tolle [Kv; SLt A. 35] ✱ *harag ~en vesz* megharagszik. *1619:* Uram, az Istenre kérem Kegyelmedet, Kegyelmed megbocsásson, ne vegye harag neven, se pirongatás helyen, hanem tudom, hogy Kegyelmed discurrál ezekről, s azért írom meg Kegyelmednek, hogy Kegyelmed is meglássa, mit discurrál [BTN 224] ✱ *jó ~en vesz* hálásan fogad. *1551:* Aztys haggya megh k: hogh ... ha myben swksygek Esyk Az fa le zaleytasban ... the k: ne hagyassa hanem segeytesse kyt En k. Zolgalyak Megh thowabyara Wramys vegyen Io newen k.twl [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch beszt-i bíróhoz]. *1579:* az chűkat peter wyza Ioűe ó Nagtol feyrvarol ... Mykor vyza Ioűe ha anakeloté der dűr all lót volt most ... meg Inkab es Jelente hog ö fó Capitan volna ... Es en ó Neky semy tyztesegel nem vagyok ... En Jol tartam ötett az vachoran halat es egyebet vetetem Io Bort hozatam Neky mek sem woűe Io neűe(n) [Kv; Szám. 1/XVIII. 12]. *1600:* kegteől igen io newen veöttwk, hogy az orszagh mellet kezek fel tamadni [Torda; DLt 264]. *1662:* talán elég ökegyelme magának, és ha pénzt adnánk, jobb néven venné, mintsem tanácsunkat [SKr 474] ✱ *nehéz ~en vesz* rossz néven/zokon vesz. *1571:* Azert eo k. ... vegeztek ... hogy senkinek ezben Nem kedvezhetnek Keryk eo k. Nehez Newen Neh vegiek hogy az eo k. kewansaga zerent ez dologban Ne(m) chelekethetek [Kv; TanJk V/3. 44a]. *1657:* Efférlék sokak voltak, melyeket mind nehéz néven vött ... az ifiú fejedelem, és mind magának, feleségének ... gyűlölségekben esém [KemÖn. 305] ✱ *rossz ~en vesz* haragszik, zokon vesz. *1847:* noha szűvünk, és lelkűnkből ohajtjuk hazajötét ... ne venné rosz néven, ha arra meg instálnám, hogy addig ... míg egy kissé megcsendesedünk, allapodunk, ülne ott a' nyugodalomban [Kv; Pk 7].

19. *~vel* névleg, formailag; cu numele, formal; dem Namen nach, förmlich. *1657:* ez szegény Mikó Ferenc ... religiójában névvel unitárius, de valósággal semmi religiójú ember vala [KemÖn. 57]. *1676/1681:* Ne csak nevel, hanem ugian valosaggal légyenek Majornék, es kertészek; ne fizesse(ne)k nekik hijjában [Vh; VhU 656–7]. *1677:* Mind Nemes, Lofő, Gyalog avagy Darabant, és egyéb Vitézlő rend ... jo hadi apparatussal hogy fel-ülhessenek ... arra magokat ... kész állapottal tartsák ... A' kik peniglen közzülök szolgál ... ha ... arra valo értékek nincsen, Urockal a' hadban jelen lévén, más Sóldost állatni nem tartoznak ... csak az ollyan szolgáknak suffragallyon, a' kik valósággal, s' nem penig csak nével fizetet szolgák [AC 151]. *1710:* a fejedelemasszony is nehezteli vala, hogy az ura csak névvel fejedelem, de a dolognak ereje Apafi Istvánnál vagyon [CsH 100]. *1781:* irtason eő Ngais mivel most aki tsak valaki Nével Possessor Falujokb(an) mind irtassa és irtya erdejeket ... nehai Grófűnkis vgy kezdet Ebrekedni ugy osztan fogta, es irtotta ezen helyseget [Balavásár KK; Ks 19/IV. 8].

20. *1879:* Azért is írok most vasárnap nevében, hogy tudassalak az Erdélyi Figyelőről [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nevedékeny 1. serdülő; (care este) la virsta adolescenţei; heranwachsend. *1662:* Öreg Bethlen István ... utolban néhai Rhédei Ferenc özvegyét, Károlyi Kata asszonyt vette vala feleségül ... kinek Rhédei Ferenctül maradván csak egy nevedékeny és jó reménységű fia, ugyan Rhédei Ferenc ki minekutána ... a fejedelem udvarában is bizonyos idők alatt magát ifjúi állapotjában gyakorlotta volna ... leányát, Bethlen Drusiánát ... neki hazasitotta vala [SKr 136]. *1783:* Égy nevedékeny Fiam vagyon, azt Asztalos Mesterségre tanittatom [Torockó; Thor. XX/5. 30–1]. *1813:* Nékie még vannak Három Testvérei kik közül ketten még nevedékenyek [KLev.]. *1822:* Molnár Ferentz Nevedékeny 14 Eszt Holt meg hirtelen valo nyavalyába [Nagykapus K; RAk 4].

Szk: *~ gyermek.* *1662:* Az Báthori kisasszony már eljegyeztetve lévén, hogy nevedékeny gyermek volna, váratik

vala gyarapodása [SKr 197] ✱ ~ *korában. 1761:* szegény nek[a] éppen nem vala része e világban, mert csak nevedékeny korában adták vala a szegény Barcsai Jánosnak [RettE 118. — [a]Barcsai Jánosné Toroczkai Katának].

2. (állat) növendék; (despre animale) tînăr; (Tier) jung. *1662:* Szerdahely és Szászsebes között egy Sina nevű havas erdején többi között egykor csak medvét egy nap huszonnégyet veretne, kik közül csak négy vagy öt lévén középszerű s nevedékenyek, mind hatalmas nagyok, öreg medvék voltanak [SKr 282]. *1802:* Nagyobb Csirke nro 10. kissebb Tsirke vagy Pislen 20 ... az apro nevedékeny Pisletyek (!) ... nro 20 [Szászerked K; LLt 60/1668].

3. (fa/erdő) sarjadó, zsenge; (despre copac/pădure) tînăr; (Baum/Wald) sprießend. *1771:* 'A Nevedékeny Erdő ... 'a Petelei Határ széle szomszédságiban ... ez nevekedésnek okáért ugyan tilalomban vagyon de az also részéből az Udvarban tüzelnek [Körtvélyfája MT; EHA]. *1793:* e veszszős Bokros, tővisses, Nevedékeny Erdő [Erdőszengyel MT; EHA]. *1800:* mind a Ketskék mind a Vágo marhák ... a Sarju és nevedéken erdőkbe igen nagy károkat tettek [Torockó; TLev. 9/31]. *1809:* Dumbrává Beszeritsi nevű Erdő most tilalomban tartatik nevedekenj Tölfás (!) veszö van benne [A.ilosva SzD; BetLt 6].

4. serkedő, serkenő; care începe să crească/mijească; sprießend, sprossend. *1839:* Pap Indré ... fekete haju, szemöldökű, és szemü, hasonlo fekete növedékeny bajuszszu [DLt 287 kv-i nyomt. kl].

nevekedés 1. felcseperedés, serdülés; ajungere la maturitate; Heranwachsen. *1735:* az Urfiak nevekedesevel ... az expensa is nevekedett [Kendilóna SzD; TKl]. *1758:* Nehai Szekej Boldisarnak ... az Leányi ... Anjok holta után egj más után következtenek nevekedesekkel Gazda Aszszonjoknak [Asz; Borb. II Andreas Biro nob. de Rákos (79) vall.].

2. növés, sarjadás; creştere; Sprießen, Sprossen. *1771:* A Nevedékeny Erdő ... 'a Petelei Határ széle szomszédságiban ... nevekedésnek okáért ... tilalomban vagyon [Körtvélyfája MT; EHA]. *1785:* határunkon a ketskék(ne)k ... szabados járási miatt az ujj jövések meg évődtek és ugy el tseplyesedtek hogy kevés vagy semmi nevekedést nem igértek azokat ki nyestük és ... tilalom alatt tartyuk [Torockó; TLev. 41/11. 1b].

3. növekedés, nagyobbodás; creştere, mărire; Wachsen. *1710 k.:* testünknek sok változását, nevekedését, apadását, avulását, újulását, épülését, romlását és végre a halál által teljességgel való elbomlását, föld, viz, aërbe való eloszlását látjuk [BÖn. 463].

Szk: *~t vesz* **a.** megnő/nagyobbodik. *1662:* (A) Sebes-Körös szép folyó vize, melly Erdélyben Körösfő nevű falunál egy forrásból eredvén, de idealább a Kalota havasából és több nagy sok hegyekből igen nagy nevekedést vevén, Váradig mindenütt kövön nagy sebességgel alá jövén ... a várast ketté szakasztja [SKr 416]. — **b.** *átv* haladást tesz. *1751:* Atyánkfia Pataki Samuel, Collegiumunkban Cursusát rendesen és igen ditsöretesen folytatván, még zöldellő Esztendeiben a' Scholai minden Studiumokban szép nevekedést vévén ... mostan Academiakra szándékozik [Pat.].

4. anyagi gyarapodás, gazdagulás; înmulţire, îmbogăţire; materielle Mehrung, Bereicherung. *1591:* itt az tw Capitansagtokban, kinek kinek gazdagulasat, neuekedeset, es Apadasat, marhaiaban megh mongiatok Igazan [Kv; Szám. 5/VIII. 35]. *1662:* a donátiók megadatván, már mennyi accessiója, nevekedése lőn mind birodalmának s magyarországi jószáginak s azokbul való jövedelminek ... akárki is megitélheti [SKr 281].

5. (tisztségbe) jutás, (rangra) emelkedés; înălţare, ridicare (la rangul de ...); (Rang) Erhöhung. *1662:* Örményes-, pocsai építtetések, udvarbiróságra való nevekedések [SKr 199 Tartalomjelző fejezetcímből].

6. *átv* öregbedés; creştere; Vermehrung/größerung. *1657:* az fejedelemmel sokat békételenkedém, miért gyalázott légyen reám való esküdtetéssel ... mentsége az lőn: hogy nem hitte ... mindazáltal nékem használna böcsületem nevekedésével [KemÖn. 165]. *1664:* az szegény haza s nemzetünk megmaradását s az mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságának nevekedését ... szibeli buzgóságos indulattal kéván-nám [TML III, 186 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

7. rangbeli/méltóságbeli emelkedés; avansare/înaintare în funcţie; Rangerhöhung. **Szk:** *nagyra ~. 1662:* Vala azért hátra már Rákóczi Zsigmondnak ... házassága ... Melly hogy mind azon Rákóczi-háznak már annyival az egész keresztyénségben való nagyra nevekedésével mind méltóságához, s mind keresztyén vallásokhoz képest hasonló és illendő familiábul lehetne, most is édes anyja minden elmélkedését azon forgatja vala [SKr 309–10].

8. felemelkedés, virágzás; inflorire; Aufstieg/schwung. *1662:* Hogy a szegény haza szép nevekedésben, boldog békességben s jó állapotban ... volna, sokfelől a keresztyén fejedelmektül is a fejedelem udvarát méltóságos követségek gyakorlani kezdették vala [SKr 332].

Szk: *~t vehet* felvirágozhat. *1695:* Meg emlekezzék ... arrol Quartas Ur(am) hogy a' minemű jok kezében deveniálnak, azok az Ecclesia promotiojara tartoznak, melyből az Ecclesianak közönségesen szolgai szoktanak táplaltatni, e vegre hogy az Istennek gyülekezete nevekedest vehessen, s nem penig fogyatkozást szenvedgyen [Kv; SRE 33].

9. növekmény, növekedésből származó rész; mărire, întregire; Zuwachs. *1793/1794:* Benedek Ferentzné Mogyorosi Susánna p(rae)tendálja, hogy mivel a régi osztályba, a Condividens Attyafiaival, egyenlő capacitasu Nyil adatott Bagoban, és Aszszonynépén, most pedig a' Kőz földek fel osztásával Bagoban a condividens Attyafiainak Nyilja nevekedik, tehát ezen nevekedésből p(ro)portioja meg itéltessék [A.bagó AF; DobLev. IV/739. 8b].

nevekedett 1. nevelkedett; care a crescut; erzogen. *1657:* az hadi vezérséget assignálám Bornemisza Pálnak, ki is nékem igen kedves, köteles, együtt nevekedett atyámfia vala [KemÖn. 250].

Szk: *anyja hamvában ~* kb. anyja árnyékában felnőtt. *1775:* Rútul járt volt egyszer ez az anyja hamvában nevekedett Varsányi Zsigmondné leánya Korda Lászlóné, aki is alkalmas személyű lenne, hanem szörnyű nagy, hosszú [RettE 353].

2. nőtt, kihajtott/sarjadt; (care a) crescut; gesprossen/wachsen. *1682/1722 k.:* m. Bőlkenyb(en) az egesz Falubeliek jelen levén ... vallotta(na)k egy darab Falu szabad földen nevekedett szalas Erdőt (: mely mostan nevekedett Szalas Fiatalokbol áll ... :) ... mely ... fiatal Erdőnek neves cserek allya [GörgJk 109].

3. vki gondja alatt nőtt/nevelt (állat); (animal) crescut de cineva; Tier unter js Sorge/Pflege gewachsen. *1814:* Torás Biró Ferenc a nála nevekedett s a falu s a faluközönség előtt is üsméretes maglovát a falunak általadja [F.rákos U; RSzF 179].

4. megnagyobbodott; mărit; vergrößert. *1725:* azon helyett ... az Ölt vize Szaporitotta volt öblögetéssel; azon

controversiás öblógetéssel nevekedett hellynek pedig ... szomszédja a' M. Aszszony Teleki Jósefné aszszonyom [Hévíz NK; JHbT].

5. megáradt/duzzadt; umflat, crescut; angeschwollen. *1662:* Az várandó jó szerencsének* elpróbálásában nagy akadályokra lenni láttatik vala, hogy a budai vezér minden hadaival a Maroson túl volna, s a viz is nevekedett lévén, rájok gázlóban nem mehetnének [SKr 410. — *Ütközetnek].

6. felemelkedett, kialakult; care s-a ridicat/format; erhoben. *1662:* az hazának jó oszlopi ... az régi öreg becsületes tanácsurak is nagyobbára mind elhalván, ha ki ... józanon gondolkodhatik vala felőle, könnyen általláthatná ... a következendő veszélyeket, főképpen azután is csak kevés üdő alatt az újonnan nevekedett tanácsi becsületes rendek is amelly hamar elhalnának [SKr 306].

nevekedhetés növelhetés; posibilitate de mărire (a ceva); Möglichkeit der Vergrößerung. *1792:* mivel Városunkb(an) a Kézi Mesterségek ... tsak akkor miveltethetnek ... a midőn a Föld mivelés Szöllő munka és a tetemes Vectura engedhetik, következésképpen azok itten ollyan Beneficiumok(na)k nem tartathatnak, mellyekre a Capitalis Taxának olly nevezetes nevekedhetése irattathatnék azért a Nms Haza ezeket mélto tekintetb(en) vévén, Contribuenseinkre ... adot ... sokkal alább valo tekintetb(en) vettessenek fel [Zilah; Borb. II hiv.].

nevekedhetett bizonnyal/feltehetőleg megnőtt/felhalmozódott; care a putut să crească cu siguranţă; annehmbar größer geworden/angehäuft. *1777:* most ... kész arany és ezüst pénzül kináltatyák azon Lugosi Creditornak adott egész Summával ... és annak a ki adástol fogva follyhatott s nevekedhetet Interesivel [H; JHb XXXV/60].

nevekedhetik 1. nőhet, fejlődhet; a putea creşte; wachsen können. *1771:* Szörnyű szárazság uralkodik sok helyeken, nevezetesen itt körülettünk az hol se fű, se gabona nem nevekedhetik [RettE 251].

2. növekedhetik, jelentékenyebbé válhat; a putea creşte/deveni mai important; bedeutender werden können. *1679/1681:* A Nemes Vármegyéhez; es minden szomszédságbeli emberséges emberekhez magat eő kglme viselni ugi igyekezze, hogy ... jo akaroim eö kglme maga viselese által szaporodgianak, maganak is eo kglmenek tekinteti a' szomszedsagok előt nevekedhessék; mind azo(n) által az e(n) karommal maganak jo akarokat ne czinallyo(n) [Vh; VhU 678–9].

nevekedik 1. növekedik, felnő/serdül; a creşte, a se face mare; heranwachsen. *1550:* wk warczaban* löttek ez wylagban es otth neweködtek volna es az Cylla mezön ... sokat Jartak, de wk soha nem twdgiak, hog' az monostoryak oda szoltak wlna hanem ... walkayak ... eltek [MNy XXIV, 291–2 Briccius Andro de gyalw et Benedictus gyaber de Lona jb vall. — *Eltűnt település M.valkó (K) táján]. *1597:* Eoregbik Bek Ianosne Anna azzony ... wallya ... mondek neki Edes azzonyom miert nem viselz gondot eletedbe(n) leanyodra, monda Im elegge vagion erte Marton deak hogy Globicz Mihalnak adgiam, de soha nem adom, hanem newekednek kellemes iffiak Vrbegernekis kellemes fia wagion hizem az Vristen gongiat visely [Kv; TJk VI/1. 63]. *1606:* Jnkab hiszem mégh Akkor ez vilago(n) sem volt Nagj Andras az mikor Irta Nagy Mihalj*, de az vta(n) hogy Akkorra neúekedek ki foglala az Attia kezebeol [UszT 20/308 Thomas Georgy de Orozhegy (60) lib. vall. — *Az erdőt]. *1664:* Ikafaluan lako Balogh Thamas talala meg bennünkót alazatos kónyórgese altal, jelentven ennek elótte valo üdőkben mutattuk volt kegielmessegünkót hozzaia az hadi expeditiobol immunitaltunk (!) volt adegh mig' fizai (!) anyera nevekednek hogi az hadra alkalmatosok lesznek ... még engettűk neki hogi mostanis othon maradhasson, ha szinten Fiai fel neuekedtek volnais [Törzs. a fej. Hsz rendeihez]. *1764:* mi itt szülöttünk és itt nevekettünk [Kszeg; BfN bh-i csomó]. *1788:* Levelemet meg ado ifju, az itt lévő olá Popának Sogora, ittis nevekedett nálla, jora menendő ifju [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *emberkorba ~ 1635:* Kalban lottem ez vilagra ot neottem neuekettem Emberkorba [Kál MT; Berz. 2. 40/82].

2. nevelkedik; a creşte (într-un loc); erzogen werden. *1610 k.:* giermeksegek⟨tul⟩ foghua(n) kösztöttunk Neuekeduen tanultak mestersegeket [Dés; DLt 323]. *1662:* Bornemisza Pál ... Bethlen fejedelem bejáró inasai között nevekedvén, igen jóindulatú, tanult és nagy reménységű becsületes ifjú ember vala [SKr 155]. *1710:* II. Rákóczi Ferenc ... kisded korában maradván árvaságra, a jesuiták tutélája alatt nevekedik [CsH 328]. *1780:* (Bánffi Dénes) derék tudományú ember lett volna, kivált ha az édesapja Bánffi György élhet vala. De majdcsak gyermek lévén, maga akaratján nőtt és nevekedett [RettE 410].

3. (jellemében) alakul, csiszolódik, formálódik; a se forma; (im Charakter) sich formen. *1657:* Egy időben élének ez három nagy magyarok: 1. Bethlen Gábor 2. Pázmány Péter 3. Esterházy Miklós, kiknek esméretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevekedtem [KemÖn. 99]. *1811:* (A kisded gr. Bethlen János) Nevekedjék böltsnek, eszesnek, okosnak, Példájára ama nagy Bethlen Jánosnak [ÁrÉ 185].

4. (testben) nő, vastagszik; a creşte, a se dezvolta; zunehmen. *1710:* a jesuiták tanácsából ilyen practicát kezde: ráfogá, hogy a felesége terhes, mesterségesen naponként a királyné hasán a köntöst úgy igazgatván, mintha a méhiben való gyermek nevekednék [CsH 218]. *1766:* Midőn a Docz Gligor Özvegyének Opriczának terhe nevekednék; nékem maga meg vallotta, hogy eőtöt Docz Iuon terhesitette meg [Grohot H; Ks 40/9 Román Juon (40) jb vall.].

5. nő, sarjad; a creşte; sprießen. *1690:* I(ste)n az ő bőlcs itiletiből az it valo Szőlőnek termését a cserebogár által vgy el vévé, hogy mégh enni valois rajta nem maradot, melyhez képest fájais csak most nevekedik [BesztLt 202 Csepregi T. Samuel a beszt-i főbíróhoz]. *1732:* edgj darabotska tilalmas makk termő Csere Erdő, melyben ... néhol szarufának valo gyertyán, és Csere fiatalok, karónak valo gyertyán fák, és Magyaro s gyertyán veszszők, nevekedtek, s találtatnak [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1739:* mikor be szállott az móstani gyümölcz fák az régi Tőrsökből nevekedte(ne)k [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1748:* acquirált volt egj kevés Cseplesz erdőtt is ... mely is most nevekedik [Nagyercse MT; Told. 79]. *1767:* egy nagy Rétet ... annyira nevekedvén a Fü benne, a' Széna Verősieknek Füvül el adta 70 Forintokon | a' Szent-Mártoni Szőlő ... mettzetlen maradván, a Tél is hamar el rekesztvén, fedetlen maradott, 's minthogj igen kemény hideggel volt, annyira meg sanyaritotta a Szőlőnek fájait, hogj Tavaszal Tőkéjekről mind le kellett vágatni, és már most szépen kezdett Vj Fájok nevekedni [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1798:* elegyes veszszők nevekednek mellyet mindenkor gát kötésre szoktak le hordani [Hagymásbodon MT;

EHA]. *1801:* Murak egy néhány ágyal szépen nevekedik [Szászerked K; LLt 60/1681].

6. emelkedik, tolul; a se umfla, a-şi mări volumul; steigen, andringen. *1772:* mikor ... a' Viz nő, a' hólt Viz is Nevekedik [Ádámos KK; JHb XX/27. 12].

7. keletkezik (és nő); a se forma (şi a creşte); entstehen (und wachsen). *1725:* azon alóll az a' Széna fü darab hellyetske mind vizöblögetésivel nevekedett és az Olt Szaporitotta [Hévíz NK; JHbT]. *1763:* a' Szamos ... magának másfelé ttsinálván heljet itt nagy porond és berek nevekedett [Széplak Sz; Ks 92].

8. nagyobb lesz, nagyobbodik, nő; a creşte, a se mări; größer werden. *1665/1754:* Ha ki büntetesében esik s pénze nintsen, adjon annyi érö zálagot, s ha ki meg igyekezi váltani, minden bé-járáson két két pinzel nevekedik adossága; ha szinte három-három pénzt ad-is szállitya vélle adósságát [Kv; ACArt. 15]. *1671:* Kegyelmed ... legyen azon, ő nagyságok küldjék meg, ne nevekedjék az interes, mert az bizony minden holnapban száz-száz tallérral nő [TML V, 661 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1735:* az Urfiak nevekedesevel ... az expensa is nevekedett [Kendilóna SzD; TKI]. *1742:* Ha valakinek esztendönként nevekednek vagy kevesednek vas tsinálásbeli része ... tartozzék az ... Biráknak ... hirré tenni, és a' fütatást ... ahoz alkalmazni [Torockó; TLev. 9/2. 2a]. *1847:* félö hogy legközelebbi árviz alkalmával a' szakadás annyira fog nevekedni miként a' hidon valo közösülés tökéletesen fenn fog akadni [Dés; DLt 124].

Sz. *1705:* az armadának szerencsés penetrálásáért a németeknek a szarvok is égig nevekedett, és olybá tartják, mintha egy magyar sem volna ez világon [WIN I, 602].

9. gyarapodik, szaporodik, többül; a se înmulţi; sich vermehren. *1572 k.:* en i(m)mar Igen Erötlen vagiok ... Amy keresettem volnais massra kel biznom Azok penig mikor Az en zemem ott ninchien chiak az isten Twgia mint chelekednek vele kytt ... Jol erzek mert nem nevekedik hanem Inkab apad az en marham [Kv; TJk III/3. 30d]. *1671:* ez meg-irt Aknákat maga dispositioja alá vévén igére Nagyságod annuatim az adóban huszezer Tallérokat adatni, olly kegyelmességgel, hogy az Aknák épülvén; az Ország s' az proventus-is nevekedvén, Nagyságod az Ország szükségére való husz ezer Tallérokon fellyül-is kegyelmességét fogja mutatni [CC 94]. *1777/1780:* A Dézmabéli Proventus az Esztendóknek bövsége vagy Szükségihez képest, holl nevekedik, holl száll a medius Numerust vévén fel mindazáltal gyül bé Esztendö által Buza Gelin(arum) Cir. 60 [Alparét SzD; JHbK LII/3].

Szk: *nevekedten-* ~. *1594:* Megh ertettek varosul eo kegmek biro vramtol az be giwitesnek okat, mutogattia eo kegme ez mostani wdeoben az sok zwksegeket melliek nem hogi reziben zallananak, de naponkent inkab neueketten neüekednek, ehez kepest vetettenek eo kegmek Egi vonasra f 2 [Kv; TanJk I/1. 235].

10. *nöttön* ~ egyre nő/emelkedik; a creşte necontenit; immerfort wachsen/steigen. *1579:* Meg ertettek eo kegmek ... Az vrunk eo Naga paranchiolattyat Az Bor megh tartoztatas felöl ... talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe ... mely igen nagy insegbe, es zwkelkedesbe volt az zegenyseg mostanis mely sok zwksege vagio(n) e kewes borochkara ... Mert ebböl kel Az zegensegnek minde(n) zwkseget megh zerzeny, mind buzabol mindenbol, melnek most Az arra neoten newekedigh [Kv; TanJk V/3. 203b].

11. (állomány) bővül; gazdagodik; a se îmbogăţi; Bestand größer werden. *1823–1830:* A bibliotéka felállitására nézve a mi hannoverai bibliotékánknak sok könyveit odaajándékoztuk, s egyéb fundusokat is rendeltünk, nevekedett a miniszter báró Bülow könyveivel is [FogE 234].

12. jobb anyagi helyzetbe kerül, tehetősödik; a ajunge într-o situaţie materială mai bună; in eine bessere materielle Lage geraten. *1619:* Ennek az két embernek, Szkender és Mehmet pasa uraméknak, azt látom magam, nem mástól hallom minden conversatiójokat, hogy állapotjokban valóban nevekednek [BTN[2] 226–7]. *1806:* nem erölkedtem semmit, mégis ... nevekedem [Ádámos KK; Pk 5].

13. erősödik, fokozódik; a creşte, a se intensifica; sich erhöhen. *1650:* kgmes Uram latom hogy ... mindenektül en ellenem naprul napra nevekedik busulasom bóczülletlensegem [Ks 42. C. 5 Cseffei László foly.]. *1653:* Ezenközben nevekedik vala a drágaság az országban [ETA I, 86 NSz]. *1677:* háboruságos idök-is következvén, noha az ado fizető nép kevesedet, mindazáltal a' szükség nevekedvén, a' költésnek-is nevekedni kellet, a' szerint az ado fizetésbéli summának-is | tapasztallyuk, hogy töb vétkeknek nemek közöt a' Lopás annyira el-árradot ez Hazában ... Kételenség alat annakokáért nevekedvén a' vétek, nevekedni kel a' büntetésnek-is [AC 68, 123]. *1782:* tellyes ügyekezettel azon iparkodgyál hogy esztendeiddel nevekedgyék benned az Ur félelme [Ks 28. VII Daniel Zsófia lev.]. *1797:* Minthogy a Fen irt árvákra az ... édes Szülejekröl feles adosság⟨ok⟩ maradtanak, tehát hogy terheltetések a tartozo interessel ne ⟨ne⟩vekedjék ... minden találtathato f⟨elke⟩lhető jok Conscribáltassanak és ... pénzé te⟨te⟩tvén, az adosságok ki fizetésére Fordittassanak [Mezőbánd MT; MbK 109]. *1823–1830:* (A két lakó) ottlakásukkal kétségkívül növekedett a gyanúja az apámnak az anyám ellen | hirtelen csak fájni kezdett minden tagom ... a fájdalom hirtelen annyira növekedett, hogy ... már estve lábomra sem állhattam [FogE 81, 130].

14. erősebb/határozottabb lesz; a deveni mai puternic; stärker/bestimmter werden. *1844 k.:* 1841 beli Máslás. Aszszu-üze — malósa szabásu — növekedett. Alkalmas tiszta és erős [Csekelaka AF; KCsl 6].

15. gyakoribbá válik, elburjánzik/terjed; a creşte numeric, a deveni mai frecvent; häufiger werden. *1590:* Amy penig az zegeodendeo Zolgaknak leanyok dolgat Neszy Az varosnak Elebely vegeszese maragyon megh, hogy Effele zolga Rendnek szabadsagok myatt az gonossag ne neüekegyek [Kv; TanJk I/1. 121]. *1621:* az koborlasoknak semmj bwntetese Nem leue(n), Nem hogj megh zwnnek, de seöt inkab Newekednek az kertek, majorok fel teörese es koborlasok [Kv; i.h. II/1. 329]. *1716/XVIII. sz. köz.:* az Parasztember ... ha mi potentiat és kárt tett valakinek, igen latus Terminus alá vetetödöt volt, melly miatis ä gonoszság inkabb nevekedet mintsem refrenalodot [TLev. II/1].

16. jelentékenyebbé/tekintélyesebbé válik, öregbedik; a deveni mai însemnat/important; bedeutsamer/ansehnlicher werden. *1662:* Bethlen fejedelemnek ... az egész keresztyénségben nagy jó híre terjede, méltósága nevekedék [SKr 124–5]. *1664:* Az ö nagysága méltóságához az illik, avval nevekedik mindenek előtt, hogy ha ... kegyelmességekkel életemnek módját helyben állatták [TML III, 162 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1710:* gyermekem nincsen ... atyámfiai is az Apor neven akik vadnak, semmirekellök ... az én emlékezetem holtom után óbennek nem nevekedik, hanem inkább kisebbedik [CsH 304].

17. vmire érdemessé válik, érdemesül; a deveni demn/potrivit pentru ceva; zu etw. würdig werden. *1662:* Az öreg

fejedelemasszonynak a Mezőség szívén, Görgény útjában lévő Örményes nevű jó oláh falu ... hogy a jó tágas mezejű és határú, barom- és mindenféle majorságtartani való falu volna, minden királyi jussal conferáltatott és ahhoz egynéhány jó faluk is szereztettek vala, úgy, hogy egy udvarbíróságra nevekednék azon jószág is [SKr 199].

18. ismeretlenségből feltűnik, támad; a se ridica (din mulţime); (aus der Unbekanntheit) erscheinen/auftauchen. *1632:* mivel mostani kegyelmes urunkra panasz menvén, hogy sok hadviselő emberek nevekettenek sok hellyeken, azért a hun vadnak szabad hellyek, királyi földek, hellyet nem akarnak nekiek adni, szüksége sképpen jobbágyságra kell magakat adni, ha ő nagysága meg nem orvasalya, azert mindenfelé commissiót bocsátván ki ónagysága, hogy valahun falu földe vagy királyi föld találtatik, hadviselő emberek lesznek, ott illendő árán hely adassék nékiek [Udvarfva MT; Barabás,SzO 366–7].

nevekedő 1. felnövő/serdülő; care este în creştere; heranwachsend. *1662:* Úgy vagyon: a szegény haza alsó-, közép- és szolgáló rendekkel nagyon megépült vala, az úri főemberek bokrosan nevekedő nagyreménységű gyermekeivel is nagyon szépen kezdett vala virágozni. De az idős, koros és tanácsos emberek ... elszedegettettek vala a halál által [SKr 321].

2. növő, sarjadó; tînăr, care lăstăreşte/creşte; sprießend. *1839:* a' Csákó hegyen úgy nevezett Nádas Szőllő ... Lazájával együtt, melybe vénebb és most nevekedő Szilva fák vagynak [Tasnád Sz; MkG].

3. növekvő, fokozódó; în creştere/intensificare permanentă; wachsend, steigend. *1677:* Kegyelmed sokrendbeli jó affectióját, atyafiságát, adja az Úristen, örvendező szívvel ... szolgálhassam meg Kegyelmednek ... várván jó reménséggel továbbra is Kegyelmed jó affectióját, atyafiságát nevekedő mértékben fentartatni, maradni [TML VII, 359 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

nevel 1. gondoz, eltart; a creşte; pflegen, erhalten. *1584:* Garay ferencz deak ... vallia Tudom ezt hogy ... az Iffiw Jstwa(n) deak az Mustoha Anniaual tarsul Nem volt ... mert mint giermekre semmit chak eg penzt sem biztak ... az Mustoha Anniatol el veowe kalach swteo ferencz es eo Newele egy ideiglen [Kv; TJk IV/1. 323]. *1586:* Catalin Kadar Jacab felesege vallia ... az Arwakat ... ez Iambor Mihaly mester[a] tarta Newele elegetis keolteót, Mostis dragha kenieren eo tartia seot megh ruhazta es scholabais Iartatta [Kv; i.h. 542. — [a]Molnár Mihály]. *1606:* Azert hiüattam teóruenihez az Alperest az mostoha fiamot, hogj ... en eószuegisegemben Arúa kenjere(n). 13. egez eztendeigh kiczynsegeteól fogúa fel tartotta(m) neúeltem volna ez Alperest [Sófva U; UszT 20/153 Sofalui Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. *1650:* aszt az ioszagotis sokaigh birok Kozma Istuan utan az mikor tartok nevelök ötöt [Esztelnek Hsz; BálLt 1]. *1677:* minden nemű engemet illető iovaimot ... Christof Geórgynek es felesegenek ... igi hagiom mint hogi ... meghtalan emberek leuen ... engemet tisztesegessen neueltek es tartottak [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. 1/32]. *1751:* Titt. Pálfi ⟨Fe⟩renczné Nagj Judith Aszszonyt gjermekségétől fogván ... Puttnoki Istvánné Kassai Kristina Aszszony tartotta, nevelte, mint maga gyermekivel szintén vgj dajkálkodott [Mezőbánd MT; MbK VIII. 12]. *1763:* másnak varottam s vgy neveltem ruhásztam 12 esztendeig Iosef Fijamot [Kv; KvRLt VII. 23 Szaboszlai Szabó Jánosné Gerendi Kata végr.]. *1801:* uj Paraszt Sándor Jantsit jol esmérem, minthogy hat Esztendős korától fogva én tartottam, s nőveltem [Erdősztgyögy MT; WH. Lázár György (70) cigány vall.].

2. ápol, gondoz; a îngriji/creşte; pflegen. *1710:* Lajos király ... felől négy nevezetes dolgot írnak a históricusok ... 1. ante diem natus, mert az anyja holta után metszék fel a holttestet a doctorok s úgy vevék ki méhéből a gyermeket s nagy mesterséggel úgy nevelik, amíg szülésnek rend szerint való ideje eljöve [CsH 65].

3. nevelésben részesít, jellemileg alakít (vmivé); a creşte/educa; erziehen. **a.** *1573:* Anna nehay feierwary Imrehne Azt vallia hogy ... Eo Mongia volt Balassy gergelnenek Borbara azzonnak, Myert Io Borbara azzon hogi ely hattad az Attyad hazat, hyzem Iob leot volna Azt Epitened hogi Mint Mas laknek benne, Mond Borbara azzony, Az mely Bestie kwrwae ez eleot volt ezwtanis aze legen, Mond eo Neh Mond azt az Istenert Am Nekem egi kis leaniom vagion De ha twdnam hogy Erre Newelne(m) fely Bator Inkab Isten ky venne Ma ez vilagbol. Tharch leant vgy Mond hogy Igh Tyztellye Annyat, Mond erre vgian Mentebe Borbara azzon, Tharch fiat Newely fyat Bestye kwrwanak [Kv; TJk III/3. 233]. *1644:* ügjekezzenek ... az kiczin neueletlen fiaczkamot az edes kús Mihokomot menteöl beczülletesben nevelni es scholaban iartatni [Nyárádtő MT; Sár. végr.]. *1658:* Nem úgy neveltelek volt én tégedet, hogy felhagyj az én vénségemre, meg szomoritó fiam légy, hanem azt gondoltam vala, hogy meg örvendeztető fiam légy, de abban bizony igen meg csalt az reménység [TML I, 130 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Becsültetnek az atyák, anyák germekektől azért, hogy azokat e világra hozzák, oktatják, nevelik, oltalmazzák, táplálják, és erre a világi ... életre is alkalmatossá tészik [BÖn. 415]. *1810:* Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje és mesterségre annakidejéb(en) a' mire inkáb hajlandosága leszen tanitassa [Héderfája KK; IB gr. 1. Bertlen Sámuel végr.]. — **b.** *gúny. 1777:* 7-ma Januarii terminháltatott volt azzal az ... istenfélelem nélküli fiammal való bajomnak eligazitása ... nyolcz egész nap dolgozván körülötte, 800 forinttal békéltetének meg ... Még ez a lusta Rettegi Zsigmondné is itten fanczillaskodott volt, mintha éppen őtet illette volna, olyan reménységgel volt ... Ilyen fiat neveltem én, melyhez hasonló az egész hazában nincsen ... Örizzen az Isten minden szegény apát ilyen fiutól [RettE 374].

4. *Isten vkit ~* Isten növel, erényben/jó tulajdonságokban gyarapít; Dumnezeu îl ajută să crească mare/să devină matur; Gott erzieht jn in guten Eigenschaften. *1657:* Az ruszkai Kornis família is ezen ágazatból, kiből Zsigmond, híres vitéz úr, nemrégen hala meg; exstál még azonból Ferenc, ez mostani sanyarúságban vitéz úr-rabtársom és gyermeki, kiket Isten szerencsésen neveljen [KemÖn. 14]. *1677:* Hogy Isten Kegyelmedet új vendéggel, fiúval megáldotta, szívem szerint örülöm. Isten Kegyelmednek, édes atyja, az én kedves komám asszony, édes anyja, örömére éltesse, hazája szolgálatjára nevelje, kivánom [TML VII, 337–8 Teleki Mihály gr. Csáki Lászlóhoz].

Szk: *Isten nagyra ~je. 1671:* Istennek oly szép áldása, fiat adása szállván Kegyelmedre ... hogy Isten az maga dicsőségére s Kegyelmed örömére éltesse s nagyra nevelje, kivánom [TML V, 440 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. (zöldségfélét) termeszt; a cultiva (zarzavaturi); (Gemüse) anbauen/pflanzen. *1614:* Minden kerttbeli vetemenyt is, kaposztat petreselymet, Murkot, Repat az Ioszagban neúellyen, hagymat fokhagymat [Kv; AggmLt A. 83].

6. (erdőt) gondoz/óv; a îngriji (o pădure); (Wald) pflegen. *1763:* Tudom hogy a' Polyás nevezetű Also erdejét az Exps Aszsz(on)y ő Nganak ... Manyika Iuon a' mikor kellett mindenkor élte vagta s hordotta ... még én kérdettem meg félszé hogy bajad lészen érette, azt felelte: Nem lészen ugymond: mert én neveltem az en gondviselésem alatt nevekedet ennyire fel ez az erdő [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 34 Csizmadia Szávuly (36) jb vall.]. *1785:* Emberi emlékezetett fellyül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint ... maga biradalmáb(an) lévő Erdőket ... őrizze, oltalmazza, és nevellye [Torockó; TLev. 4/11. 1a]. *1802:* Az egyenes, és Törvényes igazság is azt kivanya hogy az hol ki Irtot tragyazas altal melioratiot tett Erdőtt nevelt gyümöltsöst epitett részibe jussan [M.zsombor K; Somb. II]. *1812:* Ezen ... Berket ... az én értékemre mindétig a nemes Nagy Laki réformáta sz. Eklésia nevelte [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 38a Marsinán Iuon (42) jb vall.].

7. (állatot) tart/tenyészt; a creşte (animale); (Tier) züchten. *1667:* Ha soha onnet csak egy lovász alá való paripát nem hoznak is, nem hinné Kegyelmed, itt is az jó gazda emberek minemü szép méneseket nevelnek [TML IV, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1800:* Mig meg nem öregedett 's betegesedett tudom hogy tulkokat nevelt [Msz; DLev. 3. XXXV. 6].

8. növésre serkent, növeszt; a ajuta/asigura creşterea; zum Wachsen beitragen. *1840:* ez ősi erdő őt vagy hat esztendeje hogy le vágattatott, most szép nővésbe indult — a Fölgye jól neveli a Fákat [Udvarfva MT; EHA].

Sz. *1666:* Az Francisconak írt ő nagysága levelét én ki nem küldöm, mert azzal az eb csak neveli szarvát, oly craditios függést parancsol ő nagysága. Hiszem ha gyanús az személyem, miért bízta reám őtet ő nagysága, hogy még úgy írnak az ebnek? [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

9. nagyobbít, növel; a mări/extinde; vergrößern. *1701/1770 k.:* conferala egy kis széna fűvet Pokoltób(an) illyen conditioval, hogy elsőben meg-irtván az Ekla, azutan ezen szénafü Paprol Papra maradjon, mellyet tartozzék a' Prédikátor irtogatni, nevelni és hasznát venni ... kaszállását, és bé-hordását a' Prédikátor tselekedje, nem pedig a Falu [Málom SzD; SzConscr. 206]. *1783:* Balás Petru őrőksége ... Ezen embernek Néhai édes Attya és annak Testvére, mint hogy Tisztartosságot viselt emberek voltak, azért az Allodialis foldekböl nevelték, és többitették az őrőkséget [Kéménd H; JHb XXXI/28]. *1799:* reméllem is rövid időn ha az Isten egy kevéssel jobb árrát adja a Gabonának csak alkalmasint ki hatolak minden nyomorusságbol, és egy kevés tőke pénzt is maraszthatak a ládába, s ezután csak jobb modom leszsz nékem is hogy Fiam Uramat segithessem, de eddig őrökké csak azon voltam hogy naprol napra neveljem a gazdaságomat [DobLev. IV/810. 2b Szántó Sándor lev.].

10. emel, többít; a mări/ridica/majora; erhöhen. *1580:* Bek Ianossal eo kegmek A mint iobba(n) lehet Conueniallyon eo kegmek es newellyek fyzetesset [Kv; TanJk V/3. 208b]. *1588:* mindenkor az Authoritast Magoknak tartottak varosul hogy az Baromnak oltsosaga zerent Az huss Arrat zallichak, Az Dragasagba penigh Newelliek Az Arrat [Kv; i.h. I/1. 61]. *1620:* az Mezaros Vraim magok viselese mutattia megh; eo kglmeknek varosul miképpe(n) kellessek hozzajok magokat viselnj, es az husnak az Arrat neuelnie, vagj zallitanj, vagj azon allapotba(n) hadnj [Kv; i.h. II/1. 289]. *1647:* Census ... regteöl fogua egy egy Tyukot adtak; Paskul Janos Tiztartosagaigh; de az utan teobre neüeltek; most nyolczat kivannak minden Emberteol [Drassó AF; BK 48/16]. *1702 k.:* a' Summát Nevelvén, és az Eccla jövendőben interesre ki adván, a' Mester fizetését könnyebben expléálhassák [Abrudbánya; Born. XXXIX/6 Sebesi Beniamin kurátor kezével]. *1811:* A' Ró'sa 's Liliom betsit a' neveli, Hogy jó illattyok a' környéket bé-teli [ÁrÉ 201].

11. többnek mond; a spune o sumă mai mare; für mehr erklären. *1710 k.:* Az én veszedelmes tragoediámnak ... rész szerént oka a Telekiek ezüsti ... Nagy okot adott az ő ezüstök elvételére, hogy mikor in anno 1698. Bécsben voltunk, a gubernátor, én és Apor, maga Teleki László hétezer girának mondotta és Apor tizezernek nevelte [BÖn. 978–9].

12. növel, gyarapít; a spori/creşte; vermehren. *1569:* Az Hatalmas Wr Jsten tharczia megh kdett ... mind(en) nemzetsegiwel egyethemben, Es neuelie elthesse az kthek zerenczeyetth es eoreghbicczye [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1657:* mihelyt Isten állapotocskámat nevelni kezdé, ottan mindjárt az irigység is csatázni kezde ellenem [KemÖn. 154]. *1668:* fiam ... minthogy megbántódásommal akaratom ellen cselekedett, hogy a magaméból uraságát neveljem, bizony most nem cselekedhetem [TML IV, 327–8 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* (Ádám és Éva) az Istentől néki adott örökkévaló becsületet veszté el; Istenné akara lenni, az ördögnek rabja lőn; bölcsességét akará nevelni, a baromnál is bolondabbá lőn [BÖn. 419].

13. fejleszt; a dezvolta; entwickeln. *1753/1781:* A Nagy Almási bányát is abban az időben igen jól nevelték, és nagy hasznot is vettenek belölle esztendönként [Algyógy H; JHb LXXI/3. 192]. *1823–1830:* Ennek a nagy kőhidnak az Albis vizén, mely O- és Újdrezdát összefoglalja, eredete bizonytalan ... Mostani állapotában ... Nagy Fridrik Augustus lengyel király és saxoniai választófejedelem helyeztette, aki a várost is nevelte, és az üres helyeket beépittette [FogE 186].

14. fokoz; a intensifica; steigern, heben. *1657:* (Horvát István) nagy suspicióban is hozta vala magát ... az palatinusnak emberei mentek s jüttek hozzá, kikkel secrete mit tractált légyen ő tudta, de mivel nem adhibeálta az kapitányokat, kik az fejedelemnek ... hű emberei voltak, nevelte az kétséget annyéra, hogy azután soha nem is lőn az előbbi hitele [KemÖn. 71]. *1727:* A Mlgs Aszszony beteges állapotján ... szivesen szánakozom; melyet nem kevesse nevel s öregbít á bu bánat s keserüség [Kv; ApLt 2 Henter Elek Apor Péternéhez]. *1778:* A hasnak pedig meg szorulása mindenkor ártalmas, minthogy a' vérnek rothado forrosságot, az belekben heverő emésztetnek rothadt gözi felettébb neveli [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1848:* A minoritás mennél kisebb, annál szentebb kötelessége a többségnek úgy szólván gyöngéd érzéssel viseltetni iránta ... Tudja mindenki, hogy csak nemrégen is minoritás emberei voltunk; tudjuk, mi elkeserültséget szül, és mennyire növeli a minoritás erejét, ha discussiora elég idő nem adatik [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

15. erősít; a întări; stärken. *1670:* az Úr Isten tartsa meg Kegyelmedet s nevelje ebben az nagy hitében s keresztény resolutiojában [TML V, 123 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* Most van azért egyszer ideje, ha a maga fejedelmi házát nevelni és stabiliálni akarja [CsH 105]. *1758:* Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg én bennem azt a kicsiny szikrácskát, sőt nevelje s adjon erőt, tehetséget mindvégig az ő útjaiban való megmaradásra [RettE 80–1].

16. *átv* öregbít; a face să crească; größer machen. *1663:* Assecurálom is Nagyságodat, jó lélekkel, mellettem tett

szovaiban, felelésében ... perseverálván, az én kegyelmes uram fejedelmem ő nagysága kegyelmességét rajtam fenntartani és nevelni kegyelmesen igyekezi [TML II, 467 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1672:* kegyelmesen el is hidgye Nagyságod, hogy vérem ki omlásával, életem elfogyásával is kész vagyok és leszek vékony tehetségem szerint méltóságát nevelnem és birodalmát terjesztenem [TML VI, 96 ua. a fej-hez].

17. elmélyít, súlyosbít; a intensifica/mări/întări; erschweren. *1667:* az kicsiny rosszul kezdett az éjjel lenni, igen sokat sírt ... Az Istenért is kérem Kegyelmedet, ne igyekezzék Kegyelmed a bűnt nevelni ennek az gyermeknek keresztelésében; nem azért parancsolja Isten az szent keresztséget, hogy tobzódással vigyék végben, de Kegyelmed, úgy látom, hogy úgy szereti [TML IV, 97 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1765:* Jöven elönkbe Nánási Andrásnak és Ratz Kalárának Hazasságbeli igen tövises Causajok tapasztalta Vener. Consistoriumunk mind a két félnek igen ifjuji eretlen es egy mast meg nem értő allapotját, mellyet nevelt és tsak nem orvosolhatatlanna tett a' Hazasok szülejeknek illendö tisztessegek(ne)k és becsületek(ne)k meg nem adások [Kv; SRE 23].

18. tetéz; a întări/intensifica; überhäufen. *1670:* Dioszegi Istua(n) ... régi eléttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte ... Scandalumjárol az Ecclesiat reconciliallia [SzJk 110].

nevelés 1. gondozás, eltartás, felnevelés; creştere; Pflege, Erziehung. *1549/1752:* Továbbá hagjom az én Leányomot oltalmul ... az én fiaimnak minyajon, és ... az én Házas Leányim(na)k, hogj oltalmozzák és gondját viselyék, mind tartásának és mind nevelésének [Szentanna MT; LLt]. *1623:* Leorikenek Anniaj harmad Resze neuelesere, es tartasara el keolt [Kv; RDL I. 121]. *1714/1781:* Édes Ura ... meg irt elsö Urától való gyermekei nevelésekben, és azoknak lábra való állittásokban igen nagy szeretetit, és atyaságát eö Nagysága mutatta [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 468]. *1863:* Tatrosi Sándor két fia kapjon 1000--1000. frtot ... a kamat fordittasson nevelésekre, s a tőkét csak is nagy korságokban kapják át [Kv; Végr.].

2. nevelő tevékenység, jellemalakítás; educaţie; erzieherische Tätigkeit. *1662:* Nagy gerjedező szivvel vala[a] az Isten dicsőségéhez mind belső tudós embereknek taníttatásában, nevelésében, oskolák gyarapításában [SKr 293. — [a]I. Rákóczi György]. *1710 k.:* Látjuk, a vizek folyását emberi erő soha vissza nem fordítja, igy a természeti hajlandóságot is; noha ugyan a nevelés, oktatás és a tanítás és szoktatás sokat igazít rajta [BÖn. 500].

3. neveltetés; educare; Erziehung. *1764:* Maradtanak gyermekei is, de ... amint láttam neveléseket, nem hiszem egyik is apja fia legyen [RettE 178]. *1823–1830:* Elek úrfi[a] pedig még tapasztalatlan ifjú lévén, nevelésénél fogva csak a pompára nézett [FogE 144. — [a]Gr. Bethlen Elek]. *1843:* Varga Katalin a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi közönségeket, melyek különben is nevelés és értelmesség tekintetében ... az ország több közlakosainál hátrább állanak ... veszedelmes tanításokkal izgatta [VKp 121].

4. (állat) szoktatás, idomítás; ingrijire, dresare; Abrichten, Eingewöhnen. *1747:* A' mi illeti az eö Excellentiaja Menessiböl ki fogott két rendbéli Szekeres Gyermek lovakot ... nemis azért fogattam ki 'a Ménesböl hogj most munkára fordittassanak, hanem 'a teleltetesnek, nevelések(ne)k job modgjaért, s hogy sziligyüllyenek ember kezihez [Gagy U; Ks 83].

5. emelés, tőbbítés; creştere, ridicare, majorare; Erhöhung, Vergrößerung. *1601:* Megh ertettek eo kgmek varoswl az mezarosoknak keonieorgeseket, es panazolkodasokat mutogatwan az baromnak felette zeok es draga voltatt ... kyre valo kepest kewanniak az hws arranak neweleset [Kv; TanJk I/1. 382]. *1678:* Husztot, Kővárt, Hunyadot, az adónak nevelését ... ezek az elszökött gonosz lelkek mind feltették vala, csak igyekezeteket elkövethessék [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1756 k.:* Ha valamely Bányász titkon valamely Stompból, anticipálásával, vagy az arendának novelésivel, más Bányászt ki akarna tudni, comparialtatvan a' dolog az ollyat ... a' mennyivel több arendát igért volt, annyival convincaltassék, és a' Stomptolis amovealtassék [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1835:* Az Ebesfalvi Süket némák Tanitoja fizetése nevelésére ... alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk 10 esp. kl].

6. növelés, gyarapítás; sporire, mărire; Vermehrung. *1710 k.:* Béldi nékem azután, mikor Fogarasból is megszabadulánk, azt mondotta, hogy ezt a ligát is Teleki csinálta volna öellene, akarván ... Béldi ellenségeinek szolgálni, de valósággal mindezekkel a maga szerencséjének nevelésére abutálni [BÖn. 679].

7. öregbítés; mărire; Vergrößerung. *1678:* kötelességemben megmaradásommal, és Nagyságod fejedelmi méltóságos széki, birodalma és országlása nagy híre, neve ... hűséges terjesztésével, nevelésével és oltalmazásával ... assecurálom ... alázatosan mint kegyelmes uramat Nagyságodat [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* Remonstrálja, hogy semmiféle státusnak nem hívek, hanem mindenütt az Isten dicsősége terjesztésinek nevelése alatt örökké a magok hasznokot keresik [CsH 388].

8. súlyosbítás; mărire, îngreunare; Erschwerung. *1703:* Hirdesse meg kglmetek az község között, hogy ... ne fussanak marhajokat ne adgyák, ne vesztegessék, attol valo féltekben, hogy ennek az Investigationak alkalmatosságával nagyob tereh esik réájok mert ... a mi a Szegénységhez valo indulatunknak czéllya, ebben nem a terehnek nevelése, hanem inkább az igasságos repartitio által valo kissebbitése [UszLt IX. 77. 61 gub.].

neveletlen I. *mn* **1.** kicsi, kiskorú (fel nem nevelt); mic, minor; minderjährig. *1598:* az egj neueletlen kis hugoczkamatis ... megh tekintuin ... az anjatul maradat ... egjet massat v felsige adassa megh [BálLt 51 Kowachoczy János foly.]. *1614:* az vtolag fellesegetteöl Sopia Azzontol valo negy Aruak penigh igen neüeletlenek es sok gondviselles keüantatik mellettek 's dajkalkodas [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével]. *1634:* megh tartom az partha ovet, had maradgion az szegeny neueletle(n) leanyomnak Borbala(n)ak [Mv; MvLt 291. 24a]. *1658:* Grammatikok vannak nr. 2, kiknek egygyike Popa Alde fia, a' mas Nikudeje. Ez hazasis, a' masik neveletlen gyermek [UF II, 196] *1669:* Mikoron volnank Tancson Kolos Varmegyeb(en) Nemzetes Neveletlen Földvari Ferencz Ur(am) Tancsi Udvar hazanal ada es koteleze magat Örökös Iobagyul Nehai Foldvari Ferencz Uram megh hagyatottanak Nemzetes Ebeni Judit aszszony(na)k [SLt AY. 2 Kinez Peter ns vall.]. *1746:* ha pediglen à neveletlen árvát tartani nem akarja az In(e)k mint Testvér nénnyének resignalvan, tartozik az I educulni és tartani [Torda; TJkT III. 36]. *1835:* Az Örbai Kerületben Czofalvi Pap tüz által mindeniböl ki pusztulván — s 7 neveletlen gyermekeivel égy felette kicsiny Ecclában kenyer

nélkül maradván ... alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk 10].

Szk: ~ *állapot. 1729:* meg gondolván ... Geréb István uram az ő kigyelme Felesége neveletlen árva s boldogtalan állapotjától fogva egész ki házosittásáig tött Sok rendbéli Istenes Patrociniumát ... köté és adá örökösön Cserében Czegei Wass Dániel uram(na)k ... Kolosvár Várossában levő Ház és ahoz valo kert és Majorbeli részit [Császári SzD; WassLt]. *1738/1748:* Sz. Ivanyi Mária Aszszony gyenge és nőveletlen álapotban volt [Nyárádgálfva MT; Sár.] ✱ ~ *kor. 1670:* Az mi az szegény kis grófocska" állapotját illeti ... annyira szánom, hogy megsirathatnám azt az gyermeket, hogy ő ily neveletlen korában ily extrenitasra jutott [TML V, 415 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "Gr. Tökölyi Imre].

2. (ki)műveletlen, durva; lipsit de educaţie, needucat, incult; ungebildet. *1829 k.:* Ezen Director ... nem fogja kedvelleni az goromba, paraszt, neveletlen értelmű 's materiáju Játékokat, mint a milyenek Ludas Matyi, Prágai két néne, Boriczki [Mv; KvSzLt].

II. *hsz* kicsinyen; mic, avînd vîrstă fragedă; klein. *1758:* Pálffi Ersok holtakor neveletlen marodtak az Gyermekei Szekej Boldisár ur(am) tisztességesen ruhazta ököt [Asz; Borb. II].

neveletlenül kicsinyen, kicsi korban; mic, fiind la o vîrstă fragedă; klein, in jungem Alter. *1669:* Nemes es Vitezleö Harinnai Ferencz edgyik mellettünk lévő Inasunk ... Szülejetöl neveletlenül maradván el ... már Isten ertebb időre juttatvan majd három esztendeje hogy bennünket is szolgálna [Told. Ia fej.].

nevelhet 1. módjában áll nevelni/sarjasztani; a putea creşte; erziehen/züchten können. *1782:* (A kecskék) a Nagy fákban is ugyan de kivált azokban mellyeket egyszer le vágnak Tüzelésre azoknak a hellyin mások nőnének, Meg betsülhetetlen kárt tesznek, mert sok esztendők olta némely hellyek a miatt Erdőt tellyességgel nem nevelhetnek cseplesen (!) maradtanak | nállunk és a' kőrül lévő helységekben annyira meg szaparadott a' ketske, hogy miánna erdőt éppen nem nevelhetünk, mert ha tiltunk-is erdőket, azokat a' ketskék meg fiatal sarju korokban elpusztittyák, és meg emésztik [Torockó; TLev. 4/6, 9/24].

2. (fizetést) emelhet/többíthet; a putea majora/mări/creşte (salariile); (Lohn) erhöhen können. *1679:* Klmed fizeteseben tovab nem munkalkodhatunk nemis nevelhettyük magunk is szegenyek vagyunk [Dés; Jk 39b].

3. gyarapíthat, öregbíthet; a putea mări; vermehren können. *1662:* a váradi egyházhelyi nemesség hadnagya, Fogthüy János prócátor ... hogy mind a kapitány előtt kedvességét nevelhesse s a fejedelemnél is grátiát szerezhessen magának ... a tiszti alatt levő nemességet, háromszáz nemes embert, a fejedelem" hűségére maga elsóben megesküdvén, mind megesküdtette vala [SKr 513. — "II. Rákóczi György].

nevelkedés felserdülés; creştere, ajungere la maturitate; Heranwachsen. *1823–1830:* Elindultunk hát Bonyháról ... Marosvásárhelyre. Szálltunk a város fogadójába ... mely csudálatos volt énnékem, hogy aki soha fogadókat nem jártam, mégis most oda kellett szállnom, mégpedig születésem s nevelkedésem helyén [FogE 155].

nevelkedhetik neveltethetik; a putea fi crescut, erzogen werden können. *1745:* az édes Anjámról semmi sem maradott, hanem igen Sok formáju szegénységgel és nagj Sanjarusággal nevelkedhettem [Torda; TJkT II. 11].

nevelkedik 1. felnő, tölti ifjúságát; a creşte, a-şi petrece copilăria şi tinereţea undeva; heranwachsen. *1809:* Sorbán János ... mind őrökké tsak a marha mellett nevelkedett, Szekereskedett irás tudatlan [Szu; UszLt ComGub. 4643].

2. nő; a creşte; wachsen. **Sz.** *1700:* az igaz keresztyén annál többet buzog, mentül inkább sanyargattatik: a Palma fais mentül inkáb terheltetik annál magassabban nevelkedik [MVJk II/1. 203].

3. *átv* gazdagodik, gyarapodik; a se îmbogăţi/spori; sich vermehren. *1657:* Tisztek ezeknek a' scholát minden holnapban ... meg circalni ... mint nevelkedgyenek a tanitványok az tudományban [UF II, 188].

nevelkedő nevelésben részesülő; care primeşte educaţia (într-un anumit loc); erzogen werdend. *1662:* (A) pusztító török, tatár hadaktól mihelyt a föld júniusban üresednék, a méltóságos fejedelemasszony, Báthori Zsófia ... a fejedelem testét ... méltóságos édes anyja, Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony teste mellé Patakra vitette vala, magok is, itt nevelkedő méltóságos fiával a váradi romlás alatt nagyobb bátorságban lehetvén [SKr 635–6].

nevelő I. *mn* **1.** növelő, sarjasztó; care produce/creşte (ceva); sprießend. *1736:* Ezen erdőt ha Jó rendbe vennek szoros Tilalom alatt pásztoroltatnák, egy Jó rendú Nemes ember Házát, tűzi fával belőlle alkalmasint el tarthatná, mert Jo fa nevelő erdő [Noszoly SzD; CU XIII/1. 9].

2. fejlesztő; care măreşte/face să crească (ceva); entwickelnd. *1678:* Mi jó reménségben is volnánk Kglmetek dolgai felől, csak volna Kglmetek között az kicsin dolgokat nagygyá nevelő szép egyesség [TML VIII, 225 a fej. Teleki Mihályhoz].

II. *fn* **1.** házitanító, preceptor; educator, preceptor; Erzieher. *1657:* Elméjében változó, állhatatlan volt", egyébiránt szép virtusok voltak volna benne ... serény elméjű, bátor ember is volt; de az nevelők felől hallatik, szoktatták arra is, mikor valamely gonosztévőt exequáltak, gyakran nézettek véle, az végre, hogy ne legyen félelmes [KemÖn. 21. — "Báthory Zsigmond]. *1823–1830:* Itt bizony a két megőszült gróf is felgondolhatta volna, hogy a kisebbik fiak nevelőjét ne tegyék a nagyobb fiú szolgájává | Azonban egy Veres Mózes nevű praefectus, Szendrei, a nevelő, Dániel Mihály prokurátor, aki Elek úrfinak legelső tanítója volt, nagyon erőltették, hogy álljak reá a kondícióra [FogE 142–3]. — L. még i.h. 77, 128.

2. vminek gerjesztője/élesztője; incitator, instigator; Erreger einer Sache. *1761:* (Bányai Ferentz és felesége) egymás ellen panaszolván, nem itéltük helyesnek hogy még most külőn vettessenek ... Minthogy pedig, a' kőztők való haborgásnak nagy részént nevelője az Férjfinak At(t)ya, tehát az Atyoktol külőn menyenek [Kv; SRE 200].

nevelőanya mamă adoptivă; Zieh/Pflegemutter. *1710 k.:* Láték egy álmot ... egy bokron hét rózsát ... A hét rózsa hét személy, akit nékem ekkor commendáltak: három özvegy és négy kisasszony ... Amely útra igazitott" ... arra vagyon Királyfalva, ahol felnevelték Rhédei Júliát. A szerző is, Bánffi Sára, és anyja-forma, mert ez nevelte, ott lakott; a más nevelőanyja és most elszerzője, Rhédei Istvánné is, akár Disznojót, akár Szentgyörgyöt értsd, ahol nevelték, arra vagyon

[BÖn. 747–8. — ªAz álomban az önéletíró meghalt első felesége].

nevelődés neveltetés; educaţie; Erziehung. *1845:* Méltoztatik írni hogy a' le tartoztatott személynek nevét meg nem írtam és hogy miféle ő magát Cancalistának mondgya neveledése az N: Enyedi Colégyomba volt ... le tartoztattam azért hogy Fogadosomat miért lőtte meg [Nagylak AF; DobLev. V/1251 Dobolyi Bálint Miksa János alispánhoz].

nevelt 1. felnevelt, nevelésben részesített; (care a fost) crescut/educat; erzogen. *1704:* Ki Atyát sirattya ki szép Hazas Tarsát Ki kedvesen nevelt szerelmes mágzattyát [EM XXXV, 275 gyászének]. *1778:* az apja ... szegény volt, unitárius, de az édesanyja az igaz evangéliomi reformata vallásban nevelt, jó református is volt szegény [RettE 387].

Szk: ~ *leány* fogadott/házánál felnevelt leány. *1865:* Antos Klára kedves unokámnak hagyok 200. darab császári aranyat, s ugyan annyit néhai nevelt leányom Kis Anna Garda Mártonné leányának Garda Klárának [Kv; Végr. 3] ✱ *jól* ~ jó nevelésben részesült. *1838:* Dobolyi Bálint ... egy jol nevelt jámbor betsülletes jo hirü nevü erköltsü, és magaviseletü ... ifu (!) Ur [Ne; DobLev. V/1221. 2a Puskás Tyirilla (50) vall.].

2. (múltra von.) vkit nevelő/éltető/tápláló; (referitor la trecut) în care/unde a fost crescut/educat cineva; (in bezug auf die Vergangenheit) jn erziehend/pflegend. *1662:* hozzánk semmiképpen nem illik, édes nevelt hazánk mellől illyen utolsó szükségben ... elálljunk és elszökjünk, hanem inkább ... vérünk hullásával is oltalmazni igyekezzünk [SKr 578]. *1678:* Tudván ... az én sok gonoszakaróimnak ellenem való szándékjokat, mintsem életem nevelt édes hazámban gyalázatosan végződjék, üdvességesebbnek tartottam, hogy Istenem szolgálatjában ... jó kegyelmes uram s Nagyságod hűségében ... hazámon kívül ideig szenyvedni [TML VIII, 103 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

3. termesztett; cultivat; angebaut. *1662:* a nagy fákon belől kétfelől az utak, mellyeken mindenütt egyaránt sürün nevelt és egyaránt nyírt zöldségek volnának ültetve és neveltetve" [SKr 265. — ªLichtenstein herceg kastélyának kertjében].

4. növelés/sarjasztás kedvéért óvott; care a fost crescut cu un anumit scop; zwecks Sprießens geschützt. *1782:* Városunk határán régtől fogván Verőink, gáttyaink oltalmára, és egyéb szükséges dolgokra nevelt nagy Eger fáinknak nagy(gy)at és szépít ... le vágatta [Torockó; Thor. XX/4].

5. megemelt/növelt; care a fost majorat/mărit; erhöht. *1662:* Ezen a gyűlésen" noha a porta contentátiója, megelégítése és a rendkívül rájok vetett nagy summának s nagy summára nevelt adónak is kiteljesitésérül rendeltenek vala ugyan valamit, de inkábbára csak ... töltetett vala az üdő [SKr 479. — ªA beszt-i ogy-en].

neveltet 1. nevelésre kiad/küld, nevelésben részesíttet; a avea grijă de creşterea/educaţia cuiva; erziehen lassen. *1657:* (Morgondai Gáspár fogarasi főporkoláb) fiaiban magam kettőt, harmadikat Kemény Simon udvarában neveltettem s tartottam [KemÖn. 38]. *1662:* Maga testvéröccsétől, jó emlékezetű gróf Bethlen Istvántól való unokaöccsét, gróf Bethlen Istvánt és Pétert szorgalmatosan taníttatván és gyermekségétől fogva az deáki tudományban neveltetvén ... nagy költséggel elküldvén" ... így igyekezte az haza jövendő szolgálatjára őket készíteni, nevelni, gyarapítani, alkalmatosabbakká tenni [SKr 126. — ªKülföldre].

2. nőttet, neveléssel/gondozással nyer; a face/dispune să fie crescut; wachsen lassen. *1778:* (Van) a falunak egy s más semmirekellő tilalmas erdeje, az holott is ... épületre való fát neveltetni nem lehetett reméleni [Árkos Hsz; RSzF 127–8].

3. (állatot) tartat/gondoztat; a dispune creşterea (animalelor); (Vieh) halten lassen. *1676/1681:* Igen hasznos volna, à több Erdelyi Vrak dicziretes peldajaval ... fiatal marhakat is szerezvén (: ugi mint Esztendős mas fel esztendős vagy két esztendős :) Tinokat neveltetni, es alkalmas üdőben az el adásra ki küldeni, azzalis szaporodnék a jövedelmem [Vh; VhU 678].

4. feljebb vétet, magasíttat; a dispune să fie mărit în înălţime; höher nehmen lassen. *1670:* az mely malmas tova vagjon eő kglmének ... Vas János uram(na)k az falu alat, Nagha azon malmas ton alol valo tovának gáttyát ne töltene, ne neveltetne az eö kglme boszszuiara ... malmának romlására az Országh törvénje, és végezése ellen [Mezőméhes TA; WassLt].

5. felemeltet, megnöveltet, nagyobbra szabat; a dispune să fie majorat/mărit; höher/größer nehmen lassen. *1662:* garázdálkodás fogta vala szerezni a portán azt a kárt is, hogy az ország tizezer arany szokott adóját, holmi szinek alatt öt-öt ezer arannyal minden esztendőnként neveltetni akarnák [SKr 276].

neveltetés 1. nevelés, nevelésben részesíttetés; educaţie; Erziehung. *1662:* A fejedelem segítette volna meg csak a lengyeleket mind haddal, mind pénzzel, s fiát is adta volna a lengyelek közé az ország reménységére való neveltetésre [SKr 360]. *1764/1765:* Ami kevés Arany, es ezüst pénzem marad ... asztot hagyom Feleségem Geréb Susannának, és édes Gyermekeimnek Gaspar, Anna, Klarinak Neveltetésekre, hogy abbol tartsa őket [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr.].

2. növesztés, sarjadztatás; creştere; Wachsen, Sprießen. *1662:* A tó mellett aláfordulván" ... csinált úton mehetni vala az erdőre, melly erdő is ... nagy öreg tölgyfákból állanának, de kétfelől az út mellékén mind olly szép renddel neveltettek, hogy mintegy lugasos kert, hol egy, hol másfelé lévén, hol hosszára s hol szélire és keresztül az erdőnek utalásképpen való neveltetése ... azokon belől mindenütt csinált és töltött utak [SKr 264–5. — ªLichtenstein herceg kastélyának kertjében].

3. megemeltetés/növelés; majorare, mărire; Erhöhung. *1662:* Az 10000 arany adónak 15000 aranyra neveltetése [SKr 274 Tartalomjelző fejezetcímből].

neveltethetik nevelésben részesíttethetik; a putea fi educat; erzogen werden können. *1757:* Sombori Janos Vr(am) ... hogy mind maga Sigmond vr(am), mind pedig háza népe ... élete modja in bonum ordinem redigáltathassék, gyermekeiis keresztyéni tudományb(an) neveltethessenek, a' ... Rakosi kilentz populata Sessioért ... adá által Tit. Sombori János Ur(am) Sombori Sigmond Ur(amna)k ... Borzován három populata ... sessiot [Kisesküllő K; Somb. I].

neveltetik 1. felneveltetik, nevelésben részesíttetik; a fi crescut/educat; erzogen werden. *1662:* (Szapolyai János) 1540-ben meghalván és azután Izabellától egy fia születvén, az mint neveltetett anyja és Fráter György tutorságok alatt [SKr 78]. *1711:* Bizony, ebben a császárban minden virtus megvagyon, csak szintén mivel már tíz esztendőtől fogva Hispániában neveltetett, azoknak ... a reformata religió

ellen való gyülölséget felette imbibálta, és a jesuiták tanácsán jár [CsH 463]. *1770:* Tolnai János. Ez kolozsvári református papnak a fia volt, de árván maradván az atyjától, catholica religióban neveltetett [RettE 225]. *1774:* szegény öcsém ... Még kicsinykorában maradott volt árvaságra, nyomorúltul neveltetett [i.h. 336]. *1776:* En B. Révai Lajos hallottam M. G. Kornis Ferentzné Aszszony ö Ngatól, hogy Gróff Lázár János Urffi Reversalist adott ezekröl ä tőbbi közőtt: Hogy Gyermekeit Catholicus Pap által kereszteltetti, Catholica hitben neveltetni engedi etc. [Szentdemeter U; GyL br. Lud. Révai (40) vall.].

2. tápláltatik; a fi alimentat; ernährt werden. *1657:* nemcsak születésével hozzon az ember jó avagy rossz erkölcsöket ... hanem az tejből is inbibálja az gyermek, azminémű természetű dajka tejével neveltetik [KemÖn. 36].

3. növesztetik, sarjasztatik; a fi ingrijit/crescut; wachsen/sprießen lassen. *1794:* az Erdőkis mostani állapattyakra az Exponens Ur által Neveltettek, s conserváltattak? [Msz; BKG vk].

4. emeltetik, növeltetik; a fi majorat/mărit; erhöht werden. *1803:* (A) szekerrel téendő so vitel árra minden kö sőért egy mertföldni helyre ... egy fel krajtzárral neveltetett [T; TLt 535].

5. nagyobbittatik, nő; a fi mărit; vergrößert werden | gerjesztetik, sziттatik; a fi inteţit/aţiţat; angeregt/angefacht werden. *1662:* Már az ezerhatszázhatvanadik esztendő következett vala, melly a felsőnél annyival siralmasabb vala, hogy amelly sok gonosz és veszedelmes dolgok tüzének rakásfái a hazában nagyobb-nagyobb rakásokra neveltettek volna, ebben immár azok annyival sebesebb és veszedelmesebb lángoló tüzzel égnének meg, az egész keresztyénségnek ... nyilvánvaló nagy kárával [SKr 528]. *1670:* Meg kell iratni, Nagyságod mely nehezen érzi, ha kik Nagyságod látogatására jüni akarnának is ... nem mernek jüni, mivel az kik jöttek is ... áruló névvel illetik, szidgyák, fenyegetik ... kikből Nagyságod által látja, hogy teljességgel semmi hitele Nagyságodnak nincsen ... sőt minél inkább kedveskedni kíván, tűr, szenved, annálinkább neveltetik az Nagyságodhoz való kételkedés [TML V, 134 Teleki Mihály a fej-hez].

nevendék, növendék I. *mn* **1.** serdülő; care este la virsta adolescenţei; heranwachsend. *1807:* majd tsak nevendék fitzko volt, s még is már sok jelét adta vérengező termeszetenek [M.fenes K; KLev.].

Szk: *~ fiú. 1815:* Hersány Iuvonnak két nevendék Fiai maradtanak [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Dombráva Togyer (40) ns vall.]. *1832:* Gombár Jósefné ... nevendék Fia Elek [Burjánosóbuda K; RAk 50] ✱ *~ gyermek. 1799:* A Szolgáknak, vagy vgy nevezett Mendicansoknak vagy már Tehetetlen akár Idegen, akár Városi nevendék Gyermekek Segittetésekre állando fundusul testalok 300 az az Háromszáz MForintokot [Kv; KvRLt IV. 32/15 Zérczi Anna végr.] ✱ *~ leány(ka). 1767:* A szegény Diószegi Ferenc úrnak ... Felesége Korda Julia ... sokkal idősebb volt szegénynél ... Maradott egy kilenc esztendős fiacskája s két gyönyörüséges szép nevendék leánya [RettE 207–8]. *1818:* Vagyon még egy kis nevendék leányka az háznál. Ez ha megéri azon üdőt, hogy férhez menjen, ekkor ezt tartoznak a jószágbirtokosok törvényes perefernummal kiházasítani [Jenőfva Cs; RSzF 244].

2. sarj-, sarjadzó, sarjhajtásos; tînăr, care dă lăstari; sprießend. *1764:* a Magyaros nevü hellyben vagyon Egy darabb Erdő is, mellynekis nagyobb része tsak valami nevendék veszszős helly [Pókafva AF; EHA]. *1778:* Ezen Erdőben ... jo tűzi fák voltanak ez előtt circiter tizenhat esztendőkkel, a mikoronnis Grof Toldalagi László ... le vágotta, s azután ismét tilalomban tartván, most ujra nevendék bokrok vadnak benne [Koronka MT; Told. 79]. *1847:* az Ecclesia Isten kiriti nevü Erdeje ... ennek egy darabja igen jo a más része nővendék fiatalos [Méra K; EHA].

Szk: *~ erdő/erdőcske. 1744:* le vagott nevendék Kis Erdő [M.kályán K; EHA]. *1764:* a' Kőből Kutnál egy darab Erdő szép nevendék erdő [Udvarfva MT; Told. 44/26]. *1794:* A' Peres Füben ... nevendék kis erdötske [Jára MT; EHA]. *1864:* Kegyis alja, ahol gyérleges lágyfás nővendék erdő áll [Csomafva Cs; GyHn 27].

3. (gyümölcsfa) csemete; puiet; Setzling. *1835:* Két nővendék bűs almafa per egy Mforint [Várhegy MT; TGsz].

4. (majorság) zsenge; (despre păsări de curte) tînăr; (Geflügel) jung. *1749:* Rétzék ... Nevendék Korában döglött meg Nro 5 [Kiskend KK; Ks 70/51 Szám.].

II. *fn* **1.** serdülő ifjú; adolescent; Zögling. *1776:* Dán Iuon pofon szelte Vajvod Iuont tenyerivel ... s ketten tépelódni Kezdének ... ezen tépelésből (!) nagyobb lárma eredni kezde, En magam Nevendék lévén, hogy engemetis le ne tapadgyanak, oda hattam őket s haza mentem [Katona K; Born. VI. 14 Dán Kosztán (17) zs vall.]. *1823–1830:* Scriba nevet és kötelességet vettem, lévén pedig még rajtam kívül Körmendi Gábornak két scribája. Egy Márczi András nevü megállapodott legény ... és egy hozzám hasonló növendék, Nagy József nevü [FogE 88].

Szk: *~ korában. 1760:* az Utrumban meg nevezett Halmágyi Péter nem innen Krizbárol valo ember, mivel jol emlékezem arra, a mikor Nevendék korában Fogarasbol Halmágyra jött vala lakni, egy Nennye mellé (: ki ugyan Fogarasi volt :) [Wirba Br; BrLt Stenner VI. 33].

2. iskolás, tanuló; elev, şcolar; Schüler. *1847:* Nyolcadik tanú Kolbászi Tamás, disunitus, 58 éves, bucsumi növendékek tanítója [VKp 188].

3. sarjerdő; pădure tînără; Jungwald. **Hn.** *1830/1850 k.:* La Rupture nevendék karos veszós (e) [Vasassztegyed SzD; EHA].

4. (fa)csemete; puiet; Setzling, Pflänzling. *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporittat — fele Szilva-, más fele körtvély-, Alma-, Cseresnye- Megy- és Baratzk Csemetékből telvén ki — a' Szilvafákat egy egy Német ől, a' Többféléket más fél őlnyi távulságra ültettetve [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

nevendékeny I. serdülő/zsenge korú; care este la virsta adolescenţei; heranwachsend. *1672:* Ferencz nevendéken léven ... igyekezik az ö helyin építeni, és majorkodni [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 16]. *1831:* Mikor elvette Imreh Feretz Baktsi Borist — még tutorság alatt volt, nagyon nevendékeny lévén [Angyalos Hsz; HSzjP Bak Istvánné Dálnoki Sára (33) lib. vall.].

2. (fa/erdő) sarjadó; (despre copac/pădure) tînăr; (Baum/Wald) sprießend, jung. *1717:* az Seprődi részb(en) szép nevendékeny Cserefiatalok voltak [Jedd MT; LLt]. *1804:* Ezen Erdő még tsak nevendékeny, nagyobbára Veszszőkből és Karonak valo Fákbol ál [CU].

nevet I. *tlan* kacag; a ride; lachen. *1657:* Bornemisza Pál ... mondá: Én azért jüttem, hogy megjelentsem, hogy az te állapotod igen félelmesen vagyon ... Veres Mihály az fejedelem előtt azzal vádolt, hogy Fráter Pálnak szavait ilyeket

hallotta: megpróbáljuk Bethlen Istvánt, s ha ő nem akarja, tégedet tesznek fejedelemmé ... az fejedelmet tovább uralni nem akarják. Ezt én nevetve hallgatván mondá: Hogy kell, uram, nevetned, ez nem kicsin s nem tréfa dolog ... Kire mondék: Igenis nevettem, uram, mintsem búsuljak: nem búsulok ártatlanságomra nézve [KemÖn. 169–70]. *1774:* a kertbe félen menvén tejedet ki fejted ... hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni az Aszszony előtt sőt ... félen fordúlván nevettél ... így a kisdedet ... tsak nem éhel halásra Juttatni nem Sajnálván, mint egy ... gyilkosság(na)k Spéciessét végben vinni nem átallottad [Msz; BetLt 7]. *1775:* Meghala a szegény Sombori János uram ... alattvalóihoz igen kegyetlenül viselte magát ... Mikor legjobban haragudt, akkor nevetett [RettE 344]. *1806:* nevetve bámulták, hogy min jár a Gyermeknek az esze [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII.].

Szk: *~ magában. 1619:* Jtt ... meg vagyon mondva ... hogy ha ugyan az őfelségének római császárnak akaratja, hogy Jenőért felbontsa az frigyet, igen akarják; csak az mi kegyelmes urunk tartsa igazán az frigyet, s adja meg Jenőt, más, nagyobb fejedelemségbe ültetik, s Nagyságodat az erdélyi fejedelemségbe hadják. Kire én azért csak egyet sem szóltam, csak nevettem magamban, mert én úgy gondoltam, hogy nem ott járna az mi kegyelmes urunknak szive s akaratja [BTN[2] 229–30] ✱ *~ vkin/vmin. 1619:* Mondám ónagyságának, mondok: ... Soha én az én hazámba nem mertem volna menni, mert még az fogakkal is megszaggattak volna az emberek, azt nekem tulajdonítván, hogy én vagyok az oka annak az romlásnak ... Ezen sokat nevete az vezér s mondá, hogy: Ugyan megijedtél vala-é? [BTN[2] 296]. *1675:* Lelkem Uram, engedni kell az üdőnek sokat, egymásnak is, ne nevessenek rajtunk az ellenkező felek [TML VII, 15–6 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1823–1830:* De sokat is nevettűnk sok durva tréfáin [FogE 223] ✱ *elfakad ~ve. 1710 k.:* csak azt mondom: ha tudós embernek nagy búsulása vagyon, vagy melancholiája érkezik, olvassa Raimundus Lulliust, kivált cum iconibus, s elfakad nevetve rajta [BÖn. 533].

2. *ts* kinevet/kacag vkit/vmit, mulat vkin/vmin; a ríde de cineva/ceva; jn/etw. auslachen. *1597:* az kis kobatfaluiak es Demjen Ferench hynak az peres helyre az Demjen Ferench hazanal valo kópire, panazolkottak volt az zekben hogy az kwpy ne(m) teórueni zerent volna holott az úiz ki vet rolla ... Vgy mo(n)dak az zek attak hogy ne(m) teóruenj keópy Iobban chenallya annal ... En ahoz chak magamtol trefaba mo(n)dek merth en ne(m) zek atta volta(m) hogy vgy chinald Ferencz Vra(m) hogy egy gűbas ember altal buhassek benne. azt igen nevetek [UszT 12/82 Petrus Mihaly de Kadachy ns vall.]. *1617:* esmertem Lazar Imrehnek az elebbi feleseget tudo(m) hogy Clara uala neue ... az temetesennis ot volta(m) gialakuthan az vrais hogy siratta Clara(na)k neuezte megh mi giermekekwl mettwk (!) hogy neha az keo falhoz fordult neha a koporso fele Lazar Imreh, s ugy siratta az feleseget [M.zsákod U; BfN Ligeti Mihalne Jlona (65) vall.] *1619:* Azmi az Felséged és Erdély ellen való dolgot nézi, azt igen neveté [BTN[2] 371]. *1657:* Krakóban ... feles tréfákat is ejtettem némely szemtelen lengyeleken és zsidókon ... az ajtó felett vala egy muzsikáló hely, deszkás, kiben felhágatván szolgámat, s vizet bővön adván kezéhez, jelt adtunk az mikor alkalmatlan időben alkalmatlan emberek jüttek bé, nyakon öntözvén őket; az vajda szolgái is igen nevették; és így elszoktatók őket [KemÖn. 84]. *1662:* Megnyeri magát, nevesse, aki nem sírhat [SKr 472]. *1710 k.:* Azért ez az írás légyen fegyver, pajzs helyén, mellyel oltalmazzák magokat ... vagy ha azt végbe nem vihetik, legalább vigasztalják magokat véle és a hazug világot nevessék [BÖn. 406]. *1793:* a Grofné ... a' MVásárhellyi piatzon fejér fersingben sétálgat vala, mellyet még a' Szolgálok is nevettenek, hogy miképen viseli magát [Koronka MT; Told.].

Szk: *~ vkit vmivel* nevet vkin vmiért, kinevet vkit vmiért. *1573:* Anna Henchy Gergelne ... vallia ... az zolgalo leany Bezellette neky ... tyz orakor Eyel Beh kyaltia ... az azzonia Kapa Myhalne es Mond neky hogi hozna Sos echetet be kenne megh Mert Igen betegh volna ... az vtan hogi megh kente volna ... az Boltba kwlte germekyhez, Eo otth bolhazot de nem twtta hogi az legeniek ot legenek, hanem Masnap kezdy (!) Newetny vele az legeniek hogy eokis voltak (így!) [Kv; TJk III/3. 57–8].

nevetés 1. kacagás; rîs, rîset; Lachen. *1572:* Kyral Mathe ... vallia hogy Ez elymwlt Napokban hogy agiaban fekwnnek Az Keomyes Georgy hazanal, vgymint 10 orakor eyel, Az Mas Hazban hwl Keomyes georg lakyk halot volt ket Ember Newetesset Bezedet [Kv; TJk III/3. 1]. *1662:* Az ellenség közelítése híréért a várban ottan hármat lőttek vala, és ... akik lelkiismeretek sérelmétől féltenek, a várba nagyon hordozodnak; de ellenben akik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészittetett elmével volnának, az dolgot az ollyanok csak nevetéssel mulatják vala [SKr 496]. *1736:* Gondolod talám, ez az utolsó két-három historiácska nevetésre való; de bizony nem nevetésre, hanem nagy oktatásodra vagyon, kedves olvasóm, ha jól meggondolod [MetTr 420–1].

Szk: *~re vesz* fellvállról vesz, nevetéssel elken. *1659:* eszt penig Nagk, s, Kegyelmetek ne vgy erezze, hogy czak megh yettűnk volna, de valosagosnak hidgye, s, nem czak nevetesre kel venni, hane(m) czak fel nyisza Nagk, s, Kegyelmetek az szemet, mennel hamareb az penz megh legyen [Borb. I erdélyi követjel. Konstantinápolyból] ✱ *alig tartja a ~t. 1811:* én itten mind az ollá Templomban járok egez Grétzeritus vallásra állatam itten épen hogy nem böjtölök vélek ugy mint ök de már Széketis csináltotam az Templomban magamnak egy kis papistás üllő Széket, gondolhatod én mikor bé mégyek a parintya ellömbe jön és meg füstöl alig tartom a nevetést, hogy mitsada czeremonijat tésznek nékem ök [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz] ✱ *nagy ~ben van. 1806:* Arkosi Istvánné énnékem égy szot sem szollott többet az irást — mellj okbol ollj nagy nevetésben voltak az több őszve Csoportozott személlyek [Dés; DLt 250/1808 Morzsán Aniska (46) korcsmárosné vall.] ✱ *nagy ~sel* nagy nevetve. *1583:* Pako Peterne Anna Azzony ... vallia Hallottam Zaiabol Gergeli kowachnenak hogy Nagy Newetessel mondotta[a] [Kv; TJk IV/1. 151. — [a]Köv. a nevetséges eset].

2. nevetőképesség; risul; Lachfähigkeit. *1710 k.:* a születés, élet, szaporodás, érzékenységek és a halál végtére nem különbözteti meg az embert az oktalan állattól, hanem az egy nevetés, amely szerzette azt az ember definitióját némely filozófusoknál; Homo est animal risibile. Az ember nevető állat [BÖn. 468–9].

3. nevetnivaló, nevetség, tréfa; lucru de rîs; Gelächter. *1811:* Az Igézésről a' Kentelki Paphoz ... Tudod Tiszteletes Atya! nem régibe Ötlödtek ökreid égy ember' szemibe: Ennye milyen szépek! és mely jól tartottak! Ezen ditseretek marhádnak ártottak: Veszszen-el az irigy! Te pedig tsak remélj Istenben, 's mint eddig betsületesen élj! 'S Hidd az igézésről, hogy a' nem nevetés, Másként mire való a' szenes viz vetés? [ÁrÉ 57].

nevethet *ts* **1.** módjában áll nevetni vkin/kinevetni vkit; a putea rîde de cineva; jn auslachen können. *1668:* Nem kevés búsulással kelle hallanom Nagyságod nagy nehézségét az úrfi ellen ... Ugyan, kegyelmes Asszonyom, Nagyságodnak is csak egy fia van, ő nagyságának is csak Nagyságod az anyja: hogy gonosz akarói is Nagyságtoknak ne nevethessék Nagyságtokat, kérem még is Istenért Nagyságodat, cselekedjék kegyelmesen mindenekben az egy fiával [TML IV, 325 Teleki Mihály Lónyai Annához].

2. nevetőre foghat vmit; a putea rîde de ceva; über etw. lachen können. *1584:* Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne Rosa Gazdagh Georgne egy Arant valliak hogy ... ezt Zemekel Lattak hogy ferkely Miklos Az Terden All vala es az leany Az hatan fekzik volt, Az leannak penigh mind Nytwa vala Az kebele ... megh meg zolitok mondwa(n): veztegh chak ferkely Miklos, meg mondom Az felesegednek othon, De chak Newethette [Kv; TJk IV/1. 227].

nevetkezik 1. nevetgél; a tot rîde; lächeln, kichern. *1566:* az en hazomnal harmad ewe, hogy Janos deyakny woltt az geyrggel bezelgettek, es Mewetkeztek egy masal [Rovás NK; NszÁLt Lad. 63. Nr 672 Nova col. post. Bartos Lempes vall.] | semyt egebet nem latam, ha nem hogy Mewetkeztek egy massal [uo.; i.h. Kadar Myhal vall. — Dani János kijegyzése]. *1679:* Béldi Pál 17. Decembris jól lakott ebéden, 3 és 4 óra között megholt, még ebéden nevetkezett a szolgáival [TML VIII, 562 Székely László Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1879:* (Tolnai Lajos) Barátságos rettenetesen mindenki iránt. Leereszkedő, fáin úr ... Zsíros nadrágú, kócos hajú, lompos csizmadiáknak szorongatja kezét a piacon, s mosolyog, cseveg, nevetközik velük [PLev. 43–4 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ~ *vmin* hosszasan elnevetgél vmin; a rîde întruna de ceva; über etw. lange lachen. *1662:* (A generális) a fejedelemnek Gazsi nevű ... bolondját ... kimentében szemközben találván, attól is nagy teli torokkal ... elbúcsúzék: No Gazsi! (úgymond) kurva légyen már az anyád néked is! Mellyen az egész udvar népe nagyon nevetkezett [SKr 212].

nevetlen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *hír s* ~ ismeretlen, hírnév nélkül való; necunoscut, fără renume; unbekannt, ohne Ruhm. *1811:* A' Második Innep ... Melyet ma szentelek, Tiétek Bethlenek! Soha nem lett vólna a' nevetek Bethlen, Ha Bethlehem maradt vólna hír 's nevetlen ... Imé! A Bethlen név, Jésus' születése Emlékezetének lett következése [ÁrÉ 194].

nevető 1. vkit kinevető/gúnyoló személy; persoană care rîde de cineva; jn auslachende Person. *1679:* az magyar nemzetről az volt censurám, az mit az vén Kendi Sándor mondott: Proprium commodum, intestinum odium, peregrinum auxilium perdidit Hungariae regnum. Közzel valók gonosz akaróink vagy ugyan ellenségeink, távul valók nevetőink vagy nem segíthetőink conclusiójától oltalmazzon Isten [TML VIII, 462 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. nevetésre képes, kacagni tudó; care poate/ştie să rîdă; zum Lachen fähig. *1710 k.:* a születés, élet, szaporodás, érzékenységek és a halál végtére nem különbözteti meg az embert az oktalan állattól, hanem az egy nevetés, amely szerzette azt az ember definitióját némely filozofusoknál: Homo est animal risibile. Az ember nevető állat [BÖn 648–9].

nevetség 1. nevetés; rîs, rîset; Lachen. *1823–1830:* Vacsora felett nagy nevetség lett belőle, hogy az az ember hogy hajtatott be az udvarba, s hát ez a bárónának recreationis secretariusa, azaz udvari bolondja volt [FogE 163–4].

Szk: ~*be vesz* nevetés tárgyává tesz. *1679:* Már is az szegény Ispán Ferencz uramat nevetségben, csúfságban, unalomban igyekezik venni, olyak penig, az kikhez sem nem gondolná ember, sem nem illenék [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ ~*et indít* elneveti magát. *1761:* Ezzel a Váradival úgy jártam, hogy midőn Bethlen Ádámné asszonyom óexcellentiája érkezett, kérdi tőlem, ha nem megyek-e ki eleibe, melyre felelék: „Nem megyek méltóságos úr" (mivel nem ismértem, sőt azt gondoltam, hogy valamelyik a Daniel urak közül). Arra mondá, hogy igen sok titulust adék. Én arra azt felelém: „Ha sok, mindjárt levészek benne". Melyet hallván a körülállók, nagy nevetséget indítának egymás között [RettE 121–2] ✱ ~*e van vmin* nevet, derül vmin. *1657:* (Ferenczfi Lőrinc) egykorban ... egy kappant vévén, tötte az ... leveles táskában; bémenvén császárhoz és leveleket akarván az táskából kivenni, az kappan is kiugrott ... az kappant az kutyák kergették, csihlották: másfelől Ferenczfi is futkosott, bujkált utána, hogy megfoghassa. Császárnak, császárnénak volt nagy nevetségek az dolgon annyéra, hogy urak is mentek bé azon mulatságra [KemÖn. 116].

2. ~*gel* nevetve; rîzînd; lachend. *1618:* Másikat azt is hallottam tőle, de nevetséggel mondotta, hogy ne játsszanak az hatalmas császárral [BTN[2] 109]. *1657:* Balázs[a] mondá: Még ifiú legén koromban ... erős hittel fogadtam vala ... megvert futó hadban utól nem maradok; ostromra elől nem megyek ... Értvén az fejedelem az tréfát, mind maga, mind több hallók sok nevetséggel mulattak [KemÖn. 48. — [a]Kamuti Balázs]. *1710:* Láttam én is azt a portát, s nevetséggel olvastam a szent atyák hazug inventióit [CsH 361].

3. nevetni való, nevetséges dolog; lucru de rîs; lächerliche Sache. *1674:* Édes Bátyám uram, noha bizony nem jó, hogy ott van; de Isten, az ki eddig velönk volt, nem hagy el ... ha Isten behozza Kegyelmedet, bővebben megérti Kegyelmed. De oly szép nevetség; Gyulai uramnak is írt; kezeiben adtuk, olvasá, mint sopánkodatt [TML VI, 590 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

Szk: ~*nek tart* félvállról/semmibe vesz, nevet rajta. *1619:* Ez lator titkos tanácsokat ... mindjárt megértettem, és igen sollicite az két vezérnek értésére adtam ... És ők, úgy vagyon, hogy csak nevetségnek tarták, de in contrarium igen erősen eleikbe adtam, hogy ne tartsák nevetségnek, mert az igen könnyen meglehet [BTN[2] 333] ✱ *egész* ~ kész nevetség, tiszta kacagás. *1823–1830:* Ha vagy kis oldalos vagy lejtős utat láttak, akkor kiszállott az hintóból[a], a vezeték lovára ült, onnan elé kiáltozta a cselédjeit, akik elől, hátul, odalfélt, kinek hová lehetett, felcsipeszkedtek az hintóra, s ezeket a gróf lóhátról nagy kiabálással commendírozta ilyenformán: Tartsad, ne ereszd, húzd jobbra, ne hadd balra stb., úgyhogy egész nevetség volt [FogE 152. — [a]Gr. Bethlen Pál generális].

4. mulatság, derű; amuzament; Belustigung, Heiterkeit. **Szk:** ~*ére lesz/van vkinek* mulatságul szolgál. *1569:* ha Egy Jo barathod wagyo(n) s wele Egybe akarz vezny thahath Agy pynzt neky kewlche(n) s azzonnal keez az egybe wezes. En theneked csak Egy Zoodra Adam: Megy kerlek ... Ne legyen Mynd Egez ez warosnak Mewethczegere — Merth Nem kereskedesre Atta(m) En Neked hanem az Ely vtadra [Szentmihálytelke K; BesztLt 99 Erdélyi Sebestien thewrek

Janoshoz] ✱ *~et szerez vkinek* derüre fakaszt/mulattat vkit. *1670:* ha ő nagysága az mi kegyelmes urunk megtalálja is az bécsi udvart, csak haszontalan munkát teszen s nevetséget szerez amazoknak, az kik ennyiszer bocsátták üres marokkal az ő nagysága embereit [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✱ *~re méltó* mulatságos, nevetni való. *1710 k.:* hírt adék Völcre a szakácsnak s hazamenék mintegy kilenc óra felé; csendesen mentem, de várd el majd a más, nevetség vagy szánakozásra méltó lármát ... Molnár Miklós hírt ád néki[a], hogy hazajöttem. Nosza mindjárt készülni; s azon éjjel megyen Oláh-Csesztvére és által a Maroson ... Sok szó volt erről a futásról, de én elhallgatom [BÖn. 699–700. — [a]A gyávaságáról ismert Bethlen Gergelynek].

nevetséges 1. nevetésre ingerlő; ridicol; zum Lachen anregend/reizend. *1672:* Enchusáb(an)[a] volta(m) ... Az kapun be menvén az társaim fegyverit el szedték, igen nevecséges dolog volt, hogy előnkb(en) allitván égy muskotélyost, kész kanotos muskotéllyal, rendel fogta hozzánk [PatN 1a. — [a]Németalföldön]. *1710 k.:* Sok jeles nevetséges dolgokat irhatnék erről az utazásomról, de restellek ennél is nagyobb hiábavalóságokkal papirost tölteni | Jere, maradék! halljad és csudáld az ördögnek énellenem való, néked, ha olvasod, nevetséges, de Vizaknának ekkor siralmas és nékem veszedelmes munkáját [BÖn. 567, 931]. *1789:* Míg ímitt amott táltatik (!) vagy egy vén Aszszony, a' ki â Boszorkányoknak lételét hiszi, de a népnek nagyobb, jobb és értelmesebb része meg lévén már világosittattva, az efféléket nevetséges dolognak tartja és nem hiszi [Eted(U) körny.; UszLt XIII. 97].

2. kinevetni/gúnyolni való; caraghios, ridicol; lächerlich. *1888:* Arra, hogy mi lefaragtunk volna valamit a te írói érdemeidből, nem felelek. Nevetséges vagy, ilyen vád tőled nem talál engem ... te is tudod, hogy én nem tettem s nem tenném semmiért [PLev. 140–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~sé tesz* nevetség/gúny tárgyává tesz. *1840 k.:* mellyik jobb — kissebre Cálculallyak és tőbb jöjjön ki, igy meg nem csalodik Nagyságod — vagy pedig mindég nagy Cálculust Csinállyak s végin Semmi se legyen belölle ezzel csak magamat nevetségessé tészem, s nagyságod meg csalodik [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

nevetségesen nevetséges/nevetésre méltó állapotban; în postură ridicolă; lächerlich. *1831:* Tudom azt hogy ... Egyed Lászlo csekély eszü ember volt, beszédin nem sokat lehetett fundalni — fogadásbol Nadrágot adtak vgy hogy Botskorral viselye ... Ezen Nadrágba egy alkalmatossággal Tyrozás idején a' Föve⟨ge⟩ valujaba tollakat téve magat Maximilianusnak nevezte, 's nevetségesen kisérte a' Tyrokat — ezt maga nekem beszéllette elő [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Idösb Török János (61) vall.].

nevez 1. vmilyen néven emleget, vhogyan hív; a numi; nennen. *1606:* hallottam az Orozhegjektől hogj az farczadj zallasnak neueztek egj darab mezöth az Njres Zeljebe, lattam az Kosartis otth mely farczadjake volt [UszT 20/172 Berze balas Zent Kiraly (45) pp vall.]. *1681:* Úy Bánya, Ezt rége(n) Aszszony Bányaja(na)k nevezték [Vh; VhU 580]. *1710:* Szapolyai János király fia ... Sigmond János, kit ifjú János királynak is neveznek [CsH 66]. *1774:* Vagyon két Szántó föld Véczkei Határon, mellyet Virgó földnek neveznek [Vécke U; LLt Vall. 181]. *1782:* kertye mellette ... mind pusztájában haszon nélkül hever ... máigis minden ember Toldalagi Pusztájának nevezi [Galambod MT; Told. 29]. *1800:* bizattassék ezen dolog(na)k ki-hirdettetése rá ... a' Dulo-Commisariusokra (: igy nevezi a' Székely a' Szolga Birákat :) [Márkod MT; IB. Gombás István lev.]. *1843:* A Királyi Fiscus hány darab Nádas tokat bir a Kötelendi határon? ... hogy nevezik azon tavakat? [K; SLt Vegyes perir. vk].

Szk: *amint ~ik/szokták ~ni. 1736:* Mikor az fejedelem ebédlő palotájához értek ... lerakatta[a] az étket, ott udvarlott míg vagy meleg étket, amint akkor nevezték, vagy az derék fogást el kellett hozni [MetTr 334. — [a]Az asztalnok]. *1788:* Consultalodván pedig Az Abrudbanyai Titt. Magistratus egymás kőzőtt ennek modalitassáról[a], azt találták fel, hogy az Bor Dolgosiat (: a' mint szokták nállunk nevezni :) azon oratoriumok(na)k építésére fordítsák [REkLt Acta cons. 152. — [a]Unitárius templom építéséről]. *1796:* a' vas mivelést szabadon vihetik, de Contractus mellett, mert az Uraság engedelméből a' Vas mivelő Társaságnak, vagy a' mint ők szokták nevezni Czimboraságnak, együtt Contractusa vagyon [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27] ✱ *vmilyen névvel/nevezettel ~. 1755:* Nemes B Szolnok V(á)r(me)gyéb(en) Csürfalva nevű Praediumocskát kit az Oláhok Súreny nevezettel neveznek Tudjaé ... a Tanu hogy azon Praediumocskát is akkor apprehendálta a Mgos Csáki Familia midőn Szurdokot? [BSz; JHbK XXX/5 vk]. *1847:* Varga Katalin ... azt kérdezte a néptől: „Hol vagyon azon gornyik, kit Florájának hívnak?" minthogy engemet a faluba inkább ezen csúfoló névvel neveznek [VKp 190–1].

2. elnevez; a denumi; benennen. *1562:* a király küldé népét Udvarhelyre ... És a barátok klastromából csináltatának egy várat, kit nevezének „Székely-támada" várának [ETA I, 20 BS]. *1748:* Emlékezünk ide Való Szilágyi András és István nevezetű két egj testvér atyafiakról, kiket is, mivel hogj az attyok Lakatos Mester ember vólt, Lakatos névre hittak ... Vólt és most is vagjon más Lakatos nevű ide valo jobbagj Hadadban, Lakatos Martonnak hiják, de ennek igaz neve vólna Gáll Márton, mert hogy az attya lakatos Mester ember vólt, ezt is azért nevezték Lakatosnak [Szság; TKl]. *1763:* Az Kenderes Kertek végiben az fennebb valo esztendőkben fogtanak fel némelly ide valo M.Régeni Emberek égy darab heljet és Szőllővel bé ültették, meljet Únom Hegynek neveztenek, azért mert némeljek elsőben belé únták az építést [TKhf 50/I. 372]. *1811:* Báró Vesselényi Miklósnál vólt égy Ló ... Spanyol faj, Bellonak Hivták ... Ennek a' fajából a' Gróf-is égyet vett ... Az apja nevire Bellónak nevezte [ÁrÉ 138].

Szk: *vmiről ~. 1823–1830:* volt egy Teleki Mihály nevű úr, kit kétségkívül Paszmoson való lakásáról paszmosi Telekinek hívtak, ma is maradékát onnan nevezik | Lipcsében, amely háznál szállva voltunk, alant a földszint sert árúló korcsoma volt ... tizenkét különb-különbféle sert árultanak, melyeket a helységek neveiről, ahol főzték, neveztek [FogE 109, 203].

3. (újszülöttnek) nevet ad, vmilyen névre keresztel; a da un prenume (unui nou-născut); (einem Neugeborenen) Namen geben. *1734:* esmét adott az Ur Isten egj Léányt kitis a' szent keresztség által Isten szövetségébe bé avatván T. Berekszászi Mozes Ur(am) akkori V.Kamarási Praedikátor által ... Neveztünk Ágnesnek [ArJk 41]. *1820:* a Templomba maga a' Néhai Báró Ur midőn az Urffi neve kérdeztetett szollott fel, és maga nevezte Pálnak 's Istvánnak [Várfva TA; JHb 48 Imreh Miklos (19) ifjú legény vall.].

4. (név szerint) megnevez, nevet megmond; a denumi, a rosti/menţiona numele cuiva; benennen. *1573:* Katalin Nehay Nagy Menhartne ... Azt vallia ... az Azzon Ben hazaba, Mind Besteyewel Mind lelkewel Mind kwrwawal hwl My zayara Iwtot Ereossen zitkozodot az germekert, hogy valamely Bestie lelek kwrwa az eo germeket Bantia Eo magat Bantia, De senkyt Nem Newezet [Kv; TJk III/3. 271]. *1606:* vicinússit* p(ro)testatio mellett mys ugian azokot neúeszwk mellyeket az Actorok neúeztek p(ro)positioiokban, ha pedig vjobban meg kel neueznjuk, az teóruenj azt mútatna az se legen keseó meg neúeznünk [UszT 18/12. — *A földnek]. *1634:* Kerekes Balasnetol ... hallam hogy monda, Im idegen orszaghban az Isten megh tarta az fiamat, es haza hivata(m), im ithon fel akartak meszalni, hoherlani, de ne(m) neuezet senkit [Mv; MvLt 291. 2a]. *1645:* Miuel az fogoly Olah nem comprobálta ... hogy az Sarkeozi Janos A. marhajat mely szauatossagh szerent raita akadot meg, attol az szemelyteol veotte á kit neuezet ... per torturam megh examinaltassek honnet mentek az marhak kezeben [Kv; TJk VIII/4. 37]. *1699:* sokszor impedialtatom, busittatom; de hogy en az Att ollyan specifice ki neveztem volna es directe nominanter eó kmet szidalmazta(m) volna azt tagado(m) hogy en senkit nem neveztem sem az At abba(n) a szidasba(n) egygyikbenis [Dés; Jk 296b]. *1765:* Az Executiok dolgairól jobb Fatenst nem tudnék nevezni Borbándi Szabo Samuelnél [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 185].

Szk: *néven ~.* *1599:* Marchel Thamasne Ersebet azzony ... vallja Az Az Kadas Janos az en hazamnal fekeott es betegsegeben Ielentette hogj egj Attjafianal teob sohult ninchen de nem newezte newen [Kv; TJk VI/1. 285]. *1705:* A generális izeni Toroczkainé asszonynak és Teleki Mihálynénak, hogy egy kapitány vagyon fogva, melyet ugyan néven nevezett, azért írjanak is, hadd bocsássák el a kurucok [WIN I, 531].

5. vminek/vhogyan szólít; a i se adresa cuiva cu un anumit apelativ; anreden, nennen. *1736:* Vala egy úr, az ki székelyek generálisa vala ... egy igen közel valo atyafia leány méne férjhez egy jobbágyhoz ... ez megöregedvén, valamikor az az emlitett méltóságos ur közelébb való jószágában ment az hol az az jobbágyasszony lakott, mindenkor magához hívatta, nénjének nevezte: No, néne, mire van szükséged, megkérdette [MetTr 416–7]. *1823–1830:* A leányt pedig az egész városon* csak egyedül nevezték Fraylának. Mert ámbátor ottan a professzorok nagy urak, némelyek konziliáriusok, mégis azoknak leányaikat Mamsellnek nevezték, ezt pedig Fraulein, vagy amint ott kimondják, Fräula [FogE 285. — *Göttingában].

6. vminek mond/szid; a zice/spune despre cineva că este ..., a numi/face pe cineva ceva; nennen, schimpfen. *1717:* Becski ura(m) ... Dobai Uramat ebnek s vén kutyának nevezte [M.köblös SzD; RLt Máramarosi Marika (30) szolgáló vall.]. *1793:* szép szavaira soha semmit sem felelt a' Néhai Gróf Ur jelen létiben, hanem háta megé le tsufolta, Siketnek, bolondnak, mutujnak, bestelennek nevezvén [Koronka MT; Told]. *1814:* minek elötte Dobai Mihály Uram ezen mostani Feleségét el vette, az elött Piros kurvának szokták nevezni; de Nevét érdemlő Cselekedetét én soha sem láttam [Dés; DLt 56. 5]. *1816:* A' Vén Kiffiernét pedig Regement Kurvájának nevezi s mondja minden Szavaiban [Dés; DLt 99]. *1846:* Darvas János ... hátam meget engemet szájara jöhetett minden ki gondolhatto szavakkal érdekelt, hutzfutnak (!) Tolvajnak, gazembernek nevezett [Dés; DLt 530/1847. 27].

7. vminek/vmilyennek minősít/nyilvánít; a numi/declara/califica drept ...; für etw. erklären. *1599:* Azon vegezek el kesebben, Azt mondak hogi hataroknak hatara ez. Akkor mikor ez tilalmat tettek uala okat keuanta(m) vala az tilalo(m)nak Bogartfalua kepeben, es az megh irth helyeket vetek s neúezek hatarnak [UszT 14/4]. *1747:* az Mlgs Ur Csapai Kun Sigmond vram, mint Balavásárán szép, és órókös portiot biro Uri Poss(ess)or a' Falusi paraszt Lakosok(na)k abusussokat, sót nagj tsalárdságokot ki tanulván s találván, mivel némelj Falu földeit Ecclesia Földének nevezték, és Ecclesia földének változtatván szinelvén, ez utonnis a Possessorokot belöllök ki rekesztették [Kük.; Ks 17/LXXXII. 8]. *1782:* Valamely marha mellett pásztor lészen, ha gabonában tapasztaltatik, szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony, úgy büntessék [Oroszfalu Hsz; RSzF 151]. *1802:* nem anyira lehet Verekedésnek nevezni, hanem a mint a matskák szoktak inkább kórmőlték egy mást [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1843:* moslék bornak se lehet nevezni ki önteni valo nagyon rossz és egészségtelen [Dés; DLt 664]. *1852:* Mi végre azt illeti mi szerént követlett bizonyitványaimat simplexeknek nevezi, csak azt felelhetem, mi szerént azok közt férje saját kezűleg irt levelei vagynak ... annál fogva kötelezettsége el vitathatatlanul van el esmérve [Nagylak AF; DobLev. V/1351].

8. elősorol; a enumera; anführen, aufzählen. *1584:* Zabo Miklos, Es Szeòch Peter valliak, Minket ketten kere Bakj pal hogy Mennenk Balassy Gergelyheóz, es aminemeó ezewst marhay ky vesztenek volna az eo Beór Zepetebeól azokat ... Adna megh ... Illie(n) ezwst marhakat Newez vala ... wgy mint Serlegeket, Mosdot, poharokot, Janos kiralj tallert es egj eoregh maiczos parta eowet [Kv; TJk IV/1. 197].

9. vmennyiben megjelöl/határoz; a indica/spune cifric suma respectivă; bestimmen. *1599:* St(ep)hanus Zekj ... fassus est ... engemet egy nehanizor kert Swueghne azzonyom hogy megh mongjam nekj amywel tartoznek hogy megh Adnaya, de nem Iutt eszemben hogy newezte volna az Summatt [Kv; TJk VI/1. 284]. *1600:* Hallottam Ferenczi Gaspar Zaiabol, hogy azth mo(n)dotta, ha munkachi ferenczne megh adgya az en penzemeth, megh erezte(m) az hazath neki, mert sok penzerth wagio(n) nala(m), de menierth wolt ne(m) newezte, en se(m) tudom [UszT 15/132 Orban Miklos Kenossi, zabad zekely (35) vall.].

10. *~i magát* **a.** nevét megmondja, bemutatkozik; a se recomanda/prezenta cuiva spunindu-şi numele; sich vorstellen. *1670:* Magjar Kőblősön ... Jelen leven mi előttünk Egy felőll Nemzetes Magjar Kőblősi Diosi Janos Vr(am) Mas felőll penigh egj idegen Ember ki Mielőttünk Boncza Janosnak neveze magat [M.köblös SzD; RLt 1]. — **b.** vmilyen néven hívatja/szólíttatja magát; a se numi/chema, a purta numele de ...; sich bei irgendeinem Namen nennen lassen. *1752:* János István ... Désházára házasodván ... oda hozzánk telepedik még ... elsőbben Jánosnak, az után Istvánnak mondotta magát ... onnat János Istvánnak mondattaték, vagyis nevezteték ... de utoljára magát nevezé Nemes Gábornak [Désháza Sz; Ks 101]. *1763:* innét el idegenedék hova ment és kinek nevezte magát nem tudom [Angyalos Hsz; HSzjP Paulus Vas (50) jb vall.]. — **c.** nevét/személyazonosságát felfedi; a-şi dezvălui numele/identitatea; den Namen/die Identität aufdecken. *1675:* A franczia követ sohul magát nem nevezi, csak a lengyel király követi nevezeti alatt jár, hogy a dolog titkosabban legyen [TML VII. 17 Teleki Mihály a fej-hez]. — **d.** vmilyen ne-

vet/minősítést ad magának; a se numi într-un fel; sich irgendwie nennen/irgendwelche Qualifikation geben. *1653:* Igy azért Kolosvártól megtére Bocskai István az ő angyalival. Mert azok a hajduk úgy nevezték vala magokat, hogy ők angyalok, oly jámborok [ETA I, 53 NSz].

nevezendő minősíthető, nevezhető; care poate fi numit/calificat; nennbar. **Szk:** *akármi névvel ~* akármi/bármiféle. *1627:* Bekesi Gaspar vramat Ereös hwttel megh Eskettettwk hogy akar mi neuel neuezendeő marhak volnának vgi mint penz, Arani, Ezwst, Jngo, es ingatlanokat eleo nevez, es ád [Kv; RDL I. 135]. *1692:* Isten téged vgy segéllyen ... hogy a megyebíróságnak, szentegyházfiúságnak tisztiben, hivatallyában, akármi névvel nevezendő légyen, tehetséged szerint híven és igazán eljársz [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1740:* Az ... akarmi névvel nevezendő haszon vehető helyeket, a nyolcz égy Testvér atyafiak oszszák Istenessen nyolcz egyenlő részekre egymás között [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1771:* ha valamellyik akár mi névvel nevezendő motskolodasokatt tselekszik ... bűntettetik 3 az az Három forintig [Kv; FésCJk 20] ✱ *egyéb névvel ~* másféle. *1688:* Mű ... Komjatszegen[a] lako Komjatszeghi Samuel, és Marha István ... Nemes személyek ... mikoron volnánk ... Komjátszeg(en) ... jövének mű elönkbe Aranyas Széke(n) Rakoson lako Letai Istvá(n) és mostan Komjátszege(n) commoralo Letai Benedek ... jo akarattyáért Léthai Istvanis ... teon illye(n) keotest; hogy az eo holta utan ... minden Eoreokseghi, Retei, szanto földei, erdei es egyéb nével nevezendeo bonumys, maradgyanak az eo Fiára Benedekre [Borb. I. — [a]TA] ✱ *minden (nemű) névvel ~* (kivétel nélkül) mindenféle. *1620:* ha penig en ez mellett az en kötesem mellet megh nem allanek ... w kegielme engemet ... mjnden neuel neuezendő hellyekben ... megh foghasson [Gyf; KCs 97]. *1647:* az Diuisiohoz kezdenenk, az Relicität ... megh esketuén, hogy az diuisiora minden nemu neuel neuezendeo marhát, eleő hoz és ád [Kv; RDL I. 134]. *1677:* A' Jesuitai szerzet ennek-előtte sok időktűl fogva ez hazából ... excludaltatott és proscribaltatott, minden nével nevezendő joknak birodalmitol-is privaltatott [AC 8]. *1735:* Beczében Beczei Szekely János Deák Nevű Jobbágy-Tisztartóm ... igen jó maga-biró Ember vólt, feles Pénze, Buzája, Bora, minden nevel nevezendő Házi-portekája Szalonai, Hájai voltanak [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1777:* meg halálozvan Etzken Andras Uram minden Nével Nevezendő jusa Bartos Marton Uram kezére menvén eő klme elis adogatta vala majd mind és az eő klme Fia Tkletes (!) Bartos Kelemen Uram réhabealgatta [Albis Hsz; BLev.] ✱ *semmi névvel ~* semmiféle. *1587:* holot Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol, Azert ... itelteók az Arwanak Iowara az Azzonnak Ilona Azzonnak hwtit Venni ... megh eskwttettewk Hogy eó valamit az eo megh holth Vrawal Maglas Tamassal eleteigh birtanak, es valamy halala vta(n) maradot semmy Newel Newezendeó marhat Iokat el nem titkol [Kv; KvLt Inv. I/2. 1]. *1796:* Ezen mi határunkan a Néhai ... Groff Ur Eő Nság(ána)k Semmi névvel nevezendő Vizen, vagy Ton épűlt Malma nem volt [Pujon SzD; WassLt]. *1832:* kedues Feleségemnek Dobollyi Klárának hagyom, hogy ellened[a] semmi névvel nevezendö ... praetensiokot ... ne formálhasson [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr. — [a]A mostohafia ellen] ✱ *valami névvel ~* bármi/mindenféle. *1589:* Hozzw Janos, es Schmelcer Leorincz ... meg eskeggyenek, hogy valamy Newel newezendeó Jowait tudnák Herceg Jstwannak es felesegenek ... eleo hozzak [Kv; KvLt Vegyes I/2. 29].

nevezés el/megnevezés; denumire; Benennung. *1710 k.:* A név az emberektől a dolgok vagy emberek egymástól való megkülönböztetésére ... szereztetett jegy ... országoknak, városoknak, embereknek külön-külön a neve, vezetékneve; városról, faluról vagy akármi egyéb jelről másoktól megkülönböztető leírása, nevezése [BÖn. 410].

nevezet 1. név; nume; Name. *1572:* My ... elmentewnk Bezterczere, Bezterczey Byrohoz Tudny illik ky neuezetben Timar Gergely ... es ... meg kenaltwk [Sajókeresztúr SzD; BeszLt 3702]. *1657:* (A fejedelemasszony) asztalán láték valami írást, mely németül vala írva maga kezével, kiben Munkácsnak, Rákóczi Zsigmondnak nevezeteket látván, mindjárt elgondolám, mire való ... megbeszélé, hogy ő Rákóczi Zsigmondot adoptiválta volna fiának [KemÖn. 141]. *1729:* Vaklas alias Turkuly Juvon(na)k ki volt az Nagy Apja edes Apja 's édes Apjanak testvér atyafiai ... Ez igy meg nevezett ember(ne)k maga(na)k P(rae)decessorinak volt é más Cognomenyek vagy vezeték nevek az Vaklas nevezeten kivül [KSz; BK vk]. *1748:* A Lakatos nevezet ... arról ragadot vólt ... reánk is, hogj edgj Bátyánk, kit Gáll Jánosnak hittak, Lakatos Mester ember vólt, és az Mesterségére nézve neveztetett Lakatos Jánosnak, és az után vgy maradot rajtunk az Lakatos név, de egjéb aránt az igaz Vezeték nevünk Gáll volna [Hadad Sz; TKl Martinus Lakatos (31) jb vall.]. *1758:* Ecsedi László ... egy alkalmatossággal hozzám jövén ... azt kérdi, tudom-e, hol vannak a mi nevünkre szóló levelek? ... azt mondá, hogy ő az felesége anyja, Demeter Zsigmondné Benkő Zsuzsánna ... levelei között látott donatiót s egyéb Rettegi nevezetre szóló hasznos leveleket [RettE 56].

Szk: *~ szerint* **a.** név szerint. *1631:* Affidalliuk es assecüralliük megh neuezett Kemeni Ianost Eő Hwségett, kglmessen arrol; Hogi ... mind Eéletének Bóczwlletinek Otalmazásában kegielmessen mys protegalni akariük ... Es Senkinek; newezett szerentt pedig Czyaky Istuannak instantiaiara, Vallására ... haragra ellene nem indulunk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlevele Kemény Jánosnak]. *1701:* mikor azon Deakok oda mentenek az Falub(an) azon Jobbagjok repetalására Tekint(etes) Kendeffi Janosne Teleki Kristina Asszony ő kglme egj szolgájais lévén ő kgkel azon Jobbágyokat nevezet szerint kerdezte ott az Faluban [Keresztényalmás H; Szer. Steph. Kőrösi (40) gondv. vall.]. — **b.** névre szólóan. *1598/1635:* Miert hogy ez az en felesegem Kathalin ... en hozzam ugy uiselte magat, mint igaz hazas tars ... enis hagiok kez penzt f 50 ... ez kíuűl valamit ... ez utanis eletemben nevezet szerint neki adnek, akar ezust marha es Arany legie(n), azokis mind öue legienek [Mv; APol. I. 68] ✱ *vkinek a ~e alatt* vki nevének (jó v. csalárd) felhasználásával. *1705:* Bánffi Farkas uramnak minden ládáit confiscálták ... Azt gondolám, hogy az úr nevezeti alatt ha az szegény Bánffi Farkaséban is valamit megtarthatnék, jólesnék szegénynek [WIN I, 638]. *1736:* ha valaki idegen az ő nevezetek alatt magát a vám adastol immunitalná, comperta rei veritate ezen reflexiöt amittallyák eő facto [Torda; TJkT I. 114] ✱ *vmilyen ~ alatt/~en levő/való* vmilyen nevű/nevet viselő. *1756/1797:* Tudjaé a' Tanu ... hogy mindezen mostani Mihály nevezeten lévő Exponensek ... igaz Ns Emberek(ne)k observaltattak minditig? [Szság; Borb. II vk.] *1797:* Elekesen mig a Jobbágyság fenn

állott a Gatya nevezett alatt valok közönségesen az én értemre a Borberekieket szolgálták [DobLev. IV/784. 1b Kordje Melintie Balog Szimion Paraszt felesége (80) vall.].

2. megszólítás; adresare; Anrede. *1662:* die 23. Octobris így egyeztették meg őket ... hogy Bethlen István Rákóczi Györgyöt fiának, amaz ellenben atyjának tartsa, és minden írásokban, beszédekben azon nevezettel és nagy becsülettel, szeretettel illessék egymást [SKr 135].

3. kb. (adott személyre/tekintélyre) hivatkozás; referire (la o anumită persoană/somitate); Bezugnahme. *1675:* Úgy vettem eszemben, a királyoknak a felföldi magyar urak meg fogták izenni, hogy Nagyságod által és méltóságos nevezeti alatt kezdjenek a dologhoz, úgy ők is előállnak [TML VII, 17 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* az a conjunctio mivel leszen hasznosabb a magyar nemzet részérül, kivált az vallásra nézve, gróf uram interessentiájával, mint ha Veseléni uraméval lészen? Ha az töröknek az nehézségével lészen, akárki nevezeti alatt legyen, csak rossz lesz az vége [TML VII, 510 ua. Baló Lászlóhoz].

4. földrajzi fogalmak neve; nume de locuri; Name geographischer Begriffe. *1785:* Citállyuk az Banyak(na)k Veröknek nevezeteket, mellyek ... a' külső országakbol, e hellyben impopulált Páter Familiásoktol erigáltatván ... a magok nevekre ... neveztettek [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 18b]. *1815:* én ezeknek a' Birtokoknak nevezetekről most hallok előbbszór [Dés; Ks 79. 29. 811]. *1864:* Báts határának részei különféle nevezetekre oszlanak [Kisbács K; KHn 216].

Szk: *~ szerint.* *1717:* Az szomszéd országra[a] valo utaknak, ösvények(ne)k, és havasoknak ... bé vagatásával ... egj néhánj havasaink el rékedtek ... nevezet szerént, hoszu havas, Bük havas, Baraczkos, Őrhegy, Borda, Saj, Aklos többis [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza. — [a]Moldvára]. *1722:* in loco Vulgo a' Kápul Dyálulban, a' melly nevezet szerént Parvul Szász vocato darab szánto hely vagyon [O.bogát AF; EHA] ✱ *vmely ~ alatt/~en levő/való* vmilyen nevű. *1744:* az oh hegj nevezet alatt lévö szöllö hegjben [Koronka MT; Told. 14/10. 11a]. *1745:* a Nagy Diós nevezet alatt való hellység [Nagyida K; EHA]. *1748:* tséppel fejszevel és botokkal invadaltak a' Tordai határon az ö Tarcza nevezeten lévö szölö hegjet [JHb LXXII/13. 198]. *1782:* A Kopasz domb nevezeten lévő Erdőnek a Határát ... keresztekkel Distingválák [Kide K; EHA] ✱ *vmilyen ~et vesz* vmiről elneveztetik. *1753/1781:* ezen hellyen fellyül vólt régen az Exponens Urak praedecessorinak haritskának való hellyek, a hová esztendönként szokták volt vettetni haritskájokot, a haritskáról vett osztán azon hely magának nevezetet [Algyógy H; JHb LXXI/3. 250] ✱ *vmilyen ~et viselő* vmilyen nevű. *1766:* Vagyon az Szabo János Háza mellett egy Vidrutz nevezetett viselő Házhely [Doboka; DHn 13] ✱ *vmilyen ~tel nevez.* *1755:* Praediumocska ... kit az Oláhok Súrény nevezettel neveznek [BSz; JHbK XXX/5 vk].

5. tárgy/dolog/fogalom neve, elnevezés; nume de obiecte/lucruri/noţiuni, denumire; Name von Gegenständen/Sachen/Begriffen, Benennung. *1670:* Az electoroknak szóló levél minutáját ujjobban revideáltam, valahul az dolog engedte, az török nemzetnek nevezetit ki hagyván belőle [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1828:* hibás ezen hibás Certification indult perfolyta ís, mivel ... sem az meg nem tetztzik, hogy mi végett certificáltatott volna sem az, hogy hová certificáltatott, mellyek ollyan essentialis hijjánosságok, hogy a ... procedura certificatio nevezetet sem érdemel [Ne; DobLev. V/1129. 1b].

Szk: *~ szerint* a. megnevezve, pontosan. *1675/1688 u.:* mindenekre szorgalmatos gondgia legyen ... Nevezet szerent pedig a Lisztelő es fűresz Molnokrais oly gondgia legyen, hogi azokis pusztaiab(an) ne allyanak [Borb. I]. *1677:* a' mely Casusok pedig nevezet szerint relegaltattanak valamellyik Forumra, egyenessen ott is prosequaltassanak [AC 178]. — b. nevezetesen, mégpedig, vagyis. *1665:* Azért Kegyelmed vegye elé az elejben adott instructiokat, nevezet szerént pedig az secreta instructiot [TML III, 388 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *vmilyen ~ alatt lévő/való* a. vmilyen néven ismert. *1760:* mindenféle Colonus pedig, egy egy Karátson Tyukjával, és négy négy véka Zabbal tartoznak, Karátson Zabja, és Tyukja nevezeti alatt [Novoly K; BLt]. *1788:* Az Abrudbányai Reformata Eklésia Dolgosia nevezet alatt lévő Jövedelme dolgában, minémű Rendelést méltoztatott légyen tenni a' Mlgs K. Gubernium ... Decretumának ez ide zárt Mássa meg mutattya [REkLt Acta cons. 152]. — b. vmilyen nevet viselő. *1799:* ez előtt hét esztendőkkel kezdette a' Legényi Társaság a Czeh Consensussábol a Herbertet, a' Város Fejér Lo Nevezett alatt valo Fogadojánál tartani [Kv; ACLev.]. — c. más (félrevezető) elnevezéssel/címen. *1710 k.:* a porkoláb ... feleségem leveleit béhozta, válaszomat megküldötte olyformán iskatulyában, orvosság, mi nevezeti alatt, hogy a hazavivő szolga sem tudta [BÖn. 688]. *1783 k.:* képtelenség mostanis a' mit a' Torotzkai Birák költség nevezete alatt fel vetettenek, és Brachio Militari fel is szedtenek [Torockó; TLev. 4/9 a Toroczkai fam. a főispánhoz].

Sz: *1657:* az maga nevezeti és természeti szerént az farkas csak szőrit akarta változtatni, természetit s bőrit nem, válaszom olyan jüve ... melyből megtetszék hitetlensége [KemÖn. 301–2].

6. tisztségnév, cím; titulatură, titlu; Titel, Würdebezeichnung. *1662:* Báthori István ... csak a vajdai és nem fejedelmi nevezettel él vala, míg Erdélyben lakott [SKr 80]. *1666/1701:* Privilegiumok(na)k háborgatásához nyúlni nem akarunk, hanem csak szintén az mint maga az dolog az Colosvári Uraim állapottyát meg változtattya ához képest nékünk ez tetszik: Hogy meg nemesedvén már eö kgek, az Biro nevezeti helyén Nemes Hadnagy légye(n), az Polgárok helyén Assessorok [Kv; KvLt I/188 ogy-i végzés].

7. minősítés, vminek nevezés; calificativ/epitet (dat cuiva); Qualifizierung, Benennung. *1587:* talaltattak volna olyak az Zàz Vraim keozzwl ... kik az tanach eleybe Mentenek volna es ot p(ro)testaltanak volna ... Elseoben az Also tanachot megh kerdettek volna ha constalna eo eleotteok, hogy Eotweos Andrast az Zek zynin Mordalnak monta volna valaky, Es mi koron Az tanach erre azt felelte volna, hogy a zek zynin ez Newezet mégh Nilwan Nem volna, Igy protestaltanak, hogy ha Eotweos Andras az Varost theorwenyre hina, hat eok abba semmy terhet ne(m) akarnak visselnj | Mordalnak mondatott Eottweós Andras, bizonicha megh hogy eo ... azt az Newezetet Nem Erdemly [Kv; TanJk I/1. 51, 57]. *1710 k.:* Üljön őszve szeretettel a keresztyén világ ... El kell a keresztyén világból a pápista, lutheránus, kálvinista, görög, ariánus vagy unitárius nevezetet venni. Keresztyének leszünk mindnyájan, és úgy remélhetjük a gentilis pogányok ... megtérését is [BÖn. 432]. *1779:* régi jo hirünket nevünket ... tehetetlenségünk miatt tellyességgel el vesztettük, és az helyén hazug, csalárd, és czigány nevezeteket mindenektöl szenvedünk [Torockó; Thor. 21/20]. *1804:* Ki küldet Irasotokbol ugy latom hogy tik tsak az Verős Kovatsi Tarsosagot Gyutettétek be holot a kik Urbararius

Nevezet alatt vannak azokat mind be kellet volna gyüjteni [uo.; TLev. 9/36].

Szk: *vmilyen ~tel érdekel. 1813:* (A grófné) a Tisztelt Mlgs Groff Ur ő Nságát mint Férjét nem betsülte ... régi Nagy Familiáját illetlen nevezetekkel érdekelte [Kük.; IB] ✱ *vmilyen ~tel illet. 1677:* Urunknak ő nagyságának nem is szokása az, legkissebb nemes embert is szabados nevezetivel illessen [TML VII, 403 Teleki Mihály Keresztesi Sámuelhez].

8. minőség, hovatartozás, állapot; calitate, apartenenţă, condiţie; Qualität, Zugehörigkeit, Zustand. *1677:* A' Praedikátorok és Scholák Mesterei, s' Deákoknak állapottyokrol ... ha kiknek jobbágybol állo személyek csak here modon élnének, s' lappanganának Scholákban, vagy egyéb Egyházi rendek környül, és csak palástul tartanák a' jobbágyságnak, avagy hadi s' egyéb külső szolgálatnak kerülésére az Egyházi nevezetet; affélék ellen illyen processus tartassék [AC 12]. *1773:* Némelyek azt mondják, hogy az európai potentiák megirigyelték volna nagy gazdagságokat[a] ... Kolozsvárt meghagytak ötöt, de nem jezsuitai nevezet alatt, hogy tanítsanak míg más rendű és conditiójú mesterek jönek bé [RettE 312. — [a]A jezsuitáknak]. *1782:* Todor ... ámbátor koborlob(an) járt is gyakran, mind azonáltal Jobbágyi nevezetétt s, kötelességét ... nem mellőzte [M.fodorháza K; Eszt–Mk].

9. a birtoklás jelképe, tulajdon(jog); simbolul posesiunii, (titlu de) proprietate; Symbol des Besitzes, Eigentum. *1677:* assecurallyuk mind mostani, s mind jövendőbéli Professorokat, s' Mestereket, a' Collegiumnak minden tagjait ... a' Collegiumnak minden Inspectorit, hogy az ekkédiglen manuteneált joszágokban, és egyéb legatumokban in perpetuum őket meg-tartyuk ... hogy ha valamikor a' Collegium keze és nevezeti alol annak használ és epületivel ... mások kezekre deveniálnának azon bonumok, in tali casu tartassanak Fiscalisoknak [AC 17]. *1742:* azon ház helljen elsőben ertem valamellj oltjanokat meg szallani, es valami hurubat csinalni raja mint valami Sellerek a Fiscus nevezeten szolgalni [Bányabükk TA; JHb III/16]. *1756:* miolta fel cseperedtem, őrökké a Suyaga Familia nevezeti alat tudom ezen ... Tatárcsa nevű hellyet [F.borgó BN; BK. Suyága Markul (60) jb vall.] | Thordai ház ... és ehez applicaltatott Harsanyi Samuelné Aszontól reluált sessio Uzoni nevezeten lévő, ezek(ne)k is taxájok még nem currál [Déva; Ks 101]. *1823:* Mikeháza felöl a' Vizen innen a' Salánki és kapitány Székelly Elek nevezet alatt eddig elé biratott; most pedig Deësi H. István atyánkfia kezére jött ... föld [Dés; EHA].

10. személy/közösség akarata/felelőssége; voinţa/responsabilitatea unei persoane/colectivităţi; Wille/Verantwortlichkeit einer Person/Gemeinschaft. **Szk:** *vki ~e alatt* vki nevében, megbízásából. *1677:* az pénzt (mert az portai követek is úgy javallották) ha az fejedelem nevezeti alatt adja ki, elveszik [TML VII, 431 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1678:* Mi T.T. értvén Paskó Christofnak közönséges ország nevezeti alatt Portára való expediáltatását ... mi abban soha egyet nem értettünk ... akaratunkbúl az fényes Portára nem is ment [TML VIII, 33 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1746:* Bulzest nomine Pagi ... Méltgos Possessor vr ő Excellentiájanak à Rusz Familia Conspirálván ôt hat emberrel és mint hogy az Falu nevezeti alatt p(rae)sumálták hamis Instantiát iratni serio confrontáltatván comperiáltatott hamisságok [H; Ks 62/10].

11. kb. szó; cuvînt; Wort. *1705:* Azt is mondá, hogy tizennégy napot terminált volt őfelsége az magyaroknak, hogy redeáljanak ad gratiam, de már késő, mert expirált (amely nem úgy van, mert nincsen terminusa a patensnek, annál inkább oly rövid terminus nincs nevezetben, amint azután igaz párját láttam a palatinus(é)nak) [WIN I, 447].

Szk: *~ben levő* szóban forgó. *1699:* eskedgyek meg Deesi Mines Pasztor N. Kallai Janos vram hogy Tecsői Lőkős Istvan hagyvan Pasztorsaga alat Vercse szőrű gyermek lovat hogy beteg volt es tulajdon az holt meg, azt nyuzta meg a' nevezetben levo Szilagytoi ember es nem mast [Dés; Jk 278b].

nevezetes 1. nevezetű, nevű; cu numele de ...; mit (irgendeinem) Namen. *1588:* mj felljel megj Irth nevezetes zemellyek ... vgj mint birakok es bizonsagok [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1652:* Jöuenek mû elönkbe Illyen neuezetôs zômelyök [Kőrispatak U; Pf].

Szk: *micsoda ~?* milyen nevű? *1697:* micsoda nevezetes helyben vadnak azok az szanto földek [Csókfva MT; LLt 61/7]. *1762:* mitsoda jegyes, és nevezetes Helly választya meg a' Kórtvéfájí[a] Határt, a' V. Sz. Iványi[b] Határtol [BálLt 87 vk. — [a–b]MT]. *1798:* mar el lévén fogottottva azon praevaricator ... ki Segedelme által hol mitsoda nevezetes helyen szabadittatott meg hogy az udvarba be ne vitetteteth essék? [Kük.; JHb XIX/58. 6 vk] ✱ *mindennemű ~* bármilyen nevű. *1757:* egész cultivalo Határunkan mindennemű nevezetes szántó földeink, és kaszáloink nagyobb részint ... hol erős erdőkből, hol pedig bókrós tővissel el lepett helyekből nyittattak és készittettek [Guraszáda H; BK ad nro 144] ✱ *minden(nemű) ~ helyen* bárhol. *1580:* Ada be magatth, Kozarwary gergelnek, racz peter ... Iobagúl ... ha ... tevrtenik el budosasa, mynden newezetes helieken hozia nülhason mykjpen w sajat Jobagiahoz [Melegföldvár SzD, SLt EF 1]. *1598:* minde(n) Neuezetes helyeke(n) keritett varasban mezeo varasba(n), falun, mezeon, molnokba(n) ... megh foghassak [A.jára TA; Berz. 7 LXV/8]. *1627:* ha Zegedi Mihali Swkosd Mihali vram földeról el men(n)e eő kege ellen mindennemw Neuezetes helyen hozza nyulhasson es vizza vihesse földere [Kisgörgény MT; Ks] ✱ *minden névvel ~* minden néven nevezendő. *1613:* mjnden neuel neuezetes azeöst es arany marhaymath zoknjaymatis Kouaczyoczy Susanazonjnak hagjok [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31].

2. megnevezett, említett; numit, pomenit; genannt, erwähnt. *1570:* az Meg holth Banffy Menyhar Jozagy keozwl Mynden falwbol Newezetes Zemelyeket Be hyttwnk Azokath Ereos hytre Meg Eskettwk ... Nylath Rea wethwen el oztottwk es Myndenyk felnek ... Byrnya hattwk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs]. *1599:* Egi nehanzor tettek tilalmat az Orozhegiek de mindenkor azokon az neüezetes hatar heleken allottak megh [UszT 14/11 Jacobus Lukacz de Zentlelek (50) lib. vall.]. *1600:* az fel peresek ... tiltottak wolt megh mi theölleönk egy newezetes helet, melliet Zal Dobos twissenek hinak [Nagykede U; i.h. 15/256]. *1604:* Az neüezetes bükeket Abastfaluinak hallotta(m), mert oda birtak [i.h. 18/99 G. Becze de Janosfalúa (34) pp vall.]. *1683:* Ez neuezetes Petertelketis ... Tösedhez (!) ualo helynek, es birodalomnak tudom lenni mind az mai napigh [Kál MT; Berz. 2. 40/72]. *1721:* mutogattak egy gat helyet, az mellyet mondottak Antalfi Gáttyának és egy csorgó helyet, az mely két nevezetes helyet az mas felis approbal ott lenni az hatart asserallya [Asz; Borb. II A.sinfva és F.szentmihályfva közötti határjárásból]. *1746/1831:* A' Véczke felöll való rèsznek pediglen a métán kezdve első nevezetes hellye, Hallyagos völgy oldala [Szentdemeter U; Told. 38].

3. tételesen megfogalmazott; care este exprimat precis; kategorisch, positiv abgefaßt. *1662:* annak kell végire men-

nünk: micsoda kiváltképpen való nevezetes vétkek az országok s népek nagy romlásoknak okai? [SKr 699]. *1807:* A mi a Testamentum validitasat illeti ... Extrinseca Solemnitassabanis azon képzelt Testamentumnak az a hibázattya a tőbb nevezetes hibázatok kőzőtt, hogy tsupán egy Regius ... subscribalta [Aranyosrákos TA; Borb. II].

4. ~ *ünnep* nagy ünnep; sărbătoare mare; großes Fest. *1677:* Vasárnap és a' három nevezetes Idnepek solemniter celebráltassanak [AC 273].

5. híres, neves, hírneves; renumit, vestit, celebru; berühmt, namhaft. *1657:* Bethlen Ferenc ... Fejér vármegyében ispántársom, nevezetes nagy főember vala | Petki János főcancellárius, jeles jó hazafia volt, nevezetes ember [KemÖn. 18, 167]. *1710:* az Apor família penig a Székelységen eleitől fogva nevezetes régi úri família volt [CsH 78]. *1762:* Bőlöni László a Kraszna vármegyei viceispán ... Ez jó pennájú s tudományú, nevezetes ember volt | Nevezetes emberek azokon kívül, kiket feljebb megírtam, holtak meg: Kolosvári György és Pápai Páriz András medicinae doctorok [RettE 138–9, 145]. *1823–1830:* Csolnakosi Mária asszony ... nagyravágyó s a férjén kívül mást is szerető asszony. Nevezetes barátja volt Sárpataki György, előbb Alsó-Fejér vármegyei nótárius, főbíró, ma a királyi tábla actualis adsessora [FogE 111].

6. tekintélyes; cu vază/prestigiu; angesehen. *1676:* Ide ez vidékre is kellene ha csak száz lovas is s egynehány gyalog ... valaholott alkalmatos helyen két-háromszáz székely atyafi lenne egy csoportban egy nevezetes emberrel [TML VIII, 304 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1677:* A' Szebeni Király biro ... söt a' tőb Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyüt a' Hadban tartozzanak el-menni két két Polgár emberekkel edgyüt, kik a' Fejedelem mellet legyenek ... ez Haza három Natiokbol álván, és akármely tracták, s' egyéb szükséges dolgok-is ugy kivánván, leg alább két nevezetes ember közzülök continué jelen légyen, kik repraesentallyák azt a' becsületes Natioját-is Hazánknak [AC 95–6].

7. nagyhírű, közismert; faimos, care a devenit foarte cunoscut; hochberühmt, allgemein bekannt. *1662:* A váradi nevezetes oskolához és ecclésiához szinte a luneburgumi hercegségbül ... igen szép typographiát nagy költségével hozatott volt* [SKr 286. — *I. Rákóczi György]. *1677:* Mely igen szükséges és meg-becsülhetetlen haszonra valo dolog légyen penig, hogy nem csak közönséges jo Scholák, de ugyan nevezetes Collegiumok, ha lehetne többek, de vagy csak egy-is állattassék ... hazánkban, azt ... minden keresztyén nemzetnek példájából, magunk fogyatkozásával-is ismérjük [AC 16]. *1764:* Iffju Nemzetes Szebeni János Ur(am) nevezetesseb házánál három eőregh ládám vagyon [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1847:* Nevezetes még a' régi Huszíták temploma* [Méhes 6. — *Prágában].

8. hírhedt, rosszhírű; rău famat; berüchtigt. *1769:* Nemes Haromszeknek tömleczibol egj Kozma Antal nevü Nemes ember ... el szókót ... Circiter 53 Esztendős ... barna szeg ábrázatu* ... nevezetes dohányos [UszLt XIII. 97a. — *Folyt. a személyleírás]. *1823:* elméntem Szász Régenbe a hol egy nevezetes kurva kérdezte tőllem ha nem láttamé Csernátoni Samuelt, mivel hogy vele baját végezte egy Bánkot adott, de nézze meg (: igy szolván a kurva hozzam :), e nem igaz Bánko [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Roska Mitruj (50) szolga ember vall.]. *1823–1830:* Egy nevezetesen szokás volt ekkor a kollégiumban, hogy minden classisbeli praeceotornak voltak observatorai alattomban, akik a más classisbeli gyermekek után vizsgálódtak, és a ... diligentia elein későn bejövőket és egyebet is hibázókat feljegyzettek [FogE 125].

9. jellegzetes; caracteristic; kennzeichnend, charakteristisch. *1808:* A' Rosnak nyavallyái között nevezetes annak meg-szarvasodása ... az Oriás növésü Ro'snak neve Szarvas Ro's, Ro's anya ... Az illyen Ro'snak szagja mételyes [Dés; DLt 868]. *1812:* Sipos Sándor ... Vasárolt egy Szovátai embertöl egy Szürke szőrü fel állo szarvu ökröt ... melly ökörnek egjébb esmertető Jegyei felett nevezetesebb Jegye az volt, hogy mind a' két vékonnyan keselly volt [Nyárádsztlászló MT; Sár].

10. kiváló; excelent; ausgezeichnet. *1765:* Ebben az emberben egyéb qualitás nem volt, hanem jó gazda volt ... Szőlőt igen szépet s szép dispositióval építtet Gyulatelkén ... nevezetes jó bora terem [RettE 188]. *1827:* Tanáltatott az Udvarnál egy nevezetes Szép Szalontai Sertés Nyáj [Mocs K; Told. 39].

11. fontos, lényeges; important, esenţial; wichtig. *1662:* (A Szabolcs vármegyeiek) Bihar vármegyére követeket illyen követséggel küldöttek vala: ugy értenék bizonyosan, hogy az fejedelemségnek az török nemzet kívánságára lött változtatására nézve Erdélyországa ollyan nevezetes fővéghelyet, mint Borosjenő, csak immár is a töröknek megadni és az egész hajdúságot s őket is holdolás alá igérte volna [SKr 400]. *1785:* A Malomnak nevezetesebb Eszközei: A Felső és közepső Lisztelő kővek ... az Felső alkő ... az also folyo kő ... Az közepső alkő [Szu; Ks 73/55]. *1787:* a Falukra ki osztott utakon lévő Hidakra, 's utakra való vigyázás is egy nevezetes kötöllességek lészen a' Falusi Notariusok(na)k [Torockó; TLev. 3/2]. *1794:* ezen Conclusum tétetett, hogy a régi szokás szerént a' plenum Consistorium Tagjai légjenek a' Curatorokon, Papokon és Professorokon kivül a Városi elö kelöbb Civisek és azok között a' Centum paterek, a' kik arra érdemesek, és az ... nevezetesebb dolgok tsak ezeknek jelenlétekben igazittassanak el [Kv, SRE 295].

12. emlékezetes, emlékezetre méltó; memoriabil, demn de ţinut minte; denkwürdig. *1710:* A magyar nemzet ... miképpen jött ki Scytiából ... mint telepedett le Magyarországban ... minemű nevezetes dolgokat viseltenek éppen Mátyás király halálaig: megírta deák nyelven Antonius Bonfinius olasz nemzetből álló históricus [CsH 48]. *1766:* Semmi nevezetes dolgot nem tudok írni, mivel nem is esett valami nevezetes dolog [RettE 196]. *1860–1861:* Nevezetes légkőhullás* történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt [Benkő,MszIsm. 8–9. — *Jegyzetben: aërolith, Meteorstein].

13. jelentős mértékű, jelentékeny, számottevő; insemnat, important; bedeutend. *1679:* az mezei hadak penig függjenek eleikben rendelt generálisokkal Tököli uramtúl, de már alkalmaztatják-é magokat vagy nem, ezután válik meg, noha az végbeliek s az nemesség nagyobb s nevezetesb része ebben ma sem edgyez [TML VIII, 481 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1761:* Tudgyae a' Tanu ... hogy ... Groff Daniel Sofia Aszóny ... D(omi)nalis Birája ... meg átálkodot gonoszságábol Semmi bajokot, nyavalyájokot, és igasságokot az alatta valo Falusi Lakosoknak meg nem halgatta, és igazitotta volna, nevezetes ajjándék 's Discretio nélkül [H; Ks 113 Vegyes ir. vk]. *1763:* a Maros az Mezon nevezetes Károkot tészen [Udvarfva MT; EHA]. *1770/1771:* Torotzkai Mária Aszszony részére ... a Forrai határon jutott volt nevezetesebb allodiaturája [Fejér m.; DobLev. II/428. 6a]. *1772:* az Erdöhátságon ... a' Tavaszi Buza, és Zab vetés vagyon nevezetesebb bövségb(en) [Algyógy H; JF 36 Fe-

rentzi Ádám szb kezével]. *1801:* Feleségem ... már tsak haza várom, addig nem mozdulok ki Hazannan, nem lehetvén nevezetes hátramaradás és kár nélkűlt most el-hagynam 's tsak Tselédekre biznom [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez]. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a' Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen, ki is kevesebb Summákig a' fő Biro, nevezetesebb Summáig pedig csak a' Magistratus Commissioja mellett erogalhat [Szu; UszLt VIII. 68].

nevezetesebben, nevezetesben 1. kiváltképpen; mai ales/cu seamă; hauptsächlich. *1679/1681:* A várban valo minden hazakra, s azokb(an) levő mind(en) eszközökre, nevezetesb(en) penig belső javaimra ... igen szorgalmatos gondot visellyen* [Vh; VhU 666. — *A porkoláb]. *1745:* látván ... kö házainknak mind Falaira, de nevezetesebben külsö épületire nézve valo meg romlását ... kéntelenittettűnk mind azoknak renoválásokra ... nézve léválnunk 105. magyar forintokat [Ne; DobLev. I/215]. *1775/1802:* amint mentenek elöttünk, és a jegyes fákot mutogatták volna, nem volt oly perfecta Cognitiojok a jegyes fáknak ki mutatásában ... kivalt a Nyikita Pojanaja kőrül, aholis a Pojánán, de nevezetesebben felyül a Bércz tetőig nagyon titubáltanak a jegyes fáknak ki mutatásában [BSz; JHb LXVII/3. 140].

2. közelebbről, pontosabban; mai precis/exact; näher, genauer. *1803:* az Nagyságod Tisztye Semmit nem gondolván azzal melly keményen tilalmazzák minden Hazai Törvények a mások javainak el ragadozását, s kivált is nevezetesebben ... a Tilalmas erdők(ne)k praedálását [Ádámos KK; JHb XIX/64].

nevezetesen 1. név szerint; nominal, pe nume; namentlich. *1738:* lévén nékűnk uj Torda Varossab(an) égy darab östöl maradott puszta joszágunk melljet mi már egy nehány esztendeje hogy el adová töttűnk, és mi azzal a Városon sok betsületes embert kináltunk, hogy tőlűnk meg vásárollyák, nevezetesen Serfőző Vr(ama)t sokszor kináltuk vélle, hogy tégye ő kglme magájévá [Torda; TJkT I. 169]. *1758:* A' Falúsi lakósok közzül nevezetesen Kotsis Ferencznének Csenteri Katának ... tulajdon a' maga szájjából hallottam* [Betlensztmiklós KK; BK. Andreas Apáthi (50) jb vall. — *Köv. a nyil.]. *1769:* (A) Hegyes Ér ... oldala mind a' Possessor Urak őrökös biradalmáb(an) volt s vagyon Nevezetesen Maxai, Balog és a Sárosi részen forog [Maroskeresztúr MT; SLt XLVIII. 15]. *1771:* a Szemetet az Ucza közepire ki hannyák nevezetesen Stikler Antal Uram Dombotis rakot a Marha Ganéjbol [Dés; DLt 321. 14a Fr. Imbrefi alias Szöts (52) ns vall.]. *1784:* amikor ottan asztalnál ültűnk volna be jövének Jakab Pálni sokan a Bétai ifjuság közül s azok közöt nevezetesen Széjes Josefis [Béta U; IB. Agilis Kisseb Szejes István (32) vall.]. *1814:* Dobai Mihály Uram ... más betsületes Czéh béli Mester Embereket is mutskolt ... nevezetesen Enyedi Andrást ... le süket bolondozta ... Horvát Iosefet Bitangnak fattyu Gyermeknek kiabálta [Dés; DLt 56. 23].

2. személy szerint; personal; persönlich. *1678:* Irják némely jóakaró uraim, kivált az uraknak némelyike én ellenem neheztellenének igen ... Mindenikének nevezetesen szolgáltam én, nem hiszem, Isten elszenvedje, ha ellenem való feltett céljok vagyon [TML VIII, 4 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz]. *1756:* ez a Tagjeri György iratvanya mind edgj volt régen, csak hogj diribba darabba abalienalták s nevezetesen énís birok pénzem után azon foldekből [F.borgó BN; BK. Szpin Vrszuly (50) jb vall.]. *1819:* haragut Ura éltibe hogy mért visgálodunk a kerten, 's azt is mondotta nékem Nevezetesen hogy a Szememet ki forrázza [Kv; Pk 2].

3. tételesen megnevezve; care este indicat precis; kategorisch genannt. *1760:* Mitsoda Melioratiokat tett azon Possessor, a' miolta birni kezdette ezen Fundusakat, nevezetesen tett e' irtásakat, szőllő plantalásakat, Colonicalis Házak, s' egyéb Commoditasok épittésit, Jobbágyok telepittésit [BSz; BK vk]. *1764:* minémü Mobile Bonumokat vőtt ... kezéhez. Nevezetesen Béres Ökrőkőt, Teheneket, Nagyobb és Aprobb Szarvas Marhákot, Disznokat, Lovakot, Kanczakot hányat és micsodákot vett kezéhez [Msz; Told. 44/25]. *1772:* Azon Udvarhazoknál ... minémű Házi Portékák, nevezetesen pedig Asztalok, Posztos és Bőrös Székek, ugy Fa Székek, Kanapék, Ágyak, Almáriumok, Pohárszékek ... meg vadnaké mostis, vagy hová lettek? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

4. mégpedig; (şi) anume; und zwar. *1733:* az edgyik ökre meg szakadt ... az uton edgyik ökre vért vizellett, nevezetesen edgj Veress Kormos szörü ökör [Hesdát TA; JHb II/3]. *1780:* a ... Bethleni Boltban volt egy kisded Záros iskatulya, és ebben állottanak az ő Nga drága győngyei, és kőves marhái, ezen iskatulyat magam is láttam nevezetesen akkor midőn Grof Bethlen Gergely Ur ő Nga ... mutogatott holmiket [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.]. *1808:* Hallottam hogy Kováts Ferentz motskolta Feleségit nevezetesen rosznak, restnek, bűnek szidta [Tamásfva Hsz; HSzjP Imreh Sigmond (35) gy. kat. vall.]. *1820:* minek utánna reggel az Urfi meg született ... a Néhai Báro Ur ... mondása Szerént ollyan Nevekről gondoskodott, a Millyen még a' Familiába ne lett volna, ekkor elé hordánk majd minden Nevet, nevezetesen Gábort, Jánost, Ferentzet, Pált, Antalt 's Isten tudja még mit, de végre tsak meg állittá hogy legyen Pál és István [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.].

5. pontosan; exact, precis; genau. *1723:* A Sövényfalvi Territoriumra jövő árvizet ez a Sövényfalvi Malom Gáttya Causállyaé nagyobbára, vagy az Adámosi és Királyfalvi Malmok Gáttyai Szerzik, s mi formában, és nevezetessen hol vét ki az ár Viz? [Kük.; MbK 150 vk]. *1756:* hallottam ugyan hogy valami Bihally bőreket, s egyébb Aproságokat Csanakokat vittenek, de nevezetesen hányat és miket nem tudom [Sáromberke MT; TSb 21]. *1776:* a Tisztarto gyakorta untatta, ugy Feleségeis Groff Lázár János Urffi ő Nga felől, a' Kis Aszszony ő Ngát, untató Szavokatis hallottam, de minéműek voltak nevezetesen, már nem emlékezem [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famulus vall.].

6. kiváltképpen, mai cu seamă, indeosebi; hauptsächlich. *1763:* A Vakareczből le follyo Patak nevezetesen mikor nagy Egi háboruk vadnak ... az uton alol lévő Szánto Földekben nagy károkat tett follyásával [DLt Liber inventationis]. *1772:* Török buza nevezetesen bővőn termett volt, de az Iffiu Aszony nyersen a' filegoria hijjára fell töltetvén, minthogy a szél nem járhatta meg fültesedett [Hidvég Hsz; HSzjP Jacobus Oláh (30) jb vall.].

nevezetesség 1. nevezetes/érdekes látnivaló; lucru demn de văzut; Sehenswürdigkeit. *1811:* Érdemes Olvasó! Kezedbe vettél égy verses Gyüjteményt, mely méltó hogy megolvasd, nem azért, mintha e' valami felséges Poëtai gondolatokkal telyes Munka volna; hanem azért, hogy a miről ir, Árokalyával 's annak nevezetességeivel, némü-némüképpen, ez által meg-ismerkedjél [ÁrÉ Előszó].

2. érdekesség, jellegzetesség; caracteristică; Eigentümlichkeit, Besonderheit. *1808:* minthogy az Oláh irásra a' Popa meg tanitott volt, 's látván annak nevezetességét nagy kedvem eredett hogy valamiképpen maga(m)n(a)k leírjam [Kemény,CollMss Tom. XXX Varia XII.].

nevezetképpen név szerint; nominal, pe nume; namentlich. *1584:* Annos Aztalos Lukachne vallia, Semmi zidalmot Ne(m) tud vgy hog valamellik fel Newezet keppe(n) meg zidalmazot volna Danch leorincz valakith [Kv; TJk IV/1. 361].

nevezett I. *mn* 1. megnevezett, név szerint említett; nominalizat; genannt. *1606:* Swkeósd Miklos vram ... mikor hazassagra ... atta volna magat, szwkwlt szegien Arúa léúe(n) nem leúe(n) mihóz niolni, azon Neuezeot lozagra ... kenzerittetót vennj f. 100. melliet az meniegzeo lakodalmara keólteot [Köpec Hsz; Ks 90]. *1608:* neuezet hazamat adom es keoteom eo keglmenek Eoreokeoseon megh hihatatlanul fiurul fiura [Dés; DLt 300]. *1720:* lévén a' két Falunak Szárhegynek[a] és Ditrónak[b] két egyenlő részre osztott Havassai mellyeket eddigis esztendonként változoslag birt a nevezett két Falu azokot ezutánis a' szerint birják [LLt Fasc. 150. — [a–b]Cs]. *1754:* maga szallatta valt meg mint Darabont elsőbben azon Joszagat, nevezet Tatar Mojzes Görgényi Udvarbiro engedelméből [Kakucs MT; DE 3]. *1763:* a' Mányika Iuon Öttse, egy darab kaszálonak a' fütermését ... egy Bogátsi Rimer nevü Szásznak által adta ... melyet kaszált is a' nevezett Szász [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 31]. *1769:* A kérdésben nevezett hellyet ... Szpeterán Gávrilla akkor irtogatta, mikor ... Kornis Ferencz Ur Sellére volt [Szentmargita SzD; Ks 19/VI. 12]. *1812:* Ezen ... Szolgálo emberek ... minden szolgálatbéli kötelességeket és Datiájokat, a' nevezet modon változtták meg [Csicsógyörgyfva SzD; Ks 76. 92].

Szk: *akármi névvel ~* akármiféle. *1584:* ha eö kegelmet wala ky el Tyltana Mochy Jozagom foglalasa Ideyen tehat eö kegelme uala hul enekem Jozagomat wag eóröksegemet tuga Erdelben Akar My neuely neuezett helyeken, hatt haz Jobagomyg ... foglalhasson es wgy byrhassa mynt sayat eöróket [Csapósztgyörgy TA; Ks] ✱ *fenn/feljebb ~* fennebb írt/említett. *1747:* Pavai Josef Vr(am) mint nagjob Atyafi fel alván maga és fen nevezett Testvér Attyafiai(na)k képekben excipiál a' Testamentu(m) elle(n) [Torda; TJkT III. 171]. *1765:* Ezenn fellyeb nevezett fatensek ... meg examináltotta(na)k [Záh TA; Mk V. VII/19 MBogáti Horvát István hites assz. kezével]. *1771:* hallottam ... hogj ... az Utrizált Bágjulék is a' fenneb nevezet Bágyulnak Posteritássi lennének [Girbó AF; JHb Arion Bunye (56) zs vall.] ✱ *minden (nemű) névvel ~* bármiféle. *1604:* az Gergely varga reze marha, penz, ezwst es arany es minden nevel neuezet fel keleo marhak es eoreoksegek Janos deake, es maradekie legienek [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX/2]. *1609:* az haz wles hely, es ahoz minden neuuel neuezet iozagh es eoreoksegh [Deményháza MT; Berz. 15. XXXVIII/9]. *1622:* mindennemw neuuel neuezet hellieken leueö Joszagat ... hagia es valla Angialos Janosne Azzoniomnak [Nagyernye MT; BálLt 58].

2. vminek elnevezett/mondott; numit, denumit; benannt. *1840:* A rakás papirossak alatt unterlagun (!) különböző nemü es minőségü detzkák vannak a hiu emeletiben ... és pedig ... két fenyö detzka darabokbol készittetett unterlag 2 ... gastrunak nevezett tölgyfa székek 4 [KmULev. 2].

II. *fn* megnevezett/említett személy; persoană indicată; Genannte(r). *1791:* Popa Jakib Román ... fejszével utyakot állotta és azon Nevezeteket, rendre, rendre fejszével főbe ütvén, mind egyiket le verte, és azzal elébb állat [Sebeshely AF; JHb].

nevezetű 1. nevű, vmilyen nevet viselő; cu numele de ...; mit Namen, namens. **a.** *emberre von. 1751:* Thodor itten meg hazosodván, vett el Felesegül egy Bara Márinka nevezetű Leányt [Nyárádtő MT; SLt]. *1762:* Mezö Bándi Idősbik Kovács Peter Uram Kovács Ferencz nevezetü Közbelsö Fia [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1769:* Tit. Sándor Mihálly uram Harka nevezetü Czigány Jobbágya ... a Putzi András kargyát ketté törte [Agyagfva U; IB. Guro György (38) pp vall.] *1771:* Máris nevezetü leányátis jol esmérjük [Szárazpatak Hsz; HSzjP Laurentius Török (44) jb vall.]. *1774:* Az Egetbor árulo kufarneknakis némellyeknek egy egy Susták Taxájokat el szokták engedni ... Horváthné nevezetünek tőbnyire ... el engedték mind Taxáját, mind az Udvarbol valo Éget bor vévést [Mocs K; KS Conscr. 52 Varro János (26) udvari kulcsár vall.]. *1779:* azon Ember Illyés János nevezetü vólna [O.zsákod KK; LLt Vall. 189]. *1784:* válalának magokra kezességet ... az Királlj Halmi Határon az ot vizén Járni szokott Hídas mesteréért Kretsun Szportyik nevezetüért [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

b. *állatra von. 1768:* Vidám nevezetü barna pej Ménló Nro 1 Kakas nevezetü szürke ménló Nro 1 [DobLev. II/390. 11b]. *1792:* Kis Fekete nevezetü barna feketés szörü Maglo [Szászbanyica K; CU] *1794:* A Kedves nevezetü mag Lo [Koronka MT; Told. 15/104]. *1799:* A Mundra nevezetü darék kancza a Csikozásba meg döglött [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. *1811:* 1 Pitzi nevezetü Ménlo Szamár [Uzdisztpéter K; CU]. *1817:* égy Lutzi nevezetü hámos kantzát adott [Nagyernye MT; LLt].

c. *földrajzi fogalmakra von. 1741:* azon Padina nevezetü Territoriumot ... nem subdividalhattak [Veresegyháza AF; DobLev. I/124]. *1757:* Ezen Almás nevezetü hellyb(en) ... Erdö vólt [Gyszm; DE]. *1762:* Tisztarto Ur(am) István nevezetü erdőben két szekeret küldött fáért [Bögöz U; IB. St. Nagy (80) pp vall.] *1770:* ezen Kis Nyárad Nevezetü patak vizén ... Vass Ferentz ur(am) Malmotskája [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1812:* ezen Fok nevezetü vjjabb Berketskét örökké a Nagy Laki Ref. Eklesiájának lenni tudom [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 27]. *1819:* also Fordulo határban Szőlőhegy Nevezetö helyben ... a Zápor Nagy Arkot mósot [Kőrispatak U; EHA].

Szk: *micsoda/minemű ~? 1742/1760:* Allodialis földek azon Nemes ház után mik, és minemü nevezetü helyekben légyenek ... nem tudom [Szentegyed SzD; WassLt Fr. Elteto de Zilaj (36) ns vall.]. *1744:* Tugyae a Tanu ... Pojan nevü Faluban ... Baronissa Veselenyi Mária Aszszony eö Nganak hány antiqua Sessioja van, azok mitsuda nevezetü hellyekben vadnak? [T; JHb XVI/19. 4–5 vk]. *1778:* Alodialis Erdök ha vagynak, azok micsoda nevezetüek? [Ózd AF; Berz. 5. 37. O. 2] ✱ *minden ~* bármi/mindenféle. *1577:* az mj az w anyatul az mj marha marat volna mjnden neuezettw marha vagj penz vagj aranj vagj vettes, vagj valamj labas marha mjndeneket megj engedet volna Almadj andras kachkan martonnak [Légen K; JHbK XIII. 36].

2. vmilyen elnevezésü, vminek mondott; care este numit ...; genannt. *1756:* világosságra jött egy batisz nevezetü gyöltsnak ... ellopása [Kv; Mk IX Vall. 88–9]. *1768:* a' kiknek kezeknél még kuppon nevezetü Obligatoriák tanáltatt-

nának ... à 1ma Aug: ... adgyák bé [Dés; Ks 84]. *1774:* mutatott ... Fekete Györgynének egy kis kalamár nevezetű Ládát, és abban jó féle gyöngyökőt, Pártát, 's kalárist [Szentdemeter U; LLt Vall. 71].

nevezget 1. mindegyre (vhogyan/vminek) nevez/mond/szólít; a numi pe cineva/a spune cuiva mereu (cumva/intr-un fel); wiederholt (irgendwie) nennen/rufen. *1632:* Pete Istua(n) el ere bennvnket Kvköllö varbol jvtvnkbe(n) mert mi harma(n) eg' szekeren jöüvnk uala, monda Pete Istua(n) Meszaros Geórg'nek (: mert jmmar megh elöztek uala minket :) hog' jere jobba(n) lengeteg Geórgi erre monda Meszaros Geórg, hog' nem annak hinak engemet, miert neuezgecz engemet [Mv; MvLt 290. 100a]. *1768:* az uton bé éré Veress András Ur(am)ot minden ok nélkűl hohér(na)k biczin(e)k nevezgeti vala, de Veress András Ur(am) egyetsem szolla hozzá, az után kérdém Ferencz Jánost mért nevezi hohér(na)k biczi(ne)k, azt monda, olyan Kutya Kölykemet ütötte meg, hogy sokat ért volna [BLt 7]. *1799:* a' Levita 's kivált a Felesége az Urnak Házát motskolja, tsufoson nevezgeti, tselédgyeit idegeniti ... sok illetlenségeket tselekszik [DVJk 217b]. *1807:* Erre egy más (!) hamisgatni kezdék mind ketten nevezgetvén egy mást hamis Lelkűnek [Tarcsafva U; Pf]. *1812:* Emlékezem arra, hogy a' Groffné Aszszony eö nsga ... a Groff ur eö nsgát mind örökké motskolta ... Futo Bolondnak, esztelennek, élhetetlennek, szamárnak nevezgetvén [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

2. emleget; a pomeni (mereu); erwähnen. *1599:* Nagy Jmreh zeken lakozo nemes zemelj ... vallja hogy eö ez Balast soha nem esmerte, az Attyafiait a' kit newezget eö maga azok minekeonk Jobagink [Kv; TJk VI/1. 345].

3. (magyarázólag) mondogat/rendre elősorol; a tot spune/enumera ceva (cu scopul explicativ); (erklärend) nach und nach vor/aufzählen. *1745:* más nap jo reggel az harangott félre vertek a' Décseiek es a' nyomon hozzám is ki jöttek az tégla egető kemenczéhez tudokozodni kereskedni az káros ember nevezgette mi formaju es Csupas volt egyik kosárja ... a' mű helly hijján találtattak meg, a' szerint is találtatott a' Csupja egyik méh kosárnak a' mint a Décsei káros nevezgette [Szásznyires SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.].

nevezhet 1. elősorolhat; a putea enumera; auf/herzählen können. *1572:* Aggyuk Myndeneknek tuttara ... az vitezleo Hadriui Ferencz keozeoth Es Sapfar Pal felesige keozeoth: tudnia illic Hadriuj Orsoliazzon keozeot ... az my atyuktul maradot marha volna, valamint Ember neuezhetne mindenekbeol meg alkottak mw Eleottwnk [Gerend TA; BK]. *1662:* Isten a kevélyeknek ellenek áll ... Kevélység jár a romlás előtt ... Valamennyi gonoszt e világon nevezhetsz, mind idefoglaltatik [SKr 710–1].

2. valaminek minősíthet/tarthat; a putea califica/considera ...; für etw. halten können. *1710 k.:* Az örökkévalóság ... kétféle ... Az elsőt méltán tarthatjuk és nevezhetjük ... egész örökkévalóságnak, a másikat pedig fél örökkévalóságnak avagy örök üdőknek [BÖn. 458–9].

3. *~i magát* minősítheti/tarthatja magát; a se putea numi/considera drept ...; sich qualifizieren/für etw. halten können. *1815:* Jakab Mihállynak antiqua sessioja, mellynél fogva magát Possessornak nevezhetné nintsen [Szentimre MT; BalLev.].

nevezhetendő megnevezhető, elősorolható; care poate fi numit; nenn/aufzählbar. **Szk:** *akárminemű névvel ~* akármiféle elképzelhető/gondolható. *1639:* ha ... Rosa Mihaly Barczai Sigmond Uram eo Naga földerűl el menne, avagy el budosnek ... eo Naganak ... emberi ... azon kezeseknek marhajokbul ... az megh irt negyven, negyven forintot exequaltathassak, ha penigh marhajok ... az megh irt sum(m)at fel nem érnék, tehat az megh nevezet kezeseket ... megh fogathassak, akar minemű nével nevezhetendő helyekbennis [Arany H; BK] ✱ *minden névvel ~* mindenféle, az összes lehetséges. *1679/1681:* Minden nével nevezhetendő Proventusokat valamellyek ab antiquo voltak és vannak a hunjadi Joszagban, eö kglme az Urbarium szerint igazan exigaltassa [Vh; VhU 673]. — L. még CsVh 67–9.

nevezhető megnevezhető, mondható; care poate fi numit; nennbar. **Szk:** *akármi névvel ~* akármiféle (lehetséges). *1655:* A végezésnek ... nagyobb erősségire kötelet is vetének ... hogy egyik fél az másik felet ... egyik az másiknak adott földeknek ... birodalmában megoltalmazván, ha melyik fél ezen végezést ... violálná ... akármi névvel nevezhető jovain, joszágin, marháin, földein és helyein exequáltathassa [Uzon Hsz; SzO VI, 202–3]. *1846:* Katona Klárit, kit én másfél Esztendös korától fogva Anyai Szeretettel neveltem ... Szives dajkálodásáiért ... akár fekvö akár felkelhetö, akár mi névvel nevezhető tulajdon magam Szerzeményeimben, Örökösömnek vallom [Kv; Végr.] ✱ *minden névvel ~* minden/valamennyi elősorolható. *1677/1681:* Adom tudtara Vajda Hunyadi mostani, es ez utan minden üdőben következendő Kapitanyimnak, Praefectusimnak, Fő es Vice Udvarbiraimnak, Porkolabimnak, es Szamtartoimnak, Varosbeli Biraknak, Folnagyoknak, Esküttteknek es minden nevel nevezhető Tiszteimnek[a] [Vh; VhU 425 Thököly Imre ad. lev. — [a]Köv. az adománylevél szöv.] *1856:* Minden nével nevezhető fekvő és felkelhető ... Vagyonomat hagyom és Testálom egyetlen gyermekemnek-örökösömnek, az én jó leányomnak Mike Rozának [Kv; Végr.] ✱ *semmi névvel ~* semmiféle. *1719:* tetzett ... az Nms Arbitrativának, hogy sem szemül lévő, sem földben el vettetett Gabonában, vgy semmi néven nevezhető fel kelhető Jokban az ki házasittatott Leányok ... részt nem vehetnek [Süketfva MT; DobLev. I/95a].

nevezte vkitől megnevezett; care a fost menţionat de către cineva; von jm genannt. *1784:* láttam szemeimmel mikor ... Széjes Josef a haját meg akará fogni Csáki Györgynek ... loszánba el indula haza Csáki György Feleségestül véllek együt Kisseb Széjes Istvánis, s énis fel állottam a szán talpára s véllek együt elmentem a neveztem Kisseb Széjes Istvánni ... látám hogy Széjes Josef menjen utánnok egy vas villával [Béta U; IB. Agilis Iljés János (15) vall.]. *1846:* arra a gondolatra jöttem hogy a Nyitrai Sikátorján jöjjek le hogy a Rosahegy alá hamarább haza mehessek ... s jüttem is osztán haza, még pedig nem az előbb neveztem Sikátoron, hanem a Felső Kodor uttzán le [Dés; EHA].

neveztet 1. kereszteltet (vmilyen nevet adat); a boteza (a da prenumele de ...); taufen (irgendeinen Namen geben). *1614:* Hallottam aztis Hegedws Peterteöl hogy az feyedelem[a] zayabol hallotta az en lelkem Vgymond megh nyugut Dengeleghineb(en) ha penigh fia lezen teolem Gabornak neveztetem [Nsz; VLt 53/5267 J. Harfas (28) fej. muzsikása vall. — [a]Báthori Gábor].

2. *~i magát* hívatja/szólíttatja magát; a cere/pretinde să fie numit ...; sich nennen lassen. *1739:* (Az) Incta Maria

Fogarasi ... mostani Ferjén Szabó Gergely Uramon kivül, más idegen Nemzetekkel titkon és nyilván társalkodott, és csokolodott ... sőt ezekkel, ejttzakának idején szánkázott, magát a Falukon Colonellusnén(a)k neveztette [Dés; Jk 299]. *1779:* hogy Pap Lupuj és ... fiai magokat miképen neveztettěk és hivatták ... én nem tudom [Orbó SzD; GyL. Kremenye Vaszilia (62) jb vall.].

neveztetett 1. vkiről/vmiről elnevezett/nevét vett; care a fost (de)numit după cineva/ceva; nach jm/etw. benannt. *1710 k.:* Ehhez az árnyékhoz kapdostak az épületekben örök emlékezetet kereső hatalmasok is ... az első tyrannus Nimród vagy Ninus ... az aegyptusi pyramisokat csináló királyok, Nabuchodonozor, Alexander ... Constantinus Magnus és mások ... Ha némelyiknek a nevéről neveztetett város viseli is még ma a nevét, inkább csak a históriákban vagyon, mint valósággal, mert a most azt lakó nemzet más néven nevezi [BÖn. 421]. *1758:* Átok alatt hagyom azért, ha Isten maradékomat el nem fogyatja, hogy ha ... házasságra alkalmatos időt enged Isten ő szent felsége közöttök valamelyiknek ... várról neveztetett emberhez magát házasságra ne kötelezze, mert egy sincs jó ember benne, ha szinte gróf vagy báró lenne is [RettE 60].

2. megnevezett; care a fost numit; genannt. **Szk:** *akárminemü névvel ~* akármiféle nevű, bármely. *1602:* Varga istuan ... meg eskuue(n) mj elettu(n)k, hogy Bamfj istua(n) vra(m)nak ... eöreokos Jobbagia lezen ... holott pedig ... meg futamodnek auag' mas vratt fogna maganak tahat kotj arra magatt ... akar mj nemu neuell neueztetett helieke(n) kaphattiak fogiak meg az eo maga hutt leuele tartasa zerentt [Told. 1] ✱ *úgy ~* úgynevezett. *1825:* Az ugy neveztetett Kerek nád nevü hellyen (sz) [Barátos Hsz; EHA].

3. minősített, számon tartott; care a fost considerat; qualifiziert, in Evidenz gehalten. *1710 k.:* Hol vadnak azok a világ hét csudáinak neveztetett szörnyü nagy épületek, hol vadnak magok, mind, akik csinálták, mind, akik csináltatták? [BÖn. 421].

neveztethetendő nevezhető; care poate fi numit; nennbar. **Szk:** *minden névvel ~* bármiféle/minden lehetséges. *1809:* Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készítéséért inditott büntető pere Ö Felsége eleiben hatván ... Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig égy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendő rabságra ... itélte ... még Adsessori hivataloktol is örökre meg fosztattanak, söt minden nével neveztethetendő Testimonimok(na)k, mint Regiusok, adására alkalmatlanok(na)k lenni declaráltattanok [UszLt ComGub. 1560].

neveztethetik minősíttethetik, tartathatik; care poate fi calificat/considerat; qualifiziert/für etw. gehalten werden können. *1791/1798:* (Azok) akik nem belső meg győződésből, hanem valamely világi ... büntetésnek el-kerüllésére nézve akarnak gyülekezetünkbé bé vétettetni ... tsupán tsak Hipokraták(na)k neveztethetnek [M.bikal K; RAk 27 püsp. kl].

neveztetik 1. (vn. kn mellett) hívatik; (înainte sau după numele şi prenumele cuiva) a se numi, a fi numit; (neben Familien- und Vornamen) genannt werden. *1550:* Az besterchej embernek Kwmiwes Janosnak Marhaiat kik it meg Tartottak vala Neweztettnek azok az emberek[a] [BesztLt 21. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1602:* En Hesdati Ersebet, ky az Elseo megh holt Jambor vramrol Kemeny Laszlonenak neweztetem ... tezek illyen testamentomot [Kv; RDL I. 73]. *1754:* ezen Rusz Familianak Antecessorok közül hivatot egy Furgje Rusznak, kinek Gyermekei el hagjvan a Furgye Vezeték nevet, neveztettek Ruszoknak [Halmágy H; Ks 101]. *1779:* Tudgyaé nyilván és bizonyosonn kivált az édes Attyok és édes Annyók ezenn meg nevezett Embereknek mind Vezeték mind Kereszt nevekre mikeppen neveztettek [K; GyL hiv. vk].

Szk: *vmilyen névvel ~. 1572:* Mathe Borbas ky Masnewel Kutas Borbasnakys Neweztetik zenth kyraly[a] ... ezt walla[b] [KP. — [a]K. [b]Köv. a vall.]. *1767:* a Gábor fia Kelemen most Gyergjo Szent Miklosi Megjes Mester bizonyos hogj Kováts nével neveztetik [Hatolyka Hsz; HSzjP St. Bakk (73) pp vall.].

2. címeztetik, szólíttatik; a fi numit în adresări cu o anumită titulatură; angeredet werden. *1823–1830:* Gyermekei[a] ⟨közül⟩ Sámuel marosszéki főnótárius, Mlgos Id. Földvári Farkas úr leányát tartja feleségül. Második fia, Pál, egy Harsányiné nevű, igen gazdag Mlgos özvegyasszonyt vett feleségül. Ez is, mint a nagyobbik, felesége után sokaktól méltóságos úrnak neveztetik [FogE 150. — [a]Nagy Dániel és Erős Ágnes gyermekei].

3. (földrajzi fogalom) vmilyen névvel jelöltetik, vminek hívatik; (referitor la diferite locuri) a fi numit; (geographischer Begriff) mit irgendeinem Namen bezeichnet werden. *1585:* elmentünk azo(n) Eormenyzekesy hatarahoz zakaztot darab feoldnek meg osztasara, mely Neveztetik walya pwztanak [Örményszékes AF; EHA]. *1700:* egy darab Erdötske mellyis Erdő fark(na)k neveztetik [Csekelaka AF; EHA]. *1753:* Bányikát mindéltig Bányikának hallottam hogy neveztetett [JHb XXX/9 Senior Andreas Szénási de Pánczél Cseh (73) vall.]. *1799:* egy darabotska ujj irtás melly László János irtásának is neveztetik [Mv; MvHn]. *1805:* A Hadgya előtt a Nagy Föld, mely ma Nagy Lábnak neveztetik [Szentdemeter U; EHA]. *1815/1817:* Az Egei és Dállyai egyben folyó Határok közőtt ... egész Láb, mely Fejedelem Lábjának neveztetik [Ége U; EHA].

Szk: *vmilyen névvel/nevezettel ~. 1753:* Nemes Belső Szolnok Varmegjében Nagy Lozna, Kö Lozna ... és Klicz nevü Faluk között levö puszta Falu helly, mellyet most Luntsennek hívnak, régen Kis Lozna nevezettel neveztetette vagj egjeb s micsoda nevel? [JHb XXX/9 vk]. *1797:* (A patak) ennek előtte Valoságosan Csikos Patak volt, mert én magam is halasztam ottan sokszor a régi időbe, és Csikot s halatis fogtam belőlle és éppen azon okból meg hiszem, hogy valaha Csikos pataknak hivattatott; De ma már la Sztanyisztye névvel neveztetik [Dengeleg SzD; EHA] ✱ *vminek a nevéről ~. 1792:* Bizonjoson tudom hogj lévén itt M. Sákodon[a] a Sz. Ersébeti Mojzos Familián(a)k ... egj Sessiojok, meljet máigis birnak, s nevekről neveztetik [Borb. II. — [a]U].

4. vmilyen szóval/kifejezéssel illettetik/említtetik; a fi numit într-un fel; mit irgendeinem Wort/Ausdruck erwähnt werden. *1761:* Az alsó Contignatioban ... vagyon egj egj németes oldalú egj contiguitásban lévö Stukaturás három kisded alkalmatosság, mellyek jollehet Stukaturások, mind az által Boltotskáknak neveztettnek [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 211]. *1765:* (A jb-ok és zs-ek) tartozzanak ... Maknak idejen a' Sertésekből minden tizedikből Dézmát adni, mak nem Lévén minden Esztendőben egy egy Garast fizetni, mely neveztetik pasint penznek, s Mak létében szabot mak bért adni [Topasztkirály K; JHbK LI. 2]. *1783:* Azon vasakat mellyek agas vasnak neveztetnek, a kohoban

felette nagj quantitasra fujtatták, hogj az Uraságot meg tsalhassák [Torockó; Thor. XX/5. 4]. *1797:* Lakossai olah Bikalnak mind Oláhok, kik Mokányoknak neveztetnek [O.bikal K; CU IX/2. 151].

Szk: *akármi/valami néven/névvel* ~ akármi/bármiféle. *1554:* wagyon ... Az Kerek hegen egy hod fold ennek kowyle erdeie meze (!) akarmy newel neweztessyk minden hoza tartozowal, amykypen en byrttam az en germekymnek terhit en reiam vettem [Sárd K; Törzs]. *1577:* teonek Illyen vęgezęst ... Hogy a' my Eos Joszagok vagyon akarmy newen neweztessenek azokatys myndeneketh myndenwtt kette osztnak [Uzon Hsz; BLt 7]. *1590:* En Coloswarot lako Fodor Illyes es Fodor Illyesnek ... el valaztot felesege Angalit Azonj ... Byro vramot kellet meg talalnünk ... Azert en Fodor Ilyes ... mind Ingo Ingatlanokbol. vala my neúel neúeztetnek Angalit azonnak keuansaga zerint ky Attam [Kv; RDL I. 3]. *1603:* Ettedi Gedö Lukaczj Gedö Balas Zabaditattak magokot, Dosa Tamasne Ellen, minden marhakban mehekben menes lowakban akar my neuel neweztessenek: malombais azon kepen [UszT 16/84] ✳ *egyéb (mi/valami) névvel* ~. *1568:* valamy attyamtwl maradot ereoksegh es loffesegh es egyeb neuel valamy neuestetneyek ereoksegh nekyeok vallottam es attam [Rigmány MT; LLt 81/1]. *1600:* Annak felette mind bwzamnak mind Egyeb takarmani(m)nak el hordassaban Rezessek woltak, mind(en) fele Ingo bingo marhaimnak el hordassaban es Egyeb hazbalj eszkoszoknek mi Neuel Neweztessek mind mett wk oztottak fel [UszT 15/45].

5. elneveztetik, nevet kap; a fi denumit; benannt werden, Namen bekommen. *1705:* Az vám felé való egy Talmács nevü helyet, ahonnan Talmácsszék neveztetett, a kurucok ma felégettek [WIN I, 412]. *1757:* Kornyetelke Soha nem volt Potsfalvi határ mivel Kornyetelke költezett által a Hegjen ugjan tsak a maga határára ... annak utánna vgy neveztetett Erdö allyanak, mint hogj a mint mai ki láczik közel epittetett az Erdön aloll [Csüdötelke KK; Ks 66. 44. 17f]. *1796:* a' Verök vgyan és Hámorok a' Cultivánsok neveiröl szoktak neveztetni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27–8]. *1797:* az Ormányi Patak ... abban az idöben sok Csik volt benne, és ugy gondolom hogy azon okbol neveztetett volt Csikos ergének [Dengeleg SzD; EHA]. *1864:* Hidegség mely a rajta eredö igen hideg de jo ihato forrásrol neveztetett [Dálya U; Pesty,MgHnt LVII. 105b].

6. minősíttetik, tartatik; a fi considerat; qualifiziert/für etw. gehalten werden. *1677:* Töb gonosztévök közöt, a' kik Felelöknek neveztetnek ... suspectusok méltán lehetnek; annakokáért valakik magok személyek szerint reájok bizatot, és fel fogadot marhák mellet nem vigyáznak ... szabadossan meg fogattassanak [AC 127]. *1721:* mindenekröl, mellyeket Isten ö Szent Felsege ajandekából ... éltemben birnj láttattam, és tulajdonomnak neveztettek, tészek illyen végsö és Testamentaria Dispositiot [Uzon Hsz; BLt]. *1782/1789:* (A) Metalis Levélnek Copiajából láttam, mellynek originalissa a' Kolosvári" Conventbe vagyon, Hogy Torotzko Civitásnak, azaz Városnak neveztetett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 340. — "A km-i h.].

neveztetődik 1. neveztetik; a fi numit, a se numi; genannt werden. *1840:* a tetöröl jö egy sorok bé az oltra nagy hajtás sorkának neveztetödik [Bikszád Hsz; MkG].

2. minősíttetik; a fi considerat; qualifiziert werden. *1820:* akik Zsellér nevvel neveztetödünk Szolgálunk hetenként tenyérrelis két napot [Jegenye K; KmULev. 2].

névnap vkinek a neve napja; zi onomastică; Namenstag. *1812:* Domokos vagy Klára napjáné bizonyoson nem emlékezem; mert mind a' két nevezetes napon egyben jövések volt a' tisztelt Feleknek, elég az hogy, az edjik itt az udvarnál nevezetes név napon, édgyben békéltetés alkalmatosságával ... A' Groffné meg ragadta volt a Groffnak az orrát ... jott sózott réája [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1836:* (A) Püspök Ur Fejedelmünk ö felségének születése és név napjára ... szép Hymnusokat készittetett [Nagykapus K; RAk 14].

névsor lista; tabel nominal, listă; Liste, Verzeichnis. *1838:* Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a belső bőrre nyomott kép alá irtt nevével a' Károsítottnak, a' lapok foglalóján, egy felöl kalendárium, másfelöl fejérnémük névsora [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike Sándor ellopott ingóságai].

névus kb. sötét (jellem)vonás; slăbiciune de caracter; dunkler (Charakter)Zug. *1761:* Rettegi István bátyám boszszúságból perelni akara azon házhelyért, melyet még ifjúlegény korában adott volt el ... én kiváltottam, de törvénnyel jutottam hozzá. Erre pedig ökegyelmét nem egyéb, hanem egyedül az irigység vitte. Mert ugyanis látván, hogy én is igyekezem élni ezen a rossz világon ... az én sorsomhoz képest tisztességesen, nehezen szenvedheti. Kivált a felesége, akiben minden emberi hiba és naevus feltaláltatik [RettE 127].

nevü 1. (vmilyen) nevezetü/nevet viselö; cu numele (de ...); (irgendeinen) Namen tragend. **a.** *emberre von. 1558:* Thar Simon ... azt walla hogy Thwggya hogy Annost megh fokthak wolth egy Myklos newew darabanthal [Kv; TJk I/1]. *1570:* Maradek peterne Anna, ezt vallia hogy eo Nala zolgalt ez Borbara New lean [Kv; TJk III/2. 89]. *1579:* egy desy ember Sylwaßy Balas newo ... illyen wallast teon [Dés; DLt 205]. *1587:* Keöuettkezik az Zolgalo Leanioknak meg Zegeodeott Ruhazattoknak megh fizetesek Az Orsolia newe leaniomnak fizettette(m) fel eztendeore [Kv; Szám. 3/XXVI. 53]. *1590:* Bathori Elekne Jakczy Anna Azzony ... Diosadban lakozo Farkas Janos Neweo Jobagyanak meg eoleseért Citaltatta wolth" [Bónye Sz; WLt. — "Asztalos Tamast]. *1597:* Holtt Egy kadas pal neúw ember kadas balintnenall megh [Kv; Szám. 7/X. 1 Jeney István sp kezével]. *1602:* hiwa my Eleonkbe az Ianos faluy leorincz lazlone az balint balas zolgayat Beogeozi Janos Neweot bizonsagul [UszT 16/57]. *1606:* zent kjralj uayda Janosnak uala egy Jstuan new fya [i.h. 20/181]. *1610:* sito Gergelj menedekre foga es allata elö egj zolgalomot Dauid Kata neiút [i.h. 47a]. *1613:* Czereny Caspar vram ... egy Sara nevö azzonnakis giermekett czinalt vala [Görgénysztimre MT; KJ]. *1619:* Feyer Mathe ... Badarka, mas neuel Nagy Thamas neuü eorreokeos Jobagia ... fiat Balintot ... Náray Janos deaknak ... adá [Vacsárcsi Cs; Berz. 12. 92/87]. *1637:* Kis Orsik new vettkezett es parasznasagban eseót azzoni allatt [Bölön Hsz; HSzjP]. *1722:* Esztelneken" ... jövének mü elönkb(en) ... Móldvaj Dormánfalvi két Iffiu Legény egy testvérek, Kosztándi és Simion nevüek [LLt. — "Hsz].

b. *állatra von. 1757:* A Montlé nevü Tsézas Menloval hágattunk meg egy negy esztendös fiatal kantzát [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1761:* (Az) ökrek közzül egy pár ... 5. Esztend(ös) edgyik Barna nevü,

tartsa szöru ... másik Csendes nevü, kik szöru [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1790:* Egyik Kakas nevü Magló kehesedni kezdett [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

c. *földrajzi fogalmakra von. 1550:* az the N paranczolatja zerynt ... mynket Inthenek ... hog' Damos[a] newő faluba mennynk [MNy XXIV, 289. — [a]K]. *1580:* az zekes wyz Newo foljo patak mellet ... partyaban egy kwtt wagion | (Föld) Nagy Kerek es Eormenizekes New falu kozot [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1600:* mikor leotte(m) wolna Bator wizi neweö eőstol maratt erdeombe ... oda ieówe ... az Alpereseknek diznaia az en makkomra [UszT 15/75]. *1630:* az Jmolas neü szena fübelj szena fü zaloghban uolt [Szentegyed SzD; WLt Jo Albert (40) jb vall.]. *1675:* az Boczok névü erdőnek kövesd felöl valo hatar fajat meg talaltam vala nyesni [Mezőkölpény MT; Berz. 14. XVII/9]. *1712:* ezen Vas-láb nevü hellyet mikor últek, és Telepedtek meg [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160]. *1853:* Etéd és Kőrispatak közt, Sajgo nevü helyen, malmommal szemben van egy tanorokom [Etéd U; NkF].

d. *növényre von. 1731:* Kovats Maria Aszszony egykor Sövényfalván feredött készitetet vala ... és még én hoztam Poleka nevü füvet a feredob(e), s meg főztem a feredőt [Born. XXXIX. 16 Maria Szakács (34) vall.].

2. elnevezésü; care este numit ...; namens. *1561:* ualaminemw articulusok istentelen Baluaniozasra ualok uolnanak az oltarhoz kit regenten ok az ituálo zent mihaly new eg'hazban tartottanak ... immar ewk ... le thottek es el hattanak uuolna [Kv; ÖCArt.]. *1574:* Beteges germekeket kyn az Ebagia New betegseg vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feozek Es azban feressek [Kv; TJk III/3. 370]. *1662:* Fejérváratt, a Kendervárban lévén egy igen szép mesterséggel öntetett Farkas nevü öreg álgyú [SKr 524]. *1696:* Kis Faludj[a] és Náznánfalujb Hatar(on) levő Matyko nevü Málmá(na)k gáttyát anjra magasztalta, hogy már csak kicsin áruiz(ne)k idejennis az egész harom négy falu retitt az ár uiz mégh jártá [BálLt 1. — [a–b]MT]. *1813:* Engedelem nevö Fogado mellett vagyon égy Malom [Bh; KHn 24]. *1823–1830:* a deákok ... hálnak az Anker nevü fogadóban [FogE 251].

3. *jó hírü s ~* jó hírben álló, kifogástalan magaviseletünek ismert; cu reputaţie bună; von gutem Ruf. *1798:* ezen ... 27 szambol allo Nemes és nemtelen mind ket nembeli Vallok minnyajan ... Adamoson residealo s Commoralo megirt Conditioju jo hirü s nevö szemelyek [Ádámos KK; JHb XIX/58. 30–1]. — Vö. a *hírü-nevü* címszóval.

névváltoztatás schimbare de nume; Namensänderung. *1869:* ugy az eddig történt, mind az ezután történendő névváltoztatások a külhatóságok megkeresésére az anyakönyvbe bejegyeztessenek [M.Bikal K; RAk 176].

nexus 1. összefüggés; corelaţie, raport; Zusammenhang. *1823–1830:* Az itt emlitett bonyhai pap[a] ... sok prédikációt tudott, mert az apja is pap volt, s attól kapott. Idővel osztán ő is elegyithetett közibe anekdotákat, meséket ... De ez az elegyités idétlen, vagyis inkább nexus nélkül való volt gyakran, mert szisztéma nélkül való ember [FogE 153. — [a]Albisi Bod Sámuel].

2. összeköttetés; legătură; Verbindung. *1820:* Tötöri Ferentz az, aki a Bároné ellen vitetteti az Esketéseket, mitsoda Czélbol s mitsa nexusbol én nem tudam [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Moses székbíró nyil.].

néz 1. *tlan* tekintetét vhová irányítja; a se uita (la ...); sehen. *1572:* Zekel Margit azt vallia Ez eozzel vgymint 10 orakor Jeottek volt 13 ... az kyket Esmerhetet keozzwleok Kalmar peter es Bwday Georgh volt ... Es kezdenek ott Ideztova Nezny, Mond Eonekyk myt kerestek it Illenkor, Byzon megh Mondom hogy Ezt mywelitek ... Esselelek kwrwafy kwrwat keressunk vala, de Nem talaluk [Kv; TJk III/3. 7–8]. *1710 k.:* Ezen összel hala meg az én szép, jó feleségem Kün Ilona ... Halála előtt circiter hat héttel egyszer az ágyán ülök, néz a kárpitra s mondja a deák szót „quare" (deákul pedig ő nem tudott) és mindjárt kiüté a nyavalya [BÖn. 744]. *1860–1861:* Nevezetes légkőhullás történt itt 1852-ben sept. 4-én ... az emberek egészen megrémülve ... az égre néztek, honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre lehullani láttak [Benkő,MszIsm. 8–9].

Szk: *horgasan ~. XIX. sz. m. f.:* Ne nézz ojan horgasan szárágy meg a fogasan[a] [EMKt Egyes versek gyüjt. — [a]Táncszó] ✳ *hunyoritva ~. 1811:* Baroti Lengyel Éva nevezetü menyetske hunyaritva néz [DLt 508 nyomt. kl] ✳ *szemébe ~ vkinek* bizalmas kettesben van vkivel. *1661:* édes lelkem Juditkám, tudósits egészségedrül gyakran ... én is az Kegyelmed szép ura, ágybeli szolgája, élek fris egészséggel. Készüljön Kegyelmed, mert Isten megtartván, ugyan szemében akarok Kegyelmednek nézni, édes Asszonyom [TML II, 186 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

Sz. *1710 k.:* Ebesfalvára én bémegyek; Teleki, Rhédei és más barátim jó szívvel láttak, de Farkas, Gergely, Mikes úgy néztek, mint az emberevő farkasok [BÖn. 703].

2. (önkéntelenül) szemlél, szemmel követ; a privi, a se uita; (unwillkürlich) schauen. *1584:* Kadas Balintne Catalin vallia, Egy leaniomat kwldem a' Zamosra es az Sos Ianosnewal Zembe talalkozik, az en leaniom hatra fordul Nezi volt, Ez sosneis megfordul, Es mond Mith Néz Roz kwrwachka Mond az en leaniom, Azt Neze(m) hogy zemem vagyon, Mond sosne, No hadd el chak bizony meg banod [Kv; TJk IV/1. 247]. *1585:* Thekes Imreh vallia ... Latank eg embert hog zekeresteól lowa el ragat vala mikor azt my Nezneok ... Az embernek a Syweghe el esek [Kv; i.h. 472]. *1589:* hazanal Eorben Melegh bort Ittak az tewznel Es az Azzony fel foga Zoknyaya es Inge allyat ... mi nizzewk vala hogi az Mezitelen testiwel vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alör SzD/Dés; DLt 226]. *1636:* latam azt hogy egy Embert az Cziganyok kornyul uóttének, nízni kezdem, hallom azt, hogy az puska roppána ... az Cziganyok megh szendulenek [Mv; MvLt 291. 68a]. *1697:* Az kerdesben azt tudom, hallottam Peter Deakne Aszonjomtol azzal kérkedezett, ugy szeretett engemet Pater Janosfi Mihaly, és énis eö Kegyelmét, hogy mikor fel állott az Praedjkalo szekben, addig néztem hogy el ájulta(m) szerelmembe(n), mások hoztak ki az Templomból [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh István (26) pp vall.]. *1761:* minthogy távulyrol néztem kiké voltanak az ókrők meg mondani nem tudom [Kebele MT; Ks 19/I. 6]. *1819:* nézém egy darabig miként probálgattya vala pipájába tüzet tenni, 's dohányozni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Szk: *szemével ~i. 1823:* az egyik fiam Lupuj ... haza jövén azt mongya: Jaj Anyám Mit láttam Csernátoni Samuel réá mént Vas Ágyira Szémeimel néztem a mig erő szakot tétt rajta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Sütő Parasztyiva (40) vall.].

Sz: *behunyt szemmel ~ vmit. 1710:* Isten ellen való nagy vétek volna ... a reformáta religió végső veszedelmit, behunt

szemmel nézni [CsH 105–6]. *1750:* én az illyen dolgokat nem engedhetem, mivel az I(ste)n is meg verne, ha be hunt szemmel nézném [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1814:* minden tselekedeteit bé hunt szemmel kell nézni [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *csak ~ek, amit ~ek. 1783:* Ládd vén ördög, mit árulkodol tsak nézek, a' mit nézek mert meg vernélek, de sajnállatta ütni [Szókefva KK; Ks 92]. *1803:* mikor a' Kender ton kender asztotaskor lettenek volna a to tisztitas alkalmatosságával ... Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét és azt mondá ... te zöld béka Kék béka tsak nézek a' mit nézek mert ugy mosnálok a' Toban hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb.].

3. (szándékosan vmire/vmit) szemmel figyel; a privi (cu atenţie); (absichtlich) betrachten. *1574:* peter filstich peter fia Eotthwes orban Inassa Azt vallia hogi az Targy leowest Nezy volt azonban ket Eottwes Inas Azon eleh fwtnak [Kv; TJk III/3. 355]. *1592:* Anna, Fodor Janos leania vallia ... zemetbjro Miklos egikor ... Moldouas Mateneual Iaccik vala de en ne(m) vehettem ezembe iol mit chelekettek, mert zegienlettemis raiok neznj [Kv; TJk V/1. 270]. *1653:* Megfordulván Székely Móses erről a szernecsés csatáról[a], a táborra menyen; és látván Sigmond a sok szép rabot a törőknél és tatárnál, könyves szemmel nézé, de semmit nem mere szollani, hanem abban hagyá a dolgot [ETA I, 65 NSz. — [a]1601-ben]. *1662:* a bagosi erdőnél tovább ... a tábortól nem ment vala, s ott lesbe beállván, onnan nézék, hogy szemek láttára Konyár és Derecske nekigyújtogattaték [SKr 446]. *1736:* Az hintók mind bőrös magyar hintók voltanak, híre helye sem volt az német hintónak. Vesselényi Pál uram ajándékozott volt Apafi Mihály öreg fejedelemnek egy német hintót ... Szebenben gyermekekül úgy jártunk nézni mintha csudalátni mentünk volna [MetTr 363–4]. *1758:* Nehai Szekej Boldisarnak ... az Leányi ... Anjok holta után egj más után következtenek nevekedesekkel Gazda Aszszonjoknak ... Mejik mejik menjit mit vit nem tudam mivel az Ladajakban nem neztem [Asz; Borb. II Andreas Biro nob. de Rákos (79) vall.]. *1812:* a' Groffné eö Nsga hogy ... férjhez ment, azután edj jo darabbal kezdettük ollyatén köntösökben járva látni, hogy a' Templombanis mikor bé ment a Halgatok inkább az Aszszony eö nsgát, mint sem a papot nézték [Héderfája KK; IB. Szőke István (63) jb vall.].

Szk: *fejébe ~* fejében tetűt keres, megtetvész. *1582:* En pedig Zabo Ferenczne kerem Luczat hogy az femben Nezzen, mikoron feyembe Nezne enys az Lucza eoleben haytam az fęmet [Kv; TJk IV/1. 38]. *1592:* Anna Sos Mihaline vallia: Lattam hogi Meggiesine az legint chokolta, es az feiebe nezet [Kv; TJk V/1. 269] ✱ *kétfelé ~* hirtelen körülnéz. *1676:* Én, Uram, most Csikban rugaszkodom, ott kétfelé nézek; mindjárást visszajövök [TML VII, 280 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] ✱ *sok szem ~ dolgára* sokan figyelik. *1665:* én ... írni nem merek, ne láttassam háló előtt halászni, sok szem nézvén dolgaimra [TML III, Bethlen János ua-hoz].

Sz. *1677:* Mit írjon Kegyelmed, látom. Igazán nem oda néz Kegyelmed, az hová üt, édes Gróf uram ... vettem eszemben jól, hogy egy üdötül fogva ... Kegyelmed velem meró comoedia gyanánt bánik [TML VII, 528 Teleki Mihály Tököly Imréhez].

4. megnéz/vizsgál, nézeget, vizsgálgat; a privi/examina; beschauen. *1574:* Bor Ianosne Azt vallia hogi mykor hallota volna hogi meg eoltek Az Eotthwes Inast Ment volt latny Eotthwes gergel hazahoz Tahat azkor forgatiak nezik az testet ... egy kewes (!) az orra beore Meg Nyuzot volt Mint ha ely esset volna [Kv; TJk III/3. 353]. *1595:* Az zegeny legennek halala vtan minth egy hettel megyünk vala ... teób vrajm(m)al, kerenek hogy men(n)enk be latnok megh az fat mikeppen teórett ki es michoda modo(n) lett az halal, be menenk, mondek az Tarsomnak ... Allj megh neszük megh ha fa wtte hogy valahol valamj jele volna, elegge nezók, de mj sem abba hogy a' fa ytte volna megh, sem abba hogy ember eólte volna megh egy chep jelt sem vehetenk [UszT 10/58]. *1597:* Tummes (?) Wendler ... vallia Mikoron az Lato mester vraim Paztor Istwantol el veottek wala az húst zinte ackor megiek wala altal az Mezar Zeken, zolitanak engemet az Lato Mester vraim hogy lassa(m) michoda húst arol Paztor Istwan. nezem az húst, de oly wala hogy ne(m) embernek walo wolna ... latny walo dolog wala hogy deogh volt [Kv; TJk VI/1. 6]. *1763:* én meg szollitván őket kérdem töllek mit dolgoztak; Melyre felelvén mondának: A Földes Urunk jö ugymond, Szebenböl ide s annak számára vágjuk a' Fát s viszszük ... Másnap arra fordulván nézém s hát a' törsőkeit a' le vágatt fák(na)k levéllel mind bé takarták [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 49 Székely János (46) jb vall.]. *1768:* Leveleímet is jó rendben szedtem, Fasciculusok szerint Regestráltam, tsak a Regestrumot kell nézni, mikor vala mellyik Levél kívántatik, a meg mutattya, mellyik Fasciculusban, hányadik Numerus alatt legjen [Kp III. 149 Havadtói Máthé Izsák nyil.]

Sz. *1822:* ajándék marhának ... nem kel szőrit nézni [Nagyeküllő K; RLt O. I Marosán Togya (60) vall.].

5. megnéz, utánanéz/jár; a vedea, a se uita; nachsehen. *1570:* Enedy Kelemen Varas Zolgaya ... ezt vallya ... Latthak hogy Zeoch Demeter ... alah Thartot Az Mayor feleh, Az lean penigh az Zamos feleol Jewth Eleh, Es Zeoch Demeter altal hagot az ĕmaga chwrybeol az Thymar Gergel churkertyben es az Thymar Gergel paytaianak Aytayan Bochatta be az leant ... Ewk penigh benedekel egetembe kywl megh allanak az zeowen Mellet, es hogy otth halgatnak volt, halyak az zalma zĕrgeset, Es hogy kezdyk Nezny hwl zĕregh es kychoda, vgy latthyak hogi az leanyal Zeoch Demeter az zalmara Mennek Es az leant leh deoyteotte [Kv; TJk III/2. 79–80]. *1582:* Anna Rlcta Emerici Aztalos ... fassa est ... Esthwe be indulek hazamba hog eg leankamat le fekessem, Azon keózbe hog' be Mentem volna hallam 'a kialtast, Mondak hog Danchak Ianost vagdallĭak ... Ez keozbe ki Indulęk Aytomon hog Nezzem, ereóssen wzik vala Danchak Ianost [Kv; TJk IV/1. 9]. *1631:* enis ki menek keözikbe(n) az nagj zajra, hogj nezem my dologh, azonban elis czilapodanak [Mv, MvLt 290. 245a]. *1846:* később Csizmadia Szép Iosef Uram felesége fel szollittására ki mentem a' házbol nézni hogy a' piatzan mitsoda larma van [Dés; DLt 530/1847. 12].

6. lát, észrevesz; a vedea, a băga de seamă, a observa; bemerken. *1630:* az Annia el vżte vala eczer az leaniat de azt nem tudom hol iart, es hol hordoztak legien. Mostany allapattiaba(n) ... neztem eczer hogi ige(n) tellies, megh enis gjanakodta(m) hozza, de nem mondotta(m) senkinek [Mv, MvLt 290. 191a]. *1772:* maga beszellette nékem Vajda Györgyné Aszszonyom hogy az Ura ... nagyon utánna atta magát a Dadago Bornyu pasztor Felesege Vaszilyné utan oda járagatatt hozzája ... magamis néztem hogy Vajda György Ur(am) az emlitett Pasztornéval a Máléba bujkáltak de mit csinaltak ... nem tudom [Dés; DLt 321. 77b]. *1798:* (A verekedők) ugy egyben bonyolodtak hogy azt se

lehetett nézni jol, ki hogy ütt egy máshoz [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

Szk: *Isten ~i. 1671:* Igen nagy szomorúsággal hallám az szegény fogarasi praedikátorra való kemény irásodat ... Tudom, hogy ki legyen, ki vádolta neked, de kérlek, ne cselekedj úgy szegénynyel, mert ki tudja, az Isten nézi, mert az az ember nem kován neked rosszat ... az praedikatorokkal ne viszálkodjál [TML V, 472 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

7. (előadást/látványosságot) megnéz/tekint; a viziona; (Vorstellung/Sehenswürdigkeit) ansehen. *1705:* (A generál) azt mondotta, hogy most nem mehet ki a kurucokra, mert nem neki való, hanem csak hátra kell most állni neki. Továbbá mondá, hogy Forgách azt mondotta volna, hogy augusztusig magáénak teszi az egész országot. Beszélék, hogy Forgáchék olyanok, mint a comediások, mi olyanok vagyunk, mint annak nézői, csak néznünk kell mindaddig, míg a segítség eljő, akkor osztán mi is játszunk [WIN I, 479]. *1807:* a Mester legényeket néztük az uttzán tántzolni [KMN 218]. *1823–1830:* estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien [FogE 176. — [a]Prágában 1796-ban].

8. (meg)látogat; a vizita; besuchen. *1711:* ha csak lehet azon leszek hogy ha csak nézniis vasárnapra le men(n)yek [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

9. *~d!, ~zétek!* figyeld/figyeljétek csak meg!; uite!; schau!, schaut! *1661:* Nyilván vagyon az egész világ előtt, méltóságos úri rendek! mennyi sok nyavalyákkal és nyomorúságokkal sanyargattaték meg ez nyomorult haza ... Gondoljátok meg, kérlek, mennyi ezer keresztyének légyenek még az tatár keserves igája alatt ... nézzétek házatoknak még jól meg sem hült hamvait ... megmezíteleníttetett Erdély az ő lakositól, megfosztatott aranyától, ezüstitől, és megfogyatkozott erejiben is [KemIr. 340]. *1696:* csak hamar jó vala le az uton Kovács János felesegestöl s látám hogj egj rostozott bot vala az kezéb(en) mondgja vala megh verém en bizony ezzell állattjára nezd mint megrostozott az vége [Mikháza MT; Berz. 17. XIII]. *1811:* Hát nem érez a' Fa! nézd tsak Jupiternek Fáját[a] majd le-dőjti bárdja égy embernek [ÁrÉ 55. — [a]A tölgyfát].

10. (válogatva) kiszemel/néz; a alege; aus(er)wählen. *1598:* Balassy Pal ... vallya. Egykor Zabo Georgy az Annyawal egyetembe Jeowenek be az varosra ... az Annya Zabo Georgnek ... monda az Anya(m)nak en azzoniom az fiamnak Zabo Georgynek egy leant nezek es megys kerem [Kv; TJk V/1. 237]. *1657:* Az erdőken azért parasztembert fogván, megmondotta, hogy Tótújhelynél táborozott német főtisztek feles magokkal táborhelyet nézni, intézni az falukra jüttek volna [KemÖn. 75]. *1840:* Vizi István Urhoz igy szolla: hová, meddig bátja, melyre ugy mondott gyöjjön nézzünk egy uj hellyett a kalaposok számára [Kvh; HSzjP].

Szk: *ló ~ni. 1734:* el küldöttem Pal uramot az lo nézni [Gyeke K; Ks 99 Biro János lev.].

11. tart/minősít vminek; a considera/socoti; für etw. halten. *1736:* Nem vala az házasok között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szent mise volt, az másikban könyörgés; nézd meg kérlek, ma az religióért is úgy nézik egymást, mint két ellenség [MetTr 359]. *1823–1830:* (Szigeti Mihály) Nagyon disputáló ember volt. Minthogy Udvarhelyt kicsiny stációnak nézte magára nézve, azt mondják, hogy a tanulást félbehagyta [FogE 77]. *1863:* Alajos fiam ... pénzbeli örökségéhez képest megrövidítést szenvedett 's anyai kötelességemnek nézem őt eziránt némüleg kárpotolni [Kv; Végr.]. *1896:* Ez csak szeretetteljes érdeklődés akar lenni (akárminek nézed) irántad, ki mindig irod, hogy figyelemmel vagy az iránt, amit Vásárhelyt beszélnek rólad [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

12. vhogyan fogad/vesz vmit; a primi ceva într-un anumit fel; etw. irgendwie nehmen. *1629:* en affelet nem eöreömest nezek az Viz meritestis el hagyam [Kv; TJk VII/3. 101]. *1800:* mind a Ketskék mind a Vágo marhák eletöl fogva a Sarju és nevedéken erdökbe igen nagy károkat tettek, azt az Communitásunk ezen része Sajnálva nézte és nézi, igyekezett is annak sokszor eleit venni [Torockó; TLev. 9/31].

Szk: *édesanyai szemmel ~i gyermeke dolgát. 1797:* Édes kedves Feleségem! ... enis remenykedem az Isten nevében hogy egyetlen egy Fiához 's Gyermekéhez tégyen le minden neheséget ... Dolgait minden Indulat nélkült edes Anyai szemmel nézze [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.] ✱ *jó szemmel ~ vkire* becsül vkit. *1774:* 18-va Januarii estve jöve hozzám Dési János, az Doboka vármegyei nótárius, melyen nem kevéssé csudálkoztam, mivel minden ok nélkül lemocskolt volt egy levélben, melyre úgy megfeleltem néki, hogy akik látták álmélkodtanak rajta, s azt gondoltam, soha jó szemmel nem néz reám [RettE 324] ✱ *jó szemmel ~ vmit* pártol vmit. *1823–1830:* A boltosok, a dolgoztató úrfiak s ifjú urak, kik nélkül az apám nem élhetett, játszodtatták az anyámat, s enyelegtek vele. Ezt az apám nem jó szemekkel nézte, de a mestersége folytatásáért, hogy a dolgoztatókat magától el ne idegenítse, kénytelen volt szenvedni [FogE 81] ✱ *keserves szemmel ~* sajnál. *1665:* Kegyelmednek, mint uramnak megszolgálom, mivel az gyülésen is Bács felől való supplicatiomat Kegyelmed vitte vala be, Csepregi kezérül ne találna más ember kezére menni, ne nézném keserves szemmel, ha másnak találna kezére menni [TML III, 480 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *pokolszemmel ~ vkit* ellenségesen fogad/végigmér vkit. *1591:* Cathalina, Seres Marton zolgalo leania ... vallia, Mikor en ki menek hogi fenessi Marthon ot setal vala, amaz igen pokol zemmel nezi vala, Monda Borbeli Balint Jer ki bestie kurua lelek kuruafia ha mered (!), Monda fenessi Marthon, hozza ki az botot ... Borbeli Balint ... fenessi Martont egi hasabfaual megh wte [Kv, TJk V/1. 84].

13. tekint, tekintetbe vesz vmit, tekintettel van vkire/vmire; a lua în consideraţie, a ţine seama de ...; in Betracht nehmen. *1569:* az wristennek zerethethyert keonieorgeok Alazathoson knek mint tiztelendeo wramnak, hogy wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak, merth tudom hogy witkezthenek mind Isten ellen s mind kethek Ellen, de kmed ne nizze azt mert meegh az Igaz is Napyaban hetczer el esik [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1590:* eo kgmek ... tanobizonsagot téznek, hogy fegywer leot volna feyek felet sem Igiekezhettek volna Jobbadon, Amint Intettek Bor(nem)izat ... az bekesegre, ne(m) volt oly ratio ... kiket eleo Nem vettenek, vgy Annyera hogy Nem Neztek Bor(nem)izanak zemelyet hane(m) volt az tekintet a' Serelmes tanachra [Kv; TanJk I/1. 142]. *1632:* Georgy Deak ... mondotta ennek az Captiva Azzonynak, hogy ha tiztessegemet ne(m) nezne(m), ezzel az korbaczial ugy megh kórbacziolnalak, hogy minde(n) ember meegh cziudalkoznek rajtad [Mv; MvLt 290. 97a]. *1711/1792:* Mostan ... mi elöttünk szépen szolla Etzken Miklos Deak Uram az Attyának Etzken Andras Uramnak, ne nézze sok rendeletlenségét, mivel nagy nyomorusága erkezett, ugy annyira, hogy ha meg nem szannya abbol ki fesleni elégtelen [Albis Hsz; BLev. Transs. 25–6]. *1761:* ő beszélé ne-

kem, hogy Ferentz Lörintz azt beszéllette az ő házánál, hogy ha ötet nem nézte volna, eddig hammuvá tötte volna, a' Molnár János házát [Szászsztiván KK; BK. Ferentz Mihály (23) jb vall.].

Szk: *ha (vala)mit nem ~ne. 1573:* Iacab Regeny peter Inassa egi zegeny azzony fia hallotta hogi Leorinch Mongia volt az Nenyenek Te Roz lator ros ageb ha myt Ne(m) Neznek vgi wttnelek archwl Menie fogad vagion Mind zadba Romlanek | Margit Nerges peterne latta hogi lakatos peterne az vchan Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch Es Mond hogi te hytwan lator ... ha valamit Nem Neznek vgy chapnalak Archwl hogi Menie fogad mynd zadba Romlana [Kv; TJk III/3. 248]. *1589:* Janos Kowacz ew maga az Gergel kouacz hazanal az felesege melleol vonta fel Matyas deakot, Ereossen megh zidogatta hogi ha mith nem nezne gonozul jarna vgi bannek velle [Dés; DLt 226].

14. szem előtt tart; a ţine seama de ceva; vor Augen halten. *1591:* Az vtakat a' zeoleok keozeot mind az viz folias el veztette, s:mind Nemely zeoleobe telhetetle(n) emberek el zoritottak ... az vtak Jowara tagassagara, az ollian theo zeoleoket, kikel telhetetlenwl valaky vtat foglalt es vesztet, ky Irthassak, es Ne Nezzek egy vag' ket embernek karat, hanem az eghesz keossegh haznat [Kv; TanJk I/1. 160]. *1592:* Erttwen varosul eó kegmek Birank vrunktol, hogy vrunk feiedelmwnk eo Nga, Nagy szwksegęt mutogatwa(n) ez Zeghenj orzagnak, Nem engedte Alab a' Sacczot harmadfęl ezer f(or)intnal, Eo kgmekis varosul, hazaiokba(n) valo bekeseges niugodalmokat neezwen, igiekeznek Vrunk eo Nga zwksegere naponkent gondot viselnj [Kv, i.h. 183]. *1676:* Azért édes Uram mind kegyelmes urunkat, hazánk és vallásunkat nézze és czélozza Kegyelmed minden dolgaiban [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1698:* (Az ő) edes Attiaual Nehay al Csik szeki Csatoszegi Georgy Mattias Urammal Nemes szemelliel egy test uer woltam, es eo kglme Nezuen ezen uerseget, es az Jsten ugy uőtt maga melle [Csatószeg Cs; CsÁLt F. 27. I/44]. *1777:* az akkori időkben a' ki az félre valo hellyekre ment, azt nézte mentűl sűrűbb az Erdő oda ment, hogj ínkább meg maradhasson [Révkörtvélyes SzD; TL]. *1809:* mikor utat tsinaltotnak magok az elöljarok ki nem alnak hanem ket három kis Gyermek delbe vagy del után az egy hitvan kopával, s az is atzt (!) nézi mere buhasek el s vagy el szőkjek [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657].

15. törődik vmivel, ügyel vmire; a ţine cont de ceva; sich um etw. kümmern, aufpassen. *1584:* wyak az Bassak, wntalan waltoznak, nem ertik az mi allapatunkath, chak az adomanyra neznek, ki miat⟨h⟩ my fogyton fogyunk es nem gyeözeök eőket [BáthoryErdLev. 205 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. *1606:* Maknak ideyen azert az Keczeti diznot be yzettek uala Orozhegibe, de en ne(m) tudo(m) hona(n) de akkor minde(n) falűęt be haitottak akar hona(n) az tizt tartok s megh tizedlettek ne(m) neztek azt ki hatara [UszT 20/72 Laurentius Nagy de Orozhegy (40) lib. vall.]. *1619:* megmondottam neki ... Nagyságod most is csak maga hasznát nézi s keresi, nem az hatalmas császárnak s muzulmán nemzetnek javát, igazságát [BTN[2] 363]. *1638:* ez az Csiszar Ferencz fia ... czak szőren egj lovon ereössen nyargal uala ... tapottatta az buzat szeliel, Koronka fele el niargala s megh visza kereoztül kasul, nem igen nezi vala sem hegjet sem völgjet [Mv; MvLt 291. 137a]. *1657:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, hogy az öcsém becsületire is nézzen, nekünk szintén ez is olyan atyánkfia, mint szintén Kegyelmetek; mi bizony szintén úgy vigyázunk az öcsém becsületire, mint szintén a Kegyelmetek becsületire [TML I, 79–80 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

16. akar vmit, törekszik vmire; a năzui la ...; etw. wollen/anstreben. *1657:* (Kemény Boldisárné és Bethlen Mihályné) ő kegyelmek engem igen vékony válaszszal bocsátának, mert ő kegyelmek azt mondák, hogy semmi oly jószágos leánt nem tudnak Erdélyben; de én arra kérlek tégedet, hogy ne nézz a jószágosra, csak legyen tökéletes jámbor ... énnekem senkin nem nyugott úgy meg a lelkem, mint az Petri Ferencz leányán ... mindazonáltal te lássad [TML I, 55 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* a házasodásban az ember négyféle: vagy 1. politicus, azaz: nemzetre, ipa, sógor által való szerencsére néz; 2. physicus, szépséget, bujaságot néz; 3. oeconomus, gazdagot keres; vagy 4. theológus, jó feleségre, az Isten magvára vágyódik [BÖn. 754]. *1780:* Tanulja meg akárki is, hogy mikor megházasodik nézzen ugyan a gazdagságra is, de nézzen leginkább a szeretetre [RettE 410]. *1823–1830:* Elek úrfi[a] pedig még tapasztalatlan ifjú lévén nevelésénél fogva csak a pompára nézett [FogE 144. — [a]Gr. Bethlen Elek].

Szk: *nagyra ~. 1618:* Ibraim csausz nem arra való. Főhelyre való bátorsága is nincsen, nagyra is néz, ide penig az házhoz szolga kellene [BTN[2] 164].

17. (tehetetlenül/tétlenül) elnéz/tűr/visel; a se uita (neputincios) la ceva; (machtlos/untätig) vertragen. *1629:* eők harma(n) az kamorabol igen nehezen nizik volt hogj az Aszonyal mosoliognak s bezelgettnek volt Szy Istva(n), s azert vertek [Mv; MvLt 290. 184b]. *1662:* Gyulai Ferenc a szegény hajdúknak és több keresztyénységnek romlását Várad várából nézi vala, kitől a Bihar vármegyei s váradi főemberek, látván, ha nem praeveniálnak, eleit nem vennék, a varmegyének is meg kellene romlani [SKr 542]. *1787:* gyakron meg esett, hogy ... a szegény Colonus Termésének káré vállását kételen volt nézni [UszLt X. 80].

Szk: *távol(ról) ~* **a.** érzéketlenül/tehetetlenül szemlél. *1660:* (A fejedelem) vádolta cselekedeteket azoknak, kik hazájoknak ily szükséges állapotiban csak zsirját venni, annak pedig terhit viselni nem akarván, távulyrul néznék [KemIr. 336]. *1692:* inkab szallittom kapu szamokat ... alais[a], hogj sem kvlőn szakadgjanak, mert ugjan tsak valamit egjeb adozo rendek nem supportalhatnak, ne(m) esik tsak az varmegje nyakaban, s, ne(m) nezik ők tauul, hane(m) edgjvt velűnk supportallyak az terhet [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével. — [a]A szász nációnak]. — **b.** kinéz vkit vhonnan. *1597:* Gellien Imrehne Kalachsewteo Kata Azzony ... wallia ... Monda vegre Budaine azzoniom az leannak, vgi chelekegiel edes leaniom hogi alhatatos legi abban amit mondaz, hogy ha az atiafiak el indittiak az dolgot[a], bele ne hadgiad eoket mert ha bele hagiod soha az atiafiaknal tiztesseged nem leze(n), seot megh egi tisztesseges lakodalombais nem hinak, hanem inkab tawol neznek [Kv; TJk VI/1. 59. — [a]Az eljegyesítést].

18. sajnál; a se uita la ...; bedauern. *1585:* Ez epyletnek megh chinalassara zerzeotúnk meg a keomywessel ... pro f. 25 Miert hogy az elseo zegeotsegben nem volt a bolt hogy kaptelyra legyen, teczet az vraim kezül sokaknak hogy egy kewes keoltsegre nem kel nezny, hanem kaptelra legen a boltozasra, attunk het kapteltul, haromtul f. 1. Tezzen f. 2 d. 33 [Kv; Szám. 3/XIV. 29]. *1629:* Bornemiza Tamas az ellen co(n)tendaluan hogj nem illetne onnet semi rez miuel nem igaz agybol uolt uolna. palastos Vram megh inte hogy

az maga gyalazattyara ne nezne egy nehangj penzre az melynek nem cedaluan ugjan megjs zidogata miuel Juramentumott nem akara p(rae)stalni [Kv; TJk VII/3. 98].

19. érint vmit, kihat vmire; a privi/interesa; berühren, auswirken. *1567:* mywel hogy Engemethys Nez walamy Rezebol wramek wthan az wram Jozagara walo gondwyseles k: Egy neha(n) zowal akarok az dologrol Irnia [Görgény MT; BesztLt 10 Joh. Baranj provisor Ar(cis) georgi(n) Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1578:* Az factum penigh nezy Az varosnak meltosagat miert hogy varasnak zolgayra tamadot vegeztek eo kegmek hogy Az factumert hyak Rea varas keppebe es torwennyel bwntessek [Kv; TanJk V/3. 176a]. *1591:* Im erte(m) mit mondaz, de en teneked azert ne(m) atta(m) teorwent hogy azt mondad szeme(m)be(n) hogy en teneked biràd nem vagiòk te en rajta(m) semmit nem adczy, megh bizonito(m) hogy azt mondtad, ky ennekem tiztességemet nezy holt diomert fel nem veottem volna, Azt megh bizonito(m) [UszT].

20. megillet vkit, jár vkinek; a i se cuveni; jm gebühren/zukommen. *1572:* My Kabos farkas es rado myhaly gyerómonostoriak vgy minth ez dologban kóz birak aggyuk myndeneknek tuttara ... hogy my elóttunk ada Kabos gabriel Kemeeny imrehnek ... zaz forintoth ilien keppen hogy ha ez ióuendó Viz kerezt napra meg nem adnaia ... tehat Kabos gabriel ... Kemeny imrehnek niolcz haz iobagyt el foglalia ... fel veuen peneglen magara my elottunk minde(n) attiafiainak terheket valakiket ez iozag atyafiusag zerent nęzne hogy mindenek ellen ónón tulajdon kolchegeuel megoltalmaza ... Kabos gabrielt [Gyerómonostor K; KCs]. *1577:* Az Viczey Gaspar vram keonyergesset meg ertettek eo kegmek varasul. De vgy zoltak hozza hogy valamy az Espotaly Iozaga marhaia semmi vton el nem akariak az zegenyekteol Idegenyteny. Mind az altal ha valamy egieb Iozag volna ky az varast Nezne eo kegmek meg bechywlnek az eo kegme zemelyet abban is [Kv; TanJk V/3. 148b]. *1720/1811:* A mobile bonumokbol, adjudicaltatott, hogy mindenek oszollyanak, ad très rectas et aequales partes, két rész nézi Szabó Pálné Aszszonyomot, Gyermekivel, az harmadik rész pedig, Szabo Mihaly Uramot [Szotyor Hsz; Borb. II]. *1773:* felvévén mindkét részre való allegatiójokot minthogy két egytestvérek és egyiránt nézi az jószág, tehát tartozik kiadni Holló Simon az querulansnak az jószág hasonfelit mindenből, itiltetett [Taploca Cs; RSzF 226].

21. (örökség) vár vkire, kilátásban van vki részére; a-i reveni cuiva (o moştenire); (Erbe) auf jn warten, für jn in Aussicht sein. *1560:* Azert az ewreksegeknek kezehez kelese moggya zerentis nem suki Jstuannera sem az Ew gyermekyre hanem Az my Atyankra Lepseni Jstuanra zallot es Eu Reaia nez Ew vtanna my Reank mert ... az my Atyank uolt Anyankal egyetemben az ewregsegeknek vrasagaba es suky Jstuan megy elt soha sem byrta az Jozagot [Kv; SLt ST. 6]. *1570:* Zeki Pal es Bako Andras ... valliak hogy Tawaly Eztendeobe Mikor ky Akarna vince az Baromal Menny hia eoket gal vincehez hogi zamot vetnenek keoztek ... kenallia volt gal vince hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol az my kezek keozet forgot, Mond vince hogi eo semy zamot Nem vethet Mert roka leorincz kyre fele Nez Mind Marhanak es Baromnak az lelen Ninchen [Kv; TJk III/3. 122]. *1591:* (Az) eöreökseget ... el ada ... az papot en ezbeöl meg talalúan, hogy en wolnek oltalma Annak az Albert Istúan onokaianak kire az meg Jrt eöreökseg nezne, Azt en nem hagjhutuan el Jdegenwlnj [UszT]. *1600:* Cziazar Mihaly Zenmihaly ... 80 eztendeos ezt wallia. Tudo(m) hogy Kws faludi Anbr(us) Küs faludi Mate zabad zekelek woltak, ezekre az haro(m) emberekre nez az wer zerent az eóreókseg mert ugian ezek werek benne [i.h. 15/7]. *1612:* Mi Nagj Domokosne agotha azon kazo(n) szekj marto(n) gjeorgjne barbara azon Jstuan mihaljne lucza azon es Istuan Balasne Vernika azon Agjuk emlekezeterreh mindeneknek ... hogj ualaztanak minkeot Chutak gjeorgj es Gaspar Jmreh az uegre hogj az mi Jegj ruhaj maratanak uolna az megh holt Gaspar Jmrehne Ersebet azonjnak, meljek neznenek az megh irt szemeljnek aruaira hogj azokot lelek szerent megh buczulneok [Ksz; BCs]. *1638:* Puszta haz hely Nagi Matiase ki oda alab lakik, az mostoha fiara nez az haz hely [Szászfenes K; GyU 35]. *1715 e.:* A melly őreg Ferfiu emberek, kiknek nintsen Felesegek és fiok árnyékában nyugosznak, mivel az őrőkség is ő reájok néz, soha ők nem szánthatnak, vethetnek, de fiokkal edgyutt lévén, fél bérrel tartoznak a Praedikátornak Mesternek [Göcs MT; MMatr. 112].

22. (kötelesség) vkire hárul; a-i reveni cuiva (o obligaţie); (Pflicht) jm obliegen. *1655:* Bodoni Martha, mostan Rettegen lako jelenti az szent Ecclesia elöt, hogy Küköllö Varmegyeben Egrestön volt ferynel Vajda Lukatsnal ... absolutiot kevan. Delib(eratum) Eccl(esiae). Elso instantiaja, de nemis az mi partialisunkra nez hogy absolvallyuk, hanem mennyen oda az hol az Ura vagyon, es ot kevannyo(n) elvalast [SzJk 78]. *1673:* Nagy Miklos ... kötelezé magát ... jobbágyságra fiurol fiura ... Praedikátor Csűrős kertinek meg takarittásáb(an) à mi réá néz végb(e) viszi [Nyárádtő MT; MMatr. 7].

23. maga után von vmit; a atrage ceva după sine; etw. nach sich ziehen. *1570:* Ertyk eo k. varoswl Az Deseo Ianos Jnsinuacio lewelet az Espotal Jozaga feleol. Mely Theorwent Nez ... Byro vra(m) es Tanachbely vraim vgy visellienek gondot Rea Mint waras dolgara [Kv; TanJk V/3. 13a]. *1585:* Ha melj hatalmaskodo halalra valo Sebet, vagj verest vagy Eoldeóklest, Ereózagoth, Tolwaylast, orsagot, es oly wetket chielekednek ky halalt nezne, Akar Nemes ember, es akar ith walo gazdag eóreókeós ember, s akar idegen ember legien ... Serenj segel megh fogianak Lanczozzanak adegh, Amegh Biro vramat nem erik feleolle [Kv; KvLt Vegyes III/17]. *1591:* En orban ferench azt mondom Im ertem hogi az en nemes iozagomon es molnomon einek ciendessegeben mint cielekettenek, mint tw kemetek eleot nilúan ki tecik ez krachion mihaly vram feleletibeol, meli molnom vagion fancikaban it vdúarheli zekben, ez peniglen nilúan vagion tw k. hogi az malomra valo menes nagiob terhet nez egieb iozagon valo hatalmaskodasnal [UszT 13/68].

24. vonatkozik vmire, kapcsolatos vmivel; se referă la ceva; sich auf etw. beziehen, mit etw. verbunden sein. *1570:* Az chyanady Janos Boranak Be hozasa feleol hwl eo kegelme Byro vram Tanachyawal Azt Jzeny az zaz vraimnak, hogy az dologh varas zabadsagat Nezy es Eomagokat Nem akarya azban Elegiteny [Kv, TanJk V/3. 3b]. *1577:* Mynd Ezeket es egyebeketys kyk ez tyzt dolgat Nezyk ... byzta ew Nags az ew kegyelme hywsegere es gondwiseleseere [Ks Báthory Kristóf lev.]. *1677:* Az adósság dolgábol valakinek mint vagyon az ö kötése és végezése, azon szerint légyen az elég-tétel-is; egyébiránt a' Városokon illyen mód tartassék" ... Ez igazitásnak modgya néz a' külsö rendekre, egyébiránt a' Városoknak és Szász Székes helyeknek lakosi, éllyenek a' magok eddig valo Privilegiumockal [AC 190. — "Köv. a részl.]. *1766:* a' midön arrol szollok hogj itt nints Meta, azert nem lehet Rectificalni, azzal azt mutatom

meg, hogj a Commissariusokat hellyesen tiltottam a' mint hogj a' tőbb Ratioimis mind ide néznek [Torda; TJkT V. 328].

Szk: *ami (a szóban forgó dolgot) ~i* ami ... illeti. *1569:* Az my penegh Clara Azzonnak az Iozagoth kezeból ky bochyatasath Es Jztrigy Janosnak az Ew Annya Iegh Rwhaianak megh tekynteseth nezy Azokrwl ... My Elleóttwnk Jllyen keppen Jgyenesedenek[a] [Mányik SzD; IB VI. 225/13. — [a]Köv. a részl.]. *1577:* A my penig az torom epwletit Nezy keryk eo kegmek Byro vramat hogy ne nehezlye a dolgot vgian az eleby Rend tartas zerent meg hadny [Kv; TanJk V/3. 147b]. *1623:* Az mi az tsorda dęlleó helt nézi ... annakis az zállaghiat az megh irt Retthy Istua(n) Deak tartozzek le tenni [Markosfva Hsz; Borb. I].

25. céloz/szolgál vmit; a servi la ceva; bezwecken, zu etw. dienen. *1590:* ez Napokban a' Capitanoknak Biro vra(m) solemniter megh paranchollia hogy a' kemenyek megh latogatasara ky mennyenek, plena authorit(a)te mind(en)ben azt mywelliek amj az Varos Iowat es megh maradassat Neezy [Kv; TanJk I/1. 149].

26. (határ) tart/kirúg vmerre; (hotarul) se întinde pînă la ...; (Flurgrenze) sich hinstrecken. *1777:* (A határ) egyenesen fel a Sztrimtura nevű helyre Néz a Hegytetőre ... Azon tul pedig mindjárt lejt le a völgy kőze [Resztolcs SzD; JHbK LVIII. 28].

nézdegél meg-megnéz; a se uita de mai multe ori la ...; besehen. *1640:* Az többi között ezt tudom mondani, hogy e télben az én fiam, Gyurkó igen fertelmes rútul megszidogatta vala ezt a Kállainét — s nem ére harmadnapot, úgy megtőrzsölék az boszorkányok, hogy egy nyomra sem mehetett s túl nézdegélte Kállainé s mondá egyszer, hogy „bizony meghidd, György uram, nem sokat cicázol azon az lovon". Egykor addig járok s addig járok utána, hogy eljöve s megorvoslá pemetével, mivel s meggyógyula a gyermekló [Mv; MvLt 291. 189a átírásban].

nézeget 1. szemlélget, tekintettel felmér; a privi îndelung; betrachten. *1573:* Katos Antal Azt vallia hogi ... egyszer Eo kj Ment volt az Kayantoba ... talalya otth Segeswary Damakost feoldet Nezeget volt, kerdy hogy myt celekednek otth, Mond hogi Im Ez feoldet Meg veottem azt Nezegettem [Kv; TJk III/3. 246a]. *1629:* nem tudom hol (!) szablyaiat ki vonta volna s nezegette volna de nem tudgya mi veghre [Kv; TJk VII/3. 43]. *1842:* a Szinyei Zsido ... bizonyos fákat administrált a kérdett időbe a Hidhoz ... mikor a fák hozattak, történetesen a' Hid felé menve a vamós Hidnál Fő orator Roth Pállal találkoztam, s, ott a fákat ... nézegettük [Dés; DLt 1480/1843].

2. vizsgálgat, (alaposan/tüzetesen) szemügyre vesz; a examina (cu atenţie); durchmustern, (gründlich) ins Auge fassen. *1602:* Takach Georgy ... vallya Reggel latam hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember ... ott volt farkas Mihalys zanakodik vala ... monda farkas mihaly hogy bizoniara en az gazdamra az Takachra gianakodom ... Ezenben emmagamis menek az hazhoz ott nezegettewk seowenjen es egyebeottis az Niomot [Kv; TJk VI/1. 616]. *1789:* Györgypál János pedig négy fennálló bizonyságokat ... hozván elé, akik rész szerént azon ökrőket pásztorolták, rész szerént vásárlódván nézegették, azt bizonyítja vélek, hogy semmi hibát nem láttak benne [Taploca Cs; RSzF 282]. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalról de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablaktányér, s a nap egyenes irányban nem voltak, ekkor láttam hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont, s erre lettem figyelmes [Mk Balog Simon székely zs gr. Mikó Imréhez].

3. (időnként) meg-megnéz/ellenőriz; a verifica (din cînd în cînd); (zeitweise) ansehen. *1832:* A Pintzémre a legnagyobb figyelmét forditsa a számtarto a hordok mindenkor petsételve álljanak, azoknak tsapjait abrantsait nézegesse mert ha ügyeletlensége által akár el folj va egy hordoborom, akar ... meg izesedik imputaltattni fog [Csapó KK; Berz. 20].

4. figyelget, nyomon követget; a urmări cu atenţie; wiederholt beobachten, js Spur folgen. *1763:* ott Záhon az Titt. Exps Aszsz(on)y ő Nga Udvara házánál lévő Csüriben, volt egy ... Szuszék, ez teli volt szép jo buzával de mennyi lehetett benne bizonyasan meg határazni nem tudjuk ... nem ügyelvén réá, hány sákot töltettek meg az ott lévő szuszék buzából ... ez iránt is Curiosusok nem voltunk hogy nézegessük s számlálgassuk nem gondolván hogy még hitre kénszerittsenek érette [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 40 Muntyán Iuon (50) zs és Vonya Todor (18) vall.].

5. körülnéz, vizsgálódik; a se uita în jur; umschauen. *1584:* Ilona Zekel Marton felesege vallia, Elseoben mikor chehi Caspar az Darochy Istwanne hazara Ieowe Eyel ... Nem vala hon Daroczy Istwannę ... En mondam hogy Ninch hon, De be theorę magat ... Mikor be Ieót volna, giortiat Atta(m) neky hogy mindenewt megh keresse ha kit talal, Az haz heian Nezegetet es vegre zablias kezzel gyakdosa es fel hania az Agyat [Kv; TJk IV/1. 345].

nézegetés vizsgálgatás; examinare temeinică; Umschau. *1791:* Árkosi Gyula László invalidus gyalog katona exponállya, hogy ugyan árkosi Bíró Sámuel ökegyelme egy ökröt sok nézegetés után a tegnapi napon, midőn a vásárba indittattak volna, az útról megtérítette, megalkuván 32 forintokban [Árkos Hsz; RSzF 282–3].

nézel 1. (gyönyörködve) szemlél, nézeget; a privi îndelung (cu plăcere); (ergötzend) betrachten. *1662:* Liechtenstein nevű egy nagy herceg embernek vala Ainsgron nevű egy jó falujában nagy gyönyörüségre építtetett majorja ... Mellyet ha ki ... szemlélne és nézelne, nem egyebet, hanem hogy csak ... haszontalan termérdeki sok pénzpazérlásbul építtetett volna, felőle úgy itélhet vala | lovárul leszállván, a vár árka szélin való szinbe felmenvén, a várnak épületit, béllett árkát, mellyben akkor igen nagy és mély víz vala, onnan nézeli vala [SKr 259, 568].

2. nézelődve felderít/keres; a se uita căutător; umschauend aufsuchen. *1599:* Az kęt Inas el futamoduan irkeznek kj az Mezeóre ... Nyzelik volth Zegeny Vramat hogy lathatnak [Dés; Eszt-Mk]. *1657:* midőn felült volna, s az táborról harc helyét és az ellenséget nézelni indult volna ... az vezérnek is megizené, hogy hadait ... felültetné [KemÖn. 70].

nézelés kilátás; vedere; Aussicht. *1662:* (Gyalu várában) hogy a házok kiesebb éggel és nézeléssel lehetnének ... a házak ablakait mind a külső főfalakon hagyatta [SKr 295–6].

nézelésű kinézésű; cu un aspect ...; mit/von Aussehen *1662:* maga is hol a táboron sátor alatt, hol benn a várban, hogy ott ugyan észak felé szép prospectusú, nézelésű kies és jó egű házak volnának, várakozik vala [SKr 218].

nézendő 1. vmire irányuló, vmit szolgáló; care se referă la ...; einer Sache dienend. *1643:* teczet ... hogy az szokot Terminusnal az Zent György napi Gyülest eleb Zolgaltatnank ki. Minekokaert ... paranczollyuk ... ielen lenni Feieruarott el ne mulassa, hogy kegyelmeddel egy ertelemből, minden közönseges haza javara nezendő dolgokat concludalhassunk [Thor. fej.]. *1652:* ő kglmek ... adgjak be keszeket mind nekunk, s mind egymasnak; hogy minden egy mass ellen valo rankort gyülölseget le tesznek az Jsten diczősegere es Ecclesiajok(na)k elemenetelire neszendö dolgokot egy szivel lelekkel fogiak [Kv; KvRLt X.A. 1]. *1654:* En Uduarhely szeki Fülei Daniel ... kötelezém magamot ... hogi valami nemü allapotba(n) eo Ngok sz⟨olg⟩alatomat kivanniak ... abban nem ⟨val⟩ogatok ... es tellyes tehetsegem szerint karok(na)k el tauoztatoja; s, eo Ngok meltosaganak ... eoreghbitője, s, annak megh kissebbedesere nezendő ... dolgok(na)k ideje(n) kora(n) valo megh mondoia leszek [Fog.; KemLev. 1430 Dauid Janos kezével]. *1677:* Hogy miglen a' Gubernatorságnak tisztiben lészen[a] ... minden dolgokat, valamellyek az Országnak javára, szabadságára, s' a' Fejedelmi méltoságnak conservatiojára, defensiojára nézendők, és a' Gubernatorsagnak tisztit, hivatallyát, és authoritássát illetik, mind azokat tellyes tehetségével, erejével megtartani, s' másokkal-is meg-tartatni ... igyekezik | minden rendek az Ország Statutumihoz alkalmaztassák magokat ... ez Hazának és Fejedelminek ártalmokra nézendö dolgokhoz, semmi rendek magokat ne elegyitsék [AC 35, 135. — [a]Kemény János].

2. vkire néző/váró (örökség); (moştenire) care îi revine cuiva; (Erbe) jm zufallend. *1584:* Jgiarto Georgy Coloswari ... vallia ... az Daroczy Janos leany giermeky, valtig keresek teorwenniel es perlettek Daroczi Petert az Attioktol rea (!) nezendeo rezeokert [Kv; TJk IV/1. 230]. *1599:* Chyerenj Lazlo ... az eó maga Nemes haza vthan valo Nemes eoreoksegyth, thudni illik zantho foldejt, kazalo es zena Ritheyt, Erdejt, vizit ... Ezeken kwueól, keózeónsegeskeppen minde(n) keozepfaluba(n) valo Jussat, az mi eo rea ot Nizendeok volnanak, zallagba adtha ... Theke Ferencznek [Dés; SLt Y. 10]. *1610:* Az megh holt Christoph Deak Relictaianak az melj ep rlz lozagy maga tulaido(n) szemilire nizendeo voltanak azokat ... kegmesen neki relaxaltuk [Ks G. 19 fej.]. *1632:* az az haz melibe(n) most Szabo Andras lakik Fazakas Balasnak az felesegere Sofiara nezendeö vala, de tudom aztis hogj Kis fazakas Balast adigh bele nem ereztek abba(n) az felesegere nezendö hazba, az migh 24 forintot nem deponala [Mv; MvLt 290. 72b]. *1709:* Mint hogy Kaszoni Janos Uramnak az Praedecessora Kaszon szekből Erdelyben ki szarmazvan ństől maratt eö kglmere nezendö ioszaga abalienalodott volt apprehendalván nehai Mgos Grof Apor Istva(n) uram eö Nga [Impérfva Cs; BCs].

3. vkit megilletö, jogos; care i se cuvine cuiva; jm gebührend, rechtmäßig. *1657:* (Zólyomi Dávidot) Azután törvényre vitték Fejérvárra, az holott ... kegyetlen fogságban tizenöt vagy tizenhat esztendőkig tartván, minden magára nézendő javaitól priváltatván, hala meg is [KemÖn. 162]. *1666/1681:* Nicolaus Zolyomi de Albes ... Brettye nevü Falumban lako Bugyul Janos es Bugyul Istvan Jobbagyimhoz lévén tékéntetem ... enis őket szabados Nemesseggel perpetuo megh ajandékozom ... Es minden szamunkra tartozo adozastul eximalom ... igaz tülem nekik adatot Donatiomnak Vigoraval, semmi fele reank nézendő szedőt, Vivőt, Tizedet ... rajta ne exigallyanak [Vh; VhU 256–7]. *1670:* Varadj Istva(n) vra(m) is ... az ... Salffi loszághbol magának ... jussát es keőzit magara vállalvá(n) es ki vévén, ada Eőreőkeőseőn minden eő ra nezendeő igassagaval es tulajdonságával ... Mikola Sigmond Vr(amna)k, Feleséghének ... és két ágon lévő maradekinak in perpetuu(m) [Kv; JHbK XXIV. 25]. *1672:* igy disponála ö kmek(ne)k edes annyok, hogy az más fél száz forintal Berzenczei Janos válcson Fratan Attyara nezendö ös örökös jószágot ki, és ot fogjon életet magának azzal [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 16]. *1677:* Judaizansok felöl ... ha kik ennek utánna is effélék találtatnak ... minden ingo és ingatlan javokat magok személyekre nézendőket ... amittallyák [AC 9].

4. vkit/vmit érintő, vkire/vmire kiható; care are efect asupra cuiva/unui lucru; jn/etw. betreffend. *1662:* Evangéliumra nézendő károk, posonyi gyülésen az evangélicus státus dolgai folyása [SKr 675 Tartalomjelző fejezetcímből]. *1677:* Valamig Isten e' mostani Kegyelmes Urunkat életben meg-tartya ... mind addig az Országra, és Ország Fejedelemségére nézedö semminémü dolgokban guberniumban és directioban magát nem elegyiti[a], egyebekben-is a' mik az ő Nagysága szerelmes Attyának, mostani kegyelmes Urunknak becsületit, méltoságát Atyai authoritássát meg-bántanák [AC 31. — [a]Rákóczi Ferenc].

5. vmire jutó/eső, vmire kimért/szabott; care a fost stabilit/fixat conform prevederilor; bezüglich. *1677:* A' Mely helyekröl ... a' fel-rött és számlált emberek ... számok megkevesedet, a' többi, a' mint hogy amazoknak nem lételekben-is élhetik határokat, ugy az adozásbéli terheket-is viselni tartoznak; söt ha kik afféle helyeket magoknak akarnának meg-tartani, arra nézendő adóbéli részt, vagy a' több Jobbágyokkal tartozzanak meg-fizettetni, avagy ... maga fizesse a' Patronus, avagy bocsássa a' falu közzé [AC 69].

6. (feladatként) vkire háruló; care îi revine cuiva (ca sarcină); (Aufgabe) jm obliegend. *1569:* Iztrigy Ianos ... Az Ew Annyanak Chyereny Clara Azzonnak Iegh Rwhaiaerth Atta Baldj Rezeth ... Zalogba ... az megh waltasnak Jdeyeyk zaz forintik, Jllyen okkal, hogy ha Jowendobe Jztrigy Janosnak Awagy az Ew Maradekynak awagy walamely Attyafyaynak az kjkre Nezendeó wolna Annak meg valtasa, az megh waltasra alkalmatossak lehetnek, tartozik minden perpathwarnelkwl lara (!) Azzony az wagy az Ew Maradeky megh bochatany [Mányik SzD; IB VI. 225/13].

7. (intézés végett vmilyen eljárásra) tartozó; care ţine (de procedura respectivă); (zwecks Erledigung) zu einem Verfahren gehörend. *1624:* De minekelőtte az diuisiohoz kezdettunk volna, Annakeleotte Kalaczsuteö Ferenczet, Eros hittel meg Eskuttettuk, hogj mindenemw lokat minden Ingo es Ingatlanokat, minden Fraus es Reitegetesnelkul, eleo hoz mond, es ad az mi diuisiora nezendeok [Kv; RDL I. 123].

nézés 1. megnézés; privire (aruncată la/peste ceva); Besehen. *1657:* az Úristen az ő ingyen kegyelméből indította az fejedelem elméjét arra, hogy csak az földnek látásáért és az várnak is nézésejért menne Világosvár alá, mely csak közel Jenőhöz [KemÖn. 182]. — L. még BÖn. 538.

2. vizsgálgatás; examinare; Untersuchung. *1823–1830:* De ezen maschináknak leírásokhoz nem egynéhány minutákig való nézés kívántatnék, különben is úgy be vagynak csinálva, hogy az ember nem láthatja minden mesterségét, mert titokban tartják [FogE 208].

3. *vki ~ére* vki (szeme) láttára; în văzul/sub ochii cuiva; angesichts js. *1657:* Eszekben vévén pedig az hadak, hogy törökre kellene menni, hallatlan és hihetetlen serénységgel ülének fel s vevék környül az török tábort ... de elrémülvén

az sok pogányság, senki fegyverhez nyúlni ... nem merészlé; és igy segítségére az vezérnek sátorához menvén, az fejedelem különben meg nem csendesedék, hanem néhány főagákat kénszeríttetének kiadni ... és azoknak fejeket szedetvén az vezér sátora előtt az egész török hadaknak nézésére, így csendesedék meg az dolog mindenik részről [KemÖn. 77].

4. tekintés; privire; Blick. **Szk:** *vki szemébe való ~* vkivel való bizalmas együttlét. *1657:* Miért nem mentem penig akkor Kegyelmetekhez, szóval talám valaha okait meg mondhatom. Hogy penig Kassán laktomba némelyek szemébe való nézésében nem gyönyörködtem volna nehányszor, azt nem mondom, mert abban hazudnék, de hogy egyet emleget Kegyelmed kiváltképpen, kinek látása elmémet elnyomta, olyat bizony egyet sem tudtam s nem is tudok [TML I, 62–3 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. (előadás/látványosság) megtekintése; vizionare (a unui spectacol); Besichtigung/schauung. *1805:* utannunk küldöttek hogy menjünk le a komédia nézésre, fél a 6ra le mentünk, és ott játzodtunk mig a komédia el kezdődött 7 kor ... és 8tzig tartott [Dés; KMN 101].

6. végignézés, (tanúként) megfigyelés; urmărirea a ceva (ca martor); Beobachten (als Zeuge). *1657:* Másodnap is azért, midőn császárral szemben kellett lenniek publica audientián mind az fővezérnek, s mind Abaza pasának és az hadra járt fötisztviselőknek, annak is nézésére elhívának az két kapikihák, Harasztosi Balás deák, ki ott benn volt residense az fejedelemnek, Donát János, kit magunkkal vittünk bé, megcserélni az elsőt [KemÖn. 88].

7. tekintet; privire; Blick | látás, megpillantás; vedere; Erblicken. *1670:* Az én frisen lépő, az brassai asszonyok szép szemek nézésétől megrészegedett fejű kopasz uramnak, tekintetes nagyságos Naláczi István uramnak az ő nagysága szép hopmesterének, nekem kedves komámnak adassék [TML V, 33 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

8. látvány; privelişte; Anblick. *1823–1830:* Ó! de borzasztó nézés volt reggel, midőn a grófné s gyermekei felébredvén, megtudták a gróf halálát! Egy csoport még neveletlen gyermekek egy gyenge anyára maradva. Kezeket fejekre kulcsolva, vagy egymásra borulva rettenetes sirások közt panaszolkodtak a vesztésen [FogE 157].

9. *leánynak/nőnek ~ére elmegy* háztűznézőbe megy; a face întiia vizită viitoarei logodnice; auf Brautschau gehen. *1758 k.:* Lévén pedig Gyulatelkén egy özvegyasszonyka, Pekri Gábor leánya[a] ... elmentem nézésére. Igaz, hogy sem személye, sem magaviselése, mivel igen lágy és sunda vala szegény, nem tetszett, de szép jószágocskája lévén, bizony csak elveszem vala ... de — Isten áldja meg — nem jöve hozzám, mivel unitária lévén, nem akarta vallását változtatni [RettE 72–3. — [a]Pekri Borbára].

nézésű vmilyen tekintetű; cu un anumit fel de privire; mit irgendeinem Blick. *1823–1830:* Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott ... Maga nagy ember volt, de erősen kancsal s annálfogva idétlen nézésű [FogE 89]. *1840:* Rusz Todor ... mórd nézésű [DLt 891 nyomt. kl].

nézet *ige* megnézet; a pune pe cineva să se uite la ...; ansehen/schauen lassen. *1657:* az nevelők[a] felől hallatik, szoktatták arra is, mikor valamely gonosztévőt exequáltak, gyakran nézették véle, az végre, hogy ne lenne félelmes [KemÖn. 21. — [a]Báthori Zsigmond nevelői].

Szk: *fejébe ~* fejét/haját átvizsgáltatja, megtetvészteti. *1724:* Kati aki Medgyesrűl ide jöve beszélte nékem is h(ogy) Pekri a Kamaráb(a) Pokróczot vitt, hogy ott nézessen a fejében véle [M.királyfva KK; BK. Halmágyi István (28) ns vall.]. *1758:* en bizony Soha Gyirászin Volnyá bironak Semmi Paráználkodását nem latom meg tsak igyekezetet is hanem azt Láttam Sok versen hogy az Fejéb(e) nézetet hol edgyik hol masik Liankal (!) a töbi közöt Gyirászin Kirilla szolgálojával is láttam hogy nézetet az fejében [Cintos AF; TKl 19/42 Bukur Indre (18) jb vall.]. *1759:* maga beszélte nékem Albertné, hogy B. Apor Lászlo Ur mikor mostani feleségivel Mátkás lett volna ő vélle a fejiben nézetett [Altorja Hsz; HSzjP Rebecha Szőts, Consors Providi Barbully Karatson (40) vall.].

nézet *nu* l. nézt

nézetik megítéltetik, tartatik, minősíttetik; a fi calificat/considerat ca ...; beurteilt/für etw. gehalten werden. *1832:* Megmondottak nékem sokan — Üllyek a vaszkamba — ha betsületes Embernek akarok maradni — meg mondták, hogy ezen udvartol lehetetlen betsületesen megválni — nem hittem ... ugy itéltem balgatag fejem (!) hogy én másképpen fogok onnan kilépni — s a köz rosz megrögzött hirt eltörleni, de hijában hittem, mert az sok alatsony Lelkek árulkodásaik ugy anyira elboritottak, 's roszá festettek, hogy talám még a jo intézetem is rosszul nézetik [Torda; IB. Demény János tt nyil.]. *1838:* az Articulusok meg sértése Szentségtőrésnek nézetik melynél fogva Farkas György a Felség sértésért a Czéh tagjai kűzűl ki utositást érdemel [Kv; ACProt. 9].

nézett látott; văzut; gesehen. **Szk:** *szemével ~* szemtanúként látott. *1662:* Az már megirt siralmas sarcoltató békesség ... az csalárd, álnok, csúnya tatársságnak a lengyelekkel való egyértelmébül ... megfogattatása édes nemzetünknek mint következett vala, amint azt maga Kemény János, hazánk akkori főgenerálisa ... mint maga által próbáltatott, szemével nézett dolgot, história szerént valóságosan megiratta, azszerént értsed szórul-szóra [SKr 373–4].

nézettet nézésre kínál; a se oferi privirilor; zur Schau anbieten. *1811:* most Tél vagyon, Nem nyilik a' Rósa ... A' virág házat-is hijába járkálom ... Oh bár szabad vólna hát el-halasztani, Mig ablakomhoz fog a' Rósa hajlani, 'S Nézetteti véllem tsokros patyolattyát ... De nem lehet várni, most az ideje [ÁrÉ 198].

nézhet 1. tekinthet; a se putea uita; schauen können. *1658:* Elmenvén találtuk az tatár chámot Tordán innet az türi oldalban táborban. Onnan rettenetes félelemmel eljövén, félvén az rabságtól, mindenfelől, valahova nézhettünk, tűzben, lángban lévén az faluk [Kv; KvE 176 LJ].

2. láthat; a putea vedea; sehen können. *1657:* Közelítvén azért az vár alá, kell vala általmennünk egy hidacskán, melyre néhány tarackokat az várból célul igazítván, mert mind jól nézhetnek vala, sűrő lövést tőnek hozzánk [KemÖn. 279].

3. megfigyelhet, szemügyre vehet; a putea observa/vedea; beobachten können. *1662:* mikor magok házoktól is a tatárság által szomszédságoknak való siralmas pusztításnak, rablásnak, szörnyű égetésnek füstit szemekkel jól láthatnák, nézhetnék, hogy a barátság, atyafiság, segítség akkor kévántatott volna [SKr 456].

4. megnézhet/csodálhat; a putea vedea; anschauen/bewundern können. *1811:* Égyik sem tsináltunk több Oláh

Templomot Sőt égy Templomról-is nem vettünk plánumot, Égy szóval ujj módi: 's akár ki nézheti, A' Mestere magát meg-nem szégyelheti [ÁrÉ 53].

5. szem előtt tarthat; a putea ţine cont de ceva; vor Augen halten können. *1673:* Legh elsőbenis consideratioban véven ezen nevezet árváknak mind ferfi s leány agon levőknek igje fogjatsagokat, nem annyira nezhettűk s viselhettűk előttűnk vigorè az Decretum continentiajat, mint az hogj mint miserabilis personák, arvák, az menyiben lehetet legjenek reszesek attjoktol maradat jokban illendőkeppen egjarant [Marossztirály AF; IB].

6. példán érzékelhet, tapasztalhat; a putea constata; am Beispiel wahrnehmen/erfahren können. *1662:* 5.vétek: az elöljáróknak mindennyi szörnyű bűnökben elöljárások. 6-dik: a népnek azokhoz édesíttetése, belevonyása és szabados megegyezése abban. Ez mindkettőt előven nézhetni az Manasse idején lett országos romlásnak okai között a históriában [SKr 704].

7. vmire törekedhetik, vmivel törődhetik; a putea tinde spre .../năzui la ...; nach etw. streben können. *1619:* Noha az Úristennek annyira való ajándéka nincs őnagyságával most, hogy posteritására, portusára nézhetne az erdélyi fejedelemségbe, de ő maga is még ifjú ember lévén, magának is megadhatja azt is az Úristen [BTN[2] 274].

8. vmit tehetetlenül/tétlenül elnézhet/tűrhet/viselhet; a putea tolera/accepta ceva; etw. machtlos/untätig sehen/leiden/ertragen können. *1796:* Minthogy ... az el Zállogositto Szánto Mihálynak én édes fia és következőleg immediatus Successora vagyok, nem tehetem, hogy tulajdon engemet illető 's masoknál lévő részeimet masok által használtotni nézhessem [Ne; DobLev. IV/761. 1a].

Szk: *hivalkodó szemmel ~. 1666:* Minémű nagy megbántódási legyenek sokaktúl az én kegyelmes uramnak ő nagyságának ... bizony sem az mi kegyelmes urunk ő nagysága, sem ez szegény haza hivalkodó szemmel nem nézheti [TML III, 584 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1731:* azon hazalis kénaltattyak az B. Tanacsot ... hogj az B. Tanacs Vegje megh varos szamara mert mi tovább nem nezhettyük hazankat hivalkodo szemünkel, semmi hasznat nem vehettyük ha az B. Tanacs megh nem veszi, ollyan ember(ne)k adgjuk az ki az arat meghadgja [JHbB M. 4].

Sz. *1708:* tovább azért behünt szemmel semmiképpen ennyi sokféle exorbitantiákat nem nézhetvén ő Felsége ... mind(e)neket adhortála ő Felsége az igazságnak kimondására [SzZs 495]. *1720 k.:* Mi azert ... a praetitulalt Groff Urral[a] minket egjenlő Anyai Iussal illető Specificalt Joszagunkot idegentől birattatni behunt szemmel nem nezhetvén ... altal Adgjuk Zalog keppen ... Branyitskai Josika Imreh Uram(na)k eo nsgan(a)k [JHb XVIII/3. — [a]Gr. Székely Ádám].

9. *vkit nem/szemével sem ~* nem állhat, gyűlől; a nu putea suferi pe cineva; jn nicht ausstehen, hassen. *1772:* ez á nép engemet majd az szemivel sem nézhet ... abban edgjezte(ne)k meg hogy engemet minden modon traducalhassa(na)k és innen eliminalhassa(na)k [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1748:* mind engemet Személyemben, mind Feleségemet, mind Gjermekeimet nem nézhettek, mindenféle eo kigjelmek húritóttak, bestelenitettek, gyünyóltanak, tsufóltanak [Ákosfva MT; Told. 8].

néző I. *mn* 1. *átv is* tekintő; care priveşte spre ...; sehend, schauend. *1796:* Szomoru szivel ... kéntelenittetűnk mostan Nagyságod[a] előtt az szörnyű kárt jelenteni mellyet némelly Praevaricatorok Városunk határán ... tettek s mostanis ... tésznek, mivel a melly erdőket a mi regi Eleink előre néző elmejekkel magokrol 's rollunk Posteritasokrol valo gondoskodasokbol Metallurgiai Mesterségeknek ... folytatására ... őriztek és neveltek, azokat ... el pusztitottak [Torockó; TLev. 10/6. — [a]A földesúr, gr. Thorotzkai Pál]. *1848:* Beszél ... egy kissé ... dunnyogólag ... menésibe ingólag jár rendszerént földre néző, főrevalóját mindég szemére lehuzólag viseli [DLt kv-i nyomt. kl].

2. figyelő, számon tartó; care se uită la ...; beobachtend. *1776:* A' Templomban taszigálodo Iffjuságnak rendetlenségéről rendeltetett: Hogy mátol fogva soha ezen tul ... Székbeli ulo társát meg ne taszigállya ... vegig a' székben, egymás után rendel-bé menyenek, Isteni tisztelettel és felelemmel, mint a' mindeneket néző Isten szemei előtt betsülettel üllyenek és halgassanak egyet se szollyanak [Torockó; TLev. 16/1].

Sz. *1710:* Minden ember azért tanuljon isteni félelmet és ne cselekedje azt mindenkor, amit megcselekedhetik, hanem azt, ami jó és igazságos. Mert ha az emberek büntetésit elkerüli is, soha az Isten igazat néző szemeit meg nem csalhatja [CsH 103].

3. vmire irányuló, vmit szolgáló; care serveşte la ...; auf etw. gerichtet. *1662:* meggyőzettetvén az Isten tiszteletinek oltalmazására néző zélustól, tractát indita vélek[a] [SKr 204. — [a]I. Rákóczi György a svédekkel]. *1705:* Az Követeket pedigh ... ollyan készülettel es instructioval botsássa kgltek hogy ... edes Hazánk megh maradását néző dolgokban ... közönseges jora valott végezhessünk [KvLt I/193 a gub. Nsz-ből]. *1769:* Ns Erdélly Országában a régi háboru és táborozo üdőkben sokféle hasznos és publicumot s Hazánk jovát néző Levelek a Mlts K. Gubernium Archivumábol el tevelyedvén, akadtanak meg némellyek Faluk és városok Levelei között némellyek pedig különös Possessorok és adozo renden lévő Emberek(ne)k is kezénél [UszLt XIII. 97].

4. vmit akaró, szem előtt tartó; care doreşte ceva, care are in vedere ceva; etw. wollend, vor Augen haltend. *1847:* Tapasztalván Hazánkban a' Vadaszatnak minden hellységben Uri, Nemesi, Papi, Civilis rend, és parasztoknakis olly közönséges szabadtságot, hogy már nevezetes Erdőken, Havasokon is öreg és kissebb vadak nyomát sem láthatni arra nezve a' mostoni ... Diaeta alkalmatosságával, több Hazánk közönseges jovát nező Publicumok között ezen vadaszat allapottyais Consideratioban Vetetődvén, Végeztetett[a] [TLev. 11/1 ogy-i végzés. — [a]Köv. a vadászatot szabályozó végzés részl.].

5. vmire törekvő, számító; care caută să obţină ceva; nach etw. strebend, auf etw. rechnend. *1619:* Görcsi Mehmet pasa uram ... azt mondá, hogy: Ezt az dolgot bizony magatok is jól értitek, hogy Szkender pasától csak adománra néző practica [BTN[2] 373]. *1710 k.:* Nem az ajándékokat adó Istenért, hanem vagy szokásból, vagy félelem és kételenségből, vagy maga hasznát néző tekintetekből ... hanem csak tökéletlenségből becsülik egymást [BÖn. 416]. *1847:* Szükségesnek láttatik azon rendetlenség korlátolása is mi szerént több csak Ön jelenbeni hasznokat nező személlyek, a közönség kárára ... ugy is igen kicsi határunkba több rendbeli foglalásakat tettek ... ez uttal azon közelebbi fogásak mellyek a Constitutio ellenére tétettek ... eltöröltessenek [Torockó; TLev. 10/9].

6. *dikára ~ adó* a megállapított adóegység (dika) szerinti adó; impozit stabilit conform unităţilor de impunere; nach der festgesetzten Steuereinheit (dika) gebend. *1584:* Az Ado

zedeok ... Az Dicakra haylo Adoban Attak be f. 2. Marad az Ado Zedeó Vraimnal ez eztendeobe(n) Restantia, ez eztendey dicacra Nezeo Adoban, in summa f. 58 Melyet az Jeowendeo esztendeore meg Warnak a' Zamweweo Vraim [Kv; Szám. 3/XIV. 10–11].

7. *vmi kárára ~* vmire nézve káros; care este în detrimentul unui lucru/a ceva; hinsichtlich etw. schädlich. *1710 k.:* Vizakna tanácsa ... egynéhány, a városhoz ... engedetlen vendég sóvágónak a város végén künn lévő egynéhány kalyibáját, hurubáját elhányta, rontotta. Ezt Seau és Eckler commissio cameralis, fiscus kárára néző dolognak tartotta ... Rabutin rákülde egy nagy lovas companiát [BÖn. 931].

8. maga után vonó, kockáztató; primejdios, cu urmări grave; nach sich ziehend, gefährdend. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram Thuri Ferencz Uram(na)k nem mostoha, hanem edes Atyahoz illendő joakarattal ... es oltalomal volt, sőt meg halalt nezö dolog(na)k vegben viteleben is faradozot eő kgle mellet [Hsz; Borb. II].

9. vmire vonatkozó; care se referă la ceva; bezüglich einer Sache. *1595:* Adta erteniek eo kegmeknek varosul Biro vram eo kgme, hogy Rodolphus chiazarral eo felsegewel, es Birodalma alat valo vrakal, Az mi kgmes vrunk feiedelmwnk Bathori Sigmond, mind az poghan ellen valo eggyet ertesben otalomban, es egieb hazankbely megh maradasunkat Nezeo dolgokban, bizonios transactiot teoth volna [Kv, TanJk I/1. 255]. *1653:* Városunkra és magunkra nézö dolgot írok itt immár [ETA I, 68 NSz].

10. (térben) vmerre álló/elhelyezkedő; care este orientat/situat spre ...; nach irgendeiner Richtung stehend/liegend. *1735:* az napkeletre nézö oldaloknak (: vulgö Urzittsellye :) ... hasonfele ... a' Torma és Josika Részre ... juta [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1768:* Szász Szent Lászlonak Oláh Létanak egyben folyo határa vagyon ... oláh Rákos nevezetü Falu Határával ... az emlitett ország uttya délt nézö széliyin gyökeredzett régi nagy tölgy fa ... mindenkor határ fának, és jegynek tartatott [Torda; JHb XXXVI/17]. *1858:* Az uttzára nézö egész nagy épület ... ép, jó állapotban van [Mv; TSb 39].

II. *fn* **1.** szemlélő; observator, spectator; Betrachter/schauer. *1604:* magok mentsegekre kertek uolna az teoruent, hogj eok ne(m) patraloi hane(m) tziak nezeoj uoltak az factumnak [UszT 18/181]. *1811:* Vendégek jönek a' Csitkó béjegzésre ... A' Csitkó, széljel néz, és leg-szebb állásba, Emelvén lábait, indul szaladásba; A' nézők' szemeit igy gyönyörködteti [ÁrÉ 147].

2. a nézőközönség tagja; spectator; Zuschauer. *1823–1830:* A nézöhely alatt volt a földön ... Ezen hátul a több nézők helye zöldággal fejek felett beárnyékozva [FogE 106].

3. látó (ember), jós, varázsló; proroc, vrăjitor; Wahrsager. *1584:* Maniky Adam vallia, Barat Jstwannę Azzoniom kwlde engemet Reodre hogy az Nezeoteol meg tuggia(m) ha emberteol volna Hersel Martonnenak Niaualiaya vagy Isten Akarattia volna, De mihelt az Nezeo Ambrus lata Az viazzat, mingiarast ezt monda, Egy Zabo Cato vagion oth, es az vesztette megh az Azzont, es amegh eel addegh halalig kel futnya ez Zabo Catohoz, mikor penig meg hozta(m) volna A valazt Ige(n) meg busula Barat Istwanne, es chak ottan halala teortenek [Kv; TJk IV/1. 216]. *1614:* az Czegeres vetkesseknek bwnteteseken kezdue el teczik nekwnkis orzagul, hogi az Nezeok Ieowendeo mondok, varaslok, Beobaiosok, ugi mint Eordeogi tudomaniok, seot nem cziak azok, hanem az kik Istennek kemeni paranczolattia ellen azok utan iarnanakis, Ieowendeoltetnek, varasoltatnanak uele ... teorueni zerint bunte(t)essenek erdemek zerint [Ks 87 ogy-i végzés]. *1746:* az J ... magát sok rendbéli tolvajsági, lopasi és gonoszsági közötti, nevezetesen ördögökkel valo társalkodásban, másokat szántszándékkal valo meg tsalásban elegjitette nézönek tettetvén magát, sok embereket mind költséggel mind fáradsággal maga hasznára meg tsalt [Torda; TJkT III. 109].

4. háztüznéző, leánykérő; peţit; Brautschau. *1671:* Csernel uram most van az nézőjén; most vacsorán oculálja az dominát [TML V, 543 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nézőasszony jósnó; ghicitoare; Wahrsagerin. *1806:* Nemes Pap Demeter(ne)k ... ezen időben egy Kanczaja el lopattatott ... Rab Kosztan Pap Demeterrel mint Nanássával el mentenek a' Babczai szena fűre egy Boszorkányos nezö Aszszonyhoz a' ki jó fizetést kérven biztatta Pap Demetert hogy kanczája haza kerül [A.várca Sz; BfR 130/1 Izvári Lup (46) col. vall.].

nézőhely nézőtér; loc pentru spectatori; Schauplatz. *1823–1830:* A nézöhely alatt volt a földön, ez is elöl az urak feje felett örmény sátorral bevonva, székekkel, padokkal megrakva ... Kellett ezen teátrumot egy hétnél tovább csinálni s szinte egy hétig lebontani [FogE 106].

nézőüveg nagyító; lupă; Lupe. *1817:* Egy Mikroskopium Egy nézö üveg [Mv; DLev. 3. XXVIIIA].

nézt, nézet 1. vmire nézve/vonatkozólag, vmit illetőleg; privitor la ..., în privinţa ...; hinsichtlich, betreffs. *1785:* a' meg dühödet oláságra nézt Isten kégyelméből tsendességbe vagyunk [Torockó; TLev. 10/5]. *1824:* Beszegötette Inasanak Himel Balint uram Ferentz Miskát ... Születesire vallo nészt udvarhelyi zetelaki Religyiora vallo neszt Katolikus [Kv; KovCLev.]. *1852:* Schwarz Osvald ... mesterségére nézt pintér [Dés; RkHAk 127]. *1853:* e folyó 1853k évi aprilis ho 26k napján ... magam végrendeletét megtettem szerzemény javaimra nézt [Kv; Végr.].

Szk: *(a)mire/melyre (való) ~. 1761:* nyilvánosson lehet concludalni hogy az Ingerens meg verettetese nem más hanem az I. által esett, melyre valo nézt ... hogy az vérbirságot az A. eö kegyelmé(ne)k deponalya ... itiltetett [Torda; TJkT V: 50–1]. *1807:* A' mikoron Ferentz Mihálly nem tudván megbizonyittani ... hogy Furus Jánosné lett légyen a' kezes, a' Mire nézt, Furus Jánosné az ing megfizetése alol felszabadittatik a' Szék itélete által [F.rákos U; Falujk 21 Sebe János pap-not. kezével]. *1807/1808:* A Praetendens Fiu in favorabilibus kószöni[a]; in onerosis pedig Novumat insinual, melyre való nézett, minthogy a Deliberatumis bővebb probara utosittya, meg kévánnya, hogy a' Novum meg engedtessék [Asz; Borb. II. — [a]Az itéletet]. *1839:* falugyülése alkalmatosságával tekéntetbe vévén nemes communitásunk az falunk között lévő sok elromlott utcákot, úgy az kijáró utakot a réten, hogy ... jó státusba hozhatnók. Melyre nezet ... határoztatott, hogy ezen az öszön a gyalog, marhátlanemberek által ölbe kő hányattassék, és az marhás emberek a télen szánon meghozzák [Taploca Cs; RSzF 102]. *1846:* Ezen Hídnak függö alkotmánya ... általánoson kidőlö félbe van ... az egész függö alkotmány annyira elsorvadozott, hogy a rajta utazot veszéjjel fenyegeti — mire nézt ... szükséges ezen hidan valo közlekedést azonnal felfüggeszteni [Dés; DLt 858/1847] ✱ *arra/erre (való) ~* a. emiatt. *1764:* ö azon eszaka Tordán lett volna egész virattig,

az más kettö pedig ott hált a szénafüben más fatensekkel edgjütt, erre valo nézt midön az Ilok intercipialtotta(na)k is akkor, nem fogattattanak el minnjájjon azon szállásokon valo emberek [Torda; TJkT V. 207]. *1766:* Constal ... hogy a sertes el dögölvén, az A. ur károsittatott ... midön azt mongja hogy husát kévánta volna el vinni, mind ez ... semmit nem ponderál, arravalo nézt az elkárosittatott sertés legitimalando árát az I. fizesse meg [uo.; i.h. V. 334]. *1828:* (A falugyülésen) elvégeztetvén az is, hogy ... a juhnyáj megszaporodván, és Noskolat nevezetü havasunkban három esztena nyájnak kelletvén menni nyárolás végett; erre való nezet tehát nem lészen szabad ... a juhokon kívül semmi névvel nevezendő marhákot nyárolás végett hajtani és otton tartani [Jenőfva Cs; RSzF 185]. *1839:* mind ezekett betsülettel el végezvén, — de az meg alkudt summát még nem assignálta a' Tekintetes Nemes Tanáts, erre nézt: instálom az Tekintetes Tanátsot méltoztat ezen munkám Summáját assignálni [Dés; DLt 1200]. — **b.** ezt tekintetbe véve. *1800:* Az Béresek és Tselédek fizeteseben mostanság hogy sok abususok tsusztak bé Társaságunkba azt fajdalommal panaszollyuk, és Instalunk ö Nganak hogy a mennyibe lehet ezekre valo nézt a Constitutiot régi erejébe viszszá alittni meltoztassék [Torockó; TLev. 9/31]. *1843:* a' Tekintetes Urnak es Aszszonynak néhai szülei ... még 1825-be ... gyermeki számokra végső rendeléseket meg tévén, azon végső Testamentum ... olj' formán Complementizáltatott, hogy ... a' fiu Rosalia Testvérének fizessen 1500 ~ ezer ötszáz válo Rftot ... és azok mellett illendő ki paraphernizaltatás rendeltetvén, erre nézt edgyezének 1000 ~ ezer válto rforintba [Uzon Hsz; Kp V. 379] ✱ *mi okra való ~?* miért?, mi okból? *1786:* Hallottam Fúleimmel hogj az Udvari Bíronak Szakáts Péter(ne)k mondotta Tot István hogj mit hajtok én rád számba Sem vészlek én tégedet mivel én az Taxát meg adom az utan nékem nem parantsasz (!), de hogy mi okokra való nézt vetélkedtenek nem vettem észre [Hidvég MT; GyL. Burszán Sándor (74) taksás vall.].

2. vmivel kapcsolatban; în legătură cu ...; referitor la ...; in Verbindung mit etw. *1607:* en megh vallottam az hiuatalra mert megh kellet vallano(m), Eskuesem vtan valo kerdesre [UszT 20/56]. *1805:* Mi ... hogy az ö határ nélkül valo kivánsagaiknál fogva keresetünknek minden 'Sirját meg emészteni kezdett munkásainknak regulatiojára a' Ngod plánumához mérséklett utat ki dolgoznok, egybe gjültünk vala a' Biroság Házhoz, holott is a' magunk Mivelésbeli meg szorittását vévén fel a' nevezett czélra nézt fundamentomul, kérdésbe jött közöttünk hogy a' három vagy, p(edi)g a' Négy Ágas vas futatás állyane meg? [Torockó; TLev. 9/38]. *1807:* ezen Protocollumba ... hogy azok[a], a bennek fennforgo tárgyakra nézt, a' következendő idökbenis Mérték Sinorul szolgálhassanak béiratatnának [F.rákos U; Falujk 20 Sebe János pap-not. kezével. — [a]A pásztorokra vonatkozó egyezség előírásai]. *1848:* a' kőz hellyek fel mérése bévégzését ha tudatnád azonnal, vagy még az elöt felmennék ugyis mind két pontra nézt találkozásunk mulhotlan szükséges [Usz; Pf]. *1864:* Dósa Lajos ... Makfalva helysége határában levő lisztelő és dürützkelő malmának, az idei utolsó árviz, zápor tartoját ... összerontván, gátját meg szaggatván ... mind ezeknek helyre állitására nézt árendatora Szentkovits Lukáts urral ilyetén egyességre lépett [Mv; DLev. 5].

3. (vminek a) tekintetében/vonatkozásában/szempontjából; în ceea ce priveşte ... în privinţa ...; in Anbetracht/bezüglich einer Sache. *1797:* A mostani állapottyához képest ezen Csűres Kert magára az épületre valo nézt Fél viseltesen néz ki [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 347]. *1800:* minthogy a fel hagyott ... Bányák nem mivelhetesiböl Tarsasagunknak a Vas köre nézt nevezetes kára vagyon, méltoztatnak és méltoztatnanak Nagyságtok Közönségesen, az illyen forma Bányák fel foghatása iránt az Esztendők számát Kevesebre reducalni [Torockó; TLev. 9/31]. *1806:* Mivel az idevaló legelő sem alábbvaló s veszedelmesebb a méjtelyre nézt a szomszédos határoknál ... ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytől, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200]. *1813:* Mind ezekért, 's, ezekhez hasonlo még több okokra valo nézt is, nem látván ő nsága életét is elég bátorságosnak lenni ... kíván a Mlgs Aszszonytol ezennel divortialtatni [Kük.; IB]. *1820:* Erdőkre nézt a hellységnek elegendő hellye vgyan volna de ... levágattatván a Marhák legelése, és a helynek ... Szüllyedezése mián nem gyarapodhato [Bács K; KmULev. 2].

4. vki részére, számára; pentru cineva; für jn. *1784:* azon szolgalattyak minden reszekre nézt eleitöl fogván ugy volté? azt ki tanulni nem lehet [Torockó; TLev. 4/9. 15a]. *1803:* Az idő rövid réám valo nézt — vajha meg nyerhetném hogy Oráim addig nyulnának mig Kedves Sogor Uramot a' Kedves Hugammal meg edgyszer Házomnál meg láthatnám [M.délló TA; DobLev. IV/868]. *1836:* a' Fiscus mind kettőjekbe bele kötve, a' Felsöbbség rendeléseinél fogva Raboskodtatta, de ugy mind mikor a' Rákot a' Tóba ölik, mind ketten Szerelmesek edgy helyt voltak, és réájok valo nézt nem volt büntetés [KLev.].

5. vminek az érdekében/kedvéért; în interesul de a ...; im Interesse js, zuliebe. *1803:* Azt tudom hogy a Sákodi Joszágbol adott volt Nagy Moses János részt a Vejinek Tordai Mihálynak az erdöre valo Járásra valo nézt [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1815:* vagyon a' Falun kűjel lévő lunkájok szélibe lak hellyek, az holatt nyomássába marhájokra nézt mullatozni szoktanak volt [Orsova MT; Born. G. XV/13 Molduván Vaszilia (78) vall.].

6. szerint; după, potrivit; gemäß. *1841:* Előbbször is a' külőnböző mineműségekre nézt két Táblát formáltam [Nyárádsztanna MT; EHA].

nézve 1. vkit/vmit illetőleg, vkire/vmire vonatkozólag; privitor la ...; bezüglich/betreffs einer Person/Sache. *1619:* Én mondám arra: Nagyságos uram, az én fejem olyan, mint az ország, hogy vinnék én az én uramra s fejemre szablyát? De megértse azt nagyságod, hogy nem az országra, sem az uramra nézve mondom azt ... de mondom ezt az várbéli népre képest, hogy soha azok kard nékül azt a várat[a] meg nem adják [BTN[2] 278. — [a]Jenő várát]. *1657:* mind élésekre, s porok, golyóbisokra nézve vevék eszekben, nem tarthatnák sokáig [KemÖn. 39]. *1776:* Dobai Klára Aszszony ... Gyermekei ... Kezeknek bé adásával arbitrálának minket, nem tsak az el maradott Jok(na)k ... meg osztására, hanem egyszersmind ... egyéb akármi ide járulhato Circumstantiákra nézve Arbiter Biráknak [M.köblös SzD; RLt O. I. 1–2]. *1802:* Sombori Elek Ur ... p(rae)tensioira valo nézve tartam magom a Processus Institumahoz, az az az Approbatalis Törvényhez [M.zsombor K; Somb. II]. *1805:* ugy tanállya ezen közonséges Törvény szék, hogy azon osztály Levél tsak az Alperesek elei között kelvén, tsak azokra, és azok(na)k egyenes Maradékaira nézve vagyon kötelező ereje [Ne; DobLev. IV/887. 3a].

Szk: *(a)mire/melyre ~* emiatt, ezért. *1645:* tagadnys kezdette mar njmelljeke, az mit az elöt mondot es az mire

nízue ezekis fel indultak (!) had procedalhassanak dolgokban [Kisbudak BN; BesztLt 20 Retteghj István kezével]. *1772:* a' Mikes Malomtol fogva le addig a' Kükölló árka szélesebb a' Martya kissebb, folyása egjenesebb ... mellyre nézve a' viz könnyebben ki öntheti árradáskor magát [Ádámos KK; JHb LXVII/294]. *1850:* lakoházam körülti egy darab kertemet ... Beke Moses és Josef Uraimék ittasonn ... levágták. Mire nézve esedezem alázatosonn a' Tekintetes Tanátsnak, méltoztatik azon le vágott kertemet, a' bépanaszlottakkal helyre állittatni [Dés; DLt 780] ✱ *arra/erre ~* ezért, tehát. *1746:* (A föld) minthogy fellyül rövidebb, erre nézve a meleg oldal felöl két kötéllel, a kut felöl egy kötéllel augealodott [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 9]. *1769–1770:* Históriát nem írak, mert a dolgoknak circumstantiáit nem tudhatom ... és arra nézve csak azokat jegyzem fel, melyeket vagy szememmel láttam, vagy ex certa scientia tudok [RettE 215]. *1787:* mivel ... mind a' Gabona mind egyéb vietuálék igen meg drágodtanak, ezen okbol ... az ... Árvák Gazdája nem elégséges az Árvák tartására az eddig valo fizetésért ... erre nézve concludáltatott is, hogy ... egy Holnapra 4. Magyar forintok fizettessenek [Kv; SRE 255] ✱ *kire ~* emiatt, ezért. *1671 k.:* mikor saczommal bé jöttél Jászvásárra ... hivattalak szállásomra, hogy mutasd megh magadot és saczomot ... nem jövél, sem saczomot meg nem mutatad ... kire nézve megh haragudván az Tatárok ... viszsza vinek Krimben és el vágák arromot [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *mire ~* ezért, e célból. *1843:* Az idén ... tudtunkra adván az erdőgornyikok, hogy ezután a Preluka Bugyestyilor nevű hely is erdővel bé fog vettetni és az odamenő marhák be fognak hajtatni ... meghatározta a közönség, hogy menjen és kérje, hogy azon hely bevetésétől ... szűnjenek meg. Mire nézve ki is mentek az emberek [VKp 101]. *1844:* Végére kivánván ezen Czéh járni, hogy azon Pálinkás korsok ... belőllről meg vagynak e mázolva: mire nézve azokat eltörette, és ugy találtatott, hogy belőlről mázolatlanok [Zilah; ZFaz. *megmázol* al.].

2. vmit tekintve, vminek a szempontjából; în privinţa ..., în ceea ce priveşte ...; hinsichtlich/angesichts einer Sache. *1661:* Micsoda alkalmatossággal légyen Erdély az több keresztény országokra nézve ... derekasan megmutogathatja ökegyelme [KemIr. 344–5]. *1751:* a Jobbágyok ... tehetségekre nézve alkalmas maga biro két két ökrös emberek [Backamadaras MT; Told. 29/51]. *1791:* Ugy tudom hogy ezen két Exponens Aszszonyok" tulajdon égy Testvérek voltanak mind Apára mind Anyára nézve [Várfva TA; Borb. II Mich. Székely (74) ns vall. — "Székely Mária és Székely Anna]. *1794:* Tudományára, ugy egyéb tekintetekre nézve is T. Szilágyi Ferentz Uramnál érdemesebbet nem esmervén", ö Kgylmét ollyannak itéli a' kiben a' Donest Consistorium maga meg nyugvását fel találhatná [Kv; SRE 299–300. — "A káplánságra]. *1823:* az egességre nézve is el szenvedhetetlen büdös motsáros essö viz gyült [Dés; DLt]. *1824:* (A) Föld természetére nézve job és Nagyobbatsa [Kőrispatak U; Pf]. *1847:* A haszonbérlő ... valamig az Uradalmat követléseire nézve tellyesen ki nem elégitendi el nem költözhetik [Bogártelke K; KmULev. 2].

3. vmire (való) tekintettel, vmi miatt; cu privire la ..., avînd în vedere ...; hinsichtlich/wegen einer Sache. *1642:* az Ura hazahoz közöllyeb leven lakasok" inditatek ez okokra nezve ... Trauzner Kata, az őrőgbik Battyahoz Confugialni, vgy mint az Nemzetes ... Hád réven ... lakazo Trauzner Andrasnál levő Iobbagyoknak el Zalagositasokert valo Summajaert [Hadrév TA; DobLev. II/12. — "A zálogos jboknak]. *1655:* Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratul ... illyen okokra nezve" [SzJk 78. — "Köv. az okok fels.]. *1675:* Az jobbagiokot annak rendi, s modgia szerent szolgaltassad, senkitis adomanyert, baratsagert, felelemert, vagi egyeb akarmi tekintetre nezve, az dologbol hatra ne hagy [Borb. II Petki János ut. csikcsicsai jb-bírájához]. *1720:* nem kaphatak az ki négy hitvány Lovamat el hajcsa, kettövel mennem pedig nem lehet az utnak alkalmatlan s hoszszacska voltára nezve [Balázstelke KK; Ks 96 Simon Pál lev.]. *1737:* meg elemedet üdömre nezve ... abstrahaltam magamat mindentül [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.]. *1788:* G. Bethlen Adámmal szeretném ha vasárnap találkozhatnám Kedves Bátyám Uramnál; mert sietö dolgaimra nézve Bonyhára nem mehetek [Mv; IB. Toldalagi László lev.].

4. vminek a kedvéért/céljából; cu scopul de a ..., pentru ...; zuliebe, zwecks, halber. *1640:* Ennek elötte mindenkoron szabados uolt vasarnapokon az külsö falukrolis az zék hust piaczra be hozni, mely mostan, Urunk ö Naga Kegls. dispositioiabul a' fizetet nemett gyalogh uitezek tartasokra nezue ... continualtatik [UF I, 687]. *1700/1716:* Ingo jovokban penig facultaltat(na)k hogy el adhassák magok táplálás, vagy jovak(na)k conserválására nezve [Kibéd MT; MMatr. 192]. *1703:* az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, münekünk nagy terhviselésünkre [Csíkszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1814:* az köz Erdölésre nézve ki néztünk egy darab Erdöt [Dés; EHA]. *1842:* a' Kinyomozo Biztosság ... a' dolog világosságra hozhatására nézve szükségesnek látta mindenek elött fel tenni ez alábbi Kérdö pontokat [Dés; DLt 1452a]. *1863:* A' sorozásra nézve mindent ki kell irni az Anya-könyvből [Gyalu K; RAk 82].

5. vki részére/számára; pentru cineva; für jn. *1739 k.:* midőn a' négy Curiat három Nyilba tsinálták Nyil vólt a' három Atyafiakra nézve [Hsz; Ks 22. XXIb]. *1817:* Dolgoztanak a' gyalog szeresek reám nézve az elsö, és második hateken (!) [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1827:* Sajnálom, hogy most az egyszer kiván maga helyett szolgáltatni engemet, és mégis nem igérkezhettem, mert az idö egy ollyan alkalmatossághoz képest réám nézve igen rövid [Nagykadács U; Pf]. *1855:* Én a jonak örökké akaroja vagyok, s látom magais — e szerint igazitotta Édes Bálind ugyhogy mind kettőnkre nézve legüdvösöbb légyen [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Újfalvi Lajos Dobolyi Bálinthoz].

6. által, révén; prin; durch. *1757:* az Torda Vilmai Ns Bartosék közül való volt Bartisék(na)k az elejek, és ... nem is másképen lett itt Alsó Hagymáson meg szállása s telepedése hanem az Felesége és annak szüleire nézve [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXI. 20]. *1807:* A' Bolond-buza ... erejére nézve mérges az embereknek, és sok más állatoknak [DLt 73 nyomt. kl].

7. alapján, szerint; conform; auf Grund, nach. *1682:* Arra nem emlekezem hogy ugy egyeztek volna megh egyenessen, hogy finalit(er) igazodgyek azon joszag dolga, hanem arra emlekezem hogy mind a két fél le vigye a Leveleket s revidealtassa(na)k, mellyik felt illethetné à joszagh à Levelekre nezve [Sárvár SzD, Ks 21. XVII. 6]. *1719:* a' melly kantzakot hallott ... Kornis Istvan Uram az én Menessem között lenni és p(rae)tendál Signumokra nézve azon ne tsudalkozék eo kglme hogy a' beljeg S.K ... azon édes Anyam belyege van rajtok, ezen eo kglme nem Scrupulizalhat [Beszt.; Ks 83].

niderlág bolt, üzlet; prăvălie, magazin; Laden, Geschäft. *XIX. sz. eleje:* Mivhelyemben készült asztalos Mivek tartására és eladására nézve, a' város kerületében a' közönséges Piatz Során a' B. Kemény Simonné aszszony hazánál egy Boltot vagyis Niderlágot nyitottam ki, a' hól ... minden fele nemü es modu Mobiliak 's házi Portekak, a' mostani gusztus szerént, külömbkülömb-féle fákbol készitve, polialva, kinek kinek szüksége szerént találtatnak eladók [Kv; ACLev.].

niderlandi 1. németalföldi; din Ţările de jos; niederländisch. **Szk:** *~ csipke. 1768:* Niderlandi tsipke, taszlik, andalások, manterlik, udvari gallerok* [Nsz; TGsz 51. — *Folyt. a fels.]. *1812:* Aztis tudom továbbá, hogy most M. Vásárhellyi nyergesné akkor pedig itten Jungfereskedett Susitol, a' Groffnénak vett a Groff valami Niderlandi Csipkéket [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztjének vall.]. *1814:* mindenekről számat vetvén ... egy Contractusamat Szentpéteri Lukátstol fel tserélt volt ... olj conditioval, hogy 18 pár papucsat, 300 Rforint ára niderlandi Csipkét hoz [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Samuelné Fekete Klára lev.]. *1816:* Niederlandi Csipkék ... 3 Rf [Kv; Born. IV. 41].

2. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicînd locul de origine; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut: Németalföldről való; (care este originar) din Ţările de jos; aus den Niederlanden stammend. *1593:* vrünk zolgaiat Danjel Niderlandit, harmodt Magaûol postan, vyzi Tott Caspar 4 Loûa Desre f 2 d 0 [Kv; 5/XXIII. 135 Casp. Schemel sp kezével].

nikápolyi Nikápolyból való; din/de la Nicopole; aus Nikápoly stammend. **Szk:** *~ gyapjú. 1688:* Egy Mása Dobro(n)csa süvegnek valo Gyapjutol f—//75 Egy Mása Nikápolyi Gyapjutol f—//50 [MvRKLev. Vect. 21] ✱ *~ posztógyapjú. 1688:* Egy Mása Nikapolyi poszto Gyapjutol f—//50 Egy Mása Dobrogsáni poszto Gyapjutol f—//50 Egy Mása Dobrogsáni poszto Gyapjutol f—//75 Egy Mása aláb volo Gyapjutol f—//40 [i.h. 25].

nimfa tündér; nimfă; Fee. *XVIII. sz.:* Orphiusnak megszünt hangos citerája Szerént zengedező nimfák trombitája [Barabás,SzO 390 rabének]. *1811:* Hires vólt az Ida Hegye sok Nimfákról, Az ép, 's Marhák szája nem harapta fákról | Láttam ... Dianna Nimfáját, Itten feredezni le vetve ruháját, Meg-latott; el-szaladt ... hozzá ekként kiáltoztam: Állj-meg te szép Nimfa! áll-meg kedves alak [ÁrÉ 5, 15].

nincs, nincsen I. *ige* **1.** nem létezik; nu este, nu există; ist nicht, ist kein(e). *1558:* Kendy Anthal Jobagya Seres Mihal ... mongya ... ezt k. med iol Erthy hogy Ah kinek perewsse Nynch az nem karhoztathatik Annyra [Kv; BesztLt 20 Fr. de Kend a beszt-i bíróhoz]. *1560:* apro seller hazak kyk utan fewld ninch III [Ida*; Makkai,SzDPuszt. 52. — *Kolozsnagyida]. *1614:* Zent egyhazas vlah falú es Kapolnas olahfalú. Priülegiumos heliek, melliet exhibealnak ... eszer fwresz dezkaúal tartoznak Egieb szolgalattiok ninch [UszLt VI. 56. 97]. *1679:* Nincz it Respublica, Az malefactorok meg nem bűntettetnek Templum Parochialis házak es schóla körül nem épitetnek eö kemek [Dés; Jk 39a]. *1731* ha még hét hetek alat az Isten esőt nem ad az Tavaszi vetesekhez semj Remenség nincsen [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1746:* Senki én nállam ezen helységben össeb s gyükeresebb ember nintsen [Szentegyed SzD; WassLt G. Áts (80) jb vall.]. *1824:* Hurubák és Hurubának való Hellyek nintsenek [Füleháza MT; Born. XXIX. 27/19]. *1850:* A Malom és a Molnárház körülte nintsen semmi kerittés [Gyéressztkirály TA; DE 5].

Szk: *~ baja/betegsége/gondja/nyavalyája. 1584:* Chyszar Ianos vallia ... Ez Azony penigh azt monda hogy: de semmy gongia Ninch, Az Guttanak csak a' zele erte ... soha a' giermeknek ollia(n) Niaualiaia Ne(m) volt [Kv; TJk IV/1. 285]. *1604:* akkor azt mo(n)da hogy ninch sem(m)i njaúaljaja [UszT 18/16 Petr(us) Gal de Kenos pp vall.]. *1631:* Bako Istua(n) az lovat ... diczirte hogi jo jaro s jo futo semmi niávaliaja ninczen [Mv; MvLt 290. 58a]. *1802:* a' Szásznak semmi baja betegsége nintsen [Oltszem Hsz; HSzjP Málnási Szakáts András gy.kat. vall.] ✱ *~ ... is* nincs ... sem. *1810:* Sandor és Matkaja Boros Eva magok declaralak elöttem hogy semmi eröltetes nintsen egyik reszröl is az ö Hazasságokban [Nagykapus K; RAk 16] ✱ *~ mit tenni. 1542:* Mosthanes kegelmes azonyom engemeth Kwsthantinapoyba akar kewldeny, nekem nyncen myt thennem ha oly wthath erthek [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. *1573:* Iso Ambruzne ... vallia ... talalya eleol ferenchy estwant ... Mond hogi Nekem Ninch mit tenne(m) Mert az en Zomat Nem fogadja [Kv; TJk III/3. 190]. *1707:* Forgats Uramtol eö Ngâtól izent eö Nga ... ha Darek erő jö ne vesztegessem se magamat sem az tőbb bén valokat, hane(m) adgjam fel a' várat nints mit tenni [WassLt Irsaj István szúv-i ub lev.] ✱ *~ módja (vmiben). 1591:* az sowagoknak ... Semmi Mogyok Ninchyen az Teoruini dolganak Igazgatasaban [Dés; DLt 233]. *1801:* Modgya nints senkinek leg kisseb Terűvel is, azon utbol ki gázolodni [Dés; DLt] ✱ *~ párja. 1816:* Szász Márisko ollyan mocskos száju Aszszony; hogy az egész Városon párja nincsen [Dés; DLt 99].

Sz: *~ édesebb, mint hazájáért való meghalása embernek. 1658:* eletem koczkaztatasaval is ne(m) gondolva(n) I(sten)t hivan segitsegül be mentem fen tartvan amaz köz mondastis: nincse(n) edeseb mint hazajaert valo megh halasa embernek [WassLt Barcziaj Ádám kezével] ✱ *~ nehezebb dolog, mint a házasság. 1794:* E világon nehezebb dolog nincs mint a házasság [Gyarmathi,Nyelvm. 271] ✱ *ember vétek nélkül ~. 1763:* az én fiam is gyarlo és meg eshető ne tekintse Nagod az eö vétkeit mindenekbe mert ember vétek nélkül nintsen [Retteg SzD; TL. Árva Bágyi Susanna lev.] ✱ *halál ellen ~ orvosság. 1634:* a' halál ellen ninczen orvosság [Czanaki Máté, Az Döghalálrol Rövid elmélkedés. Kv, 1634] ✱ *a pénznek ~ szőre. 1753:* Valjon az Ujfalvi és Ujlaki portiokot maga tulajdon pénzével szerzetteé a Testans Mlgs ur, vagj edes Attjarol maradott pénzel? ... A' pénznek szöre nintsen ... nem lehet azt könnyen megh ismerni meljik honnan jött [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb] ✱ *van miért, ~ (miért)* okkal, ok nélkül. *1797:* Szilágyi Mihály Ur(am) ollyan vakmerő természetü ember, hogy mikor meg haragszik, van miért, nints, az embert uton ut félen találjá agyba Főbe veri [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

2. *~ vkije* nincs vmely hozzátartozója; a nu avea pe cineva; hat keine(n) Angehörige(n). *1573:* tw ktek Jol tudgia azt hogy mikor ez fele eg'hazi Ember megh hal sem felesege sem gyermeke Ninche(n) mind(en) Marhaya az feiedele(m)re szal [Szúv; BesztLt 3750 Joan. Thorma p(ro)visor arcis Nowa Gr. Dawn beszt-i főbíróhoz]. *1592:* Bachmegiey Miklos ... vallia: ... Nagi Balasne Ersebet Azzoni ... Monda nekem, esmered az Magdalna Azzont, An-

nal keozelb valo Attiam fia nekem ninchen [Kv; TJk V/1. 284]. *1613:* Kouaczoczy Janosne Azonyom moga Judjth ... monda ... no En neke(m) gjermekjm njnczyenek [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31]. *1647:* nincsen ennekem keözeöleb ualo Attyam fia Petki Istuannal [Marossztgyörgy MT; LLt Fasc. 140]. *1681:* Dsudele Ferencz Dsudele Janos ... ez mind kettő házas, nincz még gyermekek [A.nádasd H; VhU 93]. *1683 k.:* Az melly özvegy Asszony(na)k szanto Fia vagyon egesz bért ád. Kinek penigh ollyan Fia nincsen, de haza es őrőksege vagyo(n) tartozik Felbéért Fizetni [Nagyfalu Sz; SzVJk 50]. *1816:* Vagynaké unokái ... vagy nintsenek, megfelejtkeztem rolla [Torda; KvAkKt 363].

3. nem található; nu este, nu se află/găseşte; es ist nicht zu finden. *1570:* Az Ides wraym ielen Ninchenek es sokan Betegek sokan honnys Ninchenek bennek [Kv; TanJk V/3. 6b]. *1573:* Bonchiday Gergel, Baniay Eotthwes Janos, Eotthwes Antal ... valliak ... Az Mynemw ados lewelet adot az Zemlyesiteo[a] pechy Matiasnenak ... Igazan vagion Irwa Noha pecet Ninch rayta [Kv; TJk III/3. 125. — [a]St. Zemlyesiteo]. *1683:* Itt Puszta fundusok, a' kihez vér, és ember ne(m) volna nincsenek [Preszáka AF; Incz. V. 24b]. *1740:* semmi interes nincsen fel téve a' levélb(en), hanem csak simplicit(er) úgy Stylizáltatott: Hogy esztendő múlva azon Gabona árát deponállják az adósok paratô aere [Runk AF; Ks 89 Inv. 60]. *1763:* tudositattam Natsádat alázatasan ... hogj az Dilektar Urnál nitstsen[a] [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev. — [a]A kontraktus]. *1792:* az Anya ... egynihányszor engemet kért, hogy ... hinám haza Pétert, mert nintsen ki folytassa a hazi gazdaságot [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 18 Pogán Mikodin (34) vall.]. *1805:* nintsen az osztállyb(an) semmi meg határozott meg esmerése annak hogy az egész Tóó-Helly Zállogos légyen [Ne; DobLev. IV/887. 3a].

Sz. *1818:* Az hol nints, onnat az Isten sem vészen [Farnas K; KLev.].

4. *is* ~ sincs; nu este; auch nicht. *1571:* (Ökre) nagiob rizzinek egijs nincs [SzO II, 329]. *1681:* Ezen Falu ... hataranak bántodasa egy felől is ninchen [Telek H; VhU 158]. *1704:* Azonban a tanács nincs ki, a táblafia sincs, a főtiszteknek és regalistáknak fele is nincs, követek nincsenek, hanem inkább mind zálogok [WIN I, 132]. *1706:* Káposzta vagyon elegedendő, Murók, petreselyemis van. hagyma penig edgy féle is nincsen [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1817:* égy szempillantásnyi nyugadalmamis nintsen [Szabéd MT; Told. 7]. *1862:* még a 26 fo(rint) is nints bé írva ... mikor a hátralévő meg adodik bé írja [Borsa K; BetLt 4 Farkas Mozes lev.].

5. *jelen* ~ **a.** nincs meg; nu mai există; es ist nicht vorhanden/da. *1628:* egy gyureocyke p. f. 3/50. es egyeb valami aprolek egyben computaluan teszen az mi az Arua ezűst marhajabol Jelen ninchyen f 37/60 [Kv; RDL I. 123]. *1684:* A Die 1 Apr(ilis) kezdődvén a korcsmállás, Pénzbeli Proventus jelen nincsen [Gyf; UtI]. *1692:* ezen egyik ablak(na)k két felől való mellyékit két kis Almarium formára csinált vak ablakok (így!) ... az egyike (!) nincsen jelen [Mezőbodon TA; BK Inv. 9]. — **b.** nem jelent meg; nu este prezent; nicht anwesend. *1570:* Az Ides wraym ielen Ninchenek es sokan Betegek sokan honnys Ninchenek bennek [Kv, TanJk V/3. 6b]. *1573:* Meg Ertwen ... hogi az felperes leot volna az haborusagnak Inditoia De Mind azaltal az Alperessek mynd ezek es kyk Jelen Ninchenek Miert hogi Zokan voltak ... Meg birhatak volna Es Nem kellet volna leh taglany [Kv; TJk III/3. 203]. *1665/1754:* Az butsu vételben pedig, akármi — rendbeliben-is, ha hirtétetlen jelen nintsen ... büntetése egy héti bér [Kv; ACArt. 16]. *1784:* a Verőb(en) az futatas, vagy tsinalas rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozva, ki ha maga rendelt orajan jelen nints ... Ezen rendet őrökösen el veszti [Torockó; TLev. 4/9. 14b]. — **c.** vki nincs itt; nu este aici; jd ist nicht hier. *1750 k.:* az Ur Praefectus Uram jelen nintsen többb egy heténél, mikor jö haza bizontalan [SLt XLIV. 13hoz Mich. Kozma lev.].

6. *vkinek* ~ *vkije/vmije* vki nem birtokol vkit/vmit; a nu avea/poseda ...; jd besitzt jn/etw. nicht. *1565:* hozzanak ky az W dolganak byzonsagara jambor ven embereket, kyk az keozteok valo hatarnak igazitasat, byzonioson, Ez fogot nyolch zemelyeknek eleykbe twggyak adny, ha lewelek nynchen eggyk felnekis, az hatarnak ielensegereol [Kv; BesztLt 42]. *1568:* gorg Jstuan ... fass(us) e(st) ... ez azzony fya azt monda ..., hogy az annyanak semy Reze nynczy az hazba [Kv; TJk III/1. 180]. *1594:* Somlion kulchiar Albert deak egi fiaual ninch jaro marhaia [Kraszna Sz; UC 113/5. 16]. *1597:* Monda Zeöleos Balas, talam penze(m) ninch annyra, de Aranyom Tallero(m) mégh vagio(n) hogy ki teólthetem ha eötuene kellis [UszT 12/59 Nic. Benes de Lengelfalua jb vall.]. *1649:* Kgmetek bólczen megh itilheti, esztendot altal menye sok fele inségh, szolgálat, Postaságh, és gazdálkodás foroghion raitunk, es ezekre sohonnán semmi jovedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424]. *1669:* Halaszo Vizek nincsen egyeb egy kis patakocskánal [Tormás H; BfN Székely László lev.]. *1731:* hivattassanak ... az Törvenyekre az kiknek Jobbagjok vagjon Jobbágjok által, az kiknek nincsen szolgájok által [Dés; Jk]. *1768:* Szárhegy falvának oly tsere erdeje nintsen a' honnan fentőt ágast s egyebet faraghatnának [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1821:* Egyebe nints tsak egy vén lova ezzel ment el hazul [Kövend TA; Borb.].

7. vkinek nem áll rendelkezésére vki/vmi; a nu avea pe cineva/ceva la dispoziţie; jm steht jd/etw. nicht zur Verfügung. *1625:* Ex ambarum partium Consensu à peresek harom embert fogianak es a' kinek nincz adassek megh azok altal megh latogatuan kinek kinek nilat [UszT 101a]. *1722:* az Praedikátoroknak elégedendő tűzi fájok esztendőn által nintsen, és ... nincs mivel hordjanak [Hagymásbodon MT; HbEk cons. hat.]. *1735:* az Nagy halot most el nem küldhetem miuel az To be Fogyot és nincsen mivel ki Fogni [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1752:* most pedig suhunét semi segitseg nincsen [Abosfva KK; Ks 83]. *1844:* Már ara a' gondolatra is jöttem volt hogy itt fogadjak lovakat, de le beszéltek rolla nints ki el jöjjen véllem, 's egyedül tsak nem indulak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1851:* a' szél valami fedelet le ver, egy kalangyának vagy asztagnak fedelét, meg bontya segittség őrökké elegendő nints, legalább réjá fel állani, s rá rázni (így!) [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

8. *vminek* ~ *vmije* vminek hiányzik vmely tartozéka; lipseşte o piesă de la ceva; einer Sache fehlt irgendein Bestandteil. *1576:* Wagion harmad eleo Rwhays kazwl warrassal warroth harom Rendel Az Alja Aranyal teoltet nynchen feye [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6]. *1608:* Egy Moszar (!) Ninczien teoróie [Kv; RDL I. 83]. *1669:* Bemenőlegh job kez felöl valo pinczenek ninczen ajtaja [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1696:* az Csuris naddal Fedet jo es uj az odala Deszkas Kapuja nintsen [Bethlen SzD; BK]. *1781:* a Malomnak ... Víz eresztő Táblái nintsenek lántzakkal beli eresztve, de hellyei gerendai, Strofon járo fái meg vannak [Mihálcfva AF; Eszt-Mk]. *1784:* Vagyon egy Fenyő

Berbentze, három abrontsok rajta felsö feneke nintsen [Rücs TA; Ks 21. XV. 22]. *1826:* Hat ezüst gyertya tartok Ladátskájokkal együtt A.K.A. Betü Jegyekkel, mellyek közzül egynek kalapja nintsen [Koronka MT; Told. 19 gr. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Anna ajándékai közt]. *1851:* (Az ajtónak) nintsen kulcsa, és egy béhúzó is hibáz [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

9. *~ (meg)* hiányzik; nu este, lipseşte; es fehlt. *1775:* Mondják ugyan, hogy a dési ecclesiának 15 ezer forintja volt keze alatt, de nem tudják, megvan-e vagy nincs [RettE 360]. *1897:* Kérem, küldje el a lapokat, s kedves lesz maga, ha levélben azokat megírja, ami nincs meg a lapokban [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

10. hiányzik (ami szükséges volna); lipseşte (ceva indispensabil); es mangelt. *1648:* Actrix dicit nincz residen(tia)d, azert allas kezest auagi eskedgiel megh hogy vegigh allod az Törueni ki menetelit [Kv; TJk VIII/4. 289]. *1657:* vala egy Petneházi István jenei kapitány ... az ki is igen háborodva felelé: Nem most volna annak ideje, ha mit akart felséged énreám bízni, holott az hadaknak nincs arról ordinantiájok, s ki fogadja az én parancsolatomat? [KemÖn. 70]. *1737:* mint hogj pedig az Inek a keresethez elegedendö residentiája nintsen, meg kivánom ... Cautiot sistállyon [Dés; Jk 252b]. *1753:* Zabotis akarnak extorqvealnj a Companiák lovai Szamára akj halhatatlan dolog ... assignatiojak nincsen tsak magok Fejekböl akarják ordereznj [Hidalmás K; Ks 91]. *1772:* a' Hagjmás Bodoni Nms Ecclesiának Capitális kevés pénzét, azon Ecclésiának tagjai költsön interesre ki vévén annak interessének és Capitálissának bé fizetéséröl az Eccla(na)k kevés, vagj semmi sécuritássa nintsen [Hagymásbodon MT; HbEk]. *1784:* az edgyik Regius észre vévén hogy a Contractusban semmi Evictio nints fel téve monda ezen Contractus ugyan jo volna de tsak olyan mint mikor a harangat megöntik és ütöt nem tésznek belöle, Vinculum benne nints fel téve [Msz; MbK XI. 71].

11. *vkinek ~ vmije* vkinek hiányzik vmely képesség/tulajdonsága; lipseşte cuiva o anumită calitate; jm mangelt an irgendeiner Fähigkeit/Eigenschaft. *1710:* A vezér megértvén Béldi Pál resolútióját, azt állítván, hogy nincs esze, mikor a jót nem acceptálná, megharagvék és a császárnál elköté magát [CsH 146]. *1764:* arra valo értelmek nekiek nintsen, s kétség kivül kedvek sem igen volt ra [Udvarfva MT; Told. 44/29]. *1780:* most[a] Istennek hála jobbatskán érzem magamat, tsak erőm nintsen [Korpád K; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz. — [a]Ti. a kúráltatás után]. *1794:* szinte 1000. karonyi kertet keletvén fel álitanom, bizony meg valom, hogy az akarat meg vagyon, de most semmi tehetségem nintsen [Déva; Ks 75. VII. 256]. *1843:* arendás Kotsis Károlly a Redei Udvarbol a Palotárol azt kiáltya a Grofnak ... Bolond Részeges Grofja — nintsen eszed [Moson MT; TSb 49]. — L. még RSzF 239.

12. érzés/gondolat/hangulat nem tölt el vkit; a nu avea dorință/dispoziție etc.; jn wird nicht vom Gefühl/Gedanken/Stimmung durchdrungen. *1570:* Orsolya vichey ferenchne ... Monta Kadas Myhalnak, Myert nem kewankozyk haza ... Arra azt felelte hogy Ninchen Semmy kewansaga haza Menny [Kv; TJk III/2. 177]. *1632:* mostis türheteö egessegben leuen, eszem s elmemis heljen leuen sziuemennis semmi haboru nintsen [KJ]. *1647:* megh eskwue(n) az Actrix tartozik ki valtani az toronibol az leant, mint hogi oli suspitioja[a] hozza ninczien [Kv; TJk VIII/4. 232. — [a]Lopás gyanúja]. *1797:* kételen volt vele mert porontsolták ... semmi harag nintsen mivel ketelen volt véle [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 hh Katona Istvánne Kis György Máris (40) vall.]. *1813:* semmi reménységem nintsen ához, hogy csak az árenda summának felétis ki vehessem [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1815:* javaslottuk ... hogy Házait oda épittesse, de tellyességgel oda epittetni nints gustussa [Somkerék SzD; Berz. 11. 75]. *1831:* az ólta nints nyugtom miattok [Dés; DLt 663].

Szk: *~ nála lelkiismeret. 1710:* Vajh ki jól ismerem én Teleki Mihályt, ne hidd, akármint esküdjék, mert nincs nála jó lelkiismeret [CsH 116].

13. nem a megnevezett állapotban van; nu se află în starea amintită; nicht in dem genannten Zustand sein. *1750:* majorbéli Gabonassában ... Egj Kasban ösz Tavasz buza de tele nintsen [Esztény SzD; Told. 25]. *1775/1802:* (A) rész Erdő is, nints egesz épségbe, hanem valamennyire el vagyon vágva [BSz; JHb LXVII/3. 89]. *1783:* Vagyon nagy kö Istállo 28 Lora valo, mellynek Lo állásai, ajtaji, padolása még nintsenek készen [Branyicska H; JHb XXXI/28]. *1808:* a ki tett Földök Circumvicinálva nintsenek [Torda; Ks 65. 44. 11]. *1810:* Kadár Ferentz ... Török buza kárát praetendálja ... Tsiki István hogy meg fizesse ... négy véka Törög buzát Szemül ha pedig most Törög buza készen nintsen tartozik fizetni penzül [F.rákos U; Falujk 60b]. *1837:* a' malam zsilipje jo, a' malam gáttya seholt meg szakadva ugyan nintsen, de igazitást kiván [A.szócs SzD; BetLt 5].

Szk: *~ alteráció nélkül* nem múlt el a rosszulléte. *1734:* az Fiacskajokis még ugyan alteratio nélkül nincsen, de jobban vagyon, az Nyavalyais ki törte volt [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.] ✱ *~ nyavalya alatt* → *~ tereh alatt* ✱ *~ tereh alatt* nincs vagyoni v. szolgálati kötelezettsége. *1595:* kik az varos keonyweben magokat be nem irattak volna ... ezeket eleob megh examinalwa(n) minemeo zemely, ha ninche(n) valami Niawalia es tereh alat kinek it lakasa miat kar ez varosra ne(m) Ioehetne, Be iratasra magat kenzerithessek annak moggya zerent [Kv; TanJk I/1. 250] ✱ *~ vetés alatt. 1785:* (A szántóföld) minthogy vetés alatt nincsen, hanem nyomásban vagyon ... mind a szántás árát, mind a zálagját letévén, tartozik az inctus leválni és az actionált földeket remittálni, törvényesen megitéltetett [Árkos Hsz; RSzF 253].

14. a jelzett évszámot/létszámot/mennyiséget/mértéket/összeget nem éri el v. nem haladja meg; este mai puțin (cu ceva) cantitativ ca ...; übertrifft das genannte Jahr/die Quantität/das Maß/die Summe nicht. *1591:* Az feiedelem hitesi riad uallattak kinek Immar tób uagion két eztendeynel ha harom ninczis [UszT]. *1684:* A Reked orran ualo fold mely alat az To mellet haro(m) sinor 36 öl, fen edgj sinor het rud az rud nincz szinten harom ölös [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. *1735/XVIII. sz. köz.:* Salarium Rectoris ... A' kinek Búzája vagyon tóbb 10 Kalangyánál, búzával fizessen kévéjéül, a' kinek annyi nintsen vekajavul adjon hármat, ketteje légyen a' Praedikátoré, egyik a' Mesteré [Felör SzD; SzConscr.]. *1759:* Tisztartó Vram ... Semmit egyebet nem épittetett, hanem a' Tehenek(ne)k egy kis-ereszt, a' melybe is nints két szekér fa [Ludas TA; TKl Gabugyán Gligor (70) jb vall.].

Szk: *~ ki* nem teljes (létszámú). *1704:* Azonban a tanács nincs ki, a táblafia sincs, a fötiszteknek és regalistáknak fele is nincs, követek nincsenek, hanem inkább mind zálogok [WIN I, 132] ✱ *vmennyinél több ~. 1540:* kerem ... hogy the k: kwlgyen walamy kewes penzt ... merth lathya Isten, hogy imar thyz penzemnel theb nynchen [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1592:* Veres Lenart vallia ... Eo

maganak penig oli puzta zeoleje vagion, hogi komlonal, teouisnel, gaznal, egieb semmi ninch benne. Es noha teob har(om) holdnal allasa zerent, de harmadfel karonal teob benne ninchen [Kv; TJk V/1. 304]. *1737:* már huszonhat járo ökreinknél több nintsen [Várfva TA; Ks 99 Dácz Péter lev.]. *1756:* Egy Béresnél több Conventios cseléd ezen Udvarban nincsen [Branyicska H; JHb LXX/2. 55].

15. jogi tényállás/viszony tagadására: pentru a nega un fapt juridic; zur Verneinung des rechtlichen Sachverhalts/Verhältnisses. **Szk:** *~ hatalma arra/hatalmában* nem áll jogában, nincs hozzá joga; a nu avea drept la ..; es steht nicht in seinem/ihrem Recht, er/sie hat kein Recht dazu. *1595:* Eó az J azt mo(n)dotta hogy Eó nekj ninch Arra hatalma hogy a' mas nemes ember Jozagara mennyen [UszT 10/39]. *1794:* nintsen hatalmokban jövedelmetskéinkben minket megszorittani s abban minket meg károsittani [Mv; Berz. 71/7] ✱ *~ helye* nem jogos; nu este justificat/just; es ist nicht rechtmäßig. *1789:* Nincs hellye arrol disputálni, hogy valyon a Falusi közönség által biratott erdők Colonicalis appertinentiak é?[a] [JHb II/7. — [a]Szentlászlóra (TA) von.]. *1840:* Tisztán lehet látni Tektes Generalis Szék ezekböl, hogy az alperesi kivánságnak helye nintsen, — mint olyannak, melyel a' Felperes semmi tekintetben a' fennebbi meg mutatások szerént ... nem tartozik [Dob.; Somb. II]. — L. még *hely I* ◇ Szk al. ✱ *~ jussa vmihez* nincs (öröklési/tulajdon)joga vmihez; a nu avea dreptul (de moştenire/de proprietate) asupra unui bun; er/sie hat kein (Vererbungs/Eigentums) Recht zu etw. *1724:* En ugj tudom hogj a' ki most az kérdésben forgó házon kapdos, semmi jussa nincsen hozzá [Ne; DobLev. I/106. 2b G. Kőmies (57) vall.] ✱ *~ köze vmihez* 'ua.; idem.' *1592:* kett Thino vala ott azt kezde Lukaczy ell wzni az Annia Mihalynak mo(n)da ne wzetek ell azt mert semmi keozy nints Mihalynak hozza mert ferencznek zolgalattiaban Attak volt penzt s azon veotte [UszT]. *1600:* Kowachj Thamasne Korond Annor(um) 100 ... felele ... Nagy Kouachj Benedeket el hittak volt bizonsagul es ... azt mongia hogj ... az mint az eotueos lazlo eoreokseget fel falta vala sofaluj Janos most a feleol feleltetenek es meg felelte(m) hogj semi keozi nincz hozza hanem chiak hatalomal vette kezehez [i.h. 15/173]. *1604:* semmi keozik az Alpereseknek azokhoz az megh irt heliekhez ninczen, ha keouarat epitet uolna raitais Albertfi Pal, mert tutta mj allapattal uoltak uala az feoldek [i.h. 18/39]. *1623/1624:* Miuelhogy az mi kiczin Jouaim, Jozagoczkam, es egieb keresmenym uadnak, azokat en tulaidon iambor zolgalathommal kerestem, es senkinek semmi keozi hozza ninczen [Medvés AF/Gyf; KCs IV/103].

16. nem a jelzett viszonyban van vkivel/vmivel: a nu fi în relaţia amintită cu cineva/ceva; es steht nicht im genannten Verhältnis zu jm/etw. **Szk:** *~ ellene/ellenére* **a.** nincs vki akarata ellen; a nu fi împotriva voinţiei cuiva; es ist nicht gegen js Willen. *1592:* Monda Jstuan batiam, hagi beket Io eochem az Anianknak, chinaltass ottan az en kertemben mehejdnek helt, ha barmidat ott tartodis nincs ellenem [Kv; TJk V/1. 236]. *1748:* A Mlgs Commissarius Urak ... mivel nem ... Saulitza Praedium Métázására, hanem a Nemes Kolos vármegyei Velkéri, es Thorda Vármegyei Mező Sállyi Hataroknak eligazitásokra ... exmittaltattanak hogy a megnevezett két Faluk Határi között determinállyanak, és Métát erigállyanakis nints ellenünkre [Ks 7. XV. 31]. *1856:* ha az irt Curator át adja[a] ellenemre nints [Gagy U; Pf. — [a]A birtokot bérben]. — **b.** nem áll ellentétben vmivel; a nu fi în contradicţie cu ceva; es steht nicht im Gegensatz zu etw. *1628:* az Testamentomot minde(n) részeiben Ereyeben hagiak, semmit ne(m) Ellenkezue(n) benne, miuel az Constitutionakis Ellene nintsen [Kv; RDL I. 137]. *1835:* ha az Ecclesianak azon perre tett költséget a kerelmes Tkts Ur meg fordittya, és az el foglalt helyet vissza botsáttya, nincs ellene a Visitation[a] a perröli le mondás [DobLev. V/1209 Erősdi Mihály küküllői ref. főjegyző kezével. — [a]Így! de nyilvánvaló tollvétség *Visitationak* h.] ✱ *~ gondja vmire* nem törődik vmivel; nu are grijă de ceva; jd kümmert sich nicht um etw. *1591:* latta(m) hogj senkinek nincz gondgia rah ... hogj ott ne rothadgion el az megh byzhwtt test [UszT]. *1752:* Hunyadiné Aszsz(onyom) korcsomáját aki szokta visitalni, visitalya én nekem nincs réa gondom [Kv; Szám. 69/XXVII. 7] ✱ *~ gondviseléssel vkire* nem visel gondot vkire; nu se îngrijeşte de cineva; trägt keine Sorge für jn. *1628:* az töb Giermeki semmi gondviselessel ninczenek rea; nemis voltak [Kv; RDL I. 136].

17. *~ (ideje)* **a.** nem jut ideje; nu are timp de ceva; es hat keine Zeit für eine Sache. *1844:* nincs ideje mulatni, mert vadászni kell mennie [Dés; DLt 1109]. — **b.** (még) nem jött el az ideje/nem időszerű; nu este actual (încă); es ist (noch) nicht die Zeit gekommen, es ist noch nicht zeitgemäß. *1619:* mondá ... hogy jutna eszébe, azkinek mit ígírt s adná meg is. Mondék: Annak is ideje lészen, de most nincsen [BTN[2] 364]. *1704:* Az Toroczkaiak instantiájára is az úr aképpen resolvála, hogy most két-három nap alatt nincsen ideje, hogy a generálnak szólhasson mellettek ... Azután mikor idejét látja, lészen gondja az úrnak rájok [WIN I, 211]. — **c.** nem alkalmas az idő; momentul/timpul nu este potrivit pentru ceva; die Zeit ist nicht geeignet. *1812:* Én mondottam én instáltam szépen, ne mennyenek most a Groffhoz, mert most mint edj meg háborodva lévén nintsen ideje azon dolog igazittásának [Héderfája KK; IB].

18. *vminek ~ (semmi) ereje* **a.** vmi (teljesen) érvénytelen; nu este valabil; es ist etw. (völlig) ungültig. *1698:* ha pedig a Debitorok és Creditorok között a kölcsön adott Marhák és edgjet-mások, igaz folyó árron nem taxaltattak volna, az ollyan adossag(na)k nincs ereje ugj mint az mely törvény ellen lőtt [UszLt IX. 76, 64 gub.]. *1761:* A mi pedig az allegált Testamentumot illeti az csak in simplici copia exhibealtatott, 's anyib(an) se(m)mi ereje nincsen [Hsz; BLev.]. *1764:* (Az alperes az ítéletet) ma uj documentumaival melyek(ne)k éppen semmi ereje nintsen, fel nem fordithattya, ez okon salva conscientia itilhet mais ã Biro [Torda; TJkT V. 197]. — **b.** vmiből teljesen hiányzik a hatóerő; nu are tărie/putere; es fehlt einer Sache die Wirkungskraft. *1781:* Tiszta buzát ... küldgyen ked, de ne ojant mint hosztak volt, mert az igen el ért volt, ugy hogy semmi ereje nincsen kigyo hagymásis, és erössen költöis lévén [Jobbágyfva MT; BálLt I].

19. hat-i in-vel; cu gerunziu; mit Part.: vmely cselekvés, művelet nem végeztetett el; o anumită acţiune nu a fost executată; irgendeine Tat, Handlung wurde nicht durchgeführt. *1595:* Ez kenierek arra ninchy az latushoz Zamlalua [Kv; Szám. 6/XVI. 27]. *1729:* ugy láttam hogy az csök nintsenek bé téve az hordok aknájáb(an), hane(m) csak ugy logásznak [Abosfva KK; Ks 99 Nemaj Istvan lev.]. *1736:* (A) Tornátz alatt nints meg padolva hanem tsak Gerendákra lepdelhet az ember elébb, elébb [Földvár TA; CU XIII/1. 278–9]. *1798:* Ezen kutnak ágossa Viz merő Vedre és Komponája készen vagynak ugyan, de mind eddig fel tsinálva, es az kuthoz accomodálva nintsenek [Vályebrád H; Ks 76. IX.

27]. *1824:* A' szöllőnknek fele még nints ki hajtva, denique a' héten ki hajtatom ha az ůdő szolgál [Veresegyháza AF; Told. 7] | A' puszta bértz e' veszszős Erdő ... ez ... meg osztatott ugyan, de nints ki métázva [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 69]. *1832:* a Néhai Báro Bornemisza Joseff tett költségei nintsenek Legitimálva [Görgény MT; Born. XVb]. *1867:* ezen épitkezéseknél fůvarbér számitva nincs, sem útólagosan fel nem vevődik [Buzásbocsárd AF; DE 1].

20. *~ miért* fölösleges, hiábavaló; nu are rost, este inutil; überflüssig, vergebens. *1678:* fővezér Kgd személye felől föltett kemény kérdésire miket feleltem, tudják, kik velem voltak; de azt hiszi-e, nem-e, álljon szabadságában, nincs mit miért tagadnom [TML VIII, 218 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1769:* (A pénzt) az agense Becsben el költette parancsolatyábol discretiokban, adosságak fizetésiben, ezt is nincsen miért tovab bojgatnunk [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. *1774:* a midőn én több Fatensek(k)el azon Hellyre mentem volt, mondotta Henter Janos Ur hogy ottan nintsen miért ki járni az Hellyeket [Mocs K; KS Conscr. 31–2 Molnár Vaszi (80) jb vall.]. *1786:* a fejős teheneket nincs miért az udvarba hozni, mind meg futtattanak, s máris el kezdették rugni bornyaikot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1787:* azt hogy vesztette el Beldi Pál Joszágát s hogy conferaltatott másnak, nints miért olly gyakron reiterálni [Mv; BLt 6 tábl.]. *1849:* találkoztunk a Molnár fiával: ö megtéritett hogy nints miért mennůnk, mert most afélét igazittani nints mod [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

◇ **Szk:** *~ egyéb hátra* nincs más teendő; nu mai este altceva de făcut ...; es ist nichts anderes zu tun. *1796:* a' Fell Peres ... hitelesen bizonyittya ... aztis, hogy ezen kért Levélnek originalissa, az All Peres Báro Urnál légyen; azért nincs egyéb hátra, hogy annak elő adására Törvényesennis reá szorittasson [Mv; TLev. 5/16 Transm. 79 tábl.] ✱ *~ helye vminek* nem helyénvaló vmi; nu este admis ceva; es ist etw. nicht angebracht. *1702–1764:* Ell költ az öröm nints helye musikanak — Jatek tarto heljek Gyaszba borulanak [Torockó; MNy IV, 233] ✱ *~ hírével/híre (vmiben)* nem tud vmiről; nu ştie (nimic) despre ceva; man weiß nicht von einer Sache. *1552:* hirunk ith mosth egeb nichen (!), hanem a mith ez ellewth vallo leuelwnkben irtunk valla Modua fellwl [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab és Chakor Ferench Bathori András erdélyi vajdához]. *1759:* négy ökörnek ketteje a' Groffe ... de nem tudom vagyone a' Groffnak hire benne, vagy nints [Ludas TA; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.]. *1765:* nincsen hirivel, s parancsolattyából eö kegyelmének sem az kegyetlenség, sem pedig hogy olly Csoportos számmal grassallyanak az executorok [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227] ✱ *~ kivel beszélni* nem lehet vele beszelni/szót érteni; nu se poate vorbi cu cineva; man kann sich mit einem nicht verstehen. *1834:* látva hogy már reggeltől fogva készitgeti magát, 's nints kivel beszélni ... el hallgattam [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap nyil.] ✱ *~ semmi vigyázása vmire* egyáltalán nem vigyáz vmire; nu are grijă de ceva; einer paßt überhaupt nicht auf. *1573:* Vagion panazolkodas az Mezeo pastorok feleol hogi semy vigazasok Ninchen sem Bwzara zena fwre [Kv; TanJk V/3. 83b] ✱ *~ vége* nem ért véget; nu s-a terminat ...; es hat noch kein Ende. *1570:* Meegh semj wyssagoth Nem Jrhatonk Merth Meegh semynek Nynchen weghe [Medgyes; BesztLt 4 Casparus Zeoch judex és Petrus Mezaros jur. Gr. Daum beszt-i surrogatus judexhez]. *1639:* egi kis bors teöreöben borsot teöreök vala s monda Ura(m) hogy teörjed ha teöröd mert nam nincz vége [Mv; MvLt 291. 196b]. *1770:* már most mig az njári takarodásnak vége nincs az szolgálatnak is vége nincsen [Szélszeg Sz; BK] ✱ *~ vége-hossza* vég nélküli; fără sfîrşit; unendlich, ohne Ende. *1704:* Mindennap szemeinkkel látjuk, a sok számtalan élést hogy hordják a militia számára, kinek vége-hossza nincsen [WIN I, 284] ✱ *abban semmi ~* a. abból semmi nem lett; nimic nu s-a realizat din ceva; daraus wurde nichts. *1619:* az urad ... azt izente, hogy az főkövetet ... elküldi az hatalmas császár Portájára ... De látom, hogy abban sohul semmi nincsen, híre sincs az követnek [BTN[2] 346–7]. — b. abból semmi nem igaz; nimic nu este adevărat din ceva; davon ist nichts wahr. *1662:* Török, tatár hírnek Kegyelmed helyt ne adjon, mert most abban semmi nincsen [TML II, 338 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivischem Gebrauch: nem létező dolog, semmi; lucru inexistent, nimic; das Nichts, das Nichtvorhandene. *1671:* A' melly jószágot két s' három több személlyek impetraltak volna, az elsőb adomány állyon-meg ... el-vévén adva edgyszer valamely jószág a' Fiscustol, az nincsent a' Fiscus sem adhatta, az impetraló fél-is el nem vehette [CC 69]. *1710 k.:* Ugyanis, minthogy a lélek a nincsen vagy semmi és az érzékenység alá jövő testek között mintegy középaránt gondoltatik lenni és vagyon is, de nem láttathatik, tapasztaltathatik: hajlandóbb a testi ember arra, hogy vagy nincsennek, vagy igen vékony testecskének, párának, lángnak, vagy minek higgye lenni [BÖn. 439]. *1718:* Ha tud ... hogy van valahol el ado vas, mingyárt ... meg veszem; de ă nincsenből nem terempthetek [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1785:* Eleink ... az Impopulatiokor emanalt Privilegium ereje mellett, mind azoknak[a] Dominiumába voltanak, és azokat mint Privilegiátus Metallurgusak Beneficiumbol birták, p(rae)stalván az Urburát az Bányászkodásbol, melly Törvényes Urburánál többet, abban az idöben az Donator sem donálhatatt másnak, mivel az nintsent az Fiscus sem adhattya el (így!) [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20 a. — [a]Belső és külső ingatlanoknak]. *1815:* Ha tehát a nintsenből pénzt nem lehetett Csinálni, nékem sem volt honnét, és miből administrállyák pénzt [Mv; Berz. 21]. — L. még BÖn. 437–9; TML V, 640.

Szk: *~t kiált* nincstelenségről hangoskodik. *1676:* Az udvarbiró az ő nagysága lovainak, Barcsai uram maga és szolgái (de azoknak is szénát én adatok) s ó nagysága két szolgáinak gazdálkodik, az mit gazdálkodik; már is nincsent kiált [TML VII, 305 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

nitra 1. vmiből vmekkora súlymennyiség (0,32 kg); o anumită cantitate din ceva (determinată cu această unitate de măsură); von etw. ein bestimmtes Gewicht. *1671:* vődtem ... harom Nyitra sodrot selymet, Nyitrajat ötődfel forinton [Gyf; UtI]. *1677:* Két nyitra terjeget, nyitráját 2 forinton, teszen fl. 4 [AUt 165]. *1683:* vőtem ötöd fel nyitra sodrot selymet nyitrajat f. 4//50 Tesz f 20//50 | Mostan hozott uj terjeket hat apro ompolnakban fel nyitrát fl. 2. Petsét alatt. Ezeket mondotta az oda valo Patikarius leg job féléknek lenni [UtI]. *1685 k.:* Vettem ... Szava nevű görogtől Három sollott sellymet Nitrajat in f 3//75 ... Két Nitra Törők sinort 12 vég benne nitraját 5 forint(ért) tesz in summa f 34//75 [UtI]. *1688:* Vétetett Asszonyunk ö nga ... Gomb kötö Laczkó és Petér kezekb(e) egj nitra s hat lót ég szin sodratlan sellymet ... In summa Tészen Harmad fel Nitrat, fél Loth egj künting hejjan [Fog.; Törzs.]. *1737:* En

Selymet ugyan vasarlottam s egyezis az Poszto szinivel Nyitrat (!) 13 Marias alol meg nem vehettem ... meg eskűvek az kereskedő hogy 14 Marías alol Senkinek nem adgya Nyitráját [ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez Nsz-ből].

Bogdán, MMért. (1987) 109. a nitrát selyemmértékként határozza meg és 18 matringgal, ill. 0,32 kg-mal azonosítja.

2. *~jában* vmekkora nitra súlymérték szerint; in fiecare nitra (= 0,32 kg) ...; nach einem bestimmten *nitra*-Gewicht. *1683:* Vettem ... Fejervárat Rácz Peter nevű gőrőgtől Egy nitra pésmátlan Alkermest nitrájab(an) négy Ompolna leven f 15// [UtI].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; în attributivem Gebrauch: vhány nitra súlyú; de o anumită cantitate (determinată cu această unitate de măsură); irgendein *nitra*-Gewicht schwer. *1573:* Anna Beke gergelne ... vallia ... pwskar egy Nyttra Zelmet egy Sarwt es het Aranjat kwldeot oda ky az azzonnak [Kv; TJk III/3. 168]. *1599:* Pataky János. Hozot Crakaj Marhatt. 10 Nitra Terek Selimet ... —/150 [Kv; Szám. 8/XIV. 7 Hj]. *1620:* Egy font keőz Selyemtul f—/10. Egy Nitra keőz Selyemtul f—/5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 8–9]. *1628:* Ket Nitra szeliem Ueres, Zeóld [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1629:* Pappirosba takarva krakkai czerna Egy nytra Seljem [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1665:* Három nyitra selyemre Tal. 6 ... Harom nitra selyemre külőmb külőmb szinűre, egész Tall. 4 es 3 oroszlanyos [UtI]. *1671:* in Radnot[a] Kis Christophtol vasarolvan, hat Nyitra selyemet sok felét, egy kőtés Tőrők sinort [UtI. — [a]KK]. *1688:* Vétetett Asszonyúnk ő nga Policseni Gjörgj nevű Gőrőgtűl őtt nitra sodrot selljmet ... Gomb kötő Laczkó és Petér kezekb(e) egj nitra s hat lót ég szin sodratlan sellymet [Fog.; Tőrzs]. *1711:* 2 Nyitra fejtő nyitraja ft 1,,20 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1722:* égj nyitra fejér sodratla(n) Selymét Szegedi János uramnak attam [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.]. — L. még AUt 185; KvE 194; TML V, 95.

nittnágli nittszeg, szegecs; nit; Niet. *1852:* A másik ajtonak fél pántot 2 nitnaglit a' Zárnak uj sittet uj ütkőzőt uj rugot tsináltam es felszegesztem 4 Rf. 50 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak.mester szám.].

A cimszó bizonytalan olvasata ellenére talán ide sorolható a kőv. adalék is: *1839:* A Kert ajtóhoz 2 Niknogli szeg 12 xr [Tőrzs. Dési taxalisták 17].

nittszeg szegecs; nit; Niet(nagel). *1829:* Egy vas Lópatba harom Nyíty (!) szeget tsínaltam [Mv; LLt]. *1846:* Az Utazo kocsinak ... A 2 hátulso kerékbe 2 uj Vas Seibni csinálása Rf 1 xr. 40 ... 2 Seibni felszegelése s 1 uj Nitszeg Rf. 1 ... 2 uj Muter 1 uj hámfába 1 ocska klánfli a Rudba 1 uj Nit szeg Rf. 2 xr 30 [Kv; Újf. Augner György kovácsmester szám.].

nívó szinvonal; nivel; Niveau. *1881:* általában véve a mi karácsonyfánk állott azon a nivón, amelyen a budapesti újságok hasonló karácsonyi melléklete [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

no 1. (rendsz. megszólítással együtt) biztatás kif.; (de obicei în adresări) pentru accentuarea unui indemn; (gewöhnlich in Anrede) zum Ausdruck der Aneiferung: hai!, ei!; nun! *1568:* Johannes Kalmar iur(atus) fassus est ... Johannes brassai sic loquebatur. No kellywnk zyn (!) eleybe[a] chak [Kv; TJk III/1. 219. — [a]Értsd: színe elejébe]. *1574:* Kos Andras azt vallia ... Mond maradek No Io attiamfia Menny el chak hogi visel (!) gondot Rea keresd meg az Marhat [Kv; TJk III/3. 119]. *1582:* Monda ez Cassaj Azzony, No eregyel s mond megh Annak Az Machka Pechetnek poztomethew Martonnenak [Kv; TJk IV/1. 108]. *1635:* mondek az legenieknek, no hozza legeniek immar ihon uagyo(n), ugy vagdalajok (!) el az legeniekel [Kecskedszilvás SzD; RLt O. 5 Kün Abraham (25) ns vall.]. *1700:* hallám hogy mondá Mikes Pál neki, No eregy most, mert megh szabaditálak [Zágon Hsz; HSzjP Petrus I. Giárto (96) jb vall.]. *1797:* No, ha ketek, jőjjenek bé velünk ide az Udvarba [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1834:* a' Tiszt ... a' feleségit ... midön a' kertbe le verte, ezt mondotta: no már meny a' paphoz ő vegye le rollad [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap nyil.].

2. figyelemfelhívás, figyelmeztetés kif.; cuvînt folosit pentru accentuarea unei atenţionări, unui avertisment; zum Ausdruck des Aufrufs/der Mahnung. *1567:* No ne remelt (!) azt hogy ha Meg halok hogy teged wezen az en ura(m) hane(m) tizen egy eztendős leant [Kv; TJk III/1. 81]. *1573:* Borgias Mathias azt vallia hogy ... azt Monda ... esmet neky No en azt Mondom ha bwnéd vagon benne visel (!) gondot dolgodra Mert Teis wgy Iars Mint az teobitek (!) [Kv; TJk III/3. 51]. *1574:* Farkas Balas ... vallia ... Mon (!) adam Noh agoston az Attyamonis Mindenkor Rayta ceplel de En Rayta(m) meg Neh zokiad mert ely vetlek rola(m) [Kv; i.h. 345a]. *1583:* Was Gergely es Zabo Georgy ... valliak ... eg ezwst kupat Nem ada megh Eothweos orban ... Magiary Jlona Azzony penigh vrawal eozwe azt mondak No Io Orban vra(m) am lassad De my ezzel akit Acz meg Ne(m) elegzewnk [Kv; TJk IV/1. 190]. *1584:* Botha Janos ... vallia ... Andras egiebet Ne(m) zollot, hane(m) chak ezt Noh Leorincz Ne(m) zidlak megh en, de meg lad hogy megh kereslek erette [Kv; i.h. 360]. *1588:* Az en fiaim oda mennek azokhoz az kikert kezesek voltak mondnak no twggiatok hogy ma az keoteoth nap azert kezen vattoke, mondnak azok hogy nem tehettek zeret az penznek [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1846:* No hajja kend[a] Ugyan esett égy dolog [Kakasd MT; DE 2. — [a]Férfi mondja férfinak].

3. (erélyes) kérés, felszólítás, parancs kif.; cuvînt folosit pentru accentuarea unei rugăminţi, unei porunci; zum Ausdruck der (energischen) Bitte/des Aufrufs/Befehls. *1572:* Filstich Leorinch ... vallia ... Mond Aros Myhal ... Im Gergel vram Nekem ados Ihol vagion ados leweleis ... Mond eo Maga Gergel Aros Mihalnak Noh ted le azt tyztasagot byro vramnak, azonnal leh teotte Es eo fely veotte [Kv; TJk III/3. 36]. *1590:* hallok az J: szauat, kialtuan mondgia vala: Noh hozza az lopo beste lelek kuruakhoz es Eölljetek eőket [UszT]. *1599:* Salner Janos ... vallya ... mikor el menth volna onnet Taligasne akkor mondotta vthanna az A azzony No menny el, de en nem gyaktam megh kezedet az kessel minth the megh gyakad [Kv; TJk VI/1. 297]. *1710:* mikor az kerdesb(en) fel tőt Aszszony embert el vermelék ... Gyerefi Ur(am) monda hogy no Biro Ur(am) azt az halalra valot hozzak ki [Marossztkirály MT; Told. 2]. *1739:* egj Káplár idő vártatva oda jöve és nékem azt mondá, No jere, furt, én ki menék [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Paulus Simon de Polyán (24) pp vall.]. *1749:* Damokos Peter ur(am) ... mondá nékünk no hajtsátok tűis mű hajtani Segilletünk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1771:* a míg Tit Zilahi István Uramnál szolgáltam ... mihent kellet akármire is mindgyárt azt mondotta hogy, no fogdd bé a Lovat, s bé kellett fogni [Dés; DLt 321. 3b G. Jenei (30) ns vall.]. *1809:* no jőjjen az Hadnagyhoz [Dés; DLt].

4. tiltás, elutasítás kif.; cuvînt folosit pentru accentuarea unei interdicţii, unui refuz; zum Ausdruck der Verneinung/Abweisung. *1573:* Kalmar Illesne aztis Mongia hogi mykor fogwa vyssik volt az Santat Mond volt Noh En vallom Ennek kissebseget de ahwl en Syrok Mas otth beonbelis [Kv; TJk III/3. 68]. *1582:* Sophia Balint Deaknę[a] kerdette az felperes leant hol Astak volna ki, mondot (!), No Nem Mutatom Mert iobban tuggia az aki ki Asta[b] [Kv; TJk IV/1. 102. — [a]Vallja. [b]A pénzt]. *1599:* Reisz Andras, Lucas Rodner es Radnothy Jstwan ... valljak ... No azert my annyera busituk nyawaliast hogy f 25ra fel mene hogy azt Adgjak megh az Attyafianak Arrajs nehezen mene [Kv; TJk VI/1. 347]. *1634:* lattam az Borbely legent ... hogy az Leany czieczyhez kapa, kire monda az leany. no ne kapdos en hozzam, hane(m) las dolgodhoz [Mv; MvLt 291. 32a].

5. megnyugtatás, beleegyezés/törődés, ráhagyás kif.; cuvînt folosit pentru a accentua consimţămîntul/resemnarea cuiva; zum Ausdruck der Beruhigung/des Einverständnisses/der Zulassung. *1572:* Enedy Kelemen hallotta zigarto Isaiasnak azt Monta hegedws Janos, Tars Most az en felesegem hon Ninchen, Azert Neh Banyad az te felesegedet, Esmet keolchen heliebe keolcen legen mykor megh Ieo, Isaias azt felelte rea Noh tars hyzem Thwdod dolgodat | Sofia Iengyel Janosne ... vallia ... Mond peter deak No Io fiam Nem ennyet sem ket Annyet myt Ez[a] Erne hanem Tyz Annyet is vary En teolem helyeben [Kv; TJk III/3. 33, 46. — [a]A házbéli rész]. *1573:* Margit Nerges peterne Azt vallia hogi Eccher Betegsegeben kerdy volt Borbel Balintnet, My dolog ... hogy Illen Igen meg dagadoztal, Mond hogi No edes komam azzon Nem halok en Ezbe meg | Beke Gergel ... vallotta, hogi ... oda Erkezet az Hwthofer zolgaiaes ... Mond No Io helien vagion Mostan Kis Imre ... Mert meg fogtatta(m) vala az adossagert | Magdolna Molnar Andrasne ... vallia ... Az annya Igen kezdy Riogatny hogi ely vegie[a], vegre Mond az lean No Io apam ely vezem ... legien Bator rezembe [Kv; i.h. 115, 166, 193. — [a]Az ezüstmívet]. *1584:* Ersebet Lakatos B(ene)dekné vallia ... agkor monda enneke(m) Ez varganę Annia, Az vradal ... eg ladam zariat igazitata(m) megh, de megh Nilik esmegh, Mondek hogy zollion vrammal ... vegre monda No hadiaron (!) Nem chinalliak megh az en ladamat [Kv; TJk IV/1. 277]. *1677:* mindazonáltal engem azon kéret ő kegyelme, ha veszem eszemben, hogy Nagyságodnak nehézségére vagyon, semmit ne szoljak, inkább akar a nélkül ellenni. Kire mondá: No nem bánom, irassa Kegyelmed úgy [TML IV, 241–2 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

6. lelkiállapot (döbbenet, öröm) kif.; cuvînt folosit pentru accentuarea consternării, bucuriei cuiva; zum Ausdruck des Seelenzustandes (Betroffenheit, Freude). *1705:* a strázsamester nála[a] lévén kérdette, mi hír vagyon. Amaz felelte, hogy a császár megholt ... akkor ... azt mondotta, hogy: No hát én odavagyok. És azóta nem is igen ött búvában [WIN I, 475. — [a]Bethlen Miklósnál]. *1829:* Azt mondá Dési Uram no bravó itt a bor igyunk vigadjunk s meg pattintván a Musikusnak az orrát huzzad és az huzta s tántzoltak [Mezőkölpény MT; TSb Gazda József (43) ns vall.].

7. ingerlés, csúfolódás, becsmérlés, szitkozódás bevezetésére; cuvînt folosit pentru introducerea zeflemisirilor, defăimărilor, injurăturilor; zur Einleitung des Reizens/Verspottens/Schmähens/Fluchens. *1570:* Katalin Zeoch Benedekne ... vallya ... mykor Az harangozo zoly volt fodor Janosnenak ... Mond neky fodor Janosne, myt zolas Te ennekem az en Sayat Markamert ha enym ez, Az harangozo Mond neky, Noh chyak Morogh Morogh, Erreh esmet fely kyalt fodor Janosne, Te Morogas (!) hytwan lator, egieb rwtth zythkokalis Zydia volt [KV, TJk III/2. 78]. *1582:* Foris Caspar ... vallia, hallam Andras Kato zaiabol, hog monda Zabo Georgnek, No the kopasz pandute (!?) tuggiak azt hog ennekem mind Apam Anyam Iambor volt es en maghamis Iambor voltam de ky vonzom megh Az Atthiamtol marattat az orrodbol [Kv; TJk IV/1. 1]. *1586:* Becskereky Georgy vallia ... En monda(m) hogy chak az vezzeót Mutassak megh Neky, Ne banchak, De az en voxomat igy chufola megh hogy No Im mayd megh Mutatom a' vezzeót Neky Az teob Rezeibenis egy arant val [Kv; i.h. 556]. *1752:* Boér Samuel Vram ... irtoztato képpen Káromkodván ellenem Morvás teremtettével a' Pistalját nékem tartotta vala ... azt mondám: no Morvás teremtette mert meg lőlek [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kalucz János (23) jb vall.]. *1793:* (a Grofné) fejér öltözetiben sétálgatván, még nagyobban nevették a' piatzon árulo Szolgálok, 's mondották nó ugyan gyászolja az Urát (!) | No te rosz kurva ugyan jól viselted magadot, mert már mindenedből ki pusztultál [Koronka MT; Told.]. *1806:* azalatt bé jöve a Gazda és Doda Ádám Ur, belé akadat mondván no te gaz Ember miért mentél Vásárhejre [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

8. kihivás, fenyegetés bevezetésére; cuvînt folosit pentru introducerea provocărilor, ameninţărilor; zur Einleitung der Herausforderung/Drohung. *1573:* Marton Borbel Balint Inassa ... vallia ... Mond peter Ad kezembe chiak ezennel Mind ely Metelem az Bestie kvrwafia Sweget, vegre oztan Mond Istwan Noh meg lad hogi erre Rea Emlekeztetlek [Kv; TJk III/3. 306]. *1583:* Margit Mihaly Kowachne vallia ... Maglas Tamasne Monda, Ne zoly olliant[a] it, Mert be tapaztom az Zadot, Mondot Megis Gergel kowachne, No ugmond az ky teotte Nyellie el az [Kv; TJk IV/1. 147. — [a]Illetlen dolgot]. *1584:* Kadas Balintne Catalin vallia ... Ez sosneis meg fordul, Es mond Mith Néz Roz kwrwachka, Mond az en leaniom, Azt Neze(m) hogy zemem vagyon, Mond sosne, No hadd el chak bizony meg banod | Katalin Keomiwes Mihalne vallia ... Menek a' varganę Anniahoz Az leanial ... Es ker vala fl. 3 teolle, De az zegeny leany Ne(m) Igire Anniath (!), Azt felele a' varganę hogy No hane(m) (!) igired bizony a' terdedbe(n) zakad el a' labod [Kv; i.h. 247, 257]. *1606.* en arra azt mondam, hogy en az enimett nem kerem teölletek, Azon mo(n)da[a] no iuy oda bestielelek kurua bizoni megh ollek ott [UszT 20/275. — [a]Swkej Kys Janos ... fia Kys Andras].

Szk: ~ *csak* hallod!, hallj (te) oda! *1586:* monda berek szaszi lukaczne No iffiu legeny ... hiszem ne(m) marz megh ... monda uizontagh Ianos No czacz (!) no te nagj Nieluw szimonbirone ... kelle placz poszos lottio kwruanó [Kv; TJk VI/1. 574b].

9. hírestelés, kérdés, útbaigazítás bevezetésére; cuvînt folosit pentru introducerea zvonurilor, intrebărilor, îndrumărilor; zur Einleitung des Gerüchts/der Frage/Unterweisung. *1582:* Rezeny Albert ... vallia, Eggywt valek az Eorizeókkel, es monda Biro Vram, No mychoda vadat fogtatok [Kv; TJk IV/1. 54]. *1590:* no gazda hanj kwpa bort hozattal minekeonk [UszT]. *1637:* Eötueös Janosne ... kerde batiamat ... hogj no Pal mester megh is azon szoban vagye az kibe(n) ez esue (!) valal [Mv; MvLt 291. 109b]. *1760:* az Arankuti Tisztarto mondotta Nékem hogy az Arankutiak Aranyokkal discretizálták hogy valamibe(n) szolgállyon Nékik, 's hogy el menvén nem szolgált a' Tisztarto tsufolta boszszantotta eoket hogy no miért adátok Sándor-

nak annyi Discretiot mi hasznát vészitek [Gyeke K; Ks 92]. *1771:* kérdi ... ismét a katona: No hát miért jöttél ide ilyen késön, hiszem kurva vagy te hály itt már ha ide jöttél [Dés; DLt 321. 33 Rátz Anna (48) vall.]. *1831:* Te engemet minden kérdetlen igy szolitottál meg: Hat kend a' Lovakat keresi? ... No mennyen Kend Akna vegire ... most láttam ott ... mind a két Lovakat ... De tsak hamar ... megint másfelé igy utositottál: No tsak mégis mennyen Kend a Kádbükkére [Dés; DLt 332. 13]. *1847:* Nó már mit érdemel az a' ki égy or(szá)gos fő igazgató széket mér meg csalni hamiss elő terjesztéseivel [Kv; ACLev.]. — L. még BTN[2] 198; MetTr 416–7.

10. bizonytalanság, kétesség, valószínűség kif.; cuvînt folosit pentru accentuarea nesiguranţei, probabilităţii; zum Ausdruck der Unsicherheit/Wahrscheinlichkeit. *1572:* az Lakatos Balint elseo felesege Anna azzony azis ott arwl volt ... Lakatos myhal deak Lakatos Balint Eoche ... hogi latia otth eoket Mond noh twdom hogi az en Angiom Mostan chak Zatmary Balas kedueiert Maradot it [Kv; TJk III/3. 30b]. *1573:* Eotthwes Antal ... vallia ... Esmet Mond peter No en Iol twdom hogi Mihelen Meg virrad az leszen Iob ky myt kaphat de ezt vigetek az gazda birtokaba tarcha Annak meg kinek hatta [Kv; i.h. 240]. *1602:* Czementes Kadar Mihaly ... vallya ... Zakach Istwannis ... mongya vala hogy ... beontesse megh Jsten a' ky vetkes, en vgy mondam hogy No talam Nem mindenesteol hadgyak ezt Isten beontetesere [Kv; TJk VI/1. 566]. *1653:* No azért ha úgy is ha nem is, én nem vitatom, hanem Básta ... vallat felölle: „kik voltak azok, a kik fő okai voltanak az árultatásnak, és annak a nagy sacrilegiumnak?" [ETA I, 91 NSz]. *1763:* no már melyik szován nyughatik meg az Biro néki, azoné inkább a' mit ő obiter mások kérdesere felelt, vagj azon mellyet akkor mondott, mikor serio authentica Personák által examinaltatott ... tehát illyen anbiguitásban mit kel a' Bironak tselekedni, világos bizonyság nintsen [Torda; TJkT V. 154].

11. közölnivaló, kijelentés, vélekedés, állítás bevezetésére/nyomósítására; cuvînt folosit pentru accentuarea afirmaţiei, părerii; zur Einleitung/Betonung der Äußerung/Meinung/Behauptung. *1567:* Elizabeth Rel(i)cta toth iur(ata) fassa est, Ezt ... monta Zőcz Fabyane hogy no el hatta az pert merth penzes tanúkat fogadoth volt es en meg tuttam Immar meg yedet es azert hatta el [Kv; TJk III/1. 95]. *1573:* Borbara veres gérgne ... vallia ... Ecckert Ianos ... Nagi vas Mozar teoret veot volna ... Eo meg kerdy ha karikas az vege azt Monta hogi az, Eo Mondot (!) hogi No en hamar meg talalna(m) annak az Emberet [Kv; TJk III/3. 140]. *1582:* Jgiartho Janos ... vallia ... Hallottam Az eleobbi felesegeteól Mondwan, Noh Im latom hog ez en Vram vezedelmemre wgiekezik [Kv; TJk IV/1. 73–4]. *1613:* Konaczoczy Janosne Azonyom moga Judjth ... monda en nekem ... halalomhoz keözel uagjok ... no En neke(m) gjermekjm njnczyenek, hane(m) mjnde(n) fele Aranj es azeöst marhamat ... Konaczy Susanazonjnak hagjok [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31]. *1690:* Gombasi Ianos mondá hogy no az Borbely Istva(n) szent Thamas Almajat ő raza le mert en latám hogy Ki jöve onnet [Aranyosrákos TA; Borb. I Thotközi Thamas feleseghe Biro Kisanna Aszonj (28) vall.]. *1756:* mondék nekie no joll meg kötik a fejed felett a kötelet, mellyre monda ha meg kötik nem igen darék embernek kötik meg [Kvh; HSzjP Barti Ferencz circumspectus civis (32) vall.]. *1762:* magátolis hallottam szolgabiro Uramtol onnan ki jövén, no Citálám Getzi Lászlo Uramat a' Vár(me)gye székire meg válik mi lesz belölle [Szentgothárd SzD; WassLt Kratsun Todor (32) jb vall.]. *1814:* No Czéh Mester Uram ha kend engem igy gazol én el megyek a' Czéhbol [Dés; DLt 56].

Szk: ~ *csak. 1631:* (Szalontai Gergely) immar kerezt koma(m) volt, akkoris le akar uala niomni, s megh azt mondotta hogj no czak Komam Aszony mert bizony nem bün [Mv; MvLt 290. 238a].

12. ~ *de* a mondanivaló megszakitásának kif.; este folosit pentru întreruperea comunicării; zum Ausdruck der Unterbrechung der Mitteilung. *1869:* Node hagyom már ezeket mert eddig meg is untad, ámbár olyan bolond miska forma levél [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról].

nobel-bál nagyúri táncmulatság; bal pentru înalta societate; Nobel-Ball, großherrschaftlicher Ball. *1832:* Ezenn béallott Fársángi napokban ... szándékunk lévén ezen Nemes Városban Szombatonként Burgel Vasárnaponként és Csőtörtőkönként Nobel bálokat tartani, a régi bévett szokás szerént Bál Comissariusokat —, és a bé menetelek árát meghatározni rendelni instáljuk [Dés; DLt 84].

nobilis I. *mn* nemes; nobiliar; adelig. **Szk:** ~ *kúria. 1783:* Vagyon Branyicskán Nobilis Curia ... Vagjon égj fedél alatt köböl, nagj Conservatorium, melyben Sajto szin hinto szin, Gabonás, kamarak, és árnyék szék tanáltatnak [Branyicska H; JHb XXXI/28].

II. *fn* nemesember; nobil; Adelige(r). *1589:* Az Balint deak haz vetelereól teczik varosul eó kgmeknek hogy ha lewelet kewan á hazrol, Nobilisnek Ne Iriak, hane(m) Circumspectusnak ciuisnek [Kv; TanJk I/1. 115]. *1667:* mikoron ez Kovendj Nagi Janossal nobilissal el mentűnk volna ugian Kovenden az Dali Miklos nobilis kapuia eleiben[a] [Asz; Borb. I. — [a]Köv. az esemény előadása]. *1701:* Kasza András nobilis mostan Kezdi Vasárhelji magjar oskola mester [Hsz; LLt]. *1708:* jövének mi előnkben ... ab una ... Albisi[a] Etzken András Ura(m) Nobilis, parte vero ab altera az mostani Kezdi Széki Maxai Iskola Mester, Bod Azariás Déákek [BLev. Transs. 24. — [a]Albison (Hsz) lakó]. *1765:* láttam Contractusbol hogj magát nobilisnek Subscribálta[a] [Aranyosrákos TA; Borb. I Balla András (87) ns vall. — [a]Borbély István]. *1809:* méltán kértem hogy az Instáns Vr az illyen modon folytato Procuratorságtol Suspendáltassék és mind Nobilis Citáltatván Törvényesen Fiscaliter Prosequaltassék és agraváltassék [Szu; UszLt ComGub. 1655höz].

nobilitáció I. nemesítés, nemesi rangra emelés; înnobilare; adeln, in den Adelsstand erheben. *1594 k.:* Latvan penigh ezt az raitunk ualo nagy inseget, es el uiselhetetlen nagy igat, sokan keozwllwnk külemb kwlemb fele refugiomokat keresuen magoknak, nymellyek keozwllek ide Nagysagodhoz conflualnak, es exemptiot, auagy Nobilitatiott magoknak impetraluan immunisek leznek azokis az keozenseges tere uiselesteol [Dés; DLt 247]. *1597:* olozteleki Kereztes Georgy Az mikeppen keua(n)nia hogy fwlej Kereztes Albertne az eó nobilitatioiokrúl ualo leuelet kezebe(n) adgia ... Az teóruenj hadgia hogy megh adgia [UszT 12/129]. *1671:* Az Fiscalis joszágokbol Nobilitaltatott Puskásokrol irt Maros Vásárhellyi 30. Articulust, minden részeiben confirmallyuk ... hogy ha hol találtatnak közzűllők ollyanok a' kik mind Nobilitatiojokkor irt conditiojok ellen cselekedtenek ... azon hellyeknek Fő Tiszteitűl ... viszsza vitessenek az jobbágyságra [CC 86]. *1675:* Őregh Rakoci Györgj Fejedelem idejében ... Fejervári Requisitorok exmittaltattak volna[a] az akkori Nemes, és Városi rend közőt valo Controversia-

nak Complanálására, akkor kik hagyattak meg mind személyeknek Nobilitatiojab(an), mind pedig házoknak s külső őrökségeknek Exemptiojáb(an), s kik nem abbol világoson Constál [DobLev. III/651. 11–2a. — ªNe-re].

2. nemeslevél; diplomă nobilitară/de innobilare/nobil; Adelsbrief. *1592:* eo Vrunknak vgy exponaltatott volt en kepembe(n) hogy Ennek eleotteis lofeiek voltwnk volna mind maga(m) s mind penigh eleink s vgyis yratta az nobilitatiot En penigh wgy Alkwtta(m) megh velle hogy engemett vgy mint Jobbagiott parazt Embert nemesiteszen megh [UszT]. *1677:* Jobbágyok Nobilitatiojok, kik Urok manumissioi nélkül extraháltattak volna, invalidáltatnak [AC 260].

3. nemességadományozás; înnobilare; Nobilitation. *1610:* sokat azok keozwl, sigmond Feiedelem eo fel(se)ge, kit Nobilitatioual, kit exemptioual meg latogatot, kik megh Zaporoduan es sokasuluan, immar chak egi nehanian marattunk az tereh viselesre [Dés; DLt 322].

4. nemesi birtokjog-követelés; pretenţii de drepturi de proprietate nobiliară; Forderung des Adelsgutsrecht(e)s. *1681:* (Egy darab földön) Markocsan Miklos haro(m) hazackat épületven jobbagiot szallitot rea; mely helyhez ... oly szabadsagot praetendal, hogi arra semmi fele embernek nem szabad hatalmasul menni, az jus penigh csak eö magat illeti ... ezen Nobilitatioja honna(n) vagyo(n) nem tudatik [Vh; VhU 33–4].

nobilitál 1. nemesít, nemességre emel; a înnobila, a ridica la un rang de nobleţe; adeln, nobilitieren. *1610 k.:* Keonieorgwnk azert ..., hogi Fel(sé)ged ennek utanna ne Nobilitalna keozzwllwnk, az kyvul, az kik immar Nobilitaltattak [Dés; DLt 322]. *1612:* az uitezleo Uzoni Beldj Kelemen ada ertesünkre ielentuen. hogi egi Cziki Szentgeorgy Jmreh Peter neuu iobbagia mi teollunk ... Primipilatust extrahalt uolna, Kenyeoregue(n) azon hogi azfele iobbagioknak Nobilitaioiakat (!) annihilalnok, nem akarna(m) azert senkinek priuilegioma ellen iobbagiat Nobilitalni [BLt 3 fej.]. *1670:* Simon (: alias :) Georgy Deák eö Ngánál szolgálván ... ugy nobilitálták volt T. Nemzetes Vass János uramék, az akkorj Barcsay familiaval edgjüt, hogy valamellyik kivánnya az vas familia közül szolgálattyat tehát tartoszék illendö fiszetésért szolgálni [Mezőméhes TA; WassLt]. *1688:* Opra Berbát, Komsa es Radul Berbát Attjokfiai részekrőlis P(ro)ducaltatott volt ennekelötte mostani Kgls Urunk eö Nga levele, sub dato Segesvár dje 11 Apr. 1673. Melyb(en) magakot es mind kétt ágon levö maradekjokot Nobilitallja [F.ucsa F; ÁLt Urb. 32–3].

2. nemességet szerez; a obţine un titlu nobiliar; sich Nobilität erwerben. *1614:* Mint hogi Enieden es teob mezzeo varosokban, ennek eleotte ualo wdeökben sokan Nobilitaltak es eximaltattak, melj ... az egez orzagnakis karos. Vegeztwk azert hogi ennek utanna senki affele varosokon ne eximaltassek [Ks 87 ogy-i végzés].

3. *~ja magát* nemességet szerez magának; a obţine un titlu nobiliar; sich Nobilität erwerben. *1623:* nobilitáltak uolt is magokat [LLt Fasc. 75]. *1656:* En illyen okkal mentem felesegül Török Istvanhoz, hogy nemes szemely legyen ... De ... Haller Istvan Uram eö Nagysaga jobbagya volt. Es engem ekkeppen decipialt ... Azert absolutiot kivanok ... Del(iberatum) Ecclesiae ... Varakozzek még. Azonban inczek arra hogy nobilitallya magat [SzJk 79].

4. nemesi kiváltságot ad(ományoz) vmire; a acorda privilegii nobiliare asupra unei posesiuni; Adelsprivileg für etw. geben. *1640:* Ennekis haza Exempta, mellette vagion ket parazt fundús Egyket Nobilitalta masikat ne(m) tudgjak [Km; GyU 48]. *1657:* Margsinai Ona Janos bóéri leveleben Aszszonyunk eö Nga minden penzen vett eöröksegit nobilitalta, s ... az eö Nga szeki mindeneket valamiket Aszszonyunk eö Nga a' bóéri levelben inseralt, s nobilitalt in vigore hagyott [UF II, 190]. *1664/1681:* Adtam azert eximaltam, nobilitaltam, privilegialtam, es inscribaltam azon sokszor Specificalt hazat egynehanyszor meg nevezet Varadi Lakatos Thamasnak Feleségenek Mihucza Ersebet Aszonynak [Vh; VhU 293–300 Zólyomi Miklós ad.lev.]. *1680:* Opra Berbát, Komsa és Radul Berbat, Attjok fiai részekert is producaltatott volt ... Lorantfi Sussana Fejedelem Aszony levelet (!) sub Dato Fog(a)r(as) 14 Apr. 1652. mellyb(en) öket és fi agon levö maradekjokat Boeronizallya ... es hazokatis eximallja nob(i)litallya [F.ucsa F; ÁLt Urb. 78]. *1681:* Ez az örökseg volt Szúcs Mihalye, ã mint mondgjak ... Groff ur(am) eö Nga nobilitalta volnais [Hátszeg; VhU 129–30].

nobilitálandó nemesítendő, nemességre emelendő; care urmează să fie ridicat la rangul de nobil; zu adelnd/nobilitierend. *1677:* A' Mely el-budosot Jobbágyok medio tempore az igaz Földes Uroknak manumissiojok nélkül nobilitaltatták volna magokat ennek elötte, hasonloképpen invalidaltatva legyenek, mint a' mostani végezések contineallyák, ennek-utánna nobilitalandók felöl [AC 105].

nobilitált nemesi kiváltságolt; cu privilegii nobiliare; adelig privilegiert. Szk: *~ fundus* nemesi kiváltságolt telek. *1697:* Also Venitzei Kornya Sándor ur(am) ... adá el ... Fogarasföldén Also Venitzén ... Néhai édes Attyátol eö kglmére maradt és Nobilitalt fundussát minden rajta es körüllötte lévö épületivel [Fog.; Borb. II].

nobilitáltat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ja magát* (meg)nemesitteti/nemességre emelteti magát; a se înnobila; sich in den Adelsstand erheben lassen. *1614:* Chiutak Geörgy Vrunk zamara ualo Confiscalt Job(agi) uolt; az uta(n) Nobilitaltatta magat [Kovászna Hsz; UszLt VI. 56. 353]. *1677:* A' Mely el-budosot Jobbágyok medio tempore az igaz Földes Uroknak manumissiojok nelkül nobilitaltatták volna magokat ennek elötte, hasonloképpen invalidaltatva legyenek, mint a' mostani végezések contineallyák, ennek-utánna nobilitalandók felöl [AC 105] ✱ *~ja önnönmagát* 'ua.; idem.'. *1632:* Sebestyen Andras ... Biroság viselt ember keözeötteök ... keözwleök[a] ki akarvan allani, nobilitaltatta wnneön magath [UszLt IX. 75. 2 fej. — ªA szu-i városi rendből].

nobilitáltatás (meg)nemesíttetés, nemességre emeltetés; înnobilare, ridicare la rangul de nobil; Nobilitierung, Erhebung in den Adelsstand. *1671:* Désre O és Uj Tordára telepedendök Nobilitaltatása [CCM].

nobilitáltatik (meg)nemesíttetik, nemességre emeltetik; a fi înnobilat; in den Adelsstand erhoben werden. *1610 k.:* Keonieorgwnk azert ... hogi Fel(sé)ged ennek utanna ne Nobilitalna keozzwllwnk, az kyvul, az kik immar Nobilitaltattak [Dés; DLt 322]. *1759:* ada bé égy Armalisnak csak Simplex Copiajat, mely Armalis is költ in A(nn)o 1676 d(ie) la Mensis Angusti, melyben Trincseni Nemes Pap Dán, Gábor és Lászlo nevü Fiaival Nobilitaltatott [BSz; GyL hiv.].

nobilitáltatott (meg)nemesített, nemességre emeltetett; (care a fost) înnobilat, care a primit un titlu de nobil; in den Adelsstand erhoben. *1671:* Az Fiscalis jószágokbol Nobilitaltatott Puskásokról irt Maros Vásárhellyi 30. Articulust, minden részeiben confirmallyuk [CC 86]. *1677:* meg-lássa mindazonáltal ki ki, hogy valami modon igasságoson nobilitaltatott személyt meg ne fogjon, ha annak szokot poenajat el-akarja kerülni [AC 79].

nobilitáris nemesi kiváltságos; cu privilegii nobiliare; adelig privilegiert. *1656:* Vagio(n) Rettegennis[a] egy Curia Nobilitaris, melyb(en) egy hitvan Jobbagy lakik [Doboka; Mk Inv. 13. — [a]SzD].

Szk: *~ fundus. 1736:* Pinár, mostani ujj néven Várhegy nevű Falunak[a], az felső vagy hegyen lévő resziben ... vagyon ... Nobilitaris fundusok vagy Telekyek [CU XIII/1. — [a]MT]. *1760:* eö Nga ... Törvényesen meg láttatta azon Nobilitaris Fundussának ... határát [Mv; Told. 15/44] ✱ *~ kúria. 1742:* Az Elsöbször meg nevezett Nobilitaris Curia [Koronka MT; Told. 26]. *1760:* Vagyon ezen Faluban ... egy Nobilitaris Curia melly mellett in contiguitate Circumcirca Veteményes, Gyümöltsös, Csűrös, és Akol kertek vagynak [Novoly K; BLt]. *1794:* lévén ... Rosnyai János Urnak itten M Bándon egy Nobilitaris Curiája s két Populosa Colonicalis Sessioja [Mezőbánd MT; MbK XII. 101] ✱ *~ kúriácska. 1755:* Nobilitaris fél Curiatska [Mv; Told. 47/52]. *1804/1816:* Patak falván[a] egymás mellett két kis valoságos nobilitaris Curiatskája. a Falu derekában [Jobbágyfva MT; EHA. — [a]U] ✱ *~ szesszió* nemesi telek. *1804:* A Munkátsi Bornemiszsza Ferentz Nobilitaris Sessioján [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 6].

nobilitás nemesség; rangul de nobil, nemeşie; Adel, Nobilität. *1748:* A' mi az én Nobilitasomat illeti ... ha nekem privatim arról Donatiom nintsenis, eö ipsö tamen, hogy Thordai ember vagyok, beneficio Priuilegii communis Nemes embernek irathattam magamat, másképpenis nem vagyok senki Jobbágya [Torda; TJkT III. 228].

nógat 1. biztat, ösztökél; a îndemna/imboldi/stimula; aneifern/regen. *1598:* Zaz Gergeline Catalin azzony ... vallya ... hogy penigh Simandy Janos oktatta es nogatta volna s tanitotta volna az Georgyfalwy embert semmith abban nem thwdok [Kv; TJk V/1. 262]. *1636:* Fen az levegö hig égben termö tüzes és vizes állatok, meteoromok-is, az benne repesö madarakkal egygyüt azont tselekeszik, mint a vizzel spongya módjára meg rakodott, és meg terhelödött felyhök, és egyebek, mellyeket az Propheta az Istennek ditséretire imigyen nógat; Ditsérjed az Iehovát te tüz, jeg eszö, hó és pára, és forgó szél, etc. [ÖGr Aj. 6]. *1691:* Az Statio béli Commissariusokat Instructiojok szerént kévántato magok alkalmaztatásara ottan ottan nogassa és kénszeritse [Kv; Törzs. Milicia-főinsp-i ut.]. *1726:* Tordai Márton ur(am) ... a Kalnaki urfiak embereit ö kglme kiszteté nogatá hogj fogják s vonnyák a Kovács Peter ura(m) udvarába[a] [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 8. — [a]A szekeret a borral]. *1758:* Paldi Ur(a)m(a)t ottan ottan nogatom most már irtam hogj kuldjön valami speciment [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. *1762:* Bölöni Domboi Péter eö kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedüs Czigánnyal vonatni, s másokat az táncz járásra nogotni, s izgatni nem irtozatt [Torda; TJkT V. 112]. *1799:* En a' Mlgs Iffju Groff Ur ö Nagyságát ... ez elöttt is serkentettem, és nogattam, a' Nagyságtok Tiszteletére valo kimenetelére [Héderfája KK; IB. Molnár György ref. pap nyil.]. *1800:* maga nogatott, unszolt münket ... hogy jobban ki ássuk[a] [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85. — [a]A patak árkát].

2. kérlel; a implora/ruga (fierbinte); anflehen, erbitten. *1767:* Tohátán Tógyert ... Nyagyobbára (!) Béres Lupuj verte és Brindas Nyikulaj meg fogván az Üstökét Tóhátán Tógyernek a Révig a hajánál fogva vitte, én akkor is nógattam öket hogy ne verjék, ne üssek, 's ne dőföllyék [TKhf 21/19 Szilágynyíresi vall.]. *1826:* az irt Aszszony intselkedéséből fel mentem hozzája ... kevés beszélgetéseink után arra nogatott, hogy a' Czizmámat vessem lé [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

3. sürget, siettet; a grăbi/zori; be/antreiben. *1751:* Az Rectificatiot nogassa Ngod, ne mennyen minden dolog haladekban [ApLt 3 Dombi János Apor Péterhez Nsz-ből]. *1764:* a gaz ember ... igen nagyon nogatta volna azon Földnek fel osztását ... mihelyen a praetensiot formálta [Középlak K; BfR]. *1799:* Az Orgona tsinalot nem tsak én szorgattam ... hanem az Iffju Grof ur ö nsga maga is két versb(en) is fordulván által eleget nogatta ... én a menyib(en) tsak lehet serkentgetem [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap kezével].

Szk: *~ja a munkát. 1761:* Igaz dolog hogj nogatta Mlgos Josika Daniel Urffi ö Nga a munkát [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11].

4. vki mozgat vmi dolgot; a grăbi/urgenta rezolvarea unei chestiuni; eine Sache betreiben. *1806:* igen sok nagy fontos okok ... az én innét valo el távozásomat nem engedik mivel leg ottan a' ngod dolgai félbe szakadnak, és ha én nem nogatom füstté válnak [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

5. kb. ösztönözve segít; a imboldi/stimula; anregend helfen. *1679/1681:* Udvarbiro Vramis ... tőllem hitelt es tekintetet varhat maganak ... ha minden Tisztit illető dolgokban szorgalmatos és serény lészen, hivatallyanak el követésére mástol serkengetést nem vár; sót minden eö kglmetől függö Tiszteket es jobbagiokat annak végb(en) vitelere serkenget es nogat [Vh; VhU 668].

6. (harcra) buzdít; a îndemna (la luptă); (zum Kampf) anfeuern/ermutigen. *1657:* Leülvén azért az kőfal mellett, egy gyalog dobon kezdék irni levelet az fejedelemnek, hogy tudósítanám az állapotokról; azonban az gyalogság kezde lenni nagy zsibongással s egymást nógatni, hogy hozzá, hozzá, mert túl immár bé is hágtak eddig [KemÖn. 216]. *1662:* Mihelyt érkezének azért, nagy részből gyalog ... csudálatos nagy serénységgel, bátorsággal a sáncnak rohanának ... a generálok magok is lovak hátán környülöttök nyargalódván nagyon nógatják, bátorítják vala öket | Kik azonképpen mindkétfelől dobot üttetvén és nagy sivalkodással Jézus-Jézust kezdvén kiáltani, s egymást hogy: hozzá-hozzá vitézek! nógatni, a megrémült török nemzet a bévett vélekedés szerint azt tudá, hogy a fejedelem hadai érkeztek [SKr 139, 177].

7. uszít; a aţiţa; (auf)hetzen. *1572:* Mathe Borbas ky Masnewel Kutas Borbasnakys Neweztetyk zent kiraly[a] ... ezt walla, hogy Ew Az Mesteorth Nem Latta hogy hagytotak wolna auagy Ewztek Sem Nem hallota Senky hogy zytta wolna, Nemeos vraymatys Senkyth Ew Nem halloth hogy Nogatta volna [KP. — [a]K]. *1604:* Aztis tudom hogi ... sipos Janost Tőke mihaly az földre wtötte ... akor penig Erössen nogatta az töb Tarsayt, noza öllük [UszT 18/129]. *1696:* Kovács Jánosne egj karoval kinállya vala az urát és nogattja vala hogj verje megh a Pásztort [Mikháza MT; Berz. 17.

XII]. *1748:* az midönis ... az vásári Strására ki rendeltetet eő Excellentiaja Puskasi, azon potentiariusoknak el fogottotásokra, és az Serelmeseknek el szabaditására Concurraltattak volna, a magok kőtőlősségek szerént; ő kglme ... Görőgőkőt insurgáltotta, ellenek nogatta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1796:* mig a' Verekedés tűzessen folyt Sonka Mihaila szűntelen nógatta 's biztatta a Czigányokat, hogy üssék, és őljék meg ... ő Nga ott lévő Béresseit [Mocs K; Eszt-Mk].

8. kötelez; a obliga; zu einer Sache verpflichten. *1740:* A mint Hellységűnknek régi Elei az műnek dolgáb(an) illyen rendet praestrualta(na)k volt, hógy senki is hanem ha hűt le tétellel mivelhessen, aztat miis manutenealni kivánván ... mindenkor miis Eleinktől le jött traditio szerént animadvertaltunk s ezután is irrogalni hogy meg ne szűnnyűnk Hellj ségűnk constitutioja nogat [Torockó; TLev. 9/1].

nógatás 1. biztatás; imbold, îndemn; Antrieb. *1612:* az mi szwkseges az Farkas algiú szerszama el kezittetesere, mindenbe(n) kegtek, segitseggel legie(n) ... Minden kesedele(m) es nogatas nelkwl legie(n) az dologh [PLPr I/3. 1612–15 fej.]. *1623:* Hogy pedigh Eokőtt* ott be(n) heuerny ne hagiak keuantattnak Jgen Io sereny pallerok kik ne veryek tagolliak hane(m) riogatassal fenyegeteö Nogatasall dolgoztassak Eökeött [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *A jb-okat]. *1698:* En ... Visai és ... Gyulatelki* Reformatus Praedikátor Dési Ferencz ... halálos betegségéb(en) ... kőnyőrőgtetvén ez Istenes életű és igazan lelki nyugodalmára kiszűlő T. N. Ebeni Judith Aszszont sok beszélgetésem utan el bucsuzám az Aszszonytul, kiis minden akkori nogatas serkengetes nélkűl éngemet ... maga szavaival viszsza kiálta és hiva [SLt AI. 50. — *Visa és Gyulatelke K]. *1799:* a' Léany ott tett é valami Szolgálatot vagy nem ... és onnan Attya nogatásábol jött é el, vagy mi modon? [Mv; MvLev. Vall. I vk].

2. buzdítás; îndemnare; Aneiferung. *1657:* az miénk viszont mind az dandárt látva, s mind az ellenség ottan-ottan való rólunk fordulását, szivet vészen vala, s esmét fordul vala, úgyannyéra, hogy nem nógatás vala szükséges, hanem fegyverrel is felette nagy bajjal valami hét óra tájig ki nem tudom vala őket hozni [KemÖn. 204].

3. erőszakolás, kényszerítés; forţare, constringere; Zwang, Nötigung. *1766:* Glis Thodor, meg vallotta mindenek füle hallatára, hogy eőtőt ... Petrucz Jánosnak Sok unszolásai, Nogatásai kénszeritették arra, hogy az ártatlan Emberre hamis kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9 Balog Iuon (40) jb vall.] | Ribicsorai Glis Thodor ... meg vallotta, hogy eő vólna az a' hamis kalácsos, a ki az Iffiabb Petrucz János ősztőnzésire, ingerlésire, és nógatásira hamissan az ártatlan Embert el árúlta [uo.; i.h. Petrucz János (56) jb vall.].

noha bár; deşi, cu toate că; obwohl, zwar. *1573:* Bonchiday Gergel, Baniay Eotthwes Ianos, Eotthwes Antal hitek vtan valliak hogi, az Mynemw ados lewelet adot az Zemlyesiteo* pechy Matiasnenak az zeolébely Adossag feleöl Twgiak hogi Igazan vagion Irwa Noha pecet Ninch rayta [Kv; TJk III/3. 125. — *Steph. Zemlyesiteo]. *1591:* Martha, Nagi Andras felesege ... vallia, hogi eo Varga Georginehoz semmi bw baiolast nem latott sem hallot, noha eo eztendeigh lakot nalla [Kv; TJk V/1. 124]. *1598:* Garay Andras ... wallya ... Hidalmason az Thúri Janos zolgay marhamat fel hantak wala noha ez eleot Sibon igaza(n) megh harminczadlotta(m) wala [Kv; TJk VI/1. 182]. *1654:* En semi veszekedeset lopasat grazdalkodasat nem lattom annak az giortianosi legennek noha annak elotteis ket Esztendot szolgalt az mi falunban (!) [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.]. *1710:* mar Emberek gjalazatjara ugj nem hagjom hanem ... mind adig sunjogok tiszt uramek utan noha kiralj biro uram soha affele sem jot egjszernel többször [Szentkirály Cs; BCs]. *1814:* az appetitusom is meg jött s ehetem egy egy kevesset, noha gyengülésem még vagyon [Déva; Ks 117 Vegyes ir. Rápolti Sz Mihály ügyvéd lev.]. *1821:* A' Bogátsi Határ Széliben lévő mintegy 100 vékás Hellyet a Bogátsiak erőszakosan el foglaltanak, s máig is birják, noha a' város egyszer turbalta is a' békességes birásba, le kaszáltatván az ottan talált gabonát [Szék SzD; WassLt Sam Csorba (71) centumpater vall.].

Szk: ~ ... *de. 1570:* Kadar Mathe ... vallya hogy Zekel peterne, Es Nagy Barlabasne keryk volt Eoteth hogy Nagy Barlabasnak egy lewelet Irna ... Merth ... valamy perwnk vagion adossagh feleol vinehe adamal, mert noha Janos deak Zol Erthunk, De Nem Merwnk semyt Barlabas hyrenelkwl chelekednwnk [Kv; TJk III/2. 16d]. *1573:* Antal Zeybert Azt vallia hogi ... Az feoldet eo meg veotte volt Zaz Antalnetwl, De Albert Ely vetette rola Attiafywsagal, Mert noha eois attiafia volt Zaz Antalnak, De Albert valamenywel keozelb [Kv; TJk III/3. 236]. *1604:* En garda gabor ... Noha testemben felete igen erotlen es betegh uagiok, de lelkemben egesseges es iozan ezemenis leuen Tezek azert az en iauaymrol ... ilien testamentomot [Halmágy NK; JHb XVI/50]. *1752:* egyebűttis a' hol kert volt rések voltanak noha mi bé csinálgattuk; de éttzaka ismét ki hányták [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29] ✱ ~ ... *de mégis. 1679:* noha ma temetem egi kis fiacskamot el, de megis ha egessege(m) szenvedne, s kesőis nem volna, bizoni magamis be mentem volna [Szentbenedek SzD; Ks Kornis Gáspár lev.]. *1768:* noha most a kemény üdő miatt Zajos a viz, de mégis meg nem reked, hanem keresztül follya a Gátot [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a] ✱ ~ ... *mindazáltal/mindazonáltal. 1589:* Az meszarosok feleol Regteol foghwant weghezten weghesztenek varosul eó kgmek, mind io Intesekel, mind Birsagholassal, smind haraggal megh probaltak eoketh, de noha fogatton fogattak, mind azon Altal ez oraigh semmy Jot Nem tehettenek benneók, hanem az Nagy Wakmereosegh talaltatot keozteok [Kv; TanJk I/1. 106]. *1599:* Noha ennek eleotte walo lewelwnkben megh paranchioltwk wolt hogy Lowagtokath, gialoghtokath mindgiarast Coloswarra kwldenetek mind az altal bizonios feo okok kewantak hogy Zaz Sebesnel taborban zallichiwk orzagwnk hadath [Gyf; Törzs. Báthory András rend.]. *1654:* Noha en Csepregi Mihaly sok keoltsegemel faratsagomal es nagy Summaval redimaltam idegenbol az Hidutczay hazat, mind azonaltal ... az hazat kez vagiok kezekbe botsatani [Kv; RDL I. 142].

nohajka l. nagajka

nohát nahát; ei, eh; na, so etwas. *1638:* monda az Aszony az Urnak hogy no hat tuttad az en kurvasagomat, tudua laktal velem [Mv, MvLt 291. 146a]. *1751:* Nohát jo öregen (!) mondom Ha magamat le is fingom* [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék. — *E szó kihúzva és talán más kéz írásában utána írva a *bírom* szó].

nominál szólít/nevez vkit vminek; a numi/pomeni; nennen. *1753:* en többször levelemben kigyelmedet sogoramnak nominalni el nem mulattom; most az edczer ha ugy eset

alazatosan követem kigyelmedet [Lőrincfva MT; SLt Saki László Gálfi Ádámhoz].

nominált megnevezett, említett; numit, pomenit; genannt. *1725:* marada ... Bika Kracsun ez nominalt örökségben ... hanem holta után az néhai Bika Vaszalia maradéki, az Bika Kracsun maradékit iranta kezdették impetalni [Kozmatelke K; SzentkGy Boka Gavrilla (60) vall.]. *1770:* addig senki se váltsa ki azon nominált helyet a Pap kezéből mig tizenkét esztendeig nem fogja birni [T; Mt].

nóna kilenced; nonă; neuntel. *1675/1681:* Attam es Conferaltam földeket ... mely földek hogy az dézmaktul Nonaktul etc ... immunisok legyenek, akarom [Vh; VhU 278 Thököly Imre ad. lev.]. *1742:* Nonát nem adnak az mi földös Urainknak, hanem az Buzából adunk Dézmát [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 15b].

nono nana!; ei!, na!; na! *1583:* Keoreos Pal ... vallia ... chokos Benedek ... az Tordaj Embert meg Zolitotta No No vgmond mingiarast Menny be, Ery veget [Kv; TJk IV/1. 119]. *1590:* Sardj Janos reszegh vala az varos porozloja, Treffaba be Niula ez zekeres taniztrajaba Monda ez zekeres mit keresz ot, No No, semmit Nem veon ky beleolle [Kv; TJk VI/1. 49]. *1791:* Idősb György Péter Uramis ... nagj haragos indulattal szolván, melyre én mondék ne haragudjék kglmd György Péter Uram mert nékünk kötelességünk hogy a dolognak jol vegire járjunk meljre ismét igj felele, No no tsak tessék Kglmetek(ne)k mert én is elvagjok keszitve hogj feleljek [Usz; Borb. II].

norimbergai, norimbergi nürnbergi, Nürnbergben gyártott; fabricat în Nürnberg; Nürnberger, in Nürnberg erzeugt. *1656:* Tizenhét ... ón tangyer; tizenedgye norimbergai [Doboka; Mk Inv. 16]. *1814:* Apróság vagy úgy nevezett Norinbergai portékák [DLt 698 nyomt. kl].

Szk: *~ aprólék. 1599:* Naz. Mihaly Hozot Bechj Marhatt ... Fel Bal papirossatt —//75 Minden Feleo. Nerembergj aprolek f 200 tt — 6 [Kv; Szám. 8/XIV. 29 Hj] ✱ *~ kárpit. 1627:* Harom uiselt Beczi Karpit ... Ket norimbergy Karpit aestimaltuk tt. f. 1 | Ket norimbergai Karpit aestimaltuk tt f.1 [Kv; RDL I. 132] ✱ *~ selyemszél. 1599:* Zaz. Gaspar. Hozott. Bechj Marhat ... Minden Feleo. kalmarnak walo Egietmas aprolek ... Nerembergy Seliem zelek —//54 [Kv; Szám. 8/XIV. 29 Hj].

norma 1. szabály, szabályzat; normă, regulă; Norm, Regel. *1721:* a' Contributiok fel vetésének olly bizonyos Normaja lenne ... mellyet ki, ki tudvan ... maga Quantumat könyebben hordozhassa [Ks 18. XCIII a gub. Kv-ról]. *1723:* a' Tavalyi Regimentek lévén mostis az Hazában, azok(na)k a' Generalatustol már intimaltatott, hogy mindenekb(en) a' Tavalyi Normához alk(al)maztassak magokat [i.h. ua.]. *1739:* Az Militiával valo Computust igyekeztünk hogy accuraté véghez vihessük, de' a szégénység el ijetkezet, felét sém merté recenseálni, aztis a Militia nem agnoscállya excessus(na)k, az tavalyi normához ragaszkodván [H; Ks 99]. *1789:* Itt a Faluk Protocollumai nem vitette(ne)k eppen ollyan accuratioval, a mint a kiadott Norma, és parantsolatok meg kévánták [Kobátfva U; UszLt XIII. 97]. *1794:* parantsoltatik ... Hogy a' meg kereszteltettek(ne)k, Őszve Eskettek(ne)k és el temettettek(ne)k száma az előnkbe adattatott Norma szerint készen legyen. A' melly norma v. Tabella ide hátrább az utolso Paginán le vagyon irva [M.bikal K; RAk 8]. *1819:* Tartozik ... égy kövér Sertést meg perselni, megtakarittani, és fel bontani, s annak minden féle aprolékját tisztességesen és leg jobb izüen fel takarittani ... és ha a ki adott Norma ellen a Remekelésben tetemes hibákat ejtene a Czéhba bé vétetni köteles a Czéh ... ne légyen [Kv; MészCLev.].

Szk: *militáris ~* katonai szabályzat. *1723:* Minthogy ă Militaris Normá(na)k is observatiojától függ ă Hybernumok Statussa. Annakokáért kgltek(ne)k intimaltatik, hogy ă Tavalyi Norma mindenekb(en) helyben hagyatott [Ks 18. XCIII a gub. Kv-ról] ✱ *új ~ra vesz* új szabályra fog. *1782/1799:* Dési Praefectus Uram ... uj Normára akar venni bennünket, 's a szerént akar szolgáltatni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 355].

2. irányelv; directivă, principiu de bază; Grundprinzip. *1710 k.:* Más nagy izzadása lőn ennek a gyűlésnek az az országos conscriptio-rendelés, melynek ... mident registrálni kell vala, hogy osztán azokból a regestrumokból csinálják meg a terhek repartitiójának igaz normáját [BÖn. 926].

3. mód; mod, fel; Weise. *1814:* (A felperesnek) a' 9k Tanu ellen tett ki fogása is ... helytelen, mert nem tsak ennek vallomásán épitett az Alperes hanem a' többek mind ugyan azon egy normán fatealjak az igazságot [Dés; DLt 56].

4. példa, minta; exemplu; Beispiel, Muster. *1770 k.:* Koronkai János ... illegalis cselekedetin[a] az Verős-Kovátsság meg botránkozván ... praxisban levő Constitutionk(na)k ... vigora aszt keváná hogy ... a Constitutioba expressált mód szerént meg büntessük ... felvén hogy azon Törvéntelen Cselekedet másoknakis norma lészen ... és ut a' jo Constitutionak bontogatására [Torockó; TLev. 9/14. — [a]A konstitúcióellenes vasfújtatáson].

◇ **Án.** *1850:* Norma (kanca) [Bilak BN; LLt].

normális 1. vmely szabályzatban előírt; prescris, stabilit; vorschriftlich. *1789:* (A protocollumban) protocolaris Numerust sohult sem vittek a' Normalis ordínatiókat ugyan protocollálták, s egy tsomóban conserváltákis, de Hónaponként s esztendőnként valo szakaszokra nem segregálták [Kobátfva U; UszLt XIII. 97]. *1821:* ezen károkot ... számban vétetvén; a meg károsított Communitásokot az igazságig, a Felső normalis rendelések nyomán indemnisaltatni [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/1827hez gr. Bethlen Imre aláírásával].

2. népiskolai; de şcoală normală; Volksschul-. *1845:* Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef, mentséges Nemessi származásárol ... bizonyítványt kérvén adattatni ... adassék ki a' kért bizonyitvány [Usz; UszLt XI. 85/6. 31].

norok szerencse; noroc; Glück. *1757:* Koszta tsak kiáltatta a' tolvajt hogy mennyünk az eő norokjára 500 forint birság alatt [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g Hánk Péter (34) jb vall.].

nosajka l. nagajka

nosza 1. (erélyes/fenyegető) felhívás kif.; exclamaţie care exprimă o chemare (hotărîtă/energică); zum Ausdruck eines (ernsten/drohenden) Aufrufs : rajta!; haide!, hai!; los! *1638:* hanem nosza mindgjart ad megh, s azonba(n) mindjart torkon ragada Garczo Gergelyt foitogatni kezde | nosza, nosza, Czirkalok, utan uta(n), mert ihon az lovat viszik,

fogd megh, ne erezd, or az [Mv; MvLt 291. 130b, 168b]. *1640:* Egy görgényi alávaló legén eccer égettbort kért vala tőle s mondá, hogy „nosza add meg immár az égettbort, mert nem megódám az gyolcsodat s kománé légy — úgymond — mert, Isten úgy segélljen, az lábodnál állottam, hogy megtették neked ötször vagy hatszor" [Mv; i.h. 233 átírásban].

2. biztatás kif.; exprimă un îndemn; zum Ausdruck einer Ermutigung: 'ua.; idem.' *1574:* az Eottwes Inasok Nagi kialtasal Ieottek ala az keomalrol, vgrandoztak Zekerceyeket forgatak hogi az kert fele Iwtnak, zydni kezdyk eoket Illen zowal Nosza esse lelek zasok Lykra ha vitezek vatok, haytottak az keozbe az kert aytayat [Kv; TJk III/3. 353]. *1606:* egy Fodor Ferencz neuy ember vala Korondo(n), oda júta, s mo(n)da hogy nosza wzzetek ki inne(n) eökreket [UszT 20/72 Valentinus Kowacz de Sofalua (50) lib. vall.] | eó zolitotta be az eó nepet ... noza zedgietek[a] [i.h. 20/203 Brittanus Imreh de Kis Kede pp vall. — [a]A körtefát]. *1636:* Az biro Kovácz István monda hogi Nosza Város hannyuk el az kertett [Kvh; HSzjP Benkő Istvan (40) ns vall.]. *1638:* Czillagh Georgi ezt az Varganet az terden Tanczoltattia uala, es monda ... Nosza lelkem, ha engem Szerecz ves agiat Fekegiünk le de az Aszion monda nosza cziak szerelmeskedgiunk megh egi keuese | Monda azirt Szeöcz Istua(n) my nekünk hogi nosza szep szerent valogassatok ki az eökrejteket s hajczatok haza [Mv; MvLt 291. 143a, 150a]. *1710 k.:* Íra maga[a] egy distichont, és mondja, írjunk verset ... elkezdém én a versirást ... ő csak matériákat adott: nosza erről írj egynéhány distichont [BÖn. 537. — [a]Keresztúri Pál]. *1752:* somollyai Benedek János a Falu-kőzi monda a' Falunak, nosza Falu után menyetek mert meg adjatok az arrat ha a' Király Biro porantsolatya ellen tselekesztek [Delne Cs; Berz. 12. 92/228].

3. tréfás felhívás/cselekvésre buzdítás kif.; exprimă o chemare/un îndemn la o acțiune; zum Ausdruck einer scherzhaften Aufforderung/einer Anregung zur Tat: kb. nohát; ei; nun also. *1641:* hallottam Golia Geörgyteöl hogy mondotta az el szabadittot Rabok(na)k, hogy noza ighatok (!) dalolliatok, ne felietek [Szilágycseh; GyK. Andreas Bagosi (32) jb vall.]. *1736:* Nosza sok titulus, melyik győzné el ezt az vitulust? [MetTr 363].

4. annak a kifejezésére, hogy a beszélő készen áll vmit megtenni; vorbitorul exprimă prin acest cuvint că este gata să facă ceva; zum Ausdruck der Bereitschaft des Sprechers, etw. zu tun: kb. gyerünk!; haidem!; los! *1641:* kezdé Dósa Uram kérdezni vane a Paternek verme s monda az Inas vagyon, azomban monda Dósa Uram Nosza boncsuk fel mentest [F.volál Hsz; HSzjP György Mojses (40) jb vall.].

noszolyi a Noszoly (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Noszoly/Năsal; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Noszoly: Noszolyhoz tartozó; care ține/aparține de Noszoly; zu Noszoly gehörig. *1632:* az Országh uttya hasittya megh az széna fü határát, az uton fellyüll Noszalyj határ volt, az uton alott Geöczj határ [Ks 41. E. 17].

nosztrás saját felekezetbeli; care sînt de aceeași confesiune; der eigenen Konfession angehörig. *1681:* mindenböl, a mi dezmalando, 4ta jár eö Nagtol, a nostrasok reszirül, mely(n)ek 4taja az chester(ne)k megye(n) [PatN 45a].

nóta[1] **1.** ének, dal; cîntec; Lied. *1659:* Notandum tamen, quod musicus militum waywodalium vulgo töröksipos, vallachiam istam notam in ingressu continuat, quae hungarice vocatur, az oláh fáta nótája [EOE XII, 386]. *1744:* Szakács Filepnetől hallam hogy az vra csak busul miolta Vaczkán neje el ment a házban semit sem beszél niki, hanem a Mezőn a szántoban keserves notakat dudúl [Gyeke K; Ks]. *1894:* A szenvedélyed egypárszor nyilatkozott meg, mikor a sorsod felett kétségbeestél (emlékszel azokra a keserű nótákra, amiket ott írtál Vásárhelyt az ebháton), s amikor szerelmes voltál Rózába [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *magyar ~. 1736 u.:* Igen szép magyar nóták voltak akkor, melyeket a síppal futtanak ... Most Már híre sincsen efféléknek [MetTrCs 455].

2. dallam; melodie; Melodie. *1643:* A Francziai Notakra irattatott Soltarokat az Ekklesia be veszy a Templomokban enekelhetik de ugy hogy a másikot is el ne hadgyák, hanem alternatim elegyeslek enekellyék [GörgJk 342 a szu-i zsinat végzése]. *1704:* menekutána az sok poharoknak és egészségeknek megitala végbement volna, az asztaltól felkelénk, és azután ... a regiment szokott siposai, akik asztal felett muzsikáltanak, előállának, és a csingiás nagy öreg hat török dobokkal és két pár aprókkal előállván, a török nótákat az uraknak el kezdék fúni és vérni, kit az urak nagy figyelmesen hallgatván [WIN I, 230]. *1710:* minden estve nagy felszóval könyörgött Béldi Pál, és azt a zsoltárt: „Kegyelmezz meg, uram, nekem ..." nótával elmondotta [CsH 127]. *1736:* volt az lengyel változó ... az lapockás táncz; ezeken kivül a régi magyaroknál, nem az köz-, hanem az uri és főrendeknél, nem csak a lakodalmokban, hanem vendégségekben is, kedves tánczok tudniillik az egeres táncz és a gyertyás táncz, mindenik tánczhoz szokott nota, melyet a akkori muzsikások jól tudtanak [MetTr 331]. *1766:* Quidquid sit, egykor elment hazul Berki, a fia Lackó mintegy nyolc vagy kilenc esztendős volt, a bátyám egy kis hegedüt csinált neki zsendelyből s tél-túl fel is húrozta, mellyel azon nap két vagy három nótát meg is tanult [RettE 204]. *1771:* hogy Sogor Uram is örögségihez keppest teng Lenghet egyik naprol masigra örvendem de az örőgség miatt az jo Músikás is minden nap egy nótát el felejteni szokat de kedves sógar Uram láttam a hegedü húrt most is úgy tugya pengetni mind ennek előtte 30 esztendőkel és egy egy ujj nottát csak tud most is Componálni [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. *1836:* (A) Püspök Ur Fejedelmünk ő felségének születése és név napjára ... szép Hymnusokat készittetett ... a kik a Papok v(agy) Mesterek közül tudnak réá a versre notát készíteni, készicsenek [Nagykapus K; RAk 14].

3. kotta; note; Note. *1789:* Clavir Mester 6/40 Notak irasa 3/26 [WLt Cserei Heléna jb 30b].

4. kb. énekhang, éneklési képesség; voce; Singstimme, Singfähigkeit. *1758:* Nyelvem, kivált mikor haragudtam, nem folyvást beszélő. Nótám, vagyis canteriám alkalmas, melyért az éneklést ifjabb koromban igen szerettem, mások sem gyülölték [RettE 78–9]. *1779:* Utoljára kedviben estem[a] az énekléssel, melyhez jó nótám is volt úgyannyira, hogy semmiféle világi ének (melyben igen gyönyörködött) nem kellett neki, hanem amelyeket én énekeltem [i.h. 404 — [a]Bíró Annának]. *1823–1830:* a kurátor gróf Teleki Mihály úr azt parancsolja nekünk, hogy mind külön-külön énekeljünk; kitől hogy lehetett, fújta, de én nem tudván, azt feleltem, nincs nótám, melyre gróf Teleki azt felelte, hogy a medvének is van hangja [FogE 95].

5. madárdal; cîntec de păsărele; Vogelsang. *1710 k.:* A fülemile nem mond szebb nótát a királynak, mint a pásztornak [BÖn. 509].

6. feljegyzés; notă, notaţie, însemnări; Aufzeichnung. *1681:* Perceptio Tritici. Ezek(ne)k notait felb(en) hadtam, lakasomatis Anno 1681 ... változtatta(m) Colosra kérezvén eô Nagoktol [PatN 45].

◇ **Szk:** *a paciencia ~ját kell hallgatnia* kb. a türelemre intést kell hallgatnia; trebuie să asculte glasul pacienţei/îngăduinţei; die Mahnung zur Geduld soll einer anhören. *1671:* Uram nekünk már gyakrabban az patientiának nótáját kell hallgatnunk [TML V, 506 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nóta[2] **1.** hûtlenség (bûne), hazaárulás; infidelitate, vina necredinţei, inaltă trădare; (Sünde) Untreue, Hochverrat. *1661:* Noha az ország mostani gyűlésén notát íra, valaki ez országból kimegyen, hanem hogy együtt tűrjön minden ember, ha veszünk, ha maradunk is, de valamire adja Isten, ha mindenem elvesz is, örömest Erdélyben meg nem várom [TML II, 91 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1677:* a' Joszágtalan Residentia nélkûl valo Nemes emberek a' Notának casusában-is mint irva vagyon az Arestalásokban, a' szerint törvény eiöt-is meg-fogattathatnak, ad expositionem Directoris, és törvény végeszakadtáig jo kezesség alá vettethetnek | a'kik Notán, vagy Quinque Casusokon, vagy az Articulusban iratot valamely specialis casusokon kivül, personalis comparatora (!) evocalnának valakiket, azok-is in mortuo homagio convincaltassanak [AC 41, 179]. *1710 k.:* az ilyen ... hírköltés igen szokott nyavalyája volt az én szegény három, Farkas, Gergely és Elek Atyámfiainak ... osztán félvén attól, ha reánk inquirálnak, evocálnak, perelnek ... retorqueálódik a gyalázat és nóta reájok hamis delatorokra ... mikor osztán kezesség és reverzális alatt elbocsátának is, az volt az egyik derék conditio, hogy soha törvényt nem kérünk [BÖn. 687–8].

Szk: *~ba ejt* hûtlenségbe/hûtlenség hírébe juttat. *1610/1631:* engem senki notaban nem eytet, nem Conuincalt, sem Aggraualt, nem sententiazot [Gerend H; JHb XXXIX/12] ✱ *~ba esik. 1585:* Pulacher Istwan ... vallia, hogy hallotta hogy Nemet Menyhart Notaba eset volna es Lengiel orzagba Menth volna Amyat [Kv; TJk IV/1. 425]. *1592:* Sigmond kiraly Jo lewele illien dologrol, hogy mind megh büntessenek (!) Notaba Essenek, Akik hamis penzel eelnek, Akik a' pinzt megh Nyrik, a' kik a' penznek nehezit kj valaztiak az Eottweoseok hidgian, Es akik arannial ezwstel plykben lewen kereskednenek[a] [Kv; DiósyInd. 18 — [a]A lap szélén XVII. sz. végi kézzel: Pénz nyírés, veres, válogatás. Pleh aran(n)yal valo kereskedesröl]. *1611:* Bornemizza Thamasnak Betthlen Gabor Vram Tanacziunk Iambor szolgaianak conferaltuk ... Dedrad neüw faluban lewő portiot, mely Szilwasi Boldisare voltt, ki teob Arulokkal eggiwtt notaban eswen, minde(n) Jaway mi reank deuolualtattanak [JHbK VII/18 fej.]. *1742:* Hallottam hogj Veres Istvánnak és Lőrintznek az Attyok valami Gyilkosságért és paráznaságért Nótába esett [Kisenyed AF; JHb Franciscus Rátoni (34) ns vall.] ✱ *~ban inkurrál* hûtlenség bûnébe esik. *1625:* en ram zegeni niomorek aruara potentiose ream ieot ... minden iouajmat ... el uitte ... en uelem zinte ugj czelekedet mint ha ualamj notaba(n) incurralta(m) uolna [UszT 8a]. *1677:* Senki ez Országban semmi féle monetát ... cudaltatni ne mérészellyen ... valakik ez ellen cselekednének, in Notam perpetuae infidelitatis juxta contenta Decreti incurrallyanak, ha Nemes emberek, vagy Városbeliek ... de egyébiránt az ollyan consentiens Nemes ember-is, comperta rei veritate, legitimè convincaltatván, Notaban incurrallyon, és amittallya maga részére nézendő javait [AC 137]. *1678:* Kgls vr(am) alázatosan jelentem ng(na)k mivel Kapi György vr(am) ő nga is ez mostani árultatásban, részesnek lenni mondatik, ha azért notában talál incurralni, Kőnyőrgők ... méltoztassék Dupa Piatra nevű Faluját ... nekem es ket agon lévő maradekimnak, legatariusimnak ezer aranyban inscribalni [Szád.]. *1735 k.:* Istennek hálá Notában nem incurrálunk. Caducitásbannis az Apaffi Familia léány Ágon nincsen [Ks 65. 45. 17e] ✱ *~nak büntetése/pőnája alatt. 1662:* Melly leveleknek mása a váradi káptalanoknak is megküldetvén, hogy azon dolog a hajdúvárosokon, mindenütt éjjel-nappal publicálni, kiterjeszteni igyekeznék, nekiek nótának poenája alatt az országtól megparancsoltatott vala | az injúriáltatott, bosszúval illettetett elmék magok jövendőbéli nagy károkkal olly dolgokra és articulus-írásokra fakadnának, melly az országra csak hamar időn nagy kárt is hozott vala ... senkinek udvarában szolgálni, oda járni, jőni, menni, de még csak írni is, nótának büntetése alatt szabad ne lenne [SKr 405, 486] ✱ *~n elvesz* hûtlenségbe esett személy jószágát elveszi. *1769:* az Joszág ... Homorod Szent Pálon igen szép ... volt pedig azon Joszág Kornis Margité, kireis valami Szombatosságot fogván ijesztették hogy notán el vészik [Bolya AF; Ks Kerekes József lev.] ✱ *~n keres* hûtlenség vádjával keresetet indít vki ellen. *1736 u.:* gróf Apor Sándort ... az akkori fiscalis director notán keresi azért, hogy valami jobbágyot repetálván tőle Pálosról, az két cancellistát levonatja s úgy elvereti, pokróczba vitték el őket ... akkor[a] vesztette volt el az Apor familia az pálosi[b] jószágot per notam [MetTrCs 446. — [a]1345-ben. [b]NK] ✱ *~n maraszt* hûtlenség bûnében elmarasztal. *1684:* Proclamálták Barcsai[a] uramat, nótan marasztotta az director, mivel reversálissa ellen Tökölyi gróffal correspondeált [SzZs 262. — [a]Mihály] ✱ *~n megkér* hûtlenségbe esett személy jószágát igényli. *1777:* néhai Domokos Tamás Ur(am) az néhai Béldi Pál factiojában, és pártolásában reszesülven, Török Országra elábált, mellyel minden magát illetö és magának reservált rész Joszágát quasi per Notam amittálta, és osztán nehai Mlgs Groff Bethleni Bethlen Farkas Ur ö Nga a Domokos Tamás Joszágát azon Notán megkérvén, aval együtt azon rész Joszágot is ... occupálta: mellyel annyira el idegenedett, hogy annak ki keresésire Kigyelmetek magokat insufficiensek(ne)k declarálták, és igy kigyeltek azon abalienált Joszághoz valo Jussokat ... Jure perpetuo et irrevocabiliter által adták [Dés; Borb. I] ✱ *~n megölet* hûtlenség vádjával kivégeztet. *1704:* (Bethlen Miklós) inkább akarja, hogy öexcellentiája törvény nélkül ölesse meg, ha úgy kellenék is lenni, mert jószága gyermekeire maradna, de ha notán ófelsége öletné meg valamely cselekedeteiért, úgy jószágát is örökösen amittálná [WIN I, 193] ✱ *~n veszt* (jószágot) hûtlenségért elveszít. *1630:* melli varosi öröksegeket az nemzetes maros vasar hellyi Borsos István az sídosagert[a] notan vesztet [Mv; BálLt 90. — [a]Értsd: szombatosságért] ✱ *~ra pereltet. 1710 k.:* (Szász Jánosnak) égből bosszút lekiáltó bûnei vagynak ... nem nótára, nem ország előtt, nem directorral kell őt perelteti [BÖn. 951] ✱ *~t illető per. 1662:* A director ... az országban mindenütt a szombatosokat ... inquisítió által kikerestetvén őket, hogy ez illyen nótát illető pőrök csak országgyűlési alatt szoktak volna itíltetni, ad diem 3. Julii 1638. Dés városában ... gyűlést hirdetett vala [SKr 192] ✱ *hitlenségnek/hitetlenségnek ~ja. 1606:* Az pokai Horuat Peter ... hittlensegnek notaia alat meg kerte vala az fejedelemteól ezt az Maros Jaraj vas Georgjot [Marosjára MT; Told. I]. *1634:* az bucziulletes Tizt, tiztj szerint szolittattia

Medue Janost, accusalua(n) hitetlenseghnek notajaval [Mv; MvLt 291. 42a] ✱ *vki ~ján adatik/adattatik vkinek* (birtok) vki hűtlenségéért adományoztatik vkinek. *1662:* Kiket a fejedelem kegyelmességgel is éltetett, Péchi Simonnak némelly részjószágát megadván, és tisztes hajadon leányát fejedelemasszony bizonyos időktül fogva udvarában nevelvén, Gyulai Ferencnek egyik asztalnokjának (ki fejedelemnek még pataki uraságában költ vala udvarában, és már azelőtt Marosnémeti Nemes Lénárt, Bethlen István főember szolgájának nótáján adattatván, hogy az ugyan meghalna s mindkét ágon magvaszakadt volna, a békesség után is minden jószága kezénél maradt vala) házasították | Rákóczi Zsigmondnak pedig, hogy ismét amaz után az országban annál előbb való tiszt nem volna, az udvarhelyi kapitányság és az egész székelységnek főgenerálissága rendeltetett vala. De elsőben annak is Görgény vára Kovacsóczy István cancellárius magvaszakadtságán, Gyalu vára, Monostor Zólyomi Dávid nótáján minden királyi jussal adattak s annak módja szerint statuáltattak, iktattak is vala néki [SKr 193–4, 196] ✱ *vki ~ján konfiskáltatik* (birtok) vki hűtlenségéért elvétetik. *1662:* Erdélyben Fehérvár ... Déva, Alvinc, Balásfalva, Szamosújvár Lónával, melly Kovacsóczy István defectusán ... Szentpéterrel, Bánddal, mellyek még Bethlen fejedelem idejében Péchi Simon nótáján confiscáltattak vala [SKr 201] ✱ *vki ~ja után deveniál vkire* (birtok) vki hűtlenségéért vki birtokába jut. *1754:* Mely Joszág a' Petsi Simon Notaja után Deveniált volt az akkori Fejedelemre [WassLt Petrus Nagy de M. Badaras (64) ns vall.].

2. hűtlenségi per; proces de infidelitate; Treulosigkeitsprozeß. *1677:* Arultatással, s' egyéb Notat illető vétekkel vádoltatott residentias Nemest, törvény előtt meg-fogo, s' javait el-foglaló, in Notam incurral [AC 252]. *1699:* az en kedves Felesegem Kapi Anna ... az en hozzám valo eő kötelességé(ne)k ... meg felelt ... mikor ... sokak(na)k elméjek ellenem meg kemenjűltek ... azok(na)k elméjeket ... nagj bűltsen és tanátsos képpen ... le tsendesitette, és az en hozzám való jó akaratra s békeszégre téritette: és igj az en ellenem intentáltatott Notának is gratiaját foganatoszan munkalodta [Mk Macskásy Boldizsár végr.].

Szk: *~ra evokáltat* hűtlenségi perbe idéztet. *1710 k.:* A Béldi Bodolán elfogott levelei között egynéhányat én levelemnek hittek lenni ... és engemet evocáltattak nótára [BÖn. 713] ✱ *~ra keres* hűtlenségi pert indít vki ellen. *1710:* Szokás volt eleitől fogva, hogy mikor valakit nótára kerestek, publice az egész ország előtt mondották ki a voxot ellene a státusok [CsH 322] ✱ *~ra megszólít* 'ua.' *1704:* Ma szólíták meg Toroczkai István uramat notára, és per non venit convincálák is [WIN I, 67] ✱ *~t érdemel. 1710 k.:* A tanácsurak ... felállának és azt mondák legelől, hogy azok a vádak mond igazak ... a tanács voksa szerént nótát érdemel[a] [BÖn. 658. — [a]Bánffi Dienes] ✱ *~t érdemlő cselekedet/vétek. 1710 k.:* hogy Bánffi Dienesben sok és nagy büntetést nótát érdemlő vétek vagyon, tudom, de nem egyedül ő olyan, azért ha büntetni akarja az ország, az olyanokat is tegyék melléje [BÖn. 657]. *1809:* Dersi Procurator ... mikor igy publice denuntialtatik hogy notát érdemlő cselekedetekben, Hazánk állapattyának Lázzasztásaba magát elegyitette volna el nem halgatathatvan procuratori Hivatalatol fel függesztetik [Szu; UszLt ComGub. 1655] ✱ *~t koncernál* hűtlenségi pert igényel/követel. *1677:* a' mely Causakban perpetuitas bonorum kerestetik, és Privilegium productioja-is kivántatik, immediatè Táblán; és a' mellyek Notát concernalnak, Generalis Diaetan prosequaltassanak [AC 178]. *1710:* a hamis pénzverés is nótát concernál, és az egész ország előtt director szokta az olyan causát prosequálni [CsH 345] ✱ *~t szopiál* 'ua.' *1809:* Az Panaszoltatott Procurator Urrol amaz ideibe meg fogom bizonyittani aztis, hogy az Fellgs Fejdelmünk ellen hitetlenül miket Cselekedett a Ns Hazánk(na)k alattomban miként volt lázasztoja egy Szoval Notát Sopiálván az ügy, meg kivánom azért addigis mig arrol a rendelés meg érkeznék Procuratorságba suspendaltassék felette terhes lévén a vád [Szu; UszLt ComGub. 1655höz].

A címszó jelölte fogalomra l. Úriszék 1028. — Vö. a *hitlenség* alatti jegyzetel.

nótabeli hűtlenségi perbeli; privitor la procesul de infidelitate; von/aus dem Treulosigkeitsprozeß. *1704:* Ma felhozván a szegény rab urat[a], a deliberatumot elolvasák, tudniillik a notabeli poenának minden mitigatio nélkül való poenáját, kin nyavalyás miképpen consternálódott, akárki elgondolhatja, aminthogy felállván ... felkiálta, és monda: Úr Jézus ... légy irgalmas ... mert ezt nem érdemlettem [WIN I, 184–5. — [a]Bethlen Miklóst].

notabenéztetik megjelöltetik, kiemeltetik; a fi însemnat/marcat; bezeichnet/angezeichnet werden. *1742:* A melyek[a] notabeneztettek, azokat nem kell Brassóban keszíttetni [Szu; SzO VII, 417. — [a]Hadi felszerelésre szükséges kellékek].

notabilis jelentős, figyelemre méltó; notabil, însemnat, important; bedeutend, beachtenswert. *1705:* Bizonyosan hallatik, hogy a lengyel király igirt notabilis segitséget a magyarok ellen őfelségének, és igy jaj lenne a magyarnak dolga, ha ő elébb meg nem békélik [WIN I, 439]. *1716:* En ... Nagy Enyeden lako Borbereki Daniel ... Arendatorsagombéli Ratiioimbol az Fiscalis Censurán feles, es Notabilis Summa pénzel liquidaltatvan, es Convincaltatvan ... kertem, es leváltam, Nemzetes Retyi Antos György Uramtol ... 314 Magyar forintokat [Hari AF; DobLev. I/90]. *1712:* abbol is a' Servicz és egyébb bonificatiokkal a' Contribuens Varmegyeknek és Székek(ne)k notabilis Summa fog redundálni [Ks 18. XCIII a gub. Nsz-ből]. *1735:* az én impetitiom alol magokat simpliciter absolvaltatták az Ik ő Kglk, nékem igen notabilis karommal [Torda; TJkT I. 76]. *1740:* bűltsen megitélheti Ngod ... menyi vágo Marha nem kivántatik, azokbol emergált károk is notabilis Summára exurgál [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1760:* a' Sertések bé mehetnek és notabilis Sok károkot tehetnek [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1801:* Arra szorgalmatoson vigyazzon ... a Geometra ... hogy a leg kissebb Birtokos is az maga rata portiojában Notabilis jacturát ne szenvedjen [M.zsombor K; Somb. II].

notáció 1. jegyzet, megjegyzés; însemnări, observaţii; Anmerkung. *1704:* Ma reggel felgyűlvén az ország, a Rákóczi uram proscriptióját, amint az arra rendeltetett emberek hárman három felé concipiálák, és megnézvén mind az hármat, felküldték a generálhoz, hogy az melyik tetszik, azt hagyják meg. Odafel tévén valami notatiókat a margójára, leküldötte a generál, mely(et) ma délután el is olvasának az ország előtt [WIN I, 168].

2. feljegyzés; notaţie, însemnare; Aufzeichnung. *1724:* Fő szerszám etc. a kik tavally annotaltattak most is az szerént levén azok(na)k erogatiojok, azért az árok is az szeren hagjatik, amint tavaly annotaltatot Flor. 25. Tehén hus

dolga s ára is a tavalyi notatio szerent legjen Flor 19 Den 32 [K; TK!]. *1746:* Maga notatiojából az Ának constal, hogy az J. nem tőbbel hanem 10 Vonas forintokkal restantiaria (!), az A. pedig p(rae)tendal tizennégy forintokat [Torda; TJkT III. 14]. *1773:* ezen notátiók szerént a falu adóssa marada a tavalyi bíró Bodor Pálnak, melyekről is megbékélének [Zalán Hsz; RSzF 296].

nótájú vmilyen hangú/éneků; cu o anumită voce; von irgendeiner Stimme. *1710:* Jól ismertem Udvarhelyt laktomban azt az inast, gürbe hátú, igen szép nótájú vala [CsH 214].

notál 1. felír/jegyez; a nota/însemna, a consemna în scris; aufschreiben/zeichnen. *1692:* A 1692. 23. Novembr(is) In visitatione notaltuk ezeket [Galambod MT; MMatr. 420]. *1710 k.:* Ad posteritatis documentum egy nagy politicus errort notálok, amelyet tettünk guberniumul [BÖn. 872]. *1736 u.:* Ezeket csak incidenter notáltam annak az én kedves jó uramnak[a] emlékezetire [MetTrCs 449. — [a]Gr. Apor Istvánnak]. *1739:* parancsoljuk kegyelmeteknek publicáltassa vjolag ezen edictumot[a] A kik e prioribus nem observálnak, notálja, a községet pedig ad observendum compellálja, a contravenienseket poenázza [SzO VII, 399 gub. — [a]A böjt szigorú megtartásáról]. *1758:* Ezen kő Tornácz ... fedél nélkűl Lévén ... Notálni kell Számtarto Ur(am) manductiojára hogy valamikor essőzések, havazások vad(na)k ... à meg állo vizet, havat ... le tisztitasson [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. fel/megjegyez, számon tart; a însemna; aufzeichnen. *1704:* Ezzel bémenénk, és Teleki uram a Guberniumban megmondá ezeket a szókat, kin felindulván az urak, kérdék, kicsodák mondották. Ijedtében amaz egynéhányat megnevezve, melyeknek ugyan nem kell vala lenni, mert akiket itt egyszer notálnak, nehezen mosdja le magáról mint mi is, amint vagyunk egynéhányan [WIN I, 202].

notálandó megjegyzendő, feljegyzendő, említésre méltó; de notat/menţionat; aufzuzeichnend. *1691:* November. Itt semmi notálandó dolog nem esett [IIAMN 330].

notálhat feljegyezhet; a putea nota/însemna; aufzeichnen können. *1681:* Sz: György es Sz: Mihály adajaban minden egesz őrökséges ember adot egi egi köböl zabot; buzat és à szerint, es egi egi forintot is —, Az mint iratik Balint Deak Udvarbirosagaban fordittatott el ... melyre mint hogi semmi Uri resolutio nincze(n) per D. Terrestrem hogi decidaltassek szűkséges; melljet elő Nga ezen urbarium margojara notalhat is hogi megh maradgyo(n) [Mogyorosd H; VhU 84].

notált feljegyzett; însemnat, menţionat în scris; aufgezeichnet. *1640:* Szanto feoldet mind harman edgiüt a Retsj hataron melliet birnak lehet pro cub. 100. Szena rét pro cur. 50. Edgi Pliasa nevü havastis birnak mellien edgi jztena vagion ... Veczinniek edgieb ninczen az notalt 15 haz jobbagiokon kivül mellieket az aszszoni csak maga edgiedül bir az Szevesztreni ket jobbagiokkal edgiüt es a Berivoj jobbagiokkal | Harmadik vaniolo Daczo Istvan reszere vagion melinek ezen allapattia leszen mint a felliül notalt malmoknak [Récse F; UF I, 764, 794]. *1722:* Az extractus preambulumaban Notalt errorrol, á számtarto excusallja magát hogj maculatajaban nem ugy van, Scribája erralt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

notáltat feljegyeztet; a pune (pe cineva) să noteze (ceva); aufzeichnen lassen. *1725:* az Juhaknak számátt ... Notharius Sz: Királlyi urammal notaltottam [Ivánfva KK; Ks 83 Miske Imre lev.].

notáltatik feljegyeztetik; a fi notat; aufgezeichnet werden. *1640:* Munera Karacsonban pro honorario, mint oda fellyeb az Census serieseben notaltatott, negy roka beörrel tartoznak a' Varhoz falujul, auagy f. 8 adnak erette; Karacson tyukia es zabja, pro ut similiter ibidem notatum est, exiguntur [UF I, 706]. *1685:* notaltatott Anno 1685. die 11 Januar(ii) [Maroskeresztúr MT; MMatr. 12].

notária jegyzői hivatal; notariat; Notariat. **Hn.** *1629:* Az Notariara jaro reth alatt [Mv; MvHn].

notáriális jegyzői; notarial; von dem Notar. *1805:* ezen ellenvetés ... a' Per derekára vettetett s következendőleg a' Pernek derekában bé adták a Per rendiben-is az elébb tsak Notarialis kéznél fordult örökösittés Bizonyságait [Ne; DobLev. IV/887. 2b].

notáriális ház jegyzőség, jegyzői hivatal; notariat; Notariat. *1803:* A Házaik fel kerestetvén mind a kettőnél feles hus tanaltatott és ... a Notáriális Házhoz hozatván szemeimmel láttam [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

nótárius 1. jegyző; notar; Notar. *1558 k.:* gieroffy Mihaly adam deak ǫ felsege Notariossa [Nsz; MKsz 1896. 295]. *1559:* Eniedi Lörinch Kowach Czinalt az varos hazara kyben az Notarius lakik az ablakra valamy vas Rudakat [Kv; Szám. 1/V. 182]. *1580:* eo kegmek tananchywl gywllyenek Rea ... es visgallyak meg az varos Zabadsagat minde(n) rendekról, es az Notarius Irya Rendzerent fel es Az allion Az Notarius Almariumaba [Kv; TanJk V/3. 210a]. *1585:* Az Notariusnak Attanak eztendey beribe f 100 Haz Berbe vgian nekj attanak f — 4 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8]. *1593:* Notarius wramnak attam az eot quarta Regestrůmnak irasatul f 6 [Kv; Szám. 5/XXI. 10]. *1600:* Halla(m) az Bardoch Székbe hogj az Almasiak az Jeleontek egy szek napia(n), Vargiasi vraim ez Jeouendeo kedden io reggel az Erdeo szeniere tartozzatok mert ha lehetseges notarius vramot az Birakkat kj vizzik oda es feleltetwnk, de mynt leott dolgok ne(m) tudo(m), mert ne(m) voltam kozteok [UszT 15/17 Jakab Andras Fwlej vall.]. *1674:* Mi Marusszékben Havadtőn lako Isák Gyeórgy es Kisseb Isák Peter, a mi Kglmes vr(un)k(na)k ő Nsga meltoságos Tablaja(na)k Iro Deákja, es Notariussa, mind ketten Nemes Személlyek ... mikoron vol(nán)k ... Marusszekben Erdő Szentgyörgyőn ... jövenek mi előnkb(e)[a] [BLt 11 Isák György keze írása. — [a]Köv. a fels.]. *1677:* Hadakozásnak idején a' Perceptorok, Notariusok hadi expeditiokban menni ne tartozzanak [AC 117]. *1736:* Az Székelységen penig voltanak főkapitányok és főkirálybirák ... vice-kapitányok, vice-királybirák, notáriusok, perceptorok, hadnagyok ... zászlótartók, hadibirák ... etc. [MetTr 413]. *1801:* ujra meg marasztatta Nébb András uratt Ceh Mesternek kett Esztendeig ... Szentesi Sandart Natariusnak [Kv; FésCJk 81]. *1817:* FőBiro, tizenkét Senatorok, és Notariusok constituálván a' Magistratust ezek előtt follyanak ... minden nével nevezendő perek [Szu; UszLt VIII. 68].

Szn. *1559:* Notarius Janos [Kv; Szám. 1/V. 141]. *1563:* Notarius Janos [Kv; i.h. 1/VIII. 14]. *1570:* Notarius Janos deak [Kv; TJk III/2. 87].

Hn. *1648:* Az Notarius feolditül [Mv; MvHn].

Szk: *~nak tétetik. 1778:* Gálfalvi Gergely ... majd gyermekkorában nótáriusnak tétetett volt Maros székben [RettE 387] ✱ *~nak választatik. 1700:* Notariusnak es Malom Bironak ujjolag valasztatott es confirmaltatott Szerenczj Janos Atyankfia eő Klme [Dés; Jk 301] ✱ *céh ~a. 1754:* egessen befizetett mindenekröl. atestalok Czhe (!) notariussa Köpeczi Janos m.pr. [Kv; KCJk 48a]. *1767:* vallasztatek Szentesi Sandor ur Ceh notariusának meljre is az Isten segilje [Kv; FésCJk 16]. *1814:* (A) Deliberatumat én mint akkori Czéh Notariussa el kezdettem irni ... de hogy sebessen nem irhattam, maga vette kezére el végezni két darab Pappirosra [Dés; DLt 56. 4] ✱ *eklésia ~a. 1656/1687 k.:* Paviti Csontos György Ur(am) Barsi Péter Ur(am) az Maros Széki Orthodoxa Eccla(na)k notariussa [MMatr. 323]. *1720:* T. Naszállyi János uramat ... constitualtuk Ecclesiánk es Consistoriumunk Notariussá(na)k, Isten eo kglmét sokáig éltetvén hasznos szolgálattyával Ecclesiánkat adornállja szívből kivánnyuk [Kv; SRE 135] ✱ *esküdt ~. 1579:* My ombozy Janos es Gyarmathy Mihalj Deak vrunk eo Naga zekinek Eskwt Notariussi [SLt S. 24]. *1584:* mikor az eskwt Notariussal az transmissziot meg Irattuk volna ... Eleo alla Zechy Janos es azt p(ro)ponala [Mv; BálLt 80]. *1618:* ada ki Pattko Janos Vra(m) Vrunk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet, kett sokadalomra sonalot [Borb. I] ✱ *falu ~a. 1786:* Barbélly János Falu Natáriussa [Jedd MT; JHb]. *1787:* ha ... az publicált, és publicálando parantsolatok nem improtocollálttatanak a Falú Notariussa által ... a Notariusok fognak megbüntettetni [Torockó; TLev. 3/1]. *1826:* Ezen folyó 1826-ban november 10-dikén a falu közönséges gyülésében elvégeztetett az, hogy ennek utána minden ember, valaki szánt és kaszál a határon, ezután következendő falu nótáriusának, nem különben pedig a falu collectorának tartozik egy-egy mezei buglya szénát adni [F.rákos U; RSzF 97]. *1835:* hozzanak a' Falu Notárussátol az Ado Tabellából ki irt Bizonyitványt arrol, hogy abban neveik utánn ők Megye Biráknak és Harangozoknak bé voltak irva, vagy nem? [Vaja MT; HbEk] ✱ *falusi ~. 1776:* Csik Csicsai falusi Notarius Györffi Joseph Nobilis mpria [Ks 65. 44. 13]. *1787:* a Falukra ki osztott Utakon lévő Hidakra, 's utakra való vígyázás is egy nevezetes kötöllességek lészen a' Falusi Notariusok(na)k [Torockó; TLev. 3/2]. *1816:* Veres János Uram szokot Sallériumunkat letévén ki hívata a Falusi Birákakkal Egygüt ... Az Birákok Neveji Falus Biro Szilivasan Vasilika Esküttek Tusán Lupuly Szilivasán André Heuter Kretsun Opralupuly És Héuel Joseff Falusi Notárius Nemes Személy [Budatelke K; IB] ✱ *fertály ~a. 1806:* Bélteki N Sigmond mpr B.K. Utzai Fertály kapitány Lindner Daniel mpr B.K. Utzai Fertaly Notaríusa [Kv; ACLev.] ✱ *földmérő ~. 1786 u.:* (A föld) 1786ban Vegben vítetett Föld mérés alkalmatosságával akkor élt ... Régi Föld mérő Emberek által kinek kinek Földe végéhez meretetett ... enis mint akori Föld meretö Notarius bizonyittom [Szentimre MT; BalLev.] ✱ *generális ~. 1760:* Az Ur Isten(ne)k maga Házán is gjakorlani szokott itéletiből 1780nadik esztendőb(en) tavasszal ki szollitá Isten Tisz. Borosnyai L. János uramat ... és a' G(ene)ralis Notar(ius) Tisz. Szathmári Sigmund ő kglme is ... nagy hirtelen meg hala ... mely üdötöl fogva Püspek és G(ene)ralis notarius nélkül maradván az Erdélyi Sz: Papság recidalt az inspectio á Mlgs Supr(emum) Consistoriumra, Honnanis botsáttaték ki pro 15 Junii G(ene)ralis gjülésre való convocatoria, Mlgs Statuum Praesidens Gyalakuti L.B. Groff Lázár János Ur ő Exciája conceptusa és Sollicitudója által M. Igenbe [ArJk 51]. *1823–1830:* a lukafalvi esperes, Csiki János lett a generális nótárius [FogE 273] ✱ *helység ~a. 1852:* Fűzesi Lajos ... Tulajdonos birtokos és Hellység notariusa [Szásznyíres SzD; SzConscr.] ✱ *hiteles ~. 1822:* a' kinek a' Conscriptio után Boléta nem jutott ... az illyeneknek olly modalitással hagyatott meg az Bolléta ki osztás ... Hogy az ezen S.Berkeszi Districtiohoz tartozo 13 Helységbeli Hiteles Notáriusok által a szerént Testificaltassanak [RLt] ✱ *hites ~. 1583:* My Jmrech deak Papay Orozffayan* Lakozo Hyttes Notarius az feyerwary kaptalanba [SLt V. 13. — *K]. *1584:* Im en ... hyteom szerent az feleleteket be adom mynt az bagyt palet es balasfy gergelyeth kyken az hyteos Notarius keze Irasa wagyon [Kv; TJk IV/1. 300a]. *1590:* Thamas deak Hadady Keozep Zolnok var megyenek hwteos notariussa [Bőnye Sz; WLt]. *1639:* Erszinies Janos Varos hites Notariussa [Mv; MvLt 291. 187b]. *1642:* melj adossagott magok sem tagadnak, az B. Tanacz eleott is forgott, Hvteos Notarius vram keze irasa is approbalia, meliet tartozzanak megh is Fizetnj, melik fizesse megh, ide alab az Diuisionalisban megh iriuk [Kv; RDL I. 128]. *1710:* Nemzetes Balās Joseph Deak Ur(am) Nemes Kaszon Szeknek hütös Notariussa [BCs]. *1728:* Mys ezen alkalmunkrol, s annak meg állásárul adgjuk Nemes Varosunk Pecsétye és hites Notariusunk Sub scriptioja alatt költ levelünket pro Futuro Testimonio [Dés; Jk 376a] ✱ *interimális ~* ideiglenes jegyző. *1773:* Méltóságos Grof Fö Ispány Vr! ... méltoztatik bőltsen meg emlekezni, miképpen az interimalis notariusok candidatioja alkalmatosságával, midön én a több Cliensei között Ngodnak mind a két notariusi spártára nagy gratiabol candidaltatni meg érdemlettem vala, némellyek ... Ngod bölts végzése ellen nevemet a candidatusok számából gyalázatoson ki törleni ... semmit sem tartozkodtak [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből] ✱ *juratus ~* esküdt jegyző. *1628:* külde el ... Stephanus Z. Margitanust ki az Z. zeknek Juratus notariussa [SzJk 29] ✱ *kommunitás ~a* a falu jegyzője. *1831:* 7-ik Vallo. Angyalosi Gyalog katona szám alatt levő Sebestyén Péter Communitas Nótáriussa, 36. esztendős, Református [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1838:* Besenyői Libertinus Böjte István Communitas notariussa 42. esztendős ... vall [uo.; i.h.] ✱ *közönség ~a* 'ua.' *1812:* Beírta mind ezeket ... Sebe János m.pr. Ekklesia Papja és Közönség Not(áriusa) [F.rákos U; Falujk 76] ✱ *ordinárius ~* főjegyző. *1775:* Úgy hallám, hogy Szodorai Mihály Közép-Szolnak vármegyei tabularis assessor, jó emberséges föember, ugyanazon vármegye ordinarius nótáriusa, Bölöni László, capax jó ifjú ember megholtanak [RettE 345] ✱ *stacionális ~* (katonai) állomáshelyi/szállástartási jegyző. *1822:* Kibédi Gergelyfi Beniáminnak hivattatom ... Katonáskodásom előtt szolgáltam Nemes Hunyad Vármegyébe, mint Stationalis Notarius, és a' Tyrozáskor Szolga Biro képibe [K; KLev.] ✱ *szék ~a. 1669:* a' Szek Notariussa apertallya az R(e)l(ato)riakot [Dés; Jk]. *1675:* itt nem szokás egyéb féle novummal élni, hanem ollyannal mellyet az Szék notáriussátol vesznek ki [Fog.; UF II, 666]. *1744 k.:* Cathalogus Exemptorum in Sede Miklosvár ... Racz András. Egy Jobbagyocskaja vagyon, különben Ns Haromszek eximalta, minthogy itt Szek notariussa volt Sokáig az Attya [INyR] ✱ *törvényes tábla ~a* törvényszéki jegyző. *1714:* Mü Hunyadi István, Romai Császár kglmes Vrunk Coronás Királlyunk s Fejedelmünk eo Felsége, Erdélyi Törvényes Tablájának hütes Iro Deakja es Notariussa [Mezőőr K; Born. IX. 2] ✱ *traktuális ~* egyházmegyei jegyző. *1823–*

1830: Ez a Kónya Ferenc volt egerpataki születésű, tanult Kolozsvárt, s volt akadémián, lett előbb héderfái pap és Tractualis notarius, azután jött ide Gálfalvára papnak [FogE 214] ✱ *vármegye ~a. 1570:* Most semmy derek szekunk nem lehete mert az var megie Notariussa hirunk nekwl kiralj w felsigihez ment be [Sziget Mm; BesztLt 18 Joannes donka de Sayo Casp. Zwch beszt-i bíróhoz]. *1609:* Somogy Ambrus deak azon varmegienek[a] notariussa [Dés; DLt 312. — [a]BSz-nak]. *1677:* A' Vármegyéknek Vice Ispáni, Fő és Vice Birái, Notariusi annuatim tartozzanak bucsuzni [AC 117]. *1792:* minekutánna Ngd a Plenipotentiát kezére vette, azonnal ne terheltesség Ngd Méltosagos Fő Ispány Tűri András Urnak ... által küldeni, és kérni, hogy a Ns Vármegye Notáriussa által exhibitáztatván a receptivátio iránt exmittálja V Szolgabiro Köntzei Farkas és Assessor Rápolti Pál Urakat [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.] ✱ *város ~a. 1586 k.:* Nyrő Kalman ... vallia. Az minemw Regestromol (!) ö kezenel woltanak ... megh wagio(n) Jrwa Kalmar Laslonak minden Marhainak Jngo es Jngatlannak oslasa Zegedy Georgnek Akory waros Notariusnak es az owary Janos deaknak Kolosmonostory Conuentnek kezek Jrasa alat az ozlasok peneglen ekkeppen kezdettenek az mint az Regestromba megh wagio(n) Irwa [Kv; TJk IV/1. 566a]. *1609:* az Biro tjzen harmad magawal vagjon, kjk eskwt polgarok es ezőkel egyetómben urunk ő Felsege gongyat es dolgait es az szegeni varos gongiat viseljk az varas Notariussaual egjetômben [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1653:* (A szidalmak) halloj voltak Kouacz Janos, Olah Peter, az Varos Notariussa [Ne; KemLev. 1391 Feőldeszi Mihalj kezével]. *1823–1830:* (Borosnyai György) tanulótársam s jó barátom volt. Akkor prokurátor volt, azután város nótáriusa, végre senator lett, de szárazbetegségben idején megholt [FogE 301] ✱ *városi ~. 1699:* Szerencsi Janos városi notarius [Dés; Jk]. — L. még a *főnótárius* címszót.

2. vn + kn előtt v. után az 1. alatti jel-ben; inainte sau după numele şi prenumele cuiva, cu sensul dat la punctul 1.; vor od. nach dem Vornamen und Familiennamen mit der Bedeutung unter 1. *1554:* Nyrew lukach Notharius [Kv; Szám. I/IV. 5]. *1681:* Hunyad Várossának micsoda Levelei Vadnak arrul valo Signatura Illyen leveleket producalt Vajda Hunyadi Biro Racz Peter Notarius Décsi Daniel [VhU 307]. *1695:* Bartsai Janos notarius [Dés; DLt 452]. *1737:* deputáltatnak Nztes Dobolyi Márton, Irsai Sigmond és Notarius Bőszörményi Andras Atyánkfiai ö kglmek [Dés; Jk 468b]. *1744:* Tkts Notarius Donáth György Uram [Nagyajta Hsz; INyR 38]. *1826:* notárius Péter Mózes [Árkos Hsz; RSzF 117]. *1829:* D: Comissarius Ur Notarius Vajda István Urnal tartván Szállást [Mezőkölpény MT; TSb].

nótáriusi jegyzői; de notar; notariell, Notar-. **Szk:** ~ *hivatal* jegyzői tisztség. *1778:* Celebráltatván Consistorium, a' vacans Notariusi Hivatal iránt, hogy ara kit candidálnánk, és választanánk [Kv, SRE 234]. *1845:* az akkori Helység Jegyző Nehai T: Szénási Lajos Ur, az Falusi Esküttekkel jelen lévén tulajdon maga Notáriusi hivatalánál fogva, az Papnak aklából kötélnél fogva a Birákok kezibe adta[a] [Páncélcseh SzD; RLt Pap Styéfán (35) vall. — [a]A tehenet] ✱ ~ *kötelesség. 1807:* Tapasztaltatván továbbá: hogy némely Helységekben a' Falusi Notáriusságot az Vradalmi Tisztek viselik, azér, hogy a' ki szabott fizetések helyett a' Helységekről ingyen való Kaláka nevezetű szolgálatot vehessenek, holott a' Notáriusok kötelességeit nem tudgyák, és annak eleget nem tésznek, sött a' Vármegye Tisztyeinek-is az alatt a' szin alatt, hogy Uradalmi szolgálattyok mián a' Notariusi kötelesseg vitelére nem érkeznek, nem engedelmeskednek [TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub. körrend. Kv-ról] ✱ ~ *spárta* jegyzői foglalatosság/hivatal. *1773:* Méltoságos Grof Fő. Ispány Ur! ... meltoztatik böltsen meg emlékezni, miképpen az interimalis notariusok candidatioja alkalmatosságával ... én a több Cliensei között Ngodnak mind a két notariusi spártára nagy gratiabol candidaltatni meg érdemlettem vala [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből].

nótáriuskodás jegyzői ténykedés; activitate de notar; Tätigkeit als Notar. *1811:* egy Kolósvári Kántor ... naturabéli Fizetése ... mellé járulván a' Következés rendje szerint a' Dézmákon való Notáriuskodás jövedelme-is [Kv; REkLt ad nr 32 Krizbai Desö Elek lev.].

nótáriusné jegyzőné; soţia notarului; Frau des Notars. *1596:* Az Notariusnetol veottem 2. vider eczetet ... f 1 d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 124 Bachi Tamás sp kezével]. *1635:* Az kezdetire morgolodasanak ne(m) erkeztem, de azt hallam hogy Notariusne azzony(om)at megh hazuttola Aztalos Marthonne [Mv; MvLt 291. 53a]. *1702:* a' Test mellett notariusne Aszszonyom ... ot ült [Tordátfva U; Pf].

nótáriusocska (jelentéktelen) jegyzőcske; notăraş (neinsemnat); (unbedeutendes) Notärchen. *1773:* Megválik ki mit felel. Én ugyan az egy Teleki Károlyon, Belső-Szolnok vármegyei főispánon s Kendeffi Elek úron, Hunyad vármegyei főispánon kivül mást a főispánok közül csak egy punctumra is maga eszitől meg tudjon felelni alig hiszem. Gr. Bánffi Dénes tudna az igaz, de az is nagyon fractus: mely szerént tudom aféle nótáriusocskákkal, procuratorocskákkal fogják kipótolni a fogyatkozást, az aféle pedig maga ellen nem ír [RettE 304].

nótáriusság 1. jegyzői/nótáriusi tisztség; notărie, funcţia notarului; Notarwürde. *1570:* Mywel ez Mostany Notariust ... Eztendére keoteleztek ... eztendeyet ky Theolchye, Es az Notariussagot Nem egyebwnnet hane(m) az varostwl kéwesse [Kv; TanJk V/3. 4b]. *1582:* Myert hog eo kmek warosul eg nehaniat tudnak Coloßwary fiakat, kik elegnek latatnak az Notariussagnak tiztire, Tetczet azert eó kgnek warosul hog aky Jobnak es Alkalmatosbnak versatusbnak teccik affele vocatioban lennye, eó kegk aggiak a' varos eleybe, eó kegelmek zolnak feleólle, es vagian Akkor a' Notariussagrol walo instructiotis keressek megh es hozzak eleó. Minemeó instructiowal Attak az eleot valo Notariusoknakis az Notariussagnak tiztit, hog azon se kyweól se beleól Ne hagion a' Notarius [Kv; i.h. 253b]. *1654:* parancsoljuk hogy az also székennis bizonyos notarius, es az hutős legyen mind az notariusságnak tisztit egyeb iránt illetö dolgokra, mind peniglen az capitant illeteö rész jovedelemnek igazan valo be szolgáltatására [UF II, 91]. *1737:* 'A Notáriusságb(an) újobb(an) tettzett meg-marasztani N. Bőszörményi András Atyánkfiát [Dés; Jk 468a]. *1760:* A' Consistorium Notariossaga ... mindenkor egyik Kolosvári érdemes Profesor által tractáltatván ... denomináltatott, Tiszteletes Tudós Philosophiae Professor, és Medicinae Doctor Pataki Sámuel Uram ő Kglme [Kv, SRE 191]. *1845:* a mikor ... Biro tétel alkalmával a 3 birtokos Tisztjei előttem Czikudon meg jelentek s a Falu közönséges gyülése elöt nyilatkoztatták azt: hogy ezen helységben a Notariusság — Biró és Bika Kaláka a Birtokosak között rendre szokott járni ... s így volt

gyakorlatba az idénig — hihető hogy a Vass Tamásné Árendátora az idén mint a kijé a Notariusságis jobban utánna járva mind eddig — kivánta a Bika kalákátis maga részire játzodni [Torda; TLt 1039 Bölöni D. Ignátz szb jel.].

Szk: *falusi ~. 1807:* Tapasztaltatván továbbá: hogy némely Helységekben a' Falusi Notáriusságot az Uradalmi Tisztek viselik ... holott a' Notáriusok kötelességeit nem tudgyák, és annak eleget ném tésznek ... azért meghagyatik Kegyelmeteknek; hogy ... ebbeli hivatalyokból vessék-ki, és más alkalmatosnak helyében tőstént való iktatásáról gondoskodgyanak [TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub. körrend. Kv-ról].

2. '?' **Hn.** *1754:* a' Hadnagyság és Notáriusság föld [Dés; DLt]. *1822:* a' Notáriusság réttyén belől valo kerek rétetske [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

nótáriussági jegyzői tisztségebeli; din timpul notariatului cuiva; in der Periode js Notarwürde. *1737:* valamelly Contractusok Nms Varasunk petseti alatt, Néhai Sz: Jóbi István Notáriussági idejében emanáltanak ... annihiláltassan(a)k ... és azon abalienáltatott földek iránt a Captalanba Contradictio irattassék [Dés; Jk 475b].

notátus megjegyzett; számon tartott; stigmatizat, infierat; angezeichnet, in Evidenz gehalten. *1722:* György Deákot pedig én is jol esmertem s tudom hogy ollyan ember volt hogy ha job (!) fizetet néki az ember, valamint szer(e)tte ugy irta az Relatoriát vagy egyebet, a mint hogy a Cancellista Déákságbolis azért vetették is ki, s azután holtig notatus ember volt [Martinesd H; BK sub nro 262 Juon Koszta (70) jb vall.].

nótáz hűtlenségi pert indít; a intenta un proces pentru infidelitate; jn Treulosigkeitsprozeß anhängen. *1819:* Ezt ... a' Meg szállástól birja a Gr. Vass Fa(mili)a ... birtokából ki sem ereszti Törvény úttyán kivül, mivel ezen Investigatorokot Eö Felsége sem hatalmazta annyira, hogy Donállyanak és Notázzanak [Császári SzD; WassLt]. *1819 k.:* Szaboszlai Ferentz Investigator Comissarius ... maga mellé vévén Szolga Biro Barta Antalt és egy Geometrát, 's tettzése szerént, Malitiose Notáz és Donál, az a' kinek magának sints Donatioja, sem Armalissa [uo.; i.h.].

nótázás hűtlenségi perbe fogás; intentarea unui proces pentru infidelitate; Anstrengen eines Treulosigkeitsprozesses. *1704:* több ezelőtt való notázások ... inkább meglehettek, mert több úri rendek voltanak [WIN I, 118]. *1710 k.:* Lázár István és Béldi Pálné ... Szamosújvárott a rabságban hala meg, Béldit és vele elment társait is megnótázták Apor Lázáron kívül ... Mikor Fejérvárott az a sok fogdosás, nótázás volt, nékem Teleki, Rhédei magok tanácslották, ne menjek a gyűlésbe | Sokat szenvedtem én a többi között a generálistól amiatt is, hogy az ifjabb Toroczkai Péter, aki maga jött a németek közé, ő mégis megfogatá, miért nem nótázzuk meg büntelen. A több Toroczkai, Pekry Lőrinc, Teleki Mihályék nótázását is zaklatta [BÖn. 711–2, 977].

nótáztatás hűtlenségi perbe fogás; intentarea unui proces pentru infidelitate; Belangen in Treulosigkeitsprozeß. *1776:* azt sem tudom ... hogy azon Portiok ... a' mit (!) ma a' Matskásiánus Haeresek M. Madarasan birnak, a' Pétsi Simon Notáztatásával mentem (!) volna kezekre [Mezőbánd MT; WassLt J. Nagy (56) lib. vall.].

nótáztatik hűtlenségi perbe fogatik; a i se intenta cuiva un proces pentru infidelitate; in Treulosigkeitsprozeß belangt werden. *1747/1752:* Tudgyae ... hogy azon Mlgos Grof Csáki Familiaban némellyek notáztattanak volna és kitsodák, mikor? [Kv; JHbK XXIX/34 vk]. *1776:* igazé az hogy midőn Petsi Simon notáztatott, és per notam Joszágait amittalta akkor mind M. Bandon, mind M. Madarason ... amittált Joszágokat, annyira hogy azokbolis azt lehessen kihozni hogy Pétsi Simonnak, sem Gáspár Jánossal, sem Borsos Thamással ... ugy másokkalis inéált cserei perfectiora vagyis effectumba nem mehettek volt? [Msz; WassLt vk].

noticia észrevétel, megjegyzés; notiţie, observaţie; Bemerkung. *1747:* Minthogj az Inek semmi notatiaja nem volt az A. eo Kglme p(rae)tensioja iránt s, insperato supervenialt, Azért hogj a' dolog világosságra jöhessen, tetszett a' Törvény(ne)k hogj az A. eo kglme ad 9na 7bris maga Conjuratorival 14 to se comparealyon [Torda; TJkT III. 137].

notifikál 1. tudtul ad, közöl; a notifica; mitteilen. *1740:* a mint Hosdatrol irt levelünkben Nagd(na)k alázatossan notificaltuk vala az Quantum repartitiojára, és Militia Dislocatiojára nézve (: továbrā nem lehetvēn differálnunk :) a Nemes var(me)gyét confluáltattnunk kellett [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1741:* A Hutman notificálta most hogy edgj Holnap mulva valedicalni kíván [Told. 74]. *1748:* Hogy az Úrnak jóbb informa(t)ioja légyen Teleki Familiám dolgaiban, tehát nótificalom ezeket [TKl gr. Teleki Ádám lev.]. *1753:* En sok izben mind Szoval s mind irásom által notifikáltam jo Ur(amna)k hogy szeginy Pap Mihály miben occupatus [Szék SzD; SLt XL Soos Pál széki biró Suki Jánoshoz]. *1801:* A más két authenticator Commissariusnak én írni fogom (!) 's a Terminust Notificálom [Kendilóna SzD; Újf. 6 Tsike István lev.].

2. megjelöl, leír; a semnala/comunica; bezeichnen/schreiben. *1759:* egy alkalmatossággal ... Fekete Kőrösi emberekkel talalkozván azon bitangban fel fogott lovakat nékiek is notificaltam, describálván az lovak(na)k szőrit és jegyeit [Bulzest H; Ks 101].

notifikálás értesítés, közlés; notificare; Mitteilung. *1776:* Mltgs Sogor Uram levelet örömmel és szomoránis vettem, szomorán az világ szavajarása szerint szegény de az I(ste)n szerint már meg gazdogult kedves néhai Mltgs Angjom Bánffi Sig(mon)dné Aszszonjom halala(na)k notificalasara nézve [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

notifikáltatik 1. értesíttetik; a fi notificat/inştiinţat; verständigt werden. *1742:* ahoz, a kinek actu korcsomán bora vagyon, az udvarbirot, vagy mást valakit el szoktanak küldeni és az által notificáltattyák hogy az bora el kelése után addig más bort ne tégjen, vagj ne tétessen ki, mig maga is vagy edgy hordo borát ki nem adná [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. *1787:* A' Typographia administratiojára meg kivántato Személy iránt ... communicáltassék a Mlgos Consistorium ... Levele Tiszt. Pataki Samuel urammal, és notificaltassék hogy a' Domest. Consistoriumot tudositsa haladék nélkül iránta kit talált légyen [Kv; SRE 253]. *1829:* Debitor Sursán Kretsun ... Notificáltatott, hogy az Executio ellene ki megyen [K; Somb II].

2. közöltetik, tudtul adatik; a fi comunicat; etw. mitgeteilt werden. *1748:* Ultimarie notificaltotik hogj ... Harmincz kilencz kobol Borsos es Szegeny Tavasz Buza, melly a több

Buza közi nem inventáltothatot, hanem különesen hat fele subdividaltunk [Aranykút K; Ks 23. XXIIb]. *1792:* a mint ... notificaltatatt jöttenek M.Bándra [Msz; MbK XII. 86].

nótin egyéves bárány; noaten; einjähriges Lamm. *1683:* Juhak száma. Eöreg berkecs nro 60 ... Juh nro 230. Notin nro 116 [UtI]. *1752:* az el múlt télen 201 notin és nagy Juh döglöttek meg [O.cseszlve AF; Ks 83]. *1756:* Fekete Fiadzó Juh 18. Fekete Berbécs 2. Fekete notina 1 Feketés tarka notina 1. Fekete Kos Bárány 3 Fekete Contrabant Juh 6 Fekete notina 4 [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.]. *1768:* (Adtam el) Juhok, Berbétsek, és Notinok Gyapjait Fejér Nro 67 Fekete Nro 65 [K; DobLev. II/390. 14a]. *1786:* Ötven Nagy Juh Flor. h. 64 Dr. 60. Tizenöt Bárány vagy Notiny Flor.h.10 Dr.20 [Mezőszopor K; MkG 36. 3/7]. *1787:* Juh Nro 6 Rf. 6. Notin Nro 8 Rf. 4 [Nagynyulas K; BLt 12]. *1791:* A Johak buzabéli Fizetést is vgy tudjak hogy edjezés és kötés szerént adják ... egy nagj Juhtol fel Ejtel Gabonát, két notintol is egy Felet [Széplak KK; SLt évr.]. *1803:* Nagy Berbets 4 Nagy Báranyozo Juh 103 Notin 28 Ketske 6 [Elekes AF; DobLev. IV/862. 7a]. *1808:* Majus utolso Napjáig döglettek meg nagy Juhak 5. darab Berbetsek 2. Notyinak 11 [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1863:* 1. Juh és 1. Natyin [Nagyeskülő K; RLt O. 4].

Szk: *az idei ~. 1683:* Juhak Száma. Öreg Juh vagyan nro 51. Az idei kas Barany vagyan nro 4. Az idei Notin vagyan nro 28 [Küküllővár KK; UtI] ✱ *tavalyi ~. 1684:* Meddő Juh nro 60. Eöregh Berbecz nro 12. Tavalyi Notin no 11 Tavalyi Berbecz nro 14 ... Tavalyi Notin nro 25. Ez idei nőstiny barany nro 15 [Alvinc AF; UtI]. *1694:* Tavally notin nr 27 Tavally Berbecs nr 22 [Mezősztgyörgy K; Told. 21].

nótin bakkecske egyéves kecskebak; ţap de un an; einjähriger Ziegenbock. *1648:* Nothin bak keczkyke (!) nro 10 [Komána F; UF I, 940].

nótin berbécs egyéves berbécs; berbecuţ de un an; einjähriger Hammel. *1648:* Nothin berbéczyek nro 107 [Komána F, UF I, 940]. *1690:* Juhaknak rendi: Eőrog Berbécs Nro 24. Eőrőg Juh Nro 176. Notén Berbécs Nro 51. Notén Nőstény nro 82 | Eőregh és Miliora Berbecs vagyon nro 21. Notin Berbecs vagyan nro 25. Erőgh es miliora Juh vagyan nro 156. Ennek az fejösse nro 129 [Küküllővár KK; UtI]. *1745:* Öreg fekete berbéts 1 ... Notin fekete berbéts 4. Notin fejér berbéts 14 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1748:* Nagy berbecs 10 Notin berbecs 19 Nősten Notin 13 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1753:* Numerus Ovium. Öreg fejer berbets N 90 ... Öreg Czáp N 4. Notin fejer berbets N 93 [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1766:* Pénzen vet Berke Berbecs nro 3. Fekete Notin Berbecs nro 7. Fejer Notin Berbecs nro 3. Fejér Nőstén Notin nro 5. Fekete Nőstén Notin nro 14 [Mezőcsávás TA; Ks 26. X]. *1772:* Fekete öreg Berbéts 11 Fejér öreg Berbéts 11. Fekete Notin Berbéts 3. Fejér Notin Berbéts 18. Fekete öreg Juh 144. Fejér öreg Juh 86 [Drág (K) körny.; TSb 21 Dragan Petr(u) (53), Dragan Von (25), Dregan Irimie (20) vall.].

nótin berbécsbőr egyéves berbécs bőre; piele de berbecuţ de un an; Fell des einjährigen Hammels. *1745:* Öreg ketske bőr nro 7 Notin ketske bőr nro 4. Fejér berbéts bőr öreg 11. Fekete öreg berbéts bőr 3. Fejér notin berbéts bőr 13. Fekete Notin berbéts bőr nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

nótinbőr egyéves bárány bőre; piele de noaten; Fell des einjährigen Lammes. *1675:* Juh Bőrők nro 50. Notin Bőr nro 30. Báránybőr csávált nro 20. Csáválatlan Bárány Bőr nro 30. Kecske olló Bőr nro 7 [Gyf; UtI]. *1687:* Az Timaroknal Talpnak valo ökor bőr no 20 Szattyan(na)k s Bekes-(ne)k valo Juh es notin no 18 ... Moly ötte Juh es nőtin Bőr no 70 [Gyf; UtI]. *1745:* Fejér Nyösten notin bőr nro 38. Fekete Nyőstén notin bőr [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1755:* Fejér berbéts bőr Nr. 16. Fekete Berbéts bőr 4 Notin Bőr [Ludesd H; EMLt]. *1824:* Vitt el a Szőcsné csáválni ... édgy kutya ette fejér Notyin bőrt [M.köblös SzD; RLt].

Szk: *csávált ~. 1683:* Csavalt notin es barany bor nro 20 [Algyógy H; UtI]. *1747:* Tsávált fejér Notin bőr 33 [Borsa K; Told. 24] ✱ *készített ~. 1683:* Keszitet Juh és notin bór nro 100 [Algyógy H; UtI].

nótin cáp egyéves kecskebak; ţap de un an; einjähriger Ziegenbock. *1690:* Eőrög es miliora czap vagyan nro 3. Notin czap vagyan nro 3 ... Notin kecske vagyan nro 2. Az idei czap vagyan nro 2. Az idei nosteny kecske vagyan nro 2 [Küküllővár KK; UtI]. *1745:* Öreg czáp 2. Notin czáp 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

nótin gidóbőr egyéves kecskeolló bőre; piele de ied; Fell des einjährigen Geißleins. *1722:* hozott notin Juh bőrt 2: Juh bőrt 12. Bebécs bőrt. 2. hasi bárány bőrt 5. notin Gido 2 [Katona K; UtI].

nótin gyapjú egyéves bárány gyapja; lină de noaten; Wolle des einjährigen Lammes. *1685:* Örőgh es Notin gjapjak nro 450 [A.porumbák F; UtI]. *1756:* Fekete notina gyapju 7 [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.].

nótin juh egy-kétéves juh; oaie de un an; ein- bis zweijähriges Schaf. *1772:* Fejér öreg Juh 86. Fekete Notin Juh 21 [Drág (K) körny.; TSb 21].

nótin juhbőr egy-kétéves juh bőre; piele de oaie; Fell des ein- bis zweijährigen Schafes. *1722:* hozott notin Juh bőrt 2. Juh bőrt 12. Berbécs bőrt 2 [Katona K; UtI].

nótin kecske egyéves (nőstény) kecske; capră de un an; einjährige Ziege. *1690:* Notin czáp vagyan nro 3 ... Notin kecske vagyan nro 2. Az idei nősteny kecske vagyan nro 2 [Küküllővár KK; UtI]. *1745:* Öreg czáp 2. Notin czáp 1. Öreg ketske 32 Notin ketske 3 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1753:* Notin nyőstyen ketske N 3 Öreg ketske N 12 [Veresegyháza AF; i.h.].

nótin kecskebőr egyéves kecske bőre; piele de capră de un an; Fell der einjährigen Ziege. *1745:* Oreg ketske bor nro 7. Notin ketske bor nro 4. [Marossztkirály AF; Told. 18].

nótin kosbárány egyéves kosbárány; noaten, berbecuţ; einjähriges Widderlamm. *1648:* Nothin kos barány nro. 16 [Komána F; UF I, 940]. *1673:* Notin Kos Baranj n. 38 [Gyf; UtI].

notórius hitszegő; perfid, sperjur; treubrüchig. *1657:* Ezen 1631. esztendőben Rákóczi fejedelem interponálván magát Catherina és az munkácsi kapitán, Balling János és preasidium között ... ott megegyezének, és azoknak amnistia, az fejedelemasszonynak reversalis adaték, mindazáltal expres-

sata conditione, hogy Csáki kezében ne ejtetnék, se ne bocsáttatnék bé; mely végezés megállásának vinculumját azt köték: hogyha az fejedelemasszony violálná, Fogarast jószágostól és minden jussát amittálná, ha pedig amazok, tehát perjurusok es notoriusok lennének: ezzel akkor mindenik fél contentálódva, eloszlánk [KemÖn. 140]. *1670:* ha Kegyelmed biztatna, hogy az méltóságos fejedelem az én kegyelmes uram ő nagysága kedvetlenül nem látna, ő nagysága udvarában mennék. Kérem is igen bizodalmason Kegyelmedet, írja meg ebben való tetszését, mert ahoz akarom magamot alkalmaztatni. Egyébaránt bánnám, az mint némelyeknek tetszik, ha az notoriusok közé számláltatnám [TML V, 258 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

Szk: *~nak exponál* hitszegőnek nevez. *1763:* ő Felsége előtt engemet Instantiájáb(an) nominaliter notoriusnak exponált, holott én ... ő Felségéhez és édes Hazámhoz minden Circumstantiakban szolgálatomat hűséggel gyakorlottam [Nsz; Told. 33/22].

notóriusság hitszegés; perfidie, sperjur; Treubruch. *1671:* ha ... az Tanácsok közzül Országunk törvénye, szabadsága, Decretumi ellen valamellyik lelki isméretit nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanácsra inditaná ő Nagát ... kedvezés nélkül affele tanács adot proscriptioval és Notoriussággal bűntettessenek meg [CC 9].

novella 1. újdonság, hír; noutate, ştire; Neuigkeit, Nachricht. *1672:* Az lengyel novellákat Kegyelmednek megszolgálom s várom továbbra is azon jóakaratját mind ő felőlök s mind az magyarok dolgárúl [TML VI, 113 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Nincsen semmi hírünk, kiről tudósíthatnám Kegyelmedet. A novellát olvasá ő nagysága, de csak neveti; a kámeniczi dolgot sem hiszi [i.h. 273 Naláczi István ua-hoz]. *1704:* a generál ... kérdé, micsoda új hír vagyon. Én minthogy nem tudtam, úgy nem is mondottam semmit is. Annakután maga mondá, hogy a novellák ritkán jönek, és akkor is nemigen jók jönek [WIN I, 312]. *1761:* A többi között gr. Teleki Ádám úrhoz érkezett ilyen novella: Franciaországban publicáltatott ily decretum a jezsuiták ellen[a] [RettE 125. — [a]Köv. a részl.].

Szk: *~ban ír. 1705:* Bécsből novellában írták, ha igaz, hogy Konstantinápolyban búzaeső esett volna, úgyhogy kenyeret is sütöttek belőle próbára [WIN I, 442] ✱ *~ban jön. 1770:* Novellában jött az is, hogy a török a közte lakó keresztényeknek imputálja, hogy nem triumphálhat a muszkán [RettE 233] ✱ *~ból ír* hírként ír. *1705:* Novellából ismét írják, hogy Glockelsperg Szatmár várának feladása iránt accordára menvén a kurucokkal, kivántanak kétszáz szekeret, akiken kiköltözzenek [WIN I, 366].

2. újság, hírlap; ziar, gazetă; Zeitung. *1667:* Im az császárné boldog szülése felől való novellát Kegyelmednek megküldtem [TML IV, 201 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Azt is beszéli, hogy novellából olvasták volna, hogy Bercsényi Morvában egy erősséget megszállván ... ostromnak mentenek és vérrel megvévén, még a gyermekeket is levágták és magát is a helyet mind elrontották [WIN I, 277]. *1705:* A bellicus secretariust ugyan az generál felküldötte vala az úrhoz, holmi leveleket és novellát is olvasott az úr előtt [i.h. 432]. *1725:* Az Urnak valami Novellat küldöttem, mulatságnak okáért, a' mellyel nékem onnat kivül kedveskedtek [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1733:* Uj hirekről tudosittanom az Urat nem látom szükségesnek, mert itt is azok circulalodnak, mellyeket az Vr is szokott a novellakbol olvasni [ApLt 1 gr. Haller János lev. Nsz-ből].

novelláció újítás; inovaţie; Neuerung. *1704:* Ezeket a követek referálván, viszont kiizenének az urak, és izenék, hogy csudálkoznak a status nagy merészségén, hogy merik ezt az újságot és akarják ezt az novellatiót behozni, és opponálni magokat a nem voxolásra, holott igen sok példák vannak ... hogy az árultatásnak vétkével vádoltatott emberek mindenkor elsőbben megfogattattanak [WIN I, 159].

novelláris szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ artikulus* újabb törvény/rendelkezés; lege/dispoziţie nouă; neues Gesetz, neue Anordnung. *1826:* az Alp(ere)s ... hibául tészi ki szoszollojának hogy a testamentumát miért nem adta bé — tám valami különös Novelláris Árticulust képzel existálni, a' melly azt tartaná, hogy a' Jószágot, s Haereseket oneráloknak is szabad volna testálgatni [Ne; DobLev V/1114. 7b].

novellista újságíró; ziarist, jurnalist; Zeitungsschreiber, Journalist. *1776:* Azzal is dicsekedett, hogy olyan órát csinál, melyet esztendőben egyszer kelljen feltekerni. Melyet a bécsi novellistának megírván, a novellákban feltette, hogy Erdélyben micsoda órás támadott, de Lipsiából egy egész tractatus jövén ki az órásmesterségről, refutáltatott s megmutogatta, hogy az lehetetlen [RettE 372]. *1823–1830:* levelét vettem Bécsből Sándorfi József barátomnak, melyben írja, hogy magyarországi konziliárius Rhédey úr reábizta, hogy egy nagy reménységű fia mellé szerezzen egy különösen jó ifjat ... és ő novellista Pántzél Dániel előtt az oda fenn lévő közül engemet ajánlott, melyen az az úr igen meg is nyugodott [FogE 270].

november noiembrie; November. *1625:* Urunknak eő felgenek novemberbe(n) itt Letekor ... keőlt el Feő Bor ... vr. 128 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 280]. *1657:* November 2 ... jöttem ismét a tengeren által; akkor is megindula a fortuna [RákDiplÖ 520 Sebesi Ferenc követnaplója]. *1698:* Müdön a' B.Céh égyben gyűlt volna Lőrinczi Boldisár Tarsunknak illyen dolga vegett. Hogy tudni illik ... Novembernek harmadik Napjan holmi felől a melly dolgok[a] akkor mikeppen es hogi agitaltattak ott specificaltatott [Kv; ACJk 16a. — [a]A céhlakomán való szitkozódás, veszekedés és káromkodás]. *1705:* November, Szent András hava [WIN I, 580]. *1775:* A gubernium parancsolt a szegény Sombori Jánosnak, hogy mindjárt compareáljon Szebenben. El is ment novemberben szőrnyű sárban, vízben feleségestől s Orbók György procuratorral [RettE 345]. *1834:* A' Száraz malombol be jövő vámrol sem számol tisztában ... holott novembertől fogva Februárius 19ik napjáig öröltettem a' lovakkal pénzért vékáját per 6 x [K; Somb. II].

novemberi november havi; din noiembrie; vom November. *1739:* Ezen Inquartizalt hat Compágniák(na)k csak rendes consumatiojais ... accedálván az Bórgónál tett Novemberi Consumptiois ... ezen Alsó Járás(na)k egész Quantumát az eddig tett Marschualis Expensákkal edgyütt, nem csak absorbeályák, sőtt Superállyák is [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával].

novícius 1. újonc, újdonsült; novice; Neuling. *1623:* Az my Kegmes Urunk eo F(elsege) nekünk adatott instructioia

szerent Ked Capitan vram ... minden falukra ki mennyen valamellyk faluban recuperátus Lófeyek auagy veres drabantok leznek Eozuegiek, aruak nouitiussok ... az recuperatussok jo fegyuerrel keonteosseo⟨k⟩kel oly kezek legienek hogy hamar valo napo(n) az recuperatussoknak kuleon mustraiok leuen, io kezulettel talaltassanak [Csikszereda; Törzs]. *1677:* Jóllehet, Uram, én itt még novicius ... nem tudom semmiről tudósitani egyébrül, Istennek hála ő nagyságokat jó egészségben láttam [TML VII, 359 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Úgi vagyo(n): sokkal bővebben irattathatot volna eze(n) Instructio, de ebbeli hivatalban nem novitius lévén Udvarbiro Vram; szükségtelennek itiltem feletteb valo sok irasnak olvasasaval eo kglmet farasztani [Vh; VhU 679].

2. elsőéves diák, gólya; boboc, student în primul an; Fuchs, Knappe. *1870 k./1914:* Novitius: elsőéves deák a felsőbb tudományok hallgatói sorában (bagoly, gólya) [MvÉrt. 28].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: újonc, kezdő; începător; Anfänger-. *1650:* Az Gyekei Relatoriat el keszitettem ... Az Szent Martonitis megh minútaltam de megh nem irhatam, miúel abbais difficultasokat talalek ... az mit eszembe veszen (!) Nouitius deakis fogta irnj [Kv, Ks 4. VI. 2 St. Pálffy lev.].

novizáció perújítás; revizuire; Prozeßwiederaufnahme. *1649:* Inctus ... dicit. Ertem mit mondgion az Dnus A az Nou(m) mellet, de it ne(m) lattatik semmitis Nouizalni ... Ez az (!) nem vy dologh, nem novizatio, mert az eleőtt is forgót [Kv; TJk VIII/4 376–7].

novizál pert újít; a revizui un proces; einen Prozeß wiederaufnehmen. *1640:* semmit az I(ncta)k nem nouizalanak hane(m) láttatnak az előbbeli teorueninel contentusok(na)k lenni [Mv; DLev. 5]. *1649:* Az J ... azt allegalva(n) hogi ne(m) novizalta(m), es nem nouizalva(n) absolutiot keva(n) [Kv; TJk VIII/4. 376–7]. *1700:* Minthogy ... A. Inczedi Istvan ura(m) Procuratora miatt mult el az eő Fel(se)ge novumab(an) Specificalt első terminus; mellyen kellett volna elkezdet Causajat novizalni; per hoc tettzet a' Törveny(ne)k Causa p(rae)sens differtur ad futura(m) proxim(am) Sedriam [Dés; Jk 306b]. *1765:* I ... concludit in Merito et dicit ... semmit nem Novizaltanak à Novizánsok, à Deliberatumot sem evertáljak ... azért ... azt kivánnyák hogy az elöbbeni Deliberatum in vigore maradgyon [Torda; TJkT V. 256–7]. *1775:* a' mint az Indorsatiobol ki tettzik, ezen Instructiot concipialtattam volt Vágó Urammal ha lattya kedves Sogor Uram, hogy in merito fogunk Succumbalni, es bővebb Inquisitio kivántatik talám jó lészen Novizalni [Kisáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferenc sógorához]. *1782:* a Sombori Fiu Ag a Leanyokkal valami kilentz vagj Tiz esztendeje hogj perlet ... s a Meltosag(os) Királlyi Tábla azt itélte, hogj a Negyed resze a Határnak Fiu Agat illet De a Leányok akkor Novizaltak s az olta senki Nem fojtatta [Kackó SzD; Kp II özv. Újfalvi Sándorné Sombori Borbara vall.]. — L. még RSzF 134.

novizálás perújítás; revizuire; Prozeßerneuerung. *1670:* Ne(m) lehet oly brevis causa ... melybe(n) edgyszeri Novizalas megh ne(m) engedtetik, per hoc az d(omi)nus Novizans melta(n) novizalhatot [Kv; TJk XI/1. 10]. *1675:* nyilván lehet Nagodnál minemű perlekedésem legjen Haller Pál vrammal eő nagaval; Mivel peniglen ex Consilio engedtetet volt megis ezen perlekedésében ellenem Novum cum gratiaval valo élödheteseis eő Naganak, Annakokáert ha teörténnek ellenem valo Novizálásával sulyosittatása Törvenyemnek ez Casusban [WassLt]. *1738:* az A. ô kglme Relatoriája a Novizálás után Corruál [Dés; Jk 273b]. *1808:* az ... elö hozot Szölö meg leven hagyatba a Fiunak az praetendens Leany resz Novumot ne(m) insinualvan iránta az Fiunak novizalasa alkalmatosságavalis azokrol a preaetendens Léány reszirölis leg kisseb emlekezetis nem lehetven és semmit se(m) is mutatot arrol hogy valojaban azokis illetnenek Leánt [Harasztos TA; Borb. II].

novizálhat pert újíthat; a putea revizui un proces, a putea cere revizuirea; Prozeß wiederaufnehmen können. *1677:* Novum cum gratia, a' Fiscus részéröl valo Causákban-is a' Causansoknak meg-adatik; Kiknek, ha nem novizálhatnak; cum poena calumniae perpetuum silentium imponáltatik [AC 273]. *1770:* Hermány falvának régi megirott törvénye, hogy jármos ökörröl, hámos lóról és bornyús tehénröl harmadnapján adjon számot az pásztor. Ha gravé törvénye adjudicáltatik, szabadságában vagyon novummal élni. Azon novumot 8-ad napján tartozik elfolytatni, hogy a gazda is, ha hibázott valamiben, más 8-ad napra hadd novizálhasson, és hadd készülhessen rá [M.hermány U; RSzF 208].

novizáló perújító; care introduce revizuirea; Prozeß wiederaufnehmend. *1677:* hanem ez a' Novum ... a' novizalo félnek ujjab allegatiojának kel lenni, mely ellen a' más fél contendalhat ... de hogy a' novizans fél, az elébbeni allegatiok ellen valo excipialásra recurrállyon a' Novum mellett, az semmiképpen meg nem engedtetik [AC 181].

novizáns 1. perújító; persoană care introduce revizuirea; Prozeßerneuerer. *1670:* Ne(m) lehet oly brevis Causa ... melybe(n) edgyszeri Novizalas megh ne(m) engedtetik, per hoc az dnus Novizans melta(n) novizalhatot [Kv; TJk XI/1. 10]. *1763:* nem lehet kérdöre venni, a mi egjczer meg disputaltatott, mert ez nem Nova allegatio penes Novum, az mint kék lenni, tehát mint hogj ellenem a Novizáns semmit nem ujjitott, meg kévánom hogj az elébbeni Deliberatum in omnibus vigoraltassek [Torda; TJkT V. 166]. *1765:* azt kell meg tudni Vallyon a Murvai Janos halála az Novizánsok életek mentségekkel esetté, ezenn Kérdést most sem evincállyák az Novizánsok bé adott Documentumokkal [uo.; i.h. 256]. *1784:* Ugy jön ki hógy a Novizans ... Testvér lett volna Etzken Andrással [Hsz; BLev]. *1807:* ha ellenkező bizonyitas kevantatik a Novizans állit bizonjságot | A Néhai Szegény édes Attyokot is tsak éppen kételenségböl sok Zugolodásokkal tartotta a magaébol, ugy hogy ezen haládatlanságaival is a Testamentumra leg kissebb okot sem szolgaltathatott a Novizáns [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: perújító; care introduce revizuirea; Prozeß wiederaufnehmend. *1770:* Barabás Mojsesné asszonyom felelete vétessék egybe az inctus relatoriájába írt feleletivel, melyre lett ... az novizans pásztor favorabile deliberátuma [M.hermány U; RSzF 211]. *1808:* nem lehet ... tagadni, hogy Néhai Szekely Mihály ő Kegyelmének a' Testamentum tételre szándéka ne lett volna, és hogy né talám tám a' Fia ugymint a' Novizans Székely Márton és unokája Székely Juliána részekre valami Testamentaria Dispositiot ne tett volna [Asz; Borb. II].

Szk: ~ *aktor.* *1772:* az én Malmom fel állása elött már joval ollyan állapotban volt a' Novizans A: eő Excellentiaja

Malma, hogj mellette közel levö Fogadoval edgjütt ötven forint Taxáért kénálkodtanak vélle [JHb LXVII/234]. | Vallyon fel nyomjaé az én Malmom a' Vizet a' Novizans A eö Excellentiaja Malmára, a' mint most itt subtiliter csak ennyit tészen fel kérdöre [Kük.; JHb LXVII/242] ✱ ~ *alperes. 1807:* ha emlittett N. Székellj Mihálljnak Szándéka voltis testalni mind azonaltal annak a megirt mod szerént valo formalitassát írásban nem tétette, nem tétette pedig ezért, hogy legkisseb okotis a Novizans Alperes Fiu, vagy pedig annak körüllette valo Cseledgyei arra nem szolgaltattak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1808:* tartozik a Novizáns Alperes az azokra investiált Summának két részit a Novizátáknak meg forditani [uo.; i.h.] ✱ ~ *fél. 1677:* hogy a' novizans fél, az elébbeni allegatiok ellen valo excipialásra recurrállyon a' Novum mellet, az semmiképpen meg nem engedtetik [AC 181]. *1762:* mind eddig az ideig halgatásban volt azon Ca(us)a, nem igyekezvén az Novizans fél azutanis Ca(us)ajat folytatni [Torda; TJkT V. 124] ✱ ~ *rész. 1807:* A Novizata Rész elöbbeni Szoszolloja Balla Mojses ... a Novizans Rész által fel-adott okokra s azokot támogatni kiváno Bizonyittásaira maga Feleletét punctuatim e következendökben tészi meg [Aranyosrákos TA; Borb II].

novizáta 1. perújított/újított perbe vont fél; persoană impotriva căreia este introdusă revizuirea; in einem wiederaufgenommenen Prozeß anhängig gemachte Partei. *1807:* A Kender földetis ... elegendöleg ezen két vallo vallomásokbol meg nem bizonyithatván maga acquisitumának lenni, meg kivánnya a' Novizata, hogy ezis oszlora mennyen [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1808:* a Novizáták Inquisitoriája szerént az édes Annyához háládatlansággal viseltettvén a Novizáns és Felesége, kételenittetett maga Házától el menni és utolso állapottyában a Novizaták Házánál magát meg huzni | tartozik a Novizáns Alperes az azokra investiált Summának két részit a Novizátáknak meg forditani [Asz; i.h.].

2. jelzöi haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: újított perbe vont; împotriva căreia este introdusă revizuirea; in einem wiederaufgenommenen Prozeß anhängig gemacht. **Szk:** ~ *rész. 1807:* A Novizata Rész elöbbeni szoszolloja Balla Mojses ... a Novizans Rész által fel-adott okokra ... maga Feleletét ... e következendökben tészi meg | Néhai édes Annyát ... magától a Novizans elüzte es az Novizata részhez kelletett szorulni, es holtáiglan a tartotta s a viselt gondot [Aranyosrákos TA; Borb. II].

novum perújítás; revizuire; Prozeßwiederaufnahme. *1571:* az Procurator meg hiwasnak nynchen helye, Mert in prima instancia kellet volna tenny, Mykor az Noüü(m) Be atta (így!) [Dés; BesztLt 23 Lucas L(ite)ratus Piztakhy nyil.]. *1596:* az en dolgom felöll ... teóbet es beösegesben ne(m) bizonytok volth ... Azert most i(m)mar az vj Itilet mellet, (: minth hogy az nouum(na)k continentiaia az hogy egyszer minden teörüenybelj fogyatkozasok meg epitessenek :) ki fogok es beosegesben bizonjtok [UszT 11/73]. *1597:* Az noüümot ebbe(n) hozta(m) mikor az A enge(m) zoljtott volt a' zeke(n) mégh ręge(n), Akkor en zembe ne(m) lehettem volth, mely zembe ne(m) letembe az fwrez molnoth meg Jtilte volt az felperesnek [i.h. 12/69]. *1649:* Inctus ... dicit Ertem mit mondgion az Dnus A az Nou(m) mellet, de it ne(m) lattatik semmitis Nouizalni [Kv; TJk VIII/4. 376]. *1761:* Vadnak olly személlyek-is a' Székelységen kik ez háboruságos idökben extrahalt novumokat el-vesztették, végesztük azt-is Nágod kegyelmességéböl, hogy a' Székely Natio közzül a' ki Novumát el-vesztette, ne incurrallyon calumnalis poenaban hanem köztök lévö usus szerént remedealhassa dolgát, comperta tamen rei veritate [CC 42]. *1677:* Novummal valo élésnek módgya és processusa ... Novummal, valo élés az Alsob Forumokon a' Transmissio ki-adatása elöt lehet ... Novumok mind cum gratia, s' mind simpliciter ex utrisque Cancellariis extradentur [AC 271]. *1761:* exequutorokat is kertunk ki Tekintetes Kiraly Biro Uramtol ... Novumunk el latasanak alkalmatossagával | nem gondolvan a fiam Fekete Istvan a Déliberatummal ... Nem is akarja a Nemes Szék Novumára töt Deliberatumahoz Szabni magát [Hsz; BLev]. *1762:* Az már vett Deliberatumbol eszre vehette magát az I ... hogj az Novum mellett semmi Documentumakat nem exhibealt [Torda; TJkT V. 143]. *1806:* A' Krassai ellen valo Pert meg mozgattam, és 100. aranyokat igértem a' Referensnek tsak hogj az elébbeni Itélet tételt a' novum mellettis meg állitsa [Ks 99 Thuroczy Károly lev.]. *1816:* a Novumot kéványa meg engedtetni [Kövend TA; Borb.].

Szk: ~*mal él. 1677:* Ha kik pedig a' Causakban pro stabilimento Juris sui Novummal akarnának élni, szabad légyen; de ante extractionem literarum Transmissionalium, mert az után a' Novum meg nem engedtetik; azért, hogy a' Causa a' Novum mellet valo minden processusival edgyüt, mehessen a' Táblára saniorb revisiora [AC 180–1]. *1770:* Ha gravé törvénye adjudicáltatik, szabadságában vagyon novummal élni [M.hermány U; RSzF 208]. *1808:* a Praetendens Leányoknak vagy Aszszonyoknak nem tettzvén[a], minthogy Novummal nem éltenek volt, novum(ot) insinualtanak és azt meg is nyerték [Aranyosrákos TA; Borb. II. — [a]Az itélet] ✱ ~*mal élhet. 1770:* Contradicál az actor az inctus pasztor novumja ellen, hogy nem élhetett volna novummal 15-ötöd nap múlva, de primo: megvagyon az becsületes falu pásztorfogadás, contractusának 3-dik conditziójában, hogy ha valamely gazda számadás dolgából törvént inditott az jámbor falu gazdái elött, ott minden torvénybeli remediumokkal élhessen mind a gazda, mind a pásztor. Ez okáért élhetett novummal az inctus pásztor [M.hermány U; RSzF 209] ✱ ~*ot bead. 1615:* A. dicit per procur(atorem) Joannem Biro de Z. Mart(on) Amint wdeo vetseget ielentet az J. abbol hogj az eö izentette Noüüm mellet nem comparealhatot es conüincaltatot ... Del(iberatum): Az Noüüm mellet valo comparitioiat vetette volt el az J. abbol leöt az wdeö vetsegh izentetese, s iol eset a' dologh. Maga pedegh Mihaly Ferencz zolhat felesege kepeben. Jmmar zollio(n) a' Noüüm mellet, Noüümatis adgia be [UszT 20/65–6] ✱ ~*ot inszinuál* perújítást jelent be. *1807/1808:* A Praetensus Fiu ... Novumat insinuál, melyre valo nézett, minthogy a Deliberatum is bövebb probara utosittya, meg kévánnya, hogy a' Novum meg engedtessék [Asz; Borb. II]. *1808:* Mi ... Törvényesen ki rendelt Divisor Commissariusok ... Itelet tevén, azt kiis mondottuk á Felek elött, és á praetensus Fiunak nem tettzvén à Deliberatum Novumat insinualt, s á mellett a Deliberatumat kévánta reformáltattni [Asz; i.h.] ✱ ~*ot vehet. 1780/1804:* Novummal való élésröl. Mikor Finalis Sententiát vesznek a' Peresek a Torotzkoi Forumon, mig a' Szék el nem oszlik egy poltra bé tétellel a' Törvényt Novumra fel valtani meg lehet. Szék el bomlása utánnis ha szinte appellálta volna valamelly peres Causaját, remittálván az apelatiot, Transmissiot bátor vett légyen is, vgyan tsak négy poltrával a' Biráktól Novumot vehessen, vagy a' Mlgs Familia praesestöl, csak hogy Novumának helyes és acceptálhato okait tudja adni [Torockó; TLev. 42] ✱ ~*ról való le-*

mondást jelent perújitásról való lemondást jelent be. *1830:* (Az) Exequutor Ur ... Fel olvastatta velem ... a' ... Vice Szék(ne)k ... azon Itéletét; melybe Alperes Ratzkevi István a' Novumárol valo le mondást jelentett és Itéletesenis el fogadtatott [Msz; DobLev. V/1158. lb].

nő *ige* **1.** (élő szervezet) növekedik; a creşte; wachsen. **A.** *emberre von. 1668:* ök osztan el mentenek ... Berendre hogh osztan anyra nöttenek ott szolgalgattanak szillel, annyra hogh marhara kaptanak [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXIII. 4]. *1758:* In anno 1744 die 13-tia Januarii született egy kis fiacskánk ép kézzel-lábbal, de a sok tanácsadó ... szüntelen azt tanácsolta a szegény feleségemnek, hogy vegye maga mellé a gyermeket s ott altassa éjszaka is, mert így nő s amúgy nő [RettE 68]. *1780:* (Bánffi Dénes) derék tudományú ember lett volna, kivált ha az édesapja, Bánffi György élhet vala. De majdcsak gyermek lévén, maga akaratján nőtt és nevekedett [i.h. 410]. *1812:* ezen ... Berketskét őrökké a Nagy Laki Ref. Eklesiájének lenni tudom miolta ekkorát nöttem, soha senki annak használásában az Eklésiát nem turbalta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 27].

B. *állatra von. 1797:* A Sertesek Istennek hálá jo allapotba vagynak ugy a Malatzai is szépen épülnek és nőnek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1817:* (A pislenek) ugyan szépen és jol viselik magokot tsak ennivalo szükön vagyon már pedig ha jol él ugy nő jol [[Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1834:* A Malatzas kotzaknak két hétig mig a Malatzak keveset nöttek ... 4 v(éka) Alakor (Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt szám.].

C. *növényre von. 1715:* az Isten ollja(n) zápor essöket bocsatot, hogy az bizony mind az földben verödet, annak utánna igen roszszul nőtt[a] | mikor a kőlősnek nöni kellet volna, szárazság lévén el muhorosodott Fűvesedet [Fog.; Utl. — [a]A köles]. *1787:* Borunkis kevés lészen ... mert véghetetlen sok források fakadtak szerte szélyel mindenütt már se fája nem nő, se nem terem gerezdet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1799:* a' Fák ... mértékletes ritkitására Gazda kell, ugyan csak gazdálkodnak és kertészkednek azak aránt a' Szarvas Marhák és Sertések, a' Szarvas Marhák hogy csokrosabban nőjjenek a' tetejeket azok(na)k el rágják, a' Sertések p(edi)g hogy inkáb trágyázodgyék a' tövek fel turják [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1843:* azon használható fű az olta nem nőtt, — hanem ha foltonként muhar [Körtvélyfája MT; LLt]. *1860:* János vágása jó bik vesszős elég tömötten nőve [Csöb U; EHA].

Szk: *nagyobbat/nagyot ~* **a.** (gyermek) nagyra nő. *1710 k.:* a játékban telhetetlen s fáradhatatlan volt az én gyermekségem ... Mikor osztán nagyobbat nőván, lóra, puskára, kutyára kaptam, lövöldözés ... nyargalódás, futtatás ... voltak igen a mulatságim [BÖn. 501]. *1748:* Nézze kgld az én kétt iker Fiacskáim micsoda nagyott nőttek már [Aranyosrákos TA; LLt]. *1855:* Linát csokolom a kis fija eddig nagyőt nőt hiszem [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Ujfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. — **b.** (fa) nagyra/magasra nő. *1787:* élő fákbolis lehet kerteket tsinálni, de ... az afféle keritések tsak az ollyan ágakbol engedtetnek meg mellyek fél törpén maradnak, és nagyot nöni nem szoktanak [Torockó; TLev. 3/2. 2b]. *1811:* A' külsö sor Dió, Barkotza' s Gesztenye, A' más Alma, Körtvéj, harmadik Cseresnye, A' többi rendekben mind törpébbek jőnek, Melyek oly' nagyot mint az elsők nem nőnek [ÁrÉ 46].

2. (élő szervezet/test vmely része) megnő/nagyobbodik; (despre anumite părţi ale corpului) a creşte, a deveni mai mare; (ein Teil eines Lebewesens/Körpers) größer werden. *1597:* Chizar Gieorgi ... wallia ... Chizar Peterne mondotta hogi veres pal az elebi zolgaloianak az hasat czernawal merte wolna megh hogi lassa ha neő [Kv; TJk VI/1. 74]. *1640:* ennek az leánynak az csecse s az fara s az kunája egyszersmind nő [Mv; MvLt 291. 236 átírásban].

Szk: *~ a hasa. 1755:* az Aszszonynak az hasa nöni kezdett, es hirdettni kezdettek hogy Tétsi Joseph nevelte megh [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5].

3. (újból) kinő; a creşte (din nou), a se reface; (wieder) herauswachsen. *1808:* a betegségbe a' haja el-húllott, most nö apró cseplesz fekete haja [DLt 139 nyomt. kl].

4. (ki)sarjad; a răsări; hervorsprießen, aussprossen. *1739:* az Gyűmölcz fak(na)k csák tősöki volta(na)k ... abbol nötte(ne)k az szilva fák [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1782:* Thorotzkai Jobbágyink ... számlálhatatlan Ketskéket tartanak, s mellyek a Nagy fákban is ugyan de kivált azokban mellyeket egyzer le vágnak Tüzelésre, azoknak a hellyin mások nőnének, Meg betsülhetetlen kárt tésznek [Torockó; TLev. 4/6]. *1812:* A' Vertse kőnél Gyértyánfás Görbe tsak tűzre való fákból áll; ez ha égyszer le vágottatik, többet nem is fog nöni az hellyire [Türe K; EHA]. *1835:* a kertekbe a hidegek miatt a le legelt fü helyett nem ígen akar nöni sarjadék [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

5. (meg)árad; a creşte, a se umfla; anschwellen. *1771:* eő Excellentiája Ádámosi Malma also Kerekei nem hogy ugy forognának mint az előb, de csak elig, elig Vánszorognak, s mihelyt csak egy kicsinyet nő és szaparodig (!) a Viz mindgyárt holt Vizben állonak, és nem foroghatnak [Dombó KK; JHb XX/26. 5]. *1772:* már most nem hogj a' Silip allja tele ne volna vizzel, de még a' Silipben is a' két also kerekeken feljül tojult tsak a' mostan kitsin viznek mekkorasága szerentis, mikor a' viz nő, az holt viz is nevekedik [Ádámos KK; JHb LXVII/286]. *1817 k.:* A' Malom Mester Nagyságos Groff Ur nem mehet Vasárnapig, mível a' Kűkűllő nagyon kezdett nöni [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1843:* akkorára nőt a' Nyárád és Maros hogy ezen rendbéli ember akkorának nem érte ... házokot ontatt le a' Faluba [Nyárádtő MT; SLt évr. Szász Ferenc P. Horváth Ferenchez].

6. (létszám) emelkedik; a creşte/spori, a se mări; (Stand) höher werden, zunehmen. *1710 k.:* Akár a feljebb említett okok, akár a Nigrelli generális ellen való rancora ... akár az udvar ordere után való várakozás ... meghozák szépen, hogy amely dolgot Kis Albert hetven talpassal indíta áprilisban, májusban hétszáz, júniusban hétezer, decemberben hetvenezer számra is nőjjön [BÖn. 938].

7. *~ nevekedik* rendre felnő; a creşte, a se face mare; nach und nach aufwachsen. *1635:* Kalban lottem ez vilagra ot neottem neuekettem Emberkorba [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. *1777:* En gyermeksegemtöl fogva a' Mlgs Lonai Házban nöttem nevekedtem [Kendilóna SzD; TL. Cseh Benjamin de Miske vall.].

8. *nőttön ~* **a.** egyre nő/nagyobbodik; a creşte/a se mări treptat; ständig wachsen. *1613:* mikor immar Czereny Gaspar latna hogi nótón nóne az azzon[a] [KJ. — [a]Ti. terhes volt]. — **b.** *átv* egyre szaporodik; a se spori continuu; sich ständig vermehren. *1599:* az niawaliak, tereh viselesek, es sok keoleomb keoleomb fele keolchyegek nem zeonnek semmith megh, sem Apadnak seott mind naponkent neotteon neo es Arad (így!) [Kv; TanJk I/1. 337]. — **c.** (vminek az ára) egyre emelkedik; (despre preţuri) a se ridica continuu; (Preis einer Sache) sich ständig erhöhen. *1833:* a'

Gabana tudgyuk mely kevés az Országba ... jot álhatunk magunknak, hogy mentől tovébb megyünk, mind nötön nő az árra [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

9. (kamat) emelkedik; (despre dobînzi) a creşte; (Zins) ansteigen. *1671:* Kegyelmed azért, édes Komám uram, legyen azon, ő nagyságok küldjék meg, ne nevekedjék az interes, mert az bizony minden holnapban száz-száz tallérral nő [TML V, 661 Nemes János Teleki Mihályhoz].

10. *egy singgel ~ vki* értékesebb emberré válik; a deveni un om mai valoros; jd wertvoller werden. *1896:* Nagy, mély hatása volt*; s te a magad hazádba egy singgel nőttél tegnap [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz. — *A címzett versének].

nő *fn* **1.** femeie; Frau. *1570:* Margith Hennüegh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne ... hallottak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia vezesekor, hogy azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk, Ez Nagy Orrw gonoz neotwl lam Nywkhatatlanok vagiunk [Kv; TJk III/2. 66b]. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk [Kv, KvE 231 VBGy]. *1844:* Gasi Török Katának, törvényesen el vált, és ítéletesen békoba vettetett nőnek bizonytalan Atyátul Kereszteltetett János [Nagykapus K; RAk 47]. *1849:* Mondja meg a nő, hogy lépett viszonyba Kelemen Bénivel, és mi történt a nö és Kelemen Béni között? | szoljon a nő igazat, hogy azon fiucska ... kitől valo légyen? [Kv; Végr. Vall. 12, 27 vk]. *1851:* beszélni nem szabad politikai dolgot a' ki beszél bé fogják és meg tsapják ha nőis — irni sem lehet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* a' tisztelt követelő nő és férje ezen kötelezettségöknek soha meg nem feleltek [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

Szk: *magánzó ~. 1867:* (Meghalt) magánzó nő H(egyesi) Zsuzsána [Kv; RHAk 227].

2. rendsz birt. szr-os alakban; de obicei cu sufix posesiv; gewöhnlich in Form mit Possessivendung: feleség; soţie; Gemahlin, Gattin. *1745:* Mikor a házunknál a változás esett, hogy az uramat megkínozták* ... uram sem ébresztett fel mindaddig, hogy meg ne ijjedjek, a mig a dolog majd mind elvégződik, hanem mikor maga a nyomás elvégződött, akkor felkiálta „nő kelj fel, siess, mert ördög vagy boszorkány vagyon a házban" [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) vall. — *A boszorkányok éjjel ágyában]. *1832:* temettem el Öreg gazda Mihok Jánost 76 esztendös ... nöje egy holland aranyot adott temetés pénzt [Nagykapus K; RAk 6]. *1837:* Durus Joseff Ur 51 esztendős ... mitsoda idö tájban hozta ki Nöjét Tktes Ferentzi Mária aszszonyt nem tudom ... tsak láttam egy szer az Háznál a Tktes Exp(onen)s ur nőjét, a' ki az előtt ... Kolosvárt lakott [Völcs SzD; BetLt 1]. *1843:* Kocsis Márton, Kocsis György 's nöjek [Mákó K; RAk 1] | 'e közbe öszve akadtak együtt Szabo János Pekárikkal, 's nöm kiáltott haza menetelem aránt [Dés; DLt 586. 6]. *1845:* jelenének meg mü előttünk ... Tkts Kováts Sándor Ur, nőjével Tkts Mátéffi Károlina Ur Aszszonnyal [Bözödújfalu U; Borb II]. *1855:* küld Feleségem Mimi Hugomnak a Jo nödnek egy Székely szöt téli keszkenyöt [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz] | halt meg Szalai Juliánna Balázs János neje 40 éves korában, vérfolyásban [Dés; RHAk 66].

Szk: *~ül (el)vesz* feleségül vesz. *1842:* Vincze Márton ifju legény ... özvegy Török Katát tiltot szerelemre édesgetvén és Csábitgatván, s hosszas szerelmök ideje alatt, szünetlen azzal biztatván, mi szerint nöül veéndi ... az asszony hitt a legény biztató szavainak [Nagykapus K; RAk 21]. *1855:* tanálkoztam az udvarban ... Kitsi Mihállyal 's kérdém tölle: Ugyan bizony te Miska! ha meg gyaláztad azt a' szegény Aníst, miért nem kivánod jová tenni a dolgot ... Erre nékem azt mondá kitsi Mihály ... én elveszem nőül, s az által a' gyalázatbol kiveszem [Uzon Hsz; Kp V. 404 Toth András (22) vall.] ✱ *~ül megkér. 1852:* ha az idő, és a Tkts Ur környülmennyei engedik legyen szives a jövö Vasárnap ... le menni Siményfalvára és a T. Simény János Ur leányát Ágnest nekem Nöül meg kérni [Énlaka U; Pf Bartha Zsigmond Enlaki Rector Pálfi Lajoshoz].

3. kétes hírű nőszemély; femeiuşcă, femeie rea; eine Frau von zweifelhaftem Rufe. *1612/1613:* edes Geörgi Vram, ezert iövek kegd elejben hogy kegk(ne)k protestalliak, mert en az en Vrammal nem lakhatom, nemis lakom, mert az ... nővel inkab tarttia az dolgot, hogi sem mint en velem [F.balázsfva BN; KJ].

nőcske nősténye; femelă; Weibchen. *1884:* Tavaszi Józsinak meghalt a felesége. Március végén új asszonyt visz a házhoz ... (Zárjel közt ide írom, hogy a tavaly a fecském elvesztette a feleségét, amelyikkel együtt rakták a fészket, egy hét múlva más nőcskét hozott a házacskába) [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nődegel növöget; a creşte încetul cu încetul; langsam wachsen. *1774:* Berkek ... Az Csemete farban az viz el hordotta volt most nődegell ... Aranjos mart a szomszidgja [Polyán TA; JHb XVI/15].

nőhet 1. felnőhet/növekedhetik; a putea creşte; aufwachsen können. **A.** *emberre von. 1823–1830:* amikor én oda tartoztam volna menni, még csak gyenge fiatal voltam, azután nőttem, amit nőhettem [FogE 171].

B. *növényre von. 1705:* a szőlő is pedig nem nőhet, hanem minden termés csak elrothad [WIN I, 494]. *1715:* az Isten ollja(n) zápor essőket bocsatot, hogy az bizony mind az földben verődet ... semmi keppen nem nőhetett*, hanem Csak el Sárgult [Fog.; UtI. — *A vetés]. *1718:* az sok szarassag mia(n) a buza vetesek sem nöhétnék, a Tavasz ki sem kelt [O.csesztve AF; Ks 96 Agoston György lev.]. *1796:* ezen erdőből a falusiak vágnak Tüzre magoknak a mikor Szüksegek vagyon ... de minthogy igen rosz Tilalomb(an) vagyon, bajosan nöhet, holott jo erdönek valo helly [Pujon SzD; WassLt]. *1852:* A hátulso Nagy erdö, Vastag fiatalos, ajja hitvány Csepü, mert a' sürü fiatalok miatt nem nöhet [Backamadaras MT; CsS].

2. (vmely területet) benőhet; a putea acoperi (crescînd un anumit loc); (irgendein Gebiet/Fläche) bewachsen können. *1592/1593:* az hol az Serienj Mikos elebbi malmanak az Cheóweke vagyon most az derik zamos azon fol' el, Ez penig az porond ziget, ki feleol most perleodik Serienj Miklos Christoff Vrammal az az porond beleol Zent Benedek feleol fekzik vala az viz keozt egyik Agan, de akkor nem hogy few leot volna rajta, de oly kouacz' keowek voltak, hogy soha azt few nem Neohette volna [Bálványosváralja SzD; Ks].

3. *vminél nagyobbat ~* vminél nagyobbra megnőhet; a putea creşte mai mare decît ...; größer wachsen können. *1789:* Probálták ezen Faluk a Pityokának vetésétis, de a helynek hideg és sovány természete miatt vagy egészszen el veszett, vagy ahol meg maradottis egy magyaronyinal nem igen nöhetett nagyobbat [Kobátfva U; UszLt XIII. 97].

4. (haj) megnőhet; (despre păr) a putea creşte; (Haar) wachsen können. *1823–1830:* Az én értemre a férfiak meghagyván nőni a hajakat, amennyire nőhetett, azt háromágúlag befonták vagy pedig pántlikába betekerték, és ezt capnak (Haarzopf) nevezték [FogE 66–7].

női nőknek való; de/pentru femei; Frauen-. **Szk:** ~ *ing. 1848:* Harminczhat egész ujj női ing fel csipkézve és csinálással együtt 165 rft 36 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ ~ *kelme. 1849:* Kelemen parantsábol nője és léánya szamára vásároltam ... nöi kelméket [Kv; Végr. Vall. 17] ✱ ~ *munka* kézimunka. *1846:* A Belsö Szolnok Megyei Példány kisded ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, tőbb Nemes keblű Hölgyek, Nöi munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak [Dés; Berz.].

női szabó croitor de dame; Damenschneider. *1849:* A T. Rendör igazgatosághoz nöi Szabo Kronstädter Josef által készitett és ötven hét forint és 7 xrt tartalmazo konto lévén be adatva ... mondgya meg a' nő hogy azon készittetések ki részére és ki rendelésére tétettek? [Kv; Végr. Vall. 54 vk].

nős I. *mn* 1. házas, megházasodott; căsătorit, însurat; verheiratet. *1583:* Miuelhogi az Isteni tizteletet nezi es az eó paranczolattianak megh tartasat illeti, hogy minden ember teókelletes Jambor eleteben hordozza magat. Vegeztuk, hogy akar Mester legien akar legeni akar tanuló Inas legien valaki az eó Vra hazat, uagy meg kissebitene, uagy affele vgiekezetben talaltatnek, Mingiarast az Ceh Mester az Cehet egibe gewyczie, Es az varos buntetesse kűullis, az Ceh azzal buntesse hogy uagy Neős uagy Neotelen a Cehbol ki rekeztessek [Kv; MészCLev.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Cehbeli Mesterek keőzwllis, ha ki effęle kantarokkal, neőssel vagy neőtelennel, valahol eőszsze tarsalkoduan, miuelne, egienlő haszonvétel szerent, epitment czinalna, Tehat minden ok uetetlen az Ceh Mesterek tiz forintot vehessenek raita [Kv; KőmCArt. 23]. *1683:* Petru Bulye ... Ez a' nős fiánál e. k. va(n)[a] [Preszáka AF; Incz. V. 22. — [a]Értsd: egy kenyéren, azaz közös háztartásban van]. *1715:* Fiai ... vadnak hárman Juvon, Petru es Kirilla, ennek ketteje nős, edgjike nősztelen [Ispánlaka AF; Ks 19/VIII. 52].

Szk: ~ *ember. 1582:* Ertyk eo kegmek Byro uram Ielentesseból az Nagy chintalansagot es fesletseget mind iffywsag közt mind penig Neos Emberek közt [Kv; TanJk V/3. 249b].

2. ~ *nőtlenség* különváltan élés; viaţă trăită separat/despărţit de soţie; geschiedenes/getrenntes Leben. *1862:* ádáz sorsom engem nős-nőtlenséggel[a] sujtott [Doboka; BetLt I Hodor Károly lev. — [a]Hodortól a felesége különváltan Kv-t élt].

II. *fn* 1. ~*e* vmely embercsoporton belül a házasemberek; grupul bărbaţilor însuraţi dintr-o anumită colectivitate; verheiratete Männer innerhalb irgendeiner Menschengruppe. *1677:* Urunk ő nagysága nevével egy levelet kellene írni, a ki szólana az ónodi kapitány, Tállyai, szendrei kapitány, Uri uraméknak alattak levő hadnagyokkal együtt, hogy tartanák egy csoportban a végbelieket, ne engednék szélyel lézengni se nőtelenjét se nőssét [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. *szitk 1736:* Egyik asszony fel nem fér az szekérre, eleget könyörög, hadd ülhessen fel ő is, fel nem veszik, mondja nékik: Meglátjátok, bustya nősök, ha én el nem mehetek az sokadalomban szekéren, tü sem mentek el békével [MetTr 419].

nősen házas férfiként; ca bărbat căsătorit/însurat; verheiratet. *1659:* jó Fiam ... azt a tanácsot adom ... ő nagyságát nősön is szinte úgy szolgálhatod [TML I, 376 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

nős parázna erkölcstelen életet folytató férjezett asszony v. házas férfi; femeie măritată sau bărbat însurat care duce o viaţă desfrinată; verheiratete(r) Hure(r). *1677:* A' Nős parázna személyek halállal büntettessenek, a' nőtelenek peniglen ne birsággal, hanem veszszövel büntettessenek, és annak utánna, Ecclesiát követni tartozzanak [AC 131]. *1736:* Az A ő kigjelme[a] ratione Officii az Jt keresi Paráznaságért, amint Citatoriájáb(an) p(rae)tendállya; de nem tészi fel Nős paráznaé; vagj nőtelen az holott pedig tudni való, hogy a Nős parázna mindenkor fejére kerestetik; a Nőtelen pedig Nem ... a Nős parázna mindenkor personalis Comparitiora Citáltatik ... a Nőtelen pedig nem [Dés; Jk 217a. — [a]A város hadnagya]. *1737:* a mentionált I. el-fogattatván, illy okokra nézve, hogj az elebbeni hites Feleségét Tokus Kis Annát hitetlenül Magjar Országon el-hagjta, és ide Erdélybe, ugjan egy(gj) Magjar Országi Cziganynéval Púpi Ersokkal bé-szőkőtt; és fen(n) meg-irt el-hagjott Felesége itten találván(n) mind a ketten kalodáb(a) tétettenek ... kihez képest méltán meg-kivánhatnám[a] a Jure, hogj az I. mint nyilvánn valo nős parázna halállal büntetődnék ... De minthogj az hites Felesége ... a Nms Tanáts előtt instál azonn, hogy Férje meg-maradjon; azert redimat Caput ... exterminálttassék Nms Városunkról [Dés; Jk 257a. — [a]A város hadnagya, Ladislaus Érsekújvári]. *1748:* Mind a' maga Fassiojabol az Inctusnak s, mind feles Fatenseknek fassiojából constal, hogj ő nem tsak nősz parazna, hanem annak felette, Bigamus is, mivel mind a' két felesege itt a Városon actu jelen vagjon ... Azert, itiltetett, hogj ... feje vétettessék ... az akasztófánál [Torda; TJkT III. 217]. *1763:* (A vádlott mint) nős parázna halállal büntettessék, és mint intoxicatrix feje kardban tétessék teste pedig kerékre [uo.; i.h. V: 177]. *1772:* Vajda György Uram ... Takáts Mihály Uramat ... nem tsak Nős paráznának, sőtt kan ördőgnek, és férfiakkal sodomikuskodonak tele torokkal az ucza közepin kiáltotta [Dés; DLt 321. 77b Andreas Ispány (46) ns vall.]. *1791:* A' Nős Paráznák ... egy hét alatt a' Templom ajtajaba fel járván ugyan a' Templomba Vasárnap Reggeli Isteni tisztelet végén kővessenek Eccl(esi)at [M.bikal K; RAk 10].

nős paráznaság házasságtörő paráználkodás; viaţă desfrinată dusă de soţ adulter/soţie adulteră; ehebrecherische Hurerei. *1705:* Mint hogy Bakos Mártonné Csere Judith nős paráznasága világoso(n) constál Ura lévén azért ország Törvénye szerint halállal büntetődik ha az Ura réá áll, és maga mellé nem vészi; ha penig réá nem áll és maga mellé vészi, mind ketten egymást in loco publico a piaczon veszszőzzék meg, az után Eccl(esi)at conciliállyanak [Dés; Jk 348b]. *1711:* Noha ennek előtte in Anno 1697 Balog Mihalyné nős paráznaságba(n) Comperiáltatva(n); az Szent Isten és a nemes Ország Törvénye szerint halálra sententiaztatott volt ... de az akkori nemes Tanács bizonyos tekintetekre nézve meg grátiazta; ugy mindazáltal hogy inne(n) városunkbol örökösön p(ro)scribalta volt [Dés; Jk 357b]. *1732:* Vitezlő Görög Thamás ... Felesége ... Vajda Anna nős paráznaságban elegyitette volna magát [Tuson K; Berz. II. 77/9]. *1737:* Czigány Dánó Györgjnek világosonn Constálvánn Pupi Czigány Ersokkal hitetlenül elszökvénn, Nős paráznasága, mellyért noha halál lőtt vólna fejénn; de mint-

hogj Hites Felesége Fejére nem áll, in poena Viri Homagij ... fl. hung 12 1/2 ... Convincáltatik. In super a Nms Város Határáról exterminináltatik ... Púpi Czigány Ersók pedig (: minthogj szabad személly volt :) ... megpáltzáztatik, és ö is a Nms Városról ... exterminináltatik [Dés; Jk 257b]. *1769:* Hétköz Nap követett Tiszt Esperest Soos Ferentz vram engedelméből Ecclat egyszeri fel állassal Kerekes Sára Nős paraznaságert [Gyalu K; RAk 172]. *1775:* Lupui Ignát ... nős parásznaságát nem láttuk nemis halottuk [Sárd MT; Told. 56]. *1792:* Nős paráznaságát Nyikita Ilanának tudom, mivel ezelőtt két héttel meg-is gyermekesedett, de kitől azt nem tudom [Salamon SzD; JHb I/49. 14]. *1849:* a két egyenetlenkedő felek közzül az egyik nősparáznaság bünével, a másik tetemes lopás vétkével vádoltatik [Kv; Végr. Vall. 1]. *1869:* (Bálint János és Barta Istvánné) éjnek idején a pinczében ... a férj távollétében együtt voltak ... a nő Barta Jánosné ... nősparáznaság terhes gyanujában áll [M.bikal K; RAk 278]. — L. még RettE 131.

nős paráznaságbeli házasságtörő paráználkodásbeli; cu privire la viaţa desfrînată dusă de soţ/soţie; aus/von der ehebrecherischen Hurerei. *1746:* Csora György ... el nem szókik el nem bujdosik az Mélgos Groff földes Ura földéröl, mig mostani malitiajabol ... nős Paráznaságbéli vétkéböl magát ki nem tisztitja [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 53].

nőstény I. *mn* 1. (despre animale) de sex feminin; weibliches (Tier). *1635:* Diske Joh nomer 182 Diske Joh neöstenj nomer 29 [Hsz; LLt]. *1727:* Kecske ollo nöstenj és Czapsor mixtim 11 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 32a]. *1745:* Vagjon Idei kecske nöstén nro 1 ... Idei Cząp ollo nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71]. *1767:* Pujka edgy Kakas, hat Nyőstény [Esztény SzD; Told. 25]. *1789:* Nagy Pujka nyőstény nro 26 pujka fiakkal [Branyicska H; JHb XXXV/65]. *1839:* Fejér berbéts kirlán 3 ... Kirlán Gido nyőstén 2 [Mezőkapus TA; Berz. 20].

2. női; femeiesc; weiblich. **Szk:** *~ nemzetség* női családtag. *1678:* Kurva legyen minden nöstény nemzettsége, a ki mind csak kgldt okozza [TML VII, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *~ segéd* női segédszemélyzet. *1845:* Nem hiszem hogy azokkal a' szakács sűldőkkel is boldogulnék; most már csak várok talám tavasz felé akad vagy egy kiben inkább lehet bizni; addig a mostani zsikám mellé egy pár nyőstény segédet adván csak elbajmolódnak [WLt Wesselényi Miklós leveleskönyve] ✱ *~ személy* nő. *1659:* Kegyelmed beszédit beszélleték némely nőstény személyek, mindazáltal én igen segitém tisztességes és helyes mentséggel Kegyelmedet [TML I, 408 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Anno 1659 ... visszavűn az atyám ... Apáczai János keze alá Kolosvárra, sok károm és lézengésem után, mert kikapott az elmém lóra, kutyára, kupára, és kicsiden múlt, Isten kegyelme által, hogy a nőstény személyre is nem [BÖn. 553].

3. *~ sarok* ajtósarok része; parte de ţ|ţină/balama; Teil der Türangel. *1828:* Két nyőstén sorokkal egy fél festett ajto [Szentdemeter U; Told. 39].

◇ Sz. *1770:* Légy magadnak, spaczérozz már, Mint a nyőstény szabóbogár [EM XX, 499 Dersi István, Diarium Elegans c. daloskönyve].

II. *fn* 1. nőnemű állat; femelă (animal de sex feminin); Weibchen (weibliches Tier). *1692:* Bergeni valo tavalyi nösten, in 12 [HSzj *bereg* al.]. *1763:* Kápra Vagjan 2tő az egjik Czápat ollozat az egjik Nöstént [Kóród KK; Ks 11. CII. 19].

2. *~e* állatok csoportjából az anyaállat; femela (din grupul animalelor); Muttertier von einer Tiergruppe. *XVIII. sz. eleje:* Mén Lovat igyekezék elsöben is szépet, nagyot ... Szerezni, mert ... inkáb fajzik minden féle állat ă Bakjára, mint ă Nőstinyire [JHb 17/10 lótartási ut.].

3. *~e tréf* a társaság női része; partea femeiască; die Weiber. *1704:* Ma hívott el Bethlen Sámuel uram engem feleségestül, az úrfiakat, kisasszonyokat és Gyulainé asszonyomat is ebédre, holott is mindnyájan jóllakának, mind bakja, nőstényе [WIN I, 298].

nőstény agár ogarcă, femela ogarului; Windhündin. *1656:* Agarak. Nősteny Agar Nro 02 [Doboka; Mk Inv. 11].

nőstény bárány mioară; weibliches Lamm. *1627:* Nieosteny barany vagion Nro 85 [Kozmás Cs; BLt 1 Inv.]. *1672:* Nőstenj baranj nro 26 [Alvinc AF; UtI]. *1687:* Nősténny báránny nrö 37 [Fog.; UtI]. *1724:* Fekete nyőstény bárány nro 8 [Koronka MT; Told. 29/12]. *1745:* Vagjon fejér njöstén baranj nro 6 [Mihálcfva AF; BálLt 71]. *1757:* Szaporodot az idén idetlen haszontalan Bárányon kivűl Nyőstén Bárán 17 [Kiskend KK; Ks 71/52 szám.]. *1788:* nőstény bárány vagyon 46 [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1813:* Veszszödi Juhok ... Nyőstény Bárány 19 [Szászvessződ NK; Told. 18]. *1844:* Balog Mihály ... hozzánk jöve hozván egy Fejér Nyőstény Báránt [Bágyon TA; KLev.].

Szk: *cigára ~. 1849:* el adot Juhok száma ... Idei ciger nőstén bárán ... 100 [Mezőcsán TA; Born. F. Ia] ✱ *dézma ~. 1717:* Percipiála Dézma nőstén Báránt numero 2 [Küküllővár KK; UtI] ✱ *(ez)idei ~. 1627:* Az Juhoknak zamok ... Ez idei neosten baranj vagion Nro 40 [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. *1638:* Jütta Vas Judit aszon(n)ak ... ez idey nosstin Barany n 28 [Cege SzD; WassLt]. *1715:* Idei Fekete nyőstény bárány nro 5 [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1734:* Idei fejér nyőstény bárány no 5 [Datk NK; JHbB D 1]. *1763:* Ideji nyűsten barány fejer 12 [Hsz; Ks 23. XXIVb] ✱ *kergeteges ~. 1629:* Kergeteges nőstény bárány három [Szu; SzO VI, 102] ✱ *majorság ~. 1634:* Nadasi mayorsagh nősten barany 6 [UtI] ✱ *tavalyi ~. 1629:* Tavalyi nőstény bárány ... nro. 97 [Szu; SzO VI, 102]. *1647:* Taualyi Neosten barany No. 83 [Királyfva KK; BK 48. 16]. *1715:* Tavalyi Fejér Nyőstény bárány nr 3 [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

nőstény csikó mînză; Stutenfüllen. *1811:* két honapos esmét fekete szörű, vékonyon lámpásos homloku nőstény Csitko [DLt 723 nyomt. kl].

nőstény diszke egy-két éves nőstény bárány; noatenă; einbis zweijähriges weibliches Lamm. *1714:* Nősten szürke diszke n. 1. Nősten fejer diszke [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85].

nőstényfütty ugrójáték-fajta; capra; Art Sprungspiel. *1870 k./1914:* Bakkfütty: szilaj tornajáték ... Ennek könnyebb variánsa volt a nőstyénfütty; mely abból állott, hogy a játszók eleje lehajlott, az után következő futamodással annak hátára támaszkodó kezeivel lendületet véve, szétvetett lábbal rajta átugrott, s tiz lépésnyire ő guggolt le [MvÉrt. 4–5].

nőstény gidó iadă; weibliches Zicklein. *1722:* nősteny Gidó 1 [Katona K; UtI]. *1755:* Nőstény Gido Nro 1 [Batiz H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.].

Szk: *(ez) idei ~. 1648:* Ez idei nőstény gido ... no. 6 [Gyalu K; RákGlr. 538–9]. *1726:* Idei nőstény gido 1 [Abosfva KK; Ks 4. 14]. *1786:* Idei Nyőstényj Gido [Bányabükk TA; MkG]. *1839:* Idei nyőstén Gido 3 [Mezőkapus TA; Berz. 20].

nőstény juh oaie; Mutterschaft. *1646:* Eöreögh neosten juh ... no. 8 [Őrményes K; RákGlr. 601].

Szk: *tavalyi ~. 1656:* Juhok szama ... Tavalyi neosteni juh nr. 49 [UF II, 147].

nőstény kapra nőstény kecske; capră; Geiß. *1642:* Tavalyi nőstény capra nro 74 [TT 1895. 194].

nőstény kecske capră; Geiß. *1632:* 1631 eztendei neösteni barany N. 37 ... Ugian azon eztendeöbéli neosteni keczke N. 23 [UF I, 184].

Szk: *(ez) idei ~. 1633:* Ez jdei nösteni keczke No. 23 [UF I, 315]. *1676:* Ez idei Nyőstin Kecske [Gyf; UtI]. *1687:* Ez idei nőstény kecske n. 4 [Radnót KK; UtI]. *1753:* Idei nyőstény ketske nro 6 [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc inv.] ✱ *tavalyi ~. 1621:* Veöttwnk kezwnkheőz Varos Juhait ez szerent ... Tavaly Neösteny keckye N 5 [Kv; Szám. 15b/VII. 7]. *1637:* Taualy neösteny keczyke ... nro. 32 [UF I, 416]. *1724:* Tavalyi nyőstény ketskék [Koronka MT; Told. 29/12]. *1747:* Tavalyi Nőstenj Kecske 4 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

nőstény kecskegidó iadă; weibliches Zicklein. *1805:* Nyőstény ketske gido [Berz. 11. 75].

nőstény kecskeolló iadă; weibliches Zicklein. *1629:* Nosteni keczke ollo 6 [Szentdemeter U; LLt] | Nőstény kecske ollo négy [SzO VI, 102]. *1674:* Nösteny kecske ollo nro 32 [Törzs. a dévai fej-i kúria lelt.]. *1678:* nőstin kecske ollo no 3 [Alvinc AF; UtI]. *1682:* nöstenj kecske ollo no 7 [Fog.; UtI]. *1734:* Nőstény kecske ollo no 1 [Datk NK; JHbB D.1].

Szk: *(az/ez) idei ~. 1595:* Ez idey Neosten kechke ollo. 9 [LLt 84/1]. *1648:* Ez idei nösteny keczke ollo no 15 [Gyalu K; RákGlr 539]. *1662:* Az ideji nyösten keczke ollo Nro 5 [UtI]. *1676:* Ezideji nösten kecske ollo nro 19 [Szúv; UtI]. *1706:* Az idei nösteny kecske ollo no 2 [Görgény MT; Born. G. VII. 4]. *1740:* Idei nosteny ketske Olló 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

nőstény kirlán egyéves nőstény bárány; mioară de un an, noatenă; einjähriges weibliches Lamm. *1734:* Pakulár Juon edgj Sámsondi Magjar Legénynek is adott két fekete nyőstény kirlánokot [Mezőpagocsa MT; Ks]. *1781:* Fekete nyőstény Kirlán 10. Fejér nyőstény Kirlán 29 [Koronka MT; Told. 10]. *1799:* Fejér Nyösten kirlán ... 8 [Kötelend K; Ks Vegyes perir]. *1801:* Fekete Nyőstén Kirlán nr 18 [Koronka MT; Told. 23]. *1810:* Fejér Kirlán berbets kilentz ... Fejer Nyőstény kirlán [Maroscsapó KK; LLt].

nőstény kopó femela copoiului; Spurhündin. *1680:* Talaltattak az Istallo vegehez ragasztot egy hitvan olban eö Ngok ebeit (!) eszerint ... Egy örögh nösteny kopo het kolykeivel [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25].

nőstény mióra egy-két éves nőstény bárány; mioară; einbis zweijähriges weibliches Lamm. *1599:* Nőstény milliora n. 3 [M.fülpös MT; TT 1879. 563]. *1631:* Neöstin millora 21 [Hsz; LLt]. *1719:* Fekete Nőstény Millora 24 Fejér Nősteny Millora 15 [Gyeke K; Ks 83]. *1778:* Fekete nyőstény Miora vagyon 10. Fejér nyőstény Miora vagyon 10 [Nagyida K; Told. 9].

Szk: *idei ~. 1698:* Idei nőstény miliora nro 18 [Cege SzD; WassLt osztozó levél] ✱ *tavalyi ~. 1647:* Taúalyi neosten millyara No. 60 [Megykerék AF; BK 48. 16]. *1648:* Tavaly neősten milvara vagion ... no. 205 [Komána F; RákGlr. 522].

nőstény nótin egyéves nőstény bárány; noatenă; einjähriges weibliches Lamm. *1744:* Nyőstén fekete notin 4 Nyőstén fejér notin 53 Notin kecske 5 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1745:* Juhok ... Notin fejér berbéts 14. Öreg fekete juh 6 Öreg fejér juh 72. Nőstény fekete Notin 2. Nyőstény fejér Notin 34. Fejér bárány 46. Fekete bárány 5 [uo.; i.h.]. *1748:* Fejer Nyőstyen Notin Nro 8 [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb] | Notin berbecs 19. Nösten Notin 13 [Királyhalma NK; i.h.]. *1753:* Féjer nőstyen notin N 14 Fekete nösteny Notin 14 [Besenyő AF; Told. 18] | Fejér nőstyen notin N 14 Fekete nösteny Notin N 14 [Veresegyháza AF; i.h.]. *1766:* Fejér Nőstén Notin nro 5. Fekete Nőstén Notin nro 14 [Mezőcsán TA; Ks 26. X].

nőstény olló nőstény kecskegidó; iadă; weibliches Zicklein. *1669:* Az mely majorság és dézma juhokat az két majorokra osztottak, jutott egyiknek egyiknek ... Nőstény olló ... nro. 1 [AUt 68 Ebesfalvi szám.]. *1676:* Nőstény ollo 3 [Porumbák F; UtI]. *1710:* Nőstin olo no 2 [Fog.; UtI]. *1728:* Nyőstény ollo numero 7 [Ludvég K; Told. 29/19]. *1736:* Nőstény ollo nro 8 [Mikefva KK; CU]. *1742:* Esztendős nőstény ollo 1 [Kisborszó SzD; TL 42]. *1771:* Ketskék ... Czáp ollo nro 9. Nyőstény óllo 6 [Nagyida K; Told. 19]. *1819:* egy nagy ketske nyőstény ollojával nro 2 [Baca SzD; TSb 6].

Szk: *(az/ez) idei ~. 1637:* Ez idej neösteny ollo nro 7 [Fog.; UF I, 415]. *1677:* Az idei Nostény ollo no 3 [A.komána F; UtI]. *1689:* Ez idej Nöst(ény) ollo No 2 [Almakerék NK; UtI]. *1743:* Idei Nosten olo No 5 [Buza SzD; LLt 221.B]. *1791:* Idei Nyőstén allo 17 [MkG] ✱ *tavalyi ~. 1677:* Tavalyi nősteny ollo nro 4 [A.komána F; UtI].

nőstény páva păuniță, păună; Pfauhuhn/henne. *1669:* Nőstény Páva No 4. Ezek most ülnek [Fog.; UtI]. *1673:* Nösteny es Bak Pava negy [Fog.; UtI]. *1676:* Nösten és bak páva nro 3 [Porumbák F; UtI]. *1732:* Nőstény és bak Pávák Nro 14 [Buza SzD; LLt 244. B].

nőstény pulyka curcă; Pute. *1656:* Kakas Puika Nro. 05 Nőstény Puika Nro 06 [Doboka; Mk Inv. 11]. *1688:* Nőstény pujka nro 75 [Görgény MT; UtI]. *1696:* nösteny pujka nó 4 [Bethlen SzD; BK]. *1742:* 3 nőstény pujka, egy kakas pujka [M.zsombor K; Somb.]. *1753:* Nostén Pujka N 3 [Szászbesenyő AF; Told. 18]. *1770:* Nőstény Pujkák 5 [Rücs MT; Ks 21. XV. 24].

nőstény szarvas cerboaică; Hirschkuh. *1720:* A Gyümölcsös kert ... az közepe az mostan benne levő hat nyőstény Szarvasoknak el van rekesztve [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12].

nősülés házasodás; căsătorie (a unui bărbat), însurătoare; Verheiratung/ehelichung. *1852:* az idő, és körülmény oda

vitt engemis, miszerint Nősülésem elkerülhetetlen még p(e)d(ig) a lehető leg rövidebb idő alatt [Énlaka U; Pf Bartha Zsigmond Enlaki Rector Pálfi Lajoshoz].

nősülhetés házasodhatás; posibilitatea de a se însura; Möglichkeit der Verheiratung. *1864:* a' had köteles ifiaknak a' 2ik korosztály béli kilépések előtt nősülhetések megengedhetésére ... az Erd. udvari Korlátnokságnak ... határozata tudás, és alkalmazás végett, ki küldetik [Gyalu K; RAk 93].

nőszabó női szabó; croitor de dame; Damenschneider. *1859:* Kovács Károly ref. nőszabó [Dés; RkAk II. 17].

nőszemély nő; femeie; Weib, Frauenzimmer. *1843:* Mind a három adózó közönség helységeiben személyesen kiszállottam, és ott a panaszkodó lakosokat öszvehíván ... megkérdeztem őket az aránt, hogy az érdeklett kérelemlevelet aláíró Varga Katalin nevű nőszemélyt esmerik-é [VKp 125–6]. *1847:* Kun Anna, nemes Magyarországi A. Fehérmegye Csapodi helységebeli születésű nő személy ... ruházata volt: vörös bocsur, kék csikos és kiment rózsaszinü fekete szoknya [DLt 928 nyomt. kl]. — L. még VKp 66, 68, 157, 298.

nőszés udvarlás; curte, curtare; Umwerbung | nősülés; căsătorie, însurătoare, insurat; Heirat. *1660:* Nagy szívem örömével értem Kegyelmednek boldog állapotját és nőszésért Isten úgy áldjon meg, nem irigylem, de bár ne annyira sietett volna Kegyelmed [TML I, 565 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

nőszesít megnősít; a însura; verheiraten. *1840:* ifiu legény fiamat Sándor nevezetűt a tőrvényes utan lejendő páros élettet meg kiványa nőszesitteni ... kivántam [Dés; DLt 948].

nőszik közösül; a săvîrşi actul sexual; geschlechtlich verkehren. *1572:* Margit Trombitas demeterne hallotta hogy hegedws Ianosne Megh Zolitota az Neotelen legenieket Jllen Zowal kelle Neoznetek lertek Be Mert neke(m) Igen kellene | Marta feyerwary Matene azt vallia ... hallotta ... valakinek Mongia volt ha kely Neozned Meny haza. Im enis Be Megiek Mayd megh Neoze(m) [Kv; TJk III/3. 32–3].

nőszködés nősülés; căsătorie, însurătoare, insurat; Verehelichung. *1664:* Nekem igen kedvetlen hírem érkezék, mert urunk ő nagysága parancsolja, táborba menjek ... de ... mostani nőszködésem nekem elég akadály ... nekem sem apám, sem anyám, kire idegeny országból idegeny helyre bevitt goromba menyecske feleségemet valakire bizhatnám [TML III, 183 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

nősző *becsm* közösülő; care săvîrşeşte actul sexual; geschlechtlich verkehrend. *1574:* Dorotya porkolab* Azt vallya hogy ... egyszer Rea Izent volt Istwan hogy feozne ... Ez Margit Rea keszwlt volt, Eo vasarlot volt Rea, de meg chialta Istwan Nem Ieot Rea, oztan vgy kirkedet ky mikeppen chialta meg Istwan Margitot attwl fogwa Mind Neozew Margitnak hiak es kwrwanak eotet [Kv; TJk III/3. 381. — *Tolban maradhatott a *-né* képző].

nősztelen nőtlen; necăsătorit, neînsurat; unverheiratet. *1715:* Fiai ... vadnak hárman Juvon, Petru es Kirilla, ennek ketteje nős edgjike nősztelen [Ispánlaka AF; Ks 19/VIII. 52]. *1736:* Vaszilia ... négj fiai ... mindnyajon élnek, és nősztelenek [TL. Petrus Slem de Ilondapataka* (54) ns vall. — *SzD].

nőszülés házasodás; căsătorie; Verheiratung. *1854:* Szülőim regényszerű nőszülésök után nemsokára Báró Wesselényi Miklós ... némi bátor honfi nyilatkozataiért ... elfogatván ... MVásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32].

nőszülő nősülő, házasodó; care este pe punctul de a se însura/căsători; heiratend. *1854:* az ifjuban sok hiányzott azokból, mik egy nőszülő nemes ifjú kellékei közé számittatnak [ÚjfE 17].

nőtelen, nőtlen I. *mn* necăsătorit, neînsurat; unverheiratet. *1570:* Borsay Peter ... vallya, hogi ... Megh Az kor az eochey Neotelenek voltanak es vele laknak volt [Kv; TJk III/2. 44]. *1583:* Vegeztuk, hogy akar Mester legien ... akar tanulo Inas legien valaki az eó Ura hazat uagy meg kissebitene uagy affele vgiekezetben talaltatnek, Mingiarast az Ceh Mester az Cehet egibe giwyczie, Es az Varos buntetese küullis az Ceh azzal buntesse hogy uagy Neós uagy Neotelen a' Cehbol ki rekeztessek [Kv; MészCLev.]. *1654:* Gyarfas Janos nötlen An. 15. niomorik egy kezuel [Mezőrücs MT; Ks Bánfi Anna urb.]. *1680:* Many Opraje, Iuon Opraje ... Nőtelenek egyik meg hazasulhato [A.porumbák; ÁLt Urb. 45]. *1700:* Nötlen Hegyi Peter [Eted U; UszLt X. 79]. *1740:* Medre Angyel ... Testvér őttse Grozáv nevű, itt a' falub(an) Borzáson tekereg mint egy eszelős ... tsak elődik egj háznál is másnális nőtelen lévén [Borzás H; Ks 89 Inv. 92]. *1778:* Gerendi Imre vr kére engemet arra ... Nagy okloson* ... találtato Gerendiánus Jobbágyokat, azoknak Házás és Nőtelen Fiait Sincere Investigálnám és ... Conscribálnám [T; DobLev. III/518. 1a. — *TA].

Szk: *~ állapotában. 1777:* (Etzken) István ... nőtelen állapottyában s idejében holt meg [Albis Hsz; BLev. Vall. 5] ✱ *~ életet él. 1823–1830:* Kovásznai nőtelen életet élt, durva, darabos ember volt | volt az ispotály-templom mellett egy Imreh Zsigmond nevű pap, aki mindvégig nőtelen életet élt [FogE 74, 130–1] ✱ *~ ifjú/ifjú legény. 1657:* egy Mező Gyeörgy nevü nötelen ifju legeny ... köteleze magat örökös jobbagyul Nemzetes Vas Janos Uramnak [Cege SzD; WassLt]. *1694:* mind(en) hazas emb(e)r, ád egj Karatson Tjukját, a' nőtelen ifjjak mind az által, azzal ne(m) terheltet(ne)k [Láz AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] ✱ *~ korába(n). 1568:* Biro Katho ... fassa est, hogy eo semit ne(m) tud ez dologba, hane(m) ezt tugya hogy vatzy peternek Notelen koraba chynalt Inget feyerwary Durko [Kv; TJk III/1. 226]. *1602:* pinzen wötte wolt az Eorökseget meg fodor martön nötelen koraba [UszT 17/37 fodor martonne Zent Abranj vall.]. *1609:* En Becz Palt neötellen koraba(n) wsmerte(m) ... ezt az cheke tanorokot eltig bekeszegessen birta [BLt 3 Feyer Janos Kozmaszy* (26) lib. vall. — *Cs]. *1631:* Neötelen koromban magamis paraznalkottam velle [Mv; MvLt 290. 46a]. *1761:* Ádám Ádám, és Ádám Pask egy Testvérek Nötelen korokban ... szökvén, ugy hallatott Fel Pestesen Hunyod vár megyében laknanak [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 584] ✱ *~ legény. 1563:* Zekel Balas neotelen legyn Pasko Myhal ... neotelen legin [Ádámos KK, JHb XXVIII/24]. *1572:* Megh Ertettek eo k. Byro vra(m) panazolkodasat az Eyel Iarok feleolis ... ha valamely oly Neotelen legen leyend vigek az Thoromba*, ha ky Eorekes hyak Teorwenre [Kv; TanJk V/3. 61b. — *A városi

börtönbe]. *1692:* Proventus Pastoris ... A melly nőtelen Legény külön magánossan lakik, szánt vét, egész bért ad [Marossztgyörgy MT; MMatr. 309]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... A Nőtelen legeny ad Dnr 25 [Póka MT; GörgJk 155] ✱ *~ mesterlegény. 1769:* ha mely nőtelen Mester legények az hazas Mester Legenyeket szenvedni nem akarjak, hanem vexalnak ... erdemek szerint fognak bűntetődni [UszLt XIII. 97] ✱ *~ parázna* erkölcstelen életet folytató nőtlen férfi. *1710 k.:* Kolosvári Dávid ... leveles táskáját az ő[a], akkor polgármester házában felejtvén ... abban talált holmi Dávid és kurva berethalmi püspökné között ... járt szerelemleveleket etc. Ennek ürügyivel a nőtelen paráznát contra appellationem et expressum gubernii ... megölette [BÖn. 947–8. — [a]Szász János]. *1736:* Az A ő kigjelme[a] ... az Jt keresi Paráznaságért ... de nem tészi fel Nős paráznaé; vagj nőtelen ... az holott pedig tudni való, hogy a Nős parázna mindenkor fejére kerestetik; a Nőtelen pedig Nem ... azért homályos lévénn az hogj nős; vagj nőtelen paráznát keres az A. homályos az is, ha Condemnáltatott-é; vagj nem [Dés; Jk 217a. — [a]A város hadnagya]. — Vö. a *nős parázna* címszóval.

II. *fn* **1.** nőtlen férfi; bărbat necăsătorit/neînsurat; Unverheiratete(r). *1580:* Az Be Iratas felól penigh eo kegmek vegeztek hogy senkit Neotelent be ne Irjanak Az waras keonywebe ... Az idege(n) neotelennek penig senkinek zabad ne legien kereskedny [Kv; TanJk V/3. 210a]. *1688:* Az adonak penigh fel vetéséb(en) ez a' szokas; Az kinek sem(m)i marhaja sincsen, szokot adni d.25. hogy ha házos ember lejend. Mert az Nőtelenekert nem szoktak adott vetni [A.porumbák F; ÁLt Urb. 6]. *1816:* Nőtelenek, özvegyek, felemás Házasok [UnVJk].

2. *~je* vmely embercsoport nőtlen része; grupul bărbaţilor neînsuraţi dintr-o colectivitate; unverheirateter Teil irgendeiner Menschengruppe. *1677:* tartanák egy csoportban a végbelieket, ne engednék szélyel lézengeni se nőtelenjét se nőssét [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

III. *hsz* nőtlenül; neînsurat, necăsătorit; unverheiratet. *1781:* Tumus Adám Testvér Hugával edgyütt egygyügyű fél eszűek lévén Nőtelen deficiáltak [Vingárd AF; Mk 34 Michael Fakner (28) vall.]. *1850:* Alább irtak, adjuk tudtokra mindeneknek; kiket ezen dolog illethet, hogy a' midön volnánk ... Nemes Nagy Enyed Várossában, a néhai Dobolyi Klára neven esméretes Bartok Ádámféle piatz soron lévő Köházos Telken, mint a közelébbről nőtlen el halálozott Bartok Adám halála utánn réánk nézö még osztatlan Telken, lépénk egy más között a következendö meg másolhatatlan egy évi haszonbérlői edgyezésre [Ne; DobLev. V/1298].

nőtelenség, nőtlenség 1. nőtlen állapot; burlăcie; Ehelosigkeit. *1710 k.:* Bethlen Elek hosszas tisztátalan nőtelensége után házasodott [BÖn. 686]. *1762:* kevés időt Nőtelenségiben dolgozhassék [Kv; ÖCJk]. *1779/1785:* Détsei István Uramnak ... se Fiu, se Léány Gyermekei nem maradtanak, mert nőtelenségben holt meg [Torda; DobLev. III/596. 88].

Szk: *~ben él. 1798:* Dosa Ádám Uram soha meg nem házasodott, hanem örökké nőtelenségbe élt 's él mais, és így a' melly gyermekek Bernad Ersébethtol születtek tsak fattyu Dosák és Bitangok [DLev. Vall. 103] ✱ *megélemedett ~. 1783:* volt egy Balás Deák nevű fia, ki meg élemedett nőtelenségben volt és ... megis bolondult vala [Kovászna Hsz; HSzjP Joh. Zoltán (80) gy. kat. vall.].

2. nőtlen céhtagot sújtó díj; taxă impusă breslaşilor neînsuraţi; Abgabe wegen Ehelosigkeit eines Zunftmitglieds. *1806:* Nőtelenséget fizetet Szabo Josef 1 mf [Dés; DFazLev.]. *1808:* Ez évben „nőtlenséget fizetett" Szabó József és Páál István 44 huszasokat [Dés; DFaz. 35]. *1809:* „nőtlenséget fizetett" Szatmári István 4 kupa bort [Dés; i.h.]. *1810:* Ebben az évben is többen fizettek nőtlenséget [Dés; i.h.].

nőtelenül necăsătorit; unverheiratet. *1778:* Gr. Bethlen György úr, aki jóforma, derék úriember, öreg, de nőtelenül, in caelibatu, megholt [RettE 392].

nőtt 1. felnőtt/növekedett; (care a) crescut; aufgewachsen. **A.** *emberre von. 1657:* Ibrányi Mihály is érkezék az hajdú hadakkal ... ennek az fejedelem igen nagyot tulajdonít vala, mert valami rokonsága is vala hozzá, és együtt nőtt s élt ember is volt véle [KemÖn. 257].

B. *növényre von. 1762:* az Anjám a Szérün nőtt buza között a pénz (!) meg szároztá, mivel Sáros és földes volt [Gyeke K; Ks]. *1860:* Ezen gyérségen felyül a' Kendi völgy tetejéig illő tömöttséggel nőtt szálas cserefákkal, ennek alja a sűrűség miatt nem gyarapodhatik [Szentdemeter U; EHA].

Sz. *1658/1741:* Tüzzel vassal veszél jaj te néked Tasnád Ki olj ékes valál mint a szépen nőt ág Vajha épülésed valaha láthatnád [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János hist.].

2. (emberi testen) lett/keletkezett; care a crescut/apărut (pe corpul cuiva); (auf dem menschlichen Körper) entstanden. *1710 k.:* az Isten torokgyék, vagy a jobb füle tövén nőtt miriggyel vevé el[a] [BÖn. 713. — [a]Bethlen Farkast].

3. (vhol) kinőtt/fejlődött; care a crescut (undeva); (irgendwo) gewachsen/entwickelt. *1672:* Orran nőtt görbe szarvu vad: Rhinoceros [PPGl].

4. kisarjzatott; care a răsărit/crescut; hervorgesprossen. *1797:* Ezenn Erdő ... mind vágatott, hordattatott ... mig osztán végképpen el fogyott, és ma már tsak ... a' le vágott Fáknak gyökereiröl jött és nőtt czirák vagynak meg [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 362].

nőttön l. nő ige 8

növekedik l. nevekedik

növekszik megnő, kifejlődik; a creşte (sensibil); wachsen, entwickeln. *1842:* Méltoztatot Nagyságod az én tudva lévő betegségemröl kérdést tenni, evel fájdalmat keveset és csak akkor érzek, midön meg rázatik vagy rúcsköltetik, de tartok tőlle, hogy jövendöre alkalmatlanságig növekszik ... valahány orvossal közlöttem ... mindenik ugy vélekedik, hogy nincs más szer ellene, csak az operatio, különben nagyra növekszik [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

növel l. nevel

növendék l. nevendék

növény plantă; Pflanze. *1838 k.:* Földi Bodza, Üröm, és más dudvás növények [Dés; DLt 187/1842].

Szk: *kereskedelmi ~. 1860–1861:* A kereskedelmi növények közül termesztetik a len, kender ... és kevés török dohány [Benkő, MszIsm. 15].

nővér leánytestvér; soră mai mare; Schwester. *1843:* Csonya Janos. — Zab Gyermek — növére ovást tett hogy törvényeink szerint Zab Gyermeknek nints semmije 's az öszve

irást meggátlá [Bágyon TA; KLev.]. *1847:* Kérelmes a' bé panaszolt Virág Lászlot és Nővérét ... le motskolván, s ... a Maga és Nővére sértett betsülletére Nézve számadásra szollittatván a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlot ugy artzba ütötte, hogy artzát azonnal Vérbe boritotta el [Kv; DLt 530a gub.].

növés 1. növekedés; creştere; Wuchs. *1710 k.:* a localis memoria, és Ars Lullianáról azt mondotta*; hogy száz aranynál alább senkit meg nem tanít reá, engemet sem tanított, gondolom növésemet várta véle [BÖn. 533. — *Keresztúri Pál]. *1852:* Én, Trési, gyermekek jol vagyunk, Roza pénczereg (!) ottan ottan, vagy nővése okozza, vagy geleszta baja van [Kv; Pk 7].

2. (növényi) fejlődés; creştere, dezvoltare; (Pflanze) Wachstum. *1806:* Nyolczadik Tábla Erdő ... növésiben, és bokrosnak találtotott [Ivánfva TA; EHA]. *1822:* A szárazság ugyan még mind tart ... széna majd semmi se kerül kivált az oldalos hellyeket megse lehet kaszálni ... az oldalos hellyeket most kaszáljuk mert nints mit várni nővést [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1843:* a' Nyáron Aratás kezdetén ... hogy tisztán mit érhetett meg a' lekaszált Törökbuza — köles, és Len Termés, voltaképpen nem becsülhetem meg, mert még tökéletességre nem mert volt, de mint azoknak növéseket láttam, a Hely Mekkoraságával öszve vetöleg ugy gondolom lett volna 3. Kalongya Köles, 4. Kalongya Len és egy Közönséges szekér Törökbuza [Bodola Hsz; BLt 12].

Szk: *~be indult. 1823:* ez oly szèp fájn erdö, hogy a' Szálos fáibol épitteni is lehetne itt a' mezőségen, az allyassa is Szép növésben indult veszszős [Szabéd MT; Told. 57]. *1840:* az ősi erdő három esztendős vágott most jó nővésbe indult cziheres [Udvarfva MT; EHA] ✱ *~ében elvetemedik. 1808:* a gabonának érése elött némely Rós' föben egy két, három, söt néha 6–12 szem-is növésében el-vetemedik, nagyobbat nö, mint az egésséges [DLt 868 nyomt. kl] ✱ *~(é)ben vagyon. 1756:* (Ez az erdő) nagy darab növésiben vagyon [Jedd MT; EHA]. *1810:* a Szilos tetején égy Darab Cserés Erdő jo Nővesib(en) vagyon [uo.; EHA]. *1814:* A Szálos nevezetü hellyen lévö Erdő mind Csemetéire, mind pedig veszszöire nézve igen szép növésben vagyon és a' leg jobb állopatban [Körtvélyfája MT; EHA].

3. hajtás, sarj; lăstar, vlăstar, mlădiţă; Sproß, Trieb. *1843:* S miután én a pap által kihirdettettem, hogy a nemrégen vetett erdő friss növéseit a marhákkal le ne étessék, Varga Katalin azt hirdeté a közönség előtt, hogy marháikat alá-hajthatják [VKp 72–3] | (A) nagy gyümöltsös elég szép állapotu, tiszta, s idei növései kezeslik állandó gyümöltsösünk hasznos fen maradását [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez]. *1866:* ezen levágot helyeken fiatalos növesek vannak [Mikóújfalu Hsz; EHA].

4. (állati) daganat; tumoare, umflătură; Geschwulst. *1852:* ezen lonak a' hasa alatt bal felöl a le kötő hejjén vagyon egy hot tetem forma nővése [Dés; DLt 1066].

5. (vízszint)emelkedés; creştere (a apei); (Wasserstandslinie) Steigung. *1743:* az ... Adamosi Malom ... a' viznek áradása 's nevés alkalmatosságával meddig és mikor forgot vagj állot meg arra számot nem tartottam [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9].

6. *~ében levő vas* (a kemencében) kiterjedőben levő vas; fierul topit care se umflă (în cuptor); (im Schmelzofen) in Dehnung befindliches Eisen. *1785:* a Kohokban és Verőkb(en) midőn futatunk és mivelünk, ha a fuvo veszszö vagy kereszt etc. hertelen el romlik ... az olvaszto kementzében a már nővésében lévő vas meg hűl, a Verőben hasonloképpen ... és így igen nagy kárunk forog benne [Torockó; TLev. 4/11. 1b].

növésű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *óriás ~* óriásira nőtt; de mărime uriaşă; riesengroß gewachsen. *1808:* A' Rosnak nyavallyái között nevezetes annak megszarvasodása ... az Oriás növésü Ro'snak neve Szarvas Ro's anya (Secale Cornutum) [DLt. 868 nyomt. kl].

növesztmény sarjfa; copac tînăr; Sprößling, Trieb. *1843:* a' Haszonbérlő ... Az erdőket kár nélkül pásztoroltatja, az abbani Nővesztmények fele része a haszonbérbe vett Szöllönek jo moddal lejendő karoztatásáért a' Negyedik télen lejendő levágáskor részíben hagyatván [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

növevény 1. növény; plantă; Pflanze. *1831:* csak az eke mivelése által, a kigyo hagymát, földi borzát, ürmöt, s más több efféle növevényeket ki nem pusztithattyuk [Dés; DLt 143].

2. sarjfa; copac tînăr; Sprößling. *1838:* Fűzfás nővevény veszszős Berkei [Nagyernye MT; LLt].

Szk: *cserefa ~. 1816:* Letznek valo fiatalok és Cserefa nővevenyekis [Jedd MT; LLt].

növő fejlődő; în creştere; wachsend. *1811:* Hát mikor elnézem szép virágidat, Ez érő, és ama növö almáidat; Már itt' magamnak mi képzeletet lelek? [ÁrÉ 126].

Szk: *~jében levő. 1774:* most növőjiben lévő Csere fa veszszők jo sűrűn vadnak benne [T; NMLt Concr.].

nuga semmiség; fleac, bagatelă; Kleinigkeit. *1704:* a generál ... csudálkozik az urakon, hogy azt a Toroczkai István unokáját olyan pompával akarták megtisztelni és eltemetni ... Kire az úr csak azt felelé, hogy őnagysága nem ilyen bakatellák és nugákban tartja az őfeleségéhez való hüséget, hanem reálitásban [WIN I, 242].

numerizáció számolás; numărare, numărat; Zählung. *1799:* ki menvén a' Nyáros nevezetü helyre, az Erdőnek meg visgálása végett ... Numerizatio végett, vettünk egy plajbatzot 8 pénzel [Torockó; TLev. 5].

numerizál 1. megszámol; a număra; (ab)zählen. *1793:* a' mikor az asztagok rakásához fog, azon igyekezzen hogy egy Asztagba ... egy forma buzát rakasson, meg számlálva rakassa a' kalángyákat az Asztagban, azt egy rovásra fel rotassa, numerizálja, s rovását ugy tétesse egy bizonyos hellyre az Asztagba [JF 36 LevK 297 Vég Mihály pref. ut. a drági tt-hoz].

2. megszámoz; a numerota; benummern. *1793/1795:* A keregető Levelet es Jegyző könyvét Paginák szer(int) Numerizalva mind az Esperest mind a' Curator Urak subscribálván és meg petsetelvén ugy meg indullyon követje* [M.bikal K; RAk 12. — *Ti. az egyházközségnek építésre gyűjteni].

numerizálás megszámozás, számmal történő megjelölés; numerotare; Benummerung, Numerierung. *1851:* Dobokai birtokos Hodor Károly által 1850-ben és 1851-ben bé fizetett Adók mennyisége- és mineműségéröli Kimutatás ... Házaim numerizálása 48 xr [BetLt 1].

numero szám; număr; Nummer. *1592:* Legh Elseobenis igy chelekedgiel, hogy ez eghesz Jndexet olwasd altal eppen, Az altal olwasasban, ameny leweleket talalz Egy bizonios dologrol, egy kichin papyrosra Jegiezd ky az Numeroiat pro memoria, Mert egy dologrol Nem chak egy lewel, hanem teobis talaltatik, de inkab mind kileomb kyleomb Numero alath [Kv; DiósyInd. 14].

numeros vmilyen számmal ellátott; care poartă un număr de ordine; mit (irgendeiner) Nummer versehen. *1592:* ameny leweleket talalz Egy bizonios dologrol, egy kichin papyrosra Jegiezd ky az Numeroiat pro memoria ... Annak vthanna, hozassa ky a' ladakat es ezen Jndex megh mutattia, az ky Jegezet Numeros lewel mellik Ladara zolgal [Kv; DiósyInd. 14].

numero-szám număr; Nummer. *1592:* Tothazi Mihali, es Zakarich Miklos ... valliak ... Az hordo mostis nallunk vaginak (!), es az Numero zam chak egi raita [Kv; TJk V/1. 203].

numerus 1. szám, számjegy; cifră, număr; Zahl. *1762:* a' Commensuratiokban minden darab földnek individualiter széllét hoszszát fel mérvén, ne sajnállyák a' földek szélességét annak hoszszusságával multiplicalni, nem pedig addálni a' két numerust [Szava K; RLt O.1 Mich Medve Mart. Veszmáshoz és Lad. Somkerekihez]. *1782:* Egy uj a Sár futojánál két Numerussal jegyzett rezes monderu flinta [Mv; NkF]. *1800:* A' 61dik Numerus alatt lévö Gyalog Regementböl el szökött ... Kálosi Mihály ... Granatiros volt [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* 1785-ben az animarum conscriptio elkezdödött, melyben ... kívül a házakra numerust irtanak [FogE 93]. *1842:* Szilágyi kapitány Urnak a' két Lovait Luteriájába bé rakattam volt Hétszáz négy Numerusokot [Bereck Hsz; HSzjP].

2. számjel (titkosírásban); cifru (în comunicări secrete); (Geheimschrift) Zahlzeichen. *1676:* Én Kegyelmed levelét jól el nem tudom olvasni, kivált az cédulát; az czifrák igen összve vannak hányva, sürün vannak irva, distinctio köztök nincsen, holott minden numerus utan annak meg kellenék lenni [TML VII, 314 Teleki Mihály Bethlen Farkashoz].

3. iktatószám, sorszám; număr de înregistrare; Akten/laufende Nummer. *1768:* Leveleimet is jó rendben szedtem, Fasciculusok szerint Regestráltam, tsak a Regestrumot kell nézni, mikor valamellyik Levél kivántatik, a meg mutattya, mellyik Fasciculusban, hányadik Numerus alatt legjen [Kp III. 149 Havadtöi Máthé Izsák kezével]. *1789:* Ezen két Falunak[a] egy Protocolluma lévén ... az egész accuratióval vitetett, éppen az egy Numerusoknak fel tételiben tapasztaltatott fagyatkozás [UszLt XIII. 97. — [a]Szentpál és Szentpéter U]. *1847:* Hallottam végre azt is, hogy az uradalmi tekintetes ispány úrnak Bucsumba bizonyos numerusokat, amelyeket Bécsböl hozott, megmutatott volna | Bécsi utozásából hazaérkezte után Varga Katalin valami numerusokat mutatott meg, s azt mondotta az embereknek, hogy peres ügyekben nemsokára lejön a válasz is [VKp 261, 281].

4. összeg; sumă; Summe. *1597:* byszoniosson nem Twthadtam ha be adtame az 4 koboly zabot az elso Rhegistrümban inuestigallia te kegelmetek ha be adtam te kegelmetek zalicza ki az Nümerussbwl az f l d 60 [Kv; Szám. 7/X. 19 Jeney István sp kezével].

5. katonai lajstrom/névjegyzék; registru militar; Militärregister/liste. *1777:* Fel Dobolyban ... Dobolyi Joseff gyalog katona numerusban [DobLev. III/504. 1b]. *1828 k.:* a' Frantzia háboru alkalmatosságával az akkori nagy Tyrozás ideje alatt ... az akkori rendelés szerént hogy a' holott három 's több fiak találtattak az égyiket, a' ki katonának alkalmatossabb Numerus szerént katonának bé assentaltassék [Dob.; BetLt 2].

6. (adó/vagyonösszeírásbeli) tételszám; număr de poziție (din rol); (Steuer-/Vermögensregistrierung) Partienummer. *1747:* Az 7ik Numerusb(a) bé tétetödött ész⟨ak⟩kal e regione lévén égj meleg Oldal melly extendálodik ⟨az eö⟩ Exja része mellett le jövö Ország uttyáig [Mezöbodon TA; JHb XI/31. 4]. *1794:* Praetendálja Vizi Mihály az ángyától, Vizi Andrásnétól az ötöt illetö jószágbéli részit, és azon termett fructusnak felit. Erre ilyen feleletet tön az irt asszony: nem adok a fructusból semmit, mert igaz, hogy a jószágban része van kegyelmednek, de tisztünk parancsolatjához tartom magamat, — hanem jöjjön hozzánk, az numerus alá [Jenöfva Cs; RSzF 240].

numerusos számmal ellátott; prevăzut cu un anumit număr; mit Nummer versehen. *1807:* egy numerusos Szekeren (Fiakkeren) ... szökött-el [DLt 77 nyomt. kl].

numerusos vas (számmal ellátott) bélyegzövas; fier/ciocan de numerotare; Brand/Markeisen mit Nummern versehen. *1848:* Havasi Gazdasági Károk ... Numerusos vasak tiz (bélyegzö vas) [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

numerusú vmilyen számú; care este prevăzut cu un anumit număr; von irgendeiner Nummer. *1823–1830:* minden ajtó felett[a] ... numerus vagyon, és ... ahány numerus alatt vagyon az ö szobája, annyiszor rángatja meg a csengettyüt, s tudja osztán a szolgáló, hogy melyik numerusú ajtón menjen be [FogE 226. — [a]A diákok szállójában Göttingában].

numizma érem; medalie, monedă; Münze, Medaille. *1730:* edgj kis arany Láncz, jó felé Gyöngyökkel rakot kerésztell, és Nummismavall, edgyütt [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1731:* A Kastélyban lévö Capellában megh hagyván az Oltárt ... cum suis ornamentis ugy mint: Arany Lánczokkal, Drága kövekkel, Drága kövess keresztekkel és Numismákkal edgyütt intacte ö szerént edgy helyen meg pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1755:* Noäktol két szoknyá(na)k valo Drágetet vásároltattam; és a nálla lévö Numismakot visz(sz)a váltottam [TL. Teleki Ádám költségnaplója 39b]. *1761:* Regnans Császárnétól adott Numisma, mellyben vagyon Gyémánt hét, apro pedig felesen [Nsz; Ks 73/55]. *1768:* Barsonyotska Ládába talaltattak ... Könyvetskék 3 ... Numismok (!) 6 [Mezössztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1774:* vettem kezemhez ... Egy Tizenkét Arany nyomo Numismát [MNy XXXVIII, 303].

Szk: *arany* ~. *1710:* Rákóczi Ferenc is arany numismákot verete, Herculest iratván rája [CsH 361]. *1751:* Én belsö Szolgája voltam az Néhai Báró iffiu Korda Sigmond Urnak ... vólt annál az Uri háznál egy arany Láncz rajta függö arany Numismával [Zagon Hsz; Szentk.]. *1769:* A kik ezen fel tet kérdést Iol ki tanállyák és ki Münkallyák 150 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Felségétol [UszLt XIII. 97].

numizmás érmekkel díszített; cu medalii/monede; mit Münzen verziert. *XVIII. sz. köz.:* Nagy füles numismás ezüst kanna [LLt Fasc. 109].

numularius pénzkezelő/pénztárnok céhmester; casierul breslei; Geldverwalter in der Zunft. *1777:* választatot Nébb Andras Uram óh kigyelme koltsos mesternek es Nonalariusnok (!) [Kv; FésCJk 64].

nuncius pápai küldött; nunţiu papal; Nuntius. *1697:* Voltam az nunczyusnál" [AIN 154. — "Bécsben].

nundinálé egy fajta járandóság (a mv-i ref. koll. tanárai számára); un fel de retribuţie (dat profesorilor de la colegiul reformat din Tîrgu Mureş); Art Gebühr/Bezüge (für die Professoren des ref. Kollegiums in Marosvásárhely/Neumarkt). *1870 k./1914:* Salláristák: a tanárok, senior és classis praeceptorok, a sütő és szekeres. A tanárok fizetése a 18-ik század közepéig 250 frt és naturálék ... classispreceptoroknak 30–50 frt pénz, promissio és az u.n. nundinálék, minden vásáron szedett vásári ajándék. Ez utóbbit 1847-ben szüntették be [MvÉrt. 41].

nundinális levél vásártartási szabadalomlevél; document/act care acordă ţinerea tîrgurilor; Patentschreiben für Markthalten. *1618:* ada ki Pattko Janos Vra(m) Vrunk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet, kett sokadalomra sonalot, minden eszte(n)deobe(n) es minde(n) heti vasarnapi uasarra szolot p(ro) f. 13 [Borb. I].

nuszt l. nyuszt

nutál ingadozik; a evita/şovăi; schwanken. *1662:* hogy mellőlök azelőtti gyámolok elszedegettetének és a késérteteknek szelei rájok érkeznének, azonnal ... a szegény hazának, Erdélynek nagy reméntelenségével nutálni, tántorogni, hajladozni kezdének" [SKr 636. — "Báthori Zsófiának és I. Rákóczi Ferencnek katolikus hitre térésére von. szöveg].

nutgyalu hornyoló gyalu; rindea de fălţuit; Falzhobel. *1845:* A Fuserek szer szám Specifikátzioja ... egy tzitling, egy Grundgyalu, egy Nutgyalu [Kv; ACLev.]. *1850/1851:* Egy nut gyalu 10. vasával [Kv; EMLt Szathmári lev.].

NY

nyaf-nyaf *csúf* nyif-nyaf; smiorcăit; quăkend-quengelnd. *1588:* Talas gergely az Sombori biraia monda hogy eo le vagia az porgolathot en tiltottam mind Istenre feyedelemre feoldes vramra vrara hogy le ne vagia ... de eo azzal nem gondolwan le vonatta vagotta az porgolathoth meg hogy tiltottam vramra rotwl zidoth azt mondta Nyăph Nyăph bestye kwrwa fia [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall.].

nyaggat 1. zaklat, háborgat; a pisa/sîcii, a bate la cap; belăstigen. *1586:* Mathe Chizar Mihalj zolgaia vallia, Az Mihelybe Az Chizar Leorincz aky el Ment az Niaggattia vala Grusz Leorinczet [Kv; TJk IV/1. 547]. *1816:* ez az Kotro Gabornéis panaszolja hogy a mostani Biro nyaggatya a' Portiojert negy V for ker rajta [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

2. (nőt) zaklat; a hărţui; (Frau) belăstigen/helligen. *1704:* Haller György uram pedig mindenekfelett ... igen jóllakott vala, mert hogy béjottünk aztán csak nyaggatta az asszonyokat [WIN I, 245]. *1723:* láttam ... hogy Marosán Gligor Mariát az agyban félvetétté maga melléje fékütt ot jol nyaggatta, markászta s jádzott velle [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI].

3. (állatot) háborgat, kerget; a hăitui/goni (animale); (Tier) treiben. *1776:* az Farkasak már kilecz (!) kopomat mind az leg jovát meg evék ... az szegény kopokat njaggattjak es szaggattják az Puskások szemek láttokra [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. *1789:* a Ludat alatt nyagatták, de kik lettenek légyen nem tudom meg mondani [Dés; DLt]. *1804:* a kutyak ... égy malatzot a Deberke viziben meg szoritván, azt nyaggatták s mardosták [Dés; DLt 82/1810].

nyáj 1. háziállat-csorda; turmă; Herde. *1717:* az Biro Dobos Péter be hajtotta az egész nyájat az Exp(one)ns ő kglme jószágára [Kál MT; Berz. 12. 92/7]. *1746:* az én hirem és akaratom ellen bé hajtatott tsordanak taxáját ő Kglme conscribalni attentalta és ... az nyáj taxájátis nem az én, hanem más b(e)ts(ũ)l(ete)s Viski Mihály nevű ember keziben adta [Torda; TJkT III. 45]. *1803:* Hogy ezen pásztorok midőn számadások és kezek alatt lévő nyájat pásztorlások által kezik alá vészik, minden megeshető veszélyektől hiven szorgalmatoson őrizni tartoznak | Hogy tavaszi és őszi bejáráskor mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját (: más nyájjal egybe ne bocsátván :) külön jártassa és őrizze [M.hermány U; RSzF 191–2]. *1804:* míg pedig összel az idő engedi és a falu parancsolja, tartoznak a pásztorok a nyájjal kihálni, azaz legalábbis Szentmihály-nap után három hétig [Kisbacon U; i.h. 195]. *1806:* Valamikor a közönség bírája poroncsol, akármi időtájban is, a nyájat legottan kihajtják ... az hazabocsátásban a nyáj előtt jöjjen egyik és lassan-lassan maga után bocsássa mind a porgolát kapuig [F.rákos U; i.h. 198].

Sz. *1662:* A törőknek pedig abbéli kívánsága, hogy személye mellől elálljanak, nem egyébre való volna, hanem csak hogy szakadást szerezhessenek maga a fejedelem és az ország népe között, akarván, mint pásztort a nyáj mellől amoveálni, eltudni, s az országot annál könnyebben elveszteni [SKr 649].

2. juhnyáj; turmă de oi; Schafherde. *1594:* Ha karachion vthan valaki Juhott veszen keőzzeőlok abban az eztendeőben ne(m) foghnak ki juhott Niaia keozzeől hanem egi barannial tartozik chiak az konihara [Baksa Sz; UC 113/5. 42]. *1604:* monda Dobai Andras eben az Iuhban ennekem chiak egi berbeczet adgiatok az tóbire az Kópeczi niaibol adgiatok [UszT 18/160 Balas Pal Andras Almasi pp vall.]. *1648:* Ztan Mucziát zkutársága alott hoztak volt az eleőtt haza santa fejeős juhokat nro. 65 hatvanőteőt. Jtem három sánta berbéczyet ... Egy sánta fejeős keczykét nro. 1. Ezeket itt Kománán találtuk, nem oda ki az mezeőkön léveő nyáj keőzeőtt az Ugrai határon [Komána F; UF I, 940]. *1714:* a' káros Gazdáknak praetensio szerént volt héjja a' Nyájnak Meddű Juh 7 [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1780:* harom Pakular lévén az Falunkba egy Nyájnak az edgyik közűlők akarván maga Juhait külömbőztetni és el valasztani, de az más két Pakulár arra nem állott, hanem hogy együtt legeltessék Nyájokot [F.laposnyak H; Ks 75. VIII].

3. marhacsorda; cireadă; Viehherde. *1759:* Elsóbben a tehénpásztorok ... a mezőben vagy akárhol nyájok közül való marhát látnának a csordájokon kívül keringeni, tartozzanak a nyáj közi keríteni [Papolc Hsz; RSzF 187]. *1770:* az actor gazda, kisebb Pető Jánosné tudja bizonyoson, hogy amely napon az marhája eltévedett volt, és jó reggel, tehénfejés ideje előtt egy kevéssel jelen volt az udvarán az elkárosodott marhája; és az inctus pásztornak hírt akkoron nem tett, hanem kereste maga a gazda, és megtanálta az falu mellett azon nyáj között, amelyben számadás alatt bé volt adva [M.hermány U; i.h. 206]. *1782:* Árkosi Ütő Ferenc és Ütő András praetendálván két tehenmarhájoknak az árát a tehénpásztorokon ... Világoson konstál, hogy az írt pásztorok nem voltak a falu nyája mellett, midőn a tehenek elmaradtak [Árkos Hsz; i.h. 215]. *1809:* egy marha le esvén a kőszálon lába ki törőtt és azt Also Rákoson megis ütöttek ... de hogy valami dögletes nyavalya grassált volna a nyájban ... a nem igaz [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634].

4. lócsorda, ménes; herghelie; Pferdeherde. *1571:* egy jo paripat keoztunk talalunk, lofeweknek sokaknak es keossegnek kijet kijet jobbadnak hallottak nyayatul el üzettek [SzO II, 326]. *1603:* Gaspar Balint nagy Galambfalwj ... ezt wallia mikor mj az meneseket be akarok Indittanj ... ot nem wolt akor az a menes lo az niaiaual [UszT 17/40]. *1768:* ezen kancza mind inkább a' véle talaltatott Csikaival és Nyájával különősön járt [Páké Hsz; SzentkGy Andr. Tamás (38) gy. kat. vall.].

5. disznócsorda; turmă de porci; Schweineherde. *1687:* Tudom hogy eő Ngok Jobágyi disznokat hajtottak volt ki Erdélybül magoké gyanánt, kik mostis eő Ngok nyájja közőtt vagy(na)k [GramTr VIII Illyés István (45) szab.vall.]. *1791:* Sertéssei az Uraság Nyájja kóról Nyaroltak teleltek [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1801:* Mikor Nevezet Baktsi

Sigmond Vram, ki hajtotta maga Sertésseit akkor estve mar a Zalányi Nyáj a Kosárbol hazais ment a Faluba hálni [Hsz; Borb. II Pál Sándor (80) jb vall.].

6. hívők gyülekezete; turmă, mulţimea credincioşilor; Versammlung der Gläubigen. *1662:* Immár pedig a nyavalyás hajdú atyafiak ... magokat ... csak elszánták vala, hogy egymás oltalma, édes hazájok, gyermekek, Istennek annyi sok szép nyája, serege, sok lakóhelyek mellett halálig harcoltanak | a dolgokat úgy kellene igazgatni, amennyiben lehetne, az hűség is oltalmaztatnék, s a város is el ne romlana ... Istennek őszentfelségének illy szép nyáját, seregét, annyi számú lelkeket el veszteni minémű kár s vétek is volna, akárki megítélhetné [SKr 538, 656]. *1670:* mostan Istennél több gyámolunk sohul nem lévén, ez nagy véres erőnek nem resistálhatván, félő, mostan Istennek ez szép nyájában véget ne vessenek [TML V, 286 Nagybánya bírája és tanácsa Teleki Mihályhoz]. *1671:* a máramarosi oláh papokat is mostani kimenetelemnek alkalmatosságával meg akarván visitálni, hogy az nyájat jobban igazgassák ... püspök uram ... az nekik adott instrukciot leíratta [i.h. 502 Teleki Mihály Balogh Mátéhoz].

Sz. *1710 k.:* Keresztyének leszünk mindnyájan, és úgy remélhetjük a gentilis pogányok, mahumedánusok, zsidók megtérését is; úgy lészen amit Szent Pál mond, Kol. 3:11. Úgy és akkor lészen egy akol, egy nyáj, egy pásztor, Jézus Krisztus [BÖn. 432].

nyájas szívélyes, barátságos; amabil, prietenos, cordial; herzlich, freundlich. *1657:* odajüve hozzánk Duklás, az svéciai, egyik az generálok közül ... igen jeles, emberséges, nyájas, vitéz ember, evangelicus [KemÖn. 272]. *1662:* Rákóczi Zsigmond ... amint testében, úgy elméjében is igen serény, a társalkodásban, ismerkedésben nyájas, kedvességes [SKr 256]. *1710:* Generál Chusani marada helyiben[a], ezt igen szeretik vala az erdélyiek, mert nyájas, alázatos, víg kedvű fejedelmi ember vala [CsH 402. — [a]1708-ben]. *1750 k.:* a' feleségemnek termeszetét ha meg kell az Mlgos Urnak vallanom, eő igen nyájas, tréfás, es batron sok féle bolondságot indito, s végben vivö Aszszony [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.]. *1836:* Vári János ... hangotlan nyájas beszéde közben vigyori [DLt 577 nyomt. kl]. *1840 k.:* A farsang elmúlt már. Sok lánynak ez határ: ... Van nyájas viselet: Mig egy férjet csiphet. De ha megkaphatja, Holtig elnyaggatja [EM XX, 515 Vajda Anna emlékkönyve].

nyájasan szívélyesen, barátságosan; amabil, amical; herzlich, freundlich. *1662:* Örsi Zsigmond Regéc várát megadván, maga a fejedelemnek eleibe jött vala. Kit a fejedelem vidámon s jó kedvvel látván s nyájosan tartván ... beszélletet[a] [SKr 247. — [a]Kőv. a nyil.]. *1710 k.:* Az elector, Carolus Ludovicus, igen jó, kegyelmes uram volt ... nyájasan sokat beszélgetett vélem [BÖn. 572]. *1753/1781:* Duma Jaannes – egy alkalmatossággal együtt Létünkb(en) midőn nyájason mulatánk együtt való beszélgetésünkben egy szer jól nyakon tsapa engem [Erdőfva H; JHb LXXI/3. 300]. *1763:* mihent engemet meg esmért mindgyárt vellem nyájason beszélgetvén a' kalapot fel tétette [Mv; Told. 33/25]. *1814:* a' Grof ... eő Nagyságával nyajason, és barátságosan beszéllett [Mv; TSb 12].

nyájaskodás enyelgés; giugiuleală; Tăndelei. *1657:* Fogarasból írott néhány szerelemlevele akadott kezemhez, kiket nem küldöttem meg Szécsi Máriának; olyan látogatása alatt is Istennek az véle való nem nyájaskodását deplorálta [KemÖn. 159]. *1767:* adtam vala ki Salome leányomat Eperjesi Ferencnek, ki is ... a feleségével nyájaskodás közben hirtelenséggel megholt [RettE 208].

nyájaskodik nagyon kedves vkihez; a fi amabil faţă de cineva; sich freundlich benehmen | enyeleg vkivel; a se giugiuli; mit jm tändeln. *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia ... Az teob vendegek keozeot penigh semmi vizza wonas sem zobol sem chelekedetbeol semmi nem wolt hane(m) nagy chendesseggel lakoztúnk minniaian nyaiaskottúnk [Kv; TJk VI/1. 29]. *1701:* aligis várnám aszt az Szent orát, melyben Kégyelmeddel nyájoskodhatnám, elég nehez az is Kégyelmednek távul léte miat magam nem beszélhetek, hanem levelem által kel beszélgetnem kegyelmeddel [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálához]. *1731:* Kováts Maria Asszany az mostoha Attjával Fogarasi Samuellel együtt nyájoskodtak Jáczodaztak, de meg akkor nem láttam fajtalan cselekedeteket [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 Geor. Simon (52) jb vall.]. *1765:* (Böjte Borbárát) modo Legitimo vette volt el felesegül az A[a] feles ideig mátkások lévén együtt ... az I(ncta) mindenkor ő vele barátságoson njájaskodott [GörgJk 197. — [a]Horvát Ferenc]. *1770:* Cseh Mihálly Gyalog katonát nem Potsa Dávidné Aszszonal láttam Nagy Miklosnit K. Vásárhellyen, hanem Éltes Annával nyájaskodott [Peselnek Hsz; HSzjP Mozes Cseh (30) ns vall.]. *1796:* gyakor izben meg fordulván házánal láttam hogy midenkor durván beszéllet Ros Máriával soha sem lattam ... hogy hozzá le ereszkedett vagy vélle nyájaskodot volna az Exponens [Déva; Ks 101] | Katana András ... Gál Katával nyájoskodik tsokolodik és ölelkeződzik tsak ketten magokra lévén ők a kertben [Kv; AggmLt B. 15].

nyájasság 1. kedvesség, barátság; amabilitate; Freundlichkeit. *1597:* az teób vendegek semminemew okot az haborusagra nem attak, hanem ... chendeze(n), bekessegesen nagi niaiassaggal es zeretettel lakoztak wigadoztak egimassal [Kv; TJk VI/1. 32]. *1661:* Bizony dolog mind hozzád való szeretetem, mind a veled már régen kivánta nyájasságom azt kívánta volna, hozzád siessek elébb [TML II, 83 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1736 u.:* a régi magyarok egymáshoz való szereteteknek s nyájasságoknak bizonyítására leírom, amint az üdvezült atyámtól hallottam [MetTrCs 457]. *1747:* Jozon korában ... mindenekkel nyájasságban élt Csimponjer David [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

2. kellemes társasági időtöltés; distracţie, petrecere; Kurzweil, angenehmer gesellschaftlicher Zeitvertreib. *1704:* midőn mindeneket, amit akartanak, elkövettenek volna és a szokott nyájasság az asszonyokkal véghezment volna, onnan mindnyájan lejövénk [WIN I, 230–1]. *1736:* Semmi nyájasság ma Erdélyben, ha csak ottan nincsen tubák pixl vagy feif tubák [MetTr 354]. *1758:* a nyájasságot és sok emberek között való lételt igen-igen szerettem volna, de abban nem volt szüntelen módom [RettE 79].

nyáj-juh nyájban tartott juh; oaie dată în turmă; Herdenschaf. *1734:* Tudgyaé ... az Tanu ... hogy ... Kornis István ... eő Nagának ... Gyekei Greble Pavel nevű Jobbágy Majorja (: Bátstsa :) ... valakiknek az ur eő Naga nyáj Juhai-közül, Juhakot, Berbétseket, kirlánokat, s Bárányokat el adot vagy cserélt volna? [Dob.; Ks vk]. *1798:* ennek előtte szamos Esztendőkkel az Exponens Ur N Edes Attya maga Nyaj

juhait külön Seregbe jártatta a kökösi határokon [Kp IV. 289].

nyak 1. gît; Hals. *1552:* A borr ital utan kedig mindgyarast elvész eszek: ott ninch az vtán tanách ... hanem zurzauar Egyic elkezdi es énekel, à masic sir, à harmadic mind két kezéuel hársol ... Nyolzadic fęlen haytuan à nyakad ot àloszic [HeltDial. K 7b–8a]. *1573:* Ne tagad Mert te zod es en vgy Monta(m) megh az byronak, chyak nyakat vakaritia es ely ter onnat [Kv; TJk III/3. 63]. *1593:* Myert hogy Az veresegh Ne(m) c(on)stal hane(m) chak Az zidalom, Azert ereosb teorwenie ne(m) lehet, hane(m) vosarnap reggel a' Niakat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat ot legie(n) [Kv; TJk V/1. 365]. *1606:* Az A Megie procúratorok Swkei Peter Kowachj altal eleozer zol arrol, hogy ... az Lengelfaluj hatarban ... Elekes Ambr(us), zekerreól le vgorua(n), zabliaia njakaban leue(n) es eöcze Elekes Lukacz le akartak vagdalnj [UszT 20/75]. *1631:* Valaszutj Ferencz More Laszlo nyakara vetuen kezet meghis ranta [Abrudbánya; Törzs. Helena Sarmassaghj cons. Georgy Agrien(sis) (52) vall.]. *1754:* el forditotta az Cziganj és az fejének hátulso részet (!) az nyak vapáján feljül nézem olj jukat látók, hogy az kis uljom belé ment volna [Mezősámsond MT; Berz. 14 XIX/11]. *1776:* Nemes Thott Samuel Uram ... maga mellé vévén két katonát ream jöttenek a Malomb(a) ... ottan meg fogtanak, kezemet, lábomat, nyakamat, kötelekkel meg kötözték [Kiskaján SzD; BK. Molnár Istvan molnár vall.]. *1802:* a Gránátokat Nyakárol le szaggatvan a' Földön el omlottak, s ha a' Szattlerné Nyakábol ki nem szakadott volna, meg is fojlott volna [Déva, Ks 115 Vegyes ir.].

Szk: *~ába akaszt/köt. 1765:* Grozát igen idös Embernek tudom ugy hogy még a' Nadrágat is a Nyakaba kötötték hogy le ne Suhagyan rolla [Bukaresd H; Ks 29/4]. *1804:* a Rector írást hagyott, 's a Monétát nyakamba akasztván el ment jo Kedvel. Délután ... nem tudtam a Letzkémet mellyért a Rector le vette nyakamrol a Monétát [Dés; KMN 31] ✱ *~ába borul. 1851:* a' kitsi Titi a' nyakába borul[a] és meg öleli [Kv; Pk 6. — [a]A nagyapjának]. *1879:* Oh, Ödön (képzeld, mintha a nyakadba borulnék ...) [Plev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ába hány/vet* nyakába akaszt. *1653:* futék a házba fegyverért; de ott is nem akada szablya a kezembe, hanem puskák és lóding: azt nyakamba vetém, s ki az istállóra futék [ETA I, 70 NSz]. *1662:* az igen serény kozáksag ... kardokkal kiütvén reájok[a], hogy ezek többire mint egy-egy kalodat hánytak volna nyakokba, míg azoknak nyakokbul való hányásokkal magokat könnyebbítenék ... nagyobb részbül elhullottak vala [SKr 329–30. — [a]A deszkapaizsos székelyekre]. *1731:* hallottam hogy az fejében szép Süveg let volna egy öis let volna a Nyakába vetve [Császári SzD; WassLt Marosán Nikora (60) vall.] ✱ *~ában van az istráng. 1576:* Az ven Janos Cigan fia, Thamas Cigan ... mas vr ala aduan Magat ... Mostan varosul akazto fara Itillek, Es felis keotjk vala Mert Immar az Istrang Niakaba vala az akaszto fa alat, De az sok Jambor keonieorghesere ... Eletenek Megh kegyelmeztek [Dés; DLt 193] ✱ *~ába teszi/veti vkinek a koldustarisznyát/táskát. 1710:* (Balassa Imre) egy bőrtáskát csináltat magának, s mindenkor úgy ment fel palotára a fejedelemhez. Ha kérdették, mire való, azt felete: „Kapi György tette ezt a koldústáskát az én nyakamban" [CsH 103]. *1771:* Utolso Szükségre jutatott volna engemet Lukats Daniel Uram ... és valoban a koldus tarisnyát nyakamban veteték volna [Déva; Ks 92. I. 123] ✱ *~ába ugrik. 1823–1830:* Hirtelen a nyakába ugrom s megcsókolom [FogE 290] ✱ *~ába való. 1628:* Egy gyermek nyakába ualo Claris veres oluaso [Kv; RDL I. 137] ✱ *~ába vetik az istrángot. 1597:* Bwzay Matyas tizedes lewe(n) az theob gialoghosoknak gonoz peldat adot ... fel keottessek erette ... de mindazaltal ex peculiari gratia ew keg(me)ek arra mentenek hogi Bázay Matiasnak az Istrangot az nyakaba wessek es az kapuigh el keserwe(n) wizza hozzak, es megh keotelezzek [Kv; TJk V/1. 124] ✱ *~ába vetteti az istrángot. 1650:* meg lad aztt hogi ha meg giauulhatok az is(tran)gott az niakadban vetteteom bizoni fel akaztatlak [Andrásfva U; UszT 8/64. 68c] ✱ *~ából kivesz/levon. 1602:* Susanna Thúry Georgine leanja ... tegnap latta hogy az Gellyen Vram korchiomayan Theoreok Caspar ky veotte az nyakabol az Tanizrat es kenyeret sajtot eot [Kv; TJk VI/1. 610]. *1710 k.:* Csato Albert az én aranyos kardomat az oldalamról, varrott lódingomat a nyakamból vonó le [BÖn. 559] ✱ *~a csigája/csigolyája. 1630:* (A csecsemő) niaka csigoliaia mi(n)tha ki tekeredet volna [Mv; MvLt 200. 193b]. *1767:* melljet a' midön masoknak beszéllet volna Zoljamine az emlitett ... Tisztarto füleben menvén, az ... Tisztarto arra eröltette Zoljaminét hogj mongja viszsza mert a' njaka Csigajáján huzattja ki a' nyelvét [Abosfva KK; Ks 4 Georgius Bor (30) ns vall.]. *1812 k.:* Ki kapván pedig a Groffné a Legén kezéből a' poharot a nyaka Csigájához tsapta [IB]. *1821:* a' nyaka Csigájába vagyon egy vele született Anya méh jel [DLt nyomt. kl]. *1823:* láttam azt is hogy nyaka tsugojáján kivül egyebütt a' feje kopasz volt [Dés; DLt] ✱ *~ához mér/méreget* vágóeszközt (fenyegetően) vki nyakához tart. *1631:* Tudom aszt is hogy ... ele veuen az hegyes teort ... Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakahoz meregetué(n) az kezeuel, mutattya vala az Atyanak Valaszutj Istua(n)nak mint kelleni banni [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall.]. *1784:* látván hogy az Cancellisták erösködnek ... Erdö pásztora keziben valo kaszát az egyik Cancelista Nyakához méré [Buzd AF; Eszt-Mk] ✱ *~a kitörik. 1582:* Balassy Ambrus[a] ... fel mentek ... az haz heara hogy ot hallianak, Azonkeozbe egy dezka ala fordwl alatta az Veynek, es vgy essek ala, hogy Niaka ki teoreot vala, Es mostis felzeg az vey bele [Kv; TJk IV/1. 106. — [a]Vallja]. *1756:* Keregutz Györgynek ... a nyakais ki törött, s nagyobbára azértis kelletett meg halnia [Lozsád H; BK Misc. 1143 Georg. Vajasdi (34) ns vall.]. *1813:* Grantzki, Ö Nságát ... a Kerek Gráditsrol le is taszitotta, verette ugy annyira hogy szinte a Nyaka ki törött [Kük.; IB] ✱ *~a (meg)szegik* nyaka törik. *1742:* az eö kglme lova ugj szökék ki alolla, az mikent nyaka széggék eö kglnek [Mv; Told. 15/24]. *1756:* A meg holtnak Testén, fején mitsoda ütések láttattak vagy Sebek mellyek mián kellett volna meg halnia nemde nem a Nyaka szegette meg? [H; BK Misc. 1143 vk] ✱ *~ának szökik. 1843:* Kis János nyakomnak szökve-... ugy meg szoritotta nyakamot, hogy Szinte meg fojlodtam [Asz; KLev.] ✱ *~ánál fogva felakaszt. 1777:* Popa Iuon ... egy Csora Peter nevü embert a maga Házában meg vert és Lántzal Nyakánál fogva a Gerendaba fel akasztott, ugy annyira, hogy ha tsak még egy Keveség ott tartott (!) volna bizonyasan meg halt volna [Ludvég K; KLev. Csimpojes Mihaila (28) zs vall.] ✱ *~ánál fogva ragad. 1660.* Azok[a] ragadván bennünket nyakunknál fogva, nyakunkról letürvén az dolmány gallérát, hogy fejünket vegyék [Kv; KvE 180 LJ. — [a]A török hóhérok] ✱ *~án csügg. 1597:* Lukach Mihali ... fassús est ... Az azzony mind az nyakan chewggeot az legennek chokoltak eoleltek egimast [Kv; TJk VI/1. 20]. *1632:* Harmadik ok tőllem valo el valasra az: hogi magamnak tavol leteben szol-

gammal zunetlen jatzot, niakan czjuggeőt es megh egi agibannis hält velle [SzJk 36]. *1697:* én az Peter Deakne Aszszonyom Attyat, s Annyát szolgaltam ... akkor Peter Deakne Aszszonyo(m) hajadon Leany volt, aszt tudom s lattam hogj az ifiú legenieket igen szerette, uelek jádzott, nyakokon csűggőtt, s csokolta őkőt [Szentsimon Cs; CsJk 10] ✱ *~ára akasztatik/függesztetik* büntetésként az eltulajdonított holmi a bűnös nyakára köttetik. *1759:* Grohoti Petrucz Ignát Abrugbányán, egy kantárnak, Szügyelű és holmi Szijaknak el lopásáért meg fogattatott, és ä lopott portékák à Nyakára fügesztettvén, à Sokadalamb(an) fel s alá hordoztottván, meg verettetett [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.] | (A tolvajnak) ezen általa lopott portékák a Nyakára akasztattanak, s ugy hordoztatott fel s alá ä Sokadalomban [Tomnatyek H; i.h.] ✱ *~ára borul. 1724:* a Leány ... a Legény nyakára borult, azt mondta néki, János Ur(am) ne vigyen kgld viszsza [Hidvég MT; BK. Lúdvegi Ferentzné (48) ns vall.] ✱ *~ára csüngölődik. 1593:* Kowach Balint vallia Latta(m) hogj Kajtar Anna Nalla halatta vincet ... Mikor ky akarna Ieony Vince onnat, Az Ajto eleot Anna Vincenek a' Niakara chyngheleodek [Kv; TJk V/1. 423] ✱ *~ára (fel)köt vmit. 1579:* Az ky az lelkewel zitkozodyk Tehat elozer byntessek I f(ori)ntal Mazzor ketteowel harmadzor harommal Negiedzer Az Nagy keowet keossek Nyakara es haromzor keorwllyek Megh Az piaczat velle [Kv; TanJk V/3. 185a]. *1605:* Vagion sok panazolkodas hogy zeoleomywesek vinczelerek zeoleo paztorok es egyeb illetlen emberek az zeoleot hordanak ... tehat az ollyan vakmereo hytuan zemelt az lántczra tegyek az kapuban, aholot az nap pironkodgyek az zeoleot nyakara fel keotwen [Kv; TJk VI/1. 529]. *1646:* Diosi Mihaljne foglia: Nagi Istok ... hat okör utan ualo Zeker szenaiat penzen el atta. Azert kiuanom Az töruentöl hogi az káárt refundallia ... fel allassak az pelengerre ... szenat az nyakaban kötuen [Kv; TJk VIII/4. 130] ✱ *~ára köttet. 1710:* A fejedelem szokása szerént fúni kezdvén, fordul a feleségihez s mond neki: „Hallod, feleség, mit csináltat bályád?" Én erdélyi fejedelem vagyok, még sincsenek aranyas szélű tálaim; él az Isten, megérdemlené, hogy a nyakára köttetném azokot a tálokott, s úgy akasztatnám fel" [CsH 154. — "Teleki Mihály] ✱ *~ára köttetik vmi. 1699:* Ezért kellet sistaltatnom a' Kezessel e' specificalt Personat ... kezénél egy mas Ember marhajarol elveszett harang, vasvilla, lancz és szekercze találtatott. Deliberatum. Varadi Janos holnap kalodaba tetessek paniceallyon delig nyakara köttetve az harang [Dés; Jk] ✱ *~ára vet. 1710:* Fogarasból a marusszéki hadak kísérvén, Görgényben fogva vivék", láncot vetvén a nyakára [CsH 178. — "Barcsai Mihályt 1684-ben] ✱ *~a szakad* kitöri a nyakát. *1585:* Chieoff losa vallia, Egy zekeret latek hogy meg futamek s monda a' holt legheny, Am a' Neste lelek Agebnak mayd eó maganak is Niaka zakad [Kv; TJk IV/1. 470]. *1619:* Alig szökheték ki az szekérből", az kocsisok nyakra-főre ugy menének az árokba, hogy mind magoknak, mind lovoknak nyakok szakada [BTN[2] 221. — "Almában a fej.]. *1704:* el akarja veszteni Pekri a feleségét ... azért is küldött két olyan rossz lovat a leptikájába, hogy valahun nyaka szakadjon róla [WIN I, 266] ✱ *~át köti vkiért* szabadságával kezeskedik. *1640:* Csiszár Jánosné Sárdi Kata asszony fassa est ... Hallottam, hogy Novák Farkasnét meglopta az fia az maga nyakát kötötte érette húshagyó keddig [Mv; MvLt 291. 218a átírásban] ✱ *~ától fogva a sarkáig. 1710 k.:* Apor ... azt mondá: Macskásit az egy gatyáján kívül levetkőztetvén, két jó korbáccsal a nyakától fogva a sarkáig fel- s alá egynéhányszor eregessék meg [BÖn. 976] ✱ *~ba hordozó. 1732:* Egy nyakba hordozo Szencség 3 Scapularéval [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] ✱ *~ba megüt. 1802:* Forro Lajos ... ugy ütte meg Nyakba a' Báro Bánffi kocsissát [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Jákob (21) vall.] ✱ *~ba viselő. 1823:* Egy régi módi, Zomántzos, nyakba viselő koporsó [LLt Csáky-per 601. L. 1] ✱ *~on csap/csapdos. 1585:* Kadas Istwan vallia ... Az leankat a' felperes Azzony igen rangattia, el veowe Az partat teolle, Niakonnis chapdosa [Kv; TJk IV/1. 498]. *1598:* Kossa Mihali ... wallia ... latta(m) aztis mikor niakon chiapa az Posta mester zolgaia Ambrúst es Iakabot [Kv; TJk V/1. 144]. *1638:* Istua(n) Deak csak Njako(n) csopta Garczo Gergelt [Mv; MvLt 291. 130a]. *1716:* ha az sogor Földvári Páll ne bolondoskodgjék es nyakon ne csapjan, megh ne(m) házasadom vala [Nagyida K; Told. 22] ✱ *~on csíp* megfog, elkap. *1879:* A kis fiú napokig bujkált, s az én segédeim egyszer, egy szép reggel az ágyban csípték nyakon [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~on kap. 1582:* Anna Eothweos Isthwanne ... vallia ... monda az Eothweos Mihalj Az Abrahamnak es Jakobnak Istene Algia megh az thy hazassagtokat es egbe kelesteóket, Az legenys niakon kapa az Aszont es vg Alda [Kv; TJk IV/1. 66] ✱ *~on köt* lefog, letartóztat. *1571:* ha mely lofew attiank fia valami vadat awagy madarat fogot ... ereossen buntettek fogsagal es birsagolasal hazara mentenek nyakon keottek ugj vittek a varhoz [SzO II, 325]. *1671:* annak a' vármegyének vagy székeknek Tisztei a' hól találtatik lenni, az ő hazastarsa mellöl el-állott személy ad moneállya a' viszsza menésre, mellyet ha amaz nem cselekednék ... kössek nyakon s' adgyák hűtös társa kezében [CC 4]. *1754:* Koszta Mihály ... engemet ezen földben küldett irtani ... Vlád Ignát ide jövén azt monda hogy ne irtsak itt hanem menyek el szép szerint, mert ha nem, nyakan köt [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11] ✱ *~on köttet* elfogattat. *1662:* mint ollyan országh végezésit s Ura méltoságát meg bőcsülleni nem tudo rosz emberrel ugy bánatunk, s ha tóbször busitatunk, nyakon köttetünk [Told. 1 fej.]. *1671:* Janos mester Conventiot es penzt vett fel, kihez kepest, keőteles szolga ... Protestaltat Vr(am) eö Naga általam, hogy valahun találljа, mint keőteles szolgáját nyako(n) köttetj [Cege SzD; WassLt] ✱ *~on (meg)fog. 1637:* lattam hogj megh foga a kovacz legeny niakon Istua(n) Deak Uramatt s be vona az ajton, torkon foga, s az kis kertnek nioma [Mv; MvLt 291. 119a]. *1640:* az egyik katona nyakon fogta az asszont, s az maga házához vitte s ott fertelmeskedett vele [Mv; i.h. 233 átírásban]. *1753:* Rosnyai Joseff Ur(am) sok szo után meg foga az ... Tisztartojat ... az ország utyán nyakan [Szentgyörgy MT; Ks 48. 67. 31] ✱ *~on ölel. 1762:* Petrutz Nikuláj ... trefabol nyakon ölelte [A.kosály SzD; JHb] ✱ *~on ragad. 1600:* En azt latam hogy Dekan Gergely niakon ragada Lazlot [UszT 15/138 Leörincz Andrasne Wdwarhely Sophia vall.] | Lata(m) hogy Dekan Gergely megh fogta az Gergely Lazlo lowa fekit ... rais vgordek hogy niakon ragadia es le wonnia az lorwl [i.h. Zabo Balasne, Udwarhely zolgaloia, Margith vall.]. *1795:* Nagy Josit Nyakan ragadtam ... de eö erőssebb lévén nállamnál az karom közzül ki vitzkandozott [Kv; KLev.] ✱ *~on ragadtat. 1708:* A mi illeti Ur(am) annak a hitván Bethleni Molnarnak dolgat ... én a' feleseget N. Sinkröl nyakan ragadtatom, ide a' várb(a) Tala(n) osztan haza jö [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✱ *~on üt. 1766:* Pünkösti György mikor ütték ... ugy ütötték nyakon edgj Puskával [Kökös Hsz; Kp I. 234 St. Falka (35) lovas kat. vall.]. *1772:* enis meg borosodván ... az Falus Biro ... Dancs Ignatot ütette nyakon

[TL. Tyékár Jákob (28) ns vall.]. *1776:* midőn Kertész Mihailla vinné a Hátán Vojvod Gligorást, utánna rugaszkodek Triff Silimon Kertész Mihaillát Nyakon úté [Katona K; Born. VI. 14 Dán Todor (40) zs vall.] ✱ *~on vág. 1796:* Tusa Joseff ... a Béresnek morcát öszve szidta, és a tenyerivel Nyakan vágta [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.] ✱ *~on ver. 1573:* Marton Borbel Balint Inassa ... vallia ... gruz peter ... rug volt fely az orrahoz, very volt Archul es Nyakon ky wzy onnat [Kv; TJk III/3. 306] ✱ *~on viselő. 1742:* Két Nyakon viselő keszkenő, edjike dufla Sellyem [Kiseskülő K; Somb.] ✱ *asszonyember ~ára való. 1637/1639:* Egy Gyöngyös Turkeses Arany boglaros Aszonyember nyakara valo him, aestimaltatot ad f. 200 [Kv; RDL I. 111] ✱ *elvágja a ~át és a seggihez teszi. 1654:* Mihalj deak monda ... el uagom az njákat és az seggihez teszem azon Istuan deakra futamodek [BLt 7 Thamas Mathonne Katha Asz(ony) (43) pp vall.] ✱ *kitekeri a ~át. 1630:* Mondotta(m) aztis neki hogj ki tekerte az giermek(ne)k az niakat de arra azt monda hogj hiszem ha ki tekerte(m) tekeriek ki az en niakamatis [Mv; MvLt 290. 191b]. *1644:* az en fiamatis igen megh verte vala az szasz gjermek bizony nem szantam vala ki tekerni a Niakat [Mv; i.h. 291. 413a] ✱ *szakassza meg/oda Isten a ~át. 1617:* Elegge hallottam hogi zitta antalfi m⟨a⟩tiast antalfi tamasne ... hogy az Isten soha ne m⟨e⟩ncze mastol ... Is⟨te⟩n zakazza meg a niakat [Kobátfva U; Pf]. *1635:* oda szakaszsza Isten az niakatokot bestie lelek kurua fiai [Szacsva Hsz; BLt]. *1793:* Az Isten szakaszsza meg a' nyakadott, hogy soha nyakkal haza ne jójj [Koronka MT; Told.] ✱ *zsákot vonszanak vki ~ába* büntetésként vízbe vetik. *1574:* pechine Es peter papne Azt valliak hogi Ez ely mwlt Napokba Borbel Ianosne hitta volt ely Eoket vele Az vey Albert deak hazahoz hogi zolnanak az Azzony Embernek Menneh ely onnat az haztwl ... eok ... esmet Meg Mongiak hogi ely Mennyen Mert ollyat zolhat es chelekedhetyk hogi egywld zakot vonzanak Niakaba [Kv; TJk III/3. 369].

Sz: *~ába veti az igát/(vas)jármot vkinek* vki reákényszeríti a hatalmát vkire. *1662:* Az ország népe nyakába is súlyos igát vetvén, minden rendekkel magát meguntatta [SKr 163]. *1710:* Az Isten is megharaguvék, s olyan vasjármot vete nyakunkban, azkit sem mi, sem posteritásink el nem viselhetünk [CsH 67]. *1761:* Azt is mondá most Désen a viceispán Nemes György ... „Mert kegyelmeteknek nem vetette a jármot a papság a nyakába, mint nekünk" [RettE 119] ✱ *~ába veti az istrángot vkinek* vesztét okozza vkinek. *1604:* nyakaba vete(m) az or beste kúruafianak az istrangoth [UszT 20/131 Giorgius Georgifi de Palfalúa pp vall.] ✱ *~ába veti a vizes lepedőt vkinek* bajt/kellemetlenséget vkire ráhárít. *1764:* A 15 ezer forintot kérték vissza a szászok, de nem volt bolond Gyulai Kata, hogy visszaadja. És már hogy directe végbe nem vihették, így akarják a nyakunkba vetni a vizes lepedőt [RettE 179] ✱ *~ára veszi vki jármát. 1759:* Bánffi Dienes ... tanulja meg a Barcsai Gergelyné jármát nyakára venni s azt cselekedni, amit nem maga, hanem az asszony akar [RettE 95] ✱ *kivonja az istrángot a ~ából* megszabadít vkit a kötél általi haláltól. *1592:* Margit foris Gasparne vallia ... Zeoch Janosne mongia vala Gasparnak, te Gaspar oruu[a] vagi, az Istrangot az niakadbol vonak kj [Kv; TJk V/1. 291. — [a]Olv. : orv] ✱ *kötelet igér vki ~ára* vesztét jósolja. *1814:* Balog Istvántis sok izben le motskolta, 's meg kötelet is igért a Nyakára [Dés; DLt 56] ✱ *kötelet vet vki ~ába* vesztét okozza. *1710:* Így vetének kötelet mind a magok, mind a posteritások nyakában, s azon a rossz úton veszének el magok is rendről rendre azután [CsH 117] ✱ *más ember ~ából a maga ~ába vonja az istrángot* másnak kedvezve saját magának okozza vesztét. *1614:* Itt azért minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyitse, sőt ha titkon hallja is, el ne titkolja ... hogy ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrangot ... azmint én ekkor jártam vala, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beléje [BTN[2] 45] ✱ *megcsípi a lúg a ~át* megégeti a száját, rossz tapasztalatokat szerez. *1710:* A szolga nagy imperiose bemenvén az atyámhoz: „„Uram, azt mondja, az úr, Bethlen Gergely uram azért küldött, ezt a két agarat elvitessem". Az atyám nyakát sem csípte vala még akkor úgy a lúg meg, mint azután, különben is ez a mi famíliánk könnyen a magáét nem engedte másnak, ha haraggal kezdett hozzája, szép szóra penig könnyen cedált [CsH 151]. *1840:* Látván a fiaim gondolkodásokat ... bár mindenemet által adhatnám nékik ... probálják ők is a világat s csipje meg a Lug a nyakokat talán az edgyik veszt valamit az Indolentiájából, s a másik is meg győződik benne, hogy a Czime el nem tartya a világon [JHb Jósika János feleségéhez Bécsből].

2. ruhaneművel kapcs.; în legătură cu îmbrăcăminte; in Verbindung mit Kleidungsstück : magán/magára/magáról, ill. rajta/rá/róla; pe el/ea, de pe el/ea; an/auf ihm/ihr bzw. von ihm/ihr. *1736:* A kisasszonyok ... Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt [MetTr 344]. *1759:* A hintó előtt két huszár-módra felöltöztetett legények ... kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkas-bőrösön voltak [RettE 96]. *1763:* a lábravalora tsizmát huza, sűvegett a fejibe, szokmánt a nyákába [Görgénysztlászló MT; Sár.].

Szk: *~ába ad. 1657:* Im látja kegyelmed, hogy mint az palástját levetvén adná nyakamban, szinte oly örömest az fejedelemséget transferálná nékem az fejedelemasszony [KemŐn. 120] ✱ *~ába vet. 1710:* az úr penig ... mikor megparancsolnák, hogy csak jőne ki,[a] egy hálómentét vetvén csak nyakában, ingben, lábravalóban s papucsban kijöve a pitvarban [CsH 121–2. — [a]1674-ben Bánfi Dénest fővételre előkészíteni]. *1773:* Sok lövés esvén a faluban ... egyszer hall egy közelebb való lövést ... a felesége ... Azzal szoknyáját nyakába vetvén fut a bátyjához, Kabos Sándorhoz [RettE 297]. *1774:* égy ... Jobbágy Béreskedet kinekis egy kőből Gabonát adtanak minden Holnapban, s ... égy Czondratis vetettenek a nyakába [Mocs K; KS Conscr. 27]. *1823–1830:* a mentét sohasem öltötték fel, hanem lánccal vagy drága kemény kötővel nyakokba vetve hordozták [FogE 64] ✱ *~ába vonat* (inget) a nyakáig felhúzat. *1574:* Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak hogy ... Emlekezet Istwan kowach Nagy Istwannak az Margit feleol ... Ig zolt Istwan my keozem En neke(m) vele ... ha az Teorwenbe elegednek egmassal Az felseo Inget Niakaba vonatya es ky veretty az kapwn [Kv; TJk III/3. 380] ✱ *~ából kihasogat/szaggat. 1799:* Maria Todornét is hasonlokeppen meg verte bundáját Nyakából ki hasogatta [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1813:* a Mlgs Aszszony ... ő Nságát meg pofozta meg verte ingét a nyakából ki szaggatta [Kük.; IB] ✱ *~ából kiszakad* leszakad róla. *1763:* az udvaron egybe bonyalodvan, ă tépelődés közbe ă Both Andrásné inge ă nyakából ki szakadott [Mv; Told. 16/51]. *1796:* bunda lévén Pakulár Nyikolájon, az a' nyakából kiszakadott [Panit Sz; TSb 2] ✱ *~ából kiszakaszt. 1598:* az vonakodasba kj zakaztak mentemet niaka(m)búl ugy akad az setetbe egy me(n)te kezembe, en azt tutta(m) hogy az enym [UszT 13/34] ✱ *~ából kivet le-*

veszi magáról. *1600:* Mich(a)el Zenthiuany Seruitor[a] ... Chako Balinth megh ragada mind zabliastol az Nemes ember ky vethe az mentet niakabol [Kv; TJk VI/1. 445. — [a]Vallja]. *1739:* Szárikámot az nyakambol kivetvén, mondám az Öcsemnek, Lőjjed ... mert el kell vesznünk [Szentlélek Hsz; HSzjP St. Hodor (49) pp vall.]. *1744:* a Pintyilia fiát ... meg fogtuk vala, kiis a Glugajatt ki uettuén a nyakabul ... maga el futa [Gyeke K; Ks] ✱ *~ából lecibárol/tép. 1813:* hátra tekintvén ... s hát láttam szemeimmel hogy Dömsődi Gáborné az Exponens Aszszony Bundáját a' Nyakából le tzibárolta, tépte [Dés; DLt 162] ✱ *~ából leszaggat. 1600:* Halaz Jstwanne Catalin azzony ... vallja ... az darabantok nekj tamadanak, es vgj verek Nemes Janost megh az Menteyetis le zaggattak az Nyakabol [Kv; TJk VI/1. 453] ✱ *kirántja a ~ából a bársonydolmányt átv* tisztségéből letaszít. *1710:* Bánffy Dénes, noha Apafi Mihálynak közel való sógora vala ... nagy kevélyen izente egynéhányszor a fejedelemnek, hogy rövid nap a zöld bársonydolmányt kirántja a nyakából [CsH 57].

3. a szóban forgó személy jelképeként; ca simbol al omului respectiv; als Sinnbild der genannten Person : reá; pe el/ea; auf ihn/sie/es. *1657:* mivel ordinarie ők Szent Demeter-nap után táborozni nem szoktak, az szerdárnak is sátorát nyakában vágák | Éjszakára kelve tüzes gránátokat is bocsáttatni kezdék az várban ... és mindjárt szót adának: Ne tüzzel, ha keresztények vagytok etc.; noha ők előbb próbálták vala, hogy az várost nyakunkban gyújthatnák [KemÖn. 45, 198]. *1662:* Az vár lőtetését ... nagy szorgalmatosan continuáltatják ... elsőben is csak a belső épületeket igyekeznének nyakokban rontani | Gaudi ... a magok lövőszerszámit is a tőrök seregekre forgattatván ... sürü lövéseket az ellenségnek nyakába szóratni kezdett vala [SKr 241, 412].

Szk: *~ába omlik. 1655:* feltetteők, hogy az Nyakokba Omol az Kemencze [Kv; SzCLev.]. *1742:* Génye házából mikor a Czigány ki ment majd az nyakába omlot[a] [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6. — [a]A ház] ✱ *~ába szakad. 1618:* data occasione kételen meg kell írnom azmicsoda utálatos rontásokot ... az ház körül cselekedtek némely uraim ... s félő az, kegyelmes uram, hogyha mégis rontunk ... az nyakunkba szakad [BTN[2] 120]. *1662:* Végre az erdőkön elestveledvén, és az eső is nyakokba szakadván, hogy éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvízben meghálni kényszerittettek vala [SKr 189]. *1710 k.:* A fejérvári templom fedele szinte a nyakunkba szakad vala [BÖn. 888] ✱ *~ába szakadozik. 1737:* ennekelőtte a szentek alamizsnájából kezdvén építeni egy kő templomocskát, minthogy a seculis fennálló fa-templomocskájok szintén nyakokba szakadoztak volt [M.décse SzD; ETF 107. 30] ✱ *~ára jár. 1823–1830:* Az apámnak az udvarba egy külön szoba adattatván, abban őrizet alatt dolgozott, de maga is bezárkózott, mert sok látogatók jártak a nyakára, úgyhogy gyakran levetette singjét, ollóját, s félbehagyta a szabást [FogE 61]. *1879:* Azt írja, hogy sokan jártak nyakára tudakozódni a Caleidoskop szerzőjének neve iránt [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~kal hány ki. 1614/1615:* azt hadta Vrunk, hogy uagy eyel vagy Nappal, Jutunk de mentest, Niakkal haniniuk ki megh az felessegitis Somlyai Mihalnak ha itt talaliuk [Györgyfva K; Ks M. 20a] ✱ *~on önt/öntöz. 1657:* felhágatván szolgámat, s vizet bővön adván kezéhez, jelt adtunk az mikor alkalmatlan időben alkalmatlan emberek jüttek bé, nyakon öntözvén őket [KemÖn. 84]. *1771:* Éjfél tája felé, hazavetődik Zilahiné Aszszonyom ... és szaporán Vizet melegítvén ismét bé méne az Ur házába, és ottan Isten tudgya kit öntöt nyakon foro vizzel [Dés; DLt 321. 31]. *1772:* hallottam ... hogy ... Zilahi István Uram Gázmér Kriskát égy Eczaka maga mellé fektette volna égy ágyban és a Felesége rajta kapván nyakon öntötte foro vizzel [Dés; i.h. 64a Mich. Szavai (48) ns vall.].

Sz: *világot vesz/kell vennie a ~ába. 1741:* az házamra jött ... s ott vert megh, el anyira meg unatkoztam hogy ... világot kell vennem az njakamban [M.fráta K; BLt 1 Benke Jeremias (22) jb vall.]. *1749:* Stomp Márton ... mondotta, ő bizony el szőkik, mert tovéb ő már nem álhattya el mégyen világot, vészen a nyakában [Hosszúaszó KK; EMLt Iuditha Stomp cons. Georgy Imreh (40) vall.]. *1783:* a nagj rendetlen keménj szolgálott miat világot kelletett volna Njakokban venni [Buza SzD; LLt Csáky-per 110 L. 17]. *1817 k.:* Getzi Minyának a' kováts fia ... őrökre el butzuzott az apjától, s' világot vett a' nyakábá [Héderfája KK; IB. Veres István tt lev.].

4. *átv* kellemetlen helyzetre utaló kif-ekben; în expresii care se referă la situaţii neplăcute; in Ausdrücken bezüglich unangenehmer Zustände: a szóban forgó személy/közösség; persoana/colectivitatea respectivă; die genannte Person/Gemeinschaft. *1662:* íme már az hától ütő pálcának súlyát hozzánk közel érkezni látván és tapasztalván, ők belőle csak kiállának, vizet zavarának, nyakunkba veszedelmet, romlást, pusztulást vonyának ... az ő veszedelmes tanácsok miatt nyakokba rohanó utolsó veszélyeknek zivatarát jól távulról nézni ne kezdenék! [SKr 577–8]. *1794:* következett tereh a Nyakomba Házomnak [HG]. *1882 k.:* Olyan kutyaketrec ez a szerkesztőség, s olyan nehéz lánc van az en nyakamban, mellyel hozzá vagyok kötve — hogy minden egyéb lehet, csak az nem, hogy egy-két napra megszökhessek [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ába ad. 1667:* Isten kegyelméből benn[a] vagyunk, noha olyan formán, melyet Isten Kigyelmednek nyakában bajul ne adjon, engemet is szent fiáért szabaditson tőle [TML IV, 167 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz. — [a]Huszt várában] ✱ *~ába bocsát. 1705:* az egész Szebenben lévő proventusoknak és harminczadoknak registrumát és erogatióját felküldé ... a Guberniumnak, testimonialist kivánván ... hogy hova erogálódott a proventus ... a Gubernium is csak rejiciálta nekik, hogy ha elköltötték, adjanak számot ófelségének róla, de ők kezekhez nem veszik, hogy az ő nyakukból a magok nyakába bocsássák, hanem akármit csináljanak vele [WIN I, 464–5] ✱ *~ába esik. 1692:* valamit egjeb adozo rendek nem supportalhatnak, ne(m) esik tsak az varmegje nyakaban ... hane(m) edgjvt velvnk supportallyak az terhet[a] [Szőkefva KK; Törzs. Sárosi János kezével. — [a]A szász nació] ✱ *~ába fordít ráhárít. 1659:* Az miben tégedet elbocsátottak, bizony félek, hogy csak az magad nyakában akarják fordítani [TML I, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *~ába fordul. 1781:* amely poenalitást kíván rám fordulni, a forduljon a nyakába [Árkos Hsz; RSzF 272] ✱ *~ába hagy. 1666:* ha engem kapitánnak tött ő nagysága s ugyan az nyakamban hagyja, bizony nem sokára azt a hírt hallja ő nagysága, hogy két darabbá esett az kutya [TML III, 633–4 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. *1784:* az I ... már ezelőtt is 2132 Mforint ára jószágaimat elvesztegetett, mégis azon kívül 400 for. passivum debitumot hagyott nyakamban [FogE 344]. *1803 u.:* Jo Testvéreim a Pert nyakamba hagyták ... az usus fructust is egyedül fizettem [DobLev. IV/864] ✱ *~ába háramlik. 1818/1820:* a differentia az Arendator Ur nyakába fog háramlani [Pk 4] ✱ *~ába húz-von → ~ába szerez* ✱ *~ában marad vkinek vmi* vkinek a

kárán marad. *1710:* ahol ezüstpénzt kaphatott, libertással mind felváltotta[a], s az egész magyar nemzetet miden jó pénziből kifosztá, az átkozot rossz pénz marada nyakunkban [CsH 353. — [a]Il. Rákóczi Ferenc]. *1750:* akar menyi bort igyik meg az Uraság Korcsomáján, soha az árát meg nem fizeti ... és a Korcsomáros nyakaban marad [Szság; Told. 3] ✱ *~ába rak. 1670:* Ezt az munkát, úgy látom, csak az Szuhai nyakában rakják mindnyájan [TML V, 261 Kende Gábor Teleki Mihályhoz] ✱ *~ába ráz. 1811:* Ennek égy gyönyörü példáját láthatod A' hazug emberben, és azt katzaghatod, Mint kering futkároz, Labirintussába, Melyet szánt-szándékkal rázott a' nyakába [ÁrÉ 91]. *1826 k.:* a Patakjokbol hasznot nem látván, a leg csekéllyebb patakjok áradásbéli károkat sem akarják[a] el szenvedni, ha nem mint egy haszontalan Patakot a kárral nyakunkba akarják rázni [Gyalakuta MT; GyL. — [a]A kelementelkiek] ✱ *~ába sújt átv* csapást mér vkire. *1663:* ez a gyülés ... az adó felvetés felett lett. Valóban bizony a nyakunkban sújtottak mindnyájunknak [TML II, 262 Bornemisza Susanna Teleki Mihályhoz] ✱ *~ába szakad. 1667:* Istennek latogatasabol, uyab, s velünk irgalmatlanban bano, idegen Nemzetnek jarma szakadot nyakunkban [Kv; RDL I, 179] ✱ *~ába szerez vmit* kellemetlenséget okoz vkinek. *1662:* a zavart mások húzták, vonták s szerzették volna nyakunkba [SKr 578] ✱ *~ába tol. 1823–1830:* ezt a Virág Jánost is tudtán kivül senatornak választották ... nem akarta felvállalni, erővel a nyakába tolták s holtig senator volt [FogE 284] | Az akkori térítő Világban szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy az Erdélyi Urfiakat fel tsalogatván ... a' kivel tsak lehetett, Vallást változtattak; igy tettek evel is, és nyakába tolyván egy Kornis leányt, Bétsben catolizált [FogEK 28] ✱ *~ába vet* **a.** ráerőszakol. *1663:* tisztre soha nem vágytam, ma sem vágyok, úgy bizony ezen is, Isten tudja, nem kaptam, erővel veték nyakamban [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1710:* a Gubernium erővel a csiki milítiára való terhes inspectorságot veté a nyakamban [CsH 366]. — **b.** kellemetlen feladattal megbíz. *1691:* Az úr ő kegyelme vetette nyakamban az profugusok az mi vármegyénknek az alsójárásban levő jovai registrálását [SzZs 722]. *1738:* Kgld ... azt az ... nyomorult Beretzk Várossát el akarja pusztitani, a midőn az Ojtozi Passusson excubalo Militianak kivantato Servitz, Gyertya, Szalma, Só, Tálak, s Fazakok heti szekerek praestalasát s Macellum folytatását a nyakába vetette [ApLt I a gub. Apor Péterhez]. — **c.** terhet/bajt ráhárít vkire. *1693:* kellet az Relictanak nyakaban vetnunk mind az Szőlőknek, mind egyebeknek gongya viselesit [Ne; DobLev. I/38. 13]. *1701:* Azért hogy továbra is a marhatlanok(na)k nyakokban vessük a' kaszálást nem viszen rea lelkunk ismereti, hanem mind marhás, mind marhátlan az ő rendi szerént kaszállyon [Tompa MT; MMatr. 256]. — **d.** nyakára ültet. *1710 k.:* A fejedelmet kivetni nem lehet, arról gondolkodni bolondság is, bűn is, vesse országul nyakunkba a török Zólyomit, kinek teljes esze nincsen [BÖn. 696] ✱ *~ába vethet. 1749:* Cseleködhetném hogj Hidtol fógva égészen az pórgólát kapuig az Zabós Kertt Falának felit Törvényel az más felek nyákába vethetném [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] ✱ *~ába veti a tuskót átv* terhet/gondot vesz a vállára. *1671:* Az Isten látja a lelkemet, úgy el is búsultam az (haza bajain), hogy akkor sem törődném jobban, mikor nyakamban tuskót kelle(ne) vetnem [TML V, 656 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *~a közé sóz átv* kíméletlenül odamond. *1881:* Ezenkívül nagy gyönyörűsége telik benne, ha a nyakam közé sózhat egypár gorombaságot, hogy aztán a következő sorban mondjon valami jót is [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~án hordoz* vmilyen terhes funkciót tölt be. *1672:* im(m)ar az esztendeie elmult hogi kaptala(n)ba(n) be kellett mennem, de ugian az Nitraj Varossi Plebanussagotis egiszersmind az Nyúghatatla(n)saggal, Nyakamon hordozom U(ra)m eo Nga Paranczolattjabul, az Nemessi rend es az kossegh kivansaga szerint [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihai Nit. Can. es Pleb. lev. haza, Csiksztgyörgyre] ✱ *~án tart vkit átv* vkit akaratuk ellenére tart másoknál. *1710 k.:* Rácz Istvánnal igy járánk: Noha guberniumul mindnyájan láttuk, hogy rendkívül való nagy kopó, kártevő, mégis ... csak a nyakunkon tartá a gubernátor erővel [BÖn. 885] ✱ *~án uralkodik. 1662:* akik ekédig magunkat a bűnre adtuk, ne uralkodjék többé e kegyetlen úr nyakunkon, halandó testeinkben [SKr 717] ✱ *~án (van) vmi* **a.** rajta van a terhe/gondja vkiknek/vminek. *1708:* uár eppittetes epületre valo és Tűzi fa hordás, fű hordas szüntelen a' szegenység nyakán vagjon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1769:* a' ház ... a' Beczei Papra Tisz. Bardocz Uramra jutott, kit eő kglmek Dobolyi Samuel Uram(na)k adtak volt Zaloghba, de ő kegyelme nyakánis sok adosság Levén által adta Gecséné Aszonyomnak [Ne; DobLev. II/408. 6a Nobilis Civis Josephus Segesdi (72) vall.]. *1804:* a sok szövő a nyakokon lévén nem hagyhattyák [Ádámos KK; Pk 5]. *1844:* már nints mit várni tsak menni kel, mert a' kert a' nyakaman meleg ágy s minden tavaszi dolog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — **b.** rögtön be következik. *1774:* már a szüret a nyakunkon vagyon [Sáros KK; SLt XL Körmötzi József Suki Jánoshoz] ✱ *~ára fordítja Isten vkinek* (a rosszat) Isten vkire ráküldi másról. *1722:* Talám Isten njakára fordittya némellj(ne)k, á kik Gloriaiodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jo sogor Váradi is [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *~ára hárint* → *~ára hoz* ✱ *~ára hoz* kellemetlen személyt hoz valakihez. *1573:* Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros ... fassi sunt ... eztis hallottak feyr tamasnetol hogy Monta volna Adam Istwa(n) ... Myre hoztatok Battyamat Nyakamra ty vattok annak okay [Kv; TJk III/3. 198]. *1657:* kik az fejedelemasszony pártjai voltak azelőtt, bátorsagosbnak ítilték, hogy Bethlen Istvánt választanák fejedelemnek, mintsem idegent az ifiú urak, kik már injuriáltattak is vala, hoznának nyakokra [KemÖn. 127]. *1726:* Szappanos Simon az nyakunkra hozza az Patereket [Ne; Ks 90]. — **b.** kellemetlen dolgot mér rá. *1729:* edgy kissebséget kivan a gyermeke nyakára hozni, hogy azt is osztán az Aszszony nyakára harincsa [Somlyó Cs; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához] ✱ *~ára jő* ráhárul. *1736:* kemény portiozo ember vagyok és Sok egjeb féle Szolgalatis jó a nyakamra [Récse F; JHbT] ✱ *~ára köt vkit/vmit* **a.** házastársul ráerőszakol. *1594:* Crestel Jstuan vallia ... ennekem minek eleotte neki attak uolna az Azzont, eginihanizor panazolkodot Peter, hogi sem testenek sem lelkenek ne(m) kel eo neki, de az vra ereouel niakara akaria keotni [Túr TA; TJk V/1. 419a]. — **b.** vmi feladatot ráerőszakol vkire. *1636:* áldom ... az én Vramot hogy engemet ... rendele volt eszközül ennek az régen ohajtott sz. munkának véghez vitelére. Melly mind azon által, az kinek nem fog tetszeni könnyű lészen nála nélkűl el lenni, senki erővel az nyakára ne(m) köti [ÖGr Aj.] ✱ *~ára köttettetik* ráerőszakoltattatik. *1662:* Pázmány Péter ... az országnak nyilvánvaló gyalázatával, esztergomi érsekké tétték és az országnak akaratja ellen nyakára köttetteték [SKr 114] ✱ *~ára küld vmit. 1667:* Palatinus uram levelébül is láthatni, hogy tartnak attól, addig hirdetik

idő előtt az mi kimenetelünket, hogy valami német hadat küldenek az nyakokra [TML IV, 39 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *~ára nem fér vmi* nem fűlik a foga vmihez. *1780:* nem fér nyakokra némely telhetetleneknek s tehetőseknek a' törvenyes iga, valamint eddig sem fért [Torockó; TLev. 9/16]. *1797:* Mikor a Burgus haborura ... fel indult ell szökött Köpetzről mert nem fért a katonaság a nyakára [Szgy; HSzjP Moritz Gábor (77) Senator vall.] ✱ *~ára sül* rábizonyosodik. *1731:* tizenhat ökörnek meg csonkázták volt a Farkakat, melly csellekedetis per modum Inquisitionis neki sülvén a' nyakára, minden meg sebesíttett ökörért fizetett három három forintot [O.kocsárd KK; Berz. 12. 92/51] ✱ *~ára tudatik átv* rásózatik. *1769:* Simon Juczi; Bestialis hires nagy Kurva ... minek elötte a' szegény Hincs Miklósnak nyakára tudatott volna is a' nevezett Szűz, Koronkában Sokakkal sokszor jól tött [Mv; Told. 19/45] ✱ *~ára ül vkinek* uralkodik vkin. *1677:* azelőtt is minkenkor békesség csinálásokkal ült ő[a] az magyar nyakára [TML VII 472 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz. — [a]A török]. *1760:* Bogáti Pál ... Azt gondolta, mikor Magyarországról bejött, hogy éppen a nyakára ül Erdélynek [RettE 103] ✱ *~ára vakar* kb. nyakába sóz vmit. *1808 k.:* A' Felperes aszt jegyzi meg hogy a 3k és 4k fatenseit nem merte megesketni az Alperes, félvén Nyakára vakar [Dés; DLt 250/1808] ✱ *~ára vesz* vmilyen terhes dolgot vállal. *1710:* (A főispán) Trauzner Tamás uramat az inspectorságban nem confirmálta ... ilyenkor kell ilyen galyibát nyakamra vennem ilyen gyámoltalan állapatomban [SzZs 280]. *1770:* én a nyakamra adosságot nem veszek hogy szárazan fizessem az interessit [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor édesanyjához] ✱ *~ára von. 1664:* szegény hazánk fiai ... nem kezdenek szántszándékkal az utolsó veszedelmet nyakokra vonni [TML III, 186 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] ✱ *~áról elmegy. 1663:* egy emberséges ember sincs Erdélyben, ki az keresztyének jovát nem kivánja elmenvén az kételenítő török fegyver nyakokrúl, bizony szabadoson szólnak [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *~áról elráz vmit* megszabadul vmitől. *1614:* Báthori Zsigmond is addig jártatá az székelyeket, hogy hozzája hajlának, és megadá a szabadságot, azmely szabadságban most is vadnak, azki jóakaratja szerént el nem rázta a nyakáról [BTN[2] 51] ✱ *~áról elvet* megszabadul tőle. *1619:* Az hatalmas császárnak nagy szörnyű birodalmiból ... annyi panasz nem jő, mint Erdélyből, de meglátják, hogy elvetjük az nyakunkról őket, várják meg csak [BTN[2] 244] ✱ *~áról leráz. 1772:* Takáts Mihály ... panaszképpen beszéllette nékem ... Ez a hitván Hadnagy a Hugomat tsak azért fogatta el hogy azt mondotta hogy ez a Uj Hadnagy anyit tud a Törvényhez mint a Bornyu még is első akar lenni, hanem járjon dolgába szegénnek, melyben nem akarvan magamot ártani, le rázám a Nyakomrol [Dés; DLt 321. 78a András Ispány (48) ns vall.] ✱ *~áról lerázhat* megszabadulhat vkitől. *1849:* Kelemen Beni által adós maradott portékáknak meg nyugtatásul irott nyomtatványt igaz hogy en irattam ... mert én mindeg mondottam hogy a' Kereskedők jönnek követelésökért, s igy irattam hogy le rázhassuk a' nyakunkrol [Kv; Végr. Vall. 53–4] ✱ *~áról levonsz vmit* megfoszt vkit vmitől. *1667:* ha erővel ő nagysága az nyakamrúl le nem vonsza, bizony én az szamosújvári tisztet elébb le nem teszem, hanem az mikor Erdélyből végképpen kénszerittetem kimenni [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *elvígye az ördög a ~áról* szabaduljunk meg tőle. *1596:* Gal kowachnak vitettem 12. Apro vasat, hogi az Rejbicz zekeret el keziche, hogi az eordeogh el vigie eo kegmet Innet niakunkrol [Kv; Szám. 6/XXIX. 77 Bachi Tamas sp kezével] ✱ *közel jár a ~ához vmi* végveszély környékezi. *1678:* Talám az én irántam való dolgokat megírhatná Kgld; úgy értem igen közel járt az nyakunkhoz az portai sententia [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] ✱ *vminél nagyobb iga nincs a ~ában* ... *1805:* a' Mivelő kovácsok ... azt magyarázván a' Ngd 26dik Aprilisi nekiek adott valaszszábol ... hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekiek kostotis adjunk, a' melynél a vas manipula(ti)oba se Eleinknek se nekünk a' kik ertük nagyobb iga a' nyakunkba nem volt [Torockó; TLev. 9/41].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~a szakad* **a.** rossz végre jut vki/vmi; a se termina rău; ein schlechten Ende nehmen, sich den Hals brechen. *1657:* (Pécsi Simon) az fejedelem mellett igen veszedelmes és sok törvéntelenségekre ingerlő, tanácsló ember volt, ő inventiója volt az honesta custodia, kiben maga nyaka szakadott azután, mert az fejedelem gratiájával abutálván ... az fejedelem ... megfogatá, és az maga inventiója szerént sub honesta custodia néhány esztendeig Kővárban fogva tartatá [KemÖn. 256]. *1765:* Siskovics generális ... egybehivatta ... a nemességet, s megkérdezte, kinek melyik katonasághoz, azaz lovashoz-e vagy gyaloghoz vagyon kedve ... Nagy dolog, ha nyaka nem szakad ennek az veszedelmes új találmánynak [RettE 191]. — **b.** véget ér vmi; a lua sfîrşit, a se termina; ein Ende nehmen. *1591:* Masas Thamas, Feyerwary Josa, Zigyarto Ambrus valliak Mikoron ... eozwe gywte az ket fel Bennwnket, Mindenik fel kezeket be Adwa(n) amy Igazitasunkba Adak magokat ... mind Adossagokat, Adossag chinalast Mind restantiat ... keozteok el Igazitottuk ... Igy Zakada minde(n) dolgoknak njaka s minden Adossagoknak [Kv; TJk V/1. 117]. *1657:* Ekképpen ... az practicának nyaka szakada [KemÖn. 125]. *1687:* ennek a keresetnek azutan csak hamar nyaka szakadot mert ... Bathori Gabor ... Teleket is tőlle el uőtte s másoknak conferalta [Körtvélyfája MT; BálLt 93]. *1724:* én ugyan bizony meg untam az kappankodast, de megis inkab akarom, hogy legyen vége az munka(na)k, mert ha eljősz, annak bizony nyaka szakad [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] ✱ *~at/fejet hajt* engedelmeskedik; a se supune; gehorsam sein. *1806:* Valamit a' Falus Biro azon ki nevezett tizen kettőd magával ítél és végez, a Falusiaknak nyakat és fejet kell hajtani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115] ✱ *~át szakaszthatja vminek* véget vethet vminek; a putea pune capăt unui lucru; (einer Sache) ein Ende machen können. *1710:* derekas operatióhoz fogjanak a kurucok ellen ... S könnyen akkor mind Kassát megvehetik, mind a kurucságot dissipálhatják és a rebelliónak nyakát szakaszthatják vala [CsH 371] ✱ *~át szakasztja vminek* véget vet vminek; a pune capăt unui lucru; (einer Sache) ein Ende machen. *1677:* öt-hat nap alatt megérkezvén a porta resolutiója ... mindezeknek a sok elegy-belegy háborgásoknak nyakát szakasztja [TML VII, 480 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✱ *egyik szavával ~on csapja a másikat* egyik szavával megcáfolja a másikat; cu un cuvînt contrazice pe celălalt; mit einem seiner Worte das andere widerlegen. *1705:* Az egyik magyarországi fiú volt, tudott németül is, de úgy tetette, mintha nem tudott volna, és a másikat meg is szólíttotta, hogy nem jól beszél, egyik szavával nyakon csapja a másikat [WIN I, 493] ✱ *az igazságnak ~át tekeri* az igazságot lábbal tiporja; a călca în picioare dreptatea; die Wahrheit mit Füßen treten. *1772:* azért tudom, hogy ha az igazságnak gonoszakaróim nyakát nem

tekerik, nem hágy az én jó Istenem, hogy a magam gyermekinek csúfja legyek [RettE 290] ✱ *megkeményíti a ~át* nyakaskodik; a se încăpăţîna; hartnäckig sein. *1662:* Izrael és Júda ... nem engedének, hanem megkeményíték az ő nyakokat az ő atyjoknak keménségek szerént | amelly ember a gyakorta való feddésre megkeményíti az ő nyakát, hirtelenséggel megtöretik [SKr 708–9, 712] ✱ *megnyomattathatik vkinek a ~a* megzaboláztathatik; a putea fi înfrînat; gezügelt werden können. *1662:* Melly véghellyel[a] ó, minémű nagy darab föld esnék egész a Tiszáig ... és minémű nagy a hatalmas török birodalmához! Azmellyből mint megnyomattathatnék Erdély országának is nyaka, magok is azt tartván az erdélyiek, hogy akié Várad, az ország is azé volna [SKr 563. — [a]Várad] ✱ *megnyomja vki ~át* megzaboláz; a supune/stăpîni; zügeln. *1662:* most már az hatalmas nemzet valóban ki is találá, ó, jaj! honnan és mint kellene derekasan megnyomni Erdélynek nyakát [SKr 628].

6. *kemény ~* nyakas/makacs ember; om încăpăţînat; Hartnäckige(r). *1662:* Szemekre vetette ezt el hosszú idő jártában is Szent István nekik, kemény nyaknak és környülmetéletlen szivőnek és fülőnek [SKr 709].

7. állati nyak; gît (la unele animale); Hals des Tieres. *1568:* Anna szakmary Jmrene ... fassa e(st) ... szigia volt, Andras Kato Gergel deaknet, hogy a bestye hyres kúrua ȩth vagy hath Tykomnak tekerte ky az nyakat [Kv; TJk III/1. 236]. *1593:* Zengeo Benedek vallia, tudom hogi ... Keueli Mihali ... tykomat ellopta, gazdam azzoni mikor oda ment erette ... az tyknak niakat el zakaztotta es vgi vetette vizza neki [Kv; TJk V/1. 393]. *1629:* Egyik ludnak az nyakat az Deak Mathe hazanal tekerém megh [Kv; TJk VII/3. 103] | ez az fazakas Marton, az tavali csikonak a nyakat az labahoz keöteöte vala, viszontagh az Csikonak a nyakat az kanczanak az nyakahoz keöteötte vala [Mv; MvLt 290. 166a]. *XVIII. sz. eleje:* A melly Lonak rővid vastag ă nyaka, Szolgalatra valo ... ă mely Lovaknak káváson horgas ă nyakok azok Pompas lovak, ă félék a Török lovak; A melly lovak ă Szűgyek felé hajtva Szegik meg ă nyakokat, vagdalkozni nem jo rajtok [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1760:* ă Récze ki ütté a' Nyakát fejit a honya aloll [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1771:* Korodi Ferencz Uram Kotsissa ... a harangokat az Ökrök nyakárol le lopja [Dés; DLt 321. 6a Al. Huszár (30) ns vall.]. *1813:* Egy Tehén kisded szöke, a' nyakán kékes szörü tsáko szarvu [DLt 788 nyomt. kl].

Szk: *~ába való. 1629:* Egy regy formara csinalt Lo nyakaba valo Ezwst remekek uadnak az szyara szegezue [Kv; RDL I. 132]. *1846:* Öt ökör nyakába valo Kolompok [Szamosfva K; Born. III. 33] ✱ *~ára való. 1647:* Negy lancz kopo nyakara valo No. 4 [M.királyfva KK; BK]. *1678:* Uzonbol[a] vitte(ne)k el ... lo nyakára valo csergős hámot, nr 2 [BLt. — [a]Hsz]. *1747:* Ló nyakára való öntöt harang Nro 8 Ugyan Lo nyakára valo öntöt kolomp Nro 1. Ugyan Ló nyakára valo rezes harang ... Nro 28 [Spring AF; JHb XXV/88. 3]. *1811:* Egy visla nyakára valo szijju [Mv; LLt].

8. levágott állat nyakhúsa, ill. abból készült étel; carnea de pe gîtul animalelor sacrificate; Halsfleisch des Tieres bzw. die daraus gemachte Speise. *1680 k.:* Komanarol hajtot Ekrőt nro 1. Eből vittek ... Szegjet ketőt, Nyakat Felet, Lapaczka szelből ket ket vagast [UtI]. *1711/XVIII. sz.:* Tartazik ... ezekkel az étkekel ... Hriskasas velős konczal ... Czitromos nyakal [Kv; FésCJk 16].

9. állati bőr/prém nyaki része; piele/blană de pe gîtul unor animale; Halsteil des Tierfells. *1587:* duo frustra simile de pelle vulpina Nyak appellata, vna pellis marduvina [Gyf; GyK]. *1627:* Egi darab roka hat belles niakkal elegj [BLt]. *1659:* Az rókabőröket peniglen Kegyelmed olvastassa meg ... az mint gresznákban vannak varrva mind nyaka, torka, fara [TML I. 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* adtam Szöcs Gergelynek nuszt lábat 118 nyakot 36. azon kivul dirib darab málakot [UtI]. *1681:* Asszony Háza ... Vagyon ezen házban: ... Hiuz Láb No 2 Hiuz Nyaka Nro 1 mindenik csavált [Vh; VhU 537–8]. *1761:* Meg probálván égy ökör bőrt ... Pofa nyakastol 90 Dr Mállya 40 Dr [Dés; DLt].

10. vmilyen tárgy nyaka; gît (al unor obiecte); Halsteil irgendeines Gegenstandes. *1583:* 28 octobris veottem egy Torozkaj vasat hogy az Korong wasnak nyaka el torot volt d. 26 [Kv; Szám. 3/XII. 4]. *1589:* Az hídak czinalasakor kertem volt egi czakant, teoreot el az niaka, czinaltattam meg p(ro) d. 16 [Kv; i.h. 4/X. 17]. *1637/1639:* nyaka nelkül valo rendes fegjuer derek azis rezboglaros ... d 35/[Kv; RDL I. 111]. *1710:* küldöttém volt egy kis turocskát micsodas volt nem tudom, most is küldötte(m) egyétt ... még isméri az Ur eő kglme mért a nyakánál es kűs lyukat csinált volt az eger [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1748:* Kötő fejszék Nro 3 az egyik el tört a nyakáb(an) [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10]. *1787:* a' kalanyok(na)k a' Nyakán S. és K. betük vagynak metzve [M.fodorháza K; RLt]. *1816:* Az el lopott Pipának leirása ... a' leg fáinabb tajtékbol, a' nyakán, és az oldalán vagyon egy természet szerént valo hamis ér, magában a' tajtékba, alatt a' nyakánál a' füsttől alignyire meg sárgulva, 13. probás ezüstel bé foglalva egy ezüst lántzal [DLt 816 nyomt. kl 1582].

Szk: *~a szegett. 1726:* Egj njaka szegett aso [Kv; Pk 6].

11. korsó nyaka; gîtul ulciorului; Krughals. *1648:* három eöregh korsokban, rosa eczet, telliek s az korsok nyakáigh avagy száráigh [Komána F; UF I, 930].

12. *~on önt* (ételt) vmivel leönt; a turna ceva (în/peste mîncarea preparată pentru a îmbunătăţi); (Speise) mit irgendetwas über/begießen. *1760:* Murok, répa és egyéb Leguminakbol a' Cselédek(ne)k főzetni kell, ugy árva Laskát és Kását, meljeket egy egy kis Sirral nyakon lehet önteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

13. magaslat/hegy nyakszerű hajlata; adîncitura unui deal în formă de gît; halsartige Biegung einer Anhöhe/eines Berges. *1642:* az Kis, csere niakanal egy szánto föld de most erdó vette fel [Páncélcseh SzD; EHA]. *1662:* Az vezér ... mig Gaudi András a lövőszerszámokkal, gyalogsággal a nyakra fel nem érkeznék, a harcot egy oldalból jól fenn való helyről nézni kezdette vala | a derék országútja szinte a vár legmeredekebb hegye alatt levő nyakon hajlana által napnyugot felől a vár alatt lévő városra | Kolosvár pedig kikelettül fogva megszorítva lévén, és ostrommal nem, hanem csak valami lövőszerszámokkal dél felől a nyakról be a városba váltig lőnek vala [SKr 412–3, 442, 674]. *1735:* Az egész Répás Völgyis ... a denotalt Kis Sztircullynak tetellyén lévő Nyaktól fogva ... egyenesen kétfelé, keresztül barázdoltatván, a Nap Nyugot felól való rész júta a Torma és Josika részre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 12–3]. *1763:* (Az erdőnek) egj meg keresztezet Bik fa a' határa, onnan egjenessen fel az utba a' mely ut a' Sez Gabrilla szallásarol megyen a' hegj nyakára [Torockó; Bosla]. *1775:* Oltszemi Kelemen János ökreis el károsodván ... oltszeme az nyomot az Sütő patakaig követe oda Bodokis el érkezék és ottan edgjütt azon nyomot által a Borza völgy nyakáig el vivék [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. *1808:* ugy láttam, hogy ezen helyen a Juhok ... onnot ugyan lefelé a Nyakban lévő fel

szántás Delfelöl volo végéig, bekessegesen legelödtek [Zágon Hsz; SzentkZs Barta Lászlo (56) barátosi gy. kat. vall.].

Hn. *1636:* Az Somos nyako(n) (sz) [Betlensztmiklós KK]. *1639:* Pupos hegj njaknál (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1646:* Az Szeoleo Nyakba (sz) [Mezökirályfva K]. *1666:* ă vár nyakon [Ilyefva Hsz]. *1669:* Varbük niaka [Bencéd U]. *1687:* Cseke nyakon (sz) [Inaktelke K]. *1691:* Szakadat Nyako(n) [Szentmárton Cs]. *1695/1757:* az Lapos nyakon [Disznajó MT]. *1698/1786:* Az SzEgyház nyakon [Marosgombás AF]. *1723:* Dio Nyakon (sz) [Derzs U]. *1731:* Kerék hegy nyak alatt (k) [Impérfva Cs]. *1740:* A' Bögöd Nyakon (sz) [Gyerövásárhely K]. *1743:* Görgény nyakánáll (k) [Kissolymos U]. *1744:* Csöpögö Nyakon (sz) [M.zsákod U] | Szoros ut nyakán (sz) [Rava U]. *1746:* az Ponk Nyakán [Tusnád Cs]. *1765/1804:* A Vár Nyakon (k) [M.valkó K]. *1767:* harang nyak nevü hellyen (sz) [Etéd U]. *1772:* Küs Szék Nyakán (sz) [Kászonújfalu Cs]. *1772:* Egres Nyaka hellyen (sz) [uo.]. *1773:* A Hegy fark nyakán által ményen véggel (sz) [Szárhegy Cs]. *1788:* A Kis Szarkás Nyakon (sz) [Páncélcseh SzD]. *1793:* Vész Nyakon (sz) [Makfva MT]. *1800:* Szálos nyakánál (sz) [Kobátfva U]. *1818:* a' Harang nyakon küljel (sz) [Küsmöd U]. *1820:* A' Nyakon [Csomafája K; BHn 61]. *1830:* a magos hegy nyakán [Hidvég Hsz]. *1835:* A' Hullo nyakán [Nyén Hsz]. *1846:* Csávás nyaka nevü helyben [Kibéd MT]. *1856:* a Szurdukban a Kiserdö nyakán [Torockósztgyörgy TA]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

nyakabeli **1.** nyakban viselt ruhadarab; piesă de îmbrăcăminte purtată/care se poartă în gît; auf dem Hals getragenes Kleidungsstück. *1573:* Apalin azzony nehay Alcz Matiasne Azt vallia hogy ... Zeoch onofrius fia kenallia volt eotet egi zwbichawal hogi meg vegie, Eo ne(m) veotte, azt Monta hogi ... ely Ne aggya nyakabelit [Kv; TJk III/3. 183].

2. vki élete, épségben maradása; cruţarea vieţii cuiva; am Lebenbleiben js. *1676:* Ami nyakunk beliek rosszullétét illeti, azt bizony tudom én, hogy rosszul vagyunk, de valahova teszen Isten [TML VII, 151 Teleki Mihály Béldi Palhoz] | Ez az pap katona sokat beszél, az francia németek felöl, de az dézmáját sem kell hinni, ha rosszul nem volna nyakokbeli, nem járnának így ö nagysága után [i.h. 175 ua. Naláczi Istvánhoz és Székely Lászlóhoz]. *1763:* El is vesztette" az egész commendót, mely miá ... ha a császár nem interponálta volna magát, rosszul lett volna nyakabeli a hadi regula szerint [RettE 155. — "Szilágyi Mihály].

nyak-aranylánc arany nyaklánc; lănţişor de aur; goldene Halskette. *1849:* égy nyak arany lántz és égy arany gyürü ... árát ... az illetö mester ember Szorgalmazvan ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 56].

nyakas **I.** *mn* **1.** ellenszegülö, engedetlen; nesupus, neascultător; widerspenstig, ungehorsam. *1662:* a nyakas nép, az elöljáróival ujjat vonyó nép sok gonoszt hoz magára, mint a kemény nyakú Izrael népe állapatja mutatja Mózes idejében [SKr 693]. *1711:* ezen rettenetes nyakas kösseg Semmit nem ügyekezik a ki szallitassaban [Újfalu Cs; Born. XXXIX. 52 Solyom István Kászoni Jánoshoz]. *1763:* némely nyakas Hajdut bizany tsak keves közi volt hogj jol meg nem vágattam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1773:* Mostani Praefectus Uramis fenyetett (!) Nemely Nyakassab embereket hogj a szolgalatott Nem praestállyák (így!) hogj el viteti innét, és ide az Falub(a) masokat szofogadobbakat szállit [M.léta TA; JHb II/3]. *1786:* Senkit se tudak egy Uraság részénis olly engedettlen vakmerö nyakas Embert, az ki az réája esett Taxát denégallyta vagy meg fizettni nem akarta volna [Torockó; TLev. 4/13. 19]. *1797:* Lakossai a Bé biro s ott Lako Possessorokon kivüll Ujfaluban Olahok; akik nyakasak [M.újfalu K; CU IX. 2/38]. *1803:* a' többek között egy nyakos székelly fenyegetett hogy meg lö, s' a puskáját ollyan poziturábais tartotta [Szászrégen; Born. XVc. 1/63 Joannes, Frittsch (43) civis vall.]. *1847:* Kászoni András ... részeges Isten káromlo nyakas elöljároitol nem függö Mindenkiben mint a tövis bokor szeret beleakadni [Kv; ACLev.].

2. önfejü, makacs; încăpăţînat, îndărătnic; hartnäckig. *1710:* a fejedelemasszony, kemény nyakas asszony, lévén Teleki Mihálynak oly közel való atyjafia, lehetetlen volna a fejedelemasszonyt Teleki mellöl elvonni, akit minden útonmódon kész oltalmatni [CsH 133–4]. *1765:* Szaboszlai Uram azt mongya Varga Györgynek: Kurvanyád Hunczfut Nyakas Embere, jó tanáts adó vagy [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 30]. *1774:* Megházasodván" vette Tordai János leányát, szép de igen nyakas asszonyt [RettE 318. — "Miske Imre Asz fökirálybírája].

3. hosszú/szép nyakú (állat); (animal) cu gîtul lung/frumos; (Tier) lang/schönhalsig. *1669:* Az fekete lovakrúl, ha kettö lesz is, kérem mint uramot, ne felejtkezzék, Kegyelmed, csakhogy oldalas, vesés és nyakas legyen s tiszta fekete, nem barna [TML IV, 624 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. nyakszerü résszel készített (edényféle); (vas) cu gît; (Topfart) mit halsartigem Teil. **Szk:** ~ *butélia.* *1735:* hét gömbölyeg Náddál tekert hoszu Nyakas buteliak [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] | Gombolyég nadal tekert hoszszu nyakas buteliák 7 [Kóród KK; Ks 66. 45. 17]. *1790:* Egy nyakas kerek fejér üveg Butélia [Mv; MvLev. Poka Kata hagy. 3] ✱ ~ *karafina.* *1736:* Arannyozatlan nyakos kis Karafina [CU]. *1791:* Nyakas karafin [Nagyercse MT; Told. 19] ✱ ~ *kávésibrik.* *1787:* Egy füles Nyakas kávés Ibrik [Kv; Ks 73/55] ✱ ~ *üveg.* *1674:* Vasari apro nyakas uvegek ötven ~ nr. 50 [A.porumbák F; UF II, 606]. *1733:* Hoszszu nyakas gömböllyég üveg ... 2 | Edgj pár gerezdes Üveg, Nyakos Üveg 13 edgjik kicsiny | Nyakos Üveg Vagjon Nro 23 [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1756:* Rosz nyakas üveg 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22].

5. ~ *korbács* '?' *1810:* Huszon égy kis nyakos korbáts ... Rf 10 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 13].

6. ~ *körtvély* körtefajta; un soi de pere; Art Birne. *XIX. sz. eleje:* Bodoni elein erö Nyakas körtöély Nro. 6 [Keménytelke TA; IB].

7. ~ *tök* tökfajta; un soi de dovleac, tigvă; Kürbisart. *1679:* Sajto szin ezen kertb(en) ... ket oldala körül nyakas Tök van ültetve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

II. *fn* **1.** nyakas ember; om încăpăţînat; Halsstarrige(r). *1716/1793:* Ehez" tartsa magát jámbor és tsintalan Vakmerö és nyakas bátor s bátortalan [A.csernáton Hsz; SzékFt 31. — "A falu törvényéhez]. *1753:* Pedurán Jion pediglen ... Krajnik Uram ellen magát ... opponálta, pusztitonak pronuntialván, az többinek a szofogodotlonságra utat nyitot, azért mint Tisztett igyekezetiben meg gátlo, és offendálo Nyakos 12 Lapát ütésekkel meg Csapatassék, az után jo kezesség alá vetetessék iteltetet [F. lapugy H; Ks 62/11].

2. magaslat/domb nyaka; adincitura unui deal în formă de gît; Höhen/Hügelausläufer. **Hn.** *1600:* à Niakasson egi Erdeo [Hagymásbodon MT; EHA].

nyakaskodik 1. ellenszegül, engedetlenkedik; a se opune/ împotrivi; halsstarrig sein. *1744:* külömb(en) nyakaskodnak az emberek, az mint hogy Bartok Ferencz ur(ama)t meg is kellett dulatnom [Ikafva Hsz; ApLt I Dombi János Apor Péterhez]. *1774:* Efféle haszontalanságot sokat locsogott, melyből sok helyeken a parasztok vérszemet vettek s nyakaskodni kezdettenek [RettE 333].

2. makacskodik; a se încăpățîna; trotzen, hartnäckig sein. *1800:* Beretzkiné tellyességgel haza menni nem akart, tsak ott nyakoskodván és motskolodván sokszorozván azon motskos szovait [Dés; DLt].

nyakaskodó ellenszegülő ember; persoană care se opune/ încăpățînată; Halsstarrige(r), Widerspenstige(r). *1766:* a Falusi Birák bűntetik a' nyakaskodokat [MNy XXXVIII, 207].

nyakasság 1. engedetlenség; nesupunere; Ungehorsamkeit. *1662:* Lám azt fájlalja, hogy vétkeztek és az ő édes Jó Isteneket nyakasságokkal felingerelték [SKr 697]. *1734:* (A) Ditrai Mester Ura(m) ... én ugy hiszem, bizony meg fogia bánni, még a' mostani nyakasságát [Alfalu Cs; ApLt 2 Szentmártoni Páll plébános nyil.]. *1751:* teczet a Judiciumnak hogy Sztrencz Mihaila azon földecskét birhassa és az J. nyakosságáért, azon Szegénj örög Pap meg motskolásáért is poenan fl. h. 12 incurálni Ezen Deliberatumban Itéltetet [H; Ks 62/5]. *1753:* az Birotol es Gorniktol midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogodotlan Nyakaságoknak, mellyre a Biro és Gornik tetovazvan az Birot és Gornikot kalodában vertem [F.lapugy H; Ks 62/11]. *1791:* Csinyáltattam ... szénát ... az Erdőkőn kalongyácskákot 4 ... A tóbbi az Emberek Nyakasságok s szolgálatok meg nem tétele mián ottan el veszet, el rothadot [H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1839:* Határoztatott, hogy ezen munkára gyalog ki nem jelenne, nyakasságból elmarad, büntetődjék napjára 30 kr, azaz harminc krajcár váltóba [Taploca Cs; RSzF 102].

Sz. *1662:* addig vonánk a nagy tűrő Istennel ujjat ... hogy ím valóban szájunkba kezde szegni nyakásságunknak ize [SKr 696–7].

2. makacsság; încăpățînare; Hartnäckigkeit. *1816:* ezen pernek részünkről egy különös fatalitássa volt a miatt most 3dik Prokátor kezén fordul meg a' nehai Gazda Gábor nyakassága miatt [Kv; DobLev. V/1000].

nyakaszakadtában lóhalálában; în goană mare; Hals über Kopf. *1614:* More Gaspar bezellette enneke(m) hogy egyczer Czyport feőzet volth Imrephine egy varaslo vén Azzonnyal az twznel ... Azonban az Vén Azzony be fut Imrephinehez s mond neki Ngos Azzoniom ne(m) tudom mi vagion az twznél de azt mongya hogy Gabor, Gabor, hamar az Istenert Vonnyak ki az twzteöl ne feöyeön oly hamar, Merth Vgy Jeö Bathori Gabor lowa nyaka zakadtaban hogy talam meg hal [Medgyes/Kv; VLt 53/5267 L. Bornemizza de cubicularius et apparitor vall.].

nyakatlan 1. rövid nyakú; cu gîtul scurt; kurzhalsig. **Szn.** *1441:* Michael Nyakathlan [Nagyfalu Sz; BfO I, 645].

2. nyakrész nélküli (edény); (vas) fără gît; (Topf) ohne Hals. *1848:* Üveg Némük ... Nyakatlan Nagy Czilinder [Szászerked K; LLt].

nyakazó hóhér; călău; Henker. **Szn.** *1588:* az niakazo Ilona azzony [M.palatka v. M.légen K; JHbK XVI/20]. *1594:* Nyakazó Janos [Kv; KvLt 21/59]. *1600:* Niakazo Janos [Mezőbodon TA; KvAkKt 343].

nyakaztatás lefejezés; decapitare; Köpfen. *1662:* Három vármegyebéli nemeseknek nyakaztatások [SKr 548 Tartalomjelző fejezetcímből].

nyakbakötő sálféle; un fel de fular/șal; Art Halstuch. *1667:* Egy iskatulyában balsamum, scorpio olaj, egy zöld nyakban kötő [TMl IV, 171 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

nyakbavaló I. *mn* **1.** nyakon visel(het)ő; care se poartă la gît; auf dem/um den Hals tragbar. **Szk:** *~ aranylánccocska. 1710:* Egy kis nyakba valo aranylánczocska [DánielAd. 92]. *1758:* Egy kis nyakban valo arany Lánczotska [Nsz; TSb 21]. *1768:* Egy kis Nyakba való Arany Lánczocska [Nsz; TGsz 51] ✱ *~ brilliánt. 1836:* Egy nyakba valo brilliánt gránát gyöngy [Kv; Pk 3] ✱ *~ ezüst boglár. 1749:* az Inctus ... edgy sákot lopott ... ilyen portortékakkal (!) ... három nyakba valo ezüst boglár[a] [Torda; TJkT III. 267. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ *~ gyöngy. 1814:* Egy 66. szem szép gránátokbol állo Nyakba valo gyöngy [Kv; Born. IV. 41] ✱ *~ kláris. 1677:* Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakba(n) való kláris [Kv; RDL I. 155b] ✱ *~ kolié. 1820:* Egy Arany nyakba valo Colle mellynek közepébe Zöld Smaragd kö vagyon, hozza valo két fülbe valoval [Felőr SzD; BetLt Frater Theresia kel.] ✱ *~ pácli. 1768:* Gyémántos tokba lévő Smúk, melyben vagjon egy Nyakba valo Pátzli; egy pár Fülbevalo; három Reszkető tő és egy Pár Gyűrű [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ékszerei] ✱ *~ pézsma. 1816:* Egy Nyakba valo pésma gyöngy fülbe-valoval [Kv; Born. IV. 41].

2. nyakba vethető (fegyver); (armă) care poate fi atîrnat/purtat la gît; (Waffe) umzuhängend. **Szk:** *~ kurta karabély. 1823:* Egy Par nyakbavalo kurta korabéj [BK Inv.] ✱ *~ pallós. 1692:* Egy nyakba(n) valo pállos Egy rosz húvelyű koszperd [Szárhegy Cs; LLt]. *1695:* Szász nyirésen vón egy nyagban valo Pallost [CsV].

II. *fn* **1.** nyakék, colier, bijuterie care se poartă la gît; Halsschmuck. *1758:* Egy Smaragdos nyakba való, gyémántal elegy, mellyben vagyon 25. óreg Smaragd aranyba foglalt, és 56. apró gyémánt [Nsz; TSb 21]. *1839:* Egy Kok (!) nyakba valo ... Egy Csomo füzetlen gránát [Kv; LLt].

Szk: *arany ~. 1836:* Egy kettős sziv forma arany nyakba valo [Apahida K; RLt O. 4].

2. nyakprém, boa; boa, fișie lungă de blană purtată în jurul gîtului; Halspelz. *1816:* Két nyuszt nyakbavalo 21 Rf 35 xr [Kv; Born. IV. 41].

nyakbavető I. *mn* **1.** nyakon visel(het)ő; care se poartă la gît; auf dem/um den Hals tragbar. **Szk:** *~ aranylánc. 1812:* elvitt a Groffné ... edj drága reszkető Tőőt, edj nyakba vető Arany Lántzot [Héderfája KK; IB. Bali Janosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.] | vett ajándékba a Groffnénak a Groff edj Kulint vagy nyakba vető arany Lántzot [uo.; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall] ✱ *~ brilliánt. 1839:* Vagyon egy nyakbavető Brilliánt gránát rft 15 [Kv; Pk 3] ✱ *~ kolié. 1800:* Aszszonyi ékességek ... Egy nyakba vető Kollió Arany Lántzal [Koronka MT; Told. 19] ✱ *~ óra. 1648:* Vagjon egy nyagba veteő kvs ora [Born. XXXVIII. 14]. *1711:* I nyakban vető ora aranyos 30 [ApLt Apor Péter lelt.] ✱ *~ órácska. 1629:* Egy kis nyakbaueteő Oraczika aestimaltuk tt f 25 [Kv; RDL I. 132].

2. nyakba vethető (fegyver); (armă) care se poate atîrna/purta la gît; (Waffe) umzuhängend. **Szk:** *~ kard. 1652:* Egy portai nyakb(a) vető ezüstes aranyas kard fekete czap(ás) [Nsz; IB X/2 Bethlen István lelt.]. *1688:* Egy viseltes Nyakban vető ezüstös kard paraszt szyval fel kötve [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1711:* 1 nyakban vető kard ezüstös 20 [ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ *~ pallós. 1666:* Egy arannyas fekete czapaual boritot Pallos nyakba vető [Ks 21. XVIII. 79]. *1697:* egy nyakba vető Pallosra valo fekete Selyem Sinor [KGy].

II. *fn* 1. nyakék; bijuterie care se poartă la gît, colier, salbă; Halsschmuck. *1634:* 1. Nyakban veteő giőngieős 7 Smaragd benne [Kv; JhbK XVII/15]. *1664:* Valóban búsulok, az nyakbanvetőmet elvesztettem, édes Feleségem [TML III, 97 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1823–1830:* Nyolcadik ház vereses-aranyos tükrös. Ebben vagynak electoralis spádék ... Orientális topáz, electorok régi nyakbavetőjek [FogE 185–6].

Szk: *arany ~. 1648:* Egy kőves tizennegy boglarbol allo Arany nyakb(a) veteő, melyben vagio(n) tizenniolcz rubint kilencz giemant, harom Smaragd, egy Saffir, eőtve(n) zem eőrőg győngy [Mk Kapi Kata kel. 1]. *1807:* Egy arany Nyakba-vető nagy hoszszukó brilliantirozot granátbol [DLt 377 nyomt. kl] ✱ *rubintos ~. 1668:* Egy Rubintos nyakban vető, melyb(en) van boglar 49 [Mk Kapi György lelt. 10–1].

2. vállkendő; şal; Schultertuch. *1602:* Tovabba hozzw Janosnál vagion zalogba Egy Nyakba veteom es egy parta eouem harmincz ket forintba [Kv; RDL I. 73]. *1768:* Fekete kötesből balha győngyel készült udvari gallér ehez valo nyakba vető, fekete kötés két végin valo máslival [Mv; TSb 47]. *1777:* Andalás öltözet, ahoz valo Ing ujjakkal ... belső gallerokkal, Udvari gallerokkal, nyakba vetőkkel [Nsz; JHbB gr. Bethlen Rozália kel.]. *1816:* Nyakba vető Csipkéből ... 3 Rf 17 xr [Kv; Born. IV. 41].

3. ló-nyakdísz; podoabă atîrnată la gîtul calului; Pferdehalsschmuck. *1581:* Az pej lowat fekesteol az eoregebik niakba veteovel, bonchokal ... hagiom Zekel mojzesnek [HSzj *fék* al.].

Szk: *aranyos ~. 1595:* Egy Aranyas Niakba veteo szjas [Zsombor K; SL].

nyakbélés nyakprémbélés; căptuşeală din blană de pe gîtul unor animale; Halspelzfutter. *1644:* Egy hitwan Nest egy darab Nyakberlés, Egy viselt Torok galler [Mv; IB VI. 225/12]. *1659:* Édes Bátyám uram, én nyolcz fart vettem valt el, az helyébe nyakbérlést küldettem Kegyelmednek, mivel az mi rókabőreim vannak, azokat még ki nem csáválták [TML I, 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

nyakcsapás nyakoncsapás; lovitură dată cuiva cu palma peste ceafă, fleaşcă; Ohrfeige. *1710 k.:* Norimbergában odaadék" két tallért, de ő többet kér, öszveveszénk, és Csernátoni Pál nyakon csapá ... elég az, ő ment a magistratushoz panaszolkodni véresen, ki is odaküldе hozzánk, de ... csak a két tallért adók meg a kocsisnak és a nyakcsapást | Vaj adnak bizony a hajdúnak a pénz helyén jó egynéhány nyak- és pofcsapást [BÖn. 572, 936. — "A postakocsisnak].

nyakcsiga nyakcsigolya; vertebră cervicală; Halswirbel. *1802:* Foro Lajosnak tanáltam ... az nyak tsigan fejül három ujal egy iznyi Seb az bőr Szinbe véresen [Mv; Born. XXXIX. 53 Galambos József chirurgus vall.].

nyakfüggő nyakék; colan, colier, salbă; Halsschmuck. *1848:* 1 pompas emallirozott feju gyűrű ... nyak függő rajta 3 kis függővel [Pk 2].

nyakinas nyakinnál levő; de lîngă tendonul cervical; bei/an der Halssehne befindlich. *1840:* Nagy Mihály ... találtatott ... Az Jobb felóll valo részen a Nyak Inas hust meg szurva egy fél Czolnyira hatva, mely Innak munkássága az váll Lapatzkára szolgál [Dés; DLt 848c].

nyakkendő vállkendő; şal; Schultertuch. *1853:* 2 nyakkendő meg keztyű 3 Tallér [KCsl 3]. *1862:* 2 drb stíkolt nyak kendő [Kv; LLt].

nyakkeszkenő vállkendő; şal; Schultertuch. *1789:* vettem kezemhez ... 6. Patyolat fodros nyak keszkenőt, ezek közül ketteje körül vékony czérna kötés vagyon, kettőn recze [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1803:* Egy Iskatollyában vadnak Nyak keszkenyők [Kvh; HSzjP]. *1830:* egy krispán szín rójtos Nyak keszkenő [Msz; Told. 19].

Szk: *selyem ~. 1807/1813:* Sejem Nyak keszkenő kotzkás [Mv; Told.]. *1808:* 3 selyem nyak Keszkenyő [Mv; i.h. 19].

nyakló 1. kötél/szíj/lánc, amely a ló nyakához és a kocsirúdhoz van erősítve; gitar (la ham); Halsriemen. *1589:* Egy Roz Niaklo" [Kv; KvLt Vegyes I/2. — "Fels-ból kiemelve]. *1669:* ket szankazo ham njaklajaval edgjüt [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] | Brassóban csináltattam két szán(hoz) való veres hámokat s nyaklójok nincsen ... azért kérem, ne nehezteljen két nyaklót csináltatni afféle veres szíjból [TML IV, 615 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1681:* Bagaria Nyaklo Par 1 Kőzőnseges Nyaklois Par 1" [Vh; VhU 555. — "Fels-ból kiemelve].

Szk: *szántó ~. 1787:* Egy szánto nyaklo Dr. 5 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 4].

2. nyaklókarika (ajtó sarokvasának alsó része); partea de jos a ţîţînii; Dorn (der untere Teil der Türangel). *1849:* a' pintze kül ajtaja létzes ... fellyülröl a' nyakloja vas kávákkal foglalva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

3. nyakbilincs; cerc/inel de fier în care se prinde gîtul arestaţilor; Halsschelle. *1676:* Vagion ... az belső Vár kapuja előtt az földben ásva egi darab oszlap melyre vadnak szegezve két felől valo hosszu vas rudaczkákal vasbol állo két nyaklok [Fog.; UF II, 710].

Szk: *~ hely. 1656:* az masik kiseb kalodan vagyon ... egi naiklo heli vas pantiaval vas retezfejevel lakatnelkül [Fog.; i.h. 110–1].

nyak-megmerevedés tetanusz; tetanos; Tetanus. *1672:* Nyak meg merevedés τετανος [PPGl].

nyakmirigy-lob fültőmirigy-gyulladás, mumpsz; oreion; Ohrspeichelentzündung. *1857:* halt meg Szilágyi Sándor 10 éves korában nyakmirigy-lobban [Dés; RHAk 91].

nyakoncsapás nyakleves; lovitură dată cuiva cu palma peste fleaşcă; Ohrfeige. *1772:* Tudgyaé a Tanu ... hogy a' meg veretett Gornyik ugyan Torda Vilmán" ... mulatván az emlitett Falus Biroval nem de nem nyakon csapásal irritálta é az emlitet Falus Biro a' ... meg Veretett Gornyikot ...? [TL vk. — "SzD]. *1807:* dél előtt igen rosz voltam ki vált az expositioba, egy nyakán tsapást is kaptam [Dés; KMN

436]. *1812:* én eleibe állék, hogy a Grofot megne foghassa, mellyért a' Groffnétol négy vagy öt nyakon tsapást kaptam [Héderfaja KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

nyákorjás nyákos; mucos, mucilaginos; schleimig. *1808:* A' Szarvas Rósnak mérgét az édes téj leg-jobban gyengitti, hasznosok mindenféle olajos nyákorjás szerek, fejér mályva, matska méz, hig tojás, 'sa't. [DLt 868 nyomt. kl].

nyakperec kulcscsont; claviculă; Schlüsselbein. *1794:* a Nyak perecze ketté volt törve, melly mián az egész Kezét még tsak meg sem mozdithatta [Somlyó Sz; BfN dobozolt anyag X].

nyakra-főre 1. nyakára/fejére esve, magát összetörve; (căzînd) de-a valma; Hals über Kopf. *1619:* Alig szökheték ki a szekérből, az kocsisok nyakra-főre úgy menének az árokba, hogy mind magoknak, mind lovoknak nyakok szakada [BTN[2] 221]. *1657:* (Bethlen Gábor) az Morva szakadékján lévő hídon menvén által, az híd egy helyen meg tanálván lyukadni, lovának lába bésuhanván ... nyakra-főre az magas hídról leesék az vízben [KemÖn. 48]. *1662:* ha Isten nem könyörül ... nyakra-főre hányhat az örök veszedelemre bennünket [SKr 715]. *1716:* De megrivogatvan, kitaszigálta nyakra-főre a palotáról, és mindjárt executiókat küld minden unitárius emberre [Kv; KvE 296 SzF]. *1758:* marháink ... ha innya oda mennek njakra főre hullanak a' vizbe [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/11]. *1800:* a magas gráditsról nyakra főre le taszitották [Dés; DLt]. *1809:* az Alperes által minden igaz ok nélkül ... mejbe ragadtatott, az ottan lévő Tornátzon Nyakra Főre le veretett és Földhöz veretett [Dés; DLt].

2. gyorsan (egymás után); foarte repede (unul după altul); schnell (nacheinander). *1771:* De ókegyelme talám nem ismervén jól a pestist, úgy referálta, hogy pestis, mely miá nyakra-főre mentek az urak mindenfelé [RettE 248]. *1778:* Hasonló veszedelmes szokás, hogy az emberek, kivalt a gyermek, minden hitvány éretlen, könnyen rothadó gyümöltsöt ... egybe esznek, a' külső hideg ellen összel ... magokat nem oltalmazzák, melly miatt ... mindenféle hideglelésekre, veszedelmes forró nyavallyákra ... nyakra főre viszi [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1833:* törik szakad nyakra főre folyni kell a Cseplésnek [Marosludas TA; Kf Miss.]. *1848:* Az aratást, ha jo idő lesz, a héten megkezdjük gabonáink sülnek nyakra főre [Kv; Pk 7].

nyakravaló I. *mn* **1.** nyakon viselt (ékszer v. ruhadarab); (bijuterie sau piesă de îmbrăcăminte) care se poartă la git; um den Hals tragbar. *1748:* Kilencz rend fejér, jóféle, igen szép gyöngy nyakra valo fl. 210 [Kv; DanielAd. 262]. *1781:* Egy jo féle Török fátyol fekete hoszszu nyakra valo [Mv; Told. 9a]. *1782:* Hét rend középszerű borsonyi nagyságu jofféle Gyöngyből, egy rend hojagosan füzött három rend gránattal edgyütt Nyakra valo [LLt].

Szk: *~ aranylánc. 1716:* Más egy nyakra valo kerek szemű arany láncz. Más egy lapos remekű nyakra valo arany láncz [WassLt] ✱ *~ csipke. 1651:* Egy Niakra valo Csipke Tizta merő fejer giöngiel főzöt, meliben vagyon Hatt zaz egi nehani zem igen zep valogatot giöngiok [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] ✱ *~ fátyol. 1652:* Egy darab fekete nyakra valo fátyol [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.] ✱ *~ gallér. 1686:* Egy nyakra valo gallér, tizenket rubintos gyemantos, gyöngyös elegyes boglár rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. *1823:* Nyakravalo Galler 4 Nyakravalo fejer keszkenyö 6 [Nsz; DobLev. V/1080. 2b Demény György hagy.] ✱ *~ gránát. 1800:* adot áltol ... Nyakra valo metzet gránátot Négy sort [O.fenes K; JHb LXVI/46] ✱ *~ gyöngy* gyöngysor. *1692:* Két rend jó féle kőzép rendű nyakra valo gyöngyök [Bilak BN; JHbK L. 36]. *1697:* Egy pár kása gyöngyböl füzött, nyakra valo gyöngy végére valo gomb [Szentmargita SzD; KGy]. *1775:* A' nyakra való nagy rend gyöngyömet Kata Ötsémnek ... testálom [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbála végr.] ✱ *~ hálókeszkenő. 1789:* vettem kezemhez ... 6. Sárga nyakra valo hálo keszkenőket [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] ✱ *~ hím. 1586:* adot volt ... regy nyakra valo Aranyas hímeth [Aszó SzD; Told. 27] ✱ *~ keszkenő. 1749:* egy viseltes tettzin Nyakra valo Keszkenyöt [Koronka MT; i.h. 12/2]. *1776:* egy ugyan tsak veszős fatyol nyakra valo keszkenő [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. *XIX. sz. eleje:* két Surcz két főre valo ruha és két nyakra valo keszkenő 22 f [Peselnek Hsz; HSzjP] ✱ *~ kláris (lánc). 1628/1635:* Egj niakra ualo klaris lancz zaz hat zöm [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1687:* Negy rend nyakra valo elegyes veres kalarist [Déva; Szer.]. *1718:* Egy veres nyakravalo kláris 5 rend öreg szem [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.] ✱ *~ medál. 1703:* Egy pár nyakra, vagy kézre valo ezüst hoszszuko médály [LLt Fasc. 115].

2. *~ béklyó* nyakbilincs; cerc/inel de fier în care se prinde gîtul arestaţilor; Halsschelle. *1599:* ueóttem az fokhazhoz egj niakra ualo Bekot lancziostol d 70 [Kv; Szám. 8/XIII. 23 Szabó András sp kezével].

II. *fn* **1.** nyakék; bijuterie care se poartă la git, colier; Halsschmuck. *1695:* Egi nyakra valo két rend bokroson fűzött veres Clarisbol es jo fele gjongiböl [Hsz; LLt]. *1703:* Egy Rend veres Klarissal jó féle gyöngyel fűzöt nyakra való, Egy fekete Kalarissal jó féle gyöngyel fűzöt nyakra valo [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.]. *1716:* vagjon harom rend baza rozaval es jo fele gjöngjöl elegjesleg füzött njakra valo [Beszt.; Told. 8]. *1733:* Tiz Arany Gombokbol állo ... nyakravalo. Item egy Tizen nolcz lapos Arany boglarokbol állo nyakra valo. Item egy Küsdeg Fekette es fejer gyönyből állo nyakra valo egy Kis medaly az Kőzepin [Cssz; Borb. I]. *1758:* Rubíntos apró boglárkák, nyakra valónak valók, 23. s egy egy szem Rubintotska benne [Nsz; TSb 21]. *1782:* Nyoltz rend briliántirozott gránátbol Nyakra valo [A.balázsfva BN; LLt]. *1814:* Egy Fekete Tokba(n) egy Nyakra valo 15. darab Kokbol állo darabja 30 xr [Kv; Born. IV. 14].

Szk: *arany ~. 1668:* Vagyon egy fekete Zomanczos Arany nyakra valo, mellyen vagyo(n) egy füllengő vagyon mindenestöl benne. 33 Öreg szem Gyöngy [Mk Kapi György inv. 10]. *1768:* Egy Arany nyakra valo Pászlijával és Fülben valójával együtt [Nsz; TGsz 51] ✱ *gyémántos ~. 1661:* Egi giemantos niakra valo huszon kilencz Remekben, egi egi közep szerű Giemant vagion egi egi Remekben, az Lebegöjeben kilencz közep szerű giemant vagyon, fekete zomanczos [Ks 30 Kornis Gáspár lelt.] ✱ *hólyagos ~. 1673:* Egj kis apro gjöngiböl füzet hojagas nyakra valo [Marossztkirály AF; IB] ✱ *rubintos ~. 1668:* Egy Rubintos nyakra valo zomanczos, melyb(en) vagyon Rubint 90 [Mk Kapi György inv. 10–1]. *1700:* Egy rubintos nyakravalo huszonnégy kerek remekecskeje huszonkettödik az fityegője két két, rubintocska, az közte valo remeken ollyan hoszszuko remeke 19

az fityegőjének az Pántlikáján egy Rubint [Hr 1/20]. *1768:* Egy Rubintos nnyakra valo [Nsz; TGsz 51].

L. még a *gyöngy-* és *kláris-nyakravaló* címszót.

2. nyakkendő; cravată; Binde, Krawatte. *1669:* Kérem azért Kegyelmedet ... hozasson ... két kék nyakravalót, egy tetszint s egy zöldet, az minemüt szoktunk viselni [TML IV, 569 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1722:* Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Az két Fiamnak ... Két nyakra valonak valo fekete fatyolt hatt singet a micsodást az urak szoktak viselni olyan formát [ApLt 2 Apor Péterné lelt.]. *1736:* Nyakravalót soha máskor nem viseltek, hanem mikor utra mentek, akkor némelyike szép gyolcsból való nyakravalót kötött fel, az kinek az két vége kinek skófiummal, kinek aranya fonallal, kinek elegyesen, kinek tiszta selyemmel meg volt varva, azt függve leeresztette az övig, vagy penig némelykor hátra vetette az vállán az hátára, s ott lebegett [MetTr 350]. *1765:* Görög Kosztántin az Fiával edgyütt Kis Mihályra támadának, s ugy meg szoriták a Nyakravalojával, hogy ha oda nem futattam volna, szépen meg fojtták volna, hirtelen ugy odám le az Nyakravalot s ugy taszitam felre az Görögöt, s az Fiat [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Tót Pál vall.]. *1788:* Egy fényeses és egy tettzín nyokra valo [Mv; TSb 47]. *1803:* Egy Nyakra valora valo ezüst tsatt [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. *1826:* viselt ... fejér pontotskákkal tellyes tégla szinü Nyakravalot [DLt 1126 nyomt. kl]. *1840:* fáin kammertuckból készült nyakravaló [DLt 541 ua.].

Szk: *kötött feltekerő ~. 1823–1830:* az Ötsém pedig az Ház Ajtoja mellett ült ... az ott valo szokott viselet szerént igen falusi öltözetben, kötött hoszszu fel tekerö nyakravaloval, hátán egy odavalo kurta Suba, igaz poszto Nadrágban [FogEK 461] ✱ *portai (selyem török) ~. 1736:* rendszerént portai selyem török nyakravalót viseltenek, az alább rendü emberek penig közönséges portai nyakravalót [MetTr 350] ✱ *segesvári ~. 1706:* egy Segesvari nyakra valo [LLt Fasc. 108].

L. még a *fátyol-, karton-, krepon-* és *selyemnyakravaló* címszót.

3. páncéling nyakrésze; parte a armurii care apără gîtul, grumăjer; Halsteil des Panzerhemdes. *1714:* atzéljos Pantzér, melljnek nyakra valója meg aranjozott ezüst gombotskákkal ékesitett ... Atzéljos Pantzér bő Magyar nyakravaloval [AH 51].

4. állat díszes nyakpántja, nyakörv; zgardă ornamentată; geziertes Halsband. *1681:* Pillangos, aranyos, turkises az nyakra valoja es Pofa boglari szügyellástül orrozzo nelkül mivel fek formában valo [UtI]. *1714:* Minium szin Bársony Kuvasznak valo 3. Nyakra való, melljek kozzül 2. ezüst fonal viragok(k)al ékesitett harmadik alab valo fl. Hung. 3 [AH 34].

nyakravaló-csat nyakkendócsat/tű; ac de cravată; Krawattenspange/nadel. *1759:* Ször Bársony Sapka hgf. 1 Den 50 ... Nyakra valo — Tsat den 54 [Sajóudvarhely (SzD) környe.; WassLt].

nyakravalósan nyakravalót viselve; cu cravată; mit Krawatte. *1759:* Nyakravalóson is kevés derék embereket értem, de most minden ember azt visel [RettE 89].

nyakruha vállkendő; eşarfă; Schultertuch. *1603:* Spanyol hozzw farku boronalo keonteos es zoknya Arany premes nyak ruha, Lebegeo hozzw fodor tartostul, Arany Lancz, Arany perecz nyak ruha es akarmi nemes renden valo forma Ezeken az eo Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv; TanJk I/1. 460]. *1627:* Ket zeold kamuka bellett nyak ruha. Az mellieken Keskeni Arani prem vagion tt. f. 8 [Kv; RDL I. 132]. *1635:* Egy ueres Atlacz nyak ruha arany premes f. 8 ... Egy nyak ruhanak valo veres Kamuka egy singh f. 4 [Kv; i.h. 107]. *1637/1639:* Egy Zeold barsonj aranj premes nyak ruha [Kv; i.h. 111].

nyakszakadva nyakaszakadtában; în (mare) grabă; Hals über Kopf. *1657:* Csáki István, ki egyébiránt igen elmés, practicus és tekéntetes, de félelmes szivü ember vala, megrémülvén ... nyakszakadva futott, szaladott almási várában [KemÖn. 114–5].

nyakszirt ceafă, grumaz; Genick. *1736:* A fő leányoknak az fejin nyak szirtin feljül, az tetejeken kevéssé alól, hat csontból szórrel erősen megkötött korona forma jó féle gyöngygyel megrakott ... magas csúpos hátra függü koronájok volt [MetTr 341].

Szk: *~(en) csap. 1603:* Buday Mihaly Deak ... vallia ... vgy rantot fajdossj Benedek kardot s vgy chyapta az kardal nyak zyrton Darabos Balast [Kv; TJk VI/1]. *1816:* Nyakszirt csapta az Exponens Urat [Dés; DLt 22/1817] ✱ *~(en) ragad. 1799:* engemet is elé kapatt, Nyak szirtan ragadatt [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1808:* a pitvarba nyakszirt ragadta [DLt 162 nyomt. kl] ✱ *~(en) üt. 1599:* Petri Lúkacz felesege Anna Aszszony ... vallya ... az Nyirö legeny be futa es hoza kj az Nyirö rudat, és úgy üte Nyakszirten Job felöl, hogy elsö ütesbe(n) terdre essek [Kv; TJk VI/1. 384]. *1743/1747:* egy ökóllel nyakszilt ütötte Urszán Luka [Császári SzD; WassLt Balaj Sztrati (40) jb vall.]. *1747:* Míkla Germán ... egy bottal Jol meg üté nyakszert [Somkút Szt; TKl Tyekár Petre (50) vall.]. *1763:* Kristof Todort ki ütötte Nyakszirton [Nagyida K; Told. 9 vk].

nyakszorító I. *mn* nyakat körülfogó, nyakra simuló; care se poartă în jurul gîtului; den Hals umfassend, an den Hals schmiegend. *1738:* tizenkét Nyak szoritto parányi pántlika [LLt Fasc. 152]. *1759:* Egy fekete nyakszorito Pátzli fülbe valoval együtt [Alvinc AF; Berz. 20]. *1800:* adot áltol ... Egy rend nyak szorito gyonta gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI/46].

II. *fn* **1.** (nyakra simuló) nyakék/pánt; colier, salbă; Halsband. *1713:* Egy elö párta aranbol, rubintos ... ehez valo hasonlo nyak szorito ez 14 boglárbol valo [WassLt Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1730:* Egy nyak szoritto Tizenkilencz kek fejer verhenyes zomanczalasokkal keszült arany remekből valo [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1736:* Az Gubernátorné ... tiszta arany fonalból szött szoknyában, nyakán, mellyin, kezin való köves arany pereczek, nyakszorító, reszketö-tök [MetTr 397–8]. *1740:* Láttam is mind a két nyak szoritót, veres spanyor viaszkbol valók voltak [Szemerja Hsz; HSzjP Samuel Deakné Imre Susánna vall.]. *1759:* 1733 tájban kezdének csak igen keskeny nyakszorítókat vagy pántlikácskákat az ifjú leányok és asszonyok viselni [RettE 91]. *1766:* nyak szoritto bársonyra ritkán rakot, jo féle apro gyöngyel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1768:* Fekete gyöngyböl füzve nyakszorito ... Fekete kötésböl tsinált nyakszorito 1 ... Kást nyakszorito 2 [Mezösztgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. *1775:* 1 Fekete Nyak Szorittò x 15 [Déva; Ks 76. IX. 18/4]. *1788:* Fekete Gázbol tettzín pántlikára varrott nyulos nyak szorito [Mv; TSb 47].

Szk: *gyémántos és gyöngyös ~. 1731:* Egy Gyemantos es Gyöngyes Nyak soritot [Borsa K; Told. 18] ✱ *rubintos ~. 1716:* egy rubintos nyak szorito 19. remekbül állo egy kis angyal képecske az Fityegője [WassLt] ✱ *smaragdos ~. 1719:* Egy husz remekből állò huszan négj smaragdos nyak szorito [i.h. Wass Dániel sk lelt.]. *1728:* 1 Smaragdos nyak Szoritto [Nsz; Ks].

2. *fodor fátyol ~* fátyol sálszerűség; un fel de şal; Leinenhalstuch. *1766:* egy fodor fátyol nyak szorito [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.].

nyaktakaró fátyol nyakba vető fátyol/sál; eşarfă, şal; Halsschleier/tuch. *1736:* az kis asszonyoknak ... A nyaka körül kinek nusztból, kinek nestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátyola, kozák süvegek kinek nusztos, kinek nestes [MetTr 343–4].

nyakú 1. vmilyen nyakkal bíró (ember); (persoană) cu gîtul ...; (Mensch) mit irgendeinem Hals. *1614:* Ugyanebben az esztendőben[a] támada fel ... Nagy András az pogánkeresztyén hajdúkkal az törökök praktikájokból ... Kiknek fővezére vala amaz hosszú nyakú, megfonnyadt Imrefi János és Foktői Máté pap nevű lator [BTN[2] 56. — [a]1607-ben]. *1751:* Vala ez a' Szántó Mihály vastag nyakú 's nyelvű, 's ha iszik vala majd érthetetlen beszédű ember [Hermányi,EDem. 264]. *1775:* hallottam, hogy az Aszszonyt katona bantsinak, görbe nyakunak, Fudázának ... mondották [Szentlélek Hsz; HSzjP Susanna Németh Johannis quondam Ventzel Consors (85) lib. vall.]. *1814:* Pipifer Onutz ... hoszu golyvás nyaku [DLt 628 nyomt. kl]. *1836:* Paszarilla Ilia forradásas nyakú [DLt 244 ua.].

Szk: *kemény/megkeményült ~* nyakas. *1662:* De némellyek a basák közül nagyon elfordítván, mivel biztatja vala őket, és hogy tudná ő a kemény nyakú, vakmerő természetű magyar nemzetnek szokását [SKr 177]. *1702/1799:* mikoron ezzelis[a] mint ... meg keményült nyaku és Vakmerő Embereket nehezen reducalhattak, meg érdemlettük volna közönségesen, hogy példas büntetésünköt el vettük volna [Torockó; TLev. 5/16 Trasm. 320. — [a]A militaris executioval].

2. vmilyen nyakkal bíró (állat); (animal) cu gîtul ...; (Tier) mit irgendeinem Hals. *1743:* két sárga szőrű fel romlott Nyaku ökrököt hajtott, vólna Vuria(?) Alexa Nagy Bunra [Szásznyires SzD; Ks]. *1747.* Kornis Sigmond Vr eo Nga egy vilagos pej szörű 3 esztendős metczetlen sziju hátu, fel költ nyaku fekete farka serényű kos fejű gyérmék lova [BSz; Ks 27. XVIIIb vk]. *1789:* Az edgyik kanczát ... Sugár Lábunak fenn költ Nyakunak ... describálja [Dés; DLt] | szügyes, szélyes nyaku és temérdek dereku, vemhező[a] [HSzj *nyergeshátú* al. — [a]Ló].

3. nyakszerű résszel bíró (tárgy); (obiect) cu gîtul ...; (Gegenstand) mit halsartigem Teil. *1637:* egy teoreot nyaku aso, es egj rosz feisze [Kv; RDL I. 24]. *1800:* Hajtattabb nyaku — hoszszuko formán ezüst gazdálkado kalány [TGsz 52]. *1819:* Egy pár ezüst fel-kötő Sorkantyú hoszszú egy kevéssé egyenesen fel-felé görbedett nyakú, rovázot taréjjal [DLt 81 nyomt. kl].

4. vmilyen nyakkal készített (edény); (vas) cu gîtul ...; (Topf) mit irgendeinem Hals verfertigt. *1589:* Eot kanna eggyk ket Eyteles Masik egy hozzu Niaku Az harma Drettolosok [Kv; KvLt Vegyes I/2. 76]. *1803:* Egy tört talpu faolajos es etzetes hajagos egybe ragadott horgas száju karafina ... Más ehez hasonlo ép horgas nyaku kettős karafinák [Ne; DobLev. IV/858. 2b].

5. *hosszú ~ tök* tökfajta; un soi de dovleac, tigvă; Art Kürbis. *1664:* Nagy István uram ... a míg iszik, addig hajtja, hogy kitaszítja az oldalát[a] az orrával; azt tudja ő, hogy úgy kell abból innya, mint a Kőrösben, amaz hosszú nyakú tökből [TML III, 316 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]A kristályüvegnek].

nyakvágó 1. hóhér; călău; Henker. *1573:* Thamas deak ... vallia ... mykor oztan meg Sentenciazta volna az teorwen az legenieket, Mind teomleoch valachagot porkolaboknak f. 3 Es az Nyak vagonak f. 3 gal fyzetet [Kv; TJk III/3. 123].

2. kivégző hely; loc de execuţie/decapitare; Hinrichtungsstelle. **Hn.** *1743:* Az nyak vágo kőnél (sz) [Boroskrakkó AF; EHA]. *1745:* A nyak Vágó kőnél valo Lábban (sz) [uo.; EHA].

nyakvas nyakbilincs; singir, cerc/inel în care se prinde gîtul arestaţilor; Halsschelle. *1637:* Cziomb uas uagion n. 2 Lab uas uagion n 1. Val uas uagion n 2 Niak uas uagion n 1 [Ebesfva; UtI]. *1711:* Hidi Istvánné és Eles Andrásne egymást rut bestelen szitkokkal szidalmaztak egy nihany izben nyelveskedtenek Azert teczett a nemes széknek hogy ... mig reggel vasárnap a Templombol ki jönek a Templom ajtaja előtt nyak vasb(an) állyanak [Dés; Jk]. *1749:* Ketskés Sára ... Pataki Ilonais ... Katonákkal társalkodván tsokolodott ... azért Ketskés Sára Pellengérbe Hoher által keményen veszszövel meg tsapattassék ... a másik ... addig nyak vason ülljön [Torda; TJkT III. 264]. *1790:* tudták ... a' Bűnösök mi légyen a' Perengér, a' Nyak-vas 's büntető egjéb eszközök [TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.]. *1862:* A' három kövü malom ... A' köpad előtti 4 oszlopok ... régiek egyiken ezen oszlopok közül van egy büntető nyakvas [Mezőbánd MT; TSb 39]. — L. még RettE 344; UF II, 335.

nyal a linge; lecken. **1.** *1590:* Teglas Adam vallia ... az Chete Matene húga mond hogy ot kun az eb igen niallia az moslekoth mondnak otben, had niallia [Kv; TJk V/1. 48]. *1631:* monda az Legeny hogj nem lattuk szinte az vetken[a] de hallottuk hogj ugja(n) loczogh vala mint ha az kutia nialna az sos teiet fazekba(n) [Mv; MvLt 290. 240a. — [a]Paráznaságon]. *1811:* Ha nem akar kantzád Ménlovat fel venni, Koplaljon, ne kapjon sem innya, sem enni ... Szükség azomban, a' sót szüntelen nyalja [ÁrÉ 143].

Szk: *az ebek ~ják fel vki vérét. 1603:* Ancilla Consortis ... quondam Velentini Kozma Catherina ... fassa ezt ... Ballos Istwan ... monda hogy menni el te rosz Azzony mert ha tiztessegemet ne(m) nezne(m) addégh el vernelek, hogy az ebek nyalnak fel a' veredet [Kv; TJk VI/1. 674–5].

Sz. *1673/1681:* Hedri Benedek Ur(am) léven az Fiscus részérül Tizt, akarvan hűségét azzal is mutatni, ugymint akinek nem bornya nem nyallya az magyari értelemként ... forditotta az Ministerek fizetésének némely részét más karban [Vh; VhU 465].

2. (víz) elmos; a sâpa/spăla; wegschwemmen. *1781:* A' Mos Sztán Öröksége mellett a' Hegyröl lehozott vizet és árkott a' Slik porral az öroksegre nyomván, a Viz az örökséget njalja, mossa [Kisalmás H; JHb XXXII/22].

3. *vkinek a seggét ~ja* körülhízeleg vkit; a linguşi pe cineva (cu slugărnicie); jd schmeichelt jm. *1629:* monda Makai Istuanne hogj te Bandi Ferenczne mind eltigh csak az Birone segit Nyalod [Mv; MvLt 290. 177b].

4. csókolgat, nyal-fal vkit; a săruta/pupa întruna; abschmatzen. *1602:* Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallja

... Damakos Mathyasnetol is hallottam hogy mondottam Neky myert nem Adgya Baka Ferencznek leanyat, vgy monta hogy nem adgya ... valamegh Czybere Gergelinewel egy mast zopyak nyalyak es eggyeot latorkodnak [Kv; TJk VI/1. 564]. *1755:* akkor estveis szopták nyalták egymást[a] ... tsokolodtak, szerelmeskedtek [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5. — [a]Holló Andrásné és Tétsi József]. *1793:* mind a' hárman ittasok lévén ... egymást szopván, nyalván, csokolgatván [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt].

nyál salivă; Speichel. *1631:* monda Nagy ferencz Lengiel Miklosne Aszoniomnak, hogi ... aztis lata(m) hogi arczul akarz pökni, de nem talala hanem masua esek az nyala [Mv; MvLt 290. 260a]. *1669:* a szájammal annyira rosszul vagyok, hogy nem is írhatok miatta, ha írni kezdek, kétszerháromszor is a nyálam a papirosra csordul [TML IV, 572 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1735:* a gjermekemet el küldém a szomszédsághoz hogy hijják mert majd meg köttetlek hogj a nyáladot is elig nyeled el [Kvh; HSzjP Vén András (40) kántor vall.]. *1816 u.:* nyálát is elég nyelheti a szegény marha [KLev.]. *1819:* osztán el lágyulvan szunyokálni kezdett, mely alatt a' nyála ... ugy folyt, hogy magam undorodván tőlle, mondám a' feleségemnek, hogy fektetné le [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

nyalab 1. (széna/szalma/vessző) köteg/csomó; mănunchi/legătură (de fîn/paie/nuiele); (Heu/Stroh/Ruten)Bund/Bündel. *1594:* senki nialabbal karot, veniket zeolejebeol ne hozhasson [Kv; TanJk I/1. 239]. *1603:* Czepletlen búzat penig ő kk sem(m)j úton be hozatnj ne(m) engednek, Sem penig az szalmaiat hane(m) az mennyere barmanak szüksege volna, Nyalabbal és apro szekerrel [Kv; i.h. 448]. *1606:* 4 Apr: Veöttem az Kayanto Vtbeli es Szent Giorghegj Szeöleöhöz hayto uezzöt, 25 nialabot, nialabiat vottem d 9 tezen f 2 d 25 [Kv; Szám. 12a/I. 41]. *1653:* a hajduk ... a süveget kiragadták a német fejéből ... esmét egynek a nyalábot a hátán é vagy a lova hátán felgyújtották, és azt nevették mint égett [ETA I, 61 NSz]. *1705:* Ma újobban kimentenek volt a lovas németek ... a lovakon szalmát hoztanak nyalábokban, és egyebet is, amit kaphattanak a faluban [WIN I, 386–7]. *1747:* Uj Komlo Nyalab 1 ... Regi Komlo Nyalab 1 [Borsa K; Told. 24]. *1755:* Kaszállok: ... Lá Szleanye ... egy nyalábbal terem [Ludesd H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.].

2. vhány nyalábnyi/kötegnyi vmiből; de un anumit număr de mănunchiuri/legături de/din ceva; von einigen Bündeln (viel). *1570:* Anna Mezey Janosne ... valya .. Ment volt Zeoch Demeterhez az Mayorba, es egy Nyalab Zalmat kert Teole [Kv; TJk III/2. 87]. *1595:* 1. Nyalab zenat ... kertek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 173 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* tiz nyalab vezzet vitettünk egi kifeldy zekeressel ky attünk f — d 8 [Kv; i.h. 7/II. 37]. *1690:* lattam az Kut föröl ... egy egy nyalab veszöt hoznak vala az hatokon az emlitet kerdesben forgho negj szalfat is lattam az hol hordoztak az emlitet erdőből [Aranyosrákos TA; Borb. I Kozma István ns vall.]. *1711:* Kültem Váriban, hat ökörrel szánnal, Dadai Jósef igirte szénájért ... egy nyaláb kórós izék-szénánál többet nem adott, üressen jött meg az szánom [SzZs 291]. *1754:* (A) Mlgs Groff Ur Csüres kertibol késo Setett étczoka egy nagj nyaláb szénát vagj szalmát vitt [Betlensztmiklós KK; BKG Vonya Mardsinán alias Fleser (46) zs vall.]. *1763:* Ezen ... Erdőből edgy alkalmatossággal vittem énis egy nyaláb fát [Gambuc AF; BK. Germán Kosztin (23) jb vall.]. *1797:* Két Nyaláb Sendelly [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17].

3. *vhány ~ra való (fű)* vhány nyalábnyi füvet termő (kaszáló); (despre fîneață) pe care creşte un braț de fîn; etliche Bündel Gras tragende (Heuwiese). *1725:* a' melly hellyen Sárdi István Tisztartoságáb(an) edy borozdát vonatott ... a' mesgjén vólt edy kis kapuja, holottis edy kis nyalábra valo fü az enyimhez tartoznék [Hévíz NK; JHbT].

4. köteg, kötés; legătură; Bündel, Stoß. *1665:* Egy néhány nyaláb levelet küldtem Kegyelmed kezéhez [TML III 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

◇ **Hn.** *1738:* Ördög nyaláb alatt (sz, k) [Bözödújfalu U; EHA].

nyaláblás nyalábbal való elhordás; căratul în brațe; Forttragen mit Bündeln. *1590:* Benedek Janos ismet hitta volth Az Eghej Biro elejbe ez Ganchos Istwant nemy nemy zena fünek el hordasáert nialablasert, Erdeö hordassert [UszT].

nyalábol kötegbe összefog; a lua în brațe; in Bündel fassen. *1653:* Egykorban egy gyalog hadnagy minden puskáit, szablyáit, botjait és fegyverit öllel nyalábolván, kezembe adá, hogy eltegyem [ETA I, 145 NSz].

nyalábozó nyalábbal hord; a căra în brațe; mit Bündeln tragen. *1651:* hogy a Beldiek el arueszula(na)k[a] ugy nyalabozanak az Szaszok az Erdeobe(n), az eleöt soha ne(m) mentek oda erdeölni [Lisnzyó Hsz; BLt 53. — [a]Elárvásulának ?].

nyalakodik kb. csókolózik, szerelmeskedik; a se săruta/pupa; sich küssen, einander herzen. *1585:* Gergely Antal vallia, Capitan vagiok Magyar vczaban latta(m) Deoseoltenek az haznal, Ahol a' leany lakot, Mentem oda hogy Ne Nialakoggyanak a' latrok vta(n) [Kv; TJk IV/1. 505]. *1788:* Tudom hogy járatosok voltak Balogék az Sebestyén Márton házához edgyütt ittak nyalakodtak [Dés; DLt].

nyalakodó I. *mn* **1.** szerelmeskedő, nyaló-faló; pupăcios; abschmatzend. *1583:* Marta Lanthos Ferenczne vallia ... zittak Az Vrat(is) Az felesegewel hog kwrwak Ecceye(!) vtan Nialakodok volnanak ez Biro Mihal (így!) [Kv; TJk IV/1. 141].

2. mulatozó, dőzsölő; petrecăreț; schlemmend. *1589:* Veres Balint ... wallia ... monda Palastos ... te mindenkor ollian haladatlan ember voltal mas ember aztalanal nyalakodo [Kv; TJk V/1. 199].

II. *fn* álladzó (lószerszám-rész); lanțul curelei de la bărbie (parte de harnașament); Kinnkette (Teil des Pferdegeschirrs). *1594:* Ezen Ambo Istuan[a] ebben az vtaban vitte ell Pap Janosnak egi hatuan eoth penzes pokrocath, Egi tizenhat penzes Nialakodayath, es egi tizen hat penzes heuedereth [Kv; Szám. 6/IV. 21. — [a]Báthori Boldizsár szolgája].

nyalánk falánk; mincăcios, lacom; gefräßig. *1574:* Zalay Istwanne ... azt vallota hogi Eo Nalla zolgalt az leany ... Eo meg Monta volt hogi Nem Jo Erkwlceo, Mert Igen fondor Nyalank hazwg [Kv; TJk III/3. 392c].

nyalánkol nyalakodik, torkoskodik; a mînca/gusta bunătăți/dulciuri; schlecken, naschen. *1806:* mig a többek ettek, az asztal körül tèvelyegtünk, nyalánkoltunk 5tig [Dés; KMN 194].

nyalánkoskodik torkoskodik; a mînca/gusta banătăţi/dulciuri; naschen, schlecken. *1805:* Mig az ebédet fel adták ... én bémentem a Susika látása véget, de azomb(an) ott nyalánkoskodtam [Dés; KMN 131].

nyalánkság 1. csemege; delicatese, dulciuri; Leckerbissen. *1691:* Fia(m) számára, a Collegiumb(an)[a] laktában ... Maga(na)k adtam nyalánkságra II/2 [PatN 16a. — [a]Az enyediben]. *1766:* Groff Redei Mihalj Cirmollja vala ezen cselekedétért hogj egy kis njalánkságért miért mivelte [Berz. 14 XIX/17]. *1823–1830:* Legolcsóbb vacsora volt az hering nevû kiszárasztott tengeri kis hal ... kevés táplálóerő volt benne, inkább nyalánkságnak való | Pénzért, kávét, herbatejet s egyíb nyalánkságot lehetett innya [FogE 229, 249]. *1853:* Nyalánkság vacsora 10 garas [KCsl 3].

2. torkosság; lăcomie de dulciuri/de mîncăruri gustoase; Naschlust. *1710 k.:* az ördög a kevílységet önti a lelkébe[a], a nyalánkságot szótétetlen csak a szemére, szájára bízza | Hogy pedig egyedül nem jár egy bün is, nézd el az Ádám s Éva bünében ... Tobzódás, nyalánkság[b] [BÖn. 473–4. — [a]Évának. [b]Folyt. a fels.].

nyalás hízelgés; linguşire; Schmeichelei. *1758:* Urak körül hizelkedni, hazudozni, ajtajokon sompordálni, grátiájokhoz bízni irtóztam, levesök s tángyérjoknak nyalása, sem kellett soha, ha csak asztalához mennem nem parancsolta, nem is mentem [RettE 80].

nyálas 1. megnyálazott; îmbălat, muiat cu salivă; mit Speichel befeuchtet. *1677:* Hat motola nyálas fonal, és hat kis gombolyagok [Kv; RDL I. 155b].

2. nyálkás; lipicios, mucilaginos; schleimig, mukös. *1823–1830:* Nem tetszett rosznak[a]. Azután tudva is megettem, de csak rántva. De fôve máig sem ettem, mintha valami nyálos lágy portékának képzelném | Itt borjú- és berbécshúst eszik többet az ember ... elég hitvány nyálos hús is, hanem jó levest szoktak vele készíteni [FogE 170, 229–30. — [a]A béka].

3. nyálasszájú, éretlen; mucos, necopt, nematur; unreif, grün. *1776:* Én ugyan magam ... sokszor hallottam, midőn egy Csizi István nevezetû Gyulaianus Reformatus Hadnagy ... Untatta Groff Kornis Anna Kis Aszszont, hogy nem volna mit bízni Groff Lázárban, mert csak nyalas Szeretettel kedvelli [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) vall.].

◇ **Hn.** *1743:* nyálas rétben (k) [Boroskrakkó AF; EHA]. *1847:* A Nyálos dombon lévő láb (sz) [Méra K; EHA].

nyalatja magát kb. kínálja magát; a căuta să intre în graţiile cuiva; sich antragen/erbieten. **Sz.** *1677:* Mikor lehetett az, hogy Kegyelmed udvarnál való lételit nem is tudta volna az mi kegyelmes urunk? de ha szintén úgy lett volna is, ember urán, fejedelmén haraggal, maga elvonásával, erővel nem szokott venni. Az méz is maga szokta magát nyalatni [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz].

nyálaz nyaldos; a linge continuu; (be)lecken. *1813:* a' Bornyú valóságosan dühödt volt, és dühödten az annya Tögyit szopta, legalább nyálazta [Dés; DLt 329].

nyal-fal 1. hosszasan csókol; a săruta/pupa îndelung; abschmatzen. *1639:* Székely Janos ... Szeöcz Danielne Aszoniomat a bokaiatul fogua teteigh mind fel vajta kotorta, eölelte csokolta nyalta falta | Ersik ... monda, hogi ihon egi fakadek keölt az aiakamon Istua(n) Mester czokold megh ... s latam hogi oda mene az menecske özue buuanak valtig nialak falak egj mast [Mv; MvLt 291. 174b, 195b].

2. babusgat, csókolgat; a alinta/dezmierda în mod exagerat; zärteln, aien. *1847:* Roza randkivul szereti[a] ... szünetlen mellette kőrűlte nyalja, falja [Kv; Pk 7. — [a]A kistestvérét].

nyalhat a putea linge; lecken können: *1680 k./1715 k.:* Csuprodat ugy forrald, hogy ki futni ne hadd, Velős kontzod sirjat, mert ugy szophadd nyalhadd [Rosnyai, Hor-Turc. 181]. *1718:* Az Kucsma és Czigány nevû kopo megh dőglött maga minden nap tisztittyak s orvosolyak ... az Zászpát ... nem jovallotta eő kglme is ahol az Sebit njalhattya mert megh dőghlik vélle [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.].

nyálhígító '?' *1836:* Ezennel küldök üvegben valami nyálhígító és erősítő orvosságot ... Méltoztassék ebből óránként ... egy kis évő kalánnyit venni [Mv; Pf dr. Engel Jósef lev.].

Talán köpet-oldó jel-re gondolhatunk.

nyalka 1. csinos, daliás; fercheş, dichisit; hübsch, stattlich | rátarti, önhitt; trufaş, încrezut; stolz, eingebildet. *1657:* Az vén vitéz ember így veszté az dolgot ... hogy némely nyalka hadnagyocskák és katonák kezdették orcázni, hogy nem merészlené megűzni őket [KemÖn. 249–50]. *1723:* maratt volt edgj fia Hocz Simon nevû kitis Hocznak neveztenek az emberek, azért, mivel nyalka, büszke, katonas, és magát viselő(!) legény volt [Kisnyíres SzD; Ks]. *1726:* mint hogj penig ifju ember özvegységben idejét nem töltheti, ha Férjhez megjen vallásán valohoz mennyen, és valami alá valo nyalkáért a nevemet fel ne cseréllye [JHb XXXV/21 br. Jósika Imre végr.]. *1763:* Ez az drága emlékezetû úr[a] azt mondá nékem egyszer ... „kegyelmed is legyen jó barátom". Sok nyalka, cifra embereknek ... nem igen jól esett [RettE 150. — [a]Gr. Bethlen Farkas generális]. *1811:* Maga Bakos András, Jo közzepes termetû nem kövér, inkáb suhantz, nyalka, katzéros lépésû [DLt 339 nyomt. kl].

Szk: ~ *magaviseletû. 1807:* Monostorán Iliszia ... nyalka maga viseletû, a' mezőn dudoló, és tántzos szokásu Legény [DLt 850 ua.].

2. naplopó, léhűtő; leneş, trîndav; nichtstuerisch, müßiggängerisch. *1673:* Ez a kutya nyalka étekfogó ma sem elől el nem jütt, sem nem izent, épen csak az kapumra ide hozta ezeket az váradi ebeket [TML VI, 444 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. délceg; falnic; stattlich, stolz. **Án.** *1811:* Bizony a' Nyalka is, (mert e' néki neve) Két nemes Rátzától sokkal nemesb leve | Az el-nevezésben a' Grof szokása ez ... Minden Ló magyarul igaz nevét kapta: ... Csinos ... Pajkos, Nyalka [ÁrE 141, 151]. *1837:* Nyalka (setetpej, csillagos homlokú kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

nyalkálkodás hízelkedés; linguşire, linguşeală; Schmeichelei. *1636:* Illyen éneket kéván az Apostol mi töllünk Keresztyénektől ... (az Christusnak beszéde s nem valami fajtalan latrikamos füszfa Poétának szemtelen beszéde azt mondgya) ... nem meg koltsagosodott nyalkálkodással, vagy valami rosz személynek szerelmétől valo bolondulással tanitván, intvén egymást [ÖGr Aj. 14].

nyalkaság rátartiság; trufie, mindrie; Stolz, Hoffart. *1657:* Bécsben érkezvén, engemet vendégségbe híva Hofkirker nevü úrember ... lévén kettő, de kiváltképpen az kisebbik igen-igen szép leánya, kivel is ... mint afféle ifiúságbéli nyalkaságban, én is örömest mulattam [KemÖn. 54].

nyaló (állatok) sónyaló helye; locul unde sînt puse droburi de sare pentru lins; Salzleckplatz/stelle für Tiere. **Hn.** *1731:* A Monyáti Nyaloban (sz) [Nyárádgálfva MT; EHA]. *1762/1779:* A Szilágy parton, a Nyaloban Irtovány Föld (sz) [Szilágycseh; EHA].

nyalogat szopogat; a suge; lutschen. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj, kivált ha a' Nyeldeklöjök fellyül van meg tagadva és tüzesülve ... nyalogassanak Len mag avagy fa olajat melegetskén magára vagy nádmézzel elegy [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

nyalogató állatok sónyalogató helye; locul unde sînt puse droburi de sare pentru lins; Salzleckplatz für Tiere. **Hn.** *1825:* A' Nyalogato alat (sz) [M.lápos SzD; EHA].

nyalta vkitől nyalt-falt/csókolgatott; sărutat/pupat de cineva; von jm geschmatzt. *1637:* monda Teöreök Janosne hogi miert szidogatal te engemet vak Czaforne kire monda Nagi Milosne hogj az hires kurva Aniadert szalalok(!) ha megh akarod erteny ugj mond te Borbeli Legeni nialta szopta [Mv; MvLt 291. 88b].

nyár[1] **1.** vară; Sommer. *1550:* ók giermek korokban az kereztes nyar kor ott laktak az Cyllan walkayak[a] szolgay voltak [MNy XXIV, 357. — [a]K]. *1563:* 1563 esztendőben jó száraz nyár lőn és száraz ősz [ETA I, 20 BS]. *1618:* még sok vagyon hátra a nyárba télig [BTN[2] 115]. *1620 k.:* azt mondják ... hogy ... az Nap onnat az Indiákról az mi nyarunknak idején ide mifelénk jó közelb [i.h. 413]. *1631:* Felette száraz nyár jára, ügyhogy sok helyeken semmi búza nem lött [Kv; KvE 162 SB]. *1667 u.:* Giwlistis iletemben nagyub filelemel nem uartam ez mostani gywlisnel az nyartul fogua [Ks GramTr XVIII. 645]. *1704:* A nyárt, őszt és telet már az én számkivetett állapotomban eltöltöttem. Adja az én Istenem, hogy bárcsak a jövő nyarat érhetném hazámban, csendes békességgel [WIN I 70]. *1749:* Tot János ... tudom hogy ennekélőtte cir. 5 esztendővel egy Nyarot oda töltett szolgálatb(an) [Szind TA; DobLev. I/236. 8 Petrus Nagy (38) jb vall.]. *1753:* A nyár tájban kezdődöt ezen hirnek bővebb zudulása [Maksa Hsz; Törzs. Alexius Maksai (32) pp vall.]. *1801:* eö Nga Hovason lévő Fürész Malmánál töltöttem-el a nyarot [Koronka MT; Told. 10 Balás Gergely (36) zs vall.]. *1847:* A Nyár túlontúl sengés lévén, a gyér őszgabonáknak nagy fejeik és szemeik lettek [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Szk: *~ farkáig* nyárutóig. *1753:* az ... el betsültetett ökrök tavaztol fogva njár farkaig voltanak Palffi Ferencz birodalmaban [Tarcsafva U; Pf] ✱ *~ farkán* nyárutón. *1768:* az fojto karikak ... oda lőttek nyár farkán [Martonos U; EMLt] ✱ *~ fogytáig* nyár végéig. *1753:* az Olah Györgj ökrei tavasztol fogva njar fottaig voltak Palffi Ferencz vram birodalmaban [Tarcsafva U; Pf] ✱ *~ kezdetén* nyár elején. *1710:* az egész tavaszon ... és nyár kezdetin rettenetes szárazság lőn [CsH 424] ✱ *~nak idején* nyáron. *1753:* Fogattam meg Bácsnak ... Groff Kornis Ferencz Ur eö Nga Sz. Margitai Jószágáb(a) ... Kimpan Vasziliát hogj ... Johaira gondott visel azok mellett maga Pakulárt tart njár(na)k idején azok(na)k gyüjteményit, Turóvul, vagj saytul ... procurálja [Ks 18. CII] ✱ *~ra hanyatló időben* nyárra forduló időben. *1803:* keményen tilalmazzák minden Hazai Törvények ... a Tilalmas erdők(ne)k praedálását s kivált mostani Nyárra hanyatlo időb(en) valo vágatását [Ádámos KK; JHb XIX/64] ✱ *az idő ~ra jár. 1662:* Már az ődő nyárra s a gabona is szintén megérésre járván ... előljáró hadakat bocsátván ... a Nyitra vize mellé érkezett vala [SKr 254].

2. *-ban* v. *-on* hr-os alakban; cu sufix adverbial *-ban* sau *-on*; mit der Adverbialendung *-ban* od. *-on*. **A.** *~ban* nyár idején; vară; im Sommer. *1573:* Fekete Mate Azt vallia ... hogy ez tawaly Eztendeoben Niarban leot volt eo hozza Fekete Balas [Kv; TJk III/3. 117]. *1585:* az f(en) meg irt eztendeoben nyarban az eo hozzayok tartozando zena fwekben walamellik teöbbet kazalt wolna meg az meg lattassek [Gagy U; UszT]. *1595:* Az ideghen helien veot es zenan it eoreoksegekben tartot teoser barom zabadsaga feleol, Vegheztek eó kgmek varosul hogy holot az zenat a' Mezaros draga penzen ... vezy, Nem Ajandekon fęr hozza mint Nyarba a' Mezeon a' fwheoz, Azert ... tarchia ez hataron eoreoksegebe [Kv; TanJk I/1. 259]. *1604:* Actor oswat miklos Kwskedej comp(ro)bat, hogi Eöneki az ö hazahoz mindenkor zabad wta wolt ot niarba Zena hordaskor [UszT 18/128]. *1611:* 15 Januarii ... nagy villám(l)ás és mennydörgés volt, szintén mint nyárban [Kv; KvE 142 SB]. *1710 k.:* Álmot délben, kivált nyárban, egy órát, néha kevesebbet is, többet pedig ritkán aludtam [BÖn. 521]. *1756:* nyárba néhánykor a' Béres szekérrel fűvet hordunk [Galac BN; WLt Marikutza alias Todilika Peter (38) jb vall.]. *1767:* Nyárban bányászkodni semmi szin alatt meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1]. *1770:* Nyarban mikor szorgos dolog ideje volt, két hétet is ... Szolgáltunk egy más után [Illyésfva Sz; IB]. *1837:* meg engedtetik hgoy az Uradalom marha legelö hellyen ... két hámas lovat ... nyarba legeltethessen [Kv; KmULev. 2].

B. *~on* 'ua.; idem'. *1607:* Zekely Moyses el veszesse utan valo Niaron Christoph Deakne aszonio(m) szedette meg az Alpreti szeöleöket [Dés; Ks I. 20].

Szk: *az ~ban/~on* az idei nyáron. *1569:* Az Keomiues Mihalyt is en az nyaron nem vgy tartottam, hogy eo el menyen es az en vram haza myüet félbe hagian [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoj tizt tarto Dombj Gergely beszt-i bíróhoz]. *1764:* ez az Kancza az Nyaran mind Sindet de már szépen meg épült vala [Kóród KK; Ks CII. 18]. *1768:* ezen Szőllö ... az Tavaszig jó status volt, hanem ... a Nyárban esett jég nagyon meg rontotta [Madaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75]. *1778:* Puskás Ilie ... az Nyárban Pakulárkodván ... A keze alol el veszett vagy hat darabb Bárány [Nagyida K; Told. 6] ✱ *~on által* nyár folyamán. *1715:* nyara(n) ált(al) mikor a kőlősnek nőni kellet volna, szárazság lévén el muhorosodott Fűvesedet hogy alig kaszálhatták [Fog.; UtI]. *1732:* Sándor Havassa nevü Havas, mellyen Nyáron által három turma Juhot szoktak legeltetni [M.gyerómonostor K; EHA]. *1741:* Az Dévai Várban kivántato fá(na)k meg hordatatása is nyáron áttall accom(m)odaltathatnék [H; Ks 101]. *1742:* minden Jobbágj nyaran által 3 napott szólgált [Pókafva AF; JHb XXV/58] ✱ *~on át* 'ua'. *1849:* melly hellyek gyönyörrel töltik el a' kebelt Tavaszan és nyáron át [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1852:* 3. év ota mind azzal ketsegtettek ... viszszá jönnek lakta helyekre s hadgyam nyáron át, ne Tartsam itt öket [Nagylak AF; DobLev. V/1375] ✱ *egész ~on (által). 1652:* az egesz

nyaro(n) mind betegeskedet ... Buxa Istvanne [Bőd SzD; BK. Boda Marto(n) Felesege Gergelj Piroska vall.]. *1770:* Udvarbiro Uram ő kgylme ... egész nyáron szolgáltatott [Szélszeg Sz; BK]. *1806:* (A sertéseket) egész Nyáron által 'a közönséges Csordáb(a) nem jártatta [Dés; DLt 82/1810]. *1809:* Diak Imre ... egész nyáron által ki ment Falukra külső Határokra Határ Pásztoroskodni [Szu; UszLt ComGub. 1715] ✱ *e/ez ~ban/~on* az idén nyáron, az idei nyáron. *1567:* vagion egy eztendeye annak hogy ezek vtan járok hogy ha kezembe kerithetem qketh, e nyarba is reayok[a] mentem vola oda sofalwara [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto lev. — [a]A sófalvi pásztorokra]. *1573:* Bor Ianosne Orsolia Azt vallia hogy ... Ez Nyarba az Kydey papne volt zalasson [Kv; TJk III/3. 116]. *1590:* ez Niarban aratnak vala az Pribek Gergely Zolgaia es annak felesege [Szu; UszT]. *1597:* Andras kowach ... wallia ... Ez nyaronnis mikor Sardy Janos Lippara ment wolt, az felessege tudom hogi korchiomarol korchiomara iart rezegeskedet [Kv; TJk VI/1. 93] ✱ *(ez) jövendő/jövő ~on. 1546:* az menes zam zerenth harmycz negy, ha therek men Loh, yar benne, thahath, Ez yewe Nyaron, el ne walazak Egy masthol, hanem Eezyg[a] Egyth yaryanak [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19. — [a]Értsd: őszig]. *1591:* Az faiat ezen telen megh zerezzek Ez Jeowendeo niaro(n) ... megis eppitcziek az hazat [UszT]. *1623:* Ezen az telen kezitessen 20 hayott kin 2000 keöbeöll buzatt zalisson ala Remnekre vgy hogy jeouendeö tauazon niaron az Porumbaky Ispanunk gongiat tugia viselny [BGU 121] ✱ *ez/ezen (közelebb) elmúlt ~ban/~on. 1570:* Zabo Thamasne Margit azt vallya, hogy my kor ez ely mwlt Nyarba az olah Martha haza mellet Laknek berbe ... hallotta zawat az keozen altal Borbaranak [Kv; TJk III/2. 90]. *1572 k.:* Albert Deakne Lima Azzony[a] ... Mikor el úaltanak úala egj mastúl ez el múlt niaroni, a Kovaz úra ieöe Battiamhoz [Kv; TJk III/3. 44a. — [a]Vallja]. *1631:* ez el mūlt niarba(n) hallam hogy sirnak rinak uala az Kalman Gergely hazanall [Mv; MvLt 290. 47b]. *1768:* ezenn kőzőlebb el mult Nyáronnis [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a] ✱ *a (közelebb) múlt ~ban/~on. 1638:* az mult Niarban hozot egi io monias Paripat [Mv; MvLt 291. 129b]. *1754:* az mult nyáron Donáth Farkas és János Urak ... a Füves kertet magok kaszáltatták [Ivánfva NK; RLt Samuel Mohai alias Szabo (60) ns vall.]. *1763:* Az közelebb mult Nyáron ... el mentünk az Utrizált Erdőb(e) s hoztunk onnan ... egy szekér veszszőt [Gambuc AF; BK. Román Todor (30) jb vall.]. *1806:* Tudjae azt a Tanu, hogy a mult nyárba égy jo reggel Diszno csorda ki hajtáskor kicsoda nézett bé leg előszer azon Udvari fogadonak ablakán? [Dés; DLt 250/1808 vk] ✱ *harmadévi ~on. 1642:* Az porkolabnakis az harmadeuj Nyaron del utan husz kaszas kaszalt [Gyalu K; GyU 82] ✱ *heves ~ban. 1823–1830:* A leghevesebb nyárban is, sokszor éjszakánként annyit írtam, hogy a szemeim is kidagadtak [FogE 91] ✱ *meleg ~ban. 1595:* megis únak az füstelt húst fő keppen az Meleg Nyarban [Kv; Szám. 6/XVIIa. 142 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1810 k.:* A' Sertések(ne)k is sok féle bajok szokott lenni ... kivált meleg nyárba [Dés; DLt 82] ✱ *minden ~on. 1640:* az Ur eo Naga maiorsagh juhait haitiak fel minden niaron rea[a] [UF I, 711. — [a]A havasra] ✱ *most a ~ban/~on. 1773:* most a Nyáran ... bátarkadat Pintzét ásatni [Mezőerked K; LLt]. *1801:* Erdős Pált ... a kaszaloban kaptuk ... most a nyárban hogy ott őrőzte a 4. Marháit, ott arestaltuk [Koronka MT; Told. 10 Pap Gábor (36) erdőpásztor vall.] ✱ *se(m) ~ba se(m) télbe v. se(m) télbe se(m) ~ba. 1675:* Az Vár arkais az falnak erossege leuen ... abban ... se nyarban se telben senki ne hajokazzek [Fog.; UF II, 676]. *1716:* Szorgalmatos gongja legjen a Tokra is ... sem Télbe, sem nyárba a vizet ige(n) le ne őröltesse [Szászerked K; LLt] ✱ *tavaly ~ban/~on. 1572:* Bosy elek azt vallya, hogi Tawaly Nyarba volt varadon egywt Myeltek Seres Myhalial [Kv; TJk III/3. 41]. *1573:* Marta Zekel Andrasne Azt vallia hogy tavaly Nyarba vit volt az vranak Enny az Eottwes Istwanne Maioraba, hwl cepel volt [Kv; i.h. 86a]. *1774:* Tavaly nyáron vitt Praefectus Bocskor Elek ur(am) az kastélyból egy rezes flintát .. Kolosvárra [Szentdemeter U; LLt Vall. 109]. *1791:* Igaz e hogy a Szeplaki Johok Tavaj nem Metejesedtek meg ... holot ezekkel Tavaly Nyáron egy helyen és egy Turmában voltak ...? [Kük.; SLt évr. vk] ✱ *télben (...) ~ban. 1549:* az Johazoknak Ez fogaras felden fyzethwnk ... thelben Azon Joh haznabol Brenzeth ... Nyarban Azon Joh theyebewl vagyon Elesse, ordabol, Semthyczebewl [Fog.; NyIrK VI, 375–6 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. *1681:* Minden napi szolgalattal tartoz(na)k ... Telb(en) nyarb(an) mezőn, kertekb(en), szőlőb(en) [VHU 84]. *1761:* Ezen Malom mikor Telbe hidek nyarba Szarosság vagyon gyakron meg szokott álloni [Boz H; JHb LXX/3 157]. *1765:* Télben, nyárban, ősszel, tavaszszal, aratáskor, hordáskor, szűretkor, egy szoval mindenkor az Processust, szakadatlanul örökké kerülték[a] [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 212. — [a]Az exekutorok].

Sz: *~ban is telel* nyáron is szűken él. *1732:* Az Korodi Hatar(na)k szűk volta miatt igen vékonj a paskuatio, ha a Commetaneus faluk határára nem excurral(na)k a korodi marhák, Nyárban is telelnek [Kóród KK; Ks 12] ✱ *ősszel vetik a búzát és ~ban aratnak. 1710 k.:* a comissio a régi liber regiusokat is kikérette akkor a gubernium által a káptalanból. Esztendőnél tovább olvasta, mit excerpált belőle, ő tudja; de ősszel vetik a búzát és osztán nyárban aratnak, de sokszor konkolyt, vadócot, kigyóhagymát is [BÖn. 908].

3. *~ra/~ára* nyár idejére; pentru vară; für den Sommer. *1701:* Külgyön kegjelmed egj vaszon Nadragot Nyarra mellyel az masikot meg Tudgjam kimileni [BLt 9 Toth István Ne-ről édesanyjához, Toth Balasnéhoz Angyalosra (Hsz)]. *1761:* egy Sebes nevű ember ... nyárra az Erdőkre ide hajtatván Marháit, itt nyáraltanak [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 15]. *1851:* A' tepertyűt el kel tenni nyárára fazakakba bé nyomva [Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: *jövő ~ra. 1659:* Most ... az én szolgálatom kevésbé kelletik, mint az jövő nyárra [TML I, 482 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

nyár[2] nyárfás; plopiş; Pappelwald | ? mocsaras hely; loc mlăştinos; sumpfige Stelle. **Hn.** *1608:* az Czonta niarban (sz) [Kozmás Cs]. *1641 e./1687 k.:* Nyár Szeg nevű erdő mellett [Tompa MT; MMatr. 257]. *1677:* az Nyar kutba(n) (sz) [Ilyefva Hsz]. *1718:* Az Nyár szerben [Udvarfva Mi] | Az nyar szegbe(n) egj kis bokros Cseres erdőczke [Sárd MT]. *1728:* Nyár kut fejin (sz) [Ilyefva Hsz]. *1737:* A Nyár tériben (sz) [Damos K; KHn 43]. *1740:* A Kerek Nyár alatt (sz) [M.valkó K]. *1763:* Nyár-szer nevezetű Erdőhöz [Udvarfva MT]. *1764:* A' Nyár szerben ... Erdeje ... szép vállogatott fák vóltanak benne [uo.; Told. 44/26]. *1772:* Csonta nyárban (k) [Kozmás Cs]. *1792:* A Mogyorosba a Nyárszéli Határ szélyben (sz) [Bh; KHn 20]. *1813:* A' Nyár szer beli nyil Erdő ... szép Cserefa fijatalos [Udvarfva MT; Told. 42]. *1823:* Peter nyárában (sz) [Abosfva MT]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

nyaral, nyárol 1. nyári szálláson van, nyáron át tartózkodik vhol; a sta peste vară/a petrece vara la un anumit loc/la reşedinţă de vară; sich irgendwo im Sommer aufhalten, übersommern. *1662:* táborát az Harangodra szállítván, maga[a] az urakkal, és udvarával Hernádnémetibe szállott vala bé és ott nyaralt vala [SKr 243. — [a]A fej.]. *1699/1700:* Kegyelmes Vrunk(na)k eő Felseghének feles Hadai minden Esztendőben á Török ellenségh ellen Hunyad Vármegyén mentenek, egészlen keresztül, mellyben ... joszágaim vadnak ... egyedül ... Lazuri Joszagomon egész Armada Nyaralt [BK. Folti Balint testvéréhez Bécsből]. *1765:* ez a familia[a] eleitöl fogva hělyt nem tarto volt telelni igen szerették ki ă Szilágy felé menni de Nyaralni mindenkor haza jövén szolgálat mellé állottak [Gyeke K; Ks 5 XI. 90 Bogdán György (55) jb vall. — [a]A Horvath]. *1802:* tudom hogj a mi tsűrünkbe szállottak, mivel hogy az Atyám hozta volt be ide ott is nyáraltak [Köpec Hsz; HSzjP Botz Pap György, Huszár (63) vall.]. *1804:* az havasi Kalányos és Sátaros Czigányokat is mind eddig ezen hellyen, mind Szabad, és közönséges hellyen minden ellenzés nélkül nyarolni, és Sátarozni tudom [Sárd AF; TSb 51].

2. nyári szabadságát tölti; a-şi petrece concediul de vară, a petrece vara (undeva); den Sommerurlaub verbringen. *1823–1830:* Ezen kánikulai vakáción Tompán Botos Dánielnél nyaraltam, a fiát, Eleket tanítván [FogE 102].

3. (állatot) nyári legeltetésen/legelőn tart; a ţine (animalele) la păşune (la munte) în timpul verii; (Tier) auf der Sommerweide halten. *1717:* itt hazasodtam meg Czelnán mind Pásztorkodtam juhokot őriztem ezen a Havason, sztenát vagj ammint most hijják szállást legelsőben csináltam a Bájás nevű hellybe ... ott egesz nyáron nyaraltam ... de ... soha senki sem haborgatot [TGsz 51 Trucza Mihaila (80) csáklyai[a] jb vall. — [a]AF]. *1768:* a Bereczkiek mellett Pakularoskodtam ... Teleltem mindenkor Molduvába, Nyáraltam most két esztendeje az osdolai Nyagulj nevű havasban [Bereck Hsz; SzentkGy Flore Kosztán (30) zs vall. Jos. Szörtsei keze írása]. *1769:* Groff Bethlen Lajos Ur eő Nga ... Bethleni Joszagabol feles számbol allo Marháit nyaralni ide Mező Madarasra hajtottatta legeltetés véget [Mezőmadaras MT; BK. Andreas Vizi (34) zs vall.]. *1785:* két lovat vött s vezetett volna Mező Bándra nyaralni [VH].

4. (állat) nyári legelőn van; (despre animale) a vára, a fi la păşune de vară; (Tier) auf der Sommerweide sein. *1742:* az Rotár Vaszil házáb(an) az Borjuk nyaraltak mivel se Csűre, se pajtai nem voltak [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1754:* Ezen legelő helyeken a' Jobbágyok Juhai nyárolnak [F.oroszi MT; CU]. *1757:* A Bornya Mező, a holl az egész Falunak Bornyai Szoktak Nyaralni [Nagyernye MT; EHA]. *1761:* egy Sebes nevű ember ... nyárra az Erdőkre ide hajtatván Marháit, itt nyáraltanak s akkor tsináltatott volt ... egy Marha aklot meljben az Marhai haltanak [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 15]. *1791:* Sertéssei az Uraság Nyájja kőről Nyaroltak teleltek [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

nyaralás, nyarolás nyári legelőn tartás; vărat; (Tier) Halten auf der Sommerweide. *1827:* Egyesztendős Csitkok Paripák és kantzák ... Nyaralás végett ily rendel küldöttem Csánba a Csitkoimat [Csapó KK; RLt]. *1828:* a juhnyáj megszaporodván ... Noskolat nevezetű havasunkba három esztenanyájnak kelletvén menni nyárolás végett; erre való nezet tehát nem lészen szabad ... a juhokon kívül semmi névvel nevezendő marhákot nyárolás végett hajtani és otton tartani [Jenőfva Cs; RSzF 185].

nyaraló, nyároló nyári szálláson levő; care petrece vara într-un anumit loc; übersommernd. *1717:* Affelett az ott[a] njáralo Rácz militia a derék passuson, az Gymesbén dulatta el két ezer szekér szénára valo fűvonkőt is [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza. — [a]Az országhatár-átjárók táján]. *1726:* egy gabanás de rosz, mert az ott Nyaralo Generalis számára nyári lako háznak applicaltatott [Vajdasztíván MT; JHb IX/5].

nyaralódik (szarvasmarha) nyári legelőn legelődik; a fi dus la păscut în timpul verii; (Vieh) auf der Sommerwiese weiden. *1820:* az egész helység Marhái a nyomáson 's az után az Ökör tilalmasonis mindenüt égyüt nyaralodnak és az uraság erdeibenis járhatnak [Jegenye K; KmULev. 2].

nyaralóhely kellemes nyári tartózkodási hely; loc plăcut pentru odihnă de vară; Sommerkurort. *1662:* Az Aranyasbástya ... két kapui között való erős boltozatján felyül aminémő szép nyaraló- s vacsorálóhely ... mintegy fellegvár gyanánt, azon bástyán valamivel felyülmúló vagy haladó eminentiával, magassággal építtetett vala [SKr 597].

nyaraltat, nyároltat nyári legeltetésen/legelőn tartat; a duce la păscut (la păşune de vară); auf der Sommerweide/wiese halten lassen. *1722:* Itt vad(na)k közönséges herélt Gyermek Lovak, rosz oeconomia(na)k tartom czőveken nyaraltatni ... afféleket job ménesre Radnothra küldeni, bizony szeb volt az őszszel az ă Gyermek Lo, ă melly ott nyaralt, mint sem itt ă mellj czövekel volt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1814:* Nyaroltatott égy Tinos Tehenet Csabába [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 131]. *1826:* a' Marháimot minden Esztendőben Nyárolni a' Zágoni csordába attam és ott nyároltattam [Lisznyó Hsz; HSzjP Popa Fülöp (60) vall.]. *1848:* Az Uradalom ... tizenkét béres ökreinek éjjeli Nappali legelést engedni, ugy szintén a' két éven fejűli Uradalmi Tulkokotis nyaraltatni, és pásztoroltatni ingyen tartoznak [Kajántó K; KmULev. 2].

nyaraltatás nyári legeltetés; vărat, ţinerea animalelor la păşune de vară; Sommerweide. *1830:* Nyaraltatás vegett bé vett idegeny Marhák ... A Környékbéli Idegeny Embereknek vagyon Tulkok in Nro 53 [Nagyikland TA; TLt 174].

nyáras, nyáros 1. *mn* nyárfás; cu/de plopi; mit Pappelbäumen | ? mocsaras; mlăştinos; sumpfig. *1670:* A Vercsés Touánál egy nyárjas Erdeő [Méra K; WassLt]. *1758:* itten pedig az Üvernek Eszakrol valo felin Nagy Nyárás erdőt értem közönséges erdőt [Ditró Cs; LLt]. *1772:* Az Bránystában valo nyáras erdő penig ... egyenlő Részekre fel nem osztatthatik az Szamos vize mián [Dánfalu Szt; LLt].

Hn. *1609/1687:* a Nyáras kút táján (sz) [Marossztkirály MT; MMatr. 321]. *1682:* Az kő alat levő nyarjas sziget (sz) [Örmező Sz; MNyTK 132. 117]. *1693:* Nyáras áyba(n) (e) [A.boldogfva U]. *1697:* az nyaras szegben [Szentistván MT]. *1698:* Nyaros mezőben (sz) [Sepsisztkirály Hsz]. *1711:* A njaros kuton kivűl (sz) [Mezőmadaras MT]. *1718:* A Nyáras Tonál (k) [Szélszeg Sz]. *1721:* Nyaras dombon (sz) [Kozárvár SzD]. *1736:* Az Nyáros Torokb(an) (sz) [Várhegy MT]. *1744:* A Nyáras faron (sz) [Mezőmadaras MT]. *1761:* Nyáros Vápa (sz) [Szentháromság MT] | Nyáros bük oldalában (sz) [Ülke U]. *1786:* felső határban nyáras cseréje irtoványában (k) [Kőrispatak U]. *1802:* az Nyáros utszába [Vadasd MT]. *1806:* A Nyáros háton (sz) [Nyo-

mád MT; Pesty,MgHnt 28. 225a]. *1891:* Nyáras patak [M.kapus K; KHn 165].

II. *fn* nyárfaerdő; plopiş; Pappelwald | ? mocsaras hely; loc mlăştinos; sumpfige Stelle. **Hn.** *1570:* az Nyarasnal. az Nyaras vyginel [Vaja MT]. *1607:* az harap egest keuanniuk ozlasra és az niarost [UszT 20/233]. *1616:* az mely Erdeőt Nyarasnak hynak az Ficzor kuttyanal [Marossztkirály MT]. *1618:* az nagy niarast [uo.]. *1622:* Nyarasba(n) (sz) [Kozárvár SzD]. *1627:* az falu erdeie az Niaras [Galambod MT]. *1648/1768:* Nyárosban zilvás Kert [M.gombás AF]. *1651:* az niaros laposabalj földünk [Kőrispatak U; Pf]. *1663:* Az nyarasban [Egrestő KK]. *1687:* Nyáras Hegyin [O.gyerőmonostor K; WH]. *1702:* a Nyárasban [Mv; MvHn]. *1715:* a' Nyárason (sz) [Csegez TA]. *1736:* Vagyon egy darabotska tővisses berek az Nyárosba [Földvár TA; CU XIII/1. 295]. *1737:* a nyárosban (sz) [Várhegy MT]. *1740:* A Nyárosban. A Nyárasban (sz) [Sztána K]. *1752:* Vici(nu)ssa ... felyül a Nyáros Erdeje széllye [Iszló MT]. *1754:* A' Nyárosba égy nagy öreg föld [Dés; Ref egyh. lt] | az Njároson le menvén [Karácson MT]. *1759:* A' Nyárason [Zovány Sz]. *1760:* a' Nyárason (sz) [Malomfva MT]. *1761:* A Nyárosban (irt.) [Szentháromság MT]. *1767:* a nyáras nevezetü oldalas Sovány hellyenn (sz) [Csejd MT] | a Nyárosban (sz) [Retteg SzD]. *1770:* A nyáras (sz) [Nagyadorján MT]. *1773:* a Nyárasban (sz) [Gyergyóújfalu Cs]. *1775:* A Nyárosan kúljel (sz) [Homoródsztpál U]. *1778:* Nyáros fejibe (sz) [Kőrispatak U]. *1781:* A' Nyáros faran (k) [Inaktelke K]. *1805:* A' Nyárasba [Szkr]. *1807:* a' Nyáros volgyén [Árapatak Hsz]. *1815/1817:* A Nyárosba (e) [Vágás U]. *1816:* a Nyárasban . a Nyárosban (e) [Jedd MT]. *1835:* Nyáras (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 58]. *1843:* a' Nyáras [Bágyon TA]. *1864/1867:* A' Nyárasba (sz) [Datk NK]. *1881:* Nyáros [Farnas K].

A cimszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyáraska kis nyárfaerdő; plopiş mic; Pappelwäldchen. **Hn.** *1800:* A Nyáraska (sz) ... szomszédgya égy felöl ... az ö Natsága allodialis erdeje [Jedd MT; EHA].

nyaratszaka nyáron; vara; im Sommer. *1571:* vadnak Ez varoson sok Idegen Nepek ky Narat zaka Ith ez varoson kereskednek [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1581:* wagion egy nagy kazalo mezzeó hólott az hawas alatt lakozo falwk ... barmokotis ott tarthattak mind Eózzel tavazzal es nyaratzaka [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1583:* Valamellykunk Niaradczaka meszarlot, tartozzek teledczakays meßarlani [Kv; MészCLev.]. *1589:* Az Tiukokra keolt az Niaratzaka harmad fel keobel f. 2 d. 62 [Kv; Szám. 4/X. 56]. *1623:* Thehen Borom es Juh dizno Maiorsagot Tarchion Menteőll teőbet az thehenek teybeőll gywtesse(n) zep vayatt Egez Niarattczaka es Azzw Turott [Törzs. Bethlen Gábor gazd.ut.]. *1653:* Báthori Gábor ... hadait ... Brassó körül tartá nyaratszakon [ETA I, 109 NSz]. *1670:* az hol most eő Nagha Lovay vadnak, ab antiquo az Vas familiának számokra valo volt, onnét is ő Nagha vitetné el lovait és úttetné az magha füvellö hellyire, mivel eő kglmeknekis nyaratczaka naponkint kivántatik [Mezőméhes TA; WassLt]. *1752:* az Toplitzai hegyeken vágtuk a fenyőfakot, kit tutaly-n(a)k létznek, és tönknek ... és azon tönköket Nyaratszaka ki vagta [Holtmaros MT; Told. 37/44]. *1762:* Ludgyai Borjai Pujkái egész nyaratszaka a Határban elödik s élödöt [Peselnek Hsz; HSzjP Ladis. Oprea (28) jb vall.]. *1777:* nyáratszaka tartozik minden éjtszakára két ember menni eregeltetni, sub poena den. 12 [Zalán Hsz; RSzF 190]. *1847:* Egész nyaradszaka tartós meleg nem vólt [KCsl Kemény Dénes kezével]. — L. még BGU 122; SKr 97, 144, 282; UF II, 143.

nyárborona nyárfagerenda; grindă de plop; Pappelbalken. *1730:* ezen Csürnek az Árnjékja ... alatt találtatik valami régi épületből állo némely részi meg veszet nyár borna [HSzj *árnyék* al.]. *1754:* nyár bornából rott kisded alkalmas házatska [i.h. *ház* al.].

nyárfa 1. plop; Pappelbaum. *1721:* egy darab Tölgy es Nyárfakbol állo fiatalos Tilalmos Erdő [Nyárszó K; KHn 120]. *1748:* Ezen darab erdö nem nagy többire nyárfából áll [Koronka MT; EHA]. *1754:* Cserefa, gyürüfa, alma fa, nyárfa, aszu határ Csutak ... ezek mellet meghatároztatot ... 11. rud [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. *1760:* (Az erdő) felés Nyárfákatis terem [Hesdát TA; BLt]. *1769/1802:* Mar pedig hiedelem felett valo dolog az ... Hogy az actionalt két határak tsak egy régi határ keresztel distingvaltathatnának, mely keresztetis fátéálnak hogy Nyárfában volna; melynél veszendöbb fa nintsen [BSz; JHb LXVII/3. 35]. *1773:* volt a' Marasan tul ... egy Füz, Jegenye, Nyárfából, gyürü és magyaro veszszókböl állo sürü nagy szövevényes Erdeje [Szászújfalu/Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 17]. *1793:* (Az erdőben) fiatalos Csere fák Nyárfák is épületre hagyattak [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1824:* Igen nagy kárakot csináltak a seprükötö cigányok a nyír- és nyárfákba [Árkos Hsz; RSzF 125] | Létzenek valo Nyárfa is van a Deési Erdöbe [Dés; DLt 424].

Hn. *1699:* Nyárfa szerben (sz) [Kelementelke MT; EHA]. *1740:* A' Nyárfák alatt a Cséfán terinél (sz) [Gyerővásárhely K; EHA]. *1744:* A Nyár fánál egj darabocska irtott rét [Marossztkirály AF; EHA]. *1750:* a felsö Déllö iránt valo nyárfáknál (ku) [Kóródsztmárton KK; EHA]. *1785:* a Nyárfák alatt (sz) [Gyerővásárhely K; KHn 153]. *1795/1807:* A Nyárfáknál (sz) [Kispetri K; EHA].

Szk: *nyers ~. 1827:* Udvarhelyszéki pállfalvi Demeter Ferenc ... elárendálá a Maros melyéke nevezetü helyen ... az Ágoston István aszalásában egynéhány nyers nyárfákot [Jenőfva Cs; RSzF 125] ✱ *olasz ~. 1821:* (A kertben) vagyon hét olosz nyárfa [Koronka MT; Told.] | 29 Termö Szilva fák Rhf 14 Den. 30 Két olasz nyárfa Rhf 4 [Dés; Ks 79. 29. 708] ✱ *vízi ~. 1802:* néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur ... azon follyo árkat más hasznosabb helyre vette ... plántált vizi nyárfákkal, és füzfákkal erösitette [Apahida K; RLt O. 2 Jos Farkas (47) ns prov. vall.].

2. faanyagnak való levágott nyárfa; lemn de plop; Pappelholz. *1626:* vetetet Eotues Benedek ... fakat ez szerent. Negy szal gerenda fat Jot ... Eot koszoro fat ... Egy eoregh szál nyár fat ... harom szaru fat [Kv; Szám. 16/XXVII. 24–5]. *1652:* a Lisztes ház ... Gerendai nyárfák gyalulatlanok [Görgény MT; Törzs]. *1681:* A pincze mellett ... Nyár és Nyírfabul faragott uj Lécz Nro 160: [Vh; VhU 506–7]. *1729:* az öszszel hoztam egj nyár fátt, az melyböl Török buza Kosárt csináltam [A.karácsonfva MT; Told. 31]. *1825:* 4–5 hüvelyknyi horgos nyarfaknak ölit per 4 xf [Dés; DLt 3].

nyárfaborona nyárfagerenda; drug/grindă de plop; Pappelbalken. *1772:* vagyon ... 15. Királlyi öll hoszszaságu és 3. sing magassagu égy égy rend sendelly fedel alatt Nyárfa Boronákbol rakott Borona kert [Szászfenes K; BethKt].

nyárfaborona-kert nyárfagerenda-kerítés; gard din drugi de plopi; Gartenzaun aus Pappelbalken. *1772:* az Ház szegeletitől fogva az Palánk kertig rakott nyárfa Borona kert vagyon [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

nyárfadeszka nyárfából készült deszka; scindură de plop; Brett aus Pappelholz. *1647:* Vagjon az Szakamasiaknal faragot njarfa deszka kasamatak kapuira valo szaz [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1652:* vagyon egy Fwrez malom. Kin fenyeo, Keöreös, Teolgy, Nyar es harsfa s Tharfa deszkakot metczenek [Hidegszamos K; GyU 114]. *1799:* Avatag borona oldalu rongyos Sáté és szalma fedelü épület az ajtaja nyárfa deszka fa Sarkokon [Bányabükk TA; MkG].

nyárfa-emelőrúd nyárfából készült emelőrúd; pirghie de plop; Hebestange aus Pappelholz. *1679:* Njar fa emelő rud no. 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.].

nyárfa-köldök nyárfából készült malom-alkatrész; piesă de moară făcută din plop; Mühlenbestandteil aus Pappelholz. *1851:* A' malom hijján egy avatég kéregben találtatott ... tizenegy nyárfa köldök[a] [Erdősztgyörgy MT; TSb 34. — [a]Fels-ból kiemelve].

nyárfalév frunză de plop; Espenlaub. Sz. *1779:* eöttünkis tantorog mint a Nyarfa level az Ehseg mia [Oroszfája K; BLt 10].

nyárfa-medence nyárfából készült teknőféle; covată/albie de plop; Art Mulde/Trog aus Pappelholz. *1734:* az másik házb(an) vagjon ... ket ritka szita, öt nyárfa medencze ... harom öreg rudas cseber [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas inv.].

nyárfarúd nyárfából készült rúd; drug/bară de plop; Pappelstange. *1681:* Az pincze mellett, Lecznek valo nyárfa rud Nro 90 [Vh; VhU 506]. *XVIII. sz. v.:* egy nyárfa rud felakasztva, mellyen vagyon egy bőr turba [HSzj *bőr-turba* al.].

nyárfás nyárfákkal benőtt; cu plopi; mit Pappeln bewachsen. *1744:* Az Udvar Ház alatt a' Maros között vagjon egy Gyümöltsös és Nyárfás Sziget [Marossztkirály AF; EHA]. *1746:* (A határ) ki mégyen égy örmóra, vagy is Élre, mely életskén fel mégyen égy kerek nyárfás Tserécske alá [Nagyida K; Told. 9]. *1812:* a Kotsárdiak[a] azon fiatalos Nyárfás Berekhez ... valami praetensiot formáltak volna [Csúcs AF; DobLev. IV/943. 22b Rád Nyikuláj (60) col. vall. — [a]O.kocsárd (KK) lakosai]. *1847:* szomszédi ... Eszakrol a kaszállok, ez nyárfás elegyes gyertyánossal [Méra K; EHA].

Hn. *1812:* az belső vagy is ugy nevezett Nyárfás Berek a Marosnak gyakori ki útései által tsak apránként szaporodot [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 19a Ilie Lapadát (65) col. vall.].

nyárfás-erdő nyárfaerdő; plopiş, pădure de plopi; Pappelwald. *1700:* A' Bernatth Szigetin belöl ... éppen a' Szamosig adtunk egy darab Nyarfas ... füzes erdő szövevenyes gazt ... akkori Hannagy Nemz. Dalnaki Daniel ... Csonka Mihaly Uraimeknak es ket Ág maradekoknak [Dés; Jk 81a]. *1758:* itten pedig az Üvernek Eszokrol valo felin Nagy Nyárfás erdőt értem közönséges erdőt [Ditró Cs; MNy XXXVIII, 367–8].

nyárfa-szarufa nyárfából készült szarufa; căprior de plop; Dachsparren aus Pappelholz. *1732:* a kertnek közepiben vagyon a Csür ... Mely ... földben eresztett ágasokra, hosszan botsátott koszoru fákban, kötött 6. pár nyárfa szarufákkal, elegyes léczekkel szarvazott, s nád suppal fedett [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

nyárfa-törzsök buturugă de plop; Pappelklotz. *1642/1722 k.:* vagyon az Ekklesianak edgy darabocska igen szép Szálas erdeje ... jegye a mező felöll edgy nagy Nyárfa Törzsök [Beresztelke MT; GörgJk 81].

nyárfavályú nyárfából készült vályú; troacă/jgheab din plop; Tränke aus Pappelholz. *1773:* vagyon egy kőből ki rakott jo Kut ... mellette egy Nyárfa vállyu [Hsz; EMLt].

nyargal 1. fut, rohan; a alerga/fugi; laufen, rennen. *1629:* En Az mikor ala ieöwök uala az templo(m)bol az keözepseö sarampónal talalam njargalua megjen uala, sweget uetek neki keözeönek zoualis [Kv; TJk VII/3. 63]. *1791:* halván a' harangokat nagj lármával félen verni ... s az egész Falut alás fel nyargalni; Ugj hogj nem lehet kébzelni nagjobb Hora lármát [Gergelyfája AF; LLt Fasc. 17] | láttam, hogy az nevezet három Tolvajok ... viszik szaladva a Szalanánkat, én is azért tolvajt kiáltozva utan(n)ak nyargalék, a kik meg ijedvén mind hogy Utul érem vala az Szalanat el hajták, és az el szaladáshoz jobban hoza lattanak [Sebeshely AF; JHb Komán Sztenus (59) jb vall.]. *1801:* csondrájokat az Udvarban le hányvan Vas villáson a Fogadora Nyargaltanak, mondván Gyertek huzzuk ki a kortsomárost az Utzára öllyük meg s azután pénzel kifizettyük [Kajántó K; FiscLt]. *1812:* szinte a Harangláb tájat találkoztunk Bordi Jánossal kérdvén magam mért nyargal a Vasvillával, monda: Granitzki a Grofot a Kerek Gráditson levetette s, őtöt keressük [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1826:* nem is lett volna miért a Király Birohoz nyargalyan Ferentzi [Somosd MT; CsS].

2. szaladgál, talpal; a alerga de la ...; hin und her laufen. *1823–1830:* amint egy professzortól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpú papucsát ugy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé [FogE 236]. *1825:* edgyik helyről a más helyre szüntelen kelletik nyargalnom, hogy vétkes machinatioi czélt ne érhessenek [Mv; Told. 7].

3. (ló) vágtat, vágtázik; a alerga în galop, a galopa; galoppieren. *1742:* ă mire parancsollyák késznek kell lenni, még tsak spacirozni is ha kévántatik kocsi eleiben ă Taligás lovak(na)k nyargalni kell [Kv; AggmLt C. 12]. *1840:* Szilvesán Juon ... a kérdés alatti Csitkot látta égy estve ... a' posta uttzában több Lovakkal édjütt nyalgalni (!) [Dés; Dlt 370].

4. (lovon) vágtat/rohan; a galopa, a călări un cal care aleargă în galop; (auf dem Pferd) galoppieren/rennen. *1588:* Erdeóteleki oda Nyargala Onnet wizha jeówe es ada ide nekem ... Az kopiat, Ismegh Nyargala massowais, es ismegh el kyre teolle(m) Az kopiat [Perecsen Sz; WLt]. *1589:* Hallottam eztis Kun Casparne Azzoniomtul, hogi az Sogor

Matias deak vgi mond addigh Nyargal az Eori hataron, vigre le zalloth lowarul, Herczegh Palneis azonba kivete magat az kalongiak keózze es oth eolelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. *1610:* Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony ... ezt referallia ... egiszer Margit azony Budaj Mihaly deakne ... hazam eleót ... nagy Zontiolodwa Ieowe eleo ... és mo(n)da nem tudo(m) mit erzek, de oly Nagy buual vagio(n) az ziuem, Es ennek eleotte mint Egy oraual niargalt vala ot eleó Kun Peter [Dés; DLt 321]. *1631:* Latta(m) azt enis hogj erőssen niargal vala az az Cziszar Miklos fia, megh az kalmarok keőzeőt ki süte az puskat [Mv; MvLt 290. 51]. *1716:* egykor hallottam nagy Lo dobogást akkor láttam hogy ... Toldalagi Janos Ur(am) Szolgai nyargaltanak az Petö Istvan Uram ökre(ivel) [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1730:* hallám a puskának roppanását, mellyre ki menék, és akkor nyargal vala Szombati Ur(am) fel Sz:György félé [Puszta-Kalán H; Born. XL. 104 Maria providi Tar Lazar cons. (40) jb vall.]. *1774:* lo háton erőssen nyargal egymás után két ember „ az Ugar Határ felé [Zoltán Hsz; HSzjP Stephanus Mészáros (50) jb vall.]. *1831:* Fejár Janos azt mondja nékem ... tsak az imént láttam két embert egy pár szép lovan ülve a' Szent Péter hegye felé nyargalni [Dés; DLt 332. 3–4].

Szk: *alá és fel ~. 1594:* Kaianthoig 2 úttal volt Horwat Janos, az varos szolgalattyara haitotta az Colosúarí szekeresseket az Zantobol haza, és ott Jargalta az egez völgyet alá és fell 1 lora ... d 25 [Kv; Szám. 6/III. 7] ✱ *keresztülkasul ~. 1756:* Keregutz György egybe vesze Pászk Kretsunnal ... az szegeny emberek Lovait elfogdosták ... s részegen keresztűl kasul kezdették nyargalni a mezőt ki egy s ki pedig más felé [Bencenc H; BK. Tót György (34) jb vall.] ✱ *utána ~* vágtatva üldöz. *1598:* Chiany Janos ... wallia. Tavaly eztendeobe(n) ket vtamba is haborgatot megh Thúri Janos zolgaia eggiet mas aprolekomat fel hanta amit zeretet el veotte, saczoltatot ... az mezeore is vtanna(m) iargaltak ... ot wyolagh meg kellet midenikét ayandekoznom [Kv; TJk V/1. 183]. *1632:* utannunk njargalanak s en megh fogam ... az lova fekemlejett [Mv; MvLt 290. 70a]. *1753:* Damokos Péter ur(am) ... utánna nyargala azon ember(ne)k [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1790:* fenyegették, üldezték utánakis nyargaltak [Msz; LLt 10/2]. *1849:* A molnár fia Lovával nyargaltak utánna a két Csöjü puskával hogy fogják vagy lőjjek meg [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

5. lovagol; a călări; reiten. *1657:* Menőben látek jüni valahány lovasokat az útfélen, kikhez nyargalván, ők engemet alítottak palatinus hadbélinek lenni [KemÖn. 213]. *1710:* meglátja Teleki, arra felé kezd nyargalni [CsH 170–1]. *1710 k.:* valamíg Németországban s széjjel peregrináltam, noha bizony sokat nyargaltam, éjjel is bolondul postálkodtam, de csak egyszer sem estem el, úgy hogy majd elhitettem magammal, hogy én soha lóval meg nem esem [BÖn. 569].

Szk: *elébe ~. 1705:* Kos Mihály ... elejekbe nyargalván egynéhányadmagával, egymásra ismerének [WIN I, 654] ✱ *karingát ~* körbe/keringve lovagol. *1739:* látám hogy az a' lovas ember a' Lakodalmas ház előtt valo pusztán karingát nyargal [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Martinus Miklos (50) jb vall.].

6. *ts* (lovat) agyonhajszol; a goni/hăitui (calul) pînă la istovire; (Pferd) abhetzen. *1580:* Zekeres Gyeorgnek weottek egy lowat deesig, az masikat ithon Jargaltak az zolgak az lowak kereseseben, fizette(m) d. 75 [Kv; Szám. 3/V. 47 Lederer Mihály sp kezével]. *1597:* Kidey Thamass wrünk postaia Jwta Adot(!) poroszlo Martony az w Maga lowat Alaia Megh Reszegedet wolt B: wrammal w kegelmiwel megh haragwt wolt haragiaban Jargalta wesztegette az Czakant is bele wakta es Megis Twrositodta hogy czak Megh nem holt bele [Kv; i.h. 7/XIV. 67 Massass Thamas sp kezével]. *1631:* csak az nap ült a hata(n) Nagi Marton s mindjart megh santula az lo, maga nem niargalta [Mv; MvLt 290. 58a]. *1675:* az I is ... Lovát vesztegette, nyargalta, sarkantyuzta [Kv; TJk XII/1. 74]. *1738:* Deliberáltatott, hogj a Ménes pásztorok deponállyák Juramentumokat azon(n), hogj sem egjszer, sem más szor szabadságot Inasok(na)k nem adtanak a Dési Lovakra valo fel-ülésre; söt ... akarattyok ellen nyargalta az Inas azon Lovat[a] [Dés; Jk 289a. — [a]Amelyik megdöglött].

7. lovas katonaként harcol/rohamoz; a participa la luptă/asalt ca călăraş; als Reitersoldat kämpfen/stürmen. *1611:* Jöve Kolozsvár alá nyargalni Magyarországból Sennyei Pongrác s RákóczI Lajos [Kv; KvE 143 SB]. *1662:* Ezalatt a gróf ifjú Bethlen István és Zólyomi a Nyírséget nyughatatlanul nyargalván, az Szabolcs vármegyei hajdúságot is igyekeznek valahogy rávenni, hogy csak ellenségül ne viselnék magokat | Az álnok practicus nemzetség sáncán kivül ... nagy sok apró vermeket, mintegy szőlőültetésre valókat, ásván ... rájok kezdvén nyargalni, a lovak lábai a vermekbe .. beesvén és a rajtok ülők mind lovastul a földhöz üttetvén ugyanott megnyomattatnak és nyakaztatnak [SKr 138, 327]. *1710:* A császár még akkor Bécsben vala, látván a tatár égetését, praedálását ... kimene nagy sírással jajgatással a városból Grécben, midőn már a tatár mindenütt ott körül nyargalna[a] [CsH 167–8. — [a]1683-ban]. *1719:* (A katonák) lovokot elvevén egy s két hétig s tovább is oda rontván, nyargalván mind lovokra az egy forintot, mind magokra a személyes adot rájok vetik és extorqueálják is [Cssz; SzO VIII, 263].

8. *átv* gyorsan halad; a înainta repede; sich schnell bewegen. *1789:* Elék kár, hogy a mi leveleink olly, ritkánn váltogatják fel egymást. De ennek látom az Erdelyi igen lassu lábonnjáro dolgok fojása az oka; holott, mihellyt valami bé érkezik; akermelly sebessen nyargalt is az előtt, mindjárt illendő méltósággal mérséklett lassu taktussal kezd lépegetni [MNy XLVI, 153 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

◇ **Szk:** *~ vmin átv* meglovagol vmit; a încăleca pe ceva; neben einer Sache sich zum Kampfe stellen. *1710:* Ha Rabutin volna most erdélyi generális, Haller uram sem nyargalna a religió paripáján olyan szabadon [CsH 427] ✱ *elébe ~ átv* elébevág; a i-o lua (cuiva) înainte; jm (zu)vorkommen. *1774:* Egyszer láttam egy bécsi levelébe írta a többi között: „Az Aranyas széki főtisztséget megkapom vala, ha az Orbán lelke a sárga paripákkal előmbe nem nyargal vala." Ez az Orbán lelke Orbán Elek volt, a sárga paripák pedig aranyak, melyekkel meg is szerzette volt magának az Aranyas széki főtisztséget [RettE 338].

◇ **Sz.** *1626/XVIII. sz.:* Ez vilagat szerte az ördög nyargalja [IK 1931. 85].

nyargalás 1. szaladgálás, talpalás; alergătură; Rennerei. *1589:* 18 Nouembris B V Tanachy Akaratyabol Kyuldette Boldisart hogy Gialoban meg Kialtassa[a] ... atta(m) Nekye eo maga Jargalasatol Kialtassatol f—d. 24 [Kv; Szám. 4/VI. 144 Stenzely András sp kezével. — [a]Köv. a hirdetés szöv.].

2. (kiküldetésért/hivatalos útért járó) fizetség/járandóság; plată/retribuţie (pentru delegaţie); Belohnung/Gehalt (für

Delegierung). *1520–1521:* gulden auf die Jargalascher [Vh; MNy XXXI, 194]. *1567:* valamelik nagy biro auagy tanachbelj zemely valameny nap az waros dolgaban ky iarnak, azoknak mindeniknek nyarban fizetesse es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt, ha penig telben iarnak hat az w iargalassok legien nyolcz penz [Vizakna; TT 1881. 191]. *1571:* Az Erdeoknek Eorzeset penigh ferenchy Antal vramra hagyak hogy eo k. zorgalmatos gongiat viselye, Es az k. Iargalasat fl 25 megh aggyak [Kv; TanJk V/3. 35b]. *1573:* Az Maradek Erdeonek ely adasara valaztottak eo k.varosswl az Zas vraim keozzwl kadar gergelt, az Magiar vraim keozzwl Kis Imrehet, Illenmodon az eo Iargalasokat Rendeltek hogi ket ket forintara fat vegenek Magoknak [Kv; i.h. 69a]. *1579:* Ezeknek az eo fyzetessek es Iargalassok leze(n) az Maratsagnak fele [Kv; i.h. 201a]. *1587:* 1 Januar: az Barnaziboknak Eztendeig valo Jargalasokat meg attam ki teot f. 25 [Kv; Szám. 3/XXX. 5 Seres István sp kezével]. *1592:* Kwltem Komiàtczegre az zolga biroert ... kinek Niargalasabol fizettem d 12 [Kv; i.h. 5/XIV. 127 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* Az ket Ispannak Radnothj Istuannak, es Georgi Alcznernek zam adasok elseoben az Filey[a] jozagrol ... Az eo magok yargalassa teot f 50 [Kv; i.h. 6/XIX. 17. — [a]A. v. F.füle (TA) a város jb-faluja].

3. (lovon/lovas szekéren) vágtatás; galopare (cu calul/căruţa); (auf Pferd/Pferdewagen) Galopp(ieren). *1586:* Az Eyeli Iargalas, kiáltas lelkewel valo zitkozodas es chintalankodasrol Azmint az eleot vegeztetet volt vgya(n) Azon tartassek megh [Kv; TanJk I/1. 41]. *1599:* Zebeny Georgine Cathalin azzony ... vallya: amynth az Nyargalas az kochywal eggyeott volt arrol vgy vall minth az felseo tanok ... de a minth az nyargalas volt en inkab tulajdonitom az Nemes ember kochyanak es zeorgesenek mert az lowakis majd zelesek vala (így!) Akyk az eleott az zeker eleott voltak amelj el deolt Menihart deakkal [Kv; TJk VI/1. 379]. *1710:* látván a török s Thököly, hogy a németek balszárnya megritkult ... nagy sűrű roppant sereggel ... nagy sebes nyargalással szemben jövének [CsH 226]. *1738:* azon Inas nyargalása miatt döglött meg Lova [Dés; Jk]. *1752:* hat amely 24 forintos jó Lovát a Városnak akkori Gralis Perceptor a nyargalásb(an) el pusztitott rontott, miért nem difficultályák [Kv; Szám. 69/XXVII. 11]. *1823–1830:* a gazda ... felugrik a nyerges mellett való lóra, azt recés végű sarkantyújával dőfölni kezdi ... s sebes nyargalásba indítja a lovakat [FogE 265].

4. *átv* előretörés; avansare; Vorbrechen. *1710 k.:* ihol a tanácsból is mint vetének engem ki ... ellátván a szörnyű igazságtalan erőszaknak nyargalását ... kívanok vala a közönséges szükség kitöltésére más csendesebb és igazságosabb utat felkeresni, ha lehet vala [BIm. 997].

nyargalást nyargalva, vágtatva; în galop; galoppierend. *1667:* lodobogast hallank ... hallok hogh az lovon az mint lonek vala njargalast az Gyermek sir vala [Pálos NK; Ks N. 11]. *1710:* Ki is felette postán mindenütt éjjel-nappal ügetést, nyargalást sietvén ... Betlenben érkezik későn éjszaka | Mindjárt conturbálódék Hajszler, és ... mind a német-magyar hadakot nyargalást kezdének bennünket vinni Zernyest felé | Minyájan[a] részegen felbódulának, s nyargalást Feketehalom felé menének [CsH 121, 224, 340. — [a]A kurucok 1704-ben].

nyargaló I. *mn* 1. ~ *zászló* lovas zászló; stindard de cavalerie; Reiterfahne. *1681:* Nyargalo Zaszlohoz valo veres poszto Tok Nro 1 [Vh; VhU 555].

2. *átv* száguldó; galopant; rennend. *1710 k.:* Én csak tanácsra halasztám[a], de Kún István mere intractabilis et inaccessibilis furorban lévén, nem lehete a nagy nyargaló csalárdságot megigazítanom [BÖn. 674. — [a]A vagyoni osztozkodást].

3. *sárga paripával* ~ (arany)pénzen szerzett; obţinut pe galbeni/pe bani; mit Gold/Geld erworben. *1796:* Te sárga paripával nyargalo Biro vagy, s ebből már nyilván ki hozhatom, hogy Valakinek a Biroságért ajandékat adatt volna [Kv; AggmLt B. 15].

II. *fn* 1. lovas katonaság; cavalerie; Reiterei, Kavallerie. *1653:* Esmét másik követ azt hozá: hogy Bogácsnál jőnek az elei ... Már csak a nyargalót néztük, hogy láthassuk! [ETA I, 98 NSz]. *1662:* csatára éppen a város alá is újabb-újabb nyargalója[a] jöttön-jő vala, úgy, hogy ha Gaudi András derekasan nem emberkednék, soha a várost, a lovasnak kevés volta miatt ... meg nem oltalmazhatják vala | érkezett ... az ellenségnek eleje s nyargalója a vár[b] alá [SKr 448, 587. — [a]A pogányságnak. [b]Várad vára]. *1672:* Ez órában értem, az német Medgyes és Váralja táján volna ... Kővárvidékének is az szélbeli falujiban voltak volna a nyargalói [TML VI, 403–4 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1690:* az szindivölgyön takarodott fel az pogányság és harmadnapig az nyargalója csak takarodott utánna [SzZs 720].

2. (kiküldetésért/hivatalos útért járó) fizetség/járandóság; plată/retribuţie (pentru delegaţie); Belohnung/Gehalt (für Delegierung). *1681:* eddig valo szofogadatlansagokert adoiok(na)k meg nem adasaiert negy ökret es ket tehenet, és az mennyi penszt nyargalokra az Asz(ony) eö kge[a] költet aszt meg adgyak [IB. Thwroczi András közbíró Désfalván (KK) lakó kezével. — [a]Bethlen István tutora, Bánfi Zsigmondné Veér Kristina]. *1750:* Tiba Gábor adós lévén a Szent Mihály adajával ... kentelen vólt à Tisztartó Hajdút adni a Vajdák vagy Birák mellé, s úgy szedhették bé Tiba Gaboron, mint másokonnis, az Hajdú az néki rendelt egy máriás nyargalót, pénzül meg nem vehetvén, abban hozta el a Puskáját [Szság; Told. 3].

3. '?' *1850/1851:* Egy festék törö kö, két nyargaloval [Kv; EMLt Szathmári lev.].

Frecskay a nyeregdisztitesnél használt szerszámok között tart nyilván egy ilyen nevű szerszámot (298).

nyargalódás nyargalás; alergătură; Rennerei. *1662:* Marosvásárhelyre való egy útjabéli vadászásában csak reménység kívül nagy nyargalódással ott toppanván környüle egy igen nagy kóborló bandériummal | Az fejedelem ... népe az egész teletszaka ... az éjjeli-nappali sok strázsálás, járáskelés, szüntelen nyargalódás, nyughatatlankodás miatt nem kevéssé megtikkadt volna | Aki, hogy népének lovai a Nyír földén való nyargalódás, kóborlás miatt lett tikkadtságokbul pihenhetne ... útját csak lassú menéssel követi vala [SKr 150, 370, 551]. *1710 k.:* nagyobbat nőván, lóra, puskára, kutyára kaptam, lövöldözés hosszú puskával, pisztollyal, nyargalódás, futtatás ... vadászat ... voltak igen a mulatságim [BÖn. 501].

nyargalódik 1. ide-oda nyargal, nyargalászik; a alerga de colo pină colo, a trepăda; hin und her rennen. *1631:* Latam azt hogi az Huniad Varmegie be akar uala szallani ide Reödre, Somliai Gaspar elöttök niargalodik uala loua hatan [Röd K; RLt 1]. *1653:* utánna való nap lovamra ülék, és kimenvén közikbe ... Ott nyargalódom vala, hogy jobb módjával lehessen első indulásunk [ETA I, 127 NSz]. *1662:* És

noha már az egészségében való változást nem kevéssé érzené ... lovaglott, nyargalódott, gyaloglott s testét eléggé meggyakorlotta vala [SKr 290–1]. *1712:* azon emlitet Szeki ember mene az Erdőre nyargalodvan hogy ökrőt találllyon [Páncélcseh SzD; WassLt Sztegár Flora (45) zs vall.].

2. lovascsapat támadásra nyargal; cavaleria înaintează în galop la atac; Reitertruppe galoppiert zum Angriff. *1662:* a várallyát is megnyargallani kezdvén, a benne valók* mind a tüzet s ellenséget a vár alatt nyargalódni látván, lőni kezdének a várba | arra szolgáló szerszámokat rájok igazgatván ... közikbe lövöldöztek vala ... míg imide-amoda nyargalódnának, szaladnának [SKr 316, 603. — *Gyula várában].

nyargalódott sokat nyargalt; care a alergat mult; viel hin und her gerannt. *1662:* (Az asszony) megkérdezte: szomjúhoznék-e? S hihető szegénynek annak is, mint mezőn nyargalódott, húzattatott-vonattatott s fáradt embernek volt szüksége reá, azon kérdésre bizonyítással felelvén, a grófasszony maga kannáját parancsolta vala neki megtöltetni [SKr 241].

nyargalódzás nyargalászás, ide-oda nyargalás; alergare de colo pînă colo, trepădare; Hin und Her-Rennerei. *1710:* Hajszler ... kevesedmagával a harchelyre visszamene, ott el is fogák a tatárok, minekutána a sok nyargalódzás miatt mind maga, mind lova ellankadott vala [CsH 227]. *1738:* Nztes Zilahi István atyánkfia ő kglme Documentumiból nem elucescálván az, hogy ő kglme meg-dőglött lova p(ra)cisě azon(n) nyargalódzás miatt veszett volna el [Dés; Jk 289a].

nyargalódzik 1. futkos, szaladgál; a alerga; herumlaufen/rennen. *1670:* nyargalodcznak volt a' mezőben, hogy báránt foghassanak [Bodola Hsz; BLt]. *1672:* Mihók igen nyargalódzik az székkel; ... Elég csintalan fiát látja meg Kegyelmed, ha Isten meghozza Kegyelmedet [TML VI, 188 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1746:* Étető Ferencz Ur(am) adais el futatt azon marha után ... az Falu uttzáján Szerte Széllyel égy fejszével nyargalodzat utánna [Szentegyed SzD; WassLt Marsinán Juon (45) zs vall.]. *1774:* Kolosvarat a Collegium kertében nyargalodzvan a kőnyőkbe karját ki ficzamitotta [Sárosmagyarberkesz Szt; Told. 5a].

2. lót-fut; a alerga de colo pînă colo, a trepăda; herumlaufen/rennen. *1744:* Ezen Dominalis Hadnagy ... éjjel nappal az uraság szolgálattyában nyargalódzék [Déva; Ks 78. XIX. 1].

3. (ló) ide-oda vágtat/nyargal; (despre cai) a alerga fără astîmpăr de colo pînă colo; (Pferd) hin und her rennen. *1704:* Ma reggel izenvén baron Tige uram Bethlen Sámuel uramnak, hogy küldje emberét ki, mert két fekete ló ott nyargalódzik, nem tudják, ha az-é vagy nem, (amelyeket elvettek előző nap) [WIN I, 96].

4. lovon nyargalászik, ide-oda nyargal; a alerga de colo pînă colo călare; (auf Pferd) hin und her rennen. *1683:* lattam vala Dersi Ferenczet it Kálba(n) járni es nyargalodzani [Kál MT; Berz. 2. 40/72]. *1752:* nyargalódzék somollyai Benedek Janos a Falu-kőzi [Delne Cs; i.h. 12. 92/228].

5. lovas csapat ide-oda nyargal; (despre ceată de călăreţi) a alerga; (Reitertruppe) hin und her rennen. *1703:* a kuruczság ... egész Görgénytül fogva le Fejervárig s továbis, csak széltiben nyárgalodzik, p(rae)dál, s marhát hajt [ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez Nsz-ből].

nyargalózik 1. lovon nyargalászik, ide-oda nyargal; a alerga de colo pînă colo călare; (auf dem Pferd) herumrennen. *1631:* az Kovacz Janos Deak szolgaia s az meszaros Istuanne fia Marci Niargaloznak vala ot az mezeon a lovakon [Mv; MvLt 290. 49b]. *1687:* edgyik Inas egy óránál tóváb nyargalozván, az lovat el szalasztotta, és az ló az eő Ngok buzáján jütt által [Szilágycseh; GramTr VIII Kása Péter (39) miles praesidiarius vall.]. *1705:* hogy ... Csákit inkább megijesszék ellenkező formán nyargalóznak vala [WIN I, 654]. *1710:* paripára ülvén a mezőn kinjában addig nyargalózik, míg a méreg a melegtől s izzadástól nagyobb erőt vévén, megöli [CsH 195]. *1710 k.:* az öcsém is jól nyargalózott üdejéhez képest [BÖn. 565]. *1719:* Becski Miklos vr(am) ... lo hatan nyargalozvan puskaval fenyegette az falut s nem mérték meg fogni [M.köblös SzD; RLt Goron Paskuly (50) jb vall.].

2. gyorsan ide-oda futkos; a alerga încoace şi încolo; schnell hin und her laufen. *1806:* setaltunk a Nagy Malom felé hideg és fagy volt, az egerek a mezőn nyargaloztak [Dés; KMN 209]. *1823–1830:* Ez a tánc igen könnyű és serény embernek való. A férfiak minden irgalom nélkül keresztül-kosul nyargalózva vonszolják a fehérnépeket [FogE 174].

nyargaltat 1. lovon futtat; a alerga călare/încălecat pe cal; auf dem Pferd rennen/laufen. *1662:* a Biharnál levő földvárba mintegy 40 lovas beállottak vala ... azonban a jámbor prédikátorok kocsiát csak magában jőni meglátván, elejekbe nyargaltatának [SKr 567]. *1757:* Nem tsak szegjen, sok buslodassal, bőjti napokon hal után nyargaltattni, de sött el kerülhetettlenül 'a Méh kertben jó hoszszu Halastot kelletik csináltattni [Déva; Ks 92. I. 23].

2. *~ja elméjét* kb. túlzóan vélekedik, elragadtatja magát; a se ambala; sich übermäßig hin/fortreißen. *1672:* Az gyűlés Uram, viszálkodással kezdődik; az embereknek némelyike nyargaltatják elméjeket, fújják az követ, de hiszem Istent, megcsendesednek [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nyargalvást 1. (lóval) nyargalva; călărind; (mit dem Pferd) rennend. *1662:* két könnyű mozsárforma álgyúcskákat idején tengelyekre csináltatott vala, mellyeket két-két lovon mindenütt könnyen nyargalvást is utána hordozhatnának [SKr 448]. *1705:* egy lovas német jüvén be nyargalvást, hozá hírét, hogy Kistorony felől ... kurucok jöttenek volna [WIN I, 509–10].

Szk: *sebes ~. 1739:* kérdvén hon vagyon a' Lakodalmas ház sebess nyargalvást fel rugaszkodék, azután tsere(!) patát hallék [Szentlélek Hsz; HSzjP Martinus Molnar (50) prov. vall.]. *1772:* Láttam aztis szemeimel sokszor hogy Gázmér Kriska szép fel öltözve ment a Huhu felé ... hát égy idő vártatva Tit. Zilahi István Uram Lo háton sebes nyargalvást utánna [Dés; DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall.]. *1788:* jöt lo háton ... Balás Mihály sebes nyargalvást [Karácsonfva MT; Told. 76].

2. (állat) sebesen nyargalva; (despre animale) alergînd; (Tier) schnell rennend. *1769:* nyargalvást jő vala a fogado felől a kantza egy kötőfékkel [Nagyercse MT; Told. 3a].

Szk: *sebes ~. 1749:* az Utrizált helyről vették el falunk Csordáját az Nagy oklosiak, obruálván egyszersmind sebes nyargalvást csak fel hajták az hegyen falujokig [F.nádasd H; JHb XXXII/30].

nyargódoz(ik), nyargoldoz(ik) 1. (lovon) nyargalászik; a alerga de colo pină colo călare; (auf dem Pferd) hin und her rennen/herumrennen. *1657:* az szolga lován ... ellopám magamat, ott nyorgoldozván többekkel az templum körül [KemÖn. 41]. *1716:* Az kerdesben fel tőt etczaka Láttam hogy két Lovas annyira nyargodozot az Karacsonfalvi also forduloban hogy ugyan nyeget az Lo | Lovakra kapván Nyaros nevű Rétin fejjül az élen mind nyargodoznak [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1756:* aztis láttam hogy Keregutz György a Kapitány a Petika Demeter kantzajan niargoldoz vala [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.]. *1759:* Nyargodoztak hogy meg foghassák [Hosszútelke AF; Kath.]. *1760:* Láttam magam is bizonyosson akkorra virradólag ... Igna Mátyást, és a' Krájnikot, Krikkai Jankót ló háton ottan elé s hátra nyargódozván nógatta, 's Siettette a potentiarius embereit [Váka H; TL. Popa Kosztándin (42) gk pap vall.].

2. futkos, szaladgál; a fugi/alerga; herumrennen. *1631:* az az Csiszar Miklos fia ... eleget niargaldoza szeliel az uczan megh kergetekis az emberek [Mv; MvLt 290. 50b]. *1806:* a Bongorban voltam ... haza jövén az uttzán nyargodoztam [Dés; KMN 319].

nyári 1. nyárra eső, nyáron előforduló; de vară, specific verii; im Sommer vorkommend, sommerlich. *1747:* Az Devai Nyari Sokadalom utan zugatni kezdik it ă faluban azon kereskedőnek veszedelmét [Radulest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1751:* Ezeknek[a] ab antiquo szakványbéli szolgálattyok volt Nyári négy hét praestálása [Borkút SzD; SzentkZs Conscr 35a. — [a]A felsorolt jb-oknak]. *1756:* az egyik jo sertésemet ă nyári nagj Boldog Asz(o)ny nap tájban egy Szombat napon meg ütötték [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1767:* nyári napnyugott felé vicinussa Nyári Napkeletről az Falu közönséges bornyu Sziget nevű hellye [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 6]. *1780:* Tartoznak azon Hév s Hideg Szamosi Topányok Nyári Holnapokban három heteket kaszával szolgálni [BfN Instr.]. *1805:* a' Nyári és Őszi szerfelett valo essőzesek, az azokbol következett, nagj arvizek ... meg gátoltak bennünket Munkánk follytatasába [Torockó; TLev. 9/42]. *1864:* A másik Holtárok ... 's az ő elnevezését nyári lassu 's néha meg szünt follyamátol veszi [Szárhegy Cs; EHA].

Szk: *~ hévség. 1662:* Morvábul az egész taborával visszaindult vala[a], és amint a nyári nagy hévség engedné ... Erdélybe jóni sietett vala [SKr 275. — [a]Rákóczi Zsigmond]. *1768:* Szüntelen Folyo bö vizü Folyamat ... vagyoné, vagy pedig Nyári hévségekben Szárazságokban ... Kutakbol bajjal itatatik a Marha [Kisináros K; RLt O. 4 vk] ✱ *~ idő* nyári időszak. *1692:* Pávák felessen vannak, de mivel nyári idő lévén mint teli időn enni ele nem jünek széllyel a Gyümölcsös kertekb(en) Szőlő hegyen, és a Gazon ... elődnek s költnek, mellyért számban-is nem vetetődhette(ne)k [Mezőbodon TA; BK Inv. 26] ✱ *~ időben/időn* **a.** nyáron. *1562:* 1562 esztendöben nyári időben a székelyek mind feltámadának ilyen szín alatt: hogy ők az ifju János királyhoz mennének az ő szabadságoknak megnyeréséért [ETA I, 18 BS]. *1584:* az fewz az Espotaly Molnatol fogwa tilalmas legien ... Es az Barnasibok mind Niary, tely, wdeoben eoreossen megh eorizzek [Kv; TanJk V/3. 286b]. *1734:* némelyek az Eklesiab(an) aszt mondották, hogj nyári időn Csak a kőnyőrgesis elég [Dés; Jk 555b]. *1815:* nyári időben Magyarországra számos Göböly, vagy is, Csorda Marhákat, az a' végre fogadott Csobányok által hajtatnak [DLt 361 nyomt. kl]. — **b.** nyári időjárásban. *1773:* téli és nyári száraz időben oly vizbéli megszorulások vagyon, hogy marhajok is majd szomjon meghalnak [Vasláb Cs; LLt] ✱ *~ kántor* ápr. 24-től szept. 29-ig terjedő időszakasz. *1755:* A Korcsmatartás ... Szent György Naptol fogva ... Szent Mihály Napig a Nyári Kántor a' Mlgos Possessor Ur és Aszszony eö Ngaké [Balla Sz; BfN Naláczi Sára conscr.] ✱ *~ nap. 1775:* Nyári Napokon ... Aratással és Széna Takarással is szolgáltattyák őket közönségesen [Ludesd H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.]. *1811:* Meg hevül az idő, Nyári napok jönek, Indulnak fuvási a' Déli szellőnek [ÁrÉ 55] ✱ *~ napkelet. 1713:* vicinussi ... nyari nap kelet felöl a Nádas patak [Vista K; KHn 270]. *1767:* vicinussa Nyári Napkeletröl az Falu közönséges bornyu Sziget nevü hellye [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 6] ✱ *~ napnyugat. 1767:* nyári napnyugott felé [uo.; i.h.] ✱ *~ szemesztrisz* nyári félév (egyetemen). *1823–1830:* ehhez tettem a praelectiókról való katalógust is azon két nyári és téli semestrisekre, melyekben én leckéket hallgattam [FogE 211] ✱ *~ vakáció. 1823–1830:* Még a múlt esztendő nyári vakációján jött volt egy Sándorfi József nevü debreceni deák Marosvásárhelyre | Megjártam a rengeteg kollegyomot is[a], de ekkor nyári vakáció lévén, kevés deákok voltak otthon [FogE 126, 266. — [a]Göttingában].

2. nyáron történő; de vară, din timpul verii; im Sommer vorkommend/geschehend. *1678:* a populét mondják, hogy quartélyt sajnálja s az elmult nyári expensákat [TML VIII, 3 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1700:* Nyari szaporodást percipialtam egj bornyut [Kv; Szám. 40/I. 9]. *1717:* Esztendöbeli és közleb mult nyári sok Változások ... miatt ott is igen elmaradott, s hatra öltödött az ö Her(cegsé)ge Öeconomiaja [Sárd KK; UtI] | A mi Felseges Urunk gyözedelmes Fegjvere nyári operatioi után ... teczet Felseges Eugenius Herczegnek ... az itt ben lévő Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni [Kv; KvLt I/220 gub.].

Szk: *~ examen. 1823–1830:* Utoljára eljön a nyári examen 1794-ben, amelynek végződésével egy komédia és egy tragédia játszodtatott a kollégiumba[a] [FogE 115. — [a]A mv-i ref. kollégiumban]. *1829:* a Főző gazda asszonynak ... 11 Rf 20 xr ... a' Nyári Examentkor 10 Rf [RLt O. 4 Rettegi Imre költségjegyz.] ✱ *~ expedició* nyáron zajlott hadjárat. *1601:* az fizetett nep ho pinzekert felette igen Sollicitalnak; az mely pinz penigh ez ideigh kezhez iwtt, az Bizonios zwkseges helliekre, vgymint az vegbelieknek fizetesekre, az Pragay vtra, es az nyary expeditiokor keölchón fel kertt pinznek meg adasara el keölt [Gyf; Ks 100 fej.]. *1710:* Eugenius ... Delphinatusi provinciában a nyári expedíciók miatt elfáradott hadakot jó quartélyban szállítja [CsH 451] ✱ *~ iskolázás. 1867:* A nyári iskolázás rendeltetik ujobban [M.gyerőmonostor K; RAk 13 esp. kl].

3. nyáron végzett; făcut în timpul verii, de vară; im Sommer gemacht. **Szk:** *~ dolog. 1695:* Nem kisiny(!) nyári dolgunk haladékjával tapasztalom, hogj Télbe(n) elegedendo Tüzi és epületre valo fátis ne(m) hordatnak [Marosszککirály AF; Told. 2]. *1703:* e nyári dolog idején, az szegenység magais erkezhessék mezei culturajara [UszLt IX. 77. 63 gub.]. *1732:* Mikor Jobbágy szerben voltanak a szolgálatra praebendát nem adta(na)k, hanem mikor szük gabona ideje volt Nyári dologra édgyszer másszor [Kisilye MT; TSb 51]. *1811:* a Legelést Nagy bajjal Nyerhettyük meg az Udvartol Nyári Dologért [Cold K; JHb 5. 3/3 ifj. Stéfán Szimion (40) col. vall.] ✱ *~ fümérés. 1725:* a' Szen uczai fü merőnek is adtam a' nyári fü mérésért d:12 [Kv; Ks 15. LIII] ✱ *~ kaláka. 1810:* a Görgény Sz: Imbrei Város fellyül Lévő Lakosok ... kötelezvén ... Magokat közönségesen arra, hogy

minden Marhás Ember ... Téli Kalákáb(an) tartozzanak az Udvar kőrűl praestalni, Ugy hasonloképpen Nyári Kalákábanis tartozzanak elé állani ... Nem kűlőmben a gyalogosok is azon Téli és Nyári Két rendbéli Kalákákot bé tellyesitteni kőtelesek Légyenek a hol a Mlgos Udvar kévánni fogja [Born. G. IV]. *1811:* azon meg neveztem Hellyek ... a' Czoldi Határtol Tiszti kőzben jővetel által el vétettek és az Vár Erdejéhez aplicáltattattak, ugy annyira hogy Nyári Dolog vagy Kaláka nélkűlt még a' Mlgs Groff Vass Emberei Sem legeltethetik Marháikat [Cold K; JHb 5. 3/3] ✱ ~ *kézimunka. 1834:* a' tisztelt Ur Asszony ő nga Emberei ... kőtelezik is magokat, hogy minden őt ~ 5 Válto Rforintok után esztendei várakozásért egy egy napi nyári kézi munkát tesznek [F.zsuk K; SLt LIII. 12] ✱ ~ *legelés. 1827:* a' mikor a' Nyári legelés véget ki alkudtunk volt ... két jo káskávált ... előre adtunk volt [Lisznyó Hsz; HSzjP Bélmezőn lako providus Marin János (50) vall.] ✱ ~ *munka. 1681:* az nyari Munkara Convertáltatik nyolcz het [VhU 61]. *1770:* a' Nyári munkan mikor Szorgos dolog ideje volt egész hetekett kelletet az Uraság dolgán töltenűnk [Babuca Sz; IB]. *1824:* Minden Esztendőb(en) mindenikűnk egy napi nyári Munkát tészűnk Kalákában[a] [Göc SzD; SzConscr. — [a]A levitának] ✱ ~ *őrzés. 1725:* A Juhoknak nyári és téli őrzésekért és gondviselésekért, kenyérre és azalékra Metr. 14 [Kv; Szám. 54/IV. 3] ✱ ~ *pásztoroltatás. 1805:* a Nyári pásztoroltatáskor énis nem messzére Juh pásztor Lévén, egykor haza felé jővén ketten az pálinkára mentűnk [Libánfva MT; Born. G. XVI. 1. Gliga Szimion éfiu Legény (15) vall.] ✱ ~ *szántás. 1795:* a szánto foldeket a mint a mű Földeink a háromszori szántást meg kivánják, meg nem szántatta hanem Nyári szántásba belé boronáltatta a Magot [Márkosfva Hsz; BetLt I Barabás Sándor Vajna Istvánhoz] ✱ ~ *szolgálat. 1668:* Czakó uram bir ... egy Pojana Marul nevű falut; majorkodó helye nincs semmi, de az feleségem másra akarná fordítani, nyári szolgálatra. Kegyelmedet kérem, annak megszerzésében ... munkálódjék [TML IV, 400 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *takarítás* nyári betakarítás. *1782:* Ha nyári takarításkor olyan ember tapasztaltatnék ... aki vagy henyesége vagy egyéb bal szánszándékből nem kivánna gabonája körűl szorgalmatoskodni ... admoniáltassék azon gabonás gazda [Oroszfalu Hsz; RSzF 157] ✱ ~ *takarodás. 1681:* ā Nyari Takarodasra mindenkor megh szokot ā munka[a] szűnni [VhU 61. — [a]A bányászás]. *1700:* Nyari takarodas után Percipialtam nyolcz ől szenat [Kv; Szám. 40/I. 9]. *1745:* A' Jobbágyok minden héten három napot tartoz(na)k szolgálni Nyári takaradáskor pedig a' mint kivántatik [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1770:* már most mig az njári takarodásnak vége nincs a szolgálatnak is vége nincsen [Szélszeg Sz; BK].

4. nyáron alkalmazott (személy); (persoană) care este angajată pentru muncile de vară; (Person) im Sommer angestellt. **Szk:** ~ *dolgos. 1660:* igirt rea tiz napi niari dolgost, de ha giermeket küld nem kel él veni, mert ugy vegeztünk, hogy io dolgost aliczon [HSzj *dolgos* al.]. *1735:* Apróság nyári dolgosok(na)k valo Tekenő: 11 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1811:* Marhaink azon Hellyeken nem Legelhetnek ha tsak. Nyári Dolgosokat nem adunk a' Legelő helyért [Cold K; JHb 5. 3/3 Idősb Stéfán Szimion (60) col. vall.] ✱ ~ *kalákás. 1837:* A Nyári kalákások számára Mester Emberek és Mokányokéra meg nyuzattam: 4 Berbéts [Budatelke K; Born. F. Ih] ✱ ~ *ménespásztor. 1727:* Az elmult nyári Deesi ménespásztorok(na)k pénz Portiojok mely réájok vettetett volt egeszszen relaxaltatott [Dés; Jk 370b] ✱ ~ *napszámos. 1783:* tudom ... minden esztendőben száz nyári napiszámosok interesezését [Mezőszokol K; IB. Rusz Dumitru (60) zs vall.] ✱ ~ *őrző. 1796:* a nyári őrizőknek is mindenütt az időnek mivoltához képest szokott lenni Szinnyek Kajibájok [Kv; KvLt Prot. oec-pol. III/3. 362–3] ✱ ~ *pásztor. 1768:* Ezen szőlő Téli és Nyári Pásztorainak Hf 1. Dr 96 [DobLev. II/390. 20b] ✱ ~ *sertéspásztor. 1786:* Szász István pretendálván a nyári taplocai sertéspásztorokon egy öreg sertésinek eléállítását [Taploca Cs; RSzF 216].

5. nyáron érő/termő (növény); (despre plante/fructe) văratic; (Pflanze) im Sommer reifend/tragend. **Szk:** ~ *alma(fa). 1796:* Nyári édes alma [Visa K; MKG]. *1805:* Nyári édes Alma fa [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31] ✱ ~ *dinnyemag. 1679:* Nyári dinnye magh, egi zsaczkoval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] ✱ ~ *endiviamag. 1711:* tettem le ... négy Német forintot kaulifiol, articsoka, téli és nyári endivia magra [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.] ✱ ~ *karalábémag. 1824:* A' Nyári kártifiol, nyári korolábé, és nyári olosz káposzta Magokat ... Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB Tamás Mózes lev.] ✱ ~ *kartifiolmag. 1816:* Küldöttem a' Görgényi Kertésznek 2. Loth Téli, és Nyári Kartifiol magot [Mezőmadaras MT; Born. XVb]. *1824:* A' Nyári kártifiol ... Magokat ... Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB Tamás Mózes lev.] ✱ ~ *kender. 1638:* Njari kender no. 200 feö [Szarata F; UF I, 669]. *1675:* Nyari kender vagyon ... gell. 115 Öszi kender vagyon ...: 120 [Porumbák F; UF II, 682]. *1765:* Termet hoc Annő Nyari kender Gel 03 Np. 6 Magas, Vagyis Öszi kender termet Gel. 03 Metr. 18 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.] ✱ ~ *körtövély(fa). 1732:* gyűmölcs hozó fák ... harom borizű harom njári körtvéljfa [Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1736:* Jó féle Nyári Kőrtővély fa [A.idecs MT; CU]. *1738:* az Gyűmőlcses kertben ... nyári s Téli kőrtvélyt termő Fák nro 4 [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *XIX. sz. eleje:* Kutyfalvi Niari katalin körtőély Nro 6 | Udvarhelyi Nyári Pergament körtőely Nro. 4 [Keménytelke TA; IB] ✱ ~ *marha. 1711:* Nyomoruságos allapottal tudosithatom az Ur eő kglmit a nyari marhaknak végbe vitelebe avagy bé takarodásába [Vacsárcsi Cs; BCs] ✱ ~ *olaszkáposztamag* → ~ *karalábémag* ✱ ~ *retekmag. 1679:* Öszi retek magh szalmástol Csomoval nro 11. Nyári retek magh szalmástol, csomoval nro 20 [Uzdisztpéter K; TL. Bajonci János inv. 139] ✱ ~ *széna. 1687:* Ez idén Takaritott nyári és eőszi széna, Kazalokban es Kalandgjákba(n) rakva [Fog.; UtI]. *1714:* Rea felelnek harmincz jo nyári szekér szénára mellynek ha hija lenne kőtelezik magokat hogj masunnanis harmincz szekérre ki töltik [Veresegyháza SzD; WassLt]. *1793:* A Kis Deblenböl egy kalongya oh széna Fh 35 ... Ugyan onnan egy kalongya Nyari Szena Fh. 15. A Kéntses Veremtöl Nyári széna 7 öl [Bodola Hsz; BLt 6].

6. (az idei) nyáron született (háziállat); (despre animale) născut în timpul verii; (in diesem) Sommer geborenes (Haustier). **Szk:** ~ *ártányka-malac. 1648:* Ez nyárj ártányka malaczok nro. 23 [Komána F; UF I, 940] ✱ ~ *bárány. 1632:* Meteltettem el ez Niarj Baranioknak az filit [Hsz; LLt] ✱ ~ *berbécs. 1731:* Az Ur Ver Boldisár Urunk vagj Jobbágji ... be hajtott Juhaiert hajto penzb(en) négj nyári Berbecset adván az Ur Emberei mellyet el osztván meg nyuzattatott [Dés; Jk 415] ✱ ~ *borjú. 1631:* Az Niarj borju, 5 Harma Inőczke, ketteie eőkőr [LLt]. *1657:* 3. nyari borju [Szentegyed SzD; WassLt] ✱ ~ *csikó/csikócska. 1637:* Ez el mult Nyari Czikok Nro 2 [Teremi KK; Ks 69. 50. 44].

XVIII. sz. v.: egy Nyári pej tsikotskával melynek a homlokan kis jegyetske [PfM IV] ✱ *~ csirke. 1810:* Szent Márton Ludját, Karácson Tyukját ... Nyári Csirkéket ... szoktanak é a' Szolgálo Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13] ✱ *~ eme(malac). 1648:* Ez nyárj eme malaczok nro. 81 [Komána F; UF I, 940]. *1667:* Teli es Nyari Eme [Görgény MT; UtI]. *1687:* ez idei nyari eme malacz nro 14 [Porumbák F; UtI]. *1775:* Nyári eme 31 [Sorostély AF; TGsz 59]. *1777:* Eme Sertés Nro 1 Ennek két Kan és két eme Nyári Malattzai Nro 4 [Mezőméhes TA; WassLt] ✱ *~ jércecsirke → ~ kakas* ✱ *~ kappan → ~ kakas* ✱ *~ kakas. 1679:* Ez nyári Kakas nro 3 Ez nyári Kappa(n) nro 41 Ez nyári Jercze Csirke nro 61 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi Janos inv. 114] ✱ *~ kanca(csikó). 1720:* Az el mult nyari kantza Csitko [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. *1849:* Nyári barna kanca sánta [Kvh; CsS] ✱ *~ kan/kansamalac. 1642:* Ez el mult tely es niari kan malacz nro 140 [UF I, 819]. *1687:* Ez idei nyári Kansa malacz no 11 [Porumbák F; UtI] ✱ *~ kecskebak. 1648:* Ez nyári kecske bakok nro. 12 [Komána F; UF I, 940] ✱ *~ kosbárány. 1672:* Nyari kos barany Nr. 70 [Udvarhely Sz; Born. VI. 24] ✱ *~ lócsikó* nyári méncsikó. *1795:* Két Kantza egy Nyári Lo tsitkojával [Szárhegy Cs; LLt] ✱ *~ malac. 1674:* Nyári malacz nro 5 [Radnót KK; UtI]. *1680.* Az nyari malaczok valoban hitvanyok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 37]. *1735:* Nyári Malacz Nro 11 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 11]. *1765:* Nagy Eme 4 Nyári malatz 2 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 6]. *1797:* Az Inai öreg Fogadosnénak ígírt é Natságad égy jo nyári malatzat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✱ *~ ökörborjú. 1648:* Ez nyárj eökör bornyu nro. 7 [Komána F; UF I, 939]. *1696:* nyari ökör Bornyu no 5. nyari ünö Bornyu nó 2 [Bethlen SzD; BK] ✱ *~ paripa(csikó). 1720:* Az el mult Nyári Paripa Csitko 4 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. *1849.* Csoka szemü nyári barna paripa [HSzj *csókaszemű* al.] ✱ *~ ünőborjú → ~ ökörborjú.*

7. *~ madár* költöző madár; pasăre călătoare; Zugvogel. *1704:* Az én Istenem adja, hogy elhagyott fecskéimet is láthassam meg, minekelőtte még a fecskék elmennének, és amint a nyári madarak tavaszra hazakerülnek, mi is régen laktunk édes földünkbe mehessünk békességben [WIN I, 73–4].

8. nyáron készített, ilyen minőségű (termék); (despre produse) de vară; (Produkt) im Sommer erzeugt/von solcher Qualität. **Szk:** *~ bőr. 1592:* Ez Niari bwrčoket attunk el f—/71 [Kv; Szám. 5/XIV. 384 Eppel Péter sp kezével] ✱ *~ sajt. 1633:* Niari saitok talaltatak ielen No 89 [Ebesfva; UtI]. *1697:* Nyári és Őszi sajtok vad(na)k ez szerint" [Borberek AF; Mk. — "Köv. a fels.]. *1700:* Nyári sajt nro 36. Eöszi sajt nro 38 [Katona K; UtI] ✱ *~ színtúró. 1684:* Őszi fenyős Turo Tömlő nro 1. Őszi és nyári Szin Turo libr. 5522 [Fog.; UtI] ✱ *~ tömlőtúró. 1684:* Eöszj tómleó turo vagyo(n) Nro 2 Az ell mult nyárj teómleó turo vagjo(n) Nr. 12 [Drassó AF; LLt 13/5]. *1687:* Nyári és őszi Tömlo Turo no 13 [A.komána F; UtI]. *1724:* Kolosvarra küldöttem ... Nyari tömlő túrót egyet [TKI] ✱ *~ túró. 1685:* Nyari Turo Puttonakban nro 30 [A.porumbák F; UtI].

9. nyárra való (ruhadarab); de vară, care se poartă în timpul verii; (Kleidungsstück) für den Sommer. *1633:* fejer atlacz kis Suba Niari [Ks Wesselényi Kata kel.]. *1708:* Egi hajszin Angliai mente nyari [ApLt 5]. *1788.* Fekete Bagazia nyári [Mv; TSb 47].

Szk: *~ bárányborkucsma. 1855:* az inneplő mente, mellény, nadrág: téli, nyári báránybör kucsmák [ÚjfE 175] ✱ *~ dolmány. 1691:* Egy uy Nyari Dolmany [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1714:* Ezüst fonállal szövett s arany Virágokkal ékesitett Nyari Dolmány ... fl. Hung 40 [AH 24]. *1732:* Három Nyári dolomány kávé szin Török kámélotbol [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.]. *1740:* egj viseltes nyári Dolomány [Novaly K; LLt 47/1216]. *1752:* 1 nyari dolomany [Ikafva Hsz; HSzjP] ✱ *~ fersing. 1775:* 1 Nyári tarka fersing Rf 1 x 8 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4] ✱ *~ foszlán. 1736:* A Német Szabonak ... két nyári foszlánnak csinálásáért ... fhn. 2 den. 34 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53] ✱ *~ főkötő. 1788:* Egy fekete fátyol tsös gyöngyös nyári fökötö [Mv; TSb 47] ✱ *~ fuszekli. 1788/1791:* G. Kornis Istvan ur eö Nga vásárlásai ... 4 pár téli fuszöklit Mf 1 x 92 ... 3 pár nyári fuszöklit [Mv; Ks 73/55] ✱ *~ gérokk. 1850:* 2 nyári geroch 7 f 3 x [Algyógy H; Born. F. Ii] ✱ *~ ing. 1687 k.:* Nyari ingeketis el hozhattyák [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez Szigetről (Mm)] ✱ *~ kalap. 1788:* Zöld hársfa roszsz nyári kalap [Mv; TSb 47] ✱ *~ kaput. 1790:* Czapo Andris vett egy Anglia Kaputott és más nyári kaputot [LLt]. *1828:* Egy viseltes ezüst szin nyári kaput [DLt 118/1829 nyomt. kl] ✱ *~ kesztyű. 1628:* Ket Par fekete Niari keztiw [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. *1657:* Vagion mas veres barsonj arani czipkeuel peremezet njarj kestw Vagion mas egj zeőld kanauacz Sarga galonas njarj kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1668:* Szkophiu(m) Arannial czipke formara varrot nyari kesztiü [Mk Kapi György inv.]. *1823:* Egy pár téli- és egy nyári keztyü [Nsz; DobLev. V/1080] ✱ *~ kitli* nyárra való zubbony. *1843:* ki bontottam az általvetőt 's találtam benne ... egy nyári kitlit, és nadrágot [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.] ✱ *~ köntös. 1763:* Egy rendbeli ször materia nyári köntös [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *~ lájbi. 1760:* Egy Diméyből valo fejér Nyári Lájbli [Mv; TGsz]. *1794:* Fogadtam meg Mihályfalvi Nemes Moja Györgyöt Három Egész Esztendeig ... Igértem fizetést e szerént ... Két Veres Nyári Lajblit" [Szilágycseh; IB. Korda Susanna nyil. — "Fels-ból kiemelve] ✱ *~ legyezőcske. 1717:* Egj viseltes njári Legjezöttske [Nsz; WassLt Wass Susanna lelt.] ✱ *~ magyarka. XIX. sz. eleje:* Egy zöld Nyári merino magyarka [EMLt] ✱ *~ mántli. 1788:* Fekete kréditor Tofota töltetlen nyári mántli [Mv; TSb 47] ✱ *~ mellrevaló. 1736:* A Német Szabonak az Urfi számára két nyári melyre valo csinálásáért ... fhn. 1 den. 76 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53] ✱ *~ mente. 1666:* Egy kék gránát nyari mente kaftannyal bérlett [Ks 21. XVIII. 79]. *1755:* Fiam Nyári Mentéjéhez kivántató vásárlásokra Rhf 3 xr. 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28b]. *1760:* Egy Veres szór Bibor nyári mente [Mv; TGsz]. *1763:* Egy szekfü szin selyem Troket nyári mente [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *~ öltöny. 1857:* Nyári öltönynek való kelme [Bodola Hsz; BLt II. 11] ✱ *~ palást. 1648:* Fekete viragos Barsony nyari palast fekete boytos Barsonyal bellet hatt rendel Szeles ezüst csipke rayta Masik nyari palast ugian fekete boytos Barsonias ezüst gallon huszon ött rendel [Mk Kapi Krisztina kel. 3]. *1686:* Edgj Fekete bibor nyári palást Fekete csipke kőrüle [BK Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1705:* Egy apro galandos nyári Palást bársony nyolcz rendö Csipkes nyari Palást [WassLt Vas Dánielné lelt.]. *1736:* Nyári palástot is viseltenek, az mely szinten úgy mint az téli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy biborbol volt az uri fő nemes asszonyoknak, másképpen egyéb szinü selyem matériékből is volt, de ritkábban nyári palást; annak kivül az eleje selyem a galléra egészlen bojtos bársonynyal vagy karmazsin szinü vagy veres vagy zöld ki mint szerette, meg volt prémezve [Az

öreg rend asszonyok fekete selyem biborból csinált nyári palástot viseltenek, azoknak az két eleje s hátul az galléra szélyesen szélyes fekete selyemmel csinált csipkéből volt meg rakva, s egy újjnyira a csipke alól, feljül alá volt eresztve a palást szélyin [MetTr 343] ✱ ~ *pantalon. 1836:* egy muszka vászonból való nyári pantallon [DLt 116 nyomt. kl]. *1837:* Kováts László ... szökött el nyári kepper pantalonba [DLt 650 ua.] ✱ ~ *paplan. 1648:* Nyary Aranios papla(n) Nr 1 [Mk Kapi Katalin kel. 4]. *1732:* Ágyra valo kék kamuka Selyem Nyári Paplan [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 4]. *1788:* Kék virágos karton nyári Paplan [Mv; TSb 47]. *1849 k.:* Három nyári paplany — selymes — 26 ft [DobLev. V/1280]. *1860:* 1 kötött nyári paplan [Kv; Végr.] ✱ ~ *paszománt. 1758:* Egy vont ezüst Szoknya ... két sor nyári paszamánt rajta [Nsz; TSb 21]. *1768:* Egy vont ezüst Szoknya ... két ujni Szelessegü két sor nyári poszomantal csipkével [Nsz; TGsz 51]. *1790:* Szederjes Angliai poszto kaput két Szinü vékony nyari Arany poszomántba szeget 1 [Sv; Ks] ✱ ~ *rékli. 1817:* volt egy kanafász nyári kurta reklije [DLt 744 nyomt. kl]. *1834:* egy világos gránát szinü ... nyári rekli [DLt 46 ua.] ✱ ~ *spencel. 1841:* Egy nyári poraturos Spentzel [DLt 466]. *1845:* Így otska nyári pentzel [DLt 1388] ✱ ~ *süveg. 1656:* Ibidem paraszt fekete niari süvegh nro 188 [UF II, 112]. *1669:* Szappan utcában lakó Minerker Takács György fogadta fel minden mívével Bredfőben levő egy hold szőlőmet, szegődségi f. 20, id est húsz forint, magának egy nyári süveget, feleségének egy főrevalót [Kv; KvE 212 LJ] ✱ ~ *szalup. 1782:* Selyem attlatz bérlett Szalup ... Nyári tafota Szalup [A.balásfva BN; LLt]. *1790:* Egy nagy hoszu fekete nyári Szolup tafotából [A.jára TA; BLt II. 12 Béldi Mária kel.] ✱ ~ *takaró. 1856:* Egy gyapat nyári Takaro [Mihálcfva AF; HG] ✱ ~ *vászonfriskó. 1836:* nyári vászon újjas friskó [DLt 505 nyomt. kl].

10. nyáron használt, arra alkalmas (épület/épületrész/építmény); (despre construcţii/părţile componente ale unei clădiri) de vară; (Gebäude/Bau) im Sommer gebraucht/dazu geeignet. **Szk:** ~ *ablak. 1748:* ablakokra valo vékony gyoltsbol csinált nyári vagy is Szunyog ablakot Nro 9 [Ks 8. XXVIII. 5] ✱ ~ *ajtó. 1757:* az Udvarház ... bé járo Ajtaja Cseréfa Ajto Felei között ... Külsö Rostéllyos Nyari Ajtajával [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1802:* A' Pintze ajtora, egy nyári ajtot ... tsináltattam [Déva; Ks 120. 3/1]. *1813:* Az alsó vagy is nagy Pintzének a' külsö nyári ajtaja ... retesz fövel ... Lakattyával edgyütt [Koronka MT; Told. 18] ✱ ~ *akol/okol. 1732:* a Szász Templom alatt vagyon egy antiqua deserta Sessio, mellyet ... Nyári okolnak be keritettek [Nagyida K; Told. 11/70]. *1746:* A Nyári Akol ... E mellett Egy peczér Ház kertél kürül van véve [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *filagória. 1813:* a' To felett vagyon egy mestersegesen készült Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filegoria [Koronka MT; Told. 18] ✱ ~ *hajlék. 1712:* midön volnánk ... Tks Nzts Homorod Sz: Mártoni üdösbik Biró Samuel Uram ... Nagj lakon lévö Udvarháza fundussán lévö nyári hajlékában, jelen lévén egj felöl ... Biro Samüel Uram, másfelöl ... Nemes Vadas István Ur(am) ... tönek mü elöttünk illyen örökös és állandó cserét[a] [Nagylak AF; DobLev. I/76. — [a]Köv. a csereegyezség szöv.] ✱ ~ *kamara. 1744:* fenyö deszkából épitetet nyári kamara parasztul vagyon elkészitve [HSzj *tüzelö-ház* al.] ✱ ~ *kamarácska. 1748:* egy nagy Hinto Szin ... Gabonás felöl valö Szegeletib(en) vagyon Czipò tartò egy nyári Kamarácska [Kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5] ✱ ~ *konyha. 1800:* A' mostani Udvarház ... vagyon veszöböl épülve, és találtatnak benne két lako házak a' közepin pedig egy Nyári konyha fa kéménnyel [Szomordok K; BetLt 2]. *1817:* Egy pitvar, benne egy nyári konyha, alatta lévö sütö kementzéjival [Mv; MvLev. 2]. *1822:* Az udvarház Szalma fedél alatt jo három házak, nyári konyhával, és az udvar haz alatt levö kis kö pintzével Rft 310 [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 7b] ✱ ~ *lóiskola. 1783:* Rako fákbol Sas fákkal készült fedél nélkül valo igen derekas nyári Lo oskola [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28] ✱ ~ *mulatóhely. 1705:* Ugyan ma hívá a királybíró az urakat és minket is hétfön ebédjére a kertébe a majorjánál, holott szép nyári mulatóhelye, filegóriája vagyon [WIN I, 431]. *1737:* Szép nyári mulato helly ... Nyugot felöll valo oldalában vagyon egy küs boltos rejtek, melly hihető avégre készittetett, hogy félelmes időbe féltö portékát rakjanak belé és kövel bé rakják [CU Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.] ✱ ~ *nyugovóhely. 1756:* A Sajto szinnyel altal ellenben ... vagjon hat ágas a földben bé ásva, melynek oldalai Létzekkel öszve foglaltatott (így!) felsö része tartván két koszoru fákot mellyek tartnak 6. szaru fakat ezek is Léttzel Öszve foglaltatván Vad szölövel fogatattak egészszen bé mély Nyári Nyugovö helynek, s árnyéknak találtatik Ezen Árnyék Szinhez ... nem meszsze Vagjon egy Szép Cziprusfa [Branyicska H; JHb LXX/2] ✱ ~ *tornác. 1588:* Chynaltattanak egy Jo eoregh Wdwar hazat felseo filen ... es ket zobat, kamarath, Pyttwart, kohniastol, Niary Tornaczot, erre keolteottek f. 137 [Kv; Szám. 4/II. 15]. *1680:* készitetet az D(omi)nus R(acionis)ta Madarász mattyas vr(am) szamara egj nyari deszkás tornaczot, melly(ne)k fában foglalt kristállyos két kis ablakai is vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. *1758:* Ezen kö Tornácz Sub aperto aëre fedél nélkült Lévén Számtarto Ur(am) jól észre végye különös vigyázása alatt hanem ha tartya ... egészlen ruinálodhatnek ezen drága kölcségel készitetett nyári kies uj tornácz [Déva; Ks 76. IX. 8] ✱ ~ *tüzelö. 1851:* A' Malom ház ... Itt van egy uj sütö kementze nyári tüzelöjével [Erdösztgyörgy MT; TSb 34] ✱ ~ *virágház. 1811:* A' nyári Virág ház, vagy-is Szin, már régi, Az el mult tavaszszal épült, hogy az Egi Háboru 's essö a' fákot ne bántsa A' kertész a vásznat elöre le rántsa[a] ... Így hoszszu Szinnyek vagyon nyárra a' fáknak melynek nintsen fedele, hogy a' napfény es essö érhesse öket, 's olyan nagy vászonbol valo takarója vagyon, mely a' Szint egészszen bé-fedi, ez a' rosz idöbe le-eresztetik, másszor fel-tekertetik [ÁrÉ 123. — [a]Az ezután következö rész jegyzetben].

11. nyárra járó/nyáron szokásos (mennyiség vmiből); (despre diferite lucruri) de vară; den Sommer betreffende/im Sommer gewöhnliche (Quantität von etw.). **Szk:** ~ *bér. 1806:* Igéré a' közönségis az irt Bátsoknak, a' régi mód szerént ezen Bért, t. i. Minden kompona turorol egy egy kenyeret, minden fejös Júhrol és meddőről nyári bért egy egy polturát, minden bárányrol egy egy krajtzárt, minden fejőről botskor pénzt fél fél pólturát [F.rákos U; Falujk 19 Sebe János pap-not. kezével] ✱ ~ *buglya. 1730:* egj nyári bugjára valo Széna füvet [Killyén Hsz; LLt]. *1750:* azon Határba Széna füvet is tudok egj nyári buglyára valot [Oltszem Hsz; Mk II. 2/55–6] ✱ ~ *intertenció. 1718:* kevés marhájoknak nem lévén nyári intertentiojuk most is ösztövérek, senki meg nem vészi [SzO VII, 238 A székely nemzet panasza a gub-hoz az adózási és katonai terhek ügyében]. *1808:* ugy gondalom hogy az Groff Ur udvarában bé vitetett két ökröknek két Tulkoknak, egy Bornyus Tehénnek és egy kotzának Nyári és Téli intertentiojak könnyen eddig fel került 300 v farintokra [Szászerked K; LLt Szent Mihelyán

Toma (33) vall.] ✱ ~ *szekér. 1685:* egy nyári szekér szénára valo[a] [Nyárádtő MT; Told. 27. — [a]Rét].

12. ~ *kvártély* a katonaság nyári szállása; cartier/tabără de vară; Sommerquartier des Heeres. *1740:* midön az Militia nyári Qvártélyb(a) Szállat, az nyari Quartélhoz competalo Regulamentalis dispositiokat mindenfelé ki adtam az Commissariusok(na)k, az Comissáriusok is publicálták az Szegénység(ne)k, de az Militia aval keveset gondolván, tsak meg vészi a magáét [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

◇ **Szn.** *1578:* Niary Mathias [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1591:* Niari Marton [Kv; TJk V/1. 165] | wytezleo Nyari Mathyas [Msz; BálLt 89]. *1598:* Nyáry Marton [Kv; TJk V/1. 148]. *1653:* Nyári Pál [ETA I, 48 NSz]. *1727:* Nyári András [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 1].

Kázmér. Régi magyar családnevek szótára tn-ből származtatja a Nyári szn-et.

nyáriforma nyárias; văratic, de vară, specific verii; sommerlich. *1847:* Ejjel eles hideg s dér van: nappal nyáriforma melegség [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

nyári-ház 1. filagória; pavilion (mic), chioşc de grădină; Gartenhaus/laube. *1599:* Az Niari haznak az Talpat ueóttem f 1 d 18 [Kv; Szám. 8/XIII. 25 Szabó András sp kezével]. *1614:* Az császár ül vala egy szép nyári házban ... az nyári házban alatt az földön egy igen szép sokszegű, fejér márványkőből csinált csekme az kiben huddozott fel az szép víz tizenkét, csőből és ismét ugyanott elenyészett. Az nyári ház körül valának szántalan sok külömb-külömbféle virágok és gyümölcsfák [BTN[2] 70]. *1694.* az ... külsö és belsö Filegoriak(na)k avagj njári házak(na)k sendeljes fedelek meg szakadozott és elsorvadozott [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bélpataki János urb.]. *1697:* az párkányos tornáczu nyári házra nyílik edgj parasztos ajto. Itt van egj asztal, padszék nro 2 [uo.; Mk Urb. 5]. *1699:* A Lugosok közepiben vagyon egy nyári ház jo szarvazás, es Sendelyezés alat kereken szipen csinálva, a teteiben vagyon egy gomb, azon feljül egi vitorla [Szentdemeter U; LLt]. *1736:* (A) Farkas utcza felé az említett kert ... végiben volt egy szép nyáriház, abban volt zöld táblajáték, az kit most piliardnak hínak [MetTr 430].

2. filagóriaszerű, fedett terasz; cerdac; gartenhausartige, bedeckte Terrasse. *1595:* visza leoüe onna(n) Vajda Georgj Zabo Balasne megh foga a' karján a' zokmant, az nyari haz ajtajara úiüę, s monda chó ki innet te Vaida Geörgy [UszT 10/63]. *1623:* az kapu felet egy igen zep dezkas nyary hazat czyenaltasson ... kiben 20 ember ell ferhessen az az vaczioralhassek [BGU 123]. *1632:* Az kapu felet valo niari hazra megjen fel egj fa gradicz ... Az Niari hazan uagio(n) egy felszer uas pantos sarkos ... Aito [A.porumbák F; UC 14/38. 174]. *1696:* ezen Boltnak az Tetején valo Nyari Hazban [Bethlen SzD; BK]. *1699.* Akarvan az Udvarhazakat Inventalni elsöb(en) is kezdettük el az Nyári házon, ezen njari ház kőből valo és éppéttetett mindgjárt a több Házak eleib(en) melly(ne)k Pitvarab(an) két felöll léven fel járo jo Gradicsok karfaival es deszkazattyaival edgjütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. — L. még UF I, 892, II, 162–3.

3. nyári tartózkodásra való faház; locuinţă de vară; Holzhaus für Sommeraufenthalt. *1673:* az rostoló helyen felül vagyon egy nyári ház kamarástul, oldalok deszkabul párkányoson rakot abban fürész deszkábul csinált egy asztal, pad kettő [Cssz; CsVh 43]. *1677:* vagyon jo deszka fedél alatt egy kő pinczére építve fenyő fábol és deszkákból csinált tornáczos nyári ház melyre szolgál ... három szál deszkákból álló feljáró grádics [Madaras Cs; CsVh 51]. *1681:* Ezen nyári ház penig vagyon fenyő vastag talpfákra és megköttetett jó temérdek sas fákban be vont, környös körül gyalult és párkányos fürész deszkákkal meg boritva csinálva ... Ezen házon két kis deszkás, vas reteszü s retez fejecskéjü ablakocskák vadnak [CsVh 90]. *1695:* Feljeb találtunk egj nyári házat, egj kiss kamara lévén az végiben; az nyári házban nyolcz fúvót, két bérlett padot, egj asztalt, és egyj ágjat, és egj nehány puszta fúvó deszkát. Az nyári ház alatt vagjon egy kő pincze, mind pinczén és nyári házon vas sorkas jó ajtók lévén [CsVh 116].

nyárléc nyárfából készült léc; leaţ de plop; Pappellatte. *1732:* egy kitsin élés Kamara ... Nad sup fedelit faragot elegyes nyar, gyertyan és fenyő létzek tartyak [Nagyida K; Told. 11/70].

nyárlevél nyárfalevél; frunză de plop; Espenlaub. **Sz.** *1819:* az étlenség és álmatlanság miatt, ugy reszketek mint a' Nyár Levél [M.régen MT; Pf].

nyárló I. *mn* nyári legeltetésre alkalmas; bun pentru păşunat în timpul verii; geeignet zur Sommerweide. *1750:* Contendáltatván az Szamoson innen elégséges legelő és Nyárló hellyekkel az Szamoson tul valo Havasok legelő hellyek maradgyanak az Possessoratus Dispositiojára [BfN kszegi cs.].

Hn. *1587/1855:* az tulso pataknak Nyarlo patak neve, az innegsö pataknak Kis Zénégeteö neve [Kisfalud AF; EHA]. *1856:* a Kis njarlo ut [Torockósztgyörgy TA; EHA].

II. *fn* nyári legelőhely; păşune de vară; Sommerweideplatz/stelle. **Hn.** *1342–1343:* unum ... montem Nyarlow vocatum [Torockó körny.; DocV 95]. *1587/1855:* Jutank az Niarlo patakának a' feyéhez az kuthoz 's innet egy eösvény Igienesen fel megien az Nyarlo utára az Bérczre. Balkéz felöl valo rézul az eösvennek, kytt Nagyniarlónak hynak [Kisfalud AF; AHA]. *1692:* Az Nyarlóban (k). az Kús Nyarlo(n) fellyül [Torockósztgyörgy TA; EHA]. *1715:* az Nyárlon (sz) [Csegez TA; EHA]. *1758:* A' Farkas aliás Nyárlo nevezetü Havas [M.kiskapus K; EHA]. *1764/1786:* Nagy és Kis Nyárló (e) [Sárd AF; EHA].

nyárló-ház nyári szín; şopron de vară; Sommerscheune. *1649:* Feöldek ... a' nyárlo ház (: avagy szin :) alat Fodor Gyeorgy es a' szomos mellet [Szeszárma SzD; SzJk 185].

nyárlói a (Kékes)nyárló (sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Kékes)nyárló/Chichişa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Kékes)nyárló: (Kékes)nyárló lakosa; locuitor din (Kékes)nyárló; Bewohner von (Kékes)nyárló. *1587/1721:* ugj élték és tartották mind két felöl, hogy az Arkon túl élték az Nyárlajiak, innit az Arkon az Egregyijek; de az Nyárlajiak kapdostak azért a Csokásonis Egregj feleöl, és irtottak is [Nagysztmihály Sz; Ks 15 XLVIII. 21].

nyárlott nyálkás, nyúlós; bălos; schleimig. *1623:* Búdös Niarlott, Eczetes Nyülos borokat kj ne vetesse(n) hanem a' menemwek Seges Var senky Zekb(en) teremnek tizta Ezw Sauanio borokott arultasso(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

nyárol l. nyaral

nyár-rakófa nyárfából készült rakófa; bară de plop; Wandbalken aus Pappelholz. *1844:* Egy sertés ól, nyár rako fákbol — tölgy tzövekekre állapitva ... fenyö deszka fedél alatt [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

nyárs 1. hegyes végű karó/vasrúd; tepuşă; Spieß. *1573:* Ianos Zeoch gérgy zolgaia Azt vallia ... Mond az Byllerne az vranak rekezd Be dyznodat mert altal verem az Niassal ... Azomba eleo Ieo feierwary Mateneis Mond hogi ha az en zakomat meg Zaggatia kwrwa ky altal ne(m) very az Niassal [Kv; TJk VIII/3. 201]. *1584:* Catalin Keomiwes Mihalnal zolgalo, vallia, Zappanozok vala es a zappanozas felet vgy tetwek(!) mintha egy Nyast wttek volna Labamba [Kv; TJk IV/1. 286]. *1592:* Takach Simon vallia ... azt mondta Poztometw Martonne, hogi ha teobzeor oda megiek az penz kerni, egy niarsal altal ver [Kv; TJk V/1. 187]. *1618:* oth esset raytha a Nyassal valo Gy(a)kas [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1629:* az Zolgajoknakis Zenat hanjvan az Zekerreol le az nyars az al feleben ment volt rutul megh sebhette [Kv; TJk VII/3. 118]. *1677:* Hét nyársak, öregek, aprok in summa v(a)l(e)nt f. 1//25 [Kv; RDL I. 155b]. *1731:* Ispán Atyankfia ... 100 szekér Tövisset nyarsnak, és oldal rudnak adhibeálásával jol megrakva praestálhasson [Dés; Jk 116b].

Szk: *~at fog vkire. 1783:* a' Felesege hásárrtos botránkoztato maga viseletü Férjével veszekedik, Nyársat fog reá [DVJk 56b].

2. hússütő nyárs; frigare; Spieß zum Fleischbraten. *1574:* Anna zemlye, Syteo Istwan zolgaloia Azt vallya hogy ... mykor vachoraltak volna, Azt talat talnert fazakat Niassal egybe zettenek ky hoztak meg Moztak [Kv; TJk III/3. 329]. *1587:* Negy Ros Niàsok d 40 Egy Eoregh Serpenyeo d 32 [Kv; KvLt Inv. I/2. 4]. *1684:* Vadnak Kezem alatt az Tábori, Konyhabeli Szerszámok, Kondérok; Serpenjok, vágó Kerik kalánok Rostelyok, borittok, nyársak [UtI]. *1703:* egy nyárs borra[a] egy kupa barány husra jo szivel latvan kegyelmedet, hogy kegyelmed p(rae)sentiajaval enyhithetnem el epedett szivemet [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev. — [a]Így; nyilván a jelzők helyének tréfálkozó felcserélésével]. *1763:* 1 Petsenye sütö tsiga nyársaival 5 [Kv; TJk XVII/1. 17 Polykter ház lelt.]. *1810:* a nyá⟨r⟩son egy darabocska malachús sülve vala [Szárhegy Cs; RSzF 265].

Szk: *apró ~. 1596:* Eot Apro Nyas [Kv; RDL I. 65] ✱ *kankós ~ → ollósforma ~* ✱ *kicsiny/kis ~. 1570:* Katalyn Zeles gergelne, Kathalin nehay farkas leorinczne ... vallyak ... Latthak Nala egy kis Nyazon egy Mayost [Kv; TJk III/2. 114]. *1593:* Ket kichin nyas [Kv; Szám. 5/XX. 167]. *1623:* Mihoknak Jutot, egi kis nias, es Egi hitua(n) vago kes f. — d. 8 [Kv; RDL I. 121]. *1716:* Egy kis nyars [Kv; Pk 6] ✱ *kisded ~. 1789:* 1. Kisded Nyárs Rf—xr 10 [Mv; ConscrAp. 4] ✱ *középrendű/szerű ~. 1611:* Egj uago kes es egj keözep zerreö niars [Kv; RDL I. 88]. *1659:* ket kozep rendu nyas [Usz; Pf] ✱ *nagyobb ~. 1824:* Egy nagyabb nyárs [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *ollósforma ~. 1714:* Egy ollos forma nyárs ... Egy öreg kankos nyárs [Kv; Pk 6] ✱ *öreg ~. 1655:* Ket eoregh njars ... d 50 [Kv; RDL I. 29]. *1675:* ket öreg nias harom kisseb nias [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1681:* Öregh Nyárs alá valo vas bak Par no 1 [Vh; VhU 555].

3. háztartásbeli egyéb nyársfélék; frigări de diferite feluri; andere Spießarten im Haushalt. *1685:* Aszszu Licta(riumok). Nyársolt szilva 33 nyársal [UtI]. *1734:* Egy pereczes kisded nyárs [Kv; Pk 6]. *1737:* Kávé pergelö nyárs egy [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1770:* Egj nyas. Egy Tekero vakaro [Usz; Pf]. *1788:* Kávé pergelö pléh nyársával [Mv; TSb 47]. *1850:* egy lehel, egy pár gereben, egy ollo lapotzkával nyársval 2 fl [Kiskászon Hsz; HSzjP].

4. egy nyársnyi, egy nyársra férő mennyiség; cantitatea ce se poate infige pe o frigare; ein Spieß viel. *1593:* Piroska Kadar peterne vallia ... vizhordone ... egi niars pecheniet veón kezebe, es el mene onnat [Kv; TJk V/1. 327]. *1718:* küldöttem két nyárssal töke gombat [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1723:* Eztis vallja a Littáromott 64 nyárs aszszu szilvával hogy volt a kamaráb(an) [Magyaró MT; VGy. Gábor Mátyásné Kádár Kata (60) jb vall.].

5. a karóba húzás kivégző eszköze; ţeapă; Pfahl (als Hinrichtungsmittel). *1617:* Ferenczi Janos kobatfalui jobbagio e(gregii) Georgi Antalfi, juratus: Elegge hallottam, hogi zitta Antalfi Mattiast Antalfi Tamasne ... Hogi az Isten soha ne menczie niastol [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarczia falviensis jel. a fej-hez]. *1659/1799:* a Toldalagi Mihály haláláért segesvári négy szász embert itt a városnak négy szegeletin keresztül vonattattak az nyársban Barcsai Gáspár akaratjábol [Mv; EM XVIII, 453]. *1662:* sok keresztyének megmondhatatlan sokféle kinzásokkal vesztegettetnek vala, mert némelyek nyársra kötöztetvén, úgy süttettek[a] [SKr 362. — [a]Folyt. a fels.]. *1704:* Odajártában a generál akasztófát és nyársokat csináltatott, hogy az magyar kurucot, akit kaphatnak, felakasszák, a németeket pedig felnyársolják [WIN I, 228]. *1710 k.:* a kurucok ekkor kegyetlen halálok nemével, nyárssal, mivel ölték a levélvivőket és küldőket [BÖn. 969]. *1711:* Nemhogy szabadságot érdemlenének jobbágy uraimék inkább érdemlenének nyársot, akasztófát a sok tolvajságért [CsH 457]. *1848:* Az, hogy a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák elevenen ... nyárson megsütik stb, mind ilyen regényes, de tényleges dolgok [RevRTr III, 206 Czetz órnagy a honvédelmi bizottmányhoz Kv-ról].

Szk: *~ba von. 1586:* teczik a' teorwennek hogy elegh a bizonsagh, es vilagos Ferencz deak heted magawal Allion Rea, es vonniak Niasba [Kv; TJk IV/1. 563]. *1653:* A székelyeket is oda vivék, és sokat nyársba vonának, sokakat felakasztanak szegényekben[a] [ETA I, 47 NSz. — [a]1596-ban]. *1726:* Koncz panaszolkodik hogj az korcsomáros semmiképpen nem akarja ki adni a Somlyon lévő bort ... azt mondotta, hogj ha nyársba vonnyákis, ki nem korcsomárollya [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Csíksztgyörgyről] ✱ *~ba vonat. 1593:* Galsai Ambrus zilahi hwteos ember ... vallia ... Kresteli Marton ... toluaissagbannis talaltatot, mert egi ... leginre toluaiul rea tamadot, eo magat ereossen meg vagdalta, pinzet el vette ... kiert ha el nem zaladhatot volna, az teorueni niarsba vonatta volna erette [Kv; TJk V/1. 401]. *1710:* egy kóvárvidéki, Mósa László nevü ember ... meg is eskütt vala, mihelyt Kóvárt megvéteti, Telekit mindjárt nyársban vonatja | Kimpián Bukur ... Havasalyföldiben szalada ... a havasalyföldi vajda, mert ott is egy monaszteriát felvert vala, megfogatván, nyársban vonatta [CsH 336, 431] ✱ *~ba vonatik. 1591:* Minthogi ... vilagoson megh teccik, hogi ... Bathor Simon es zappanios Istuan, eoltek megh Zeoleos Gaspart, es Kis Georginet ... mind ketten neggie vagatassanak es ezeknek tagai niarsba vonassanak [Kv; TJk V/1. 109]. *1599:* Miert hogy ... zanzandekkal Zabad akarattjokbol hoztak el az lowakat .. nyasban vonassanak mindeneknek peldajokra es tanusagokra [Kv; TJk VI/1. 377] ✱ *~ra ítél. 1586:* A mely keth olahot meg fogtanak egyket nyasra Ityltek masykat akaztofara [Kv; Szám. 3/XXV. 2

Igyartho György sp kezével]. *1593:* Orsólia Azzoni, Choma Balasne, Zilahi vallia ... Krestel Marton ... Az vduarheli legintis tudom hogi toluaiul megh fozta ... vegre niarsra itilek erette [Kv; TJk V/1. 402] ✱ *~ra való kondemnáltatás. 1784:* Felettébb valo lelkünk fajdalmával ... hallyuk ... egész Városunknak ... akaszto fára és nyársra valo condemnáltatását [Torockó; TLev. 4/12].

Sz: *~on megsütteti, mint a malacot. 1562:* a Vajda ... megveré a kereszteseknek táborát Tömösvárnál ... Székely Györgyöt, a kereszteseknek egyik hadnagyát megfogá és a hajdukkal nyersen éteté, harapdáltatá meg. Továbbá a nagybotu Lőrincz papot nyársan megsütteté mint a malaczot[a] [ETA I, 11 BS. — [a]1514-ben] ✱ *kegyelmes tolvajnak ~ a seggébe. 1614:* Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lészen dolga. Hogy azt eltitkoltam, az én fejemre térüle, és csak alighogy úgy nem járék, az mint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs az seggibe. Ő kiszabadula, ⟨én?⟩ beléesém a nyomorúságba [BTN[2] 45].

6. *~ba való szitk* felnyársalást érdemlő gazember; ticălos care merită să fie tras în ţeapă; des Pfahls würdiger Gauner. *1617:* zidalmazta rutolta az Jambort ez az antalfi tamasne niasba ualonak masfel zemúnek | Elegge hallottam hogi zitta antalfi m⟨a⟩tiast antalfi tamasne niasba ualonak hamisnak, hogy az Isten soha ne m⟨e⟩ncze niastol mind ebestol kólkestol, maczkastol [Kobátfva U; Pf]. *1631:* halla(m) hogj ... ki jöue Aztalos Palne, hogi szidgia vala az legentt, mondua(n) aha njarsba(n) valo, akaztofara valo toth kurua [Mv; MvLt 290. 53b]. *1638:* rutul szidgja Csiszar Mihalyne, az szegenj Cziszar Istuant Hoher bestie hires kurua fianak, Niarsba valonak minek | elseöbenis az Aszony ... Niarsba(n) valo, akasztofara valo kuruanak szida az batiat [Mv; i.h. 291. 130a, 134a]. *1650:* mongia uala Keczkes balasne az simo pal fianak ferencznek ... te fekete csore gilkos eb tolvaj, eb niarsba valo [UszT 8/64. 78b].

7. *véres ~at hordoz* hadba hív; a chema sub armă; zu den Waffen rufen. *1575:* Balog Márton sódost adott a Békés hadába; wn maga véres nyársot hordozott selel, azzal támasztotta a népet Békés mellé [Barabás, SzO 311]. *1653:* A székelységben — úgy hallottam, de nem láttam, — hogy mindenütt véres nyársot hordoztak akkoron a nép között, hogy felkeljen minden és az ellenség felé menjen [ETA I, 44 NSz].

Ha. *1574:* Nyassal [Kv; TJk III/3. 329a]. *1588:* Ket Nyas [Kv; KvLt Inv. I/2. 19]. *1590:* Nyast [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. *1599:* niassal [Kv; TJk VI/1. 306]. *1647:* ket nyas [Drassó AF; BK 48/16]. *1730:* Egy nyas [Kőrispatak U; Pf].

nyársacska kis hússütő nyárs; frigare mică; Spießchen zum Fleischbraten. *1750:* egj vas kalány, vas fogo, s egj kis Nyársotska [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2]. *1787:* Egy hoszszúkó füles csésze ... Egy csésze alá való tangyérocska ... Egy Nyársottska [Kv; Ks 73/55 Oszt. 110]. *1787/1788:* Egy Nyársotska [Kv; Ks 88 Oszt. 126].

nyársal 1. karóba húz; a trage în ţeapă; pfählen. *1762:* A tolvajokat a vármegye rútul persequálja, addig exequaltak huszonötöt, vagy hetet csak egy pisztolylövésnyire nyársoltak az úr lakához [RettE 139].

2. kb. karóba húzással fenyeget; a ameninţa pe cineva cu tragere în ţeapă; mit dem Pfählen bedrohen. *1661:* Engemet szidnak átkoznak, nyársolnak, fejem, jószágom fenyegetesevel fenyegetnek [KJ].

nyársaló felnyársoló; de/pentru tras în ţeapă; Pfählungs-. **Hn.** *1836:* a Farkas Nyársolo Dombon (sz) [Harasztkerék MT; EHA].

nyársalt nyársra húzva tárolt; înfipt în frigare; aufgespießt gelagert. **Szk:** *~ szilva. 1685:* Aszszu Lictar(iumok). Nyársolt szilva 33 nyársal. Aszszu szilva vas 3. Aszszu baraczk Aszszu husos szilva vas 1 [UtI]. *1690:* Aszszu Szilva metr 1. Aszszu Alma metr. 1. Egy keves nyarsolt szilva [BK Kentelki inv. 10].

nyárshordozás véres nyárs körülhordozása a hadba szólítás jeléül; purtare prin sate unei ţeape însingerate ca simbol al chemării sub arme; Herumtragen eines blutigen Spießes als Zeichen der Kriegsführung. *1653:* Azt mondották akkor, hogy az régi székely törvény volt a nyárs hordozás, melyet igen nagy és utolsó szükség korán szoktak vala cselekedni a régi székelyek [ETA I, 44 NSz].

nyárs-köz '?' *1748:* Nyárs köz mekkorasága [Nagyida K; Told. 11/95].

Az adalék szükszavusága miatt a jel. nagyon bizonytalan. Esetleg a sövénykarók közötti távolság jel-sel számolhatunk.

nyárstartó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ vasmacska* hússütő nyársat tartó vasláb; pirostrii pentru frigări; Feuerhund. *1780:* a konyhán nyárs tarto vas matska [Bethlen SzD; BK].

nyárszói a Nyárszó (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nyárszó/Nearşova; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nyárszó. **I.** *mn* **1.** Nyárszóhoz tartozó; care ţine/aparţine de Nyárszó; zu Nyárszó gehörig. *1731:* Nyárszoi Portio [BfN Kszegi cs.]. *1801:* A nyárszai határon lévő Csinko n. Tőlgyes és ritka nyárfákkal elegyes erdő [Nyárszó K; KHn 123].

Hn. *1642:* az nyarszay hatar szilben (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1721:* az Nyárszoi határ [uo.; EHA]. *1732:* Nyárszai Fordulora [Sárvásár K; KHn 131]. *1763:* A Nyarszai Fordulon [Jákötelke K; KHn 38]. *1840:* a' Nyárszai határszélbe (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA].

2. Nyárszón lakó/működő; din Nyárszó, care locuieşte la Nyárszó; in Nyárszó wohnend/tätig. *1651:* niarszai iffiu legények [BfN]. *1819:* Hunyadi Dániel a' Nyárszai emeritus Prédikátor ... a' Szamosba esett a' Lovárol [Gyalu K; RAk 157]. *1836:* Nyárszói Hajadon Miklos Kata [Körösfő K; RAk 128].

3. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicînd locul de origine; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut: Nyárszóra való; din Nyárszó; aus Nyárszó stammend. *1786:* Nyárszai Pál Máté János Kata [M.gyerőmonostor; RAk 8]. *1808:* Nyárszai Benk János [Damos K; RAk 35]. *1829:* Nyárszai Balás István [Körösfő K; RAk 122]. *1830:* Nyárszai Rigo István [uo.; RAk 123]. *1831:* Nyárszai Adorján István [Damos K; RAk 27]. *1836:* Nyarszai Koltsár István [Damos K; RAk 110].

Szn. *1600:* Nyarzay Mathiasne Anna azzony [Kv; TJk VI/1. 479]. *1640:* Nyarszai Janos Czwrbiro [Gyalu K; GyU 55]. *1642:* Nyarszay Janos. Nyarszay Istuan [uo.; GyU 78]. *1644:* Viczey Georgine Aszonyomat Nyarszai Anna aszont [Kv; RDL I. 24].

II. *fn* Nyárszó lakosa; locuitor din Nyárszó; Bewohner von Nyárszó. *1572:* Nyarzoyak kyk Az Hataryarasban wolta-

nak [K; KP]. *XVI. sz.:* Meg wallattok Ezen Nap Nyarzoyakat [KP]. *1743:* Nyárszoiak [BfN. Kszegi cs.].

nyáskolódik kb. nyomakodik; a se inghesui/îmbulzi; sich drängen. *1770:* Nagy vigyázatlanságom volt nékem, hogy én hétfün estve tehenemnek a csordából való hazajövésit ... törvénykéréssel nem allegáltam elegendőképpen; azt sem, hogy kedden reggel ... az ökörcsorda előtt az udvaromról, minthogy az ökrök rajta nyáskolódtak, kiment [M.hermány U; RSzF 210].

nyavalya 1. baj, nehézség; necaz; Übel. *1574:* Anna Azzony nehay Keore Janosne Mostan Lakatos Balintne ... azt vallia hogi ... Mondotta az vra Byzon chodalkozom Rajta hogi Illenmodon ely feletkezet rolla az Aranyrol Kappa Antal, Maga semmy Nawaliaya Ne(m) volt kyben Illenmodon ely kellet volna feletkezny rola [Kv; TJk III/3. 315]. *1579:* Kerik ... biro vramat hogy ismegh Az feyedelmet talallyak megh, es Jelenchie megh az zegen varasnak sok kwlemb kwlemb Niomorusagat, es fyzetesset karos essetit ... mind Mihaly deak myat valo nyawalyaiat e mellet Az ados lewelet is vigie eleo [Kv; TanJk V/3. 201b]. *1601:* Az Erdeonek le vagatatasa minthogy az sok niawaliaknak myatta enny ideygh haladot ... tetczet hogy peonkeost napiaigh mindenek indifferenter le vagassak [Kv; i.h. I/1. 385]. *1614:* Bocskai István ... Noha azelőtt elég sok bolondoskodási lőnek, de vegre annyi nyavalyái után eszére jött vala [BTN[2] 55]. *1658:* eleue latvan hogy az keouetkezendeő vdeóben nem czak az termeszet szerent valo njaualjak es betegsegek altal fogh sok Emberek eletenek valtozasa keouetkezni, hanem külеómb fele kegjetlen Ellensegek(nek) kezek es fegyuerek altalis [Balázstelke KK; Kp III. 84]. *1761:* Tudgyae a' Tanu ... hogy Ona Thogyer ... Groff Daniel Sofia Aszóny ... Dnalis Birája ... Semmi bajokot, nyavalyájokot, és igasságokot az alatta valo Falusi Lakosoknak meg nem halgatta, és igazitotta volna, nevezetes ajjandék 's Discretio nélkül ...? [K; Ks 113 Vegyes ir. vk].

Szk: *~ba esik* bajba jut. *1592:* Ha ky penig illien latrot el zabaditana varossabol vagy hatarabol s meg nem fogna, Az illien Biro nagy Niawaliaba Essek meg bwntettessek [Kv; DiósyInd. 33–4] ✱ *~/~ja esik* baj(a) történik. *1581:* Az feródeo haznal Biro vram eo kegme, az Saffar polgarral chynaltasson egy kemenyechyket minde(n) ok vetetlen, hogy nagyob nyawallya abbol ne essek [Kv; TanJk V/3. 238b]. *1710 k.:* Azt mondjátok róla, ha kinek valami rossz emberek társaságában valami nyavalyája esik: aki korpa közé teszi magát, megeszik a disznók [BÖn. 444]. *1726:* fenyegetődzese után is mindenik(ne)k külőn nyavalája esett [Dés; Jk] ✱ *~ja lehet* baja eshet. *1659:* Kegyelmed is fenn forgott az medgyesi gyűlés dolgáról, de énnekem úgy tetszik, hogy az elmúlt dolog. Azért bizony Kegyelmednek semmi nyavalyája az én itiletem szerint abból nem lehetne [TML I, 412–3 Rédey Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *~ja van* baja/nehézsége van. *1594:* Vagion kegmes urunk ezen kiwlis sok nyaualiank, es bantasunk [Dés; Dlt 247]. *1603:* Ha kinek ... valamy panazolkodassa aúagy Nyauallyaia vagyo(n) akkorj hadakozas miat, tehat az lőüendő gyúlesre az ollyant súpplicatio forman adgya be [Kv; TanJk I/1. 451]. *1633:* Hogy en semit sem tudok Nagy Thamas Vram felől, nekem semy niaualiam nem volt miatta [F.komána F; Szád. Radul Kroczun (40) vall.] ✱ *~t csinál* bajt okoz. *1710 k.:* úgy hiszem, ha lóra kaphattam volna, több nyavalyát csináltam volna magamnak s anyámnak [BÖn. 560] ✱ *~t eligazít* bajt/nehézséget eligazít/helyrehoz. *1588:* az hatarra vigyazo valaztot Negy vraim bizonios Wdeokben ez Niaúaliatis el Igazichak ... es karos foglalo Seowenieket gyepwket le vonhassanak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh Mesterek tartozzanak minden holnaponkent az Cehet be giwteni hogi eőnneőn keőszteők minden irigysegeket niaualiakat, bozusagokat, es az Ceh leuele árticulusi ellen leőtt dolgokat, hamar halogatás nęlkwl el igaziczianak [Kv; KőmCArt. 23] ✱ *~t szerez* bajt okoz. *1634:* ez az fogoly legeny es Gombasi ot vadnak az szegenyek temetese szelyben es az fogoly legeny kerüldegeli, es mongia neki, miert esses hogy megh cziufolal, mert holtigh ualo nyaualyat szerszel enneke(m) [Mv; MvLt 291. 20b]. *1661:* édes Uram, távoztassa magátúl ... az búsulást, mert Kegyelmed avval magának igen nagy nyavalyát szerez [TML II, 218 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

2. (tárgyra von.) baj, meghibásodás; (despre obiecte) defecţiune; (in bezug auf einen Gegenstand) Schadhaftwerdung. *1572:* eo kegket Jntyk kerykes varoswl Arra hogi legien ... gondok az Molnokra ... meg lassak mynt legen es ky oka ez mostany Molnok Nyawaliaianak [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1595:* Az 2 kúczy kötezesere, az hún Nyavalyaia volt hozottam szjat és Sinort p(er) d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 140 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1661:* ha szinte én az szekerek felől nem írtam is, ha valami nyavalyája lett volna, írtam volna, mert elhiggye Kegyelmed, hogy megírom ha mi nyavalyánk leszen [TML II, 104 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

3. ínség, szűkölködés; mizerie, sărăcie; Not, Elend. *1599:* Mind enny niawaliak es haborw eodeokbennis az varossj embereknek harminczadgyabol ez eztendeoben percipialtanak fl 3966/89 [Kv; Szám. 8/XV. 30]. *1600:* Myert hogy az mostani sok Nyawaliak, es keoleomb keoleomb fele sok zeoksegek kewannjak azt hogy ... valaztott vraim indifferenter be Jeoienek es egyenleo voxbol legyen minden deliberatioiok [Kv; TanJk I/1. 356] | Kadar Georgy ... vallia ... Ballos Istwan ... kery vala az zeoleonek az Arrat, Akkor sok bezed vthan kere Kadar Peter Istwan vramat hadgyon bekesseget mostan nekj lattya az sok nyawaliat, inseget, es foglalatossagot, ... ez Jeóweo vasarnapra megh Adgiuk [Kv; TJk VI/1. 369]. *1615:* Tudom hogj Anna Peter David Istvantol kert vala harom forintot szüksegiben niavaliaiaban [Zágon Hsz; HSzjP Czoma David (50) pp vall.]. *1763:* Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számlállyuk Nagyságtok előtt; már talám a körűl való Országokrais ki hiresedett, mérték nélkűlt való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

4. betegség; boală; Krankheit. **A.** *emberre von. 1573:* Anna Henchy Gergelne .. vallia, hogy ... az zolgalo leany Bezellette néky hogi ... az azzonia Kapa Myhalne ... Mond neky hogi hozna Sos echetet be kenne megh Mert Igen betegh volna, Eo hogi kenny kezdy Mond az azzonianak, De byzon semy Nyawaliad Ninchen ne(m) chemerletel megh [Kv; TJk III/3. 57–8]. *1584:* Fodor Albert vallia ... egy leankamnak a' zemenek Niaualiaia león [Kv; TJk IV/1. 247]. *1631:* ez vilagnak itileti szerent szenuedhetetlen nyaualyakkal, es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1649:* az szegény Kriskát igen betegen hoztam haza Beszterczerül ... igen nagy forosagba vagion nem tudom hagymaze raita vagy mi nyavaliaya uagon [Szentbenedek SzD, Ks 101]. *1650:* hoszszas nyavaljam uta(n) valo epwlesemet annyera nem aranzottam, hogy az uto(n) valo razodassal merjem magamot szerenczeltetni,

tartuan hitua(n) nyaualiamnak nyulasat [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a]. *1665/1666:* nem akartam az en testamentomtételemben beteges utolso nyavalyamra halasztani [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1712:* Csak hertelen véletlen nyavallya az Matkamat megh környékezvén megh betegedett [SLt 17 Suky László felj.]. *1719:* Istennek hálá semmi nyavalyámot nem érzem [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1810:* szegény Kis Antim mind kinlodik ... sokáig a nyavalya nem tarthat, talán 24 ora is el választya [Buza SzD; JHb Jósika János lev.]. — L. még FogE 199, WIN I, 270.

Szk: *~ba ejti magát* megbetegedik. *1596:* vtanna(m) ieóúe nagj Peter ... kj ragada az eggik rákonchat ... eleimbe alla, s monda ally el, merth vgj hagitlak hogy zernyw halált holz en el hagiam ozton, nem akara(m) magam nyaúaliaba ejteny [UszT 11/34] ✱ *~ba esik* 'ua'. *1597:* Kaspar Vagner ... Eger Vezesekor az puska por miat nagy niaúaliaba eset volna [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1710 k.:* én mind a két szememmel olyan nyavalyába esém, hogy fel sem nyithattam, csak szüntelenül folyt a könnyem [BÖn. 524]. *1734:* egj kicsidég meg fordultam volt fel vettem magamot ismét a njavalyaban estem [Meggyesfva MT; Ks 99 Árva Bálintith Susánna lev.] ✱ *~ba jut* 'ua'. *1583:* Zeoch Georgy vallia ... teólcheres Adamnak zerzem eg' eochemet ... Reowid Nap az zeme meg vesze az eochemnek ... illie(n) Niaualiaba Iuta [Kv; TJk IV/1. 452] ✱ *a ~ beleáll* **a.** betegeskedik. *1892:* az őszön könyvet akartam kiadni, de aztán belém állott a nyavalya, s abbarekedt [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz]. — **b.** egészen odalesz (az ijedségtől). *1765:* edgyik edgyik kezemet fogta, a másik a másikat, ugy husztak két felé hogy szinte ketté hasitattak ... ugy annyira kénösztak, hogy az Nyavalyais belém állott ijettemben [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Rusz Gavrilláné Popa Anucza (72) zs vall.] ✱ *~ból kiépülhet. 1728:* Az Feleségem ... csak nem épülhet ki nyavalyájából, ha három négy nap jobbacskán vagyon, megint két harom nap roszszabbul [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához Nsz-ből] ✱ *~ból kihatolhat* betegségből kilábalhat. *1699:* ezen kedves Felesegem Kapi Anna ... énnekem az en sokszori betegségeimb(en) ... jo gjamolom és takargatom volt, s njavaljáimbol is hogj ki-hatolhatnek szorgalmatoskodott [Mk Macskásy Boldizsár végr.] ✱ *~ból kivesz* betegségből kigyógyít. *1722:* az Szebeni Vetula ... arra kötötte magát hogy ... á fejit kóti belé, ha olljan egésséges Gyermeket nem teszen belölle, mint akar kijé, sött az Feleségemetis épp(en) ki veszi njavaljájából [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *a ~ elhatalmazik* a betegség elhatalmasodik. *1730:* ittenis azonn nyavalya annyira el hatalmazott hogy tsak nem egesz Városi Embereink Cselédestől abban fetrengenek [Kv; Ks 99 Boros György lev.] ✱ *~ja érkezik/történik* megbetegszik. *1677:* a' szegények-is meg ne nyomorittassanak, kiknek uttyokban valami betegségek, nyavalyájok történnék, hanem mentségek lehessen [AC 185]. *1678:* Én Uram ... Haller János uramhoz ... elmentem volt, úgy beszélgetvén főbíró urammal, hogy azon napon együtt induljunk meg, de ő kegyelmének nyavalyája érkezvén, el nem jöhetett [TML VIII, 157 Jó Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ *~ jár* járvány van. *1816 u.:* 1816-dik Esztendőbe nagj njavalja jar vala az Embereken Veresseg az neve Sokan holtak meg benne [Torockó; MNy IV, 234] ✱ *a ~ jobban eléri* a betegség súlyosbodik. *1761:* addig ivutt[a] Somai Gergelynél, hogy betegen jött haza s jobban is elérvén a nyavalya azt mondotta, hogy minden betegségét nekem köszöni [RettE 129–30. — [a]Rettegi István, az emlékíró bátyja]. *1824:* mig birhatta magát fenn huzta ... mind addig mig 3ad napra Nyavaljája Jobban is el érte [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a] ✱ *a ~ (ki)rontja* **a.** epilepsziás rohama van. *1722:* kerdeztem akkori szolgalojoktol, hogy micsoda ütés volna rajta, kiis nékem erre azt felele, hogj az nyavaja rontotta ki, es ugy ütötte az Arnyekszekben az fejet [Hosszúaszó KK; Szentk. Paulus Pápai (30) ns vall.]. *1724:* Mikesné Aszszonyom ... igen roszszul van ... az nyavalya is talám háromszor is ki fogta rontani [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1729:* aszt lattam hogy a Nyovajays kirontotta Todort és rettenetesen meg verette mindenik oldalatt á Mehesj kaprallal az Leymanys Ielen Leven [K; Ks 7. XV. 13]. *1734:* Barcsai János Uramat mikor az nyavalya rontotta, az Mlgos Asszony a maga agja eleiben Csinaltatatt agjat számára [Szentpál K; TKl Maria Kercsi Ladislai Hegedüs (50) jb vall.]. — **b.** egészen odavan (az ijedtségtől). *1724:* mikor a Leány el akart meni, viszaszalatt mondván, ne hagyon kglmetek, hogy el vigyenek, reménykedett, a nyavalyais majd ki rontotta szegént [Hidvég MT; BK. Lúdvégi Ferentzné (48) ns vall.]. *1818:* a Gyermekeket pedig a Nyavalya szinte ki rontotta ijetekben [Kl.ev.] ✱ *a ~ (ki)töri* betegségében rohama, krízise van | epilepsziás rohama van. *1666:* Vallis uram talán eddig is megholt. Tegnap asztal felett csak meg rázkodott, gutta fogta magütni, azolta nem szólhatott. Tegnap negyvenszer is törte ki a nyavalya [TML III, 602 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* Itt a városban a hagymáz, hideg, vérhas igen uralkodnak ... Az Teleki Sándor uram kétheti fiacskája is az éjszaka meghalt, minekutána egynéhány napok alatt a nyavalya szüntelen törte volna [WIN I, 536]. *1722:* tudgyaé az Tanu hogy az mikor ... Nimet Sigmond Ur(am) beteg egyába(!) esett ... akkor az Borbely nem is etetés vagy veres miat gyogyitotta, hanem egyeb más nyavajaját mondván ugy Curalta mivel Sok rendben az nyavaja is ki törte [Kük.; Szentk. vk]. *1734:* az Ur frissen vagyon ... az Fiacskajokis ... jobban vagyon, az Nyavalyais ki törte volt [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1831:* Fodor Péterné hozám jött, mondván nékem, hogy: Székelly Farkasné Asz(szony)nak, bártsak a gunyájából valami kítsit kaphatna hogy füstölné meg a Léányamat vélle, mert a Nyavaja tőri a Székely Farkasné meg Verése mián [Torda; TVLt Közig. ir. sztlan Nahájmel (!) Károllyné Lajos Borbára (24) vall.] ✱ *a ~ kiüti* 'ua'. *1710 k.:* Ezen összel hala meg az én szép, jó feleségem Kún Ilona ... Halála előtt circiter hat héttel egyszer az ágyán ülök, néz a kárpitra s mondja a deák szót „quare" ... és mindjárt kiüté a nyavalya [BÖn. 744] ✱ *~ követ vkit* betegség éri utol. *1668:* Kegyelmed betegeskedését bizony szomorúan értettem ... félő, addig halogatja elébb-elébb az maga jó rendben való vételét, hogy nagyobb nyavalya követi [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1755:* Edes Atyád harmad napi hideg lelés által nagyon gyengéedvén, magamis sok nyughatatlanságaim mián ... majd annyira ell bágyadtam, hogy méltán félhetek, né tán tán engemis valami nyavalya kővessen [Ks 28. VII Árva Dániel Zsófia leányához] ✱ *a ~ megindul rajta* a betegség kiújul vkin. *1599:* Azt mo(n)da hogy ne(m) az sebteól betegh eó Abba megh ne(m) hala, de az taúaly nyaúalya indúlt megh raita, le zakad minde(n) teste [UszT 13/108 Georgius Nagy de Kadiczfalúa jb vall.]. *1667:* Én, Uram igen beteges vagyok. Az én rossz nyavalyám megindult rajtam, még pedig ugyan igen [TML IV, 222 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✱ *a ~ tágul* a betegség enyhül. *1662:* a fejedelem is ugyan himlőben úgy megbetegedett vala, hogy élete felől majd semmi reménység nem

volna. A státusok is ... semmit nem cselekedhetnének, várakozván a fejedelem könnyebbedésére. Kirül minekutána a nyavalya valamennyire tágult volna ... az interregnum, fejedelem nélkül való üdő káros voltának távoztatására ... akkor már hétesztendős fia, Rákóczi Ferenc fejedelemségre való választása terjesztetett vala az ország eleibe [SKr 312] ✱ *a ~ találja* a betegség eléri. *1662:* azon vendéglés közben nagy véletlen olly nyavalya találná[a], hogy a neki feleségnek nem régen kihozatott szép cserkesz leány ... tőle elhagyatott vala [SKr 527. — [a]Constantin vajdát]. *1786:* tsendesitsd magadat nehogy valami nyavalya találjon banatodba mert egésségedet féltem [Bolya NK; IB gr. Teleki Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez] ✱ *a ~ terhesedik* a betegség súlyosbodik. *1823–1830:* Azonban a nyavalya mind terhesedett ... a húgom ... kenócsével gyakran kent, vagy patikabeli zsírral [FogE 131] ✱ *a ~t fennhúzva viseli* a betegséget lábon húzza. *1765:* nagy hírű-nevű kolozsvári püspök s professor Verestói György uram is meghala szegény. Ki ... halálában is megtiszteltetett mivel esztendeje, hogy fennhúzva viselte nyavalyáját [RettE 182] ✱ *~t kap* megbetegszik. *1771:* A szegény O-Donnellnek halála úgy esett, hogy felmenvén Bécsbe, a királyné megpirongatta az országhoz való hűségéért, melyen confundálódván nyavalyát kapott [RettE 251]. *1779:* a volt a híre hogy nyavallyátis kapott volt Csesztvén a Menyetske, s azért gyogyitattais az Apja edgy Vadvermi oláh pappal [M.lapád AF; Mk 5/5 G. Szilágyi (46) judex poss. vall.] ✱ *~t szenved* betegségben szenved. *1719:* régtől fogván sullyos nyavallyákott szenvedek [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1749:* mivel pedig az hideg időt Constitutiom nem Szenvedheti ... utra indulni semmikeppen nem batorkodom, mert egy nehany Szebeni utban az miatt nagy nyavalyakot kellet szenvednem [Futásfva Hsz; ApLt 1 Dombi János szb lev.] ✱ *~tól szorongattatik. 1653:* az Niavaliaktól Istennek hala nem szorongottatom [Kercsed TA; Borb.] ✱ *~tól üresülhet* a betegségtől (meg)könnyebülhet. *1674:* ökigyelme[a] kedden délután tőlünk s világtól elvevén magát, annak utána senkinek is nem felelt szólására, mindazonáltal mikor nyavalyájától valami keveset üresülhetett, Istenhez felfohászkodott és könyörgött [Kv; KvE 193 LJ. — [a]Linczigh János] ✱ *bécsi ~* vmilyen nemi betegség. *1823–1830:* Megszólítom az úrfit, mondja meg, mi baja van. Bizonyoson bécsi nyavalya, biztatom, hogy mutassa meg magát a sax hadnagynak, mert annak, amint a magaviselete is mutatja, nyilván tudósnak kell lenni az ilyen nyavalyákban ... sokat hallottunk volt, hogy Bécsben a kurvák meg is fosszák a hozzája menőket ... túrni kellett a nyavalyát, míg Drezdába érkeztünk, ott osztán kúra alá adta magát [FogE 180] ✱ *belső ~* belbetegség. *1628:* se külső, se belső nyavalyát, az kikhez ők tudnak és értenek, akaratjok ellen mivelni és borbélykodni semmiképpen ne merészeljenek [Mv; SzO VI, 82]. *1814:* (Meghalt) Márton Máté belsö nyavajában szakadásb(an) [Damos K; RAk 101] ✱ *bolondító ~* elmebetegség. *1814:* attol az Ember meg gajdul, meg szédül, és bolondito nyavalyá⟨t⟩ kap [DLt 1014 nyomt. kl] ✱ *derekas ~* súlyos betegség. *1665:* tegnap is azt tudtam, derekas nyavalyám legyen, igen meg csömörlöttem volt tegnap előtt ebéden, azulta nem is eszem. Az szívem is igen kezdett vala fájni [TML III, 399 Veér Judith Teleki Mihályhoz] ✱ *franc ~* bujakór, vérbaj. *1807:* talám az ugy nevezett Frantz nyavalja vagyon rajta [KLev.] ✱ *fulladozó ~* asztma, fulladásos köhögés. *1758:* Ezen Istenben kimúlt feleségemnek azelőtt mintegy három esztendővel iges súlyos fulladozó nyavalyája volt. A bátyja asthmának mondotta [RettE 71] ✱ *gyermekágyi ~. 1705:* Az elmúlt éjszaka 12 órakor Pernyesziné asszonyom meghala, aki gyermekágyi nyavalyában szárazbetegségbe esvén, mind úgy száradott valameddig egészben elfogyott [WIN I, 470] ✱ *hagymázos ~* hagymáz, tifusz. *1657:* Én ekkorban megbetegedtem vala, hagymázos nyavalyában estem vala [KemÖn. 185]. *1787:* látom a Borvizi hogymazás(!) Nyavalyádbol valamit kezdettel gyogyulni [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréf. lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez] ✱ *halálos ~. 1682:* az Isten eo szent felsége valami halálos sullyosabb nyavalyakkal, nehéz betegséggel megh nem látogátna [Kv; RDL I. 160]. *1832:* En hat hetekig Halalos Nyavalyat huzek sok költésem volt azan üdö alat [Mocs K; BetLt 1 Henter Farkas Vajna Istvánhoz] ✱ *Isten ~t ad vkire. 1589:* Az myerth pedigh hazas tarsom dolgat betegseget hosza eleó en Arrúl ne(m) tehettem Isten niaúaliat adot rah [UszT 13/3] ✱ *Isten ~val lát. 1656:* Szolgaim(na)k, czieledimnek kiknek adossa maradok, igaz contentatiot kel tenni, noha maculatumba(n) irkaltattam fel, de bizony dologh most eztendeo alatt, miolta Isten, az niavaliakkal latot sok maradot el benne [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ *Isten ~val veri meg. 1674:* Rút nyavalyával verte Isten meg, úgy hallom [TML VI, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *járovány ~* járványos betegség. *1705:* Ugyan én magam is a hasmenésben igen rosszul voltam, és valóban felek is, ha az vér énreám is rám esik, mert az most igen járovány nyavalya Szebenben [WIN I, 532]. *1831:* Török Márton 65 Eszt. Holt meg járovány Nyavalyj(ában) Forro Hidegbe [Nagykapus K; RAk 6] ✱ *koszbéli ~* koszmó. *1709:* Ferencz Katanak fejin levő koszbeli nyavalyáját ... mikor el vötte ne(m) tudta, tizen edgyed fel esztendeig vele lakva sok izbe(n) curaltattais de semmi keppen meg ne(m) gyogyithatta [SzJk 366] ✱ *külső ~* a test külsején mutatkozó betegség. *1628:* ezek ellen senki az megirt articulusok és rendtartások ellen ... az ki ezzel az mesterséggel akar élni ... se külső, se belső nyavalyát ... mivelni és borbélykodni semmiképpen ne merészeljen [Mv; SzO VI, 82] ✱ *mérges orbánc ~. 1755:* Kinos Tüzes, mérges Orbáncz nyavalyáb(a) esvén, két rendben orvoságért adt(am) purgatiokkal egyben Rf 1 xr 07 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28b] ✱ *ragadó/ragadós ~* ragályos betegség. *1787:* Ha avagy a' Lakosok, vagy a' Marhák között valami ragados nyavalya kezdödnék magát jelenteni, ugy hogy ezen egy némü nyavalyában egymás után, és rövid idö alatt 3 vagy 4 inficialtatnék ... a' Notarius a Processualis Szolgabironak meg jelenteni köteles légyen [Torockó; TLev. 3/2. 3b]. *1854:* Ragadó nyavalyát — Számosbb betegeket feljelenteni [M.bikal K; RAk 54] ✱ *a rossz ~ találja* nyavalyatörést kap. *1800:* vékony páltzával olly kegyetlenül megverte, hogy ijettiben majd a' rosz nyavalyais találta [Bereck Hsz; HSzjP Markirius András Brassóvárosi Mesterember (50) vall.] ✱ *szerelem ~* bujakór, vérbaj. *1807:* az szerelem nyavaljában szenved, es gyogyitására szükséges költsége hibazik [BesztLt 1266] ✱ *terhes ~* súlyos, hosszas betegség. *1790:* kivánom hogy Isten kedvezzen a Nsgod életének ... és sok és terhes nyavalyái után parantsoljan pihenést [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1800:* ithon sokáig terhes nyavalyában sinlödet [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV/6]. *1817:* az utrizatusnak soha nem volt, s most sintsen ollyan Terhes Nyavallyája, mely Nyavallyában magán kivül légyen, mert az ollyan Nyavallyában Sinlödökön a' Pap Isteni Szolgálatot Szokott tenni [Déva; Ks 116 Vegyes ir. id. Petrutz Adám (50) col. vall.] ✱ *tetves ~. 1823–1830:* Groff Lázár Jánosrol azt beszéllik, hogy tetves Nyavalyában holt meg ... a' testéből, vagy bőréből forrattak ki a

tetvek [FogEK 27] ✱ *vénusi ~* bujakór, vérbaj. *1821:* a' Vénusi Veszedelmes Nyavallyák [Dés; DLt kormányszéki leirat] ✱ *veszedelmes ~* súlyos betegség. *1765:* bűjes bájos boszorkányi varaslasokot vitt véghez" sokaknak per incantationes veszedelmes nyavalyakot, tsonkaságokat okozott [Torda; TJkT V. 284–5. — "A vádlott, Toma Maria ex G Keresztur] ✱ *veszett ~. 1584:* Takach Jeremias vallasa ... az giermek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hiuatla(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Nyaualiat vgy hozot chak harmadnapra helire hogy sémmit a' giermeken tiszta epp testnel Ne(m) esmertek [Kv; TJk IV/1. 259].

L. még a *forró-, nagy-* és *nehéznyavalya* cimszót.

Sz: *a ~ nem kegyelmez senkinek. 1637:* Iffiu Borbely Istua(n) ... fassus est ... szanto Marton vilagtalansagais nem az eruagas miat eset, hanem az niavalia nem kegielmez senkinek [Mv; MvLt 291. 106b] ✱ *az orvos is mint bánhatnék a beteggel, ha titkolná ~ját. 1663:* Kegyelmeteknek, mint bizodalmas jóakaró uraimnak confidenter adom értésére ily nagy igyefogyott állapotomat, mert ugyanis az orvos is mint bánhatnék az beteggel, ha titkolná nyavályáját? [TML II, 586–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez.].

B. *állatra von. 1568:* Petrus fili(us) gregory zalay ... fass(us) e(st), Ezt en latta(m) hogy a lonak az elęth semy nyaúolaya ne(m) vala [Kv; TJk III/1. 19]. *1578:* Az labos marhaara mind eöregre aprora olly gongya legyen, hogy wagy niawolia miatt, wagy gonoz ember miatt bennek kar ne essek [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1591 u.:* Thudo(m) az lo Vasarlaskor azt mon⟨dotta⟩ hogy egieb nyaualiaia felelek ninch az lonak, ha(nem) labaual vonit [Malomfva U; UszT]. *1597:* Fodor Gieőrgine ... wallia. En attam wala el ... az tehenet ... egieb nyawaliaiat en nem lattam hane(m) hogi megh zakadot vala [Kv; TJk VI/1. 7]. *1629:* mikor Czimbalmos István az lovat berben atta volt ... akkor az egy kapta tetemen kivül semmi nyavalyaia nem volt ... az utollyanak nem volt semmi gondgya [Kv; TJk VII/3. 60]. *XVIII. sz. eleje:* Hogy azért a Lovaidnak egy nemely nyavalyait Doctor nélkülis orvosolhasd, meg egy néhány orvosághit irtam le [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1768 k.:* Sertések Erogatiója Dőglőtt meg torokgyékban és egyéb nyavalyáb(an) ... aprobb és nagyobb Nro 15 [Ks 390. 15a]. *1769:* Értvén ... parantsolattját Ngod(na)k hogj ha az kutjak Njavajája ellen valami orosságot tudnék udvarolnék vélle [A.ilosva SzD; Ks P. Horváth János lev.]. *1806:* A' Pásztorok, a' Kőzőnség Ökőr, Tehén, Menes Meddő, és Borju csordáit ... tartoznak ... a Vérhetéstől, Vérártol, Békától, 's Más Nyavallyátol ... oltalmazni [F.rákos U; Falujk 11 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még RSzF 224.

Szk: *~ja esik* megbetegszik. *1661:* volna ugyan három vagy négy paripám, kiket ... igy mostan bizonytalanra kiküldeném, azonban valami nyavajájok essék, csak odaleszen [TML II, 51–2 Lázár István Teleki Mihályhoz] ✱ *a ~ megüti* a betegség megtámadja. *1761:* itt Istennek hálá marha dőgi nincsen hanem valami egyéb Nyavallya ütött vala meg egy néhány marhát melyben vagy három meg is dőglőtt a Tavasz félt [Kv; SLt XL Jenei Istvan Suki Jánoshoz] ✱ *~t kaphat. 1764.* eó Kgylme számára ... szénát hozta(na)k, s annakutánna esett tulkának baja ... de hogy eppen azon egyenetlen járás mia esett volna baja kéttséges; mivel kóvethette egyébb Nyavalyais ... az marha igen kicsinyből, tsak egy hertelen valo fordulásbolis nyavalyát s romlást kaphat [Torda; TJkT V. 224–5] ✱ *belső ~* belbetegség. *XVIII. sz. eleje:* az Orvosság" a lónak sok féle belső nyavalyainak meg előzésére valo [JHb 17/10 lótartási ut. — "A „kégyó fű"]. *1786:* Ütő Ferenc, György István, Gyulai László ... hollották a Dants István szájából, mikor a maga ökrét a Köntés István házához felhajtotta, azt mondta: ha belső nyavajája vagyon s tapasztalya ezután, akármikor visszaveszi [Árkos Hsz; RSzF 281] ✱ *dögletes/dögös ~* marhavész/dög. *1730:* valahol dögös nyavalyába marha döglik ... senki azt meg nyuzni ... nem sumállya, hanem legottan ... assattassek be a földbe [BrÁLt Stenner IV. 19 Sig. Kornis lev. Kv-ról. — Binder Pál kijegyzése]. *1809:* igaz az, hogy ... egy marha le esvén a köszálon lába ki törött ... de hogy valami dögletes nyavalya grassált volna a nyájban, vagy meg döglött volna vagy egy közüllök a nem igaz [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634]. *1836:* Sanitats Inspector voltam a' Dögletes Nyavallyába tanáltato Marhák mellet [Bereck Hsz; HSzjP] ✱ *fekélyes ~. 1769:* Groff Toldalagi Pál Úr Ő Nsga Ménesse igen rút fekéllyes nyavalyában vagyon [Koronka MT; Told. 19/44] ✱ *mérges ~* mérgezés. *1826:* az efféle mérges nyavallyákba elkárosodott marhák meg fizetésére ... nem kénszeritettek a pásztorok [F.rákos U; Falujk 143 Barabás Áron pap-not. kezével] ✱ *ragadó ~* ragályos betegség. *XVIII. sz. eleje:* A Menes közt ragadő veszedelmes nyavallya van három az Rüh, fekély, és a Szopornyicza [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1809:* Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajtott marhák kőzül egygy ragado nyavaljaban meg doglőtt é vagy nem? és azon által hajtott marhák nem hagytanak é magok után valami ragado nyavalját [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633] ✱ *torokgyík ~. 1826:* (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron pap-not. kezével].

C. *növényre von. 1808:* A' Rósnak nyavallyái között nevezetes annak meg-szarvasodása [DLt 868 nyomt. kl].

5. *~jában* betegsége idején; in timpul bolii; in der Zeit seiner/ihrer Krankheit. *1598:* Balogdi farkas ... vallya. Aminemew szerenchetlensegh es nyawalia az zegeny Zekeli Andrason volt, nyawaliaiaban egi nehanizor mentem hozza ... Zakal B(ene)dek taplalta betegsegebe(n) [Kv; TJk V/1. 123].

6. terhesség; sarcină, graviditate; Schwangerschaft. *1583:* Ilona, Zamoskeozj peter leania vallia ... Me(n)te(m) vala en Gergel kowachnehoz zolgalny Ot en eg leant talaltam ... megh esmere(m) hogy terhes ... Miwelhogy ... Az Gergely kowachne hazanal leót volt Az leannak ollian Niawaliaia, Az Azzoniom Az haz hean tartotta [Kv; TJk IV/1. 147–8]. *1585:* Marta Molnar Mihalnę vallia ... a' leany a' Toronybais tegnap Molnar Iacabra fogta Niaualiayat [Kv; i.h. 508]. *1593:* Anna Zeoch Georgine vallia, Lattam hogy ez Catalin leannak Nagy az hasa, de Ne(m) esmerhette(m) Niawaliaiat [Kv; TJk V/1. 352]. *1612/1613:* mondek en igi iar affele fertelmes aszzoni allat az ki maganak zabad akarattia zerent niavaliat niomorusagot szerez Monda Nagi Orsolia, io azzoniom engemet azzal ne pirongas, mert en ezzel ketelen voltam [Szászzsombor SzD; KJ].

7. kb. jellembeli hiba; defect/slăbiciune de caracter; Charakterfehler. *1745:* mind á kettő á gonosságban palam comperialtatik, és mind á kettőben meg orvosolhatatlan nyavalya", meg kivánom hogy Lőrinczi Kisanna fel akasztassék ... Tódora pediglen ... ki tsapattassék [Torda; TJkT II. 39. — "Ledérség és tolvajság].

Szk: *tüntető ~. 1632:* Tüntetven annak felette egieb dologgalis magatt, azt mondotta hogi ötett az korsag verj ... azt mondotta, oh edes zerelmem bizony meg kel halno(m) ha nem lathatlak ... Az Melibol megh teczik hogy cziak az szerelembol volt ... az az tünteteö niavaliaia [SzJk 36–7].

nyavalyabeli de boală; von/aus der Krankheit. *1657:* menvén vén atyám s anyám látásokra magam is igen gyenge erővel, kit azután esmét más nyavalyabéli recidivám követett, melyből im most lábbodoztam fel [KemÖn. 97].

nyavalyarontás epilepszia, rángógörcs; epilepsie; Fallsucht. *1783:* volt egy Balás Deák nevü fia, ki meg élemedett nőtelenségben volt és nyavalya rontásban megis bolondult vala [Kovászna Hsz; HSzjP Johannes Zoltán (80) gy. kat. vall.]. *1797:* Szilágyi Mihály ... meg ragadta a' szegény gyermeket és ugy a' földhez verte ütette hogy máigis nyomorék farába ... kiis minek utánna haza jött házamhoz tsak nem a' Nyavalya ránttással (!) küszkedett [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1799:* egy Aniska nevü Fraj roszszul van, fantáziáz, a' Ház földin, s egy oda vetett ágyban fekszik; de Nyavallya rontása volté? vagy nem? azt meg vallani nem tudom [Marossztkirály MT; i.h. 9. 74]. *1818:* éjedtségibe nyavaja rontást kapat Leánya [M.fráta K; KLev.].

nyavalyarontó epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. *1768:* lattam ... hogy a nyavallya rontotta az utszán Trif Györgyizit s bizonyoson tudom hogy nyavallya ronto volt [Uraj MT; Berz. 14. XIV/7]. *1799:* más Nyavallya rontok ... a' Verés habot szokták turni, 's magokot martzongolni [Marossztkirály MT; i.h. 9. 74].

nyavalyarontós epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. *1799:* a' Szegény Kis Istvánnét is ... ugy őszve rontotta ... hogy máig is nyomorék, nyavalya rontos és dolog tehetetlen [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

nyavalyás I. *mn* **1.** inséges, szűkös, rossz (állapot/időszak); mizerabil, de mizerie; notleidend, dürftig. *1581:* az tanach wrak Engemet meg tartoztatanak es semmikeppen ... hazamhoz mennj Jllien niomorw niawalias allapatomba(n) nem Engedenek, hanem hitem alat keotelezenek It feyrwarat lennem mind addig mig ... valaszok Iw fel(seged)teól kinel ... En raitam nagiob gyalazat kissebseg soha nem esset [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1600:* az mostany niawalias eodeoheoz kepest inkab megh tiltodgyek kywaltkeppen az echakanak Idejen valo rezegeskedes [Kv; TanJk I/1. 353]. *1602:* mely tiztre" valo valaztas az eódeonek az eo sanyarw nyawalias myvolta miat haladot, hogy azert immar towab ne haladgyon ... valaztottanak eo kgmek az Magyar Nemzetbeol ... Geochy Pal Vramat [Kv; i.h. 404. — "A plebánosi tisztségre]. *1604:* Zeoch Caspar kiralybiro Vram ... mind addighis penigh valamegh ez nyawalias Allapat hadakozas tart soha addigh eppwletet ot" ne chinaltasson | az mostany nyawalyas wdeoheoz kepest egy kewes Ideigh az Zekeres es barom vasar otkin legyen annak rendelt helyen valaminth az magyar vcha Kis ayto eleot | Myert hogy lattyak eo kgmek az nyawalias niomorult allapotot es emellett erthyk az feniegeteseket kikhez kepest zwksegh megh tartany az lowasokat [Kv; i.h. 489, 492. — "A városkapuhoz közel]. *1662:* Egyik német ármádátul megkóboroltatott felső részeit az országnak annál még nyavalyásabb sors követte [SKr 678].

2. zord; aspru, rău, urît; rauh, streng. *1600:* Miert hogy az Vristen ö felsege, az Johoknak Ellesekor Jgen niavalyás vezedelmes hidegh wdöt zolgaltata, ki miatt az Baraniokban sok meg holt az Elleskor Annakokaert hoztanak haza az Johazok megholt Baranioknak beorit 28 ketske ollo beört 7 [Kv; Szám. 9/XII. 99 Ígyártó Simon isp. m. kezével].

3. beteg, beteges; bolnăvicios; krank, kränklich. **A.** *emberre von. 1584:* Anna Meszaros Miklosne valliah hogy Nem volt korsagos es beteges ez fazakasne sem volt ollian Niawalias hane(m) az betegseg huswet tayba(n) eset rea [Kv; TJk IV/1. 223]. *1596:* Zamoskeozi Mihalne, niaualias benna ember [Kv; Dica 22]. *1608:* Ennekem Jambor hazas tarsom uagio(n), kj ... ennekem mi(n)d Egissigembe(n) mi(n)d penig niaualias es beteges allapoto(m)ba(n) en uelem ugj mi(n) keresztien asszony állat daykalkodot [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. *1632:* Ezen megh mondot Eöreöksegnek hasonfelet hagia ... Kazon Imperffalui Csiutak Geörgynek es fiainak ... vgy hogy ennek vtannais eö kegmek megh Isten ez niaualias testbe tartia, taplalliak az menjből lehet es tarcziak [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1680:* Komsa erötelen vén ember Toma pedig nyavaljás [A.porumbák F; ÁLt Urb. 48]. *1682:* gyakorta valo beteges, nyavalyas voltomhoz kepest annyivalis inkáb keozelitven utolso orámhoz, â mint hogy néha testemben ahoz sietteteo nyavalyákat, s fáidalmakat érezdegelnys kezdettem [Kv; RDL I. 160]. *1711:* Imreh György ollyan nyavaljas ember vala hogy az Pater Baratok gyogyitották meg [Dánfva Cs; Born XXXIX. 50 Csaki Mihalyne (50) ns vall.]. *1778:* Etzken András Uram vilagtalan valo öregsegiben, Felesege pedig Nyavajás Ember labán nem járhotott [Albis Hsz; BLev.]. *1783:* adtestalhatnak a velelevő falusi hitesek, hogy nyavaljás ember, néha az Nagy Njavalya szokta rontani [Szotyor Hsz; HSzjP]. *1864:* Urusos kut melybe régen sok helyekröl összegyülő köszvényes, otvaros és más nyavalyás emberek gyógyulásokat érzették [Oroszhegy U; Pesty, MgHnt LVII. 282b]. — L. még TML III, 608; UF I, 791.

Szk: *fulladó ~* fulladásos betegségben szenvedő, asztmás. *1760:* Biro András ... Gyerekei Janos ... fullyado nyavalyas [A.volál Hsz; LLt].

B. *állatra von. XVIII. sz. eleje:* Az Lovat minden uj hold pénteken jö meg patkólni, és ha csak nem nyavalyás â Lo, nem kell ereket vágatni rajta [JHb 17/10 lótartási ut.].

4. szegény/szűkös/elesett állapotban levő; mizerabil, de mizerie/sărăcie; arm, kärglich. *1681:* Meg borosodva(n) Sz: Martoni Janos Atyankfia ... méltonak itiltuk depozitiora ... az egyszer meg engettünk nyavalyas Atyankfianak elöttünk viselv(en) erötlen venseget, es az bornak meg győzesere valo tehetetle(n)seget [SzJk 152]. *1688:* Az Nyavaljás it valo Fazakasoknak panaszokbol értyük, hogy ... öket élés adásra eröltetik [F.porumbák F; ÁLt Urb. 15]. *1739:* jobb(an) fél tanálhattja Excelltok Ngtok miképpen lehessen ezen v(á)r(me)gyét könnyebiteni, mért annyira jutott hogy jo Falu a ki volt az elöt, egy szekeret fel nem állithat, a nyavalyás emberek teheneit fogják a járamban [H; Ks 99]. *1745:* Instálok azért ... azon hidat közönséges Falu kezébe adni ... és nyavalyás Jobbágjomot uti privata personát tartásától absolvalni [Tordátfva U; EHA]. *1794:* Tiszt. Verestoi György Uram ... nyomorult nyavalyás állapotját terjesztvén a Consistorium eleiben kéri hogy Borbéli Restantiainak árrok fizettessék ki [Kv; SRE 306]. *1807:* a' meg nevezett nyavalyás Colonusnak szerentsétlen sorsa eztet szükségesképpen meg kivánván [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

5. (együttérzés kif.) sajnálatra méltó, szegény; (pentru exprimarea compătimirii) biet, sărman, sărac; (zum Ausdruck des Mitgefühls) bedauernswert, arm. *1594:* myuelhogy az Ur Isten Nyaualias Anianknak eltett czyak eddig rendelte voltt [KvLt Diversae 21/59 Nyakazó János Barlabasy Lénárthoz Bocsárdról (AF)]. *1600:* Catharina Anthony Molnar[a] ... megh ele nyawalyas bojthos Boldisar elegh busulassal tartotta Kadar Janos [Kv; TJk VI/1. 462–3. — [a]Vallja]. *1664:* nyavalyás bujdosó feleségem más háta megett nyomorog Huszton [TML III, 110 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1669:* az nyaualyas Bene Imrehet Kld megh fogatta [Delne Cs; LLt Fasc. 85]. *1676:* Úgy hallatik ide, hogy Béldi uramat nyavalyást Kővárba vinnék [TML VII, 226 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1722:* Nyavaljás Sárkányiak jövé(ne)k hozzám Nagy injurialtatások van Várbéli Hochmán Ajzendrott Uramtol [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1769:* Dobolyi nyavalyás Bálint ... nem tudom Tutorsága alatt légyene vagy sem, szolgai hivatalban mindazáltal, szolgai hivatalban mindazáltal nincsen, mert nem arra valo [Ne; DobLev. II/408. 7b Ioannes Feltoti (86) ns civis vall.]. *1801:* Valoé hogy az oltától fogva vason szolgáltattya az el fogato a maga Udvarában ezen Nyavallyás katonánét ... és hányszor Korbátsoltatta s verette meg? [Erdősztgyörgy MT; WH vk].

6. hitvány; alávaló; ticălos, nemernic; niederträchtig, schuftig. *1614:* 1595 Szent György-napi gyülésben Fejérvárattt végezének articulust az szegény sabbatariusok[a] ellen, hogy persequálják őket. Azkinek persecutióját Mindszenti Benedek, ki akkor udvarhelyi főkapitán vala, el is kezdé ... de az Isten nem bocsátá őtet abban elő, hogy azokban vérében kedve teljék, mert ... úgy eszét veszté a religio persecutiójának és inquisitiójának, hogy azután nem lehete az nyavalyás embernek soha néki módja a religio persecutiójában [BTN[2] 42–3. — [a]Szombatosok]. *1657:* Gavrillas meg is házasodék és vötte vala Imrefi Mihálynét Zólyomi Erzsébetet, ki ... nyavalyás rossz erkölcsű asszonyállat vala [KemÖn. 140]. *1720:* az Aszany ő Nga Arany Fülben valojat nem keszitette el az nyavalyas vén őttves [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből].

7. szégyenteljes; ruşinos; schmachvoll. *1597:* Herczeg Gasparne Calara ... wallia ... bezelgetek wala Chizar Peternewel ... monda, hogi Bizony az zegeny veres Pal soha sem engemet sem mast nem haboritott wolna ... mert tudgia nyawalias vetkét [Kv; TJk VI/1. 75].

II. *fn* 1. szűkölködő/szegénységben élő ember/közösség; om sărac/amărît, colectivitate săracă; notleidender/armer Mensch, notleidende/in Armut lebende Gemeinschaft. *1621:* wteóttek[a] ezert patkot vyat fel Nro 83. chiak hat penzre tudua(n) niavaliasok, hogi inkab megh fizessen nekiek [Kv; Szám. 15b/XI. 207. — [a]A kovácsok]. *1629:* sokszor busult nyavalyas hogy penzert firtattak [Kv; TJk VII/3. 34]. *1652:* Munera Balog' Peter mind⟨en⟩ Uy esztendeőb(en) egy, egy Tallert veőt a' Falun rajtok; de az eleőt soha sem volt, az mellyet felette sajnal(na)k nyaualyasok [Visa K; GyU 137]. *1695:* Várom Ura(m) en is aláz(a)t(osa)n Kgld dispositioját, az iránt a' Belgiumb(an) Tanulo becsull(ete)s Iffju iránt ... mivel igen szorgasztat nyavalyás, ha valami beneficiumat szerezhetnék néki, mint hogy igen meg szűkült [Kv; BK. Sz. Némethi Samuel Bethlen Gergelyhez]. *1736:* Cserép edényeket tsinálnak[a] Tutajokot hordnak el adni, és ezekkel gyámolgattyák Nyavallyások életeket [CU. — [a]A jb-ok].

2. szerencsétlen (nehéz helyzetben levő) ember; nenorocit, nevoiaş, unglücklicher Mensch. *1572:* Kerem keg: mynth zerelmes Bizoth Komam vramoth hogy te keg ... ez en Jobagyomnak igassagath megh erthwen cyelekeggyek wgy keg: hogy ne nyomokoggyek meg nyavalyas, ne fogyatkozzek megh [Kv; BesztLt 3704 Paulus Banfy lossonzhy de mogyoro Gr. Dawm beszt-i bíróhoz]. *1640:* Iuvon Popa ... En az pap ... az olah Irastis Csak Sillabikalia(!) elegh olvashatta Jobbagy fiu mostan tanulgatna niavalias [UC 14/48. 50]. *1659:* Megadák az levelet, az melyekben az szegény Szabó Gergely uram nekünk Tatárországból küldött levelei voltanak. Ertjük nyavalyásnak miben legyen dolga, de az, a mint látom, rendkívül való rettenetes summa pénz ... tizenkétezer tallér a sancza [TML I, 349 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1702:* sohova a' mű szegény eleink nem appellálhattanak kénszeritettek njavalyások ... fejet hajtani; mert ... halálos dolgokkal fenyegették őket; hogy kit fel nyársolnak kit fel akasztanak bennek [Torockó; TLev. 4/3. 2b]. *1716:* ugjan bidősis volt nyavalyás az rutságtol [Nagyida K; Told. 22]. *1721:* Bukur ... edgy vad kecske erős helljekről valo ki hozásában meg romlott, és mind vért pők njavaljás [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

3. (együttérzés kif.) szegény/sajnálatra méltó ember; (pentru exprimarea compătimirii) sărman; (zum Ausdruck des Mitgefühls) armer/bedauernswerter Mensch. *1569:* Azert kegdet mostis kerem ... ez w felge jobagyath kgmed elegytesse meg az w hyty zereth Hyzem hog Nem eskwdnek zegeny Nyawalias ha annyra walo kara Nem wolna [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. Arcis georgen a beszt-i bíróhoz]. *1598:* Balogdi farkas ... wallya. Aminemew zerenchetlensegh es nyawalia az zegeny Zekeli Andrason volt ... panazolkodot nyawalias hogi az rokony keozzewl sehol chiak egi attiafia sinchen [Kv; TJk V/1. 123]. *1653:* én szerzettem ki Ozdi Uramtol azokat az aranjokat, kère nyavaljás vagy két szoval declarálnàm Ngd(na)k, hogy ez gyanoságh alol Urunknál s Ngodnál is fel szabadulna eő kglme [Kv; CartTr II Casp. Veres Marti past. eccl. orth. lev.]. *1677:* Feleségemnek írott levelemet, kérem édes Uram, küldje el sietséggel, hadd vehessem nyavalyásnak válaszát [TML VII, 362 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1682:* de ha szinten azokat a dificultasokat ki szedtük volnais ... holt ember utan vagion az dologh eő niavalias immar az Temetőbol visza nem iő annak rectificatiojara [Kv; RDL I. 161]. *1704:* Ma vala nyavalyás Bethlen Miklósné asszonyom is itt fenn az uraknál, holott eleget siránkozék nyavalyás az ura mellett [WIN I, 114]. *1766:* Meg hála szegény Ugron Jósepp Bátyám; mit tsinálunk a' Szegény Gyermekivel, kedvetlen Relatiokat hallottam nyavallyásokról [Mv; Told. 5]. *1778:* A szegény Pataki Ádám szerdán fennjárt, esziben sem jutott nyavalyásnak, hogy meghal [RettE 388].

4. hitvány/alávaló ember; ticălos, nemernic; Niederträchtige(r). *1775:* Haszontalan gőrbe, sovány kis vénasszony, soha jóba nem igyekezett nyavalyás, hanem mind effféle hiábanvalóságokban [RettE 358].

Szk: *~nak szid.* *1812:* Mihály Pavel ... Panaszsza felvétetik a' Majorosné ellen ... hogy ... reszegesnek, Miselnek Nyavoljásnak, és egyébb szájára járo motskolo szokkal szidta [Petrilla H; JF 36 Prot. 21].

5. hitvány, értéktelen pénz; bani fără valoare; wertloses Geld. *1723:* bizonyoson esett értésemre hogj az ola zlotot ujjobban limitalni fogják le huzván nyavalyásról az más garast is arra valo nézve jobbnak itiltem edgy kevéss ideig várakozni, mint sem az Ur kárt vallyon benne [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János lev.].

nyavalyáskodás szükölködés; mizerie, sărăcie; Entbehrung, Notlage. *1796:* ezen viszontagságai 's nyavallyáskodásai között is tudtomra semmit is el-nem idegenitvén én nem Tékozlonak, hanem meg tarto és takarékos életű embernek tartom [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

nyavalyásság (állatról) betegesség; (despre animale) stare bolnăvicioasă; (Tier) Kränklichkeit, Siechtum. *1672:* ez I ... meg mondotta az Czigányok(na)k kik az Czerében interessatusok voltak az Lonak nyavalyássághát mind penigh hogy nem felelt felőle [Kv; TJk XI/1. 172].

nyavalyásul 1. betegesen; suferind, bolnăvicios; kränklich. *1662:* Balling János, a munkácsi kapitány a köszvény miatt igen nyavalyásul volna, úgy, hogy székben kénszeritetnék magát hordoztatni [SKr 233].

2. nyomorultul; (în mod) jalnic; elend. *1615/1616:* Juhos Janos Uram jelente ... hogy az Colosi praedicator ... törúenyel keresne, negy Esztendötöl fogvan valo Sovarol, kit mint ha az meg holt nyaualyasul el veszett Fejedelem[a] deputalt volna [Gyf; RDL I. 100. — [a]Báthori Gábor]. *1662:* (Báthori András) futva szalasztatván ... a csiki havasokon valami székelyektöl nyavalyásul megöletvén, boldogtalanul kényszerittetett vala életét elvégezni [SKr 84]. — L. még SKr 161.

nyavalyatörés epilepszia, rángógörcs; epilepsie; Fallsucht. *1722:* tudgyae az Tanu hogy ez igy történt ... az nyavaja törés rea juven felen esven ... ugy útötte meg valamiben az orczajat, s abbol esett rajta azon kis Sebecske [Kük.; Szentk. vk]. *1759:* az Aszonj eö Nga nem mért az Gyermeknek Semmit be adni, hanem az étzaka, az mikor ollyan hoszason volt az változása egj kis nyavalya törés ellen valo port adott eö Nga álkermessel [M.csesztve AF; Ks Mikess Antal lev.]. *1768:* a nyavallya tóres rea jöven ... ugy öszve rontotta a nyovallya törés hogy a derekais kette tört az valla is leeset kiment hellyibol [Uraj MT; Berz. 14. XIV/7]. *1788:* Nagy Istvan meg hölt nyavaja töresbe eletenek negyedik holnapjaba [Györgyfva K; RAk 6]. *1795:* a nyavaja törés érvén az öszen a Feleségét mind addig fekütt mig azon Nyavalyában meg is holt [Elekes AF; BK]. *1814:* (Nagy) Agnes. Holt meg 14 Esztendös korában Nyavalya Törésben [Burjánosóbuda K; RAk 89]. *1831:* Fodor Péterné a Léányát a gerendára fell-akasztatta volna; s ugy Verte volna meg; s ha Fodor Péterné eként bánt Léányával meg eshetett hogy Nyavallya törésit abbol kaphatta [Torda; TVLt Közig. ir. Nahájmel(!) Károllyné Lajos Borbára (24) vall.]. *1852:* Megholt ... Kováts Kata ... 65 éves ... nyavaja törésbe [Mákó K; RAk 40].

Szk: *~be esik. 1768/1771:* két gyermekem volt s azok annyok állapottyán meg ijedvén nyavaja tóresben este(ne)k, s meg hóltanak [Bukuresd H; Ks 114. 61. 41].

nyavalyatörés-forma epilepsziára emlékeztető betegség; boală asemănătoare cu epilepsie; Art Fallsucht. *1799:* egy Káli Aniska nevezetű Léánynak, változása lett volna, de nem ollyan Nyavallya törés forma volt, mint más Nyavallya rontokon szokott lenni [Marossztkirály MT; Berz. 9. 74].

nyavalyatörő I. *mn* epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. *1770:* fel Enyedi Nyavalya törö Aszszony [Gyalu K; RAk 201].

II. *fn* epilepsziás beteg; persoană epileptică; Epileptiker. *1776:* (Publicaltam) Egy Kolosv. Szegedi nevü Nyavalyatöröt [Gyalu K; RAk 201].

nyavalyatörős epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. *1846:* Zsoldos István ... 24 éves ... ottan ottan nyavalyatörős [DLt 1200 nyomt. kl]. *1863:* (Meghalt) Szerentsétlen Nyavaja törős Ujvári Kiso 37. éves korába [Damos K; RAk 194].

nyavalygó küszködő, bajoskodó; care se zbate; ringend. *1780:* az fel szabaditatt három Gazdákatis Comissionaliter méltóztassanak az Articulushoz szoritani, ugy minket a törvénytelenségek miatt nyavalygó Birákat mi tevők légyünk, kégyes válasszakban utasitni [Torockó; TLev. 9/16].

nyavalyog betegeskedik; a boli, a fi bolnav mereu; kränklich sein. *1722:* En mégis nyavaljgok, mindazáltal ugy tettzik jobbacskán vagjok, ennémis, de ha esze(m) kivált estve jocskán, azonnal forroságban és testem(ne)k pesgéset experialam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1852:* Kicsi Titi mostis mindegyre nyavalyog, vagy hasa megy, vagy hideg leli [Kv; Pk 7].

nyávogás nyöszörgés; scincet; Wimmern. *1741:* Hallottam Katicza nevü akkori frajtol, hogy ö hallotta azon gyermeknek nyávogását, avagy sirását [Sámsond MT; Ks 184. LXXXVIII].

nyeg, nyög 1. betegség/kín miatt panaszos hangot ad; a geme; ächzen, stöhnen. *1584:* Kerekes Istwan es feleseghe Ersebet valliak, Egy haznal lakunk vala ez sos Ianosnewal, Egkor az leania a' zemet birone effelikorth hozza(m) leowe, ky hywa es hat az Annia a' fogoly Azony chupa Mezitelen fekzik, es semmy lelket Nem erzewnk benne ... hane(m) hat Masnap Niolcz orakort fel keólt es igen Niegh vala [Kv; TJk IV/1. 246]. *1585:* Theremy Janos ... vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorincz napia zereda(n) vala Regenbe a' sokadalom, meg betegedek az sokadalom eleodede(n) a' czegledy Nag Mate, es igen kenę ez olah Mihaly, Azon eyel mind Nyege [Kv; i.h. 518]. *1591:* vgi wte az Jermeket az Swtetben, hogy mindgiarast kezde niegni az giermek [Kv; TJk V/1. 55]. *1640:* Immár leszen hat esztendeje, mikor én Kolozsvárra mennék. Ez az fogoly Báthori Anna egy úton jött velünk, de ő más szekéren volt. Láttam azt, hogy beteg volt, nyegett az szekéróton [Mv; MvLt 291. 233 átirásban]. *1649:* Hallotta(m) az czietepatet, kialtast, es oda menue(n) lata(m) hogy eggyk kurta(n) ot fekszik es nyegh vala [Kv; TJk VIII/4. 434]. *1788:* ha beteg nyegjen [Dés; DLt]. *1794:* nyegett, jajgatott és még Orvos Asszonyt is hivatott Maksáról és magát orvosoltatta [Eresztevény Hsz; HSzjP Oláh Anna Besenyön lako (27) lib. vall.]. *1806:* de mit tehetek egjebet, nyögnem kell ... szenvednem kell [Ádámos KK; Pk 5]. — L. még RettE 260.

2. (állat) fájdalmas hangot ad; (despre animale) a geme/scinci; wimmern. *1583:* Veres Lukach ... vallia, Delkor ... Menek az eppel peter Maioaraba ... halla(m) Az estalloba A' Niegest, es mingiarast be fütek, Latam hog az eggik pogachas eókeór igen Nieg es fel Nem kelhet [Kv; TJk IV/1. 185]. *1716:* Láttam hogy két Lovas annyira nyargodozot az Karacsonfalvi also forduloban hogy ugyan nyeget az Lo [Karácsonfva MT; Told. 76].

3. *~i a helyét* fájlalja (a verés) helyét; a se văita/a geme de durere (în urma bătăii primite); (an der Stelle des Schlages) Schmerzen verspüren. *1570:* Kegdnek ... Nem hog' panaszlanek, kegtek kett drabanttia ... eg' Jobagiomatth megh fogtak, kezett kett heljen keoteottek hattra, Jo falka feoldigh wg' wittek, ott erszenyett el szoggattak mynd penzesteol

szekerczeyett el wettek Eomagatt le wontak, annyra weztek, mostis nyeogi a helyett [Nagysajó BN; BesztLt 72].

4. *átv* keservesen szenved vmi miatt; a suferi/plinge amarnic (din cauza ...); wegen einer Sache bitterlich leiden. *1660:* Itt az fejedelem" minden jóindulatot impediált és elbontott, az szegény ország nyög csak és várja az súlykot [TML I, 565 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "Barcsai Ákos]. *1662:* Melly szenvedhetetlen rút dolog volna, ha mi itthon nem sírnánk, nem nyegnénk az apostol intése szerént [SKr 699–700]. *1711:* A bécsi udvar ... Josika Gábort denominalja, aki noha maga személyiben emberséges, jámbor úriember, de arra a hivatalra teljességgel alkalmatlan, érzi is a szegény ország nagy kárával, de nem tehet rolla, csak hallgatni s nyegni kell [CsH 465]. *1782:* Mellj igasságos Jussábon esett meg Karosittatasát eddig az Atyafisagos Szeretetnek fel állásáért illj hoszszas ideig turte s nyegte a Méltosagos Baroniszsza Exponens Aszszony ö Nagysága [Kv; JHb V/9]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... hallattam hogy zugaladtak terhes szolgalattyak iránt, de ugyan tsak nyögve végben vitték [Torockó; TLev. 4/13. 34]. *1809:* azon Haza és Atyafiui szeretetböl s szánakazásbol tett Segedelmekböl idövel terhes Adozás következet, melynek sullya alatt mü Hajdani Praedecessoraink ös tös gyökeres Székely Successori nyögünk nem tsak, sött egyéb és tsak Parasztokat illető onusakra Praestatiokra szorittatunk [Asz; Borb. II].

Szk: *adósság terhe alatt ~.* *1826:* ma is a Néhai Férjem adosságainak terhek alatt nyögök [Ne; DobLev. V/1114. 5b] ✱ *adózás alatt ~.* *1662:* Istennek hála, annyink volt, hogy a mi országlásunk alatt sem az ezüst pohárokat szászoktól, sem feleségektöl melleken függö kösöntyüjeket hittel adóban ki nem vöttük, nemesség, székelység adózás alatt nem nyegett [SKr 465] ✱ *alattomban ~.* *1710:* Senki nyilván nem mervén szólani olyan szerencsés hadakozásában a császárnak, hanem alattomban nyegtenek s fohászkodtanak [CsH 206] ✱ *vki igája alatt ~.* *1664:* Meg mondhatja Kegyelmed nekik, hogy ha kételen lészek az megindulásra, azért ne nehezteljenek, se az országot ne háborgassák, mert tudják, ki igája alatt nyegünk [TML III, 149 a fej. Teleki Mihályhoz].

Sz. *1703:* Istennek hálá testem meg vekany egességb(en) nyugszik, de mint az társától meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, igy énnekemis egyesegyedül lévén Szivem bánkodik [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.].

nyegdegélő, nyögdögélő keservesen szenvedő; care se vaetă/tînguieşte; bitterlich ächzend/stöhnend. *1817:* ezen mostani el nyomorodott és Nagy Inségben nyogdögelő egész országunkkat köz Gabonátlanságomnak ki potlása véget én is bátorkodom Instálni [Vaja MT; Told. 42].

nyegés, nyögés 1. fájdalmat kifejező hang; geamăt; Geächze/stöhne. *1583:* Veres Lukach ... vallia ... halla(m) Az estalloba A' Niegest, es mingiarast be fütek [Kv; TJk IV/1. 185. — A teljesebb szöveg *nyeg 2.* al.]. *1669:* Már az sok nyögést ... elúnván ... curáltatni is akarnók magunkat [TML IV, 567 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1716:* igen nehezen, nagy erövel, es nyegéssel vizellet szegény [Nagyida K; Told. 22]. *1744:* (Szakáts Filepet) kegyetlenül meg vertek volt melynek fájdalmát hallottam ... hogy it hordozta nagy nyegéssel [Gyeke K; Ks] *1774:* tökéletlenül a kertbe félen menvén tejedet ki fejted, nagy nyögéssel jajgatással elé menvén hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni az Aszszony előtt sót nyegésid s jajgatásid kőzőtt félen fordúlván nevettél [Msz; BetLt 7].

2. *átv* panaszolkodás; văitare; Klage. *1662:* Jenó várának török kézbe való esése, az ország népének ... keserves rabság alatt való nyögése ... igen siralmasan adják elönkbe" [SKr 576. — "Az ország helyzetét]. *1665:* Az Isten, Uram, minket megvert; csak az nagy siralmas nyegés az mi dolgunk [TML III, 500 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* ki ismer s tud engemet az én testemben, úgy, amint vagyok, hanem ha post longam experientiam, azaz: sok temetés, sok nyögés után [BÖn. 511]. *1768 k.:* a mi életünket is sok keserves nyögésekkel és sohajtásokkal a Terhek alatt le görbedve keressük [Told. 5a].

nyeghet 1. betegség/kín miatt panaszos hangot adhat; a putea geme; ächzen/stöhnen können. *1808:* A beteg, ha nyeghet ... legalább képzelödésébe ott van, hogy azzal könnyebül [ÚjfE 14].

2. *átv* panaszolkodhat; a putea văita; klagen können. *1634:* megh busita Czikor Georgy, de bizony olliant mondok, hogy az migh el, nyeghet utanna [Mv; MvLt 291. 12a].

nyegóc 1. áru; marfă; Ware. *1831:* A. Járai Nyégotzás Örmény Ifj. Dávid Antal ... a' mi kevés pénze volt azt meg itta, és el kártyázta, s ezen keserüsegiért a' Feleséginek egy butsuzo levelet küldett ... azt egyik Creditora Kereskedö Dávid Jakab meg tudta, és hozzám jött, s kért engemet, hogy a' mi kevés nyegotza van, azt Sequestráltassam [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Csíktaplocai Lázár Antal szb kezével].

2. szatócs; băcan; Krämer. *1769:* valami Gyergyai nyigotz örmény oda menvén ... a lora riá ismére [Nagyercse MT; Told. 3a].

nyegócás szatócs; băcan; Krämer. *1831:* A. Járai Nyégotzás Örmény Ifj. Dávid Antalnak a' Tkts Tisztséghez bé nyujtott ... instantiájára ... ezekben tészem meg magam feleletem(!) [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Csíktaplocai Lázár Antal szb kezével].

Ha. *1840:* nyihocás [Mv; EMLt].

? **nyegocirás** eladás; vinzare; Verkauf. *1824:* a' Váradi ház nyegoczirásábol semmi sem lett ... tehát a' Ház ez uttal el nem is adatik [Kv; Mk gr. Rhédei Ádám lev.].

nyegócoskodik üzletel; a face negoţ; Geschäfte machen. *1790:* a' Szabóné ... minden tehetségét, a' mely még vólt, árukba veré, ki-fogada égy nagy házat, kereskedésre adá magát, és egyik fijával járt széljel (nyegótzoskodott) a' városokra és vásárokra az ö portékáinak el-adattátások végett [Andrád,An. II, 151–2].

nyegő, nyögő 1. betegség/kín miatt panaszos hangot adó; care geme; ächzend, stöhnend. *1710 k.:* reggel az inasim ... mutatának az ablakom alatt egy sebes, szegény, nyögő székelyt [BÖn. 765]. *1794:* látom, hogy ... hoznak két véres, karakkal hátra kötözött nyegö embereket [Somlyó Sz; BfN dobozolt anyag VI]. *1879:* Az öreg Mentovich egészen jobban volt, iskolába járt, a kaszinóba ... Csak 3 óráig volt nehéz beteg, nyögö sóhajtozó beteg, ki hitte, hogy meg kell halnia [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. *átv* vmi miatt keservesen szenvedő; care suferă amarnic de ...; wegen etw. bitterlich leidend. *1662:* más ertelem-

mel érti és érzi is keze alatt keservesen nyögő, megromlott nemzetünk felettébb való magyarságát [SKr 475]. *1678:* az lelki szabadságtalanságnak terhes igája alatt már régtől fogvást siralmasan nyegő magyar haza s nemzet sorsának megorvoslásában ... sokat fáradozott s munkálkodott Nagyságtok [TML VIII, 63 Teleki Mihály az erdélyi tanácsurakhoz]. *1841:* az ily általok által nem láthatott s okát meg nem fogható s mai napig sem tudó szoros környülállások nehéz igája alatt nyögő abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi hív jobbágyai Felségednek földre borulva a legnagyobb hódoló alázatossággal esedeznek Felséged ... szent trónusa előtt [VKp 62].

Szk: *iga alatt ~. 1808:* Régtől fogva iga alatt nyögő Nemzetünk nem ollyan el metsevézett indulatu, hogy ne érezné Nemes eredetet [Kemény,CollMss Tom. XXX Varia XII].

3. *~ gerlice* bús gerlice; turturea amărită; traurige Turteltaube. *1727:* egy kalitka egy nyögő gerlicze benne [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

nyegődő nyögdécselő; gemător; stöhnend. *1748:* mind a' Veszekedés előtt, mind azutánn ollyan nyögődő szüle volt[a] [Marossztkirály AF; Told. 56. — [a]A beteg asszony].

nyegyeja ünnepség; nedeie; Fest. *1759:* Popa Nyikulának az lova ó szerint eset Pünkőst első Napján estve veszett el, a melly napis a régi ritus szerint falunkban ... Njégyeja Celebráltatván ... Sztrancz Péteris vellem ... alkanyotig ott mulatott [Bulzest H; Ks 101].

nyekeg össze-vissza beszél; a vorbi alandala/confuz; durcheinanderreden. *1841.* a bíroi meg győződésig bizonyosra mutato tiszta környülmény az hogy a tsikom lába általak futamtatásbol, és nem mint ők[a] nyekegtek, — a kövek közötti jukba[b] [Dés; DLt 1541. — [a]A vallók. [b]Tollban maradt: tört el].

nyel *átv is* lenyel; a înghiţi; verschlucken. *1806:* senkiért, és senkitől olly vastag dosisokat nem nyeltem, mint Ngodért méltatlanul, G Kornis Imrétől [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. *1836:* ezzelis nyügölödni kell s nyelni a bosszuságot [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjamin lev.]. *1850 k.:* A' Papi házra a' kémény készült 1841e Juniusba, sok füstőt nyeltem Házam népével mig el készült [Szucság K; RKAk 97].

nyél 1. coadă, mîner; Stiel. *1560:* Egy teórók Bwzgany az nyele Ezwstos keöz [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1574.* Thorma Janos zolgaya szepregj Pal, az en hitem zerent ezt vallom ... eg hittwa(n) sekerce vala nala(m) Azt kapa vg vtte hoza, az keo falt talala, ketteo torek az nyele [Kv; TJk III/3. 386c]. *1588:* 10 July Istwan Kowachyal Chinaltattam 4 Kazzat fyzettem ... d. 80 ... veottem az 4 Kazahoz 2 Torozkoy wassat ... d. 50 ... veottem az Kazaknak . Nyelnek 6 fenyeo Rudat ... d. 14 [Kv; Szám. 4/III. 22]. *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint ... wallia ... vgi ewte Sarkeozy az chiakannyal hogi vgian pozdorijazik wala az bot nyele [Kv; TJk VI/1. 29]. *1599:* Azt ne(m) tagado(m) az chakany nyeleúel ythetem egyzer uagy ketzer [UszT 14/45]. *1633:* Tiz ezeóst kalan regy forma aranias az Nyele gombos [Ks Vesselini Kata kel. Zanthay Ferenc keze írása]. *1714:* Törők Bozdogan, a' Markolattja és a' Nyelének felső része ezüstes Virágokkal ki rakott fl. Hung 9 [AH 6]. *1733:* az földön az fejsze nyelével ugy döföldött, mely mia megis kell halnom [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Szász Bálint (46) pp vall.]. *1745:* Csimponjer David ... közölitvén az Felesége, az fejsze njelivel hozzá tsopot [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1798/1821:* égy őz láb forma nyelre tsinált Kalán 12 probás [Kv; Pk 5]. *1824:* Egy tsap-béverő vas Kalapáts nyelestől [Kv; BetLt 2].

Szk: *~ nélkül való* nyeletlen. *1667:* Nyelnélkül valo fejszek ... nro 13 [UF II, 338]. *1673:* Njell nelkül valo ujj ráspolj nro 33 [Fog.; i.h. 539]. *1711:* 1 Öreg nyel nélkül valo furo ... —//90 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1787:* Egy nyelnélkül valo Esztike Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 5] ✱ *aranyozott ~. 1576:* Wagion yo wastagh kalan tyzon eoth, kynek Aranyazoth Nyely, kynek nem [Szamosfva K; JHbK XVIII/7] ✱ *iratos ~. 1614.* Egj darda iratos nielel [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével] ✱ *kristályomos ~. 1714:* Korbatsotska het szegletes Kristaljomos nyelével, mind a' ket végén arannjal boritott [AH 36] ✱ *vki kapája nyelének emelésével repellál* felemelt kapanyéllel tiltakozik vmi ellen. *1759:* a' közelebb mult Hólnapba ... jöttenek volt ki a' Falu közönséges Földeit osztott Commissarius Urak ... Marusán Gávrila ... állot eleibe, a nevezett Rudas Embernek, és a' Kapája Nyelének emelésével repellált [Árpástó SzD; BK. Füldrán Márkuj (44) és J. Szász (35) zs vall.].

Sz: *más nyélbe üttetik vmi. 1722:* Ha ugyan más nyelben üttetnék ă Dominium(na)k dolga, konnyü volna az olljatenokat Coercealni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *veszett fejszének forduljon (meg) a nyele. 1669:* az mi sok kárvallásinkhoz s költséginkhez képest bizony nem derék gratia[a], de veszett fejszének forduljon meg csak nyele [TML IV, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A fej-től igért pénzadomány]. *1710 k.:* Meg szoritottam[a] annak okáért hogj veszett fejszének hacsak nyeleis fordúllyon [CsV. — [a]Az adósságért]. *1763:* (Ha a szolgalegény) Natsádnál marad talám Veszet Fejszének nyele nékem is tsak meg fordulna [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.].

2. alsó kar; antebraţ; Unterarm. *1796:* Gitzi Jósi ... Czepusával ... énnekem Pap Iuonnak a' Kezemet eltörte a nyeléb(en) [Mocs K; Eszt-Mk].

Szk: *keze nyele. 1736:* Igen viselték azelőtt mind az asszonyok mind az leanyok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sürün egészlen mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencse szemnyi islógokot ... egy ingre afféle apró islog két-három ezer is reá volt rakva s varrva; az olyan ing is a könyökiig bőv volt, azon alól a keze nyeliig szük, azt hitták sip ujjú ingnek [MetTr 342]. *1796:* Tkts Csernátoni Ur(am) Czigányai Pap Iuonnak a' Kezenyelét elis törték [Mocs K; Eszt-Mk]. *1806:* látzatott az ottan fekvő személlijnek feje alá konyoritott vastag keze nyele [Dés; DLt 250/1808]. *1847:* a' bal keze nyele égés miatt forradásos [Dés; DLt 994].

nyeldeklő nyelőcső; esofag; Speiseröhre. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj, kivált ha a' Nyeldeklőjök fellyül van meg tagadva és tüzesülve, etzettel, meg elegyitett és kevés soval, s' mézzel meg elegyitett melegetske vizzel gyakron öblögetni a' szájjokat, és a' Torkokat ... sokat használ [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

nyelecske kis nyél; coadă mică, codiţă; Stielchen. *1714:* Kristalyomos Kalán, meg aranyozott ezüst nyeletskével Türkes kövötskekkel ki rakott [AH 18].

nyeles nyéllel/fogantyúval készitett; cu coadă; mit einem Stiel/Griff verfertigt. *1648:* Egy vas szén vono nyeles [Ko-

mána F; UF I, 938]. *1679:* Nád tolyo eles vas, egyik nyeles rámas nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. *1798/1821:* Egy kissebb és égy nagyobb Kásztrolok nyelesek [Kv; Pk 5].

Szk: *~ alabárd. 1665:* Njeles alabard no. 4 [Fog.; UF II, 313] ✱ *~ ásó. 1665:* Nyeles aso no. 21 [Fog.; UF II, 313]. *1679:* Magiar orszagi forma, ighen viseltes, nyeles áso 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 78] ✱ *~ buda* nyeles ágytál. *1793:* egy nyeles Buda beteg embernek, ki az ágybol nem kelhet fel [TL Conscr.] ✱ *~ fejsze. 1665:* Eörög nyeles fejsze no. 23 [Fog.; UF II, 313] ✱ *~ fúró. 1807:* 15 Nyeles kitsiny furuk [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *~ kapa. 1665:* Njeles kapa no 37 [Fog.; UF II, 313] ✱ *~ kasztrol. 1793:* nyeles kerek Kastrol fedelestöl 4 [TL Conscr.] ✱ *~ lándzsa. 1665:* Eörög nieles lancza no. 40 [UF II, 313]. *1667:* Nyeles láncsa nor. 2 [i.h. 335]. *1673:* Eöreg njeles láncsa nro. 38 [i.h. 538] ✱ *~ lyukasztó. 1741:* Egy Nyeles Lyukasztó [Kv; TL 90 lak. szerszámok közt] ✱ *~ merengető sajtár. 1656:* 3 njeles merengenteö (!) sajtar [UF II, 97] ✱ *~ meritö kupa. 1681:* Viztarto Czeber, meritö nyeles kupajaval Nro 1 [Vh; VhU 509] ✱ *~ pöröly. 1665:* Eörög nyeles pörölj no 1 [UF II, 314] ✱ *~ ráspoly. 1812:* Egy Lo körömhöz valo vásot nyeles ráspolly xr 6 [Mv; MvLev. Szabadi György hagy. 11] ✱ *~ sajtár. 1679:* Ló hügi hordo nyeles Sajtár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 88] ✱ *~ serpenyö. 1656:* vagion 3 labon allo fadgyu olvaszto nieles karikas eoregh serpenjeö [Fog.; UF II, 106] ✱ *~ sulyok. 1679:* vagyo(n) ... nyeles Sulyok no 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12] ✱ *~ szekerce. 1679:* nyeles Szekercze nro 1 [uo.; i.h. 26] ✱ *~ szürö. 1848:* Vas Edények ... Egy Nyeles Szürö 1 [Szászerked K; LLt] ✱ *~ vágó. 1741:* Egy nyeles Vágo [Kv; TL 90 lak. szerszámok közt] ✱ *~ vashorog. 1656:* Ezen pitvarban vagjon njeles vas horogh nro 1 [Fog.; UF II, 158] ✱ *~ vasvilla. 1636:* Egy nyeles Vas uilla ér — f. — d. 20 [Kv; RDL I. 109] ✱ *~ veremvágó. 1816:* Hat nyeles, Három nyeletlen verem vágo [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ *~ vésö. 1616:* Mostan azert ad Martonak egy rako chyakant haro(m) kalant es egyeb nielles vesseökettis [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével] ✱ *aranyos ~. 1580:* 8 Aranios nieles kolanok gomb az vegen [MNy XXXV, 56].

nyeletlen nyél nélküli; fără coadă; ohne Stiel. *1627:* ket kiczin fwresz nieletlen f — d. 12 [Kv; RDL I. 134]. *1656:* Egy viaszas nieletlen kupa [UF II, 113]. *1679:* nyeletlen Uy vas áso nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. *1681:* vas Csákány, nyeletlen Nro 2 [Asó, kettei nyeletlen Nro 3 [Vh; VhU 558, 571]. *1787:* Egy nyeletlen széles Tábláju kapa [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5].

Szk: *~ ásó. 1618:* Egj nieletle(n) kopot assú tt. f. — d. 20 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. *1782:* Rosz nyeletlen áso [Mezösámsond MT; Berz. 5. 42. S. 84] ✱ *~ kapa. 1665:* Nyeletlen kapa no. 20 [Fog.; UF II, 313]. *1679:* nyeletlen Uy kapa nro. 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26] ✱ *~ nagypöröly. 1681:* Nyeletlen nagi pöröly Nro 1 [Vh; VhU 555] ✱ *~ rézserpenyö. 1723:* Egj hitván nyeletlen réz serpenyo [Ludvég K; Told. 29/7] ✱ *~ szekerce. 1697:* Egj njeletlen szekercze [Borberek AF; Mk Urb. 5] ✱ *~ verö. 1840:* Egy nyeletlen verö hitván 25 xr [HSzj *kovácsmüszer* al.].

nyelhet *átv is* lenyelhet; a putea înghiți; verschlucken können. *1811:* A'kinek te hozzád nem jól áll a' mája, Olly tselekedetit annak szemlélheted, És olyan szovait, hogy alig nyelheted [ÁrÉ 32]. *1816 u.:* nyálát is elég nyelheti a szegény marha [KLev.].

nyelü vmilyen nyéllel készített; (făcut/prevăzut) cu un anumit fel de coadă; mit irgendeinem Stiel verfertigt. *1681:* Fejér csontbol csinalt nyelü kés egi Tokb(an) Par 6 [Vh; VhU 539].

Szk: *csontos ~. 1599:* Zep Jianos Hozot Crakaj Marhatt ... Chontos Nieleo keseket —//30 [Kv; Szám. 8/XIV. 27 Hj] ✱ *dróttal tekert ~. 1628:* Egy tollas bot, drottal tekert nielw [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] ✱ *ezüstös ~. 1711:* 1 Buzogany ezüstös nyelü es fejü 15//— [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1734:* Egy pár ezüstös njelü kés villástol tekervenyes [Kv; Pk 6]. *1748:* Találtatott ... 12 pár ezüstös nyelü kés [Koronka MT; Told. 11/92]. *1803:* Ezüstös nyelü Bitsok [Szökefva KK; UnVJk] ✱ *fejér ~. 1789:* vásárlatt ... 1 fejer nyelö bicskat [Mv; Berz. 7. 69/1] ✱ *fekete ~. 1746:* Egy kés tok, egy tutczet fekete nyelü késekkel [Vargyas U; DanielAd. 257]. *1768:* Három pár fekete nyelü Tot kés [Csikfva MT; Pf Bakos Józsefné lelt.] ✱ *forgó ~. 1840:* Kováts müszerek ... Egy forgo nyelü Furu, eladatott 55 xr [HSzj *forgónyelü-fúró* al.] ✱ *gombos ~. 1735:* Egy Gombos nyelü és égy öz Láb formáju két Kalánok [Kv körny.; RLt]. *1752 k.:* Egy gombos nyelü és egy öz láb forma kalán [Kv; RLt] ✱ *gömbölyeg ~. 1744:* Gömböljeg nyelü régi ezüst kalánotska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1798/1821:* régi gömböjeg nyelü Kalán [Kv; Pk 5] ✱ *gyöngyházas ~. 1699:* Egy gyöngyhazas nyelü patkolo verö [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 450]. *1749:* Egy gyöngy-házas nyelü kés [Kökös Hsz; SVJk] ✱ *horgas ~. 1802:* Egy horgas Nyelü Vas petsenye alá valo [Ne; DobLev. IV/858. 8b] ✱ *hosszú ~. 1842:* Egy hosszu nyelü vas butyiko [Oprakercsisora F; TSb 51] ✱ *kurta ~. 1831:* vettem ... asztalok le seprésére egy kurta nyelü kefe seprüt 50 xr [Torda; TVLt Nyugták] ✱ *lapos ~. 1700:* jútat ... Sárának ... egy lapos nyelü ezüst kalán [Ne; DobLev. I/50]. *1744:* Lapos nyelü ezüst régi vásott kalánkak 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ *merö ~. 1693:* Jankonak egy merö nyelü ezust Kalanocska [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1747:* Vigának egy merö nyelü ezüst kalán [Kv; Pk 6] ✱ *pléhes ~. 1797:* Pléhes nyelü kés négy pár [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6] ✱ *rakott ~. 1599:* Rakot Nieleo kesek [Gulay Istwan Hozot Rakot nieleo es Aranios keseket — //84 [Kv; Szám. 8/XIV. 17, 42 Hj] ✱ *rezes ~. 1791:* 10 Pár Régeni rezes nyelü kés [Mv; MvLev.]. *1834:* Nagy bitska rezes nyelü 1 darab [HSzj *bicska* al.] ✱ *rövid ~. 1574:* Veres Lenardt ... ezt valla ... Zeochy martonys egy reouid Nyelw Zekerchet rant ky eowe megwl [Kv; TJk III/3. 387]. *1757:* Van egy rövid nyelü Kapa [Kv; KCJk 124a] ✱ *sima ~. 1772:* Ezüst ... 12 Pár Simma nyelü kés [Egeres K; Ks] ✱ *tekert ~. 1622:* Egy tekert nielleö kalan tt f. 1 [Kv; RDL I. 119] ✱ *vassal tekert ~. 1582:* Michael Nag' ... fassus est ... vg haytanak hog a' foka a' karomon es az Nyele a' tharkomon esek az wassal thekert Nyelw zekerczenek [Kv; TJk IV/1. 100] ✱ *zöld ~. 1627:* Renespurgj zeöld nielw, Es Egieb elegj kesek [Kv; RDL I. 134].

Vö. a *csont-, ezüst-, ónnyelü* címszókkal.

nyelv 1. limbă; Zunge. *1584:* Ember Antal vallia ... hogy fazakas Boldisar felesege Nyelwet latta hogy meg feketwlt volt es Azt(is) hogy vert peókeót [Kv; TJk IV/1. 215]. *1610:* (Az alperes) Valamire ualo gondoltaban azzal feniegetett ött nem lettemben hatta(m) meghet hogy az nyeluemet ki

mechj [UszT 32]. *1699:* en a' magam földeimen karaimat szemlelvén az A. ellene(m) kegyetlenül furialt ... rea(m) tamadott a' magam tulajdon földeme(n) szolgaival Jobbagyaval ... taglottak ... fojtogattak ... sőt az ujjatis a' szajamba dugta, nyelvemet akartae ki huzni vagy penig torko(n) ragadasaba(n) hirtelensegebe(n) talalta oda tenni [Dés; Jk 294–5]. *1759:* az midőn le akartunk volna takaradni jobbanis ell álmosodván az Gyermek, azon szájocskája nyelve reszketése erőssebben reá jött [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1768:* a Papp kérdé: hát meg vagyon é most is azon nagy nyelved, melyel az minap reám nyelvelsz vala ? viszont felele amaz: igen is meg vagyon jo Papp ezen szora meg haragudván Popa Vaszily szidni kezdé az Anyát Nonu Tominyinek mondván, hogy majd meg kurtábbitya nyelvit [Katona K; Born. XL. 81 Dan Lázár (26) zs vall.]. *1847:* A templom[a] egyik oldalában van Népomuk sz. János drága ezüst öntetü siremléke; nyelvét kristály üvegbe zárva mutatják [Méhes 5. — [a]A prágai székesegyház]. *1851:* Sala Farkas is tegnap eret vágatott magán ... mint ha nyelvét valami kis guttátska legyintette volna meg, alig tudott hebegni [Kv; Pk 7].

Szk: *~e hegyén szól. 1806:* Nyelve hegyin szókott szollani leppegőleg [DLt 824 nyomt. kl] ✱ *a szőrféreg rágja meg ~ét. 1573:* Angalit Zabadkay filepne azt vallia hogi eo semmy zidalmot Nem hallot Katotwl agostonra, hallotta hogi zapolodik volt Illemodon (!), Im azt keoltettek hogi az en fiam mynden penzert tyzet vezen azert myt az hazra keoltet, de Zeor fereg ragia meg Nelwet ky az keoltette, De senkit Nem Newezet [Kv; TJk III/3. 86].

2. állati nyelv; limbă (de animal); (tierische) Zunge | táplálékul szolgáló állati nyelv; limbă (ca aliment); Zungenspeise. *1590:* Vrunk Cohnyara (!) veottem esmeg 8 nyelvet ... d. 16 [Kv; Szám. 4/XX. 23 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1672:* legyen ... a' lato Mesteré minden marhának a' nyelve vagy a' vesék, akar 2. font Hus [Dés, Jk]. *1680 k.:* vittek ... Kett vesit s az nyelvit [UtI]. *1739:* (A) Mészárosaktol eo kegjlmektöl az inquartirizalt ... Comendans Urak minden Vago Marhak(na)k nyelveket Gratis kiványják s elis horgják [Nsz; Ks 91]. *1756:* Mészár Székek ... tartoznak egy ki nyuzott ökörtöl 5. font, tehentöl 4. font hust, és mindenik(ne)k nyelvét ugy beleit az Udvarba be adni [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1793:* Az Aprolekjai közül maradtak Drágba ... Gömbötz 7 Nyelv 3 [Drág K; JF 36 LevK 109]. *1798:* Nagy nyomoruságba estünk a Szegény Szarvas Marhákra nézve ... ugy hogy egy némely Szegény két nap sem eszik, mert a Nyelveröl a forroság mián mind le koppad a Bör és az orrárol [Mezőbodon TA; IB]. *1826:* (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyújtva találtatott [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron pap-not. kezével]. *1837:* ezen Honap 5-kén vásárlatt és 6 án ki vágott két Sertésekböl jött ... Majos 19 szál ... Nyelv kettő [Torda; TVLt Közig. ir. 39].

Szk: *~e tőve. 1796:* Egy negy esztendős Barna Szőrü Tulok(na)k Torok gyekja gyogyulhatatlan indult volt ugy hogy az Nyelve tőve es gyökerei már is mind meg rodhattak volt [Banyica K; IB. Gombos István lev.] ✱ *füstős ~. 1758:* Füstős nyelvekre Rf. 1 xr. 12 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 171a]. *1795:* Fognak pedig a' Mészárszékekért Esztendei Árrendában ... Száz husz Rftot s 24 ~ huszon négy füstös Nyelvet adni [Déva; Ks 79. 25/17 1/4].

Sz. *1820:* velle lett utozásom alkalmatosságával kérdezvén en; hat ugyan a' Báronétak hogy van ? mert sokféle hirt hallok felölle, ezt mondá: ugy van, hogy ma holnap ki-rekesztetik az Udvarbol, s én leszek ott a' Tisztarto, én parantsolok mindennek, én kérdem de hát miért ? Mellyre felele: hoszszu az Ökörnek a Nyelve nem szolhat [Várfva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.].

3. a nyelv mint a beszéd/nyelvbeli megnyilatkozás jelképe; limba ca simbol al vorbirii; Zunge als Symbol der Sprache. *1592:* Miert hogi vilagoson az bizonsagokbol meg teccik hogi Lukach ki Niari Martont zolgalta ... vranak feleseget gonoz elmebeol magahoz wgiehitette ... velle egi zallason lakot, egi hazba hält ... teneret chokolgatta, gonoz jndulattiat nielueuel exprimalta [Kv; TJk V/1. 207]. *1598/1635:* En Kötelueren Lörinchy Zekely wasarhelyi marosszekben lako ... Emlekezem megh az en utólsö udömról halalomrol, hogy az vensegh es erotlensegh miat, halalomnak idejen nyelvemnek valaminemü fogiatkozasa kouetkezue(n) az en imprudentia(m) miat, gyermekim köze kulomb kulomb igienetlensegh es uizza vonas ne kowetkezzek ... tezek testamentumat [Mv; APol. I. 68]. *1667:* Adgjuk tuttara mindeneknek az kiknek illik quod ... lőnek mi előttűnk kezesek Fogarasi Kerekes Miklosert ugjan Fogarasban lako nemes ez Vitezlő Boros Jstván es Bóér Gaspár mind ketten husz husz forintigh, ea conditione hogj megh irt Kerekes Miklos ennek utanna jámbor lészen, eő Nagok meltosaga ellen se nyelvevel sem cselekedetivel nem vét [UF II, 346]. *1678:* Nem dicsekedésből irom, de ifjú legény koromban is nyelvem miatt orczám nem igen pirula meg [TML VIII, 157 Haller János Teleki Mihályhoz]. *1680:* Szilagyi Andras ... szolittattyia Vigh Annat ... A Sz: Szektül divortialtatni kivanok l. Mert hütetlenül el hagyott. 2. Engedetle(n) 3. Ige(n) gonosz nyelve vagyo(n) [SzJk 150]. *1704:* Jusson eszekbe kegyelmeteknek, hogy ... kegyelmetek is, mint szintén én, pennája, nyelve és szerencséjére nézve olyan eleshető ember [WIN I, 176]. *1755:* Kállo Istok ez nyelviben Rebegő [Zentelke K; BfN Zentelki cs.]. *1880:* Kebli tanácsunk házos feleket békere intette ... Az aszszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitöréseit [M.bikal K; RAk 348].

Szk: *~én, eszén van. 1574:* En Salffy Anna leuen Jstennek fogsagaban es Ereös betegsigben ... Azert zamon nieluemen Eszemen leuen tezek Illien Testamentomoth [Gyf; JHbK XXI/12] ✱ *~én forgat. 1660:* tudom, sok ember azt forgatná nyelvén, hogy mostani szerencsétlenségéért idegenedtem el ő nagyságától [TML I, 523 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ *~én hordoz* terjeszt vmit. *1669:* ő Nagyságok körül, ha mi oly dolgokat látok, hallok vagy irásban olvasok, az melyeket nem kelletik kimondani, azokat én is titokban tartom, nyelvemen imitt amott nem hordozom [UF II, 449] ✱ *~én penget. 1662:* Ekképpen bücsü adatván nekik, ők mindazáltal is eloszolni nem akarván, fizetéseket ugyan szorgalmaztatják vala, melly hogy nem adatnék ... azon nagyon kezdvén dühösködni, s hogy az boérok volnának az ő árulójok, azt nyelveken pengetni, végre conspirálván ... egy nap Tergovistyán házokra ütvén, egyuttal bennek tizenhetet ... szablyára hányatk vala [SKr 334] ✱ *~ére vesz. 1665:* bizonyítok Istennel, még csak gondolkozásomban sem volt, hogy se Kegyelmedet, annyival inkább országot vegyek pennámra vagy nyelvemre [TML III, 455 Kende Gábor Teleki Mihályhoz] ✱ *~ét be/megfogja. 1585.* Anna zeucz Balintnę vallia, Hallottam ezt hogy eleb zida megh Az Azzony a' legent, mégh Az legheny monda ezt az Azzonnak The gonoz Azzony fogd be Az Nielwedet [Kv; TJk IV/1. 473]. *1704.* Az úr ... azt is izente, hogy Korda uramnak meghagyja, hogy az nyelvét megfogja [WIN I, 281] ✱ *~ét veszteg tartja. 1675.* megintettem, a nyelveket veszteg tartsák [TML

VII. 108–9 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1685:* (Az asszony) kőte arra magat, hogy ennek utanna nyelvet vesztegh tartya, nem becsteleniti [Dés; Jk] ✱ *~ével oktat. 1623:* Ha Istenteőll magara bocsattattott Nyaualiak myatth tiztinek megh nem felelhett vgy a' mint keuanttattnek ... Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embertt keressen maga mellę ... tarcsia maga mellett taniczia oktassa Nyelueuel [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.] ✱ *~vel izen* (élő)szóval izen. *1663:* Levélben ... nem is irathatom mind, hanem Bucsi uramtól nyelvvel is izentem [TML II, 458 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *~vel tudományt tesz. 1568:* teccet my nekwnk ţoruen zerent, hogy ţtues orban, az kţtel zegesen el ne(m) maradoth, mert noha nelúel tudomant tţth, hogy ţ neky meg mas biraiais volna de azt Chyelekedetiúel meg ne(m) tţkelete mert p(er)be erette ne(m) hitta [Kv; TJk III/1. 178] ✱ *~vel való követség. 1568:* Tyztelendeo Byro vram es Eskewth vraynk Zolgalatwnk Ayanlasanak vthanna. Nyelwel walo Keowetsiggel Bochyatottwk ktekhez ez my Atyank fyat Eskewth polgar Tarsunkat Zekely Gergelt az kalmar es Egyeb kereskedeok dolgarol [Dés; BesztLt 61] ✱ *~ akadozó ~. 1820:* kőnnyen meg esmértethetik dadago beszédéről, és gyakran akadozo nyelvéről [DLt nyomt. kl] ✱ *egész ~én és eszén. 1705:* En Kézdi Széki Alsó Torjay Mihálcz Mihály senior ... halálomnak utólsó Orájához közelgetvén ... Alsó Torjay kedves Onokáimnak ... tészek egész nyelvemen, és eszemen lévén ... illyen Testamentomot [Altorja Hsz; Borb. II Nicolaus Márton Scholae Magister pp keze írása] ✱ *egy ~en. 1572:* Az Reth dolgaban ... Illien bizonsag jeoue tizen niolcz egj nyeluen hogy wk tuggiak hogy az a' Reth Sakfalwy feold [Szság; WLt] ✱ *egy ~vel egy szájjal. 1638:* Erös hüttel meg Eskúuin Egi nieluel egi zajal minden czikkeljben ugian azont vallak az mint az moricziak [TSb 21] ✱ *egyenlő ~vel (és) értelemmel/tanáccsal. 1589/XVII. sz. eleje:* Megh halgatvan es hellyen hagiuan az megh neuezet mestereknek köniörgesét, az mely Articulusokat irattanak, azokat teolleok bę uéuén, megh haniuan vetuen, emendaluan, es az mi keözönseges Varosi feleinknek iouara megh bőuituén, az farago es Rako kőmives mestereknek örökös Priuilegiumara, egienlö nyeluel es ęrtelemmel tőrueny szerent megh itiluen, illienkeppen ki attuk örökeoswl, s meg allandoul [Kv; KőmCArt. 2]. *1592:* Wegheztek egienleo nyelwell tanachal meg valtoztathatlanul, Hogy valaki az lelkewel zitkozodik vagy hazanal vagy egieb helieken, vagy feo vagy kichin rend lezen egy forintot vegienek raita [Kv; TanJk I/1. 175] ✱ *(élő/eleven) ~ével* élőszóval. *1570:* Heltay Gaspar vra(m) hithy zerent vallya hogi Az melj testamentum Lewelet eo Jrt, valamy azban vagion Jrwa Segeswary Damakos Beteg agiaban Elew nyelwewel ep elmeyewel zamlalta azokat Mind eleh [Kv; TJk III/2. 131]. *1573:* Eotthwes Antal ... vallia ... hogy Az mely Eyel meg holt volna Zitane ... ment oda ... az lean vont egi Ladat eleh ... valamy benne vagion Nelwiwel Kalachsitěnenek hatta [Kv; TJk III/3. 240]. *1574:* Ez testamentomot teőttem En zabad akaratom zerint Jleő nieluemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 6]. *1579:* eleo njelwekkel, minden kenzerites nelkewl, my eleottewnk illien wallast teonek [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/40]. *1583:* Kozaruary annazzon ... feóldwaratt ... Jllen vallasth es protestatyott teón, Thwnya Jllyk, hogy az mynt eo meg hallotta volna, hogy Komornyk Myhal ... kynek eő ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna, ky mastansagh ez vilagbol ... magtalan mwltth volna ky ... Jstentelen hamys es alnok vallas Testamenthom leweletth zerzetth es Jratotth volna, az eo Newewel ... Annak okayrth eó ... Komornyk Myhalnak ez fele hamysan zerzeotth aal leweleth ...mynden Thörwenekben elló Elewen Nelwewel Erötlenné teón [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf-i kápt. hites not. kezével]. *1680/1785:* Maros Koppáni Foszto Sigmond ... Foszto Klára Aszszony ... kezek bé adásával élő Nyelvekkel ... edgyező akarattal ... tőnek illy atyafiságos ... Contractust [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 270] ✱ *ép elméjével ~ével. 1707/1711:* Mely Testamentum tetel mi elöttünk es az mi jelen letünkben epp Elmejevel nyelveuel az megh emlitet szüleknek igy folyvan attestalunk miis bona Fide rolla subscriptionkal es pecsetünkel [Kv; JHbK LVII/43] ✱ *gonoszra veti ~ét. 1710 k.:* Ne engedd, édes Atyánk, hogy gonoszra vessük nyelvünket, elménket [BIm. 1014] ✱ *Isten elvette a ~ét. 1598:* Veott voltt fel Jmre deak az varos prokatora ... keolttsegere ... f 4 d — Nyaualias Nem tud szolny mert az Jsten ell wette Nyeluetth [Kv; Szám. 7/XVI. 96] ✱ *jól szólható ~vel. 1763:* Szoboszlai Szabo János Vramot magát ... fenn járo égésséges állapotba tanalván, de Házas Társat Honesta Gerendi Kata Aszszonyt sullyos beteges fekvő ágyáb(an), kikis mind ketten mindazonáltal ép és jozon elmével jol szolhato nyelvekkel lévén tőnek mi elöttünk illyétén mutua Fassiot és meg másolhatatlan Testamentaria dispositiot [Kv; KvRLt VII. 23] ✱ *kezében van a ~e* '?' *1585:* Anna Zep Miklos zolgaloia vallia, Nem vala hon sem vram sem Azoniom hogy igy kezde bezelgetny Hagione enneke(m) Az Azzoniod Nyelwe vgmond kezembe vala, Es mostis ladambá zegesztem be [Kv; TJk IV/1. 499] ✱ *kézzel és ~vel való igaztétel. 1675:* az A kezével vett igazat az más Ember földén az melly kézzel és nyelvel valo igaz tétel, tilalmaztatik [Kv; TJk XII/1. 100] ✱ *közönséges ~* közös megnyilatkozás. *1589/XVII. sz. eleje:* Az közönseges nyelue altal valasztot Ceh Mesterek (így!) ha nem akarnanak az tisztesseges választasnak engedni, minden engedetlen Ceh mester mind annyszor az meny szer esztendeonkent czelekeszi, tiz forintal bwntettessék engedelemnęlkwl [Kv; KőmCArt. 14] ✱ *megindul a ~e* (gyermek) beszélni kezd. *1790:* sok gyermek két esztendős korába kezd járni, és akkor együtt a' nyelve is meg indulni [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.] ✱ *megköti a ~ét. 1570:* Erzebet Keomyes Thamasne, Orsolya Aztalos Lěrinchne ezt vallyak ... Mykor megh Jeot volna*, Mond az Annyanak, myert Myvelted azt Ne(m) kellet volna az en dolgomba atthnot (!) Magadat, es az en Nelwemet Megh kettnéd, ha Myt Magatwl chelekettel fyzes erte [Kv; TJk III/2. 102b. — *Rengő Anna] ✱ *(ő) maga/önnön ~ével* saját szavával. *1584:* eonneon nyelueuel zabad akarattya zerentt teon Jllyen vallast [Dés; DLt 211]. *1593:* Jngemet meg kúruaztak volna, es en Az zott el halgattam veztegette(m) volna ... Leorinch georgeott teoruenhez zolitotta(m) ... az teoruennek vgj tecczek, mjert hogj Az teoruenj eleott, Az eo maga njelueuel meg tagagja, tiztessege(m) heljen vagion [Szentegyházasoláhfalu U; UszT]. *1599:* az Actor c(on)tendal az gratianak expositioja ellen, es azt mongya hogy sinistre exponaltak az vetket holott nem Jelentettek megh kiwalt keppen Bochy Georgy hogy az eo vranak Agyas hazatt stupralta megh gonoz paraznasagaual mely vetket magok nyelwekkel mgh vallottanak [Kv; TJk VI/1. 372]. *1689:* Deák Jánosnak maga nyelvével valo sókszori kérkedékensége paráznaságával, és hazassági hitinek bontogatása ... constálván ... Feleségét Czinege Annokat Férjétöl Deak Janostul divortiallya [SzJk 241] ✱ *(ő) maga/önnön/tulajdon ~e vallása/vallástétele. 1569/1571:* andras mester ... mire keoteotte penig eo magat az eo twlaydon Nyelue vallasa es keotese zerint valo lewelbeol melybe az

kezessek newekis megh vagyon Irwa beoweo(n) megh ertheti kigmetek [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24]. *1584:* Myert hogy az Bizonsogok ige(n) Nilwan valok, seót az eo maga nyelwe vallasais bwntety ... teczik a' theorwennek hogy twz legien bwnteteoie [Kv; TJk IV/1. 266]. *1591:* mind az bizonsagokbol, s mind az eoneon nieluek vallasabol vilagoson megh teccik, hogi ... Bathor Simon, es zappanios Jstuan, eoltek megh Zeoleos Gaspart, és Kis Georginet [Kv; TJk V/1. 109]. *1637/1639:* Grendely Georgj meszaros tartozik az maga nyelue uallasa szerent, harmincz kett forintal [Kv; RDL I. 111]. *1702:* Minthogj ez praesens Captivus Szilagyi Szappanos mihály Malefactornak edgy nehany rendbeli Lopogatasi, Ház és Lada fel veresi mint az N Banyai Tanacs levelebúl, es egyeb terhes Circumstantiakbol, annal inkab maga nyelve vallás tetelebul vilagoson Constál Tetczet az eo Felsege szekinek hogy ez praesens Captivus Malefactor ... fel akasztassek [Dés; Jk 323b] | Constal Tot Katának nyilva(n) valo paraznasaga s maga nyelve vallasabol, mely ezer tanubizonság [SzJk 341] ✱ *szabad ~ével. 1586/1629:* Egy feleol Vitezleo Dobokai Imre Uram, mas feleol ... Kaszoni Ferencz Deak vram, az eo kegyme vey ... szabad nyeluekkel, es szabad akarattyok szerint egyenleo keppen, Atyai, és fiui szeretettel viseltetuen, egymashoz, teonek my eleottünk illyen vallast [Dob.; JHb III/30] ✱ *szája ~én* élőszóval. *1806:* az actor azt is hiteles bizonyságokkal bizonyítja, hogy tizenhárom véka gabonával maradott adóssa az inctus, amelyet még az néhai édesannya szája nyelvén megmondott, amely ⟨ki⟩tetszik egy hiteles testimoniumból [Szárhegy Cs; RSzF 241] ✱ *száján és ~én halhat meg* halála előtt hagyakozhat. *1568:* Margareta Consors Andreę Batyzy, Jurata fassa e(st) in hunc modu(m), Ezt hallottam hogy monta az zanto tamasne, ha zamon es nyeluemen halhatok meg, Ez leannyak (!) hagyom az hatulso hazat [Kv; TJk III/1. 159].

Sz. *1789:* Nem el hiszem (így!) hogy Nsgodnak telyes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdasszonyságáb(an), mert ha a kezeis olyon lenne mint a nyelve, ugy sokat érne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. *~e prókátora* kb. (közös véleményt kifejtő) megbízott; purtătorul de cuvînt al comunității; (gemeinsame Meinung darlegender) Beauftragter. *1588:* Eo kgmek veottek eleo az Eottweos Andras magiarazattiat vrunk eleót mellyet teót, hogy az Also tanach Nem ertene eggyet seot zakadwa volna a' felseo tanachtol, Mely zot myert hogy bizonioson megh ertettenek, varosul az Also tanachtol, hogy Nem eó Akarattiokbol, Consensusokbol monta volna ezt Eottweos Andras, es Nekik Nem Nyelwek procatorok leót volna [Kv; TanJk I/1. 76].

5. a nyelv mint a megszólás/becsmérlés jelképe; limba ca simbol al birfelii; Zunge als Symbol der Nachrede/Schmähung. *1582:* Themeswary Mihaly, Bota Istua(n), Capitanok, es Zekely Imreh Kadar Gergely hiteós tizedesek, hwteok vtan valliak Ezt bizonnial tuggiuk hogy Mikoron eozwe haborottak volna ez ket zemely, a' hagione Nyelwe miath Vala [Kv; TJk IV/1. 522]. *1635:* Notariusne Azzonyom monda Aztalos Marthonnenak halgas jo Azzony, mert elegge forgaz az Biro házánál, miert forgok, kire monda az Notariusne az nyelvedert [Mv; MvLt 291. 53a]. *1656:* az Jenei embereknek tudod az nyelvöket [TML I, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1704:* ma este felgyülvén az urak ... felküldötték Haller István uramat a generálhoz, izenvén, hogy nem javallják és illetlennek tartják asszonyemberrel mocskolódni, annál is inkább tudván nyelvét az asszonynak [WIN I, 140–1]. *1785 k.:* Rébéka is tudja a falut jól róni, Nyelvétől magadat alig tudod óni [EM XX, 504 Balás-kódex]. *1787:* Levelemre ezen vegire siető Holnapnak 20dik Napján kőlt válaszodat barátságosan tiszteltem, melyböl ez mostoha világot féklelő irigy nyelvek miatt valo szerencsétlensègedet keserűlő szemekkel szemléltem [Marosbogát AF; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Leményhez].

Szk: *~ében/nyelvén hordoz vkit* gyaláz, rágalmaz vkit. *1687:* Hat azt tudodé vagy hallottade hogy Tot Janosné es Sebesine az falun nyelveben hordoztak volna Asztalos Petert ...? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP vk]. *1697:* én kerdém hogy minek szida, s mondá hogy meg szida bizony hires kurvanak, miert hordozom ött az nyelvemen, miert keuertem ött, ollyan hirbe nebe [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.] ✱ *~e mosó* pletykálkodó, rágalmazó. *1650:* (Az alperes) Keczetbén azzal diffamalt szidalmazot hogy en nyelve moso bestie fattia vetet hires kurua uagiok [UszT 14a]. *1654:* itt Nagos Ura(m) az Natak Udvaraba(n) ighen sok nyelve moso rösz emberek vadnak. kik azzal mostak nyelvekett ... hogi Nagtak mindenemett el vetette tóllem [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István lev.] ✱ *~éről leteszi az embereket. 1704:* Toroczkai Jánoséknak küldött Apor uram tíz aranyat és egy hordó bort, azt izenvén Toroczkai Jánosnak, hogy ha az Isten megszabadítja, tegye le az embereket a nyelvéről és ne nyelveskedjék az embereknek [WIN I, 206–7] ✱ *~ét fegyverül felteszi. 1675:* (Az alperes azt mondta) én vesztett(em) volna meg ... Boszorkányi mesterségemmel meg kévánom hogy, mivel nyelvét ellene(m) öldöklő éles fegyverül fel tévén, hiremb(en) nevemb(en) megh ölt, nyelve ki vonattassék szájából [Kv; TJk XII/1. 1] ✱ *~ét koptatja. 1665:* Fáj csak az szívem némely uram alkalmatlankodásán; egyébaránt ugyan hadd koptassák nyelveket, elunják [TML III, 450 Teleki Mihály Sóti Jánoshoz] ✱ *~ét mosó. 1665:* ha Kegyelmednek úgy ki nyilatkoztathattam volna szívemet, most talám nem szenvedném némely nyelveket mosó uraimnak alkalmatlan beszédeket [i.h. 453 ua. Gyulafi Lászlóhoz] ✱ *~ét mossa. 1659:* jó Fiam, elig várnám, hogy bárcsak az esküvésed lenne meg mátkáddal, hogy egyik is, másik is az nyelvét rajtad ne mosná [TML I, 377 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *~ét vásolja. 1699:* io emlekezeteben lehet K(ne)k szegeny üdvözült Batya(m) ideiben mint vásolták nyelveket Atyafisagos eletünkőt nem akaro, sőtt az (!) báno emberek [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulafi Zsófia Gyerőfi Borbálához] ✱ *~ével kereskedik. 1678:* egynehányszor írtam Kegyelmednek és nem az én írásom szerént jött válaszom, arra nézve is gondolkottam egyképpen is, másképpen is, tartván attól kiváltképpen, hogy némely emberek nyelvekkel is kereskedvén, talán idegenül emlékeztek Kegyelmed előtt felőlem [TML VIII, 130–1 Haller János Teleki Mihályhoz] ✱ *~ével megsebhet. 1591:* Myert hogy ... c(on)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate, seot Nyelwewel megh sebhette tiztessegeben Az Jstennek Ighyenek tolmacchat az Actort, Azert ez meltatlansagert, teczik a' Theorwennek hogy Azon Nyelwe ky zakaggyon erette Akjwel vetkezet lelkj paztora elle(n) [Kv; TJk V/1. 103] ✱ *~ével mocskolódik. 1700:* Nagy Janosneis leanyostol ha többe nyelvekkel mocskolodnak a pelengeren meg csapattassanak es Eclabol ki rekesztessenek | Sandor Martonne mi előttünk obligala magat hogy ha többe nyelvevel mocskolodnek es masokat becstelenitene meg kalodaztassek es megpalczaztassek [SzJk 861] ✱ *~ével rágalmaz. 1638:* Dés várossának soha semmi némű Tiszteit, Praedicatorit, Had-

nagyit, Assessorit, szolgait, betsülletes akármely lakosit törvény uttya kivül meg nem mocskollya, nyelvevel nem rágalmazza, nem szidja, nem átkozza [Dés; Jk] ✱ *~ével vesz igazat. 1603:* Bakos Borbara ... vallia ... bezelle vala Bwrkeorne, hogy eo a' Tanachi haznal ne(m) keresy tiztesseget az eo rezereol, hane(m) nielwewel vezen igazat [Kv; TJk VI/1. 683] ✱ *~ével vét vki ellen. 1607:* Keoteottek magokat ez meg irt kezesek illyen modo(n) hogy ha ... Lakatos Janos esmet a' Kornis Ferencz vra(m) feoldereol el menne, vagy ... eo kelme ellen valami czyelekedetiuel vagy nyelueuel vetne, az eo kelme neuet esmet meg vetné; tehat, a' kezeseken ... az meg irt sum(m)at meg vehesse [UszT 20/151] ✱ *~vel csepül. 1666:* Ha az asszony, generálisné asszonyom, itt nem lett volna, talám csak öltöztetése is nem lehetett volna tisztességesen, mert Vas Jánosné asszonyom, mint az czigány asszony, minden atyafiakat nyelvvel csepül [TML III, 608 Veér György Teleki Mihályhoz] ✱ *~vel elmocskol. 1691:* Derecskei Istvan vram hirtelensegebül senkitis nyelvel el ne mocskollyon maszszor [Dés; Jk] ✱ *az emberek ~ére kel. 1676:* Ezekkel" azért, édes Komám uram, úgy kellene cselekedni, én ne kelnék az emberek nyelvére [TML VII, 305 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz. — "Páter Jósa leveleivel] ✱ *gaz ~ → mocskos ~* ✱ *gonosz ~. 1645:* (A fogoly) vrat kinek otalmara uolt keoteles, traducalta és diffamalta s nem kicsin periculumb(a) hozta gonosz nyelueuel ... azert in exemplum alio(rum) ... à plenger alat meg verettetue(n) pálczáual ... innet el Mennyen [Kv; TJk VIII/4. 29] ✱ *hamis ~. 1664:* az mi penig ezek közöt késérveseb még sok hamis njelvek moczkolnak bennünköt hamisul s czalardul mint ha mi hivattuk volna be azokot az koborlokot ennek az szeghin Hazának pusztitására [UszLt IX. 75/70 fej.] ✱ *illetlen ~. 1699:* Ez okon kellet ... Nemes Regeni Sophia Aszszonyt Nemes Dosa Mihalyne Aszszonyomat az eö Felsege Szeki eleiben Szollittatno(m) ... mivel ... bócsületemet eltemető mocskos szokkal diffamalt es mortificalt eö kme ... ezen bócsületemet eltemető illetlen nyelve adassek törvény szerint oda az hova az Istenes Törvény itili [Dés; Jk 299] ✱ *mocskos ~. 1752:* Jovallom pedig Imetsnének, hogy a gaz, mocskos nyelvét meg fogja, a Felesegemet ne nyelvellye, ne mocskollya, mert nem egy bordáb(an) szötték vele [Torja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez] ✱ *nagy ~et indít vkire. 1764:* Kolozsvárt a felesége" is nagy nyelvet indított reám, igaz, hogy én sem hagytam magamat [RettE 171. — "Keczeli Sándornak] ✱ *rágalmazó ~. 1655:* nem oly ember atta az én bócsülletemet mint eö el nem veheti soha sok ragalmazo nyelve is [Kv; CartTr II. 893 Thom. Ozdi Acatius Barcsaihoz]. *1659:* látom s hallom az reád tátott sok rágalmazó nyelveket s én anya lévén, nem állhatom, meg ne írnám [TML I, 324 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Jaj, mely gyilkos vagyok sokszori mérges hirtelen indulatommal ... fenyegetőző, rágalmazó nyelvemmel [BIm. 1009] ✱ *rusnya ~. 1772:* Ugy értettem, hogj Gálfi Therési a rusnya nyelvivel ingemet rutul motskolt [Héderfája KK; Pf] ✱ *vkik ~ére akasztja/bocsátja/ültetl magát. 1701:* a mit kerültem abban bele estem, mert ugy latom hogy az országnak nyelvere kel magamot akasztanom [Csesztve AF; Ks 96 Gyerőfi Borbára Kornis Istvánhoz]. *1781:* magunkot a világ nyelvére ne bocsássuk [Told. 27]. *1786:* Én Pap lévén, nem akarom magamot mások nyelvekre ültetni [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] ✱ *zajgó ~. 1710 k.:* Egész ország tudta, hogy rendkívül zajgó nyelvével mindent felgázló ember volt" [BÖn. 839. — "Apor István].

6. a nyelv mint a büntetésalkalmazás tárgya; limba ca obiect al aplicării pedepsei; die Zunge als Gegenstand der Strafe. Szk: *~éből elvágattatik* büntetésként nyelvéből lemetszettetik. *1745:* az J. Incze Klára ... Ns Hunyad vár(me)gyébenis ... sokáig raboskodván afféle tsalárdságát hazudozását, másoknak meg rontását s káros költségben valo ejtését continualta, practizalta, melljertis ugjan ott judicialitèr à nyelvéből el vágattatott [Torda; TJkT II. 87–8] ✱ *~e hegyéből elitél* (büntetésként) vkit arra ítél, hogy nyelvéből egy meghatározott méretű részt vágjanak le. *1766:* én hogy meg olvasám a' Transmissiot irtozatos Káromkodásaitól el irtoztam; Iparkodámis mellette eleget s annyira menék, hogy az életit vagy fejit meg marasztám; de az Nyelve hegyiből elitilének ennyit mint ez az I, mind magának s mind mások(na)k oktato példájokra [Nyárádsztbenedek MT; Told. 5] ✱ *~e kimetszettetik* (vkinek büntetésként) nyelve kivágattatik. *1597:* teczik az teorwennek miwel hogy az bizonsagok ige(n) homaliosok Sardy Janos harmad magawal tiztessegbeli iambor zemelliekkel tiztichia magat hogi eo artatla(n) attol az gialazattol hane(m) chiak az felesege fabricalta es inditotta ellene ha Júral tehat az azonnak ... nyelwe ki meczettesek [Kv; TJk VI/1. 102]. *1647:* Az Incta penigh az papon tot nagi gialazat tetelert zidalmazasert, atkozodasert, Ugy teczczet az sz. szeknek hogi az Pelengerhez vitetetven, haro(m) izben mondgia vizza à mit az papra kialtot es ha ennek utanna az pap feleöl ezen dolgot ujitana, az dolog megh bizoniosodua(n) az nielve meczetessek ki erette [SzJk 67] ✱ *~e kivágattatása* (büntetésként) vki nyelvének a kimetszettetése. *1675:* az Jn engemet kurvának szidalmazott, több illetle(n) szitkokkalis illetett; Per hoc si iuris ezen cselekedetiért, nyelvének ki vágattatásán avagy nyelve váltságan kévánom az I-t convincaltatni [Kv; TJk XII/1. 9] ✱ *~e kivágattatik. 1726:* Minthogj Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inassával valo törvénytelen öszve fekveseket asseralvan ... arra nézve ... az szék ház előtt keményen meg verettessék, és ha többe valakit hasonloéppen (!) meg mocskol nyelve is kivágattatik [Kv; TJk XV/6. 52] ✱ *~e kivonattatik* (büntetésként) vkinek a nyelve kihúzattatik, hogy ki lehessen vágni. *1647:* az Actort az J Eb lelkünek Eordeögh lelkwnek Eordeogh Aniatol fajzotnak, fel faszszal czinalt Esse lelek fianak szidalmazta ... megh keuannia à jure si juris in exemplu(m) aliorum az nyelue ki vonattatva(n) kj meczettessek s az pellengerre szegeztessek [Kv; TJk VIII/4. 216]. *1648:* Benkeo Balint ... illien tiszteletle(n) szokat diffamatiot az B. haza(na)k beczitele(n)seghere mondot, hogi eö kglme mind haza nepesteöl hamis volna ... Megh kevaniuk Tisztünk szerent, hogi ... az Inctus(na)k nyelve ki vonattassek, es annak utanna feje vetettessek [Kv; i.h. 522] ✱ *~e megcsonkáztatik* (büntetésként) vkinek a nyelve megcsonkíttatik. *1745:* az J ... gyakor helyeken Magistratus által tömlöczöztetett, meg verettetett, paenitentiaztatott, orra is judicialiter ezen gonoszságáért" amputaltatott; de a' mi nagyobb és közelebről való bizonjság, ezen Ns Var(me)gyé(ne)k ... Filialis Székin, hogy ezen gonoszságát továbra ne practizálhassa, à nyelve is meg tsonkáztatott [Torda; TJkT II. 66–7. — "Csalásért, hitegetésért] ✱ *~énél fogva pellengérhez szegez* (büntetésként) vkit nyelvénél fogva a pellengérhez szegez. *1671:* Az szegény Drabitius nevü papot is megégették. Elsóben nyelvénél fogva pellengérhez szegezték, azután kezeit elvagdalták, úgy égették meg [TML V, 583 Gyulafi László Teleki Mihályhoz] ✱ *~ét kimetszeti* (büntetésként) vkinek a nyelvét kivágatja. *1644:* Ezt mondotta Varga Birta-

la(n) teoruin keózben Nekeö(m) hogj Jm hamissa(n) ream eskwek Phileóp Palne, de ha az terueni hozza bizoni ki meczeti az nieluet ha Akkora volnais mint Egj Eokeornek [Mv; MvLt 291. 425a] ✱ *~ét kimetszik* (büntetésként) nyelvét kivágják. *1597:* teczik az teorwennek hogy in expúrgationem sui veres Pal Iúrallion harmad magawal artatlansagarol ... Iúralvan Chizar Peternet mint illyen keozeonseges bekesegh fel bontho zemelt iamboroknak gialazattyara, nem chiak most seot ennekeleotteis igyekezet megh bewntetni az teorweny vgy hogy elseoben az nyelwet melliel az gialazatot hirdette ky messek, azutan eo magat ... sakban bútassak es az vizbe(n) wetwe(n) bele eollyek es súffocallyak [Kv; TJk VI/1. 76–7]. *1651:* Engemet feniegettek Ambrus Ferenczneiek illien feniegetessel az utan az mondas utan, hogy senkinek ne mondgiam, az tollok hallot dolgot mert az nieluemet meczik ki erette [Cssz; CsÁLt F. 27. I/16 Mindszenti Tanko Istuanne Kata jb vall.] ✱ *~ét kivágattatja. 1672:* Iglai Condert Marton citaltatva(n) az Inctát Boér Cathát, azt allegallya ellene, hogy eőtet azzal diffamalta, hogy czinalta volt neki az gyermeket, mellyet ha ne(m) docealhat fide dignis et sufficient(is) testib(us), nyelvet kivannya kivagattatni [Kv; TJk XI/1. 255] ✱ *~ét kivonatja* (büntetésként) vkinek a nyelvét kiszakíttatja/vágatja. *1573:* Istwan Lakatos Balint zolgaia Azt vallia hogi Lakatos leorinch al volt az Apia haza eleot, az Nenye esmet az Eomaga haza eleot, hallotta lérinch Mongya volt neky Te Symon (így!) ky vonatom az Nelwedet es az alfeledre foldato(m) [Kv; TJk III/3. 248]. *1614:* Tudom azt hogy Kamuti Farkas Vram gyakorta hitta az feyedelmet Vinczre ... Aztis hallottam hogy mondotta ne gondolliunk vele Kglmes Vram had Czyueghienek (!) reank, kiuel mitt gondolunk ki kellene egynek az Nyeluet uonatnunk, a fele zoo hordozoknak az bestye kuruaknak [Nsz; VLt 53/5257 G. Keörtuelyesi (21) vall.] ✱ *~ét kivonják* (büntetésként) vkinek a nyelvét kiszakítják/vágják. *1674:* Causa R. D. Andreae Vezekenyi Pastor(is) Eccl(esi)ae Rettegiens(is). A proponit Ennekem azért kellet Szent Georgine Aszszonyomat az sz: szék elib(en) citáltatno(m), hogy engemet hol edgyüt s hol masut illetlen szokkal diffamalt, mellyek tisztem es szemelyem elle(n) valok; leg kiváltképpen hogy violentiát akarta(m) rajta tenni mellyet ha nem doceálhatna a nyelvét vonnyák ki es a perengelre szegezzék [SzJk 126] ✱ *alfelére foldatja a ~ét. 1572:* valya aztis lakatos Peter hogy eo egykor hazanak Tablayan Nez volt ky ... Mond leorinchnek az azzonj Te fattyw vagy ... Mond lakatos leorinch az azzonnak ha egy Ingbe kely Maradnomys, de byzon ezert az alfeledre foldatom az Nelwedet [Kv; TJk III/3. 29] ✱ *álla alatt vonassék ki ~e* álla alatt húzassék ki vki nyelve. *1654:* Nagy Tamas Uram igy proponalla Causaiat, Jllyen Dologert kellet Ennekem Raduly passarat, ide az eo Naga Comanay[a] szeki eleiben czitalnom ... hogy ... Rút illetlen, es mod nelkult valo oczmany szókal szidalmazót Raduly passara ... azert azt mondom ... hogy megh hallyon Erette illyen Raytam tót Gyalazatos szovayert ha pedigh Ugyan az eo Naga szekinek arra tekinteti nem volna az nyelve az alla allat vonassek ki annak felette Diomomallis(!) Deponallya [Szád. — [a]F] ✱ *csontorkájából kivágatja ~ét* vkinek tövéből kivágatja a nyelvét. *1584:* Domini Senatores ... deliberarunt ... Miert hogy az eggik vallo ... sokzor hallotta azt Zabo Catotol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh ... Ez vallasahoz penigh ... illien dolgay accedalnak ... hogy az fazakasnet meg feniegette hogy chontorkaiabol ky vagattia nyelwet ... Tecczik a' teorwennek hogy elseóben meg kenoztassek ez Zabo Cato, Es Annak vtanna halalt Zenweggyen [Kv; TJk IV/1. 222] ✱ *nyaka csigolyáján húzatja ki ~ét* (büntetésként) vkinek a nyakcsigolyáján vonatja ki a nyelvét. *1767:* melljet a' midön masoknak beszéllet volna Zoljamine az emlitett Tisztarto fülében menvén, az ... Tisztarto arra elöltette Zoljaminet hogj mongja viszsza mert a' njaka Csigajáján huzattja ki a' njelvét [Abosfva KK; Ks 4 Georgius Bor (30) ns vall.].

7. jogi von. szk-ban; în construcţii cu caracter juridic; in juridischen Wortkonstruktionen: *~éhez szól* (vkire) becsületsértésért/gyalázkodásért/szidalmazásért kijáró büntetés kiszabását kéri; solicită aplicarea pedepsei cuvenite pentru vătămarea onoarei/calomnie/injurie; für jn wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung gebührende Strafe verlangen. *1570:* Mond az zora Zeoch georgy ... Bestie Lotthyo kwrwa, Illien Zydalmakal Illette, kyt ha Tagadna meg Byzonitom, hogy penig Engemet Bwntelen Igh zidalmazot, ha az teorweny engedj Nyelwehez zolok erte [Kv; TJk III/2. 11]. *1598:* miert penig engemet hogj illeni rutul zittalj si iuris feyedhez zolok erte ha az toruin meg engedj es nieluedhez miert hogj illeni galazatos zokkal illettelj [UszT 13/117–8]. *1610:* en ellene(m) nagjot vétett; igen zidott ... Mjert hogj ollia(n) vtalatosson zidott enge(m) Nyeluehez zolok erte ha az teörveny itelj | a' hogy pedig bestie lelek kuruanak szidott azert nieluehe (!) szolok mert az firfihoz nem illendeő szitok [UszT 32b, 34a] ✱ *~én maraszt* nyelvváltság büntetésen elmarasztal; condamnă pe cineva la gloaba pentru răscumpărarea limbii; jn zur Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung verurteilen. *1614:* Fabjan Laszlo. Ez azert leott Jobbagj az A(n)nyát es hugat nyelven maraztotta, s hogj el ne budossanak azokert Jobbagja teotte magat [Ehed MT; BethU 60] ✱ *~én szól vkihez* vkire nyelvváltság büntetésének kiszabását kéri; cere ca cineva să fie osîndit la gloaba pentru răscumpărarea limbii; für jn die Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung verlangen. *1606:* myert penig feoldre le eytet, az feoldre le eytesnek terhenis meg vagyon, Az zytokert nyelwen zollok hozza [UszT 20/275] ✱ *~én van* nyelvváltság büntetése alá esik; a fi pasibil de pedeapsa gloabei pentru răscumpărarea limbii; unter die Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung fallen. *1593:* Az teoruenj heljen hagja tiztessegemet ... ezeknek vtanna Azt esmet ele hoztad, hogj en annak[a] alatta wltem volna, ezt semmj keppen ele ne(m) hozhattad volna, myert hogj azt mondottad nyelueden vagj erette, ebben teoruent varok [UszT. — [a]A ringyóság vádjának]. *1606:* az felperes ... egj nehani uersen zidott bestie lelek kuruanak ... fijaual ketten ... ot niomottak az foldon mint zerettek, Isten otalmaza megh teollek, az sok iambor altal hogy mgh nem eölenek ... Azertt miertt igj hatalmaskodott rajtam teoruin közben az felperes, fijaual egetemben, azt mondom az zitokert nieluen uagion, mert en nem uagiok bestielelek kurua [i.h. 20/275] ✱ *~ét keresik* vkit nyelvváltsággal sújtott bűncselekményért perelnek; cineva e dat în judecată pentru o infracţiune pedepsită cu gloaba răscumpărării limbii; wegen Straftat bezüglich der Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung gegen jn Prozeß führen. *1591:* hallotta Bornemizza Gergelnetevl ezt hogi monta, Nem semmi vgimond az kinek fejet nieluet keresik [Kv; TJk V/1. 62 Kapa Casparne Lucza Azzoni vall.] ✱ *~ét megváltja* (büntetésként) nyelvváltságot fizet; plăteşte gloaba pentru răscumpărarea limbii (drept pedeapsă); Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung zahlen. *1583:* Petrus Gruz ... fassus est ... Ana Balas kowachne eg kamara-

ba Reytezet Balossy Gergelliel, hon Ne(m) volt penigh Akkor Balas kowach, ky Iambor Azzonyhoz Nem Illenek En Monta(m) Nekj, Mit zolasz te gonoz Azzony ha Neked ezert kj Vonniak Nielwedet, Es monda Kwrwa gondollion velle, Meg kwldwlom Az varost es meg valtom Nielwemet [Kv; TJk IV/1. 149] ✱ *~e váltsága* vkire kiszabott nyelvváltság büntetése; gloaba pentru răscumpărarea limbii cuiva; Strafe der gegen jn verhängten Sprachablöse. *1570:* Georgius Zegedy Juratus Ciuis ... fassus est, hogi Emlekezyk arrol Jol Fodor Istwan Birosagaban perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy Ellene esset Bezed feleol, kyert diat keowety volt Kolb Torozkain, De az Theorweny az byzonsagok vtan Nem Itelt dywt(!), hane(m) Nielwe valchaga(n) fl. 12 d. 50 hatta Torozkayt [Kv; TJk III/2. 145]. *1791:* Popa Jakob Román ... a ki réá meg haragszik és tolvajnak publice ki kiáltozza, asztatt Nyelve váltságán soha nem is keresi [Sebesel AF; JHb]. *1800:* az Alperes ... Ns Barthos Samuel ... a Felperes[a] eokegyelmit maga nemesi Házánál midőn másokkal oda ment volna Nemess Barthos Daniel Uram udvarlására minden igaz ok nélkül szidta hamis Lelkűnek, hamis Contractus s Testamentum ironak s az Annyat is gazolta ... azért ... anyi nyelve váltságon maradgyon valahány személlyek előtt Difamálta [Hsz; BLev. — [a]Albisi Ifjabb Baktsi Joseff Uram]. *1806:* Az Alperes ... a' Felperes édes Annya[a] szállása Ablaka alá menvén, és ott bé-kandikalvan, midőn a' Felperest másod Magával fekünni látva azt hirelte s azzal gyalázta, hogy Ifju Legénnyel fekünne ... Melly motskoltatásáért meg-kivánnya a Felperes, hogy az Alperes ... Nyelve vátságán, költség, s fáradsag meg-fordításán convincaltassék, s a' Felperest a Szék szinén meg kövesse [Dés; DLt 250. — [a]Nemes Horváth Antalné Nemes Kerekes Mária Aszszony].

8. a nyelv mint a gondolatközlés/társadalmi érintkezés eszköze; limba (ca mijloc de comunicare); Sprache. *1580:* Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) ... vegeztek eó kegmek hogy zazulis vgya(n) Azon igekel forogyak megh az varas keolchyege(n) ... ha egyk Nemzetnek nielwe otth vagio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. *1657:* vala nékem egy Farkas nevű szolgám, jó török, lengyel, rác, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiú, azt küldök el | expediálám ... Mosa Gergely nevű, jó szóval tudó, látott, hallott udvari katonát és nemes embert, marusszékit, ernyeit, másikat, Rácz György nevű udvari katonát, ki nyelveken is tudott [KemÖn. 87, 299]. *1710:* mint hogj az Urak[a] és az Iffiuság[b] elmeje T. Zilahi Andras Uramon nyugodot meg, hogj második Professornak, ugy mint Philosophia és Nyelvek tanitására ide hozattassék ... mostan ... többet fizetést nem igérhetünk ő kegyelmének[c] [Kv; SRE 113–4. — [a]Ti. a főkurátorok. [b]A ref. kollégium tanulóifjúsága. [c]Köv. a fizetés fels.]. *1738:* Kmeteknekis per Praesentes serio committállyuk, hogj ez annectált Patenst a' fen irt declarational indilate solemniter mindenik nyelven publicaltassa minden hellyeken [Borb. II a gub. Nsz-ből]. *1763:* A'fenn meg nevezett Urakon kivül itten más idegen Oculatorok és Commissariusok nem voltanak, ezek mitsoda itéletet tettek ... mi nem tudjuk ... mi az eő kglmek Nyelveket nem értettük [Szecsel Szb; JHb]. *1770:* mentünk Gorbóra gr. Haller János úrfihoz őnagyságához ... Ez az ifjú ... személyére, latinitására, egyéb nyelveknek tudására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [RettE 227–8]. *1843:* többnyire ezen környékben tartózkodott, a három faluk peres dolgában járván, mégpedig azért, hogy nyelveket tudván, azon dologban eljárhat [VKp 102].

Szk: *angliai ~. 1710 k.:* Minekelőtte Lejdából elindulnék, egy beteges szegény vén anglustól öt vagy hat hétig angliai nyelvet tanulék [BÖn. 580] ✱ *anyai ~* anyanyelv. *1833:* Sz Benedeken[a] Tiszteletes Szász Ferentzné Kováts Julianna Aszszony Rusz Nyihaila nevü ... Emberét Magunk eleibe hivatván nekie a fen írt Instructiot szorol szora fel olvastuk s vélle anyai Nyelvén meg értettven általa Földes Aszszonyát az Instructio tartása szerént certificáltuk [Ne; DobLev. V/1196. — [a]AF] ✱ *cseh ~. 1847:* Dupats Jóseff, Csehországi születés ... beszél cseh közönséges tobla ütő nyelven [DLt 926 nyomt. kl] ✱ *deák ~. 1604:* magokat tarczak az ő kk eleiben rendelt és meg irtt torúenyehez, kitt ő kk eleiben mind Deak s mind Magyar nyelúen az mj eleink meg irattak [Kv; TanJk I/1. 279]. *1823–1830:* hozzákezdvén ezen új kötelességhez, tanítottam Károly úrfit és Nagy Samukát deák nyelvre | Ezen göttingai univerzitásnak felállítására VI. Károly császár 1733. 13-ik január adott diplomát Bécsből, mely deák nyelven van expediálva [FogE 134, 231] ✱ *egyféle ~et beszél. 1861:* irják fel a' ... Tabellába, külön jegyzetbe azt is, hogy egy féle nyelvet beszil é az Egyház község, 's minőt, ha vegyes nyelvű, mitsoda nyelvek divatoznak? [Gyalu K; RAk 59 esp. kl] ✱ *élő ~. 1823–1830:* Az én Göttingában létemkor voltak ordinarius professzorok ... Nyelveket, ti. élő nyelveket tanítók 8 [FogE 234–5] ✱ *emberi ~. 1710 k.:* az Isten az embernek ha az eset után emberi nyelven nem szólott volna, az ember meg nem értette volna [BÖn. 459] ✱ *francia ~. 1710 k.:* Francia nyelvet derekasint tanultam, a nyelvmester járt hozzám [BÖn. 574] ✱ *idegen ~. 1710 k.:* Egyszer rágondolá magát[a], hogy idegen nyelveket tanuljunk, oláhul, tót- vagy lengyelül, törökül, németül, franciául, de ezeket nem egyszersmind, hanem egymás után [BÖn. 541. — [a]Keresztúri Pál] | Az ő világi és papi fejedelmeit és minden fő és alábbvaló rendeit megveréd ... és adál nékie hol egy, hol más nemzetből álló, idegen nyelven szóló, ottan-ottan változó királyokat [BIm. 1040] ✱ *illir ~. 1846:* Botz István beszél magyar és illyr nyelvet jól [DLt 1200 nyomt. kl] ✱ *maga ~e* anyanyelve. *1710 k.:* Prédikátornak a maga nyelvén, úgy hiszem, hires volt[a] [BÖn. 548. — [a]Basirius Izsák] ✱ *magyar ~. 1604:* magokat tarczak az ő kk eleiben rendelt és meg irtt torúenyehez, kitt ő kk eleiben mind Deak s mind Magyar nyelúe(n) az mj eleink meg irattak [Kv; TanJk I/1. 279]. *1710:* Tudta volna deákul a dolgokat megírni, Hosszabb s bővebb stilussal elődbe terjeszteni, De maga nemzetinek akart inkább használni, S magyar nyelven hogy tudja akárki olvasni [CsH 47]. *1820:* A Bodza felé ki kitétel a Magyar nyelv értelme szerént fel felé menetelt tészen [Nyén Hsz; Pf] ✱ *a mi ~ünkön* anyanyelvünkön. *1662:* Melly szerint való conditiók az mi nyelvünkön így következnek szóról-szóra [SKr 119]. *1759:* Kételi határ felé menvén egy tocskáig a melly is neveztetik Oláhul, vagyis a mi nyelvünken Touczu szel lung [Bödön SzD; EHA] ✱ *német ~. 1758:* Nem igyekeztem pedig egyébért már most a német nyelv tudásán, hanem minthogy felette igen szerettem az olvasást [RettE 78]. *1786:* Szebenbe akarnák instantiajokot bé adni[a] ha az Ur Gratiaja által az Instantiajok Német nyelvre forditva ... elkészülhetne [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5. — [a]A torockóiak] ✱ *oláh ~. 1601:* az Compolonghj Vorniknak irtam vram egy leuelet magiarul, kegyelmed fordittassa Olah nielwre s kwlgie megh kegyelmed nekj [Hurm. XII, 1203 Gyerőfi János Beszt. városához]. *1657:* Az egész Fagarasföldén lévő grammatikok ... könyörogjenek a Catechesis végén a tanulok számára irott könyörgésékkel ola nyelven [UF II, 187]. *1797:* az már

praeinserált Instructiót szóról szóra nem tsak fell olvastam, hanem Oláh Nyelven elegendő képpen meg is magyaráztam [H; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *olasz ~. 1808:* ha szintén a' mi oláh Nyelvünk igen alkalmatos is a' leg nagyobb pallérozodásra ... az ujjabb Olosz és Frantzia nyelvekkel rokonságos lévén e' felett a' Poësisi rövid eleven hattás természetes és bátor ki fejezésekre könnyen formálhatná [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII] ✱ *pallérozott ~. 1808:* Mit használ a' leg fáinabb és pallérozottabb nyelv is, ha a' Nemzet, a' melly azt beszellette elfogyatkozik? [i.h.] ✱ *rác ~. 1658:* Ezek[a] a' papjok felől jol testalnak, az tanitást mind az altal ratz nyelven mondjak hogy peragalja gyakrabban [UF II, 191. — [a]Az alsókománai (F) esküdtek] ✱ *szokott ~* anyanyelv. *1826:* Özvegy nehai Tekintetes Dobolyi Istvánné Foszto Rachel Aszszony által meg nevezett, és általunk Törvényesen elönkbe idéztetett Tanukat leg elsöbbenis keményen meg eskettük; annak utánna az alább meg irando kérdö pontokat nékiek külön külön fel olvasván, azokat szorol szora kinek kinek szokot nyelvén meg is magyaráztuk [Ne/Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 1–2] ✱ *született ~* anyanyelv. *1827:* el mentem ... Also Fejér Vármegyében Szent Benedekre a' Tkts Dobai Klára Tkts Bartok Adám Vr(am) kedves élete Paárja Curialissában, a' holott a' tisztelt Tkts Asz(sz)onyt oda haza nem találvan oda valo Dnalis Birája Kingya Atyimat, és szolgálo Emberet ... magam eleiben ki szollitottam, a' kik elött a praeinserált Instructiot szorol szora fel olvasván, és született oláh nyelveken voltaképpen meg magyarázván ... Földös Asz(sz)onyokot mindenekben az Instructionak tartása szerint meg intettem [DobLev. V/1126. 2a] ✱ *török ~. 1761:* Konstantinápolyban ⟨a⟩ török typographiat állított s a bibliát s egyéb hasznos könyveket török nyelven nyomatattat [RettE 122] ✱ *tulajdon ~* anyanyelv. *1662:* Históriák tulajdon nyelven létek szükséges [SKr 343 Tartalomjelzö fejezetcimből] ✱ *zsidó ~. 1823–1830:* Ez[a] a zsidó nyelvből egy betűt sem tanult volt | Zilai Sámuel ... deák lévén a zsidó nyelvet tanulta [FogE 288, 293. — [a]Szendrei Dávid].

9. nyelvhasználat, kifejezési mód; uzul limbii; Sprachgebrauch, Ausdrucksweise. *1792 k.:* A székelek ... három rendre vagynak fel osztva, kik közül a kik első Neméseknek hivattatnak, mások az ők Nyelvék szerent Lőfi Székellyeknek ... a többik kösseg neve alatt tartatnak [UszLt X. 80].

10. kb. szószóló; susținător (al cuiva); Fürsprecher. *1710 k.:* (Gyulai Ferencet) derék követnek küldték Bécsbe, hogy az in anno 1686. respuált diplomát vagy a Lotharingus contractusát nyerje meg a fejedelemnek és országnak. Ész, nyelv és pennával adák melléje Donáth János virtuosus, derék, szolgálatra való embert [BÖn. 801].

11. hadititkot tudó/elárulo ellenséges katona/fogoly; limbă, prizonier folosit ca informator asupra situației armatei inamice; Kriegsgeheimnis wissender/verratender feindlicher Soldat/Kriegsgefangener. *1653:* E tájban egy Horváth Lázár nevü fő ember ... elkéredzik a fejedelemtől[a] ... hogy nyelvet fogjon [ETA I, 113 NSz. — [a]Báthory Gábortól 1613-ban]. *1657:* nyelvet fogván az Ibrányi hadából, minden állapotjának végére ment | az ellenség úgy indult, mint hogy az fejedelmet az Morva vizén túl tanálja ... de az csatabeliekből nyelvet kapván, megértik az fejedelemnek általszállását [KemÖn. 257, 281]. *1658:* Itt azt beszélik, hogy az marosszéki kapitány, Bakó István, fogatott volna egy nyelvet, az kit megvallattak [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

12. zár ütközője; limbă, závor de broască; Hemme, Rückhalter. *1628:* az szarnak[a] az Nielue az fiaba(n) uagion [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2. — [a]Értsd: zárnak]. *1754:* kelletett az Láda Zárnak nyelvit vagyis ütközöit ... fel feszittenem [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

nyelvbírság nyelvváltság; emenda linguae, poena emendae linguae; gloabă pentru răscumpararea limbii; Strafe wegen Ehrenverletzung/Lasterung/Schimpfung. *1590:* az teorwennek igj teczczik, hogj az Byzonjsagh be nem hozza, hogj Iango Gaspar kemlenj menth wolna, Hanem Barta Andras, ez Jeowendeo kedden, az Biro hazanal Jambor zemeliekkel harmad magaual meg Eskedgiek, hogy Jango Gaspar, eo kemleny menth wolth, Ha megh Eskezik Barta Andras semmin nem marad, mierthogy Iango Gasparth, kemnek mongia, ha penigh megh nem Eskezjk nielw Birsagon Tyzen harmad fell forinton marad Barta Andras [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Giereo Monostor vall.]. *1652:* Nyelv-Birság f. 12/50 ... Ha penig appelatiora viszik. Valahun decidaltatik ottis harmada az nyertes fele, ket rèsze a Teörvenyteveőke [Km; GyU 134].

nyelvecske kis nyelv; limbuță; Zünglein. *1759:* az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermeknek nyelvecskéin szájánis hasanlo mozgást, ugyan tsak ezek mellett az gyenge étkecskéit meg ette, mulatott, jádzott [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

nyelvel 1. szájaskodik, veszekszik; a se certa/gîlcevi; keifen. *1768:* a Papp kérdé: hát meg vagyon é most is azon nagy nyelved, melyel az minap reám nyelvelsz vala ? viszont felele amaz: igen is meg vagyon jo Papp ezen szora meg haragudván Popa Vaszily szidni kezdé az Anyát ... mondván, hogy majd meg kurtábbitya nyelvit [Katona K; Born. XL. 81 Dan Lázár (26) zs vall.]. *1772:* Szidkazodatt es nyelvelt [K; CsV]. *1823–1830:* Itt komédiát is játzodtak ... Játék Materiája: hogy a' Feleség megharagudott a' Férjére, arra nyelvelt [FogEK 266–7]. *1846:* Menny bé, ne nyelvèlj, te Tövissi Sándor kurvájja [Kakasd MT; DE 2]. *1847:* Biri ... mostanság erősen önkényes, durtzás lett ... nyelvelt, mint a' legutolsó kofa, órákig [Kv; Pk 7].

2. *ts* szid, szidalmaz; a mustra/dojeni; schimpfen. *1752:* Jovallom ... Imetsnének, hogy á gaz, mocskos, nyelvét meg fogja, á Feleségemet ne nyelvellye, ne mocskollya, mert nem egy bordáb(an) szötték véle [Torja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. *1784:* András Pálné erőssen nyelvelte, szokása szerént gazolta az Exponens eő kglmit [Malomfva U; Pf].

nyelvelés szájaskodás; gîlcevire; Großmäuligkeit. *1661:* Bizony, édes Uram, ha én az Kegyelmed becsületit, az magamét előttem nem viselném, soha én el nem hallgatnám annak az hitván dajkának az én reám való sok nyelvelését [TML II, 192 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

nyelvelődés mocskolódás, gyalázkodás; hulire, defăimare; Schmähung, Lästerung. *1784:* tizenegy árkos papirossat jo sürü irással bé-irt, mely ugyan tellyes piatzi Aszszonyokhoz illő nyelvelődésekkel, még-is engem vádol motskolodásokkal [Mv; Told. 20].

nyelvelődik veszekedik; a se certa/gîlcevi; sich streiten. *1800:* a felperes nem ment még jobban nyelvelődött, mots-

kolódott [Dés; DLt]. *1825:* a Praefectus oda menvén hogy holmiert meg szollitotta, bátorkodott vele szembe szállani. Tudja hogy mit fogadott, hogy engedelmes jo Szolga lesz — s még a Felesége is nyelvelődött, hanem meg tsendesedven a dolog utánn áljanak szerte szélyel ne peslérezzen [Kv; IB gr. Korda Anna Kozma Sándor provizorhoz].

nyelvemetütt nyelvemetszett; care are limba tăiată; mit abgeschittener Zunge. *1614:* Ugyanebben az esztendőben[a] szökék be nyelvemetütt János deák Ötves Györggyel együtt az Portára [BTN[2] 44. — [a]1595-ben].

nyelventyű szántásnál a két első ökör tézsoláját összekötő eszköz; circeie, circea; Verbindungsglied an der Ziehstange der zwei vorderen Ochsen beim Pflügen. *1865:* Három pár bakk szán áll. Egy eplény és egy nyelventyű [Szárhegy Cs; LLt].

nyelves I. *mn* **1.** sokat nyelvelő, feleselő; gilcevitor, gureş; zungenfertig, keifend. *1662:* (Dobozi Veres Mihály) rettenetes embergyalázó, nyelves fecsegő, cinciuskodó, fondorkodó vala [SKr 663]. *1708:* tanálkozott valami rosz nyelvű Asszony ki azt mondotta neki: bajod ne(m) volt lészen, ha azt a leánt el veszed ha ne(m) fizettel az Birak(na)k fizecz ezután mert igen nyelves, erre nezve meg unatkozott tölle es ajandekat leányom(na)k viszsza adta s jegyetis [SzJk 854]. *1772:* Széplaki Lajosné Aszszom (!) mást rágalmazó bestelenitő Szabad Száju Nyelves Aszszony volt eleitől fogva [K; CsV]. *1779:* a vén Váradi ... igen nyelves ember volt [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédei Druzsina (61) vall.]. *1794:* Juána ... felettebb Nyelves lévén, mindenekkel kész egyben veszni [Déva; Ks]. *1817:* Ezekért én, és Szabo Uram, Veres Jánostolís, de kiváltképpen nyelves feleségétől Sok emberek hallottára rettenetes átkozodásokat Szenvedünk [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap vall.]. *1823–1830:* Megyek a gazdasszonyi házba, hát ott csak egy nyelves szolgálót tanálok [FogE 299].

2. (kedvesen) csevegő/csicsergő; vorbăreţ; (lieblich) schwatzend/plauschend. *1710 k.:* a két leányka, egyik három esztendősnél, a másik kettőnél nagyobb, szép, nyelves, futkosó korokban tizenkét óra alatt egymás után meghalának in anno 1673 [BÖn. 640].

3. nyelvhez hasonló alakú résszel ellátott tárgy; prevăzut cu limbă; mit zungenförmigem Teil versehener Gegenstand. *XVIII. sz. e. f.:* Három Eöreg egész Vágasu, Vasas kerekű, allyű, Füles, nyelves, vas fogantyűs rudat egész készületű Szekerek [Erdőcsinád MT; TGsz 42].

Szk: ~ *rúd.* *1692:* egy uj ökör utan valo szan, ket nyelves ruddal [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

II. *fn* **1.** gyalázkodó személy; defăimător, calomniator; Lästermaul. *1597:* teczik az teorwennek hogy in expúrgationem sui veres Pal Iúrallion harmad magawal artatlansagarol, hogy telliesseggel artatla(n) abba(n) az gialazatba(n) kikkel az Incta diffamalta, Júralwan Chizar Peternet mint illyen keozeonseges bekesegh fel bonto zemelt iamboroknak gialazattyara ... igyekezet megh bewnteti az teorveny vgy hogy elseoben az nyelwet ... ky messek, azutan eo magat ... sakban bútassak es az vizbe(n) wetwe(n) bele eollyek es súffocallyak, ki egieb effele nyelweseknek (is) ieowendeoben lehesse(n) peldayokra [Kv; TJk VI/1. 76–7 Az alperes fellebbezése után „1597. Die 1. Octobris coram frequenti Senatú Chizarne literis gratiosis Serenissimi principis obuiauit"].

2. '?' Hn. *1574:* Nyelvés nevű helybén (k) [Szentimre Cs; EHA].

nyelvesecske meglehetősen nyelves; guraliv; ein bißchen keifend. *1794:* Muntyan Gligort jol esmérem ... éppen távol vagyon attol, hogy roszra valo hajlandoság volna ö benne, hanem minthogy Szomszédjai is Nyelvesetskék, az Felesége pedig Annál nagyobb Ördög, nem enged ö senkinek [Déva; Ks].

nyelveskedés nyelvelés, szájalás; gilcevire; Großmäuligkeit | gyalázkodás; calomniere, defăimare; Schmähung, Lästerung. *1679:* Tagado(m) hogy az en felesegem mondotta volna azt[a] feleséged felől, azt kivano(m) enis per retorsionem meg bizonyits hogy mondotta, mellyet ha nem bizonyithatz abba(n) incurally az mit felesegem erdemelhetne nyelveskedeseert teörveny szerint [SzJk 142. — [a]Ti. a kurvaságot]. *1698:* Vilagossan constal ... Piaczi egymast diffamalo mocskos nyelveskedesek [Dés; Jk]. *1716:* ugj bocsatotta el, Harinai Miklosne Aszszonyom ezen ... szolgát félvén az sok rosz szotol es nyelveskedéstől [Nagyida K; Told. 22]. *1726:* Nyarai Andrásnénak Okmar Jutkának szer felett valo nyelveskedése és mocskos szavai világossa tétettek ez Szék előtt [Kv; TJk XV/6. 13]. *1740:* Concludáltuk unanimi Consensu, hogj Communis Inquisitio peragáltassék Nms Várasunkon, minden féle Gonoszságok iránt, ugj mint Paráznaság, Lopás, Gyilkosság, Tolvajság, Orgazdaság, káromkodás, Nyelveskedés, becstelenités és egjebek iránt [Dés; Jk 541b]. *1797:* a Menyetske is bárdolatlanságát durva makatsággal, engedetlenséggel ne óregbitse, hanem mint illik Keresztyén aszszonyhoz férjét meg betsülje, tölle fügjön, a nyelveskedésnek véget vessen [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével]. — L. még KemÖn. 108; TML II, 289, V, 191; TT 1891. 272; WIN I, 140, 636.

nyelveskedik 1. nyelvel, szájal; a se certa/gilcevi; keifen | gyalázkodik; a defăima/calomnia; schmähen, lästern. *1639:* Czeri Andrasne ... az piaczon ... eleget nielueskedik [Mv; MvLt 291. 209a]. *1662:* Nagyságod felől hogy nyelveskedtem volna, híremmel nincsen [TML II, 290 Teleki Mihály Thökölj Istvánhoz]. *1688:* Azert ha Dienes Kata maga tapasztaltatik hogy azon Fatensek ellen Nyelveskedik ... a' Piaczon valo Hoher altal valo veretest el nem kerüli [Dés; Jk]. *1697:* (Mihaly Deaknet) az Sz. Parcialis ... meg fenyitette, ugj hogj többe ne nyelveskegjek sőt mindenekb(en) engedelmességet praestalyo(n) minden Ecclesiai rendekkel [SzJk 304]. *1711:* egy nihány izben nyelveskedtenek [Dés; Jk]. *1715:* Miklos Deak Kata ... Huszti Mihally ur(am) elle(n) bestelen, ocsmanj szokkal élt, nyelveskedet [Kv; TJk XV/1. 141]. *1767:* Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Josef a megye hűtösseitől azzal vádoltatnak, hogy ... megye gyűlésin ... nyelveskedtek [Fotosmartonos Hsz; HSzjP]. *1777:* Nyelveskedni kezdvén Sok Motskos beszedekkel mint házi gazdát illetet az A(ctri)x, sőt ingemet Férjem gyilkossának mondot [H; Ks 114 Vegyes ir.].

2. becstelenítően állít vmit; a susţine/afirma ceva în mod calomnios; etw. unehrlich behaupten. *1655:* az feleségem mindgiárt megh szolitá, s feddé: mjért nyelueskedik olliant, hogy az birák nem igazán cselekedtek [Dés; DLt 436].

nyelveskedő rágalmazó; calomniator; verleumderisch. *1726:* Minthogj Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inassával valo törvénytelen öszve fek-

veseket asseralvan ... arra nézve mint illy szokásos nyelveskedö személy az szék ház elött keményen meg verettessék [Kv; TJk XV/6. 52].

nyelvesség szájaskodás; gilcevire; Großmäuligkeit | becstelenítés; dezonorare; Entehren. *1630 k.:* En semmi Gonossagat Böruejnenek nem latta(m) ... egiebet az Nieluessegnel [Mv; MvLt 290. 45b]. *1637:* Monda aztis Konczne Aszonio(m) hogy halgas te nagj nieluü mert az Aniáddatis megh uertek vala it az Nieluessegert, de te sem kerüleöd el [Mv; i.h. 291. 116b]. *1692:* a Beczületes Ceh: edgyüt lévén Pásztor István Uramat marasztottak fél mestersége az elöt valo Ceh Gyülésen az felesége illetlen nyelvessege miat [Kv; MészCLev.]. *1800:* a' Felperes ... az Alperest nem betsüllettes szomszednak, s Embertelen Embernek s, más egyéb Aszszonyi motskokkal nyelvességekkel nevezte [Dés; DLt]. *1870:* Lakatos Márton tagadja, hogy nejével kegyetlenkedett volna, azt ugyan megvallja, hogy néha meglegyintette, de erre a nö nyelvessége szolgáltatott okot [M.bikal K; RAk 284].

nyelvfogás haditítkot tudó/eláruló ellenséges katona elfogása; capturare de limbă, capturarea unui inamic pentru a obţine informaţii asupra situaţiei armatei inamice; Gefangennahme des feindlichen, Kriegsgeheimnis verratenden Soldaten. *1657:* Lásd itt az Istennek csudálatos cselekedetit, az ki az kétféle ellenségnek intentumát úgy vezérlette, hogy azonegy éjjel azonegy útra mindenik egymás mellöl el akarjon szökni avagy állani, noha mindenik külön végekkel, egyik is az másiknak akaratját sem nyelvfogásból, sem külünben nem tudván [KemÖn. 241].

nyelvmester nyelvtanitó; profesor de limbi străine; Sprachmeister. *1710 k.:* Francia nyelvet derekasint tanultam, a nyelvmester járt hozzám[a] [BÖn. 574. — [a]Hollandiai tanulmányútja rendjén]. *1823–1830:* A csalárdságnak elkerüléséért a professzorok is tartoznak consumtio vámot fizetni, de hogy ez nekiek kipótlódjék, Göttingába való érkezések napjától fogva esztendönként a professzornak 40 tallér ... a nyelvmestereknek 20 tallér fizetödik készpénzül [FogE 233].

nyelvtanító nyelvmester; profesor de limbi străine; Sprachmeister. *1823–1830:* Ez a szász deák volt egy besztercei szász, Wolf nevü, aki a logicába tanítványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanitó [FogE 114].

nyelvtanulás învăţarea limbilor străine; Sprachenlernen. *1879:* Mikor visszautazott állomására, meglátogatott lakásomon[a]. Ismét tartott elöadást az eposzról, a nyelvtanulás gyökeréröl, nehézségeiröl [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A címzett Balázsi nevü barátja].

nyelvtudatlanság idegen nyelv ismeretének a hiánya; necunoaştere de limbi străine; Unkenntnis einer Fremdsprache. *1710 k.:* féltem is[a], idegen ország, nyelvtudatlanság, éjszakai setét, lovon sem ültem volt már harmadfél esztendötöl fogva [BÖn. 584. — [a]Angliai útja során].

nyelvü vmilyen beszédü; cu un anumit fel de vorbire; mit/von irgendeiner Sprache. *1718:* Mltsgs Generalis Ur(am) ö Excellentiaja elött promoveallja az en Memorialisomat ... hogy ez ä licentiatus njelvü ember refraenalodnék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Szk: *durva ~. 1775:* Geröffi Kata ... Szörnyü durva nyelvü, szókimondó asszony vala, de ... sokakhoz jó is volt [RettE 352] ✱ *gonosz ~. 1602:* Vargha Lukachne Christina azzony vallia ... ez fogoly azzony allapatja feleol semmith Nem thwdok mondanj hallottam feleolle hogy gonosz nyelweo azzony [Kv; TJk VI/1. 563] ✱ *hamis ~. 1663:* voltak olyan hamis nyelvü emberek is, az kik azt mondták, hogy két fejedelmedet megöletted, netalám ezt is megöletnéd [TML II, 458 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *jó ~. 1710 k.:* (Kálnoki Bálint) szépelméjü, tudományü, jó nyelvü és pennájú ember volt [BÖn. 695] ✱ *lator ~. 1637:* igen igen lator nielvü aszonj az az boitos ersok [Mv; MvLt 291. 95a] ✱ *rebegö ~* ? dadogós. *1755:* a rebegö nyelvü Fiára nem emlékezem [Zentelke K; BfN]. *1769:* Sztán Czigány ... 35. Esztendös, középszerü termetü, sárga, ösztövér ábrázatu rebegö nyelvü [UszLt XIII. 97]. *1826:* Serbán Péter ... rebegö nyelvü [DLt 968 nyomt. kl] ✱ *szabados ~* szabadszájú. *1645:* (Szabo Judit Aszony) felöllem azt mondatta, hogy nylvan ualo hires kurua uolnek ... megh keuano(m) ... hogy az I: masok(na)k kiualkeppen affele szabados nyeluü embereknek peldaiokra, az Varos piaczan, az pelengerre fel allattassek [Kv; TJk VIII/4. 27]. *1657:* Kapronczai György ... szabados nyelvü ember vala szegény [KemÖn. 200] ✱ *vastag ~. 1759/1845:* Vala ez a' Szántó Mihály vastag nyakú 's nyelvü, 's ha iszik vala majd érthetetlen beszédü ember [Hermányi,EDem. 264]. *1807:* (A szökött rab) beszédjét ugy ejti, mint a' vastag nyelvüek, tudniillik butátskán 's keménnyen [DLt 674 nyomt. kl].

nyelvváltság rágalmazásért/becsületsértésért/káromkodásért kiszabott pénzbüntetés; emenda linguae; gloaba pentru răscumpărarea limbii aplicată pentru injurie/calomnie/injurături; wegen Verleumdung/Ehrenverletzung/Schimpferei festgesetzte Geldstrafe. *1808:* Az Alperes provocal a 4k Tanura ... a' melly Tanu nem hozott egyéb Iteletet Áts Janosnérol s Arkosinérol az Alperesröl, hanem tsak ezt: látják kentek melly hamar bal vélekedéssel vagynak az ember felöl. Már ha a' bal vélekedesekért, ugy mint tsupa vélekedésekért nyelv-váltságan kerestethetik akárki, ugy az egész világon, minden ember tartozik nyelv váltsággal, mert senki sints a' ki mindent bizonyoson tudjon [Dés; Dlt 250/1808].

nyepászta rágalom; năpastă, calomnie; Verleumdung. *1710 k.:* Ennek alkalmatosságával ilyen oláh nyepásztát is ejtének rajtam [BÖn. 856].

nyepót unoka; nepot; Enkel. *XVIII. sz. köz.:* Mik Györgynek egj unokaja vagj Nyepottya is bujdosot el vélle [Drágavilma (SzD) környe.; TKl]. *1756:* a Nyepotomat Keregutz Györgyöt nem a Petrikáek verese, hanem az Istrangok ölék meg [Bencenc H; BK Misc. 1143 Herle Isztratyi (30) zs vall.]. *1806:* Pap Vaszilia(na)k ... a Nepottya[a] két ökreit hire nelkül el hojtotta [A.várca Sz; IB 130/1 Papp Demeter (52) ns vall. — [a]A többi tanú *unokát* emleget].

nyer 1. (anyagi) haszonra tesz szert; a cîştiga, a obţine un cîştig; erwerben. *1586:* Eotweos Orban vallia Ezt tudom Igyarto Georgheóz, fogatta(m) Vala meg Bor(nemi)za Ianos ellen Procatornak ... Igy hogy Amit Nyer az en peresemen Bor(nemi)za Ianoson, vgyan Azonbol vegye ky az 25 frtot [Kv; TJk IV/1. 588]. *1599:* Niertem az czioroszliakon

kürülbe f 7 d 48 [Kv; Szám. 8/XI. 25]. *1614:* az Asztalon egi io rakas Arany vagion az feyedele(m) w maga oluasgattya ... monda, menjert, uenned el ezt az rakas Aranyat, mondek ell venne(m) ... kett ezer gianant, monda az fejedele(m), ne(m) nyernel benne, mert ez cziak ezer Arany [JHb XX/2 Vitthay Kakony Istwan Gergenben lako nyil.]. *1710 k.:* ötezer köböl búzát és kétezer árpát küldtünk le a Maroson és szépen nyertünk rajta, mert igen olcsó volt a búza, nyolc s tíz poltrán vékája, az árpa négy poltrán [BÖn. 738]. *1735:* amit nyérnek eö kglmeke legjen [Dés; Jk]. *1745:* nyér az ember ... egy néhány forintot [Bánkfva Cs; LLt Fasc. 78].

Szk: *ajándékocskát ~. 1755:* Ezen esztendőb(en) esett Husvéthi Innep napon szokásunk szer(ént) mulatozván Falunkban Iffjaink, és a kik azon Innepeken Templomban nem mennének Falunkból ... meg szokták bűntetni, és vizben hányván az ollyat ha magát meg nem váltya, affelet Falunkban el járo utozokkal is jádzo modon szoktak bánni, hogy valami kevés ajándékotskát nyerjenek az ollyakon is [Balsa H; GyK] ✱ *jutalmat ~. 1823–1830:* Ezt[a] a generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni ... Mikor mi oda felmentünk, már annyira vitte a metszést, hogy jutalmat is nyert [FogE 171. — [a]Bikfalvi Falka Sámuelt].

Sz. *1679:* az is gyakran megesik, várt leány várat nyér [TML VIII, 537 Teleki Mihály Galambos Ferenchez].

2. csatát/vetélkedést a maga javára dönt el; a cištiga, a obține victoria; Kampf/Wettstreit für sich entscheiden. *1653:* Bocskai ... Ez esztendőben ellenkezék Rudolphus császárral, és Bástával néhány harcza volt: hun vesztette, hun nyerte [ETA I, 100 NSz]. *1674:* Itt is az mi dolgunk csak félelem éppen; mert akár az török nyerjen, akár az lengyel, mi szárazon nem maradunk [TML VI, 578 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* soha bizony mi itt nem telelhetünk s azomban pedig sibonganak igen, hogy provideálniok kell a télrűl és vagy veszniök kell vagy nyerniök ... de a telet hazájokba ki vonhatják [TML VII, 278–9 Vesselényi Pál ua-hoz]. *1838:* hol egyik, hol a másik nyert s mégis soha égybe nem vesztünk [Dés; DLt].

Szk: *viktóriát ~. 1710:* noha a franciai király frigyet tett vala a császárral, de mikor látná, mely nagy victóriákot nyert a török ellen, megirigyelvén a német császár szerencséjit, s gondolván is azt, ha a törököt debellálhatja, azután rája fordul vissza [CsH 216].

Sz. *1811:* a ki nem próbál, se nem nyér, se nem veszt ... Azért tsak folytatom sovány versezésem [ÁrÉ 12].

3. pert megnyer; a cištiga (intr-un proces); Prozeß gewinnen. *1584:* ez Keodme(n) Ianosne ... igy zitkozodot feleolle, Amely Bestie lelek hires Curwa miath en busulok, meg lattia Azt hogy feiere Iarok, vagy Niere(m) vagy Ne(m) es be is Idezem [Kv; TJk IV/1. 369]. *1600:* Zaz Janosne Anna azzony ... fatetur ita ... ha elseoben az mas felnel az birohoz mehet eo zolhat velle tehat az peresse eo ellene nem nyery caúsajat [Kv; TJk VI/1. 424]. *1675:* ha azon ókrök(ne)k dolgárol valo pert nyerikis, edgyütt nyerjék ha vesztikis edgyütt veszessék [Cege SzD; WassLt Math. Rétyi (38) eccl. orth. pastor vall.]. *1700:* ha törvény szerént procedált volna is, a városon semmit sem nyert volna, mert a város privilégiuma ellen cselekedett [Kv; KvE 272 SzF]. *1804:* ihon ugy hallom mostis nyert a' Királyi Táblan [Palatka K; DLev. II, 24]. *1807:* A Székely Udvarhelyi két fél Communitas ellen, a Tordaiak(na)k el alkudt szalonnáimnak meg tartoztatásokért, és abbol kifolyó káraimért mozditott peremben, ámbátor a Ns Udvarhelyszéki Tktes Tisztség elött az Ügy derekában semmit sem nyertem valais ... Recursus uttyán a Flgs Kir. Fö Igazgato Tanáts ... két uttalis ... abbol ki folyo, vagy az által okoztatott Káraimnak, Költségeim, és Fáratságaimnak minden akadékok félre tételekkel valo meg fizetéseket meg itélni ... méltoztattak Excellentiátok [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1847:* Varga Kati ... biztatta az embereket, hogy az úrbéri szolgálat aránt megindult perekbe bizonyoson nyerni fognak [VKp 263].

Sz. *1570:* Fylep Thamas Azt vallya, hogy hallotta Az felesege Annyatwl hogy Igh zolt More Ambrwznak, Jo Ambruz vram Jstennert kerlek hogy Neh Jary Jde hozzam, Mert Ladeh mynth Zolnak weled En penigh egy zegen Azzon ember vagiok, Nem perelhetek zenkywel, Mert az ky kwldwsal perel Taskat Nery [Kv; TJk III/2. 147].

4. elnyer, (meg)kap; a obține/primi; erhalten, bekommen. *1582:* Amy Reghi Attiaink zorgalmatos es hyw gonduiselesekkel egzeris Maszoris wdeo zere(n)t draga es Nemes priuilegiumokat zabadsagokat wgiekeztenek Reghi Bodog Emlekezetheo Iambor Zent kiralioktol ez hazanak Nierny es zerzeny [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1662:* Kővárban megállapodván, békességes mehetésérűl ... assecuratóriát kívánt és nyert is vala[a] [SKr 673. — [a]Szentgyörgyi Ferenc váci püspök]. *1671:* Kérem annak felette ā boldogsagos Szűz Mariát, és I(ste)nnek minden szentit, szentséges esedezések által nyerjenek ennékem boldog ki mulást ē gyarlo Világbol [Ks XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszentj Krisztina végr.]. *1710 k.:* A jobbágyok ... ezalatt elküldtek supplicálni a fejedelemhez, és nyertek ott énellenem erős parancsolatot ... hogy ne háborgassam őket [BÖn. 562]. *1801:* az Kolos vármegyei Tekintetes Nemes Generalis Széktöl ezen Metalis Controversiának el igazittása végett Nyerjenek, és kérjenek ki Commissarius Urakat [K; JHb LXVII/4. 3]. *1805:* A Kőnyörgő Tarsaság ... esedezet s Nyert ... oly rendelest, mely altol a Tarsoság Kőnnyebbülesit erzette volna de azon Sinor merteket nem követte [Torockó; TLev. 9/38]. *1823–1830:* Az a Lichtemberg igen kedves embere volt az anglus királynak, Feriákon gyakran elment Londonba a királyhoz ... reggelenként gyakran együtt kávéztak ... Melyik tudós nyer ilyen megbecsültetést? [FogE 238]. *1856:* én azon allodiumokért Ő Felségetől egy fillér kárpotlást nem nyertem [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1403].

Szk: *abszolúciót ~. 1710 k.:* Quidquid sit, ha megsententiázzák[a], appellálja és nem lehet nem trasnmittálni, ott vagy absolutiót vagy gráciát nyer [BÖn. 951. — [a]Szász Jánost] ✱ *deliberátumot ~. 1775:* birunk a' Tobisok Vereje nevezetű Veröben mint Atyánktol reánk maradt ... aviticumot ... Mégis Kováts Márton eo kegyelme ... egyszer ... a' Thorotzkai Biráktol nyert volt egy eo kegyelmének faveálo Deliberatumot [Torockó; Bosla] ✱ *dilációt ~ 1793 k.:* az Alperesek Dilatiot nyertenek a következő Periodusig [T; DobLev. IV/730. 2b] ✱ *engedelmet/vki engedelmét ~(i). 1662:* Ez okokra nézve azért a' keresztyén fejedelmektől is jóvénmenvén hozzája az internuncius, postakövetek ... addig járának azokhoz, hogy az fejedelem is confoederálna, szövetséget szerezne vélek. Mellyben nem sok munkával török császárnak s portának is engedelmét nyerte vala [SKr 205]. *1847:* midőn egy Groza Kándin nevezetű embert észrevett[a] hogy ... házát újból szándékozik felépíteni, az építésből mindaddig, valamíg arra engedelmet nyerend, hogy Groza Kándint eltiltotta, Varga Katalina másnap ... arra intette, hogy többé afféle eltiltásokba elegyedni ne merészeljen

[VKp 182. — "Krisán Petru] ✱ *érdemlett büntetést ~. 1847:* ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adgja Megyei Tiszt kézre a kitől érdemlett büntetést nyerjen" [Torockó; TLev. 10/9. — "Az, aki a tilalom ellenére fát vág] ✱ *gráciát ~. 1663:* keruen minket ... Santa Ersok hogi törekednenk mellette es njernőnk gratiat Georgifi Georgitöl hogi ne ügekeznek halalara [Iszló MT; BLt]. *1711:* ő nem fegyverkezni ment Biro Sandor Ur(am) házához, hanem gratiát nyerjen ő néki [Dánfva Cs; Born. XX-XIX. 50 Bőjté Petér vall.] | mond Gegő Péter nagy hűtire nem fegyverkedni jöttem, hanem gratiat akartam nyerni [Madaras Cs; i.h. Balas Tamas (22) jb vall.]. *1742:* Hallottam hogj Veres Istvánnak és Lőrintznek az Attyok valami Gyilkosságért és paráznaságért Notába esett ... Hogj Gratiát nyertek volna vagj Fejek(ne)k vagj Joszágoknak nem tudom [Kisenyed AF; JHb Fr. Rátoni (34) ns vall.]. *1750:* igéretét ... bé is tellyesiti vala, ha ... Viski János Uram ő kglme néki Grátiat nem nyér vala [Zovány Sz; Told. 3] ✱ *kegyelmet ~. 1640:* Walamely mester, az waras teoruenye ellen, vagy gyilkosághban, vagy paráznaságban auagy lopasban elegitene magát, az Czebeol ki rekesztessék, es mind az Czeh kivűl legyen meg kglmet nyer rolla [Kv; KovCLev.]. *1657:* Uram, emlékezzél meg arról, Bethlen Gábor éltében valami fosztogatásbéli csintalanságért megfogattatván és sentenciáztatván, meg akarnak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől [KemÖn. 118] ✱ *komissziót ~. 1807:* Sombori Farkas Úr a' Tktts Tisztségnek adott Panaszára Commissiot nyervén Néhai Férjemnél találtatott Levelek el petsételtetésekre, és a' Tktts Commissarius Urak által elis petsételtettek három Ládákba [F.esküllő K; Somb. II]. *1847:* Mely summa pénzért több bucsumi gazdák kezességet válloltak ... s midőn közelebbről a vármegyei tekintetes főbiró úr Bucsumba járt, a kezesek az érintett summa pénz felszedhetése aránt ... commissiot nyervén, amellett Bucsum helység mind a hat kerületibe minden gazdától égy-égy ezüstforintot vesznek fel [VKp 264] ✱ *megérdemelt bérét ~i* megérdemelt büntetését elnyeri. *1847:* Eleget vesződött vele a tanú Pojénba, hogy ne elegyedjék sem a szolgálattétel dolgába, annyival kevésbé a tiszt urakot ne piszkolja, mivel nem fog jól járni, de ... nem hajtott tanácsára, s ha nem tetszett megfogadni oktatásait, úgy is nyeré megérdemlett bérét [VKp 188] ✱ *osztoztató parancsolatot ~. 1807:* Ebből illető maga rátájának ki szakasztására, és birtokába vehetőségére törekedvén ... eő Felségétől osztoztato parantsolatot nyert [T; Ks 89] ✱ *örök kárhozatot ~. 1710 k.:* Adom mindezek után tanácsul gyermekemnek ... mocskolódjék inkább a két gonosz között a kisebbel, mintsem a paráznáktól francut és egyéb sokféle nyavalyát, és az Istentől gonosz kurva feleséget, minden átkot, és végtére az örök kárhozatot nyerje [BÖn. 507–8] ✱ *segítséget ~. 1662:* a fejedelem Kolosvárrul kijövetelétől fogva a Szamosmellyékén s Kővárhoz tartozó Hosszúfalva nevű faluban s annak határain táborozván ... a generáltul igen szép segítséget nyervén egynéhány ezerig ... azokkal és maga fizetett hadaival die 21. Octobris megindult és be is ment vala [SKr 666–7] ✱ *szabadalmat ~. 1843:* Midőn Varga Katalin nálunk volt, saját személyében kért pénzt a templom ládájából avégre, hogy azzal járjan a falu dolgában és nyerjen őfelségitől szabadolmat számukra [VKp 75] ✱ *szabadságot ~ vmire* engedélyt kap vmire. *1771:* még azt tudtuk elsőbszer; hogy pénzen vásárálták meg, s azért hordják a' szépit s a nagygyát a fának, azután tudakaztuk ... hogy mi formán ... nyertenek szabadcságat az Erdőlésre [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. *1782:* Togyer ... maga hellyett hagyván fiát Tyitult az fogságban, haza jöhetésére Szabadságot nyert [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1844:* ez előtt Nyoltz Évekkel, mi után a Tektés Tanátstol a maga rendi és modgya szerént hiteles Deftert és Szabadságot nyertem, magam részére Bóltot nyitottam [Dés; DLt 1437] ✱ *szabadulást ~. 1662:* A tanács és a város lakosi ... látván, végre nagy nehezen nyolcvanezer tallérokban, néhány szekér posztóban, mindenféle nagy sok szekér élésekben neki megsarcolni kényszerittettek vala ... és ekképpen a tanácsnak szabadulást nyerniek [SKr 542] ✱ *szeparációt ~. 1648:* Nagi Pal Margit cziekey Szatthmar var Megieben ... az eo el futot hitötlen Uratol Varga Andrastol separatiot nyert [SzJk 67] ✱ *választ ~. 1852:* míg választ nyertem egy hétig mulattam [Dés; DLt 1066] ✱ *vmilyen ítéletet ~. 1823–1830:* (A professzor gyermekei) legitimus maradékoknak ítéltettek, melyben segitségére voltak nekie a vallásunkon lévő urak, s amint maga mondotta nékem, az is, hogy ... nem tudom melyik akadémián ilyen kérdés régen még támadott volt, s megítéltetett és ezt az archivumból kikerestetvén bemutatta, s azon a Cynosurán jó ítéletet nyert [FogE 129].

Sz: *~t, mint Bartok a csíkot. 1752:* megis indultam nyertem pedig mint Bartok az Csikat az Borbándi vizen, és Gáldon. Szerentsésen általis költesztem [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] ✱ *maga kereste, amit ~t. 1663:* Igazán magok keresték német uraim, az mit nyertek; ki látszik file, farka, mit akarjanak az magyarral [TML III, 413 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. (birtokot/vagyont) (meg)szerez; a obtine (bunuri); (Gut/Besitz) erwerben. *1568:* Aggywk Myndeneknek Twdasara kyknek illyk hogy Az wytezlew Tholdalagy Andras ... egy Rezreol, Maas Rezreol penyg Zekel Janos My eleottwnk zemelyek zerentt ... Jllyen zerzest es wegezesth teonek, hogy az Mely pertt Indytott Tholdalagy Andras ... Az torozkayakal, az Jozagh ozlas feleol ... Tholdalagy Andras valamytt az perre Eddyg keolteott Neky Meg Engedj, Ennek vtannaes valamyg weghez Megyen az per, gongyatt wysellj ... Ennek tekyntetyertt Zekel Janos wyzontagh Tholdalagy Andrasnak Illyen Attyaffysagaertt ... az Meg Ityeltt Negy falubol ... ha teobbet oztany Nem Nyernek, az ew Rezebeol ... harom Joh haz Jobbagyot aad eoreokbe [Gyf; BfN 54/6]. *1573:* Regeni peter ezt vallya hogy eo Zayokbol hallotta, Eottwes Leorincztól teoreok Lazlonetol es Eottwes Jmrenenek az Annyatol, hogy my harman Eggyek vagionk Aztis vallya hogy eo az testamentonkor Jelen ne(m) volt mykor Eottwes Leorincz, az harom Attia fiwnak ... az zaaz forintot hatta volt es az keomalbely zeoleot hogy az teobbywel Beket haggianak az azzonnak, De az Alküaskor ott volt keoztők, hogy mykor wweges gergel Janos Jde Jöttek uolt, es azt montak eottwes Jmrenek my Jtt ne(m) Mulathatunk, ad meg minekwnk az my rezwnket ... am keresd te oztam ha fel akarod az testamentomot Bontany valamyt Nyerz tyed Legien [Kv; TJk III/3. 254]. *1668:* úgy tanultam volt, virtus és szolgálatok által szokott volt régentén ember előmenni dolgában ... ki hazájának, urának tudott szolgálni, azáltal nyertek jószágokat [TML IV, 381–2 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1748:* valamit Gálfalvi János Vr(am) nyér ... Sonymosi Vramékon azon Nyereségnek két része Gálfalui János Vramé, harmada enyim légjen [Mv; SLt 16. MV. 12]. *1755:* eő Nsga nélkül Semmire nem mehet M. G. Kornis Antal Ur, hanem ha harmad részt ki ád a' nyerendő határbol, ugy nyér valamit [Nagygyeke K; Ks K. 80]. *1755 k.:* Szent Egyedi Jószágról Exhibeallyák az Titt Wass Urak ... hogy Vitézi Fegyverekkel és akkori Bóldog Emleke-

zetü Felséges Királyhoz Contestalt hivségekkel nyerték, és tsak Fiü Ágra Donaltatott légyen még in Anno 1176 Harmadik Béla királytól [WassLt]. *1763:* tsak egy sessiotskát nyert [Mv; Told. 33/26]. *1796:* Nadudvartis nyertünk valamit, de ezt ki birja, kinél van árendába, máig sem puhatolhattam ki [Kv; Incz. XI. 22a Josintzi Sándor lev.].

Szk: *vérrel ~. 1819:* a mikor is egyik a Fiscalis Cancellisták közzül egy magos poltzra fel álván a Királyi Adomány Levelet fel olvasta ... a Kővári Nemesség ... contradicalni kezdett, oly állatással hogy az ő Elejek is vérrel nyerték kevés őröksegeket, azért a Mlgs Groff Teleki Familianak nem engedik [Nagysomkút Szt; Ks 67. 47. 28].

6. hadizsákmányként szerez; a dobindi ca pradă de războiu; als Kriegsbeute erwerben. *1592:* 13. die decem(bris) ... Karos Peter es Polchi Marton .6. lowon uittek Dobokat zazlokat kit Moldowaba niertek Tordaigh f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XIV. 102 Eppel Péter sp kezével]. *1611:* 19 Octobris. Hozának zászlókot, kit Forgách Zsigmondtól nyertek [Kv; KvE 144 SB]. *1619:* Az kapitán pasa felől hozták, hogy 3 hispániai hajót nyert, kiben egyikben nyolcvan lövő szerszám vagyon | 27 die Novembris jöve meg az kapitán pasa az gályákkal ... Aznap nem láttam, hogy csak egy nyert hajót is hoztak volna, azmint mondják vala, hogy öt öreg halászhajót nyert [BTN[2] 304, 377]. *1653:* a mely 38 ágyut és taraczkot tennap nyertek ... elöll vigyék | az apámnak ... volt a szablya-tarsolyában egy igen szép tafota lovas-zászlója ... melyet Miriszlónál nyert volt [ETA I, 49, 63 NSz]. *1690:* (A törökök) megszaladtak és panico tenore dissipálodtak ... tevéket s egyéb nyereséget is nyert az ő felsége hoda [II AMN 327]. *1705:* Hét zászlót is nyertenek és két főtisztet is fogtanak el elevenen | A rácokkal levén egy hitvány trombitás, az is a trombitát megfütta, melyet a kurucok meghallván, azt gondolták, hogy németek is jőnek ... elszaladtanak, és lovokat nagyobbrészt otthagyták, és így a rácok 24 lovat nyertenek [WIN I, 80, 397–8]. *1776:* Úgy hallottam, hogy háromszéki Vajna Ferenc a muszkánál kapitány lévén, a törökkel való hadakozásban nyert hat tevét [RettE 363].

7. (erőszakkal) megszerez/szert tesz vmire; a obține ceva (cu forța); (mit Gewalt) verschaffen. *1640:* egi Görögh Papot vertek fel Oloczi (!) Sebestien tauay zolgaj Istuan, es az Varga Jstua(n) Eöczje Janczj és attol njertek az karmasinokatt [Mv; MvLt 291. 253–4]. *1641:* Én csak az Szegedi Szabó István szolgájátul hallottam, hogy vontak vagy nyertek valamit, de azt sem érthettem jól, hogy micsoda volt az nyereségek [Mv; i.h. 288a]. *1797:* Hallottam ... hogy Kis Litza két juhot nyert volna Hozna Bumbujtol azért, hogy Feleségét meg nem paráznásithatta [Nagyiklód SzD; LLt Vall.].

8. elér vmit vmivel; a obține ceva prin ...; durch etw. eine Sache erreichen. *1569:* Ha ... oda haggya az lowat az zeghyn Ember tahat Nem wehet semyth teobbet rayta Immaron Merth ky Ereztete kezebwl ecczer, hanem teorwynniel kereshety de awal sem Nyer semmyth [BesztLt 77 Lucas Pistaky de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1570:* Barbara Zekeres Gërgneh, Ezt vallya ... vasarnap mykor az pyachrol haza megen volt, Eleotte ket legen Megen volt, Es azt Bezellyk volt egymasnak Tars az mynt hallom Megh fogtak az egyk Tharsunkat az Jakabot, En azkoris Monda(m) hogy Nem Joly Jarunk azert hogy az ew Marhayok es Bestercey Georgh Marhaya Mellet az ket Jnast leh Taglak, De Az myt Nyernek vele hogy azt mywelek. Bathor neke(m) Neh aggyanak benne [Kv; TJk III/2. 75]. *1710 k.:* Hadzsi Musztafa bég ... proponálá ... a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz és annak cirákjához, Barcsaihoz; másként a tökéletlenkednek, azt nyerik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál [BÖn. 553]. *1746:* mind akartam kegjel(me)det[a] az öcsem maga viseleserül, de maga viselesit pennara sem tudom venni, maga magam is az földig hodoltam meg ugj az egész hazám[b] is hogy inkab valami jora vehetnók, az mire mentünk is az szegènj mihok altal njertük elege volnank rajta hogj valami jot Csinalhatnank belolle de nincs haszna mentest el fordul [Hsz; BLev. — [a]Tollban maradt: tudósítani. [b]Helyesen: házam]. *1772:* Ugyan csak elszalasztották a szegény Madarit, s satisfactióért mindenütt eljárta az erdélyi instantiákat, de semmit sem nyert [RettE 271]. *1818:* â Biro rész ki pereltetett, atyafi kéznél vagyon, â kiis kész minden időben hi elégitteni az atyafiakat, ezzel azt nyerte, hogy békességben birta â közönségest [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014]. *1842:* a lemondás meg eshetik egy ora alatt, de esmét iljent nyerni, nem olj hamar lehet [Csákigorbó SzD; JHb gr. Csáki Rozália férjéhez].

Szk: *vhány votumot ~. 1841:* Ezután a' Candidátusok nevei le iratatván s rendre minden Czéh Tagjának Votizátio végett ki osztatván ... leg több votumokat nyertek[a] [Kv; ACSzám. 136–7. — [a]Köv. a fels.].

9. haszna/előnye származik vkinek; a trage folos din ceva, a profita de ceva; Nutzen/Vorteil haben. *1568:* Gasparus p(rae)tor petri veres iur(atus) fass(us) est ... tudom hogy Estue Nyolc orakor az var fokrol le zallanak Andras Katho es seres Anna, akor ezt monda seres Anna, Jertek el Jnnet, mert ith semit ne(m) nyerwnk [Kv; TJk III/1. 226]. *1592:* Gyereoffy Caspar Gattiat az Waros ell vonatta, kyert Ewocalwan, semmit Nem Nyerth, hane(m) meg bekellet, arrol valo per folias [DiósyInd. 40]. *1653:* Immár úgy hiszem hogy eléggé vehedd eszedbe: mit nyertek az székely nemes emberek vélle, hogy azokat a székelyeket, kik Báthori Sigmonddal Havasalföldébe a törökre szabadságért elmentek vala, és onnat haza jövén jó szerencsével, itthon őket felmészárlák és esmét jobbágyá tevék [ETA I, 53 NSz]. *1710:* Haller István ... noha sokat reménlett ... de keveset foga nyerni, hanem grófi titulust ... adának neki [CSH 425]. *1739:* ez a Nemzecség[a] tsak ollyan ácsorgo, szájongo, hogy ha valamit rajok biz az ember keveset szokott benne nyerni [Nagysomkút Szt; TL. — [a]A sertéshajtók]. *1771:* Diószegi Mihály ... vette volt elsőben Décsei László leányát, Ágnest, ki is igen szép és jó természetű személy volt szegény, de semmit sem nyert volt báróhoz való férjhezmenetelben [RettE 257]. *1783:* az egész falu edgyet értett, és vegezett benne, hogy Jánk Pétru Csürét rontsák, vágják és onnan el pusztitsák ... kikhez a magam consensusat is ragaztattam akkar nyerjünk vele akkár veszessünk [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1817:* A' stricklázott linea jelenti, hol lehetne a' kőz kertet elvinni hogy mindenik fél annyit nyérjen egy helyt, a' mennyit veszt más helyt quadrat ölekben [Mv; DE 4].

Sz. *1811:* Kitsin fáradsággal ember nagy czélt el ér, És kitsin munkával sokszor nagy hasznot nyér [ÁrÉ 39].

10. kap vkitől vmit; a primi ceva de la cineva; etw. von jm bekommen. *1699:* bizony vr(am) ha faradno(m) kel, mégh en nyerek kgltektül ne(m) kgltek tüllem [Palatka K; SLt Al. 17 Palotkai István P. Horváth Miklóshoz]. *1705:* Graven kínálkozék, hogy fogadják fel véle száz aranyban, hogy segítség ad 8vum Septembris elérkezik, melyet is én bizony fel mertem volna fogadni véle, ha német nem volna.

De minthogy német, tudom, ha megnyerném is, még nekem lenne bajom miatta, nemhogy valamit nyernék tülle [WIN I, 517]. *1823–1830:* (Fogarasi Pap József) tudós munkáival sok arany és ezüst monétákat nyert volt a külső országi akadémiáktól [FogE 76].

11. kieszközöl vkinek vmit; a obține ceva pentru cineva; ermitteln. *1823–1830:* Báró Kemény Sámuel irigykedett Bethlen Pálra, hogy az a gyermekei tanítójának a Főconsistoriumból akadémiai költséget nyert [FogE 160].

12. *vajdaságot ~ magának* megszerzi a vajdaságot; a cuceri un voievodat; sich die Woiwodschaft erwerben. *1571:* Ez elmwlt ideokbenis twdgya azt tew ktek michoda wayda fiw tamadoth wala, ky Moldowa Orzagra akara menny ... Mostis az tew ktek Tartomanyaba wagyon egy wgyan azon wayda fiw ky maganak waydasagoth akarna nyerni, hadotis zerzet ... mely dology ez orzagnak wezzedelmere lezen [Magyaró MT; BesztLt 3751 Paulus Banffy Lossonczy de Mogyoro a beszt-i bíróhoz].

13. talál; a găsi, finden. *1721:* Tiszt. Curator Quartas es Ispany Uraimék nyerjenek magoknak olly idöt mellyben a Jobbagyoknak Szolgalattyárul ennek modgyarúl es rendirül disponallyanak es abban rendet tsinallyanak [Kv; SRE 138]. *1852:* szivesek voltak meg igérni, — ha nyerendek helyet és fát, a' télen le vágni, és el hordani az anyagot, — hogy tavasszal fel bonyolithatnám kunyhómat [Dés; Dlt 608].

14. nevét vmiről kapja; a primi numele datorită ...; den Namen von etw. bekommen. *1864:* Csinod pataka ... el nevezését valo szinüleg onnan nyerte mivel essőző esetén ... gyakran Sebes folyamu Csintalansága nem reméllett károkat okoz [Szárhegy Cs; GyHn 53].

◇ **Szk:** *időhaladékot ~* időbeli halasztást ér el; a obține o amînare/păsuire; zeitlichen Aufschub erzielen. *1833:* Serkentem a B. Oskola Tanittokat és Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesittésére. Az utolsok ne gondolják, hogy a' kepe bé szolgáltatására idő haladékot nyerjenek a' Visgalo Biztossagtol [Vaja MT; HbEk] ✱ *időt ~* **a.** 'ua.; idem'. *1730:* Mint hogj gjakorta az Militia obtingenseinek administratioira valo pénzb(en) meg fogjatkozván, a mikorra kivánták, administralnom nem lehetett, hogj Várakozzanak sokszor borral, pujkával; vagj egjéb majorsággal, gjümölcsel, pereczczel discretizaltam, s ugj nyertem kevés időt [Kv; Szám. 56/XIX. 28]. *1769:* Ferdinand Erz Herzeg eo Felsège Regementéből ugy mint Beran Thodor ez Brassai és Marosán Demeter e Kő vár vidékeiből eredetekre nézve származtak, bizonyos üdőt Nyervén magok(na)k hazájokba valo menetelre, mely Terminus el telvén viszsza nem mentek Regementekhez [UszLt XIII. 97]. — **b.** időt szakít vmire; a-şi face/găsi timp pentru ceva; für etw. Zeit erübrigen/nehmen. *1793:* az siető habari irásrol nacságodtol engedelmet kérek erreis elig tudék üdőt nyerni [Szőkefva KK; BálLt 1] ✱ *kedvet ~* tetszést arat; a avea succes; Beifall ernten. *1798:* Nagyon órvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsűlletes Communitás" előtt is kedvet nyert légyen [Mv; TLev. 5/14. 1a. — "Torockó] ✱ *kudarcot ~* kudarcot szenved; a suferi un eşec; Mißerfolg erleiden. *1815:* én előre tudtam, esmervén igaz Magyaros Chategoriaját, hogy kudortzat nyerendűnk, de nem volt annyi erőm hogy a' Tkts Soo Tisztséget az iránt Capacitállyam [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz] ✱ *megvető nevet ~* mást lenéző embernek ismerik; a ajunge să fie calificat drept un dispreţuitor consecvent; als andere Verachtender angesehen werden. *1710 k.:* Én hirtelen fellobbanó haragú embernek tartattam, mert, kivált ha ... láttam hogy valami gonoszra igyekeznek, jót, törvényt, igazságot elforditani akarnak, megindultam, s a dolgot, vagy ami nékem jó, igaz és helyesnek látszott, buzogván, és néha talán felettébb is urgeáltam ... úgyhogy ... másoknak és mások munkáinak kevély, megvető nevet nyertem véle [BŐn. 494–5].

nyérc 1. nercprém; (blană de) nurcă; Nerzpelz. *1806:* Köntősök ... Edgy régi modi fejér attlatz tóltött, és nyerttzel prémezett szalup [Ne; DobLev. IV/897. 1b Árva Szánto Sándor lelt.].

2. '?' **Hn.** *1775:* a Keresztám óldalán mely is a Nyértze Torokra mégyen véggel [Középlak K; KHn 295].

nyércprém blană de nurcă; Nerzpelz. *1793:* ezüst tarka sellyem materia mente viseltes, nersz prémmel [TL Conscr.].

nyereg 1. şa; Sattel. *1568:* Pro Blasio szeoch Contra michaelem fenesy. Demetrius szeoch, Gregorius siueges, Vitalius Nyerges Joannes Twry ... fassi sunt pariformiter, hogy Eok bwchwltek el az fenessy mihalnak eoth lowat, ad f. 35 az szekeret ad f. 5. hamot es Nyerget affele szerszamot, ad f. 2 d. 50, ky tezen f. 43 d. 50 [Kv; TJk III/1. 240b]. *1599:* en ki sem menék hane(m) njergemet kerese(m) megh [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1604:* Kornis Ferencz Vramtol az ęn Sarga niergemet zerezze megh kd [Gerend TA; Ks 38. 1/10]. *1625:* Az Talygas lo Nyergehez Csinaltatta(m) egi hagymant ... d 45 [Kv; Szám. 16/XXXII. 12]. *1635:* egy louais úala nyergestol [Mv; MvLt 291. 59b]. *1656:* Harom teöredezet nyereg, edgik czontos volt [Doboka; Mk Inv. 3]. *1664:* akorron lattam hogy az fyam lovat ki hoza az Udvarbul Tompay György fekestűl Niérgestűl [Császári SzD; WassLt Drabant Mihaly (70) jb vall.]. *1668:* hagyok ... egy gyermek louat fekestűl, nyergestűl par pistolyostul [Komlód K; BLt]. *1691:* megh nyergelven nyergestűl, fekéstűl egy szürke paripámat [Dés; Jk]. *1693:* Andrisnak egy nyereg Szerszamostoll, egy Zöld ketze benne [Ne; DobLev. I/38. 11]. *1732:* Találtunk ... egj kopacz njerget, két vasas málha hordozot [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1749:* Lóvaim igen romlót állapóttal lévén alig bótórkáznak majt két hetig le nem szálván hátókról az Nyerőg [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.].

Szk: A. *~ alá való* nyeregtakaró. *1714:* Nyereg ala valo Vörös Posztobul fl Hung. 2 Nyereg ala való Vörös kopott barsonjbul aranj skofium viragokkal fl. Hung. 3 [AH 15]. *1835:* Egy prits nyereg tarka nyereg alá valoval [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *~ben tartja a lovat. 1705:* Ma reggel a lovas németek mind kimenének ide a sánc eleibe, holott baron Tige és Montecelliék sátort vonattanak ki, és a lovas németek mind nyeregben tartván a lovakat, mind ott étetének egész estig [WIN I, 430] ✱ *~ből hajtó kurta korbács. 1828:* Hosszu Korbáts kettő, nyeregből hajto kurta egy [Szentdemeter U; Told. 39].

B. *anglus ~. 1805:* Egy Anglus nyereg Szarvas-börrel boritva Angliai platirozott fekete kantárral [Mv; TGsz 52] ✱ *aranyos ~. 1653:* Azok a választott szép ifjak mind jó lovan ... csak egy dolmányban valának, aranyos nyergek és kengyelek vala [ETA I, 134 NSz] ✱ *aranyos-ezüstös ~. 1627:* Egj rakot ladaban. Egj aran(n)ias ezwsteos niergh (!) [BLt Béldi Kelemen inv.] ✱ *bársonyos ~. 1628:* Egy Ezwsteős zeőld Barsonios Nieregh, vas kengiel raita [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1661:* Egy veres bársonyos nyereg,

ezüst szeggel vert. Egy zöld bársonyos nyereg, ezüst szeggel vert [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1681:* Egy mostan ki adott Veres barsonyos nyeregh, szkofiummal varrott fejér ezüst csontozással [UtI] ✱ *bérlett magyar ~. 1812:* Egy Magyar bérlett Nyereg minden hozzá tartazandokkal [Görgény MT; Born. XXXIX. 43] ✱ *bőrös ~. 1782:* Egy ujadan uj tötöt bőrös nyereg hevederrel együt [Nalác H; CsS] ✱ *brassói ~. 1761:* Brassai keskeny nyereg alá valo pokrotz Nro 6 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19] ✱ *capás ~. 1694:* Czapás nyereg nro 1 [O.csesztve AF; LLt 76. C]. *1696:* Az veres Czapas Ezüst Szegekkel vert nyergen valo kengjel Gira 4 Lot 1 [BfR] ✱ *cigány ~. 1693:* Mihoknak ... Egy uj czigány nyeregh [Ne; DobLev. I/38. 11] ✱ *csontos ~. 1662:* két csontos nyergem [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1685 e.:* Szäz sebesen Piheni (!) Peter Uram hazanal vadnak ... Csontos nyereg Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18]. *1768:* Csontos Nyereg egész készülettel 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIIb] ✱ *ezüstös ~. 1609:* Balkani Albert ... Bik Alligh vizen vrunk vtan egi Ezwsteos Nierget [Kv; Szám. 12b/IV. 409] ✱ *ezüst szeggel/szegekkel (meg)vert ~. 1685 e.:* Szäsz sebesen Piheni (!) Peter Uram hazanal vadnak ... Ezüst szegekkel vert nyereg Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18]. *1697:* egj ezüst Szeggel még vert nyerget ... el vitt [Kál MT; Berz. 17. XII] ✱ *fejelt ~. 1714:* Egy fejelt nyereg, egy szügyellő [Kv; Pk 6] ✱ *füredi ~. 1819:* Egy Füredi hitvány Nyereg [Mv; MvLev.] ✱ *háromforintos ~. 1596:* harom forintos nierget attam aiandokba [Kv; Szám. 6/XXIX. 86 Bachi Tamás sp kezével] ✱ *jászvásári ~. 1746:* az edgyik ládában magam kezeimmel raktam bé ... edgj virágos Gyászvásári[a] merö Nyerget [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150. — [a]Jászvásár, azaz Iaşi] ✱ *magyar ~. 1581:* hagyok ... Egy fegyver derekat ... egy magyar nyerget ... az öcseimnek [SzO IV, 76 Székely András végr.]. *1684:* Öt magyar nyereg [Ebesfva; UtI]. *1714:* Magjar Nyereg, kék és Vörös seljemmel be buritott, aranj s ezüst Skofium Viragokkal ki varrot ... f. Hung. 112 [AH 16]. *1780:* A Lovász Mester Házában ... Magyar nyereg 3 [Bethlen SzD; BK]. *1836:* Egy magyar nyereg szerszámostol 2 Rh fl [Kv; Pk 3] ✱ *merő ~ → jászvásári ~* ✱ *mokány ~. 1812:* Egy paraszt Mokány Nyereg rongyos [M.gyerőmonostor K; KCsl 11] ✱ *muntyán oláh ~. 1737 k.:* Egy muntyán oláh Aranyas neregh [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ *német ~. 1687:* Az nimet nyeregis meg van [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1747:* Megromladozott Német Nyereg Nro 2 [Spring AF; JHb XXV/88. 4]. *1780:* A Lovász Mester Házában ... Zöld bársonnyal boritott német nyereg [Bethlen SzD; BK] ✱ *oláh ~. 1661:* Az olá nyergem [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Teleki még egy kerek kápáju, szép, aranyos oláh nyerget ajándékoza [BÖn. 814]. *1714:* Aranyfonallal ki varrott Oláh Nyeregh, közönségesen Vörös Posztó Vánkossal, s rezes Kengjellel fl. Hung. 5 [AH 52]. *1737 k.:* Edgy kis oláh néregh [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ *parasztos ~. 1662:* négy parasztos nyergem [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *priccses ~. 1820:* Egy prittsés nyereg kengyellel, és le kötőjivel [Mv; MvLev.] ✱ *szkofiummal varrott ~. 1681:* Veres bársonyos szkofiummal varrot régi nyereg. Murat ezüstt kengyelek rajta [UtI] ✱ *tatár ~. 1657:* indultam vala meg tatár nyeregben, melyet nem tudtam azelőtt, hogy hosszas és szünetlen való postálkodásra olyan igen alkalmatlan légyen [KemÖn. 59] ✱ *töltött (magyar) ~. 1804:* vitt-el magával ... Kantzalovat, fekete börrel boritott töltött tsontos Nyereggel [DLt nyomt. kl]. *1849:* Egy töltött magyar nyereg kender le kötővel farmatringal kengyel szijakkal [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1850:* egy töltött magyar nyereg ... egy más töltött nyereg [Algyógy H; Born. F. Ii] ✱ *török ~. 1681:* Török, avagy Muratt nyergek ... Ezüstel aranyosan megh boritott kápajai [UtI]. *1714:* Tőrők Nyereg vőrős barsonnjal buritott aranj skofiu(m) virágokkal és figurakkal minden felöl ki varrot ... fl Hung 170 | Violaszin Barsonnjal boritott Török Nyeregh ... fl. Hung. 7 [AH 16, 53]. *1793:* egy török nyereg ülete viola szin bárson [TL Conscr.] ✱ *török kápájú ~. 1744:* Edgy régi szü ette Tőrők kápaju Nyereg [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ *veres skárlát ~. 1629:* Egj veres Skarlat nieregh vy hagjmania [Szentdemeter U; LLt] ✱ *virágos ~ → jászvásári ~.*

Vö. a *fa-, kozák-, kurián-, murát-, paraszt-* és *priccsnyereg* cimszóval.

C. *hátas ~. 1589:* Egy visselt hatas Nyereg d. 75 [Kv; KvLt Inv. I/2. 40]. *1595:* Kadar Gergelytöl vöt el Poroszlo Marton egy fo hatas Nyerget [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Vrünk eo felsege pragabol meg tertekor inne(n) el indúlua(n) feierúarra veottek volt à porozlok Iffiú Zigiarto Balintol Egy vy hatas nierget zerzamostol, melliet oda veztettek [Kv; i.h. 7/XII. 64 Filstich Lőrinc sp kezével] ✱ *lótanító ~. 1848:* Három tanito nyereg kantárostul együtt ... 60 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ *szekeres ~. 1589:* Vóttem ket szekeres nyerget is Nyerges Petertól ... f. 1 d. 40 [Kv; Szám. 4/XI. 45]. *1594:* 8 Die xbris kapaztak megh az zekeres nierget f 0 d 50 [Kv; i.h. 6/XV. 29]. *1600:* Veottem egy szekeres Nyerget f 1 [Kv; i.h. 9/XII. 64 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1610:* Horuat Christoph egy kendgiel Syat vett az Zekeres Nieregben kolosvarat pro d. 25 [Gyalu K; Sennyei 47/11] ✱ *taligás lóhoz való ~. 1609:* Az Taligas lohoz valo Niereg ala Cynaltatam egj Hagmant fizettem Nierges Palnak Toelle d 50 [Kv; Szám. 12b/IV. 49] ✱ *tereh hordozó ~. 1829:* Két Szamárra valo Tereh hordozo nyereg [Borosbocsárd AF; EMLt].

Vö. a *katona-, kocsis-* és *lovásznyereg* cimszóval.

2. (ágyú szállítására való) nyerges szekér; vehicul pe patru roţi care prezintă o adinciturā în formă de şa (şi serveşte la transportarea ţevilor de tunuri); Sattelwagen (zur Beförderung des Geschützes). *1665:* Felsö czejk haz. Vagjon ez hazban ... Korompaki puska czö 4. Egj réz mordalj puska no. 1. Nyeregben valo rez algju no. 1[a] [Fog.; UF II, 313. — [a]Fels-ból kiemelve].

3. *zsinórverő ~* gombkötő eszköz; unealtă folosită de năsturari; Knopfmacherwerkzeug. *1710:* Az Nemes Tanács Parancsolattyábul az Gombkötő Samuel Inventált Javaibul ezeket vittük el es kóz kéznél hatuk. Műszer ... Egj Sinor verő fa njerget. Egj Sinor verő fa Széket [Kv; TJk XV/1. 371a].

4. hegynyereg; curmătură, şa; (Berg)Sattel. **Hn.** *1815:* A Nyereg Hegyesse [M.bece AF; EHA]. *1878:* a Kapustol a Szentyébe vezető nyergen [M.zsombor K; EHA].

nyeregalj nyeregtakaró; teltie; Satteldecke. *1714:* Egj Óvét Tőrők Nyereg allja aranj fonallal ki varrot Viragokkal, minium szin Lo boritoval egjütt fl. Hung. 10 [AH 19].

nyeregborítás nyeregbevonás; îmbrăcare a şeii; Sattelbezug. *1649:* Nyerges Palnak, Adtak Ado szedő Vraimek Valamj Njeregh Czjnalastol, es Boritastol Egy forintott f 1 [Kv; Szám. 26/VI. 434].

nyeregbunda a nyeregnek a farbőrre hevederezett része; piele/blană netăbăcită care se pune pe șa; gegurteter Pelz auf dem Steiß des Pferdes. *1850:* egy katona uj nyereg bunda — fekete bárány bör ... 20 vft. egy más viselt nyereg bunda 5 vft [Algyógy H; Born. F. Ii]. *1860:* 1 Nyereg Bundára borőzős (!) f 1//30 [Kv; Újf. 1].

nyeregcsinálás nyeregkészités; confecționare de șei; Sattelmachen. *1632:* hamar megh tanulna eo az Nieregh czenalast [Mv; MvLt 290. 78a]. *1723:* hozzám jöve Nemasági ur(am) és erőltete a Taploczai utra hogy kulgyek enis az uram Gerebenesre lévén fogám a fiamott a nyereg Csinálás mesterségröl el hivám menynyen el eöis az apja hon nincze(n) ... másodczor nagy véletlen s ok nelkul hogy hozzám jöve Csak belém álla s megh köttete erőssen [Oroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalvi Juvána (50) jb vall.].

nyeregcsináló nyerges mester; șelar; Sattlermeister. *1681:* Nyereg csinalo Pers. 2 | Nyereg Csinalo Pers. 1 [Vh; VhU 76, 154].

nyeregfa nyereg-oldaldeszka; lemnăria șeii; Sattel-Seitenbrett. *1638:* Nierges Janos ... megh en hozzam is rutul haigala valami Nieregh fakal kouelis [Mv; MvLt 291. 161a]. *1679:* hitván puszta nyeregh fa nro 1 | hitván nyeregh fa, fa Kengyelestöl nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 70, 74].

nyeregfedél nyeregtakaró; valtrap; Satteldecke. *1714:* Vőrős Anglia Posztobul való nyereg fedél [AH 4].

nyeregfő nyeregkápa; oblinc; Sattelknopf. *1670:* el Lopák az puskaimat az nyeregh feöböl [Szamosújvárnémeti SzD; RLt 1 Koszta Geőrgy (28) jb vall.].

nyereggyártó nyerges, nyeregkészítő; șelar; Sattlermeister. *1591:* Bathory Boldisar Nyereg Gyarthoya ala fogattam Tordaigh egy Torday Zekerest f — d 20 [Kv; i.h. 5/X. 43]. *1593:* Neb lorinczj wizj 4 lowon tordaig feiedelem Nieregiartoiat f 1 [Kv; i.h. 5/XXI. 123]. *1633 u.:* a város népének és tanácsnak megegyezett akaratjából parancsolták, hogy a lakatgyártók, csizszárok, szijgyártók, paizsgyártók, nyereggyártók és nyilgyártók egy bizonyos czéhba álljanak és a hol illik s kivántatik, czirkáljanak és a város közönséges terhét viseljék [Mv; EM XVIII, 449–50]. *1654/1681:* Haczogh Varosombeli Nyeregh gyarto[a] ... mesterségével valo Jambor szolgalattyat megh tekéntvén, hogy az mint ekkedigh, ennek utannais praestallya Egy vér szerint valo Eöttsével Tamboras Peterrel, mindennemü paraszti szolgalattul, ado, dézma adastul Immunissa töttem [Vh; VhU 470–1 Zolyomi Miklós ad. lev. — [a]Nyerges Tamboras Mihok].

Szn. *1559:* Petrus Nyereghgyartho [Kv; Szám. 1/V. 155]. *1567:* Martinus Nyreggyartho | Matheus nyeregiartho [Kv; TJk III/1. 67, 100]. *1570:* Nereg Jarto gergel [Kv; TJk III/2. 152]. *1572:* Neregh Iarto peter [Kv; TJk III/3. 28]. *1573:* Margit Nereg Iarto Matiasne [Kv; TJk III/3. 212].

nyeregkápa oblinc; Sattelknopf. *1855:* Mikor ... útazott ... Előtte a nyeregkápán hatalmas borzbőr tarisnyába szép fehér komlós czipó, ösztövér füstös szalonna ... jó kulacs bor [ÚjfE 183].

nyeregkészlet nyeregszerszám; accesoriile aferente la șa; Sattelzeug. *1850:* egy töltött magyar nyereg — egész nyereg készlettel kantárral 30 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

nyereglapocka ló lapockacsontja; omoplat, scapulă, spate (la cai); Schulterbein des Pferdes. *1761:* Gyermek Mén Lovak vadnak e' szerént 1mo Tiszta fekete Nyereg Lapotzkája alatt két két Poltrásni holdu öt esztendös ép Ménlo Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6].

nyeregpárna nyereg alatti párna; pernă de șa, perniță de sub șa; Sattelkissen. *1748:* a nyereg lévén piros bőrrel borított és piros bőrbol tsinált nyereg parnával készülve [Torda; TJkT III. 219].

Szk: *török ~. 1714:* Török Nyereg Parna Vorős Posztobul aranj Viragokkal fl. Hung. 3 [AH 15].

nyeregstrupli kengyelszíj csatoló része; partea trăgătoarei (la șa); Steigbügelriemen. *1860:* 2 Nyereg strupli f 1//20 [Kv; Újf. 1].

nyeregszárny nyereg-oldaldeszka; placa șeii; Sattelflügel. *1662:* Végre az erdőkön elestveledvén, és az eső is nyakokba szakadván, hogy éjszaka az vizbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvizben meghálni kényszeríttettek vala, magok a lovak hátairól, ki egyik, ki másik makktermő fákra mászván fel, nagy vizesen sikemlőnél fogva nyeregszárnyáig való vizben tartván egész virradtig [SKr 189]. *1705:* A Maros már az nedves időben igen megnevekedvén, csaknem nyeregszárnyig ért még a nagy lovaknak is [WIN I, 626]. *1723:* az kis Szamos kicsid levén penig most de azon Országos rév annyira el bomlott, hogy majd az nyereg szarnyat erte az víz az lovan [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6 Sam. Szaniszlai de Balvanyos Varallya jud. nobilium vall.].

nyeregszerszám accesoriile aferente la șa; Sattelzeug. *1743:* Nyereg szerszám ... Ket Üstök nyomtato [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1754:* Baro Radak Lőrintz Urnak ... Nyereg szerszámai: Egy arannyal varrot szederjes veriték fogo [Nsz; Told. 19]. *1761:* Mardsinán Dumitru maga nyereg szerszámait a' meringyés tarisnyájab(a) tévén a sztinánk mellett levő ármingyen fára fel függesztette [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.]. *1792:* edgy járo lo hezzavalo nyereg szerszammal [Recsenyéd U; Pf]. *1814:* egy Anglus Pritsért és ahoz valo Nyereg Szerszámért fizettem 66 Rf 65 xr [Dob.; BetLt 1]. *1828:* (A juh és disznóbőr) sem Lábbelinek sem fuvonak, sem a' Clitellaris Lovak Nyereg szerszámának nem alkalmas [Torockó; TLev. 13/3].

Szk: *~tartó kamarácska. 1807:* édgy Szena tarto, és édgy Nyereg Szer szám tarto Kamorácska [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 7] ✱ *török ~. 1788:* Török nyereg szerszámra valo aproság Rezek [Mv; TSb 47].

nyeregtakaró valtrap, cioltar, harșa; Satteldecke. *1777:* egyebet egy hitván nyereg Takaronál semmit nem adott [Dés; Ks 79. 29]. *1785:* harmad ideje ... egy Tarka nyereg takarot oda hozott [Backamadaras MT; CsS. Georgius Gombos (36) vall.]. *1789:* Nyereg takaro Bornyu bőr egy [Bód SzD; RLt Mohainé Borsai Anna lelt.]. *1793:* egy kisded rend nyereg takaro, veres skárlát posztobol [TL Conscr.]. *1809:* A Nyereg takaro szélire egy Sing Veres Borsetát vedtem [Várfva TA; KW]. *1812:* egy ujj bőres nyereg mi-

denféle szerszámmal, két nyereg takaroval két kantarral [Körtvélyfája MT; LLt]. *1849:* Német János ... Egy lora valo nyereg takarotis hogy vitt el szájával el esmerte előttem [Héjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) vall.].

Szk: *bársony ~. 1793:* egy tettszin bársony nyereg takaro [TL Conscr.] ✱ *magyar ~. 1805:* Egy viseltes zöld bársony régi Magyar nyereg takaró, ezüsttel varva, a' közepe kivágva [Mv; TGsz 52] ✱ *posztó ~. XIX. sz. eleje:* Egy Csontos bérlett pistojtokkal, Kantárral poszto nyereg takaroval, verijték posztoval valo jo keszületü nyereg [Öraljaboldogfva H; KCsl 5] ✱ *rása ~. 1788:* Moj ette Zöld Rósa(!) nyereg takaro [Mv; TSb 47] ✱ *török ~. 1714:* Tőrök Nyereg takaró Skarlat Posztobul körnjül aranj szivekkel és viragokkal 4 szegletin ki varrott fl. Hung. 15 [AH 15].

nyeregtartó I. *mn* nyereg tartására való; pentru/de ţinut şaua; zum Sattelhalten dienend. *1656:* Egy njeregh tarto szék [UF II, 1289].

II. *fn* nyeregfogas; cuier pentru şa; Sattelständer. *1656:* deszkabol csinalt njeregh tarto ... 4 labas fejer fogas az falban [UF II, 126]. *1681:* Nyeregh tarto, közönseges, Labas paraszt asztal Nro 2 [Vh; VhU 545].

nyeregtörés nyereg-feltörés, kisebesedés; rosătură de şa; Sattel-Wundsein. *1836:* G. Várollya nevezetü helységében bizonyos Köz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott fekete szörü paripa Lovak — melyeknek edgyike mint egy 16 Eszt(endős) ... a' Második mintegy 12 Eszt(endős) — a' háta a' nyereg törésttól fejér foltos és a bal farán 3 forma béllyeg lattzik [Dicsősztmárton KK; TLt Közig. ir. 912].

nyerekedés 1. nyerészkedés, kereskedés; comerţ, negoţ; Handeln. *1662:* Az törők rabokat pedig a táboron, Váradon s imitt-amott hajdúvárosokon, nemesség, vitézlő nép között mindenütt árulták ... egynéhány esztendők alatt nagy nyerekedés volt vélek [SKr 179]. *1823–1830:* Tehát itt is belésültem a nyerekedésbe. Nem is voltam arra való ember [FogE 287]. *1847:* Végezetre az úrbéri szolgálatra nézve Varga Katalin a templom előtt az embereknek azt mondotta, hogy ... nyerekedés és eladás végett az uradalom számára ölfákat ne vágjanak [VKp 289].

2. kb. haszonra való törekvés; străduinţa/dorinţa de a obţine un cîştig; Gewinnsucht. *1737:* Nagysagod irja hogy erős katona a törvény s procedaljak tőrvenyesen én a valo a tőrvényel valo nyerekedesen nem kapdosok, hanem tsak a magam betsüllete restitutiojátt kivánom [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Péterhez].

3. elnyerés; obţinere; Erlangen. *1811:* a szárhegyi esztenatársaságok egymás között visszontagságot ne cselekedjenek a havasoknak nyerekedése végett [Szárhegy Cs; RSzF 184].

nyerekedik 1. nyerészkedik; a specula, a face speculă (cu ceva); auf Gewinn ausgehen. *1700 k.:* (Pénzt) kereskedő embernek adhattok az ki njerekedik penzetekkel [SLt AQ. 46 P. Horváth Miklos lev.]. *1755:* meg tsalt kiéd semmit nem adott énnékem á mit azon pénzzel nyerekedett abbol [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. *1765:* volt két ökre is azt az el mult esztendőben el adta nyerekedett s elődött velle [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1811:* Mikor itt' elsőbben szólgálatot vettem, A' Lóhoz szerentsés vóltam, nyerekedtem [ÁrÉ 57]. *1823–1830:* Ennek a Tímárnak lévén ott a Duna partján egy alacsony faháza, s ott is lakván, a gubacsokat nála lerakták, s mikor a vásárló németek megérkeztek, megvévén, ő akkor magának nyerekedett [FogE 168].

2. kb. vetekedik; a rivaliza/concura; mit jm/einer Sache wetteifern. *1811:* Így hát, hogy az esztenatársaság ne nyerekedjék, így határoztaték meg: hogy ezután minden esztendőben 2 esztena azon havasba" tétetődjék [Szárhegy Cs; RSzF 184. — "Ti. az esztenatartásra legjobbnak ítélt Bük-Hovasba].

nyerekedő játék szerencsejáték; joc de noroc; Glücksspiel. *1819:* a Legények között minden féle nyerekedő játékok különösen a Kártya, kugli s több a félek szorossan mg tiltassanak [Kv; MészCLev.].

nyeremény sorsolásban elnyerhető tárgy; cîştig, obiect cîştigat la tragere la sorţi; Gewinngegenstand. *1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hőlgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak, mellyekböl 138 nyeremény rendeltetvén el | a benn hagyott nyeremények a kisded ovoda javara viszsza ajándekoztaknak tekintetnek [Dés; Berz. 20].

nyerendő 1. megkapandó; care urmează să fie primit; zu erwerbend. *1799:* az ujra nyerendő Resolutiot a Mélgos Urral nem Communicalom [Kv; SLt XL Mart. Ágoston Suki Jánoshoz]. *1809:* az ujjanon Nyerendő Mesteri fizetes [Andrásfva MT; MRLt].

2. megszerzendő; care urmează să fie primit/obţinut; zu erlangend. *1755:* eő Nsga nélkül Semmire nem mehet M. G. Kornis Antal Ur, hanem ha harmad részt ki ád a' nyerendő határbol, ugy nyér valamit [Nagygyeke K; Ks K. 80].

3. elérendő; care urmează să fie obţinut prin ...; zu erreichend. *1710 k:* minthogy a haragnak szolgáivá tett minket mind az én s mind a felebarátom bűne ... mind haragnak, verésnek, szitoknak ... legjobb orvosságának találtam az Istentől imádság által nyerendő patientiát és az üdőnyerést [BÖn. 497–8].

nyereség 1. (vállalkozásból/adásvételből származó) tiszta haszon; cîştig, beneficiu; Gewinn. *1573:* Kalmar Istwan azt vallia ... Az vtan eo tarswl leot volt puskarral es eggywt laktak orgonas Janos hazanal ... az orgonas Ianos adot fl. 158 kes penzt nekik Illen zowal Io fiaim vigetek ely kereskedietek vele, Es mykor Meg Ieotěk az my Neresseg Ieo Rea az ty penzetekel egetemben aggiatok meg Nekemis az my Jwt az penzre [Kv; TJk III/3. 171]. *1575:* eo kegelmek varoswl Azt Mongyak hogy az mynt egiebkor Thylalmas volt az Baromnak Nyeresegre valo megh vetele, Mostanys ... senky seh Mezaros, sem henteler ... az vasaron Theosersegre Barmot Neh vegien [Kv; TanJk V/3. 14a]. *1582:* Albert Deak vallia ... Negwen ket forinth vag teób leon Nieresegek a' buzan kit meg oztanak [Kv; TJk IV/1. 80]. *1596:* az en meg Neuezet zolgam talalt ez al peresre es vele eözúe tarsalkodúan kaptanak valami njeresegeth mellyet meg oztúan az en zolgamnak rezeben Juth egy paripa es egy paplan, marad annak felette egy keczie es f. 6. kj köz volt az al peressel [UszT 11/43]. *1598:* Az bor korchiomarlasnak ez eztendeoben nieresege leott, ky kezekhez ment f 282/91 [Kv; Szám. 8/IV. 18]. *1671:* Haromszéki Atyánkfiai-is, kik a' két Oláh Országból szoktanak magok szükségekre gabonát hordani ... sohult vám, és harminczad adással, ne aggra-

valtassanak; Mindazonáltal ha hűttel referallyák hogy nem nyereségre hanem magok szükségekre hozzák a' gabonát [CC 35]. *1792:* A mely Anslagos Bort vásárlott ... Subtrahalván Csepegést apadást kortsomáros fizetését tölteleket Jó nyereség Hft 8 Dr 52 [Tövis AF; DobLev. IV/696]. *1797:* a' Pálinkának közép árrát, és annak közép időben közép el kelésit fel-véve ... lészen a' nyereség 5 Hfr 76 Dr [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 81]. *1842:* le huzvan a' Költség Summáját marad nyereség Rf 66 xr 55 1/2 [Kv; MészCLev.].

Szk: *~ben összetársalkodik* haszonszerzésre összeáll. *1629:* tudom hogy nyereségben tarsalkodtak volt az mez gyűtesre eoszue, de vgy hogy egy arant adgyanak penzt beleje [Kv; TJk VII/3. 108] ✱ *~et hajt. 1774:* (A bort) őt poltrán is árultatták, lehet ha azon boról hajtottak Magoknak nyereséget Tiszt Uramék [Szentdemeter U; LLt Vall. 227] ✱ *~re felszed. 1584:* Valaky, vagy halat wagy egieb fele Ęlęst nieresegre fel zedne es Az wasarbiro megh Tudna: hat el vehesse, vagy a piachon, vagy kiweól valahon a waros hataran [Kv; PolgK 6] ✱ *~re vehet. 1584:* Az Wasarbirak Tizthi. Szeredan, senky semmith Nieresegre ne vehessen semmy zyn alat minden megh weoth marhanak ell vétele alath. Chyeóteórteókeónnis penigh se ith walo se pedigh idegen Nieresegre ne vehessen semmith Niolcz oraigh, Niolcz ora vtan penigh minden vehessen indifferenter mindent, Az zazlo penigh kewn legien Jelewl [Kv; KvLt Vegyes III/5] ✱ *~re vesz/vásárol. 1677:* az Haza lakosinak ... szabados afféléknek-is[a] ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek ... a' ki-viendő marhától igaz Harminczadot adgyanak; kivévén a' Nemessi rendet, kik Harminczad adással nem tartoznak kűlőmben, hanem ha afféle marhákat nyereségre és kereskedésre vettek volna, és ugy vinnék-ki az Országbol [AC 62. — [a]Feldolgozott aranynak és ezüstnek]. *1776:* mi negyven Hajossok Kentelenitettünk, hogy a' napokban két Kormányos Kezéssegékre egy harmincz vederbül allo bort nem nyeresegre, se(m) pedig Kortsmalkodasra, hanem magunk Hajos Legényeik(ne)k Kőnyebb Szokas szerént excontentalasokra nézve vásarlottunk [Déva; Ks 76. VIIIc] ✱ *~ra jó* haszon gyanánt bejön. *1583:* Ha ualamellykunk az [illegible]zon barmot venne, es az arrat ualami keppen megh ne[illegible]dhatna, Az masikunk ... tartozzek neki anny penzt ad[illegible]. keolczion, Mert ha uagion penze, es nem ad, az marattsaga Egy forint: De az is ugy adgia neki oda az penzt, hogy mihelt azt az barmot a' veueo fel meg uagia tartozzek mingiarast ugian azon tablan meg fizetni, Mert ha meg nem fizetne annakis az marattsaga egy forint: Touabba ualamy azon az Eőkreon Jeöne nieresegul, egy arant oztozzanak uele hogy az Joertt io legien [Kv; MészCLev.] ✱ *egy a ~, egy a veszteség* egyforma a haszon és a veszteség. *1568:* Michael deak ... fassus est ... qth hordo borok uuolt ... azt montta Kys gaspar, hogy egy a nyereseg egy az weztesegis Zabo mihallyal tarsok uuoltak egy massal [Kv; TJk III/1. 168] ✱ *fele ~. 1655:* monda Fülej Ferencz, most kértem Ozdi Thamástol hattszáz forint degradált poturákat fele nyereségeb(en) ... egyéb kalmár marhájátis zálogban atta Ozdi Thamásnak az 600 forint rosz pénzért [Kv; CartTr II Márkosfalvi Balint vall.]. *1823–1830:* Minthogy a sógorommal úgy egyeztem volt, hogy én szerzek bort, ő pedig helyben lakván a városon, ügyelje a korcsomát — fele nyereségében —, tehát hat hordó bort előre magam költségemen be is küldöttem [FogE 286–7] ✱ *szép ~. 1670:* Mi édes Komám uram meg járók Brassót, de bizony Czakó szintén olyan rossz ember, mint azelőtt, mindazáltal ha Kegyelmed vagy száz aranyat küldene, az ajándékért én Kegyelmednek adnám s igen szép nyeresége lenne belőle [TML V, 22 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *tiszta ~. 1829:* Bétsi czitzomákbol u.m. válra valokbol hálo Sapkákbol, Zatskókbol, Réklikből, 's több aproság portékáknak eladott árrokbol jött bé tiszta nyereség Rf. 400 [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. hadizsákmány; pradă de război; Kriegsbeute. *1562:* Onnat Balassi indult Szakmárra, és a nyereséget Szakmárban mind egy házba rakák [ETA I, 18 BS]. *1619:* Ezek csak az császárnak való ajándék az nyereségből [BTN[2] 378] | Homonnai György a lengyelekkel megveré az Rákóczi György hadát ... ő maga ismét visszament Lengyelországba jó nyereséggel [Kv; KvE 150 SB]. *1653:* Elbocsátá azért Székely Móses Imecs Mihályt két ezer tatárral és magyarral, és véletlen üték meg őket és megverék, és onnat a jó nyereséggel megtérnak Móseshez [ETA I, 80 NSz]. *1658:* Hazafelé indítják a tatárok a tábort nagy hallatlan nyereséggel együtt [i.h. 165 NSz]. *1690:* (A törökök) megszaladtak ... tevéket s egyéb nyereséget is nyert az ő felsége hada [IIAMN 327]. *1705:* Kinn lévén a rácok erre Selyk nevű falu felé, találtak valami kurucokra ... Vágtanak is le bennek, nyereségek is jó volt [WIN I, 436]. *1710:* generál Montecuculi Kővárvidékire ment portára, és ott feles hajdúkot levágatván s jó nyereséggel járván ... Szebenben jöve [CsH 439]. *1761:* Örömlövés is volt, mivel Schweidniczot generál Laudon megvette a prussustól, talált benne 18 millió érő nyereséget [RettE 127].

3. *szabad ~* szabad zsákmányolás/préda; libertatea de a prăda (în locul cucerit); freie Beute. *1601:* Valaki az eö felsge taboraba meggien zabad Nieressege lezen, amyt hozhat eö felseghe birodalman kiveol Istené s eoveis lezen [Kv; BesztLt 158]. *1614:* Básta György és Mihály vajda Erdélynek nekibocsátá szabad nyereséggnek minden hadát [BTN[2] 50]. *1653:* A hajdukat Mihály vajda onnat — igíréte szerént — szabadnyereségre elbocsátja, hogy az országot égessék, rabolják és dúlják a mint akarják [ETA I, 60 NSz]. *1662:* Mindennek nemesi szabadság és szabad nyereség igértetik vala [SKr 551].

4. szellemi/erkölcsi haszon; folos/cîştig spiritual/moral; geistiger/moralischer Nutzen. *1662:* minthogy ez világi akárminémű boldogságoknak is mindenkor káros szomorúság szokott útitársa lenni, az gonosz, irigy szerencse a sok romlásban forgott szegény hazának ebbéli kicsin boldogságát sem nézhette kegyes szemmel, hanem ebbéli nyereségét csakhamar szomorú, káros kedvetlenséggel elegyíté [SKr 97]. *1670:* Nagyságodhoz való igaz kötelességem nem engedi, elmulassam, ezen alkalmatossággal Nagyságodnak méltatlan írásommal ne udvaroljak, noha bizony az volna nyereségem, hogy ez életben nagyságod személyének udvarolhatnék [TML V, 307 Teleki Mihály Nádasdi Ferenchez]. *1699:* Ngdhoz valo alázatos kötelességem szerént nagj nyereségem köze szamlálám ez alkalmatosságot nyilni Nagdhoz valo köteles tisztemnek követésere [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sándorhoz Franekerából]. *1710:* Bethlen Gábor, Bocskai s az öreg Rákóczi ... hamar megbékéllének a császárral s jó nyereséggel is járának [CsH 354].

Szk: *~(é)nek tart. 1667:* Uram, nyereségnek tartom, ha Kegyelmed ezután is az én vékony szolgálatomat kivánni fogja [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1730:* nékem Mlgs Groff Vram parancsolni ne terheltessék, tartom nagy nyereségem(ne)k Mlgs Groff Vramhoz valo igaz kötelességemet contestalnom [Kendilóna SzD; JHbK L. 24].

5. eredmény; rezultat; Ergebnis. *1558 k.:* Az lazuriomoth Igy chinald: Wegy kenesǫth 2 rezth, kenkǫueth 3 rezth, salarmoniac(o)th 8 rezth, es ted egy Mazos korsoban es egesd meg lassu twzon es Nagiobich meg az twzeth; annak vtanna chinald vgy, Minth az chinobriomoth es lach ky Jǫny belǫlle egy kek kǫueth, es te talalz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383]. *1569:* Az Serlynghi Andras dolgabwl Nem zolhatok egyebet hanem Byrowal kellene kyerny ky az lowath talan ky Aggya hogy Jaro barom, Jaro Marha, ky kellene adnya, de ... Nylwan Nem Ertem semy Nyereseget az dologban [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz. — [a]BN].

6. siker; succes; Erfolg | győzelem; victorie; Sieg. *1619:* Bizony csak alig ótalmazta meg Isten ugyanakkor Erdélyt, hogy az havaselföldi nyereséget[a] meg nem vették [BTN[2] 222. — [a]A havaselvi felkelés sikerét, Alexandru vajda elűzését]. *1653:* a vajda[a], nagy örömmel kiáltatni kezdé minden hadának nagy kiáltással: „Futnak az ebek, a magyarok; hozzá vitézek, miénk a nyereség!" [ETA I, 56 NSz. — [a]Vitéz Mihály]. *1662:* Kérkedjék az igaz magyar szív az aradi nyereséggel, ha nyert vele [SKr 468]. *1735:* Az közeleb el mult hétnek nagjob részét vadászatban töltvén, az melyben vekony nyeresegunk volt [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.].

7. nyeremény; cîştig; Gewinn. *1573:* Veres Antal Azt vallia hogi Az owarbely Janos deak hazahoz Ment volt korchomara teob tarsasagal egembe ... ott addeg Isznak hogi kartia laczasnak elegetek, hogi ely Nerte volt penzet vgi Mint fl 3 ... mond Bertalannak Ihol az kwlch Menny el hoz penzt neke(m) ... ely ment az kwlcal vgi hozot vgi mint Egi flot appro penzt Es io lengel garast, aztis ely Nerte teolle, az vtan zerit meg fyzette es az Nereszegbe vgmint d 16 viszaadot [Kv; TJk III/3. 282].

◇ Sz. *1619:* ebnek adjon az nyereségébe [BTN[2] 225]. *1662:* ebnek adjunk az nyereségében [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* ebnek adjanak a nyereségében [TML V, 72 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

nyereség-kapás haszon; folos, cîştig; Nutzen. *1811:* Némely reménnyével nyereség kapásnak Labirintust tsinál magának és másnak, A' két békességben élőt öszve veszti, Magát harmadiknak közikbe ereszti [ÁrÉ 93].

nyereség-tarack zsákmányolt tarack; obuzier capturat; erbeutete Haubitze. *1657:* Harmadik rendben azon útra, melyre magam is menendő valék, bocsátám Daniel Jánost és Fráter Pált cselédeinkkel, rabjainkkal és valami nyereség tarackokkal [KemÖn. 241].

nyeretett szerzett; (care a fost) obţinut; erworben. *1784:* Mikolai Jussan nyeretett Joszágak(na)k felit ... transponállyák [JHb 23/1 Jósika János ir.].

nyergecske kis nyereg; şa mică; Sättelchen. *1688:* Egy kis olah nyergecske pusztán, nintsen semmj szerszam rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27].

nyergel (hátaslóra) nyerget tesz; a înşeua, a pune şaua (pe cal); satteln. *1599:* en ki sem menék hane(m) njergemet kerese(m) megh, njergelęk es Zombatfaluara menek, ott halek [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1688:* az paraszt embert is Szentére bevitték, s az Dalmadi inasa meglátta, hogy viszik az embert, mondotta az urának, Uram, ám valami katonák fogva viszik amaz embert, ki Kegyelmedhez gyakran szokott járni; s ottan lovat, mondotta, nyergeljenek s ki ment az városból s az inasának is mondotta hogy nyergeljen s ... menjen utánna [TML IV, 304–5 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz].

nyergelő I. *mn* lógondozó; care se ocupă de îngrijirea cailor; Pferde pflegend. *1731:* Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelő szolgákat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerent szolgáltasson [JF lovászmesteri ut.].

II. *fn* '?' **Hn.** *1756:* felső mezőben nyergelő nevű hellyben (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. *1760:* az fölső mezőben nyiergelő nevű Labban (sz) [uo.; EHA]. *XVIII. sz. eleje:* Nyergellő verő felin (sz). a Nyergellö oldalan (sz). Nyergellöre fel menö vettes Kért [Bánkfva Cs; EHA]. *1847:* A nyergelő háton (sz) [Ákos Sz; EHA].

nyergelt 1. felnyergelt; înşeuat; (auf)gesattelt. *1828:* jár egy foltos homloku magyarosson nyergelt eröss, barna, paripa lovan [DLt 1001 nyomt. kl].

2. ~ *orrú* nyerges orrú; cu nas care prezintă o adîncitură în formă de şa; mit Sattelnase. *1831:* Láhan Daniel ... nyergelt orrú [DLt 131 nyomt. kl].

nyergeltet (hátaslóra) nyerget rakat; a pune pe cineva să înşeueze calul/un cal; aufsatteln lassen. *1600:* Circumspectus Joannes Chianady iuratus Ciuis Coloswarien(sis) ... fassus est ... kere azony hogy ky menniek az Bornemizza Gergely Ura(m) barmay lathny, az eo maga lowat niergeltette ala(m) [Kv; TJk VI/1. 405]. *1667:* tetszett, hogy magam is .. ő nagyságához ... felmenjek személyem szerént ... már nyergeltettem volt is [TML IV, 70 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. *1798:* egj Miska nevezetű Éppittö Áttsa Petrotzi Urnak hirül be hozván hogj az Erdöre küldett Bival Szekeret el fogtak ... ö nga erdejeböl, ezen ... mingjart nagjon meg habaradott az Ur és leg ottan Lovott nyergeltetett s indult hogj az Barone Aszszony ö nga Tisztivel ... tanálkozhassék [Ádámos KK; JHb XIX/58].

nyerges I. *mn* **1.** felnyergelt; înşeuat; aufgesattelt | hátas (ló); (cal) de călărie; Reit/Sattel(pferd). *1653:* a bástyának a patak felöll való szegeletinél elesett a ló velem — a nyerges [ETA I, 152 NSz].

Szk: ~ *ló* **a.** hátasló. *1803:* A' Néhai Groff nyerges kis Lova meg kehesedvén [Koronka MT; Told. 41/14]. *1828:* nem lészen szabad ... a juhokon kívül semmi névvel nevezendő marhákot ... otton[a] tartani. Kivévén a három bács egy-egy hátoslovat. Azon három nyerges lovok engedtetnek meg [Jenőfva Cs; RSzF 185. — [a]A havason]. — **b.** a bal oldalra fogott ló. *1649:* holt meg az Taligaban az njerges lo [Kv; Szám. 26/VI. 450] ✱ ~ *lovacska. 1635:* latam azt hogy ez az Nanasi Gyurko az Nagy szegh elot az vizen egy nyerges barna lovaczkan altal mene [Mv; MvLt 291. 49a].

2. ~ *szekér* ágyú szállítására való szekér; vehicul pe patru roţi care prezintă o adîncitură în formă de şa (şi serveşte la transportarea ţevilor de tunuri); zum Geschütztransport gebrauchter Wagen. *1665:* Soha ezek az ágyúk kerekei meg nem bírják az ágyúkat, hanem nyerges szekerek kellenek [TML III, 357 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

3. nyeregszerűen hajlott; deşelat, care prezintă o adîncitură în formă de şa; sattelförmig gebogen. *1811:* Dereka[a] nem nyerges tsak kevés hajlása Van, nintsen-is sarló módjára állása, Hát-gerintze nem áll, méjjen vagy hegyessen

[ÁrÉ 157. — ªGr. Bethlen János véleménye szerint a ménesbe való szép lónak].

Szk: *~ hátú* horpadt hátú (ló). *1789:* Egy sárga szőrü kantza Lo ... a' háta kisség hajlásos, mint egy nyerges hátu [HSzj *nyergeshátú* al.]. *1807:* Egy üdös, setét pej szőrü Kantza, két tsomo van az háta gerénnyén, nyerges hátu [DLt 391 nyomt. kl]. *1812:* Egy fekete, vén görbe, vagy-is nyerges hátu Kantza [Dés; DLt 383 ua.]. *1820:* Paripa ... egy fekete serenyü farku nyerges hátu [Born. F. Ig].

4. nyereg alakú; în formă de şa; sattelförmig. **Hn.** *1451:* Nerges hath [Szásztörpény (BN) körny.; TelO II, 48]. *1699:* Nyerges völgjb(en) (sz) [Vécke U]. *1703/1724:* az Nyerges hegj nevü szölö hegjet ... megosztván, ki ki maga részit pacifice ... birta [M.köblös SzD; RLt]. *1731:* Nyerges Hegyben (szö) [Dombó KK]. *1758:* a' Nyerges tetöig [Fejérd K]. *1772:* az Nyerges Bértzen túl (e) [Türe K; KHn 263]. *1779:* a Nyerges hago vegiben (sz) [Köbölkút K]. *1790:* Nyerges Vápába (k) [Etéd U]. *1875:* Nyerges oldal (d, e) [Miriszló AF].

Szk: *~kő. 1782:* (A határvonal megyen) addig ... ahol égy Metalis Nyerges Fejér kö vagyon, mellyis a Galgai határt a Kettös mezei határtol ... meg külomböztette [Almásgalgó Sz; LLT Csáky-per 575. L. 5] ✱ *~ szántóföld. 1694/1784:* A nyerges szánto föld ... ötödfél kötél vonás [Forró AF; DobLev. III/586. 43].

5. *~ forma* hegynyeregszerü; ca o şa/curmătură; bergsattelartig. *1753:* Mentünk ... a ... Szekér uton alol meg tettzö nyerges forma élre, vagy is az élen lévö nyerges forma szélre [Marosbogát TA].

II. *fn* **1.** nyereggyártó mester; şelar; Sattlermeister. *1581:* Az Lakatossok(na)k ket forintot. Az Nyergesseknek 9 bört [Radnót KK; Törzs]. *1594:* Nagy Mihali wite az vrunk Niergesseth, es Zygiartoyth 4. louan zekere(n) Thord(a)ra attam f 1 [Kv; Szám. 6/IV. 63]. *1599:* Gerendel Lukaczi uitte az vrunk niergesset es az Szigjartot .2. loua(n) szekeren Eniedig ... f 1 d 25 [Kv; i.h. 8/XIII. 59 Szabo András sp kezével]. *1621:* Azzoniu(n)k eo Flge it letekor, Eo felsege szwksegere Az Nyergesek attak ket nyerget szattian beoreokkel borítottakat ... f 4 d 50 [Kv; i.h. 15b/XI. 304]. *1635:* Az mikor ez minapiban el hordottak uálá az Nyerges Urainк az varga Urainktol az lo bóróket ... megh alkuua(m) ket forintba(n) az ket lo boro(n) [Mv; MvLt 291. 57b]. *1706:* Rez müves, nyerges kalán csinalo satoros cziganyokis vad(na)k, kikis most meg széledtek [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1816:* Mikor a kutadhoz a' Gémet csináltattad, akkor jobb lett volna Akasztó fát csináltatnod; hogy akasztottak volna fel réá, mint a' Német Nyergest-is fel-akasztották [Dés; DLt 99].

Szn. *1366:* Johannes dictus Nerges [Kv; Makkai, KvOkl. 7]. *1453:* Martinus Nyerges [TT 1882. 539]. *1541:* nierges Mihal [Kvh; HSzjP]. *1554:* Nyerges Mathyas [Kv; Szám. 1/IV. 55]. *1557:* Matheu(m) Nyerges [Kv; TanJk V/1. 18]. *1567:* Vitalius Nyerges [Kv; TJk III/1. 100]. *1568:* Nyerges Istvánne [Kv; i.h. 215]. *1573:* Nerges peterne [Kv; TJk III/3. 115]. *1599:* Nyerghes Gergely [Kv; TJk VI/1. 339] *1602:* Nyerges Ferencz szab. [Kozmás Cs; SzO V, 236]. *1614:* Nyerges Peter [Szentgyörgy Cs; BethU 426] | Nierges Thamas ns [Szgy; i.h. 249]. *1627:* Nyerges Gergel [Kv; RDL I. 133]. *1628:* Michael Nyerges [Dés; DLt 361]. *1630:* Nierges Istua(n) [Mv; MvLt 290. 221b]. *1643:* Nierges Nagy Giorgy [Mv; i.h. 291. 381]. *1667:* En Uykereztien Nemet nierges Mihaly [Alvinc AF; UtI]. *1749:* Nierges Pal [Kv; Szám. 26/VI. 464]. *1838:* Nyerges Pintye [Torda; TVLt Közig. ir. 270].

Szk: *udvari ~. 1798:* az vdvari Nyerges a Legényt Pofon tsapta | akkor ott abba a Lármában publice eléggé Tolvajozta Csalárdozta az Vdvari Nyerges ifíjabb Delucio Jánost | az udvari Nyerges Nagy indulatban volt, s erösebbis volt mindeniknél egyb(e) ronthatta volna mind Deluciot mind a Legényit ha mások nem tartották volna [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1802:* tsak azt vettem észre a midön ifíjabb Delucio két Legényeivel, és a' Nagy Udvari Nyerges Müller Ferentzel edgyütt vontzolodtak, kiket az ott lévö Emberek el választottak [uo.; i.h.].

2. a rúd mellé bal felöl befogott ló; calul înhămat pe stînga; Sattelpferd. *1672:* az fövezér ö nagysága ... urunk ajándékjait kezünkböl elfogadta. Elöle való eljövetelünk után mindjárt mind hintót levitetett s az lovakat hámból kifogatván szép szerszámoson mind az hatot megnyergeltette ... és az nyergest s az felajtár mellett valót, iramók levén, maga hátas lovai közé köttette, az négyit hagyta szekeres lónak [TML VI, 317 Baló László Teleki Mihályhoz].

Szk: *rudas ~. 1824:* Paskutz Samunak meg parantsolám, hogy szépen takaritsa ki, Abrakollya, tanitsa azt a' Kantzát rudas Nyergesnek A' Nagyságod Czugjába [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

3. nyereg formájú hegy; deal/munte în formă de şa; sattelförmiger Berg. **Hn.** *1617/1687 k.:* A Nyerges megett (sz) [Kövesd MT; MMatr. 395]. *1646 k.:* Harmadik Erdeot Nyerges megenek hiak [Bányabükk TA]. *1657:* Az Nyerges Bérczin (sz) [Fejérd K]. *1663:* nierges felöl valo hatarb(an) (sz) [Kozmás Cs]. *1724:* az nyerges nevü hellyet [M.köblös SzD; RLt]. *1758:* A Nyerges torkáb(an) (k) [Fejérd K]. *1759:* A Nyerges alatt (sz) [Lázárfva Cs]. *1778:* Nyerges verőfenyibe (sz) [Kőrispatak U]. *1794:* Nyerges Patak mellett [Balázstelke KK]. *1814/1838:* a Nyergesen belöl a Csegelybe (sz) [Tordatúr TA]. *1824:* a Nyergesbe három fot erdö [Szásznyires SzD; Ks Conscr. 130]. *1827:* A Nyerges Verö fénnye az ökörnyomás széliben [Borsa K]. — L. még BHn 113, 114, 115, 116, 123; DHn 39, 40; KHn 186, 260, 266, 290, 291.

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyergesen nyereg formájúan; în formă de şa; sattelförmig. *1746:* két domb közott Nyergesen feküvö kürta földek [Nagyida K; Told. 9].

nyergeslegény nyereggyártó mesterlegény; calfă de şelar; Sattlergeselle. *1584:* Eothweos B(ene)dek vallia, Az Niergesne ereösen Jaigat vala, Es az hupogast verekedestis hallottam, De azt tudam, hogy az vra very, ky tekintek, Es hat zinte akor Jeó ky a' Nierges mate hazabol Georfalwy sigmond mind zolgastol, Eo maganal egy Dorongh vala, és az Zolgaianal egy Mezitelen zablia vala ereossen ziggiak vala eg mast a Nierges legenniel | Jlona Kaskeotheo Andras leania Gialaj vallia, Be leówe Georgfalwy Sigmond ... zidny kezde ... Az zolgaia ky ranta a' kardot, Es az Nierges legenyheóz vaga, Es miwel hogy a' zablia a' faba ragadot vala, ky rantotta vala a' zabliawal a' fat a' Nierges legeny kezebeol a' feoldre ... Es oztan mind vrastol ky futanak az uczara, es zidiak egy mast, s ebbe mülek ell [Kv; TJk IV/1. 295].

nyergesmesterség şelărie, meseria de şelar; Sattlerhandwerk. *1659/1681:* V. Hunjadi varosomb(an) idegeny helyrül telepedet nyerges szimult ... mindennemü egyéb tereh viselestöl eximalom ... tartozzanak njerges mestersegekkel szolgalni; mind maga, es maradeki [Vh; VhU 232].

nyergesmunka nyereggyártó munka; muncă de şelar; Sattlerarbeit. *1785:* A' nyerges Munka, a' festésèvel es festékkel együtt Rf 24 [Torda; DobLev. III/601. 3 Kocsi-javítási kellékek számlája]. *1845:* Conto. Tekintetes Dobollyi Bálint Ur szamára készitett nyerges munkákért 1840tól kezdőleg egész 1845ik ev Janu(arius) 2léig bé végzöleg [Ne; i.h. V/1254].

nyergesné nyeregkészítő felesége; nevastă de şelar; Frau des Sattlermeisters. *1584:* az Niergesne Mutattia vala A Bors Eorleo fath kyt raita el teortek volt [Kv; TJk IV/1. 295]. *1751:* lévén az en Házamnal Quartéljos Nemet Nyergesnek Korcsomaja ... törtenik ... hogj Vandor Juonnak egj Talléra csak oda lesz ... keresni kezdették az el veszett Tallért és utolljára a' német nyergesné a Vándor Kutsmájából rázta ki [Balázstelke KK; IB. Georg Rempler (40) jb vall.]. *1798:* a Legény Gazdájais az alatt kérdvén okát fel háborodásoknak ... az vduari Nyerges, a Nyergesné ... s azután tsak hamar Másokís kik el választásokon munkálkodtanak, vgy egyben bonyolodtak, hogy azt se lehetett nézni jol, ki hogy ütt egymáshoz [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1812:* Aztis tudom ... hogy most M. Vásárhellyi nyergesné akkor ... itten Jungfereskedett [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff gr. I. Bethlen Sámuel tisztje (45) vall.].

nyerhet 1. elnyerhet, (meg)kaphat; a putea primi/obţine; gewinnen/erhalten können. *1657:* Nagy keménységet mutata az fejedelem ekkor is énhozzám ... csak néhány lovas késérőt is az hadakból nem nyerheték valami kevés útig [KemÖn. 17]. *1661:* Ali pasától s mellette lévő pasáktól soha sem elébbi fejedelem, sem ország követei hitlevelet nem nyerhettek arról, hogy ... bántódása többé az országnak nem lészen [KemIr. 344]. *1731:* ugy halatik it hogy a ki az Comenderozo Gyéneralistul Pasust nyerhetne hogy altal menne havasol földire az német Reszere ot igen olcson meg vehetnék az kölest [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1753:* a régi szabadságot ha meg nem adnákis, leg alább az adonak könnyebedésit nyerhessék [Gidófva Hsz; Törzs. L. Balog (28) pp vall.]. *1777:* az Urak is ... öszve Szedvén defensiojokra Szolgalo Leveleket olly készülettel légyenek hogy a' Celebrálandó osztállyban meritálo Deliberatumot nyerhessenek [Hsz; BLev.]. *1788:* Néhai édes Atyám ... halála után az édes Anyám, mint Özvegy Tisztné, pensiot nem nyerhetvén ... én egjedül tettem minden költést [Branyicska H; JHb XXXI/26]. *1850:* Méltoztat a' T Kerületi All Biztos ur mindeneket ki nyomoztatni ... hogy ... mibe igazom van, abba én is nyerhessek elég tételt és orvosoltatást [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.].

Szk: *abszolutóriumot ~. 1825:* Mellj számadásomot azzal az Alazatos kérésemmel nyujtom bé a Felsőbségnek hogy visgáltatása után nyerhessek Obsolutoriumott [Szkr; Borb. I] ✱ *bűnbocsánatot ~. 1658:* Sokak még bűnöknek ismeretire sem jutván, melynek elöljárása s azt követett poenitentia nélkül senki bűnbocsánatot nem nyerhet, már bűneinek kegyelmét énekli [KemIr. 329] ✱ *engedelmet ~. 1782/1799:* En Ratz Ferentz ... Torotzkon száraz szalonnát szoktam árultatni ... a midőn ... eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába ... kéntelenittettük (!) miis valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön harom forint árendával a' szalonna árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 369] ✱ *felszabadulást ~. 1782:* ennek előtte mintegy három esztendőkkel valamely ezen helységbn irgett fórgótt Cancellistak imitt amott hintegetett illyetén beszédjek után, hogy tudni illik a' Királyi Felségnek ollyan rendelése jött, melynél fogva valakik Fattyaknak tanáltatnak mind azok ha magokat fattyaknak lenni meg-bizonyithattyák, bátor ha Jobbágyi Kötelesség alatt tartottatok légyenek is, az alol fel-szabadulást magoknak nyerhetnek, s, ekkor osztán indittatott arra az Jobbágyság alol gondolható ki-szabadulhatásnak egész reménysége mellett magát hogy Fattyunak lenni meg bizonyicsa [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ✱ *gráciát ~. 1592:* Sigmond derek lewele ... Hogy mikeppen az Nemes Espant, a' latrot mindenwt az eo processioiaban meg itilheti ... Azon keppen Coloswaris ... effele latrokat ... bwntethessek (: ha Gratiat nem nierhet :) [Kv; DiósyInd. 33]. *1662:* (Nadányi Mihály) felesége, hogy férjének grátiát nyerhetne, az öreg fejedelemasszonyt[a] is Patakon s a fejedelmet is Radnóton supplicálta [SKr 512. — [a]Lóránffy Zsuzsannát] ✱ *kegyelmet ~. 1671:* ha a' Méltoságos Fejedelem Rákoczi György Uram ő Naga az fényes Portatol kegyelmet nyerhet, az ő Naga hűségére redealnom szabad legyen, a Porta engedelméből [CC 11] ✱ *szabadságot ~* engedélyt kaphat vmire. *1792:* Ami a kortsomárlás dolgát nézi Vintzen senki más kortsomát nem tarthat a Püspök eő Excellentiaján kivűl, tsak Intzedi urak ... hanem ha jo okkal moddal a Püspök engedelmével nyerhet szabadságot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *szabadulást ~. 1662:* Mellyeket[a] a fejedelem holta után az fejedelemasszony ecsedi tárházábul, méltóságos sógora, Rhédei Ferenc és nénje, Bethlen Drusiánna asszony törekedésekre nagy istenesen megadatott vala, amint hogy maga[b] is azon fogságábul szabadulást azután nyerhetett vala [SKr 526. — [a]Az elkobzott kincseket. [b]Zólyomi Miklós].

2. (birtokot/vagyont) (meg)szerezhet; a putea obţine (anumite bunuri); (Gut/Vermögen) anschaffen können. *1662:* Nem fájdalmas-é ez is, hogy ha valamely evangélicus őfelségétől valami örökséget nyerhet, a régi megrögzött forma ellen a donátiókban szokták elegyíteni ama hamisan ellett clausulát: „Megtartván őfelsége magának a templomon való hatalmát" [SKr 116]. *1710:* midőn látnák[a], hogy a fejedelem levis, együgyű ember, s könnyen tisztséget, jószágot nyerhetnének tőle, sőt akármit elcsalhatnának, de Apafi István szüntelen mellette lévén, őmiatta nem boldogulhatnának, practicálódnak vala, miképpen ejthetnék el lábáról [CsH 100. — [a]A főurak Apafi Mihály udvarában]. *1804:* Udösb Szakács Györgynek az Annya, Mojses Sára, egy testvér lévén Nagyobb Moses Jánossal ezis részt kivánhatna a' Moses Jószágbol, ha az Instánsok részt nyerhetnének ... György András ... ezis Felesége után praetendálhatna [Borb. II]. *1821:* a tisztelt gróf úrnak már Borszékba háza lévén, ha szintén Borszék közönségesen felosztatnék is, maga személyére több helyet és nagyobbat a Bor kút körül nem nyerhet osztályos részére, mint amelyen moston háza vagyon [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

3. beszerezhet; a putea procura; beschaffen können. *1800:* Az irt Erdö a Falu szükségének potlására hagyatott, hogy kinek mikor kivántatik szükséges építésre légyen honnat nyerhessen fát [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 5a Csungán Pétru (60) vall.].

◇ **Szk:** *időt ~* időbeli halasztást érhet el; a putea obţine o amînare; zeitlichen Aufschub erreichen können. *1665:* úgy disponáltunk, hogy mi ... semmi határgazitásra nem lépünk ... hanem contradicáltatni akarunk, ha az Ali pasa erős hütlevele szerint nem igazittatik az határ, hogy annyival is inkább időt nyerhessünk az ő felségének sollicitálására

[TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1874:* a magtári számadás ... a valósággal meg nem egyezik, nyilvánítja, hogy mihelyt a hiba kitisztázására időt nyerhet, a számadást rendbe hozza s annak felolvastatására uj eklesiai gyűlést tart [M.bikal K; RAk 307] ✱ *teste nyugodalmat ~* teste megnyugodhatik; a-şi putea afla odihna; sein/ihr Körper Ruhe finden können. *1757:* nyavalyás Testem nyugadalmát magánok nyerhessen [Torockósztgyörgy TA; Berz. 3 1/4] ✱ *választ ~* (levélre) választ kaphat; a putea primi răspuns (la o scrisoare); Antwort erhalten können. *1852:* Panaszoltam bizonyos az embereknél künn levő adosságaimért ... kérelmemre, hogy ügyem tovább mozdithassam, még máig se nyerhettem semmi választ [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.]. *1853:* Ez előtt egy nehány héttel irtam volt magának egy levelet ... s még mind ez mái napig magátol édes Bálint még tsak választ sem nyerheték [Marosbogát TA; i.h. V/1366].

nyerít a nechcza; wiehern. *1604:* monda az zolgaia hogi olj helyre kötötte ö azt az lovat hogy mj meg nem talalnok ... Ki menek meg keressem hat fel kötöttek az Zaiat hogi ne niericzien [UszT 18/125 Palfi Janos fia Janos Czikj Illiesne Zolgaia keczieti vall.]. *1736:* Az felejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az kése-fás is; akkor volt az fő rendeknek mulatságok, mikor azok nyerítettek s visitottak, sőt némelykor mikor városban bémentenek, valami ismeretlen oláh jobbágyoknak parancsolatjok volt, hogy a hintó mellett kanczán hol elémenjenek, hol hátra maradjanak, hogy az kanczára az ménlovak nyeritsenek, visitsanak [MetTr 373].

nyerítés nechezat; Wiehern. *1657:* éjjel az lovak ... mind elmentek, maradván csak magamnak egy paripám, kinek nyerítésére serkenék fel [KemÖn 92].

nyerítez nyerítget; a necheza de mai multe ori; wiederholt wiehern. *1787:* látta a Drágamír Mihálj lovát a Csernátoni uton nyeritezni [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP]. *1818:* (A lovak) kénokban nyeriteztenek [K; KLev.].

nyerő 1. (pert) megnyerő; care cîştigă (procesul); (Prozeß) gewinnend. **Szk:** *~ fél. 1592:* Ameny Summaba a' per forogh, Annak az Biro tizedet vehesse, de Ne a' Nyereo fęlen vgimint ighaz emberen, hanem az veszteo fęlen vehesse megh [Kv; DiósyInd. 34].

2. '?' **Szn.** *1646:* In Causa Nicolaj Nyereo al(ia)s Szabo [Mv; MvLt 290. 1a].

nyerőleg kb. találva, találóan; găsind; gefunden. *1841:* Így tehát ha azok régi szokásaikat s az azok melletti keresetek módjának rögtöni s okát nem nyerőleg elvesztésén elszomorodtanak, s azért ők mint tapasztalatlan és bárdolatlan emberek ... zúgolódtanak, az nem csuda, mert eledelét még a vadállat is védelmezi [VKp 61].

nyers 1. friss; crud; roh. *1582:* Almatt keortwellt Barazkott nyers zilwatt f — d. 8 [Kv; Szám. 3/VIII. 54]. *1585:* vóttem ... Nyers kapoztat es vgorkat tormat d. 4 [Kv; i.h. 3/XXII. 53]. *1591:* 4 January Nyerch zeoleott ... d 6 ... 7 January ... Nyerch kapoztatt az pechyenyeheoz ... d 3 [Kv; i.h. 5/X. 5]. *1597:* Hozattam ... Eoreog hagymat ismeg f — d 10 Niers vgorkat f — d 8 [Kv; i.h. 7/XII. 127 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* elwittek ... negywen keöbeöl azzu gyómeölchet, harmincz kett keöbeöl niers almakat [UszT 15/23]. *1621:* Kerekes Mihalj Fogarasi zolga es egy kertez velle eggiwt, Nagi Zombatbol hozua(n) egy zekeren Niers Saffrani magot ... attam nekie hust Libr 2 [Kv; Szám. 15b/XI. 91]. *1679:* Az el teritett nyers kőrtvely mind el senyvedett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101]. *1687:* Ez idei Szaroz Dio vagjon Sax Cub 2//2 ... Ez idei nyers Dio fővenyben teve Sax Cub 3//1 ... Ez idei nyers Alma és Kötövelly (!) Cir(ci)t(e)r Sax Cub 3//1 [Fog.; UtI]. *1710 k.:* Vacsorám aszú szilva főve és szárazon ... egy szelet retek vagy nyers répa [BÖn. 690]. *1716:* el küldötem ... aszu almát 2 köblőt nyers almát [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1867:* küldöttem okt. 22ikén 1070 fő nyers káposztát [Bányabükk TA; KCsl 3].

2. megfőzetlen; nefiert; ungekocht | kisütetlen; nefript, necopt; ungebacken. *1764:* találtak a' szénában egy nyérs hájat, veséjével edgjütt, melyet nem excusalhatnak hunnét valok lettek légjen, mivel a Krentse[a] fejér kutyája találtatott mellette [Torda; TJkT V. 202. — [a]Az egyik disznótolvaj]. *1809:* Ezen 13. darab Marha ki vagattatvan lett szin húsa, melly el fontoltatott 47. mása 66 font. Lett a' ki vágáskor Vizes Szin Fagya 349 font, a' ki fontoláskor Kösnyéje esett 88 font. in summa Vizes és nyers Fagyú lett 437 font [Kv; MészCLev.]. *1829:* Nyers Fadgyu Másája 24 f [Torda; TLt 1250]. *1831:* a' Gujás ... énnékem egy takaroruhába kötött Nyers hust nyujtott — arra kérvén hogy néki azt süttettném meg [Dés; DLt 332. 12].

3. nyersen elkészített; (care este) preparat crud; roh zubereitet. **Szk:** *~ káposztasaláta. 1710 k.:* Én a nyers káposztasalátát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖn. 514] ✱ *~ ugorkasaláta → ~ káposztasaláta ✱ sós ~ káposzta. 1710 k.:* Vacsorám aszú szilva főve és szárazon, sós nyers káposzta pecolajjal [BÖn. 690].

4. kiérleletlen; crud; unausgereift. *1648:* Uy szalonnak ugian ezen hazban nr. 26. Ezeket megh nem fontoltak miuel igen nyersek [UF I, 882].

5. *~ bor/borital* (új)bor; vin (nou); (junger) Wein. *1590:* Niers es egetet borra a keomiweseknek keoltetünk f. — d. 27 [Kv; Szám. 4/XIV. 10–1]. *1597:* Kwlemb kwlemb ideokben nyers es egetet bort Amit nekik attünk Amegh ot dolgaztanak tizen egi Sümmaban f 1 d 27 [Kv; i.h. 8/XVI. 35]. *1609:* Veottem egi Gorboj Emberteol az Hiducza kapu hidgiahoz, 33. darab fat ... f 4 d 62 Az acziok haton faragtak meg mas fel nap, fizettem nekjk f. ketteo Attam nekik eget es Niers borra f — d 15 [Kv; i.h. 12b/IV. 169]. *1702:* pluzel küldöt hozzam szeretet sert eget bort, nyers bort [Tordátfva U; Pf]. *1710:* Azt jovallják[a], hogy ... éhomra senki házából ki ne menjen, kivált a fenyőmagos égettbort vagy nyers boritalt, fenyőmagos ételt, fenyőmag rágását, a citromos ételt, mézet, diót, foghagymát, mondolát, a dohányszívást igen jovallják [CsH 434. — [a]Az orvosok a pestis ellen]. *1710 k.:* egy Wasner nevű ... nagy híres mathematicus ... egy lineát sem tudott vonni, nemhogy szót írni, valamig reggeli órán egy jókora kristály égett bort és ebéd után két pohár nyers bort meg nem ivott; ha azt megitta, osztán jól járt a keze [BÖn. 574]. *1764:* kiket hol és mitsoda időben látott a Tanu nyers avagy éget bortis innya [Szászerked K; LLt Fasc. 133].

6. kikészítetlen; netăbăcit, brut; ungegerbt/gar. *1573:* petessy (!) Iarfas Azt vallia hogi eo tawaly Mezaros gaspartwl het forinton veotte az Nyers Baran beornek zazat | Kerekes Andras azt vallia hogi Simon es Marton Mester ...

az Nyers beornek[a] het forinton atta zazat, veott Zaraz Beortis fl 8, agoston Balintol [Kv; TJk III/3. 175. — [a]Bárányborrnek]. *1620:* Egy Niers roka beőrtul f —/2 [KvLt II/69 VectTr 4]. *1647:* az kapú mellet bal kezre terüen, vagion egy kulczar haz ... Ez mellett egy rosz kemeny allya, egy nyers diszno beőr benne [Drassó AF; BK 48/16]. *1680:* nyers ökör bőrek no 2 1/2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13] | Lo bor nyers elegjesleg no 17 | Ki keszitetlen nyers juh bor es notin nö 63 ... Diszno bőr nyers nö 95 [UtI]. *1681:* Moly ighen el vesztegette nyers juh bőr Nro 5 Moly ette, szakadozott nyers őz bőr Nro 2 [Vh; VhU 536]. *1686:* nyers bialy ökör s — tehen bőr nö 30. nyers bialy borju bőr vagyon nö 7 [Ebesfva; UtI]. *1692:* A' Gabonashaz hyan talaltatott. Nyers ökör Bőr nö 1 [Mezőbodon TA; BK]. *1714:* Bajori Uram ... Nyisztor Miklost ... meg verette üszögökkel Buzdugányokkal ... magam is lattam az Ipánál nyers bőrben takargatva [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) jb vall.]. *1734:* (A varga céh tagjai) a nyers marha bőröket, se lakosok(na)k, se idegeneknek Venni nem engedik, sőt a Vévőktől elis vötték, holott Privilegiumokat ... nem publicálták előttünk [Dés; Jk 449a]. *1748:* a nyereg lévén piros bőrrel boritott és piros bőrbol tsinált nyereg parnával készülve, az rajta lévő heveder pedig nyers bőrböl edgj arasznyi szélességű lapos és szokatlan formáju tsattokkal adaptalva [Torda; TJkT III. 219].

7. ~ *vászon* fehérítetlen vászon; pînză nealbită; ungebleichte Leinwand. *1620:* Egy vegh niers vaszontul f —/3 [Kv; KvLt II/69 VectTr 11–2]. *1674:* tőttünk az feketes Retezes ládában Egy végh abrosznak valo Nyers vásznat [Beszt.; WassLt 72/6]. *1675:* Nyers vászonrol. 10. Januar(ii) Ebesfaluán adott fel az számtarto nyers Segesvárát szöt kendőnek való vásznat ul(nae) 99 ... Hoztak Porumbákrol nigy veg nyers vasznat [UtI]. *1680:* Ezen Simma vászonb(an) 483. Singet meg fejeritettek az többi nyers [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16]. *1681:* Hinto szin ... hintokba valo burito Lepedő, eggik viselt Satorbol, masik nyers vászonbol csinalt [Vh; VhU 505]. *1773:* Egy tűretlen ötveny nyóltz Sing nyers Vászon [Lele Sz; EMLt Marsinai Pap lev.].

8. friss (még) ki/meg nem száradt; neuscat, proaspăt; unausgetrocknet, frisch. *1582:* Az mel' falt az O warba tawaly eztendeobe az waros megh chinaltata eó kegl(me)k heaztassa megh hog a' Nyers keo fal el ne vezzen [Kv; TanJk V/3. 252b]. *1771:* a nyers gerendelyt nem hasznos bé ronni; h(ane)m Szó telkin hallottam kesz aszszu Gerendelyt el megyek s meg alkuszom [Esztény SzD; Told. 5a]. *1778:* Percipialtam hét véka Fejer Földnek az árraba Ez is nyers Lévén a mikor az Che mesturam keze ala ment a mikorra meg száradt el apadot 'S perditumba ment egy véka Flor 2 Den 4 [ZFaz. *céhmester* al.]. *1802:* Két Hordonak két vjnyira ki ülő nyers fábol tsinalt tsapja volt [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. *1831:* a nyers és szárado félbe levő edényeket mihelyt leg kissebb viz éri mindjárt le rogynak [Dés; DLt 665].

Szk: ~ *tégla. 1637:* Uagyon fa labakra epittett ket tegla szin ... eggykben vagyon egy teglaegeteő katlan. Az masik alatt nyers teglakott szoktak szarraztani [UF I. 426].

9. frissen (le)vágott/kaszált; (care a fost) tăiat/cosit proaspăt; frisch abgeschnitten/gemäht. *1586:* 10 Noemb: ket szeker fat veottem az Thanachi hazhoz eggik azw masik niersz veottem f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1717:* a Tövis Hidról Tüzi fát Se nyerset Se aszszu fát ne méreszellyen hozni [Kál MT; Berz. 2. 41/112]. *1781:* az erdő Pásztorokat láttam hogy régen le esett aszszu Tőkét hordottanak, de nyerset nem láttam [Csóka MT; Ks]. *1804:* az általam kaszáltatott nyers rendeket kétt felé hánytuk [Toplica MT; Born. XVb]. *1856:* Egy Lovának ... nyárba nyers kost [Bilak BN; LLt].

Szk: ~ *fa. 1597:* Veottem ... egy zeker Aszúfat f. 1 d 40 E melle vetetem Egy zeker Niers fat f. 1 [Kv; Szám. 7/XII. 36]. *1663:* Ha valaki Cserefat, Bikfat, hoszna egj Szalért ötven Penzt fizessenek, ha pedig njers fát egj Szekérre d(ena)rios 25 ha aszszu fat xr 15 [Szentmihály U; Törzs] ✱ ~ *fiatal. 1806:* Csávási Mihálynál, a Kalongya meget Nyers fiatal fákat kaptak az Oroszfalui Hajtások, Gavril és Mitruj ... Azt is tudom, hogy Csengeri Iuvon egy Versen hogy Nyers fiatalt hozott, az Bőlkényi hajtással Danilával meg békéllett [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Csávási Mihály (33) ns vall.] ✱ ~ *gyertyáncsutak. 1757:* egj le vágott nyers gyertyán Csutakra Keresztett vágattunk [Kál MT; Berz. 2. 41/120] ✱ ~ *nyárfa. 1827:* Udvarhelyszéki pállfalvi Demeter Ferenc ... elárendálá a Maros melyéke nevezetű helyen ... az Ágoston István aszalásában egynéhány nyers nyárfákot ... tángyér, fatál, és borító csinálások szükségekre [Jenőfva Cs; RSzF 125] ✱ ~ *nyírfa. 1774:* az Irimiás Zaharia Fiát Vasziliát, ottan[a] találtam két ökörrel Szekérrel, meg rakodva nyers Nyirfával, meg is Zálogoltam, s egy kupa borig bé büntettem [O.léta TA; JHbB 375. — [a]Ti. az erdőben].

10. élő, eleven; viu; lebendig, lebend. *1844:* azon erdőből egy fárol 2 — két nyers ágot levágván, el vitte alattomoson [Selye MT; DE 4]. *1848:* A tilalmas Bükkünkből minden embernek szabad légyen 4 szán fát a következendő szeredától elkezdve szombaton estig elhozni; de úgy, hogy fennállót senkinek nem részen szabad levágni, sem szározot, sem pedig nyerset [Jenőfva Cs; RSzF 116].

Szk: ~ *erdő. 1712:* a' Monosteria mellett lévő nagy vadon erdőb(en) az hegy oldalban tiszta nyers erdőből fogott egy darab Szőllő hegyet, és maga ki is irtotta s Szőllővelis beültette [O.németi BN; EHA]. *1751:* a Controversias hellyen akkor ott nyers erdo volt [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. *1777:* Meghallgatván a becsületes Compania széke az nemes falusiak allegatióját ... akik falu közönséges aszalásából lett helységekbe beléállottak, avagy falu közönséges pusztás marhalegeltető helyekbe, azok tartoznak falu kezire bocsátani. Excepto ezeket kivévén, akik magok őrökségek mellett nyers erdőt pusztitottak, és a szénafű tartó kerteken felül lévő erdőkből irtottak [Jenőfva Cs; RSzF 135] ✱ ~ *fa* élőfa. *1596:* Thudom hogy az honnan az J. eokrejt be yztek annak az helynek chak a' njers faia tilalmas [UszT 11/50]. *1711:* Láttam hogy Fekete Pál az eő Naga gyümölcsös kertiből egy nyers termő fát Szekér nyujtonak le uágott s elvitt [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs János (40) jb vall.]. *1758:* (Az erdő) örökké tilalomban volt, kivált a Nyers fának vágása [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30]. *1840:* Én Szemellyem szerént akarom, hogy az Erdő szoros őrizett alá tétessék; tsak anyi ki fejezéssel, hogy egész Esztendőbe a mig a Biroság fen ál. — semi szükségre senkiis Biro hire nélkül egy szál fátis nyers fát le ne vágjon, — se detzkának, se semi szin alatt [Tarcsafva U; Pf]. *1842:* meghatároztatott, hogy a kaszálókon kívül sohunnan fennálló nyers fat egyszer se vágjon, semmi szín alatt | aki rajta tanáltatnék a megnevezett helyen kívül a fennálló nyersfa vágáson, aszaláson ... valahány nyers fát valaki elpusztít, minden fáért külön-külön ... 12–12 ezüst Rforintokot ... a nemes falu ... exeqválja [Taploca Cs; RSzF 115, 120].

Sz. *1676:* Mihály uram azt mondogálja, ha a nyers fán megesett nem régen, az aszúf(án) hamarébb meg esik

[TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

11. kb. friss, egészséges; sănătos, vioi; frisch, gesund. *1710 k.:* én az én Istenemnek testi ajándéki között felette nagynak tartom a mértékletes életet és az által mai napig tartó jó egészséget és nyers vénséget [BÖn. 512].

nyersecskén meglehetős gorombán; destul de dur; ziemlich barsch. *1855:* Én se késtem ... nyersecskén nyilatkozni [ÚjfE 283].

nyersen 1. frissen; proaspăt; frisch. *1595:* Fröstekemre hozottam mindgyaiúnknak 2 Eyttel borth p(er) d 8. Teyfelt nyersen p(er) d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 271 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1683:* Uj Dio Fövenyben nyersen K(öböl) —//3 [Szüv; UtI]. *1710 k.:* Forró cipóban a szép irósvaj nyersen is igen jó volt kenyérrel [BÖn. 575].

2. kisütetlenül; nefript, necopt; ungebacken. *1823–1830:* szalonnát ... a német földön nem kap az ember, mert azt beolvasztják, mint a hájat, és nyersen nem eszik [FogE 262].

3. ~ *étet* elevenen étet; a da să mănînce crud/viu; bei lebendigem Leibe (auf)essen lassen. *1562:* a vajda[a], azonhelyt erejét indittá és megveré a keresztesek táborát Tömösvárnál, Váradnál és Erdélyben Kolozsvárnál; annak felette Székely Györgyöt, a keresztesek egyik hadnagyát megfogá és a hajdukkal nyersen étteté, harapdáltatá meg [ETA I, 11 BS. — [a]Zápolya János].

4. kiszárítatlanul (frissen learatva/szedve); neuscat (secerat/cules proaspăt); unausgetrocknet (frisch geerntet). *1727:* le kaszaltata T: N: Redei Sandor Ur(am) azon virgo földből a' Zabot ... azon nérsen el is vivék mindgyart a' zabot [Homoródkarácsonfva U; WH. Kadár István (40) jb vall.]. *1758:* 90 kalangja köles gondviseletlensége miá nyersen egybe rakattatva(n) el rothadott [Torda; TJkT III. 275]. *1772:* Török buza ... bövön termett volt, de az Iffiu Aszony nyersen a' filegoria hijjára fell töltetvén, minthogy a szél nem járhatta meg fültesedett [Hidvég Hsz; HSzjP Jacobus Olah (30) jb vall.] | mivel nyersen töltötték volt a Gabonásba és meg fültesedett volt, vékáját hat nyolcz sustákon adta [i.h. Fr. Tyukodi (34) jb vall.].

5. (be)éretlenül; necopt; unreif. *1767:* ā két földön ... hány kalongya Ros lehetett, el jött volna akkor az aratás ideje, vagy nyersen aratták [Hsz; Kp IV. 242].

6. kikészítetlenül; netăbăcit; roh (Haut). *1828:* Instálunk hát azért mélly alázatossággal hogj ha a' mi Piatzunkan le vágatott Marhák böreit nyersen és készitve a Videkiek(ne)k el adni szabad, méltoztassanak nekünkis a' magunk szükségünkre megkivantatot idegen Marha böreket Haza fiaink általis be hozattatni kegyelmesen megengedni | a' Hellységünkbeli Arendátor Meszáros Társaság a' Nagyságokkal[a] a' Meszár Széki Arendálásárol kötött Contractussa 12dik Pontya Titulussa alatt azt kiáltatta ki: hogy senki, sem Idegen, sem Hazafi ollyan Bökököt mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágatott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre valo el árulás végett, sem Cseresen ki készitve, sem nyersen szörösön bé hozni ne merészeljen Confiscátió büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3. — [a]Ti. a Thoroczkai familia tagjaival].

7. szabatosan, érthetően; clar, corect; klar, deutlich. *1657:* szegény az betegeskedés és erőtlenség miatt torkában csak sivákolt, jó nyersen nem is szólhatott [KemÖn. 251].

nyerseség frisseség, friss erő; vioiciune, putere deplină; Frische, frische Kraft. *1710 k.:* édes mennyei szerelmetes szent Atyám! Hosszú élettel, tisztességes vénséggel is koronáztál engemet, mert ugyanis ki volt az én famíliámban legalább másfélszáz esztendőktől fogva, aki a hatvanhatodik esztendőt nemhogy ilyen nyerseség, erő és egészségben, de csak életben is érte volna? [BIm. 989].

nyersiben nyersen, kiszárítatlanul; neuscat; roh, unausgetrocknet. *1774:* (A dézmát) Antal Mihály Ur(am) bizonyos Emberrel bé vitette ... Török Buza 90. véka Csösön mellyet nyersib(en) vittek el innet Motsra [Szamosfva K; Ks Conscr. 196 G. Benkő (53) rk kántor vall.] | lehetett a' két helyt nyersiben ezer véka csős Török buzájok [Szentdemeter U; LLt Vall. 33].

nyersül nyersen; neuscat; roh. *1772:* (A gyümölcsösben) közönséges termeskor Alma meg terem 15. kőből nyersül [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

nyert 1. kapott; primit, obţinut; erhalten. *1783:* Fattyu Thodor ... imitt amott lett lakagatásai után az uraságtol nyert ház helyre épitett házában bé-szálván ... más Jobbágyokkal egyenlőleg Szolgált | Fattyu Thodor ... hol Pusztára hol másuvá keringett mind addig mig ... a Mlgs U(ra)ságtol nyert egy Telekre házot epitett [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1796:* maga az All Peres Báro Ur is, önként meg esméri azt, hogy a' mostani Fell Peresek ... a' Privilegialist nyert személjeknek, egyenes maradéki [Mv; TLev. 5/16 Transm. 39]. *1809:* Ha továbbá az illyetén puska por árulonak az el adás végett puska por béli provisiora szüksége volna azt-is tsak az illető Tisztségtől vagy Tiszti előll járotol nyert ... szabadság levél mellett kaphattya meg az illető fortificatoriumbéli Hivataltol [UszLt ComGub. gub. 1697]. *1823:* Gonos Mihálynak Rákotzi Sigmond fejedelemtöl nyert privilegiuma, mely szerént Enyedi Birtokai a' Dézma adástol menté tétetnek de a(nn)o 1607 [Ne; DobLev. V/1061 reg.]. *1844:* Föl Dobai Bartok Arronnnak 1756beli kerelem levele és arra nyert válaszsza a házi soo ërant [Ne/Nagylak AF; i.h. V/1249]. *1868:* Köröztetik a cultusminister ... értesitvénye, mely szerint a patentalis és tartalékos invalidusok csak a nagy Szebeni hadastyáni intézettől nyert engedély mellett eskethetők öszsze [M.bikal K; RAk 168].

Szk: *grófságot ~. 1823–1830:* Feleségül vette[a] báró Kemény Miklós leányát, Kemény Krisztinát, előbb báró, azután grófságot nyert Kemény Sámuelnek ... testvérét [FogE 151. — [a]Bethlen Pál] ✱ *szózattöbbséget ~. 1844:* Elnök Király Biro Atyánkfia az végbe vitt választás nyomán Szózat tőbbséget nyert 9. Dullokat ... az ülés szinén Járásonként el rendezi [Usz; UszLt XI. 85/1. 104].

2. szerzett; obţinut; erworben. *1662:* Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordittatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporittatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbiróság állattatott vala [SKr 200].

Szk: *fegyverrel ~. 1710:* Teleki Mihály ... a fejedelmet eláltatá, hogy a török segiltségit ne acceptálják, mert ... a haza, a török s a német között végső romlásra jut, s akármelyik fél triumpháljon, úgy tartja azután az országot, mint fegyverivel nyert jószágot [CsH 186] ✱ *perrel ~. 1786:* Ezekről[a] vannak leveleim én magam költettem szerzettem minden keresetem ide vertem Effelet ... A' Szilágyb(an) perrel nyert portiora Cir: 360 Hf [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1b. — [a]A felsorolt kiadásokról].

3. zsákmányolt; capturat; erbeutet. *1619:* 27 die Novembris ... nem láttam, hogy csak egy nyert hajót is hoztak volna | Kilencedrendbe volt nyolc szép nyert gyermekek, hispánusok, kiket ajándékon vittek császárnak [BTN[2] 377–8]. *1657:* harcot próbálni nem vala bátorságos, mert ... semmi gyalogom, semmi haszonra való lövőszerszámom valami nyert tarackocskákon kívül [KemÖn. 244–5]. *1662:* mig az hadak az ellenségtül nyert sok prédát felkótyavetyélnék, osztanák, vagy harmadnapig mulatván, az vajdával s az urakkal vendégeskedék [SKr 340]. *1678:* Azt beszéllék, az margitai katonák csak eleikbe bökkentek, ők együtt haton elszaladtak, de az nyert zászlót haton is bevitték [TML VIII, 132 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1704:* az három pár rézdobot és három nyert zászlókat ma reggel kitötték vala a nagyvártára, hogy minden ember láthassa [WIN I, 218].

4. elért; obținut; erreicht. *1666:* Az híreket Kegyelmedtől igen kedvesen veszem, azok helyébe én is írhatom az hollandusok angluson nyert nagy győzelmek confirmatioját [TML III, 589 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

5. kitermelt; care a fost obținut/realizat; gewonnen, ausgebeutet. *1868:* Mily visz(sz)ás ... eme nagy költséggel nyert jómennyiségből[a] tetemes részt (: 10–30% :) mint el nem adható, tehát értéktelen anyagot a felszinre azért kiszállítani, hogy véglegesen mint értéktelen döntessék ki — holott kőrős kőrül majdnem határtalan sótömegek a' benn foglalt legtisztább sóval együtt érintetlenül maradnak [Désaknai városi lt. — [a]Elírás lehet sómennyiségből h.].

6. ~ *fél* (perben) nyertes fél; partea care a ciștigat (procesul); (Prozeß) obsiegende Partei. *1652:* Nyelv Birsag' 12 ./. 50 harmada a' Nyert fele, a' ket resze az Biroke ha az Biro szekin megyen veg(ben) [Km; GyU 134].

7. kijelölt; desemnat; bestimmt. *1784:* annak idejében nyert osztozo, avagj osztoztato Birákokat ... Kigjelmed ellen kihozni az Exponens el nem mulattya [Aranyosrákos TA; Borb.].

nyertes I. *mn* 1. pert megnyerő; care a ciștigat procesul; Prozeß gewinnend, obsiegend. *1830:* a közelebbi Itélet következésebe a Nyertes Fellperes Ur a következendőkbe kivánnya meg allittatni a T. T. Generalis Szék által költsegei(ne)k Specificatioját [Ne; DobLev. V/1165. 1b]. *1840:* Balog Lászlo ... azt írja hogy peres társa lévén Birája nem lehetek, az igaz hogy eressé vagyok Nyertes peres társa, háromszori itéletben igazságban meg itéltetett [Dés; DLt 277 id. Ferenczi Károly kezével].

Szk: ~ *fél.* *1652:* Nyelv Birsag' f. 12 ./. 50 harmada a' Nyert fele, a' ket resze a Biroke ha az Biro szekin megyen veg(ben). Ha penig' appellatiora viszik. Valahun decidaltatik ottis harmada az nyertes fele, ket resze az Teőrvenyteveőke [Km; GyU 134]. *1670/1740:* Potentias Törvény Keresetirül. Végezék asztis hogy ha valaki valakit potentiára akar keresni az potentia égy Forint légyen Ebben is a Falunak 25 pénz légyen, a többi a nyertes félé [Homoródsztpál U; WLt]. *1828:* Ispánlakán ... Miske Joseff ur javaibol á Nyertes Felet ki elegitteni kivántuk, de ő Klme kérvén minket hogy lakása Nagy Lakon lévén mennénk oda executiora és ott ki fogna elegitteni [Fejér m.; DobLev. V/1133].

2. győztes, vmiben felülkerekedő; victorios, învingător; siegreich. *1662:* A Tatárok felől valo hirt penigh az mi nézi, regolta Erdelyben hirrel mind veszet az Tatár, de méghis ugy megh szaparodot mindenkor eő volt az nyertes fél [BLt Apafi Mihály Béldi Pálhoz].

3. (sorshúzáson) nyerő; care ciștigă (la tragere la sorți); (Losziehung) gewinnend. *1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, többb Nemes keblü Hölgyek, Női munkakat es Fényelgési czikkeket ajándékoztak mellyekböl 138 nyeremény rendeltetvén el, a ki adott 650 Sors-jegyek közzül ... Désen tartott Tancz vigalom alkalmával sors huzással nyertes lett 138 [Dés; Berz.].

II. *fn* 1. a pert megnyerő fél; parte ciștigătoare în proces; (Prozeß) Gewinner. *1794:* Viszszáson éltünk vélle, s Törvény eleibe is gyakron kerekedtünk az holott mindenkor ő volt a Nyertes [Déva; Ks]. *1807:* Csiky Isák Uram ezen Apahidi Iszágokra nézve gyakorta pereltetett s költött. Néhai Biro Dániel Ur is, azután Biro Dánielné aszszony is perelt ... végre Csiki Isák Uram lett a nyertes [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

2. (a diákok közti versengésben) győztes; ciștigător, învingător; Gewinner/Sieger (im Wettstreit unter den Schülern). *1823–1830:* Osztán a nyertes ezt felelte: Ego te detraxi. Ez a bajnokoskodás[a] így folyt szakadatlanul, úgy hogy aki reggel hol ült, nem tudta, hogy este hol tanálja helyét [FogE 123. — [a]1793–1795 táján a mv-i ref. kollégiumban a diákok közti tanulmányi versengés az ülőhelybeli sorrendért].

nyertesebben magára nézve hasznosabban; mai în ciștig; für sich nützlicher. *1671:* Az én pénzemet másképen is meg tudtam volna Kegyelmeden venni, még duplummal pedig; ez iránt Kegyelmed jár nyertesebben [TML V, 596 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

nyertesen győztesen; învingător; sieghaft. *1705:* Ma feles rácok ... és bizonyos számú németek is, mind magyar talpas módjára telekes bocskorba öltöztenek és elmentenek , mely felé, nem tudatik, meghalljuk, kivált ha nyertesen járnak oda [WIN I, 440].

nyes 1. (fáról ágakat) levág; a tăia (crengile unui copac); (vom Baume Zweige) abschneiden. *1768:* más Szálas fákrol ág bogat nyeset [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7].

2. (fát) megnyes; a curăța (arborii) de crăci; (Baum) beschneiden. *1780:* Láttam aszt is hogj ... Isák Daniel, az irt Tanorokb(an) gyertyán fát nyes vala [Tarcsafva U; Pf]. *1842:* magnak valo Cserefák rendesen — egy és két ölnyi távulságra egymástol merőben mindenütt vagynak hagyva, és fel botsátva — vagy nyesve [Kakasd MT; DE 2].

3. szőlőt megkapál/gyomlál; a prăși vița de vie; Reben hacken/jäten. *1599:* 300 teolgy karot ... hogy az zeoleohoz ki vittek fizetek d 18 ... 27. Die Marty voltanak 9 haitok tezen d 72 ... 30. Die Augustj voltanak az kik nyestek wagi teztogattak az kapakal 3 tezen d 36 [Kv; Szám. 8/XVI. 44–7].

4. támad; a ataca; angreifen. *1710 k.:* Fejérvárott csakhamar országgyülése lőn; hát a vármegyék postulatumot adnak Béldi ellen, és Küküllő vármegye nyesi leginkább [BÖn. 678].

nyesedék levágott ág; crengile tăiate; abgeschnittener Zweig. *1781:* Láttam ... hogy efféle ágakot á mellyek az udvar számára vágattak es itt maradott nyesődekeket, fat es öszve szedegetvén el vitette [Csóka MT; Ks]. *1822:* 1. 4. Füszfa az Ek(k)lésija Tava kőrül meg Udvasadván el Licitáltatatt (Nyesedékjei el Licitáltattak) [Mezőbergenye MT; MvRLt]. *1844:* az ilyen ültetésekre le nyesendő fáknak el nem ültethető nyesedékjeit a gyepüre rakatni ... köteleztetik [Mv; TSb 37].

nyeseget (le)vagdos; a tăia/reteza rind pe rind; nach und nach abschneiden. *1766:* a mely fűzfákot ... ültettetett ... kik vágták le, kik nyesegették s hánytogatták [Koronka MT; Told. 3a].

nyesegetés (fáról) ágak levagdosása; tăierea crengilor; Abschneiden der Zweige. *1710 k.:* látom, édes Istenem, hogy nemcsak azt cselekedted énvélem, amit az okos gazdaember elkövet a gyümölccsel, ágakkal, levelekkel megterhelt buja törzsökkel, midőn azt leveledzés vagy nyesegetés által, noha megsérti, de nem felettébb, hanem csak megkönnyíti [BIm. 989]. *1798:* társunk ... éppen a fáknak vágásan nyesegetésin kapvan ... Kis Palit ... a Bivalast Bival Szekerével edgjütt rabul hozta bé [Ádámos KK; JHb XIX/58].

nyesés szőlőkapálás/gyomlálás; prăşitul viei; Rebenhacken/jäten. *1596:* Negi hold zeoleonek ... Haytassara napszam 39. Nyeses napszam 17 [Kv; Szám. 7/II. 44].

nyesett 1. levágott; (care a fost) tăiat; abgeschnitten. *1732:* Ezen ... Udvar, és gjümölcsös kert mindenütt körös körnjűl jó Sendely fedél alatt lévő, njesett veszszőből kertelt Sövény kertel van bé keritve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] | ezen major udvar kőrül, rész szerént cserefa sasokba rakott deszka, rész szerént njesett veszszővel kertelt egj darabig sendelj fedeles, egj darabig ismét fedeletlen kert vagjon [Kóród KK; Ks 12. I]. *1747:* Mlgos Groff ur eö Nga Okolis nevezetű Erdejiből vagj harom versen magam is vittem holmi nyesét agakot [Mocs K; Ks 5. X. 7 Marosán Juon (40) zs vall.]. *1762:* Kertelni valo nyesett veszszőt a' Sajto Szin oldalához hoztanak Cur 7 Idest hét Szekérrel [Mv; Told. 15/57].

Hn. *1683:* Az Nyeset erdőben (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1730:* az Njeset erdő szelin (szö) [uo.; EHA]. *1795:* Nyeset erdőn (erdős és gazos h.) [uo.; EHA].

2. ágaitól megfosztott/kopasztott (fa); care este curăţat de crengi/crăci; (Baum) entästet. *1760:* vagyon az arokban égy nagy nyesett gyertyanfa | vagyon két nagy elő nyeső Tsere fa, a' több nyesett aprobb határfák között [Kakasd MT; KP]. *1783:* talált szembe ide való három szánot meg rakva szép hosszu nyesett nyers fával [Udvarfva MT; Told. 69].

3. bevágott; care este crestat; eingeschnitten. *1596:* Egy pegywet mal gereznan wagion egy eoregh bertews bokor kapoch tewrkessel gieongiel rakot kinek az teteyebe(n) es az nyeset agaba(n) Amatist wagion kinek arra teze(n) f 28 [Kv; RDL I. 65]. *1637/1639:* Egj fel bokor viragos, nyeset agas regi forma kapocsj mas egj ola forma lapos viragos fel kapocsikaual egjütt njom p. 26 ... f. 8 d. 26 | Egj fel bokor szoknyara ualo kapocsj geöngeós türkeses nyeset agas nyom p. 13 ... f. 4 d. 66 | 1. mas szoknyara valo bokor kapocsi, Gyeongyeos Türkeses az nyeset agaban kek duplet nyo(m) p. 21 — f 10 [Kv; RDL I. 111].

nyeső I. *mn* (ki)vágni való (fa); (despre arbori) ajuns la maturitate, bun de tăiat; (Baum) zum Fällen. *1778:* mikoron ezen darabotska erdő helly a szőllőhez foglaltatott, akkor haszontalan tseplesz bokrokbol, és nagy nyeső fákbol allott [Koronka MT; Told. 79]. *1781:* Balás István o Kglmetis láttam egy Sótét hajnalban mikor korit vágok vala hogy egy Nyesó fa tetejin kopogat vala s vág vala [Csóka MT; Ks]. *1793:* Alsó Csontás Nevezetű Erdő ... ezen Erdőt az Uraság engedelmiből az Szolgálo emberei élték, hanem találtatnak még valami régi Nyeső fának hagyatott fák, és bokrok | Fecsisora nevű Erdő ... ez is most nővésében lévő Nyeső fás Erdő, áll többnyire Csere, és Gyertyán fakbol [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1815/1817:* ez Gyertyán nyeső fás tsak tűzre használható [TSb 47].

Szk: *~ cserefa. 1736:* Vagyon ... egy Csávás nevű Erdő ... abban van Gyertyán, és Magyaro fa es imitt amott fiatal, és Nyesö Csere fák [Noszoly SzD; CU XIII/1. 9]. *1760:* vagyon két nagy elő nyesö Tserefa [Kakasd MT; KP] ✳ *~ fűzfa. 1844:* a' nyeső fűzfákrol a' fel verhető ágokot le vághassa [Mv; TSb 37] ✳ *~ gyertyán fa. 1742:* Ezen ... Erdökb(en) a' féle nyesö gjertyan fák és közönség(es) karonak valo fak találtattnak [Marokháza K; Ks 4. VII. 1]. *1774:* töbol vágta le érette a' Nyesö Gyertján fát, az ágát el vitte s a' Tőkéjét ott hadta [Csóka MT; Ks 31. XXIXb]. *1775:* E tsak puszta helly, most két nyeső Gyértyán fánál több nintsen rajta [Lokod U; EHA] ✳ *~ hársfa → ~tölgyfa* ✳ *~ szádogfa. 1760:* Az Bercen egy nagy nyesö Zadogfa [Jedd MT; Told. 45/2]. *1782:* egj nagj njesö élö Záldog Fa vogjon [Vaja MT; VH] ✳ *~ tölgyfa. 1778:* egy darab Erdeje ... nagy nyesö Tölgy, és Hárs Fákbol, Csere, Gyertyán, és Magyaro bokrokbol áll [Majos MT; Told. 79].

II. *fn* szőlőkapáló/gyomláló munkás; prăşitor la vie; Rebenhack/jätarbeiter. *1595:* Az zeoleok dolgarol ... 26 Septembris volt 4 Niesseo, awagi bürian vono f — d 48 [Kv; Szám. 6/XV. 44–7]. *1598:* 14 Júly 6 harmatzor walo kétézem wolt ... d 48 ... 27 Augusty 11 néssem wolt ... f 1 d 32 [Kv; i.h. 8/III. 26–8].

◇ **Szn.** *1602:* Nesö Janos [BLt] | Nyesö Péter szab. [Barót Hsz; SzO V, 214]. *1614:* Nieseó Ferenczne jb [A.csernáton Hsz; BethU 299] | Nieseo Peter. Nieseó Mihalj jb [Barót Hsz; i.h. 287] | Nieseó Mathe jb [Bodok Hsz; i.h. 271] | Nyesseo Peter zs. Nyesseo Janos zs [Nyomát MT; i.h. 81] | Nyeseo Mihaly zs [Szentgerice MT; i.h. 81]. *1802:* Nyesö István [Oltszem Hsz; HSzjP].

nyeső-napszám szőlőkapáló/gyomláló napszám; plată pe zi la prăşitul viei; Tagelohn für Rebenhacken/jäten. *1596:* Negi hold zeoleonek ... Haytassara napzam 39 ... Kewereo napza(m) 50 ... Nyiesseo napzam 21. Meczeo napza(m) 35 [Kv; Szám. 7/II. 44].

nyest 1. nyestbőr; piele de jder; Marderfell. *1574:* Iffyw Sram Istwan ... hity vtan ezt vallia ... Zeoch Demeter ... egi estwe Meg Ieo valahonnat Buskodwan sem eot sem Iwt leh fekwt Mas Nap Io Regel fely keolt Es az felesegetwl penzt kert hogi pataban Nestet es roka Bért hallot volna az venny Megien [Kv; TJk III/3. 310]. *1618:* tüduan fogiatkozot allapatiokat ez egj mostani 1618 Eztendeöbelj minden keoztok es raitok leueö adaiokertt eö Ngnak zolgaltassanak az gonduiseleö kezeben Tizen eott Nestett [Kv; Törzs]. *1634:* az Uduarbiro ... Szép nestért adgion f. 1 d. 50. Szep farkas börért f. 2 [UF I, 335]. *1686:* Katonai Tavalyi ado nestek nö 48. olá Püspök administralta honorarium nestek nö 32 [UtI]. *1693:* Jutot az harom gyermeknek ... egy egy kordovany bőrök, es egy egy Nest [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1717:* Siko Marton hozott kilencz nestett Tudosicson Ngod ha oda külgyemé vagy ki Csáváltassam az szöcsel [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. *1721:* Vagjon ... egy fellyül Csapo egj kereků Malom, mely is az Udvarházhoz valo fundusra epittetet volt egj Erdőfalvi Dreve Mihály nevű sellér által illy Conditioval hogj minden esztendőben az fundusért pro taxa egj egj szep nyestet adgjon [M.gyerőmonostor K; KCsl

5]. *1757:* (A) bükött pedig egykor Negyed magammal Sertés Pásztor lévén három Nestel vettük vala meg á ... Lázár Familiàtól [Gyszm; DE 3]. *1774:* Tavally csáváltam az Uraság számára Bárány Bőröket felesen ... Égyszer mászor Csáváltam mind égyüt négy Nyestet égy Néhány Roka bőröket is égy Néhányat [Mocs K; KS Conscr. 151–2]. *1797:* Három Róka bőr Dr. 36 ... Egy pár nyest Hf 3 Dr. 94 [DobLev. IV/775].

Szk: *~tel taksáló. 1732:* A Máramarosi Nestel Taxáló 14. Jobbágyok ... két egyenlő részekre osztatnak [Nsz; Ks 40. XXVIIIc] ✱ *~tel taksáz. 1749:* (Valami Máramarosba szökött jb-ok) Nestel, Rokával taxáz(án)ak [Szásznyires SzD; Ks 81 IIIJ. 17].

2. nyestprém; blană de jder; Marderpelz. *1576:* Egy darab nest wysselth, tezen mynth Egy harmadfel nestet [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. *1644:* Egy hitwan Nest egy darab Nyak berlés, Egy viselt Torok gallér [Mv; BfN VI. 225/12]. *1646:* az Süvegre valo Nest miat, az piatzon in foro rutul le szidalmazta Batha Janosne Buk Istvannet sokak hallatára [Kv; MészCLev.]. *1673:* Egj rosz fekete palást roka mallal bellet, az elein valami rosz nest [Marossztkirály AF; IB]. *1676:* Vettünk Katonak Palaszt eleiere valo nestet 12 [Beszt.; Törzs]. *1681:* Aszszony Háza ... Vagyo(n) ezen házban ... nest torkából állo darab béllés Nro 2 [Vh; VhU 537–8]. *1735:* Vagyon ... Egy viseltes kék ánglia Süveg nest nélkül [M.zsombor K; Somb.]. *1736:* régen a főasszonyok geleznában jártak kiki maga állapotjához képest, kinek nusztból való volt, kinek nestből, kinek petymetből | A nyaka körül kinek nusztból, kinek nestből való galléra volt [MetTr 341, 344]. *1786:* mond meg az Ifju Aszszonynak hogy egy pár melyre valohaz valo Nest készen vagyon [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b]. *1789:* Asszony Bundájának Nestyit fizette le, más Eszendőn pedig a Praetendens Asszony Pápel szin Bundáját vette [Ne; i.h. III/658. 5a].

Szk: *~tel bélel. 1736:* Kis subájok is volt akkor az kis aszszonyoknak s fő emberek leányinak ... s az galléra nestel vagy nuszttal meg volt bérelve [MetTr 343]. *1761:* Egy fekete Uj Lusztrin mente, nusztal premezve, az eleje nyestel bérelve, a hata pedig Roka mállal [Koronka MT; Told. 8]. *1763:* 1. Lazur szin kamuka mente arany kötéssel nestel bellelve s prémezve [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✱ *~tel bélelt. 1574:* egy tabit kis keönteös nestel belet [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. *1595:* Egy egesz Scharlat nestel bellet karasia menthe f. 131 [M.zsombor K; Somb. László reg.]. *1628:* Egy Nestel bellet fekete Swvegh [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. *1645:* kóntossok is valanak Neztel bellettek [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1652:* Adot eö kegme Palastotis egy fekete-viragos barsoni Mereón Nestel berlet [Mihályfva NK; JHb XXII/41] ✱ *~tel prémez. 1687:* Egy kis Zöldbarsony Tatár kesztyüt, keskeny arany gallandal s' nestel premezve [Déva; Szer.]. *1738:* Egy Haj szin kamalejka Melyrevalo nestel premezve [DobLev. I/171]. *1810:* Egy viseltes gránát szín Sejem mejjre valo nyestel prémezve ... Rf 6 xr 8 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2]. *1813:* Egy Teveszőr materia bunda roka mállal bérelve nyestel praemezve [Szászvessződ NK; Told. 47] ✱ *~tel prémezett. 1733:* Edgj Viseltes Nestel premezett rokával berlett fekete Anglia ménte, mojette [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1752:* Kék Angliai poszto Mente nestel premezett [uo.; i.h. 19]. *1768:* Egy fekete bársony Németh mente, közönséges fekete bélléssel nestel premézett [Nsz; TGsz 51] ✱ *festetlen ~. 1772:* Festetlen nestel prémezett arany készületes mente H Flor. 10 [Szőkefva KK; Kp III. 187]. *1776:* Egy viselő kék egy más Szederjes Arany paszamantal hánt Angliai Menték, az első festettlen, Njestel [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] ✱ *festett ~. 1798:* égy kik szinü mor seljem mejre valo festett nyestel [Dés; DLt].

3. '?' **Hn.** *1786:* A Rigo Nyestiben [Bh; KHn 19]. *1864:* Nyestekert [M.kapus K; KHn 164]. *1891:* Nyestekert [uo.; KHn 165].

nyestbélés căptușeală (de blană) de jder; Marderfutter. *1606:* az nest bérlést megvenném kegyelmednek [Csernáton Hsz; DanielAd. 8]. *1674:* Uram Eö kigyelme(ne)k egy Veres skárlát menteje Nest berlissel edgyüt [Beszt.; WassLt Perc. 72/6]. *1714:* Vörös Posztobul való Comediás Süveg közönséges nyest bélléssel fl. Hung. 4 [AH 24]. *1724:* Három darab nest szakadazott bellest fl 40 [Koronka MT; Told. 29/15]. *1749:* Két darabotska rongyos Nest bérlés [i.h. 19].

Szk: *török ~. 1717:* Hamú szín meczet bárson mente, török nest béléssel [DanielAd. 96].

nyestbőr piele de jder; Marderleder. *1571:* az vad beoreoketis farkas beoreoket roka beoreket nest beoreket vidra beoreket ... es mindenfele vad beoreket megtiltottak, nekünk Zabad nem volt vennunk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendeihez]. *1627:* Vagjon nest beor nro 26 [BLt 15]. *1688:* Egy Nest Bőrtöl f —//06ª [MvRKLev. 29. — ªA harmincad]. *1714:* Egész és felmetzett közönseges Nyest bőrek 3. kötésb(en) No. 137 fl. Hung. 274 [AH 18]. *1757:* Nest bőrt igyirtek, azért, hogy ha a' Sertések által mennek az patakon bántodások ne Légyen [Gyszm; DE 3]. *1758:* ez előtt Cir(citer) 40 Esztendőkkel az Atyám Szabó Mihály a' Sadány pataka mellett lévő bükkös erdőt innen a' Sadány Patakán el arendálta vala Nest bőrrel és magyaro tyukokkal maknak idején ... Lázár Ferencz Úr eő Nágától, hogy ottan Sertéseket hizlaljon [Szárhegy Cs; LLt Fr. Szabó (60) jb vall.].

Szk: *~ hulladék. 1681:* Egj bőr Saczkoban, vagi erszinyb(en), moly ette, ighen apro dirib darab, csovalt hiuz, nest nuszt etc. bőr hulladek [Vh; VhU 541].

nyest-darab nyestprém-darab/tábla; o bucată de blană de jder; Marderpelzstück. *1576:* Egy darab nest wysselth, tezen mynth Egy harmad fel nestet. Jsmegh neegh mas olyan nest darab [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9].

nyestes I. *mn* nyestprémmel készített; făcut cu blană de jder; mit Marderpelz verfertigt. *1736:* kozák süvegek kinek nusztos, kines nestes [MetTr 344]. *1817:* Egy joféle Materia Nyestes Fejérnép Bunda Rfl. 40 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 4].

Szk: *~ mellrevaló. 1798:* adott ... a kezembe árulni egy kék színü mor Selyem, Nyestes mejre valot [Dés; DLt] ✱ *~ mente. 1766:* Kék Anglia Nestes praemezet, és bellet mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1773:* Egy víselő kék nestes mente és egy szederjes tsipkés paszamantal hánt ánglia mente ... prém és bélles nelkúlt [RLt Salánki Ráchel lelt.] ✱ *~ palást. 1700:* egy Nestes kús Palástot is láttam [Zágon Hsz; HSzjP Andreas Konda de Zagon (33) pp vall.] ✱ *~ süveg. 1693:* Egy jo nestes fekete süvegh [Ne; DobLev. I/30. 11]. *1711:* Tudom hogj egj Kús András nevü kurucz Salvagvardia, adott vala Ujfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes süvegért, egj Sárga Szörü ökröt [Gyergyóújfalu Cs; WLt Joannes Andras (35) ns vall.]. *1717:* Viseltes nestes süvegh 1 [TSb 5]. *1735:* az Actor ... egy nestes Süveget is adott ... pro f. 2 [Torda; TJkT I. 95].

II. *fn* (eredetileg) nyestben gazdag erdő; pădure cu mulți jderi (pe vremuri); (ursprünglich) an Mardern reicher Wald. Hn. *1606:* Tudgiuk hogy nestesben hago feien cherne bwkiben orotátott Boch Imre [Szentmárton Cs; BLt 3]. *1691:* Nestes uegib(en) ůdůllő föld (sz) [uo.; EHA]. *1772:* Nyestesben (sz) [uo.; EHA].

nyestezés nyestvadászat; vînătoare de jderi; Marderjagd. *1655:* Az Nestézés Uadázat Szabádos az Magyaro Patakaygh [Taploca Cs; EHA].

nyestfark coadă (tăbăcită) de jder; Marderschwanz. *1679:* Nest Farkal premezett, moly vesztegette veres fajlandis poszto süvegh nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 79].
Szk: *csávált ~. 1681:* Aszszony Háza ... Vagyon ezen házban: Csávált nest fark Nro 16 [Vh; VhU 537–8].

nyestfarkas nyestfarokkal díszített; împodobit cu coadă de jder; mit Marderschwanz verziert. **Szk:** *~ süveg. 1672:* Az Fejéruari asztalos mellet leuö Inasnak egy nest Farkas Süueget 1 [UtI]. *1691:* Vinczi Márton Tálmosónk Conventiója ... Edgy nest Farkas süvege[a] [UtI. — [a]Fels-ból kiemelve].

nyestgerezna nyestprém; blană de jder; Marderpelz. *1546:* Egy, rvhanakwalo, komoka mynd az keeth, nest gereznawal, es az haath arany gyry ... Banffy Bernaldnak maradyanak, es, Ewee Legyenek [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19].

nyesthát nyest-hátprém; spate de jder, blană de pe spatele jderului; Marderrückenpelz. *1587:* vnum frustrum de dorso pellis mardurini nest hatt vocatum [Gyf; GyK]. *1687:* Nest hát negj táblab(an) [UtI].
Szk: *~ bélés. 1732:* Nest hát béllés táblák [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15]. *1739:* 4 Tábla Nest hát berlés [Szászerked K; LLt Fasc. 96].

nyeshulladék hulladék nyestprém; resturi de piele de jder; Marderpelzabfall. *1732:* Egy Zacskoban dirib darab Nust és Nest hulladékok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyestkesztyű mănuși din blană de jder; Handschuh aus Marderpelz. *1732:* Egy téli nest kestyű avagy karmantyu [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. *1742:* Egy Nest Kesztyű [Kisesküllő K; Somb.].

nyestláb blană de pe piciorul jderului; Marderfuß. *1673:* Három Tábláb(an) nest lábak [Fog.; UtI]. *1683:* Két Sacskób(an) mind nest láb [UtI]. *1687:* Nest láb harom tablában [UtI].
Szk: *~ bélés. 1732:* Nest láb béllés egész tábla [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyestmál nyest hasi prém; blană de pe pieptul jderului; Marderpelz aus dem Bauchteil. *1687:* Nest mall két táblá-b(an) [UtI].
Szk: *~ bélés. 1732:* Nest mál béllés tábla [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyestprém blană de jder; Marderpelz. *1679:* süvegre valo, viseltes Nest prem nro 1 [Uzdisztpéter K; Tl. Bajomi János inv. 80].

Szk: *festett ~. 1790:* Viseltes Fekte Materia Mente festet Nest prémel [Sv; Ks].

nyestprémes nyestprémmel készített; făcut cu blană de jder; mit Marderpelz verfertigt. *1790:* Hitvány el kopott Nest prémes Fekete mente nadraggal, és Lajblival [Sv; Ks].

nyestsuba nyestprémes suba; șubă împodobită/căptușită cu blană de jder; Schubitz aus Marderpelz. *1560:* Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek ... Egy weres aranias barsony nest suba [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1562:* Az ruhakrwl walo ozlas, Egy zederyes Kamoka Nesth swba [K; KP]. *1620:* Bérlesekreül es Subakrul ... Egy Nest Subatul f 4 [KvLt II/69 VectTr 3]. *1688:* Egy Nest Subátol f 8//00 [BfR Hj].

nyestsüveg căciulă de jder; Haube aus Marderpelz. *1620:* Berlesekreül es Subakrul ... Egy Nest súvegtúl f —/10 [KvLt II/69 VectTr 3].

nyesttorok nyest torokprém; blană de pe gîtul jderului; Rachenpelz vom Marder. *1627:* Tizenegj nest torok lab mal (így!) [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1687:* Nest Torok két táblab(an) [UtI].

nyevereg kb. nyavalyog, piszmog; a mocoși; herumtrödeln. *1802:* en bizon nem bánom hogy ne nyeveregjünk tobben[a] [Aranyosrákos TA; Borb. — [a]Egy divizióra hívó citatóriára adott válasz].

nyif-nyuf *szitk* kb. nyafogós; plîngăreț; quengelig. *1763:* minden oknélkül velem háborgott, szidot, mocskolt ... eb ágyában szültnek, bolondnak szidott, kopacz, Gojvás kutyának, Nyiff, Nyuff! locsogj locsogj csufos szokkal gazlott [Sár.].

nyigóc l. nyegóc

nyikat visittat; a face pe cineva să țipe; quietschen/kreischen lassen. *1625:* az fogotis ele kereste volt hogj meg czipie az szerszamat mert az Nadragottis megh otta volt Szy Istua(n): Nykatta az felesegett az szobaba(n) [Mv; MvLt 290. 184a].

nyikog nyüszít; a geme; wimmern. *1794:* láttam hogy Barátosi Josef uram az asztalnál a földön feküttt, Horvát Josef uram fellyül rajta nyikogott, Barátosi János Uram pedig mentette volna, de nem birt véllek [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

nyikogás nyöszörgés; geamăt; Wimmern. *1568:* St(e-p)h(a)nus Kowacz ... fass(us) est ... hogy ezth latta hogy az darabantok zalast kernek az szochtol, es Eyel Nykogast hallék, Tolway Jwoltest, ky Menek hat az szoch kyalt tolwayt [Kv; TJk III/1. 225].

nyikorgó nyikorgást hallató; scîrțîitor; knarrend. *1825:* (Az udvarház) fedele ... tetejenn mind két vegein nyikorko (!) Pléh vitorlák vagjnak [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 329].

nyil 1. nyílvessző; săgeată; Pfeil. *1573:* Zabo Istwan, Boldis Pal, Es Zabo peter Egy Arant valliak ... Lattak hogy

haza fele Megen volt Nyreo Andras az kalmar Lazlo haza arant, Iwe Nyla kezebe volt [Kv; TJk III/3. 78]. *1589:* Egy jo kezy Iy Nilakkal [Kv; KvLt Vegyes I/2. 68]. *1595:* Az 4 Mezö pasztoroknak ... Iyra, Nyilra d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 235 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* veottem harom Eoregh fatt Nylaknak walott f 2 d 50 [Kv; i.h. 9/VIII. 10]. *1614:* 1 Tatar Iy Nylakkal 28. együt [Kv; PLPr 1612–15. 114]. *1617:* ugy monta megh azt hogy maga halgas, mert az tegez is az nyilakkal eggyutt el vezet az en ladambol [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1620:* Zamszeriyhoz walo egy Falka Rosz Nyll [Kővár Szt; Borb. II]. *1714:* Viola szin barsonnjal boritott Tegéz, felsö részén arany s ezüst skofium viragokkal s figurakkal ekesitett — melljb(en) vagjon 25 Nyil [AH 51]. — L. még ÁrÉ 117; BIm. 1014; ETA I, 82, 113, 133; KemIr. 318; KemÖn. 78, 198; SKr 612; TML I, 557; UF I, 658.

Szk: *~lal való lövés/lövöldözés. 1573:* Philep Ghereb zekely Jllyes Jobagya ... ezt valla, hogy Almady Andrast Senky nem Bantotta ... Estwe kesen Jeott oda az falwra, es az Azzony Nepett verettette Sebesitettett bennek az harangotis ... felen wertek az tolway weoltestys hallotta az pwska Leowestys hallotta, az Nylakkal walo Leowesthys Twgya [Simontelke BN; RLt O. 5]. *1710 k.:* Nevetség, hijábavalóság és játékra ... fáradhatatlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom; de nem veszteg ülö, mint a kocka, kártya, szák, sakk, micsoda, hanem a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem, mint a labda, forgattyú, parittya, teke ... nyíllal való lövöldözés és madarászás, etc. [BÖn. 501] ✱ *íját ~át készen tartja. 1619:* ha valami küs occasiót kaphatnának innet Nagyságod felöl az accusatióra és discordiára, felette igen készen tartanák íjokat-nyílokat hozzája [BTN[2] 257] ✱ *tüzes ~. 1667:* Susogo nro. 5. Susogo csinálo réz forma nro. 1. Tüzes nyilak avagy susogok nro. 121 [UF II, 339]. *1673:* Tüzes szerszamhoz valo óreg réz cső nr. 15. Tüzes njilak vagy susogok nro. 100 [UF II, 539] ✱ *vasrugós ~. XIX. sz. eleje:* Egy Eléfánt tsontos vas rugos nyil [BK Inv.].

2. *átv* csapás; lovitură; Schlag. *1696:* Hazámnak nagy inségett — s — Utolso Pusztulasátul Valo Rettegeset s félelmét, Gyakran szemlelven, nem tudom kinek lehetne, illyen szorongattatásnak, szantsaltatásnak (!) — s — bestelenségnek Hegyes Nyilainak löveldezesre, Targyul ki tetetet Házában Gyonyörüseges — s — kedves elete [Vécs MT; TKl Kemény Simon teleki Pálhoz].

3. *Isten ~a* mennykö, villámcsapás; trăsnet; Blitzschlag. *1771:* 13-a Julii ... szörnyü záporesö volt Köblösön, iszonyú mennydörgés. Egy sertést meg is ütött az Isten nyila [RettE 249]. *1776:* A szegény asszony ... könyörgött térden állva, azonban leesik az Isten nyila, melynek szele érvén az urát eldült [i.h. 368–9].

Szk: *tüzes Isten ~a. 1766:* hallám Tsászár Sigmondnénak illyen átkozodó szovait, hogy a tüzes Isten nyila Datzonak ebben az esztendöben Házát, magát, gyermekit hasogattassa el [Sszgy; HSzjP Helena Málnási Consors Nobilis Lazari Bartok de Sz. György (36) vall.].

4. sorshúzásos osztozáshoz/vagyonelosztáshoz készített (tulajdonjeggyel ellátott) nyílhegy/vég/cédula; săgeţi folosite la tragerea la sorţi pentru distribuirea bunurilor; zur Teilung/Vermögensaufteilung durch Losziehung verfertigter (mit Eigentumszeichen versehener) Pfeilzettel. *1561.* mynden ezthendöben pynkesth Innepiben egimassal egybe gywlwin ky mennyenek, a wagi Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre, es az wölgieketh Jgazan egibe Jnthizwin, mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh walamelyet az nil ky mwtath awagj hoz nekiek [Fráta K; SLt U. 28]. *1714:* Infra scripti recognoscáljuk, Hogy az mely divisor Méltos(á)gos Urak Branicskai jószágrol valo nyilakot bé pecsételve hoztak ... kivánván tőllünk reversálisunkot hogy az ki vont nyilaknak meg álloj leszünk ... Azon nyilakot kys vontuk magunk subscriptionk és pecsétünkkel corroborálván [Branyicska H; JHb XLV]. *1728:* A Baromlakban; A' Lekenczei határ felöl kezdödvén ă nyilak ki vonása; Az elsö Nyil jutott, Jármi Györgj Uram(na)k [M.dellö TA; IB VI. 225/14]. *1761:* a Nyil ki huzása után Baro Josika Daniel Vrffi ő Nga mondá hogj inkább szerette volna az elsö nyilat ... mivel az ő Nganak jutott földek mind ... soványok | midön a Curiákról való Nyilak készek lettek volna, egj kucsmába tévék öket és offerálá B. Daniel Úrffi ő Nga, Imreh Vrnak hogj elébb ő Nga vonna nyilat | ő Nga az allodialis földekre vont Nyilával nem volt benē contentus [Branyicska H; JHb XXXV/46. 10, 13, 19]. *1762:* Doceallya ... Hogy az Udvarban lako Jobbágy az Erdő osztásban jelen nem volt, nem maga huzta ell a Nyilat [Usz; IB vk]. *1769:* az udvarb(an) mint egy harmad Napig tartott osztoztatások s Nyilaknak kivonásáig ... a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédeikkel együtt mind a közösből lött intertentiojok [Felőr SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. *1775:* A' melyre hogy rá állott Udvarbiro Ur(am) kezet fogának hárman ... 's kötéllel keresztül kasul mérvén a Bede nevezetü Földet két egyenlő részre oszták, azután Nyilat csinálának 's azon Nyilakat egy kucsmában hányván egy kis Pásztor Gyermeket Szolitának oda 's azzal ki huzaták a' Nyilat [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1798:* Zámbler Ur ... a' két Béldi részt öt egyenlö részekre felosztá és juta egy részre 92,656 s 4/6 qadrát öl, mellyek midön már el voltak tsovázva öt egyenlő rèszekre, ugy egyezének a' Dnalis Birák, hogy tsináljon mindenik Biro egy Cincust, mellyeket bé tévén egy keszkenöben, egy gyermekkel huzassák-ki, és a' melly nyilnak a végin kinek Cincussát ki huzzák, azzal elégedjék meg [Ilyefva Hsz; BLt 2]. *1804:* a fellyebbekb(en) meg alíttatt principiumok szerint kötelezteettnek az Osztozo Felek mind az Ingo, mind az Ingatlan Jokra nézve a Nyilakot ki dolgozni, az adaequatiot meg tenní [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 6]. *1840:* az e szerínt ki jelelt, ki egyenlített és meg osztott jókroli nyilak ... általunk innepélyesen kihuzattak [Kv; Ks 100].

Vö. a főnyíl címszóval.

Szk: *~ak kicsinálása* kisorsolásra jutó/szánt birtok/közföldrész kijelölése/kimérése. *1790:* Szükségesnek tanáltuk ... Szt Lászlorol ... Valkai Ferentz Minyát ... ki rendelni ... Nyilok ki tsinálására [Szentlászló TA; JHbK XXIX/24]. *1812:* a' Tkes Ifju Aszszony szószóllójával, sem a' Trési kis Aszszonyka ... Litis Curatorával is a' nyilak ki-tsinálása nem közöltetett [Dés; BetLt Bajó László Osdolai Vass Antalhoz]. *1865:* Vagyonomnak négy felé osztását és gyermekeim 's illetöleg unokáimnak valo átadását végrendeletem végrehajtoira bizom, azon kéréssel hogy a' nyilak ki csinálásába ... gyermekeim, 's illetöleg unokáim kènyelmére tekintettel legyenek [Kv; Végr. özv. br. Radák Istvánné gr. Rhedei Klára végr.] ✱ *~ak kivonása* sorshúzásra készített nyílhegyek/cédulák kihúzása. *1793:* NEnyedi Szánto Sándor Ur ... jelenti a' Commissionak hogy azokban az idökben mellyekben a' Commissio, ezen Bagoi határ osztállyára conflualt ... más Vármegyében valo hivatalja miatt ... kéri az In(clyta)

Commissiot, hogy még avagy tsak három napi idő engedtessek hogy a' maga Leveleit producalhassa, addig pedigh a' Nyilaknak ki vonása marasztassék el [M.bagó AF; DobLev. IV/13–4] ✱ *~at hány* birtok/vagyonrészt kisorsol. *1561:* mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak [Fráta K; SLt U. 28. — A teljesebb szöveg fennebb 4. al.] ✱ *~at húz* sorshúzásra készített nyilhegyeket/cédulákat kihúz. *1761:* hallám ö Ngok kőzzüll edjiket ... nevetve mondani: Aztis el igazittyuk egjmás kőzött melyre Daniel Vrffi monda Huzzunk nyilat ... és legottan Nyilatis vonának [Branyicska H; JHb XXXV/46. 7]. *1780:* kinálám az Urat Geréb Ferentz Urat hogy huzzon nyilat [HSzj *nyíl-húzás* al.]. *1807:* jobb lett volna Nyilot huzni es az edjik ágnak Mikeszasza a masik agnak Gergelyfaja maradott volna de ha nem tetzet nem tehetek rolla [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev.] ✱ *~at kivon* 'ua.' *1592:* Herczegh Pallal valo ozlasakor Herczegh Georgynek Jutot Tot Janos mind fyaiual eozűe, mert eo vontha kj az Nylatis rea [DLt 235 Lucas Fodorhazy de Nema jud. nob. com. Zolnok int. vall.] ✱ *~at vet reá* birtok/földrészt kisorsol. *1570:* az Meg holth Banffy Menyhar Jozagy keozwl Mynden falwbol Newezetes Zemelyeket Be hyttwnk Azokath Ereos hytre Meg Eskettwk es azoknak vallasok wthan hasonlokath hasonlokal gazdagot gazdagal Zegenth Zegennyel[a] Eghbe hasonlythwan Nylath wetettwnk Rea czedwlankent ... Nylath Rea wethwen el oztottwk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs. — [a]A jbok vagyoni helyzetét illető megjelölés.] *1573:* Eottues Andras, Zabo Istwan, Anna Lakatos Istwanne hitek vtan egy Arant valliak hogy mykor megh oztanak az Attiafiak az Zabo gaspartwl Maradot Zanto feoldeket Nylat vetetek Rea, Es az Nyl Lakatos Istwannak az Eottues Istwan fianak hozta [Kv; TJk III/3. 91]. *1580:* Nylyat reja vetuen ez darab feold Juta in sortem Vingarti rezre [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1673:* Az Fa szerszamok felöl penigh igy concludalank hogy ö kegyelmek mind őszve hordvan szerezven, hijanak Kadar Mester embert, azzal harom fele rakatvan egyenlőkeppen minden fele, vessenek nyilakat reaja [Kv; RDL I. 154] ✱ *~at von* sorsot húz. *1560:* az Magdalna lean rezebewl fewlduarat mely puzta haza Jutottak vala Tudny Jllik az zylwa demeter puzta helye ahhoz az Buryan ket fyanak eggyket haggyuk ... es ez keth helyre mind az Jnasokkal Egyetembe Nylat vonjwnk es az kynek az Bwr Jan Kelemen haza Jwt az felet Bewcyw zerynt megh fizesse az haznak az attyafianak [Kozárvár SzD; SLt DE. 2]. *1570:* Be hywattwk Az Byrakath es kenezeketh az Tellyes Banffy Menyharth Reez Jozagabwl ky hwnyadhoz Tartozo wolt wolna es Egheb Jambor ween Zemelyeketh ... Nylath wonthwnk czedwlankenth el ozthottwk es kynek kynek az Ew Rezet Eoreoksegewel Eghetembe Byrnya hattwk Mynden Ellene mondas nelkywl [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1616:* Az Hanka mely mégh eddigh oztattla(n) voltt, hanem most Nylatt vonua(n) rea, nyl zerint hasonfele iûtott Thwri Andrasne Azzoniomnak [Pókafva AF; JHb XXV/25]. *1622:* Tot Matthe azt vallia hogi ä bekessegben illjen rend tartas volt, hogi az falu vegre hoztak az Dezmatth es negy Aztagban raktak, es nilat vontak rea es az mellik az Praedicator szamara jutot, azt az Praedicator haszahoz ala hordottak [M.décse SzD; SzJk 8]. *1763:* Az Ménes is három nyilakra reparcialtatván nyilakot vonának a Mlgs Parsok [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *~at vonsz* 'ua'. *1620:* Enis othlen alua(n) az hazba(n) eó keglmek elóth, hogi lassa(m) mint osztoznak es vonznak nylath, de minth hogi beteges allapattal valék, es feyemis szedelegni kezde, ki menék az hazbol [Disznajó MT; TSb 21] ✱ *~ba vet* örökrészt/vagyonrészt kisorsol. *1573:* Filstich leorinch, Kapa Myhal, Kapa gaspar, vrběger gërgel, hitek vtan valliak hogi Eok elymwlt Ideokben mykor Eok attiafyak valamy zanto feoldekreol oztozast Tennenek ... ket hold feleol megh ne(m) alkhatnanak ... Mindenik Igery Magat Rea hogy vessek cyak Nilba [Kv; TJk III/3. 91]. *1673/1681:* adgyon I(ste)n előt szamot, az ki gyűlölségbül rajtam azt czelekedte, az Joszagh Oszlaskor, hogy nyilba(n) vetette az hitvan fundust, kihez semmi fele örökseghen ninczen es mezőben valo [Vh; VhU 464] ✱ *~ra vet* 'ua'. *1680:* Az Eos joszagot kette merven nilat vetven rea, az nil hoza Kovacz Peter Uramnak az naptámadat felöl valo felit ... Az szallogos Joszagokat penigh meriek kette s vessek nilra [HSzj *nyíl-vetés* al.] ✱ *~ szerint jut* örökrész/vagyonrész sorshúzás útján jut vkinek. *1580:* A Lab feold Juta Nyly zerint in sortem gyogy Rez voc(a)to: mely volt olim az Gyarmati Nehay Nagysagos Balassy menyharte [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1595:* Somborj Sandor zamara Nyl zerenth Amminemeo Jobagyok Jutottak Azokat keoleon regestumban Irwan kezebe(n) Attuk [Zsombor K; SL reg.]. *1671:* Ez kiuul az mint ennek elotte kinek kinek nyl szerint iutottanak az Jobbagyok Nadason Rodon Djosb(an) mostanis a' szerint helyben hattak eo kegymek [Kv; RLt 1]. *1716:* az Elekesi hatarban adom és Impignoralom az Also Feketben levő nemes retemet, mely nekem nyil szerint, reszembe jutat volt [Hari AF; DobLev. I/90]. *1761:* B. Josika Joseph Ur Branyiskai Curiaja ... Baro Josika Daniel Urfinak nyil szerint jutot volna, melljet eö Nsgatol hol fenyegetőzésekkel, hol intercessorok altal meg akartanak cserelni [H; JHb XXXV/45. 6] ✱ *~ után jutott* sorshúzás útján vkinek jutott. *1808:* nyil után jutot kitsid kaszálo [Szárazpatak Hsz; Hr] ✱ *a ~ vkinek hozza* a nyilhúzás vkinek juttat vmit. *1579:* Nilat vonua(n) rea ... az Nil hoza az felso felit Toldalagy Annanak es mag(dol)nanak mynd az hatarozasig es az Bircig ... az poliakek gatia(n) alol ... Juta Toldalagy Balasnak [Néma MT; Told. 31/1]. *1680:* az nil hoza Kovacz Peter uramnak az naptamadat felöl valo felit Kerekes Mihaly viciniumiaban rajta leveo rakot kuttal es egy küs sendelies feoszeo kutaczkaval egiut [HSzj *főző-kutacska* al.] ✱ *osztályos ~* örökrészt elosztó nyílcédula. *1840:* (Az) osztályos Nyilak ... jelenlétünkben innepélyesen kihúzattak | (Az) osztály levelet, az osztályos Nyilaknak általános ki jelelésével lelki esméretesen meg irtuk [Kv; Ks 100].

5. örökségbeli/vagyonbeli (rendsz. nyilhúzás szerint jutott) osztályrész; parcelă/moştenire primită (in urma trageri la sorţi cu săgeţile) la împărţirea bunurilor; aus der Erbschaft/dem Vermögen (gewöhnlich durch Pfeilziehung) erhaltener Anteil. *1718:* az előnkben adatott Jószágoknak és Dominiumoknak Inventariumat, Conscriptioját kezünkben vévén, abból három egyenes, és egy mással meg eg(g)yező részeket erualtunk, és kinek kinek maga részire háromlott nyilait kezekbenis assignáltuk [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 483–4]. *1719:* az második s harmadik nyil ... potlására itiltük ehez az nyilhoz Vonyigát, házával, örökségevel [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. *1724:* Az Nád kutra jároban egy darab csegelyföld ... három felé hasadván, az also fele ... juta Tar Jánosnak, az közepin egy nyil Tar Mihaly(na)k, az felsö fele ... nyil szerent juta Tar Sigmondnak [Asz; Borb. I]. *1734:* két Jobbágy nötelen személy Superfluumban lévén az más két nyilakban dislocaltottak [M.brettye H; JHb XXXIV/34]. *1761:* Baro Josika Imreh Ur ö Nga ... latván az maga Njillyát azt mondá nékem Semmi ez, ez csak bakatella | az a Nyil jutott ö Ngának melyben az Néh Gene-

ralis Jósika Joseff Vr Udvara volt fel jegyezve [Branyicska H; JHb XXXV/46. 8, 15]. *1783:* Ezen Nyilhaz tétetődett ... az Delnei harom Colonicalis deserta sessio [Mv; Ks 23. XXIIb]. *1796:* Ezen Nyilhaz tétetnek még Alparétrol ... a' mostan Osztályra jött Joszágok után Competalo kőz terrenumoknak fele része | Ezen két Telkek ki-terjedése kissebb az Elsö Nyilban tétetett Curialis Hellynél [Kv; Ks 74/56]. *1828:* Nem is kiványük ... a kúlömbözö Természetü Czegei és Mezöségi Ioszágok Commassatioját ... és a' Záhi Joszág Nyilunkba tételit, nem dificultállyük [Cege SzD; WassLt]. *1839/1840:* Leg kissebbik nyil lévén a' Somkereki, Benedeki és Bokai nyilak, leg előbb is a' többb portiokbol commoditás szerént azok adpistaltassanak [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.].

Szk: *~ában jött/jutott* vkinek az osztályrészébe jutott (örökség/vagyonrész). *1747:* Kalota Szegreis ki jártaték hogj a' Mlgos Ur porontsolattya szerént a' Nyilban jöt Jobbágyokot Motsra szolgálatra bé álitassam [Szentdemeter U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. *1780/1784:* nyillában jutatt rész portiot birhassák örökösön [Koronka MT; Told. 29] ✱ *~ában jut vkinek* örökség/vagyonrész vkinek az osztályrészébe jut. *1577:* Wgjan erczeben az Barathok Rezen kwwl megh oztottwk erczeben az barattok Rezen kywl, harom haz hellj wolth, egiket el cherelte Tholdalagy Andras, az mit Raitta cherelth az Jwttot Nillaban tholdallagj ferencznek [Vajdasztián MT; BfN 71/19]. *1596:* az á feold mind Atiamtol Eochemteol Batiamtol, ozlasunkor, nily zerent Nilamban Jutott es rezemben [UszT 12/95]. *1600:* Ezeken kjueölis saiat maga Jozagabulis mely Annak eleotte Bodoni Janos vramnak Nylaban Jutot volt Abbulis ada egi haz Jobagiot [M.köblös SzD; Ks 90]. *1682:* bizonyoson tudom ... Laczkodi Simon Gyurkat hogy ... Gyerőfi György Ur(am) Annyanak iuta nilaba [Lackod KK; Ks 39. XI. 1]. *1789.* Meg osztoztatván engemet, Lászlo, és Joseph testvéreimmel, édes Anyám eö Nsga ... juta nyilamba énnékem, az Mihátzfalvi Joszág [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] ✱ *~ba tétetik* kisorsolandó örökrésszé/vagyonrésszé tétetik. *1747:* Sároson két Jobbágj tétetett nyilban ... Fiok három, az is édgyik bujdosajaba(n) vagyon [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] ✱ *~ra intéztetik* osztályrészekre osztatik. *1781:* A Mezö-Csányi Belsö Haz hellyek intéztettek Nyilakra eszerint" [Mezöcsán TA; DobLev. III/56. — "Köv. a fels.] ✱ *fél ~.* *1607:* egy fel nyilat hagianak az vduarhazhoz, azt nem tudo(m) mikor költ oda [Pálfva Cs; BálLt 60]. *1724:* ezen fél nyilat az három atyafiak ... három darabba szakaszták keresztül [Asz; Borb. I]. *1747:* én meg osztozván az ötsémmel Néhai Csipkés Katával tudom bizonyason hogj az ötsem Csipkés Kata részire ... Rétek jutottak a Harasztos oldalán égy nyil, a Tér oldalan fél nyil [Aranyosrákos TA; Borb. II] ✱ *generális ~* közönséges/köz osztályrész. *1793/1794:* Az három Generalis Nyilak ... a Commissio altal ki tsináltottan(a)k [M.bagó AF; DobLev. IV/939. 16b] ✱ *kicsinált ~* megállapított/kimért osztályrész. *1777:* (A táblák) ki határozását hagytuk azon idöre, mikor az egész Com(mi)ssio ... a' már ki tsinált Nyilakot, vagy Táblákat részekre fel osztya [Magura TA; Ks 89] ✱ *osztályos ~* vkinek osztály útján jutott örökség/vagyonrész. *1842.* Mi ... a' Tekintetes ki rendelt osztoztato Biztosság elöttt innepélyesen jelentjük: ... Hogy mi ezen elég vételre lett bizonyosittatásunk alkalmával viszsza intettettük Budai Jánosné Lengyel Sára aszszonyt miként ellenünk elég vételt ne hozzon, mert mi készek vagyunk fel vejéndö Falusi akár nemes, akár köz elfogultlan emberek elött, a' Felperesnek lehetö osztályos nyilját, nyilakat készitvén — ki adni, a' köz terheket szintén fel osztani [Felfalu MT; DE 2] ✱ *principális ~* fö/derék osztályrész. *1793/1794:* a Commissio a' jelen lévö Compossessorokkal ... meg indulván a' fennebb specifice le irt három principalis Nyilakot ... a' három részen lévö Compossessorok(na)k birodalmában botsátotta a' Nyilak szerent [M.bagó AF; DobLev. IV/939. 22] ✱ *segített ~* ? kipótolt/kiegészítö osztályrész. *1747:* én meg osztozván az ötsémmel Néhai Csipkés Katával tudom bizonyason hogj az ötsem Csipkés Kata részire ... Retek jutottak a Harasztos oldalán égy nyil ... a Rakosi Kapus alatt lévö darabotska Rétnek fele, a bémenöben fel nyil, ismét a segitett nyilnak fele [Aranyosrákos TA; Borb. II Csipkés Borbara Néhai Székely Györgj ur(am) Özvegye (60) vall.] ✱ *vki ~ába esik.* *1817:* a mi a szurduki Határ osztállyra 15 forintokb(an) tenni praetendalt költséget illeti ha szinténn a Triumphansok nyiljába esnék is a szurduki Telek azt a succumbens hogy mikor fizette le semmivel meg nem mutatvánn az aránt tett praetensiojais erö nélkül valo [Torda; DobLev. IV/913. 8] ✱ *vki ~ába tétetödik.* *1828:* a' Reformáta Eccla javai, az osztály alá menendöktöl Secernáltassanak, azok édgyik osztállyos vérnek is, nyiljába ne tétetödgyenek [Cege SzD; WassLt Jk 41].

6. nyílföld (közföldből/erdőből a közösség tagjainak évenként kiosztott földterület); parcelă primită din pămînturile aflate în folosinţă obşteascăă (în urma tragerii la sorţi cu săgeţile); Pfeilfeldstück (aus dem Gemeindefeld/Wald den Mitgliedern der Gemeinschaft jährlich zugeteilte Bodenfläche). *1578:* az vitalius bernald eoreoksegere az njlat ki Attak ... es Az falw el oztotta ozta(n) [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1587:* Ith penigh zakazba zenayat az olahok keozzewl senky ne rakia ... De ha zinte ot raknaia zenaiatis tehat Ahol Nyla Iut eztendeonkent Annak a' keozepebe rakia [Kv; TanJk I/1. 53]. *1591:* az mint Kando Janos falwtol ker volt Nilat, vgj mint lofeo, ezen volt keozteok az discordia hogj az darabantok s Vrunk Jobbagj nem tartoznak adnj mert ennek eleotte is mikor darabont kert nilat az lofeiek akkor nem Attak [UszT]. *1606:* (Veres Márton) Perli volt az nyl felól ... az J. falút" ... s mo(n)danak az falúbeljek ... hogy Marto(n) Vra(m) ha jde ne(m) jeóz lakny el vezzük az njlat [i.h. 20/80 Joannes Zabo de Dallja pp vall. — "Ülkét]. *1610:* mjert az Zek Mindenha wgj elt mostis ugj el hogj minden lo feö Embernek az falu ket Annj Njllal tartoznak adnj (így!) mint egj Zabad Zekelnek [i.h. 47b]. *1733.* Kaszalo Rett pedig minden Haz utan negy negy nyil vagyon, az Szomszedcságit pedig nem monthattyuk meg, mivel közös Szena füünk lévén minden esztendöb(en) fel oszlik [Kincses KK; SLt 8. K. 5]. *1737:* Senkinek pedig Nms várasunk Lakosi közzül, per absolutum szabad nem lészen és meg nem engedtetik, hogj magok házok utánn való nyilaikat örök árron abalienálhassak | Az Hurubákb(an) 's nem uttza szerb(en) lakók iránt azis Concludáltatott, hogj ha decedálnak, vagj elabáln(a)k; az ollyanok(na)k nyilok immediate a Varosra redállyon [Dés; Jk 478a]. *1756:* Ezen ház helly után mindenféle nyilak ki jártanak akit élni akart benne Rátz Márkully élte [Szind TA; CsS]. *1781:* három ölös rudokkal kezdék az nyilokatt mérni | elsöben az Réfformata Ecclésia Nyilánok felsö hellyét kimétázok [Mezöbánd MT; MbK XI. 62]. *1784:* addig kell ennek a kaszállonak is extendálodni, mint a többb Arannyi embereknek Nyiljok [Arany H; JHb XXXI/51. 49]. *1793/1794:* (A) kaszállo ... also szomszidja a' Falusiak Nyiljak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 20]. *1807 k.:* Sinfalván ha az Attya meg

hall és tsak Leanya marad, a nyilat elveszik, és ⟨ha⟩ a Ferfiu meg hal, mindgyárt a nyilat az Menyetskétől el veszik [Asz; Borb. II]. *1830:* kinek kinek Sors szerént jutott Nyiljának az also vége 15. öl, a Felső vége 10. öl | egy egy Nyil hoszszára 130. ölre szélességre 10 ölre mérettetvén, tészen 6 1/2 vékásnyit [Galponya Sz; Somb. II]. — L. még RSzF 110, 128–9.

A nyilföld elosztási módjára, ill. nagyságára nézve l. NrLex. *nyil* és *nyilazás* al., valamint Bogdán. MMért. 223, ill. MMért. (1987) 76. — L. még a *futósó-nyíl* cimszót.

Szk: *~ában hagy. 1590:* Az Zent Imrehi Szena mezeott az Zent Imrehieknek kinek kinek Nylaba(n) hagia az varos miel hogy eok Nyloknak mo(n)ttak Eoseokteol maratnak [Szu; UszT] ✱ *~a jár vkinek* nyilföldre jogosult vki. *1632/1720:* adtam eö kglmé(ne)k ... Osvát Orbán ház hellyétt pro f. 32 ... minden eleitül hozza Tartozo Eőrőksegeivel, ugj hogj az nyilas foldekbenis nyila járjo(n) minden kor eö kglme(ne)k [Cege SzD; WassLt] ✱ *~akra hasogattatik. 1797:* A Falun kül (sz) ... Ezenn föld a' Falusi Lakosok között egyenlőleg osztatván, minden Használásakor nyilakra hasogattatván, ugy biratik ez közép-rend [Pujon SzD; i.h. Conscr. 531] ✱ *~akra oszt. 1701:* Az fenn megh irt Falubéliek ... mostani nagj szükségtől viseltetvén, a pénzt Biro Samuel Ur(amna)k megh nem adhaták, hanem adának ... edgj darab Szánto földet, mellyet ... ennek előtte a Falusi Parasztságh közönséghesen fogott volt fel valami Tüvisbül és edgj részint kiis irtogatta volt, Nyilakra osztván a Paraszt Emberek birták [Nagylak AF; DobLev. I/55]. *1803:* Vagyon még egy darab közönséges Tővisses, melyet esztendőnként ä Birtokos Urak, Ház helyek után Nyilakra szoktak osztani [Hari AF; i.h. IV/862. 4a]. *1805:* az Utrizált hellyett ... mindenkor az innetsö végén az Ergének szelin addig bé kaszáltatta mig lehetett ... és a' más vége felé a' Kaszállonak tsak az Erge szeleig kaszálta minthogy ott égy halas To volt, a' melly Tó ki száradván, a' Város fel fogta és Nyilakra osztotta [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] ✱ *~at bír* közföldi részt birtokol. *1650:* sem haz sem fwst rajta ninczien es mind falu közzi s mind orzagi közzi ualo szolgalat rolla deficialt es Jgi puztara nilat birni senkinek nem Engedwnk hanem meltan falunak keuanhattiuk [UszT 8/64. 72a] ✱ *~at kiigazít. 1590:* Az Pasztor Istwan falus Ember azrais megh kiuano(m) mindenik szemeljre kwleon kwleo(n) az egy egy nylat hogy kj Jgazitsak faluul [UszT] ✱ *~at (meg)ad. 1592 k.:* engemet ezbeólis haborgacz ... mert ennalam az varos njlamban hatta azt, te nekedis az varos az te hazadra nilat adoth, azert azbolis engemet semmikeppen nem haborgathatnal [i.h.]. *1625:* azt keuanom hogh erre az megh neuezet Jobagiom(na)k hazarays az Nylat Jllendeö kepen megh adgyatok | Az Galfi Janos ös Nemes heliehez ne(m) tartozik az falu ugj mint puztahoz nylat adni [i.h. 94b. 101b]. *1735:* a Sellerek illyen rendet tartanak ... a Hatarok sincs fel osztva, hanem a ki mint Porczioz a szerint adnak Nyilat nekiek [Tóhát TA; JHb XI/9. 30–1]. — L. még RSzF 110 ✱ *~at oszt. 1743:* Valahun az falu nyilatt osztott, mind szánto foldett mind szena füet Valahányan voltak Nemes Peter selleri külön külön annyit birtak mint akár melyik Tohaton Lako nyilas ember [Tóhát TA; Born. XI. 9 Ioannes Paraszkiv (86) zs vall.]. *1762:* Doceallya ... Hogy az Jk Falu közönséges Erdejét egymás között fell osztván, a Mlgös L. Baro Ur Curiájának részire illendő Nyilat nem osztottak [IB usz-i vk] ✱ *~at vesz* közföldi részt vesz (művelésre). *1681:* Jollehet à Réten, s masutt is az mely Nyilas földek az várostol az Úr szamara valo majorsagh földekhez applikaltatvan el foglaltattak ... migh azért az Városiak birtak azon nyilas földeket, minden iden az város Biraja szokta volt el osztani és adni; es valaki nyilat vett, tartozott egi forintot le tenni [Vh; VhU 70] ✱ *~ba von* nyílföldek közé iktat. *1724:* egy szánto föld ... ezt eddig bitangolták hane(m) tavaly a Falu nyilba vonta, mivel nem volt ki adozza [Középlak K; JHb VI/3] ✱ *~ra (fel)osztatik. 1778:* Az Töltés alsó fele bekerteltessék s nyílra felosztassék közönségesen, az régi usus szerint [Taploca Cs; RSzF 145]. *1797:* melly szánto föld a' Falusi Lakosok között Esztendőnként nyilakra szokott osztatni egyenlőleg, és e' szerint használtatni [Pujon SzD; WassLt] ✱ *~ra szed. 1607:* az Altizes azt mo(n)dgia hogy az elejk vgy vegezett hogy ha mellyk tizes zaporodik, az az tizes adgio(n) annak falú feóldebeól nem marhara pedig hanem nylra szedtek mindent [UszT 20/233] ✱ *~ra vettetik. 1777:* Ezen meg irt mod szerént nyilakra vettetvén a' megnevezett Táblákra fel szaggatot Erdők, midőn továbbrais maga Operatioját Continuálná a' Co(mmi)ssio, ment a' Falu felett valo Erdőre [Asz; Ks 89] ✱ *~ számra oszlik. 1587:* Aminemeo Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem erdeó Newesre hagyattassanak Az ky hatarozot Ret penigh Nyl zamra ozollion [Kv; TanJk I/1. 53] ✱ *~ (szám) szerint (fel)oszt. 1680:* az kis Fiacsa alat valo tót mikor nil szerent óstottak az falü samara vesekettek felette [Diós K; JHbK LVIII/8]. *1716:* az Csepegő Macskási Portio[a] ... ezen Portioban ... minden esztendőben nyil szerint szokták az határt egymás közt fel osztani, a Falusiak [JHb III/68. — [a]K]. *1815:* az idén ... a' Falusiak fel osztották nyil szám szerint egy más között és ugy esett az idéni meg kaszáltatása ezenn helynek [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *~ szerint felosztatik. 1716:* Vagyon ezen Portiob(an) két puszta ház hely, mellyek utanis nem tudgyák az Fatensek specificalni az szanto földeket és szena füveket, mivel Annuatim az hatar nyil szerint szokot felosztatni [Szentmártonmacskás K; JHb III/68] ✱ *~ szerint kiad. 1677:* (A jb-ok) külön Szanto földeket Széna Réteket ne(m) birtak, hanem az faluval edgyütt adták ki nyil szerént, azon részen[a] valo jobbagyok(na)k [Mezővelkér TA; JHbK XXIV/23. — [a]A Mikola részen] ✱ *egész ~. 1571:* Valaki egez nylat el a falw keozeott, eottwen penzre fel adora rotassek, Ha penig fel nylat el marhatlan, segechye az fele az teobbit [SzO III, 335 Báthori István ut.]. *1594:* Baránbolis tizedet adnak az varhoz ennek az valtsaghais, az ki tizedet ne(m) adhatt az varhoz jar. Az valtsagha penigh minden Barannak ket ket penzt teszen. Az kinek egez nila vagjon melliet ferthon penznekis (így!) hinak wk egez niltol 12 Penzt adnak az Jspannak fel nylthol penigh hat penzt [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. *1619:* kinek uagjon haza egis Nilon, es kinek fel Nilon az utan ugi oztjak az Nilakat Azt mondgiak hogi az Mezoben az kinek eges Nila iut abban bele megien 18 Veka Buza Az kinek fel iut abban 9 ueka buza megien [BLt 11] ✱ *erdőbeli ~. 1747:* utánnok valo szánto kaszálo és erdőbéli nyilak [Csehtelke K; LLt 56/1581]. *1803:* ezennel solemniter inhibéáltattyák Ngodat tudva lévő erdőbéli Nyiljok akármi részben lehető irreptiojától, annak vágatásától prédáltatásától [Ádámos KK; JHb XIX/64] ✱ *falu (forgó) ~a. 1554:* Mynden ember ky falw nylath byrya forinttoth aggyon [Mv; SzO II, 108]. *1591:* Thudom hogy az Dersi Leorinczj Eoreokfeolde mellet vagio(n) ez peres feold szenafw az falw nylaba(n) adta volt Lukaczj Imrehnek Dersi Leorinczj ugy valtotta Lukaczj Imrehteol mind az eóreokkel Eggywt [UszT]. *1632:* A falu

törvénye penig ez, hogy akar szabad ember, akar jobbágy ember házánál az füst megaluszik, harmadnapig vagy legtovább két hétig hogy nem szolgálnak rólla a falu közi, a falura visszamarad azon falu nyila [Udvarfva MT; Barabás,SzO 368]. *1635:* Ezekbe(n) senkinek Eórókeós feölde nem volt, hanem az falu forgo Nyla vala [Kál MT; Berz. 2. 40/82] ✱ *fél ~ → egész ~* ✱ *feloszló ~. 1731:* Vagyon ... az fel oszlo nyilak között esmét egy nyil [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/32] ✱ *(fel)osztó ~. 1571:* az Thewys mellet egy nagy Reth az falw feloztho Nyla mellet az Borzas zeryben [Marossztgyörgy MT; BálLt 78]. *1771:* A Kötél füben egy Törökbuza föld az oszto nyilban, a belsö fele erdö [Marosjára MT] ✱ *házalat szerint kiosztott ~. 1831:* Az Öri Határ szél mellett a Béla hegy alatt vagyon a' ns Városnak Házalat szerént kiosztott nyillya [Dés; DLt 904] ✱ *ház után való ~. 1760:* a' Tökös ton tul szénát gyüjtöttünk ... oda jöve az emlitett Praefectus és engemet negyed magammal ficzko társaimal jol meg Suprála egj veszszövel és azt mondá: Kura fiai jusson eszetekb(e) hogj ez a' Nyil ház után valo nyila az Ur eö Nsgá(na)k, tsak azért verelek meg benneteket hogj el ne felejtsetek [Dés; Ks 28. 5] ✱ *káposztás ~. 1795:* (A) Káposztás Nyilak a Falunak mind felsö, mind also részébe falu köz, s következendöleg osztatlan helyei voltanak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 2a] ✱ *kenderes ~. 1643:* Az felseo hatarban Kenderes nilban ... egy kenderes nil [Kozárvár SzD]. *1768:* az Akosfalvi lakosok ... a Motsár nevü hellyben ... fel fogtanak vala ... egy darab földet Kenderes Nyilak(na)k [Ákosfva MT] ✱ *magvaszakadt ~. 1591:* az nem magwa szakat nyl volt mert en vagiok veer hozza [UszT] ✱ *öreg ~* nagy/egész nyilföld. *1735:* A széna fü ... Nyilakra fel ólvastatván" es azon Nyilakbolis az eddig biratott három Nyilatskákhoz ... egy egész öreg Nyil excindáltatván ... a Mezö Csáni két olä Papok számara szakasztatván a Máhully részre hagyatott [Mezócsán TA;: DobLev. I/260. 8–9. — "Így! de nyilván tollvétség osztatván h.]. *1758:* a' két Sessio után 8 nyilnak kellene lenni 6 öreg nyilnak, 's két kissebnek [Gyéres TA; Born. IX. 43 Paulus Pataki (46) ns assz. vall.] ✱ *szénafübeli ~. 1583:* Az melly Zenafwekbely Nylak feleol, az per volt keozteok Azokat Almady Gaspar wram my Eleottunk megh Bochiata hogy az Regy Mood zerint Ilhesse orros Kelemen [M.palatka K; JHbK IX. 21] ✱ *törökbúzás ~. 1725:* a Benedeki Rétem a török búzás nyilakban a rövid szerben [Borosbenedek AF]. *1778:* Törökbuzás nyiljai [Backamadaras MT; Hr 1/21] ✱ *város ~a. 1687:* Eb háton edgy felöl város nyila más felöl valami rosz el hagyott Gyep vicinitass(iban) [O.gyerömonostor K; WH]. *1737:* Kis Marjai Albert Ur(na)k adatott egj darab gaz örökösön ... Sz: Benedek felöll Váras nyilai mennek reá véggel [Dés; Jk 477a].

Vö. az *erdö-, irtvány-, kaszáló-, kender-, szántó-nyil* cimszókkal.

7. vhány nyilnyi (vmilyen) földdarab; de un anumit număr de parcele (din păminturile aflate în folosinţă obştească); Feldstück/Bodenfläche von einigen Pfeilen. *1583:* egy Nyl fwnél teób Iusson vayda Andrasnak az keozbeól [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. *1591:* az Seprody" hatarban egj Nil sena fw [BálLt 89. — "MT]. *1604:* Az Szalas Erdoben ... uagion ket nyl Erdó [Jedd MT]. *1627:* Vagion azon kwvwl ket nyl szena ret [Lőrincfva MT; Told. 26]. *1678/1741:* Az Ö Szerdi (!) uttyanál az Verö fényben Vagyon ket nyil Ret [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1723/1799:* Az Kenderes Kertben fél nyil Kender föld [Harangláb KK]. *1732 k.:* Vagyon az ... Szöke nevü hellyben két nyil Szena rét [Ilencfva MT; MMatr. 51]. *1778:* fel nyil török buzás helyje [Backamadaras MT; Hr 1/21]. *1847:* Nyoltz Eveken keresztül Három Nyil Kaszállo Rétröl a Szena bé takaritásaért fizettem 20 Rns [F.szentmihályfva TA; Bosla]. *1867 u.:* Vagyon égy nyil Széna fü [Székes MT; MMatr. 285].

Szk: *kis ~. 1766:* egy kiss nyil szánto Földetském [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16] ✱ *öreg ~. 1735:* adok egj örög njill zánto Földőtt [EMLt].

8. sorshúzó cédula; bilet folosit la tragere la sorţi; Losziehungszettel. *1642/1722 k.:* A Fának meg hozasaban illyen Modalitast rendelünk ... Hogy a Megye magát két felé osztván, vessen ket Nyilat bé, es a mellyik félnek Nyillya elsöben ki jön; az a fél a fát Pünkösdig meg hozza mind Papnak Mesternek [Beresztelke MT; GörgJk 79]. *1829:* Hogyha a Nyil az emlitett hordot, és bundát másnak adná az magát indemnizalhassa a Komáromi András Nyillyából [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/50].

Szk: *~at húz* sorsot húz. *1823–1830:* Ezen négy úrfiak", vagy mint ma szeretik nevezni, gavallérok, nagy barátságba élvén, megegyeznek, hogy a négy kisasszonyt elveszik, nyilat húznak, s a legidősebb, Sára, jut sors szerint a legifjabb úrfinak, Bethlen Pálnak [FogE 109. — "Bánfi Péter, Lázár János, Bethlen Dávid, Bethlen Pál]. *1839/1840:* Mihent holtom után ... tetemeimet két kedves ott nyugvo hitvesseim közé tészik ... kedves gyermekeim ... a' Caput bonorumokra nézve huzzanak nyilat [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.] ✱ *~at vet* 'ua.' *1598:* Hozzw Janos ... wallia. Vagion immar tizen nyolcz eztendeie hogy illien zokassal eltenek az poztometewk hogy mikor walamely sokadalomra mentewnk az helyert nylat vetettwnk es akinek hol helie iutot ot kellet arulny [Kv; TJk V/1. 178]. *1602:* Babos Janos ... fassus est ... egyenlő arkaratbol (!) valaztottak Kadas Menyhartot es Öttues Mathet hogy az útat meg lassak: Meg nyilat akartak elöszer rea vetny Andreas Deak ... fassus est ... sorsot akartünk vonny, ky lassa meg az utat es ky adgyo(n) louat [Kv; TJk VI/1. 584]. *1701:* Mikor á kereskedö embertöl Gyapjat vészünk, minden Mester ember nyilat vessen, hogy az melly Sákra á nyil esik aval benö contentus légyen [Kv; PosztCArt. 25] ✱ *~ szerint részére jön* sorshúzás szerint jut vkire. *1771:* Az tavallyi rehabeált Parkaláb rész deserta sessio után ö Nga reszire jött nyil szerint az F. Biroság viseltetés [O.kocsárd KK; Ks 92] ✱ *~ vonattatik. 1625/1770:* az Malomban lévö szuszékrais nyil vonattassék, a' mejiknek jut fizesse ki a' másikot belölle [Széplak KK; SLt évr. Transm. 242].

9. (papiros/por/kőtörő) malom zúzószerkezetének része; săgeata şteampului (în moara de hîrtie/praf de puşcă/piatră); Teil der Stampf/Brechanlage (der Papier/Pulver/Steinbrechmühle). *1586:* az mit az Malom hazra es az poorhosz valora keölteottem ... Eótweós Andrastol veottunk egj Teolgi fa deszkat, kiben az nilak altal iarnak [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. *1592:* Inuentaltatott az portörö Malomnak Zerzama. Elszöbe(n) Egi Kerek .6. Nillal [Kv; i.h. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével]. *1617:* Az meli Stomp kett szököllöre hatt hatt Nylra volna fel epitue oda fel Verespatakon, az is ket fele ozlatik Sors szerent [Abrudbánya; Törzs]. *1637:* Vagyon egy Juegh Czywr mellette egy keö teöreö malom kett nylra Czinalua [F.komána F; UC 14/42. 187]. *1638:* vagjon eggj uy kasa es soo teörö malom hat nilra [A.porumbák F; UF I, 665]. *1640:* vagio(n) egy Csapo Malom kett kö padra csinalua, es Egy kasa Teöreö külöis negy Nylra [Sárkány F; UC 14/48. 22]. *1676:* por törö ma-

lam ház ... eőregh 6 kőlűjű uy gerenda jo hatt nyilakkal ... az nyilaknak rez kőpűi [Fog.; UF II, 751]. *1680:* Kása Törö. Innen altal menvén egy pallon, vagyon ezen allol tölgy fa boronakbol fel rova uj sendellyes hejazat allat negy kűlűre, es negy nyilakra készitetet Kása Törö ... Ezen kása törönek silipje viz kereke jó ... vadnak az molnar kezeb(en) az kása Törö kűlűib(e) jaro negy nyilak vegiben valo apro vas karikak no. 4 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. *1692:* Papiros csinalo malom ... az ket gerendelynek vegiben, ket, ket őreg vas karikakkal őszve foglalva, vadnak 32 Zuppoji, meg annyi nyilakkal [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. — L. még UF I, 315, 698, 902.

Szk: *rezes ~. 1637:* Betthlenen kjuwl uagyon egy boronakbol rott uy sindelyes puska por teöreö malom haz, melyben uagyon kett kerek vas csyapyayual karikayaual; tizenhatt rezes nylayual s meg anny mosariual [UF I, 427] ✱ *vasas ~. 1648:* Vagjon az czwr mellet egj sendelyes boronabol rot kö törö malom hazaczka benne ket nyilra czinalt viz kereke ahoz valo silipievel, kwlwievel, ket vasas nyilaval [Porumbák F; UF I, 903]. *1676:* Az hid mellett alol vagion uy sendelyes heazatt alatt tőlgy fa bornákbol fel root uyannban epitett kasa törő malam ház mellynek kűlűjő és gerendaiban allatt jaro négy vasas nyilai tengelyei vas czapos karikas serpenyős vás kerekével eggűtt jo keszuletel vadnak [UF II, 746].

10. hid alkatrésze; parte de pod; Brückenbestandteil. *1621:* Az nagy hidon Czinaltattunk kett Nylat, es verettunk fel ket Czőueket [Kv; Szám. 15b/VIII. 9].

11. a pata belső, eleven része; partea vie/sensibilă a copitei; der innere, lebendige Teil des Hufes. *XVIII. sz. eleje:* A kerek kőrmű lónal job nincsen, à féléket à melly kovats meg nyilaz ki kel mustralni à Cihbűl, mas az ha lud talpú lonak, eppen à nyiljaig laposon husos à talpa [JHb 17/10 lótartási ut.].

◇ **Hn.** *1600:* Kis Nylnak az labian (sz) [Kisgörgény MT]. *1626:* az falu szena fv ozlo Nylaban (sz) [Vaja MT]. *1627:* Kis Nyl [Kelementelke MT]. *1669 k./1682:* ã Kis nyilakb(an) ... égy darab kaszálo réth [Mezőbánd MT; MMatr. 366]. *1671:* Az Pasztorok nilanak kit hinak [Kóród KK]. *1674:* Fiu nil nevű heljben [uo.]. *1676:* Az Nyilakan (sz). Az Nagy nyilan (sz) [Szentgerice MT]. *1677:* hideg kut alat az Fekete nyilak kőzőt (sz) [Vargyas U]. *1679:* Az Hoszszu nyilakb(an) (k) [Nagylak AF]. *1687:* a Botos alatt a Nyilakban (sz) [Désfva KK] | A Rovid nilba(n) a' Kis Retbe(n) (k) [Veresmart TA]. *1688:* az rövid nyilak véginél (sz) [Oroszfája K]. *1722:* A' Nyilb(an) (sz) [Barátos Hsz]. *1725:* Az also nyilakb(an) (sz) [Dányán KK]. *1726:* Az nagy nyil végib(en) [Vajdasztiván MT]. *1737:* A Horgas Nyil (k) [Széplak KK] | A Nagy Rétben égy nyil (k) [Nagyiklód SzD]. *1740:* A Berek nyilban (k) [Sztána K]. *1744:* A nyilakba (sz) [Szentdemeter U]. *1748:* A Feljáro nyilak kőzőtt (k) [Folyfva MT] | á hoszu Nyilban (sz) [Vargyas U]. *1749:* a Tövisses Nyilak között (k) [Betlensztmiklós KK]. *1754:* A Gaz nyilann (sz) [Sárpatak MT]. *1755:* A Horgos Nyilb(an) (k). A haszszu Nyilakb(an) (sz). A Kurta Nyilb(an) (k) [Gógán KK]. *1758:* A' Kőves hegy alatt a nyilak kőzt (sz) [M.kiskapus K]. *1762:* Nyil Szegb(en) (sz) [M.décse SzD]. *1768:* Katonak nyiljában [Gyalu K]. *1773:* az Nyilakban (sz) [Csegez TA]. *1775:* A Nyilon (k) [Homorődjánosfva U]. *1776:* A Papak Nyiljában (sz) [Maroskeresztúr MT]. *1777:* Ex Communi loco Zsellérek Nyila dicto (k) [Kisbács K]. *1780:* Kerek nyil Gyepüje mellett [Vadad MT]. *1781:* A Húgyó bértzen lévő apro nyil (sz) [Ádámos KK]. *1782:* a' Székelly Szálasban ... a Nemes Nyilakban (e) [Komjátszeg TA]. *1795:* A Nyilakban (k) [Göcs MT] | Az oszlo Nyilakban a Széna mezőn (k) [Harasztkerék MT]. *1797:* A nyilban (k) [Bordos U]. *1798:* A Dézmás Nyilak (sz) [Szentbenedek MT]. *1799 e.:* A Cserés nyilban (sz) [Hétúr KK]. *1801:* A' Falusi Nyilakba (k) [Kendilóna SzD]. *1802:* Széles nyilokban (k) [Meggyesfva MT] | a Hagora rugo Nyilb(an) (e) [Aranyosrákos TA]. *1810:* Kisdég nyilba (sz) [Bibarcfva U]. *1823:* a' Keskeny nyilak kőzt (k) [Abosfva KK]. *1825:* A Zsellér nyilba (k) [Kérő SzD]. *1826:* A Sovány nyilban (sz) [Somkerék SzD]. *1833:* A Nyilokban (sz, k) [Csekelaka AF]. *1842:* A' Nagy Réten az oszlo Nyilban (k) [Felfalu MT]. *1845:* A' Medvésbeli tővisses nyil (e) [Doboka]. *1848:* öreg nyilak Széna füve [Méra K]. *1851:* a' 6 rudas nyillak [Kérő SzD]. *1861:* nyil tanorokba (sz) [M.zsákod U]. — L. még BHn 23, 26, 40, 73, 79, 129, 133, 173; DHn 13; KHn 33, 46, 63, 72, 77, 86, 93, 130, 156, 163, 164, 171, 203, 265, 298.

A cimszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyilacska 1. (közföldből kiosztott) nyilföldecske; parcelă mică (primită în urma împărţirii pămînturilor aflate în folosinţă obştească); (aus dem gemeinschaftlichen Feld zugeteiltes) Pfeilfeldstückchen. *1635:* Ezekbe(n) senkinek Eőreőkeős feölde nem volt, hanem ez falu forgo Nyla vala ... Tudom ... az eok Nilaczkayokot, az többit nem tudom [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. *1680:* az Karolyb(an) vagjo(n) egj kaszálo rét ... az Lokőtő helj előt valo nyilakb(an) is egj nyilaczka [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 15]. *1692:* Az Vizelben egy Nyilatska Mester szamára valo [Várfva TA; EHA]. *1730 k.:* A Kozma kerte vigibe a Kutnál egy nyilatska [Pinárd MT; MMatr. 432]. *1751:* égy darabotska hely Harmintz nyilotskákra valo capit Metr circiter 60 [Nagyercse MT; Told. 36]. *1775:* a Járai Völgybe ... a' Kis András ... Nyilatskája [Telek MT; TGsz 59]. *1777:* három Nyilotska a verő fényb(en) [Bos MT; Berz. 15. XXXIV/16]. *1802:* Kaszálok ... Szőllők alatt a Karolyi Delniczék közt 3 Nyilatska [Bürkös NK; RLt 1]. *1807:* Vóltanak még ... néhai Mlgs Szalkai Antal Urnak részíben jutott őt nova Sessioi, vagy-is nyilatskái [Mezőbánd MT; TSb 47]. *1809:* Vagyon a' Falunak közönséges osztatlan hellye ... mindenik Colonus kapott belőlle egy két vékára valo Nyilatskát [Csicsógyörgyfva SzD; Ks 76/56 Conscr. 83]. *1834:* A kintsesi Veszszős Erdőből adtam el 4 Nyilatskát [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt lev.].

Hn. *1748:* Ugyanabban a Lábban egy nyilatska (k) [Udvarfva MT; Told. 79]. *1794:* a' Hideg Völgyben ... az Aprobb Nyila kőzőtt egy nyilatska (k) [Mezőbánd MT; EHA]. *1803:* A' Bakotsban égy Nyilatska (sz) [Csókfva MT; EHA]. *1816:* egy kűs Nyilatska a' Bűdős kutnál (k) [Iszló MT; EHA]. *1834:* A' Nyilatskában [Gombás AF; EHA].

Szk: *fertálynyi ~. 1760:* azon Josika és Szilvási részekre sorte divisionaria esendő Fertállynyi nyilatskat ... az őtődik Atyafinak cedálak [Runk TA; Ks 89 Vall. 7] ✱ *kicsi/kis ~. 1788:* a' Hallyogosban egy kis nyilatska [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1803:* Különős erdeit ... a Tekintetes Exponens Aszszonynak ezen az határon tsak a' Magos Sármás nevezetű helyb(en) levő kitsi nyilatskáját tudom [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Mart. Sinka (50) ns vall.] | Az Ugy Neveztetett Bakots rétin égy kűs Nyilatska [Csókfva MT; EHA] ✱ *pázsitos ~. 1702:* Pasitos nyilocska [Fejér m.; Kath.] ✱ *törökbúzás ~. 1797:* egy Törők buzás Nyilatska [Balavásár KK; Hr].

Vö. az *erdő-* és *kaszáló-nyilacska* cimszóval.

2. vhány nyilacskányi (vmilyen) földterület; (bucată de) pămînt de un anumit număr de parcele; Bodenfläche/Feldstück von einigen Pfeilchen. *XVIII. sz. köz.:* Puszta Erdeje egj nyilacska [Udvarfva MT; Told. 18]. *1761:* (Az erdő) a patakra megyen véggel tsak apro bokros tsere fákbol állo és kitsin helyen feküvő egj Nyilatska [Pókafva AF; JHbK LXVIII/1. 724]. *1818:* égy Kis nyilatska Csere bokros erdő [Jedd MT; LLt].

Szk: *~ erdő. 1757:* égy égy nyilatska Erdő [Mezőcsávás MT; Hr 6/26]. *1761:* egy nyilatska erdö és kaszállo [Szava KK; Lészai lev. V. 27]. *1815:* edgy Nyilatska Erdejét ... meg jártuk [Kissáros KK; DLev. 2. XI A. 14]. *1828:* vettünk meg ... a Völtsi[a] Határon ugy nevezett fundu Szekerilor neuŭ Tábla erdöböl égy nyilatska erdöt [RLt. — [a]SzD]. *1832:* Három nyilatska Erdök [Etéd U; NkF]. *1860:* egy nyilatska erdö ... a' Budai lakosoknak el van adva [Szomordok K; BetLt 2] ✱ *~ fuszulykaföld. 1774:* egy nyilatska fuszujka föld [Aranyosgerend TA; UC] ✱ *~ fű. 1648:* Az Patak foliasban Egy Nylaczka fü [Berkes TA; Berz. LXIV/11] ✱ *~ kaszáló. 1774:* nyilatska kaszállo [T; CU]. *1792:* A Patákon tul a' Szegény Szérb(en) egy nyilotska kászálo [Náznánfva MT; EHA]. *1807:* Egy Nyilotska ... kaszaloja [Mikháza MT; Sár.] ✱ *~ kaszálóért. 1787:* egy nyilatska kaszalo réttye [Kibéd MT; NkF] ✱ *~ kenderföld. 1811:* vagyon égy nyilatska kender Föld [M.gyerómonostor K; HG Conscr. 308] ✱ *~ szántóföld. 1721:* Az also völgy fön egy nyilacska szanto föld [Körispatak Hsz; Told. 19] ✱ *~ szénafű. 1678/1741:* A Somodi Erdo alatt ... egy kis njilotska szena fü [Nagylak AF; DobLev. 1/27a]. *1782:* adott a Tohati Határon egy Nyilatska Szénafüvet [A.detrehem TA; Born. IX. 52 David Nemes (56) ns vall.]. *1842:* vagyon két nyilatska Széna füvem [Kv; Pk 3] ✱ *~ szőlő. 1828:* A Falu szölö hegyében ... égy Nyilatska szölöje [Mohaly SzD; WassLt]. *1847:* ezen vitzinált hellyet Kontz János ifju Legeny ... által adá ... Vas Jánosnak örökös Cserébe mellyért Vas János is ada ... egy Küs nyilatska Szöllöt [Bözöd U; Borb. II].

nyilalás feldúcolás; şpraiţuire; Absteifen, Verstreben. *1845:* a malom epíttésihez meg kivántato materialék jo rendin a két három nyilalo 4 ölös gerendákon kivül is holnap reggel le küldetnek, a mester ember holnap a Nyilalo eszközököt el akarja készitetni, s az után fel is nyilaltatni, azomba az a kivánata, addig a nyilaláshoz ne kezdjen mig, köt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid Lev.].

nyilallás 1. szúró/nyilalló fájdalom; junghi, înjunghietură, săgetătură; Stich. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet[a] [Nsz; MKsz 1896. 372. — [a]Köv. az orvosság leírása]. *1596:* Biro vram kwldi vtanna(m) Apahidara Horwat Janost, hogi az halazok mellet segitsegel legien, melire zwksegemis volt, mert azon nap es azon ejel, chak megh ne(m) halek (így!) az nylalas miat [Kv; Szám. 6/XXIX. 50 Bachi Tamás sp kezével]. *1664:* Bizony, édes Teleki uram, magam valóban rosszul vagyok. Az nyilallás vagyon rajtam [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz]. *1731:* Kovács Mária Aszszony ... láttam hogy orvosoltatta magát holmi füvekkel, melyét s oldolát melengette nyilalás lévén rajta [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. *1810:* Béállván az 1810-dik esztendő, ujesztendő nap után mintegy két héttel erdőbe küldettem gazdám által, ki is amidőn a megterhelt szánnal gyalogolván a szán mellett ... fel akarék ülni a szánra, de megcsuszamodék a fél lábam, és egy kemény nyilalást kapék a farcsokamban [Szárhegy Cs; RSzF 275].

2. egyfajta (nyilalló fájdalommal járó) betegség; un fel de boală, săgetătură; Art Krankheit (mit Stechen). *1674:* Az én papom is szegény Krizbay uram hirtelen meghala ... Most Bajnóczi agonizál. Mind csak nyilalásban halnak [TML VI, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1816:* Meg Hóltak Nevei 11ma Febr. estvéli 5 órakor Idösbb Özvegy Jósa István nyilallásban [Györgyfva K; RAk 124].

nyilallik szúró fájdalom jelentkezik; a junghia/înjunghia/săgeta; stechen. *1664:* Istennek hála, én igen jó egészségben vagyok, csak az oldalomban az sérvisem indult meg, az melyen nyilalik [TML III, 96 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Egy kis dara jégesöcske lön, meg kezdém fázni, s a hideg ellele, az oldalam kezde nyilalni, és erösen megbetegedém [BÖn. 527].

nyilalltatja magát nyilalló fájdalmat érez; a simţi înjunghieturi (puternice); einen Stich fühlen. *1672:* Az szegény öcsém Keresztesiné tegnapra viradóra megbetegedett; már igen nehezen vagyon; nyilaltatja magát, igen nagy forróságban van; talám ötet is az édes anyja mellé teszem [TML VI, 186 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

nyilaló aládúcoló, dúcoláshoz való; cu care se execută o şpraiţuire; unterbauend, zur Unterbauung geeignet. *1845:* holnap a Nyilalo eszközököt el akarja készitetni, s az után fel is nyilaltatni, azomba az a kivánata, addig a nyilaláshoz ne kezdjen mig, köt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev.].

nyilas I. *mn* **1.** nyíllal felszerelt; înzestrat/înarmat cu săgeţi; mit Pfeil ausgerüstet. *1662:* a sürü nyilas pogányság úgy rajtok lett vala, hogy életben bennek nem sok szabadulhatott vala [SKr 446].

2. (közföldből felosztott) vmennyi nyílföldet használó; care a primit în folosinţă un anumit număr de parcele (din pămîntul obştesc); (aus dem gemeinschaftlichen Feld zugeteilten Feldstück) etliches Pfeilfeld benutzend. **Szk:** *~ ember. 1590:* Karachion Ajandokaba mind(en) Nylas ember Ad fel keobeol zabot [Bogártelke K; GyU 23]. *1694:* Ezeken az fel osztott földeken küvül, hattunk hat hellyen egy, egj, io nagj darab földeket nylas földek(ne)k, mellyet ök magok közöt oszszanak fel egj aránt minden nylas emberek(ne)k s, birják falustol, mind addigh migh iövendöben magunk, vagy Maradékink mas rendelést teszünk vagj tesznek felölle [Gyula K; SLt AH. 1]. *1743:* Valahun az falu nyilatt osztott, mind szánto földett mind szena füet Valahányan voltak Nemes Peter selleri külön külön anyit birtak mint akár melyik Tohaton Lako nyilas ember [Tóhát TA; Born. XI. 9]. *1781:* (A földnek) midön az also része ki járattatott s Gödröztetett volna, az nyilás emberek egy más között az nyilak határát meg disputálták volna figálók az Nyilakat Huszon két egész nyilokra [Mezőbánd MT; MbK XI. 62]. *1805:* minden nyilas embernek hat, Kupásnyi Jussan[a] | minden esztendőben használhato kaszálot, az ugy nevezett nyílos, vagy Falu nyomoruságát hordozo szolgálo emberek [Gambuc AF; TGsz 48. — [a]A nyílföldből] ✱ *~ gazda. 1800:* a ... Török Buza földes nyilas Gazdák, a Kaszáloba esztendönként, a Szántással bé harapozván, el foglaltanak volt [Backamadaras MT; Hr 1/40] ✱ *~ parasztember. 1745:* A katonak fél allitasa en(n)yiben vagjon: minden nyilas paraszt Ember akár Jobbágy akár Sellér 2 Rs forint [Vassztivány SzD; ApLt 4 Zilahi Balog Pál Apor Péterhez] ✱

egész ~ ember. 1594: Zent Georgy szent Marton Adaiath feöld vamnak heak, melliet Nylas ember zamra fizetnek; az fel Nylas ember 4 pinzt fizet, Az egez Nylas ember d. 8 [Mákó K; GyU 26] ✱ *fél ~ ember → egész ~ ember.* — Vö. a *félnyilas* címszóval.

3. (közföldből) nyilhúzással felosztott földterület; teren (aflat în folosinţă obştească) împărţit în parcele; (aus dem gemeinschaftlichen Feld) durch Pfeilziehung zugeteiltes Feldstück. *1753:* szintén ugy mint akar melyik[a] után az határon a Nyilak ki jártanak az egész határ Nyilas lévén [Tóhát TA; Born. XI. 11. — [a]Ti. szesszió].

Szk: *~ erdő. 1632:* az utan belől ⟨v⟩agyon Lénárt Ferencz nyilas erdeye [Udvarfva MT; Barabás,SzO 369]. *1799:* szomszédgya ... Nyugatrol az háromszegű Nyilas erdők(ne)k reája rugo Végei [Aranyosrákos TA]. O **Hn.** *1753:* a nyilas erdő [Miriszló AF]. *1781:* az Nyilas erdők végei (sz) [Mezőcsávás MT; Hr 6/10] ✱ *~ föld. 1632:* Borsos Tamás uram ... A Felsö fordulóban hagyatt volt egy tiz vékás szántó földet, felyül vicinussa Ördög Pál nyilas földe [Udvarfva MT; Barabás,SzO 367]. *1644:* adot ... egj Nilas Foldet az Fa hozo uton alol [Balavásár KK; SLt 15. B. 4]. *1654:* mas feleöl valo szomszedgya ... Dees varasanak ... nyilas földe [Dés]. *1681:* Az Taxasok ... reghenten az földes Ur engedelmeböl, egi szél szánto földet magok között fel osztottak ... Ezek neveztetnek Nyilas foldeknek [Hátszeg H; VhU 147] | Nyilas földek, mellyet régen az váras usualt [Vh; VhU 43]. *1739:* Méltosagos Petki Nagj Poldizár Úr kaszálloja, és Nms Városunk nyilas földei között valo Controversiának eligazitására exmittáltatnak[a] [Dés; Jk 521a. — [a]Köv. a nevek fels.]. O **Hn.** *1637:* az also Fordulora jaro Nylas Földek [Mv; MvHn]. *1650:* Az nyilas feoldnek Labjan [Szentlászló TA]. *1679:* Az oszló nyilas Földek (sz) [Gyalu K]. *1721:* az Nyilas földek végén (sz) [M.gyerőmonostor K]. *1732:* az Nyilas föld vegiben (sz) [Sárvásár K; KHn 131]. *1754:* a' Falu nyilas földei a' Mestrága Toroklatja elött (sz) [Középlak K; KHn 296]. *1761/1808:* a Faszulykásbann a Falu Nyilas Földei közt (sz) [Szind TA]. *1764:* a Három Nyilas földekben (sz) [Szamosfva K]. *1781:* A' Nyilas Földben (sz) [Inaktelke K] ✱ *~ gyepű. 1605:* a' melj nylas giepwt fel oztottak uolt az Altizesnek jm(m)ar az falura szall [UszT 19/92]. O **Hn.** *1605:* az nylas giepw [Homoródsztmárton U]. *1793:* Szomszédgyai ... Nap Nyugotról a Nyilas gyepű [Kisillye MT] ✱ *~ kaszáló. 1768:* Lévén házok után valo nyilas kaszallojok, melly kaszalloknak nagyobb részét az Erdö fel fogta [Cege SzD; WassLt]. O **Hn.** *1753:* Nyilas Kaszálló (k) [M.décse SzD]. *1754:* A Falu nyilas kaszáloja között (k) [Dámos K; KHn 44]. *1794:* a Falu nyilas kaszáloinak végei [Lőrincréve AF] ✱ *~ kenderföld. 1807 k.:* Az kerdesb(en) tudam hogy bir az Eskettetö az Nyilas Kender Földen kivül egy kis Kender földetsket a Reformata Ecclesia szomszedgyab(an) [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad személy vall.] | A Nyilas Kender Földen kivül tudak az Reformata Ecclesi Szomszedgyáb(an) egy darabotskát hogy mind etig az Eskettetö birta [uo.; i.h. Fülep Menyhárt vall.] ✱ *~ rét. 1626:* az Nylas ret vegeben, az mely ret bwtösnek hiuattatik [Nyárádsztbenedek MT]. *1681/1748:* Besenyö felé fen az oldalon alu nyilas földei vannak, mellette a' kút felöl valo végiben a' völgiig ugjan falu nyilas Rétei [Tür AF]. *1700/1716:* A' Falu végén ... nyilas rétivel edgyütt egy darab szánto föld [Makfva MT; MMatr. 193]. *1753:* Szénafü, az Falú közönséges Nyilas Rétiböl mikor jó fü szokott termeni obveniál egy egy Gazda ember(ne)k három három szekér szénára valo nyil szerint az kinek hol jut, állando örökös kaszállo Rét, avagy szénafü nintsen az házhellyek után [F.zsuk K; SLt E. 20]. *1762:* A Vitorna rét végeiben vagyon egy Nyilas rét [Diósad Sz]. O **Hn.** *1713:* az nyilas Retek felsö véginél (sz) [Bádok K; BHn 24]. *1754:* a Falu közönséges nyilas réttyei [M.derzse SzD; DHn 39]. *1815:* szomszédjai: égy felöl a' Falu nyilas Rétjei, más felöl a' Nyárszai Határ [Körösfö K; KHn 67] ✱ *~ rétecske. 1745:* a ... Falu Közönséges oszló Nyilas Rétetskéjéb(en) [Nagyida K] ✱ *~ szántóföld. 1761:* A' Totszeg szöllö végiben az ujj Fogásban ... a' nyilas szánto földek, és a régi Szölö között [Marosbogát TA]. *1770:* Vannak még a' Mótsár Feó Nyil és Másod nyil nevezetü Falu közönséges hellyéken Nyilas Szánto földek [Disznajó MT] ✱ *~ szénarét. 1738:* Referáltatván a Nms Universitásn(a)k, hogy ... Salánki Jóseff atyánkfia ö kglme Emberei, a Nms Város most el osztott nyilas széna Réttyét meg-kaszálák ... requiráltassék ö kglme, hogj maga akarattyából lött é ö kglmének azon kaszallás; vagj csak ö kglme emberei ... kaszálták meg [Dés; Jk 500a] ✱ *~ törökbúzaföld. 1761/1808:* Nyilas Török buza Föld [Szind TA].

4. nyilföldre jogosult; care este îndreptăţit să primească din parcelele aflate în folosinţă obştească; pfeilfeldberechtigt. **Szk:** *~ ház. 1772:* azonn Földek mind Nyilas ház után valo Földek, s miis szántottuk [A.detrehem TA; Born. IX. 47]. *1796:* ezen ... Erdök közül némely része a mi nyilas Házaink után járando széna füvek voltanak [BSz; WassLt] | Olasztelki Tit. Kolumbán Samuel Uram ... Kinde Netyifor ... nyilas háza után lévö kaszállojából egy jo Szekér szenáját készen fel takaritva, tsak a maga tettzésinél fogva hatalmasul el vitetett [Kük.; JHb XX/23]. *1801:* All a Groffne resze 22. Nyilas házbol, 3. Lipitorbol melyekhez tartozik egy udvarház, Csürrel, Gabonassal, Istálokal [Csicsókeresztúr SzD; BLt 6] ✱ *~ házhely. 1732:* (Hívják) ezeket ... fogot haz hellyeknek azért hogy nem regen fogtak fel, de szinten ollyan nyilas haz hellyek mint a regi örökös haz hellyek [Nagyida K]. *1733:* Tudgyuk nyilván és bizonyoson hogy ... T. N. Maxai Joseph Uram itt Kincsib(en) 6. haz hellyeket avagy Fundusokot bir, mellyek is eleitöl fogva mind nyilas ház helyek(ne)k tartattattak [Kincses KK; SLt 8. K. 5]. *1762:* Mlgos Groff Kornis Ferentz ur ö Nsga Buzamezei[a] Nyilas házhelyeken lako sellerei ... Annuatim egy egy Arany taxára engedtettek [Ks 14. XLII. 18. — [a]SzD]. *1768:* hasanloképpen ... Régi Nyilas, és ujj fogott ház hellyei menyi számuak ...? [T; Ks 8. XXI. 36 vk] | Tudok ... 20 régi nyilas házhellyeket ... hárma Sellérekkel impopulálva vannak [Mezőpagocsa TA; i.h.]. *1794:* Tudjaé ... a Tanu ... hogy ... Kis János ... Szánto Földje szomszédságáb(an) lévö szánto Föld ... valaha ... régi nyilas Ház helly után járó külsö appertinentia lett volna [Kük.; JHb XX/9. 2 vk] ✱ *~ hely. 1619:* Vadnak oli hazak js kik nem Nilas helien uadnak [BLt 11]. *1734:* Az kik ... az el mult Revolutio fodtatol fogva ab A(nn)o 1711 telepedtek becsült földekre, azok közzül Csak a bené merita Personak(na)k s Marhas Embereknek adattassek szemelyekre felenyill föld, mint hogy azok nem observaltatnak nyillas Helyeken lakoknak [Dés; Jk 446b]. *1785:* A Jobbágy Familia Maga Jussán soha sem a' Szarkadi Praediumban sem annak határán nem birt ... ugy az Nyilas hellyekbennis a' Jobbágy Familia Puszta Egresen lakott Embereik nem részesedtenek [Pusztaegres (TA) környe.; BLt 12 Hánk Dányila (65) jb vall.] ✱ *~ szesszió. 1749:* tsak mint egy közönseges Nyilas Sessio oljbé consideraltassék [Árpástó SzD; CsV]. *1754:* vagyon itt Omlásallyán[a] ... hat Colonicalis Nyilas Sessioja, és két Hurubája [Ks

17/LXXXIV. 26. — *SzD]. *1763:* Vagyon az Alszegbenn ... egy régi nyilas Sessio | vagyon még két Sessio, de egyik sem régi Nyilas sessio, mert mezőből fogták fel [Udvarfva MT; Told. 44/8]. *1825:* Ezen Nyilas sessiok után jutott Erdőket ... Josa György ... egészen maga használta [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 28 br. Bornemisza Leopold kezével] ✱ ~ *telek. 1828:* Tizedik régi nyilas Telek vagyon a Falunak Hurubás uttzájában [Szentegyed SzD; WassLt].

5. vhány nyilföldnyi; de un anumit număr de parcele (din pămînturile aflate în folosință obștească); von etlichen Pfeilfeldern (groß). *1749:* Lévén pedig Sz. György városa különösen az Ekklanak cum Flr. 21/60 ... adának ... egy darab Szánto földet circiter 20 nyilast zálogjara redemptibiliter [Sszgy; SVJk].

◇ **Szn.** *1453:* Nylas Janus. paulus Nylas. Nylas Balenth. Nylas Alberth. Nylas Mylos [Kv; TT 1882. 530, 532, 534, 537]. *1466:* Gregorius Nylas [Dés; DLt 41]. *1507:* Nylas gasparne [Kv körny.; NylrK VVI, 186]. *1560:* Nylas Mathe [Kv; TanJk V/1. 77]. *1573:* Nilas Mate [Kv; TJk III/3. 180]. *1577:* Nylas Imre [Méra K; AggmLt 3]. *1582:* Nilas Miklos. Marta Nilas Antalne [Kv; TJk IV/1. 42, 72]. *1586:* Anna Nilas Matene [Kv; i.h. 545]. *1590:* Nylas Janos [Kajántó K; GyU 16]. *1592:* Nylas Antalne [Kv, TJk V/1. 227]. *1599:* Nylas Mathene Sophya azzony [Kv; TJk VI/1. 356]. *1600:* Nylas Miklos [Kv; i.h. 441]. *1602:* Nilas János [Szentiván Hsz; SzO V, 203]. *1609:* Nilas Gaspar [Kv; Szám. 12b/IV. 418]. *1612:* Stephanus Nyilas alias Szabo [Kv; PolgK 123]. *1614:* Nylas Balas jb. Nylas Ferencz jb [Szentiván Hsz; BethU 240]. *1614/1616:* Michael Literatus Nyilas ns [Kv; RDL I. 100]. *1622:* Nilas gaspar [Kv; ÖCJk II. 130b]. *1627:* Nylas Lukaczi [Kv; RDL I. 17]. *1638:* Nylas Marton [Kv; RLt 1]. *1665:* Nyilas Martonne [Kv; SzCLev.]. *1821:* Nyilas Ferentz [Apahida K; RLt O. 2]. *1828:* Nyilas Gyurka [uo.; RLt O. 4]. *1834:* Nyilas István [M.gyerőmonostor K; RHAk 2].

II. *fn* **1.** nyillal lövöldöző ember; săgetător, arcaș; mit einem Pfeil versehener Mensch. *1653:* Hallottatok é egy példát? Egyszer volt egy tűzok, és a nyilas az ő hátába lövi az ő nyilát, melyet a tűzok nézni kezde és látja, hogy a nyilat a maga tollából csinálták. Szegény Báthori Gábornak mostan szinte úgy vagyon dolga ti veletek! [ETA I, 113 NSz].

2. nyilföld; teren aflat în folosință obștească care este parcelat anual; Pfeilfeld. **Hn.** *1640:* az nylasban az kis Malmon tul [Mv; MvHn]. *1647:* nylas neü hely [Vécke U]. *1697:* Nyilas nevü hellyben (sz) [Csíkfva MT]. *1699:* Kis Nyilasb(an) (sz) [Petek U]. *1702:* Nagy nyilas nevü helyben (r) [uo.]. *1730:* Az Nyilas megi nevü hellyben (sz) [Mocs K]. *1734:* Az oldalb(an), az nyilas melet (sz) [Oltbogát NK]. *1744:* Nyilas tetein (sz) [Vécke U]. *1758:* A Berek nyilasban (k) [Sztána K]. *1768:* A Felső Nyilas (k) [Sarmaság Sz]. *1775:* A Nyilosb(an) (sz) [Muzsna U]. *1776:* A Fogadonál a' Nyilas Kuttyában (sz) [Maroskeresztúr MT]. *1781:* A' Nyllosban (k) [Inaktelke K]. *1792:* a Nyilasan (sz) [Derzs U]. *1794:* a Falu Nyilassa [M.lapád AF]. *1804:* A Nyilason [Szind TA]. *1819:* a vég ágyi szena nyilasok (k) [M.bece AF]. *1850:* A Borso nyilas (sz) [M.lapád AF].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyilás 1. rés; deschizătură; Öffnung, Spalt. *1772:* (A malomkerék) nem forgását okazza a meg kivantatott habzonak egészszen ketté tőrött volta, a Gátnak roszszasága, és a Silipeken lévő egy egy arasznyi nyilások, a hol a viznek ereje el menvén a kerekek nem forgattanak [Csüdőtelke KK; JHb LVII/2. 361]. *1781:* kivül felöl mind egy kapuné nyilás éppen anyi vala [Kisszőlős KK; Ks 19/IV. 8].

2. irtás, curătură; Rodung. *1662:* a fejedelem ... die 26 Octobris indulván Jenőből, noha jenei katonák is volnának kísérői, kik az utakat s járást mindenütt jól tudnák, de hogy az rettenetes árvíz az egész Béli és Jenő között való erdőkön, mezőkön széltében menne mindenütt, az utak sehul meg nem tetszvén, az erdőt csak széltében venni és nyilásokon ... vízmosásokon ... gázoltatni, veszékelni kényszerittetének [SKr 189]. *1831:* hatvan kilentz őlet, a fenyves között e végre ki vágott nyilásan előre mérve határ homp hányottatván, az alá temérdek hót szén temettetett [Toplica MT; Born. XVb].

Hn. *1727:* a Lapas nyilásáb(an) [Vajdasztiván MT; JHb IX/7]. *1759:* A Nyilásb(an) (sz) [Lázárfva Cs; EHA]. *1775:* A Nyilásb(an) (sz) [Muzsna U; EHA].

3. térség; suprafață/porțiune de teren; Fläche, Raum. *1634:* az Toh mellyeken lévő kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltől le borozdolva, és az also részénekis határa az tetőrül le borozdolva két halmocska között az szakadásnál az iffiabbik Vas Gyorgy Ur(am) tojára, holottis az nád(na)k egy kis nyilása vagy szakadása Vagyo(n), juta Haller rész urak(na)k [Mezőméhes TA; WassLt].

4. csapás, mellékút; hățaș, drum lateral; Seitenweg. *1768:* az ország uttyán innen dél felöl járo ut, vagyis nyilás nem láczik olyan derék utnak, hanem veretlenebbnek, és majd tsak gyalog ösveny formának [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17].

5. híd pillérei közötti távolság; distanța dintre stîlpi/piloni; Pfeilerweite. *1846:* fahidhoz ... 36 feszitő gerendák a' hid 3 nyilasainak mind két felölli széleire [Dés DLt 858/1817].

6. kapunyilás, deschizătura porții; Toröffnung. *1791:* (Az udvarházra) vagyon bémenetel ... zsendellyel fedetett galambúgos, égyes nyilású kapun, melynek nyilásánál vagyon égy törpe gyalogajtócska [Ludvég K; ETF 108. 13].

Hn. *1657:* Homlogy fele menő vetes kapu nyilasaban (k) [Kőrispatak U; EHA]. *1687:* A Kapu nyilásánál (sz) [Désfva KK; EHA]. *1722:* A' tanor kapu (!) njilásán (sz) [Papolc Hsz; EHA].

7. ablakszárny; batant de fereastră; Fensterflügel. *1676:* az templomnak vadnak hét keregded ablakai, mellyekben vadnak négy négy nyilásokra, onban foglalt hét üvegh ablakok, rámástol | Az palotában vagyon négy négy nyilasokra 5 eőregh üvegh ablak, kettei az belsö Várra szolgalnak [Fog.; UF II, 718, 732] | Ezen haznak kett jo üveges ablaka egyike hatt nyilasu az masik nyilas nelkül valo [Sárkány F; i.h. 754].

8. virágnyílás; înflorire; Blühen. *1762:* Gyöngyvirág nyiláskor pünkösd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosban kikisérik [NeDem. II, 157].

9. *torka ~a* ?(gyermek) sírása; plîns (de copil); Weinen (des Kindes). *1661:* Az én szerelmes kis leánykámnak hogy nincsen nyavalyája, azon bizony szivesen örülök, az torka nyilásával semmit sem gondolok; Isten nevelje nagygyá [TML II, 223 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

nyilású vhány szárnyú (ablak/kapu); (fereastră/ușă) cu un anumit număr de canaturi; (Fenster/Tor) mit einigen Flügeln. *1676:* Az külső Várra vagyon negy nyilasu onban foglalt üvegh ablaka | egy paraszt kalyhás fűto kemencze,

melynek tetejében vas, ennek 6. 6. nyílásu két eöregh lantornás ablakon, mellyek az belső Vara szolgalnak | Ezen haznak vagyon 4. 4. nyilasu 3 ablakai | Vagjon ezen hazban ... Egy eöregh 4 nyilásu ablaka | Ezen háznak két ablaka eggik 4 masik 6 nyilásu [Fog.; UF II, 725, 728, 731, 734] | Ezen haznak kett jo üveges ablaka egyike hatt nyilasu az masik nyilas nelkül valo [Sárkány F; i.h. 754]. *1791:* (Az udvarházra) vagyon bémenetel ... avadag fenyődeszkából való, zsendellyel fedetett galambúgos, égyes nyílású kapun [Ludvég K; ETF 108. 13].

nyilatkozat 1. kijelentés; afirmaţie; Äußerung. *1847:* Vádoltatik valló, miként Bucsumban hosszasabb ideig időzvén, egy ízben tőlök egy előruha tele pénzt gyűjtött volna öszve, azon nyilatkozata mellett, hogy a vezetett ügyet megnyerte [VKp 172]. *1879:* kihívtam Sándor Kálmánt ... A kis fiú napokig bujkált, s az én segédeim egyszer, egy szép reggel az ágyban csípték nyakon. Hebegett, s egy ijedt hangú nyilatkozatot írt, minthogy: „ő nem párbajos ember". A nyilatkozat hitvány s színtelen [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz] | Herrmannt nem magyarosításért csapták el ... Elcsapták azért, mert mindenkit folyton csipkedett, megutáltatta magát az egész várossal, csúf nyilatkozatokat tett a tanári karról stb. [i.h. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. véleménynyilvánítás; exprimarea părerii/opiniei; Meinungsäußerung. *1854:* Szülőim regényszerű nőszülésök után nemsokára Báró Wesselényi Miklós, némelyek szerént gr. Haller Jánosnak gorbói kastélyán tett merényért; de voltakép némi bátor honfi nyilatkozatáért, József császár önkényes parancsára Bátoson elfogatván német katonaság által M Vásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32]. *1880:* Olvasom ma Szász Károly nyilatkozatát az Egyetértésben [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vélemény/akaratnyilvánítás; exprimare a voinţei; Meinungs/Willensäußerung. *1849:* ezen nyilatkozatomat Kelemen Béni nem akará el esmerni [Kv; Végr. Vall. 43]. *1868:* Okos András előbbi nyilatkozata mellett maradván a béke kisérlet[a] ez uttal nem sikerült [M.bikal K; RAk 27. — [a]Ti. a férj és feleség között].

Szk: *~ra felszólít. 1876:* Elnök ... felszólítja az egyház tagjait nyilatkozatra ... helybehagyják-e a presbiteriumnak a kivitel módozataira nézve megállitott intézkedéseit? [M.bikal K; RAk 326] ✱ *~ot (meg)tesz. 1849 u.:* ha szóra kerül a dolog, úgy is meg fogom tenni ezen nyilatkozatot bár mi legyen következése [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével]. *1850:* Alább irt hivatalos bizonyittást tészek arrol: hogy ... Asztalos Buksa Jánost, és festö Solyom Ignátzot ki halgatván, jo lelki ösméret szerént tettek ily nyilatkozatat, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] | egy egész Egyház, Csak akkor tekintödhetik más hitfelekezetre át-lépettnek ha annak minden tagjai egyenként, át lépésökröli nyilatkozatokat ... meg tették [Nagykapus K; RAk 44] ✱ *végrendelkezési ~. 1855:* Mezei István és neje Dimény Anna ... a' fennebbi végrendelkezési nyilatkozatot elöttünk ... tettek [Kv; Végr.].

4. *függetlenségi ~* az ország függetlenségét kimondó/kijelentő határozat; declaraţie de independenţă; die Unabhängigkeit des Landes erklärender Beschluß. *1849 u.:* A függetlenségi nyilatkozatnak mind magam, mind pártam ... ellene voltunk | a' függetlenségi nyilatkozat személy szerinti alá írása nem követeltetett [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével].

nyilatkozik 1. (fontos kérdésben) véleményt nyilvánít; a se declara/pronunţa; Meinung äußern. *1843:* Minthogy én Varga Katalin és a falu előtt ezen cél ellen nyilatkoztam ... tőlem örizkedtek, s velem a dolgokat ... nem közölték | Mely ilyetén felszólításomra mind a három adózó közönség lakosai úgy nyilatkoztak, hogy ők Varga Katalint esmerik [VKp 112, 126]. *1849:* Szeles Károly ur ugy nyilatkozott, hogy a ki járó földek végei, nem a Kováts Moses ur által állitott viz borozdáig, hanem végig ki a Kováts Mozes ur által el szántott eke útig jártak ki, s abban bütülődtek [Szu; Borb. II Simó Pál várm. jegyző kezével]. *1878:* Kupa András ... ugy nyilatkozott, hogy nejét viszsza nem veszi, mert nem feleségnek való [M.bikal K; RAk 339].

Szk: *ellene ~. 1849 u.:* én a függetlenség ki mondásának ellene nyilatkoztam [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével] ✱ *hajlandónak ~* vmire hajlandóságát nyilvánítja. *1853:* a' Korondi nemes közönség falu hitesseivel együtt teljes falusi gyülést tartván ... egész szivességgel hajlandónak nyilatkozott, hogy a Sós fürdőre kijáro utat ... el fogja készíteni [Korond U; DE 2].

2. vall; a mărturisi; gestehen. *1843:* Nékem ő a szerént nyilatkazat, a mint a Testimoniumat dictáltam, és Én nem kivántom belőlle vallamást kitsikorni [Bágyon TA; KLev. Rosos Mózes nyil.] | tekintetes Wohlhirt József úr ... a biztosság előtt megjelenik, s megkérdeztetvén, ekképpen nyilatkozék a kérdések hatodik pontjára[a] | eléparancsoltatván azon egyének, kiket királyi uradalmi gornyik Juon Sandru ... erdővetésre kirendelt volt ... minnyájan úgy nyilatkoztak[b] [VKp 79, 118. — [a-b]Köv. a vallomás].

Szk: *hite után ~. 1846:* hűtek után a' következendőleg nyillatkoztak [Dés; DLt 352].

3. nyiladozik, tavaszodik; a se face primăvară; frühlingen. *1768:* az ösz buzak szépen maradtak ha Isten meg tartja még a Tavaszi vetéshez nem fogtúnk mivel itten most nyilatkózik, de ezután ha Isten segélt rajta leszünk [Esztény SzD; Told. 5a].

Szk: *az idő ~. 1721:* az mely kementze meszet az öszszel raktak volt, mihest az idö annyira nyilatkozik azt mingyart meg egetik [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1742:* Minthogy szánto Mihály Ur(am) ö kglme keresztényi kotelessegböl illy telnek idején[a] Maros Ludasrol ... Gabonajokra és kostyokra nézve meg bojgatni nem kivánta[b], hogy Elekesre, ahonnan aufugialtak, haza száljanak tehát mihent az idö nyilatkozván ö kglme parantsolja azo(n)nal haza szállanak [Elekes AF; DobLev. I/198. — [a]Az irat dec. 21-én kelt. [b]A redukált jb-okat].

nyilatkozó 1. megnyilatkozó/nyilvánuló; care se manifestă, care este exprimat; geäußert. *1886:* Személyesen szerettem volna, édesanyánk nevében és megbízásából is, megköszönni tegnapi szép cikkét s családunk iránt abban újra oly nemesen nyilatkozó jóindulatát [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

2. *~ jelentés* hivatalos véleményt leszögező jelentés; raport oficial; amtliche Meinung feststellender Bericht. *1847:* Ezen 28 számból álló tanúknak kihallgatások után az abrudfalvi királyi uradalmi tekintetes ispánságnak s erdészeti hivatalnak ezen kinyomozó biztossághoz e jelen év és hó 21-éről intézett hivatalos nyilatkozó jelentése szóról szóra e következendő [VKp 201].

nyilatkoztat 1. (ki)nyilvánít; a exprima; äußern. *1868:* Mely feltételes végrendeletemet saját akaratom szerint meg irva alá írtam, 's három tanu előtt magam végrendeletemnek nyilatkoztatok | a fennebbi végrendeletet egyikünk ... özvegy

mlgs Szentes Dávidné szül. Tatrosi Rozália urasszony elöt felolvasván, azt mindenekben a maga akaratjának nyilatkoztatta [Kv; Végr.].

2. kijelent; a declara/afirma; erklären, äußern. *1845:* a mikor ... Biro tétel alkalmával a 3 birtokos Tisztyei elöttem Czikudon meg jelentek s a Falu közönséges gyülése elöt nyilatkoztatták azt: hogy ezen helységben a Notariusság — Biro és Bika Kaláka a Birtokosak között rendre szokott járni ... s igy volt gyakorlatba az idénig — hihetö hogy a Vass Tamásné Árendátora az idén ... kivánta a Bika kalákátis maga részire játzodni [Torda; TLt 1039 Bölöni D. Ignátz szb jel.]. *1849:* Kelemen Béni azt nyilatkoztatá, hogy a' nyugtato nem az ö irása [Kv; Végr. Vall. 103].

nyilatkoztatott nyilvánított; care a fost declarat; erklärt, geäußert. *1836:* G. Vàrollya nevezetü helységében bizonyos Köz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott fekete szörü paripa Lovak [Dicsösztmárton KK; TLt közig. ir. 912/836].

nyilatlan I. *mn* nyílföldre nem jogosult; care nu este îndreptăţit să primească din parcelele aflate în proprietate obştească; zu Pfeilfeldstück nicht berechtigt. **Szk:** *~ házhely. 1760:* azon Pars ... lemondatt ebbéli pr(ae)tensiojárol, hanem contentalodék az Határb(an) az Tertialitassal, az Falub(an) pedig mindennémü Possessiok régi és ujjabb Curialis Fundusak, nyilas és nyilatlan Házhellyek maradván ... eddig valo Possessoraiknal, bonificalván a Veres résznek ... darab közönséges földel, melyis az Tseréig fel mégyen [Szava K; RLt O. 4 hiv.] ✱ *~ szesszió. 1763:* két Nyilatlan Sessió [Udvarfva MT; Told. 44/8].

II. *hsz* nyilatlanul, nyílföld nélkül; fără parcelă; ohne Pfeilfeldstück. *1639:* Moldowaj demeter ... minthogy Jgen zeghen ven Ember Nem oztottak megh Nilathlan hattak az wtholzorj ozlasban [JHbK VIII/14].

nyilaz (földet) nyilakra feloszt; a parcela, a împărţi un teren în parcele; (Feldstück) in Pfeilfelder aufteilen. *1722/1814:* ezen Láb földet ... három részekre nyilazván A felsö avagy az határ szélben lévö része ... jutott Dobokai részre [Kisjenö SzD; BetLt I]. *1730:* (A) Kaszálo Földéket ezen aláb Specificalt mod szerent nyilaztuk és osztottuk öt egyenlö részékre Nyil vonás szerént [Szentmargita SzD; KGy]. *1783:* azon puszta Sessiocskát is ... hat fele mérvén kinek kinek Cincus szerint való része jutott ... a Kút uttzáb(an) az Falu alsó szelin a Káposztás kert szerib(en) ... hat felé Nyilazvan oszszák a szerint [Zoltán Hsz; Borb. II]. *1847:* a Bányászat és Vas miveszetre fenn tartott Erdöket ... adják és prédállyák ... mivel azt nem a köz Nép száma mennyiségihez alkalmazva Szabályozzák, hanem azok száma felett 50. 60. söt 100. Nyillalis többet fel szagattnak, s nyilaznak ... némely Házak utánn, két három Nyilat is adnak, más hová alig edgyet vagy felet [Torockó; TLev. 10/9].

nyilazás 1. (osztozáskor) nyilak kijelölése; parcelare; (gelegentlich der Teilung) Bestimmung der Feldstücke. *1770/1771:* Torotzkai Mária Aszszony részére ... a Forrai határon jutott volt nevezetesebb allodiaturája, azok mostanis in illa quantitate assignáltassanak a nyilazáskor [Fejér m.; DobLev. II/428. 6a]. *1771:* Második nyílazás, vagyis Táblázás, a' ... Somlyai rész Possessor Urak részekre jutott Tábla szomszédságában ... meg mérettetvén lött 180. öles [uo.; i.h. 18b]. *1780:* Ezen ... Sessiok négy Táblákra fel osztattatván, azoknak ki-táblázása vagy Nyilazása következik e' szerint: Az Elsö Nyilba tétettettenek" [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 9. — "Köv. a fels.]. *1796:* meg erösödtem abban, hogy Kaszát még tsak a' Marhák osztállya dolgábanis, qua plenipotentiariussát az Hugomnak nem acceptálom semmiként ... azt irtam ä feleségemnek, hogy minden nyilazást félbe szakasztván ... jöjjön el [Mezöbodon MT; IB gr. Toldalagi László lev.]. *1808:* Ezen osztály és Nyilazás alkalmatosságával a' Praetendensek magok költségeiket irásba tévén kévánták azokat legitimáltatni altalunk praetendálván ezeket fel vétettni | Midön pedig ezen Osztály és nyilazás dolga folyt, mi elöttünk ... Székely Márton ö Kegyelme azt mondotta, hogy ha ä fen Specificált fekvö Jokan kivül oszlora valo Jokat birna még, és azután ki tudodnek, tehát a' része veszszen el, és azonban a Deliberatumnak eleget tett [Asz; Borb. II].

2. (közföld) nyilakra osztása; parcelarea pămînturilor (aflate în folosinţă obştească); Teilung in Pfeilfeldstücke (der gemeinschaftlichen Felder). *1847:* A Közönség Erdeje Nyilazásakor is a Biztosság köteles helyt állani, hogy tudgyan mind a rendröl, mind a kiadott Nyilak számárol, vigyázván arra is, hogy sem a Nyilazásban, sem a ki adásban ... semmi hiba ne történjék [Torockó; TLev. 10/9]. *1878:* Az erdö nyilazásért három nyílra fizetem 1 frt. 50 xr [Etéd U; NkF].

nyilazott a pata belsö, eleven részében sérült; care a fost rănit în partea sensibilă a copitei; verletzt in dem inneren, lebendigen Teil des Hufes. *1684:* köttettem be az lovamat, igen nyilazott volt [Torda; SzZs 266].

nyilaztat nyilakra felosztat; a dispune să fie parcelat; in Pfeilfeldstücke (auf)teilen lassen. *1776:* kivánja ... Klárának minden Jussát két egyenlö Nyilakra nyilaztatni 's magáét ... kezéhez adsignáltatni [M.köblös SzD; RLt O. 1. 6].

nyilaztatik nyilakra felosztatik; a fi parcelat; in Pfeilfeldstücke (auf)geteilt werden. *1770/1771:* a' Somlyaiánusok része négy egyenlö ... részekre ... oszollyék, és nyilaztassék [Fejér m.; DobLev. II/428. 2a]. *1802:* azon Pojana tetein lévö kaszállo ... a' Falusiak által házalatak szerint nyilaztatott [Felör SzD; Torma].

nyilcédula föld sorshúzásos felosztásakor használt cédula; bilet folosit la tragere la sorţi la distribuirea parcelelor; Pfeilziehzettel (gebraucht bei der Feldteilung). *1721:* jutatt ... kinek kinek az eö magok Szabad meg edgjezésekböl let jo akarattyak szerént kivónt nyil Czédulák szerint [Gergelyfája AF; JHb XXVII/1]. *1733:* azt sem tudtam ... hogy mim van, s mim nincs, Nyil Czedulám sem lévén nallom [TKl Teleki Sámuel lev.]. *1747:* A Czigányokrol cincust huzván nyil cedola szerint juta [Hatolyka Hsz; HSzjP]. *1758:* Melly ekkeppen magok által eloboralt Nyil Czedulakb(an) irt Bonumakat ad perpetuo possidendum mind ezen Rész Atyafiak kezekhez vévék [Szentlászló MT; DobLev. I/284. 6]. *1761:* a ... meg osztozás után a Szebenben peragalt Divisiorol költ Nyil Czedolat mindenik Mlgos fél maga tisztinek ki adta ... és kiki maga ratájával akkor immediate contentus vala | Láttyuk az Urak meg nem edjezhetnek talám jó lészen Nyilat vonni, melyre mind a két Vrak consentiálának ... s njil Czédolákot iratának Bögözi Adam ö kglmével | jelen voltam az midön már készek valának a' Nyil Czédolák

mind a két udvarra [Branyicska H; JHb XXXV/46. 9, 12, 15]. *1782:* a' nyil Czedulákat ... nagyab pappirosra vastagabb betűkkel irván rész porral meg porozta [Buza SzD; LLt Csáky-per 168. L. 32]. *1814:* bizonyoson el küldek a Nyil Czedoláknak meg olvasására [Septér K; KCsl 5]. *1843:* Bartok Éva nyil tzédulája a felkelhetökröl [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

nyilcédula-vonás nyílcédula kihúzás; tragere la sorţi la distribuirea parcelelor; Ziehung des Pfeilziehzettels. *1722/1814:* Kezdettűnk az külső pertinentiáknak osztásához ... Lábokra vagy Szakaszokra szaggatván, kinek kinek nyil czedula vonással e szerént osztottuk a' mint következik [Kisjenő SzD; BetLt 1].

nyíl-elvevés nyílföldre jogosultság megvonása; retragerea dreptului de a primi parcele din terenul aflat în folosinţă obştească; Entziehung der Berechtigung zum Pfeilfeldstück. *1597:* Azerth az teórúeni megh Itelj az Actornak az nylat, Az eoche pedigh ha ne(m) zolgal, Az falúnak modgia vagio(n) az teólle ualo nyl el veüesbe(n) [UszT 12/33].

nyílerdő (köztulajdonú erdőből) nyílhúzással felosztott erdőrész; parcelă de pădure (distribuită din pădurea aflată în folosinţă obştească); (aus dem Wald des Gemeinbesitzes) durch Pfeilziehung geteilter Waldteil. *1612/1687 k.:* Vagyon nyil erdő kettő [Csávás MT; MMatr. 411]. *1681/1723:* Én Bodoni Tövisi Mihaly adtam a betsületes Bodoni Ecclesia Számára a kis Párgyán nyil Erdőt, megye adosságába öt forintért és hat pénzért örökere, fiurol fiura [Hagymásbodon MT; HbEk]. *1693 u.:* Péres erdőben vagyon három nyil erdő [Mezőbodon MT; MMatr. 317]. *1742:* Mlgs Matskási Kata Aszszony eö Ngä Kintsi Jobbágyi ... az oláhok Vizkereszt napja táján rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szálig le vágtak ... Semmit nem hattak rajta [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1764:* égy nyil erdőt vévén Andrási Ur(am) maga számára asztat mi Falusiakul közönségesen Klákába vágtuk le Andrási Ur(am) kérésére [Méra K; AggmLt C. 30]. *1776:* Biro Susa posteritassi harmad resz nyil erdejek [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1808:* meg vásárlottták ... Miko Borozdajánál lévö Nyil Erdejét [Szava K; RLt O. 4]. *1814:* Ezenn Nyil Erdö Nagyobb részint Bükkös, Tölgyes Cserés, és Gyertyános [Récekeresztúr SzD; BetLt 3].

Szk: *allodiális ~. 1803:* Vagyon ... egy ugyan Allodiális szépen fel nevelkedett tilalmas Nyil erdejek ... azon ... Nyil erdejek meg tévelyeztetett határát ki jártatni akarván ezen ki jártotást az Nsgod mostani Tisztye fegyveres erővel valo ellent állásánál fogva meg akadályaztatta [Ádámos KK; JHb XIX/63] ✱ *majorság ~. 1835:* Kedves Sogorunk ... a Dersei meg kezdett Majorság Nyil Erdőböl ... épület fát vágathassan [Doboka; BetLt 1].

nyílfa 1. malomkerék-alkatrész; sageata şteampului; Bestandteil des Mühlrades. *1581:* veottem ket fenyeo Rudat egyket Gerendely emelny Az masykat nyl fanak Tezen d. 8 [Kv; Szám. 3/III. 6 Chyanady Thamas mb kezével]. *1586:* az mit az Malom hazra es az poorhosz valora keölteottem ... veottunk egj Teolgj fa deszkat, kiben az nilak altal iarnak ... Jte(m) hat nil faert kiben az Eonteöt reesz vagion attam ... —/6 [Kv; i.h. 3/XXIV. 23].

2. kb. támfa, támasztó gerenda; proptea de lemn, contrafort; Unterständer, Stützholz. *1662:* (A) sebes lövések a várfokokon, kőfalak szélin némely helyeken való majd egy arasznyi temérdekségű lövölyukas gerendát, noha az semmi olly nyíl-fáktól belől nem szoríttatnék, hanem csak valami kevert mésszel ... odaragasztatni láttatnék ... középben ... találván ... az álgyúgolyóbis nagysága szerint lyukat ejtvén rajta, épen általmenne rajta [SKr 601]. *1664:* azon nagy Akna torkaba tsinaltatott egy nyl fát [Kolozs; BLt].

nyílfelváltás a közösségi földek felosztását végrehajtó személyek járandósága; retribuţia persoanelor care participă la parcelarea terenurilor aflate în folosinţă obştească; Gehalt der die Teilung der Gemeinschaftsfelder durchführenden Personen. *1737:* mint hogj úgy reméljük, hogj Nms Várasunk nagy Réti ... fel-osztathatik, tettzett és Concludáltatott azért ... hogj minden nyiltol Den 3 :/: 3 adattassanak, nyil felváltásb(an) [Dés; Jk 480a].

nyílforma nyíl alakú; în formă de săgeată; pfeilförmig. *1849:* Ezen szobának égy ablaka elött égy fejér gyolts gombos Forhang — Nyil formát mutato, a ket végibe aranyozott gombos rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

nyílföld közföldből felosztott földterület; teren (mai întins) aflat în folosinţă obştească care este parcelat anual; Pfeilfeld. *1572:* ahul a nyll foldek elosztása felöl emlékeztek arul ez a válasz [Barabás,SzO 299]. *1580:* arra az helyre feol menuę(n) mertünk egy Darab Nyl auagy Lab feoldet ... mely Nyly feoldnęk ott az Zellossegi lęon mind az patakig, hozzasaga, Zaz es harmincz ket Rwd [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1591:* az melj hazat eoreokseget en atta(m) volt az eo kegme Attianak ... ahoz az hazhoz melj nil feold volt aztis el foglalta volt [UszT]. *1596:* Thelekfalui Balínth Peterne Zabaditattia az Thelekfalúi hatarba(n) ualo feoldeyt mjnd eóreksegeket s mind pedigh nyl feóldeket ... barazdalasok elle(n), melly barazdalast ne(m) túdgia ki chelekette [i.h. 12/93]. *1598:* Dalljai Zabo Mihaly hitta az Dalliay lofeyeket drabantokot vgymynth igaz tetelre, nyl feöld feleóll, holott ennek előtt ualo 1596 eztendeőben az teórúeni megh Itelte volt hogy nylat adgianak, ky ne(m) attak, noha az zek attakot rah vitte ... most az zek 24 ghira birsagh alatt hadgia hogy ... Illendeó nylat adgianak neky [i.h. 12/131]. *1650:* azokot az nilakot ahoz az Eőröksegihőz birni nem Engedgiwk hanem falu kezebe keuanniuk ad Judicaltatni Ratioja ez Egik hogi az nil földeket senkinek el adni vagi penzen megi uenni nem Engedwnk mert falu futosó nilaj masik ratioja az hogi az az ben ualo Eőröksegi puztan uagion [i.h. 8/64. 72a]. *1663:* Tudok az Sebesd ágánnis egy nyl földet égy déligh járásnál nem lehet tőbb [Szováta MT; Berz. 11. 79/9]. *1687 k.:* Valamennyi nyil föld jár itt Galambodon égy embernek szintén annyi jár á Praedikátornakis [MMatr. 419]. *1729:* Signanter Valálb(an) egy Személly mit ád főre, mit ad nyilföldre, mit ad egy Marhára, Egy szoval micsoda húzás vonás vecturázás volt az fen emlitett Falukb(an) mit s hova kinek mit dolgoztak vagj dologért mit fizettek hány nap dolgoztak? [Hsz; ApLt 3 vk]. *1784:* az Aranyi határban levő ö Nsága ezen kaszalloja mellett Paraszt embereknek Nyil fölgyek a Bánpataki határb(an) útődnek véggel [Arany H; JHb XXXI/51. 45].

Szk: *~ül ad. 1591:* Ezt ez feoldet mi ketten eggywe birtwk Lukaczj Imrehwel felesegeonk wtan mint egj tizenhat eztendeigh mert mi nekeonk felesegeonk vta(n) atta vala az falw nyl feoldwl [UszT] ✱ *antikva ~. 1840:* a' Kád bükkén a' hely lelkin lévő egész antiqua nyil földemet birám [Dés; DLt 1053] ✱ *egész ~. 1734:* a Nemes Házak után jarando

Város foldej ... fel osztására ... denominaltattak Divisorok(na)k[a] ... kikis ... illy modott tarcsanak sellerek(ne)k az kik rajta laknak tizenegyedfel singes Varos rudgjaval mervén két rudnyi szelessegű egesz nyill földet[b] [Dés; Jk 446b. — [a]Köv. a nevek fels. [b]Adjanak] ✱ *falu ~e. 1617:* az Awas farkon valo falw Nyil feold [Kászonfeltíz Cs; EHA]. *1721:* Az Falu es Város Nyil földeiből Dezmál(na)k az Magjarok az Templom Számára, az oláhok az Beszerikához [M.gyerőmonostor K; KCsl 5] ✱ *fele ~. 1734:* Az kik ... az elmult Revolutio fodtatol fogva ab A(nn)o 1711 telepedtek becsúlt földekre, azok kőzzűl, Csak a benē merita Personak(na)k s Marhas Embereknek adattassek szemelyekre fel nyill föld, mint hogy azok nem observáltatnak nyillas Helyeken lakoknak ... amelly antiqua session külön terhet hordozo szemellyek laknak kűlőn nyill föld adattassek mindenik(ne)k [Dés; Jk 446b] ✱ *város ~e → falu ~e.*

nyílföldecske kisebb nyilas föld; parcelă mai mică; Pfeilfeldstückchen. *1651:* egy küs darab nyl foldeczke [Vadad MT; Berz. 11. 84/4]. *1743:* Az Mikosban két nyil földecske, édgy más mellett [Sajósztandrás SzD; JHb XXIX/16]. *1752:* a' Falubol rákos patakban le follyo patakb(an) rug vęggel égy nyil földetske [Komjátszeg TA; EHA].

nyílföldféle nyilas föld; parcelă; Pfeilfeldstück. *1591:* Thudom hogy ez peres szena fw kit Gergelj veolgienek hinak nem tulajdon sem kwleon valo Eoreoksegh hane(m) nyl feold fele [UszT].

nyílföld-igazgató nyílföld osztó; persoană care conduce parcelarea terenurilor aflate în folosinţă obştească; Pfeilfeldstückverteiler. *1607:* Tudom hogy mikor az nyil föld igazgatok ott ualanak, negy nyilat adank szamba hogy birtak az Lazar Janos gywkerere [UszT].

nyílföldnyi vhány nyílföld nagyságú; de mărimea unei parcele; in Größe von einem Pfeilfeldstück. *1731:* Az Somkut fele fordulo határunkb(a) vetett kőles, Tőrőbuza s akarmi késői vetésnek meg őrizésére, Pasztorok(na)k fogadtuk meg .. Varadj Borbely Istvánt és Kerekes al(ia)s Timár Jánost, kiknek fizetesek lészen ... egj, egj nyill földnyi Török buzátol két két véka Csős Tőrőkbuza [Dés; Jk 420a].

nyílfű nyilas kaszáló; parcelă de fîneaţă; Heuwiese zugeteilt durch Pfeilziehung. *1602:* Almasy Kowachy Andras ellen az menemy tilalmat teot marton Andr⟨as⟩ némy nylfw feleol, zabadíttiak teorwenjre [UszT 16/37]. *1630:* az patakigh oztottak az Vizoliaiak Nagi Eszakot az Vramnakis Eg Nyll fvue Jutot bene [Nagycég K; VLt 16/1527]. *1635:* Az Erdő allapottia felőlis azt tudom mondani, hogy ... Kiraly Janosnak nem tudom semmi vérséget igassagat hozza, Diosi hataron se szanto feőldheőz, se Erdeőheőz ... kęuanta az falu hogy abban valo igassagat mutassa, de nem lattam hogi mutathatta volna; hazhelietis Dioson nem tudom a ki vtan Nyl fwve járhatna [Diós K; JHbK XXIII/1] *1643/1687 k.:* Bab helyb(en) vagyon égy nyil fű Sz. égyház számára [Bő MT; MMatr. 264]. *1772:* tiz magyar forintakat le tévén ... ő kegyelmének az zalag nyil fűvet által bocsátom [Maroskoppánd AF; DobLev. I/200].

nyílfüvecske nyilas kaszálócska; parcelă de fîneaţă; Heuwieschen zugeteilt durch Pfeilziehung. *1778:* ada eő Kegyelme Zálogba ... Szánto Sándor Ur(amna)k ... három kis darabotska nyil fűvetskéket [O.déllő TA; DobLev. III/522].

nyílgyártó nyílkészítő mester; meşter care face săgeţi; Pfeilmacher(meister). *1633 u.:* közönséges megegyezett akaratból ... kezdők építeni a templom körül való törpe kerítést és kőfalat 1602. és a hazatelepedett népet, czéhokat bástyákra várdákra czirkálásnak avagy strázsálásnak okáért elosztván ... parancsolták, hogy a lakatgyártók, csizszárok, szijgyártók, paizsgyártók, nyereggyártók és nyilgyártók egy bizonyos czéhba álljanak és a hol illik s kivántatik czirkáljanak és a város közönséges terhét viseljék [Mv; EM XVIII, 449–50].

nyílhúzás 1. vagyonelosztó nyílvonás; tragere la sorţi la distribuirea bunurilor; Zuteilung des Vermögens durch Pfeilziehung. *1754:* Nyil huzás által esett portekátskái [Nsz; Told. 19]. *1761:* azt mondotta ő Nga hogj nagjon meg csalatott volna, mind azáltal ez a nyil huzás sem(mi)t ér, csak bakatella [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17]. *1773:* Groff Zabolai Mikes Istvan Vr és ... Groff Mikés Sára kis Asszony eő Ngok(na)k ... Nyil huzasok szerent jutott ... ezen Nemes Al Csik szekben Kozmason egy Udvar hazok [Kozmás Cs; Ks]. *1789:* Imreh Sára Asszonynak amely szőllői Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é, Süjesztette é, szaporitotta é, ganésztaé Karoval bé alitotta é? [Karácsonfva MT; Told. 76].

2. közföld nyílhúzásos felosztása; tragere la sorţi la distribuirea parcelelor; Aufteilung des gemeinschaftlichen Ackerfeldes durch Pfeilziehung. *1784:* a patak marton ... az ot lévő Falu Földit ... egyenlő képpen fel osztván minden Emberre személy szerint nyil huzas után [Szentimre MT; BalLev.].

nyílik 1. kinyílik; a se deschide; sich öffnen. *1586:* Apalin filep Menyhartne vallia ... Akor el Mene, de egy kewes vartatva esmegh el Ieowe es ky hia vala Ianost, Azonkeozbe az Ayto Nylek es otta(n) ighen Nagiot chattana [Kv; TJk IV/1. 540].

2. (kulccsal) nyithatóvá válik; a se deschide (cu cheia); (mit Schlüssel) sich öffnen. *1589:* Az Monostor kapuba az meli lakat ket kulczal nylik, hogy megh bomlot volt, czinalta megh Lakatos Janos, attam teolle d. 8 [Kv; Szám. 4/X. 38]. *1655/1754 k.:* Ha mi rejtéket tsinális, szükség hogy ugy tsinálta légyen a Remekes, hogy az nem valami vas szeggel, vagy egyéb akárminémű asztalos Mesterséghez nem illendő eszközzel nyilyék [Kv; ACJk]. *1736:* Az Ur Házáb(an) találtattak ezek. Fal mellett állo tarkáson feketével festett ... sok rekeszü pohár szék nro 1. mellynek ajtaja vas Sorkotskákon forog zárlodik ütköző ven(!) Zárral, nyilik koltsal [Várhegy MT; CU XIII/1. 100].

3. (ajtó/kapu) vhová/vmilyen irányba nyitódik; (despre uşi/porţi) a se deschide/a da spre ...; (Tür/Tor) sich irgendwohin öffnen. *1632:* Koczolatai[a] Uduarház ... Az Eőregbik Uduarlo Palotara nilik egy fejer bellett vas pantos sarkas parazt Zaros aito kilinczeuel be uonoiaual edgiwth [UC 14/38. 135. — [a]F]. *1636:* Azon hazbol nilik egy kamoraczkara egy hasonlo festet bellett vas sarkos, pantos, forditos, kilinczies ayto, vas be vonoiaual eggyüt [Siménfva U; JHb Inv.] *1647:* vagion ... ket reszben allo Istallo Eggykre Nylik egy rosz fel szer ... Ayto [Megykerék AF; BK] | Az elseo hazra nylik egy vas sarkú, pantú, tolio zarú kolczú aito [Nagyteremi KK; BK]. *1680:* nylik ez eléb meg irt Sütő ház

puszta pitvarabol fa sarkon az Sütö házra egy paraszt bik fa ajto [A.porumbák F; ÁLt Inv. 7]. *1694:* Ugyan ezen Pitvarbol nyilik mas Hazacskara egj felszer Ajto [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1715:* az nagy Tanorokra nyilik égy sendelyezés alat valo Kapu [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1732:* njilik az Szamosra ezen gyümölcses kertböl két ... fenjö deszkábol csinált gyalog kapu [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. *1819:* Azon szobának ... két ajtaja lévén az edgyik nyilatt a kapu közé a' hátulso ház felöl [Kv; Pk 2]. *1849:* Az oltártol nyillik égy dufla tarkáson festett fenyö détzka ajto ... mellyen be lehet menni a' Conservatoriumba [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1858:* ezen szobából nyilik egy más ajto a' setét gangra [Mv; TSb 39].

Szk: *kifelé ~. 1823–1830:* árulóházak vagy boltok[a] ... Az ajtók mind kifelé nyilnak [FogE 193. — [a]Lipcsében].

4. *kétfelé ~* kétszárnyúan nyitódik; a se deschide în două direcţii/din ambele părţi; sich doppelflügelig öffnen. *1736:* Azon fedél alatt van a' Hinto Szin ... fa szegekkel Csekélly Hevederre szegezett kaputskája két felé nyilik [Várhegy MT; CU XIII/1. 111–2]. *1830:* Nyillik két felé vas Sarkokon ... jo zárokkal fel készitett ... kettös fenyöfa ajto az felsö emeletbe fel járo gráditsokra [Kv; Somb. II].

5. (egyik helyiség a másikba) vezet; (despre încăperi) a comunica cu ___ a duce la ___; (der eine Raum) führt (in den anderen). *1652:* Ezen házba nyilik egy kis sötét kamara [Görgény MT; Törzs]. *1673:* Az hámor ház ... Ez ház mellett két kö kamora ... Ezekbül nyilik egy nagy fenyö boronábol rótt ház [CsVh 42]. *1849:* Ezen szabábol szillik égy más kis oldalszaba [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

6. vhová kiszolgál; a se deschide spre ...; geht auf. *1636:* Ez(en) Tornaczra nylnak harom kiul fütteö kemencze szajak [Siménfva U; JHb Inv.].

7. *szája ~* kb. rászól vkire; a se răsti la cineva; anfahren. *1678–1683:* mint az ut melle vetet borso mindentül saggattatik, igi az boldoghtalansagra iutat ember maganal alabvaloktolis megh vettetik, s, ellenö (!) törőknek, s, hakiknek az elöt vetet, saiok nilik Valakiknek [Ks Kornis Gáspár kezével].

8. (virág) kinyílik; a înflori; blühen. *1661:* az udvarbiró postája jó reggel érkezett ide s az violát el is vitte ... egy kosár teli volt ... az mi ezután nyílik is, leszedetem s Kegyelmed tudósítson, mikor küldjük ... talám szombatra is nyílik annyi [TML II, 64 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1724:* az kertek tiszták, az Caulifiolik erössen nilnak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

9. *az idö ~* (ki)tavaszodik; a se desprimăvăra, a se face primăvară; frühlingen. *1623:* az Istallok fáytt mind Ez Telen faragtassa megh, keöteöztesse igen zepen Egyb(e) es vgy rakassa zepen ell hogy mihelt az Ideö Nylyk azontoll Cziak allatthassak Rakhassak fel eökeöt akor Arra gongia nem lezen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1842:* a' melyembe viz van vagy a' tüdöm szárad 's azért fulladak eleget biztatnak hogy ha az idö nyilik múlni fog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1847:* midön már az Idö annyira nyilt, munkálathoz[a] nem foghatok [Dés; DLt 617. — [a]Téglavetéshez].

10. *átv* vki elé tárul vmi; a se deschide în faţa cuiva; sich vor jm öffnen. *1636:* Kinek ajánlyam tehát ez földi emberek közzül, ezt az szép vj Graduált, kegyelmes Vram, hanem az Nagyságod méltóságos személyének? Annak kelletik nyilván egyedül az Nagyságod sok fęle érdemeire nézve, az mellyeknek elöl számláltattásokra ... tágas mezö nyilnek elömben [ÖGr Aj.]. *1699:* Ngdhoz valo alázatos kötelességem szerént nagj nyereségem köze szamlálám ez alkalmatosságot nyilni Nagdhoz valo köteles tisztemnek követésere, azert udvarlo levelemnek adgjon I(ste)n találnia Nagdat boldog oráb(an) [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sándorhoz Franekérából]. *1855:* Látva a sükert, mely elsö léptein nyillott, békén haladott a fölébredt óriás, s rémületesnek látszott kezében a fegyver ... az önmegtartás fegyvere [ÚjfE 336].

nyíljószág nyílföld; parcelă (primită din pămînturile obşteşti); Pfeilfeldstück. *1828 u.:* az Sükesd Gáborné Joszágának az 15 Esztendejig valo hasznát meg kivánom mivel én hordoztam azon Nyil Joszágnak terhétt és perit 13 Esztendötöl fogva [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

nyílkaszáló (közföldből osztott) nyilas kaszáló; parcelă de fîneaţă (primită din pămînturile obşteşti); (vom gemeinschaftlichen Feldstück zugeteilte) Pfeilheuwiese. *1715:* a Gjogjak ... azon njil kaszálojak(na)k füvét esztendönként el adták [Lupsa TA; WH]. *1833:* vagyan ... egy ... nyil kaszaloja [Borzás KK; Kp 139].

nyílkihúzás osztoztató nyílcédula kihúzása; tragere la sorţi (la distribuirea bunurilor); Pfeilziehen (des Teilungszettels). *1812:* Amint a' Tkes Ifjú Aszszony Panaszolja nem contentalódott a' reménytelenül és minden elöre való megvisgálása és visgáltatása nélkül esett, s ratajaba vetödött Sz Mihálytelki nyil kihuzáson [Dés; BetLt Bajó Lászlo Osdolai Vass Antalhoz].

nyíl-lábföld (közföldből osztott) nyilas földtábla; parcelă (primită din pămînturile obşteşti); (vom gemeinschaftlichen Feldstück zugeteiltes) Pfeilfeld. *1580:* az hozzasagat penyg ez lab feöldnek azert hattuk Illyen hozzan hogy az Eggy wege ez Lab feoldnek keskomb es alab valo az Thobe nyl Lab feoldeknel [Pókafva AF; JHb XXVI/8].

nyíllevél (hagyatéki) osztálylevél; scrisoare/act de împărţeală; Teilungsbrief. *1805:* Hitelesen költ Osztályos Nyil Levél a' B. Bálintit Susánnát illetö Részre [Mv; LLt Reg.].

nyíllövésnyi nyíllövés távolságra; la o bătaie de săgeată; einen Bogenschuß weit. *1662:* (A bőforrású melegvíz) egy lóval való rugaszkodásnyi földön mindjárt Hájó nevü faluban is három kőmalmot ... azon alól ismét egy nyíllövésnyire Rontaj határban is még három kerékre való fő malmokat mint télben, nyárban, hidegben, szárazban, aszályban minden fogyatkozás, megszűnés nélkül felölcsapólag hajt [SKr 417].

A nyíllövésre mint távolságjelölő módra l. Bogdán, MMért. 129.

nyíl-máléföld nyilas kukoricaföld; parcelă semănată cu porumb; Pfeil-Maisfeld. *1740:* a Nagj Réten a' melly nyil Máléfölde van ö kglnek aztis szántassa meg Hadnagy atyánkfia ö kglme [Dés; Jk 536b].

nyílnyi vhány nyíl nagyságú; de mărimea unei parcele; von einigen Pfeilfeldstücken groß. *1781:* A Rákosi Lyuk tetején lévő egy nyilnyi erdő [Asz; Borb. I].

nyíló 1. (vhogyan) nyitódó; care se deschide (într-un anumit fel); (irgendwie) sich öffnend. *1676:* Jnnen az kerengo gradicz pitvarára vagyon nyilo tablaja nélkül egy puszta faragot keö ajto mellyek [Fog.; UF II, 724]. *1732:* Mellj

Nemes Curiában mennek bé a' Falu felöll, földb(en) felásott más fél kapu Zábén, fa sarkon és horgon nyilo széllyes sövény kapün [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. *1756:* vagjon avatag fenyü Deszkábol álló három fele rekesztett, vas sarkokon nyilo, retez föben utközö Almarium [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. *1790:* Zöld kő Sarkon nyilo Pixis 1 [Sv; Ks]. *1816:* (Az) udvarházba ád bé menetelt vad galamb szin festékü gyalult fenyö deszkákbol készült kemény vas sarkakon nyilo Frantzia Zaru jo ajto [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

Szk: *bal kézre ~. 1656:* vagjon az kamara szekre egy bellett ... ajto bal kezre nilo [UF II, 125] ✱ *egyfelé ~. 1656:* Nilik be az udvarbirak haza udvarara bal kezre egi fele nilo partazatos kapu [i.h. 160]. *1679:* Pohár szék ... Ajtaja, czifras, egi fele nyilo vas Sarkas hevederes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 16]. *1750:* vak Ablak ... gyalult fenyö deszkabul, Sárga, veress és zöld festékkel, vas zárral, vas Sarkakra, egy felé nyilo Ajtocskával Almáriumnak készittetett [Papolc Hsz; Hr]. *1761:* egj felé nyilo fenyö fürész deszkábol tsinált Kapun járnak a Curialisnak ... végiben lévö Csitkok számára készitett legeltetö alkalmas tágasságu kerben [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501] ✱ *egy részre ~. 1798:* Az Uttzára kijáró Kapuja ezen Fundusnak tsak most ujjontában erigált három sas fákból és egy fejül egyben kaptsolt tölgy fa gerendából vagyon fell tsinálva, arra ujj létzes egy részre nyiló Levél kapu lévén aplicálva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27] ✱ *félfelé ~. 1648:* Az felseö házakra 22 gradiczon felmenvén, az felseö fa grádicz vegén, egy fél felé nylo kapu, vas retézzel [Komána F; UF I, 932]. *1656:* nilik be bal kezre, az korczoma hazra, feliül vas pantra alol fa sarkon forgo fa hevederes fel fele nilo kapu [UF II, 158]. *1738:* a' Gabonás ház hijjujában, vas retezes retez fös, fel felé nyilo gyalulatlan fenyö Deszka Ajto [Szászvesszöd NK; Born. XX. 12] ✱ *háromfelé ~. 1621:* Teolczeres Peter ... Az Plebanos Tanulo hazabanis Harom fele Nylo ablakokot Czinalt Eppe(n) el bontuan Melj ablakokba(n) o Talner uolt 200 Azokatis meg mosuan es be Czinalua(n) ... tt fl. 3 [Kv; Szám. 15b/IV. 26–7]. *1692:* Leany Aszszonyok Haza ... Ennek ablaka három felé nyilo hat Tablaja [Mezőbodon TA; BK Inv. 11] ✱ *jobb kézre ~. 1677:* (A) kerittésre nyilik fenyö oszlopok közöt job kézre nyilo ... fa sarkos ... egy kapu [Madaras Cs; CsVh 48] ✱ *jobbra ~. 1652:* Az Ebédlö Palotábol más mellette valo Palotaban menvén vagyon egy jobra nyilo iratos vas sarkos pántos, buritot csapo Záros, útközös, vas forditós parkányos ajto [Görgény MT; Törzs] ✱ *kétfelé ~. 1621:* varsoczi Lector pinczeyere fellwl Egj kett fele nyilo ajto fedelet io Eóreget d. 35 [Kv; Szám. 15b/IV. 25]. *1632:* egj hozzu eöregh Sindelies Cziwr ... Az két vegen vagio(n) két fele nilo eöregh dezkas kapu [A.porumbák F; UC 14/38. 190]. *1732:* az Ebédlö palotába ... ablakok, és két ajtok elött, vas rudakon, és karikákon két felé nyiló zöld perpéta Superlatok vannak [Kóród KK; Ks 12. I]. *1736:* Egy két felé nyilo Vasas Leveles Láda [Kv; RLt Somai Sándor és Sára oszt. lev.]. *1788:* Hat pléh mécselö Két felé nyilo üveges bádog Lámpás [Mv; TSb 47]. *1845:* azon ablakra kívülrül két felé nyillo tábla [Dés; DLt 111] ✱ *két felöl ~. 1623:* Czyenaltasso(n) Egy Jo zeker zentth ... Kapuyatt kętt feleöll nylott keozepin hagianak raytta [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1735:* Az Ajtó megett egy pohár szék fejér festetlen a Felsö része hat szakaszban, rostelyos két felöl nyilo Zár nélkül [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

2. (vmilyen zárral/kulccsal) nyitható; care se deschide/poate fi deschis (cu un anumit fel de cheie); (mit irgendwelchem Schloß/Schlüssel) aufschließbar. *1688:* Az malom ajtaja deszka, semmi vass rajta nincse(n), egy tőke zár rajta, azon molnár házacskánakis horgas kolcsal nyiló deszka ajtaja [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1744:* Ezen Udvarban vagjon köböl állo pincze kettös ... A belsönek Zárja két vas szkábával van oda szegezve fa kolcsal nyilo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1761:* lehet ki menni ... jo izmas vas sarkakon forgo fenyö deszka tablája ... vas szkábákkal fel szegeztetett fa zarjával zárodo, és nyilo ajton [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

3. vhonnan/vhová vivő/vezető (ajtó); (uşă) care duce la .../se deschide spre ...; (Tür) von irgendwoher/irgendwohin führend. *1632:* Ezen haznak pituarra nilo aitaia kiuwl beleöl festett bellett, eöreögh holiogos szegekkel wert [UF I, 164]. *1636:* uagyon egy Teytarto Ablakatlan keö Kamoraczkara nylo ayto [Siménfva U; JHb Inv.]. *1669:* Az pitvarbol léánjok hazaban nyilo bellet ajto [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24]. *1679:* Porkoláb Háza. Ajtaja az Udvarrol nyilo [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 77]. *1681:* Sütö Ház ... Pitvara ... Konyharol nyilo Ajtaja duplás [Vh; VhU 519]. *1696:* Az Konyha Felet valo hazban nyilo Ajto jo Uj Festet [Bethlen SzD; BK]. *1714:* Az Ereszböl Fenyö fábol valo kwzöb Lábon fa sarkokon forgo belletlen fenyö dészkábol valo szin házba nyilo ajtó [Kászonfelsőfalu Cs; BálLt 85]. *1817:* a Tornáczon jobb kéztt vagyon a Konyhára nyillo ajto [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2]. *1849:* Csupán a' kertbe nyillo kül ajton van szimpla Zár [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

4. vhová néző (ablak); (fereastră) care dă spre ...; (Fenster) nach irgendeiner Richtung liegend. *1710 k.:* Már azok a pogonok fogtak megpattanni vagy süllyedni, csak azok alá kell jó erös lábakat lopni egymásután, de nemcsak afféle külsö támasztó-forma kőlábat, mert az haszontalan dolog, olyant csináltattam én az ebédlö háznak a folyosóra nyiló ablakánál, de látom, kevés haszna [BÖn. 503]. *1821:* az utzára nyilo ablakábol a' Jég essö ki rontott hat karikát és hetet el hasitott [Koronka MT; Told.]. *1858:* Az ezen emeleten lévö uttzára nyilo ablakok ... salukatterekkel ellátva [Mv; TSb 39].

5. (vmely helyiségből) vhová (ki)vezető; care comunică cu ..., care duce la ...; (aus einem Raum) irgendwohin führend. *1640:* Bornemisza Katha Aszony(na)k egy Schola neueö boltos szoba hazat, azo(n) szobabol nillo hazat boltot konyhaiaual edgyüt ... bocsiatotta s my eleöttünk introducalta dominiumaba(n) [Kv; Ks 19. XLVI. 9]. *1679:* az házbol nyilo oldal kamora ... Ezen kamorabul nyilo Arnyek Szék Kamorája sövenyes oldala kivül belöl tapaszos, gerendas, deszka padlásos [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 10]. *1681:* Úr háza ... Ezen házbul nyilo arnyek kamoraja, köböl eppettetett [Hátszeg H; VhU 596] | Ezen Udvarbirak házabol nyilo belsö Kö Ház ... Karotlan fogas az falon [Vh; VhU 597]. *1731:* A Virágos Palotara nyilo Bothba minden nemü Szönyegekett kilimeket, drága Bokállyokat, Kristály Üvegeket ... és egyéb Portékákat megh hagyván intactē ... bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkkell bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII].

Szk: *utcára ~. 1823–1830.* A földön levö, utcára nyiló házak mind árulóházak vagy boltok* [FogE 193. — *Lipcsében].

6. kifeslö (virág); care se înfloreşte; sich öffnend (Blume). *1814:* Száz esztendőben nyilo virág 2 [Mv; Told. 18].

nyiló ajtó ajtószárny; canat/aripă de uşă; Türflügel. *1676:* Ugyon ezen hazbol az folyosora nyilik más egy puszta ajto

mellyék nyilo ajto nélkül [Sárkány F; UF II, 755]. *1677:* Vagyon ennek[a] felső végében az tornáczon egy ajtó mellyék nyílo ajtaja nélkül [Madaras Cs; CsVh 51. — [a]Ti. a nyári háznak] | Vagyon eő nagyságoknak jó sindelyes héjazat alat Rákoson egy kő udvar házok, melynek ... sem ablaki, sem nyiló ajtai, sem penig kemenczék benne nincsenek, csak pusztán ál [Rákos Cs; i.h. 54]. *1694:* a' belső Pinczére is njilik egj puszta Ajtó njiló Ajtaja nélkül való | az Majorház ... Ennek ... bé jaro Kis-Ajtaja is puszta levén tsak melljéki, njilo ajtajok nélkül [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

nyíló kapu kapuszárny; canat de poartă; Torflügel. *1694:* Vagjon itt egj Notabilitar(ia) Curia ... njilik az Udvarház-(na)k Udvarára, egj puszta nagj kapu, njilo kapuja nelkül: mellj(ne)k tsak kőteses kapu bálvánnyi vannak, es sorvadoz(na)k, semmire valo p(rae)stila sindelj fedele alatt [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

nyílólag 1. nyilva; avînd/cu deschidere spre ...; sich öffnend/aufschließend. *1858:* ezen szobából a' gangra nyilolag van ... boritott ujj záru ajto [Mv; TSb 39].

Szk: *négy felé ~.* *1837:* Vagynak ezen Szobának négy ablakai, minden ablakon hat nagy üveg táblák négy felé nyillolag fenyö fa gyöngy szinre festett rámákba foglalva [A.szócs SzD; BetLt 5].

2. vhová nézően/nézve; avînd/cu orientare spre ...; nach irgendeiner Richtung liegend. *1823–1830:* (A ház) hátulso részére épitett volt az Apám a' Rósa Uttzára nyilolag mindegyütt négy nagyobb és aprobb Szobákat 'sendely fedél alá [FogEK 143].

nyílrész nyílföld; parcelă; Pfeilfeldstück. *1796:* a rétben Nád nevezetű helyen nyil rész [Verebes Cs; EHA].

nyílrét nyilas rét; parcelă de fîneață; Pfeilwiese. *1691:* Az reten egi nyil ret [Kakasd MT; DLev. 1. II. 35]. *1731:* Vagjon ... egj nyil rét cir. egj jo szekér széna termö Aláb mingjárt a Dombon aloll esmét akkora darab nyil rét [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 32]. *1773:* az Nyilakban egy nyil rét [Csegez TA; EHA].

nyíl-szénafű nyilas kaszáló; parcelă de fîneață; Pfeilheuwiese. *1681/1741:* Az hoszszu nyilakb(an) egy nyil szenafü ... az tetejiben egy Borza Bokor vagyon [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1736:* (Az) excindált Nyil szénafüven alol a kőz barázdáig 11 Nyil szénafü [Mezőcsán TA; i.h. I/160. 17].

nyílszőlő nyilas szőlő; parcelă de vie; Pfeilweingarten. *1790:* â Szöllös Gazdák ... minden Nyil Szöllőre esendő Vég és oldal Gyepűket meg mérdekelvén s, igazságasan listába vévén minden Ember a maga vég és oldal Gyepűit akár melly időben ... meg tsinálva tartsa ... Sem az Ember, de kiváltképpen a Marha által ne mehessen â Szöllőben [Karáncsonfva MT; Told. 76]. *1796:* egy nyil Szölö azon hellyen az hol magának fog tettzeni ott adattassék ki belölle [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

nyílt 1. nyitott; deschis; offen. *1838–1845:* Beálló, beállósdi, laptajáték ilyenformán: a' társaság kört mér ki nyílt téren, ebbe egy vagy többen beállanak, a többi künn maradva, rendre laptával a bennlevőkre ütnek [MNyTK 107].

2. nyilvános; public, deschis; öffentlich. *1849 u.:* Nyilt ülésben nem szolhatott senki, mivel nagy ellenkezésünk daczára az ülést rendes helyéről át tették a templomba[a] [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével. — [a]Debrecenben, a függetlenségi nyilatkozat kimondásakor].

3. őszinte; sincer, deschis; aufrichtig. *1862:* Én Tamás Anna — férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre véve, látván ezen rendelkezésében azt a nyílt betsületes lelkűségét a melyet eddigi házas életemben velem szembe tanusitott, én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.].

4. világos, nyilvánvaló; clar, evident; klar, offensichtlich. *1854:* A tények nyilt mozgalmai erősebb tollak által följegyezvék: de sehol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [ÚjfE 4].

nyíltábla nyilas földdarab; parcelă; Pfeilfeldstück. *1830:* A Verő fényen ... a hegy aljától le fele kezdve mely nyil Táblanak a szélessége 165 ölnyi lévén ... egy(ikne)k egy(ikne)k a Nyilja szélességére 10. hoszszaságára 165. ölnyi lészen [Galponya Sz; Somb. II].

nyíltanorok nyilas kaszáló; parcelă de fîneață; Pfeilheuwiese. Hn. *1861:* az ugy nevezett nyil tanorokban (sz) [M.zsákod U; EHA].

nyilú 1. (vhány/vmekkora) nyílföldre jogosult; care este îndreptățit să primească parcele (din pămînturile obștești); pfeilfeldberechtigt. *1742:* a mi kevés kaszálo vagjon ... az Falusiak egj más között rudakkal e' szerint szoktak fel osztani: a kik egész nyilu gazdák, azok(na)k egész nyil adattatik, akik pedig fel nyilasok vagy Lipitorok azok(na)k fél nyil szokott adatattni [Cente SzD; Ks 4. VII. 1].

2. vhány zúzószerkezettel működő; cu un anumit număr de săgeți; mit einigen Stampfanlagen gehend/funktionierend. Szk: *egy ~.* *1680:* Az megh irt folljo vizen[a] vagjon ő Ngoknak egj egj nyilo kása törö malmok [A.porumbák F; ÁLt Urb. 985. — [a]Az Olton] ✱ *tizenkét ~.* *1632:* Vagion ez hataron egy nem regen eppittetett Por teöreö malom haz ... két kerekre es tizenket nilu mosarra czinalt [Betlen F; UC 14/38. 98]. *1750:* Veres-patak torokban az Abrud vizin egy tizenkét nyilu kerék stomp [Abrudbánya; EHA].

Vö. a *hat-, két-* és *négynyílú* cimszókkal.

nyilva 1. nyilván, bizonyára; desigur, fără îndoială; offenbar, gewiß. *1581:* Keonjergek ... fel(segednek) mind Kegielmes feyedelmemnek ... talallion oli modot raitam esset gyalazatombol, hogy ne maraggion ennek gonoz hire newe raitam, mert nilwa Egyebet nem mondhatok hanem fel(seged) Jambor hyw zolgaia volta(m) es vagiok [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1644:* ha az teoruin mit hoz Phileop Palne feleol nilua el Jár benne [Mv; MvLt 291. 425a]. *1662:* Nyilva Acháb királynak gyalázatja áll fenn, mint valami oszlop [SKr 704]. *1710 k.:* Nyilva megköszörülte volt a sátán a fegyvert az én életemre és az én házamnak ... megszomorittatására [BIm. 1001].

2. *~t mond* nyilvánvaló/bizonyos dolgot állít; a afirma un lucru sigur; eine offenbare/bestimmte Sache behaupten. *1650:* oda ment vtvs Jakabne tvzert, s az tvzel egivt el hozta

az vnönk(ne)k az teiet, akor nem gianoual szola hanem niluat monda [UszT 8/64. 37a].

nyilvábbá nyilvánvalóbbá; mai evident/clar; offenbarer. *1605:* Megh ertettek eo kgmek biro Vramtol Coloswary Janos Deaknak Directornak, Giulaffy Vram eo Nagatol keowetsegbe valo ide leowetelit lewellel es zowal valo keowetsegel ... Az lewelet el veottek melyet Credentionalisnak esmernek lenny, az mellet megh ertettek az zowal valo keowetsegetis, de hogy eo kgmek eleot nylwabba lehessenek megh kewantak eo kgmeteol hogy irasban adgya melyre meghis igerte magat [Kv; TanJk I/1. 510].

nyilvábban 1. világosabban; mai clar; klarer | alaposabban; mai temeinic/precis; gründlicher. *1555 k.:* the felseged lewelebewl Nylwabban Megh Ertettewk az my dolgwnk Myben alyon [LLt]. *1574:* Hagya annak okaerth neky[a] Egy Puzta hazath ... Es keote Sommába tudny Jllyk hetwen forintba az minth az testamentom lewelbe ... nylwabban meg vagyon, minden hozza tartozoywal [M.gáld AF; KCs 41. — [a]Priny Bernardne Zabo Palnak]. *1578:* migh az Eo Nagysaga lewelet es paranchyolattyatt kegyelmetek megh nem mutattia, addigh az vrunk Jozagat byrnya kegyelmeteknek nem engedem, nem azert penigh hogy kegyelmetek feleol valamit ketelkednem, de Tyztem vgyanazt mutattya, hogy Nylwabban es valoba megh Erchyem [SzO IV, 61 Michael Racz Capitaneus Arcis Uarhegy[a] Petrus Hersely brassói főbíróhoz. — [a]Hsz]. *1590.* Az dolgoth penig ex reportatione testimonium Nylwabban megh ertwen Ismegh kezekben akaryak Venny [Kv; TanJk I/1. 130–1]. *1598:* Az dologh mjuel hogy niluabban lúcealtassek az zek eleót qualificalno(m) kell [UszT 13/102]. *1653.* Báthori Gábor a Fejér Mihály elveszése után magát adá csak a nagy dobzódásnak, tánczknak és tétovajárásnak. Melyről nyilvábban is szollhatnék valamit, de sapienti satis [ETA I, 111 Nsz]. *1736:* Micsoda Informatio, es Relatio jött a Guberniumhoz Bellicus Fő Commissarius Kitzing Vramtol eő Kglmétöl ... ex acclusa Copia bővebb(en) és nyilvábban tudására leszen kglmedn(e)k [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. *1762:* eö Felségének az Erdéllyi Fő és Nemes Rendből állo Hiveihez hajló Anjai Bizodalma, hogj annál njilvábban ki tessék ... az ő Felge ezen dologban hozzánk ... botsátott kegjelmes Rescriptumát ... közölni illendőnek, és szükségesnek itiltük [Ks 18. XCIII. 7 gub.].

2. ~ *való* nyilvánvalóbb, világosabb; mai clar/evident; offenbarer, klarer. *1571:* az Bezterczey wrak ... p(ro)curatora ... appellala ... felseged Zekyre, azert my ezeket hywen Meg Jrathwan felseged eleybe Bochatthwk, nylwabban walo meg lataasnak Jtelethnek okaert [Dés; BesztLt 3491 Gabriel Kabos belső-szolnok megyei „comes" jel.]. *1574:* az dolognak Nylwaban valo ky teccesere Mynt leot volna az hallomas, Byzonichon es az vtan meg latya az Teorweny ha Illike orbannak az vicey Janos feleletyt ely venny Az wagy Orban Rayta Maradot az vicey Ianos tereh keowetessen [Kv; TJk III/3. 413]. *XVI. sz. v.:* az eo Naga Zekj mj teolwnk beowebben vilagosban es njluaban valo documentumot kewan [Nyén Hsz; BLt]. *1606:* Ezert euocaltam az J. kegmed Zekire hogj en teólle egy Louat veóttem volt, kit mikoron el attam, annal az Embernel megy talaltak atto(l e)l veottek teóruenj zerent, melj dolognak nyluaban valo el hitelere neke(m) az teóruentis Segesuarzekbol irua hoztak [UszT 20/271]. *1619:* Kegyelmed egy levelében írta volt nekem az lengyel hadnak nagy voltát ... Annál nagyubb, nyilvábban való dolgokot hallottam itt én [BTN[2] 222].

3. ~ *való kurva* nyilvánvaló/közismert kurva; tîrfă cunoscută de toată lumea; allgemein bekannte Hure. *1633:* Hallottam azt Falabu Janosnetol magatol hogi nincze(n) niluabba(n) ualo kurua az eó leanianal Katanal [Mv; MvLt 290. 137a].

nyilváltság nyil szerinti felosztásért járó díj; sumă plătită (ca un fel de răscumpărare) pentru o parcelă primită în urma împărţirii unui teren prin tragere la sorţi; Lohn bezahlt für die Teilung durch Losziehung. *1632:* mivel köszönünk is lévén hét becsületes emberek ... hogy az ötinek ben való ülés ház hellye nincsen, azért adának mü elöttünk flor. 3 idest háram háram magyar forintokért ben való ülés ház helyet nyil váltságával együtt, nyilváltság pedig egy egy forint, ⟨egy pecse⟩nye, egy fazék étek ... illyen formában, hogy ha magszakadatlan(!) maradnak, ezen faluba szabad székellyekre visszamaradgyan [Udvarfva MT; Barabás,SzO 365].

nyilván 1. biztosan, minden kétséget kizáróan; cu siguranţă, fără indoială, desigur; sicher, ohne allen/jeden Zweifel. *1569:* Az kynchies veolgyet hallotta(m) hogy bernald balase volt Eoreokbe, de nylwan ne(m) tudom [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. *1573:* az felperes Byzonsagy Nem Elegh az kezessegnek meg byzonitasara Mert Mind hallomast vallanak teob demyennel Ninchen ky Nilwan vallana rola | Valazto Eothuos gergel vallassa ... Eottwos Lorinch ... Engomęt megh Chala az En Aprod Eztendewmbe ez Nylwan twdom [Kv; TJk III/3. 218, 255]. *1576:* enys wgy twdom nylwan hogy az gyortyan pataka az hatara a Jobbagy falvy erdeőnek [Jobbágyfva MT; EHA]. *1578:* njlwa(n) hallotta(m) hogy Koncz Lazlonera zakat az Eoreoksegh [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1595:* nylva(n) tudo(m) hogy a' felesege hagia elób el Janost, ket versbeis [UszT 110/50]. *1604:* Tudom azt nyluan hogy gergar(?) Peterne Margith Azzony egy volth Miklos Janossal [Kézdipolyán Hsz; BálLt 81]. *1752:* Az tsengetö pedigh nyilván tudom hogj Palffi Ferentz Uramé volt [Tarcsafva U; Pf]. *1829:* Tudom azt nyilván mivel szemeimmel láttam, hogy Hoszszu Péternek egy szárikáját el vette [Bodzaforduló Hsz; HSzjP Bulárka Thoma (40) vall.].

Szk: ~ *és bizonyosan/bizonyosan és* ~ *tud vmit. 1600:* Cathalin Molnar Antalne ... fassa est Nylwan es byzonyosson tudom Boythos Boldisarnak Bolondsagat [Kv; TJk VI/1. 462]. *1698:* Tudom nyilván és bizonyoson ez Utrumban fel tött ... jobbágyinak lopásokot, orzásokot, és orr gazdaságokot [Gyulatelke K; Ks Joannes Pap (35) jb vall.]. *1725:* Tudom bizonyoson es nyilván hogy idvezült Mlgos Aszszony Barczai Sigmondné Aszszony eö kglme ... Nagy Istvánt atta volt Bironak Cseh Várossá(na)k Biroság viselésére [Szilágycseh; TKl Sipos János (95) jb vall.]. *1754:* Tudgyae a Tanu bizonyoson es nyilván Nehai Tiszteletes Komjatszegi Pal vramnak ki lött légyen az Attya [Asz; Borb. II] ✱ *nagy* ~ *mond* minden kétséget kizáróan állít vmit. *1600:* Thury Caspar deak mostan Coloswarat lakozo ... vallya ... ott eo eleottejs kerdette Zeochy Jstwan az Azzont hogy mongya megh igazan ha volte vetke velle Awagy nem, az Azzony akkoris tagatta seott nagy nylwan mondotta hogy eo velle semmy vetke nem volt [Kv; TJk VI/1. 402].

2. világosan, félreérthetetlenül; clar, fără echivoc; klar, unmißverständlich. *1540:* Waydane azzonyomnak myndeneket nylwan megmondek az the k: akarattyabol ew az thy kegyelmetek zandokat dychere [Kv; LevT 1, 10 Petrus

Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1569:* A my keppen Nylúan ky teccik az bizonsagokboly, hogy Nyerges Istuanenak mynden Rezet ky attak az hazboly, es az haznak el adasaba es chyerelesebe senky semit ne(m) ellenzet, azert mente hattak Mezaros simont [Kv; TJk III/1. 255]. *1572:* Jeott en hozzam az ktek zolgaya Thorma Janos lewelewel. az pettresfalwj dezma feleol, hogy Nylwan Meg Jryam howa depwtalta Wrwnk ew N: [Sombor SzD; BesztLt 3683 Ladislaus de Sombor Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1577:* Az ket lato vraim helyebe ... valaztottak a' ket vasar byrot ... Tellyes authoritast adnak eo kegmek, hogy a kik meg esnek a vegezes elle(n), es nylwan az vetekbe meg talaltathnak, Azokat az elobby vegezes zerent bwntessek meg [Kv; TanJk V/3. 149b]. *1591:* (Az örökség) hazna anny üdottól fogua tött uolna hat forintott mind gywmeolche komlaya, de mostan penigy nyluan megy ertöttwk, hogy uyoban el akarya az al peres az matis Antal, â uertôl az en fiamtol idegenytteny [UszT]. *1672:* Czíczo Kereszturon lako Szócz György Thorma Gyorgy Ur(am) tiszttartoja absolutiot kivan Parazna felesegetúl Kovasznai Katatul ... Deliberatum. Mivel Felesegenek Kovasznai Kathanak nylvan constal paraznasaga absolvaltatik [SzJk 120]. *1739:* (A) Paráznaságra nyilván mutató gonosz Conversatiójokért Deliberáltatott, hogy az Ik mindketten,[a] Isteneket, kit paráznaságra nyilván mutató magok viselésekkel meg-bántottanak, in Loco publico az Isten házáb(an) kövessék meg, és a Sz: Eklésiát reconciliállyák [Dés; Jk 314b. — [a]Liszkai Benjamin és Lakatos Mária].

Szk: *~ és egyenesen céloz vmire* világosan utal vmire. *1772:* Voltak é olly kérdések-is mellyek ... Boldog emlékezetek(ne)k Atyai és Anyai szeretetek(ne)k, és Gyermekeikhez vonszo indulattyok(na)k meg homállyosittására nyilván és egyenesen tzéloztanak ...? [Drág K; TSb 21].

3. bizonyára, minden bizonnyal; desigur, cu siguranţă; gewiß, sicher. *1570:* Jo Borw Antal ezt vallya, hogy egy nap mykor az kwtas hazhoz Jwtot volna, Megh allapik otth, es Latta hogy otth al volt Zab(!) Balinthne Dyenes Deakal egetembe es azt Mongya volt neky, Nylwan az loptha ely az en Marhamat kyt megh fogtattam Mert az en hazamnak Minden dolgat Thwtta | Kyral Matthe ... valya ... Setet haynal korba hallia hogy az kert aytaia megh Nylt volna, Es az felesege zolt volna neky hogy Nylwan valaky Jdegen Ember Jar Ith [Kv; TJk III/2. 64, 81]. *1579:* talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe ... hogy Magyar orzagbol taplaltatunk buzabol es gabonabol, ky nylwa(n) megh zwnyk ha az bor ky vitelt el tilttyak [Kv; TanJk V/3. 203b]. *1604:* megi sokan Jöuenek be hogy az palantban wögienek, mondotakis az Jnasnak hogy eo azt niluan lopta [UszT 20/320 Kosa Boldy menessj maroszekben lako (16) vall.]. *1782:* Fattyu Todor ... mindenkor ... ugy tartatott mint Jobbágy ... hanem az uraság réája oly különös és szoros vigyázást nem tett, azért mert Sok időtöl fogva elébb Vaszij azután mindgyárt Szimuly Testvérein fordulván meg az Dominalis Biroság, mindenkor árnyékolhatták és nyilván árnyékolták is [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1783:* a' mi lako örökségünk ... ugy Circumvicinaltatik hogy kőrős környúl a' Falu uttzája kerűli meg, most pedig az Exponens lako Ház öröksége minden közben vetés nélkűl lévén a' mi örökségünkhez ragadva, nyilván a' mienkből kellett annakis ki szakadni [Várfva TA; Barla lev.].

4. nyilvánosan, a nyilvánosság előtt; în public, în auzul/în văzul tuturora; öffentlich, vor der Öffentlichkeit. *1584:* Wasarnapon vagy egieb Nagy Innep Napokon, Bolthiat senky Nylwan, es Arwlasnak okaierth ne nyissa megh [Kv; PolgK 6]. *1625:* de hogi eggiket nilua(n) megh uallotta hogi eo uagta le[a] az masikia felöl sem gianakodhato(m) masra hene(m) az Jre [UszT 71. — [a]A marhát]. *1635:* Aztis látám hogy ugyan ott az kertben, az edgyik Kathona ezzel az Azzonnyal nylván paráználkódek [Mv; MvLt 291. 51a]. *1657:* Engemet Petre Telmant ket fjammal edgyût nylvan fogot loponak. s azt mondotta az az Ratz Gabriel nevü Gőrőgh hogy ö az En hazomnal hálván Hararjat megh metzettük volna [Nagydenk H; BK Misc. 1143]. *1689:* Sorbán Vaida Ur(amna)k lévén itt Kopácselen, egy Sztánka nevü Czigánne Jobbágy Aszszonya, az beszéllette nyilvá(n) az faluban, hogy Mihály Déák Uramnak az Felesége szebenben léte alatt, egy Herszényi Opra Vlád nevü Olának az Fiával, sztojkával egy ágyban hált és paráználkodott vélle [Kopacsel F; BK. Opra Lupul (40) jb vall.]. *1758:* láttam szemeimmel az Asztalos Grigorie fiát Vasziliát, az Szüts Nyikuláj Feleségivel Anutzával hogy az füben paráználkodtak nyilván [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30]. *1795:* G. Csaki Rósalia Aszszony Ö Nagysága azon Cserében valo meg edgyezését elöttünk Nyilván ki jelentette [Kv; JHb XL/8]. *1830:* Petzal Antalnal lévő restans 500. Rforint Arenda Censusnak ... az Uradalmi Cassába leéndő incassáltatására az írt Arendator magát nyilván kötelezvén [Km; KmULev. 3].

Szk: *~ és szabadosan/szabadosan és ~ (tesz vmit).* *1775:* az Oltszemiek Marhái ezen utrizalt erdős, és Pusztás hellyeken Szabadoson és nyilván legelödtek [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. *1791:* Tudjae a Tanu ... Hogj ... azon jószág utánn, a Leánj ag Sakodra njilván és szabadoson minden ellenzés nélkül erdölte bé, avagj sohasem azon jószág után [Usz; Borb. II].

5. nyiltan; deschis; offen. *1561:* Egy legennek se legen zabad it az warason ezwst miwel uag' darab ezwstel kereskedni es maganak nyluan a vag' titkon myelni [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Herceg Antalne Anna ... vallia ... Kozma gergely ... Nem Mer haza Ieony, Mert az felesege kwrwaya leot chakinak egi deakia (így!) Zabadon hozza lart ... az Eomaga Zolgay es Nylwan Mongiak hogy estwe Bochata Be az deakot Regel haro(m) orakor Ment ely onnath [Kv; TJk III/3. 97]. *1677:* törvény elöt az Evocatus Nemes Ember-is meg ne háborittassék, annál inkáb meg ne fogattassék; maga joszágiban valo járástol penig semmiképpen ne tilalmaztassék, akár hol a' birodalomban, kiváltképpen nem titkon, hanem nyilván, és maga szokott rendi szerént járván [AC 41]. *1765/1770:* ki kezdett elsőbben Malmat épitteni, titkonné a' vagy nyilván tselekedteé ...? [Kük.; SLt évr. vk]. *1778:* mi idössebbek az Atyáinktol nyilván beszélleni hallottuk [M.ózd AF; Berz. 5. 37. O. 2]. *1820:* én egy Darabotska Erdót, az A. Ilosvai Határon ... Fartzádi Joseff és Tállyai Nagy András Jurassorok, Regiusságok alatt ... nyilván és nem alattamason vásároltam [BSz; SLt évr.].

Szk: *akár ~, akár titokban/titkon.* *1657:* az ifiú fejedelem[a] engemet kételenségből böcsül vala ily okokból: 1) Mert az apjának idejebéli minden nagy, akár nyilván, akár pedig titokban forgott dolgaiban én lévén interessatus, nálam nélkül azokban procedálni nem tudhat vala [KemÖn. 308. — [a]II. Rákóczi György]. *1734:* Akár nyilván, akár titkon valaki akarmifele italt lakosink közzül, akár extraneusok Valakinek penzért vagy akarmi praetextus alatt ... adna maga vagj Cseledgje toties quoties 12 :/: 12 forintokig büntettessenek a Gazda vagy Gazda Asszony [Dés; Jk 446a] ✱ *hol titkon, hol ~.* *1803:* A kalános czigányok is hol titkon, hol nyilván hetek és hónapok számával az erdőben magoknak kalyibát csinálnak [ErdO II, 848 Közép-Szolnok megyének a főkor-

mányszékhez intézett javaslata az erdők megóvásáról] ✱ *mind titkon s mind ~. 1673/1681:* Hedri Benedek Vr(am) ... mind titkon, mind nyilván az Anti Christus tagiai, küldözői levén az Christus Szolgáinak, forditotta az Ministerek fizetésének némely részét mas karban [Vh; VhU 465]. *1741:* Nagod posthabealvan ezen Nms Hazánk(na)k az Nemesi szabadsagrol irt szoros Törvényét, az Exponenseket ... diversis vicibus locis et Temporibus, mind titkon mind nyilván Nagod diffamalta es diffamallya [Somlyó Sz; TKI] ✱ *se(m) titkon, se(m) ~. 1605:* Intezek megh fenitekkel ... hogy se titkon se nylwan ne pratticallyanak mert az Varos semmy vton nem zenüedy [Kv; TanJk I/1. 529]. *1623:* senky se Bortt se sert se titkon se Nilua(n) ne Arultasson [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1713:* Esküszöm az elő, igaz és őrők Istenre ... hogj ... az eo Felsege Szentseges Szemelye, allapottya, meltosaga, Tisztessege és Birodalmi ellen, sem titkon sem nyilvan nem machinalok [Hsz; ApLt 2] ✱ *(vagy) titkon (a)vagy ~. 1589/XVIII. sz. eleje:* Valamely Mester, az mas Mester Inassat vagy Legenyet, titkon, vagy nyluan hozza hitetnę, es akarmenemw modon hozza idegenittene ... Az hiteteő mester ... eőt forintal bwntettessek [Kv; KőmCArt. 20]. *1672:* Ha valamely mester Ember ... vago marhat ... akar venni es más mester azt titkon vagy nyilván amannak kárára es boszszusagara megvenne vagy arujaban allana vagy valami szin alat ki tudna belőle comperta rei veritate bűntetessek elsőben cum f 1 [Dés; Jk]. *1677:* A' Jesuitai szerzet ... ez hazából in perpetuum excludaltatott ... ha kik az Országnak ... constitutioi ellen, vagy titkon, vagy nyilván, affele szerzetbélieknek vocatiot adnának a' bé-jövetelre ... in notam infidelitatis incurrallyanak [AC 8]. *1735:* Tudgyaé a' Tanu ... hogy fellyébb emlitett ... Széki Teleki Samuel Vramnak ... Titkon avagy nyilván kicsoda vitt pínzt, vagy egytzer, vagy maszszor, az maga Joszágabul [Kővár (Szt) vid.; TKI].

6. ~ *vagyon* **a.** ismert/köztudott vmi; se ştie, este bine cunoscut; (allgemein) bekannt sein. *1560:* nylwan vagyon hogy mikor Lepeny Jstuan az my Atyank Margit azzont Swky istuan megy hagyot feleseget az my anyankat el vette uolt Sok arany es ezewst marhakat penzt Barmot es egyeb labas marhat myndenfelet Sokat vit uolt Swkra [Kv; SLt ST. 6]. *1583:* Nilwan vagion ... az keosseg panazolkodasabol hog Noha el nem veszik az Ado Zedeó vraim a' keossegteol Adoba a' lengiel penzt, De mikor eó nekiek zekerezesert vag egieb zolgalatert az safar vraim meg fizetnek Garassal fizetnek [Kv; TanJk V/3. 274b]. *1610:* teőlle az marhat toluaiok uettek el mellette kellet uolna lenne(m) s ne ieóttem uolna az Rikara Estue mert nyluan uagión az, hogy az nappalis feleó helj [UszT 4. 9b]. *1652:* Cegeben lako Magyari Mihaly, mivel hűtőtlenül tőle el szőköt feleseget Szolga Margithot elegge kereste ... Az is nyilvan vagyon hogy mar az előt is paraznasagaert halalra sententiasztatot volt [SzJk 69]. *1695:* A mint ennekelőtteis Nemz. Stenczel Andras Ur(am) Quartasságában valo hűséges tőkeletessege nyilvan volt, Mostannis ő klme ratioját vgy igazitotta hogy az ő klme hűsége világosságra jőt [Kv; SRE 32]. *1747:* Az Inctanak ... nyilván vagjon vétke [Torda; TJkT III. 138]. *1786:* nyilván vagyon az irt Curiának Quantitassa, hogy ... hosszára 31 és 1/2 szélességére ... 19 ölek között határozodjék [Nagylak AF; DobLev. III/607. 33]. *1805:* Batzo Mihály ... Batzo István Antecessorának adatott armalist Exhibealya, ennekis Nemesi Statusa nyilván vagyon [Szu; Borb. II]. — **b.** ismeretes vki előtt/vki számára; a fi lucru bine cunoscut; jm bekannt sein. *1543:* Az ezer forinth felol nylwan wagyon the k., hogy ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegeytene megh az my vrvnk zabadulasat wele [Fog.; LevT I, 23 Gerdy Demether lev.]. *1557:* Ty. k. nel nylwan wagyon az hogy a' kewes borgoy Jozagoth sokayg .k thek kere migh knek adam en az kewes Jozagot [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1570:* Nylwan vagion kegyelmetek eleót [Székelyvásárhely; BálLt 1]. *1572:* Nylwan vagyon ty k. nęl, Ez El mwltt Eztendwbe meny iobagimat ewlek meg [BesztLt 3690 Christophorus Hagimas De Beregzo comes com. Zolnok Mediocris Greg. Dawn beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz]. *1600:* Nagy Gyeőrgy, Nagy Peter arwai kepebe(n) igy replicala, hogy en io modo(n) bele mehette(m),[a] mert az telliessiggel nilwa(n) wagyo(n) kegteknel hogy Vrunk eő Naga az zabadsagot megh atta [UszT 15/182. — [a]A földbe]. *1782:* Mü modon azokatt a hivséges Tisztyeit, és Embereit a Mlgs Groff Ur(na)k, kik(ne)k is eddig gyakorlott, és udvarhaz jelentett hivséges szolgálattyak, mind az Udvar s mind ... egész városunk előtt nyilván vadnak azokat mind szemben ottan ottan dehonestalja, s szidalmazza, s fenyegeti ... a Mlgs Groff Ur előtt szüntelen vádolja s kedvetlenségben ejteni kivánnya[a] [Torockó; Thor. XX/4. — [a]Ti. a prefektus].

Sz. *1589:* Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nylwan wagion, Mint az Nap fenye ... Mostan el veghezetre ebbennis eő kgmek varosul megh Akariak probalni eoket, ha teokelletesek lesznekę az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113].

7. ~ *lehet* ismeretes lehet vki előtt/vki számára; a putea fi lucru cunoscut; jm bekannt sein können. *1599:* Erzengyartho Mihalyne Anna azzony ... vallya Abban semmith nem thwdok Istwan vramtol ez leany mostan lopotte awagy nem! de ennallam egy nehany vttal lakot, es minden zer amikor el zeokeott teollem megh lopott ... Zamosfalwarolis lopot vala affele feyer ruhat egy nemes emberteol gazdajatol ky miatt minth menedeket megh nilwan lehet Akkorbely tanachbely vraimnal [Kv; TJk VI/1. 334]. *1612:* kegielmeteknel nyluan lehet Bettlen Gabornak mostan minemeö practikay uoltanak [JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev. Nszből]. *1637 k.:* Nyilva(n) lehet Na(gysagodn)al Toroczkai Jobbagyink ellenűnk mint kőltenek fel, szabadsagot akarva(n) magok(na)k venni [Thor. XVIII/4]. *1677:* Minemű bajoskodási légyenek ez hazá(na)k a sok hamis kamorakon kőlt, rosz ujj penzek miatt, njilvan lehet kgltenél [UszLt IX. 76. 572 fej].

nyilvánabban nyilvánvalóbban, világosabban; în mod mai relevant/clar; offenbarer, klarer. *1776:* Groff Lázár is nyilvánabban ki jelentette, hogy ... Csizi Hadnagy volt rontoja,[a] mert Groff Lázár fűleim hallattyára szidalmazta őtet [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) rk káplán vall. — [a]A mátkaságnak].

nyilvánít 1. kijelent, kifejezésre juttat; a exprima; äußern. *1841:* Ezt amint hit nélkűl nyilvanitom, 's mondom, ugy kész vagyok hűt szeréntis vallaní [Dés; DLt 1541]. *1849:* az Eskető Pap ... meg kérdezte ... Nagy Lászlot, és feleségét ... hogy Léányok férjhez menetelében meg edgyeztek é? mind ketten meg édgyezéseket Nyilvánitották [Bádok K; RAk 64]. *1858:* Tamás Sofia özv. Czakó Jánosné ... kevés vagyonkájárol halála esetére rendelkezni kivánván vég akaratját mi előttünk a következendőkbe nyilvánítja [Kv; Végr.]. *1872:* A gyűlés kérelmére végre viszszaveszi gondnok afia lemondását s nyilvánitja, hogy meg kisérli, ha ereje

engedi, hivatala tovább folytatását [M.bikal K; RAk 295]. — L. még VKp 200.

2. vminek/vmilyennek minősít; a califica/declara (drept ...); qualifizieren. *1846:* Ezen mostani Végrendelésem által minden eddig tett rendeléseimet meg Semmisittem, erőtlenek(ne)k nyilvánittom [Kv; Végr.]. *1849:* Kelemen Béni ragaszkodni kivánt az általa tett vallomáshoz, mit is Krizsán Maria, Kelemen Béni által elölegesen kigondolt ravaszságnak nyilvanyitott [Kv; Végr. Vall. 73]. *1856:* Hogy ezen végrendelet általam sajátkezűleg iratott alá annak bizonyságaul tanukul felkértem Tompa Károly, Balázs és Lugosi Urakat kik előtt ez iratot végakaratomnak nyilvanitám [Kv; Végr.].

3. mutat, tanúsít; a manifesta/arăta; bekunden. *1848:* Azon improvisált barátságban sem hiszek, melyet az olaszok Magyarország iránt nyilvánitanak [Közlöny 1848/45.204 Kemény Domokos nyil.].

4. jelez; a semnala/anunţa; zeigen. *1842:* Jáné Mária ... mihent a' házba bé lépett roszul létét nyilvánitotta [Dés; DLt 85. 1].

nyilvánítás 1. kinyilvánítás; exprimare; Äußerung. *1844:* Esztergajos Kováts Lászlo kérelme mellyb(en) az O Tordai piatzon Székelly Farkasnén alol edgy sátor hellyet kér mivei el adhatására 3// Ezűst fl. Taxa fizetés igérése mellett adattatni Válasz Tanátsnok, és piatzi Tanátsi biztos Mezei István aty(á)nkfiának ajánltatik: hogy ... a' kérelmes által kimutatando kolésza hellyet megnézvén, annak nyilvánitása után, hogy oda minő kolészát kivanná állitani ... véleményes jelentésit tégye [Torda; TLt 318].

2. állítás; afirmare; Behauptung. *1845:* állittatik, hogy bizonyos el adot bőrök árrában 10 Rhfr 50 xrt által vett volna,[a] és Balog Istvánnak az ö nyilvánitása szerint — nem kézbesitette volna, hogy az 5ik Tanu a' bé panaszoltnak 10 Rhft 50 xrt adott Balog Istvánnak kézbesités végett az igaz; de más felöl az is igaz, hogy a' bépanaszolt Balog Istvánnak azt kezbesitette is — minek el tagadása Balog Istvántol könyen ki telik [Dés; DLt 591. — [a]Székelly Anikó].

nyilvánittatik kijelentetik; a fi exprimat; geäußert werden. *1873:* A számadás felolvastatván ... számadó gondnok Kolcsár János afia az 1872diki számadás terhe alol feloldozandonak nyilvánittatott [M.bikal K; RAk 300].

nyilvánképpen nyilvánosan; in public; öffentlich. *1565:* Mynden Brassay, Lugassy, Awagy Karansegessy, Akar honneth walo, ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz harom Nap tartozzanak arwlny Nylwankeppen, hordaiokath fel werwe, Es Apronkent el Adny [Kv; PolgK 6].

nyilvános 1. mindenki számára látható/hozzáférhető; în loc public; für alle sichtbar/zugänglich. *1600:* Ma, pénteken egettük meg Vásárhelyen a piacon, a nyilvános pellengérnél a szombatos eretnekek istenkáromló műveit[a] [BTN[2] 449. — [a]Piskolti Fabricius Balázs kálvinista prédikátor feljegyzése 1600 május 6-ról].

2. a nyilvánosság előtt történő; care are loc în faţa unei colectivităţi, în public; vor der Öffentlichkeit erfolgend/geschehend. *1804:* a' Méltoságos ur hibás gondolkozásának, és igen léhás okokra épitett tselekedeteinek gyökeres, és nyilvános fel-fedezése [Berz. 21]. *1840:* mint égy 2740 kőből elegybuza vagy rozs beszállitása iránt nyilvános egyeszkedés fog tartatni [Kv; KLev.].

3. nyilvánvaló; evident, clar; offenbar. *1762:* semmi ollyas nyilvanos fassiok, vagj csak Circumstantiakis nintsenek, melyekből valósággal lehetne concludalni azon elveszet portékáknak általak lett orzását [Torda; TJkT V. 131]. *1763:* az I(nct)a eleitől fogva, hogy annyéra nevekedett, hogj maga gonoszságát folytathassa, leg ottan gyanus szemellyekkel társalkodott, s oly roszra celozo cselekedetei voltanak, melyből nyilvános paráznaságát lehet concludálni [uo.; i.h. 179]. *1844:* a folyamodok kérésének engedni, annyival méltóbban el határoztuk, mentől nyilvánosabb kőz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzetség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kiváltsággal birt [Usz; UszLt XI. 85/1. 89–90].

4. köztudott; care este cunoscut de toată lumea; allgemein bekannt, offenkundig. *1766:* Kezén találtotván az el lopott portékáknak némely része az Inek ... minthogy több lopagatásai nem constálnak, most egyczer haláltol menekedik, ugy mindazonáltal, hogy ... homlokban bélyegeztessék meg, melyről nyilvános légjen tett tselekedete [Torda; TJkT V. 339]. *1781:* a' gabona drágasága nyilvános lévén a' rudvasaknak másája kilentz forintal, és a' szánto vasaknak ... másája tiz forintal fizettessék [Torockó; TLev. 9/20]. *1787:* a Kasza vasaknak másája Fl. h. Kilentz M. forintokkal, a subtiliseknek pedig ... masaja ... Fl. h. 10 Tiz Mforintokkal fizettessek ki ... mivel most az emporium és gabona drágaságának nyilvanos voltais azt kivánnya [uo.; i.h. 9/25]. *1848:* az öcsém uram elött is szinte tudva lévö birtok feletti rövid idön bizonyoson bé következö változások, 's az ebböl minyájunkra nézve háromló veszteség nyilvános [Ipp Sz; Végr. Vall. Veres József lev.].

nyilvánosan 1. nyilvánvalóan; evident; offenbar. *1764:* mikor el esett, mingjárt a pitvarbol ki ugrék Imbre György, s meg ragada Murvait, melyből a' kővetkezik, hogy nyilvanoson ö volt ott s ö is ütette meg [Torda; TJkT V. 237].

2. világosan, félreérthetetlenül; precis, indiscutabil; klar, unmißverständlich. *1761:* mind azon portékáknak nyilvánason az Inek kezében valo által adottatásokrol az fel olvastatot Inquisitoriak nem bizonyitanak ... világason | ezen I(ne)k maga cselekedetiért, és szavaiért nyilvanason gyanu fér az Ihez magát vétkessé tévén [Torda; TJkT V. 47–8]. *1762:* ha szintén eczaka lévén nem lathatta is nyilvánoson senki tolvajságokat; de concludalhatni hogy ök légjenek az Templom felverők [uo.; i.h. 121]. *1776:* Láttom szemeimmel ... Bune Pétru nevü Jóbbágyának Iuon nevezetü fiát, hogy ... eő Nagysága ... Nagy Erdejéből, és Fával rakatt négy ökrü szekerével ki jött ... nyilvánoson meg esmértem az helyet is a honnan vágta [A.kápolna KK; BK. Dikoj Szávu (30) eő Nagysága Jobbágya, és Sitárja vall.]. *1794:* tudam azt nyilványosan bizanyitani [Szászerked K; LLt Csáky-per 227 L. 28].

3. köztudottan; cunoscut de toţi; allgemein bekannt, offenkundig. *1762:* (A felperes) ki hozza, hogy nyilvánoson azon I. által gerjesztet tüz miat történt az A. eökegyelme szénájának elégetése [Torda; TJkT V. 108].

nyilvánosság 1. (nagy)közönség; (marele) public; Öffentlichkeit. *1879:* Pereltük K.-t[a] a törvényszék előtt, a nyilvánosság előtt s minden fórumon [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaság Kerekes Sámuelt].

2. *~ra jön* világossá válik; a reieşi clar ...; offenbar/klar werden. *1841:* mind az ök együtti vallamások confrontatio-

jából, mind az al őri tsordásnak, akire provocál, hogy látta az casussát a tsíkomnak, szemtől szembe, amazok(na)k le hazuttolásából, nem egyéb fortéllyoknál jön nyilvánosságra [Dés; DLt 1541].

nyilvánossággal nyilvánvalóan; evident; offenbar. *1619:* minden állapotiból kitetszik Ferdinandusnak, hogy ő nem akar az török és Porta segítségével élni sem csehek, sem Magyarország ellen, hanem csak az hispániai és több pápás fejedelmek segítségével, és így ők erejével akarják hozni Ferdinandust az török császár Portájára. Amaz nem akarja, mert ha akarta volna, nyilvánossággal azoltától fogva vagy egy postája, vagy egy levele érkezett volna hozzájok, de sohul csak egy levelét sem láthatják, nemhogy követét [BTN[2] 385].

nyilvánosságosan nyilvánosan; în văzul tuturora, în public; öffentlich. *1823–1830:* Amiket pedig ide írtam, keveset kivéve mind szemeimmel láttam. Sokszor félen fordulva pugillarisomba jegyzettem, mert nyilvánosságosan jegyezgetni idegennek, kivált hadakozás idején, nem lett volna bátorságos [FogE 188].

nyilvánság 1. nyilvánvaló tény; fapt evident; offenbare Tatsache. *1798/1799:* ezen nyilvánságok ellen még-is Iuramentumat offerálni, éppen annyit tészen, mint a' Juramentummal játzodozni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 425].

2. nyilvánvalóság; evidenţă; Augenscheinlichkeit. *1796:* a' Torotzkai Paraszt Communitás ... Torotzkohoz semmi Vérségit Jussát, és succcessioját bizonyittani soha meg nem tudja, s talám praetendalni nemis meri, 's következés képpen, azon képzelt Privilegialis Levélhezis, sem Wer, sem valoságos Haeres nem lévén, tsak ebből is nyilvánsága meg tetzik, hogy ... a pretensioban forgo Levél iránt valo tőrekedése, a' Levelek fell kéréséről szollo Tőrvényekre, tellyességgel nem szabhato [Mv; TLev. 5/16 Transm. 45].

Szk: *~ra jön* kiderül. *1814:* nyilvánságra jövén hogy a csordából egy sánta malattzok vissza veretetett [A.cserináton Hsz; HSzjP]. *1840:* nyilvánságra jött az hogy Bátoriné ... részegecske volt [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével]. *1843:* ottan lopása nyilvánságra jövén [Dés; DLt 1371].

nyilvánsággal 1. bizonyosan; sigur, cu siguranţă; sicherlich. *1644:* Cziszar Mihaline ... az piaczon beszelli vala hogy az Annianak az saruszara az eő hazatul el veszett ... vilagoson azt hallottam volna tüle hogi nyluánsagal, Szigyartone lopta el | hallottam hogy nyluánsagal eö lopta volna el a penzt [Mv; MvLt 291. 400]. *1769:* Ezt nyilvánsággal tudom, hogy az uj rétes nevű Szőllőit, kit maga épitett volt szántoföldből, s' másokis építették felibe, jo árron el adta [Ne; DobLev. II/414. 5a Jos. Andormányi (57) ns vall.]. *1772:* Nyilvánsággal tudom hogy ... Adámosi Gondviselője volt eö Excellentiajának Idősb Kinde Todor [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 340].

2. valóban; intr-adevăr, realmente; wirklich. *1644:* Hogi nylua(n)sagal ra fogta volna Cziszar Mihaline, Szigiarto Gergelinere az penz lopastt en azt nem hallottam, hanem gjanoval, gjanakodat ra, s ugian gjanoval fogatta meghis [Mv; MvLt 291. 400b].

3. bizonyára, minden bizonnyal; cu siguranţă, fără îndoială; gewiß. *1657:* Minekelőtte pedig az hadak egybengyülésének ideje lött volna, engemet az fejedelemasszony Fogarasban expediála, mivel az atyámnak is ki kell vala menni Kolosvárhoz ... jól is esett az én részemre, mert ha én ott löttem volna, nyilvánsággal én olyan tanácsot adtam s intimáltam volna az fejedelemasszonynak ... hogy az fejedelemségnek nem fogott volna renunciálni [KemÖn. 126].

4. nyiltan; deschis; offen. *1662:* Minden rend, kicsinytől fogva nagyig, nem bemerült volt-e mind temérdeki, vagy nyilvánsággal, s mind alattomban való titkos bálványozásokban és egyéb rettenetes gonoszságokban, nagy kedvvel s gyönyörűséggel és egymás üzésével? [SKr 713].

nyilvánságos 1. nyilvánvaló; evident; offenbar. *1738:* Az Actor Tisza György Uram Inquisitoriájából nyilvánságos tolvajsága nem subinferáltatik[a] [Torda; TJkT I. 175. — [a]Az alperesnek]. *1739:* Szabó Gergélyné Kibédi Ersébeth ... nyilvánságos kurvának kiáltatott [Dés; Jk 301b]. *1759:* Hát azt tudjaé, avagy láttaé a' Tanu, Hogy ő kegyelme babot vetett ... közönséges tréfából, játékbol, vagy pedig nyilvánságos és valoságos boszorkányságbol és kuruslásbol? [Kovászna Hsz; HSzjP vk]. *1761:* Papuk Péter ... nyilvánságos orv gazdájit sem tudgjuk nemis hallottuk [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1766:* az A Aszszony mint nyilvánságos parázna az I. férjétöl Divortialtatik, ligáztatik, excommunicaltatik Magistratus kezib(e) adjudicaltatik, és hogy az Onus(na)k két részet meg fizesse [GörgJk 207]. *1777:* Branyitskai Udvarát ... miként váltotta magához köz vérség és oszlás Jussán ... a neveletlen Arva Josika Miklos Vrfinak nyilvánságos kárára s Praejudiciumára [H; JHb XXXV/60]. *1804:* Az Allperes Rabok tsak azért is bűntetésre méltok, hogy nyilvánságos gonosz tselekedeteiket vakmerőképpen tagadni bátorkodnak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

2. világos, kétségtelen; clar, evident; klar, zweifellos. *1736:* nagy és nyilvánságos leven az malitia a tagadozasban hogy az Inctus in poenam fhg 3. incurrallyon insuper az A. költségi mellyeket comprobalhat refudiallya itiltetett [Torda; TJkT I. 113]. *1760 k.:* a' két Levél homályos vólt, de az harmadikban nyilvánságos expressiok tétetődtek le, de Ngd atyafiságtalan idegenséggel félre tévén nemis válaszolt az harmadikra [TKl gr. Teleki Ádám lev.]. *1794:* Melly ügyefogyott állapotra jutottanak Üdvozült Méltoságos Baro Nalátzi Elek Urnak Árvai történt peldátlan meg ölettetése után talám közönsègesenis es Nagy Fejedelemségben tudva vagyon, de kivált az Inclytus Exactoratus előtt nyilvánságosabb, hogy ... eők mind azokot valoságosan elö adni nem tudnák, igen gyermeki allapottal lévén akkor [Kv; CsS]. *1796:* A' citált Approbatalis Articulus, midőn a' Leveleknek holléte iránt bizonyittást kiván, nyilvánságos, hogy a' Levelet fel kérőnek szabadságot ád arra, hogy bizonyitthasson | 10 hiteles Tanuknak nyilvánságos bizonyittásai ellen állittya az All Peres Ur ... mintha a' keresetben fenn forgo Privilegialis Levél kezénél nem volna | a' Torotzkai Lakosok az elő számlált beneficiumoknak proprietassát magoknak, az exhibealt Felséges Udvari Végzésnek tartása, 's a Törvénynek nyilvánságos értelme ellen temerarie vendicalják [Mv; TLev. 5/16 Transm. 20, 33–4, 89 tábl.]. *1809:* a' ... Vallomásokbol Biro meg-győződésig Nyilvánságos lévén az; hogy ... Szabo Jánosne ... a' ... most Kerdesben forgo ... Földet 10 Vfrban ... iffju Szász Istvánnak Zálogba adta légyen, ahoz pedig ... a' Felperesnek volt és vagyon közelebb valo vérsége a' ki váltásra [Dés; DLt].

Szk: *~sá tétetődik.* *1749:* ő Excellja Udvari puskássának nyilván valo lopása előttem igy tetetődőt nyilvánsagossá, hogy Kerseczi Duda Todernek el lopván Csüriből a' Buzá-

ját, azon gonosz cselekedetiért meg békellet Toderrel [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1777:* az Inctus maga eleitől fogva gyakorlani szokot gonosz tselekedetit ambár oly titkoson folytatta légyen hogy a' közönséges rosz hirnél egyéb rolla mind ez ideig Semmi ki nem világosodhatott, mostan pedig nyilvánsagossá tetetödven hogy ... marhák és Lovak el Lopattatásokban nem tsak részes, hanem világoson tolvajlo let volna ... Meg kivannya azért az A. hogy az I ... Halállal bűntetődjék [H; Ks 114 Vegyes ir.].

3. közismert, köztudott; se ştie ..., este cunoscut (de toată lumea); allgemein bekannt. *1768:* az Nyilvánságos hogy Kapitány Vr eő Nga penzével vàsárolt réteken is ... jo darab ideig legeltette a Lovait [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1769:* Eo Felségének Nyilvánságos meg változhatatlan porontsolattya Lévén az Három határok(na)k mindenüt valo fel állittása, mely szerènt minden Falu, a ki fel állitotta volt el bontani ne bátorkodgyék [UszLt XIII. 97]. *1786:* Nyilvánságos Királlyi rendelés extál arrol, hogy ebben az országban ... minden folyo és Száraz portékák bizonyos mértékek szerint distráháltassanak [Torockó; TLev. 9/24]. *1794:* Nyilvánságos, és az egesz falu elött tudva valo dolog [Letka SzD; TSb 32]. *1803:* mind a ketten rosz hirű, nevű, életű, részeges, dologtalan Emberek voltanak, nyilvánságos lopok [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1810:* örökké a' fogadokban hevert, s ivut a' nyilvánságos tolvajokkal [Aranykút K; KLev.].

nyilvánságosabban nyilvánvalóbban; mai evident; offenbarer. *1737:* hogy nyilvánságasoban constalyon .. publicaltassa kgm(e)d, hogy az Ország Gyülése Continuatiojára Szent Márton napra ... ide a Fö Tisztek a Deputatusok ... conflualni tartsák szoros kötölösségek(ne)k [ApLt 1 a gub. Apot Péterhez].

nyilvánságosan világosan, minden kétséget kizáróan; clar, precis, cu siguranţă; klar, zweifellos. *1689:* Jacab Márton jurallyon a' testisek mellett hogy Feleségének sem egyszer sem maszszor terhes voltát nyilvánságosan nem tudta s r m võtte eszeb(en) [SzJk 242]. *1721:* Nyilvánságosson ér etük, hogj Ngöd ... a' Gyulai határon ... Kabos Pál ur ul s Atyánk fiátul eö Kglmétül, edgj darabb erdött v. rlott volna [Gyula K; Ks T. 24]. *1744:* Látám nyilvánságossan hogy az vonuly baltajának a nyele egy darabig viaszos vala [Gyeke K; Ks]. *1746:* Tudom nyilvánságoson Szuszán Dávidot embertelen, természetünek lenni [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1765:* ezen föld felöl azt mondotta, hogy ez nyilvánságoson Kaszás föld [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1794:* nem homályoson, sót igenis nyilvánságoson meg győzi az Inclytum Officiumat a' Tutor Ur mi hasznára kévánt az Árváknak mindenkor lenni [Kv; CsS]. *1796:* az 1659béli Ország decisiojából ... nyilvánságosan ki jö, hogy ... illyen Levéllel privilegialis vsust bizonyittani telyességgel nem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 58 tábl.]. *1819:* Hogy busult, és sinlödet magába nyilvánságosan látzhato volt [Kv; Pk 2].

nyilvánságosít bizonyít; a dovedi; beweisen. *1792 k.:* Ezt több Dietális Articulusok nyilvánságosittyák [UszLt X. 80].

nyilvánul megnyilvánul; a se manifesta; sich äußern/offenbaren. *1879:* A Társaság lapot fog legközelebbről ... megindítani, s a részvétel, mely eme felolvasások iránt nyilvánuland, lesz mértéke annak: micsoda pártfogásban részeltetné a közönség a megindítandó lapot is [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nyilvánulás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~t nyer* megnyilvánul; a se manifesta; sich äußern/offenbaren. *1879:* Kritizálta pedig Macaulay-t, s leereszkedett Carlylig, kiket igen jeles kapacitásoknak tart. Az elsőről pláne azt mondja hogy: bámulatos irályának az a tömöttsége, finomdad lágyságával vegyítetten; tudásának roppantsága mellett az a lelki rugékonyság, mely bizonyos tárcaszerűségben nyer nyilvánulást [PLev. 51–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nyilvánvaló I. *mn* 1. kétségtelen, vitathatatlan; evident, clar; zweifellos, unbestritten. *1549:* nilvan walo orroknak fellele be harom Zemelth [BesztLt 23]. *1569:* Megh ertette(m) Mihal wramtwl az Peter Neths dolgat Mywel hogy Appellalny Akarna es mychoda okokat weeth az dologban, de ... az w fogsaganak nylwan walo okka wagyon ... azert Nem Appelalhat ez okerth [i.h. 77 Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz. — *BN]. *1570:* Pesthy Kathws Kassay Zabo Janosne, hithy Zerent vallya hogi Egyzer Zabo Janosnet es Trombitas Demetert Andras Katho hazanal Talalta volt, Es zokat feddet Reyaiok fenyegetteis eoket, De eo egieb Nylwan valo dolgot Nem lathot keoztek [Kv; TJk III/2. 32]. *1597:* Miert hogi az vetket eomaga az azzony sem tagadgia, es az thanúk wallasibol constal, chiak hogi az rekkentes nem nylwa(n) walo hanem homalios ... Teczik az theorwennek hogi ... az keozeonseges bewntetesnek helien az perenger alat ereosse(n) megh vezzeoztessek [Kv; TJk V/1. 134]. *1600:* in anno 1599, Mind Zent nap taiba, minekeönk nagy nylwa(n) walo karu(n)kra hantak es rontottak hazainkat teöb tarsaival [UszT 15/23]. *1646:* Miuel az I(n)cta in facie sedis nem tagadgia nilua(n) valo Ros celekedetit teczik azert az teorueninek hogi az ciganiok altal megh kosoroztatua(n) az piaczot Velle megh kerwlliek es ki kisertessek [Kv; TJk VIII/4. 135]. *1677:* Midön Circálásra akarnak menni ... a' Fö Tisztek ... ugy indullyanak a' választottakkal edgyüt, hit szerint az embereket meg-feleltessék, valakiket ki-adnak nyilván valo és halált érdemlö bünnel, halállal is büntettessenek, érdemek és az Ország végezési szerint [AC 238]. *1739:* Nyilvan valo Lopasa elucescalt Kováts Ersoknak az mint maga is in facie Sedriae meg vallotta [Kv; TJk XV/13. 16]. *1822:* az Fperes ... ezen Malmot ... az mi Helyünkre kötötte vala, és az ott valo Földünknek nyilván valo rontására volt [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 1b].

Szk: *~ és szemmel látott. 1681:* Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata Aszony. Komlosi Ura(m) felesege paraznasag nemeivel Tiszteletes Esperest Ura(m) tiszte szerint solemnis inquisitiot per agaltatot ellene, mellyet el olvasva(n) és szorgalmatoso(n) meg ruminalua(n), noha nyilva(n) valo és szemmel latot paraznasagot be nem hoznak ellene, mindazaltal ollya(n) Circumstantiak bőuön talaltatnak, mellyek paraznasagra mutatnak [SzJk 153] ✱ *~vá lesz. 1677:* Edgyik religion lévö Pap-is, más religion lévö személyeket, sem copulálni, sem divortiálni, sem Ecclesiai reconciliatiora admittálni ne mérészellye; ha szintén oly időben vallását változtatni akarná-is, mikor más vétkes cselekedeti avagy igyekezeti el-válásra, vagy copulaltatásra, vagy Ecclésiai reconciliatiora, nyilván valokká löttenek [AC 11] ✱ *~vá lesz. 1671:* Hogy mindeneknek elötte nyilván valová tennök Nagodnak Szabad akaratunk szerént valo hivatását és acceptá-

lását, arra nézve ez közönséges Articulusunkban mind az Nagod nékünk le-tött juramentumának formája, mind a' mi Nagodnak praestált homagiumunkat béirni szükségesnek itéltük [CC 12] ✱ *~vá tétetik. 1761:* a' Tekintetes Magistratus elött tisztasága Feleségének nyilván valová tétetett [Kv; SRE 201] ✱ *~vá tétetődik. 1680:* paraznasagok nyilvanvalova tététődőt [Dés; Jk].

2. igaz, törvényes; adevărat, legal; wahr, gesetzmäßig. *1573:* Koloswary Balint Eskwt polgar Azt vallia hogy Eo ez ely mwlt Ideokben mykor Banyan laknek, Twgia hogy Bornemyzza Boldisarne zolgaia Nagy Gaspar, Az azzonya kepeben Pesty Katws azzont nehay Albert wrnet Nilwan valo Ados lewelel kereste ket zaz Aranyert, Melyet meg is Nyert volt rayta teorwennyel [Kv; TJk III/3. 109]. *1585:* Az Zilahiak lewele massat eo kgme Biro vram ... feyerwarra vigie ... es Urunknak panazolkoggyanak hogy az Warosnak nylua(n) valo zabadsagara emanaltatoth keonyeoreogiènek hogy illien Nagy zabadtalansagoth ez Waroson eo Nga ne Engeggyen [Kv; TanJk 1/1. 8]. *1600:* Tilalmat teöttunk az alperes azzony elle(n) ... ez az mi keresetwnk, Talaltuk az alperes kezebe illien nylwan walo hazunkat eöreksiginket mely iozagh minket ... illet [UszT 15/73]. *1607:* ligien Varga Thamas es felesege Erzebet Azzoni es giérmeki niluan ualo òrökösok benne [Szentmihály U; Pf]. *1628:* Seres Janosnak nyilua(n) valo igazsaga vagyon kewansagahoz [Kv; RDL I. 18]. *1635:* De az Warga Czeh igassagat eo felgnek declaraluan es ertesere aduan; es eo Felgeis nyiluan walo igassagokat megh latuan ... igen serio megh paranczíolta, hogy az egy incorporalt uniojokban megh tartassanak [Kv; KvLt Céhir. I. 15].

3. nyilvános; public; öffentlich. *1619:* Azmi az magam személyemnek fenyegetését nézi, azt is eleibe adám, hogy ha én azt érdemlem az hatalmas császárnak és muzulmán nemzetnek s az én uramnak jovára-tisztességére valo szolgálatomért, hogy olyan bokdán bég engemet olyan titkon vagy nyilvánvaló halállal fenyegessen az hatalmas császár Portáján [BTN[2] 373]. *1739:* öt, hat Fatensek világoson subinferallyák az I Kibédi Mária Asz(szo)nyn(a)k, ezen Nms B. Szólnok V(á)r(me)gjeben Örmény Városon; Nehai Férjével ... egygyütt lakásokb(an), ferjén kivül való paráznaságát. Holta után pedig Ferjének, Désre való jövését, és itt is promiscuë idegenekkel való titkos és nyilván való társalkodását, Csokolódását [Dés; Jk 299a].

4. *becsm* közismert; arhicunoscut; offenkundig. *1568:* Miklosy Kato iur(ata) fassa est, Ezt hallottam hogy monda Andras Kato gergel Deaknenak, Te nylvan valo kurua vagy [Kv; TJk III/1. 233]. *1573:* Anna Molnar Istwanne, azt vallia, hogi ... agoston Eleol megen volt, Mond katonak chak kar hogi te vele(m) p(er)les Mert te chigan vagi Nylwan valo boszorkany vagi [Kv; TJk III/3. 87]. *1591:* Sziluasi Benedekne vallia ... Keczkemethi Georgine fejerdinet ... rezegesnek ziggia vala, sakosnak, nyluan valo Eretnek Curuanak [Kv; TJk V/1. 113]. *1598:* Kochis Georgyne kj Juta s mo(n)da, beste nilua(n) valo kurva soha ne mo(n)dgy Kochis Georgynenek ha ezt el tyre(m) [UszT 13/29 Catherina Consors Agilis Petri Tofalui pix vall.]. *1635:* En uelem iratot uála egy leuelet varbeli Mathene, az fianák ... hogy azt az Kis Annát el ne uegie, mert nyluan ualo hires kurva [Mv; MvLt 291. 57a]. *1651:* monda Beczky Sigmond mennyel te njlua(n) valo vin lilek kurua innet mert ha oda megjek ugj megh rugdoslak hogy meg hàlsz bele [M.köblös SzD; RLt I Nagy Mihaljne Uy Budaj Biosi Anna Asszonj (22) ns vall.] *1686:* Barbara Szekely ... minden igaz ok kivül eszt kiáltotta Feleséghemre, ezzel diffamalta: Te kicsapni valo nyilván valo kurva [Kv; TJk XIII/1. 272]. *1693:* Ország kerülte fattya vetet nilvan valo kurvanak szidot [Barátos Hsz; HSzjP]. *1745:* à Ns Város uttzáján hunczfutnak, hamis Lelkünek, és nyilván való Kurvának szidott és mondott [Torda; TJkT II. 44].

5. tudott; este ştiut/cunoscut; bekannt. *1710 k.:* Atya, Fiú, Szentlélek ... segitsége által légyen ez az írás. Azon szent Isten, ki előtt mindenek mezítelenek és nyilvánvalók [BÖn. 403].

II. *fn* **1.** világos/kétségtelen dolog; lucru sigur; unzweifelhafte Sache. *1586:* Waida Georgy Meszaros vallia, Mikoron Igyarto Georgy orsoliat megh fogtatta volna, eleo Jdeze a' leany ellen bizonsagnak, Amit en tudek Ighazan megh vallam, Az Utan Ighen fogdosa, hogy Nilwan valobbat Ne(m) vallhatta(m) az leanyra [Kv; TJk IV/1. 587].

2. közismert/rossz hírű személy; persoană rău famată/cu reputaţie proastă; berüchtigte Person. *1639:* Aval az Nylua(n) valoval tartia baratsagat, nem illien emberseges emberrel mint en [Mv; MvLt 291. 175a].

nyílvas vas nyilhegy; vîrf de fier al săgeţii; eiserne Pfeilspitze. *1662:* a csata után ... az agya koponyájából a nyílvasat ki sem vonhatták volna | a mieink fegyverfoghatójának csak harmada is meg nem maradhatott volna, annak tulajdoníttatik vala, hogy a nyílvasak, golyóbisok, mellyekkel belövöldöznének, megmérgesitetteknek állíttatnának [SKr 446, 610].

nyílvessző săgeată; Pfeil. *1823–1830:* ha ezen Mundi Systhema táblával szemben néz az ember, a bal felin[a] Merkurius a nyílvesszővel mutatja a nap számot, jobb felől pedig ugyanolyan formában mutatja az órákat [FogE 177. — [a]A prágai tanácsház tornyának].

nyílvetés (nyílcédulával való) sorshúzás; tragere la sorţi (la partaj); Losziehung (durch Pfeilzettel). *1629:* Elseoben Nyl uetes szerint iutot Wicey Janosnak Egy mereő Aranias Eőszue iáro Kupa, Az mely nyom un: 5 p. 30 ... tt f: 14. d 80 | Vagion Egy nagy giwmeolczeos kert ... Ezt ... harom fele Osztua(n) Harma(n) vessenek nylat rea, es kinek-kinek az hun Jut nyluetes utan azt az reszt biria [Kv; RDL I. 132]. *1676:* Az Fegyverek nem lévén specificalva, hanem czak sommara irva ... nyil vetés szerént az Arvák(na)k jutott[a] [Kv; i.h. 155a. — [a]Köv. a fels.].

nyílvonás 1. (nyílcédulával való) sorshúzás; tragere la sorţi (la partaj); Losziehung (durch Pfeilzettel). *1639/1657 k.:* A' Pásztor ere martyanál ... melly földeket hasogatvá(n) négy részre nyil vonással jutottak [MMatr. 239]. *1671:* Az mi ielen litunkben lon eő kgymek közot nylvonas szerint illyen Diuisiojok [Kv; RLt I]. *1723:* Also Kápolnában az Sürü alat Széna füvet keresztül fel az hágora hasitván az Gálfi Tanoroka felöl valo fele nil vonás szerént Márkosné Asszonyomé [Kissolymos U; EHA]. *1736:* Melly kiszaggatások s nyílvonások után mindenütt ... az hellyek megborozdoltattanak [Záh TA; Mk V. VII/10]. *1762:* ezen ... Curia ... nyil vonás szerint jutatt Daniel Urnak [Branyicska H; JHb XXXV. 51. 5]. *1763:* A vad erelt bőrök ugymint: Medve, Szarvas, Hivuz, Roka, Öz, és Vad Matska Bőrök három részekre osztatván, kiki maga ratáját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1783:* Lévén két szolgálo gazda Jobbagyok ... tehát ezek is Nyil Vonás szerint oszlot-

tak ekképpen, hogy ... az öreg Pilbárt György János jutot ... a három egy Testvér Fiu Haeresek(ne)k, az ifju Pilbart Györgj pedig ... az egy Testver ... három Leányok(na)k [Zoltán Hsz; Borb. II]. *1801:* Ezen Nyil-vonás szerént valo osztály a legg szebb atyafiságos égyességgel végben menvén, a három Mlgos Léány Testvérek ... magok részeket kezekhezis vették [Kv; Ks]. *1827:* Falu közönsegesen használhato hellyek vagynak ugymint Rét mellyből az Exponens Grof Ur ö Ngok emberei Esztendönként Nyilvonás szerint kapják ki Competentiájakat [Göc SzD; WassLt Conscr. 116].

2. sorshúzás által vkinek jutott örökségrész; parcelă primită ca parte de moştenire în urma tragerii la sorţi; Erbteil durch Losziehung. *1722:* Grof Ura(m) eö Nacsaga ... égy instructiot küldét ram ... hogy az Runki portiomat elne idégénicsém mert eö Nacsaga meg nem éngédi ... sót az égy téstvér atyamfiainak az nyil Vanasakat még nem éngédi hogy kezékhez agyam ... kézemnél tarcsam, mért ha ki adam azaknak az nyilakat és él vésztegétik ... en adam meg az arat [Kéménd H; JHb XIII/39].

nyír *ige* **1.** (hajat/bajuszt) meg/lenyír; a tunde (părul/mustaţa); (Haar/Schnurrbart) abschneiden/stutzen. *1806:* bajuszát vékonyon nyirva viselte [DLt 824 nyomt. kl]. *1808:* haja setét-barna, parasztoson nyirva [DLt 580 ua.]. *1845:* Gábor Nyikuláj ... fekete haju, mellyet nyirva 's két füle mellett lebocsátott tekertsfürtökbe fejin görbe tótos fésüvel visel [DLt 515 ua.].

2. (állati gyapjat) levág; a tunde (oile); (Tierhaar) abscheren/schneiden. *1590:* Chinaltattam ket ollot kyuel az Johot nyirik p(ro) f.—d. 14 [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. *1840:* Kintses[a] ... Gyalagassai Birkákot Mostak és Nyirtak[b] [Born. G. XXIVb. — [a]MT. [b]Május 31-én].

3. (fát) nyes; a tunde (copacii); (Baum) (be)schneiden. *1720:* Egj nagj Ollo Gyümölts fákot nyirnek vélle [HSzj *fanyírö-olló* al.].

nyír *fn* nyírfaerdő; mestecăniş, pădure de mesteceni; Birkenwald. *1598:* Az az nagy nyr tilalomba volt mind az szepuizel egietembe es az kit ot kaphatot megh fogata lanchoztata | Az Tamas Janos kertitöl fogua az roka mezönel ment ala az nagy nyr kezepet az kert ... oztan ki tert az szep uiz mele [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1601:* Ada ... az nir eleoth valo giwmeolczeos kerteth [Póka MT; Ks 90]. *1606:* az nyr dombian valo feöld melljet lok chérenek(is) hinak eo Irtasa [Oroszhegy U]. *1681:* (Az) òrökseghnek uicinussa ab una az nyr fele ki menö tizes Utczaia [Homoródsztmárton U; Borb. II]. *1685/1792:* Az Albisi[a] Kőles kerten belöl egy nagy Nyir, az Albisi Eccla Nyire Eszakra, Délre a' Bekék Nyire, mely Etzken Andrásra és Gyermekire mentek volt által Nagy Annyok után örökösön [BLev. Transs. 15. — [a]Hsz]. *1728:* Szentegjhaz erdeje vagjon egj darab a nyirben ... A Praedicator mertekletessen hordhat maga tüzire, csak ne abutallyon [Komolló Hsz; SVJk]. *1761:* Vagjon ... bokros gyortyán fábol allo Erdötskeis a nyiren kivül [Ülke U; JHbK LXVIII/1. 152].

Hn. *1591:* az nirre hagoban [Pálfva U]. *1596:* egy keöz erdeonk be ... hyak nyr aúasnak [Szentmihály U]. *1612/1687 k.:* Nyir Aj patakjára jö lábbal (sz) [Csávás MT; MMatr. 411]. *1613:* Nyr szegh [Ditró Cs]. *1620:* az Nyr Auas fele ualo hatarban (sz) [Lisznyó Hsz]. *1645:* Az Nyr vólgyeb(en) [Póka MT]. *1648:* az Nyrre meneoben (sz) [Albis Hsz]. *1670 u./1687 k.:* A' Nyir megett (sz) [Kál MT; MMatr. 270]. *1688:* Az Nyir alatt (sz) [Kozmás Cs]. *1691:* az Salamo(n) nyrib(en) (sz) [Szentmárton Cs]. *1699:* Nyr fejin (sz) [Petek U]. *1711:* mészben az njr végbén (sz) [Menaság Cs]. *1721:* az Nyirben (sz) [M.gyerőmonostor K]. *1732:* Kicsid nyirnek hivjak [Oltszem Hsz]. *1732/1793:* Kerek nyiren belöl (sz) [Albis Hsz]. *1738:* A Nyir végben (sz). a Nyirben (e) [Toldalag MT]. *1740:* A' Nyiren fellyül (sz) [Gyerővásárhely K]. *1750:* Nyirmegi nevü helyben (sz) [Vadad MT]. *1753:* az küs Nyirban (e) [Désfva KK] | A Nyirszegbe (sz) [M.décse SzD]. *1758:* A Csonka Nyir alatt (k) [Bh]. *1768:* A nyir szeribe (sz) [Bálványosváralja SzD]. *1772:* A Nyir Szélibe (sz) [Kozmás Cs]. *1773:* a Nyiren [Szárhegy Cs] | A Nyir szegben a Marus tövinél (sz) [Vasláb Cs]. *1774:* A Nyir faron (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. *1775:* A Tekerő Nyirben (sz) [Gagy U]. *1781:* A Nyirbe (e) [Tarcsafva U]. *1784:* A Nyirban [Póka MT]. *1787:* a Rétyi Nyirbe [Cófva Hsz; HSzjP]. *1790:* Nyirbe (sz). Nyir kapunál (sz) [Eted U]. *1801:* A Nyirbe (k) [A.üvegcsűr Hsz] | Völgy fejin, mellyet Nyir közinek is hivnak (k) [Szárazajta Hsz]. *1802:* A Nyirra menő árok mellett (sz) [Gogán KK]. *1808:* a Nyirátaj tetőn (sz) [Csekelaka AF]. *1835:* A Nyiraj Eszkan (sz) [Mezőcsávás MT; MRLt]. *1891:* Nyér [Gyerővásárhely K; KHn 158]. — L. még BHn 49, 50–1, 67; GyHn 16, 18, 46; KHn 14, 28, 30, 50–3, 61, 76–8, 81, 84–7, 92, 122, 151, 201, 249.

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyiradék l. nyiredék

nyirág nyírfaág/vessző; nuia de mesteacăn; Birkenzweig/ast. *1570:* Martha, R(elic)ta Antony pathikarius ... fassa est, hogy az melly gyermek akkor Kakas Andrasnal lakyk wolt ... Laczko new ... Andras uram az Scholaba Jartatta, es ... Nyr aggal werthe mikor nem thanult wagy Scolaba ne(m) ment [Kv; TJk III/2. 41]. *1655:* Tudo(m) azt hogj Kosa Pal töltötte Szemettel, nyr aggal az gödrőt vgj duga, borozdola, csaptata el az uizet, mert az előt ot megie(n) vala az derek uiz be az Kosa Pal földin ualo gödörbe(n) az Tanczos Pal földjre [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leörinczj (40) pp vall.]. *1796:* Nemess Barthos Kelemen Pap Uram ezen ... Pintze helly nevezetü hellyen Fényes Nappal egy Szekér Nyir ágat vágatott [Albis Hsz; BLev. Vall. 2].

nyirágas nyirfa-fiatalos; pădurice de mesteceni; Birkenjungwuchs. *XIX. sz. eleje:* Nyirágos Erdő nyilatska [Pk 7].

nyirágseprű nyirfavessző seprű; măturoi, tîrn, mătură de mesteacăn; Birkenbesen. *1570:* Agotha Zamoskězy Myhalne, Ezt vallya hogy hallotta sok Rwth zydalmokal zythkozodot Kys Myhal felesegeis ... Aztis Twgia hogy egy Zolgalo leania ... gyakorta fwtot Ely Teolek, Eccher megh hozta volt valazvtrol es Lanchra vetette volt egi paytaba, Es egy Nir agh zěprewel erěssen verte volt [Kv; TJk III/2. 128]. *1679:* Nyir ágh seprő Udvar sepreni valo nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11]. *1730:* G(ene)ralis szállását készitő becs(ü)l(ete)s embereknek borra valot Den. 20 azon szállásra nyir ág seprűért szemét biro(na)k Den 12 [Kv; Szám. 56/XIX. 9]. *1744:* nyirág Seprűt ad(na)k [Siklód U; LLt Fasc. 67]. *1843:* a' nálla volt nyirág Seprűvel is ütötte [Dés; DLt az 1842. évi iratok közt]. *1848:* Nyirág seprü ötven 20 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

nyirágvesszö nyírfavessző; nuia de mesteacăn; Birkenast/rute. *1723:* bé fórdulék a G. Mátyás háza félében, hát

egy fával veri Nemasagi ur(am) mint lehet Luka Illyet osztán a gerendára kötté ... paranczola ... hozzanak nyir ág veszszöt be, de én osztán szolni kezdék s mások is osztán el ereszté [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.].

nyiránkos nyirkos; umed; feucht. *1793:* az életemet minden uton, modon fel akarta verni, a' mint reggel nyiránkos idö lévén a' nyomárol is meg tettzet [Angyalos Hsz; HSzjP Haelena Forró (60) ns vall.].

nyiras l. nyires

nyiratalja kb. liget; dumbravă; Wäldchen. **Hn.** *1764:* A Gyir al(ia)s nyiratallya (sz) [Csekelaka AF; EHA].

nyirbál (fát) levagdos; a reteza/ciunti rind pe rind (copacii); (Baum) abschneiden/zustutzen. *1776:* azon helyek(ne)k Nemelly részét idegenek Valamelly részekben Szántották, kaszáltak, es egjeb útokon, modokon nyírbalták és foglaltáke? [Kük.; Mk Ugron lev. vk]. *1841:* Semmit sem tekéntenek a' Sílvestris ordo rendszabásaira, hanem a fát derékba fennebb alább tettzések szerént nyirbállyák [KLev.].

nyirbálás (fa) vagdosás, pusztítás; retezare, ciuntire; (Baum) Fällen/Roden. *1781:* Csetri Samuel Vram, Hadi Szolgálatytyára adván magát ö Felségének, a' Nemes Kálnokianum Huszár Regementben, kevés Hereditássát Militaris Statussa miatt eddig sem procuralhatta söt Földeiben, kaszáloiban károkat Nyirbálásokat, foglalásokat látott [Mezöbánd MT; MbK XI. 61].

nyirbokor nyírfacserje; tufă de mesteacăn; Birkengesträuch. *1690/1745:* egj ut mellett, egj nyir bokorra hányattunk tizen egjedik halmot [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21].

nyirbokros nyírfacserjékkel benött; cu tufişuri de mesteacăn; mit Birkengebüschen bewachsen. *1815/1817:* A Sáros Patakán külyel[a] egy felöl a falu közönséges Uttya, más felöl az erdölö Ut szomszédságában ez Bükk, Gyertyán, és Nyir bokros, kertre valók is vagynak [Vágás U; EHA. — [a]Erdö].

nyirbot nyírfabot; bită de mesteacăn; Birkenstock. *1762:* Rácz János elé vön egy, Nyir botott és hozzá huzá Istok Ferenczhez [Bereck Hsz; HSzjP Bíró Péter Csomortáni (24) pp vall.].

nyiredék pelyva, törek; pleavă; Spreu. *1582:* foldoztattam megh az Tanacz haznal mynd az keet kemencet attam Százakas Janosnak munkayaba d. 50. Nyredeket hozattam hozaya d. 10 [Kv; Szám. 3/V. 25]. *1583:* Fazakas Janosnak hogj a keott (!) kemenczett megj chjnaltha atta(m) tolle f. 8. Jsmet a keot kemenczehöz wettem njrodekott tezen d. 40 [Kv; i.h. 3/IX. 8]. *1590:* Chinaltattam meg az Kemenczet ... Veottem Nyredeket ... d. 3 [Kv; i.h. 4/XX. 22 Hooz Lörinc sp kezével]. *1592:* foldoztattuk Erasmus Uram p(rae)dicator Kemenczeiet Nyredekert es foldozasser attunk fazakas Simonnak f—d 16 | Kis Antal 3. lowan uizi à Nyredeket es ahoz valo embereket Tordaigh Vrunk Zamara f 0 d 75 [Kv; i.h. 5/XIV. 25, 99 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* vasarlattam rez vezzöt és Nyiredeket Az Nyiredekhez aduta Biro W. egy saakot [Kv; i.h. 6/XVIIa. 114 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1598:* Nyredeket vettunk az kemenczek zynlese zwksegere p(er) f—/34 [Kv; i.h. 7/XVI. 47]. *1621:* foldoztattam meg az ... kemenczeket ... Fazakas Mihaljnak attam Munkajaert Nyredekert agiagert es kaljhaert f—/56 [Kv; i.h. 15b/IX. 221–2].

nyiredékes 1. pelyvás (agyag); (lut) amestecat cu pleavă; spreuig(er Lehm). *1621:* Az mester hazaba(n) ... mind az kwlseo, es belseó kemenczenek Nyredekes agiaggal meg Zineleseteol attu(n)k d. 35 ... attu(n)k ... Nyredeketis d. 8 [Kv; Szám. 15b/IV. 29].

2. '?' *1588:* Het darab Apro hitwan Nyredekes karpith [Kv; KvLt Inv. I/2. 24]. *1589:* Nieredekes karpitok mindenesteöl vadnak Nrö 16 [Kv; i.h. 49]. *1591:* Reghy teöreök karpit 1. Niredekes io karpit III [Kv; AggmLt A. 53]. *1596:* vargion hat bechi karpit, es egy nyredekes — f 5 [Kv; RDL I. 65].

nyiredék gyapjú dirib-darab hulladékgyapjú; tuşinătură, lînă scurtă obţinută prin tuşinarea oilor; abgeschnitzelte Wolle. *1676:* Juh bör Gyapjustol nrö 1. ... Nyiredék Gyapju Liber nrö 6 [Porumbák F; UtI], *1680:* Tavalyi Barany gjapju Centr. 1//72. Nyiredek gjapju Centr 3 [Fog.; UtI]. *1682:* Szamos juh Gyapju van Centr. 20 ... Nyiredek Gyapju Centr. 6 [Fog.; UtI]. *1688:* Barány es nyiradek gjapju Centr. nrö 1 [A.porumbák F; UtI].

nyíregető nyesö; pentru retezat; für stutzen. *1828:* Fát nyiregetö kertészi ollo el törve [Szentdemeter U; Told. 39].

nyírerdö nyírfaerdö; mestecăniş, pădure de mesteceni; Birkenwald. *1714/XVIII. sz. v.:* Vagyon ... Vincze nevü helyb(en) egy darab Nyir és bik Erdö [Albis Hsz; BLev.]. *1719:* egy nyir erdö István karéján [Szováta MT; EHA].

Hn. *1714:* Nyir erdöre menöben (sz) [Lengyelfva U; EHA]. *1767:* Nyir Erdö oldalában (sz) [Póka MT; EHA].

nyírerdöbeli nyírfaerdöbeli; din pădure de mesteceni; aus/von dem Birkenwald. *1817:* Nyir Erdöbeli Jussokat ... körödös körül meg jártuk [Udvarfva MT; Told. 42].

nyires 1. *mn* nyírfás, nyírfával benött; cu mesteceni; mit Birken bewachsen. *1681:* Marko Borbara hazan Küllyel ualo szallas oldalban leuö bük es nyres Erdejetis ... Biro Istuan Urunk(na)k intéztük [Homoródsztmárton U; Borb. II]. *1773:* A Nyirbe ... egy felöl a Falu Nyires hellye más felöl az ut vicinitasib(an) [Vasláb Cs]. *1821:* a' Kövesden Nagy darab ritkás Nyires Erdö [M.gyerömonostor K; KHn 86]. *1864:* azért neveznek Nyirnak mert a' regi idöben Erdös és Nyiras hely volt [Hodos MT; Pesty,MgHnt 28. 82b].

Hn. *1589:* az bika falwj hatarban ... mely heliet hinak Nyres ornak [Bikafva U]. *1599:* az nyres mezeót túdo(m) hogy orozhegy birodalom [UszT 14/11]. *1625:* Nyres Mezeö [Bodola Hsz]. *1632/1664:* Nyires dombon (sz) [Koronka MT]. *1666 k./1687 k.:* Nyires háton (sz) [Moson MT; MMatr. 263]. *1676:* Nyires mezö [Hidegszamos K]. *1732:* A Nyires tetön [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1734:* Nyires tetö [Kisbács K; KHn 215]. *1744:* A Nyiros kut Dombján (sz) [Szentdemeter U]. *1754:* az Nyirás Erdö mellett [A.jára TA]. *1772/1869:* In loco Nyireskut (sz) [Tür AF]. *1781:* Nyires uduba (sz) [Kiskede U]. *1813:* Nyires Pad [M.kapus K; KHn 164]. *1826:* Nyires Erdö [M.gyerömonostor K]. *1835:* A' Nyires hegy farkára menö lábba (sz) [Bodola Hsz]. *1841:* a' Nyires kut belsö felibe (sz) [Szentdemeter U]. *1850:* Nyires utnál (sz) [Bölön Hsz].

II. *fn* **1.** nyírfaerdő; mestecăniş, pădure de mesteceni; Birkenwald. *1659:* nem tudom sem nem lattam hogy Radul Thoda ... valami latrokat magha kostyán valahol avagy az nyresben tartotta volna [Bucsum H; BK Misc. 1143 Jovan Gabrila falusbiro (35) jb vall.]. *1721:* Szabadi Mihaly oda jöve és azt mogdya ördögh attak miért pusztittyátok az nyirasomot [Torboszló MT; MvÁLt Bereczki lev. — Pál Sándor kijegyzése]. *1728:* Ezen tölgj erdö mellett vagjon égj nyires szentegjhaz szamara [Étfva-Zoltán Hsz]. *1841:* (Az erdőt) harmintz egyenlő nyilakra osztottam oly rendel, hogy a' Vágott mellett elkezdve a' Nyirost, hogy az égymásután következő Nyilak levágatások után kivánt nyugalomba maradhassanak [Nyárádsztanna MT].

2. nyírfaerdő; mestecăniş, pădure de mesteceni; Birkenwald | mocsár, vizenyős rét; mlaştină, pajişte mlăştinoasă/de luncă; Sumpf, wässerige Wiese. **Hn.** *1357:* Nyres [TelO I, 705]. *1408/1550:* Nyres [Meregyó K]. *1595:* nyres mezejen fekzik a' Juhokkal [UszT 10/57]. *1599:* mentek rah nyres neuy tartomanyra [Oroszhegy U]. *XVI. sz. v.:* Az nyrasra menoben [Jedd MT]. *1600:* Tudgia azt hogy az Nagy Niresbe(n) az Feier Nikoigh ... be ieöttek az Farkaslakiak az diznowal [UszT 15/109]. *1606:* az Njres Zeljebe [i.h. 20/172]. *1654:* Kaszalo Ret. Nires allyaba(n) egy darab hollot lehet ket szeker széna [Holtmaros MT; Ks Bánffy Anna urb.]. *1670:* A Nyires alatt (r) [Benedekfva Sz; MNyTK 132. 117]. *1699:* Nyiresnél (k) [O.zsákod KK]. *1711:* A' Nyiresben (sz) [Csegez TA]. *1723 k.:* A' nyirason egy darab ős Erdő [Hagymásbodon MT]. *1724:* Az Nyirason [Csegez TA]. *1740:* A' Nyiresen Irtovány nevű hellyben lévő vad fűvet termő kaszáló [M.kiskapus K]. *1744:* Nyires tetein (sz) [Rava U] | Nyírásba [Vécke U]. *1752:* Nyíras nevezetű Erdőben két darab Erdő [Iszló MT]. *1757:* Vagyon egy darab Nyires nevű Erdő [Nagyercse MT; Told. 18]. *1759:* Az Hideg kút főben vagy Nyires kőzépen [Zovány Sz]. *1789:* a nyires torkabali Szánto Föld [Firtosváralja U]. *1793:* A' Nyiros tsorgojánál égy Szekér szénás[a] [Torboszló MT; MMatr. 456. — [a]Rét]. *1797:* Nyirásban (sz) [Bordos U]. *1804:* A' Nyires alatt (sz) [M.derzse SzD]. *1821:* a Nyirosba (k) [Bordos U]. *1832:* A Nyiroson (e) [M.sáros KK]. *1841:* a' Nyiros nevezetű ... Erdö [Szentanna MT]. *1847:* Nyíresen [Zalán Hsz; RSzF 181] | A' Felsö Nyires padján (sz) [A.jára TA]. *1854:* nyirasban (sz) [Torockó TA]. *1867:* Nyiras alatt (sz) [Meggyesfva MT].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyírés 1. hajvágás/megnyírás; tuns; Haarschneiden. *1755:* a Borbély legény(ne)k Hajam nyiréseért, és orvosságokra Rf 1 xr 7 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 11b].

2. állati szőrzet levágása; tăierea părului (de pe corpul unor animale); Abscheren das Haarkleides. *1811:* Az elsö tavaszi ujj hóld' derülése Az az idö, melyen a' Csitkók' nyirése Végbe megyen, ha tsak az idö engedi [ÁrÉ 146].

3. juhnyírás; tunsul/tunderea oilor; Schafschur. *1808:* Ezen Babotsa nevezetű helyen ... 1803 ban es 1804 ben Esztena tartatván az Mlgs Szentkereszti Udvartol ki árendálván ... az én Juhaimis ... az itten valo esztenán lévén ... Nyirésre, s, turoért, sok rendben jöttem ide [Zágon Hsz; SzentkZs Beder Tamás (58) barátosi gy. kat. vall.]. *1811:* A' Juhok nyirése régen a' 'Sidoknak Innep volt [ÁrÉ 147].

4. posztónyírás; tundere, tunsul postavului; Schur. *1590:* Vagion uizontagh ket arűa leani ... Az eggiknek ueöttem 5 singh Barazlait fl. 1 d. 25 Az Nirese chinalasa, es darab fekete pozto az vallara fl. — d. 45 [Kv; Szám. 4/XIX. 11]. *1591:* attam az Trombitasnak Antalnak, Egy felseo Ruhanak, Egy Dolmannak, Nadragnak 21 3/4 Singh Karasiat, Singit d 66 f 14. d 36 1/2 Ennek Nyreseteol attam neky f—d 32 [Kv; i.h. 5/X. 71]. *1595:* Az kis Bogatinak ruhazattiara veöttem hętt sing Brassay poztot ... f 3 d 50 Nyresere chinalasara es kapochira attam f—d 80 [Kv; i.h. 6/XVI. 13]. *1596:* Mentenek, dolmannak, es Nadragnak Nireseteöl fizettem f—d 18 [Kv; i.h. 6/XXIX. 84 Bachi Tamás sp kezével]. *1597:* B. Vram eo kegme hagiasabol vetettem le az Varos kochyarol az pozto Ernieot ... kiert mast chinaltattam Veottem poztot hozzá ... f 5 d 50 Nyresert, az Ernieoheoz valo poztotol attam f–d 20 [Kv; i.h. 7/XII. 11–2 Filstich Lőrinc sp kezével].

nyíretés (juh)nyíratás; tunsul oilor; (Schaf)Schur. *1829:* A Juhok nyiretése(ne)k ideje jelen lévén [Hadad Sz; TSb 5].

nyíretlen 1. le nem vágott (hajú); netuns; (Haar) ungeschnitten. *1799:* Pap István ... tiszta fekete haju, nyiretlen üstökkel [DLt nyomt. kl].

2. lenyíratlan (juh); (oaie) netuns(ă); (Schaf) ungeschoren. *1757:* döglöttek meg ... Tavalyi fekete nyöstény bárán nyiretlen 2 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

nyírett 1. nyírott

nyírfa 1. mesteacăn; Birke. *1617/1628:* Az Olah Istuan Aszalasa es foglalasa felol azt Felelj az mit Czibi Mihalj, tudom hogy Fodor Pal Azalt vala megh valami Nyrfakat [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. *1666/1793:* azon tilalmas Erdőből nyir, nyár és Gyertyán fábol Falubeli embernek szükségire ... pénz nélkül szabad hozni [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. *1732:* Mostan edgjező akaratbol a Patronusok consensusa is accedalvan fogak fel Szent-egy haz szamara azt az erdőt ... csere es nyir fak vadnak benne [Oltszem Hsz; SVJk]. *1750:* Közönséges Falu Erdeje ... ebbenis Csere, Gyertyán és Nyir fák vadnak [Vecsérd NK; Berz. 11. 88/5]. *1760:* (Az erdőben) vannak Tölgy és Csére fiatal fak, nyir és magyaro fakkal elegyesleg [Hesdát TA; BLt]. *1762:* édgy vastag tövű Feketés Nyirfa [O.fenes K; JHb XXXIV/1]. *1769/1802:* Fellyebb balra egy nagy forradásos nyirfát mutattanak [BSz; JHb LXVII/3. 51]. *1796:* ide jöttem vala egy Kitsind nyirfáért [Albis Hsz; BLev. Vall. 3 Tot András (29) jb vall.]. *1807:* Nagy Cserefákat értem az Hágonak tulso részin, az inneksö oldalán pedig a Hágonak ... Jegenye felé Nyirfakat [KmULev. 9 Illye Kretsun (60) bedecsi col. vall.]. — L. még RSzF 115, 125; SzO VII, 261.

Hn. *1813:* A' Nyirfá között (k) [M.valkó K; KHn 106].

Szk: *nyers* ~ *1774:* az Irimiás Zakaria Fiát Vasziliát, ottan találtam két ökörrel Szekérrel, meg rakodva nyers Nyirfával, meg is Zálogoltam, s egy kupa borig bé büntettem [O.léta TA; JHbB 375].

2. nyírfa-faanyag; lemn de mesteacăn; Birkenholz. *1681:* A pincze mellett ... Nyár es Nyirfabul faragott uj Lécz Nro 160 [Vh; VhU 506–7]. *1719:* sem ösz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött ... A mig kaptak laboda maggal, galagonyával ... bükk és tölgy makkal ... nyirfának fürész musztikájával ... toldják foldják életeket [Cssz; SzO VII, 261]. *1735:* Egy Nyirfábóll való Lajtorja [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

nyírfaabroncs cerc de mesteacăn; Birkenreifen. *1656:* Vagyon ezen pinczeben ... 10 faragott nirfa abroncz [UF II, 104].

nyírfabokor tufă de mesteacăn; Birkenbusch. *1801:* Ő Excellenciája Colonicalis földjeiből Sokat fel fogtak ... elég az, hogy ollyatén formálog fogattattak fel, hogy a Colonusok az Éhségekb(en) élelmek kenyerek keresesek Végett szerte el menvén, Némely földeket el töltött az éger, és Nyírfa bokor, s aztat ők aztán ki irtván Mái Napig is tartyák [F.szőcs SzD; TKl Rusz Stéfán (70) col. vall.].

nyírfacsemete puiet de mesteacăn; Birkenpflänzling. *1773:* egyszer Szebenben ... nézünk a jezsuiták templomára, mely a két piac között vagyon, hát az eszterhaján meglátok egy nyírfa csemetét [RettE 313].

nyírfajd Lyrurus tetrix; cocoş-de-mesteacăn; Birkhuhn. *1830:* Tyúkak ... Fáityukak, Fátzának, Nyirfaidak [DLt 529 nyomt. kl].

nyírfa-lapocka nyírfadeszka; scîndură de mesteacăn; Birkenbrett. *1837:* A Csürhez bé járo Kapu hét nyirfa lapatzkából vagyon készülve [A.szőcs SzD; BetLt 5].

nyírfapálca nyírfavessző; vargă de mesteacăn; Birkenrute. *1698:* Borsos Judit Férjetöl Kópeczi Mihalytol divortiumot kíván. Mert rend kivöl rongállya ... elsöb(en) mezitelen vetkeztetvén öt nyirfa pálczát rajta(m) el szaggattott [SzJk 309].

nyírfa-perelye nyírfakaró; par de mesteacăn; Birkenpflock/pfahl. *1740:* csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tölgy és Füz fa ágasokra, és Nyirfa s egyéb elegyes perelljékre [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

nyírfa-pózna nyírfabot; bîtă/băţ de mesteacăn; Birkenstock/stab. *1759:* Nyirfa pozna költ volna a valagodon [Kvh; HSzjP].

nyírfarúd bară/drug de mesteacăn; Birkenstange. *1842:* A papiros malom ... van egy Sajtó ... tartozik még ezen sajtóhoz két fa, végeikben vas horgokkal, két nyirfa rúd, a sajto tekerésire* [Km; KmULev. 2. — *Hosszas leírásból kiemelve].

nyírfás nyírfával benőtt; cu mesteceni; mit Birken bewachsen. *1797:* Ezen le írt Erdőknek nagyobb resze nyirfás és cseplesz Erdő [Ajton K; EHA] | Ezen Erdőnek nagyobb része nyirfás cseplesz [Ród K; CU IX. 2. 45]. *1815:* a' Groff Kemény Sámuel Vr ő Excellentiája Allodiális Erdeje ... Egy része áll Bükkes Epületre való nagy fákbol, más része aprosobb és nyirfás [Virágosberek SzD; Ks 77. 19]. *1826:* ezt a Nyírfás Dombos helyet nevezik Pintze helynek [Albis Hsz; BLev. Vall. 6].

Szk: *~ berek. 1812:* a Viz follyamattya mellett lévő Berekhez tsak apránként az öblegetés által szaparodott, Nem pedig darabjával a belső vagy is Nyírfás Berek [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6a Popa Nyikuláj (80) jb vall.] | (A) Nyirfás Berek nem darabjával ragadott az régi Eklésia Berkíhez, hanem öblegetés által szaparadott légyen [uo.; i.h. 8b Csizmás Gyorgye (64) col. vall.] ✱ *~ erdő. 1756:* a mi szegény helységünk terméketlen ... nyir fás erdőb(en) lévén nem experialhattuk az Uraságnak economiáját [Pusztafentős Szt; TKl]. *1830:* Az Albisi erdős teritoriumba vagyon egy darab Nyírfás erdőm [Albis Hsz; EHA].

nyírföld nyírfás terület; mestecăniş; Birkenlände | ? mocsaras/vizenyős rét; luncă mlăştinoasă; sumpfige/wässerige Wiese. **Hn.** *1816:* Nyir föld (sz) [Jobbágyfva MT; EHA].

nyírhát nyírfás földhát; pantă/povîrniş cu mesteceni; Birkenabhang. **Hn.** *1681/1748:* Nyir háton valo Széllу föld (sz) [Tür AF; EHA]. *1780:* nyirháton (sz) [Impérfva Cs; EHA]. *1789:* Nyírhát (k) [Taploca Cs; RSzF 166].

nyírhet (gyapjút) lenyírhat; a putea tunde (lîna); (Wolle) scheren können. *1749:* Tőb Giapiurol az Maior nemis adot szamot, miuel maganak es az pacularnakis Giapia jar. In super keczkekis leuen az Juhok közöt azokrol nem Nyrhetni Giapiat [Kv; Szám. 26/VI. 480].

nyíri a Nyírségről való; din ţinutul Nyírség; aus dem Nyírség stammend. *1736:* Most penig ... nemesasszonyok, nemes leányok is elegen vadnak, az kik széltiben minden szemérem nélkül szaporán elmondják: Isten engem úgy segéljen, s úgy esküsznek mint akármely nyíri pajkos katonák [MetTr 416].

Szn. *1568:* nyrj gergeoly [Egeres K; BesztLt 50]. *1770:* Nyíri András [Szásznyires SzD; Ks 30. 28].

nyírkert nyírfás kert; fîneaţă cu mesteceni; Birkengarten. **Hn.** *1665/1753:* másik az Erdő szelben, mellyet Nyir kertnek hivunk [Dálnok Hsz; EHA]. *1864:* felső nyirkert [Csomafva Cs; GyHn 26].

nyírkos 1. nedves (még ki nem száradt); umed; naß, feucht (noch nicht ausgetrocknet). *1639:* az zabot mind kalongjaba(n) raktuk hogi nirkos volt az Czür kertben hogi szaradgyon [Mv; MvLt 291. 208b].

2. nedves falú (helyiség); umed, igrasios; (Raum) mit nassen Wänden. *1705:* Az fehérvári káptalant még amikor béfutottunk volt Fehérvárról, behozatván és egy nyirkos boltba bétévén, oda bézárták és bépecsételték, a káptalanok kimenvén, odaki maradtanak [WIN I, 604]. *1710 k.:* Engem le- és bészállitának egy boltba ... Jó alkalmatos tömlöc lett volna, de a vár emésztője éppen alatta menvén el, nyirkos volt, büdös is volt [BÖn. 684]. *1774:* mivel nyirkosok 'a Pinczék, hamar ell rothad az abronts, kivált 'a föld Pinczében [Fületelke KK; LLt Vall. 221].

3. vizenyős; umed, apătos, îmbibat cu apă; wässerig. *1769:* Van mégg két hód zöld vetése Fekete-To nevű helységben, hat véka buzát vetett volt beléje a' közepe táján, két végit, mint hogy igen nyirkos kaszálo Rétnek hadta [Ne; DobLev. II/413. 2a].

nyírkosan nedvesen; umed; naß. *1870 k./1914:* marhaszőrből, borité nélkül nyirkosan összeseritett, préselt ökölnyi nagyságu kézi lapda [MvÉrt. 22].

nyírkosodik nedvesedik; a se umezi, a deveni/a se face umed; naß werden. *1851:* azok hol nyirkosodtak — hol szárodtak [Dés; DLt].

nyírkosság nedvesség; umezeală, umiditate; Nässe. *1814:* A pintze Földe Felettébb valo Nyirkassága elhárittására, abban Árkokat vágattatott, és Csatornát Készittetvén, a' vizet abbol Ki vette [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

nyírmezei a Nyírmező (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nyírmező/Poiana Aiudului; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nyírmező. **I.** *mn* **1.** Nyírmezőhöz tartozó; care ţine/aparţine de Nyírmező; zu Nyírmező gehörig. *1720:* Nagj Enyedi Fel Enyedi Musinai, Vladházi Nyirmezei, Diomali, Kis Orbai, és Felsö orbai öszve folyo határokban Szabad Erdö ... a' fen specificált Várossal és hét falukkal közös lött volna és mindenik(ne)k szabad lött volna usualni [Ne; EHA].

2. Nyírmezőn lakó; care locuieşte în Nyírmező; in Nyírmező wohnend. *1671:* Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kisfaludj, Nyirmezei, Wladházi, és Moroznai falubéli lakosok, hogy eddig az nyom fel-vétel dolgából edgyet nem értettenek: végeztük, hogy á moda deinceps éllyenek a' nyom fel-vételröl, a' lopott marhákrol irott Articulusoknak continentiajok szerént [CC 88].

II. *fn* Nyírmező lakosa; locuitor din Nyírmező; Einwohner von Nyírmező. *1754:* az Nyírmezeieknek Szölö karot Sem szabadott vagni az utrizalt hellyjen hanemha az Gyertyanosiak meg engették [Gyertyános TA; Thor. 21/18].

nyírmező (eredetileg) nyírfával benőtt térség; teren (acoperit iniţial) cu mesteceni; (ursprünglich) mit Birken bewachsenes Gelände | ? (eredetileg) mocsaras/vizenyős rét; pajişte mlăştinoasă/de luncă; (ursprünglich) sumpfige/wässerige Wiese. **Hn.** *1617:* Nyir mezeön kezdek el[a] [BLt 3 Blasius Debreczj de Zent Marton[b] pix vall. — [a]A földek kihatárolását. [b]Cs]. *1625:* Nyr mezoben [Szentmárton Cs; EHA]. *1653/1764:* A Nyir mezőben (k) [Magyaró MT; EHA]. *1676:* az nyr mezö [Hidegszamos K; EHA]. *1714:* a Kűs nyir mezön (k) [Magyaró MT; EHA]. *1720:* Nyir mezön Arokra menőb(en) (k) [Szentsimon Cs; EHA]. *1729:* a nyir mezö alatt valo oldalon [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1773:* ä Nyir mezön az vetés Kapunál [Szentsimon Cs; EHA].

nyirokér vas limfatic; Lymphgefäß. *1695:* Gyakorlati anatómiaóránk volt kutyatetemen, ahol a nyirokereket tanulmányoztuk [Kv; KvE 237 VBGy].

nyíróolló l. nyírőolló

nyíros l. nyires

nyírott, nyírt 1. le/megnyirt; tuns; abgeschnitten, geschoren. *1774:* az ő[a] inventiója az hogy a magyar regementekben a közkatonák is hátra tekerve czapban ... viseljék a hajukat, akik addig nyírt kurta hajat viseltek [RettE 323–4. — [a]Lasci Ferenc Móric gr. osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. *1799:* kurta nyirett hajat visel | Mészáros Ferentz ... nyirott Topét, és Tzopfot visel [DLt nyomt. kl]. *1811:* Merinkós György ... nyirett fekete bajusza, mosojgó száju, vidám tekintetű [DLt 84 ua.]. *1816:* gesztenye szinű nyiratt haju [DLt 802 ua.]. *1822:* Girotán János ... az üstöke nyirott hátul hoszszabbatska haju egy kevéssé nyiratt [DLt 67 ua.]. *1823–1830:* (Kovásznai Sándor) nyírt hajat viselt | A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban a fő közepét mind megnyírták törpén, elöl hagytak hosszan, hátul is igen, és azután az elsőt a nyírt hajon keresztül hátrafésülték az hátulsóhoz, s az első az hátulsóval összeért, ott horgas fésüvel összefoglalták [FogE 75, 107–8]. *1845:* fekete kondor nyirett haju [DLt 58 nyomt. kl]. *1848:* nyiratt fekete haju [DLt ua.].

Szk: *oláhosan ~. 1801:* Nikulaj Vlád Musztátzi ... kereken oláhoson nyírt sárga haju [DLt ua.].

2. lenyírt hajú; cu părul tuns; mit geschorenen Haaren. **Szk:** *~ pap. 1662:* Kicsoda oka, hogy a nékünk tett igéreteket ... be nem teljesítették? A nyírt papok! | Immár az evangélicus egyházi személynek jövedelme a nyírt paptól elfogattatott [SKr 105–6] ✱ *~ papi rend. 1662:* kénytelen meg kell vallanunk, hogy valamennyi nyavalyáit, kárait, zürzavarait, zenebonait és nyomorúságit mind ... a sátán után köszönhetjük egyedül csak a magyarországi nyírt papi rendnek [SKr 101] ✱ *~ papság. 1662:* Tetszik rövideden újjal ... megmutatni ettől az emberi nemzetnek közönséges ellenségétől mit és minémű dolgokat szenvedtünk mind kezdetitől fogva ez ország birodalmának, holott ... nem közrendbéli és becstelen galád emberek, hanem önnönmaga a nyírt papság által | Gyakorta megcsal a reménység. Mert ó, minémű és mennyi jobbulása lőn a nyírt papságnak? [SKr 99–100, 104].

A nyírt papságon a jezsuita rend értendő.

3. lenyírt/vágott (gyapjú); (lină) tuns(ă de pe ...); abgeschoren (Wolle). *1829:* A Berke Juhakrol nyiratt Gyapju volt 280 font [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

4. gyapjatlanított; (piele) tuns(ă); geschoren. *1746:* Tizen hat csáválatlan nyirett jüh bőr [Vargyas U; DanielAd. 260].

5. nyesett; tuns; abgeschnitten. *1662:* a nagy fákon belől kétfelől az utak, mellyeken mindenütt egyaránt sűrön nevelt és egyaránt nyírt zöldségek volnának ültetve és neveltetve [SKr 265].

6. felvágott; tăiat; aufgeschnitten. *1808:* 1 Konc nyirot Posta papiros [Mv; Told. 22].

nyírő posztónyíró mester; meşter specializat în tunsul/tunderea postavului; Tuchscherermeister. *1572:* az Nyreo vraim feleolis Ertekezenek meg eo k. Es az Regy Rendtartast az poztoknak valcagaba Ne Engedie eo k. Meg zegny [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1573:* Nyreo Janos Azt vallia hogy ... estwely predicatio vtan, Eo al volt az Nyreok Mywhelia Eleot Azomban Megien volt ... Thompa Istwan | Cheres Jacab es Payor Istwan ... valliak hogy eok ketten wlnek volt az kapw keozet hwl az Nyreok mywelnek [Kv; TJk III/3. 17–8]. *1584:* Erthettek eo kgmek warosul az be Adoth Níreok priuilegiůmat, Melybe(n) elegh Abusust tapaztaltanak meg ... Ez Nyreók dolgabannis awagy eo kgmek priuilegiumokat heliebe haggyak, Awagy penigh az pozto Nyresnek arrat megh emendalliak [Kv; TanJk V/3. 281a]. *1595:* 19 xbris úeóttem az zaz Natio Alúmnússanak Adam Gichnernek ... 16. sing fodor iglert 1. p(er) d 45 felseó ruhanak dolmannak nadragnak tt f 7//20 ... — az nyureonek(!) hogy meg nyrte ata(m) f —//29 [Kv; Szám. 6/XIV. 9]. *1604:* ennek eleotte ualo wdeokben az Templum kwrewl ualo boltokat, es kamarakat eo kgmek Varosul biztak volt az Egyhazfiaknak gonduiselesekre ... Vagion eoregh keobolt az kenier Zer feleol ... Nro 18 ... Vgian ott az Nyreoknek egy bolthia kiteol fizettenek hat forintot [Kv; RDL I. 77].

Szn. *1453:* Elias Nyrew [Kv; TT 1882. 534]. *1544:* Nyrew lukach Notharius [Kv; Szám. 1/IV. 5]. *1557:* Nyrew Kalman [Kv; TanJk V/1. 80]. *1560:* Nyrew balint [Kv; i.h. V/1. 75]. *1561:* Nyrew Amburus [Kv; i.h. 77]. *1564:* Niro Josa [Kv; Szám. 1/X. 5]. *1566:* Nywró Josa [Kv; i.h. 172]. *1568:* Amrosius Nyro. Nyreo balas [Kv; TJk III/1. 155, 232]. *1582:* Nireo Kalman [Kv; TJk IV/1. 42]. *1590:*

Nywreo Marton [Kv; TanJk I/1. 152]. *1592:* Nyreo Andrasne, Anna [Kv; TJk V/1. 254]. *1598:* Nyreö Andras [UszT 12/8]. *1602:* Nyíró Menyhárt szab. [Kvh; SzO V, 191]. *1614:* Nyreo Balas [Szentgyörgy Cs; BethU 425] | Nyreö Mihaly jb [Lemhény Hsz; i.h. 340] | Nyreö Marton zs [Nagygalambfva U; i.h. 165] | Nyreö Andras pp [Szu; i.h. 186]. *1632:* Nireó Gaspar [Mv; MvLt 290. 130a]. *1648:* Nyírő Szabó Mihály [Mv; EM XXI, 536]. *1656:* Nyiró Kata [Torda; Pk 2]. *1657:* Nyüro Mihaljne [Kv; SzCLev.]. *1682:* Nyirő Janos [Kv; RDL I. 162].

nyírőház posztónyíró műhely; atelier (în care se execută operația) de tundere a postavului; Tuchscherwerkstatt. *1599:* Rlca Providi Petrj Pokos Anna ... fassa est ... erkezek egy veres dolmanyú Nyirö legeny es hinnya kezde ... füta be az Nyirö hazba(n) és úgyan abba(n) futa mas is egy feyer szakadoszot dolmanyba(n) be az Nyirö hazba(n) | Kirsner Balint ... vallya ... ki ugrek egy feyer szüres legeny az Nyirö hazbol a czapa nyako(n) meszitelen kardall az koszakot [Kv; TJk VI/1. 384, 387]. *1603:* Nyreo Daniel ... vallia: Az Gergelj Antalne karwallasaban semmit nem tudok kiteol eset hanem azt tudom hogy az Nyreo hazban aminemeo rendtartasunk vagio(n), ott az keoz penzbeol ky veot volt hireonknekeol, kiert gratiatis hozot, hogy nem hattwk mielnj [Kv; TJk VI/1. 647].

nyírőlegény posztónyíró mesterlegény; calfă specializată în tunsul/tunderea postavului; Tuchschergeselle. *1599:* Rlcta Providi Petrj Pokos Anna ... fassa est ... erkezek egy veres dolmanyú Nyirö legeny ... futa be az Nyirö hazba(n) | Kirsner Balint ... vallya ... nem túdo(m) meg botleke az koszak aúagy ismeg az Nyirö legeny üte az rúdol | Szigyarto Daniel ... vallya ... az Koszak artzol pöke az Nyirö Legent [Kv; TJk VI/1. 384, 187–8]. *1600:* Az meli Nyreo legini az toroniba fogua volt, attunk segitsegwl d 20 [Kv; Szám. 9/IX. 34].

nyírőmű posztónyíró mesterség; meseria de tundere a postavului; Tuchschererhandwerk. *1573:* Nyreo Ambrws es Nyreo Bertalan Azt valliak hogy Az my Ideotwl fogwa Eok Nyreo Mywet Mywelnek, Mind Bwdan pesten, Egren, varadon Es egieb helieken, Illien Modon veottek Be poztot Mindentwl hogi Jelt attak neky, Megh vgy attak ky az poztot mykor az Jelt ky Be hozta, hwl penig az Jelt valaky ely vezette es poztoiat ky kerte, Megh Nem attak neky [Kv; TJk III/3. 77].

nyírőolló juhnyíró olló; foarfece de tuns oile; Schafschere. *1596:* onna(n) az major haztol vjnek el 12 veder ordat ... ket teömlót ... vittek el az eztenarol, ket nyreó ollot [UszT 11/107 Olah Radúl az Amadafaluj[a] vall. — [a]Cs].

nyírórúd posztónyíró rúd; bară folosită la tunsul/tunderea postavului; Scherstange. *1599:* Petri Lukacz felesege Anna Asszony ... vallya ... ki jöue az Nyirö Legeny az Mühelyböl ... monda, bolond bestye, bezeg sok bolondot czjnalz ... be füta, es hoza kj az Nyirö rudat, es úgy üte Nyakszirten Jobfelöl, hogy ... terdre essek [Kv; TJk VI/1. 384].

nyírpad (eredetileg) nyírfával benőtt dombhát; tăpșan (acoperit inițial) cu mesteceni; (ursprünglich) mit Birken bewachsener Hügelrücken. **Hn.** *1652:* Az Matskas fele valo fordulora mellyet Nyr pad(na)k hynak [Tiborc K; GyU 128]. *1712:* Nyir Pad oldalan (sz) [Vaja MT; EHA]. *1713:* az Nyir Padon (sz) [uo.; EHA]. *1810:* a' Nyir pad alatt (sz) [uo.; EHA].

nyirt l. nyírott

nyirtető (eredetileg) nyírfás hegytető; vîrf de munte (acoperit inițial) cu mesteceni; (ursprünglich) mit Birken bewachsener Berggipfel. **Hn.** *1721:* az Nyirtetőn olahul Kabose nevű hellyen (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA].

nyírvirics nyírfa édes nedve; zeamă/sevă de mesteacăn; Birkensaft. *1784:* Ludesden ... találtom ... 88 veder bort ... Nyir viritsre vagyon gondjak edénytis jot szerzettek számára [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

nyírvíz nyírfa édes nedve; zeamă/sevă de mesteacăn; Birkensaft. *1674:* Nyir Viz Altalaggal nro 3 [Déva; Törzs]. *1716:* el küldötém ... aszu almát 2 köblöt nyers almát ... nyir vizét öt védérnit [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1722:* Nyir vizet ne(m) vétett(em), mert ... nem vettük semmi hasznát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1732:* Méh Ser Vr(narum) 38 ... e'mellett nyir viz egy hordóban Vr(narum) 5 [Kv; Ks 40. XXVIIIc gr. Kornis Zsigmond lelt.]. — L. még BÖn. 520.

nyírvölgy (eredetileg) nyírfával benőtt völgy; vale (acoperită inițial) cu mesteceni; (ursprünglich) mit Birken bewachsenes Tal | ? (eredetileg) mocsaras/vizenyős völgy; vale mlăștinoasă; (ursprünglich) sumpfiges/wässeriges Tal. **Hn.** *1755:* a nyir völgy bérczin [Burjánosóbuda K; BHn 41]. *1784:* a Nyir Völgy Gödriben (sz) [uo.; BHn 43]. *1807:* A Nyir Völgyb(en) (sz) [Póka MT; EHA].

nyiszálás kb. bőrlenyúzódás; julire, zdrelire; Abhäutung. *1574:* Borbel Marton es Leorinch Ceh Mesterek Azt valliak hogi eoket Byro vram kwlte volt Meg lattny az meg holt Inast, Immar Maszod Nap, lattak hogi az orran valamy Nyzallas volt Mint egi Essesbeol leot volna [Kv; TJk III/3. 351].

nyit 1. (ajtót/kaput) kinyit; a deschide (ușa/poarta); (Tür/Tor) öffnen. *1572:* Eo vgian Nytia az Aytot, tahat egy Borbel legen wl Az aztalnal [Kv; TJk III/3. 5]. *1600:* Engem s egy berest zolgaiat kwlde Hoggiay Andrasne azzoniom az kutiakkal hogy ki maratassuk az kertbol az diznokat, az kapu be tewe wala erossen be cziweklettek wala, be ne(m) mehetenk kwleömbe(n) hane(m) az kapu sarkan hagtak be, s wgy nitottak nagy neheze(n) az kaput [UszT 15/121 Ilona, Palffi Ferencz leania vall.]. *1605:* Tetczet az mostany wdeonek allapattya zerenth hogy az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeivel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat [Kv; TanJk I/1. 495]. *1664:* Egy napon az alsó vári németek az felső vári strásán állanak egyesleg az többivel; másnap az felső vári az alsó vári strásán hasanlóképen, és mikor kaput nyitnak, mind az vár piaczán kell lenniek fegyverben az strásáknak mind az felső váriaknak s mind az alsó váriaknak [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1761:* az ajtót nyittani akarom bé zárva tanáltam [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1772:* Egy alkalmatossággal haza jövén Szilágyi Josef ittasson a maga

szájából hallottam tudniillik Nyisd Ördög Teremtette kurvája miért Zárod bé az ajtot alöttem [Dés; DLt 321. 80a Jos. Sarkadi (48) ns vall.]. *1846:* az el tiltott legényt midőn vólt gazdája meg látta, tűstént el utasitotta, s ajtot nyitván ki küszöbölte [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

Szk: *kapu ~ni. 1775:* kapu nyittani ki menék [Tarcsafva U; Pf].

2. felnyit; a deschide; aufschließen. *1592:* aztis mondod hogy montad volt hogy az ladatth nem te nittad fel hanem en nytottam volna [UszT].

3. benyit vhová; a intra; eintreten. *1755:* (A) nagy házbol ... két ajto nyilik ... edjiken nyitanak s.v. az Arnyék székre [Ludesd H; BK sub. nr. 1020].

4. (bejárót/kaput) állít/készít; a face (o intrare/poartă); (Pforte/Tor) stellen/machen. *1691:* A Kőz kerteken ő kglmek édgyik ă másik meg édgyezett akarattya kivül s ellene kaput vagy ajtót ne nyisson [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/21]. *1814:* a Joszágnak ollyan fekvése van hogy egyebütt rája bé járot nem lehet nyittani [Mezőbánd MT; Hr 3/40].

5. *boltot ~* kereskedést indít; a deschide o prăvălie; Geschäft eröffnen. *1575:* az Aros vraim Zoksor Teottek panazt az Jeoweny (!) es Idegen Aros Nepek feleol ky (!) Miheien Iwtnak Akar my Ideoben Boltot Nitnak es ky rakodnak [Kv; TanJk V/3. 128b]. *1580:* Az idege(n) neotelennek ... senkinek zabad ne legien kereskedny vagy boltot nytny [Kv; i.h. 210a]. *1597:* teczet w kegmeknek hogi az Georeogh es egieb kereskedeo el ieöhessen, es ne harmad napig hane(m) egi hetig arulhasson, mindazaltal mikor el iewnek mingiarast boltot nytni ne merezellienek ha nem eleozeor Biro vramnek ertesere tartozzek adny [Kv; i.h. I/1. 294].

6. (bányát) megnyit; a deschide/a da in exploatare (o mină); (Mine/Zeche) erschließen. *1677:* Ha kik ... nem magok határán hanem más Possessorokén nyitnak és colalnak Bányákat, azokkal alkudgyanak és végezzenek | Aknát nyitni sub poena flo. 100. tilalmas [AC 47, 251]. *1780/1804:* Vjjonnan kezdett Bányák mellett más Bányákat miként szabad nyittani [Torockó; TLev. 2/4 bis]. *1785:* az Thorotzkaiak ... e mellett az Privilegium mellett az magak Sumptussaban Bányakat nyitattak [uo.; i.h. 6/1 Transm. 18a].

7. (irtást/termőföldet) létesít; a face să fie propriu pentru agricultură (prin defrişare); (Rodung/Acker) anlegen. *1757:* mind a' Gyogy vizi Joszág, ugy a' Guraszádiis egészszen erdő hátságon inhabitál, és mindennemű Cultivalo helyeit erdőből kel irtás által nyitni [BK ad nro 144 Joannes Gulya de Déva (43) prov. vall.]. *1815:* Hersány Iuvon ... tulajdon maga kezével nyitatta magának azon irotvánt ép kies Bokros és élőfás Falu erdejéből [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall.].

8. (rést) vág; a tăia (o breşă); Spalt/Ritze schneiden. *1592:* egy lyukat nytanak az kosaron és oda alla a Zaz Jakab fia peter benedek Janos es Zaz Leorinch rea hajta wgi utek meg ketteot az belet kivetek mind az kettonek s az kosarba egi odvas fa wala ebbe tevek el[a] [HSzj *kosár* al. — [a]Az ellopott és leőlt két disznót].

9. *sebet ~* (gyógyítás céljából) sebet megnyit/vág; a deschide o rană (cu scop curativ); (zwecks Heilung) Wunde öffnen/schneiden. *1657:* Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy a benne lévő nedvesség azon szivárognék ki [KemÖn. 96].

10. *utat ~ vmire* lehetővé tesz/előmozdít vmit; a face posibil ceva, a crea posibilităţi pentru ceva; ermöglichen, fördern. *1663:* Úgy látom, Uram, ezek az fejedelemnek és az országnak bizony jót kivánnak és maguk nyitnak mindenekre utat [TML II, 603 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1712:* minden harmadnap, drága szekeren kellett ki mennem Béczből, kivánván ammaturálni, Josika Imreh ügyét ... ezen Causát promoveáltam ... drága költséggel kellett utat nyitnom promotiojára [JHb XLVIII Jósika István kezével]. *1753:* Pedurán Jion ... Krajnik Uram ellen magát ... opponálta, pusztitonak pronuntialván, az tőbbinek a szofogodotlonságra utat nyitot [F.lapugy H; Ks 62/11]. *1764:* embertelenségre edgyiknekis utat nem nyitottam [Középlak K; BfR]. *1783:* egész étzaka olly nagy Helység strása nélkül vagyon ... a melly ... sok és számlálhatatlan gonoszságokra olly utat nyitott a ... Torotzkaiaknak, hogy mindenféle Malitiara nézve sokkal nagyobb Várostis fellyül halad [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével]. *1789:* a Nemes Magistratus ... Resolutioja által csak versengésre nyitott utat [Ne; DobLev. III/653. 19]. *1805:* a' Mivelő kovácsok ... azt magyarázván a' Ngd ... válaszszábol ... hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekiek kostotis adjunk, a' melynél ... nagyobb iga a' nyakunkba nem volt, 's nemis lehet gondolniis [Torockó; TLev. 9/41].

◇ **Szk:** *kár ~ja fülét* kár ér vkit; a suferi o pagubă; jm Schaden zustoßen/widerfahren. *1662:* Az Szabolcs vármegyei hét hajdúvárosokbéliek idejénkorán megintettek vala: ellenségesen ne kezdenék magokat viselni, sőt a közönséges szabadság oltalmára ők is ... felülni tartoznának, különben ha magok javára tartozó szolgálatjokban vakmerőképpen meg kezdenének fogyatkozni, s mi kár nyitná fülüket, magoknak tulajdonítanák [SKr 207] ✱ *minden újitásra kaput ~* minden újitást befogad; a accepta orice inovaţie; jede Neuerung annehmen. *1653:* ezenközben, mivel már minden újitásra kaput nyitott vala a Luther és Calvinus az az: anababtisták tudománya, tehát támada akkorban egy Dávid Ferencz nevü tudományos ember [ETA I, 27 NSz] ✱ *rést ~ vmire* kb. szűk lehetőséget ad vmire; a da posibilitate minimă la ceva; enge/schwache Möglichkeit zu etw. geben. *1811:* Tiszteletes Atya! ... Bolondságnak tartyuk ketten az igézést, Hozzuk bár gyanuba, erre nyitok égy rést [ÁrÉ 57] ✱ *szemét ~ja* szemét/látását erőlteti; a deschide ochii tare, a căsca ochii; Augen/Gesicht anstrengen. *1661:* Kegyelmed nekem irott levelit meghozák ... Csudálkozom, az új nyelvet hol tanolhatta Kegyelmed az szélpál irással ily hirtelen. Váltig töröm hitván elmémet és nyitom beteges szememet, de egynehányan is, asszonyom anyámmal, nénémasszonynyal és Elekkel együtt elolvasni alig tudjuk [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] ✱ *szívén ablakot ~* igaz szívvel közeledik vkihez; a se apropia de cineva cu inima deschisă; sich jm mit wahrem Herzen nähern. *1673:* ha lehetség volna benne, én szívemen ablakot mernék nyitni az Kegyelmedhez való igaz atyafiságomra nézve [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *vhol passzust/utat ~* (erőszakkal) biztosítja az elmenetelt vhol; a croi drum pe undeva (cu forţa); (mit Gewalt) den Abgang sichern. *1657:* Midőn azért az személyek passust nyitottak volna, elöl s hátul is az tó sárján általnyomakodott az ellenség [KemIr. 319]. *1846:* rendbontással lábbaltatólag útat nyitott keresztül a' gabonákon [KLev.].

nyitás 1. felnyitás; deschidere; Aufmachung. *1595:* Nyittatam és vettem le az Zaart, az Tanaczhazban, az Aztal Súbla Daiarol ... Attam az Nyitastol d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. megnyitás; deschidere (a unui drum); Eröffnung. *1795:* azon útnak nyittása által a' Nemes Dévai Uradalomn(a)k tetemes Kára következett a' szolgálatot tévö embereinek az út számára ell foglalt Kaszállóiban történt tsonkulása által [Déva; Ks 73. 74. VII. 109].

3. bánya-megnyitás; deschidere/punere în exploatare (a unei mine); Minenerschließung. *1677:* nem csak az Országban lakos rendek, de akár mely idegen Országbol bé-jövö akár mely keresztyén nemzetböl állo rendek praesentium vigore assecuraltatnak, mind bátorságos bé jövetelek, s' mind penig akár hol ez Országban uj Bányáknak nyitására és colalására valo szabadságok felöl [AC 47].

4. irtás létesítése; defrişare; Rodungsanlegung. *1815:* a régi Szabad Szokás szerént, tilalom nélkült Szabad lévén erdös hellyen a' nyitás, nem ellenztetthettenek, a' régiek által ... irotványát Szabadon birta [Orsova MT; Born. G. XV/13 Mány Tyényál (59) vall.].

nyithat 1. (kaput) kinyithat; a putea deschide (poarta); (Tor) aufmachen können. *1574:* Balint Iochan (!) hegwig(!) fia Azt vallia hogi az azzonember az Siteohazbol Ieo volt es egi kes volt kezebe, az albert deak kapuyat Akarya volt meg Nithny, Egi feleol kesertette, Mas feleolis de Nem Nitthata [Kv; TJk III/3. 369].

2. (bányát) megnyithat; a putea deschide/pune în exploatare (o mină); (Mine) erschließen können. *1677:* Arany, Ezüst, Réz, Kénkö Bányákat, hogy akárki, a' kinek, modgya lehet és helye, nyithasson és colálhasson, fel-szabadittatik [AC 47].

3. *kaput/utat ~ vmihez/vmire* lehetöséget nyújthat vmire; a putea crea posibilitate pentru ceva; zu etw. Möglichkeit bieten können. *1662:* (A török) minden tanácsát arra kezdé fordítani, hogy Erdélyt ... magáévá tehesse ... s Magyarországnak megmaradott kevés részecskéjének holdoltatásához és foglalásához is nagyobb kaput nyithasson [SKr 531]. *1795:* utat nyithassan arra [Aranyosrákos TA; Borb.].

nyitó 1. vmit ki/felnyitó; cu care se deschide ceva; etw. aufmachend/öffnend. *1788:* Egy vágo, és Hordo Aknáját nyítto kés [Mv; Told. 9a].

2. (ki)nyitható; care se poate deschide; aufschließbar. *1687:* Egy közep szer, aranyas, nyito tablás Tükröt f 1//20 [Utl].

3. *vmire utat ~* vmit lehetövé tevö; care face posibil ceva; etw. ermöglichend/möglich machend. *1662:* több sok káros dolgokra utat nyitó illyen nagy alkalmatosság történt vala Jenöben is [SKr 314]. *1781:* ezen ... gyilkosságra, tolvajságra ... utat nyitó szokásnak[a] el törlésire rendeljük a' Strásálás ki álitásában[b] [Torockó; TLev. 2/5. — [a]Az éjszakai korcsmázásnak. [b]Köv. az intézkedés].

◇ **Szn.** *1828:* Somostelki[a] Nyito János [Kük.; DobLev. V/1139. — [a]KK].

nyitogat 1. (ajtót) kinyitogat; a deschide de mai multe ori (o uşă); (Tür) öfters aufschließen. *1593:* Borbara Azzoni, Balasfi Gergelne vallia ... mikor panazolkodni keztem volna Safarit Georginek, hogi vntalan nitogattiak aitaimat, be mene az felesegehez[a], es kezde kerdezni miert ne(m) vetette volna le fedelet hogi vgi fekwt volna le agiaba az azzoni nagi kemenien zola neki [Kv; TJk V/1. 362. — [a]Akihez bezörgetett egy legény]. *XVIII. sz. köz.:* A nagy Palotára bé menö ajton, minthogy Sokan szokták nyitogatni ... meltó hat rezes Sarkokon forgani [Ks 92. I. 23].

2. felnyitogat; a deschide/descuia de mai multe ori; öfters öffnen. *1568:* Stanislaus zabo, iur(atus) fass(us) est, Ezt tudom hogy Sos Matehoz menek es lata(m) hogy igen busult vala, s monda ihol egy lada, egy nemes azone olyan ha nytogattak volna (így!), de en meg nem latta(m) [Kv; TJk III/1. 188]. *1649:* Fogattatot megy Biro Vram ket Lakatos inast, kik az bolt Kamarakat nitogattak [Kv; Szám. 26/VI. 511] | Elsöbbenis kolcziokat adot az melljel ajtokat nitogattam, es az miket lophatta(m) mind Gunar Kata atta el [Kv; TJk VIII/4. 422].

nyitogató vmit (eröszakkal) felnyitó; care deschide ceva (cu forţa); etw (mit Gewalt) öffnend/aufschließend. *1770:* Minek utánna azon Ládákot nyitogato ember akképpen ott dolgát végezte volna, melly felé mondotta hogy vészi uttyát, és huvá mégyen ...? [H; BK sub nro 1017 vk].

nyitott nyílt (el nem zárt); care nu a fost astupat/închis; offen, geöffnet. *1817:* A Gyogy viz meg Áradása Alkalmatosságával Lendvay kapitány Ur ... a gátbol embereivel Annyit le vétetett a mennyivel az exundatiotol a maga Udvarát és Csűrit Securizálhassa ... azon Nyitott rést két Öletske vesz(sz)övel be is lehetett csinálni [Algyógy H; Born. Vegyes X. 81 Zsusian Gavrila (40) vall.].

nyitra l. nitra

nyittat 1. ki/felnyittat; a dispune să deschidă/fie deschis; öffnen/aufschließen lassen. *1595:* Nyitattam és vettem le az Zaart az Tanaczhazban, az Aztal Súbla Daiarol ... Attam az Nyitastol d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. *szobát ~* (vendégfogadóban) szobát vesz ki; a lua o cameră (într-un han); (in einem Gasthof) Zimmer öffnen lassen. *1849:* ötet a ... vendégfogadóban kerestem, de minthogy hamarjába nem találtam, számomra ugyan csak azon vendégfogadóban szobát nyittattam [Kv; Végr. Vall. 13].

3. vezettet; a dispune să fie făcut/săpat un canal de apă; (Wasser) leiten lassen. *1788:* A' Rákosi Ferentz Uram Kuttya és a' két kapu közt hátra nyuló kőfal között a' detzka kert alatt víz follyomat nyittatok magam költségemre [Kv; Pk 3].

nyittatás kinyittatás; deschidere; Aufschließenlassen. *1662:* Az híd csináltatásához s kapu nyittatásához fogatván, azalatt a várat[a] a prédára áhltozó jancsárok a töréseken úgy meglepték vala, a mieink közöttök szemeit is alig pillanthatnák, azhol mit kaphatnának mind ételt s bort, fegyvereket húznak, vonsznak, ragadoznak vala [SKr 617. — [a]Várad várát].

nyittatik 1. (kapu) kinyittatik; a fi deschis (o poartă); (Tor) aufgeschlossen/aufgemacht werden. *1575:* Mostan penig Biro vram eo k. ha alkolmatoszagat esmery Emlekezek meg az feyedelemnek, hogy ha eo N. Jo akaratia lenne az Eyely kapw Nitas neh lenne es az postaknak Be Bochatasara eyel kapw Neh Nitassek, Mert Ez Igen Terhes felelmes is az varosnak [Kv; TanJk V/3. 122a].

2. nyitódik; a se deschide (cu cheia); aufgeschlossen werden. *1648:* Az ... felseö házak zárjai mind csak egy kulczal járnak nyttatnak [Komána F; UF I, 932]. *1737:* (Az) árnyék ... ajtaja fazárral záródik s fakolccsal nyittatik, hasonló az istállóbéliekhez [Széplak KK; ETF 108. 10]. *1816:*

nyilik az Capolnaba ... két ajto ... tollas kolcsal nyitatik [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

3. (út) megnyittatik; a se deschide (un drum); (Weg) eröffnet werden. *1844:* Groff Mikes Benedek kéri: hogy ... Fiadfalvárol Keresztur felé a' hidra menóleg egyenes vonalba nyittassék újj út [Usz; UszLt XI. 85/1. 87].

4. létesíttetik; a fi înfiinţat; angelegt werden. *1757:* egész cultivalo Határunkan mindennémű nevezetes szánto földeink, és kaszáloink nagyobb részint ami értűnkre, hol erős erdőkből, hol pedig bokros tővissel el lepett helyekből nyittattak és készittettek [Guraszáda H; BK ad nro 144].

5. *kapu/út ~ vmire* lehetőség nyilik vmire; a se crea posibilităţi pentru ceva; zu etw. Möglichkeit geboten werden. *1662:* Ez véghelyből[a] ... megzaboláztathatnának a ... kóborlók, tolvajkodók ... és ó, melly nagy kapu nyittatnék Magyarország hátralevő részeihez hamar időn való hozzájutásra is [SKr 563. — [a]Várad várából]. *1671:* az oda fel való ismeretségre ha valami jó út nyittatnék [TML V, 626 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1795:* a' fungens Birák által eddig gyakorlott két három kupa borbeli superficialis büntetés által a' rendeletlenseg(ne)k uttya ne(!) hogy bé Zárattatnék, sőt inkább arra tagas ut nyittatik [Torockó; TLev. 9/29].

6. *pályázás/pályázat ~* pályázat hirdettetik; a fi anunţat un concurs; Wettbewerb ausgeschrieben werden. *1861:* a' Mező Csávási és a' Tompai megüresült Papi állomásokra ... Pályázás nyittatik [Gyalu K; RAk 61 esp. kl]. *1865:* Pályázat nyittatik a Tasnádi, Krasznai, és ér Szentkirályi papi államásokra [M.gyerőmonostor K; RHAk 12 ua.].

nyittatott meg/kinyittatott; deschis; geöffnet. *1849.* Kelemen Béni ... a szekérbért és az általam nyittatott szoba utani illetményt ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 23].

nyittattat nyittat, vágat; a dispune să fie deschis; schlagen/öffnen lassen. *1597:* Az scholaban az Cloacanak nagi dohos volta miat valami eoreg ablakokat nitattatúnk raita hogy ismeg be hiaztattúk ... Attünk ... Ach Boldisarnak egi tarssawal ... f 1 d 20 [Kv; Szám. 7/III. 24].

nyitva szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ áll* kinyitva áll; a sta deschis; geöffnet stehen. *1593:* Karaz Leorincz vallia: En nekem kertes zomzedom Caspar deak, de azt tudom hogi igen gonduiseletlen kertire, seot mostonnis puztaban all kerti ... mostannis vegigh all nitua Aitaia [Kv; TJk V/1. 435] ✱ *~ hagy* kinyitva hagy; a lăsa deschis; offenlassen. *1588:* Feyerwary Iosa vallia ... Az legheny ket fele tekinte, Nitwa hagya az Aytot es el Mene [Kv; TJk IV/1. 491]. *1757:* egj Nemet ... az Udvarb(a) ment hogj Galambokat lőjjen az Kaput nyitva hatta, az ókreink magokra ki jöttenek [Galac BN; WLt Vidikan Lup (28) vall.]. *1782:* ha ki a tanorok kaput nyitva hagyván vádoltatnék, az bíró kedvezés nélkül büntesse egy forintig [Oroszfalu Hsz; RSzF 147] ✱ *~ kap* kinyitva talál; a găsi deschis; offen finden. *1767:* Kis Vaszij és Telegucza Juvonis ... bellyeb nem jövének hanem egy időcske mulva el menének onnon az hovais sokon gyűltek volt, de Sötét Lévén nem tudom minyájon eőket hogy kik voltak, eleg hogy ha utánnom nyitva nem kapta volna az ajtot Kocsis Gyuri bizonyoson bé érték volna [Betlensztmiklós KK; BK. Demeter Ersok Forkos András Felesége (32) vall.] ✱ *~ marad* bezáratlanul marad; a rămîne deschis/descuiat; ungeschlossen bleiben. *1839.* Én ... Nemes Nagy Andrásnak béresse lévén, — egyszer onnat hazul el mentek, s a' ház gondviselését réám bizták, a' házba törtenetesen egy Láda nyitva maradt — s kuriositásbol bele néztem [Borb. II Rátz Lupuj (77) szab. vall.] ✱ *~ talál* becsukatlanul talál; a găsi deschis; ungeschlossen finden. *1573:* vallia aztis Rack ferench hogi azkor az Eztendeobe az tehenes Myklos zeoles kertenek Aitaiat giakorta talalta Nythwa [Kv; TJk III/3. 148]. *1630 k.:* Szabo Ferenczne Aszonio(m) oda mene az Aztalos Janosne satoraba(n), s ereössen haraguek hogi az egetboros altalagnak nytua talalta az aknajat [Mv; MvLt 290. 44a] ✱ *~ tart* kinyitva tart; a ţine deschis; offenhalten. *1676/1681:* Az Kaput ideje(n) vonassa fel,[a] es későn ereszszék le; az mikor penig derekas szűkségh, es szekereknek ki s be valo jarasa nem kévánnja, ollyankor csak à huszar var kis Ajtajat tarcsák nyitva [Vh; VhU 665. — [a]A porkoláb] ✱ *~ tartatik átv* kinyitva áll; a fi deschis; geöffnet stehen. *1662:* a fölséges, igen hatalmas és győzhetetlen császár ... ajtaja mind baráti, mind ellenségi előtt nyitva tartatik [SKr 426] ✱ *~ van/lesz* **a.** *átv is* kinyitva áll; a fi deschis; geöffnet stehen. *1570:* Salamon, Adam Janos zolgaya, Janos Borbely Marthon zolgaia ... vallyak ... Talaltanak egy falka Dyznot Az kerthben ... Es az Ayto Nythwa volt, Eok hogy oda Jwtottanak az Aytot Beh teottek [Kv; TJk III/2. 174a]. *1588:* Amit a' kis Aytok feleol vegeztenek abba maradgion, Nytua(n) legienek de az eorizetinek moggiaban Biro vra(m) lellien rendet [Kv; TanJk I/1. 75]. *1600:* Egyebkoris sokzor latta(m) hogy a kapu anira nithwa wolt, hogy az dizno be mehetet wolna [UszT 15/122 Isthwan Gyeörgy Hoggiay vall.]. *1662:* küldd be embered által a fényes portára a megirt ígírt summát, aki jelentse meg a te kivánságodat, hatalmas császár ajtaja nyitva leszen [SKr 644]. *1751:* El mehetünk immár lám nyitva az ajto [Hétfalu Br; EM LI, 127 betl. játék]. — **b.** fedetlenül van; a fi descoperit/dezvelit; unbedeckt sein. *1584:* Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne ... egy Arant valliak hogy Zedeskort estwe Jeonek volt az Mesgyen, Es ezt Zemekel Lattak hogy ferkely Miklos Az Terden All vala es az leany Az hatan fekzik volt, Az leannak penigh mind Nytwa vala Az kebele [Kv; TJk IV/1. 227].

nyivogtat visíttat; a face să guiţă; quieken lassen. *1773:* hallottam a Házambol hogy ... Valami sertéseket nyivoktatnak és kinoznak [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1804:* akkoron hallottam valami Sertés nyivagtatást a Deberke Pallonál ... kutyaktúl nyivagtatni de ki kutyái voltanak és ki nyivogtatta, azt se tudom [Dés; DLt 82/1810]. *1810:* a' Kutyák ... a' Sertéseket erőssen nyivagtatták [Dés; DLt 82].

nyolc I. *számn* opt; acht. *1551:* Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Iwtot ... nyolcz Twlok, nyolcz ewzo Tyno, hath Ewkor boriw Tyzen hat Ewreg Ewno [Mezőszengyel TA; BfR 304/108. — L. MNy LVIII, 192 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei oszt. lev.]. *1566:* (A) Nyolcz forintot ... Visseleni Miklos ... tartozzek minden ok vetetlen fel venny, es ez falukbalj ręzeket minden per patwar nalkewl meg erezteny [Gyf; JHb VI/14 Tholdalagy (!) Andris és Frathaj Gergel királyi assz-ok kezével]. *1597:* Jlona Zabo Peterne zolgaloia wallia. Immar nyolcz eztendeye miolta Zabo Peternenel lakom [Kv; TJk VI/1. 34]. *1609.* Feozettem egi Niolcz fontos cziukat Ispekkel fontiat ueotte(m) per d 5 [Kv; Szám. 12b/IV. 94]. *1631:* ki loptak egik kenieret az kemenczeből, mert Niolcz keniert vetek be [Mv; MvLt 290. 236b]. *1639:* fizete ... tiz pinz héan niocz forin-

tot [Mv; i.h. 291. 200c]. *1647:* Ablakjanakis njolcz üveg tanjer a heja [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1656:* valt Nyalcz penzem [Mv; MvRLt]. *1683:* Egy Iskatulyáb(an) nyocz vijaszos palaczk [UtI]. *1735:* Zöld Rása Ruhám hét vagj nyolcz Sing vásznam a' Ládából el veszet, el lopták [Nagygyeke K; Ks Katona Demeterne Triff Todora (40) vall.]. *1740:* Az ... akarmi névvel nevezendő haszon vehető helyeket, a nyolcz égy Testvér atyafiak oszszák Istenessen nyolcz egyenlő részekre egymás között [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1781:* A Nyoltz Oszlop főre nyoltz nagyobb, és nyoltz kisebb Csiga formáju fodoritás készen vagyon [Őralja-boldogfva H; Kf].

Hn. *1610 u.:* Ahol az Chouat tőttem vala hijak Niolcz fa neuv̄ helinek Oroz hegi hatarban [UszT 4. 10]. *1710 k.:* a Türe fele fordulora nyolczbűk alatt (sz) [Bogártelke K; KHn 183]. *1741:* Nyólcz Bük (e) [uo.; KHn 184].

Szk: A. *~ -kilenc s tíz. 1761:* Katalinesztiéknek vagyon ... egy Stompjok melly mikor jár ... kapnak noltz kilentz, s tiz forintokotis esztendö alatt [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 63] ✱ *~ -nyolc. 1592:* Minden vonasokra kileon kileon Niolcz Niolcz forinthoth zamlalwan ... tezen ez fertalnak adaya ez esztendeóben f: 1102 [Kv; Szám. 5/XI. 1]. *1605:* minden varosy ember az maga fele dezma borat egy forinton niolch niolch vedreúel Maganak megh tartozzek valtanya [Kv; TanJk I/1. 531]. *1676:* Az hüségtek szekiben léuö Sólymárok tartozván az szokás szerint minden esztendöben a' Portára az adóval edgyüt nyölcz nyölcz Solymokat be vinni [UszLt IX. 76. 2 fej.]. *1712:* Ezen kertben vadnak két rendben nyotz-nyotz bokor öreg borostján fák [MNy XXXVIII, 55]. *1840:* mü ökrősök semmivel egyébbel nem tartozunk, hanem a' hányan vagyunk külön külön a' magunk erönkön nyoltz nyoltz napot szántani [A.esküllö K; RLt O. 2] ✱ *~ számúan. 1586:* Kerik Biro vramat eo kgmet varosul ... hogy eó kgmek valazzanak Negy vraimat eonneón keozzwleokis az Vonas Igazgatasara, hogy az vnio Tartasa zerent Niolcz zamwwan legienek [Kv; TanJk I/1. 21] ✱ *hat-~. 1772:* mivel nyersen töltötték volt a Gabonásba és meg fültesedett volt, vékáját hat nyoltz sustákon adta [HSzjP Franciscus Tyukodi (34) jb vall] ✱ *hét- ~. 1754:* hét, nyoltz vagj még több bokor Cziganyok [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1775/1781:* egy véka árpa kilentz, egy véka alakor hét nyoltz poltrán el kél [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351].

B. *~ divizor uraink. 1642:* mindenik fel ha mi nem teczenek Difficultasokra volna, apelialiak (!) akar az Nyolcz Diuisor vraink eleben, akar az B. Tanacz eleiben [Kv; RDL I. 128] ✱ *~ (esküdt) emberek. 1591:* Eo kegmek az niolc emberek referalasara, vegeztek eztis, hogi az Nadason egi hídat chinallianak [Kv; TanJk I/1. 167]. *1592:* akkori Capitaniunk ... kipebelj Embert adot vala ide ... ehez Niolch esköt Embereket eskettenek vala Capitan Vra(m) kipiben [UszT]. *1766:* Disznajoi Magyari Mihally ... a felyebb valo idöb(en) el mátkásitván Répárol egy Mária nevü Leánt megtsalattatott ... maga p(e)d(ig) ... Mária ... el bujdosott mint hitetlen, most is bujdosojaban vagyon, mellyröl adtestálnak nyoltz emberek Náznánfalvárol [GörgJk 208] ✱ *~ urai(m). 1572:* Az gombos keonergésse feleol eo k. varosswl azt Mongiak hogi az Tawaly hazbert fl 4 Megh vegek rayta, ha Ez eztendeobenis benne akar Maradny megh kewannyak rayta, Annel kwl vonasatis megh aggya az myt rea Inteztek az Niolcz vraim [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1576:* Az plebanos kertet Mayorat predicatorok zeoleyet es Espotal Molnara Meneo vyznek folyasat, Eo k. biro vra(m) Az Niolcz vraimal latassa megh [Kv; i.h. 136a]. *1603:* Oztozo birakat ... valaztottanak eo kgmek az ket natiobol niolch vraimat[a] ... ez nyolch vrain kiweol penigh senky az oztozasba ne elegitchyek magokat [Kv; i.h. I/1. 434–5. — [a]Köv. a fels.] ✱ *fogott ~ személyek. 1565:* hozzanak ky ky az w dolganak byzonsagara jambor ven embereket, kyk az keozteok valo hatarnak igazitasat, byzonioson, Ez fogot nyolch zemelyeknek eleykbe twggyak adny [Kv; BesztLt 42]. *1582:* Valaztottak keozzwleok Niolcz zemelt az viz foliasanak ... meg latasara | az holnapy Napon ... az zamvetelre valaztatot Niolcz zemeliek be Gywllienek [Kv; TanJk V/3. 267a].

II. sorszámnév helyett időpont jelölésére; în locul numeralului ordinal, pentru indicarea timpului; zur Zeitbestimmung statt des Ordnungszahlwortes: la (ora) opt; um acht (Uhr). *1568:* Gasparus p(rae)tor petri veres iur(atus) fass(us) est ... Eztys tudom hogy Estue Nyolc orakor az var fokrol le zallanak Andras Katho es seres Anna [Kv; TJk III/1. 226]. *1574:* Bodog Gabriel Azt vallia hogy ez ely mwlt Ideoben egy Nap Estwe Mint Niolch orakort mykor leh akarna fekwnny zytkozodast hallot az vchara (!) [Kv; TJk III/3. 317]. *1578:* niolcz ora vtan korchioma(n) bort ne aggianak Senkinek [Kv; TanJk V/3. 157b]. *1584:* Chyeóteórteókeónnis penigh se ith walo se pedigh idegen Nieresegre ne vehessen semmith Niolcz oraig, Niolcz ora vtan penigh minden vehessen indifferenter mindent, Az zazlo penigh kewn legien Jelewl [Kv; PolgK 5]. *1586:* Iffiw Janos az Varos hiteós Teómleócz tartoia Custosa, vallia ... bizonnial tudom hogy ozta(n) Igyarto Georgy az eoneon zolgaloiat Lampassal kwlte Estwe kęsęn hozza(m) a toronyba, vgmint Niolcz ora tayba [Kv; TJk IV/1. 587]. *1596:* 15 octobr(is) Biro vram paranchola hogi ebedre kezitessek, de mint hogi el vonodek az drabantok miat, estue eottwk megh az ebedet, es nilolcz oran mentwnk haza [Kv; Szám. 6/XXIX. 79 Bachi Tamas sp kezével]. *1600:* Kilencz kapasnak Niolcz Oratul fogwa estweigh kilencz kilencz penzt atta(m) [Kv; i.h. 9/XII. 83 Igyarto Simon isp. m. kezével]. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámueltöl délelött nyolc órától fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát [FogE 140].

Szk: *~ holnapi* nyolc hónapos (magzat). *1573:* Katalin Rostas Antalne ... vallya Mond Kapane Megh Neh Id ha hazas vagy, Mert ez oly vyz hogy ha Niolcz holnapy volnais ely veztene benned [Kv; TJk III/3. 68]. *1638:* mondam enis az Aszonnak hogy talam nem idejere valo volt s monda Aszony hogj bizonj czak Niolcz holnapi [Mv; MvLt 291. 121b] ✱ *~ -kilenc óra között/tájban. 1710:* estve nyolc-kilenc óra között rettenetes villámlások, mennydörgések s esők voltanak [CsH 328]. *1797:* haza jövén a Fiam ... kivált Estve nyoltz kilentz ora tájban oly nagy mértékben volt a forrosága hogy nem volt Eszén [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel kezével]. *1814:* akkor nyoltz kilentz ora között lévén az idő Setétes volt a' malomb(an) [Dés; DLt].

III. fn-i jell-ú haszn-ban; cu valoare de substantiv; în substantivartigem Gebrauch. **1.** nyolc; opt; acht. *1572:* Vyonan Megh Ertettek eo k. varoswl ... Az Magiarwchayak Es Zappanwchaiak panazolkodasat, Az foliasok feleol, Mely dolgoknak megh latasara valaztotak eo k. keozzw–le(ok) Nyolchat [Kv; TanJk V/3. 64a]. *1587:* az harom faluban iutott dezmaban Swldeo diznochka 16 ... Ezekben az Dizno Swldeochkekben attunk el 8 fl. 3 d. 62. Hattunk meg magnak Nyolczat [Kv; Szám. 3/XXXII. 7]. *1604:* Protestalunk hogj az mellyeket megh adtak azoknak be haitasaert cziak Maior potentiat keouetwnk, de az mellieket megh ne(m) attak az niolczat azokat beochwieuel keuaniuk megh,

melleknek arratt oda fel megh mondottuk, mert á mint megh irtuk hogj az tizet el ne(m) attuk volna niolczua(n) forinto(n), az niolcznak arra teze(n) 64 forintott [UszT II/3. C. 73]. *1647:* Census regteől fogua egy egy Tyukot adtak; Paskul Janos Tiztartosagaigh; de az utan teobre neüeltek; most nyolczat kivannak minden Emberteol [Drassó AF; BK 48/16]. *1724:* bizony nem győzőm ezeket a kő miveseket, mivel csak apro mivest most nyolczat kell adnom [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. *1729:* most mihent uy Ceh gjülesünk lesz az őt forintot nyolczra ki potollya [Kv; ACJk 142]. *1758:* A két Sessio után 6 öreg nyilnak kellene lenni az egy forduloban, és ha toldalékis va(gyo)n hozzájok nyóltznak [Gyéres TA; Born. IX. 43 Fr. Horváth (46) ns assz. vall.]. *1783:* Hizlalni valo két esztendōs rüdeg Sertéseket adnak Nyoltzat [Kéménd H; JHb XXXI/28]. *1828:* Inventaltatik Korondon[a] egy nagy Ketske, három Jerke — Tavaly cváp nyoltz, Nősténis nyoltz [Told. 41. — [a]U].

Szk: *hol öt, hol hat, hét, ~. 1765:* a Domesticus Executoroknak ... hol egy petákot, hol őt poltrát, hol hatot, hetet, nyolcat, tizet s egy márjást, Báránytt, malaczot adtanak Biráink, hogy ne mulassanak rajtunk, vagy felettebb ne kemenykedgyenek [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246].

Sz. *1653:* 1599 esztendőben Báthori Sigmond vévén eszébe, hogy több részen nyolcnál, ha a törökkel meg nem békéllik [ETA I, 51 NSz].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: *~a* vhány közül nyolc; opt din/dintr-un număr de ...; acht von etwas. *1614:* Az kereszt én kezemben is volt; nem nagy vala, mert egyik markába belefért az embernek, de tizenhárom kő vala benne, az öte gyémánt vala, az nyolca rubintok [BTN[2] 47]. *1625:* Czinaltanak s keszitettenek tiz medencze tokot, meljnek nyolczat ugyan magok faraghták kys miuel nagy voltok miat az kupas az Esztergab(an) vellek nem birt volna [Kv; Szám. 16/XXVII. 21]. *1632:* Ugian itt tiz paisok, niolcza eppek az kettei hasattak N. 10 [Fog.; UF I, 135]. *1672:* Tophaeus Ur(amna)k adta(m) ... Tiz Zárat; nyolcza paraszt kettei egesz öreg bécsi Zarak [UtI]. *1725:* 18 Kecske, azok közzül Nyolcza Cváp [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv.]. *1737:* már huszonhat járo ökreinknél több nintsen, annakis nyolcza a sok postalkodasban elromolván nem alkalmatos a befogásra [Várfva TA; Ks 99 Dácz Péter lev.].

IV. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial cu valoare adverbială; mit Adverbialsuffix in adverbialartigem Gebrauch. **a.** *~an* nyolc személy együtt; opt persoane (împreună); acht Personen zusammen. *1570:* Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Symon ... ezt vallyak ... pentheken esthwe mykor ewk ky Mentenek volna Az ew kertekben Eorzeny ... Jeonek az kertek keozybe Nyolchan [Kv; TJk III/2. 72]. *1590:* 10 July Byro vram Akar: es vrunk paranchiolotiabol vittenek el 3 Baratokat es Egy kologiort, voltanak Niolczan vitte el Hunyadra 2 Zekeren [Kv; Szám. 4/XV. 9]. *1606:* voltak a giomlalok niolczan eggiknek attam d 10 ... f — d. 80 [Kv; i.h. 12a/I. 30]. *1732:* Ezek[a] nyoltzan őt őt hetet szolgalnak Esztendőt altal [Nagyida K; Told. 11/70. — [a]Ti. a zsellérek]. *1796:* A Parasztok Curialistákkal édgyüt tsak nyoltzan lévén ... tartoznak két Kalangya buzát Papi bért adni [Szava K; SzConscr.]. *1843:* egész nap dolgoztam más valami 12 munkásokkal, s azon munkát másnap is folytattuk nyolcan [VKp 101].

b. *~ával* nyolcanként; cu cite opt; je acht. *1587:* 16 July Veottem harom zeker Sendelt oda ala Az eggyk zekeren volt Negy Ezeor es zaz mellyett nyolcawal veotte(m) f. 1 — f 5. — d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 13 Zabo György isp. m. kezével].

Szk: *mind ~an. 1584:* Az Negy Valaztot vraimat kenzerichek azoknak Az Epitmenyre zewkseges es karos helieknek meg latogatasara ... Also tanachbelj Vraim keozzewlis holnap valazon Negy Vraimath holnap mind Niolcza(n) egybe giwllienek [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1585:* mind Niolcza(n) egie(te)mbe meg eskeggyenek, Es Mennel hamareb lehet Indúllianak [Kv; i.h. I/1. 1]. *1679:* mind nyolczon Hunyad vármegyében ... residealo nemes személyek [Kath.].

nyolcad I. *számn* optime; achtel. *1589:* 7 febr. Hogi be iutot eo maga Cardinal vram veottem egi niolcad borsot d 28 ... Ket niolcad ziluat d. 56 [Kv; Szám. 4/X. 10]. *1637/1639:* vagjon egj hold es egj njolczad szeoleo [Kv; RDL I. 111].

II. *fn* **1.** nyolcadrész, vminek egynyolcada; optime, a opta parte; Achtel. *1587:* Kassat veottem az Aratoknak egy nyolczadotth d. 18 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10 Zabo György isp. m. kezével].

2. örökség-nyolcadrész; optimea unei moşteniri; Achtel der Erbschaft. *1728:* A Mikó Hidvéghi Iszságbol birnaké Quartalitiumat, Nyolczadot, és ha birnak? kik birják? [Fejér m.; Mk I vk].

III. *~án* (vkinek résziben járó) egynyolcad részen; pentru a opta parte; für ein Achtel. *1585:* A warosnak maradott voltt tawaly restanciaban egj aztaga felseo fwlen[a] melliet mikor el cheplettwnk volna niolczadan cheplettek el Jwtt beleole chepleo rezne kwl cub 41 [Kv; Szám. 3/XVI. 26. — [a]TA]. *1736:* az it valo buzara holnapra igirkeztek csiplők nyolczadan kilenczedin ebid vikara ha vgy parancsaja Ngod [Kv; TKl Mihály deák Teleki Ádámhoz]. *1750:* A Spotálybeli Hambárban transponalt Metr. 25. A Mérai transponalt Majorság 86 kalangyábol nyolczadán csépelvén jött Metr. 177 [Kv; Szám. 70/VIII. 2].

nyolcadfél I. *számn* **1.** hét és fél; şapte şi jumătate; siebeneinhalb. *1587:* Niolchiad fel eitel borert attam —/56 [Kv; Szám. 3/XXX. 7 Seres István sp kezével]. *1589 u.:* az szam wettesben marada Ennekem az föllywl megh Irt. 8. forynton, es niolcăd fel Keobeol bwzawal adossa [UszT]. *1590/1593:* Serienj Miklosnak az Zwle Attja Ideieben Niolchad fel eztendeigh volt Molnar legyn It az Deesy Retki Malomba(n) [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1595:* ket eókret adot úoltt Bertalan kouácz Sebestyen Demeternek nyolchad fel forinterth [Telekfva U; UszT 10/35]. *1617:* Ada ... Bartha Anna Kwspal Tamasnak, nyolczadfel hold foldet [Sepsisztván Hsz; Kp III. 24]. *1627:* Vicej János, mostan niolczad fęl Esztendeos [Kv; RDL I. 132]. *1651:* Jutta Niolczadfel rud santo fod [Szükerék SzD; JHbK X/16]. *1677:* Folthi Pannus szamara ... vettem Palastnak valo fekete viragos barsont 8 singet, nyolczad fel forinto(n) | Nyolczadfel singh Tetzin perpetat flo 10 de 50 [Beszt.; Törzs]. *1699:* egj darab Szöllő ... allya ötödfél az második lábja hatodfél, az harmadik ... nyolczad fél ... öl [Domáld KK; LLt]. *1753:* Akim Flora ... nyoltzad fél véka buzát adatott el [Velkér TA; Ks 8. XXII. 9 Naprogyán Gyorgye (40) jb vall.]. *1768:* azon ... kantza Lovat ... melyet ... Vlad Fárás (!) tartatt harmadfél Esztendeig, az után ez előtt Nyoltzad fél Esztendővel adta ... Dobrosz Bukur nevű Jobbágyának tizen őtőd féll Törők Tallérokért [Bereck Hsz; SzentkGy 45 „liber valachus" tanú vall. Jos. Szörtsei keze írása]. *1774:* Csutak

Uram Nyotz meg hizott Sertést adat el lában ... égyet én ... vöttem meg Nyotzadfél forinton [Mocs K; KS Conscr. 58 Soos Ferentz (30) jb vall.]. *1781:* egy kis puszta Joszág ... égj Királlyi igaz öllel meg méretvén, a Lábja keresztül ötödfél ól(ne)k teteje keresztül nyolczadfél ól(ne)k ... találtatott ... kaszáloja ... keresztul hetedfél ól ... szánto földe keresztül lön hatodfél kiralyi öl ... erdeje meg mérettetvén találtaték mindenik hellyen tizedfél fel Királyi ölnek [Vaja MT; Ks 66. 44. 17f]. *1837:* Nemes Kontz Mojses Uram, és Felesége ... adának el egy nyoltad (!) fél ölös Szélességű Tőrökbuza Földőtt Sigmond Miklos Uramnak és Feleségének [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns Sinfalvának hites Notáriussa kezével].

2. *~ -fél* hét és fél — hét és fél (egyenként hét és fél); cîte şapte şi jumătate la fiecare; je siebeneinhalb. *1568:* pro michaele fenesy Contra Blasiu(m) szeȩch, Joannes Kys Blasius ollo, Brassaiak, iur(ati) fassi sunt, hogy eȩk bwchywltek szȩch Balasnak eot lowat, Nyolcad fel fel f(ori)ntert, itt(em), Egy szekeret Minden zer szamostúl ad f. 8. 50 melyek tesznek f. 46 [Kv; TJk III/1. 229].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: hét és fél (forint); şapte şi jumătate (forinţi); siebeneinhalb (Florin). *1610:* eo niolcz forintal Auagi niolczadfellel ha ados [Attyha U; UszT 73b].

nyolcadfélezer hétezer-ötszáz; şapte mii cinci sute; siebentausendfünfhundert. *1658:* Az Havasalföldére jött tatárok az Duna parton vannak innét ... Kit maga vött meg, kit ajándékon bocsátottak el; Ráduly László is ajándékon jött el. Szegény Kemény János uramnak sanccza száztizenhat ezer tallér, Kornis Ferenc uramnak ötven ezer, Nagy Tamás uramon harmincz ezeret kérnek. Apaffi Boldisárnak nyolczadfél ezer [TML I, 137 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1682:* azokon kivül az mit eddigh administralt ... restal megh nalla Het vagy niolczad fel ezer forint [Kv; RDL I. 161].

nyolcadfélszáz I. *számn* hétszázötven; şapte sute cincizeci; siebenhundertfünfzig. *1584:* Berzete Mihaly vra(m), Varga Lazlo, es Boncziday Gergel hwteós polgarok ... valliak ... Az hazat beochwlleottewk Niolczadfel zaz forintra [Kv; TJk IV/1. 355]. *1666:* Magyar es Olah Totfalukot ... Ebeni Istva(n) Ura(m) nyolczad fel szaz Aranyb(an) Zalghb(an) (!) birván [Kv; WassLt]. *1682:* Nyolczad fél száz forintot megh Igirt az házert [Kv; RDL I. 162 Elizabetha István Peter, consors nob. Joannis Szekely (50) vall.].

II. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial cu valoare de adverb; mit Adverbialsuffix in adverbialartigem Gebrauch: *~ával* hétszázötvenenként; cîte şapte sute cincizeci; je siebenhundertfünfzig. *1587:* Juljusban az feredeó hazat hattak eó kegmeok: hogi meg heiaztassam ... Niolchiad fel szaszaual veottem Tiszen egj ezer szendelt nemelj szekerre fel pensztis kellet adno(m) az szendelj arra f 14/60 | 12 Julj a Varos fog' hazahoz vitettem ket zeker zendelt Niolchiad fel zazawal egiken volt hatod fel ezer az arra teót f 7/36. Masikon volt harmad fel ezer azon arro(n) f. 3/34 | vgian azon 12 Julj az harmadik zeker zendelt vetete(m) az hid kapwhóz az hetesek haza meg heiaszasara volt Negied fel ezer Niolchiad fel zazawal az arra tezen f 4/68 [Kv; Szám. 3/XXX. 19, 21 Seres István sp kezével].

nyolcadfű I. *mn* nyolcadik évében járó (állat); (despre animale) care merge pe anul al optulea; (Tier) achtjährig. *1656:* Labas marhak Borsan ... Hetedfü Pey uad men lo Nr. 1 ... Egy harmad fü szürke Gyermek lo Czodor Nro 1. ... Egy nyolczad fü őregh pej herelt Nro 1. Egy harmad fü Czódór Nro 1. Egy negyed fü Czodór pej nro 1 ... Egy heted fü fejer herelt Nro 1 ... Egy hatodfü pey herelt lo Nro. 1 [Doboka; Mk Inv. 8–10].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: nyolcadik évében járó állat; animal care merge pe anul al optulea; achtjähriges Tier. *1634:* Hogi ne legien[a] valami agh marha, hanem ha lehet, lenne giermekded lo, het vagi niolczad fü [KJ. — [a]Ti. a veendő ló].

nyolcadik I. *sorszámn* al optulea, a opta; der/die/das achte. *1573:* Nyolchyadyk vallo, Menhartt Gherebne. Margytt [Simontelke BN; RLt O. 5]. *1584:* hoza my nekunk az Nag: para(n)chiolattiath Tomory Istva(n) Embere Garda Peter Tomory Istua(n) kepeben ... pinkest houanak Niolchadik napja(n) 1584 Eztendoben [DobLev. 1/2]. *1639:* Eormenyes felől egy Chyerfa mellett nyolczadik halmot határ jegyül feoldből csináltatván, az Chyerfán is kereztet vágatt[a] [Ks. — [a]Kisszöllős és Zágor (KK) közötti határjárás rendjén]. *1659:* Az nyolczadik punctumban az mely szónak annectálását nehezteli ő nagysága azokban az országnak maga igaz mentsége foglaltatik benn másoknak vádlása nélkül: nem látjuk méltó okát miért kelletnék kihagyatni [EOE XII, 211–2 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz]. *1776:* Az Nyolczadik házban lakik most Gyikisán Gligorás a kit is inkább Hurubának lehet mondani [Kálna SzD; Ks 35. XV. 2]. *1806:* Nyoczadik Tábla Erdő ... növésiben, és bokrosnak találtotott [Aranyosivánfva TA; EHA]. *1824:* Nyotzadik Colonus Paskuj Péter [Szásznyires SzD; Ks 79. 85]. *1849:* Nyoltzadik vallo Pap Rafira 33 Eves le tett Hite után a kérdésekre közönségesen vall [Héjasfva NK; CsZ].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: 1. a nyolcadik (személy/dolog); a opta persoană, al optulea lucru; die achte Person/Sache. *1552:* A borr ital vtan kedig mindgyarast elueß eßec: ott ninch az vtán tanách ... hanem zur zauar. Egyic elkezdi es énekel, à masic sir, a harmadik mint két kezéuel hársol ... Nyoltzadic fęlen haytuan a nyakad ot áloßic [HeltDial. K 8b–K 8a]. *1638:* Vagjon teömlö turo husz: Elseö libr. no. 108. Masodik libr. no. 81 ... Niolczadik libr. no. 103 ... Huszadik libr. no. 77 [A.porumbák UF I, 658–9]. *1682:* Attam hatt Uy Uankosokat ... Az masik Uankos hai is giolcsbol ualo minden fele szinü Seliemmel uarrott agakra uarrott ... Az niolczadik Fekete Seliemmel Feieressel elegieslegh uarott giolcsbol ualo [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1699:* vagyon egj vetemenyes, es viragos kert tablakra fel osztva, es jo formaban ki csinálva, melly(ne)k első tablajában vagyon foghagyma ... Nyolczadiknak feliben veres hagyma [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. *1714:* Hét ovit hatos szék, nyolczadik közönséges fl. Hung. 12 [AH 55]. *1774:* három Esztendeig csak hét Béres volt ... az nyoltzadik hellyiben minden Heten Jobbagyot hajtottanak Beresi Szolgalatra Jobbágy Szerben ... két Esztendeig, a nyoltzadikért ... Jobbágy Béreskedet kinekis egy köböl Gabonát adtanak minden Holnapba [Mocs K; KS Conscr. 27]. *1804:* Hét tolyo tyuk, a Nyoltzadik 16 tojáson ül [HSzj *tojás* al.].

2. *~a* a hónap nyolcadik napja; a opta zi dintr-o lună oarecare, data de opt; der achte Tag des Monats. *1800:* nyoltzadikára Tordára Érkezik a' Commandérazo Gyeneralis, és a' Bellicus Commissarius Urak(!) [Torockó; TLev. 5].

nyolcadmagával vele (a szóban forgó személlyel együtt) nyolcan; împreună cu alte şapte persoane, cu alţi/încă şapte; zu acht. *1587:* az Nagi hid laba meg foldoszasara hordottanak hazak alol (így!) kiket az keomiesek mwtogattanak az korchiolias volt Niolchiad magaual hogi szekerre fel raktak es heljre vittek fiszettem nekiek —/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 31 Seres István sp kezével]. *1595:* Wrünk ö fge paranczara Kömües Andras Nyoltzad magaúal megyen Húsztra müuelni [Kv; i.h. 6/XVIIa. 91 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Szokmarrol erkezwe(n) feö pattantiüs mester niolcziad magaval ... atta(m) ... Hust lib 8 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 179]. *1637:* 26 Septembris Berkeszi Szabó Mihályt küldöttük el nyolczad magával Fejérvárra urunk parancsolatjára [Mv; EM XXI, 536]. *1640:* Vagion mindenestül ezen hataron 40 köbölre valo szanto feolde reti 12 szekerre valo, veczinnie, harmad reszet biria az falunak niolczad magaval ugi mint Raduli Dulievel Ionas Dulievel Boerokkal es eöt jobbagy attiafiaival Viste Maire nevü havasnak az szerent felet több attiafiaival edgiüt [UF I, 803]. *1646:* Egy Cassay Hadnagis erkezek njolczad magaúal [Mv; AAll. 6]. *1704:* Nagy Janos nevü hajdu nyolczad magaval negjed nap alat 16. köböl buzat gazlata el [Kovászna Hsz; HSzjP Val. Boldisár jb vall.].

nyolcadnap 1. nyolc nap, nyolc napnyi idő; timp de opt zile; acht Tage (lang). *1597:* Nyolczad Napig mindnaian az waross keolczigin woltanak feirwarat [Kv; Szám. 7/XIV. 31 Masass Tamás sp kezével]. *1614:* Azután nyolcadnapig rettenetes rút iszonyú havasos, kósziklás, erdős, völgyes helyet mentünk [BTN[2] 67]. *1621:* A Korogyak az Kayanto Veölgyeben arattanak Nyolczadnapigh [Kv; Szám. 15b/VII. 25]. *1657:* Nemzetes Barczai György Ur(am) Tiztartoja Törvent igirt Nyolczad napra az Görögnek ... azkoris protestált ... az Nolczad nap Elö jöven ... mi jelen leven, most sem iót Elö, sem nem Tudositot [Lozsád H; BK Misc. 1143]. *1677:* Ha ki peressét ratione praeonotatorum Casuum a' Táblán akarja keresni; elsöben a Terminusnak elötte, Erdélyben nyolczad nappal, a' Partiumban tizenötöd nappal literis Evocatoriis legitimè evocaltassa | az Erdély Országi Causakban-is nyolczad napig a' Sententiakat ki ne adhassák [AC 178, 185]. *1730:* ki ki ganejját szeméttyét intra 8vum el tisztittassa s hordassa, ugj az kit az Ne(m)es Város foldeit az magokeihoz foglaltak vgjan nyoczad napok alatt remittálják sub poena fl hung 3:/:3 [Dés; Jk 401a]. *1780/1804:* ha valaki Törvényes processust akar más ellen inditani, az elött nyoltzad nappal ad 8vum vagy irott vagy Verbalis Instructioval hivassa meg, hogy az Inctus is ... készüllyön a' bé felelésre [Torockó; TLev. 41]. *1803:* Ha valamely gazdának jármos ökre, hátos- vagy hámos lova elkárosodik, nyolcadnapok alatt számot adni 15 napokra megfizetni vagy pedig a káros gazdával a pásztor megbékélleni tartozik [M.hermány U; RSzF 193]. *1866:* a T. Papok oskola tanitok, és D. gondnokok azt fogadták volt hogy Mártzius 12-ére tartozásaikat bé fizetik, de többen ... bé nem fizették ... ha nyoltzad napok alatt bé nem fizetik, azon tul költségekre a' közügyigazgato ki fog szállani [Gyalu K; RAk 112].

2. *~ra* nyolcadik napra; pe a opta zi; auf den achten Tag. *1554:* Az level latwan ... mennenk el ... Martonosba[a] ... es az marton ferenz haza heliet Kwsmeödeön[b] ... az chiokfalvj Vajda lazlone marta Azzon newere ... kerneök meg az poronczjolatnak erejevel es ha meg nem adnak ugian azon poronczoljottal Hjnok niolczadnapra az felleiöl meg irt nagisagos Vajdak Kendj Ferenz es Dobo Istwan elejbe [MNy XXVIII, 319. — [a-b]U]. *1569:* my az felsiged Parancsolata szeri(n)t hywok es intök Mihalfy Janost Nolczad napra felsiged wdwaraba es felsiged szine eleibe ok adasra [Msz; LLt 77/3]. *1598:* niolczad napra heted heted magokal menczyek megh magokat hogy az megh taglot legeny dolgaban semiben nem rezesek [Alparét SzD; Ks]. *1614:* Eüocalok ... Losonczi Banfi Margit Azzont Nolcziad napra az Nagod Tablaiara [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. *1636:* Miuel Nemetiek masok Erdeiere lopua vagy hatalmasul giakorta el mennek; es ugy horgiak ... ez illie(n) patronusok mennienek be az Potentiariusok vtan az faluba, az falus Birot requiralua(n) felölle ... Niolczad napra kerje(ne)k Teöruent az Dominus Terrestristevl es procedallio(n) Iuris ordinie [KCs 132 G. Sárosi Kük. megyei not. kezével]. *1798:* Tekintetes Szánto Sándor Ur ... citáltattya az Urat mi általunk mátol fogva nyoltzad Napra Nemes Also Fejér vármegye törvényes Derék Székire törvényre [Ne; DobLev. IV/807. 2a]. *1814:* Légy azért készen Nyoltzod napra Törvényre [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6].

Szk: *a terminusnak ~jára reáhív.* *1584:* Engedelmesek leue(n) elj mene(n)k ... Chiuchra[a] es ... Talalok wduar biriaat szolthai myhal deakot es az altal megh kenalok az Nag: leuele Tartasa szerint seger Anna Azzonth az lian Negedel, de illien valazt theon, hog io megh mo(n)gia vranak azzonianak hizem gongiok lezen ria, az vtan mene(n)k egi Jobagiahoz ... es az altal ria hiuok Niolczad napiara az Terminusnak [DobLev. I/2. — [a]Csücsra AF].

nyolcadnapi nyolc napi; de opt zile; achttägig. *1672:* Levelemnek megírása után érkezék Boros az táborról, avagy inkább Kamenicz várából. Az oda vagyon immár, fel adták nyolczad napi vítatás után, midón kapuja elött való bástyáját meg vette volna a török [TML VI, 28 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1704:* noha öexcellentiája[a] várta és reméllette volna, hogy az ország törvénye szerint hatnapi exmissióval meg kellett volna érni, mindazáltal a statusok nyolcadnapi exmissiót adtanak [WIN I, 165. — [a]Bethlen Miklós]. *1734:* Az mely Idegennek az Attya el atta volt nullum Jussal, azon Idegen kéináltatta meg az Emptor Actort mint vért, Félesége jussan, tévén tsak nyoltzad napi terminust az ki valtásra [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1790:* Az Gerendianus Contractusban a' nyóltzad napi praeadmonitio mint a' Contractusnak edgjik essentialis Conditioja fel lévén téve ... az 8tzad napi praeadmonitio fuerat Conditio Sine qua non [Radnót KK; DobLev. III/678. 1b Csato Mihály aláírásával].

nyolcadnapoztat nyolcadnapi/nyolcadnapos törvényre idéztet; a dispune să fie citat în faţa instanţei în a opta zi; auf den achten Tag vorladen lassen. *1765:* Két versben Falusi Biránk altal 8tzad napoztattuk Gruja alias Letskus Dregant, Lung Janost, Lázár Györgyet, Tyépéj alias Milos Mihállyt ... hogy magokot magok mellé szerzendö jámbor betsületes emberek hütekkel tisztitsak ki gyanunk aloll [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben].

nyolcadrendben nyolcadsorban; în al optulea rînd; achtens. *1619:* az kapitán pasa az tengerről hozott nyereségből vive ki az császárnak ajándékot Daut Pasára ... Harmadrendben hét szekér, azokban egynéhány leopárd ... Nyolcadrendben nyolcvan ember, azki végekkel kamukát, atlacot, bársonyt, vont aranymíveket vitt [BTN[2] 377–8].

nyolcadrész 1. nyolcad; a opta parte, optime; Achtel. *1710:* A székely nátió azért magát a Diplomához tartván, nem akar vala különben contribuálni, hanem jóakarata szerint minden esztendőben bizonyos summát vállalt magára, hol tized-, hol nyolcadrészit a contribútiónak [CsH 318–9].

2. örökség-nyolcadrész; a opta parte din moştenire, optimea unei moşteniri; Achtel der Erbschaft. *1640:* Rinie Vaszil ... Gropa Herszten nevü havasnak az niolczad reszit biria. Edgi malomnak niolczad reszit [UF I, 731].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: nyolcad(rész)nyi; de o optime; einige achtel viel. *1640:* Radul Zirbul ... Niolczad resz Boiersagat bir harom veczinnie vagion [UF I, 775]. *1705:* Az pénznek pedigh folyásaba(n) hogy confusio ne essek, szükségesnek itiltük ki irnj, mint determinaltatot volt az pénznek állapattya az elmult esztendőb(en) itt Szebenb(en) ... egy jo ligáju és pondusu arany ... hat magyar forintban. Egy Imperialis vagy akár mely jó lingaju es pondussu Taller ... két magyar forintban nyolczvan pénzben, ehez képest p(ro)portionate számlalván, az fél, negyed és nyolcad rész Tallerokott [KvLt I/192 a gub. Nsz-ből].

nyolcadszor nyolcadikszor; pentru a opta oară; zum achten Male. *1792:* Ödödszer ... Hatodszor ... Hetedszer ... Nyolczadszor [Mv; Told. 67]. *1847:* Nyolcadszor: Az adózó köznépnek költetése, saccoltatása tekintetében minő bűntényeket követett el Varga Kata [VKp 208].

nyolcágú nyolckarú; cu opt ramuri; achtarmig. *1699:* Nyolcz Agu soson allo Sajtolo szin [Szentdemeter U; LLt].

nyolcas I. *mn* nyolcszoros; de opt ori (în şir); achtmalig. *1611:* Egj uerres kamoka zoknia haro(m) hantasal es niolczos keöttes rajta az uala(n) f. 23 | Egj Ezwst zin dupla taffota zoknia barson premel haromzor hantot az alja: niolczos keöttes az valan bechwltek ... f 19 [Kv; RDL I. 88]

II. *fn* nyolcas számjegy; cifra opt; Acht. *1834:* a' kupa rubricában az egyes Szám nyoltzasnak van Corrigálva [Somb. II]

nyolcesztendős nyolcéves; în vîrsta de opt ani; achtjährig. *1706:* Szász Gergely fiacskaia Miklos lehet nyolcz esztendős [M.bölkény MT; Born. G. VII. 4]. *1840:* nyolcz esztendős barna-ló ... az utó-lábain a' körüm balogos bějegje vagy más esmertető jegyei észre nem vétettek [DLt 860 nyomt. kl].

Szk: ~ *forma. 1837:* Egy sárga nyolcz esztendős forma paripa Ló, fakó serénnyel [DLt mv-i nyomt. kl] ✱ ~ *szabású. 1727:* Tót Györgynek nyóltz esztendős szabásu fia Élesden szólgál [BfN] ✱ *hét-~. 1705:* Egy ágyús kapitány feleségestül s két szép fiaival lévén ott, mind feleségit, mind szép hét- és nyocesztendős fiait előtte felvagdalván [WIN I, 647].

nyolcezer I. *számn* 1. opt mii; achttausend. *1662:* a fejedelem ... tudósította, és hogy a generál, Duglás nevü generált is vagy nyolcezer jó könnyü haddal a Fehérhegyen innen eleibe küldendő volna [SKr 254]. *1710 k.:* Nagy hadakozása lévén ekkor a törőknek Magyarországban a keresztyénséggel, a francia király is adott nyolcezer válogatott hadat oda [BÖn. 592].

2. számn-i összetételekben; în numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: opt mii (şi ...); achttausend (und ...) *1713:* Esvén ... értésemre, hogy kglmed azt mondotta volna, éngemet Noltz ezér s egynehány Száz forintokig Contentált volna, kin is elegetném győzők tsudálkozni, mert ... nékem soha egy pénzt is nem adótt [JHb II/1 gr. Mikes Mihályné Bethlen Druzsina gr. Csáky Istvánhoz].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: opt mii; achttausend. *1663:* az ország hadában egy lélek sem akar elmenni, s nem is mennek; az fizetett hadában sem maradt száz, mind eloszlott az török közé való menet miatt. Ím szintén írom vala ez levelemet, érkezék Rédei Ferencz uram levele, melyet in specie elküldtem, Kegyelmed megláthatja. Nyolcezernek írja, de bizony háromezer sincs [TML II, 557–8 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Azt írja Absolon az magyaroknak, minden bizonnyal martiusnak az első hetiben az eddig kin levő és azalatt is kijövő hadakat legalább nyolczezerre töltik [TML VIII, 76 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

nyolcfontos în greutate de opt pfunzi; acht Pfund schwer. *1662:* Memoriale Fogaras várában lévő aldgyukhoz, és szakállasakhoz mindenestől menyi számu golyobissal legyenek mind külön külön ... Tiz fontoshoz vagyon ... nro. 583. Nyolcz fontoshoz nro. 376 [UF II, 213].

nyolckerekű (moară) cu opt roţi; mit acht Mühlrädern. *1838:* Inventariuma a K. Monostori Szitáló, és Lisztelő edgyüt nyóltz kerekü malmoknak [KmULev. 2].

nyolcköblös I. *mn* nyolc köbölnyi gabonával bevethető; de opt chiubele; acht Kübel Korn fassend (Feldstück). *1611:* vagion egj niolcz keöbleös feöld [Kv; RDL I. 88]. *1665:* Ittem vagyon egy földem az tüzokmáli pallónál, Hosszú Tamás uramtól jutott, nyolcköblös, lábbal nyúl ... az Filstich Lőrincné földére [Kv; KvE 199 LJ]. *1671:* mely nyolcköblös földet ada Gábor deákné asszonyom [Kv; KvE 200 LJ].

II. fn-i jell-ű haszn-ban (birt. szr-os alakban); cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: nyolc köbölnyi gabonával bevethető föld; pământ arabil de opt chiubele; acht Kübel Korn fassendes Feldstück. *1671:* Ittem vagyon egy szántóföldem Kajántó völgyében, mely vagyon Szigyártó Kandert Márton szomszédságában, az mely földem tizenkét köblös föld; fele, id est hatköblöse Enyém, hatköblös penig Szigyártó Kandert Mártoné. Mivel ugyan a nyolcköblöse volna enyém, de atyafiságosképpen kére Szigyártó Márton, hogy osztassék kétfelé, én is reája hajlék atyafiságból való szeretetemből [Kv; KvE 200 LJ].

nyolcmázsás de opt chintale; acht Doppelzentner schwer. *1632:* egy hozzu sebes tarazk niolcz masas két fontos, Bekes Gaspar cimere alatt, agia, es kerekei vasasok ... sebes taraczk niolcz masas kétt fontos, Medue cimerw, agia es kerekej vasasok minden szerszamostol [Fog.; UF I, 133].

nyolcmértékes nyolcmértékű (mérőedény); (vas) de opt măsuri; (Gefäß) von acht Maßen. *1745:* Liszt mérő véka nrő 1. Nyólcz mértékes fuka nrő 1. Tizennégj mértékes nrő 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

nyolcórai de opt ore; achtstündig. *1823–1830:* A fenn írt kővágók az eislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak, éjjel-nappal benn vagynak rendre a vágók, és nyolcórai munkájokért kapnak öt-öt jó garast, melyből élnek és mécsnek olajat is vesznek [FogE 207].

nyolcökrű nyolcökrös; cu opt boi, care are opt boi; Achtochsen-. *1614/1616:* fa hozatasban minden egy nyoltz ökrü szeker fatúl fizettem húszonött penszt [Kv; RDL I. 100 Michael Kapussi de Zeek ns vall.]. *1621:* Hogy Vrunk eo felsege Kék Drabanti keozzul 23. eo felsegeheoz menue(n) meg engedek B. Vramnak az Niolcz eokru Zekeret Hunjadig [Kv; Szám. 15b/IX. 157]. *1753:* játék egy Nyolcz ökrü szánat be menni azon erdőbe [Gyalu K; Ks 7. XIV. 13 Gr. Butyka de Csomafája (54) ns vall.].

nyolcöles nyolc öl hosszúságú; (lung) de opt stînjeni; von acht Klaftern (lang). *1714:* Az sz: Miklos képe hegje megett njolcz ölös gyepü [Lengyelfva U; EHA]. *1813:* A' Virágház mellett Földbe ásott mintegy 8. ölős hoszszu meleg ágy Honapos Retekkel és fuszujkaval szépen zöldellő [Koronka MT; Told. 18]. *1816:* A Sombori széna fübe tavai Széna kis Szakasz égyik nyoltz ölős a másik 4 [Kv; IB. Rettegi Miklós kezével].

Szk: *nyolc- ~. 1699:* (A ház építésére) kévántatt(na)k 18 szál vastag koszoru fák, nyolcz, nyolcz ölesek [Kv; BLt 7].

nyolcpénzes nyolc pénz árú; care costă opt parale; acht Gelder wert/kostend. *1553:* Kerwnk tegedeth es haggywk teneked hog chynaltas myndgyarasth egy koeteleth kynek ... az temerdeksègek anny legen mynth egh nyolc penzes koehtel wag mynth ket estrangh [BesztLt 42 St. Dobo de Rwzka Waywoda Trans. a beszt-i biróhoz a Bethlen melletti táborból]. *1621:* veotte(m) ... Leany es ven azzonjoknak kenj(eret) .../8 ... Ven azzonj es leanj azzonjoknak kett ejtelt[a] 8 penzest [Kv; Szám. 15b/IX. 78–9. — [a]Ti. bort]. *1648:* eteden Kazas Istvannit ot eytel bort nioc penzest [Etéd U; Pf].

nyolcrendű nyolcrétű; de opt rînduri; mit acht Reihen. *1705:* Edgy apro galandos nyári Palást bársony. Mas edgy fekete barsony nyolcz rendő Csipkes nyari Palást [WassLt Vas Dánielné lelt.].

nyolcsustákos nyolc susták árú; de opt şuştaci, care costă opt şuştaci; acht Gelder (genannt Susták) wert/kostend. *1798:* Fogadtam meg Mlgs Groff Principalisne Aszszonyom Mlgs Groff Bethlen Samuelne aszszony Szamára esztendeig Frajnak ... Albert Márist, akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igírtem kész pénzt f. h. 8 ... egy Fejer nyoltz Sustakos keszkenőt [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével].

nyolcszáz I. *számn* **1.** opt sute; achthundert. *1585:* 28 July, Az itwalo czigan waydatul vettem lecz zeget niolcz zazat ... f. 1 [Kv; Szám. 3/XVII. 8]. *1595:* mutatuan sakokban egj falka penzt vgy mint niolcz zaz forintot [BfN]. *1614/1616:* Tudom azt hogy az en Attyam Boldisar Praedicator harmadfęl Esztendöig lakek Coloson, az ministeriúmban és mindenkor esztendöröl esztendöre meg attak az nyoltz szaz kö soot vagy soul vagy penszül [Torda; RDL I. 100 Joannes Pall, jud. pr. opp. Thorda vall.]. *1669/1672:* Kére mi elöttünk Fabján Benedek ur(am), Jenei Miklos uramtol ... nyoltz száz Magyar forintokat [Gyf; JHb XXIX/48]. *1730:* erdők, mikor ezekben bűven terem â mak, jól megh hizhatik nyolcz száz Sertés [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1779:* Káposzta ... meg terem leg alább nyóltz száz Fő melyből minden Esztendőben ell sózva két káddal attunk el [Szentdemeter U; LLt Vall. 14]. *1844:* a le vágot, és még levágando résznek fáját lelki esméretesen ... nyoltzszáz Mfrtokra ítilték [Megyesfva MT; LLt].

Szk: *hét- ~. 1775/1781:* Al Gyógyon ... külön külön minden esztendőben szoktanak vettetni, 's vettettnek most is hét nyoltz száz véka buzát [Algyógy H; JHb LXXI/3. 350].

2. *nyolc- ~* minden egyes alkalommal nyolcszáz; de fiecare dată opt sute; je achthundert. *1614/1616:* Az Colosj Birak Uraim útromokra az Fenessi Martonne ellen valo dolgokbol, igaz hütöm szerent túdom, hogy kertük töle az praedicator esztendökre rendeltetet nyoltz nyoltz szaz kö sokat, mellyet hallottam gyakorta Juhos Janos szaiabol, hogy nekj meg igirte [Kv; RDL I. 100 Steph. Gjöngjossj camerarius salis fodinae Colosiensis vall.].

3. számn-i összetételben; în numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: opt sute (şi ...); achthundert (und ...). *1586:* Ez Niolcz Zaz, tizenegy forint Niolczwa(n) ket penz ... Igyarto Simonnak Es Veisz Tamasnak Egyhazfiaknak [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. *1588:* Azon tanach haz Kapwyahoz veottem nyolcz zaz hwzon heet heazo zeget zazat d.3. tezen d. 24 [Kv; Szám. 4/I. 40]. *1637/1639:* Ez megh neuezet boroknak az arrat, Ez felseo summához ... tuduan, teszen az kettrendbelj summa, Egjütt njolcz szaz hetuenhat forintot [Kv; RDL I. 111]. *1673:* Szövetnekek njolcz szaz hatvan hat ... nro 866 [Fog.; UF II; 539]. *1679:* Fogaras földén Parró nevő faluba(n) lakó[a] ... jobbágyokat ... nyolczsáz nyolczva(n) magyari forintokba(n) adtuk, co(n)feraltuk, inscribáltuk és impignoráltuk [Incz. VI. 29 fej. — [a]Köv. 13 jb és egy fugitivus fels.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *~ával* cite opt sute; je achthundert. *1587:* Veres Peterne Azzonyomtol veottem Tyzen hat zaz Sendelt Nyolchzazaual f 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 13 Zabo György isp. m. kezével].

nyolcszeg nyolcszög; octogon; Achteck. *1656:* A Fogarasi külsö vár kapuia eleőtt, vagyon bal kez feleöl sendeli hejazatt alat vöt niolcz szegre csinalt deszkaual bellett filegoria [UF II, 93]. *1681:* Munitiós Bástya ... Az bastya külsö szegeletin vagyon nyolcz szegre rakot Czirkalo hazaczka, Sindelyezese mégh megh lehet, Bétevő Ajtaja nincsen [Vh; VhU 564–5].

nyolcszegű nyolcszögletű; octogonal; achteckig. *1611:* lo kapocz, Twrkeses giengieos dupletos mind az alja, mind az oldala, az nesset (!) agba(n) uagjo(n) egj niolcz zegeö granat ... f: 22 [Kv; RDL I. 88]. *1637/1639:* Egj Arany homlok elöcske nyolczszegü safely benne, harom gjongj szem keornyülle, nyom Aran(yat) 5 ort(ot) 1. f. 28. d | Egj nyoltz szegü Sofeljos gyúrú Sas kormes beouen nyom harmadfel Aranj : aestimalt ... f. 40 [Kv; i.h. 111]. *1652:* Egy nyolcz szegü kerek asztal | Egy Kerek Asztal nyolcz szegő [Görgény MT; Törzs]. *1728:* Egj sorofos on palaczk nyolcz szegü ... Egj sorofos on palaczk ismet, negj szegü [Nagyborosnyó Hsz; SVJk].

nyolcszor nyolc alkalommal; de opt ori; achtmal. *1667:* Az Praesidium fizetése tizszer legyen-e? nyolczszor-e? ... arrúl is írás legyen [TML IV, 210 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1711:* vagy tizenhat esztendeje mi ólta el hagyott, az időtől fogva nyolczor fogtattam ... ezekkel a fogságokkal Törvény által tőle való meg válásomat akarta(m) munkába venni; de eő kgle mindenkor el szőkőtt [Dés; Jk 359–60].

1723: azt tudam hogy kőtötték meg azt a Deési gátot nyoltzor, ugy annyira hogj tsak ne(m) égj aránt volt â gát â partal [Désakna; Ks 25. IV. 5].

nyolcvan I. *számn* **1.** optzeci; achtzig. *1589:* Biro vram eztis megh kialtassa, hogy Akinek kert zeoleye vagyon hazanal, ha eottwen, hatwan, vagy 70. veder bora lezen, az az Niolczwan vederre Nem telik, hat Abbol dezmawal Ne(m) tartozik [Kv; TanJk I/1. 116]. *1592:* Ezek mind wy es Jo borok woltanak Niolwan vedres hordoknal nagiwbbakis woltanak [Kv; Szám. 5/XIV. 378 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* Hogy az Nyolczua(n) Darabantot eo kemek meginditak Tanaczi Vrajm hagiasabol feozettem eo kemeknek Ebedre[a] [Kv; i.h. 15b/IX. 203. — [a]Köv. a fels.]. *1661:* Czitromlevet nyolczvan okát, okáját 60 pénzen [AUt 99]. *1721:* Tiszt Csengeri Peter nyolczvan veder borának arrabúl ... harmincz magyar forintok exsolvaltassa(na)k [Kv; SRE 142]. *1729:* ezen épűlet alatt egy bóthajtásos ajton bé menvén vagyon derék kő bólthajtás alatt egészen el készűlt három pincze, kikb(en) alkalmasint elférnek nyolczvan hordó borok [Buza SzD; JHb V/2]. *1814:* A Gabanás hijján 80 azaz Nyoltzvan véka Csős tőrőgbuza mely nagyon Szegény [Mezősályi TA; RLt].

Szk: *hetven-* ~. *1775/1781:* Zab is vetődik minden esztendőben ... hetven nyoltzvan véka [Máda H; JHb LXXI/3. 385–6]. *1796:* Az Ökröket el nem adhattam Hetven, nyoltzvan forintnál többet nem igerten(e)k érettek [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

2. számn-i összetételben; în numerale compuse; in zusammengesetzten Zahlen: optzeci (şi ...); (... und) achtzig. *1572:* egy Zachkoba vagion Niolczwan ket forint [Fog.; SLt S. 10]. *1585:* 18 Nouembr(is) Az Scholaba(n) ... az kemencze keteon hassot wala, es eo magatol pręter opinion(em) n(ost)ram le deolt, chinaltatuk azt wyalag Zakmary Janossal, attunk az fel rakassatol neky f. 2 d. 0 Ite(m) ket pinzes kalyat adot hozaya niolczwan egiet az arra ... az kalyaknak f. 1 d. 62 [Kv; Szám. 3/XIX. 42]. *1650:* Percipialta(m) Czipo Süttető Vraimektol Gazdalkodasra Valo Feier Czipot Nro 1200 ... keoz Czipotis Ezer negy szaz Nyolczua(n) kilenczett [Kv; i.h. 26/VI. 343]. *1681:* Tiloltkender — nyolczvan hat fő Nro 86 [Brettye H; VhU 589]. *1736 u.:* Gróf vala Apor István, mert csak minden nap rendszerint kijáró ezüst tála nyolcvannégy volt [MetTrCs 444]. *1752:* Nsgod poroncsolatyat véven ... en egesz igyekezetel igyekeztem hogy Nsagodnak conplacialhassak de halat Penzelis nem kaptam ... az melj tiz darab halacskat es vagy nyolczvan hat Rakot foghatam küldőten (!) most ujaban [Kövesd NK; ApLt 5 Nagy Zsigmond Apor Józsefhez]. *1765:* en nem járhatok időmőt el töltőttem, ă nyolczván egy esztendőt nyolczvan kettőbe jarok [Csobotfva Cs; Ks Csikcsobotfalvi Bartalis János lev.]. *1796:* Száz Nyoltzvan Nyoltz véka Mész Karatsonfalvárol meg erkezet most Szombaton estve [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. **1.** optzeci; achtzig. *1675:* Szarnyos maiorsagh szama Tyuk kakassal nyolczvan ... no. 80 [Komána F; UF II, 656 Recsey István kezével]. *1704:* Apornak csak poharát nyolcvanat osztottanak fel egymás között, akiben Pekrinek semmi sem jutott [WIN I, 312].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: ~*a* vhány közül nyolcvan; optzeci dintr-un număr de ...; achtzig von etwas. *1659:* Szolgámat hagytam vala ott az háromszáznyolczvan tallérokért de igen megfogyatkozám benne. Kegyelmedet azért kérem, ha most megadatja ő nagysága, vegye kezéhez Kegyelmed s háromszázát adja mindjárt Bánfi Gábor uram kezében s nyolczvana legyen Kegyelmed kezénél, akármikor meg találom Kegyelmednél [TML I, 335 Franciscus Redei Teleki Mihályhoz].

nyolcvanas I. *mn* **1.** nyolcvan vedres ürtartalmú; de optzeci de vedre; mit Rauminhalt von achtzig Eimern. *1603:* (A) feel dezmanak fel takartatasara ... valaztassanak az varos keozzeol ket Vraim ... fizetesek legyen ... Egy egy nyolchwanos bor adassek eggiknek eggyknek[a] [Kv; TanJk I/1. 447. — [a]Folyt. a fels.]. *1614:* Kétt kaad egik mustos az masok (!) niomo kad, egy nyolczuanos hordo es egj harmincz vedres Altalogh [Kv; RDL I. 96a Andreas Júnck kezével]. *1633:* adtak az ácsoknak fizetésben 200 forintot, egy nyolcvanos bort ... egy-egy köböl búzát, egy-egy sajtot [Kv; KvE 166 SB]. *1701:* Hadnagj Uram ő kegjelme ... egj nyoltzvanos átalogot oda küldvén ... a' Dézma fel takarodásákor tsak el vitték [Kv; SRE 77].

2. «nyolcvanas»-nak nevezett kelméből való; dintr-o stofă numită «de optzeci»; aus einem Stoff «Achtziger» genannt. *1599:* Thot hazy Istwan. Hozott Lengiel Orzagbol ... Fel Veg Niolchvanos Scharlathott 1//50 [Kv; Szám. 8/XIV. 7 Hj]. *1620:* Posztorul. Egy Vegh Niolczuanos Skarlattul f 3 [KvLt II/69. 5 VectrTr].

II. *fn* nyolcvanvedres hordó; butoi de optzeci de vedre; Faß mit Rauminhalt von achtzig Eimern. *1596:* Ket ô hordot vettünk, egy hatwanost, Az massik nyolwanos p(er) f 2 d 50 [Kv; Szám. 7/II. 41]. *1637/1639:* 6 kesz keotett hordo, ki njolczuanos ki hetuenes ... aesti(máltuk) f 6 [Kv; RDL I. 111].

nyolcvanesztendős nyolcvanéves; de optzeci de ani; achtzigjährig. *1749:* mondá Oprika Todor én már vagyok nyolczvan Esztendős ember [Szentmihály MT; Born. XL. 187].

nyolcvanezer I. *számn* optzeci de mii; achtzigtausend. *1619:* senkinek ne parancsoljon bár az hatalmas császár, csak nekem, nyolcvan vagy százezer emberrel mindjárt melléje megyek [BTN[2] 194]. *1659:* czak ez vagyon hatra, Szombatigh, vagy Vasarnapigh variak, ha szerit tehettyük az nyolczvan ezer Taller Adonak, hanem czak megh indulnak az Hadak [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. *1677:* ő Nagyságának penig holta után-is az ő Nagyságok legitimus haeresitől és posteritasitol, a' nyolczvan ezer forint summa le-tétetvén, váltathassék-ki[a] [AC 60–1. — [a]Fogaras vára]. *1710:* Van-e nyolcvanezer fegyvert fogható magyar köztetek? ... ha azok egy harcon elvesznének, állíthattok-e újobban nyolcvanezer fegyveres embert elé? [CsH 75].

II. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial, avînd valoare adverbială; mit Adverbialsuffix in adverbialartigem Gebrauch: ~*en* nyolcvanezer személy együtt; opt mii de persoane (împreună); achtzigtausend Personen zusammen. *1653:* mondák, hogy nyolczvan ezeren vagynak ők, de a nem volt igaz, mert a fejedelem leveliben harmincz ezernek kellett lenni, ha csak hijja nem volt [ETA I, 108 NSz].

nyolcvanforintos nyolcvan forint érő; care valorează optzeci de forinţi; achtzig Florin wert. *1658:* Ittem az havasalföldi vajdának adtanak egy nyolcvanforintos aranyos kupát [Kv; KvE 177 LJ].

nyolcvannyolcad nyolcvannyolc; optzeci şi opt; achtundachtzig. *1676:* võttem ... Négy bokor kapczát nyolczua(n) nyolczad penzböl [UtI].

nyolcvannyolcadfél nyolcvanhét és fél; optzeci şi şapte şi jumătate; siebenundachtzigeinhalb. *1674:* Võtte(m) Folthi Kato szamára 7-ted fel singh patyolatot flo: 1 de. 50. Võttem 6tod fel sing kötest, 15 penzen si(n)git melly teszen 88cad fel penzt [Beszt.; Törzs]. *1687:* Ebben[a] Kun Istuan ura(mna)k jutot njolczuan njolczad fel öl ... Paska Simon hazaig az Atjafiak(na)k szaz huszon harmad fel öl [Gyulatelke K; SLt. — [a]Ti. a földböl].

nyolcvékásnyi de opt baniţe; von acht Scheffeln. *1860:* A Laza melyen az öszve irt gyümölcsfák találtatnak néhol szántatik, néhol kaszáltatik féröjüsége mintegy nyolc vékásnyi [Sarmaság Sz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

nyom *ige* **1.** súlyával ránehezedik vkire/vmire; a apăsa, a se lăsa cu toată greutatea asupra ...; drücken. *1570:* Zeoch Leorincz hity zerent vallya hogy ... ky fwtamot az hazbol, Es Lattha hogy Nagy Imreh az ky (!) Isthwan zablyaiat Talpa alah Nyomtha volt es ely akarja volt Theorny, eo zolitotta megh hogi ely Neh teorye Azonba vgy vagta agion az Zekerchewel Nagy Jakab Isthwant [Kv; TJk III/2. 195]. *1643:* Tudom Hogy Ugro(n) Andras uram Be Hozatta Fodor Janost az maga Csuzy[a] Udvar Hazaban le nyomatta vellem en nyomtam az Feyet, es keminyen meg vere Ugron andras vram Fodor Janost [Koppánd AF; DobLev. I/13 Gal Balas (32) vall. — [a]Csúcson (AF) levő]. *1729:* vgj kötöztetvén meg mint a Boszorkánjokat szokták kötözni kezét, lábait, horgas ina alá rúdat húzván gomboljagban kötöztette, Söt a' horgas ina alá huzot rudat Kapitány Vr(am) vékonjolván és ki huzatván maga temérdekeb rudat vágot s hozott horgas ina alá és vállát hátát maga kezeivel njomta, hogy ă rud mia alá jobban bé mehessen és arra kötöztette ă fent irt módon [Sövényfva KK; TSb 51]. *1789:* a Sok árvíz a malomnak még a köveitis bé iszopalta volt ugy hogy nem láttzottanak, és az Sok iszop a malmot alább nyomta Süleztette, fáit rothaztotta, de mégis ugy el nem rontotta, hogy többé meg ne lehetett volna építteni, s inditani [Désfva KK; GyL. Lőrintz János (49) ns vall.]. *1811:* A Bival-is hasznos, nyakát nyomja iga, Ö általa hordoz terhet a' taliga [ÁrÉ 35].

Szk: *~ja az ágyat/az ágy fenekét* fekvő beteg. *1667:* De nekünk ketten, édes Komám uram, mikor abban elegyitettük magunkat, jobb lett volna, akkor nyomtuk volna az ágy fenekét, noha semmi vétkünk benne [TML IV, 130 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én levontatám magamot ide Aranyra, édes Komám uram, de bizony itt is valóban nyomom az ágyat ... engem úgy elrontott az sok betegség, jártányi erőm sincsen [TML V, 606 Kapi György ua-hoz]. *1772:* kedves jó feleségem kezei lábai fájdalma miá húsvéttól fogva az ágyat nyomja [RettE 279] ✱ *~va teli. 1631:* niomua teli uala az a nagj fekeő lada [Mv; MvLt 290. 262b] ✱ *ágyba(n) ~* **a.** leveri a betegség. *1666:* ez a hitván nyavalya engem ágyban nyomott és ha Isten rajtam nem könyörül, bizony azt sem tudom, mikor mozdulhatok ki innet [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — **b.** *átv* megaláz. *1736:* Más nap az kézfogás[a] után ... mondja Apor István Cserei Mihálynak: tegnap ágyban nyomták az erdélyi magyar fejedelemséget; tudod Isten, semminek oka nem vagyok, sem hiremmel, sem akaratommal nem volt ez az kézfogás [MetTr 340. — [a]A II. Apafi Mihályé] ✱ *alája ~. 1637:* Zata Gyorgy es Balyka Istok üstököt uonnak vala ne(m) tudo(m) mellyk alaja nyomta vala az masikot [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Pal Istua(n) (40) pp vall.] ✱ *egyenlőleg ~* egyenletesen oszlik el (a teher). *1823–1830:* A régi fakémény helyett is kőkéményt raktanak ... s én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra kiírjam ... egyszer érzem, mintha az állás dőlni akarna ... az egész kémény besüllyedett, mert a kéménynek egyik arcusát fél singnél is magasabban rakták volt ... a tereh nem nyom egyenlőleg [FogE 296] ✱ *felette ~va. 1711:* egy-egy köböl zabért három véka rozs, árpa, avagy alakor ne is felette nyomva és félig elütve praestaltassék [SzO VII, 177] ✱ *földre ~* leteper. *1614:* Hegedws Mihalytol penigh azt hallottam hogy egykor rea Jutuan Bathori Gaborra az zerelmeskedes akarya volt az feoldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. *1777:* őtőt a quaerulatus ... meg támodta Szidalmazta, és Midön Csendesiteni kévánták volna, nagyobban kezdvén szidalmazni Végtere meg tamadta, üstőkét meg ragadván földre Nyomta [H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ *hanyattá ~. 1629:* En Tüsi (?) Martontul hallotta(m), hogy az Aszonial Bocz Miklosneval jaczik volt s megh az Agjnak akarta haniatta niomni, s ugi rohantak ozta(n) be Szy Istva(n)ra [Mv; MvLt 290. 185a] ✱ *mindhalálig ~* agyonnyom. *1680 k./1715 k.:* A magos fák néha árnyékkal ujitnak Néha ránk dőléssel mind halálig nyomnak [Rozsnyai, HorTurc. 173] ✱ *talpa alá ~* megaláz. *1661:* Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megkötözői ... igyekeznek .. erővel s hatalommal engem, szegény árvát, nyomoritani, méltó igazságomat talpak alá nyomni [TML II, 1 Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz].

Sz: *kétfelé ~ja a kengyelt* széthúz. *1662:* az ország rendeinek is egységben, hűségben végig kellene maradniok, kétfelé a kengyelt nem nyomni, hanem a fejedelmet ő nagyságát kellene uralni. Patvarkodásnak, árultatásnak már nem kellene köztök találtatni [SKr 672] ✱ *ketten ~ják az ágyat. 1661:* Lelkem édes Feleségem, semmit se búsulj, rövid nap ketten nyomjuk az ágyat [TML II, 158–9 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* maholnap az két nap ketten nyomjuk az ágyat ... Vígan légy szívem, megáld, édes kis maczám, az Isten bennünket is [TML II, 238 ua. ua-hoz] ✱ *nem igazán ~ja a kengyelt* hitszegő, áruló. *1710:* Kálnoki Sámuel ... Brassóból kijövén Thököly táborára jöve, és be is esküvék hűségire. Megsajditotta Thököly, hogy nem igazán nyomja a kengyelt, s megfogatta [CsH 233. — 1690-re von. feljegyzés] ✱ *nem ~ja a földjét vminek* nem árt vminek. *1746:* az én Tehenem az oklában történet Szerint be Szaladott ... midőn kértem volna Etető Ferencz Ur(am)tól hogy adna ki, s azt mondam ... hiszem nem nyomta az akolnak[a] az földit azzal hogy be Szaladot [Szentegyed SzD; WassLt Moldvány Samuila (45) vall. — [a]Javitva okolból] ✱ *több zöld füvet nem ~* meghal. *1769:* tsak jere ki Te Tolvaj, mert több Zöld füvet nem nyomsz [Szentmargita SzD; Ks 19. VI. 12] ✱ *vmilyen iskolának a küszöbét ~ja. 1676:* Béldi uram felől a ki mit írt, ő tudja, de bezzeg én ha lehet senki kedvéért hazugságot nem írok, mivel nem ügyekeztem az olyan scolának az küszöbit nyomni meg sem szokom, ha lehet [TML VII, 137 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. bélyegzővel/pecséttel megjelöl; a pune ştampila pe ceva; mit Stempel versiegeln. *1583:* Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia

megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemeliekkel ... aky meg nem męrethnę Es Veres Cretaual az Veder Zámoth rea Irossa az Valaztot Zemeliekkel, kik az meg meresnek nagiob bizonsagara tulaidon zokot pecheteketis a' hordora niomiak [Kv; PolgK 2]. *1599:* az Incausamat(tractus)nak procuratora teob akkori felelethi keozeott teótt illyen zoot, Mynd az en zereny Vramath Radak Andrasth Kerezthuri Cristoffnę Azzonjom zolgaia altal megh Intette, hogy ... az Alparethi hataron se Nyulaztatna, Miuel Vranakis gyakortha arra zwksége volna, az hatarés az Vraę volna, Es zegeny Vram erre az valazt teotte volna, Nyomion, vgymond, pechietett, keouetem kgteket, akar az farkara, Akar az farka ala, ha pechietes lizen nem bantom [Dés; Eszt-Mk]. *1682:* nagyob erősségnek okáért az dolognak bizonságára, mys adtuk, és nyomtuk ezen Testamentaria dispositiorol írott levélre az mi szokott pecsiétünket [Kv; RDL I. 160]. *1800:* (Az irat) a közepin ... a szokott helyen meg vala petsételve ő Felségének Erdélyi Tőrvényes petsétjével fejér pappíros alá rekesztett veress lágy viaszra nyomva készitve [Ne; DobLev. IV/837. 1b]. *1832:* Felséges urunk, boritatt papirosra nyomva[a] Erdelyországi Tőrvényes Petsetyevel erősítve [DLev. 2. XIIA. 2. — [a]Ti. az irat].

3. (sajtot) présel; a presa (caşul); (Käse) pressen. *1589:* Veottem egy kirentat kyben az Sajtot Niomyak p(ro) f. — d. 45 [Kv; Szám. 4/XII. 19]. *1623:* Tauazall pwnkeóst Vtan valo vasarnapigh zep Tauazy saytokot Niomyanak itt alatt [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1749:* Die 30 May El kezdven az Maior az Saytot Niomni első kett hettben Niomot kett kett saytott ... Eosz tayban utoliara igen el apadua(n) az teje az Juhnak ... Napiaban Niomott saytott Eggiet Eggiet [Kv; Szám. 26/VI. 479].

Szk: *sajt ~ni. 1621:* Veöttwnk ... Sajt Nyomni 3 sing Vasznot p(ro) d 22 ... Esmet Vyobba(n) kelletet sayt Nyomni valo vasznot vennwnk 3 singet ... d 21 [Kv; Szám. 15b/VII. 25].

4. sajtol; a tescui/presa; (Wein) keltern. *1571:* az petresffaluj plebanos hordaton horgia az Mustot mj helt nyomiak, kjnek nem kellene lennj addig amig az zedest el nem vegeznek [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Joan Thorma provisor Casp. Zwch beszt-i fóbiróhoz]. *1786:* Zölöt nyomtam a Sajtó Szénbe [Nagypacal Sz; Berz. 17].

5. tapos; a călca; treten. *1707:* En azt a boldogtalan czárát[a] az én nagy sarummal mar egy héttül fogva nyomom [Klokotis H; KaLt Körtvélyesi János Korda Zsuzsannához. — [a]Havaselvét].

Szk: *vmely földet ellenség lova lába nem ~. 1657:* (Bethlen Gábor idejében) az haza földét ellenség lova lába nem nyomta [KemÖn. 30]. *1662:* Nagybánya vidéke és a Szamosköz gyönyörűséges ... föld, mellyet ... sok üdőktül fogva ellenség lova lába nem nyomott vala [SKr 655].

6. *határt ~* határt kijelöl; a marca hotarul; (Mark) ab/vermarken. *1675:* Mikoro(n) Uajda Janosne kj vitte volt az falubelieket es Uárosbeljeket hogj hatart nyomianak Tudode? [Abrudbánya; Törzs vk]. *1762:* égy Hesdáti Blász Vaszilia nevű Embert ezen Controversiás hellyen találván édgykor hogy Határt Nyomot, bé vitték az Szent Lászlaiak [Szászfenes K; JHb XXXIV/1].

7. (agyagot) meggyúr; a frâminta (lutul); (Lehm) durchkneten. *1609:* az Hus Taligassal hoszattu(n)k egy szeker Adgiagot hogy teortek, Niomtak attu(n)k d 16 [Kv; Szám. 12b/IV. 119]. *1631:* latam hogj agjagot niomott tapaztotis raita[a] Kouacz Giörgj [Mv; MvLt 290. 58b. — [a]Az épülő házon].

8. dug; a da/strecura; hinstecken. Sz. *1710 k.:* Meg is izené: hozzam el[a], ha kell, mert úgy segélje, a szállásomra küldi. Én mondám: Isten fizesse meg; mintha a koldusnak tízes aranyat nyomnának erővel a markába [BÖn. 753. — [a]A leányt].

9. (földbe) leszúr; a înfige (în pămînt); hineinstecken/stechen. *1570:* Theremy Ferenc, Ezt Bezelly ... a Balasy Lazlo Estalloianak az Chyepegese az Sala Imre feoldere hwl, Mely Estalloban mykor egy karot az feoldbe Nyomtak volna Mind alah Megen volt az kamarazek Boronaya Mellet, Az Balasy lazlo estalloianak terhe az Sala Imre keozin allana, ezt latta [Kv; TJk III/2. 61].

10. nyomtatással (posztót) fest; a colora (postavul) cu modele imprimate; (Tuch) mit gedrucktem Muster färben. *1600:* Az haborusagnak eleótte a' Peter Deak hazanal niomiuk vala zokmant, kit zekenek hjnak, egiket hogy my ketten niomjúk vala fere(n)ch Janossal a' poztot egy singet vetenek oda, keczer forditok a' pozto keózt, a' ferench Janos annja ki wewę onna(n), de my ne(m) tuttúk akkor siúeghe wolt, hanem egikor Jakochy Andras kezde keresni, vgy túttúk megh hogy eóue [UszT 15/65 Anthal Peter Zentegihazas olahfalwj vall.].

11. *fejébe ~* fejébe tesz, megkoszorúz/koronáz; a pune ceva pe cap; (Krone) aufsetzen. *1664.* Az B. Tannáts assumalván Birák Vr(a)i(m)ek(na)k Delibera(ti)ojokat Szekely Katha fogoly Aszszony ellen, ennib(en) leuialiák eő kk Birák v(rai)mek teőrvényét latván nyavalyás allapattyát meg ne verettessék, hanem tollas szalma koszorut az fejéb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyüt háromszor megh kerülvén kisirtessék ki az Varas kapuian [Kv; TJk X/4. 346]. *1784:* Elvitetésének[a] egyéb okát nem gondolom, hanem kétségkivül attól félt József[b], hogy valakinek a fejibe nyomják a magyarok. Controvertálván ezen cselekedetit az egész Magyarország, talán egy vármegye sem maradott el, aki reá ne írt volna igen kemény terminusokkal a korona elviteléért [RettE 425. — [a]A magyar korona Pozsonyból való elvitetésének. [b]II. József császár].

12. (taszítva/szorítva) vhová odanyom; a lipi/stringe de ceva; hindrücken. *1589:* Eotweos Balasne Anna Azonj Deesen Lakozo ... vallia ... hogi az lean ki mene; Es Matias deak Jeoue hozzam az ket karomat nagi hirtelen megh kapa[a] az falhoz kezde Niomni az padra, Es oly helreis Nywl vala Ahowa nem kel vala neki kapnia [Dés; DLt 226. — [a]Mátyás deák]. *1637:* lattam hogj megh foga a kovacz legeny niakon Istua(n) Deak Uramatt s be vona az ajton, torkon foga, s az kis kertnek nioma [Mv; MvLt 291. 119a]. *1686:* házamb(an) bé menvé(n) ... Feleséghemet az ági előtt valo székhez nyomván szorongatta és tsak nem erőszakot is teve rayta [Kv; TJk XIII/1. 311]. *1700:* sem a' leány, sem a legeny meg nem tagadtak hogy tudniillik egymast ne(m) markasztak es nem kebeleztek volna es hogy a' Csűr oldalai melle a' legeny nem nyomta volna [Dés; Jk].

13. *kétfelé ~* kb. széttaszít; a desface cu forţa; voneinander stoßen. *1597:* Lakatos Mihali wallia ... egizer Chizar Peterne bezelte ... Igi wagion vgimond az Veres Pal dolga hogi ameli búnna (!) mustoha leania wagion azt le nyomta wolt aminap megh en kerdem ez leant hogi mint volt dolga azt monda hogi az labomat egiem (!) ket fele nyoma, en ne(m) tudom michioda veresset duga belem [Kv; TJk VI/1. 70].

14. (vizet vhová) terel; a îndrepta (cursul unei ape spre ...); (Wasser) ablenken. *1781:* A Mos Sztán Őröksége mellett a' Hegyröl lehozott vizet és árkott a' Slik porral az órok-

segre nyomván, a' Viz az örökséget njalja, mossa [Kisalmás H; JHb XXXII/22].

15. vmennyi súlya van; a cîntări, a avea greutatea de ~; wiegen. *1574:* uolt zalagban egy arany Lancz ... Aztes meg meretok nyoma huzon harmad fel aranyat [Fráta K; SLt S. 14]. *1582:* Biro Vram es Kirall' Biro Vram vittenek aiandekott ... az keowetnek az Chukak nyomtanak 56 lb facit f 2 d. 24 Az Retthkek nyomtanak 16 (így!) facit f — d. 48 [Kv; Szám. 3/VIII. 35]. *1591:* vettetem Zamott Az Jstyartto Gyergyel 5 vasz fazakot Apro zerekett egy pinyattanak valott, Nyomat 27 fontot ... f 5 d 40 [Kv; i.h. 5/III. 45]. *1625:* Vrunk eo felge varosunkban es Beszterczen fel szedet ohn talakat, mellyek nyomtak tizen eot masat 95 fontot [Kv; i.h. 16/XXVII. 8]. *1648:* Ezeken az o szalonnakon vagion kwleön küwleön ket ket penyezes rosz semire kelleo sodar, mellyeknek megh meruen ketteit, nyomott libr. nro. 6 [Porumbák F; UF I, 882]. *1714:* Ezüst Tál szellyén meg aranjozott Inscriptioval: Balthazar Apafi A 1648. nyom 8. latott fl. Hung. 8 [AH 28]. *1750:* Vagyon egy öreg boglar, az mellyben vagyon egy nagjotska Rubint, az melly nyomot duc(atos) 2 1/2 [WassLt Wass Dánielné ékszerei között]. *1825:* A' legfáinabb vagy is Retze Czérna alá tsak ollyan értetödik, a' mellyöl 88 Kötés mindenik 100 szállakbol mind öszve 8800 szállok tsak egy fontat nyomnak [DLt 986 nyomt. kl]. *1843:* A K Monostori Papiros gyár ... enyvezett, Timsozott, de hasogatatlan és regestralatlan iro papiros Tizenhét Mázsa és két font, ebből nyom egy kötés 14. fontot [Km; KmULev. 2]. *1848 k.:* Egy arany bráchlét, tsat, mely nyomatt három arannyat Két arany Karika gyürü, mely nyomatt két aranyat [Kiseskülló K; SL].

16. vmennyit ér/nyom a latba; a cîntări/valora (mult); wert sein, schwer ins Gewicht fallen. *1619:* azmennyiben itt az embereknek animusát látom, csak az Tóth Mihály uramtól küldött demissióval irott levele is Nagyságodnak nagyot nyomott az embereknél [BTN[2] 185]. *1667:* talán az én kicsin irásocskám is nyom Kegyelmed előtt valamit [TML IV, 151 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Tetszenék neki, urunk Absolont küldené az királyhoz, mert sokkal többet nyomna ő nagysága embere jelenléte [TML VIII, 519 Bethlen Farkas ua-hoz]. *1710 k.:* a jóknak jó és a gonoszoknak rossz emlékezet a fizetések még holtok után is ? mely a világi hatalmasok előtt, hogy annyit nyom, az Istennek nagy kegyelmessége a világon [BÖn. 426]. *1896:* Ha van hozzá való hajlandóságod ... megérted azt is, amit nem irok le itt. Ha nincs, úgyse nyomnak sokat az én soraim [PLev. 177–8 Petelei István Jakab Ödönhöz].

17. *átv* nyomaszt; a apăsa; bedrücken. *1710 k.:* Az nagy hír, nagy gazdagság, sőt sokszor a nagy virtus is veszedelmes az urának ... de kivált a gazdagság, mert a gazdagnak maga is, más is ellensége, nehezebben nyomja az irigység és a bolondok haragja a kőnél és fövenynél | a világ bűne nyomta[a], de ... mindazon való győzedelmeskedésére bizonyos volt [BÖn. 424, 468. — [a]Krisztust]. *1838:* Bethlen János Factioja Régi-rongyos maszkoraji Már tsak ollyanoknál ujság Kiket nyom az ostobaság [Bodola Hsz; BLt 12].

Szk: *~ja a lelkét* emészti. *1792:* regel ki menék Móses Dániel Uramni, a házba és ott valla szent Ersébeti Agíllis Tordai Sándor, Akijis minden kérdezés fellet, aszt mondá, ottan ... hogy az mely Mójses földeket bír a Báttya Agíllis nagyobb Tordai Miháj azon fődekről Tordai Mihajnak ő irt Hamís testamentomat az meljjet továb nem víhet a lelkín hanem meg valja hogy továb ne nyomja az ő lelkitt [Szent-erzsébet U; Borb. II Agilis Davidis Hajdo (28) vall.] ✱ *nyomton ~. 1678:* az Úr Istennek haragjának sajtója nyomton nyom ... annyira, hogy az én szegény meggyötrődött testem már alig bírhatja [TML VIII, 124 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

18. hátrányos helyzetbe juttat, háttérbe szorít; a dezavantaja; erdrücken, in den Hintergrund drängen. *1600:* Im(m)ár keseö vachorakor en az pinchebe menek, hallam hogy az erezbe valami zay vagio(n), ki jeövek, Jakochy Andras monda ferench Janosnak, megh hid te ferench Janos hogy Im(m)ar sok helyen akartad tiztessegemeth fejemet niomnj, de len(n)y(!) kel rúlla, ferench Janos arrul azt monda hogy En ne(m) njomtam sem tiztességedet sem feyedet eggyüttis, de engemet zabljaddal ne fenjeges [UszT 15/64–5 Georgi Andras Zenthégihazas olahfalwy zabad zekely vall.]. *1665:* úgy hittem, elébb mozdítja dolgom, Kundiét inkább nyomja, de megcsala reménségem [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1701:* Előtte viselvén a' T. Consistorium ezt a' mostani költsígtelenséget, mely szer felett nyomja szegény Ecclésiánkat, tettzet ő kglk(ne)k rövidéteni az eddig sok felé oszlani szokot költséget [Kv; SRE]. *1771:* nyomja öket[a] a' közönséges nyomoruság terhe is s e mellett az Urak Szolgálattját is tsak végbe kell vinni [Esztény SzD; Told. 5a. — [a]Ti. a jobbágyokat].

nyom *fn* **1.** (emberi) lábnyom; urmă de picior (omenesc); (menschliche) Fußspur. *1617:* zinte olljan Njom vala mynth az Donat Borbara Saruynak az Nyoma [HSzj *saru* al.]. *1729:* tudam azt hogy az Onya Nóvák két kosár Meheit ell lopták ... Dobrota, mivel Szőts mester ember vit valami böreket az patakra meg mosni, s onnan haza fele jüttében az Iuon Novak Felesége Sztánke az nyomábol Sárt vet volna fel s azt mandatta az vtan hogy valaki az ö Meheit ell lopta meg kel annak halni, az után hogy meg betegedet Dobrota osztán vgy mondatta az Novák Felesége hogy nem más lopta ell az Méheit hanem tsak Dobrota [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Ónya Móga (30) vall.]. *1754:* csak azon Czigánj njoma verdődése járkálása láczot tőb nem [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11.]. *1756:* bé Zárt Hajlékombol hét tűredék vásznamot ... ellopták ... a' ... Káros minket Grohoton őszve gyüttött, de felettébb szárazság lévén, Semmi nyomot jelt, noha in circa Kerestünk, puhatolódtunk, nem találtunk [Grohot H; Ks 62/6]. *1775:* nyomot kezdik keresni, melyet meg tanálván felesed magammal, az edgjik vala Patkos Csizmának nyoma, a másik pedig (: a bal lábon volt :) patkotlan, melyet is követvén a kertből le a kert mellet levő bortorjánok közi, látám hogy abbol is felesen rája ragadot [Várhegy Hsz; HSzjP Stephanus Rákosi Provisor (45) vall.]. *1787:* azon nyomot a Csizmának Lengyen sorkárol és a Láb ujnak bogosságárol ismertük a Csia Lászlo Uraménak lenni [Cófva Hsz; i.h. Georgius Kalotsai (64) gy.kat. vall.]. *1812:* Kotsárdnál az Maroson való által jövetel veszedelmes volt két szélin a viz nagyon felvette az jeget ... egy örmény előttem ... által menvén, ennek az nyomán ropogások kőzött által jövék Szerentsésen [Marosújvár AF; Ks 89]. — L. még az *asszonyember-nyom* cimszót.

Szk: *lába ~a. 1584:* Hallottam vala hogy akihez gianosag volna az bozorkansagbol a' laba Niomaba kellene lepny es meg zolalna [Kv; TJk IV/1. 278]. *1592:* Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... Mikor latni az Zeoleo teo melle mentwnk volna, az laba nioma is ott vala a zeoleo teo mellet, az gerezdek helejs meg esmernek (!) vala, hogi chak akkor zakaztottak le [Kv; TJk V/1. 305].

Sz. *1676:* Édes Bátyám uram, igazán páter Jósa itt hagyá a lábanyomát. Ugyancsak az égetést nekik tulajdonítom; az mint hallogatjuk, az többivel együtt Ebesfalván is három ház s az oláh templom égett el. Almakerekét is fel akarták gyújtani [TML VII, 235 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. állat lába nyoma; urmă de animal; Spur eines Tiers. *1584:* Eöthweos Balas A(lia)s Henzel fatetur ... Latta(m) elegh kar tetelt Az lo tapodas miat, De az eleót Nem tudta(m) ky lowa teotte, megh esmerte(m) Az Nyomot hogy lo Niom [Kv; TJk IV/1. 333]. *1606:* Kovacz Janos Swkey Nemes Ember meg Eskwek hjtj zere(n)t ezt vallia mikor Az Azo(n) Elj vezteotte Az vneot eyel El nem mehete(n)k az nioma(n) reggel Ele mene(n)k [UszT 20/303]. *1683:* feles márhak(na)k egyszeri maszori rend kűl valo járások miatt lőtt karokat vettűnk eszszűnkb(en), melly többire vgy tetczet mint ha Csorda nyoma lőtt volna, azok(na)k regi Ganejozasokat s nyomokat mégh az fű is fel nőtte, nyomokkal pedigle(n) sok szőlő fakatis rontva(n) ki [Radnót KK; UtI]. *1750:* A(ctor) Róskucza Danilla ex Riskalicza Exponálya, hogy most egy Esztendeje el vészvén 8 Sertése Nyomokon ment egészlen Bulzesti Dsurs Danilla házáig, holott is Serteseknek Nyomai két Feléis menvén Dsurs Danillával beszéllett kiis azt fogatta, hogy mostan halgatásba hadnák az dólgot, és ez után eö maga ki keresni ki hova vitte légyen [H; Ks 62/6]. *1782:* Minthogy a határ szoros voltát vetvén mind csorda- s mind juhpásztorok tűrhetetlen károkat tésznek, azért amelyik a pásztorok közül ... ha béadatik, az határbíró büntesse egy-egy forintig, valahányszor a gabonabéli kártétel vádoltatik; megvizsgálván a nyomot is, hogy micsoda marha tette a kárt [Oroszfalu Hsz; RSzF 172]. *1803:* ott latok továbbá a' marhak nyomaibol, mintha azon marhákat erre és amarra teringették volna [M.fenes K; KLev.]. *1810:* tulajdan maga el veszett lovainak a' nyoma [K; i.h.]. *1841:* nem tudom hol tört el a lába a Mike Ur tsitkojának, azt keresém, ha nyomát, jegyit láthatnám [Dés; DLt 1541. 9a].

Hn. *1614/1616:* az Colossi hataron az mely Szenafüet Ördeg nyomanak hjnak [Torda; RDL I. 100]. *1761/1808:* A Csorda nyomban égy nyil [Várfva TA; EHA]. *1774:* az őrdőg nyomán. Őrdőg nyom. Őrdőg nyoma [Kolozs; EHA]. *1791/1796 k.:* A' Csorda nyom (sz) [Aldoboly Hsz; EHA].

Szk: *~át sem láthatni. 1847:* Tapasztalván Hazánkban a' Vadaszatnak minden hellységben ... olly közönséges szabadtságot hogy már nevezetes Erdőken, Havasokon is öreg, és kissebb vadak nyomát sem láthatni [TLev. 11/1 ogy-i végzés].

3. *jog* (nyomkövetés alapjául szolgáló) jel/bizonyíték; urmă lăsată de cineva/ceva (care serveşte drept bază de urmărire); (zur Verfolgung der Spur dienendes) Anzeichen/Beweis. *1570:* mikoron az Niomo(n) my Jűttunk volna az my falunkba En hazamhoz Jndulek hat lata(m) hogh mind felesegeűel Egietembe(n) ky vgrek hazabol fegueres kezűel, mind wlesűel Es mind Egetesűel mind az falut Rutul feniegetę [Oroszfalu SzD; BesztLt 114 Demyen Janos vall.]. *1581:* ha penig belől mennenek s ot nem kaphatnakis ha asz nyoman el mehetnek tehat asz pasztor Juhot keszben aggyon [HSzj *csóváz* al.]. *1625:* Jhon az niom my Jmmar touab nem megwnk rayta ... az musnajakis ot valanak s Vetekedenek Egj massal az niom feleol [Derzs U; UszT 156a]. *1654:* az nyomot az Soliom kőj[a] hatarban egesz falúiul követűk es heted magammal mint el lopot marhanak az nyomat ... hűtős Vice szolga biro előtt hittel be ádtuk, es az Soliom kőiekis fel vették, és kovették ugian azon Szolga biro előt [Ks 42. D. 31. — [a]K]. *1677:* Ha Falukon, és Városokon kivűl szálván-meg, marhája el-vész valakinek, és nyomát fel-vévén, a' Falubélieknek-is hirt tévén (a'kik tartozzanak-is ki-menni, és a' nyomot a' károssal edgyűt követni) ha azon határrol ki nem vihetik, annál inkáb meg-ölve azon határban találllyák, tartozzanak kárárol contentálni a' káros embert, a' nyomra, avagy meg-őletet marhára reá esküvén, és ezen fellyűl a' Tisztek-is tizenkét forintra bűntessék a falut, ha a' latrot ki nem adhattyák, és meg-nem bizonyithattyák, hogy nem falujokbéli lőt volna; Ha pedig a nyomot a' falura vihetik-bé, vagy a' marhát a' faluban találllyák-meg, a' kárnak meg-fizetésén kivűl, ha a' latrot kézhez nem adgyák, negyven forintot exequallyanak rajtok a Tisztek [AC 231]. *1731/1734:* ott keresvén nyomát, a' törők buzák közőtt valami lo nyom veréseket egy hellyben láttunk [Hátszeg; Ks 78. 21. 1]. *1761:* Tudgya è a' Tanu hogy azon Malma eö kglmének fel gyujtatot és el égetetett Minek okáért ... Az Exponens eö kglme hiré tétette és kiis vitette oda a' Falut M. Kőblőst, kiis menvén ott maga nyomot kereset, keresvén fel vett és a' Poklostelki határ széig kővetteis hová a' Poklostelkieket is két pénz által ki idézvén nékiek által akarták adni, de amazok nem vették és miért? [M.köblös SzD; RLt vk]. *1796:* a' nyomot ... a Rétseiek ... ott el nem vették, hanem el tapodták nevezetesen egy folyamnak a' szélín lévén a' nyom [Panit Sz; TSb 2]. *1819:* Csíkszenttamási gyalog katona Bíró József egy gonosz embertől elorozoltatott marhájának nyoma a mi határunkban késértetett [Jenőfva Cs; RSzF 104]. — L. még AC 149, 155.

Szk: *~ kiadni. 1625:* Engemis kulde el az biro ... az niom kj adni [Derzs U; UszT 157b] ✱ *~ába akad. 1755:* a Vajda Szent Iványi Magyar Pap a nyomakba akadat [K; Told. 3a]. *1812:* az Emberek Grantzkinak nyomába akadván, ugy hozták bé az udvarba, itten a Groff ur eö nsga Lántzra tétette [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.]. *1821:* Petru Fág azt adja fel, hogy nékie égy tulka el tévellyedett mellynek négy napok mulva sok keresete után akadatt nyomába ... meg nyuzva. eztet meg tanálván akkor előmbe jött és esetét panaszollya [H; JF 36 Prot. 17] ✱ *~ába akadhat. 1769:* Hallottam bizonyoson hogy ... Barbotz Vonye ... az Csordabol el tevellyesztett égy Unő Tinót és a körül lévő Falukba kereste volna ... de sehol nyomába nem akadhatott [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) jb vall.]. *1831:* a Solymastotol, a Rétre le lovagoltam, s ottan a más két Lovaimat mindenfelé keresgéltem, de seholtis nyomokba nem akadhatván, viszsza tértem a Gyertyánosra [Dés; DLt 332. 13] ✱ *~ába igazít. 1698:* vásárbol jö vala egy Székolai ember az Ur dolgárol, kezdé tőllem kérdeni ha ithon vagyoné az Horváth Miklos Uram Tisztartaja, ha valami kalákot adna, az el veszett Buzának nyomá-b(a) igazittanám [Gyulatelke K; Ks Petrus Marcsinán (40) jb vall.]. *1785:* Minthogy az csíktaplocai tisztelendő páter Botár Györgynek gonoszul elveszett egy szántó hosszúvasa és egy erdőlánca, puhatolózván érettek, igazitták volna nyomában Csik Zsögötben [Taploca Cs; RSzF 260] ✱ *~ába igazíthat. 1756:* engemet 's Ujhelyi Samuel Uramat a' Nemes Tanáts el kűlde: hogy a' Németi István Uram Ládáit hánnók fel, ha talám valami nyomába igazithatnánk, a' Titt. Mlgs Aszszony pénzinek, de egyebet semmit nem találtunk holmi Leveleknél, és fejér gunyainál [Kv; Mk IX Vall. 62] ✱ *~ába igazodik. XVII. sz. m. f.:* hazomtol magam hon nem letemben ettzakanak edein lopvan el nyolcz kőből gabona-

mat ... azert en káromat nyomozván Kalács Pénz adással és sok fáradcsággal igazadtam nyomab(an) adván Kalak Penzt f. 6 // mely ember eggenessen igazitott ket Opra Kerczesorai az Ur Teleki vr(am) ö kme jobbagyira ugjan Szkoren lako Thamas Boerra, mely Boer maga vitte a más két Lopotis házamra, melyet Kapitany vr(am) eleib(e) cittálta(m) [Szkorei F; UtI] ✱ *~a kiadása. 1625:* az Dobofaluiak hittak kj eokót el lopot Eokroknek nioma ky adassara | az mattisfaluiak hittak eokot kj Dobofaluiaknak el lopot Eokrok nioma ki Adassara [Derzs U; UszT 156a, 157b] ✱ *~(á)ra (ki)hí. 1598:* az falut kj nem hitta volt az el vezett tehennek niomara, es az falú a(n)nak megh fizetesen maratt volt [UszT 12/6]. *1650:* az Almasiak nyomra hinak ki, hat az nyom az Dobai es az almadiak hatarok szellieb(en) uagion [Száldobos U; i.h. 39a]. *1727:* Ha valaki csengetne és az Falut nyomra híná hogy kára vagyon, és valaki el nem menne az ki az Tanorok kapun belöl lakik fl. 1. büntettetik ha penig oknélkül csenget vagy csengettet az is fl. 1 [Szotyor Hsz; SzékFt 36] ✱ *~ára kijö. 1650:* Mikor az Andrasfaluiak ki jóttek az louak nyomara, menten felúeúek az lonak nyomat, nem kiuantak hútót tóllünk, Az Andrasfialuíak (!) viuek az Zentersebetj határra [UszT 50] ✱ *~ára megy. 1795:* Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova ... felköltvén az osdolai közönséget a nyomára menének, végtöl fogva végig nyomozák [Ozsdola Hsz; RSzF 218] ✱ *~ára ráakad. 1810:* réá akatt a' ház meget lévö kis keritésbenis égy fenék széna mellett Lovai nyomára [K; KLev.] ✱ *a ~ arra talál. 1806:* Senki-is a' Jószágának, a' falubol kirugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu meg nem fordittya [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115] ✱ *~mal kínál vkit. 1650:* eo kesebben ne(m) tudgia hogi kenaltak az nyommal az Andrasfaluiak az szent Ersebetiekett [UszT 51a] ✱ *a ~ megáll. 1570:* Ez En Marhamat es Jobbagyom Marhayat meg kerestek Mynden Ember hazanal az hon az Nyom meg alot [Nagyfalu SzD; BesztLt 19 Apaffy Istwan a beszt-i fóbíróhoz és tanácsához] | az karos ember ... az Kyral hataran Megh Eskwth hogy eo lowa Nyoma az es 12 foryntra Eskeoth megh hogy azth yerte wolna az eo lowa, es vermesyeken Megh kewanya oka ez merth az eo hatarokon alloth megh az Nyom [Wermes BN; BesztLt 68 Lucas Pisthaky a beszt-i biróhoz és hites polgáraihoz] ✱ *a ~ mértéke. 1810:* mi a' nyom mértékét réá tettük s rittig útötte [KLev.] ✱ *~(nak) be/felvétele. 1628:* Illie(n) ratioiat Assignalliuk anak az lonak fel niomanak be vetelet hogi nem hoztak be az mi hatarunkba[a], megh bizonyttük hogi reouideb uolt az kilinczi az niomnak Azert nem tartozunk be venni melliet docealunk [Kv; TJk VII/2. 363. — [a]Nagi Czegh-be (K)]. *1671:* Az Bánfi Hunyadiak noha jobbágyság alatt vadnak, de mivel ... sok tereh viselések-is vagyon, méltonak itéltetett, hogy mint az több mezövárosok, ugy ök-is az nyomnak fel-vételével és követésével ne tartozzanak, mások-is hasonloképpen az ö nyomoknak fel-vételével ne aggravaltassanak [CC 82]. *1777:* én Nem mehettem ki a Nyom fel vételére, s Nem tudom hol adták által [Konkolyfva SzD; JHbK LVIII/28] ✱ *~nak követése → ~nak be/felvétele ✱ ~ot általad → új ~ ✱ ~ot (be)ad. 1654:* az nyomot az Soliom köj hatarban egez falúiul követtük es heted magammal mint el lopot marhanak az nyomat ... hütös Vice szolga biro elött hittel be ádtuk [Ks 42. D. 31] *1668:* Tudom aztis hogy Mikor Az Kazmasi Antal Peterne Eokreit Virag vapabol, elloptak az niomat vyfalura adak: mü vagi harman farattig keresök, de nem talalok [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27. I/30 Hunadj Jstvan (22) darabont vall.]. *1715:* az m: nagj Gorbai Határ ... le jü ... à nagj rétnek à felsö vegere, à hova à nyomot is adták, eleitül fogva a Gorbaiak, a Paptelkieknek [Csákigorbó SzD; EHA Vamos Mihály (60) vall.]. *1724:* Hát mikor ezen két Falu nyomott Szokott adni egy más(na)k hol Szokták az Csöményiek fel venni vagy adni a nyomot [BSz; Ks 17. LXXXIV. 49 vk] ✱ *~ot (be)hoz. 1570:* Mykoron az Nemes feoldrwl Bongarthj hatarrwl reank wermesyekre az w felsege feoldere es hatarara az karos Ember fyzkuty Ember hozta az eo lowa Nyomat, akoron my megh kynalok hogy My ys kezzek vagyonk megh Seghyteny Megh keresny myndenwth a my hataronkon az w felseghe feolden [Wermes BN; BesztLt 68 Lucas Pistaky a beszt-i biróhoz és hites polgáraihoz]. *1641:* Betlen Gabor fejedelem idejebe az louamat el loptak az Niomat be hoztuk az Cokmanjakkal az Turbucziak elleö(n)kben jeövennek az zaraz pattakhoz [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. *1747:* Tudom bizonyosan s az Szemeimmel láttam az nyomát az meg nevezett tilalmas erdöböl midön loptanak s az Erdö Pasztort Gavrillát elölis tanáltam midön az nyomat Czintosra hozta volna bé [Cintos AF; SzentkGy Balog Thoma (76) jb vall.]. *1761:* hozta a tulok njomát a havan a Kostestiekkel edjütt éppen az falunk határában ... a nevezett Cziganyok bordellyához [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *~ot bevesz. 1570:* Keleme(n) Janos ... vallia, hogy mi koro(n) az Niomott Be vöttek volna az falura, az Niomott szinte az w hazahoz vizik az kereztet ott tezik le az niomot [Oroszfalu SzD; BesztLt 114] ✱ *~ot elvesz. 1570:* Az Lw nyomoth vyveok az vermessy hathara, Az wermessyek ... Azt mondak ... Wnekyk levelek vagyon hogy Nyomot el ne vegyenek [Vermes BN; BesztLt 77 Val. Ekler de Bongarth jb vall.]. *1775:* ez elött circit. 24. Esztendökkel a Néhai Mlgs Miko Miklos Ur ökreit el lopta volt, Oltszeme a nyomot ezen sütö patakáig kisirvén Bodok el vette a nyomot, és továb oltszemit követni nem engette [Bodok Hsz; Mk II 2/71] ✱ *~ot/~át (el)visz(i) (vhová/vmeddig). 1598:* Eyel halla(m) hogy az menesloúakoth megh kergetek Regel ki menek hat megh holt egy bennek, el Indulek az Vere(n) es az Olah Antalne fiaj kertihez vym az niomot [UszT 13/63 Laurentius Eghei de Zentegi hazas olahfalúa lib. vall.]. *1689:* Mi edgy nehányszor vivén, el veszett marhák(na)k nyomát az Hidegh kuti határra, láttam magamis, hogy Hidegh kutiak az Fejérvármegyei Bogáti patakigh vitték el a nyomát, ott adták fel az Bogátiak(na)k, ott vették azokis fel [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. *1775:* Oltszemi Kelemen János ökreis el károsodván ... azon nyomot által az Borza völgy nyakáig el vivék [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. *1777:* mi is a Nyomot addig vittük s ott által advan Nékiek ugy vitték a Szamoson által járo Révbe, mert akkor azon kutnál által járo Rév volt [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28] ✱ *~ot felad. 1650:* Az Almasiak ... Kis mezö(ne)k az also uegenel uyolagh kenalak hogi az nyomot fel adgiak, de eo ottis nem veue fel [Száldobos U; UszT 39a]. *1725:* az Konkoly falvi Határ széllye az ... kutnál vagyon lá Seszul mik nevü héllyb(en) ... az nyomotis ott annál a kutnál atták fél az Konkolyfalviak az Rognaiak(na)k [Kisnyires SzD; Ks 17. LXXXIV. 46]. *1760:* egykoran egy gonoszul el veszet s.v. tehenet az Tolvajak megnyuztanak és az karos nyomot advan fel Ola Leta fizette meg az arat ... Cir. kilentz avagy tiz forintakat fizettenek az károsnak [Orákos TA; JHbK LIV/33. 3] ✱ *~ot felvesz. 1570:* Az vermessyek ... Nekwnk ezt mondak ... Keresd meg lowadat, Mert nekwnk kyralthwl levelwnk wagyon, hogy nyomot fel ne vegywnk [Fűzkút BN; BesztLt

77 Clemens Kereszmer (!) de fwzkwth jb vall.]. *1632:* lekenczej polgar molnar pal monda, varakozzek kegielmetek egy kevesseg im megis bé njargalok, meg kerdem biro uramat ha fel vegiuk az niomot a vagy nem [Lekence BN; Told. 1]. *1787:* mikor osztán reggel a nyomot fel vettük (: minthogy azon Lövés elött porka ho esett volt :) egyenessen követtük a Nobilis László Uram ... eö kegyelme joszágára [Cófva Hsz; HSzjP Georgius Kalotsai (64) gy.kat. vall.] ✱ *~ot fizet. 1715:* Tudjaé a Tanu ... Hogj az emlitett Fel Gjogjiak[a] a njomot fel vették, vagy fizették volna, ugj azon határon találtatott njuzatt Marhát, vagj meg ölt Ember Diját fizették volna [WH vk. — [a]AF]. *1760:* nyomotis fizettenek ezen erdöröl egy embernek tehene el veszvén itten tanaltak meg nyuzzva s O Leta fizetett az karosnak 9 // avagy 10 // forintakat [O.léta TA; JHbK LIV/33. 4] ✱ *a ~ot járja. 1625:* azon Innet az musnaiak Jarak keresek az niomot [Derzs U; UszT 156a] ✱ *~ot kiad. 1606:* arra Jnte hogy ... a falus biro, es polgar, agyak ky az niomot mert tartoznek uele az falw [UszT 20/103]. *1727:* Nyomot tartoz(na)k fel venni és kiadni; de ha ki nem adhatnák onussal nem tartoz(na)k, mivel Gyaluval öszve folyó határok vagyon [Hidegszamos K; GyU 332] ✱ *~ot/~át (ki)hoz(za). 1625:* mykor az dobó faluy Eokreot el loptak volt es az niomat az mattisfaluiak ky hoztak volt akkor az halmot megj hantok vala [Agyagfva U; UszT 156c] | Eokrokot loptak el s az mattis faluiak ki hoztak az eo hatarokbol az niomot [Derzs U; i.h. 157b] | mikor az en Eokreom niomat az mattisfaluiak az omlás berczygj ky hozak nem emlekezem rea hogy akkor ot halom haniaast lattam volna [Nagygalambfva U; i.h. 156c]. *1725:* az Rognaiak az még névézett Határ között levö kutig hozták az nyomot és ott atták fel hittél az Konkolyfalviak(na)k az nyomot [Ködmönös SzD; Ks] ✱ *~ot kikér. 1606:* mykor az eo el ueszett marhaiok nyoman mykor menenk el Uyszekeligh ki kerek az falutól az niomott. Jgerek magökott hogy ki agyak [UszT 20/103]. *1625:* az vtán az musnaiak kerok kj az niomot [Derzs U; i.h. 157d] ✱ *~ot mutat. 1606:* ök kezek megh Eskenny hogy az melj niomott oda uitek Uy szekeilyre az eo marhayok nyoma azo(n) keszek eskenny. Chjak hogy eokis ha nyomott mutatnak megh eskegjenek az alperes falu (így!) hogy az karos emberek marhaja nyoma.arra az alperesek azt mondak hogy ... nem eskonnenek azo(n) [UszT 20/103] ✱ *~ra kihív. 1650:* az Almasiak nyomra hinak ki, hat az nyom az Dobai es az almadiak hatarok szellieb(en) uagion ... [Száldobos U; UszT 39a] ✱ *~ra kimegy. 1610:* kj menenk oda az Nyomra az houa Mihalj Matthe hitta öket [UszT 46b]. *1763:* három bugja szénát lopatott el ... reggel az Falu ki ment nyomra és Udvarfalvára kisérték az Nyomot az Rosnyai Uram Házahoz [Udvarfva MT; Told. 44/15] ✱ *~ra ráesket. 1747:* ismérszet az nyomárol is hogy az mely nyomra ra esketenek az Mlgos Groff Exponens Vr eo Nga emberei, azon ló nyoma mind félen ugrándozva vólt, az ut szelyen, és nem oly egyenesen ment mint az más 3 ló nyoma, vagy az csikóje is az melyröl magunk is colimáltuk hogy azon eo Nga lová(na)k kellett lenni [Szilágytó SzD; Ks 27 XVIIb] ✱ *~ra (rá)esküszik. 1610:* Ha az teóruenj mutattia kez uagiok az nio(m)ra eskennj ualahaniod magam(m)al az teoruenj mutattia [UszT 23]. *1641:* az hol rea eköttek az Niomra az Turbucziak az czokmanj hattarhoz vallo [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. *1716:* egy papnak el loptak volt egy lovat ... s az varmegye szekin az procator aszt felelte ... mint hogy az pap nyomot nem adot az falu eleiben s ra sem esküt az nyomra lassak meg hogy ha kereskedhetike rajtok vagy nem [Szamosfva K; Ks 95] ✱ *~ra való kihivatal. 1620:* Az J falú Contendal azt mongja hogy az Njomra valo kj hiuatalt Nem tagaggj⟨uk⟩ mj az harangot felen vertwk kj mentwnk de mj az Njomon senkit Nem talaltwnk [UszT 46a] ✱ *továbbmegy a ~on. 1625:* tudom hogy czioma Jstuannak Agiagfaluinak egj Eokret loptak vala el az niomat mattis falui hatarba vyueok és az mattisfalusiaktol ki kerok az niomót az mattisfaluiak el Jeóuenek az niomon es hogj Keokeniesbe Jutank ... az mattisfaluiak azt mondak hogj eok touab nem ménnek az niomon mert ... musna felol musnaj hatar [Derzs U; UszT 156b] ✱ *új ~* friss nyom. *1761:* az Malom el égese után más nap jö reggel ... egy Lónak új nyomát a' Malom helytöl fel vévén az Poklostelki határig ... követtük; hová a' Poklostelkieket két pénzel ki hivatván a' nyomot nekiek által akartuk adni, az kik hüt nélkül semmiképpen fel nem vették [M.köblös SzD; RLt] ✱ *vki házára hozza/viszi a ~ot. 1570:* Demyęn Janos ... Ezt vallia mi koro(n) my az Niomot hazara akarnok vinnj ky Jöüe hazabol felesegeüel Egietembe(n) Rutul szidalmazůa(n) mind az Egez falut, vegre Ezt monda Esseszek, ha Itt hon lwtte(m) volna mi kor Jde akartatok Az Niomotth hozny hazomra Jtt holt volna sok megh Bennetek [Oroszfalu SzD; BesztLt 114] ✱ *vminek a ~ába ejti a ~ot. 1606:* hozza(m) ieöue be egik ki medeserinek monda magat, az Varalliaiak szauaual megh beszelle az dolgot hogi el loptak Juhokot es az mw Juhaink niomaba eytettek az niomat [UszT 20/227].

4. *hagyott a ~hoz* nyomkövetéssel megbizott személy; persoană însărcinată cu cercetarea urmelor; mit Verfolgung der Spur betraute Person. *1610:* kj menenk oda az Njomra az houa Mihalj Matthe hitta öket ... latok Barla Andrast, Balas Pal Antalt Busa Janost kerde Karaczion falj Ferencz hogj hagiottak wattoke tw az Njomhoz montak hogj eök Nem hagjottak [UszT 46b].

5. *bab* vki lába nyomának felvevésével babonáskodik; a ridica urma de picior a cuiva pentru a face vrăji; mit der Aufhebung der Fußspur Zauberei treiben. Szk: *felveheti a ~át vkinek. 1765:* (Szöts Péternét) azzal fenyegette Darabont Vonulné hogy: csak az nyomát fel vehesse de meg tanittya hogy se eö az Urát, sem az Ura eötet nem fogja szeretni [Gyeke K; Ks 4. V/20] ✱ *felveszi a ~át vkinek. 1584:* Keotelwereo Lukach felesege vallia ... Monda eg olahne el vesztettek ez zegeny azzont, Az laba Niomat veottek ennek fel [Kv; TJk IV/1. 218] ✱ *leveszi a ~át vkinek. 1584:* Lantos Georgne Ersebet vallia, mikor az betegsegh el wteotte volna fazakasnet oda leowe az vra az olahnewal ... Es monda az olahne, Im az esseh lelek Curwa Az Zabo Cato le veotte ez Zegennek a' laba Niomat, es ha ky Ne(m) vehetik kezebeol meg kel halny [Kv; TJk IV/1. 218] ✱ *vki ~ának felszedése. 1672:* Causa Georgy Eke de Viragosberek[a]. Ujobban Doceallyon Felesege ellen illyen dolgokot ... 2. Ferje njomanak fel szedesevel babonaskodot [SzJk 120. — [a]SzD].

6. sereg útja/nyomdoka; urmele/drumul oştirii; hinterlassene Spure eines Heers. *1613:* Visszaszálla az Báthory tábora Kolozsvárnál Hója alá Bethlen Gábor elöl; az tatár penig mind nyomokban volt az táborig [Kv; KvE 146 SB]. *1657:* Azután 400 széjmény gyalog puskás elárulván a magyart kijö a tatárokhoz a sánczból, és a tatár annak a nyomán ment bé reájok a sánczba [ETA I, 165 NSz] | éjjel-nappal lovaik nyeregben vannak, s ... ha harcolni akarok, csak elrepülnek, elszéledve vagynak; én kutya nem vagyok, úgymond, hogy nyomokon széljel erdökön, mezökön kergessem: mert az én seregeimnek nem szabad megoszlaniok

[KemÖn. 242]. *1710 k.:* a mi marsusunk pedig mind menőben, jövőben volt Somolyó, Debrecen, Fegyvernek, Szolnok, Hatvan, Pásztó, Fülek s azon nyomon vissza [BÖn. 730].

7. vmely jármű áthaladása után maradó jel; urmă lăsată de un vehicul; Spuren eines Fahrzeuges. *1672:* Ezen ... Erdore rea menven hatalmasul ... az edgik szeker s szan megh szaladva el menven hogi annak az nyoma(n) el mennek aranykutra es fel Czirkalnam kik Czelekettek volna ... az szannak nyomat Egi hites Polgarral edgiůt kővetők [K; SLt P. 18]. *1751:* én az ő Naga Szekere nyomá(n) jöttem [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1754:* Nagy Mihály wram Jed felé fogott a' szánnyával ... A Békesdre le jővő utról Jed felé fogott vala melly szánnak a nyomát szemeimmel láttam [Koronka MT; Told. 27]. *1831:* mihelyst előre halad a' szekérrel, én a' Nyomán éppen az utrizált Mgs Groff Ur Erdejébe mentem [Hosszúfalu Szt; TKhf Drágos Dumitru (72) ns vall.].

8. tűz útja; drumul focului; Weg des Brands. *1762:* A. fel vévén az J ő Klme által meg gyujtott bokorban indult tűzet, ă bokortol fogva nyomozták continuativě minden meg szakadás nélkűlt az hegyen által a' mint a' ... Fatensek harapozni szemekkel látták ... és recognoscálták hogy azon bokorbol indult tűz nyoma volna continualva ... azon harap égés(ne)k nyoma s perselése lett légyen [Torda; TJkT V. 103]. *1815:* a' Tűz nyomából Méhejiis félre vitettenek, de mint nyári Időben a' Méhek viszsza séjetvén, a tűzbe verték magokat [Orsova MT; Born. G. XV. 13].

9. határnyom/jelzés; marcarea hotarelor; Flurmarke. *1771:* Régi Métait ... ezen Rétnek ... a mellyeket moston Kigyelmetek előtt kijártunk és ki nyamaztunk, ki járásunk és ki nyamazásunk után ... eő Natsága ekéjivel mindenűt nyamunk után ki barázdaltak [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX]. *1778:* ez előtt három esztendőkkel két Cancellisták által Tit. Asz(szonyo)m ő Nga barazdaltatta ki azon Méhesi határon lévő földek és Széna fűvek között lévő Métákat, de sem killyebb sem fellyebb ugy tudom azon barázdák nem vonattak; hanem mindenűtt az elébbeni barazdalás Nyoma observáltatott [Mezőméhes TA; WassLt Irsán Ignáth (60) zs vall.].

10. földsáv; fîşie de pămînt; Erdstreifen. *1573:* Gruz peter hity vtan vallia, hogi mykoron vicey Antal ely zantotta volna az Hennig Iacab Be Iaro vtat az eo kertebe vgy kerte volt Eot Hennig Iacab hogi zerzene Kis Antaltwl egy be Jaro vtat az eo kertere ... Az eo teorekedesere meg Engette kis Antal es az varas Mereojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot, Hennig Iacab penig adot Masfel Anny feoldet Erte [Kv; TJk III/3. 184].

11. vminek az ott hagyott/maradt helye; urmă lăsată de ceva; dortgelassene Spuren. *1729:* fel oldoztatások után látta hogj Balás Juon két kezin a Spárga njomán ă ver ki serkedezett egy néhánj helyt és kezei el dagadoztan(a)k és feketültenek [Sövényfva KK; TSb 51]. *1760:* Hihető, hogy maradott volt vagy egy szem slét még a pisztolyban, mert amint mondják a szive táján ismérszett a nyoma [RettE 109]. *1762:* furu njomátt ... az utrizált hellyen magam is bövségesen láttam [Gyeke K; Ks]. *1776:* Valami Sitvei szászok ... otton Nád Zsupot Csinálván ... oda menék és azoknak nyomakon fel vakargatván az hulladékjakat, azzal jöttem haza, és vgy ráztam meg Gabanacskamnak Csamoba rakott tetejét [A.kápolna KK; BK]. *1784:* mivel vgy teli volt péreggel az uttya hogy oda nem jőhetett az maga uttyán[a] hanem kéntelenittetett a mi nyomunkan oda jönni [Torockó; Bosla. Joh. Király (32) zs vall. — [a]Ti. a víz].

Szk: *~a nem/sem látszik vminek. 1765/1770:* az Exponens Vr Malmán Fellyűl az Fűz Fákon belőll ... még egy utatska ment a Malomra, de azt az viz vgy ell mosta, hogy még nyoma Sem láczik [Széplak KK; SLt évr. Transm. 349]. *1823:* a' ki mutatott helly egészszen bé lévén pasintozva régibb vagy ujjabb Sirnak nyoma nem láttzott ottan [Dés; DLt].

12. (írott) bizonyság; mărturie, dovadă (scrisă); Beweis. *1741:* Vagyon nyoma a Szent-Irásban hogy mind az meg élemedettebb, mind pedig az ifjabb Proféták néha magok meg erőltetések nélkűlis jot és jollis profétáltak [TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1756:* Ami pedig az Kolozsvárra való terehvitelnek mivoltát ... illeti, minthogy az articulusokban ennek semmi nyoma nincs, tolláltatik [Dés; DFaz. 17]. *1794:* hogj az özvegj Csipkés Maria Aszszony ad Secunda vota ment, tehát hogj néhai Férje ... Jovaiban részesűlhessen, a' Törvényben Sohult nyoma nem láttatik [Asz; Borb. I]. *1796 k.:* valami Metalis levelben latczik vala mi njoma hogy az András kiralj privilegjiuma mellet jartak volna ki az hatart [Torockó; TLev. 5/9]. *1797:* Ezenn Szent Egyedi Portioban ... sem Szerzeménnyének vagy Investiturájának, sem valami ollyas Építményének vagy valami különös Javitásának a Méltoságos Aszszony özvegységének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találtatik [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 151]. *1830:* Magistratusunk a Törvénybe soholt se látya nyomát, hogy ugyan azon egy mester ember több Czéhoknak tagja lehessen [Sszgy; HSzjP].

13. eredmény, következmény; urmare, consecință; Folge, Ergebnis. *1657:* Ekképpen veszedelmeztette szegény hazánkat, kinek nyoma máig is keservesen látszik az sok puszta faluhelyek, templomok, kéményekből, mert állhatatlan nyughatatlankodása miatt néha Erdélyben Székely Mojzessel ... török, tatár, Mihály vajdával oláh, lengyel, Bástával német, vallon hadak egyszersmind benn voltak [KemÖn. 24]. *1805:* Ennek a' szintén fogytán levő Esztendőnek mostohasága, az időknek termeszet rendivel ellenkező follyása, a' mellyek az emberi elet fenn tartására szolgálo nevezetesebb gazdaságokba igen siralmas nyomaikat hagjták, minekűnkis a' Vas mivelés follytatásába sok hátra maradást és tetemes kárt okoztak [Torockó; TLev. 9/42].

14. *átv* út, példa; exemplu; Beispiel. *1630:* Erős hittel megesküvék az pasa, hogy minthogy hűttel való köteles atyjafia volt Bethlen fejedelemnek és látja, hogy özvegye-árvája is azon nyomot akarja követni, valamit eddig tudott-értett, de igazán tökéletesen megmondja [BTN[2] 429]. *1673:* Az az argumentumok, hogy ha két-három lator ember cselekszi, ők azért nem vádoltathatnak etc., de arra könnyű volna az felelet: miért jártak s járnak ma is azoknak nyomokon? [TML VI, 424 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1823–1830.* Azonban Szendrei az akadémiákról hazajövén, mindeneket contemnált, s annálfogva, akik az ő nyomán akartak menni, azokat sem kedvelették [FogE 161].

Szk: *~ában van vkinek* követ vkit. *1704:* Ezeket a követek referálván, viszont kiizenének az urak, és izenék, hogy csudálkoznak a status nagy merészségén, hogy merik ezt az újságot és akarják ezt a novellatiót béhozni, és opponálni magokat a nem voxolásra, holott igen sok példák vannak, akik még ezen emberek nyomokban voltanak a fejedelmek idejében, hogy az árultatásnak vétkével vádoltatott emberek mindenkor elsőbben megfogattattanak [WIN I, 159] ✱ *jó ~ra vezet vkit. 1896:* Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet. Nemcsak, mert jó nyomra vezette az asszonyt, de a kedvességeért vagyok adósa [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

15. mód; fel, mod; Weise. **Szk:** *azon (a) ~on* hasonlóképpen. *1672:* Keresztes András uram is mit írjon Kegyelmednek, látom. Apáti meg érkezék; azon nyomon beszéli az dolgokat [TML VI, 295 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1764:* azon Fatens meg eskettetvén nem mindenekben azon nyomon fateal, söt ket Positioban egészszen ellene mond fassiojanak [Torda; TJkT V. 206]. *1816:* Azan két viz közötti lévö hely is Contractus mellett velünk köz elö hely lévén valamint az Intetö Közönség abbol maga hasznára hírünk nélkül az elött job részit fel törte mivelte használta ugy azan a Nyomon müis a más részit szabadasan fel törhettük [Várfva TA; Borb. II] ✱ *egy ~on* egybehangzóan/azonos módon. *1583:* Orsolia Kendi Ianos zolgaloia vallia ... kenzerit vala Gergel kowachne arra hogy Ne(m) Igirne semmit de Megh Aiandekozna chak mondanam ezeket ig lenny, es eg Niomon vallanek az Ilona leannial ez dologh feleól [Kv; TJk IV/1. 145–6]. *1657:* az patikáriust pedig Sámuelt hívatván, paracsolá, hogy kristélyt adna bé akaratom ellen is: ezzel szállásomra menvén s az patikárius eljüvén, néhány tallért fizeték néki, hogy hazudjuk azt egy nyomon, mintha béadta és jól is succedált volna [KemÖn. 97]. *1694:* mind az egesz Szeki B. Tanácz elótt s mind mások elótt constanter egj nyomo(n) szantalan sokszor rá kialtott B. Mihalyra a' Lator szolgalo hogi tulle terhesedet meg [SzJk 286] ✱ *egyező ~on* 'ua.' *1652/1687 k.:* Sz. Istvánon à Praedikátor és a Schola mester között lévén valami contentio a Parochialis szánto földek és széna réth felöl ... juraltattunk szám szerint 6. embereket ... egyező nyomon vallyák hogy mikor Sz. Istvánon Schola mester volt, mindenekben harmados volt a Praedikator földiben és retibe(n) [Szentistván MT; MMatr. 181].

Sz: *egy ~on jár* hasonlóan vélekedik. *1670:* Maga is mit ír Rottelnek, örömest látám az végre, hogy egy nyomon járjunk, ha külön-külön írunk levelet neki [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *nem egy ~ban jár beszédében* hazudozik. *1662:* A passa látván ... beszédében való tétovázását ... a választ kiadta vala: No, úgymond, pap! te nem egy nyomban jársz beszédedben, követnek mondtad magadat, azonban semmi követség szádban nem találtatott; békességet, mondod, hogy szerezni jöttél, de annak is semmi módját, jelenségit nem mutatod [SKr 674].

16. *emberi ~* emberi nemzetség; neamul omenesc; Menschengeschlecht. *1740:* ezen Emberi nyom(na)k emlekezetitöl fogva [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1784:* Alázatos kötelességem szerént kivántom Nagtokat az ide le folyo dolgokrol tudositani: leg nevezetesebben pedig erröl a hosszas télröl melyet emberi nyom nem ért ezen a földön [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1814:* a' Gróf Ur Ő Nagysága ... porontsolt ... egy nehány Asztagok el csépeltetések iránt ... miis ekkor egy kevesset ki haladtunk abból az irtoztató környül állásbol, miljent ez az Emberi nyom nem hiszem hogy ért volna [Banyica K; BfR 117/1 Asztalos Ilia (40) col. vall.].

17. tagadó szerk-ben; în construcţii negative; in verneinenden Konstruktionen: kb. a legkevésbé sem; deloc, nicidecum; nicht im geringsten | egy tapodtat sem; nici un pas; keinen Schritt. **Szk:** *egy ~ig ki nem megy. 1776:* mint kedves vendégeit igen jo szivel látott és tractált sohuvá az házától még tsak egj nyomigis ki nem ment [Kadács U; Pf] ✱ *egy ~ig sem* a legkisebb mértékben sem. *1732:* én soha a Testamentu(m) mellöl egy nyomig sem recedalok [Kóród KK; Ks 97 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz] ✱ *egy ~má sem mehet. 1671:* Mü a mü tisztünköt elkövetjük, valamire Isten segél, noha oly nagy tóke feküdt vala elönkben mostan is, hogy valamig azt ki nem vehettük, egy nyommá sem mehettünk [TML V, 652 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ✱ *egy ~ot nem mozdulhat. 1770:* ez uttal ippen lehetetlen hogy egy nyomot is mozdulhassak [Mezöbánd MT; DobLev. II/421]. *1788:* Eddig tellyességgel a Ludesdi épület dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis ... honnan tudjunk 500 rénes forintat elöre ki tsinálni a Pallérnak? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *egy ~ot sem megy. 1615/1616:* Monda Gaspar Uram bezzegh az nem leszen Jöznenk[a] mj Esztendönket missilesre költenünk ... egy nyomot sem megyünk, tartozik vele meg kel adni az Jambornak [Kv; RDL I. 100. — [a]Értsd: győznénk]. *1772:* az Ur meltoztatot vala parantsolni hogy Bogátra ... menyek es, s mind Lobért mind költségemet meg forditya az Mélgs Uram ... igazis hogy ha az Mélgs Urnak; nem láttam volna szorult allapotyát ... bizony égy nyomot sem mentem volna [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. *1773:* az Aszszony engem azzal vádol ... hogy én egj szalonnat, és égj hordo egetbort ... el loptam ... mellyre én felelém, hogj én bizony azért egj Nyomot sem menyek ... mert én azok(na)k Urat tudom adni [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.] ✱ *egy ~ra sem megy. 1593:* Nagi Benedek, Vincze deak ... valliak ... mikor kerdeznwk miert ne(m) akarnak zolgalni Adam Deakot, nekwnk ezt mondak, hogi eok igen sainalliak az zolgalatot Coloswarra anny mezze feoldre, ha Desre vagi valahoua keozeleb zolgaltatna, egi niomra sem mennenek, hanem Adam deakot zolgalnak iobagiul [Kv; TJk V/1. 396] ✱ *egy ~ra sem mehet. 1639:* rutul megh szidogatta vala ezt az Kallajnet, s nem ere harmad napot ugi megh teörseölek az boszorkaniok hogy egj niomra sem mehetet [Mv; MvLt 291. 189a].

◇ **Szk:** *azon a ~on* mindjárt, rögvest; numaidecit, imediat; sofort. *1618:* Onnan azon nyomon mentem azon pasa tihajához [BTN[2] 145]. *1632:* Vstgjarto Istua(n) ... akkor en tülem haza mene ismet, azon niomon erte külde ismet az giermeket az ladaert [Mv; MvLt 290. 62b]. *1653:* Egykor hát Básta hamar megesmérte a dolgot, és esmét azon a nyomon mindenüvé levelet külde: „hogy senki ne féljen s ne limitátiozzon, hanem a ki mint adhatja, úgy adja búzáját" [ETA I, 87 NSz]. *1657:* engem pedig bocsáta ily ordinanciákkal: 1. Hogy Bakos hadait öszveveretvén, azon nyomon utánamküldi [KemÖn. 230] ✱ *egy ~ban járó* ugyanazon úton járó; care umblă mereu pe acelaşi drum; denselben Weg betretend. *1636:* Az egek beszéllik az Istennek ditsöségét, és az ö kezeinek munkáját hirdeti az meg erössittetett, és mindenkor egy nyomban járó, tsillagos ég [ÖGr Aj. 5] ✱ *vkinek/vminek a ~ában* **a.** vkinek a sarkában, (térben) közvetlenül utána; imediat în urma cuiva; unmittelbar nach jm. *1584:* Chiszar Antalne vallia ... a' leany mihelt be Iuta mingiart hertelen ez varganę Annia A Niomaba be leowe [Kv; TJk IV/1. 279]. *1780:* valamerre ment Cserei Uram a Néhai Grof Ur eö Nagyságával mindenütt nyomába kisérték[a] [Bethlen SzD; BK. Chr. Farkas conj St. Kun (40) lib. vall. — [a]A mátkája, apósa, anyósa]. *1823–1830:* Hát látom, hogy a leány egy Molnár Anniska nevü leány barátnéjával jön felém. Onnan elmentem a gesztenyésekhez, hát oda is jönnek. Mentem valami sürü sátorok közé, hát ott is ott vagynak ... azonban bámultam, hogy miért járnak nyomomban a leányok [FogE 291–2]. — **b.** (időben) közvetlenül utána; imediat după cineva; sofort nach jm. *1671:* Azonban az elmenvén, az nyomába jött Haller János uram [TML V, 518 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1736 u.:* első-

ben predicált a református pap, minnyárt a nyomában P. Vizkeleti [MetTrCs 459].

◇ Sz: *bottal üti a ~át. 1662:* Mikes Kelement is, azt mondják készül, csak bottal ne ütnők az nyomát [Sszgy; SzO VI, 269 Daczó János a fej-hez]. *1665:* nekem úgy tetszenék, hogy ő nagysága írna magoknak is olyan formában, hogy ha sequestrum kézben nem bocsátják az jószágot az decretum szerint akár én, akár ők, tehát ő nagysága az fiscus számára foglaltatja, üsse osztán akármelyikünk is bottal a nyomát [TML III, 492 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ha a quartély dolga és egyébiránt is az végbeli törökök alkalmatlankodási meg nem orvosoltatnak, bottal ütheti az nyomát a Porta az magyar dolgoknak [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✱ *hírét és ~át se látja. 1705:* Az másik ládájának pedig a feleségemnek még hírét és nyomát is nem láthatom, és így a szoknyáin kivül a feleségemnek egész edmeatiója mind az uraknál veszett, mert nékem soha kezembe nem adták volt [WIN I, 644] ✱ *minden ~ban hazudik. 1831:* hogy hihessen Ember a Te szavaidnak, midőn ki kérdeztetésed után tett szabad Vallomásaidban tsak nem minden nyomban hazudtál [Dés; DLt 332. 16].

nyomakodás nyomulás; mărşăluire; Vorrücken. *1657:* Mindazáltal az ellenség megértvén az fejedelemnek alább nyomakodását, utána szállának [KemÖn. 207].

nyomakodik nyomul; a mărşălui; vorrücken. *1657:* hogy béestveledvén, visszaszállanának Szécsénhez, hová hogyha az ellenség utánunk nyomakodnék, mind harcra alkalmatosb mező lenne az lovas hadaknak | Én azért az vélem lévő hadakkal Ungvár felé nyomokodám Balling János segítségére | De mivel látám, hogy az egész erő arra nyomakodik, lövőszerszáma s gyalogja is lévén, nem várhatám a hat órát, izenék Daniel Jánosnak, hogy sietne az derék seregekkel aláereszkedni [KemÖn. 72, 201, 234]. *1659:* az török visszafelé kezdett nyomakodni [TML I, 456 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1662:* a derék ármádát is utánok nem messze nyomakodni bizonyosan hallanák [SKr 219].

nyomakodó nyomuló; care mărşăluieşte; vorrückend. *1657:* tartok vala attól, hogy ott szorítanak meg, egyébiránt ha lovamon ülve belém kaptak volna, hátamon elvittem volna az utánam nyomokodó seregekig, s ott megvásárlottam volna vélek [KemÖn. 149].

nyomán vmi alapján/eredményeként; pe baza a ceva; infolgedessen. *1819/1831:* Fel Jegyzése Azon ősi, és Szerzemény Leveleknek, mellyek ... A' Rákosi Fodor Pálra ... által szállottak, és amellyek a' F. K. Fő I. Tanátsnak két rendbéli Rendelése nyomán Fodor Pál által lett ki nyilatkoztato Hit mellett röviden fel jegyeztettek [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1828:* az Alperes Özvegy meg kivánja a Testamentum nyomán is, hogy az hibás Processus cassaltassék [Ne; DobLev. V/1129. 1b]. *1847:* A jo rendel nem gondolo, és az Erdőkben kárt tehetők büntetése melybe az Igazság nyomán a Silvestris Ordo Szabállyai lehetnének használhatók [Torockó; TLev. 10/9]. *1855:* Banfi Joseff Ur nagyon bántva vette, a levelit — melyben őtett pontottlan, és igért szavának nem állósággal érdekli — 's azt állittya hogy hizelkedö hazug száj nyomán indul fel [Nagylak AF; DobLev. V/1391].

nyomás 1. pénznyomás; baterea monedei; Münzprägung/schlag. *1558 k.:* azt kévannyak Mind kosseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal[a] es bovon walo Nyomassal wsse meg az aranyat [Nsz; MKsz 1896. 296. — [a]Értsd: karáttal].

2. (szőlő)préselés; tescuire, presare; (Wein)keltern. *1843:* Ezután szűretkor minden szőlőmet és dümöcsköletlenül tétettem sajtoba, 's ami leve, könnyü nyomással, ki fólyt azt külön veszem; hivesen meg szállítom, 's ha szükségesnek látom, meg is szűrössözöm [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

3. (agyag) meggyúrás; frămîntare (a lutului); Lehmkneten. *1587:* hozattam tapasztanj való agiagot hogi Igen hitvanok valanak az szobak falaj Hat zekerrel —/60 poljwa hoszasatol niomasatol fiszettem —/24 | Ket zeker hordot az kemenihez agiagot hoztak Niolc zeker agiagot —/56 ... Teorek hozastol niomasztol attam —/45 Tapasztasatol attam f. 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX 21, 23 Seres István sp kezével]. *1590:* A keozepseó selljer hazra az mith keölteöttem. Hozattam egi Zeker agiagoth fl. — d. 14 Niomasatol es fel tapaztasatol attam fl. — d. 50 [Kv; i.h. 4/XIX. 18].

4. lépés; pas; Schritt. *1665:* Ha kicsiny bocsületem nem forogna az útban, Isten látja, fél nyomást sem mennék [TML III, 444 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. megtaposás; călcare; Zertreten. *1595:* Az Zenafu és Zenaiarol penig ezt mondhatom: Apahida felöl: Egy nehany rendbely Sereg Nep lakot raitta: En magam oluastam 16. kaljbat: az mellyet mint egy Taborj hellyen czjnaltak volt az Christoph Deak szolgaj és hada népe: Melyek nagy tapotast es nyomast czelekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

6. ugarhatár, a nyomásos gazdálkodás rendjén átmenetileg (pihentetés végett) bevetetlenül hagyott szántóföld; ogor, teren arabil lăsat nelucrat timp de un an; Brachacker | legelő; păşune; Weideplatz, Trift. *1550:* onnat[a] walkora be haytottak az Barmot es a' mynt az paztortol ertötte ket Baranth nywzatoth volt megh walkaj Miklos belöle ... az monostoriak az Niomasrol barmoth haytottak be erötte az ket baran'ert es tehenet nywztak megh erthe [Zsobok/Damos K; MNy XXIV, 290. — [a]A Cylla mezőről]. *1570:* Byro vram Thanachiawal Egetembe keressek megh az Orzagh vegezeset arrol hogy az Mely varas vagy falw egyk Masiknak Nyomast Nem adhat, az sem Tartozyk adny ... Lam eo Nag az Bachyaknak Nyomast Nem ad Monostory feolden, Annyewal Inkab az varas Nem adhat [Kv; TanJk V/3. 16a]. *1592/1593:* hajtotta ide az peres feoldre eorleo barmat az Christoff vra(m) molnabol de chiak akkor mikor az teöb Dirik Deesi Rett niomas volt, de mikor tilalmas volt, akkor soha ne(m) mertik Ide haitanj mert feltettik hogj be hajttiak rolla az Deesiek [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1592/1633:* Az mely Zanto feoldek, ez iden Uetetlenek voltak melyek Niomasnak hiuattatnak, mind parlagokkal eggywütt, azok feleol, ez az oztasnak seriesse [Gyeke K; Ks 90]. *1600:* Én gyermek koromba Sandorfalwan laktam, tudo(m) hogy a mikor Abram falwanak affele niomassa wolt, ezt a peöres helet az telekfaluiak be ne(m) weottek, hane(m) az Abranfalui baromnak zabad wolt raita iarni elni [UszT 15/51 Sandor Mihaly kenossi (60) ns vall.]. *1677:* az ollyan helyeken széna rétek, erdők, szánto földek, és egyéb haszon vételre valo pertinentiak, a' köz, és nyomásban lenni szokot határokon kivül juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum osztassanak és birattassanak a' határok | A' közönséges szabadsággal ellenkezö dolog, hogy valaki más embernek

határán, bár nyomásban lévő, vagy marha legeltető helyeit kedve ellen éllye és éltesse ... söt szabadoson bé hajthattyák az idegen marhákat a' nyomásrol-is ... öreg marháért, egyszeri bé-hajtásért két pénzt, apro marháért, egy pénzt exigallyanak [AC 104, 107]. *1686:* engedék eö kglmek az falu nyomásátis mindenütt szabadoson élni. Frenk Márto(n) Ur(amna)k [Mocs K; JHbK LIX/24]. *1734:* Mindennémü gabonainkbol, ha nyomásbol kerteltetnénk, ugj a Buczczegiböl s a nagj Retröl a Quarta ki nem adatik [Dés; Jk 556b A dési tanácsnak a két dési ref. pap kötelezettségével és járandóságával kapcsolatos kivánsága]. *1746:* azan betsületes Nemes Személyek ... parantsalánakis égy néhány embereinknek magak(na)k segitségel lenni hogy azon nyomásban lévő tőrvénytelen kertet el hánnyák [Szentegyed SzD; WassLt]. *1756:* Nsagtok ... tudja minemü kitsin és szoros légyen a' mi mostani nyomásunk a' holottis a' mi kevés marhainkot, semmiképpen nem legeltethettjük [Torockó; TLev. 9/9. 1b]. *1769:* ezen ... Hegyes ér Nevezetü hely tsak akkor volt, közönséges Paskuuma az Marhák(na)k, a' midön Nyomás volt azon felsö fordulo [Mezökeresztúr MT; SLt XLVIII. 15]. *1790:* a' Kristsori Communitás, ha nem szenvedheti megh nyomasában be száladott Marháját a Bukuresdiek(ne)k, tehat ... tegyenek kőz kertet [Körösbánya H; Ks 74. VII. 149]. *1804:* a Somkut fele volt Tilalmas fordulo fel Szabadult, és a Marha Csorda is a Vizen tul valo nyomásbol a Somkuti fordulora által tsapatott [Dés; DLt 82/1810]. *1820:* az egész helység Marhái a nyomáson ... nyaralodnak és az uraság erdeiben is járhatnak [Jegenye K; KmULev. 2]. *1821:* azon Hely Nyomás levén ... hanem az második Esztendöben ... Nyilas Ferentz Kaszálta meg ... bé is takarította rolla a Szénát [Apahida K; RLt O. 2 Ila Maftyéj vall.]. — L. még BÖn. 734; GyU 126; RSzF 129; TML IV, 150; UF I, 754, 874; VKp 115, 124.

Hn. *1623:* (A föld) az felseo niomasra megien ky labbal (sz) [Uzon Hsz]. *1624:* Az Kupan njomasaban az Eke utra jar labbal (sz). Az Kelemen patak nyomasab(an) (sz) [Lisznyó Hsz]. *1633:* Az Niomasban (sz) [Diós K; BHn 67]. *1636:* Az nyomasban Benke kerti felet (sz) [Siménfva U]. *1648:* az Szoros niomasban (sz) [Szentiványlaborfva Hsz]. *1670:* Kws nyomas tajat a' Geodör keozt (sz) [Ilyefva Hsz]. *1671:* Az Ökör Njomas szilben (sz) [Borsa K; BHn 109]. *1686:* Az Szoros njomasb(an) (sz) [Kilyén Hsz]. *1714:* njomás Szederjes nevü helyben (k) [Csicsómihályfva SzD]. *1715:* Az ökör nyomás szélben (sz) [Borsa K]. *1728:* Kire nyomasba(n) (sz) [Ilyefva Hsz]. *1740:* A Nyomás Szélben (sz) [Sztána K]. *1746:* a nyomásb(an) a Tilalmas Erdö nevü helyben (sz) [Szásznyires SzD]. *1752/1753:* a' felsö Határon a küs Ernye nevü hellyen fejül Erdöszeg nevü hellyen a' Nyomásban [Koronka MT]. *1754:* a nyomás Szélbenn (sz) [Sárpatak MT]. *1759:* a' Nyomás Szeriben: á Nagy mezön á Réth Széllyin (sz) [Szentkirály Cs]. *1763:* az Almas Pataka mellett á Nyomasban (k) [A.jára TA]. *1764:* Az alsó forduló nyomásban lévő határban [Páncélcseh SzD; DHn 57]. *1772:* Az Nyomásban (sz) [Csekefva Cs]. *1798:* Nyomás kut (sz) [Méra K]. *1846:* A' nyomás melletti tábla (sz) [Tasnádszántó Sz]. *1861:* A Nagy nyomásba (sz) [Bodok Hsz]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *~ba esik. 1664:* Szena rétekis vagynak ... mind ezeken jo fü termesnek idejen megh terem szena currus nr. 326, de minden esztendöben fele nyomásban esék [UF II, 291]. *1696:* vagjon egj Darab szenafü Templum szamara ... mikor niomasban esik egj kis reszecskeje, es ... nem kaszalhattyuk Taxaja harom forint [Alfalu Cs; GyHn 16]. *1737:* A Sánczbeli Rétet gyalog kertel veszik körül mikor nyomásba esik [Nagyiklód SzD; Told. 27]. *1771:* A Falusi Lakosok hogy az also Toban eddig közönségesen usuáltak, az ex annuentia Somlyainorum volt, ezután is mikor nyomásban esik, s nem részen tilalmas mindenik rész Emberei marhájokkal élhetik [Fejér m.; DobLev. II/428. 12b] ✱ *~ban forgó. 1757:* A Ködben egy nyomásban forgo, Sátés szénát termö helly [Szentmihály Cs; EHA] ✱ *~ban hagy. 1767:* a Votálja torkabeli földet nyomásban hagytak és meg nem ugarolták [Udvarfva MT; Told. 44/35] ✱ *~ban levő/való. 1744:* Mitsoda Gabonája dissipaltatott azonn Nyomásba lévő földönn [Dob.; WassLt vk]. *1746:* Midön volnánk ... M.Bodonban[a] mind hárman vevök a Mlgs Possessor Urak ö Exjok ő Ngk parantsolattyát hogy a Mezö Bodoni moston Nyomásb(an) levö Határt in primis járnok meg és meg járván nyomnok ki [JHb XI/29. 3. — [a]TA]. *1767:* Nyomásban lévő láb földein a Csorda innya a Marosra menvén, tsak hogy nyomásban lévő földeit tapodgya azért is erővel kalákat vett [Udvarfva MT; Told. 44]. *1780:* kik hajtották ökreiket éjjel és nappal ... oly moddal, hogj ... ki hanytak a kertet, s ugj inditották oda magok marhájokot, hogj nyomásban valo szin alatt mintha magoktol rontottak volna be a Marhák és Juhok a Pálffi Ferencz Ur Tanorokjaib(an)? [Tarcsafva U; Pf vk] ✱ *~ban/~nak marad. 1694:* Szena Ret ... 'A falu felsö vegin ... mellj is most njomásban maratt [Kisenyed AF; BfR]. *1814:* A faluk határai 3 forduloban lévén felosztva, azok közül minden esztendöben egyik ugarnak, vagy nyomásnak maradván azon esztendöben nem használtatik [HSzj *nyomás-határ* al.] ✱ *~ban megy. 1767:* Hallottam hogy ide gyüjtettek vólt a Nemes Szólnok Vármegyei és Kővár vidékének Tisztei hogy determinatiót tegyenek ezen hellyben, hogy a Tóháti Nyiresi határt terminálnák, de ... mig az határ nyomásban mégyen hagyák el a Terminatiot [TKhf 21/14 Szilágynyiresi vall.] ✱ *~ba szabadul. 1767:* mindenik Falunak és Possessor Vraknak a maga rátáját ki nem szakaszthattak[a] ... addig mig Nyomásban szabadulván a határ genuine fel osztanak és ezt mondották azon Oculator Urak, hogy amig fel szabadul az Határ ki ki mint azelőtt addig birja [TKhf 21/19 Szilágynyiresi vall. — [a]A peres határból] ✱ *~ idején. 1600:* tudo(m) azt hogy az keórnieól ualo faluk eoriztek barmokat teólle mind niomas idein mind egjebkor kertnel kul ualo zena fw volt mind eóreókke [UszT 15/99 Sos Mihalj zent Marthoni (60) vall.] | Az miolta azt az Bagj zent egyhazat czinaltak az olta mind kert nelkul ualo zena fwnek tudo(m) mind niomas idein mind egyebkor [i.h. 15/100 Rigo Peter zent palj (80) vall.]. *1720/XVIII. sz. v.:* magok kaszáló helyeket, és aratásokot mindenütt a nevezett Várhegy allya nevü helyben nyomás idején is békével birhassák [Szárhegy Cs; LLt 75/2092]. *1773:* nintsen Sz. Lászlonak ... ezen helyben lévő helyetskére semmi szüksége s aval hogy Nyomás idején az Uraság Lovai tzöveklö hellyének tartya, iga vono Marhája Pascuumának semmi kissebbedése [T; JHb II/1] ✱ *~ korában. 1817:* Vas Pál ... Zálogba veté ... egy darab kaszálo hellyit ... adá pediglen illy Condito alatt: hogy amikor ki akarja váltani nyomás korában valtsa ki, akkor is pediglen nem más hanem tulajdon maga pénzivel [Bözöd U; Borb. II Nagy György ns keze írása] ✱ *~on esö. 1757:* mind a' két Falukb(an) tellyességgel semmi forgando, nyomáson esö határunk nintsen [Szurdok/Tataresd H; BK ad nro 144] ✱ *~ra kezébe bocsát. 1632:* ha az foldben Buza vagj egjeb vetemenj lezen ... tehat az rajta leuo hasznat mind foldnek es Retnek el Vehesse s Niomasra boczassa kezeben [Iszló MT; Berz. 11 84/3] ✱

~ul él. 1597: Az Lak Erdeo feleol Ir keg: ... zanto feoldeket reteket Irtottak volna Benne es Nyomasul elnek, de vizont az Contradictorok az eomagok Reteyt kertben tartanak es az chak magoké volna az vr feoldet penig elny akarnak [Ipp Sz; Ks] ✱ *a ~ üti. 1818:* A' Közép Fordulot mikor a' nyomás üti az Tohej is nyomásba fog maradni [M.bikal K; KHn 71] ✱ *szabad ~. 1589:* wzette Be ... Az En fiatfalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot diznayt ... Az kerezturffalwy hatarbol Georgenybeoly ... az zabad Nyomasbol, holot Annak Eleotte az Eo magok marhaioknak minde(n) Rendbelyeknek zabad Nyomasok es Eleseok volt | ez fellywl meg Jrt al peresek az hoúa ennekem Marhamotth zabad njomasra kelleth wolna wznem Almas fala fele az mely porgolatt kapú vagyon Az Nagy Andras hazanal, azon az kapún felesegem wzj volt az en keúes barmomatth a zabad Nyomasra [UszT]. *1592:* Az hol azt p(ro)ponalta az Actor hogy tehenét wzette(m) volna be es eggiket megh vagatta(m) volna, mo(n)dgia aztis hogy az zabad niomasbol, merth mind neke(m) s mind neky oda volna nyomasúnk, Erre azt mondo(m) hogy en az zabad nyomasbol ne(m) wzette(m) hane(m) az vetes kertbeól [i.h.] ✱ *szabados ~. 1649:* Tudom azt hogj körül valo falukat megh tiltotta ... az tilalmas Erdötül s az tilalmas Viztül, de az szabados niomastul s az szabados Viztül nem tiltotta, hanem megh Engette nekik [Kv; RDL I. 135 Körtviliesi Bekes Griga (65) vall.].

7. *~(á)ban* bevetetlen állapot(á)ban; lăsat necultivat (timp de un an); in der Brache liegend. *1590:* kere en teólle(m) az Medeseri hatarban egy zena fjuemet megh njomasaba hogj be kertellje(n) benne [UszT]. *1593:* Azt tudom Hogy fallw Erdeybeol fogok fel azt az peres Helliett Ha ki pedig Haznatt akart raytta veny Mind Niomassaba(n) Mjnd vettes kerten kertel veotte Haznat Mynd ez Ideyglen. Ha kedig vallaky Meg Hanta es Meg Bizonywltattott Meg kelle az kart fyzettny vagi Niomassaban vagy vettes kertben volt [i.h.]. *1603 k.:* egj mochiolia neuy hely vala meg hatta hogy ne mennyek abba az baro(m)mal mert tilalmas Vetes kert koraba, de nyomasaba zabad wolt mi(n)denütt [i.h. 16/65 Benedictus Istwanfi de Uduarhelj (75) vall.]. *1632:* Ha peniglen Niomassaba(n) Zent Georgi nap elot Zalagja megh leuen kezebol mind az foldet es Retet kj nem boczatana per nelkul Naga Filep Pál uagi maradvanja tehat penzeket el wehessek Jngjen meg mennjen az fold es Rett [Iszló MT; Berz. 11. 84/3] | az ... Retet es feoldett ... Tartozek minden perpatuar nelkül kezebol ... kj boczatanj mind Niomassaban es Porgolattjabannis [Vadad MT; i.h.]. *1697:* mikor ki akarja valtani az Retet es az Erdő borozdat, Nyomasaban valcsak ki [Nagyernye MT; Told. 2]. *1737:* Azért mivel nyomásb(an) tilalmast kert nélkül nem lehet tartani, à modó, in posterům a kert nélkül való hejekbe(n) való marhák reggetése, és kötöztetések s taxáltatások penitüs tolláltatik [Dés; Jk 486a]. *1746:* Tudja é a Tanu hogy azonn helly tiszta valoságos Nyomásb(an) lett vólna, és vólt é ollyan törvényes kert körüllette, a millyent az Articulus ír, hogy az ... Marha bé ne mehessen [Szentegyed SzD; WassLt vk]. *1752:* egy darab Széna Rétet nyomássában is kert és Pásztor nélkült tilalomban tart ő Nga[a] [Koronka MT; EHA. — [a]Ti. gr. Toldalagi László]. *1763:* ezen ... Rét ... nyomásban kerittetett bé [Széplak Sz; Ks 92]. *1785:* Jóllehet Szent Jánosnap előtt nem ellenzették azon szántóföldeket, consequenter pénzzel is nem kénálták a zálogtartót, de minthogy vetés alatt nincsen, hanem nyomásban vagyon, depositis deponendis, azaz mind a szántás árát, mind a zálagját letévén, tartozik az inctus leválni és az actionált földeket remittálni [Árkos Hsz; RSzF 253]. *1815:* vagyon a' Falun kűjel lévő lunkájok szélibe lak hellyek, az holatt nyomássába marhájokra nézt mullatozni szoktanak volt, hanem igaz mint eddig, most kosttyokat ... nem rakták oda, mind haza takaritották [Orsova MT; Born. G. XV/13 Moldován Vasullia (78) vall.].

8. nyomott minta; modele imprimate; gedrucktes Muster. *1576:* masik esmegh Recze feóketeo nywmas Benne, ezeost fonalal Aranyal wy azes [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 4].

9. *bab* boszorkány általi megnyomás/gyötrés; chinuri provocate de vrăjitoare; Quälerei durch eine Hexe. *1745:* Mikor a házunknál a változás esett, hogy az uramat megkinozták[a] ... Uram sem ébresztett fel mindaddig, hogy meg ne ijjedjek, a mig a dolog majd mind elvégződik, hanem mikor maga a nyomás elvégződött, akkor felkialta „nő kelj fel, siess, mert ördőg vagy boszorkány vagyon a házban" és én felkelék [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Mathéfi Kata (27) vall. — [a]A boszorkányok éjjel ágyában].

nyomásbeli ugarhatárbeli; de la ogor; von der Brache | legelőbeli; de la păşune; von der Weide. *1606:* az niomasbelj helj [UszT 20/307]. *1775:* A marha mindenfelé döglik ... Még mi, Istennek hála, eddig Köblösön elkerülők, de mivelhogy Poklostelkén is béesett, aligha elkerüljük, mivel a nyomásbeli határunk egybeütközik [RettE 361].

nyomásföld ugarhatár; ogor; Brachacker | legelő; păşune; Weideplatz. *1592/1633:* Itt hattanak az Papnak egjenleo akaratbol, egy nyomas feoldet [Gyeke K; Ks 90].

nyomáshatár ugarhatár; ogor; Brachland | legelő; păşune; Weideplatz. *1649:* tudom, hogj klakaban arattanak, az hatar kedvyrt, hogj meg Engegie nekik az niomas hatart, a Marhajokal járni az tilalmason küül [Kv; RDL I. 135 Dögh mezej Kotucz Jonas (60) vall.]. *1740:* Nem tudom nem hallottam hogy eddig az ideig a sinfalviak az Rákosi Csordát hajtogatták volna se egyűnnét se másunnét az magok nyomás hatarokbol [Kövend TA; Borb.]. *1771:* nem lehetett oly tilalmas a' Májai Nyomás határ tő szomszédtságábannis [Msz; BetLt 7]. *1824:* egy ugy nevezett Sós, és Borb nevű nyomás határban lévő [Légen K; EHA].

Szk: *szabad ~. 1649:* az Napoline Aszonio(m) Ispan Mezej szabad niomas hataran szabad legien az Marhajok(na)k jarnj [Kv; RDL I. 135 Marosan Jonas (40) jb vall.] | aratnj Voltanak az sitajjak ... Az szabad Niomas hatar kedvyrt [Kv; i.h. Körtviliesi Bekes Griga (65) vall.].

nyomáshely ugarhatár; ogor; Brachland | legelő; păşune; Weideplatz. *1606:* eg darab feold ... melj helybwl Thelekfalúa az abran faluiaknak marhaiokoth ugy minth njomas heljbwl be haitottak volt [Ábránfva U; EHA].

nyomás-idő nyomásgazdálkodásban a parlagon hagyás ideje; timpul în care un teren arabil este lăsat nelucrat; Zeit des Brachliegens. *1606:* Az fwle Gergely haza(n) aloll sem vetes sem niomas ydeoben ott zeker vt ninch [UszT 20/232 Georgius Marko de Olaztelek (40) pp vall.].

nyomásmező ugarhatár; ogor; Brachland. *1698:* Az másik forduló mostan nyomás mezőben [Impérfva Cs; EHA].

nyomásoltat a nyomásos gazdálkodásban részt vesz; a lăsa un teren arabil nelucrat (timp de un an); brachen.

1838: ezen Alsó Járó ... a' többi részivel egyetemben nyomásoltat [Dés; DLt 187/1842].

nyomásos nyomott mintás; cu modele imprimate; mit gedruckten Mustern. *1576:* Wagion esmegh harom fēketeo, egyk igen zep nyomassos gazdagh Aranyal ezeostel, Selyemys wagion keozte weres es kek [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4].

nyomásszél legelőszél; marginea imașului/pășunii; Weiderand. *1642:* nyügatról ... az szabad nyomas szyl vagyon [Gyerőmonostor K; KP].

nyomásszer ugarszer, a föld pihentetésének a sora; faptul de a fi lăsat nelucrat/necultivat un teren arabil; Reihe des Brachliegens. *1781:* midón a földek nyomásszerben voltak, melyek most be vadnak vetve, azoknak fele fructusát tartozik az incta az actornak általadni [Taploca Cs; RSzF 248].

nyomasztó szorongató; apăsător, presant; drückend. *1849:* Mig Farkas Károly Ur az Andrád Doktorné Házához nem következett, edig az emlitett Doktorné és unokája nyommaszto szegénységbe éltek [Sszgy; HSzjP Gyárfás Istvánné Márton Rosáli (46) lovas kat. vall.]. *1879:* Ő érti nyomasztó helyzetemet teljesen [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

nyomat 1. (agyagot) meggyúrat; a pune (pe cineva) să calce/frăminte (lutul) cu picioarele; (Lehm) kneten lassen. *1585:* 24 Septembr(is) ... az aggyagtol melyet a Scholaban az kemencze foldozny noimattunk attunk egy embernek a ky megh niomta f 0 d. 5 [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. *1595:* Egy egez falt meg Tapasztottam, mert mind le dölt vala: Hozottam az Agyagat és pellyúaiat az varosi Neppel: Nyomotta 2 loúal Zaz György ... d. 16. Olah Demeter Tapasztotta ezt az 1 fallt es az 2 zobat belöl küuül foldogatta felesegestöl harmad napig d 60 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Az ket zeker Agiagat melliet hozattam volt egj Balas Neúeo legenniel fel Vagattam Niomattam poliúaztattam egez napra fizettem f — d 2 [Kv; i.h. 7/XII. 23 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. pecsételtet; a face să fie sigilat; versiegeln lassen. *1710:* Mikor a fejedelemasszony kiindulna Fogarasból, hivatá az atyámot s mondá: „Nézze meg kegyelmed jól ezt a gyűrűt, akármennyi commissiója jöjjön kegyelmedre uramnak ókegyelmének, de valamíg ezen a gyűrűn levő címert nem látja meg a levélre nyomatva kegyelmed, a rab urakot meg ne ölesse" [CsH 130].

3. nyomtattat; a face/dispune să fie tipărit; drucken lassen. *1881:* Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. írat; a dispune să fie scris; schreiben lassen. *1879:* A te nevedben tettem koszorút ... Mert nem írtál semmit — mit nyomassak a szalagra, ezt nyomattam: Hálából tanítójának ... Jakab Ödön [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. *~ja magát* szeretkezik; a face dragoste; liebeln. *1573:* Rosa azzony Medues palne, Azt vallia hogi ... Aztis bezellete Neky gergel deakne hogi az parazna kwrwafy Janos deak leot vala hozzam az Boltba azt Mongia vala hogy bizon zanlak azzoniom Illyen gyenge Ember valwan (!) ollian Nagi Emberrel Nyomatot (!) Magadatt, en egy zingel ky haitam az Boltbol az parazna kwrwafiat, Isten oda seh hozta volna [Kv; TJk III/3. 154].

nyomatik *átv* megrövidittetik; a fi oprimat; benachteiligt werden. *1841:* az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi lakosok ősi kiváltságaikban nyomatnak ... külömböző úrbéri és más huzavonákkal terheltetnek [VKp 63].

nyomattat 1. letapodtattat; a face să fie călcat (de animale); niedertreten lassen. *1571:* Aggyak ertenwnk hogy Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egyeb Majorsag, az mezeon vagyon, kynek gongia vyselesere hytesek voltak, Most e valtozasba, Mynd feo nep lo feo mynd keosseg, Barmawal etetne Nyomattatna karossytana [SzO II, 337 fej-i rend. az usz-i királybírákhoz]. *1594:* Leot panaszolkodás ... hogy az vetesen zabadon niulaznanak, es az vetesben nagi kart tennenek, niomottatnak, Azert biro vram kialtassa megh, hogi valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hogi niülaz, tahat nylakkal puskaual megh leoueoldeozik [Kv; TanJk I/1. 236].

Szk: *sárba ~. 1614:* amaz gonosz lelkű Imrefi Jánost is az Isten ott az haddal az iszonyú sárba nyomottatá, hogy még az bélit is széllel nyomották-focskándották az maga féle hadnak lovainak az lábai [BTN[2] 58–9].

2. (agyagot) meggyúrat; a pune (pe cineva) să calce/frăminte (lutul) cu picioarele; (Lehm) kneten lassen. *1586:* az felseo Tanachi haznal valo zoba padlasi keozeót Nagi hasadasok voltak, agiagot niomattattam es meg tapasztattam attam egi legennek —/15 [Kv; Szám. 3/XXIV. 39].

3. odanyomat/döntet; a lăsa să fie lipit/strîns de ceva; hindrücken lassen. *1700:* sem a' leány, sem a' legeny meg nem tagadtak, hogy tudniillik egy mast ne(m) markasztak es nem kebeleztek volna es hogy a' Csúr oldalai melle a' legeny nem nyomta volna: azert ha ebbe(n) valami maga ellen valo kissebseget gondolt lenni tavoztatta volna el magát a' csúr oldalahoz nyomattatni a' legennyel ne engedte volna [Dés; Jk 316a].

nyomattatás letapodtatás; călcare (cu picioarele); Niedertreten. *1587:* Kerik Biro vramoth hogy eo kgme az Q(ua)rtasokat Inche megh hogy az tarlot zabadichak megh, Arattassak a' kosseggel, es otta(n) dezmalliak, feokeppen Az lomb Alath Wreswllien a tarlo, hogy az Juh az mostany zantast Boronalast Ne Iaria, mert a' feiedelemnekis teob kara leze(n) ez Niomottatasbol, hogy Nem mint egiebwnneth, azonkeppe(n) az keössegnekis nagy kara lezen [Kv; TanJk I/1. 55].

nyomattathatik elnyomattathatik; a putea fi asuprit; unterdrückt werden können. *1662:* a török nemzetnek hazánkba lett ennyire való lenyomulása s az erősségek elfoglalások által, és azokból a föld ennyire elbírattathatik és foglaltathatik, nyomattathatik vala-e? [SKr 622].

nyomattatik 1. *hátra/hátrább ~* visszaszoríttatik; a fi împins îndărăt; zurückgedrängt werden. *1662:* De azonban a szorosbul a mienk ellen feles lovas török ütvén ki, onnanfelől is rájok mind jancsárság s a tarackokkal is, nagy lövést tévén, hátrább nyomattatának, melly alkalmatossággal a gyalog szállott dragonyok odaszakasztatván, levágattak vala [És azon beütésében az ellenség hátra is nyomattatott vala [SKr 412, 609].

2. megterheltetik; a fi încărcat; belastet werden. *1795:* Minden örögség után kötölöztetünk egy hétre egy egy négy ökör Szekernek ... adásával ... efelet Roskánybol Dévára Mésznek hordásával, Szendelynek és Prastyilánok az Havas-

rol valo le szálitássával, ugy annyira nyomottatunk hogy feles Marhaink ... ezen terhe alat eldögöltek [Dobra vid. H; Ks].

3. *átv* szorongattatik; a fi strimtorat; bedrückt werden. *1748:* N. Enyeden lako Matotsi Josef Uram .. igen nagy szüksegeitöl nyomottatván ... kénszerittetett vala ... egy puszta, és öszve omlott köfalu Házának ruináit ... el adová tenni [Ne; Incz. X. 28a].

4. *földre ~ átv* tönkre tétetik; a fi distrus; zugrunde gerichtet werden. *1781:* effélék miatt a' helység el nyomorodott és a' szegénységgel éppen a földre nyomattatatt [Torockó; TLev. 9/20].

nyomattattatás lóval való megtapodtattatás; faptul de a fi călcat (de un cal); Niedertreten (mit Pferd). *1594:* Dewaj Janos ... vallia ... chjomortanj Thamas keozel vala eotwened magawal, az hazra leowe, es mingyarast Az kaput kj chapa ... Jobbagy Istwant hatba wte chyomortanj Tamas eó magha egy bottal, Az teobbinekis Iutot az lowal valo Niomottatatassal benne, es ezen kepe(n) hazamtol chyomortani Tamas mind kj vere eoketh [Kv; TJk V/1. 469].

nyomban mindjárt, azonnal; numaidecît, imediat; sofort. *1667:* Az gyalogok cum bona securitate jó kalauzokkal kövessék nyomban Kegyelmeteket [TML IV, 103 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1763:* Megtudja, miképen szomszéd Falujában Bosban a' Bodoni János Sessioihoz Désen laknának némelly Praetendens Atyafiak, s nyomban Contractussal gondolkodik s szerentséjét vitatja [Mv; Told. 33/26]. *1802:* minden törvénjes jo rend Zavaradásban jövén nyomban követi ā kár és hátra maradás [Torockó; TLev. 9/35]. *1807:* Szinte ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben uj esztendö elött egyszer ho olvadás, és árviz történni szokásban lévén a dugásokot és gátokot a viz meg Szokta probalni, de nyomban az az üdö, melyben a Zsemlések Malma miatt a Zajnak viszá tojulása okoztatik, és malmainkot ugy el fulasztya, hogy néha a viz kerekek alig látzanak, malmaink vizzel meg telnek [Kv; KmULev. 3].

nyombeli (minden) nemzedékbeli; de toate generaţiile; von allen Geschlechtern. *1785:* Ezen métákat onnét tudnám meg nevezni s illyen okbol: Hogy Gyermek koramban a régi üdös Emberek az egész Faluval sok izben járták ki ... e' kétt helységek között valo határak métáját, s azutánnis mi Falustol ... gyakran ki jártuk, hogy minden nyombéli Embereink tudnák a' kétt helység vgy Puszta Egres[a], és a Szarkadi Praedium[b] közt valo külömbséget, ne hogy a' kétt határ öszve elegyednék s a' lakosok között háboruságot szülne [BLt 12 Gyermán Mojszi (64) jb vall. — [a-b]TA].

nyomdafesték cerneală de tipar; Druckfarbe. **Szk:** *bemocskoltatja ~kel tréf* publikáltatja. *1883:* Semmi se sarkall arra, hogy irjak. Halommal gyüjtöm a tárgyakat. Egyet-egyet kidolgozom, és bezárom a fiókba. Nagy néha, ha muszáj, bemocskoltatom nyomdafestékkel [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nyomdék nyom, nyomdok; urmă; Spur. *1602:* semmiben eo kgmek ne vonogassak magokat, hanem io zywel zerettettel zolgalianak, keoüetuen eo kgmek az my io praedecessorinknak dicheretre melto niomdekokat [Kv; TanJk I/1. 411].

nyomdogál szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *~ja vkinek a fejét* bogarat ültet a fülébe, ingerel vkit; a bate la cap, a sicii pe cineva; jm etw. in den Kopf setzen. *1600:* wgia(n) ott az meniekezobe(n) hozzam ieöwe Jakoch Andras, s mo(n)da azzonio(m) wid el onnat az gyermeketh ahon wl, mert meegh ma Ferencz Janos mi(n)d niomdogala az feiemet, de lenni kell rola (igy!) [UszT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas Olahfalwy vall.].

nyomdok 1. nyom, vminek az ott maradt helye; urmă; Spur. *1802:* a Pitvarbol van vágva a konyhára égy Ayto helly de ezen ajto nintsen nem is láttzik nyomdoka hogy valaha ott Ajto lett volna [Kv; Pk 4].

2. *átv* út, példa; exemplu; Beispiel. *1646:* halalakoris penigh ... mi adgiuk megh czufsag nelkul az ketek utolso tiztesseget, es az utannis mi fogu(n)k az ketek nyomdokán Járni, ha migh Isten bennünket megh tart [Bádok K; JHb III/72]. *1811:* Szent Lászlónak Magyar Királynak a' neve' Nyomdokán, László az én nevem-is leve [ÁrÉ 118]. *1855:* ha ő[a] valaha akármi okból dicsö nyomdokaikról lelépne és nevét beszennyezné, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevö [ÚjfE 295. — [a]Wesselényi Miklós fia].

Szk: *vkinek a ~át követi. 1592:* Vegheztek Reghy Attiaink Niomdokat keowetnj | eo kegmek varosul keserves ziuel veznek, hogi az regi Attiainknak dichiretes niomdokit illien vonakodwa keouetik [Kv; TanJk 1/1. 176, 185]. *1657:* Bocskai István ... jó emlékezetü eleinek nyomdokát követvén ... minden hadi nehézségeknek ... békességgel való szenvedésében is [KemÖn. 243]. *1666/1681:* Dicseretes Eleimnek ... nyomdokokot akarvan követni ... Timar Vlad nevü taxás jobbagyomat ... minden onussok alol eximalom ez levelem altal [Vh; VhU 229]. *1811:* Elsö Bethlen János nyomdokit kövesse [ÁrÉ 185].

nyomdokos örökös; moştenitor; Erbfolger. *1837:* Szepesi János Urnak minden osztállyossai, es nyomdokossai ezen zallagosittás ellen semi ki fogást nem tevének | Minden terhesebb subsidiumokot s ... háromlandhato háborui költségeket a Szepesianum Jószág el zálogosittoja Nyomdokossai vagy a' Famillia tartozik vinni [Dés; BetLt 5].

nyomdos 1. tapod; a călca (cu picioarele); niedertreten. *1662:* (A) szárazmalom (melynek kerekébe csak két ökrök vagy lovak köttevén, csak azon egy helyben mintha elébbelébb mennének, nyomdosván az nagy száraz kereket ...) [SKr 603]. *1768:* az Dnalis Biro ... Nyikula Petert (: kit is Loval Nyomdosot :) ... ugy el verte szememmel láttam hogy hat vagy hét hetig Fekütt belé [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. nyomkod; a apăsa des/in repetate rînduri; öfters drücken. *1778:* latám hogy Csanán Urszuly a' Földön el van nyujtva, Ugrán Lapadát s Flora Gligor az haját tépik, Berár Zaharia pedig térdivel a' melyit nyomdossa s patkojával rugdossa [Egerbegy TA; JF Beltyerán Kratsun (40) vall.].

nyomfeladás *jog* az elveszett/lopott jószág nyomozásának átadása; predarea urmelor lăsate de animalul dispărut/furat; Spurübergeben. *1650:* Az mint aszt irattia hogi ne(m) elegedendőképpen kenaltuk, az nyom feladassal, Arrol bar ne bizonichon Mert az ugi volt, negied magammal kenaltam, de reggel mas nap ki hittam s heted magammal fel adtam volna az nyomot, de eok fel nem vöttek, s immar czak aszt

keuano(m) adgiak megh az ökreök arrat, az mellyek megh ertek volna harmincz hat forintot [UszT 9].

nyomfelvétel *jog* az elveszett/lopott jószág nyomozásának átvétele egy település közössége által; preluarea urmelor lăsate de animalul dispărut/furat; Spurübernahme. *1650:* Az nyom ki adas es fel vetel az Daniel Janos Vr(am) biraia es Almasiak koszt vetekedöjeb(en) maradot fen [UszT 39b]. *1671:* Vegeztetett hogy a' melly Oppidumok és hellyek ennek elötte nyom fel-vétellel nem terheltettenek, ennek utánna-is ne terheltessenek | Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kis faludj, Nyirmezei, Wladházi, és Moroznai falubéli lakósok, hogy eddig az nyom-felvétel dolgából edgyet nem értettenek: végeztük, hogy à moda deinceps éllyenek a nyom fel-vételröl, a' lopott marhákrol irott Articulusoknak continentiajok szerént [CC 87, 88]. *1772:* ezen utrizált Erdö mellett levö Pojana Badokului nevü Erdöis, mellyet most az Bádokiak birnak, az Dobokai határhoz tartozott, hanem valami nyom fel nem vételért esett az Bádokiak birodalmokban [Doboka; DHn 15].

nyomfizetés nyompénz (bírság, amelyet egy faluközösség fizet a határában megtalált nyüzott marháért, ha a tolvajt nem tudja kiadni); amendă plătită (drept despăgubire) de satul în care se pierd urmele animalului furat; Strafe (für in der Gegend der betreffenden Gemeinschaft gefundenes gestohlenes Tier). *1744:* Vilagoson expraessállya az Articulus, hogy ã mely helység beliek nyomot fel venni és meg fizetni nem tartoznak vagy nem akarnak, masok se tartozzonak nekiek fizetni, Itilte azert a V(á)r(me)gye illendö-(ne)k lenni, hogj ã melly erdöt az Instans falu az Thoroczkoiak(na)k nyom fizetésben adtanak restituallyák* [T; TLev. 15/1. — *Az elözményekre nézve l. a *nyompénz* al. idézett szövegrészt].

nyomhat 1. (sajtot) lepréselhet; a putea presa (caşul); (Käse) pressen können. *1623:* a mygh az ho ala ne(m) very Eokött az Jo Eozy sajtokot Czyenalliak Az az 9. feyeos Juh teybeöll ... Eozzell oztan Az my Eozy sajtokott Nyomhattnak Cziak azt varhadd [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. elérhet; a putea realiza ceva; erreichen können. *1657:* kellett azért olyakat közösöknek nevezni, kik ha latorkodni akarnának, nyomhatnának is valamit, de egyébiránt csak magok költött hamisság [KemÖn. 212].

3. háríthat; a putea da vina pe cineva pentru ceva; etw. auf jd anderen schieben. *XVIII. sz. v.:* Végre ugyantsak midön látta hogy semmiképen nints másra kire nyomhassa a' zuvatot, a' Tit. Király Biro ur tol nyert Commissio mellett kételenitett maga Comlex Tarsait el fogatni [Kissolymos U; Márkos lev.].

nyomító ágyúhoz való szerszám; sculă/piesă folosită la tunuri; Gerät für das Geschütz. *1599:* Lakatos Adam az Szakallosoknak czinalt gemet es serpenieöt ismet igazgatot az Szakallosokbolis goliobisokat furt ki atta(m) f 1 ... Sarosi Janos czinalt gemet Niomitot Serpenieöt, ismet igazgatot 12 Szakallost megh d 60 [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabó András sp kezével].

nyomkiadás *jog* az elveszett/lopott jószág nyomozásának átadása; predarea urmelor lăsate de animalul dispărut/furat; Spurübergeben. *1650:* Az nyom ki adas es fel vetel az Daniel Janos Vr(am) biraia es Almasiak koszt vetekedöjéb(en) maradot fen [UszT 39b].

nyomkövetés *jog* elveszett/lopott jószág nyomozása/felkutatása, annak nyomait követve; cercetarea urmelor lăsate de animalul dispărut/furat; Spurfolgen. *1671:* Az nyom követésröl és el-lopott vagy nyuzott Marháknak meg-fizetéséröl irott elébbeni Articulusok tartassanak-meg illyenképpen. Hogy ha valamely Falukon vagy Városokon kivül száll-meg valaki, és marhája el-vész, tartozzék ... a' falu vagy Város a' nyomot fel-venni, és ha azon határbol a' nyomot ki nem vihetik, vagy ha azon határba nyuzva találtatik az el-veszet marha ... tartozzanak azon helynek lakósi a' káros Embert contentalni [CC 86–7]. *1677:* Nyom követés helyet valo ujonnan rendelt processus [AC 264].

nyomó I. *mn* 1. vmennyit nyomó, vmennyi súlyú; care cîntăreşte ..., de o anumită greutate; irgendwieviel wiegend, ein bestimmtes Gewicht habend. *1574:* Meny aranyat ad az cemmentes az forinth veronek rudakban kezeben, annyi Njomo forintokat kel Ismeg viza adny [Nsz; MKsz 1896. 290]. *1589:* Magyar Arany forint vagyon egy egy Arany Niomowak Nro. 63 [Kv; KvLt Inv. I/2. 61]. *1617:* Egi Aranj njomo Aranj giureoczket [Kv; Pf]. *1649:* Thotfalusi Andor ... orozua al kolczal megh nitua(n) hon nem letemben hazamat es euel az fejszeuel ladamat fel ueruen, potura penzemet f 20, hatodfel Tallert ... ket arani forintomat ismet fel arani niomo arani penzt ... el lopot [Kv; TJk VIII/4. 423]. *1655:* Ozdi Thamás adot hozzam por aranyat, az mellyet èn finum arannyà csináltam, hozzám adá Ozdi Thamás hogy fel példázzam ... az mely arany volt két száz arany nyomo [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.] | két Tallér nyomo apro pénz [Kv; RDL I. 29]. *1682:* Attam egi Taller niomo Ezüst kalant [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1732:* ezen házbol njilik egj ... ajto egj kis oldal kamarába ... ebben találtunk ... egj öntött réz harangocskát cir(citer) huszonöt font nyomót, tengeljivel edgjütt [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1789:* vettem kezemhez ... Ezüst ... Tös pàrna körül valo abrantsat 3 lotat nyomot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. 1]. *1793:* Egj ezüst Portubákos Pixis 5 Lotot nyomo 12 probás [Mv; Told. 4]

2. vhány nyományi/súlynyi; care are o anumită greutate; einige Gewichte schwer. *1558 k.:* egy Nehanzor Egy Nyomo aranybol töb lucrum Jö ... Mikor a be vöth arany Jol vagyon Meg frisselue [Nsz; MKsz 1896. 292]. *1638:* Josika Farkas Vram Kamuthy Miklos Vram eo Naga kepeben kez vala fel veni Mi Eleottvnk az Sumat vgi mint Tizen Negy Zaz Tizta es igaz Niomo Araniatt [K; JHbK XII. 24].

A *nyomó* mint súly-mértékegység valószínűleg a nehezéknek felel meg (4,375 g).

3. préselő; de presare; pressend. **Szk:** *sajt ~ kirinta. 1770:* Kártosok 2 Sajt nyomo Kirinta [Rücs MT; Ks 21. XV. 24].

4. belenyomó/sütö; de marcat; hineindrückend/brennend. *1799:* Egy hoszszu Vass Fatsaros szárra készült P. H. K. Nagy hajtott Betükkel, fejek felett lévö két Punctumokat Nyomo koronás Ujj Bélyegzö Vass [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]

5. *határ ~ ember* határjáró ember; persoană/om care verifică hotarele; Flurbesichtiger/begeher. *1790:* ekkor, már nem is vala több határ nyomo ember ott, csak én egyedül [Báld K; BLt].

◇ **Hn.** *1761/1808:* a Csorda nyomo utt [Várfva TA; EHA].

II. *fn* 1. (szőlőt) préselő munkás; tescuitor (de struguri); weinkelternder Arbeiter. *1573:* Lenart Istwan es Ladas Ianos hitek vtan Azt valliak hogy az ely Mwlt zwretkor eok Borbel Ianosnak zolgalnak volt egyik Nyomo Masik Saytos volt [Kv; TJk III/3. 300]. *1587:* Fogattam egy Nyomott Attam neky d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 4 Zabo György isp. m. kezével]. *1590:* Eöteöd nap volth 4 Both hordo es ket Niomo, fizettem nekik fl. — d. 72 [Kv; i.h. 4/XIX. 11]. *1614:* Az Szölöre valo költseg ... Az szedesre, Bott hordora, Nyomora sem kellene penszt költeny: Az mint egyeb Maior emberek, kiknek Jobbagyok vagyon [Kv; AggmLt A. 83]. *1667:* Más napra égy kevés szeoleo maradván étzakára az nyomonak attunk d. 3 [Kv; SzCLev]. *1791:* A Szüreten Vinczellérekre, Pandárokra Gornyikokra, Nyomokra, Kádárokra és Sajto mellet lévőkre költ el Ur. 21 Szilva Pálinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

2. pecsétnyomó; pecete, sigiliu; Petschaft. *1586:* Az Varas pechietit viobban mecchetette(m) Thanachj akarattiabol, Ezwsteót Czinaltak rea az fogonto niomoiara — p. 15 beoueon az Ezwsti arra teszen f. 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 2].

nyomócsap egy fajta csap; un fel de cep; Art Zapfen. *1840:* 161 Rfr: és 22 xr ... nyomo Tsapakér, és kilenc darab Srofakért [Kv; Born. G. XXIVb Andráschofszki János harangöntő kezével].

nyomod 1. (meg)tapod (vkit/vmit); a călca (cu picioarele); niedertreten. *1582:* Ioannes L(ite)ratus ... vallia Hallottam ... vinczeteól hog a' Lo el ragatta volt es haromzoris megh kialtotta Az Azzonnak hog el allion a' lo eleol, Azon keozben megh tęrt Az lo, es vg Njomotta | Zakmary ferencz ... vallia ... Monda chizar peterne ... en sem engedhetem azt Masnak aki az en feoldemre hwl benne, mert Nem akarom hogy Mas Az en feoldemen Niomoggyon, hanem Igassagom vagion Az ennekem fel zednem[a] [Kv; TJk IV/1. 16, 65. — [a]A lehullott diót]. *1584:* Az sok tehenek ... futny kezdenek vizza vgy beogtek orditottak mint az E[illegible]rdeogeok Es az Ludra rea Menenek a' zeles miklosne L[illegible]aza eleót keornyeós keorewl be vewek az ludat es Ni[illegible] dak vesztegetek valtigh, vegre ozta(n) chak Aligh mehet[illegible] aytikalhata be az Zelesne hazaba [Kv; TJk IV/1. 275]. *1597:* monda Bodo Gergely, Zereteó Tamas Vra(m), migh az io zomzedúnk s io Atiankfia my raitunk az kart megh ne(m) eyte, ha addigh keúantha volna megh chelekettük volna, de hogy Im(m)ar az fiúet meg kozalta, mert abban az labonkol ha mit nyomottunk, de kart ne(m) tettúnk [UszT 12/38 Thomas Sima de S. Kiralj lib. vall.]. *1606:* az felperes ... egy nehani uersen zidott bestie lelek kuruanak ... fyaual ketten ... ot niomottak az foldon mint Zerettek, Isten otalmaza megh teollek, az sok iambor altal hogy megh nem eőlenek [i.h. 20/275]. *1686:* Indult el az tábor Apahida felé ... Sok kárt tött az búzában, csíplette ... nyomódta [SzZs 509]. *1751:* Vándoréknak sok excessusok között ennek előtte négj esztendőkkel Vándor Juon és Thodor bizonjoson emlékezem rea hogj egj Vonya Moles nevű embert itt a Faluban irtoztatoképpen megh vertenek le taglották Sárban nyomották el annyéra megh kénozták, halálát lesvén a' Pap az utolso kenetetis fel adta [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].

2. nyomkod; a apăsa des/de mai multe ori; öfters drücken. *1630:* Eo Magatol az Leantol aztis hallotta(m) ... hogj eoneki mind el laposodot az fara, addig niomottak az Gróf szolgai ez ejel [Mv; MvLt 290. 198b]. *1773:* orrát ujját és nyakat meg harapta meljit nyomodta [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

nyomodás 1. le/megtapodás; călcare (cu picioarele); Niedertreten. *1597:* Im(m)ar az fiúet megh kazalta, mert abban az labonkol ha mit nyomottúnk, de kart ne(m) tettúnk ... Sententia ... Az merth pedig az nyomodasert wis kart keoúet az Actr(ix)o(n), azis megh lehetne hogy megh ne(m) elegitettek es engezteltek de mind az altal mindenik fęl tyrje el eddigh valo karat, az Vtan Alkúdgyanak megh felölle [UszT 12/38].

2. kb. lenyomott hely; loc bătătorit uşor; niedergedrückter Platz. *1697:* Kiraly Biró uram hiuatott vala ki, olyan sokat beszelgetenk hogy három hellyenis mind meg tetczik az nyomodasunk [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Barbara (37) pp vall.].

nyomogat tapogat; a pipăi; betasten. *1772:* Takáts Mihály Férfiakkal szokot otsmankodni ... Sarkadi Uram ... hasonlo képpen tapasztalta azt a Gonoszságot, ő kémét is szintugy kezdi vala ágyába szorongatni s nyomogatni ... ő klme is oda hagyá [Dés; DLt 321. 81a].

nyomóhely préshely; loc de tescuit strugurii; Tretplatz. *1574:* Kwpas Antal Azt vallia hogi vagion 16 Eztendeie hogi Eo zelewt Bir az gellien Saytoianal ... Azoknak volt zabad vtok es Nyomo helyek Ide ky az Sayto fele [Kv; TJk III/3. 361b].

nyomókád szőlőpréselő kád; cadă de tescuit strugurii; Tretfaß. *1611:* Egi eoreog hordo. Egi niomo kad, egi altalag Vr(narum) 16 [Kv; RDL I. 90]. *1625:* Kad vagyon No. 4. mellyek nyomo es szeoleos kadak [Kv; i.h. 126]. *1658:* 1 Eőregh mustos kad Est d. 2 1 Nyomo kad Est f — d 40 [Kv; KJ]. *1693:* Andrisnak jutot egy jo öreg nyomo kad in fl 2// Boriczanak egy romlot De⟨sz⟩kaju Tolgyfa kad in f — //40 [Ne; DobLev. I/38. 15]. *1717:* az szölöt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustason hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI]. *1793:* Nyomo kádok és aprobb Szürő kádotskák No 5 [Kettősmező Sz; JHb XLVI/8]. *1797:* Szüretezni valo 4 székekre a' nyomo Kádak alá 1 Tutajfa [Déva; Ks 96]. *1816:* Cserefa feneků hibás Ontorája nyomo kád [Koronka MT; Told. 47]. *1852:* Csere Dongáju nyomo kád [Körtvélyfája MT; LLt].

nyomóláda préselő láda; ladă pe presat; Preßkasten. *1676:* Vagion ezen házban mangurlásház (!) készitett úvégh alkotmány mellynek fenyű fabul fel rokott eőtt őlni hosszosaga kövel megh tőltett terhes niomo ládajat, és annak bik s tőldgy fakkal valo alliat szelesegehez és magasagához képest minden egy egy őlni hosszosaga termedek vas szegekkel foglallyak őszve, felyűl penigh mindeniknek vagion erős szorito vas panttya és az szegek végében vas pántácskák (!) vadnak altal bocsátva hogy onnen ki ne vahassak (!) Az megh emlitet terhes ladát hajto korongh alol vas csapos serpenyős és kett vas abrancsas fellyebbis azon korongon kett őregh vas abrancs azokonnis felűl más kisseb [Fog.; UF II. 744].

nyomóérték súlymérték; masură de greutate; Gewichtsmaß. *1794:* Csupa Paraszt Mérő Font, kender Matztzagok-

kal Fábol valo Semmi Nyomo mérték nélkül [Tasnád Sz; CU].

nyományi vhány súlynyi; de o anumită greutate; von einigen Gewichtsmaßen. *1625:* Waradi Mihalyhoz adot egy arany nyomonyi aranyat s hét apro tűrkest [Kv; RDL I. 126]. *1629:* ket arany gjűrűt ... vetet volt zalogba(n) Kovacz Janos Deak Uramnak pro f. 5 Mely gyurűkben vagyon mint egy az egikben, egi türkes, az masikba(n) egj kis kek keő, mely ket gjűrűben vagjon tala(n) egj arany niomony Arany [Mv; MvLt 290. 176b]. *1672 k.:* Egj pohárt ... tizenkettőd fél nyományit [Radvánszky II, 359 Serédy Benedek drágaságai]. *1673:* Egj aranj lancz ötvőn aranj nyomoni, maradván fen más egj aranj lancz az harom attjafiak közőt negjven aranj nyomoni [Marossztkirály AF; IB]. *1677:* a' por aranyat ... mellyet maga határában talált ... ha el akarja váltani, mindeneknek előtte, a' Fiscalis arany váltót tartozzék véle meg-kinálni, a' holott egy vert arany nyomoni frisselt arany ligaban lévő ki nem vert aranyért, három forintot tartozzanak adni [AC 63].

A *nyományi* jel-hez l. *nyomó* 1. 2. alatti jegyzetet.

nyomorán kegyetlenül, szigorúan; sever; streng. *1592:* Konkoli Janos ... vallia ... Minthogi egi tarsasagban voltam velle az eleottis tudom hogi Igen niomoran tartotta az Apia es igen retteget az Apiatol [Kv; TJk V/1. 214].

nyomorék I. *mn* 1. testi hibás; cu defect corporal; verkrüppelt. A. *emberre von. 1589:* Egy niomorek ember vilagtalanak attunk 5 Singet [Kv; Szám. 4/IX. 25]. *1599:* Tiburcy Janosne giogitatot zent Mihalfalwan egi niomorik leant melnek niomorwsaganak sűbűenialwa(n) attunk f. 1 [Kv; i.h. 8/XVI. 32]. *1625:* en ram zegeni niomorek aruara potentiose ream ieot ... minden iouajmat ... el uitte [UszT 8a]. *1680:* Radul Thiase ... fél szeg nyomarék ... Radul Toma al(ia)s Pakulár ... nyomarék benna ... Nelcul Kelefár ... Nyomarek vén embér ... Radul Gurcs al(ia)s Bukura(n) ... nyomarék koldus [Szaráta F; ÁLt Urb. 60–2]. *1681:* Koszta Opra ... mint hogi nyomorek, minden szolgalattul ... immunitalta Grof vr(am) eö Nga [Gyalár H; VhU 163]. *1737:* a város uttzáján iterato is meg vert, karomat el rontotta hogy maigis nyomorek vagyok vélle [Torda; TJkT I. 134]. *1760:* Merk Luka a' minapiban igen rutul meg verte Kotsis Pétert ugy hogy mais nyomorek ki ment a Csipeji helyből fejétis bé rontotta vérit ki ontotta [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1772:* Idősb Lőrintzi István ... Igen Beteges nyomorék ember, fél lábát az Fa égybe rontotta [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1783:* ugj meg ütötte hogj máigis nyomarék miatta [Udvarfva MT; Told. 44/54]. *1798:* Delicio kitsin Compactioju ember a Legénye p(e)d(ig) Nagyon Nyomorik [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1839:* Szandman Károly ... bal lába, a' térdin alól nyomorék, hogy midőn lépik is kaszál vele [DLt 290 nyomt. kl]. — L. még GyU 29, 111; SKr 212.

B. *állatra von. 1773:* a Czako István őkre ... Csőgős pókós és a talpabannis nyomorek vólt [M.léta TA; JHb II/3]. *1791:* Az Pujka fiakhoz az idén rosz szerentse volt mert még mikor költöttenek fele is nyomorék volt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével].

Szk: *~ká tesz. 1765:* a mostani Ak, magokat defendalvan ugy üzték bé megint az Akcionált Fogadó udvarára, ā ... nem tsak verekedő hanem vért ivo meg ölő szándékkal lévő és ki vont fegyverével, kardgyával már most az Ak közűl megis csonkázott, vágott, nyomorékká tett s vgyan mezitelen kardal vindex és aggressor Murvait [Torda; TJkT V. 254]. *1766:* ā Férjemet két Flinta lővésekkel által lővődözték ... karján és ágyékán 44 Sebet tettek, holtig valo fél széggé, és nyomoriká tették [Kökös Hsz; Kp I. 237]. *1846:* Darvas János ... kezét ugy meg ütötte hogy ez által nyomoreká és munka tétlenné tette [Dés; DLt 530/1847. 14] ✱ *~nak találtatik. 1779:* A bé küldöt Tyro azon kivül, hogy a Chirurgica visitation betegesnek, és nyomoréknak találtatot, az mértéket koránt Sem ütötte, azért Simpliciter rejicialtatot [Kv; SLt XL Agoston Márton Suki Jánoshoz] ✱ *csúszómászó ~. 1792:* Abrán Marton öregsége felé tsuszo mászo nyomorék ember volt; olyan pedig hogy az al felin tsusztatván két kis fa botikokot fogott a kezibe meljekkel maga erőtlenségit segithesse [Kőrispatak U; Pf] ✱ *holtig való ~. 1751:* kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezektől" nem szenvedtenek, sőt mais némelyik kezeknek beljegét viseli s holtig valo nyomorékká lett miatta [Balázstelke KK; IB. — "A Vándor család féktelen tagjaitól] ✱ *örökké való ~. 1765:* (A szolga) az Szekér allá esett ha nem serénkedet volna, a Szekér altal ment volna rajta, s őrőkké valo nyomorék let volna [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Szöllösi Mihály (80) zs vall.] ✱ *tagjaiban ~. 1670:* Medgyesi István ... semmi uton nem ... akarván fel vállalni azon Tisztet", helyes, és hiteles okokkal mostys uyabban megh mentvén magát arra elégtelennek lenni, tudni illik, hogy tagjaiban nyomorék, bénna, s, fészegh volna [Kv; SzCLev. — "Ti. a céhmesterit].

2. (egészségében) megrokkant; cu sănătatea şubrezită; hinfällig, entkräftet. *1652:* Keőbleősi Thamasne ... rezketeges fejw nyomorek [Km; GyU 133]. *1669:* mivel nyomorék ember, annak csak nyugvás kellene. Most is nehezen van, mind vért hányt [TML IV, 546 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1680:* Berbát Voile ... el eset nyomorek vén ember [F.ucsa F; ÁLt Inv. 76]. *1682:* Turánczki Pál Vr(am) az mint hallatik oly nyomorek, hogy ha mas enni ad ugi ehetik [Vh; VhU 683]. *1714:* Bajori Uram ... Nyisztor Miklost ... meg verette üszögökkel Buzdugányokkal puska aczelokkal dőföltette ... ollyan nyomorék ember volt, ha nyers Berbécs Bőrben nem takargatták volna meg is holt volna [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) jb vall.]. *1776:* itten Bújturon az Exponens Aszszonynak leg gyengébb rész jutott az Jobbágyokból ... ezek nem Capaxok szolgalatott tenni ... két jo embernél tőbje nem jutott, a tőbbi őregek, nyomorékok, betegessek, marhátlanak, szegényék [Bujtur H; Szer.]. *1813:* A mi Nemes Városunkban sok ollyan venerealok vagynak, kik magokat gyogyittatni nemis akarják voltaképp, s igy már égy néhányon nyomorékokis lettenek [Dés; DLt 259]. *1843:* nyomorék atyámat tartam [Dés; DLt 1397].

3. szerencsétlen; nenorocit; unglücklich. *1599:* Egy igen nyomorik Marton new wen Embernek attunk d 12 [Kv; Szám. 8/XVI. 39]. *1673/1681:* megh tekéntvén mind maganak s felesége(ne)k nyomorék s élhetetlen voltokat, migh azon hazban laknak ha holtokigis, az Taxa fizetéssétül Immunisok legyenek [VhU 473 Thökölyi Imre vál.]. *1718:* arataskor ... Pakurar juvan instalt az Urnak eö Nacsaganak hogy szanya meg és ne vegyéél (!) buzat az kit vétet ezén földbén, az Ur ... még szanva(n) latva(n) azt hogy nyamarék ember oda éngété az buzat akor éczér [Nagy- és Kisrápolt H; JHb XXXI/10].

4. szánalmas, szánni való; vrednic de plîns; bedauernswert. *1671:* Az török egynehányszor feljebb-feljebb csapta az alkalmat és az határt is idébb-idébb vetette, sőt valami

takarmánya az szegény nemes embereknek ott volt, el is szedte tőle, még csak élődniek is onnét az commissariusoknak, mellettek valóknak nem enged az török. Boldog Isten, hiszem nyomorék emberek vagyunk mi ... Szánja Isten igyünk gyámoltalanságát [TML V, 607 Kapi György Teleki Mihályhoz].

5. nyomorúságos; jalnic, deplorabil; elend. *1690:* az Szék nyomorek allapottyat megh tekentven elůllők el küldőtte [Dés; Jk]. *1702:* Minthogj ez igen kitsin s nyomorik határ ... Ocunomiat kgld nem erigalhat [M.régen MT; BLt 6 Hegyesi Mihály lev.].

6. rossz minőségű; de calitate proastă; von schlechter Qualität. *1664:* Én mindazonáltal, ha mások nem volnának s nem szégyenleném az cseléd kenyeret is meg ehetném; noha oly szegény az áldás, miulta itt vagyok, cselédünk szegények kenyeret nem ettek, mivel az eleit kételenség alatt el kellett vétetnem czipónak; de az is oly nyomorék, nincs oly asszony, az ki jó Czipót süssen belőle [TML III, 42 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

II. *fn* **1.** testi hibás személy; infirm; krüppel. *1658:* Török János ... Nyomorék [Zilah; EM XLIII, 306]. *1672:* Marton kovács Nyomorik [Szamosudvarhely Sz; Born. 6/24]. *1677:* Dacz Istvan ... Czato Istvan ... niomorikok [Varsolc Sz; Ks 83]. *1681:* Krecz Andre ... nyomorek [A.nádasd H; Ks 92]. *1776:* Andris Iuon egybesugorodott nyomorék [Bujtur H; Szer.]. *1779:* 15 Iunii Bécsben a puskaport tartó nagy machina épületben casualiter a por fellobbanván, irtóztató romlást tett. Sok épületet széjjelhányt, 400 embert találtak halva; nyomorék — azt mondják — több van [RettE 398]. *1862:* Déési kerekes világtalan nyomoréknak adtunk 1 ft [Kv; ACSzám. 64].

2. (egészségében) nyomorgatott ember; persoană cu sănătatea şubrezită; gebrechliche Person. *1688:* Iuon Morary Iun(ior) ... Korságos Njomorék [Szkorej F; ÁLt Inv. 22]. *1711:* mind paskuly mind Batyanos (!) ugy szokotalak ezeket hogy ki gyermek ki nyomorik [Szőkefva KK; Ks 96 Bíró Márton lev.]. *1728/XVIII. sz. v.:* Miklos Anna Aszszony a hoszszasz nyavalya mián ágyban feküvő nyomorek [Albis Hsz; BLev.].

3. szerencsétlen, nincstelen ember; om nenorocit/nevoiaş; unglücklicher/armer Mensch. *1802:* lakik közlakos Parván Györgyi Nyomorék, egy szánto föld végén épitett hurubába [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 24].

nyomorékít idétlenít; a deforma; ungelenkig machen. *1811:* Igaz emberi szint az Oláh Fátába Láthatsz természetet ő valóságába ... A' sok módi Köntös nem nyomorékittya, Azért elevenség ortzáját borittya [ÁrÉ 73].

nyomorékon sántán/betegen; cu defect corporal, schilod(it); verkrüppelt. **A.** *emberre von. 1705:* ha még csak egy hétig maradott volna, azután csak nyomorékon maradt volna feleségem, és az inai a lábainak megzsugorodtanak volna [WIN I, 585]. *1809:* a' perlekedő hurczalodásokat nyomorékon meg untam [Kv; BálLt 1].

B. *állatra von. 1803:* Basa Daniel Uram meg mutatá nékem Sertesseit hogy mint meg vagynak nyomoritva, mellyeket énis mind látnék nyomorékon [Dés; DLt 92/1810].

nyomorékság testi fogyatékosság; infirmitate; körperliche Mangelhaftigkeit. *1811:* Czigány Czala Pista fia Gyuri 3 Eszten(dős) az Ágybol valo leesésből származott Nyomorékságbol soha se Gyogyult ki [Gyalu K; RAk 150]. *1839:* Szandman Károly ... a bal lábát merőbe tartya nyomorékssága mián [DLt 290 nyomt. kl].

nyomorgat 1. bántalmaz, kínoz; a chinui; quälen. *1571:* Az Wram kowachianak wala walamy pery Moldoway wajda elóth egy Attyaffia halala felól, Jw wolt az wton Az nazodiak az kegtek Jobbagy Igaz wtabann Megh fogtak, es haborgattak ... Azerth Bwntelen Kegtek Ne Nyomorgassa Bochiattassa el, merth Semy Gonozban ne(m) Jaarth zigin [Szeszárma SzD; BesztLt 3522 Fr. Lippainus Caspar(us) Zwch beszt-i judex regiushoz]. *1582:* En Banyay Janosne Kyral wuczay Sophj azzony ... Hallotta(m) eztis Iygarto gorgnek az masik felesege zaiabol hogy az mo(n)dotta, Im ez bestye kuruannja en vra(m) mjnt nyomorgat, bizony megh bouolte az besty (!) hires kurua az en vramat [Kv; TJk IV/1. 58d]. *1592:* otth Talalvan az en zolgamotth benedeketth w neki wetetlen Adygh wertthe palchayawal az zege(n) iffiw inassatth el Annyra hogy wgya(n) az feoldere le wonttha zabad wolt meg wlny zabad wolt el hadny wgy Nyomorgattha vertthe [UszT]. *1650:* Teorők Mihalne az Arvath niomorgatta, az Keőkeolleo vizb(e) is bele nyomia vala, ugia(n) tittkadoz vala az Arva az vizb(en), ugy deoböczkeoli vala bele [Angyalos Hsz; UszT 8/64. 70b]. *1688:* Szekely Ersok vallya Procuratora(na)k Bodoki Thamas Deak Uramat Ferje ellen Molnár György ellen ... kegyetlenül vert rongált nyomorgatott [SzJk 2291]. *1691:* engemet Tiszt kézben adott, törmlöczözett, nyomorgatott [SzJk 256]. *1765:* az Executor ugy nyomorgatta, Sárba ültette, és hóra, meg furván a gerendát, szakállát vagy haját oda szegezte fa szeggel, gombolyokba kőtötte, s e képpen a Contribuens népet nyomorgatták [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 298].

Szk: *láncon ~. 1723:* Luka Vaszily ... kétt hetu gyermek ágyban lévö feleségét ágyából fel verte, erőssen megh kötvén másuvá vitte, ott lánczon nyomorgotta kis fiőkajaval a hideg házban [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.].

2. sanyargat, szorongat; a oprima/impila; bedrängen. *1619:* Ezt Görcsi Mehmet pasa uram urgeálá inkább: Igen hogy nem emlékeztek meg róla, mikor az német nyomorgata, ki segitett meg azoktól? [BTN[2] 208]. *1662:* Az grófaszszony nyomorgatja az Ungvár megyei evangélicus nemességet [SKr 232 Tartalomjelző fejezetcímből]. *1677:* ne kellessék sokáig vagy fogsággal nyomorgatni a' vádlott embert, vagy penig ... el-szalasztani | A' Székely Darabantságot, vagy egyéb köz rendet, ha a' Főrend nyomorgatná, és törvéntelen háborgatná ... requirallyák a' Fő Tiszteket, kik tartozzanak adsistalni, meg-oltalmazni, és törvény szerint meg-is büntetni az ollyanokat [AC 128, 149]. *1681:* aszt czelekette Bugyul Janos hogy az megh irt jobbagyott á Hunyadi varb(an) két esztendeigh nyomorgatta virasztosaggal [M.bretytye H; VhU 118]. *1710:* A magyarországi rebellió is azért támada, mert a császár híre nélkül a ministerek portióztatták, nyomorgatták, saccoltatták, kínozták a magyarokot [CsH 358]. *1782:* a hellységnek az eleje pro lubito pusztitotta a szegénységet, nyomorgatta, huzta vonta, a mint Tavally is esett hogy harmintz forintnál is többet huztak a szegénységen, s azt az Elől járok meg itták [Torockó; TLev. 4/6].

Sz. *1811:* A' ki mást nyomorgat, ő nyomorgattassék [ÁrÉ 95].

3. kínjában művel; a face ceva în silă/forţat de imprejurări; gequält etw. machen/tun. *1764:* én őszve járám az egész Határt az osztálykor, de én semmi nevezetes irtasát Batyam Ur(amna)k nem láttam, a Héjja bértzin tudom

hogy nyomorgottanak egy darab haszontalan kopár hüvös helyet de irtásbéli munkát arrais igen keveset tettek [Középlak K; BfR]. *1768:* nintsen ki ügyellye és gondját visellye, az aeconomiat tsak nyomorgotják nem idejében fojtattyák [Sámsond MT; Berz. 13. V/32]. *1839:* Mindhogy Méra Gligor két jo ökörrel szolgál, s' ezen szolgálattyáhaz képest illendö kaszálokkal nem bir midön mások ökrös telkeket birván vagy tehenekkel kivánnyák nyomorgatni az Udvari szolgálatat, ö éppen tsak tenyérrel, s' joszágamat, örökségeimet tsak bitangollyák; — illö, tehát, hogy telkeket is szolgálattyakhaz képest birjanak [A.szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc kezével].

4. (betegség) gyötör; (o boală) chinuie pe cineva; (die Krankheit) quält jn. *1739:* ebben az valtozo időben az kösszvenjem csak njomorgat [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.].

5. *~ja magát* kínozza magát; a se chinui; sich quälen. *1719:* szokatlan sött a memoria hominum nemis hallatott eledellel kelleték magát nyomorgatni [HSzj *eledel* al.].

nyomorgatás sanyargatás; chinuire; Martern, Bedrückung. *1571:* ele zamlalhatatlan niomorgatassok fogsagok kalodazasok teomlechezesek kynzasok chepektetessek foztassok miat kykben attiokfiays holtanak meg, Immar telliessegel el pusztultanak [SzO II, 329 A zekelysegbely fewnépeknek es lofeyeknek foly. az ogy-hez]. *1631:* nyomorgatas mia kellet volna elmennj Kaba Mihaljnak az Imecz Uram feoldjról [Nyújtód Hsz; HSzjP Antos Thamas (60) ns vall.]. *1663:* Egy szóval sokak az en nyomorgatasim ... mert sokak az irigyink [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1706:* En is regh vajuszom, az ideghen madarak sok nyomorgatasok közöt [Nyárádsztbenedek MT; DLev. 2. XIIB. 20]. *1711:* az Birak Polgárok bizonyos felire Contribuànak de az is suljos tere rajtok mostani állapotban mert igen sok költesek es nyomorgatasok vagyon [Somoljo Cs; Born. XXXIX. 50 Cssz és Ksz tisztei és rendei nyil.]. *1794:* Melly sok keserves nyomorgatást, huzást, vonást ... szenvedtünk Bulzesten már régtöl fogva Dzsugyaságat viselö Dsursz Ursztol aztat a' Ttts Praefectus Ur az ide alább le irtakbol böltsen által láthattya [Bulzest H; Ks 75. VIIIb. 150].

nyomorgató I. *mn* 1. gyötrö; care chinuieşte; peinigend. *1710 k.:* én az engemet méltatlan nyomorgató, üldözö Apafi, Teleki, Bethlen Gergely és Székely László maradékin nem hogy bosszút üztem volna, inkább nagy jóakarójok voltam [BÖn. 500].

2. szorongató; chinuitor; bedrückend. *1763:* Regeni Kis Gjörgj ... lévén ... egj csötört puszta Szölöje ... ujjobb nyomorgato szükségtöl kényszerittetnék ada ... Nzts Dobolji István Uram(na)k ... fl. h. 4 Dr. 8 [Ne; DobLev. II/342. 1a].

II. *fn* (másokat) sanyargató ember; schingiuitor; Peiniger. *1662:* Megrontatnak a nyomorgatók. Az igaz virágzik [SKr 695].

nyomorgattatás sanyargattatás, szorongattatás; oprimare, împilare; Bedrückung. *1662:* mind a pápának, s mind a galliai Ferenc királynak Carolus quintustól elég nyomorgattatásuk volna, magokat sem oltalmazhatnák [SKr 77]. *1710 k.:* mind az Ur eö kglme szolgálatyába levö dolgait mind pedig a magunk nyomorgatotásinkot ... még írtám volt a dolgokot [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1779:* Alazatos Instantiák által kéntelenitettünk magunk nyomorgattattásunkat az Ur elöt detegalnunk [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1804:* nem lehet hogy az Erdöktöl egészszen el fogattassunk ... hiszem igy avagy Bányáinkat nem mivelhettyük; nem lehetvén Tüzelés nélkül, avagy ha mivelyük; holnap is, következendöleg is nem magunknak; hanem hasonlolag meg büntettetésünkre; és ujjabb-ujjabb Nyomorgattatásunkra dolgozzuk [Torockó; TLev. 7/11].

nyomorgattatik 1. bántalmaztatik, kinoztatik; a fi chinuit; gequält werden. *1710:* a császár parancsolatjából a kegyes praedikátorok arestáltatnak és Leopoldban, Komáromban, Berencsben, Sárvárban, Kapuvárban, Iberhárdban s más fortalítiumokban fogva vitetettetnek, lábok vasban, kezek vasbilincsben, nyakok kalodában veretvén, pogány módon úgy nyomorgattatának [CsH 96–7].

2. sanyargattatik, szorongattatik; a fi oprimat/împilat; bedrückt werden. *1672:* minden általkelön két s három erös hid csinyálásával nyomorgattatik az szegény Havasalföldé [TML VI, 318 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1764:* Az alattvalók annyira nyomorgattatnak, hogy nem subsistálhatnak, mások felett taxázzák s nemkülönben mint a jobbágyot szolgáltatják annyira, hogy Bihar, Csatár, Püspöki nagy roppant helységek pusztulófélben vannak [RettE 166].

Sz. *1811:* A' ki mást nyomorgat, ö nyomorgattassék [ÁrÉ 95].

3. (betegségtöl) gyötrettetik; a fi chinuit (de o boală); (von Krankheit) gequält werden. *1631:* ez vilagnak itileti szerent szenuedhetetlen nyaualyakkal, es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26].

nyomorgó I. *mn* 1. nyomorúságban/szorongatottságban élö; care trăieşte în mizerie; darbend. *1604:* Az Niomorult hazj Zegenyeknek niomorgho ehelholtaknak, kik az külduldastis Zegenylik (!), az Tanach Commissioia, es magok io lelkj esmeretek Zerentis ezen ieouedelembeol dispensalhassanak[a] [Kv; RDL I. 77. — *Ti. az egyházfiak]. *1664:* Az Boldai uram tizen hat ökrét és az itt nyomorgó nemességnek minden marháját kapu felvonás után kállai katonák, Csira Alberték mind el hajták [TML III, 319 Sztepán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1675:* de már anyira vadnak a Debrecenben nyomorgó magyarok, már egynéhányát a piaczrúl kötözték fel a labanczok s úgy vitték el, melyért magam is reájok írtam, a basával is reájok izentettem [TML VII, 86 Vesselényi Pál ua-hoz]. *1710 k.:* Összel, októberben születék ez a most Bécsben nyomorgó fia a fejedelemnek [BÖn. 688].

2. sínylödö, szenvedö; care trece prin multe suferinţe; leidend. *1662:* Hol volna a Tatárországban sanyarú rabságban nyomorgó számos atyjokfiainak oda való keserves szenvedéseinek ... megjutalmaztatása? [SKr 539]. *1676:* Kegyelmed Naláczi István uramnak és Székely László postamester hiveinknek küldött s az gályán nyomorgó evangelicus praedicatoroknak nekünk írt levelekböl, micsoda inségben s szenvedésben legyenek, értjük [TML VII, 174 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1740 k.:* Barszáhán György és Marusán Lupp Lonai Tömleczben nyomorgo szegeny detentusok [TKl].

3. (betegségtöl) gyötrödö; care este chinuit (de o boală); (von Krankheit) gequält. *1663:* Sarmasághi Sigmondnak atyja, Ádám, igen beteges és rusznya nyavalában nyomorgó ember lévén, egy Ferenczi István nevü csiki fiat felnevelvén, ki mellette mind olyan nyavalyájában is fáradhatatlanul és irtozás nélkül szolgálván, kolosvári káptalanban fiának fo-

gadván, hagyott Fonáczon ... egynehány ház jobbágyot [TML II, 561–2 Teleki Mihály a fej-hez]. *1694:* Cyprianus doctor egy nagy calculussal régen nyomorgó nyolcesztendős gyermeket az halalnak torkábul megszabadíta [Kv; KvE 234 GM].

II. *fn* nyomorúságban élő ember; om nevoiaş/care trăieşte în mizerie; der/die Elende. *1672:* Szánom ugyan én az befutott atyafiakat és ott kin nyomorgókat [TML VI, 54 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

nyomorít 1. nyomorékká tesz; a schilodi, a face pe cineva să devină schilod; verkrüppeln. *1599:* Az eö magha Jromus Peter veresegeérth pedigh fel kezehez zollok eó hosza, hogy enge(m) Azzonjallatt leúe(n) vert nyomoretott, es hazra me(n)t hatalmon Ahogy az en eleteme(n) vduaromo(n) kezdett verni Affelett myerth mas mêgh ket elete(n) Vdúaro(n) vert altal [UszT 14/42]. *1803:* (A sertéseket) Portsalmi Lászlo Ur ... ugy annyira verte nyomoritotta a kezében lévö karojával ... hogy mind bénnán vanszorogtak haza [Dés; DLt 82/1810].

2. tönkretesz; a distruge; zugrunde richten. *1552:* Akor Lazar ferencz ewteth kewldette wolt hozzaya wygewle[a] hogy neh Nyomorycza [Balavásár KK; KvAkKt Mss 344. — [a]Olv.: vígüle, azaz végüle]. *1661:* Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megkötözöi ... mások által is igyekeztek ... erövel s hatalommal engem, szegény árvát nyomoritani, méltó igazságomat talpak alá nyomni [TML II, 1 néhai Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz].

nyomorítás tönkretevés; distrugere; Zugrunderichten. *1710 k.:* Sőt a megvilágosittatott fiait is, leányit is a te házadnak elfoglalá ... a rettenetes irigység, gyűlölség, visszavonás, haragtartás, bosszúállás, vérengezés, öldöklés és sok mindenféle gyilkosság, fösvénység, húzás-vonás, lopás, tolvajlás, prédálás, egymásnak sokszínű rontása, nyomorítása, vesztegetése [BIm. 1042].

nyomorittatás nyomorgattatás; oprimare, impilare; Bedrückung. *1710 k.:* Az én udvarhelyszéki fökapitányságomat ekkor kapta el Bethlen Gergely, és birta húsz esztendeig annak a széknek nagy nyomorittatásával [BÖn. 691].

nyomorkodik nyomorékon tengődik; a duce o viaţă grea; kümmerlich leben, darben. *1600:* Kisfaludi Mathe Zaiabolis hallotta(m), hogy am el wezek az ket iffiu vrak es iobagy miat, chak niomorkodo(m) miattok s bozzut walok, nekik ado(m) az arra(n) ha megh alkhato(m) welek [UszT 15/10 Hegy Lukach Zentleleki (70) Lofeö ember vall.].

nyomorodás lenyomorodás; anchilozare; Verkümmerung. *1684:* Kegdnel nyilván vagio(n) már alkalmas üdötül fogvan köszvény miatt valo nyomorodaso(m) most kivatkeppen Egi nehánj napoktul fogvan rettenetes keppen sanyargat [Diód AF; Incz. V. 27 Cserej Farkas lev.].

nyomorodott 1. nyomorékká lett; care a devenit infirm; Krüppel geworden. *1569:* nincz ky az zegeny niomorodott Eoczeokre L(ea)nyokra gondott viselnie (!), hanem Jsten wthan eo nekyek kellene [BesztLt 104 Georgius Bortor a beszt-i bíróhoz]. *1598/1699:* Azonis kérem az én atyámfiát hogy az Fratai Miklos Eocsém nyomorodott fiat tarcsa és ruházza [Kv; SLt S. 41]. *1758:* A szegényt és a nyomorodott embert annyira szántam, hogy ... titkon is alkalmatosságot kerestem, melyben, ha egyébbel nem, tanácsomat, amennyiben tudtam s értettem, vele közöltem [RettE 79]. *1781:* volt egy Flora nevü Ratianus Czigány, e' még halálozván maradott egy nyomorodott fia István nevü [Nagyrápolt H; JHb XXXI. 21. 10].

2. tönkrement, szerencsétlen; jalnic, deplorabil; herabgekommen. *1571:* Zekelsegbely niomorodot keossegnek Orzagnak valo alazatos keonyergessek [SzO II, 331]. *1662:* Kik minekutána a Szeben alatt való tekergést elunták volna, a jelenvaló nyomorodott állapotot a hazában látván ... magok állapotjáról nagy desperálva Magyarországba minden javokkal kijöttek vala [SKr 527]. *1733:* Szorongató éhségunktül s mint Szegény emberek, egyéb el kerülhetetlen igyes bajos Szükségünktül is viseltetvén ... kértünk ... Görgény Szt. Imrei Csiszár Sámuel Uram ö Kglmétül négy Magy(ar) forintokat ... magunk s nyavalyás gyermekeink minden napi táplálására: ö Kglmeis nyomorodott vóltunkat méltó Consideratioban vévén ada minékünk [Görgény MT; Born. G. II. 24]. *1746:* Instalván Kertész al(ia)s Szappanyos Janos à Ns Tanátsnak meg nyomorodott állapottjárol, mellyis Sok szerentsétlensége miatt esett rajta; és Sok adosságban esett ... Meg tekintvén azért njomorodott állapottját ... zálogba veheti[a] [Torda; TJkT III. 17–8. — [a]Ti. a házat].

nyomorog 1. nyomorúságos helyzetben van, sanyarog; a trăi în mizerie; darben. *1572:* eo kegket Intyk kerykes varoswl Arra hogi legien oly gondok az Molnokra, Ne Nyomorogion az zegensek myatta [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1640:* Opra Kompost p h. Szegeni ember leven el budosot szelliel kuldulasaval elt de a mint referalliak megh holt felesegeis regen niomorgh ninczen semmieis [UF I, 806]. *1663:* Bizonyos, az egész Szamos felé való faluk az erdőkön nyomorognak [TML II, 649 Teleki Mihály a fej-hez]. *1717:* mint hogy magam sahuva felé nem mehetek, annyira el roncsolt az pogany es azon küvülis csak egy folt ruhám sem maradot, ugy az több Atyafiaknak, hanem ide vontuk magunkat mind Nagybanyára és itten nyomorgunk. s egytülis mástulis ugy kerünk magunknak ocska hitva(n) öltözetet s ugy vagyunk [Nagybánya; TL. Mikolay Judit Teleki Mihályhoz]. *1763:* Jobbágy Assonyaiis igen sokat nyomorgottak [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1781:* A Sidónak is az öszel epitettem edj Velnyitzét, a Tél ugj kapván Tapasztatlan maradott, eleget nyomorgott a nélkül, mert a régi háza le sorvadott [Esztény SzD; Told. 6]. *1828:* Az Alperes Özvegy férje halála utánn kevés napokkal Özvegyi Curiájából a lehető leg nagyobb erőszakkal Horvat János Ur által a publicum bámulására exturbáltatott, és özvegyi residentiája nélkül nyomorog [Ne; DobLev. V/1129. 16].

Szk: *más (ember) háta megett* ~ más fedele alatt él. *1662:* Nemzetes Váradi Incedi Mihály özvedje ... edes hazájának Váradnak idegen kézre kelése után, ekkédig gyermekivel edgyütt idegen helyeken más emberek hata meget nyomorogván, birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik [Incz. III. 1 fej.]. *1688:* házambul kivertek most más háta megett njomorgok [Kv; UtI]. *1717:* valaholott szerezzen valami kicsiny hajlékot, hogy más emberek háta megett ne kéntelenittettessenek nyomorogni [Vajasd AF; DobLev. I/93].

2. tengődik; a vegeta; vegetieren. *1602:* Neb Mathyas ... vallia ... en az egez teleth zaka mind hazanal niomorgottam, engemet ott Zenwedet bekewel [Kv; TJk VI/1. 571]. *1632:* Ezek az jeöueueni szegeni emberek az elfutot iobbagiok hazaiban niomorganak cziak ideigh [Herszin F; UC 14/38. 27]. *1664:* Még én is élek itt az kősziklák tetején, vagy in-

kább élve nyomorgok [TML III, 112 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz Szepes várából]. *1679:* En Istennek hala még nyomorgok de mioltatul fogva most a' Köteles vjolog ferezteni kezdet minden izek fajnak bennem [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1710:* az atyám, akaratom s kedvem ellen, Teleki Mihály udvarában ada inasnak engemet ... Ott nyomorgék majd két esztendeig | Mi azalatt mind Görgényben nyomorgottunk [CsH 197, 347]. *1771:* az Öreg Marton Jánosné a miolta itt Désen nyomorgok, hogy tsak égyczer ment volna a Templomban, nem láttam [Dés; DLt 321. 7b Barbara Bányai cons. Andreae Pap (40) vall.]. *1831:* igen sokan vagyunk kik csak az ég hajlazatja alatt nyomorgunk [Dés; DLt 532].

3. vesztegel; a stationa/zăbovi; säumen. *1653:* Végre nagy esős idő lévén, nyomorogni elúnák, és a dolgot a vajdáné compositióra fogá, és meg lőn a transactio és elbocsátá a hadakat a vár aloll [ETA I, 156 NSz]. *1664:* 1663 esztendőb(en) Nagy Boldogh Aszszony nap tajba(n) mikoron az haborusag miat az szént Katonaj erdőn niomorgottunk voltak (így!) a' sz: katonajakal es az szotélkiékkél Eggiüt [Bezdéd SzD; RLt I Vayda Alexa (30) jb vall.]. *1710:* A kurucok körülszállák a templom kerítésit, hogy kiéheztessék a labancokot, két éjszaka s egy nap étlen-itlan magok, lovok ott nyomorgának, s már fel kell vala adni magokot, de a brassai commendáns ... kétszáz muskotélyossal s két tábori torockkal estefelé Brassóból kiindula [CsH 378].

4. kinlódik, vesződik, bajoskodik; a se chinui; sich plagen. *1662:* Mi is nyomorgunk és bajaskodunk ez hitván világban [TML II, 287 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1680:* ezek(ne)k Attjok hogj meg holt neveletlen gjermekek, még egy öcsek vagjon az Annyok nyomarog velek [Szkorei F; ÁLt Urb. 66]. *1739:* Régtől fogva nyomorgunk már sertéseink(ne)k Pasztora nem lévén [Dés; Jk 517]. *1769:* Azon régi által járo penig azért változtattatott, hogy erőssen elebbedvén az hely, az utazo emberek sokat nyomorgottanak ottan, s panasz menvén a' Nms Vármegjére, parantsoltanak Hidnak építtetése iránt [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1777:* tsak oda Dobban hogy földet mérettessen eő kglme pedig teljesseggel nem vártuk ... eő kglme a méretesre embereket ele nem kaphatott ... és tsak Aszszonyok és gyermekek mentenek elé kevés ferfiakkal edgyütt s azokkal nem meretett hanem tsak nyomorgot [Selye MT; BetLt 6]. *1791:* a vasznat meg kell szapulni jol ne nyomorogjak itt a szapultatással [Pf Tarcsafalvi Pálffi János lev.]. *1807:* dél előt a keddi Letzkét mondottam el dél után p(e)d(ig) nyomorogtam a tanulással [Dés; KMN 368]. *1814:* (A gróf és felesége) az ezenn esztendöben tölt tavaszig vagy talám annak közepéig edgyütt laktak, vagy is nyomorgattak [Mv; TSb 51].

5. szenved, gyötrődik; a suferi; sich quälen. *1671:* némellyek meg-fogatván valamely embereket, törvényire rá nem mennek, és igy a' fogoly sok ideig az fogságban nyomorog, sőt meg-is hal a' fogságban [CC 78]. *1679:* jó lélekkel azt csak meg kell vallanunk, hogy mivelünk sokat szenyvedett s nyomorgott ő nagysága[a] s minket sok busulásival s költségével takargatott s oltalmazott [TML VIII, 469 A mezei hadak Teleki Mihályhoz. — [a]Wesselényi Pál]. *1704:* Ugyan ma szabadított ki az úr a szebeni tömlöcből egy csíki embert, akinek harmadfél esztendeje hogy itt nyomorog egy kis hazugságért [WIN I, 193]. *1707:* Isten adgyon Erdélynek jó békességet, hogy ne kénszerittessenek emberséges emberek itt nyomorgani [Klokotis H; KaLt Körtvélyesi János Korda Zsigmondhoz]. *1725:* Még négyen vannak Captivusok edgyikétt Püspök uram fogotta volt meg gjanura regen hogj Medgjesen nyamaragnak [Istvánfva NK; Ks 83]. *1755:* két vagy harom nyughatatlan emberek hivatalt adának T. Püspök Borosnyai L. János Uram(na)k Udvarhelyröl, és igy ... második ... Papságra esém, melyb(en) nyomorgottam, szenvedtem sok injuriákat, ad Annum 55; a' mikoris az Ur Istennek rajtam valo könyörületességéböl ... ismét viszsza hivattattam széki Papságra [ArJk 48–9].

6. betegeskedik, sínylődik; a fi bolnăvicios, a boli; kränkeln. *1661:* elég búsulással töltöm az időt, mert míg Medgyesre jártam, feleségem ismét fekünni esett es azolta úgy nyomorog, ma költ egyszer fel; míg tart, nem tudom. Én nem tudom, mi lelé, hogy igy elromlék az egészsége [TML II, 221 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1697:* ha egésségem vólna órőmest Cselekedném, de harom hete el mult hogy az lábaimmal nyomorgok [Császári SzD; BK. Czegei Iffjabbik Vas György kezével]. *1700:* Eötves David ... régtől fogva gutta ütesben njomorog, igen debilis [Abástfva KK; UszLt X. 79]. *1707:* ott nyomorgottam, az arenában igen beteg voltam [SzZs 326]. *1726/1793:* mivel Miklos Anna Aszszony is már régtől fogva nyomorog, Etzken András Uramis vak, tehát Miklos Anna Aszszony minden hazul hozott pènzit és Jószágát transferálya Férjének Nobilis Etzken András Uramnak [Albis Hsz; BLev Transs. 7]. *1773:* A feleségem is majd két esztendőből fogva a sülyben nyomorogván, sok doctorozás s költségem után az ősszel akadott Kolozson egy leányra, aki hasonló nyavalyában volt annak előtte, de kiépült s azon orvosságokkal élvén, Istennek áldassék szent neve érette, jobban kezdett lenni [RettE 318].

7. nyomorékként él; a trăi ca un schilod/infirm; verkrüppelt leben. *1584:* Ilona Lakatos Matias zolgaloia vallia, Lakom vala a' Hid kapunal Lako Zigiartonal, Es egikor a' zemet birone Annia Zalonnat ker vala teolle(m) Ne(m) Merek Adny Azzoniomtol, es meg feniegete hogi bizony meg banna(m) Es hamar wdeón, Az Labom vg' meg vesze hogy ket esztendeig Niomorgotta(m) miatta, es ez Azonra volt gianosagom [Kv; TJk IV/1. 246]. *1605:* Nemzetes Szoposi Suljon Janos Uram ... az Brassonál való országos harczon halálos sebben esvén Colos várá vitette vólt magát ... ahol az sebnek meg nem gyogyulasa miatt az agyékában lévén az golyobis majd két esztendeig nyomorgot [BálLt 93]. *XVII. sz. m. f.:* csak egy kevés füèrt éngemet ugy meg vesztegetnek vagdalának azok az hermáni szászok hogy en az uta(n) alig vagyok jo elevenségben, hanem felszegsegben töltöm üdőmöt ... falus feleim Tudgyak mint nyomorgok Im(m)ár [Barót Hsz; UtI].

8. (növény) sínylődik; a lincezi; verdorren. *1648:* Az közepin negj deszkaval keornywl czinalt tablaban viragoknak valo az ablakok alat az egjikben harom szal szekfw es egy bokor viola nyomorog semmi viragh nincz [Porumbák F; UF I, 893].

nyomorú 1. szegény, ínséges; mizerabil, sărac; arm. *1724:* tekéntvén sok költségit és nyomorú voltát, ne terheltessék azon Bánya és stomp iránt meg alkunni véle [Zalatna AF; BK ad nro 184 Hollaki János lev.].

Szk: ~ *bajoskodás.* *1730:* kelletett alázatosson a Ngod konjórűlő Gratiajához foljamodnom, kérvén alázatosson ... azon Summát énnékem megh adni ... mivel ezen njomoru bajoskodásomban ... teljességgel költségtelen vagjok [Marossztgyörgy MT; ApLt 4 Jako Kata Apor Péterhez] ✱ ~ *haza.* *1581:* az hatalmas minden hato felseges Vristentwl kiwanom felsegednek hozzw Jdeig valo Eletett adatnj ... zegeny niomorú hazzanknak felseged orzaganak oltalmara

[Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] ✱ ~ *idő. 1703:* mostan ollyan nyomoru ůdőb(en) leue(n) ... fel veszi az esztendeig valo szolgalatert a penzt [Kv; ACJk 55–6] ✱ ~ *módon. 1742:* ă kenyerunket ... jol lehet nyomoru modon, de mégis szolgáltatták [Kv; AggmLt C. 12] ✱ ~ *ország. 1581:* Emlékezzek meg kegielmes uram felseged kegielmesen ... niomorw orszagunknak allapattia miben marat vala vgy annjra felúnk [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] ✱ ~ *öregség. 1699:* 80 esztendőknel már tőbbet eltem minemű nyomoru őregsegri (!) Jutottam Ngod I(ste)nesen meg itelheti [Olasztelek U; UszLt IV. 52 Kolombán Ferenc kezével] ✱ ~ *világ. 1614:* Ezen esztendőben[a] die 22 Octobris az hold folyása szerént született ez nyomorú világra az én fiam, Istók [BTN[2] 55. — [a]1604-ben]. *1853:* mű itt e' nyomoru világon, a' fájdalom kínjaitól emésztve — bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

2. szegény, sajnálni való; nenorocit, sărac; bedauernswert. *1614:* Madar Miklos nyomoru orzott volt az Tjztartartó (!) zabaditotta megj oda keotte magat [Szentsimon Cs; BethU 446]. *1697:* monda Gergely Miklosné, jere uelem ha Istened vagyon, hiszem azt az nyomoru Aszszont meg ette az ura [Kotormány Cs; CsJk 2 Bálint Peterné Ersebeth (60) pp vall.]. *1710 k.:* A szegény nyomorú fejedelem elhitte [BÖn. 687]. *1785:* Mikor ide fel jöve lakni szegény, nyomoru ember vala, Négy Turos és Varos lovai is valának [Kvh; HSzjP Petrus Szőts filius Nicolai (50) vall.].

3. gyötrelmes; chinuitor; quälend. *1710 k.:* Isten tudná megmondani, micsoda keserű, becstelen és nyomorú szegénységgel élt rabságban majd hét holnapig [BÖn. 564]. *1720:* adgya I(ste)n szolgálhassam meg az Ur(na)k hogj meg is eszibe jutottam illy nyomoru bétegségemben [Ks 96 Apor Péterné Kálnoki Borbála vejéhez, Haller Jánoshoz].

4. terméketlen, kietlen; sterp, neroditor; verődet. *1698:* Pulionnak[a] Valoban niomoru határa vagyon ugy hogy ha az más Szomszéd Faluknak határán nem ellődnek Kuduso(n) marad(na)k [WassLt. — [a]SzD].

5. satnya; pipernicit; verkümmert. *1722:* egy nihány nyomoru Dinnyet hoztanak nekem ajandekba [Kőrőspatak Hsz; ApLt 1 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1748:* ritka és nyomoru volt a' tavasz vetés ... elig tudtuk a Sarloval felszedni [F.karácsonfva KK; Told. 56]. *1774:* a' Tordai ut mellett ... nyomoru bokros Erdő [Gerendkeresztúr TA; EHA]. *1781:* Elébb[a] igen nyomoru, és semmire kellő Berek karokbul találtatott, a hasáb karok pedig valamint akkor, mostis a szerént találtatnak [Ne; DobLev. III/559. 16. — [a]Ti. a zálogba vetéskor].

6. nyomorúságos, silány, rozzant; prăpădit, mizerabil; baufällig, verfallen. *1694 k.:* Udvarfalva kicsin nyomorú falu, lehet 8 vagy 9 ember benne [Msz; SzO IV, 336]. *1704:* Magam is szerzettem egy kevés fát az egy nyomorú házamba, kivel talám megérem karácsonyig [WIN I, 270]. *1724:* kelletet sietve ... menem, hogy Borgai nyomoru Portiocskam Zalogjaban még restalo hatszáz magyar forintokat ... meg vigyem [Betlensztmiklós KK; Ks 95 Bethlen József lev.]. *1736:* az város falához közel vala egy rongyos ház, igen nyomoru kis ház vala, egy kálvinista késcsinálo lakik vala benne [MetTr 429]. *1763:* a' Provisoralis Házba ... paraszt kályhábol valo egy nyomoru kemenczetske benne [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 12–3]. *1783:* Mi pedig elég nagy szorultsággal leszünk azon az nyomoru szálláson [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1827:* a Magyarok Temetőjek alatt ... vagyon égy nyomoro kis Telke mellynek férősége fel adás szerint két kupás [Cege SzD; WassLt Conscr. 75]. *1841:* egj félig le omlott nyomoru Házacska [Dés; DLt 736].

7. sovány, gyenge; slab, slăbănog; abgemagert. *1750:* az ... ökrök ... látom hogy elég nyomoruk [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. *1751:* Nem tudom micsodás marhakot adott volt Palffi Ferencz Uram néki, de elég njomoru marhakot adott viszsza P. F. Uramnak [Csehétfva U; Pf]. *1773:* Szent Laszloi[a] lakosok(na)k okrei ... Az edjik(ne)k laba békavaros Nyomoruk is voltak ... egyik meg dóglőtt [JHb II/17. — [a]TA]. *1793:* Egy esztendős metzetlen borjutska igen nyomoru [Bodola Hsz; BLt]. *1803:* az a' Portsalmi Gyepűje ... olly roszsz volt hogy akár mely nyomoru Malatzis könnyen által mehetett rajta [Dés; DLt 82/1810].

8. beteg, beteges; bolnav, bolnăvicios; krank, kränkelnd. *1581:* az tanách wrak Engemet meg tartoztatanak es semmi keppen az teób attiankfiajwal hazamhoz mennj Illien niomorw niawalias allapatomba(n) nem Engedenek [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1602:* az szegeny njomoru Tamas Janosne hugo(m) es Tamas mjhaljne ellen tőt tjlalmath Janossy Tamas vallamj Zallogos szena fywuek es szanto foldekből [UszT 16/93 Hoggyay Görgy vall.]. *1698:* En al Csik szeki Szent Simoni Nehay Lacz Balas primipilus Relictaja Georgj Ersebet primipila testemben mint illien niomoru gutta útőtt Ember ... teszek testamentaria dispositiot [Csatószeg Cs; CsÁLt F. 27. I/44]. *1716:* láttam ... hogj vérrel elegj vizellet, es igen nyomoru boldogtalan volt [Nagyida K; Told. 22]. *1728:* Az Felesegem ... bizony csak nyomoru edgy állapotban vagyon, majd ki Szárad a világbol [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1766/1800:* Mind ketten utolso gyermekségre jutván életűnk táplálására éppen elégtelenek vagyunk ... Osvát Ferentzet Fiammá fogadtam ... s ... ez ideig minden panasz nélkűlt gondunkat viselte ... hol égj s hol más Jovaival engemet, Nyomoru Feleségemet tartott, táplált [Haraszkerék MT; Told. 3].

9. nyomorék; schilod, infirm; verkrüppelt. *1589:* az minemw felszegh szegenj niomorw Ember vagiok en ream szallot[a], mert az szegenj megh holt szegeny azzoni allat enneke(m) hites felesegem vala engemet penigh Isten megh eltet [Máréfva U; UszT. — [a]Ti. a pénz]. *1593:* az Jstenert kerlek vid ell[a] tarczy ell mertt en Niomorw vagiok Nem tarthato(m) hanem tarczj ell, es megh elegitlek [i.h. — [a]Ti. a fiúcskát]. *1598:* nyomoru fel zegh santa ember vagiok [i.h. 13/21]. *1602:* egj niomorú szegeny eószuegy aszony allat, ki niomorú benna labatlan ember, ne(m) iarhat [i.h. 16/69]. *1715:* A mesternek ... az harangozástól minden béradó embertől egy kenyér jár, az oszporástól fél, aki nyomorú, tehetetlen, az semmit sem ád[a] [Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 32. — [a]Kőrösön (Hsz)]. *1745:* mondék a feleségemnek: „kelj fel, vigyázz ... boszorkány vagyon a házban", osztán bizony mindjárt hallám, hogy a kürtőn kimene nagy suhogással; attól fogva azon bölcsőbeli kis leánykám nyomorú, hályog vagyon a szemében [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall.].

10. hitvány, nyomorult; mizerabil, nemernic; verächtlich. *1605:* fel zeokek es Balasi Palra akara menny hozza legyente az zablyawal, vgy wte az kezet az mezytelen zablyaba az az nyomoru legeny [UszT 19/89 Bykfaluy Janos hoggyaban lako pp vall.]. *1710:* Száva Mihály kuruccá lőn, s az erdélyi fiscalitást rábízák, de igen bemeríte maga számára a jövedelemben, azért Rákóczi kihívatá s árestáltatá s egy nyomorú, hitvány Radovánczki nevű tótot küldé be Erdélyben [CsH

337]. *1734:* Ujsagul írhatom Ngod(na)k hogy Brassóbol a Nemetek kemenjen szöknek altal a Török Pártra Molduvába, ismét a mi jótska régj katonak voltak ki vittek egjnéhány nyomoru ujjakat hoztak helyiben [Nsz; BK. Bethlen Ferenc anyjához özv. gr. Bethlen Lászlóné Folthi Máriához].

II. *fn* **1.** szegény, nincstelen ember; om sărac/nevoiaş; der/die Elende. *1784:* Továbbá, a vidua Gelei Andrásné ... agnoscálá coram sedria, hogy két ízben két-két véka búzát a Nagy uram adott a fiával Fogarasi Mihálynak, mint nyomorúnak [Árkos Hsz; RSzF 288].

2. beteg ember; om bolnav; der/die Kranke. *1739:* Koncz Pálnétól is hallottam ilyen szót, hogy Berei Sára megette őket és nyomorút csinált belőle [Bözöd U; Ethn. XXIV, 89 Magyari István (36) pix vall.].

nyomorúan nyomorúságosan; în mizerie; jämmerlich. *1585:* Neb Ianos es Hannes Vmend (!) valliak, Kere minket Zeoch Caspar ez Actorhoz Inteny azon hogy az gyermeket Ne tarcha oly Niomorwwa(n) | Barat Peter vallia ... Zeoch Caspar Jeowe hozza(m) Azis panazolkodek hog' mely Niomorwa(n) tartanak a giermeket [Kv; TJk IV/1. 443, 444].

nyomorúcska soványka, véznácska; slăbănog, pipernicit; mager, hager. *1768:* azon Csikkot mikor edgyüt teleltünk volt tavasz felt be hozták Moldovába meg pokrotzal takarták volt bé hogy Nyomorutska volt [Kovászna Hsz; SzentkGy Stojka Ráduly (40) zs vall.].

nyomórúd szekér nyomtatórúdja; par de legat fînul, rudă; Heubaum. *1679:* Buza s Széna hordo szeker nyomo rudgiahoz valo hoszszu uj Kender kötél nro 11 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62].

nyomorult I. *mn* **1.** nincstelen, nyomorban/ínségben élő; sărac, nevoiaş; arm. *1590:* Az hentelerek el Jarnak hywatalokban Niomorultabbak es Kewesbekis lewe(n) Az Mezarosoknal [Kv; TanJk I/1. 132]. *1594:* eo kmek valaztottak ket Wraimat az Ado zedeo vraim Melle ... hogy Negien eggywt lewen, megh itillyek ky lehessen az Niomorult zeghenj eozwegy es ky legien az kuldus rend, kiknek illyek ez husz penz Adot relaxalnj [Kv; i.h. 231]. *1595:* Laszlo Biro egy szegeny Nyomorúlt szekeres: volt oda Haúaselőföldeken, vitte az Borbellyokat és Lakatossakat 4 loual [Kv; Szám. 6/XVIIa 316 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* holt meg egi niomorult Azzoni, temetesere attunk d 22 [Kv; i.h. 9/IX. 25]. *1631:* ez az Peter kovacz ... oly niomorult volt hogi lovastul czak nem holt ehel [Mv; MvLt 290. 255b]. *1658:* Az Marus Vasarhely Segenyek(n)ek hagyok hogy az akkori Espotaly Biro, Jo lelki iszmerete szerent az kik akkor Nyomorultabbak lesznek, oszsa azok(n)ak harom feő Innepeken fl 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1782:* Mi modon az olyan nyomorult őzvegy, és más tsak nem Alamisnával elő személlyekett ... Praefectus Ur(am) expiscalvan, mind el viselhetetlen szolgálat alá szoritotta [Torockó; Thor. XX/4]. *1861:* Nagyságodd nem kiván münkött illyen szegény nyomorult emberekett ekkora kárba hajtani [M.zsákod U; Told. 31]. *1863:* (A) pénz tőkésittetvén, annak évenként folyó kamatja a nevezett mindkét Ecclesia" kebelében 's közvetlen felügyelete alatt fen állo szegény ápolo intézetben felvett legnyomorultabb szegények ápolására és élelmezésére forditassék [Kv; Végr. — "A ref. és luth.].

Szk: *~ község. 1571:* Az niomorult zekel keosseg ... nagy sok ele zamlalhatatlan zolgalatert valo birsagolások miat ... Immar telliessegel el pusztultanak [SzO II, 329]. *1595:* vegeztek, hogi az zam veueo vraim megh gondolwan az niomorult keosseget, ki nagi faidalomal, sirassal kenzeritetik be adni adaiat, sohult semmi Restantiat de zenueggienek [Kv; TanJk I/1. 269] ✱ *~ város. 1590 k.:* az Varos iozagat ti keolteottetek az ti haznotokra nem az zege(n)y niomorult varos haznara es iovara [Szu; UszT]. *1739:* Mivel hogj ezen nyomorult város utban vagjan, passus lévén bé az Bánátusba ... Forspant adással igen erőssen terheltetünk [Hátszeg; Ks 83]. *1852:* azon nagy éges ... nyomorult városunk(na)k meg lábolhatatlan kárt okozott [Torda; KvAkKt 105. 363].

2. sanyarú, sivár; mizerabil, nenorocit; miserabel. **Szk:** *~ állapot. 1579:* talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe Az zegeny varasnak niomorult Allapattyat egy nehany eztendeoteol fogwa, mely ige(n) nagy insegbe, es zwkelkedesbe volt az zegenysegh mostanis mely sok zwksege vagio(n) [Kv; TanJk V/3. 203b]. *1610:* sok embereknek esekeduen niomorult allapotomban, sohul senki nem talalkozot ... ky en raita(m) ... keőniőrőlt volna [Tövis AF; BálLt 62]. *1778:* Meg tekintvén azért ezen nyomorult szükös álapottyát, eö Kegyelmek adának ... tizen öt vftokot Csiszár Borbára Aszszonynak [O.dellő TA; DobLev. III/522. 1a] ✱ *~ élet. 1598:* 29 Die Xbris ... Latwan az sok zegeni mezitelen rúhatlan Embereknek nyomorúlt eleteket, vettúnk azok zamara az Ides Vrajmnak akarattiabol Hanns Swlcztol meg egi weg zwrt fl. 8 [Kv; Szám. 8/XVI. 24]. *1674:* Engemet, Linczigh Jánost ... az Úristen őfelsége ez nyomorult életben két jámbor, istenfélő társsal látogatván meg [Kv; KvE 189 LJ] ✱ *~ föld. 1671:* Az mult hétfőn jővén fel ez nyomorult földre, azolta itt tekergek [TML V, 637 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Sebesvárról]. *1705:* azelőtt is nyomorult föld volt az a Szilágyság, s most egészben elromlott [WIN I, 596] ✱ *~ idő. 1605:* az alperes azt asserallya hogy Zakacz benedekne ez njomorult vezedelmes wdeöben el vezteth volna" [UszT 20/135. — "Egy aranyos poharat] ✱ *~ sors. 1657:* Ajánlván szent kezeidben szegény bűnös lelkeinket, testeinket, nyomorult sorsunkat, édes hazánkat, nemzetünket [KemIr. 334–5]. *1677:* Az nyomorúlt sorsra jutott és lelki testi szabadságtól megfosztatott oda ki való magyar nemzetnek és hazának segítségére és felszabaditására bőcsületes tanácsúr hiveinknek egyező tetszésekből bizonyos számú hadainkat akarván megindítani ... fő generálisokúl Kegyelmedet deputáltuk [TML VII, 381–2 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *~ világ. 1716:* bizontalan vagyok abban mikor és mely orában avagy szem pilantásban teczik a' jó Istennek ebből a' mulando 's nyomorult világból bűnös lelkemet magához venni [Kv; JHbK LVII. 28].

3. szánalomra/sajnálatra méltó; deplorabil, jalnic; bedauernswert. *1596:* Latwa(n) ew kegmek az felekieknek mostany nyomorult allapattiokat az halal mia, az mostany adot relaxallyak nekiek [Kv; TanJk I/1. 278]. *1675:* jóllehet ez nyomorult, szánakozásra s pironkodásra jutott sorsú állapotomban látván több együgyü leveleim is minemű magyarázatot vöttek és reám mit hoztak, ahoz képest mit írjak, bizony nem tudom [TML VII, 25 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1738:* Ugy tapasztallyuk ... hogj Kgld ... azt az ... sokat szenvedett nyomorult Beretzk Várossát el akarja pusztitani [ApLt I a gub. Apor Péterhez]. *1778:* Instálunk azért alázatossággal Nságod(na)k és á Tkts Táblának ... ne jussan nyomorult helységünk utolso romlásra [Torockó; TLev. 14/3].

Szk: *~ haza. 1661:* mennyi sok nyavalyákkal és nyomorúságokkal sanyargattaték meg ez nyomorult haza [KemIr.

340]. *1672:* De az mi karban Isten ez nyomorult hazának dolgát állitotta, porta ellen nincs mód semmit is ez cselekedhessék [TML VI, 189 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *ország. 1658:* Urunk pedig otthon megnyugován egy kicsint, Szamos-Újvárra jöve, és ott gyűlést hírdete a nyomorult, siralmas és romlott országnak [ETA I, 165–6 NSz]. *1667:* intené, hogy szánná meg ez nyomorult országot, ne hozná több veszedelemben [TML IV, 88 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz].

4. silány; de calitate proastă; schlecht. *1718:* ezek köszt az o Borok kösztis vad(na)k ig(en) njomorultak [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

5. rozoga, rossz; deteriorat; baufällig. *1761:* A Malmok is nyomorult Statusban valának ... az Also szárazon heverve az kőzepső is hibázva [Déva; Ks 94. 24. 4].

6. beteges, súlyos bajban szenvedő; bolnăvicios, suferind; kränkelnd, krank. *1584:* Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georg zaiabol Hozzw Martonra ... En velemis eleg czigansaghot chelekedet hogi az en Zegeny felesegemet ky eo vele egy test es egy ver, es az en Niomorult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) igy zynele ky az en hazambol [Kv; TJk IV/1. 293]. *1600:* Kadar Jstwan ... vallia ... ennek eleotte keozel tiz hettel hallam hazam tajan hogy ez Fodor Istwant megh Akarjak fogny ... en minthogy esmertem es thuttam egyeogyeo Nyomorult voltat vgy leok kezes erette [Kv; TJk VI/1. 519]. *1614:* Iffiu Györgj ollj njomorult volt hogj az teste mereo fekej volt vgj atta magat Orba(n) Leorincznek hogj megh gyogjitassa [Jedd MT; BethU 46] | Barabas Jakab ... Drabant uolna de ighe(n) niomorult, az bozorkaniok megh vesztek [Kissolymos U; UszLt VI. 56/501]. *1631:* Farkas Ferencz Uramnakis mostani nyomorult allapattyaban mind elete s halala czyak az eő szent fel(se)genek markaban vagyon [Szentmargita SzD; Told. 27]. *1716:* mely állapattjában oly erőtelen és nyomorult vala, hogy az Aszszony emberrel valo közösülésre akkori állapattjaban tellyességgel alkalmatlannak ismertem lenni [Nagyida K; Told. 22]. *1745:* majd 100. esz(ten)dős idejű nyomorult beteges és szeme világában is már meg fogyatkozott édes Attjokat, a földőn fetrengöben, és egy pénz nélkűl hatták [Torda; TJkT II. 37]. *1779:* tudván nyomorult és magával jol tehetetlen allapotját [Cserefva MT; Told. 21].

Szk: ~ *beteg* súlyos beteg. *1653/1665:* én igen nyomorult betegh lèvèn ez dologban semmit nem tudtam igasságomat ki világositsa nem volt [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály vall.]. *1736 u.:* nyomorult beteg voltam, mégis meg akart fogatni [MetTrCs 448]. ✱ ~ *betegség* súlyos betegség. *1678:* En már Istennek hála egészségem iránt meg lehetne mint volnék, de egyéb iránt búsulással, feleségem nyomorult betegsége miatt, kinek már több fertály esztendejénél, hogy az ágy fenekét nyomja [TML VIII, 85 Baló László Teleki Mihályhoz] ✱ *örökké való* ~. *1672:* Az én leányom igen beteg ... Féltem himlőtől ... Az miatt rettenetes nyughatatlansággal van feleségem; ereje penig egy csep sincsen. Félek, örökké való nyomorúlt ne legyen [TML VI, 162 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

7. nyomorék; schilod, infirm; krüppelhaft, verkrüppelt. *1599:* Kis Bartosne tartot egi leant kit nyomorúlt volta mia az templúmhoz tekeneob(en) vittenek, Annak segitsegúl attunk f — /75 ... Attűnk egi niomorwlt Desy Mihalj new Embernek latwa(n) niomorult allapatiat fl — d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 31]. *1623:* Az ket Giermeknek Eleoben Tartasokra Rendeltunk, miuel az Eoregbik Germekie leorike Igen niomorult, egi fajlondis felszer szederies me(n)tet [Kv; RDL I. 121]. *1629:* En minthogj njomorult ember uagjok Manko(n) Jarta(m) [Kv; TJk VII/3. 100]. *1640:* Opra Ztreze ... niomorult benna Emb(er) [Bessimbak F; UC 14/48. 119]. *1677:* Tempore bellicae expeditionis ha kik sullyos betegségben találkoznának, avagy egyéb iránt-is oly nyomorult, hadi állapotra nem habilis emberek ... jószágokrol elégséges Sóldosokat ... állassanak [AC 94]. *1764:* Tudom ... minthogy öt esztendeig laktam Néhai Szilágyiné Aszszonyom mellett, hogy igen nyomorult állapotra jutott szegény, ugy hogy ember nints ollyan a' ki le tudná rajzolni mely szer(int) minthogy magával jól tehetetlen volt, mindenért valamire szűksége volt, tsak az Ur Geréb Elek Vram házához fojamodott [Hídalmás K; RLt O. 2]. *1792:* Tudom ... Abrán Mártont olj nyomorult embernek lenni hogy az al felin tsuszkált tsutkokot véven kezébe [Körispatak U; Pf].

8. hitvány; mizerabil; verächtlich. *1568:* Edes sophiazzon elegeth Jarnak effele Genyetek (!) effele Nyomorwlt azzony vtan [Kv; TJk III/1. 145]. *1671:* Szégyenlem megírnia Kegyelmednek, az ittvaló nyomorult tiszttartó, ha rossznak irom sem hazudok, egy tonnácska eczetet mutatott, egyébben is igen keveset, avagy semmit [TML V, 473 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1771:* Boldog Isten, be nyomorult az emberi természet! [RettE 259].

II. *fn* **1.** szegény ember; om sărac/nevoiaş; Elende(r). *1561:* Az nyomorwltak m⟨eg seg⟩itherewl[a] [Kv; ÖCArt. Mut. — [a]Így, de az 1627-i másolatban: meg segitesereol]. *1582:* Az ado zedeok ... Zegenyeknek Niomorultaknak es betegeknek és egieb zwkeolkeodeoknek az Adobol Engettenek ky theot ez eztendeoben f 34/61 [Kv; Szám. 3/VI. 9 Diósy Gergely not. kezével]. *1592:* Az ado szedeok ... Amit mind eo magok s mind az Zam weweo vraim relaxaltanak niomorultaknak es egieb bizonios Zemelieknek tt f: 101/94 [Kv; i. h 5/XI. 7]. *1662:* távuly legyen a királyoktul a bornak itala ... hogy mikor ijandik, el ne feletkezzék az Isten parancsolatjáról, és el ne forditsa valamelly nyomorultaknak igazságokat [SKr 693]. *1702:* A minden nyomorultakhoz kegyelmes természetü Felséges Romai Császárhoz mint kegyelmes Urához ... Torotzko városának siralmas panasza [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. *1811:* Oh leg-főbb Böltsesség! ... Engedj vigasztalást a' szomoruaknak: Engedj segedelmet a' nyomorultaknak [ÁrÉ 20]. *1845:* Ő Szegény el aggatt vén korába ehel halással küzdő nyomorult, a mult télig még volt egy Fejős Tehene, de az is mételybe el dőglött [Görgény MT; Born. F. VIIf].

2. koldus; cerşetor, Bettler. *1590:* Zeghenieknek es Niomorultaknak való Alamisnalkodasra, s minde(n) illendeo keoltsegekre keolt vniversal(ite)r f 864/34 [Kv; Szám 4/XXIII. 5]. *1600:* Jspotaly mester Vraimat az egyhaz fiakkal egyetemben biro Vram kenzerittchye rea es az Jdegen chalard kwldusokat visgaliak meg es coacte igazittchyak ky az varos hatararol, mert my magunknakis elegh njomorultink vadnak [Kv; TanJk I/1. 366].

Sz. *1780:* Ha Tavalyi sok kárunkat ez[a] által Msgtak valamennyiben nem compensalnak, nyomorultabbak lennénk a nyomorultnál is [Torockó; TLev. 9/18. — [a]Az elmaradt vasművelés engedélyezése].

3. nyomorék ember; om invalid/infirm; Krüppel. *1585:* Zeghenyeknek Niomorultaknak, Bennaknak, es vgmint illien Draga Wdeoben Zewkeolkeodeoknel, Egetteknek ez tellies estendej Adozasban f 33/49 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8]. *1600:* eo kgmek eleotteők viselwen az sok niomorwltaknak kwldwsoknak ez varoson valo zertelenseget ... hazat fogadgyanak nekik es etellel melleggel tartassak [Kv; TanJk I/1.

371]. *1677:* Suffragalván penig a' Székelységen-is a' betegekröl és nyomorultakrol valo közönséges Articulus [AC 156]. *1811:* Ő ki állitott sok sántákat, vakokat, Kóldus, beteg, árva 's más nyomorultokat [ÁrÉ 115].

nyomorultul 1. nyomorban élve; în mare mizerie; armselig. *1660:* resolválták magokat, hogy életeket leteszik, hogysem mint ilyen nyomorultul éljenek [TML I, 546 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1773:* Igen jó ember lett volna belőle", azt mondják, de szerencsétlen lőn szegény ... most egy kis Kolozs vármegyei főispánság s talán háromezer forint mellett zsugorog betegen s nyomorultul [RettE 294–5. — "Ifj. Bánffy Dénesből]. *1823–1830:* Az édesapámat nyomorultul találtam az órás Vajda Sámuel kertjében egy eresz alatt lakni [FogE 274].

2. szánalmasan, gyötrelmesen; jalnic; bedauernswert. *1660:* Tholdalagi Mihály és Simon Mihályék mentek volt Segesvárra; ott az szászok őket dirib-darabbá vagdalván, megölték ... Mi elég nyomorúltúl vagyunk, Uram, mert íme urunk is mint van [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Én soha meg nem tudnám írni, micsoda rettenetes nyomorúltul élek annyi reménteleneségekben s nyomorúságos állapotokban [TML VII, 266 Wesselényi Pál ua-hoz].

3. szerencsétlenül; fără noroc, nefericit; unglücklich. *1823–1830:* Az 1795-ik esztendő reám nézve nyomorultul lépék be, de csakhamar jobbra fordult és szerencséltetett [FogE 133].

4. betegen, súlyos bajban szenvedve; bolnăvicios, suferind; krank, kränkelnd. *1657:* Én, édes Öcsém uram, bizony igen nyomorultúl vagyok az lábaimmal az hitvány köszvény miatt [TML I, 81 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Eocem Uram Toldalagi Janos Uram igen njomorultul vagion az Coljcaban [Faragó K; Ks 41. H]. *1697:* Azonban igen alazatosan kérem Uram kgd(e)t igen nyomorultul lévén Felesegem kitis Szebenb(en) akarok vinni Curaltatni Kőlőseri Uramhoz ne denegallya ithon valo maradasomat [Mikeszásza KK; BK. Radák István Bethlen Gergelyhez]. *1705:* Ma reggel az asszony engem felkülde a fejedelemasszonyhoz, és izené, hogy az úr micsoda nyomorultul és szörnyű kínokban vagyon [WIN I, 529]. *1731:* sokat keringet a faluba nyomorultul és tibolyodottul láttam [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Clemens Könczej de Karatna (30) vall.]. *1890:* Beteg voltam ... Ma kelek fel — iszonyú nyomorultul érzem magam [PLev. 152 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. gyengén, silányul; slab, prost; schwach, wertlos. *1710:* Praedikállott az gemsei pap, igen nyomorultúl [SzZs 281].

6. hitványul; mişeleşte; niederträchtig. *1667:* De azt tartom, elnyughatik az felesége az ő írásától, nem kelleték neki, csak erővel vetette volt Isten reá, mert ha kellett volna, soha bizony ilyen nyomorultul el nem hagyta volna. Inkább halált kellett volna szenvedni ideki emberséges embernek [TML IV, 93 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

nyomorúnt nyomorúságosan; (în chip) jalnic; elend, jämmerlich. *1573:* Anna nehay Zabo gasparne Azt vallia hogi panazolkodot eoneky puskarne vra Mynemw Nyomorwnt tartja Maga Mind az Ewebeol attyatwl annyatwl maratba vagion az my vagion [Kv; TJk III/3. 169].

nyomorúság 1. nyomor, nélkülözés, ínség; mizerie, sărăcie mare; Elend. *1571:* Az Zeginy keossegen penig voltanak olly isten ellen valo birodalmok insegek niomorusagok nyuzasok foztasok hogy az egyptusbelyeknek ... Irasban is nem talaltatik illien insig nyomorusag nywzas foztas mint ezeken volt az istentelen tizt tartok myat [SzO II, 323]. *1582:* Marta Consors ... Martini Daly ... fassa est Egkor en Menek Kalman vramhoz Zekel margit keresesere ... hog ... az mostany Niomorusagaban vag eg Nap Zamot keriek, De ... vgian Nem Ada [Kv; TJk IV/1. 39]. *1605:* Az keozeonseges zwksegekre vetette(ne)k adot ... Az Felekyekre mostany Niomorusagokban ... f 25 [Kv; TanJk I/1. 494]. *1655:* Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratol Moldovai Andrastul, illyen okokra nezve ez jelen válo esztendőben hüsvet elöt gyermek agyban feküven el hagyta; igen nagy nyomorusagaban Azolta semmivel nem taplalta [SzJk 78]. *1719:* mindezekelőtti nyomoruságinkot felyül haladó mostani utolsó pusztúlásra és éhelhalásra jutott nyomorult helységünk szegény lakosinak sorsa kényszerit nagyságtok, kegyelmetek atyai könyörületességihez folyamodnunk [SzO VII, 257, Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1735/1760:* Sok féle nyomorusággal lévén a mostani időben a szegény föld népenek bajaskadása, ebbéli tekintetböl Concludáltak ... Hogy ... lévén a Falunak két közönséges jo darab kaszálo Rétye ... az az falu közönséges szükségére ... mostis meghagyattassanak [Elekes AF; DobLev. I/164. 8]. *1781:* Nyisztor Vaszilia Szabad ember ... nyomoruságán meg indulván Petrovits Nyikula ő kegyelme adott néki 30. Vonás Forintokot [Borosbocsárd AF; DobLev. III/560. 1a].

Szk: *~ban lézengő. 1746:* Étető Ferencz Ur(am) ... az Szegény faluban lakozo más egyéb nyomoruságokban is alig lézegő Szegenyseget tóbrül töbre ne huzza vonnya és rongállya [Szentegyed SzD; WassLt Szőts Stephán (50) zs vall.] ✱ *~gal tengődik. 1857:* csak 40 vékára valo földet ugarolhattam meg, mert két ökröm Szerencsétlenül el károsodott, s magamis csak nyomorusággal tengődöm [Kebele MT; Újf. 2 Kimpán János udv. gondviselő lev.] ✱ *~látott árva. 1730:* en sok nyomorusag latott, es ez mostoha vilagnak sok gonoszival küszkedő gyamoltalan arva [Folt H; BK sub nro 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.] ✱ *~ot szenved. 1666:* mellette sok nyomorosaghott ... szenvedtek [Radnótfája MT; BLt]. *1780:* miis veröink dézmáját meg adtuk adojával edgyütt, szénért kőért pénzt fizettünk ... már most nézzük a' darab vasat, és a mellett koplaljunk, nyomoruságot sőt rabságatis szenvedjünk [Torockó; TLev. 9/17] ✱ *vkinek nagy ~ban való este. 1566:* gjakorlatossaggal inditot mwnkeot az my nagy zwksegwnk, es nagy nyomorusagban walo esetwnk, felsegedet keoneorgeswnk altal megh lelnwnk [SzO II, 190–1].

2. szorongatottság; situaţie grea, nevoie; Bedrücktsein. *1579:* Kerik ... biro vramat hogj ismegh Az fejedelmet talallyak megh, es Jelenchie megh az zegeny varasnak sok kwlemb kwlemb Niomorusagat, es fyzetesset karos essetit ... Az ados lewelet is vigie eleo, es zalichya eo kegme a Summat ha lehet 500 forintra [Kv; TanJk V/3. 210b]. *1651:* Lazar Istuanne Aszonjöm ... tekintene az Istent az mostani nyomorüsagokat illjen szeok eödeöben adna tizen egi magar forintot [Diós K; JHbK XVI/25]. *1710:* Az atyám még akkor rab vala, a parasztemberek a nyomoruságban levő nemesembert mindenkor persequálni szokván, mindenfelöl citáltatták az atyámot [CsH 183]. *1741:* A' sok betegségh, nyomoruságh mia adta el Moritz Mihállj azonn bányát [Torockó; Bosla. Borbellj Daniel (45) jb vall.]. *1866:* én ide valo Szovátai Kűs Miklos ... a Sok nyomoruságaim ki potlása véget kételinttettem (!) az belső lako Joszágomnak a

külsö és also végiböl egy Darabotskát el adová teni [Szováta MT; Bereczki József lev. (Mt)].

3. baj, gond, viszontagság; necaz, grijă; Übel, Sorge. *1584:* Hozzw Ianos vallia ... Pechy Istwa(n) ... kezde Sirankozny, hogy az Isten es az eo Niomorusagat tekinteneok [Kv; TJk IV/1. 326]. *1588:* Illyen Nyomorwsagonkis vagyon hogy ith zinte az falw zelen vagyon egy kis Erdeo ... soha ... a falwtwl ell nem zakaztottak sem meg nem tiltottak hanem marhaczykank zabadon rea iarth, mostan Sombori Lazlo vram azth meg fogta nekeonk semmi marhainknak nem zabad rea menny [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1697:* Minemü nyomoruságokkal küszködgyek szegeny varasunk a mindennapi rajtunk altal menö Contributioc (!) es vecturak elegge bizonyttyak [BK]. *1697/1767:* meg tekintvén Istent, és sok Nyomoruságamat, sok kár vallásamat [Kocsárd TA; Hr 8/16]. *1765:* tsak hogy mostan ē nyomoruságábol szabadittaná meg [Torda; Pk 2]. *1819:* az Atya Mester ... Különös kötelessége lészen, hogy a Mester Legényeknek magok viselésére vigyázon azoknak mindennémü nyomoruságokban segittségül légyen betegségekben jo moddol gongyokot visellye s viseltesse [Kv; MészCLev.] | Sokféle Nyomoruságaim ... szüntelen tsoportoznak [M.régen MT; Pf].

Szk: *~a esik vkinek. 1723:* ha a K. Vásárhellyi embereknek nyomoruságok esett az erdőről valo lejövö uttyokban segiltettek fel állitásában [Kvh; HSzjP Joannes Keresztes Primipílus de Oroszfalu (32) vall.] ✱ *~ba ejt vkit. 1704:* szegény Apor az este Haller uramat felküldötte volt az úrhoz és követte, és sok igiretet is tött általa, hogy ha Isten valami nyomorúságba ejtené is, az urat mint szolgálná és micsoda barátja lenne önagyságának [WIN I, 281]. *1847:* ha tovább is itten maradott volna[a], még nagyobb nyomorúságba ejtette volna az embereket [VKp 184. — [a]Varga Katalin] ✱ *~ba esik. 1710:* nagyobb nyomorúságban esém, mert a német Csíkból kimenvén, kéredzettem én is, hadd mehessek ki onnan, tartván attól, ami rajtam esik. Soha meg nem engedé Graven, csak azt írá vissza: az őfelsége szolgálatja mellett ki is kell ontania vérit embernek [CsH 368]. *1798:* Nagy nyomoruságba estünk a Szegény Szarvas Marhákra nézve mert a Lább fájás és a Szájj fájás meg ütötte [Mezőbodon TA; IB] ✱ *falu ~a* falu terhe, gondja. *1755:* Itt Balsán lakott Zsugár Togjer, Thodorán Györgyet Iváskut, és Vladis Mariánt jol esmertük, kik ... nem is voltak itt köztünk helly tarto Gazdák egyik is közüllök, h(ane)m tsak afféle Vraság szolgálatyát, s Falu nyomoruságát kerülő lábbagok [Balsa H; GyK]. *1805:* minden esztendőben használhato kaszálot, az ugy nevezett nyilos, vagy Falu nyomoruságát hordozó szolgálo emberek szoktanak egy más között osztani [Gambuc AF; TGsz 48] ✱ *falusi ~* falu terhe. *1778:* Ezen határunkb(an) vagyon két darabb köz osztatlan kaszáló, úgy Erdöis mellyeket esztendönként, azok között a' kik a' Falusi nyomoruságot szokták viselni fel szoktak osztani [M.ozd AF; Berz. 5. 37. O. 2] ✱ *kigázolhat a ~ból. 1835:* csak egy kevéssé ezen nagy nyomoruságbol gázolhassak ki [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sámuel lev.] ✱ *kihatol a ~ból. 1662:* már minden nyomoruságokból kihatoltak, az nap nagy vigassággal lakván s a szokott táncot is hátra nem hagyván [SKr 637]. *1799:* reméllem is rövid idön ha az Isten egy kevéssel jobb árrát adja a Gabonának csak alkalmasint ki hatolak minden nyomoruságbol [DobLev. IV/810. 2b Szántó Sándor lev.] ✱ *örökös ~. 1710:* Úgy szeressük felebarátunkot, hogy azalatt magunkot érettek örökös nyomoruságban ne ejtsük, mert könnyü a hadakozást elkezdeni, de ha egyszer elkezdjük, még a maradékunk sem éri végit [CsH 107]. *1780:* Eb ugatta kedves Barátom ugyán réám taszitátok a nagj igát Örökös njomoruságot [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond gazdatiszt lev.] ✱ *utolsó ~. 1580:* Miert penigh hogy az tyz myat vtolso niomorusagh keówetkezhetyk raytunk, keryk eo kegmet biro vramat ... hogy a' hol bontany kel bonchyak ha rontany kel ronchyak es az twzelleo heliek mindenòt epwlhesse(n), az teremy ferencz suppal keotet heazattiat penig mingiart le bonchiak [Kv; TanJk V/3. 231b]. *1705:* ketelenittetet confugialni utolso nyomorusagra jutot úgjeben [Tarcsafva U; Pf].

4. kínlódás, vesződség; chin, trudă; Mühe, Plage. *1716:* ne bocsássák mert az uton inkáb el nyomorodik, s megh hall az úton es az Feleségenek az utón lész nyomorúsághа véle [Nagyida K; Told. 22]. *1756:* Minemu Szegény légyen az Határunk fellyebb is elé számlálok minemü Nyomoruججsággal a Hegjeknek tetején és Meredékény sovány oldalain Ásoval kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagj Török Buzát vetnünk [Dumest H; JHb Conscr. 91]. *1833:* az Isten tudgya mitsoda nyomoruججsággal tudgyuk ki tsinálni a' buza arrát, 's a' körüllette valo költségeket, hogy nékünkis ha tsak a' kis dertzeje megmaradgyan hurtzolodasunkra [Torda; TLt Praes. ir. 1534 a piaci kenyeres asszonyok panasza].

Sz. *1786:* mar ha a falba vered is a kopacz fejedet a Süveg meg menti a veszedelemtöl, Isten vigasztaljon, nagy zatskokkal tamagassan, mert a kinek sok penze sok baja és nyomorúsága [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

5. megpróbáltatás; încercare, suferință; Prüfung. *1658:* mindazáltal sem az emberi gyarlóságtól és indulatoktól üressé, sem pedig lelki s testi próbák és nyomorúságok szenvedésiben részetlenné nem tötte s hadta vala [KemIr. 327].

6. kár; pagubă; Schaden. *1584:* Meg ertettek varosul Byro Vram Zaůabol mynemeò keserwes Niawalia keowetkeznek az varosra, az Seminariumnak meg Epitessebeól, feokeppen Innet hogy az varos feóldet kewannak penzen eóreókeoswl az Seminariumnak helyheztetny ... Mely dolgot varosul keonywes zemmel halgattanak, mert zemekkel latthiak innet mind az varos feo zabadsaganak vezedelmet, s mind penig az reaiok zallando sok Insegeketh Niomorusagokath [Kv; TanJk V/3. 277b] | Azert Jambor teős giwkeres zomzediwal tartozik hetedmagawal meg eskenny ezeken hogy a' Zakaly Georgy hazaba(n) eo eyel be Nem me(n)t Az giermeke el veztesebe(n) eo ne(m) Rezes, Az ucza(n) walo hintegetest sem chelekette semmy gonoz vegre es Masnak Niomorusagara [Kv; TJk IV/1. 252]. *1846:* Erdőpásztorok eskü formájok: Én — esküszöm az Isten előtt arra, hogy ... senkit minden igaz ok nélkül vagy gyülölségből vádolni és hurcolni nem kívánok; a közönségnek ok nélkül nyomorúságot szerezni kikerülöm [Zalán Hsz; RSzF 121].

7. keserűség, győtrelem, sanyargattatás; amărăciune, mihnire; Kummer. *1569:* Enys Ne maragyak hazwkssagba Ewh feolssege eleot, az szegen szazssag Nyomorwssaga feleol walo szolassomba [Mihálcfva AF; BesztLt 87 Wolffangus Bornemyzza de Kapolna a beszt-i bíróhoz]. *1588:* Azert Biro Vram eo kgme Negiedmagawal tanachbely feleywel ... vgy Mutogassa megh az Eghez orzagh eleót faydalmat, Niomorusagat, az Waros zabadsaganak bomlasat az Iesuitak miath [Kv; TanJk I/1. 89]. *1590:* Tothazy Istwan, lelte megh eö kgmeket varosul keönyeörgesewel hogy tekintwen rabsagabely Niomorusagat, megh segitenek [Kv; i.h. I/1. 147]. *1614:* Ngd legh kiualkepen valo es feo gondgiay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire, annak utanna ze-

geni megh romlot, es az sok niomoruságh miat telliesseggel el Epedet hazanknak ez utan ualo epwletire es cziendes allapattiara [Ks 87 ogy-i végzés]. *1696:* én ennek az nyomorult hely(ne)k szorongattatását, njomoruságát ... sokszor meg irtam ... de sohunna(n) semmi könnyebitése nem volt [Marosillye H; BK Bethlen Gergely ir. Fogarassi Pap Miklós lev.]. *1736:* hogy Váradot megvevé az török, már nem vala bátorságos az töröktől Kolos-Monostorott lenni. Bébocsáták ugyan az catholikus pátereket Kolosvár városában, de micsoda inség s nyomorúság alatt, majd meghallod [MetTr 425]. *1739:* Bajunk, dolgunk, és Nyomorusàgunk bövön elèg vagyon màr alig gyöszhetyük [Ks 99 Kornis Antal lev.].

Szk: *~nak fertője. 1657:* a' nyomorúságoknak és gyalázatoknak fertőjében ... esett s elmerült [KemIr. 331] ✱ *~nak fia* a kin/szenvedés fia/gyermeke. *1686:* 23. Juny reggel negy s öt ora kőzt holt meg utánna[a] az tőle el maratt szep csecsszopo Samuel mas fel esztendős és mas fel holnapi Fia, ez verben valo sok kinlodasi után. I(ste)n nyugossa meg. Mert hat heti korátul fogva csak nyomoruság fia volt [PatN 47b. — [a]Ti. a naplóíró feleségének halála után] ✱ *~nak helye. 1619:* Én immár eltöltöttem esztendőmet, várom csak az Nagyságod kegyelmességét, hogy Nagyságod innét ez nyomorúságnak helyéről kiváltson és szabaditson [BTN[2] 218] ✱ *~nak műhelye. 1776:* Az Bunak bánatnak és minden njomoruság(na)k műhejjeböl Szebenböl ... nekem irni méltoztatott Mltgs Sogor Uram levelét örömmel és szomorán vettem [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.] ✱ *~ özönvize/vízözöne. 1696:* talám még I(ste)n kgldt meg hozza, Meg szünik az Viz özön es ki Lattat(na)k az Hegyek(ne)k tetejei es ez sok nyomorusagoknak vizózónyetűl hanyatatat barka t.i. ez Haza Meg allapadik az Ararat Hegyen [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1704:* Méltóságos országi gyülekezet és akik itt nem vannak is, a nyomorúságok özönvizében Noé bárkája módjára hányattatott édes hazám, szerelmes édesanyám, nemes Erdélyországa [WIN I, 178] ✱ *~ pusztája. 1705:* Az Kegyelmes úr Isten ... sok bűneinknek méltó bűntetése után az nyomorúságnak pusztájából vigyen által az örök való hazába [WIN I, 658–9] ✱ *keserves ~. 1662:* annyi ártatlan híveinek rabságokon (kiknek abbéli keserves nyomorúságokat ... a fejedelem minden szüksége kívül való hadindítása okozta volna) megkönyörülni ... méltóztatnék [SKr 390] ✱ *siralmas ~. 1688:* Az Dési Tömlőczben mostan Siralmas nyomoruságot szenyvedő Borbély János [Dés; Jk] ✱ *vkin esett ~. 1605:* az ennek eleőtte raitunk essett sok Nyomorusagokatt meg mútogathattiak keőnyeőrges keppen amelliek eddigh raitunk estenek [Kv; TanJk I/1. 513].

Sz: *az árvaság nyomorúság. XVIII. sz. v.:* Az árvaság nyomoruság a bujdosas szigorusag [LLt] ✱ *a mennyek országát sok ~gal kell elvenni. 1674:* az hitván világ jóért is gonoszszal szokott fizetni. De mint írják, az menyekországát sok nyomorúsággal kell elvenni [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

8. (testi-lelki) fájdalom, szenvedés; durere, suferinţă; Leid, Schmerz. *1565:* aky az haborunak oka, az kyral Jobagia, az ennalom vagion fogwa, Azert k.tek lasa mith chelekezik ... en az ö felsege Jobagyth meg talalom az en vram jobagia halalaert es nyomorúsagaerth el nem zenwedem [Sajó SzD; BesztLt 24 Horvath Lukach Sayoy tyzt tarto a beszt-i bíróhoz]. *1588:* Az Atthyawal fegyveres kezzel Reya menwen ... halalos sebbel illette; kopyayawal altal eóklele, holt eleweneól hatta ... mellyet Az potentian kyweól, Az my Jobagyonk karaert es Nyomorussagaertt negywen forintert fel nem veótt wolna [Somlyó Sz; WLt]. *1666:* october 11. Hatodfél órakor estve holt meg a szegény fiam[a] mirigyben hirtelen, nekem és feleségemnek holtunkig való szomorúságunkra, mely dolog minden életemben való nyomorúságimnál keservesebben esett [AMN 92. — [a]Apafi Gergely]. *1771:* Diószegi Mihály is megmenekedék a sok nyomorúságtól az halál által [RettE 257].

Szk: *világi ~. 1758:* a szegény feleségemnek valóban sok jutván e világi nyomorúságokban, nagy békességgel eltűrt mindeneket [RettE 67].

9. betegség; boală; Krankheit. *1585:* Eniedi Barbely Jakab ... vallia ... mikor Hadad alatt meg uertek uala az meg holt masodik Janos kiraly hadat Akor Werthi Thamas sebbel Jött haza ... nagi sok niomorusagokbol giogittotta meg', kinek meg' fizetesere mikor nem volna elegsege Zabad akarattiabol atta Ennekem Barbély Jakabnak[a] [GyK. — [a]Ti. bizonyos porondszigetet]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ki az Mesterek keőzwl, kiualtkeppen valo esetek miat, ugi mint Nehez Vensegh, nagy szegenisegh, keőwtes, serues es egięb hasonlo niomorusagh miatt megh niomoroszik, kiresztieni kegies indulatbol taplaltassanak; segittessenek az Ceh iöuedelme altal [Kv; KőmCArt. 25]. *1684:* mindennemű nyomoruságomban útalatlanúl minden rúsnyaságomat alóllam ki hordták [Pat.]. *1696:* Cziria Albert felesegetől Martonos Borkátul divortiumot kiván, mert már öt esztendőtül fogva a' korság miatt lehetetlen hogy vélle lakhassék ... Deliberatum ... divortialtatik ... ita tandem hogy feleségét nyomoruságáb(an) a' mivel s mikor lehet taplállya [SzJk 296]. *1789:* semmi orvaslását mind eddig az én nyomoruságomnak nem tapasztaltam [Balsa H; Ks 76. VIIIc]. *1800:* Borbereki István ... minden vagyonnyait feleségének hagyta ugy ... hogy mind kettejek(ne)k halalálak (!) utan maradjon fogadott fiakra Enyedi Joseffre, kiről is ... maradott Léányára Enyedi Juliánnara, kiis Nagy Nyomoruságba esvén Fejér Váratt által adta volt Compactor Enyedi Ferencz Attyafiának [DobLev. IV/829 Fekete Márton (64) ns vall.].

Szk: *testében való ~. 1595:* En Budaj Sophia Diosi Testemben betegh lelkemben Egesseges leuen Tezek testamentomot ... en latuan az testemben való niomorusagot es az halalt Eleottem, hagiom Az en harom Apro aruaimat ... az en vramnak ... Tutorsaga Ala [Diós K; JHbK XXIII/42].

10. nyomorékság; infirmitate; Verkrüppelung. *1560:* vgy tewttek volt myndenekrewl vegezest ewt zaz forint kewtel alat es vgy vette volt fel benedek vram gongyat syky llonasszonnak az ew huganak azon zerzes alat ky megy mostis nyomorusagban betegsegben es bennasagban lewen hayadonul az ew kegyelme hazanal vagyon [Kv; SLt ST. 6]. *1585:* 25 Nouembr(is), Jeotenek Beztercéról haza a cherepel a zekeressek ... Vgion akor az egik Zekeressen terhes Zeker mind a ket laban altal ment es meg zekte mely szegen ember my miattünk niomorúlt meg, melnek Niomorúsagat megh tekentwen attunk az zeker ber felet neky f. 1 [Kv; Szám. 3/XIX. 43]. *1603:* Jeowe el I teob tarsaval egywtt az meg Neuezett hazamra ... megh foga hazamban az feoldre eytte tazigala azwal Nem elegedek az erezbennes az feoldre yttetth wodozotth (!) mely Raytam essett Niomorwsagomott faydalmomott Gialazatomott fel nem vetem volna 50 forintert [UszT 12/51]. *1612/1613:* Nagy Orsolia ... egykor ... az labat ... igen failallia vala, mondek en igi iar affele fertelmes asszoni allat az ki maganak zabad akarattia zerent niavaliat niomorusagot szerez [Szászzsombor SzD; KJ]. *1724:* két vagy három holnapot tartotta az Praetendens eo

Kglme Tar Andrást nyomorúsága s betegségébe [Borb. I]. *1778:* Ismertem mind magát Etzken András Uramot, mind pedig masodik Feleseget ... Öregsegekre Nagy nyomorusagra jutottak volt, mert Etzken Andras Uram meg vakult volt az Felesege Labán nem járhatott beteges állapottya mián [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *~ dolga vkinek. 1584:* Jstwan Daurert Ianos zolgaia .. vallia ... Azolta a' Naptol fogwa vgy rezket A labam hogy Niomorusag dolgom es semmy egessege(m) sinch, es rea gianokodom [Kv; TJk IV/1. 258] ✱ *életéig való ~. 1590:* ez al peres ... az földön adig wert amig akartt ... melj weresek miatt sok werêm hullott, melj czielekedetiból Eltemig walo niomorwsagom kowetkózótt | ez al peres ... az földón holt zamba hagôt, melj Czielekedetinek miatta Eletemig walo niomorwsagom kôwettkózótt, mertt chóntomis tórőtt es sok werem hwllott [UszT].

11. nyomorítás; vătămare; Beschädigung. *1570:* Borbel Leorinch, Myklos es Pal, Borbely Mesterek, hitek zerent vallyak hogy ferdeos kelemen hywatta volt oket hogy megh lassak az Mynemew Nyomorwzagh esset Rayta, hogy oda Mentek fely otthak es lattak, hogy az Teste az Ites ellen meg zagadot[a] volt [Kv; TJk III/2. 186. — [a]Olv.: szakadott]. *1590:* Aztis mondatad, hogy az fiadon eset niomorwsagert meglikasztod az beoreomet | az Eo rayta eseot nyomorusagot[a] keresny akaro(m) [UszT]. *1599:* az Alperes mind felesegewel Judittal egjetemben en raitam kylen kylen letekben felette walo nagy niómorúsagoth, vereseget, zidalmazast, gyalazatoth chelekedenek [i.h. 14/41].

Szk: *~ot ejt vkin. 1598:* ha az en Jobbagio(m), kjn az J az nyomorúságot eytette ollyat chelekedet volna, kereste volna teoruen(n)yel [i.h. 13/14].

12. hitványság; nemernicie, josnicie; Gemeinheit. *1599:* Azerth az eleózeri niomorúsagerth melyet Judith chelekedet a' zitokerth diamo(n) zollok, mert en az ne(m) vagyók az mi⟨nek⟩ zidot, hanem Jambor Azzoni Vagyok Valamyúel zokta Jambor az eó tiztessegęt otalmazni, enis kez vagyok ... teórueniel tiztessegemeth megh otalmazny [UszT 14/42]. *1659:* Írtam vala más levelemben, Jenei Mészáros János mellett törekednél, de már nem kívántatik, mert az Úristen megkönyörült rajta, a lelkit kivette. Hogy az Isten el ne szenvedje nyavalyásnak nyomorúságát, a ki oka [TML I, 331 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

nyomorúságos 1. ínséges; plin de mizerii; notleidend. *1663:* Az mint legjobban, istenesebben tudod a dolgát eligazítani, kérlek, az Istenért, igazíts úgy el, hogy jövendőben is szegény mondhasson jót reád, az emberektől is itéletet ne végy reád, az Isten is úgy áld meg, hogy ha ennyi sok nyomorúságos sugorgását megtekinted, az mi legjobb, ha azt cselekeszed [TML II, 459 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1671:* Kegyelmedet, uram, kérem Istenért is, hogy én helyettem, legyen azon, hogy rendeljen mást ide ő nagysága, mivel bizony nem győzöm az sok nyomorúságos táborozást, öreg ember is lévén már [TML V, 570 Türi László Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ állapot. 1631:* Mw felliül megh neuezöt Attiafiak egi mással beszélgetuen ez elötti wdöbéli malomnelkül ualo niomoruságos állapatúnkrol [F.venice F; UF I, 127]. *1758:* Egyszóval nyomorúságos állapotban lévén, meguntam azon udvari állapotot, s egy jó reggel a kapuféltől vevék búcsút s eljövék haza [RettE 63]. *1817:* Esedezem azért mély alázatossággal Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságodnak, méltoztassék az én nyomoruságos állapotomot Kegyesen meg tekintvén ... kieszközölni, hogy azon pénzünk a válosz meg érkezésíig is adattassék ki [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.] ✱ *~ esztendő. 1705:* immár elmúlék két esztendeje, amikor ... az én Istenem engem az én háborgatóim által kikergettetett hazámból és házamból ... ne engedje hogy a két szomorú és nyomorúságos esztendő után az harmadikat vigasztalás nélkül töltsük el itt Szebenben [WIN I, 509]. *1710 k.:* az szebeni nyomorúságos Esztendök alatt ki vesztegettem vala kevés Pinzemet, a' mittske t.i. meg maradhatott az terhes költésimböl [CsV] ✱ *~ idő. 1586:* Elseoben megh ertettek eo kgmek az Nagy zwkseget kit Biro vraim vgyan kezzel tapogat megh, hogy az keoltsegh mind Enny Niomorusagos ideöbennis Nem zwnt volna megh [Kv; TanJk I/1. 36]. *1643:* fordulva(n) elönkben sok akadaliok, insig es nyomorusagos ideo, fogiatkozot allapat es fenekig valo ertektelensigh [Dés; DLt 408]. *1708:* jelente nekünk elsőbe Nemzetes Miklos Deak ur(am) ő kegyelme, mivel ez Mostani szük, és Nyomorusagos idöben Nem lêven szeginy apro arva gyermekeit, mivel ruhazni és taplalni, ketelenitetik ilyen nagy szüksegib(en) Zalogb(a) vetni úgy mint ket hold quartas földeit [Ne; DobLev. I/62] ✱ *~ nap. 1663/1681:* nem akarom mostani Vénségre jutot idejeben hogy tovabba valo nyomorusagos napokkal tellyes bujdosas szorongassa [Vh; VhU 297 Zolyomi Dávid ad.lev.].

2. keserves, gyötrelmes; chinuitor, amărît; schmerzlich, qualvoll. *1657:* Lött pedig születésem in anno 1606, az akkori időjárás szerént karácson előtt két héttel, péntek napon; és az mint fogantatásom, születésem, úgy egész eddig való életemnek is rendi, folyása csak nyomorúságos, háborúságos és nyughatatlanságos volt [KemÖn. 19]. *1662:* a Báthori Zsigmond idejebéli nyomorúságos és siralmas példa nagyon fennforgana [SKr 312].

Szk: *~ betegség. 1666:* Az mely aszonj emberek mostani niomorosagos betegségemb(en) velem voltak ... azok(na)k hagyok egj egj borjus tehenet [Radnótfája MT; BálLt 93]. *1698:* az en edes Uer Atiamfia fen megh irt Georgy Mihaly Uram Nemes szemely illien niomorusagos betegsegemben ... engemet maga melle vőtt, hazaban be fogadott es hozzam lattatt [Csatószeg Cs; CsÁLt F. 27. I/44] ✱ *~ büntetés. 1710:* akik közülök pápista papságra akarnak állani ... gazdag parochiákban collocáltatnak, a többi penig ... a siciliai tengerre gályavonni küldettetnek, melynél nagyobb s nyomorúságosabb büntetés már nem lehet [CsH 96] ✱ *~ élet. 1662:* a sebes fel- s aláhurcolás miatt az becsületes ifjú, de ártatlan ember jövendő éjszakán ... ez nyomorúságos életét az őrzőknek hagyván, megholt vala [SKr 515] ✱ *~ rabság. 1662:* önagysága ellen való rancorokat énrajtam akarják kitölteni ... minél hamarébb ez nyomorúságos rabságbul kiszabaditani méltóztassék, nagy alázatossággal kérem [SKr 386] ✱ *~ romlás. 1660:* hazánknak ... mind ennyi sokféle nyomorúságos romlási után is megmaradására való securitasa felől semmi valóságos vigasztalást nem érthetnek [KemIr. 337]. *1662:* készebb voltam a hadak között maradni, az ellenséget magamra vonni, és a nyomorúságos romlásra velek együtt magamat adni, noha emberi itélet szerint, sőt önagysága itélete s akarata szerént is magamat én salválhattam volna [SKr 385] ✱ *~ sors. 1661:* micsoda nyomorúságos sorsra és állapatra jutott ez néhány esztendőbéli változások alatt ez szegény haza [KemIr. 342]. *1668:* Kegyelmed lévén Isten ő felsége után nyomorúságos sorsomból való megszabadulásomba rajtam istenesen szánakozó és sok fáradságával, nyughatatlanságával kiszabaditani igyekező jó uram [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mi-

hályhoz] ✱ ~ *szenvedés. 1676:* eddig is mi előmenetelemre ... volt sok keserves nyomoruságos szenvedésem? [TML VII, 318 Vesselényi Pál ua-hoz].

3. nyomorék, rokkant; infirm, invalid; beschädigt. *1778:* Nehai Etzken András Uramot és Feleségét Miklos Annát jöl ismértem, öregsegekre nagy nyomoruságos allapotra jutottak volt [Albis Hsz; BLev.].

4. viszontagságos; plin de vicisitudine; wechselvoll. *1668:* Hosszas nyomorúságos útambúl Istennek kegyelmessége által az mi kegyelmes urunkhoz, ő nagyságához Fogarasban érkezvén ... szándékom, hogy Kegyelmedet kötelességem szerint tudósítsam [TML IV, 284 Inczédi Péter Teleki Mihályhoz].

nyomorúz nyomorúnak/nyomorultnak szid/gyaláz; a zice/spune despre cineva că este mizerabil; jn einen Elenden schimpfen. *1725:* nyomoruzott, nyuzottozott, hamisgatott, salvum sit szajunkban gazlott, törvennjunköt hamisgatta [Kvh; HSzjP].

nyomos 1. hosszú életű; cu viață lungă; langlebig. **Szk:** *~sá tesz. 1800:* Lelkem Barátom ... a Fiamnak Latzinak is assignáltál[a] ... azt az Isten néked jutalmaztassa meg 's a maradékodat is tégye nyomossá [Torda; DobLev. IV/833. — [a]Ti. valamelyes pénzt].

2. fontos, jelentős; important, însemnat; wichtig. **Szk:** *~sá tesz. 1657:* azalatt portáról Szalánczi Istvántól is, ki akkor kapikihája vala, érkezett valami vádló levél, mintha budai vezér által fejedelemség sollicitáltatnék s ígíret is volna Zólyominak (de ez csak hamisság és hízelkedés vala, kinek nagy hasznát is és promotióját vevé, noha Isten nem tövé nyomóssá) [KemÖn. 160]. *1670:* Már egyszer Isten után a mi kegyelmes urunk istenes atyasága tarta meg bennünket az Érsekujvárnál lévő pogányok rablásától, kiért az Isten nyomóssá teszi ez életben ő nagyságát [TML V, 245 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1780:* Áldja is meg az Ur Isten őket Lelki s testi áldásaival, és tégye nag(g)yá, és nyomossá, édes Hazájokban [Mv; Told. 27].

nyomós 1. pecsétnyomós; cu sigiliu; mit Stempel. *1823–1830:* Krizbai Dezső Elek, most kolozsvári pap, leghívebb barátom, minden kéretlen adott nékem Marburgban csak ajándékba egy duplás aranyat, teszen 22 Rhf. 30 xr. Csakugyan ezt neki tavaly lefizettem egy veres kövü nyomós aranygyűrűvel [FogE 268].

2. tüzetes, alapos; temeinic, profund; eingehend, gründlich. *1823:* ki nem nyomoztatván kérettessék ujjabb és nyomosabb Investigatio ez iránt végbe vitettetni [Deva; Ks 91. C. 12].

3. nyomatékos; categoric; nachdrücklich. *1793:* (A) bé küldött Perceptoralis quietantiát hiteles Mássában, á pénz gyanitott el költésiért az Ur ellen rendelt Fiscalis Actio el engedésinek nyomos ajánlásával a Fels. Fő ig. Tanátsnak, a Tisztség bé mutatta légyen [Torda; DobLev. IV/714].

nyomosan 1. tüzetesen, alaposan; temeinic; eingehend, gründlich. *1816:* amit pedig nyomoson kellene tudnom, a' lenne[a] [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev. — [a]Köv. az ügy előadása].

2. nyomatékosan; sever, aspru; nachdrücklich. *1792:* Szászváros on jártomb(an) Debretzenit holmi fogyotkozásaiért nyomoson meg dorgaltam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

nyomósocska nyomatékos, határozott; energic, hotărît; entschlossen, genau. *1816:* méltoztassék Kedves Sogor Vr ... ezen kérdezett környülállásoknak közelvalo 's immediatus tudoja lévén ... nékem egy nyomosotska Utasító Informatiot küldeni [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

nyomószín préselőszín; clădire unde se tescuiesc strugurii; Kelterschuppen. *1810:* Sajto, és Nyomo Szin meg vagynak [Kispacal Sz; Ks 77. 20. 99] | Vagyon egy Csere fa Szarufáju ... venike fedelű; az egész fedelet tarto földbe ásott csere fa ágasok közé font Sövény oldalu, gyarlo állapotba lévő hoszszu Sajto Szin, Melyben találtatott egy derék csere fa sajto ... a Sajto Szinhez ragasztott nyomo Szin [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 385–6].

nyomott 1. aplicat; gedrückt. *1756:* Spanyor viaszra nyomott petsét forma 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23].

2. nyomtatott; tipărit; gedruckt. *1838:* Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irtt nevével a' Kárositottnak ... belőlről a' Teremtés és Leda a' Stöber meczései, 45 ezüst forint bánknotába, 's egyéb apróság jegyzések [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike S. ellopott ingóságairól].

3. ~ *búzaliszt* finomliszt; făină albă de calitate superioară; feines Mehl. *1637:* hordo liszt nr. 18 szuszék nr. 4 kettej wressek, eggyk tele, s az negyedik feligh lisztel: ezekben in uniuersum vagyon nyomott szitalt buza liszt [UF I, 398].

nyomoz 1. nyomot (vhová/vmeddig) követ; a urmări pas cu pas, a porni pe urmele găsite; eine Spur verfolgen. *1671:* Történt ollyan dolog-is hogy némelly Nemes Embernek lovát el-lopván, az nyomát Egyházi rend Praedikátor házához nyomozták honnat a' Lator elszaladván, javait a' káros Embernek még Tiszt kérésére-is ki nem adta volna [CC 1–2]. *1762:* az éges ... az Székely Ferenczné Aszsz(onyo)m mihes kertéig penetralt, és ... tovább nem is nyomozták [Torda; TJkT V. 106]. *1777:* Ködmönösről[a] egyszersmind Őt Szarvas Marhát egj ejtzaka el lopván a' Tolvajok ... akkoron éppen ide Nyomoztuk felyül rajtunk egj kis kerek Irtoványotskába, a hol meg kötve tartották a Tolvajok a lopott Marhákat, onnan pedig le Nyomoztuk ... Fontina Bátsului Nevű Forrásig [Resztolcs SzD; JHbK LVIII/28. — [a]SzD]. *1800:* mü nyomozni kezdven az akkoron le esett 3. újni porka hón a' nyomot [Bereck Hsz; HSzjP Kovács Ferenc (61) ns vall.]. *1803:* Midőn a Karátson Fia az Moga Iuvon Buzáját meg étette vala akkor műnkőt Birákul ki vittenek hogy meg betsülljük, s az ökrök Nyomát éppen a Karátson Udvarára Nyomosztuk s ennél fogva meg kellett Karátsonnak Moga Juvonnal a kárért békélleni [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 Bogdán Juvon Nyikifor (50) vall.]. *1806:* Moldován Demeter bugjájának felit a Kerekes Páskuly fia Vlásza és Zahán Krétsun fia Györgyitza el Lopták és én Régenig Nyomozván ottan ki kalátsolták eőket én haza jövén el akartam fogatni de eők fére állattonak hanem az Apjakot fogták el a Birák és kezességen elis botsátották de én máig is kárban vagyak [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Kivorán Vonul (44) szakács vall.] — L. még RSzF 159, 218.

2. kutat; a cerceta; nachforschen. *1648:* egi Jonas neuő legin ... egi io Rez fazakat el vit, melliet Eőt forinton vőt volt, az mikorban ertesekre leőt volna niomoztak utanna Telcz fele iőt volt [Majszin Mm; BesztLt 82]. *1804:* Ezen romlott háznak fáját a Grof Nemes Antal Ur tzigánya Mosikás Peti lopta el, mellyet abbol tudok hogy mikor a hűtösség

nyomozta motozta Grof Miko István Ur Udvari tisztye kérésére nála tanáltatot meg ezen háznak fája [Hidvég Hsz; Mk I. IV/122].

Szk: *kárát ~za. XVII. sz. m. f.:* már ednehány esztendeje mult el hogj hazamtol magam hon nem letemben ettzakanak edein lopvan el nyolcz kőből gabonamat ... azert en káromat nyomozván Kalács Pénz adással és sok fáradcsággal igazadtam nyomab(an) [Szkorei F; UtI Szkorai Opra Sztrojan jb foly.].

3. (bűncselekményt) vizsgál/felderit; a cerceta/investiga o infracţiune; (Verbrechen) untersuchen/aufklären. *1725:* a Beretholmi Templomát fel verték volt ... nyomozván a dolgott itt Ivánfalván Suspicalodván ött emberre ... hármát meg fogottam, és az Savartéllyi Tömlőtzben küldettem [Ks 99 Miske Imre lev.]. *1763:* én a Hargak után igen Sokat jártattam Harvát Pálhaz mast aszt tanultam tölle ki hogj a Sz: Margitai Kartsamárasnál Volnának ... it meg ugj nyamazam hogj Doktar Bandinál Vadnak [Kóród KK; Ks CII. 19].

4. *inkvizíció által ~* vallatás útján kinyomoz; a cerceta prin interogare; durch Verhör erforschen. *1677:* Vagynak ehez az udvar házhoz szántó földekis mind a két fordulóban, mellyeket Endes Miklós uram inquisitio által nyomozván az mint eő kegyelme referalia praefectus urnál is registrative meg vagynak [Rákos Cs; CsVh 54–5].

5. figyelemmel kisér; a urmări cu atenţie; beobachten. *1668:* vegyes eszében, hogy az az békesség nem felejteti el az ő kegyelme s mások Erdélyen tött dolgokot. Nem árt Kegyelmednek is talán nyomozni ezen dolgot s magának is Zodorainak megmondani, non obstante eo, hogy az az békesség meg van, bizony Erdély vissza adja a kölcsönt azoknak, az kik érdemlik [TML IV, 313 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. felkutat; a cerceta; durchsuchen/forschen. *1636:* Az Instrumentalis Musicanak, az az, vigasságra inditó mesterséges szerszámoknak első eredeteket, és találtatasokot szorgalmatoson nyomozzák és visgallyak a' mindennek végére menni akaro agyaskodó emberek [ŐGr Aj. 7].

nyomozás vizsgálat; urmărire, cercetare; Nachforschung. *1842:* kérjük ... a nem remélett biztosi nyomozás és esketés esetében ... minden netalán eléfordulható terhelő pontokat magával az uradalommal közölni [VKp 65]. *1844:* Én senkit bizonyoson nem tudok, Köz hirből, nevezetesen a miolta a' Nyomozások meg indultak eleget hallattam, de azok mind csak hallamások [Bágyon TA; KLev. Vásárhellyi Sámuel (25) vall.]. *1846:* A Nyomozás rendin a' ... Tanuk vallamásaikbol tisztán ki világlik, hogy bé panaszlott Virág László Darvas Jánost ... kegyetlenül meg verte vérbe kűpűlte [Dés; DLt 530/1847. 26]. — L. még VKp 65, 179.

nyomozási vizsgálati; de urmărire/cercetare; Untersuchungs-. *1843:* A biztosság nyomozási munkálatát bévégezvén ... jegyzőkönyvét a következendőkben véli bérekesztendőnek | (A) nyomozási jegyzőkönyvet ... minden hozzátartozó záratékokkal együtt ... a felséges királyi főigazgatótanács eleibe terjeszteni bátor vagyok ... B. Bánffy Miklós főispán [VKp 121, 138–9].

nyomozat nyomozás; urmărire, cercetare; Nachforschung. *1843:* halva hogy Nyomozat van, képzeltem hogy énis kerdőre vonatom [Bágyon TA; KLev. Henning András (36) vall.].

nyomozhat kideríthet; a putea elucida/clarifica; aufklären können. *1781/1785:* néhai utolso Détsei István Uramnak ... Nagy Annyát se tudom mitsoda Leány volt, hanem a mint a Commune Terrenum fel osztása alkalmatosságával nyomozhattam Foszto Leánynak kellett Lenni, mert a Foszto Familiával edgyütt járt a Nyiljak [Forró AF; DobLev. III/596. 193 Vonya Opris (60) zs vall.].

nyomozóbiztos comisar investigator; Ermittlungsbeamter. *1846:* Darvas Jánosnak Virág Lászlo ellen s ennek a' másik ellen meg verettetések aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozo Biztosok Tanátsos Dadai Sándor aia és Irnok Nagy Miklos a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo és bé panaszlottak felelettyeikkel együtt [Dés; DLt 5300/1847].

nyomozódás nyomozás; urmărire, cercetare; Nachforschung. *1844:* a Maréfalván[a] és több falukban az himlő oltás alkalmával ki ütött buja senyv körűli nyomozodásrol kivánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [UszLt XI. 85/2. 47. — [a]U].

nyomoztathatik nyomon követtethetik; a putea fi urmărit; die Spur verfolgt werden können. *1662:* És ha a külföldön tanált is esni valami csintalanság, de ha annak szerző oka a városra nyomoztathatott, ha Katona vagy egyéb rend lenni találtatott is, azonnal feltaláltatott [SKr 421–2].

nyomoztató kivizsgáltató, kivizsgálást kérő; persoană care solicită cercetarea unui caz; Nachforschungfordernder. *1849:* Nyomoztato mar n(éhai) Cseh Ioseff özvegye Szöts Julianna és Sándornak Lak telkére ki vagy kik mimodon rohantak? [Héjasfva NK; CsZ].

nyomózsák (szőlő)préselő zsák; sac folosit la tescuire; Keltersack. *1589:* Ket Vy Niomo Sak, harmadik visselt [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. *1599:* Az zwret dolgarol ... egi nyomo sakot vettünk d 40 [Kv; Szám. 8/XVI. 49]. *1646:* Veöttwnk egy Niomo sakot f — d. 70 [Kv; SzabóCLev.]. *1717:* egy nyomosákban holmi füvek [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4]. *1787:* egy nyomo Zsák hitván Dr. 14 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 8]. *1802:* Három rongyos avadék nyomo zsák. Avaték Deszkák avaték Pálinkafőző üst [Benedek AF; SLev.]. *1804:* Hogy ... Kiss Boldisár Ur a Besáni Szűretezésre 7. az az hét Nyomo Zsákot vévén ... ezennel vallom [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1824:* Két puttan ... Egy nyomo zsák [Fugad AF; HG Mara lev.].

Sz. *1805:* most Groff Lázárné Konkolyfalván lévén az ő Nga jelenlétében nem kell azt piszkálni, mig onnan a' szomszédbol el nem megyen, mert hát ha belé áll a szűretelő kádban, bizza ezt réám Ngod, mert a nyomo zsák még az én kezemben vagyon [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

nyomózsák-szövés (szőlő)préselőzsák-szövés; ţesutul sacilor folosite la tescuire; Weben des Keltersacks. *1600:* Az Tákácznak Andrasnak Niomo sák szeouistwl d 54 [Kv; Szám. 9/XII. 72 Ígyárto Simon isp. m. kezével].

nyompénz bírság (amelyet egy falaközösség fizet a határában megtalált nyúzott marháért, ha a tolvajt nem tudja kiadni); amendă plătită (drept despăgubire) de satul în care se pierd urmele animalului furat; Strafe (für in der Gegend der betreffenden Gemeinschaft gefundenes gestohlenes

Tier). *1744:* ennek előtte régen egj Thoroczkai el veszet lo njomot ... az akkori Nemes V(árme)gje Tisztei fel vétettek velünk, és az Thoroczkai embernek nagj kárunkal egj nagj darab erdöt kellet adnunk azon njomért, melj njomot miis attunk hit szerént heted magunkal Bikalá, onnét ök esmét hüt szerént eléb atták, melj njomot harmad idén ismét ... viszszá forditották, és miis viszszá attunk ... a Bikaliak(na)k, az mit nékünk fizettek, nékünk nem lévén hova njulnunk, azt az erdöt meljet az njomért attunk volt az Földes Uraink parantsolatjokbol, kezünk alá vettük, és arra az njom pénzt meljet az Bikaliak(na)k fizettünk fel kértük, es ki fizettük öket [T; TLev. 15/1]. *1760:* ezen ... Ples nevezetü erdőnek egy darabb resze Ola Létához tartozando mivel nyom pensztis fizettenek a Letaiak ezen Erdőrol meg nyuzvan az tolvajak itten egy tehenet [O.léta TA; JHbK LIV/33. 4].

nyomtat 1. megnyomtat; a presa; drücken. **Szk:** *káposzta ~ni. 1679:* Kaposzta nyomtatni valo malom darab kő nro 17 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 108].

2. súlyméréskor nyomtatékkal kiegészít; a adăuga/completa la cîntărire; mit Zuwage ergänzen. *1601:* Fodor Gergelyne Anna azzony ... vallya Enys zinthen Akkorban mentem vala az mezarzekben hws venny ... Az mertekben az ket Darab hwst hat penzre megh Akara Niomtathny az Mezaros Daurert Georgy egy darab boka Chyontal vgminth egy thiukmonninal ha nagyob volt Akara megh Niomtatny kit latwan az darabant monda hogy bestie fianak niomtasson chyontal, hanem Adgyon hwst az farteot kit hatra teol [Kv; TJk VI/1. 530].

3. (sajtot) présel; a presa (caşul); (Käse) pressen. *1609:* Die 2 Jüny voettem vaznot az Saythoz hogj benne Niomtattak atta(m) toelle d 12 [Kv; Szám. 12b/IV. 86].

4. gátat megerősít; a întări digul; Damm verstärken. *1840:* Petele[a] Marhássai ugaroltak az ott lévő Lábokba — Gyalagassai gátot nyomtattak Soaknán [Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1841:* Radnotfája Marhássai Gyalagassaival edgyüt az ujj hid véginél lévő gátot nyomtatták kővel | Soakna Marhassai tutajfát huztak a Havasbol — Gyalagassai Csonka gátot nyomtattak Soaknán [i.h.].

5. (szemtermést állatokkal) kitapostat; a treiera cu caii; (Getreide von Pferden) austreten lassen. *1747:* Pop Vánka maga buzajat nyomtatta Lovakkal, mely Lovak közöt láttam egy Pej Meczczetlen lovat [A.várca Sz; Ks 27/XVII] | midón Pop Vanka az buzajat nyomtatta ... egy idegen ember volt nyomtatoja [i.h.].

6. (könyvet) nyomtatásban kiad; a tipări (o carte); (Buch) gedruckt herausgeben. *1654:* Ebben az esztendőben az Approbata Constitutioit az ország kibocsátá nyomtatva, hogy ahoz tartsa magát az ország [ETA I, 157 NSz]. *1669:* mit írjon, értem, az felől az tökélletlen könyvnyomtató felől ... mind odaki Magyarországban kóborla, csak szóval tarta bennünket; az mely könyveket is elsőben nyomtata, az mennyi ideig tartá nála, az Czeglédi uram munkája is régen hevervén nála már [TML IV, 519–20 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az úrfitól izente az úrnak, hogy az önagysága keze alatt valók azt hirdették, hogy azokat a novellákat, akit hirdettenek és olvastanak, csak itt nyomtatták, hanem menjenek el a királybíróhoz s nála megláthatják a levelet [WIN I, 563]. *1789:* minthogy a Schema Németül lévén nyomtatva aztot nem értették [Szu; UszLt XIII. 97]. *1823–1830:* Hálában mintegy 21.000 lakosokat számlálnak. Nevezetes benne a Weisenhaus (: Árvák háza :), az hozzá tartozó Tipographiával együtt, hol a rendszerént való tipographián kívül, melyben mindenféle könyveket nyomtatnak, vagyon az úgynevezett Bibeldruckerey, melyben bibliát nyomtatnak csupáncsak, mégpedig mind németül három formában, úgymint in folio, in octavo majori, in duodecimo majori [FogE 192].

Szk: *~ni való papiros. 1630:* Georgius Abragibaniainak Az Typographusnak Commissiora adtam penzt hogy Nyomtatni valo pappirossat hozzon tt f 90 [Kv; Szám. 18b/IV. 91]. *1740:* póroncsol Mlgos Groff Ur(am) valami nyomtatni valö egj bal papirosrol es egj bal jo iro papirosro(l) [Kercsesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

7. (fémbe) belenyom/présel; a imprima/presa (în metal); (in Metall) einritzen/pressen. *1710:* Rákóczi Ferenc ... rézpénzt verete ... kit közönségesen libertásnak nevezének, mert a pénznek egyik felén a vagyon nyomtatva: Pro Libertate [CsH 352].

8. (hímzésmintát) előnyomat; a imprima (modele de broderie); (Muster) vordrucken lassen. *1761:* En Istennek hálá szerentsésen meg érkezvén, Előruhákat adattam nyamtatni [Nsz; Ks Adamus Szentmiklósi lev.].

nyomtatás 1. kinyomtatás, nyomdai munkálat; tipărire; Drucken. *1636:* az kota metszőnek késedelme és szaporátlansága miatt a nyomtatás gyakorta meg szünt volna [ÖGr Aj. 1a]. *1662:* Az váradi nevezetes oskolához és ecclésiához szinte a luneburgumi hercegségbül ugyan Luneburgumbul igen szép typographiát nagy költségével hozatott volt,[a] az öreg formában már kezünknél levő szép magyar biblia nyomtatására és testamentumában ezer tallér summát hagyott volt [SKr 286. — [a]I. Rákóczi György]. *1676:* úgy látom, Strasoldo vissza hazudná nyomtatássát, kit Csáki uram alkalmatosságával nyomtattatott volt ki Debreczenben [TML VII, 174 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz és Székely Lászlóhoz]. *1823:* 114. Kuntsaft nyomtatásáért 13 Rf 18 xr [Kv; ACSzám. 63]. *1823–1830:* Nem volt hát egyéb élete módja, hanem felment Pozsonyba, s ott a Mátyus Diaeteticája nyomtatását ügyelte [FogE 293].

2. nyomtatott forma; formă tipăriță; gedruckte Form. *1671:* Az szegény urak halála hogy igaz, Kegyelmed meglathatja Sámsomdi irásibul. Az Zrinyi s Tersatski halálokat nyomtatásban hozta, melyet is az fejedelemnek ő kegyelmének küldtem. Szegény Nádasdi halálát is eleget árulták nyomtatásban, de ő nem vött [TML V, 537 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az Ország végezésének, és Articulusok csinálásának idején, a' tisztában irot Articulusok, in veris originalibus a' Praesidenseknek és Itilő Mestereknek kezeknél, azok pecsétek és subscriptiojok alat meg-maradgyanak és meg-tartassanak ... addig, miglen nyomtatásban a' Fejedelmek subscriptiojok és pecsétek alat emanaltathatnak [AC 85]. *1710:* nyomtatásban egy könyvet bocsátának ki váradi püspök Bársony István neve alatt [CsH 68]. *1758:* Falra valo Arany vető tábla nyomtatásb(an) Nr 1 [Déva; Ks 76 IX. 8]. *1786:* nem hallattam hogy ... valaki azt mondotta, vagy Insinuálta volna, hogy mivel nyomtatásban nem ment azon altissime Regia Decisio, tahát se a Communitást, sem akármellyik Privatust nem kötelezi a' meg tartásra [Torockó; TLev. 4/13. 54–5].

Szk: *~ban kiad. 1759:* Még addálom ezt, melyet a kolozsvári jezsuiták nyomtatásban adtak ki [RettE 83] ✱ *~ban kijön. 1823–1830:* (Verestói püspök élete leírása) annak holta után nyomtatásban ki jött [FogE 71] ✱ *~ban közölhet. 1896:* Ha aztán megengedné Bátyám, a februári füzetbe közölhetnénk nyomtatásban is [PLev. 189 Petelei István

Réthy Lajoshoz] ✱ *~ban megjelenik. 1879:* Mátrai Bélának egy kötet nem tom', mije jelen meg nyomtatásban [PLev. 63 ua. Jakab Ödönhöz] ✱ *~ban megjelent. 1879:* a te legelsö nyomtatásban megjelent költeményedet az ö lapja közölte [i.h. ua. ua-hoz].

3. nyomtatvány; tipăritură; Druckwerk. *1671:* a nyomtatást penig meg is mutathatná a vezérnek [TML V, 514 Teleki Mihály a fej-hez]. *1681:* Váradi öreg Biblia ... Templomban valo varadi Nyomtatas egész Impressum, öregh [Vh; VhU 542].

4. fametszet-lenyomat; gravură de lemn; Holzschnitt. *1823–1830:* Az utoljára megmaradott két krajcárnak egyikével vettem egy képet, igen hitvány nyomtatást fa metszésre [FogE 258].

5. (szemtermésnek állatokkal való) kitapostatása; treieratul cu caii; Austreten (des Getreides durch Pferde). *1747:* midön Pap Vonka az buzajat nyomtatta ... nyomtató Lovok harom volt ... Az nyomtatás után lattam az ket kanczakat Pap Vankanal de az pej gyermek lovat nem lattam [Ks 27/XVIII].

6. eltapodás; călcare (cu picioarele); Betreten. *1582:* Bereczk Dienes hwthy vthan vallia, Nem tuggia mint leot a lowal valo Niomtatas, de latta Az g'ermeket hog temethny vizik volt, eozwe Lapult volt a' feye, Agia vele(ie) is kwn volt [Kv; TJk IV/1. 16].

nyomtatásos nyomással készült mintázatú; cu modele imprimate; mit vorgedrucktem Muster. *1687 e.:* Vagyon égy török nyomtatásos sellyem fátyol keszkenö [Harcó MT; MMatr. 350]. *1687 k.:* Bereczki Andras Ur(am) feleségevel ... adott ... Az Ur asztalára égy tiszta selyem nyomtatásos tarka selyem keszkenöt [Szentimre MT; i.h. 234]. *1726:* Egj njomtatásos lepedö hajtás [Kv; Pk 6]. *1747:* Pistának jutot ... Égy reczés vánkós haj, és egy nyomtatásos ... Samukánakis ... egy nyomtatásos gyolcs vánkos haj [Kv; Pk 6]. *1768:* két vánkos nyomtatásos a' másik tarka [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1788:* Fekete nyomtatásos vastag felsö Lepedö égy [Mv; TSb 47].

Szk: *~ abrosz. 1643 u./1770 k.:* Egy tarka nyomtatásos abrosz [Szásznyires SzD; SzConscr. 215] ✱ *~ derékalj. 1768:* Nyomtatásos derekaj hajjal [LLt Fasc. 116] ✱ *~ keszkenö. 1699:* Vasárhelyi Borbély Peter Ur(am) conferalt az Udvarfalvi Templomhoz egy egy portai veres selyem nyomtatásos keszkenöt, rostos végöt [Udvarfva MT; MMatr. 425] ✱ *~ lepedö. 1714:* Egy viseltes nyomtatásos lepedö [Kv; Pk 6] ✱ *~ párnahaj. 1763:* 2 Njomtatásos párna haj 3 [Kv; TJk XVII/1. 15 Polykter J. hagy] ✱ *~ vánkoshaj. 1658:* Egy fekete njomtatasos uankoshay d 35 [Kv; KJ].

nyomtatású nyomással készült mintázatú; cu modele imprimate; mit vorgedrucktem Muster. *1788:* Kávé szín nyomtatásu és két fel hajtásu felsö Lepedö égy [Mv; TSb 47].

nyomtatatlan nyomásos minta nélküli; fără modele imprimate; ohne vorgedrucktes Muster. *1664:* Vesselényi Pál, úgy tudom, az fejedelem számára való bársonyt meg vásárolta Eperjest s Kegyelmedhez be is küldötte. Ennél szebbet nem talált, száz nyolcz tallér árra; tizennyolcz sing posztónak nyomtatottnak hírét sem hallották Eperjest; nyomtatatlant is teczin skarlátot nem találtathatott 4 singnél többet [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

nyomtató I. *mn* **1.** préselö; de imprimare; pressend. *1733:* egy fátyol nyomtato Srofos Sajto [Marossztkirály AF; Told. 25].

2. nyomtatáshoz használt; folosit la tipărire, de tipar; zum Drucken benützt. *1740:* Az Mlgös Groff ur nyomtató es iro papirossához kivántató rongjot mind meg hozattam ... es már job reszit meg is töretem [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

II. *fn* **1.** nyomdász; tipograf; Buchdrucker. *1636:* Noha megvallom, hogy még sem mindenüt ugy vagyon az mint én szeretném, hanem az nyomtató az kézi iráshoz, avagy az maga tetszéséhez képest, sok helyeken az kössegi irásnak paraszt formáját követte | míg az metszö reá erkezett, addig a nyomtató ... a Psalmusokon munkálkodott [ÖGr Aj. 1a]. *1823–1830:* Minden gradust nyert személyek, úgyszintén könyvárosok, nyomtatók, compactorok legényeikkel, inasaikkal, a traktirok, kiket bevenni az univerzitás engedett meg, cselédjeikkel együtt az univerzitás jurisdictiója alá tartoznak[a] [FogE 233. — [a]Göttingában].

2. (szemtermést) állatokkal kitapostató személy; persoană care conduce caii la treierat; mit Tretpferden arbeitende Person. *1747:* midön Pop Vanka az buzajat nyomtatta ... egy idegen ember volt a nyomtatoja, de hová valo nem tudgya fejer darolczban volt az nyomtató [Ks 27/XVII].

3. nehezék (cipészszerszám); unealtă de cizmărie; Art Schusterwerkzeug. *1734:* Csizmadija Mûszer. 2 réz musta, egy Jó Tóke, egy Mihely ... Két vass sodró, 2 óón nyomtató [Kv; Pk 6].

nyomtatóágas szölösajtó préselö része; furca teascului; Weinpresse. *1735:* Madarason Az Mostonj Sajtonak az nyomtato agosa mikor erösen akarja az ember kövel Terhelnj meg hajol [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1738:* szalma fedeles Sajto Szin; melly szinben találtatott egy Sajto; melynek Ágya, orsoja, nyomtato ágossa Tölgy fákból faragottak, viseltesek [Szászvesszöd NK; Born. XX. 12].

nyomtatórúd nyomórúd, kötöfa; par de legat fînul (la căruţă), rudă; Heubaum. *1685 e.:* Jte(m) Nyomtato rud Nrö 1. [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10]. *1702–1764:* az szekere njomtato Rudgya [MNy IV, 234]. *1729:* most a hordasra nyomtato rudatis vagtam [A.karácsonyfva MT; Told. 31]. *1735:* azon funduson maradot Tesulákot nyomtoto rudot és egjébb hasanlokot via facti el vitte [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. *1742:* Nyomtato rud 1. Szán rud 1 [Bh; Told. 25]. *1779:* Egy Nyomtato rudat Vettem dr. 15 [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. *1796:* én a széna fûre készûlvén a nyomtato rudam után bé mentem a Csörbe [Kv; AggmLt B. 15].

nyomtatószín gabonanyomtató szín; şopron pentru treierat cu caii; Dreschschuppen. *1695:* A Nyomtato Szinben. Dézmáb(an) jutot buz(a) gell. 77//1 [A.porumbák F; UtI].

nyomtatott I. *mn* **1.** nyomtatással sokszorosított; tipărit; gedruckt. *1585:* Neg' eoregh keonywek, hartiasok. Egy Regalis pappirosra Niomtatot Missal [Kv; Szám. 3/XIX. 5 A Szt. Mihály-templom inv.]. *1671:* az után bocsáttassanakki a' nyomtatott Articulusok [CC 49]. *1698:* Az pápista atyafiak novemberben indítának olyan hírt, hogy nekik akadémiájok leszen, és ugyan egy nyomtatott kártácskát is ragasztának az óvári, immár 3 esztendök elött az unitáriusoktól elvött schola ajtajára [Kv; KvE 271 SzF]. *1710 k.:*

Corderius Colloquiumit és valami képecskékkel nyomtatott kis evangéliumot exponáltam kicsiny koromban [BÖn. 535]. *1747:* Falra felszegezett Verses Nyomtatott chárták [Borsa K; Told. 24]. *1823–1830:* egyik városbeli könyvnyomtató küld a maga tipográfiájában nyomtatott exemplárokat a más városbeli könyvkereskedőnek [FogE 197].

2. nyomásos mintával készült (kelme); (ţesătură) cu modele imprimate; (Tuch) mit gedrucktem Muster. *1628/1635:* Egj koniokben uagot niomtatot Veres granat mente, nestel bellet [Bodola Hsz; BLt néhai Béldi Kelemen inv.]. *1656:* Itt(en) vagyon eöt vankos, kettey feketes, nyomtatott haju; harma Reces, viseltesek [Doboka; Mk Inv. 1]. *1673:* Egy fatyol kötő nyomtatat [Marossztkirály AF; IB]. *1739:* Egj pár nyomtatásos uj párna haj. két nyomtatot lepedo hajtás [Kv; Pk 6]. *1766:* Egy Zöld nyomtatott virágos szőr materiábol rosás dufla Sárga pántlikábol készitett Superlát [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1788:* Liliomos rosas formára nyomtatott 3. darab vaszon 52. sing 2 fertáj [Mv; TSb 47]. *1804:* 4 nagy felsó keszkenö edgyik közülök fejér kotzkás Patyalatt masadik nyomtatott tarka Patyalatt [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elism.]. *1816:* Nyomtatott Czérna fürhang 1 Rf 6 xr [Kv; Born. IV. 41].

Szk: *~ abrosz. 1728:* Egj nyomtatott abrosz [Killyén Hsz; SVJk]. *1752:* egy feketével nyomtatott abrosz [Bodola Hsz; i.h.] ✱ *~ bagaziapaplan. 1644/1759:* A két árva számára jutot egy kék nyomtatot bagazia paplan pro florenis Négy [DobLev. III/651. 4b] ✱ *~ derékaljhéj. 1668:* Egy Bokor nyomtatot derekaly hej. Harom bokor nyomtatot derekaly hej [Mk Kapi György inv. 9] ✱ *~ gyolcskendő. 1720:* Egy nyomtatott gyolcs Kendő [Kv; Pk 6] ✱ *~ gyolcslepedő. 1755:* adok által Kolosvárt lako Tyukodi Pál Vram Feleségének Lukáts Kata Ötsém Asz(szonyna)k ... egy nyomtatott gyolts lepedőt [Aranyosrákos TA; Borb. II. néhai Székely György relictája Csipkés Borbára végr. Szaniszlo Sigmond keze írása] ✱ *~ keszkenő. 1630:* Bolgar Janosne szolgaia hozot teöreök Orszagbol ... 3 végh nyomtatot kezkeneöt ... d 24 [Kv; Szám. 18b/IV. 64]. *1688:* Egy Végh Nyomtatot keszkenyötöl f —//12 [MvRKLev. Vect. 17] ✱ *~ lólepedő. 1668:* Egy nyomtatot Lo Lepedő [Mk Kapi György inv. 9] ✱ *~ muhar. 1630:* Wáradj Peter Hozot Lengiel országbol ... 6 fél végh Sima muhart tt f 1 d 20. 5. fél vegh Nyomtatot muhart tt f — d 90 ... 10 fel vegh boitos muhart ... tt f 1 [Kv; Szám. 18b/IV. 58–9] ✱ *~ párnahéj. 1673:* Vagion egi tarka niomtatot parna hey [WassLt Borsai István hagy.] ✱ *~ párnazsák. 1669:* Egyéb vásárlásokat is mindenfélét megvettem, mind rézművet, egyebet, az miket írtál, az ⟨vár–aljain⟩ és nyomtatott párnazsákon és abroszokon kívül [TML IV, 489 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *~ pergált. 1816:* Andronik Flore ... viselt ... két Török mod szerént nyomtatott Pergáltbol készitett lájbikat, vgyantsak abbol nyakravalot [DLt 456 nyomt. kl] ✱ *~ tafota. 1824:* Egy Kementze eleibe valo Sirm-nek valo veress nyomtatott tafota [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *~ vánkos. 1657:* Vettem Ur(am) eo kglme szamara egy Uy keresztyen nyomtatott Vankost, per f 1//60 [Borberek AF; WassLt Perc. 27] ✱ *~ vászon. 1788:* Almás tornyos formával nyomtatott vászon 60. sing, másfél fertály [Mv; TSb 47]. *1789:* 1 veg nyomtatot vaszony 7/80 [WLt Cserei Heléna jk 24a].

3. mintásra préselt (bőr); (piele) cu modele imprimate; (Leder) mit gepreßtem Muster. *1628:* Hat lora ualo fekete Nyomtatot ham [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12]. *1632:* Nagy palota ... Az falon keöreös keörniwl niomtatot aranios beör karpitok N. 10 [UF I, 165]. *1637:* keöreös keorwl az palota, nyomtatott sikos viragos kilencz beör karpitokal be uont [UF I, 407]. *1699:* az Ur Asztalahoz valo szönyegek ... 1. Egy veres barsony Szönyeg kék Selyem rojt környüle. 2. Egy rea valo nyomtatott bör [Kv; KvRLt X. A. 43b]. *1700:* hat deres szekeres lovat bagaria nyomtatott homlokokkal, hevederekkel és egyeb kivántato Eszközökkel [Hr 1/20]. *1838:* Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike S. ellopott ingóságairól].

4. *~ tallér* préseléssel készített tallér; taleri bătuţi; gepreßter Taler. *1595:* Njomtatot Tallerok Lamiaba M. I. p. 39 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.].

5. összepréselt; presat; zusammengepreßt. *1841:* visznek ... Zatskoba Nyomtatott aszalt Körtvét, egybe aszalt Medgyet, egybe aszalt Kőménymagos Szilvat, egybe aszalt veres Szőllőtt [Hosszúaszó KK; Born. I. IIh].

II. *fn* kinyomtatott munka; lucrare tipărită; Druckwerk. *1636:* némely szükséges üdnepi caeremoniakot, mellyek még az irothoz kévántattak ... fel keresgettem, és sok bennek lévő fogyatkozásoknak szemetektöl nagy munkával meg tisztogatván, az nyomtatothoz ragasztottam [ÖGr Aj.].

nyomtattat 1. (könyvet) kinyomtattat; a da la tipar, a face să fie tipărit; drucken lassen. *1662:* A következendő 1657-béli veszedelmes állapotokrul 1598-ban prognostikált volt akkori debreceni schólamester korában, közönséges kalendáriumában nyomtattatván, néhai Újfalvi Imre [SKr 349]. *1664:* Kérem Kegyelmedet, küldje meg s az fejedelem asszonynak egy könyvet, noha nem igen czifra, mert hirtelen nyomtatták (asszonyunk nyomtattatta) [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. (szemtermést lovakkal) kitapostattat; a treiera cu caii; (Getreide von Pferden) austreten lassen. *1756:* az Báts midőn maga p(re)mendajat kérte ... meg verte Balog Uram azután ... Az Lábát butukban tétette három hétig raboskottatta az Lovatis el vétette s nyomtattatot vélle az Uraság s maga számára [Butyásza Szt; TKl].

nyomtattatik nyomtatásban elkészittetik; a fi tipărit; ausgedruckt werden. *1677:* minden helyeknek elsö egybe gyülekezetiben ezen Constitutionak vigorával, hogy mindenek ahoz alkalmaztassák magokat, végeztetet. Mely hogy constálhasson az embereknél exemplarok-is nyomtattassanak [AC 229].

nyomtattatott 1. kinyomtatott; tipărit; gedruckt. *1636:* mind az értelmét, sok helyeken meg jóbbitám, s mind az irásnak vétségét ... corrigálám, mint az melly értelmes ember az nyomtattatott exemplarokot az irottal öszve veti, világoson eszében veheti [ÖGr Aj.]. *1823–1830:* a régiségért nevezetes az Alcalába (deákul Complutum) Spanyolországban, az Henares folyó vize mellett új Castiliában Ximenes kardinális által sok nyelveken nyomtattatott Biblia 1514, melynek Biblia Complutensia a neve [FogE 183].

2. (szín)nyomással készíttetett; care a fost imprimată cu modele colorate; mit Farbdruck verfertigt. *1729:* Nyomtatatot tarkas keszkeno gjapott nro 1 [Hídvég Hsz; SVJk].

nyomul 1. (víz) akadályt legyőzve ömlik vhová; a curge cu repeziciune; strömen. *1592/1593:* Latom ... most hogi vgian gatot keoteottek ala az viz mentiben Dees feleol ala az Malmon alol Anal inkab Niomúla az viz az zent Benedeki hatarra [Szásznyires SzD; Ks]. *1722:* az utrumb(an) fel tött darab széna rétecské(ne)k helljén az én iffjuságom idején,

ez előtt mintegy 36 esztendővel az Maros vize fojt és rend szerint járt, én is itattam ott marhát száma nélkűl sokszor mikor osztán az viz onnet el ment vagy el változott az Berzenczei határ felé bellyeb nyomulvan, ezen ... helly Porondul maradott [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1771:* mitől fogva ... Királyfalvi Malom épittettetett ... az viznek fel dugulása, és állondosága miá ... ugy fel tölt parondol ... hogy csak elig és kéntelenségből foly, azért, hogy a Silipeken Lé szaladván a Kerekek alatt mind szüntelen szaparadik fellyülről a viz és meg nem állhat, hanem csak Nyamulni kell alább, alább [Dombó KK; JHb XX/26. 4].

2. (le)szorul; a fi dat/impins mai incolo; verdrängt werden. *1801:* a meg irt Nemesek ... minden bizonnyal a regi Valoságos Uttzára tették magok épületeiket s az által az allodialis Láb földre nyomult az Ut [F.szőcs SzD; TKl Bogye Sziminyik (40) col. vall.].

3. (nagy erővel) előrehalad; a inainta (vertiginos); vorrücken. *1653:* a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekeréhez, és menten hogy a nyíllal meginti, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz]. *1657:* az ellenség is utánunk nyomulván, egész éjjel mind rajtunk volt [KemIr. 317]. *1694:* bizony vra(m), ha mostis le mulattyuk, nem tudom mikor, és kinek szolgál az idő? ugyanis ha az materia toab is nyomul s miis az alat el hallunk, nem tudom ki mozgathattya [Nsz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.]. *1704:* azalatt a rácok eszekbe vevén jobban, hátat adának, nyomulván felfelé a város felé eszeveszetten [Kv; KvE 289 SzF]. *1705:* a rácok Hunyad vármegye felé nyomultanak vala, hogy béjövén ott, a generállal magokat uniálhassák [WIN I, 428]. *1710:* A székelység meglátván, hogy a németen általjött az török, még csak kopiát sem emele, hanem rettenetes zúgással megszalada. A német is esziben vévén, hogy fut a székelység, ő is nyomulni kezde [CsH 226]. *1806:* Ugyan a régi mód szerént, ha ellenség mián futás következnék, tartoznak a pásztorok amerre a közösség nyomul avagy kivánandja, a csordákot arra vinni [F.rákos U; RSzF 196].

4. *nyomulton* ~ egyre halad előre; a inainta neîntrerupt; stetig vorrücken. *1662:* a fejedelem is utánok nyomultannyomulna, sőt Fejérvár táján majd ugyan üzőbe is őket venni kezdette volna [SKr 499].

nyomulás 1. elmozdulás; dislocare uşoară; Verschiebung. *1770:* Azon Malomnak nyomulását, sülyedesit nem visgáltom [Királyfva KK; JHb LXVII/100].

2. katonai egység/munició erőteljes haladása; deplasare (a trupelor); (Militär) Vorrücken. *1662:* Rácz István is az 500 lovas törökkel elérkezett vala, kik a tábornak, annyi sok jó magyarságnak hátrább-hátrább való nyomulását nem tartván becsületesnek, hogy csak meg kellene velek harcolni, mindeneknek nagyon javallják vala | a kolosváriak érkezvén a fejedelem eleibe, azoktul valóságosan kitanultaték a töröknek minden állapotja, a megirt módon a Maros mellett lett táborjárása s oda nagy sok gabona, búza, abrak takaritása, derekas nyomulása [SKr 221, 661]. *1676:* a mennyiben lehetne, nem is kellene késnünk a külyebb való nyomulással [TML VII, 296 a fej. Teleki Mihályhoz].

nyomuldogál lassan mozdul előre; a inainta incet; langsam vorrücken. *1662:* az evangélicus fejedelmekkel kijött seregek előlmenni parancsoltattak, s a mi seregink pedig csak azon rendben lassan-lassan nyomuldogálnak vala [SKr 268].

nyomulhat mozdulhat; a se putea disloca; sich vom Platze bewegen können. *1770:* a régiség mián nyomulhatottis alább az Adámosi malom [Sövényfva KK; JHb LXVII/114].

nyomuló ömlő, folyó; care curge spre ...; strömend. *1764:* a' Marosnak ezen porondos hellyen túl Vajda Sz. Ivány felé nyomúló ága hordotta s hordja és ragasztya a' porondot apródonkint azon porondos hellyhez [Vajdasztián MT; JHb IX/46].

nyoszolya ágy; pat; Bett. *1569:* Aztal zek nyoszolya keth fele oztassek közteők [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. *1570:* Vernyka (!) Taligas Janosne, Ersebet Dabo Thamasne ... valyak ... More Ambrus Az ew Rezere Jwtott Marhaba adot zabad akaratya zerint vizza az azonnak egy paplant egy laznakert, egy Nozolyat, egj Ladat, egy derekalt es egy lepedeot kybe More Janos megh holt [Kv; TJk III/2. 69]. *1582:* Meg Januarusban veottem vala az varos vendeg fogado hazahoz egj asztalt, es egj niwzoliat attam f 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 32 Seres István sp kezével]. *1594:* Az Keőzepseő hazban ... Nozolia vagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24]. *1600:* Wargha Gergely ... azt mo(n)gya ... az tiztartotwl kerwe kert egy niozoliat s egy padot [UszT 15/31]. *1602:* két niuszolja [Marosjára MT; Berz. LXV/9]. *1608:* Vagion harom Nozoloia, Az kettey faragasos es festet, az harmadik feier es paraszt [Kv; RDL I. 33]. *1635:* ket darakalyt attam neki hajastol, kett feo allyat hajastol ... abrozokot, lepedeokot ... nyozolat [Mv; MvLt 291. 54a]. *1648:* Csinaltam ... egy emberre valo niuzolyat feketen festve d 50 [Kv; ACJk 7a]. *1656:* Lako hazakba(n) leveó agy szerzam. Az elseo lako hazba(n) vagyon egy festekes gyontaros, superlatos Aagy, auagy harsfa nyozolya ... Vagyon az nyozolyab(an) harom hozu derekaly [Doboka; Mk Inv. 1]. *1676:* Vagion az hazban egy paraszt kályhás belől tüzelő kemencze ... Vagion az nyaszalyais 2 Vagion itt egy nioszalya, egy kár szék [Sárkány F; UF II, 754]. *1679:* Két emberre valo fejer nyoszolja nro 1. Ennek parna tarto feneke, kenderből szütt hevederből vagy(on) czinalva [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80]. *1692:* (Az) erkelyben vagyon egy kisded nyoszolya, es egy kisded labos asztal [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1714:* Egy nagy nyoszolya [Kv; Pk 6].

Szk: *~ra való gomb. 1648:* Kupas Peter csinalt harom niuzoliara valo gombot [Kv; ACJk 63b] ✱ *fedeletlen ~. 1652:* Egy hitvan fedeletlen nyoszolya [Görgény MT; Törzs] ✱ *festett ~. 1632:* Kamanai Uduarház ... Harmadik Palota ... Egy Uy festett nioszolia N 1 [UC 14/38. 27]. *1652:* Egy hitván superlátos virag formára festet nyoszolya [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Aszszony Háza ... Vogyon ezen házban ... Superlatos festet nyoszolya Nro 1 [Vh; VhU 337] ✱ *gyantáros ~. 1594:* giontaros Nozolia uagio(n) No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 33]. *1647:* Egy fel uetet Agy gjontaros niosolyáual [Kv; RDL I. 134]. *1656:* Vagyo(n) benne egy gyontaros festekes Nyoszolya [Doboka; Mk Inv. 5] ✱ *karikás ~. 1651:* csinaltam egy karikas niuzolyat [Kv; ACJk 74b]. *1671:* Csinaltam ... egy karikas niuzoliat d 80 egy fenek dezkatis attam bele [Kv; ACJk 54a] ✱ *mennyezetes ~. 1611:* Vy es fodor fabol czinalt Padokal hattúk es egj meniezetes niozoliaual [Kv; RDL I. 88]. *1637/1639:* Vagjon az elsö nagy szobaban egy Nemet orszagy nagy Eöregh rakott menjezetes nyoszolya [Kv; i.h. 111]. *1652:* csinaltam egy menyezetes niuzolyat f 18 [Kv; ACJk 69a] ✱ *öreg ~. 1615:* Egj io Eöreög Niozolia az Eöreögh boldba(n) es egi ros-

teljos kar zek f. — d. 80 [Kv; RDL I. 97]. *1633:* Egj Zeöldes eöregh nioszolia — f. 1 d 50 [Kv; i.h. 10] ✱ *pártázatos/pártázott ~. 1632:* Egi eöregh partozott mely nioszolia [UF I, 161]. *1656:* Egy reghi partazatos fejer nioszollia az meli elein superlatos lehetett, most ninczen [UF II, 131] ✱ *szuperlátos ~. 1650:* Fizetet az superlatos niuzolyaert f 3 d 25. Restal meg f. 3 [Kv; ACJk 65a]. *1679:* Vagyo(n) azon Erdélyb(en) ... Alaknak valo, czifran czinalt s festet, superlatos nyoszolya nro 1. (: ebben Lelketlen állat egi nyihány :) Gyantoroso(n) festet, eggyik rakott, superlatos nyoszolya nro 2. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25, 46] ✱ *tábori ~. 1648 k.:* Csinaltam Harasztosi Miklosnak egy tabori niuszolyat [Kv; ACJk 64a] ✱ *tornyos ~. 1656:* Item fogattam ö Kigyelmétöl ket szekrenies aztalt, egy tornios nyuzolyat f 16 [Kv; ACJk 52a].

Vö. a *gyalog-* és *paraszinyaszolya* címszóval.

nyoszolyácska ágyacska; pat mic; Bettchen. *1694:* Ebben az hazba(n) va(gyo)n egy nyoszolyacska labostol es egy sing vason allo zöld mazu kemenczeje [Kővár Szt; JHb Inv.].

nyoszolyó a menyasszony körül segédkező személy; nună (mare), naşă (de cununie); Brautführerin. *1631:* ugya(n) az az Aszony volt njoszoljojais az menieczkenek partajat hajfonojatis az uitte el [Mv; MvLt 290. 247a]. *1680:* Tanko Judit az ö kglmek engedelme nelkul kezek alol eyel szökve nasz es nyuszolyo nelkül ment volt ferhez [Szentimre Cs; Hr 2/35]. *1736:* Az lakodalom Balázsfalván volt[a] ... az két rész vendégekkel együtt bementenek az kastélyban, ott arra készített palotában asztalhoz ültenek, vígan laktanak; nem volt sem násznagy sem vőfély, sem nyoszolyó, sem leánykikérés [MetTr 338–9. — [a]A II. Apafi Mihályé és Bethlen Katáé].

nyoszolyóasszony a menyasszony körül segédkező aszszony; nună (mare), naşă (de cununie); Brautführerin. *1631:* Mikor az város szolgája viszi vala őket, annak az velek lévő székely nyoszolyóasszonynak mondám, hogy „nám azt mondjátok, hogy megesküdtek" [Mv; MvLt 290. 245b átírásban]. *1705:* a násznagy a menyasszonyt elbúcsúztatá, én pedig rea megfelelék. Azután két gyertyával a vőfély a menyasszonyt levivé, kit is nyoszolyóasszony hozzátartozóival együtt lekisírék egy kis viskóba, és így elhálák egymást [WIN I, 412]. *1736:* Az legény rendszerént az közelebb való atyafiai közül hívott magának násznagyot, nyoszolyóasszonyt, vőfélyt és kisnyoszolyóleányt | A nyoszolyóasszony az menyasszonyt levetkeztette | Megvirradván penig, mikor gondolta az nyoszolyó asszony, hogy az uj házasok felköltek, bément, az uj menyecskét felöltöztette abban az öltözetben az melyeket ... az vőlegény küldett ajándékban, az fejét penig pártával és igen szép orientalis gyöngyökből köves fökötőben csinálták bé [MetTr 378, 388–9]. *1753:* gjalok kelletek szallani mind njuszojo mind menj Aszszonjnak [Kőrispatak U; Pf]. *1760:* Másnap osztán a nyoszolyóasszony felmenvén a hálóházba, a menyasszonyt felkontyolta s azután a vőfély kezénél fogva kivezette a vendégek közé [RettE 100]. *1837:* Násznagy T. Soos Farkas Ur, és Nyoszaja aszszony T. Sos Farkasné [M.gyerőmonostor K; RAk 3].

nyoszolyóasszony-bélese lakodalmi tésztaféle; un fel de prăjitură făcută de nună/naşă; Brautführerin-Fladen. *1736:* (A lakodalom) másod napján ... A nyoszolyó-asszony akkor annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt, azokot nyoszolyó-asszony bélesinek hitták, de egyet külön süttetett mintegy az vőfély számára; azt penig igy készítette: úgy sütötték mint az jóféle bélest ... de belől ... abban a bélesben egy-egy tenyérnyi vagdalt ruhákot raktanak, és keresztül kosul sűrűn rézvesszőköt raktanak, felyül tésztával béborították és többivel együtt ugy sütötték s ugy vitték az asztalhoz. Az mely vőfély tanulatlan volt, neki esett az késivel hogy felbontsa, semmire nem mehetett, gyalázatban maradott, az expertus tanolt vőfély elsőben az villájával megnyomogatta felyül s beszúrogatta, mingyárt eszibe vette hogy micsodás béles, osztán szépen az villájával tángyérra kiszedte az rézvesszőköt, azután mind az darab ruhákot belőle ugyan azon tánygyérra, az nyoszolyó-asszonynak gazdálkodott véle, az többi részit tepsiástól kiadta [MetTr 389–91].

nyoszolyókisasszony nyoszolyóleány; domnişoară de onoare, druşcă; Brautjungfer. *1736:* Legelől ...ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vőlegény, az után az vőfély, azokot egynéhányan késérték, azután ment az nyoszolyóasszony, utána mingyárt a nyoszolyó-kisasszony | Mikor harmad napján[a] az uj házasok az szüléi házától el akartanak menni ... akkor az menyecske anyja az násznagynak, nyoszolyó-asszonynak, vőfélynek, noszolyókisasszonynak ajándékot küldött [MetTr 381, 392. — [a]A lakodalomnak]. — L. még a *kisnyoszolyókisasszony* címszót.

nyoszolyóleány koszorúslány; domnişoară de onoare, druşcă; Brautjungfer. *1705:* Nyoszolyóasszony lévén Naláczi Lajosné asszonyom, leánya pedig őkegyelmének nyoszolyóleány [WIN I, 411]. *1760:* a násznagy megfogván a menyasszony kezét apja, anyja s atyjafiai eleibe állítván nagy hosszas peroratióval elbúcsúztatta ... Azalatt pedig a nyoszolyóasszony és leány egymás kezét fogván táncoltanak, nemcsak ők pedig, hanem mások is mind meggyújtott (ha nagy pompa volt) fejér viaszgyertyákkal táncoltanak [RettE 100]. *1832:* Nyoszollya Léány Tktes Kis Lila [M.gyerőmonostor K; RAk 162]. *1837:* Násznagy T. Soos Farkas Ur, és Noszaja aszszony T. Sos Farkasne, Noszaj (!) Leány Sos Maria hajadon [uo.; RAk 3].

nyő, nyű 1. cibál, üt, ver; a părui/bate; zausen, schlagen. *1630:* Szeöke Petert ... otth tepek nieottek ... vgj jeoue ki Andras Meszter es vgy vona el rolla eoket [Mv; MvLt 290. 201a]. *1635:* rea mene az olara es tipik nyouek egy mas hajat [Mv; i.h. 291. 36a]. *XVIII. sz.:* az üstekinél fogva a földhez vága Vonult, ott tépte nyötte [Majos MT; Told. 35]. *1767:* ottan lántzan lévő Botskor Vaszillyt tépték nyőtték | André ... ismét neki fordula Vaszillynak s üsteken meg fogá, tépte nyötte, verte, üstekelte [Told. 26/5]. *1776:* Tudgyaē a Tanu ... Hogy ... Vajvod Iuon ... Dán Juonnak mingyárt az üstekébe akadott, kegyetlenül tépte, nyötte, és ez is ... Vajvod Juon Haját meg fogta, és ketten a tépelődés miatt egymást a Földre le hurták, s ott hengergettenek [K; Born. VI. 14 vk] | Vojvod Juon üstekében akada Dán Iuonnak, tépni, nyőni kezdette [Katona K; i.h.]. *1785:* Horko Péter eő Kegyelme egy ... Hoszszu Simon nevű emberrel belé Garáználkodtak, megtámadták, a Lorol le hurták, kegyetlenül meg verték, tépték Nyőtték, Káromolták, Tolvajnak Szidták, bestelenitették [Msz; VH]. *1794:* a' mellyire állottanak ... Kozma Péternek, ezek tapodták, a' többi (!) tépték nyőtték, 's annyira meg kinozták, hogy a' Szemei is ki dagadtanak [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 47].

Szk: *nyövik egymást. 1592:* Kuti Janos vallia: en hazam eleot hogi wlnek siualkodast hallek ... latam hogi Balint be fordula az aiton az Keomies Mihai hazaba, oda futamodam, tahat Jakab az Balint hasan wl, es ereossen tepik, nieouik egimast, mind az ketteo veres vala [Kv; TJk V/1. 265].

2. (kendert/lent) kitép/nyő; a smulge (cinepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen. *1686:* Kelemen Istvánnét látta(m) hogy magos kendert nyőt, két Kicsiny Balásné, Páll Péterné is affélét nyőttek edgy edgy kevesset [Madaras Cs; BK]. *1718:* Ősz buzát 50 kalongyát nyútetem meg talam vagy 20 kalongyat tipethetnék de az tőbi telyesigel sem aratni valo sém nyúni [Szentpál K; TKl Mihály Deák lev.]. *1735:* harom seller Aszszonyat Szent Egyeden Mikor a kendert nyűték volna, megfogta s fogota ... Ferencz János kiment elejekb(e) ... még mondatta volna nékik hiszem nem vatak Pogányok hogy ugy Viszitek mint a Pogányok szokták a Rabat vinni [Császári SzD; WassLt Ferencz Péter (45) vall.] | mikor ... nyüte volna a kendert, eőket elfogta Eltető Ferencz Uram ... aszt mondvan mért kellet eszt az Istentelenséget Cselekedni [Szentegyed SzD; i.h. Urszán Gábor (68) jb vall.]. *1736:* Eltető Ferencz Uram elsőben a szántáskor két pénzel tiltata volt az szántokat, de amidőn a kendert Nyűték volna akar nem tiltatá ket penzel, hanem maga hatalmával Complex Társaival reájok ment | mikor már a fen Specificalt Méltosagos Ur ő kglme Jobbagjnak Feleségei nyötték volna ... kenderűkett, Eltető Ferencz Uram az Falusi birákatt nem hitta hogj el tilcsa két pénzel annak rendi szerént [uo.; i.h.]. *1744:* egy kis Kender földet ... parantsolt hogy ... vessűk bé, 's beis vetették, 's mikor már Nyőtték, Eltető Vr(am) az aratóival oda ment fegyveresen ... és vgy vitette a' maga házához [uo.; i.h.]. *1746:* el jövén a kender nyövésnek ideje ... nyőni mentek a kenderb(e) ... Eltető Ferentz Ur(am) ... a kendert is a mit estig nyöttenek égybe tsinálván, az három Asz(onyna)k az hátára adta ... Puska véggel ösztönözvén az Aszszonyokat ... maga házahoz vitette [uo.; i.h.]. *1756:* kender nyőni menvén a falu mellé, ott fő kendert nyöttem vala a férjemmel [Páva Hsz; HSzjP Antonia Csonka (26) vall.]. *1774:* Öt Véka kender magot vättetett ... Csutak Uram, mellyet az Jobbágy Aszszonyok Nyőték, s dolgozták [Mocs K; KS Conscr. 77–8]. *1814:* az Uraság Szénafüviben volt az Kender vetve, de kik nyőttik ... nem tudom | nyőttűnk 12. Kalangya kendert [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. *1840:* Bölkény[a] ... Gyalagassa kendert nyő Görgénbe [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

Szk: *kender ~ni. 1716/1796:* ha roslani, kender nőni, ki mégjen szabadságában légjén két lovon, vagj ökrön ki menni [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1756:* kender nyőni menvén a falu mellé [Páva Hsz; i.h.] ✱ *len ~ni. 1753:* egy alkalmatossággal az erdőre lenn nyőni mentűnk vala [Altorja Hsz; i.h. Helena Nagy Francisci Léva consors (25) pp vall.].

3. elhasznál/koptat; a toci/uza; abwetzen. *1747:* itt baj elég van az Isten tugygya csak, micsoda bajjal töltőm időmőt hogy latom az Ioszagot mindenfelé tepik nyővik, s még sem akarnak osztozni [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

nyög l. nyeg

nyőtelen kitépetlen; care nu este smuls/recoltat; ungerauft. *1757:* egy vékán vetet nyőtelen kender el tapadtatott egy Szekérre való Tőrők buza is [F.orbó AF; BK sub nr 899].

nyőtet, nyűtet kitépet; a pune să smulgă; raufen lassen. *1718:* Ősz buzát 50 kalongyat nyútetem meg talam vagy 20 kalongyat tipethetnék de az tőbi telyesigel sem aratni valo sem nyúni kaszaval ha öszvekaszaltathatom [Szentpál K; TKl Mihály Deák lev.]. *1753:* minden féle gabona ki mondhatatlan szegény volt kivált képpen az Zab olljan szegény volt hogy egy részit ugj njőtettem mint a kendert [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

nyőtt, nyűtt kitépett; care a fost smuls/recoltat; ausgerauft. *1735:* Eltető Ferencz Uram ... az utrumban specificalt Selér Aszszonyokat el fogta ... s ugy vitete a Nyűt kenderel edgyütt a maga házához [Szentegyed SzD; WassLt Pop Gligor (50) zs vall.].

nyövekedik verekedik, tépelődik; a se bate/părui; sich schlagen. *1573:* Magiari peter azt vallia ... latta eztis hogi Kowach Benedek es egy falka azzonep Neowekednek volt egymassal az vthan de azokatis ely valaztottak egimastwl [Kv; TJk III/3. 228]. *1585:* Marta Hegedws Jstwannę Vallia ... Adig Nyeowekednek eg' massal hogy a' felperes a feoldeon vala miatta | Torday Was Georgy ... vallia ... Ezen keozbe eozwe kapanak es az Azzony Ighen Neowekedek velle, Tapazto Istuanis el tazita az Azzont [Kv; TJk IV/1. 484, 537]. *1586:* Lakatos Ianos ... vallia ... az Mihelben veszekednek Nyeowekednek hogy lata(m) hogy Leorincznek veres a' feye | Dewaj Matias vallia, Lattam hogy Nyeowekednek vala aztis lata(m), hogy Grusz Leorincz ighen vonnia vala Az Chizar Peter hayat, de Nem latta(m) hogy wteotte leorinczet [Kv; i.h. 545–6]. *1591:* Horuat Andras ... vallia ... Az vtan Peterrelis sokat nieouekedek, Megh az lorolis le vonta vala Petert hogi Immar fel wlt vala az lora. Ingetis mind lezagatta vala rolla [Kv; TJk V/1. 143].

nyövetlen kitépetlen kender/len; cinepa/inul care nu este smuls/recoltat; Hanf/Flachs ungerauft. *1781:* Kender virágos találtatik tsinálatlan ki ásztatva 4 kalangya, de még a' magos nyövetlen vagyon [Abosfva KK; Hr] | az Exponens Mlgos Grof Aszszony eő Nga lenyének nemely resze nyövetlen volt, de a tőbb Possessoroke ki volt nyőve [Mezőszopor K; MkG 36. 3/2 Gyirotán Illie (60) zs vall.]. *1783:* Virágos Kender vagjan Három Kalongja A Magos Nyővetlen [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24]. *1850:* len volt vetve 2 véka e jo nyövetlen [Mezőcsán TA; Born. F. le].

nyövő (kender)tépő; care smulge (cinepa); raufend. *1744:* Eltető Vram a' Kendert a' Szegény Nyővő Aszszonyok hátára kőtvén, puskával hajtotta a' maga házához és rútúl teremtettézte [Szentegyed SzD; WassLt].

nyugalmas békés, nyugodt; liniştit, paşnic; friedlich, ruhig. *1673:* igi gondolkodot, hogi ot sohul maganak, niugalmos es csendes elete nem lehetne [Balástelke KK; BálLt 1].

nyugalmazott nyugdíjazott; pensionat; pensioniert. *1850:* Ferentzi János nyugalmazott köz vitéz [Gyalu K; RAk 176]. *1853/1864:* a Nyugalmazat Mester hazairt [Mezőbergenye MT; MRLt].

nyugalmaztatik nyugdíjaztatik; a fi pensionat; pensioniert werden. *1868:* meg ürült ... a' Fejérdi Iskola mesteri állomás, hol az öreg Iskola mester fele fizetéssel nyugalmaztatik [Gyalu K; RAk 141].

nyugalom 1. nyugodtság, kiegyensúlyozottság; linişte, tihnă; Ruhe, Gelassenheit. *1618:* nekem ... az én sorsomat most is úgy találta hozni az én fatumom, Nagyságodat ... ez mostani levelemben semmi örvendetes hírekkel nem delectálhatom. Akár csak Kamuti uram is hagyott volna valami nyugalomba, de ökegyelme is utcumque kimene [BTN[2] 123]. *1841:* bővebben fel akarom a' lelkem anyámat világosítani arrol, hogy lebeszéllésem nem rosz szandekbol, hanem azon jo ērzésből ered, melyel a' lelkem Anyám iránti tisztelet, 's nyugalma kivánsága, iránta viseltetnem parancsolja [Kv; Pk 7]. *1879:* Minden élclapot el kell pusztítani, bezáratni minden szerkesztőt a társadalom nyugalmának érdekében [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. háborítatlanság; linişte, pace; Ungestörtheit. *1608:* ha valamikor Ideo jartaban Valakj eo keglmit Moricz Janosne Azzoniomat, Vaj ez eo keglme giermekit es Eoreokeos successorit, teoruinniel vagj azon keoueol, akar mj modon keresné es haborgatna, tehat az ollian haborgatok ellen minden terhit gonduiselesit magamra vezek, es annak[a] Eoreokeos vrasagaban niugalmaban mindenek ellen megh otalmazom [Dés; DLt 300. — [a]Háznak]. *1864:* Az őszi Partialis tartásának idejét oct 10ik és 11ik napjait tüzte ki, helyéül pedig Gyalut ... B. Hunyadon azért nem tartodhatik ... hogy a' T. öreg Pap nyugalmát nem szabad háborgatni [Gyalu K; RAk 93].

3. *~ba lép* nyugdijba vonul; a ieşi la pensie; in Pension gehen/treten. *1866:* Az Agyagfalvi ... 50 évet hivataloson tul élt, meg világtalanodott Pap fél fizetéssel nyugalomba lépett | a' 44 évet szolgált T. Pap fél fizetéssel nyugalomba lépett [Gyalu K; RAk 108, 114].

4. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ban maradhat* (levágott erdőrész) pihenhet; a putea odihni după defrişare; (gefällter Waldteil) ruhen können. *1841:* (Az erdőt) harmintz egyenlő nyilakra osztottam oly rendel hogy a' Vágott mellett elkezdve ... az égymásután következő Nyilak levágatás után kivánt nyugalomba maradhassanak [Nyárádsztanna MT; EHA] ✱ *~ban van* (termőföld) pihen; a odihni, a sta necultivat (pentru a deveni mai productiv); (Ackerfeld) ruhen. *1664 k.:* Nyugalomb(an) vagyon égy hold föld [Abod MT; MMatr. 190].

nyugat *ige* l. nyugot

nyugat napnyugat; apus, vest, occident; Westen. *1596:* az Mayor kertet, mely vagyon Thorda vcza kis aython kywwl nap kelet feleol Seres Jstwa(n), nywgat feleol penigh Zakal Benedek mellet beochywllettewk f 150 [Kv; RDL I. 65]. *1642:* nyugatrol ... az szabad nyomas szyl vagyon [Gyerőmonostor K; KP]. *1667:* vicinussa ... Nyugot felol Demien Peter berke [Aranyospolyán TA; EHA]. *1727:* (A) szőlő hegynek Tekerő nevű részében, a melly Parlagot, vagj puszta szőlő földet ... nyúgotrol az Horváthi Ferencz Parlaga szomszédságokban ... Néhai Nemes Szúka István Uram ... meg Zálogositott [Kr; Borb. II]. *1775:* Colonicalis Sessio ... vicinussa ... Nyugotrol más kis Sikatorotska [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. *1809:* Vicinussa ... nyugutrol a Szemlőből le folyo Patak [Vaja MT; EHA]. *1822:* Szomszedok: ... Nyugatra az Arok ... Régen Szánto volt most Pallag [Marosjára MT; EHA]. *1845:* Nyugut felé indulva megint vagyon ... egy fűzfa törsök [Bodola Hsz; HSzjP Petrezselem Péter (70) vall.].

nyugati napnyugati; apusean, vestic, occidental; westlich. *1796:* Vész pataka mellyéke ... ennek egy részét az utazok gazolyák, lévén nyugatti részén hosszan az ut rajta [Csatószeg Cs; EHA]. *1827:* Az Udvarház nyugoti szegelete mellett találtatik egy meglehetös állapotba lévö kitsi méh szinetske [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1836:* a Csürös kert ... nyugotti oldala áll egy darabig cserefa létzböl készült Kertböl, a' törökbuzás kasbol, s azon alol Sövény kertböl [Ajton K; CU]. *1842:* az istálonak ... a' nyugati részibe ... van égy ... Zablovályu, és sarogja [O.kercisóra F; TSb 51] | A' papiros malom ... Az enyvezö Kamara fekszik a' malom nyugotti részén [Km; KmULev. 2]. *1853:* nékünk kellett ezen köházat is befedetni ... a' Nyugoti bütüéhez a' Konyhát és Kamarat toldatni [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

Hn. *1847:* a Kraszna Mihály falvára kijáró uttzanak nyugoti során (telek) [Ákos Sz; EHA]. *1861:* a' Templom utzában a' nyugoti soron (telek) [Kisgörgény MT; EHA].

nyugdogal nyugszik, pihenget; a se odihni; ruhen, rasten. *1671:* az bellyeb tavollyab lako nemességh, mikor ezek[a] az házát és Ngdt szolgállyák, ot ho(n) nyugdogalik (!) maga dolgaihoz látván [KJ. — [a]A véghelyi nemesség]. *1687:* hazoknal nyugdogalnak az kik orszagunk(na)k sirján[a] hiztak [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagybányáról. — [a]Értsd: zsirján].

nyughatatlan 1. nyugtalan, nyugtalankodó; neliniştit; unruhig. *1584:* Keomiwes Janosne Es Eotweos Peterne Anna valliak vitte ez ket vallo az eothweós peter giermeket ez vargane Annianak ky Immar iob Rezere vgia(n) el zaradot volt, mongiak meg Neky hogy Nem Alhatik hane(m) eyel Nappal Nivghatatla(n) volt [Kv; TJk IV/1. 280]. *1662:* szörnyű vadász-, és nyughatatlan serény ember volna[a], ha mikor valami kiváltképpen való okoktul meg nem gátoltatnék, egy házánál két hétnél tovább egy végben ritkán lakhatik vala [SKr 282. — [a]I. Rákóczi György]. *1664:* Istennek hála egyébként békével volnánk, csak az sok dolgot győzhetnők, mert én soha ennél[a] nyughatatlanabb embert nem láttam [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Kővárból (Szt). — [a]Strein kővári német commendansnál]. *1832:* nyughatatlan örög aszszony az örög Zoja Sára Balás Istvánné [Kissáros KK; DLev. 2. XIIA. 2]. *1851:* Anyám mityeg matyog a' mint lehet, 's fogytig nyughatatlan [Kv; Pk 7].

Szk: *~ lelkű. 1568:* Antonius lakatos ... fass(us) est, Ezt hallam hogy monda biro Cato, Lukach deaknenak ... Te nyughatatlan lelkw azony allat, lukach deakotis, mindettig eętues tamasnetol felted [Kv; TJk III/1. 209] ✱ *~ természetű. 1800:* Perceptor Uram igen nyughatatlan bajos természetű, másokat étzakának idein megtámadó személly [Bereck Hsz; HSzjP Néhai Simon Pál Notarius Uram özvegye Vájkuj Ágnes (40) vall.].

2. elégedetlenkedő, lázadozó; nemulţumit; unzufrieden, revoltierend. *1677:* Nyilvan lehet ezert kigl(te)knél mar két esztendöktöl fogva micsodas nagy meg mocskoltatasa lón jambor kereszteny Fejedelmünk eo Naga elött Nationk(na)k, nemely nyughatatlan hamis hir költö és az Unioval nem gondolo Emberek altal [Maksa Hsz; PatN 67–8 Hsz rendeinek nyil.]. *1678:* most érkezék Uram az mezei hadak közül onnat kivül közülök való egy öreg legény ... széna s abrak sincs, füre is még eddig lovokat eresztení nem merték, nagy zúgolódással s kedvetlenséggel vannak ... Tudom Kegyelmed jobban tudja, de az végbeliek felöl is hasonlót beszélnek, azok is igen nyughatatlanok ... nagy zúgolódással vannak [TML VIII, 191–2 Vesselényi Pál Teleki Mihály-

hoz]. *1742:* minden Naponként szomoruan tapasztalván, melly kedvetlen s illetlen dolgok vannak sok Atyafiak között, mellyekkel ... Familiájokat rontják, magok Lelkek esméretét nyughatatlanná; sőt magok ellen támadó Birókká teszik [JHb XXXV. 35 Jósika Ágnes kérése]. *1828:* azon csalárd nyughatatlan Márkos falvi árendátorai ... kik az el tartott Árenda hijánosságát hazugsággal kivánták ki potolni, mihelyest énis meg halgattatom minnyárást hazugságba maradnak [Martonfva Hsz; BetLt 1].

Szk: *~ elme* **a.** elégedetlenkedő/lázadozó lelke vkinek. *1651:* Nyluan lehet kegyelmeteknel minemw sok bajal es wgyel faratsággal ... idegentöl mint redimalta(m) az Hidutszai hazat felesege(m) versége uta(n), de ... Szeöreö Andras vra(m) ... niughatatla(n) elmejenek ductusat keöuetuen Dioszégy Kis Anna kepebe(n) minemw protestatiot es haza eppittese elle(n) ualo contradictiot exhibealt mind kisseb uér képeben ... Melyre nezue haza(m) elle(n) ualo p(ro)testatiojat es contradictiojat annihilaltani kevano(m) [Kv; TJk X/2. 142]. *1783:* Megnyugodni látszatott égj darabotskáig az eö nyughatatlan elméjek [Torockó; Thor. XX/5. 42]. — **b.** elégedetlenkedő/lázadozó ember. *1671:* nemely Nyughatatlan elmek iteratis vicibus conuenticulumokat czynalua(n) magok keózótt Hadnagy hire nelkwl ... Az melljekben ... mind az Nemes varme(gye)teol rendelt, hadnagy(na)k beochvwleti periclitalt s mind az mi Kges Urunk ... Kgles dispositioia caedaltatik [Dés; Borb. I ogy-i bizottság jel.]. *1678:* ne volnának némely nyughatatlan elmék, csendességben volnának most is az dolgok [TML VIII, 42 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] ✱ *~ elméjű. 1677:* ha mely ártalmas és nyughatatlan elméjű emberek, más jámboroknak hirek és consensusok nélkül oly leveleket irnának, mellyek a' Fejedelmeknek méltósága és az hazánk közönséges java, és meg-maradása ellen volnának, az poenaban incurrállyanak [AC 88]. *1680:* Fogarasban al(aza)tos supplicatiom által, némelly nyughatattlan Szabadságot vadászó s kereső elméjű Székely Jobbágyim felöl talaltam volt megh Nagod(a)t, melly supplicatiomra Nagod Kgls valaszsza volt ez. ez mostani országh Gyülesén igazittásba vétetteti velek valo bajoskodásimat [LLt özv. Lázár Istvánné Kereszturj Kristina foly.]. *1702/1799:* az egész Városunk Lakosi ... nem gondolván ... Eleinknek példájokkal ... miis mostan más nyughatatlan elméjű Emberektöl fel indittatván Földes Uraink ellen ujjonnan rebellaltunk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 319].

3. aggodalommal teli; îngrijorat, neliniştit; angstvoll. *1801:* felette nyughatatlan voltam oldalaslag halván, hogy a forro hideg mellett angina is szorongatott [Berve AF; GyK]. *1830:* erősen nyukhatatlan vagy(a)k iránttatak — s házi dolgak iránt, hát tselédeket fogattatak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. zavart, megfélemlített; speriat, neliniştit; gestört, verängstigt. *1570:* Margith Hennüegh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne ... hallottak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia veresekor, hogj azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk, Ez Nagy Orrw gonozneotwl lam Nywkhatatlanok vagiunk [Kv; TJk III/2. 66b]. *1584:* Rosa Ambûrus deakne ... wallia, Egy estwe mikoron ... az leiany a teheneket fey wala a paytaba oda mene fwrkeor Miklos ... a leiannys giakorta panazolkodot hogy niughatatlan teolle Mind zeoleobe, s mindenwt kezebe fogia az Eowet ugy kinallia s ugy lar vtanna [Kv; TJk IV/1. 225]. *1585:* Kys Simon Marton ... vallia hogy ez el mult penteken estwe hallom hogy zitkozodik vala Danch leorincz hazaba Az rut zitkokkal ... Tudom hogy Danch leorincz miat Niughatatlanok vagiunk zitkozodasa myath [Kv; i.h. 515].

5. nyugalmat/pihenést nem ismerő; neobosit; Ruhe/Rast nicht kennend, rastlos. *1631:* szerelmes hwtös tarsom ... Zadori Ersebet Aszszony ... ennekem Isten utan illyen szörnyű nyavalyamban faradhatatlan Daykam es nyughatatlan gondviselöm volt [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1803 u.:* Kedves Boldog emlékezetű hív Társammal Tktes Szánto Rosáliámmal nyughatatlan szorgalmatosságunk által mit szerzettünk annak fel irása itten vagyon [DobLev. IV/864 Dobolyi Zsigmond kezével].

6. fárasztó; obositor; ermüdend. *1629:* Ezeknek penig nyughatatlan gondviselésétöl meg akarván magunkat vonni és akárván, hogy fiunk, Borsos István is az gondviseléshez szokódjék ... minden jószágunkban és javainkban absolutum ... dominiumot adtam, kezébe is bocsátottam [BTN[2] 422].

7. nyugtalanságot előidéző; care provoacă neliniște; Unruhe verursachend. *1672:* Irhatom Kegyelmednek, édes Öcsém uram, hogy bezzeg az tavali gyülés volt uramnak ü kegyelmének nyughatatlan, fáradságos, búsulással teljes hanem ez is valóban, sőt ugyan ez talám feljül haladta [TML VI, 365 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1807:* Az ilyen nyughatatlan felujitások a' Törvény-folyások rendibe Calumniaztatni szoktak, ittenis nem tekintetbe vételt, hanem mélto büntetést érdemelne ezen többszörözött alkalmatlan Kérése az Instánsnak [SLt évr. P.Horváth Károly és Miklós nyil.].

nyughatatlanít gondot okoz; a îngrijora/neliniști; jm Sorgen verursachen. *1831:* az el enyészet Esztendöben ... az keze alatt lévö Gujabéli marhák ... sok károkat okoztak és nékemis az minden éjszaka résen létemmel nyughatatlanitott [Dés; DLt 332. 5].

nyughatatlanítás nyugtalanítás, zavar; hărțuire, hărțuială; Beunruhigung, Störung. *1807:* Ezen tsupa nyughatatlanitásra szolgálo Kérésre igen rövid Feleletünk [SLt évr. P.Horváth Károly és Miklós nyil.]. *1826:* Nem lévén tehát a Felpereseknek ... az Alperes özvegynek nyughatatlanittására, kevés özvegyi Joszága meg tsonkittására semmi utjok ... az Alperes özvegy ... a Felperességnek el ítélését kéri [Ne; DobLev V/1114. 6b].

nyughatatlankodás 1. nyugtalankodás; neliniște, agitație (continuă); Ruhelosigkeit. *1657:* Az fejedelem büsonga nyughatatlankodásán s véle lött végzése változtatásán, mindazáltal nem is abrumpálá az tractát, hanem halasztá az Zólyomi béjüvetelire | az sok nyughatatlankodás is igen megfárasztott [KemÖn. 158, 250]. *1662:* Magát[a] pedig Kővárba küldvén és oda való kapitányságra régi meghitt, jó ember szolgáját, Röthy Orbánt állatván, illendő asztal és praebenda rendeltetett vala tartására ... De ott való akaratos magaviselésével, fenyegetőzésével s nyughatatlankodásával ... megsúlyosította vala rabságát [SKr 152–3. — [a]Zólyomi Dávidot].

Szk: *vki elméjét ~ra indítja. 1662:* Mellyekhez képest ha valaki a fejedelemnek ellenkezőt tanácsolna s javallana, s az országgal lött végzését bontogatná, elméjét nyughatatlankodásra inditani s felköszörülni akarná, hogy az bizonnyal a fejedelemnek s szerelmesinek is javokat, méltóságokat, előmenetelöket, nyugodalmas, csendes hosszú életeket, a sze-

gény hazának is békességes megmaradását nem kívánná, szemtül-szembe állatja vala [SKr 395–6].

2. fáradozás, bajoskodás; osteneală, strădanie; Bemühung. *1840:* nyukhatatlankadás elég volt de megis Isten után a sok bajlodásak közot öszve szedtünk ... 40 szál gerendát és 4 Szaru fat" [Várfva TA; Bosla. — "Ti. abból a faanyagból, amit a megáradt Aranyos elsodort]. *1854:* fontolora vévén ... hogy ... kedves Feleségem ... többszöri ... terhes betegségeimben ... kitarto nyughatatlankodással s fáradhatatlan gondoskodással ... ápolt és dajkált ... Rendelem, hogy minden névvel nevezendő ingo és ingatlan vagyonom ... legyenek ... Feleségemé [Kv; Végr.].

nyughatatlankodik 1. nyugtalankodik, aggódik; a se îngrijora, aşi face griji; sich beunruhigen/ängstigen. *1657:* Midőn az testtel" közelíttettek volna, íra nékem egy levelecskét, jelentvén, hogy néki némely jóakarói azt intimálták, bé ne jűne, mert az fejedelem meg akarná fogatni; melyet el nem mulathaték kötelességem szerént az fejedelemnek megjelenteni, kire hittel felelé: hogy csak ne nyughatatlankodjék, nem hogy bántására igyekeznék, de másoktól is vérével oltalmazná; mely szerént assecurálám én is [KemÖn. 159. — "Bethlen István holttestével]. *1687:* énis elégszer nyughatatlankodom ugj, hogj ha lehetne egj szem pillantatba(n) hozzad repűlnek, mert ideje is volna őt, holnapja [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagybányáról]. *1755:* Klmes Asz(onyo)m eo Excellya külőmb(en) frissen volna, de tsak egyedűl lévén mostan ide bé, eo Excellya változó, ám nagyon nyughatatlankodik [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1776:* Nem hogy meg nyugottak vólna, a' M. Groffné, és Kornis Anna Kis Aszszony M.B. Henter Antal Urffiban, de sőtt tőbbet tőbbet nyúghatatlankodtanak [Szentdemeter U; GyL. br. Lud. Révai (40) és gr. Theresia Eszterházi (35) vall.]. *1780:* A' mi az Contractust illeti az irant sem nyukhatatlankodom, mivel ... egy született Cavaliernek maga keze írása magabannis elég securitás [Császári SzD; Ks gr. Toldalagi Kata aláírásával]. *1801:* az egész dolog iránt tehát ne nyughatatlankodgyék, de azomban a' Költségbe ugyan takarékoson gazdálkodgyék kedves Őtsém Uram [Kv; SLt 17 P.Horváth Miklós őccséhez]. *1819:* itt az Annya nyughatatlankadik [Kv; Pk 7]. *1844:* anyit nyukhatatlankodam minden el pusztul" [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev. — "Távollétében otthon, Ádámoson].

Szk: *elméje ~.* *1667:* Istenért, kérem, tudósítson, mert elmém nyughatatlankodik, míg nem értem az dolgot [TML IV, 218 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *semmiért/semmit ne/nem ~.* *1803:* ha életedben el akarod élni azon Kővekben állo Jot, rendre meg kapod Kedves őtsém, ne nyughatatlankodgyál semmit lesz talán még időd s Eleted meg kapod [Nagylak AF; DobLev. IV/870]. *1825:* tessék azért nem nyughatatlankodni sem(m)iért, hanem tsendesen nyugodni míg a' Törvény meg engedi, külőmben magának, tulajdonittsa ha több kedvetlenségeket is tapasztal életében [Nagylak AF; i.h. V/1088. 2b Dobollyi Sigmond sógornőjéhez, özv. Dobollyi Istvánné Foszto Rákhelhez].

2. elégedetlenkedik; a fi nemulţumit; unzufrieden sein. *1677:* ha ugyan nyughatatlankodnak, mind az két császárt ellenségekké tehetik ... elég erejek penig nincsen egyik ellen is megállhatni [TML VII, 461 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1679:* Úgy értjük, édes Teleki uram, bizonyos informatiókból, még is nem szűnnek meg némelyek az magyar nemzet javára néző közönséges jó dolgokat bontogatni s ma is nyughatatlankodnak; csudálkozunk mindennyi veszedelmekkel is nem tudnak még tanulni ő kglmek [TML VIII, 466 ua. ua-hoz]. *1782:* Praefectus Uram Sako Mihályt intette nyughatatlanságarol illyen szokkal, Te Sako Mihaly mit nyughatatlankódol annyit s mit rugodzol a te kegyes Földes Urad ellen ... azzal a' Sok alá s fel járással ki pusztitod magadot mindenből, ugy hogy még botskorod Sem lészen, mig ugy jársz mint a' Cseh országi Jobbagyok, a' kik Földes Uraik ellen addig rugodosztanak, hogy szalma nadrágra jutottak [Torockósztgyörgy TA; Thor. XX/2 Ványa Gergely tt nyil.]. *1796:* a' Pratendens Communitas" Földes Uraik ellen egy nehány izben nyughatatlankodván és Rebellalván, midőn a' Földes Urak az ország Gyűlése előtt meg mutatták volna őrőkkős Jobbágyságokot, Iudicialiter is azoknak Itéltettek, sőt azutánn magokis kemény bűntetés alatt magokot az őrőkős szolgalatra le kötelezték [Mv; TLev. 5/16 Transm. 15 tábl. — "Torockó].

3. fáradozik, vesződik; a se obosi/osteni; sich bemühen. *1662:* Édes Uram az szegény Kercsinérűl ne feledkezzék Kegyelmed, mert én velem valóban sokat bajla; most immár az gyermek körűl nyughatatlankodik éjjel-nappal. Én bizony nem tudom, hova lőttem volna, ha ő nem lett volna melettem [TML II, 243–4 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1666:* az mely aszszony emberek itben betegségemben uelem Dajkálkáttak nyughatatlankattak azoknak hattam egy egy tehenet [Abasfája MT; Told. 21]. *1676:* Jankó vasárnap este megbetegedvén, kevés reménysegem élete felől. Magam nyughatatlankodom szegény mellett [TML VII, 203 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1823:* ez vilagon minden Ember azért fut, fárad és nyughatatlankodik, hogy mind annak valami hasznát is lássa és láthassa; és senkiis ok nélkűl, és ingyen másért futni, fáradni, nyughatatlankodni, és perleni nem tartozik [Mocsolya Sz; SL].

4. kb. izgágáskodik; a se nelinişti; streitsüchtig sein. *1656:* Az jo Czepregy vr(am) ne nyughatatlankodgyek eo kegyelme enneke(m) semmit nem adot, hanem riassza még Razmany Istvant az beste kurua fiát, es az eő kegyelme marhaja még leszen [Kv; CartTr II. 902 Catharina Teiczj quondam Michaelis Kouáczj jun. rel. vidua (45) vall.].

5. bajt kever; a se frămînta; Unheil anrichten. *1820:* Dregánné Demén Márisko, Ján Juonné Székelly Rosi mind Fattyu vetett kurvák, ugy hogy ezeknek szavakon egy betsülletes Ember is meg nem indul Csudalkozom is ezen mit nyughatatlankodnak, hiszem a' Nehai Báro Ur az Urffi körűl mindent meg tőtt még az Ágyát is melléje vitette, ott volt majd két hétig, mindgjárt Czifra Bőltsőt tsáltatott, Nekem adott 7. Német forintott 's két véka Buzát, Főre valo gyojtsot [Várfva TA; JHb 48 Duszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.].

nyughatatlankodtat 1. nyugtalanít, zaklat; a hărţui; beunruhigen, belästigen. *1657:* Buquoy generál ... Kassáról megindult, de csak kevés haddal ... Bornemisza Jánost is egyik kapitányát elbocsátván, azt Rimaszombatnál felverték filekiek több végbeliekkel; amott Horvát István éjjel-nappal nyughatatlankodtatván az német hadat [KemÖn. 34]. *1662:* a tisztviselők közönséges tanácsbul, állitván, hogy az éhség miatt is már sajlóttabbak és kénszeredettebbek lévén, ha derekas ostrommal kezdenék őket nyughatatlankodtatni, annyival inkább fárasztván ... ugyan megvehetnék a sáncot tőlők [SKr 328].

2. *~ja elméjét* nyugtalankodik; a se nelinişti; unruhig sein. *1669:* Az Istenért kérlek, édesem, ne békételenkedjél, ne nyughatatlankodtassad elmédet, bízzál jó reménséggel Iste-

nedben, bizony nem hagy el [TML IV, 530 Teleki Mihály Veér Judithoz].

nyughatatlankodtatás nyugtalanítás, zaklatás; hărţuire, hărţuială; Beunruhigung, Belästigung. *1662:* Az lengyel generálok ... hogy az ország hadait kockára vetvén a mieinkkel mostan szemben megvihassanak, tanácsosnak nem itílheték, hanem hogy most, az üdőnek engedni kelletvén, olly számos ellenségnek fárasztására, nyughatatlankodtatására, fogyasztására utat, alkalmatosságot kellene engedni, hasznosnak ítílék | be nem csináltathatik vala, úgy, hogy az a dolog azon bástyán levőknek elég nyughatatlankodtatásokra volna, mert ottan-ottan csak négy s öt jancsár is a nagy temérdek fal törése közé általütvén, rájok nagyon belővöldöznek vala [SKr 353–4, 608–9].

nyughatatlanság 1. nyugtalanság, aggódás; nelinişte, îngrijorare; Unruhe, Beängstigung. *1574:* Meg Ertettek eo K. varoswl Byro vramnak az postak myat valo Nywghatatlansagat, Es azoknak Eyely Alkolmatlan Jdeoben valo Jeoweteleket az kapura es be keoweczeseket [Kv; TanJk V/3. 103b]. *1595:* Az Nyúghatatlansag penig o kmeknek felette nagy volt, az sok szantalan Wy szokasok miat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 24 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1671:* Mivel az varadiaknak nyughatatlanságokra az Fő vezernek ő Naganak oly porontsolattya erkezet hozzánk, melyben az országnak nagy reszit kivannya ... szükseges keppen ketelenitettünk kglmeteket Convocaltatnunk [WassLt fej.]. *1755:* Edes Atyád harmad napi hideg lelés által nagyon gyengéedvén, magamis, sok nyughatatlanságom mián ... majd annyira ell bágyadtam, hogy méltán félhetek, né talán tán engemis valami nyavalya kövessen [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia leányához]. *1764:* magam privata oeconomiam mellett őrőmőst meg maradvan, hamit onnan emberseges embereknek szolgálhatok őrőmőmnek tartom, és azoknak kik magas helyre hágtanak a le esésnek felelme miát szenvedő nyughatatlansagokot [Középlak K; BfR]. *1780:* NEnyed Varosában levő fel kelhetetlen Joszagimban az Executio folyt volna ... beteges, de Isten kegyelmességéből ép elmével, meg gondolván ezen Executio további folytatásából következhető kissebbsegeket ... nyughatatlansagomat, maradekimnak történhető még több károsodásokat, hogy ezen Törvénykezesből következett ... önként és magam szabad jo akaratombol léptem illy ... meg egyezesre [Ne; DobLev. III/545. 1b].

Szk: *~ban forog. 1658/1741:* Nyughatatlanságban forgottál Szalonta Viradtig alunnod ellenség nem hadta [EM XXXVI, 147 Köröspataki B. János hist.] ✱ *~ok közé jön. 1823–1830:* Már én nagy nyughatatlanságok közé jöttem, conscientiát csináltam belőle [FogE 131] ✱ *~ot okoz. 1805:* Sajnállam hogy minden tzélom s akaratam ellen is nyughatatlanságat látztzatik okoznam Ngodnak azoknak a perditus szászoknak fortélyoskodási miatt [KCsl 15]. *1831:* Jol emlekezem Dregán Vonutzra ... mert kárakat és nyughatatlanságokat okozott mind Férjemnek mind Vass Mihály vintzellér társunknak azért hogy éjszakánkén (!) a' Guja mellett nem igen hált és rájak gondot nem viselt [Dés; DLt 392. 6]. *1833 k.:* Férjem ... a Kezén levő jovaimat, Két borjus Tehenemet ... 7 darab Sertésemet ... s még égyebeket is ... Fizesse ki, hogy az azokkal valo Gondviselés által s azoknak tartásokkal maganak nyughatatlanságot ne okozzon [Usz; Borb. II] ✱ *~ot szerez. 1839:* Ötsem Uram ... a' Familiának ezen Tárgyban törvényes lépéseket tenni és nyughatatlanságot szerezni akaré nem? (így!) Hogy igy minden esetre a Familia a' leg rövidebb utat követhesse — Én részemről a' Familiával m(e)g édgyezni őket ki fizetni jobnak esmerném [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229. 2a].

2. elégedetlenkedés, lázadozás; nemulţumire; Unzufriedenheit, Empörung. *1630:* Ezalatt mig Rákóczi György ide bejött Erdélybe az fejedelemségre, addig odaki Zólyomi Dávid a Tisza mellett a palatinus Eszterházy Miklós népével, mely az is az erdélyi fejedelemséget kereste volna az erdélyi áruló urak tanácslásokból, az pápista urak nyughatlanságok miatt csatázott, ahol Zólyomy Dávidon lövés is esett, és az mint értettem volt, az Tiszába mintegy háromezren az jég alá vesztek, hogy megfogták volt és sokat le is vágtak volt bennek az Eszterházy népében [Kv; KvE 161 SB]. *1657:* Vala pedig oly ordinanciánk, hogy egy járással érjünk véget nyughatatlanságában, és székiből is kiüzzük* [KemÖn. 186. — *Vasile Lupu moldvai vajdát]. *1802:* nem akarván az Ur nyughatatlanságai miatt contribuens embereit, jövendöre éhel halásra juttatni, s magának is illy Szenvedhetetlen kárt szerezni [M.zsombor K; Somb. II]. *1841:* a folyamodók elnyomásaiknak s ezek miatt azoknál történt nyughatatlanság s zenebonának nem lehetett más oka, mint az, hogy ők régi szokásaiktól nem okkal-móddal, hanem erővel, hirtelenkedve s okát nem adva mozdíttattak el [VKp 62].

3. vesződség, fáradozás; osteneală, strădanie, trudă; Bemühung. *1597:* Eleiteol fogwan ew kegmeknek varossúl woltanak az Mezaros vraimmal mind kewlseockel belseöckel sok nyughatatlansagok holot sem az ew Annulatiaiokhoz ... sem az eonneon magok igireti, magok ayanlasahoz ... magokat nem tartottak, hanem mind ez ideighis vakmereokeppen viseltek magokat ew kegek ellen varosul ... Mely sok nyughatatlansagok miat ew kegmek el farattanak, halwan az keossegnekis kialtasat ... eo kegmek az also Tanachbeli vraimmal eggyewt lewen illien eoreokeos vegezest celebraltak* [Kv; TanJk I/1. 297. — *Köv. a végzés]. *1659:* Az Markos Falui joszágot pediglen, mivel az en edes Uram Mihalcz Mihaly Ur(am) egy nihany időtol fogván valo sullios betegsegemben, mint igaz házas Társa embernek bóczülettel gondomot viselte ejeli, nappali sok nyughatatlanságát faratságát mellettem nem szanta en ⟨is⟩ háládatlan nem akarnám rolla lennem, az mi abban az Joszagban az en reszem ... azokot ... hagiom es Testálom az Uramnak eő kegyelmenek eot szaz forintt Summaba [Altorja Hsz; Borb. I]. *1710:* Az Ur eő kglminek szegeny szolgai alázatoson könyörgünk meltoztassek az Ur a nyari sok nyukhatattlansaginkrol es dolgainkrol meg emlekezni [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1734:* Meg Tekentvén s melto respectusban vetetődvén Instans Atyankfianak a Varos malma körül valo sok fáradcságát, s ruinájabol valo fel épülésében tött nyughatatlanságát ... Consolaltatik ... tiz magjar forintokkal és 20 véka buzával [Dés; Jk 445a]. *1746:* az Magistratus meg tekintvén az ő Kglme akkori sok és sullyos fáradtságát, éjjeli nappali njughatatlansággát és költségét, hogy Borbiro Nagy János ő Kglme tizenöt veder jó bort az ő Kglme keze alatt lévő fundusbol adgyon determináltatott [Torda; TJkT III 9]. *1798:* én mind az Egerszegi, mind a Veresegyházi Joszágat sok perrel és nyughatatlansággal nagyob részit pedig költsen vett pénzel ... szerzettem ki [M.déllő TA; DobLev. IV/802. 2a].

4. kb. izgágaság; neastîmpăr; Streitsucht. *1770:* Szilágyi Mihály, aki akadémikus pap lévén hat esztendeig volt Kocsárdon minister, azután kiesvén nyughatatlansága és ambitiója miá az ecclesiából, Bánffi Dénesné udvari papja lett s

a múlt tavasszal felmenvén[a] a grófnéval, pápistává lett. Ugyanennek a miséje alatt confiteált a rossz disznó[b] [RettE 235. — [a]Bécsbe. [b]Az emlékíró fia].

Szk: *~a van valamire. 1570:* Zeoch Benedekne, es ferleh Lwkachne ... vallyak ... Mykor Latthnak Kalmar Andrasnenak Ala s fel walo futosasat es Jdezeset, hallotak .. hogi Montak, Mely Jgen Nagy Nywkhatatlansaga vagyon az perlesre [Kv; TJk III/2. 87].

5. *belső ~* **a.** nyugtalanság, nyughatatlankodás; nelinişte; Unruhe. *1778:* Ha ... akármi okokból az feljebb emlitett forró nyavallyákban belé esnének ... legelsö gongyok a' légyen, hogy a' továbbra nyavallyát szerzö okokat tellyességgel elkerüljék ... ha az orczájok nagyon tüzes ... belsö nyughatatlanságok nagy ... a' betegeken haladék nélkül ... vágassanak eret [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. — **b.** idegenkedés, elidegenedés; instrăinare; Befremdung. *1831:* Baktsi Borbára egészen meghült eránta és valami belső nyughatatlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csutak Borbára (46) vall.].

nyughatatlanságos nyugtalan, zaklatott; neliniştit; unruhig, abgehetzt. *1657:* Lött pedig születésem in anno 1606 ... és az mint fogantatásom, születése, úgy egész eddig való életemnek is rendi, folyása csak nyomorúságos, háborúságos és nyughatatlanságos volt [KemÖn. 19].

nyughatik 1. (meg)pihenhet; a se putea odihni; ruhen können. *1580:* Leg elózer vegeztek eö kegmek hogy Regwel Mykor az vinceler ky wyzy az Mwest, Otth à Zólóbe le ne haggya wlny hane(m) A migh kostyat zwryt le tezy el helyheztety az mywes addeg nywghatyk, de mingiart az mwheoz kezdesse(n) welek [Kv; TanJk V/3. 214]. *1585:* Sophia eg' Santa leany ... vallia ... eg'kort latta hogy az legeny az Szoba Aytaianal fekwek le Az Ersebet penig be Mene egiedwl az zobaba maga en kerem vala hogy it kwn velem hallion, De eö Azt monda hogy Az Bolhaktol it kwn Nem Niúghatik [Kv; TJk IV/1. 451]. *1657:* Azután szegénytől békéredzém Erdélyben, hogy az atyám és anyám házánál nyughatnám, míg ő béérkezik s elbocsáta [KemÖn. 97]. *1659:* Az paripáimat is vigyék el, az hol urunk leszen, ott járjanak vele. Én, ha tudnám, itt nem késném, mégis ott is hadd nyughatnának valamit az lovaim Ugyan kérem Kegyelmedet ... tudósítson mindenrül [TML I, 335 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1710:* A Gyulaffi tábora Szeben alatt lévén, ebédre behívatja Teleki Gyulaffit, s erösen akarja itatni, de nem akart. Azután sok discursus után marasztani kezdi, ne menjen ki a táborra, háljon ott benn a városban, eleget nyugtalankodott eddig, sőt a táborra is kiizen, hogy már ne féljenek a némettől, bátorságos helyen lévén a város mellett, azért bátran levetkezhetnek s nyughatnak, senkitől semmit ne tartsanak [CsH 188]. *1710 k.:* Az 1676. 77. 78. 79-béli nagy szélvészből menekedvén, azt tudám, már alacsony kalyibámban nyughatom a partján ennek a világ tengerének [BÖn. 715]. *1781:* hadd nyughassam midőn haza megyek Mesterségem fojtatásából [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. nyugton lehet/maradhat; a putea sta liniştit; in Ruhe bleiben können. *1587:* Negiedzer kiuaniuk aztis Nagodtül hog oly hazat jpetessen N(agod) hogy az my marhajnk mellett lewö attiankfiaj es zolgajnk batorsagosson nughassanak eledelt italt penzeken talaluan. Bort iot arultasson eg penzel feljeb hog nem Sibon[a]; egieb elestis hog az uton jarokis jnkab az portusra tarczianak [GyK A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az örmezői portus dolgában. — [a]Zsibó Sz]. *1653:* A temetés[a] meglévén, nem mindjárt vevék el Katharinától a fejedelmséget, hanem egynéhány hét eltelve. És lőn fejedelem Bethlen István, és Katharina elkészült és kibúcsuzék s elméne. Legottan Bethlen István succedála helyette. De ő sem sokáig nyughaték, hanem Rákóczi György felkészült — viszont a gubernator is, és táborba szálla Kolosvárhoz. Egykorban egy bizonyos helyet rendelvén — ő maga a gubernator is jelen lévén — valami tractájok lőn, és megfogának egyezni a birodalom felett. Ezekután Segesváratt országgyűlés lőn a választásról. És látván az ország, hogy Bethlen István is oda engedte volna az országot, tehát az ország is választá Rákóczi Györgyöt a fejedelemségre [ETA I, 143 NSz. — [a]A Bethlen Gáboré]. *1665:* Az Istenért ő nagysága most ne szánja az költséget ... bizony ő nagysága is úgy nyughatik jobban, ha ott praesidium lehet [TML III, 496 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Énfelőlem ugyan nyughatott volna,[a] mert én jó uramnak tartottam [BÖn. 678. — [a]Béldi Pál].

Szk: *maga vallásában ~. 1736:* Nem vala az catholicusoknak magára személyiben sok panasza az regnans fejedelemre, az öreg Apaffi Mihályra, mert miatta akár, ki is az maga valásában nyughatott, de vala az feleségire, az ki az egész országot maga akarja vala igazgatni [MetTr 440].

3. tagadó formában; negativ; verneinend: nem képes nyugodtan/tétlenül ülni; nu este în stare să stea liniştit; nicht in Ruhe/untätig sitzen können. *1600:* En ott woltam mikor megh olwasta es megh atta az penzt Csiki Miklos Chergeö Matthianak, minthogy ne(m) niughattam hogy az en vram fogwa wolt, futotta(m) mind azzoniomat s mi(n)d Matthiast, hogy megh zabadithassa(m) vramat [UszT 15/4 Balas Miklosne Duruttia Betle(n)falui vall.]. *1602:* Buday Thamasne ... vallia ... Pokos Peterne ... eozze tewe az kezet izonyw eskeowessel monda hogy soha eo Nem twdgya mellyknek Adot teobbet masiknal, de nem tudgya mert nem nyughatik Masas Thamas [Kv; TJk VI/1. 596]. *1618:* Ezeket elvégezvén még tréfára vevén mondá, hogy: Hová tegyük hát mi oztán az mi hadunkat, ha megbékéllünk az kazullal, mert az mi hadunk nem nyughatik és veszteg nem ülhet. Arra mondék én: Hadd nyugodjék az hatalmas császár hada is. S mondá: Nem nyughatik, hanem kérjetek segítséget s örömest adunk [BTN[2] 171]. *1667:* Kegyelmed levelét vettem, melyben mit írjon Kegyelmed Zólyomi uram felől, bizony megmondtam vala, hogy más szándékok van, mikor az kezes-leveleket kirivallá, de Kegyelmetek nem nyughaték [TML IV, 63 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710:* Titeket is jól ismerlek, mert soha nem nyughattok, mindenkor válogattok az uratokban s azon igyekeztek, hogy hatalmas császár szakállába kapassátok a német királyt [CsH 75–6 Köprüli török fővezér nyil.]. *1782:* Tsak jártok az Uratok ellen a' Táblára ... addig nem nyughattak: el veszem az erdöteket az határrol hogy kérve kértek töllem [Torockó; Thor. XX/4]. *1793:* nem nyughatván újra utánnak ki szaladott [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

Szk: *nem ~ veszteg. 1671:* Az mi az Rottal uram emberit nézi, úgy látom, az pápista embereket itt senki sem háborgatja, csakhogy nem nyughatnak veszteg [TML V, 497–8 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

4. nyugta lehet vkitől/vmitől, vki/vmi miatt; a putea sta liniştit de cineva/ceva; vor jm/einer Sache Ruhe haben können. *1570:* Catalin fazakas Georghneh ... vallya hogy, Lattha mykor Belgerne ky Jeot az Zeoch Gërg hazabol, Es az Zeoch ky Jeot vthanna, Ezt Mongya volt hogy kwrwak

Nem Nywkhato(m) Myattatok vgian hazamra Jeotek [Kv; TJk III/2. 159]. *1597:* Nemethi Mihalne Martha vallia. Az Veres Pal mostoha leanya zaiabol hallottam ... az sewteo hazba mondotta Jm vgimond nem nyughatom az bestie nagi zakalú kúrwafia agebtol mert mikoron az azzoniom hon ninche(n) mi(n)denkor fel hiw az haz heara [Kv; TJk VI/1. 84]. *1629:* az Varga ... tudo(m) mindenkor hogy ollyan Vezekedeö volt en uelemis sokat haborgott de en engedtem sokat neki, de Horuát Istua(n) nem alhata el hanem el ada miatta az hazat ellenbe(n) keölteözek s ott sem nyughatik miatta [Kv; TJk VII/3. 95]. *1630:* mondak az eötweös legeniek hogj hiszem nagy dologh mi nem niughatunk etteöl az Zalaj Gjörgjtül, ide reank iü az szallasunkra, veszekedik velünk [Mv; MvLt 290. 204b]. *1655:* megh mérvén az aranyat Ozdi Thamás bè tötte az Asztalb(a) es az árrát megh nem atta, annak utánna az Oláhok annak az árrát solicitálván, nem nyughatat töllök [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. *1665:* Azt is megmondottam, az hatalmas császár azért kötötte az kardot oldalára az fejedelemnek, hogy az országot ne engedje kóborlani; az ezután nem is engedi; örömest hatalmas császárnak nem vétene, de az váradiak, jeneiek miá nem nyughatik, kételen fel kell kelni ellenek [TML III 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1716:* nem nyughatik az Feleségétöl ... az éb adtátol [Nagyida K; Told. 22]. *1761:* Molnár Jánosné ... Véber Catharina hallatták hogy etzer mondotta, hogy tsak háborgottya Ferentz Lőrintz őtet, nem nyughatik tölle [Szászsztiván KK; BK] | a Gyermek a szunyogok miá nem nyughatik [Koronka MT; Told. 26]. *1771:* Molnár Andrásne házánál még most[a] is Musikálnak Tánczalnak Sandor István Szilágyi Mihály és Janos Urammék ottan az meg nevezet kortsomákon ugy anyira Dorbézolnak hogy azok(na)k rikoltozássok miat nem is nyughatunk [Dés; DLt 321. 16a. — [a]Vasárnap].

5. megbékélhet vmiben; a se putea împăca cu ceva; sich mit einer Sache zufrieden geben. *1676:* Hogyha, Uram, Kegyelmedtül sub bona forma és udvartúl is modo eodem oly assecuratióm lesz, kiben nyughassam, elvárom; holott nem, elekell vonódnom az mészárlás elött [TML VII, 214 Csáki László Teleki Mihályhoz].

6. megelégedhetik vmivel; a putea fi mulțumit de ceva; mit einer Sache zufrieden sein können. *1604:* Balas Ferencz ... akkor azt fogatta uala ... hogy ha uelek en megh nem alkhatom es ne(m) nyughato(m), ket Eokret ad ennekem az en keoltsegimert ha cziak ket eokre maradnais maganak, en uelek ne(m) nyughata(m), latua(n) karaimat ell kelletetek jeonem [UszT 18/43].

nyugó 1. *egy ~ban* egyfolytában, egy szuszra (pihenés nélkül); fără odihnă; in einem Zuge, fortwährend. *1716:* igen el száradott es el erőtlenedet vala, egj nyugoban le sem mehetet az grádicson | az gradicsonis nem jöhetett le egj nyugob(an), hane(m) le ült [Nagyida K; Told. 22].

2. ? nyugodó, nyugvó; de odihnă, unde se poate odihni; ruhend. **Hn.** *1730:* A Njugo Hegjen (sz) [Petek U; EHA]. *1746:* Nyugo hegy farkán (k). Nyugo hegy bércin tul az uton fejel (sz) [uo.; EHA]. *1781:* A Nyugo hegy patakjánál (k) [uo.; EHA]. *1891:* Nyugó [Egeres K; KHn 196.] | Nyugódomb [M.bikal K; KHn 72].

Vö. a *nyugodó*, valamint a *nyugovó 7.* alatti hn-i adalékokkal.

nyugodalmacska nyugalmacska, kevéske nyugalom; puțină liniște; ein bißchen Rast. *1779:* hogy nekem is Excellentiád kegyelmessége után nyugodalmatskám lehessen ... azon Fundust instálom [Déva; Ks 73. IV. 59]. *1811:* Körül keritik a' kitsin udvarotskát, Rajtok a' sétáló kap nyugodalmotskát [ÁrÉ 106].

nyugodalmas 1. nyugalmas, csendes; liniștit; ruhevoll, still. *1627:* Az Házakatis szepen köztök megh osztottuk volt, kinek, kinek az ő reszet ki mutatua(n) az házakbol Az Constitutionak tartasa szerent, mindeniknek Cziendes Nyugodalmas lakásokra, melliel magokis Contentusok voltanak [Kv; RDL I. 132]. *1879:* Fenn a Józsefváros utcában[a] ... vettünk egy majort. Csendes, nyugodalmas hely. Szekérzörgés sem zavar, emberszó sem háborít [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Mv-t].

2. békés, nyugodt; pașnic, liniștit; friedlich, ruhig. *1662:* akik amelly nyugodalmas szép lakóhelyekben azelőtt csendesen, frissen, úri módon nyugodni szoktak volt ... néhaméha úgy megszalasztatnak, a Tiszát nyakokba magok is alig vehetnék [SKr 619–20]. *1752:* mig három ember Mocson lesz Soha ö Ex(celen)tiaj(an)ak Mls Házánal Tisztarto nyugadalmas Ratiot nem Componal, Sem Istennek nem él [Kv; Ks 83 Kovács János mocsi gondv. lev.]. *1896:* Az egészségünk jó. Sok esztendő óta ilyen jó, nyugodalmas, egészséges, derült telet nem éltünk [PLev. 178 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. biztonságos; sigur; sicher. *1664:* Lám Erdélyre nézve is megigírtetett volt az Aly pasa hitlevelébe az adó szállítása ... Most volna azért az ideje, Uram, ha mit ő nagysága efficiálhatna nálok mind ez szegény hazára s Magyarországra s a Jézus Christus evangeliumának nyugodalmas szállására nézve. Mert félő, ha előbb mennek a dolgok, annál inkább semmit nem efficiálhatni nálok; csak már is látó dolog, mint felfuvalkodtak, az egész földnek urának tartván s iratván magát [TML III, 85–6 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hadi Expeditiora Városi rend közöt lako Nemesség, külsö jószágirol, felényiröl tartozik Soldost állatni, nyugodalmas lévén a' városi lakás [AC 258]. *1710:* Sokan penig Erdélyben futának be[a], úgymint az öreg Bocskai, Petrőczi István, Szuhai Mátyás ... és többen sokan, bízván ahhoz, hogy itt magoknak nyugodalmas szállást találnak [CsH 92. — [a]1672-ben].

Szk: *~nak tetszik. 1731:* közöttünk valo lakozása sokkal jobnak és nyugadolmasobnak tetzenek [Gerend TA; Told. 21].

4. izgalomtól mentes; liniștit, fără emoții; erregungsfrei. *1670:* Nemes és Vitézlö Sárosi György hivünk ... ugy remenlyük hogy talám ennyi hoszas ideigh valo faradozása utan megis elégedvén hivatallyával, nyugadalmas életet inkáb szolgálattya helyett, mint sem tereh viseles nyughatatlanságára acceptálni fogna, magais ezen túl magának ő kegme [WassLt fej.]. *1823–1830:* Olcsó ez a hajón való utazás, és ha szép idő vagyon, nyugodalmas is [FogE 263].

nyugodalmasabban zavartalanabbul; (mai) nestingherit; ungestörter. *1851:* Mlgs Matskási Ur ... ha ki jönne hozzám Folyfalvára szigorogni, itt Csendesebben, és nyugadalmasabban s hamarább dolgoznánk [Folyfva MT; Born. G. XXIVd].

nyugodalmasan békésen; netulburat, în pace; friedlich. *1728:* Aztis tudom hogj miglen néhai ... Nemes Thamás vram éle, gjakorta czivódott és veszekedett ezenn hellyért, mellyen vagjunk, annyira hogj Mikó vram bekeségessen és

nyugodalmason nem birhatta [Hídvég Hsz; Mk I. Val. Szabo (48) jb vall.].

nyugodalom 1. békesség, nyugalom; linişte, pace; Frieden, Ruhe. *1592:* Erttwen varosul eó kegmek Birank vrunktol, hogy vrunk feiedelmwnk eo Nga, Nagy szwkseget mutogatwa(n) ez Zeghenj orszagnak, Nem engedte Alab a' Sacczot harmadfęl ezer f(or)intnal, Eo kgmekis varosul, hazaiokba(n) valo bekeseges niugodalmokat neezwen, igiekeznek Vrunk eo Nga zwksegere naponkent gondot visselnj [Kv; TanJk I/1. 183]. *1597:* Vadalma Jakab ... wallia ... chiak ackor wolt az zomzedsagnak nyugodalma teolleok mikoron eomagok egimaskeozeot egibe veztenek [Kv; TJk V/1. 108]. *1599:* En Ferenczy Mathe ex Vachi, ki uagiok Istennek fogsagaban, noha testembe(n) gieotrelmet zenüedek, de lelekben az en Istenem eleót egessegben, es niúgodalomban uagiok. Tezek en testame(n)tumot az en iaúaimrol [Kv; RDL I. 5]. *1615:* Ez wdeo alat bizonioson Erttiwk, hogj ez my szegen hazanknak romlasara termet haladatlan fia Kendi Istuan ... arra jnditotta volna eő felseget, hogy ez mostani draga szep bekessegwnkett fel bontuan, szantalan Verontasra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion, Nemely szamos Haydukat fell lazaztuan biztatasaual, vyobban ualo hadakozasra, kiknek practicayt noha regteol fogua fwsteolgeni fundamentomabul ertettwk, de az kegmetek niugodalmaiert, es az orzagok keozeonseges bekesegeiert halogattuk [Gyf; Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. *1677:* En al Csik szeki Szent Györgi al(ia)s Bankffalui Geórgyffy al(ia)s Mihály Barrabas primipilus noha testemben beteges allapottal leuen, Istennek latogatássábol, de io eszemen, es elmemen ... Vilagi allapotokrolis gondolkoduan egiszer s mind ůdőmőt mint tőltöttem s kik altal volt niugodalmam, elsőbben (: ha Istennek vgi teczik :) lelkemet ayálom az felséges Istennek testemet az eő Annia(na)k az főldnek giomrának [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. I/32]. *1710:* Többire mindnyájoknak az teccik vala, valamíg Apafi Mihály erdélyi fejedelem leszen, addig soha az országnak csendes nyugodalma nem lehet, mert levis és változó ember, s a mellette való udvari szolgák minden rossz dologra ráveszik, s a hazafiait szüntelen bűzben keverhetik [CsH 133]. *1776:* Groff Lázár János ... mondotta ... igy vitt engemet á Vizre á jo Csizi Hadnagy, s azt a Kis Aszszont-is, de nékem Soha tovább barátom nem lesz Csizi Hadnagy, mert Lelkem Testem nyugodalmát el bontotta, s több más szénű átkokkal-is illette, mind azokat, kik azon házasságát Néki, és Groff Kornis Annának meggátolták [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

Szk: *nyugodalmat enged. 1777:* mihejt eszre vette hogy az Exp(onen)s Ur Causajat assumáltatni akarja a Falu Székin, mingyárt Sellyében fel szaladván hogy a főldeket méretesse, pedig igaz e az hogy szabadságot adott volna hogy miglen a Sz: Janos napi sokadalom el nem telik Makfalván addig Nyugodalmot és sokadalmozást enged az emlitett sellyei Lakosoknak ... igaze hogy a Causa elött szaladt fel, és lármázta az embereket a föld mérésre [Msz; BetLt 6 vk] ✱ *nem hagy nyugodalmat. 1653:* Mindazáltal ugyan nem hagyának a bassának nyugodalmat Komárom alatt, hanem el kell alolla szállani, mert immár, hideg őszszel vala [ETA I, 42–3 Nsz] ✱ *nem talál nyugodalmat. 1692:* holmi jövevény idegen emberek ... az mostani villongó időkben nyugodalmat nem találván magoknak folyamodtanak Kálnaki Sámuel uramhoz ő kegyelméhez ... adott lakó helyül nekiek egy darab helyet az Miklósvár széki száraz ajtai erdőn [Körös-patak Hsz; Barabás,SzO 385–6]. *1836:* Az Alperes ... Horvát János Ur által Özvegyi Curiájából ki vettetvén, az édes Annya ... Házában vonta meg magát, s ott se tanálhat nyugodalmat, ezen perrel vexáltatván a Felperesek által [Ne; DobLev. V/1213. 2b] ✱ *nincs/nem lesz/volt nyugodalma* nincs/nem lesz/volt békessége/nyugta. *1582:* nem uolt niogodalma az szegen azzo(n)nak [Kv; TJk IV/1. 59]. *1661:* addig nem leszen nyugodalmam, míg Kegyelmed felől nem hallhatok [TML II, 132 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1793:* Vajna István Urnak az Ifju Aszszony veszekedése, tzihodása, gazolkodása miat nyugodalma nem volt [Páva Hsz; HSzjP Karátson Ferentzné Gáspár Klára (20) vall.]. *1817:* égy szempillantásnyi nyugadalmamis nintsen [Szabéd MT; Told. 7].

2. pihenés; odihnă; Ruhe, Rast. *1584:* Keomiwes Janosne Es Eotweos Peterne Anna valliak vitte ez ket vallo az eothweós peter giermeket ez vargane Annianak ... mongiak meg Neky hogy Nem Alhatik hane(m) eyel Nappal Niughatatla(n) volt, Monda erre Catalin azony No Im meg tanitlak mith miwely ... Ally esthwe kesen eg termeó fa Ala, Es oth mond ezt haromzor, Ey vrak Azoniok halliatok, Aggiatok megh az en giermekemnek Almaat Niugodalmat enis meg Adom a' tieteknek Niughatatlansagat" ... de ez vallo soha ezt Nem merte megh probalny [Kv; TJk IV/1. 280. — "Folyt. a babonáskodás leírása].

Szk: *~ engedtetik. 1662:* die 28. Augusti de Monte Cuculi generális az ármádával elérkezvén a fejedelemmel a Szilágyban, Goroszló táján megegyezett vala ... Az fejedelemnek s generálisinak is tetszék, hogy harmadnapig nyugodalom engedtessék a hadnak, s azután Isten áldomásával kövessék az ellenséget [SKr 661] ✱ *~ra bocsát. 1799:* Csendes nevü ökör az eröss huzás miatt belsö részíben meg-lévén romolva, egy ideig nyugodalomra botsátottam hogy épüljön [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11] ✱ *~ra való ház* pihenőház. *1662:* a derék bányaépületeket, minden nyugodalomra való sok jó házakat, mellyeket ... mostani udvarbiró, Nyötécsi György ... jó erős kőfalakkal, felrakatott vala ... porrá tétetvén, csak kőfalok marada [SKr 452–3].

3. kényelem, kényelmes élet; viață liniștită, tihnă; Bequemlichkeit. *1662:* Leveleiben pedig megiratta vala a vármegyékre okait indulásanak s fegyverfogásának ... intvén s emlékeztetvén őket magok javára, szabadságok oltalmára, mellyhez való jó indulatjából kellett vala magának is fáradságával, tárházának üresülésével nem gondolhatván, országbéli híveivel, csendes nyugodalmokból kimozdulni [SKr 207]. *1710:* Ne gondoljanak semmit az erdélyi urakkal (akik megszokták a kényes életet s nyugodalmat, s azért disvadeálják a fejedelemnek a hadakozást), hanem fogjanak hozzá a dologhoz [CsH 109]. *1739:* Groff Koenigszeg Uram Extiarol bizonyosan mongyák, hogy az Belli Praesessègit reszignálta és Udvari Hoff Maisterre lett, nyugodalmot kívánván magának [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1817:* látván őtet a' Fiscus helyén Constrássága után nyugadalomba élni, annyival nagyobb irigyei támadtak [KLev.] *1847:* ne vené rosz néven, ha arra meg instálnám, hog addig vagy csak míg egy kissé megcsendesedünk, allapodunk, ůlne ott a' nyugodalomban [Kv; Pk 7].

Szk: *~ szerető. 1662:* az minemű nyugodalom szerető embernek tudom lenni Bánfi Dienes uramot, bizony ha jól volnam oda be az állapot, száz mélyföldnyire való nyomorúságra nem kívánkoznék [TML II, 257 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

4. megnyugvás; liniștire; Beruhigung. *1662:* eszébe veheti akárki, az egyetértés mit tehessen, és ha Istennek igaz

itiletiből és hazafiai között való rút veszekedés miatt az a véghely[a] is így nem romlana, azon véghelynek minémű nagy külső és belső épületire, az országnak és a fejedelmeknek nagy nyugodalmára ... leszen vala [SKr 482. — [a]Várad].

5. *~ba tétetődik* nyugdíjaztatik; a fi pensionat; pensioniert werden. *1861:* A' Nagy Sajoi Capitulomba a' Mátéi Egyház Papja tisztességes nyugodalomba tétetődvén 4000. év for. évi fizetés mellett pályázni lehet [Gyalu K; RAk 62].

6. végső nyugalom; odihnă veşnică; letzte Ruhe. *1780:* minket is jo Szüleidet ugy botsátasz őrömel a mi nyugadalmunkban ha bizanyosak lehetünk hogy tudod és szereted a valásadat [Borb. II Bethlen Krisztina lev. Nsz-ből].

Szk: *~ helye* végső nyughely. *1810:* harangozzanak mikor a' ... sirba bé tésznek és két mester énekelje a' 42ik soltárt és a 62iket és ezzel tegyenek a' nyugadalmam helyén [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. *1816:* tsak a' hideg Testet kisérhetém ki a' nyugadalom hellyére, hogy nyughatatlan maradjan az én szivem [uo.; IB. Molnár Sámuel lev.] ✱ *~ra készül* halálra készül. *1815:* már tsak nyugodalomra készűlek [Kv; Újf. 6 gr. Teleki Lajos Újfalvi Sámuelhez] ✱ *lelki ~ra készülő.* *1698:* En ... Visai[a] és ... Gyulatelki[b] Reformatus Praedikátor Dési Ferencz ... könyörögtetvén az Istenes életű és igazan lelki nyugodalmára kiszűlő T.N. Ebeni Judith Aszszont ... monda Vagyon édgy nagy nehézség rajtam, mellyet magamban el nem szenvedhetek [SLt AI. 50. — [a–b]K] ✱ *örök ~ra megy* meghal. *1720:* Istennek bőlcs teczéséből üdvez(ült) Csengeri Peter vra(m) e világbol az örök nyugodalomra ment [Kv; SRE 133] ✱ *teste nyugodalmat nyerhet magának.* *1757:* nyavalyás Testem nyugadalmát magánok nyerhessen [Torockósztgyörgy TA; Berz. 3. 1/4].

7. *mennybeli/örökkévaló ~* üdvözülés; mîntuire; Seligwerden. *1629:* Mindezek után az én sok bünnel megterhelt és fonnyadt lelkemet ajánlom az én szent Istenemnek ... Kit hiszek és vallok is az életnek megújulására az én szent Messiásomnak eljövetelében, és az híveknek az örökkévaló nyugodalomnak boldogságára feltámadni [BTN[2] 424]. *1879:* lelkén fekszik[a] egy ártatlan juhocskájának földi boldogsága, mennybeli nyugodalma — ki akarja kérdezni, hogy most a 7 esztendő után is szeret-e téged, s igaz jószántából akar-e boldog lenni? Tudom is én, mit még! [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A papnak].

◇ **Hn.** *1585:* Mochiar niughodalma newew helyben [Pálfva U; EHA].

nyugodhatik pihenhet; a se putea odihni; ruhen können. *1662:* (Kemény János) kövesdi házához kijövén, hogy magát hosszabb rabsága után recreálhatná, újíthatná és csendesebben nyugodhatna [SKr 498]. *1840:* Látván a fiaim gondolkodásokat ... jo szivel mindent félben hagjok, bár mindenemet által adhatnám nékik, s csendesen meg huzván magam nyugodhatnék, probálják ők is a világat [JHb Jósika János lev.].

nyugodik, nyug(o)szik 1. pihen; a se odihni; ruhen | (ágyában) alszik; a dormi (în pat); (in seinem/ihrem Bett) schlafen. *1593:* Zaz Balint ... vallia: Tauali niarba mikoron az eorizeok estue el indultanak volna, agiamba niukzom vala hogi toluai kialtast hallek ki menek hazamboł, tahat az ven Buzai Matias rut veres sebes, es saros, es kezde engemeth kerni hogi megh fogtassam az fiat Mathiast, mert eo chelekette azt raita [Kv; TJk V/1. 364]. *1603:* Zabo Janosne monda hogy Eleget Njúgútal Jt es ez vtan en akarnek It njugonnj [UszT 17/90 Barabas Mihalj vduarhelyi vall.]. *1680:* mas bőcsületes kereszteny Emberek Eczaka(na)k idejen magok hazokb(an) csendesen nyugosznak s alusznak [Dés; Jk]. *1696:* már a' Török Tábor a' Német sántzába szállott volna ott akar nyugodni ednéhány napig [Marosillye H; BK. Fogarassj Pap Miklós lev.]. *1697:* Hallottam magatol Peter Deaknétől aszt mondotta, uagy haragszik Király Bironé Aszszonyo(m) uagy nem de jól nyugütt Kirally Biró uram Somlyon az ő uetette Agyban [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Borbára (37) pp vall.]. *1703:* Midőn más helljbeli Nemesség Régen Haza szállott s njugszik mik penigh Egjnihányon fenn Tartassunk nagj megh terheltetésünkre itéllye meg Isten Kglmetek Lelke és az igasságh Mélto dolog é? [Fog.; UtI]. *1710:* Kemény János ... hadaival együtt a török segítségnek beérkezése után Segesvárról elszállott és egy mérföldnyire, Nagyszőllős nevű szász faluban telepedett vala meg, oly intentióval levén, aznap ott nyugoszik, másnapon kiindulván Erdélyből, Magyarországra kimenjen és ott hadait megtöbbítvén, Erdélybe visszajőjön Apafi Mihálynak exturbálására [CsH 52]. *1747:* a Sz: Mihalyfalvi lakosok ... midőn állo délben a Tordaiak közzül némellyek ebédelte(ne)k volna, némellyek pedig nyugotto(na)k volna, elsőben edgj Tordai ... ember(ne)k egj posztomentejit ... el lopták [Torda; TJkT III. 165]. *1755:* Mlgos Groffné ... az étzaka igen joll nyugutt [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1759:* az Gyermek ... többet nyugodatt, már most megint ugj látzodik lenni, mintha Semmi olyas változása nem lett volna 'a keze fejecskéjeis korántis anyira nem mozog, az Gyermek vidámocska [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1784:* a kérdésben meg nevezet időben midőn a magam házamnál nyugodtam volna mint hogy éczaka volt hallék nagy lármát a mi kapunknál s énis ki futék s látám hogy egy néhánj ember ot egybe tsuportozot [Béta U; IB. Agilis Nagyab Széjes Istvánné Gáspár Jutka (50) vall.]. *1794:* Az parantsolt Istállokat, kolniczakat, és más egyébb marha hajlékokat annyira el készitettek a' mult heten, hogy már vagy 5 napoktól fogva szüntelen havas essö, szeles essős idő lévén a' marhak hajlékjaikban jól nyúgodtak [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1831:* egyszer sem nyugadtam oly roszszul a Guja mellett mind az ejtzaka, le se szenderedhettem, mivel valami Lovas Emberek a Guja körül járkáltak [Dés; Dlt 332. 14]. *1832:* Csernátoni Sámuel ... késén amidőn minden jo Lelekkel biro gazdák nyuguttak ő kegyelme a Törögbuzakban meg buva lesett, és onnon az ország uttyára ki szökvén torkon ragadott [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Szöts Aniko vall.].

2. megpihen, kipiheni magát; a se odihni (pină îi trece oboseala); sich ausruhen. *1570:* hallotta Zabo Martonne az zomzed hazanal belgerne Zowath hogy ezt Mongya volt Azert wltem leh Ith hogy Nywgodiam, De Zigarto balintne Azt vallya hogy az zaygasba semyt nem Erthetet [Kv; TJk III/2. 161]. *1653:* 1601 esztendőben Sigmond is azon télen, hogy már nyúgovék 1601-k esztendőre kelve, de az alatt látván a német császár haragját, látja vala a jövendő hadnak reája jövetelit, mert megértette vala, hogy Miháy vajda és Básta készül, és reája jőnek [ETA I, 60 NSz]. *1657:* nem elég pedig Szendrőtől derék ármádának egy éj szinte eddig jüvésre, mégpedig oly passust is tudvan lenni maga előtt, melyet harccal kell megvenni; de mivel már ordinanciája volt, nem mert egyebet cseleküdni, hanem elmenének, én mindazáltal az én tetszésemet követém, s elküldözvén az csatákat, bátran nyugvám [KemÖn. 259]. *1658:* Rákoczi ...

Szamos-Újvárban magának lőn egy darabig, és pihenést vőn s nyúgovék [ETA I, 166 NSz].

Szk: *~ a láb. 1855:* Az étterem közepén kihúzó asztal, négy ... bikfa lábakon, köröskörül „Isten fizessé"-nek nevezetett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb [ÚjfE 177].

3. békén/nyugton van/marad; a sta liniştit; in Ruhe sein/bleiben. *1605:* Fekete Marton ... vallia ... Hallotta(m) ... hogy zitkozodott az Kosa Miklos Nemete ... Az Azzony kj ieowe, az Nemet vagy Chapa be aytot vtanna, hogy vgyan ky botorkazek ... Kanna Gyarto Marton monda neky hogy le fekegiek, nywgodgiek ne haborogion [Kv; TJk VI/1. 710]. *1641:* Girgiay Janos pap ... nagiot kaczaga, s monda ihon Domine magister, im az felöl gondolkoztam most, melj nagy dolgot es zurzauart inditottam en most fel, illien Szegeny pap leuen, az feö emberek közöt, Vrunk Eö Nga elöt, es en immar cziak niughszo(m) s eök had vonszak [Sárfva Hsz; BfR Andreas Forro rector scholae nyil.]. *1716:* megh mondatta ... hogj nem hadgják nyugonni [Nagyida K; Told. 22]. *1721:* te Mlgs Kornis Familia Jobbagja vagj mellyre Makszin felele mi tagadas benne bizony oda valo volt az Atyam de magam most Istennek hala it magamot el vonvá(n) nyugszom [Balásfva BN; Ks 184. LXXXV]. *1776:* Bizom az en I(ste)nemben hogj ha ezen praescriptiot ugj observalhatom ezutánis mint a télen observalám, az köszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog, az meljet az I(ste)n tselekedgjekis az maga érdeméert mivel 15. esztendőtöl fogva elég keserves kinokon menek által [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. *1825:* tessék azért nem nyughatatlankodni sem(m)iért, hanem tsendesen nyugodni mig a' Törvény meg engedi, külömben magának tulajdonittsa ha több kedvetlenségeket is tapasztal életében [Nagylak AF; DobLev. V/1088. 2b Dobollyi Sigmond sógornőjéhez, özv. Dobollyi Istvánné Foszto Rákhelhez].

Szk: *~ a lelke. 1812:* A' mikor pedig valahová indult a Groff Ur eö nsga nagy felszoval azt kiáltozta eö nsga után: — Menny el, meny el vigyen el az Őrdög; mert a' mihelyt elmégy egészszen nyugszik a Lelkem [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

Sz. *1670:* Csuda volna az, ha az sátán nyugodnék [TML V, 390 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

4. nyugta van vkitől/vmitől; a avea linişte de cineva/ceva; von jm/einer Sache in Ruhe sein. *1801:* a' férje Jantsó Péter ötet álmából fel döfölte ezt mondván: kelj fel te czigány kurva, nem tudok nyugodni a' ptrütsköktöl [Kvh; HSzjP]. *1852:* gondoltam hogy szálasomon Cselideimel nyügodni fogok a verekedötöl [Dés; DLt 747].

5. tagadó formában; negativ; verneinend: **a.** nem képes nyugodtan ülni; a nu avea odihnă/stare; nicht in Ruhe sein können. *1619:* De ha Ferdinandus vagy az német nem nyugszik, és békét nem hágy az én uramnak vagy Magyarországnak ... senkire ne vessenek, ha mi találja [BTN[2] 366]. *1630:* Zalaj Giörgy Arczul czapa janos Mestert Janos mester letaszita az zekröl hogj penigh vonakodnak vala ki essek az mezitelen kard az keöpeöniegh alol, azuta(n) ... leültetek eökett ... de Zalaj Giörgj ugjan nem niuguek, hanem ... arczul czapa Zalaj Gieorgj Eötueös Janost [Mv; MvLt 290. 205a]. *1678:* Eleitöl fogva ö kglmek, s hasonlók idegenitették Kdt én tölem melytül jövendőben is, hogy tartok, hogy nem nyugosznak, ügy irtam vala Kk [TML VIII, 58 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1765:* Siskovics mégsem nyugszik, szüntelen zaklatja az ország alsó széleit a fegyvernek felvételére [RettE 185]. *1792:* tellyességgel nem nyugszik ottan ottan hatalmaskadik [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. — **b.** (addig) nyugalmat nem lel, (a)mig/(vala)meddig/valamig ...; n-are odihnă pînă nu ...; findet keine Ruhe (bis) ... *1583:* Christina Iacab Deakne vallia, Hallam Gergel Kowachne szaiabol ... hog monda Balas Kovachnenak hogy az leaniais Kwrwa, De eó maga Balas Kowachne Meg Nagiob Kwrwa ... Egszer Dian maratta(m) De meg maszoris Addeg Ne(m) Niugszom ameg Dian Ne(m) Maradok [Kv; TJk IV/1. 163]. *1662:* Jósiás, a júdabéli király ... Judát s Jerusálemet a bálványoktól megtisztította vala ... és nem nyugovék, valamig minden bálványt egész Izrael földébül ki nem vesztene [SKr 631–2]. *1761:* idősb Séra Andrástol ... hallattam hógy addig nem nyukszik, valameddig a' Molnár János életit hamuvá nem tészi [Szászsztiván KK; BK]. *1762:* Kit hallat az Tanu Dicsekedni fenyegetödzni s kerkedezni ... hogy az kissebbik Fián, Kovács Peternek boszszumat állám mivel meg vertem ... de addig nem nyukszam mig az masikatis kezre kerittem [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1764:* Murva Janos ... még az aknán létiben meg verettetése előtt fenyegettődzött az Inctusok ellen olly formán, hogy addig nem nyugodnék mig közüllek valamellyik(ne)k à verit meg nem inná [Torda; TJkT V. 226]. *1782:* addig nem nyugszom meddég ugy boszumba ki nem kiáltom [Martonfva Hsz; HSzjP Berszán Mária (42) prov. vall.]. *1783:* mostoha Fiam ... azzal fenyegetözott, hogy addig nem nyukszik, mig Bándot a' négy szegin meg gyujtja [Mv; MbK XI. 68].

6. (halála után) megpihen; a se odihni (după moarte); (nach seinem/ihrem Tode) Ruhe finden | eltemetve fekszik vhol; a zăcea în mormînt; irgendwo begraben liegen. *1597:* nylva(n) constal hogy Chizar Peterne wolt minde(n) oka inditoya, es fabricatora veres Pal gyalazattianak, mert nylwa(n) megh walliak hogy ew diffamalta sok emberek eleot veres Palt seöt Chizarne megh egyebeketis tanitot az gialazat hirdetesre ayandekkalis onzolwan eoket, mellyet amint eginehany thanw be hozza nem chiak veres Pal feleol hane(m) teob iambor few zemelyek feleollis hirdetet, kik az feöld gyomraban nyugoznak kik feleol soha semmi gonoz nem hallatot [Kv; TJk VI/1. 76]. *1622:* It nukszik az Istenben Sigyarto Andrasnak 14 estendős Leánya Kata [EM XXVIII, 290]. *1702:* Totfalusi Miklos nyugoszik ez helybe. Magyar orszag szülte Erdely fel nevelte [Kv; EM XLII, 386]. *1765:* A szomorú halál senkinek nem kedvezvén ... e világról elköltözteté gr. Bethlen Imre urat önagyságát ... elbúcsúzott s maga úgy idvezült szegény Bethlen Farkas úr jószágiban ... békességesen és csendesen nyugodván [RettE 180]. *1819:* Barabás nyugudgyik azalatt szép tsendesen ... G. Lázár mp [Gyalakuta MT; IB]. *1874:* E sirban Balás Moses Porai Nyugosznak ki születet 1826ba ~ M ~ H 1874 [Mészkő TA; Temetői sírkőről].

Szk: *nyugodjék békével. 1823–1830:* (Kónya Ferenc) Nyugodjék békével, előttem áldott az ő emlékezete, mert jó pártfogóm volt. A más esztendőben Farczádi is megholt, szinódust sem érhetett, s helyébe a lukafalvi esperes, Csiki János lett a generális nótárius [FogE 273].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vki árnyékában ~* vki telkén lakik; a locui în aceeaşi curte cu cineva; auf js Grundstück wohnen. *1665/1687 k.:* Vettük igazitásba(n) az özvegy aszszonyi állatok bé adasokat; valamelly özvegy aszszony házas fia árnyékáb(an) nyugszik s együtt vagyon marhájok, adgyon félbért [Selye MT; MMatr. 216]. *1715 e.:* A mely öreg Ferfiu emberek, kiknek nintsen Feleségek és fiok árnyékában nyugosznak, mivel az öröség is ö reajok néz ... fél bérrel tartoznak a Praedikátornak

[Göcs MT; i.h. 112] ✱ *vki szárnya alatt* ~ vki védelme alatt él; a trăi sub ocrotirea/protecţia cuiva; unter js Schutz leben. *1703:* én miolta Néhai Petki János édes ötsém még holt az otától fogva is édes ötsém Petki Dávid házánál s szárnya alatt nyugottam, a' minthogy mostis nyugszom, és eletemet is végezni itt akarom [Marosszigyörgy MT; Ks 14/XLIIIb özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. *1705:* Lévén Városunkban sok betsülletes sellér Atyánkfiai, kik velünk egy szabadságb(an) élve(n) szárnyaink alatt akarnak nyugodni, semmi közönséges városunk hasznára tartozo dolgokba(n) penig nem akarnak velünk egyet érteni Végeztük azert ... hogy a város malma(na)k gáttyának csinálására ... hat, hat szekér veszszőt vigyenek [Dés; Jk 346a].

8. megnyugszik vmilyen döntésen; a fi/a se socoti satisfăcut de o decizie; sich mit irgendeiner Entscheidung zufriedengeben. *1667:* Az mi a huszti állapatot nézi, hétfün vacsora után ben lévén urunk ő nagysága házában, forgatók asszonyunk ő nagysága előtt az árvaságot; végtére sok discursusok után nyugodtanak és recurráltanak ő nagyságának arra az deliberátumra, melyet az tanács urak concludáltak s az resorvált urunk ő nagysága az asszonynak [TML IV, 146–7 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

9. kb. várakozik; a aştepta; warten. *1657:* Nem sokáig nyugodván az fejedelem, postán az cardinálhoz, Pázmán Péterhez expediála, informálván császárt általa az törökkel akkor fennálló tractának folytatása felől [KemÖn. 84].

10. föld (felszántatlanul) pihen; a sta/rămîne necultivat (pentru a deveni mai fertil); Ackerfeld (unbeackert) ruhen. *1732:* A Puszta gaton fellyül egy láb föld nyugutt [Nagyida K; Told. 11/70]. *1772:* Ez elegyes föld, néha jobb, neha alabb valo Gabonat terem, ha nyugszik jol terem [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

Szk: *gyepbe nyugodni hagy* földet parlagon pihentet. *1594:* azt Az lab feöldet feluul Az bekes hadakor hattak volth giebbe Niugonnj, Az vtan oztan ... zantanj kezdettek [M.fráta K; Told. 27].

11. vmin fekszik; a fi aşezat pe ceva; auf etw. liegen. *1817:* A Felső Molnár Ház, ágosakra épitetett veszszővel font oldalú, kivül belől tapaszos ... Gyalulatlan fenyő deszkákbol valo padlássa, hat tölgyfa kereszt, és egy régi mester Gerendán nyukszik [Ördöngősfüzes SzD; ÖrmMúz. 81]. *1862:* A' három kövü malom nád fedél alatt van ... cserefa oszlopokon nyugszik [Mezőbánd MT; TSb 39].

nyugodó ?nyugvó; de odihnă, unde se poate odihni; ruhend. **Hn.** *1643 u.:* sub Nyugodo pad (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1670:* Nyugodo hegy farkab(an) (sz) [Petek U; EHA]. *1737/1792:* Nyugodo Pad (sz) [uo.; EHA]. *1767:* Nyugodo padan (sz) [uo.; FiscLt XII. 1/2 Fasc. 6. L]. *1768:* A nyugado pad alat (sz) [uo.; EHA].

Vö. a *nyugó 2.* és *nyugovó 7.* alatti hn-i adalékokkal.

nyugodt 1. pihent; odihnit; (aus)geruht. *1618:* Azhol az vezérnek bé kellett menni az derékhaddal Perzsiába, azt az reváni pasát 12 ezred magával ott az ország széliben hadta volt a kazul pasa, hogy vigyázzon, és ha miben módja leszen, próbáljon is. Mikor az vezér hada nagy fáradva általkölt az havasokon és letelepedett volna, éjjel megütötte őket az reváni pasa az nyugudt haddal [BTN[2] 125–6]. *1657:* Itt ilyen tanúságra való dolog esék rajtam: hogy lovászom kezén lévén nyugott igen jó paripám kész fegyveremmel, kikhez bíztam, és csak köz paripámon ülvén az másik kémélésejért ... alattam lévő úgy el is bágyadván, hogy ha az ellenség megfordított volna, bizonnyal oda maradtam volna [KemÖn. 76].

2. megbékélt/nyugodott; liniştit, impăcat; zufrieden, beruhigt. **Szk:** ~ *elmével. 1666:* Kovásznai uram jütt vala hozzám ... Én megmondtam, Kegyelmednek mit fogadtam stb. (abban nyugodt elmével is legyen) [TML III, 616 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1776:* azutánis nyugott elmével voltaké a' Kis Aszszony, és az Annya? [Nsz; GyL hiv.] ✱ ~ *lélekkel. 1835:* a fiscalis actio ellennemi ki rendelése a meg határoztatott, melynek kezdetit a leg tisztább s nyuguttab lélekkel várom [Kv; WLt Kelemen Benjámin lev.] ✱ ~ *szívvel. 1847:* Tedd hát keserűvé ámbár e világot, s adj a bűnön való igazi bánatot, adjad, hogy hordozzuk kereszted s igádot csendes, nyugodt szívvel ... mert ez élet után azon szenvedésünk lesz kimondhatatlan gyönyörködtetésünk [VKp 159 Varga Katalin lev.].

3. kb. félelemmentes; neinfricat; furchtlos. *1710:* Nappal szüntelen az ajtaján kellett ülnünk, éjszaka penig télbennyárban legyeztette magát[a], virrasztógyertya égvén mindenkor a házban, melyben is olyan politiája volt, hogy mindenkor legyen ébren valaki házában, ha hirtelen valami történnék, mert a sok factio miatt mindenkor félt, soha nem volt nyugutt elmével [CsH 197. — [a]Teleki Mihály kancellár].

4. kiegyensúlyozott; echilibrat; ausgeglichen. *1897:* a maga tudósításait nagy érdeklődéssel olvastam, nyugodt s elég pártatlan voltáért [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

5. *legyen ~!* nyugodjék meg!; fiţi liniştit!; seien Sie ruhig! *1897:* Szegény fiam! Hogy elkínlódhatik maga ezzel az ocsmány irással. Legyen nyugodt! Én is csak úgy kínlódom a maga veszett betűivel, mint maga az enyéimmel [PLev. 193 Petelei István Gyalui Farkashoz].

6. (parlagon) pihentetett; care a stat/rămas necultivat (pentru refacerea fertilităţii); (als Brachfeld) liegen gelassen. *1675:* Vagynak ezen mezőben régi nyugut parlag földek az erdő alat, zabnak valók [Rákos Cs; CsVh 64].

Hn. *1861:* Nyugot föld (sz) [Dámos K; KHn 45].

nyugodtan 1. pihenten; odihnit; ausgeruht. *1657:* Az hadak maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett: az ellenség erős, jó lovas, nemrégen nyugodtan indult. Kimenni a sáncból nem bátorságos, sem elégséges; benn maradni már tovább: éhhelhalás [KemIr. 320–1]. — L. még SKr 381.

2. békésen; liniştit; friedlich. *1840:* nyugodtan tűri a' rémületes csapást [Kv; Pk].

nyugosztal pihentet; a lăsa să se odihnească; ruhen lassen. *1679:* holnap Sorostélyra indulok, holott is az szénának szük volta miatt nem mulathatok, sietnem kell Szentpéterre, hogy ott fűre bocsássak s nyugosztaljam lovaimat az ország gyüléséig [TML VIII, 435 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

nyugosztaltat pihentet; a lăsa să se odihnească; ruhen lassen. *1705:* Újobban készülnek a németek, hogy kimenjenek ... most a' lovakat nyugosztoltatják és nemigen mennek ki zsákmányra. Márpedig hová mennek, azt ők senkinek nem mondják meg [WIN I, 590].

nyugot 1. pihentet; a lăsa să se odihnească; ruhen lassen. *1565:* menének a németek Bánya alá. De a király meg nem segitheté őket, mert ... kész népe akkor nem vala; mert népét akkor nyugottja vala, mert azelőtt való őszön mind ha-

dakozott vala [ETA I, 23 BS]. *1597:* Attam ... Cancellarius Vram zolgainak Vachiorara valot, az Loakat it Niügottak [Kv; Szám. 7/XII. 94 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1653:* Másnap Kézdi-Vásárhelyre reggel jutánk, és ott egy napon nyúgatók a népet [ETA I, 139 NSz]. *1710 k.:* Azon nap és éjjel nyugattuk a hadat [BÖn. 651].

2. *~ja magát* pihen, magát pihenésnek adja; a se odihni; ruhen, sich der Ruhe hingeben. *1662:* Minekutána az országnak beljebb-beljebb való részére jutván, die 26. Junii Polyvest nevű váraskához nem messze, Telyiássa nevű folyóvíz mellett tábort járnának ... s az ellenségnek semmi híre nem hallatnék ... ki-ki sátorában s hajlékában ... magokat heveréssel is nyugotják vala [SKr 337].

3. nyugalomban/biztonságban (meg)tart; a asigura liniştea/protecţia cuiva; in Ruhe/Sicherheit halten. *1598:* az en iozago(m)ba haza(m)ba be fogatta(m) vala, maga(m) otalmaert ... engemet, elessen es niugosso(n), tiztessegben tarczio(n) mint battiat ... de ... eö engemet tiztessegbe nem tarta, rutolt zidot [UszT 13/117]. *1657:* Senki ez hazaban lakok keozwl sub amissione bonor(um) ne mereszellyen az orszagnak ebbeli allapottyabannis el menni ez uarasrol ... mért az igasságis azt kevannia, hogy ha az bekességnek idein edgywt niuguttuk, disturbiumbannis Edgywt oltalmazzuk Isten segítségebol az hazaba(n) égy mást [Kv; KvLt Vegyes III/127]. *1663/1695:* ha az Ur Isten eö kglket elteti, mint hogy Thuri Ferencz Uram(na)k gyermeki megh most ninczenek; Isten eö kglmet magtalanságal Szeretné es venseget erne; mint hogy Isten Mihalcz Mihaly Uramot fiakal latogata megh ... tartozik eö kgle az edgyik fiat Thuri Ferencz Uram mellé adni, hogy eö kgle oltalmaza hadbol es nyugossa az miben kevantatik, melyekre eö kglmek kőtek magokot [Hsz; Borb. I].

4. *Isten nyugossa* Isten nyugtassa!; Dumnezeu să-l odihnească!; Gott soll ihm/ihr Ruhe geben! *1778:* Ez az Bornemisza Pál második feleségétől, Haller Borbarától való volt. Nem is maradott volt több gyermeke. Derék úriember volt, Isten nyugossa szeginyt [RettE 386–7].

nyugottat pihentet; a lăsa să se odihnească; ruhen lassen. *1597:* Attam ... Vrunk zolgainak Vachiorara valot Mierthogy a' Loakat Niügotattak hüsra borra attam f—d 20 [Kv; Szám. 7/XII. 108 Filstich Lőrinc sp kezével].

nyugovás, nyugvás 1. (ágyban) fekvés; odihnă (la pat); (im Bett) Liegen. *1806:* Angyomis ... bé nezett az üvegen által az ablakon, az holott magamis látván tsendes nyugovásokot az ágyban fekvőknek, ugy szollította meg kömüves Pruner Mártonnét, és Fősüs Munkátsi Istvánnét hogy mennének oda, és látnák eo Kigyelmekis azt az nyugovást [Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Joseffne Arkosi Susánna (22) vall.].

2. pihenés; odihnă; Ruhen. *1653:* Végtére egy hajnal felé reájok találék nagy nehezen, és ott lőn nyugovásunk azon éjjel [ETA I, 129 NSz]. *1669:* mivel nyomorék ember, annak csak nyugvás kellene [TML IV, 546 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Miből áll a diaeta? Abból, amivel élünk, úgymint: aër, étel, ital, nyugvás, mozgás, emésztés etc. | feltevém, hogy kis nyugvás után a generálishoz megyek [BÖn. 511, 924].

3. végső nyugalom; odihnă de veci; letzte Ruhe. *1673:* Kiirhatatlan búsulással olvastam Kegyelmed levelét s értem az szegény asszony halálát ... de ezek Istentül így voltak rendelve; legyen az ő szent akaratja, ő neki szegénnek adjon nyugvást és boldog feltámadást velünk együtt [TML VI, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nyugovó, nyugvó 1. vhol (eltemetve) fekvő; care zace (în mormintat) undeva; irgendwo (begraben) liegend. *1839/1840:* Mihent holtom után ... a Barátok temetkező boltyában tetemeimet két kedves ott nyugvo hitvesseim közé tészik ... kedves gyermekeim ... a' Caput bonumokra nézve huzzanak nyílat [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.].

2. *vki árnyékában ~* vki telkén lakó/meghúzódó; care locuieşte în aceeaşi curte cu cineva; auf js Grundstück wohnend. *1666/1687 k.:* Proventus Porstoris ... Fia (!) árnyékáb(an) nyugovo öreg férfiak fél bérrel tartoznak [Havad MT; MMatr. 157].

3. pihenő; care se odihneşte; ruhend. *1811:* Tavaszszal, midőn mindenek vidulnak, Fák, füvek, állatok tenyészni indulnak ... a' Természet folytát erőlteted, A' nyugvó Plántákat munkára kergeted [ÁrÉ 188–9].

4. *~ jószág* ingatlan vagyon; avere imobilă; Immobiliarvermögen. *1761/1784 k.:* Groff Teleki Pál Ur ... minden fel kelhető, nyugovo joszágát Groff Teleki Sámuel Urnak kezéhez vette [Hosszúfalu Szt; TKI Com. Anna Teleki (61) vall.].

5. vmin rajta fekvő; care este aşezat pe ceva; auf etw. liegend. *1852:* A pallo részint fokos, részint szél deszkával padolva ugyan kopott, de még használható; ennek 4 vékony oszlopokon nyugvó fenyő gerenda karfája régi, de még jo, csak oszlopai mozdultak ki helyökből [Km; KmULev. 2].

6. *átv* kb. előtte levő; care este/se află în faţa lui/ei; vor jm befindlich. *1761:* Adjad érnem nekem is, oh én Istenem! ez kivánatos és gyönyörüséges időnek bárcsak kezdetit, hogy több alázatos hiveiddel egyetemben örvendezhessek én is a te dicsőségednek elterjedésén, szent fiad előtted nyugovó drága érdeméért. Amen [RettE 119].

7. ? nyugodó; de odihnă, unde se poate odihni; ruhend. **Hn.** *1668:* Niuguo fanal (sz) [Bő MT; EHA]. *1711:* Nyugovo hegj meget (sz) [Petek U; EHA]. *1781:* A Nyugvo hegyen [Petek U; EHA]. *1794:* a Varosunk határában Fejér patak és Nyuguvo mege nevezetű helyeken [Torockó; TLev. 9/26]. *1807:* Nyuguvo hegyen vici(nusa) egy f(elől) a földek bütüje [Hr 1/14]. *1817:* az ugy nevezett nyugvo tetön lévö Erdeje [Kakasd MT; EHA]. *1825:* a nyugvo Hegy megett (k). A Nyugvo hegy oldala nevü hellyen (sz) [Petek U; EHA].

Vö. a *nyugodó* és a *nyugó 2.* alatti hn-i adalékokkal.

nyugovóhely 1. pihenőhely; loc de odihnă; Ruheplatz. *1768 k.:* (A jb-okat) nyuguvo heljekben, s Malomfalvara[a] haza ménő utjokban Botokkal s vas villákkal aggredialták, ütötték, vértek ... meg fogták ... és fogságba vivén, más nap Estvefeléig ott tartották klmetek [DLev. 2. XB. 21. — [a]MT].

2. lépcsőforduló/pihenő; odihnă, palier; Treppenabsatz. *1781:* A Tornátzban a belső Graditshoz valo harmintz két Paluszterek(!) és nyolc Posztamentek, Árticsokák, és a nyugovo hellyen vagyis Paleszthez(!) valo kövek mind készen vadnak [Óraljaboldogfva H; Kf].

3. *nyári ~* filagória; chioşc/pavilion de grădină; Gartenhaus/laube. *1756:* vagjon hat ágas a földben bé ásva, melynek oldalai Létzekkel, öszve foglaltatott (így!), felsö része tartván két koszoru fákot mellyek tartnak 6. szaru fakot ezek is Léttzel Öszve foglaltatván Vad szőlővel fogatattak egészszen bé mely Nyári Nyugovo helynek, s, árnyéknak tartatik [Branyicska H; JHb LXX/2. 31].

4. temetkezési hely; loc pentru odihnă de veci; Begräbnisstätte/platz. *1692:* Leven pedig hatra, hogy az eo Annyaval az földel, kitől eredetit vetté részesüllyen ... rendelte(m) ... az olah új fálvi kapolnaba(n), Jó emlékezetü edés Elei nyugovo hellyire temetessit [DLev. 5].

nyugszik l. nyugodik

nyugta[1] elismervény; chitanţă; Bescheinigung. *1868:* Ezen részletes zsinat által kiküldött a(tyánk)fi(ai)nak napi fizetése 1 fr. 50 xrban határoztatott meg, mit minden gondnok nékie ... nyugta mellett kézbesiteni tartozik [M.bikal K; RAk 167].

nyugta[2] birt. szr-os fn; substantiv prevăzut cu sufix posesiv; Hauptwort mit possessiver Personalendung: *nincs/nem volt ~* nincs/nem volt nyugalma/nyugvása; a nu avea linişte de ceva; keine Ruhe haben. *1831:* le feküdtem hogy egy kevéssé szenderedjek el — de a' Déesi Mészárosok Gujaja béli marháktol tellyességgel nem volt nyugtam azokat azon egész éjszaka hajhásztam ki a' szöllöböl | az ólta nints nyugtom miattok [Dés; DLt 332. 4].

nyugtalankodik 1. aggódik; a se nelinişti/îngrijora; sich ängstigen. *1880:* Gyula kapta a leveledet, s minthogy a borítékján rajta állott, hogy sürgös, kiküldte utánam Ernyébe — így kerültem ma este be Vásárhelyre. Ma 6 órakor kaptam a táviratodat, s hogy ne nyugtalankodj, azt sürgönyöztem, hogy „Megvan" [PLev. 70–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. elégedetlenkedik, lázadozik; a fi nelinişti, a se tulbura; unzufrieden sein. *1843:* a bucsumi közönség Bucsum-Izbitára lévén idéztetve, és nagy számmal meg is jelenvén, ahhoz a biztosság ... egy hosszú, majd egy óráig tartó beszédet intézett, melyben megmutatta a közönségnek, hogy ők már több évek ólta némely rossz tanácsadók tanításain megindulva, és hogy-mint tennének, eléggé meg nem fontolva nyugtalankodnak [VKp 119].

3. kb. fáradozik; a se osteni/strădui; sich bemühen. *1710:* A Gyulaffi tábora Szeben alatt lévén, ebédre behiva a Teleki Gyulaffit ... marasztani kezdi, ne menjen ki a táborra, háljon ott benn a városban, eleget nyugtalankodott eddig, sőt a táborra is kiizen, hogy már ne féljenek a némettől [CsH 188].

nyugtalankodó lázongó; răzvrătitor; empörerisch. *1843:* A kinyomozás rendéből eléggé megvilágosodván s meggyőződván a biztosság arról, hogy Varga Katalin a nyugtalankodó három falukban több versen megfordult és veszedelmes elveket és tanításokat hirdetett a templomok előtt egybegyült népnek [VKp 108]. *1847:* Tulajdon irományában és szelíd vallományában is megösméri[a], hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalankodó lakosok katonai hatalomkarral is terheltettek, s engedelmességre birattatni próbáltattak [VKp 293. — [a]Varga Katalin].

nyugtalankodtatás nyugtalanítás, zaklatás; hărţuire, hărţuială; Beunruhigung, Belästigung. *1657:* mind ez idők alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó és lágy szíveket rettentő rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sűrő zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli-nappali nyugtalankodtatást [KemIr. 317–8].

nyugtalanság 1. aggódás; îngrijorare; Angst. *1853:* Én és Trézsi a' sok nyugtalanság, álmatlanság miatt bizony alíg állunk a' lábunkan, szédelgünk ide tova mint a' legyek [Kv; Pk 7].

2. lázadozás, lázongás; răzvrătire; Empörung, Aufruhr. *1843:* A kérelemleveleket ki írta, nem tudom, hanem értekezódött Varga Katalin Abrudbányáról Ajtai Incze Jánossal és Sztán Gyorgyutzcal, kik közül az első több versen járt ki Kerpenyesre és a több ezen középső uradalomhoz tartozó falukba, és mindenütt az uradalom ellen ingerelte a kedélyeket, és sok nyugtalanságot s ingerültséget okozott közöttek [VKp 90 Koroj Szimion kerpenyesi falusbíró (63) vall.]. *1854:* Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve; nagyobb mértékben tán, mint bármely más országé [ÚjfE 3].

nyugtat pihentet; a lăsa să se odihnească; ruhen lassen. *1662:* Palatinus nagyon örülvén a szép alkalmatosságnak, hogy mind a vár olly könnyen esnék kezében, s mind hogy a sok szép élésre nagy szükségek volna magoknak is az ármádával együtt, mindjárt megindulván, maga nagy pompával beszálla Szerencsbe, az ármádát is a vár alatt kétfelől való térségre szállítván ... ott ... nyugtatnák, míg egymás közt való tanácskozás által azt elvégezhetnék, mit kellene már továbbra cselekedniek [SKr 224]. *1816:* már ha Szöllöt eltakaritatta egy hetig nyugtassa az embereket azutan az Ablaka alol azt a' Jo forgats Trágyát ásassa fel Saragjával hordassa a kerbe [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. *1823–1830:* Azonban a tótok egy gyalogösvényen futnak be a közelebb való faluba, hogy a debrecenieket árestáltassák. De ezek is sebes vágtatást hajtják szekereiket, míg a tótokat megelőzik, a falun keresztülvágtatnak, osztán a falun kívül megállottak s egy keveset nyugtattak, és így leve vége a hagyma-pernek, ki-ki amit kapott, avval maradott [FogE 264].

Szk: *ló ~ni. 1814:* Lo nyugtatni meg-állattunk [Mv; TSb 12].

nyugtató elismervény, nyugta; chitanţă; Quittung. *1848:* Nyugtató. 1198 sz. egy ezer száz kilencvennyolc véka buza, 336 sz. háromszáz harminc hat véka málé és 123 sz. száz huszonhárom véka lisztről [Nsz; RevRTr II, 204 Fazakas Iosif bh-i jegyző kezével]. *1849:* maga Korbuly ment el Kelemenhez, s nagy csoda, ha ekkor nem vitte el a Kelemen alirása alatti nyugtatót is | Kelemen Béni azt nyilatkoztatá, hogy a' nyugtato nem az ő irása [Kv; Végr. Vall. 86, 103].

Szk: *~ levél. 1819/1831:* 100. m forintakrol szollo nyugtato Levél mellyet Csegezi Elek és Biro Sándor ... mint Taxát fizettek [Aranyosrákos TA; Borb. II].

nyugtatvány elismervény, nyugta; chitanţă, adeverinţă; Bescheinigung. *1811:* Az Török Háború alkalmatosságával ajánlott életről szolló kötelező levelek és nyugtatványok [SztLt Publico Politicorum 85/337]. *1832:* Nyugtatvány Négy vég sima pátz vászonrol ... ezeket hogy Kerczesorai Udvarbiro Incze György Urtol által vettem meg esmérem, 's azokrol ezennel meg is nyugtatom ... Kis Lászlo mpia. Az ezen quietantiába foglalt Vásznakat vettem, meg esmérem ... Kis Lajos mpria. Inspector [Kercesora F; TL]. *1834:* Czepők patkolás Pénzeket hogy administráltam bizonyítja az ide zárt Nyugtatvány [Bereck Hsz; HSzjP]. *1841:* I. Kováts Elek Ur megint írt, a' Miklos Bogdánné Capitalissa bé fizetéséről bizonyithato Nyugtatványokért [Veresegyháza AF; DobLev. V/1235 Dobolyi Sigmond Doboly Bálinthoz].

1842: a' pénzt én veszem által 's én adak nyuktatványt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1844:* Nyugtattvannya Dobai Sándornak a Bartok Adámtol osztalybeli bonificatioba attya részéröl át vett Borokrol 1822 | 240 Rf ínteres pénzröl valo nyugtatványa Szabo Rátz Pál ur(nak) 1840 Februarius 21 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. *1847:* Nyugtatvány. 72 — váltó czédula magyar forintokrol [Ne; i.h. V/1279].

nyugtatványoz nyugtáz; a da (o) chitanță; quittieren. *1845 k.:* Nagyságod ... nyugtatványoz ... 220 ezüst forintrol [SL].

nyugtáz elismervényt ír; a adeveri; bescheinigen, quittieren. *1875:* Közös egyettértéssel meg alapitott vételár 9 f írva kilencz forintokért osz[a] értekben, melynek kézhez vételét eladó Tamás Álois, egy uttal nyugtázza [Madéfva Cs; Mt. — [a]Olv.: osztrák].

nyugton nyugodtan; liniștit; ruhig. *1843:* Mely felvilágositó beszédet a közönség figyelemmel hallgatván, nagy hálával és örömmel fogadott, és mély alázatossággal ígérte és fogadta az engedelmességet, kijelentvén, hogy békén és nyugtan kívánja elvárni a felsőség kegyes határozatát | Felvilágosíttatott a közönség az iránt is, hogy ha valami megterheltetése vagy igazságos követelése van, járuljon mind a kamarai, mind a közigazgatási hatóságokhoz illedelemmel és bizodalommal, s a határozást nyugtan várja el, mert az igazság kiszolgáltatása oly sok kereken megyen keresztül, hogy az igaznak lehetetlen ki nem kerülni [VKp 108, 119].

nyugtot tárgyragos fn; substantiv prevăzut cu desinența acuzativului; Hauptwort mit Akkusativ-Endung: *~ enged/hagy* nyugalmat enged/hagy; a lăsa pe cineva în pace; Ruhe lassen. *1823–1830:* Onnan kijövet megyek a grófhoz. Nem hágy nyugtot, küld, hogy menjek mindjárt a leányhoz [FogE 299]. *1831:* azon éjszaka a' Meszárosok Gujájába lévö Marhák a Kis Egetőbéli Szöllöbe több rendbe bé tsapangván, nyugtat énnekem nem hagytak szüntelen hajhásznom ... kelletett a' marhákat | a Gujabeli Marhák azon ejtzaka a Kis Égetöi szöllökbe több rendbe bé rontván, nyugtat Vas Mihálynak nem engedtek, szüntelen hajhászni kelletett a Marhákat [Dés; DLt 332. 3, 4].

nyugvás l. nyugovás

nyugvó l. nyugovó

nyújt **1.** laposra présel, kinyújt; a întinde; platt pressen, strecken. *1704:* mentünk az posztócsináló malom látni, onnan vissza kuglizni, onnan oda, ahol az ezüstöt nyújtják a pénznek [WIN I, 124].

2. megnagyobbít, kiterjeszt; a extinde/mări; vergrößern, ausbreiten. *1573:* Kozma Balint, fenkes Andras, Zeoch Demeter, Azt valliak hogi Meg vagion 11 eztendeye mykor Az eo zeleyek alat egi darab Santo földet vöttenek volt Zabo lenartwl hogi zeoleyeket kylleb Nywcha (!) rea [Kv; TJk III/3. 302]. *1764:* (A) Széna füvet nyujtotta osztán Hoszszu Uram irtásokkal [Buza SzD; JHb IV/13].

3. (asztalt) kinyújt/told; a prelungi (o masă); (Tisch) (aus)dehnen/anstücken. *1797:* Két kerek asztal todás végett, melyet mikor az Asztalt szokták nyutani, a végibe todgyák lábostol edgyüt [Szu; UszLt XII. 87].

Szk: *~ani való asztal* kinyújtható/toldható asztal. *1724:* Egy rövid lábu fias nyujtani való asztal [Koronka MT; Told. 29/12].

4. (időben) meghosszabbít/nyújt; a lungi/întinde (în timp); (zeitlich) ausdehnen. *1710 k.:* Ezt a léleknek örökkévalóságát terjeszti, nyújtja, extendálja in infinitum az, hogy a halál kapuján az üdőböl örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ő akkor tétetik, az osztán soha nem változik, sem el nem végeződik [BÖn. 465].

Szk: *Isten vki életét vmeddig ~ja. 1667:* Kérem is Istenemet, sok ilyen szegény legények szerencséjére nyujtsa Kegyelmed életét [TML IV, 166 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mostani adoiok felöl valo alkalmok[a] ... mind addig vigoraban allyon valamig I(ste)n annyera nyuitvan a gyermek(ne)k[b] eletet ember kort erhet, es maga dolgaira providealhat [IB. Thuroczi András fogott közbíró Désfalván (KK) lakó kezével. — [a]A betlenősieknek. [b]A majdan felnövő Bethlen Istvánnak]. *1777:* Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbára Aszony Jelenté mi előttünk, hogy Mivel már Őrégsége miat el erőtlenedet volna ... nem kívánná továb Joszágát keze közöt tartani, hanem ... maga saját Joszágát, Gyermekeinek osztályra kevánna bocsátani, csak a még eletett Isten Nyujtana, addig valami Subsistentiajért valo médiomokat Gyermekei administrálnának [Vajdasztiván MT; MbK IX. 48]. *1807:* ha az Istennek még továbbis tettzik életemet nyujtani, többre is véres verijtékemmel esendő munkás fáradságam utan akarok terjeszkedni [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

5. elnyújt (írást/szót); a lungi (scrisul/cuvîntul); (Schrift/Wort) in die Länge ziehen. *1618:* Nagyságod kegyelmesen megbocsásson, hogy az egy csausz felöl való írásomat ilyen hosszan nyújtám [BTN[2] 165]. *1636:* tudván azt, hogy Nagyságod a szemben valo ditsértetésben nem gyönyörködik, én sem akarván hizelkedönek itéltetnem, azon itt fel hagyok; főképpen holott mostan-is talám kelletinél majd hoszszabbadkán nyujtám ez könyv eleiben függesztetett Ajánló levelemet [ÖGr Aj.]. *1837:* Csató Anna Dállya Józsefné ... beszéll tsak magyarul ... székelyesen a' szókat nyújtva [DLt 107 nyomt. kl].

6. odanyújt/tart; a întinde ceva cuiva/spre cineva; hinreichen. *1662:* Ebéd után ... szekerében nagy nehéz álom jött vala reá[a], mellybül felserkenvén, hát nagyon megizzadott, csizmáját Bécsi Istvánnak nyújtván, levonta, dolmányát is aszerint és csak a kanavász zubbonkában, selyem kapcában egész Vécsig mind aludt [SKr 290. — [a]II. Rákóczi Györgyre].

Szk: *csókolásra ~. 1710 k.:* Dücsőségnek, üdvességnek és minden királyoknak királya, amint a világi királyok a supplicálóknak jobb kezeket nyújtják a csókolásra, te is a te imádandó isteni jobb kezedet nyújtád énnékem [BIm. 1005] ✱ *kezet ~. 1718/1781:* eö Nagyságok, 's eö Kegyelmek nekünk külön külön kezeket nyujták authoralvan arra: hogy a' mi kezeink által, egyenes itiletünk szerint, gyakorlando Divisio ... celebraltassék [H; JHb LXXI/3. 483].

7. odaad/nyújt; a da/întinde (cuiva ceva); hingeben. *1641:* halam hagi az falu vigin az Ciorgo fele Araniaz Gieörgi toluayt kialta monda hogi drabonkint (!) vagdalta Kovacz Miklost Lazar Demien ... mikor ki menteönk volna az testhez Araniaz gieörgy nem jeöue az holt testhez, hanem ... az Cziehrinj Janosne feöldin alot, mikor az szolga bironakis pinzt kellet adnj, mert nala volt az pinz, akor sem lipet arra az feöldre ahun fekeöt az holt test hanem ugi niuytotta az tizenket pinzt Iklodj Miklosnak [Sajókeresztúr

SzD; BfR Illies Mihalj (28) jb vall.]. *1823–1830:* (Az úrfi) Csakugyan megbecsült, és minden reggel egy-egy findzsa kávét nyújtott [FogE 158]. *1831:* estve későn, mintegy tiz orakkor, halván a Fogadobol, hogy Vonutz a Gujás ki kiált, melyre lett ki menetelemmel, hát látom a Gujást ... akiis nékem egy takaro ruhába kötött nyers hust nyujtott, arra kérvén, hogy néki azt rántanám meg [Dés; DLt 332. 7].

8. benyújt, előterjeszt; a inainta/prezenta ceva; einreichen. *1789:* (A memoriálist) a végre nyujtottam vala a Nemes Magistratushoz mint prima Instantiahaz, hogy ... ab Officio Magistruali engemet az erőszak ellen manuteneállyon [Ne; DobLev. III/653. 1a]. *1794:* Ez előtt valo napokban alázatos Instántiánkot nyujtottuk vala Nagyságtok(na)k eleibe az köztünk lévő Armalistáknak velünk nem szolgálása iránt [Szu; Borb. II].

9. juttat, kínál; a oferi/da; anbieten, geben. *1668:* Ezeket Kegyelmednek csak az én boldogtalan állapotomnak megvizsgálására, eszében való vételére, mint való tanulságára irám, hogy ártatlan igyemre tekintvén, Istentűl adott talentuma s kedvessége szerint ez inségemben succurráljon és sok jó keresztyén ajánlásinak nyújtsa édes jóízű gyümölcsét [TML IV, 383 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1847:* A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó Isten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtésivel szeretetlenül bánna-e? Halált nyújtana-e nékem, amikor tőle életet kérek ... ? [VKp 163 Varga Katalin sk].

10. *átv is* ad, biztosít; a da/asigura (ceva); sichern. *1825:* a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket, ő Conservalja, ő tartja ötötis kel vala hát, azon temerdek nagy ki terjedő Utnak tsinálása, 's hol vitele aránt bövebben meg halgatni [UszLt Marchalis széki jk ad nr. 304–825].

Szk: *alkalmat/alkalmatosságot ~. 1676:* nekem úgy tetszik ... nem ártana egy nehány száz embert Apahidára szállítani, azonban ... jól eleiben adván ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek az dolgot, hogy ő nagysága az németnek legkissebbre is okot nem adott, sőt az szép egyességre sokszor sok szép alkalmatosságokat nyujtott [TML VII, 241–2 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1865:* Kovács Ferencz ugy szintén Szabó Mártonné bezárt szobában találtatva a legterhesebb gyanuban lélegzelnek, az első 3 ost. ft, az utolsó, mint ki alkalmat nyujtott a botránkozásra hasonló kép 3 ost. ft fizetni tartozik [M.bikal K; RAk 257] ✱ *biztatást ~. 1854:* Balsorsunk sebére irt, jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen [ÚjfE 3] ✱ *irgalmasságot ~. 1710:* Legyen Istené a dicsíret ... aki nekem életet adott, nékem meghalónak irgalmasságát nyújtja [CsH 90] ✱ *kegyelmet ~. 1619:* Felséged ... levelében admoneál, hogy most forgódjam ... Én, Kegyelmes uram, tovább nem mehetek, csak az valameddig az én kegyelmes Istenem az ő nagy kegyelmét nyújtotta hozzám a felséged szolgálatjában [BTN[2] 315] ✱ *konszolációt ~. 1729:* méltoztassék maga Patrociniumaban venni ezen ügye fagyot gyámoltalan Vármegyét, és Consolatiot nyújtani néki [Csicsókeresztúr SzD; Ks 83]. *1737:* az J. ő kglme ... nem hogj valami Consolatiót nyujtott vólna; de még tsak jó szótis nem adott [Dés; Jk 253b] ✱ *módot ~. 1807:* az Isten ... engemet el nem hagyott, sot mostoha sorsomat meg Szánván az Egeknek ura, Királyomhoz valo hiv Szolgálatom fel áldozásánál fogva, modot nyujtott énnékem becsületesen élnem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.] ✱ *oltalmat ~. 1590:* Megh Ertettek varosul mind az peres tanach hozta lewelet smind az Bor(nem)iza Gergely dilatioiat, Ertik mind ezek mellet az tanachbely vraim kewansagokatis hogy otalmot Niútnanak varosul ighíretek zerent Ne dilataltatnek igassagok [Kv; TanJk I/1. 144] ✱ *reményt/reménységet ~. 1672:* Egyébiránt jó reménséget ottan-ottan nyújtani nekik[a] nem árt [TML VI, 165 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A hajdúknak]. *1744:* Adott Isten ... egj kis Fiat, kiis igen gyenge állapottya miatt tovább valo elete felöll reménséget nem nyujtván mingjárt meg keresztel(te)tett magam által; megis holt azonn napon [ArJk 45]. *1865:* tőkém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi, 's forditsák fiu unokáim nevelésére, különös tekintettel az olyanra, ki ... reményt nyujt, hogy hazájának hasznos polgára 's vallás felekezetének gyámola leend [Kv; Végr. 5] ✱ *segedelmet/segítséget ~. 1668:* kicsoda nyújt ez inségben valami segedelmet ? [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1675:* Kérjük ... nagy szeretettel Kegyelmedet ... adjon mindeneknek hitelt és megmondandó dolgokban szokott jóakaratját s jó tanácsát és segítségét nyujtsa és mutassa meg mindenekben [TML VII, 75 Vesselényi Pál és Kende Gábor ua-hoz] ✱ *segédkezet ~. 1862:* Mikor azért a' mi híveink erre a' segélyre fól szollíttatnak, nyujtsanak a' t. papok segédkezeket, hogy a mi fílléreink által is, mentöl több szenvedők könnyei töröltessenek le [Gyalu K; RAk 71]. *1868:* Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet [M.bikal K; RAk 167] ✱ *szép szót ~. 1673:* kérem Kegyelmedet ... bár csak szép szót nyújtson most hamarjában ennek az mi hadunknak [TML VI, 418 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *vigasztalást ~. 1667:* Fájdalmas szívvel értem keserűségét Kegyelmednek. Isten könyörüljen Kegyelmeteken és nyujtson vigasztalást [TML IV, 34 Thökölly István ua-hoz]. *1710 k.:* Nyújtottanak-é, én Istenem, magoktól egynéhány esztendeig csak annyi csepp vigasztalást is énnékem, mint ama boldogtalan gazdag kíván vala a pokolban? [BIm. 1001].

11. kinyilvánít; a exprima/manifesta; äußern. **Szk:** *akaratát ~ja. 1585:* Bachy Thamas vallia, Olaios Georgy Zabo Marton Altal onzol vala az eo hazaúal cherebe, De mikor enis Akaratomat Niűtottam volna a' chereheóz hát oda kwldek, es megh hozak hogy kesen Iartam volna, Mert Hozzw Martonnal Alkut volna megh [Kv; TJk IV/1. 414] ✱ *tetszését ~ja. 1663:* kérem Kegyelmedet, resolváljon és nyújtsa tetszését, hogy eljövén az idő, alkalmaztathassam magamat [TML II, 588 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1668:* Micsoda választ tegyen Kegyelmed Rottál uram ő nagysága levelére, tetszésemet kivánja. Mikor csak Kegyelmednek írt volna az dologrúl, micsoda választ tegyen Kegyelmed, csekély tetszésemet ... örömöst nyujtanám [TML IV, 397 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

◇ **Sz.** *1673–1683:* ez világh alhototlonsaga minniajunk előt világos, sokat igir keveset ad ... sep sin alat, merget, s, szerencse alat, vezedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével].

nyújtandó benyújtandó/adandó; care urmează să fie inaintat/prezentat la ...; einzureichend. *1844:* Nemes Dées Várossa Tekintetes Tanáttsához nyujtando alázatos könyörgő Levele a' benn irtaknak [Dés; DLt 1366].

nyújtás 1. meghosszabbítás; prelungire; Verlängerung. *1710 k.:* Mindazonáltal ezt erősen bizonyítja annak az egymástól való elválásnak, a halálnak szörnyű irtózása, kerülése, halasztása, és az együtt való megmaradhatásnak minél tovább lehetne való nyújtása és arra való vágyódás ... bizonyos emberekben is, sőt magában a Jézus Krisztusban is meglátszik [BÖn. 467–8].

2. juttatás, kínálás; oferire; An(er)bietung. **Szk:** *mézesmadzag ~. 1672:* Én, Uram, úgy hiszem, ez mézes maczag nyújtás az mi részünkre császártól, míg elválik dolga az lengyellel, azután meg hozzánk kezd [TML VI, 49 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *sok jó szó ~a* kb. szóbeszéddel tartás. *1662:* az maga haszna-kereső gonosz ember ... Lévai Istvánt a vele levőkkel, ezelőtt néhányszori jókedvvel fogadása, látása, tractálása s sok jó szó nyújtása után ... mihelyt kiindultak Jenőből, egynéhány lovast utánok küldött s ... mind a négynek fejeket vették [SKr 457–8].

3. biztosítás; asigurare; Versicherung. *1679:* Kegyelmed nekem küldött levelét Hosszuréti uram az inclusákkal meghozá. Az levelek bizony szépek, de császár levelébe az interpositiónak acceptálását, annyival inkább annak modalitási felől alkalmatosságnak nyujtását nem látom [TML VIII, 420 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

nyújtatik 1. adatik; a fi dat, a se da; gegeben werden. *1675:* ha romlott nemzetünknek most orvosság nem nyújtatik ... tartunk attól, késő lesz azután felőle mind gondolkodni [TML VII, 113 Wesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

2. biztosíttatik; a fi asigurat; gesichert werden. *1675:* Az magyar atyafiak, úgy értem, minden jóval biztatják magokat és hogy harmadik jó útjok is nyújtatott volna [TML VII, 38 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

Szk: *reménység ~. 1663:* édes Sógor uram, valamint magamnak hogy reménségnél egyéb semmi nem nyújtatott eddig, úgy Kegyelmednek is többet nem szerezhettem [TML II, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nyújthat adhat, biztosíthat; a putea da/asigura; geben/sichern können. **Szk:** *konszolációt ~. 1733:* Nemzetes Zilahi István(n) Assessor Atyankfia ... hogj az Mgos Fő Ispán Ur Consolatiot nyujthasson meg igirt Gratiaja és Assistentiaja által Szegény Varosunk(na)k, maga szabad jo akarattya szerint Assessorsági hivatallyatol ... el bucsuzott [Dés; Jk 435] ✱ *reménységet ~. 1678:* Elhiszem in paribus az portáról jött leveleket megküldötték Kgdnek, melyből kitanulhatta, hogy miben legyenek a portai dolgok, melyek is mind jóravaló reménységet nyujthatnak, mind az mü kglmes urunk ő ngának s mind mü nekünk [TML VIII, 114 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1821:* ezek mind ollyan Emberek hogy az Confiscált Ketskéjeken kivül, Semmi marhával nem birnak, ezekből állott minden vagyonjok, de már ezektől is meg lévén fosztatva, aozn kis életek modjok is el zárattottak tőllek, a' melly egy kis reménséget nyujthatott volna, az élet nyúge könnyebbittésére nézve [M.zsombor K; Somb. II].

nyújtó a szekér két tengelyét összekötő rúd; inima carului; Langbaum/wiede. *1587:* Az Nywtoba es tengel vegere valo zeget Chinaltata(m) f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 20]. *1590:* Az Taligahoz valo fazerzamnak meg vetele ... Chynaltattam egy Nyutot d. 8 [Kv; i.h. 4/XIII. 6]. *1594:* Tengelnek es Niwjtonak valo fa No. 7 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17]. *1620:* Az Felseő Varba ... Kett Ó Rosz vasas Tengelly. Egy Nyuyto. Egy Felhercz [Kővár Szt; Borb. II]. *1625:* Csinaltatta(m) az taraczk kerekekhez ket tengelt nyutot agast es rudat [Kv; Szám. 16/XXXII. 10]. *1679.* Beres fako szeker ... nyujto véghin valo vas karika nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 135–6]. *1694:* 1 felhercz, 1 Nyuto, 1. egy tesla sikotyustol [Torda; Told. 11/34]. *1740:* a nyújtó vegibe edgj vas karika [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 11]. *1746:* Nyujto orrán karika 1 [Borsa K; Told. 45]. *1780 k.:* A' nyujto ágosára 3. karikát fel vertem xr. 9 [Szászváros H; BK]. — L. még SzékFt 19.

nyújtó-ágas nyújtószárny; furculiță, gemănare (cele două piese prin care e fixată inima carului de podul osiei de dinapoi); Langbaumstütze. *1784:* Más Őkőr Szekér, mellynek minden része jó, az egy Nyujto ágoson kivül, mely roszotska [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

nyújtódeszka nyújtópad; postament (inalt) pe care se așază mortul imediat după deces; Reckungsstand. *XVIII. sz. eleje:* Mikor Nagy Ember hal meg ... Az nyuto deszkán a Theatrumát ugy kel csináltatni, hogy két grádics légyen kőrős kőrül, s a Theatrum pedig ne légyen magassab egy asztalnál, széllyeseb, s hoszab légyen a Testnél [Ks].

nyújtódi a Nyújtód (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nyújtód/Lunga; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nyújtód. **Szn.** *1575:* Nywtódy Pál [Barabás,SzO 302]. *1576:* Nywytody Pal [Andrásfva MT; BálLt 86]. *1591:* Niwtody Pal [Msz; i.h. 89].

nyújtópad nyújtóztató pad; postament (inalt) pe care se așază mortul imediat dupa deces; Reckungsstand. *1702:* a' nyujto padon feküt a' szegény Batjam még koporsoja sem volt [Tordátfva U; Pf]. *1735:* Két nyujtó padokat halottak számára, Templom pitvarában mindnyájunk hasznára, Kovásznai András az oskola rectora ... Csinálta [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1755:* A nyujto padnak elkeszittése oly formán legyen amint maradékimnak teczése tartya [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.]. *1769:* mikor meg hólt oda mentem s az hideg tetemit Lattam a' nyuttó padon [Szárhegy Cs; LLt]. *1843:* Midőn néhai Andrád Sámuel Doktorné Elbert Jusztina a nyujtopadon feküdt halva, Gy(alog) katona Benkő Jstvánnal megjelentünk a halotas háznál [Sszgy; HSzjP id. Császár Ferentz (51) gy.kat. vall.]. *1861:* haza érkezve a' nyujtó padon találtam az óreg anyosomot [Szu; NkF].

nyújtott 1. kinyújtott; intins; gestreckt. *1805:* a Mivelesnek be vegezésevel minden kovatsok és segitők visgaltossanak meg s ha nallok Nyujtot vagy egyeb vas talaltotik s Urát kitől vettek adni nem tudgyak az vasnak, Confiscatioja mellet 12 for. és 25 pálszaval fognak bűntetődni [Torockó; TLev. 7/12].

2. hosszan lefektetett; întins pe ceva; der Länge nach niedergelegt. *1732:* egy szin ... földben asot ágasok köziben vert Csere karokra, veszszővel font, tapasz nélkül való oldalu, magossan fel emelt kilentz Szarufái, koszoru gerendákra nyujtot fiok Csere gerendákon végig folyo szély koszoru fakban, szély kötéssel egyben kötve [Nagyida K; Told. 11/70] | Az udvar felöll valo köz kert mellett vagyon edgy hoszszu, szalmával fedett török buza kas, mely hat földb(en) ásott ágasokra, nyujtott gerendátskakra veszszővel font [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51].

3. előterjesztett, benyújtott; înaintat la ...; unterbreitet. *1809:* Az is adatik fel ... az Felséges Királlyi Udvarhoz nyujtott Könyörgő Levélnek 4dik pontyában hogy Szalonnáimnak a' Tordaiaktol valo el tartásában nem károm hanem hasznom lett volna [UszLt ComGub. 1753u]. *1835:* az ide valo Bakonyitzásoknak a' Piatzi Vámolással, állitolag megterheltetések orvosoltatása tárgyában a' Mlgos B. Fő Ispán

Urhoz nyujtott kérelem-levelöket, — 6 darab záratékjával ... alázatos Tudosito Feleletünket engedelmesen e' következendökben tészszük meg [Torda; TLt Praes. ir. 1012].

4. adott, biztosított; dat, asigurat de ...; gegeben, gesichert. *1679:* Császár leveliben gyengén van indigitálva, hogy ha urunk is inti az magyarokat az Szalai által nyujtott gratiának acceptálására, jól cselekszi [TML VIII, 420 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

nyújtózik nyújtózkodik; a se întinde; sich recken/strecken. *1710:* mikor nagy bátran ott nyújtózik Horváth György a felesége mellett az ágyban, kapják kurtát, s kihozzák onnan, most is a fogarasi tömlöczben fűtözik [CsH 431]. *1764:* megyen éjszaka be a házba, hát a cigánylegény az asszony mellett nyújtózik [RettE 163].

Sz. *1662:* Tanácsosabb volna tovább nem nyújtózni a lepelnél, és lassabban járni, hogy hamarébb eljuthasson [SKr 473].

nyújtózódik nyújtózkodik; a se întinde; sich strecken. *1631:* mihaly kovaczy ... az padon nyuytozodik [Mv; MvLt 290. 241b].

nyújtózószék nyújtóztató pad; postament pe care se aşază mortul; Reckungsstand. *1736:* az nyujtózószéken volt valami szép portai skárlát szőnyeg [MetTr 401].

nyújtóztat 1. (halottat) kinyújtóztat; a întinde/aşeza (mortul pe ceva); (Tote) ausrecken. *1732:* Haller Ferenczné Aszszonyom .. egy ... arannyal varrot vankost[a] mellyre is az Halattot szoktak nyujtoztatni [Asszonynépe AF; Szentk. Elizabethe Lado cons. Beniamini Magjorosi (22) ns vall. — [a]Vitt el].

2. kiterít; a întinde (pe pământ); ausstrecken. *1662:* Novaj táján csak farkasokat egy sűrű cserébül huszonötöt fogatott vala ki ... melly farkasokat a Szentpály János novai házánál ... lábokat, farkokat elnyújtva, fogokat kivicsorítva, nyujtóztatva, mutatott vala meg a fejedelemasszonynak [SKr 282].

3. el/végigterít; a întinde (pe ceva); ausbreiten. *1735:* mondata Eltető Ferencz Uram adig nem nyukszom mig az beledet az kerten nem Nyujtoztotam [Szentegyed SzD; WassLt Pop Gligor (50) zs vall.].

nyújtóztató pad nyújtópad; postament (înalt) pe care se aşază mortul imediat după deces; Reckungsstand. *1736:* az nyujtóztatópad alatt volt nagy öreg divánszőnyeg [MetTr 401]. *1755:* mikor néhoi Hollo Andras meg holt és az nyujtoztato padon fekűtt [Udvarfva MT; Berz. 11. 65/5]. *1757:* az hideg Tetemem ... tétessek az Nyutoztato padra, az alatt koporsom el készülvén, tétessék koporsoban [Torockósztgyörgy TA; i.h. 3. 1/4]. *1793:* Néhai Tekintetes Kováts Ferentz Uram a' nyujtaztato Padan halva fekűtt [Mezőbánd MT; MbK XII. 94 Iszlai Ferencz (50) Szabad Székell vall.]. *1854:* a nyujtoztato padan, vagy koporsoba hagyassam fedetlen és szabadon egy záros helyt a mig testem meg nem indul vagy fel nem bontanak [Kv; Végr.].

nyúl *ige* **1.** belenyúl vmibe; a băga mîna în ceva; (hinein)greifen. *1584:* Ekkert Mihaly vallia ... Zememmel lattam hogy ez varganę Annianak Ami nemeo hitwa(n) kertechkele vagyon ot vala es egy tamaz mellet Al vala, le haylot vala, es az eggik kezepe (!) eg cherep lewen a' cherepbe Niul vala es vgy keny vala 'a Tamazt [Kv; TJk IV/1. 285]. *1592:* Merai Tamasne Anna azzoni ... vallia ... Ieon egikor be hazunkba, es mint hogi egi skatuliaba valamitt (!) keoueket rakot vala be vram hattal fordula hozza(m), es alatomba kereskedni kezde az skatuliaba, Azomba ki veue az kezet, es niula az sebbe ... tahat az leg iobbik keo ... oda vagion [Kv; TJk V/1. 244–5]. *1619:* Ezt az tractatust én szinte ezenképpen és formán vittem véghez, kit mikor agáltam, az pasa egykor az zsebibe nyúla és egy marok aranyat vőn ki s nekem adá; utána ezt mondá: Isten hozott volt most közinkbe, hogy meg tudál békéltetni ezzel az lengyel követtel [BTN[2] 266]. *1699:* Szalontai Lakatos Ferencz felesegestűl in Sedria Nra juramentumat deponala; hogy ... Szattmari György ladajaban nem nyúlt egyebkor hane(m) mikor a' szolgaja mentejet ki vette [Dés; Jk 281b]. *1726:* Csiszár Miklos Ur(am) a Sebiben nyulván vőn egy oláh izlotot [Bozes H; BK ad nro 1113 Rád Togyer (50) jb vall.]. *1831:* látám, hogy a' Láda előtt kutzorog jobb kézzel a' ládába nyulva Vonutz ... serénnyen réá menék, a' pénzt el-vettem tölle, fel-pofoztam [Dés; DLt 332a Czako János kezével].

2. odanyúl vkihez/vmihez; a pune mîna pe cineva/ceva; hingreifen. *1570:* Zygartho Mathias ... vallya hogy Egykoron Meryt volt az kwthon eo ez vallo, Es hogy ely haggya az Merytest, Megien oda Zygarto gyérgh gyermeke Es az kwth kerekehez Nywl, Az kerek megh Serthy az kezet [Kv; TJk III/2. 74d]. *1592:* Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... foris Gasparnetol ertwk hogi valami azzon nepek volnanak az Tot Istuanne zeolejeben ... oda menenk es hat az eleo ruhaiatt meg rakta zeoleouel[a] ... es Tot Jstuanne haborgani kezde velle ... Ezembe az eleo ruhaiahoz niula tot Jstuanne, es az zeoleo ki omla beleolle [Kv; TJk V/1. 305. — [a]A tolvaj asszony]. *1710:* Az atyám engemet oly kemény disciplinában tartott, melyhez hasonlót soha nem hallottam, mert tizenegy esztendős koromig, míg az atyám rabságra esett, soha asztalnál a tálban nem volt szabad nyúlnom, hanem egy darabocska húst vetettek a tángyéromra, s azon rágódtam [CsH 128]. *1784:* én mezitláb livén ugyantsak közikben Mentem és kivántam őket egymástol meg szabadittani, amikor is hogy közikbe nyultam egy vas villa kűpűje a kezembe akada s azt el vivén a kezekből ... kiáltottam hogy fogják meg őket mért lármáznak éczaka [Bögöz U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.].

Szk: *előruhája alá ~. 1614:* Lattam Igaz elegge hogy czyokolta Imrephinet Bathori Gabor ... Lattam aztis hogy ... az eleő ruhaya alá nyult [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udvari famulus és musicus vall.] ✱ *kebelébe ~. 1570:* Zigarto Balintne Anna ... Aztis vallya hogy eccher Jmmar azzonember koraba kwlte volt az wra zalmaert az Zeoch Demeter Mayoraba, Es Zeoch Demeter otth volt. Es hogy megh Latya eothet megh fogia es az kebelebe akar volt Nywlny [Kv; TJk III/2. 83] ✱ *lába közé ~. 1633:* Kovacz Janos ... az felesegemet sokszor probalta ... es oda jeóuen ... megh fogta az fonat az vtannis egi nehaniszor niult az laba keoze [Mv; MvLt 290. 131b]. *1640:* Börvei Péterné Erzsók asszony ... fassa est: Láttam azt, hogy Bíró Pálnéhoz kapkodott az katona. Lába közé is akart nyúlni az katona, de nem engedte [Mv; i.h. 291. 233 átírásban].

3. megérint vkit/vmit; a se atinge de cineva/ceva; berűhren. *1582:* Cathalin Zabo Martonne ... vallia ... Igiarto Georg feyerwary Jstwannehoz Niula [Kv; TJk IV/1. 53–4]. *1585:* Catalin Kochis Albertne vallia, Nem lattam hogy az Alperesek wteottek volna Molnar Mihalnet, De lata(m) hogy Boczy Ersebet chak a' giolchahoz Niula es megis fogta

vala Az Inget [Kv; TJk IV/1. 484]. *1633:* enis menek az ajtora, es enis be szolek, s az ajtohoz niulek, es az ajto megh nilek [Mv; MvLt 290. 128a]. *1758:* egy alkalmatossággal Décseiné asszonyomnál Csapón lévén, Kakucsi egy pár fűzőt akart neki ajándékba venni, s amint tréfából mondotta volna, hogy hosszú fűző kell s a mellett vállának hosszát akarván tréfából megmérni, az hasához nyúlt [RettE 76]. *1815:* az Executionak Törvényesen léjendő végben vitelere ... a Leveleket fel olvastuk szorol szora ... de semmire nem mehettünk, mert a kapunn belőll állo Biro, és Nevezett Notarius a Falu nevében és képébenn ... Repellált, ezt mondván: Repellalok a Falu nevébenn és képébenn, a kapuhaz senki ne nyuljann [Borb. II Kövendi[a] Létai Péter hütes assz. kezével. — [a]TA].

4. kezét kinyújtja vmi után; a-şi întinde mîna după ceva; nach etw. langen, die Hände ausstrecken. *1592:* Zep Janos ... vallia ... latam hogi Daniel Deak vezekedik Makrai Georgiel ... azomba Daniel Deak egi keoheoz niula hogi megh hagissa [Kv; TJk V/1. 202].

5. belekap vmibe; a prinde/apuca ceva; hineingreifen. *1600:* Georgius Chiere ... fassus est ... Sardy Janos az zolgaianak az ewsteokebe niul vala de ky vona kezebeol magat [Kv; TJk VI/1. 444].

6. bántalmaz, megtámad; a se atinge de cineva/ceva; angreifen. *1761:* hogy Molnár János meg ne foghassa ötet, kést ... fogván a' maga keziben, és ezt mondván gyére már nyúlj hozzám ha mérsz ezzel ki ment a' Házbol [Szászszteiván KK; BK. Michael Fejér (63) jb vall.]. *1776:* Tudjae a' Tanu ... hogy ... kitsoda ... és kikkel minemü Fegyverekkel és eszközekkel ment reá hatalmasul a' Meg nevezett Szánto Földre ... kik nyultak az Exp(one)ns Emberei Marhaihoz ... és Ekeikhez ütették é verték é Őket? [BSz; BetLt 6 vk]. *1822:* Bodi István fia András jöt egy karoval nagy kárinkodva ezt mondván ki nyul az udvari cselédhez [Peselnek Hsz; HSzjP Gál Ferentz (35) col. vall.].

Szk: *egymáshoz ~nak. 1599:* Vargha Simon, es Kadar Jstwan ... vallyak Az Indulattyat nem lattam minth nyultak egy mashoz hanem az Zayra Ieowęnk ky az eorizeo hazbol [Kv; TJk VI/1. 341].

7. (illetéktelenül) hozzányúl vmihez, elvesz vmit; a se atinge de ceva, a-şi însuşi ceva; (unbefugt) etw. wegnehmen. *1573:* Borbara Eotthues Antalne azt vallya hogy ... Beteg agiabanis Meg Elwen Zitane Emlekezet rola hogi senky Neh Nywllion az eo Marhaiahoz halala vtan, hanem Eleosser ky aggyak az kalachsiteone Adossagat [Kv; TJk III/3. 240]. *1586:* Viczey Magdolna vallia, en Ional egyebet ez leanhoz Ne(m) latta(m) ... meg chak egy falat kenieremhez se(m) Niult [Kv; TJk IV/1. 572]. *1601:* Kapa Ferencz ... vallia ... Filstich Peter ... veres Thamas vrammal ... ertettek volna ... hogj egy Jakab Neweo olaz valamy aranyat Akarna ky vinny ... Deesen megh erem az rewen ott megh tartoz(ta)tam ... egy fillyer ereo marhayahozis Nem Nyultunk hanem eo Maga az olaz be pechetelue(n) hattam az Deesy biro kezenel pechet alat [Kv; TJk VI/1. 533]. *1631:* Fileki ... szitkozodni kezde rutul, hogi miert niul az eő lovahoz, az legenys le ugrek az lorol mindgjart [Mv; MvLt 290. 242b]. *1645:* Kapronca ine Aszonjo(m) biraja monda, hogy ü az penzhez nem njul, mivel nem hagyott hozza, hanem legyen keőz keznel [Ajton K; Törzs]. *1666:* az akkori p(rae)dalo üdőhőz kepest nem otalmazhatta az Ura jouait hanem hol mi remensegh alat ős niult holmi johoz ... mely el uitt jokot ... ez ideigh Ura ellen el titkolta s megh nem adta [Mezősztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1722:* Végben menvén ezen két Processus(na)k Conscribalása, Szolga Biro Vraimékkal Computust inealván, a mi bor, hus el költ ugj füszerszámra amit expendaltok parancsollyan Ngsd iránta honnan fizettessem meg, minthogy Ngsd Parancsolattya szerint: En meg nem engedtem hogj a Portio pénzhez nyullya(na)k [Pókafva AF; Ks 95 Borsaj N. Pál Lev.]. *1780:* Az eő Nagysága ... jobb jobb fel kelhető javai Ládákban, almárjomokban, Tékákban álván zár alatt, azoknak koltsai kinél állottanak ki tractalta, ki járt, és nyult azokhoz? [Msz; BK].

8. (saját javaiból) el/felhasznál vmit/vmennyit; a cheltui ceva/o anumită sumă din ceva; (von eigenen Gütern) irgendetwas verbrauchen. *1570:* Kathalin varga Janosne ... vallya hogy Egykor az piachrol Megen volt haza, Talalya az kapwba alwan hazanal Az kaytar leorinchnet, Mond eo Neky ez vallonak Am ely attam vala az hazat Albert deaknak, De Kaytar Balas ely vethe Rola, Lazlonak akarya megh thartany, Eo azt Montha neky Myert Attad ely Job az Masykat atthad volna ely, Arra azt Montha hogy Nem elhetek zellel ahoz kely Nywlnom az my vagion [Kv; TJk III/2. 203]. *1593:* Myert hogy az Vristen eo felsege Bywneynkert határunkat Sanyarw Izonyw es halhatatlan Jeg Eseowel ely Veue Bwza es Bor Dezma Nem leon Annyera, hogy az predikatoroknak meg fyzethessywnk hane(m) kenzerytettywnk (!) Ez varos Jeoüedelmehoz Nywlnya es Ekeppen fyzettywnk (!) meg Nekyek [Kv; Szám. 5/XVII. 25]. *1696:* bizonyos szüksegem esven az I idejebenis azon penzhez kellet nyulni [Dés; Jk]. *1705:* Elkelvén már a tizenkettődik száz forintom is, most újobban nyúltam kevés költségemből a tizenharmadikhoz, lévén még 50 forint ára tallér pénzem, most már ahhoz kellett nyúlnom költségemre [WIN I, 365]. *1765:* ezt mondván olykor az Idvezült Ur könyves szemekkel: Ezeket[a] én Iffiuságomban szerzettem volt immár ahoz kel nyulnom [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev. — [a]Aranyakat].

Szk: *legyen mihez ~i. 1670:* az kamaraispán Katona Mihály uram kezében adjon készen hatszáz forintot, hadd legyen kezénél, hogy ha az szükség úgy kivánja, legyen mihez nyúlni [TML V, 30 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1718:* A Buza iránt pedig eppe(n) fogjatkozás lesz ... lesben tarcsan Uram kgd vagj száz köblöt, ugy hogy ha meg szorulnánk legjen mihez nyulni [KJ Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *nem lévén/nincsen mihez ~ni. 1570:* Orsolya azzon Nyreo ferenchne hythy zerent vallya hogy Thwgia Zabo Janosne zoksor Ment Hozzaya, Es ezt Montha hogy az wra ely very kergethy az haztwl hogy penzt keressen nekj, Es eo neky Ninchen Myhez Nyulny egyebhez hane(m) az my hazatayan vagion [Kv; TJk III/2. 22]. *1606:* Swkeósd Miklos vram ... mikor hazassagra ... atta volna magat, szwkwlt szegien Arúa léüe(n) ne(m) leüe(n) mihöz niolni, azon Neuezeot Jozagra ... kenzerittetöt vennj f. 100 [Köpec Hsz; Ks 90]. *1713:* el menenk az Templomban ... ot jelen lévén Peter Deak Uramis es ot mi elottünk Nemzetes Egerházi Istvan Uram mondván: en lőttem volt Peter Deák Uramert kezes; de nekem nincsen mihez nyulnom hanem ihon jelen van eő kglme, en az kezessiget Tovább nem tartom [Mezőbánd MT; MbK 112].

9. birtokba vesz; a lua în posesiune; in Besitz nehmen. *1572:* Ilona Borbel Demeterne Zolgaloia halotta hogy Borbely Janosne kert penzt fl. 50 Zabo Janostwl keolchen ... Es azt Monta Jo Eochem ha meg halokis Ihol Mind haz Mind Zeole, valamelykhez akars ahoz Nywl (!) mygh az tyed Megh leszen [Kv; TJk III/3. 23]. *1606:* Attam uolt az

megh holt Beldj Janos Vramnak fòldeket, ennek elotte ualo esztendökben, mosta(n) nyoltam uolt azokhoz az foldekhez, es nemellieket beis uettem úolt [BLt] | ezt meg Ertuen hogj en az Jozaghoz niultam vgj kapdostal raita kj fogok es meg bizonytom [UszT 20/162]. *1619:* Tudom Aztis hogy Fwsteös Thamas holta utan Fwsteös Janos nyula ahoz az Jozaghoz most is az az Haz reyta [BLt 3 Fwsteös Andras Zent Martonj (60) pix vall.]. *1655:* senkíís az megh holt Aszszonynak semmi nemű Joszagahoz es egieb ingo bingo Iouaihoz hatalmasul hozzaja nyulni es el foglalni ... ne mereszeljen [WassLt fej.]. *1699:* Sebessi János ... meg kináltassék, hogy a' Contractushoz tartván magát ki költoziké szép szerént a' Házbol avagj nem, ha ki költözik jó. Ha penig tsak akadályoskodik, nyullyonn az Eccla a' maga házához [Kv; SRE 61]. *1777:* Tessék Nagyságod(na)k maga földéhez[a] ... nyulni és az exponens ... eö Nga circumveniált helyit remittálni [JHb XXXV/61. — [a]Ti. az elcserélt földhöz].

10. (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúl, vki javait lefoglalja; a se atinge de bunurile cuiva, a sechestra bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen, die Güter js beschlagnahmen. *1597:* effele dologban az az zokas volt, hogy ahol marhat ne(m) talalnak az Jozaghoz Nyúlnak, Azirt mind meg kerdeze az kaptalan, versendi Sara azzonnak hany Jobbagy vadnak vezzeodeon, es ki hún lakik, ki Egez udvaro(n), es ki fel vdúaron laknak [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. *1697:* ha pedighlen marhájokhoz vagj egjéb ingó bingó iovakhoz, akar njúlni, vagj njúlatni ... Petritjevit Horvát Miklós Uram ... azokhozis akár ki földén, hozzá njulhasson, njulathasson, és negjven, negjven forintokig csak maga hatalmával el vehesse [Széplak KK; SLt AX. 3]. *1711:* En Déési Sigmond ... meg halvá(n), hogy nehai szegény mostoha Atyá(m) Dosa Mihály ur(am) adossagáert, égy s más adosi contentumot akar(na)k venni holmi relictum bonumibol ... cum protestatione praemonealok ... hogy az én mostoha Atya(m) adosságáért se egy, se más az én maga(m) és Bátyá(m) ... örökös joszágához ne nyullyon [Dés; Jk 357–8].

11. *fegyverhez/kardhoz* ~ fegyvert fog; a pune mîna pe armă; zu den Waffen greifen. *1619:* az dolgot ... Startzer uramnak megbeszéllém ... Végre ugyancsak ezt találá fel rajta, hogy meg nem próbálják, hogy ez esztendőn kardhoz nyúljanak [BTN[2] 276]. *1662:* midőn semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is kellett nyúlni ... és előbb emberül meghalni, hogysem ... törvényinek és keresztyén vallásának szabadságát hagyni | a szegény hajdú atyafiak ... nemhogy már szolgálatra vétethetnének, de sokak inkább nagyobb romlásba, ki egyképpen, ki másképpen megkeserittetvén, ellenkező fegyverhez nyúlni készebbek lesznek vala [SKr 102, 550]. *1672:* az tályai dolgot is hallhatta Kegyelmed ... reá küldött az fejedelem, hogy az templomokat elvegyék. Az város nem engedte, hanem fegyverhez nyúltak [TML VI, 4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1778:* A tisztek közül némelyek azt kiáltották a népnek, hogy senki fegyverhez ne nyúljon, hanem adják meg magokat [RettE 391]. *1850:* Munketis ütni verni ... mérészeltek, ekkor égyikűnk, az igaz, kardhaz nyult, 's azzal magunkat védelmeztük [Dés; DLt 1320hoz].

12. hozzáfog/kezd vmihez; a se apuca de ceva; etw. anfangen/beginnen. *1586:* Eo kgmek Legh elseoben Niultanak annak az Instructionak Censuraiahoz melliet az zamweweo vraim, teob feó vraimmal rendeltenek volt, az Malom biroknak gond wiselesek feleol, es Molnarok, taligasok Jeowedelmekreol [Kv; TanJk I/1. 28]. *1593:* tekintwe(n) az my magunk io hyrewnkre Newwnkreis es ennek otalmara, Az Zaz vraim Niultanak az vnio Articulussihoz [Kv; i.h. 211]. *1619:* az én uram ... akarta érteni, nagyságodnak mi tetszik ez dologban? Ezt látom okának, hogy olyan mélyen eddig nem nyúlt az dologhoz [BTN[2] 301–2]. *1677:* a' mi az Evictor meritalis allegatioja lehetne, ahoz az In causam attractus ne nyullyon, hanem intactè reservállya az Evictornak [AC 182]. *1791:* ösztönöztetik az Exponens Ur Itéllő Mester Ur által az osztállyhoz nyulni [JHb XLIV. 5]. *1793/1794:* (Midőn a) Commune Terrenumot ... három egyenlő Táblákra ki intéztűnk volna, és azoknak ki méréséhez nyulnánk, oda érkezék Tkts Foszto Samuel Ur is [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b]. *1797:* a Levelek regestratiojához nyulván találtattak azok illy rendel[a] [M.igen AF; i.h. IV/777. 24. — [a]Köv. a fels.].

Szk: *fegyverrel ~ a dologhoz. 1655:* (A történteket) a portának ő nagysága hírré adván, úgy nyula fegyverrel a dologhoz [ETA I, 158 NSz] ✱ *körmös kézzel ~ a dologhoz* harciasan kezd a dologhoz. *1779:* A praetendens pedig körmösebb kézzel nyuljan ha mit akar a dologhoz [Msz; Sár.] ✱ *óvástjabb/óva ~ vmihez* óvatosabban/óvatosan kezd hozzá vmihez. *1669:* ezekben az Zólyomi dolgaiban az én személyemet is gyanúságba igyekeztek hozni némelyek, melyre nézve énnekem igen óva kell ehhez az Paskó uram állapatjához is nyúlnom [TML IV, 404 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1673:* Bethlen János urammal sokat beszéltem s ... megmutogattam, hogy vétett mind urunk ellen s mind mi ellenünk igen az fejérvári gyűlésben etc. Sok volt az szó. Úgy látom mindazáltal, jól esett ő kegyelmének is az beszéd. Ez után, azt gondolom, óvástjabb nyúl az olyan dolgokhoz [TML VI, 441 Bánfi Dienes ua-hoz].

13. vmihez folyamodik; a recurge la ceva; zu etw. greifen/Zuflucht nehmen. *1590:* Zollottak a' fejerdi peres hatar feleol, vegeztek hogy azt a' feoldet meg Oculalliak, kire valaztottak illien vraimat[a] ... onnat megh leowen, Amy legh iob ahoz Niulnak eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 150. — [a]Köv. 12 név fels.]. *1604:* Myerthogy az sok kwleomb kwleomb fele nyawaliak miat tellyessegel exhaurialtattúnk, es semminemw keez penzwnk ninchen hogy az mostany Súmmat ... megh adhatnúk hanem az regy mód Zerenth az keolchieoneozeshez kelletik nyulnunk, eo kgmek azert Tanachywl ... keolcheoneozenek ... mindenekteol [Kv; i.h. 481]. *1664:* ha római császár ő felsége kegyelmes interpositioja által jól végben mehetne az dolog, ehez az utolsó orvosághoz az ő felsége megbántódásával sem mi, sem az ország nem örömest nyulnánk [TML III, 280 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1666/1701:* Privilegiumok(na)k háborgatásához nyúlni nem akarunk [KvLt I/188 ogy-i végzés]. *1678/1683:* Is(te)n akarattja ellen nem erőszakkal, s, okoskodassal kel ellent vetni, hanem az alatta valoknak, eletek megh iobbitasavol, magok megh alazasavol, penitentia tartatasvol Istenhez szürü buzgo ohaitassal valo fuhazkodással kel, az engezteleshez niulni [Ks Kornis Gáspár kezével].

Szk: *irgalmassághoz ~. 1598:* Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt ... erthyk eo kgmek biro vramtol hogy fajtalan gonoz chelekedetiert theorwenj zerent fejere sententiaztak volna, myerthogy penigh minden sullios teorweniek lenitate misericordiae zoktanak mitigaltattnj eo kgmeis az irgalmassághoz niwlwan ... kerik azon biro vramatt ... legyen kegelem fejenek [Kv; TanJk I/1. 322] ✱ *praktikához ~. 1710:* Már csak az vala héja, hogy a fejedelem confirmálja Bánffy

Dénes ellen való sententiáját a státusoknak, de tartván attól, hogy a fejedelemasszony az urát elveri róla, újobb practicához nyúla Teleki a mellette valókkal [CsH 121] ✱ *traktához ~. 1663:* az kik szolgálatunkra meg akarnak maradni, fizetések meg leszen, azoknak pedig sustentatiojokra ... gondunk leszen ... dehogy mi ellenség ellen vár tartásra való élést szerezzünk, nem cselekeszszük, sőt ... ha sem tractához, sem fegyverhez nem nyúlnak ... más gondot kezdünk magunk felől viselni [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Sz. *1674:* Az békességhez ha nem akarnak nyúlni, eligazítja az fegyver [TML VI, 587 Baló László Teleki Mihályhoz].

14. vki személyéhez hozzányúl, elfog vkit; a se atinge de persoana cuiva, a prinde pe cineva; zu js Person greifen, jn festnehmen. *1648:* ha el szeöktem nem magamhoz kellet volna nyulnod, hane(m) az kezeseket keresned, mert az mint szoktak mondani, kezes fizet [Kv; TJk VIII/4. 313].

15. vhogyan bánik vkivel; a se purta într-un anumit fel cu cineva; jn irgendwie behandeln. *1667:* Hogy igy kellett nyúlnom ő kegyelméhez, megbocsáttasson, mert mint az uramhoz való kötelességem, mint pedig hazámhoz való szeretetem késztetett mint ezekre [TML IV, 68 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Szk: *törvénnyel ~ vkihez. 1670:* ezt az magyarországi dolgot ő felsége szünjék meg fegyverrel disponálni, törvényes király lévén ő felsége, az kik árulók lesznek, ő felsége törvénynyel nyúljon hozzájok [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

16. (állathoz) hozzálát; a îngriji (un animal); (Tier) versorgen. *1809:* Kire deliberátum. Nem állhat meg a vásár, mert a gazda híre nélkül esett, annál is inkább (mert) másnap mindjárt visszaküldötte a szolgájától. Eszerint tartozik az ökörhöz nyúlni s visszahajtani [Szárhegy Cs; RSzF 285].

17. vmi felé hajlik, vmit választ; a alege (între două lucruri); einer Sache zuneigen, etw. wählen. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... Garas pénz d 6. de ugy hogy ha szántást vetést nem kéván, lássa ă minister akar ă garas pénzhez nyúllyon akar ă vetéshez, ă ki őrőkős ă megyéb(en) bért adott ă Praedikátor(na)k [Kebelesztiván MT; MMatr. 297].

18. (vagyonból) részesül; a-şi primi partea (dintr-o avere); (am Vermögen) teilhaben. *1573:* Annak vtanna Adamot is Nagy sok Beo Bezedekkel meg Engezteltek volt haragyarol ... az Bekesseget vgy vezy fel vgy engedy meg az pert Vince, Adam, hogy Eggyk se Nyulion towab az Masiknal, hanem Mindenik az Anniatol erchyen es onnat fwgiönn [Kv; TJk III/3. 198].

19. *orvosághoz ~* orvosságot (be)vesz; a lua un medicament; Arznei (ein)nehmen. *1823–1830:* Már én nagy nyughatatlanságok közé jöttem, conscientiát csináltam belőle, és harmadnapig az orvosághoz nem nyúltam [FogE 131].

nyúl *fn* **1.** mezei nyúl; iepure de câmp; Feldhase. *1570:* Az Nywlak kergetesse feleol ... Azt Mongyak eo k. az Zaz vraim hogy eo k. Byro vram Bwzak, Zeolek, keozeot Neh Engye (!) senky Nywlazny zabadon Jargalny [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1571:* panazolkodnak eo K. hogy az kapuban valo Zolgak kufarra leottek, Az myt videkreol hoznak Thykot Nywlat Es egiebet, Beh Nem ereztyk az kapun, hane(m) Eok veszik Megh es eok arwltatyak [Kv; i.h. 29b]. *1598:* Daniel Scherer ... wallia. Hallottam ot Berethalomba(n) Nyreo Gieorgiteol ... Ennekem vgimond Coloswarat ket almas kek paripam wagion amikor akarok mindeniken ki megiek múlatni, egi madaramis vagion mikor azt az niulnak bochiatom mingiarast megh kapia az nyulnak az zemet [Kv; TJk V/1. 145]. *1599:* Rhadak Andras ... azt mondgia volt hogy pechieteltetnęm megh az Nyulakat [Dés; Eszt-Mk]. *1638:* honap tala(n) halasznj megiwnk, azo(n) alkalmatossaggal az kegd Soljmosi njulajtis megh iparkottattjuk [KJ]. *1740:* vettünk 17 madarat, egy nyulat, egy faj tyukot es faj kakast mellynek ara fh 4//55 [Kvh; HSzjP]. *1774:* Enis Erdő Pásztor lévén, 's Erdőkben kovájogván lőttem egy egy Nyulat [Vécke U; LLt Vall. 180]. *1859:* lóttünk özöket, rokákat és nyulakat [Dés; Újf. 2. id. Pataki Dániel lev.]. *1860–1861:* a nyúl szintén bővön van, bőrét szőcsök, kalaposok, kereskedők jó áron szedik bé [Benkő,MszIsm. 11].

Sz: *a ~ elszalad vmivel. 1834:* Jo szivel folytatnak ha volna mivel; hanem a mivel lehetne folytatni azzal a Nyul el szaladott [Kv; MészCLev.] ✱ *nyulat kergetve medvét ne költsünk. 1584:* Irtunk capitan wramnakis, hogy ... egy falwerth kettęert nagyob(b)at ne indichion, hogy az keözbeszed zerent nywlat kergetwen Medwet ne keölcheönk [BáthoryErdLev. 205 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz] ✱ *amíg az agár szarik, a ~ elszalad. 1704:* beszéllették ugyan, hogy a kurucok gyülekeznének mind Kocsárd felől, mind Kolozsvár felől, mind Háromszék felől, de amint látom, addig béjün a generál, és amíg az agár szarik, addig elszalad a nyúl [WIN I, 225] ✱ *szekérháton nem fog nyulat. 1662:* szekérháton ő kegyelme bizony nem fog nyulat [TML II, 269 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

2. *tengeri ~* üregi nyúl; iepure de casă; Kaninchen. *1679:* Tengeri fekete nyúl nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 100].

3. *~ elejű* (cal) cu spată de iepure; (Pferd) mit schmaler Brust. *1811:* Szügye[a] széles, ki-áll, még-is takarékos, Nem felette husos, nemis választékos, Ezen kivül járnak a' forgó tsontyai, Nem nőttek nyúl módra az első lábai[b] ... Nem nyul elejü [ÁrÉ 157. — [a]Gr. Bethlen János véleménye szerint a ménesbe való lónak. [b]Az ezután köv. rész lapalji jegyzetben].

4. *~ hasú* cu burtă de iepure; mit Hasenbauch. *1811:* A'pej, ha nyul hasu, vagy pedig az orra Szamár szin, nem akad uri vásárlóra[a] [ÁrÉ 155. — [a]Gr. Bethlen János a lószínekről].

5. nyúlhús; carne de iepure; Hasenfleisch. *1584:* Egy Jo tyukot adgyanak per d 5 Alab walot d 4 ... Egy io nywlat d 12. hitwanbat d 10 [Kv; PolgK 13]. *1593:* Vettem Egi Nyülot f — d 14. Melyet fekette Leübe feztek [Kv; Szám. 5/XXII. 5]. *1595:* vöttem 2. Nyulat ... d 27 Az 2 útollya sütüe vala, Az többj volt fekete Lewre [Kv; i.h. 6/XVIIa. 21 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: *~(nak az) eleje. 1595:* Ebedre ... Elsö Taal Etek volt fekete Lew: Ahoz 2 Nyül Eley volt tt d 10 | Az elsö Taal Etek volt Sültt ... Az masodik Taal Etek volt az fekete Lew. Abban volt az 2 Nyülnak az Eley és az öz hüs: Ahoz Dio volt ... d 3 ... Malosa szelöt ... d 31 ... Mandolat ... d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 16, 298 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* harmadik taly Etek fekete lewel az Niülnak az Eleyt ... d 13 1/2 [Kv; i.h. 7/X. 30 Jeney István sp kezével].

6. nyúlprém; blană de iepure; Kaninchenpelz. *1652:* egy fekete Terczella palastotis adot eó kgme, fekete Niullal berlet [Mihályfva NK; JHb XXII/41] *1809:* Az Ifiu Groffne veres Palastyának fejer Nyullal valo bérelése és Munka 17 Rf [Kv; TKhf].

nyúlábrázatú nyúlarcú; cu mutră de iepure; mit Hasengesicht. *1657:* elérkezék nagy fáradtan ... Manszfeld és vele az

veimári herceg, Ernestus ... Ez Manszfeld ... igen kicsin, fonnyadt, nyúlábrázatú vén emberke [KemÖn. 73].

nyulacska kis nyúl; iepuraş; Häslein. *1705:* Ma voltam kinn nyulászni Disznód felé lovon ... egy nyulacskát is fogatánk [WIN I, 114]. *1750:* ezen Talyigán két Zsák szárnyas majorságnak valo buza rostaalyát küldöttem bé, Holnapi Napra penig, ött Csirkécskét, két Pipét, két ifju Nyulacskát és ez oráig Annyát szopo két Kis Báránykát [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.].

nyulad '?' **Hn.** *1592:* az Nywladon beleol mely heliet fanczialy fenywnek hinak [Fancsal U; EHA] | Az fanchialy ferenczy diznait lattam Nywladban hogy eorzeottek maknak Jdeyen [Zetelaka U; UszT]. *1606:* az Niúlad tartomanjarol [Tarcsafva U; EHA].

Feltehetőleg a *nyúl* szó *-d* kicsinyítő képzős alakjából magyarázható hn.

nyúlajakú nyúlszájú; cu buză de iepure/spintecată; mit Hasenscharte. *1730:* Karacson Thodor nyul ajaku [Bözödújfalu U; Pf]. *1802:* Höhn Gottlieb ... a' felsö ajkán nyul ajaku [DLt nyomt. kl].

nyúlánk magas és karcsú; zvelt, subţire; schlank. *1846:* Berka Petru ... középszerü nyulánk testalkatu [DLt 1200 nyomt. kl]. *1848:* Benedek Alajos ... magas nyulánk termetü [DLt ua.].

nyúlánkos ? nyúlós; viscos, cleios; schleimig. *1795:* orrán, Száján, Fülein, Szakadatlanul folyt a' Nyulánkos Nedvesség, és ... iszonyatos Szagos volt [Mv; Told. 47].

nyúlánkozás kb. várakozás; aşteptare; Warten. *1710 k.:* csak jobb a rendelt seregben való menés a nyulánkozásnál a kitudjára mindenkor [BÖn. 649].

nyulas 1. ? (eredetileg) nyúlban gazdag; (iniţial) bogat în iepuri; (ursprünglich) hasenreich. **Hn.** *1579:* Az niulas felol valo az Vero fel felol Juta Toldalagy ferenchnek mind az Bircig [Néma MT; Told. 31/1]. *1692/XVIII. sz. köz.:* Nyulasra menö utt mellett egj darab himocska (!) szántó föld [i.h. 36]. *1693:* Az nyulas utnál (sz) [Szabéd MT; EHA]. *1740:* Supra Fontem nyulas kut vocatum (k) [Boroskrakkó AF; EHA]. *1748:* A Nyulas Domb verőfényes oldalában (sz) [Koronka MT; EHA].

2. '?' **Szn.** *1366:* Nicolaus dictus Nulas [Szászfenes K; Makkai,KvOkl. 7]. *1568:* Demetrius Nyulas [Kv; TJk III/1. 183]. *1570:* Nywlas Demeter [Kv; TJk III/2. 188].

Valószínűleg a *nyulász* szóra visszavezethető szn.

nyúlás[1] 1. (illetéktelen) hozzányúlás; faptul de a umbla cu ceva (fără drept); (unbefugtes) Hingreifen. *1662:* Nagyságod ... 6. aprilis az úrnak írott levelét nekem ő nagysága megküldvén, értem, mit írjon Hedri uramnak ezen várban levő ládáihoz való nyúlásom felöl [TML II, 289 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz Kővárból].

2. *fegyverhez való* ~ vki elleni fegyveres támadás; atac înarmat împotriva cuiva; Greifen zu den Waffen gegen jn. *1676:* á ki törvénj úttyán kivül maga tészen igazat maga(na)k (: kivalkeppen ben à várb(an) fegyverhez valo nyulassal :) az ollyaten job kezenek el vagattatásaval büntetödgyék [Vh; VhU 662].

3. *vmihez (való)* ~ birtokbavétel; luare în posesiune; Inbesitznahme. *1608:* Getzy Jstvan Vram njulhasson az hazhoz ... ha hul eo kegyme hozza nem akarna nyulni Egerhazy Balasnak legjen zabadsaga az hazhoz nyulasra [Mezöbánd MT; MbK]. *1621:* illien alkolmatossagok adatatuan az iozaghoz valo niulashoz ne(m) akaruan vellek perleódni erette [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/23]. *1691:* Szakácz Istvánne Judit mint Ax proclamaltata Császár Miklost mint It. bír az I. egy ben valo Fundust ... mely Fundúst kertem hogj remittallya, nem cseleküdte. Ergo a jószághoz valo nyulásért potentian[a] [Zabola Hsz; HSzjP. — [a]Van].

nyúlás[2] elnyúlás; prelungire; (Zeit) Ausdehnung. *1650:* Szandeko(m) az vala nekemis kgmetek keőzibe(n) magamis fel mehessek, de hoszszas nyavaljam uta(n) valo epwlesemet annyera nem aranzottam, hogj az uto(n) valo razodassal merjem magamot szerenczeltetni, tartuan hitua(n) nyaualiamnak nyulasat (így!) [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a].

nyulász 1. nyúlvadász; vînător de iepuri; Hasenjäger. *1594:* biro vram kialtassa megh, hogi valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hogi niülaz, tahat nylakkal puskaual megh leoveoldeozik, mert latiak eo kegmek hogi egiebkeppen sem akarnak effele niulazok az kar tetelteol megh zwnni [Kv; TanJk I/1. 236].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: nyúlvadászó; vînător de iepuri; hasenjagend. *1662:* A vadász, jó madarász, ebeken kapó nyulász embereket nagyon kedveli vala[a] [SKr 282. — [a]I. Rákóczi György].

Szn. *1735:* Nyuláß András [Kv; Dica XX. 64b].

nyulászat nyúlvadászat; vînătoare de iepuri; Hasenjagd. *1599:* Tudgiatok ennek eleotte is zegent f⟨eni⟩egettik az Alparethi hataron valo Nyulazatértt [Dés; Eszt-Mk]. *1605:* Vagion sok panazolkodas az búza keozeot valo nyulazat feleol [Kv; TanJk I/1. 511]. *1662:* Kinek csak a kelletvén, ottan a Berettyó mellett a Csomaközi asszonytól való leánya Pelbárthida nevü falujában jött vala, azhonnan a vicekapitánynak, hogy nyulászatábul látogatására egy tál káposztás húsra hozzá betérne, beírt vala, s maga is ottan nyomában vala levelének [SKr 510]. *1758:* It valo nyulászatra puskapor(r)a xr. 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 175b].

nyulász(ik) nyúlra vadászik; a vîna iepuri; auf Hasen jagen. *1569:* Thowaba wrwnk w fělsege Jo Egesegben wagyon Nyulaznys ky Jar [Gyf; BesztLt 8]. Thomas Krechmer és Lucas Pystaky a beszt-i bíróhoz és tanácshoz]. *1570:* Byro vram Bwzak, zeolek keozeot Neh Engye (!) senky Nywlazny zabadon Jargalny Es ezt vgian megh hirdetesse eo k. ha kinek Nwlazny valo kedwe vagion, otth Nywlasson hwl nem Tylalmas, ha penigh ky nem fogadia Byro vram fogassa megh es vegien Tyz forintot Rayta [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1594:* biro vram kialtassa megh, hogy valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hogi niülaz, tahat nylakkal puskaual megh leoueoldeozik [Kv; i.h. I/1. 236]. *1599:* Rhadak Andras ... Az Alparethj hataron Niulazuan tér vizza haza felé, es Jutt az zynyey hatarba ... Es hogy ot Niulazna olykor leuen Immar hogy haza fele igiekeznek leónj | Az Actrixnak meg holt Vra es Vranak velle valo zolgai az en Alparethi hataromon zabadon Jarwan es Nyulazwan ... kopoymat, Agarimath fel hoyzogattak kyaltottak [Dés; Eszt—Mk]. *1639:* Ebéd után voltunk ki nyúlászni a tordai mezőkre, de semmit sem találtunk [ETA IV, 56 HGN]. *1640:* Edgiebet nem tudnak ki niulaszna vadaszna hanem

Iantso Pal eo kgme tart agarakat s vadasz szolgaival [A.árpás F; UC 14/148. 137]. *1701:* eö pedig csak nem fél mezitelen lö (!) nélkül, sohuvá nem mehet ha nem nyulászni [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sándornéhoz]. *1704:* Ma reggel kimentünk volt Naláczi Lajos urammal a mezőre nyulászni ... Kimenvén a selyembergi szőlőkhöz, ott körül nyulásztunk | Ugyan ma az úr több főrendekkel együtt kiment vala lovon nyulászni, de mivel a kutyák rosszak voltanak, semmit sem fogánk [WIN I, 164, 237].

Sz. *1614:* Látván Básta, hogy az farkas elment, ő is kijöve az lyukbol nyúlászni ... Gyalut, Almást megholdoltatatá, és onnat méne Beszterce alá, melyet erősen lőtete[a] [BTN[2] 52. — [a]1602-ben].

nyulásztat nyulászni küld; a trimite (pe cineva) la vînătoare de iepuri; auf Hasen jagen lassen. *1599:* az en zegeny Vramath Radak Andrasth Kereztburi Christoffnę Azzonjom zolgaia altal megh Intette, hogy Jobbagit ne haborgatna, Es az Alparethi hataron se Nyulaztatna [Dés; Eszt—Mk]. *1769:* A' Szőlőkben Nyulásztatni, mikor káros ő Nga soha, s most sem küldött [Mv; Told. 19/45].

nyulásztatás nyúlvadásztatás; vînătoare de iepuri; Hasenjagd. *1605:* Vagion sok panazolkodás, az buza keozeot valo nyulazat feleol ... Az Zeoleo keozeot valo nyulaztatasrolis azon vegezes obserualtassek: A' kik effele kar teweoket penigh be mondanak biro Vram(na)k awagy az Tanachnak tehat az tiz forintnak harmada annak adassek [Kv; TanJk I/1. 511].

nyúlat 1. belenyúlat vmibe (és kivetet vmit); a pune pe cineva să(-şi) bage mîna în ceva (pentru a scoate un lucru); hineingreifen (und etw. herausnehmen) lassen. *1732:* Déserdinné Aszszonyom ... panaszolkadot nekem ... Radics Borbara Aszszonyra, hogy ... mikor eö Nga egj alkalmatossággal igen Sulyos beteg agyban volt Radics Borbara Aszszonjal kelletet nyulatni ládájában, és mikoron osztán meg gjogjult ... eszében vette hogj pénzében el vett Radics Borbára Aszszonj [Kv; MvRKLev.].

2. (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlat, vki javait lefoglaltatja; a pune pe cineva să sechestreze bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen/die Güter js beschlagnahmen lassen. *1697:* ha pedighlen marhájokhoz, vagj egjéb ingo bingó iovakhoz, akar njúlni, vagj njúlatni ... Petritjevit Horvát Miklós Uram ... azokhozis akárki földén, hozzá njulhasson, njulathasson, és negjven, negjven forintokig csak maga hatalmával el vehesse [Szépfalu KK; SLt AX. 3].

nyúlathat (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlathat, vki javait lefoglaltathatja; a putea dispune să se sechestreze bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen lassen/die Güter js beschlagnahmen lassen können. *1672:* ha maga szova hihető emberek szovaibol valami fraudulentiam, vagy gondviseletlensegem mia eö ngök meg karositassok comperialtatnek tehat eö Ngok vagy Praefectus Vra(m) eö kgme minden jovaimhoz, sőt ha azok fel nem érnek magam személyemhez hozzam nyulathassanak [UtI]. *1697:* Also Venitzei Kornya Sándor ur(am) ... adá el örökösön ... Nobilitalt fundussát ... Nzts Boe⟨r⟩ Péter Ur(amna)k ... hét száz magyari forintokért ... Assecuralvan ... azon fundusnak és épületek(ne)k szabados békességes birasában ... ha peniglen fogadása szerént nem Evincalná ... Kornya Sándor Ur(amna)k minden nével nevezendő ... bonumihoz azon summáig ... nyulhasson és nyulathasson [Fog.; Borb. II].

nyúlattathat (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlathat, vki javait lefoglaltathatja; a putea dispune să se sechestreze bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen lassen/die Güter js beschlagnahmen lassen können. *1668:* meg bizonyossodván miatta(m) valo kár tétel, Tehát az mi kgls Aszonyunk eo Naga szabadasson hozzam nyulatatthassan, mind penig jovaimhoz [UtI].

nyúlbélés nyúlbőr-bélés; căptuşeală din blană de iepure; Futter aus Hasenpelz. *1599:* Filstich. Peter. Hozot Crakay Marhatt ... Niwl Bellest —//41 1/2 p(er) fl 100 [Kv; Szám. 8/XV. 34]. *1789:* Fejér Nyul Bérlésnek egy Zsák Rft 7 [Mv; ConscrAp. 5].

Szk: *angliai ~.* *1732:* Mente Viola Szin bíborbol valo rövid Angliai Nyul bélléssel, Arannyos Gombok Sinor nélkűlt [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5].

nyúlborsó borsófajta; un soi de mazăre; Art Erbse. *1744:* Nyul borso Fejér Hargas borso [Buza SzD; LLt 181B].

nyúlbőr piele de iepure; Hasenleder | nyúlprém; blană de iepure; Hasenpelz. *1571:* farkas beoreoket roka beoreket ... georeny beoreket nyul beoreket es mindenfele vad beoreket megtiltottak, nekünk zabad nem volt vennunk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendeihez]. *1618:* Ferencj Mihalynak ... Eüet beör araba(n) ados ... Megis vgian nekj niul beör araba(n) ados tt. f — d. 50 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. *1679:* Őz bőr nro 10. Nyúl bőr nro 40 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 148]. *1682/1687:* Attam Egi Uy Angliai Ueres Mentett ... Niul bőrrel berlett, Roka Torokkal premezue [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1685 e.:* Ezen háznak hiján vad(na)k ... öz bőr Nro 1 Nyul bőr Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8–9]. *1699:* Csáválť hitván nyul bőrök nro 5 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1774:* Ha voltak Puskások a' Joszágban ... hány kalapot Csináltattak nyul Bőrökből? [KS gub-i vk]. *1788:* Zöld bagazia nyul bőrrel bérlett kasulás Mántli [Mv; TSb 47]. *1823:* Édes Atyám Uramnak ... ha szüksége leszen kalapra — ugy instálom a' nyul bőröknek bé küldését [Ne; DobLev. V/1066 Dobolyi Sándor szüleihez]. *1843:* az által vetővel eg(g)yütt el futottunk ... találtunk benne 12. piros Kordovánt egy Roka és egy nyul bőrt [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: *készített ~.* *1756:* Molyoktól meg ett készitett nyúl Bőr 5 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13].

nyúlbőr-gerezna nyúlbőr-bunda; blană de iepure; Pelzmantel aus Hasenpelz. *1570 k.:* Georgius Zeoch ... fassus est, hogy Janos deaknak Az Annya hozot volth egy Jgen zakath Nywl Beor gereznat hozaya hogy meg varya [Kv; TJk III/2. 102c]. *1589:* Vagion egi heőrchieogh Gerezna Vy. Vagion egi Niul beör boritot gereznais Jo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 48]. *1629:* Egi hituan nyulbeor Gerezna aestimaltuk tt f 1 [Kv; RDL I. 146]. *1630:* Szöczi Jmrehne viszen ... 2 Kis Nyul beor Gereznat p(ro) f 7 ... Egy Barani beor gereznat p(ro) f 4 [Kv; Szám. 18b/IV. 50] | mikor ez az iffiabik Kerekes Marton meg hazasodek, akkor egj tiz forintos nyl (!) beór Gereznat vit vala utanna az matkaianak [Mv; MvLt

290. 209b]. *1640:* Egi nyul beör Gerezna [Kv; RDL I. 123]. *1662:* Egy Cibokas uiselt Niul beör gerezna ... f. 4 [Kv; RDL I. 146]. *1686:* Edgy pegymetes nyul bör gelezna [Bikfva Hsz; BLt 1].

nyúlcímer levágott nyúl mellső v. hátulsó combrésze; pulpă de iepure; vorderer od. hinterer Hasenlauf des geschlachteten Hasens. *1582:* Egy nyúl czemer d 6 [Kv; Szám. 3/V. 5 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Egy nyul czhemer d. 7 [Kv; i.h. 3/XXII. 56]. *1586:* egj pechienie, Niwl Czimer Diszno hws es ket kolbaz —/18 [Kv; i.h. 3/XXIV. 75]. *1588:* veottem ... 9 January ... Egy Nywl Cemert d. 6 [Kv; i.h. 4/I. 16–7]. *1589:* 1 Nywl czimer p(ro) d. 6 [Kv; i.h. 4/VI. 10 Stenzely András sp kezével]. *1591:* fezettem Az Zamveóweo vraimnak Ebedet ... 1 Nyúl Cimer f — d 8 [Kv; i.h. 5/I. 49]. *1597:* Veottem ... Az fai tiuk es Niul Czimer chiepegetni valo zalonat ... d 5 [Kv; i.h. 7/XII. 34 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1650:* Sűttettem ket Nyul Czimert ... d 16 [Kv; i.h. 26/VI. 415].

nyúl-fertály levágott nyúl negyedrésze, ciozvîrtă de iepure; ein Viertel des geschlachteten Hasens. *1592:* Vachiorara ... Egi Niwl fertali f 0 d 6. Ket Niwl fertalj fekete lewel f 0 d 17 [Kv; Szám. 5/XIV. 121 Eppel Péter sp kezével].

nyúlfészek culcuşul iepurelui; Hasenlager. **Hn.** *1763:* Nyulfészek oldalán a' Divisiot vgj határoztuk ki [Kál MT; EHA]. *1772/1812:* Az Nyul fészek oldalán (sz) [uo.; EHA].

nyúlgerezna nyúlbőr-bunda; blană de iepure; Pelzmantel aus Hasenfell. *1620:* Egy Nyul gereznatul f —/10 [Kv; KvLt VectTr II. 69. 4].

nyúlháj nyúlkövérség; grăsime de iepure; Hasenfett. *1747:* eő ollyan mesterségre tanitatott az német molnártol ... hogj ... nyul hájat tégyen az malom kerekei kűlsö tsapjára mert az miais el romlanok az malmok és Molnár János ... megbolondul [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. *1748:* Hát azt tudjaé a Tanu ... hogy ... Argyélán Josziv, egyszer vagy másszor kérkedet volna fel vélle, hogy a Német Molnár György tanitotta volna nyul hájjal, és szőlőkb(en) termő fűvel ollyan mesterségre: hogy ha akarná tudna ártani Molnár János(na)k [uo.; i.h.].

nyúlhat 1. belenyúlhat/bele tud nyúlni vmibe; a putea să(-şi) bage mîna în ceva; hineingreifen können. *1766:* Nem is volt katonának termett ember nyavalyás*, mivel törpe ember lévén, kimondhatatlan vastag, potrohos ember volt. Sokat nevettem egyszer a többi között, mivel azt beszélte: őfelségének valaki azzal adta volt be, hogy a tarsolyába nem nyúlhat a kövérségnek miatta [RettE 202. — *Teleki Ádám generális].

2. hozzányúlhat és elvehet, hozzá szabad nyúlnia vmihez; a avea voie să pună mîna pe ceva (şi să-l ia); zu etw. greifen und wegnehmen dürfen. *1842:* a nemes falu közönséges gyülésében ⟨a⟩ szükséges eszköz fáknak cédula mellett való adás⟨a⟩ engedtetett meg. Azt is úgy, hogy az erdőpásztor jelenlétében s cédula általadása mellett csak annyit vághot le, amennyi engedtetett meg; úgy szükséges épületekre is éppen ily módon való szabadság mellett nyúlhat fennálló nyers fákhoz [Taploca Cs; RSzF 115–6].

3. hozzáférhet/juthat vmihez; a putea avea acces la ceva; zu etw. hingelangen können. *1661:* Bánfi Dienes uram feleségemet Medgyesen nem érvén, az pénzhez nem nyúlhatott az katonákat üresen bocsátotta vissza, rettenetes gyalázatomra [TML II, 24 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1697:* Tőllem igen kére helyet Az Sajtnak Peter Deakne Aszszonyo(m), mig meg adhatná Pater kaszoni vramn(a)k, én mondám, én bizony ne(m) adhatok mert nékem nincsen olyan záros hellyem az hová az én fiaimis ne nyúlhassanak [Kotormány Cs; CsJk 2 Balint Peterné Ersebeth (60) pp vall.]. *1705:* (Bánffi Farkas értékeit) Schlick uram pecsételte el, és az ő híre nélkül ahhoz senki nem nyúlhat [WIN I, 639–40]. *1763:* minden Joszágaim iránt valo Radicalis Levelek Kolosvári Házomnál le pecsételve lévén, azokhoz Mlgs Attyafiak meg edgyezett akarattyak vagy is jelen létek nélkűlt nem nyulhatok | méltoztassék addig való időt engedni mig a Levelekhez nyulhatok [Kapjon SzD; Ks 96 Haller János lev.]. *1783:* rendelést tennék őrőmőst azon Contractusak(na)k ki szolgaltatásakban is, de nehéz hellyre szorulván véletlenűl, mig magom le nem mégyek, addig hozzájak másak nem nyulhatnak [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz].

4. vmennyit felhasználhat; a putea utiliza/cheltui; eine bestimmte Menge verbrauchen können. *1662:* Igaz, hogy halálunkhoz közelítő súlyos betegségünkben őkegyelmek importunuskodván, mennyit akarunk adni ? üzentünk ugyan elsőben, harminc- s negyvenezer tallért, mivel akkor nyavalyánkban nem is nyúlhattunk volna annyinál többhöz [SKr 466].

5. birtokba vehet; a putea lua în posesiune; in Besitz nehmen können. *1588:* Bornemiza B(ene)dek ... Jol chelekedet, az Nemes ember kezebeól ... maghanak valtotta a' Kalmar Peter haza rezet, Azert ... Ha kinek Nehez tegie le penzet Amit Bor(nem)izanak kelletet vagy kelletik fizetnj Adnj Haller Gabor kezebe a' hazert, es vgy Niulhasson a' hazhoz [Kv; TanJk I/1. 70]. *1608:* Ha ... Berei Marton uagj maradekj az haza (!) el akarnak adnj tehat eleozeor Szép Janost kenallyak megh uelle ... mindeneknek eleotte Getzy Jstuan Vram nyulhasson az hazhoz [Mezőbánd MT; MbK]. *1612/1723:* Az Egyház földét sub poena flor. 12. Senki Praedikátor hire nélkül meg ne mérje szántani, hanem a' Praedikátor a' mellyet meg akar szántani ... ő nyulhasson először hozzája; annak utánna az Egyházfiak, a' kinek akarják, adják annak a' maradékát [HbEk]. *1623:* eo kegme kúúl Janko Gaspar ellen senki azokhoz* nem niulhatna [Uzon Hsz; BLt. — *A földekhez]. *1639:* az Istenben el nyugot Batiamnak meg maradot iouaj latogatasara, menek Kolosuarra; holot az Attiafiakot egyben gywtuen ki tetczik uala, hogy igen sokkal maradott uolna adossa, es mind addigh nem nyulhatnek jouaihoz, ualamigh az adossi nem contentaltatnanak [Kv; RDL I. 117 Szakmari Marton Sv mellett Szent Laszlon lakó nyíl.]. *1690:* privilegiumunk(na)k continentiaia tartia, hogj valakik valakinek szölö eoreöksegett fel veszik, vionnan megh böczülven, mint dolgozoszott raita, az igaz vèrr, es igasz attiafiu deponallia, depositis deponendis minden kölczegett expensaiat, ugj niulhasson az szölö eoreöksseghez [Km; Ks 11. XLVI. 16]. *1739:* a' fenn emlitett immobile bonumokhoz senki ne nyulhassan, és ... semmit ne occupalhassan, hanem mind azokat birhassa és usualhassa az praetitulált M. Ur* [Ne; Incz. IX. 5a. — *Váradi Inczédi Joseff ítélőmester]. *1740:* Solemniter Protestalok azon, hogj Néhai Hiripi Mihály Uram Unokáin(a)k Házokhoz senki ne nyúlhasson, mig engemet, eddig való Expensáimról, azon árvák iránt nem excontentál ... minthogj, én, érettek felesen költöttem [Dés; Jk 328a].

6. (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlhat, vki javait lefoglalhatja; a putea sechestra bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen/js Güter beschlagnahmen können. *1641:* Mohaj András Vramnak is arra kótelezte magat Kozta Clara Azzoni, hogi ha eöies nekj azt[a] le nem tenne, tehat annj ereo Jozagahoz niolhasson [SzJk 57. — [a]A jótállás összegét]. *1666:* ha kiadják az pénzt ... ea conditione adják, az mint az kötés is tartja, ha donatiojok corruál, az pénzemet mox et de facto megadják, alioquin jószágokhoz nyulhassak stb. [TML III, 631 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1700:* Vas Daniel Ur(am) ... Alexander János Vr(am) marhájahoz nyulhassan ... fen megh irt 117 magjar farintakat megh vehesse, s vetethesse [Mv; WassLt].

7. vkihez/vki személyéhez hozzányúlhat, elfoghat vkit; a putea prinde pe cineva; jn festnehmen können. *1597:* Lomperti giurka Matthe ... ha uram feolderuly es neue aloly ely budosnek, es eo kegelmet eoreok Jobbaguly nem akarna zolgalny tehatt mingiarast ugian ezen leuely ereieuely hozzaiok[a] niulhaszo(n) Teoreok Gabor Vram ... megh uehesze az kulon kulon negue(n) neguen forintott az utta(n) pedig ugian kergethesse Teoreok gabor uram Giurka Mattetth mintth eoreok Jobbagiatth [Dob.; WLt. — [a]A kezesekhez]. *1609:* Mindeneót hozzank Nyulhasson [K; Told. 1]. *1667:* Az kik járták dolgát[a], örömest megfogatnék bennek, de nemes emberek lévén, suspiciora csak hozzájok nem nyúlhatok [TML IV, 59 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Zólyomi Miklósnak, aki a fejedelemségre áhitozott].

Szk: *fejéhez* ~. *1590:* ha az vram szolgaiat Dobos Janczit ... Megh nem hozzak s vram kezben kiuannia faggios Georgiot es feleseget tartozzanak eleo allatnj, ha penigh eleo Ne(m) állattathattyiak tehat ez feliel megh Jrt kez(es)eknek mindeniknek Capitány vram Perniezzj Istva(n) feiekhez nywlhasson [UszT]. *1591:* vgj foghtam megh Azt az horúat Janos neuy legent minth zegeodet zolgamot ... En nekem Arra keóteötte magath ha ki ne(m) teöltene esztendejet Engem el hadna, en eótet megh foghassam minde(n) theorue(n) nelkil fejehesz niulhassak [i.h.]. *1604:* ha az meg neuezet Kantor Janos az kezessegbe bele hadna, hogi Tizen ötöd napra zembe nem hozna ... az meg neuezöt zekel balintnak minden marhaiabol Jozagabol, az mig fel Erj Jgazat wehessenek Anak fölötte Eon maganakis ha Jozaga fel nem Éry az feyehöz niulhassanak neuezetes helieken Erdön mezön falwn es warosban, zabad Sokadalmokban, es fö Ember hata megetis [i.h. 18/140] ✱ *személyéhez* ~. *1645:* Banyai Janosnak nem volt ollyan teorvenye hogy az It Captiualtathassa, hane(m) Exequutiora kellet volna mennj es ha semmie nem leot volna ugy nyulhatot volna szemelyihez à varos priuilegiuma szerent [Kv; TJk VIII/4. 7].

8. hozzáfoghat/kezdhet vmihez; foglalkozhatik vmivel; a se putea apuca de ceva; etw. beginnen/anfangen können. *1584:* emlekezet a' felseo Espotaly mester vra(m), hogy egy Mesterrel zolot volna kiwel Akarna meg epitteny az Espotaly Molna gattiat, Es az Tarcha hazy Zakadastis es az Retbe(n) valo kart meg Mutathatna neky, es ozta(n) Niulhatnanak az epittesre (!) [Kv; TanJk V/3. 282a]. *1586:* Az espanok melle ... az tanachbol valazzanak Negy vraymat, hogy mindenkeppen derekason Niulhassanak illien karnak megh Enyhitesere [Kv; i.h. I/1. 30]. *1696:* mivel ... egyéb inmobile bonumokrol judiciumot nem vöttenek; Annak Divisiojához nem nyulhatunk [Mv; MbK 80. 3–4]. *1784:* El nem fognak ugyan az Város Birái rekesztettni attol, hogy ennekutánna is ... a köz költségre Repartitiot ne tehessenek, ugy mind azonáltal, hogy azt meg tévén pro approbatione mindenkor az Tktes Continua Táblán exhibeallyak, és minekutánna ottan approbaltatik ... nyulhassanak fel szedéséhez [Torockó; TLev. 2/6. 2a].

nyúlhát 1. nyúlhátprém; blană de pe spatele iepurelui; Hasen/Kaninchenrückenpelz. *1697:* Egy kék Török kamuka, nyul háttal bérlett viseltes hálo mente [KGy]. *1803:* Roka Mál és Torok ... Nyúl hát ... Nyúl Mál [DLt nyomt. kl].

2. Sz. *1657:* (A fej-t) az nagy fösvénység csak egy tallér adásra is nem bocsátá, hanem magaméból adék az embernek néhány tallérokat ... megteljesedék rajtam amaz köz- és igazmondás: hogy az nagy emberek kedvességek igen nyúlháton jár [KemÖn. 244]. *1752:* Ngdnak mind baratsága, mind pedig attyafisága igen nyúlháton jár ... midőn szemembe szépet szolván, hátom megett Feleségemet éppen illetlenül ... öszve gazlotta [Torja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez].

nyúlhatás vki javaihoz való hozzányúlás lehetősége; posibilitatea de a ajunge/de a avea acces la ceva; Möglichkeit des Greifens zu js Gütern. *1726:* Csulai Páál Vram eö Kgylme ... az ollyan költseg adasaban refractariuskodo Atyafinak akar holott keze igjeben levö Joszagahoz valo Njulhatasra, Mellj ellenis semmi Törvenjbéli remediumokkal egjik Linean levö Atyafiis Ne elhessen s ne akadekozkodhassek [Kv; Ks 123].

nyúlhát-bélés nyúlhátprém-bélés; căptușeală din blană de pe spatele iepurelui; Futter aus Kaninchenrückenpelz. *1630:* Farkas Jstuán Hozot Jároszlárol 15. Nyulhát bellest tt f 1 d 50 [Kv; Szám. 18b/IV. 61].

nyúlhús carne de iepure; Hasenfleisch. *1586:* egy Núilhús (!) fertaly ... d. 5 [Kv; Szám. 3/XXVII. 10a]. *1593:* weottem ... Niul hus ispekelni es Jspekhez zalonat f — d 4 [Kv; i.h. 5/XXI. 129]. *1595:* Biro Wram hagyasabol ... Ebedenis az Apat Wrnak ... 1/4 Nyúl hust kellet vennem [Kv; i.h. 6/XVIIa. 162 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* feozettem Ket Czimer Niul hust d 40 [Kv; i.h. 16/XXXV. 213].

nyúlhús-címer nyúlcomb; pulpă de iepure; Hasenlauf. *1591:* Az Zamveóweo vraimnak Ebedet ... 1 Nyúl Cimer f — d 8 ... Sos vgarka f — d 2 ... Svlt 1 Nyúl hüs Zimer f — d 7 [Kv; Szám. 5/I. 49–50].

nyúlhús-pecsenye friptură de iepure; Hasenbraten. *1585:* Egy tehen hus peczhyenye d. 6 ... Egy nyul hus peczhyenye d. 7 [Kv; Szám. 3/XXII. 56].

nyúl(ik) 1. térben vmeddig terjed/ér; a se întinde/a ajunge plină la ...; bis irgendwohin reichen/sich erstrecken. *1611:* vagion egj niolcz keöbleös feöld ... az hatoso vegeuel az hidek kutt arkara niul [Kv; RDL I. 88]. *1620 k.:* Egiptus határa is az igen nagy Fejér-tengerre nyúlván, az tengeri szelek annyira járják az nagy térség miatt Egiptust, hogy az fellegek ettől sem állhatnak meg, azkik esőt generálnának [BTN[2] 414]. *1622:* Holt patakra niul egí hold feöld [Baca SzD; EHA]. *1637/1639:* Bekas Patakon Túl vagjon egj szanto feold meljnek az vege az bodon kutra nyúl [Kv; RDL I. 111]. *1720:* edgy jó darab Szőlő ... nyúl ... eo Nacsága Parlagocskájára [Kide K; EHA]. *1722:* más Vége penig nyul edgj patakra [Elekes AF; EHA]. *1725:* (A) föld van az ujfalvi

uton rugo földek közöt ... az Varosiak földek labjai nyulnak beleje [DobLev. I/111]. *1739:* a Körtvily fahoz ... nyulván [Spring AF; JHb XXVII/14]. *1747:* a' Meta ... nyulik a' kis és nagy Bükkös között valo életskére [Nagyida K; Told. 27]. *1774:* az régi járása hellyén az Aranyasnak ... égy vége az Aranyas Árkáig nyulik, más részit pedig meg szakasztya a Tövis földekre járo ut [Aranyosgerend TA; EHA]. *1813:* a' Commune Terrenumbol egj darab helly ... a' Virág hegy felsö Gyepüjeig nyulik [Dés; EHA]. *1843:* (A) házak utánni nyílak kaszállok ... nyulnak egy Erge forma kis árokig [Dés; DLt 390]. *1844:* a' mészárszék felé nyulik ... öt lábbol állo fenyö deszka kerités [Km; KmULev. 3 Pávai János keze írása].

Szk: *lábbal ~. 1665:* Ittem vagyon egy földem az túzokmáli pallónál, Hosszú Tamás uramtól jutott, nyolcköblös, lábbal nyúl ... az Filstich Lőrincné földére [Kv; KvE 199 LJ] ✱ *véggel ~. 1622 k.:* Porondra niul veggel egy Pap hazahoz valo[a] [Szentmargita SzD; EHA. — [a]Föld]. *1732:* Az Vdvarra nyulik veggel es a Tora a szeker vagj hinto szin ... melyb(en) jo tagason el fér harom hinto [Tancs K; Told. 11/70] | Mely kapura véggel nyulik, az mar meg hanyatlott ágasok köziben, Sövényböl valo agyagal tapasztott oldalu haz [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51].

2. vmi mellett/mentén elnyúlik; a se întinde de-a lungul/pe lingă ...; an etw. vorbeidehnen, entlangreichen. *1732:* A Székely Sigmondné Aszszonyom Curiája és ezen Curia között valo közkert mellett hosszan nyulik a Lo Istállo [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1774:* az patakon fél csapolog keskényen nyulik felsö vége azon Széna fünek [Szentsimon Cs; Hr 10/54]. *1784:* a Bánpataki földek hoszszan a To mellett nyulnak az Aranyi Nyilok pedig véggel útnek beléjek [Arany H; JHb XXXI/51. 44].

3. kinyúlik vhonnan; a se întinde în afară spre ...; aus etw. herausreichen. *1840:* A papiros malom ... Fel nyulik ezen emelet alol a Hollanderhez egy tölgyfa szivárvány, amely 2 darabokbol áll az also darabjábol egy fa tsap nyulik ki pipa nélkül — a szivárványnak also végén egy vas karika vagyon, a felsö részének felsö és also részin 2 vas karika vagyon a 2 darabot öszve foglallya egy vas persely a mely mellett a szivárványbol akarat ellen foly ki a viz, — ezen szivárványnak a felsö végéböl a Hollander felé nyulik egy fa tsö [Km; KmULev.].

4. vezet vmerre; a duce spre ...; irgendwohin führen. *1732:* (A) tornáczbol Eszak felé nyulik egj esztergáb(a) mettzett piramisokon, gombos cserefa könyöklös, cserefa lépcsös grádics a gyümölcsös kertbe [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

5. (a földön) elterül; a rămîne întins (pe podea); (auf dem Boden) sich erstrecken/liegen. *1843:* akkori gazdám vagy két poffot adott Nékie, 's (me)g lehet jotskán találta, mert Pekáriknak az orábol a vére megindulva nyulva maratt a kortsoma fölgyén [Dés; DLt 586. 19–20].

6. keresztül fekszik; a fi aşezat transversal; querliegen. *1840:* A zugo tsatornájanak also végén ... 1 tölgyfa gerenda nyulik keresztül ... a mely mohosodni kezdett [Km; KmULev. 2].

7. vmeddig tart; a dura; dauern. *1590:* Az Zam weweo vraim, vgymint Nem Hamar Nem hertelen ertelmew ferfiak ... eg' kisded ideighlen walo Warakodast veottenek eleó, Aky towab Nem Niult eztendeonel [Kv; TanJk I/1. 128–9]. *1803:* Az idö rövid réám valo nézt — vajha meg nyerhetném hogy Oráim addig nyulnának mig Kedves Sogor Uramot a' Kedves Hugammal meg edgyszer Házomnál meg láthatnám [M.dellő TA; DobLev. IV/868].

8. nyúlósodik; a se bălos, a deveni bălos; zähe werden. *1724:* Ezek a' rendb(en) irt öt hordo borok nyulni kezdettenek [Koronka MT; Told. 29/12].

nyúlja a disznó oldalának alsó részén elnyúló vékony hús; iepure (la porc); schmales, sich zwischen den Vorderbeinen nach hinten verzweigendes Fleischstück längs der beiden Bauchseiten des Schweines. *1648:* Harmad evi es tavalyi oria, nyullya, oldal peczenye [Fog.; UF I, 915]. *1683:* Avas nyullya, tizen kilencz [Gyf; UtI]. *1685 e.:* Egész Szalonna Nro 6 ... Nyullya Nro 3 [Gyf; MvRKLev. Urb. 26]. *1692:* Az Szalonnas hazban tanaltunk ... Uj Szalonna nro 16 ... Ezek ... nyulastul, sodorostul, vadnak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1694:* Diszno Lábak nro 32 Nyullyák [O.csesztve AF; LLt C. 76]. *1725:* Találtatott ... öt Nyulja [Beresztelke MT; Eszt—Mk Inv. 4]. *1726:* kültem ... egy kolbaszt egy nyulát [Tarcsafva U; Pf]. *1741:* hoszszu petsenye 1, Nyula 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10]. *1746:* Nyullya 2 Orja 5 [Borsa K; Told. 49]. *1747:* Diszno husok le irása ... Nyullya 9 Sodar 18 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1753:* Uj szalanna rajta lévö nyuljaval es sodarival [Beresztelke MT; Told. 19]. *1761:* Az Eles Házban tanáltatott ... Börös Sodor 28 Bőrötlen Sodor 29 ... Nyulja 18 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1791:* Egész Szalonna Sodorával nyulájával (!) [Mezősámsond MT; Berz. 8/72]. *1823:* Quietaltatik Budatelky Tisztem ... Negy Kereszt tsontos oldalrol, négy lapotzkárol ... két Nyuljárol [Kv; Born. F. IIe].

nyúllató ?nyúlgondozó; îngrijitor de iepuri; Hasenpfleger. *1594:* Nywl lato zabados Kolchiar Janos [Somlyó Sz; UC 113/5. 2].

nyúlmál hasi nyúlprém; blană de pe burta iepurelui; Bauchpelz des Hasen. *1659:* ha egy kevés nyestet vagy fekete nyúl málat küldenél neki, hadd csináltatnék egy kis mantlit neki[a] [TML I, 342 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. — [a]Sztepán Ferencnének]. *1673:* Nyul mál bellésre f. 5 [UtI]. *1683:* Két darab nyul máll [UtI]. *1684:* Papai Ur(am) hozta 6 Tabla njul malbul adt(am) Veres marti Sara Palastyah(oz) Tablát nro 4 [UtI]. *1687:* Berzenczej Ferencz által Szebenben küldtünk 2 Tabla Pegjmet málra f 8// — Nyúl málra f 3 [UtI]. *1803:* Roka Mál és Torok ... Nyúl hát ... Nyúl Mál [DLt nyomt. kl].

nyúlmál-bélés hasi nyúlprém-bélés, căptuşeală din blană de pe burta iepurelui; Futter aus Hasenbauchpelz. *1630:* Szöcz Nagj Mihaly viszen magjarorszagban ... 1 Maczka bör bellest ... 1 Nyul mal bellest [Kv; Szám. 18b/IV. 96].

nyúló[1] vmihez (illetéktelenül) hozzányúló személy; persoană care se atinge de ceva (fără să fie îndreptăţit); zu etw. (unbefugt) greifende Person. *1677:* Arenda nélkül a' Dézmákhoz nyulok ellen processus és poena [AC 251].

nyúló[2] **I.** *mn* **1.** térben vmeddig terjedö; care se întinde pînă la ...; bis irgendwohin reichend. *1755:* ez az sessio melyen most állunk s vagjunk meddig extendaladik (!) Dél fele nyulo vegivel, a' Patakig bé szokatt volté járni, minek elötte Házat épittettek a végib(e) [Kük.; Ks 17. LXXXI. 12 vk]. *1864:* Szárhegy régentén Zárhegi-nek iratott minden kétség kivül azon kopacz dombrol, mely a falunak also, vagyis napnyugat felé nyulo végét fedezi [Szárhegy Cs; EHA].

Hn. *1681/1748:* A Medvés Tó mellett Volkánra nyulo föld (sz) [Tűr AF; EHA]. *1746:* a Szorosb(an) nyúló éltöl fogva [Nagyida K; EHA]. *XVIII. sz. e. f.:* egy Dél felől észak felé nyulo Völgjetskén [Pettend TA; AbN]. *1766:* Patakra Nyulo kurta Láb (sz) [Szászfenes K; EHA]. *1805:* a' malom árkának Kűkűllőbe valo szakadásáig nyulo Füzes Berkek [Fiátfva U; EHA].

2. elnyúló; care se întinde de-a lungul ...; sich entlangstreckend. *1735/1760:* La Kerare lévő és hoszszan nyulo láb föld ... keresztűl szakasztatván ... juta B Szentkereszti András, és Antos György Uraimék(na)k [Elekes AF; DobLev. I/160. 4].

Hn. *1789/1844:* a Deberke Parton nyullo nyil [Dés; EHA].

3. vmerre menő/vezető; care duce spre ...; irgendwohin führend. *1750/1753:* A' Pál Berkinek felső széllye az ott tsapponolag eljáro utig mind közre hagyatának ... a' Koronkai akasztó fán alól az ott tsapponolag nyulo uton alol [Koronka MT; Told. 78]. *1838:* az ugy nevezett régi el romlott Vármegye háza mellett keresztül a más uttzára nyullo egy szekér nyomnyi sikátor [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1842:* az ugy nevezett Malaton ... vagyon a' ns városnak égy hoszszan le a' Kis hágo felé nyuló uttzája [Dés; DLt 368].

Hn. *1758:* a Kis Tora nyulo Sikátor kőzött (sz) [Burjánosóbuda K; EHA].

II. *fn* vmeddig terjedő földdarab; parcelă care se întinde pînă la ...; bis irgendwohin reichendes Feldstück. **Hn.** *1774:* Uraság Szőllője tetejére véggel Nyulo (sz) [Gyalu K; EHA]. *1790:* A patakra nyuloba (sz). A Rétre Nyuloba (sz) [Szászfenes K; EHA].

nyúlongó fekvő, elnyúló; care este pus/aşezat; entlangliegend/reichend. *1840:* (A gerendely) végin vagyon egy fél kerekségü tölgyfa kerék amely több fa fogainál fogva az alatta nyulongo megint fogas fenyő gerendát taszigállya [Km; KmULev. 2].

nyúlós 1. megnyúlósodott/fordult (bor); (vin) bălos, băloşit; (Wein) zăh. *1623:* Búdős Niarlott, Eczetes Nyülos borokot kj ne vetesse(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1676:* Türi Majorsag oh Borok ... Ez kicsinnyég nyulos Kutfalvi Majorság oh Borok ... Ez nyulos nem allando [Balázsfva AF; UtI]. *1688:* (A németek) az borokba(n) valogatnak nyulosnak kapozta lenek nevezik [Kv; UtI]. *1703:* mi igen az jovát az bornak nem kivánnyuk, Csak legyen jo italu, Savanyu, eczetes, vagy nyulos ne legyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1715:* Nyulos meg fordult bor [Ebesfva; UtI].

2. ?rugalmas, elasztikus; elastic; elastisch. *1788:* Fekete Gázbol tettzin pántlikára varrott nyulos nyak szoríto | Egy nyulos s égy nyulotlan fejér ször selyem nyok szoríto, s égj nyulos fejér aranyos, égy nyulotlan fejér kötés nyok szoríto [Mv; TSb 47].

nyúlósodik nyúlóssá válik; a se băloşi, a deveni bălos; zăh werden. *1715:* Nyulosodni kezdett savanyu bor [Ebesfva; UtI].

nyúlotlan ?nem rugalmas; care nu este elastic; nicht elastisch. *1788:* Egy Nyulos s égy nyulotlan fejér ször selyem nyok szoríto, s égy nyulos fejér aranyos, égy nyulotlan fejér kötés nyok szoríto [Mv; TSb 47].

nyúlsüldó növendék nyúl; şoldan; Junghase. *1710 k.:* Egyszer a szőlőben Búnon egy szakadásban nyúl-süldőkre igazítának [BÖn. 549].

nyúlszór-kalap pălărie de/din păr de iepure; Hut aus Hasenhaar. *1770:* egy ujj nyul szor Kalapjátis el vitte [Algyógy H; BK sub nro 1017 Bogdán Juvon (60) jb vall.].

nyúlt elnyúlt; care este mai întins; der Länge nach gezogen. *1786:* itt a' szakadás miatt igen hoszszúra nyult Gát-(na)k megujjitására kellene az egész Jószág erejét forditani; arra pedig sok Gát-ág kivántatik [Gernyeszeg MT; TL].

nyúltat birtokba vétet; a dispune luarea în posesiune; in Besitz nehmen lassen. *1638:* kwlgje embereit, mert uagj az Fejeruari kaptalanba(n), auagj pedigh in facie loci, le tétettiwk hwsegednek à penzt, s à faluhoz[a] akaru(n)k niultatni [JHb VII. 22 fej-i parancsolat Kamuthi Miklóshoz. — [a]Örményeshez].

nyúltathat vki személyéhez/javaihoz nyúlathat; a putea dispune asupra cuiva/ceva; zu js Person/Gütern greifen lassen können. *1639:* ha ... Orosz Elekes ... el talalna budosni ... az megh irt kezesekhez hozzajok Niulhassanak, es Niultathassanak, mind magokhoz s marhajokhoz [Tótőr SzD; Ks 42. F].

nyuszogó ?szipákoló; smiorcăit; schnüffelnd. **Szn.** *1850:* Szabó János nyuszogó azt állitja: hogy ... az ő neve a' Szabo János mészáros neve helyett iratott bé [Dés; DLt 722].

nyuszt 1. jder; Marder. *1710 k.:* A király a selyembogár ganéjával, tengeri csiga vérével, nyuszt szőrivel, juh gyapjával kevélykedik: mit gondolsz, ha azoknak esze volna, mit mondanának hozzá ? [BÖn. 509–10].

2. nyusztprém; blană de jder; Marderpelz. *1619:* Mikor béméne az császár keze csókolni ... az császári köntösök közül igen szép nusztal bérlett kaftánt adá⟨nak⟩ neki[a] [BTN[2] 227. — [a]Halill pasának]. *1628:* Eőtt bokor Nuzt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. *1628/1635:* Ket veres skarlat nuztal bellet suuegh [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1629:* Egj veres barson kis suba, az eleje nusztal berlet, arani prem rajta [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1637/1639:* Kouatsj Istuan komornyk tartozik harom paar nuszt arraban, hatuan forintal [Kv; RDL I. 111]. *1657:* Chinaltattam Bálpataki Uramnak Egy nusztal bellet sűueget ... f 10 [Borberek AF; WassLt Perc. 27]. *1686:* Edgj Fekete bársony Süveg Edgj pár nuszt rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1691:* Egy zöld Nusztal bellet mente | Egy zöld csimazin poszto szűveg, bélletlen, nust nelkül valo [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1692:* veg kanavaczokot, nusztal bellet barsony süveget ... arult [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1711:* Egj Pasint szin Scarlát hoszu süveg zóld atlaczal bellet Nustostol [Told. 19]. *1713:* Egy Süvegre valo egész pár Nuszt [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1743:* Egy Süvegre valo nuszt [Nagyercse MT; Told. 29/30]. *1767:* Gubernátor, Groff Kornis Sigmond Vr ő Excellentiája ... kőntőssei ... Égj Fa-olaj szinű Bársony egészen Nusztal prémezett, 's béllett hoszszu Mentéje, tsak közönséges Makkos Arany-készülettel [Szentgerice MT; Ks 21. XVIII. 78]. *1797:* Egy Teveszőr Materia bunda Nusztal prémezve [Mv; Told. 19]. — L. még BÖn. 712; FogE 64; KemÖn. 265; MetTr 341, 343, 397; RettE 271; TML I, 9, II, 138, 635, III, 561, IV, 480.

◇ **Szn.** *1614:* Nust Peter jb [Zabola Hsz; BethU 385].

nyusztbélés nyusztprémbélés; căptuşeală din blană de jder; Futter aus Marderpelz. *1673:* Egy hitvan palást alá

való Nuszt bellès | Vettem az Uram eö kglme baraczkvirag szin bársony menteje alá egy nuszt bellest [UtI]. *1674:* Egy Darab Nuszt bérlis [Beszt.; WassLt 72/6]. *1714:* Aszszonyi ember haj szinü basony (!) Mente ezüst s arany Csipkivel Nusz béllessel f.h. 66 | Aszszonyi ember Mente ... gyöngyos gombokkal, nyuszt béléssel fl. Hung. 165 | Kék Bársonbul való Férfi Mente, Nyusz Béléssel [AH 1, 2, 9]. *1721:* ot más bérles nincsen hanem nuszt bérles [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. *1736:* abban az lakodalomban tengerszín bársony köntösben volt[a], az akkori szokás szerént az mentéjén leeresztett posztó lévén, kivül lévén az nuszt béllés az posztón, az fejében akkor hosszú nusztos süveg volt [MetTr 337. — [a]Apafi Mihály fej.]. *1788:* Más égy mentének rongyollott moj ette rosz nuszt béllése [Mv; TSb 47].

nyusztbőr nyusztprém; blană de jder; Marderpelz. *1589:* Egy Nuszt beor f. 4 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 34]. *1620:* Egy Czimer Nuszt búrtül, kiben No. 40 f 3 [Kv; KvLt II/69 VectTr 3]. *1688:* Bélésnek valo Börökröl. Egy Nuszt Bortöl f —//15[a] [MvRKLev. 29. — [a]A fizetendő harmincad]. *1714:* Hat egész Nyusz bör fl. Hung. 30 [AH 18].

Szk: ~ *hulladék. 1681:* Egj bőr Saczkoban moly ette, ighen apro dirib darab, csovalt hiuz, nest nuszt etc bör hulladek [Vh; VhU 541].

nyusztfarkas nyusztfarok-prémmel díszített; împodobit cu coadă de jder; mit Marderschwanzpelz verziert. **Szk:** ~ *süveg. 1693:* Edgj viseltes nyuszt farkas Aszszony ember Süveg flo 1//20 [Ne; DobLev. I/37. 4]. *1710 k.:* Egy veres bársony nuszt farkas Süveg [LLt Fasc. 146]. *1724:* vettünk ki ... Aszszonj embernek valo nuszt farkas viselt süveget [Koronka MT; Told. 29/15].

nyusztfarok nyusztfarokprém; blană de pe coada jderului; Marderschwanzpelz. *1659:* Egy nuzt Farkal bellet veres Atlacz Aszonnak ualo süwegh [Cssz; LLt Fasc. 146]. *1672:* Égsin atlacz nust fark rajta arani czipkes Turcz [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.]. *1675:* adtam János deák fiamat az Kendi János itilőmester uram udvarába ... csináltattam neki ... nyusztfarkkal bélelt süveget[a] [Kv; KvE 193–4 LJ. — [a]Folyt. a fels.]. *1678:* adtam Szőcs Gergelynek nuszt lábat 118 ... Maradot be(nn) nuszt Fark öszve varva harom darab [UtI]. *1697:* Egy fekete tafota lengyel süveg, nuszt fark rajta [Beszt.; KGy].

nyuszthát nyuszthátprém; blană de pe spatele jderului; Marderrückenpelz. *1668:* Egy kek Barsony kis mente eleje nust hattal s többj nestel bellet szellyes Arany czipkevel premezet [Mk Kapi Györgyné inv. 2]. *1681:* Egy fekete viragos palást négy rend szeles arany Csipke rajta nuszt háttal az eleje, az hata lábbal nyakkal béllelve [UtI]. *1700:* Egy Fekete bársony palást Ött rend ezüst Csipkevel Nuszt hát az elein belöl pedig Nuzt Mál [Hr 1/20]. *1714:* Nusz Hatokbul öszve varrot 6. Tabla bőr fl. Hung. 20 [AH 18]. *1723:* Egy Karmasin szin virágos bársony mente, elegjes kötes rajta nuszt labbal bellett, az eleje nuszt háttal [KGy]. *1761/1784:* édes Anyám ... hagyott ... fekete virágos bársony palástot, öt sor arany csipke rajta lévén, az elein Nuszt hát, és a Gallérán alol ... Nestel volt bélelve [Kővárhosszúfalu Szt; TKl Com. Anna Teleki (61) vall.].

nyuszt-hulladék nyusztprém-hulladék; deşeuri de blană de jder; Marderpelzabfälle. *1732:* Egy Zacskoban dirib darab Nust és Nest hulladékok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyusztkarmantyú nyusztprém-kesztyű; mănuşi din blană de jder; Marderpelzhandschuh | nyusztprém-muff; manşon din blană de jder; Muff aus Marderpelz. *1736:* Nuszt Karmantyu vagy Kesztyű [CU]. *1760:* Egy Nuszt Karmantyu [Mv; TGsz 2]. *1772:* Egy Nyuszt Karmantyuból, Egy Selyem Mor melyre valóból ... Négy Surtzból ... Egy Lepedő hajtásból ... Egy Kamuka Fökőtőből ... álló portékáimmal edgyütt hagyom és Legalom Testamentumom és rendelésem véghez vijendő Senator Tkts Radnotfái Nagy Sigmond Uram ő Kglme kezében [Kv; KvRLt IV. 32/6].

nyusztkesztyű mănuşi din blană de jder; Marderpelzhandschuh. *1673:* adot megh ... Egy nuszt kesztiüt [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zaránd m. not. kezével]. *1683:* nuszt kesztyű edgy [UtI]. *1686:* Nuszt kesztjű 1 [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1739:* Három Nuszt keszttyű [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1752:* Egy Niuszt Kesztyű [Nsz; Told. 2]. *1788:* Egy nuszt kesztyű vagy karmantyu [Mv; TSb 47].

Szk: *bélelt ~. 1732:* Egy béllet nust kestyű vagy manika [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyusztláb nyusztlábprém; blană de pe picioarele jderului; Marderfußpelz. *1648:* Fekete Barsony nuszt labbal bellet palast niolcz rendel Arani premes [Mk Kapi Krisztina kel. 3]. *1651:* Egy Fekete Barsoni nuszt labbal berlet palast harom rendel Ezöst prem rajta | Vagyon edgy Nuszt Labbal bellet fekete Barsony Palast Negy rendel az fejer Ezust Perem az allyan [WassLt 72/2 Vass Judit kel.]. *1656:* hagiom ... Petki Istvan Uram(na)k, Veres Scarlat Csiaus mentemett, nust labbal berlettet [Ádámos KK; BálLt 93]. *1683:* Egy ruhab(an) nuszt labok [UtI]. *1692:* Egy tetszin mettzet bársony mente, széles ezüst csipkével prémezve nuszt lábbal bélet [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1700:* Egy Nuszt lábbal berlet tetszin Skarlát mente [Hr 1/20]. *1705:* Edgy varrot hajszinü virágos barsony nuszt lábbal bellet mente gyöngy gombok rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása]. *1723:* Fekete bársony nuszt hát elejü palást ... az hátullya nuszt lábbal vagyon bèrelve [Koronka MT; Told. 29/2]. *1727:* Egy Hoszu nuszt lábal bellet Veres Simma barsony mente [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.].

Szk: *angliai ~. 1710:* Egy büdös kö szin Angliai Nusztlabbal bellett .. mente [Told. 19].

nyusztláb-bélés nyusztlábprém-bélés; căptuşeală din blană de pe picioarele jderului; Futter aus Marderfußpelz. *1666:* Egy nuszt lab bèrles [Ks 21. XVIII. 79]. *1683:* Vettem ... Fejervárat Tornovai György Görögtül egy egesz Nuszt Láb Bélést, f. 30 [UtI]. *1700:* Egy Viseltes Gyolcs Vánkos hajban egy pár Gerezna Nuszt láb bérlés [Hr 1/20]. *1714:* Sötétes haj szin bárson férfi Mente, Nyusz lab bélléssel ... fl. Hung. 60 [AH 9]. *1724:* Egy virágos világos Zöld barsony Mente ... nuszt láb béllése [LLt Fasc. 116].

nyusztmál nyuszt hasi prém; blană de pe pieptul jderului; Marderbauchpelz. *1700:* Egy Fekete bársony palást Ött rend ezüst Csipkevel Nuszt hát az elein belöl pedig Nuzt Mál [Hr 1/20]. *1710:* kék kamuka vala a mente, nyuszt mállal bérlett [CsH 362].

nyusztmál-bélés nyuszt hasiprém-bélés; căptușeală din blană de pe burta jderului; Futter aus Marderbauchpelz. *1659:* Ket gelezna nuszt mál belles [Cssz; LLt 118. C].

nyusztocska kis nyusztprém; blană mică de jder; Marderpelzchen. *1743:* Egy Rokas Téli Süveg. Egy Nusztotska [O.fenes K; JHbK XXIX/28].

nyusztos nyusztprémmel díszített; impodobit cu blană de jder; mit Marderpelz verziert. *1687:* Jött az uj császártól a kapucsi pasa Juszuf aga, mely hozott három kaftánt, egyik nusztos [AMN 279]. *1736:* A nyaka körül[a] kinek nusztbol, kinek nestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátyola, kozák süvegek kinek nusztos, kinek nestes [MetTr 344. — [a]A nagyúri asszonyoknak].

Szk: *~ bunda. 1804:* Edgy jo fele Materia egész roka malal belet Nusztos Bunda [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elism.] ✱ *~ elejü. 1752:* Egy Nusztos elejü fekete hoszszu Mente Petymet hátu [Nsz; Told. 2] ✱ *~ karmantyú. 1776:* egy veres bársony nusztos kozák Süveg egy nusztos karmannyuval (!) edjüt [Hr] ✱ *~ kozáksüveg. 1699:* Két fekete sima barsony nusztos kozák süvegek, mindenik petymettel berlet [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1710:* Az úrnak is fejiben levő nusztos kozáksüvegét szintén kilövék az fejiből [CsH 295] ✱ *~ palást. 1704:* Körtvélyesi uram azt is megbeszélé a generálnak, hogy azmely szép nyusztos palástját Kolozsvárról elhozatta volt, most Kornis Zsigmond uram azt ott látta, hogy Pekriné asszonyomhoz küldötte egy inasa által [WIN I, 266]. *1705:* A másik ládában találtatott ... egy nyusztos palást, öt rend ezüst csipke rajta [i.h. 561] ✱ *~ süveg. 1683:* Egy fekete barsony nusztos Aszszany Embernek valo süveg [UtI]. *1706:* Egy Aszony ember(ne)k valo nustos szövegh [LLt Fasc. 108]. *1714:* Egy veres nusztos Süveg angliai poszto [Kv; Pk 6]. *1716:* Egj fekete sima barsonj nusztos aszszonj ember(ne)k valo Süveg [Beszt.; Told. 8]. *1732:* Egy téli nustos Süveg az eleje fekete bársony expositurája [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. *1760:* Edgy vass szin, és más Seprő szin Nusztos Süvegh [Mv; TGsz 2] ✱ *angliai ~ süveg. 1699:* Egy fejér Angliai nusztos magyar süveg [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1723:* Szederjes Angliai nusztos süveg ... Haj szin Angliai nusztos süveg, férfinak valo [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ *egyes ~ süveg. 1736:* A közönséges fő emberek egyes nusztos süveget viseltenek [MetTr 346] ✱ *pár ~ süveg. 1736:* A férfiak ... az nagyja az embereknek pár nusztos süveget viselt pompára, medály rajta s abból kolcsogtoll állott ki [i.h.].

nyusztosan nyusztprémes öltözetben; îmbrăcat în haină cu blană de jder; in Kleidung mit Marderpelz. *1678:* Tegnapi napon tiz-tizenkét óra tájban hivatván audentiára az fő vezér Béldi uramat complicessivel, pompáson, nyusztoson, szerszámos lovakon kimentenek, igen jó biztató reménységgel [TML VIII, 175 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

nyusztprém blană de jder; Marderpelz. *1788:* Egy mentére valo moj ette Nuszt prém és béllés [Mv; TSb 47]. *1793:* ezüst fonallal s fekete selyemmel straffirozott aranyos materia mente, nuszt prémmel [TL].

nyusztsuba nyusztbunda; șubă din blană de jder; Wintermantel aus Marderpelz. *1620:* Berlesekreül es Subakrul. Egy Nust Subatul f 5. Egy Nest Subatul f 4 [Kv; KvLt II/69 VectTr 3]. *1688:* Egy Nuszt Subátol f 16[a] [MvRKLev. 29. — [a]A fizetendő harmincad].

nyuvasztott levágott/ölt; (care a fost) tăiat (pentru consum); geschlachtet. *1762:* ki házánál tanált az falu Peselnek nyuvasztot Disznot ...? [Peselnek Hsz; HSzjP vk].

nyúz állatot leöl/mészárol; a tăia/înjunghia un animal (pentru consum); (Tier) schlachten | (leölt/elhullott állatot) megnyúz; a jupui (animalele tăiate/pierite); (geschlachtetes/verendetes Tier) abbalgen. *1585:* Az Feyedele(m) vendegelesekoro(n) vöttem 2 Eökröt nyuzny f. 5 d. 65 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1598:* én hallottam, hogy lopot marhákat nyuznak ... es Iakobnak viszik [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1603:* Stephanus Perecheny ... vallia ... Kerenek engemet egienleo akaratbol hogy eyel ... eorzenem az Marhat ... lattam akkor hogy ideigh eggeot nyuztak az Marhat [Kv; TJk VI/1. 650]. *1634:* Az mely marhat teomlönek niuztuk az husat el attuk [UtI]. *1653:* egi ökrünk megh hala, azt niuzo(m) vala [SzJk 70]. *1717:* hentesek kün falun nyuzzanak és talyigán vagy szekéren ugy huzzák bé eladni az marha husát [Mv; APol. 47]. *1724:* mikor azon erdőben Marhát nyuztanakis, aztis mi fizettük megh [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2]. *1747:* az J ... sokféle Tolvajokkal társalkodván azok(na)k or Gazdája volt, az lopott marhákat duggatta, ökrökötis nyuzott lopva étszaká(na)k idején [Torda; TJkT III. 133]. *1757:* ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni az öz bőreket irhanak, veressen Székek bé vonásokra, vad ketske bőrt kordovannak ki keszetessenek [Déva; Ks 92. I. 23]. *1782/1799:* Praefectus Uram ... a' Mészárosokot Árenda alá szoritotta, külőmben nyuzni nem engedte [Torockó; TLev. Transm. 334]. *1838:* Pálffi Béniámin Szék Hitesse a forma szerént 8-ad Napi el Eskövésre tartoztata, Melyre Bosla Márton Uram az felelé én el nem loptam[a] ... én Soha Semmit Sem Nyuztam s Nyuzak [Asz; Bosla. — [a]A kecskét]. — L. még FogE 98; RettE 296; RSzF 202, 291.

Szk: *~ni való. 1683:* Nyúzni valo Eökör no 32 ... Bornyu nyuzni valo no 1 [Radnót KK; UtI]. *1718:* A malomkő árrát fel vetett em ... Szurdokrais vetettem fl. 24. akar annyi Nyuzni valo Juhot, eoromesteb adnak pénzt [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz].

Sz. *1815:* tudom, hogy valamint az kutyának az fű rágás; ugy fér néked az fogadra az Tanulás, s ugy mész bé Iskolába, mintha nyuzni vinnének [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öccséhez].

nyuzallás horzsolás; zdrelitură, julitură; Abschürfung. *1574:* Bor Ianosne Azt vallia hogi mykor hallota volna hogi meg eoltek Az Eotthwes Inast Ment volt latny ... Tahat azkor forgatiak nezik az testet ... Az tomporan es vallanak valamy Nyuzallast, Azt Montak hogi fan hoztak volna ala es azba Nywzodot volna meg az Beore [Kv; TJk III/3. 353].

nyúzás 1. mészárolás; tăiere/înjunghiere (pentru consum) a unui animal; Schlachten | megnyúzás; jupuire; Abbalgen. *1585:* Az Feyedele(m) vendegelesekoro(n) vötte(m) 2 Eökröt nyuzny ... Az mezarosnak Vayda Györgynek fyzettem az nyuzastol fel vagastol f. 1 d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1668:* (A hadnagy) miszáros Simont a nyuzásírt Eördőg lelkúzte szida s rutolta [Szúv; Born. XXXIX. 5]. *1757:* az egyik I ... azon idő tájb(an) ötet is invitálta ezen tehén(ne)k gonoszul nyuzására [H; WH Prot. dom. 38]. *1764:* el lopván ... hat kövér sertessit ... az Bosi határ felé hajtván ottan meg

öltétek s rajta kapván benneteket in facto el hattatok nyuzását és a többivel el szalattatok [Torda; TJkT V. 198]. *1782/1799:* Az Uraság mikor, es mi okból vette kezéhez a' Mészárszéket ezenn Torotzkai Mészárosoktól? ... az idegeneket szombati nyúzásra, Szalonna, Fadgyu, 's egyéb Husneműknek el adására bé botsáttyáké? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 326 vk] | Torotzkon lako Mészáros atyánkfiai a' nyuzástol el vagynak rekesztve | a' nyuzás ... az előtt őrökké szabad volt, de ez tsak kitsin időt tartott [Torockó; i.h. 341–2, 356].

2. horzsolás; zdrelitură, julitură; Abschürfung. *1574:* Borbel Marton es Leorinch Ceh Mesterek Azt valliak hogi eoket Byro vram kwlte volt Meg lattny az meg holt Inast ... Az faranis ollian Nywzas volt ket helien | Nehay Eottwes palne Azt vallia hogy Ez ely mwlt Napokban volt hogy az meg holt legennek ferencznek Annyatwl hallota Iaygatia volt fiat hogi Myrige vagion ... esmet Iaigatny kezdy az Annya hogy meg eolte (!) vertek az eo fiat ... hogi forgatya volt latot valamy Nywzast az vallan de Nem twgia mybe leot [Kv; TJk III/3. 351, 386]. *1593:* Nimet Borbeli Janos es Borbeli Balint ... valliak: Taualy eztendeoben az varos Directori keuanak mi teollwnk hogi Zeoch Palhoz menniwnk, es az Musnai Lukach megh holt fiat latogatnuk megh mit itilnenk feleolle ... egiebet nem lathatank, hanem az vekoniat latuk hogy fekete es kek vala, az aiakannis valami niuzas vala [Kv; TJk V/1. 404]. *1644:* Munkaczi Borbeli Istua(n) ... fassus est ... Baczio Janosnak az fejen az meli sebet fel metelenk, az vtes vala de oldalfelt vala egi egi kis niuzas [Mv; MvLt 291. 418a].

3. sanyargatás, nyomorgatás; impilare, oprimare; Bedrückung, Peinigung. *1571:* Az zeginy keossegen penig voltanak olly isten ellen valo birodalmok insegek niomorusagok nyuzasok foztasok hogy az egyptusbelyeknek ... Irasban is nem talaltatik illien insig nyomorusag nywzas foztas mint ezeken volt az istentelen tizt tartok myat [SzO II, 323]. *1662:* annyira eláradott vala a nyúzás, fosztás, kóborlás mindenütt az országban, hogy a jámborok alig mehetnek vala ki házokból, mindjárt fosztogatják, ölik vala őket | A húzásnak, nyúzásnak, vonásnak, fosztásnak, mások igazságának elfordításának, elnyomásának ... súlyos decrétum, articulus írások ... tegyenek bizonságot [SKr 89, 714].

4. kb. súlyos testi fenyítés; pedeapsă corporală; schwere körperliche Züchtigung. *1586:* Lakatos Tamas vallia hogy Nem tuggya Minemeo vetekert erdemlene Niuzast Igyarto Georgy, hogy pro et contra feleletet chinalt volna fizetesert azt sem tudom | Olaios Georgy vallia ... igy zola Menyhart deak al(ia)s Nemeth Jgyarto Georgnek zembe hogy megh Erdemlene a' Nůzast, mert ket fel peres keozt feleletet chinalt volna | Palastos Istwan vallia, hallotta(m) mastol hogy Azt vetettek volna orczaiara Igyarto Georgnek hogy Niuzast Erdemlene [Kv; TJk IV/1. 583, 584].

nyúzat 1. állatot leölet/mészároltat; a dispune să fie tăiat/înjunghiat un animal (pentru consum); abschinden/schlachten lassen | leölt állatot megnyúzat; a dispune să fie jupuit animalul tăiat; getötetes Tier abbalgen lassen. *1590:* Nyuzattam Az Idey Baranyokban 33 Az haaz zyůksegere [Kv; Szám. 4/XVIII. 5]. *1597:* myertt czyelekeodyteok ezt hogy Jgy nywzatok meg tehenunket es monda, Az az ola: hogy hízem ha nywzattw(n)k vagyon tehenünk Kerezttwrffalwaban: es meg fizetthetywk [UszT 12/66]. *1782/1799:* Báro Thorotzkai Gáspár és Josef Urak ... eltiltottak a' Mészárosokot a Nyuszástol, 's azolta már magok nyuzatnak [Torockó; TLev. 8/16 Transm. 353].

2. (fejbőrt) lenyúzat; a ordona să fie scalpat; (Kopfhaut) (ab)schinden lassen. *1660:* Megkegyelmezvén, ada oda az hóhérok kezekben, az hol az emberek fejeket megnyúzták ... Látván az törökök az mi állapotunkat, tudván is, hogy városnak bírái vagyunk, nem kényszerítvén minket, egyebekkel nyúzattak [Kv; KvE 180 LJ]. *1662:* Az mieinknek pedig, kik elhullottak, fejeit mindenünnen ... sátorához hordatván, éjjel-nappal nyúzatja, és a szokott módon megtöltetvén, szekerekre úgy rakatja vala[a] | a váradi hajdúknak Török János nevů egyik hadnagyok is elfogatott volna, azzal is ... majd harmad egész napig többekkel, sokakkal együtt, a fejeket mind nyúzatta vala[b] [SKr 555, 562. — [a-b]A török vezér].

Szk: *nyuzatton-~.* *1662:* Az vezér ... sátort vonatván ... a szegény várbélieknek fejeket eleibe hordton-hordván az janicsárok, ő is nekik az egy-egy tallért fizetten-fizeti vala és azokat a sátora körűl ... az elkezdett mód szerint nyúzattonnyúzatta és szekerekre úgy rakatá vala [SKr 546].

nyúzatás 1. megnyúzatás; jupuire; Ab/Enthäutung. *1809:* a nyuzatás[a] alkalmatosságával jelen voltanak [F.rákos U; Falujk 42 Sebe János pap-not. kezével. — [a]Kancáé].

2. (fejbőr) lenyúzatás; scalpare; (Kopfhaut) Abhäutung. *1662:* többek között a váradi hajdúknak Török János nevů egyik hadnagyok is elfogatott volna, azzal is, míg a fejeknek nyúzatása tarta, majd harmad egész napig többekkel, sokakkal együtt, a fejeket mind nyúzatta vala [SKr 562].

nyúzatott nyúzott; jupuit; abgebalgt. *1762:* Difficultas orialodván az Thordai Nmes Mészáros Ceh, és Szöts Céh közzett, az ezen Tavaszon Mészáros eőkegyelmek által nyuzatott barany-bőreknek adása, s vétele iránt [Torda; TJkT V. 127].

nyúzattatás (fejbőr) lenyúzatása; scalpare; (Kopfhaut) Abhäuten. *1662:* Pocsaj megerősíttetése, romlása, veszedelme, a benne valóknak fejek nyúzattatások [SKr 537 Tartalomjelző fejezetcímből].

nyúzhat (állatot) leölhet/mészárolhat; a putea tăia/înjunghia (un animal pentru consum); (Tier) schlachten können | megnyúzhat; a putea jupui; abbalgen können. *1592:* Azt mongjwk s(i) J(uris) hogj semjkepen a mj marhankot el nem hozhattatok volna Zabad Elesjbeol es Nem Niuzhattatok volna es kit houa teottetek azt tw twgjatok [UszT]. *1631:* Hallottam Meszaros al(ia)s Kouacz Janostol hogy ... ha eő neky anny forintia volna, menyszer Bőruej Istuanneval vetkezett, egy nyaron elegh tehent niuzhatna velle [Mv; MvLt 290. 46b].

nyúzó I. *mn* **1.** (állatot) megnyúzó; care jupoaie (animalele); (Tier) abbalgend. *1808:* A Pásztoroknak mint hogy kenyerett nem adtanak és a Nyuzo Czigánynak kenyérre és tzukmisra tétetett költség 57 xr [Kvh; HSzjP].

2. ~ *bárány* levágni való bárány; miel de tăiat; zum Schlachten geeignetes Lamm. *1756:* tavaszszal minden fell hajtando Turma juhtól, Uraság konyhájára kell egj nyuzó báránynak ingrediálni [Déva; Ks 94. 24. 3].

3. kb. sanyargató; impilător; peinigend. *1662:* Barcsai Ákos feleleti az Rákóczi György uram volt fejedelemnek világ eleibe kiterjesztett írására, mert igaz mentségünkre minket, ha szerit tehetné, magához hasonlókkal gyűlöltető egy bakot, de kerengő szókkal nyúzó feleletire [SKr 461].

◇ Szn. *1630:* Niuzo Mihali [Mv; MvLt 290. 215b]. *1632:* Niuzo Giurka [Mv; i.h. 70a]. *1704:* kurucok ... Nyúzó hatvanadmagával [WIN I, 267].

II. *fn* **1.** (állatot) leölő személy; persoană care taie/înjunghie (un animal pentru consum); Schlachter | megnyúzó személy; persoană care jupoaie (un animal); Abbalger. *1590:* mikoron pedigh az en Jobbagym kara lett volna, Az vtan hamar valo ydeón esett vgj Ertenwnk hogi ez Alperes hazanal niuztak volna megh benne, es nekys hyrewel lett volna, es az en Jobbagym Juhaynakis beórebennis menth volna kezehez, es tudna az megh Jrt marhaknak el hozoinak niuzoynakis patrocinalt volna [UszT].

2. vkit sanyargató/nyomorgató személy; jecmănitor, jefuitor; Peiniger. *1662:* Bethlen Gábor fejedelem ... az országot a sok kóborlóktól, nyúzó-fosztóktól (mellyekkel a ... háborúságos esztendőkben igen elrakadott, tölt vala) megtisztítván ... pompás épületű házakat építtetett vala [SKr 93–4].

nyúzogat 1. (állatot) rendre leöl; a tăia/înjunghia rînd pe rînd (animalele pentru consum); (Tier) nach und nach schlachten | rendre megnyúzogat; a jupui rînd pe rînd (animalele tăiate); nach und nach abbalgen. *1668:* Miolta en tudom mīnd it lakot Buzaban Olah Janos marhakat nyuzogatot, myuel Meszaros volt [Feketelak SzD; JHb Vegh Mihaly (40) vall.].

2. sanyargat; a oprima/împila/chinui; peinigen. *1861:* (A vádlott) a' forradalom idején mint hallottam Hunyad megyébe 's egyebűtt nyuzogatta a' szegény magyar embert [Msz; TSb 38].

nyúzogathat (állatot) ölögethet; a putea tăia/înjunghia rînd pe rînd (animalele pentru consum); (Tier) nach und nach schlachten können | megnyúzogathat; a putea jupui rînd pe rînd (animalele tăiate); nach und nach abbalgen können. *1763:* Lévén szüksége ... egy helljetskére aholis ketskéket nyuzogathatna ... igire ... minden nap egy czimer hust a mig nyuznak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

nyúzott 1. megnyúzott (állat); (animal) jupuit; (ab)gebalgt. *1593:* Borsolo wram Juta kwltem aiandekot 1 Niuzot barant f — d 32 [Kv; Szám. 5/XXI. 17]. *1667:* minden helyek ... magok határokon-is jo gondviseléssel tartassanak: hogy igy vétek nélkül ne károsodgyanak az emberek ... Ha pedig határokon nem csak nyoma, hanem maga találtatik a' nyuzot marha, ugyan az árrát fizesse-meg a Falu avagy megesküdgyenek, hogy nem köztök valo cselekedte [AC 232]. *1715:* Tudgyaé a Tanu ... Hogj ... az emlitett Fel Gjogjiak* ... a njomot fel vették, vagy fizették volna, ugj azon határon találtatott njuzatt Marhát, vagj meg ölt Ember Diját fizették volna [WH vk. — *AF]. *1749:* Nyuzot baraniok(na)k beöreök nro. 69 [Kv; Szám. 26/VI. 481]. *1849:* ugy küldöttek le a Táborhoz Szekérrel a nyuzot Juhokot [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

2. lenyúzott (bőr); (despre piele) jupuit; (Fell) (ab)geschunden. *1642:* Deöggel holt cziavalt juh beőr 32. Konyhara niuzut niers juh beőr 16 [UF I, 820]. *1736:* Temetés vagy koporsozásra nyuzott ökör bőr 1 ... Koporsozásra nyúzott Tehén bőr 3 | Koporsozáskor nyuzott, egy fekete két fejér bárány bőrőkőt béllésnek valokot, Csáválni vittek Kutyfalvára 8 [Mikefva KK; CU XIII/1. 174–5].

3. '?' *1687.* Az én hazamnal Hallam Tot Janosnetol hogi Gyalaza Miklos Peter Uramot, hogi micsodas Nyuzot Begyes volt Miklos Peter Uram, s megis verte öt [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Fabjan Peter vall.].

nyúzottoz nyúzottnak szidalmaz; a spune/zice cuiva că este jupuit/belit; jn (als) geschunden beschimpfen. *1725:* nyomoruzott, nyuzottozott, hamisgatott, salvum sit szajunkban gazlott, törvényünkőt hamisgatta [Kvh; HSzjP].

nyü *ige* l. nyő

nyü *fn* féreg; vierme; Wurm | tetű; păduche; Laus. *1632:* Pattantiusne ... mindenkor csak Farkas Gasparnet kialtotta hog ne hadg' edes giermeke(m) ne Vnniatok megh mert ha megh untok az nivuekis megh eznek | ha Farkas Gasparne mellette ne(m) lőt uolna patta(n)tiusnenak az nvuekis megh óttek uolna szegint [Mv; MvLt 290. 106b]. *1633:* Szabo Jakabne Azzoniom aual feniegetet hog' ha ualamit szolok, oli helire tetet hogi az nivuekkel etet megh [Mv; i.h. 121a]. *1644:* Monar Giorgy megh sütögette vala az keözepsö felesegenek az czombjat .. sirua mondotta szegenj hogi eótet az niüuek eszik meg | Tudom azt hogy az Niüuek megh evek az közepseó Feleseget ennek az Monar Giörgjnek | aztis lattam hogy elegh niües volt az szegeni Aszony ... vgi iöt ki beleöle az niü, mint az oktalan allatbol [Mv; i.h. 291. 417b, 421]. *1684:* Sok kár volt az szőlőben, mivel felénél több rothadott volt el, ki miatt minden hegyekbeli málok szőlőjének mustjában sok nyű volt [Torda; SzZs 256]. *1710:* Ebben az esztendőben* hala meg Mikes Kelemen Csíkban somlyai házánál ... Istennek szörnyű ítíletiből a szeméremteste egybendagadozna s a nyűvek estenek volna belé, nagy kínokat szenvedvén [CsH 196. — *1686-ban]. *1823–1830:* Volt az épületben egy bolt ... ebben teméntelen szalonna és disznólábak, sok esztendősek. A nyűvek belől úgy megették volt, hogy csak a bőre s csontja maradott [FogE 100].

nyüette *szitk* férges, nyüves; ros de viermi, viermănos; wurmig, madig. *1754:* hallottam, hogy B. Vaji Maria Apor Josef férjét nyü ette Bolondgyának szidta [Altorja Hsz; HSzjP Ferencz János (30) jb vall.].

nyűg 1. (kötélből/lószőrből font) béklyó; piedică (pusă la picioarele cailor); Fessel (aus Seil/Pferdehaar geflochten). *1568:* Petrus fili(us) gregory zalay ... fass(us) e(st), Ezt en latta(m) hogy a lonak az elęth semy nyaúolaya ne(m) vala, de adig hagigala az zekerceúel a lowat a barbel Janos zolgaya, hogy az nywgis el zagada (!), es az hatan vgy latam hog ala kezde a ver meny [Kv; TJk III/1. 191]. *1687:* Az Kocsisok(na)k nyügek(ne)k, és pányvák(na)k erog(áltam) juh gyapjut nrö 10 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1695:* Vasarlottatta(m) ... Czövekes kötelett kendert nro 24 ... Ször kötelet nyügöt f 2//10 [Szentmargita SzD; TKl Petki Nagy cs. szám. 74b]. *1720:* Meg irta(m) hogy el külgjek kgd Lovai számokra csinált Pányvaföket és Nyügeket [KJ. Rétyi Péter lev. Brassóból] *1730:* Vőttem ... két czővekes kötelet és edgy nyügőt ... d. 24 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. *1737:* Egy nyügőtt az ménlora 6 denar [Mezőméhes TA; WassLt]. *1744:* Földvári Ferencz Uram Marhái Lovai Szőlőinket bekőkben, nyügőkben gázóltak, sok károkat tettenek [Szászsztjakab SzD; Told. 11/81]. *1755:* Vettem öt nyügőt az Kucsisok(na)k [Szászerked K; LLt]. *1756:* Tompos János Uram ... L.B. Kornis Ferencz Urat ... citáltatya ... Törvényre ... a' Sebes árkon aloll lévő kaszálóját ... az Exponens ő kgl(ne)k nagj kárára ... Czövekes kötélről, és Njügb(en) el

gázoltatta és leg alább két szekér szénára való fűvét meg étettette [Balavásár KK; Ks 17/LXXXI. 20]. *1841:* én a' nyüget ki vettem a Lábokból[a] [Dés; DLt 466. — [a]A lovaknak]. — L. még RSzF 195.

Szk: *felkötő ~. 1679:* Ló orrara valo fel kötő nyűgh, egyik ighen viselt nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 89] ✱ *oldalvasláncos ~. 1656:* Az harom gyermeklo pokroczatlanok, porosok, vagjon mindeniknek 3 keőteőfekek, 3 oldal vas lanczos nyügh [UF II, 142].

2. *átv* teher; povară; Last. *1724/1779:* Irhatom kigyelmednek hogy én az nyügemtől meg menekvém, holtig valo bujára edgy némelyik cselédnek [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajói gondv-höz]. *1769:* Hálá Istennek! én meg szabadulék tegnap minden nyűgtől ... vége lőn tegnap ... a' maga valóságára nézve régen el-bomlott mátkaság Historiájának [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.]. *1821:* ezek mind ollyan Emberek hogy az Confiscált Ketskéjeken kivűl, Semmi marhával nem birnak ... de már ezektől is meg lévén fosztatva, azon kis életek modjok is el zárattottak tőllek, a' melly egy kis reménséget nyujthatott volna az élet nyűge könnyebbittésére nézve [M.zsombor K; Somb. II].

nyűgér nyűgtől megvastagodott ér a ló lábszárán; vînă îngroşată din cauza piedicii puse la picioare; von dem Fessel dick gewordene Ader am Unterbein des Pferdes. *XVIII. sz. eleje:* Az ficzamodas kétt féle egyik az elejin, az masik az hatullyán s mindenik kőrőm házban esik megh: az elsö lábán valö kőrom hazbeli ficzamodast igy orvosold: egy Istrangot akkora gömböljegre kell tekerni, hogy meg tellye á siklaját a nyűg ér és á talpa között | Mihelyt á lovad inat üt azonnal á fajdalmas lábát tekerd meg a térditül fogva Szár kozepig Szijjal á nyüg erin [JHb 17/10 lótartási ut.].

nyűgölődik 1. bajlódik/vesződik vmivel; a se necăji/trudi cu ceva; sich mit etw. abmühen. *1790:* Zudor ura(m) ... A' Körtvélyfái Malomnál ... tsak veszödik, nyügölödik [TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev. Nsz-ből]. *1805:* magátol a Báronétol hallottam, hogy ... meg unta a Joszággal nyügölődni, bajoskodni [Betlenfva U; Ks 65/43]. *1836:* Ő a vén Szekér Pállal semmiré se mehet ... Már most ezzelis nyügölödni kell s nyelni a bosszuságot [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

2. zsörtölődik; a bodogăni; greinen, nörgeln. *1630:* Szalaj Giörgj hogj be nem ereztek mind be szaggata az ablakot, es ismett be boczatak Szalaj Giörgjöt, de ugja(n) nem niuguek, hanem ismett czak niügeöledek [Mv; MvLt 290. 205a].

nyűgözött nyűgbe kötött; împiedicat, care are picioarele legate; gefesselt. *1780:* Kérdeztem Kosztandint, Te Kosztándin? ezek mitsoda nyügözöt lovak [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 2].

nyünnyög dünnyög; a mormăi/bodogăni; mummeln. *1823–1830:* a disputáció deákul folyt, de sem a responsens, sem az opponensek nem tudván deákul, csak nyünnyegtek, s nem sokat lehetett tanulni [FogE 189–90].

nyünnyögő dünnyögő; fonf; mummelnd. *1764:* A Leany kőzep rend staturaju hymlő hellyes, orrában szollo nyunyögő vekony szollasu [Torda; SzúvLt].

nyüst iţă; Schaft, Kette. *1688:* Két borda. Egy pár nyüst [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. *1730:* Szokmány Szövő Borda. Egy par nyüst [Usz; Pf]. *1740:* Találtatott ... két pár gereben ... Három pár Nyüst Borda nro 16 [Hermány Br; ApLt Apor Péterné inv.]. *1742:* vagyon ... valami dirib, darab nyistye ... és egy Tilojais | Láttam ... vitt el ... egj nyőstit, egj bordát ... egj tilojat [Buza SzD; LLt Fasc. 109]. *1757:* Két pár nyüstök patyalat szöni valok [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1768:* Vagyon Nyist Kilencz pár [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1797:* Négy pár nyüst [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. *1848:* Nyüst hat pár 5 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1849 k.:* Kész Zsákoknak valo szövet 4. nyüstbe ... Rf 60 [DobLev. V/1280].

Szk: *gyolcsszövő ~. 1721:* egj gjolcs szövő nyüst [HSzj *borda* al.] ✱ *két ~be szőtt. 1788:* Két embernek valo kékes szürkés fejér fonallal két nyüstbe szött Derekaj felsö tok [Mv; TSb 47] ✱ *zekeszövő ~. 1721:* Egj zeke szövö nyüst [HSzj *borda* al.].

nyüstkötő szék scaun pentru/de făcut iţe; Stuhl zum Schaftbinden. *1820:* egy nyüst kötö szék [Szászvesszöd NK; Told. 19].

nyüstös vhány nyüstben szött; ţesută în mai multe iţe; in etlichen Schäften gewoben. *1832:* Többb nyüstös vászon ... Kitlinek valo [Dés; DLt 678].

Vö a *három-, két-, négynyüstös* cimszóval.

nyüves 1. férges, féreggel eltelt; viermănos; wurmig. *1644:* aztis tuttam hogy elegh niües volt az szegeni Aszony ugian kifolt alola ... Sos kapozta leuelel raggatuk [Mv; MvLt 291. 421b]. *1662:* rövid időn (kiváltképpen Erdélyben) oly drágasága támadott az életnek, hogy az akasztott embereket, holt nyüves ebeknek dögöket megették [SKr 101]. *1749:* Adot penzen el Egj köldöke veszet Niwues Berbeczet Egj forinton [Kv; Szám. 26/VI. 478].

Szk: *~ bor. 1761:* Gergelyfái Majorság nyüves bor Urn. 43 [Spring AF; JHb XXIII/31. 39].

2. kb. aprómintás; cu modele mărunte; mit kleinen Mustern. *1788:* Egy pár duplás nyüves formával varott patyolat Tászli, hozzá hasonlo varratt belsö gallérával [Mv; TSb 47].

nyüzsög a mişuna; wimmeln. *1657:* az sátorocskám hol volt, oly számtalan volt az fülbemászó féreg, hogy csudálkozásra méltó Isten providentiájából maradtam meg, fejem alatt ugyan nyüzsögve járván, mégis ártalmamra nem löttek [KemÖn. 238–9]. *1795:* A' Feje ... annyira Bővölködött Bogarokkal, hogy az Hangya boj is annál külömben nem nyü'sög [Mv; Told. 47]. *1857:* az özök nyüzsögtek [Dés; Újf. 2 id. Pataki Dániel lev.]. *1859:* 3 nagy disznot, 6 özött, rokákat löttünk: volt 17 diszno 's talam 40 öz is, nyüzsgöttek [Dés; i.h. ua.].

O, Ó

ó I. *mn* **1.** régi, régóta meglévő/fennálló; vechi, veche; alt, seit langem vorhanden/bestehend. *1568:* En Mentem wala walamy dolgomert Daczo Geórgijnij es talalam asz ó hazanal asz garadiczijon [Szgy; SzO III, 326]. *1591:* az Temeteo Kertheoz ... attam Egy Embernek hogy az ó Seowent el bontotta f — d 12 [Kv; Szám. 5/X. 84]. *1636:* Ez kertnek mostan uy seöueniel leszara epittetett, az eggik resze leszas oh seöueni [Siménfva U; JHb Inv.]. *1649:* vöttünk az Oo hidhoz egi szeker fát padlani valot f 2 d 20 [Kv; Szám. 26/VI. 557]. *1651:* az Beldi Vramek Jobbagy s az Szaszok az oh nyeni* kapunal eószve talalkozva(n), ereosse(n) megh vagdalkoza(na)k [BLt. — *Nyén Hsz]. *1651/1653:* az oh Gatnal folt az Tatrangh [Bodola Hsz; EHA]. *1652:* Az belsö regi oh kapu [Görgény MT; Törzs]. *1685 e.:* egy oh deszkás kapu [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. *1692:* Kis oroszfalvi al(ia)s Soaknai hataron egy ö veszni tert, sillyedni kezdet tógy fa talpokra, agosokra epitet Soakna, Gepelye alol tökebe be eresztve, vas csapon fordul [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1730:* az Ne(m)es Hazának az Approbata Constitutiob(an) az malmok oculatiojárul emanalt Articulussa nem Ö, és régi, hanem uj Malmok és azok Gáttyainak oculalásárul Sonal, Az mi Varosunk Malma penig nem uj, hanem régi [Dés; Ks 25. IV. 23. M]. *1746:* (A malom) régi ó malom, nem is emlekezem reá hogy a' mikorban azon helyre a' mellyen ma is áll épittetett [Ádámos KK; JHb XIX/7]. *1767:* Hat ágasra tsinált Ó Szekér Szin o és rosz fedél alatt [Alparét SzD; Ks 35. IV/23]. *1801:* midön az Árviz végit el szaggatta egyenlö igyekezettel kötötték meg a' gátot mind addig mig azon hellyre fel vitték, hol határozodik ... 's ide is meg kötésire az Aszszony ö Ngä maga Egerfás Berkiböl Egerfákat adott, mellyek(ne)k maradványai most is azon oh gátban láttzanak [A.jára TA; BLt 12 Ferentz Márton (31) zs vall.]. *1846:* Az Ó hid függö alkotmánnyának elbonthatása, és feszittönek fel allithatása véget szükséges hogy a' hid alá állás készittessen bé verendö fenyö Czövekek Segedelme által [Dés; DLt 858/1847].

Hn. *1651:* Fogarasban O-hid uczczában [UF II, 85]. *1694:* Az ogat megett [Póka MT; EHA]. *1712:* Ó Vár n. h.ben (k) [Sebesvár K; EHA]. *1781:* az Ó Tanats Háznál [Mv; MvHn]. *1796:* az Ó Gát Szölöje [Póka MT; EHA]. *1848:* Az oh Patika elött valo Kut [Dés; EHA].

Szk: *~ skola. 1700:* kérének münket ... hogy mennénk el az Méltoságos Catholicus Vrakhoz, és az Erdélyi Reformata Religio nevével, kérnök ... és intenök ö Kglmeket ... hogy Gyula Fejérváratt azt az Reformata Oo Scholát, mellj az Várban ... vagyon ... ö Kglmek ... el foglalni, és magok számára meg akarják épittetni; hogy azt az Szándékokat ö Kglmek tegyék le [Törzs].

2. régies, régimódi; de modă veche; altmodisch. *1585:* Czhynaltatta(m) Kannagyarto Antallal az 7 oh palazkhoz 2 Vy palazkot ... fyzette(m) Neky erte f. 2. d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. *1589:* Eot O poharok feyerek ... f. 27 | Ket O gyüreo eggik beothws Niom 1 araniat beoweon f 1/40 | Egy o keosseonthiw Negy búza viragh rayta [Kv; KvLt Vegyes I/2. 31, 33, 63]. *1595:* Egj oh Sotarto egy darab kalannal M — p. 44 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1611:* Egj oh pikeljes ezwst fek kinek ezwst az zabolaja | Egj oh ezwst maicos parta eö test alasos cziattal | Egj oh bokor palastra valo beörteös kapocz [Kv; RDL I. 88]. *1625:* Egy oh hailadozott gywreo [Kv; i.h. 126]. *1629:* Eöregh gyeongy iutot nro: 21 Annal aprobbak, szep vy gyeongeok oual Elegy Az mely nyom harmadfel nehezeket [Kv; i.h. 131]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... mindenfele kestt f 60 ... 200 keöz swueget f 50 d — 4 masa o on miuet [KvLt II/69 VectTr]. *1681:* Konyha ö koczi, minden hozza valo Eszközével, kassaval, jó Nro 1 [Vh; VhU 505]. *1796:* Kettös, vagy duplás ajtó edgyik ... ó fa zárral [Déva; Ks 76. IX. 26].

Egyes adalékok esetleg a 3. jel-hez tartoznak.

3. ócska; vechi, uzat; abgenützt, schäbig. *1585:* az naghárangmonj zyat vettuk Zigiarto Balintol, mely wy wolt, pro f 0 d. 15. item hogy az o zyakat a kywel az harangot wonzak meg foldoztak attunk attol f 0 d. 10 [Kv; Szám. 3/XIX. 38]. *1587:* 12 die Aprillis Chinaltattam oh kapakbol vy kapakatt ... f. 1 d. 44 [Kv; i.h. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp.m. kezével]. *1599:* Egy vy eoregh feoggeo eóst, mas owal eggyeott [Kv; i.h. 8/XV. 18]. *1609:* Aztalos Lukachy ... Enyuezet eoszue egy ohh aytot f — d 35 [Kv; i.h. 12b/IV. 128]. *1632:* Harom eöregh o hordok [Fog.; UF I, 140]. *1647:* Ket Uy, s ket ö feön hordani valo czeber [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1652:* egy o fogast renoaltam megh ... d. 40 [Kv; ACJk 72b]. *1681:* Kisded fenyö ö csebricske Nro 1 | Bor méreshez valo Uy Ejtel 2 ö ejtely 1 [Vh; VhU 530]. *1692:* egy vas sarkakon, pantokon forgo bellet ö ajto, fa kilincse | egy belöl tüzelö zöld mazos kalyhabol rakott, töredezet ö kemencze [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1706:* obb pad szék bellett nro. 2 [H; UtI]. *1723:* vagjon egj fedel alat három szakaszban epittetet Istállo ... mellyen vagyon 3 Deszka Ajto fa sarkokkal es zarokkal sövennyel héjazva resz szerént szalmával resz szerent regi o sendellyel meg fedve [Holtmaros MT; Told. 29/7]. *1733:* egj meg romladazott o láda [Hacecsel H; JHb]. *1737:* ben ... vadnak valami oh és ujj gabona tarto szuszékok, kasok s egyéb portékák [Nagyiklód SzD; Told. 27]. *1747:* Elvetett ó Szekér Lajtorja [Borsa K; Told. 24]. *1761:* Nagyobb, s kissebb uj és o Föld Fazakok 17 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 9]. *1788:* Egy otska Szuszék. Más égy ö Szuszék [Mv; TSb 47]. *1796:* 16 ó deszka ablak födö Táblák [Déva; Ks 76. IX. 26].

4. használt, (el)kopott; tocit, uzat; abgenützt. *1579:* wöttem karot az Swüenhöz mert wala o karo es d. 6 [Kv; Szám. 1/XVIII. 12]. *1585:* tizen kilencz zaz o sendel szeg igazgattassatol az cziganoknak, attünk nekik ... d. 22 [Kv; i.h. 3/XIX. 38]. *1587:* Santha kowachy az Lowat hogy meg patkolta Egy wy patko es egy O patkotol attam nekye f. — d. 7 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 22]. *1591:* Gaal kowachy wasazot

kochyi kerekett ò wasal attam f — d 32 [Kv; i.h. 5/I. 19]. *1592:* Az Malomhoz ... Egy kerekre ket wy falt Chinaltanak vonatta(m) Reyaya, harom Oh wassat attam Zegre 2 Apro wassat f — d 18 [Kv; i.h. 5/XIV. 38–9 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* Mikor az templům hiazassat el keztük vala ... Hiazo zeget vettünk 26.800 ... o hiazo zeget vonattattunk ky az czyganokkal 8100 Azoknak ky vonogattastol Attunk f 1 d 12 [Kv; i.h. 5/XX. 124–5]. *1598:* O hiazo zeget egyengettetűnk az Cziganokal nro 9700 ... tezen f. 1. d 94 [Kv; i.h. 7/XVI. 35]. *1609:* fazakas Amborus chinalt egy kemenchyett ohh Mazas Cahliabol Az megh chinalastol Attu(n)k nekj f 1 d 25 | Mester Vram palotaiara chinaltatam egy zart az mel oh volt atta(m) lakathos Adamnak f — d 25 [Kv; i.h. 12b/IV. 123, 127]. *1621:* Az O Vasbol singh szeget uerettem [Kv; i.h. 15b/VI. 5 Nagy Bálint mb szám.]. *1625:* az ó vasak igen roszszak uoltak szegét verettem belölle [Kv; i.h. 16/XXXIII. 7]. *1652:* Padimentoma teglabol valo oh fel tőrődőzöt [Görgény MT; Törzs]. *1664:* veottűnk ô teolgy karot 7 százat, százát pro d. 30 teszen együt f 2 d 10 [Kv; SzCLev.]. *1681:* Ó Lapos Vas Nro 9 Uy Lapos Vas Nro 1 [Vh; VhU 524]. *1757/1758:* Harsănyi Ur(am) ... măsnak atta az Stompott, ĕs azon ărendăs ki vetette az uj kereket, ĕs az régi oh kereket tötte bĕ meg fodozván [Abrudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.]. *1779:* Gergelj Urfi Lovara 3 Ô patkot fel vertem [Szászváros H; BK Kováts Mátyás kov. szám.]. *1813:* Ezen kasak mellett három Oh Cserefa gerenda 3 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1846:* az elbontando hid karzatjaíba netalán találtathato oszegek kivonatván ... a felállíttando hidhoz kivantatnak [Dés; DLt 858/1847].

5. viseltes, kopottas; uzat, tocit (de purtare); abgetragen. *1562:* Az rwhakrwl walo ozlas ... Egy Atlac dolmany veres ... keth zőnyeg, Egy wy Egy o [K; KP]. *1576:* Wagion maas feoketeoys Jghen o wysselth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4]. *1588:* Egy fejer o visselt Zeoniegh [Kv; KvLt Inv. I/2. 14]. *1589:* Ket Gyeongyeos hym, eggik vy Masik O visselt [Kv; KvLt Inv. I/2. 34]. *1595:* Egy oh nadragh f. 4 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1596:* Egy sip wyw oh skarlat mente kopot roka hattal bellet [Kv; RDL I. 65]. *1601:* Kekes vy fewaly hej nro. 1. oh fewalj hej [Kv; AggmLt A. 41]. *1609:* Az kett Taligas Lonak az el mûlt Tellen voette(m) egj oh Cherget es egy zúrke zúrbel chinalt lasnakot voette(m) az kett lohoz f 1 d 20 [Kv; Szám. 12b/IV. 49]. *1611:* Egj oh granat uiselt kurta dolmá(n) ... f 6. d [Kv; RDL I. 88].

6. nem az idén termett/termesztett, nem az idei; din anul trecut, care a fost recoltat în anul trecut; nicht dieses Jahr gewachsen, nicht diesjährig. *1595:* 4. Jüly ... vöttem 1 Czöber oh Almat ... d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 199 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1728:* Az o Törökbuzanak egj részet az Egér el vesztegette [Aranykút K; Ks 55/73 Petky Dávid inv.]. *1748:* ket ô Asztag lévén illö el tséplétnűnk [Tövis AF; ApLt 1 Bartos Josef kezével]. *1753:* Elsö Kalongya ó Szena ... Masodik Uj Szena [Karácsonfva AF; Told. 18]. *1765:* az Ujj kalongya szénák(na)k also, és felsö, az ô kalongyák(na)k ujjolag meghegyeztetésekre ... szalma [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. *1788:* Guraszádán két ó asztag tsépletlen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1792:* A' Gubitsot ... a' Kultsar ... eladta 330 Vékát 's elis vitték, hanem az o Gubitsot, a' mellyet a 'Sidok alkuttak volt ... nem vitték el [Hadad Sz; JF 36 LevK 76 Benkö Elek lev.]. *1793:* A Kis Deblenböl egy kalongya oh széna ... Ugyan onnan egy kalongya Nyari Széna [Bodola Hsz; BLt 6] | Vagyon a Csúres Kertben Ó Buza Szalma égy kazalban [Kettösmezö Sz; JHb XLVI/8]. *1819:* a' meg gergelitzésedett tiszta ó buza elegy helyett adatott [Déva; Ks 104]. *1850:* A más oldalán van még egy félbe lévö kaszal ó szalma [Gyéressztkirály TA; DE 5].

7. nem mostanában/nem az idén vágott/előállított/készített; vechi, veche, tăiat/făcut în anii trecuţi; nicht diesjährig geschnitten/hergestellt/erzeugt. *1596:* Az Ispotalj haznal ... wadnak eoregh borok mind oh s mind wy No 19 [Kv; Szám. 6/XIX. 24]. *1637:* ez bastyanak vagyon harom ablaka ... egy hus uago szek, eöregh taualy s harmadidej oh szalonnak vadnak benne nr. 35 [Fog.; UF I, 406]. *1639:* Szalonna ez idei no 98 Regi o hitvan zalona no. 23 [Kővár Szt; RákGIr. 437]. *1647:* Eélés haz ... Egy o szalonna; O háj, harmadfel [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1680:* ezen házb(an) találtat(na)k egy köteses állásson oh es uj szallonák | Ugyan ezen hazban vagyon ez idei Uj Turo fenyo puttanokb(an) ... Item ugyan ezen hazban talaltunk ő Turokatis fa Puttonokb(an) Törmlökben valo ô Turokat talaltunk ... Ezekben sok megh veszet [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13, 15]. *1689:* Szin uj es ô Mez ur 48 [Fog.; UtI]. *1695:* oh orják fejestől nro 5 Uy oldal pecsenye nro 5 | Ô Májas tüdös nro 26 Ô tekert pecsinye nro 2 [O.cseszive AF; LLt]. *1729:* Colonellus Baro Merbek Urunk(na)k ... Discretizaltunk hanem bort most nem ot, hanem ujjat igirtünk [Dés; Jk 383a]. *1752:* Igen Zabos Fejer oh Tönkölj volt in summa Gel 6 1/2 [Esztény SzD; Told. 25]. *1780:* Jotska Bor vagyon elegy O és Ujj Urnar(um) 110 [Kv; Pk 6]. *1788:* küldettem konyhára valot ... egy tsomo édes sajtot ... egy désatska Téjfelt, egy Ó Sajtat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823:* Pénzért el adatott ó dupla Pálinka 1 f. 6 xr [Déva; Ks 106. 132]. *1824:* Asztali O Szilvorium egy kis Atalagba Udvar szamara [Celna AF; TSb 23]. *1848:* 836 Ó szilvorium öt veder ... 20 rft. 846 ó szilvorium száz huszanöt veder ... 500 rft 847 ószilvorium három száz tizen öt veder ... 1,200 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

8. régebben használatban volt; vechi, care a fost folosit odinioară/pe vremuri; einst/ehemals gebraucht. *1766:* azon Ö ut már töröltetett innét, és ma már rajta nem járnak [Szásznyíres SzD; Ks 33 Szásznyíres II. 16]. *1805:* Ilonának az ó szőllőben lévő melioratioját Krisztinának kell megfordítani [Marossztimre MT; DobLev. IV/874. 20a Bartos Ilona, Krisztina és József osztozkodása].

Hn. *1588:* Okep erdü [Bács K; GyU 7]. *1604:* Az o Cyk vtian aloll az Tér bwk sorkat [Abásfva U; EHA]. *1631/1793:* az Óh Hégyben (szö) [Balázstelke KK; EHA]. *1676:* az O mész (!) teteye [Vista K; KHn 269]. *1712:* az O hegyben (szö) [Koronka MT; EHA]. *1750:* az ó árokra rugó lábban (sz) [Boroskrakkó AF; EHA] | Ogyepüben (k) [Eted U; EHA]. *1788:* az O hegyben a Falu felett (szö) [Nyomát MT; EHA]. *XVIII. sz. v.:* Az Ó Nádasba (sz) [Tamásfva Hsz; EHA]. *1803:* Az Oh hegyben [M.valkó K; KHn 105]. *1822:* az Ó Szöllök rendibe (szö) [Ompolykisfalud AF; EHA]. *1831:* az ó Telek (sz) [Fejérd K; EHA]. *1847:* Ógyepüben pityoka föld [Eted U; EHA].

9. korábban megállapított; care a fost stabilit iniţial/la început; früher festgestellt/gelegt. *1585:* Fyzettem Porozlo Matyasnak az ohbery zere(n)t az ködmennel f. 13 [Kv; Szám. 3/XXII. 80–1].

10. korábban megírt/szerkesztett; care a fost scris/redactat mai înainte/devreme; früher/einst geschrieben/verfaßt. *1767:* jollehet ugyan hogy sem az O. sem pedig az Ujj Conscriptiokban nem emlittetik ... vagyon ... még más ... két darabotska kaszállo is [Alparét SzD; Ks 40. XXVIIIc].

11. korábban tisztségben volt; vechi, care a îndeplinit în trecut o anumită funcţie; einst ein Amt bekleidet. *1733:* Mikor O biro Szöts Istvan Uram Notarius Urammal el ment volt Csabai Uramni fizettünk O Biro Uramni 6 sustakot borert [Kvh; HSzjP]. *1738:* O Biro Uram polgar Uraimekis jelen voltanak biro uramnit vacsoran [Kvh; i.h.]. *1756 k.:* A kiscéhmesterség iránt tetszett a nemes Céhnek votizálni eszerint: ó kiscéhmester uram 15 Pogáts Mihály uram — Szakmári István uram 24 [Dés; DFaz. 18]. *1780/1804:* A' Biró és Birák Hivatallyokra miként állyanak be? Mihelyt a' Biro és Birák Száma ki állittatik, és az Ó Birák a' Nemes V(á)r(me)gye részéröl azokat bé esketik, azonnal a Mlgos Familia részéről is a' Város közönséges javára ... bé eskettessenek [Torockó; TLev. 44]. *1786:* az Ujj Birák szoktanak az O Biraktol számat venni [uo.; i.h. 4/13. 31]. *1817:* Vettem által az óh bírótol, Bodosi Imrétöl Rft 30 [Bodos Hsz; RSzF 301].

12. ~ *szám szerint(i)* a régi Julianus-naptár szerint(i); după calendarul vechi/iulian; nach dem alten Julianischen Kalender. *1843:* Folyó év Szent György napja előtti szeredán és csütörtökön — ó szám szerént — Doszu Seszi nevü erdóben, Preluka Bugyestyilor nevü helyet makkal bévetvén, a közelebb következett szombaton újból kimentem Bárb Kángyin társommal, s ott vártuk a munkásokat | Az idén ószám szerénti Szent György napján [VKp 75, 101].

II. *fn* **1.** régi dolog; lucru vechi; Alte. *1580:* ebbe is feletteb chyelekedet Az alpóres hogy az el vyt marhat Azon allapatba kewanta helyheztetny, Mint hogy volt mykor el vytte, ohert wyatt woth, az el keoltert mast veot [Kv; TanJk V/3. 227b].

2. Julianus-naptár, ónaptár; calendar iulian; alter Julianischer Kalender. *1648:* az el mult napokban Fejirvarrul az orszag Giülisibül iöuó utaban arra talalvan jüni ... Also Rebran, az utczan talalta[a], melliet az falu Birajanal megh tartatta(m), az Gazdaia felelvin felöle o szerint valo szent Gieörgi napigh [Majszin Mm; BesztLt 82. — [a]A tolvaj legényt]. *1713:* a jövö ugymint 1714. Esztendöben esendö ö szerint valo Husalyo (!) kedre ... azon 20 husz forintokat le fonni [Guraszáda H; BK ad nr. 1125]. *1750:* Balog János az itten lévó Tisztarto ... Majd bordélj Házat tsinál vala, az Uram eö Exja Házábol ... Midön Oh szerént Aldozoban itten Sokadalam lett volna, akkor az bakkantsosok káplárját az Uram eö Exja Házában fel hivta, ivot tántsalt Dombolt Vélek égyüt [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1752:* az ö szerént való Áldozói sokadalomkor, â mltgs Cancellarius ur(am) ö Excellja fogadója mellet lévö fundussomatt oda igirtem vala, más egy puszta ház hellyért [uo.; i.h. Trenk István lev.]. *1759:* Popa Nyikulának az lova ó szerint eset Pünkőst elsö Napján estve veszett el [Bulzest H; Ks 101]. *1843:* Bárb Kángyin unokámtól hallottam, hogy a közelebb múlt ó szerénti Szent György-nap után való szombaton több bucsum-pojényi lakosok Varga Katalinnal együtt a Pojána Bogyestyilor Linge Heregus nevü helyre ... kimentek [VKp 79]

ó, oh *isz* **1.** (érzelemteli) megszólítás előtt; o (exclamaţie emfatică, folosită în invocaţii); ach! oh! (vor gefühlvoller Anrede). *1572:* Henteler Marton, Azt vallia, hogi Eotet Danchyak hytta volt az keomies Georg hazahoz ... be Jwt aztalos leorinczne Mond keomies gërgnenek, oh te Bestie hyres kwrwa Myert hoztad Ide a latrokat [Kv; TJk III/3. 3]. *1630:* az Azzonj ... monda nekem: Ó edes Azzoniom, czjak az szegenj giermekemet szanom, mert iol erzem hogy az en Vramnak ueresege miatt kell megh halnom [Kv; RDL I. 19]. *1644:* Rettegi Istvanne ... monda ... Oh edes Aszoniom, Thordai Martonne kepeben megh niomtak vala az boszorkaniok [Mv; MvLt 291. 422b]. *1704:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram, az udvari pap, Jób 7:20,21. Vétkeztem, de mit cselekedhetném teveled, óh embernek őrizője [WIN I, 65]. *1710 k.:* Tanuljátok szeretni a könyvolvasást, ó fórenden való ifjúság [BÖn. 556]. *1761:* Te pedig oh szent Mindenható ... Úr Isten ... ne indulj fel mi ellenünk [NyIr. 200 Bánfi Farkas álma]. *1811:* Oh Bethlenek! Oh nagy Bethlenek láttyátok? E' nevetek mely szent czélból jött réátok [ÁrÉ 192].

2. sajnálkozás/szomorúság kif.; exprimă regret/tristeţe, mîhnire; zum Ausdruck des Bedauerns/der Traurigkeit. *1657:* Ekkor adták volt Szentpáli Jánosnak Alamor és Csanád nevü falukat, kiket gyermekitöl Rákóczi György öregbik fejedelem elvöve. (Oh ki sok esett ilyen Erdélyben. Hálaadatlan hazának háládatlan fejedelmi) [KemÖn. 23]. *1671:* Oh szegény magyar nemzet! ... bezzeg kegyesség nélkül való emberek igazgatására jutál, ezennel is éppen oda is leszel! [TML V, 656 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* Oh keserves Anyák jaj mire szültetek [EM XXXV, 274 gyászének]. *1710 k.:* Aki az örömet vagy jóllakást, a bort és kenetet szereti, nem gazdagul meg. Igy a jó hírnév, ó, ki sok embert, még pedig az embereknek jovát, a nagyját vesztette eleitöl fogva s veszti ma is az olyanoktól rendszerént félni szokott tyrannusok által [BÖn. 423]. *1823–1830:* Ó! de borzasztó nézés volt reggel, midön a grófné s gyermekei felébredvén, megtudták a gróf halálát! [FogE 157]. *1824:* oh keserves állapot melj kevés üdeig gyönyörködtete ő engemet s Édes Annyat [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

3. csodálkozás/tetszés kif.; exprimă mirare/admiraţie; zum Ausdruck der Bewunderung/des Wunderns. *1811:* Voltak két temérdek Tölgy-fák az erdőbe ... Számláltak oh mely sok szép száz esztendőket [ÁrÉ 162].

4. korholás kif.; exprimă dezaprobare/nemulţumire; zum Ausdruck des Tadels. *1585:* Dienes Jstwan ... vallia ... Mondek en Az legenieknek: oh essezek Im el vesztetek a' zegeny legent [Kv; TJk IV/1. 477]. *1586:* Jlona Takaro Martonne vallia ... El Ieowe Albert es igy szola be, Ianos Vram En be Mennek, Monda Iller Ianosne ... Ne Ieoj most Mert Az Vramis Rezeg enis Rezeg vagiok ... Akor egiebet Nem zola Albert hane(m) azt Monda, oh bitangol eleo te Ianos Bestie Curwa fia, Az vta(n) el Mene [Kv; i.h. 540]. *1635:* Deak istvan zent egieden Doboka varmegieben lako nemes zemel Az ... var megienek hwteös vice Biraia ... ezzel teóbbeti vallasat hogi Zabo pall azt monda az tudomani tetelben oh goromba te nekedis zinte oly kart tezen mert abbol az aghbol valo az Feleseged [Dob.; WassLt]. *1765:* mi bajod? téged vér az Urad ugye? ... oh te élhetetlen miért nem jösz hozzám? adnék én ollyan orvasságot hogy soha meg nem verhetne [Gyeke K; Ks 4. V/20]. *1793:* mintegy tsufason azt mondotta óh verjen meg az Isten siket bolondja [Koronka MT; Told.].

5. érzelemteli felszólítás kif.; exclamaţie emfatică, folosită în apostrofe; zum Ausdruck des gefühlvollen Aufrufs. *1662:* Ha mit a mielöttünk élöink s eleink jól cselekedtenek, ó, el ne bontsuk, hanem inkább építsünk az ő jó fundamentumokon [SKr 717].

6. érzelemteli kijelentés/kérdés nyomatékosítására; întăreşte o afirmaţie; zur Betonung der gefühlvollen Äußerung/Frage. *1811:* Oh bizony okosok voltak a' Pogányok, És

okos volt nékik ama találmányok Mely szerént a' boldog Lelkeknek számára Égy helyet gondoltak zöld fás Kert formára | Kedves Gróf! oh valyon ki volt vagy ki lenne, Kire a' János név méltábban illene? | valamint Szent János élt száz esztendőkig; Ugy Nagyságod éljen sok számos időkig; Oh éljen! 's idejit mind bóldogúl tőltse [ÁrÉ 127, 182–3].

óarany régi aranypénz; monedă veche de aur; alte Goldmünze. *1756:* Némethi István Uram leg ottan az Asztalhoz tsapván in Specie tizen egy új, és egy ó aranyat ... 's azonnal mingyárt kártyázni kezdettek [Kv; Mk IX Vall. 33].

óaranypénz régi aranypénz; monedă veche de aur; alte Goldmünze. *1659:* Az hol mi pensz vagion mind ezüst s mind o aranypensz, mind kèsz pensz ... hagiom es Testálom az en Uramnak Mihalcz Mihaly Uram(na)k [Altorja Hsz; Borb. I].

obediál engedelmeskedik; a se supune, a asculta de cineva; gehorchen. *1702:* a Meltoságos Gubernium két Tabla fiait küldett hozzánk ... hogy ha akarunk Földes Vrainknak obedialni? [Torockó; TLev. 4/3. 2a]. *1730:* az Városnak minden Uczáinak Csináltatására Hadnagy Atyánkfia eo kglme 11ma mensis Juny hozzá fogatván, ugjan azon héten meg is Csináltassa, mindenik Tized az maga ucczáját, kikis ha nem obedialnának mind marhás, mind gyalog Embereink toties quoties egy egy forintal büntettessenek [Dés; Jk 401a]. *1740/1778:* Ezen buzabeli p(rae)tensiojat az Viduanak ... Fejérvári István Uram ő kegelme fizesse meg Ratio, miért nem Obedialt edes Attya Dispositiojanak, s nem adta ki mikor a Vidua ki akarta venni, az Veremből [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1741:* látom excusallyais magát, másként inkáb hiszem Nagd parancsalattyának obedialni fog [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1752:* Nemes Hunyad vármegye ... ordinarius v. Ispánya vallato petséttye mellett reqvirálván bennünket, hogy el mennénk ... All Gyogyra, némü némü fatensek(ne)k fassiojoknak recipiálására. Miis ezért a Mlgs Exp(one)ns Vr reqvisitioját respectálván, és Titt V: Ispány vr(am) petsétyinek is obediálni kivanván ... elmentü(n)k ... All Gyogyra [BK]. *1787:* Minden Verős Kováts a vas keszités modgyában a Vas valto Administratortol tartozzék dependealni ... midőn pedig a rend szerint valo vasakan kivül nagyobb vasakbol valo mivek kivantatnak ... a kiknek ezek készitése iránt az Administrator hirt tészen, és akár Birak akár más által parantsolatot ád, eo facto tartozzék obediálni [Torockó; TLev. 9/25].

obediencia engedelmesség; ascultare, obedienţă; Gehorsam, Fügsamkeit. *1629:* kívánom, akarom s hagyom is, hogy én gyermekeim holtom után is engemet az vásárhelyi statusokkal meg ne szidalmaztassanak ... hanem ... az várossal minden egyességet megtartsanak, obedientiát praestáljanak [BTN[2] 421]. *1639:* Vegezte azt az Eccl(es)ia az Schola Mesterek feleől hogi valakj mas Diocesisből uagi Scholakbol Jőnek be mi keózinkben tartozzanak denecesse (!) senioroktol, auagi Mesterektől illendő igaz Teztimonialist ... mutatni es hozni, es az obedientiara ez mellett, kezetis be adni [SzJk 46]. *1710 k.:* Mikor ez az nagy tudós ember* lejött az academiákból, az akkori erdélyi szokás szerént Fejérvárott adják kezébe a poëtica classist, melyet is nem lehetett megvetni az obedientia és szokás szerént [BÖn. 550–1. — *Apáczai Csere János].

óbégat l. óvégat

obeliszkus obelisc; Obelisk. *1837:* Benedeken a vendég házban rakott asztal az obeliscussal ... vendég házbéli Secreter [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 13].

oberlajtnant főhadnagy; locotenent-major; Oberleutnant. *1746:* Militaris Tisztek segitő Szállásai ... Placz Major Vram(na)k cseledi szamara 3 Ober Lejtnantnakis 3 Unter Lejtnantnak 1 [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

obersztlajtnant alezredes; locotenent-colonel; Oberstleutnant. *1695:* Ma szallottak be az Varb(a) az Hussin Regime(n)tiből valok ... az Obest Lejtmantyok ... ⟨a⟩sztt mondotta hogy vice Commendans leszen [Fog.; BK]. *1761:* az Néh Mlgs Oberst Lajdnánt Josika Mojses Ur [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14].

óbester ezredes; colonel; Oberst. *1688:* Szallason nalla(m) az Obester vakmester vagyon [Kv; UtI]. *1705:* Graven obester ma nyolc órakor béérkezék az hadakkal [WIN I, 416]. *1706:* 24 Maii. Volt nálam egy kis vékony collatión az obester báró Tollett commendans uram őnagysága a vicecolonellusával [Kv; KvE 246 VBGy]. *1753/1781:* B. Josika Imre ... igen okos, ravasz, nagy elméjü ember vólt, a kit is sok iszonyu tselekedeteiért Szamas ujvárban fogva sokáig tartottanak, onnan időre meg szabadulván Bétsbe mene a kurutzvilág előtt, onnan le jövén Labontzok obesterének és Nemes Thorda Vármegye Feő Ispány(ny)ának tétetett [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 332–3]. *1768:* panaszoltak is a falusiak az Obester Vrnak [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1773:* A Mgrtus nehány versben requiralta már az Mlgos Obester Urat [Kv; TJk XVIII/43. 125]. *1795:* egy Konya György nevü Pestesi szolgálo Limitaneus Katona ... mondotta volna ... hogy a Pestesiek közül ... az Obester ur parantsolattyára Hátszegre indultak volna bé eskünni [Pestes H; Told. 76]. *1834:* a Néhai volt Obester Mlgs Kristoff Simon Ur Massája részere lejendő assignatiojokra a mái napon ki szállottam Gombásra [Gombás AF; TSb 51]. — L. még RettE 109, 186, 375, 419; RSzF 165; WIN I, 83, 403.

óbesterné ezredesné; soţie de colonel, coloneleasă; Frau des Obersten, Oberstin. *1796:* Mlgs Obersterné Bethlen Susánna Asszony [Déva; Ks 73. 74. VII. 126].

óbesterség ezredesség; gradul/rangul de colonel; Oberstencharge. *1766:* (Teleki Ádám) kevés ideig viselt obersterséget azon regementben, de csakhamar generálisságra promoveáltatott ut amoveatur [RettE 202].

Szk: *~re megy. 1771:* Hogy a békesség meglett, kapitánnyá lett volt* a Tripsz regimentiben, melyet csakhamar reducáltak, de ő nem jőtt haza, hanem a hollandiai respublica egy magyar regimentet állitván fel, odament, az holott is obersterségre ment [RettE 256. — *Sándor Gergely].

obfuszkál leálacsonyít; a înjosi/degrada; erniedrigen. *1772:* 10-ma Junii 1772 vivé el désfalvi Simon György uram Salome kedves leányomat, kit is adtam volt Füzkútra oláhivánfalvi Eperjesi Ferencnek in anno 1767 die 17 Februarii, de ... hirtelen ... megholt ... jó nemesemberek az Eperjesiek, de abban az házban három haszontalan leány lé-

vén, obfuscálták magok rosszviselésével magok characterét [RettE 277].

objekció ellenvetés; obiecţie; Einwendung. *1775/1802:* ezen Objectiois contrariálni láttatik a Contraversiában lévő Erdőnek már praemittált oculatiojarol valo Relatioval [BSz; JHb LXVIII/3. 102]. *1823–1830:* (Basa István) a dogmatikát tanította ... maga mint praeses a katedrán ült, a defendens a katedra előtt egy kis asztal mellett állott, az opponensek pedig objekciójokat a deáki székekből ülve mondták elé [FogE 140]. *1826:* (Az) Esketés ellenére tett objectiokra nézve tsak ezeket reflectallyák a Felperesek ... hogy az[a] törvényesen ment végbe [Ne; DobLev. V/1114. 11a. — [a]Az esketés].

objektál kifogásol; a obiecta, a face o obiecţie; beanstanden. *1768:* Cántor vraimék-is illetlenül bántanak gyakran Tanitványaikkal ... szüleiket gyalázatos nével illették, illiberalitássokat objectalták [Kv; SRE 226]. *1776:* meg kivánom ... hogy Dobai Klárának minden el maradot Ingatlan Javai két egyenlő Részekre osztassék (!), nem obstálván a' mit eleitől fogva obiectálnak a' Titt Rettegi Atyafiak ő Kegyelmek [M.köblös SzD; RLt O. 1]. *1777:* Amint mondják, hogy Halmágyi Istvánnal, aki most Maros széki főkirálybíró, de a nagyapja egy Kosta pap volt, contendálván ezen Brukenthal, azt objectálta Halmágyinak, hogy pap-maradék. Melyre Halmágyi azt felelte, hogy neki a nagyatyja volt pap, de kegyelmednek, Brukenthal uram, az édesatyja volt pap [RettE 380].

objektum 1. tárgy; obiect; Objekt, Gegenstand. *1710 k.:* Megtapasztalhatja azt az ember mindazáltal amaz nagy bűnökben, mint az ambitio, kevélység, bosszúállásra való gerjedezés, telhetetlen fösvénység, és minden egyéb gondolatban álló bűnök, amelyek sokszor forranak az emberben akkor is ... mikor a fül és a szem előtt semmi arra indítható objectum nincsen [BÖn. 471]. *1766/1802:* Az Oculationak objectuma egyéb semmi nem lehetett, hanem tsak a mint ... a Mlgs Actorok Instantiajakban feladtanak [BSz; JHb LXVII/3. 15]. *1797:* ezen Commissiora bizattatik az is, hogy ... a' plenum Consistoriumnak objectumárol egy munkátskát készitvén a 'Consistorium eleiben terjeszsze a megvisgáltatás véget [Kv; SRE 214]. *1798/1799:* valamint a' látás objectumáról hitelesen bizonyitt maga a Látás, a' fülnek objectumáról, szintén olly hitelesen bizonyitt a' füllel való hallás [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 421].

Szk: *~ul feltesz. 1710 k.:* Valamennyi vallás ... objektumul teszi fel az Istent, hogy ő azt dücsőíti [BÖn. 429].

2. dolog; lucru, obiect; Sache. *1789:* A felyebb emlegetett Pintzében lévő Belső ajtott és az ottan lévő Deszka rekeszt is Néhai Vladár Adám tsináltatta, melly minthogy mikor a' Pintzébe találtatott objectumok leirása alkalmatosságával el maradott 's a' mi tudtunkra is tsak most esett ide kellett fel tenni melynek árra tétetett ki in 3 [Mv; ConscrAp. 92].

3. ügy; cauză, pricină; Angelegenheit. *1788:* Ugy vólt, hogy innep utánn mindjárt induljak Szebenbe, de meg változott, mivel G Bethlen Lászlo, holmi Szorgos objectumok miatt bé citála [Mv; IB. Toldalagi László lev.].

4. ellenvetés; obiecţie; Einwendung. *1599:* Noha az mi az eó kegme akkori Actioia az mi volt es az en obiectumom contra proposita le zallot, de az protestationak vgian stalnj kel, si Juris, Es azzal az protestatioual meltan ilhetek most in Judicio [Dés; Eszt-Mk]. *1618:* Mikor mind elvégeztem volna propositiómat, és kedvesen s csendesen meghallgatta volna[a], első objectuma is ez lőn erre: Hogy lehet ez az dolog így, ha ... az fejedelem erről nekem privatim nem írt? [BTN[2] 113–4. — [a]A vezér].

objiciál 1. (szót) odavet; a arunca (o vorbă); (Worte) hinwerfen/fallen lassen. *1782/1785:* éppen ott ... állottam égykor gyermek koromban mikor objicialta Néhai Détsei István Uram Ambrus Ferentznek, hogy ki hánnya az házbol [Szentbenedek AF; DobLev. III/396. 315 Fr. Szentes de Kis Baczon[a] (42) ns vall. — [a]Hsz].

2. szemére vet; a reproşa cuiva ceva; jm zum Vorwurf machen. *1618:* én úgy értettem, hogy az vezérek szavával mindenik bátorságoson assecurálta mind az adó és Jenő dolga felől Nagyságodat, azmelyben most itt őkegyelmeket csak egy vezér is meg nem tartja, sőt mikor obiciáltuk nekik, megtagadván azt mondották, hogy mutassunk csak egy levelet róla [BTN[2] 109]. *1752:* velem perlekedvén nevezett Néhai Nemes Gábor, én sokszor objiciáltam néki szemb(en) Jobbágyi sorsát [Menyő Sz; Ks 101]. *1769:* Juon is ot lévén ennek objiciálta ... Koszte Kirszte, hogy az Annyak kurva, mert szemeivel látta, hogy Tyu Györgyel paráználkodott [Bukuresd H; Ks].

3. válaszol; a răspunde; antworten, erwidern. *1706:* Keresztur városiakis ne(m) contribual(na)k, azt obyciallyák, hogy ha az Jobbágyok ne(m) contribual(na)k, ők sem [UszLt XIII. 94]. *1764:* Mint hogy többire ujjak a Fatensek, ugy a kérdésekis, olvastassék fel a Relatoria, és azután ha mi reflexioja lészen az A. vrnak, leszen szabadságaban objicialni [Torda; TJkT V. 202].

4. ellenkezik, ellenez vmit; a se opune la ceva, a se împotrivi; etw. verneinen. *1749:* azok mind egj huron pendűlnek, azok egjik az masiknak Semmit sem mérnek objicialni mert egyik az milyen az masik [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1786:* Az ide valo Meszarosok ... Arendaban birván az ide valo Meszár széket az utan ... az Arendát kérvén[a] objicialtak az Fő-Szolgabirő Ur Publicatioját az Meszarlas vagy husnak bé szabaditását (így!) [Torockó; TLev. 4/13. 59–60. — [a]Ti. a földesuraktól, a Thoroczkaiaktól].

objiciálhat 1. állíthat; a putea afirma; behaupten können. *1774:* A p(rae)tendensek nem objiceálhattyák hogy azok is véllek együtt Mesterségek fojtatásárol le mondottanak volna [Kv; MészCLev.].

2. ellenvetést tehet; a putea obiecta; etw. gegen etw. einwenden können. *1592/1633:* Minket ... ugymint fogott Arbitereket, es keoz birakat kerenek, hogy jelen lennenk es az mint az dologh keozteok ueghez megjen, bizonsagul leuelwnket adnók rolla, hogy ieouendeoben, eggykis ne obycialhatna, hogy az mostani oztas hire nelkwl, auagy akarattya ellen leott uolna [Gyeke K; Ks 90].

3. vki ellen vádként felhozhat vmit; a putea acuza pe cineva cu ceva; etw. als Anklage gegen jn anführen können. *1650:* (Az alperes) ... azzal diffamalt szidalmazot hogy en nyelve moso bestie fattia vetet hires kurua uagiok, az melliet en nekem nem obycialhatot uolna mert ha miben estem uolttis gyarlosagom myat de en abbol expurgalta(m) magamot, Ecclesiát kőuettem ... az meli diffamatioyert ... 24 girakon kiuanom hogy Conuincaltassek. En abbol Ecclesiat kővettem, ennekem ne(m) obycialhattad volna [UszT 14].

objiciált felhozott; care a fost arătat/indicat; angeführt. *1788:* Szinte nagyon kezdem tsudállani az Sok objitiált akadáljokat [Komjátszeg TA; Pk 6].

objiciáltatik (érvként) felhozatik; a fi adus (ca argument); (als Beweisgrund) angeführt werden. *1769/1802:* Objiciáltatik a Meltosagos I. Urak által, hogy meg Bezdédhez más Erdők volnának [Torda; TJkT III. 23].

obláció ajánlat, felajánlás; ofrandă, oblaţie; Angebot/trag. *1657:* Mindazáltal az oblatióval meg nem elégedvén, kiváltképpen Croissi az fejedelemnek titkon azzal árult el és Rákóczi Zsigmondnak, hogy Tőrös János által római császár nékem minden bizonnyal tizenkétezer aranyakat küldött [KemÖn. 283]. *1660:* nagy gyalázatos szomorúságomra az ország statusi eleiben leveleim annak rendje s módja szerént nem bocsáttattak, oblatióim is csak megvettettek [KemIr. 336]. *1669:* Hűségét s szolgálatunkra való maga kész oblátioját Kegyelmednek kegyelmesen vesszük [TML IV, 446 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Száva Mihály ... kérni kezde, ne vessem meg az úr oblátióját, ha nem akarok is valóságoson pápista lenni, tettetésképpen tegyek ígíretet [CsH 306]. *1712/1781:* Hogy ha pedig akarmellyik is közüllünk ... ezen mostani oblationkot, és obligatoriankot, vel in toto vel in parte kévánná bontogatni, vagy mással akarná bontogattatni ... tehát azon specificaltt portiokban lévö minden jussunkot magunk és posteritásunk in perpetuum emittallyuk [Algyógy H; JHb LXXI/3. 462]. — L. még KemÖn. 256; TML III, 574, IV, 596, V, 130, 376; WIN I, 403.

oblátum 1. ajánlat; ofertă; Antrag. *1745:* ha más Religion lévő Papok és akármi féle Rendűek, kivánnának ezen oblatumbol részt venni, hatalmáb(an) és szabadságában lészen a Tanácsnak, és Városnak ezen oblatumot simplicit(er) annihilalni, és subtráhálni [Zilah; SzVJk 32]. *1762:* a Vármegye részèröl p(rae)stalando Spontanea oblatiónak Specificatioját hová hamarebb bé küldeni, sőt az oblatumokbol legottan congerálando pénz(ne)k effectiva ad(mini)stratiojat is admaturaltatni ugy igyekezze, hogy ezen fojó Holnapnak fogytán ... vège legyen [Nsz; Ks 18/XCIII. 6 gub.].

2. adomány; donaţie; Gabe. *1795:* Gergely Laszlonak oblatumba 100 [WLt Cserei Heléna jk 77b].

obligáció 1. (el)kötelezettség; obligaţie (faţă de cineva); Verpflichtung. *1619:* Nagyságodnak ebbe három igen nagy difficultása vagyon. Elsö: ettöl az Portától való fenyegető félelem; másik: az keresztyén császártól való félelem s az oda való obligatiója; harmadik ... az Nagyságod conscientiája [BTN[2] 214]. *1677:* A' Számado Szolgák ha ... mások birodalma alat vadnak, vagy nem-is elégséges residentiájuvak, azoknak Uroktol kérettessenek-fel, és prosequaltassanak ezen módok szerint: annál-is-inkáb ha nem Nemes emberek, excipialván azt, ha kinek mint valo obligatioja vagyon, a szerint-is légyen állapottya [AC 196]. *1705:* (Az urak) nem annyira a mise és praedicatio kedvéért, mint a felséges házhoz való obligatiójokért akarnak compareálni [WIN I, 475]. *1722:* midön ... Groff Keresztszegi Csáki Sig(mon)d és Csáki Imreh Vrak eo Nagok ... alább Specificalt Joszágok(na)k Dividalására hivattak volna Nemes Doboka Vármegyéb(e) Gorbora ... El mentünk ... Gorbora, eleget kévánván eo Ngokhoz tartozo obligationk(na)k tennünk [Gorbó SzD; JHbK XLV/50].

Szk: *homagiális ~* jobbágyi kötelesség/hűség. *1746:* Rusz Mihály, nem hogy maga homagialis obligatioja mellett az Bironak adsistalt volna, sőt bestelenséggel illette, mocskolta s fenyegette [Dés; DLt Liber Inventationis].

2. kötelesség; datorie; Pflicht. *1757:* ök obligatiójok sz(e)r(en)t ügyekezték megtsinálni az viz utát [Torockó; Bosla].

Szk: *~jának tartja. 1752:* hozá kezemben az Sz. Martoni Biro ezen itten includált mind mandatum Copiajat, mind pedig Legaliter emanalt Admonitoriat ... Az melly Instrumentumakhoz én magamtol nem ereszkedhetem, hanem ... tartottam obligatiom(na)k, hogy sietségel ... az Mlgos Ur(na)k inviazam [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1765:* Ennékem méltoztatván Ngod parantsolni lehetőségemig Mlgs parantsolattyát tellyesiteni tartom igen különös alázatos obligatiom(na)k [Torda; Borb. II Also Lajos lev.].

3. ígéret, vállalás; promisiune, angajament; Versprechen, Übernahme. *1628:* el attak volt ... azt a kertet az mellyet elseo obligatiojab(an) remittalnj igirt uolt Cosa Miklos holta uthan[a] [Kv; RDL I. 18. — *Ti. az özvegye]. *1629:* Eztys hoza tuen, hogj Toroczkay Zabo Jstuany Asztalos Balintot ez obligatio szerint, Contra quoslibet legitimos impetitores, tartozek az haznak Dominiumjaban megh oltalmazni [Kv; i.h. 144]. *1646:* Mas szoual penigh hogi tagadgia obligatioianak fel bontassat abbulis elucescal hogi mellem, s Actiom melle erezkedett [SzJk 63]. *1719:* Vass Dániel Ura(m) ... meg tekintvén ... Tamás Péternek ez iránt valo instantiáját, és obligatioját, exturbalván más molnárát az malombúl ... Tamás Pétert hellyében molnárságra Constitualta [Császári SzD; WassLt]. *1751:* ellébbi obligatioja ellen az I nem aquiescalt a métákot ki vetette, s mostanis háborgatotom altala, azon darabatska földömben [H; Ks 62/5].

4. kezességvállalás; acceptarea garanţiei; Haftungserklärung. *1679/1681:* valamelj jobbagi à kezessegh utan el szökött, annak kezessei ellen obligatiojok szerint procedallyo(n) [Vh; VhU 678].

obligácionális (anyagi) kötelezvény; titlu de gaj; Schuldbrief/schein. *1818/1831:* Tatár Miklos Obligationalissa 4. Rfröl 1766. d. 16a Nov. [Aranyosrákos TA; Borb. II].

obligál 1. (adósság fejében) leköt vmit; a depune/oferi drept garanţie (în contul unei datorii); (als Entgelt der Schuld) verschreiben. *1583:* Torozkaj Jstva(n) vram ada magyar Peterde(n) Lakozo Lugossj Miklosnak kyz pinzwl flor. 35 Illye(n) co(n)ditio alatt, hogy ... Lugossj Mikloss kyz pinzwl tartozzik meg adnj Torozkaj Jstwannak az felywl meg irt summat. Kit hogjha megh ne(m) adhatna Lugossj Mikloss, obligallya két haz Jobbagyat Herdo Matyast es Haynal Zahült felseö olah Peterdieket [Torockósztgyörgy TA; Thor. II/15]. *1599:* Zamueueo vraim attanak Garay Eotwes Andrasnak fl 333/— az Lakatos Thamas zenwchay hazanak magahoz valo valchagaert, mely harom zaz harmincz harom forintert mind azt az hazat obligalta, s mind penigh az Kiraly vchaj mostany hazat, hogy minden Akadalnekeol el foglalhassak addigh Az summaigh [Kv; Szám. 8/XV. 37]. *1634:* Miuel azert, oda fel, az Olomuczy, es Pragay Conuictusnak marattam volt ados ... Azert az negy szaz Tallerig obligalom, es keoteöm az ket Conuictusnak contentalasara ... Doboka Varmegyeben leüeo Joszaghimat [WassLt Cegei Vas János végr.]. *1738:* egyszeris mászszoris vöttem kölcsön Interesre kezemhez ... Groff Haller Kata Aszonytol fl. hung. 500 // id es öt Száz Magyar Forintakat ... és ha nem refundálhatnám, obligálom ... Adámosi Joszágomat ... Contractusom tenora szerént [O.fenes K; JHb XLV/24]. *1768:* bizanyos okaktol viseltetvén Ispány

lokáhaz tartozo ... széna rétemet ... zálagban vetettem olly Conditio alat ... obligálam azan ... széna rétemet, hogy akár mikar ... aztott visza váltani akarnám ... kezünkhez batsatani tartozék [Nsz; DobLev. II/399. 1a B. Josika Imre kapitány aláírásával].

2. (végrendeletileg) vkinek hagy/hagyományoz; a lása (cuiva) ceva (prin testament); (testamentarisch) vermachen/hinterlassen. *1673:* miulta a' Felseges mindenhato Istennek parancsalattya, és az Anyaszentegyháznak ez iránt be vett réghi jo rend tartása szerént eö kglmek, az szent házasságnak alkalmatosságával egyben szerkesztettek, immar bizonyos számu esztendőktül fogva(n) megh tapasztalvan eö kglme ... kedves Urának eö kglmehez valo buzgo indulattal, es igaz szeretettel megh mutatott affectusit ... adá fateala obligala, es legala azon Borzasi Portiojat ... Solnai Daniel Deák Ur(amna)k [Ks L. 4].

3. *(jobbágyul/jobbágyságra) ~ja magát (vkinek)* jobbágyul/jobbágyságra leköti magát; a se obliga/lega ca iobag; sich als Leibeigener verschreiben. *1614:* Sebe Dauid ... sponte obligalta magát [Erdősztgyörgy MT; BethU 75]. *1691:* Eperjesi Nagy György ... mű előttünk maga szabad jo akarattya szerent, es senki nem erőlteteseből köte, es obligala magat őrökös jobbágyságra fiurol fiura, es leanyrol leanyra ... Tekintetes Nemzetes Uzoni Beldi Kelemen vr(amna)k [Szárhegy Cs; BLt 4]. *1692:* Bujka aliás Molnár Tamás nevü Szabad ember, kiis uratlan Szabad szemely lévén ... köte és obligálá magát ... Kövesdj Boér Simon Uram(na)k örökös iobbagytsága [Náznánfva MT; Berz. 13. VIII/2]. *1693:* Barszán István obligalta volt magat es posteritassit Killyeni Mihally uram(na)k, és Feleségének Kis Judith Aszsz(ony)om(na)k [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1700:* Molduvai Sánta Péter névü oláh, ki mostan all Csik Székb(en) Mindszenthen lakik kinek obligálta volt magát, és ki jobbágya lett volna [BálLt 85]. *1731:* Bacs Juon ... tőb Complex Társaival együt ... sok buzát loptanak volt el ... látván ... Bács Juon hogy meg kellessék halni, instantiara fogta a dolgot, s à mellet ugy obligálta volt magát Fejedelem Jobbágyának, s é szerént maradot volt meg élete [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jb vall.]. *1757:* Sipos János ... mitsoda okbol obligalta magát Jobbágyul Akaszto fatol váltatatté meg avagy Tömletzből szabaditatatt meg [Dob.; Ks 4. VII. 8 vk]. *1782:* Kis Rapolton[a] Commoralo Szücs Juon és Rád Petru ... Katonák(na)k álván, meg bánták cselekedeteket, és remenykedvén a' Néhai Báro urnak ... hogy bocsássa ki, ki bocsátotta s ugy osztán obligáltak magokat Jobbágyságra [JHb XXXI. 21. 5. — [a]H].

4. *~ja magát vmire* kötelezi magát vmire/vminek a megtételére; a se angaja/obliga la ceva; sich zu etw. verpflichten. *1617:* mind magamat, posteritasimatt ezek (!) az conditiok(na)k observalasara obligalom [Megyesfva MT; BálLt 57]. *1629:* obligala erre magat Toroczkay Zabo Jstuan, hogy Astalos Balintot, az felliül megh neuezet, hazaban statualtattja [Kv; RDL I. 144]. *1633:* Nagi Varga Mihali obligalta uolt magat arra hog eg'czer Vy kertel fel kerteli az keöz kertet, az maga haza kerte vegebe(n) [Mv; MvLt 290. 119a]. *1668:* En Jenei Gaspar obligalom magamat ... hogy ... vérekedésre vészékédesre Civodasra alkalmatossagot nem szolgáltattok [SzJk 102]. *1723:* Gáspár Mihály ... arra obligálta magát ... Hogy Sohais az Úr Tekei[a] Vr(am) földirül ... ell nem szökik, bujdosik [Hévíz NK; JHbT. — [a]Helyesen: Teleki]. *1730:* Melly meg adott Contractusunk(na)k szentül valo meg állására magunkat Városostul obligállyuk [Dés; Jk 392b]. *1756:* Istentől vészi Excellentiatok jutalmát, enis eletem fogytáig még hálálni Excellentiátok gratiaját magamat obligálom [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 2a Bartok Aron foly.]. *1790:* Melly Summa pénzt hová hamarébb fell szedetni ... magunkot ... obligáljuk [Szu; UszLt ComGub.]. — L. még AC 257; CsH 215; RettE 224; RSzF 132.

Szk: *erős hittel ~ja magát. 1638:* a Thoroczkayaknak ... megengedte volna ... azoknak az Banyaknak colalasat, melyre erős hitte⟨l⟩ obstringaltak s obligaltak volna magokat az mi kegyels Urunk(na)k, hogy mentől szorgalmatosba(n) colalhatnak bizonyos conditiok szerent abbol valo ezűstöt, es onnot szolgaltatnak az eo Nagy(sag)a Tarhazaba [Thor.] ✱ *igéri és ~ja magát. 1621:* ada el egy hazat Farnasy Albertne Katalin Azzony ... Colosuary Varga Peternek f. 23 ... Jgeruen es obligaluan arra magokat, hogy ez ... haznak Dominiumaiban birasaban, Varga Petert es Successorit minden legitimus Impetitorok ellen euincalliak es megh oltalmazzak [Kv; RDL I. 116] ✱ *jobb kezének beadásával igéri és ~ja magát. 1780:* szabad jo akarattyakbol lőtt jobb kezek(ne)k bé adásával magokat obligalak [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1787:* Lénárt Joseff eő kegyelme jobb kezének bé adásával arra igéré, és obligálá magát önként valo jo akarattjabol nem pedig valakinek kénszeritésséből, hogy maga mint kezes Fésűs Joseffért a figált időben a taxat le tészi [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 2] ✱ *kézbeadással/keze beadásával ~ja magát. 1709:* Melly dolog mű előttünk igy menven veghez annak meg allasara az fellyeb specificalt szemelyek mind ket reszről kezek be adasaval obligalak magokot [Impérfva Cs; BCs]. *1713:* Popa Mihaila allita ... két kezeseket ... kik is magok szabad jo akarattyak szerént kezek bé adásaval obligàlak arra magakatt, hogy egész eletéig Popa mihaila ha ... Vesselenyi István ur ő nganak a két, két mása vasatt Annuátim nem praestalná ... a ... kezeseken ... az ... kezesek javaibol satisfactiot vehessen [Nagynyulas K; TKI Samuel Eperjesi jurátus Notárius mpr.]. *1729:* (Az) mely ... Cserenek ... meg állására mi előttünk, mind két részrôl magokat Szabad jo akarattyokbol kéz bé adással obligálák [Császári SzD; WassLt]. *1764:* Ez e' szerént kőlt Compositionak pedig szentül való meg állására, mind két felek kézbéadással magokat és Condivisionalis Attyokfiait, Successorokat, Legatariussokat obligalak [Mv; DobLev. II/357. 2a] ✱ *kézbeadással s áldomásitallal ~ja magát. 1744:* ã meg irt Venditorok ... magok joakarattyokból magokot kéz bé adással, s áldomás itallalis obligalák ... hogy ã Commerciumba forgo erdőt ... oltalmazzák [Torockó; Bosla] ✱ *maga kezének szubszkripciójával ~ja magát. 1688:* A sz: partialis Nemegyei Mihaly Uramnak ez egyszeri cselekedetiről, részegeskedeséről kardoskadasàrol condonál de illyen conditioval, hogy a Vissai Ecclesiat complacallya meg kövesse és obligallya magát maga kezének subscriptiojával, hogy ha többé e féle enormitásokba(n) elegyitené magát a' sz: Társaságtol reyicialtassék [SzJk 223].

5. *~ja magát vkihez* elszegődik vkihez; a se tocmi/angaja (Intr-un serviciu) la cineva; sich bei jm verdingen. *1730:* Kaczkai Illye Györgj nevü Malom Mesterét Deesi Rosahegj alatt lévő Malmunk(na)k, s Gáttyának, Malom mester(ne)k meg fogadtuk ... Csak hogy ős Máshoz Senkihez ne obligállya magát, amint hogj fogadása szerint, nemis obligállya [Dés; Jk 399a].

6. *~ja magát vminek* vmilyen munkát/beosztást elvállal; a se angaja la o anumită lucrare; irgendeine Arbeit/Stelle annehmen. *1767:* ha Molnarnak obligalta magát, gondot kell vala viselni, de hijába mondottuk nekie, sem edj ikszéget a malomba nem tsinált [Esztény SzD; Told. 5a].

obligált lekötelezett; obligat, îndatorat; verpflichtet. *1764:* Kováts nevû Praefectussa hamis lélekkel irott hazug informatiojára Bétsből 4ta 9br(is) hozzám inditott Levelét Bátyám Uram(na)k vettem okozhatott volna haborodást olly sok szolgalatommal reciprocatio nélkül obligált Atyafiutol illy motskos levél vétele [Középlak K; BfR].

obligáltatik leköttetik; a fi depus drept garanţie; verschrieben werden. *1677:* Fogaras Vára s' tartománya állapottya régi Privilegiumiban marad, exceptis juxta Articulos regni excipiendis: Catharina Fejedelem Aszszonynak nomine dotis száz ezer forintban obligáltatot volt [AC 257].

obligatória 1. kötelezö adóslevél; titlu de creanţă; pflichtmäßiger Schuldschein | kötelezvény; obligaţiune, obligaţie; Verschreibung, Obligation. *1638:* hüsegtek(ne)k hadgiuk es parantsolliukis serio, ez leuelünk ueue(n), mindgiarast menue(n) Kouaczioczi Kata Aszonhoz, es ammoneallia, hogy az Attyanak obligatoriaia szerent az száz Tallert leualua(n), az falut kezebeöl ki bocsiassa [Törzs I. Rákóczi György rend. Torda m-hez]. *1641:* (Az) Eötuen forintrol ualo obligatoriaia in specie extal Meszaros Istuannenal [JHb XXXVIII/40]. *1660:* Melynek bizonsagára adtuk az mi Varosunk(na)k szokott pecseti alatt hwteös Notariusunk kezevel irott obligatoriankat [Kv; KvLt I/176 Steph. Lutsch notarius kezével]. *1698:* Recognoscalom per p(rae)sen(tes) hogy ... adtam volt sacczába Csik Sz Mihalyi Sandor Mihaly Ur(amna)k kölcson ... nyolcz szaz magyar forintokat, es obligatoriat adott volt rolla [Zabola Hsz; Borb. II G. Mikes Mihaly kezével]. *1738:* tavaj a Nms Város Malma Gáttyán(a)k eppittetésére kértenek volt ... ö kglmek kölcsön, magok obligaoriajokra, a Nms Város számára ... flor. Hung 40 [Dés; Jk 504b]. *1763:* Bereczki Ur(am) vásárlat volt ezelöt Popa Iuontol 8. veder szin mézet vedrit 10 marjasakon ... akkor fizetett tsak egj vederröl, az többiröl ada obligatoriajat [Torda; TJkT V. 174]. *1844:* Anno 1805 ... Bartok Adam Urnak adott 500 magyar forintokrol valo obligatoria [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. — L. még CC 76; CsVh 69; RettE 271; WIN I, 402, 511, 613.

2. kötelezvény; angajament scris, obligaţie; Verschreibung, Obligation. *1712/1781:* Hogy ha pedig akármellyik is közüllünk ... ezen mostani oblationkot, és obligatoriankot, vel in toto vel in parte kivánná bontogatni ... tehát azon specificaltt portiokban lévö minden jussunkot magunk és posteritásunk in perpetuum amittallyuk [Algyógy H; JHb LXXI/3. 462]. *1774:* Zöld András Urammal valami bajaskodásom volt égy Szena fü iránt ... Zöld Uram ... minden Esztendöben két Rf imputált ream azon Szenafuert ... nekem Obligatoriát kelletett adnom hogy 30. vforintokat meg fogom fizetni azon Szénafuvért [Mocs K; KS Conscr. 194–5 Mich. Antal (55) tt, ns vall.]. *1776:* M Groffné ö Nga én Velem Tompos Jánossal, és Szalai Jóseffel Communicálta, mind ä Dispensatiot, mind ä Groff Lázár obligátoriáját, de az obligátoriában mentio nem vólt, hogy magát obligalta volna arra, hogy Religioját Gróff Lázár Változtassa, minek elötte ä Kis Aszszont elvenné [Egrestö KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) vall.]. *1841:* Ezen punktumoknak és conditioknak[a] megmásolhatatlanul való megállására adjuk ezen obligatoriánkat [Dés; DFaz. 40. — [a]A fazekas ifjak sirásó társaságáé].

obligatória-levél kötelezvény; obligaţie; Verpflichtung, Obligation. *1630:* eo kegelmenek[a] se(m) titkon sem nyluan se(m) böchwleteben, se(m) egieb allapattiaban artalmara ne(m) wgiekezem ... valamigh eö kegelmeis ezekröl nekem adat obligatoria leuelehez tartja magat [OL Gr. Csáky közp. lt CCC Fasc. 28 No. 53. — [a]Gr. I. Bethlen István gr. Csáky Istvánnak].

obligatoriális levél adósságlevél; obligaţie, obligaţiune; Schuldschein. *1717:* külde kezünkhez eö Nagycsaga egy obligatorialis vagy Contractus leveletis, mely emanalodat volt, In Anno preterito 1699 Die 2 7bris [Dob.; JHb II. 20]. *1807:* Mely ebbéli magunk le kötelezésének jövendöre bizonyosabb voltára nézve is adtuk nevünk all irása és szokott petsétünk alatt költ obligatorialis Levelünket [Kv; Somb. II].

obligatórium kötelezvény; obligaţie; Obligation. *1816:* (Elöállitották) egy ... bikának elkárosodása végett, gyergyószárhegyi Bartalis Pétert ... Daradits Mihályt ... úgy Veress Fülöpöt, aki az bikák teleltetésiért adott nevezett Kárász teleknek ... haszonfelit általvette és el is használta, az obligatoriumjának tenorája (!) szerént [Szárhegy Cs; RSzF 180].

obligátus köteles, elkötelezett; obligat; verpflichtet. *1710:* a Deputátióra ... olyanokot választa ... kik Teleki Mihályhoz obligátusok valának [CsH 201]. *1733:* J(ste)n(ne)k sz: óltalmában ajánlván kglmed életit maradok constanter Jó Ur(amna)k igaz obligatus Szólgája Sógora Maxay Dávid mpra [Szengyel MT; SLt 8. K. 6]. *1744:* (A puskásoknak) az három forinton féllyül való dolgokot ... Az Dominalis udvari Tiszt Uraimék eö Kegyelmek elejében provocalni, appellalni és assumaltatni obligatus Lészen [Déva; Ks 78. IX. 1]. *1749:* Csegezit ...recommendalom Imo Catolicus az Constienciajahoz nem ferhet anji hamisság mind az eretnekeknek 2do eddig nem volt obligatus arra az hivatalra megis eleget industriosuskodot annal inkabb ha obligatus lenne remelhetni hogj igjekeznek [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.].

Szk: *vki hüségére erös hittel ~. 1710:* Apafi Mihályt ... a török császártól, kinek hüségire erös hittel vala obligátus, a német császárhoz hajtá Teleki [CsH 190].

obliterálódik elfelejtödik; a se uita, a fi uitat; vergessen werden. *1749:* ugy jártanak azok ä földek, hogy ä két fél szomszéd magaéhoz ragasztotta, és ekképpen obliteralodtak [Ó-Torda; DobLev. I/236]. *1761:* az Curialis fundusnak ... nagy része körös környül pusztán hagyatott, melyböl eset az, hogy az barazdais, mely distingvalta az irt Curialis fundust, az szomszédoktol obliterálodott | ezen specificalt hat Sessiok ... hatari minthogy obliteralodtanak volt, ketelenittettünk ki jártotni, és ekével körös környül azon sessiók hatarit ki barázdaltatni [Mezöcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

oblivió feledés; uitare; Vergessen. *1619:* bátor ugyan öfelsége Ferdinándus lenne is az Romanorum Imperator, de azmég ö abba beléfészkelödik csak az német királyságba is, addig az[a] ugyan oblivióba menne [BTN[2] 275. — [a]Jenö várának átadása].

oblokvál ellentmond; a contrazice; widersprechen. *1683:* Dobai Mihaly Atyankfia ... Tiszteletes Esperestünknek obloqualt az Partialisba(n) [SzJk 194].

obnoxiáltathatik hibáztathatik; a putea fi invinovăţit; beschuldigt werden können. *1775/1802:* A Fatigiumnak re-

fusiojaval az Mlgs Inctus Urak nem obnoxiáltathatnak, eleget faradhatván magokis a Causajaknak Defensiojában [BSz; JHb LXVII/148].

obnudál kitúr; a scoate/indepărta (pe cineva); ausstechen/beißen. *1769:* Parancsoltatik az is keményen, hogy ha a két oláh Országbol oláh Popák jönének Hazánkban Schizmaticusok, s az ide valo Popákat Ecclesiájok Fundussárol obnudálni s azok hellyében ülni akarnának semmiképpen a Mlgs K. Gubernium engedelme nélkül meg ne engedgyék [UszLt XIII. 97].

óbor egyévesnél régebbi bor; vin vechi; Altwein. *1570:* Myert az vristen az Bornak Illyen zwkes voltat Attha Immar Egynehan eztendeotwl fogwa, Es az zeoles Embereket az zeolenek Myweltetese Igen megh fogiatthkoztata ... Byro vram vallazzon keth Embert hozza kik(n)ek hyreknelkwl senky ó Borth Neh kezdhessen [Kv; TanJk V/3. 5b]. *1586:* vrmeós bort hoztak, harom eitelt —/12 ... ó bor keolt el hęt eitel — 28 [Kv; Szám. 3/XXIV. 75]. *1587:* Az oh borokban maradott 7 hordoval [Kv; i.h. 3/XXVI. 8 Suweges Gergely isp.m. kezével]. *1597:* Az Ispotali haznal wagion eoregh hordo oh bor No 1 [Kv; i.h. 7/X. 23 J. Jacobinus sp kezével]. *1606:* Neb Jstuannenal uala egj ò Borok az zegeniek(ne)k [Kv; i.h. 12a/I. 38]. *1632:* Capitan Vram pinczejiben két Negiuenes bor, kiket az Inuentalas eleött egi nappal uonattak uolt ki, az teőb borok keözzwl, ő bort akarwa(n) erette adni No 2 [Fog.; UC 14/38. 115]. *1679:* Vagyo(n) ezen Pinczében maradek ö bor, Czedulajan esztendő szám ninczen [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 84]. *1683:* Borak Számai. Oh Borak vadnak in vasis nro 19 [Küküllővár KK; UtI]. *1696:* ezen Bastyanak az Kasamatajab(an) vagyon ket Hordo ó Bor [Bethlen SzD; BK]. *1733:* két átalagh félben mindenik edgyik Ürmes, másik Oh bor [Marosszticirály AF; Told. 25]. *1817:* nékem se oh boram se Ürmös boram nints [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. *1821:* Asztali Bornak a' Cancillista Urak(na)k ó bor 12 veder 2 kupa [Déva; Ks 105. 113].

Szk: *dévai ~. 1676:* Dévai oh Borok Veder szám 39//4 [Gyf; UtI] ✱ *dombai ~. 1768:* 2 esztendős Dombai jo ízű oh Bor Ur. 41 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ✱ *kocsárdi ~. 1827:* O Kotsárdi Bort töltott 44 vedret és két kupát [Csapó KK; RLt] ✱ *mácsai ~. 1686:* Pénzen vött mácsai ö bor ann(o) 1680 vas. 2 [Vh; VhU 518] ✱ *magyarországi ~. 1737:* Mint hogj Nms Várasunkonn annyira való Ö-bor nem találtathatik ... Nms Dobolyi Márton Atyánkfiának ökglmének, meg-engedtetett, hogj egj Hordó Magjar-országi Ö borát ki-árultathassa [Dés; Jk 471a] ✱ *majorság ~. 1676:* Türi Majorság oh Borok ... Ez kicsinnyég nyulos Kutfalvi Majorsag oh Borok ... Ez nyulos nem allando [Balázsfva AF; UtI]. *1689:* Varszégh Mojorszagh oh Borai vasae nro 9 ... Nagh szölö Majorszagh oh Borai vasae nro 6 [Küküllővár KK; UtI] ✱ *szilágyi ~. 1674:* Szilagyi Oh bor ... Töltelekre s Eczetekre [Radnót KK; UtI] ✱ *tavalyi ~. 1598:* Thawaly oh bor Vrn(arum) 290 de igen zegeni egereslew [Kv; Szám. 7/XVI. 67] ✱ *tokaji györgytelki ~. 1721:* Az eö Excellentiaja Italára kezdetett Tokai Györgytelki ö borok kecség kivül Innya ado Uram altal Erogaltattak [Dés; Ks 26. XIV. 1].

óborocska vinişor din recolta anilor trecuţi; Altweinchen. *1595:* Biro Wram Adot egy Oh Boroczkat: 50: vedrest ... Eyttelet p(er) d 6 ... f 22 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 219]. *1748:* Idai Ujj hegjben termet o Borotska Vas. 1 urnar. 07 [Koronka MT; Told. 11/95].

óboros óborral tele; cu vin vechi; voll mit Altwein. *1795:* tanáltunk ... tizen öt edény Uraság borát jol bé petsételve ... a petséteket fel bontván az edényeket héjánosoknak tanáltuk volna. Szükség lévén a fel nyílozás előtt a hordokat meg tölteni magunk előtt, két félbenn volt oh boros altalagokbol minden hordokat meg töltettettünk [Ádámos KK; JHb XIX/50].

óbrassói az Ó-Brassó tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ó-brassó/Stupini; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ó-Brassó: Ó-Brassóban lakó; din Ó-Brassó; in Ó-Brassó wohnend. *1622:* Ach Mattias ö Brassay [Hsz; Kp I. I. 30].

obrister ezredes; colonel; Oberst. *1753/1781:* Kriszte Kosztandin ... B. Jósika Imre eö Nagyságával mind végig Labontzkodott, és a kastélyban is sokat lakott, a Tutorral" Obrister korában, akkor is fateállya hogy a hová kellett bort, buzát eleget vittenek [Cseb H; JHb LXXI/3. 229. — "Jósika Imrével]. *1779:* egy Knöbel (foghagyma) nevü Trautmansdorf regimentjebéli obrister ... aki generálisságra is ment volt ... úgy elvádoltatott, hogy rangját is elvesztette [RettE 403].

obristlajtnánt alezredes; locotenent-colonel; Oberstleutnant. *1746:* Militaris tisztek segitö Szállásai ... Obrist Lejtnant Companiájaban ... Kapu zaro Strasa Mesternek 3 [Kv; Ks 11. XLVI. 25]. *1771:* A múlt octóberben gr. Teleki Károly urat a Wrancsics nevü szakácsa, midőn szinte azon nap invitálta volna a Bethlen regimentje obristlieutanantját s a táblát, megtámadván a nagy palotán Désen, megölte volna, ha nem superveniált volna egy szolgája [RettE 261]. *1842:* az obristleutnand Dobay Ur meg halálodzot Rozália nevü kis két éves Leánykájának egész prádéba a' Temetésére voltam [Kvh, HSzjP].

obruál 1. megtámad; a ataca; angreifen. *1657:* azzal biztattak minket, hogy lengyel segítség is jüni fog, és az német ármáda mellett könnyü had is lészen, s úgy lehet az dolognak jó progressusa; mert különben az fejedelemnek könnyü hada lévén, csak ott jár az német had előtt, az hol akarja; s míg az érkezik ... az ország hadát obruálja s minket megnyakaztat [KemÖn. 211–2]. *1734:* az I. eö kglme rut szitkok után obruálván, hajamnál, és üstökömnél fogva a földre rántván, ott usq(ue) ad diffusionem Sangvinis vert rongált [Dés; Jk II. 137b]. *1743/1747:* nékem Porontsolt Az Ur Vass Adám Uram eö kegyelme ... hogy hijak egy nehány Legent elé Vas Villakkal, Csakányokkal ... es küldöttük ezeket ... hogy kerüllyek meg az maga irotványában: Eltető Ferentzet a' mint hogy ell is mentenek, es ot obruálván meg fogták Eltetőt [Császári SzD; WassLt Báll Vaszily (40) jb, udv. bíró vall.]. *1778:* midőn ... eö Nsga Kéméndi Tisztye a Falub(an) ... lett volna, a náddal meg rakadtatott szekerekkel, és a szekerek mellet levö emberekkel edgyütt, a Váradi Moses Ur emberei obruálták [Kéménd H; JHb XXXI/51. 83].

2. elnyom; a asupri/impila; unterdrücken. *1662:* Medgyesi januáriusi gyülés, Rákóczi György declarálja magát: a regiment senkinek nem engedi. Hozzá való követségek. Haddal obruálja az ország népét [SKr 404 Tartalomjelző fejezetcímből].

3. sújt; a lovi; schlagen. *1753:* a' Sz. Isten Sullyos, de igaz ostorai őt esztendőktől fogva, annjira obruáltanak, más ember Segitsége nélkül meg se mozdulhatok [Eszt—Mk Cserei lev. Cserei Mihály nyil.].

4. hatalmába kerít; a apuca; bemächtigen. *1758:* Ezen Istenben kimúlt feleségemnek azelőtt mintegy három esztendővel igen súlyos fulladozó nyavalyája volt ... ritkán jött reá, de hogy ezen megírt gyermekszülésnek ideje elkövetkezett, hogy megszabadult, mindjárt obstruálta [RettE 71].

5. *átv* teletöm; a umple; vollstopfen. *1619:* az rettenetes sok nyilvánvaló cselekedetnek panasza obruálja ezeknek füleket. Felette igen forog penig őnagysága Ráduly uram[a] az panaszban [BTN[2] 252. — [a]Radu Mihnea havaselvi vajda].

obruáltatik 1. elboríttatik; a fi acoperit; bedeckt werden. *1723:* Sövényfalvának a Falunak marha legeltető Berki, és Berek eleje nevű Közönséges Kaszáló Réttye obruáltatiké árviz miatt nagyobb mértékben ennek a Malomnak erektioja után, mint annak előtte szokott vólt obruáltatni ? [Kük.; MbK 150 vk] | miolta ez a Malom ide épült és a Palló végi-nél lévő árok csinálódott, ez az ország uttya is nem annyira obruáltatik mint annak előtte [Sövényfva KK; i.h.].

2. elnyomatik; a fi asuprit/împilat; unterdrückt werden. *1662:* Bethlen István fejedelem ... látja vala a más félnek nagy készületit, és minden órán ellene való megindulását, hogy készületlenül ne kezdene obruáltatni és ellepettetni Rákóczi György hadaitul, ő is az egész országbéli vármegyéket, székelységet, fizetett hadakat ... Szamosfalvához szállította [SKr 134]. *1705:* Kérék azért felette igen a generálisokat, hogy amennyire a status belli engedi, az szegény országnak conservatiójában igyekezzenek, és a köznép, aki erőnek erejével obruáltatott volt, azoknak légyen engedelem [WIN I, 611–2].

obsit 1. kiszolgált katona elbocsátó levele; certificat de eliberare din serviciul militar; Abschied (vom Militär). *1778:* Hatzegán Angyel ... egy darab ideig katonáskodván onnan apszittal visszá jött ... a Grofne ... mint ven egyedül valo embernek és azon kivül is Apsitos katonanak békét hagyott [Fejér m.; BK ad 465]. *1796:* a' Császár Regement béli absitos Katonának absittyát vitte magával [DLt nyomt. kl]. *1801:* jön-be hozzám a' Koronkai Kocsmarosunk nagy lelkendezve: hogy oda vagyon az élete, Ládáját Quietantiajit Absittyát mindenit el-lopták [Koronka MT; IB. Fogarasi János kezével]. *1805:* Szirb János katona absit nélkül [Fintóág H; Ks 98]. *1822:* Kibédi Gergelyfi Beniáminnak hivattatom ... az Anglus Király nevét viselő Huszár Regementbe, mint Kadét szolgálván, ugy quietaltam, hogy ha Absittom meg jö, töstént a' Székely Huszár Regementbe aiutalliroztassam [K; KLev.]. *1832:* Antal János ... 29. esztendős obsitos katona az obsittya költ Nagyenyeden Augusztus 1ő napjan 1820-ba [Kőrösfő K; RAk 126].

2. *gúny* elbocsátás; concediere, demitere; Entlassung. **Szk:** *~ja adatik vkinek 1730:* Győrki uram meg Csalatot reménségiben; á mint veszem eszembe obsittya adatik bestelenségire [Noszoly SzD; ApLt 4 Só János deák Apor Péternéhez] ✱ *~ot ad vkinek. 1752:* a szolgalonakis absitot attam [Abosfva KK; Ks 83].

obsitos 1. obsittal elbocsátott, katonaviselt (ember); care a primit certificat de eliberare din serviciul militar; mit Abschied entlassener/ausgedienter Soldat. *1787:* Jelentem alázatoson aztis, hogy a szászvárosi Bironé félete alkalmatlan gazdaszszonynak ismérvén, egy absitos káplárságot viselt embert szegődtem feleségestől együtt hellyébe [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* Kundon lakott egy westfáliai születésű obsitos gránátéros, Trost nevezetű [FogE 295–6]. *1838:* Katsa András (: absitos :) 26 éves [Bh; RHAk 52]. *1840:* Ide valo Darabont István ... éngemet ország, világ koborlonak; 's vármegye ugato kutyájának mondott ... én azért hogy ns v(ar)m(e)gye hajduja vagyok, — csak ugato kutya nem lennék betsületes abschitos katona viselt ember vagyok [Dés; DLt 1008]. *1865:* (Eskettetett) Ujvári Nagy János 31. éves Absitos ifju legény ... Kuti Katával [Damos K; RAk 130].

Szk: *~ katona. 1742:* égy Absitos Katonához mentem Férjhez [Kv; AggmLt C. 12]. *1765:* az Vidua ment Férjhez ... égj Peszkár Iuon nevű opsitos katonához [Dés; DLt Liber Inventationis]. *1779:* 10-dik Vallo. Rétyen lako Apsitos katona Sipos Elek 60. Esztendős [Egerpatak Hsz; HSzjP]. *1786:* az Aszszony Joszágáb(an) lako sellere mint apsitos katona szolgálatot nem tett [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Biró Péter (47) ns vall.]. *1827:* Felvintzen lako absitos katona Bekö András [Okländ U; BLt II. 11]. *1855:* halt meg Kis Imre obsitos katona 62 éves korában inlázban [Dés; RHAk 69]. *1862:* Vincze-virág-István absitos katona [Kalotasztkirály K; RAk 15] ✱ *~ közkatona. 1830:* Copuláltatott Abschitos köz Katona Lászlo Iosef ... uj paraszt, vagy Czigány Gyalui özvegy Czigánnéval, Dioszegi Josinéval [Gyalu K; RAk 22] ✱ *~ német. 1732:* Banya videki Ujfalusi Mihály Soffit egj Absitos Nemettel paraznasagon találván ... vegeztetett hogj a Déési Piaczon a Kezi kalodáb(an) az Hoher altal kemenyen meg veszszőztessek es az Városrol az Szamoson által ki verettessék [Dés; Jk] ✱ *örökös ~ katona. 1834:* örökös obsitos katona Vaskár Imre (cigány) [Méra K; RAk 16].

2. állásából elbocsátott; care a fost concediat; aus der Stelle entlassen. *1841:* Egy Déés Aknai opsitos Máliciosus Tolvaj [Dés; DLt 809].

3. kb. kimustrált; reformat; ausgemustert. *1737:* Tiz Jármos, és egy Absitos vén ökör [Melegföldvár SzD; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

obsitoz elbocsát; a concedia/demite; entlassen. *1765:* Mihelyt megholt a császár, Josephus rex Romanorum, ki is nagyobbik fia volt, valamennyi francia cselédje volt az atyjának, mindegyig absitozta [RettE 189].

obstál 1. ellenáll, ellene mond; a se opune; widerstehen/sprechen. *1578:* Az Bribek (!) Janos haza felöl mykeppe(n) ez elot is el wegeztek volt hogy meg ne Engeggiek az haz vetelt neki, Azon keppe(n) mostanis kerik eo kegmet biro vramat hogy ... obstalna, hogy Nemes ember keozwnkbe ne zallna [Kv; TanJk V/3. 169a]. *1619:* Felette igen forog penig őnagysága Ráduly uram[a] az panaszban. Azmint lehet, eléggé obstálnék, de én immár ugyan kiállottam belőle, csak nem győzöm az szántalan sok kiáltást csak hallani is [BTN[2] 252. — [a]Radu Mihnea havaselvi vajda]. *1740:* Lengyelországban a dissidensek ... praetendálták, hogy ők is az officiolatusokra promoveáltassanak. Az új király, Poniatvezki, akarta, a clerus obstált [RettE 217]. *1770/1771:* Executione mediante mérés által, a' köz osztatlan hellyek subdivisioját aggrediáltuk inchoáltuk, melly Divisionak el kezdésekor senkiis, sem repulsioval, sem Inhibitioval, vagy más Törvényes remediummal obstálni, és azt impediálni nem kivánván, ekkor az időbölis ki fogyván, tovább nem continuáltuk a' Divisiot [Fejér m.; DobLev. II/428. 2b].

2. vmi akadályul szolgál; a impiedica/opri; als Hindernis dienen. *1590:* Wegheztenek volt eó kgmek varosul mint Jarion a' Gywlesben[a] ... de az Orzagh keozibe Ne Menne, Most sem mehetnek erreol el, Mert bizonios okok obstalnak [Kv; TanJk I/1. 141. — [a]Az ogy-ben]. *1594:* Eo kegmek varosul megh ertettek Biro vramnak propositioiat az Keozep Kapubeli Toroni eppületi feleol ... Ammideore ... az Jsten az wdeot megh melegiti es ki nylatkoztattia, ha valami oli akadali nem obstal, eo kegmek nem akariak touab halogattni, hanem megh akariak eppiteni [Kv; i.h. 232]. *1613:* Ennek az alkuvasnak mi eleotteonk 32 forint volt ã kötele kire mind az ket fel szabad akarattiok szerint kòtek magokat ... Ebben sem Inhibitio, sem Repulsio sem Contradictio nem obst(al)va(n) [Lozsád H; Törzs]. *1671:* Adosságot mellyet meg-nyernek, remediumok nem obstalván, sententiával meg-vehessék [CC Mut.]. *1677:* Mivel némely Vármegyéknek és Székeknek Fő tisztei Udvari Szolgák lévén, gyakrabban a' Fejedelmek mellet kelletik mulatniok, hogy a' Causansoknak a' miat-is fogyatkozások ne essék, midõn Törvényes Székek celebráltatnak, edgyik Fő Tiszt mindenkor haza bocsáttassék hogy azoknak absentiájok miat a' Székeknek celebrálása el ne mullyék: ha valamely kiváltképpen valo okok a' Fejedelemnek nem obstálnak [AC 175].

3. vmi ellentmond vminek/kizár vmit; a contrazice/exclude; widersprechen, etw. ausschließen. *1671:* kegyelmes Urunk s' Aszszonyunk õ Nagyságának collatioját[a] mi-is Országul confirmaltuk ... nem obstalván ezek ellen a' Fiscalis jószágoknak recuperalásokrol irott Articulus [CC 73. — [a]Szelnice és Drágavilma falvak ráruházását Teleki Mihályra].

obstálhat 1. ellenállhat, ellene mondhat; a se putea opune/impotrivi; widersprechen können. *1601:* hogi ha hul az leowendeo Zent Antal napiara ... keez penzeol Veseleny Caspar vrunknak wagi maradekynak az tizen niegi forintoth eo maga Fratay Andras wagi felesege megh ne(m) adhatnak Nagi Dewechierben ... kett hasz Jobbagiath ... ell foglalhasson ... Az ell foglalas ezen lewelnek ereiewel lehessen ... semmj teorwenj szerent walo remediommal ne obstalhasson, Fratay Andras wagi felesege Veselenj Caspar vramnak wagi maradekanak ellene [SLt Z. 8]. *1616:* Eüictiot veõn Swkeosd Miklos vram magara, hogj azon portionak bekeseges birodalmaban ... Azzoniomot eo kegmet es posteritasit minden teorweni zerent walo haborgatok ellen megh oltalmazza, ha ne(m) oltalmazhatna pedigh, Azzonio(m) eo kegme, occupaltathassa Swkeosd Miklos vramnak akar hún leweő Jozagat erette ... Az occupationak ellen Swkeosd Miklos vram vagj eo kgmenek posteritasa semminemw teõrweni belj remediummal ne obstalhass(a)nak [Szentpál U; Ks 42. C. 8]. *1619:* az megj irt olahok vyonnan adak magokat mj eleotteonk iobbagiul Az Nemzetes Beldj Keleme(n) Vramnak fiurol fiura, maraduarol maraduara irreuocabiliter. Erre es obligalak magokat hogi ha az eo kõteseket ne(m) prestalnak megi ne(m) allanak, es az eo kegielme ioszagarol el akarnanak mennj, tehat Beldj Keleme(n) Vram ... megi foghassa, megj fogathassa, es az eo birodalmaba visza hozathassa ... semmj némw teorũenybelj remediummal ne obstalhassanak [Uzon, Hsz; BLt 3]. *1641:* Errejs rea kõte magat Benkeõ Gaspar, hogy ha jo Euictor ne(m) lehetne, arrol az megh Irt Zalagos szena fũrõl, az derek summaigh, mind pedigh eddigh az harmincz forintigh, akar mi neuel neuezet Jouajbol, Igazat vehessen, Rethy Istua(n) Vra(m) Eő kgme, auagj eő kgmek(ne)k posteritassi, minden teõrueni nelkũl, eze(n) leuelnek erejeuel, ez leuel elle(n) pedig semmi nemũ teõruenibelj remediummal ne obstalhasso(n) senkj [Altorja Hsz; Borb. I]. *1758:* A fen meg irt Relictanak s két Fiainak Tar Jánosnak és Andrásnak, Attyakrol Testvér Báttyakkal és ez Relictanak mostaha Fiaval Tar Gergellyel mi elöttünk ... meg edgyezvén ... kezeket bé adák, tali sub Conditione, hogy ha valamellyik ... ezen szép Atyafiságos edgyezést violalna, az perseverans fél az violans felen, vagy feleken Ötven Magyar forintakat exeqvalhassan ezen Levèlnek erejével ... melly Executionak semminemũ Tõrvénybeli remediumokkal az violans fél ne obstalhasson [Asz; Borb. I].

2. akadályul szolgálhat; a putea împiedica/opri; als Hindernis dienen können. *1595:* Amy Az vy Jozagh Gondwiseleset nezy, vegheztenek hogy Az Jozagba valo iktatas el ne haladgion, mert ... most vagion egzer az occasio hozza, mely ennek vtanna Ne tala(m) hamar Nem lehet, seot egieb valtozasis obstalhat [Kv; TanJk I/1. 249]. *1608:* Ez vallástétel, veghezes, es Testamentum ellen penigh semminemw Juridicum remedium ne obstalhasson [Kv; RDL I. 85]. *1651:* melly ellen semmi teoruinbelj remedyomok ne obstalhassanak [Diós K; JHbK XVI/25]. *1673:* Ez fellyeb meg irt Extractusban computalt Bonumakat igen siecseggel kelletven computalnunk, Melyb(en) ha mi Difficultasok Talaltatnak, ne obstalhassanak [Fog.; Utl].

obstruáltatik áthágatik (rendelet); a fi încălcat (o dispoziţie); (Anordnung) übertreten werden. *1724:* it majd soholt sem obstrualtatat az mel. Gubernium poroncsolatya az szüretnek terminussa irant [Veresegyháza AF; Ks 83].

obszekviál kedvében jár; a face cuiva pe plac; sich jm gefällig erweisen. *1740:* az vadászak ha valamit kaphat(na)k mentest fel küldem; mostanáb(an) egy keves csigával kevantunk ... eo Excellentiájának es Nsgodnak is obsequialni [Kéménd H; Ks Zejk István lev.].

obszekviálhat kedvében járhat; a putea face pe placul cuiva; sich jm gefällig erweisen können. *1740:* Melgos Provincialis Fő Commissarius U(runkna)k eo Excellentiaja(na)k, és Nagod(na)kis holmival nem obsequialhattunk [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

obszeráltat elzárat; a dispune/face să fie închis; verschließen lassen. *1799:* elegedendőnek gondollya a' Fel-peres fél a' Sütmegi Lakosokat két felé hányni, és a' Praedialis Hellyetis két-felé méretni, millyetén reprotestatioját mint a' Méltoságos Felperes Groffnénak Mandatariussa a reflexioba inseraltatni, és ezen Executio-rendében obseraltatni kivánom [Magyaroság TA; JHbK LX/6. 29].

obszerváció 1. megfigyelés; observaţie; Beobachtung. *XVIII. sz. eleje:* ã Men lonak Szörirũlis observatiód lehet: lévén elsöször ã Szarvas Szörũ, tũzes fako 2dik ã fekete serényũ[a] [JHb 17/10 lótartási ut. — [a]Folyt. a fels.].

2. észrevétel, megjegyzés; observaţie, remarcă; Bemerkung. *1710 k.:* Ez is observatio: Apor szolgája lévén[a], már izent egyszer tõle a generálisnak, de a generális annyira utálta, megizente Apornak, olyan assasint, sicariust többször õhozzá ne küldjön [BÖn. 950. — [a]Körtvélyesi János].

3. (rendelet) betartása; respectare (a unui ordin); (Anordnung) Einhaltung. *1723:* Minthogy ã Militaris Normá(na)k is observatiojátol fũgg ã Hybernumok Statussa.

Annakokáért kgltek(ne)k intimaltatik, hogy ă Tavalyi Norma mindenekb(en) helyben hagyatott [Ks 18. XCIII a gub. Kv-ról]. *1785:* a Felseges Királlyi Rendelések(ne)kis nem a tzéllya hogy annak[a] observatioja miá ilyeten Casusok és károk akár Communitasok(na)k akar külenes Gazdáknak emergalodgyanak; sőt ellenben hogy azok el távoztassanak [Torockó; TLev. 4/11. 1b — [a]Ti. az erdők óvására von. rendelet pontjainak].

obszervál 1. észrevesz; a observa, a băga ce seamă; bemerken. *1710 k.:* Lassú és késő őszülésem volt ... sőt observáltam ezelőtt huszonkét esztendővel, a bajuszomban néha egy-két szál ha fejéredni kezdett, egy kevés üdő mulva megsárgult s visszafeketedett [BÖn. 491]. *1723:* mind ezek felől mit tudsz vagy mit observáltál ? [BSz; Ks 25. III. 5 vk]. *1756:* observaltuk ezen vizet meg indulni és follyni s aláb aláb szállani és apadni [Kanta[a]; HSzjP. — [a]Kvh-be olvadt bele]. *1764:* Nem observáltam noha Csiplőis voltam, hogy az Ispánné Buzáját bőven szakasztatta [Méra K; AggmLt C. 30] | observalta ... hogy volt légjen véllek egy fejer kuvasz [Torda; TJkT V. 205]. *1765:* nem observáltam ... annak a petáknek el dugása dolgát [Karkó AF; Eszt—Mk Vall. 250]. *1770:* Sűllyedetté azon Malom, azt nem observáltom [Ádámos KK; JHb LXVII. 127] | ugy observáltom, hogy az Adámosi Malom Silip allyán Lévő porond meg tojulását; nem egyéb okozza, hanem az gátnak el szakadása [Királyfva KK; JHb 101]. *1789:* Midőn a' Pintzébe szolgálo Külső Ajton lévő petséteket meg' visgáltuk volna, observáltuk hogy az Petsétek violáltattak [Mv; ConscrAp. 1].

2. megfigyel; a observa; beobachten. *1618:* Más az, Kegyelmes uram, hogy ezt én felette igen observáltam, hogy voltunk 10 úttal szembe Görcsi Mehmet pasával ... de soha csak egy szembelétünkön sem mulatta el, hogy fenyegetés módra elő nem hozta volna azt, hogy Rákóczi Zsigmond is németes volt, s ő mint rázta volt ki az fejedelemségből [BTN[2] 109]. *1748:* mint Curiosus ember igen szoktam observálni az ollyan hirű embereket ... és beszédbe ereszkedvén véllek tőllők néha sokat kitanultam [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.]. *1758:* Tudam hogj az harom Leanjnak egj egj tehenet adtanak[a] de köntőseket nem observal(tam) [Asz; Borb. II Pető István (34) ns vall. — [a]Kiházasításukkor]. *1764:* ős inkább réájok vigyázván, kik, hányon, és miképpen volnanok, observalta világoson az mint fóldre le buva nézte, hogy hárman vadnak, s teringétnek négy sertéseket [Torda; TJkT V. 205]. *1765:* Nagy földindulás lőn novembernek elein Belényes vidékiről a havasokon által Kalotaszegen Gyaluig, Zilahig ... némelyek azt observálták ugyanazon időtájban, hogy szépen megvirradott egy éjszaka, azután ismét mindjárt setétség következett [RettE 190–1].

3. figyelembe/tekintetbe vesz; a lua in consideraţie; in Betracht nehmen. *1577:* Jwtthank az dengellegy porchjonak, az djwissioiara tholdalagj ferencz arrol Sem lewellet nem p(ro)ducalla, Sem az Jozagot megh ereztenj, wagj ... az wegezes lewel thartassa zerenth Megh oztany nem akara, Hanem elleo alwa(n) teke gaspar fellessege tholdallogj annazzony es tholdalogj Magdolnazzony kepekben, hogj eok az Wegezeshez thartottak Magokat de Tholdalogy ferencz ennie Rezeben Nem akartha obserwalny [Vajdaszti-ván MT; BfN 71/19]. *1586:* Ez melle vegeztek ezt (is) ennek vthanna obserualni, hogy Zent Istua(n) Napia(n) mikor polgarok valaztatnak Adegh haza senky az zaz Vraim se polgarok keozzwl Ne Mennye(n) amegh Birot Ne(m) valaztnak [Kv; TanJk I/1. 38]. *1605:* zeoleo mywesek dolgaiban obserualiak eo kgk Tanachyul az ennek eleotte valo vegezeseket [Kv; i.h. 529]. *1681:* Az földes Vrnak penigh Hunyad varasaban ket korczomaja szokot lenni, es ha az szüksegh ugi kévannya többetis erigalhat, mellyet az Industriosus Tisztnek observalnys kell [Vh; VhU 49]. *1741:* Néhai Kedves Felesègem Vesselényi Susánna decessussán ... èdes Gyermekimre Jure immediatae Successionis Szállott ... Lakatos Mihály, András és János nevù Jobbágyit reiterált àrva Gyermekeimnek à Nemes Hazának, az illyen Szinü Causákban, observàlni s practizálni szokott règi jó usussa és Törvènye Szerént repetáltattam vòlna [Kr; TKl gr. Teleki Ádám prot.]. *1756:* committaltatott az mostani Dnalis Birónak, és Eskutteknek hogj magok mellé vévén az Vallyebradi ès Ribicsorai Dnalis Birókot két két Eskűttivel az örökségeket egyeztessék meg, ă szolgálathoz képest az határt oszszák ès rudallyák fel, observalván, hogj a' kinek lakhellye hol vagyon, körüllötte lévő eddig is birtokában lévő hellyei részében adattassanak [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1806:* a Néhai Sogor Ur a Kaszállo részinek szélin lévő körtvélly fákot ... tartotta metáknak, s azon belől egyszer semis kaszáltatott, én onnan mértem ki az én részemet, de Ötsém Uramnak a Kaszássai most két esztendeje sem observaltak a' metát [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Bartok Ádám Mohai Lőrinchez].

4. be/megtart, tiszteletben tart; a respecta; einhalten. *1583:* myerthogy zantalan fogiatkozasokot lathnak varosul ... Azert vegeztek matul foghwa minde(n) wdeobe(n) obserualny hogy Biro vram, es keowetkezendeo Birakis minde(n) Negy hetben egzer az cedulat el iartassa es eo kmeket varosul egybe gywche [Kv; TanJk V/3. 275b]. *1588:* Amy Nezy az Eottweos Andras dolgat Abbanis obserualliak az Vrúnk eo Nga parancholattiat es tecczeset [Kv; i.h. 81]. *1590:* Azalos Thamas ... ha az eo Compositioiat in aliquot sui parte vel in toto nem obzerualna ez feleol Meg irt Sententia legyen az eo feyen [Bönye Sz; WLt]. *1599:* miuel patronj prędecessores few Maiorsagokat Alparethon tartottak az dezmaya azoknak az foldeknek oda Jart. Mostis az Regi consuetudot obserualua(n) oda Jar az dezmaia [Dés; Eszt—Mk]. *1623:* parancziolliuk ... senkinek az Bor be vitelt megh ne engegie ... hanem az Regy vsust obseruallia [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut]. *1649:* potentiajert attrahaltalak in jus s azert litigalok most en ueled, nem egyebert hogi penigh azt allegalod hogi ugi mentel mint ver, az haza teörveniet kellet volna observalnod, es ugi kellet volna p(ro)cedalnod [Kv; TJk VIII/4. 389]. *1790:* (Senki) Puszta Szőllő Fölgyét míveletlen ne tartsa, mellyet ha nem observálna ... 8d napi Törvényre Szolittassék meg [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1816:* Hogy ha a Törvény uttyán kivül a Pascuumat nem kell fel fogni tehát Felső Sinfalvának ezt observálni kellett volna [Kövend TA; Borb. II].

5. szóvá tesz; a aduce vorba despre ceva; etw. zur Sprache bringen. *1761:* A cum Protestatione dicit: Ezen Causa midőn in merito folyna, és az I. Iis Magok Conclusiojakat exhibealták volna observálya az A. hogj az IIk Conclusiojakban oly levelekre digrediálnak melyek in figura sedriae fel nem olvastattanak [Kv; PolgK 41–2].

6. vmit tesz, vmilyen eljárást alkalmaz; a proceda intr-un anumit fel; etw. tun, ein Vorgehen anwenden. *1756:* Molduán Vonya ... a' széna fú fel osztásab(an) azt observálya; hogy későn osztya fel, mely szerént a' szegény ember azután nem érkezik bé takaritani [Galac BN; WassLt Koltsár Ilia (30) jb vall.]. *1768:* a' Verős kovátsok ... A' Fu-

tatást rendel az originalis Constitutiok tenora szerént observállyák [Torockó; TLev. 9/12]. *1797:* Mellyeket[a] kegyelmed a szerint mindeneknek tudtára-adni tartsa kötelessegének, olly végett hogy minden Uraság, és Assessor Procuratorok ehez tartsák magokat, és hogy annál jobban meg tarthassák, kivált minden Assessor magának le irja és az elötte follyando perekben observálja [Mv; MbK XII. 113. — [a]Az előírásokat].

7. előír; a aplica; vorschreiben. *1595:* my ez effele keózeónseges dolgokban egyeberth ne(m) vgy mint az Varos io rend tartasanak es teórwenyenek regy io szokasanak megh maradasaerth, az fellywl megh irth modot obserualták [Mv; APol. I. 79B]. *1737:* A Tktes Nms V(á)r(me)gjéről repartiáltatván Nms Dés Várassára Magazinalis Széna Cur nro 20. melly 20. szekér szénának praestálásában, a mostani szűk széna idejénn, tettzett illyen modalitást observálni [Dés; Jk 473].

8. megállapít; a stabili; feststellen. *1594:* Keouetkezik rend zerent az kik hol egi wdeoben, hol mas wdeoben az Tumultusnak ideyen, hol louok hol eó maghok szolghaltanak, es az napokat nem obserualtak, az porozlokis penigh az nagi zurzauarban elfelettkezttek az postaknak neuekreol [Kv; Szám. 6/IV. 96]. *1730:* Tiszteletes Praedicator Uraink eő kglmek fizetések iránt ... Semmi fundusunk nem lévén kételeníttettűnk ... hogj ... fizetesek(ne)k felit magunkra repartialtassuk, őtt Classist observálvan az Repartitiob(an) [Dés; Jk 401b].

9. (böjtöt) megtart; a ţine (post); (Fasten) halten. *1710:* A Gubernium, látván az Istennek rettenetes ostorát[a], az egész országban minden religión valóknak közönséges böjtöt hirdete, hogy minden vasárnap, míg háromszor a templomból ki nem jőnek, addig senki ne egyék, igyék, de azt a böjtöt is, aki akarja, csak úgy observálja, ahonnan semmi jót nem várhatunk magunkra [CsH 433. — [a]Az egész Erdélyben dúló döghalált 1709-ben].

10. kb. figyelemre méltat vkit; a respecta pe cineva; jn beachten. *1718–1758:* (Kolosvári Dánielnek) sem discursusa, sem magaviselése egy batkát sem ért ... senki sem szerette, senki sem becsülte s nem observálta, s barátságát vele nem tartotta [RettE 60].

obszerválandó betartandó, tiszteletben tartandó; care trebuie respectat; einzuhaltend, in Ehre zu haltend. *1738:* A Tktes Nms Tanácsn(a)k ... Conclusumán(a)k effectuálhatására 's annak observálandó modalitassára Concludáltatott, hogj lovas atyánkfiai mikor magok rendekenn kivül postalkodásra menni kintelenittetnek, tehát a már Registrált lovatlan Atyánkfiai, minden Mértföldről egj egj lóért fizessenek Den. 12 :/: 12 [Dés; Jk 491a]. *1769:* Mi alább irt Nemes Személlyek, kézen fogott köz-Birák ... lévén mi Személlyesen hivatalosok ... Dobollyi Joseff Uram, és Testvérei Dobollyi Pál, és Mária eó kegyelmek által, exhibealanak Minékünk kezűnkben egy magok kőzött egyenlő akaratbol Sub vinculu Articulari observalando Divisionalist [Ne; DobLev. II/407].

obszerválás 1. betartás, tiszteletben tartás; respectare; Einhaltung. *1617:* mind magamat, posteritasimatt ezek (!) az conditiok(na)k observalasara obligalom [Megyesfva MT; BálLt 57]. *1677:* Se Fejedelmek, se Urak, Fő és Nemes rendek, se egyebek Jesuitai szerzeten lévő Papokat, Mestereket és Deákokat, sem egyéb rendbéli embereket, kik re ipsa abban a' szerzetben voltak, s' vadnak ... sub poena in praecedenti articulo specificatâ, a Fejedelmek penig magok Conditiojoknak, az Ország Statutuminak observálására tartozo kötelességek alatt, ne tartsanak [AC 8–9]. *1757:* Ezen annectalt punctumoknak megállására mindnyájan magunkat s utánnunk való maradékunkat k⟨éz⟩beadással kötelezzűk, mint szintén az régibb articulusinknak observálására [Dés; DFaz. 19].

2. szem előtt tartás; observare; Voraugenhalten. *1657:* Értvén az fejedelem az tréfát ... ily választ tőn: Nem kénszerítjük, mond, kegyelmedet hiti megszegésére; hanem hagyjuk csak az maga emberségére. Ez noha tréfa, de olyan állapotokban valóban observálásra való dolgok [KemÖn. 48].

obszerválhat 1. megfigyelhet; a putea observa; beobachten können. *1747:* én az köntősöket Nem observálhattam mert álmos voltam és bé buytam [Désakna; Ks 27. XVIIb]. *1758:* hová valók és kik voltanak minthogj tavól voltam nem observalhattam [Harasztkerék MT; Ks 18. XC. 11]. *1776:* bé volté az ajtó zárva? vagy nem, távol lévén; ezt sem observálhattam [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva vall.]. *1780:* hozatott ki Cserei Uram az udvarbol megint hozzám egy nagy tsomo portékát lepedőbe kőtve, de mik voltanak benne nem observalhattam [Bethlen SzD; BK. Ant. Bod (45) magister scholae ref. vall.].

2. betarthat; a putea respecta; einhalten können. *1776:* Bizom az en I(ste)nemben hogj ha ezen praescriptiot ugj observalhatom ezutánis mint a télen observalám, az kőszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

3. megállapíthat; a putea constata; feststellen können. *1672:* Búsulását Kegyelmednek látom ... Tagadhatatlan az dolog nagy lévén, az elmék is nem egy arányúak, bizony külömböztek és egy mértékben nem folytanak, noha azt azok observálhatták, kik arra vigyáztanak [TML VI, 398 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1746:* én ... a' mint observálhattam ugj itélem, hogj mind a' kétt Gátnál egjszer vet ki a' Viz [Dicsősztmárton; JHb XIX/8].

obszerváló tiszteletben tartó; care respectă ceva; in Ehren haltend. *1671:* Mivel az 1653. esztendőbéli Constitutioban, Part. 5. Edict. 30. expressa poena nincsen: Végeztetett hogy a' kik ez ellen impingalnának, kétszáz forinton convincaltassanak, mint az egyéb Constitutioknak nem observálói szoktak convincaltatni [CC 80]. *1691:* Egyszoval az G(ene)ralis edictuma(na)k szoros őrzői és observáloi legjenek eo Kglk [Kv; Törzs Instr.]. *1823:* Az Ekla Törvínyeit nem observáló Ember(ne)k bűntetéseből 2. rése (!) a' Curator kezébe mennyen [Nagykapus K; RAk 33].

obszerválódik tiszteletben tartódik; a fi respectat; in Ehren gehalten werden. *1847:* Egyébaránt az ökörcsorda feltett pontjai szerént observálódik minden [Zalán Hsz; RSzF 204].

obszervált 1. megfigyelt; observat; beobachtet. *1740:* mint hogj a serelmes igen garáználkodo és sokszor observált karomkodo ember ... azért injungáltatik Hadnagyunk ő Kglmé(ne)k ratione officii sui azon karonkodásárol bővebbenis inquiráltatván via juris prosequallya [Torda; TJkT I. 181].

2. be/megtartott; care a fost respectat; eingehalten. *1730:* (A ménespásztorok) az jövendőbeli portio fizetessel nem aggravaltatnak az eddig observalt usus szerint [Dés; Jk

395a]. *1766:* látjuk, hogy mindenféle törvényünk, addig observált jó rendtartásunk felfordult [RettE 196].

3. megállapított; care a fost stabilit; festgestellt. *1746:* az utrumba forgó helynek igaz ab antiquo observált határát a' Kükülllöböl ki szakadott érviz ell szaggatta [Ádámos KK; JHb XIX/6] | Mint hogj a' Kis kükülllöböl ki szakadott ér viz azon Kükülllőnek régi járását ell mosván, és más felé ásván az árkát, igaz ab antiquo observált határát ... én meg nem mondhatom [Dombó KK; i.h.]. *1789:* Székely Elek(ne)k a protocollumból observált kötelessége el mulatása exprobráltassék [Csíkszereda; UszLt XIII. 97].

obszerváltat be/megtartat, tiszteletben tartat; a dispune/face să fie respectat; in Ehren halten lassen. *1589:* Az Chaplarok feleol valamit ez eleot eo kgmek varosul a' keossegh Jowara sok Munkawal faradsagal vegheztenek, Biro vram ... a' vásar birak vraimat Rea eskesse haladeknelkwl, es rigide observaltassa [Kv; TanJk I/1. 114]. *1599:* Az zeoleomywesek feleol penigh eo kgmek mostannis az elebbi edictumat observaltatny kewannyak [Kv; i.h. 337]. *1654:* ezbéli rendlésünkhöz hogy Fogarasi, és ide tartozó udvarházainknál leuö udvarbiráink, es egyeb minden tiszt-viselöink magokot alkolmasztassák, annak ideiben promulgáltassák, praefectusunk eo kglme penigh observáltassais serio parancsoljuk [UF II, 92 Lóránttfi Zsuzsanna ut.]. *1744:* Udvari Tiszt Uraimék eö Kégyelmek ezen accordát ... observáltatni, s manutenealtatni kötelesek lésznek [Déva; Ks 78. XIX. 1]. *1763:* Falu Törvények még a Nms Szék Prothocolumában is bé van írva ab erectione autem ... a Limitrofeus katonákkal observaltatni nem tudgyuk, az Határpásztorokot miánnok ki állittani nem tudták [Uzon Hsz; HSzjP]. *1809:* Az Erdeli Regimentek ki potlására a Fgs K. Fö Igazgato Tanáts méltoztatot ezen Ns székre 150 számbol állo Tyrokat repartialni ... Aprö szenték napja után esendö Pénteken estvére ... ezen terminust pediglen Kegyelmed ... az Falusí Birákkol, és Hűtösseivel ugy observáltasson hogy az fogás se elób se hátréb ne essek Pénteken estvénél Szombatra viradolag [UszLt ComGub. 1704].

obszerváltatás tiszteletben tartatás; respectare; Ehrenhalten. *1737:* Mészáros atyánkfiai, a marha húsnak javát árúllyák ... harmadfél pénzenn ... Ezen dolognak observáltatására ... Húslató atyánkfiai szorgalmatosonn vigjázzanak [Dés; Jk 481a].

obszerváltathatik tiszteletben tartathatik; a putea fi respectat; in Ehren gehalten werden können. *1583:* az Jdegen Nemzet Arossok feleollis ... vegezzenek, oly modon ky az Varos Consensussabol meg maradwan, keowetkezendeo Wdeókben eoreókeoskeppen observaltathassek [Kv; TanJk V/3. 273b].

obszerváltatik 1. észrevétetik; a fi observat/remarcat; beobachtet werden. *1746:* a megvizsgálás penig azért lészen, nehogy több sertés pascuáltassék az uraság kárára, mintsem elébb számba adták volt, mely körül ha fraus és dolus observáltatik, az krajnyik denunciálni és idején ordert venni (tartozik) [Déva; ErdO I, 34]. *1775/1802:* A két részról exhibeált Inquisitoriákbeli Fátenseknek Fassioiban nagy differentia observáltatik | observaltatvan, hogy miként igyekeznek a jegyes faknak ki mutatásában a Cometaneusakot manuducálni és facilitalni, meg hagyatott nékiek hogy soholtis az Erdöben a Cometaneusakot ne praevicinalljak, s az jegyes fákat nékiek ne mutogassák [BSz; JHb LXVII/3. 123, 140]. *1789:* Ezen Processusban observáltatott hogy a' Proc(essualis) Szolga Biro a' maga hivatalját nem egész accurationa vitte [Szu; UszLt XIII. 97].

2. tényként megfigyeltetik; a fi observat ca fapt; als Tatsache beobachtet werden. *1750:* az Valkai[a] Keletzeli[b] és Ujfalvi[c] Havasok elesíben íllyen abusus observaltatott, hogy magok az meg irt három Faluk, az Szamoson tul valo Havasokat sine scitu, és a Possessoratus hire nelkül, mintedgy zallogb(a), considerabilis summa pénzt fel vévén, vetettek [Born. II. 31. — [a-c]K]. *1756:* Minthogy ... az osztállyos atyafiak között Mattyás Flóra maga Részét az egyszer ineált Contractus szerént nem Curálta, — s abból tös szomszéd attyafiának Maté Mariánnak a viz vehementiaja mián nem kiss kàra Cancellisták eö Kglmek által observáltatott; determináltatott azért ... az Inspectoratus Forumán, hogy ... az osztallyos atyafiak a' viz vehementiajának obstaculumára egyiránt concurrállyanak, aztott gátollyák [Újbaresd H; Ks 62/3]. *1761:* Az Város tilalmas erdején Iff. Viski Mihaly Vramnak hat ökre, szekere ... deprehendaltatván, haza jötekben ... ezen N(e)mes Városnak Hadnagya ál(ta)l ... ezen N(e)mes Város közonséges házához bé hozattatott ... az elöt is sok izben azon ház efféle tilalmas rontásokb(an) szokasosnak observaltatott ... in fh 12 Convincaltatik, es az szekerén hozott vészszöis el vetetödvén az Város számára fordittatik [Torda; TJkT V. 38].

3. figyelembe/tekintetbe vétetik; a fi luat în considerare; in Betracht genommen werden. *1590 k.:* Ez ide ala megh irt limitatiorol wgy teczet eo kegmeknek hogy mikor Isten draga es zewk ydeot bochiat reank chiak ackor obserualtassek, ha penigh Isten olchiosagot adand ackor ew kegmeknek kewleomb gondwiseleseknek tractatúsok lezen feleolle [Kv; KvLt Vegyes III/13]. *1624:* illien Conditiok obserualtassanak, az zalogianak depositioiaban, es fel ueteleben mely specifice megh uagion irva [Kvh; Borb. I]. *1681:* Ezen malombol provenialando minden féle proventus az Ur számara administraltatik (: szombati jövedelem itt senki számára nem observaltatik :) [Plop H; VhU 607]. *1764:* Also Szováton ... a mely Limitatio vólt az Kortsoma iránt, az régtöl fogva már nem observáltatik s nem vigeál [A.szovát K; GyK. And. Radák de Szinye (33) és Lad. Monosos de Erdöd (42) ns vall.]. *1779:* Záhon az falu felsö végin Fellyül ... nagy To vagyon ... ezen közös nagy Tonak Teli halászatyaban, azon Tott Biro Compossessor Urak, és ö Ngok Emberei között observaltatotté eleitöl fogva az a jo Rend tartás, hogy midön a' mely Méltoság Emberei leg elébb az épp Jégböl ... vékeket váktanak, s még azt a' keszitett hejett ... három rendb(en) azon Melg. Számára meg nem vonták, addig más Méltoság Emberei nem halászták azon helyet ? [Záh TA; Mk V. VII/12 vk.]. *1817:* A' Nemesi és Civilis részról benn lako Birtokosokbol választassanak ... tizenkét Magistratualis Senatorok, ugy hogy Hat nemes, hat Civis Személlyekböl állyon, ittis a' Religionis Proportio observáltatván [Szu; UszLt VIII. 68].

4. megtartatik; a fi ţinut; eingehalten werden | tiszteletben tartatik; a fi respectat; in Ehren gehalten werden. *1583:* Kerik ... Biro vramat, hog eó kgme ... chinallion tanachül oly Instructiot, ky keowetkezendeo wdeokbennys observaltassek [Kv; TanJk V/3. 273b]. *1586:* Meg emlekeznek Vrunknak illie(n) parancholattiarolis hogy Sarampokat kewan lenny az hostatok veghin, Vegeztek eo kgmek hogy Vrunknak ebbely parancholattia is obserualtassek [Kv; i.h. I/1. 33]. *1602:* az temetesben penigh az negy mód obseruál-

tassek az hyd vchanak es Thorda vchanak Also zerin valok temeteodgyenek az keozep kapubely kertben, az felseo zeren valok penigh temeteodgyenek az monostor kapubely kertben [Kv; i.h. 407]. *1677:* az adásban és vételben observaltassék ez Országnak közönséges bé-vöt törvénye | A' Törvénytelen Arestumokrol valo közönséges végezés observaltassék [AC 154, 159]. *1716/1750:* ennek elötteis el végeztetett volt a' Sz: Generálistol, hogj ... a' Partialisok ne divortiallyanak ... mindazon által nem observaltatott a' mint kellett volna [RGyLt A. 12]. *1747 k.:* Az Tilalmas mellett levö Retek(ne)k, 's szánto földek(ne)k kerteléseb(en) observaltassek in A(nn)o 1743. emanalt Constitutio [Torockó; TLev. 2/1]. *1789:* (A torockaiaknak) Mestersègek folytatására ha vagyon elégséges fát engedgyen, ugy azonb(an) eztet: hogy az Ordo sylvestris observaltassek [T; Thor. XX/10]. *1796:* mind a' Bányák mivelésinek, mind pedig a' Vas futatásnak, és verésnek, bizonyos meg határozott reguláji vagynak, és attól sem egyiknek, sem másiknak el állani teljességgel nem szabad, mely Regulák hogj jobban observaltassanak, az illyetén Társaságokis, mindenkor a Földes Urasag által kormányoztatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27]. — L. még AC 26, 101, 150, 185, 188, 142, 248.

5. vmilyen eljárás alkalmaztatik; a fi aplicat; irgendein Vorgehen angewandt werden. *1596:* ertik aztis ew kegmek mit kewannion az ew fe(lse)ge Locúmtenense Bochikay vra(m) hogy ... warossúl harom zaz puskas gyalogot allassúnk, melliet mindazaltal Biro vram telliesseggel megh ne(m) igirt, hane(m) két zazat igirte ... vgy hogy annak fel zedesebe(n) illyen mod obserualtassek[a] [Kv; TanJk I/1. 288. — [a]Köv. a részl.]. *1632:* egesz Fogaras feöldi Erdeöken illien mod es rend tartas obserualtatott[a] [Grid F; UC 14/38. 5. — [a]A sertések makkoltatásánál]. *1671:* Mivel Máramarosban és Hunyad Vármegyében-is, kinek kinek jobbágyinak megbüntetések, Földes Urok hatalmában volt s' vagyon, nem aláb való hivei lévén a' Fejedelmeknek a' töb Vármegyéknek lakossi-is; Végeztük közönségesen hogy a' több Vármegyékben-is mindenütt e' Hazában azon usus observaltassék [CC 45]. *1677:* A' korcsomállásban a' fellyeb meg-irt processusok és modok observáltassanak, a' Székelységen-is mindenüt | A' Szászságnak Vármegyéken lévö joszágiban a' Circálásnak Seriessében iratot közönséges Articulus, és abban specificalt módok observaltassanak [AC 107, 160]. *1734:* A Kepézésben observaltassek hogy mikor az aratás véghez megjen a Parochus mennyen ki vagj negj hittel köteleztetett Kepések a több kepesek között és csovállya el az három három Kalongyát egj földön kivüll mellyet magá(na)k tart az után szabadon hagjak [SVJk]. *1760:* Ezen Falubán ... a Törvénykedésben illy mód observáltatot hogy tudni illik elsöbb(en) inchoálodat a' Falus birák elött, az holott pronunciált Deliberátum ha nem tettzét más faluban appelláltatot, és onnét az Udvárbann [Hesdát TA; BLt]. *1790:* â kár melly Gyülése légyen â Szöllös Gazdak(na)k â Szöllö Birák rendre Szollongassák meg â Szöllös Gazdákat, és ha kík jelen lenni nem találtatnak az Illyeneken a 12 pénz Bírság observáltassék [Karácsonfva MT; Told. 76].

6. kijelöltetik, elöltratik; a fi indicat/prescris; bezeichnet/vorgeschrieben werden. *1787:* Ez után a' Quantum administralasa(na)k minden Honapban két Terminus fog observaltatni, ugymint a' Honapnak közepin és végin [Torockó; TLev. 3/2. 5a].

7. elfogadtatik; a fi acceptat; angenommen werden. *1756:* Szilagyi Györgj Uram ... ez után az Catolica részén valo Candidatioban ne observaltassek es ne admittaltassék, hanem a T. Reformata részen légjen [Kv; KCLev.].

8. vki vminek/vmilyennek tartatik/minősíttetik; a fi calificat intr-un anumit fel; jd für etw. gehalten/geschätzt werden. *1734:* Az kik ... az el mult Revolutio fodtatol fogva ab A(nn)ö 1711 telepedtek becsült földekre, azok közzül, Csak a benē merita Personak(na)k s Marhas embereknek adattassek szemelyekre felenyill föld, mint hogy azok nem observáltatnak nyillas Helyeken lakoknak [Dés; Jk 446b]. *1756/1797:* Tudjaé a' Tanu nyilván és bizonyoson hallottaé? hogy mindezen mostani Mihály nevezeten lévö Exponensek ... igaz N(eme)s Emberek(ne)k observaltattak minditig, és most is indubitus N(eme)s Emberek(ne)k observaltatnak? [Szság; Borb. II vk].

9. *tilalomban ~* tilalomban tartatik; a fi menţinut ca opriturā; im Gehege gehalten werden. *1784:* constál az hütösség elött: mivel 60 és 70 esztendös emberek recognoscálják, hogy a memoria hominum usussa és törvénye volt Osdola falvának, hogy az erdön lévö kaszálóhelyek és szénafüvek kert nélkül tilalomban observáltassanak Szent György-nap után, ameddig a kaszálás ideje elvégzödik [Ozsdola Hsz; RSzF 173].

10. fenntartatik; a fi menţinut; aufrechterhalten werden. *1681:* Valamikor szaraz korczoma observaltatik, minden ember ... minden sessiotul, egi egi Tyukot, es öt öt Tyukmonjat tartoznak adni (így!) [A.nádasd H; VhU 96]. *1756:* Meszár Székek Sokadalmas hellyek ha vadnak azok micsoda importantiájuak, és miképpen observáltatnak ? [H; JHb LXX/2. 7 vk].

11. (böjt) betartatik; a fi ţinut/respectat (postul); (Fasten) eingehalten werden. *1739:* Kedvetlenül értettük, hogy az Isten haragjának engesztelésére ... rendelt böjt nem kezdett volna obszerváltatni, sőt sok helyeken magok a tisztek és az elsö rendbéliek hadták volna félbe [SzO VII, 398 gub.].

12. látszik; a se vedea; sichtbar sein. *1757:* azonn innen amint a' sokszor nevezett Kükűllö régi fenn maradott folyomlya helye observáltatik [Balkács KK; BK].

13. kijelöltetik; a fi marcat; bezeichnet/stimmt werden. *1778:* ekkor Madaras Pál Plajásnak mondám ... hogy jol meg visgállya a' métát, mellyre azt felelé, hogy ö jol tudná a' Métát ... s mindenkor az ö relátioja szerint observáltatott a' határ [Berekeresztúr MT; Born. G. XV. 8 Belényesi György Plajás Inspector vall.].

14. használtatik; a fi folosit; benutzt werden. *1695:* mind a' Dézma Csürben mind a' boltban egy véka tartassék, egy vekával percipialtassék, és erogáltassék mind buza s mind egyéb gabona, és ez irant eddég valo abususok tollaltassanak, és az igaz veka mind két helyen observaltassék [Kv; SRE 34].

obszerváltatott 1. megtartatott, tiszteletben tartatott; care a fost respectat; eingehalten, in Ehren gehalten. *1671:* ö kegyelmek-is[a] az eddig való Privilegiumok szerént observaltatott szabadságoknál többet ... magoknak ne vindicallyanak [CC 52. — [a]A szászok]. *1673:* az Nemes Országh, ez Nemes Várast elebbi Statussa(na)k, ez Nemessi statusba(n) és karban állittatásá(na)k idején intacte ab antiquo observáltatott Successiojabeli teörvenyében, és rendtartásába(n) megh hadta [Kv; PolgK 143]. *1677:* ez meg-irt büntetéseknek modgya ... minden helyekre extendaltatik; meg-maradván mindazáltal a' Kapitányoknak-is eddig observaltatot authoritássok | Azon Székely Natiobéliek, hogy eckédiglen

observaltatot szabadságokban, és immunitasokban megtartassanak, és törvénytelen Executiockal ne terheltessenek ... végeztetet [AC 132, 149].

2. szokásos, használt; obișnuit; gewöhnlich, benutzt. *1676/1681:* Hogi szólgalattjok[a] nállam hiteles légye(n) ... megh kévano(m) enis, hogi hozzám valo hűsegekröl erős hittel tegyenek bizonjossa; mellyet, arultatasokkal lopasokkal, vagi egyéb hitek ellen valo czelekedetekkel, ha által hágnanak, az nemetek között observaltatott büntettessel büntettesse(ne)k megh [Vh; VhU 661. — [a]A német vitézeknek].

3. alkalmazott; care a fost aplicat; angewandt. *1677:* A' Négy recepta religion lévök közzül a' fellyül meg-nevezett Reformata Evangelica, Lutherana, vagy Augustana, Unitaria vagy Anti trinitaria religon lévöknek tulajdon Püspökjök magok vallásán lévök legyenek, a' Catholicusoknak, vagy Pápistáknak penig Vicariusok, kik az ő religiojok és inspectiojok alatt az Egyházi rendekre vigyázzanak, mindazonáltal az eleitöl fogván observaltatott usus szerént | Authoritassok légyen pedig[a] minden legitima Executiokra, mindazonáltal nem excludaltatván mellölök és kivülöttök is, a' dolognak mivoltához és eddig observaltatot usushoz képest [AC 5, 207. — [a]A káptalanoknak].

obszerváltattatik tiszteletben tartattatik; a fi respectat; in Ehren gehalten werden. *1734:* Az egész Communitasban observáltassék es observaltattassek hogy az harangokkal ne abutallya(na)k az helységbéliek hogj minden dib dáb dologra csengesse(ne)k vagj harang felen verest tegje(ne)k [SVJk].

obszervancia 1. figyelem, tiszteletadás; atenție; Aufmerksamkeit, Ehrenbezeigung. *1671:* A Cathikhizalasra kézek voltunk lészünk is hogy Auditorink observantiaval legyenek a' Ngd hatalma kévántatik [SzJk 117].

2. rendszabály; regulă; Maßnahme. *1687:* Az korcsomállás rendiben semmi observantia nincsen [Girolt SzD; LLt 16/2].

obszervátor megfigyelő; observator; Beobachter. *1823–1830:* Egy nevezetes szokás volt ekkor a kollégiumban, hogy minden classisbeli praeceptornak voltak observatorai alattomban, akik a más classisbeli gyermekek után vizsgálódtak, és a magyarul beszélőket, diligentia elein későn bejövőket és egyebet is hibázókat feljegyzettek | professzor Gatterer ... volt az idők járásainak observatora az Univerzitás részéről, melyért külön fizetése is volt[a] [FogE 125, 224–5. — [a]1796 tájt a göttingai egyetemen].

obszervatórium csillagvizsgáló; observator; Observatorium. *1823–1830:* (Göttingában) nevezetes a tanácsház, az univerzitás épületei ... a múzeum ... az obszervatóriumban az instrumentumok [FogE 231].

obszeszes kb. sarkos; cu tocuri; (Stiefel) mit Absatz. *1812:* el-szőkött Sarkadi N. Mihály ... obszetzes atzél sarkantyus tsizmában [DLt 299 nyomt. kl]. *1838:* ótska obszeszes csizma [DLt 376 ua.]. *1845:* Grajczi Gyuri ... visel ... foltos obszeszes csizmát [DLt 1263 ua.].

obszideál (meg)ostromol; a asedia; bestürmen. *1657:* az budai vezér is, Murteza pasa Nógrádot obsideálá [KemÖn. 66]. *1661:* az ellenség ... vagy vissza megyen Erdélyre egészlen, avagy rész szerént, vagy Székelyhidat obsideálja [TML II, 156 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1662:* minthogy az hírek sűrün kezdének folyni, hogy az törökség Medgyest akarná obsideálni és bennünket itt megszoritani, mind az követtel együtt alkalmatosabbnak itéltük azt, az követ Szatmárra menjen [TML II, 276–7 Kemény Simon ua-hoz]. *1694:* Kenderesi orsolya akkor fogott megh halni mikor boldogh emlekezetű Apafi mihally Kolosvart obsidealta vala [Kv; Mk III. XXXVIII. 1011]. *1704:* hallaték híre, hogy ... Ulmát az őfelsége hada obsideálta volna | Azt is beszélték, hogy odafel Ulmát megvették, Landaut most obsidiálták [WIN I, 153, 269]. *1710:* A császár pedig Lándorfejérváratt maradván, a fővezért ... expediálja, hogy Bécset obsideálja | Bánffy György elmene, de mivel a fejedelem azt kívánja vala, hogy az ármáda pénzen quártélyozzon Erdélyben, a herceg megharaguván, úgy tetteti vala, mintha Szebent obsideálná [CsH 166–7, 204]. — L. még CsH 57, 166, 193, 212, 327, 422; KemÖn. 81, 195; TML IV, 103, 348; WIN I, 113, 183, 219, 439, 482.

obszideálás megostromlás; asediere; Bestürmung. *1662:* Kornis Zsigmondot ... Rákóczi Zsigmonddal ... annyi néppel küldé alája, hogy ha Lengyelországbul segítsége érkeznék is a várnak, ne könnyen kínszeríttetnének félbeszakasztani a vár obszideálását [SKr 239]. *1664:* lelkemre írom, most is mindegyre solicitálják az mi kegyelmes urunkat az váraknak obsidiálására [TML III, 80 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1739:* az Muszka Gralis Felt Mareschal Minich ... Bizonyos számu hadatt küldött elöre, Hutinak Obsidealására [Ks 99 Kornis Antal lev.].

obszideáló ostromló; asediator; bestürmend. *1704:* Ma jött híre, hogy a szatmáriak az őket obsidálókra kiütöttek volna és dissipálták volna [WIN I, 68].

obszideált ostromlott; asediat; bestürmt. *1704:* Őfelsége pedig úgy kívánja, hogy mind az egész birodalomban armistitium légyen, a hadak is leszállván, az obsidiált helyeket felszabadítsák [WIN I, 183].

obszideáltat ostromoltat; a dispune asedierea; bestürmen lassen. *1657:* Hadat rendelvén azért Bethlen István mellé, az budai vezérrel, Naszupogli Huszain pasával reánk indulának, kik minekelőtte eljüttek volna, az hol miét kaphatták Bethlen Istvánnak és Péternek, confiscálák; Husztot obsideáltatá [KemÖn. 172]. *1710:* a török császár, manuteneálni akarván Apafi Mihályt az erdélyi fejedelemségben, a német császár ellen nagy haddal küldi fővezérit Magyarországban és Érsekújvárat obsideáltatja | Rákóczi penig mind Kővárt obsideáltatja, mind penig Somlyót [CsH 55, 335].

obszideáltatás ostromoltatás; asediere; Bestürmung. *1662:* Barcsai Ákos bizonyos török erővel Szebenben szorul. Szeben városának állapota, obsideáltatik, farkas-álgyú, az városnak muniáltatása, obsideáltatása contemnáltatik [SKr 522 Tartalomjelző fejezetcímből].

obszideáltatik megostromoltatik; a fi asediat; bestürmt werden. *1662:* Szatmár azért mind környül obsideáltatván és lőtetvén, a benn valók is, amint lehetne, keményen viselik s oltalmazzák vala magokat mind álgyúkkal, kézipuskákkal [SKr 208]. *1673:* Ha ... ez Vár obsideáltatnék ... Kgls Uram, s Fejedelmemtől, vagj Kgls Asszonjomtól eő Nagoktol ... elszakadni el pártolni ... semmi úton, módon ... meg nem tselekszem [UF II, 347].

obszídió ostrom; asediu; Bestürmung/lagerung. *1657:* Engemet ... harmadik része hadával Szatmár obsidiójára ... expediála [KemÖn. 194]. *1662:* Ez idén tatártól vagy obsidiótól nem félhetnénk, csak mi is volnánk emberek [TML I, 344 Ébeni István Teleki Mihályhoz] | Barcsai Ákos az obsidió alatt Szebenben a Rákóczi fejedelem mellett levő fő- és nemesi rendek szállását felveretvén, ami arany és ezüst marhát kaphatott, abból maga képére, címerére tallért veretett vala [SKr 525]. *1666/1681:* Valtozo alapatokban s haborusagokba(n) kivaltképen obsidiokor Varamban tartozanak hűségesen szolgalni mind addigla(n), migh Vége lenne az haborusagnak es le czendesednenek az allapatok [Vh; VhU 337]. *1680:* Komsa Fraczilla még ő Szebeni obsidiokor ment volt Fugitivi [A.porumbák F; ÁLt Urb. 44]. *1693:* az Magyarországban lévő császár ármádája Nádorfehérvárát megszállotta, de az fővezér segitségre menvén az armáda solválta az obsidiót [HAMN 332]. *1705:* Glöckelsperg generált mondják, hogy már a segitséggel Váradig elérkezvén, az obsidio alól Váradot fel is szabaditotta [WIN I, 509]. *1710:* A keresztény ármáda azalatt, az alkalmatosságnak örülvén, lejött vala Esztergom obsidiójára Párkányhoz | A herceg penig Eger várát, ki már régtől fogva obsidióban vala ... accorda által a töröktől megveszi, és császár praesidiumjával megrakja [CsH 174, 202]. *1725:* az obsidio alkalmatosságával ... ben lakván Szebenben Boër Sofia Aszonj igen költségtelen volt [Vizakna AF; Szentk. Joh. Bogati de M. Bogat (53) ns vall.].

Szk: *~ alá ejt* kiteszi az ostromnak. *1710:* a városi tisztek és lakosok ... megizenék Teleki Mihálynak, hogy a magyarok viseljenek gondot magokra, mert ők bizony a magok városokot sem a fejedelemért, sem a magyarokért obsidió alá nem ejtik [CsH 204] ✱ *~ alá vesz. 1710:* A fővezér penig későre tudván meg, hogy bádensis herceg a sáncát elhadta, és már Erdélyben Thökölyt profigálta is, az alkalmatosságot maga előtt látván, Lándorfejérvárát erős obsídió alá veszi, és ... a várost a várral együtt megveszi [CsH 232] ✱ *~ban tart. 1657:* palatinus kéváná azt, impetrálnók az fejedelemtől, vélünk bocsátandó embere mehetne regéci várába, kit akkor obsidióban tart vala az fejedelem [KemÖn. 210] ✱ *~ban van. 1710:* Székesfejérvár azalatt erős obsídióban lévén és minden élések a városbeli törököknek elfogyván, kénszerittetnek feladni a németnek accorda által [CsH 211].

obszídiókori ostromláskori; din timpul asediului; aus der Zeit der Bestürmung. *1662:* Gyulai Ferenc az fejedelem grátiája s kegyelmessége által Péntekhely utcában bizonyos summapénz letétele által néhai Bonczidai János maradéki kezétül nyert vala egy nagy fundusú, telekű, nagy tágas lugasos kertű, igen nagy épületű, de a régi obsídiókori pusztulásból derekasan meg nem épült kőházat [SKr 628].

obszisztál 1. ellenáll; a se opune; widerstehen. *1705:* A kurucok iránt meg az jött hírül, hogy a segítség eleibe mentenek volna Hunyad vármegye felé, hogy ha lehet, obsistáljanak nekik [WIN I, 466].

2. ellenkezik; a se împotrivi; einer Sache widersprechen. *1757:* (A perlekedés) abban maradott, az emlitett Csáki részre valo Jobbágyis továbrá nem folytotta, azért hogy az Udvari Tisztei nem obsistaltanak [Galgó Sz, JHbK LIV/6. 10].

obszkuritás *átv* homály, tisztázatlanság; obscuritate; Ungeklärtheit. *1661:* mivel valami obscuritast latni egy Donatioban, es egy Transumptumba(n) ... hogy kgd megh Lathassa, es discuralhasson felölle, ha illetie az Cheffei Janos maradekit neme? azok(na)k expositioit es declaratioit le irattam [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő lev.]. *1675:* mint hogy obscuritas va(n) az dolog (így!), Thurei Gergelyis absentalta magát, haza jövetelére halasztott eze(n) dolog(na)k dirimalasa, in suspensu maradva(n) [Kv; TJk XII/1. 121].

obszoleszkáltatik elévül; a se perima; veralten. *1671:* A Canonokba(n) a' mik nem obsolescáltattanak megh tartásiba(n) munkalodunk [SzJk 117].

obsztákulum 1. feltartóztatás; stăvilire; Aufhaltung. *1756:* az osztállyos atyafiak a' viz vehementiájának obstaculumára egyiránt concurállyanak, aztott gátollyák [Újbárest H; Ks 62/3].

2. akadály; obstacol; Hindernis. *1618:* ha, quod Deo auertat, valami disturbiu(m) uagi egeb el tauoztathatatlan obstaculu(m) miat az haz arra residiumianak megh adasa differaltatnek valami keves ideigh, abban vinculu(m) ne legien [Dés; DLt 340] | látok egy nagy obstaculumot benne[a] [BTN[2] 124. — [a]A fej-től rábízott feladat elintézésének lehetőségében]. *1642:* Hogy nagyságodat nekem kegyelmes uramat itt benn való állapotok felől későn tudósithatom, arról nagyságod kegyelmesen meg bocsásson, nem az magam restsége, és gondviseletlensége, hanem az vajda ő nagysága kállérásának ... szokott járása volt obstaculumom [TMÁO III, 170 Rácz István a fej-hez Konstantinápolyból].

3. akadályoztatás; impiedicare; Behinderung. *1657:* az eleobbi hely[a] alkolmatlannak lattatott lenni, az kinyer szinnek feletteb valo obstaculumia miatt [Kv; ÖCJk. — [a]Az ötvös szinnek való].

obsztál l. obstál

obsztináció szilárdság, rendíthetetlenség; fermitate; Festigkeit, Standhaftigkeit. *1618:* Az bot ... nyele arannyal borított, zománcos; vagyon kó benne 440 ... az mely törökök látták, 50 ezer oszporára bőcsülték ... Az ára után látám az embernek[a] obstinatióját ... azzal kezdém kínálni, hogy adja oda az botot és én jó kezest adok, hogy Nagyságod megküldi az árát éppen [BTN[2] 168. — [a]Az eladónak].

obsztrahálja magát megtartóztatja/elvonja magát; a se abţine de la ...; sich enthalten/zurückhalten. *1770:* Minthogy már ennek előtte való időkben sok ízben Szekely Mihály uram ökglme helytelen maga viseléséért és sok rendbéli haszontalan beszédéért, káromkodásáért ... becsületes nemes Céhünktől egyenlő akarattal megbüntettetett, nemcsak hanem ökglmének keményen eleiben adattatott, hogy ... a pálinka italtól magát obstrahálná [Dés; DFaz. 28].

obsztraháló vmi alól magát kivonó; care se sustrage de la ceva; sich einer Sache entziehend. *1671:* Mivel némely Atyánkfiai ... a gyülésekre el nem jönek, vagy a' kik el-jönek-is, meg-mutattyák magokat, és azonban nem hogy végig, de még félig sem várják az gyülést; történt s' eddig-is hallatott az sokaktul az illyenképpen magokat obstrahalóktul, hogy azzal kárhoztattak, hogy ők nem végezték, hogy azért minden ember féllyen, és ... Ország javára nézendő közönséges gyülésekből magát el ne vonnya [CC 85].

obsztringálja magát 1. kötelezi magát vmire; a se obliga la ceva; sich einer Sache verpflichten. *1638:* a Thoroczkayak-

nak ugy mint Thorocko varosanak heresinek es földes Urainak ... megengedte volna nekiek, azoknak az Banyaknak colalasat, melyre erős hitte(l) obstringaltak es obligaltak volna magokot az mi kegyels Urunk(na)k [Thor.].

2. (jobbágyul) köti magát; a se lega (iobag); sich (als Leibeigener) verdingen. *1614:* Zabo Istuan Vasarhely eletejegh obstringalta magat [Gálfva MT; UszLt VI. 56. 62].

obsztupeszkál (el)bámul; a se mira/minuna (de ceva); sich verwundern, staunen. *1722:* Hogy Uram kgd dolgainakis és szoros szolgálattya(na)k csak olljan interpretatioja van, mint az miénk(ne)k, aszt csak ki hallja, obstupescalni kel rajta [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

obtemperál engedelmeskedik; a se supune, a asculta de cineva; gehorchen, sich fügen. *1630:* Mw ... az felseged ke(gyel)mes paranczyolattyanak humi(liter) obtemperaluan ... el menenk az Jonas Deak Vram hazahoz ... es ott ... repetalok eo ke(gyel)meteol az megh neuezett Iobbagiot Kovaczy Thamast [Kv; RLt 1]. *1661:* conditioinkhoz tartozo kötelességwnk nem szenuedheti touab azon feö kapitansaghnak Tiztit Uacantiaban hadnunk; Melyre nezüe fiunkat Kemeny Simont rendeluen azon Uduarhely Szeki Feö kapitansagh tiztiben hadni, Kegsen parantsollyuk kegltek(ne)k ... feö Kapitannyanak ismerue(n) ... parantsolatinak my utannunk mindenekben obtemperallyo(n) [UszLt IX. 75/35 Kemény János fej. rend.]. *1677:* Ha a' Gubernator[a] valakiket ártalmas tanács adókat értene lenni Iffiu Kegyelmes Urunk kőrül, a' Gubernatornak és Tanácsnak légyen authoritások, hogy admoneallyák azt az ártalmas tanács adót, ki ha nem obtemperalna, amovealhassák-is a' Gubernator a' Tanácsal edgyüt [AC 36. — [a]Kemény János]. *1701:* Ha az Méltoságos Urunk(na)k vagy a Nemes Tanácsnak parantsolattya vólna, és a Betsületes Céh Attya à Céh Tábláját el jártatná és az Iffiu Mester szep szóval az Mester embereket el hiná, valamellyik az Mester emberek közzül azon szonak nem obtemperalna ... az el mulatásert egy forintig büntettessek meg [Kv; PosztCArt. 19]. *1722:* már midőn láttom hogj senki nem optemperalt volna ... magam el mentem, s mellettek is lészek már mig a Ns Var(me)gjéb(en) lésznek [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1741:* ha nem akarnak obtemperalni jöjjen positivum mandatum a Melgos Guberniumbol akkor osztán kételenségbőlis meg keletik lenni [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. — L. még WIN I, 248.

obtemperáló engedelmeskedő; ascultător, supus; Gehorchende(r). *1677:* Legitimum Mandatumoknak nem obtemperalói ... in floren. 200 convincuntur [AC 268].

obtendálja magát előtérbe helyezi magát; a se pune/plasa în faţă, sich in den Vordergrund stellen. *1677:* Bánom igen, hogy Kegyelmednek külömben eszében sem jutok, hanem mikor obtendálom magamat [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz].

obtestáció 1. kérés, esdeklés; rugăminte; Flehen, Bitte. *1619:* az flandriai követ nagy obtestatiókkal kért, hogy ez dologban commendáljam őtet az vezérnél, hogy tractálja ő is az Felséged dolgát [BTN[2] 360]. *1662:* Stépán Ferenc ... a levélvivők után egy levelet nagy postán küldvén az havason által, azokat rettenetes obtestátiókkal, kényszeríttetésekkel, protestálásokkal tanácsolja s fenyegeti vala is, hogy levelet a török táborra ... az ő meglátása nélkül ne vinnének [SKr 559–60]. *1672:* Meg kell vallanunk, bizony ugyan szégyenljük már ez sok sápító asszonyemberi obtestationkat [TML VI, 346 Szuhai Mátyás, Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

2. fogadkozás; promisiuni solemne; Beteuerung. *1614/1616:* kertük ... az praedicator esztendökre rendeltetet nyoltz nyoltz szaz kö sokat ... egy kor Razman Istvan Uram(m)al, it kün Colosson ertünkor, ugyan nagy obtestatioúal szolla nekj meg igirúen Annak elötteis ... mindenkor meg adtak, vagy soúl vagy penszül [Kv; RDL I. 100 St. Gyöngyossj camerarius salis fodinae Colosiensis vall.]. *1619:* Mostan írott levelében ... Gáspár vajda ... nagy erős obtestatiókkal írja, hogy ... minden hadastul Felséged melléje segítségül menyen [BTN[2] 387]. *1666:* Gróf Tökölyi István uram ő nagysága bízván igen Nagyságod nagy obtestatiokkal atyjafiává fogadásakor lett kegyelmes igéreteiben, bizonyos dolgok végett találtatja meg Nagyságodat az hunyadi jószág dolgából [TML III, 553 Teleki Mihály a fej-hez].

3. sürgetés; stăruinţă, insistenţă; Betreibung. *1618:* Ezek után nagy sok panaszokkal s obtestatiókkal tractála sokat[a] az Jenő dolga felől [BTN[2] 133. — [a]A kajmekám]. *1619:* Az csehek nagy erős obtestatiókkal inték az magyarokat, hogy magyar király keressenek magoknak [i.h. 308].

obtestál kér; a cere; bitten. *1619:* Ezen kűvül általunk Felségedet obtestálja, hogy Felséged senki szavára semmiben meg ne induljon, az valameddig ónagyságával az dologról nem tractál [BTN[2] 293]. *1662:* Barcsai uram mind titkon s mind nyilván kért s obtestált ... egy kevéssé bízzuk meghitt hívünkre a helytartóságot [SKr 467]. *1677:* Kegyelmedet azért Istenére, lelkére, igaz magyarságára, nemzetéhez, vallásához való szeretetire, hozzánk és hazájához való kötelességire kénszerítjük, obtestáljuk ... realiter et conscientiose adja tetszésit ezekben [TML VII, 399 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Obtestáljuk, menjen ki az országból, ne pusztítsa ő is [BÖn. 762]. *1717/1781:* Obtestálá mind maga, eő Nagysága, mind pedig mi általunk szeretettel adhortaltatta eő kegyelmeket [Bencenc H; JHb LXXI/3. 480].

obtestálás esdeklés; implorare; Flehen. *1662:* Ali csauz újabban is nagy obtestálással, esküvéssel iterálván kívánságát, csak nagy szomorú banatos orcával kisérteték vissza a városba [SKr 186].

obtestálódás fogadkozás; promisiuni solemne; Beteuerung. *1662:* Rákóczi György fejedelem ... azon jeneieket biztatni ... oltalmat a török ellen nekik ígírni nagyon kezde, és hogy mind életét, halálát az ő életekkel egybenkötöttnek lenni ... akarná, nagy obtestálódással állatja, bizonyítja, intimáltatja vala [SKr 399].

obtineál 1. elfoglal, hatalmába kerít; a cuceri/ocupa; erobern, etw. bewältigen. *1672:* Már optiniálták az templomot is [TML VI, 4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról]. *1704:* hallottam, hogy a generál olyan véggel ment volna ki a hadakkal, hogy Medgyesre, Segesvárra, Szentpálra menne, és azokat obtineálván mindenüvé praesidiumokat tégyen [WIN I, 213].

2. (meg)szerez/birtokba vesz vmit; a obţine ceva; etw. erwerben/in Besitz nehmen. *1591:* Az hol azt mondgiak hogy bele mentetek volna szantani, azt banta(m) en hogj hatalmasul akartatok kezembul ki foglalni, melliet nem akarta(m) obtinealnj [UszT]. *1640:* Vagion edgi io giumolcsös kert melliet szegeni megh holt Feiedelem comissioia-

bul Debreczeni Uram praefectussagaban ... keritet es ultetettet csemetekel es oltovanniakal melliet Miko Ferencz annak utanna Brazat obtinealvan az jobbagiaknak adot volt [UF I, 764]. *1652:* Vagyon egy Eőreg' Teolgyfas Erdeő ... idegeny keztwl teőbbire obtinealvan, mind az ideőtwl fogvan pacifice a' Falu szabadoson birta [Km; GyU 135]. *1710:* a gyalui szép úri jószágát[a] Bánffy Dénes obtineálván, semmiképpen keziből kiadni nem akará [CsH 113. — [a]Zólyomi Miklósét]. *1733:* minthogy már most a mostoha fiam haza jövén kevés ődőtől fogva a fiam a Házbol ki tudvan beres házban lakom, azért akarok magamnak kicsin fundust obtineálni [Torda; TJkT I. 17a]. *1744:* Toháton a melly ... Nemes emberek laknak mitsoda jusson birnak, mi formán optinealták magoknak azon just [T; JHb XI/18. 4 vk].

Szk: *donációval ~. 1764:* 16-ta Maii indultam ki Váradra Keczeli János urammal, nem annyira az feredés kedvéért, mint nemes Bihar vármegyében ... való jussunk iránt való tudakozódásnak okáért, melyet Tarsoly Péternek az atyja Gergely obtineált volt donatióval [RettE 165].

3. nyer, szerez; a obţine/cişţiga; gewinnen, erhalten. *1701:* Grof Apor Istvan ur(am) ő Nga, eze(n) ben meg irt Malom dolgáb(an) Dilatiot obtineált mostan [Dob.; WassLt]. *1710:* a császárt addig sollicitálák, míg azokot a magyarok részíről hasznos articulusokot ... a császártól decrétumot obtineálván, egészlen kitörölteték [CsH 308]. *1731:* Instáltam vala alázatosson Nms Háromszék Gyűlésében, hogy méltoztatnék Nemessi pr(ae)rogativáját p(rae)decessorimnak manuteneálni, és ne szenvedné magam személyemben ado alá valo vonattatásomott, melyre ... szomoru választ obtineáltam [Hsz; Kp I]. *1737:* litigalván en az Ivel ... a Tordai Határon ... lévő égy darab Széna fű iránt ... az I ellen per non venit Sententiat obtinealtam [Torda; TJkT I. 127]. *1740:* azon oculált Hely ... az Instans Varró Mihály és Makk János atyánkfiain(a)k adattathatik; melly iránt, Replicát is újolag obtineáltanak az Instánsok [Dés; Jk 535b]. *1761:* Pro I. Procurator ... dicit ... salvum légjen nékemis magam mentségemre Documentumaimat exhibealnom, fel olvastatnom, es Judiciumat obtinealnom [Torda; TJkT V. 35]. *1788:* Abrud bányán az Unitariusok ő Kgylmek Temploma az el mult esztendőkb(en) el-vétetvén, obtinealtak Decretumot ... magok számokra valo Templom vagy is Oratorium épithetesre [RGyLt Acta cons. 61].

4. elnyer, megkap; a primi/obţine; erhalten, bekommen. *1662:* Az magyar koronát is Zólyom várával obtineálván, kezére kerítvén, alá Kassára s onnan Ecsedbe hozatta vala[a] [SKr 119. — [a]1628-ban Bethlen Gábor]. *1705:* az erdélyi generálisságot mások sollicitálják Bécsben, obtineálják is [WIN I, 573]. *1710:* (Béldi Pál) A leányát is a császár nagy ellenséginek, Wesselényi Pálnak adta, s ha erdélyi fejedelem lehet, a német császár ellen Erdélyt is fellázzasztja: jobb volna azért Csáky Lászlónak obtineálni a portánál a fejedelemséget [CsH 143].

5. elér vmit; a obţine/realiza ceva; etw. erreichen. *1630:* az magunk Feiedelemsegenek ereőssitesere, Rakoczi Georgj Ur(am) promotioia ellen semmit ne(m) mouealunk, s az Orszagba(n) se Teőreők, uagj Nemet uagj egieb nemzetek eleőttis, seőt ha mit addegh az Teőreők eleőtt mouealtunk auagj obtinealtunk uolna is, semminemw szin es praetextus alat aual ne(m) akarunk elni [Tőrzs. I. Bethlen István nyil.]. *1704:* Mely resolutióját Actonnak az asszonynak nem szintén úgy reportálám, hogy nem lesz haszna felmenetelinek ... Ezt pedig azért cselekedtem, hogy mégis inkább vegye reá az asszony magát és menjen fel a generálhoz, tudván azt én bizonnyal hogy ha szintén elbocsátásokat nem obtineálja is, legalább allevatiójokat rabságoknak megnyeri [WIN I, 302]. *1710:* Meghalván Kinsky és a cardinál Kollonich kezire kerülvén a directió, ki is igen papos vala, valamit akarának, mind obtineálák | Haller István ... elesik a gubernátorság mellől, az unitáriusok is obtineálák, hogy egyenlő számmal legyenek a Deputátióban [CsH 300, 425]. *1739:* midőn a Tktes Nms Tanácstól, Deliberativé, az A. ő kglme, obtinéálta azt hogj Jurállyon az A. kell vala, modő legitimő, az Jket az Hitnek meg-halgatására Admoneálni; de ezt az A. ő kglme nem cselekedte [Dés; Jk 304].

Szk: *viktóriát ~. 1710:* Ennek az esztendőnek[a] vége felé nagy nevezetes victóriát obtineála a császár a francia ellen [CsH 354. — [a]1704-nek].

obtineálhat 1. (meg)szerezhet/birtokba vehet vmit; a putea obţine ceva; erwerben/in Besitz nehmen können. *1662:* Csáky István ... Szabolcs vármegyében felesége, Forgách Éva Szentmárton nevű kastélyába szállván, sokáig ott lőn lakása, még aztán Szepes várát obtineálhatta vala [SKr 130]. *1669:* maradot volt divisiora az Atyafiak közőtt ... f. 92. //: 57 ... ha obtinealhattyak oszszák fel edgymás közőt p(ro)portionaliter igazságoson [Kv; RDL I. 142]. *1692:* Ha penig az joszagot nem obtinealhattnok, tartozzúnk ő klmenek pénzül mentől hamareb meg fizetni [O.újfalu F; DLev. I. VIB. 10]. *1708:* A Gabonás hazakb(an) sem obtinealhatánk meg eddig egyetis [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1744:* szép dolog 47 Falunak egy Compendiumban lenni, kivált ha Ngd obtinealhatná a' Vas Bányátis, a' melly azon Dominiumban vagyon [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz]. *1761:* Ezek szerént tehát a' fenn meg irt Nyilak meg alván, ha Atyafiságoson meg nem egyezhettnék akar Kotzka vetés, akár Nyil Vonás által elottünk kiki maga ráta reszit obtineálhassa [H; JHb XXXV/40. 9].

2. kaphat; a putea primi; erhalten/bekommen können. *1723:* semmi uton modon eddig szekeret nem obtinealhattam Tiszt Uramektol [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1766:* Kész Pénzt Semmiképen nem obtineálhatna [Berve AF; CartTr II. 831 gr. Gyulai Ferenc aláírásával].

3. nyerhet, szerezhet; a putea obţine; gewinnen/verschaffen können. *1739:* Az I. Czako Mihály Vr(am) rationabiliter excusállyá magát hogy miért nem lehet mostán az A Asz(szonyna)k keresetire meg felelni, ad futuram dilataltatik, hogy akkoron minden továbra valo halogatás nelkűl egész documentatioval készen lévén judiciumot obtinealhassa(na)k [Torda; TJkT I. 179].

4. elnyerhet; a putea obţine; gewinnen können. *1696:* méltoztassek Ecclesiánk mellett assistentiaval lenni, és annyi Gratiayatt mútassa Donationk és Commissiónk szereztessék elő, és Scholánkhoz Conferaltatott Patrociniumunkatt obtinealhassúk [Somlyó Sz; BK]. *1701:* Isten oltalmazza ő Kglmeket attol, hogj ő kglmét Tholdalaghi András Ur(ama)t azzal busitsák, szomoricsesák, hogy ő kegjelmétől Törvényes Divisiot kivánnyanak, nemis az végre jöttenek bé az Városban, hanem hogj ... az ő kglme Gratiaját s jo akarattját obtinealhatnák [Kv; SLt FG. 55].

5. elérhet vmit; a putea realiza/obţine ceva; erreichen können. *1671:* noha sollicitaltam ki adattatását Relatoriam(na)k, de nem obtinealhadtam [Kv; TJk XI/1. 104]. *1704:* Hogy pediglen ez megszabadult, azt az asszony nem bánja, de hogy ha valamiképpen ónagysága ezeknek szabadulásokat a generál előtt nem obtineálhatná, azt bizony igen szégyenlené [WIN I, 300]. *1708:* Az Pincze és Felső Joszágbéli

Plajások helytelen occupatioja felöll már én ednehány izb(en) sollicituuskodván ur(am) kgd parancsolattyából hogj remittallya Bar Joseph ur(am) ö kglme mind eddig egyebet nem obtinealhattam hane(m) maga okglme valasz Tetelet [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* az oláh püspök ... egynehány becsületes oláh papokot a magok házoknál, németeket küldvén rájok, megfogata ... tömlöcre hányatá s úgy kínoztatá, noha a református urak, s kivált Bethlen Miklós, eleget protestálának ... az oláh püspök ellen, de semmit sem obtineálhatának [CsH 302–3]. *1746:* constal à maga meg kötözése után valo tselekedetiből malitiája az Inek, mivel békességre is akart menni az Aval, à mellyet midön nem obtinealhatott per fortia akarta magát eliberaltatni [Torda; TJkT III. 90].

obtineált 1. kapott; primit; erhalten, bekommen. *1762:* ha Casuquo Morosán alias Malinka Vonya magát fel ütné azon hogj Szász Nyiresen Mlgs Gróff Urtol ö Ngatol magá(na)k obtineált Házb(a) nem akarna menni lakásul, mint Sellér tehát eö Nga ... valahol találtatik el fogottothossa [Kóród KK; Ks 16. LXXX. 7].

2. nyert, szerzett; obţinut; gewonnen, erworben. *1741:* Lakatos Mihály, András, és János ... Protestatiojokban engemet nem csak Vádolnak mintha én valami keresett Szines praetextussal akarnám nékiek Nemességeket turbálni, s Armalissokat annihilálni, melly Armalis (: ha vagyon :) nem tudom hol, mikor, és kitöl obtineàlt Manumissionalisra extraháltanak [TKl gr. Teleki Ádám prot-ja Kraszna m-hez]. *1753:* Nemes Rátoni Ötvös Samuel eö klme Ordinar(ius) Vice Ispán Tkts Nemzet(es) Gencsi Gencsi György Uramhoz dirigált Mémorialissara obtineált Resolutiojaval találván meg bennünket, hogy tudniaillik Krasznai Simon Ersebeth Aszszonyal valo Periben ... ã mit költött lëgyen azokat ... tennök irásb(a), és ... Pecset alatt adnok ki [Kraszna Sz; Borb. II]. *1765:* midön ... Ordinarius V. Ispány Titt. Nábrádi István Ur(am) az obtinealt Deliberatum mellett Executiora ide Arankutra ki jöt volna, az elött fegyvert hoztak Magoknak, és ugyan impediálták az Executiot [Aranykút K; Ks].

obtinencia járandóság; retribuţie; Gehalt, Bezüge. *1762:* De dato 10ma p(rae)sentis hozzam botsatott Levelit Kedves Uram Baty(amna)k atyafisagos tisztelettel veven, Sajnallom hogy a' Venitzei Joszagrol valo Literalekot Mlgs Groff Teleki Pal Ur(am) eö nsga altal nem küldötte, hollott ugy terminaltak eö Exti(aj)aval hogy meg Pünköstben altal adgya, mi az oka nem tudom mert az eö nga obtinentiajat eö Exllja kesz kiadni [Fejéregyháza NK; Borb. II].

obtingál 1. jár vkinek; a i se cuveni, a reveni cuiva; gebühren, zukommen. *1739:* Túri Gombkötö Istvánné ö kglme, minthogj meg-hólt Férje keveset szolgált Egjházfiságі hivataláb(an), és a mi kevés Beneficiumocska obtingálni szokott az Egjházfiság után, azt mind percipiálta; azért, minthogj a szolgálatnak nehezebb része szállott Fazekas Kovács Sámuel atyánk fiára, Concludàltuk, hogj Túri Istvánné ö kglme, a' Kovács Samuel atyánkfiára, pro A(nn)o 1739 repartiált 3 ~ három Rh. forintokbol állo quantumának két Rh forintyát p(rae)stállya a Nms Városnak, Gombkötö Istvánné ö kglme ... Fazekas Kovács Sámuel pedig fiszessen quantumában Rh flor. 1. xgr. 12 [Dés; Jk 516a].

2. vkire esik/jut; a-i veni rindul cuiva; auf jn (ent)fallen. *1740:* Szabo Gabor Vram ... vakmerőképpen, nem tehetetlenségből nem tart lovat, hanem a midön a Postalkodas(na)k seriesse obtingállja Capitányok és Tizedesekre veti, hogy magáért keresse(ne)k, holott azok az Instans(na)k nem szolgai, hanem maga tartozik, vagj tartani, vagy suo tempore sistálni [Torda; TJkT I. 182].

obtingencia illeték, illetmény; parte (cuvenită); Anteil. *1779:* Ha kik pedig találtatnának Communitasunkban olyanok kik ... az vármegjéröl ottan ottan jövö terheltetésekben a szegénységet nem adjuválják, hanem tsak az magok obtingentiájokat tészik le és viszik véghez mindenekb(en) [Torockó; Thor. 21/20].

obtingens I. *mn* vkinek vmiből járó; care îi revine cuiva din ceva; etw. jm zukommend. *1732:* Hites Bor biro leven szoros gongja legjen hogj az obtingens veder bor szamnal egj egj Seriesben többet Se titkon Se nyilvan edgjik Possessor reszin is ne aruljanak [M.gyerömonostor K; MNy XXXV, 263].

II. *fn* **1.** (osztály)rész; parte (cuvenită); Anteil. *1741:* Mint hogy Keresztes Kádár István elszökött, és reá obveniált obtingensit ... meg nem adta ... lévén ... ennek Désen egj Haza 's Telke ... azon Házába 's telkére a' Sertes pásztor Mólduván János szállittatik belé [Dés; Jk 551a]. *1756:* Zavodszky Vr(amna)k az ujj Bánya Gyergyo Szekb(en) valo Obtingensében adtam [TL. Teleki Ádám költségnaplója 71a]. *1758:* A' M Vásárhelyi Ordinancziom(na)k a discretioval edgyüt mind öszve ment az optingense Rf 10 xr. 30 [i.h. 172b].

2. járandóság; retribuţie; Lohn, Bezüge. *1730:* Mint hogj gjakorta az Militia obtingenseinek administratioira valo pénzb(en) meg fogjatkozván, a mikorra kivánták, administralnom nem lehetett, hogj Várakozzanak sokszor borral, pujkával, vagy egjéb majorsággal, gjümölcsel, pereczczel discretizaltam, s ugj nyertem kevés idöt [Kv; Szám. 56/XIX. 28]. *1749:* Érkezett az emlitett Deputationak Levele, hogy ... Diurnumok el költ, és nagyon meg fogyatkoztak ... azért ... maga obtingensét az Nemes Szék ugy incassállyá, hogy ha hamaréb nem lehetne, pro 8va Mensis affuturi Septembriis Szebenb(en) ... administraltathassa [ApLt 1 gub.]. *1754:* Vagyon a Malomban a Molnar obtingensin kivül Vam buza Metr. 3. Malompor ugjan a Molnar obtingensin kivül Metr. 6 [Ádámos KK; JHb XIX/10].

obtrakció ellenkezés; obiecţie; Widerspruch/stand. *1655:* Azert kerem bizodalmason kgldet mint Uramat, ez obtractio ellen vindicalni méltoztassek [Kv; CartTr 897–8 Thomas Ozdi lev.]

obtrudál 1. rákényszerít/tukmál; a impune (cuiva ceva); jm etw. aufzwingen/nötigen. *1710:* ha a fejedelem változtatását kezdik sollicitálni a portán, ott lévén Zólyomi Miklós, bolondságból annyi pénzt talál ígírni a fejedelemségért, a török nem vigyázván arra, capax-e, nem-e, azt obtrudálja, s mi haszna lenne úgy is az országnak? [CsH 135]. *1710 k.:* Alvinczi, mikor szembefogtuk, hogy miért nem kellett münket tudósítani ... Mondott, amit mondott: erövel obtrudálták, nem tudósíthatott [BÖn. 836].

2. *~ja magát* rátukmálja magát; a constringe pe cineva să-l accepte; sich jm aufzwingen. *1753:* azon határ pásztorok meg edgjett akarván magok mellé adjungalni magok Segitségekre, az Falu(na)k eleib(e) atták ... ugjan tsak magok mellé adjungaltak Koszta Juvont is ... erőszakason nem

obtrudálta magát [Erdőalja KK; Ks 38. X. 11]. *1764:* Nékem pedig fáratságomat minthogy Bátyám Uram semminemű dolgaiban nem kivánnya, énis bizony magamat Bátyám Uram szolgalatyára nem obtrudálom [Középlak K; BfR].

obvendál árusít; a vinde; verkaufen/treiben. *1737:* Megkivánnya ... a Tktes Nms Tanáts és Universitas, hogy Hentes Atyánkfiai előtt mèlto respectusba(n) vétessenek a meritalis personák, és az Húsnak ne alávaloját obvendállyák az ollyas Emeritus Atyánkfiainak [Dés; Jk 255a].

obveniál 1. vki részére/részébe jut, jár vkinek; a i se cuveni, a reveni cuiva; jm zukommen. *1733:* Haller Ferentz eő Nsgának három Sessiojára obvenialnak orgiae 171 [Kiskerék AF; JHb XXVI/44]. *1750:* Pro Anno 1750 Dézma Bor obveniált Vr. 34 [Zsobok K; JHbK LVIII/4. 14]. *1751:* valami közönséges mak bérből az ötsem Dósa Farkas Ur(am)nak obvenialván részibe(n) tiz forint, mellynek ött forintyát mint hogy magam percipialtam tartozom eo Kgk deponalni [O.újfalu F; DLev. 1. VIB. 24]. *1753:* Szénafü, az Falú közönséges Nyilas Rétiből mikor jó fü szokott termeni obveniál egy egy Gazda ember(ne)k három három szekér szénára valo nyil szerint az kinek hol jut [F.zsuk K; SLt E. 20]. *1789:* Szena minden Gazdátol obveniálván harom mereklyevel, vagy is egy jo szekér derekával [Abásfva U; UnEkLt 39b].

2. örökül/örökségében jut vkinek; a i se cuveni cuiva ca moştenire; jm etw. als Erbe zukommen. *1751:* lévén ... Szeben várossában Néhai Csitsó Kereszturi Torma Samuel, és Hidvégi Nemes Domokos Urak deffectussán ... jutot Bonumoknak fel nyilazása, Mlgs Groff Haller Kata Aszszony eő Nga Nyillyához obveniált kész pénz Nemet Flor No 5. Oláh Flor ... Lengyel Susták Nö 8. Lengyel Poltra Loth Nö 14 [JHbK XXIV. 13]. *1762:* az örökös szánto földekből ... nékem Dósa Farkasnak obvenialt tízen három kóból férő föld [Makfva MT; DLev. 2. XVB. 4]. *1769:* kiki azt, a mi Sorte Divisio obvenial akar Mobile s akar immobile Bonumokbol mihellyen a Divisio consumálodik az Arbiter Urak determinatioja szerint immediate kezéhez vegye [Mv; Kp III. 178].

obveniálandó 1. vmiből vkinek járandó/kijáró; care i se cuvine cuiva din ceva; von etw. jm zukommend. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a' Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [Szu; UszLt VIII. 68].

2. osztályrészül/örökségül jutandó; care i se cuvine ca moştenire; jm als Anteil/Erbe zufallend. *1764:* a' Joszág ... gyermekeit concernálna, tartván attol, nehogy azon Joszág ... felettébb sokban irattatván, a' más Urátol lévő gyermekei ... azon Joszágtol vagy egészszen excludáltassanak, vagy nagy felettébb valo summával az nékiek obvenialando részéket kéntelenittessenek redimálni [Mezőkecsed K; RLt O. 2 Fr. Dioszegi (44) ns vall.]. *1814:* Makai Miklos azt Törvény szerént nem tehette volna, hogy Tutorság alatt lévő árva, és minorannis Testvér ötsének Makai Mihálynak azon meg nevezett Jokbol sorte Divisionis obvenialando részétis abalienálja [Dés; Borb. I].

3. vkit megilletö; care i se cuvine cuiva; jm gebührend/zukommend. *1779:* Azt mondják, hogy a császár őfelségének az ⟨a⟩ szándéka hogy a status equestris három részre classificáltassék s mindenik a maga rendi szerint obveniálandó gradusát ... bizonyos summa pénzzel redimálja minden esztendőben [RettE 399].

obveniálhat 1. juthat/járhat vkinek; a i se putea cuveni cuiva; jm zufallen/zuteil werden können. *1766:* Idösb Ugron István Ur(na)k Esztényi Juhos embereitöl mi Dézma obvenialhat [Esztény SzD; Told. 29].

2. örökségül vki részére juthat; a i se putea cuveni cuiva ca moştenire; jm als Erbe zuteil werden können. *1780/1797:* a Mobile bonumokbol is ha mi részem nékem obveniálhotna ... Kedves Testver Őtsém Rosnyai Joseff Urom eö kegyelmének ... adom által ... nem külemben egyéb minden magom különös fel kelhető jovaimotis [Vargyas U; MbK X. 56].

obveniálható örökül jutható; care i se poate cuveni cuiva ca moştenire; jm als Erbe zufallen könnend. *1779:* a Gerendi Curiábol lehetö vagy obveniálhato fele részt Gerendi Sigmond Uramnak relaxálá, és Bonificatiot Uram is ezen negyed részböl nem kivána [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1b].

obveniáló vkinek jutó/járó; care i se cuvine cuiva; jm zufallend. *1756:* az Dévai határra tavaszi és őszi legeltetésre bé fogadott Juhokból obvenialó beneficiumot a' Városiak magok Számokra Szokták volt venni [Déva; Ks 101]. *1764:* a Falu közönséges Földiböl obveniálo kaszállo [Veck SzD; JHbK LIV/29. 7].

obveniált 1. vmiből vkinek járt/jutott; care a revenit cuiva din ceva; jm etw. zugefallen. *1740:* Idei Dézmájáb(an) obvenialt tiz kalangja ösz buzá(na)k, és két kalangja dültes Majorság buzának a' szalmája, melly(ne)k szeme rostálatlan [Algyógy H; Ks 89 Inv. 63] | Elsö asztagban vagjon ez idén termet Majorság és dézmában obveniált öszi búza ... Gelimae 249 [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1795:* Száz két Mfor(into)kot szokot vólt majd minden esztendöben ö Nga Krakkoból megadni, adatni, ide hozzám e' Summátskát elküldvén. Bizom ehez, hogy a' közelebb eltölt egy ujjabbi Esztendöre obveniált Interes(ne)k is ide kelletö megküldése végett fogott ö Nga rendelést tenni [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreczeni István tt-hoz].

2. örökül vki részébe jutott; care a revenit cuiva ca moştenire; jm als Erbschaftsanteil zugefallen. *1736:* a' Parsok eo Nsgok emberei praesentiajokban az hellyek megborozdaltattanak, és kinek kinek maga Nyilja szerént obvenialt szere per manus assignaltatott kezhez adatott consummative örökös allandokeppen [Záh TA; Mk V. VII/10]. *1756:* Kodrián Filep reponit : ... sok kérésem után egy czondrát is varrottam néki hogj obvenialt részemet adgya ki" [Bukuresd H; Ks 62/4. — "A felperes, Darabonez Thogyer]. *1767:* Josika Imre vr ... a végre fel fegyverkeztetett Cseledivel Jobbágyival a Titt Exponens Vr rata Portiojában Sorte Divisionis obveniált, és ... Josika Josef vr decessussán Divisionaliter ö Ngára devolvalodott Nemes Curiajara ... potentiose reá menvén ... azon Nms Udvarházat ... Majarjával édgyütt Occupálta ... Embereit ki üzte [JHb XXXV/55]. *1769:* ez boldogtalan Vilagbol ki mult Nehai jámbor emlékezetü Dobollyi Testvér Attyafiának in A(nn)o 1765 Die 21dik Mensis 8bris ... N: Enyeden celebralt, és de Bonis Paterno-Materno-Aviticis peragalt Divisioban obvenialt, 's Consequenter recaptivalt, és relualt Bonumai felett három részre ell intézett egyenes osztállyt celebraltanak" [Ne; DobLev. II/407. — "Köv. a részl.].

obviál 1. szembe talál vkit; a întîlni pe cineva; jm begegnen. *1704:* Ma reggel nyolc órakor Acton uram eljött vala, hogy az uraknak reportálja a generál válaszát. De minthogy az úr lábainak fájdalma miatt egész éjszaka nem aludt, azért most reggel szenderedett el egy kevéssé, azért engem obviálván Acton uram, mondá, hogy az úrnak reportáljam, hogy a generál azt izente az uraknak, hogy rosszra az urak ne magyarázzák, hogy ebben az urak kívánságának nem satisfaciálhat [WIN I, 301].

2. útját állja vkinek; a se pune în calea cuiva, a tăia calea cuiva; jm den Weg verstellen. *1736:* midőn az ő kglme parolájára az I. ő kglme szekeresse fel-rakott szénámat bé hozta volna, Nms Városunk közönséges uttzájánn obviálta ... még másokkal meg-nevette és maga szenája kőzzé rakatt a [Dés; Jk 201b].

3. megakadályoz/gátol; a împiedica; verhindern. *1668:* midőn ... procedalni akartak volna, azon legitima Executiot sokszor emlitett Kamuti Susanna Aszsz(ony), nagy sokasagot fegjveres kézzel fel gyujtven, obvialta volt, mely Processus akkor m(e)g állot [Kv; JHbK XLIII/36]. *1670:* az dnus An semmi el nem mulik abba(n) hogy debito modo juramentumát deponalni kész nem volna ... az Incta obviallya Appellatiojaval [Kv; TJk XI/1. 730]. *1671:* Kegyelmes Urunk az Országtol rendeltetett és ki-küldetett Commissariusok ellen, némely hellyeken, többi között Aranyas Széken-is nem régen sok számu fegyveres népet költöttenek-fel, bizonyos személlyek, kik-is mind fenyegetőzésekkel, mind fegyverkezésekkel, obvialták dolgokban azon Commissarius Atyánkfiait [CC 76]. *1722:* a' Perb(en) forgó Gónós jusson lévő Bonumokb(an) eő kglmet participálódni nem engedem ... az Ház penig kezemnél lévén, annak occupa(ti)oját ... obviálnom Salvum légyen [Ne; DobLev. I/102].

Szk: *elégtételt ~. 1752/1803:* a' meg irt udvari Biro, az elég tételt obviálta égy páltzának háromszori fel emelésével kiáltván: repellálok ! repellálok ! repellálok [Dés; Ks 79. 29. 364] ✱ *exekútiót ~. 1715:* Balásházán Lakó Rovina Todor ... Czegei Vas Daniel Ur(am) ő kglme jobbagy Birája ... földes Ura ... kepiben ... az Executiot félig három izben ki vont Szablaval, és meg annyiszor tőt prohibicioval peractae Repulsionis remedio ob viálta [WassLt]. *1729:* Meltoságos Lazár Mária Aszszony ... Kovács János nevű Jobbágy Birája meg alván a' meg irt Házn(a)k kapuján kivűl az Executiot ... Méltoságos Aszszonyok neve alat egy botn(a)k háromszori fel emelése altal tőb repulsioval az Executiot obviálta [Dob.; Born. VII. 15] ✱ *repulzióval ~* visszaűzéssel/ellenszegüléssel megakadályoz/gátol. *1585:* Gergely Deak a' Notar(ius) vallia hogy Nemet Menyhart ellen eo Irt per Non Venien(tem) egy S(ente)nciat ob Nota(m) infidelit(a)t(is) Kamuty Balasnak, Es mikoron Exequalny Akartak volna Coloswarat Repulsioual obuialt, Az Vtan eo Nem tűggya miben zallot le az sen(ten)tia [Kv; TJk IV/1. 425 Diósy Gergely not. kezével]. *1763:* léválta legjen ez előtt az I. az A eő kegjelmétől bizonyos ideig ft 500 ... de ft 300. ugj az olta curralhato interesse mind eddig fizetetlen, melyetis Executione mediante akarván az A. desumaltatni, az I. Repulsioval obvialta [Torda; TJkT V. 184]. *1783:* Penteken az Határ ki jarast el kezdék ... éppen Boér Uris akkor érkezék ide, magais jelen volt tudom hogj szoval bővebben referalhattya Excellentiádnak, de Repulsioval obviálák [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

4. ellenszegül, ellenáll; a se opune/împotrivi; widerstehen. *1592:* Az mikeppen Az vice kiralybirak megh dulattak volt az Kecheti Benche (?) Thomast ... Kecheti Galffj Istuan keuanja Az kiralybiraktol hogy Az marhabol az Benche Thamas felesege es gyermekj rezzet ki Adnak, Az ellen Kobathfaluj Antalffj Janos, obuial [UszT]. *1604:* Basta Georgy ... porontsolt eo Nagă Mindszenti Benedek vramnak missilis leweleben hogy az mynemy dolga Horuat Mihalnak ratione Molendini Bedeo Istua(n)nal ügya(n) el igazitsa, es az alat Bedeo Istuan kezeteol az malo(m) el keolt, horuat Mihalj maganak kjuannya, miert az ozdi Eoreoksigett megh ueotte ... mely feleol uallatasarol ualo Relatoriajatis adgyabe, Azonkippen Bikafaluais obuialua(n) Relatoriat ad be [i.h. 20/129]. *1632:* Hiripi Geőrgy Uramot ... az megh nevezet haznak eőrókes urasagaban azon Nemessi Zabadsaggal es igassaggal az minemwel Zegedi Istvan al(ia)s Barbely vette volt es egy nehany eztendeigh pacifice birtais iktattuk; senki nekónk ebben nem obvialvan ellenzessel [Ne; DE 2].

5. megfelel, feleletet ad; a răspunde (cuiva la ceva); antworten. *1598:* Vizont obuial ugya(n) az A az Varos biraia Zabo Georgy elle(n) ... Az Biro pedig azt mo(n)dgia hogy eó ne(m) perel az zek[a] felöll [UszT 13/59. — [a]Kalmárszék].

6. *az exekúciótól ~* az exekúció végrehajtásának útját állja; a împiedica execuţia; Durchführung der Vollstreckung verhindern. *1713:* Iffiu Gergelly Janos nevű Biraja ... előnkben alla leg elsőben maga mezitelen Fegyver(ne)k haromszori kivonasaval az executiotol[a] obviála bennűnket az Vra kepiben [Noszoly SzD; WassLt. — [a]A tilosban halászók megbüntetésétől].

7. *gráciával ~* (ítéletvégrehajtást) kegyelemmel/megkegyelmezéssel akadályoztat; a împiedica executarea sentinţei prin graţiere; (Urteilsvollstreckung) durch Gnade/Begnadigung den Weg verstellen/verhindern. *1597:* Mierthogy Kadas Janos Gratiawal obúialt, teczik hogy az azzonys annak arnyeka alat megh zabadúl, de haromzor kerewlliek megh az cziganok az perengert velle s ki keseriek az kapún, ha teőbzeor affele vetekbe(n) talaltatik sakba bútatwa igia megh az Zamost [Kv; TJk VI/1. 98].

8. ellenez vmit, a se opune la ceva; gegen etw. sein. *1672:* Örőmest érteném, Bethlen János uram micsoda ratioból obviálja azt[a] [TML VI, 16 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez. — [a]A törökkel való barátkozást].

obviálhat 1. megakadályozhat/gátolhat; a putea împiedica; etw. verhindern können. *1671:* ha mellyik fél bántodását praetendallya ... egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obvialhattya per viam repulsionis (ha ki azzal akar élni) az exutiot [CC 76]. *1736:* Engem az Actor soha sem egyszer; sem mászszor azon interlocutorie esett szavaimért, modo legitimo nem Citaltatott, és nem is Convincalt, és igy Consequenter Executioját, Repulsioját méltán obviálhattam [Dés; Jk 185b].

2. ellenszegülhet; a se putea opune/împotrivi; sich widersetzen können. *1683:* senki az ellen ... ne praejudicalhasson, s ne is obviálhasson, ide értvén az oláh deákok is, kik is földesuroknak illendő honorariumot adni tartozzanak [EOE XVIII, 954].

3. elejét veheti vminek; a putea preveni/preîntîmpina ceva; einer Sache vorbeugen können. *1596:* Megh ertettek ew kgmek Varosul Byro vram eő kgme beoseges ielentesebeöl az sok kewleomb kewleomb fele zewksegnek nagy woltat, kyhez kepest kywannya ew kgme, hogy wyologh adot vessenek ew kgmek, mely altal az zewksegeknek obuialhatnanak [Kv; TanJk I/1. 275].

obviáltatás megakadályoztatás; impiedicare; Behinderung. *1739:* Jósika Imréné, Bánffi Susánna Aszszony miképpen Certificaltatta Teleki Dávid és az én Curatoriumat Executiora, arról való Relat(oria) ... Vgjan azonn Executionak Repulsione mediante lett obvialtatásárol való Relatoria [Kendilóna SzD; TKl].

ocet ecet; oţet; Essig. *1793:* 6 1/2 kupa ötzett[a] a xr: 9 Rf. — xr. 58 1/2 Veres Hagyma, Fokhagyma [H; Ks LVII/53. — [a]Így a specificationak egy hiányos másolatában is, egy másikban azonban: 6 1/2 Kupa etzet a xr. 9. f. — 58 1/2].

ocfalvi az Ocfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ocfalva/Oţeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ocfalva. **I.** *mn* Ocfalván lakó; din Ocfalva; in Ocfalva wohnend. *1590:* Ozdffalj Alard Mathe veres darabant [UszT]. *1607:* Ozdfaluj Horuat mihalj [i.h. 20/354].

II. *fn* Ocfalva lakosa; locuitor din Ocfalva; Bewohner von Ocfalva. *1762:* En ... az oczfalviakkal jelen voltam a nevezett erdőben lévő Zállaglásban [Ocfva U; IB. Andreas Orbán (22) jb vall.].

ócsárlás becsmérlés; defăimare; Schmähung. *1710 k.:* Hasonlítja tovább Salamon Péld. 22: 1. a nagy gazdagságokhoz, aranyhoz, ezüsthöz, és azoknál is feljebb becsüli a jó hírnevet, melyet is ha rászabunk, a hírnév magasztalására vagy ócsárlására egy kicsiddel tészen csak többet, mint a drága kenet [BÖn. 424]. *1814:* ezekért oltsárolta Csipkés Albert Ur az én személyjemet el szenvedhetetlenül ... már tovább nem szenvedhetem személyes oltsárlását [Torda; TLt Praes. lev. ad. 136 Fodor Mihály prókátor panasza Csipkés Albert ellen].

ócsárol becsmérel; a defăima; schmähen. *1710 k.:* Noha ugyan én ezeket a feleleteket nem vetem meg, nem is ócsárlom, de nékem eleget nem tesznek, hanem megfelel maga az Isten Salamon által, Préd. 8: 10. 11. Ésaiás által 26: 10 [BÖn. 475]. *1814:* procurator Csipkés Albert Ur ... még a Szék Színe előtt ellenem már régi magába rögzett Haragja fel lobbanván ott el kezdette személyemet oltsárolni | előttünk meg indult ugyan Csipkés Albert Ur a gráditsan lemenni, de mit gondolt ismét velem szembe viszá fordult, és engemet kezdett Schelmázni, Huntzfutazni és szamarazni, s ezt mind folytatta mig a Kapu elébe ki érkeztünk ... ott pedig meg állopadatt s nagyobb lármával kezdette személjemet az irt modon oltsárolni [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály prókátor panasza Csipkés Albert ellen]. *1838:* edgyütt jövén haza oltsároltuk a' Komáromi László ur ... alatson gondolkozását [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Szabo Joseff (52) ns vall.]. *1846:* Virág Laszlot Darvas János piszkolta, otsárolta s ... paltzajával ortzájat meg hasitotta [Dés; DLt 530/1847. 17–8].

Szk: *mesterségében ~. 1752:* Mely mester Ember égyik az masikot bestelenit, avagy mestersegiben olcsároja s reája bizonyodik, póenaja lészen flor 2//00 [Kv; KCJk 17b].

ocsinás miatyánk; ocinaş, rugăciunea „Tatăl nostru"; Vaterunser. *1640:* Popa Sandor ... Falu papia, paraszt fundust es eorokseget bir, tudgia memoriter mind oczinast Credot es Decalogust | Popa Opre ... Az Oczinast Credot Decalogust el monda [UF I. 793, 800].

ocsinik (molnár)inas; ucenic (de morar); Müllerbursche. *1760:* Sendelyezés iránt nem Sokat busulnék tsak Sendelyünk volna, mert a mostani Otsinik is jo Sendelyezö s a Molnaral együtt hamar meg Sendelyeznék [Gáltö AF; WLt].

ócska 1. használt; uzat, tocit; benutzt, gebraucht. *1745:* Sim szeg ótska nro 60. Uj sim szeg nro 126 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1780 k.:* Az Béres szekérre egy lóts karikát az lajtorjára xr. 3; ket Sastis hozzája az magam vasambol xr. 6, egy pléhetis hozzajá otskát fel égettem xr. 3 [Szászváros; BK]. *1781:* A' Forspontlovakra vertem 6. otska patkot xr. 18 ... Az garász Lovára 2 ujjat 2. otskát xr. 30 [uo.; BK]. *1797:* Licitáltattak. — Két kotsi kerék .. Egy ótska fakó kerek Hf 1 [DobLev. IV/775. 2]. *1823:* 'A köz belsó Csür a Szél által ki fedettetvén az otska zsendelyekböl még használtatott 150 darab [Déva; Ks 106. 157]. *1825:* A kerék ... otska fél viseltes de tsak ugjan ép állapotbann lévő Szolgálhato [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 351]. *1849:* egy ablak ... oltska vas sarkokon [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1850:* Az oczka zsendelyszégen kivül még vevődött 2000. létz szeg 200 [Szucság K; RKAk 101]. *1864:* 8 ocska Srofos patkonak a grifje kielesítése fel verése [Kv; TGsz 37].

2. régi, ütött-kopott; uzat, vechi (şi deteriorat); alt, abgetragen. *1676:* Ezen udvarház kapuja mogyoró vesszővel font paraszt, ócska, egyfelé nyíló, kapubálványa négy szegeletesre faragott [Galac BN; ETF 108. 8]. *1702:* Ezen Udvarháznak vagyon egy két felé nyilo ... deszka kapuja kis Ajtajával edgyütt; Melly kapu(na)k ... a Zábéja, p(rae)stillaja és kis Ajtaja ócskák [O.brettye H; Born. XXIX/4]. *1730:* Két arannyas ocska kard czapávall boritott [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1772:* egy ótska malom köis el adattatott [O.léta TA; JHbK II/17]. *1797:* Az Udvar, és Kert kőzőtt keresztül nyulo otska Dészka palánk [M.igen AF; DobLev. IV/777]. *1807:* Az udvar haz tornaltza elöt tanaltatnak 19 fen allo tornaczfak tölgy fabol ki faragva ... már otskak [Dés; BetLt 6 GyUjFalvi Nagy Ferencz kezével]. *1812:* Egy attska Légely [M.gyerőmonostor K; KCsl 11]. *1814:* Vagyon uj eke hoza tartozojával, a másik otska [Mezősályi TA; RLt]. *1816:* Egy otska kerekes Gusaly [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1822:* azón Malómkő ótska volt ... az Haszonvehetetlenség mián vólt ki vetve [Nagyesküllő K; RLt O. 1 Prunyán Vonutz (60) vall.]. *1832:* Egy rossz otska kantár [LLt]. *1837:* Egy otska szuszék Bikfa deszkábol [Dés; DLt 526/1838].

Szk: *~ állapotban. 1838:* Egy Resnyitze otska álapotban [Maroscsapó KK; Berz. 20].

3. viseltes, kopott; uzat, ponosit; abgetragen, zerschlissen. *1683 k.:* Vagyo(n) ... Réghi ocska Abroszis Ur asztalara valo [Balla Sz; SzVJk 174]. *1717:* iden vontuk magunkat mind Nagybanyára és itten nyomorgunk s egytűlis mástul is ugy kerünk magunknak ocska hitvá(n) öltözetet s ugy vagyunk [Nagybánya; TL. Mikolay Judit Teleki Mihályhoz]. *1777:* két otska Tangyér töllö, ... öt otska Lájbri ... Egy otska Strimfi [Mk III. XXXI. XIX/97]. *1797:* Egy fekete rend otska Lajbi [Uzon Hsz; HSzjP] | Egy kis ótska Bunda Dr. 72 [DobLev. IV/775]. *1815:* Moldován Philipp ... viselt ... fejér kabanitzát, oltska topánkát | Ábrahám János ... elszökött egy oltska kalapba [DLt 665, 695 nyomt. kl]. *1816:* Egy aranyporszín otska Selyem elő ruha [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1837:* egy veres kőzepü fejér szélü meglehetős joságu két otskább avatég szőnyegek [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 28]. *1839:* Hat Párnák

otskák kevés Tolluval [Dés; DLt]. *1849:* Egy oltska Medve bőr takaro [Somkerék SzD; Ks 73/55].

4. silány; de calitate proastă; mager. *1814:* A Szálasban egy nagy otska lábat ... foglalt el [Körtvélyfája MT; LLt].

5. idejét múlt, ómódi; demodat; veraltet, altmodisch. *1879:* Már ez[a], fiam, olyan ócska formalitás, hogy amelyik tiszteletes e formalitás megtartása nélkül megesket valakit, 50 keserű könnycseppet hullatand, melyek mindegyike egy pengő forintot ér meg osztrák értékben [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Az, hogy a pap megkérdezi a leányt, nem kényszeritik-e férjhezmenni].

ócskás kopott; uzat, ponosit; abgebraucht, schäbig. *1837:* Nagy virágu otskás abrosz [Szentbenedek SzD; Ks 88. 7].

ócskaság régiség; faptul de a fi uzat; Abgenutztheit. *1825:* 20 Szál deszka a Szin elején lévő fel emelhető oldalhoz és az ajtóhoz, Szálát otskasagaert per 12 xf ... 4 Rf [Dés; DLt 3].

ocsmány I. *mn* **1.** rút; urît, pocit; scheußlich. *1600:* Lippay Janosne Sophya azzony ... vallja ... Azt thwdom hogy zegeny Bojthos Boldisar igen bolond vala ... annak felette rusnya osmany volt Aminth lattam [Kv; TJk VI/1. 468].

2. undok, undoritó; scîrbos, dezgustător; ekelhaft. *1573:* Marton Borbel Balint Inassa ... vallia ... Grwz peter disputal volt deakwl Paxy gasparal es azomba beh Megen az hazban, hat leh vetkezet Ingebe gatiaiaba vgi Ieot ky, Mond Istwan ochmany az gatia, Azt meg hallia peter Mond hogi ... Saros az gatia [Kv; TJk III/3. 306]. *1600:* Fogott[a] eo kgmek eleott az zantalan sok futottsagnak es kuldusoknak nagy zeornyeosegek, es ochyman deogletes voltokat latwan, kinek Akarnanak eo kgmek diligenter prouidealni hogy keozeonseges nyawalya es romlas ne keowetkeznek beleolle [Kv; TanJk I/1. 362. — [a]Értsd: forgott]. *1731:* olly bû és ocsmány ember volt, hogy az maga ganéjával bé keverte az fejét [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Provida Helena Székelly vidua (50) vall.].

3. gyalázatos; ruşinos, infam; schmachvoll. *1619:* Csak amaz rossz Ibraim csausz is, kit itt látok, hogy elvetett ember ... az pasa palotájában — ocsmány dolog mit beszéllett — dicsírte igen, mely igen fő módon viselte Kamuti uram az követséget | Igen előtte kell nagyságodnak az egy bolond Szinán pasának példáját viselni, mint keverte vala meg az egész világot ... Azmi legnagyubb, ma sem csendesedett le az az ocsmán zürzavar [BTN[2] 216, 265]. *1676:* Én nem tudom, mit csináltak az atyafiak, de itt valóban ocsmány dolog vala, kit Kende uram Kegyelmednek elhiszem megirt [TML VII, 186 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* az akkori protestatióm, és az ellen a gubernium nevével Szász János által ő felségének irt szörnyű ocsmány munka jelen vagyon ... és bizony megérdemlik az én maradékimtól az olvasást [BÖn. 932–3]. *1764:* 22-da temettetett a szegény Décsei Zsigmond bátyám Borsán ... Elég jó készület volt, de a maga ocsmány magánakvalóságát egészen kimutatá Décsei Zsigmondné, mivel nem úgy viselé magát, mint keserves személy, hanem majd mint menyasszony, vagy annál is különben [RettE 169].

Szk: ~ *természetű.* *1753:* (A pópa) Igen otsmány termèszetü ember veszekedő s verekedő [Abrudfva AF; Ks].

4. becstelenítő, trágár; obscen, trivial; unflätig, obszön. *1584:* Botha Ianos ... vallia, Hallotta(m) hogy igy zidta Danch leorincz Viczej Andrast, The roz eb ... ha kezembe Akacz ketteó Zakaztlak, egieb ochma(n) Zidalommalis Zantalannal illette [Kv; TJk IV/1. 360]. *1589:* Tecczet eo kgmeknek varosul hogy ez ochman zitok gywkeresteol ky giomlaltassek [Kv; TanJk I/1. 94]. *1617:* Miuel hogy mind az ket fel az ruth oczmani ektele(n) szitkot egymasra kialtottak ... ha mindgiarast megh ne(m) adgiak az f 3 az varos birsagat mind az ket felt vigiek ki az kalitkaba ott szenuedge(ne)k 3 napigh [Mv; MvLt 290. 23a]. *1654:* En Hidueghj Georgy mostan az mi kegls eőregbik fejedelem aszonyunk eő Naga Komanay[a] Udvar biraja ... Illyen Dologert, kellet Ennekem Raduly passarat, ide az eo Naga Comanay szeki eleiben czitalnom ... hogy ... az el mult napokba(n) Rût illetlen, es mod nelkult valo oczmany szőkal szidalmazót Raduly passara ... azert azt mondom ... hogy megh hallyon Erette [Szád. — [a]F]. *1681:* Mivel Vasarhelyi felesege mind az Predikatorok s mind penig egyeb külső még nagy rendek ellenis otsmany nyelveskedesevel gyalazasaval, sokat incommodalt Tetzet hogy ... meg paltzaztassek erette, az Ura penig eliminaltassek kőzzülünk [SzJk 153]. *1683:* te diffa-(ma)ltal engemet, es ocsmany szitkokkal illettel [Dés; Jk]. *1715:* Miklos Deak Kata ... Huszti Mihally ur(am) elle(n) bestelen, ocsmanj szokkal élt nyelveskedet [Kv; TJk XV/1. 141]. *1877:* Consistoriumunk megfontolván, hogy Kaló Gergely kezde Kozma Ilonát gyalázó, ocsmány szókkal illetni ... vádlottat az 1 frt 40 kr asztalpénz megtérítésére, ezen kivül 1 frt büntetésre ítéli az ekkla pénztára számára [M.bikal K; RAk 337].

5. szemérmetlen, parázna; neruşinat; schamlos. *1637:* monda balogh Giörgjneis, oczman Kurua talam ugia(n) megh igiztek most bar szenes uizet Czinaltas neki [Mv; MvLt 291. 117b]. *1745:* Illjen actiom vagyon az I. ellen, hogy ő ... eleitől fogván rút otsmány parázna életben lélegzett, egy néhány rendbéli szolgáloinak hasokat meg nevelte [Torda; TJkT II. 39]. *1815:* Térjj meg azért már valahára, 's hadd el az eddig valo korhely, Részeges, Bujja, ócsmán, Fertelmes Diszno Életedet, 's ... meny bé Wásárhelyré Iskolában 's tanoly jol, s viseld ottán szépen magadot [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev. fiához].

6. kb. barátságtalan, ronda; urît, neprietenos; unwirtlich/freundlich. *1614:* Ez az Nikápoly szinte az Duna-parton vagyon ... Az városa vagyon ... egy igen rût gödörben ocsmány helyen | die 17 Maji jutottunk Kerklizába ... Ettől az várostól fogva Konstantinápolyig semmi tisztességes, emlékezetre méltó úton, városon nem jártunk, hanem csak igen rút, ocsmány erdőn, köves utakon mentünk [BTN[2] 67, 69]. *1747:* A Diósra rugo vrak Lábján fellyül lévő otsmány meredek oldal [Nagyida K; Told. 27].

7. veszedelmes, periculos; gefährlich. *1653:* Maga a Vidombáki első felesége is ... szekerestől dőlt volt bé a nagy ocsmány árokba, annyira, hogy dagasztó-tekenőbe vitték onnat haza [ETA I, 152 NSz]. *1665:* az viz miat igen oczmany veszet ut vagyon most [Mája MT; BálLt 50].

8. csúnya, nehezen olvasható (írás); (scris) urît; unschön, schwerlesbar (Schrift). *1895:* Az írás ocsmány. Nem tudok másképpen. Ha esetleg szedés alá kerül, kérem, engedje meg, hogy a korrigálást én végezzem el [PLev. 175 Petelei István Gyulai Pálhoz]. *1896:* Bocsánatot kérek ezért a sok zaklatásért s az én ocsmány betűimért, amiknél már nem tudok jobbat vetni [i.h. 176 ua. ua-hoz].

II. *fn* gyalázatos ember; nemernic, ticălos; schmählicher Mensch. *1678:* Az apjoknak gondviseletlensége miatt egyetmása veszett el az anyjának s kit Isten is tud, hogy én ruháztam, abból az jószágbúl nem ruházkodott; mért hányja,

hogy eddig mennyi jövedelme volt annak az jószágnak; az én lelkem ismeretire támasztja az ocsmány ... az miben lehetett, segítettem, de azt mondják, hogy igen kártyás az ocsmány [TML VIII, 108 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

ocsmányít becsmérel, gyaláz; a ocărî/defăima; schmähen. *1745:* Szabó Ferenc a feleségét szidja s ocsmányítja vala ilyen szóval: „ilyen, amolyan a lelked, sohasem voltál igaz tökéletes jámbor asszony" [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) vall.]. *1753:* Ezen szokra fel indula Popa Nyikula rutul kezdé Avramot otsmanyitani gyilkosnak szidni [Abrudfva AF; Ks 27].

ocsmánykodás 1. gyalázkodás; ocară; Schmähung. *1640:* Gagyi Jánostul én is hallottam azt az ocsmánykodásokat, azt az sok beszédet [Mv; MvLt 291. 233 átírásban]. *1744:* félven sok ótsmánkodásától, az Asszóny Tisztartót sem kaphat [Szászsztjakab SzD; Told. 11/81].

2. paráználkodás; desträbălare; Hurerei, Buhlerei. *1700:* a' Sz: Szék lát és talál ... elégséges okokat arra, hogy Szodorai Clárát nyilvá(n)valo paraznának pronunciallya ... Az asszony(na)k ... Barla Dienessel éttzaka egy agyba(n) valo fekvését és ocsmánkodasokat [SzJk 329].

ocsmánykodik 1. gyalázkodik, szitkozódik; a ocărî/injura; schmähen, schimpfen. *1585:* Lakatos Gergelj vallia, ezt halla(m) Nag Casparnetol, Ighen Nagy keserwsegembe(n) el Akarok vala Menny a' tanach eleibe hogy zasz emberre Ne tegiek, Palastos Istwant mert az Annia keritheo volt ... panazlot Igys hogy Zabo Istwa(n) az zolgayat az eo kapuyok Ala kwlte ochmankodnj [Kv; TJk IV/1. 418]. *1749:* Atyafiak lévén kgltek mit otsmánkodik veszekedik kgltek [Tarcsafva U; Pf].

2. utálatoskodik, utálatosan viselkedik; a se purta urît; sich ekelhaft benehmen. *1637:* monda Balogh Giörgjneis hogi utalatos kurua ne oczmanikodgjal s mind el ragadozo (!) az aztalrol az Tanierokat [Mv; MvLt 291. 117b].

3. fertelmeskedik; a se purta scîrbos; Unzucht treiben. *1772:* Jol mondá kend hogy Takáts Mihály Férfiakkal szokot ocsmánykodni [Dés; DLt 321. 81a]. *1805:* tsakhamar fel serkenvén otsmánkodni kezdett a Juhval [KLev. 9].

ocsmánykodtat utálatos munkát végeztet; a pune să execute munci scîrboase; ekelhafte Arbeit durchführen lassen. *1717:* aztis hallottam az Aszszonjtol eő kgtől hogj négj forinton vette[a], és hogj csak az hoszszábol a mig ki vájták is sokatt ocsmánykodtatott vélle [Koronka MT; Mk Ugron lev. 1717–1738 László Jánosné Debenki Sophia (30) jb vall. — [a]Varró Jánost].

ocsmányság 1. mocsok, szenny; murdărie, spurcăciune; Schmutz. *1597:* Borbely Adamne Suliok Anna ... wallia. Az leankawal otben az toromba bezelgettem ... monda hogy ... wgy bant welle hogy azt tútta hogi az belys ky ieö, egy ingetis vetette wolna az kemencze mege chiak hogi ne lassak az ochmansagot [Kv; TJk VI/1. 101]. *1598:* Rettegj Mihali ... vallia ... Jstwan deak ... Az Anniais es huga Azon keppen kertek hogi engedelmes legien az kutnak keoz voltabol ... Mikor megh nem engette volna ... monda Jstwa(n) deak, hogi mind en magam es zolgam bele rutolkodom es minden ochimansagot bele hordatok [Kv; TJk VI/1. 222]. *1743:* Tapasztalunk illjen alkalmatlanságotis, hogy némélljek Hazánk lakósi közüll éppen szokásban vették, hogy a' szemetet, gazt, Moslékot és akár mellj otsmányságot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni, 's ki hánni masok bántásokra [Torockó; TLev. 10/1]. *1823–1830:* Bezzeg nem így vagyon Csehországban, mert ott minden merő ocsmányság, büdösség, csinotlanok magok a csehek, még a köztük lakó németek is [FogE 182].

2. becstelen/ocsmány beszéd; vorbă obscenă; abscheuliche/schändliche Rede. *1590:* az Mathias felesege ezt az Mathiast nem tiztelte hanem az az vrat azzonj ember leuen kuruanak, kigonak bekanak es minden ochjmansaggal zitta [Kv; TJk V/1. 43 Gabriel Herczegh vall.]. *1774:* hallottam ... egykor hogy Jánosi Márton ... Fűlőp Demeterrel egyben veszet vólna, és hánytak vólna egy másnak szemekre tolvajságokot ... sok egyébb ocsmányságokot is hánytak egy más szemire [Szentdemeter U; LLt Vall. 51].

3. gyalázat, borzalom; ruşine, groază; Schmach, Greuel. *1724:* én azért szőktem édes Uram, mert Pekri anyira el győtrőtt, h. majd meg is őlt, a véle való közössülés miatt ... ihol a jelét is meg mutatom, és hogy magam is meg tudhassam, hogy hazugság ne légyen dolga ... a' Leány fel emelvén felső ingét, otsmányság vólt nézni a vért rajta [Mezőbergenye MT; BK. Dienes András (53) hites assz. vall.].

ocsmányul gyalázatos módon; într-un mod oribil; abscheulich(erweise). *1850:* öreg özvegy Balogh Mozesnő panaszolya, hogy ifiabb Fazakas Keresztes Mihály igen otsmányul le gazolta [Zabola Hsz; HSzjP].

ocsú gabona szemetes alja; codină, ciuruială; Afterkorn. *1587:* attak kezwnkben ... vetni valo buzat Cub 13 ... Ennek az alia mięrt hogy gazos vala leott Cub. 7 ... Maradott Nyolcz dizno Swldeo dezmaban ... Az felliwl megh neuezett het keobeol ůchůt hattuk ezeknek az tartasara [Kv; Szám. 3/XXXII. 3, 7]. *1594:* Restal az varban ochiw cub. 9. Az Maior hazban Restal ochjw cub. 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 4]. *1597:* Veottem az Varas zamara valo Tiúkoknak vchiút egj negiedet ... d. 20 [Kv; Szám. 7/XII. 7 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* Ebben az buzaban attam el penzen Cub: 39 ... Az teobbit az ház szwksegére megh eórlettettem. Az Uczuja az my leott azt megh nem myrtwk | Ez buzanak exitussat ky vewen az Introitusbol ... Marad Inuentariumban mind ochustol gazostol Cub 12 M. 6 [Kv; i.h 9/XII. 60, 107 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1658:* Per Integr(um) Annum, az Kulcsar szam adasa szerint Erogalt Tollas Majorsagra, Ucsut, es Rosta allyat Cub. Sax. N. 19//2 [Borberek AF; WassLt Perc. 35]. *1674:* Ucsu igen alá valo Cub Sax nrő 2//1 [Radnót KK; Utl]. *1681:* Buza allya (: Ócsú :) abrak(na)k valo Cub. 6 [Vh; VhU 514]. *1717:* A' Rideg Sertéseket árpával kel taplalgattnom mert egyéb nincsen, egy asztagnak uczuja csak ánnyi mint ha nem is volna ennyi Diszno(na)k [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1721:* felettéb sokat erogalt Török buzát, Zabot, malomport, korpát es uczut az Szarnyas majorságra es sertésekre [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. *1804:* (A búzának) az Elejét masadját és utsuját ki kell választani [Borosbenedek AF; SLev.]. — L. még UF I, 333; WIN I, 371.

Szk: *~ tartani való. 1821:* Haszon vehetetlen utsu tartani valo[a] [Koronka MT; Told. — [a]Hordó] ✱ *~t tartó. 1854:* egy ucsut tarto Hordo [Sárd KK; WassLt].

ocsúdik magához tér; a se dezmetici; zu sich kommen. *1815:* több idei szenvedésiből közbámulatra, ucsudni kezdve, örvendezni engede képzelődésem [ÚjfE 15].

ocsúgabona alja-gabona; codină, ciuruială; Hinterkorn. *1563:* 1563 esztendőben jó száraz nyár lőn és száraz ősz; búzának és ócsu gabonának bővsége nagy lőn, úgy hogy a búzának a szépinek öregköble járt huszonkét pénzen ... az elegyesebb pedig hat köböl egy forinton [ETA I, 20 BS].

ocsútartó ocsúnak való (edény); (vas) care serveşte la păstrarea codinei; (Gefäß) für Afterkorn. **Szk:** ~ *átalag. 1679:* vagyo(n) ezen házban, Oczu tarto Atalagh nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 113] ✱ ~ *edény. 1757:* egy utsu tarto edény [Nagyercse MT; Told. 18] ✱ ~ *hordó. 1816:* Egy utsu tarto rosz Hordo [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ ~ *kád. 1852:* Van a' Görgényi[a] csürnél egy nagy ucsutarto kád [Born. F. VIIIb Br. Bornemisza cs. lelt. — [a]MT] ✱ ~ *szuszék. 1736:* Utsu tarto rosz szüszék [A.idecs MT; CU].

oda 1. arra a helyre (abba a helységbe/épületbe/helyiségbe); acolo (în localitatea/clădirea/incăperea aceea); dorthin (in den Ort/in das Gebäude/in den Raum). *1550:* My the N lewelenek Engedwyn mykippen tartoztonk engednye az napon oda Damosra[a] gywlenk [MNy XXIV, 289. — [a]K]. *1567:* vagion egy eztendeye annak hogy ezek vtan jarok hogy ha kezembe kerithetem ǫketh, e nyarba is reayok mentem vola oda sofalwara [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto lev.]. *1600:* Az melj kis kopaz Arua leant Puleker Vram eo kglme oda az Jspotalyba kwldeott annak veottem egy zokmant d. 45 [Kv; Szám. 9/XIII. 8 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1687:* Fogarasban lako Nemzetes Retsei Boer Sig(mon)d Uram ... külde mi nekünk az mi kgls Ur(un)k eő Naga Valato paraczalattyat hogy menenk el Fogaras földire Hurez nevű ... falujaban es oda a' kiket mi ellőnkben ... elő hinanak, azokat erős hitel meg esketnenk [Fog.; Szád.]. *1723:* onnatt a kamaráb(a) menvén mely is zár alat vólt de az eő kglme paranczolattyábol odais be rontänk [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.]. *1752:* ada fel kél menne(m) s attanis keletik Dominale forumat ültetnem [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1761:* (A mobiliák) Baro Josika Antal Urfi kostelljabol vitettek altal ada [Branyicska H; JHb XXXV/45. 16]. *1799/1816:* azon őszön ugyan azon kertben lévő Sarjut ... Együt etettük ... s oda a Marhákot bé tsaptuk [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Nagy Sandor letzfalwi mostan Besenyőn lako (28) paraszt vall.]. *1823–1830:* mondom néki, hogy én az ispotály-templomba megyek. Azt mondja, ő is oda [FogE 90].

Szk: ~ ... *(a)hol. 1573:* Zabo Jstvan, Boldis Pal, Es Zabo peter Egy Arant valliak ... lattak hogi ... fely Erkezet oda hwl Eok voltak [Kv; TJk III/3. 78]. *1592:* Nimeti orbanne, Anna azzoni ... vallia ... mikor le vagdaltak volna Ceklast, ez Mihali ereossen kereccik vala be oda ahul fekzik vala Ceklas [Kv; TJk V/1. 211]. *1793:* Az Czigány Natsáktak parantsolatya szerént az Ráduj Házábol viszsza költözött oda az hun annak előtteis lakott volt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✱ ~ ... *ahonnét. 1602:* Kulchyar Mathyas ... borat be nem hozhattya, hanem akit el hozotis aztis vigye vizza oda ahonnet zeoleyet myweltette [Kv; TanJk I/1. 423]. *1654:* masnap ... az falu ki mene oda az honnat el vittik az lovat [M.újfalu K; Ks 42. C. 42] ✱ ~ ... *ahová. 1568:* Johannes Kalmar ... fassus est ... Johannes brassai sic loquebatur ... Enis el megyek oda a howa te [Kv; TJk III/1. 219]. *1588:* mw el mennenk oda ahowa minket hjnak [Vécke U; BálLt 81]. *1788:* (A gabonának) egy részét majd Házakb(a), más részit Pintzéb(e), más részét ismét oda a' hova lehet kár-vallással elszuszokolnunk kelletik [Kercesora H; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

2. vmire (rá); pe ceva; auf etw., darauf. *1625:* az lechek Igen el rodhattak volt, es sok vy lechet kellet Oda fel szegezni [Kv; Szám. 16/XXX. 35]. *1849:* már el lankadt volt Cseh Ur ... onnan ki hurtzolták a favágora oda le ültették egy tőkére ott ismét ütték verték szurták [Héjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Antal (56) vall.].

3. ott (azon a helyen/vidéken); acolo (în acel loc, în regiunea aceea); dort (an jenem Ort, in jener Gegend). *1570:* Az legenyekbe Mennek be az hazba, Es Mondanak hogy az kowachne Jgen Syr oda ellenekbe [Kv; TJk III/2. 18]. *1662:* Debreczen felől is jöttenek embereim, de azok is semmit affélét oda nem hallottak [TML II, 348 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* ennek előtte sok údővel ki bucsuzván a' Tarsaságbol, es el mentek a Banyaban az olta oda idejet tőltue(n) ne(m) szolgalta Pesti György Uramat legitimé Ceh Törvenye szerént [Kv; ACJk 61]. *1763:* hallam hogy adais erösen meg adosadat Baroti Uram [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. *1820:* Minapába Dregán János mint hogy jo félbe lenni láttzatt mondám ked Komám Uram pálinkára volt monda Oda biz én Mert meg busultam magam [Aranyosrákos TA; JHb 48 Szekeres Judit, Rosos Moses felesége (33) vall.]. *1849:* en más bajba foglalatoskodván oda meg jelenni nem tudtom [Héjasfva NK; CsZ. Héjasfalvi Krisán György (50) vall.].

Szk: ~ *bebíró/birodalmas* ott birtokló. *1643:* Gyárfás Ferencz és Thamás uram, mint az eggyik oda birodalmas külső ember [Egerpatak Hsz; HSzjP]. *1785:* A' Jobbágy Familia Jobbágy Jussan soha sem a' Szarkadi Praediumban, sem annak határán nem birt az én értemre s másoktol sem hallattam hogy oda bé birok lettek volna [Pusztaegres (TA) környe.; BLt 12 Mik Silip (50) jb vall.] ✱ ~ *nincs birodalma* ott nincs birtoklási joga. *1592:* az my hatarunk orozhegy hatar altal ket vetes ellen valo kapukon Jóttetek oda es Jótók, azert semmy hatarossagtok Byrodalmatok oda Nynczyen [UszT II] ✱ ~ *szánt. 1598:* hogj az ethedi eőrekseget valaztotta vala ... oda is zantott uala egj eztendeobe, hogj az battia megh hala, ugj zjnek megh [i. h. II/2. D. 97] ✱ ~ *szánt-vet. 1602:* Az Semjeneknek eleik szinte ugj birt az Betlenfalwj hatarban ... Semjien Janos migh ot lakęc ... oda zantott wetett az Betlenfalui hatarban onnan érdeolt [i.h. 16/75 Fr. Fanczali de Zombatfalwa (60) ns vall.].

4. *ide* ... ~ imide-amoda; încoace şi încolo; hin und her. *1670:* ugyan maga nyelve vallása Rákóczi Ferencznek egy barátunk előtt, calvinisták luttereket nem akarják magok közé venni ... Már most úgy halljuk, ki ide s ki oda hordozóskodik és szaladni készülnek [TML V, 150–1 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

5. arrafelé, arra a vidékre; pe acolo, (cam) în locul acela; da hinwärts, in jene Gegend. *1668:* Feleségem ... noha nem igen vala kedve az háromszéki úthoz, de az most érkezett levélhez képest maga is oda jovallaná inkább az utazást, mint Kolozsvár felé [TML IV, 315 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1769:* ő Nga is alkalmatosságot kűdvén utánnam, hogj közelebb vala, oda kifordulék [Ne; Told. 5a].

Szk: ~ *kijjebb. 1678:* Az én hivatalomra azok a hadak, gróf Tököly uram, az végbelieken kívül, erre felé nem jöttek; mert hiszen ha én közikben akartam volna menni, oda kiljebb is elmehettem volna [TML VIII, 91 Teleki Mihály Thökölyi Imréhez].

6. ahhoz az emlitett helyhez; de acolo, de la locul amintit; zu dem erwähnten Ort. *1565:* tekynche meg ketek azt hogy ke. Enghemeth keeth Eztendeygh kergettetek En kedyh Ne(m) mezze woltam oda wyffalwban [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. *1574:* Molnar Demeter Azt vallia hogi mykor Meg vagta ferench az germek kezet Eo Nem latta Mint leot Mert hattal allot oda [Kv; TJk III/3. 338]. *1584:* Magiar Andras vallia, Mikor meg vere Seres Balint az Tamast, keozel oda sem volt ez Zengeo B(ene)dek [Kv; TJk IV/1. 377]. *1653:* A csauzzal azért sietséggel indulánk oda, a hol hagytuk vala őket — mert egy mérföldnyire vala oda" csak a mint itéltük [ETA I, 131 NSz. — "A cimszónak ez az előfordulása tartozik ide]. *1676:* Vagyon már Kegyelmednek tudtára, az oda közel való hadaknak elméjeket mint megvesztegették [TML VII, 317 a fej. Teleki Mihályhoz].

7. addig a helyig, odáig; pina acolo, pina la locul respectiv; bis dort/zu jener Stelle. *1606:* Tudo(m) azt hogy akkor en chjeplek uala az magam chwriben oda halla(m) az Ryadozast [Vágás U; UszT 20/189 Georgj Deak Jakab vall.].

8. vkihez; la cineva; zu jm. *1583:* Zengeo Miklós, Nadassy Keleme(n), Jacob Stheynec ... valliak ... el Indulank oda Leorinczheóz [Kv; TJk IV/1. 181]. *1585:* Anna Czementes Ianosne zolgaloia vallia ... Oda hozza Mene Az Inashoz Balassy Gergelne [Kv; i.h. 423]. *1592:* (A megkaszált rét) szenaiaba(n) ell vittek, kit az J. hazabwl valo akaratbwl kazaltak es vittek el, oda eo hozzá [UszT]. *1599:* Ferencz ... mo(n)da ier mennieo(n)k Kis Thamasnit, mondek e(n) megyek, hane(m) egy pecheniet swtetek, gyer oda hozzam [UszT 15/197].

9. vki személyéhez/ügyéhez; faţă de cineva/de cauza cuiva; zu js Person/Angelegenheit. *1619:* Nagyságodnak ebbe három igen nagy difficultása vagyon. Első: ettől a Portától való fenyegető félelem; másik: az keresztyén császártól való félelem s az oda való obligatiója [BTN[2] 214]. *1710 k.:* Daczó János is titkon Béldista volt, de sem oda, sem a fejedelemhez nem volt igaz, mindenik helyt hazudott [BÖn. 704].

10. vkivel; cu cineva; mit jm. *1586:* Vuch Tamas vallia, chak az kialtasra Menek ky es lata(m) hogy megh fogak, de az zen vczaj dologal egy oraba(n) vala vgya(n) hizem hogy tars volt oda, dardaia vala [Kv; TJk IV/1. 564]. *1629:* Zenczi Mihalj felesege uthan ver" volt oda az eochyemhez Zochi Andrashoz [Kv; TJk VII/3. 59. — "Értsd: vér, azaz vérrokon].

11. vkire; pe cineva; auf jn. *1629:* Asszonyom nem monta igyenesen hogy Bakos Jstvan dolga leot volna, hane(m) monta hogy oda gyanakodik az eo hazahoz reaja, gyanuwal monta, miuel hogy oda volt az res egyebue nem volt s magunk is ugyan oda gyanakodtunk mondotta, hogy oda Bakos Istuanekhoz vagyon az hazokhoz az gyanusagh az Zab lopas dolgabol [Kv; TJk VII/3. 22–3]. *1632:* minde(n) gianosago(m) az eòkreim el ueszesse felöl Körtöueli faj Jstuanekra uagio(n), mert hogi ne gianakodna(m) mikor eò maga Kerotóuelifai Jstua(n) elómbe(n) jót s azt mondotta hogi miert mondtad ast edes Assonio(m) hog ókreitek el ueszesse felól az en fiamra gianakodol, oda bar ne gianakodgial mert az en fia(m) el ne(m) lopta [Mv; MvLt 290. 89b].

12. *átv* vhová, vki(k) számára/javára; pentru cineva, în beneficiul cuiva; für jn/zu seinen/ihren Gunsten. *1599:* miuel patronj prędecessores few Maiorsagokat Alparethon tartottak az dezmaya azoknak az feoldeknek oda Jart, Mostis az Regi conuetudot obserualua(n) oda lar az dezmaja [Dés; Eszt—Mk].

Szk: ~ *szolgál.* *1607:* az marthonokis oda zolgaltak az en vdeombe [Uzon Hsz; BLt]. *1609:* Aztis tudom hogi Geörczeön Andrasnakis az Attia ... mindeltig oda az Jankoknak szolgala [Maksa Hsz; HSzjP Martinus Faber ns vall.]. *1614:* Feye keöteött ... Tot Janos Damokos Antaltol veott buzat 8 fl. arrat meddigh megh adgya oda szolgal [Karcfva Cs; BethU 477]. *1632:* az szegjeni Azzoniom nem akara hadni hogy oda szolgalion, megh tallala feöle az vratt eo Nagatt Miko Ferenczett: hogy imar Kayczia Mihali nem akaya (!) szolgalni ha nem Beldi vramhoz ütte magatt, s oda szolgal [Kozmás Cs; BLt 3 Ladislaus Nagy prouisor Nicolai Miko (70) vall.]. *1680:* Közönségesen tudgjuk hogj Barla Péternek az jobb attya oda szolgált az hámorra [Jenófva Cs; CsVh 78] ✱ ~ *szolgáló.* *1731:* itt az Maros Szent Királlyi" határon ... tudom hogy Nehai Üdvezült Idősbb Bánffi Sigmond és Pál Urak eö kmek engedelméböl az Keresztesi ház tartott Csonakott ... csak azért hogy az Keresztes házbeli Udvari nép vagy Cseléd és az oda szolgálo Jobbágyok járhassanak rajta [Told. 2. — "AF]. *1769:* tudgjuk hogj Oprisáék miolta Oláh országból ki Szarmaztak mindenkor oda a' Tisza részre Szolgálo Jobbágyok voltanak [Bunyila H; Szer.].

13. *átv* valahová, vkihez, vmely hivatalos szervhez; de ceva/cineva, de un organ oficial; irgendwohin, zu jm/irgendeiner amtlichen Behörde. *1661:* noha külsőképpen az töröknek lészünk alája vetettek, és adózással s egyéb külső cselekedetünkkel oda is engedelmességet kell mutatnunk, de szívünk mindenkor őfelségénél lészen [KemIr. 345]. *1665:* mi ab antiquo Erdélyhez tartoztunk s oda adóztunk (hanem Székelyhidban ő felsége praesidiuma lévén, az akkori fejedelem parancsolatjára az ő nagyságának számára tartozandó adónknak egy részét oda szolgáltattuk) [TML III, 385 Teleki Mihály a székelyhidiakhoz]. *1666/1701:* Mivel eö kgek mosta(n) incorporáltatnak az Colosvári realis nemes emberek közzé, hogy kötelességek odais ne legye(n) az lehetetlen [KvLt I/188 ogy-i végzés].

Szk: ~ *hallgat* engedelmességgel tartozik vhová/vkihez. *1658:* Szöc uraimék zászlója alá rendelök az eötvös kalandos uraimékat s oda hallgattak [Mv; SzO VI, 217]. *1759:* a' Tisztartonak pénzre lévén szüksége elment ... az Atyánkhoz, és ... onnat ... Latz Juvonhoz, bé vitte őket magával Szebenbe, és ottan Néhai Retsei Sámuel Uram édes Attyának Zálogban vetette háromszáz Forintakb(a) s azt mondá ... ihol már mán tul Rétsei Uramhoz tartsátok magotakat, oda halgassatok, mig valaki beneteket kivált a' kinek jussa vagyon hozzátok [Girbó AF; JHb].

14. vki/vmely közösség kezébe/tulajdonába; în posesiunea cuiva/unei colectivităţi; in die Hand js/den Besitz irgendeiner Gemeinschaft. **Szk:** ~ *adjudikáltatik* vki kezébe/tulajdonába ítéltetik. *1727/1751:* a' Hargita Havassa ... az A(ctoro)ké volt, és mostis oda adjudicáltatott [CartTr II. XXX. 5b határmegállapító ítéletlevél] ✱ ~ *bír* kezében/tulajdonában tart. *1574:* Arnyk Benedek Komlodon Lakozo horwat kozma Wra(m) Jobbagya ... ezt valla ... en wdömbe oda Erkedhez byrtak az kyt mostan wyolan en" Jartak [Erked K; LLt Fasc. 29. — "Elírás *el* helyett]. *1579:* ǫrǫkseghet Sylwaszy Balas wethy zalogba az mykhazy Horwat Boldysarne eleby wranak ... harmyncz ket ffba es oda Byrtak ennyhan eztendeigh mykhazara [Dés; DLt 205]. *1596:* Pal Ferenchtól az Szoúatan lako vęn emberteól hallotta mo(n)dotta egyebek kerdesere hogy Eò nekj vagio(n) 75. eztendeye, de azúltatúl fogúa, oda az Georgifj Matéh hazahoz birtak azt az eórekseget [UszT 12/123 Blasius Kacho de Sofalúa (40)

pp vall.]. *1607:* En az menye idöt emlitek, attol fogua tudom hogy oda birtak az vdvarhazhoz [BálLt 60].

15. *átv* arra; la ceva/aceea; auf etw., darauf. *1605:* ez leuel viveö szegi(n) Jobagi(om)nak veottek el huniad(on) valamy buzaiokat Jm Jrta(m) az harmincziadosnakis feleolle Kgldet kere(m) Kgld munkalodgiek oda szeginyekel es az mibe(n) lehet Kgld segitsen nekik, mert ... mind ehel halnak megh szeginiek [Torockósztgyörgy TA; WassLt Lad. Torozkay St. Ebenihez]. *1637:* azt monda ez az Szekely Istua(n) neki, hogy mi nelkül voltak szükös edes Katam ... hiszem nalad alot gjüszüm, s oda költeötted penzemet, a hova akartad [Mv; MvLt 291. 107a]. *1833:* nekünk Tordai Sütönékül azis a' fatumunk, hogy mü konnyü kenyeret szoktunk sütni ... Mü azt a' kőnnyü kenyeret ha fontolyuk, soha ki nem kapjuk a' mit belé sütünk, kár is volna, hogy oda kéntelenittessünk, hogy a' kenyérnek nehézségere igyekezöleg a' Tordai Szép és jo kenyérnek ... betsét 's jo emlékezetét meg homályosittsuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. *1847:* Végre kiterjesztette bujtogatását oda is, hogy az úrbéri szolgálatot a szokott módon ne tegyék [VKp 296]. *1862:* a T. Papok igyekezzenek oda müvelödni, hogy a' már köröztött krajtzáros évi engedelmezés minden lélektöl léphessen életbe [Gyalu K; RAk 68 esp. kl].

Szk: *~ megy ki a dolog. 1823–1830:* utoljára oda ment ki a dolog, hogy egy ma is élö Nagy István nevü vasárus Magyarországrol hozott réztáblát[a] | utoljára pedig oda ment ki a dolog, hogy megbékéltünk[b] [FogE 121–2, 212. — [a]Egy dob készítéséhez. [b]Az író, a doktor és az úrfi].

16. *átv* odáig; pină acolo; bis dorthin. *1775 k.:* A most élö Logáéknak Nagy Attyok, ha Opra nevet viseltis, de hogy e' lett volna az a' ki 1629-be Zálogba adatott, nem hihetni, mostani Falusiak memoriaja oda nem is mehet fel [DobLev. II/461. 1b–2a].

17. *köze van/nincs ~* **a.** köze van/nincs ahhoz a dologhoz/ügyhöz; a avea/a nu avea de a face cu ceva; mit etw. zu tun haben/nicht zu tun haben. *1586:* Fazakas Boldisar es Ianos wallia ... My kezesek leonk az leanyert, az ket directorok eleibe Menenk, es vgy ereztek el az leant, Akit Igyarto Georgy varos kepebe megh fogtatot volt Kerdem azert Zeoch Martont hogy honnat Indultatot erre holot eo Nekj oda semmy keozy Ne(m) volna, es azt monda, hogy Igyarto Georgy Akarattiabol vagyon [Kv; TJk IV/1. 586]. — **b.** joga van/nincs ahhoz az örökséghez; a avea/a nu avea drept la moştenirea respectivă; zu jener Erbschaft Recht/kein Recht haben. *1568:* Martha Rta Emerici toth ... fassa e(st) ... kerdek akor az fogoth vraim, Balog Jmrehnet, ha valamy kozy volna oda[a] [Kv; TJk III/1. 177. — [a]Az örökséghez]. *1636:* Orsolia Aszzoni in paratis az negiuen forintot, tallerul le tiue, es az Attiafya Merten Sturm fel uiue, az Attiafya Teglas Anna kepeben, Es igy immár Annának oda semmi keozi nintsen [Kv; RDL I. 109].

18. állitmányként; ca predicat; als Satzaussage. **a.** távol van, nem tartózkodik itt; a fi plecat; fern/nicht anwesend sein. *1670:* Akarám, Uram, ha valami bizonyos hírrel kedveskedhetném Kigyelmednek, de a sok vadászat miatt még eddig nem sok dolognak meheténk végére, mivel a vezér is oda a császárral [TML V, 405 Rozsnyai Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. — **b.** elveszett, odavan; a nu mai exista; verlorengegangen, dahinsein. *1625:* Orban Janos rea kwlduen szanamra, mind fejzemet keötelemet el uetete. az feizet boratsagoson megh adak mostis oda az kötelem [UszT 181b Benedek Ferencz F. Bodoghazonfalui vall.]. *1666:* Vagyon feleségemnek is praetensiója, ilyen: Kamuthi Farkas egynehány ízben kért volt pénzt tőle, kötötte jószágát: már az pénz is oda, az jószág is oda [TML III, 606 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. — **c.** elesett, az ellenség kezére került; a căzut, a încăput pe mina inamicului; gefallen, in die Hände des Feindes gelangt. *1652:* Szulimán török császár ... Budába szálla[a] ... Isabella királyné aszszonyt ... minden vitézlö népével öszve ... Budából kiküldé ... Oda Buda! [ETA I, 14 BS. — [a]1541-ben]. *1662:* Oda Jenö, mégis a kóborlásban gyönyörködik a nép [SKr 454]. *1674:* Jenö s Várad oda [TML VI, 585 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. — **d.** tönkrement, odavan; a fi distrus; zugrunde gegangen. *1663:* Oda az tetszin szoknya, elrágták az egerek [TML II, 443 Teleki Mihály Bornemisza Susannához].

odaad 1. átad/nyújt vmit vkinek; a preda/înmîna cuiva ceva; jm etw. übergeben/reichen. *1573:* Keore Iacob azt vallia hogy ... Kĕre Margit Lakatos Balintne ... megh Nitatatta az vrawal lakatos Balintal az ladat es oda atta az leweleket egi Rwhaba keottwe Ratony Janosnak [Kv; TJk III/3. 90]. *1598:* Zabo Miklos ... vallja ... az leany en teollem keoldeott egy kezkeneott Zabo Georgynek oda Attam nekj az Annya eleott es io kedwel vewe minth matkajatol [Kv; TJk V/1. 236]. *1639:* Eö monda hoccza ide ... az Jedzest en oda atta(m) s eö iratta megh [Kiskerék AF; JHb XXVI. 16]. *1690:* Docèeallya Szaczvaj Laszlo Féjér Petér ellen hogj Zabolan az szokadalomban el kerte az pistolljat, oda advan, hogj nezelljé megh mondotta, hogj töltve vagjon [Zabola Hsz; HSzjP]. *1700:* (A supplicatioban) csak a' vagyon benne hogy kerte a bardott az J az Atül; de nincsen az hogy oda adta a' bardott [Dés; Jk 303b]. *1722:* az ö kglme Felesege hozzája menvén kérte tölle a korsojat hogj igjek, az szolgalois oda adá [Göc SzD; WassLt Marosán Gergely (60) zs vall.]. *1780:* Láttam Puskát a' Groffnál; kérte pap János, de nem adta oda ö Nagysága [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

2. vmilyen munka elvégzése céljából átad vkinek vmit; a da cuiva ceva la făcut/la reparat; zwecks Verrichtung irgendeiner Arbeit etw. übergeben. *1570:* Cristina Kadar Jmrehne hithy zerent vallya, hogy Egy Nap Mentenek volt eok ketthen Belger peternewel Zeoch Gĕrgh hazahoz valamy hythwan gereznayert melliet Annak eleotte varga ferenchne adot volt foldoz(n)y oda [Kv; TJk III/2. 158]. *1632:* én hoztam vala eccer egy ingnek való gyolcsot Szőcs Mihálynak, s ugyan én adám oda Berkeszinének, s ő csinálta meg, de én nem tudom, fizetett-e meg érette avagy nem [Mv; MvLt 290. 79–80 átirásban]. *1829:* Kertsedi Fogarasi György panasza Csöröge Szabo Janos Festö ellen — melyben szemelyesen a Magistrátus elött meg jelenvén panaszolja: hogy közelebröl csöröge Szabo Janos(na)k mint Festönek valami czondra posztoját festés véget oda adván tölle Czinkustis kapott [Torda; TVLt 260].

3. állatot (gondozásra) vki kezére bíz; a da/lăsa un animal în grija cuiva; Tier (zur Pflege) js Hand anvertrauen. *1550.* harmadewy wys oda atta volt ökreet az Cyllara monostorj[a] embernek örizny [MNy XXIV, 360 Andreas Balas de damos[b] jb vall. — [a–b]K].

4. vkit kezére ad vkinek; a da pe cineva pe mîna cuiva; jn den Händen js überliefern. *1660:* (Szejdi pasa) Megkegyelmezvén[a] ada oda az hóherok kezekben, az hol az emberek fejeket megnyúzták [Kv; KvE 180 LJ. — [a]A város küldöttségének].

5. rendelkezésére bocsát vkinek vmit; a pune ceva la dispoziţia cuiva; jm etw. zur Verfügung stellen. *1593:* vgian

Ezen ouar szorosaban vallo padimenttomoszasra kelletett szajatt maga(m) szuksigjre Hozott köuett oda Adnom [Kv; Szám. 5/XXIV. 6]. *1595:* adatanak velem ... Acz Ianosnak, hogy az Cziga kötelet oda atta, és az mellet valamj Aczbelj mü kellet meg czjnalta, és Acz Mester hellyeben forgolodat ... vgy mint f l d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1710:* A fejedelemasszony csakhamar megíratván a grátiát, egy étekfogónak nagy ajándékokat ígírvén és a fejedelem lovászparipái közül négyet adván oda útjának continuálására, elküldé Betlenben [CsH 122]. *1772:* Jakab János adgja oda a Kabaláját hogy két véka Buzát le hozzanak vetni igen sietve [Héderfája KK; Pf].

6. odaajándékoz; a dărui/a face cadou (ceva cuiva); ver/hinschenken. *1602:* Catharina Rlcta Michaelis Keomywes ... fassa est ... eggy Ladaya volt Sala Jstuannenak az èn pinczemben ... az pinczebeol eggy varrott Eówet Arany fonalast is fekete barsonyost hoza fel, azt az Leankanak ky nallam lakott, oda veté és ada néky [Kv; TJk VI/1. 181]. *1633:* mikor egiöt kaptak volt Abrugiual Zabo Jacabnet ... az padlason but ki Abrugi az haz hiara es ugi remenkedett nekik hogy butasak el es takarjak be szenaual s araniat ad nekik, s az mentejetis oda atta volna [Mv; MvLt 290. 123a]. *1697:* Asztis tudom hogy Pater Kaszoni Sigmond uramot igen szerette Peter Deakné ... Sajtotis füstöltetett vala számára, oda is adta volt [Kotormány Cs; CsJk 5 György Albert (30) pp vall.]. *1755:* oda kellet adni vagy inde vagy unde, mert ha valamivel meg kinált valakit s el nem vette, az az ajándékon veszet oda [Ilyefva Hsz; HSzjP Franciscus Zajzon (50) vall.]. *1789:* Bundát kettőtis adtunk, á Mente most nints modiban à helyett vagy(na)k a Bundák, az édes Annya mentéjitis oda adtuk [Ne; DobLev. III/658. 5b].

Sz. *1818:* a' ki nékie hat napat kaszál, a' vagy egy napp szánt, annak ada adja a' Menyországbéli jussát [M.fráta K; KLev.].

7. birtokába/tulajdonába ad/bocsát vkinek vmit; a da cuiva ceva renunţînd la dreptul de proprietate; etw. in js Besitz/Eigentum geben. *1570:* Leorincz deak" ... hogy Az mely zeolet Hozzw Lwkach ely cherelt Lombon ... Nem volt Myth egebet neky fyzetny, hane(m) az zeolet attha oda, De az koris megh Monta Eotthues adoryannak hogy Ërekbe Nem Aggya, hane(m) Ideowel vagy Eomaga vagy germeky megh valthatyak [Kv; TJk III/2. 193. — "Vallja]. *1600:* Tudom aztis hogy Imreh Isthwa(n) rezegh koraba(n) igerte wolt Chiki Thamasnak mas eöreksigert es p(ro) f. 10. Az vta(n) megh iózanodw(an) ne(m) akarta oda adni [UszT 15/136 Radics Janosne Annos Betlenfalui (48) vall.]. *1614:* En Reczey Jonasko ... az mely eszusteós kardom nekem iutot az szegeni Atyamreöl (!) aztis oda adna(m) [Récse F; Szád.]. *1631:* az iozàgon az melliet Colomban Keresztesek adanak Kelemen Janos ura(m)nak, uagion egy Czwr, ket haz" ... ezeketis oda adak az ioszaggal egietembe(n), de kyseö feoldeket nem adának [Szentgyörgy Cs; IB. — "Folyt. a fels.]. *1634:* Az kis leanyanak eo kegmeknek hagyok negy borius Tehenet, à legh iouaban, ha akkor borju leszen alattajs, adgiák oda [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.]. *1707/1786:* Etzken András Uram ... gyermekeinek oda adá Sinkelé mindennémü acquisitumát valamellyeket ennekelötte keresett [Albis Hsz; Bl.ev.]. *1726:* Vagjon ... a Szászok Ösvenyenel circ. 12 vekas" az mellyet ugj adott volt oda néhai Albert György hogj mikor vetes leszen benne mindenkor tiz pénz szallyon ki a zallogjábol [Gogánváralja KK; BálLt 86. — "Föld]. *1781:* a néhai ur az Aszszanyal együt nekem mint Birájá(na)k meg porontsolván hogy a Hegedüs Daniel meg lött sertéséhez hasanlo 3 süldö közül amelyik tetzik meg mutattván Daninak agygyan oda [Berekeresztúr MT; BetLt Georg. Csegzi (45) jb vall.] | Hát az láttaé a Tanu ... hogy az Exponens az Utrizatus házátol valaha tsak egy kalántis magához el vitt volna a miket a Leányával oda adatt? [T; Bosla vk].

8. kölcsön ad, kölcsönöz; a împrumuta, a da cu împrumut; leihen, borgen. *1583:* Ha ualamellyikunk az piaczon barmot venne, es az arrat ualami keppen megh nem adhatna, Az masikunk ne allion aruiaban bozzusagbol hanem inkab kegiessegre uigie magat es tartozzek neky anny penzt adni keolczion ... De az is ugy adgia neki oda az penzt, hogy mihelt azt az barmot a' veueo fel meg uagia tartozzek mingiarast ugian azon tablan meg fizetni [Kv; MészCLev.].

9. odakölcsönöz vmit; a împrumuta cuiva ceva; hinleihen/borgen. *1594:* Banfy Boldisar hogy leaniat hazasita, 4 On talat attam oda keteit (!) altal lukadot hogy el olwaztottak, Czinaltattam ithon wionan meg d 54 [Kv; Szám. 6/VIII. 30b Caspar Semel sp kezével]. *1735:* az executorral járó Hollomezei Nemes Ember, az ... Kővárvidéki embertöl, az pipáját kérte hogj adja oda néki dohányozni, mellyre azon ember aszt mondotta hogy nem adgya melly pipa felett ök szobol öszve kapván Az hollomezei Nemes ember aszt mondotta: de bizony oda adgja, ama (!) pedig, de bizony nem adom ... az hollomezei Nemes ember, aszt mondotta de bizony ide adod Huncz futt [Gáncs/Csicsógyörgyfva SzD; TKl Pintye Petre (22) jb vall.]. *1750/1778:* el kéré töllem a Lo szekeremet, hogy egy kisség adjam oda [Ilencfva MT; DLev. 6]. *1762:* A pénz kivétele elött (: ha igaz hogy pénszt tanáltak :) valo estve kétcer jött hozzám Lupsor Vonuly fia Juon hogy adjam oda a pénz keresö furut [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Ano cons. Bogdány Juon zs vall.].

10. bérbe ad; a închiria, a da cu chirie; vermieten. *1772:* Értetteé bizanyason a Tanu ... eo Excllja Malma felöl, hogy ... taxara Esztendönként 50 forintokért akar kinek ada adtak volna kenálkodtanak vélle? Mi volt akkor oka hogy óly kevés Taxáért ada adták volna? [Kük.; JHb LXVII/2. 371 vk].

11. meg/kifizet; a plăti (cuiva ceva); bezahlen. *1552:* az Bezterchey wraym, az mely zaz hathwan drabantnak walo fyzetessely nekwnk tartoztanak wolna, egy hora, aznak, az masfel zaz foryntyat vgian Bezterchen oda attak az howa my hattwk [Szentiván SzD; BesztLt 30]. *1582:* az porozlo atta wolt oda az két lora az harom lora walo fizetest [Kv; Szám. 3/V. 10 Léderer Mihály sp kezével]. *1633:* Mikor penig Marháink mjnd az Hauasan s mjnd az Erdön ... jart, az felsö socziektöl kouettwk . az hauas es Erdö vamjatjs oda attuk [WassLt Zagran" lako Percz Jeremja (53) vall. — "BN]. *1692:* Mi határosok levén az Hidegkutiakkal, tudgyuk bizonyoson hogj ... azon ... nagj Erdöbe(n) ... az Királyhalmi possessor engedelmiböl hajtottak sertéseket mindenkor, a Gostina pénsztis oda adták [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. *1807 k.:* Szekelly Mihally Uramat aluva talaltam s ... az ö Klme reszitis oda adtam az Menyinek mind az husz Forintat hogy ha fel Serkenne adgya oda, az utan látagatasara ismet le mentem egy reszint hogy meg tudgyam hogy a kezib(e) ment e a penz, s kerdem, azt monda jol tudom Ferentz otsem mert ide adta Sara a Menyem [Sinfva TA; Borb. II].

Szk: *adósságban* ~. *1570:* Zabo Andras ... vallya, hogy ... hallotta azt hogy Zekel peter azt Montha Zabo vinchenek, Jm az zalonnakat oda adom kegnek az adossagba [Kv; TJk III/2. 16].

12. visszaad/enged; a da înapoi; zurückgeben/lassen. *1573:* Fassio testium St(ep)hani Adam Contra Thoma(m) Zeoch ... Mond oztan Zeoch Tamas No oda adom De ky Neh ad hyremnel kwl vgi adia oda, Ez Minapiban mykor be haytotta volna[a] [Kv; TJk III/3. 306b. — [a]Zeoch Tamas a perelt barmokat]. *1618:* (A falut) hatta es engette vsq(ue) bene placitům bizonios okokertt ideigh my kezünknel gonduiselesnek ökaertt, illien Conditiokal es moddal. Hogy valamikor mj kezunktul vgj mint chiak ideighlen leueö gonduiseleöktul ... az houa eö Nga es maradeka paranczolliak kezünkbol mindgiarast ki boczattiuk es oda adgiuk [Kv; Törzs]. *1683/1751:* egy kurva Leányt tartek el szőkék, mégis ha utánna küld, gyolts felső inget, kék Selymes gyólts ingét, viseltt szoknyáját aztis adgyák oda [Süketfva MT; DobLev. I/95]. *1701:* (A) két jobbágyot ... én bizony jó szivel vissza bocsátom s ki adom, ha el akarnak menni, ha penig akarattyok nélkül adom oda, tudgya kgd mely hajlandó az a jószág az el szökésre [Ks 96 gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbálához]. *1797:* a' Groffné Aszszony eö Nga emberei mind tsak Imreh Daniel mellett sompordalnak vala ... hogy adná oda a Marhájokot, de Imreh Daniel nem hogy oda adta hanem egy Puska lévén kezibe mind tsak fenyegetődzessel élt hogy keresztül lövi [Mk II. 8/260 hh Oltszemi[a] Olosz András (36) vall. — [a]Hsz].

Szk: *zálogot ~. 1786:* vadnak olly Szegeny állapatban hellyhesztetett emberek hogy némelly Esztendokben el marad nállak az Vass Dézma ... az kinek modgya nincsen az meg adasba azt meg zálagallyak s mind addig Zalagjat oda nem adgyuk, miglen az nalla heverő restancia Dezma vasat bé nem fizeti [Torockó; TLev. 4/13. 24].

13. (pénzért) elad; a vinde (pe bani); (für Geld) verkaufen. *1591:* Eotues Thamasne Catús Azzoni ... vallia Hallottam mastol hogi ez Mihali feo orr volna ... Egikor egi kest mikor 16 penzen kere teollem ... mondek neki, oda ado(m) de megh ne lopi [Kv; TJk V/1. 137]. *1659:* csak az városi háza vagyon, azt, ha Kegyelmed megveszi, oda adja az öcsém [TML I, 328 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1718:* A' Török Lo egészszen executor (!) ... mindent kénalok vélle olcson is oda adnok, de senkinek ne(m) kel [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1737:* a Venditor ... akárkinekis, ha 60 forintokonn meg-vészi, adja oda [Dés; Jk 236b]. *1773:* Szamosújvárt ... elad egy ember két juhot, melyek alatt volt két szép bárány, tiz forinton. Midőn el akarná hajtani a juhokat, érkezik egy örmény s azt kérdi, hogy nem adná-e el a bárányokat. Amaz mondja, hogy ő eladja, ha ád neki 12 forintot érettek. Az örmény első szóval ígér tizet, amaz oda is adja [RettE 296].

Szk: *hitelben ~. 1806:* a' kik a' Vidékből a' piatzra el adni Szalonnájokot bé hordgyák olly bóvséggel vadnak Keddenként, hogy ... házrol házra járnak, szalonnájokkal kínálkodnak hitelbe is jo szivvel oda adgyák [UszLt ComGub. 1753u] ✱ *vmennyiben ~. 1656:* egi szurke meczetlen lovat ... ada oda ... kilenczed fel forintban [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7] ✱ *vmennyiért ~. 1730:* A hizlalo Serteseket ... most már tiz forintert is oda adnám ha valaki meg adná ertek [Noszoly SzD; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez].

14. *zálogba ~* zálogba vet; a zălogi/amaneta (un obiect); verpfänden. *1656:* ezwst marhat kelletet zalagba oda adni es azt á zalagot Eöt száz forintal ualtotta ki annak utanna [Kv; CartTr II. 901].

15. át/odaenged (vkinek vmit); a ceda/preda (cuiva ceva); (etw. jm) überlassen. *1596:* en tóllem Sebesi Miklos el veúe az louat, azt monda hogy gondgjat viselj eó, en ne(m) tusakodam velle erette. oda ada(m) [UszT 11/45]. *1619:* Az mikor giwlekezni kezdenek az latrok, Repafaluan az en Vómnek ... tegze kez ya volt ... kezdik teolle kerni ... hogy oda nem atta agion vertek ot [Torda; TJkT I. 114]. *1621:* megh ertüe(n) ... Gubernator V eő Naga paranczolattiat ... valami Ajandokba(n) valo Ezwst Mwvék feleól ... valakinel valami talatatik olj az mi zwkseges megh maradasunkra, Biro vramnak es Tanaczanak oda adni tartozzanak [Kv; TanJk II/1. 334–5]. *1755:* Midön ... László Pétert el akartam fogattatni ... hozzám jött à Felesége azon kérvén, hogy minek előtte Déván raboskodgyék (!) a Férje, inkáb ... oda adgya két őkrét, tsak ne raboskodgyon a Férje Déván [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1843:* (Varga Katalin) a templom előtt a népet biztatá s tanítá, hogy az erdőket, melyekben nincs épületre való fa, szabadon vágják, és fejszijeket a gornyikoknak oda ne adják [VKp 97].

16. (várat/területet) felad, ellenség hatalma alá enged; a preda inamicului (o cetate/un teritoriu); (Burg/Territorium) aufgeben, dem Feind überlassen. *1658:* Az mit az török kíván, írva küldte ide az nemességnek, ötszázezer tallért mindjárt megadja az ország ... másik, hogy negyvenezer arany legyen az adó; harmadik az, hogy Karánsebest, Lugast mindjárt odaadja [TML I, 276–7 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* hogy a végházak közül csak legkisebbet is odaadni akarnának, azt hinni nem kellene [SKr 489]. *1676:* portára német követ ment és olyan szók is lettenek volna, az Tiszáig odaadják az töröknek [TML VII, 200 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

17. feleségül hozzáad; a da o fată după cineva, a-i da cuiva de soție pe cineva; ein Mädchen an jn verheiraten. *1587:* az Mirche vajdáné unokáját, Ivan logofet leányát ... Vlad vajdának szerzették volna ... örömest törekedtünk benne és arra is vittük Ivan logofetet hogy oda is adja leányat [Gyf; Veress,Doc. III, 98 Báthory Zsigmond Petru-Voda Șchiopulhoz]. *1705:* ma az úr egy Szentkirályi nevű szolgájának, ugyanitt az udvarban lévő Gombás nevű leányt megkéretvén Haller György és Lázár György uramék által, és én lévén a kiadó fél, odaadák, és ugyanakkor az esketés is meglőn [WIN I, 392]. *1710 k.:* nem tudom, mi az ördög vitte Teleki fülébe, hogy Pernyesziné által vettem én a leány megegyezését; nosza villámlani, csattogni: ... miért nem kellett legelébb ötöle kérni, jó szívvel odaadta volna [BÖn. 753]. *1776:* Gróf Kornis Ferentzné ... meg bánta vólt, hogy két hétig terminust tett Groff Lázárnak, és aztot izente tőlem tsak jójen ki, mert mingyárt oda adgya Kornis Annát [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

18. *mûre ~* inasnak beszegődtet; a da un copil la meserie; als Lehrling dingen. *1629:* en attam oda az mûre az iffiaczikat en tanittattam [Kv; TJk VII/3. 110].

19. (hitet) elhagy/felad; a părăsi (religia); (Religion) verlassen. *1773:* az unitárius püspök, Ág István s a papok ... A confessiójokat odaadták [RettE 302].

20. *~ja magát* jb-ként földesúri hatalom alá helyezi magát; a se lega iobag; als Leibeigener sich unter gutsherrliche Herrschaft stellen. *1632:* (Kayczia Mihal) Beldi Kellement ugy zolgalta mint egik iobagia, esmet oda ada magat [BLt 3 Petrus Marton de Kozmas[a] (60) pp vall. — [a]Cs].

odaadás 1. átadás; predare; Übergabe. *1667:* Gondoltam ugyan, hogy nehézségére van Nagyságodnak az lónak odaadása, de hogy ily nagy nehézségét szenvedjem Nagyságodnak ... nem hittem volna ... ha vétek van benne, nekem ab-

ban vagyon vétkem, hogy jovallottam odaadását [TML IV, 116 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. (kéz-)odanyújtás; întinsul (mîinii); (Hand) Hinreichen. *1710 k.:* a sok ember között való szemérme a leánynak úgy reszkettette a kezét", hogy amint ekkor a jobb kezem odaadása miatt a bal kezemben kelletett a nádpálcámat fogni, amely is elég rövid volt, arra a nádpálca tetejére kellett eresztenem a kezét [BÖn. 752. — "A püspöknek].

3. rendelkezésre bocsátás; punere la dispoziţie; Zurverfügungstellung. *1594:* Amy nezy Az Algiuk, tarazkok, es ahoz valoknak el vontatasat, mely tereh visselesben ha az zwksegh hozna, kewantatnęk Ne tala(m) Az Zaz vraim lowaiknak Barmainak oda Adasa, az eo kgmek kichinded zabadsagok ellen [Kv; TanJk I/1. 237].

4. (vár)feladás; predare (a unei cetăţi); (Burg)Übergabe. *1657:* Kezdé ... olvasni és tolmácsoltatni az conditiókat, melyek közül vala egyik: Jenőnek odaadása" [KemÖn. 181. — "Folyt. a fels.].

odaadat 1. átadat; a face/dispune să fie dat cuiva; übergeben lassen. *1667:* Szilágyinak abban bizony nincsen semmi vétke, méltatlanul szenvedi Nagyságod nehézségét, mivel bizony nem akarja vala odaadatni" [TML IV, 116 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — "A lovat].

2. kölcsönadat; a dispune să fie dat cu împrumut; verleihen lassen. *1656:* Petki uram kéreti az gyalmot, de bizony itt Sz.-Miklóson vagyon, nem Panitban, mert ha Panitban volna, csak egy czédulájára is oda adatnám ő kegyelmének ... az micsodás hitván gyalmom vagyon, innet is oda adatom ő kegyelmének [TML I, 11 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

3. kifizettet; a dispune să se dea/plătească; auszahlen lassen. *1675:* Már Barkóczi uram is be jött Máramarosban. Én jovallanám Nagyságodnak, az pénzt ne adhatná oda neki az terminusig; ott az itélő mester előtt adnák meg neki [TML VII, 127 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

odaadatott vki számára átadatott; care a fost cedat cuiva; jm übergeben. *1700:* Gyula Fejérváratt azt az Reformata Oo Scholát, mellj az Várban benn az Apaffi és Bethlen Sámuel Vramék házok, és az Catholicus Atjafiak(na)k nem régen az Diplomában oda adatott Templom között vagyon ... ő Kglmek az Catholica Religion lévők el foglalni, és magok számára meg akarják építtetni [Törzs].

odaadhat 1. átadhat/nyújthat; a putea preda; übergeben/reichen können. *1697:* szentt Peter napian el uittek az Sajtot ... az Klastromhoz, de akkor sem vólt mogyok benne hogj oda adhassák [Kotormány Cs; CsJk 2].

2. vki kezére adhat; a putea ceda cuiva; jm überlassen können. *1700:* (Az iskolát) ő Kglmek az Catholica Religion lévők el foglalni, és magok számára meg akarják építtetni ... azt az Szándékokat ő Kglmek tegyék le, mert ... ha csak erővel el nem vészik, edgy általljáb(an) oda nem adhattják" [Törzs. — "A reformátusok. — A szöveg elejét l. *odaadatott* al.].

3. (földet) használatba adhat; a putea da în folosinţă (un teren); (Feld) in Benutzung geben können. **Szk:** *dézmájára* ~ *1664/1687 k.:* Hogy ha ezen földet ... à vérek nem vetnék szántanák az hites égy ház fiak másnakis oda adhassák dézmájára hogy az Templom kárt ne vallyon [Kibéd MT; MMatr. 200].

4. eladhat; a putea vinde/da; verkaufen können. *1737:* ha 60, forintokat ád valaki azonn Házért, oda adhattya Kóváts István ő kglme [Dés; Jk 237a].

5. feleségül hozzáadhat; a putea da o fată după cineva; jm zur Frau geben können. *1772:* Sombori János uram testvérhúgát tartja, azért én is azt gondolám, hogy ha őkegyelme elvehette unitaria testvér húgát, én is odaadhatom, kedve lévén leányomnak is hozzá [RettE 279].

odaadódik ki/megfizetődik; a fi plătit/dat; ausgezahlt werden. *1807 k.:* ő Klme beszéllette nékem, hogy tíz Forintal ados volta (!) Székelly Mihálly Uramnak ... a Menye Szekelly Mártonné kezibe adta, az után tsak ketelkedvén magáb(an) hogy az Őrögnek oda adodaté vagy sem le ment maga Szekélly Mihally Uramhoz [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihálly (49) ns vall.].

odaadott 1. átadott/nyújtott; care a fost dat/predat cuiva; übergeben/reicht. *1760:* Ugyan most vettem észre, hogy a minapiban a feleségemnek odaadott két aranyat nem találjuk sohult is [RettE 110].

2. rendelkezésére bocsátott; care a fost pus la dispoziţia cuiva; zur Verfügung gestellt. *1736:* Az Actrix haladatlanul tselekedvén Borsai Vaszillyal, maga dolgara ingyen oda adott szekérét arestalni akarta [Torda; TJkT I. 109].

3. megfizetett; care a fost plătit/achitat; bezahlt. *1668:* A törvénynek igazsága is azt mutatja: ha valakinek marháját valaki megveszi, annál inkább, mikor más⟨t⟩ vet el róla, avagy az marhát el kell venni, megadván az árát, avagy odaadott Szent Miklós pénzét amittálja [Kv; KvE 205 LJ].

odaajándékoz 1. ajándékban odaad; a dărui/a face cadou (ceva cuiva); hin/verschenken. *1592:* Barat peter vramtol weóttem egi feyer zwnieget, Melliet az Katonaj Mihali vram leania Menyegzeyekor Aiandekoztunk oda tezen az arra f 7 d 0 [Kv; Szám. 5/XIV. 70 Eppel Péter sp kezével]. *1672:* én bizony soha nem tudom, mihez alkalmaztassa magát szegény Baló uram az szekerek előtt való marhák felől, ha odaajándékozza-e, nem-e [TML VI, 251–2 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* A bibliotéka felállítására nézve a mi hannoverai bibliotékánknak sok könyveit odaajándékoztuk [FogE 234].

2. kb. (munkát) ingyen végeztet; a oferi drept cadou (munca efectuată într-o anumită perioadă); (Arbeit) unentgeltlich verrichten lassen. *1710 k.:* Eljöve a gyülés. Első propositio lőn a citadellához való dolgosok rendelése ... mondám: Igenis, amint eddig, in defalcationem quanti pro tot vel tot mensibus ... monda a gubernátor: De az két első holnapot jobb csak odaajándékozni [BÖn. 925–6].

odaakad odakerül, ott marad; a ajunge într-acolo (întîmplător); hingeraten, dort bleiben. *1695:* Tudok egy ünő tinot kek szőrűt idegen marhát hogy itt vagyon Fenesi Mihalynal, az mely az Tőkóly jarasakor akatt oda [Kökös Hsz; MvRKLev.].

odaalá 1. ott alant/lent; acolo jos; dort unten. *1570:* ha hwl oda alah Az Zamos Mentebe Talal Malom helt es hyrre Tezy eo kegnek ... Megh kely neky Engedny [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1598:* Az Thorday wram dolgat amy nezy ... Biro vram erche megh az valaztot vraimtol kik oda ala woltanak az Giewlesben mibe forgot legien [Kv; i.h. I/1. 309]. *1634:* Monda Agoston Janos, Jay megh halok, kire monda az

Attya, am haly megh, mert veztegh ulheczy vala oda ala szölö uegin ne koslatnal minde(n)nut [Mv; MvLt 291. 30b]. *1637:* Monta aztis Szabo Pal hogj le tekertek oda ala az kertereöl az lakatot [Mv; i.h. 120a]. *1638 k.:* vagio(n) egi leania aszszoni ember oda ala lakik mas haznal [Km; GyU 30]. *1773:* Midón a havas tetőre felmentek, köd volt s nem láthattak egyfelé is. Kérdezte ófelsége, vajon oda alá vagyon-é köd [RettE 299].

Szk: ~ *való* lenti. *1587:* Byro vram kert volt az fenessy byrotol az oda ala valo keet Seowenyeheoz Tamaztnak valo fatth 20 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Zabo György isp. m. kezével].

2. lent délen, délebbre fekvő helységben/vidéken; în sud, într-o localitate/provincie mai sudică; in unten/südlich liegendem Ort/Gegend. *1630:* arra viseljen gondot az vezér, hogy ha ismét fel kell ülniek, oda alá Rácországban, Boszniában és több helyeken szabad legényeket jó puskásokat fogadjon tízezret [BTN[2] 427]. *1659:* Péter is, a Christophné szolgája, oda alá volt most Lippa felé [TML I, 316 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz Nagyváradról]. *1690:* az én szegény hugom jó darab üdőktől fogva fekszik oda alá Aranyon[a] [TML VIII, 504 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Betlensztmiklósról (KK). — [a]H]. *1731:* Kovats Maria Aszszony özvegy koráb(an) meg betegedet vala egykor oda alá Szelistyén[a] [Mezőszengyel TA; Born. XXXIX. 16. — [a]H]. *1752:* Egy Dévaról aufugiált Béres itten retinealtatván, holmi Lopasokba ejtette oda ala magat [Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev. Nsz-ből].

Szk: ~ *való* lent délen történő. *1672:* Jobb azert egy kevéssé tűrni s az törököt bosszúsággal nem illetni ... Azért az haszontalan oda alá való kapdosásnak hagyjanak békét [TML VI, 136 Teleki Mihály Pap Izraelhez Kővárból].

3. arra aláfelé; acolo în jos; dorthin nach unten. *1585:* Keozegheó Jstwan vallia ... Dauid Janos es Kutos Marton ... megh rakak esmegh Zekereket[a], de en vgy Adam Akor fell hogy az Templum eleybe vigiek oda Ala [Kv; TJk IV/1. 458. — [a]Kövel]. *1595:* Teyet költünk szepen forolúa oda ala az Ispútalyba(n) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 213 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1638:* En az en fiam utan megjek vala ki az mezeöre oda ala az sziget fele [Mv; MvLt 291. 149b]. *1681:* az Szűretre hinak oda álá mind az egész Atyafiak [Körtvélyfája MT; BálLt 1].

odaalább 1. ott lentebb; mai în jos; dort weiter unten. *1638:* Puszta haz hely Nagi Matiase ki oda alab lakik [Szászfenes K; GyU 35]. *1638 k.:* Puszta haz hely Fazakas Meniharte, de oda alab veott hazat es ott lakik [Km; GyU 30].

2. a szöveg lentebbi részében; mai jos; im Text weiter unten. *1640:* Az Kis Galacziak ... semmi adoual nem tartoznak ... Az külsö falukon penigh különben vagyon mind oda alab specificaltatik [UF I, 687]. *1662:* honnan lehetne annak a nevezetes főhelynek s derekas erősségnek romlása s veszedelme ! mint oda alább erről elég siralmast érthetünk [SKr 297].

odaalatt ott lent; acolo jos; dort unten. *1593:* Mikorra fel hoza az leany az bortth kezembe(n) ada az zomokott meg tekintem az bortt latam hogy kewes kerdem ha megh vagione, s monda ... hogy megh vagion cziák hogy az zomokban nem teczik mert Jgen zeles oda alat [UszT].

odaáldozhat arra feláldozhat; a putea sacrifica pe cineva pentru ceva; für etw. aufopfern können. *1710 k.:* Anno 1674-béli gyűlés alatt való dolgokat már megírtam és még akkor megjövendöltem. Ezt a tüzet pedig akkor jól szította Bánffi Dienesné is, és szerették volna az akkori participes conjurationis, ha annak az asszonynak, mintegy pro satisfactoria expiatione odaáldozhatják Béldit [BÖn. 676].

odaáll 1. arra a helyre áll; a sta în acel loc; sich hinstellen. *1592:* hogi be hajtak egy lyukat nytanak az kosaron es oda alla az Zaz Jakab fia [HSzj *kosár* al.].

2. odaszegődik; a se angaja la cineva; sich verdingen. *1765:* azon Béres ... tsak ä katonaság elött állott oda[a], mert eddig soha nem szolgált [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 47. — [a]Borsai Sándor szb-hoz].

3. vkihez/vki mellé odacsatlakozik; a trece de partea cuiva; sich jm anschließen. *1653:* 1603-k esztendőre kelve tavaszszal Székely Móses esmét feljöve tatárral, törökkel. Bektes bassa vala a törökök előtt, és sokan melléje állának a székelyekben is, s mind a városokat magához hódoltatá Szebenen és Fogarason kivül. Háromszék sem álla oda melléje, de a nemesség inkább mind oda álla [ETA I, 78 NSz]. *1662:* Apafi uram részéről, mihent Haller és Bethlen János uramék oda állottak, mindjárt felküldtek. Itt benn is bizony valóban erősödnek, mert minden rendek mellé állottak [TML II, 244 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ma szóliták meg Toroczkai István uramat notára ... Azután Pekri uramat is, de az felesége supplicatiót adván bé az országnak, minthogy még egészen nem bizonyos, ha odaállot-é Rákóczi uramhoz vagy nem, mostanról differálák [WIN I, 67].

4. *átv* vkik közé beáll; a se alătura ...; unter irgendwelche sich einstellen. *1704:* Száva uram feladván Fehérvárat, maga is odaállott a kurucok közé [WIN I, 81]. *1716:* Pap Szávul ... Hadak vagy valami erőszakosok kőzzi nem igyekezik állani, s nem is áll ... ha penig oda állana hatalmasok kőzzi ... az fen meg irt poenat negyven 40 Forintokat ... meg véhesse [Zápróc SzD; WH].

odaállat odaállít; a pune/prezenta; hinstellen. *1568:* bochassa Kmed Ide keoz herre walahoa Törűynre az dolgot my kezesegünkre oda allatyuk a zaúatost [Galac BN; BesztLt 51].

odaállattatik odaállíttatik; a fi ridicat/construit; hingestellt werden. *1662:* (A váradi várban) a ködmenes épület is a kőfalon belől semmi haszonnal odaállattatván, a kasamáta erős földtöltéssel ugyan megújíttatott és jól megcsináltatott vala [SKr 600].

odaállít odahelyez; a pune undeva; hinsetzen. *1669:* Az porkoláb dolgábul az egyik helyében tehet mást, de az másik helyében kit az tanácsurak tetszéséből állított oda urunk, az helyében ő nagysága tehet [TML IV, 617 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

odaállított az adott helyen munkába állított; care a fost trimis/pus la lucru; an die Arbeit gestellt. *1840:* akkoron oda állitott öt Kaszásim édgy Szekeretskénél több Sarjut édgybe nem gyűjthettem (!) [Dés; DLt 983].

odaállíttatik arra a helyre állíttatik; a fi pus în acel loc; an jene Stelle gestellt werden. *1662:* (Szeben ostromakor) a benn valók ... Szebenből kiütvén, az ott levő gyalogokat és szegény paraszt szászokat is, kik akkorban a gyalogok szá-

mok kiteljesítésére, a lövőszerszámok emelgetésére nagy szerencsétlenségekkel odaállíttatni tanáltattak volna, mind levágván, a lövőszerszámoknak könnyebbjeit a városba benyerték és vitték [SKr 525].

odaáltal odaát; dincolo; drüben. *1602:* fodor marton ... hogi a war zolgalatiatol es egieb zolgalattol adotol ohassa magat wgi kezde oda altal a gerebeknj zolgalni [UszT 17/39 Sigmond mihaljne Ersebet Zent Abranj (50) vall.].

odaballag arra a helyre ballag; a se duce incet/agale intr-acolo; hinschlendern. *1633:* oda ballagek s megh riaztam az zekeret [Mv; MvLt 290. 115a].

odább l. odébb

odabe 1. ott benn (a házban); acolo înăuntru (în casă); dort drinnen. *1570:* Kathalin Adam Janos zolgaloya, Azt vallya ... Latta hogy az Zwrch (!) Takachne, Az Zabo Janos ablakan be keonyekleot volt, vgy zydia volt ... es azonba peoky volt eokett oda be [Kv; TJk III/2. 94]. *1572:* Kyral Mathe hity vtan vallia hogy ... smet beh ter az azzon az hazba Mond oda beh valakinek Hamar Meny ky Innet [Kv; TJk III/3. 1]. *1584:* Zentmiklossy Gergely vallia ... Immar oda be meg leót volt Aminek meg kellett lenny Es az Niergesne Mutattia vala a Bors Eorleo fath kyt raita el teortek volt [Kv; TJk IV/1. 295]. *1593:* Piroska Kadar peterne vallia ... az ablakon halgattni kezdek, halla(m) hogi valami zeorgetes vagion oda be [Kv; TJk V/1. 327]. *1633:* Zabó Jacabné es Giarmati Márton oda mentek volt az eő hazahoz ... megh az Aszonia reajok vetette az retezt, es azok odabe voltak [Mv; MvLt 290. 126b]. *1644:* En Ne(m) lattam hogj Haydu Marton verte volna az giermeket, hanem oda be hallam az hupogasat, ki Menek hat szinte(n) akkor hatta el az giermek vereset Haydu Marto(n) [Mv; i.h. 291. 431a]. *1764:* én oda bé hagytam ... Czérkesz Martzit [Parajd MT; DLev. 3/XXXIII. 9].

Szk: ~ *való* benti, a ház belsejében levő. *1582:* St(ep)hanus Bereczk ... fassus est Latam hog ez fel perest ky vonak ketten hayanal fogwa ... en az oda be valo kezdetben semmit Nem lattam [Kv; TJk IV/1. 14].

2. ott a település határán belül; acolo în interiorul hotarului aşezării; dort innerhalb der Grenze der Siedlung. *1599:* En külombe(n) nem tudom ki birta s minth birtak oda be az erdeót hane(m) az nyres mezeót túdo(m) hogy orozhegy birodalom; de az erdeyęt en ne(m) tudom minth birtak, merth en Juhual iarta(m) oda be nyarba [UszT 14/11 Joannes Andras de Farkaslaka (55) lib. vall.].

3. ott benn (vmely távoli vidéken/külső országban); acolo înăuntru (într-o regiune îndepărtată/într-o țară străină); dort drinnen (in einer entfernten Gegend/einem fremden Land). *1599:* En teobzer oda be ne(m) iarta(m) hane(m) czak ez eósze(n) [UszT 14/14 Benedictus Drabant de Fanczal (50) ppix vall.]. *1631:* aztis hallotta(m) mastul hogy megh hazasodot bizonioson oda be az Szekely gjörgj [Mv; MvLt 290. 58b]. *1671:* holmi Rabok ki váltására némely Eörményektől maga kezességére kért volt fel bizonyos summa pénzt, mely pénzel egy Balogh György nevő embert hagyván odabe Tatárországban ... ki meg vévén eőket, ki is hozta már teőbb esztendejenel [Radnót KK; DLev. 3/XXXIA. 14]. *1688:* Oda be Havaselföldében 1688 Januariusban az ojeritert vettek el az vajda szamara az szám vevők az vra(m) ő kglme juhaj közzül örög baranjos s gyapjos juhat nrő 2 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1723:* en ide ki meg latom, mint vettethetek, el hiszem tű sem mulattyátok el oda bé [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Méhesről (TA)]. *1747.* Ennékem kevés portiotskám lévén Nms Három Széken gyakorta fordúltom meg oda bé [BfN David Fogarasi alias Nagy (52) ns vall.]. *1771:* idősbb Eresztevényi István Uram a kurucz világnak a vége felé béis ment volt az Oláh országban s ugy hallottuk, hogy oda bé a szolgája egy éczaka ... meg ölte [Maksa Hsz; HSzjP Chatarina Antal Consors Nobilis Antony Kanyo (72) vall.].

4. ~ *a földben* benn a földben; înăuntru în pământ; drinnen in der Erde. *1710 k.:* úgy kell a lábakat egyenesen a pogonok alá csinálni, minél erősebben lehet, úgy, hogy az olyan lábnak az alja még szélesebb legyen a kőfalnál, és mindkétfelől úgy scárpázódjék alája annyira, amint a kőfal mostani vastagsága odabé a földben [BÖn. 503–4].

5. belül; înăuntru; drinnen. *1582:* Jgiartho giörgi ... felesege az adgion fekszik walla es nagy eresen Jaygat wala ... monda Jay minttha az ebeg (!) ragnag (!) oda be a testemed (!) [Kv; TJk IV/1. 59d J. Linzinger al(ia)s Borbely vall.].

6. be (a házba); înăuntru (în casă); hinein (in das Haus). *1603:* Varadj Chizar Andras vallia ... Dobos Jakab ... all vala az Borbely Jmreh ablaka alat ... es kialtia vala oda be" [Kv; TJk IV/1. 707. — "Köv. a szöv.]. *1668:* énis fel kapám a Dobai puskáját, hogy bé leojjek oda bé [Diós K/Kv; Ks 65. 43. 20].

7. oda (vmely távoli helyre/vmely idegen országba); intr-acolo (într-o regiune îndepărtată/într-o țară străină); dorthin (an eine entfernte Stelle/in irgendein fremdes Land). *1677:* kezdék ők az követeket én hírem nélkül oda bé is küldeni urunkhoz, hogy az én interessentiám nélkül vehessenek választ [TML VII, 535 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz Kővárról]. *1704:* Ugyan ma a havasalföldi postától küldöttem leveleket odabé | A moldovai vajda is elküldötte az úrnak a Teleki uram levelét, kiben írja neki, hogy az úr tavaly béhajtotta volt marháit és ménesét odabé, az zűrzavarok mia [WIN I, 237, 283]. *1738:* ha szükségesnek fog mind azon által ítíltettni, lehet azon vállaszt innen oda bé dirigálni [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez].

odabecsültet vki számára felértékeltet, fel/megbecsültet; a dispune să fie estimat/evaluat pentru cineva; für jn abschätzen lassen. *1613/1640:* az Balogh Istva(n) leanjatol, Janosi Mihalynetol veuek megh azt az Eőrökseget Negy ökrőt 20 forintert bőczyvltetenek oda [Gyalakuta MT; LLt 71/7].

odabékéllik kb. békével teli szívvel odajárul; a merge/a se duce acolo cu inima împăcată; mit friedevollem Herzen hingehen. *1710 k.:* te is a te imádandó isteni jobb kezedet nyújtád énnékem ... odamenék, odaborulék és oda békéllém isteni szent kezedhez [Blm. 1005].

odabenn ott bent; acolo înăuntru; dort drinnen. *1662:* Az lengyelek a sáncok felső kapujánál menvén ostromnak, nagyon emberkedvén, a sánc kapuján felesen be is ütöttek vala. De végre a belső erő megsokasodván ellenek, visszanyomattanak, odabenn is szakasztatván közülök bennek kár is esett [SKr 329]. *1772:* annakutánna sokáig voltak oda ben mind a ketten [Dés; DLt 321. 79b Sam. Tot (26) ns vall.]. *1823:* míg én a külső szobában el szenderettem, — azalatt a gyermek oda benn meg lett [Várfva TA; JHb 48 Popa Máriska Dsoszán Simon felesége (19) vall.].

odabír (oda) bebír; a poseda terenuri din altă localitate; besitzen. *1572:* volt ... egy darab fold kyth ... Kerekes gyorgy ... az tob fogas melle zakazta az olta aztis oda byryak [Bedecs K; KP. Marta Mate jb vall.]. *1591:* halúa sem hallottam hogj Chakan Balas az Adorjan eórekseget penzen vette volna, hane(m) hogj Adorian Gergelj megh hala, Az felesege Chakan Balasni mene lakni vgj kezde Chakan Balas oda birni [UszT]. *1597:* (Az öröksége) nem alienaltathatik igy el teóllem Verús herestól, vgjan megh kewano(m) az en hazamhoz, minth hogj oda birtak az eleóttis, es ahoz az hazhoz walo feóld [i.h. 12/9]. *1604:* Az neúezetes bükeket Abastfaluinak hallotta(m), mert oda birtak [i.h. 18/99 Georgius Becze de Janosfalua (32) pp vall.]. *1616:* holta vta(n) oda byrtak minde(n) eoreoksegytt minde(n) marhayatt Jozagatt fiaitt az Lazar Janos vra(m) vdvaraba vivek ala [Cssz; BálLt 61].

odabíró (oda) bebíró; care posedă terenuri din altă localitate; besitzend. *1721:* öszve gyülvén mind Felsö Sz: Mihalyfalvi Uraimek, mind Also Singfalvi Uraimek töb oda biro Possessor Uraimekkal edgyüt, mind két reszröl eo klmek mi nekünk az hatar(na)k terminussat mutagatták [Asz; Borb. II].

odabocsát 1. odaenged/ereszt; a lăsa să meargă intr-acolo; dorthin gehen lassen. *1599:* Ott wolta(m) az Wargha Pal hazanal, haza ieöwe az fia wires[a] agyal, zabliat ragada, s mo(n)da hogy Kis Thamas hazanal eset raita az a węr, mi megh kapwk s ne(m) bocsattuk oda [UszT 15/186 Stephanus Jakab vall. — [a]Javítva az eredetiben]. *1600:* Az zena feo dolgarol vgy zolottanak eo kgmek hogy valamegh az zena keon[a] lezen se az Menes Paztornak se egyebeknek barmott es menes lowakat ne legyen zabad ... oda bochyatany [Kv; TanJk I/1. 366. — [a]Olv.: künn] | az Bagjak[a] mind eltig megh tartottak azt az szena fűuet mind az keórniól ualo faluktol, semmi fele barmoth ne(m) bocziatottak oda [UszT 15/101. — [a]Bágy (U) lakosai]. *1618:* Kérezettem is Kamuti uramtól, hogy bocsásson az díványba, hadd hozzam ide ókegyelméhez[a], hogy explorálja ökegyelme, ha arra való; oda sem bocsáta ökegyelme [BTN[2] 121. — [a]A tolmácsnak ajánlott embert]. *1625:* Benczeo Pal ... Kerek Too new heliben ki boczatuan marhayat, az meli oraban ki boczatotta volt marhaiat, azon oraba(n) harom eokrei es egi wneo tehene az otúalo gonoz fwúek volta miat megh holtanak ... az J. falu tutta az helinek gonoz voltat be kellet volna az megh Neüezet heliet kertelniek ... uagi szekes heliwnkeon hirdettek volna megh hogy ne boczatta volna oda az megh irt Jobbagiom marhait [UszT 47a]. *1710:* Mikor az Sarjut egyező akaratbol a Határ birák felfogják senki lovát, tehenit barmát oda bocsátani ne merészellyen mig meg szabadittya a határbiro [HSzj *határbiró* al.]

2. odaküld/meneszt; a trimite intr-acolo (pe cineva); hinschicken. *1557:* Im bocyatam egy emboromert Illes barlat kegelmethez borgon vagion valamy jobagwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegyelmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk azert Kegelmetek bocyassa oda emberet lassuk megh Teorwen zerint ha Kegelmeteket illete y [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Mikó és Franciscus Apaffi Gregorius Timar beszt-i bíróhoz]. *1570:* im mostan oda bocháttam Eg' zolgamat Tamas deakot, keg:hez hog' k.gd Az zekereseket Jnditassa myngiarast, az kw hordasra [Szúv; i.h. 44 Petrus zentmyhalffalwy p(rae)fectus et provisor Arcis Nouę w(ar) lev.]. *1571:* Jm oda Bochyattham az Emberemet kdet kerem hog' kd zorgalmatosson zereztesse meg az dezkakat [Szúv; i.h. 3509 P. Zentmyhalffaluy Casp. Zewch beszt-i bíróhoz]. *1595:* Biro vramat eo kegmet kerik varosul, hogi ... Caspar deakot bochassa oda ammikor zwkseges lezen ott lennie [Kv; TanJk I/1. 253]. *1662:* (A vezér) mindjárt oltalomlevelet íratván a városra, egy agával vagy hatvan jancsárt is odabocsáttani parancsolt vala [SKr 658].

odabocsátandó odaküldendő; care urmează să fie trimis intr-acolo; hinschickend. *1642:* Sigeti es Galaczi Uram hites tiztek leuen Doboka varmegieben ... az Vayda oda boczyatando Boeri elöt ... referalhatnak[a] [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz. — [a]A szóban forgó ügyben].

odabódorog odakószál, elbódorog; a hoinări; sich umhertreiben. *1779:* azután szökött el, innen és jó darab ideig oda bódorgott [Km; KLev.].

odabogaraz odabódorog/kószál; a hoinări/vagabonda; hinschlendern. *1779:* (Vitéz Klára) egy Szilágyi nevü huncfut korhellyel elszökvén három hónapig odabogarazott [RettE 403].

odabolondoskodik szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *~ja fejét* bolondul jobbágyságra köti fejét; a se lega iobag ca un tîmpit; sich dumm zur Leibeigenschaft verdingen. *1664:* mondotta neke(m) Szab⟨o⟩ Andras hogy eö oda bolondoskodta, kötötte fejet, Jobbágysághra Béldi vramek(na)k eö kgmekk [Kovászna Hsz; BLt].

odaborít kb. felborulva odanyom; a strivi/zdrobi; hindrücken. *1657:* egy faluban csűrben készülvén asztalhoz, szinte asztalnál ülvén egy része leszakada, csak nem oda burita; kit rossz omennek tartottam [KemÖn. 142].

odaboríttatik odanyomatik/szoríttatik; a fi împins la ceva; hingedrückt/preßt werden. *1662:* Az ellenségnek elöljárója közelítvén ... úgy a Marosnak szoríttatának, hogy nagy része a Marosba ugratván, odaboríttatnának | Barcsai Ákos ... Budai Zsigmond nevü máramarosi nemes emberrel együtt ... egy szekérbe, lábakon levő vasakkal felhányatván ... odaboríttattak, lakatoltattak vala [SKr 411, 651].

odaborul (oda) leborul; a cădea în genunchi, a se prosterna; niederfallen/sinken. *1710 k.:* te is a te imádandó isteni jobb kezedet nyújtád énnékem ... odamenék, odaborulék és oda békéllém isteni szent kezedhez [BIm. 1005].

odabujdosik 1. (hosszú időre) elbujdosik; a băjeni; (lange Zeit) herumschweifen. *1593:* Ach Miklos zilahi tanachbeli ember vallia: Mikor halala teortenek az Czeh Tamasne fianak, el budosek Kresteli Marton, es hat eztendeigh budosek oda [Kv; TJk V/1. 401]. *1634:* ez Azzony ... az Akosfalui malombeli molnarral el szökek, es mind oda budosot [Mv; MvLt 291. 32a]. *1714:* mikoron én Magyar országról a' bujdosásbol haza jüttem azt a' Hajas Janost a hazamnal találtam, ő lakott benne mig én oda bujdostam [Somosd MT; BálLt 86].

2. (bujdosás közben) vhová odakerül; a ajunge intr-un anumit loc (ca băjenar); (während der Herumwanderung) irgendwohin gelangen. *1710:* Macskásrol a' haborusag mia, el kelletet vala bujdosnom, a, moros, mellé, Veres martra,

ott szallottam, az Napolyi péter Ur(am), Földire s mikor sellernek, bé, alkuttam, eó kglméhez, kerdi tőllem, eo kglme, honet bujdostam, oda [Hosszúmacskás K; JHb III/74].

odabújik (oda) bebújik; a se ascunde undeva; hineinschlüpfen. *1590:* Azon keozbe ragada Peter kowachi egi keowet fel; az Azon keozbe bwuek el egi hordo megeo, mert ha oda nem bwth volna hat agion hagitotta volna [Kv; TJk V/1. 41 Kaniagiartho Andras leania, Sophia vall.].

odabukik (oda) bebukik; a cădea în ...; hineinstürzen. *1756:* mikor már oda érkeztem a Lajtorja a kutba volt téve, és az első Legényis oda bukván, még éppen meg nem holt volt hanem ott hortyogott és hirippelt [Told. 16/49].

odacéloz célzást tesz; a face aluzie la ...; Andeutung machen. *1676:* Kegyelmed foveálja az magyarországiakat és hadra is Kegyelmed akarja vinni ez hazának lakosit ... Nem nevezik Kegyelmedet, de bizony oda czéloznak [TML VII, 207 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz].

odacövekel cövekkel kiköt; a lega de un ţăruş/pripon, a priponi; anpflöcken. *1726:* ha fü lenne benne a lovát is oda tzüvekelne [Szentháromság MT; Berc. 1. 10/39].

odacsalt arra a helyre csalt; care a fost atras în acel loc; hingelockt. *1793:* Mär Pällfi Uram bujjába egyebet nem tselekszik, hanem a kednek régi oda tsalt lo cserélő czigánynyaival sokadalomrol sokadalomba jár [Drassó AF; GyL. gr. Lázár János lev.].

odacsap (állatot) kicsap; a scoate la păscut; (Tier) austreiben. *1730:* arra való nézve osztán a' Falusi emberek is, a kik(ne)k Lovok volt s vagy czöveken, vagy penig a' Csordában tartotta oda csapta, s igy osztán mind el pusztitották a' Sarjut [Türe K; Told. 28].

odacsapat állatot kicsapat; a pune să scoată la păscut într-acolo; (Tier) austreiben lassen. *1720:* az aszszonya szánszándekkal oda Csapattya az ökreit az ... specificalt Retiben [Koronka MT; Told. 26].

odacsapong odakószál; a hoinări/vagabonda; hinschlendern. *1679:* hetedik esztendőben fordult immár Szöts Mihály hütetlenül feleségét Kis Katat Gyermekivel együtt el hagyta, azolta oda tsapongot [SzJk 140].

odacseppen (váratlanul) odaérkezik; a sosi într-acolo (pe neaşteptate); (unerwartet) hin/ankommen. *1843:* Varga Katalin csak odacseppent egyszer a faluba valami három évvel ezelőtt [VKp 106].

odacsigaz (lovat) elcsigáz/kinoz; a istovi/chinui (un cal); (Pferd) abquälen. *1649:* Varos posta Louat Beztercze felé az Postak zellyel oda czigazuan, onnet igen igen hituanon, turosan haza kerüluen ithon holt megh | Varos Posta loua holt meghi, egi fejer miuel hogi az postak sokaigh oda czigaztak Beztercze felé [Kv; Szám. 26/VI. 552, 26/VII. 543].

odacsinál 1. vhová felépít; a construi/clădi în acel loc; irgendwo aufbauen. *1604:* ez kamara faiat penzel üeüe, ugy czinala oda, az kamara(n) alol egj kis Jstalot is czinalt agasra [UszT 18/79 Vrbanus Andras de Farczad lib. et Judex possessionis vall.]. *1606:* Azert mikor Nagj Andras chinala azt a chirt oda, ellenzette Veres Leórinch, de azert vgia(n) megh chinala [i.h. 20/186 Michael Demeter de Ders lib. vall.]. *1736:* egyszer az urak Kolosvárrá gyűlvén, az páterek comoediát csináltanak, és annak irígyivel hogy az theátrumot oda csinálják, csináltanak egy szint zsendely alá az udvaron [MetTr 426].

2. (kerítést vhová) felállít; a ridica/face (un gard în acel loc); (Zaun irgendwo) aufstellen. *1590 k.:* mikor en az kertet oda chynalta(m) en akkor eskwth sem voltam [Szu; UszT].

3. odaerősít; a prinde/fixa de ceva (pentru consolidare); festmachen. *1597:* Veottem az zen vtza kis Aitohoz egj lab fat mellien á hidnak fel tekereoie iar f — d 17 Attam az Achinak hogy meg faragta es oda chinalta f — d 15 [Kv; Szám. 7/XII. 13 Filstich Lőrinc sp kezével].

odacsinált odaépített; care a fost construit în acel loc; hingebaut. *1767:* az oda tsinált marha okol ... ki tsináltatott oda marha oklott [Koronka MT; Told. 19/29].

odacsíptet hozzácsíptet; a prinde de ceva; hinklemmen. *XVIII. sz. eleje:* A fekély ha az elein indul megh ă lónak ă Szemin ismerszik megh ... azon részirűl ă hol elsöbben kezd bibircsosodni, Szakasz le egy csoport Szőrt, nap haladkor meg vágván a Csipke bokornak az alyat ... csiptesd oda ă Csomo Szőrt, és harmad napra Száradni kezd a fekély [JHb 17/10 lótartási ut.].

odacsódít arra a helyre csődít; a aduna/stringe acolo/în acel loc; zusammenrotten lassen. *1806:* kik mentek oda bé nézni es azokot ki tsöditette oda ... ? [Dés; DLt 250/1808 vk] | az Alperes kandikált bé elébb is az Ablakon; az Alperes tsöditette oda a' piatzon lévö sokaságot [Dés; i.h.].

odacsúszik (vhogyan) vki tulajdonába kerül; a ajunge în posesiunea cuiva (într-un anumit fel); (irgendwie) in js Besitz geraten. *1671:* Ha az enyim oda esett volna is, el kellett volna szenvednem, de azonkívül is, édes Komám Uram, ha szintén az tefter szerint vették volna is, soha bizony ő kegyelmek jószágokat nem birhatták volna, hanem azok is odacsúsztak volna [TML V, 657–8 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1753/1781:* Al Gyógyon az mely örökséget bir a Josika Moses ur Szüts Pável Jobbágya ... ugy hallottuk hogy az is a többivel ugy tsuszott oda, mint a többi [Máda H; JHb LXXI/3. 261] | B. Josika Imre ... mint nagy hatalmu ember sokat vitt végben ... senki sem merte kérdeni, hogy ... ezt miért tselekeszi egész haláláig, a Gyógyi örökség is tsak ugy tsuszott 's nyomult oda, mint a többi [Nagyrápolt H; i.h. 333]. *1762:* azon négj Szégre ki foragot cserefák most ... Rosnyai Joseph Vram ... Csűrös kertében Csüre mellett vadnak, melyek csak most nem régen az irt Széna berek nevü helyből csusztanak oda, mellyik napon s kik által nem tudom [Marosszigyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

odadobban váratlanul ott terem; a apărea undeva neaşteptat; unerwartet irgendwo erscheinen. *1777:* tsak oda Dobban hogy földet mérettessen eokglme pedig teljesseggel nem vártuk [Selye MT; BetLt 6].

odadolgoztat (az otthontól) távol dolgoztat; a ordona cuiva să lucreze undeva departe de domiciliu; fern (dem

Heim) arbeiten lassen. *1758:* ezen Nemes Kövár videkín lako osztatlan Czigány Jobbágyait a' Mlgs Teleki Familiának nem más Taxalja Sattzoltattya huzza vonnya és szolgáltattya, hanem az Mlgs Groff Generalis Teleki Sámuel Ur eö Nga Czigány Vajdája az eö Nga parantsolattyábul ... az kit a' Vajda elő kaphat és ha mindjárt Pénzt nem adhat az Urdolgának lefizetésiért azt azonnal minden irgalom nélkül hajtya, és három Négy hetekig oda dolgoztattya [Nagysomkút Szt; TKl].

odadöglik (oda) beledöglik; a pieri (înecat); verrecken. *1807:* Nagy Papának két fejér Lova Ilondanál a hidasrol a Szamosba ugrott és oda dőglött [Dés; KMN 367].

odadug (oda) közelre dug; a băga/înfunda în ...; hinstecken. *1823–1830:* Károly úrfi közelnéző lévén, a táblára írt figurákat sem láthatta, hacsak az orrát oda nem dugta [FogE 134].

odaédesget odacsalogat; a ademeni/atrage (la sine); hinlocken. *1688:* a Szénási Majorjában levö nemetek egj szegeny Embernek a gjermeket oda edesgettek szoktattak [Kv; UtI].

odaég tűzben odapusztul; a fi mistuit de foc; verbrennen. *1621:* (Kozma György) haza mind el eguen, az hordoban megh szin boris maraduan mind Hordoia Sepreie oda Eget [Kv; Szám. 15b/VII. 13]. *1705:* A kurucok ... a szalmás szekeret felgyújtják ... A muskotélyosoknak a tűzből ki kellett mászniok, úgyhogy ki odaégett, kinek szeme, haja perzselődött el a nagy tűzben ... A számtalan sok szekér pedig mind marhástul odaégett és odaveszett [WIN I, 390–1]. *1758:* Besztercének az a része, melyen a nagyanyám szállása volt, meggyúlván, mindene odaégett [RettE 55].

odaejt odajuttat/visz; a duce în acel loc; hinbringen. *1593:* Kis Tivadar ... Orr tarsait ezeket vallia lenni. Purul, zelechej Theoreok Janos fia: Dauid Cigan Monostoron, kinel Purul zallast tart es az or marhakat oda ejti [Kv; TJk V/1. 415].

odaél (erdőt/legelőt) vki részére használ; a folosi în interesul cuiva (o pădure/o păşune); (Wald/Weide) für jn benutzen. *1550:* az Cylla mezö walkaj hatarba vag'on, es twggiak hog' oda eltek [Szentkirály K; MNy XXIV, 291 Lad. kanta jb vall.]. *1587/1855:* Nagy Zénégeteö feö az eö emlékezetekre Kysfaludi Határ volt, és oda éltéék [Ompolykisfalud AF; EHA]. *1590/1593:* Soha az zent Benedekyek az peres feoldet bekessegesen nem ilhettek, hanem chiak az Deesieknek es az eo eörleoyeoknek volt zabad, es ada eltik mindenkor [Mikeháza SzD; Ks].

odaelegyedik beleavatkozik/vegyül vmibe; a se amesteca în ceva; sich in eine Sache hineinmischen. *1843:* látám még akkoris — hogy Szabo János Vram Pekárikot öklelte ... de én ... nem engedtem hogy ússe; — de Virág László közbe veté magát mondván nékem: ne elegyedjék oda, — igazittsák ök edgyütt [Dés; DLt 586. 6].

odaelő 1. ott elül; acolo în faţă; dort vorn. *1585:* Dely Miklos Karansebessy ... fassus est ... mikor latna Zaharia hogy oda eleo az eó zolgayat Georeog Miklost haborgatnak ... vgy Ruga ky keozzwlwnk Magat Zaharia [Kv; TJk IV/1. 527]. *1634:* az Hadnagy ... kerde kiczioda megien oda elo az szekere(n) [Mv; MvLt 291. 28b]. *1662:* Az vezér ... ottan hogy odaelő az erdőkben bizonyos feles katonaság lesekedésben volna, híre hozatván ... rájok kiment vala [SKr 625].

2. a szöveg előbbi/fenti részében; mai înainte/sus; im oben angegebenen Teil des Textes. *1608:* Iratot Coloswarat az oda eleö megh Jrt Eztendeoben, es napon [Kv; RDL I. 83].

odaenged 1. vkinek birtokába átad/enged vmit; a ceda ceva cuiva; etw. in js Besitz überlassen. *1573:* Az Espotal Mesternek Meg Engettek az Zemlye Syteoknek Molnot chinaltatny, Az eleby Malomnak fayt zerzamitis oda Engettek [Kv; TanJk V/3. 94b]. *1582:* Petrus Aztalos ... fassus est, hog ... A' Mustoha Aniam oda engede az eg Rend zeoleot ... Rigo Georgnek [Kv; TJk IV/1. 21]. *1596:* az Rez mywet, es egy kochit mellyet beochiewltek f 14. Annazzonnak kywansagara oda engettek az Atyafiak [Kv; RDL I. 65] | Kozárwáry Gergellj oda engedęh az my az w Rezeh volna azban az Thoh hellyben [Melegföldvár SzD; SLt DE. 8]. *1617:* az kazalo reteken valo ... reszet More Boldisar az battianak oda engede [Abrudbánya; Törzs]. *1632:* Recziey Boer Thamas is ielen leuen monda hogi Veer szerent eötet illetne az a' malombelj fel resz portio, de eö nem tart ellent benne, hanem odah engedi Miklos deaknak [Fog.; Szád.]. *1641:* (Egy örökségét) Karolyne aszoniom oda engede Pettki Farkas Uramnak hog Eó keglme perellie ki [Csicsó Cs; BálLt 41]. *1767:* (A) kaszálot Kretsun Ignat birta de viszsza Jövén kurutziabol egy Bátyam magáénak mandotta s oda is engedte Kratsun [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 17]. *1784:* Malombéli ... részünket ... örökösön oda engedtük [Gyalakuta MT; Ks]. *1828:* az bor Dézmát Keserü Sándor potentiose elvete, Erőszakoson, elleget Czigánykotam velle, De nem birtam oda kellet engedni [F.gezés NK; Told. 7].

2. *kölcsön* ~ kölcsönbe ad; a împrumuta, a da cu împrumut; leihen, eine Anleihe machen. *1602:* Zattmary Andrasne Cathalin azzony ... vallia ... az Zep Janos felesege Addig futa Jgyartho Simonth hogy ket szaz forintiat megh nyere Jgyarto Simontol es keolchyeon oda engede Zep Janosnak [Kv; TJk VI/1. 573].

3. odakölcsönöz; a împrumuta cuiva ceva; hinleihen/borgen. *1756:* Tudom hogy tsak az Esztergarozó szerszámát is nagy kérelem szerént engedte oda neha neha Lenardnak estvénként [Mv; Told. 16/42]. *1796:* az Exponens Urnak Sütö Jákob Nevü Szakattsa ... meg pirongata a Vederért ... mondván hát azért kertedé el a Vedret hogy mások(na)k is oda engedd [M.fodorháza K; RLt Odorheján Nyikie (30) zs vall.].

4. kezéből ki/átad; a preda; aus der Hand geben, überlassen. *1797:* Imreh Daniel pedig látván hogy el akarják venni a' Marhákot, mivel szép szerint oda nem engedte, Puskara kapa [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 Simon Sigmond (30) vall.].

5. tartozást elenged; a ierta de datorii; Schuld erlassen. *1701:* Biro Samuel Ur(am) is látván az Falunak sok rendbéli Expensájokat, azon Száz forintokat oda engedé [Nagylak AF; DobLev. I/55].

6. (az ellenfél javára) hatalmából kienged; a ceda ceva (inamicului), a renunţa la ceva (în favoarea inamicului); zugunsten des Gegners aus seiner/ihrer Macht herauslassen. *1675:* A lengyel azt mondja, hogy adót adjanak, Kamenyiczot oda engedjék [TML VII, 20 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* a német császár ... a magyarok híre nélkül is a törökkel megbékéllik, és a végházakot odaengedi nekiek

| a császár nem vala olyan bolond, hogy tizenhét koronás királyságokot, kikből áll a spanyol birodalom ... odaengedjen a franciának [CsH 71, 412].

7. (vki javára) vmiről lemond; a renunţa la ceva (în favoarea cuiva); (zu js Wohl) auf etw. verzichten. *1653:* És látván az ország, hogy Bethlen István is oda engedte volna az országot, tehát az ország is választá Rákóczi Györgyöt a fejedelemségre [ETA I, 143 NSz]. *1710:* (A magyarok) azt tudták, megijedett s féltiben a királyságot is oda engedi nekiek | a prussiai király ... előtte viselvén, hogy Carolusnak nagy potentiája lévén és sok fegyvere ... a maga jussát odaengedi Carolusnak [CsH 360, 460].

8. (vmilyen jogot) átenged/ruház; a ceda cuiva (un anumit drept); (irgendein Recht) überlassen/tragen. *1746:* Pünkösti György Vram hajadon leányi, és Néhai Nemzetes Kispál György vram relictaja ö kglmek között a' templombéli Communio alkalmatosságával néha oda engedvén Pünkösti Susánna Aszszonyomnak a' fellyül állást; de most jó időtöl fogva maga régi nemessi praerogativáját meg akarván tartani Pünkösti Susánna és Sára Aszszony, nem admittálták, az elsöségre [Uzon Hsz; Kp I. 160b].

9. (vkit vhová) elenged; a permite/îngădui cuiva să meargă undeva/în acel loc; (jn irgendwohin) hinlassen. *1773:* A Salomi[a] Eperjesi Ferenctől való leánykáját most esztendeje erővel elvitte Simon György tőllem azt mondván, hogy neki kisebbségére esik, ha én tartom. Én is odaengedtem, de nem tudom hogy tractálta [RettE 308. — [a]Simon Györgyné Rettegi Salomé, az emlékíró leánya].

10. (feleségül) odaad; a-i da cuiva (de soţie); (zur Frau) geben. *1776:* hallottam M: B. Hentertől, midőn M. Groff Lazarnak mondotta, tsak légyen Papista most Groff Lázár, és oda engedi ä Groff Kis Aszony ö Ngát [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.].

odaengedés átengedés, odaadás; cedare; Überlassung. *1671:* (A szóban forgó faluk) odaengedése felöl az fényes porta semmit sem parancsolt ugyan, de miképpen tarthassuk meg az ország számára, nagy consideratio kivántatik hozzá, sót lehetetlennek hiszszük [TML V, 453 a fej. Teleki Mihályhoz].

odaengedtet vki birtokába átadat/engedtet, a face/lăsa să fie cedat cuiva o proprietate; in js Besitz überlassen/übergeben lassen. *1602:* Zigyarto Balinth ... vallia, Amikor az iffiu Vargha legeny Veinerer Martonnenak engede az eo ręz zeolejet ... Trausner Lukach vram zola keozikben es eo monda hogy oda engedteti mert az Nagiob rez az Azzonnal vagion [Kv; TJk VI/1. 590].

odaengedtetik odaeresztetik; a fi lăsat să meargă în acel loc; hingelassen werden. *1756 k.:* Murha és Kerpenes felöl valo felsö és also tilalmasak Sz. Gál napján[a] ... a' szarvas marhák az után valo hetekben engedtessenek oda legeltetni járni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv. — [a]Szabadíttassanak fel].

odaépít arra a helyre épít; a construi în acel loc; hinbauen. *1772:* csodálkozhatni Bornemisza Pál úron, hogy engedé meg odaépítteni[a], mely csak egy kicsiny parányi hely [RettE 273. — [a]A szóban forgó malmot az említett helyre].

odaépíttet arra a helyre építtet; a dispune să fie construit în acel loc; hinbauen lassen. *1749:* az miolta azon Korod sz: Mártoni Malmot meg épittették, az Viz fel tojulván ugy hogy Korod között is az Viz Lankásobban foj mint az elött még oda Nem épittették azon Malmot [Zágor KK; Ks 15. LXXVIII. 4]. *1815:* javaslottuk ... hogy Házait oda épittesse, de tellyességgel oda epittetni nints gustussa [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

odaépül arra a helyre épül; a se construi în acel loc; hingebaut werden. *1723:* miólta ez ä Sövénfalvi Malom oda épüle, abban a B⟨er⟩ekbe az ár viznek ki vetése miatt több kár vagyon [Királyfva KK; MbK 162].

odaér 1. odaérkezik/jut; a sosi/ajunge acolo/în acel loc; hingelangen/geraten. *1599:* meg Jyedenk hogi az tarsasagra mennek es meg sertik eoket my es hozzayok ki terenk, hogi el ereok az orzag vtan, tehat reok tamattak az olahok keppel es hagito keowel, hogi el vegiek az Juhokot az Demes lakan, vgi fogok meg az olahokot hogi oda erenk, az kepit vgy veueok el magunk otalmaba [UszT 14/19]. *1633:* mikor az az huss uetel es adas uolt en akkor erek oda, hogi Meszaros Giörgi azt monda Kouacz Istua(n)nenak[a] [Mv; MvLt 290. 139. — [a]Kövr. a nyil.]. *1641:* en tolvaj kialtast nem hallotta(m) hane(m) hogi latam hogi az falu ki migien, enis ugi menek ki, mikor oda irenk hat immar megh holt Gauaj Ura(m) iobbagia Kouacz Miklos [Sajókeresztúr SzD; BfR Araniaz Imre (24) jb vall.]. *1653:* Reggelre kelvén, tehát az egész tábor jő, és az eleje oda ére a kastélyhoz [ETA I, 108 NSz]. *1657:* Meghozván hírét az fejedelemnek még az Vág vizén innen létünkben, éjjel indula sietséggel, virradatig menvén másnap odaérénk [KemÖn. 39]. *1806:* ha úgy történik, hogy a nyavallyának súlyossága mián a barom lábairól lesik, akkor csuklyáját, zekéit vagy tarisnyáját rátévén, kiáltson[a] kétszer avagy háromszor, és ha ott a környékben nem találtatik, akinek megmutathassa, otthagyván a marhára tett egyetmássát, szaladjon haza a gazdához, kinek is hírt tévén a dologról, ha addig meg nem dőglik, míg odaérnének, az gazda kára lészen [F.rákos U; RSzF 196. — [a]A pásztor].

2. *elméje ~* felfog, megért; a pricepe/înţelege; auffassen, verstehen. *1782:* Az csekély Elmém oda nem ér, s meg nem ítélhetem [Arany H; JHb XXXI/51. 37].

odared odamegy; a merge/a se duce într-acolo; hingehen. *1606:* az felperesnek fia Kys Andras, Sikej Wduarheljzekben monda ennekem. hogy erecze[a] oda Zed megh[b] [UszT 20/275. — [a]Olv.: eredj sze. [b]A körtefát].

odaeregeltet (szép lassan) odaterel; a mina încet în acel loc; (langsam) hintreiben. *1775:* Juhaitis az Ugarrol oda eregeltették [Málnás Hsz; Mk II. 2/71].

odaereszt 1. odaenged; a lăsa să meargă în acel loc; hinlassen. *1566.* Meg Irtham Battyamnak Ewe az Jobagy ha oda Erezthy Azzalis Ew zabad ha nemis [Szentmihálytelke K; BesztLt 12 Sebastianus Erdély a beszt-i bíróhoz]. *1574:* Koppany Andras orozfay Apaffy ferencz ur(am) Jobbagya ... ezt walla ... hywattak wala az tekeyek ... hog erked es teke között hatart Jarnank, De ... Az tekeyek ... az ket kezemet meg foghak es enghemet eröwel óth hordozanak az hwn wk akarak ... nem ereztenek oda az hwn en twdom wala az hatart [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1801:* láttam a Nagy Erdőnek a Csorgonál való részin a Falu Csordáját, hogy oda eresztették s étették [Koronka MT; Told. 10 Andras Vaszilly (38) zs vall.].

2. át/odaenged; a ceda; überlassen. *1803:* az Öregebb Moses János Zsákodon mind örökös mind Zállagos Joszágot birt, melyböl a Vöjinek Tordai Mihálynakis valamit odaeresztett volt bébirásért [Szenterzsébet U; Borb. Agilis Kádár Márton (81) vall.].

odaérkezés (oda) megérkezés; sosirea în acel loc; Hinkommen, Ankunft. *1638:* ertyük Chyulai Uramnak oda erkezeset [KCs 142 a fej. Kemény Jánoshoz]. *1657:* Nem késvén én is Turócban, utánok szállék Bajnóc felé ... Odaérkezésemkor hagyék embereket és ordinanciát Turócban [KemÖn. 232]. *1665:* az mely mesterembereket Rottal uram igért, Rottal urammal ő nagyságával azok felől beszélgessen s ... haladék nélkül alkalmaztassa az én oda érkezésemhez[a] azoknak is oda küldéseket [TML III, 372 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz. — [a]Székelyhídra]. *1671:* levelem odaérkezése után csak két hét alatt is én magam is oda fogok érkezni [TML V, 429 Rédei Ferenc ua]. *1822:* majd majd bövön bé-érjük a' Három sing Földi Szállással, tsak adja Isten hogy oda érkezésünk tsendes lelki-esmerettel essék [Kv; IB].

odaérkezett (oda) megérkezett; care a sosit în acel loc; angekommen. *1843:* több bucsum-pojényi lakosok Varga Katalinnal együtt a Pojána Bogyestyilor Linge Heregus nevü helyre ... kimentek ... ők a későbbre oda érkezett erdógondnok úrral el is távoztak [VKp 79].

odaérkezhet (oda) megérkezhet; a putea sosi în acel loc; ankommen können. *1661:* Tudósits, Bucsi uram mint érkezhetett oda [TML II, 210 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1665:* Mikes Kelemen uram eddig oda érkezhetvén, Nagyságodat informálhatta [TML III, 524 ua. a fej-hez].

odaérkezik 1. (oda) megérkezik/jön; a sosi în acel loc; ankommen. *1566:* Szulimán császár ... követei által azt is hagyta vala: hogy a király eleibe menne akkor Nándor-Fejérvárhoz és vélle szemben lenne mikor oda érkeznék a császár [ETA I, 24 BS]. *1570:* Czyuka Lazlo hity zerent vallya hogy ... Koppany leorinch es vincze deak oda Erkeznek, Es meg kerdyk ky hazat kyalthia Megh [Kv; TJk III/2. 184]. *1597:* az Hatartth ... megh iarok ... de az Nagymezeyek oda Irkezwin az Hatarrol el tyltanak [Szinye Szt; Ks]. *1599:* Kerezteny Janos ... vallja ... Ez bezelgetesnek az vtoljara Bodonj vramis oda erkezet vala [Kv; TJk VI/1. 313]. *1604:* Azon közbe az al peres El Erkezwen, az törwinnek fel kelese Elöt, Erötlennek monda az tiztasag adast, holot az zeknek fel keleseyg ra Erkezöt volna, miert hogy tiztasagat es ki nem waltotta, adig oda Erkezöt wolna ... az törwinnek is wgi tetzek hogi Erötlen [UszT 18/130]. *1630:* az katona Inasis oda erkezek [Mv; MvLt 290. 194b]. *1697:* érkezék oda Júdith Az Király Biróné Aszszonyo(m) ... embere [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai János Benedek relictája Borbára (37) pp vall.]. *1753:* oda mene Csiki János es meg fogá masodikszoris Maki Samut és meg oklözé ... azamba Tisztarto Uramis oda érkezék [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1762:* (Az eső elől) be futék ... eő Nga Sajto szinye ala s midön ada érkeztem volna, látam hogy az szin alat egy rakásban ... hantatlan Dio vala [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 21]. *1798:* midön beszelgeténk, oda érkezek Nagy pihegessel az Erdö Pásztor [Ádámos KK; JHb XIX/58. 24]. *1800:* mü is mihent oda erkezénk a' Lármára, még nem is szolhatánk [Bereck Hsz; HSzjP Magdó Ferenc (40) gy. kat. vall.].

2. (levél) vhová megérkezik; (despre scrisori) a sosi în acel loc; (Brief) irgendwo ankommen. *1657:* az fejedelem halálának hírét ... Tatrosról magam írtam meg az vajdának, mely én levelem míg odaérkezett, addig már régen Erdélyben voltam [KemÖn. 301]. *1662:* Két rendbéli levelét vöttük Kegyelmednek ... noha mi is két ízben irtunk Kegyelmednek, ez néhány nap, mellyel, úgy látjuk, még akkor oda nem érkeztenek volt [TML I, 353–4 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1663:* míg ezen levelem oda érkezik, addig választ fog ő nagysága akkori irásunkra tenni [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez].

odaérkezte vkinek (oda) megérkezte; sosirea cuiva în acel loc; js Ankunft. *1847:* Varga Katalin ... legelébb Bucsum-Pojénybe érkezett, s amint hallottam, odavaló Kriznyik Todorhoz szállott, s odaérkeztekor oláhul beszélni jól tudott [VKp 235].

odaérlet odaérint; a atinge uşor; berühren. *1771:* Varga Jancsi ... az ökrökkel jön vala az ökrök mind szökdesve jövin az edgyike Modve István Uramé ... melyis az tőkehez surlodik vala, azonnal ismét meg szökvén magát oldalát oda érletvén az Tőkehez, csak láttom hogy az ökör le eset [Mezőmadaras MT; BK. Musta (?) Jánosné Nasztaszija (40) zs vall.].

odaért vmibe beleért/számít; a trece/cuprinde în socotală; mit einrechnen. *1662:* Nekünk, Uram, magyaroknak elég rossz armistitiumot csinála az ő felsége bölcs tanácsa, mert minket abból kirekesztettek; nem is akarnak odaérteni [TML I, 350 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1856:* kezin hagyom s gondjaira bízom ... az évi bért — ebből szintén az ez előtti modon le hagyva a mit belé egyezésemmel épitési jovitásra határ vagy barázda igazitás — ki járásra fordit — Adora — a birtokot illető rovatalokba fizet — a termésbeli jég és tüzkárokat ... oda nem értve [Gagy U; Pf Pálffi Mihálly lev.].

odaértetik odaértődik; a fi inclus în acele locuri; mit eingerechnet werden. *1793:* valami ... több nevezett alatt lévő Helység vagjon, akár hegy akár völgy, mind a Baromlakhoz tartozik, s oda értetik [T; DobLev. IV/730. 1b].

odaértettethetik odaszámíttathatik; a putea fi cuprins în socotală; mit eingerechnet werden können. *1747:* ha a' Czéh neve alatt ment is azon Instantia bé a' Querulansok mind Czehon kivül valok oda nem értettethetnek [Kv; MészCLev.].

odaesik odakerül; a ajunge intr-acolo; hingelangen/geraten. *1670:* Ha az enyim[a] oda esett volna is, el kellett volna szenvednem [TML V, 657 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Jószág, birtok].

odaesküszik vki hűségére ráesküszik; a jura credință cuiva; auf js Treue schwören. *1662:* Ezalatt annál szorgalmatosabban kezdék mind a megírt és Zaránd vármegyei nemességet és hajdúságot Rákóczi György hűségére esketni mindaddig, még hamarjában mind oda esküdnék [SKr 132–3].

odaexpediált odaküldött; care a fost trimis într-acolo; hingeschickt. *1664:* Isten kegyelmességébül holnapután meg akarok indulnom és az mennyiben lehet, sietek és Nagyságod reám bízott dolgában procedálnom, melyre megjövetelem után oda expediált szolgám által is jöve jó reménségem [TML III, 63 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz].

odafárad (otthonától távol) fáradozik; a se osteni/strădui (departe de domiciliu); (fern dem Heim) sich bemühen. *1593:* Amely varosunkbely Attiankfia my eretteonk mostan az hadban bochyatattanak (így!) vgy Tetczyk eo kg(mek)nek hogy amely adott az olta fel vetettenek, amiolta oda faradnak, az olta fogwa fel vetetet Adayok légyen haladasban [Kv; TanJk I/1. 323].

odafáraszt odautaztat; a face să călătorească în acel loc; hinfahren/reisen lassen. *1668:* Somlyóba Isten kegyelmébül holnap indulok. Rettenetes fáradságot kell tenni az feleségemnek. Az gyülést ha elébb tudtam volna, bezzeg nem fárasztottam volna most oda [TML IV, 288 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* gróf Teleki Imre ... azt mondotta, hogy ... nagy alkalmatlanság a deákoknak olyan meszsze járni. Ezután nem is fárasztja oda, inkább beküldi a patrociniumot [FogE 171].

odafáraszthat odautaztathat; a putea face să călătorească în acel loc; hinfahren/reisen lassen können. *1676:* Kegyelmed levelét bocsülettel vettem. Hiszem a semmivel egy embert oda nem fárasztthatok; inkább is tartozik Kegyelmed az ideváló küldéssel [TML VII, 137 Székely László Teleki Mihályhoz].

odafekszik oda lefekszik; a se culca în acel loc/într-acolo; sich dort hinlegen. *1584:* Jlona Theölceres Adam zolgalo leania, vallia, illyen bezelgetest hallottam zaiabol Annak a' leannak Akj ferkel Miklosnal meg terhesedet volt, Mondwan ... eg'kor valamy legeniek Zerzeodenek meg velem, enys vgmond mondam hogy az Ablakhoz fekzem, es chak be Niulnanak eyel az hayamhoz, oztan en ky Mennek, De ferkely Miklos fekwek oda ... és ferkely Miklosnak a' hayat fogtak vala megh az en hayamnak Alitwa [Kv; TJk IV/1. 227]. *1631:* lefeküttek eö neki az Aszonis feöldre uetett agjat es eö oda fekût s az Aszonys melle fekütt [Mv; MvLt 290. 61a]. *1640:* Eljöve egy molnár, egy ifjú legény ... ágyat vete ez az Molnár Istvánné neki, s lefeküvék az legény, s magának is külön vete ágyat az aszszony és odafekszik [Mv; MvLt 291. 233 átírásban].

odafel 1. ott fenn; acolo sus; dort oben. *1599:* En ne(m) tudok lengelfalui birodalmot oda fel noha en orozhegy fy uagiok [UszT 14/6 Martinus Kouatz de Farkaslaka (36) lib. vall.]. *1608:* hog' forintra zaloglottak wolna az marhas Embert en addig mig oda fel laktam soha ne(m) hallottam [i.h. 20/75 Orban Thamas Paloson lako feierwarmegiebe Hadnagy Matias Jobagia (35) vall.]. *1617:* Vagio(n) egi Kerek Stomp Verespatakb(an) oda fel Lazar Mihalion felliül [Abrudbánya; Törzs]. *1632:* kertetis czinaltak vala oda fel ... de azuta(n) Ismet lebontottak [Mv; MvLt 290. 69b]. *1664:* Ladtam oda fel az vapaba az Banny (!) Janos Gyeömeöczeös Szilva fajan [Kercsed TA; Borb.]. *1705:* (A németek) nézték is, hol volt odafel az hegyben residentiájok [WIN I, 597]. *1731:* Monda Türi Ilona Aszony, Aszony, nincs keze között, oda fell Van ládája Szabo Peternit [Ne; DobLev. I/142 Catharina Joannis Fejervári cons. (40) ns vall.]. *1762:* Földvári Ferencz ur ... oda gátot köttetvén ugy szakasztott osztég erre a szamos még oda fel az mi határunknal ütvén ki [Kófarka SzD; SLt XXIV. 6].

2. fenn, északabbra fekvő vidéken; sus, într-o regiune situată mai la nord; oben, in einer nördlicher liegenden Gegend. *1631:* Toth Pal magiar orszagbol jeött Zabad Imre iobbagia volt oda fel Zakocza[a] feleol [Jegenye K; GyU 38. — [a]Nyitra m.]. *1634:* oda fel, az Olomuczy, es Pragay Conuictusnak marattam volt ados [WasLt Cegei Vass János végr.]. *1642:* Oda fel Ersek Uy var mellet egy Udvard nevö mezö varosoczka vagio(n) [Fog.; Told. I]. *1653:* Mig ezek oda fel lésznek, ezalatt Homonnai György lengyelekkel kijöve Jeszenyöhöz — mert Rákóczi György itt alatt maradt vala s Jeszenyöt vitatta | Havasalföldéből Máté vajda urunk mellé kurtán hadat ád ... Bethlen Gábor hogy oda fel jára, akkor is mindenik úttal adtanak segitséget a vajdák [ETA I, 124, 150 NSz]. *1698:* miuel egy Pap fiam Albert Uagion oda fel ha meg talalna jöni es az megh irt belsö fundushoz hozzá akarna niulni eo kglme Pure bocsassa kezeben ha Pedigh megh nem talalna jöni vagy oda fel holta történnek lenni megh irt Georgy Mihaly Deak Ur(am) mint igaz Atiamfia birja örökösön ad Posteritas [Csatószeg Cs; CsÁLt 27. I/44]. *1704:* Azt is beszélték, hogy odafel Ulmát megvették [WIN I, 269]. *1705:* odafel az öfelsége armadái mindenütt györzedelmesen jártanak a francia ellen [i.h. 559]. *1772:* Ölvesi Jstván fia János bé lévén az udvarba véve, a' Mlgs G. Ur eö Nga az el mult Prussus Háboruba fell vitte magával és oda fel el szökött eö Ngtol [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 79].

3. központi/hivatalos helyen; într-un centru administrativ, (acolo) în centru; an einer zentralen/amtlichen Stelle. *1553:* Az my hyrth te k Erth odaffel ... Jzene megh myndenth [BesztLt 38 Pestesy mathe lev.]. *1598:* Nyreoh Miklos ... vallja ... az teob dologban en semmith nem thwdok diffamaltae Jakab deak Janos deakott, oda fel Awagy nem lewele altal awagy izenethy altal [Kv; TJk V/1. 235]. *1604:* be(ne)dek wramot Zekre hittak, s azt akarnok eo kegielmeteol meg tanulnj ha It lehethe zekes heliwnken törueniünk auagi oda fel kel wduarherre az törwinire tartoznunk [UszT 18/185]. *1619:* Béhívák Gratianus uramat az külsö házból, s monda neki az pasa: Gáspár bék, hogy vagyon az, hogy te azt mondod, hogy minden dolgot eligazitottál odafel az német császárral? [BTN[2] 200]. *1652:* Hindrich Janos ... Ennek fia oda fel tanult mostanis oda fel szolgal Eszterhasi Janosnal [Szászfenes K; GyU 119]. *1663:* Értem azon leveléből Nagyságodnak ö felségének is odafel nagy kiszületit. Isten is segélye ö felségét az pogányságnak egészen való megrontására [TML II, 573 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1704:* Ugyan ma hozta azt a hírt is Köleséri, hogy Teleki felöl olyan hír vagyon odafel a generálnál, hogy valamely német kuriert kísírne idebé Szebenbe [WIN I, 86]. *1705:* odafel is a Cancellarián a pecséteket corrigálták és a Leopoldus helyett Josephust metszettenek [i.h. 449].

Szk: ~ *való* fenti. *1711:* Kérlekis engem az oda fel valo Dolgokrol voltakeppen tudosits [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

4. (ott) feljebb, a szöveg elöbbi részében; mai sus/înainte; weiter oben, im vorherigen Teil des Textes. *1596:* Odafelis emlekeztem az Monostor kapunal valo foliamnak az rostellianak az vasarol | Azert az mint oda fel megh summaltuk az mint percipjaltunk in summa vniversalj facit f 2450 d 20 [Kv; Szám. 6/XXIX. 82, 182 Bachi Tamas sp kezével].

1614: azo(n) kiuul penigh az mi vagyo(n) hattuk az mint odafel megh vagyo(n) irúa az Aruaknak [Kv; RDL I. 96a Andras Junck kezével]. *1657:* Ez eddig írt hadakozásokban az bátyám, kit oda fel említettem, Kemény Péter forgott [KemÖn. 35]. *1681:* Péter István rend szerint való szeres bányász lévén, úgy fizetnek, mint az oda fel meg írt szeres bányászoknak [CsVh 101]. *1704:* Ugyan odafel elfelejtettem leírni, hogy a Kornis öcsém fiacskáját Lajos Lászlónak keresztelték [WIN I, 170–1]. *1736:* Az ifjak penig nyárban ugyan hasonló fekete süvegeket viseltenek, de csákóst, abban szintén úgy az oda fel leírt forgókat [MetTr 21].

5. (arra) felfelé; (acolo) în sus; (dorthin) aufwärts. *1570:* Susanna fenessy Mihalne ... vallya, hogy ew vele chinaltatott Zabo Janosne egy Bokretath kyt Trombitasnak adot, hytta eotetis Zabo Janosne oda fely az Toromba [Kv; TJk III/2. 25]. *1632:* Láttam azt sokszor, hogy feljött az Szócs Péter fia, Mihály mester azzal az Berkeszi Mihálynéval az várban s felmentek, oda az Szócs Péter házában ... de azt nem láttam, mit csináltak — csak hogy tavalytul mind láttuk hogy jártak odafel, majd vagyon esztendeje, hogy járogattak fel az várban [Mv; MvLt 290. 79 átírásban]. *1705:* Kos Mihály a hadakat kivitte odafel a partra [WIN I, 654].

6. arra észak felé/északabbra fekvő vidékre; înspre sus, spre o regiune mai nordică; dorthin nach Norden/nördlicher liegende Gegend. *1571:* Ezen Ez Rethen Emberemet Bochyatanam oda fel ky az Ktek Embereywel az hawasra Menne [Szúv; BesztLt 3509 P. Zentmyhalffalwy szúv-i provisor Casp. zewch beszt-i bíróhoz]. *1595:* Johannes Treffer Rottenburgus ... oda fel Nemet orszagban hazaiaban akarna mennj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 129 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1610:* te Janos meny el utan an(n)ak az Embernek oda fel Czo faluara [UszT 4. 9a]. *1621:* 22 Aug. Juta Karaczon Janos 2. mag(ával) Beszterczereol vitet kapiakat oda fel [Kv; Szám. 15b/IX. 84]. *1638:* Az mikor Szabo Dauit el mene oda fel eperjesre ... az szeöcz Daniel szekeren mene el [Mv; MvLt 291. 137a]. *1676:* Baranyai által most érkezék hírem az végbeliektűl ... Most az mely embert fel küldtünk volt oda fel kettőt a tótok közzűl ... annak egyike megjött [TML VII, 292 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

7. központi/hivatalos helyre; la un centru administrativ, la centru; an eine zentrale/amtliche Stelle. *1621:* Jeoue vizza Nagy Ferencz Posta Fejeruarrol megien oda fel atta(m) Ebedre[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 78. — [a]Köv. a fels.]. *1634:* mindeneket oda fel Beczbe ... fel kwlduen ... kesz pinze tegienek eo kgmek mindeneket [WassLt Cegei Vass János végr.]. *1677:* némely nap igen titkon beszélette neki páter Kászoni, hogy Ormándi, az urunk ő nagysága papja, írt volna oda fel egy embernek, szereznék meg dolgát neki oda fel [TML VII, 392 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1704:* Írja, hogy most újobban felküldött egy németet Rákóczi uramhoz, s onnan meg odafel az asszony szabadulása felől | Ugyan ma is hallottam, hogy Pekri uram odafel is felírt volna, hogy útet elfogták a kurucok és kíntelen úgy kellett kuruccá lenni, de ú most nem is ellensége ófelségének [WIN I, 186, 267].

odafelé 1. arrafelé, abba az irányba; încolo, în direcţia aceea; da hinwärts, in jene Richtung. *1570:* Kyral Ambrwzne Katalin hithy zerent vallya hogy Az hercegh Antal vram Zyteoh hazaba hallotta az zytkozodast ... Es azonba oda fele Tekint ... az Zyttkozodasra [Kv; TJk III/2. 74]. *1573:* Iso Ambruzne Azt vallia hogi ... Latta az fwsteot az darochy Maioraba(n) hogi oda fele keozelget | Margit Rab Balasne Azt valliah ... az vchara ky Tekintnek hat vgi fwt egi legeny oda fele [Kv; TJk III/3. 190, 197]. *1600:* az Lokodiak Telekfaluiak fizettek az paztornak hogy ha barmok oda fele megje(n) megh tericzek [UszT 15/99 Nagy Gjeorgy Reczeniedj (75) vall.]. *1603:* Seoreoly Peter vallia ... fat akarek venny à piachon, es ... menek oda fele [Kv; TJk VI/1. 675]. *1619:* Az én uram minden végházaiban való vitézinek meghadta, hogyha csak két vagy három latrot meghallnak is, hogy alámennek odafelé, mindjárt megizenjék Gyulába [BTN[2] 189]. *1638:* Cziszar Andras ... oda fele niargala az hon az uy hazat Czenala Szabo Marton [Mv; MvLt 291. 135b]. *1662:* a fejedelem, a népet megtartóztatni akarván, maga is odafelé rugaszkodott vala [SKr 553].

2. ott, azon a helyen; acolo, în acel loc; dort, an jener Stelle. *1593:* mikor oda fele vgarlanunk kellet uolna, meg mondak hog' Jancho Peter az en felöl meg Tet feoldemet meg zantotta [UszT]. *1595:* mikor hallottuk az zaith, az vtan úgy Indúlank oda, hogy megh lassuk michoda zaigas uagio(n) oda fele [i.h. 10/101].

odafeljebb 1. ott feljebb; acolo mai sus; dort weiter oben. *1638:* Hindrich Balinte puszta haz helj oda fellieb lakik eö maga [Szászfenes K; GyU 35].

2. ott feljebb, a szöveg előbbi részében; mai sus/înainte; weiter oben, im vorherigen Teil des Textes. *1657:* (A fej.) postán az cardinálhoz, Pázmán Péterhez expediála, informálván császárt általa az törökkel akkor fennálló traktának folytatása felől, melyről oda feljebb emlékezém [KemÖn. 84]. *1662:* Legutólban kik azon sectának, társaságnak főfautori, pártja valának, Péchi Simon, kinek állapotjáról odafeljebb lőn szó, és Orbán Ferenc, ki udvarhelyszéki nótárius vala, convincáltattak vala [SKr 193]. *1665:* en elottem elö nyelvel ezeket mondotta akkor Majteny Andras, az mint oda fölyeb meg jrtam [Kv; KvRLt VII. 2 Gillanj Gergely főarendator kezével]. *1677:* Valamint oda fellyeb Madaras után meg írattatott, itt is mindenekben az szerént vagyon [CsV 60]. *1710 k.:* én akkor fogadtam azt az odafeljebb részben említett fogadást [BÖn. 526]. *1716:* Desertae ... Fellyeb specificalt Nyikora Susoj Desertája. Oda fellyeb Specificalt Filimon Terhettye Desertája [Grid H; BfN 92/4].

odafenn 1. ott fenn; acolo sus; dort oben. *1879:* Odafenn a királyi tábla előtt szép napfényes utcasoron szorítottunk volna kezet, ha nem esett volna az eső [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ott fenn a királyi udvarban; acolo sus în curtea regală; dort oben am königlichen Hof. *1653:* A Bocskai dolgát oda fenn mint vagyon, avagy nem tudták, vagy nem is hitték hogy való [ETA I, 97 NSz].

odafér 1. elfér vhol; a avea loc/a încăpea acolo; irgendwo Raum/Platz haben. *1592:* Zol úala en nekem Galfi Mihaly Vra(m) ... hogy Az eö Juhait oda fogadna(m), Mondom hogy ha az majorsagba megh eggyezhetünk oda fernek Az Juhok [UszT].

2. kb. érvényes, vonatkozik vmire; a fi valabil, a se referi la ceva; gültig sein, sich auf etw. beziehen. *1841:* Midőn a nemes céhba mulatság lészen, az ifjak közül dékány hire és akaratja ellen egyék is el ne mehessen, ideig való parancsolatja céhmesterünk ókglmének oda ne férjen [Dés; DFaz. 39].

3. kb. méltó vmihez; a fi demn/vrednic de ceva; einer Sache würdig sein. *1619:* Az én tanácsom nem méltó az önagysága tanácsa közé ... de ha valami odaférne benne, én

bizony azt mondanám, hogy őnagysága ez dolgot ne halasztana [BTN[2] 228].

odafértet kb. vhol helyet talál vminek; a găsi loc undeva pentru ceva; für etw. Platz finden. *1573:* Martinus Weres hity zerent ezt vallya ... Adam Istwan Mond az Battyanak, My dolog hogy fel fele Raktad Az en famat talam ky akarz ⟨az⟩ hazbol tenny Azert Rakam mond az Battya hogy az Enymetis oda akaram fertettny [Kv; TJk III/3. 198b].

odafizet vhová/vmire ki/megfizet; a plăti/achita o anumită sumă pentru ceva; für etw. zahlen, bezahlen. *1597:* Nicolaus Kalmancsehi fassús est ... Elek Janos sok ideigh budosek adossaga eleol ... azt en ne(m) thudom oda fizettee mind(en) marhaiat az adossagba wagi ne(m) [Kv; TJk VI/1. 14]. *1598:* Tothazy Zeoch Mihaly ... vallya ... az azzony Izoniodnek az Adosag feleol hogy az Borbely Martontol marath Jawajt oda kellene leowendeoben fizetnj ha hozza menne[a] [Kv; i.h. 259. — [a]Zakal Ambrushoz]. *1610:* Ez ket rendbelj Adossagokert deputaltúk ugj mind Filstich Petter vramnak az Paxchj Lukach Adossagaba(n) meljel tartozik az lok araba(n) fizessen oda f. 10 [Kv; RDL I. 6]. *1653:* (Őnagysága) módot kerese benne, és haragjában, a mit gyermekségemtől fogva kerestem vala, oda kelle fizetni [ETA I, 149 NSz]. *1803 u.:* ezen Per annyira meg rontott hogy szegény Édes Anyámrol Jutott részemet oda fizettem [DobLev. IV/864]. *1826:* te haragudni látzol azert hogy én a' pénzböl 30 forintat magamra költöttem ... a boltosnak pedig oda kellett fizetni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

odafog odafordul/tér; a se îndrepta/deplasa spre acel loc; sich hinwenden. *1653:* És elméne Besztercze felé azok a kurtánok után, a kik oda fogtak vala az elmult éjjel [ETA I, 65 NSz]. *1711:* (A kászonújfalusiak) most is oda fogytok (!) Kgdhez egj rokaczkaval [BCs].

odafogad 1. befogad; a primi (în familie); aufnehmen. *1574:* chiaplar Mihal Azt vallia hogi megh holt volna Keotelwereo Ianos, Es Keotelwereo Berechk Bele zallot volna hazaba Eotetis oda fogatta volt zellyerwl [Kv; TJk III/3. 339]. *1606:* Mikor az A Damokos Mihalj oda fogatta vala az Bedeó Istúa(n) vdúaraba az Alperest Fabian Istuant, egikor, egy reggel tahagh be hajtottak az vra(m) eókrejt [UszT 20/155 Balthasar Zygiarto de Zombatfalúa lib. vall.].

2. alkalmaz, felfogad; a angaja; jn anstellen. *1561:* senky egy mesteris a kinek ket beres legenye uag'on ualamely mestert mihel'ebe heti berre ne merezlyen tarthani Az ky penig' azonmodon mestert akar oda fogadni az mester helyet az legent el Bochassa tolle [Kv; ÖCArt.].

3. (állatot gondozásra) el/felvállal; a primi (animale spre îngrijire); (Tier zur Pflege) annehmen. *1585:* eztis mondotta az lofeieknek hogy ha eo naghok szamara ... szaz awagy ket szaz diznot tartnakis tahat abba sem(m)i ellent ne(m) tart ... de ... masun(n)at ne(m) hagy disznot oda foghadni nekik [Pálfva U; UszT]. *1592:* Zol úala en nekem Galfi Mihaly Vra(m) ... hogy az eó Juhait oda fogadna(m) [i.h.]. *1809:* (A felfogadott pásztorok) magok pásztori kötelességeket nem vivén, hogy az reájok bizatott helységet megőrőznék, hanem inkább magok marhájokkal és másét is oda fogadván, nagy tetemes kárt tétettek [Szárhegy Cs; RSzF 174].

odafogadott gondozásra felvállalt (állat); (animal) primit spre îngrijire; (Tier) zur Pflege angenommen. *1776:* az Ik ő Kegyelmek tulajdon tílalmas Makkas erdejéből eö Excellajának s az udvar által oda fogadot (salva venia) Sertéseit béhajtották [H; Ks LIX/13].

odafoglal (birtokához) hozzáfoglal; a alipi (de proprietatea sa), a lua în posesiune prin alipire; (seinem/ihrem Besitz) angliedern. *1614:* Feje keoteott ... Bogda(n) Mihaly Incze Balastol Penzt kert volt maga eoreoksegyre az vta(n) oda foglala szabad zekel volna, de Incze Balas(na)k zolgal [Borsova Cs; BethU 467–8]. *1756:* senki sem Curálván azon Utrizált sessiot, az Ecclesiá(na)k éppen mellette volt egy Csüres kertye, és azon Dobrai Jószágát is oda foglalták [Burjánosóbuda K; JHbK XLIII/27].

odafoglalódik birtokba vevődik; a fi luat în posesiune prin preluare; in Besitz genommen werden. *1752:* a Czigánságis a több Jobbágjokkal egjütt mind oda foglalódott Székely Sigmond és Tótfalusiné kezéből [Bálványosváralja SzD; Ks 43].

odafojt vhová odanyomva megfojt; a sufoca pe cineva presînd de ceva; irgendwohin niederdrückend erwürgen. *1657:* ha érkezett volna az segítség, mivel az kapu bé vala töltve, lyukon akartam volna kiszaladni, magamat is oda tapodtak volna, s fojtottak volna [KemÖn. 217–8].

odafordít 1. arra irányít/térít; a întoarce într-acolo/în direcţia aceea; hinlenken. *1662:* valamíg az erősségek, várak a fejedelem őnagysága hűsége alá mind meg nem hódolnának, ő nem hogy kivitetné[a], de inkább a hatalmas császár kegyelmes parancsolatjábul havasalföldi, modvai vajdákat hadaival s nagyobb erőket is oda fordítván, holdoltatnának meg [SKr 671. — [a]Mehmet pasát].

2. *vki szemét ~ja* vki figyelmét vhová irányítja; a îndrepta atenţia cuiva într-o anumită direcţie; js Aufmerksamkeit irgendwohin lenken. *1710 k.:* Csudálatos szózat vagy sugallás által a te dücsőséges jelenésedről nékem hírt adál, szememet oda fordítád és királyi nagy koronában és székben a te dücsőséges orcád énnékem megmutatád [BIm. 1005].

3. vmire felhasznál; a utiliza cu un anumit scop; zu etw. benützen. *1668:* (A károlyi marhákért kapott) pénzt fordítsák oda, az hova az nemes országnak, avagy tanácsi rendnek tetszik [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1761:* ă mit ezen Bonumokból ă Vidua eletib(en) ă p(ro)prietariusok meg váltaná(na)k azon pénzb(en) szabados dispo(sitio)ja leszen ă Vidua(na)k oda fordittani az hova akarja [Hsz; BLev.].

4. vmilyen célra áldoz; a sacrifica cu un anumit scop; zu irgendeinem Zweck opfern. *1770:* a gátok a pataknak gyakor meg áradásától annyira meg romlanak, hogy az Exp(one)ns Ur egész Jószágát ... kéntelenítetik oda forditani [H; JHb XXI/17. 3].

5. vkinek juttat/adományoz; a dona cuiva ceva; geben, spenden. *1667:* Nem szólok szegény Ebeni uram böcsülete ellen ... tizedrésznyi terhet szegény nem viselt, mégis ő nagysága az élesdi jószágot oda forditotta volt [TML IV, 41 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

odafordíttatik vmire felhasználtatik; a fi utilizat cu un anumit scop; zu etw. verwendet werden. *1662:* (Kassai István) az cancellárius holta után, noha titulusával azon hivatalnak nem élne, de gyakrabban valósággal azon tisztben is fungált, mellynek jövedelme is ugyan odafordíttatott vala [SKr 158].

odafordul 1. hozzá/vkihez fordul; a se intoarce spre cineva; sich an jn wenden. *1618:* Ott hárman állunk vala mellette ... Oda felénk ... fordula [BTN[2] 100]. *1724:* Magamis oda fordultam egykor Pekri Uramhoz ... és mondottam[a] [Udvarfva MT; BK. Makai Mihályné (23) ns vall. — [a]Köv. a nyil.].

2. odajut/kerül; a ajunge acolo/în acel loc; hingelangen. *1644:* ugi adak ertesemre hogi az az posta mas feli ment úolna, ha úalamint oda fordul edes fiam kerd meg az leueleket tóle [Szamosfva K; JHbK XLV/29].

odaforgat vki földjéhez odaszánt; a alipi prin arat la parcela cuiva; zu js Ackerfeld hinpflügen. *1568:* mikor my Colosy Gasparnak kezdenk szantany, akor szantua vala mellette az Balas kowach fołde, es my harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach fołde fele benne, tudatlanságunkal, de hogy ezwnkbe vewek esmet viza zantok [Kv; TJk III/1. 222].

odafut 1. odaszalad; a fugi/alerga într-acolo; hinlaufen. *1573:* Anna Mossolgo ferenchne Azt vallia hogi mykor meg hallota volna hogy Az Darochy Janos ... Maiora egne Mindiarast oda fwtot [Kv; TJk III/3. 192]. *1588:* Monda Pascha vayda ... az vtzara ky vonanak rangatanak ... vgy hordoztak az vchan mezitelen az Czyodara ... sokan azzon nepek leanyok oda fwttak [Zsákfva Sz; WLt]. *1596:* Azonba Thibold Antalne is oda futa, eóis remenkedni kezde [UszT 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalua jb vall.]. *1600:* Nagy Mathyas ... vallya ... eoys zynten ahelyen latta az feosteott ky Jeony ahwn Jstwan vallya hogy ky Jeott amikorra oda futott tehat az az zegelety az haznak vgy lobbant fel kyweol nagy hertelenseggel [Kv; TJk VI/1. 451]. *1629:* enis oda futek az zajra [Mv; MvLt 290. 164a]. *1702:* Egykor tolvaj kiáltás Esik, Enis oda futék, latom hogy tépelődnek [Szentimre MT; BalLev.]. *1765:* Görög Kosztántin az Fiával edgyüt Kis Mihályra támadának, s ugy meg szoriták az Nyakravalojával, hogy ha oda nem futattam volna, szépen meg fojtatták volna [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Tot Pál (48) malommester vall.]. *1784:* a lármára énis másokkal ugyantsak oda futék [Béta U; IB. Agilis Széjes János (18) vall.]. *1802:* odafuta nagy lelkindezve (!) Forro Lajos ötsém [Mv; Born. XXXIX. 53 Jos. Bako de Siklod (30) táblai scriba vall.].

2. odamenekül; a refugia într-acolo; sich hinflüchten. *1670:* Patakrúl érkezének Bocskai uramhoz levelek, hogy ötszáz német ment volt Ungvárra, és az kik oda futottak volna, mind kivitték onnan [TML V, 290 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Rhédei Istvánné ... Szebenben, mert egész országul minden fôrend oda futott vala, jöve látogatásomra [BÖn. 750].

odafutamik odafutamodik/szalad; a fugi/alerga într-acolo; hinlaufen. *1572:* Georgy Borbel Leorinch fia, Azt vallya hogy egy estwe ... zytkozodast hallot az Labas haz fele, hogi oda fwtamot volna hollota hogi[a] [Kv; TJk III/3. 39. — [a]Köv. a részl]. *1584:* Varro Casparnę vallia ... chizar Agostonnę Jgy kezde bezelleny ... Az vram kialtany kezde, oda futama(m) [Kv; TJk IV/1. 275]. *1593:* Zekel Antal vallia: Mikoron eörzenenk, toluai kialtast hallank oda futamank [Kv; TJk V/1. 364]. *1594:* Szechy Marton vallia ... En az chattanastis halla(m) hogj vaghak, kj Menek, oda futama(m) [Kv; I.h. 467]. *1605:* Latam mikor az legeniek eózze veztek vala, oda fútamek Balint Balas hogy meg tirkeztesse eóket, Azon az A. attiafia elfutamek, hogy az kasteljba fut vala el ere, meg ragada [UszT 19/39 Andreas Czedeó de Zent Peter lib. vall.]. *1629:* oda futamek ottis utni kezde [Kv; TJk VII/3. 121]. *1638:* Szabo Ferencz Ura(m) kialtani kezde hogj ne hadjak, s ugj futamanak oda s megh fogak az legent [Mv; MvLt 291. 122a].

odafutamodik odairamodik; a fugi într-acolo; hinrennen. *1585:* Balas Varga Marton fia[a] ... Azon Napon Az Bika vgy Eoklele hogy az vy zwryn az ket vyomatis altal eolthettem volna, oda futamattunk vala Azert hogy Ne haggiuk de el hatta vala Az Bika [Kv; TJk IV/1. 496. — [a]Vallja]. *1604:* mikor Sipos Janos az diznayt ki kery wolt, nagi Zöretet hallek, odafwtamodam [UszT 18/129]. *1626:* Boczkor Matthias megh lata, s oda futamodek, az Beldj wra(m) molnara altalfuta az hido(n) ... az Peter Andras kertj mellet fel futa az molnar [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Lestian Janos pp vall.]. *1638:* Egy olykor cziak nagi sikotast hallek, En oda Futamodam az kiatasra [Mv; MvLt 291. 151a]. *1697:* laték ... nagj Tüzett ... oda futamodám hogy lássam mi dolog vagjon [Szamosfva K; Ks 90]. *1760:* aszt meg látván az társa Ilie Tsok oda futamodék [Balázstelke KK; DLev. 1. VB. 1]. *1763:* oda futomodék Vultur Juon s meg üté egyszer Kristof Todort [Nagyida K; Told. 9]. *1779:* oda futamodek égy Iosi nevü Inaskája az mostani Tisztünk(ne)k [Záh TA; Mk V. VII/12 Gramma Nyikulája (20) jb vall.]. *1819:* Dán Helts meg álván kezdett a' Tarisnyában keresni, és fenyegetni a' bé panaszoltat hogy meg lövi melyre oda futamodván a' bé panaszolt fôbe utötte [H; JF 36 Prot. 7 Mitu Gruntza Juon Duma vall.].

odafutott odamenekült; care a refugiat; hingeflüchtet. *1614:* Fogaras feoldennis az kapitan az ot ualo, es massunnot oda futot latrokat, azon keppen egieb Capitanokis ... tartozzanak megh bwntetni [Ks 87 ogy-i végzés]. *1653:* a magyar hajdu a havastorkokat mind feljárja vala, és az oda futott népet levágja vala nagy kegyetlenséggel[a] [ETA I, 86 NSz. — [a]1603-ban]. *1710:* A török császár a molduvai Rakovica Mihály nevü vajdát, azért, hogy az odafutott svécusokot nem oltalmazta ... mindenit felpraedáltatván, elviteté[a] [CsH 421. — [a]1709-ben].

odafuttat odaszalaszt; a trimite în grabă/goană într-acolo; hinlaufen lassen. *1592:* Merai Tamasne, Anna azzoni vallia ... egi fiachkamat oda futattam, hogi megh lassa alattomba mit chinalnak [Kv; TJk V/1. 244].

odagondol hozzáért/számít vmihez; a include acolo/intre acelea; hinzurechnen. *1784:* A guberniumban proponálta is, de torkában verték sokan ... Utoljára arra fakadott a hitvány szász, hogy ő nem gondolta oda a mágnásokat, hanem csak a nemességet [RettE 423–4].

odagyüjt 1. (oda)begyüjt; a aduna/colecta în acel loc; einsammeln. *1760:* oda is gyüjtötte mind a' Bor Interest mennyit az adosoktol fel szedhetett eö keglme [Gogánvárálja KK; EMLt].

2. (oda) összegyüjt; a aduna într-acolo; zusammensammeln. *1662:* És egy nagy ármádát ... nagy erős sáncba vivén, annak bástyáit lövőszerszámokkal megerősítvén, a hadakat egyszer is, másszor is nagyon szaporítják s oda gyüjtik vala [SKr 138].

3. egybehív/gyüjt; a convoca/aduna; zusammenrufen. *1710 k.:* A fejedelem a tanácsurakat odagyüjtötte volt [BÖn.

681]. *1774:* Kabos Sandor Uram ... harmad napi Törvényt akart reánk tétettni az vármegye Tisztyeit oda is gyűjtötte [Bedecs/Mocs K; KS Conscr. Kopáts Gyorgye (40) jb vall.].

odagyűjtetett odahívott/gyűjtött; care au fost adunați/chemați în acel loc; zusammengerufen/gesammelt. *1820:* az Iffiu Aszszony rostáloínak igaz hogy Palinkát 's Czipot vitt, de ebből az oda gyűjtetett Vallok(na)k semmit sem adott [Várfva TA; JHb 48 Pataki József (44) lovas kat. vall.].

odagyűjtött egybegyűjtött; care au fost adunați acolo; zusammengesammelt. *1775:* az Executor Tiszt urak magak rendeleseket, vagy is determinatiojakot oda gyűjtett MBándi[a] Commetaneusok előtt fel olvasták [WassLt. — [a]Mezőbánd MT].

odagyűl 1. egybegyűl/sereglik; a se aduna; sich zusammensammeln/scharen. *1573:* Mikor mi oda gyultonk wolna ... latok hog Eg walkay legín Egi zekerczet kezde forgatnj [O.bikal K; KCs]. *1597:* Zeoleós Balas betegh úala, oda gyültek úala Zeóles Lukachj, Kadas Georgy es Palfi Tamas [UszT 12/59 Emericus Benes de Leng'elfalúa jb vall.]. *1606:* Engem az peres heljnek hatarozasara nem hittak de hogy latam hogy sokan giwltek oda enis menek oda [i.h. 19/33 Joannes Toma de Sandorfalwa lib. vall.]. *1614:* mikor odagyültek volna[a] titkon tanácsot tartván Csáki Istvánt generálisnak választották [BTN[2] 49. — [a]A nemesség 1600-ban]. *1746:* a Falusi Legények Tánczra és az egész Falu is holmi tanácskazassakra ... oda gjültenek [Kissajó BN; Ks 7. XX. 19]. *1752:* az alább meg írt személyek ... egy estve őszve gyülvén ... Alb Oprának Korcsomája lévén, innya kezdettek, azon estve el szélyedvén, más nap estve ismét oda gyültek ujjalag kezdettek innya [Algyógy H; BK. Juáná cons. quondam providi Alb Lup vall.]. *1776:* (Dan Juon és Vojvod Juon) ketten tépelödni Kezdének, több ember is oda gyülvén mondok közönségesen hogy ne tépelödgyenek [Katona K; Born. VI. 14 Dán Kosztán (17) zs vall.]. *1794:* lárma esvén a' Czigányság oda gyült [Ne; DobLev. IV/728. 3b Gáspár Latzi (18) cigány vall.].

2. (gyűlésre) begyűl; a se aduna (pentru dietă); (zur Sitzung) sich versammeln. *1653:* szent Márton nap után Kolosvárra gyűlést hírdetének és oda gyűlének az urak [ETA I, 58 NSz]. *1658:* Rhédei fejedelem is ad diem 8 januar. 1658-k esztendőre kelve Medgyesre az országnak gyűlést hírdete esmét, és az ország oda gyűle [i.h. 166 NSz].

odagyülekezendő 1. (oda) összegyülekezendő; care se adună în acel loc; sich zu versammelnd. *1665:* Az is szükséges, az minemű levélnek Bécsből meg kell hozzattatni, annak minutáját hagyja udvarnál Kegyelmed, hadd láthassák az oda gyülekezendő fő rendek [TML III, 407 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

2. odagyülendő; care urmează să se adune în acel loc; dorthin sich zu versammelnd. *1677/1681:* ha Őt forint Taxara magat ez Supplicans[a] és több oda gyülekezendő jövevényeket kötelezi, azon falumban szenyvedni őket kész vagyok [VhU 482 Thököly Imre vál. — [a]Ivanyi Ladar Peter Erdőháton (H)].

odagyülekezett egybegyült; care s-au adunat în acel loc; zusammengesammelt. *1671:* valakik illetlen excessusokat, exactiokat, Decretum és Articulus kivül valo Executiokat ennek előtte ab Anno 1657. cselekedtek, vagy ez után is cselekesznek, a' meg-bántodott fél Vármegye székin vagy gyülésin meg-bántodását adgya elő, s' comproballya-is mellyet ... a' Fő Tisztek kötelességek szerént az oda gyülekezett rendekkel edgyütt tartozzanak igazitásban venni [CC 46].

odagyülekezik (oda) összegyülekezik; a se aduna în acel loc; sich versammeln. *1599:* mikola pal vramnak zolgay es Jobbagy egi nihanian oda giulekeztek [Pocsfva KK; JHbK XIV/37].

odagyűlt (oda) összegyűlt/egybesereglett; care s-au adunat în acel loc; zusammengesammelt/geschart. *1704:* Továbbá búcsúztatá[a] császárától, országától[b] ... és mind az egész odagyűlt gyülekezettől [WIN I, 284–5. — [a]A halottat. [b]Folyt. a fels.]. *1711:* (A megfogadott emberek) amely nagy palotában az electorok és fejedelmek a császár választására egybegyűltenek vala, az alá puskaport ástanak, hogy mind az electorokot, fejedelmeket, mind az egész Európából odagyűlt királyok követjeit egyszersmind a házzal együtt felvettessék s megöljék [CsH 461–2]. *1736:* (A bort) az sokféle oda gyűlt, asztalon kivül való szolga s egyéb rendbeli emberek még sem tudták consumálni [MetTr 398]. *1806:* Arkosi Istvánné ... magais az többi oda gyült sereggel katzagni láttzatott [Dés; DLt 250/1808-hoz Morosán Aniska (46) korcsmárosné vall.]. *1847:* Varga Katalin ... megszólitotta a bucsum-cserbui kisbirót, Plésa Juont, aki az odagyűlt emberek között volt [VKp 228].

odahagy 1. (dolgot/tárgyat/állatot) otthagy vhol; a lăsa într-un loc (un lucru/obiect/animal); (Sache/Tier) irgendwo lassen. *1569:* Az Serlynghi Andras dolgabwl Nem zolhatok egyebet hanem Byrowal kellene kyerny ky az lowath talan ky Aggya hogy Jaro barom, Jaro Marha, ky kellene adnya, de ... Nem yo chelekedet az Zeghyn Ember (így!), Ha penygh oda haggya az lowat az zeghyn Ember tahat Nem wehet semyth teobbet rayta Immaron Merth ky Ereztete kezebwl eccer, hanem teorwynniel kereshety de awal sem Nyer semmyth [BesztLt 77 Lucas Bistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1595:* Mely louat attak volt Marton deak ala ... Ez zeginy Ember loua el allot volt, mert Eniedig haytottak, Onnat meg terwen Tordan el allot es oda hattak, Az vtan eo magais erte me(n)t, de az varady had el vitte ereówel teolle, Es eo magais chiak alig Zaladot el az masik louon, hogy aztis el akartak teólle venni [Kv; Szám. 6/XVI. 28]. *1597:* Myerthogy Karpitos Peter Rosas Janos vramnak bizonyos summawal ados wolt ... Mys azert az Exequútiohoz kezdwe(n) mikor az bechew az keozeonseges hazy ezkeoz marhabol ki ne(m) teolt volna, menenk Bornemizza Thamas hazahoz aholot mondak hogy egy boltba volna megh marhaia karpitosnenak, be menenk megh nyttatok az aitot mikor eggietmast eleo kezdetewnk wolna zedegetni kezdek mondani hogy az az marha Cantor Pale volna ... igy mi be vonok az aytot s oda hagiok [Kv; TJk VI/1. 3]. *1602:* Az en marham ot volt az hazba, vgy hanta ki hatalmasul ... ozton az J megh foghta mind pvskastol palastostúl vgy tazigalta rangatta megh, kiról ith sem(m)i okot ne(m) ad Abbúl tiztasagot adok az zeknek, Eó az púskat palastot ozto(n) az eó tazigalasanak rangatasanak miatta oda hatta, mostis oda vagio(n), penzemis oda vagio(n). Az mj ziksegh Comp(ro)balo(m), teórúent(is) kerek [UszT 16/71]. *1633:* az tizta buszanak feiet teobire mind el szette

uala az sok vad lud ... oda lattni menenek de hogi el szette volt az vad lud az feiet ugi hattak oda es el jeottenek onnet [Mv; MvLt 290. 33a/2]. *1657:* (Csáki István) hadai ... csúfosan szaladának: az gyalogi Gáldon, az mi falunkban lévén, dobjaikat is odahagyták [KemÖn. 115]. *1717:* En Istennek hála színten Tednap (!) del után erkeztem haza bekével ... en bizony az magám nagy mentemet is oda hattam hogy ne dideregjenek szegenyék[a], takarózzanak véle [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez. — [a]A gyermekek].

2. végleg elhagy; a părăsi definitiv; endgültig verlassen. *1594:* Sofia, Crestel Gergelne, Turban lakozo vallia: Ezt ertettem ez fogoli Peter hazasulasa feleol, hogi ejel eskette megh az vra egi hituan azzoniallattal, kit ket helireolis vertek volt ki, seot az Azzoniais el wze hazatol, minek vtanna Peter oda hagia [Kv; TJk V/1. 419a]. *1731 k.:* Moldován Opra ... egy kurvával ószve czimborālt s hites feleseget hat vagy hét gyermekel oda hagyván kurváját egy ejtszaka egy két ökrü taligára rakván el szökőt ... egy Sár Patak nevü Falub(an) ... a Tisztek ellőt meg kezdvén hiresedni micsoda ember onnanis visza szökőt Sövényfalvára a feleségéhez és gyérmekeihez [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16]. *1753/1781:* Tudom azt is, hogy fel serdült Kün Miklos ur, az idő is homályba borulván, nem tudom mi októl viseltetvén a Tutor urat kéntelenittetett odahagyni, és Rákotzi Ferentz mellé menni Gavarleriara (!) [Algyógy H; JHb LXXI/3. 197]. *1771:* az én Uram ... vett ugyan észre a Zilahi István Uram ablaka alat égy rakás de hirtelen el jövén mellette kétségeskedet hogy nem Gunya volna, melyre meg térvén meg üte a páltzájával hát láttya hogy égy Mente és égy szoknya, melyet fel vévén gondolá hogy ... Zilahi Uram a Feleségével háborán élvén talám az Aszszony vettette volna ki a maga Gunyáját hogy oda hadgya az Urát [Dés; DLt 321. 21 Elizabeta Gaspar cons. Ioannis Gyöngyösi (36) ns vall.]. *1776:* Dán Juon pofon szelte Vajvod Juont tenyerivel, s ezel mejbe ragadák egyik az másikat s ketten tépelödni Kezdének, több ember is odagyülvén mondok közönségesen hogy ne tépelődgyenek hagyanak békét egy másnak de ezen tépelésből (!) nagyobb lárma eredni kezde, En magam Nevendék lévén, hogy engemetis le ne tapadgyanak, oda hattam őket s haza mentem [Katona K; Born. VI. 14 Dán Kosztán (17) zs vall.].

3. elpártol vkitől; a părăsi pe cineva; von jm abfallen, jm untreu werden. *1657:* nagy labyrinthusban hozta vala az fejedelmet ez dolog ... az maga alatt lévőktől is fél vala, hogy ha kitudatik, az egész erdélyi hadak odahagyják, visszamennek, és minden dolgai periculumban lésznek ... Reménlvén azért, hogy elnyomhatja az dolgot, azon csauszt visszabocsátá ígiretekkel, ajánlásokkal | Bakos pedig így járt vala, hogy az hadak tumultuálódván, midőn az Fejérhegyen által akarta volna vinni őket, sokan az hajduk odahagyák, kiket előtanálván imitt-amott az fejedelem, váltig büntetteté őket [KemÖn. 268, 272]. *1662:* Azkik kapitányokat is odahagyván, de többek is sokak az harcnak kimenetelit nem várván, sőt sokak csak meg sem nézvén, hogy a főrendek között való egyenetlenséget látnák, és senkitül nem tartanának, csak jó idején, aki akarja vala, Keresszeg felé tartanak | Ezek után az erdélyi úr félrevivén őket, erős hittel megesküdt volna: ha Váradnak s Erdélynek romlására vagy valamelly várnak elfoglalására való dolgot eszébe venni kezdene, azonnal a fejedelmet is odahagyni s szökve is kijönni el nem múlatná, s ha az nem lehetne, titkon is vagy megizenné vagy írná [SKr 181, 507]. *1667:* Ha Kucsuk emberinél veszi ő kegyelme esziben, hogy az ő nagysága dolgaiban szívesen forgolódik, nem színes képpen, értsen egyet vele, ha penig nem, csak hagyja oda [TML IV, 114 Székely László Teleki Mihályhoz].

4. eláll vki mellől; a abandona pe cineva; jn verlassen. *1770:* Jó procurator lévén katonasagára resolválta magát. Gr. Gyulai István generális mellé ment. Ott mindjárt apertura nem adatván, a jószágai inspecitójára aplicálta. De rettenetes impertinens dolgai s dispositiója lévén a szegény generálisnak, megunta, odahagyta [RettE 229]. *1765:* a Csufudi Ember Izpázt Kemennyen fenyegeti vala hogy bizony el fogattya, miért adta máshoz magát, ötett oda hadta [A.preszáka AF; Mk III. LXIV/67 Vony Márk (50) jb vall.]. *1823–1830:* Egyszóval sok volt a dolgom, s minthogy mindketten kemények voltak, Dési Gábor sokat is szidott, sokszor volt az a gondolatom, hogy odahagyjam, mert úgyis convenciósa nem voltam, s minthogy királyi fizetésen voltam, mint csak scriba el is hagyhattam volna [FogE 91–2].

5. el/otthagy vmit, eltávozik vhonnan; a părăsi ceva; etw. verlassen, sich fort/wegbegeben. *1688:* Vagyon az Falunak bikkes erdeje annyera valo, hogy beő mak termes(ne)k idein megh hizhatik rajta ezer diszno. Csak hogy az Falusiak(na)kis szoktak mind(en) eszte(n)deőb(en) egy darabot szakasztani. Az teőbbire eő Ngok disznait hajtyák. Avagy mások disznait fogadgyák réá gostinab(an) az mint megh alkhatnak, noha tiz pénz volna egy disznotol. De ha annyib(an) drágállyák, s az Tisztek vellek megh nem alkusznak, odais hadgyák az makkot, es más helt keres(ne)k [Szaráta F; ÁLt Urb. 21]. *1710:* A császár követei megbosszonkodának, s odahagyák a tractát [CsH 370–1]. *1715:* az Fel Gyogyiak ... oda hadták Falujokat, és ide a Mogosra jövén, ott a Völgjben a Patak körül, meg irtván az helljet, szállásokat csináltanak magoknak [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.]. *1774:* a Czigányok minden Esztendőben kertemet el egetik, s kevés Török Buzámat bottal kel strásálnam, melly miánis oda kell hagynam házamat [Mocs K; KS Conscr.]. *1782:* mint hogy Anának elébbi tselekedetiért hitele nem egészlen volt, féltette ... Irimiátol, tanácsosbnak tartotta Bocska Gligor oda hagyni Matskást [M.macskás K; Eszt-Mk]. *1823–1830:* 1713-ban már Fehérvár nagy erősségül kezdett épülni, s előre lehetett gyanítani, hogy a várban a kollégium meg nem maradna, ezen bizonytalanság között kétségkívül sokan a kollégiumot előre odahagyták | S ezzel én is Bécset odahagyám. Azonban míg Bécsben mulattam, az inszurrekciónak némely maradványait láttam [FogE 60, 259]. *1828:* Az emlitettem közelebbi gyülésbe is már bé menetelemmel a Czéh a böv beszélgetésre eléggé el lévén készülve, a Remekek bé mutatását el vártam ugyan, de azzal kéntelenittettem a Czéhot oda hagyni [Dés; DLt 581]. *1847:* azon egyetem nagyhirü rectora ... Husz János, a' tanulók kiváltságait korlátolni kivánván, 25 ezer tanuló egyszerre odahagyta Prágát [Méhes 5].

Szk: *~ja posztját. 1852:* a gazda is vagy ajton állo oda hagyta volt posztját [Dés; DLt] ✱ *~ja a szolgálatot. 1825:* Néhai Feleségemnek ... véletlen történt elhalálozásával, Székelly Aniko Hajadon, Gazdaszszonyi szolgálatra ajánlkozott hozzám, kit ... befogadék házomban; — ki azomban ... hon nem létemben felpakolván oda hagyta a' szolgálatot [Dés; DLt 591].

6. kezéből/hatalmából kibocsát, lemond vmiről; a renunţa la ceva; aus der Hand geben, auf etw. verzichten. *1614:* Látván Báthori Zsigmond, hogy Erdélyt nem kellett volna elhadni Opuliáért, nem sokat késék, hanem odahagyá

Opuliát és visszaszökék Erdélybe, kit az kolozsvári bíró, Katonai Mihály város és tanács híre nélkül befogadván, az ország mindjárt melléje álla, és ismét fejedelem lón [BTN[2] 46]. *1662:* Az városnak főképpen azt a fókapun volt részét, hogy ahová gyalogpuskás, muskatélyos állhatna, semmi sánca nem volna, látván, hogy meg nem maraszthatnák, oltalmazhatnák, kedvek ellen is odahagyni kénszerítettének [SKr 450]. *1704:* a kurucok is a tractát felrúgták, és felküldvén Grec felé sok számtalan falukat felégettenek, és a császár is megmondotta, hogy készebb a spanyol koronát odahadni, mégis hadait Magyarországra fordítja [WIN I, 218]. *1710:* szegény magyarok ... valóban nehezen menének arra a condítióra, jobb is lett volna örökké odahadni azt a koronát, mintsem a koronához való bolond zélusból magokat s az országokat idegen nemzet keziben ejteni [CsH 63]. *1823–1830:* Fridrich Prágát is körülvévén, seregének egy részét ide Kollin alá szállította volt, de szerencsétlen ütközete lévén, kénteleníttetett Prágát is odahagyni [FogE 175].

7. tisztségtől megválik; a se retrage dintr-o funcţie; Amt aufgeben. *1766:* Szegény Bethlen Olivér meghala s rajta marada a tavalyi megvagdaltatása s verettetése ezek által az limitaneusok által. A bátyja, Bethlen Gergely ur, eleget igyekezett, hogy satisfactiót kaphasson, de csak hijában. Ő is odahagyá közöttök lévő főstrázsamesterségét [RettE 198]. *1782:* A szegény Veress Lászlónak megesett volt, ki is Festetics regimentjében zászlótartó volt, de gorombaságból odahagyta [i.h. 420].

8. felhagy vmivel, abbahagy; a se lăsa de ceva, a renunţa la ceva; aufhören. *1710 k.:* Virginát is kezdék tanulni, se semmi sem lón belőle ... megunám, s odahagyám [nékem pedig balfelől a nagy hurkám s lépem körül rettenetes zörgés, bőgés és fájdalom indula; adák a kenyeres társaim tanácsul, hogy minden reggel egy-egy pipa tubákot szijjak fel; elkezdém, de nemhogy használt volna, a fejem is megbolondult tőle; odahagyám, azután sohasem vevém a számba [BÖn. 574, 578]. *1777:* Odahagyta a katonaságot, egy falka adóságot felrakván Velencébe ment, onnat hazakerült. Sok baja volt a szegény atyjának míg minden bajából kiszabadította [RettE 377]. *1811:* Bizony jobb lett vólna a' Bort oda hadni, A' hoszszu élet és Téj mellett maradni [ÁrÉ 79].

9. felügyelet nélkül hagy; a lăsa fără supraveghere; ohne Aufsicht lassen. *1638:* akkor az legeny el mene oda hagja az eökreöket [Mv; MvLt 291. 150b]. *1674/1676:* Eormenyesnek el foglalása után Mező Szilvásra csinalának majorságot ... de onnetis edgj nehány izben el kergettenek az Eoreg' Rákoczi György katonai, néha cséplettünk, csak oda hadtuk a' Katonák miá a buzát, alig' Szalattunk a' Katonák előtt [Újlak K; JHbK XX/21]. *1752:* ugj oda hatta volt Marinka á gyermekeit, hogj az Sebek és tetvek el töltették volt hogj á tetvekis meg egjék, ugj an(n)yira hogj nem szenvedhettem ... hanem ... meg mosagattuk őket [Abrudfva AF/Abrudbánya; Ks]. *1756:* Balog Uram az Uraságtol rendeltetet kenyerünk el vonván, kételenitettünk medio tempore az le kaszált szénát oda hadnunk mely miat az Uraságnak Cir. 20 Bugja szénája el veszet [Kötelesmező SzD; TKI]. *1789:* Némellyek mellől ... mind az időnek kemény volta mind pedig utra valójok(na)k el fógyása miatt az Beresek el-állván Szekereket és quod majus Marhájókkat veszedelmezni óda hadták, a' többit mindazál(ta)l és ezeketis mind addig él vivén azon Militia mig az utra vitt kevés kóstyok absummálodik és consequenter Marhájók penitis el veszedelmezik és romlik [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1831:* Gujásnak állattál vala tavaly, de onnétis fizetesedből mit se lathattal ... és szerte szellel valo jarkalasaid miatt talan fizetesedet se kaphattad ki mert a Guját oda hagyván kárt okoztál szerte szellel valo járkalasaddal [Dés; DLt 332].

10. magára hagy; a lăsa singur, a părăsi; sich selbst überlassen. *1570:* Golnar peter ... vallya, hogy ... Ezt halwan az azzon, Mond Simo(nn)ak Bestie kwrwa fy legy, vganis Mindenkor az Eotthues Adorian Marhaiara eyhezel, De ky vonzak aztis az Erdëgegh (!) thorkodbol Eo penigh zoly volt Mind kettönek hogy Bekewel lennenek es oda hatta eoket [Kv; TJk III/2. 166]. *1573:* Teremy Ferench azt vallia ... ez ely mwlt Napokban hytta volt Eotet Aztalos Petert vitez ferenchet és Seres Martont hogi egibe alkwtnak az Mustoha Leanyawal, De veghez nem vihettek keoztek ... Eok oztan felj keoltek es oda hattak Eoket [Kv; TJk III/3. 193–4]. *1644:* en evel oda hagjam ökett [Mv; MvLt 291. 410a]. *1771:* Azt is hallottam égy Kirilla nevezetű Verbunkos katonátol hogy a Fükötösné Leánya Maris igert volna néki égy bizonyos Eczakára a helyetis meg mondván hol legyen a paráználkodás (így!) a mely Terminusra odamenvén a katona, hát mással találja valami Burjánban, melyért meg haraguván katona jol meg vervén a Léánt oda hagya [Dés; DLt 321. 46. G. Tokai (44) ns vall.]. *1795:* De innen is, mihent szerét tehette, azonnal haza illantott, oda hagyott [Mv; Told. 47].

11. kb. elpusztulni hagy, nem törődik vele; a nu avea grijă de cineva; zugrunde gehen lassen, sich nicht um etw. kümmern. *1602:* zekerestol oda hagia, kialtek wtana hogi az Istenert kerlek hogy lowastol ne hagy Jde ... En magamis wgj akarek hogi el odozam s el zalagiak rajta: de az hajdok zinte Ernek uala sőt wala egi kis arok walamj fwzes bokroskak aba hengeredem be s wgj maradhatek meg hogi le nem waganak [Boldogasszonyfva U; UszT Biro Jakab lo fw Bodog azonj falwj vall.]. *1705:* Ugyan Eckler izente az úrnak tülem, hogy ő az arenában nagy kínban lévén, őtet egy szászné ... orvosságra tanította, aki is neki hihetetlenül használt ... Ezt az asszony ugyan elkészítette, de Kölesériról, a doctortól való féltében nem mérik béadni az úrnak, mert igen tilalmazza, hogy az ő praescriptiója kívül más medicinával ne éltessék, mert bizony odahagyja [WIN I, 528].

12. ottfelejt vmit; a uita ceva într-un anumit loc; etw. dort vergessen, liegen lassen. *1640:* Hallottam, hogy Gyulai Annók az réten hált s az alsóingét odahagyta [Az pendelyét is hallottam, hogy odahagyta volt Nagy Péterné, mert Farkas István feleségestül s Biró Pálné odahagyták szintén az szentgyörgyi malomnál [Mv; MvLt 291. 233 átírásban]. *1672:* Haydu Janos noha Lo herelő volt, de az czipteteő fát is másnak adta kezében, mással is köttette megh az Lo hérejét nem magha, és más emberek kezére bizván az czipteteó fát oda hadta ... ki miat esett az Lonak herejenek gyükeré(ne)k be szaladása az czipteteőből, mellyet czelekedni az Inek ne(m) kellet volna [Kv; TJk XI/1. 244].

13. odaad, vki kezére hagy/enged; a da/ceda (cuiva ceva); hingeben. *1599.* Nob: Lucas Trauzner ... fatetur ... az Daroczy Peter R(elic)taia ... Egy fekethe zoknyaba(n) palastba(n) az hazbol kj lowe es az adossoknak az hazat oda hagja [Kv; TJk VI/1. 354a]. *1602:* Az Tanorokot penig En chinaltam wala be haznajert, czienker Jstu(an) oda Jöue hogy el foglalia töllem en ugy zolek nekj hogy Jma(r) Idey haznat had wögiem el chiak az zenajat, En az wtan oda hagiom knek mind kertestől [UszT 17/38 Bolgar giorgi Zent abranj palfi andras zalogossa (40) vall.]. *1630:* mégh adosságais vala ot Szabo Danielnek, de aztis oda kelletek

hadnia, nem hagyák feöl szedni [Ne; BálLt 82]. *1643:* oda hagia ⟨a⟩z kis ioszagoczka mellett az feoldet [Szentsimon Cs; BLt]. *1644:* En megh tiztita(m) az hazat hogi bele zalliak Teóreók Janosek az Atiafiak contradjcalanak, es en oda hagia(m) az hazat [Mv; MLt 291. 425b]. *1737:* Az Földekröl egyebet nem tudok irni, hanem a Földes Ur anynyit accomodálhat maga majorkodtatásához, valamennyit akar, s az többit hagyhattja az Jobbágyok(na)k vagy Sellérek(ne)k, ha mind oda nem akarja hagyni [Vajdasztiván MT; Born. X. 11 Grip Daniel lev.]. *1753:* az Elöl járo rendektöl az vraktol ollyan levelet mutattak azon Joszágról hogj az után Csáki Sigmond vr nem háborgatta, oda hagjta, mais egj Gyulából reá szállott Szabad ember Sáfár János lakik rajta [Nagyalmás K; JHb XXX/9].

Szk: *zálogon ~ 1606:* mondotta hogj az medeseri Jozagot az mint oda hattak volt Zalagon hat az wegezes zerint Jmar cziak ket Eztendö heya hogi ki ne(m) tölt [UszT 20/211 peter daniel kobat falwy falus biro (50) vall.].

14. elenged; a ierta/şterge de ...; weglassen. *1587:* Esmeg egy vargans (!) Magiar Vczaban adott 1 Keoblet de megh egy Keobeollel tartozik, melliet raita megh nem vehettem eddig, hanem lassa Kegielmetek hogy ha oda hadgia kegielmetek vagj nem [Kv; Szám. 3/XXVI. 5 Suweges Gergely sp kezével].

15. (bányát) felhagy; a părăsi (o mină); Grube stillegen. *1756 k.:* A napon kün lévö egész kö Bányában ha ki valami venára talál, és abbol probát tévén semmi hasznot nem esmér, és oda hadgya, és Esztendö, s három napoknak el folyása ... alatt pusztán s ö általa dolgozatlan áll, ez idö mulással el veszti jussát, és más a' kinek tettzik ... bele állhat [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

16. (vizfolyás) elkerül; (despre ape curgătoare) a ocoli ceva; (Waserfluß) vermeiden. *1723:* az Kükülö Vize az Sövényfalvi Pallo veginel Csinált magának egy árkat, mely árkan ha eddigis jászoly Gáttal nem inpediáltam volna az Kükülö vizét egeszen az Kökülö azan fojna el és Malmamat oda hadta volna nekem nagy kárammal [Sövényfva KK; MbK 163].

odahagyatik vhol otthagyatik; a fi lăsat în locul re - ctiv; dort gelassen werden. *1595:* adatanak az Birak Wrain. Zöcz Mihaly W(ram)nak ... miert hogy az elöt oda ment ... varos dolgaban oda hagyatot és abban munkalkozik, költseggül 2 Tallert 1 p(er)f 1 d 10 tt f 2 d 20 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

odahagyhat 1. elhagyhat; a putea părăsi pe cineva; verlassen können. *1823–1830:* Vacsorakor azt kérdi tölem Dési Gábor, hogy convenciósa vagyok-e Körmendinek s meddig köteleztem magamat. Feleltem, hogy nekem fizetést nem ad, nem is vagyok kötelese, amikor tetszik, odahagyhatom [FogE 90].

2. vki kezére adhat/hagyhat; a putea da/ceda cuiva; jm in die Hände geben können. *1724:* Nehai Battyok Tar András ... inscribaltatta az Aviticum bonumo⟨ka⟩tis mit utolso szükségében, mivel az Haza Törvenyeis admittallya az ollyan nagy Casusokban valo rendes inscriptiot sőt modgyával valo eladásátis az Aviticum bonumok(na)k, az acquisitumokat penig ha mik voltak, oda hagyhatta az hova akarta [Borb. I].

odahajít 1. odadob; a arunca acolo/în acel loc; hinschmeißen. *1600:* Keovesdy Janosne Anna Azzony fatetur ... chyak azt tabla zeordeolesere tekintek oda hogy Varady Istwanne oda hagyta ... Annak vthanna egy Palchawal vgy verte az azzonth Zenthmiklossy hogy vgyan pufogott az Palcha vegybe egy zegh vala en azt hizem awal serte megh az azzonnak az Allat, hogj vere kezde foliny vgy futamek el Zenthmiklossy [Kv; TJk VI/1. 503]. *1710 k.:* a tatár ráncigálni kezdi a pokrócot, nem annyira vágyván a mézre, mint a pokrócra, talán nem is tudta a méhet ott lenni. A tiszttartó méhet, pokrócot odahajít a tatár nyakába vagy ölibe [BÖn. 735].

2. besöpör; a aduna; einstreichen. *1600:* Moises Vramis egy falka penzt az aztalra olwassa ... azis az siwgith oda tarta, s oda haita az aztalrol, az siwegiben, De meni wolt, ne(m) tudom [UszT 15/33 Mattheus Zeöch Semienfaluien-(sis) (56) vall.].

odahajlott áthajlott; (despre crengi) care a trecut dincolo de ...; hinübergebogen. *1584:* Boldis Jakab ... vallia, Egkor lata Danch Leorincz Viczey Andrast, es monda Jhol megien Dios Balinth ... Ez penig Innet leót volt hogy viczey Andrasnak kertiben vagion egy Dio faya kinek harmad rezeis a' Danch Leorincz kertibe hailoth, es az oda haylot fan talalta volna Andras az Leorincz leaniath, kiert meg Zolitotta volna a' leanth [Kv; TJk IV/1. 360].

odahajt vhová odaterel; a mîna în acel loc; hintreiben. *1624:* Az marhatis mikor be Hajtottak az Valto retbeol oda hajtottak az hul Thott Mihaly lakott [BálLt 54]. *1674:* Tudom Tilalmazta az Vas János Vr(am) Tisztartaja hogy oda ne haitsák az Marhakot, mert bé ne(m) haitatia eökeöt de az mellette valo legénieket mind megh Löveöldözteti ott [Mv; WassLt Pataki István (40) jb vall.]. *1729:* a Somkut fele valo fordulo határunkat ugy mint a Tarlot meg tiltottuk az szánto ökrök számokra mellyet Hadnagy Atyánkfia eö kglme a Tizedesekkel szorossan el jartasson, hogj Valakik szükség kivül oda hajtyák Marhajokat potentian Convincaltatnak Cum fl. hung. 1:/:1 [Dés; Jk 389a]. *1752:* hallottam az Boda Miháj szájábul mondani hogj a Tinaját ne hajcsák Furu Györgjni akár meg njuzák akár oda hajcsák csak égj nékie [Diósad Sz; WLt Elekes Gergely (38) ns vall.]. *1763:* Falu közönséges akaratjabole, vagy más privatus Embernek akarattyábol hajtották oda a' Zagoni Meddü tsordát ...? [Hsz; SzentkZs vk].

odahajtás odaterelés; minarea în acel loc; Hintreiben. *1673:* Tudode ... hogy ... Haller Pál Ur(am) ... Vakmerö keppen megh paroncsolta eo Ngá marháinak oda haytásátt? [WassLt]. *1840:* amely marhát szánszádékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókézre az ilyen marhát gazdástól [Taploca Cs; RSzF 175].

odahajtat odatereltet; a dispune să fie minat în acel loc; hintreiben lassen. *1662:* széna harmadfél boglya vagyon; ha Kegyelmed sokáig mulat, az ökör sok, Kegyelmed parancsoljon ö kegyelmének felöle, ha Új-Várason ne vegyen-e szénát, hogy tizenkét ökröt oda hajtatna tartani [TML II, 235 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1816:* ökör Bornyakat Tulkokat többetis fognak oda hajtatni [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

odahajtatik odatereltetik; a fi minat în acel loc; hingetrieben werden. *1780:* Az inctus pásztor menti magát az

utcának szorosságával, és hogy a marháknak egy része elöre magánoson vette volna arra útját, s nem kénszerítésből hajtattak oda, hanem magokra [Taploca Cs; RSzF 214].

odahajtatott odaterelt; care a fost mînat în acel loc; hingetrieben. *1759:* más Joszágomból oda hajtatott marháimat télnek idején ki tsapatta [Moha NK; TSb 2].

odahajtott odaterelt; care a fost mînat în acel loc; hingetrieben. *1679:* administrálta Katonábul[a] oda hajtott egy nehány szapornyiczás lovaknak az árát [AUt 187. — [a]K]. *1681:* vagyo(n) egi nagi Erdö ... Ha mikor ez Makkot terem, az oda hajtot disznokat Tizedelni szoktak, valtoja 4 pinz [Hátszeg H; VhU 150] | Valaholott az Erdö háti határon, Hunyad várahoz valo makkos Erdö talaltatik, makk termesnek idejen minden oda hajtott tiz disznobul egyet tartoznak dézmáb(an) adni [Vh; VhU 202].

odahal 1. meghal, elhalálozik; a muri; (hin)sterben. *1710 k.:* Teleki mond ... Halandó az ember, a fejedelem sokféle nemzet, sok történet és sok veszedelem közé megyen, mit csinálnánk, ha oda találna halni? [BÖn. 737].

2. harcban elesik; a cădea în luptă; im Kampf fallen. *1596:* Ket Dobosnak f 8. Jtem 176 Leginnek ... f 528 ... Az kik Themeswar es Eger ala voltanak, es az kik oda holtanak, az mint az partialbol megh teccik [Kv; Szám. 6/XX. 9].

3. belehal/fullad; a se îneca; ersticken. *1710:* A megbódult pogányság rátoljula a hídra, leszakad alattok, s odahalnak a vízben számtalanon [CsH 174]. *1754:* Marhaimot akarván meg itatni bökkenös lévén mindenüt hogj az viz mélj, meritteni akarván belé estem s oda is holtam volna ha a szolgám ki nem huzott volna [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1804:* még a Tavaszszal most egy Ember három Lovaival együtt egészlen mindenestül belé veszett, s oda hott [Sárd AF; TSb 51].

4. eldöglik; a pieri/muri; verrecken. *1595:* Boldis Iakab Loaert mely oda holt, Azzonnyúnkat ö fget Wyúarbol feierwarig viúen ... Egez Tanaczúl ökm(e)k adatanak ertte f 8 | Warga Martonnak 1. hideluj szekeresnek loa oda holt: harmad magaúal meg esküt, hogy ez útt miatt holt meg ... Attam meg nekj f 6 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 315, 317 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

odahál vhol máshol hál/éjszakázik; a minea, a dormi undeva peste noapte; anderswo übernachten. *1573:* Sophia aztalos Janosne zolgaloia Azt vallya, hogy ... Egjkor estwe vachora vtan ely Megen az Malomba az vra az felesege meg kerdy ha haza Ieone halny vagy oda Maradna Azt Mongia hogi oda hal, oztan kwldy Borert eotet az Azzonya, aztis hagia neky hogi be terne az vayda Katus hazahoz es egi gergel New legennek Mondana meg hogi Ieone oda mert az vra hon Nem hal [Kv; TJk III/3. 86b]. *1604:* akor mikor az öker el wezöt az örözese Janos zörin wolt, ö halt oda akor [Kiskede U; UszT 77a]. *1662:* vicekapitány uram, maga kimenvén az várbul s oda hálván, meghagyta feleségének, hogy azon vett disznóknak aprólékját árultassa [TML II, 402 Teleki Mihály Lónyai Annához].

odahány 1. odadob/hajlt; a arunca (ceva) în acel loc; hinwerfen/schmeißen. *1778:* láttam, az Exponens Léány Aszszonyék káposztájok között eleven szeneket, de ki hányta oda nem tudom [A.volál Hsz; HSzjP Anna filia Joannis quondam Pilbát de Karatna (24) vall.].

2. odasodor; a fi adus de apele curgătoare; hinschwemmen. *1770:* Az utrizált Maloman alol a Silipen alol a Silip alatt Láttom a parondat, hogy a Viz oda hánta, de a sok árviz Causáltaé vagy a Királyfalvi malom azt nem tudom [Ádámos KK; JHb LXVII/127].

3. szóban odavet; a arunca (o vorbă); (in Worten) hinwerfen. *1619:* Én is azmint tudtam, odahánytam az presta quesumust valóban. Azután kezde mindjárt istruálni az Jenö felöl való tractatushoz, ki sok szóval lévén, mondám neki: No, nagyságod legyen veszteg csak most, én gondom az [BTN[2] 181].

odahányás odasodrás; aluvionare, formare de aluviuni; Hinschwemmen. *1770:* az Adamasi Silip alatt Lévö porandnak oda hányását okozta, mind a sok ár viz, mind pedig ezen Ádámasi malomnak a gáttya igen le Lévén nyumulva, a viznek az ereje bövebben menvén a gáton mint a Silipen, a miatt hányodatt a Silip alá [Sövényfva KK; JHb LXVII/113].

odahat arra bír; a impune; dahinwirken. *1869:* Mindenik körlelkésznek egyszersmind kötelességévé tétetik, hogy a rájok bizott iskolákba, e köröztetés után azonnal kiszálljanak és az egyházközségi bizottsággal egyetértve oda hassanak, hogy az 1868 ik évi népnevelési törvények életbe léptessenek [M.bikal K; RAk 177].

odahátra 1. ott hátul; acolo în spate; dort hinten. *1598:* Eger Balinth Junior az kapithan hidelwen ... vallya, En oda hatra Jttam Aztalos Janossal es teobbekkel, en nem lattam minth indultatott az haborusagh, es kik verekettenek [Kv; TJk V/1. 241]. *1632:* lattuk, hogj neha estve kesön maid egj oraighis mulatot oda hatra a kertben az Aszony de mi nem tuttuk kivel volt [Mv; MvLt 290. 81a]. *1641:* Sahin Mihály szolgálója, Sófia ... így vall ... az kisebbik asszony ottbenn hált mivelünk az házban, s az másik odahátra a pajtában hált — de én azt nem láttam, ha ment-e legény hátra vele avagy nem [Mv; i.h. 291. 288 átirásban]. *1669:* Odahátra a kis kőházhoz ragasztott sövényközt, az zsendely héazat ⟨alatt⟩ levőt, én csináltattam [Kv; KvE 212 LJ].

2. messze hátul; mult în urmă; weit hinten. *1662:* Az lengyel respublica látván, hogy az fejedelemnél ígíretjek sem fogna, más, ártalmasb tanácsra fordíták elméjeket, úgy, hogy a svékusoknak odahátra, maga birodalmában szerezmének dolgot és akadályt, és azt a fejedelem mellől elszakasztván, és másfelől a tatár chámot eleibe kihozván, az elfárasztandó hadakat utoljára profligálni, meggyőzni, semmivé tenni, nem nagy dolognak állítanák [SKr 357]. *1670:* Az kapucsi pasával még oda hátra van György deák; egy hétre beérkeznek [TML V, 108 Székely László Teleki Mihályhoz].

odahaza 1. otthon, házánál; acasă; daheim. *1573:* Teglas Antal es Balint ... valliak ... Marat az Myhal otth, Azt megh kerdezyk hogy Myt chelekettek volna ... Mond az hogy Bort arwlunk wala Az labas haznal Azzoniom haromsor Izene hogy beh vennwk az chegert es haza Mennenk, Mert Mas dolgunk volna odahaza, mjkor haza Mentunk volna, otth Ennwnk es Innwnk ada [Kv; TJk III/3. 62a]. *1618:* Hallam akor estue mikor Lestyan Janosnak Arattak volt, az Janos Tamasne fia Andras, megint Janos Mihalj fia Jmreh hjak uala kj Bayra az Boga Benedek fiat mondua(n) Jeöy ky esse lelek kurua, en Betegh ualek s oda haza hallo(m) uala en

egiebet ne(m) tudok [Kozmás Cs; BLt 3 Tamas Istua(n) ns vall.]. *1755:* meg történt az is, hogy Ros Éva[a] el nem mehetett ... Gáborhoz, illyenkor meg kémlelte Gábor hogy oda haza vagyon az Exponens[b], ha oda haza nem volt, maga mingyárt eljött a léányhoz [Déva; Ks 101. — [a]Elírás Mária helyett. [b]A leány gazdája]. *1802:* Tudom hogy Imreh Lázár Ur Innep előtt valo Szombaton oda haza volt, és utolso Innepenis oda haza láttam [Oltszem Hsz; HSzjP Turóczi Málnási Nyesö István (50) vall.]. *1835:* el mentünk ... N lakon[a] ... Román Juon nevezetü Szolgálo embere Házához, akitis Személyesen odahaza találvan a kezünkben levő Instructiott szorol szora fel olvastuk és az ő született oláh nyelvén meg is magyaraztunk [DobLev V/1212. — [a]AF]. *1840:* nem mehetett, mivel foglalatosságai lévén két nap nem igen ülhetett oda haza [Dés; DLt 370]. — L. még RSzF 211, 287.

2. lakóhelyén; în localitatea de domiciliu; in seinem/ihrem Wohnort. *1710 k.:* Amott falu, város, asztag égett, imitt a székely rebellált, Désnek a színe az ő felsége hűségében praesidiált helyekben volt, odahaza mindene elégett [BÖn. 965]. *1721:* Tavalyis 4. hét héjján ide Lakta(m) oda haza minden dolgom fűstb(e) ment, az idenis látom ugj lèszen [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1722:* Tudgyaé az Tanu ... Felesége oda haza nemis volt ... Nimet Sigmond Ur(am) kerésere ... Medgyesre utozásban volt? [Kük.; Szentk. vk]. *1757:* Gligoria meg is hazasadván sakáig lakat ada haza [Csömény SzD; Ks 9. XXXI. 20]. *1782:* K Biró Boros Uramot oda haza nem tanáltam a Fö K Biró Urral edgyült a Savanyo vizen voltak [Szu; Ks J. Ferenczi György lev.]. *1809:* A' Kántor a ki már elöre a bizonyság tételtöl amoveáltatott Patakira[a] nézve, valja ugyan hogy nem nevezte ki a piatzon vásárlott szalonnát, de azt meg úsméri hogy oda haza hat mását a Tordaiaknak által adott [Szu; UszLt ComGub. 1753u. — [a]A szalonnakivitelen ért Pataki Istvánra]. *1814:* a' Menyemet midön kérdöre vontam vólna azt mondotta: hogy ő az Annyánáll vólt, az Annyát a' dolog iránt meg tudakoztam, de semmit sem tudot haza való járásából a' Leányának, — én osztán a' dolgot tovább nem tudakoztam [Banyica K; BfR 117/1].

odaházasodik házasság révén vhová költözik/vhol letelepedik; a se stabili undeva prin căsătorie; hinheiraten, durch Heirat irgendwohin ziehen. *1653:* Szinán bassa tatáriban — 1594-k esztendöben hogy Budánál telelt vala a török, tehát ott megszeretvén a lakást — Pesten maradtak vala, és oda telepedtek s házasodtak valami tatárok, de nem sok volt, mintegy kétszáznyi volt; a mint hallottam azok most is ott laknak [ETA I, 50 NSz]. *1714:* Juon ... most is Dédrán fog lakni mint hogy oda házassodot [Kiscég K; BLt 7]. *1761:* De mindenekfelett rosszabbul járt a szegény Petki György, ki is odaházasodván ugyanott lakott s midön examináltattak az elfogatott emberek, azt mondották, hogy mind a renitentiára ő tanácsolta őket, mind pedig most, mikor a militia reájok akart menni, ő adott hírt nékiek, mely szerént sokan elszöktenek s meg nem kaphatták [RettE 124].

odahelyeztet vhová kinevez; a numi (într-o funcţie) în acel loc; irgendwohin ernennen. *1662:* augusztusnak utolján Váradról Ibrányi Mihály vicekapitánytul, ki fejedelemnek rokonsága lévén ... elsöben székelyhídi kapitánysága, de azután Csomaközi Andrásnak Váradbul való kihalása után annak helyébe ugyan vicekapitányul odahelyheztette vala [SKr 169].

odahelyeztetik vhová kineveztetik; a fi numit (într-o funcţie) în acel loc; irgendwohin ernannt werden. *1662:* Wesselényi Ferenc tisztül helyeztetett vala oda [SKr 249].

odahí, odahív 1. (magához) elhív; a chema (la sine); (zu sich) rufen. *1552:* ewtetys oda hytak volt [Tompa TA; KvAkKt 344]. *1568:* Valentinus Erzengyartho, Simon Varga, Mathias Takachy ... fassi sunt ... Ezt túgyük hogy Zőchy gőrg hazatys wot vala ... az aldomasra odais hitta volt, Ez embereket ... de az penzt ez napig sem vitte oda Soha [Kv; TJk III/1. 170]. *1570:* Zabo Janosne ky fwtot az hazbol hatra egy Zellyer hazaba ... es az feyere kolcholta volt kezet vgy zyr volt, kerdy my dologh legien, Az Zellyer azzon Megh Zwgta neky hogy myglen az paysos Jlles fyat es Trombitas Demetert oda nem hynak addeg Jo kedwe nem lenne | Kolb Myklos Azt vallia, hogy ... varga balintne hyt valamy Embereket oda hallotta hogy 12 f-ot emlegetnek volt az germek thartasa feleol, De eo megh ellenzete rola [Kv; TJk III/2. 106, 201]. *1572:* oda hiua thoroszkai ferencz ... bagameri gieórginet hoszuaszai pontincz aszont [A.jára TA; Thor. IV/6]. *1589:* Engem Magyari Thamas hit vala eczer oda az maga hazahoz hozanak valami beoreokeoth ele mely keozeos volt Imreh mesterrel Az beorth megh beochiylleok egiket eggiketh 21 penzre [Szu; UszT]. *1596:* Az erdeön ualo kertet mikor el hantak uala enge(m) oda hytt uala az A fia Palfi Istua(n), latam hogy az gyepinek a' helyie megh techik úala [i.h. 11/66 Gregorius Miklos de Kobatfalua (63) pp vall.]. *1599:* Bakos Caspar ... vallja ... az hazat megh nitwan, az ladat nytwa talaltuk vala, kyn igenys el yettem vala, vgy hittam vala ez Thamast oda, eo ereossen sapolodek rajta [Kv; TJk VI/1. 359]. *1610:* Zabo Catus Azony Desen ... Zabo Istva(n) zolgaloja Igy val ... mint Egy hetegh lakam ot az Buday Mihaly deak hazanal, vgian eo Maga az Zeginy Buday Mihaly deak hyut vala oda hogy ot ligiek [Dés; DLt 321]. *1638:* minket azirt hiut oda Lakatos Giorgi oda (így!) hogi azt lassuk megh mint vonta el az pincze melleól az feöldet [Mv; MvLt 291. 169a]. *1752:* már nincsen borom mi tévö legyek nem tudom ... de akor mikor az gonoszt cselekette s tekozlast senki se hivut oda [Abosfva KK; Ks 83]. *1761:* a' Falusiak egyben gyültenek, s engemet minden Citatio nélkül oda hivtanak, s a' Ház ajtajáb(an) Strását alitottak [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Katona György (38) zs vall.]. *1765.* atkozott volt ... azis, aki elöbször oda hivutt [Tarcsafva U; Pf]. *1783:* oda hivutt s panaszolta nékem [Udvarfva MT; Told. 44/54].

Szk: *~ hozzá. 1568:* Anna famula Suce l(ite)r(a)ti iur(ata) fassa, Engemet Andras Katho kwldoth vala el, hogy seres Annat oda hyam hoza en hiuam seres annat, es o azt monda ne(m) igen mehetnek most de megis el Jue [Kv; TJk III/1. 227]. *1631:* akkor eggyüt czirkaltunk my Uarga Menyhartal, s hogi az Czirkalobol haza menenk masnap ittas vala Uarga Menyhart estue s oda hiua engemet hozza [Mv; MvLt 290. 54a] ✱ *ló látni ~. 1599.* Apahidy Borsos Gergelj ... vallja: Ez napokban mikor Apahydan az Caspar vram lowat megh leottek, en akkoron se a puska pattanast nem hallottam, se az embert nem lattam kj leott, hanem ... engemetis oda hit vala az lo latny es enis lattam az sebes lowat [Kv; TJk VI/1. 319].

2. (gondozóul/oltalmazóként) maga házához hív lakni; a lua la sine (ca îngrijitor/ocrotitor); (als Pfleger/Beschützer) zu sich wohnen rufen. *1591:* Kouaczy Pal Janosnak sem fia se(m) leania nem volt teob az en ania(m)nal Katalin azzonnal Az en ania(m) abban[a] leani fiw volt ... Mikor megh hala

az en masik apa(m) Kouaczy Pal Janos megh marada az en Job ania(m) Kouaczy Pal Janosne engemet fel perest oda hiva vgjmint ygaz vert hogy en eltessem, tarchia(m) taplalliam, az eoreoksegnekis gongiat visellie(m) vgy mint enie(m)nek [UszT. — *Az örökségben].

Szk: *oltalmul ~. 1573:* Az annyok my eleottünk Mind helyen hatta, es wallassawal meg c(on)firmalta hogy vgy vagio(n) es Mostis azt kewannya hogy Vincze Ada(m) Byria (: mint hogy eo Maga hytta oda Melleye otalmul :) Az kis Boltot es Az vdwarkat [Kv; TJk III/3. 198e].

3. hivatalos személyként kihív/kiszállásra felkér; a invita/ruga să vină la fața locului ca persoană oficială; als amtliche Person herausrufen/zur Besichtigung auffordern. *1793:* azon meg nevezett Hellynek ... a' ki járására oda hivutt [Mezőmadaras MT; Berz. 4. 24. M. 16].

4. vmilyen munkára elhív/szegődtet; a angaja pe cineva pentru a executa anumite munci; jn zu irgendeiner Arbeit rufen. *1628:* az Istenert kerlek Ur(am) hogi ha immar az en gierme⟨ke⟩mett oda hittad, vgi tarcziad hogi se en, se Ked miatta ⟨gi⟩alazatot ne valliunk s tőlczie ki eztendeiet [SzJk 24].

Szk: *ház építeni ~. 1608:* innet Musnarol oda hittak eoket szent Palra haz epiteny [Muzsna U; TSb 21].

5. vmilyen tisztségre meghív; a invita pe cineva să accepte o anumită funcție; jn zu irgendeiner Würde/in irgendein Amt berufen. *1656:* A partialis nem engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet ... Mert ā Szomosujvari számtarto volt adjutora abba, hogy oda híják, ki a' kösseg(ne)k animussat abalienalta Raczkovi uramtol [SzJk 80].

6. megidéz, törvény elé hív; a cita, a chema în fața instanței; vorladen, vor Gericht laden. *1572:* Zenth Lucha Azzon Nap wttan valo Keddon Mentwnk Hwnyadra ottys Azon kepen celekeottwnk ... Es az Damossyakatys oda hywan, Megh wallattok Ewketh [Meregyó K; KP]. *1578:* azon helyre eoketth mynd oda hyuan ... holotth mykor my ... Lazar Leorinczetth ... Alard Ferencz rez Jozagaban Bozzazegben, es ahoz Thartozokban, myndenekben ... bele akartuk volna Statualny [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1588:* Eotweos Andras ... vrgeallía Biro vramat, hogy az varos keozeot es eo keozte Biro vra(m) theorwent tenne ... ez varos is ... Eottweós Andrast Nem Akarya vtaban megh fogni hane(m) Mennie(n) eleo Igassagaba, hyon oda, Ahoua zokot az orzagh teorwenie zere(n)t es varos Consuetudoia zerent a' Communitas hiuatatnj [Kv; TanJk 1/1. 73].

Szk: *parancsal ~. 1572:* Engomethis wgjmond walkay Myklos wram parancholattal hjwa oda Azhol az hatarth feol wettnek ... de En Nem lattam sem hagitast sem nem Lattam Az Mestorth walaky zjtta wagi hagitotta wolna [Jákótelke K; KP. tolway orban jb vall.] ✱ *pecséttel ~. 1600:* Engemet az Almasiak pechettel hittak vala oda a' Mochar neüu heljre, ot leonk egy ebedkorigh [UszT 15/16]. *1730:* A meg emlitet Foglalas Vármezőn mikor eset, tudom bizonyoson, mert engemet is innét a' Foglalo Deakok akkor Pecsétel hivtanak oda [Vármező Sz; TKl Holhoz Vaszily (66) jb vall.].

7. (szem)tanúként hív vhová; a chema pe cineva ca martor (ocular); als (Augen)zeugen irgendwohin rufen. *1558:* Nogy Janos Megh eskewen azth walla hogy mykor ewrzew wolth lattha hogy Annos harom darabanthal Jacchyk wolth ... Annak wthanna az ewrzeketh oda hytta hogy lassak Az dolgoth, Ees mykor oda menthek wolna az wra hon ne(m) letebe le fekewtthek wolth ees gyergyayok megh alwth wolth [Kv; TJk I/1]. *1570:* az kerděre Lakatos Myklos hyty zerent vallya hogy hon Nem volt Sala Jmre mykor Balasy Lazlo ky Bontotta volt az keozt mely keoz Sala Jmrehnek Twlajdona, es Latta hogy egy dezka helien allatot fely egy labfat, Az talp fatis az Sala Jmre Talp fayara bochatta, Mykor haza Jeot volna Sala Jmre es megh latta volna vgy hytta volt eotet ez vallot oda, es azt Monta neky Jm lasd megh myt Myweltet Mert Ne talam nekedis Bantasodra lezen [Kv; TJk III/2. 60a]. *1597:* Bothos Mihaly ... wallia ... az zegeny zekely Andrasnak betegh agiaba(n) hallottam panazolkodasat hogi eggyik attiafia sem lat feleieis ... halala wta(n) penigh az marhaia fel oztozasaban ielen nem wolta(m) mert Zakal B(ene)dek es fodor Gergely chiak ketten oztozottak fel marhaiawal senkit idegent hiremmel oda nem hittak [Kv; TJk V/1. 120]. *1782:* minekutánna a' Vásárt meg ejtették a' Contractusnak tsinálására engem is oda hivtak [Torda; KW Vall. 9].

Szk: *bizonyságul ~. 1584:* hywa hozza ez Lakatosne, Es hat az Kertiben egy Anny Darab helien mint eg keozepzerew malomkerek twzet teot vala. Es twz keozepiben fazek vala ... Es azt monda hogy keoreos fanak forgacha vagyon benne és olayat vezy es magat megh keny velle, mert azert igen fokadekos vala, es chak bizonsagul hit vala enge(m) oda, hogy bwyeos baiosnak Ne Mondanak, holot maga giogitasara chinalna azt A kenetet [Kv; TJk IV/1. 263]. *1769:* ö Opra Opra özvegyénél éjtzakának idején a házba tanálta* ... halgatozván az ablaknál, hallotta az Ágyat csikorogni, s minek utánna megijesztette, hogy masokat-is bizonságul oda hivu, Tyiu György ... kérte ... hogy ne mondaná meg senkinek [Bukuresd H; Ks. — *Tyiu Györgyöt].

8. vendégségbe hív, meginvitál; a invita; einladen. *1697:* meg betegedett az ura — s nem akarja hogy vendeget hijon, de ő bizony csak hi, ha csak az Pater Kaszonitis, de oda hija, én mondám, lassa Kegjelmed [Kotormány Cs; CsJk I Bálint Péterné Ersebeth (60) pp vall.].

odahíhat megidézhet; a putea chema la ...; vorladen können. *1591:* En azt mo(n)do(m) Jo modo(n) chielekette(m) mert Capitani vramnak teottel ra(m) panazt oda hihattalak ahol az panazt teotted [UszT].

odahirdet (munkára) kirendel; a ordona (cuiva) să iasă (la lucru); (zur Arbeit) bestellen. *1638 k.:* Fekete Marton eoreökeös Jobbagy eokeorrel szolgal fia I ... az tiszttartonak taualj ket ekeuel ket nap ez iden harom ekeuel szantottanak mas fel nap az biro hirdette oda [Bogártelke K; GyU 40].

odahívat 1. magához elhívat; a chema prin cineva la sine; zu sich rufen lassen. *1568:* Andras Katho iur(ata) fassa e(st), Ez tudom hogy kiraly vcyan megiwnk vala Bornemizaneual, seres Anna oda talalkozek es ennekem azt monda, hogy Vaczy peterhoz a kertbe Jar feyerwary durko, mert vgyan oda hivattya [Kv; TJk III/1. 228]. *1570:* Ilona More Janos leanya hithy zerent vallya ... Latta aztis hogy Zabo Janos hon Nem volt, Zabo Janosne oda hywatta az Trombitast de Nem Thwgya myokaert [Kv; TJk III/2. 23]. *1590:* Mikor Mateh Vra(m) az giermekeket fel hosza, oda hyuata engem Mateh Vra(m), tahagh ot Vagio(n) Domokos Pal, monda Mateh Vra(m) Vegeszetek el Ilkej Balintal dolgúnkat az Arvak dolgoi feleól [UszT]. *1630:* Tudom azt, hogy mikor Kaloz Giórgj az feleseget megh verte, oda hiuata engem az azzonj, hogj megh kenniem [Kv; RDL I. 19 eoregh Borbara azzonj Thorday Lakatos Tamas relictája vall.].

1631: az tauaszall jött hozzam Kouacz al(ia)s Meszaros Janos, az Bőruey Istua(n) nagiobik fiauall, es Bőrueinetis oda hiuata, es bort hozata neky uegre hegedőssókis vala, de en kj pirongata(m) ókett az hazboll, es onnet el menenek eök tugiak houa [Mv; MvLt 290. 47b]. *1714:* mikor Szeleskei Marton Szenbenedeken volt ... engemet oda hivatot [Szásznyires SzD; Ks 26. XIII]. *1729:* Bodok Gyorné ... azt mondá hogy a tűzet ki ototta, az Birot Polgárt oda hivatván Bartok Kelemen Ura(m) kerde hogy miét ototttam ki, s monda hogy monta azért hogy ne égjen [Feldoboly Hsz; DobLev. I/149 Isak Danielne Sara (30) pp vall.]. *1774:* az Exponensné ... oda hivatván hogy assuk fel az szőlőt az Telekbe(n) Laszlo Molyses közet és az exponensné közet [Szőkefva KK; Ks 66. 45. 17c].

Szk: ~ *hozzá 1570:* Vrsula Hegedws Janosne ... vallya, hogy Eccher Menth volt Zabo Janosne hazahoz oda hyuata volt hozzaia es az kertben vitte Es vgy adot egy chalanbol keotet bokretat neky aranyal Tekerte volt, hogy az Trombitas Demeternek adna [Kv; TJk III/2. 27].

2. megidéztet; a dispune să fie chemat/citat; vorladen lassen. *1571:* Egynyhany lewelemel talalta(m) vala megh kdet az kypjro dolgabwl hogj ky s(em) akar Jwnj ne(m) akar zamot vele(m) vetnj ... kdet kyrem mint io zomzid vramat hogy kd hiuassa oda ne(m) gondolok vele ha ott ad zamotis ... legen torwin benne ktek Elot lasak ottan tőrvin zerint Megh az w zegotczzigihez kypest hogj myuel tartozik Ennek(em) [Buza SzD; BesztLt 3499 Gyarmatj Balasy Margit a beszt-i biróhoz]. *1595:* Tilalmath teottem uolt ez alperes ellen ez el mult 1592 eztendőben szent András nap tauat tilalmamnak ezel adom okat hogy ualamire ualo gondoltaban az I ... hiuata oda engemet felesegem kepibe Cosa Ilona kepiben hiuanak chikba az sperest (!) szekire en arrol teok Illien ualazt hogy enneke(m) szekem uagio(n) kapitano(m) tisztartom uagio(n) es esperestem uagio(n) Jt ez szeken azok eleőt kesz uagiok teoruent allani de mas szekre nem tartozom menny [UszT 10/95]. *1722:* oda hivatának minket ö kglm(e)k holmi dolog iránt akarván kérdezkedni töllünk, és kérdezenek is bennünket [Köbölkút K; BetLt 6 Mich. Farkas (55) jb vall.].

3. tanúként hívat; a chema (prin cineva) un martor; als Zeuge rufen lassen. *1589 k.:* azkor vgy vagyon azert az hogy mikor en meg latam ezt hogy ... nem akar egyebet benne tenny hanem az penzt el akaria vinni enis hiuatek egy Embert oda hogy lassa mith akar chielekednj az I [Szu; UszT].

4. hivatalos ügyben el/meghívat; a dispune să fie chemat într-o problemă oficială; in einer amtlichen Angelegenheit rufen lassen. *1577:* barrabasy Mihali meg hala Marada meg az aszony ... Kendy Antal Az Azzonnak ugia(n) Alpreto(n) Meg ada Jegy Ruhaiath, hatuanhat foryntoth, az aszony ky mene az Joszagboly Marada mynd az egesz Joszag Kendy Antal kezebe(n) mynd addig bira míg Kendy Antalth kyralyne Aszon le uagatha, Annak vta(n)na Kiralne Aszony külde Margaith Kendre es oda hiuatanak mind birakat vaydakath es kyraly szamara foglalak Io rez ideig birák Király zamara Alpretoth tartomaniaual [Alparét SzD; Ks]. *1662:* Kolosváratt amelly templomot, Curlandiábul hozatván ahhoz értő fő kőmüveseket, nagy mesterségesen, szép vesszősön merőn újonnan boltoztatott, cseréppel héjjaztatott és nagy szépen megújíttatott vala, annak felszentelését ad diem 10. Junii rendelvén és arra sok főrendeket odahívatván, szép üdvösséges isteni tiszteletekkel, hálaadásokkal, könyörgésekkel felszenteltette vala [SKr 284]. *1670:* Én úgy gondolom, kegyelmes Uram, mivel a dolog is nagy, hogy ők is sok tanácskozással fognak a dologhoz. De akármint legyen is, ugyan nem árt Nagyságodnak elbocsátani az innepek után Ispán Ferencz uramat, de akkorra oda kellene hivatni udvarhoz Bethlen János uramot [TML V, 113 Teleki Mihály a fejhez].

5. vendégül hívat; a chema (prin cineva) ca oaspete; als Gast einladen lassen. *1592:* Kadas Peter .... vallia: Ezt tudom Zep Balintne dolgaban, hogi engemet eginehanizor onzolt arra, hogi el vegien eotet: Eccer oda hivata hazahoz ... aztalt terite [Kv; TJk V/1. 281].

odahívatott (hivatalos ügyben) odahívott; care a fost chemat undeva (într-o problemă oficială); (in einer amtlichen Angelegenheit) hergerufen. *1774:* mi ketten minden más po(sse)ssorok oda hivatott embereivel édgyütt mind kiki maga Urának kárát nem kivánván, igy felelènk, hogy mi semmi Limitatiohoz hozzá nem állunk, s addig éppen ellene mondunk, míg ki ki közüllünk maga Urának meg jelenti [A.jára TA; BLt 12].

odahívattatás elhívattatás; chemarea cuiva într-un anumit loc; Herbeirufen. *1662:* a fejedelem még az üdvezült gróf úrtól való odahívattatásakor azt vette volna eszébe ... a bástyák mellől a lápot nagy messzére eltaszítaná, mellyet még azon nyáron véghez is vitetett vala [SKr 287]. *1823:* elsőbben az fenn meg nevezett Betsüsököt keményen még hiteltettük, annak utánna mi aránt lett oda hivattatasokot meg magyaráztuk [Ne; DobLev. V/1075].

odahívott elhívott; care a fost chemat undeva; hergerufen. *1780:* à Sz Istváni több oda hivutt emberektől hallottam hogy ugyan érossen fenyegették Kováts Péter Uramot az Etediek [Tarcsafva U; Pf].

odahódol (a másik félnek) behódol; a se supune; sich ergeben/unterwerfen. *1662:* Én Kegyelmednek kétrendbeli levelet írtam, tudósítson, adták-e meg, nem-e ... mert sok az hamis ember. Vas László és János oda holdoltak, Lázár István is [TML II, 263 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

odahord 1. odaszállít; a transporta acolo/în acel loc; hinbefördern. *1586:* Zolotanak varosul Az tulso Zamos mellet valo vtrolis ... Mely Vtnak latwa(n) Swlliedeset, kerik Biro vramat eo kgmet, hogy ... Aggyon eo kgme valamellik fertalybol egy nehany zekeret Igirtenek egy Nehanj Vraim teowiseket talalnak hidelwe zorossonis, horgiak oda az Eoswenyre, Chinalogiek megh a' keozeonseges vth [Kv; TanJk I/1. 36]. *1793:* Gubitsot ... a' Joszagban égy égy Garasson vékáját, eleget probáltam, de a szopori Hutánál egy Sido mostis szedvén vékáját egy egy petákon, oda hordják a' Gubitsot és az Sido meggátolt, hogy nem szedhetem [Hadad Sz; JF 36 LevK 371 Benkő Elek lev.]. *1852:* Egy Pataki Malmom is vagyon ... a' gát meg kőtésihez kívántato veszszöt mennyi szükséges léénd adok az Falusiak is kalákába le vágják oda hordgyák étel ital adás mellett [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

2. rendre ellopogat/hord; a tot duce pe ascuns din bunurile cuiva în acel loc; nach und nach wegstehlen/schaffen. *1637:* oda hiuata Nagi borbely Ianosne Aszoniomat s monda neki, megh ugja(n) megh keöuetem embersegesen, hogi edes Aszoniom bizoni immar sok az mi sok, de el nem türhetem, mert az szolgaloim mindent oda hordnak, sok karokat vallok [Mv; MvLt 291. 118b]. *1764:* Hallottam azt

hogy két véka buzát itt Bögözben a Páll Joseff Házánál meg Törvenyeztek s akkor Páll Joseffnének szemibe azt mondotta volna a nevezett kertész Inas hogy nyoltz vékát hordott oda [Bögöz U; IB. Lado János (46) jb vall.].

odahordat odaszállíttat; a dispune să fie transportat în acel loc; hinbefördern lassen. *1741:* mint hogj mi Jobbagji vagyunk az Mlgs Ur(na)k s musikálni kételenségünk tartja hogj az Ur kortsomáján musikállyunk Sokszor ejjel nappal musikáltunk az boron ivokat tánczal meg elégitettük, de az fogadost Kindai Ferenczet meg nem tudtuk az fogadoban elégiteni hanem étzakanak idején egj néhány izben az Faluban vit bennünket s oda hordatta az bort az fogadobol s ott tántzolt [M.fráta K; BLt I Hoka Marczi (50) jb vall.]. *1794:* de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta ... vettem 24 szekér tővisset, 15 fűzfa bakot ... s ā mélységét tölteni kezdettem, minden esztendőben ā majoromban gyűlt televént belé rakattam, sőtt más majorjából is pénzes szekérrel á gazt oda hordattam ... hogy azon mélységnek megtöltését hamarabb végeztessem [Kv; Pk 3].

odahordott odavitt; care a fost transportat/cărat acolo; hingebracht. *1584:* vegesztek ... eo kgmek hog minden ember pwnkeostig haza eleót valo teolteset es odahordott feóldet ky horgya, Mesz vermet be rakia, es minde(n) Akadaliokat haza eleól el tisztichon [Kv; TanJk V/3. 279b]. *1662:* A várbul[a] a népet mind kifogyatván s fogatván, az idősbik boldog emlékezetű Rákóczi fejedelemtől maga címerére és symbólumára, szép virágosan öntetett ... szép lövőszerszámokat, sok szép szakállasokat s Patakról oda hordott seregbontókat, muskétákat ... szekerekre rakatván és belőle kitakaríttatván ... az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 546. — [a]Az elfoglalt bihari Pocsaj várából].

odahordoz (magával) elvisz; a duce/purta (cu sine); (mit sich) wegnehmen. *1672:* Nemessányit az vajda el nem bocsátotta, hanem maga küldött be az portára az magyarok dolga végett; azt az okát adta, hogyha Nemessányi uramat bebocsátja, az vezér el nem bocsátja, hanem egy darabig odahordozza magával [TML VI, 227 Székely László Teleki Mihályhoz].

odahoz 1. vhová elhoz; a aduce acolo/în acel loc; irgendwohin bringen. *1568:* Anna Consors demetri nagy ... fassa e(st) ... az palastot az zonzed azyon hozta oda [Kv; TJk III/1. 153]. *1573:* Zabo Marton polgar Balasy Georgy olah Mihal Istwan deak, Azt valliak hogi mykoron feierwary Imre halala vtan gywltenek volna Andras deakhoz Nemy dolgokert Azomba Ieot Be Iffiabik Bwday Georgy egi ados lewelel Andras deak Eleyben kiben fl 99 volt Irwan ... Monda Bwday Georgy hogi Regestumais vagion rola, Aztis latny kewanta Andras deak, mykor oda hozta volna es meg Nezte Andras deak, Mond hogi kylembez az ados leweltwl Mert Ninchen Annye Benne Irwa [Kv; TJk III/3. 296]. *1574:* Ferenchy Antal Es Hwszar ferench hitek vtan Illen vallast tesznek, hogy ... hattanak egi hetet neky hogy Azkor meg egyben gywlnek Es Mind ket fely oda hozzak per folta leweleyket [Kv; TJk III/3. 323]. *1590:* En erre ezt mondo(m) tudo(m)ani tetellel ... sem te penzedet sem masęt gonoz veghre oda ne(m) hosztak, sem hoszta(m) sem hozattam, sem hire(m) sem tanacho(m) nincz benne, Artatlan vetetlen vagiok [UszT]. *1606:* hozott vala marhat oda de en ne(m) tartotta(m) zamot rah [i.h. 20/156 Petrus Leorinchy de Sofalua pp vall.]. *1785:* harmad ideje ... egy Tarka nyereg takarot oda hozott [Backamadaras MT; CsS. Georgius Gubas (36) vall.].

2. odaszállít; a transporta acolo/în acel loc; hinbefördern. *1561:* Egy kor El hyua azzonyom hogy oda hoznok az zekrent az hwn lakyk uala az barla ferench hazahoz [Ráton Sz; BálLt 78]. *1600:* Tudom hogy Tibald Gergely el foglala az hazat, Sisakiat, kopiaiat, agyat, oda hozta, az vtan az azzony wgy keöltezet el onnat [UszT 15/128 Nagy Gyeörgyne Borbara, Kaidichfalwy vall.]. *1629:* Az mikor ... ezt az Szantaj Janosnet Susanna Aszont el uette valo Borbely Ferencz, en nem latta(m) semmit hogy oda hozta volna, egi kis vankosnal egjebett, s egj kis ladaczkatt [Mv; MvLt 290. 158a].

3. magával elhoz vkit; a aduce cu sine pe cineva; jn mit sich bringen. *1634:* az mikor sebesen oda hozak hazamhoz Dersi Georgiot, akkor monda enneke(m) Annya el vertenek engemet [Mv; MvLt 291. 22b]. *1653:* Koncz Marczit a dajka találá oda hozni, és oda kértem az ölembe a gyermeket [ETA I, 152 NSz]. *1771:* midőn a katonaság ide ben valának azon Mari nevű Menyetskét a katonák ada hozták a házomhoz és ott volt viradtik (!) vélek [Dés; DLt 321. 14b Molnar Anna Ifjabb Marton Jánosné (36) vall.].

Szk: ~ *magával.* *1767:* honnonis el menvén csak hamar Kis Vaszij el szalodván az mogok hegedűsseknél Lévő ola Legényekhez oda hozá mogával Horsa Györgyet ... s azután volt az nagyobb verekedés [Betlensztmiklós KK; BK. Udvar Máthe (40) jb vall.].

4. feleségként házához hoz; a aduce ca soție în casă; als Ehefrau heimbringen. *1606:* Aztis tudom mikor Agoston Balint oda hozta vala az A. aszont akkor 7. eokre vala [UszT 20/156 Petrus Leórinchj de Sofalúa pp vall.].

5. *fejedelemségre* ~ fejedelemségre meghiv; a aduce pe cineva ca principe; zum Fürstentum berufen. *1619:* Mondottam erre ... meglátjátok, hogy az német és az keresztyénség azért az frigyet felbontja, s olykor jő az én uramra boszszúállásra, azmikor az hatalmas császár hadát fel nem veszitek segitségre; Erdélyt elveszik s Havaselföldet mindjárt utána, mint azelőtt. Meglátja nagyságtok, mint veritek ki oztán onnat az németet. Akkor leszen bizony, hogy Bethlen Gábort Perzsiából is odahoznátok fejedelemségre, csak lehetne [BTN[2] 203].

6. el/odahív; a chema acolo/în acel loc; hinrufen. *1657:* Váradon ... talán hárman alig maradtanak körülötte[a] forgolódó béjárói, kik le nem betegedtenek; ez is rossz jel lőn. Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy az benne levő nedvesség azon szivárognék ki; de heában lőn [KemÖn. 96. — [a]Bethlen Gábor körül].

7. odakísér/vezet; a însoți în acel loc; hinbegleiten. *1585:* Mikoro(n) az olahokat fogwa kj hozak, Akoron Iutek oda Azomban my le wlenk zellel ... az Sebesseketis oda hozak [M.valkó K; KP. Jakab Boldisár jb vall.] | mikoron az Sebessekhez Jutank es kj hozok wketh az erdeobeöl Negj Juhazt hozanak oda, es eggiket en meg tapaztam az Morenak, Mondam Amborusnak ... ez vagdala tegedet [uo.; KP. Nagiobbik Bott Myhaly jb vall.].

Szk: *fogva* ~. *1585:* Mikoron az hazbol kj hozak az Sebes legenieketh es az olahokatis oda hozak fogwa, Mond az pap zolgaia Eollietek eőkeott mertt ez az en gilkossym (így!) [uo.; KP. Thamas Boldisarne Sophia jb vall.].

8. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *Isten* ~ Isten odavezérel; a îndruma cuiva pașii Dumnezeu intr-

acolo; Gott führt dorthin. *1659:* igen akarom, hogy Isten ő felsége Kegyelmedet odahozta, mivel hogyha a jobbágyok szófogadatlankodnának az én egyet-másom behozatásában, talám a Kegyelmed szava inkább fog [TML I, 359 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1686/1696:* mivel most gyülés lészen ... Feiérváratt, oda hozván I(ste)n Kket, akkor azon materiarol beszelhetŭ(n)k [Harasztos TA; JHbK XXXII/30 Felvinczi Zsigmond lev.] ✱ *az ördög ~* az ördög idehoz/hurcol; a aduce pe cineva dracul în acel loc; der Teufel bringt/schleppt hierher. *1666:* ha az ördög Soljom Mártont oda nem hozta volna, vgy bánta (!) vólna velle, hogy soha nem prokatorkodott volna [Buda K; Ks 65. 43. 10]. *1678:* ha ezen veszedelemnek a fiát Paskót az ördög oda nem hozza vala, Isten kegyelméből hozzá is fogtam volna munkájához [TML VIII, 70 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1770:* Ez az ember igen sok kárt tett nekünk az apahidai jussunk dolgában. Ugyanis ha az ördög oda nem hozta volna, Apahida egészen kezünkbe esett volna [RettE 232].

odahozás odahívás; chemarea în acel loc; Hinrufen. *1677:* Volt-e gróf uramnak urunktúl ő nagyságátúl arra authoritása, hogy Forvallal, Veselényi urammal s másokkal tractálhasson, vagy együtt is dispositiókat tehessenek, én nem tudom ... azon az földön való jurisdictiójuknak fenntartását és az lengyel hadaknak oda hozását, ha egyebütt nem subsistálhatnak, tészik, melybúl micsoda rossz jőjön ki az török részrúl, akárki által láthatja [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

odahozat 1. vhová elhozat; a dispune să fie adus în acel loc; hinbringen lassen. *1657:* jó kedvvel lőn hozzám az pap, s ígíre kalauzt valamely faluig, ebédet is készíttete, és így lovaimat is odahozatám az patkolás után [KemÖn. 56]. *1669:* gyakran elmehetnénk oda[a], ha mikor nem mehetnénk is, oda hozatnók Kővárban [TML IV, 567 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. — [a]A gyógyvízre]. *1705:* Azalatt pedig hozzám jüvén sok kolozsvári emberek, mindenik pedig két-három tál étket készíttetvén, mind odahozaták, úgyhogy az asztalra is alig fért az étek [WIN I, 636].

2. el/odakísértet vkit vhová; a dispune ca cineva să fie condus/însoţit într-acolo; irgendwohin begleiten lassen. *1662:* Bikszáda nevü faluba szállott vala, maga is mind a fejedelemasszonnyal, s az urak is Husztról odahozatták vala feleségeket, s hadait is mind környül odaszállitván, egy ideig ott laktak vala [SKr 669]. *1673:* Az császár az anyjával megbékéllék s odahozatá, nagy pompával menvén ki eleiben [TML VI, 426 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1710:* Carafa nagy haraggal azt izeni az adjutánttól: miért nem jöttenek el a több urak is, azért elküldjön, huszonnégy óra alatt Fogarasból az urakot ... mind oda hozassa [CsH 208].

Szk: *fogva ~* fogolyként odakísértet. *1603:* En akor biro ualek hogi Janos wram Tot mihalt fogwa oda hozata [UszT 17/22].

3. *~ja magát* vhová elviteti/szállíttatja magát; a cere să fie adus în acel loc; sich irgendwohin hintragen/befördern lassen. *1672:* Én, Uram, jó reggel Isten kegyelméből megindulok, holnap Báldra, onnan egyenesen megyek udvarhoz ... Feleségem Báldon marad, mivel oda hozatta az szegény asszony magát[a] ki is igen nyomorult [TML VI, 103 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A nagybeteg Bornemisza Zsuzsánnát érti].

odahozatik odaszállíttatik; a fi adus/transportat acolo/în acel loc; hinbefördert werden. *1761:* ă Praefectus ... aszt foga rea, hogj ezen buza az Melgos Josika Antal kostelljábol hazatat volna ada [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17].

odahúz odavonszol; a tîrî într-acolo/în acel loc; hinschleppen. *1759:* mondja Bartok Kelemen Ur(am) Lassaé kglmed Anyám Aszszony itt is a Joszágb(an) egj darabot el adott, ezt miért tselekszi kegjelmed itt is illy tsufondarossan kerekitti el melyre felele Bartok Mihályne Aszszonyom én bizony fiam nem attam ott hanem tsak az h⟨á⟩z szegiig de meg fogának Bod Andrásné Aszszonyomék s oda huzának a szilva fához s meg fogaták a szilva fát hogy addig adgjam [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3a].

odai odavaló; care este din localitate; dort heimisch. *1836:* Temettem ell Fejérden odai Pap T. Pataki János uramat [Burjánosóbuda K; RAk 97].

odaigazít odairányít/küld; a îndruma acolo/în acel loc; hinlenken/schicken. *1576:* Towaba zoltanak eo k. varoszul az postasag dolga feleolis Azert Rendeltek eo k. ... hogi mykor Eyel posta Iwtand oda Igazicak hwl az lowak lesznek Mehessen ely kesedelemnelkwl [Kv; TanJk V/3. 135b]. *1592/1593:* en mikoron eorlenj mentem Az Reti Malomba Az Molnar vgian oda igazitott az peres porond zygettre, hogi ot ne felch'em barmomat [Décse SzD; Ks]. *1644:* mi voltunk kezeseók Georffy Geórgiert Zentannan ... biro Vra(m) Igazita vele minket oda ahol eleózeór megh tartottak volt [Mv; MvLt 291. 424b]. *1706:* Veresegjházi István Ur(am), Harangoztato Mesteri Tisztitól régtól fogva butsuzván, választatott ő kglme hellyéb(e) Nagyfalvi János Atyánkfia ... a' Harangozastol való pénzt, nem a' Harangozo által, hanem maga tartozik percipiálni; vgj hogj többé Harangozo Ur(am) ahoz ne nyullyon; hanem minden hozzá menöt oda igazittson [Kv; SRE 97]. *1786:* Szebenbe akarnák instantiajokot bé adni[a] ... Tudgya az Ur, ki segithetne ő kglken legsikeresebben igazittsa oda kgleket 's irjonis mellettek [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev. — [a]A torockóiak].

odaígér 1. vkinek/vki kezére odaadni ígér; a promite cuiva ceva; in die Hände js zu geben versprechen. *1598:* Akkor pedigh azt mondad, hogy zalago(m) sinch ben(n)e, sem se⟨n⟩kinek ne(m) ighyrtel ben(n)e; most pedigh azt mondod hogy magh⟨ad⟩ az vegezes eleótt ighyrted volt oda az fyuęt [UszT 13/25]. *1647:* odà igirte az felliül· megh irt iobbagiot [Komjátszeg TA; Berz. 7. LXV/19]. *1752:* az ő szerènt való Áldozói sokadalomkor, ă mltgs Cancellarius ur(am) ő Excell(entia)ja fogadója mellet lévő fundusomatt oda igirtem vala, más egy puszta házhellyért [Mocs K; Ks 83 Trenk István lev.].

Szk: *cserébe ~. 1807:* oda igirte Cserébe [Usz; Hr 4/17].

2. ígéretet tesz, hogy lemond vmiről vki javára; a promite că renunţă la ceva în favoarea cuiva; zugunsten js auf etw. zu verzichten versprechen. *1619:* ítílem azt, azmit Felségednek immár nemcsak egy levelemben írtam, hogy gondolnám, némely félen faragó embernek animusokat, kik ezt affirmálják, hogy az német az mostani motusért ígíri Magyarországot vagy részét az törőknek, nemcsak ez mostani dologért ígíri ... hanem régen azelőtt is odaígírte [BTN[2] 386]. *1667:* Betlen uramat én felküldeni nem merém, tart-

ván attúl, hogy az útban is máshuvá tarthatja az ló száját ... Már abban kétség nem lehet, hogy Hunyadvármegyét éppen odaigérte [TML IV, 68 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Szk: *feleségben* ~. *1671:* Zólyomi az falukat feleségben igírte oda, az adót száz 1000 tallérra tötte, csak küldjék be fejedelemségre [TML V, 572 Dáczó János Teleki Mihályhoz].

3. vendégként igér vkit; a promite cuiva trimiterea unui musafir; jn als Gast versprechen. *1704:* Ma én a tegnapi jóllakástól rosszul lévén, az Haller uram vendégségébe el nem akarok vala menni, de minthogy az úr el nem ment és a feleségemet is az asszony tegnap odaigírte, azért majd mintegy erővel küldének el az urak [WIN I, 231].

4. feleségül igér; a promite cuiva ca soție; zur Ehefrau versprechen. *1672:* Asszonyunknak valaki azt mondta, hogy Aniczkát Kegyelmed Tököli uramnak oda igírte és alattomban el is idczette [TML VI, 27 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1736:* Nem értem, de hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között az közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztűz-látóknak hivattattak, azokot is az legény cselédestől jó szívvel látta, megitatta, tánczoltatta; mikor azok visszatértenek, az legény leánykérőket küldött, ha az leányt oda igérték, még megjelentette mikor megyen oda kézfogásra; azon az nap elment ... De minekelótte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is mikor kérették, megkérdette az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak; és ha mondotta, hogy vagyon, ugy igérték oda, vagy ugy vitték ki az kézfogásra [MetTr 376]. *1760:* Sinka Péter uram oda igyirte edgy Leánnyát [Szentdemeter U; LLt Litt. B].

odaígéret odaígérés; promitere (a unui lucru); Versprechen (etw. zu überlassen). *1615:* az vén szentdemeteri Balassi Ferenczet beküldi az fejedelem főkövetségbe, ön helyembe kapitianak Daniel Deákot. Látván azért Balassi mint vagyon az dolog Lippáért* ... ő is oda igéré Lippát ... és véllem együtt választ tőn minden dolgokról, de Lippa oda igéretivel [ToldE 224. — *Erdély délnyugati végvára; ezt a trónkövetelő Homonnai György odaígérte a fejedelemség fejében a töröknek].

odaígérkezik vhová/vkihez elígérkezik; a se angaja; sich (beruflich) versprechen. *1823–1830:* Utoljára egyenesen kimondom, hogy én Dési Gáborhoz akarok menni íródeáknak, most is odaígérkeztem, templomba nem megyek, hanem hozzá írni [FogE 90–1].

odaígértet (várat) feladni ígértet; a promite prin cineva predarea (cetății); (Burg) aufzugeben versprechen lassen. *1704:* 27 Octobris. Teleki Mihály és Radvánszki János érkeznek Kajántóhoz, és készülnek a vár megvételére. Kimegyünk hozzájok tractára ... de semmi haszna kérésünknek nem lévén, visszamegyünk, és azon éjtszaka a várost egybegyűjtvén, proponáljuk discursusinkat nagy szorongatásban lévén, mit cselekedjünk két veszedelem közt. Rabutin is fenyeget, ha feladjuk, ezek is, ha nem. A város concludál, hogy csak adják fel. Engemet kiküldenek, és velem a várat odaígértetik. Verner Mihály volt velem [Kv; KvE 243–4 VBGy].

odaígértetik odaadni ígértetik; a fi promis cuiva ceva; hinzugeben versprochen werden. *1671:* Nem akarám elmulatni, hogy Kegyelmedet még is két-három szóval ne tudósítanám az itt való dolgokról, mivel Istennek hála az nagy ellenünk való haragja az nemzetnek csendesedett ... Már az Halmágy vizéig oda igírtettek az faluk Jenő felől, csak maradhatna abban [TML V, 259–70 Türi László Teleki Mihályhoz].

odaillik illik/talál vmihez; a se potrivi; passen. *1679:* az mint a szakasztása* mutatta világosan oda illet [Dés; Jk. — *Ti. a gyolcsé]. *1802:* a Rokontzajátis a szányának ... el ejtvén ... ugy láttuk, hogy a ... szányába tsak három Rokantza van, és a talált Rokantzát az elveszett Rokantza hellyébe tettük és a tökeletesen oda illett [Udvarfva MT; Told. 42].

odaindul vhová/vmerre elindul; a se îndrepta într-acolo, a se duce acolo; sich hinbegeben. *1573:* Lakatos Istwan Zen wcay Azt vallia hogy mykor vduarara Zajt hallot volna Nemely Nap ky fwtamot az haz eleybe azomba fely tekintet az kis ayto feleh hat egy feleky olah Be teotte, Eo azt latuan oda Indwl kezd feddeny az olahra myert tezy Be az aytot [Kv; TJk III/3. 197]. *1609:* Azon keozbe en oda Indwllek az Postawallj [Dés; DLt 318]. *1619.* Mond ismét Görcsi uram: Hol vagyon az királotok ... Mondták: Az gyülésbe ment Frankofurtba. Mondott ezen Görcsi uram: De bizony magatok sem tudjátok, hol vagyon, azmint én látom, mert nekünk hírünkkel vagyon, hogy odaindult volt bezzeg, de az útjában felverték az csehek hadai és ti magatok sem tudjátok, hová lött [BTN[2] 315]. *1655:* az berekbe(n) találok Korpos Istvánt, es Sós Mártont, mondák hogy valami Oláhok vadnak az berekb(en), keressük fel őket, azon kőzb(en) oda indulank, az társaink fel találák az edgyiket [Kv; CartTr II Georg Barlabás vall.]. *1659:* most immár Isten kegyelmességébül oda indultam s ott meddig leszen késésem, magam sem tudom [TML I, 366 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

odaint odaszólít/hív magához; a chema la sine; zu sich rufen. *1582:* Zabo Bartos ... vallia, Eorizeó valek ... Igiarto Georg oda Inte, es ... Monda ... Meg vagion az varostol hagywa hog az eorizeok meg fogiak az farsangosokat [Kv; TJk IV/1. 52]. *1606:* Janosj Gergelt kenallja volt egy keórtüely faúal, de oda Jntette s uegie megh ... en vgj tudom hogj egj kenjere(n) egj darab zalana(n) s egj forinton veúe megh [UszT 20/195 Blasius Kouacz de Rugonfalúa lib. vall.].

odaír hozzáír; a adăuga ceva în scris; hinzuschreiben. *1670:* Az onnan kivül jött hireket láttam ... Az Prinyi uram levelét is láttam. Valóban megadta az titulust; az mi még Erdélyben nincsen, azt is oda írta [TML V, 4 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1704:* Annak utána a director a levatát elkezdvén odaírá kívánságát, hogy in poenam perpetue infidelitatis notam incurráljon | az ítílőmester ... eképpen magyarázá, hogy ha csak repraesentatio lészen, oda az sententiát odaírják s az appellatát nem [WIN I, 121, 185].

odaírat hozzáírat; a dispune să fie adăugat ceva în scris; hin(zu)schreiben lassen. *1607:* eó Mind azokat az porciokat az mellieket az A. oda iratot Ne(m) Atta, ugj mint Retet es Egieb To beli rezt mit, Mert az ugia(n) nem adhatoia volt [Mv; MvLt 290. 13a]. *1618.* Mindjárt ugyanott azon pasa házánál hozzája ülvén Szölfikárral, én magyarul pronunciáltam és ő törökül fordította ... Noha ez az particula nem volt az Nagyságod levelébe (hogy: „önagyságának az vezérnek is írtam felőle" ... az török versióba ugyan odaírattam, hogy

inkább megnyugodjék az pasa rajta [BTN[2] 114]. *1672:* Édes Bátyám uram, az mi az Vér György uram szénája dolgát illeti, azt elfelejtettük volt, de odairatjuk [TML VI, 329 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

odaizen vhová üzenetet küld; a trimite cuiva informaţii despre ceva; irgendwohin Nachricht senden. *1675:* Én úgy is hiszem, sem Keczert, sem másokat be nem bocsát Veselényi uram. Ha senkit be nem bocsát, kell-e mind azelőtt reám bizott dolgokrúl, mind a franczia dolgárúl oda izennem? [TML VII, 21 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

odajár 1. vmeddig vhol máshol jár/távol van; a umbla/fi în altă parte; fort/weg/abwesend sein. *1570:* Az wtan Nemy Jdĕwel Latta hogy az Zabo Janosne leanya ely Ment delben mykor az Tyzenket orakort megh Trombitalta volna az Trombitas, Es oda Jart az lean az Trombitas vtan Myglen megh Talalta [Kv; TJk III/2. 106]. *1592:* Io uigh Peterne Ersebet vallia ... Tudom hogi az Jnas oda jart eiel, es kesen jutot megh, kerdettem mikor megh jutot, hol jart oli kesen, azt monta hogi jo helien jart [Kv; TJk V/1. 200]. *1617:* Varga Miklosnet tudo(m) hogy el szeokeot vala Cziki Janossal es egj hetig oda iaranak [Mv; MvLt 290. 27b]. *1678:* edes sogor ur(am) az hátra marat pinzt pedigh mihent Kaczkorul[a] megh jüvek bizony mingyárt kgd(ne)k megh külde(m) az migh oda járok negy száz veka Buzàmat küldem Kolosvárra ez(en) az hete(n) az migh megh jüvek addigh aztis megh járják, mingyárt kglk megh küldem [Mezősámsond MT; SLt AI. 9 Balogh Ferenc P. Horvát Miklóshoz. — [a]SzD]. *1697:* mikor hon nem volt Peter Deak uram, Aszszonyom, Lisztet ... szalonnát, Sert, vett magahoz, ugy ment el hazull, késö vacsora kornal továbis oda járt [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh Jstvánné Katalin (19) vall.]. *1736:* (Duka Ersok) hozám jöt Eczaka, mi kevés egjet mása volt magához vette s elment véle és oda járt egy darabig, az után ismet visza jött s it betegedet meg [Szentegyed SzD; TKl]. *1801:* végre a kortsomáros a Sok tolvaj kiáltás után, hajadan fövel, kezekböl ki haladat, ki haladván az ház reteszszét reájok vetette ... de a még ő odajárt a vasvillakkal az Ajtott a Sarkábol ki hánták s kimentek [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cigány vall.].

2. vkihez (rendszeresen) jár; a merge (sistematic) la cineva; zu jm (regelmäßig) hingehen. *1570:* Agotha Bako Myhalne, Azt vallya, hogy ... Latta More Ambrust hogy Eot Jwt eggywt Racz Balintnewal, Es Zekeret keotezte zegitet neky, De eo sennynemw tizteletlen dolgot Nem latat hozzajok, hallota aztis hogy kerte Bachne Ambrust hogy Neh Jarion oda hozza De az azt Montha hogy ne(m) Thwd howa Menny [Kv; TJk III/2. 149]. *1600:* Fodor Martonne Durutthya azzany ... vallya ... montha egynehanyzor az en legeniemis hogy mind az vilagh legenye oda Jar [Kv; TJk VI/1. 422]. *1634:* mint hogi Sebes ualek oda jarta(m) Borbely Georgyni, lattam az Borbely legent ... hogy az Leany czieczyhez kapa, kire monda az leany, no ne kapdos en hozzam, hane(m) las dolgodhoz [Mv; MvLt 291. 32a]. *1771:* ége Kurva Aszszonyt ... az el mult nyáron Szabo Ferkőne szállásolt es a katonák minden nap oda jártanak ... ki s bé jártanak a katonák a házhoz [Dés; DLt 321. 22a Elizabeta Lászlo cons. Valentini Bálint (40) ns vall.].

3. vhová/meghatározott helyre (ismételten) eljár; a merge intr-acolo (în repetate rînduri); irgendwohin/zu einem bestimmten Ort (wiederholt) hingehen. *1592/1593:* Engem egyczer megh eskethe Serienj Miklos, hogy ha az Rithi Malomhoz valo zyget legienj az a' porond vetis az Reti Malom alol, de akkoris megh mondottam, hogy mikor oda iartham ... zabadon elthewk ha fwuet kaphattunk rejta, ha az Christoff Vram Malmában eorleottewnkis zynte vgy rea ereztettewk az barmot ha tul az Reti Malomban eorleottewnkis, akkoris zabadon iart ... az eorleo barom rejta, Az zent Benedekjnekis zabad volt rejta dillenj [Szásznyires SzD; Ks]. *1598:* Azt mo(n)dgia az A vgyan katonaya volt az Atia(m)nak Moldoúabais oda iart az atiammal, louas legenje volt az Atiamnak [UszT 13/35]. *1650:* Bakos Istua(n) ennek elótte it az orszagban sz: Georgieon Contarkodot, mostis oda jar, ki ha haza jeouen miuel it valo fiu, it Cehben akar allani az Contarsagert kúlón valo bántetese leszen [Kv; ÖCJk]. *1820:* Dregán János mi hellyt meg holt a Báro mingyárt abba mesterkedett hogy Tisztarto lehessen, ö parantsolhassan az Udvarba Feleségével edgyütt ez okozta azt hogy a Baroné ellen arulkadtak és az örög Ganuj Silippel Kolosvárra is oda jártanak [Aranyosrákos TA; JHb 48 Opra Juon (25) majoros vall.].

4. vmilyen céllal/vmit csinálni jár vhová; a merge regulat pe undeva cu un anumit scop; zu irgendwelchem Zweck/etw. zu machen hingehen. *1616:* oda Jartunk eörezny [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1751:* oda szoktak volt járni innya az Juhok marhák [CsS]. *1832:* Polosnak, mellyet a fészekbe hagyunk, hogy megint oda járjon a tyuk tojni [HSzj *polozsnyak* al.].

Szk: ~ *iskolába. 1697:* Enis aszt tudom hogy mikor Szebeni Janos Deak uram vala ugyan jde valo Szentt Györgyi Schola Mester, énis odajárva(n) Iskolaba, egykor monda estue kesén hogy Lovat fogat szanba s mennyek el azon Kotormanyba borert [CsJk 8–9 Tompos Peter (16) pp vall.].

odajárás távollét, vhová való utazás; călătorie într-un anumit loc; Abwesenheit, Hinfahrt. *1587:* Hogi meg Juta fogasbwl Katonaj Mihalj keolteot oda Jarasara louakra valo nelkwl f 3/95 [Kv; Szám. 3/XXX. 8 Seres István sp kezével].

odajárat odajártában, utazása közben; în timpul călătoriei; während der Abwesenheit/Hinfahrt. *1591:* mentem ... feyerwarra ... Keozegy Janos 4 lowan es Kochian atta(m) f 3. d 50 ... Jartunk oda hatod napigh keolteottem oda Jaratt eggyetmasra f 6 d 86 [Kv; Szám. 5/X. 11]. *1592:* Mikor Hoz Lerintz es Seress Jstûan vram, Az ostor Adott feyer warra vrûnknak vitteg (!), Attam eó kegymeknek kelchyegekre oda Jaratt f 18 d 72 [Kv; i.h. 5/XIV. 233 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* Biro vram es az Tanachj akarattiabol Thekes Imrehnek, miert hogj vgian az Tanachi adatta volt paripaiat Makraj Janos ala, mikor Tokaj fele kwldeöttek volt es oda iarat igen meg hitwankozot volt, az paripa, Attam f 4 [Kv; i.h. 6/XXIX. 53 Bachi Tamás sp kezével]. *1625:* Eppelj Mihalj es Touaj Janos Vramek mennek ... V(runk) eo felsege elejben Tordajg ... Odajarat keoteottek ... f 2 d 75 [Kv; i.h. 16/XXXV. 169].

odajáró 1. vhonnan vhová menő; care merge într-acolo; hingehend. *1822:* Miután az óvár a város egy nevezetes része és régisége ... a kerités és a kapu elromlása óta az odajáró szekeresektől rondíttatik, Kötelességévé tétetik ... Csomafái Dániel afiának ... jo köfalat tsináltatni [Dés; EHA].

2. ~ *út* vmerre vezető út; în drumul lor către ...; hinführender Weg. *1705:* Odajáró útjokban pedig fogtanak el két kurucot, egy Bágyoni nevût és egy Iglaci nevût [WIN I, 597].

3. odaillő; potrivit, care se potriveşte; hinpassend. *1813:* a retzés vasnak a Fája az odajáro Tengejel együtt [HSzj *fűrész* al.].

4. vkit megillető; care i se cuvine cuiva, care îi revine cuiva; gebührend. *1600:* Hogy ... annakaz (!) Zena fwnek, melliet Dallian twl Bereczknek hinak, az haznat Zenaiat ide hoztak wolna, ne(m) tudom. De azth tudo(m) hogy eösre gywkerre oda iaro wolt, Simon Balintnera, es onnat az maradekira zallot [UszT 15/123 Sandor Balinth Lokodi (60) vall.].

odajárogat többször elmegy vhová/vkihez; a se duce/undeva/la cineva de mai multe ori; öfters irgendwohin/zu jm gehen. *1657:* azon követet Besztercén kívül egy falucskában tartottam, s magam mint csak sétálásképpen paripán odajárogattam tractára néhány napig [KemÖn. 193]. *1772:* maga beszellette nékem Vajda Gyorgyné Aszszonyom hogy az Ura ... nagyon utánna atta magat a Dadago Bornyu pasztor Félesege Vaszilyné utan oda járagatatt hozzája ... magam is néztem hogy Vajda György Ur(am) az emlitett Pasztornéval a Máléba bujkáltak de mit csinaltak ... nem tudom [Dés; DLt 321. 77b Andr. Ispány (46) ns vall.].

odajárós rendszeresen odalátogató; care obişnuieşte să meargă într-un anumit loc; regelmäßig besuchend/hingehend. *1684:* En abban semit se(m) tudok ha maradotte valamie vagi nem, mivel oda iaros nem voltam [Torockó; Pk 7]. *1764:* vas villakkal, botakkal ... mentenek eczakának idején az fogadob(a) ... kikis az elöt Imbre Gjörgjen küvül oda járossok soha nem voltanak, az mint az fogadosne vallya [Torda; TJkT V. 236].

odajárt vhol odavolt; care a umblat/fost în acel loc; fort/weggewesen. *1620 k.:* Bizonyoson azt mondják az oda járt és lakott emberek, hogy mikor az Nap onnat az Indiákról az mi nyarunknak idején ide mifelénk jó közelb ... három egész holnapig ... az rettenetes esőnek szüneti nincsen [BTN[2] 413]. *1662:* A fejedelem búsulással érté a hadaiban esett kárt, és Sárosrul mind Kemény Jánossal, Bakos Gáborral odajárt hadakkal ottan Varannóhoz visszasietvén, Jeszenő vára megszállatását magában elrendelvén, a várnak állapotját szorgalmatosan kezdi értekezni [SKr 239].

odajárta vkinek vhol való járása; cu prilejul/în timpul mersului cuiva în acel loc; Fort/Wegsein. *1598:* Ezeken kiwly oda iartokban keoltodtek w kegelmek ... f 4 d 56 [Kv; Szám. 7/XVIII. 35 Masass Tamás sp kezével]. *1621:* Oda iartaban keoltot az mester [Kv; i.h. 15b/V. 12 Voghner Mihály mb szám.]. *1665/1754:* Ha valamely legény ... butsuzatlan el-menvén viszszá nem akar jöni ... Butsú-vétlen oda jártában, mig nem igazitaná dólgát, munkálkodván Asztalos müvet; viszszá jövén azon butsú nem vételiért, munkálkodásáért, és létz pinz le nem tételiért, büntetödjék egy forintal, id est flr. 1 [Kv; ACArt. 19]. *1795:* oda jártomb(an) lattom egy jo fele gyöngyböl ki rakat pártatis [Ákosfva MT; Told. 23].

odajártat vkihez eljárat; a face să meargă cineva undeva; zu jm hingehen lassen. *1585:* Catalin Varga Antalne vallia ... Kochis lukachne ... lakat Alat tartotta ez fogoly Azzont, es ez Markos Mihalt oda Iartatta, nekj keritette [Kv; TJk IV/1. 448]. *1635:* illien gonoz Azzony philep palne, mert oda keriti Bathori Annat, is oda jartattya az kathonakat [Mv; MvLt 291. 56a]. *1748:* a Darabantokot, s Cséplőkőt oda jártatta fa vágni, ganéj hánni, lohoz látni [Marossztkirály AF; Told. 56].

odajárul 1. vki elé járul/megy; a se prezenta în faţa cuiva; sich vor jn hinstellen. *1710 k.:* Én mint nagy bünös gyarló ember, nem hogy oda mertem volna járulni, sőt szememet sem merém Felségedre vetni, hanem arccal le a földre borulván így reménykedém: Uram Jézus Krisztus, könyörülj rajtam [BIm. 1005].

2. hozzájárul vmihez; a se adăuga la ceva; zu etw. beitragen. *1710 k.:* Az én jussom ... Járához most olyan világos es olyan brevis, hogy egy terminuson ... elnyerem, de ha impetrálnám ... calumniával veszteném el, lelkem és becsületem sérelme is odajárulván [BÖn. 720].

odajő, odajön 1. vhová/vkihez/vki házához eljön; a merge/a se duce undeva/la cineva/intr-acolo; hingehen. *1568:* Joannes gulay Paulus Dengelegy iur(ati) fassi sunt, aequaliter, Ez tugyuk hogy az gyermek oda Jöue, es kerde hogy ha hon vagyon eotües Pal [Kv; TJk III/1. 204]. *1570:* Zeoch Markos, Zas Lwkach hitek zerent vallyak hogi ... Iwt oda chynek Balint az Merěwel Es Mond chinek Balint az Merěnek hogy fely hold zeolet Meryen ky palochinak [Kv; TJk III/2. 167b]. *1573:* Kantha gergely ezt vallya, hogy eczer ... oda Jő Iweges Janos, es kenalya volt az Zeoleowel ez vallot, hogy meg vegye Mond eo hogy ne(m) vezy, mert annalkwlis eleggel Ados [Kv; TJk III/3. 259]. *1592:* Ach Lukach ... vallia ... Mikor az heazaskor oda Iwtt volna Zechi Peter az Maiorba, hogi Immar Zechi Jstuan zamara heazzuk vala, biro pechetiuel tilta Peter az battiat hogi ne heaztassa, de ne(m) gondola velle Zechi Jstuan, hanem vgian megh heaztata [Kv; TJk V/1. 235]. *1598:* Kis Peterne Martha azzonj ... vallja ... eleottemis Zabo Georginek az Anya vewe be kezet Borbely Ferencznenek Annak vthanna vgy Jeowenek oda Balassy Ambrus Zabo Georgjel es zenteol zembe vgj kerek megh az leant, es vgy Ada egy gyemanthos gyeoreott nekj Jegyben, s vgy fogdossanak kezet mind az leannyal, es mind Anniawal [Kv; i.h. 238]. *1600:* Lukach Janosni mente(m) wala, azonba oda ieő Gyeörgyffi Balintneis, zolgalattiat kezde kerni Lukach Janostol [UszT 15/38 Balint Peterne Orsolia azzoni nemes zemely vall.]. *1604:* Tudom oda jeöue Borbely Peter Lukacz Deaknj, zitkozodek [i.h. 20/265 Catherina relicta quondam Thomę Basa de Vdúarhely vall.]. *1606:* Azon monda no iuy oda bestie kurua bizoni megh ollek ott [i.h. 20/275]. *1626:* Mikoron exequalni akarja vala Bjro Janos, oda Jeöue Nihay Czyki Mihaly [A.csernáton Hsz; LLt]. *1630:* Ezt latua(n) Uram is ... felt Szalaj Gieörgjnek gonosz czelekediteöl, sokszor megh izente Uram Zalaj Gieorgjnek hogj el legie(n) az eő hazanekül ne jeöjön oda [Mv; MvLt 290. 205]. *1656:* Mikor mű dolgoztunk akkor en ot ne(m) latta(m) Csiszér Ferenczet ... mikor Sendelt csinala(n)k akkor oda iőt uala, s ot lőn migh edgiet mast keszjtenk, — s — oztan el iöue onnat [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Giütő Jstua(n) (40) jb vall.]. *1717:* a mikor a kert vágására ment mondotta Becski Ura(m), el viszem a Csákánt, mert ha Dobai oda jő belé vágom [M.köblös SzD; RLt Szász Jánosné Miklós Déák Eva (75) ns vall.]. *1718:* az mely éczaka az major haz el eget reggelre vírradva két nemet oda jüve Baronyai Marija Aszszony major hazahoz ... és két karjánal fogva fél vivék az kastelyb(a) Fülei Csak Ferencz Uramat arest(um)b(a) és ott tartottak Josika Sigmond Ura(m) haza jüveteleig el

jövetele utanis 2 vagy harom nap [Branyicska H; JHb Repas Peter (40) jb vall.]. *1735:* jöjen oda Szalai az erdőre ha oda jő, a fejszével ki vágja a bélit [Mezőmadaras MT; Berz. 15. XXII/10]. *1769:* arra egyezének az emberek minthogy sokàn jüttek volt oda hogy ne büntessék meg [Bögöz U; IB. Csáki János (58) jb vall.]. *1826:* estve kesőn mint egy vatsora táját oda talált jöni Szász Sigmond Henter Gáspárral s ott nékiek tántzot adtanak [Somosd MT; CsS].

Szk: *ebédre ~ 1705:* megérkezvén Herbeville generál is és véle a tordai Gesdorf nevű generális is bejüvén, odajöve ebédre hozzá Gesdorf generál is több tisztekkel [WIN I, 638].

2. vkihez odalép/közelit; a se apropia de cineva; jm sich nähern. *1570:* Vayda Demyen ... vallya ... versengenek volt egy massal, Mond Janos kenéz Menny el dolgodra ha Rezegh vagy, Es az Botthal megh Tazytia, Azonba megis wtthy veleh ... Korchyolias ferenchis oda Jwt es kezdyk eoket egymastwl valaztany [Kv; TJk III/2. 12–3]. *1573:* Chapo Balas azt vallia hogi Latta kywl az korchoma haz eleot al volt az Kowach Benedek hazas leania Mas azzonial egembe Azomba oda Jeo chiuka Matiasne Mond neky myt Iars te It Eynek Ideien [Kv; TJk III/3. 229]. *1596:* hogj az Kys hydon altal lutek nagj Peter oda Ieóüe s monda houa yzed az eókret, monda(m) hogy Vra(m) hatta hogy be yzzem s be yzem [UszT 11/33]. *1597:* Az Bizonsagok ... meg eskwnek es hytok zerynth Azt vallak ... egy kor hogy twzett teonek Az olahok Es Az ola fichyor el Jndula Az twzteol es Jgyeneseon oda Jeowe Az fahoz ... es hogy ezebe weon mynket el fwtamodek: es vgyon myndjarast myes zordulank, es meg fogok [i.h. 12/67]. *1629:* az hazam eleőtt vlteőmben, jőue oda hozza(m) Szantajne Aszonjom [Mv; MvLt 290. 16/a]. *1724:* a Leány, Mostis oda jöve hozzám a kertben, és mondá nékem, hogy kgld ötet erővel meg akarta nyomni, és hogy kgldnek ne(m) engedett, kgld meg verte [Náznánfva MT; BK]. *1779:* Bethlen Ágnes br. Kemény Zsigmondné ott állott, Székelly Ferentz oda jöve meg őlelé s meg tsokolá az Aszszonyt azt minnyájon láttuk [Marosvécs MT; KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Drusiána (61) vall.].

3. odakerül/keveredik; a ajunge acolo/în acel loc; hingeraten. *1581:* Ez alat Jsmet vyobban fwtott az zegenseg eó Ngra az zegenj vrunkra viobban keonjergettek akkoris kegielmes valazt teott volt nekjek ... ha Bantassokra lezen az videknek meg ne zalljak Ez keozbe vgian nem zwnének meg az ott valo zallasrol az Epittesreól vgy mint tizen hat Ember zallotta es kezdet wala Epiteni melj mind az videknek Ennekemis Igen nagy Bantassomra lewen ... En rea menek En magam zolgaimmal es Jobbagimmal es az ott zallott Embereknek marhaiokat eó magokkal zekerekre minden karoknel kwl fel rakattam es Jntem hogy ki ki az honnat oda Jwt haza menne. Az kezdet hazakat kit falwnak neweznek En el hanyatam vagdaltatam [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1765:* én az pinszt valami nagy ügyel bajal meg kaptam de bizany nekem ha az elebeni Hoff Mester Ur Ernyébol oda nem jut volna Besztercére meg sem kaptam volna az pinszt [Gyeke K; Ks Biró János jb vall.]. *1798:* Bodosi fiak azt kívánták meg tudni Fhirer Vramtol, hogy azon fegyveres katonák ki parancsolatjaból jöttenek oda [Barót Hsz; HSzjP].

4. odaköltözik; a se muta la ...; hinziehen. *1604:* Jeojen oda laknj az A lakoul zolgalljon velünk eggith, megh adgiuk az rezt, de migh oda ne(m) jeó ne(m) tartozunk rezzel [UszT 18/63].

5. odatelepedik; a se stabili; hinsiedeln. *1731:* a Joszágis akkor jobb, és épebb állapotban volt mint most, mert most igen meg pusztult, sok Jobbágya szőkött el eő Ngának, de akkor masunnanis oda jöttenek, és ollyan dugva volt a Faluja mindenüt hogy több ember nem igen kivántatott [Kendilóna SzD; TKI Joannes Molnar (51) jb provisor bonorum vall.].

6. (hivatalos személy) vhol/vki házánál megjelenik, vhová kiszáll; a se deplasa/a descinde la ...; (amtliche Person) irgendwo/bei jm erscheinen. *1600:* En ott uolta(m) az haznal hogy oda jeőúenek az dulok, zekeren(n) is jeottek uala oda egymast igen vjnek el: De azt azert ezembe ne(m) vette(m) hogy Hegy Balinth es Lazlo Pal valamit el vittek volna [UszT 15/27 Thomas Orban de Hoggia jb vall.]. *1710:* mar Emberek gjalazatjara ugj nem hagjom ha nem megh készitétém mind adig sunjogok tiszt uramek utan noha Kiralj biro uram soha affele sem jot egjszernel többször akor is haragjaba jot vala oda [Szentkirály Cs; BCs]. *1710 k.:* Ezek alatt érkezék nékem ő felségétől parancsolatom, hogy amint az aulica camera Apafi fejedelemmel Huszt felől concordált, és annak kézhezvételére ex parte camerae báró Kleinburg odajő: én is, mint máramarosi főispán, tempore resignationis ott legyek, Simonfi Mihály fiscalis director is ott legyen [BÖn. 878]. *1769:* a Biro feles embereket fel vévén maga mellé oda jövenek, kikis meg értvén Csáki Ferentztól hogy kárba nem voltak[a] azt kezdik mondani hogy el kell onnan hajtani [Bögöz U; IB. — [a]Az ökrök].

7. (idézésre) megjelenik; a se înfăţişa conform citaţiei; (auf Vorladung) erscheinen. *1792:* Mi mind ketten Titt Mátéfi Moses Uramal Regiussai voltunk SzErsébeti Mojses Györgj: Daniel és Janos Uraimék(na)k ... Tordai Samuel Uram házánál ... akkor felelni oda jöve Sz. Ersebethi Idősb Györgj Péter és mikor meg felele a kérdésekre ... azt mondá a több ott lévő felelők(ne)k hogj ami képpen én feleltem másis ugj feleljen [Usz; Borb. II Gabriel Simon ex Kis Soljmos (66) ns vall.].

8. (állat) odatéved; (despre animale) a ajunge întîmplător acolo/în acel loc; (Tier) irregehen. *1600:* mikor leötte(m) wolna Bator vizi neweö eóstol maratt erdeömbe, zanamat megh terhelwe(n) lata(m) oda ieówe keöwetem kegk zemelit az Alpereseknek diznaia az en makkomra kealtwa(n) erosse(n) az paztorat, mierthogy paztora ne(m) leon el inditam hogy be haitsam [UszT 15/75]. *1605:* az malachok oda jeóttek vala, valtigh wsztek kj hogy az kye megh talallya [i.h. 19/36 Ursula Relicta quondam Agilis Nicolaj Koczis de Beogöz vall.].

odajöhet vhová eljöhet; a putea veni acolo; irgendwohin kommen können. *1710 k.:* Bémenék Fogarasba ... A fejedelem a tanácsurakat odagyűjtötte volt; az atyám oda nem jöhetett, halálosan kinlódott a vízi betegségben Keresden [BÖn. 681].

odajötte odaérkezése; sosirea cuiva într-un anumit loc; Hinkommen, Ankunft. *1847:* Mi úton és módon került Varga Katalin ezen helységekre, nem tudom. Hanem legelébb Bucsum-Szátuba ment, és ott csakhamar vélem is találkozott, mert azon időben én is ott laktam. Annak pedig, hogy ő a megnevezett faluba jött, van valami öt esztendeje, s odajöttekor is oláh nyelven beszéleni tudott [VKp 288].

odajövés odajövetel; sosire; Ankunft. *1673:* nagy czégér nélkül nem leszen az mi Fogarasban való menetelünk s az magyarországiak odajövések [TML VI, 437 Banfi Dienes Teleki Mihályhoz].

odajövet odajöttekor; la venirea cuiva intr-un anumit loc; beim Hinkommen. *1847:* Varga Katalin nálunk Kerpenyesen nem hált, hanem odajövet bément fogadós Myéra Todorutzhoz, s amint hallottam, azon ember adott ennivalót is Varga Katalinnak. Egyebet ezen pontra vallani nem tudok [VKp 261].

odajövetel odaérkezés/jövés; sosirea cuiva intr-un anumit loc; Hinkommen, Ankunft. *1595:* küldek el Hersentzi Istúan Deakot az Loas Legent Tasnadig: hogy vigyazon Azzonyunk ö fge oda jöüetelere, hogy certificalhasson varasúl az Napya felöl, melyre kellene minekünkis varnúnk: Adatanak neky 1 lo: f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 81 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* az gonoz zandekot fel fegyúerkezúe valo oda Jeóuetelet megh bizonytom [UszT 11/32]. *1669:* Soha bizony gondolója sem voltam Bánffi Dienes uram akkori oda jövetelinek, annál inkább az több dolgoknak, hanem én tartottam magamat csak az bonczhidai vagy szamosujvári conclusumhoz [TML IV, 515 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

odajut 1. odaérkezik; a ajunge acolo; hingelangen, ankommen. *1568:* Andras Katho ... fassa e(st) ... en haza menek, Bornemizane azyonomal az en hazamhoz, seres Annais oda iuta [Kv; TJk III/1. 228]. *1570:* Orsolya Alcz Jmrehne ... aztis Twgya hogi egy kort az kertthben megen volt, Es ... Miglen az lean oda Jwtot volna, Az azzon fely hagot volt az Almafara Es vgy eszet ala hogy azonnal megh holt | Salamon Adam Janos zolgaya, Janos Borbely Marthon zolgaia ... vallyak ... Talaltanak egy falka Dyznot Az kerthben ... Es az Ayto Nythwa volt, Eok hogy oda Jwtottanak az Aytot Beh teottek, es az dyznokat kergetyk volt [Kv; TJk III/2. 50, 174a]. *1573:* Katalin Kiss Boldisarne Azt vallya hogi Az vayda Katws Siteohazaba volt Halaz gergelne Sywtny akar volt, Azomba Iwt oda Beolcz Ianos | Berkezy Ianos Azt vallia hogi mykor eo oda Iwtot volna Saros volt kelemen Es ... Zydia volt gergelnet, kwrwa vagi te Neste lelek meg bizonitom hogi Az vagy [Kv; TJk III/3. 280, 281]. *1582:* Ioannes Zabo al(ia)s Albert fassus est ... hog oda lütek latom enys a fel theorreot ladanak az Darabiat [Kv; TJk IV/1. 7]. *1591:* En a ketteit az hiuatalnak nem hallotta(m) mert ne(m) volta(m) ot hane(m) akkor Jutek oda hogy mo(n)da az bironak Im hilak ... haro(m) terowenniel az azzony s mihalj deak kepebe(n) mind marhastul Capitani vra(m) eleiben [Sándorfva U; UszT]. *1599:* Kadiczfalua(n) Nagy Janosnal valek, oda Juta Poliak Marto(n), Makraj Peter es Thegzes Janos, hamar ez uta(n) Jüta Lippai Andras, megh ne(m) sok ydeó múlva Jüta vtanna Benedekfi Christoph paripaian [i.h. 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1626:* En az oduaron allek uala hallom hogj Istuan molnar es Boczkor Matthias igen zidgiak uala egymast ... es Boczkor Janos iuta oda es monda hogj mit garaznalkodol mindeltigh te molnar azon ugj kezde wttni az molnart [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Lestian Janos pp vall.]. *1634:* azo(n) kózben oda juta Zilagi Varga Janos egy vas vellaval, es monda neki, aha ... esseh lelek kurva fia, miert lövöldöztök, en ket fele ualazta(m), de akkor semmi nem lon [Mv; MvLt 291. 18a]. *1667:* két hét belételnék, mig odajutna [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

2. vkinek a tulajdonába kerül; a ajunge în posesiunea cuiva; in js Besitz gelangen. *1699:* (A jb) ha oda jutot ne(m) lehet meg haborgatni, ha akkor senki se(m) Controvertalta [Szókefva KK; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához. — A teljesebb szöv. *odajutott* al.]. *1779:* ezen föld ... azon ház után jutott volna ... Ha oda jutott ... Loga Tyim Jobbágy is jo tehetségü ember léven tsak vgy kaparitotta a maga földihez szomszédja lévén ? [Fejér m.; DobLev. III/524. 1a vk].

odajutott vki tulajdonába került; care a ajuns în posesiunea cuiva; in js Besitz gelangt. *1699:* Egeresbe(n) vad(na)k valami Zalagositott feoldek ... az oda jutot Jobbagyot ki akarjak hanni beleolle, kgld eszt se tselekettesse mert ha oda jutot ne(m) lehet meg haborgatni, ha akkor senki se(m) Controvertalta [Szőkefva KK; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához].

odakalandozik elcsavarog; a hoinări; herumstrolchen, sich herumtreiben. *1789:* sirva kuldult ... tudom, hogy oda kalandozot, estve kész melegbe jöt haza [Dés; DLt].

odakalauzol odavezet; a conduce intr-acolo; hinführen. *1742:* Timbus Györgj ... ugj ment fel Kis Borszora véllek edgjütt, eoket oda kalauzolván egészszen ... Ns Kifor Ilia Házáig [Sásza SzD; TL 42 Maxim Demián (40) ns vall.].

odakap 1. odaszorít; a prinde/stringe în ceva; hindrücken/pressen. *1758:* Én gyermek lévén megijedtem s az házból kiszaladván, úgy utánam csapta az ajtót, hogy a balkezemnek középső ujját odakapván az ajtó, az bőri körmöstől ott maradott [RettE 60]. *1839:* Molnár Jánost a' felhertz oda kapta, melly mián a földőn hurtzolodott [Dés; DLt 587].

2. odaszokik; a se obişnui să meargă undeva/la cineva; sich hingewöhnen. *1780:* Erdélyi Uramrol az Cserei Uram Apossárol pedig azt mondhatom hallomásbol hogy mig Cserei Uram oda nem kapott addig éhel is majd meg holtak, nem hogy még Selyemköntősöket, drága gyöngyöket, s köves Marhákot szerezhettek volna a Leányoknak [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.].

odakaphat kb. odaszerezhet vkit; a putea atrage la sine; jn hinschaffen können. *1619:* ezt mondá: Isten hozott volt most közinkbe, hogy meg tudál békéltetni ezzel a lengyel követtel ... Ilyen szolgálatomért Ozga uram valóban ajánlotta magát, de csak két pénz ára ajándékot sem ada. Voltam egynéhányszor vendégségben nála, elég nagy kedvesen és bocsülettel látott, mikor odakaphatott, de én sem felettébb kötöttem rea magamot [BTN^2 266]. *1770:* Sokan a Lekenczeiek buzával széna szalma árrával adossok lévén az Radnoti Udvarhoz mások pedig bor árában részegeskedések mián, irgalmatlan kegyetlenül égyszersmind fel akarják szedni és némeljeket tőmleczeznekis ha oda kaphatyák meljek mián igen sok és nagy bajaim vadnak [Lekence BN; Ks 47. 67. 29].

odakel 1. odajut/kerül; a ajunge undeva; hinkommen. *1600:* Ez niaro(n) huzon negj eztendeje vagio(n) hogy en Betlenffalwra keóltem lakoul, de en ugy emlekezem hogy akkor mikor oda kelek az Osvat Mattiasne haza ne(m) vala ottogio(n) az húl most [UszT 15/90 Anna Consors Benedicti Peter de Betlenffalua (75) lib. vall.].

2. vki gyámsága alá jut; a ajunge sub tutela cuiva; unter js Vormundschaft gestellt werden. *1584:* Margit Zeoch Kozmane vallia ... ez Bolond Azzony ... az vram ... Tütelaia Ala kele es ... tudom hogy mind Marhastol keolt oda [Kv; TJk IV/1. 379].

3. vki keze alá/tulajdonába kerül; a ajunge în posesiunea cuiva; in js Hände/Besitz gelangen. *1607:* egy fel nyilat hagianak az vduarhoz, azt nem tudo(m) mikor költ oda [Pálfva Cs; BálLt 60]. *1609:* aztis hallotam hogj varga ferencz mehet lopot volt abol költ vala oda becz pal keze ala [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Gothar Tobias (40) ns vall.].

odakér magához kér; a cere la sine; zu sich bitten. *1653:* Die 21 dec. Kendi Jánossal itthon mulattam volt, és részegen ültem volt a tüzhelyre. Azonban Koncz Marczit a dajka találá oda hozni, és oda kértem az ölembe a gyermeket. Egykor elé hajlottam a gyermekkel, és elvont a fejem hogy a tűz sütött, eléestem mind gyermekestől [ETA I, 152 NSz].

odakéredzik odakérezkedik; a cere să fie primit/găzduit; sich hinbitten. *1583:* Janos Kowach Jstwan kowach Zolgaia vallia Leg Elseoben ... lakek ez Jlona leany vramnal Gergel kowachnal, De Iarny kezde Balos kowachhozis, kit hogy Aszoniom ezeben veon Gergel kowachne, Ereössen meg kwrwaza hogy eo Ne(m) Zerethne az eo ketfele valo Iarasat, vegre elys wze, Az vtan palastos Isthwannalis lakot onnet is ky keolt, vizontagh oda keredczek Azzoniomhoz, es ot kezde illjen Modon bezelleny [Kv; TJk IV/1. 158].

odakerekedik odakerül; a ajunge acolo/în acel loc; hingelangen/geraten. *1780:* a Kamaraban egy téglás tojó Pujkát tartottak, de hogy ... ki által kerekedett volt oda s honnan nem tudom [Torboszló MT; BetLt 6 Michael Marusan (16) jb vall.]. *1846:* Pap Hátzig urnak piatzi fogadojában ... ott voltak a musikusakis — később oda kerekedett Darvas Janosis — s hitta a' Czigányokot magahoz musikalni azokis kivánvan tölle menekedni azt felelték hogy ők Virág Lászlonak musikalnak [Dés; DLt 530/1847. 15].

odakereng, odakering odacsavarog/tekereg; a hoinări, a umbla haimana; sich herumtreiben, hinbummeln. *1738:* Aleksza ... valami bükön tul valo Tolvajokot ki kalácsolt volt és azok fenyégették hogy meg ölik, és nem mért meg maradni, hanem el bujdosott és oda kerenget egy darabig, az Felesége penig két Léanyával és egy Fijacskájával itt lakott [Illyésfva Sz; BfN 45. 6 Pap Gábor de Felsö Várcza (80) ns vall.]. *1748:* Gyurkánál több béres nem volt az ökrök mellett, rendeltek volt ugyan melleje, egy Martzi nevü Jobbágyot, de az is hol volt, 's hol nem mellettek, néha egy hétig is oda keringet [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1782:* Todor ... édes Annya ... M.országra ki-szökvén és oda keringvén mint egy, egy esztendeig oda koborolván viselössen jött volna visszá | ezen Fattyu Togyer mint koborlást szeretett személy olykor meg-nevezett több Testvérei mellól néha néha széllyel járt, oda keringett légyen is [M.fodorháza K; Eszt—Mk]. *1788:* Dögmezei Palko Urszulynak nem igaz Panaszsza mert öröké keringö volt egyszer bé hozatam Lovásznak s meg ruháztam Rongyosságábol Ruháson el szököt oda keringet az után ele került s meg házasodot s a Mosiáját néki atam hogy szolgáljon Aposával [Bethlen SzD; BK. Márkosfalvi Szabó András tt nyil.]. *1797:* hat hetekig ... oda keringvén ... minekutánna elé kerekedett volna, Nékem azzal fizetete meg [Náznánfva MT; Berz. 3.3. N. 21].

odakerget odaüz; a goni/alunga/izgoni la cineva; hintreiben. *1631:* latta(m) azt hogy Hamar Istuan eginehaniszor oda kergette az felesseget hozam vizes Istranggal, es azt mo(n)dotta az felessege Azert uer ugi mo(n)d hogi lata(m) Beörueineuel az bünön szemelj szerint es megh mo(n)dam [Mv; MvLt 290. 47b].

odakergettet odaüzet; a dispune să fie alungat undeva; hintreiben lassen. *1771:* Ezen felsö járásban két svadron s négy gyalog compania. Tavaly kevesebb volt az alsó járásban ennél, mégis ez a süsü fóispán odakergettette naturával a felsö járást [RettE 257].

odakerít vkinek kerít vkit; a aduce o persoană pentru cineva; jm jn hinschaffen. *1633:* ne(m) jut az eszembe hogi ha azt mondae hogi oda keritik az Mestertis uagi mint illien gonoz Azzony philep palne, mert oda keriti Bathori Annat, is oda jartattya az kathonakat | phulop Palne ... ez el múlt viragh nápban harmad napigh tártotta Kis Annat házánál, az kathonaval edgiut, es oda keritette [Mv; MvLt 291. 56a, 57a].

odakertel (földdarabot hatalmasul) a magáéhoz kertel; a îngrădi/împrejmui (luînd în posesiune în mod samavolnic/fraudulos o porţiune de teren); (Feldstück eigenmächtig) zu dem eigenen zäunen. *1590:* Ezt az megh newezet vtat tiltottam volt megh hogy be ne kertelhesse, mert ez ennekem hazamhoz Jaro wta(m) volt, reghteol fogwa kinek teob harminczj ket eztendeienel hogy ez Jdeigh bekeseges vrasagaban volt mind az atiam, mind penig en atiam holta vtan si Juris az melj kerted fen vagion az orszagh vta feleol az en vtamban, azt mo(n)dom hogy hatalmassul kertelted oda az en wtamat megh kewano(m) szabadulni az kegtek teorwenieteol az foglalasert az Decretom tartasa szerint valo poenat keowetem rajtok mert ha Igassagokat remellettek volna hozza, teorwenniel kellett volna keresniek engemet en valazt teottem volna teorwénj zerint nekiek [UszT]. *1709:* a kerdőben forgo kertet most ebben a zene bonas kurucz vilagban kerteltek oda [F.csernáton Hsz; HSzjP Bod Daniel (50) ns vall.].

odakerül kerülve odamegy; a merge undeva făcînd un mic ocol; umkreisend hingehen. *1632:* ez az Szeöcz Mihalyis ... mind ala mene az patak mellet, szinte(n) oda kerüle az hun az aszony merit vala, s ot latam hogj eleget beszellenek [Mv; MvLt 290. 84a]. *1759:* amig a Legény benn éjtzakának idején véllek mulatozott volna, más oda került a lohoz el vezette az ház megi s az koszoru gerendahoz fel kötötték annyira hogy a Lonak az Veres habja harmadnap mulvais láttzat a földön [Szentlászló MT; Sár.].

odakésik vhol odamarad; a zăbovi, a sta mult timp într-un loc; irgendwo dortbleiben. *1570:* Maradek peterne Anna, ezt vallia hogy eo Nala zolgalt ez Borbara New lean es my (!) egy kort kerettzett volt Teole az predicatiora es sokaig keset oda, Masnap Megh Montak nekj hogi nem volt az predication, hane(m) Brassay Janoshoz Ment volt [Kv; TJk III/2. 89].

odaki 1. odakinn, a házon kívül; afară (din casă/incăpere); draußen. *1573:* Ilona Zegeny Zanta azzony ... Azt vallotta Marton porozlo Eleot, hogi mykor az haborwsag Indwlt volt otth az haz eleot, az hazba volt chisar Ianos, ky futamot az hazbol, Eo Mongia volt neky Nem Meny ky Mert Zokan vadnak oda ky, Azert vgian ky fwtot, Azomba latta hogi leh esset az haz eleot [Kv; TJk III/3. 210]. *1598:* kyldettem vala egy kis fiaczkamat vizre, hallam hogy nagy

siúas riúas uagion oda ky ugy menek kj [UszT 13/27]. *1711:* odaki köszöntettük egymást én is singuli Szentes Zoltán, Gálfi Mihály urammal a tanácsház előtt [Kv; KvE 295 SzF].

2. a falun/városon/a város központján kívül; în afara satului/oraşului/a centrului de oraş; außerhalb des Dorfes/der Stadt/der Stadtmitte. *1597:* Andrass es az Jgnat az Chyganok woltanak oda ky az Retre ... eotod Napig kaszaiokat es kalapaczokat az kinek el Torot chinaltak meg addig walo ot letekirt ... —/85 [Kv; Szám. 7/XIV. 43 Thomas Masass sp kezével]. *1620:* oda kj diligenter megh oculalwan, az Ispotalj hazat is modgjával valo fel epitesereól es minden modgiarol tractáliának, vgy hogy epittessek megh, towab ne Allio(n) puztan, hanem Enny Jdeókteól valo rûjnabol erigaltassek [Kv; TanJk II/1. 231]. *1621:* Erkezek Gub. azzonjunk eo Naga Huztrol, megien Fejeruarra, oda ki az Czanadj pal hazanal meg zalua(n) gazdalkottam B. V. h.[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 78. — [a]Köv. a fels.]. *1699:* Szegedi Istvan Uram kezében inventallyanak Fő Curator Stenczel Andras Uram, két Quartas Uraimék ő kglmek, Exactor Uraimék ő kglmek kőzzül edgyik a' ki érkezhetik ... mindeneket mind itt ben, mind oda ki inventálván kezében adgjanak [Kv; SRE 60]. *1704:* Ma reggel égették meg a lovas németet kancástul, azért, hogy véle vétkezett, odaki a sáncon kívül, kilenc óra tájban [WIN I, 95]. *1716:* az koczát külgje bé Ngod ha oda ki vagjon avagj ha ide bé vagjon tudosicza Ngod hol lészen [Nsz; Ks 96 Endes Péter lev.]. *1746:* de hová tették a fákot oda ki, én nem tudom, mert Semmit Sem hallottam irántok [LLt Fasc. 150].

3. a falun/városon kívülre; afară din satul/oraşul respectiv; aus dem Dorf/der Stadt hinaus. *1578:* keryk biro vramat eo keg: hogy esmeg megh kialtassa wyonna(n) hogy vala ky vagy oda ky wytet enny az mywesnek, vagy penig ithon etelt ad neky penz nelkwl, vagy Italt 10 frtal bwntetik meg annelkwl az etelt el wezyk teolle [Kv; TanJk V/3. 167a]. *1632:* Latta(m) hogj kiment ... Zeocz Mihaly az mezőbe s az aszonys Berkeszine az keözeön ki került oda ki s ot kin beszellettek egi massal [Mv; MvLt 290. 81a]. *1667:* Eztis hallotta(m) Csiepregi Uramtol hogy keotés levele vagyon vélle azon dologh feleol, nagy busulása volt miatta, mégh engemetis hiut oda ki az szeolejébe(n) azt mondotta: hogy ha ott talállya I(ste)n eotet ugy segillye hogy le vagdallya ott [Kv; RDL I. 148a Stephanus Cassai alias Csizmadia jur. centum vir Colosvariensis (37) vall.].

4. távoli vidéken; în ţinuturi îndepărtate; in ferner/weiter Gegend | külföldön; în străinătate; im Ausland. *1595:* Thwri Marton gyütet oda ki legenyeket, hozot Zillahrol fegyúer szerszamot és fegyúer derekat [Kv; Szám. 6/XVIIa. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* B V eo kegme Egez Tanachiual egietemben fogada meg it valo Zabo Giorgieot ky oda ky Múnkalodgiek Zelel Varosokon Varakban falúkon túdakozni az el marat sebes es beteges legeniek feleol, kik az kereztes mezej hartzkor el temettek (!) volt, ennek szegeotsege, melliet megis attam f 13 [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1630:* Ezalatt, míg Rákóczi György ide bejött Erdélybe az fejedelemségre, addig odaki Zólyomy Dávid a Tisza mellett ... csatázott [Kv; KvE 161 SB]. *1639:* monda Gergeli kovacz hogi eő azirt iöt haza hogi azt hallotta oda ki magyar orszagba(n) hogy eőtet hami (!) hitüe akarjak tenni, de eő az eő hiti melle iot haza, hogi ki akarja magat tiztitani belőle abbol az rut hirből nem akar benne fekenni [Mv; MvLt 291. 173b]. *1664/1681:* Dancs Geőrgy Kocsissom oda ki Bihar var(me)gyeb(en) Nagy Kereki varosomb(an) telepedet volt megh, onnatis hivatalyanak megh felelven, szolgalatomra eljővén, es hűseggel szolgalvan, Vajda Hunjadi varosomb(an) ... telepedvén megh [Vh; VhU 219]. *1683:* Győnős Istuánnak fia Győnős Márton, most oda ki Arannyas székben Szent Mihály falván lakik [Borb. I Joannes Dombi nob. de sede siculicali Kézdi Possessione Ikafalva (50) vall.]. *1739:* Néh Csetre Samuel uramis Magyar országra az Kurucziab(an) ki bujdosván ... odá ki meg is hólt [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1767:* Simon György ... másik Fia Máté oda ki Erdéllybe Pap [Kőkős Hsz; Kp IV. 242 Samuel Fülöp (67) invalidus gy. kat. vall.].

5. távoli vidékre; în ţinuturi îndepărtate; in die ferne/weite Gegend | külföldre; în străinătate; ins Ausland. *1551:* Erthyewk valamy nehessigit az my keg.-mes vronknak N.-gos Nadassy Thamasnak ez my athyankfiara Janos Deyakra, melynek engeztelisire ment odaky, kiryewk kegielmeteketh mielye az my zolgalatonkirt es barachagonkirth, engeztelye meg kegielmetek az vrat [Fog.; LevT I, 77 Daczo Mate és Thorma János porkolabok G. Parnezit, Fr. Sennyey és Val. Magiar címzettekhez]. *1599:* Kaspar Was Wander Vizen Oda ky 40. Fonnt Veres Fonalat ... 2//—8 Veg pachialathott ... 1/20 [Kv; Szám. 8/XIV. 2 Hj]. *1621:* Bakaj Mihaly Feyeruarrol ... oda kj leueleket vizen [Kv; i.h. 15b/IX. 77]. *1704:* Ugyan ma hallottam azt is, hogy egy Gyulai nevű szolgáját Pekriné asszonyomnak a generális akaratjából elküldötték volna odaki, de directe hová, nem tudatik [WIN I, 110]. *1710:* Teleki Mihály ... alattomban Bethlen Gergellyel és a több urakkal ligát csinála Barcsai Mihály ellen, s a fejedelmet elhiteték, hogy mikor oda ki jártak Filek alá, Barcsai Mihály Thökölyt Imrével conspirált a fejedelem ellen, és Thökölyt akarja behozni fejedelemségre [CsH 177].

6. ~ *való* **a.** *mn* külföldi, az országon kívüli; din străinătate; ausländisch. *1653:* egykor megriaszkodnak, mondván: „Az áruló és gyilkos ez s ez fiait csak le kellene vágni!" Ezt hallván a gyilkosok, megfutamodnak. És volt véllek egy Marha Lukács nevü oda ki való ember is — de a bűntelen volt — de az is véllek futni kezd [ETA I, 118 NSz]. *1668:* Mit irjon Betlen János uram ő kegyelme az oda ki való állapotokról, levelit in specie Kegyelmednek elküldöttük [TML IV, 392 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1722:* az oda ki valo Vármegjék eő Excellentiáját tisztességesen excipiálták eleiben menvén magok ki késérték [Ks 18/XCIII a gub. Kvról]. *1737:* Pünkösdkoris vévén észre még oda ki valo mulatozását Ngodnak oda hiljában nemis szándékozám (így!) [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1781:* oda ki valo uttyáb(an) meg betegedet, későre gyavult meg és igen kesőre jött elő 's akkoris oljan betegen hogy ithon is majd meg holt későre gyavult meg s azért nem mehetet [Káposztássztmiklós MT; Told. 45/10]. — **b.** *fn* külföldi ember; străin; Ausländer. *1667:* szükség ... az odaki valókat tudósítani Baló re infecta való megjövéséről [TML IV, 47 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kegyelmed igen megczirkálja a dolgokat, sőt még az odaki valóknak marhájoknak is behajtásokat oly szabadoson nem kell megengedni [TML V, 251 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1672:* Kegyelmed ... ha afféle talpasokat, vagy németeket kapathat, kik birodalmunkban bejőnek ... Kegyelmed csak vágassa le őket s ha az németek birodalmunkbelieket fogdosnak, Kegyelmed is hasonlóképpen az odaki valókat köttesse nyakon [TML VI, 1 a fej. Teleki Mihályhoz].

odakiált odahív/szólít; a chema într-acolo; hinrufen. *1806:* tsak annyit tudok a kérdett dologrol mondani, hogy ... Mészáros Áts Joseffne bé tekintvén az ablokon s hogy látta az ágyban fekűni nagy időn másodmagával Kerekes Máriskot, vgy szollitotta oda az Exponens Aszszontis hogy nézné meg hogy alusznak ketten az ágyban ... s azis bizonyos dolog hogyha Áts Joseffne Arkosi Susánna leg elsöbbennis oda nem kiáltotta volna az Exponens aszszont az ablakon valo bénézésre, az hiresztelt dologbol éppen semmi semis lett volna [Dés; DLt 250/1808 Nemes Keresztes Susánna Nemes Pruner Mártonné (34) vall.].

odakinn, odakünn 1. a városon kívül; în afara oraşului; draußen, außerhalb der Stadt. *1704:* ma ment volt ki Naláczi Lajos uram is nyulászni, és estig késvén ökegyelme odakinn, a németek előtt olyan híre volt, hogy örökösen elment volna a kurucok közé | Vala halotti solemnitasa a Kornis Zsigmond uram kis hathetős fiacskájának, Ladislaus Ludovicusnak, kit is szép tisztességgel az urak jelenlétében kisírénk ki a temetőbe ... oly reménséggel, hogy ha még Isten kivinne bennünket, kivinnék és odakinn temetnék több praedecessori tetemek közé, de úgy hiszem, csak itt fog nyavalyás maradni [WIN I, 78, 223–4].

2. külföldön; în străinătate; im Ausland. *1751:* Mű odakünnis eleget tanatskozank, régi Oláh és Görög írásainkrol emlekezvén, de soholotis egy szonak nem tanáltuk hanem egj mástol meg külömböztető két distinctus névnek[a] [Nsz; TL 42 Alex. Lazer (52) vall. — [a]Ti. a Toma és a Timófi nevet]. *1823–1830:* odakünn a hegyek is pflaszterezve lévén, 12 tallér büntetés alatt nem szabad a lejtőn kötött kerékkel ereszkedni, nehogy a kerék a köveket felbontsa [FogE 254].

odakívántató vhová szükséges; care este necesar pentru ceva; irgendwohin nötig. *1711:* Jósef Császár udvarát egészlen reformálá ... és minden dolgokot császári méltóságához illendő rendben állíta, minden igyekezete az lévén, hogy a provinciák jövedelmei ne fordittassanak olyan haszontalan helyekre, mint az atyja és bátyja idejiben, hanem a francia ellen való hadaknak fizetésire és odakívántató hadikészületekre [CsH 462–3].

odakóborol odacsavarog; a hoinări; sich herumtreiben. *1718:* Ezenközben hozodék elé hogy az Inas sok versb(en) az Urat el hatta, két hetekigis oda koborlott, az Ura mégis soha az B: Céhet el hagyása felöll nem tudositotta fel sem panaszolta mellybol proventussa jőhetett volna a Céhnek [Kv; ACJk 102]. *1782:* Todor ... édes Annya ... M Országra ki-szőkvén és oda keringvén mint egy, egy esztendeig oda koborolván viselössen jött volna visszá [M.fodorháza K; Eszt—Mk].

odakoslat odacsavarog/kóborol; a hoinări; sich hintreiben. *1631:* Mikor el szökékis az Aszonj akkoris Bonjhara ment vala az Vra, s hogj hija vala el uele azt monda az felesege hogi eb menie(n) mert hiszem oda koslatek Eniedre, nem koslathatok mindenüue veled [Mv; MvLt 290. 56a].

odaköltözés odahurcolkodás; mutarea/mutatul la ...; Hinziehung. *1600:* Hozzw Peter ... vallya Herczeg Barbara az Magyar vczay hazban megh telben keolteozeot volt ... Annak vtanna veotte el Teutsch Janos, es az menyegzeois ott leon Nyarban majd az azzonnak oda keolteozesse vthan ket vagy harom holnappalis [Kv, TJk VI/1. 393]. *1770:* eő Nga Szeledsán Gligor nevű Jobbágya most esztendeje költözött beléje, de ezt az ide valo Falusi Oláhok ... meg nem szenvedték benne, hanem cir. oda költezésinek harmadik napján onnon erőszakoson ki hánták, s az Schismaticus Oláh Papot hellyeztették belé [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/1].

odaköltözik odahurcolkodik; a se muta la ..., hinziehen. *1598 k.:* azt tudo(m) hogj Leórinch ottogio(n) úetett uala egy eztendeóbe hogy oda keóltezzek, de hogy Hannagy Lukachy megh hala ozton úgy marada megh esmet Malomfalúa(n) [UszT 13/94 Blasius Illyes de Eted jb vall.]. *1600:* Tudom hogy Tibald Gergely oda keöltezet az hazba, de hogy walami hatalmaskodast chelekedet wolna az azzonion, wagy ki hanta wolna en ne(m) tudom [i.h. 15/128 Lokodi Janos Kaidichfalui vall.].

odaköltöztet odavisz/hurcol; a muta; hintragen. *1659:* kérjen Kegyelmed, Ecsedben házat szerezzenek, ezt is, hogy idején költöztessük oda, az mi egyet-másunk van [TML I, 451 Pekri Sófia férjéhez, Teleki Mihályhoz].

odaköt 1. odakötöz; a lega de ...; an/hinbinden. *1600:* hire nelkeöl haza nepe lowáth oda keötte, De ne(m) eö akarattiabol [UszT 15/88]. *1633:* hallotta(m) ... magatol Szabo Mihalitol hog' ótet Bandi Ferencz igazgatta hog' az halazok igen szep óreg harczat kótenek az tulso hid ala, s eg' fvz fara allottanak es ug' keótóttek oda, es ug' kvldótte ótet Bandi Ferencz oda hog' meni el ... s hozd el [Mv; MvLt 290. 119b]. *1647:* az keötelet nem en hanem kgld keöteötte oda[a] en czak az szaruaba vetettem az keötelet [Kv; TJk VIII/4. 250. — [a]A tehénét].

2. vmihez köti vminek a teljesítését; a condiţiona indeplinirea unui lucru de ceva; die Erfüllung einer Sache von etw. abhängig machen. *1591:* Thudom mikor Zent Martonb(an) az viz kertre Simo tanorokan vit vala minket ez ket peres szokat vetekedenek ott egj massal vegre az sok szo vtan mo(n)da ferenczj Gaspar el hagio(m) hiteden ha megh eskesel hogy ezt te enneke(m) attad az viz kertet Teorwent teonk benne ha kelle megh eskedny biro Andrásnak mielhogy biro Andras Jnstantj (!) ket Emberrel akaria vala megh bizonitanj az teorwenj vgj talala hogy nem swksegh az ket bizonsagh, hane(m) eo maga eskessek megh mielhogy oda keoteotte ferenczy Gaspar. vgy eskwek meg biro Andras Azutan ozto(n) vgj appellala Jde Capitany vra(m) szekire [UszT].

3. *~i fejét* (jb-ként) vkinek köti magát; a-şi lua obligaţia de a sluji pe cineva ca iobag, a accepta să fie iobagul cuiva; (als Leibeigener) sich jm verpflichten/binden. *1614:* Feye keöteött Jobbagy Nyerges Peter ez Beldy Keleme(n) Megygyes kertibe ment volt, azert keöteötte oda feyett [Szentgyörgy Cs; BethU 426]. *1616.* tudgja hogj oda keotte fejet az Dizno lopassert [Pálfva Cs; BálLt 61]. *1622:* ugy hallottam az apamtol hogy mehet lopot uolt Varga ferencz abba kotte uolt oda az feit Becz Palnak [Szentgyörgy Cs; BLt].

4. (birtokot) vki tulajdonába enged/vkire hagyományoz; a lăsa/ceda cuiva (o posesiune); (Gut/Besitz) jm als Eigentum überlassen/vermachen. *1669:* az Rákóczi Ferencz dolgábul nem jó az hirtelenkedés; mert ha igazak az oblatioi, sok hasznot tehet mind Kentével, mind Várczával. Neki gyermekei nem lévén, úgy hiszem, reá vehetné ember, egynéhány várat oda kötne ő nagyságának [TML IV, 596 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Gondolá Teleki Mi-

hály, már magáénak teheti az alsórákosi jószágot, de megcsalá magát, mert Budai általlátván a practicát soha semmiképpen Teleki Mihálynak nem adá a jószágát, noha kétanynyi pénzt is ígírt érte, amit megérne ... a jószágait ... holta után, Bethlen Sámuelt, Bethlen János fiát, fiának fogadván, odaköti, annak a maradéki bírják maig is. Bethlen János is jól megsegilté pénzzel, s amíg éle, protegálá is [CsH 149].

5. erkölcsileg köt vkihez; a se ataşa de cineva, a se lega sufleteşte de cineva; sich moralisch binden/verpflichten. *1676:* Az borbélyom felôl Kegyelmedet kérem, kérjen egy parancsolatot urunktól ő nagyságátúl, hadd ne maradjak hamis hitben, mert látja az Ur Isten, mind lelkemet, hitemet, életemet, becsületemet oda kötöttem neki, hogy elbocsátom, csak Váradrúl jöjjön ki [TML VII, 268 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

6. vki hatalma alá elkötelez; a se obliga la supunere; unter js Macht verpflichten. *1710:* Vajda László követségének az vala fundamentoma: ha látja, hogy a törököt megverik Bécs alatt ... Erdélyt kösse oda a német császárnak, s Telekinek szerezzen grátiát [CsH 165. — 1682-re von. feljegyzés].

7. *~i magát* **a.** vki keze/hatalma alá köti/kötelezi magát; a se supune cuiva; sich unter js Macht/Gewalt verpflichten. *1609:* hallottam azt apamtol hogj uarga ferencz mehet lopot uolt ugj kötte oda magat hogj megh ne halion [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Fich (!) Balint (49) ns vall.]. *1615:* Becz Palnera szalla az uta(n) Mate Peter, most az fia Balas Benedeket szolgallia, oda kótte magat [BLt 3 Zent Martoni[a] Kouacz Bartalis (35) ns vall. — [a]Cs]. *1668:* edgy Drucza alias Porfyros nevü ember, ennek elötte holmi marha lopásban es nyuzásban elegyétvén magát, mely cselekedetiért Ispanok kezeben esvén ő Uratlan ember lévén ... Diosi Janos Vramhoz folyamodván és oda kötvén maga jobbagyul, ő kglme szerzette ki az Ispanoktul [Dob.; RLt]. — **b.** elkötelezi magát vkinek; a se obliga faţă de cineva; sich jm verpflichten. *1619:* Nyugodjatok tü is, ne féljetek se most, se ezután az némettöl, mert nem bánt, csak tartsátok igazán az hatalmas császár hüvségéhez magatokat. Mi mondjuk azt, hogyha azelőtt is ti magatokat nem kötöttétek volna az némethez, akkor sem bántott volna tütöket senki, de odakötöttétek magatokat, azt is farba rúgtátok [BTN[2] 208].

odaköttet odakötöztet; a dispune să fie legat de ceva; hinbinden lassen. *1704:* megizente, hogy azt a hitvány majort csakugyan nem engedi, hanem az ökreit odakötteti [WIN I, 281].

odaközelít vhová közeledik; a se apropia de ceva; sich nähern. *1657:* általmenénk ... Morvára, és az svéciai ármádát Beren obsidiójában tanálók ... közelítvén azért oda, az svéd generál Torstenson személye szerént ... excipiála bennünket [KemÖn. 276]. *1768:* magam oda közelitteni nem mertem ... mivel ... egy alkalmatossággal ... Popa Vaszilia engemet is meg csákányazatt [Katona K; Born. XL. 81 Borgován Stefán (46) jb vall.].

odaküld 1. vhova küld/meneszt vkit; a trimite acolo/în acel loc; hinschicken. *1569:* Bernard Schüler Es Franz Werth hwt zerent azt wallotak egyenlő akarattal, hogy Takach' Jacabne külte wolth wket ketten oda Siweges gergelhöz hogy ki keryek az gyapiat twlle, es adgya meg pörr nelkwl [Kv; TJk III/1. 164a]. *1570:* Im oda kültem egy Zolgamath fwgedy Janosth kegyelmedet kirem hogy kegyelmednek az myth mond hyggye megh Zawath [BesztLt 113 Gyulafy László lev.]. *1588:* 15 January Az lowas leginek Boldisarnak attam keolchiegben Wywarigh kytt valamy Berbencek mellet kwltek oda d. 3 [Kv; Szám. 4/I. 3]. *1590:* Replicat A ... Az hol mondgia hogj Varos kildett fejedelemhez ... Az részeben felely azt hogy nem kildett eö engemet. Ezekreól engemet az theorüeni ki bochasson megh Bizonjtom hogj eö kyldett Varos ziksegeertis ... vgj vagio(n) ... hogj Enge(m) oda kjldott volna akkor, de te magadnakis zoltak es keónyeórgöttek hogj ne kwlgj oda megh maradgiak Itt hon [UszT]. *1598:* Kis Jstwan Monostor kapubelj darabant ... vallja ... Mikoron minket ketten ... biro vram eo kgme oda keoldeot volna Biro Mihalne fognj oda menenk es ott talalük vargha Jmrehet egy hazban Samuel deak hazanal az Azzonnyal de my semmith nem lattwnk hozzajok az azzonj valamj tejes etket kezith vala az legenj penigh az haz laban Al vala [Kv; TJk V/1. 247]. *1631:* küldeöt vala Uarga Miklos oda az Nenenkhez Medue Janosnehoz, hogi mikor betegh vola tegien ualami testamentomot [Mv; MvLt 290. 258b]. *1725:* én Királyhalmára[a], Szolgabiro Kali Sigmond uramat oda küldettem és eö kegylme által végére mentem hány persona légjen az Falub(an) ... ôszszôsségel persona vagjon 84 [Ks 99 Miske Imre lev. — [a]NK]. *1766:* éczakára strásálni Botos Péter Vramis az Béressit ... oda küldette, és harmad Napig ... Botokkal és Csippel strásáltotott [Tompa MT; SLt XLVI. 6 Nic. Nagy (37) ns vall.].

2. tárgy nélkül; fără complement direct; ohne Objekt: vmilyen céllal elküld/meneszt; a trimite pe cineva cu un anumit scop; mit irgendeinem Ziel weg/fortschicken. *1585:* Bachy Thamas vallia, Olaios Georgy Zabo Marton Altal onzol wala az eo hazaúal cherebe, De mikor enis Akaratomat Niütottam volna a' chereheóz hát oda kwldek, es megh hozak hogy kesen Iartam volna, Mert Hozzw Martonnal Alkut volna megh [Kv; TJk IV/1. 414]. *1604 k.:* az haza(m) Eoleol lata(m) hogy egy falyka Jóhot wznek wala altal az vizen oda kwldek hogy lassam michoda Jóhot wznek altal mondak hogy az almasi Johot hozzak [UszT 18/160]. *1620:* az saxoniai herceg odaküldött közikbe és megizente nekik, hogy ... ő ... soha Ferdinandus mellól el nem áll, sőt mellette életét is elfogyatja, ha kévántatik [BTN[2] 400]. *1760:* véglai Horvát Gáspár ... igen sebes-hazug volt ... Ez mondotta volt Túrban laktában Vitéz Györgynének, hogy a túri kősziklában lévő lyukakban annyi a méz, hogy a lyuk szájához viszik a kádat s meg lehet tölteni. A szegény asszony elhivén, nagy készülettel odaküld, hát soholt semmi sincs [RettE 105–6].

3. vmit vhová/vkinek eljuttat/küld; a trimite cuiva ceva; etw. irgendwohin/jm hinschicken. *1586:* Lakatos Tamas vallia ... Coloswary Balint Tutor lewen en Vele(m) perel vala, Es Igyarto Georgy vala procatora, Egykor ky leowe Igyarto Georgy Monda, Tamas vra(m) ... inkab Kdnek zolgalok eo ellene, En vgia(n) megh Eorwlek raita, Es mondek Im oda kwldeom a' leweleket es egy tallertis kwldeok lowalla, hogy el kwlgyem. Az leweleket egybe keotem es egy tallerral egyetembe Gazda(m) Azzóntol oda kwldem [Kv; TJk IV/1. 583]. *1590:* en mo(n)da(m) en nem tudom ha adhatok vagy nem, mert zegeny vagiok vegre monda nam nem hizz Emberseget benne(m), Jm zalagott kwldeok, azomba, az felesegeteol oda kwlde az zoknyatt, az Vtan nem teolt ket ora benne az Byrora Jeouenek a dwlok [UszT]. *1618:* Ezenközben meghoza a gazda török egy nagy cseber bort, de mi el nem vevök, hanem odaküldük Kamuti uramnak, ő még ismét visszaküldé mireánk, de mi osztán igen szépen

felosztúk az bort és megivúk, az maga szolgainak és kocsisinak egyaránt adánk benne [BTN² 84]. *1653:* Im mostan esmét császár ő felsége hallván e rebelliót — noha akkor is megparancsolta vala — de most újabban is parancsolja, hogy az árulókat megbüntessem, fejét megnyúzatván, oda szeme eleibe küldjem [ETA I, 85 NSz]. *1717:* Siko Marton hozott kilencz nestett Tudosicson Ngod ha oda külgyemé vagy ki Csáváltossam az szöcsel [Gyeke K; Ks 96 Biró János lev.]. *1808:* oda küldettem a mettzet tsitkomat [Csapó KK; LLt].

odaküldés odamenesztés; trimiterea în acel loc ...; Hinschicken. *1619:* azt írta az francziai király az császárnak, hogy az hadnak oda való küldését nem egyébnek ítilje, hanem az barbariai tolvajoknak elunták sok szántalan kártételeket az tengeren járó hajókon, és az frigynek az ő módja szerént azoknak büntetésére küldötte [BTN² 242].

odaküldetik odamenesztetik; a fi trimis acolo/în acel loc; hingeschickt werden. *1663:* azon dolgok végett oda küldetett Bellyényesi Ferencz [TML II, 647 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1773:* Szebenből jött Brassó, Segesvár, Besztercére, de elsőben Nagysajón a limitanea militia exercirozott. Odaküldetetett volt az öcsém Fogarasi István. Ugyan jól jártak véle, mert a mostani viceispán Lészai György urammal nem sok becsületet vallottak volna, de az öcsém activus kis ember lévén, derekasint tudott felelni mindenre [RettE 300–1].

odaküldött vhová/vkihez eljuttatott/küldött; care a fost trimis acolo; irgendwohin/zu jm geschickt. *1664:* Micsoda izenetet tett Kegyelmed, hogy én okosabbá ne tartsam magam egy országnál, azon csudálkozom, mert soha sem más elméjét ez odaküldött conceptussal nem próbáltam ... sem Rottel uram ő nagysága eleiben azért nem küldtem, annál inkább Kegyelmed eleiben, hanem együgyű igaz ratioját ez véghely megmaradására küldtem [TML III, 321 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1673:* Kegyelmednek azért Kegyelmesen és serio parancsoljuk, az egész gyalog és lovas minden hadakat felvévén jöttest jöjjön Isten segítségéből erre felénk ... Az vármegyéket is penig Kegyelmed oda küldött patens levelünk erejével viritim vegye melléje [TML VIII, 147 a fej. ua-hoz]. *1784:* a Grofné ... Árvámot elöször ugyan tsak szomszétságoson oda küldett missilis levele által répetálta, mely szomszéttságos Repetitiojára fel nem adván; kentelenittetett ... Legitime exmissus Cancellisták által Repertorium Mandatummol ... fel keretni [Fejér m.; BK ad 465].

odalakatoltatik lakattal hozzáerősíttetik; a fi fixat cu lacătul; mit einem Schloß befestigt werden. *1662:* (A foglyok) egy szekérbe, lábakon levő vasakkal felhányatván, hihető azért, valahol valakik őket az úton elszabadítani ne kezdenék, odaboríttattak, lakatoltattak vala [SKr 651].

odalakik (tartósan) otthonától távol lakik; a trăi departe de locurile sale (o perioadă mai îndelungată); (dauerhaft) von seinem/ihrem Heim fern wohnen. *1613:* zent Mihaly naptul fogva oda laktál [KJ]. *1662:* Magok* néhány esztendőig oda lakván Lupul vajdánál ... végre megunván magok odabenn való lakásunkat ... folyamodtak fejedelem kegyelmességéhez [SKr 161. — *Mikesék Tarnóczy Sára elrablása után]. *1695:* mint egy tiz esztendőktül fogva oda lakik [Ne; Told. 44]. *1777:* Gligor Turban Torda mellé menvén Pakulárkodni kevés idö hijján Esztendeig lakék oda [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28].

odalakott vhol (tartósan) lakott; care a trăit departe de locurile sale (o perioadă mai îndelungată); irgendwo (dauerhaft) gewohnt. *1620 k.:* Bizonyoson azt mondják az oda járt és lakott emberek, hogy mikor az Nap onnat az Indiákról az mi nyarunknak idején ide mifelénk jö közelb ... három egész holnapig ... az rettenetes esőnek szüneti nincsen [BTN² 413].

odale ott lent; acolo jos; dort unten. *1679:* nem tudo(m) édes Ura(m) ha oda la (!) volté ollyan nagy Dér de itt valob(an) nagy volt a' kerti vetteménynek igen artot de az szolönek semmit sem [Ajton K; EMLt Ebeni Eva lev.]. *1723:* A mikor oda le az Hidacska körül ki jö is az ár viz, nem ezen Malom miá jö ki, hanem a Királyfalvi Malom Gáttyának magos vólta miá [Sövényfva KK; MbK 150]. *1736:* Kotsán oda le lakot a' falu vegin [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. *1798:* én pedig vgy kezdettem az Irtásház oda le ... hogy ... David Nyikulajnak meg jelentettem, hogy ... egy darabot a Nagy Erdőből ki irtok a fiammal ... aminthogy ő azt tőllem nemis ellenzette [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

odalehet tönkremehet, megsemmisülhet; a putea dispărea; zugrunde gehen können. *1677:* Ha az Isten nem könyörül rajtunk, félek bizony, mind Magyarországban, mind Erdélyben oda leszen vallásunk; mifelőlünk bizony, a mint látom, oda is lehet mindenütt. Látom, csak kinek vetésre, szűretre s egyéb maga dolgaira vagyon gondja; az Isten igyét elfelejtjük [TML VII, 498–9 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

odalep belep/takar; a acoperi; bedecken. *1805:* Nagy ho esett*, a Szőlőt mely még szedetlen volt oda lepte [Dés; KMN 135. — *Október 30-án].

odalesz, odaleszen 1. elpusztul, meghal; a muri/pieri; zugrunde gehen, sterben. *1653:* számtalan sok volna, ha mind ide akarnám írni mennyi dolgon által mentünk és az Isten által vitt bennünket sokakat, de bizony sok közülünk oda is lett. Én magam, a ki ezt mostan írom, száma nélkül voltam halálos veszedelemben [ETA I, 73 NSz]. *1661:* Ha Husztot meg nem segétjük, mind várastól feleségeink oda lesznek [TML II, 151 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Örményesen halálos betegségembe esvén ... melyet a németek magyar hideglelésnek, mi pediglen hagymáznak hívunk — vala rajtam a kolyikával együtt, mely nyavalyában is az emberek úgy holtanak, hogy aki egyszer abba esett, többire mind megholtanak, az én inasom is azt gondolta, hogy már odaleszek, melyhez nem is messze voltam [WIN I, 614–5]. *1710 k.:* Isten irgalma volt, hogy erősebben nem ütköztünk, mert úgy a portus kapujában süllyedtünk volna el, és nem sok jött volna ki, mert ott csolnak nem volt; én legalább, mivel olyan jó úszó vagyok, mint a kő, odalettem volna [BÖn. 589]. *1762:* egy Fatensem ... Constanter az elötis masok elöt hitelesen meg vallatta ... hogy bizonyosan tudgya, hogy az Ia az fen specificalt Esztendöben viselös volt, és annak utanna aztis bizonyoson tudgya hogy az terhe oda lett [Torda; TJkT V. 93]. *1775:* Ilyen casus esett a záhi tón, melyen egy odavaló tiszttartó feleségével együtt keresztül akarván két lóval szánkázni, alattok leszakadván a jég, szánastól lovas-

tól, emberestől odalettek a jég alá. Tavaszig ott is ültek, míg a jég elolvadott [RettE 344].

2. tönkremegy, megsemmisül; a se nimici/distruge; zugrunde gehen, vernichtet werden. *1619:* azmég az az segítség aláérkezik, odaészen Erdély addig [BTN[2] 277]. *1671:* Magyarországon már szintén oda leszen az Isten dücsőssége | Oh szegény magyar nemzet! ... kegyesség nélkül való emberek igazgatására jutál, ezennel is éppen oda is leszel! [TML V, 655–6 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* én félek ... az ecclesiák is oda lesznek, mert én nem hiszem már, hogy az török német ellen cselekedjék [TML VI, 145 ua. Bánfi Dieneshez]. *1710 k.:* A szász strázsa csak alant volt a szállásunk kapuján, és szabad volt akárkinek hozzánk jőni s menni ... a fejedelem ... a jószágunkat is visszaadatá szüret után üresen, noha azután odalőn minden [BÖn. 559–60]. *1752:* (A telek) igen elromlott a' sok források miá, és az útatis réá tsinálták, mivel az ország úttya oda lőtt, mind ingovánnyá vált [Mocs K; Ks 83 Trenk István lev.].

3. el/odavész; a dispárea, a se duce; verlorengehen. *1591:* Hallottam hogy montak Magiari Thamasnak hogy megh eresze az feóldet az Capitan hazahoz mert ha megh nem ereztjis de ki foglalliak kezedbwl s mind szantasod s mind penzed oda leszen [UszT]. *1602:* volt Vas Gergelnelis egy kechebe takarua vramnak valami ruhay, az kechét megh adák de az Ruhák Oda leonek [Kv; RDL I. 73]. *1605:* ez leuel viueő szegi(n) Jobagi(om)nak veottek el huniad(on) valamy buzaiokat ... Kgldet kere(m) Kgld munkalodgiek oda ... es az mibe(n) lehet Kgld segitsen nekik, mert ha oda lesz buzaiok mind ehel halnak meg [Torockósztgyörgy TA; WassLt Lad. Torozkay St. Ebenihez]. *1710:* Csikban létemben Rákoson a ládáimot a csűrben elásattam vala ... soha bizony egy pénzt érőt sem kaphaték meg benne, mind odalőn [CsH 368]. *1742:* Hallottam hogy a' Gárgyásiak míg kün öttenek addig oda lett a' kortz a bányájokból [Torockó; Bosla. Gáspár Gergelly (30) jb vall.]. *1751:* Ezen Esztendőben ... lévén az en Házamnál Quartéljos Nemet Nyergesnek Korcsomaja ... törtenik ... hogj ... Vandor Juonnak egj Talléra csak oda lesz [Balázstelke KK; IB. Georg. Rempler (40) jb vall.]. *1768:* Sz.Mihally nap Után vőtték eszekbe hogy oda lett az pénz [Martonos U; Pf]. *1831:* Kovács Elek ... más nap hogy a Lovak oda lettek, veled több rendbe találkozott [Dés; DLt 332. 15].

4. ellenség kezébe kerül; a ajunge sub stăpînirea duşmanului; in die Hände des Feindes geraten. *1662:* Itt, Uram, mi éjjel-nappal félünk s rettegünk, az török alá s feljár minduntalan az Tiszáig; félő, ez eddig megmentett szegelet is oda ne legyen [TML I, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* a török az Vaskapu tetejét kivánja határnak ... Haczag vidékit akarja magáévá tenni ... ha ő nga s az ország nem keménykedik, a bizony oda lesz [TML VIII, 443 Naláczi István ua-hoz]. *1705:* A lovas tisztek, úgy látom, nem nagyon bánkodnak rajta, hogy odalőtt Medgyes, hihető, azért, hogy féltenek attól, hogy egyszer csak nekihajt a generál, hogy megsegítse [WIN I, 458].

5. elcsügged, letörik; a se descuraja, a-şi pierde entuziasmul; entmutigt werden. *1670:* Vesselényi Pál uram igen várja az választ. Oda leszen az fejedelemasszony, ha most Kegyelmed jól nem teszen velek. Kérem, segítse [TML V, 277 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1791:* Állj félre, baszam az Anyádba a' lelket, mert úgy fel rúglak Kukra hogy a béled is tsingilládzik, 's még én a' gyermekecskét magamhoz hivtam 's bátorítottam, hogy ne féljen mert el rettent és oda lett vala [Bács K; RKA].

6. hosszasan távol lesz/van; a rămîne mult timp undeva; dauerhaft fern sein. *1591:* Mikor Miklost le vagdalak akkor en Karacho(n) Mihaly zolgaja valek, Az lonal fekszünk vala, egykor az eb vgatni kezde valamj ember mene ott el; Mikl(os) fel vghręk, mo(n)da(m) hogy ne mennyen vtanna, mo(n)da hogy el megie(n) megh lattya kicsoda, el mene Jgen sokaigh leon oda, egykor megh Juta monda hogy Engem el veztenek, le vaghanak [UszT 13/71 Blasius Andras de Mogyoros jb vall.]. *1618:* úgy is disponáltam vala, hogy még ebédig is elindítsam Dunát, de az mi rossz kurvafi csauszunkat én fel nem vehetém ... aznap estig odalőn, és így az rossz csausz miatt el kelle haladni az Duna indulásának [BTN[2] 122–3]. *1732:* köszönőm az eo klme joakarattyát, hogy sz: Andras napjára invitál, de szinten most menenek el az fiaim az Vad kecskekre es szombaton estig oda lesznek [ApLt I Apor Péter feleségéhez, Kálnoki Borbarához]. *1805:* a' borju Csordából Szöts György keze alol, eltévellyedven egy Fejős bival Fitori Pétere, nagy ideig oda lévén, a' pásztor annak utánna Megtalálta Űrmősőn [F.rákos U; Falujk 4 Sebe János pap-not. kezével].

7. (nyomtalanul) eltűnik; a dispárea (fără urmă); (spurlos) verschwinden. *1614:* 16 die Maji jutottunk Eszkipolisra, azhol meghältunk. Itt szökék el az Balassi uram szakácsa ... az gazdát is nyakon köték az törökök az szakácsért, hogy az város népe inkább megkeresi az szakácsot és nyakon kötve hozzák Kerklizában, de abban semmi nem kele, hogy a szakácsot meghozzák, hanem ugyan ebbe szégyenekre is el kelle ereszteni az gazdát, s az szakács is odalőn [BTN[2] 68]. *1771:* Pénteken csak bé jö a házomba két idegen barát ... kérdém mi volna kivánságok, felele a nagyobbik: egy pár tojás, én két tojást adok néki, melyet bé eresztvén a kapájáb(a) ... meg fordulának, és ki menének az ajton, de sem mikor bé jöttek sem mikor kimentek nem köszöntek kik után ki menvén az ajton az Uczcza ajton sem menének ki, tsak oda lett mind a kettő a szemem elöl melyre oly félelem foga el éngemet hogy szinte le rogyantam a lábomrol [Dés; DLt 321. 31–2 Georgius Háncz (56) vall.] | Bölkényi és a Botskorne Ura a szakáts publice kiáltották Nagy Josefnét és Anuczát Boszorkánnak ... sőt az emlitett szakáts a mint Boszorkányi modon bé mentek volna a házában ... Nagy Josefné gyapjat fonván ottan ottan az ágya lábához Sétálván, melyet nem álhatván ... fel kele haragjában, és kapván a Konyha kését az orczájába ütötte, melyel tsak oda levének a hazából, ugyan azon Kést más nap mindgyárt ... meg beszélvén a dolgot voltaképpen nékünk mutogatta [Dés; DLt 321. 47b].

Sz. *1722:* találtunk Tizen négj ökörre valo harangokat ... én kértem Péter Uramtol, de nem adta ... el rejtették hirtelenséggel, mint ha az föld(be) rejtődőt vólna, vgj oda lőtt [Kecset SzD; TL].

8. (betegség) megszűnik; (despre boli) a se sfîrşi; (Krankheit) aufhören. *1710 k.:* én mind a két szememmel olyan nyavalyába esém, hogy fel sem nyithattam, csak szüntelenül folyt a könnyem rettenetes bőséggel éppen harmadnapig ... azután jól is láttam, a könnyezés is elmúlt, a himlő és egész betegség is odalett [BÖn. 524].

9. elpusztul, tönkremegy; a se distruge/nimici; verderben. *1761:* bizany nékem is volt egj jo arasz magassagu Fuszujkam de mind oda let [Kóród KK; Ks CII. 16 Szarka József tt lev.]. *1765:* ültettem volt kapával magnak kendert a' Török buzák közzi, de annak oda lett a' szála, hanem két vékányi kender magot nem igen jot prosperaltam belőlle [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.].

◇ **Szk:** ~ *dolga* megtörténik/végbemegy dolga; a avea loc, a se întîmpla; erfolgen. *1697:* affele dolgairol feddette az Annya ... meg verte, Kinzotta affele dolgaiert[a], rettenetesen, mikor osztan az Anya keze alóll ki szabadult, hallotta(m) mondotta, csak héyáb(an) uersz s őrzesz, mert ha rea uetem magamot, csak oda lesz dolgom egj órában [Szentsimon Cs; CsJk 10 Góve (?) Mihály (38) pp vall. — [a]Kikapós viselkedéséért] ✱ ~ *a jó alkalmatosság* elmúlik a jó alkalom/lehetőség; a se risipi un prilej bun; die gute Gelegenheit vergeht. *1711:* Jászvásárról a cár visszamegyen ... Bender felé continuálá útját, ahol a svéciai király ... bátran ül vala. Ott addig keringe alá s fel, míg oda lőn a jó alkalmatosság, a hadának intertentiójára penig semmi provísiója nem volt, s ... gyalázattal jára [CsH 468] ✱ ~ *szíve* elbátortalanodik, megfélemlik; a se descuraja, a i se face cuiva inima cît un purice; entmutigt werden. *1662:* És noha Bethlen István nagyon biztatja, bátorítja vala őket: ezek már eloszolván, a fejedelem hadai is (mellyek csak valami kevés nemességből állanak) annyira megfélemlének, hogy minden szívek oda lenne [SKr 177] ✱ ~ *vére* meghal; a muri; sterben. *1653:* Bakón éjjel egy emberséges embert megölt volt egy székely szekeres-féle ... oda lőn vére akkor szegény jámbornak, hanem megfenyegetének, hogy soha nem hagyják — valakin esik meg, de kitöltik — a halálért halál lészen [ETA I, 138 NSz. — 1621-beli eseményre von.].

odalét 1. távollét; absență, lipsă; Abwesenheit. *1670:* Ha, Uram, Kigyelmed ebben oda létemig szolgál, jobban esik, mintha hon létemben kétannyiban szolgált volna [TML V, 375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1803:* Az igahúzó barmok pedig minden reggel korán béjöjjenek, és ha akármellyik gazdának ökre vagy lova odamarad és teljességgel a pásztor tunyasága mián, marhája odaléte mián munkájában csonkaságot szenved, az olyan gazdának a pásztor napszámját megfizetni legkisebb mentség nélkül tartozik [M.hermány U; RSzF 193].

2. vhová való menetel; plecarea cuiva într-un anumit loc; Hingehen. *1591:* Ezenn kwel keltettenek eo kegyelmek oda Lettegbe(n) f 8 d 30 [Kv; Szám. 5/I. 14]. *1705:* Keresztesi uram az Acton uram consensussából két lovas szolgáját elküldötte a militiával, de más senki nem küldött. Immár megválik, mi hasznot tehetnek odalétekkel [WIN I, 609].

3. elvesztődés; pierdere; Verlorengehen. *1693:* Czitaltatta(m) az It ... oka czitatiomnak az hogy egy fürész vasamot ... meg nem adta ... vallotta(m) az vasak(na)k oda lete miat ã mire merek szollani azt is megh kivanom az törveny közb(en) megh szidot hamis bestye kurva fianak ... az mit akarok mondani kesö ne legyen megh mondano(m) szava megh halva p(rotesta)l(o)k [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs].

odalétel 1. távollét; absență, lipsă; Abwesenheit. *1619:* Noha volnának, Kegyelmes uram, egynéhány rendbéli dolgok, azkikről szükségesnek ítílném, hogy Nagyságodat vagy eddig is certificáltam volna (ki az szolgáimnak odalételek miatt nem lehetett), és most certificálnám, de Nagyságod kegyelmesen megítilheti, hogy ez mostani tabellariustól nem ismertem illendőnek lenni, hogy Nagyságodnak minden dolgokról írhassak [BTN[2] 231]. *1665:* Magam privatumimban, Uram, most kivántatik Kegyelmed jó akaratja: 1. Az fiscalis jószágok igazítása az én oda lételem alatt leszen, mindazokrúl securitast kell szereznem, másképpen Lápos, Libaton ellocsog [TML III, 421 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. ellenség kezére kerülés; cădere, faptul de a ajunge în stăpînirea dușmanului; in die Hände des Feindes Geraten. *1660:* Bosodi uram ide jött, Ujvári Ferencz több szolgáival az urnak vadnak ott. Ha Isten Váradot megtartja, azt is nem bántják, de amannak oda lételével bizony ez is oda leszen, kitől Isten szent fiáért oltalmazzon [TML I, 539 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz].

odalobban odatoppan; a apărea pe neașteptate/deodată; plötzlich vor jn hintreten. *1798:* Midön ... a fakot le vagtuk volna oda lobban az Erdo Pasztor | midön Szép egjenes hat Szál fakot le vagtunk volna, s megis nyestük volna akarván már a tajigara fel tenni oda lobbana ... ö nga Erdö Pásztora [Ádámos KK; JHb XIX/58. 26].

odalocsogás odasodrás; aluvionare; Hinschwemmen. *1855:* (A földnek) A tul partrai költözése locsogtatás által történt ... De a mi okot ád ő nagysága[a], hogy miért nints jogunk keresni a tulso parton földünket, nem áll: mert helységnek (!) százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vizen miénk a határ, ugy ha a locsogás által tul költözik valakinek a földje ott ki keresheti és métáztathatja az elöljáróság által, s ezen ősi szokást épen a ... Báró ö nagysága is használta most három éve midön egy lábjának egy részét a viz a locsogás által elmosta, az innensö parton el foglalta az oda locsogás által szaporodott földet [Szentmargita SzD; SzConscr. — [a]Br. Huszár Sándor].

odalövöldöz odalödöz; a trage într-acolo; öfters hinschießen. *1704:* a kurucok kezdettek elsőbben ágyúkkal lőni, aminthogy lőttenek háromszor, és egyszer sem esett hijában lövések. A mi nemetink is, a Kaszás ezere, amely felöl volt, oda kezdett lövöldözni ágyúkkal, és minekutána háromszor lőttenek volna, csak kavarogni kezdettek, és az egész lovasság csak megszaladott [WIN I, 257].

odamarad 1. sokáig elmarad/időzik vhol; a rămîne mult timp undeva; lange fernbleiben. *1573:* Anna Beke gergelne Azt vallia hogi ... Azt Twgia hogi holt hyret hoztak volt pwskarnak felesege vtanna Ment varadra Es oda Maradot [Kv; TJk III/3. 168]. *1618:* Mint ilyen nagy dolgaiban Nagyságodnak csak immár ezután meg ne fogyatkoznám, ha szolgáim mind odamaradnak és ennyit késnek, mert immár énnékem ... nincs, kit kiküldjek [BTN[2] 219]. *1770:* nem volt nékem hétfün estve tehenemet a pásztortól kérnem, minthogy hazajött volt, s estve meg is fejtem, hanem kedden estve, azaz 13 Augusti estve, amikor odamaradott [M.hermány U; RSzF 210]. *1806:* Dologidején maradván oda az igás barom, mihelyt hírt tészen a pásztornak a gazda, tartozik legottan azon marha keresésére visszafordulni, és egész estvéig is keresni [F.rákos U; RSzF 197]. *1812:* Ugy tapasztaltam hogy a Groff Ur eö nsga szerette volna a Groffnét, de a Groffné éppen nem és inkább másokon kapdosott, 's mikor a' Groff utbol megérkezett is azt mondotta a' Groffné: Bár tsak maradtál volna oda tsendesebb vagyok mikor nem látlak [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

2. hátramarad; a rămîne înapoi/în urmă; zurückbleiben. *1657:* noha Ibrányi Mihály, Bakos Gábor, Huszár Mátyás az hadakkal oda maradtanak vala, mindazáltal semmi kárt az ellenségben nem töttek vala, és tizennégy napok alatt igen jól megpihentek és éléssel megrakodtak vala [KemOn. 228]. *1704:* Ugyan ma hoztak borokat és egyéb holmit két

szekeren és béres ökrökön Fehérvárról, de Szentkirályi még odamaradott, ha több szekereket hajthatna a borok alá [WIN I, 73].

3. ottmarad; a rămîne acolo/în acel loc; liegenbleiben. *1572:* Ilona Hegedus Janosne Zolgaloia azt vallia hogi ... Istwan vayda fia keretzyk volt hogi be Ereztene Mert megh hal hidegel Mert Mynd kapcaya Eowe oda Marat keomyes gèrgne hazanal Az dolmanyatis aligh rangatta ki kezekbeol kyk onnan ky wztek [Kv; TJk III/3. 7]. *1653:* Onnat Báthori Sigmond elszakadván, a kikkel lehete haza jöve, de számtalan lövő-szerszám oda marada az ellenségnek. Azon télen nyúgovék, de elég szomorusággal és gondolkodással [ETA I, 50 NSz]. *1759/1772:* Málde Sztratyi ...maga szolgalatya beli fizetéseis Tiz forintya oda maradott Mosa uramhoz (!) ... és Igy nem hogy Tit. Mosa Laszlo Uram fizetett volna Málde Sztranak szolgálatyáért, de Malda Sztratyi fizetett Mosa Uramnak meltatlan [Mánya SzD; DobLev. II/435. 36 Krisán Gavrilla (42) zs vall.].

4. fogságban marad; a rămîne în captivitate; in Gefangenschaft bleiben. *1710:* Rákóczi Ferencnét a császár, ki eddig Csehországban Prágában árestumban tartatott, mind az apja, a hassiai landgrávius intercessiójára, mind penig, hogy ne láttassék asszonyok ellen keménykedni, elbocsáttatja, és az urához menvén Rákóczihoz, Lengyelországban mene lakni pro securitate, de a Rákóczi két fiai odamaradának a németek keziben, senki nem tudja, hová tették őket [CsH 406].

5. háborúban elesik/meghal; a muri în războiu; im Krieg fallen/sterben. *1585:* Taniztra keoteo Gergely vallia wagyon huz esztendeie hogy Tokay Alat valank es wthy tarsom vala zent kiralj Andras, De en sem ezwstit, Araniat Nem latta(m), mert Neke(m) Ne(m) Mutatta, Az tatarok Reank talalanak es Aligh zaladank, Andras oda marada Mert meg leówek [Kv; TJk IV/1. 429]. *1606:* uayda Janosnak uala egj Istuan new fia ... az hadakozasnak Jdeyen ... hadakozot es ugjan odays maradot ebest faluana(!) [UszT 20/181]. *1703:* De immár csak közel nyomulván Fehérvárhoz, még egy máshova expediáltatott trupp német volt ... meggyőzték a kurucokat. Ut dicitur 4 szász 40 kuruc veszett, mivel a gyalogja majd mind odamaradt [Kv; KvE 280 SzF]. *1704:* Mellysok szegeny Atyak az hartzon el estek ... Sok virag Ifiak mind oda maradtak [EM XXV, 276 gyászének]. *1714:* oda maradat Csatlos Györgj Fia [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1731:* Én azon Bucs Istvánnak kiről kérdez Klmetek fia vagjok ... az én gjermek koromban az én Atyám szolgálta vala Mikes Pált innen Bitárol, osztán hogj Mikes Pál Tőkőlyivel bé ment 's oda maradott Jankó Mihály ismét el adta Henter Urak(na)k, mivel ollyan álhatatlan ember vólt ez a' Jankó Mihály [Bita Hsz; Szentk. Balthazár Bucs (44) jb vall.].

6. (állat) elpusztul; (despre animale) a pieri/muri; (Tier) verderben, umkommen. *1561:* Zenyessy Luckachhoz haytata vala az dyznot toth estuan aztys twdom hogy az oregy oda marada az malachyaban haytanak meg de oda az azzonnak semyt nem adanak bene [Ráton Sz; BálLt 78]. *1642:* Jonas deak idejeben allattak volt 24 eokreot harom ekebe kiken Aytonba szantottak: annak ketteit Zilagj Thamas Seres Janosnak atta egy gyermek loert, es azok oda marattak [Gyalu K; GyU 83]. *1775:* Makk soholt sem hallatott. Tavaly elég volt, de nékem semmi nyereségem nem volt benne, mivel a Ködmenesi erdőre hajtván sertéseimet, 14 odamaradott [RettE 361]. *1795:* Nékem ... egy Tehenem és egy Tulkam maradtanak oda", ezeketis az éhséggel ölték meg [Msz; MbK 104. — "A havaselvi telelőhelyen].

7. odavész, elvesztődik; a se pierde; verlorengehen. *1573:* Pyroska Nagy Benedekne, hity vtan Ezt vallya, hogy tuggya Eczer Ennek az fekete kathonak Matkaya volt, Ad tyzennyolcz forynthot Neky hogy kereskedyk velle eokreot vegie(n) velle, Megie(n) vasarherre, onnet soha Meg ne(m) Jěwe, Az pinz es oda Marad [Kv; TJk III/3. 86b]. *1588:* Mikor haza fele Jeottem volna Jsmeg vyonlan latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda monda ah nem mehecz bestye Kwrwa fia meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgta ... az Jzakbeli bwza es az Sakbeli oda marada ky kilencz veka buzath teoth [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1598:* Kadar Antalne Duruttja Azzonj ... vallja Ennek eleotte minth egy eztendeowel lakom vala Sarkeozy Janosnit s egyczer zappanozek ... az en feore valo gyolchom oda marada [Kv; TJk V/1. 272]. *1600:* Azert azt mo(n)dgiuk hogy mjert igy hatalmaskottak határunkon erette az maior potentianak terhén vadnak, Affelett az egy megh ytelt marhanak bechyen mjert azt megh ne(m) attak, es az meny penzink oda maradott az Alperesek chelekedetek mya Annakis bechyen vadnak [UszT 15/41]. *1607/1608:* Elegge Exponaltuk az mi Euocatorianknak Seriesseben az mi Actionknak formaiat, az I(n)cta ellen, de megis hogi Vilagosban megh mutassuk keresetwnknek veleiet az eö Nagha Tablaia eleőt Azt mongiuk hogi ... megh neuezet Testamentumban nekwnk legalt iokat, mind ez ideighlennis megh nem attak hane(m) oda maradot [Kv; JHbK XII. 6]. *1692:* Mint hogj pediglen tartok az Kiraly biro Ur(am) megh altalkodot elmejetöl ... ebben arra kellene vigjazni. 1. hogj semmi authoritas, az Országh kezeböl se fel vetésbe(n) se repartitioban ki ne vetetödgjék. 2. Az eö kglmek közi engethetet Joszagok ha oda maradnanakis, de egjeb rend semmi se adozzek közikbe(n) [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj Janos keze írása]. *1732:* nem lehet ... hogy ... oda maradgyon minden, è lehetetlen, hogy mi is mezítelen maradgyunk. bölcs itiletére hagjom az M: Ur(na)k [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1751:* Magam tulajdan gabonamban is kaptam Marhajokat", magokatis Marhájok mellett állani, mellj akkori gabonamban esett káromot semmiképpen megh nem tudtam rajtok venni örökké oda marad [Balázstelke KK; IB. Georg. Rempler (40) jb vall. — "Vándoréknak].

Szk: ~ *ajándékon. 1710:* a császártól új decrétum jöve az erdélyi militia iránt ... Sőt az is inhibeáltaték, az ország in natura húst ne tartozzék adni a militiának, mint eddig, melyből sok kára következett mindenkor az hazának. Mert a marhákot, ha lábán vette be a militia, amely marha háromszáz fontot tett volna is, csak száz fontban limitálták, és a húsán felül mind bőre, fagyja odamaradott ajándékon, ha pedig lenyúzták is, a tisztek egynehány fontot ajándékon elvontak belőle [CsH 438].

Sz. *1665:* Az muszka császárt útban mondják lenni ... Az moldavai tanács discurálván felőle, azt találták fel ... vagy Havasalföldében, vagy Erdélyben ... egyeznek meg egymással, a mint Brassót igen emlegetik, mely, kitől Isten oltalmazzon, ha úgy lenne, a másik csizmája is Kegyelmednek oda fog maradni az sárban [TML III, 481 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

8. *az övébe* ~ az ő részében marad, neki jár; a rămîne cuiva drept cotă-parte; in seinem eigenen Teil bleiben, ihm gebühren/zukommen. *1595 k.:* Tudom hogy az Kisfalúdi berchen vetekednek vala Sofalui fere(n)cz es Kis Pal Istúan valami feóld feleóll, eggik is tudgia vala hogy az eöúebe oda marad, az masikis tudgia vala, de megh alkotok eöket, es

egyikis en hallaso(m)ra ne(m) zolt fenyteket az masiknak [UszT 10/44–5].

9. *zálogba* ~ akarata ellenére ott tartatik vhol; a fi reţinut drept garanţie pentru îndeplinirea unor obligaţii; als Garant irgendwo zurückgehalten werden. *1753/1781:* Josika Imre ur eö Nagysága a Mostoha fiát ijeszgette, hogy a Császár Bétsben hivattya, unszolta is hogy mennyen el, de Kun Miklós Ur felven Bétstöl, hogy ha odamégyen Zálagban oda marad, Josika Imre urat mint mostoha attyát consulalta, hogy valamiképpen azon Bétsbe valo meneteltöl mentse meg [Kisalmás H; JHb LXXI/3. 305].

odamaradás odaveszés; pierdere; Verlorengehen, Verlust. *1678–1683:* mivel mar ertettek az Tatar Cham utannok letit, igi az mezei had es varmegie, s nemelj reze az Gialoghsagnok, az Feidelemtöl el maradvan ... az Feidelem, Erdeljben haza jün nogi insegel, farocsagal, s, mindenek oda maradasavol [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1806:* Hazajövén a káros Fitori Péter, a bivalt el nem hozhatván, teljes harmadnapokig a pásztornak semmi hírt nem tett a bival hogylétéről s odalett maradásáról; és így a pásztor azt állítja, hogy mivel onnan kivették, az huvá ő jó móddal tette s utána mentenek, annak utána is az odamaradásról semmi hírt nékie nem adtanak. Ő azt tartotta, hogy elhozták és kéznél vagyon [F.rákos U; RSzF 221].

odamaradhat elmaradhat vmi; a putea fi scutit de o obligaţie; weglassen können. *1714:* In Visita(ti)one annotavimus. Mivel az Kövesdi[a] Eccl(ana)k sok földei vad(na)k mellyeket az tövis fel vött végeztetett, hogy ha valaki valamely földet az tövisböl meg tisztít, dezmáját ki adván birhassa mig akarja, és senki tölle el ne vehesse ki menvén az Eccla s meg intézvén mennyi ideig valo dezmája maradhasson oda az föld tisztitasáért. Ugyan ezen végeztetett az Retek(ne)k ki irtasáért [MMatr. 399. — [a]MT].

odamaraszt vhol ott-tart; a reţine; dorthalten. *1662:* Panaszolkodik Kegyelmed élésböl, még is az minap egy agaramat oda marasztá; igazán panem habet, canem non habet; Kegyelmedet kérem, küldje meg [TML I, 328–9 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

odamegy, odamegyen 1. vhová/vkihez/vmihez odalép/közelít; a se duce acolo (la cineva/undeva); irgendwohin/zu jm/etw. hintreten/sich nähern. *1570:* Zygartho Mathias ... vallya hogy Egy koron Meryt volt az kwthon ... Megien oda Zygarto györgh gyermeke Es az kwth kerekehez Nywl, Az kerek megh Serthy az kezet [Kv; TJk III/2. 74d]. *1588:* mellette wala Az Kaza, es azt ragada, es hatra wete Az Kazatt, Azonban vgy tazyta haromzoris Az kopiawal: Bathory Boldisar Azonnal oda mene hozzaia ... es keri wala Az kopiat [Perecsen Sz; WLt]. *1597:* az riazkodast hallja es vgy megyen oda [UszT 12/67 Simo Andras Kereztwrfalwy jb vall.]. *1631:* mostani dolgat Szalontainak en nem latta(m) ... hanem hogj megh fogak menek oda hozza az kalitkaba(n) ... s mondam neki hogj vaj Gergely Ura(m) hogj nem tartoztatod megh magadatt [Mv; MvLt 290. 237a]. *1745:* latok ket itas paraszt embert hogy egy mást vonyák egy katona oda megyen ... az vonakodásb(an) az katona el esik az ember reá esik [Tuson K; Ks 5. X. 6 Molduván Todor (30) zs vall.]. *1756:* menne oda azon Imecsfalvi legénjhez hina férre és igérne három vagj négj Márjást [Karatna Hsz; HSzjP Adamus Könczei de Karatna (34) vall.]. *1776:* az Flintaknak Sarkányát fel huzták ... azt mondván nagy agyargassal, hogy ugy menyenek közel az Sántzhoz hogy ók mindgyárt agyon lövik az ki oda mégyen [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4]. *1791:* az Pincze ajtonál retesz tsatonást halván, lassan oda menék, hát Látam hogy Filip Csukur a pinczébe bè megyen egy lapoval, és égy tömlővel egyenesen az hordohaz [Sebeshely AF; JHb Koman Sztenus (59) jb vall.].

Szk: *segítség(é)re* ~. *1592:* Merten Gruz vallia ... egi zabliat kere[a], es vgi mene ki. Aztis latam hogi frilig Georgyheoz zabliaiaual chapa, Georgi egi arpa keueuel veue fel az chapast es ha mi segitsegre ne(m) megiwnk vala oda, Biro Mihali megis sertegeti vala Georgiieott [Kv; TJk V/1. 288. — [a]Biró Mihály]. *1783:* az Utrizált Csürnek rontásáb(an) és széjel hányásában magam consensusomat is a több Falusiak(na)k, consensussához adtam, de se én se Gyermekkem, oda nem ment, segétsegekre [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *tolvajkiáltásra* ~. *1630:* hallam hogy vajologat vala az olah ... oda megiek az toluai kialtasra mert ne tala(n)tan az reszegh kuruak megh eolik az szegeni Embert [Mv; MvLt 290. 201a]. *1827:* éppen éjjel történt az én Falusi biro koromban mikor az Exp(one)ns Aszszonyt ... Néhai Férje lako össi Curiájából Ladamotzi Horváth János Ur fegyveresen a Curiára rá menvén ki kergette ... Tolvaj kiáltásokra én is oda menvén ugy láttam a Horváth Ur erőszakos illetlen tselekedetét [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 17].

Sz. *1756:* oda nem mentem volna a' fejemért [Galac BN; WLt Marikutza Szimion (30) jb vall.].

2. vki házához/otthonába (hosszabb v. rövidebb időre) elmegy; a merge/a se duce acasă la cineva (pentru o anumită perioadă); zu js Haus/Wohnung (längere od. kürzere Zeit) gehen. *1568:* Toţok Marta ... fassa est, hogy eo ezt hallotta, hogy Andras Katho az Anyat bestye lelek kuruanak szytta, Eztys latta hogy oda ment Brassay Janos, es Egy sak penzt vith volt oda [Kv; TJk III/1. 233]. *1570:* Sofya Kanna Jarto Gergel hwga hythy zerent vallya, hogy Eotet az Batthya zabo Janosnehoz attha gomb keotthnj es Lattha hogy az Trombitas oda Menth mykor zabo Janos hon Nem volt, es egywt eoteth (!) Jttak | Angalit Palochy Janosne Azt vallya, hogy Mykor Koppanj lorincz es Marto(n) Az poroszlo oda Menthenek volt az Thorozkay Gergel hazahoz ... semy egeb ne(m) volt ket hytwan altalagh negy kad[a] [Kv; TJk III/2. 29, 144. — [a]Folyt. a fels.]. *1596:* Engem Porkolab Vram kildett uala az zegeni Andrashoz, oda menek, de im(m)ar igen el betegedett úala [UszT 11/44]. *1598:* Zabo Ferenczne al(ia)s vilagtalan Ersebet Azzonj ... vallja, Enys oda mentem vala Damen Peternj borert [Kv; TJk V/1. 243]. *1632:* hus hagjo kedden, oda mentünk vala az Aniamhoz [Mv; MvLt 290. 87a]. *1647:* mi oda menenk Marto(n) Matenj az Mate Pal fiaual Jánossal [Cssz; CsÁLt F. 27. I/13 Bak Janos szent Imrehi vall.]. *1769:* mikor meg hólt oda mentem s az hideg tetemit Lattam a' nyutto padon [Szárhegy Cs; LLt]. *1772:* Ò kglme adosa ... s azert mengyen oda [Dés; DLt 321. 63b Helena Katso cons. J. Pataki (40) ns vall.]. *1776:* Néhai Erdős Istvánné Aszszonyom halalakor enis oda mentem vala holmit segelteni [Kovászna Hsz; HSzjP Butyka Gáspárné Kovács Boricza (30) vall.]. *1843:* Mikor a Bottyán Minya Kuttyát fel ásták panaszolta nékem a Menyem, hogy vén Bottyánné azt mondotta volna, hogy ha Kis Sigáné oda mégyen rudolyák ki [Bágyon TA; KLev. özv. Kis Mártonné (50) vall.].

Szk: *aludni* ~. *1589:* Mizaros Mihalne Sophia azonj Deesi ... vallia Hallottam az zolgalo Leaniatul, hogi Bak

Annawal Matias deak egi kadba feredet es Delbe odament alunni es egi mas mellet aluttak dyl almot [Dés; DLt 226] ✱ *égettbor inni ~. 1723:* Marosán Gligor odament égétbor innya hozzája [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI] ✱ *kézfogásra ~. 1736:* régen olyan szokás is volt ... hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztűz-látóknak hivattattak, azokot is az legény cselédestől jó szívvel látta, megitatta, tánczoltatta; mikor azok visszatértenek, az legény leánykérőkat küldött, ha az leányt oda igérték, még megjelentette mikor megyen oda kézfogásra [MetTr 376] ✱ *kvártélyba ~. 1704:* Volt ott[a] egy lovas leitman szálláson Szentjóbi György uramnál, aki ennek előtte csak három hetekkel circiter ment oda quartélyba innen énmellőlem [Kv; KvE 284 SzF. — [a]Kolozsvárt, a Híd utcában] ✱ *vacsorára ~. 1593:* Anna azzoni, Merai Tamasne vallia ... az legenis be jeoue az mihelibe az hatulso aiton, be mene, az Azzonis vtanna be mene ... Eccer vaczorara oda menek ... be iuta az leginj meg mosdek, le wle. Egi kis vartatua be iuta az Azzonis meg mosdek, es le wle ... vgian melleie [Kv; TJk V/1. 331–2].

3. (beteget/elesett öreget) meglátogat; a vizita (un bolnav/un bătrîn neajutorat); (Kranken/hilfsbedürftigen Alten) besuchen. *1592:* Tot Mihaly, kit Deesen Molnar Mihalynakis hynak ... zillel Molnokba lakot, Az miuel lehetet azert az Attjat segitette, taplalta, odais ment hozza Neha, Neha [Mihályfva SzD/Dés; DLt 235]. *1599:* hogy a' seb esett volth Christoph Vramo(n), oda me(n)tem uala hosza, Azt mo(n)da hogy ne(m) az sebteöl betegh [UszT 13/108 Georgius Nagy de Kadiczfalua jb vall.]. *1629:* Az mikor penigh Borbely Ferencz megh nehezedet vala, menek oda hozzaya s kerdem hogj ha tette Testamentomot, s monda hogj tet de ige(n) megh uetkezet [Mv; MvLt 290. 159a]. *1630:* Tudom hogy mikor az az Fazakas Gyorgi felesege beteg leuen az mely betegsegeböl meg ne(m) giogyula, oda menuen megh kenegettem [Kv; RDL I. 20]. *1633:* Felej Gasparne terhes leuin, az gjermek szülesben giötrödik vala, en oda megjek vala hogi az miben tudok segitsegel legjek nekj [Mv; MvLt 290. 140a].

Szk: *~ látni. 1600:* Balogy Farkas es Eotwes Fenessy Marton ... valliak ... Annak vthanna minth egy hettel menenk oda latny minthogy erthetteok vala hogy megh nehezedet chyak magunktol mentheonk [Kv; TJk VI/1. 496]. *1728:* Mikor Serester Mihálly a sebek és verések mia el nehezedet volna ... én oda menék látni [Szemerja Hsz; HSzjP Joannes Abrám (60) pp vall.].

4. (házastársként) vki házához odaköltözik; a se muta la cineva (ca soț); (als Ehegatte) in js Haus hinziehen. *1570:* Ferenchy Ambrws, Kwthy Antal, Nagy vinche hitek zerent vallyak hogy Mykor Byro Myhal Az Syluester Thakach hazaba zallast Thartana, hogy Jmmar Megh holt volna az Thakach, Thwgyak azt hogy Mykor Byro Myhal oda Menth semy Marhaia Nem volt hanem az azzon az Thakachne thartotta, De megh azkor az azzont hozza nem veotte volt, Azwtanis Mykor az azzon hozza Ment volna, vgian Mynd Azbol elthek mynd ketten Az my Siluester thakacztwl maradot volt [Kv; TJk III/2. 40].

5. letelepedik vhol; a se stabili undeva; sich irgendwo ansiedeln. *1591 k.:* Fazakas Lukach ... hogy megh hazasodott az vtan ment oda valaminth Ez Lukachys neotelen koraba nem lakott a Gerebek[a] feöldeken, hanem hazasulassanak vtanna kerelemböl menth oda Jo akarattja zerint [UszT. — [a]A Geréb családbeliek földjén]. *1652:* Pots Mihaly ... Idegeny jobbagy ... Aranyos feolderwl ment oda [Szászlóna K; GyU 123]. *1761:* a curutziana revolutio alkalmatosságával a tővissiek ott nagy fűzes lévén, mind oda mentenek volt lakni és kalibákat csináltanak [Tövis AF; EHA]. *1776:* Hogy kolosvari Szolga biro által procedaltatott, minek utánna az I. eö kegjelme oda ment volna lakni, itten minden jószágát eladván, az igen hellyesen esett, mert Tordai Szolga bironak ottan nintsen hatalma hogy procedalhassan, ergo abban az A. nem vétett [Torda; TJkT V. 349].

6. munkavégzés céljából megy vhová; a se duce undeva să lucreze; zwecks Arbeitsleistung irgendwohin gehen. *1570:* Eothues Jacab es Eotthues gaspar Zatthmaryak hithek zerent vallyak hogy ewk zatthmart Mesterek voltak es cehek volt ... Es oly cehek volt hogy ha mykor Inassok vagy legenyek onnath Ide Jeottek helt attak Nekyk, vyzont Jnnetis ha oda ew hozzayok mely oda Menth Eokis helt atthanak nekyk [Kv; TJk III/2. 135]. *1592:* Emlekezetemteol fogwa tudom hogy fanchaliak birtak nywladot kertemis teolleok le vagot fayokban ... az fenywbennis teolleok tartottwnk mikor oda menteonk | az Erdeore ky menek orozhegy fele egy fat le akarek vagnj, az orozhegiek nem hagiak hane(m) hatra kwldenek az fanczialy rezre, oda menek es ott rakodam megh, de azt nagy mezeonek mondgiak vala hogy hiak [UszT]. *1782:* ö Ngokis nem tették eladova Erdeiket, hanem hallyuk hogy pásztoroltattyák, és tiltogattyák, hogy oda menyünk [Torockó; Thor. XX/4 Andreas Vernes (55) jb vall.]. *1782/1799:* vett Erdeinknek vágására oda menni tilalmaznak, hogy oda ne mennyü(n)k, mert a' ki oda megyen, Lovát és magátis meg kötik [uo.; TLev. 5/16 Transm. 388–9]. *1783:* Már egész nyáron semmi contraversia az árpa felöl, amíg az árpa megérik; akkor Szekeres Gergely meg is arattatja. Lészen rajta 13 kalangya. S Vizi Péter odamenyen azon földre, s ⟨az⟩ árpát felrakja, s mind elhozza [Jenőfva Cs; RSzF 165].

Szk: *bérésségre ~. 1689:* Netoti Iuon ... egy esztendöt ki töltvén más esztendöben ott sem szolgált, harmad esztendöben, oda menvén ismét bérésségre mint szintén az elött, ugy elte mint Feleségét[a] [Kopacsel F; BK. Vlád Muntyán Leánya Alixa (18) zs vall. — [a]Ti. asszonyát, Mihály deák feleségét] ✱ *fáért ~. 1597:* az Alpretyak eleytol fogwa eöweknek tartottak azt az darab erdeót, Seóth meegh az Alpretyak Keozwlis walaky ha oda ment faerth es Rayta kaphat hogy ú magok megh bwntettik merth tilalmossnak tartottak [Alparét SzD; Ks] ✱ *kaszálni ~. 1782:* a mi magunk Tanátsábol mentünk oda kaszálni Senki bennunket nem tanatsolt [Mocs K; JHbK LIII Magyar Mitre (32) jb vall.] ✱ *őrleni ~. 1592/1593:* az Attiammal mentem volt oda eórlenj az Rithi Malomban [Szásznyíres SzD; Ks 35. V. 12] ✱ *sás tépni ~. 1764:* Az hideg kuton alol ... volt ... egy darab Rettyek ... mikor az Inoskák sástépni oda mentenek, Miklós Deák Uram megkergette őket [Ne; EM XXXVIII, 228] ✱ *szolgálatra ~. 1818:* oda mentem szolgálatra és akkoronn volt ... ide s tova járó két paripája [Szentkatolna Hsz; HSzjP Kanabéj Joseff (26) szabad személy vall.].

7. haddal megy/vonul vhová; a se deplasa cu oastea/oștirea într-acolo; mit dem Heer irgendwohin ziehen. *1670:* azt izenték az törökök, hogy két hét alatt egész Dupapiatráig holdoltatják be, sőt Hunyadvármegyének is izentek ... Már Urunk ú nagysága parancsola kétszáz lovasnak, hogy oda menjenek s ne engedjék beholdolni [TML V, 22–3 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ma reggel Graven uramat és Acton uramat a generál a királybíróhoz és az tanácshoz küldé, excusálván a disznódi égetést, hogy kítelenségből cselekedték, mert elöl elküldött Graven uram, hogy mond-

jak meg, ha van-é ott kuruc. Azt felelték, hogy nincsen. Azután odamentenek valamely németek és rácok, kikben a kurucok meglövöldöztenek [WIN I, 524]. *1710:* Carafa ... Veterani generált két regementtel commendérozza Brassó alá. Teleki Mihály is mint erdélyi generál a székely hadakkal odamegyen[a] [CsH 210. — [a]1688-ban].

8. (hivatalos megbízással) kiszáll vhová; a se deplasa la faţa locului (într-o misiune oficială); (in amtlichem Auftrag) irgendwo eine Besichtigung vornehmen. *1570:* Aztalos peter, Vitez ferench Hoszw Jacab, Gallus Man, azt valliak hogy az ely mwlt Ideoben hittak uolt eoket Koppany leorinch es Kob Myklos hogi az Thorozkay hazat megh beochwlnek ⟨eok⟩ Oda Mentenek volna senkyt otth Nem Talaltak [Kv; TJk III/2. 150a]. *1571:* az petresffaluj plebanos hordaton horgia az Mustot mj helt nyomiak ... kérem kedet ... hadna megh ... az zeginsignek hogy chak eg' vedret se adgianak addig se papnak se senkinek mig az vr w Naga dizmasa oda nem mygien [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Ioan. Thorma provisor Casp. Zwch beszt-i főbiróhoz]. *1593:* latiae ked Porkolab vram Meny bortt adnak kilencz penzen kěd dolga volna ez s mo(n)da porkolab Im lato(m) vgy kwlde ell engemett hogy az zolgaiawall ell menniek s a bor cziapiatt ell messwk ... Oda menenk s vgy mecze ell az porkolab vram zolgaia az cziapiatt [UszT]. *1602:* Zabo Andras es Schmelczer Leorincz Vramek hewteok zerenth recognoscalnak igy, amikor Pokos Peternenek marhayt Jowayt Inúentaltattuk az Notariussal eggyewt voltunk ... post Inuentationem az be pechetelese mindeneknek az ket felnek egyenleo akaratiabol leot ... harmad vttal esmet mikor oda mentewnk volna ... kerdem ky zabaditotta rea vgy monda hogy biro Vram megh monduk neky hogy megh bantattiuk velle, hogy akaratunk ellen megh nitotta [Kv; TJk VI/1. 611]. *1632:* Az arujokba(n) ot nem volta(m) mikor megh uette Nagi Marton az Haz helt, de azutan, mentünk vala oda hogj ket fele oszuk [Mv; MvLt 290. 68b]. *1701:* Tudom asztis hogy mikor azon Deakok oda mentenek, az Falub(an) azon Jobbagjok repetalására Tekint(etes) Kendeffi Janosne Teleki Kristina Asszony ö kglme egy szolgája is lévén ö kgkkel, azon Jobbágyokat nevezet szerint kerdezte ott az Faluban [Keresztényalmás H; Szer. Steph. Kőrösi (40) gondv. vall.]. *1803:* más égy vasárnap estvé felé a' Topplitzai Öregekkel, hogy a' hellyet ki metáztassam oda mentem [Szászregen; Born. XVc. 1/63 Joannes Frittsch (43) civis vall.].

Szk: *dézmálni ~. 1754:* nem hagyatt Tisztarto Ur(am) hogy oda mennyünk dezmálni [Veresegyháza AF; Told. 28] ✱ *exekúcióra ~. 1828:* Fejér ⟨Várme⟩gye V. Ispánnya Tkts Szalánci Sigmond Ur én velem edgyütt ... Ispánlakán ... Miske Joseff ur javaibol á Nyertes Felet ki elegitteni kivántuk, de ö Klme kérvén minket hogy lakása Nagy Lakon lévén mennénk oda executiora és ott ki fogna elegitteni [Fejér m.; DobLev. V/1133] ✱ *vizitálni ~. 1617/1687 k.:* János Pap á Kőlpényi azt vallya ... hogy Johannes Szilvási[a] Seniorságában ö Kövesdi Mester volt, oda ment visitalni Szilvási, mikor meg vallatta volna á falubélieket [Kövesd MT; MMatr. 398. — [a]1586–1602 között volt esp.].

9. helyszini szemlére/vmit megszemlélni kimegy; a se descinde/deplasa; örtliche Besichtigung vornehmen/hinausgehen etwas zu besichtigen. *1574:* Beogler peter hity vtan azt vallia hogy mykor meg hallota volna hogi az kapa peter Maioraba egi holt Embert talaltak volna, Megien oda meg latny [Kv; TJk III/3. 378]. *1590:* Sikej Embertöl vettem vala zena fiueth, oda menek az zena fibe Az vaghasi hatarba | Theoreok Gergely ker vala engemet hogy oda menniek velle ahol az eo diznat megh wteottek [UszT]. *1593:* Nimet Borbeli Janos es Borbeli Balint ... valliak: Taualy eztendeoben az varos Directori keuanak mi teollwnk hogi Zeoch Palhoz menniwnk, es az Musnai Lukach megh holt fiat latogatnuk megh mit itilnenk feleolle, mikor oda mentwnk volna, megh tapogatuk az Jnast mindenwt hul aranzankk hogi valami mirigi volna raita de egiebet nem lathatank, hanem az vekoniat latuk hogi fekete es kek vala [Kv; TJk V/1. 404]. *1605:* Thorda útzaba(n) ... Örög Sütö hazat akarna Biro W. epitenj ... az öt fertalba(n) valo Capitanok tizen ... oda mennyenek és meg ocúlalyak azt a heltt [Kv; TanJk I/1. 507]. *1699:* praetendallya az I. hogy a' teslastol kiszakasztatott 2. ökör kárt tett eö knek a' buzajaba(n), ugya(n) azert mentem oda hogy megnezeltesse(m) Dezmas Uramekkal, ha vané kára vagy nincs [Dés; Jk 295a]. *1768:* Az Utrizált Naponis a' Léánykájával Tot Mihályné szemünk láttára, üres Sákot honya alá, nagy kosztot vévén kezibe el menének az Utrizált berekbe, holottis midön kosztolta volna a' Vad almát az Utrizált Molnár meg tudván oda ment s az factumon alma szedésen s Lopáson találván, mondotta Tot Mihálynénak, miért tselekszi azt [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a].

10. (kötelezően) megjelenik vhol; a se duce/prezenta undeva (în mod obligatoriu); (pflichtgemäß) irgendwo erscheinen. *1584:* Ha penigh walamely Chiaplar az eo[a] hireknelkewl walakinek korchiomallana Awagy penigh annak nem korchiomallana, kinek a walaztot zemelliek adnak es rendelnek, es el nem akarna oda menny, Tehat a kalitkaba vitessek, es az utan az Chiaplarok keozzewl ky zamlaltassek [Kv; KvLt Vegyes III/11. — [a]A vásárbírák]. *1634:* Kakoni Ersebet Azzoni, mostan hazaia kivól exiliomba(n) leven ... az Z. zek ... varia az I(ncta)nak personalis Comparicioiat, auagi menien oda, á hol personaliter contendalhat velle [SzJk 43]. *1666/1701:* az Nemes Ország igen méltán meg kivánnya, hogy az hireknek mi voltához képest, nem válogatván az dolgokb(an) semmit, valamikor az Colosvári Feö Kapitány, ki egyszersmind Feö Ispanis lészen, parantsolni fogja, oda mennenek és azt tselekedgyék tehetségek szerént, az mit az szükség kiván [KvLt I/188 ogy-i végzés]. *1769:* Szebenbe egy Loibel János nevü Szamvetö Tiszt, a Szamvetés Mesterségének ujjabb Formáját es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanitaniis kezdette, azért valakik ezen tudománt az Iffjak közzül ... meg tanulni kivánnyák, oda menni ne mulassák [UszLt XIII. 97]. *1775:* a quaerulans oda ment, és a quaerulatus ellen Sokat Szájaskodott, s kérése után is attól meg nem Szónt [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1788:* Hetfün pedig vármegye gyülese lévén Régenbe vasarnap oda kelletik mennem, a' honnat mihelyt elé jöhetek mindjárt Udvarfalvára le-mégyek [Kisilye MT; IB. Rosnyai János lev.].

11. erőszakkal rámegy/támad; a se năpusti asupra cuiva; mit Gewalt d(a)raufgehen/angreifen. *1732:* felesed magokkal mera et absoluta potencia mediante oda menvén körülötte lévö kertet le vágták, le vonták, es eadem potentia mediante az Varos sertéssit reá hajtották [Sásvári MT; EHA]. *1762:* Az én tavallyi szolgám Nemes György mondotta nékem, hogy az Utrumban denotált Háznál jelen vólt, midön Kassai János potentiosé oda ment s ott tépelödett s az Iffiu Baboczi Mártont ... pofon verte [Geges MT; IB. Mart. Kis (39) pp vall.].

12. fenyegetőleg; ameninţător; drohend; (majd/ha) odamegy és megmutatja, hogy ...; dacă va merge acolo, o să

arate că ...; geht einer (mal) hin und zeigt, daß ... *1651:* monda Beczky Sigmond mennyel te njlua(n) valo vin lilek kurua innet mert ha oda megjek ugj megh rugdoslak hogy megh hàlsz bele [M.köblös SzD; RLt I Nagj Mihaljne Uy Budaj Diosi Anna Asszonj (22) ns vall.]. *1696:* Kovács János ... kialtya vala az Pásztornak, várj megh Lecsi lucsa, mert majd oda megjek enis [Mikháza MT; Berz. 17. XII Kis György (21) vall.]. *1754:* Baszam az Huntzfut lelkedet ha oda mégyek ugy meg rugdaslak hogy Segged Valagad mind ószve szakadaz [Szentrontás MT; Sár.]. *1759:* Kik fenyegették azzal hogy ha oda mennek Veégh Éva Aszszony emberei, vgy bánnak véllek hogy a' béleket mind vondozva viszik az Udvarházig [Hosszútelke AF; Kath.]. *1763:* Mányika Iuon egyebet nem tuda mondani, hanem tsak azt felelé: Ne ugass baszam a' lelkedet mert ha oda megyek be törem a' fejedet [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 51 Antal Mihály (34) jb vall.].

13. állat (tilalmasba) odacsatangol; (despre animale) a se rătăci/duce undeva; Tier sich (im Gehege) herumtreiben. *1596:* walamytth az kapyta(n) wra(m) teôruenye megh lel megh Ado(m) mertth Akaratomnal kwl menth oda[a] Illyen zaladasba(n) az tôruentelen kertten [UszT 11/90. — [a]Ti. a marha]. *1629:* egy kor egy malacza az Zülenek oda ment vala az Zomzedomhoz s az kutiaja megh mara kj üzé [Kv; TJk VII/3. 120]. *1632:* ennek penigh az Nagi Martonnak egj kis borja oda ment volt az Eötuös Istua(n) Uduarara [Mv; MvLt 290. 60a]. *1731:* Nzetes Dadai Joseph és Kolosvári Danial Atyánkfiai ... a város felöl valo Kis Terecsket az erős oldal alatt ... el Csovalva(n) az szegényseget kiknek marhájok oda mentenek Taxálták [Dés; Jk 417a]. *1758:* marháink ... ha innya oda mennek njakra fôre hulnak a' vizbe [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/11]. *1810:* Fola Gligor ... Hajtás is Lévén az Mlgos Uraság gabonáját Nagyon Órizte ... a falusi Marhákis oda Menvén igaz hogj hajtogatta Keményen kitöl mit huzot Nem tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 4 Roska Vaszilika (35) vall.]. *1843:* Én magam is jelen voltam, midön az erdövetés dolga történt, több falusiakkal, kik kérték az ott volt gornyikokat, hogy oda erdőt ne vessenek, mert a marháinkat nem őrizhetjük, hogy oda ne menjenek [VKp 103].

odamehet 1. vhová elmehet; a putea merge undeva/intr-acolo; irgendwohin gehen können. *1573:* Boldisar ez Eleot varos zolgaia, Azt vallia hogy mykor Zakan perel volt Hersel Lwkachal ... es Byro vra(m) hitet Itelt volna pwskarnak, Byro vramat kerte Zakan hogi egi zolgat adna kytwl pwskarnak meg Izenne az Theorwent, ha meg eskessik vagi mit akar ... Mondot pwskar Im latod hogy halalnak vagiok fya, En most oda Nem Mehetek | Sala Bartos ... vallia ... Ment volt eo ala Bestercere Iffyw farkashoz fely hiny Ide hogi meg oztozannak ... Es hogy zolt volna vele Mond Io Sogorom en oda Nem Mehetek, Mert az Isten engemet talam hamar ky vezen ez vilagbol [Kv; TJk III/3. 128, 133]. *1632:* Azután ismét uram eccer oda talált volt menni, s haza jöve, s mondá, hogy az Isten bár ne adta volna, hogy odamehetett volna [Mv; MvLt 290. 79 átírásban]. *1719:* Mihelljen én oda mehetek, á kalongyákrol küldök Specificatiot [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfalváról]. *1812:* En adig is Mig ada mehetnék, kivánom a Tekintetes urat tudositani, hogy Lássa az ur miben kárasatam én ugy el [Sárd AF; KmUl.ev. 3 Szilágyi Ádám lev.].

2. (vhogyan) eljuthat vhova; a putea merge (intr-)acolo; (irgendwie) irgendwohin geraten können. *1662:* azon napon és annak éjszakáján könnyen odamehetnek vala [SKr 587]. *1669:* Az mely városba most az császár ment, Egriposnak hijják. Rettenetes szoros hely, hogy semmiképpen szekérrel oda nem mehetni [TML IV, 533 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz Bukarestből]. *1677:* Kegyelmed látta az Székely László uram levelét, kit urunknak irt, tudja az portai dolgokat is, vehette eszében az urak elméje is mint jár, azomban lám nem messze vannak, egy éjszaka oda mehet a posta [TML VII, 511 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

3. meglátogathat; a putea vizita; besuchen können. *1704:* Pekriné asszonyomnak is megengedte a generál, hogy doctor és pap mehessen hozzá, és asszonyok is, akik akarnak menni, odamehessenek hozzá [WIN I, 90–1].

4. vhol megjelenhetik/jelen lehet; a putea fi prezent undeva/intr-un anumit loc; irgendwo erscheinen/anwesend sein können. *1671:* (A) Jobbágyok reductiojokrol való Articulusunkat mindenekben in vigore hadgyuk cum hac declaratione; hogy ha valamelly personak, avagy hellyek az execututiot (!) akar mi uton nem admittalnák, avagy a' megbántodott fél executiora oda nem mehetne, tehát valahol azon helynek contumax lakosi avagy javai találtatnának, azokon avagy azokból tehessenek és tétethessenek executiot [CC 58].

odamehetés vhová elmehetés; posibilitatea de a se duce intr-acolo; Möglichkeit des Hingehens. *1661:* édes szivem, ne gondold valami oly dolognak vagy idegenségnek mostani oda nem mehetésemet [TML II, 23 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

odameneget odajárogat; a se duce frecvent intr-acolo; wiederholt hingehen. *1793:* Csernátoni Uram oda menegetett, 's ketten ... ött tőltették idejeket [Koronka MT; Told.].

odamenés 1. odamenetel; plecare intr-acolo; Hingehen. *1567:* az Cirkalo Vraynk Nem Attak volt hirre az Eo oda Meneseketh [Szászmáté SzD; BesztLt 14 Nic. Thomory Beszt. városához]. *1584:* alazatoson yelenthem felseged ... meg emlekozhethjk felseged rola az thawaly ezthendoben my kor ... wala felseged kegyelmes parancyolathjabol akor ys yelenthetem wala few okath oda menisemnek hogy ha weselenj wramthwl ez kjs riz yozagocykath ... kólcygem athaljs meg zabadithatna(m) [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. *1592:* az lianya ket foryntya az En oda meneseom(m)el wezeot wolna el; erre azt mondo(m) hogy az en oda meneteleom az A akarattyabol wolt [UszT]. *1598:* Küldenek mínket ... feieruarra ... keolteóttem Eöteódmagúnkra es az loakra ... oda menesben ott ualo warakodasban 6 napig f 8 d 58 [Kv; Szám. 8/V. 37]. *1606:* Az keózenes es oda menes feleöl s fenjegetes feleöl hallotta hogy azt mo(n)dotta Osuat Janos, zalljon le mert rozzat kapsz (így!) [UszT 20/204 Catherina consors Stephani Nagj Georgi Janosi zs vall.]. *1830:* Az ily szükséges fáknak elhozására oly conditio határoztatott, hogy aki ezen kinevezett napon kívül megtanáltatik, ⟨ha⟩ az fenn említett szükséges fáját hozná is, az erdő tilalma szerént büntetődik; s azon kikért fát pedig az kikérő mindenkor tartozik az erdőbírónak tudtára adni az odamenéskor [Árkos Hsz; RSzF 115].

2. vhová költözés; mutare (la ...); Hinziehen. *1779:* Sztán Antoni, Ignát, Nutzoj, és Nyikula édes Atyak meg házasulása után jo ideig itten lakott ... midön már két Nagyóbb Fiai ... termettek volna, ide hagyta ola Monostort és Mariselbe ment Ipjához lakni, oda menése után termettek osztán ket

kissebbik Fiai [O.monostor K; GyL. Gligor Nyisztor (70) jb vall.].

odamenet menet; mergînd într-acolo, în drum spre acel loc; im Gehen. *1582:* Keolteot Gergely v. oda menet es haza Jeowet melyert most attam f. 1/15 [Kv; Szám. 3/V. 16 Lederer Mihály sp kezével].

odamenetel 1. odamenés; plecarea într-acolo; Hingehen. *1592:* az lianya ket foryntya az En oda meneseom(m)el wezeot wolna el; erre azt mondo(m) hogy az en oda meneteleom az A akarattyabol wolt [UszT]. *1667:* az én odamanetelemet Kegyelmednek semmi hasznára nem látom lenni, ellenben penig magamnak nagy káromra leszen [TML IV, 146 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1701:* ő tülle oda menetelemrül fogom tudositani Kégyelmedet [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálához]. *1721:* A Csür földin hogy több buza nem találtatott oda menetelekor Szemül ... vagy az Csür Biro hiteles rovássával, vagy attestatioval hitelesse(n) fulciallya Szükséges [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1763:* oda menetelemig Záhon nem forgattam s Mányika Iuon miket tselekedet légyen nem tudom [A.preszáka AF; Mk V. VII/1. 55 Sztán Dregus (29) jb vall.]. *1841:* Egyébb aránt addigis mig odamenetelemmel ölelhetnélek Testvéri szeretetedbe ajánlott ... maradtam ... szerető testvéred Dobolyi Sigmond mtk [Veresegyháza AF; DobLev. V/1236 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz]. *1860:* közelebbrölis nem soká lééndö oda menetelemmel használni az alkalmat el nem mulatandom [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

Szk: *látogatásbeli ~.* *1662:* arra vetette vala elméjét[a], hogy székes helyét Szebenbe helyeztetné ... egy alkalmatossággal minden hadait, lovasit, gyalogit egybegyűjtvén, és mint másszor való látogatásbéli odamenetelt és fordulást tettetvén, a szebeniek is, mint máskor is, törvényes fejedelmüket jó kedvvel, szívvel excipiálván ... bébocsáták vala [SKr 89. — [a]Báthori Gábor].

2. *~ében* mentében, menet; în drum spre acel loc; im Gehen. *1620:* Ez leuelem mutato Jambor szolgam Michael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire Szepsi szekbe Illiefaluara édes Annia vagion ott annak megh latogatasara, Keteket kírem szeretettel ... megh ne haborittassik ... hanem mindenüt oda meneteliben es vizha ieoueteliben bikiuel minden ba(n)tas nekwl bocziatassik [Borb. I Nimetthy Gergelli usz-i kapitány úti lev.].

3. (hivatalos) kiszállás; deplasare, descindere; (amtliche) Besichtigung. *1830:* (A) ki rendelt Exequutor Ur, a' Commetaneusoknak; oda lett menetelünket el beszéllette, a' Törvények szerént meg magyarázta [Msz; DobLev. V/1158]. *1848:* A' Tks Dobói (!) 'Sigmond Úr Laka messze, Veresegyházán lévén, s az Elöterjesztők ... sem sürgetvén az oda menetelt ... ellene e' törvényes eljárás nem tétethetett meg [Fejér m.; i.h. V/1271].

4. állat odacsatangolása, rătăcirea în acel loc a animalelor; hinlaufen des Tiers. *1843:* Mákáve Moiszi és Nyikoláj ... s vélek együtt a szolgáló emberek is kérék, hogy azon helyet ... ne vetnők bé, mert ha bévettetik, onnan marháikat béhajtván, rájok büntetést rónak. Hanem ha csakugyan bé akarnák vetni, kerítenék bé, különben marháikat az odameneteltől meg nem őrizhetvén [VKp 75].

odamenő I. *mn* **1.** vhová menő/tartó; care este în drum spre acel loc; irngedwohin gehend. *1657:* látánk ... hogy ... ordinanciát vinne az odamenő embere és biztatást [KemÖn. 210]. *1817:* Ezen oda menö szekeren petset alat küldöm az négy véka fejér Lisztett [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

2. odacsatangoló; care se rătăceşte în acel loc; hinlaufend. *1843:* Az idén ószám szerénti Szent György napján a templom előtt tudtunkra adván az erdőgornyikok, hogy ezután a Preluka Bugyestyilor nevű hely is erdővel bé fog vettetni és az odamenő marhák be fognak hajtatni, először 30 krajcár, másodszor egy forint büntetéssel pengő pénzben meghatározta a közönség, hogy menjen ki és kérje, hogy azon hely bevetésétől ... szünjenek meg [VKp 101].

II. *fn* vhová menő/tartó ember; persoană care merge în acel loc; Hingeher. *1759:* azon ... Czégéres személljek[a] miat azon kortsoma háznál estenek gyakorlatossag(g)al sok féle zenebonás dolgok, ugymint meg esett azis hogy nemelyjek oda mentenek azok közzül kiket el illasztottanak onnan, kiket penig meg marasztottanak némelyj oda menők elött az ajtot bé zárták [Szentlászló MT; Sár. — [a]Egyik fattyavetett, a másik házasságon kívül terhes korcsmárosné]. *1847:* Mire én előállva, azt mondotta nékem[a]: „Hát te vagy azon erdőgornyik, ki az embereket az erdőből tüzifát vágni megtiltod s az odamenőket megzálogolod s megbünteted ...?" [VKp 191. — [a]Varga Katalin].

odament 1. vhova bement; care a intrat în acel loc; hineingegangen. *1676:* continuálódik az rossz hír ... hogy újabban bé költenek Váraddá azon dézma dolgáért, csak onnan várják embereket és az oda ment törököket [TML VII, 20 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. vhova költözött; care s-a mutat undeva; irgendwohin umgezogen. *1677:* Debrecemből 1625 elöt oda ment Jobbágyokat ki adni nem tartoznak, az után valok ki-adattatásoknak processusa [AC 254].

odamente 1. vkinek vhová odamenetele; plecarea cuiva într-un anumit loc; js Hingehen. *1600.* Oda mentemet ne(m) tagado(m) de ne(m) gonoz wegre me(n)tem [UszT 15/25].

2. *~ben* **a.** vkinek vhová menő útjában; în drumul cuiva spre acel loc; während js Hingehens. *1590:* Keolt. Hogy 24 february Egyedre Mentünk volt ... Zab Zennara ... Mind oda mentünkbe ez haza Jottúnkbe Zenna Teze(n) f. 5 d. 51 [Kv; Szám. 4/XXI. 16 Kis István sp kezével]. *1670:* Ha, édesem, nehézségedre nem volna, bizony igen-igen akarnám és felette kedvesen venném, ha holnap hálni elémben jünél Ilondára[a], oda az hol odamentünkben háltunk vala, édesem [TML V, 103–4 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz. — [a]SzD]. — **b.** odamenetele alkalmával; la sosirea cuiva în acel loc; gelegentlich des Hingehens js. *1602:* it a' Tanach haznal megh eskeowek birak vram eleot es my eleottewnk hogy semmit ky nem veot az ladabol, de keoleomben latuk oda mentewnkben, vgy hozattuk az ladat onneth el [Kv; TJk VI/1. 611].

odaméretik (földméréskor vmely terület) vhová méretik; (o porţiune de teren la măsurarea pămîntului) este măsurat înpreună cu terenul din care face parte; (bei Feldmessung irgendein Feldstück) anderswo zugeschlagen werden. *1828:* Ezen Hurubának leg kissebb Kertye sintsen, mert más Telken lévén építve annak areája oda méretett, mint hogy az által használtatik [Mohaly SzD; WassLt].

odamódosít (vallomást) vmiképpen megváltoztat; a modifica într-un anumit sens (o mărturie); (Geständnis) irgendwie umändern. *1843:* ezen vallomást kereskedő Pap Ferencz a ki nyomozás 3k lapján oda modositja, hogy" [Dés; DLt. — "Köv. a módosított vall.]. *1849:* bárha vallomását Kelemen Béni maga szavalta szorul szora penna alá ... Kelemen Béni oda kivánja modosittani, mi szerént nem a' gyakornok, hanem a' fiutska vágyon pártfogás alatt Zsibon [Kv; Végr. Vall. 83–4].

odamond (kertelés nélkül) vkinek szemébe mond; a-i spune cuiva în față; (ohne Umschweife) jm ins Auge sagen. *1586:* Kalachswteo ferenczne es Kotloczy Imreh ... valliak Ezt filewnkel hallok az tanach haz kapuya keozeót hogy zola ezenkeppen Igiarto Georgy a' Beregzazy lukach zolgalo leania Attianak, Jeozte Imreh Biro, fogadom Nem te Akaratodbol Irtak az feleletet Akit ellene(m) leaniod be Ada, Monda erre a' leany Atthia Bezzegh Jstenre mondom en Akaratombol Irtak, meegh my mondank bezzegh ighen oda mondad azt io Atiamfia [Kv; TJk IV/1. 597]. *1618:* 1 die Julii hívata bé az vezér délután ... Ekkor lőn valóba való contentiónk ... ratiocinála Kamuti uram, de bezzeg odamondta az mufti, hogy: Hazugok vadtok mind te s mind az uratok s mind országtok [BTN[2] 92–3]. *1629:* En el bozzonkodua(n), oda mondam enis nekj pironsagh keppen, hogy ollyanra ingerli az leant, azolta oda sem jeot az hazhoz [Kv; TJk VII/3. 148]. *1653:* De bizonyára a közrendnek is a hajduk és németek ugyancsak oda mondották azt: „Áhá, tarka hitü hajas török, ez s ez lélek kurvafiai ! nem szánom — Isten úgy segéljen — levágni az erdélyi embert, mint a pogányt" [ETA I, 83–4 NSz]. *1710 k.:* Gyulafira és tőle reám jövén azon pohár, elvevém és mondám: Miért nem mondád oda a nagyját, mint Teleki ? Monda: De Isten úgy segéljen, ő sem mondana bár olyan bolondságot [BÖn. 738].

odamondhat (szóban) vmihez hozzátehet; a putea adăuga ceva (la cele spuse anterior); (mit Worten) hinzufügen können. *1710 k.:* A világ még csak 6000 esztendőt sem ért a teremtéstől fogva, hát mikor telik el egy millió esztendő ? De a te elmédnél nyelved tovább ér, mert nem mondhatod-é oda: Nem egy millió, uram, hanem tíz, száz, ezer vagy tízezer millió [BÖn. 450].

odamorzsol szétmorzsolva ráhint; a presăra fărămițind; zerreibend daraufstreuen. *1710 k.:* A szégyen, noha a bűnnel jött bé, de már az ellen való orvosság és pásztor, mint a skorpióról mondják, akit megmar, ha rajtaéri az ember és odamorzsolja, s békőti vele, maga meggyógyítja marását [BÖn. 428].

odamulat elidőzik vhol; a zăbovi undeva; irgendwo verweilen. *1570:* Nyreo Matthe hithy zerent vallya, hogy Latta mykor az Zabo Janosne harmad Magawal fely Menth az Trombitashoz az urais vele volt egywttal es oda Mwlattak [Kv; TJk III/2. 32]. *1666:* várok minden órában hírt s ha azok miatt lehet, okvetetlen ez héten kimegyek és oda mulatok egy kevéssé [TML III. 625 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az császár", minthogy egyéb napokon is ritkán mulatja el az vadászatot, 7-dik is ki ment volt ugyan, de akkor estve ismét bejövén, 8-dik ment úgy el, hogy 25 napokon oda mulasson [TML V, 402 Rhédei Ferenc ua-hoz Drinápolyból. — "A török szultán]. *1705:* az este indultanak meg, és ma reggel itt voltanak Szebennél hét órakor, nem sokat mulattanak oda [WIN I, 453].

odamutat 1. (kezével) vmely irányba mutat; a arăta (cu mîna) spre ...; hinzeigen. *1582:* Sophia Balint Deaknę" ... kerdette az felperes leant hol Astak volna ki, mondot (!) No Nem Mutatom Mert iobban tuggia az aki ki Asta, Megis ez fogolj leany ... oda Mútatwan ahol az Asas volt īg kerdezkedet Amot Astakę vgmond ki a' penzt [Kv; TJk IV/1. 102. — "Vallja].

2. vmilyen értelmű parancsot ad; a da dispoziție într-un anumit sens; irgendeinen Befehl geben. *1570:* Chazkay Myhal, Nagy Janos, Monostory eskwt polgarok ezt vallyak hitek zerent, hogi ez ely mwlt Napokban vyte volt Bachy gérgh eo felsege parancholatiat, Az Monostory Thyztartonak, az bironak es eskwtteknek hogy az Mynemw zeoleye Monostory hataron volna az parancholat zerent megh Beochwllenek, Mert az koloswary Thanach oda Mwtatot [Kv; TJk III/2. 108].

3. kb. vmire utal; a se referi la ceva; hin/andeuten. *1670:* Az Zólyomi rész, ha törekkel fenyegetnek is, ideváló; aval mit csinálna ? mely úgy nem lesz, magam is jól látom. Míg az asszony élt is, az országnak az szeme oda volt; akkor is Fogarasért mind oda mutattak, noha én hallgattam [TML V, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

odanyargal 1. odalovagol; a se duce călare într-acolo; hinreiten. *1588:* My Eleötteónk Rathony Boldissar es Rathony Istwa(n) Nemes zemelliek hyteók vthan igy wallanak, hogy mennek wolt Az mwstrara Erdeóteleki Martonnal, es kyrtt el Az zolgayatol egy kopiat ... Es Erdeóteleki oda Nyargala, onnet wizha jeówe es ada ide nekem ... Az kopiat, Ismegh Nyargala massowais, es ismegh el kyre teolle(m) Az kopiat [Perecsen Sz; WLt].

Szk: *lóháton ~. 1757:* Boér Samuel Ur(am) ló hátan oda njargala, puskával akarván Dávid Pistáékot el zaklatni [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 82].

2. odaszalad/rohan; a alerga la acel loc; hinrennen/laufen. *1794:* látam tsak hamar az Sogorát ... oda Nyargalni, két ki vont kardokkal. kikis meg ragadván az Exp(onen)st martzongollyák vala a Földre le vervén, és verik vala [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1804:* láttyuk, hogy az akkori Ménes Pásztor valami vélle volt kutyákkal Sertéseket ugattat, melyet meg halván az Exponens urnak velünk volt 2 kutyai azok is oda nyargaltanak a több kutyák ugatására [Dés; DLt 82/1810]. *1807:* Mi hallván Birákakul a Tolvaly kiáltást oda Nyargaltunk [KLev.].

odanyom vhova beszorít; a apăsa lipind de ceva; ein/festklemmen. *1842:* A' múlt évbe a' fürész malom viz felöli fala le omolván, a fürész kerék gerendelyet oda nyomta — ě miatt ez görbeségetis kapván ma már alig használhato — mivel rángattya à gépejt [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

odanyomorodik nyomorúságában/szegénységében vhová odaköltözik; a se muta undeva constrîns de sărăcie; in seinem/ihrem Elend/Armut irgendwohin übersiedeln. *1673/1782:* tudom, hogj oda nyomorodék Bernáld Mártonné, a hol most Váncsa András lakik [A.csernáton Hsz; HSzjP Agilis Georgius Kelemen (70) vall.].

odanyomul kb. (föld) vki birtokába kerül; (despre pămînt) a ajunge în posesiunea cuiva; (Feldstück) in js Besitz geraten.

1751: Kapolna birtoka alatt volt azon ... föld ... az öreg Silló István idejében ... Kapolna Curatora vala S. I., s akkor nyomula oda a föld; Istenben elnyugodt Farkas Máté Uram kérte vala meg, hogy lennel be vettesse [Csicsó Cs; EHA].

odanyúl kezét kinyújtja vmi után; a intinde mîna după ceva; hinlangen. *1591:* Zabo Andras vallia ... Boncidan az sokadalomban, mikor kenieret akarnek venni az kenier zerben, es Kis Mihali mindenwtt Vtanna(m) iart, es ahul az kenierhez akartam niulni, eois ott toliongott mellettem, es eois mintha kenieret akarna venni, oda niult Vegre mikor eggiwt kinieret veottem volna, akarom megh adni az arrat, tahat az Erzint el meccettek, es sebembeol mind pinzesteol el vittek [Kv; TJk V/1. 136].

odaoszlik vhová szétoszlik; a se împrăştia; sich zerteilen. *1662:* kinek-kinek hol rendeltetett volna szállása, a sok szép friss házakba odaoszlottak vala [SKr 268].

odaöl (agyonnyomva) elpusztít/megöl; a omori (strivind); (erdrückend) vernichten/töten. *1588:* Immar eo kgmek varosul el vntak az sok feo feo Nemes zemelieknek panazolkodasat ... az keomyweseknek tudatlansaga miat ... Mert ha mit Epitenekis Sacczoltatassal Epitik gondwiseletlenewl Es hol vgyan Az Epites ideie keozt le omol zegheny Iffiakat keomywes Inasit, seot Neha eó magokbannis oda eolik [Kv; TanJk I/1. 60]. *1618:* én abban az házban nem merek telelni ... mert azmint áll, csak egy darab szegeleti megszakadjon is, utána vonsza az egész épületet és így mind magamot szolgástul, lovastul egy órába odaöl [BTN[2] 112]. *1633:* (A harcsa) oli igen nagi uala hogi tarso(m) mikor az Vallara uótte az földet erte az farka, sót az Vizbenis ugi be rantotta uala hogi ha ot ne(m) leszek uala mellette az tarso(m)nak ugi oda óle uala az harcza ótet [Mv; MvLt 290. 120a]. *1777:* ott közel valami Czigány Hurubák lévén az őszsze vagdalt fákat mind réájak hánták ugy anyira hogy majd oda ölték a Szegény Cziganyakat, mint hogy jól fel borozták az Jobbágyakat [Hosszúaszó KK; BLt 9]. *1814:* a Bogja teteje le dölt a' Szolgámra, ugy hogy szinte oda ölte [Dés; Ks 79. 29. 794]. *1831:* Házomnak fái el ázván réám rogyik és benne lévő Vagyonkáimmal együtt oda öll [Dés; DLt 951].

odaparancsol 1. odarendel; a ordona cuiva să se prezinte undeva; hinbestellen/beordern. *1826:* Balo Borbára Aszszony, Ns Rátz Györgynének Palinka arulásbéli PraeVaricatioját a Mlgs Uradalmi Tisztségnek fel fedezvén, és annak fel Motoztatására többekkel edgyütt énis oda lévén parantsolva, ottan öszve találkoztam ... Ballo Borbárával [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. parancsot küld vhová; a trimite un ordin undeva; Befehl hinschicken. *1675:* Rettenetes vén s beteges is a franczia, Segesváratt mulatni akar, orvosságokkal akarván élni. Bár Nagyságod oda parancsolna, provideálnának reájok [TML VII, 17 Teleki Mihály a fej-hez].

odaragad ott ragad/marad vhol; a zăbovi/a sta prea mult timp într-un loc; dort bleiben. *1823–1830:* Este hálni hazamentem, szombaton reggel ismét felvitt, és akkor este haza nem bocsátott, ott voltam vasárnap is, és így odaragadván, elmúlt a szabóinasnak való szegődtetés [FogE 88].

odaragaszt hozzáragaszt; a lipi de ceva; hinkleben. *1770:* egy Ládának a' le petsettlett fonala tsak alig van a' petséttel oda ragasztva, s külőmbenis fagygjuval mind el volt tsepegettve az Láda [Bencenc H; BK sub nro. 1017 Jos. Orbonas (42) ns vall.].

odaragasztatik odaerősíttetik; a fi prins/lipit de ceva; fest/angemacht werden. *1662:* (A gerenda) csak valami kevert mésszel, a kőfal színén hosszára lefektetve odaragasztatni láttatnék, mindazáltal azt középben és ép helyen találván[a], helyébül a kőfal széliről nem leütné, hanem mintha fúróval általfúrták volna [SKr 601. — [a]A lövés].

odarak odahelyez; a pune/aşeza acolo/în acel loc; hinsetzen/stellen. *1598:* Kalmar Istwa(n) ... wallia. Egi Zombaton estwe kese(n) wala mikoron satoromba be rakodam ieowe oda hozza(m) ez fogoly azzon hogi lata hogi az ladakat oda rakam, kerde hogi ha ot hadgiake eyel az ladakat [Kv; TJk V/1. 153]. *1629:* az Teoser Peter szolgaia Balint az Phileop Palne kertire rakia vala az fat monda az legeni Lonczios kurua kertire bizoni ugj oda rakom az fat hogi az kert mellet az Tiuk se mehessen el [Mv; MvLt 290. 33a]. *1667:* Tudom aztis hogy egy kevés buzát rakot volt oda ège kis asztagb(an) [Kv; RDL I. 148e]. *1769:* az ollyan köveket ... az hol Nagy sáár találtatik az utba oda kell rakni, s Fövénnyel fellyül Jó vastagon bé teritteni [UszLt XIII. 97].

odarakás odahelyezés; aşezarea în acel loc; Hinsetzen/stellen. *1617:* egy Malomnak az Arok Torkaba Zegeket veretet es agakatis rakata oda, az mely Agnak Oda rakasa az Malom vyzenek Artalmas [HSzj *szeg 2.* al.].

odarakat odatétet; a dispune să fie pus/aşezat (ceva) acolo; hintun lassen. *1617:* egy Malomnak az Arok Torkaba Zegeket veretet és agakatis rakata oda [HSzj *szeg 2.* al.].

odareked ott reked vhol; a se împotmoli undeva; irgendwo steckenbleiben. *1681:* Kglmes Asszonyom az Fiam felől igen nagy busulásom vagyon, nem tudom ha oda rekede e, vagy penigh az Ngod Meltosagos Udvaraban vagyon [Somlyó Sz; UtI]. *1710:* A tatár studió megszalad előttök, amazok örömökben kergetik ... oda is rekedének, vissza nem jöhetvén helyekre [CsH 226].

odarekeszt 1. vhova beszorít/zár; a ţine închis în acel loc; ingendwo einengen/schließen. *1662:* Az mieink pedig a vajda mellől elszaladott népet, hogy inkább az ország lakosi volnának, nem fölöttébb úzék, hanem egyenesen Jászvásárára, s onnan, tudván, hogy a vajdáné fiastul Szucsva várában volna, egyenesen oda sietének és azokat oda rekesztették vala [SKr 325].

2. (útjában) feltartóztat vhol; a reţine undeva (în drum); (auf dem Weg) irgendwo aufhalten. *1771:* 22-da kereszteltettem meg utolszori kis leányomat Advigának. Eléggé megnyomorodtak, akik Derséről által nem jöttek volt vasárnap, mivel a víz odarekesztette őket [RettE 249].

odarendel 1. odaküld/irányít; a trimite (într-)acolo; hinschicken/lenken. *1571:* Ezennys kerik eo Kegelmet Byro vramat es az Thanaczbely vraimat, hogy az ket Egyhazfya Melle eo k. valazzanak az Thanaczbely vraim keozzwl ketteot, kyk az Templum alat heuerezeo zegenyeket lassak megh, Es az kyk az Espotalban valok Rendellyek oda [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1671:* Csuti uramat rendelem oda, mindjárt megyen, magam ... Sorostelra s onnand Sz.Ágotára

szándékozván [TML V, 474 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz].

2. vmilyen munkára/feladatra odaküld/parancsol vkit vhová; a ordona cuiva să meargă în acel loc pentru a îndeplini o anumită sarcină; jn zu irgendeiner Arbeit/Aufgabe hinschicken/beordern. *1596:* Mierth hogy az biraknak sok keöltesek volt eleyteól foghúa posta louaknak vendegh louainak szena ige(n) kellett, az birak panazolkottak az keóltes felóll az Theórek Leórinch vra(m) hazanal rendeltèk uala biro zamara, az zegensegh ugjan ne(m) igen akaria úala, de úgyan oda rendelek [Szu; UszT 11/37]. *1779:* Toldalagi Ferenc úr, meg Keczeli Sándor is oda volt rendelve" [RettE 402. — "A zsinat gyülésére, gr. Teleki Imre válóperére]. *1798:* Turi László Ur ez elótt mint egj négj hétel engemetis oda rendelvén a Bíro, hogj Király Bíro Urhoz késérjük [Tamásfva Hsz; HSzjP Kökösi Moses (24) vall.]. *1812:* égy falusi bízot embert rendelek oda akki ... kortsomárollyon [M.egregy Sz; JF V. Baczó László lev.]. — L. még FogE 178.

3. (pénzt) vhová kiutal; a mandata (o anumită sumă de bani); (Geld) irgendwohin anweisen. *1669:* Czeglédi uramnak is iratott urunk levelet, de nem egyébrúl, hanem az mely pénzt ú nagyságok odarendeltek, afelól, hogy más alkalmatossággal megküldik ú nagyságok [TML IV, 491 Székely László Teleki Mihályhoz].

odarendelt (vmilyen munkára) kirendelt/parancsolt; scos prin poruncă (la lucru); (zu irgendeiner Arbeit) hinbestellt/beordert. *1792:* ezen Város nagy Ország Uttyában lévén ... ama nevezetes Nagy Meszesen lévő Utakat minden nagy essözés alkalmatosságával Százanként oda rendelt emberekkel égy nehány napokig kelletik ujra tsináltatnunk, annyira hogy ha ezeket, külömben is, igen sok terhekkel küszködö Városunk szorgalmatoson nem tsinálna, minden felé járhatatlanok lennének az innen ki menö Utak [Zilah; Borb. II].

odarendeltetik vhová irányíttatik/állíttatik; a fi trimis acolo/în acel loc; irgendwohin hingelenkt werden. *1677:* Az szászok gyalogi felól nekünk is írtanak. Nem tudjuk: kellessék-e hittel kötelezni vagy nem, holott nem udvari gyalogok ... Mi elbocsáttatások felól azt a választ adjuk: az tanácscsal megegyezett értelemből az haza határainak oltalmazására rendeltetvén oda, elbocsátásokhoz nem szóllunk [TML VII, 461–2 a fej. Teleki Mihályhoz].

odarohan odaszalad; a fugi acolo; hinlaufen. *1758:* Keresék a tolvajt a pinczetorkába ... lakat zördülés esett kiáltás azonba hogj itten vagjon azonba oda rohanván hogy meg fognák nagjot virditte [Kvh; HSzjP Kolosvári János (23) vall.]. *1794:* ugy rohontonok oda egynéhány férjfiak [Marosztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 73].

odaromlik odapusztul; a muri/pieri acolo/în acel loc; verlorengehen. *1664:* senki ebbúl az várbúl" az lövö szerszámokat ki nem hordhatja, mert az hid most is alig áll ... bejövetelemkor az én lovam alatt is egy helyen betörék, csaknem oda romlék az lovam [TML III, 288 Stepan Ferenc Teleki Mihályhoz. — "Székelyhidból].

odaront (erőszakosan) el/odavisz; a duce/lua (cu forţa); (gewaltsam) hin/wegführen. *1719:* (A katonák) lovokot elvevén egy s két hétig s tovább is oda rontván, nyargalván mind lovokra az egy forintot, mind magokra a személyes adót rájok vetik és extorqueáljákis [Cssz; SzO VII, 263].

odarontás (kényszerű) odavivés; ducere/deplasare (forţată); (gewaltsames) Hinführen/bringen. *1662:* Palatinus midón szinte már induló félben volna Kassáról, érkezék híre postán, meg ne indulna, mert már oda hijába menne. Kinek mennyi búsulása, törödése lött légyen az ármádának odarontásán, az nagy káros veszedelmén és gyalázaton, akárki megítélheti [SKr 141].

odarugaszkodik 1. odanyargal; a călări acolo/în acel loc; hinreiten. *1743:* midón egj alkalmatossággal az falú közönséges széna fúiben szénát gyüjtettek volna ... meg látván Damokos Jmreh Uram öket, oda rugozkadék az lóval, és szidni kezdé öket [Meződomb MT; Ks 5. XII. 10].

2. vhová odasiet/szalad; a se repezi acolo; irgenwohin eilen/laufen. *1631:* hogi megh rikanta magat az földuarine fia oda rugozkodanak az keözbe(n) elejben ... s hat eök eözue czapkottak kette(n) [Mv; MvLt 290. 50a]. *1661:* Csak tudhatnám, Kegyelmedet hol találom oda rugaszkodnám [TML II, 39 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1779:* tudván pedig azt hogy a fiaimis kün volnanak az halászaton, énnis oda rugaszkottam ... Láték egy Czigant az kiis Stephan nevü beressit az Expon(ens) Urnak vgy meg üti homlokba, hogy mingyart még az egész abrazotyat is el lepi a vér [Záh TA; Mk V. VII/12 Punze Gyorgyitza (62) jb vall.].

3. odaszökik; a sări/a se repezi la cineva; hinspringen. *1768:* Vonu Tominyi ... meg szidá ... Popa Vaszilynak Anyát, ez hozzája rugozkadván verni útni kezdé egy bottal ... torkánál fogva fojtogatván, hogy tolvajt ne kiálthasson ... Vonu Tominyi ... oda rugazkattam és egy mástol el valasztottam eőket [Katona K; Born. XL. 81 Dan Lázár (26) zs vall.].

odasiet sietve odamegy vhová; a se grăbi acolo/în acel loc; hineilen. *1574:* Ersebet beolch Ianosne Azt vallya hallota hogy valamy harch Tamadot volna Monostor wchaba, Es hogi az fiais keoztek volna es meg eolnek, Syet oda es ... wgy talalta Eoket hogy egimassal feddenek volt de ... ely ozlottak onnat bekewel [Kv, TJk III/3. 386]. *1662:* Az mieink ... tudván, hogy a vajdáné fiastul Szucsva várában volna, egyenesen oda sietének [SKr 325]. *1665:* Rottal uram három vagy négy ízben is írt s kéretett, hogy siessek oda" [TML III, 425 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz. — "Szatmárra]. *1710:* mivel hír vala, hogy Lándorfejérvár visszavételire a török nagy erővel jöne, bádensis herceg odasiet, hogy a töröktől megoltalmazza [CsH 222].

odasikkaszt elsikkaszt; a sustrage; unterschlagen. *1710 k.:* Ök ... a húsra rendelt commissariusoknak vagy conniveálván, vagy ugyanazokkal egyetértvén, odasikkasztták 25.000 marhának bőrit, faggyat, mert soha exactióra az a sok marha nem jöve [BÖn. 799].

odasinylődik sinylődve/nyomorultul odamarad vhol; a rămîne mult timp undeva într-o stare deplorabilă; schmachtend/elend irgendwo bleiben. *1781:* oda ki valahol le betegedet oda Sinlódót késöre került haza [Káposztássztmiklós MT; Told. 45/10].

odasújt kb. (sietősen) odakanyarítja az aláírását; a-şi pune iscălitura/semnătura acolo (în grabă); (rasch) unter-

schreiben. *1710:* megijesztetvén Carafától, hogy addig Szebenből ki nem mennének, csak meg kelle eskünniek a császár hűségire, Teleki legelől csakhamar odasújtá. Azután a szegény fejedelemre is ráküldvén Carafa, neki is csak deponálni kelle a homágiumot Fogarasban[a] [CsH 209. — [a]Az 1688. május 9-én kelt behódoló iratról van szó].

odasül ? elvesztődik; a se pierde; verlorengehen. *1584:* Jgiarto Georgy Coloswari ... vallia ... az Daroczy Janos leany giermeky, valtig keresek teorwenniel s perlettek Daroczi Petert az Attioktol rea (!) nezendeó rezeokert hog peter ky Aggia reszeket, seót en voltam p(ro)catorok az leany giermekeknek, de vgia(n) Daroczy Peter kezenel maradwa(n), es oda Swle ezenkeozbe [Kv; TJk IV/1. 230].

odasüllyed 1. elvész; a se pierde; verlorengehen. *1710:* Mikor Barcsait megfogák ... féltvén, ha megnótázzák, jószágát elveszik, a suki jószágát titkon Székely László kezében bocsátja ... s amaz hittel fogadá is, ha Isten kiszabadítja, visszaadja. Mégis azalatt a fejedelemtől magának megkéri, soha vissza nem bocsátá. Azután Barcsai Mihály kiszabadulván, eleget perlé a feleségit, ki Haller Istvánhoz ment vala férjhez, csak oda sülyede Suk [CsH 178–9].

2. elpusztul; a muri; zugrunde gehen. *1710:* A szegény Sándor Pálnak használa a Thököly bejövetele, különben odasülyed vala pogány országban [CsH 236].

odasüt elsüt, nyakába sóz; a vinde ceva prin viclenie; anbringen. *1763:* ha a két Sézás Lo nagjab let volna ugjan ada Sütném mast Tudi (!) Sigmand Urnak, de kitsidelli [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.].

odaszánguld (lovon) odanyargal; a călări acolo/în acel loc; (zu Pferd) hinrennen. *1588:* latank keet Embertt ismegh weztegh wlny, Eznek wala, El kire teóllem Az kopiat[a], s oda zagwlda, es el fwtamek eggik Az embereknek [Perecsen Sz; WLt. — [a]Erdőteleki Márton].

odaszakaszt szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *Isten ~ja vki nyakát* Isten elpusztít vkit; a-l prăpădi pe cineva Dumnezeu; Gott richtet jn zugrunde. *1635:* oda szakaszsza Isten az niakatokot bestie lelek kurua fiai [Szacsva Hsz; BLt].

odaszakasztatik (másoktól) elválasztatik; a fi separat (de alţii); getrennt werden. *1662:* a szorosbul a mienk ellen feles lovas török ütvén ki ... a gyalog szállott dragonyok odaszakasztatván, levágattak vala [SKr 412].

odaszalad odafut; a fugi acolo; hinlaufen. *1623:* affele diznokban masunnat oda szalada az mw szallasunkra [Csicsó Cs; BálLt 60]. *1751:* Ismét más alkolmatossággal mikor Vándor Iuon és Péter a' Mester Házára menvén a' Mesternét megh verték azon lármára oda szaladtam az holott is engemet ujjobban le taglának megh verének [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1768:* estve hallattam az uttzábol ... Boka Mitrának Feleségit kintálodni es oda szaladtam ... es lattam Boka Mitrát az földen mint egy holtat heverni [Kiskaján SzD; BK. Pupa (?) Grigoria (36) jb vall.]. *1782:* oda szalada hogy egy darab fával teten üsse meg [Szörcse Hsz; HSzjP Donat Debora (34) ns vall.]. *1804:* a kutyák ... a kapun kivül levö magos partos Szegeletben a Sertéseket körül vévén, en oda Szaladtam, és a partrol vizben bé hánytam a kutyák elöl | az Exponens Ur oda Szaladott az hol az Sertésekre valo kutyák ugatása és Sertések röhögése volt [Dés; DLt 82/1810].

odaszaladott odafutott; care a fugit acolo; hingelaufen. *1720:* az oda szaladot Marhakat ki szokták belölle az Lovászok kergetni [Koronka MT; Told. 26]. *1776:* a veszekedésekre oda szaladot katona káplárnak tet relatioja bizonyitya, hogy ok nagy lármával mentek [H; Ks 111 Vegyes ir.].

odaszáll 1. megszáll vhol; a trage (la o gazdă), a se opri undeva spre a fi găzduit; absteigen. *1606:* Az keórtuettis zedgietek megh jmezt, azt mútata az mely alatt az zeker vala ... s mo(n)da nekem az keózes volna, mjert oda zallottal, de en meg nem zedem [UszT 20/203 Brittannús Imreh de Kis Kede pp vall.]. *1705:* megmondák nékem, hogy mikor Schlick uram még elsóbben béjött vala Kolozsvárra, egy Viard nevü colonellus odaszállván, felrontotta az boltot és feles szőnyegeket és paplanokat, óntál, tányér és rézkandérokat az úrét elvitte [WIN I, 642–3].

2. vki házához telepedik; a se muta (definitiv) în casa cuiva; sich bei js Haus niederlassen/ansiedeln | vhová letelepedik; a se sălăşlui/stabili într-un loc; sich irgendwohin niederlassen. *1573:* Marta taligas Albertne, Azt vallya hogy Twgy azt mykor Veres Sigmond meg holt ... Marhaya es eleg volt, valamibe Mostan Veres Thamas vagion mynd Veres Sigmondrol Marat, Mert egy zegen legen volt Tamasnak az attya hogi oda zallot volt [Kv; TJk III/3. 165]. *1585:* Varga Georgy vallia ... Azt Ne(m) tudom, Minemeo Igassaggal birta pulacher Sebestie(n) a' hazat, smint zallot oda [Kv; TJk IV/1. 381]. *1597:* amykor oda zallot reclamalni kellet volna akkor de hogy pacifice le hattak telepednj annak az haz helyek zama zerent ... any hatart zakazt a' teorweny akywel annj zamw ember megh ery [Ipp Sz; Ks]. *1603:* Aztis tudom hogj mikor En oda Zallottam wala mi(n)d köz kert epen wolt, mind az Erökseg kwlön wala [UszT 17/21 Gedö balas Etedy lo fw Ember vall.]. *1625:* eseoben (!) ugj futamodot uala az hir mikor Louaz Janos oda szallot uala hogj az fiat Czore Mihaline bele ualotta wolna[a]; az uta(n) ugj hallam hogj zaz forintal uette megh Bothos Miklóstol [Keresztúríva U; UszT 59c. — [a]Ti. az ingatlanba]. *1629:* Moldouaj Martonis oda szallott voltt [Mv; MvLt 290. 161b]. *1632:* az utolso Fazakas Balas oda szalla abba az házba(n) kiben most Zabo Andras lakik [Mv; i.h. 75b].

3. letáborozik, haddal megszáll vhol; a-şi aşeza tabăra undeva, a campa o trupă; irgendwo Lager aufschlagen. *1653:* Skender bassa pedig a maga pecséti alatt az országba mindenüvé levelet külde[a], és a népet bíztatá, — és Kolosvárra gyülést is hirdetének és táborostól oda szállának [ETA I, 115 NSz. — [a]1613-ban]. *1662:* Az hadnak bizonytalan kimenetelére a fejedelem Salamon nevü falunál a Tiszát szálakkal általköttette vala, és maga is táborostul odaszállott vala [SKr 224]. *1704:* ma jött a híre, hogy a generál Fejérvárat obsidiálta volna és oda szállott volna a Maros-partra, aholott a sópajták és egyéb sóalkalmatosságok voltanak [WIN I, 224].

odaszállandó vhová letelepedni szándékozó; care se va stabili într-un loc; sich irgendwo niederlassend. *1692:* Az töb oda szállandó zselléreknek is dolga s állapotja mindenekben az feljebb megírt mód szerint légyen [Kőröspatak U; Barabás, SzO 386].

odaszállás letáborozás; aşezarea taberei; Lageraufschlagen. *1657:* Kimenvén az táborról az fejedelem csakhamar odaszállásunk után, hogy az sáncot contemplálná ... egy helyben megállapodék [KemÖn. 46]. *1662:* És ugyan odaszállásoknak estin a gyulai alajbég Boldvai Mártonnak beizent vala, hogy a székesfejérvári passa vele való ismeretségért oda be hozzá kívánkozott volna [SKr 569].

odaszállít 1. vhová elszállít/visz; a transporta acolo; irgendwohin befördern/bringen. *1662:* Az mi az Torma István uram búzáját illeti, tudósítson Kegyelmed felőle, mindenestűl mennyi volt, mert mi 50 köbölnél többet nem tudunk, hogy oda szállítottak volna [TML I, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. odaköltöztet; a muta pe cineva în acel loc; hinziehen lassen. *1573:* Kolosy peter hity vtan azt vallia, hogy vagion hat Eztendeie Mikor az Ilona Azzony Molnar Mattet az hazba Bochatta ... De Most ... ki akaria volt kwldeny az Azzony Mert Mast zallit oda [Kv; TJk III/3. 273]. *1653:* igen szép gyümölcsös és lapos veteményes kert vala a barátok idejében. Azután osztán, hogy eskolát csináltanak belölle, és a deákokat oda szállitották belé is, ugyan kert vala [ETA I, 111 NSz]. *1700:* Az Eccla adosságát ha Dési György Sz György napig le nem tészi; az Eccla a' szász Cantort oda szállittya, mint hogj a' Háza vagjon réssz szerént az adossagb(a) kötve [Kv; SRE 68].

3. odatelepít; a stabili/coloniza; ansiedeln. *1651:* az mely Jobbagiokat az Azzoni oda szallitot ... valamikor akaria el vihesse minden iouokkal [WassLt].

4. (hadsereget) vhová vezényel; a trimite în misiune (o armată); (Heer) irngendwohin kommandieren. *1653:* A bassa megindula a vár[a] aloll és alá mendegele Buda felé, és a hódoltságra telelni alá méne, és az hadait oda szállitá [ETA I, 43 NSz. — [a]Komárom]. *1662:* maga is mind 'a fejedelemasszonnyal s az urak is Husztról odahozatták vala feleségeket, s hadait is mind környül odaszállitván, egy ideig ott laktak vala [SKr 669].

odaszállíttat 1. vhová elszállíttat; a dispune să fie dus/transportat în acel loc; irgendwohin wegbefördern lassen. *1772:* Mi légyen az oka[a], Isten tudja. Némelyek azt mondják, hogy a kenyérnek szűk s a sónak a felső országokon lévő rosszasága miá sok ezer emberek elhalván, oda akarná őfelsége szállíttatni [RettE 276. — [a]Annak, hogy a hatóságok hétszázezer mázsa sót gyűjtöttek össze egyes helységek raktáraiba].

2. letáboroztat; a ordona aşezarea taberei in acel loc; lagern/ein Lager aufschlagen lassen. *1710:* Pekri ... Hársag mellett erős sáncot csináltata, a hadaknak jobb részit oda szállitatá [CsH 380].

odaszállíttatás odavitetés; transportare în acel loc; Hinbeförderung. *1665:* Az úr abban difficilis levén: a vár[a] kicsiny és másé is lévén s a várossa hódolván, nem itélte illendőnek oda való szállíttatásokat[b] [TML III, 390–1 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]Nagykároly. [b]A municiónak és a marháknak].

odaszállíttathat odavitethet; a putea transporta în acel loc; hinbefördern lassen können. *1663:* tegnap Cob uram s a követ küldettek vala ki hozzánk egy commissariust ily dolog végett, hogy vagy 600 köböl búzát akarnának oda Kővárban szállíttatni s igyekeznénk szekerek szerzésében, kiken oda szállíttathatnák fizetésekért [TML II, 421 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

odaszámlál oda/hozzászámít; a adăuga la socotelă; hinzurechnen. *1570:* Obel Gergel hithy zerent vallya, hogy ... Henzel Janos vgian Arw zerent veotte megh az zebeny Azzontwl az Hoz peternek ket Rezet, fl 200 vgy hogy az Theob atthyafyak kyk volnanak Az azzon megh Elegithe az 200 fl-bol, Mely 200 fl-t keozybe az Eleby 40 fl-ot oda zamlaltak [Kv; TJk III/2. 206].

odaszánt (más földjéből vki földjéhez) elszánt; a lua în posesie la arat (o fîşie mică) călcînd răzorul; (vom Feldstück eines anderen zu seinem Feld) wegpflügen. *1568:* mikor my Colosy Gasparnak kezdenk szantany, akor szantua vala mellette az Balas kowach fołde, es my harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach fołde fele benne, tudatlansagunkal, de hogy ezwnkbe wewok esmet viza zantok [Kv; TJk III/1. 222].

odaszármazás vhol való letelepedés; stabilire (în acel loc); Niederlassung. *1758:* hat esztendős voltam, mikor az édesanyámat elvette[a] s mindjárt kimutatta a fogafehérét, mert az édesanyámnak egy Rogoz Marci nevű jobbágyát talán egy héttel odaszármazása után meg akarván verni, a házban megrekesztette volt s úgy verte-kinozta [RettE 60. — [a]Az emlékíró mostohaapja, Kolosvári Dániel].

odaszármazik odatelepedik; a se stabili în acel loc; hinsiedeln. *1669/1726 k.:* Mivel Dées várossát a Nemes Ország ... nobilitálta meg akarván feles néppel telepiteni ... sok felől származnak oda az emberek a nemesi szabadságra [Dés; Jk 4]. *1752:* Néhai Désházán lakott János Istvánt vagyis Nemes Gábort ugy értettem, hogy Falumb(a) Désházán Petkes Kis Annat elvèvén a Kurucz világkor, ugy származott oda, és ottan sok féle nevei voltanak [Désháza Sz; Ks 101].

odaszármazott odatelepedett; care s-a stabilit în acel loc; hingesiedelt. *1780:* a szegény Eckhard is megholt ... Feleségül vette volt el Désről Filep Ádám nevű székely, odaszármazott ember leányát, de attól elvált volt [RettE 411].

odaszegez szeggel odaerősít; a fixa/prinde cu cuie de ceva, a bate în cuie; festnageln. *1744:* Ezen Udvarban vagjon köböl állo pincze kettős ... A belsőnek Zárja két vas szkábával van oda szegezve, fa kolcsal nyilo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1765:* az Executor ugy nyomorgatta, Sárba ültette, és hóra, meg furván a gerendát, szakállát vagy háját oda szegezte faszeggel, gombolyokban kötötte, s e képpen a Contribuens népet nyomorgatták [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 298].

odaszegeztet szeggel odaerősíttet; a dispune să fie fixat cu cuie; an etw. festnageln lassen. *1662:* a székelyhídi határban ... egy szép halastót ... tiszta kecsegehalával meghalasitott vala[a], a pataki praefectusa, Debreczeni Tamás által ... számos hordó kecsegét parancsolván beleküldeni .. melly igen gyenge halak hogy a szánakon való hordozásban is meg ne törödnének ... a hordók feneke eleiben ... vászonból parancsolt vala ollyan előzőt csináltatni és odaszegeztetni [SKr 296–7. — [a]I. Rákóczi György].

odaszerez vhová állásba juttat; a plasa într-un post; jm eine Stelle verschaffen. *1570:* Angalit Emryh gasner Eozwegie, Ezt vallya ... Hallotta aztis hogy az Gereb Balas leania ezt Montha hogy Nem tagadya azt hogy harom forintot adot hoz Bartos az espotalba, Mykor az Eochet oda Zerzette volt [Kv; TJk III/2. 155]. *1659:* Azt is hallom, hogy beszélik, hogy Desznit vissza adják Barcsainak s azt mondta Tisza István, hogy az öcscsét szerzi oda kapitánynak [TML I, 317 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

odaszoktat odacsalogat; a atrage (la sine); hinlocken. *1688:* az Szénási Majorjában levő nemetek egj szegeny Embernek a gjermeket oda edesgettek szoktattak egj ůdó el telvén aszt fogtak ra hogj az puskajokat el lopta [Kv; UtI].

odaszól 1. (röviden) mond vmit a közelében levőnek; a se adresa (scurt) cuiva; etw. einem in der Nähe befindlichen (kurz) sagen. *1584:* Christina Cheob Iosanę vallia, Olah Tamasnak Semmy gonozt Nem zola Zengeo B(ene)dek, hane(m) tiztesegesen Mene ell es azonba wtny kezde Tamast Seres Balint ... de B(ene)dek oth Ne(m) volt hane(m) tauol Nezy vala, es semmit oda sem Zolot, hane(m) chak igy zola oda, wsd ne banch (!) wsd Ne banch, de semmit Ne(m) vetet [Kv; TJk IV/1. 376]. *1669:* mikor Balogh Laszlo Uramot Vasárhelyi Gyűlesen meg Szolitotta az Fiscus én mondam Praesidens Uram(na)k hogy az Országh szolgálattyáb(an) vagyon ... megh Praesidens Uram megh Szolita, ki kért arra hogy oda Szollyak [Gyf; SLt 30. A. 9 St. Déczei de Thorda (35) ns vall.]. *1843:* oda szolla Mészáros Szabo János — mondván: — na baszszam a' Thot Teremtésedet, — hát miért nem tudtál másokatis exequalni, — mint éngemet [Dés; DLt 586. 5].

2. szól/közbenjár vki érdekében; a interveni pentru cineva; sich in Interesse js einsetzen. *1591:* Thudom hogy egy estwe Jeowe hozza(m) kere valami belenczieket teollem ... magam menek oda s latam hat deak Thamast fogta megh harmad nap mulwa vagy masod nap kwldi hozza(m) az Jstenert keretet hogy lennek kezes erette haromszoris kwldeott hozza(m) vegre menek oda szollek Galffi Jstwannak vgy kere(m) kj teolle kezessege(n) [UszT].

3. odamond; a-i spune cuiva (în faţă) părerea; gründlich die Meinung sagen. *1704:* Ma hívta vala az urakat az úr egy galócára ... amelynek alkalmatosságával is sokáig ittanak az urak. Annak utána pedig kártyához fogván, egész késői mind kártyáztak. Apor uram Haller urammal öszve is kapván, egymásnak rútul odaszólottanak, mint részeg emberek [WIN I, 79].

4. ellenez, tiltakozik; a protesta pentru ceva; verneinen, gegen etw. Einspruch erheben. *1550:* wk warczaban[a] löttek ez wylagban es otth neweködtek volna es az Cylla mezön, diszno barommal es egieb fele barommal sokat Jartak, de wk soha nem twdgiak, hog' az monostoryak oda szoltak wolna hanem myndeltik (!) walkayak, kelecelyek, wyfalwyak eltek [MNy XXIV, 291–2 Briccius Andro de gyalw et Benedictus gycher de Lona jb vall. — [a]Eltűnt település M.valkó (K) táján].

odaszólat odamondat, vki által megmondatja a véleményét; a dispune ca cineva să spună cuiva părerea lui; seine Meinung sagen lassen. *1673:* azt is írja nekem egy barátom, nekem tulajdonítják az Petróczi megfogását ... Isten itílje meg s Kegyelmed is tudja, úgy van-e, nem-e? Ezeknek, Uram, én bizony keményen oda szólyattam [TML VI, 424 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

odaszólít odahív; a chema acolo; hinrufen. *1570:* Bonchiday Gergel, Es Eotthues gergel ... vallyak, hogy Az wthan alwan Eotthues ferencz panazolkodyk volt nekyk hogi Nem twggya myt kellien az kwtthnak mywelny hogy Ely apad az vyz beleole, Azonba Megen volt azon eleh az kwt asonak egyk (!) hogi megh latthya oda zolyttia, Es azt Mongia neky Jo attiam fia Nem Thwdom myt kely Mywelny az kwtnak hogy ky apad az vyz beleole [Kv; TJk III/2. 194]. *1573:* Dorottia Nehay Zabo lazlone Azt vallia hogy latta puskarne Egi darab giolchal kalachsitěneh Satoraba Ieot, Eotetis oda zolitotta es kerte hogi meg Merneh, Eo hogi meg Merte volna Igen kichin heat talalta hogi 12 zing Ne(m) volt [Kv; TJk III/3. 268]. *1775:* kötéllel keresztül kasul mérvén a ... Földet ... Nyilat csinálának 's azon Nyilakat egy kucsmában hányván egy kis Pásztor Gyermeket Szolitának oda 's azzal ki huzaták a' Nyilat [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1806:* Mészáros Áts Joseffne bé tekintvén az ablokon s hogy látta az ágyban fekůni nagy időn másod magával Kerekes Máriskot, ugy szollitotta oda az Exponens Aszszontis hogy nézné meg [Dés; DLt 250/1808 Keresztes Susánna Pruner Mártonné (34) ns vall.]. *1817:* azon hellyen a' hol a' Ló meg Döglött is a' kis fijam tanálta meg ... ó is szollitott oda hogy ne Apa itten egy ló van [Szárazajta Hsz; HSzjP Nagy István (36) prov. vall.].

odaszólíttat odahívat; a chema prin cineva; jn hinrufen lassen. *1653:* egykor látám, hogy gubernator uram vagy negyven lovassal jó az Olt mellől. És hogy meglátott volna, megtartózék, és oda külde egy lovast és oda szollittata [ETA I, 127 NSz].

odaszorít odanyom; a apăsa/strînge de ceva; hindrücken. *1771:* most az közölebb el mult tavaszszal ... egykor a midőn itattam volna, es dörgölődvén egy csutakhaz le esvén az ökör odaszoritotta az csutak az lábát és ázolta mind Sánta [Mezőmadaras MT; BK. Szőcs Vonya (41) zs vall.].

odaszorul 1. beleszorul; a se strînge de ceva; eingeklemmt werden. *1597:* Kalmar Ambrús ... wallya ... ez fogoly legenys ... egienessen rea valla hogy eois tars wolna az orsagban, mert az feizewelis ew fezitette volna fel az ladat s az penztis ew veotte volna ki beleolle, seot megh az kezeis oda zorült volt az ladaba [Kv; TJk VI/1. 5].

2. vhol odareked, ott reked; a rămîne în drum; steckenbleiben. *1704:* Nékem is hozott levelet Szilágyitól, kiben irja, hogy Moldovából megjöttenek az öcsémmel, Gyulai Istvánnal, és írja, hogy embert fogadtanak volt, hogy általa végére menjenek, az én marháim, kik ebben a tumultusban oda szorultanak volt, hová löttenek [WIN I, 277].

3. kényszerüen tartózkodik/marad vhol; a fi constrîns să rămînă undeva; sich gezwungenermaßen irgendwo aufhalten. *1660:* Én is tegnap voltam szemben hitre az fejedelemmel Görgény várában, mivel oda szorült [TML I, 579 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1705:* odamentenek[a] valamely németek és rácok, kikben a kurucok meglövöldöztenek. Azután maga odamenvén Graven uram kérte, a kastélyokat hogy adják fel, minthogy mindenestül fogva oda szorultanak volt [WIN I, 524. — [a]Disznódra (Szb)]. *1780:* Magokis a' tehetősek kik most biztattyák magokat edgyütt annyi veröt fognak hogy nem építhetik s még hama-

rébb pusztul, mert edgy Gazda két kézzel két három verő épitésire nints mód hogy el érkezzék, hanem[a] sokat fog fel, 's egyiket épiti az hól mivel, másutt veszedelmezik a' Czimboraság miatta, 's a' szegény kinek kevesebb vas száma lesz, de oda szorult mivelni épiti ha mivelni akar a' tehetős részirölis [Torockó; TLev. 9/16. — [a]Utána kimaradhatott: *ha*].

4. szűkös helyre szorul; a fi înghesuit într-un spațiu strîns; in eine enge Stelle eingepreßt werden. *1586:* Az Hidelwiek kewansagat semmi keppen varosul megh Nem engedhettek, Mert lattiak hogy minden fele baromnak arra a' veolgre kel zorulnia ... Azert hogy ot Juhis Iarion, Az Barom is oda zorullion es ot zantasis legien, Nem itilik eo kgmek engedheteonek [Kv; TanJk I/1. 27].

odaszorult vhol benn rekedt; rămas închis undeva; irgendwo steckengeblieben. *1662:* A fejedelem, hogy mindjárt rájok szállana az odaszorult pártosokra, neki megparancsolván, kívánsága szerint reá bízta vala [SKr 233].

odatakarít odahord; a căra/duce acolo; hintragen. *1614:* adá[a] az fejedelemséget Báthori Andrásnak, az nagy szegény ártatlan papnak, és ő maga egy falka ideig Vécsben[b] lakék, minthogy minden kincsét is odatakarította vala [BTN[2] 47. — [a]Báthori Zsigmond. [b]MT].

odatakarodik odagyűl; a se aduna în acel loc; sich versammeln. *1736:* Nagy-Boldogasszony napján az monostori templomban búcsú volt, messze földről az catholicus mind urak s mind nemesség, község oda takarodtanak [MetTr 435]. *1829:* mivel ott suhult ház nintsen a' mezőröl mind oda takarodtak az egerek [Kv; Pk 6].

odatalál odatéved; a ajunge undeva (fără să vrea); hingelangen. *1573:* Somogi Janos hity vtan ezt vallia ... mykor eo egczer az zeoleobe myel volt, talal oda Jweges Janos, mond, ez volnae az eottwes Lerincz zeleye [Kv; TJk III/3. 259].

odatalálkozik (váratlanul) odakerül/téved; a ajunge undeva întîmplător; (unerwartet) hingelangen. *1568:* Andras Katho ... fassa e(st) ... kyraly vcyan megiwnk vala Bornemizaneual, seres Anna oda talalkozek es ennekem azt monda[a] [Kv; TJk III/1. 228. — [a]Kőv. a nyil.]. *1573:* ⟨eoi⟩s oda talalkozot, Mykor Molnos mihal az Sombory ⟨har⟩minczadost Mihal deakot vendegge hytta volt [Kv; TJk III/3. 210a]. *1605:* meg is verhették volna csak ezek is minden hadát Rácz Györgynek, hanem a csatej patej közt futtában találkozott oda Petki János és felszóval kiáltotta, hogy fusson a ki futhat, mert, ugymond oda vagyunk [MonIr. XXXIII, 61 Gyulafi Lestár felj.]. *1618:* 23 die Octobris mentem vala az reszkitábhoz az új csausz leveléért és odatalálkozék Mark Antoni [BTN[2] 148].

odatámaszt nekitámaszt; a rezema de ceva; an etw. (an)lehnen. *1617:* Varga Miklosnet ... az katona az kemencze oldalahoz tamaztotta oda es ugy cziokollia uala [Mv; MvLt 290. 27a]. *1803:* Nézze meg ked azért csináltatták a tzifra Tornátzot Fodor Sigánéjék hogj inkáb s.v. meg baszhassák a Katonák a Pintze Torkáb(an), mint hogj odais tamasztatták a Leányát [Aranyosrákos TA; Borb.].

odatapod el/odatapos; a călca (în picioare); zertreten. *1657:* mivel az kapu bé vala töltve, lyukon akartam volna kiszaladni, magamat is oda tapodtak volna, s fojtottak volna [KemÖn. 217–8].

odatart 1. odanyújt; a întinde/ține acolo (în dreptul cuiva); hinreichen/halten. *1600:* Moises Vramis egy falka penzt az aztalra olwassa ... azis az siwegith oda tarta, s oda haita az aztalrol, az siwegében, De meni wolt, ne(m) tudom [UszT 15/33 Matthaeus Zeöch Semienfaluien(sis) (56) vall.].

2. vmerre/vkihez megy; a se îndrepta spre ceva/cineva; irgendwohin/zu jm gehen. *1639:* en nem hallottam hogy Modovay Marto(n) orgazdanak montta volna Meszaros Jmrehet, hanem latom hogy hulmi lator lo kótó vagion mind oda tart azt tudom hogy valamit hozhatnak azok a lokótók [Mv; MvLt 291. 201b].

3. (erőszakosan) magánál (vissza)tart; a reține (cu forța); (gewaltsam) bei sich zurückhalten. *1586:* Az leweleket egybe keotem es egy tallerral egyetemben Gazda(m) Azzoństol oda kwldem ... sok ideigh tarta oda leweleimet [Kv; TJk IV/1. 583]. *1594:* Tartotta oda Lûgosra az Lowatt 3 Egez hettig ... az Nyergett es az fekitt oda wezttettek [Kv; Szám. 6/VIII. 166 Casp. Semel sp kezével]. *1600:* maior hazamra hatalmasul rah ytüen, haro(m) zaz Juhomnal teóbbet el hoztak, melljnek az feyeoje zaz tizen hat wolt, es azt egy hetigh oda tartottak, feitek [UszT 15/81]. *1614/1616:* Azonkeppen szaz sot az Jegh rakasert kellet volna adni de meg nem atta aztis negy esztendöig oda tartotta [Kv; RDL I. 100 Joannes Bottyani civis opp. Colos senex (60) vall.]. *1654:* Orda feozeo wsteomöt tartotta oda melyben ket veder orda volt az iutalma [HSzj *veder* al.]. *1660:* minden eokreimet az mezeőre ki haítatuan egy gyermekkel Eger Banczi nevűvel eokreimre hatalmasul rea menven ... mostanis azon hatalommal oda tarttya nekem szegeny embernek nagy karomra es fogyatkozasomra [Kv; TJk X/3. 280–1].

4. vkihez/vhová tartozik; a aparține de cineva/ceva; zu jm/einer Sache gehören. *1570:* Kwtas Jsthwan Ezt vallya, Thwgya Azt hogy Markos Ambrws Antalnak az Atthia megh holt volna ... Ez Markos Antal volt ĕrebyk (!) gyermeke az Theoby Approk voltak, es ez Anthal Thartotta Eoket, Mykor annera fely Ĕrégettek volna, Aztis Latta hogy Antalnak az Eochey Magoknak kereskettek ky Barom Mellett ky penigh lo haytassal, chyak hogi Thartottak oda Antalhoz mynt atthiokfiahoz [Kv; TJk III/2. 137]. *1614:* Chjat Janos igen vagdolt ember buzaert keotte magat Dersi Janosnak s ket ökörert, migh megh adhattja Anni 2 hogy oda tart [Kövesd MT; BethU 30].

odatartatik visszatartatik; a fi reținut; zurückgehalten werden. *1761:* Szolgalattya ezen két Jobbágyoknak ... az hogy mikor oda mennek dologra egy jo darabig oda tartattnak [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 457].

odatarthat (magánál) visszatarthat; a putea reține; (bei sich) zurückhalten können. *1606:* az mely marhakat ... az eó kezehez adott, Azokban nemelljeket egy teólle el vett loúayert adott ... de hogy Adúa attak volt kezehez ne(m) dúlt marha volt, ne(m) tarthatta oda [UszT 19/19].

odatartozandó odatartozó; care aparține de ...; hingehörig. *1801:* Midón a Kolos Monostori Béres Biro edgy más oda tartazando Béressel szoba jöttek, en is a fogadoba voltam [Kajántó K; FiscLt Markosán Szimnyina (18) hajadon leány vall.].

odatartozó odavaló; care aparţine de ...; hingehörig. *1663:* az oda tartozó vidékbeli puskásság és nemesség felől mit irjon, értjük [TML II, 412 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

odatartóztat ott-tartóztat, visszatart; a reţine; zurückhalten. *1662:* Az vezér, míg a nagy summa pénz megküldetnék, a követeknek néhányát, mintegy zálogképpen odatartóztatta vala [SKr 455].

odataszít odalök; a împinge ceva acolo; hinschmeißen/werfen. *1710:* A székely is a kopiáját visszafordítja, Teleki mondja neki: „Ugyan nekem hozod vala a kopiát?" Mond amaz: „Egy szerencsére, nagyságos kegyelmes uram, bizony odataszítom vala" [CsH 171].

odataszíthat odalökhet; a putea împinge ceva acolo; hinstoßen können. *1841:* láttam hogy a kantza tsikot a Butsi ur lova ... játtziságbol meg kergeti ... egy jukba ... el törte a lábát, már hogy-hogy nem, anélkül hogy valamitöl meg ijedhetett, avagy valami oda taszithatta volna [Dés, DLt 1541. 2b Grosán Iuon[a] vall. — [a]Csatáni (SzD)].

odatehet szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *nevét ~i* nevét odaírhatja; a putea subscrie (la ceva); seinen/ihren Namen hinschreiben können. *1853:* Igy ott[a] eljárva, már arra Semmi modon nem mehettem, hogy tegye oda a' nevét; pedig megmondám, hogy a' mint a' Csehi Biztos oda tette, ő is oda teheti — a' vala a' felelet, hogy ötet Cseh nem regulázza [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek nyil. — [a]Ti. Dabjonban és Dabjonújfaluban].

odatekereg időz vhol; a rămîne mult timp într-un anumit loc; irgendwo (ver)weilen. *1663:* az egész ország hada Fejérvárnál mustrál meg, én is oda megyek és úgy hiszem, hideg őszig oda tekergünk, mivel az fővezér úgy parancsolta, táborban legyünk [TML II, 585 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1682:* Stephán Iuon szegődött pakulárja volt Diosi János Ur(amna)k szám ádatlan szőkött, égy ideigh oda tekerget [M.köblös SzD; RLt Nagy Ferencz (60) jb vall.]. *1831:* Dávid Antal ... a Boltamba bé lopta magát és el lopatt volt 110 Rftakat, mellyet észre vévén hertelen a zsebiből huztuk ki másakkal edjüt, melly tettiért ... el szőkött s oda tekergett egj néhány esztendeig Magjar országon [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő vall.].

odatekint 1. odanéz; a se uita la ...; hinschauen. *1570:* Paly Janos, Ezt vallya, hogy Ew Borth Theoltet volt Barat Istwan hazanal, Azonba Latta hogy Kys Isthwan ky vonta volt zablayat ... Esmet oda Thekintet es latha hogy az zablya Mindenesthwl Nagy Imreh kezebe volt [Kv; TJk III/2. 195]. *1588:* Chyoma Balas perechyeny, Bathory Sigmond Jobagia hyty vthan ezt walla: hogy hallam Az zendeólest hogy leön, oda tekintek chyan Janossek fele, hogy Az zolgam kezde mondany, hatt Immar Erdeótheleki Marthon kezeben nyncz kopia, megh eóklelte wolt Immar chyan Janos [Perecsen Sz; WLt]. *1600:* Zynthay (!) Palne Margith monostory azzony ... vallya ... azon erkeze(m) ky hogy kezdek mondany ahwn vgimond az az féketebely Mind vede annak eleotte es im az is neky tamada, oda tekintek tehat az megh holt embernek az hajat rangattya [Kv; TJk VI/1. 507]. *1657:* mellik kezdette elsoben az ueszekedest nem tudom, hanem egi kor az palcza harsogast kezdem hallani, oda tekintek, latom hogi Dobos Georgi uer szőrnyen Janka Mikloshoz [Berz. 12. 92/127]. *1771:* látta ... hogy Bogdány Jánosné a leányának odavetett egy csomót a ka(t)rincájába, és azután oda tekintvén látta, hogy olvassák a pénzt [M.hermány U; RSzF 267].

2. szemmel tart vmit; a ţine sub ochi, a nu pierde din vedere; etw. im Auge haben. *1675:* Úgy vagyon egy barátomat kértem, oda tekintsen; talám az is nem volt akkor ott, noha az én akaratomból másképpen lett volna [TML VII, 23 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

odatekintget oda-odalátogat; a face vizite din cînd în cînd; wiederholt besuchen. *1662:* gyakorta a fejedelemasszony maga mulatásában is Fejérvárrul is odatekingetvén, magát az új égvétellel újítani szokta vala [SKr 200].

odatekinthet odalátogathat; a putea face vizite din cînd în cînd; wiederholt besuchen können. *1660:* Édes Bátyám uram, bizony Kegyelmednek megszolgálnám, ha Kegyelmed oda tekinthetne Ebesfalvára [TML I, 515 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

odatelepedés vhová való letelepedés; stabilirea cuiva într-un anumit loc; Hinsiedelung. *1671:* Végeztük-is Nagyságoddal edgy consensusbol, hogy connumeraltatván a megemlitett sessiok és fundusok ... a' melly puszta hellyekhez valaki praetendensnek mondgya magát, az ollyanokhoz tudni-illik, mellyek régtül fogván pusztán állottak, ne legyen elég csak szóval az ollyanokhoz való competentiaját állatni, hanem doceallyon rólla, mivel láttatnék sok ember nem anyira maga jószágát óltalmazni mint mások oda telepedését meg-gátolni irigységből [CC 47]. *1824:* Megértvén a nemes communitás ezen szegény ember kévánságát, s általadá azon lakhelyet ... hogy építsen oda és légyen becsületes ember. Oly conditio mellett, hogy ha az otton lévő több zsellére inknek ezen ember odatelepedése valami elszenvedhetetlen kárára lenne és szolgálna, tehát azon esetben azon ember köteles légyen 8-ad napok alatt a nemes communitásnak megjelenteni sérelmét [Jenőfva Cs; RSzF 111].

odatelepedett vhová letelepedett; care s-a stabilit în acel loc; irgendwo angesiedelt. *1669/1681:* Karan Sebesbül es Lugosbul ki bujdosot s mostan Haczok Varosaban lako Nemessi es paraszti rendeknek alazatos könyörgesekbül ertyük, hogy ... oly rend kivül valo dolgokkal oneraltatnak naponként, az mely oda telepedteknek adatot annuentialis Zolyomi Miklos levelevel ellenkezik [VhU 353 fej.]. *1671:* Végeztük hogy ... A' melly hellyeket szántó földeket és réteket az Possessorok közzül nem manutenealtak az odatelepedett Embereknél Privilegiumok szerént meg-adattassanak [CC 48]. *1715:* azon oda telepedett lakosokis körüllette nagj darab helljeket irtogatván a Kurucz Világ után ki mentenek a Gyogjiak oda a Mogosra [Lupsa TA; WH. Girsa Flora (56) vall.]. *1823–1830:* Egy alkalmatossággal valami ötvenen menvén, beszállottunk oda, ahol egy Helvétiából odatelepedett fogadós volt [FogE 251].

odatelepedik vhol megtelepedik; a se stabili undeva/în acel loc; irgendwo ansiedeln. *1653:* Szinán bassa tatáriban — 1594-k esztendőben hogy Budánál telelt vala a török, tehát ott megszeretvén a lakást — Pesten maradtak vala, és oda telepedtek s házasodtak valami tatárok [ETA I, 50 NSz]. *1674:* Minden Nemes ember Annúatim adgio(n) eo kegyk(ne)k Possessor Vraink(na)k, Successorinak vagy Le-

gátáriussok(na)k Capetatim edgy, edgy, io konyha Báránt, az kik(ne)k Johok lészen, az paraszt emberek penigh kik oda telepednek, adgianak mind Johokbol s mehekből igaz Tized dézmát [O.zsuk K/Kv; SLt D. 18]. *1677:* A' Váradi Fiscalis joszágokban lako Nemesség ... tartozzanak producalni Exemptiojokrol ... és ... a' kiknek productiojok, és helyben hagyattatások elucescal, azok ez után-is meg-tartassanak, a' kik penig nem producaltak, avagy az után telepedtek oda, producalván discussioban vétessék levelek [AC 143]. *1722:* az Bolonia ez országba(n) ben járásakor az szarkádiak futottak volt Puszta Egresre, az után ugj telepedtek oda és úgj csinálták oda az Falut [Pusztaegres TA; JHb XIV/7].

Ha. *1781:* ada telepetenek [Msz; LLt 89/5].

odatelepít vhova letelepít; a stabili intr-un anumit loc; irgendwo ansiedeln. *1749:* Ha mit Kabos Ferencz Ur(am) vagy Successori azon mostan alt(al) adott portiob(an) epitendö lészen nem külömb(en) ha a fugitivus Jobbagyok reductiojára költeni fog, mind azok ... aestimaltatván es Pensitaltatván tartozzék Korda Susánna Aszszony és Successori Kabos Ferencz Uram(na)k és Successorinak refundalni, nem külömb(en) ha maga Joszágibol Jobbagyit oda telepitené Kabos Ferencz Ur(am) vagy quo quo modo Jobbágyokat örökösitene azok(na)k el vitelekb(en) szabacscsága lészen [Kv; Borb. II].

odatelepittetik vhová letelepittetik; a fi stabilit intr-un anumit loc; irgendwo angesiedelt werden. *1756:* Hát edgyik Joszágbol, a másik Joszágban hány Jobbágyok, és kik szállittattanak ... hány esztendeje hogy oda telepittetek? [H; JHb LXX/2. 7 vk].

odatér 1. odamegy/kerül vhová; a merge/a se duce undeva; hingehen, irgendwohin geraten. *1583:* Molnar Gergely vallia Eorizeok valank, Es mikor eggywt meeg tizen egy ora vtannis Rezegeskednenek a' korchoma(n) oda terenk vagy harma(n) hogy lassuk michoda emberek [Kv; TJk IV/1. 212]. *1591:* Vaida Mihali ... vallia. Vasarnap estüe kesen, hogi az orzagh vtan megiek vala, kialtast hallek, fogiad, fogiad, vgimond, Oda terek, es talalek egi vy swueget. Azomba latom hogi ez fogoli olahot le wteottek az lorol [Kv; TJk V/1. 142]. *1634:* hallam az Siualkodast es oda terenk [Mv; MvLt 291. 22b]. *1657:* elvégzódvén az tracta, Bécsből visszajüvénk az követekkel. Én is utamban oda térvén megesküvém mátkámmal [KemÖn. 152].

2. vhová odafér; a reuşi să se apropie de ceva; hinlangen. *1754:* magam mint hogy óreg ember vagyak az Iffiaktol oda nem tértem [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

odatestál (örökséget) vkire ráhagy; a testa cuiva ceva; (Erbe) jm vermachen. *1650:* Ezen kül hordott, kadat, czebret, festekest mind oda testalom holtom utan Barta Mihaly fiamnak [HSzj *festékes* al.].

odatesz 1. vhová tesz/rak; a pune undeva/în acel loc; irgendwohin tun/setzen. *1570:* Harangozo Cristannus, Ezt vallya hogy Eotet hyttak volt Segeswary Damakos hazahoz hogi Testamentomot Jrion De ... heltay Gaspar azt Monta hogi hazanal Iria megh ... az vtan eo ez vallo az Testamentum lewelet oda vytte volt Segeswary Damakosnak es Megh olwasta elewtte ... azt monta Segeswary Damakos hogy Tegye chyak az zeonegh ala az Testamentum lewelet ... Es oda Theotte ott hatta [Kv; TJk III/2. 130]. *1574:* Margit Broz Swllerne, Angalit Varga Martonne, Anna Varga Symonne Azt vallyak hogi ketteyt vicey Antalne tanytotta volt rea, Egiket Mas azzon Ember, hogi Beteges germeket kyn az Ebagia New betegseg vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feozek, Es azban feressek, Eok az zerent chelekettek, kylenczer fereztettek, Nemellyik az vtan az Zamosba eotette, Nemellik veotte oda teotte ky penig chiak vduaran ely ontotte [Kv; TJk III/370]. *1633:* ezt az kis hust az meres uta(n) teöd oda [Mv; MvLt 290. 130a/2]. *1667:* Asszonyunk valóban keresé az maga egyet-mása között is, ha oda találta volna tenni, az kengyeleket, de itt nincs [TML IV, 238 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1737:* nalam tartotta Marti Janosne egj parna hejban ket darab vasznat ... meljet meg akkor tött volt oda mikor ez előtt ama zene bona idő következett vala [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Koncz Andrásné Margit (30) jb vall.].

2. vhová beletesz; a pune în ceva; hineintun. *1630:* Kerdeztem most fogsagaba(n) teöle hogj mint let[a] ... azt mondotta hogj eleset mikor ki iöt az ajto(n), czak ugj suhadot el teöle, de ugia(n) halua let s eö maga meczete el az keöldeöketis, s egj ejel az moslekos czeberbe halt, eö maga tette oda [Mv; MvLt 290. 191–2. — [a]A gyermek].

3. beledug; a băga/vîri în ceva; hineinstecken. *1699:* en a' magam földeime(n) káraimat szemlélvén az A. ellene(m) kegyetlenül furialt, hamis hitünek szidalmazott, rea(m) tamadott ... szolgaival Jobbagyaval ... huztak vontak fojtogattak; sőt az ujjatis a' szájamba dugta, nyelvemet akartae ki huzni vagy penig torko(n) ragadasaba(n) hirtelensegebe(n) talalta oda tenni [Dés; Jk 294–5].

4. ráhelyez/tesz; a aşeza pe ceva; daraufsetzen/tun. *1759:* az edes Annya ... amikor az Nyujto padon vala, Bartok Kelemen Uram hoza szem fedelet és ujj főre valot de Bod Andrásné Aszszonyom nem engedé meg hogy oda tegjek [Albis Hsz; DobLev. I/1. 292. 3b Boér Gaborne Nagj Sofi (38) vall.].

5. vhová elrejt; a ascunde undeva/intr-un anumit loc; irgendwohin verstecken. *1582:* Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzonj[a] ... be fwtamék Hegedws Mihalne es az haz heazatiara mene fel es eleo hoza az fedelebeol minden ezwst marhaiat es rwhaiat ... akor mw az hazba laktwnk, es nem twtwk mikor oda tette wolt az fedelbe [Kv; TJk IV/1. 59g. — [a]Vallja].

6. máshová áthelyez/rak; a aşeza/pune în alt loc; anderswohin umsetzen/legen. *1782:* Hallották Illyés György Uramtol beszélleni hogy Biro Sigmond Uram Ditsekedett azzal ó kglmének hogy ezen Utrizált helyen ... ó kglme mozditotta ki a Határkövet és tette oda a hol most találtatott [Kide K; EHA].

7. odair; a aşterne pe hîrtie; hinschreiben. *1775:* Neki volt annyi esze, hogy a Bánffi György leveleit mind elégette, amaz pedig egyet sem, pedig minden levelében odatette, hogy mihelyt elolvassa, mindjárt égesse el [RettE 359].

Szk: *nevét ~i. 1853:* Igy ott[a] eljárva, már arra Semmi modon nem mehettem hogy tegye oda a' nevét; pedig megmondám, hogy a' mint a' Csehi Bíztos oda tette ő is oda teheti [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek nyil. — [a]Ti. Dabjonban és Dabjonújfaluban].

8. (pénzt) vmire elköltöt; a cheltui pe ceva; (Geld) für etw. ausgeben. *1598/1635:* De eo errol az eo fogadasarol megh nem emlekezeue(n), enneke(m) bózüsago(m)ra azokat az felliul megh irt hazakat keduem ellen el atta, es az arrat az houa akarta oda tötte [Mv; APol. I. 68].

9. hozzáfűz/tesz; a adăuga; hinzufügen. *1710 k.:* Micsoda stílusú leveleket és pátenseket bocsáttatott ki vélünk, meglátszik magokból ... osztán csak elvégzők, hogy valamint izeni vagy mondja Acton, vigyázzon jól reá a secretarius, registrator, csak expediálják, odatévén: Méltóságos generális úr őexcellenciája íratja vagy parancsolja általunk [BÖn. 966].

odatétet odaírat; a pune pe cineva să aşterne ceva pe hîrtie (ca adaos); hinschreiben lassen. *1669:* Kegyelmedet kérem, édes Komám uram, ő nagyságának az dolgot én nevemmel jelentse meg és az arról való levelet urunk ő nagysága neve alatt expediáltassa, így az mint ez vagyon, az kit Kegyelmednek oda küldöttem, belé tevén először az Hedri uram nevét, azután az ráczét, s ha mi több kellene hozzá, tétesse oda [TML IV, 563 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

odatétetett odahelyeztetett; care a fost pus în acel loc; hingesetzt/gelegt. *1798:* a' K.[a] Templomban a' Papok széken állott és az Ur Asztalától oda tétetett, dirib darab Posztokból egyb(e) varratott Takarót, adtuk az O Fenesi Matrizaltatott Nascens Ecclanak [Kv; SRE 319. — [a]Kis].

odatett odarakott; care a fost aşezat/pus acolo/în acel loc; hingetan/gesetzt. *1842:* Ezen gabonás elein van, minden oszlopok nélkül égy tornáczotska, mely néhány interimaliter oda tett dészkákkal van ki padolva [Oprakercisóra F; TSb 51].

odatódul odanyomul; a se îngrămădi acolo/în acel loc; hin/herandringen. *1780:* Az inctus pásztor menti magát az utcának szorosságával, és hogy a marháknak egy része előre magánosan vette volna arra útját, s nem kénszerítésből hajtattak oda, hanem magokra; belehullván némelyik, azoknak bőgésire tódult oda az több marha is [Taploca Cs; RSzF 214].

odatódult odacsődült; care s-au îngrămădit în acel loc; hingedrängt. *1844:* a csudára[a] oda todult embereket el oszlatta [Torda; KLev. — [a]A verekedésre].

odatojul odatódul/csődül; a se îngrămădi în acel loc; sich hindrängen. *1812:* Azomba Grantzki a Mesterhez ki szaladt — az emberek oda tojultak utánna [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takats Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.].

odatojult odacsődült; care s-au îngrămădit în acel loc; hingedrängt. *1835:* egy Kováts Josef nevü emberét ... egy szent Péteri vásár alkalmatosságával meg verte, de mi formán — nem tudom; mért én mint kissebb, az oda tojult nagyobb emberek miatt nem láthattam [Zsibó Sz; WLt].

odatokmál el/odacserél vkinek; a face schimb cu cineva; ein/vertauschen. *1775:* (Szombatfalvi László) özvegyember lévén, kinek felesége, valamint Toroczkai Ágnesnek az ura ... csak akkor holt volt meg, öszveszürik a levet ... és minthogy ez az asszony az én gyermekim füzesi jószágotskájára tette volt a szemit ... könnyen reávette a szegény Szombatfalvit, hogy engemet turbáljon belőle, amint hogy ki is fizetett. De azután észrevévén, hogy nem derék állapot azon füzesi portio, abban mesterkedett, hogy Szentiványt nekie csinálja ... csakugyan oda tokmálta, de 1500 forintot fordított a fiscus számára [RettE 355].

odatol odataszít; a vîri/băga în acel loc; hinstoßen. *1639:* mondom Ismet hat lelketlen kurua latade hogi felfogta az inghalliat ... hat latade az mezitelen testet az aszonnak, arrais azt monda ... hogi eö azt sem latta; hat mondek Ismet, mi keppen tehette megh neki; mert az ingh altal azt od⟨a⟩ nem tolliak [Mv; MvLt 291. 177a].

odatoppan vhová hirtelen belép; a apărea undeva pe neaşteptate; irgendwohin plötzlich eintreten. *1831:* ezen közbe oda toppanván a' Tektes Ferentzi Károly ur Kocsissa ... igy kiáltott utannom — Hajja kend mondja meg a' Gujásnak, hogy vigyázzon egy kitsit mig visszá térek a Lovaimra [Dés; DLt 332. 8–9].

odatosszant odataszít; a sili (o fată în căsătorie); hinstoßen. *1735:* Kecskemetre keretenek nem adanak, Egy varganak keretenek oda toszszantanak [Kvh; HSzjP].

odatör eltör; a sparge; zerbrechen. *1596:* Cancellarius Wram zallasara Szęczj Istuan W. kochnyaiaban, Attam. 1. nagy föld fazakat varoseth, melyet oda törtek [Kv; Szám. 6/XVII. 4 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

odautazik a călători în acel loc; hinfahren/reisen. *1896:* Ha a grófi[a] Sáromberkén volna, odautaznék hozzá, hogy alássan megkérjem, beszéljen Rudolf trónörökösről a Társaságban[b] [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Teleki Samu. [b]A Kemény Zsigmond irodalmi társaságban].

odaügethet odasiethet; a se putea merge în grabă acolo; hineilen können. *1671:* ha ... Kegyelmed ugyan nem halasztja[a], Fogarasbúl postaképpen ha oda ügethetek, kit is magam megcselekedhetem, de feleségem ugyan csak el nem jühet [TML V, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A keresztelőt].

odaül 1. asztalhoz leül; a se aşeza la masă; sich zu Tisch setzen. *1657:* (Brandenburgi Katalin udvarában) három vala az konyha: egyik német, másik magyar, harmad rendbéli az belső konyha ... maga ebédlő házában ... hová egyenlőképpen tálaztak, szabad volt böcsületes főember szolgáknak, mind magyarnak, németnek odaülni [KemÖn. 141].

2. vhol hosszan időzik; a zăbovi, a rămîne mult timp undeva; irgendwo lange (ver)weilen. *1782:* Ilonka el ment hazul égy hétig is oda ült [Ikland MT; Berz. 12. 92/217]. *1797:* rosat is küldjön jot vagy 8. köblöt hanem kérem hogy öröltesse meg T: Tisztarto Urram mivel itt igen szorgos a Malom Ket harom napig oda ülnek a Malomban a szolgálatban [Muzsna U; Borb. II Musnai Zoltáni János ub lev.]. *1800:* El küldöttük Kriza Ferentzet, és Ekárt György Birák Társunkat Tordára ... Ezen Atyánk fiai oda ültek negy napokig [Torockó; TLev. 5].

odaülés hosszas időzés vhol; zăbovire, zăbavă; langes Verweilen/bleiben. *1659:* Az mi Kegyelmednek oda kedve szerint való ülését illeti, megmondtam ő nagyságának, Kaszáné asszonyom látogatására ment Kegyelmed, ott levő mágnes kő[a] vonja Kegyelmedet [TML I, 360 Gabriel Kövér Teleki Mihályhoz. — [a]Teleki Mihály leendő első felesége, Pekri Zsófia].

odaültet 1. *dtv* beleültet; a planta/inocula; einpflanzen. *1710 k.:* Nem igyekeztem-é magának ennek az embernek és

az ő tolmácsának minden tisztesség, becsület, kedveskedés, szolgálat és sinceritassal lenni, mint azelőttieknek ? s még feljebb ? de én semmit sem használék véle, soha azt a mérges plántát szívéből ki nem vehetém, melyet a sátán és az én társaim odaültettenek még béjövetele után csakhamar [BIm. 994].

2. vkit vmilyen tisztségbe helyez; a instala pe cineva într-o funcţie; jn in irgendeine Würde (ein)setzen. *1704:* Azért reménykedék az Istenért az úrnak, hogy vegye maga patrociniuma alá, mert ... azzal hivatalját cselekszi, nem azért ültetvén oda az ítílőmestert, hogy ott csak olyan legyen, mint egy váz, hanem hogy szóljon hozzá az ügyekhez [WIN I, 138].

odaültethet vmilyen hivatalba helyezhet; a putea pune pe cineva într-o anumită funcţie; in irgendwelches Amt einsetzen können. *1580:* Az my az Dezmalast illety Miert hogy ez Ideig az dezmanal Idegen es Nemes deakok voltak vgya(n) az quartasok ... ekedig is az zegeny keóssege(n) sok kwlen kwlen sarc esset kewannyak azert eó kegmek hog ennek vtanna, e ne legien hane(m) Jambor varassunkbely fiakat is talalnak eö kegmek, kiket oda wltethetnek [Kv; TanJk V/3. 228b].

odaüt 1. halálra sújt/nyom; a strivi/lovi mortal; zu Tode schlagen/drücken. *1720:* Popa Abrám azon bányába(n) dolgozik, mint hogj ő idegen ott a bányát nem epitette az mint szokás fákkal nem támogatta, hanem tsak a hasznot kereste, és félő hogj ... a bánya elromol vagi oda út minket [Nagyalmás H; BK ad nr. 184 Komba Péter (60) vall.]. *1761:* Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen midőn valami boltozatot vagyis oszlopot megmozgattatott volna a végre, hogy valami inscriptiós követ beletétessen ... veszi észre ... hogy omlani akar s azzal ki akarván szaladni ... elesik. Azzal úgy odaüti a boltozás, hogy semmi csont épségben nem maradott szegénynek testében [RettE 125]. *1806:* elmentünk a Toldalagi házhoz hol egy bot hajtás le esvén egy néhány embereket oda ütött [KMN 184]. *1814:* (A) Kapu a' régiség miánn meg emésztetve lévén egy alkalmatossággal ki dolt, és ... egy fijatskaját ugy oda ütötte, hogy mindgyárt meg holt [Dés; Ks 79. 29. 796].

2. hozzáüt vkihez; a lovi pe cineva; jn schlagen. *1598:* Zabo Ferenczne al(ia)s vilagtalan Ersebet Azzonj ... vallja ... it keon az olah molnar legennjel tehat eozze vezet az haydw es vgy eote Agjon, amikorra az chyap zekteol kj Jeott volna immar akkor az legenj az feoldeon fekzik vala, megh az masik legenihez az en kannamat hozza meritette vala, de nem hagjam enjs oda eotnj [Kv; TJk V/1. 243].

3. rajtaüt; a ataca prin surprindere; überfallen. *1704:* Keresdről jövén valami szekerek, az emberek referálták, hogy harminc német éjszaka odaütött volt, és Toroczkai uramnak ott rezideáló trombitását elvitték [WIN I, 288].

odaüz odahajt/terel; a mina în acel loc; hintreiben. *1606:* (Az) eökret ... teóllem wsze el ... En valtig mo(n)dam hogy kart vallek hogy vgy wszi el, s mo(n)da az A. hogy Job Jarmasokat wsz oda annal [UszT 20/240 Petrus Istua(n) de Ilke ppix vall.]. *1607:* az en Ania(m) zola volt Galfy Janosnak hogj abba a kertbe zabadiczia hogy az boriukat wzze, egj kor az aniam oda kezde üznj az boriukot, Tot Mathene megh lata s meg zolitta hogj ne wzze oda [i.h. 20/55]. *1670/1740:* Ha p(e)d(ig) azt az tiltott hellyet valamikor megszabadittják a falu egy akaratbol szabadittsa meg, egy akaratbol tiltsa meg, az Vrak eö kgylmek Vidéki Jobbágyinak Marháinak addig ne légyen szab (!) oda üzni, hanem az Szabad marha éléséb(en) hajtsák mert ha oda üzi a Biro büntesse egy forintra [Homoródsztpál U; WLt].

odavagyon, odavan 1. távol van, máshol tartózkodik; a fi plecat de acasă, a nu fi acasă; fern sein, sich anderswo aufhalten. *1569:* Jm Peter wra(m) Jeowe en hozam hogy el kellene mennwnk az Iteleo mester hez de Nynchen hon merth Malom wyzen ... oda vagyon [Bongárth BN; BesztLt 61]. *1593:* Zabo Marton vallia ... mikor az Keomies Esaiasne hazaba lakot volna es az hazbert meg ne(m) fizette volna, Keomies Esaiasne akara meg tartatni az toroníba[a], Nagi Benedek meg eskwwek neki, hogi Jsten eotet vgi segillie hogi addigh el ne(m) megien az varosrol azmegh megh ne(m) fizet, de eo hitet meg ne(m) teokelle, hanem el mene innet, mostis oda vagion [Kv; TJk V/1. 402. — [a]A városi fogházban]. *1598:* Mikor az harcz megh leon Moldúaba, en az Leng'elek kezebe estem uala, fel vynek Leng'el orzagba, Veghre el zabadulek, Ala Jeoúek Moldouara Az Zekel videkre ieoúek ... ottogio(n) vadnak Barrabasi Lenart es Chwder Lenart kik az Molduaj Vaidatul Jeónek uala keoúetsege(n) voltak oda, oztan enis eo altallok ieóúek kj [UszT 13/37 Martinus Sillo de Chichio pp vall.]. *1628:* Kovacz Thamas ... hitótlenól el hagiua(n) feleseget el ment, es oda vagion [SzJk 20]. *1632:* Ez falubeliek ... referalliak hogy az el mult negy eztendeőkteől foghua huzon niolcz jobbagy futott el keözzwllek, kik mostannis oda vadnak [Kocsoláta F; UC 14/38. 143]. *1664:* Tudom azt hogy Zagori Janos az Törőknek inne(n) el meneteli után, harmad nap viszá jöve 20 marha hijjával, s én mondék néki miért cselekette, mert bizony fel akad; azal virattát nem várá, hane(m) el alla, tizen egy marhat czak hamar meg haita, kilenczével mais oda vagion [Szentanna MT; BálLt 55]. *1736:* Egy Vaszilia Teoful nevü Iffiu legényt azert hogy szolgalatra nem ment ugy meg tsapatott hogj a veris a labra valon általhatott, a szegeny el szőket maig oda vagjan [Récse F; JHbT]. *1745:* Rezes Páskul ... csak esztendövel ez előtt innen ell keringett, s oda vagjon, nem tudgjuk hová lett [Nagyszeg Sz; WLt].

Szk: *hadban ~. 1657:* Az egyikben egy homorogi nemes ember kezes érette, az oda volt az hadban, immár nem tudom, ha oda veszett-e vagy nem [TML I, 54 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✱ *kékes drabantságra ~. 1667:* oda vagyon most Kékes Drabantságra ... az után meg jövén az Kékességről, senkit jobbágjul nem szolgált [LLt 69/5] ✱ *kurucságra ~. 1710:* Henter Mihály ... gonosz, factiósus lator ember ... most is Rákóczi Ferenccel odavan a kurucságra [CsH 226].

2. nincs meg, elveszett/vesztődött; a nu mai exista; nicht vorhanden/verloren sein. *1572:* az Retet ... Sak falwsi[a] Ember hatta volth ... az Romlotti[b] papnak, attul waltotta wolt meg Bredj Paska wajda ... az penzis oda vagion, az Rethis, ezt meg bizonito(m) ha meg bizonìthatom [WLt. — [a-b]Sz]. *1573:* Kowach Lwkach Azt vallia hogi mykor az Thabor zamosfalwanal volna Azkor az vasart ky kwlte volt az Byro, Eois teobekis Az kapw eleot arwlnak volt kasat[a], Az kowachok ely veottek volt benne ... mostis oda vagon eot kasaia [Kv; TJk III/3. 178. — [a]Olv.: kaszát]. *1629:* az erszinemetis Rab Gergely szakazta le az oldalamrol, tizen Niolczadfel tallerom vagjon oda [Mv; MvLt 290. 184a]. *1668:* az penznek az szepi s' az deraka oda vagyon ell veszet az Szekely Istvan Uram Turbajabol [Imecsfva Hsz; HSzjP Demetrius Sido de Szent Katolna (28) ns vall.]. *1746:* egy jo

harangom a bé hajtásban a bornyumrol elveszett mais oda vagjon [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1812:* a Groffnak Asztalnémüi ... ezüst nyelü kései 's több a félék oda vagynak [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.]. — L. még ETA I, 99; RettE 72; TML V, 507, VII, 61; WIN I, 545.

Sz. *1762:* Sákokat ... Sokat csinálánk ... de az is mint ha az kutb(a) eset volna mind oda vagyon, a' Mlgos ur betegeskedése alkalmatosságával mind el rejtődék [Oltszem Hsz; Mk IX. 109].

3. vmiből vmennyi még hátra van; a mai rămîne ceva din totalul de ...; von etw. etliches noch übrig sein. *1588:* ket Eokreomet veotte ell, az karert penig hatwan forinthon vetthe az teorweny esmet hogy az buzat vizza aggia kinek mostis Negy vekaia oda vagyon [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall.]. *1600:* En ebben ezth tudom, hogy Janos Gerebne akkori azzoniunk az wstet Zaz Mathiasnetol el witete, es annak az berebe elseö eztendeóben egy saitoth es egy wider ordat megh igerte (!) wolt, az saitoth megh atta, de az egy wider orda mostis oda wagyo(n) [UszT 15/51 Peter Isthwan Betlenfalui Zabad zekely vall.]. *1694:* az el mult esztendőben Luczai Janos Ur(am) beressének tőt Kgls Ur(am) jamborul szolgaltom, fizetesemben még hat forintom, czondoram, Kuczmam oda vagion meg nem fizetet ő kglme [Törzs. Moldovai Karaczon majoshegyi jb foly. a fejhez].

4. (állat) eltűnik/vész; a se pierde (animalul); (Tier) verschwinden/verlorengehen. *1642:* egi harmad fu Tulikom (!) valora fl. 5 oda vagion szaamadattlan [HSzj *harmadfű* al.]. *1704:* amely két lovamat ... beküldöttem a többi lovaimhoz Havasalföldébe, mind a kettő elveszett s odavagyon [WIN I, 282]. *1705:* Egy ökrünk a szállásról kimenvén reggel, odavan, elsikkasztották [WIN I, 545]. *1764:* azon Etzákától fogva egy lova oda van [Héderfája KK; BfR VI. 125/18 Bali Ferentz mediocris (60) jb vall.]. *1806:* a' Pap Demeter Kantzája meg is került ... a' Pap Vaszaliaé máig is oda vagyon [A.várca Sz; BfR 130/1 Kis György (50) col. vall.].

5. (zálogként) vki kezénél van; a fi la cineva (ca zălog); (als Pfand) in js Hand sein. *1676:* hat ökret az Attyámnak kezes leven erette[a] Kolosvaratt Samai Peter el veve s mostis ada vagyon [Mezőbánd MT; MbK. — [a]Szász Mihály szőkött jb-ért]. *1783:* meg támodta a Fiamatt hogy a Vetésitt tapodta volna és el vette a Süvegit Nanya Makavéj ... máigis oda van nálla a Fiam Süvege [Faragó K; GyL. Oprika Lup (60) jb vall.].

6. (vár/erősség/terület) az ellenség kezére került; (cetatea/fortificaţia/ţinutul) a fost cucerit de inamic; (Burg/Festung/Gebiet) in die Hände des Feindes geraten. *1653:* Ezenkőzben hallák, hogy Austriából Maximilianus herczeg alá jőtt volna; de késén, mert már oda vala a híres neves Eger vára [ETA I, 49 NSz]. *1679:* Diviny hogy oda vagyon, szomorúan értem [TML VIII, 436 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1705:* már Medgyes feladása után a verestoronyi passus is odavan [WIN I, 485]. *1710:* Minekutána a török császár látná, hogy már Buda, Esztergom, Szolnok s a több véghelyek odavolnának ... újobban nagy erővel s készülettel való tábort készittet [CsH 202]. *1763:* A victoria sem tudatik kié, mert némelyek azt mondják, hogy Szilézia egészen odavagyon [RettE 156–7].

7. elromlik, tönkremegy; a se strica; zugrunde gehen, verderben. *1676:* Nyilik innen az ... felso rend ház pitvarára ... vas sarkon, panton, holyogos szegekkel megh vert regi bellet festett ayto, melynek zarja oda vagjon [Fog.; UF II, 729]. *1722:* lenne bezzeg nékem három, ha Malma meg maradna, mivel most két kerekem már oda van, idővel a' más kettőreis fel hatna a' viz [Kük.; JHb LVII/221]. *1729:* az kertnel valo gatunk oda vagyon el hajtotta a viz [Szamosfva K; Ks 99 Fagarasi János lev.]. *1735:* vagjon egj Kamara, mellyis tellyesseggel romlo félben vagjon, az ajto felei oda vadnak a Padlásais bé romlott [Ó-Torda; JHb XI/8. 55].

8. termőföld/termés elpusztul, tönkremegy; a fi distrus terenul/recolta; fruchtbarer Boden/Ernte verderben. *1760 k.:* Az Olt ... Nyolcz helyen öblegeti hatarunkat, a szomszed határra ugy-annyira hogy Sokaknak közülünk Szánto földek Retyeik oda vagyon [Apáca Br; BrÁLt T. B.V. — Binder Pál kijegyzése]. *1788:* éppen a szőllőt vesztegette meg a ho harmat ... leg inkább ... az édesebb természetűek u: m: kővér, király, s asszony szőllő egésszen oda vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

9. nagyon beteg/rossz állapotban van; a fi foarte bolnav; schwerkrank/in schlechtem Zustand sein. *1773:* Mikor osztán látta maga is az úrfi[a], hogy nehezedik, maga kérte, hogy vágja meg az ereit ... az anyjához ment, ki is ... mondotta neki: „Jaj fiam, micsodás a te ábrázatod?" Melyre azt felelte: „Én egészen oda vagyok" [RettE 294. — [a]Bánfi Dénes]. *1792:* mihent egy kis hideg ér, Enis mingyárt oda vagyok [Szőkefva KK; BálLt 1].

10. pusztulóban/halálveszedelemben van, elvész; a fi în mare pericol; dem Verfall nahe/in Todesgefahr sein, verlorengehen. *1573:* Beke gergel ... azt vallia hogi mykor Segeswarrol Jeouenek Meggies fele ... haylany kezd az Baly gërgy kochia ... Be deol az Thoba felesege germeky Rayta voltak. Azt latwan Eo zeokellet Be az thoba Es vgi vonta ky feleseget es kis germekel (!) mykor azt ky hozta volna vgi Mongia az azzony hogi meg egik germeke oda vagion esmet Be Ment es az vyz fenekeręol vonta fely egi leankayat [Kv; TJk III/3. 270]. *1605:* meg is verhették volna csak ezek is minden hadát Rácz Györgynek, hanem a csatej patej közt futtában találkozott oda Petki János és felszóval kiáltotta, hogy fusson a ki futhat, mert, ugymond oda vagyunk [MonIr. XXXVIII, 61 Gyulafi Lestár felj.]. *1657 u.:* Ezek[a] mind oda vannak ki meg holt kit a' Tatár el rablott s oda veszett [MMatr. 12. — [a]A lőrincfalvi jb-ok]. *1762:* Semmi bizonyos és meritális jó dolgok országunkban nem estek ... Odavan a magyar! [RettE 145]. *1800:* az Exponensis meg sikaltatta magát kiáltván jaj oda vagyok [Dés; DLt].

11. *átv* elpusztul/vész; a se pierde; verlorengehen. *1662:* Majd hasonló panasz ez a Jeremiáséhoz, mintha azért így szólott volna a próféta: minden mi igaz, valóságos örömünk és vigadozásunk már odavagyon [SKr 688]. *1705:* Igen kevélykedtek az asszonyok a német világgal, hogy micsoda becsületük vagyon ... De most bizony igen alászállott a becsület, mert hóhérral fenyegeti őket[a], odavan a dámák becsületi [WIN I, 498. — [a]A gubernium]. *1801:* midőn a' Csiki Lengyelekről jövő Katonák két napi rostokjok után Masirozni akarnak vala ki a Falubol Hazájokfelé egyszer hát jön-be hozzám a' Koronkai Kocsmarosunk nagy lelkendezve: hogy oda vagyon az élete, Ládáját Quietantiaját Ábsittyát mindenit ellopták [Koronka MT; IB. Fogarasi János kezével].

12. ~ *a gyógyulása* nincs remény a felépülésére; nu este nici o speranţă de însănătoşire; zur Gesundung keine Hoffnung haben. *1573:* Ilona zas Ianosne Azt vallia hogy Eleozer Kalmar Albertne leanat Borbel Balint feleseget mykor kerdęne ha gyogwlhatna, Azt Monta hogi Noh oda

vagon az en gogwlasom Mert nekem vram az Irmes Borba ada meg Innom azba kely meg halnom [Kv; TJk III/3. 111].

odavaló I. *mn* **1.** abba a városba/faluba való, onnan származó; originar de acolo/din acel loc; dort heimisch/gebürtig. *1586:* Testes Mich(ae)lis Feozeo de Porch halma Foris Caspar, es Ianos kowach porchalmy valliak bizonnial tuggiuk hogy ez feozeo Mihaly egy feozeo peterrel, mert Mys oda valoak vagiunk [Kv; TJk IV/1. 559]. *1608:* az oda valo erdölöknek utát semi lött okon el ne fogiak hanem szabadon iarhassanak [Csicsó Cs; BálLt 60]. *1616:* bizonysagul Beldj Kelemen Vram czedolaiatis ada eleò hogj oda ualo Jobagj [Hatolyka Hsz; BLt]. *1621:* Hozattam ket bokor Malom keóuet Czicziorol ... Az egik bokrat hoztak az Corodiak ... Az Masik bokor keouet odaualo zekeresek hoztak [Kv; Szám. 15b/V. 12 Voghner Mihály mb szám.]. *1701:* Ha pedig lakta földiben hazájában akarna menni szabados utya lehessen menni hazájában azaz Havasalföldiben, mivel oda valo fi [Papolc Hsz; HSzjP]. *1757:* Szter Gligoria, Attyával, és testvér Battyával együt ... régentén az villango Időkben laktak ugjan ... Szakaturán ... de nem voltanak oda valo ős Emberek [Kővár (Szt) vid.; Ks 9. XXXI. 20]. *1784:* más ada való Lakosnak [Nyárádsztanna MT; MRLt]. *1793:* Serbán Péter ... attya, a Somllyo Csehi Fogodoban lakott, ugy gondolom az oda valo emberek többet tudnak nállamnál 'a kérdések szerént valani [Récse Sz; TKhf 13/34 Fr. Utő de Komolo (46) ns vall.].

2. a szóban forgó helységben vmilyen tisztséget viselő; care poartă o anumită funcţie în localitatea respectivă; in der genannten Ortschaft ein Amt bekleidend. *1668:* En Istuan deak szolgaia voltam azis az Miklos ki most fogua vagion odavalo paztor uolt [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27. I/30 Nagi Istuan Daruas Mihaly vram zolgaia (25) vall.]. *1721:* én Dobucz Peter edgj alkalmatossággal menvén ... Somkerekre egj oda valo noszodi hitős Krajniktól hallék erős hittel illyen beszedekét [Priszlop BN; Ks 184. LXXXV]. *1759:* Docz Péter el veszett őkrét Tapánfalván ... Kirilánál találta meg és ötet az oda valo Ispánj el fogattatván, feje dijján valo változásával, a káros(na)k kölcsége s fáracsága meg fordításával, és a marhának szőrin valo viszá adásaval szabadult meg [Bulzest H; Ks 101]. *1769:* Kosztin Kirszte (!) Sokkal Sokszor veszekedvén ... hánta szemére ... Kirsztének hogy mennyen ugymond Alparétra mert oda valo Báts lévén ott van az Mósiája [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires III]. *1772:* abban az időben mikor a' Királjfalvi Malomnak Gáttja meg kőttetett, ezen Malomra a' Viz mindgjárt nagjon fel tojult, mellyet az oda valo Molnár vévén eszre, ugj értettűk hogy a' Jászoly Gáttját el rontotta [Ádámos KK; JHb LXVII/291]. *1774:* Velkérre mentem hogy az oda valo Birot ide küldjöm [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.]. *1796:* már ha Torotzkonak illyen Birája vagyon, mint akármely alá valo Falunakis, és azzal a' Characterrel él az oda valo Biro, mint más Falusi Birák, ugyan mitsoda Jurisdictionatus Magistratust vendicalhat Torotzko magának [Mv; TLev. 5/16 Transm. 86 tábl.].

3. oda tartozó; care aparţine de ceva; hingehörig. *1570:* az Mjolta Ew Emliti azulta az Zena fenekbeli feoldeket, gyalakwti hatarba es oda valonak tutta [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1630:* megh monda az férfi gjermek is hogj nem oda valo tehen [Mv; MvLt 290. 227b]. *1725:* az oda valo tonak meg halásztatását is eö kgjlme Nságodn(a)k jovallya [Vajdasztián MT; Ks 95 Földvári Ferenc lev.]. *1741:* mais, az egjgjik Malombiró Catholicus; noha az Reformata Eccla Curátorát illetné az Malombiróság, lévén a' Fundus oda való" [Dés; Jk 547b. — "Ti. a ref. eklézsia pénzén épitették újra a malmot]. *1792:* az oda valo Ton lévő lisztelő Malma Zugoját minémünek látta [Szászerked K; LLt Csáky-per 224 L. 25 vk]. *1803:* egy ejczaka az Kerekes Marjan szolgaja 6 őkrőt maga eleibe vévén el hajtotta a' Remetei határra, az ide valo határ kertet le huzta, és az oda valo Zabokba belé csapta [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 Kószta Gavrill az ifjabb (30) vall.]. *1847:* Kérdett Varga Katalint esmérem, kit legelébb Bucsum-Pojénybe az odavaló templom előtt egybegyűlt emberek közt láttam [VKp 278].

4. odaillő, arra a helyre megfelelő; care este potrivit pentru ...; passend. *1595:* Azon oraban, hogy Tiüaez (!) Istüan Deak Wrünk ö fge komornyikya mennyekzeien az Ajandekot fel kel vala mutatni: Külde Biro W. hogy valahonnet egy zep feier zönnyeget hoznek ... meg izentem ... hogy sohút p(er) f 6 zönnyeget az mostanj haboru idöbe oda valot nem talalnj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

5. ottani; de acolo; dortig, von dort. *1585:* Az Vrünk Boray mellet Tordaig ket Kadar mene Attam Nekiek oda walo munkaiokert ... d. 50 [Kv; Szám. 3/XVIII. 31a Gellien Imre sp kezével]. *1618:* Csak ne esett volna valami rossz dolog az szolgámon, hogy semmit felőle nem hallhatok sem útonjáróktól, sem másunnét az odavaló állapothoz képest [BTN[2] 136]. *1619:* Mondották neki" az vezérek : Bizony abban egyéb nem lehet, hogy ti Szkender pasával az magyarországi és erdélyi dologból hátramaradjatok, mert ti tudjátok az odavaló dolgokat [i.h. 177. — "Mehmet pasának]. *1668:* Magatt petrik Janost nem értem ott mikor engem oda valo Ispansagra allattanak [Dés; Ks 9. XXXIII Szücz Janos (40) vall.]. *1672:* Mivel penig odavaló híreknek bizonyos megtudakoztatása Kegyelmednek volna inkább keze ügyiben, mi is Kegyelmedtűl várhatnánk ottan ottan tudósítást [TML VI, 56 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1768:* Tilolt kender Percept(ioja) ... Tekébol" Dézmában impediált az oda valo szokás szerént aproság 80 kalongya Virágos 64 kalongya Magos [DobLev. II/390. 8a. — "K]. *1809:* az Udvarhellyi Lakosok(na)k is Udvarhellyt Szalonnakat és egyébb victuálékat-is felesen fel szedni és Idegenek(ne)k el adni ... nem szabad hanem Udvarhellyt kelletik az oda valo Szükségre mérséklett nyereséggel distráhálni [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

6. vhová/vkinek járó; care i se cuvine cuiva; irgendwohin/jm zukommend. *1734:* A Butczegi meg kaszáltatását en ugj értem, mikor, és miképpen kezdődött nem tudom, vgj hallom egjebaránt hogj az oda valo Quarta azert engedödött el a Possessorok(na)k hogj aszt meg kaszállyák [Dés; Jk 556a].

7. vmire/arra a dologra vonatkozó; care se referă la ceva; sich auf eine Sache beziehend, einer Sache bezüglich. *1662:* úgy megharagudott vala hogy ... még csak az elrendelt ... pompás vendégség is hogy meg ne lenne ... és hogy minden odavaló fáradsága ... csak hijába lenne, elintő, gonosz tanácsával oka lett volna [SKr 79].

8. kb. illendő; cuviincios; passend, angemessen. *1678:* Nem türhetem, hogy ne írnék, noha tudom, hogy nem volna odavaló dolog s nem is örömöst büsítanálak, de nincs mit tennem [TML VIII, 165 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

II. *in* vhol lakó/vhová való személyek; persoanele din partea locului; die dortigen Personen. *1771:* A szegény Egri János is megholt ... Ki apoplexia tactus ezelőtt esztendővel

valamennyire convalescált volt s Hídalmásra jövén ... ebédre hívott egynéhányat az odavalók közül [RettE 255]. *1823–1830:* tartottak egy perselyt előmbe, s abba négy jó garast ... kellett tenni, kétségkívül a templom számára. Ezt pedig nemcsak idegenek, hanem az odavalók is, akik úrvacsorájával akartak élni, cselekedték [FogE 195].

odavan l. odavagyon

odavándorlás távollét; absență, lipsă; Abwesenheit. *1777:* Irinát egy Gligor nevű ... Legény Felesegül el vette vala ... de ... azon Gligor el bujdosott ... az melly oda vándorlása alatt Gligornak, azon Felesége Irina meg viselősödven ... akkor közönséges hír volt ... hogy akkori Udvari Tiszt Filep Antal Uramtol viselősödött volt meg [Szásznyíres SzD; Ks 30. 28].

odavár vhová elvár vkit; a aştepta pe cineva în acel loc; jn erwarten. *1662:* Gróf Dorstenson azért a többi fejedelmekkel együtt a fejedelemmel egyetértvén, egy bizonyos napra Beren alól néhány ezred magával odajött vala, s hogy az közhelyen volna, az fejedelmet is ebédre odavárta vala [SKr 267]. *1666:* szükség felette igen, hogy Kegyelmed in transitu Balásfalva felé menvén, Szent-Miklósra hozzám jőjön ... én Kegyelmedet oda várom [TML III, 563 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* azt beszéllette, hogy Medgyesen lesz gyűlések, és oda várják generális Glöckelsperget valami nagy urakkal [WIN I, 545].

odavárás vhová való elvárás; aşteptarea cuiva în acel loc; Erwarten. *1662:* ha az váradi kapitány a fejedelemasszony odavárása, menetele ... miatt az hadaknak felvételében, ültetésében hátra nem vetődnék ... az dúló, prédáló ellenség szégyenvallás nélkül vissza nem megyen vala [SKr 367].

odavarr hozzávarr; a coase de ceva; hinzunähen. *1653:* Cardinalis[a] fejét oda vitték volna a vajdának[b] ... A székelyek a testet is oda vivék, és megmosogatván szépen, oda varrák a fejét a derekához [ETA I, 53 NSz. — [a]Báthori András. [b]Vitéz Mihálynak].

odavehet hozzávehet/számíthat; a putea include/socoti la ...; hinzunehmen/rechnen können. *1710 k.:* Mind a cél, mind a vég jó; de abban vétenek osztán mindnyájan, még azok, akiknek a szentírás kezekben vagyon is, azokon pedig értem, akik a római, augustai, helvéciai és görög confessióval neveztetnek, és magyarul közönségesen és rész szerént helytelenül is pápistának, lutheránusnak, kálvinistának, göröghitűnek (és Erdélyben az unitáriusokat is ha oda vehetjük) hivattatnak [BŐn. 430].

odavekturáz odafuvaroz; a transporta în acel loc; hinbefördern. *1809:* Groff Bethlen Josef ... egy uj Pappiros malmot épitvén ... olt Bogáthon, mely papiros Fabricához, mostan számos rongyok Kevántatnak, egyet értőleg az ide valo ugyan eő Exja Kűkűllővári Uradalmában levő Főbb Tiszt Urakkal alázatosan batorkodom requirálni a Tkts Tisztséget, hogy azon rongyot, a mely a Nemes Székbe őszve szokott gyűlni ... oda vecturázni, és aztot papirossal fel váltani ... meltoztassék [Kűkűllővár KK; UszLt ComGub. Buzgó József ub lev.].

odavekturáztat odafuvaroztat; a dispune să fie transportat în acel loc; hinbefördern lassen. *1736:* a Mltgs Guberniumhoz, Szebenbe expedialtuk Nztes Dobolyi Márton kedves Atyánkfiát ő kglmét Instantiákkal ... ő kglme facultáltatik, hogy Mltgs Gróff Gubernator Hallerkői Haller Janos Urunk ő Excellentiájának igérhessen egy pár Malom kővet; melylyetis a Nms Váras oda vecturaztat az hova ő Excellentiája foja (!) parantsolni [Dés; Jk 460b].

odavekturáztatik odafuvaroztatik; a fi transportat în acel loc; hinbefördert werden. *1809:* Meltoztassék a Tkts Tisztség ezen ... rendelését ki adni, hogy ezen jővő 7ber holnapba, a rongy őszve szedessen, és oda Vecturáztasson[a] [Kűkűllővár KK; UszLt ComGub. Buzgó József ub lev. — [a]Az újonnan épült oltbogáti papirosmalomba].

odavendégeskedik vhol (sokáig) vendégeskedik; a sta/rămîne (mult timp) ca musafir într-un loc/undeva; irgendwo (lange) zu Gaste sein. *1640:* Az mikor megjött, én megmondottam a katonának, Ha lefeküdt is, mindjárt felkölt, s elment, s odavendégeskedett [Mv; MvLt 291. 212 átírásban].

odavergődhetik üggyel-bajjal eljut vhová; a putea ajunge undeva cu chiu, cu vai; sich irgendwohin mühsam durchschlagen können. *1670:* Én sem Sorostélyra, sem Szent Péterre nem megyek; nálad nélkűl én bizony írtózom odamenni. Ha elébb nem is, de szombaton, úgy mint holnaphoz egy hétre talán oda vergődhetem [TML V, 102 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

odavesz 1. kezébe vesz; a lua în mînă; in die Hände nehmen. *1591:* Kerekes Jstwan[a] ... Az elmult hetfeon eiel teortenek hogy Joborw Antal fel kele, az iermek (!) sirasert, es weon oda egj cherepet hogy wizelne beli, monda az giermek minkel (!) wizelnem [Kv; TJk V/1. 55. — [a]Vallja].

2. magához vesz/fogad vkit; a primi pe cineva la sine/în familie; jn zu sich nehmen. *1683:* ha oda ueszik, hiszem marad eőrőkseghe, az kiből meg fizessek [Szentimre MT; BálLt 50].

3. odavisz; a duce (pe cineva) în acel loc; hinbringen. *1742:* én akor fel fogadám hogy tsak most szabadulhassak meg azon arestombol tőbszer oda nem vesznek [K; LLt Fasc. 93].

4. (vizet) vhova elvezet; a abate/deriva (cursul unei ape); (Wasser) irgendwohin ablenken. *1762:* Hogy ha az Exp(one)ns urfi ... malmot nem épittetett volna és gátlással a viznek egyik ágát oda nem vette volna most is egészszen Magos mart felé fojna [Kőfarka SzD; SLt XXIV. 6].

odavész 1. elvész, odalesz; a se pierde/duce; verlorengehen. *1568:* Emericus Sala ... fass(us) est, hőgy mikor az lean Calara ǫ nalla lakik volt veztet volt egy kapat Sala Imre el ... az vtan ǫ maga monta meg az lean, hogy im meg leltem az kapat, mert zalogba vettem vala agy ǫth penzt es meg hozom, es az en felesegem ada neky nyolch penzt, de azert az kapat vgyan ne(m) hoza meg, hane(m) vgya(n) oda veze en teǫlle(m) | Veronica szasz Janosne ... fassa e(st), Ennekem veteth vala szalagba Egy ontalat, 40. penzbe, kyt Tordan Nagy Matenetol lopot volt, es en atta(m) meg Nagy Matenenak, az en 40 penzem oda vezet [Kv; TJk III/1. 199, 231]. *1586:* Az melj Talakat Kendj Sandor vram meniekzeoiere zettwnk vala ... ketteo veszet oda [Kv; Szám. 3/XXIV. 71]. *1591:* az eőrekseget ... ki ereztők kezűnkből oda veze penzűnk [UszT]. *1593:* Chanadi Janos, Coloswari ... vallia ... mind Coloswari s mind Bechi embereknek sok

adossagok vez oda [Kv; TJk V/1. 441]. *1631:* engem ugj megh ütenek feöben hogj en rajta(m) soha ollia(n) ütes nem eset, az sűegemis oda vesze [Mv; MvLt 290. 245a]. *1745:* bizony el hagyom Aszszonyomat, mert Sokat vér; én mondottam néki el ne hadd mert a fizetésed oda vész [Szentbenedek SzD; Ks] | ő Kglme és felesége már meg óregedett beteges állapottal lévén ă mi kevés pénzek vagyon, vagy tőllők el lopják vagy sokan kőlcsőnben ki kérik, és osztán fel nem vehetik, hanem őrökősön oda vész [Torda; TJkT II. 36].

2. meghal; a muri; sterben | csatában elesik; a cădea în luptă; in der Schlacht fallen. *1598:* B: wram w kegelme kwlte wolt Seress Balintot ... lewelekkel ... Sotitben hogy Ment Zamossfalwanaly Egy Nagy partrwl ugrot be az lw welle az zamossban w Magais cziak nem oda weszet Czák alig Maszot ki az Zamossbwl [Kv; Szám. 7/XVIII. 53 Masass Thamas sp kezével]. *1612:* 16 Octobris. Veré meg az fejedelem népe az brassai hadat. Fejér Mihály odavesze, az ki elöljárójok és fejek volt az brassaiaknak [Kv; KvE 146 SB]. *1657:* Moldva felé akarván menni, eltévelyedtenek, és ott veszedelmeztek, sokan odavesztek éhség s fáradság miatt | általvergődvén az Morva szakadékján ... tartóztattuk volna az ellenség menetelit; de ... azok bennünk sok károkat tőnek ... Én ekkor is csaknem odaveszék [KemÖn. 29, 44]. *1676:* Tudom azt is, hogy ennek az exponensnek az Attya az óregh Rákoczi Györgyel el méne magyar országban az hadban. oda is vesze [Szu; Borb. I Nagy Szőcz János (50) ns vall.]. *1708:* a német kevés számmal gyalázatosan a magyart megveri ... sok odavész a magyarban [Kv; KvE 252 VBGy]. *1710:* Bethlen Sámuel commendója alatt ötszáz székely hadakot külde" Szentbenedekhez, de azokat a kurucok ... jó reggel felverék, sokan is odaveszének a székelyek közülök, sokan rabbá is esének [CsH 334. — "Rabutin generális]. *1745:* Hallottam alsó Istvánffi Andrástól, hogy mondá: „én bizony megmerném Szabó Ferencnét" usztatni, nem félnék, hogy odaveszne" [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 162. — "Boszorkánysággal gyanúsított asszony].

3. (állat) elpusztul; (despre animale) a pieri/muri; (Tier) umkommen. *1649:* Biro vram eő kegyelme adatot egi roz el czigazot posta louat ... Balogh Pal(na)k mivel hogi az maga louat posta ala aduan oda vezet uolt [Kv; Szám. 26/VI. 562]. *1720:* csak Molduvában több másfélezer marháinknál ... egyszersmind oda vesze [Cssz; SzO VII, 283]. *1756:* azon kezes lova oda veszet szőrőstől bőrőstől [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/16]. *1795:* Székely Mártonnak egy Ünő Tinoja hasonlaképpen az étlenség és roszsz gondviselés miatt el szakatkozván, haza felé jövő uttyokban à Sárban esett, és az Allperesek fel emelni nem akarván ott hagyták a' Sárban, 's oda veszett [Msz; MbK 104]

4. vki kezénél odamarad/elvész; a se pierde datorită cuiva; bei js Hand bleiben/verlorengehen. *1604:* tudom minden vegh igi leön keoztek az iozagh feleöl, hogi Galfy Mihalj ura(m) azt monda hogi im(m)ar masfelzaz forintot kyldek az zent Egiedy iozagh valtsagaba hogi oda ne veszen [UszT 20/128]. *1676:* hat ökret az Attyamnak kezes leven erette" Kolosvaratt Somai Peter el veve ... ada veszenek az kezesseg miatt [Mezőbánd MT; MbK. — "Szász Mihály szőkött jb-ért]. *1749:* ha Isten éltet, ha az üvegcsür oda vész" is, úri személyedet ... csak meglátogatom [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz. — "Ti. a pereskedésben]. *1759/1772:* (Az) elvett ökrokotis ... maga Kozák Gábor valtotta ki Titt. Mosa Uramtól nyoltz forintokkal es negy sustakkal, hogy oda ne veszszenek marhaji, latván hogy Mosa uram Törvenyt sem akar lattatni réajok, hanem tsak simpliciter vész oda [Mánya SzD; DobLev. II/435. 35–6 Krisán Gavrilla (42) vall.]. *1763.* egy ökrét tizennégy forintokb(an) el betsülteté ugy egy két esztendős Ökör Tulkát is bor árrában valo restantiáert, ezen két Marhaja az Angyamnak tudom hogy Mányikához oda veszet s máig is nálla vadnak [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 50 Antal Mihály (34) jb vall.]. *1779:* ezen helyről még kisidek (!) beljebb a Szent Egyedi Határ felé el vétetvén égy Üres Szekerem a Széki Lakosok által máig is oda veszett [Szentegyed SzD; WassLt Mich. Kozma (50) ns vall.]. *1807:* ha ... ezen alkalmat felrugnám az meg adatt pénz maradgjan veszszen oda [Aranyosrákos TA; Borb.].

5. (vár/erősség) ellenség kezére kerül; (cetatea/fortăreaţa) a fi cucerit de inamic; (Burg/Festung) in die Hände des Feindes geraten. *1662:* lehetne reménség, hogy a szegény ország s fejedelem könyörgések által őfelségétül valami jó módokkal ismét visszanyerhetnék", de ha török kezébe talál esni, úgy lehet, hogy örökké odaveszne [SKr 587. — "Tokaj várát].

6. (termés) tönkremegy; (despre recoltă) a se distruge; (Ernte) verderben. *1658:* A jobbágyok buzája is odavész, ha így fogsz hozzá, a mint elkezdted [TML I, 309 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1720:* In Anno 1719 ... Alakor mind oda veszet [Széplak KK; SLt AL. 15]. *1743/1747:* a Szegény Pulyani Mesternekis Léven azon eő kglme hellyéb(en) egj kevés kendere, azis mind oda veszet [Szentegyed SzD; WassLt Lad. Csékei (40) ref. pap vall.]. *1756:* Egyszer sem elégszünk meg mi az Ur eo Ngától rendeltetett szolgálattal, hanem mindenkor többet szolgálunk, no hiszem nyárban nem lehet controvertálni, hogy az Ur eo Nga Gabonája inkább oda ne veszszen, ha szer felett menyűnk is, de e' nem tsak nyárban van, hanem minden idő-b(en) [Galac BN; WLt Oltyán Nikuláj (45) zs vall.]. *1774:* 1772-ben Bálint Uram Tisztartoságában 15. Szekérre valo Széna az Ordástina alat lévő Rétben kaszálatlan maradot, és Oda Veszet [Mocs K; KS Conscr. 79].

odaveszet elveszejt; a-i lua cuiva viaţa; ums Leben bringen. *1667:* Mivelhogy Vasadi volt az fő tanácsúr Zólyomi uram mellett, úgy látom, az indulatja is olyan, minemű az tanácsa. Vesselényi Pál váltig áldja Zólyomit, hogy az Uristen odaveszesse; nem kiván más fejedelmet, azt mondja, soha a mostanin kivül Erdélyben [TML IV, 93 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

odaveszhet kárba mehet; a se putea pierde/prăpădi; verlorengehen können. *1678:* Az mely levelet Vér Mihály Úr az békésieknek adott, Szilágyinál vagyon ... Azok nyavalyások kételenek voltak megedgyezni Vér Mihály urammal, mivel hogy messze volt, az járást elunták: ha magad valami jót nem cselekszel véllek, ez mián oda veszhet marhájok [TML VIII, 171 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

odaveszt 1. elveszít; a pierde; verlieren. *1592:* Egi lampast veöttem, melliet oda ueztettek" f 0 d 12 [Kv; Szám. 5/XIV. 188 Eppel Péter sp kezével. — "A halastónál dolgozó emberek]. *1593:* Hogy Jdees wraim 7 die augusti ala menthenek Wrunkhoz feierwara ... wgyan akor weztetek oda egy wi abrozomat [Kv; i.h. 5/XXI. 68]. *1600.* Aztis tudom hogy az Bogardfalui ember zabliaiat eö uezte oda [UszT 15/1 Gyeörgy Isthwan Bogardfalui vall.]. *1630:* Nagi Janos ... sogorat Nagh Matiast fogatta meg az falu egi puskat adot

volt neki az sogora oda uestette az puskat [Szentegyed SzD; WassLt].

2. elpusztít, pusztulásba sodor; a nimici; vernichten, ins Verderben bringen. *1617:* Elegge hallottam hogi igi zitta antalfi tamasne antalfi matiast, hogi amaz uakissa bestia hires kurva az antalfi matias az zep meneczketis eó vezte oda az uakissa eb [Kobátfva U; Pf]. *1657:* Tők azért az fejedelemnek intimatiót, hogy ... simulálná, mintha meg akarna harcolni ... mely miatt hátam megé sok szidalmakat szenyvedék, tulajdonítván nékem, hogy elfordítottam volna elméjét az fejedelemnek előbbi rendelésétől, és odaveszteném őket [KemÖn. 205–6]. *1662:* Barcsai minden maga mentsége a portán helyesnek találtatott ... s azon ellene való vád, hogy ő a török hadakat segítségnek színe alatt csak becsalni s odaveszteni akarta volna, hamisnak találtatott [SKr 505]. *1710:* A vezér ... megellenkezvén a keresztény haddal ... hátat ad ... gyalázatoson elszalad, odavesztvén sok ezer embert a harcon [CsH 172–3].

3. (a terméssel) kárban marad; a se distruge, a se duce de rîpă; (mit der Ernte) Schaden haben. *1711:* a széna csenálasnak ideiebé a mi hitvánság fü volt is abban le kaszáltatta(m) vala egy kévésset, az Üdö még essősülvén azt oda vesztette(m) [Vacsárcsi Cs; BCs 53].

4. kb. elprédál; a risipi/irosi; vergeuden. *1618:* azmint az bort is kémélé[a] tőlünk asztalánál, hogy pénzt gyűjthessen véle, azt is csak úgy odaveszték, hogy azmit az bor restantiáinak az árába megadának is, csak az első rovásra hordott bornak az árát sem adhatá meg belőle [BTN[2] 102. — [a]Kamuti Farkas].

5. *Isten ~* Isten veszni/elpusztulni enged; Dumnezeu face să se piardă ...; Gott läßt verlorengehen. *1663:* (A tatárok közül) három ezeret és hat százat Horvátországra küldtek rablani; azokat az Isten oda vesztette, mert kilenczvennél több vissza bennek nem jött [TML II, 651 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1667:* oda veszti Isten egész Szilágyságot tőlünk s félő, az többit is [TML IV, 49 Bethlen János uahoz].

6. *fejét ~i* meghal; a muri; sterben. *1606:* hallottam aztis zöke lörinczneteöl hogy monta hogy ezröl ne Zolgalljon[a], senkj mert az en vram ezröl az feiet oda vezteotte [UszT 20/309. Pal Janos löuetej lib. vall. — [a]Ti. az örökségről ne szolgáljon a hadba].

odaveszteget elveszteget; a risipi/prăpădi; verschwenden. *1638:* oda jöue Giöngjösi Ferencz panaszla hogj el vitte lovat hatalmasul az Cziszar Andras oda veztegete [Mv; MvLt 291. 137a]. *1710 k.:* én itt privatum collegiumot senkinél sem tartottam, hanem csak az astronomiára, Gassendusra Goliusnál, ugyan az ő kedvéért egynéhány hetet és tallért odavesztegeték az arabica linguára [BÖn. 579].

odavesztés elvesztés/károsodás; pierdere; Verlust, Schaden. *1595:* Biro W. Tanaczaúal egyetembe(n) itiltenek adni Tothazj Zöcz, aúagy Ötves Istúan(n)ak Hauaselöföldj szolgalattyaert, és lowa oda vesztesseert ... f 20 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

odaveszthet (vkinél) odamaraszthat; a putea face să rămînă (la cineva); (bei jm) etw. liegen lassen können. *1705:* Mikola László ... azzal adta bé Bánffi Farkas uramat, hogy Forgách uramék magok kínálták véle, hogy tegye le magát, minthogy erőtelen öregember ... de mégiscsak mindenkor fegyvereskedett ... Melyen igen kapván a németek mindenütt exagerálták. Ez pedig azért vala csak, hogy inkább rémítsék nyavalyást, hogy haza ne jöjjön és ládáit odaveszthessék [WIN I, 642].

odavet 1. odadob/hajít; a arunca acolo; hinwerfen. *1573:* Anna nehay Theouissy ferenchne Azt vallia hogi latta puskarne ... oda vety neky az giolchot Es Mond hogi Merye meg ezt K. [Kv; TJk III/3. 268]. *1662:* Horváth János ... valahány harsányi hajdú kezébe akada ... amazok dolmányát, fegyverét is kívánnák ... ki, csak hogy mehetne békével ... azokat is könnyen odaveté [SKr 178]. *1771:* a 42-dik fatens azt fateálja, hogy ... Bogdány Jánosné a leányának odavetett egy csomót a ka⟨t⟩rincájába, és azután odatekintvén látta, hogy olvassák a pénzt [M.hermány U; RSzF 267].

2. félvállról odaszól vmit; a arunca cîteva vorbe peste umăr; etw. jm von oben herab sagen. *1879:* (Czakó József) Lebegtette a frakkját, csapta a levegőt klakkjával, odavetett ismét egy-két mélységes — mert érthetetlen — szót, s eltűnt ismét [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. *szemét ~i* (futólag) odatekint; a arunca o privire (fugitivă); (flüchtig) hinblicken/schauen. *1653:* a császár ... valamicsoda választ tött, hallhatta a csauz, de mi nem hallhattuk a szavát; hanem gyengén fejét hajtá láttunkra, és szemeit oda veté a szekerekre és reánk [ETA I, 134 NSz].

odavétetődik (víz) vhová terelődik; a fi abătut/derivat (din albia sa naturală); (Wasser) irgendwohin hingelenkt werden. *1765/1770:* Simény András Uram Uj Malmának Árkát a' mint ásatta, ha az Viz oda vétetödik, Titt. Horváth rész földben útkőzik meg, és nagy darabot fog el szakasztani [Széplak KK; SLt évr. Transm. 178].

odavetődés odakerülés; ajungerea cuiva într-un anumit loc; Hingeraten. *1768:* Tudgya ... Hogy idegen hellyről vetődet jövevény ember volt ... néhai Triff Isztraty Meleg Földvárat, oda vetödesekor mellyik Possessor urnak a Földire telepedett meg ...? [Dob.; Born. XL. 80 vk].

odavetődik odakerül; a ajunge (întîmplător) acolo/în acel loc; hingeraten. *1765:* a Commissarius ... Karallyvárról ki jövén ... engemet két istrangnál fogva gombollyégba kötöze ... oka pedig tsak az volt, hogy nem akartam adni innya, hogy dősölhetett volna benne, oda vetődik a lármára a Sertés pasztoris, és aztis gombollyégban kötözé [Borbánd AF; Eszt—Mk Vall. 163]. *1770:* Füleki György ... Szükerekről ... vetődött volt oda az Udvarba s ugy tették volt Koltsárnak [Szásznyires SzD; Ks 30. 28]. *1796:* az én fiatskám is jelen volt Marhaimmal oda vetödött [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Joh. Menyhárt (45) gy. kat. vall.]. — L. még RettE 369.

odavezérel odavezet; a conduce acolo; hinbringen. *1823–1830:* a' Falu végén pedig tanálkozván egy 'Sidoneval, kérdeztem, hogy volna é a' Faluba egy Josef nevü Szabo legény? Ö mindgyárt ajánlotta magát, hogy oda vezérel engeme, az hol az a' legény vagyon [FogEK 461].

odavezet 1. odavisz vkit vhová; a conduce (într-)acolo; jn irgendwohin hinbringen. *1671:* eö vitte vezette oda azon házhoz azt az kar teveö szemely szolgálot; azonban commendálta is, hogy nem volna lopo [Kv; TJk XI/1. 153].

2. vmi odamenni késztet; a determina pe cineva să meargă undeva; etw. hinzugehen nötigen. *1847:* Bucsumba

történt legelső megszállásom eshetett, amint emlékezem, az 1840. év őszén ... senki által az odamenetelre előlegesen felszólítva nem voltam, csupán utazás közbe a történet vezetett oda [VKp 167].

odavigyáz odafigyel vmire; a fi atent la ceva; auf etw. aufmerksam sein/aufpassen. *1638:* Uarga Miklos ... El iôt oda My hozzankis ... s kert bennünket hogi ha valami riadast hallunk, oda vigjazunk, mert azt hallia hogj valami iffiu legeniek jarnak oda az felesegehez [Mv; MvLt 291. 146b].

odavihet odaszállíthat; a putea transporta (într-)acolo; hinbefördern können. *1687:* ily meszszérül ... mig oda vihetnék, semmire kellők lennének Ennyok (!) nélkül[a] [Balázsfva AF; UtI. — [a]A malacok].

odavisz 1. vhová elvisz vkit/vmit; a duce (într-)acolo; jn/etw. irgendwohin hinbringen. *1557:* ez el mwlt napokba eg yobaguk (!) ment wolt K. eleybe walamy marhaya wezet wolt el demeteryben az el mult özel wyte wolt oda az kyral ö felsyge yobagahoz [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely myklos somkereky zolnok warmegey yspan a beszt-i bíróhoz és a száz emberhez]. *1573:* Eg walkay Ember kezde asot kapat vynj hog az hatart fel vessek, s en mondek, ne vid adig oda az asot, ward meg az tilalmat [Gyerómonostor K; KCs 40 Kenez Tamas jb vall.]. *1584:* Chiszar Antalne vallia, Eg giermekemet peókdeostek vala megh, ez Catalinhoz vym es huzon eót penzbe zerzeodem meg velle ... Delkort esmeg oda vym giermekemet, Es azt monda hogy Ne(m) keoti be mert meg zidtam, Ereóssen tagadam, de vgia(n) azt monda hogy Bestie Curwanak zittam [Kv; TJk IV/1. 279]. *1593:* Jlona, Nagi Janosne vallia: Mikor Zappanios Petert Keozegi Tamas megh fogada ... az meli zalogot oda vinek, ne(m) elegedek megh velle [Kv; TJk V/1. 374]. *1631:* Forrai Benedeknel czeplet Kutas Janos ... hat azt a sakot oda vive hogj az maga resze buzat be merie [Mv; MvLt 290. 254]. *1656:* En Ozdy Thamas ur(am)hoz oda uiue(m) ä leuelet [Kv; CartTr II. 903 Georg. Vizi (40) vall.]. *1731:* Togyer Gidu ... Onya Gidut az Opra Vlád fiát ... oda vitte még gyermek korában és ott meg is hazasitotta [F.gezés NK; KA]. *1766:* gyere vigy oda aki meg kergetett engemet hogy adgyak neki enni [Szilágycseh; BfR 101. 2 Joan. Sárközi (24) zs vall.].

Szk: *pecsét alatt ~. 1569:* Nyrǫ Josa, kwldǫth volt ky 160 ftot, Kys Imretǫl Beke Gergelnek Debrecenbe, es azt a penzt Kys Jmre pechyet alat oda vitte, es keszebe atta Beke Gergelnek [Kv; TJk III/1. 255].

2. odaszállít; a transporta (într-)acolo/undeva; hinbefördern. *1585:* Keozegheó Jstwan vallia ... leowe oda Dauid Ianos es Kutos Marton, es Mondanak hogy eoket Seoch Marton kwlte Volna hozzank köyert, Megh Zanók hogy heaba Ne Iarianak ha ell leóttek, es Adank ket Zekerrel ... Az vtan valo Napokba(n) esmegh el leowenek ... megh rakak esmegh Zekereket, de en vgy Adam Akor fell hogy az Templum eleyben vigiek oda Ala ... De hat Nem vittek volt oda, hane(m) Azt (ia) Szeoch Marton haza eleibe viwen, ot tapaztalta Budaj Tamas Vram [Kv; TJk IV/1. 458]. *1588:* 12. 8bris hogy az Nagy hid meg bomlott volt az Ispotalnal vittek oda 9 zeker ganet attam egy egy zekerteol d. 4. tezen d. 36 [Kv; Szám. 4/I. 40]. *1653:* A szekereket meghagytam vala hogy hun várjanak meg ... csak szerencsére találtam Toldalagi uramra, és úgy mondottam meg néki: hogy hol hagytam a szekereket, és hova jönek s hun lesznek ha a vezér mit parancsol az élés felöll, hogy ... oda vigyem a hova a parancsolat lészen [ETA I, 130 NSz].

3. (lopott holmit) odahord; a duce acolo/în acel loc (lucrurile furate); (gestohlenes Ding) hintragen. *1637:* Mondotta ... hogi gjanakodik az Leanira Borbeli Janosnenak hogj az eö szolgaloj oda visznek hol mi egjet mastt de hogi ornak vagi or gazdanak mondotta volna en nem hallattam [Mv; MvLt 291. 118b].

4. (vki színe elé) odavezet; a duce pe cineva (în faţa cuiva); (vor js Augen) hinführen. *1660:* végre izenvén az vezér, hogy vitetnénk hozzája. Odavivén eleibe, hát kegyesebb szemmel néz reánk [Kv; KvE 182 LJ].

5. törvény elé visz/állít; a duce pe cineva în faţa instanţei; vors Gericht bringen/stellen. *1600:* A mikor ezt az olahot megh fogtak, ieöwe hozza(m) az mi Juh paztorunk s mo(n)da, Leörincz vra(m) ier mennieönk az biro hazahoz lassuk megh michoda paztorth wittek oda Kenieres Balintek kith megh fogtak [UszT 15/131]. *1604:* kerdeznj kezde hogy miczioda legin az kire gianakodnak ... fogiatok meg hozatok Ide: meg fogok s odá uiuök ... oda Jöue Zombatfalwi wramhoz[a] mondá hogi miert fogattiatok meg törwinekwl, arra monda Zombatfalwi hogy wgian törwinre tartottam meg [i.h. 18/147 Fanczialy peter de eadem pp vall. — [a]A hadnagyhoz]. *1677:* élés adással ... a' raboknak ... nem tartoznak: midön onnan ki-viszik, ha meg szabadulásra valók, azok a' kik oda vitték, a' szokott tömlöcz váltsággal tartoznak [AC 129–30].

6. (helyszíni szemlére) hivatalos személyt odahív/kivisz; a chema/duce o persoană oficială (la faţa locului pentru inspecţie); (zur örtlichen Beschau) amtliche Person rufen/(hinaus)bringen. *1597:* Biro Mihalne Magdolna wallia. Mikoron Beke Gieorgy oda witte wala az Teolcheres Leorincz hazahoz az polgarokat az foliam intezesere ... Teolcheres Leorincz azt monda hogi soha nem engedy hogi arra mennye(n) az viz [Kv; TJk VI/1. 79]. *1599:* Vasarhely Zabo Menihart ... vallya ... en ezt mondam hogy igy chelekedgyeo(n)k hogy im enys irok az eochyemnek, hogy ket Nemes embert vigjen oda azonkeppen Keopeczy vramis ket nemes embert, es azok mindeneket fide median(te) inquiralianak es circalljanak, es annotalyanak [Kv; i.h. 274–5]. *1628:* kett eokreom el vezuen az Pokay hataron ... az melynek eggiket talaltam megh ... Maioso(n) ezen Thorda varmegieben melynek az masikiatis ... azon hataro(n) niuztak megh ... zolga birot vittem oda [Torda; TJkT I. 261]. *1823:* Dobai Uram nem engedte, hogy a' betüseket oda vigyem [Dés; DLt].

7. vkit vmilyen munkára odahív; a chema pe cineva în acel loc pentru a executa ceva; jn zu irgendeiner Arbeit rufen. *1592:* Susanna Kalmar Janosne zolgalo leania ... vallia ... mikor megh akarua(n) nittni az aitot, az kolchnak eggik tolla bele teorek ... Az lakatost oda viuwk, es mikor az plehet akarna egi feleol le vonni ... oda Iuta Seres Peterne, es egi darab faual be vere [Kv; TJk V/1. 231].

8. vmilyen tisztségbe hív/állít; a chema/invita pe cineva pentru ocuparea unui post; in irgendein Amt/Würde rufen/stellen. *1625:* Jure regni ne(m) szabad volt ott praedicalani es nekedis ne(m) kellet uolna ... keresned hogj papista papot uigjenek oda [UszT 78]. *1784:* Ez[a] is inspector volt azután, hogy Wesselényi Farkast kitették a főispánságból s vitték oda Kornis Zsigmondot [RettE 426. — [a]Teleki Lajos].

9. hivatalos iratot előterjeszt/a törvény elé visz; a prezenta un act oficial în faţa instanţei; amtliches Schreiben unter-

breiten/vor das Gericht bringen. *1570:* Orsolya az Nehay Mezaros Myklosne Azt vallya, hogy Twgya Mykor Syweges Gergel Bé Jdezte volt Nagy Benedeket az ew vra halala vthan, Nagy Benedek Menth volt ew hozza, Es Byro eleybe hytta hogy Az Leweletis oda vigek, volt eo Nala Egy chedula es oda vytte az Byro eleybe [Kv; TJk III/2. 151]. *1680:* igy a' menyire az dolgot világositották eő kemek előttűnk oda vive(n) genealogiajokat fel, vehetik az harmad ket reze(ne)k harmadgiát [Kv; RDL I. 158].

10. (állatot) odahajt/terel; a mina în acel loc (un animal); (Tier) hintreiben. *1579:* Hoztag ö Nága loaytt Gyalúbol ... az ő Naga loaytt segytete oda vynny vywarban [Kv; Szám. 1/XVIII. 7–8]. *1636:* vigiek oda az kancziat, es jo herelt louat czierélhétnék uele [Mv; MvLt 291. 72b]. *1654:* oda uittem uolt ... az Johajmot [Kozmás Cs; BLt]. *1676:* Articulussa lévén ... az nemes országnak arrol, hogy az ollyan idegen kereskedőknek az országb(an) szabadossan szellyel járni, ne legyen szabad, hanem bizonyos helyen meg állapodván ha kik(ne)k elado marhajok lèszen az ott körűl valok(na)k, vigyek oda az hol megh állapottanak, s ugy vehessek megh es hajthassak ki az országból [Fog.; BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbíróhoz].

11. *nyomot* ~ lopott állat nyomát vmeddig követi; a merge pe urmele animalului furat; der Spur des gestohlenen Viehs bis zu irgendeinem Punkt folgen. *1606:* ök kezek megh Eskenny hogy az melj niomott oda uitek Uy szekeilyre az eo marhayok nyoma [UszT 20/103].

12. (vizet) vhová elvezet; a deriva/abate (o apă curgătoare); (Wasser) irgendwohin ableiten. *1757:* Bethlen Miklos Ur ... a' Vizet maga szokott árkából azon helyről el vétette, és vitte oda hol most Continuállya folyását [Bolkács KK; BK].

13. *tüzet* ~ tüzet elterjeszt; a răspîndi focul; Feuer verbreiten. *1679:* sok ijjegetesek utan ... az Aszszony ember, mégh vallá hogy eő maga vitte oda az Tüzet [Dés; Jk 41b].

14. *Isten* ~ Isten megadja, hogy odamenjen; Dumnezeu conduce paşii cuiva spre acel loc; Gott hilft, hingehen zu können. *1661:* Bizony nekem is igen nehéz, de mit tehetek róla? Egyéb dolgokrúl, Isten oda vivén, coram plura [TML II, 16 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* halasztom azt akkorra, mikorra Isten oda viszen [TML IV, 316–7 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

odavitel odaszállítás; transportare; Hinbeförderung. *1582:* 3. Decembr(is) ... veottem az Tanach hazhoz egy Eol Azzw fat oda vyteleuel eozze attam f. 1/10 [Kv; Szám. 3/V. 27 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Az meg neüeszet ket wy rendelt auditoriumoknak padimontom es wleo zekeket chinalassara (így!) vitettűnk a templumbol oda dyreb (!) darab fakat, oda vitteletol f. — d. 5 [Kv; i.h. 4/IX. 14].

odavitet 1. odaszállíttat; a dispune să fie transportat în acel loc; hinbefördern lassen. *1586:* Az Tawaly eztendoben wöttem wala az hid kapűhoz 25. Zal fat ezeket witettem oda [Kv; Szám. 3/XXVII. 12a]. *1589:* vittetűnk ... oda dyreb (!) darab fakat [Kv; i.h. 4/IX. 14]. *1592:* Ket kadat uitettem vala oda, az abronchiait le hullattak vala, az megh keöteseteól fizettem az kadarnak f 0 d 12 | Veöttem 4 fwrez dezkat, kit oda uitettem kin abarlottak kin vagtak melliet kit el hasogattak kit el uittek, fizettem erte f 0 d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 130 Eppel Péter sp kezével]. *1605:* egy nehany chywreokben az priuatus emberek cheplesit zakazak megh, es vitesse(ne)k buzat oda s erre a gazdalkodasra" veresenek buzat [Kv; TanJk I/1. 527. — *Ti. a fej. jövetelire]. *1649:* Ezert citaltatta(m) az It Illiefalui Christoph Ur(a)mot, hogi ... az Thordai utszai hazunkhoz ... menve(n) az ajtok zarjat megh nittatta, zarjat le vonta, mas keppen csinaltatta, es azzal nem elegedve(n) lisztet oda vitette, haza nepet bele szallitotta [Kv; TJk VIII/4. 363]. *1653:* A fejérvári farkas-ágyút oda viteté. A ki oda viteté, Szalai Farkas vala neve az embernek [ETA I, 103 NSz]. *1660:* Izend meg Lysztes Ferencznek, hogy mentest húsz köböl árpát szállítson Váradra, addig oda vitesse, mert ebűl jár [TML I, 491 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sófiához].

2. vkit vmilyen tisztségre odahívat; a dispune să fie chemat/invitat cineva pentru ocuparea unui post; in irgendein Amt berufen lassen. *1672:* Már kegyelmes Asszonyom, ha Vér György uramat akarja-e oda vitetni ? ha ő kegyelmét akarja, fizetése dolgát jó rendben kell venni [TML VI, 268 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

3. (állatot) odahajtat; a dispune să fie minat în acel loc (un animal); (Tier) hintreiben lassen. *1633:* En töllem ket ökrömet Nagy Thamas Vr(am) ell ueue, oda vitete Komanara [F.venice F; Szád. Dobra Thomey Roskaj (30) vall.].

odavitetés odaszállíttatás; transport, transportare; Hinbeförderung. *1606:* Veöttem az kayanto Vtbeli zöleöhöz Teölgy karot negj zazat, teölt szaza az oda uiteteseuel eggiwt hatua(n) hatua(n) penzbe, tezen f 2 d 40 [Kv; Szám. 12a/I. 4].

odavitetett odaszállíttatott; care a fost dus/transportat în acel loc; hingebracht. *1847:* A károlyfejérvári várórségi kormányzóságnak folyó hónap 8-án e megyei tisztséghez intézett hivatalos megtanálását, melyben a jelen évi innen felsóbb rendelet következésében odavitetett Varga Katalin élelmezése és szállásköltségei címe alatt Martius hónapra 2 forint 9 7/8 krajcár, Aprilis hónapjára 9 forint 7 5/. krajcárt ezüstpénzben kíván innen fizettetni [VKp 204].

odavitetik 1. odaszállíttatik; a fi dus/transportat acolo/în acel loc; hingetragen werden. *1842:* Gábor Antalnál több portékájit vette észre lenni, a' mi orozul vitetett oda [Bereck Hsz; HSzjP].

2. lopott állat nyoma vhová vitetik; a fi urmărite urmele animalului furat; der Spur des gestohlenen Viehs bis zu irgendeinem Punkt gefolgt werden. *1677:* Ha hol pedig a' Városokon, vagy azoknak hóstátiban a' Fejedelmeknek fizetet hadai lévén quartélyban, az el-veszet marhának nyoma oda vitetnék, azoknak elöttök járói ... meg-engedgyék afféle marhának meg-keresését szállásokon [AC 231].

odavitt 1. *mn* vhová elvitt; care a fost dus acolo/în acel loc; irgendwohin weggebracht. *1615:* Meli oda vit Jokrol Verner Georgy vram es Neb Janosne Duruttya Azzonj egy massal igy vegeszenek hogi az Jokot fel inuentalnok, es az Jok maradgyanak Duruttya Azzonnak kezenel [Kv; RDL I. 96b]. *1657:* Az kölcsön odavitt hétezer forintnak is ötezerét elosztogaták, kétezerét visszavittem, mely ötezer forintokat felette nehezen extorqueálhattam azután Rákóczitól [KemÖn. 133]. *1710 k.:* énnékem ... adának száz aranyat, quietantiát vévén tőlem az odavitt cédula hátára [BÖn. 594]. *1821:* Mitu Andron mind a' ki ványolot tart, magához kapván ezen Asszonnak a' ványolás véget oda vitt subáját, magánal tartoztattya [H; JF 36 Prot. 6].

II. *fn* vhová elvitt dolgok; lucruri duse în acel loc; hingebrachte Sachen. *1831:* az oda vitteket is naponként lo-

potskálta vissza [Angyalos Hsz; HSzjP Forró Dávid (37) vall.].

odavivő vmit vhová elvivő; care duce ceva acolo/în acel loc; etw. irgendwohin wegtragend/bringend. *1661:* az én búcsúzó supplicatiómat ... jól bepecsételvén spanior viaszszal ... Ezen levelem odavivő embertűl is elküldheted [TML II, 14 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... a midőn ezek[a] vásárolnak is valamit, annak is legien olly rendi, hogj tétessek le nekiék a kivántato bizonyos hellyre ã honnan is midőn azt az óda vivő el távozik, és nem előb légjen a le tettnek el vétele [Kv; KvLt I/225 gub. — [a]Ti. a pestisesekkel való érintkezésre kijelölt emberek].

odavonattat odahúzattat; a dispune să fie tras cu animale în acel loc; hinziehen lassen. *1662:* Mellyet[a] is a fejedelem tengelye, kerekei nélkül ... egy vasas talpú szánon Szeben alá odavonattatta vala [SKr 524–5. — [a]Egy nagy ágyút].

odavonhat odavonzhat; a putea atrage acolo/în acel loc; heranziehen können. *1672:* Itt, Uram, csuda hírek kezdettenek vala ugyan bizonyosan folyni ... de strategmájok volt csak, hogy inkább az táborra menőket vigabb szívvel vo(n)hassák oda [TML VI, 262 Baló László Teleki Mihályhoz].

odavonszon szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *szíve ~* szíve odahúz; a ţine la cineva; sein/ihr Herz zieht irgendwohin. *1657:* Minket ... mindjárt vivének fel audientiára ... az palatinus embertelen szókkal is kezdvén illetni az fejedelmet, Lónyai Zsigmond, ki nálamnál elsőbb vala, de csak könnyen mulatja vala, mert őnéki nagy favora vala ott, szíve oda is vonszon vala [KemÖn. 207].

odavontat vmit vhová odahúzat; a dispune să fie tras (cu animale) în acel loc; hinschleppen lassen. *1591:* Monostor vdtza kapû ellót valo hidhoz vettem ... keet zal faat ... Az en Lohaymon vonttatom odah [Kv; Szám. 5/I. 37]. *1710:* oda vontatá[a] Karikáról a lövőszerszámokat, s a hajdúságot beléje állíták, a lovashadak penig hátul a völgyben rendelt sergekben állottanak [CsH 364. — [a]II. Rákóczi Ferenc].

odazárolja magát bezárkózik; a se încuia; sich einschließen. *1574:* Orsolia zeoch gèrgine Azt vallia hogi ... ky leo az azzon az hazbol es az Retezt fely very Megien az elseo hazban oda zarollia Magat [Kv; TJk III/3. 356].

odébb, odább távolabb; mai încolo; weiter (weg). *1584:* Zentmiklossy Gergely vallia ... odab Menek, es Zologatny kezdek Georgyfalwy sigmondnak hogy myert Megien valaky hazara Rezegen [Kv; TJk IV/1. 295]. *1585:* Zabo Marton Reichesdorffer vallia, Latam hogy az hayduk ot forgodnak vala Dardaual, Odab Menek es azonkeozbe megh leon a' dolog, Ne(m) lattam ky wteotte Eger leorinczet [Kv; i.h. 520]. *1828:* Várallyai Györgye Magár árestáltatott és Kalodába küldetett ... azzal menti magát hogy ő paputsot akarván vásárolni, égy párt kezébe vett, 's ... a' mint a' vásárba szokott lenni a' nagy tojongásba odébb taszittatott ... a' Csizmadiák pedig azt gondolván hogy el akar vele menni mindjárt el fogták [H; JF 36 Prot. 1]. *1894:* Sok minden tetszik nekem a világon, ha egy-egy jóravaló verset olvasok ... könnyen felsóhajtok, s azt gondolom: mégis jó dolog élni. Aztán odébb megyek, s keresek valami kedvest, ami melegebben érdekeljen [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

odébbállhat lopva távozhatik; a o putea şterge, a putea pleca pe furiş; (heimlich) sich entfernen/davongehen können. *1846:* mig ezen fel adott panasz mind két részről bővebb fel vilagosodas altal eligazitodik a' vádlott legény mint bizonytalan szállásolo nehogy odébb álhasson, további rendelésig a város fog házába detensealtassék [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

ódium kb. gyűlölködés; ură, odiu; Haß. *1761:* az I Anya fajdalmason hallya hogy odiose formálta volna à maga p(rae)tensiojit holot ... azért hogy törvényesen kivánja à magáét és maga aqvisitumit maga reszire ki adattatni 's kiszakasztatni, azért nem lehet odium(m)al vádolni [Hsz; BLev.].

odor csűrben búzatartó rekesz; despărţitură a şurii pentru cereale; Verschlag für Weizen in der Scheuer. *1593:* Az odorban való búzabol az zolgaknak fizessenek megh [UszT]. *1630:* Maradék zabok az csűr odrában [Szu; SzO VI, 121 Székelytámadt vár lelt.]. *1648/1687 k.:* szolitották vala előnkbe ã Csokai[a] Vraimekot ... ã Praedikátor házánál valo Csűrnek építése felől hogy ő kglmek ... A' Csűrnek földit tartozzanak ... az odrával édgyűtt meg csinálni [MMatr. 87. — [a]MT]. *1700:* Az Gabona ... asztagocskab(an), es Csűrbeli odorb(an) vagio(n), az mi vagion [Csicsó Cs; BálLt 71]. *1744:* A Csűrnek két felől két odra [uo.; Ks 65. 44. 12]. *1756:* az Varoljai Janosi Janos Kadatsi Tsűrinek odrabol ... el hozatta potentiose az buzát [Kobátfva U; Pf]. *1757:* kétt Csur ... vagyon mind kettő ... regi, és Fenyö Boronakbol szalma Fedel alatt válok kétt kett odorral epittéttek [Taploca Cs; Sándor conscr. I]. *1776:* Az Csúr odrában magvak Rakatott ösz Buza in Gel 128 [Nagyida K; Told. 56]. *1785:* Egy Csúr, melynek Székely modra két felől két Istálloja, és azok felett, két gabona tarto Odra vagyon, Szalma Sub fedele [Szu; Ks 73/55]. *1808:* Lévén ... egy fel álitandó nyoltz ól hoszszuságu, és negyedfél szélességű fa épületen, melynek közepében egy tsúr, két felől két pajta lészen, a pajtákon feljül az épületnek fél ól magassagu odra [Kakasd MT; DLev. 4. XLI]. *1817:* Ezen Esztendöb(en) is meg kaszált annak szénáját odorban s hijakban rakattatva talált Széna Füvek ezek[a] [Szentimre Cs; Hr. — [a]Köv. a fels.].

odorbeli odorban levő; care este depozitat în despărţitura şurii; im Verschlag in der Scheuer befindlich. *1592:* Balas Janos ket eókret hagiot vala az Apianak, egyebeket mindeneket Az felesege Apianak fyayual egyetembe hagiott vala, hane(m) az odor bely buzat vgy hagia hogy zolgaknak fizesse | Az tőbjt penig az ki az Büzaban az odorbaliba meg marad, ozzak ki az szegenyeknek [UszT].

odrocskájú kis odorral ellátott; cu o despărţitură mică pentru cereale; mit kleinem Verschlag in der Scheuer versehen. *1722:* egy közönséges két odrocskáju Csúr [HSzj *odor* al.].

odros (fűrész)malom része; parte de joagăr acţionat de apă; Teil der (Säge)Mühle. *XIX. sz. e. f.:* Az alsó szabad zsilip, és kerék zsilipek fenekei ki padolására odrossival együtt kivántatik 5 fertáj tutaj | 48° fenyő gerendából valo odros a' zápor tartó oldalai padolása alá [Marosbogát

TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.]. *1813:* elmentünk az ugynevezett Nagy Zágon vizen levő Fürészekhez ... a viz Darék Tengelj, egyik silib odros Fa öt szál Silib Padlok [HSzj *fűrész* al.].

odrú vmilyen odorral ellátott (csúr); (şură) cu despărţitură pentru cereale; (Scheuer) mit irgendeinem Verschlag versehen. *1825:* egj valosagos Derék, jo nagy és úgyesenn Szep Sima fenyő Boronákbol épittetett Csür mindket felöll földig erő tagos odru es hasonlo jo Szarvazatu [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 365].

Szk: *egy ~. 1731:* fenyö baranákbol rakott jó edgj odru Csür ... szalma fedél alatt [Impérfva Cs; BCs] ✱ *két ~. 1758:* Jo szalma fedél alatt valo két odru Tsür [HSzj *léc* al.]. *1771/1817:* Csür két Odru Bükfábol rakatt, szalmával fedett [Bözöd U; Mk]. *1817:* Csür fenyőfa boronákbol két Odru suppal fedett Középszerű fedele; — két Oldalán két kapui vannak [Kadicsfva U; Mk]. *1825:* A Csür ... ezenn Csürös Kertben vagjon Derék fenyö, jo, sima, rako Boronabol valo Székelly modonn keszittet ket odru mellynek mind ket felöll szeles Deszka Csür kapuja vagj ajtoja van [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 150]. *1852:* Egy jo Zsupfedél alatti két Odru nagy csür [Backamadaras MT; CsS].

odú üreg a fában; scorbură; (Baum)Loch. *1823–1830:* a prussus háború alkalmatosságával azon szerencsétlen tiszt az ellenségtől való féltében azon nagy fára felhágván, a fa odvának felső lyukán beesett, s azon szűk és mély helyről ki nem mászhatott, hanem nagy kínok között ott megholt [FogE 218–9].

Hn. *1729:* bükös udu berczire [Tarcsafva U; EHA]. *1737:* gyéres, tilalmos Erdeje ... a Galamb udu n. h.-ben [Vista K; KHn 270]. *1752:* Bükös udu nevü hellyben (sz) [Tarcsafva U; EHA]. *1781:* Nyires uduba (sz) [Kiskede U; EHA] | Udu farkán (sz). Bükös uduba (sz) [Medesér U; EHA]. *1797:* Sómos udu farkán (k) [Tordátfva U; EHA].

odúbeli az Odú nevű helybeli; din porţiunea de hotar numit Odú; aus dem Ort namens Odú. **Hn.** *1765:* A Bükös udubali (föld) [Tarcsafva U; Pf].

ó-dutka 1. háromgarasos ezüstpénz; dutcă veche; Silbermünze von drei Groschen. *1628/1635:* Arany, Taller es o dutka ... Dutkak: Egj hozzu sakban negj zaz forint arra apro dutka. Masik sakban harmincz penzes dutka negj zaz forint. Harmadik sakban, kett zaz harmincz forint erő dutka [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1629:* Penzetis tudom hogi ugjan szepen vala mert o dutkai s talleraji valanak [Mv; MvLt 290. 166b]. *1634:* A Bosznay Prouinciaba leueo Franciscanus Baratok Conuentyenekis, hagiok ö dutkat, fl. 100. Orent pro me [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.]. *1637/1639:* tizenkett Penzes barna Garasok no: 16 f. 1 d. 92. O Dutka tiz Penzes no: 12 f. 1 d. 20 [Kv; RDL I. 111]. *1653:* 1604 esztendőben ... igen jó pénz jár vala: amaz szép ó dutka 9 pénzbe járt [ETA I, 92 NSz]. *1655:* 1150 O Dutka. Jttem jo barna o penz ... f 63 [Kv; RDL I. 29]. *1656:* adot haromszáz s tize(n)hat forint árra oh dutkakat erette [Ádámos KK; BálLt 93].

Vö. a *dutka* és *ezüstdutka* címszóval.

2. *~n* ó-dutkában; (calculat) în dutcă veche; in Dreigroschenmünzen. *1621:* Balas Deak Gub. eo Nga paranczolattjat hozuan, hogi szaz forint ereo garast melliet ide hozot o dutkan es barna penzen p(er) mutalnak eo kemek [Kv; Szám. 15b/IX. 177].

odvas 1. üreges (fa); scorburos, găunos; (Baum) hohl. *1592:* az kosarba[a] egi odvas fa wala ebbe tevek el[b] [HSzj *kosár* al. — [a]Értsd: juhkosár, karám. [b]Ti. az ellopott és leölt két disznót]. *1647/XVIII. sz. köz.:* vagyon az arok szélén egy odvas Gyertyánfán kereszt [Csóka MT; DLev. I. VIIA. 5]. *1674:* Két öregh kő tarto valu, egjik tőlgj fabol ki vetetet, az masik udvas fűz fabol ki faragtatot [A.porumbák F; UF II, 614]. *1749:* a szalonnakat őszve darabolva egy odvas fába rejtették el [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1769/1802:* egy nagy Udvar bikfán láttzott ismét régi kereszt [Torda; TJkT III. 21]. *1834:* Az ugy nevezett Rákos nevü Berek, melyben nagyobb részint eltsonkázott és Udvas Szilfák tanáltatnak [Marosgombás AF; TSb 51].

2. pudvás, taplós; găunos; mulmig, schwammig. *1717:* Czéklábol árultam 4 sustákot, odvas volt senkinék nem kellet [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János kezével].

3. lyukas (fog); (dinte) găunos, cariat; kariös. *1788:* az első fogai roszszak, odvasok [Dés; DLt].

odvasocska meglehetősen odvas; destul de scorburos/găunos; ziemlich löch(e)rig. *1769/1802:* Buda Juonnez ... egy felett (!) Udvasotska nagy bük fában mutatott régi kereszt formát [Torda; TJkT III. 19].

óesztendő óév; anul care tocmai s-a încheiat; Altjahr. *1690:* ez boldogtalan ó esztendő concludálódott [HAMN 328].

offendál 1. megtámad vkit; a ataca pe cineva; angreifen. *1664:* valyon, édes Apám uram, ha ő nagyságok, ő kegyelmek offendálni akartak volna, eddig vagy egy várban volnae ő felségének praesidiuma? [TML III, 90 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1758:* midőn az Erdő-allyai Falus Biro ... a Falu Tagjaival bé érte a Titt Sombori György Uram ekéit, az Erdő allyaiak kezdetteke elsőbben ... Szitkozodni és verni, vagy e Contrario ő kegyelme és Cselédgyei offendálták az Erdő allyiakot ...? [Kük.; Ks 66. 44. 17f vk].

2. megbánt vkit; a ofensa/insulta pe cineva; beleidigen, kränken. *1657:* Én azért intimálám nékik, ne jünének, mert nem Catherina szolgái, sem semmi interesséjekben járó dolog nem volna, s az erdélyi fejedelmet fognák offendálni [KemÖn. 142]. *1662:* a fejedelem holta után is azon rabságban maradván[a], nemhogy az ifjú fejedelemnek kegyelmességéhez folyamodott volna, de ... annyira offendálta az successor fejedelmet[b], hogy az is semmiképpen el nem bocsáttatná [SKr 153. — [a]Zólyomi Dávid. [b]II. Rákóczi Györgyöt]. *1677:* Látja Isten lelkemet, offendálni Kegyelmedet legkissebb írásommal nem kivántam [TML VII, 453 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1683:* Dobai Mihaly Atyankfia ... Sátoros Innepeken háromszoris egymas utan comunioval nem élven Ecclesiajat ne(m) kevesse offendalta [SzJk 193]. *1726:* én látya az Isten leg kissebben sem kivántam az urat Groff Uramat offendálni [Betlensztmiklós KK; Ks S. 19]. *1746:* Kiket az Falusi lakosok kőzzül, mivel offendált, és miért nem edgyezhetet meg az Falusiakkal Szuszán Dávid [H; Ks 112 Vegyes ir.].

3. háborgat vkit; a deranja; stören, belästigen. *1669:* Ennek felette in confidentia kénszerittetem Kegyelmed tanácsához is ragaszkodnom abból, mit kellessék cselekednem ? elmenjek-e a mi kegyelmes urunk ő nagysága udvarlására,

vagy ... ő nagyságát alkalmatlanul ne offendáljom [TML IV, 556 Fleischer András Teleki Mihályhoz].

offendálhat sérthet; a putea ofensa pe cineva; beleidigen können. *1670:* Az electoroknak szóló levél minutáját ujjobban revideáltam ... az mely czikkelyek az pápista atyafiakat offendálhatnák ... ki hagytam [TML V, 382–3 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

offendálható esetleg megbántó; care poate ofensa pe cineva; vielleicht/zufällig beleidigend. *1670:* A Moguntinusnak csak az egy pápistákat offendálható szóknak kihagyásával az dolog meritumát éppen megírnám, kivált ha az előtti Moguntinus még él [TML V, 371 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dieneshez, Teleki Mihályhoz].

offendáló megsértő; ofensator; beleidigend. *1753:* Mint hogy magok az Felső Lapugyiak ... azon hétenis igen hibáson praestalták a Szolgálatott; mellyért hogy indulatoskodot Krajnik uram hivatallyát kővette, Pedurán Jion pediglen ... Krajnik Uram ellen magát ... opponálta ... az tőbbinek a szofogodotlonságra utat nyitot, azért mint Tisztett igyekezetiben meg gátlo, és offendálo Nyakos 12 Lapát ütésekkel meg Csapatassék ... iteltetet [F.lapugy H; Ks 62/11].

offendálódik megneheztel; a se ofensa; jm etw. übelnehmen. *1710 k.:* Én mondám az uraknak: hogy azt úgy a commissiónak adni nem jó; a generális rettenetesen offendálódik véle [BÖn. 856].

offendáltatik 1. megbántatik; a fi ofensat; beleidigt werden. *1657:* az fejedelem is offendáltatván, az contractusnak vinculumja szerént Fogarast is amittáltatják véle | Ezen házasságszerzésben az fejedelem meg is indula ... midőn az herceg követjeit Moldvában expediálta volna, másfelől maga oratorának az portára értésére adá, és az nem helyesen az dolgot megcégérezvén, az pedig Lupulnak értésére esvén igen offendáltaték [KemÖn. 143, 189–90]. *1726:* én látya az Isten leg kissebben sem kivántam az Urat Groff Uramat offendálni, ha pedig az Ur Groff Uram általam offendáltatott, az iránt az Groff Uramat alazatoson követem [Betlensztmiklós KK; Ks S. 19].

2. (ellenség) megtámadtatik; a fi atacat (inamicul); (Feind) angegriffen werden. *1677:* az mint az tractatusban fel van téve, hogy az felséges franczia király legkisebb részben sem kiván olyat, hogy az török offendáltassék [TML VII, 430 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

offendikulum megbotránkoztatás; provocare de indignare/scandalizare; Anstoßgeben, Entrüstung. *1670:* Dioszegi Istua(n) ... régi előttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte ... Scandalumjárol az Ecclesiat reconciliallia, melynek modussa illyen. Praedikallyon az Templomban, es deploratiojaval az offendiculomját amoveallyia [SzJk 110].

offenza 1. támadás; atac; Angriff. *1669:* meg kellene írni, ő kezdte megsérteni s bontogatni az két haza békességét és diplomáját, bizony félő, ő unja meg, mert ha az erdélyi végházakbul az offensához fognak, bizony nem jár Majtény, Szaniszló táján [TML IV, 612 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* urunk azt parancsolja ... Illyét én hányassam el, menjek alá. Kigyelmed tudja, már régen mind Illye az tőbbivel együtt az én dispositiom alól ki vétetődött volt; az ki dirigálta, bonttassa is el ... nem is örömest adnék offensára való okot az dominus pretendenseknek [TML V, 393 Kapi György ua-hoz].

2. megbántás/sértés; ofensă, supărare, jignire; Beleidigung. *1750 k.:* En a' meg bantodást vagy offensat négy Classisban helljheztetem: ... A negjedik, midőn mi Sem Szonkal, sem tselekedetünkel valakit meg nem bántunk, hanem a' mi Szonknak vagj tselekedetűnknek nem helljes vagj bal magjarazattjával magunk Szerzünk, gondolunk és itilünk vagy tsinalunk magunknak offensat [Ks 83 Onadi Szakács Mihály lev.].

offenzió 1. megbántás/sértés; supărare, jignire; Beleidigung. *1672:* Vékony tetszésem ... nekem ez: Hogy az religio persequutiáját és az pápista rend offensioját igen eltávoztassa Kegyelmetek [TML VI, 316 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kgltek közül senki ne gondolja, hogy én csak miben is az Porta offensiójára céloznék [TML VIII, 60 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

2. megbántódás/sértődés; supărare; Beleidigung. *1662:* azután ... elváltak vala egymástól, és az asszony dévabéli és Tasnádban való jegyruhabéli jussát bizonyos alkuvás által fejedelemnek adta vala, mellyet Bethlen István nem is offensió és megbántódás nélkül szenvedett vala | Zákány András és több akkor udvaránál levő szolgáival azt találták, ha császár birodalmában a respublica követe megtartóztatik, császárnak abbul igen nagy offensiója, bántódása, s a fejedelemasszony ellen haragja és abbul sok károk, búsulások fognának következni [SKr 154, 357–8].

offerál 1. felajánl; a oferi; anbieten. *1579:* Amy penigh Az 15 hordo bort es 40 kóbel buzat illety kit Ferencz vram pro Jnue(n)tario hagiot volt es offeralt, aztis mikor Az quarta be takarodyk, aggiak kezebe plebanus vramnak [Kv; TanJk V/3. 196b]. *1647:* offeraltuk hogi leveledet ratificalliad, es bizonsagodotis az uta(n) be adgyad, eggiket sem czieleketted [Kv; TJk VIII/4. 254]. *1722:* Nanasi Szabo János egj tarka Kilimet az Ur asztalára offeralt A(nn)o 1722 [Sámson Sz; SzVJk 166]. *1733:* A mely ötöd füre menö Gjermek lovat offeraltam vala Nagy(ság)odnak, ki fogattam, és most sziligyittetem, vezetékeltetem [Harasztos TA; Ks 99 Üdösb Orbán Elek lev.]. *1748:* az Inctus ... sponte offeral harom öl szőlőt az Anak, hogj életeig birja [Torda; TJkT III. 249]. *1761:* jelen voltam az midőn már készek valának a' Nyil Czédolák mind a két udvarra hogj Mlgs L. B. Josika Daniel Vrffi eő Nagjsága offerálta Mlgs L. B. Josika Jmreh Urnak az első nyil vonást [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15]. *1767:* Offerálom Excládnak a' Testvér Bátyámnak ... Bálványos Várallya nevű Hellységben valo Portioját [Teremi KK; Ks 66. 45. 17b]. *1783:* Irja ... gondviselőm: hogy az Vrak a' zálog summát ő nekie offeralták azon kérdésben forgo földekért [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz]. — L. még BÖn. 705, 759; KemÖn. 84, 194, 274, 278; RettE 223, 38, 390; TML VII, 19; WIN I, 123, 25.

Szk: *békességet ~. 1745:* Mi az I(nctusokna)k békességet offeraltunk ... hogy a hűtlést kerüllyük [Torockó; Bosla] ✱ *fejedelemséget ~. 1657:* az fejedelemséget offerálták volt Bethlen Gábornak [KemÖn. 25]. *1710:* Mikor rabságban volna is, egynéhány ízben offerálták Béldi Pálnak a fejedelemséget [CsH 147] ✱ *generális amnesztiát ~. 1705:* Romai Császár es Koronás Király Kgls vrunk eo Felsege ... Melt(ó-

ságo)s Generalis Rabutin Vr(am), es Mü általunk, mind az népnek közönségesen ... mind pedig az egesz Nemességnek, azokon kivül, kik fö indittoi s okaj voltak ennek a mostani haboruság fentartásának, Gratiat és minden eddig valo tselekedetekröl generalis Amnestiat offeral [KvLt I/192 a gub. Nsz-ből] ✱ *gráciát ~ → generális amnesztiát ~* ✱ *hitet/hitét ~(ja). 1805:* Elé állíttatván az all-peres ... az öreg hitet offerál, melyre a' Fell peres is réá állván, az öreg hitét le tészi [Petrilla H; JF 36]. *1840:* a' bépanaszlott pásztorok meröben ragaszkodtak elöbbeni felelettyekhez, melyre nézt hiteketis offerálták [Dés; DLt 370]. *1845:* Székelly Aniko ... Azt meg esmeri ... hogy nállom az irt idöben és alatt szolgált, 's hogy a' kapu félfátol véve butsút honnem (!) létembe(n) elillantott. en hitet offerálok azon káraimnak tölle estére [Dés; DLt 591] ✱ *juramentumot ~. 1798/1799:* ezen nyilvánságok[a] allen még-is Iuramentumat offerálni, éppen annyit tészen, mint a Iuramentummal játzodozni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 425. — [a]Nyilvánvaló tények] ✱ *készségét ~ja. 1783:* mü arra kész indulattal és szivességgel keszségünköt offeraltukis [Ádámos KK; Pk 7] ✱ *szatiszfakciót ~. 1667:* mikor már az császár demandál, satisfactiot offerál, egyszeri kérésünk elfelejtésével sok rosszat szerzünk [TML IV, 48–9 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

2. *~ja magát* felajánlja magát, ajánlkozik; a se oferi; sich erbieten. *1593:* latuan orzagunknak niomorult allapattiat, vltro io akarattiokbol kellene offeralni magokat ez tereh viselesre[a] [Kv; TanJk I/1. 221. — [a]A rendkívüli adó megfizetésére]. *1604:* az kd el meneteli vtan az dologban az mintt lehetett laboraltunk, Teoreok Mihali ... maga ultro offerala magatt, hogj kez Eo is ... mindenekett igazan megh mondani [Ks 38. I. 16 Melchior Bogatty Kornis Boldizsárhoz]. *1670:* eöttet nem is kertem az oda valo menetelre de maga oferalta magat hogi nekem hüssegessen akar szolgalnj [Born. XL. 184 procurator Petrus Bessenyej alias Eöttveos de Des nyil.]. *1762:* az A. nem hogy impedialta volna, söt offeralta magát, hogy minden ládáit ki nyittya [Torda; TJkT V. 86]. *1769:* Azon el veszett jószágok(na)k ki kalátsolására offerallya magát egy tordai Lakos ember [Dés; DLt]. *1792:* Az Amicabilis Compositiotol Mi idegenek nem vagyunk, s valamiképpen eddig is Offeráltuk Magunkat, ugy mostis Offerállyuk [Ne; DobLev. IV/704]. *1806:* a Bitangnak offeráltad magadat szolgálattyára [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

Szk: *~ja magát a szolgálatra. 1751:* Kováts János Uram ... offerallya magát á szolgálatra, de még Ferentziné aszszonyomnál idej kinem tölt [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

offerált I. *mn* **1.** felajánlott; oferit; angeboten. *1681:* Gyeröffi Györgj Tholdalaki (!) János és András Uramék az Asszony(n)ak eö Nag(an)ak ... offeralt conditioit meg tekintve(n), contradictiojokat simplicit(er) remittálak [Nagysajó BN; Born. I. 8]. *1771:* proponáltatott Nzts Farkas Jánosné Aszszonyom ingyen offeralt Ajándéka a' külsö Templomba való égy orgona aránt [Kv; SRE 229]. *1773:* Nzts Szánto Sándor Uram ... admoniáltatya és in simul kénáltattya imhol ezen kezemhez által adott csomo pénzel ... Kegyelmedet ... Miske Maria Aszszonyt ... Tessek az ... offeralt Zalog Summát kezemböl leválni [Fejér m.; DobLev. II/443. 1]. *1802:* Tessék Nagyságodnak ezen offerált Minor summát fel venni, és a' meg-emlitett Komjátzégi tellyes portiot az Exponensnek mint Vérnek ... ki botsáttani [Torda; JHb XIII/9].

2. kínált; (cu care a fost) servit; angeboten. *1763:* Kettség kivül van az is, hogy Urat eger kövel készült pogatsával intoxicalni ... az offeralt pogatsának más részít egy cséplönek adván az Cséplö annyera inficialtatott, hogy ha édes tejjel, 's fekete retekkel nem orvasaltak volna, halált okozott volna [Torda; TJkT V. 178].

II. *fn* felajánlott értékek; valorile/lucrurile oferite; angebotene Werte. *1826:* az Allperes Özvegy ... elégedjék meg a két féle modonis vidualis intertentiojab(an) offeraltakkal ... atyafiságoson jovasollyák a Fell peres Atyafiak [Ne; DobLev. V/1174. 11a].

offeráltat felajánltat; a oferi cuiva ceva prin cineva; anbieten lassen. *1757:* ha az fiscus békességet offeráltat Nagy(ság)tok(nak) azt bonis modis amplectállya [Somogyom KK; Ks 101 Tolnai János aláírásával]. *1769/1775 u.:* Tordai Lászlo Vr(am) és Turóczi Lajos Vram Baladfianusok, offeráltattyák á Zálog summát, és citáltattják a Jármiánus Successorokat a' Torda V(árme)gyei Inclyta Continua Táblára a' két Jobbágyért és a' rétért mellyet Baromlaknak hivnak [DobLev. II/461. 1a]. *1815:* tessék az Aszszonynak hitelesen mutatnia meliorationoirol, Állogrol, inhaerentiairol, mellyeknek kifizetését az Exponens Ur a Kezünknél lévö Csomo pénzböl offeraltatja [Szentbenedek AF; i.h. V/976].

offeráltatik felajánlatik; a fi oferit; angeboten werden. *1750:* offeráltaték ezen Quartasi es Malom Birói Hivatal a' Magyar Nation Tek. Senator Enyedi Jstván Uram(na)k ó Kglmének [Kv; SRE 183]. *1786:* Consistorium gyüjtetven ... Néhai Tktes Radnotfáji Sigmond Ur Domesticus Curator halálával lett Curatori vacantiának suppleálása iránt, meg egyeztenek abban, hogy offeráltassék Tktes Senator Telegdi István Uramnak, a' mellyet ö kgylme fel is vállala [Kv; SRE 242]. *1802:* a' mely ingatlan fekvö Joszágok offeráltatni fognak, pro Fundo Executionis, azok igaz betsü szerint acceptáltassanak [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével].

offeráltatott felajánltatott, felajánlott; care a fost oferit; angeboten. *1664:* én az ö felsége tavalyi 7 Junii költ levelében kiírt jövendölö sententia mellöl, úgy tetszik, el nem mehetek, s lehessen-e s mikor oly pacificatioja a hatalmas nemzetnek az némettel, hogy abban Erdélynek is dolga jó karban állíttathassék ? az valóba kétséges dolog, és igy a magoktól offeráltatott jó alkalmatosságot, ha mód lehetne benne, talám mégis posthabeálni ö nagyságának s az szegény hazának magáról szántszándékkal lerázni talám nem kellene [TML III, 190 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

officér, officír, officírer katonatiszt; ofiţer; Offizier. *1657:* midön az generál Nigron mellette lévö sok nagy emberekkel, officérekkel az szembenlételre az sáncból kijött volna, az fejedelem is sok szinnéppel az hagyott közhelyre közelítettek volna ... tetteté, mintha az lóról leszállani akarna ö is ... az német generál ... lováról leszálla [KemÖn. 46]. *1658:* Az Gaudi uram oficérit mind itt látom inkább [TML I, 303–4 Barcsay Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1689:* Tegnap estve Brassóból egy német officir jött incognite, ki is mindgyárt szemben volt az vajdával oláh ruhában [Veress,Doc XI, 312 Lessenyei Nagy Mihály Apafi Mihályhoz Bukarestből | érkezett az artellariabol való két officer [SzZs 709]. *1707:* Kapitan Vr eö kgelme fejer Zaszlot tetetven ki ... Glilkesperg (!) Generalis, min(djár)ast jött az vár árka

mellé, egy nehány officirekkel ... My ki menvén az Generalis Glilkesperg külde két officirert be helyettünk [WassLt Irsaj István volt szúv-i ub vall.]. *1710:* A német officér, ki strázsamester vala, megindítván azokat Grécből ... gyalog hajtatta ... Tergestum nevû olosz városba [CsH 98]. *1718:* most együve hozták á Militiat ugy hogy kettő van egy Gazdánál; a' belli Ratiot okozvan az officérek [Szentkirály Cs; Ks 95 Bors Mihály lev.]. *1736:* Nem volt abban az lakadalomban[a] sem paszamántos köntösû, sem porozott haju ... magyar csak egy is, hanem az német officirek [MetTr 399. — [a]Gr. Székely Ádám és gr. Bánfi Anna lakodalmán 1702-ben]. *1738:* az Haracz regimentiböl egy Officér jött Montirokkal Sz. Mihállyfalvárol el vitt kilencz szekeret [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. — L. még CsH 58, 342, 441, 445; KemÖn. 263; SKr 663; TML II, 649, III, 77, VIII, 34; WIN I, 75, 168, 175, 187, 538.

Szk: *alsó ~. 1739:* hatvan nyolcz also és felsö Officerok vesztenek [Ks 99 Kornis Antal lev.] ✱ *felsö ~ → alsó ~* ✱ *nagy rendû ~. 1664:* Stroczi is ott esett el, más nagy rendû officérek is [TML III, 179 Szentpáli János Teleki Mihályhoz].

officiál *ige* **1.** *szitkokkal* ~ szitkokkal illet; a aduce cuiva o insultă; mit Schimpfwörter beleidigen. *1735:* az I: eö kglme engemet ... sok féle szitkokkal officialván, Eget borfőző fazakamat el rontotta, magamat a földre le vert, taglott [Dés; Jk 150a].

2. elintéz; a rezolva ceva; etw erledigen. *1704:* Ma reggel jöve az úr udvarlására Apor Péter uram, és ugyan énvelem is ma beszéle és sok ígireteket is tön, hogy csak officiáljam az úr előtt, hogy hadd légyen neki az úr patrónusa [WIN I, 311]. *1705:* sok beszédem által officiáltam, hogy Andrásiné asszonyomat nyakkal nem vetették be a tömlöcbe a kurucok kegyetlenségek miatt [i.h. 648].

officiál *fn* breviárium, zsolozsmás könyv; breviar; Brevier. *1591:* Az Vdwarhaznal az Espotalyban a' keönyvek ... Egi Magiar Cantualis ... Egi breuiar vagi official ... Deakul es magiarul enekiras [Kv; AggmLt A. 53].

officiális 1. tisztségviselő, tiszt; funcţionar, oficial; Dignitar, Beamte(r). *1677:* a' Fiscalis Váraknak Possessori, és azokban lévő Fő és Vice Tisztek s' Praesidiumok, hittel légyenek kötelesek a' Fejedelmek hűségére, és az Ország szabadságának, és végezésinek meg-tartására s' oltalmazására ... mellyet ha nem praestalnának a' Possessorok in amissione arcium et omnium bonorum ... az Officialisok ... omnium bonorum suorum a' Praesidiariusok penig, capitum convincáltassanak [AC 58]. *1705:* A generálisnak jó kedve érkezett, jobb, mint akármelyik officialisnak | Azt is mondá[a], hogy akik őfelsége officialisi voltanak, mint Forgách és Bercsényi (azoknak nem), de a többinek gratiájok lészen [WIN I, 410–11, 643. — [a]Herbeville generális]. *1738:* Tegnap megint Rakosra szállott bé 25 szekérrel a Podstaczki Regimentinek egy Officialissa [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. *1745:* en laudetur nomen D(omi)ni Sem magamra Sem Hugomra fel nem czifraztam a Szek penzit ... baragtsagert (!) a Nimet officialisok(na)k superfluê nem administraltattam, ött hat liberias szolgát belölle nem erigaltam [Árkos Hsz; ApLt 4 Benkő Raphael Apor Péterhez]. *1832:* a' D(omina)le Forumon, a' D(omi)nus Terrestris praesidiál, a' Zob Privilegiuma[a] szerént pedig, az officialis jelen van de nem praesidiál [Borb. II. — [a]Zob Mihálytól a tekeieknek[b] 1486-ban adott kiváltságlevél. [b]K].

Szk: *hadi ~. 1710:* Rátoni János ... olyan provisiót tett a várban, hogy magok a tanult, híres német officérek is megvallották, akármely császár, király ármádájában egy hadi officiálisnak beillett volna [CsH 399].

2. uradalmi/urasági tiszt/tisztségviselő; administrator de moşie; Domänenverwalter/dignitar. *1681:* Valamire az Officialis per bona(m) Industriam kénszeriti illendő keppen tartoznak praestalni, úgj mint: Makk, vad alma, körtvély, kőkiny, gomba; kival képpen komlo szedessel, es gyümölcz aszalassal | Minden egész örökséges ház nép egi egi fót fonalatis tartozik fonatni ... de nem ä magokeböl, hanem az Officialisok industriajabol adattassek ki nekik szőszül es kenderül | Officialisok háza ... vagyon itt: Béres szekerhez valo ... Uy Tesla Nro 1 [VhU 82, 201, 601].

officiálista (diák) tisztségviselő/elöljáró; superior, şef (dintre elevi); (Schüler)Vorsteher. *1870 k./1914:* Neuter, nutralista: V. és VI. osztályos nagyobb szolgatanulók, kik naponként cipót kaptak s ezért az officiálisták mellett (contra, senior, thekarius) szolgálatokat tettek [MvÉrt. 27].

officina *átv is* műhely; atelier; Werkstatt. *1710 k.:* A pogányok között, akik az üdvességet, kárhozatot és a lélek halhatatlanságát vagy nem tudták, vagy igen kevesen és igen gyengén hitték, ez egy volt minden virtusnak és tisztességnek anyja és officinája, műhelye [BÖn. 426]. *1786:* (A) Toroczkoi vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis ... igyekeznének ... a' Styriai vas mivesek, és Ezüst bányászok Reguláihoz magakat conformaltatni, és hellységekbe tzéllyokot könyebbitő officinakat erigaltatni [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály ügyvéd lev.].

officiolátus 1. törvényhatósági tisztség/hivatal; oficialitate; Munizipialwürde/amt. *1769:* Az mely Falukban ... szökőt katonák volnának az ollyanok tőstént el fogatván ide az Officiolatus eleibe bé hozattassanak [UszLt XIII. 97]. *1784:* Rosnyai Ur ... az akkori Officiolatusra instántiát adván bé kentelenitettem mindenekröl Complánalni [Msz; MbK XI. 71]. *1787:* a' Falusi Notariusok ... ha ollyas dolog lenne mely semmi remorát nem szenvedhetne, tartoznak kemény számadás alatt ... igen sietve egyik meg hitt Falusi Eskût által az Off(icio)latusnak Relatiot tenni [Torockó; TLev. 3/2. 1]. *1788:* Könyörgök alázatoson a Melgos officiolatusnak meltoztassek rajtam könyörülni és ... a fen irt 15 Rforintoknak meg fizetése alol ki menteni [Ne; DobLev. III/641 Árva Szántó Drusiánna foly.]. *1790/1799:* Fő biro Atyánkfia ... mennyen el késedelem nélkül Torotzkora ... mindeneket tökéletességre vivén ... leg fennebb 30 napok alat tsalhatatlanul referaljon az officiolatusnak [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 410].

2. tisztség/hivatalviselés; funcţie, demnitate; Amt, Würde. *1770:* Lengyelországban a dissidensek feles számmal lévén, praetendálták, hogy ők is az officiolatusokra promoveáltassanak [RettE 217].

3. tisztségviselő, elöljáró; demnitar; Dignitar, Vorsteher. *1640:* Officiolatusok ... Fazakas Istuan ... Folnagy | Alde Kraczun ... Polgar [Betlen F; UC 14/48. 15] | Ez 5 puszta teleken kivülis ket puszta desideraltatik az elebj urbarium continnentiaia szerent meli ket puszta ... haz heli a donatariusok es az eo Nga officiolatusi között a mint referalliak nem keves veszekedes leven mostis czak abban vagion [UF I, 770]. *1681:* Minden rendbeli officiolatusok(na)k ... mind szemelyek s mind sessiojok ki hagiatván, csak szinten az

Aku Zab fizető jobbagi sessioja specificaltatik az harmadik Lineab(an) [VhU 205].

officiolátusság tisztség; funcţie, demnitate; Amt, Würde. *1739:* azt mutattyuk meg az ő Felsége Kgls Diplomajabol ... hogj az Unitariusok minden Officiolatussagra aplicaltassanak [Étfva Hsz; ApLt 4 Benkő Ferenc Apor Péterhez].

officium 1. tisztség; funcţie; Amt, Würde. *1586:* Biro vram eo kgme lathwan az Wdeonek Alkolmatossagat az zam weweo Vrainknak valaztasara ... myerthogy lattatik p(rae)thendalni az Vnio hogy minde(n) affele keozeonseges Igazgatasra Niolcz bizonios megh hiheteo zemeliek valaztassanak ... ha Negy lenne, teortenhetnek betegsege eggiknek vagy ketteynek, fogiatkozas lenne az eo offitiumokban, Megh maradwan Azert eo kgmek varossul az Regy Rendtartasban ... illyen megh hiheteo zemelieket ... valaztottanak[a] [Kv; TanJk I/1. 37. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1722:* Tiszt Huszti Mihály vram Harangoztató Gazdasagat tovább nem akarván viselni tettzett a T. Consistoriumnak hogy ó klmet tovább azzal az officiummal ne terhellye [Kv; SRE 146] | Ha kiket Curatornak és választott embereknek az Megye illendőket deputal, sub poena flor. 12. tartozzanak fel venni, viselni előttők lévő officiumokat azon emberek [HbEk konz. hat.]. *1727:* A T. Quartas Vraimek(na)k valtozasa rend szerent Juliusban levén T. Quartas Szölösi Gabor Uram eddig nagy hasznossan Szolgalt ő klme kiván officiumatol el butsuzni [Kv; SRE 153]. *1737:* a Tizedesek ... ha Officiumokb(an) el nem járvánn, a munkáb(an) defectus és hátramaradás esnék, Cum Den. 48 :/: 48 ... büntettessenek [Dés; Jk 482a]. *1745:* más szinű officiumban lévén ő kglme Porcuratora(na)k ki ki úgy fogadgya, hogy az ő Kglme absentiája senkit nem excusal [Torda; TJkT II. 69]. *1763:* ā ... Praedikator felől Hallottuk Háromszéken, hogj infamis rosz ember, Officiumabol is gyalázatoson ki tsapatatott [Kóród KK; Ks 22/XXIa]. *1803:* noha már magam hálá Istennek jobbatskán volnékis, de az Harmintzadas szüntelen betegeskedvén, az officiumot el nem hagyhatom [Ebesfva; Pk 4].

Szk: *~át teszi. 1746:* in Praesentia Domini Inspectoris ... a' Templom kolcsa is a' Popának kezebe adatik, hogy maga officiumat tegye [F.lapugy H; Ks 62/11].

2. hivatal; oficiu; Amt. *1769:* A Felséges Udvar eleibe hatván Némely Lakosok(na)k panaszszai, hogy a so aknákon Lévő officium számára Fa vitelre erőltetnének, eo Felsége innen Anyai könyörületességéből vigyázván az elő Tárházánakis meg maradására, az efféle erőltetést keményen meg tiltotta [UszLt XIII. 97].

3. *leteszi ~át* (ló) megdöglik; (despre cai) a muri/pieri; (Pferd) verrecken. *1719:* Az Szeg Sikari Spanyol Mén Lo, le tette officiumat és á mint á Számtarto irja megis nyuzták [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfalváról].

officiumocska tisztségecske; slujbuliţă; Ämtchen. *1741:* pro Harmonia Christiana, azt cselekettük, az ő kglmek[a] p(rae)tensiojok felett, hogj 'e szegény Városb(an) lévő Officiumocskákra ... Catholicus atyánkfiait admittaltuk [Dés; Jk 548a. — [a]Ti. a dési rk-ok].

ó-fillér régi apropénz; filer vechi; altes Kleingeld. *1637/1639:* Ó fillyer megh merue(n) nyom p. 30 [Kv; RDL I. 111].

Vö. a *fillér* cimszóval.

ofincsa ágyúfajta; un fel de tun; Kanonenart. *1605:* Az Dobolo Bastiaban uagio(n) egy forgo Tharaczk negy kereken. Vgian ot, egy nagy hozzu O fincha. Vagion hatodfel tonna puska por [Gyalu K; Sennyei 11/17 fej-i inv.].

Vö. a *hofnica* cimszóval.

ó-garas régi apropénz; groş; Groschen. *1637/1639:* vagjon regj Ezüst ozpora .p. 8 ... Ittem tizenket penzes ó garasok no: 8 ... Regy Eött penzes ó garasok no: 10 ... Elegy belegy harom penzes garasok kopasz garasal elegy [Kv; RDL I. 111].

Vö. a *garas* cimszóval.

ográda udvar; ogradă, curte; Hof. *1763/1786:* a szénás ográdájban (!) levő égy Daniel Ház hely [Romlot Sz; BetLt 5 Miklos Péter (70) jb vall.].

ohábai az Ohába (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ohába/Ohaba; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ohába: Ohábához tartozó; din Ohába; zu Ohába gehörig. **Hn.** *1681/1748:* az Ohabai kutnal (sz) [Túr AF; EHA]. *1745:* Az Ohábi ut mellett. Az ohabi Határon [Besenyő AF; Told. 18].

óhaj kívánság; dorinţă; Wunsch. *1860:* (Fiam) szíve leg főbb ohajja az, hogy Mari Hugamat a leg jobb egességbe othan találhassa [M.fülpös MT; BetLt Boér György lev.].

óhajt 1. kíván/akar vmit; a dori ceva; wünschen. *1657:* Engedd boldog állapatban találnunk minden kedvesinket, hogy kegyelmet nyervén szegény bűnös fejünknek és lelkünknek a' Te gyülekezetedben mindazokkal, kik a' mi megszabadulásunkat óhajtják. Tenéked örvendező hálákat adhassunk [KemIr. 334]. *1658:* Én, Istennek hála, egészségben ugyan, de Ledniczen való lakásunknak miatta nagy unalommal töltöm az üdőt, melyeknek eltelését szűből kívánnám és elmozdulásunkat óhajtanám [TML I, 261 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1756 k.:* midőn ... a' Nsagtok szép Uri házának számos esztendőkig virágzó allapotban valo meg maradását szivesen ohajtanok, s magunkot tovabrais a' Nságtok gratiajaban alazatoson Commendalnok vagyunk s maradunk alázatos szegény szolgai Torotzko Városnak Lakossi [Torockó; TLev. 9/9. 2a]. *1780:* A' menyi pap itt van, és lészen, légyen mind elsö, akár ki, akar honnan hozott légyen, nékem mind egy. Ezt az egyet ohajtom, hogy légyen jo szivü ember és jo pap [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.]. *1808:* Midőn boldog Inneplést ohajtanék az egész városnak, és az igaz elöll Jároknak, vagyok a Torotzkai közönség(ne)k alázatos Jovát akaro, és munkal(o)dhatoja Nagy Daniel mpr. [Torda; TLev. 7/14]. *1863:* Az ezüst nemům ohajtam és kívánam hogy gyermekeim között 6 egyenő rèszekre osztassék fel [Kv; Végr.].

Szk: *~va vár* várva vár. *1668:* az egy Istennél több vigasztalóm nincsen, kinek szabadító kegyelmét óhajtva várom [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1696:* Meg szűnik az Viz özön ... es ez sok nyomorusagoknak vizózónyetűl hanyatatat barka t.i. ez Haza Meg allapadik az Ararat Hegyen, mellyet is ohajtva Várjuk (!gy!) [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1792:* Törvényeink Sebeinek bégyogyult fris Hártyikáit ollyanok által ... fell bontattni láttyuk, kik magokis ... a' Sérelmek iránt Siránkozván azoknak orvosságát, ohajtva várták [Déva; Ks 73. 74. VII. 18]. *1861:* ohajtva váram K Bátyám bizalmas és ba-

rátságos kőrében eröl tőbet beszélni [Köblös SzD; BetLt 4 Vajda Ágnes lev.] ✱ *szív(é)ből* ~. *1768:* Drága Kedves Édes Aszonyom Anyám! ... Most ... 7. darab Csukával kivántam Fiui kötelességemet bizonyitani melyetis hogy frissen költhessen szivemből ohajtom [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István lev.]. *1800:* Hozzám utasitott kedves rendeidet az örömnek könyv hullatásival meg tölt Szemekkel olvastam, értvén azokbol terhes nyavaljádbol valo meg fordulásodat, ohajtván szivböl, hogy az Vr Isten tégedet továbra is tartson meg kívánt jo egességben [Torda; i.h. IV/833]. *1802:* Nagyságos Uram ! ... azt ohajtam szivemből, hogy nagyságtokkal edgyütt Uri Maradekjak élhessenek az általam öltott gyümöltsfák termésével [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.].

2. fn-i in mellett; cu infinitivul; bei Infinitiv: szeretne vmit tenni, szeretné, hogy vmi megtörténjék; ar dori să facă ceva, i-ar plăcea ca ceva să se intimple; etw. zu tun wünschen, wünschen/mögen, daß etw. erfolge. *1842:* Földvári itt is járt vizitába mondotta hogy ugyan jol vagy ... ezt mondta Nagy Miklos, és az Esperest is ... ugy ohajtottam már valahára bizonyost tudni hálá istenek hogy jol vattak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* én ha te volnék kedvit töltenem szegénynek menyire ohajt látni és menyire szeret téged [Kv; Pk 6]. *1886:* Megszerezni és megtartani óhajtván mindazon barátokat, támogatókat, melyekkel az eddigi két lap[a] dicsekedhetett, e szándékom bátorít föl, hogy Nagyságodhoz ... kéréssel forduljak [PLev. 131 Petelei István Szilágyi Sándorhoz. — [a]Kolozsvári Közlöny és Magyar Polgár].

3. vágyik vmire; a dori ceva; a rîvni la ceva; sich nach etw. sehnen. *1692:* Szeginy edés Feleségem ... egész Eletembeli Istapom ... lélkit az eo Teremtö Istenének, kit is egisz elétében, és mind hálalaig bizónyós reménséggel ohájtot, fohaszkodva, szép csendesen meg adta [DLev. 5]. *1724:* Mikesné Aszszonyom ... csak félen kezdett beszelni mosolyogva ... csak el esett s igen roszszul van gutta ütése vagy mi Isten tudgya, elig az hogy az olta csak az álmat ohajtya s aluszik is [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez].

4. meg/viszontlátni vágyik vkit; a dori să revadă pe cineva; jn wiederzusehen wünschen. *1672:* ide mindenfelé csak Nagyságodat ohajtják és várnák [TML VI, 139 Teleki Mihály a fej-hez].

óhajtandó kívánatos; de dorit; wünschenswert. *1868:* Ohajtando volna, hogy az uj év kezdetével ki indulando vi'sgálo szék arrol szerezzen meg győzödést, hogy az Iskolák virágzó állapotja ezen tudositásokkal ellenkezöt bizonyit [Gyalu K; RAk 140].

óhajtás 1. könyörgés; implorare; Flehen. *1571:* Keonyergunk ty kegielmeteknek az eleo Istenert es az eo zent fyaert hogy ty kegielmetek Illien nagy Insigekbeol rabsagbol eoket zabadicha meg mert ... chak ohaytasokkal fohazkothatnak az eleo Istenhez [SzO II, 330]. *1594:* Mierthogi penig az vristennek kemeni feniegeteset es ostorat feiwnkeon erezzwk, kire az mi bwnejnkel ingerlettwk eo felseget nem egiebel hanem zwbeol valo ohaitassal, keoniergessel vehettiwk elejt ennek az reank keouetkezendeo vezedelemnek [Kv; TanJk I/1. 240]. *1678–1683:* Is(te)n akarattja ellen nem erőszakkal, s, okoskodassal kel ellent vetni, hanem az alatta valoknak, eletek megh iobbitasavol, magok megh alazasavol, penitentia tartassol Istenhez szürü buzgo ohaitassal valo fuhazkodassal kel, az engezteleshez niulni [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. kívánság, óhaj; dorință; Wunsch. *1679:* Ilyen tisztességes ohajtásokkal holt meg[a], látja meg kell halni, de csak azt bánja, ellenségin boszút nem állhatott [TML VIII, 562 Székely László Teleki Mihályhoz. — [a]Béldi Pál]. *1871:* A harangláb gyenge; ehelyett egy díszes torony építése buzgó óhajtása a híveknek s valósíthatására van is már némi kő- és mész-készlete [Marosdécse TA; ETF 107. 32].

3. vágyakozás; dorință puternică; Sehnsucht. *1661:* Kegyelmed 24. irt levelét igen nagy örömmel vettem, mert valóban nagy ohajtással is vártam [TML II, 214 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1759:* Varsányi Mózes Hunyad vármegyében Kitid nevü faluba házasodván in Februario pleuritisben megholt. Csudálkozásra méltó dolog ily három embernek hat hónapok alatt elhalni, kiknek az atyjok Varsányi Benedek, máig is életben vagyon, holott kivált a szegény Varsányi Zsigmond felette nagy óhajtással várta az atyja halálát [RettE 86]. *1827:* Vigosztolo és kegyes válószátt ohajtása mellet órekes mély tisztelettel maradtam Nagyságodnak és a' Tektes Ns. Tisztségnek Alázatos könyörgö szegény szolgája Fonyi Sándor mp. [TLt Közig. ir. 1519].

óhajtó kívánó; doritor, care doreşte ceva; wünschend. *1849 u.:* mindenki azt gondolta, hogy az egyezkedés tárgyában tartozik az ülés, sittem (!) tehát Szegedre, hogy a békét meg kötni óhajtó pártot csekély erömmel gyámolitsam; fájdalom, csalódtunk [EM XLIX, 550 Zeyk Károly kezével].

óhajtott kívánt; (care este) dorit; gewünscht. *1636:* Nem szánom semmi fáradtságomat ... hane(m) áldom inkább érette az én Vramot, hogy engemet, illyen gyenge edényt, rendele volt eszközül ennek az régen ohajtott, sz. munkának véghez vitelére [ÖGr Aj.]. *1667:* Az én dolgom, édes Sógor uram, elég ebül van. Látom, ő nagyságok által leszen kezdése gonosz akaróimtúl régen óhajtott romlásomnak s bőcstelenségemnek egyszersmind [TML IV, 228–9 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1817:* Régen várt és ohajtatt leveledett vettem [Vingárd AF; KGy]. *1833:* Az ezen Erdelyi Nagy fejedelemsegbeli régen ohajtot Dietát Felséges Fejedelmünk Isö Ferentz Magyar Ország Királya Kolosvárra 26dik Majusra határozván személyessének ... unoka Ötsit Estei Ferdinánd ő Fö Hertzegsége neveztetvén ki ... 8dik Majusba meg is érkezvén nagy pompával fogadtatot [Kv; ACLev. Perc. 5].

óhajtozás vágyakozás; dorință puternică; Sehnsucht. *1678–1683:* kiknek akkoris ez vilagh bőcstelensegel fizetet, Is(ten)nek hala, az kiknek megh ert idejekbe(n) sok haza fiainak, somoru suihaitozasi (!), s, ohaitozasi kőzben Lelkeket az ő teremtőjeknek megh kellet is adni de mind azoknak Is(te)n sep maradekot heljekben hagiot [Ks Kornis Gáspár kezével].

óhajtozik kb. vágyakozik; a dori ceva foarte mult; sich sehnen. *1662:* nagyon óhajtozik s illyen szánakozó szókra is fakadván ki, siránkozik vala: ó, úgymond, szegény édes kegyelmes úr, hogy ... csak egy igaz híved sem találkozott ! [SKr 394].

óhatatlanul elkerülhetetlenül; (în mod) inevitabil; unvermeidlich. *1723:* ohatatlanul akarattyok ellenis à Karacson-

falvi lakosok(na)k marhajok azon ... helljben be szaladván, à Kakasdi lakosok szorossa(n) be szokták hajtani [Told. 76].

óhegy régi szőlőhegy; podgorie veche; alter Weinberg. **Hn.** *1744:* Lévén kglmetek(ne)k az Oh hegj nevezet alatt lévö szöllö hegjben ... egj darab ... puszta szöllö földei [Koronka MT; Told. 11a. 14/10].

óhitű görögkeleti vallású; ortodox; griechisch-orthodoxer Religion. *1847:* Én ezen számokkal Bucsumba[a] érkezvén, hallom a szomorú hírt, hogy újra katonákat akarnak rájok hozni. De azonba az óhitű püspökhelytartó úr[a] is azt izeni, hogy kerestesse fel a három helység, mert valami izenetje volna hozzájok [VKp 156 Varga Katalin kezével. — [a]AF. [b]Andrei Şaguna].

ojerit 1. juhtenyésztés; oierit, creşterea oilor; Schafzucht. *1688:* Oda be Havaselföldében 1688 Januariusban az ojeritert vettek el az vajda szamara az szám vevők az vra(m) ö kglme juhaj közzül örög baranjos s gyapjos juhat nrö 2 [Bucsum F; MvRKLev.].

2. juhlegeltetési adó; oierit; Schafweidensteuer. *1796:* A Bukarestben lévö Császári K. Agentia azt jelentvén hogy az oláh országi Vajda a' Marha legeltetésért eddig Szokásban Volt Ojerit és Vakarit Nevezetü Taxán felyül még egy uj Taxa Nemét általjában minden némü Marhától parantsolt volt ugyan fel vétettni, és ez véget a' Marhákot megis számláltatta, az ö közben járására mind azon által közönségesen meg Parantsoltatta, hogy ezen Rendelés tsupán tsak az oláh országi lakosokra értettetik [TVLt Közig. ir. 623 kv-i gub. rend. 5530].

ojtozi az Ojtoz (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ojtoz/Oituz; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ojtoz. **1.** Ojtoznál levő; care se află la Ojtoz; bei Ojtoz befindlich. **Szk:** *~ passzus* ojtozi szoros. *1707:* A(nn)o 1707 Zajzon Mihály igen szomorú időben lévén egyházfiú, midön futna az ellenség előtt Moldva felé, az Ojtozi passusra, azoknak kezekbe esett [Uzon Hsz; SzO VII, 126]. *1738:* Ugy tapasztallyuk ... hogj Kgld ... az mostani Circumstántiákba sokat szenvedett nyomorult Beretzk Várossát el akarja pusztitani, a' midön az Ojtozi Passuson excubalo Militiának kivántató Servitz, Gyertya, Szalma ... heti Szekerek praestálását, Profontyok vecturáját ... a' nyakába vetette [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez] ✱ *~ út. 1657:* Örizteti vala pedig az ojtozi utat Lupul [KemÖn. 187]. *1711:* Nemellyek ... az oytozi utnak includalása miat ben rekettek nemellyiknek pedig Cseledgyi bé sem mehettek [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50] ✱ *~ vár. 1627:* Harom szeken az Oytozj Varban Erigaltunk egy Harminczadot mely megh neuezet Harminczadnak Tiztit es gonduiseleset ... Conferaltuk az my Vitezleö hiuwnknek Lemhinben lako Kanistos Mihalynak [Törzs. fej.].

2. az ojtozi szorosban szolgáló; care este de pază în pasul Oituzului; am Ojtozpaß dienend. *1740:* Az Ojtozi Strasalo Springerianusok in Casu defectus graminis mindennap Szenaert importunuskodnak, bizonyos hogj füvet nem kapnak, mert ott terdnel fellyeb èr a hó [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez].

ok 1. késztető/kiváltó indíték; motiv; Beweggrund. *1571:* Ertyk eo k. varoswl aztis hogy Az ely mwlt gywlesbely zoók Megh Nylatkoztak Vayda vrunknak es gywlay Myhal vramnak kybeol Nehessegis Thamadot volna az vraimra feokeppen hogy Gywlay Myhal vramat megh Nem Beochwltwk volna, Ely akarwan Tawoztatny Minden haragra valo okoth, Az vayda vrunknak eo Naga(na)k kewansagara ... Mostan eo k. varoswl Esmet vetettek egy vonasra fl 1 [Kv; TanJk V/3. 43a]. *1598:* Lakatos Thamas ... wallia Az eozwe vezesnek okat ne(m) thúdom [Kv; TJk V/1. 159]. *1613:* ha az I: megh eskűzik hogy feleletiben eló adot okokbol es nem egieb wgyból ment el az vra hazatul, az sz: zek absolvallia az Actor hazassagatul [Dés; KJ]. *1615:* az melly lobagiok ... magokat akar mj okbull masnak kötettek uolna, Azokatis Szigethy Jstua(n) Vram ... visza hozhassa [SLt 29. Y. 12]. *1619:* Azmennyiben hozzáférék, aperiálám önagyságának okát és indulatját annak az indignatiónak [BTN[2] 251]. *1726:* En Haromszéken voltam és fül hegyjel hallottam hogy Ngtok nem eppen egjes, de okait nem hallottam ... azert hogj ... Ngtok között valo ellenkezeseken ... inkább szanakoztam mint Sem hallani kivantam [Kv; ApLt 2 Henter Dávid Apor Péternéhez]. *1765:* amint halljuk, a jövő tavaszszal hadakozni akar ellene, melynek okát által nem lehet látni, mivel a múlt esztendőkben szoros egyezséget kötött volt őfelsége vele. Hacsak nem religiosum az ok, mivel bizonyosan beszélik a catholicus katonatisztek, hogy a francia király a római pápátul megintetett [RettE 189]. *1849:* felkelhető vagyonomnak Kelemen által lett kihordatása okát kérdeztem [Kv; Végr. Vall. 40].

Szk: A. *~ adatik/adattatik vmire. 1659:* Valamint Kegyelmednek ... megmondottam vala, csak Kegyelmedtül ok reá ne adassék, soha miattam búsulást nem szenved [TML I, 432 Teleki Mihály Pekri Ferencnéhez]. *1679:* teöbszöri busitásunkra ok ne adattassek [LLt 2. A]. *1792:* jol láttyák az Urak azt ... hogy Néhai Testvérek és Dotalista Aszszony el halálozásával sok környül állások változtanak és sok ujjabb p(rae)tensiokra Ok adattatott ... el maradott Jok iránt mozdithato p(rae)tensiokra nézve [Ne; DobLev. IV/704] ✱ *~ot ad vmire/vminek. 1572:* Ertem az thy kmtek Mostany panazolkodassatis hogh az En Jobagim adnak Myndennek okott Egetessel papyroz Malomrol valo lakat orzasawal ... kynek okott megh latia kmtek. Nem adok ... Ennek vtannais ha Mytt az En Jobagim vettenek. Megh Latia thy kmtek. Bintetes nekel Nem zenwedem [Kewar[a]; BesztLt 3659 Chr. Hagmas de Beregzo Comes kezével. — [a]Kővár Szt]. *1579:* Byro vram ... hywassa be Az czeh mestereket es Inchie eoket hogy ky ky mint (!) vgy aggia mywet hogy az Nemessegnek Nagiob panazra es kialtasra okot ne Aggianak [Kv; TanJk V/3. 181b]. *1590:* nekwnk teorwenj zerent ugj teczik, hogy minden haborusagnak Bartha Andras adoth okoth [M.gyerőmonostor K; KP]. *1743/1770:* ezt[a] pedig tartozzék kiki meg adni, ha szinte tsak két vagy három hetig járna-is Oskolába, ha a' Mester nem ád okot a' Gyermek' el-idegenitésére [Bethlen SzD; SzConscr. — [a]A tandíjat] ✱ *~ot mutogat* (szinlelt) okra hivatkozik. *1657:* kelle azért élnem ily okoskodással: ... kapitánságonként szaggatva proponálám nékik az dolgot ... megcommendálván híres vitézi forgolódásokat, hűségeket, megköszönném fáradságokat, okot mutogaték nékik, mintha az pacificatiónak conditiója kévánná az fejedelem felől, hogy hitelesb lenne az dolog császár előtt, azért kell elbocsátani hadait [KemÖn. 287] ✱ *~ot szolgáltat vmire. 1688:* az felesege ... mint jambor aszony szokta magat viselni ugy viseli, semmi botrankozasra szanszandekkal okot ne(m) szolgaltat [SzJk 226]. *1760:* Intimálja penig a' Consistorium Ujhellyi Krisz-

tina Aszszonynak is, hogy Férjéhez engedelemmel viseltessék, és nehéz szovaival a' viszszálkodásra okot ne szolgáltasson [Kv; SRE 195]. *1762:* Kovács Ferencz Uram ... szavaival, vagy maga viselesevel szolgáltatote okat ... azan karankodo, fenyegetödzö es mocskolodo szemellyek(ne)k hogy egész Familiaját Szidgyak, mocskollyak, söt ... fenyegessek [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1794:* Iffi Asszony okot szolgáltatott volna ezen Lármára Czihodásra nem hallottam, de nemis hiszem [Eresztevény Hsz; HSzjP Demeter Bátsné Oláh Anna (27) Besenyön lakó lib. vall.] ✱ *lesz/van ~a vmire.* *1736:* igyekezzék ugy moderalni maga dolgát — hogy továb valo mélto instantiára oka ne légyen [ApLt 2 a gub. Nsz-ból]. *1765:* volté arra eo kgylmének óka, hogy egyben szidgya, kurvanyázza, Hunczfutozza Varga Györgyöt ? [Dob; Eszt—Mk Vall. 8]. *1818:* ha nem lesz okunk reá Kötséget Szükségtelenül ne okozzunk [Sülelmed Sz; IB. Medgyes Lajos kezével].

B. *derekas ~* alapos/nyomós ok. *1629:* immáron bizonyoson informáltattunk felölle, hogy az Csizmadia Mestereket arra a scissiora nem valami derekas és helyes ok, hanem, czak valami egymás közötöt valo priuata iniuria vitte [KvLt Céhir. I fej-i rend.]. *1662:* bizony írhattál volna, lelkem Jutkám, ha akartál volna ... de melynek, édes szerelmes lelkem Feleségem, talám van valami derekas oka, avagy beteg vagy [TML II, 305 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✱ *fontos ~.* *1827:* Hogy Curatorsag alá ne tevödjem arra fontos okaim vagynak [Uzon Hsz; Kp V. 351 Kispál Károly Kispál Lászlóhoz]. *1838:* a fiuk 20, a léányok 15 évek bé töltése elött házasságra különben nem botsáttatnak, hanem azt fontos okok kivánnák [Nagykapus K; RAk 15] ✱ *fő/főbbik ~.* *1584:* akor ys yelenthethem wala few okath oda menisemnek hogy ha weselenj wramthwl ez kjs riz yozagocykath ... kólcygem athaljs meg zabadithatna(m) [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. *1585:* az be giwtesnek feö oka nem egieb volt, hanem az teorwenyreöl irot Articulusoknak el olvasasa [Kv; TanJk I/1. 9]. *1618:* az dolognak főbbik okának találták a vezér Daut pasa Duna mellé való szállását [BTN[2] 115]. *1813:* Látom, hogy édgy mással nem jol vadnak az Exponens és Barátosi Joseff eo kigyelmek, de mi légyen fü okok Czivodásoknak azt nem tudam [Dés; DLt 56. 5]. *1821:* é volt fövebb ok [M.légen K; KLev.] ✱ *fundamentális/fundamentumos ~* alapvető/fő ok. *1697:* Bethleni Kis Ferencz és felesége, Gellert Kata közötöt a' divortiumra illyen fundamentomos okokat látunk [SzJk 301]. *1761:* Az eö Nagok köszt visszáson valo elesnek fundamentalis okat nem tudom, ha nem látom asztat hogj miolta meg osztaztanak egj más ajtojan igen keveset alkalmatlonkodnak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 15] ✱ *helyes ~* alapos ok. *1770 k.:* méltoztassék ... Koronkai János Atyankfianak demondálni, hogy helyes okból lett maga Cselekedete altal Causált, büntetésnek Subcumballyon, hogy igy a' fel Zendült nép le Csendesedgyék [Torockó; TLev. 9/14]. *1806:* A Panaszoltatott Két Fél Communitas minden Fundamentum és hellyes ok nélkül excipiál ezen processus ellen [Szu; UszLt ComGub. 1753u] ✱ *igaz ~* alapos/nyomós ok. *1619:* Monda ... az pasa nékem ... az csehek feltámadtak az urokra, úgymind királyokra s véle harcolnak, mikor az tü törvényitek szerint Ferdinandus[a] törvényben állana az csehekkel ... Meliknek vagyon igazb oka az hadakozásra? [BTN[2] 298. — [a]II. Ferdinánd német császár és magyar király]. *1650:* Bizonitsa az Actor, hogj az Ik ... igaz ok nelkült tamadtak reu, es vagdaltak megh [UszT 11b]. *1814:* Mikor az ember minden igaz ok nélkül fenyegettetik és egyéb illetlenségekkel érdekeltetik ... nem lehet szájosnak nem lenni 's bekességes türéssel el szenvedni [Dés; DLt 56] ✱ *indító ~.* *1653:* Ezelött 1599-k esztendőben is mikor Mihály vajda Báthori Andrástól elnyerte vala az országot, Bocskai is Monostorig jött vala az ő hadaival, de akkor nem szolgála néki a szerencse ... indittó okait is mi végre volt ? azt is tudom igen jól [ETA I, 94–5 NSz]. *1844:* az indittó okok le sorolása mellett, fel szollittatik a Ns Szék: hogy az Köztemetők mellett ... halottak háza épittésére ... tervet készitteni ... ne késsék [UszLt XI. 85/1. 3] ✱ *méltó ~* elfogadható/méltányos ok. *1636:* ennek eleotte ualo wdeokben bizonios melto okokert conditiokert es szwksegekert kelletet uolt az Kozmasi ... resz portiokot magoktol abalienalni [Cssz; BálLt 53]. *1677:* Az Országtol rendeltetet időkre az adót minden helyekről tartozzanak bé-szolgáltatni ... az holot a' restantiák volnának ... ha valami oly mélto ok, vagy akadály találtatik lenni a' dologban, azt mindgyárt ... igazitsák ... halogatás nélkül, és az adót meg-vegyék minden birság fizetés nélkül [AC 70]. *1785:* Kik azok, a' kik ... meg pusztitatván, alamisnára szorultak méltóbb okon, nagyobb 's kissebb gradusb(an)? [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] ✱ *ösztönző ~.* *1676:* Lelkem Uram, munkálódjék Kegyelmed benne, hogy én közöttem s Kegyelmed között, az én s Kegyelmed maradéki között maradjon mindenkori egymás szeretetire ösztönző okul köztök az Kegyelmed eziránt való hasznos szolgálatja [TML VII, 227 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ *szerző ~.* *1710 k.:* Anno 1660. hogy tizenkilenc esztendőmbe fordulék, rettenetesen megbetegedém. Alkalmatossága és szerző oka volt, úgy hiszem, sok mindenféle, mind szelid, mind vad gyümölcsel való élés, dorbézolás [BÖn. 525] ✱ *valóságos ~.* *1665:* Hogy gróf uram ő kegyelme kételkedéssel viseltetik Székelyhidhoz rendeltetett hadaknak késedelmek miatt, elhisszük, mindazáltal azon nem keveset csudálkozunk, hogy maga is vélekedik Kegyelmed, kész tanúsággal távozván el tőllünk ... Melynek is valóságos okát ekképen hidgye bizonnyal [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. (igazoló) magyarázat, indok, megokolás; motiv, explicaţie; Erläuterung, Begründung. *1545:* Egymas akarathiabol vegeze⟨k⟩ punkesth vtan tizen otod napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azth semmj Egiebh ok el ne mu⟨la⟩thassa hanem betegsegh dolga tiztessegh dolga es orzagh dolga [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7 ozdy gergel és gaspar gerebh Fráter Györgyhöz]. *1572:* Jm ertem mit felel es mit keres en raytam Kys mihaly ... Erre azt mondom hogy en azt nem Mondom hogy nem zolgalt, De az kyt eo en raytam keres, ezeket eo apronkent en tüllem fel keregette, Ha zinte valamy hatra volna benneys, azt Mondom hogy nem tartozna(m) azt eo nekye meg fyzetny Oka ez hogy az en hazamat meg kyssebytette vala [Kv; TJk III/3. 262e]. *1635:* az cziszmadja Vraink ... Ennek Eleötte ualo Vdeókben Vagi ket Eztendeövel, Elegedendeö legenjek uolt, megh magok fel kerkettenek Vele hogi ... nem tudnak Eleghseges miuet nekiek szereznj, mostan Jm(m)ar nem tudgiuk mj legien az oka, hogi az legeni dolgabol fogiatkozasban Vadnak [Kv; KvLt Céhir. I. 13 A varga céh lev. a tanácshoz]. *1655:* Az szent Ecclesia meg itelte az Galambfalvi Ferencz kivansaga szerint, hogy azok az okok, mellyeket Kalmandi Anna jelentet, nem elegsegesek arra, hogy Urat el hagyta volna [SzJk 75]. *1677:* Fejér Vármegyében a' Törvényes Székek-is, Vármegye Gyülési ... celebraltassanak, ha szintén a' Fö Ispánok magok személyekben Ország és Fejedelmek dolgai miat el-vonattatván, vagy egyéb kiváltképpen

valo okoktol impedialtatván, jelen nem lehetnének-is ... mindazonáltal el-mulhatatlan okokon kivül, azon igyekezzenek, hogy ... ha csak edgyikis a' Fö Ispánok közzül, jelen lehessen [AC 140]. *1699:* ez a' Szék lévén competens Forum: okat ne(m) lattyuk miert hogy nem lehetne ez a Forum Competens abbol emergalt vagy emergalo törvényes dolgoknak dijudicalasara [Dés; Jk 296b]. *1772:* eö Excellentiája ilj csekély okbol ellenem Causat nem mozditott volna, ha rosz akaroim igaságtalanul nem informálták volna eö Excellentiajat ellenem [Kük.; JHb LXVII/237]. *1786:* az Taxát ... ma sem engedetlenség, ha nem az Szegénység oka, ha mindgyárt meg nem fizetheti [Torockó; TLev. 4/13. 29]. *1826:* A' Martiusi Jövedelem hogj kevéss volt, a gaz idö volt az oka [Mv; Told. 7].

Szk: *~ adni* törvény elött számot adni/indokolni. *1566/1576:* rea inteok porkolab ferenczynet henge anna azzonyt felseged eleybe ok adny az felseged leuele tartasa zerint tizeneoteod Napra [Kisszölös KK; SLt XY. 21]. *1579:* biraiat barta Andrast Kemenj Giorgj wdwaraba(n) talaliok eö altala nagsagod Elejben Inteok ok adnj hatod napra az nagsagod leuele tartassa zerint ... Nagod Alazatos Hyuej Derettej Kabos fere(nc) es Kabos Thamas gero monostorroll [Gyerömonostor K; KCs IV/49]. *1614/1618:* hoza minekwnk Erszentkiraly Szikszaj Gieorgy ... felesege Banffi Iudit Azzoni kepében az Ngod paranchiolattiat, meliben Ngod ... paranchiol minekwnk hogi ... Zentelken ... Banffi Peter es Banffi Mihali vramat, neminemw Banffi huniadi Colosuarmegiebeli, vambeli reszenek el foglalasaert ... ez mostani Terminusra Ngod eleiben ok adni hinok ... el menenk Zentelkere es ... Banffi Peter vramat szemelie szerent talaluk es Euocaluk, Banffi Mihali vramat penigh nem talaluk [Ks 14. XLV. 2] ✱ *~át adhatja. 1589/XVII. sz. eleje:* Mikoron penigh uagy az Mesterek keözwl vagi háza nepe keözwl valaki ez also vilagbol ki mulik, es annak megh hirdetet temetesere eleö nem jeöuend valamely mester, huszon eöt penzt vegienek raita, ha elegedendö okát nem adhattia [Kv; KömCArt. 24]. *1677:* A' kik az ide fellyeb meg-irt modok szerint, Fejedelmek Salvus Conductusának impetralásával, és annak virtusával tartoznak járni, és a' Salvus Conductus denegaltatván nékik, még-is elmennének ... és comperialtatván, hogy vakmeröképpen a' Fejedelmek ellen mentenek-el, mélto okát nem adhattyák, magok személyekre nézendö minden javokat amittallyák [AC 88] ✱ *~át adja. 1545:* ha egiebh okkal vitalius gerebh Ezt El mulathna hogj Ez Iozagh ozthasara rea nem menne tahath az Jozagh keronek leuele Ereiebhe legien aznak vthana tizenwthed napra rea thartozek mennj okath adnj mierth megh nem oztottha az Jozagoth [MNy XXIV, 216–7 ozdy gergel és gaspar gerebh Fráter Györgyhöz]. *1571:* Chyany Ferencz ez okat aggya az contradictionak Gheöchy Jakabnak es hazanak azert contradicaltatta(m), hogy Gheochy Jakabot ... az en Eleim tartottak Neweltek fel az en Eleymeth szolgalta, soha falw keozeot ne(m) zolgalt [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1625:* Azt kewanom Agya okat myert nem veotte el az zalagos eoreoksegnek az zalagiat ha Jo okat nem Adhatya penig twdomanth tezek Azt mondo(m) hogy pynzet el vezteotte, es meg any pjnzel tartozyk myerth el nem veotte pynzet [UszT 138]. *1850:* ha ismételt hibájának semmi okát nem adándja, Esperessi hivatalábol függesze fel [Nagykapus K; RAk 3] ✱ *~át kívánja. 1593:* Akkor mikor ez tilalmat tettek uala okat keuanta(m) vala az tilalo(m)nak Bogartfalu kepeben [UszT 14/4] ✱ *~át-módját látja vminek* indokoltnak tart vmit. *1619:* az hatalmas Istenért kértem én Mikó Ferencet és öáltala az uradat is, hogy hirtelen s mód nélkül semmit ne indltson, hanem én Mehmet pasát ... bocsátottam el az uradhoz, hogy egyetértsenek, és ha okát-módját látják Ferdinandus ellen való felkelésnek, egy értelemböl cselekedjék [BTN[2] 347] ✱ *~(á)ul/~ként ad* hivatkozik vmire. *1585:* Jlona Szeremy Gergelne Vallia ... egy leankat tartek fel kit ez Alperesekhez Atta(m) vala de el hagia eoket, ezt Adwa(n) okul hogy chak keritettenek velle [Kv; TJk IV/1. 453]. *1747:* Pap Iuonis hallottam hogy meg lopta volna azon M. Aszszonyok Erdejet, s az Faluban járt az Erdö Pasztor eleget hogy meg tiltathassa két penzel az Papnak az udvarán, de Senkiis töllö az pénzt el nem vötte, ezt advan okaul hogy nékiek az Pap udvarán bé menni nem szabad Esperest hire nélkül [Cintos AF; SzentkGy György Vonya (78) jb vall.]. *1805:* nem tudtam a Letzkét, has fájásomat adtam okául [Dés; KMN 86]. *1844:* Csép Tamás ... mindenféle szidalmokkal szidalmozott okénti azt adván, hogy én gyümolcsit ... el oroztam volna [Bágyon TA; KLev. Nemes Iuon (22) vall.]. *1867:* Szabó István gondnok, okul adván, hogy mint magános ember házi elfoglaltatásai miatt az egyház ügyeinek elég idöt nem szentelhet, hivataláról lemond [M.bikal K; RAk 261] ✱ *~ kívül* indokolatlanul. *1688:* Minden igaz ok kövüll most az el mult Czötörtökön ... Hidelven lako Binesz (?) György Szalloja Jakob, az Uramot, verte taglotta ... meg kötözve(n) kenoszta [Kv; Utl] ✱ *~ nélkül. 1653:* ö kegyelmenek meg mond ... tegye le az oknel kül valo haragot [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1689:* Ok nelkül le szidogatta [Dés; Jk]. *1768:* Miöltа ide jött Drágus Márkully azolta ismérem ... másokba ok nélkült valo gráználkodását nem tapasztaltam [Mezömadaras MT; BK. Atyim Flora (65) jb vall.]. *1796:* De én talám nem oknélkül tartok attól, hogy eltekerik fatsarják é dolgot [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. fökonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1855:* Mondják s tán nem is ok nélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségi vágya merőben értelmetlen volt s épen ezért kellett sükeretlen elenyésznie [ÚjfE 334] ✱ *~ot ad* **a.** megmagyaráz, magyarázattal szolgál, *jog* törvény elött menti magát. *1593:* Deliberatum ... Okoth kel adny, hogy azth mongia Janos, hogy el szokeöth wolna az Annossal, es parazna eletteö woth wolna [UszT]. *1595:* az J. olyan valazt teón hogy feizetis vitt el hatalmasul eo nekj hyre nelkil, mellyet az A ne(m) tagad, de ollyan okoth ad hogy Attiatul maratt Zabadon el vihette [i.h. 10/49]. *1604:* Az vtan mikor ele kellet volna az leüelet hoznik azzal attak okot hogy az koborlasba az leüel el vezett [i.h. 17/13]. *1606:* Az J Euictorra fog Daniel Peter vramra vgy mint az Janosj Tamas aruajnak Tutorara, protestal az J. ho⟨gj⟩ ha az Euictor nem mentene ne legien keseö okotth adnj ‖ Replicat A et dicit im ertem maga mentsegire miczoda okot ad hogj ne(m) is uolt eonekj arra adatot autoritassa [i.h. 20/1, 17]. — **b.** számot ad, felel vmiról. *1573:* Racz agota Azt vallia hogi mykor Kalmar Albertne halwa meg hozta volna leaniat ... Mond hogy mynt Isten akarta vgi kely lenny, Aggion Isten eleot okot rola ky myat enneke(m) Az en germekemtwl meg kellet valnom [Kv; TJk III/3. 112]. *1598:* Mely valaz titelek vtan harmad nap mülvan ... el mentenek Kozaruarra ... es ... mindenik kwleón kwleon ... az pinznek fel nem viteliert es az zallagos iozaghnak megh ne(m) ereztisiert ... felged eleyben Euocalok, az felieol megh irt dologrul okot adnj [Dés; SLt BC. 9]. *1604:* Actores Segesdi zazok Alperes Zent Torontassi predicator ... fogot wolt menedekre az alperes Czegey görgi p(rae)dicator, Zembe hoza menedeket wadasdy Tanzios menyhartot. Jelentek hogi ha Zembe wolna-

nak az fel peres zazok kezeok wolnanak minden keresetek ellen okot adnj okotis adnanak de p(ro)testalnak hogy miert Zembe ne(m) tartoznanak keresetektöl zabadsagot kiwannok [UszT 16/86] ✱ *~ot adhat* megmagyarázhat vmit, magyarázatot adhat vmire. *1632:* Azert teczet az sz. szeknek hogi ha el akaria az Leant[a] hadni az legeni, hat deponallion f. 12 ha hol nem hat maradgion Ligaban mivel hogi semmi okot az leannak megh vetesere nem adhat [SzJk 40. — [a]A mátkáját]. *1643:* az à fundus Eosteol maraduan Lazar Peterre, elegseges okot nem adhatott volna az Eoreokeos el idegenittesre, es igy gyermeki s Attyafiay Contradicaluan ... exturbaltak volna, az meg irt fundusnak birasabol, Nagy Istuan maradekit [K; Ks 65. 43. 10] ✱ *~ot kíván* kb. indoklást kíván. *1606:* Sentent(ia) Sedis Judi(cia)riae ... keseo okot keuan(n)j az Jnek hane(m) az hitet hallja megh s fizessen [UszT 20/208] ✱ *~ot vet/~ul vet* hivatkozik vmire. *1569:* Megh ertette(m) Mihal wramtwl az Peter Neths dolgat Mywel hogy Appellalny Akarna es mychoda okokat weeth az dologban, de az mynd semmy ... Nem Appelalhat ez okerth [BesztLt Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz. — [a]BN]. *1634:* Haller Peter Uram Leania Kakoni Ersebet kepeben kivannia az Z. Eccliatol ... hogi legien zabad Leania ellen az Atol el inditando Propositioiara Replicalni es Causaiat agalni, ielentve(n) ezt, es mint egi okol vetven hogi Leania mosta(n) exiliumban volna, hazaiaba zabados be Jóuetele nem lehetne [SzJk 42]. *1770:* a Kiralyfalvi utrizált malmat vetik okul, hogy az Adámosi nem forog [Királyfva KK; JHb LXVII/102 Ilie Drus (60) jb vall.] ✱ *helyes ~* nyomós indok. *1780:* hólmi bajaskadások iránt Városunk gyülése lévén, ez eleiben adtuk illyen fundamentumból méltonak itélhető kérésünket hogy ha ... helyes okból el maradatt futatást edgy esztendöröl másra által lehet vinni, mely ugyan határaztatik, és lehet ki futatni felis mivelni [Torockó; TLev. 9/17] ✱ *igaz ~ nélkül.* *1666:* minden igaz ok nelkül el hagyot [Kovászna, Hsz; HSzjP]. *1732:* latam Medgyes Janos Uramot hogy ... Balog Sandort minden igaz ok nelkül meg tamadá [Szentimre MT; BLev.]. *1749:* minden igaz oknélkült réám jóvén ... az földre le nyoma [Tarcsafva U; Pf] ✱ *illendő ~* méltányos ok, magyarázat. *1662:* nem hogy tisztek, kötelességek szerint, vagy hogy illendő okokkal való kemény választ, vagy hogy csak választ sem tévén levelére, követségbe a vezér népe eleibe csak mentül sürüebb álgyúgolyóbisokat küldenek, szórnak vala [SKr 434–5] ✱ *jó ~* 'ua'. *1625:* ha io okat nem adhattia, az be haitasert az nagi hatalomnak terhe(n) vagio(n) erette [UszT 109a]. *1664:* az Orbay szeki Baratosi Templomban ... ollyan szeket tetetet be, a ki az en szekemnek utczaiaban vagyon, ha io okokval nem menti maior potentian kivanom convincaltatni [Páké Hsz; HSzjP] ✱ *méltó ~* 'ua.' *1677:* A' kik ... elmennének ... és ... mélto okát nem adhattyák ... minden javokat amittallyák [AC 88]. *1806:* Hogy pedig egyedül Pataki István Uramot a szalonnája ki adásátol a Com(muni)tas tiltya s többek(n)ek pedig szabad volt innen feles számu Mázsa szalonnát ki adni ? annak meg külömböztetö mélto okát nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u] ✱ *ily ~ alatt* ezért, emiatt. *1658:* Bethlenbe lako Sala János ... proponal Burjan Annok ellen es kevan tulle el valaszt Ily okok alat 1. Lopassal vadoltatik 2. alkalmatlan a hazassagra ... 3 egy nehany uttal el hadta [SzJk 85]. *1660:* Szeken lako Fekete Andras jelent meg felesege felöl, hogj tülle el vallyek ily ok alat, hogy hitetlenul el hadta [i.h. 89] ✱ *minden ~ nélkül.* *1608/1623:* az eö Apjat minden oknelkwll ugj megh uerte uolt ... hogj ugian ott az feöldeön holt eleuenen hatta [LLt Fasc. 75]. *1801:* az anyám semmiségekért örökké bennem lakik ... mingyárt szüntelen belém akad minden ok nélkült [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához] ✱ *semmi ~ nélkül.* *1618:* lehetetlen dolog, hogy ez az Báthori András híre semmi ok nélkül indultatott volna [BTN[2] 149] ✱ *törvényes ~.* *1847:* nyolc tanúk maradtak hitelesíttetés nélkül, anélkül, hogy ennek elegedendő törvényes oka adattatnék [VKp 294].

3. vmit kiváltó/okozó dologi tényező; cauză; Ursache. *1577:* keryk azert eo kegmek Byro vramat tanachyawal hogy ... meg lassak my legie(n) az oka az gatnak el zakadassanak, ha az Bonczyday Gergel kerty è vagy egieb [Kv; TanJk V/3. 150b]. *1710:* Apafi Mihály fejedelem hirtelen megbetegedvén, harmadnapra meg is hala Fogarasban ... Halálának okáról sok hír vagyon, ki guttaütésben mondja, hogy megholt, ki penig, hogy Teleki Mihály étette volna meg méreggel [CsH 220]. *1723:* A' sövénfa⟨lvi⟩ malom gáttya az oka inkább hogj a Berek vizbe borul [Királyfva KK; MbK 162]. *1772:* eö Excellentiaja Malma fogjatkozásának nem az én kisded két kövü Malmocskám, hanem az eö Excellentiaja Tisztei gondviseletlenségek okai, kik ... szántszándékkal nem igazittattak [Kük.; JHb LXVII/238]. *1778:* Ha pedig ... az ... forró nyavallyákban belé esnének ... legelsö gongyok a' légyen, hogy a' továbbra nyavallyát szerzö okokat tellyességgel elkerüljék [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1806:* 'a Nagy Kotzán és ket Süldön, ollyas verést rajta végben vinni nem Lattam, hogy oka lett volna meg dögölhetésének [Dés; DLt 82/1810].

Szk: *~a és módja vminek.* *1653:* Ez lött azért a Zolyomi Dávid fogságának eredeti oka és módja | E dolognak és csudának[a] pedig ratióját ha ki meg akarja visgálni, könnyen végére mehet minden okának s módjának, ha physica szerént kezd discurálni felölle [ETA I, 145, 154 NSz. — [a]A tüzhányó müködésének] ✱ *~ot ad vmire* elöidéz vmit. *1600:* Noha az Tanuknak vallasibol eliceal hogy Menihart deaknak halala az zekernek el deolesse miatt teortent, De mjwelhogy ollian hozzw Jdejgh futtattanak, es az futtatasban az el deolesre nagy okot az Nemes ember kwchyajs Adott, nem tekinthet arra az teorweny hogy zanzandekkal deolteotte Balinth vgy el az zekeret hogi Menihart deaknak holta teortennyek [Kv; TJk VI/1. 390].

4. vminek elöidéző(je), indító(ja), kezdeményező(je); persoana care iniţiază ceva, iniţiator; Anreger, Urheber. *1562:* azért király szálla Segesvárra, és ott nagy gyülést tétete; és oda az erdélyi urakat mind elhívatá hitetlenség alatt, hogy megérthesse: kik legyenek a székelyek feltámadásának okai? [ETA I, 19–20 BS]. *1568:* Vrsula Rta Joannis Bornemiza ac Margareta filia eiusd(em) ... fassae sunt ... hogy eo keozeottok valo haborusagnak Nem seres Anna Az oka [Kv; TJk III/1. 226]. *1573:* hywanak mynket Az Gerömonostory Nemes wraym Nag. parancziolattiaual Gierómonostorara Hog' my azrol wallatnank Hog' mikor walkay Myklos az hatar Jarny Ment wolt, hog' ot kitól Eset Es kitol Indultatot wolna az Eg'be wezes Es Egyben walo Rohanas Es kyk löttenek uolna Annak az okay [Gyerömonostor K; KCs]. *1605:* ha penig valami esett volnais az eó Inditasabul esett, eó volt oka [UszT 19/34]. *1628:* Az A. igh Replical az J. ellen ... minden idegensegnek az Attiad az oka nem en [SzJk 21]. *1741:* én mind ezekben nagyob vétkesnek tartom Kloczánét, mert ó az oka minden rosz tselekedetnek [Sámsond MT; Ks 183. LXXXVIII]. *1794:* ki kerekedvén a házbol az udvarra, Horvát Josef uram az udvaron; Barátosi Josef vram pedig az uttzára ... egy mással fántalodtak, hogy

ezen veszekedésnek te voltál az oka, de bizony te [DLt az 1799. évi iratok közt]. *1808:* ha igaz az hogy az vram Tirlával közösködöt, enis oka Vagyak, mert én az Vram kivánságának mindenkor nem engedtem [Radnótfája MT; Born. G. XI. 19 Ujfalán Irimiánét idézi Muntyán Iuonné Szezák Voané (30)]. *1826:* Szégyellye azt emlitni az Alp(ere)s Aszszony, aminek oka respective maga volt [Ne; DobLev. V/1114. 7a]. *1846:* azon hibának nem mük Atsokul vagyunk okai hanem a Kőmivesek [Dés; DLt 78].

Szk: *~ul vet vkit* vkit vmi előidézőjének vádol. *1619:* Másikat azt kérdém, hogy: Ha az frigy felbomol ... Az hatalmas császár nem veti-é okul az én uramat az háborúságnak [BTN[2] 210] ✱ *fő ~.* *1653:* Bástya bémenyen ... és vallat felölle: „kik voltak azok, a kik fő okai voltanak az árultatásnak" [ETA I, 91 NSz]. *1702:* Zalassi Samuel és Pávai Istvá(n) mind ketten nemes Thorda Varmegye(ne)k hűtős szolgabiraj ... midőn volnánk ... Toroczko várossába(n) ... hovays mentűnk ... ket Meltosagos Fő Ispa(n) Urak eő Ngok poroncsolattjabol ... az végre, hogy az kik az mostani Toroczkai Tumultusnak főb főb okai és inditaji volta(na)k azok(na)k meg fogatatások felőll poroncsolna [Thor. XIX/2] ✱ *indító ~* kezdeményező (személy). *1750:* Ezen verekedésnek ki volt az indito oka [Told. 43]. *1763:* Inditó oka volt ezen erdő depopulatiójának Leopold Jóseff Uram ő Kgylme, ki Klákát kert azon Farkas Domb Nevű Erdő fájának hordatására [Zágon Hsz; Szentk. Joh. Elekes (40) jb vall.] ✱ *kezdő ~* 'ua.' *1767:* eők ketten a sok Magyor Legényektől el akarván venni az Hegedűst, Tudom hogy ebből kezdették eők ketten a verekedést, melynek mondhatam hogy minden kezdő oka Kis Vaszilia volt [Betlensztmiklós KK; BK] ✱ *szerző ~* 'ua.' *1662:* Melly dologban az új itílőmester, Nadányi Mihály nem utolsó szerző oknak állíttatik vala, kinek elméje ... vindictára, ingerkedésre nagy hajlandósággal viseltetik vala] azkik a várban zúrzavaroknak fő szerző okai voltak, a várbul kimentek [SKr 486, 592].

5. vmiért felelős/felelőssé tehető személy; persona care poartă răspunderea (pentru ceva); Verantwortliche(r). *1590:* En allok wala az waros haza eleoth latam hogy az Bernad Antal az masik zeren walo egj hazban massal egjbe vezeth, mikor immar az hazbol ki ieottek wolna, az Bernard Antal ellenkezeoie el mene onnet, tehat az Bernad Antal tamoda erre az Sandor Gergeljre, miwel hogy eo leoth volna bekessegh zerzeo, illetwen illien zokkal, merth nem hagial beket annak az embernek te wagy oka hogy el ment, azon keozben vthe Bernard Antal ezt az Sandor Gergelt egj Sombottal az feiet [Kv; TJk V/1. 37 Zakach Jstuan vall.]. *1594:* Erreolis megh fenychek valoba Zent palit, hogy Io Gondwiseleo embert tarchion a' haznal hogy vigiazzon zolgallion az varos keozibe, mert ha mj teortenik vezedelem, eo lezen oka, eo zenwedj a' karatis [Kv; TanJk I/1. 231]. *1613:* ha Jeouendeobe a' kegd kesedelmessege mia valami artalmas akadaliok keouetkeznek zegeni hazankra nem mas ember, hane(m) kegd lezen annak oka [JHbK XLII/12 fej.]. *1695:* Mint hogy a' dezmálásban sok fraudulentiak szoktanak esni, ha kik effelenek okai találtatnának törvény szerent igazitassék el dolgok, ugy hogy az Ecclesia kárt ne vallyon [Kv; SRE 37]. *1716:* A joszágnak határít és rendeit ugj oltalmazza hogj abban Csorbulás ne legjen avagj foglalás ne essék mert annakis maga lesz oka [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1768:* az Falusi Pásztor a Csordát a Falunkban bé hajtván ... admoneáltatta a Gazdákat hogy ki ki itassa meg Marháját mert ha a Szomjuságnak miatta bajak betegülések annyival inkább meg halások Történik ő oka ne légyen [Kissármás K; RLt O. 4]. *1789:* oka ne legyek ha a Zsitárok mellé Segélycsegűl rendelendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenűl történhető baja, vagy kára következnék [Déva; Ks 74. VII. 74. 1/4]. *1809:* a' pásztorok ... izaztották volt ugy el a' kantzát, és ha az italból kellett megdőgleni, ők az okai [F.rákos U; Falujk 43 Sebe János pap-not. kezével]. *1852:* Mi a' kamatokat illeti, hogy azokot ki nem fizethetem nem más mint maga a'követelő aszszony oka [Nagylak AF; DobLev. V/1130].

Szk: *~ul alittatik* felelősnek ítéltetik/tartatik. *1699:* Mind az Kgld Leveléből mind mások Szavaibol ugy veszem eszemben, hogy az Kglt(e)k között lévő Difficultásoknak okául én alittatom, és iteltetem [Jobbágyfva MT; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához] ✱ *~ul tesz vkit* felelősséget ráhárít vkire. *1781:* Ezen Mezeire régen haragszik Bánffi Sándor úr s azért ő is vasra verette őkegyelmét. Elhiszem, hogy az Erdélyin tett verésnek is okául őtet teszi [RettE 414]. *1823–1830:* Ha írok, a dolognak okát is meg kell írnom, azt pedig nem kivánhatják, hogy magamat okul tegyem, utoljára az úrfi mondván, hogy én el tudom csinosítani a dolgot, azért kért az írásra, melyre reá is állottam [FogE 212] ✱ *fő/fundamentális/principális ~.* *1568:* Anna Rta Gregory Bornemiza ... fassa e(st) Az Kodory Gasparnetol o semit ne(m) hallot hogy zydogatta volna az zochnet, hanem az Kodory Gasparne gyermeke szidogatta az zoch fabiane gyermeket, illyen szoual kurua kolkenek zydogatta, es ezth vallia hogy o fo oka Kodory Gasparne Az kotel fel bontasnak, nem az zochne [Kv; TJk III/1. 223]. *1591:* Zeoch Mathene vallia ... Tudom hogi minden zomzediual feierdine beketelen lakik, kibeol Itilem hogi ennekis eo volt feo oka [Kv; TJk V/1. 114]. *1794:* Az egisz verekedésnek Principális oka Veres György volt [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1817:* hogy penig a' Soós kut sokszor bé zárva volt ... mindenek(ne)k a' Contrás légjen fundamentalis oka [KLev.].

6. (hivatkozási) alap, (jog)cím; bază legală, titlu (constitutiv), cauză, motiv; (Berufungs) Grund, Rechtstitel. *1595:* Az haz es eoreksegh dolgat a' mi nezi, my nekjnk hatta, eggik okon hogy az felperest ki hazasitotta belőlle, masik okon hogy az felperesnek hazat chjnaltatott az my Aniank, penzen es keólchégen [Szu; UszT 9/50]. *1604:* Mjwelhogi ennek eleotte Bedeó Istuan vram Capitansagakor, az ket fel, Benedekffy Janos vram es Gherendi Palne Azzonio(m) egi mas Akarattiabul az Galfy Mihalj vram haiadon Ilanianak Tutorsaga feleoll ualo dolgoth teórwenre wették volth, es akkoris az Tutorsagoth a' teórwenj Benedekfy vra(m)nak itelte volt, mostis eleó hoszok ... de mostis az fen megh irt okok alatt ugia(n) Benedekfy Janosnak itelj az teórwenj a' Tutorsagoth, mywel hogi Benedekfy Janosne Azzoniommal eórekes az liany, ne(m) Gherendj Palne Azzoniom(m)al [i.h. 20/128]. *1710 k.:* Egykor a gubernátor mondja: A generális azt parancsolja, Olosz Mihályt, a secretariust fogassuk meg mindjárt. Én azt mondám: Miért? Felele: Csak azt izente: nagy közönséges jó, és a császár szolgálatja azt kívánja, hogy megfogják, én egyéb okát nem tudom [BÖn. 976–7]. *1790:* Instalam a' Méltoságos Urat ... méltoztassék ezen Törvénjes okaimat magais böltsön egjenes szivére venni es Komaromi Urat arra Disponalni hogj ne kivánnjon Engemet meg haboritani, mert Injuratiommal a' Joszágot semmi képpen ... biradalmában moston telljesseggel nem botsátom [Radnót KK; DobLev. III/678. 2a]. *1843:* vélekedésem szerént a kérelmesek ... több szolgálattal nem tartoznak, mint amennyire az 1789-béli egyezmény kötelezi őket,

akármely okokat soroljanak elé a kamarai tisztek [VKp 137].

Szk: *~át adja vminek* jogosságát bizonyítja/igazolja. *1713:* adgja okát Eó nga miczoda Jussan birja sztanyisa nevu falut [Ribice H; JHb XXXVII/5] ✱ *~ nélkül* alaptalanul, jogtalanul. *1565:* myerth hogy Ertem azt, hogy az en hazamtwl adóth kyértek, az hahot (!) en elattam mynden Eoreokseghęwel Egetembe, de walaky meg tyltotta, tartotta az Én házamath oknęlkyl, az aggyon adoth tewle [Kv; BesztLt 5 Konth János nyil.]. *1570:* Borbel Boldyzar ... vallya, hogy ew Semy Latot dolgot Nem Thwd Mondany Zabo Janosne es Trombitas Demeter keozet, Ment volt az fokhazba hozzaya Es Mongya volt Trombitas Demeter hogy ha ki zabadwlhat Megh allya Bozzwyat rayta Zabo Janoson hogy oknelkwl megh fogatta [Kv; TJk III/2. 31]. *1749:* Szolga Birságában ... sokszor oknelkülis rántott elö némelyeket s jol meg vont [Fejér m.; Told. 3]. *1780:* ö Felsegenek Rescriptuma extal arrol hogy a mely Dominus Terrestrisek kegyetlenkednek ok nelkül magok Jobbagyok ellen a Tiszt Urak vagy Fiscus ... oltalmazzák [Bözödújfalu U; Pf] ✱ *~ot vesz* jogot formál. *1766:* szükségesnek itilte a Mag(istra)tus, hogy a Nmes Var(me)gje Táblájától két Regius sollicitaltassek, kik által a p(rae)tendalt kár tételek exquiraltassanak, okot vévén a Mag(istra)tus erre, hogy mint nyakas, és Hadnagj Uramat kedve szerent hordozo ember az elmult káratsoni Innepek elöt dördületkor egy napon, nem rendes, hanem rendetlen Executiot ültetvén perfunctorie Ratiotinált az Városnak kárára [Torda; TJkT V. 235–6] ✱ *semmi/semmilyen ~ból/~on* semmi szín alatt. *1559:* Walamely Mezaros penigh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellenemond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani, de Bathor eztendew mwlwa az Warasnak kedveth lellye Az harom ezthendewnek ky thelesnek elewthew (!) es Alatta semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. *1578:* En Zamossy Pether feyedelmewnk Eu Nagha zolgaya wywarban[a] ... en illyen wallasth es fogadast tezeok ... Eghyz Dees warossa Eleoth ... hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky nem Akarom wenny, Megh nem Akarom Nemesitthetny Semmi okbul Sem en Sem Maradekym, hanem az varossal egyetemben egyenleo terhet Akarok wyselnem [Dés; DLt 202. — [a]A szúv-i várban]. *1608:* az oda valo erdölöknek utát semi lött okon el ne fogiak hanem szabadon iarhassanak [Csicsó Cs; BálLt 60]

7. feltétel, kikötés; condiţie; Bedingung. *1603:* Minthogi az hazassagh dolgat ez mostani nyawalias wdeonek allapattiahoz kepest eo kegmek Tanachul megh tiltottak wolt, most ezert Varosul wegeztek eo Kemek hogi megh zabadullion ez ide ala megh irt okokkal ... Masodzor hogi az Menniegzeo, awagi lakodalom adas Egi Ebed legien, tizenegy orakor, wgi hogi, az Menniegzeo Nap estin legie(n) az hiúogatas az ayandek be kwldesis azon nap [Kv; TanJk I/1. 446]

Szk: *ily/ilyen ~ alatt. 1569:* Esmet Egyenlewkeppen Margyt azzony es Kerestely Balas Meg Engedek Buday Gergelnek Mynd zamadast, es Myndent walamyn Nekyk maradot volna Gergelj wram ellenek, Jly ok alat hogy az Lapos tot kezebe aggya pynznelkwl [Diós K; JHbK XLV/13]. *1595:* Baraj Gergelt kjbocsatta kezességek alatt Illyen ok alat, hogj mynden masod hetbe be jwjeón hjuatalt ne varjon [Noszoly SzD; Ks 42. E].

8. rendsz. határozatlan v. ált. nm-i, számn-i v. ilyen jel-ű mn-i jelző kíséretében; de obicei este precedat de un pronume; in der Regel nach einem unbestimmten od. für-wörtlichen, zahlwörtlichen od. ähnlichen adjektivischen Attribut: megfontolás, szempont, tekintet, körülmény; chibzuială, punct de vedere, consideraţie, circumstanţă; Überlegung, Gesichtspunkt, Betracht, Umstand. *1560:* Igy Egienessedenek meg mj Eleóttwnk ... Ezer Mag'ar Arany forint keótel alat ... Hogy az mely fel eszt ... valami okbol Meg nem Akarna tartani ... hąt Az Mely fel meg allya, Az mas felt az Reóuid teóruinire hihassa [Mv; JHbK XII. 7]. *1581:* az varas el vegezte azt hogy idegen procatort be ne erezzenek sok okokert [Kv; TanJk V/3. 238b]. *1588:* Az Stamp Janos es Eordegh Andras theosersegeyert. Akartak Varosul eoket az meszarlasbol feltiltany, De bizonios okokbol ez Ieowendeo gywlesre halaztottak [Kv; i.h. I/1. 84]. *1625:* Az eot fertalyban az inquilinusok Adaiaban szall le bizonyos okokert az mint Rationkban keouettkezik [Kv; Szám. 16/XXIX. 3]. *1674:* Asztalos Andrást hozattuk ki Teorvényre ... Akkor bizonyos okra nézve haladékban menvén dolga feleségével édgyütt az Toromban valo bé vitelekért ... adtunk f — d 6 [Kv; i.h. 34/L. 19]. *1700/1808:* Szegeny Atyam lévén Regius benne Harko Balintal nemely okokra nezve a Contractust nem petsételte meg, melyért Szegény Atyámra Sok ideig nehezkedett Néhai harko Péter Deák Uram [Vaja MT; VH]. *1703:* az ország' Gyulése(ne)k bizonjos kiváltkeppen valo okokra nezve haladni kellet, és az udö telten telik, s már ugjan elis tolt [UszLt IX. 77/57 gub.]. *1745:* à melly széna fü vagyon à Szénás völgy fejiben és mostan Tisza Vr(am) pénzt adott vagy adni akar Kapusi Katának réaja annihilaltassék, sokféle képpen valo okokrá nézve [Torda; TJkT II. 89]. *1769:* A Felséges Királlyi szent Igyekezet kivánván sok hasznos, és szükséges okokra nézve az Határoknak három Részekre valo szakasztását, s ugy az három Határnak felállását ... igen keményen porontsollyuk, hogy az Három Határokat kettöre le hagyni meg ne mérészellyék [UszLt XIII. 97 gub.]. *1786:* ha szinten Szegenysegek mián restantiariusak maradtanak vagy bizonyos okakra nézve dologra nem mehettenek, mind azokat annak utanna bé fizették[a] s fizettik robbotajakan ki potoltak s potollyak [Torockó; TLev. 4/13. 62. — [a]A taksát]. *1800:* Dosa Adám vr ... A' Makfalvi Joszágotis el adta de nem torkosságáert és reszegeskedésiert mert azt soha nem tapasztaltam hanem más egyéb okbol [DLev. 3. XXXV. 6]. *1821:* tettzet a Feleknek mostan mind kettejeket egy formánn érdeklö okbol azonn Cserét olly formán változtatni meg hogy Tekintetes Dobai Ur Gerendi Urnak N. Lakonn a völgyen lévö Rétet, Gerendi Ur pedig T. Dobai Urnak N Csánba ... azon földet az alatta valo réttel viszsza botsátták [Nagylak AF; DobLev. V/1043]. *1852:* Kelemen István ... 24 éves, Both Kata 18 évessel ki kérdeztettek, és semmi okok egybe keléseket nem gátolta [Mákó K; RAk 32].

9. felelősség; responsabilitate; Verantwortung. *1763:* az egés után egjmásnak szemire hánták az egés okát [Torda; TJkT V. 153].

Szk: *~od ad vkire* okol vkit, felelősséget ráhárít. *1669:* Gyulai uram panaszára, bizony dolog, urunk Kegyelmedre adott okot, de én az mennyiben lehetett mind urunkot lecsendesítettem, mind Gyulait [TML IV, 570 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *~ot vkire fordít* 'ua.' *1763:* söt[a] az én Inasom egészszen a Bőszörményi Mihaly Ur(am) Inasára fordítván az okat, agnoscalta, leg alább nem reclamalt, nem tagadta [Torda; TJkT V. 153. — [a]A főszövegben levö adalék közvetlen folyt.].

10. ürügy, álok; pretext; Vorwand, Scheingrund. *1662:* (Szapolyai János) mint hozatta feleségül lengyel Zsigmond

király leányát, Izabellát ... 1540-ben meghalván, és azután Izabellától egy fia születvén, az mint neveltetett anyja és Fráter György tutorságok alatt, és ezek a gyermekkel Erdélybe küldetvén, hogy nem volnának elegek az országnak s Budának megtartására? Mint és minémű okokkal vette volt Szuliman azt kezébe oly fogadástétellel, hogy azt jövendőben, midőn a gyermek királyfia felnevelkedik, minden kétség nélkül visszaadatná? Mindezek megírattak ... többek között Istvánffy Miklós historicusnál is [SKr 78].

Szk: *~ot keres vmire. 1813 k.:* Dobai Mihály az Alpereseket szüntelen motskolta, és minden Gyülésben okot kereset a' beléjek valo akadhatásra [Dés; DLt 56] ✱ *~ot vehet* ürügyet találhat. *1659:* ugy veszem eszemben, hogy ha kitavaszodik az ūdő, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyenetlenségből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapat, nem lészen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz]. *1665:* Tanácsolja is igen Nagyságodnak s az országnak az úr ő nagysága, hogy az töröknek igyekezzék igen-igen kedvét keresni mindenképpen s ajándékkal is csendesíteni, hogy legkissebb dologban is okot ne vehessen az ellenünk való grázdára [TML III, 375 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *~ot vesz vmire* ürügyet talál. *1668:* ha ő felsége nem remedeálja az magyarországiak sok insolentiájokat és Erdély injuriáit, félő, az török nemzet is okot nagy gonoszra ne vegyen [TML IV, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* kérni kellene Nagyságodnak az egri pasát, ne idegenítenék az bujdosó magyarokat császár hűségétűl, hogy azzal is okot ne vennének az némethez való visszamenetelre [TML VIII, 559 Teleki Mihály a fej-hez].

11. cél; scop; Ziel. *1619:* Mondek erre: Innet is kitetszik, hogy nagyságod az én uramnak csak veszedelmére igyekszik ... Jól látom én, hogy mind csak ez ennek az oka, hogy nagyságtok kiveszesse az én uramat fejedelemségéből s mást valakit hozhasson erdélyi fejedelemségre [BTN^2 205]. *1776:* Tudom aztot, mert nékem a' Groffné titkon jelentette, hogy MVásárhellyre éppen azért megyen bé, és nem egyéb okból, hogy a' B. Hentertől való elvalás dolgát tökéletességre vihetné a Mlgs Praepost Ur előtt [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) rk káplán vall.].

Szk: *~ nélkül* hiába, feleslegesen. *1570:* Megh Ertettek az Zaz vraim varoswl, Az Espotal Jozaga feleol Jndwltatot per dolgat ... Ew k. biro vram es az Tanach visselyenek gondot Rea mynt Ioban Thwgyak ... hogy gondwiseletlenzegh myat es oknelkwl ely Neh Jdegenwllien [Kv; TanJk V/3. 13b]. *1746:* ezen ok nélkül valo Strásálás ... az adozo kösségnek nem annyira hasznára, mint kárára, és ... vexájára vagyon [Somlyó Cs; ApLt gr. Kálnoki Ferenc nyil.]. *1796:* az All Peres Rész méltatlan hurtzoltatik, sőt a Méltoságos Királlyi Táblais ok nélkűlt terheltetik, mert ollyan levelet Repetaltatni, mellynek hasznát nem vehetik képtelenség, 's ez által tacite azt recognoscalják, hogy a praetendált Levélhez, semmi Competentiajok nintsen [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.]. *1823:* ez világon minden Ember azért fut, fárad és nyughatatlankodik, hogy mind annak valami hasznát is lássa, és láthassa; és senkiis ok nélkül, és ingyen másért futni, fáradni, nyughatatlankodni, és perelni nem tartozik [Mocsolya Sz; SL].

12. birt szr-os és *-ért* ragos alakban nu-szerű haszn-ban; prevăzut cu sufixul posesiv şi cu sufixul *-ért* avînd rol de postpoziţie; in Form mit Possessivendung und mit der Endung *-ért* gebraucht als Postposition: *vminek ~áért* vminek a céljából, kedvéért; cu scopul de a ..., cu un anumit scop; zwecks, -halber. *1571:* kerem kedett mindt byzoth vramoth, hogy te .k. Jo zomzidsagnak okairth, az foglyokat kyk kys Demeteriben vadnak bochatassan el az wayda kezzesegere [Nagysajó BN; BesztLt 3496 Lúcas Chewj Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1583:* Ielentette volna eo felsege Lengiel kiraly, hog papawal egietembe el vegezet es teokellet Intentioia volna az eg nehany zamw Iffiaknak be iktatása es hozasa ez varosban epitet collegiumba az Iesuitak keozibe tanitasnak okaert [Kv; TanJk V/3. 271b]. *1584:* Myerth hogy penigh, az keozeonseges Wasarnak helie", Azerth senky seminemew Wasarlasnak okaerth, az varosbol ky Ne mennien [Kv; PolgK 5. — "Ti. a város]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iöuese, miuenek giakorlasanak okaert ... Az mesteris az Ceh mesterek hire, engedelmeknelkwl touab nalla ne tarthassa, ne miueltesse, eöt forint birsagh alat [Kv; KőmCArt. 10–1]. *1597:* birak sem voltunk, cziak bekesegnek okaert hogy inkab alkhassanak vegwlle, azert intiztwk el keozteok [A.csernáton Hsz; HSzjP Nic. Bod de Albis (60) ns vall.]. *1600:* menék egyzer vasarlasnak okaerth Bürkórne Bothyaban [Kv; TJk VI/1. 489a]. *1639:* Kegldet kérem hogy éngemet tudositson ha jeoheté én hozzám beszélgetésnek okáért vagy ne(m) [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás de Fogaras szu-i várprovisorhoz]. *1654:* Deceben" lako Jo Jstvan szolgalo leanya Jakab Eörsebet jelenti hogy igerte magat hazassagnak okaert Berkenyesi Gyeörgynek, de az legenynek illetlen rut magaviseleseert tüle meg unatkozot [SzJk 73. — "M.décse SzD]. *1794:* Mely ... vegezeseit 's hatarozasait a Communitasnak nagyobb hitelessegnek okaért e szerint irván meg Varosunk petsetivelis meg erősiténk [Torockó; TLev. 9/26].

13. ragos alakban mn-i haszn-ú mutató, általános, határozatlan nm-sal alkotott szk-ban hsz v. ksz értékkel; prevăzut cu un sufix, în construcţii formate cu pronume (demonstrative, nehotărîte) avînd valoare de adverb sau de conjuncţie; mit Flexionsendung in Wortkonstruktion gebildet mit attributiv gebrauchtem Fürwort mit Wert eines Adverbs od. Bindeworts. **A.** *~áért: annak ~áért* ezért, következésképpen, tehát; de aceea, prin urmare, deci; folglich, deshalb, darum. *1561:* Myel hog' az my meg holt eleinknek Birainknak es Polgar tarsainknak io Rendelesebeol Az ewtues Cehneky mynden hadi zerzamokkal. Egy tornyot kel tartaniok ... Annak okaert. Mikorontan az zwkseg' mwtattya haborusagnak ideien Az mesterek, annak meg otalma(za)sara tartozzanak wig'azni [Kv; ŐCArt. 6. 10]. *1584:* Ertik varosul Biro vramtol hogy sok zeoksegek Ieoüenek eleo holot vrunk eó Ngais ide akarna Ieony, az keoltsegh penig zewkeon volna a' Saffar polgar vraimmal Annak okaert az zewksegnek be telliesitesere vetettek Adot, Egy Wonasra fl 1 [Kv; TanJk V/3. 286b]. *1623:* Nem keues kara vagion korcsiomanknak az galaczy korcsiomay s annak okaert megh hirdesse tilczia a faluban senky bort sertt az faluban ez vtan soha arulny ott ne meryen [BGU 120]. *1794:* a' veteményes, és gyümöltsos kertnek nagyobb Része haszantalan helly vólt, ugy hogy még a' Szántásra is alkalmatlan vólt, annak okáért egy néhány Metzenszaifereket hozatván azokkal Szépen ki planéroztatta az Exp. M. Gróf Ur [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.] ✱ *az ~áért* **a.** amiatt, azért; din această cauză, din acest motiv; deshalb | ugyanis; adică, va să zică; nämlich. *1552:* Barchay g'ergis ada Kelemen papnak Harom haz lobbagyoth es Neg'ven forintott, az thonak feleerth Cherebe ... vg' hog' mynden keolchegeuel Barchay Gyerg' az ... Thoth meg teoltese, es zwgothis

chynaltassan azan Thora, ky mostan teliesseggel pwzta volna az okaerth hog' az Kelemen pap taual voltaerth, Semmikepen Nem Byrhatna, sem oltalmazhatna [Mezőszengyel TA; BfR]. — **b.** azért, a célból, avégett pentru/de aceea; zwecks | mivel, minthogy; deoarece, fiindcă; nachdem, weil. *1600:* Sofaluy Kacho Isthwa(n), tiltotta wagy chowalta wolt ky egy Sarospataknal walo zanto feöldibol wgya(n) Sofalui Wargha Balast, az okaerth hogy az orzagh vtat akarna arra az feoldre wetni [UszT 15/212] ✱ *ennek ~áért* **a.** ezért, emiatt; de/pentru aceea, din această cauză; deshalb, darum. *1573:* mikor az dologh megh essett wolt[a] ... chak hamar az vtan megh jelentettem k.nek ezt az dolgot, .k. akor ezt monda hogy k; megh erty es weghere megien az dolognak, ennek okaert sem akartam az vtan kedet bantani [Sajó BN; BesztLt 3766 Horwat Myklos Nagy Sayoy Tyzttarto Thymar Gergely beszt-i bíróhoz. — [a]Jb-ának megveretése a drabantok által]. — **b.** ezért, azzal a céllal; pentru aceea; deshalb, zwecks. *1619:* az mi hůvünk Bethlen Gábor és Erdély ellen hadat inditottatok ... Mi is ... hogy az mi ótalmunk alá azkik folyamodnak, azoknak ótalommal akarván lenni ... ez mü bocsületes vitéz kapucsi pasánkat most bocsátottuk hozzád ennek okáért, hogy ezáltal intünk szeretettel, hogy ez napságtól fogva az mihozzánk folyamodott híveinknek: Magyarországnak, Csehországnak, Murvának, Sléziának, Austriának békességet hadj [BTN[2] 352] ✱ *ez ~áért* emiatt, mivel; din cauza aceasta; deshalb. *1558:* Jeoth vala Jde my Eleonkbe ... Myszaros peterne, kj Rygen bezterchey szeoch Vynchene volth, Ez okayrth, hog w vőth volth ... Ezwsth feybe, az ty kegelmetek varosaban lakozo farkas vrtol penzt ... Mel farkas Vr ... az penzt kyry az Mysaros peterne battyatol Thymar Jakabtol ... Azirt Myzaros peterne ... ezt valla, hog thymar Jakab w Jrette Nem leoth kezes [BesztLt 9]. *1575:* Az espotal Mester dolgat hattak eo kegelmek Mas gywlesre ez okaert hogy Mostan Nemellyeknek keozzwlek vtok vagion Nem Mwlathatnak anyet hogi Beoweben zolhassanak es vegezhessenek rolla [Kv; TanJk V/3. 110b]. *1595:* 21. Jůny Christoff Deaknak az Warmegye Ispanyanak küldette Biro W. Ajandekot: Janos Wramis velem volt, mert impetallya vala Waros szabadsagat az Witze Ispan, es ez okaert küldete ö kgme bösegesen ... 2. Szęp Ludfiat ... d. 16. 4. Czirket ... d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 181 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

B. *~ból: abból/ebből az ~ból, az(on)/ez(en) ~ból* **a.** amiatt, emiatt, azért, ezért; din această cauză, de aceea; darum, deshalb, deswegen. *1592 k.:* Az menire az szo leott volnais ez okbwl leott volna [UszT]. *1598/1635:* In summa semmibe(n) keduem kereseo fiam ne(m) uolt; Eszekbol azert az ókókbol eo nekie az teob gyermekimmel egienlo rezt az en jouaimbol nem hagiok [Mv; APol. I. 68]. *1752:* abbol az okbol abjudicaltatanok azon ökrök és Szekerek post Evocationem: hogy ez előtt valami Marhak Csabárol gonoszul el veszvén ... akkor a Szent Mártoniak adták volna a' Vitzeieknek azon hellyet hogy az ők Hatarok légyen [Vice SzD; MvRKLev.]. *1803 k.:* Koránt sem csupán azon okbol invalidáltatott az 7. alatt valo abalienatorius Contractus, hogy a' Felperes Urak a' keresetben forgo ház el cserélésekor meg nem kináltattak volna [Dés; Ks 79. 29. 311]. *1807 k.:* a meg mondatt két hold Földet ... testalta az okbol, hogy a Fia Economiara járván, nem volt ki innya adgyan hanem többnyire mind ezen Unakája látott hozzá [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.]. *1831:* Ami pedig a Guja mellett lett szolgálattya berinek ki fizetesét illeti, minthogy ős sok kárt szenvedett, ezen okbol nem fizethette ki őket [Dés; DLt 329. 9]. — **b.** ezért, ezen az alapon/cimen; din acest motiv; aus diesem Grunde. *1852:* Lisznyofalva Uzonfalvával csaknem egytestvér falu lévén, 's határai egybefügvén, ezen okbol a' bé biro birtokossági jogot magunknak fentartyuk [Uzon Hsz; Kp V. 386] ✱ *ily ~ból* azért, amiatt, avégett, azzal a céllal; cu scopul de a ..., din acest motiv; aus diesem Grunde, mit dem Ziel. *1657:* Ezek azért Fogarasban indulának Bükösről; én pedig Váraddá ily okból [KemÖn. 128].

C. *~ért: ez ~ért* emiatt, ezért; din această cauză; deshalb, darum. *1569:* Nem Appelalhat ez okerth [BesztLt] ✱ *ily/ilyen ~ért* **a.** ezért, emiatt; din acest motiv; deshalb, aus diesem Grunde. *1647:* Zekeli Gorgiot et Lodingos Georginet Kata azzont, illie(n) okert kaptiualtattak Director vraimek, hogi ... paraznasagba leledzettek [Kv; TJk VIII/4. 176]. — **b.** ezért, ezzel a céllal; pentru aceea, cu scopul de a ...; mit diesem Ziel, deswegen. *1590:* Bornamissa Gergel vram(na)k Attunk f 400 d. — Jllien okertt hogy eokme kuppat Ayandekban walokat Chinaltasson [Kv; Szám. 4/XVI. 22]. *1634:* Maczkassi ferencz vra(m) ide Sukra iůwe(n) ily okert, hogi Suki Benedek vramat Mustoha Anniaual Suki Palne Azzoniommal My altalunk az Suki Eos iozag felól meg alkuttatna [Zsuk K; SLt A. 46].

D. *~kal: ily/ilyen ~kal* így, ilyen feltétel mellett; cu condiţia că ...; auf diese Weise, unter der Bedingung. *1551:* az kowos pado(n) valo reze fywit vete ... zalagon ... Jllin (!) okal hogy mykoron meg valtana owmaga tartozzek meg bochyatany [Torda; SLt QR. 2]. *1577:* Meg ertettek eo kegmek egez varassul az Mezaros vraim keonyeorgesseket ... az Mely Terhet az Mezaros vraimra egez varos vegezesseból vetettek volt, meg zalytottak ... De ... ily okkal hogy ez vtan semmy vton es Semmy modon által ne meryek hagny az varas wegezesset [Kv; TanJk V/3. 150b]. *1669:* el vegre a peres Aszszony mostan a sz(ent) partialis admonitiojanak hel (!) advan ... redeat ad maritum hanem ilyen okval hogy mint keresztyen hazas emberhez illik feleseget becsulletben tarcsa [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1688:* Szathmári Jérémiás szabad jo akarattyábol adá és köté magát fiurol fiura jobbágyul a' Széki Sz. Társaság(na)k illyen okkal ... hogy ha pedigh el találna szoknj, vagy magát masuva kötelezi, szabad légyen ... hozzá nyulni, s nyulatni mint sajátunkhoz [SzJk 176] ✱ *ilyen/oly ~kal és móddal* úgy, ezzel/azzal a kikötéssel; in aşa fel, cu condiţia că ...; unter dieser/jener Bedingung. *1600:* En Kardos Miklosne, Erdeö teleky Borbalazzony ... attam Szanizloffy Batthory Peternek Petenieben zalogban eg Retet ... Attam eó kegnek 16 forintba, Illien okkal es moddall, hog' ha az en giermekim megh akariak waltany penze le teuen tartozzek eó kegme megh adny [Perecsen Sz; WLt]. *1677:* A' kapu szam utan valo Adórol ... a' szükség nevekedvén, a költésnek-is nevekedni kellet, a' szerint az ado fizetésbéli summának-is ... rendel fellyeb fellyeb nevekedvén, ment fel szintén ad flor. 22 mindazáltal nem többször, hanem in anno 1634 ... de akkor-is olly okkal és móddal; hogy többé az-is szokásban ne kellyen [AC 67–8].

E. *~on: az ~on* **a.** mert, mivel; deoarece, fiindcă, pentru că; weil, da. *1562:* Az zallagybol engedet biro vram Kakas gergelnek, ez okkon hogy az Janos deaknak canadinak atta volna az kertet hogy az donacio levelet meg hoszta [Kv; Szám. 1/VII. 61]. *1840:* huszár katona Márton Tamás ökegyelme is jelenté magát az okon, hogy ... egy ökre eloroztatott [Jenőfva Cs; RSzF 105]. — **b.** azért, azon az alapon/cimen; de aceea; deshalb, auf Grund von ... *1593:* Almadj Caspar ... az het falubelj reszt nem engedje oszlasba az

okan tartia megh ... hogy anay Ioszagy Jankafj Kataline az w szwlo anniae [Szűkerék/Girolt SzD; JHbK XVII/24]. *1761/1808:* minthogy ennek egy része az Unitária Ekklesia Földei véginn fekszik, s a Forrása is onnan származik, az okon praetendál az Ekklesia hozá [Szind TA; EHA] ✱ *ez(en) ~on* **a.** emiatt; din această cauză; deshalb. *1590:* eok le nem tezik az vegezest ... Az Vagasi Biro vgja(n) azt monda hogy eók nem alnak el melleóle, mert teórwenniel vettek mellejek az eó Attiok fiat meghis Birsaglottak nem hadgiúk el Allani mellólle ez okonnis [UszT]. *1749:* Ezen okon kelletett ezen Detentakat Törvényre certificaltatnom, hogy ... Inczefi Peter Vr(am) Thordai kortsoma házánál katonákkal ... paráznalkod(na)k [Torda; TJkT III. 261]. *1837:* (A viszálkodásokra) nézve meg-hivatva lévén a' mostani Kalandos-Apa Asztalos Sándor ... azt felelé: hogy a' mostan Czéhokba lévő Jfjak nem tudnának ezen édgyütt valo kötésünkről, 's ez okon történhetett a' mult eset [Kv; ÖCLev.]. — **b.** evégett, ezzel a céllal; cu scopul de a ...; zu diesem Zweck. *1748:* Midőn lettünk vólna ... V. Hunyad várossában Nemes vitézlő Ifjabbik Vdvari Janos Vram ... lakó Házánál; ez okon: hogy eo kgylmét fekvő beteg ágyában meg látogatnok, jelenté minékünk és egyszersmind kére is bennünket, hogy ne Sajnálnók fáradtságunkat egy kis irásban le téjendő Testamentaria dispositioit annotálnok ... mi azert ... Testamentaria dispositiojat dictamene szerént következendő képen le irtuk [WassLt]. *1811:* Egybegyülekezvén nemes Szárhegy falvának hűtős bírái és esküttjei, ez okon, hogy közönségesen az esztenáknak szükséges léendő havasokot kirendeljük [Szárhegy Cs; RSzF 184]. — **c.** ezért, ezen az alapon/címen; de aceea, din această cauză; auf diesem Grund. *1604:* En georfi mihalj onokaia vagiok, wgy mint leanía gyermeke, mert az En aniam Jlonazony, georfy mihalj leania, wolt azert Ez okon anak az öröksegnek felę Enekem saiatom [UszT 18/21]. *1792:* A' királyi kegyelmes Engedelem is, a' hol Száz, kepe fizető Gazdák találtatnak, magános Ekklát formálni szabaddá tette: ez okokon törvényes dolognak tartya magát a' Mater Eklesiátol elszakasztani [Mv; MMatr. 452]. — **d.** következésképpen, tehát; prin urmare, deci; folglich, also. *1662:* Debreczenbűl jű s megyen emberűnk, Husztban az szerint és ha Zólyominál avagy akár holott Erdélyben volna, az Kegyelmed huszti nem jó akarói örömmel beszélnék; itt penig Beregszászban híre sincsen. Ez okon, édes Sógorom, ezt hazug hírnek kell hinnünk [TML I, 349 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1764:* (Az alperes az ítéletet) ma uj documentumaival melyek(ne)k semmi ereje nintsen, fel nem fordithattya, ez okon salva conscientia itilhet mais ā Biro [Torda; TJkT V. 197] ✱ *ily/ilyen ~on* **a.** emiatt, ezért, azért; de/pentru aceea; deshalb, deswegen. *1649:* Actor Dn(us) Director ... dicit illjen okon fogtattam megh ez ket szemelt hogy ... egy massal paraznaul eltenek [Kv; TJk VIII/4. 427]. *1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az Iket, hogy ... az Uj Tordai utza Kapitánt Nms Jarto János Vramat az Ik meg támadták ... az földre le verték taglották [Torda; TJkT I. 135]. — **b.** ezért, azért, azzal a céllal; de aceea; deshalb, zwecks. *1627:* Thordan lako Vernes Janos vrunk talála megh mínket illjen okon, hogy it falunkba(n) Bogaton Thorda vármegéb(en) akarna ualami bizonsagot be uenni [Kv; RDL I. 17]. *1679:* Székely Orsolyia Kallyanb(an) lako Procuratore(m) constituit Visaba(n) lako János Lőrintzet. Székely Istva(n) ellen. illyen okon hogy teölle el válhassék [SzJk 137]. — **c.** így, ezen az alapon/jogon; pe bază de ...; so, mit diesem Recht. *1625:* az eggik peres feoldet ... illien okon birtad hogy az en anjam hatta birnod ugj hogj Dezmaiat ki adgiad es kertit el tarcziad [UszT 2]. — **d.** így, ilyen feltétel mellett; în așa fel; so, unter dieser Bedingung. *1600:* ezekkel a mi peöresinkel ezen dologbol minekeönk wegezeseönk wagio(n) illien okon hogy semmi teörwenynek remediumiaval ezt az dolgoth ne vithassak. Ha walamelik fel megh ne allana, eötwe(n) forinto(n) maradgyon [UszT 15/54].

14. kérdő nm-sal alkotott szk-ban; în construcții formate cu pronume interogative; in Wortkonstruktion gebildet mit fragendem Fürwort. **A.** *~(á)ért: mi ~(á)ért* **a.** miért?, mi okból?; de/pentru ce?, din ce cauză?; warum?, zu welchem Zweck? *1558:* Thar Simon Megh eskewen azt walla hogy Thwggya hogy Annost megh fokhtak wolth egy Myklos newew darabanthal de ne(m) Thwggya my okerth [Kv; TJk I/1]. *1573:* Balassy Georgy chiaplar ... vallia, hogi ez elymwlt Napokban hogi bort arwl volt Kapa myhal hazanal, Latta hogy Kelement ketzer vteotte Zekercewel az vyztay Ember De Nem twgia my okaert Es mynt Indultatot keoztek az haboru [Kv; TJk III/3. 100]. *1638:* eregy hid ide, kergyuk megh mi okaert czelekezy azt [Dés; DLt 402]. *1681:* Az Ebedlő palota, es nagi Tornacz alattis volna egi gerendas nagi pincze; de mi okért hattak el veszni. nem tudatik [Hátszeg; VhU 600]. — **b.** miért?, mi célból/végett?; de ce?, cu ce scop?; warum?, zu welchem Zweck? *1623:* My Nylas Gaspar, es Gergh volma(n), Huteos diuisorok ... Mikoro(n) Tiztunk szerent kerdettuk volna, hogj mi okert hittak volna, hazokhoz, Jelente az Relicta Orsolia Aszony kepeben Veg leorincz Vram, hogi Somliay fazakas Mihaly meg holt volna es maradot ket fia ... hogi az eö giermekinek ... az eö Attiai Reszeket kj mutatna es adna [Kv; RDL I. 121]. *1765:* Mitsoda pálcza, vagy bót bólt à kezében Varga Györgynek? Mi okért forgatta azt maga elött midőn adoriálta Szabaszlai Uram[a], hogy el fogja, azérte, hogy meg üsse azzal eö kgylmét, vagy tsak defendálta magát [Dob.; Eszt-Mk Vall. 9 vk. — [a]A szb]. — **c.** miért?, milyen jogcímen?; de ce?, pe ce bază?; unter welchem (Rechts) Titel? *1575/1784:* öket[a] adjad az eö Nagysága Táblája elött, mi okért nem adtad meg az én Joszágomat, ki engemet az én meg holt Atyámfia ... Joszágából illetne [Gyf; DobLev. III/586. — [a]Tollvétség *okát* h.].

B. *~ból: mi/micsoda/minemű ~ból?* **a.** miért?; de ce?, din ce cauză?; warum?, weshalb? *1583:* Kozaruary annazzon ... Jllen vallasth ... teón ... hogy Komornyk Myhal ... kinek eő ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna ... Nem Twdwan mynemw okbol es gondolattyabol, leanyananak (!) halalos bettegsegenek Ideyn ... hamys es alnok Testamenthom leweletth zerzetth es Jratotth volna ... az eo Eósteól maratth Jozaga es morhaya feloll [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf-i kápt. hites not. kezével]. *1642:* Engemet Tanczos Gergeli el jedezet volt, de nem tudatik mi okból engem megh vetet es ajandekat megh küldte [SzJk 58]. *1746:* ő Kglme nem tudatik mitsoda okból magának oly autoritast attentalt vindicalni, mely az Hadnagysagi hivatalnak kissebbsegire és tsonkulasára vagyon [Torda; TJkT III. 45]. *1787:* minémű okbol esett légyen ő Kgylmének a' Magistratusbol valo ki maradása azt a Consistorium visgálni nem kivánnya [Kv; SRE 250]. *1796:* Kegyelmed ki tudja mitsoda okbol Törvénytelenül az Exponens Vrnak ... 30 kalongya rosos buzáját via facti el vitette [Ne; DobLev. IV/770. 1]. — **b.** miért?, milyen alapon/címen?; de ce?, pe ce bază?; warum?, aus welchem Grunde?, unter welchem Titel? *1843:* A malmokért, pálinkafőző üstekért évenként a kamarának fizetnek-é valami taxát, ha igen, mennyit és azt mi okból

fizetik [VKp 130–1]. — c. miképpen?, milyen feltételek mellett?; cum?, in ce fel?; auf welche Art?, wie? *1561:* Az hol Ceh Nynchen Meddig' es my okbol leg'en' az legennek oth zabad Miuelny [Kv; ÖCArt. 15].

C. *~kal: mi ~kal?* miért?, mi okból?; de ce?, din ce cauză?; warum?, aus welchem Grunde? *1558:* kwltem vala igartho christophot ... oda Berterkchęre (!) ... mely Jgartho christophot ... le vertek ... Égh Nemw nemw Nemetekhez Partolo Ember ... azęrt kęrem kmedet ... hogh Mennien vegęre Jol, Mi ockal Mywelthe eszt az Nemetes Ember, es te kmed thegen törwent chözeotteok [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz].

D. *~on: mi ~on* a. miért?, mi okból?; de ce?, din ce cauză?; warum?, aus welchem Grunde? *1561:* eg' mesteris effele legent ky ez warosba eg' Mestertol mas mesterhez akar zolgalni menni meg' ne mereslyen addigy fogadni a mig' megy nem erti az wratol mi okon es my modon ualt el [Kv; ÖCArt.]. *1722:* maga Angjom Asszony verte az földhöz Mihaly mester viz edényett de mi okon nem tudom [Göc SzD; WassLt Vig György (26) jb vall.]. *1776:* azon Malomban lévő Molnárt ki agrediálta és ki verte meg és mi okon? [Mezőpagocsa MT; MkG 36, 5/1]. — b. miért?, mi célból/végett?; de ce?, cu ce scop?; zu welchem Zweck?, weswegen? *1764:* Meghivattattam ezen Tekintetes Magistratus eleiben, itten impetralando oculator 's Reambulator Commissariusak exmissiojak végett béadando Memorialisnak meghalgatására: de ottan égy szóval sem indigitáltatik mi okon fognak a' Commissariusokat ki kérni, és hová [Torda; TJkT V. 231]. *1783:* azonn Tanuk közzött az Esketés alkalmatosságával kik? mi okonn forgodtak? [IB. Kraszna m-i vk]. — c. hogyan?, miért?, milyen alapon/jogon?; cum?, de ce?, pe ce bază?; wie?, auf welchem Grunde? *1590:* az feöld ... ne(m) tudo(m) my okon tyed, ha docealz hogy my okon tyed, kesö ne legyen Arrays teöb valazt tennem [UszT]. *1598:* Nyreö Andras Wduarhely Nemes Ember ... fatetúr En azt tudom ez dologban hogy ... Elteig Zabo Jmreh es az felesegeis elteig ahoz az hazhoz birtak, de azt en nem tudom mj okon birtak [i.h. 12/8]. *XVII. sz. eleje:* tudom hogy becz Imreh bira az farkas molnat, de nem tudgiuk mi okon birta [Cssz; BLt]. *1701:* ennekelötte Sokszor kérdésbe tötte azt a' T. Consistorium, mi okonn adnak a' közönséges Dézmájából a' két Ecclésiának bort, hol többet s hol kevesebbet Kolosvári Hadnagj Uramnak ö kglnek [Kv; SRE 77]. — d. hogyan?, milyen feltételek mellett?; cum?, in ce condiţii?; unter welcher Bedingung? *1584:* Feyerdy Matthias vallia ... megh Arula Bokor Caspar Koos Istwannal, Iuta oda az Caspar feleseges S monda neky Caspar: Gazda Aszony en Az hazat el Adam, Monda az Azony, No ha ell Attad en ellene Ne(m) zolhatok, de lasd megh my okon Adod ell chak hogy meg ne banniad towabbara [Kv; TJk IV/1. 317].

E. *~tól: mi ~tól?* mitől?, mi által?; din ce cauză?; wovon?, wodurch? *1662:* Váradi török parasztság által holdoltatása. Szamosig, Tiszáig, Erdélybe is, mellybe mi októl tartóztatott tovább? [SKr 675 Tartalomjelzö fejezetcimből] ✱ *mi(csoda) ~tól viseltetvén?* miért?, mi okból?; de ce?, din ce cauză?; weshalb?, warum? *1679:* nem tudom micsoda gondolatoktul és okoktul viseltetvén [Dés; Jk]. *1700:* mi oktol viseltetve(n) az I. rút szidalmakkal szidalmazta[a] [Dés; Jk 317a. — [a]Az actort]. *1721:* el küldé bennünket ... hogy meg kérdenök eo kegyelmitt, hogy mi oktol viseltetvén verte, sebhette és rontotta eszsze ... Esztelneken lako Fabian István nevü Jobbágyát [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1773:* azon ... Ház helyre Román Joseff épitetett Házat, Pintzét, Istállot ... de az után nem sok üdö mulva mi oktol viseltetvén meg unakozott és vgy adta által ... Groff Petki Dávid Urnak [Dombó KK; JHb XIX/15].

oka 1. súly-mértékegység (kb. 2 1/4 bécsi font = 1,26 kg); oca; altes Gewichtsmaß. *1681:* Belsö Sáfár ház ... Vagyon itt ... Oka szerint valo font (: réz pondusaval, vas rudgiaval, horgaval :) Nro 1 [Vh; VhU 563].

2. vhány okányi súlyú mennyiség vmiből; cantitate de un anumit număr de ocale din ceva; einige *oka* schwer. *1618:* commitálá ökegyelme[a] nekem, hogy az maradék kénesöt adjam az cserge sátor árába. Ugyanakkor chirographumot vöttem Kamuti uram előtt Eötves Mihálytól, mennyi az kénesö maradéka. Énnékem Eötves Mihály száztizenkét okáról adott cédulát, ki nálam vagyon; mikor én felmérettem az maradék kénesöt, nem száztizenkét okának, hanem kétszázhúsz okának találtam ... az cserge sátor árába adtam | Az Tóth Mihály uram hozta kénesöt, Kegyelmes uram, eléggé próbáltuk az mérésbe ... De én nem tudom, mint s hogy lött ... az mérés, de több nem lött mind tonnástul, egyéb szerszámostul, hanem egyik 51 oka, az másik 50 oka, az tize mindenik 48 oka ... az tonnáját, bőrit, kötelét három-három okára tudtuk [BTN[2] 121, 167. — [a]Kamuti Farkas]. *1671:* Egy kosár figét melyben vagyon oka 50; okáját vevén harmincz pénzen [AUt 100]. *1676:* Cserei Farkas administrált: Vizát kétszázharmincöt okát pro. fl. 25, 85 ... Riskását negyven okát, pro. fl. 7,20. Habarniczát öt okát pro. fl. 9 Mandolát húsz okát pro fl. 19,60 [AUt 245]. *1720:* az káve ... ollyon drága hogy elig kaphatni okajat bizony husz mariason ... én ... a Jerusalemi Görögtöl kilencz mariason fel okat vettem Ngod számára [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nszből]. *1805:* Vettem ... Túrott per 20 x okájátt [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

3. jelzői haszn-ban; atributiv; attributiv gebraucht: vhány okányi súlyú; de un anumit număr de ocale; einige *oka* schwer. *1618:* Kamuti uramnak adtak élésbe négy juhot, 15 oka tehénhúst ... 156 kila árpát [BTN[2] 85]. *1620:* Egy oka fejer fonaltul f —/5. ... Egy oka Farkas Mazlagtul f —/5 [KvLt II/69 VectTr 9]. *1685:* administrált Medgyesi Sámuel hat oka, ~ libr. 15, gálickövet, okaját fl. 3 [Vh; AUt 501]. *1687 k.:* Egy oka fejtötöl f —//10 Egy litra fejtötöl f —//07 1/2 [MvRKLev. Vect. 13]. *1688:* Egy oka festett Gyapjutol f —//03. Egy litratol f —//07 1/2 [i.h. 26]. *1721:* p(ro)ducallyon ... Az 28 oka Vajnakis 17 forinton 22 penzen való vételerol dispositiot s Testimoniumat [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1734:* Groff Kornis Ferencz vr(am) ö Nga ... vitetett el Sz. Benedekrül ... Az M. Aszszony ö Naga számára édgj oka kave. — facit f. 4//12 [Gyf; Ks]. *1765:* Az Lapas Vasnak Nádalására Vettem két óka aczéllat d 34 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. *1791:* 20 oka Maszlina [Mv; MvLev. boltbeli portékák közt]. *1794:* Két oka tehény husért ... xr. 8 [Kosesd H; Ks 78. XVII. 12]. *1795:* 14. oka Csikert okaja per 18 xr. Rf. 4 xr 12 ... 15. oka vizáért ... Rf. 5 xr. 15 [Ks 95]. *1818:* 30. oka viza ... f 50 ... 2 oka ikra ... f 9 [Déva; Ks 103.278].

4. (folyadékmérésre való) egy oka ürtartalmú mérőedény; oca, vas de măsurat (pentru lichide) avînd capacitatea de o oca; Meßgefäß von einem *oka* Rauminhalt. *1658:* Vadnak Rez szerszamokos Eoregh Mozarok Eóregh Eösztók Apro Eösztók, Rez Oka, Rez talak [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

5. (folyadékból) vhány okányi mennyiség; cantitate de un anumit număr de ocale (dintr-un lichid); (Flüssigkeit)

einige *oka* viel. *1618:* Kamuti uram meghadta vala Sajgó Istvánnak die 19 Maji, hogy rovásra hordjon bort az asztalra, és usque diem 7 Junii hordottak bort ... kiben mi az úr asztalán meg nem ittunk 400 okával, az többit eltékozlották [BTN[2] 86]. *1676:* Item vásárlott egy átalag faolajat, melyben volt harminczkilencz oka, vévén okáját 30 ó pénzen [AUt 244]. *1678:* (Vásárolt) Fa olajat egy kantárt, okájat 40. ö pénzenn: teszen Tall: 13. d. 33 ... Czitrom levet harmincz négy okát okáját harmincz öt pénzen ... tészen Tall. 9 [UtI]. *1731:* Az Mangorlo házba ... Lëven Fa Olaj circiter 10 Oka [Kv; Ks 15. LIII].

6. jelzői haszn-ban atributiv; attributiv gebraucht: vhány okányi (folyadék); de un anumit număr de ocale (dintr-un lichid); (Flüssigkeit) einige *oka* viel. *1618:* Ebben az nagy suma borban az én szolgáimnak nem adtak ... külön az én szolgáim számára hoztak 57 oka bort [BTN[2] 102]. *1676:* Cserei Farkas administrált ... Harminczhárom oka czitromlevet, tall. orosz. 8. Husz oka mandulát tall. orosz. 8 [AUt 246]. *1678:* Cserei Farkas ... administrált 34 oka faolajat, mely tészen fl. 26,30 [AUt 250].

okád 1. *tlan* hány, rókázik; a voma/vomita/vărsa; kotzen, erbrechen. *1614:* Mikor általmenénk az tengeren, csak alkolmas hab vala, de mégis nékem az fejem az habhányás miatt elszédüle ... nem nézhettem széllel a tengeren, hanem az hajó szélire borultam le és rettenetesen okádtam, hogy csaknem kifordult az belem is [BTN[2] 71]. *1639:* aha Istentelennek az leana mostis megh akarsz vala etetni ... az kutia fel kapa ki ment az hazbol az kutia azis ugy okadot [Mv; MvLt 291. 196b]. *1710 k.:* dicsérék azt a hajót ... Nyolcan vagy kilencen (hajósokon kívül) ...beléülénk ... olyan szélvész indula ... úgy hogy nemcsak én (ki egyébkor is nehezen hánytam, csak főfájással voltam a tengeren), hanem a hajósok is, úgy okádtunk, amint kifért a szánkon [BÖn. 589–90].

2. *ts* szájon kiont; a vărsa; durch den Mund ausstoßen. **Szk:** *tüzet ~. 1811:* (Szent György a templomképen) Pántzélban öltözve iratik, 's Lovával Tapodtat égy Sárkányt, a' melyet dárdával Által szurt és meg ölt, mivel hogy égy Szüzet Kergetett, 's szájából okádta a' tüzet [ÁrÉ 87].

okadás 1. igazoló magyarázat, (érvelő) vallomástétel, indokolás; motivare, justificare; rechtfertigende Erklärung, Begründung. *1571:* Wasarhelyek ok Adassok Thot Myhal ellen. Nyerges Marthon ez okat Aggya ac contradictionak[a] [Mv; BálLt 78. — [a]Köv. a részl.]. *1583:* Lazlo Santa Andras kowach Zolgaia[a] ... egibet Ne(m) tud az Mihal dolgaban es okadasaban hane(m) Azt tuggia Amit Az Actorert meg vallot [Kv; TJk IV/1. 135. — [a]Vallja]. *1590 k.:* Megh erte(m) az en peresem az hol azt mo(n)gia hogy az kertet Ingie(n) nem eo kertelte de az nem elegh okadas mert kezebe(n) vagio(n) [UszT]. *1595:* Erte(m) myüel Adgia okat tilalmanak, Azt mondom ne(m) elegh ok adas ... myert sem(m)i Jo okat ne(m) adhattya tilalmanak, Azt mo(n)gyük patuaro(n) vagyo(n) ... veztegsegetes keuanunk hogy teóbzer ne tilchón [i.h. 10/84]. *1601:* Daurert Georgy Juxta exmissionem vilagoson megh bizonittja mind Az Actoroknak az keozteok leott haborusagh eleott valo zandekokat Intentioiokat, de kiwaltkeppen az haborwsagra valo ok Adasokat mind zydalmokkal s mind penigh chelekedetekkel hagytasokkal valo dolgokat [Kv; TJk VI/1. 535]. *1610:* engemet az teórueni megh suliosita sem(m)i ok adasokkal el nem tudam kerwlni [UszT 4. 9b]. *1629:* Tetzet eo kglmeknek teoruenj szerént hogy nem stál ok adasa Pal deaknak hane(m) az ház Szasz Simonnal marad [Kv; TJk VII/3. 202]. *1792:* Repulsiokar volt Executor Diurnuma H. f. 2 ... Repulsio ok adására meg hivo Ass(ess)ornak a Munkáért Diurnumával edgyütt Hf 1 Dr 20 [Msz; MbK XII. 86 Executiós költségjegyzék]. *1833:* a Sz Benedeki[a] Határon ... Isztina pataka Nevezetű helyben ... birván az Exponens Tekintetes Aszszony égy darab szánto földet aszt a Tiszteletes Aszszony nagy reszibe el foglalta, melyet az Exponens Asszony nem szenvedhetvén ... tőrvényesen ki jártatott vala de aki (!) jártatás után ... a T: Aszszony ellent állással annak viszszá adattatását meg akadályoztadta, tessék azért a Tiszteletes Aszszonynak in ipso 8va a Tisztelt Törvény Szek elődt ezen erőszakos ellent állásnak ok adása aránt meg jelenni [Ne; DobLev. V/1196 Miklosi István kezével. — [a]AF].

Szk: *~ra bocsát. 1592 u.:* tilalmat teotte(m) az J.k ellen ... mely tilalomnak okadasara az olahffalwy biro Jakoczy Georgy Jde bocziatot Capitan vram eleyben az szombat szekre, az tilalomnak ezzel adom okat [UszT] ✱ *~ra certifikál. 1663:* az füreszt epittetven, töb munkasokkal eggiűt, el ellenzem, Tisztem szerent, Certificaltám is Kereszturi Istvanne Aszszonyomat ... az hatalmaskodásért, az Szeredai szek(ne)k elsö napjara ok adasra, az szokas szerent nyolczad napra [Szováta MT; Berz. 11. 79/7] ✱ *~ra citál/citáltat. 1623:* Sok panaz Jeott eddigis eleonkbe nemely Nemes vraymnak illetlen chelekedetek feleol kik nem varuan adossagoknak megh fyszetessett magok kezekkel ueóttenek igazatt, sokakot az Recuperatussok keozül megh fogtanak vertenek minden marhayokot elueottek ... sokakot ... hazokbol ki hantak. Effeleknek elueött marhayokot Kegd restituaitassa, magokot penigh az nemes vraynkott kik vyolentiakot chelekedtek egi Assessor altal citaltassa ez ieuëndeó kezelbyk országh giulessere okadasra [Csikszereda; Törzs]. *1641:* Egy Laczko Nëw Ciganiat kertek fel ... en Citalta(m) Sukj Pal Vramot okadasra, mj okaiert nem attak megh az megh neueszet Cigant [Mocs K; SLt Y. 39]. *1643:* citala(m) Eordogh Susanna aszont az breuis szerent ... azon felljeb declaralt contractusnak uiolatioiaert, ezen Doboka varmegye(ne)k elso toruenyes szekire ok adasra [Doboka; JHb III/45]. *1654:* Fö Biro Uram Czitallya Vas Laszlo és Vas Janos Uramekat az repulsio tetelért Doboka varmegjenek elso torvenjes székire okadásra [Dob.; WassLt] ✱ *~ra evokál. 1607:* az Nagos Alia Farkasne azzoniomat Banffy Margit azzont ... Niolczad napra ok adasra az Nagd tablaiara, Nagd eleyben Euocalok [Kisfalud MT; Ks NN. 25]. *1609:* My azertt az felged Paranch(ola)ttia szerintt ok adasra Nyolczad Napra, az Felged Tablaiara felged eleyben Euocalok szemelye szer(int) eo Magat Mykola Judit aszontt [Csapó KK; BLt 1]. *1630:* mi azert ezeket az contradictorokat ... Euocaltuk az Felseged Tablaiara ... ok adasra [Derse SzD; JHb III/42] ✱ *~ra int. 1572:* My az teorwennynek Mogya zerent, tulaydon Az Jozagnak zynyre Az feoldnek hatarara[a] ... Onnat my hyttwk es Intettewk okadasra hogi Aggya okat, hogy mywel az vytezleo Apaffy Jstwan penzet, fel nem veottek kywel my meg kenaltwk [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702. — [a]Értsd hozzá: kimentünk]. *1581:* Hjwata Engemett az vytezleo nemes zemyl galaczy Jstwan lompertra[a] hogy nemyniemev zalagyos Jozagrul megj kjnalnya Zekel Jliest ... Jnte Zekel Jliest galaczy Jstwan ok adasra az var megiere hogy miert nem veotte el a pinzt az zalogyos Jozagiertt lomperton [Füzkút K; WLt. — [a]K]. *1599:* De mikor az eo contradictioiokra Nem akartunk vol-

na az executiotul cessalnj ... mingiarast egj nagi Imre neüeó mikola pal vram zolgaia, az vra es mikola Ianos vram kepeben kardot vonuan monda ... repellalok az en vram es mikola Janos vram kepeben ... az Repulsioert, azon nagj Imre altal mi velunk az eo felsege báthory Sigmond vrunk Curiaiaba(n) ok adasra Intete es citaltata [Pócsfva KK; JHbK XIV/37] ✱ *~ra (meg/reá)hí. 1564:* az feolseged poronczjolattja Zerenth, az meg Irth Jozag feleol, hyttuk ... kemen ferenczneth szent paly Ersebeth Aszonth feolseged Elejbe ok adasra tizen eotteod napra [Zutor K; SLt 42. B. 25]. *1569:* my az felsiged Parancsolata szeri(n)t hywok es inteök Mihalfy Janost Nolczad napra felsiged wdwaraba es felsiged szine eleibe ok adasra [Msz; LLt 77/3]. *1590:* vgj vagio(n) hogy tilalmat tette(m) Az tilalo(m)nak ok adassara rais hittalak [UszT]. *1793 k.:* az edjik fèl közülünk ... néhai Tordai László vivén a per folytatást abban az üdőben, tettzet ismét Repulsiojoknak ok adására meg hivni az Al pereseket [T; DobLev. IV/730. 2b] ✱ *~ra szólít/szóláttat. 1606:* az el mult 1599 eztendóben Eöszel megh borozdolok teóruin modgia zerint, kilench borozdakal, minket soha senki az ok adasara nem zolitott, mert senkjnek sem(m)i keóze ahoz ne(m) wolt [Az Alperes zolitattia az Actort az diofa feleòl valo tilalo(m)nak okadasara, de ne(m) compareal, 25. fori(n)t keotelen keresi [UszT 18/12, 19/98] ✱ *~ra tartozik. 1597:* az Actrix megh izentette hogy az tilalo(m)nak okadasara tartozzam [i.h. 12/54] ✱ *vkitől ~t kíván* törvény előtti magyarázatot kér/követel: *1604:* mynket soha senki az ok adasra nem zolitott, mert ßwkőnek sem(m)i keózi ahoz ne(m) volt, s azert ne(m) keua(n)tak ok adasunkot [i.h. II/3. C. 54] ✱ *~t megmond. 1591 k.:* Tilalmat teotte(m) az Ik ellen 1591 eztendeö ben Zent Janos nap táwat, mely tilalmamnak okadasat az Capitany vra(m) zekin akartam megh mondanj [UszT].

2. okozás; pricinuire; Verursachung. *1672:* szükség ... az kedvetlenségre való ok adást távoztatni [TML VI, 316 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

okadatol igazol, indokol; a se justifica; rechtfertigen, begründen. *1862:* minden T. Pap köteles meg jelenni a' Partialison ... s a' ki meg nem jelenhetnék, köteles magát okadatolva jelenteni [Gyalu K; RAk 72].

okadó 1. vmit előidéző/kiváltó tényező; un factor care cauzează/pricinuieşte ceva; etw. hervorrufender/auslösender Faktor. *1600:* Deliberatur in causa Valentini chako et Directorum: Myerthogy euidenter megh latczyk hogy minden haborusagra feo ok Ado az chako Balint negedes felelety es zowa volt ... melyert az varosnak enny keolchege esset: Techyk azert az theorwennek hogy mind azokat az keolchegeket ... valamith ez okon Zekely Janosnak fizetet az varos, hogy chako Balinth tartozzek azt megh fizetny [Kv; TJk VI/1. 445].

2. vmit előidéző/kiváltó személy; persoană care cauzează/pricinuieşte ceva; etw. hervorrufende/auslösende Person. *1725:* Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkéb(en) akarta magát elegjiteni, ott tekeregvén sok üdőkig a' sátor közőtt, sőt a' kezénis tapasztaltatván egy kötés Doromb; Azért a' mi verettetést kapott, magha lévén ok adoja, szenvedgye fajdalmát [Kv; TJk XV/4. 168].

okádozik ökrendezik; a vomita/vărsa; erbrechen. *1638:* az Tauali Esztendeóben korczioma borom uala Valami iffiu legenek ittanak nallam az boron, es ... Varga Miklosné oda ioue, es ott ijutt Nagi Miklossal es az tobbiuel, es holt reszegh uolt lattam hogy kis (!) be jartak, okadozot es ez az Nagi Miklos honia ala fogta es keozkenóieuel tórlótte az szaiat [Mv; MvLt 291. 142a].

ó-kalendárium ónaptár, Julianus-naptár; calendar vechi, calendarul iulian; Altkalender, Julianischer Kalender. *1591:* 24 die Decemb(ris) Az oh Calendariüm zerent, ata(m) az Czedula hordozastul f — d 10 [Kv; Szám. 5/I. 5]. *1592:* 1591 Eztendeóben Az o Calendarium zerent 31 die Decemb(ris) Az vonass Jgazgatto vraimnak, Eó kegyelmeknek feózettem Eó (!) Zerentt [Kv; i.h. 5/XIV. 213 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* en frathay Janosne Azzoniomat azon kertem, hogj hitemen erezzen el ó kgme, im meg eskezzem óknek, ktek elot, hogj ualamj buza arra hatra vagion az mynd nallam vagion, es ha az ó kalendariu(m) zerent valo nagj pentekre megh nem hoznam mynd egj porig, ezen en hit leuelem tartassa zerent, ualahol kapathat fel akaztasson [M.fráta K; SLt U. 42].

okás-kantár oka súlymértékegységgel mérő mérleg; cintar cu greutăţi în ocale; mit dem *oka* messende Waage. *1674:* egy okás kantár [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.].

okirat okmány; act, document; Urkunde. *1851:* dij mentesek azon ok iratok, melyek kőz czélokra nézve, vagy az Egy ház figyelemre (!) vonatkozó tárgyak felől adnak ki. Illeték kötelesek, az Egyházi fő Tanács, oskolák, és Egyház hatoságok vagyonát illetők [M.bikal K; RAk 45].

okkal-móddal bölcs megfontolással; cu măsură/cumpătare/prudenţă; mit Maß und Ziel/und Vernunft. *1841:* Így tehát a folyamodók elnyomásaiknak s ezek miatt azoknál történt nyughatatlanság s zenebonának nem lehetett más oka, mint az, hogy ők régi szokásaiktól nem okkal-móddal, hanem erővel, hirtelenkedve s okát nem adva mozdittattak el [VKp 62].

Szk: *jó ~. 1791:* Aztatis instálom alázatoson Nsgodtol, hogy méltoztassék Nsgod Mlgos Torotzkai Mihály Urnak irni (: mert tudom hogy meg fogadja :) hogy jártassa ki jo okkal moddal a Bokai Malma körűl valo controversiás helyet, melyen erőszakoson bir Torotzkai ur, és ha ugy jön ki a dolog, amint vannis, hogy Nsgodat illeti a Toldalagi jussan, botsattassa ki per nélkűl [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

okkázió alkalom; ocazie; Gelegenheit. *1595:* Amy Az vy Iozagh Gondwiseleset nezy, vegheztenek hogy Az Iozagba valo iktatas el ne haladgion, mert most zallot be egyzer a' had, most vagion egzer az occasio hozza, mely ennek vtanna Ne tala(m) hamar Nem lehet, seot egieb valtozasis obstalhat [Kv; TanJk I/1. 249]. *1598:* az eo felge kegelmes Donatioiabolis erthjeok minemeo kegelmesegel es zeretettel Donalt egez varoswl minket, melyben az varos ennek eleotteis gyakran faradozott, de az occasio nem volt hozzaja hogy eo felget megh talaliwk feleolle [Kv; i.h. 139]. *1619:* Noha, Kegyelmes uram, Felségedet azmint szintén kívántatnék, az mostani előttünk álló dologról nem szintén olyan plenarie és sufficienter informálhatom ... mindazáltal írásomra ez kevés occasió adatván, mégis ittlem illendőnek lenni, hogy eddig való dolgokról Felségedet tudósítsam [BTN[2] 331].

Szk: *~t kaphat. 1619:* ha valami küs occasiót kaphatnának innét Nagyságod felől az accusatióra és discordiára,

felette igen készen tartanák íjokat-nyilokat hozzája [i.h. 257] ✱ *~t keres. 1618:* Azmi az erdélyi háznak épületit nézi, én arra occasiót kerestem [i.h. 111] ✱ *él az ~val. 1619:* Kegyelmes uram, nékünk úgy tetszett, hogy élni kell az occasióval [i.h. 247].

okkludál zárlatban/karanténban tart; a ţine în carantină; in Schutzverwahrung/Quarantäne halten. *1740:* a' Pestis miatt occludálva volt a Falu [Bencenc H; BK. Csizmadia András (40) jb vall.]. *1753:* még mind eddigis occludalva vagyunk az Marha infectiójára nézve, noha már I(ste)nnek hala szünni kezdet, egy fele sem mehetünk sem küldhetünk [Kecset SzD; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz].

okkludált (levélben) mellékelt; care este anexat (în scrisoare); (dem Brief) beigeschlossen/beigefügt. *1774:* Ezen occludált kis Demonstratiotskat Curiosusabbatskan comportaltam volna de egész Confusioba voltam mert a mehes kertemet fel vertek, tegnap ettzaka, sok fáradtság után meg kaptam a Tolvajt [Sáros KK; SLt XL Körmötzi Ioseff Suki Jánoshoz].

okkludáltatik lezáratik; a fi închis; versperrt werden. *1724:* Most peniglen az marhadög is hallatván, tétova-járó utaink is occludáltatnak [Cssz; SzO VII, 315].

okklúzió zárlat, karantén; carantină; Quarantäne. *1723:* Tudom az egész Falu is akarja ennek a Malomnak meg maradását ... mert ha a Pestiskori Occlusioban ez a Malom nem lett volna, a Buzánk mellett mindnyájan éhel hóltunk volna meg, más malmokban való menetelre Szabadságunk nem lévén [Sövényfva KK; MbK 150].

okkultál rejteget, (el)titkol; a tăinui/ascunde; verstecken/schweigen. *1619:* Így azért, Kegyelmes uram, az perzsák állapotjába ennél tovább nem mehettem. Emberséges embereknek itt ennél tovább az perzsiai hír nincsen. Hiszem, Kegyelmes uram, nem török vagyok, hogy ezeknek infelicem sortem occultálnám, de ha mit nem hallok, nem írhatom [BTN[2] 247]. *1671:* Végeztük ... hogy meg-halván az Nemes ember, azon Vármegyéknek, vagy székeknek Tisztei pecsétellyék-el az leveleket mindgyárt, és el-temetvén a' Nemes embert, annak adgyák kezében, a' kit de jure Regni illet a' levél tartás, de ugy hogy meg-esküdgyék ... a Relicta, hogy a' Levelekben nem occultált, sem egy sem más uton el-nem vesztett, sem enyisztett [CC 68].

okkultum rejtett/titkos dolog; lucru secret; Geheimsache. *1736:* az illyen szinü Paráznaságbéli dolog, ollyan occultum, hogj vóltaképpen annak idejét, Locussát meg-mondani bajos volna [Dés; Jk 218a].

okkupáció 1. erőszakos foglalás, birtokbavétel; ocupaţie, luare în posesiune/stăpînire (cu forţa); gewaltsame Besitzergreifung. *1604:* Azt az fellel megh irt molnoth az J. hatalmasul el foglalta teölle(m) Vgiminth az malom hazba be szallott mostis benne lakik, es az fellel megh irt occupatiotúl fogwa haznatis percipialta [UszT 18/91]. *1609:* keresi uala teoruenniel ... Beldi Kelemen ... az mogiorosiakot ugj mint falu kepeben, nemi nemû to helynek es Zena fw helynek occupatioiaert [Uzon Hsz; BLt 3]. *1674:* Nehai ... Arkosi Benedekne Orelt Anna Asz(szo)ny ... p(ro)testal azon, mivel az Nadas teriben ... eó kglme feöldet, mellyet özvegyi erötlenséghe miat eddégh ne(m) birhatot, hane(m) masok(na)k adva(n) hasznoczkajaval eldegelt, mostan Czehi Marton Magiar Cantor Vr(am) ... potentiose el foglalni akarja ... kikrolis p(ro)testal ... occupatioja ellenis contradical [Kv; TJk XI/1. 321]. *1722:* lássa az Actrix Aszony a' Thót Jérémiás Vram jussán, kihez, és minémû p(rae)tensiot erigál, ahoz nem szollok, de a' Perb(en) forgó Gónós jusson lévő Bonumokb(an) eö kglmet participálódni nem engedem ... ha az Actrix valamit obtinealnais, a' Gónós jusson lévő Bonumokból, az Itól, annak nem annuálok, az Ház penig kezemnél lévén, annak occupa(ti)oját ... obviálnom Salvum légyen [Ne; DobLev. I/102].

Szk: *~ra keres* erőszakos foglalás miatt törvénybe idéz. *1592:* Ez az mint az En actiombol Constal, Nem kerestelek teged occupatiora [UszT] ✱ *illegális ~* törvénytelen foglalás. *1722:* látván az eo Kglme illegalis occupatioit és ellenzettem az illyen erőszakoskodásáért [Balavásár KK; Ks 13. XV].

2. elfoglaltság; ocupaţie, preocupare, activitate; Inanspruchnahme. *1572:* Meghertettem en az kegd lewelet az Lekenczey hatar foglalas feleol ... es conferaltam ... tĕrwyn twdo Emberekkel ... myndyayan (!) Egyet wegeztwnk beleole hogy foglalasra kel Hynnya farkas wramoth ... es az feyedelemteol Mestert kel rea kyerny, Im Rewyd nap haza ozolwnk Mesternek sem lezen anny occupatioya kegd ozton Ez Jnnepen kwlgyen egi polgarth myndenekrwl paranchyolattokat Megh wegywk, enys akor othon lehetek [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1597:* ha el mehetnek eoreomest Mennek az dologert kyt twd keg: zantala(n) ocupaciokkal terheltette(m) kyk myat feyerwarat kelletet mwlatno(m) most sem vagyok wres azuktul [Ipp Sz; Ks].

okkupál 1. térben helyet foglal; a ocupa loc; Platz einnehmen. *1748:* A' Mészár szék(ne)k annualis Taxája lévén tiz forint az Instansok árulo hellye pedig két akkor hellyet occupalván az közönséges piaczbol, nem sok(na)k itiltetik tizenkét forint pro anuuali Taxa [Torda; TJkT III. 225].

2. szállásul elfoglal; a ocupa ca sălaş/adăpost; als Unterkunft besetzen. *1741:* az Badensianus Colonellus ... eo Herczegsége parancsolattjára ki ment és occupalt olly hazakat a mellyekben mindenkor kapitanya szálottak [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

3. (irtásból termőre földet) felfog; a lua în folosinţa, a începe să cultive; (aus Rodung Boden) zum Anbau nehmen. *1770/1771:* A fogott Sessiok azoknál kík occupálták meg hagyassanak [Fejér m.; DobLev. II/428. 2b]. *1777:* egy darab Allodialis szanto földe, melly földnek felsö végit ... ki irtván occupálta [Árapatak Hsz; EHA].

4. elfoglal, birtokba vesz; a lua în posesiune/stăpînire; in Besitz nehmen. *1604:* az meg newezet feoldemeth hatalmasul be kertelte es maganak occupalta vgymint 32 karo kertel [UszT 18/15]. *1609:* Az actor azt forgattia hogy az In causam attractus Zent martonon egi darab eoreogseget potentiose occupalta uolna ... kiert maior potentiat intental az actor [Csíkszereda; BLt 3]. *1625:* egy feöldemre ... igy hirnelkul reà ment es az megh szantassal occupalni akarta [UszT 66a]. *1647:* az Springhi hatar mellet ket feold ... Az Borsos feold ... Eztis eo N száamara occupaltak [Vingárt AF; BK 48/16]. *1762:* eö Nsága mikor azon ... Curiát ocupálta ö Nsága személlye szerint lakot bene harmad napig, de akor is ... mikor fel ment belölle nem mondot le rola, söt udvari Biráját ... és koltsárját hatta benne, dispositioja alat

[Branyicska H; JHb XXXV/51. 10]. *1772:* a' Bátoni határszéllyb(en) Sommezö nevü hellyb(en) ... nem igen régen is az az egesz Terrenum jo mak termö bükkös Erdö volt, mikor mü Várollyaikal birtuk, hanem azoltátol fogva Irtogatták a' Bátoniak mitöl fogva töllünk approdonkint occupálták [Bálványosváralja SzD; Ks 101]. *1776:* azon Földiböl potentiose occupaltanak és Sántzoltanak el egy nagy darabot [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4].

5. lefoglal; a popri/sechestra; beschlagnahmen. *1623:* Az mely faluban menye lófeo drabantot, Eözuegyet aruat Eoreokseget occupalnak annak szamat neueket szorgalmatosso(n) consignallyak Regestumba chenalliak hogj azmikor eo Felsege eo kegemekteol eleó keuannya, tizta purgatim Regestumba p(ro)ducálhassak [Csíkszereda; Törzs]. *1705:* a szászsebesiek ... küldöttenek bé ide, hogy az ottvaló sok élésröl provideáljon a generális, akit a kurucok gyüjtöttenek volt oda és Fehérvárra. És úgy küldött osztán a generális militiát oda, aki consumálja addig és occupálja, amig a nagy armada elérkezik arra [WIN I, 604]. *1728:* vagjon Kovacs Ferencz Uramnak fl. 21//72 Melly(ne)k meg vehetesit maskint nem remelhetven Megje biro Ur(am) occupalta azon joszagot megje szamara, mellyen most lakik [Bikfva Hsz; SVJk]. *1732:* az Springiek mondtak volna hogy nem az ö határok volna az, h(ane)m a Gergellyfaiaké s nékik kelvén az ökrök[a] árrát meg fizetni azért occupaltak volna azonn erdöt [Gergelyfája AF; JHb XXVII/7. 5. — [a]Az ott megnyúzva találtakét]. *1743:* Nogicza Péter ... deficiálván a mi kevés substantiája volt a Creditorok occupálták [Kersec H; Ks 81. LXII. 13].

6. el/kisajátít; a expropria; zu eigen machen. *1591:* Ez okayert hogy megh Ertettem hogj potential(ite)r az my Erdeonkre kwltel kjhez neked semmy keozeod nem uolt nem akartuk patialni hogy ususat p(er)cipialljad et p(er) hoc magadnak occupallyad [UszT]. *1605:* vagyon ennekem vargiasfalwan Bardoch zekben egy Zalagos molnom ... mely molnomot az J az el mult 1603 eztendeoben ... potentia mediante pro se occupalt es annak mynden vsussat maid kilench holnapig pro se occupalta, es percipialta [i.h. 19/83]. *1633:* az Tizenket kalongia dezma buza felölis, azont vallia mint az elsö mindenekben; Hogy Nagy Thamas Vram nem akarta maganak occupalni cziak hogy Asztagat megh ne hassa az essö azert Rakata az Tetejere, de megh hatta hogy az Biro az fejdelem Buzaja közé czepeltesse [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.]. *1689:* Mint hogy elsöbb és nagyobb jussais elucescalt azon Ecclanak ä meg emlitett házhoz s Szölök(ne)k dézmájához mint sem Dosa Thamas Atyánkfianak ... mégis ... azon háznak edgy részit s à Szölöknek dézmáját maganak vindicalta s occupalta, holott azon Eccla emlitett jussat oltalmazni inkább s szaporitani, mint sem kárositani s fogyatni tartozott volna; Tehát azon házat egeszszen azon infans Eccla számára restituallya [MMatr. 441 P. Alvinczi protonot. kezével]. *1767:* mindeneket, valamelyeket azon Curiában talált, ocupálni bátorkadot ... némely részeit a Faluba imide amoda el hordatta [JHb XXXV/55].

7. csatában elfoglal; a ocupa/cuceri în luptă; im Kampf erobern. *1603:* Noha penigh ... Raduly vaida ellensegkeppe(n) reank ieouen, my raitunk zerencsietlensegett eitett, de azertt ... eo teolle ... tartasunk ninche(n) felwnk chiak attol hogy az Theoreok olly derek ereouel ide az my segitsegwnkre ne ieoieon ... hogy oztan az orzagott telliessegesen magnak ne occupallia [Ks 38. 1/8 Az erdélyi rendek Kornis Boldizsárhoz és Zsigmondhoz]. *1705:* Verestoronyhoz is ma küldött a generális németeket, akik az ott lézengö kevés hajdúktól occupálják és manuteneálják [WIN I, 604]. *1710:* A francia ... négy esztendeig való frigyet tön a császárral, hogy valamit eddig occupált, mind nála maradjon, de nem várá a négy esztendöt, csakhamar azután felbontá a frigyet [CsH 165].

8. (tisztséget) elfoglal/betölt; a ocupa/deține (o funcție); (Amt) bekleiden. *1630:* Theoreok orzagbol megh Jeoue az megh holt Fejedelem es az Feidelemseget occupala [Péterlaka MT; BálLt 51].

okkupálás 1. birtokbavétel; luare în posesiune; Inbesitznahme. *1769:* (Ha) akár szölönek ocupálásaba, akár egyéb Iosszágnak faglalásában gátot vetnénk ... az Creditor Asszony eö Nagyságának ... in Calumnia Decretali incurájak [Ádámos KK; MbK IX. 39].

2. (csatában) elfoglalás; ocupare, cucerire; Eroberung. *1645:* Latuan mind az declaralt feöldnek occupalasat hadj Expeditio alat [Szászsztjakab SzD; Told. 27].

okkupálhat foglalhat, birtokba vehet; a putea ocupa/lua în posesiune; in Besitz nehmen können. *1650/1667:* Csákány György ... semmit el adni abalienálni senkinek Kendi János vramon kivül szabados ne legyen és lehessen ... ha hol másnak adná ... simpliciter occupálhasson és occupáltathasson Kendi János vram [Kelementelke MT; Ks NN. 25]. *1673:* mivel vgy lattzik hogy ... eo Naga(na)k porontsolattyabol haytattak azok az marhak az A, eo klme kaszalo retire s, ugy lattzik hogy ollya(n) veggel, hogy maganak occupalhassa avagy approprialhassa azt az Darab Retet; Tetzet mü nekünk hogy ... azon tilalmas szena füböl be haytot marhak adiudicaltatnak az Do(mi)nus Anak [Mezőzáh TA; WassLt]. *1739:* a' fenn emlitett immobile bonumokhoz senki ne nyulhassan, és ... semmit ne occupalhassan, hanem mind azokat birhassa és usualhassa az praetitulált M. Ur[a] [Ne; Incz. IX. 5a. — [a]Váradi Inczédi Joseff ítélömester].

okkupálódik foglaltatik, birtokba vétetik; a fi luat în posesiune; in Besitz genommen werden. *1760:* Mlgos Groff Betlen Páll Ur eo Nga Telkeig extendalodik ezen falu közönséges hellye az melly telken actu Ilyés Burik nevü Taxás Sidoja lakik ... micsoda Szin alatt occupalodot és mennyit occupaltanak el ezen utrizált hely mellöl nem tudom [Bethlen SzD; BK].

okkupált foglalt, birtokba vett; care a fost luat în posesiune; in Besitz genommen. *1731:* kegyelmed azon Curia appertinentiai körül erigalt kerteket vonassa le az occupalt szánto földeket ... Gyümölcsös, es vetemenyes kerteket, szölöket, Halas Tot ... az Familiának rémittállya [Fejér m.; JHb XXIX/13]. *1735/1760:* Találtattak még ezen falunak mind belsö Gremiumában, mind külsö territoriumában, külömb külömb féle képpen Occupált és falu köz földéböl, quo quo modo apprehendált, Sessiok, és mezö béli commoditásokis [Elekes AF; DobLev. I/164. 8]. *1786:* Csato Mihály Vram iratása[a] mind késö ... mind pedig Törvény ellen valo ... mert ante quindenam Auspicatae hujus Executionis kellett volna eddig efféléket explánálni, immár 'a quindena expirálván tegnap, az Ocupált Bonumokat 'a Triumphansnak assignálni kelletik, és egyéb továbra valo disputationak semmi hellye nintsen [Nagylak AF; i.h. III/607. — [a]Értsd: tiltakozása].

okkupáltat foglaltat, birtokba vétet; a dispune să fie luat în posesiune; in Besitz nehmen lassen. *1738:* fel kelvén az Tihoiak és el eskűvén azon darab helyet magok határoknak lenni akkor occupáltatta ... Csaki Imreh Vr ő Nga [Galgó Sz; JHbK LIV/5]. *1765:* Tudjaé a' Tanu ... itt also Szováton a Josika Részen benn a' Faluban ... Sessiok vadnak ... vagy hogy némellyeket egészszen vagy valamely résziben occupáltanak, ha occupáltattanak mellyiket egészszen, és mellyikből mennyit ki, mikor occupált? [K; JHb VI/16 vk].

okkupáltathat foglaltathat, birtokba vétethet; a putea dispune să fie luat în posesiune; in Besitz nehmen lassen können. *1616:* Euictiot veőn Swkeosd Miklos vram magara, hogj azon portionak bekeseges birodalmaban ... Azzoniomot ... megh oltalmazza, ha ne(m) oltalmazhatna pedigh, Azzonio(m) eo kegme, occupaltathassa Swkeosd Miklos vramnak akar hűn leweő Jozagat erette tudni illik ahoz hasonlot [Szentpál U; Ks 42. C. 8]. *1650/1667:* ha hul másnak adná[a] ... simpliciter occupálhasson és oocupáltathasson Kendi János vram [Kelementelke MT; Ks NN. 25. — [a]A földet].

okkupáltathatik birtokba vétethetik; a putea fi luat în posesiune; in Besitz genommen werden können. *1780/1804:* A régi bé omlott 's el pusztult Bányák(na)k foglalásában illyen mod tartassék: Valamely Bánya ... ruinában találtatik ... Esztendő és harmad nap eltelvén, régi gazdáji admonealtassanak, kik ha ... fel nem fognák, akárkitől szabadossan occupaltathatnak, felfogattathatnak [Torockó; TLev. 4bis. 4–5].

okkupáltatik foglaltatik, birtokba vétetik; a fi luat în posesiune; in Besitz genommen werden. *1632:* Siluae. Vagion hauassok igen hasznos melliet a' memoria hominu(m) eők birtanak, de az el mult 1631 eztendeőben az Brassai szász Urak bele kapuan, potentia median(te) occupaltatott teőllek ... minden igaz ok nelkwl foglaltak el [Persány F; UC 14/38. 10]. *1758:* Ezen vicinitalt (!) Földek ... mikor és mi formán occupáltattak [Feketelak SzD; LLt 64/1767]. *1763:* A' Maroson tül, egy darab a' Maros szent Györgyi határhoz occupáltatott [Udvarfva MT; EHA].

okkupáns foglaló/birtokba vevő személy; ocupant, persoană care ia în posesiune ceva; Inbesitznehmer. *1780/1804:* valaki az elsö Ocupans Bányája mellett más Bányát kivánván kezdeni, amannak torkától négy négy felöl ... a Város Biráji által méressen 16 öl földet, ennyi distantiara, vagy meszszéségre az elsö occupans Bányája torkától vjj Bányat indithasson | Documentumokbol világosságra jövén az, hogy a' régi ős Gazdák Bányájokat magok öntötték bé, vagy a romladást öntésekkel segitették, ekkor az Occupansok foglalt Bányajokban manuteneálhassanak [Torockó; TLev. 2/4 bis 4, 5].

okkupátor 1. foglaló/birtokba vevő személy; ocupant, persoană care ia în posesiune ceva; Inbesitznehmer. *1722:* (Iffiab Sarkőzi Istvantol) apprehendalta Kglmed ezen fen specificalt igaz verseg szerint utanna engem illető jószágokat. Azert kglmed ha Concambialt producalya leveleit a Tekentetes Nemes Varmegye eleib(en), ha pedig emptionaliter, vagy zalagositotta vagy jure perpetuo approprialta Kglmed azon joszagokat, ugy is docealyon kglmed ... hadd lassa es tudgya ... Borbereki Dániel Vr(am) mert ő kglme kglmed(e)t azon Joszagnak birasab(an) el nem Szenvedi ... mert eő kglme es eő kglme Posteritasi kglmed(e)t es Posteritassit mint illegitimus occupatort es bonorum invasort ugy fogja keresni [Szászújfalu AF; DobLev. I/101]. *1749:* hányad magával volt az occupator, s' kiknek hivják (így!) nem tudom [Algyógy H; JHb XXXIV/18]. *1775:* potentia iránt ... Via Juris Longioris processus fog Ngod és az több occupatorok ellen procedalni [JHb XXXV/4].

2. bitorló; uzurpator; Usurpator. *1715:* el foglalásokbéli Törvénytelenségekkel s Violentiajokkal ollyan jussunk occupatorinak egyedül én Viaskodtam, és patificum Dominiumokkot tehetségem szerint, minden uton modon én Impediáltam [JHb I/23].

okkupátus (munkával/gondokkal) elfoglalt; ocupat (cu multe treburi); (mit Arbeit/Sorgen) beschäftigt. *1621:* Eo kemek[a] megis occupatusok leue(n) az Keozeonseges haza gonduiseleseben hozattam eo kemeknek az Tanaczi haznal Ebedelue(n) 8 Eitel bort ... f —/96 [Kv; Szám. 15b/IX. 185. — [a]A tanácstagok]. *1708:* meg eddig csak edgy Pallért sem tudék allitani szep szerint senkit ne(m) Találhatok. A Birak penig anyera occupatusok az ő Fel(se)ge Servitiumáb(an) hogy altalak Semmi dolgot ne(m) folytathatok [Fog.; KJ Fogarasi János lev.]. *1718:* enjm let volna a kötelesség hogj a Groffnak eléb inserviállyak, de késöcskén érkezvén kevés Szűretemen vagjok occupatus [Pocstelke KK; Ks 96 Székely Ádám lev.]. *1753:* En sok izben ... notifikáltam jo Ur(amna)k hogy szeginy Pap Mihály miben occupatus ... el foglaltatot az eő Felsége Széki Aknájának fel épitésére [Szék SzD; SLt XL Soos Pál széki bíró Suki Jánoshoz]. *1779:* Csudálkozom a méltóságos supremum consistoriumon, hogy rendelt olyan sokféle, vármegye dolgaival occupatus ... beteges embert odaküldeni [RettE 402].

okkurrál 1. előadódik, mutatkozik, támad; a se întîmpla/ivi; sich ergeben/zutragen. *1599:* Miwelhogy penigh oly dolgainkis occuraltanak, kikreol kewantatik hogy orzagwnkbely hiweinkel tractalliwnk, es wegezzwnk, tanachiwnknak akarattiabol, rendeltwnk ith Feyerwarath ez ieowendeo Zenth Lukachy napiara ... Generalis giwlist celebraltatni [Gyf; Törzs. fej.]. *1623:* Ha penigh valamy Extra ordinarium Zwksegh occuralna melyet az Eö hetib(en) valo zegenysegh Zolgalattiauall veghez ne(m) vihettne hertelen olliankor teőbyczye annyuall, az eleőtte valo Zolgalatott supplealia es azoknak akory valo zolgalatiokot tugia ky Jgazan [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1662:* Mostan többet nem írhatok, hanem ha mik occurálnak, újabban tudósítom Kegyelmedet [TML II, 277 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1692:* occuralta(na)k oljan nagj dolgok, a' melljeket a' mi kedves Atjánkfiaival a' Tanacsi rendel ő kglmekkel el ne(m) igazithattu(n)k [UszLt IX. 76/22 gub.]. *1729:* mivel nekem azon dologban[a] pronuncialt Deliberatumban pregnans difficultasim occuralnak, azoknak explanatioját et dilucidatioját ... recomendálom az Mlgs Guberniumnak [Ks 25. IV. 17 M. Kornis Zsigmond aláírásával. — [a]A szentbenedeki malom dolgában].

2. (beszéd közben) előhozódik/felemlítődik; a fi pomenit (în timpul discuţiei); (während der Rede) vorgetragen/erwähnt werden. *1618:* Ha valaha valahogy occurálna az Báthori András felől való emlékezet, és arról való controversia, ez csak ilyen dolog[a] [BTN[2] 104. — [a]Köv. a részl.]. *1619:* Több sok tractánk között önagyságával az vezérrel ezen dolog occurrált, és valamennyiben tractába menvén, nékem monda az vezér[a] [i.h. 242. — [a]Köv. a nyil.].

3. odaillik, talál; a se potrivi; hinpassen. *1619:* Azféle ratiókat azki occurált, eleget adtam eleibe; vettem az Bocskai fejedelem példáját is elő. Arra csak azt mondá, hogy külömb volt az Bocskai dolga [BTN[2] 350].

4. érkezik, befut; a sosi; eintreffen. *1704:* Még ugyan a leveleket mind el nem olvasták volt, hanem amik ezután occurálnak ... azokról is tudósitja az urat [WIN I, 215].

5. előbbre jut, halad; a avansa; vorwärts gehen. *1605:* Mi legyen az oka, hogy ti kegyelmetek az minapi írásunkra ... nem felele ... nem tudjuk mire vélni, holott mi az közönséges jót, az közönséges megmaradást es uniot előttünk viselvén, kegyelmetekkel és az egész országbéliekkel egyesülni akarván, hogy ... prospiciálnánk és tempestive occurálnánk, minden tehetségünkkel azon volnánk [SzO VI, 11].

okkurrálandó I. *mn* adandó, előadódható; care apare/se iveşte; vorzutragend. *1674:* Kérem, Kegyelmed is tudósítson, mikor indul be és továbbra való dispositiojárúl is, úgy egyéb occurrálandó hírekrúl is [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. *fn* előfordulható dolog; lucruri care apar (pe parcurs); vorkommende Sache. *1678:* Hogy gondolkozásra való materiám avagy scrupulusim nem lőttek volna, az bizony tagadatlan, mert az példák világosítják; mind azokban is és több occurrállandókban is bizom Kegyelmed hüttel sokszor confirmált gratiajában [TML VIII, 12 Csáki László ua-hoz].

okkurrálhat 1. előadódhatik, támadhat; a se putea întîmpla/ivi; sich ergeben können. *1667:* (Küldöttek Pozsonyba menesztésének) ilyen ratioját adta Rottel uram: Mert, úgy mond, közel kell lenni ő felségéhez, mivel oly dolog occurrálhat, ő felségének is értésére kellene adni és ha messze volna, későre mehetne végben [TML IV, 213 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. adódhat, kerülhet; a-i putea veni, a putea avea; sich finden können. *1722:* Rövideden ez az en opiniom mindazonalt(al) Ngodnak jobb is occurálhat en a Ngod elmejet nem hatarozom ezzel meg [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.].

okkurrálható előadódható, felmerülhető; care poate să apară; zu ergebend. *1770/1771:* méltoztatott a' ... Tabula bennünket exmittálni Forroban a' végre, hogy minden Indivisumokot, a Somlyai és Lugosi részt bíró Possessorok között, Törvényesen, és igazságoson subdividálnánk, és a' párok között occurrálhato praetensiokot, differentiakot, Deliberative decidalnok, sopialnok [Fejér m.; DobLev. II/428. 2a].

okkurráló előadódó/forduló; care apare; sich ergebend. *1761:* az Uraságnak más itten lévő Faluiban occurralo dolgok el igazittasában jártam [Bulzest H; Ks 113 Vegyes ir.].

okkurrált előadódott/fordult; care s-a făcut/întîmplat; sich ergeben habend. *1718:* Sokszor ebben a Fogarasi Dominiumban occurralt molestiák véget kgd(e)t busitottam mellyek miattis kgd neheztel [KJ, Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1787:* vegeztetett, hogy ... midőn ... az ujj eszközeket el készitvén, a meg romlottakat közönseges vasnak fel miveli a Czimboraság, a mennyi vas ebből telik azt tartozzanak a Vasvalto hazhoz az Administratorhoz bé vinni, es fel adván ezen romlas fel epitesében occurált költségeket, az árrát a közönséges költségben convertalni [Torockó; TLev. 9/25].

okkurráltatik adódik, akad; a se ivi; vorkommen, sich ergeben. *1731:* minden Jozagath ... ky erezti ... hogy ha valamellik felnek halalos betegsege nem teortennek, vagy fejedelem dolga nem occuraltattnek [Szentmártonmacskás K; SLt 30. A. 6].

okkurrencia 1. esemény, történés; eveniment, întîmplare (importantă); Ereignis. *1669:* Kegyelmedet kérem, minden occurrentiábúl tudósítson [TML IV, 599 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1670:* (Parancsoljuk) ennek utánna is vigyázásban lenni és minden occurrentiákról bennünket tudósitani el ne mulassa [TML V, 20 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1749:* Joseph Battyam Vram is köszönteti alazatoson Nacsádot, és hogy ha valami occurentia tanal lenni alazatoson fogja tudositani [ApLt br. Apor László Nsz-ből].

2. ügyes-bajos dolog; treburi anevoioase; Beschwerde. *1679:* ha csak magam leszek ... bizony nagy confusio leszen miatta ... Azon kivül is ... mennyi occurrentiák érkeznek, melyekkel Uram osztán én mit tudok csinálni? Hanem az én Uram megírom Tövissi uramnak mingyárt innen, hogy ossza el az krasznavármegyei falukra [TML VIII, 463 Rhédei Ferencz Teleki Mihályhoz].

oklándi az Okland (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Okland/Ocland; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Okland: Oklándról származó/való; din Okland; aus Okland stammend. **Szn.** *1625:* oklandj Mihaly [Bözöd U; UszT 89a].

oklevél (bizonyító) okirat; act, document; Urkunde. *1559:* Ezt akarok the ke tudasara adnonk, hog kultonk kegelmed hazahoz Mostan Balas Gęrebtol Eg kush ladath kyben Mynden priuilegiomonk Benne vagon es okleuelonk Azert keriuyk (!) the ke, myg Boszasy ferench vthana Beszterchere mehet tetese the ke Eg Zekrenbe, merth nekenk E kis ladanal dragab marhank Nynchen [BesztLt 58 Nicolaus et Franciscus Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re] | My, Myhal deak datosy, es Porkolab Istwan Kisfalwdy Aggiůk mindeneknek Emlekezetere es tuttara hog ez witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz, keötek my eleottunk magokat Illienmodon, hog ez Jeowendeo zenth Margit Azzon napiara Az ok leveleket, Mindeneket Az melyek Az Zengiely Jozag feleol wolnanak, mely leueleknek Az Bizonsagaual es Ereieůel Az Zengiel myklostol es Zengiel Andrastol es Az Sarkan reznek felereol, Eo Reaiok, weer zerenth Minden Jgassagal zallot wolna Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfR VI. 304/39]. *1560:* az Minemeo hyty wolt volna harinaj farkas Wramnak, Az ok Lewelek ffeleol, Az eo Attiafia Petky Katalin Azzon azt my eleottunk neky meg Engede, az eo hozza walo Jo Akarattiaert es teteiert, mert, meg Esmertůk Az Eo ok leuelebeol, hog nem Jllet leant az Jozagh [Ebesfva; Ks 101]. *1606:* Az mint pedigh az Jozaghrúl valo leueleket Palfi Istua(n) kezehez keua(n)nya, az Decretu(m) co(n)tine(n)tiaja zerint, az Atiafiak keozt az nagyubbik tarthatná az ok leueleket, Palfi Istua(n) nagyub s Palfy Fere(n)ch az Palfy Istua(n) kezehez tartozik adnj az leueleket [UszT 20/183]. *1647:* Mind ket fel comparealua(n) es az exmissio szerent colligalt Testimoniumokot, es az peres szeőleőert valo ok leueleket exhibealua(n) az szek szenin Birak Uramekis rend szerent minden arrol valo exhibitakot megh oluastatua(n), ě mellet qualificatiojokot admittalua(n) így deliberalnak [Kv; TJk VIII/4. 218]. *1791:* tessék

azért Ngodnak ... minden némü ok Leveleket elé szerkeztetni melyeket a gyakran tisztelt Nagy Aszszony ő Ngától el vitt [Kv; JHb XLIV/4]. *1822:* Esedezem Nagyságodnak alázatoson, és a Tekéntetes Rendeknek nemességemről bé adott ok Leveleimhez képest mint nemes személy publicáltassam [Zilah; Borb. II Décsey György lev.]. *1831:* jöjjen tsak hozzám mert mutatok én egy olyan régi Ók Levelet ... ebben meg vagyon különböztetve a Toplitzai határ a Ditraitol [Gyergyóremete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. — L. még VKp 135.

Szk: *eredeti ~. 1837:* Also Szőtsi Jószágrol Szollo eredeti ok Levelekett ... tsak Inventariumban valo iktatás, és hiteles bizonyság jegyzet mellett kéri kézhez adattatni [Dés; BetLt 5] ✱ *fundamentális ~. 1781/1785:* a Paczolaiano Somlyaianus descendenseknek Fundamentalis ok Leveleiket gyakor izben láttam és olvastam [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 189 Ios. Szabo de Pálfalva (36) ns vall.] ✱ *zálogos ~. 1795:* Zállagos ok Levelet előttek szorol szora fel olvastuk [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S].

okleveles diplomás; cu diplomă; diplomiert. *1848:* Kunovics István Ágoston okleveles sebész [DLt kv-i nyomt. kl].

oklevéltartás okiratok/oklevelek őrzésének joga; dreptul de a păstra documentele; Recht der Urkundenbewahrung. *1559:* kultonk kegelmed hazahoz ... Eg kush ladath kyben Mynden priuilegiomonk Benne vagon es okleuelenk ... Mert Nem akaryuk hog Bozasy Peter vchem kezebe allyon, Mert az oth (!) leuel tartas ... Engemet Illet [BesztLt 58 Nicolaus et Franciscus Bozasy Suchy Lenarthoz Beszt-re].

oklocska aklocska, (állattartó) szálláshelyecske; ocol/ţarc mic; Viehhürdchen/pferchchen. *1767:* egy kis oklocskában tartván[a] | Mokányokkal hajtották bé[b] ... egy szoros Kis oklocskában [Mocs K; HG. Eszterházy lev. — [a-b]A marhákat].

oklos aklos; cu ocol/ţarc; mit Hürde/Pferch. *1623:* Tudom aztis hogy bekesegesen iartam az Johal az kapolna mezeon senki nem haborgatot sohul, Tudom aztis hogy Marosszeki hatar mind az fen meg neuezet oklios hely s ott bekessegesen feytwnk senki nem haborgatot mint Maroszeki hatarba [Szováta MT; JHb Albertus Bako (50) jb vall.].

okmány okirat; act, document (oficial); Urkunde. *1851:* az Osztozo felek Személynökeinél semmi okmány nem lehetett [Bányabükk TA; MkG]. *1856:* van szerentsém a' nékem át adott 9 darab okmányokat ... az erdőstől meg küldeni [Kv; BetLt 4 Toth Zsigmond lev.]. *1862:* Mely ilyetén költsönös végrendelkezésünkröl a törvényszerüség kőzött készített okmányunkat, két egyforma példányban ... kiállitva ... ezennel kiadjuk [Kv; Végr.]. *1871:* átadattak ... urasztali készületek, okmányok leltár szerint [M.bikal K; RAk 290].

okol 1. karám; ocol, ţarc; Hürde, Pferch. *1682:* Kgd szolga biro Vra(m) az mü nevünkel ugy mint felső Magyar Suki Suki Pal es Mihaly nevekkel, Kőbőlkuti Szánto Georgy Urat tilcsa illyen formá(n), hogy az melly oklot kertestől csinaltatni akar az mi kötelendi[a] földünkre meg ne epittesse, se jobbagyink reszire nézendő erdőtis ne vágattassa, mert megh ne(m) engedgyük [SLt O. 31. — [a]K]. *1714:* hozam jüt Szeleskei Marthon Ur(am) hozam az ókolban mivel Pasztór voltam [Szásznyires SzD; Ks 26 XIII]. *1727:* Az Kőzepiben ennek az okolnak hoszszan egy nagj tágas Sövényből font jászolly vagyon. Az Eszak felől valo széllyin ... tízenhét ágosokon állo, szalmával fedett árnyék allya vagyon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 14]. *1743:* Krisztua Iuon Teleke féle, Puszta ... Ebbül ... Toma Ignat el foglalt volt, és oklot, s valami olatskátis épitett rá [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1750:* kőzőnséges Sátoros kertel kőrül vett rüdeg Marhák(na)k készitett okol [Papolc Hsz; Hr]. *1776:* Tudgyae az Tanü, hogy ... Néhai Pap Lup Eö kegyelme juhok számára épitetet oklát, kik és kinek parantsolatyából ... vagotották le? [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/2]. *1782:* Báro Josika Daniel Ur maga Személyessen Tseledjeivel felesen elmenvén Borsára, és onnét ejjel az okolbol hir nélkül occulte a Ménest ki hajtott (!), es magával, a maga Jószágában elis vitte [Kv; JHb V/9] | az ökrököt az okolbol ki választván a Lovakat mind az okolban hagyta | az Okla kis kapuja Nyitva vagyon [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1830:* Vágo hidnak és ahoz meg kivántato okolnak ... foglaltatik el ezen hely [Dés; DLt 222]. *1850:* a' legelön lévö hurubára, okolra, kutra 's ennek minden instruktussaira ... a haszonbérlő ... tartozik jo gondot viseltettni [Km/Kajántó K; KmULev. 2].

2. (juh-, marha- v. ló)istálló, ól; ocol, grajd; Stall. *1653:* Az Okolb(an) ... az Mely Szena vagyon; Varase [Mv; MRLt]. *1736:* A' Záhi régi Udvarház ... minden épületekkel, Csűrős és Veteményes kertekkel, s Oklokkal, és az Udvar elött valo Házatskákkal marad egészszen az Urnak Bánffi Sigmond Uramnak [Záh TA; Mk V. VII/10]. *1756:* Lovai ... nállam voltanak bé rekesztve az okolba [Galac BN; WLt Rob Thodor (40) jb vall.]. *1767:* a mostanság épült okol [Koronka MT; Told. 19/29]. *1774:* az udvarhaz tartazo okol [T; CU]. *1796:* részégen Házamra 's Okolomra jövén ... a' Vejembe ... kötelődzöttenek [Déva; Ks 75. VIIIb. 142]. *1837:* Az okolban nagy Tehén [Budatelke K; Born. F. I h].

Szk: *baromtartó ~. 1675:* Egy jo Czür. mellette vagyo(n) barom tarto okol major hazaczka jo, Egy Diszno pajta [Dés; Borb. II] ✱ *marharekesztő ~. 1809:* Egy Marha rekesztő okol a Tőrökbuzás kassal egyetemben [Kendermező Szd; LLt Csáky-per L. 9 409] ✱ *telelő ~. 1732:* a Marhák Telelő-ókla; Ezen okolban marhák számára valo Perje szalma fedéllel fedett Árnyék vagjon [Szentjakab SzD; Told. 11/67].

3. (disznóól) fedetlen kifutója; loc ingrădit în faţa coteţului de porci; unbedeckter Auslauf (des Schweinestalls). *1699:* cserefa ágasokra koszaruzat rosz szalma fődel alat sövényből font öreg diszno pajta, ezen belől hat ágasokra perjezet rosz szalma fődel alat valo szin, vagy árnyék ... e mellet mingyárt agasokra perjézet meg bomlot fedelű sövényből font kis Diszno pajta, ezeknek oklya rosz sövény kertel van bé keritve [Szentdemeter U; LLt Inv. 31].

Az erdélyi magyar nyelvjárásokban a szláv eredetű *akol* szavunkkal párhuzamosan használt *okol* változatot a román nyelvjárások hatására alakultnak minősítik. Vö. TESz *akol* és az ott közölt irodalom. L. még RK *okol*.

okolhely (marhatartó) szálláshely; loc de ocol/ţarc (pentru vite); Hürdenstelle. *1717:* az meg irt helyen ... Marha Tarto okol hely volt [Szopor K; Ks 90]. *1744:* az meg nevezet okol hellyet ... Kornis Ferencz Uram ő Nsga birta, esztenát és akllyot vagj sztrungát tartván rajta [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27].

Hn. *1713:* Az Régi okol helyen (sz) [Disznajó MT; EHA].

okolkapu (a telekből elkerített) akolkert kapuja; poarta ocolului; Tor des (von dem Grundstück abgezäunten) Hürdengartens. *1620/XVIII. sz. eleje:* Az Csür kertb(en) három asztagh vagjon, annak az nagjobbikát az okol kapu felöl valot Judithnak hagjom [SLt AI. 11 P. Horváth János végr.].

okolkert akoltartásra szolgáló bekerített telekrész, akolkert; loc îngrădit pentru ocol; zum Hürdenhalten dienender abgezäunter Teil des Grundstücks, Hürdengarten. *1650:* (Az udvarocskát) legien szabad altal rekeszteni ... az baro(m) vduaro(n) leuő okol kert kapuianak az kis ayto felól ualo baluaniaigh es onnet az Czióros kertben napniugat felöl ualo Asztag labakig [Folt H; BK sub 117]. *1780:* reambulältatván es Commensurálatván a remittált Curia Gyümöltsös, Veteményes, Tsürös, es Okol Kertivel ... in Suis veris et antiquis metis afigáltatván extensioja [Nagylak AF; DobLev III/544. 1b].

okolkertelés akolkert bekerítése; karám körülkertelése; îngrădirea/împrejmuirea terenului/locului cu ocolul; Abzäunung der Hürde. *1682:* Kgd szolga biro Vr(am) ... Kőbölkuti Szánto Georgy Urat tilcsa illyen formá(n), hogy az melly oklot kertestől csináltatni akar ... meg ne epittesse ... Azert el menve(n) ... tiltam az Instru(cti)o szerént mind azon okol kertelestöl, s mind az erdőnek vágatásától [SLt O. 31].

okos **1.** *mn* **1.** eszes, éles eszű; deştept, isteţ, ager la minte; klug, gescheit. *1594:* Ez Mihály vajdának volt egy rokona Jane Vizter, ki kraiovai bán volt eszes és okos ember [MonIr. XXX, 92]. *1623:* Az jo zamtartora nem keueseb zwksege vagion mint az kenyerre ... Annak okaert ... egy igen jo rationistatt keressen olliat az ky igen teökelletes es igaz okos tudos legyen az eö tisztiben [BGU 118]. *1710:* Senki, aki okos ember vala, nem ada hitelt Pekri pátensének, mert ismerték jól, hogy azelőtt is mindenkor hazug ember volt [CsH 375]. *1764:* Szegény bátyám mennyi kurvaságát, mennyi helytelen embertelenségét ... szenvedte életében[a] ... mégis úgy szerette, mintha jobb, becsületesebb, okosabb a világon nem lett volna nálánál [RettE 169. — [a]A feleségének]. *1782:* A Báttya ... mind nagyobb mind okosobb lévén mindent el követett, a' mit tsak lehetett a' Productio kőrül [Torda; KW]. *XVIII. sz. v.:* én ekkor forditottam a G. Battyánné ő Nga Processussára a' dolgot, 's erről sokat tractaltunk, a' Békességet, valamint én, 's más okosb emberek nállamnál, magais felette commendállya [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.]. *1804:* tudom aztot hogj okos, tanult és valoságos emberekkel, atyafiakkal részen tractám, abba nem tudok kételkedni hogy tőlem lehetetlenséget kivánnának [Ádámos KK; Pk 5].

Szn. A. *1602:* Okos Mihály szab. Okos Miklós szab. [Menaság Cs; SzO V, 239]. *1614:* Okos Demeter ppix [Bánkfva Cs; BethU 428] | Okos Istva(n) ppix. Okos Antal Civis [Menaság Cs; i.h. 430] | Okos Istwan jb [Lisznyó Hsz; i.h. 231]. *1759:* Michael Okos [Bánfva Cs; EHA]. *1806:* Ókós György [Zentelke K; BfR]. — **B.** *gúny 1775:* (Domokos Ferenc) Bűszke, haszontalan ember, kit némelyek Nemokosnak, némelyek pedig Moslékosnak hívnak [RettE 360].

Szk: *~abbá tartja magát vkinél. 1664:* Micsoda izenetet tett kegyelmed, hogy én okosabbá ne tartsam magam egy országnál, azon csudálkozom, mert soha más elméjét ez odaküldött conceptussal nem próbáltam ... hanem együgyű igaz ratióját ez véghely megmaradására küldtem irva [TML III, 321 Boldai Márton Teleki Mihályhoz] ✱ *~ elme. 1779:* (Bíró Anna) olyan szép leány volt, hogy akár német, akár magyar gavallér fordult légyen meg Kolozsvárt, ezt meglátogatták. De igen okos és nem hiábanvaló elmével bírt, nehezen is mene férjhez a miá [RettE 405].

Sz: *nem kellene az szolgának az uránál ~abbnak lenni. 1676:* a magyar atyafiak nekem oly dolgot irnak, a kit Kegyelmetek irt volna oda ki, hogy arrúl a mi kegyelmes urunk ő nagysága soha nem is gondolkozott. Immár Kegyelmetek irta-e oda ki, nem-e, én nem tudom. Nem kellene az szolgának az uránál okosabbnak lenni [TML VII, 139 Teleki Mihály Pernyeszy Sigmondhoz és Inczédi Mátyáshoz] ✱ *senki nem elég ~ magának. 1710:* A szegény Bethlen Miklós is megesik Szebenben, amint örökké hallottam, senki nem elég okos magának, és a bölcs ember, mikor megbotlik, mindenkor nagyobbat esik, mint az együgyű [CsH 344] ✱ *sokat teszen az ~ ember. 1747:* Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány ! fel magasztallya az az embereket, 's sokkal boldogabb, a' ki esze után éri el maga tzélját, mint sem az, a ki penzel vásárol szerentsét magának [LLt 135. C Cserei Farkas Lázár Ferencnéhez].

2. értelmes, értelemmel bíró; inteligent; vernünftig. *1636:* Ez vólt az Istennek minden ... munkáinak ... tzélul fel tétetett végek, hogy az ő neve ditsőittessék belőlök ... Erre mint fő végekre irányoznak és igyekeznek ... minden teremtett állatok, mind égiek, s — mind földiek, mind érzékenyek, s — mind érzéketlenek, mind okossak, s — mind oktalanok [ÖGr Aj. 5]. *1847:* Ki és mi vagyok én? ... Vagyok én ember, azaz okos lélekből és érzékeny testből egybealkotott valóság ... A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó Isten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtésivel szeretetlenül bánna-e? [VKp 162–3].

3. józan gondolkodású, megfontolt; chibzuit, cumpătat; bedachtsam. *1586:* Ennek eggik zeker zenajat attam Mezaros miklosnak, ket hetigh mind lowastol valo zolgalattjaert. Megh emlekezhetik kegtek rolla, ez eleött valo eztendeökbennis mindenkor relaxalt kegtek adajaban mostis kegtek megh tekinche keönieörgeset, mert feökeppen az mikor vendegles vagion igen nagy haznot zerez az Varosnak, mind vasarlasban s mind kj adasban. Okos, megh erdemlj hogy ha kegtek megh tekinti zolgalattjat [Kv; Szám. 6/XXIX. 174 Bachi Tamas sp kezével]. *1664:* ezen rebellisek dolgában ... bizony félek rossztól ... Nem jó az császár szakálába kapni egy nehány rebellis miatt, melyet, úgy gondolom, okos ember nem is cselekszik [TML III, 43 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1705:* Talán azt gondolja, hogy erdélyi fejedelem részen. Okos embernek azt bolondság meg is gondolni [WIN I, 649]. *1732:* ő Ngok(na)k semmi okos becsületes Tanács adojak nincsen még eddig, hanem Csag (!) afféle rosz emberek a kik nem értik a dolgot [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1879:* A Sándor K.-féle ügy egészen felingerelt, mert akit te szeretsz, azt én szívemen hordozom. Én efféle dolgokban nem tudok okos lenni, kivált a téged érdeklőkben [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

4. bölcs, tapasztalt; înţelept, cu experienţă; klug, erfahren. *1618:* Mindjárt imez okos kazul pas⟨a⟩ látván, hogy országában igen benn vadnak, semmit sem késett, hanem igen bő élést küldött mindjárt táborába az vezérnek és posták által futtatta az országot, hogy minden ember hazaszálljon, és az hatalmas császár hadának gazdálkodjék és élést hordjon, mert ő meg akar békélleni [BTN[2] 170]. *1653:*

A két had árpa-aratásig egybe ére a Szilágyban Czigánihoz, és Básta okosabb lévén a hadakozásban, megveré Sigmondot ... Czigániná! [ETA I, 60 NSz]. *1710:* Hajszler ... mint okos hadi ember tudakozódott, ha van-e másutt közel olyan hely, ahol az ellenség bejöhetne [CsH 224]. *1870:* Nem kis bajjal, de ma már meg van nyugtatva minden szüle, s nem győz eléggé áldázkodni, hogy gyermeke okosabb volt nálánál [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

5. *gúny* ostoba; neghiob, nerod, prost; dumm. *1777:* az okos L. Janko mikor a Felesege meg betegedet azért hogy az egyik fia kiseb volt mint az másik a Baba aszonynak ugy fel patogatta az orát hogy a' Vér is kijöt belöle, és mikor az felesége jajgatot ö akkor musikásokat hivatot 's más házba tánczolt [Sáromberke MT; TSb 18 gr. Teleki Samuelné Bethlen Zsuzsánna lev.].

6. bölcs, ésszerű; înțelept, judicios; klug, verstandesmäßig. *1710:* azért, hogy a hadi okos regula szerint, Komárom, Pozson, Győr és más fortalítiumok, kikben erős praesídium vala, hátok megé maradván, ha valami cásus találná Bécs alatt őket, praecludálnák visszajövő útjokot ... Jobb volna azért vagy Komáromot, vagy Győrt megszállani [CsH 167]. *1710 k.:* Mint akármely gyermek, a gyümölcsöt, salátát, retket, káposztát ... igen szerettem, mely e mai napig is, csakhogy okos mértékletességgel megvagyon bennem [BÖn. 513–4]. *1823–1830:* Ezen ház romlás fátumát okozta az apám nem elég okos vigyázatja s ... siránkozása [FogE 86]. *1884:* Keszler úr, úgy tartom, nem cselekedett okos és igaz dolgot, ha lekapta Mikszáthot. Nem hasznos dolog ez, mert nem vagyunk olyan sokan, hogy afféle tehetségeket, mint M., ledorongolva, mégis maradjon elég. És nem igaz dolgot: mert M. olyan poéta, amilyen nincs most [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. fortélyos, ravasz; şiret, viclean; schlau. *1653:* A míg ezek lőnek a dolgok Erdélyben, tehát egynéhány székely főemberek Molduvára által mentek, s onnat Lengyelországba és szinte abba a várba, a hol Báthori Sigmond lakott; nagy kedve ellen és csuda nagy okos mesterséggel onnan ellopák a fejedelmet, és által hozták Molduvába [ETA I, 58 NSz].

II. *fn* **1.** okos ember; om deştept/inteligent; kluger/gescheiter Mensch. *1664:* Úgy vettem eszemben ... mintha megijedkezett vóna Kegyelmed. Ha lehet, édes Öcsém uram, azt az emberek eszekben ne vegyék, mert ártalmas vóna mindnyájunknak, kiválképpen Kegyelmednek. Az a jó hajós, a ki akkor tusakodik az habbal, az mikor legnagyobb szélvész éri. Ezt okosabbnak írom magamnál, de hozzá az igaz sinceritas; azért bocsánatot várok Kegyelmedtűl [TML III, 169 Vér György Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Becsültetnek a tudósok ... az ő tudósságokért; orvosok, borbélyok ... a nyavalyák ellen való segítségekért; az okosok, elmések, tanácsosok ... elméjekért, tanácsokért [BÖn. 415].

Sz. *1663:* Mert Isten az együgyűk által szokta hatalmát véghez vinni s az okosaknak okosságát bolondsággá teszi [TML II, 439–40 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. birt szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: vkik közül az eszesek/értelmesek; înțelepții; die Klugen/Gescheiten. *1710 k.:* Én, és nagyobb része az emberek okosainak inkább hittük ezaránt a Béldiék szavát, de az ország és községet a másikkal hitették el [BÖn. 710]. *1724:* Némely Paterek a' míkben elegyitik magokot bizony nem szép dolog; Látom az okossa, értelmesse valoba busul rajta ... Az valo hogy Pater Cseh Ur(am) valoba busul ... nagy bestelenségnek tartja hogy most à Paterek menni földet, széna fövet s egyebeket vettenek [ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

okosan 1. ésszel, meggondoltan; în mod inteligent; klug, bedachtsam. *1662:* (Bethlen Gábor) az ország népét mindannyi hadakozása alatt is olly dicséretesen megoltalmazta vala, hogy szerencséjét s népét császár derekas fegyveres ármádájával kockáztatni, bátorságosnak, hasznosnak nem állitván, azhol mi súlyos particuláris, rész szerint való csatáknak kell vala lenni, fizetett népével viteti vala inkábbra végbe, derekas harcot okosan eltávoztatván [SKr 125]. *1677:* (A) levelekben mind kapikiha, Buda János ... mind az magyar követek mind urunknak s mind nekem s másoknak is cum summa obtestatione írják ... hogy ne siessünk az dolgokkal és okosan cselekedjünk, mert mind urunk s mind országa veszedelemben forog [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1761:* hálákat adék az én Istenemnek, ki engemet ez álom által tanított, hogy tudnám ez kétséges állapotban az én dolgaimat okosan folytatni. El is végzém, hogy megtartóztassam az én ajkaimat a szólástól, és meg vonjam magamat a közönséges dolgoktól [NyIr 200 Bánffi Farkas álma]. *1872:* Mivel az Viski Pál, Otrokoczi, és Pásztai Uramék adosságok(na)k meg fizetésekb(en) meg tréfálodtam, nem okosan küldvén kezemhez, ca(m)biumot fizette(m), ugyan ebből es köcsönpénzbűl Tall. 2 [PatN 3b].

2. helyesen; cuminte; richtig. *XVI. sz. v.:* Mikoron az asztalnál ül[a], szépen viselljen magát ... okosan, szemeit csatára széllyel ne bocsássan, az vitéz kappanban vagy pecsenyében legelől ne ökleljen sem alábvalo konczokkal ne vagdalkozzék [Hsz; Barabás,SzO 349. — [a]A diák]. *1762:* A. intette, és okoson tiltotta az I. eökegyelmet, hogy ne gyujtana meg az bokrot, mert az tűz széllyel terjed, a' mint megis esett [Torda; TJkT V. 104].

3. ügyesen, fortélyosan; iscusit, cu viclenie; geschickt, pfiffig. *1662:* Ezalatt a fejedelemnek Gyulai Ferenchez levele érkezett, mellyben íratik s parancsoltatik vala: az vezérrel való szembeszállással igen-igen okosan kellene cselekedni, annál inkább hogy az vele való harcot ugyan el is távoztatni, mert az az erő nem ahhoz való volna [SKr 538]. *1679:* Cserei János Uram ... izené általam azon Nagy Miklos nevű szolgájának: Az melly levelet kezében attam: ugy visellye gongyát s oly hellyre tegye hogy okoson járjo(n) mert ha az katonak talallyák ha száz lelke volnais megh ölik érette [Fog.; Törzs. St. Nagy de Fogaras (30) ms, miles vall.]. *1710:* Teleki azért külsőképpen azt tétetvén, hogy mindeniknek igaz barátja, serénységihez képest hol egyiket, hol a másikot mind az udvarnál, mind házoknál gyakorta meglátogatja, oly okoson mindazáltal, hogy egyik is esziben nem venné, amit akarna [CsH 110]. *1763:* kerűlőleg elé hozza Bodoninak Causaját ... s jovalja szegénynek minden képpen a' békességet, s addig disponálja, de okoson Bodonit, hogy jól tartja ... nehány márjással meg is ajándékozza, tsak járjon békességet [Mv; Told. 33/26].

okoskodás 1. fontolgatva/mérlegelve elmélkedés; chibzuință; judecată cumpănită; Erwägung. *1710 k.:* Az Isten előtt mind a maga isteni tökéletességei, mind a teremtésnek minden dolgai és munkái öröktől fogván örökké mind egyről egyig egyszersmind jelen vagynak, és azokban szakadatlanul egyszersmind gyönyörkődik ... Akarták némely tudósok ezt az aeternitast emblemában kitenni, írtak egy kígyót öszvetekeredve, a farkát a szájában, mintha maga magát megenné, és ismét maga magát helyben nevelné ... Nem

rossz okoskodás ugyan, de csak semmi [BÖn. 462–3]. *1795:* azon Sessio ... emberi emlekezettöl fogva Eccla birtokába(n) volt ... ezutanis abba hagyattassék, nem jövén az ki semmi bizonyittásbol, sem okoskodásbol, hogy az Antiqua Sessiok sorába ... kôz osztállyra valo föld maradhatott volna, és idő jártába(n) az Eccla azt fogta volna fel [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 1b].

Szk: *emberi ~. 1710:* Bizony dolog, a szegény Apafi Mihály a mellette valókkal együtt igen nagy félelemben vala, mivel Kemény Jánossal olyan szép mind német s mind magyar hadak valának öt annyin is számmal, mint a törökök, úgy annyira, emberi okoskodás szerint desperáltanak volt a török had győzelméről | A keresztény had ... a török tábort, mely minden kigondolható világi jókkal ... emberi okoskodás felett gazdag vala, felpraedálák [CsH 52, 173] ✱ *józan ~. 1761:* nemde tsupán a' jozan okoskodás-is mutatja és bizonyitjaé? [Koronka MT; Told. 26]. *1784:* a' jozon okoskodas es az egyenes lelkü Biro nem itelhet arendat hanem tsak azt itélheti hogy ha mit a' joszágbol magam hasznára forditottam annak adjam meg az árrát [Msz; MbK XI. 71].

2. (spekuláló) okfejtés; raţionament; spekulative Beweisführung. *1783:* le-irt egy sereg Volnával valo okoskodást [Mv; Told. 20]. *1796:* egész okoskodását vészi a' Fell peres B Ur azon praetensioban forgo Privilegialis Levélből, a' melynek még se valosága se Törvényessége még soha meg nem állittatott | nem jo az okoskodás; hogy az Fel Peresek Paraszti állapotban lévén, nem lehetnének az Austriából jött szabad Vas mivelőknek maradéki [Mv; TLev. 5/16 Transm. 57, 66 tábl.]. *1820:* kötölességül tészem ezen meg telepitett Colonusomnak hogy a Tks Urbarialis Commissarius Urakot ezen Irásommal találllya meg ... a nevezett szánto földhöz goromba paraszt indulatbol, s okoskodásbol formált praetensiójára nézve hogy annak egy részet Néhai Férje, vagy ennek Apja irtotta volna meg világositani, hogy a parasztnak tsak két esztendeig vagyon jussa Munkája jutalmát kivánni [Ne; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével].

3. ügyeskedés, taktikázás; iscusinţă, dibăcie; Geschicklichkeit, schlaues Vorgehen/Handeln. *1662:* garázdálkodás fogta vala szerezni a portán azt a kárt is, hogy az ország tízezer arany szokott adóját holmi színek alatt öt-öt ezer arannyal minden esztendőnként neveltetni akarnák. Mellyet noha a fejedelem sok okoskodásival életéig mind elhalogatott s mulatott vala, de holta után ugyan reá kellett vala szállani successorának és a szegény országnak [SKr 276]. *1678–1683:* Is(te)n akarattja ellen nem erőszakkal, s, okoskodással kel ellent vetni, hanem az alatta valoknak, eletek megh jobbitasavol, magok megh alazasavol, penitentia tartassol Istenhez szürü buzgo ohaitassal valo fuhaszkodassal kel, az engezteleshez niulni [Ks Kornis Gáspár kezével].

4. akadékoskodás; contrariere; Nörgelei, Krittelei. *1665:* Vajha, Uram, a sok okoskodásnak békét hagyunk vala, és az ország végezésit ... effectuáljuk vala, ez ilyen difficultásokat régen el is felejtettük volna [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1721:* hogj pedig igj esett a' dolog ennek nem más hanem a' Dosa Mihok Ur(am) okoskodása az oka [Jövedics KK; Ks 96 Sig. Kornis aláírásával].

okoskodik 1. (fontolgatva/mérlegelve) érvel; a chibzui/cumpăni; überlegen, erwägen. *1619:* ha ezek nem tanultak filosofiát Párisban s Páduában, Hejdelbergába, de tudnak okoskodni, azt látom [BTN² 191] *1662:* Az mi az asszonyom levelének continentiáját illeti, látom ... vízre akarnak vinni s azért kellett nekünk is tapogatva és okoskodva az dologgal bánnunk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Ha pedig ebben a nagy matériában szabad tovább okoskodnunk emberi mód szerént, vagy inkább ha tovább is vakoskodnunk tetszik, én azt mondom: hogy mind evvel az eleshetéssel, labilitassal is igy teremtette az Isten az embert legjobban, amint teremtette volt. Egy teremtett állathoz illendő s attól bévehető tökéletességet, ajándékot igy adott néki többet, mintsem úgy adott volna, amint az ember okoskodik. Mert a léleknek essentiája, valósága: az értelem és az akarat [BÖn. 477–8]. *1823–1830:* ugy okoskodván, hogy a' ki le tudta tsendesiteni a' Székelyeket, bizonyosan a' lázzasztotta fel, azért Borsait el fogták [FogE 28].

2. bölcsködik, fontoskodik; a face pe deşteptul; klügeln, wichtig tun. *1770:* estve voltam vacsorán a főispánnénknál, gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony önagyságánál ... Mentünk által gr. Bánffi Dénesné kastélyába, az holott universa excellentiaque aedificia ad ruinam tendant. Ugy is kell annak lenni. Inkább hiszem, hogy egyszer elpusztuljon, akármint okoskodjék az ember de fatum nec virtus, nec murus aeneus mutare potest [RettE 219–20]. *1823–1830:* Dicsérni kezdik[a], én is belevágtatok, s azt mondom, hogy azt a papot occasionis filiusnak tartják, melyre mondja Domokos, hogy a nemigen nagy dicséret. Ekkor az asztalnál mind elnevetik magokat, én pedig elpirulok, s magyarázni kezdem ... De késő volt már a magyarázat, mert lenevettek volt, és én amig Debrecenben voltunk, nem sokat okoskodtam, hanem csak bámultam az ott való derék embereken és a rengeteg nagy kollégiumon [FogE 165. — [a]Borosnyai Siméon mv-i papot].

Sz. *1772:* Ez az ember[a] gubernialis consiliariusságot is ért volt és ugyan felhágott volt az ugorkafára. De amely könynyen felhágott volt, tízszerte könnyebben leszállott. Csak úgy jár az aki nem contentus azzal, amiben Isten hagyja, hanem feljebb akar okoskodni [RettE 283–4. — [a]Bogáti Pál].

okosodik okosabbá/megfontoltabbá válik, megokosodik; a se face mai deştept, a deveni mai inteligent/isteţ; klug/vernünftig werden. *1823–1830:* (Reméltem) hogy ha már annyi esztendeig idegen földön lakott, tsak okosodatt, és haza jövén, szegyenletiben is el hagyja a' korhelséget 's élet modjához kezd, de mái Napig is az a' ki volt [FogEK 462].

okosság 1. eszesség, éles elme, ész; deşteptăciune, isteţime; Gescheitheit, Vernunft. *1561:* ides few nepek leg'enek kyk az mellettek ualo iffiakat okossagokkal es io thanachokkal segitsek [Kv; ÖCArt.]. *1598:* ha ualamelik az germeknek (!) meg iöuend idegen orzagboll latod hogj okossaga elmiye uagjon, nem tikozlo ... huzon nigj eztendős koraban boczas keziben mindeneket [BálLt 51 Kowachoczy János nyil.]. *1636:* (Más teremtményeknél) az ember fellyeb való lévén ... az Vr Isten, értelmet, okosságot, iteletet-is adott [ÖGr Aj. 3 l. Rákóczi György aláírásával]. *1771:* Szilágyi Sámuel ... Azután lejött Erdélybe s lett tabulae regiae assessor. Értelmes ember volt, de az ő okossága nem az ország javára, hanem a királyéra volt [RettE 254].

Szk: *józan ~. 1710 k.:* (Az örökkévalóságot) mondjuk véghetetlen vagy örökké megálló üdőnek, mert ezzel sem a szentírás, sem az igaz józan okosság, recta ratio, sem a természet ellen semmit nem vétünk [BÖn. 460]. *1765:* váldoltatik az Ia ... hogy ő bűjes, bajos boszorkanysági mesterse-

gekben gyakorolván magát, maga gonosz mestersegével sokaknak ártott ... edgjik magárol vallya hogy ötet szemely szerént gyötrette, s edgjik házbol az másb(a) altal vetette, kinozta ... nemellyekre meg neheztelven, vagy meg fenyegetvén azok meg betegedtek, vagy valamely nyavalya követte őket, mely ezen fatensek fassioinak hitelt adni, és annak valóságát bizonyittani eppen nem engedi a jozon okosság [Torda; TJkT V. 290]. *1814:* meg mondotta a' Boszorkány Péternek, hogy meljik volt a' károsittó, vagy pénz el lopó — melj gyáva és a' Papi tiszteletes rangal s a józon okossagon épült tiszta Tudományokkal ellenkező Boszorkányokhoz valo foljamodás következése a lett, hogy ... a' Pap meg kötöztetvén a Menyemet Kolosvár felé Tömletzbe indittatott [Banyica K; BfK 117/1] ✱ *nagy ~gal járó* okos, körültekintő. *1662:* a grófᵃ igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala [SKr 148. — ᵃIfj. Bethlen István].

Sz. *1663:* Mert Isten az együgyük által szokta hatalmát véghez vinni s az okosaknak okosságát bolondsággá teszi [TML II, 439–40 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. bölcsesség, tudás; inţelepciune; Klugheit, Wissen. *1772:* El merem mondani, hogy többen vannak most, akik minden világi dolgoknak folyásait egyedül az emberi okosságtól függesztik fel, meg sem gondolják s gondolni sem akarják, hogy az Úristenen áll minden [RettE 275].

3. értelem, felfogóképesség; inteligenţă, facultate de percepere; Auffassungsfähigkeit. *1624/1671:* Bartok Andrasne Ilona Kelemen Andras Leannja vala, de nem volt tellies eszü elmeje, okossaga [A.csernáton Hsz; HSzjP G. Kelemen (60) pp vall.]. *1648:* miolta penigh annyra ualo elmeuel es okossaggal birok [Burjánosóbuda K; BálLt 82]. *1778:* Az egésség dólga ⟨le⟩lki esméretbe járó dolog. Mert magok g(on)datlan és vakmerö életével okozott halál nem külömb gyilkosság, mint ha késsel vagy fegyverrel ölné meg az egyébként okossággal felruháztatott ember önnön magát [MvALt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1847:* A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó Isten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtésivel szeretetlenül bánna-e? Halált nyújtana-e nékem, amikor tőle életet kérek, mi .... reménységgel táplálhatja az én lelkemet a magárahagyott okosság? [VKp 163].

4. józanság, megfontoltság; chibzuinţă, cumpătare; Besonnenheit, Klugheit. *1561:* mynd az tiztesseges okossag mynd penig ... az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k [Kv; ÖCArt.]. *1662:* azt az minden fundamentum nélkül elveszett sok vitézlő népet is valljon nem hasznosabb leszen vala-e jó okossággal megmarasztani, s az ő idejében Rákóczi fejedelem mellett levő derekasabb erővel egybefoglalni? [SKr 549].

5. mesterkedés, fortély; maşinaţie, viclenie; Machenschaft, Listigkeit. *1657:* egy török bassa által a tatár kám hitre a generalist, Kemény János uram ő nagyságát kihivatta a sánczból. De az is ... magok hasznára való álnok hamis okosság volt. Mert mihelyt kicsalhatták onnan a generalist, Kemény Jánost ... ezalatt el volt töllök rendelve, hogy a sánczot megostromolják derekasan [ETA I, 164–5 NSz]. *1773:* A kapitány úr ... lóra ülvén azon éjszaka 28 legénnyel, hadnaggyal Páncélcsehre menvén olyan okossággal élt, hogy a falut egybegyűjtötte avégre, hogy amije még maradott báró Inczédinek újra felprédálják [RettE 306].

6. okos/bölcs dolog; lucru inţelept; kluge/gescheite Sache. *1660:* Azt mondják, 1653 esztendőbeli ⟨consultatum⟩ szerint vérekre szállᵃ. Ha az summát leteszed, mi neked engedtük, de ha fassiót feleségeddel nem tétettél, nem volt okosság [TML I, 493–4 a fej. Teleki Mihályhoz. — ᵃAz örökség].

7. *gúny* ostobaság; neghiobie, prostie; Dummheit. *1670:* (Zrinyi Péter) fia immár gratiáért Bécsben volt s azt ott megarestálták. Az bolond atyja is utána felment s azt is ott arestálták. Ezek abban semmit sem tudtak, nem lévén dolgoknak semmi fundamentuma, kitetszett hiszem okosságok [TML V, 151 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

okoz 1. okol, hibáztat; a învinui; jm etw. zur Schuld legen. *1664:* Én, Uram, úgy értem, hogy engemet okoznak, hogy Sekeli Hid várát miért nem adtam meg római császár számára, mivel urunk parancsolt, az tanácsurak felőle [TML III, 293 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1676:* Én bizony Kegyelmed ellen való dolgokat nem vettem eszemben, nem is vádolták Kegyelmedet; másokat okoznak [TML VII, 230 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1775:* (Meghalt) Bajtay a püspök, akit holtig átkozott Teleki Pálné azért, hogy ötet okozta, hogy el nem válhatik a leánya Toroczkai Gergelytől [RettE 356]. *1809:* a' kantza ... azon ejtszaka viradtig eldóglott ... a károsodásban okozza a' Káros Gazda a' pásztorokot, kivánnya azért, hogy megfizessék [F.rákos U; Falujk 40 Sebe János pap-not. kezével]. *1815:* ha valakit valami éri ötett ne okozzák [Vécke U; Told. 37].

2. előidéz, maga után von; a cauza/pricinui; hervorrufen, nach sich ziehen. *1745:* Sokkal aláb szállittatott azon Bethlen Adam ur malma, melynek aláb szallittása nagyon okozza ezen malom kerekeknek holt vizben valo allását [Backamadaras MT; CsS]. *1749:* kost nem lete ... okozta ... öt ökrökn(e)k el dögleset [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1752/1785:* de hogy az Kegyelmed meg átolkodott és Vér Attyafiainakis részeket továbrais usurpálni kiváno szándéka valami kedvetlen consequentiat ne szüllyön, az Exponenseknekis tőbb kárt és költséget ne okozzon, tessék Kegyelmednek atyafiságosabban gondolkodni [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 266]. *1765:* Vallyon azon seb curáltatotté illendőképpen, vagy magára hagyotván a seb az gondviseletlenségből következett el mérgesedése okozta a' halált? | (A) Sententianak alteraltatása ... törvénytelenséget okazna [Torda; TJkT V. 261, 265]. *1772:* (A malomkerék) nem forgását okazza a meg kivantatott habzonak egészszen ketté törőtt volta, a Gátnak roszszasága [Kük.; JHb LXVII/2. 361]. *1795:* a közelebb múlt szörnyű vastag Jegek Nagy erővel valo szakadások alkalmatosságokkal ... eő Nsgoknak, s Embereiknek, ugy Másoknakis ezenn Ádámosi, s Dombai mind két Határakonn a ki tojult Vizek sok felé ágazott árjaival sok károkat okoztanak [Ádámos KK; JHb XIX/48]. *1809:* némely heljeken a Jégis okozta a terméketlenséget [Tarcsafva U; UszLt ComGub. 1614]. *1850:* Egésségünk türhető, én kissé marodi vagyok, fáj a derekam, meghűlt é, vagy a' sok ülés okozza, nem tudom [Kv; Pk 7]. *1864:* Csinod pataka ... el nevezését valo színűleg onnan nyerte mivel essőző esetén ... gyakran Sebes folyamu Csintalansága nem reméllet károkat okoz [Szárhegy Cs; GyHn 53].

3. csinál, tesz; a face; machen, tun. *1765:* az I bűjes bajos boszorkanyi varaslásokot vitt véghez sokaknak ... veszedelmes nyavalyákot, tsonkaságokat okozatt [Torda; TJkT V. 284–5]. *1775:* Most ismét a' mint vészszűk eszünkben azon Verő iránt háborgatni akar münköt Kováts Márton eo kegyelme, 's nékünk is magával együtt költséget, fáradságot, hurtzoltatást okozni [Torockó; Bosla]. *1789:* G. Kemény

Farkas Vr eo Exellentiaja és Groff Teleki Lajosné eo Nga három kis asszonyokkal itt hálának vissza menet elég bajt okoztak mert sokad magokkal lévén nehezen férték, az ődő hideg volt, fánk pedig kevés volt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1826 k.:* azon meg lábolhatatlan károkat, a mellyeket esztendőnként, mind Nagyságodnak, mind a Falu közönségének okozond a meg szoritott Kelementelkiek pataka, ő kegyelmek fizessék meg esztendönként [Gyalakuta MT; GyL]. *1830:* A Telket a melly állapotban által vészi ... ki költözésekor abban az állapotban remittallya, hami kárt azokba maga, vagy cselédjei okoznának, azt köz betsek mellett refundalni köteles lészen [Kv; Somb. II]. *1852:* Luka Színyíonné ... sok károkat okozott, azért bériből akkor el huztunk, mint kár tévötöl [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.].

4. kelt, támaszt; a produce; hervorrufen, erregen. *1801 k.:* p(ro)testáltatnak az Exponensek hogy az Vr ellenek költséget ne okozzan [DobLev. II/310]. *1823–1830:* A kasseli maskara öltözetben pedig a személyt meg lehet esmerni. Brillén kivül pedig szoktak még felvenni dominót vagy venetianert, mely fekete selyemből készült palást forma ... ha a bálba mennek s táncolni akarnak, akkor mind a brillét, mint a venetianert leteszik, mert a brillé igen is izzadást okozna a szem körül [FogE 248]. *1831:* három Esztendeig rabaskadtam a Szamosujvári Várba ... s azt tulajdonithatom ... Dgyisán Gyurinak, aki több Cselédekkel az Ország uttyába verekedést okozvan ... Engemetis béhuztak a bajba [Dés; DLt 332. 21]. *1835:* (A) huzalkodással nagy lármát okoztak [Szucság K; KLev.].

5. (érzelmet/indulatot) kivált/fakaszt vkiből/szerez vkinek; a produce/face; (Gefühl/Aufregung) auslösen/verschaffen. *1776:* én általom izente ... M. Groffné Aszszonyom, hogy mondanám meg à M. B. Henter Antal Urffi ő Nga Cselégyinek, mennyenek el, és ennyi Szivbéli haborusságot ő Ngok(na)k itten létekkel, ne okoznának [Kóród KK; GyL] | Azért is szántam, hogy hol és miképpen történt halálozása nyavalyásnak". Elég siratói voltak s nagy rémülést okozott sokakban [RettE 370. — "Egy fiatal nőnek]. *1780:* Hogy fel adattattam, nem tsudálom; mert affélében mar sokat tapasztaltam ... Azt tsudálom, hogy egy feladás bölts emberek előtt annyi erejü, hogy indulatot okoz [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.]. *1805:* Sajnállam hogy minden tzélom s akaratam ellen is nyughatatlanságat látztzatik okoznam Ngodnak, azoknak a perditus szászoknak fortélyoskodási miatt [KCsl 15]. *1826:* Ha a kalandosbéliek közül valamelyik a' temetésközben a keserves háznál az uton, vagy a temetőben lármát, vagy veszekedést szerezne 's botránkozást okozna ... büntetődjék 1 frttal [Kv; EM XI, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art. XXVIII]. *1853:* Leveledet ... kezemhez kapva még fel bontása előt minö meg ütközést és sziv bé kötödést okoza azt ki nem irhatom, mert elöre gyanitam hogy néhai Jo Bátyám halalát adja tudtomra [Uzon Hsz; Kp V Kispál György Kispál Lajoshoz]. *1870 k./1914:* A szózatot legelőször 1846-ban Molnár János kitünő fuvolista jurátus ... tanitotta be 4 szólamra a poetikának s a vizsgán nagy meglepetést okozott az elöljáróságnak [MvÉrt. 16].

6. okul felhoz; a pune pricină, als Ursache vorbringen. *1671:* Édes Bátyám uram, bizony dolog az ... sok bosszúságunk ... s busulásunk volt ezekre az emberekre, mivel mind Boér Sigmundot, mind Enyedit, mind Gyulait mind szép szóval, mind fenyegetéssel kérte s parancsolta uram ő kegyelme, de soha nem akarának menni, holmi hitván, alávaló dolgot okozván [TML V, 487 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1679:* Bohamék ide elérkezének ... mondván azt, Betlen Gergely uram oda be vagyon, mentik is magokat, okozván azt, nem lévén quartélyok az hadaknak, attúl is kételeníttetik elmenni és hogy ők a végre mentek volna utánok, hogy visszahozzák őket [TML VIII, 419 Naláczi István ua-hoz]. *1729:* ā Nsinki chyrurgus csak à vért okozza hogj nincs jo circulatioja, hane(m) kicsinj vért akarna bocsátanni [KJ. Rétyi Péter lev. Almakerékről (NK)]. *1765:* én égy Hazánkba 's Nemes Városunkba lévö Religio ellen sem szollottam, hanem külenesen tsak némely személlyek ellen a' kik engemet részeg koromban hurcoltak es Vertek s káromoltak ... ekkor pedig okozták a' mit mondottam azok a' kik engemet vertek és hurtzoltak [Torda; TJkT V. 264].

okozandó előidézendő, szerzendő, teendő; care va fi produs/făcut; zu verrichtend/schaffend/tuend. *1780:* az ... okozando mindennémü károk(na)k meg-teritesere, kötelezem minden magamat illető fekvő és fel-kelhető ... Ioszágaimat [Kv; MbK X. 58]. *1807/1808:* meg kévánnya a Praetendens Rész, hogy ezután okozando költsége Farattsága meg fordittassek [Asz; Borb. II]. *1810:* (A zálogösszeg le nem tétele esetén) protestalván az Exponens Ur minden kegyelmed által okozando költségeitől fáradságátol és maga tulajdon pénzinek nem használhatásától, mind azt a' mit'a Törvény és igazság szokott magával hozni Klmed ellen el követni és követtetni el nem fogja mulatni [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

okozás 1. okolás, hibáztatás; învinuire; Zuschreibung, Beanstandung. *1678:* Itt is több okokat elhagyván, kell térnem méltatlan személyemre. Sokan az hazafiak közül honnan s micsoda okoktúl indittatván, magok tudják, mert bizony lelkem ismereti nem vádol, minemü veszedelmemre készitett szándékkal és igyekezettel legyenek, azt bizonyos jelekbúl kitanultam és hogy azt ... hogy elkövetik, abban is bizonyos vagyok. Hogy azért az engem okozásnak sziné alat senki az újabb strepitusok csinálására alkalmatosságot ne vehessen [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez].

2. csinálás, előidézés, tétel; producere; hervorrufen, Tun. *1765:* Imre György az Murvai fején esett Seb okozasa alólis meg nem menekedik [Torda; TJkT V. 260]. *1795:* az Nagyságtok Gáttya a felettébb valo fel emelés miatt állandó sem lévén, hanem a sok károk okozások mellett ... a szórnyü ostromló vastag Jég Menések belé útkezési 's viz arja ujulásai miatt ... az irt Dombai határon ... lévő földjeit ... el szaggatván elis mosta hordotta [Ádámos KK; JHb XIX/48].

okozhat 1. okolhat, hibáztathat; a putea învinui; jm etw. zur Schuld legen können. *1662:* nem lévén már tovább ... holott és mint élhessünk, már minden értékünkből kifogyván, ha lelkünk fájdalmával ellenkező dolgokra kell lépnünk, senki méltán bennünket nem okozhat [TML II, 316 Teleki Mihály Wesselényi Ferencz nádorhoz]. *1678:* Én az mit elkövethetek, el nem mulatom ... Ha mi akadály következhetik, méltán jó lélekkel senki engem nem okozhat [TML VIII, 226 ua. a fej-hez]. *1710:* Senki Béldi Pált nem okozhatná jó lélekkel, ha annyi szenvedési s méltatlan vexátiói után, melyeket Erdélyben szenvedett Teleki Mihály miatt a fejedelemtől ... idegen pogány országra exulálván ... a fejedelemségen kapdosott volna [CsH 146].

2. előidézhet, maga után vonhat; a putea cauza/pricinui; hervorrufen können. *1772:* A' kérdésben forgo hegjnek

oly nevezetes suvadozását és omlását nem tapasztaltuk, a' mely a' Kükőllő fenekének fel telését, s következendőképpen a' Viznek fel dugulását okozhatta volna [Ádámos KK; JHb LXVII. 294]. *1819:* azt nem határozhatom mégis meg, hogy egyenesen ezen iszakossága halált okozhatott é néki [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1842:* mond meg mi okozhatta ezen gyermeknek idő nap előtti el szűlését? [Dés; DLt 85. 9 vk]. *1852:* a munkát márol holnapra marasztani nagy kárt okozandhat [Kadács U; Pf Pálffi Dávid Pálffi Lajoshoz]. *1855:* Bartok Ur arra határozta magát hogy már aratás utánig nem fog a Gát tsináláshoz miuel ott a Gabonákba sok kárt okozhat masok(na)k [Nagylak AF; DobLev. V/1386].

3. kiválthat, szerezhet; a putea să producă; auslösen/verschaffen können. *1764:* Kováts nevű Praefectussa ... hazug informatiojára ... hozzám inditott Levelét Bátyám Uram(na)k vettem okozhatott volna haborodast olly sok szolgalatommal reciprocatio nélkül obligált Atyafiutol illy motskos levél vétele ha* [Középlak K; BfR. — *Köv. az enyhítő körülmény kifejtése].

4. okul felhozhat; a putea pune pricină; als Ursache vorbringen/anführen können. *1672:* mikor az Ur Mikola Sigmond Ura(m) malma még keszen ne(m) uala ... nagy aruiz jeőue, s az Ur ... Biraja engemet, s Nemes Gergelyt ki uvn hogj megh nezneök az Kvkeolleonek arradasat hogj meddig uetett uolna ki, hogy jeóuendeöbenis az Ur eó kigjelme Malmat ha el keszvlneis senki ne okozhatna hogj annak az Malomnak miatta, ualaki kart uallana [Ádámos KK; JHbK XXI/16].

5. oka lehet vminek; a putea fi cauza unui lucru; Ursache einer Sache sein können. *1770:* Az Adámasi Silip alatt valo porondat mind a Királyfalvi Malom okozhatta [Dombó KK; JHb LXVII/136].

okozható 1. (esetleg) okozó, szerző; care s-ar putea produce (eventual); (möglichenfalls) verursachend. *1784:* Tessék azért Nagyságtoknak azon praetensio iránt a' Méltoságos Cavens Méltoságos Maradekihoz nem ragoszkadni, és mason az iránt kereskedni, s az Exponens árva Haereseket nem fárosztani, azonban minden okozhato méltatlan költségekrol, és perbéli fárosztásokrol protestáltatnak [JHb LXVI/38]. *1856:* Molduvai János* ... csak olly moddal athatom ki ... hogy ha az egész pénzt, az egesz földért egyszerre teszik le ... s az egész Földen fekvö adotol is mentesitenek — protestálván az okozo vagy okozhato méltatlan költség és fárattságrol [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — *Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve].

2. (esetleg) keltő, támasztó; care poate să stîrnească (eventual); (möglichenfalls) erregend, hervorbringend. *1813:* az azon házban valo szállásozása iránt Méltoságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozhato ellenkezés ne származzék, tehát eléttünk kéz fogás mellett a következendőkben egyeztenek [Mv; Berz. 21].

okozhatott (esetleg) okozott; care a fost cauzat (eventual); (möglichenfalls) verursacht. *1799:* A Vetzelei közönség ellen, a Dévai Uradalom Kortsomárlásbeli — Iússában eshetett avatkozása, s ezzel az Uradalom(na)k okozhatott sérelme aránt bé jelentett panaszokra nézve ... bizonyossá válik, hogy az emlitett Vetzelei Közönség még á Szélybeli Katonaság fel-állása elöttis, á Kortsomárlás Jussával békességesen élt [Ks 101 a gub. Kv-ról].

okozó I. *mn* **1.** előidéző, szerző; care produce/cauzează; verursachend. *1765:* kárt okozó Executiokkalis hajtatta fel a mü Falunkbol eö kegyelme a Contributiot [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 254]. *1768:* Determináltatott ezért hogy mind az két ... Groff Ur egyenlö erövel a Götzi Hidtol fogva egeszszen le a' Malomig a' Viz folyamattyát vegyék jo Arokb(an) és egyenlö erövel procurállyák ... tollaltattván e szerint á keresztül kötött és kárt okozo Gátlás [Cege SzD; WassLt]. *1830:* (A) betsűsok által kűlömb féle, és a' perlekedő Feleknek kárt okozó rendetlenségek csusztattak bé [Borb. II a gub. Kv-ról]. *1840:* méltoztatik ... költségeimet fáradságaimat az azokat okozo Katona György Urammal nékem megfordittatni [Dés; DLt 704].

2. keltő, támasztó; care stîrneşte; erregend. *1662:* Az havasalföldi pártütésnek okozó indulati, Bihar vármegyei főispányság helybeállíttatik [SKr 332 Tartalomjelző fejezetcimből].

II. *fn* **1.** vmit előidéző személy; persoană care provoacă ceva; verursachende Person. *1765:* (Földvári Ferencné) ma is él s 29 esztendőtől fogva megbolondult és minden emberi értelemtől megfosztatott. Úgy mondják, hogy az ura nagy okozója lett volna ezen causának, mivel túlnézett rajta [RettE 181]. *1809:* a ki okozoja a Katonaság ide lött szállittatásának, itten mulatásának, a lévén okozoja itt veszteglése iknekis [Szu; UszLt ComGub. 1616]. *1847:* Kik voltak név szerént ... azon lakosok, kik okozói s eszközlői voltak annak, hogy az elfogattatás iránti rendelkezéseknek sikere ne légyen? [VKp 209].

2. vmit előidéző dolog; lucru care provoacă ceva; etw. verursachende Sache. *1787:* A Torotzkai Verős Kovatsi Communitas ... szoross visgálasra vévén maga el nyomorodott sorsa(na)k okait ... midön tsalhatatlan jelekböl altal latta volna hogy a rendetlenség ennek nagyon okozoja ... gondolkozott mind maga mind a több Contribuensek fel segettetesekre egy közönséges Vas valto házat fel allitani [Torockó; TLev. 9/25].

okozódik okoztatik; a fi produs/făcut; verursacht werden. *1787:* a' Tilalmas oly kemény büntetés alatt meg tartassék, hogy ha leg kissebb szántszándékos kára valakinek okozodik ... a' károsnak okozott kárát egyenesen a' Birák fizetik meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

okozott 1. előidézett, szerzett, tett; (care a fost) produs, pricinuit, cauzat; verursacht, gemacht. *1778:* Az egésség dólga ⟨le⟩lki esméretbe járó dolog. Mert magok g(on)datlan és vakmerő életével okozott halál nem külömb gyilkosság, mint ha késsel vagy fegyverrel ölné meg az egyébként okossággal felruháztatott ember önnön magát [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1792:* (Az adósság) restitutioja okazatt költsege Fáradsága Usus Fructussával edgyütt meg itéltetett [Msz; MbK XII. 87]. *1801:* Sándor Jantsi nevezetű azon vjparaszt Colonussát ... nem is esmértem olly modon mind addig, mig ... eö Nagysága Erdeiben tüz gerjesztesével okozott kartetelért el nem fogattatott [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1819:* a' kérdésben forgo kutya az Marhákra tanult volt ... minthogy azon kártékony kutyát magánál meg szenvedte szenvedgye azon kutya által okozott kárát [H; JF 36 Prot. 10]. *1820:* az Élőfaknak meg hagyni kelletett Cserefa fiataloknak kivágások miatt ... okozott erdőbeli Károkat betsültetnem meg [Szászerked K; LLt 67/1846].

2. okozta, előidézte; (care a fost) cauzat; verursacht. *1789:* (A kanca) a' szára közepin a' nyúg okozott kis gótsősségről esméretes [Dés; DLt].

3. keltett, támasztott; care a fost stîrnit; verursacht, hervorgebracht. *1764:* Az ö kmek[a] között rosszalkodást okozott suspicioban levö legenyt házokhoz ne jártassák [Kv; SRE 209. — [a]A házastársak]. *1801:* Proponáltatott a Curator ur által mostani fungens Pap T. Vas Daniel Uram az Ecclesia előtt sok versen unalmat okozott cselekedeti melyek miat anyira jött dolga hogy ... az E(cc)l(esi)a bizonyos ... okokra nézve többé nem kivánnya meg tartani [M.köblös SzD; RLt]. *1841:* fájdalom, egynémely előre nem néző vagy látó tisztnek felölök tett bal tiszti tudósítása, s azáltal okozott zenebonában talán csak ... kedve teltét keresése által mennyi szegény hív jobbágy sanyargattatása ... következett [VKp 61–2].

okozta vki által okozott; (care a fost) cauzat/pricinuit de cineva; von jm verursacht. *1836:* meg kivánnya az meg vexált Alperes Özvegy ... Hogy ... az fel peresek keresetek aloll ... az okozta költség és fáradságnak meg fizetése mellett fel oldoztassék [Ne; DobLev. V/1213. 4b]. *1837:* azon szerentsétlen tűzi veszéllyek kárát mellyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a Zállagba vevö Ur tartozik viselni, ki vévén a fatalis Casusokat um. a menkö vagy rossz emberek gyutogatásábol eredett gyuladásokott, és ezek okozta károsodásokat, vagy rend kivülli ár víz által eredhetö hijányokot [Dés; BetLt 5].

okoztat 1. keltet, támasztat; a face să fie stîrnit; verursachen/hervorbringen lassen. *1801:* Varga Samuel ... a' Czéhnok idö töltést, ellenkezést, és viszontogságokat okoztatt még mások által is [Kv; ACLev.].

2. kényszerít, serkent; a obliga/sili; zwingen, aneifern. *1663:* az el kerülhététlen szükség ... okoztat bénnünket Generalis Insurrectiora kénszeriteni kegltеket [UszLt IX. 75/58 fej.].

okoztatás 1. (vkit ért) hibáztatás, vád; învinuire; Bemängelung, Anschuldigung. *1666:* Kgd irasának eleget akarvan tennem, értem Ur(am) hogj az Brassai Urameknak valo választ adast akarna Kgd érteni, mit resolvalt legjen Urunk Eo Naga Kgd okoztatasara [Fog.; BLt 9 Inczedi Peter lev.].

2. keltés, támasztás; stîrnire; Hervorbringen/rufen. *1763:* Hogj el szaladott az gyuladáskor Iosi, ezértis simpliciter vétkesnek nem lehet mondani, s az tüznek általa lett okoztatását concludálni [Torda; TJkT V. 159].

okoztathatik 1. hibásnak/vétkesnek tartathatik, vádoltathatik; a putea fi învinuit; verschuldet/angeklagt werden können. *1662:* ha mi kár, és egiéb galiba esik mi semmivel mélta(n) nem okoztathatunk [UszLt IX. 75/40 fej.]. *1793:* Az Pallér ... Nem okoztathatik Ebben az Romlasnak és Hasadasoknak Miana [Kv; Pk 2].

2. oknak/magyarázatnak tekintethetik; a putea fi considerat drept cauză; als Ursache angesehen werden können. *1771:* Tudgjaé a Tanu ... hogj ... azon el dóglót Bivalon mind betegségiben mind meg Nyuzásakor, mitsoda jelek láttattak hogy azokkal a' verés által lett el károsodását lehetne itélni, Nevezetesen hogj vért vizellet, es s(it) resp(ectu) midön ganéllott mint az háj ollyan menté el tölle ? mely az kenegetés által meg melegedvén és az hájja meg olvadván okoztathatott volna [Msz; BetLt 7 vk].

okoztatik 1. hibásnak/vétkesnek tartatik, vádoltatik; a fi învinuit; für schuldig erklärt/angeklagt werden. *1666:* Azért ha Kegyelmetek tetszése az, hogy az törököket levágassuk, ím parancsolunk mingyárt az végekben levö praesidiumnak, valahol kaphatják, csak vágják le öket, ne okoztassunk ezzel is [TML III, 557 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1681:* Brettyén ... jövének illyen Quaerelákis be à Connumerator ... elejb(en); panaszolkodván a szegeny jobbágyok à végre, hogi ... karosittatasak meg orvosoltatnek; mind azon által ennek ... megh orvoslasara sem ideje, sem ereje nem lévén a Connumeratornak ... à mellyekre ereje nem volna, Relatoriab(an) vetetvén közlené à földes Vrral; hogi eò jeòvendób(en) negligentiaval ne okoztatnek [VhU 118]. *1698:* a' Malom Hazat meg nem epitik es ha a' Malomhaz Segre üll; en se most se ennek utanna ne okoztassam [Dés; Jk]. *1705:* Békési János Kováts Vr(am) Felesége Gulácsi Kata ... senkinek is bestelenül veszekedésre okot nem ád; sőt ha mások arra ingerelnék is azokat is bestelenséggel nem illeti, hanem elsöben a város Hadnagyá(na)k és a Nemes Tanács(na)k panaszképpen meg jelenti hogy senkitölis ne okoztassek [Dés; Jk]. *1718:* Horánczki Gyurka el hagjvan ... az Urát ... már égynéhány hetigh elabalt, azert a' btes Ceh mostan hadgya arra, hogy többé ezen ifiu ne excipialhasson, es mys Cehül ne okoztassunk, ha el vetemedik ... az hová tettzik neki, oda adgya a' B: Céh [Kv; ACJk 106]. *1745:* okoztatnak a tisztek, hogy plájássai által elegendőképpen nem vigyáztatnának [Nsz; SzO VII, 436].

2. előidéztetik; a fi produs; hervorgerufen werden. *1795:* (Az erdő) pusztulása leg inkább okoztatik az Emberek által [Vécke U; BálLt 1]. *1864:* Omláka félig bokros, félig szántó s kászálokbol áll — nevét hihetöleg azon omladékosságtól kapta — mely némely részében a víz által okoztatott [Bereck Hsz; Pesty,MgHnt 41. 460a].

3. szereztetik; a fi făcut/pricinuit; bereitet werden. *1767:* a Falu közönséges innya valo kuttyánis egész télen altal ... Groff Toldalagi Pal Vr ö Nsga itattotta marháit, mely mián a vize roszszabba változvan a kut hibázott, romlott; és azzalis az egész Falunak szenvedhetetlen boszszuság okoztatott | a mely házat epittetett, annak egy ágossát kitetette, mely miatt az uttza szorult, és a szegeleten lévén a sikatorban járo szekerek(ne)k azon ház által nagy alkalmatlanság okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29].

4. tétetik; a fi cauzat/produs; gemacht werden. *1781:* az erdőkben épitett kalyibák ... nemkülönben az ilyen kunyhókra menö és más olyan utak miatt is, melyek szem előtt nincsenek, nem kevés kár okoztatik [ErdO II, 457 II. József erdőrendtartásából]. *1786:* a' Sérelmesek ... felsöbb Instantiákra menvén Kegyelmetek ellen panaszolni, Sőt ha mi költség és kár a' Communitasnak fogna okoztatni Kégyelmeteken keresni el nem mulattyák [Torockó; TLev. 9/23]. *1795:* ha a kegyelmed Tégla vetése miatt, ottan a mart el romlik ... a Hidnak Szükséges képpen veszedelmezni kelletik, sőt tsak az elsö egy középszerü áradás általis, a Hidot a viz meg kerüli, és igy ö Natságanak meg betsülhetetlen kár okaztatik [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1803:* rojtos végű ... Toth abrosz, melyen a' rosda által három jukakis okoztattak [Harangláb KK; Palotay 21]. *1839:* ezen foglalás és fosztás által mintegy mennyi kára ... okoztatott az exponensnek esztendőnként? [Fejér m.; DobLev. V/1223. 2a vk].

okoztatott 1. okozott, előidézett; (care a fost) produs/cauzat; verursacht. *1791:* azonn terhes Summa pénz még mais a költsönözönek a sok szüségektól s rend kivül esett te-

reh viselésektől okoztatott Hellység tehetetlensége miánn meg nem fizettetvén ... kéntelenittetnek az fenn irt falusi Lakosak ... ezenn ... Falusi Just avagy Joszágot ... el adni [Ádámos KK; JHb XIX/32]. *1807:* A Székely Udvarhelyi két fél Communitas ellen, a Tordaiak(na)k el alkudt szalonnáimnak meg tartoztatásokért és abbol kifolyó káraimért mozditott peremben ... abbol ki folyo, vagy az által okoztatott Káraimnak, Költségeim, és Fáratságaimnak ... meg fizetéseket meg itélni ... méltoztattak Excellentiátok [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1814:* En pedig már többé általa[a] okoztatott káromat és apro gyermekeim között folytatott rosz példaadását ... nem szenvedhetvén, tovább a házomb(an) meg nem engedem lakását [M.gyerőmonostor K; GyL. — [a]A testvére által].

2. keltett, támasztott; produs, cauzat; erregt. *1806:* Fellegszakadásokbol, erőss záporokbol hertelen okoztatott árradásokba ne hajtsa, 's botsássa, a' mellyekb(en) elveszvén a' Sertés, ugyan a' Pásztor kára lész(en) [F.rákos U; Falujk 17a Sebe János pap-not. kezével].

okoztattatik 1. okoltatik, hibásnak tartatik; a fi invinuit; beschuldigt werden. *1833:* kéntelenittetik ittenn ... fel hold szánto földjét el Zállagositani — amelj földnek meg vételével az irt Atyafiakat kénálnám meg, s adnám értésekre, hogy ha mostann meg nem Vásárolják, kéntelenn lészen idegennekis el adni, és akkor az Venditor ne okoztattassek [Sinfva TA; Borb. I Fogarasi Huszti István falu hites jegyzője kezével].

2. okoztatik, tétetik; a fi produs/făcut; verursacht werden. *1841:* a' Szamos vize follyama mellett ... az irt nagy anya gáton a' fák leszállittásaikor Bakkok, 's tzövekelések altal fel állittatni szokott Sorompok által a' Gátbanis nagy romlások okoztattatván, az ebbéli károsittattásokot nagytságtok magok ... fordittsák meg [Kv; KmULev. 2].

okszerű célszerű; raţional, util; zweckmäßig. *1843:* Jeles nevü kanczát okszerűnek gondolám más családba hágatni, hogy osztán nékünk is sikerülhessen annak idejében az elegyités, tehát őt a Cato családbol Comus nevü — gyönyöru alkotu egygyetlen egy ménnel vegyittetem [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

okta szk-ban; în consctrucţii; in Wortkonstruktion: *maga ~* magától; de la sine, benevol; von sich. *1666:* midön azon nap vjjobban azon eo kegyme hazahoz edgyüt mentünk volna, a' meg emlitet ládát Varadi Szöcz Ianos Uram maga okta minden kenszerites es untatas kivül ki hozatván fel nyittatá, es a' praespecificalt Ecclesianak hagyot penzt fel kerestetven Jstvandi Balint Uram kezeben ada [Kv; KvRLt VII. 6–7 Tolnai István ref. préd. kezével].

oktál ejtel; o optime de kilogram; Achtel. *1637:* Azon beleöl nylik egy boltocsykara egy vas sarkas pantos ayto, benne ... Szin vay octalia nr. 16 ... jros vay octalia nr. 3 Fenyeö magh octalia nr. 2 [Fog.; UF I, 402].

oktalan 1. értelem nélkül való; fără raţiune, lipsit de raţiune; sinnlos. *1636:* Ez volt az Istennek minden, üdövel végben vitetendő munkáinak, öröktől fogván el intéztetett, és tzélul fel tétetett végek, hogy az ő neve ditsőittessek belölök ... Erre mint fő végekre irányoznak és igyekeznek az Istentől beléjek óltatott természet és indulat szerént, minden teremtetett állatok, mind égiek, s — mind földiek, mind érzékenyek, s — mind érzéketlenek, mind okossak, s — mind oktalanok [ÖGr Aj. 5].

Szk: *~ állat. 1644:* aztis lattam hogy elegh niües volt az szegeni Aszony ... vgi iöt ki beleole az niü, mint az oktalan allatbol [Mv; MvLt 291. 421b]. *1697:* a paraznasag sötettsegnek munkája es Törvenyes Felesegevelis szem elől az Ember el rejtezik s nem esmeri oktalan allat modgyara [Dés; Jk 252a]. *1776:* a' két Czinterem ajtoban egy egy tanulo allyon minden Isteni szolgálat alatt, a' kik oda Semmi oktalan állatot bé ne botsássanak [Torockó; TLev. 16/1] ✱ *~ barom. 1636:* akar mi dolog tételbéli munkának fáradságát-is meg-enyhiti ... az ... musikai zengedezés ... Hogy ne emlitsek némelly oktalan barmokot, az mellyek-is természetek szerént tsengetyűknek zengésekben, és trombitáknak harsogásokban tsuda melly igen gyönyörködnek [ÖGr Aj. 7–8].

2. ostoba; stupid, prostesc; blöd. *1808:* (A jb-ok) olly okoson tudják ezen állapottyokhoz magokat szabni, indulattyokat mérsékelni, dólgaikat tsendesen igazitani, Földes Uraik, Vármegye Tisztyeik, Tisztartojok előtt meg hunyászkodni, azok(na)k leg oktalanabb szavaikat, tselekedeteiket is, szemben helybe hagyni 's tsudálni, ha szintén magokban nevetik is, hogy ezek által mindeneknek kedveket meg nyerik [Kemény,CollMss. Tom. XXX Varia XII].

oktalanul értelmetlenül, ostobán; fără rost; unvernünftig. *1768:* Inferaltatván az-is hitelesen, hogy Cántor vraimék-is illetlenül bántanak gyakran Tanitványaikkal, mint t.i. oktalanul és tisztességes emberek gyermekeit illetlenül disciplinázták [Kv; SRE 226].

oktat 1. (jóra) int; a sfătui (de bine), a povăţui; (zum Guten) mahnen. *1572:* Sophia Kadar Markosne azt vallya ... latta hogi valaztig Jartak hozza az Iffyw vraim Mwlattak vele, Zolytis hegedws Janosnak hogy Ne Engedne az feleseget Annyera Zabadon az vraim keozybe. Azt Monta hogy En Nem twdok myt tenny az Esse kwrwanak, valaztig oktatom de ne(m) tehetek Iot benne [Kv; TJk III/3. 33]. *1607:* Olvasák meg az Bocskai István testamentumát az koporsó mellett, az nagy templomban ... kérvén mind kicsinytől fogva nagyig bocsánatot, ha mit vétett ellenek, és oktatván az egész országot, mint szeressék egymást [Kv; KvE 137 SB]. *1623:* Az jo zamtartora nem keueseb zwksege vagion mint az kenyerre ... Annak okaert mingiart egy igen jo rationistatt keressen olliat az ky igen teökelletes es igaz okos tudos legyen az eö tisztiben es aztis oktassa tanyczia zoktassa maga mellet az gonduiselesre mayorkodasra teöruenynek discussoyara [BGU 118]. *1657:* kéredzém az fejedelemtől, s igen örömest bocsáta, mert gyönyörködött igen abban, az mely hazafiában jó indulatot látott; bezzeg valóban apjok is volt, nem különben tanitván, oktatván szegény bennünket, mint jó atyjafiait [KemÖn. 53].

2. óva int, figyelmeztet; a avertiza; warnen, aufmerksam machen. *1745:* „az[a] bizony nem más, mint Szabó Ferenczné Vizi Borbára volt, neki van olyan practicája", és oktattak a jámborok, hogy ahhoz a házhoz ne vétsek, mert megbánom [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161. — [a]A boszorkány].

3. biztat, késztet; a îndemna; anregen/eifern. *1598:* Zaz Gergeline Catalin azzony ... vallya ... hogy penigh Simandy Janos oktatta es nogatta volna s tanitotta volna az Georgyfalwy embert [Kv; TJk V/1. 262]. *1766:* Petrucz János most cir(citer) két esztendeje Udvari Biroságot viselvén Ribicsorai Glis Thodor nevezetű Jobbágyát Aszszonyunk Eö Excel-

lentiájának katonának el fogatta volt, de szabadságát meg igyirte, ha Petrucz Györgyre hamis kalácsot vészen, és minden névvel nevezendö czégéres vétkeket reája fog ... Mely reája fogot vétkeiért midön Petrucz György keservesen tömleczeztetnék, meg Sajnállotta Glis Thodor ártatlan szenvedésit, és meg vallotta az egész falu hallatára, hogy eötöt Petrucz János ingerlette, oktatta, és tanitotta a hamis kalácsnak fel vételire [Grohot H; Ks 40/9 Román Juon (40) jb vall.].

4. tanít, okít; a învăţa; lehren. *1623:* Ha ... Nyaualiak myatth tiztinek megh nem felelhett ... Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embertt keressen maga melle kit Vice Uduarbironak substitualion ... tanicza oktassa [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1710 k.:* Becsültetnek az atyák, anyák gyermekektöl azért, hogy azokat e világra hozzák, oktatják, nevelik, oltalmazzák, táplálják, és erre a világi, sőt sokan, ha lehet, a következendő örök életre is alkalmatossá tészik [BÖn. 415]. *1780 k.:* Mi, im ezek: Nemes Céhünknek választatott látómesterei esküszünk az élő Istenre ... hogy ezen hivatalunkat illetö tisztünkben ... igazán eljárunk ... inasokat, legényeket tisztünk szerént oktatunk munkájokról, fogyatkozásokról gyakorta megintünk [Dés; DFaz. 30].

oktatás 1. (jóra) intés; sfătuire, povăţuire; (zu Gutem) Mahnen. *1628:* az én szerel(me)s Uramot kerem az en hozza(m) valo igaz szeretetinek megh mutatasaert az en fiamhoz Allia Samuelhez[a] az en holto(m) uta(n) mutassa minden igaz io akarattiat, Tanittasat, oktatasat [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánffi Mária végr. — [a]Mostohafiú az első házasságból]. *1710 k.:* Látjuk, a vizek folyását emberi erő soha vissza nem fordítja, így a természeti hajlandóságot is; noha ugyan a nevelés, oktatás és a tanítás és szoktatás sokat igazít rajta [BÖn. 500].

2. okítás, tanítás; învăţare; Lehre. *1796:* (A) Grlis Synodus két végezése Isö különös kötelesség lévén a' Sz. György naptol fogva, Sz. Mihály napig a' vasár nap reggeli Cultus után a' Legények Estvéli Cultus után pedig a' Leányok oktatása [HbEk]. *1859:* Jámbor tanitványunkat, munka adással, és oktatassal, s pártolással ... ellátni ... kötelességünknek tartjuk [Szúv; KovCLev.].

3. utasítás; îndrumare; Anweisung. *1788:* E Nemes Vármegye Fö Közép és Also rendbéli minden Caracterü Tiszt Urainak és Tisztviselöinek illendö betsületeket tartozo kötelességem szerint kész engedelmességgel mindenekben meg adom, s parantsolattyokat, Tanitásokat, Oktatásokat tellyes igyekezettel fel venni ... Magistratusomhoz illendö engedelmességgel, szelidséggel leszek [BLev.]. *1790:* Jelentyük alázatoson Nságod(na)k és Kegyelmetek(ne)k hogy mái napon Melts Miksa Gábor, János és Istvan Vrfiak adának kezünkben egy irott Instructiot, vagy Oktatást hogy annak tartása szer(ént) Mlgs L: Baro Nagy Váradi Intzédi Gergelly Vrat ... tennök bizonyossá, és kinálnók meg az Oktatásban irt Háznak el adása, és magokhoz valtása aránt ... a fejebb irt oktatást Ő Nsága elött ... el olvastuk [Ne; Incz. XI. 19b]. *1847:* Eleget veszödött vele a tanú Pojénba, hogy ne elegyedjék se a szolgálattétel dolgába, annyival kevésbé a tiszt urakot ne piszkolja, mivel nem fog jól járni, de mind ok nélkül, mivel nem hajtott tanácsára, s ha nem tetszett megfogadni oktatásait, úgy is nyeré megérdemlett berét [VKp 188].

4. felvilágosítás; lămurire; Aufklärung. *1778:* Ezek a' Rendelések minden némü forro nyavallyákban, veres és hollyagos himlözésekben, tüzes orbánczokban közönségesen hasznosok, és a' megtartásra igen szükségesek. Mellyre nézve commendáltatik, hogy ... gyakran olvassák fel, hogy a' mikor efféle nyavallyák adgyák elé magokat, addigis, a' mig ezekröl, s' több effélékröl bövebb oktatást vehetnének, tudhassák a' Betegeket mint eddig szoktak volt, nagyobb haszonnal segiteni [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

5. biztatás, késztetés; îndemnare; Anregung. *1847:* egy versen Varga Katalin az úgynevezett cserbui templom elött a templomból kijövö embereknek oly oktatást adott, hogy ezentúl akárhonnan nékiek tetszeni fog és amennyire szükségek van, fát vágni és hordani az erdöktöl szabadságokban áll [VKp 182].

6. tanulság; învăţătură; Lehre. *1736:* Gondolod talám, ez az utolsó két-három historiácska nevetésre való; de bizony nem nevetésre, hanem nagy oktatásodra vagyon, kedves olvasóm [MetTr 420–1].

oktató I. *mn* intő, óvó; sfătuitor, ocrotitor; mahnend, warnend. *1796:* hathatós Ajánló Bizonyság Leveleit küldvén ezen Ns Uradalom(na)k Tisztsége ... Bulzest Dsurds Gavrillának ... ott hellyben bé iktatandó popizáltatása érránt, melly ezen Ajánlo Levelit mélto tekintetbe vévén ... Néhai Püspök Ur, az ki nevezett popizálandó Személlyt Szebenben maga oktató Szárnyai alá oly véggel, hogy azon belsö Szolgálatra fel szenteltessék, be is fogadta vala [H; Ks 75. VII. 245].

Szk: ~ *példa. 1766:* én hogy meg olvasám a' Transmissiot irtozatos Káromkodásaitól el irtoztam ... az életit vagy fejit meg marasztám; de az Nyelve hegyiböl elitilének annyit mint ez az I, mind magának s mind mások(na)k oktato példájokra [Nyárádsztbenedek MT; Told. 5].

II. *fn* **1.** irányító, tanító; îndrumător, sfătuitor; Lehrer, Lenker. *1710 k.:* Vala ugyan Heidelbergában ekkor egy Joachimus Camerarius nevü vén föember, ki Fridericus V. cseh et Gustavus Adolphus svéciai királyok secretarius és consiliariusok volt, aki nékem igen jóakaró oktatóm volt, az electornak is tanácsosa, és igen tudós, nagy látott, hallott ember lévén, minden ember elött nagy tisztesség és becsületben volt [BÖn. 573].

2. hirdető, terjesztő; propovăduitor, propagator; Verkünder, Verbreiter. *1662:* Kicsoda késztetése, hogy öfelsége, a mi néhai kegyelmes urunk a bécsi békesség szerzésének megtartására ... ne legyen köteles? A pilises papok! Kicsoda vezére és oktatója amaz szörnyü regulának, hogy keresztyén evangélicusoknak (kiket ök csalárdul eretnekeknek nevezznek) a hittel való fogadast nem kell megtartani? A pilises papok! [SKr 105].

oktáva[1] 1. nyolcadnapi törvényszék; judecata din ziua a opta; Gericht am achten Tag. *1590:* Egy Cedolaual egyetembe mellyet Reminisere (!) vasarnap Az octauakort keolteonek ... Attunk ... f. 60 [Kv; Szám. 4/XXI. 1 Kis István sp kezével]. *1657:* Nyugovék azért az ország ab anno 1638. usque 1664. annyában, hogy külsö hadakozások nem lön ellenséggel, de belsöképpen szünetlen oppressio, a fejedelmeknek az országon, széjjeljárások, törvényes székeknek, octaváknak, diaetáknak celebrálása [KemÖn. 188–9].

2. a nyolcadnapi törvényszék megtartását megelőző nyolcnapos időszak; perioadă de opt zile înaintea judecatei din ziua a opta; achttägige Zeitspanne vor der Abhaltung des Gerichtes am achten Tag. *1767:* a mig teldegelik az Octava a Sententiat Mandatumb(a) lehet foglalni [Torda; Ks 66. 45. 17h].

octáva[2] nyolcadnapi ünneplés; serbare ţinută în ziua a opta; Feier am achten Tag. *1697:* Voltunk az comédiáb(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octavájára czináltatot(t). Olaszul volt az actjo, mind ének(k)el mondták. Igen fényes frecventia volt és mil(l)iókba tölt az sok gyémántos öltözet, volt l(e)ghaláb(b) 200 válogat(t) (!) dáma, sok fejedel(me)k, hercegek, grófok etc. [AIN 148].

octaválís 1. nyolcadnapi törvényszék; judecata din ziua a opta; Gericht am achten Tag. *1736:* Vala egy úr, az ki székelyek generálisa vala ... vala penig octaválís akkor Gyulamost Károly-Fejérváratt, az mint azon úr praesidens szerszámos paripán megyen már fel az Táblára, csak elében áll egy kézdi-vásárhelyi varga s elkezdi az praesidensnek: Maga, sógor, vétesse elé kegyelmed az törvényemet[a] [MetTr 416. — [a]Folyt. a bizalmaskodó szöv.].

2. jelzői haszn-ban; atributiv; attributiv gebraucht. **Szk:** ~ *törvény* nyolcadnapi törvényszék; judecata din ziua a opta; Gericht am achten Tag. *1635:* Feiedelmi tiztűnknek ... eleget akaruan tenni; minden rendbeli hűveinknek ... az Octavalis teóruenieket ki szolgaltatni akartuk uolna [WassLt fej.].

octávás nyolcadnapi; din ziua a opta; vom achten Tag. **Szk:** ~ *gyűlés* nyolcadnapi törvényszék. *1642:* Meszaros Istvan vram ... mutata mi nekünk egy Definitiva Sententiat, mely költ Fejervarat ... 1573 Eszten⟨deob⟩en, az Nehai Felseges Bathori Jstvan akkorj Fejedelműnk ideieben leot octavas Gyűlésben [Nagymeregyó K; JHbK XVII/20].

október octombrie; Oktober. *1584:* yrtham Komlodo(n) okthobernek 22 napya(n) [Komlód K; WLt Pethrythjeuyth Kozma lev.]. *1609:* Az Vrunk eo F: zamara ez eztendeobeli vasarlasomnak Summaia, melliet eo .F. az Zent Georgi napi es Octoberben fel uetet Adonkbol defalcaltatta tezen egi Summaba n f. 688/83 [Kv; Szám. 12b/IV. 420]. *1658:* kivantatik az kgltek öszve gyűlesenek October(ne)k ötödik napjan ... Segesvaratt lenni [WassLt fej.]. *1684:* October 18. Virradolog vágta el egy zsibai legény az Borbély Mihály kezét [Torda; SzZs 257]. *1807:* 1802-ben 22-kén Octobernek Dél után mint egy két orakor támadott remittő Földindulás [Cófva Hsz; HSzjP]. *1831:* a Ferentzi Karoly Ur Lovai ... Meleg öszszel u.m. october 6kára viradolag lopattattak el, a' mikor a nagy sár és hideg még bé nem következett [Dés; DLt 332. 19]. *1849:* közönségessen elhatározták: mivel mindenfelé drága a' bor — adjon minden gazda egy véka ro'sot: october 16án vgyan e' tárgyban Ecla gyűlése lévén ... sok alkalmatlan kunyorálásokra el engedtem egy vékából — egy kupát [M.bikal K; RAk 43].

októberi 1. din octombrie; Oktober-. *1702:* A zab és széna qvantumab(an) pedig, vjg értse kegjeltek hogj ez jelen valo Octoberi holnapi subintelligaltatik [UszLt IX. 77/55 gub.].

2. októberben sorra kerülő; care va avea loc în octombrie; im Oktober an die Reihe kommend. *1896:* Téged arra kérlek, menj fel Teleki Samu grófhoz ... megkérheted, álljon mellénk s az októberi felolvasáson vegyen részt | idejekorán tegyük meg az előkészítést az októberi ülésre [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz].

okuláció helyszíni szemle alapján végzett felmérés/becslés; oculaţie, descindere la faţa locului pentru examinarea personală a unui fapt; Okulation, Ermessung auf Grund einer Lokalinspektion. *1721:* Mi alab Subscribalt személyek ... Felsö Sz: Mihalyfalvi Uraimék eo klmek Instantiajokra exmittaltattunk volna, az meg irt Falu és Also Singfalvi öszve folyo s eo klmek közöt Controversiaban forgo határ terminussanak oculálására ... Mely oculatio, es descriptio mi előttünk, és mi altalunk igj menven vegben irtuk és adgjuk műis ezen Relatoriankot futuro pro tes⟨tim⟩onio fide nostra mediante [Asz; Borb. II]. *1730:* (A) Mgos Gubernium Commissioja, és resolutioja ellen reluctalni nem akarunk, mind az által azon eo Exja Varosunk ellen valo processussat edes Hazank Törvényével meg edgyező processusnak Semmikeppen nem agnoscallyuk, az Ne(m)es Hazának az Approbata Constitutiob(an) az malmok oculatiojárul emanalt Articullusa nem Ö, és régi hanem vj Malmok és azok Gáttyainak oculalásárul Sonál, Az mi Varosunk Malma penig nem vj, hanem régi [Dés; Ks 25/IV. 23. M]. *1745:* Mathe juon junior ... kiván azért ujjalag oculatiot ... mi azért ki menvén ad faciem loci ujjalag fel rudaltuk mindenik Attyafi reszit, és nem nyolcz ruddal hanem csak néggyel találtuk tőbnek a Báttya részit, és mivel hogy forrásos nagy darab része azon hellynek, vgyan csak neki adjudicáltuk, a szilva fákat pedig által cseréltük, hogy Mathe juonnak Cedallya az öccse földin ültetett szilva fáit, az öreg Mathe juon pedig Cedala az öccsének Mariannak földin ültetett 26 szilva fáit [Újbárest H; Ks 62/3]. *1770:* a Titulalt Groff Ur eö Nga által az Tit. Gróff Aszszony eö ngá(na)k az Instructionak tenora szerint notificalok hogy az Instructioban írt malom oculatiojára exmittalt Tit. Commissariusok által Lett oculatiojaknak reportálását és ventilláltatását, és a Differentiának definiáltatását ad 8vum Diem eo Exllja el nem mulattya Solicitalni [Kük.; JHb LXVII/15]. *1784:* Mind ezek valamellyek itt hoszszason allégáltottnak ollyanok a' mellyeket Oculatio nélkül el igazitani nem lehet, az occulationak pedig éppen most de tempore vagyon hellye, mert a' praejudicium eppen most látzik leg jobban meg azért instál a' Querulans Comunitas, hogy mennél hamarébb az Oculatorok exmittáltossanak [Mv; Mt tábl.].

okulál 1. helyszíni szemle alapján hivatalosan felmér/becsül; a evalua/examina ceva pe baza unei oculaţii/descinderi la faţa locului; auf Grund einer Lokalinspektion amtlich ermessen/schätzen. *1582:* Valaztottak ... Niolcz zemelt az viz foliasanak es Niawalianak (!) meg latasara es Circalasara ... az viz foliasat ez varos hataratol fogwa Zent Miklosigh, el Iariak lowok hatan ... es Az viznek Niawaliaya feleol valamith ez valaztot zemeliek oculalnak es vegeznek, azt aminth referalliak, Biro vram eo kegelme wgiekezzek exequalny [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1610:* vjgjenek az Zekre Eskwth Embereket azokra az vtokra kik ocullaljak es referalljak az Vice Zekre [UszT 50]. *1666:* mi az toáb valo menetellel senki határát el ne(m) veszszük, hanem had oculállyuk mindenik hellyet, oculalván lassuk hová mutathatna helyesben az határ járt levél [Thor. III/6 országos komisszió jel.]. *1677:* A' melly hadban szolgálo ember, (a' Nemességen kivül) el-akarná zálagositani örökségét, adgya hirré a' Tiszteknek, kik ki-menvén, és oculalván a' helyet, valora szerint engedgyék-meg el-adását, bocsássák kezében az emptornak [AC 155]. *1727/1751:* müis hogy az igazságot, és valoságot jobban experialhassuk es á Controversiat inter Praefatas Partes aszerint decidalhassuk; Elsőbben azon Controversiaban lévő Havasokat magokkal a' Peresekkel eö Kegyelmekkel edgjut meg jártuk, mindenik részről

a' magok praetensiojok szerént valo Határokat investigaltuk, az egész hellyeket circumspicialtuk, meg szemléltük, revideáltuk, és oculaltuk [CartTr II. XXX. 2 határmegállapító itéletben]. *1747:* Infrascripti recognoscimus per praesentes Onod Anno praesenti 1747 die 15ta Mensis 9bris Mlgs Groff Erdelyi Gubernator Ur ... Dobrai Districtusbeli Dominiumában ... azon Dominium Dézmálására edgyüvé Confluaitunk volna, eö Excellentiája Udvar Birája Nzts Kolonai Ádám Uramtol requiraltotván, mentünk azon eö Excellentiája Laszoi vendeg fogado Csüres kertében találtato Allodialis 12 Kalangya Szénája oculátiojára, melly Kalangya Szénákot, midön Circum Circa oculáltuk volna ... intéztük és limitaltuk, mind az tizenkét kalangja Szénákot; Negjven hat Szekér Szenának lenni [H; Ks LXII/21]. *1784:* A Controversiáb(an) lévö Malomnak, Arkok(na)k ... oculatiojára Commissariusok(na)k exmittáltottnak ... Boros Daniel ... Pokai Sárosi Samuel, és Gegesi László István Nemes Szék Assessorai ö Klmek, kikis a Controversiát oculálni a' parsokat 's bizonyságaikat meg halgatni Documentumokot exculialni (!) köteleztettnek [Mv; Mt tábl.]. *1825/1826:* Kerületbéli VKBiró Atyánkfia a' D Commissarius ö Klmével együtt az Oculatio végbe vitelére ugy kirendeltetnek hogy a' Nemes Szék Geometraját is magok mellé vévén, azon patak árkát oculalják, 's kiásatása eránt a szükséges rendelést tegyék meg [Msz; GyL].

2. okulációkor tanúként megfigyel; a constata/observa ca martor (în timpul unei oculaţii); (bei einer amtlichen Lokalinspektion) als Zeuge beobachten. *1804:* Oculálván a' Tanu elöbb azon hellyet, annak mivoltát cum Omnibus Congruis Circumstantiis igaz le tett hite után beszéllye elö a Tanu [Sárd AF; TSb 51].

3. megnéz, szemügyre vesz; a examina/verifica; anschauen, ins Auge fassen. *1786:* A mint tsak most oculálok azon házát ... én ugy itélem: hogy oldalt magától dölt el [BetLt 6 Fr. Nagy de Bere Keresztur (58) vall.].

4. (háztüznézöben) nőt szemügyre vesz; a privi cu atenţie fata (la întilnirea pusă la cale de peţitori); (bei Brautschau) Frau beaugenscheinigen/mustern. *1671:* Csernel uram most van az nézöjén; most vacsorán oculálja az dominát [TML V, 543 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

okulálás 1. okuláció, helyszíni szemle alapján végzett hivatalos felmérés/becslés; oculaţie, descindere la faţa locului pentru examinarea personală a unui fapt; Okulation, auf Grund der Lokalinspektion erfolgte amtliche Ermessung/Schätzung. *1590:* Az Erdeo dolgarol zollottak hogy ky mennyenek, es megh lassak mind a' feleken, smind Zoporban, smind feokeppe(n) a' Kerek erdeóbe(n) megh Aszot zal fakat, melynek Oculalasara valaztottak eo kgmek keozzewl" ... Hetfeon megh latogatwa(n) eo kgmek ozta(n) referalliak a' tanachnak [Kv; TanJk I/1. 149. — "Köv. a nevek fels.]. *1645:* mikoron gyültünk volna ... Farago András ur(am) azon Vajda Szent Iváni" határon épittetett malmának gattya oculálására [BálLt 51. — "MT]. *1677:* az ... akadályokat nemzö uj Malmoknak erigalásoknak oculalására a' Vármegyek és Székek ... Commissariusokat bocsássanak-ki, a' kik oculallyák, és a' Székre bizonyos relatiot reportallyanak [AC 113]. *1679:* Ki menvén ezen darab puszta helynek oculalasara, Semminemü pertinentiák nem lévén hozza, az helyis kicsiny, harom forint Taxat adhat tüle, és harom nap az szölöben dolgozhatik [Vh; VhU 461]. *1738:* a Tóke szerben lévén Nztes Zilahi István atyánkfián(a)k egj(gj) darab szántó földe ahoz ö kglme ... a Nms Város földéböl, mindenfelöll sokat attrahált, melly dolog(na)k meg-tudására s oculálására exmittáltatnak" ... atyánkfiai ö kglmek, jelen lévén ö kglmekkel a p(rae)tendensekis [Dés; DLt 400. 497–8. — "Köv. a nevek fels.].

2. ellenörzés, felülvizsgálás; verificare, examinare; Überprüfung. *1638:* En az Talp fanak oculalasaba(n) ot nem volta(m), hanem ... Lakatos Giörgy ... mutata hogy mint el hasadozot az haza felöl, az szeker Geörzölése miat [Mv; MvLt 291. 163a]. *1682:* Mint hogy most az Tüztül valo felelem mi(n)denüt közonseges, rendeltük az Kormos Kemenczek(ne)k es rosz Kémenyek(ne)k Oculalasara, Assessor Uraimek közzül Körmendi szabo Ianos Vr(amat), Tanacs rend Uraimek közzül Varga Tott Ianos Hiripi Mihaly Uraimekat az hites Tizedesekkel együt [Dés; Jk 18b]. *1733:* Tiszt. Baczoni Mihalyné Aszszonyomnak, es a Bonis Janos vram telekek között levö kőz kert helyének s határának oculálására, s ki hatarozására Exmittáltattanak [Dés; Jk 442a]. *1739:* Minthogj Nemes Városunk Conservatiojára tartozik az is, hogy a' tüznek tamadhatásàtól öltalmaztassék Nms Várasunk, tettzett, mostis a' kéményeknek perlustratioja 's oculálása [Dés; Jk 526a].

3. felderítés, kémlelés; iscodire, cercetare; Aufklärung, Kundschaftung. *1669:* Az portán avval is vádoltatott ö nagysága, hogy Érsek-Ujvár alá ö nagysága is bizonyos számu hadait küldte az németnek, kinek is bizonyosan végére menésére az kaimekán Sebesvár oculálásának praetextusa alatt császár csauzát küldte, hogy megczirkálja, az fejedelem mit csinál [TML IV, 478 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

okulálhat 1. megnézhet/vizsgálhat; a putea verifica/examina; be/anschauen/untersuchen können. *1676:* Ezen valazto háznak sendelyes uy heazattya vagyan ex fundamento ujalagh epitetett ... az valaszto házban 2 valasztásra valo katlanakis teglakbul vadnak rakva. Egyeb benne leveö eszközeit az valaszto mester ott nem lete miatt az házban be nem mehetvén nem oculalhattuk [Fog.; UF II, 796]. *1786:* Szerettem volna, ha Ngd Szüret elött ... a' Hegyeket Czelnán oculálhatta volna [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

2. nézhet, vizsgálódhatik; a putea inspecta; schauen/herumsuchen können. *1766:* Ki keresni és figálni a' Métát p(er) Ocula(ti)onem et Rectifica(ti)onem határozta a' Törvény ... a' Métat p(er) Ocula(ti)onem lehet kikeresni, de a' hol Méta nints oculalhat ot Hiúzi Szemekkelis, mégis meg nem kapja [Torda; TJkT V. 328–9].

okulált helyszíni szemle alapján hivatalosan felmért/becsült; care a fost măsurat/estimat cu ocazia descinderii la faţa locului; auf Grund einer Lokalinspektion amtlich ermessen/abgeschätzt. *1740:* azon oculált Hely ... az Instans Varró Mihály és Makk János atyánkfiain(a)k adattathatik [Dés; Jk 535b]. *1775/1802:* Az oculált Erdöis tiszta bükkös nem pedig tölgyes vagy Tserfás sem nem elegyes [BSz; JHb LXVII/3. 92]. *1780:* Engedvén ... Kézdi Györgyöt azon oculált Udvarhoz tartozo Tseléd házba ... ezzel a Contractust violálta [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b] *1833:* ugy találtuk, hogy azon Oculált Hely éppen a Határszélben több Birtokosoké lévén a Városnak nagy incomodumára lenne ha olyan távul szakasztatnék ki a Téglavetö hely [Dés; DLt 904/1831 mell.].

okuláltat helyszíni szemle alapján hivatalosan felméret/becsültet; a dispune să fie măsurat/estimat cu ocazia

descinderii la faţa locului; auf Grund einer Lokalinspektion amtlich ermessen/abschätzen lassen. *1677.* Az exempta földekröl a' gabonatakarodásnak idején ... a' kiknek exempta földök vagyon, azokrol szabad a' közönséges fel-szabaditásnak elötte-is bé-hordani a' gabonát; de ugy hogy ... marháját a' gabona közöt ki ne bocsássa, kárt ne tétessen ... Ha kik penig az ellen cselekednének, azon helybéli gondviselök ... melléjek vévén egy Vice Szolgabirot, vagy ... egy Nemes embert ... két Városi polgár embert, azok mellet azon helynek Biráiban és Polgáriban ki-vivén oculaltassa ... a' kár tételt-is ... ezen Articulusnak vigorával a' kár vallot embert contentaltassák [AC 76]. *1739:* oculáltattanak Gál János és Ajtai Györgj atyánkfiai ... a Rósa Hegyről Szent-Benedek felé lemenö út félen ... egj darab bokros erdös Hejet [Dés; Jk 511b]. *1793:* kentelenitettek eö Nságok az irt Ns v(arme)gye Tiszti által ... a nevezett hidnak orvoslando hibáját oculaltatni s annak effectualása (!) Titeket a Contractus szerint adurgealtatni s szorittatni [Ádámos KK; JHb XIX/46]. *1833:* jo lessz oculáltatni minden romlást — igazitásban vétetni [Marosludas TA; Kf].

okuláltatás helyszíni szemle alapján való hivatalos felülvizsgálat; verificare făcută cu ocazia descinderii la faţa locului; auf Grund einer Lokalinspektion erfolgte amtliche Überprüfung. *1730:* Malmunk oculáltatásakor lött Protestationk(na)k Parjának ki vételere, Oculator Urakhoz eö kglmekhez ... expediáltuk N: Kibédj Marton Atyánkfiát eo kglmet [Dés; Jk 398a]. *1769:* abbéli edig is következett, s ezután még bövebbenis bizanyason következendö kárát nem szenvedhetvén az Exponens Aszszony az emlitett Ttes Táblától oculator Commissariusokat fog ki kérni az Nsgod malmának es gáttyanak Oculáltatására, és eszerint kárának orvoslására [Kük.; JHb LXVII/2. 9].

okuláltatik 1. helyszíni szemle alapján hivatalosan felméretik/becsültetik; a fi măsurat/estimat cu ocazia descinderii la faţa locului; auf Grund einer Lokalinspektion ermessen/abgeschätzt werden. *1745:* azon helyre ... selléreket vagy Jobbágyokat ne telepitsen, hanem csürt csürös kertet tartson, az denominalando reambulatorok ál(ta)l oculaltatván circumferentiája figáltatik, úgy hogy sem à describalt szekèr út, sem az viz partján levö ösveny ne p(rae)cludáltassék [Torda; TJkT II. 61]. *1775/1802:* akárhogy s mint maradott ki ezen rész Erdötske a Conscriptiobol, de amint oculaltatott nem lehet iránta meg állitani hogy ... ez a resz Erdötske inferáltatott volna a ... Conscriptioban [BSz; JHb LXVII/3. 98]. *1842:* (A hely) ha oculáltatik 's el adhatonak határoztatik, — a' ns városnak hasznasabb leénd [Dés; DLt 368].

2. hivatalosan megfigyeltetik, felülvizsgáltatik; a fi verificat/observat; amtlich beobachtet/überprüft werden. *1732:* oculaltatva(n) az N: Kádár Istvá(n) Atyánkfia Hazáb(an) ... a Deesi Refor. oscola felöl valo kemenczeje, s annak be kerteltétese ... ugj tanáltatott, hogj az Nemes Város földén vagjon mind a kemenczenek egj része, s az kerteles egeszen [Dés; Jk 431a]. *1770:* a mikor oculáltatott ezen Királyfalvi ... malom a Kükülló nem szállott volt vgy meg mint most [Királyfva KK; JHb LXVII/96]

okuláltatott helyszíni szemle alapján hivatalosan felülvizsgált; care a fost verificat cu ocazia descinderii la faţa locului; auf Grund einer Lokalinspektion amtlich überprüft. *1775/1802:* Mely modo praevio subjungált consideratiokra nézve a Bezdédi Meltoságos Possessor Urak ductussak szerént oculaltatott jegyes fák, törvényes hatar Jegyeknek, és métáknak nem itéltethetvén azok szerènt a Bezdédi Határ a Nagy Kristolczi Határtol nemis Separaltathatik [BSz; JHb LXVII/3. 142]. *1815:* az Executionak Törvényesenn léjendö végben vitelere ... a velünk Bizanyság okáért lévö Commetaneusok elöttis, a Leveleket fel olvastuk ... annak utánna a patak árkának delinialtatott, Oculaltatatt Helynek ki nyittatását ... probaltukis, de semmire nem mehettünk, mert a ... Biro ... Repellált [Borb. II Kövendi[a] Létai Péter hütes assz. kezével. — [a]TA].

okulár, okuláré 1. szemüveg; ochelari; Brille. *1599:* Garay Andras. Hozot Crakay Marhatt ... 12 Okular —//1 [Kv; Szám. 8/XIV. 20 Hj]. *1618:* Az bot ilyen ... az tollai rubinokkal rakott, az nyele arannyal borított, zománcos; vagyon kö benne 440, kinek öte smaragd ... Okulár által is valóban meglátogatám az köveket, de úgy ismerém, hogy az köveknek fele is közel hirvadt; azmely törökök látták, 50 ezer oszporára böcsülték, feljebb nem [BTN[2] 168]. *1668:* Egy Meczet ezüstb(e) foglalt ocular [Mk Kapi György lelt. 13]. *1732:* egy tokban ezüstben foglalt pugilare, pugillussával, és ezüst arannyos szélü occuláral [Ks Kornis Zsigmond lelt. 19]. *1733:* Edgj okulár Tokostol [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1761:* oculár tokostol 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1781:* Három Oculár egyiknek tsak egy üvege [Mv; Told. 9a] | magam mestersegének némelly reszét ocularéval kelletik véghez vinnem [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1796:* egy Zsákfenekben egy okulár [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1806:* (Vásárolt) 3 Oculárt —//45 [Mv; Ks 34. VII]. *1807:* egy okulárt vettem [Dés; KMN 377]. *1817:* Egy kis Dohány Füzö, egy kontyolo Tök, Két Réz Gyüszük, és két oculár [Mv; MvLev.].

Szk: *~ral él. 1710 k.:* Ötvennégy esztendös koromban ... elkezdettem okulárral élni [BÖn. 491] ✱ *~ral néz* kb. meszszirol figyel/követ nyomon. *1723:* Mit adot pedigh nekik es hova epitettek a' kölcseges Csürt es egjeb epületeket aszt Szava vra(m) Soha ne(m) latta hane(m) Kolozvarrul az olahok szava uta(n) ocularral nezte [O.fenes K; JHb Mikola László Jósika Imréhez] ✱ *velencei ~. 1732:* 4. Venenczei occulárok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.].

Sz. *1632:* Pirongatis kd irasaban hogi ocular nelkul latnam az kd igassagat ha akarnam az emberseget keouetni de magamat igen szeretem [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.].

2. *~ forma* szemüvegszerü (álarc); (mască) in formă de ochelari; brillenförmig (Maske). *1823–1830:* Ábrázottyakát is korommal, 's egyébbel be nem mázolták ... hanem volt egy Okulár forma kötés fekete, mint egy 8. szám, ezt nevezték Brille, de nem volt üveg benne mint az Okulárban szokott, hanem üresen volt a közepe, 's azt az orra felibe kötvén azon keresztül nézett ki, és már ha valaki ... tsak a' Brillét fel tette, elég Maszkarának láttzatott, 's esmertetett [FogEK 424–5].

okulár-üveg szemüveglencse; lentilă de ochelari; Brillenlinse. *1807:* Sok dirib darab okulár üvegek és romlot Tokok [Körtvélyfája MT; LLt].

okuláta okuláció, helyszíni szemle alapján végzett hivatalos felmérés/becslés; oculaţie, descindere la faţa locului pentru examinarea personală a unui fapt; Okulation, auf Grund einer Lokalinspektion erfolgte amtliche Abmessung/

schätzung. *1579:* Az 24 July ... Az Napon atam az varos zolgayanak Menhartnak ö Naga parancholatgyat hog az zolga byrot hina ródról[a] az Chey (!) antalt hog ö vele zolgabyroval parancholattal hyna az metanossokot az hatarnak ocülatara atam kölcheget d. 12 [Kv; Szám. 1/XVIII. 26. — [a]Ród K]. *1585:* Berzete Myhaly Koloswary Balint Herczeg gaspar Barat Peter Keomywes Ferencz[a], Mykor Eottweos andras vram, Bornemyza gergelj vram ... minket oculatara hittanak volna harmad veolgybe Az Eo Towok latny, Miert hogy andras vram az Melj patakba halazot volna. az andras vram es az Gergelj vram Towa keozeot valo foliamba, Mely foliamot gergelj vram Eomagaenak mond. Mynekink vgy Teczet az My Lelkink Esmerety zerint, hogy az hal fel Meheteth az also Tobolis az foliamba, Az felsseo Tobolis ala Ieohetet ... azert Nem Twgiwk az hal mellike volt akit ot andras vram ky halazzot [Kv; TJk IV/1. 430a. — [a]Vallja]. *1638:* oculatara boczatanak ki bennünket, s latok hogi valami kiczinniegh killieb Czuszot az Lakatos Giörgy talpfaia, s akkor inteök eöket hogy megh eggyezenek [Mv; MvLt 291. 164a].

okulátor okulació/szemlevezető hivatalnok; persoană/funcţionar care ia parte la o oculaţie; Okulator, Beschau leitender Beamte(r). *1591:* az oculatorok megh lattak az kert foliast hogy ott nem volt eo nekj kertj s eo nem kertelj [UszT]. *1592:* Balogdi farkas vallia ... talalam megh Mezaros Simont, ki Nagi Salat giermeksegeteol fogva zolgalta, es Bek Janost, hogi ammit az keoz fal dolgaban tudnanak, mondanak megh: Ezek io lelki esmerettel es io intezessel ... vgi talalak, hogi az a' keofal ... telliessegel Nagi Sala hazahoz valo volna ... Azonkeppen az hittuan keofal feleolis bizonsagot teonek, hogi Naga Sala rakatta es hogi az rakasabannis Mezaros Simon forgodot volna ... Nagi Salae volt ... Mind ezekbeol megh teccik hogi Bek Janos es Mezaros Simon voltak az oculatorok [Kv; TJk V/1. 273]. *1677:* Vámok tollaltatnak valahol az utak hidakkal, töltésekkel, gátakkal nem tartatnak; minémüvek meg-látására Oculatorok destináltatnak [AC 272]. *1716:* az Nemes Var(me)gjét Solicitallyák, az oculátorak ki bocsáttása felöl [Kük.; MbK 120]. *1757:* Die 17 Ianuar(ii) lött törvényes szektöl Egjenlö akaratbol Oculatorokat kértünk s ... megis mutogottuk mind két banyáb(an) az difficultásakot az mely iránt lött az Contraversia ... onnan le jövén mind az Oculatorak jovollásából s az magunkébol azan törvenyes Processus le hadtuk es ex Communi Consensu Kezünk bé adásaval s aldalmas itallal azan négy Oculatorak elött meg bekellettünk bizonyos Condiciók alatt [Torockó; Bosla]. *1764:* Az oculatorok elöt kell vala meg forgatni ezen quaestiokat, mert azért exmittaltottak innen az Oculatorok hogy azok elöt producalván Judiciumot tegyenek, a melly ha valamellyik felnek nem tettzik apellalhattya ad revisionem a Ns M(a)g(istra)tus eliben [Torda; TJkT V. 231]. *1770:* midön ... eö Excellentiaja az Oculatorokat ki hazá az utrizalt Király falvi malomnak Oculatiojára, akkor a Viz nem vala ollyan kitsin mint most, hanem fel árjában vala [Királyfva KK; JHb LXVII/95]. *1826.* a' Magistratus a Hiuz Aroki szölös Gazdaságnak Panaszos Instantiájára az Oculatorokat és Investigatorokat ki rendelte [Dés; DLt 821/889-hez].

Szk: *hites ~. 1667 k.:* Mi Colosvárat lako hütös oculátorok Egér Jstvan, es Fekete Jstván | My Colosuarmegyeben ugyan Colosuarba Lako nemes szemelyek, es ez Nemes Varostol Valasztatott hütös Aszessorok[a] ... es ugja(n) ez Nemes Varostol ualasztatott hütös Oculatorok es Szölömerök[b] ... kj menenk Bekas Patakba(n) az Hoszszu Labba(n) az Monostorj Jstua(n) es az Nagy Szöcz Mihaly Vram Szölejekben leueö dificultasok(na)k el igazitas(ara) [Kv; RDL I. 148a, 148f. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1728:* Mü Székely Lörintz és Kövendi Daniel, mind ketten Kolosvár Városának választott hütös Oculatori és föld meröi [Pk 7].

okulátor-komisszárius okulació/szemlevezető biztos; comisarul unei oculaţii; Okulationskommissar. *1764:* Meghivattattam ezen Tekintetes Magistratus eleiben, itten impetralando oculator 's Reambalator Commissariusak exmissiojak végett béadando Memorialisnak meghalgatására [Torda; TJkT V. 231]. *1769:* abbeli eddig is következett, s ezután még bövebben is bizonjoson következendö kárát nem szenvedhetvén az Exponens Aszszony ... Oculator Commissariusokat fog ki kérni a' Nsgod Malmának és Gáttyának oculaltatására [Kük.; JHb XX/25]. *1795:* Certificaltattyák Nsgtokat ... Küküllö V(á)rm(e)gye ... akár holottis celebralandó G(ene)r(a)lis Székére Oculator Commissarius Uraknak oculatióra lejendö ki kérésekre | eö Nsgának ellenire nincsen sót akarja hogy erre rendelendó oculator Commissarius vrak ki jovén oculálják, a Malomnak statussát, situssát, viz eszközeit, s gattya állapottyát [Ádámos KK; JHb XIX/48, XIX/49].

okulátus szemtanú; martor ocular; Augenzeuge. *1680:* Causa Füzesiensis. Birta Kata az Attyát Birta Martont vallja Procuratorá(na)k Sipos Istva(n) ellen. Divortiumot kiván. Deliberatu(m). Birta Marto(n), Leveleiböl ha oculat(us) löt volna Sipos Istvánnak meg tanulhatta volna hogy Jobbágy Legény legye(n), Divortiu(m) azért Leányának nem engedtetik [SzJk 146]. *1764:* a mely fatens p(rae)tendaltatik oculatusnak lenni ... az, háromszor meg eskettetvén a két felek részéröl, mi nemü difformitásokot subinferal, az Inquisitoriabol constal, ergo látni valo, hogj beszédin nem lehet fundálni [Torda; TJkT V. 203].

okulhat okulni/tanulni képes; a fi capabil să înveţe din ceva; lernen können. *1843:* egykor a vármegyebíróhoz menvén, ott mondatott, miszerént ezen asszony[a] a faluknak úrbéri dolguk igazításában jár. Mire én még azon észrevételt tettem, hogy „Nagy bolondság tőletek egy kóborló fejérnép szaván megindulni, nem okulhattatok az elmúlt szerencsétlenségen?" [VKp 84. — [a]Varga Katalin].

okuli vasárnap húsvét előtt a negyedik vasárnap; a patra duminică înainte de paşti; der vierte Sonntag vor Ostern. *1569:* hjwanak minketh oculj wasarnapra Manikra [Mányik SzD; IB VI. 225/13].

okvetés ellenkezés, ellenvetés; obiecţie; Widersetzung. *1678:* Bizony Bátyám uram csak sóhajtással, egymást szólással, okvetéssel nem lesz vége az dolgoknak [TML VIII, 265 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

Szk: *minden ~ nélkül. 1571:* eo k. Byro vramat es Kyral byro vramat keryk azon varoswl hogy az eo Naga parancolatiat Mindenfele cehbely ceh Mester vraimnak Ideien Agyak erteny hogy Tarciak hozza Magokat es mykor az Ideo ely Ieo kesedelemnelkwl es mynden okwetesnelkwl Indwlhassanak es ely Mennyenek az helre es dolognak vegezesere az eo Naga parancholatia zerent [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1574:* Erre[a] penig hogi eo k. Elegek legienek es veghez vyheszek, Eo k. Biro vram parancholyon Capitanoknak Tyzedeszeknek es az varos zolgaites melleyek aggya hogi az

myt Nekyk meg hagiandnak az ket vraim ez dologban Minden okvetesnelkwl ely Iarianak benne [Kv; i.h. 97b. — ªA késedelmes adófizetők elfogatására]. *1578:* az mely puszta wles helyett ... ois minden ok vetes nelkwl megh erezty neky [Uzon Hsz; Kp I].

okvetetlen 1. ellenkezés/ellenvetés/okvetés nélkül; fără nici o obiecţie; ohne Widersetzung/Einwendung. *1567:* Kwryak Demeter ok wetetlen ezer forint keotel alat be wallya es ez wegezesth minden rendibe ereybe haggya [Nagybölön Hsz; HSzjP]. *1574:* Rendeltek Eo k. Tyzen ket Embert az zaz vraim keozzwl kyk my helien az Jeg ely Indwl Meg Iariak az vyz foliast, Es hol walamynemw Bantast Esmernek Az vyznek foliasaba Meg zabadichak, kiknek Eo k. telles hatalmot adot, Es eo kegis Byro vram Aggyon egi fertalt Melleyek Az korchioliastis hogy Az myt az 12 vraim parancholnak Azt chelekedyek okwetetlen [Kv; TanJk V/3. 99b]. *1608:* ö kegelmet tellies eletekig Jamborul es okvetetlen akariak szolgalnj [Lisznyó Hsz; BLt]. *1682:* Gyula Fejervari varosunkban bizonyos Attyokfiai altal megh jelenni okvetetlen el ne mulassa [UszLt IX. 76/12 fej.]. *1728:* okvetetlen az egy forint taxa deponaltassek az Eccla szamara [Étfva-Zoltán Hsz; SVJk].

2. feltétlenül, mindenképpen; neapărat, cu orice preţ; unbedingt, durchaus. *1664:* Ez orában erkezék bizonjos hirűnk hogj ok vetetlen Estvere bé erkezik Taborunkb(a) a Fő Vezernek ujjabb Kapucsi Passaja; Minekokaért bőcsülletire parantsoljuk Kgl(me)d ... ejjel nappal mindgyarast jőtest jüjjon Taborunkb(a) Orszagos gjülesre [WassLt fej.]. *1683:* olly Perceptorságot viseltek(ne)k ... elsőben is mindenek előtt(is) az eő dolgok vétetődhessék elő az országh előt okvetetlen [UszLt IX. 76/13 fej.]. *1716:* az harmad fél Ézér hátra maradot téglát azt fogadá Polgár Mester vram hogy ezén a hetén okvététlen alá küldy [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1769:* Szabo János ... Az Közelebb kővetkezendő Husvethi Szt Innepeken ok vetetlen (: addig Hiteles Társat keresvén magának :) meg hazasodjék ... míg meg házasodnék egész Jobbágyi Szolgálatot praestálni tartozzék [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1812:* a pénzt mindjárt ok vetetlen külgyek sijetve [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. *1824:* Mikeszászára kell a' heten okvetetlen mennem [Hosszútelke AF; DobLev. V/1084. 2a].

3. *minden ~* **a.** ellenkezés/ellenvetés/okvetés nélkül; fără nici o obiecţie; ohne Einwendung. *1541:* az joszagoth mynden ok vettetlen megbochyassak a varosnak [HSzj *jószág* al.]. *1560:* farkas Wram my Eleottunk fel Weue ezt, hog Ez ieowendeo Pűnkest napiara, kezebe Bochattia az Jozagot, Minden ok Wetetlen [Ebesfva; Ks 101]. *1580:* vala ky talaltatyk hogy Rawazul, karosson es chyalardul zant Annak az zantasnak bery el wezze(n) minde(n) ok wetetle(n) [Kv; TanJk V/3. 215a]. *1596:* Haggiuk ti nektek, hogj az menni hwzad es Kapw zamrol ualo gialoggal onnet tartoztok, azokat ... minden elesekkel, es tabori kezuletekkel minden ok uetetlen, mingiart ide feierwarra kulgietek taborunkba [APol. I. 61 fej.]. *1603:* Ezen penigh my Eleottunk be is ada az kezit Hadnagy Lukaczne hogy valamykor paranczollyak az otalmak minden ok vetetlen ky megen beleolle[a] [UszT 17/79. — ªA házból]. *1605:* Eo kgme biro vram Az varosnak adossytol exigalia minden ok vetetlen az varos adossagit [Kv; TanJk I/1. 530]. — **b.** feltétlenül, mindenképpen; neapărat, negreşit, cu orice preţ; unbedingt, auf jeden Fall. *1577:* az Ispanok ... eztennapig minden ok vetetlen zamot aggianak [Kv; TanJk V/3. 147b]. *1581:* Az ferodeo haznal Biro vram eo kegme, az Saffar polgarral chynaltasson egy kemenyechyket minde(n) ok vetetlen, hogy nagyob nyawallya abbol ne essek [Kv; i.h. 238b]. *1603:* az Sattz Adonak fel vetésének minden ok vetetlen véghez kellenne menny [Kv; i.h. I/1. 460]. *1604:* az mig Isten eotet eltetj Janos deakot es maradekit minde(n) ok vetetle(n) zolgallia [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX/2]. *1636:* Dezmanak Cseplesehez valo kezdeshez, modunk nem leven ... az jővő hetfűn, minden ok vetetlen, Nagos Ur(am), hosza kezdetek [Teke K; BK]. — **c.** kifogás/mentség nélkül; fără nici o obiecţie/scuză; ohne Ausrede. *1578:* eo kegmek az Regy Io rendtartas zerent tablara Iarwa(n) zam weoweket walaztottak ... Wegeztek eo kegmek hogy minde(n) zam ado tyztbelyek kezek legienek minde(n) Laistromywal ... vala mykor az walaztot zam weweok elo hywattyak hogy minde(n) ok wetetlen, es minden halogatas nelkwl elo Ieoien Az Zamadasra mindenik [Kv; TanJk V/3. 176b]. *1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia eoket minden ok vetetlen eló Alhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akor hogy ezert vagy Imezert ne(m) alhat eló [Kv; i.h. 202b]. — **d.** ok nélkül, alaptalanul; fără nici un motiv; ohne Grund, unbegründet. *1649:* az Ik hatalmaso(n) fegiueres kezzel ... minde(n) ok uetetl(en) rajok tammadva(n) uertek, megh sebhettek [Kv; TJk VIII/4. 433].

okvetetlenül feltétlenül; neapărat; unbedingt. *1817 k.:* A' Malom Mester Nagyságos Groff Ur nem mehet Vasár napig, mivel a' Kűkűllő nagyon kezdett nőni, s azt állittya hogy fél elmenni a' míg az Uj Gátak állandoságát nem fogja látni — hanem Vasárnapra okvetetlenűl elmégyen [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

okvetlen okvetetlen(ül), feltétlen(ül); neapărat, negreşit; unbedingt. *1823–1830:* Az apámnak az udvarba egy külön szoba adattatván, abban őrizet alatt dolgozott ... egykor megszoritják, hogy egy bizonyos napra okvetlen készen legyen a köntös, az apám mondotta, hogy lehetetlen volna, hogy egyedül elkészitse; melyért megharagudott a gróf, de csakugyan ... rendeltetett varrni két mesterlegényt [FogE 61]. *1853:* okvetlen íde jőjjenek Pünkőstre [Kv; Pk 7]. *1869:* A magtári kamattal tartozok felszólittatnak hogy tartozásaikat ... Jan 27n okvetlen fizessék be, különben exeqáltatnak [M.bikal K; RAk 272].

ól 1. kisebb gazdasági épitmény (főként háziállatok számára); coteţ; kleiner Stall (hauptsächlich für Haustiere). *1597:* Bachio Gieorgi ... wallia ... egizer az olhozis keoteotte volt[a] az giermeket aki megh holt [Kv; TJk VI/1. 41. — ªKis Imreh]. *1652:* Ezen Udvaron ... harom reszbe, talpfara az patak feleol czövekekre csinált sasokban boronakkal gerezdekbe felrott négy szegeletu, Tyuknak, Ludnak, Réczének, s hizlalo disznoknak valo oll. Az allya temerdek szin deszkával hidlásos gerendákon állo, mindenik olnak közfalais boronakbol felrakott [Görgény MT; Törzs]. *1680:* luhok(na)k a vagy (: ha az szükksseg kevanja :) lovak(na)k valo ól avagy Pajta, az szalma fedele jol meg vagyon poznazva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 36]. *1805:* A többi épületeket Pajtát, Szint, olot és kertet a paraszt tsinálta, a gyümőlts fákotis ő ültette, s ezek nem mentek calculusba [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 20a].

Szk: *lábas ~.* *1757:* az Udvarhaznal a Labos olban [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1769:* Az Istállo mellett lévő

Lábos ól Hflor. 2 Dr. 4 [Felőr SzD; BetLt 7 özv. Szalánczi Józsefné Boér Borbála inv.]. *1774:* (Az) Ur Venitzéje oldalában az utra ki tsináltatott Lábas ollya oly veszedelmet szerzett az utban, hogy mellette ... az utis nagyon miatta meg keskenyedett [Udvarfva MT; Told. 44a]. *1798:* volt jo Haza Tsürit és Pajtáját is tudam ... Lábas olat is tudak [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1804:* Szilágyi György épületei ... A' Lábos ol mellette egy fedél alatt lévö Szekér Szinnel 4 MF [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 5]. *1809:* még betsültette ... Joszaga kürül Levö kerteket, Gjepüket, Ugj Labos olot ereszszivel egjüt [Gálfva MT; Sár.] ✱ *törekes ~* törektartó ól. *1765:* Suppal és Szalmával fedett alkalmasint ép Törekes ól [HSzj *zsúp* al.].

2. disznópajta; cocină, coteţ pentru porci; Schweinestall. *1579:* vegeztek hogy biro vram kiáltassa megh hogy az dyzno barmot matul fogwa harmad napigh ky haytassa Az varosrol, vagy olaba rekezze [Kv; TanJk V/3. 195b]. *1694:* az hízó Disznók olára njilik tsak egj Ajtó [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1732:* a malatzos sertések számára rako fábol ki rakot ol [Nagyida K; Told. 11/70]. *1760:* A Hizö Sertések ólán feljül ... égy jó árnyék szint kell tsináltatni a' hol a' Sertések a mellyek ólban nem lesznek lehessenek [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1793:* égy hizlo Sertesek számára készült oll ... Jo moddal készült Szarufázattal és Létzezéssel [Borsa K; EMLt]. *1810:* 15. 16 Sertésre valo hitvány Olok [Doboka; Ks 76 Conscr. 43]. *1824:* vagyon Rüdeg Sertések számara készült Sövény keritesü oll jó álapotban egy [Mezőbodon TA; Ks 89].

Szk: *lábas ~. 1744:* hoszszu Lábos ol Sertés hizlalo Dranyica fedelü [LLt Fasc. 67]. *1763:* egj ... boronákbol rakott labokon allo szalmával fedett, hat hizo sertésnek valo lábas Ol [Szakatura SzD; TGsz 70]. *1781:* egy meg romlodazatt, sendelyes fedelü, Sertést hizlalo lábos ol [Pálos NK; Hr]. *1784:* Vagyon ... két Sertés pajta mellyek kózzül az edgyik lábas ól, a más foldön valo [Burjánosóbuda K; JHb LX/18. 9] ✱ *ridegdisznó ~. 1855:* rüdeg diszno ol ajto nelkül [Kara K; HG Vegyes] ✱ *ridegsertés ~. 1819:* A Venitze udvarán tanáltatik egy Sövénybol font Szalma fedél alatt lévö rüdeg sertés ol [Baca SzD; TSb 6]. *1823:* Rüdeg sertés ól, veszszöböl [Csekelaka AF; KCsl 16] ✱ *sertés hizlaló ~. 1819:* egy Cserefa rakofákbol épült Sertés hizlalo oll Szalma fedél alatt epült [Baca SzD; TSb 6]. *1820 k.:* A Csürös kertbe Balkéz felöl vagyon a Hinto szinhez ragasztva ... egy Tölgyfa deszkákkal rakott Sendelyes Sertés hizlalo öl jo állapotban, melynek Hidlás deszkái is Tölgy fábol valok [Dés; RLt] ✱ *sertéshízó lábas ~. 1732:* a Sertes hizo Lábas oll, külön lábakon rakófábol ki rakva ál a patakhoz közél [Nagyida K; Told. 11/70].

Vö. a *hízó-ól* és *hízósertés-ól* címszóval.

3. baromfiketrec/ól; coteţ de păsări/găini; Geflügelhaus, Steige. *1594:* Az Maior hazaknal ... Ludnak ualo oll vagjon No. 2 Thjuknak walo oll wagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 9–10]. *1647:* Az kapün beleol, egy Tyuknak, Ludnak valo szalmas Ool; boronabol rott [Megykerék AF; BK]. *1648:* Ez uy maiorhaz udvaran vagjon egj boronabol rot hoszszu eót reszben allo reghi suppal kötöt fedelw tyuknak ludnak s recenek valo ol [Porumbák F; UF I, 898]. *1676:* az csüres kertben ... kett contignatioban valo szárnyos mayarsagoknak czinalt alok ... Az felsö contignatiora leven harom olakra vagion harom rendbéli deszkára szegezett lepczes gradics. Also es felsö oloknak jo padlások supos fedel alatt vadnak [Fog.; UF II, 742]. *1716:* vagyon egy sövenyböl font tehenek pajtaja ... mellette ... Sertes es Szárnyas Majorsagok ola [Doboka; JHb III/68]. *1729:* A' ... chirös kerten alól a' verö fényb(en) vagyon az marha akoly ... mellette az okolynak jó erös támoszos fedeles kertel kürüll véve majorház pitvarával kamarájával edgyütt szalmával fedve, annak udvarocskáján majorság(na)k valo olak [Buza SzD; JHb V/2]. *1747:* Majorság(na)k valo egj ol kett részbe osztva A felsö Fenjö fával van meg padolva, az Alsó négy részben vagyon el rekesztve [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

Szk: *majorság hizlaló ~. 1816:* Hat rekeszü majorság hizlaló ól [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/8] ✱ *majorság ~. 1732:* a Majorsag oll ... Cserefa talpakb(an) veset Sas fak köziben veszszövel font, tapasz nélkül valo oldala, a Majorságok kedviért négy szakaszokba rekesztetett [Nagyida K; Told. 11/70]. *1811:* Rako fákbol épült három Majorság olak [M.bogáta SzD; BetLt]. *1841:* Ezen Épület magába foglal kétt Sertés, kétt majorság ollat [Egeres K; Ks 89] ✱ *majorság tartó ~. 1819:* égy Majorság tarto ol [M.köblös SzD; Torma].

4. kutyaház, cuşcă de câine; Hundehütte. *1680:* Talaltattak az Istallo vegehez ragasztot egy hitvan olban eo Ngok ebeit" [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25. — "Köv. az ebek fels.]. *1732:* a' kert szegeleti felé menvén egj Sövényböl font s. v. kopok ollya [Buza SzD; LLt 244. B].

5. kunyhócska; colibă; Hüttchen. *1631:* mondotta aztis Halom Kata hogj ha czak egj kis olat czenalhatis, de nem lakik soha eö teöbször senki hata meget [Mv; MvLt 290. 58b].

ólacska 1. gazdasági építményecske (háziállatok számára); coteţ mic; Ställchen (für Haustiere). *1743:* Kriszta Iuon Teleke féle, Puszta ... Ebbül ... Toma Ignat elfoglalt volt, es oklot, s valami olatskátis épitett rá [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1746:* Gabonás mellett két felöl vagjan Sövényböl font s a kettö Négy Szakaszakra osztott, szalmával fedett Olacskák Kiknekis ketteje Szárnyas Majorság, ketteje jo Sertések számakra csináltattak [Ádámos KK; Ks 23. XXIIb]. *1753:* Mindenféle Pajták, Csürös kertb(en) levö szinecske hizó ól és illyen ehez hasonló aprólek accidentiák mint a kapun kivüllis egj olacska [M.nádas K; RLt].

2. disznópajtácska; cocină mică; Schweineställchen. *1729:* Szurdokonis az Malomház mellet Csináltattam 3 sertes(ne)k valo oloczkát [Ruszkova Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1775:* Rüdeg sertés hitván olotska [Kisillye MT; LLt].

Szk: *lábas ~. 1717:* Ezek(ne)k az Istállok(na)k hátok meget ... vagjon ... egj kis udvarocska, mellyen vagjon két lábas olocska, edgjikben mostan van két kövér Sertés [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 7].

3. baromfiketrececske/ólacska; coteţ mic pentru păsări/găini; Geflügelhäuschen, Ställchen. *1694:* Vagjon ... Ennek vegib(en) egj rendib(en) ragasztatott, hasonlo Barona fákbol fel rotatott, Tjukok(na)k, Ludak(na)k, Réttzek(ne)k és egjeb apro majorsagok(na)k valo Olatskak is [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1697:* Ez Udvaron ... Vad(na)k szarnyas majorsag(na)k valo olacskák [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6]. *1741:* A major ház véginél majorság(na)k sövényböl font négy szakaszu ollotskák majorság lud egy egyikb(en) 13 [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. *1753:* vagyon még ezen Circulusban egy Majorságnak való olotska [Karácsonfva AF; Told. 18].

Szk: *ludhizlaló ~. 1636:* E mellet egy lud hizlalo olaczka szalmas, egy aytoczka rajta [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ *ma-*

jorság hizlaló ~. 1750: (Az) épület ... végibe ... majorság hizlalo két Rekeszbe lévő kis olacskák vagynak [Papolc Hsz; Hr]. *1809:* egy majorság hizlalo olacska [Torda; KW] ✱ *majorság ~. 1767:* Majorság Olacska [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 6].

oláh I. *mn* **1.** román nemzetiségű; de naţionalitate română, valah; walachischer Nationalität. *1614:* Farkas Miklos Moldway fy, Incze Jakab sellére, olah [Bodos Hsz; BethU 211]. *1672:* Egy oláh vice udvarbiró forma ember van ott; jelentse meg Kegyelmed ő nagyságának [TML VI, 266 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1747:* hallotta é à Tanu, hogy ... Pop Vanka ... Alpareton[a] esset Sokadalomra masod magaval ment be, magos, szaraz, Sarga bajuszu, czondrás es fejér kapcsos darolczu olá tarsaval ...? [KSz; Ks 27/XVII vk. — [a]SzD]. *1753:* En Nagj Almáson[a] ... tudok ... egj ola Petencs Simon máskint oláhúl Zimbra Simon Csáki István Ur idejében levő Vármezőről[b] származott Tisztarto mellett [JHb XXX. 9 Franciscus Pap de Középlak (54) vall. — [a]K. [b]Sz]. *1784:* Felséges Tsászári, és Királlyi Fejedelműnknek értésére esvén, hogy némely hellységekben, melly ártalmas és meg veszett indulatbol származatt fel háborodása légyen az Oláh parasztságnak, és ugyanezen Oláh Nép által minémű irtozásra mélto erőszakok és meg fosztattatások vitettenek eddig végben [Borb. II a gub. Nsz-ből]. *1807:* Olah mossoné 5 [WLt Cserei Heléna Jk 98a].

Szn. *1453:* Olaus lewrencz. Franciscus Olah [TT 1882. 535, 741]. *1513:* Stephanus Olah [Dés; DLt 93]. *1542:* Olah Balas [Fog.; LevT I, 19]. *1554:* Olah Thamas [Kv; Szám. 1/IV. 20]. *1560:* Wolah Antal [Ketesd K; SLt J. 1]. *1566 k.:* Ioannes Olah [Hagymáslápos Szt; Makkai, SzDPuszt. 58]. *1570:* olah Demeterne [Kv; TJk III/2. 43]. *1584:* Orsolia olah Mihalne [Kv; TJk IV/1. 227]. *1590:* Olah Istvan [UszT]. *1592:* Olah Balas Monostori [Kv; Szám. 5/XIV. 177]. *1594:* Olah Istwan [Kraszna Sz; UC 113/5. 19]. *1602:* Olá István szab. [Dánfva Cs; SzO V, 222] | Olá Demeter jb [Gelence Hsz; i.h. 198]. *1614:* Volah Bal(int) jb. Vola Gergely jb [Lázárfva Cs; BethU 451–2] | Olah Kelemen Hauasely zs [Kövesd MT; i.h. 12]. *1642:* Ola Pal [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1668:* olah Mihok [Noszoly SzD; Ks 41. E. 15]. *1679:* Olá Lászlo [Sóvárad MT; Ks 18. LXXXVIII. 1]. *1712:* Olah Panna [Karatna Hsz; HSzjP]. *1714:* Oláh Simon [Dés; DLt 496]. *1759:* Oláh Nyáguly [Zágon Hsz; Szentk.]. *1772:* Oláh Janos [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1829:* Olá Gergely [Csókfva MT; TSb 24]. *1836:* Medü Pásztor Ifjabb Olah Nyikulaj [F.rákos U; Falujk 129].

Szk: *~ asszony. 1667:* Tudom aztis hogy egykor keresi Vala egy oláh asszony [Réty Hsz; BLt]. *1687:* Ez mult hétenis egi Oláh Asszony el szaladván az kútrúl, ma is oda van [Szilágycseh; GramTr VIII. 45 Szűcs Mihály (45) praesidiarius tizedes vall.]. *1731:* Kovács Maria Asszony ... engem el küldőt vala egy Bogács[a] nevű Faluban egy oláh Aszszanyhoz azért hogy onnét valami orvosságot hozzok ő kglmé(ne)k ... küldőt az az oláhné tőllem ő kglmének valami bodza rozsát [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16. — [a]KK] ✱ *~ asszonyember. 1764:* Halottam én Henter István magátol Providus Vontsa Mihailátol hogy az Utrumban expressált időb(en) ment volna hozzá egy Oláh Aszszony ember Attya fia, ki egetbort vitt vólna hozzá [A.szovát K; GyK. St. Henter de Sepsi Szt.Ivány (28) vall.] ✱ *~ atyafiak. 1752:* a Falu szándékát[a] approbalák olly formán mindazonáltal hogy nékiek is a pénzből ... magok Ecclajok számokra valamit az Oláh Atyafiak szakasztanának [Nagylak AF; DobLev. I/1248. — [a]A templom helyének megvételét] ✱ *~ béres. 1662:* Az olá béres is elszökött [TML II, 235 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] ✱ *~ cseléd. 1755:* In Majo ... 4ta Az oláh Tselédimnek mind közönségesen Pastyára xr. 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 23b] ✱ *~ daszkál. 1745:* Az ezeken alól való Sovány Dombot ... hagyták az Olá Daszkálnak vagy Mesternek [Nagyida K; Told. 9]. *1844:* Batizi oláh Daszkel Gyermán Vaszilika [KCsl 3] ✱ *~ deák. 1653:* ez orszagbeli embereket is kegyelmetek be ne botsássa mod nelkwl ... olah deakokat penig es olah papokat senkit ne [Radnót KK; Hurm. XV/II. 1226 Steph. Sulyok Beszt-hez]. *1714:* azonban megismerteti magát a nagyobb kalugyer, mert igen részeges és rendetlen életű ember volt s gyanoban is esvén, elszökik, a mellette való kalugyer meghal, nem lesz kinek tartani a monaszteriát, a sok oláh deák elszéled [Déda MT; MúzBf Páska Vojnicza (80) vall.]. *1785:* ezen ... Oláh Deak ... Urat adja kivel ment el s hová járt [M.nagyzsombor K; KLev. Porucza Aleksza (32) zs vall.]. *1835:* Meg parantsolta ő Nagysága az embereinek, hogy az oláhok az Oláh Deákhoz, a' Magyarok pedig az oskola Mesterhez gyermekeiket fel küldjék hogy tanuljanak [Dellőapáti SzD; WLt] ✱ *~ deákné. 1761:* ihon Darabont Vonulné nem éri meg azzal hogy az oláh Deáknét arra a babonaságra tanitta hogy mossa meg a' szemérem testit sós vizzel s meg nem verheti [Gyeke K; Ks 4. V. 20] ✱ *~ ember. 1683:* azon Mogyorosi Folnagyot az Korcsomarossal ... fel hozattam, kiket examinálván azon ott Korcsomán mulatot Olah Emberek felől menti Kgls Uram az Folnagy magát hogy eő nem ismérte, nem is võtte eszre ott való mulatásokat [Brassó; KJ. G. Drandt a fej-hez]. *1724:* Moldovan Nicola nevü Olah ember ... Bándi Menes Pásztor [Náznánfva MT; Berz. 14. XV/3]. *1761:* Vagyon itten edgy Oláh ember a kiis ... Fogaras földiről szarmazott volt el [Mezőcsávás MT; TL. Ioannes Simon (68) pp vall.]. *1791:* a mi Ketseti Falunkb(a) égy Fejurgyán Karátsun nevezetü igen Őrög Vénn ember ... Szállatt be Harmad magával Oláh emberekül [Kecset SzD; WassLt] ✱ *~ fajzat. 1840:* Kereskedő Amberboj Josefné Alexander Mária ... a város jelenlegi Fő Hadnagyát, Tkts Vajda Pál Urat Olá fajzatnak ... szidta, nevezte [Dés; DLt 1452] ✱ *~ fáta. 1659:* Notandum tamen, quod musicus militum waywodatium vulgo törökspos, vallachiam istam totam in ingressu continuat quae hungarice vocatur, az oláh fata nótája [EOE XIII, 326 Jelentés az 1659. szept. 24–okt. 7 ogy-ról]. *1720:* Mathe Mihály iffiu Legénykorábann aufugialvánn[a] Sarmásonn edgy Oláh Fátátt vévén, éll, Nevét oláh vallásra állvánn, valtoztatta Todorn(a)k [BK. — [a]Mezőbodonról (TA)]. *1807:* ős járattas volt azon olá fátához [Burjánosóbuda K; KLev.]. *1823:* Nms Csernátoni Sámuel Uram ... Oroszfaluba ismég egy Muta olá Leánt ferteztetet meg, de mikor a Mlgs Fő Ispány Ur Ő Nagyságát a mult Esztendőkbe kisérték bé a Bor vizre, akkor is ugy hallottam, hogy egy Libánfalvi oláh fátát meg nyomoritot [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Baroti János (44) ns vall.] ✱ *~ fi. 1591:* hat vtannunk ereossen iw ket ola fi es egi loůat hoznak [Kv; TJk V/1. 72]. *1614:* Naguly Jstua(n) olah fy Jeoueueny [Bölön Hsz; BethU 196]. *1657:* Az ide előbb nevezett Páris Pál is, ki mintegy comissariusok vala az oláh hadaknak, mint hogy ugyan oláh fi is volt [KemÖn. 47] ✱ *~ ficsor. 1597:* Az Bizonsagok ... hytok zerynth Azt wallak ... egy kor hogy twzett teonek Az olahok Ez Az ola fichyor el Jndula Az twzteol es Jgyeneseon oda Jeowe Az fahoz [UszT 12/67]. *1676:* Miko-

ron volnánk ... Also Galdon[a] ... Jöve mi elönkb(e) ... egy kis Olah ficsor [BK. — [a]AF] ✱ ~ *fiú. 1623:* Tudom aztis hogy Vokon Istuan olah fiu [BLt 3 Veres Miklos Chyeke falui[a] (70) pix vall. — [a]Cs]. *1696:* Jancsi nevü legény olá fiu vala ... Molduvai fiu [Hsz; LLt] ✱ ~ *gyermek. 1667:* Hallam egy olykor egh ala Gyermek vajlogat vala annak uttanna ugh hallok megh hogy az Reman Fia volt [Pálos NK; Ks IV. 11]. *1668:* ez okon kelletet ketelen Zalaghba(n) adnom ... Egy olah Mihok nevü gyermeket [Noszaly SzD; Ks 41. E. 15] ✱ ~ *ifjú legény. 1641:* lata(m) azt hogi egi olah ifiu leginy hozza vaga Kerezturj Kouaczi Mikloshoz es megh serte az kariat ... az Kentelkj biro azonba(n) ki jeöue toluajt kialta, az az olah ifiu leginy az Ciukliaiat levete az Keövarj Markos Uduara(n) eö maga az kertre futa [Kentelke SzD; BfR Szekelj Geörgj (35) jb vall.] ✱ ~ *ifjú rend ember. 1667:* Jöve mi elönkb(e) egy ola Ifju rend ember [Mezösámsond MT; Berz. 12 92/111] ✱ ~ *jobbágy. 1585:* 3 Juny hoztanak az harom falubely[a] olah Jobbagiok záz zeker karot [Kv; Szám. 3/XVII. 15. — [a]Asszonyfva, A. és F.füle (TA)]. *1597:* Biro vram Egez Tanachy akaratyabol Mentte(m) Miklos Deiakal Beztertzere, hogi Az ollah Jobagiott, az Akazttofarol Megh walttük, keolttette(m) ... f 1 d 25 [Kv; i.h. 7/VIII. 24 Altzner Georgy reg. Steffen Lüsten kezével]. *1706:* Szent Léleken ... vagyon két Taxas Olah jobbágy, kikis esztendönkent edgy-edgy tömlöt adnak [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.] ✱ ~ *leány. 1573:* Katalin Kalmar ferenchne Azt vallia hogi eo Egiebet nem hallot Mazas Balintnetwl hogy zolt volna Mazas peterne feleol hane(m) az zolgaloianak az olah leannak azt Mongia volt ha meg zidot hog Nem Montad vyzza neky ha Jambor az Anyad [Kv; TJk III/3. 271]. *1669:* Postamester uramnak, kérem, mondja szolgálatomat. Igen elfeledkezék ö kegyelme felölem. Talám a jasi szép oláh leányok vonták el elméjét ö kegyelmének [TML IV, 615 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1720:* mind Miklos Catha mind az oláh léány Roska Maricza fertelmes rut paráznaságban elegyiteték magokat [Kv; TJk XV/3. 78] ✱ ~ *legény. 1598:* Farkas Janos ... vallja. En akkor ott voltham az korchioman de minth indult az haborusagh es azt az olah legent kj Jktatta el onnet ne(m) tudom [Kv; TJk V/1. 242]. *1668:* mi elöttünk ada Jobbagjul Magat edgy Molnar alias Porfirus Ianos neuö olah Legeny [M.köblös SzD; RLt 1]. *1752:* Boér Klára ... egy rut oláh legényhez adván magat meg fatyazott töle [CsS]. *1764:* Azon verekedés alkalmatosságával ott meg fogának égj potentiariuskodo verekedö Sámsondi olah legént [Mezömadaras MT; BK. Kalusár Ilé (22) jb vall.] ✱ ~ *menyecske. 1813:* egy alá menyetske hazát hazám egy darab aranyat [Mv; CsS] ✱ ~ *mester. 1657:* Az olá mesterröl [UF II, 180 Fejezetcímként]. *1662:* Tiszteletes Szylvasi Mihált Fogarasi oláh mestert haszon szolgának itelven azon helyben ... több kglsegünkötis várja [UF II, 214 fej.]. *1748:* (A sessziót) az oláh Mesternek, alias Dászkelnek designaltak [O.hidegkút U; Told. 79] ✱ ~ *molnárlegény. 1598:* Molnar Miklos ... vallja ... latham azt hogj ez peres Molnar Janos tazigala azt az olah molnar legent | Iffjw Zejffer Mathyas vallja ... az olah molnar legenj ... ugjan vakmereo keppen esmet rejaiok akar vala mennj [Kv; TJk V/1. 242, 245] ✱ ~ *móré. 1742:* Gál János Uram penig olá morékat és valami Czigány purdékat Bereseknek fogadván ... azok á dírib darab Béresek panaszolkodtakis hogy ... meg nem adta[a] [Méra K; AggmLt C. 12. — [a]Az igért járandóságukat] ✱ ~ *nemes (ember). 1819/1843:* Fogaras földén in genere az oláh nemes emberek Boeroknak neveztetnek [Puşcariu,Fragm. IV, 775 mv-i táblai produkcionális perirat]. *1849:* a Pagotsai[a] rész szerént vólt ki váltságos oláh Nemesek, — rész szerént a Falusi — rész szerént a Pagotsai határonn lakó mezei újj polgároknak 's lakosoknak nagyobb része [TSb Horváth Imre pagocsai jegyző kezével. — [a]MT] ✱ ~ *szolga. 1720:* ne hajtana az olá Szolgával az ökreit az ... to helyire, mert ötet rontják meg ez idén érette [Koronka MT; Told. 26] ✱ ~ *születés. 1810:* Görgényi Görög János ... Olah születés, mintegy 34. Esztendös ... szökött-el [DLt 181 nyomt. kl] ✱ ~ *születésű. 1808:* Tzura Adám, Oláh születésü ... veres pofatyos ábrázatu [DLt 647 ua.]. *1810:* Bontzidai Sugár János ... Kánya orru, gesztenye szin haju ... Oláh születésü; de jól tud Magyarul [DLt 554 ua.] ✱ ~ *tanítvány. 1657:* Az olá schola mindgyárt a magyar schóla mellet légyen az nagy haszonért, úgymint, jobb modgyával valo jnspectióért, az ola tanitványoknak magyarul való tanulásokért, a' magyar és deák irásnak is könnyeb meg tanúlhatásáért, értéséért, és viszont hogy a magyar scholabéliek is, a kiknek kedvek lészen hozzá, olá szot és irást tanulhassanak [UF II, 185] ✱ ~ *üveges. 1648:* Vagjon az czwrben egj hitvan negj czöueken allo asztal körwllötte ket pad szek, egj tölgj fa szek, wuegh palaszk fa formak N. 12 az olah wuegeseke [Porumbák F; UF I, 903] ✱ ~ *varga. 1614:* Egy olah varga Havaselvy Gaspar Janos hazaba(n) tart szallast [Kászonfelsöfalu Cs; UszLt VI. 56/413].

Sz. *1762/1845:* Igenben lévén egy Generális Synodus, maga is eljöve a' még eleven 's jó korbeli Deákiné az ö egésszen ösz Férjével azon gyülésre, 's hajadon Leányit is elhózá fitogatni mint az olá Fáta a Vásznát és kecskéjét a' Topánfalvi vásárra [Hermányi,EDem. 536–7].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *bojér* havasalföldi/moldvai bojér; boier din Valahia/Moldova; Bojar aus der Walachei/Moldau. *1584:* (A csausz) által császár azt parancsolja vala, hogy az mely oláh boérok ugy mint Ivátsko, Demeter Vornik és az többi onnan ide szöktenek volna, azokat az vajdának mindgyárást beküldjük ... mivel hogy ezek a boerok és kiválképpen ez az Demeter Vornik a császárnak sokkal volna adós [Veress,Doc. II, 299]. *1657:* az szultán Szulimán idejebéli és azután való athnamék, törökkel való végezések szerént nem vala szabad az oláh vajdákat és bojérokat Erdélyben befogadni [KemÖn. 140] ✱ ~ *követ* havasalföldi/moldvai követ; sol din Valahia/Moldova; Gesandte(r) aus der Walachei/Moldau. *1666:* Az tatár és olá követek mivel jönek? [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *náció* oláh nép; valahii; walachisches Volk. *1677:* A' Mint hogy az Oláh Nationak vallása-is nem a' négy recepta Religiok közzül valo, ugy az a' szerzet, melyben lévök Kalugyereknek neveztetnek, nem acceptaltot, söt inkáb meg-tilalmaztatot [AC 136] ✱ ~ *nemzet* **a.** oláh nép; valahii; walachisches Volk. *1657:* Mi ezért az rendeléseket, mint az mellyek sem az közönseges igassággal sem az Ország törvenyivel semmiben nem ellenkeznek, az Isten dicsösségire penig, és az olá nemzetnek epületekre igen szüksegesek ... helyben hagyuk jovalyak, és meg erösittyük | Eszünkben vévén minémü temerdeki nagy tudatlansagban tartatnék ez mi Fagarasi joszágunkban az egész olá nemzet, mind kösség mind bojérságh és tulajdon azok is, kiknek egyebekben tanitások tisztekben vólna [UF II, 183, 185 A Fogarasföldi iskolák szabályrendeletéből Lorántffi Susánna aláírásával]. *1677:* az Oláh nemzet ... admittáltatott ez hazában [AC 15]. — **b.** oláh származás; (de) origine valahă; walachische Abstammung. *1807:* Felesege hasonlo modon Ola nemzet ... fekete Szokmányba, bör mejre valóba ... csizmába járt [DLt 494 nyomt. kl] ✱ ~ *nép*

a. román nép; poporul român; walachisches Volk. *1657:* Fogaras földin az olah nép vaksaganak bötsületes ahoz értő szolgainkal tanácsat tartvan bizonyos visitatorokat rendeltünk [UF II, 182 Lorántffi Susanna aláírásával]. *1784:* Felséges Tsászári, és Királlyi Fejedelmünknek értésére esvén, hogy némely hellységekben, melly ártalmas és meg veszett indulatbol származatt fel haborodása légyen az Oláh parasztságnak, és ugyan-ezen Oláh Nép által minémü irtozásra mélto erőszakok, és meg fosztattatások vitettenek végben ... ezen Tsászári, és Királlyi Felség arrol kegyelmesen Rendelést tenni méltoztatott[a] [Borb. II a gub. Nsz-ből. — [a]Köv. a részl.]. — **b.** tbsz-ú alakban; la plural; in Mz: román népesség; populaţia română; walachische Bevölkerung. *1610:* Kolos Varmegiebe(n) leueó Kozma Telke Neueó falunak az Vitezleó Kraynik Laszlo ... ioszaganak, meliben ennek elótte Magiarok laktanak, de ez el mult ezte(n)deőkbelj disturbiomokb(an) el pusztulua(n), mint hogi annak utanna sok heljekrul ideghen Olah nepeket rea hoszua(n) ugi telepetette uolna megh, hogi az mi nemeó Immunitassal egieb dezma adatla(n) szabad Olahsagok ez orszaghba(n) elnek ... minden vetemenjeknek dezma adasabol eokis azerint elhessenek [BfN fej.] ✱ ~ *ország* Havasalföld v. Moldva; Valahia sau Moldova; die Walachei bzw. die Moldau. *1571:* Myert penig az harom zek az ket olah orzag zelein vagion es gyakron teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozzeottek magok oltalmara epitett ereos Casteliok es Cynteremek [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. *1671:* Haromszéki Atyánkfiai-is, kik a két Oláh Országból szoktanak magok szüksegekre gabonát hordani ... sohult vám, és harminczad adással, ne aggravaltassanak [CC 35]. *1769:* Poroncsoltatik az is keményen, hogy ha a két oláh Országbol oláh Popák jönének Hazánkban Schizmaticussok, s az ide valo Popákat Ecclesiájok Fundussárol obnudálni s azok hellyébe ülni akarnának semmiképpen a Mlgos K. Gubernium engedelme nélkül meg ne engedgyék [UszLt XIII. 97]. *1791:* Kis Csergedi Bojtos Dumitru, Popa Juón Moldovan Lupuj most Esztendeje az Erdellyi, szűk Marha kost idejét a' mi meg kudusittatasunkal magok hasznokra forditták, velűnk Alkalomra mennek, hogy ... Juhainkat ... Oláh országra ki hajtyák [Széplak KK; SLt évr.]. *1792:* Pakulár Szinyivon harmad napok alatt Alá országban Menynyen [uo; i.h.]. *1805:* Todoszi Jantsi ... a ki meg ijedvén nem mehetet bé kalahuznak Olá Országba [Szárazajta Hsz; HSzjP Kalános Todor (30) zs vall.] ✱ ~ *vajda* **a.** havasalföldi/moldvai vajda; voievod al Munteniei/Moldovei; Woiwode aus der Walachei/Moldau. *1601:* Nagy népet készitte Sigmond[a]. Az oláh molduvai vajda adott három ezer kurtánt; az alföldről is jövének sok ráczok [ETA I, 185. — [a]Báthori Zsigmond]. *1657:* Szkender pasa Lengyelországra indulván s melléje felvévén az két oláh vajdákat is, Erdélynek és Bethlen Gábornak is ... melléje kelletett menni [KemÖn. 30]. *1663:* Az két oláh vajdát minden hadokkal, az csauz pasát sok szép seregekkel eleiben kiküldte az vezér [TML II, 635 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* az két oláh vajdának is meg van parancsolva, hogy készüljenek táborban [TML V, 126 Székely László ua-hoz]. *1710:* Az erdélyi fejedelemnek is megparancsoltatik[a] a fővezértől, hogy ... minekutána a tatár hám és a két oláh vajda kimentenek volna az országból ... Érsekújvárhoz megyen a fővezér táborára [CsH 55. — [a]1663-ban]. — **b.** kb. cigányvajda; voievodul ţiganilor; Zigeunerhäuptling. *1835:* Ö Nagysága egy Kováts Joseff nevű Emberére ... veretett egy oláh Vajdájával valami tizet tizenkettött [Zsibó Sz; WLt] ✱ ~ *vátra* oláh (családi) tűzhely; vatră valahă; walachischer (Familien)-Herd. *1740:* Itt Borzáson mindenféle Dézma egyedül az Vraságé szokott lenni, minthogj Olá vátra, a' Fiscus nem dezmál semmit [Borzás H; Ks 89 Inv. 93].

3. román (katona/katonaság); (soldat/armată) român(ă); rumänischer (Soldat/Militär). **Szk:** ~ *darabont. 1600:* Janos Deakne Rosa azzony ... vallia ... Senkit Nemes Janos Nem eoteot[a] az olah darabantok keozzeol | Halaz Jstwanne Catalin azzony ... vallja: En arolom vala az halat egy nehany olah darabont el weowe ereowel teollem az halat [Kv; TJk VI/1. 453. — [a]Értsd: ütött] ✱ ~ *ezredbeli. 1846:* Székely gyalog ezeredbeli Máthé Antal Olah Ezeredbeli Gligor Nicolae Pánfiloga [Dés; DLt 1238] ✱ ~ *had. 1657:* Mihály vajdával oláh, lengyel, Bástával német, vallon hadak egyszersmind benn voltak [KemÖn. 24] ✱ ~ *kapitány. 1609:* Jakochj Leorincz Zagonj eskeöt biro ... fass(us) est ... mikor az olah Kapitan Arbonas Kouazn(an) Kapitán uala akkor en biro uoltam, akkor hazamhoz hoztak uala Baczj Jstuant Kouachj Demetert Andorko Andrast de Esmet el bochjátata az olah kapitan [BLt 3] ✱ ~ *tábor. 1849:* ki kellet telni az 55 számnak a mint az olá Tábor ki parantsolt[a] [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall. — [a]Juhot].

4. románok lakta; locuit de valahi; von Walachen bewohnt. **Szk:** ~ *falu. 1596:* Biro vram kwldi Hersenczej Jstuant filere[a], hogy az harom olah falubol az oláhok ala leonenek az kirali reti jrtani, es megh egetni, fizettem neki f. — d 25 [Kv; Szám. 6/XXIX. 25 Bachi Tamás sp kezével. — [a]A. v. F.füle (TA)]. *1618:* Ngos Bochkoj Miklos vrünk-(na)k az mynemö faluczkaia itt ben Erdeljben most vagjon in Co(mi)t(a)tu Thordae(n)si (!) Kakucz Neueö ola falu hatta es engette vsq(ue) beneplacitiim [Kv; Törzs]. *1632/1720:* az regi eleink idejébenis ezen Sz. Gothárt[a] Oláh és Magjar Falu volt mostis penig oláhal kellett meg Szállitanunk [WassLt. — [a]SzD]. *1817:* Felséges Urunk a' földi Magyaro, Nagyobb mértékben lejéndő mivelésének elő mozditása tekintetéből méltoztatott meg engedni, hogy az olá falukban azon Lakosok közzül kik ... nagyobb mennyiségü földi Magyarot termeszteni találtatnak ... jutalom adassék [Kv; DLt 632] ✱ ~ *falucska. 1814:* égy ... kis oláh Falutskába küldötte [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 35] ✱ ~ *község. 1674:* Nemcz alá községet Moldovában hajtják botokkal, fustélyokkal, ha megvehetnék [Bodola Hsz; Veress,Doc. XI, 151 Béldi Pál a fej-hez] ✱ ~ *szer* románok lakta falurész/fertály. *1614:* Az Olah zeren. egj Puzta haz helj [Nagymoha NK]. *1717:* A sövényfalvi Gáton és malmon aloll levő magyar és oláh szerben levő és fundusokra hova való gát dagassza, tolja fel a vizet [Sövényfva KK].

5. görögkeleti szertartású; de rit ortodox; von griechisch-orthodoxer Zeremonie | a görögkeleti egyházhoz tartozó; care ţine de biserică ortodoxă; zur griechisch-orthodoxen Kirche gehörig. **Szk:** ~ *cinterem. 1695:* adának Zálogban Nagylakon[a] egy Házhellyet, az ola czinterem ... szomszédságában [DobLev. I/42. — [a]AF]. *1776:* Az Oláh Popak Sessioja ... ennek felsö Vicinussa az Oláh Czinterem ... melly Csere által acquiráltatott [Mezőbánd MT; WassLt Mart. Szodos (56) ns vall.]. *1793:* Motsár nevezetű Marha legelö hely ... és ... Erdö melynek edgyik vége a Poka Kereszturi Erdőbe a másik az oláh Czinterembe útközik [Sárpatak MT]. *1814:* Az egész Curia körül tsupán tsak az oláh Czinterem felöll volt betsü alá jöhető Kert [Benedekfva Sz; BetLt 3] ✱ ~ *egyházi rend. 1677:* Noha az Oláh Natio az hazában sem a' Statusok közzé nem számláltatot, sem Vallások nem a' recepta religiok közzül valo, mindaz-

által, propter regni emolumentum, miglen patriáltatnak, az Olah Egyházi rendek ehez tartsák magokat [AC 14] ✱ ~ *eklézsia. 1621/1681:* Hunyadon lako Olah Ecclesianak Esperestye(ne)k Janos Poopnak ... hogy ... az maga Szőlejében termet bort ... Hunyadon az maga hazanal ki kortsmaroltatni kegyelmese(n) neki megh engedtük [VhU 397–8 Zólyomi Miklós aláírásával]. *1657:* Az oláh papoknak Fagarasföldin visitatori, azonok legyenek az kik az Fagarasi ola eclesianak, az feö tisztek authoritasabol [UF II, 182]. *1724:* Popa Niczul Oláh Láposi oláh Ecclesia Praedikatora [O.lápos SzD; BK]. *1761:* Az Falunak közönséges Erdeje nintsen, hanem a Tisz(te)letes Oláh Ecclesiának van egj darabotska tilalmas erdeje [Kisenyed AF; JHbK LXVIII/1. 792]. *1810:* az óla Ecclesianak harangazoja [KLev.] ✱ ~ *esperes. 1643:* az Elias Jorest Wladikasagaban el maradt esztendö adot be kel szedetnunk. Kegyelmetek azert olah esperes uraim az alattok leveö olah papokon menteöl hamareb azt az egy forintot fel szedgye [Hurm. XVII/II, 1109 Gelei István erdélyi ref. püspök a román esperesekhez Gyf-ról]. *1671:* Nemely Oláh Eszperestek és Papok ... eglsz falukat tiltottanak-el a' Templomtol, hólt embereket-is el nem temettenek az kisdedeket-is kereszteletlen hadták meg-halni [CC 4]. *1677:* (Az örökös jószág) árát Hunyad Varossaban az Olah Esperest Ur(am) hazanal kezemhez vöttem [Vh; VhU 478]. *1766:* az Szász Nyiresi Olá Esperest Popa Páskuj [Ks 33 Szásznyires II. 16] ✱ ~ *hit. 1682:* Ratz Janosne vallasunko(n) leuen ennek elötte mitsoda gondolatbol Apostatalt, olah hütre keresztelkedet [SzJk 172] ✱ ~ *kalugyer. 1767:* Hire volt, hogy oláh schismaticus kalugyer Soffronius látitálna a Mezőségen [HalmágyiNIr 317] ✱ ~ *kép* szentkép, ikon. *1740:* Vagyon egy rosz záratlan tarka Láda, mellyben vagyon egy néhány oláh kép [ApLt 5 Apor Péterné lelt.] ✱ ~ *megye* görögkeleti egyházmegye. *1786:* Magyar megye Oláh megye [Udvarfva MT; Told. 44/56] ✱ ~ *monasztéria. 1726:* elmentem nemes Közép Szolnok v(ár)-megyében Kővár Vidékén a Nagy Somkuti határban lévő oláh monaszteriánál valo ... Buda János Vram házához [Nagysomkút Szt; TKI Somkuti Buttján Simon hütös szb aláírásával] ✱ ~ *pap. 1595:* Negy olah papok negy Lasnakal tartoznak valtiak megy f 4 [Kv; Szám. 6/XV. 91]. *1632:* Olah Pap ... uagion No 1. Popa Koman [Kapacsel F; UC 14/38. 31]. *1688:* Egy Olá papnak valo Süvegtöl f —//01 [BfR Vect.]. *1698:* az vlah Papok dolgarol [UszLt IX. 76/63 gub.]. *1717:* Velkéren" vagyon egy olá Papnak ... egy haza [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev. — "TA]. *1738:* ala Baga tan" Lako ala pap [JHb XXVI/61. — "SzD]. *1779:* Ott a volt a híre hogy nyavállyátis kapott volt Csesztvén a Menyetske, s azért gyogyittattais az Apja edgy Vadveremi" oláh pappal [M.lapád AF; Mk 5/5 G. Szilágyi (46) judex poss. vall. — "AF]. *1817:* Hodákon" az hol most a' mostani fungens oláh Pap lakik [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Lászlofi Joseff (70) ns vall. — "MT] O **Hn.** *1745:* A Vatzkor fak Patakja és Oláh Pap szántó földe között (sz) [Nagyida K]. *1776:* az Alá pap Házán tull [Csekelaka AF; KCsl 2] ✱ ~ *papi parókia. 1729:* A Falunak leven egy közönseges hellye ... a közönseges Falu engedte az ola Papi Parochia(na)k mellyen most az ola Pap lakik [Árapatak Hsz; SVJk] ✱ ~ *papné. 1835:* kereszteltem Dioson" N: Sárközi Istvánnak ... Josefát ... Mosája a Diosi oláh Papné [Burjánosóbuda K, RAk 52. — "K] ✱ ~ *papság. 1710 k.:* a máramarosi minden oláh rend és papság olyan zelussal vala ellene, ha bément volna oda, bizony megölik vala [BÖn. 831] ✱ ~ *pópa. 1735:* azon Széna fü tetején ... juta ... A Felső rész ... az Oláh Popáknak exscindalt Nyilig a' Torma és Jósika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1741:* Instálok Gróff Uram(na)k: méltoztassék parancsolni, hogj mind az három Oláh Popák Marháit el végyem é avagy csak az Popa Kománét [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1754:* Olá Pópa vagyon 4 [Bukuresd H; Ks 92. X. 2]. *1769:* Porontsoltatik az oláh Popaknak hogy a kösséget meg intsék az el szökéstöl irtoztassák fenyitsék [UszLt XIII. 97]. *1788:* Levelemet meg ado ifju az itt lévő olá Popának Sogora ittis nevekedett nálla, jora menendo ifju [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ ~ *prédikátor. 1725:* Popa Vonya ... velkeri" olah Praedicator [Ks 7. XV. 12b. — "TA] ✱ ~ *püspök. 1672:* Asszonyunk mondja vala, oda kell mennem az oláh püspökkel való alkalomra [TML VI, 248 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Az Oláh Püspökök, Esperestek, és Papok a' visitalásnak idején a' külsö Tiszteknek hivatallyokban magokat ne elegyitsék [AC 14]. *1686:* olá Püspök administralta honorarium nestek nö 32 [UtI]. *1710 k.:* jöve a generális levele hozzám, hogy a máramarosi oláh püspököt bé hivassam holmi tudakozódásra [BÖn. 879] ✱ ~ *rác pap. 1660:* Nekem úgy tetszenék az ráczokhoz egy oláh rácz papot kellene küldeni [TML I, 504 Balogh Máté Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *szekta. 1677:* Ide" nem értvén az Oláh, vagy Görögök sectaján lévőket, kik pro tempore szenvedtenek [AC 2–3. — "A katolikus és protestáns egyházi rendszabályok terén változtatásokat végzök közé] ✱ ~ *templom. 1657:* A grammatikoknak az kik már jól épültenek ... szabad légyen kiváltképpen vasárnapokon s jnnepeken, egyebkor is mikor érkeznek a Fagarasi olah templomban és a falukonn is predikállani magok gyakorlásoknak okáért [UF II, 187]. *1727/1790:* hiva minket ... tiszteletes Popa Mihaila ... hogy el mennénk ... Adámosra az oláh Templom vagy Czinteremhez tartazando ... Darabotska helyetskére ad faciem loci [Ádámos KK; MvLev. 8]. *1746:* ahol a' regi veszet utak vadnak az olah Templom felöl [Bágyon TA; Told. 21]. *1752:* (A falusi hitesek) szinten pusztulo félb(en) lévő Oláh Templomjok(na)k restauratiojokra reménkedének [Nagylak AF; DobLev. I/1248]. *1808:* a Dévai Olá Templom számára tulajdon szerzeményeiből hágy ... mind őszve 200 Rforintokot [Déva; Ks 119b] O **Hn.** *1686:* az olah templomon feliuly (sz) [Fejérd K]. *1744:* Az olá templom meget [Szentdemeter U]. *1780/1790:* Az Alsó Tőki puszták alatt az oláh Temploman felyül (sz) [F.tők SzD; THn 14] ✱ ~ *törvényt tart* görögkeleti (vallási) szokást tart. *1599:* Szilvasi Jstuannak vrunk postaianak kwldtwnk ayandekot ... Biro vram parancziola hogy iobbadon legyen masnap, mint hogy ola teórwent tartot kewltem ezeket" vaczorara es ebedre [Kv; Szám. 8/XIII. 11 Szabó András sp kezével. — "Halat, bort, cipót] ✱ ~ *vallason levő. 1639:* az nemes országgal ... articulusban irattuk, hogy az egész erdélyi birodalmunkban ... az oláh valláson levő Genadi György vladika esztendeiben minden nemü inquisitiora kimehessen ... mindeneket tiszti s hivatalja szerint meg büntethessen [Veress,Doc. X. 62 a fej. Beszt. városához]. *1728:* Tiszteletes Nemes Popa Joseph Ur(am) Dobra Városa és Dobrai Tractusnak Görög vagj oláh Valáson lévő Ecclesiak(na)k Esperestye és Papja [Gura Dobra H; Szer.] ✱ ~ *vallásra áll. 1750:* Ketskés Peter ... Maramaros Vármegyéb(en) Sajón lakik ... edgy ólánnét vagyis Orosznét vött el hazasságab(an) olah Vallásra állott az nevét is el változtatta [Ks 14. XXXIV. 10] ✱ ~ *vallású. 1826:* Engem hivnak Pop Péternek, ide valo Dévai, 30 Esztendős oláh vallásu a Dévai Ns Uradalom Gyalag Hajduja vagyok [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] ✱ ~ *vladika.*

1671: concludaltuk azért hog' az Oláh Vladica sub amissione honoris et officii, az illyeneknek igazán végére menvén, az hol comperialtatni fognak, az illyen exorbitálo Esperestek és Papok[a], mind most s' mind ennek utánna érdemek szerént ... igaz törvény szerint meg-büntessék [CC 4–5. — [a]Akik a templombajárást, a temetést és a keresztelést megtiltják]. *1682:* Én a miultától fogva réa emlékezem, hogy vladikák vannak Erdélyben, mind oláh vladikákat tudok [EOE XVII, 298 Vallatás Acacius Josephat vladika ellen] ✱ *nem unitus ~ pópa. 1777:* (Mikor) nem Unitus oláh Popa ... a Házanok fundamentumat tette volna, ember tetemet kapot | egy nem Unitus ola Popa ... epitette volna ezen Házot ... halála után két Gyermeke maradván egy ideig a Házban, azok is innen el pusztulván, azután Tit. Also Péter Uram Sármasrol jött ember szalitott belé [M.pogocsa MT; BK. Petrus Fejér (60) szb vall.] ✱ *ordinárius ~ pap. 1735:* azon Széna fü tetején ... Az szélső nyil ... az M.Csáni Ordinarius két Olah Papok számára szakasztván ... juta ... az Felső rész ... a' Torma és Jósika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7] ✱ *schizmatikus ~ pap/pópa. 1770:* Moston ezen a' helyen az Schismaticus Oláh Pap lakik rajta, s ... birja mint az Oláh Ecclesiának földit [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/1.]. *1803:* a' Schismaticus Oláh Popa [Koronka MT; Told. 23].

6. görögkatolikus szertartású; de rit greco-catolic; von griechisch-katholischer Zeremonie | a görögkatolikus egyházhoz tartozó; care ţine de biserică greco-catolică; zur griechisch-katholischen Kirche gehörig. **Szk:** *unita ~ eklézsia. 1813:* egy közös Erdő, közös az Unita oláh Ekklézsiával a Keresztfánál [Sztána K; KHn 307] ✱ *unitus ~ pap. 1729:* eö felsége ... a mostani kolosvári rector pater Fitter Adam urat pro directore poparum graeci ritus Valachorum kegyelmesen resolválta hogy az unitus Oláh papokra inspiciállyon [Hurm. XV/II, 1627–8 a gub. Hsz-hez]. *1768:* „akkor a Popa mellett Deak vagyis Mester voltam" — vallja Popa György unitus oláh pap [Koronka MT; Told. 26] ✱ *unitus ~ vallást tart. 1831:* Dregan Vonutznak hivattatom ... lehetek 42 Esztendős ... Unitus ola Vallást tartok [Dés; DLt 332.1].

7. *~ nyelv* román nyelv; limba română; rumänische Sprache. *1640:* Popa Komsa ... igen simplex tudomannial bir ... az olah nielven valo jrastis igen akadozva olvassa az Credot, koniv nelkul nem tudgia [UF I, 791]. *1657:* Az egész Fogarasföldén lévö grammatikok ... tartozzanak ez Fogarasi ola scholaban tanulni be jöni ... a Catechesis végin a tanulok számára irott könyörgésekkel ola nyelven ... Minden estve közön seges könyörgést tégyenek olá nyelven a scholaban [UF II, 187]. *1811:* Déési Bányai Samuel ... felette beszédes, magyar, és oláh nyelvet tud, sebes hazug [DLt 629 nyomt. kl].

Szk: *~ nyelven beszél. 1799:* Pap István ... beszél sebesetskén Magyar és Oláh nyelven is [DLt nyomt. kl]. *1847:* Varga Katalin ... oláh nyelven jól beszél | Annyit hallottam, hogy ezelőtt három vagy négy esztendőkkel érkezett[a] legelébb Bucsumba, és ott oláh nyelven beszéllett [VKp 217, 247. — [a]Varga Katalin] ✱ *~ nyelven megmagyaráz/megmagyaráztatik. 1794:* a' Conscriptio a' Falu nagyob része hallottára az osztoztato Birák által fel olvastatott és oláh nyelven is voltaképpen meg magyaráztotott [Fejér m.; DobLev. IV/734. 1b vk]. *1797:* az már praeinserálltt Instructiót szóról szóra nem tsak fell olvastam, hanem Oláh Nyelven elegedendő képpen meg is magyaráztam [H; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *~ nyelven szid. 1843:* Szentyit kezdé olá nyelven szidni és aknai mutának nevezé [Dés; DLt 1300] ✱ *~ nyelven szól románul beszél. 1831:* Szép hold világ lévén, és csendes idö hallania lehetett, hogy ött (!) mit szolattak egymáshoz Olá Nyelven [Dés; DLt 332b] ✱ *~ nyelvre fordíttat. 1601:* Touabba az Compolonghj Vorniknak írtam vram egy leuelet magiarul, kegyelmed fordittassa olah nielwre [Hurm. XII, 1203 Gyeröffi János Beszt. városához] ✱ *született ~ nyelvén megmagyaráz* román anyanyelvén megmagyaráz. *1827:* el mentem ... Alsó Fejér Vármegyében Szent Benedekre a' Tkts Dobai Klára Tkts Bartok Adám Vr(am) kedves élete Paárja Curialissában, a' holott ... Oda valo Dnalis Birája Kingya Atyimat és szolgálo Emberet ... magam eleiben ki szollitottam, a' kik előtt a praeinseralt Instructiot szorol szora fel olvasván, és született oláh nyelveken voltaképpen meg magyarázván ... Földös Asz(szo)nyokat mindenekben az Instructionak tartása szerint meg intettem [DobLev. V/1126. 2a]. *1835:* el mentünk ... N. Lakon[a] ... Román Juon nevezetű Szolgálo embere Házához, akitis Személyesen odahaza találván a kezünkben levő Instructiott szorol szora olvastuk és az ö született oláh nyelvén meg is magyaraztunk [i.h. V/1292. — [a]AF].

8. román nyelvű; în limba română; in rumänischer Sprache. **Szk:** *~ mondás. 1724:* Rusz alias Haffrik Mihálly ... Annyát ... el hozák Bethlen váráb(a) a Tömlöczben ... egjszer vajudni kezde ... és egj bástya alatt szülte ... Mihállyt, Bábát sem kapánk hamar ha nem egj Omlás allyi öreg ember lévén ott rabul azal vágatok el a köldöket és a volt az olá mondás szerint a Mosaja [Kiskájon SzD; BK Kiskájoni lev. Ollár Iuon (80) jb vall.] ✱ *~ szitok. 1796:* az Utrizalt Béres ... a Vángyiliáját Tusa Ioseffnek öszve szidta, egyéb több motskos olá szitkokkal is illetvén mejre Tusa Ioseff oláhasan az Annyában butatván az mondotta, felöllem el is viheted[a] [M.fodorháza K; RLt. — [a]A kutat] ✱ *~ szó* román beszéd. *1657:* Az olá schola mindgyárt a magyar schóla mellet légyen ... az ola tanitványoknak magyarul való tanúlásokert ... és viszont hogy a magyar scholabéliek is, a kiknek kedvek lészen hozzá, olá szot es irást tanulhassanak [UF II, 185].

9. román nyelven beszélő/tudó; care vorbeşte/ştie româneşte; rumänisch sprechend/können. **Szk:** *~ tolmács. 1657:* Az vélem való tractában ... sem az fejedelem oláh tolmácsát, kit magammal vittem, sem magáét nem admittálta, hanem az mint tudtam oláhul, magamnak kellett véle beszéllenem [KemÖn. 297] ✱ *~ tolmácskövet. 1625:* Kis Leorincz 2 loan Zekere(n) vitte az Olah Tolmaczj keouetet Varadig [Kv; Szám. 16/XXXV. 146].

10. *~ skóla* román nyelven tanító iskola; şcoală cu limba de predare română; in rumänischer Sprache unterrichtende Schule. *1657:* A Fogarasi olá schólának rendi és törvényj | Az egész Fagarasföldén lévő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez Fogarasi ola scholaban tanulni be jöni [UF II, 185, 187].

11. cirill betűs; cu litere chirilice; mit zyrillischen Buchstaben | román nyelven írt/nyomtatott; scris/tipărit în limba română; in rumänischer Sprache geschrieben/gedruckt. **Szk:** *~ ábécé. 1657:* Tanitsa leg elsöbben mind nagyot, kitsint, az ola abécére [UF II, 186] ✱ *~ betű. 1657:* tanitsa öket ... az oláhúl váló eneklésekre ... (hoc addito, hogy olá bötükkel kell le irni azokat) [UF II; 186]. *1735 u./XVIII. sz. köz.:* A' Harangon oláh betük vagynak [A.ilosva SzD; SzConscr.] ✱ *~ biblia. 1849:* Egy oláh biblia 5 f ... Egy praedicateros (!) oláh könyv xr. 30 ... Egy oláh Cáthécismus 4 xr [Mv; MvLev. 8 Trombitás Parthenias gr. kel. pap hagy.] ✱ *~ írás* a. cirill betűs írás(mód). *1658:* Sarkanyicza ... Papjok. Popa Mitre ... az olah irást is alkalmasint tudja ...

Bucsum ... Papjok. Popa Jónásko ... Olvasniis nem igen tud olah irást [UF II, 193–4]. *1730:* Thodor Körtvélykapun[a] poposkodik, s mellette laknak az öcsei Simon és Vaszália, oláh irást tanulnak [Meződomb K; TKl Marusan Illye (26) prov. vall. — [a]MT]. *1799:* Vaszi Halmáts „Nemes Felső Fejér Vármegyei Sárpataki" 32 éves „nem Edgyesült Görög Valláson lévő Dászkel, beszél oláhul, és tudja az Oláh irást" [EM XLIX, 541]. *1808:* minthogy az Oláh irásra a' Popa meg tanitott volt, 's látván annak nevezetességét nagy kedvem eredett, hogy valami képpen maga(m)n(a)k leírjam [Kemény,CollMss XXX Varia XII]. — **b.** cirill betűs szöveg. *1640:* Iuvon Popa ... Ez az pap nem tudta el mondani memoriter a Credot az olah Irastis Csak Sillabikalia (!) elegh olvashatta Iobbagy fiu mostan tanulgatna niavalias [F; UC 14/48. 50]. *1647:* Thodoriczan ... Iuvan Popa ... Az olah irast mediocriter tudja olvasni, az racz irast jobban [UF I, 837]. *1658:* Popa Juon. Ennek az eö modjok szerent valo tudomannya megh lehet, de az olah irasnak olvasasat nem artana hogj jobban tudna [UF II, 197] ✱ *~ katekizmus → ~ biblia* ✱ *~ könyv. 1746:* (A) Házat popa Kirsztye veje Nyikulaj csinálta ugjan de az Ipája ... mikor ... neje onnét el ment egy oláh könyvön mely is drága volt a vejétöl popa Kirsztye meg vásárlotta [Középfva SzD; SLt 29. Y. 30] ✱ *~ olvasás. 1658:* Papjok[a]. Popa Nyagoj. Az Mi Attiankot, Credot tudja, de a Tiz Parancsolatot nem, s az olah olvasásban is majd gyárlo [UF II, 194. — [a]A herszényi (F) híveknek] ✱ *prédikátoros ~ könyv → ~ biblia.*

12. románosan/román módon elkészitett; făcut în felul românilor; nach rumänischer Art verfertigt. **Szk:** *~ ajtó. 1789:* A Curialis háznál az első Szobának az ajtaja paraszt fa kilintsel való olá ajto [Csitsztiván MT; Hr] ✱ *~ házacska. 1825:* Oláh Házotska avadag rongyos Szalma fedéllel meg fedve [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 272] ✱ *~ hordó. 1806:* egy Oláh hordo fenek nélkül [Bodola Hsz; BLt] ✱ *~ kalamáris. 1830:* Egy réz hosszukó oláh kalamáris [DLt 499 nyomt. kl] ✱ *~ kengyel. 1714:* Violaszin Barsonnjál boritott Török Nyeregh ... hozza való Szerszámmal, s réz Oláh Kengjellel együtt fl. Hung. 7 [AH 53] ✱ *~ láda. 1801:* egy Szekrény, vagy is Oláh Láda [BLt II/11] ✱ *~ nyergecske. 1688:* Egy kis olah nyergecske pusztán, nintsen semmj szerszam rajta [Beszt.; Ks S Misc. 2] ✱ *~ pokróc. XVIII. sz. eleje:* Vagyon viseltes oláh pokrocz Nro 3 [Kv; LLt Fasc. 71]. *1787:* Vagyon ... egy viseltes takarodzo oláh Pokrotz Dr. 72 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 5] | Két Oláh pokrotz égyik jobb, a másik pedig viseltes Dr. 28 [Mv; i.h. Elisabeta Nádudvari cons. Joannis Nagy alias Koronkai hagy. 8] ✱ *~ sajtó. 1785:* Egy nagy Sajto hozzá tartozandoval ... Egy Oláh Sajto vas pléhestöl Kementzéstöl [Borosbenedek AF; SLev.] ✱ *~ vászon. 1569:* Két vég oláh vászon [Veress,Doc. I, 280] ✱ *~ veres ürmös. 1758:* Oláh Veres Ürmös ... Ordinar Ürmös [Déva; Ks 76. IX. 8] ✱ *(muntyán) ~ nyereg. 1661:* Az olá nyergem[a] [TML II, 189 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz. — [a]Fels-ban]. *1714:* Oláh Nyereg, Vörös bársony Vankossal, arany Skofium Virágokkal ki varrott körös korül aranj sinorral elöl s hatul meg aranjozott ezüst bagjoggal, s figurakkal s hasonlo szegetskekkel ékesitett, meg aranyozott ezust Kengjellel fl. Hung. 180 [AH 16]. *1737 k.:* Edgy kis oláh néregh. Egy muntyán olah Aranyas néregh [Brassó; Apl.t 5 Apor Péter lelt.].

13. román ízlés/szokás szerinti, románo szabású; românesc, propriu românilor; nach rumänischem Geschmack/rumänischer Art geschnitten. **Szk:** *~ babó. 1808:* Fogaras Földi Felsö Porumbáki ... Gyitza Pap János ... visel szörös Oláh Babot vagy szárikát [DLt 171 nyomt. kl] ✱ *~ bunda. 1801:* Szávu Popa mint egy 24. esztendös ... fekete szemü és haju, az Óláh Országi modra, fésülve ... egy nagy Oláh bundát ... viselvén [DLt ua.] ✱ *~ fersing. 1749:* Az Inctus ... edgj sákot lopott ... edgy hoszu gjolts oláh fersing ingestöl [Torda; TJkT III. 267] ✱ *~ fota. 1812:* Busta Thodornak Felesége ... visel kék veres fejtövel nagyon erössen meg varrott Oláhos Inget, egy egész testét meg kerülö Olah Fatát [DLt 642 nyomt. kl] ✱ *~ guba. 1789:* igen viseltes oláh guba (vagy Bobo) bör mellyre való [Dés; DLt] ✱ *~ gúnya. 1811:* A' mely Oláh Fáta köntössit el-vetné, És öltözetében a' Magyart követné ... a' milyen szép a' tiszta Oláh gunya, Az Oláhos Magyar Köntös olyan tsunya [ÁrÉ 72] ✱ *~ harisnya. 1799:* fejér hoszszu Oláh harisnyában ... elszökött [DLt nyomt. kl] ✱ *~ hím. 1729:* Egj veress selyemmel varrott kis keszkenö. Más elegyes sellyemmel ola himre varrott [Erösd Hsz; SVJk] ✱ *~ ing. 1719:* Egj olá ing méjjire való három szor scofiommal és gjöngjözéssel való varrás ugjan azon ola ingre hat darab scofiommal valo varrás gjönygözve (!) [WassLt Wass Dánielné „arany marhái"-nak lelt. Wass Dániel kezével]. *1816:* Gyolts Oláh ing ... 3 Rf [Kv; Born. IV. 41]. *1839:* Majláth Jerémiás ... visel ... durva vászonból készitett tágos ujju oláh inget, széles övet [DLt 1355 nyomt. kl] ✱ *~ kalap. 1836:* Juon Hejnutz ... viselt ... ótska kerek oláh kalapot [DLt 1016 ua.]. *1840:* Also Gyerési Juon Novák ... viselt ... szürke babos fekete olákalapot [DLt 694 ua.] ✱ *~ kozsók. 1804:* Pozna Jonás ... szökött-el kurta fejér oláh Kosokba [DLt ua.] ✱ *~ köntös. 1679:* Gyarmati[a] most is itthon volt, mihélt érkezett, mindjárást jött ki olá köntösben bocskorban Bolet uramhoz [TML VIII, 564 Nemes János Teleki Mihályhoz. — [a] Béldi Pál szolgája] ✱ *~ köpenyeg. 1832:* Barok Moses ... visel ... rongyos oláh köppenyeget [DLt 607 nyomt. kl] ✱ *~ mente. 1628/1635:* Egy uiselt igen kopot zold barsonj felzer ualba(n) uagot olah mente [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1656:* hagiom ... Basa Peter leendo sogor Ur(amna)k, kek Angliai, roka torokkal berlett, olah mentemett [Ádámos KK; BálLt 93]. *1662:* Az oláh mentémet egyiket Bucsinak adjad, az másikat Györgynek [TML II, 24 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] ✱ *~ öltöny. 1843:* Akim Volyán ... visel oláh öltényt [DLt 1210 nyomt. kl] ✱ *~ öltözet. 1823:* visel Brassai oláh öltözetet [DLt 207 nyomt. kl] ✱ *~ párta. 1742:* Egj oláh párta [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor familia lelt.] ✱ *~ ruha. 1689:* Tegnap estve Brassóból egy német officir jött incognite, ki is mindgyárt szemben volt az vajdával oláh ruhában [Veress,Doc. XI, 312 Lessenyei Nagy Mihály a fejhez Bukarestböl] ✱ *~ szokmány. 1811:* szürke oláh Szakmányban szökött-el [DLt 810 nyomt. kl] ✱ *~ teveszőröv. 1697:* Egy oláh veres teveször eo [Beszt.; KGy] ✱ *~ viselet. 1806:* Jevutza Armenyi ... mint egy 20. Esztendös ... oláh viseletben járt, és piros Csiszmában [DLt 786 nyomt. kl] ✱ *maszkura ~ ing. 1816:* Egy férfi, és egy fejérnép arannyal varatt maszkura oláh ing nyakra valoval égygyütt ... 25 xr [Kv; Born. IV. 41].

14. a románok körében szokásos, román szokás szerinti; după obiceiul românesc; nach rumänischem Brauch. **Szk:** *~ lakodalom. 1800:* bé menék Esztán György házához az Olá lakodalom látni [Bereck Hsz; HSzjP Echárd János (18) gy. kat. vall.] ✱ *~ nyepászta* román rágalom/rágalmazás. *1710 k.:* Ennek alkalmatosságával ilyen oláh nyepásztát is ejtének rajtam[a] [BÖn. 856. — [a]Köv. a részl.] ✱ *~ ser. 1789:* A vajnak ki-vert édes téj savója, ha minekelötte magában

megsavanyodnék, sajtos részétől főzés által ki-tisztul és jól meg-szürettetik ... Nálunk Erdélyben a major-házaknál oláhsernek hívják [MNy XVII, 48].

15. havasalföldi/moldvai (pénznem); (monedă) care a circulat în Valahia/Moldova; (Geld/Münzsorte) aus der Walachei/Moldau. **Szk:** *~ arany. 1756:* Azok kőzt vólt akkor az őt száz forintos arany is egy más Mólduvai Oláh arannyal edgyütt [Kv; Mk IX Vall. 131] ✱ *~ forint. 1751:* Mlgs Groff Haller Kata Aszszony eö Nga Nyillyához obveniált kész pénz Nemet Flor No 5. Oláh Flor ... Lengyel Sustak Nö 8. Lengyel Poltra Loth Nö 14 [JHbK XXIV. 13] ✱ *~ izlot* oláh ezüstérme/pénz. *1702:* Az Olah Zlotnakis materiaja felett valo valorb(an) Járassa nagy karaval leven az Hazanak igazitast kiván [UszLt IX. 77/52 gub.]. *1711:* Szükségesnek lenni ítéltük ... az Arany oroszlános Tallér és Oláh Zlotok válora iránt e determinációt tenni: hogj tudni illik az Arany f. hung. 5 denar 25 ... az Oroszlános Tallér f : 2; Oláh Zloth f : 1; denr. 20 járjon [KvLt I/201 gub.]. *1722:* tizenkét oláh zlot nem lévén acceptabilis, a tizenkét zlotokot viszszá adtam [Kál MT; Born. G. IV. 28 Cserei Mihály lev.]. *1723:* a 1ma Juny az Olá Zlotok egj garassal kevesebbé ugy mint csak huszon egj garasb(an) az az Szaz huszanhat pénzb(en) járjanak [Ks 18. XCIII gub.]. *1724:* Lukács János uram keziben adtam, háromszáz oláh Zlotot, kiis tészen egeszen háromszáz hatvan magyar forintot [Kv; ApLt 2 Árva Berthen Druzsiána Apor Péterhez]. *1748:* Nékem meg mutogatá az Ur, s Némellyikét fel is bontá[a] előttem, kiben oláh izlót, kiben Tallér, kiben válogatott Arany, kiben peták, kiben tsak garas vólt külön külön elválogatva [Csúcs AF; Szentk. Nic. Sebestyén (60) jb vall. — [a]A zacskókat]. *1755:* Le tétetett, és prohibitaztatott Dutkát három sustákost, Oláh Zlotát két izben adott meg mérvén az Erdéllyi igaz fontal és lottal őtt ~ 5 egész fontot [Petek U; TGsz 51]. *1757:* étzaka 300 oláh Izlottyát ... el lopta [CsS]. *1770:* az Husz vedres általagokot pedig egy egy óla zloton vette Udvarbiro Uram ő kegyelme [Balázsfva; UtI]. — Vö. az *izlot* címszóval ✱ *~ pénz. 1709:* Havasalföldéb(en) ... Erdellyi penzel mentenek bé apro penzt adva(n) nekiek szamtarto ur(am), sok kárral Tehetik ola pénze 200. zlotra valo penzt adott nekiek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

16. *~ öl* a magyar öllel (= 1,6–2,0 m) azonos hosszmérték; stînjen (ca unitate de măsură pentru lungimi); mit dem ungarischen Klafter identisches Längenmaß. *1761:* Sztanisának mindenféle Határait ... egy más kőzött fel osztottunk (!) ... négy száz egyenlő részekre, melj rész mindenik(ne)k külön külön áll hoszsza tiz, szélessége ismét őt Magyar, vagy oláh ölből [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 35].

17. oláhországi fajta; specie din Valahia; Rasse aus der Walachei. **Szk:** *~ gyermekló. 1713 k.:* Szántani valo lovak ... az olá gyermeklo [Hsz; ApLt 2] ✱ *~ kanca. 1713 k.:* az olá kancza csitkostol [Hsz; i.h.].

18. *~ lárma* a Horea-féle felkelés; răscoala lui Horea; der Aufstand von Horea. *1784:* két Originalis Cautionális Obligatorialis, mindenek külön külön 100-100 Forintoknál többet érő Levelei, a mult Oláh Lármában el-vesztek légyen [UszLt X. 80 gub.].

◇ **Hn. A.** *1399:* fontem Olachwewlghkuta vocatum [M.bikal K; KHn 70]. *1688:* az Olah porgolátban (k) [Magyaró MT]. *1699:* Oláh Kosárban (sz) [M.zsákod U]. *1700:* az olah Beszerika mellet egy verő feny oldal [M.köblös SzD]. *1710:* az Oláh uczában [Sárd AF]. *1712:* Az Ola Utnal (e) [Komjátszeg TA]. *1722:* Az oláh holdba(n) [Zágon Hsz]. *1728:* oláh ülés nevű helyben (sz) [Egerpatak Hsz]. *1738:* Olah szil alatt (sz) [Ketesd K; KHn 61]. *1740:* Olá Padon [Inaktelke K] | Az Olá Mezőn (k) [Sztána K]. *1744:* az ola erdő alat levő rét [Bh]. *1754:* az Oláh kereszten fellyül (sz) [Borsa K; BHn 115]. *1771:* Az Olah szállásban (k) [Marosjára MT]. *1779:* az oláh ősveny nevezetű helyben (sz) [Csöb U]. *1807:* Az Oláh Kutnál a Keresztül Jároban (sz) [Kalotasztkirály K]. *1825:* Az oláh hold nevü hellyen (sz) [Zágon Hsz]. — L. még KHn 223, 287, 313.

B. *1446:* Vla desmir [Csánki V, 345]. *1450:* Wolah dezmer [i.h.]. *1556:* olah frathan [Fráta K; SLt U. 26]. *1606:* Ola Pataba(n) [Kv; Ks 33 Györgyfva 22]. *1650:* Olah Fenesi [O.fenes K; JHbK XLVIII. 31]. *1703:* oláh magurai [O.magura K; Told. 24]. *1738:* ala Bagatan[a] [JHb XXVI/61. — [a]SzD]. *1753:* oláh Nádasi[a] [JHb XXX/9. — [a]K]. *1773:* Oláh Letai [O.léta TA; JHb III. 3]. *1774:* oláh Csesztvei[a] [Bordos U; LLt Vall. 146. — [a]AF]. *1797:* olah Bikal [O.bikal K; CU IX. 2. 151].

◇ **Szk:** *~ korcsma* '?' *1702 k.:* Dólgosianak rendi ez volt Abrudbányán ha mi dólgosia penig az oláhok részirol béjöhetne, azt a két részrol lévő Egyházfiak, minden héten a Berbenczés oláh Korcsmához el járván két felé oszszák és ki ki az Eccla Szüksegire fordicscsa [Born. XXXIX/6] ✱ *~ rózsa* rózsaféleség; un fel de trandafir; Art Rose. *1745:* Virágok közötti edénybe épen valamire valót nem láttam; olá rózsát ... bizziókot s a félét az melyet én kihányatok az kertemből [DanielO 235 Daniel Istvánné Bécsben írt naplójában].

II. *fn* **1.** román ember; valah; Walache. *1555:* w walkon[a] lötth ez wylagra es twg'a hog' azt á Cylla mezöt walkayak eltek, es mikor kaszalni keztek elözerys egi kelecelj[b] olah Berkes Thamas eg' daraboth be kertelt wolt Abba a mezőben es megh kazalta wolt [MNy XXIV, 357 St. Weres de Petri[c] jb vall. — [a–c]K]. *1557:* az mel ölahot az demeteryek meg öltek ... az nal talaltak walamy marhat ysakokba [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely nyklos somkereky yspan a beszt-i bíróhoz és a száz emberhez]. *1581:* 11 Marty ket olachnak hogy fywrez dezkakat fel wontanak az haz heara fyzetúnk Vgian Azon nap attúnk alchyoknak ket napra Borra valot d. 6 [Kv; Szám. 3/IV. 11]. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczés ... Az mely olah tekeneot hoz ló terhbe Atwl egy pinzt vezen Aky hatan hozza atwl semmith nem wezen [Kv; PolgK 9]. *1586:* ket fogoly olach askalta wala megh az foghazat [Kv; Szám. 3/XXVII. 11b]. *1587:* Az feleky volahok hogy fat Agat vagtanak attam nekyek f — d. 70 ... Egy olahtol veottem 3 Eoreg Teolgy fath p(ro) f — d. 60 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 12]. *1604:* En pedig Jgen mondam az olahnak hogi mohaj miklost hoza ele menedekwl [UszT 16/55 Lőrincz Janos czieherdfalwi lofw Ember vall.]. *1609:* Keowár vydékj valahok zallottak uolt megh, de azokat Christoph deak mind vizza vitette [Kv; KvLt D. 44. — Tanúvallatások Kendi Istvánnak a Kv város elleni peréből]. *1690:* ados volt azon ohlanak (!) tiz forinttal [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1718:* (A juh) Meregjoi Ján György nevű oláhé lött volna [Türe K; Told. 2]. *1797:* Lakossai olah Bikalnak mind Oláhok, kik Mokányoknak nevezetnek [O.bikal K; CU IX. 2 151]. *1807:* a Kolosvár felé menő ország uttyában ... két tzifra fa kereszt volt fel ásva, az hová szoktanak a Falusi oláhok processioval ki menni [Apahida K; RLt O. 2].

Szk: *~nak mond. 1599:* Zenthmiklosy Gergely ... vallja ... hallottam gyakorlatossagal Zakal Benedek zajából hogy my eleotteonk morenak olahnak mondotta Seres Jstwan vramat [Kv; TJk VI/1. 337] ✱ *csuklyás ~. 1665:* találok én is egy nehány csuklyás oláhot s bizony reá megyek, ha úgy kell lenni,

hogy fegyverrel tegyen az ember igazat [TML III, 491 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *havasi ~. 1805:* edgy Havasi Oláh el árendalta volt a' Makkat [Ozd AF; MúzRadák] ✱ *kabolás ~. 1742:* Fenesrül sok izben jüttek Taligás, Kabolás és Szekeres oláhok, s Magyarokis [Méra K; AggmLt C. 12] ✱ *szekeres ~ → kabolás ~* ✱ *taligás ~ → kabolás ~.*

2. *tbsz* oláh lakosság/emberek; populaţia valahă; walachische Bevölkerung/Leute | oláhság; valahii; Walachentum. *1570:* Kazas Albert palotthkay ... Vallya, hogy Mykor Az Moldoway olahok ky Jeottek volt az orszagba, Az kor hozot (!) volt Siluester Thakach hazahoz oltalamra Az falw kehleyt [M.palatka K; TJk III/2. 163]. *1573:* Meg lassak az Erdeoketis, Mert Nagy Panazolkodas vagion az olahokra hogy zok wy Irtasokat teottek volna [Kv; TanJk V/3. 91a]. *1591 k.:* Thudom hogy ezen dologert perlik vala az fogarassi olahok az derek zeken [UszT]. *1594:* Az feleki olahoknak Biro vram es az Eghez Thanacz Akarattiabol atta(m) kenez valaztasra f 1 [Kv; Szám. 6/VI. 5]. *1597:* B V kwlde Istúan Deakot Filere az olachokban ala hini az Kirali retnek meg kazalasara f — d 25 [Kv; i.h. 7/XII. 72 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1683:* Ez[a] vajda avagy bíró az oláhok között [Újvágás Sz; BfN. — [a]Szarka Mihály jb]. *1721:* Az Falu és Város Nyil földeiből Dezmál(na)k az Magjarok az Templom Számára, az oláhok az Beszerikához [M.gyerőmonostor K; KCsl 5]. *1775/1802:* az emlitett Slam nevezetű hely iránt hogy ez a Slám nevezet tészen magyarul Holt ember, vagy Sir Halmat Ugy referáltatván a velünk lévő Emberek által hogy a régi Pogány Járásakor ezen helyben a Pogányak egy Embert ölvén meg oda temettetett volna el, és amint az Oláhaknál Szokásban vagyon hogy az hol Erdős helyen holt Ember temetése vagyon, a temető helyre az uton járok agokkal bé szokták hányni, s az olyan Sir halmat nevezik az Oláhak Slámnak [BSz; JHb LXVII/3. 84–5].

Hn. *1728:* az olahak kuttyanul (sz) [Kál MT]. *1768 k.:* a Losárdra falubol ki járó út mellett egy Dombon situalt oláhok Keresztinél [Doboka; DHn 15]. *1805:* Az Oláhak Szénafüviben (k). Az Oláhak Szénafüve alatt (sz) [M.sülye AF; MúzRadák. — Tomai László kijegyzése].

Szk: *~ok dolga* a románok ügye. *1593:* kultek w kegmek tanaczul gellien Jmre, es Toth hazj mihalj wraimat gerendj Janoshoz az olahok dolgaert [Kv, Szám. 5/XXI. 15]. *1594:* Stencel Andras es Marthon Deak vramek, hogi megh zerzetek az Olahok dolgath Thordan. Egire masra keolteotek eo kemek f 2/35 [Kv; i.h. 6/VI. 16].

3. román nyelv; limba română; rumänische Sprache. *1640:* Popa Sandor ... Falu papja ... tudja ... Az Racz jrastis olvasni olara forditani perfecte [UF I, 793].

4. a románok (görögkeleti) hitéhez/egyházához tartozó; care ţine de credinţa/religia (ortodoxă) valahă; zur (griechisch-orthodoxen) Religion/Kirche der Walachen gehörig. **Szk:** *~ok beszerikája. 1693:* Gyula felöl ott az hol most az olahok Beszerikájához szakasztanak az Atyafiak egy kűs darab kaszalo helyet [Gyula K; SLt AH. 17] ✱ *~ok egyházfia. 1756:* Molduán Vonya ... el hiva edj fertály egett bor innja ... és elis mentünk ... az oláhok egy ház Fiához [Galac BN; WLt Pask alias Tyirila Onul (42) jb vall.] ✱ *~ok temetőhelye. 1750:* ki adta volt ezen betsületes Falu az oláhok Temető helyett [Vaja MT] ✱ *~ok temploma. 1727/1790:* Utrumban specificált Gyermány nevű Ember az Utrumban forgo Templomhoz tartazando Csegelyre csinált egy Hurubát, oszán Templom őrizőnek tévék az oláhok ugy szolgált az oláhok templomához [Ádámos KK; MvLev. 8 Kováts Mihály (68) jb vall.]. *1811:* Szent László képe ... Sajnálván ama' szent képet az Oláhok Templomjokhoz vitték [ÁrÉ 63–4] ✱ *~ok vallása. 1687:* Sütö Ferentz Feleségétöl Lorincz Annoktul divortiumot kiván, ez okon, mert vallásunkan lévén, egy oláh leginy szolgájával el szökött és az oláhok babonás vallására állott [SzJk 218] ✱ *a disunitus ~ok temetője. 1794:* A' Dis Unitus oláhak Temetőjekkel egy Contignitásban [Hosszúaszó KK].

5. a románok (görögkeleti) vallása szerinti; după religia (ortodoxă) valahă; nach der (griechisch-orthodoxen) Religion der Walachen. **Szk:** *~ok fejér hete. 1754:* Az melly Tanorokat actu keze alatt tart Alsoné Aszszonyom ... aztot kezdettük elsőben irtani 1753dik esztendőben az Oláhok fejér hetiben [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1827:* Itten Czegébe ... Eszendőnkét kettzer szokot Vásár esni ugy mint az Olahak fejér hetíbe Szomboton; és a Magyarok pünköstyök harmad napján [Cege SzD; WassLt Conscr. 85] ✱ *~ok húshagyókeddje. 1831:* az oláhok Hust hagyo keddek elött egy héttel [Dés; DLt 332] ✱ *~ok húsvétja. 1698:* Az olahok Husvettja elött egj alkolmatossággal az Falu véginél itt Gyulatelkén kertelek vala [Gyulatelke K; Ks Petrus Marcsinán (40) jb vall.]. *1777:* tavaly az Oláhok Husvettya után hányottatott ki az Exponens eő Natsága Jobbágya ezen hellyről [Burjánosóbuda K; JHbK LVI ad 1] ✱ *~ok karácsonya. 1742:* 19na Febr. Fogadtam az oláhok Karácsonyáig Fűzesi Máriát[a] [M.köblös SzD; RLt Rettegi István, DiarOec. 17. — [a]Köv. a szegődmények fels.] ✱ *~ok karácsony(a) böjtje. 1719:* az el múlt olahoc kracsón bütiben jöven hozam edgj Doboka varmedgyei Uj falusi ember [Rogna SzD; Ks 25. V]. *1735:* az oláhok karátsonya böjtikor hushagyat alkolmatósággal ... kik verekedtek ...? [BSz; Ks 27. XVI vk]. *1774:* En csak az öszel az oláhok karátson Bőjtiben mentem az Uraság Motsi Toi Malmában, s adtam bé azon üdötöl fogva eddig vámot[a] [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) molitor vall. — [a]Köv. a vámtételek fels.] ✱ *~ok nagybőjtje. 1785:* Karátson után az oláhok nagy Bötök tájat [K; Sár.] ✱ *~ok pünkösdi ünnepe. 1752:* az ell múlt oláhok Pünkősti Innepjekkor, igen sok, és hoszszas esőzések lévén ... meg türemedett â föld [Mocs K; Ks 83 Trenk István lev.] ✱ *~ok pünkösdje/pünkösd napja. 1796:* itten Ujfalu felöl az Határ Szélibe Három vagy négy falu Szokot most az oláhok Pünkösd Napján egyben gyülni és ottan mulatni [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1806:* Az oláhok Pünkőstyin fizettem két rendbeli musikusok(na)k 5 Rf 30 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1853:* én jonak látom hogy várd meg az Oláhok Pünköstyit [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *~ok újesztendeje. 1774:* az olahok uj esztendejere virradolag ... Setét hajnalba [Msz; Pf]. *1811:* az Oláhak uj Esztendeje [Kissármás K; KLev.] ✱ *~ok ünnepe. 1795:* a Benedekfalvi Borokbol tettem égy hordoval 3 garason kupáját, a Buk alá is adunk most az olahak Innepekre [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✱ *~ok vízkereszt(i) nap(ja). 1630:* az Kukura Thamas meg ueretelj hideg eozzel az Olahok Vizkerezti nap taya(n) eset, utanna keouetkezendeo beotben holt megh [Czeged TA; WassLt Gierman Juzup (40) jb vall.]. *1742:* Mlgs Matskási Kata Aszszony eő nga Kintsi Jobbágyi ... az Oláhok Vizkereszt napja táján rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szálig le vágtak [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

6. *szitk 1749:* baszom az Anyádot oláha ide miért hajtod a ménest [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1757:* hunczfut Ménkő teremtette oláha mingyart meg köttetlek [Majos MT; Told. 35]. *1767:* baszom az Anyád tolvaj oláha [Ko-

ronka MT; i.h. 19/33]. *1842:* Eb szülte oláha, láttzik hogy Vajda magával hordozza nevét [Dés; Dlt 1452].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

oláhborsó paszuly; fasole; Fisole, Fasel. *1681:* Fenyő Cseber Nr 1 Ebben Olah borso [Vh; VhU 562]. *1697:* Viszsza tervén ... az hazok hejjára: Itt vagjon ... Mezei Borso Cub 12//3. Olah Borso Cub 1//1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt.]. *1702:* Vagyon ... veteményes kertis ... Ebben mind kerti borso s oláh borso ... vagyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 10]. *1712:* kerti borso ola borso is leszen [Ohába F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péternéhez]. *1727:* Dézmát adnak a' Földes Urak(na)k minden Mezei Veteményekből, az olah Borson Fuszulykán kivül [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1760:* Oláh Borso ... Tavalyrol nem maratt semmi [Szőkefva KK; Ks 71/52 Szám.]. *1770:* leszen Esztendöre fizetese ... Ket veka borsoja, egy veka Oláh borsoja [Nsz; BálLt 92]. *1772:* Olah Borso Cub. 1 [Héviz NK; JHbT 14].

Az ért-re l. a *bab* és *fuszuly* alatti jegyzetet.

oláh bot bunkósbot, macsuka; măciucă; Knotenstock. *1572:* Rusa Mathe ... Ezt wallá hogy Mykoron Az haborusag Jndultatoth wolna. Az olahoktwl. Lattam hogy Rado Myhaly Egy Nagy olah Bottal az olahoknak Eleykben Alloth Es vyzza werte Ewketh hogy My Reank Ne Rohannanak az olahok [Zentelke K; KP]. *1732:* egj ola bott is leven az kezeben az fejét betörte [Hosszútelke AF; Kath.].

oláh csákány oláh fokos; ciocan de luptă folosit de valahi; walachischer Streithammer. *1769:* Régi Pallos 1 Olá Csákány Buzugány Lanczos 1 [Nagyercse MT; Told. 19].

oláhdellői az Oláhdellő (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Oláhdellő/Dileul Vechi; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Oláhdellő. **1.** Oláhdellőhöz tartozó; care ţine de Oláhdellő; zu Oláhdellő gehörig. *1623:* latua(n) mindenik fel az Maros vizenek giakorta ualo aradasat mely mia darakas dolognak ideje(n) giakorta keues uagy semmi haznokat Jarni Miklos Vra(m) az Erdö allyaj ... Baladffi Magdolnazzony penig az Olah Delej Jozagoknak ... Szolgalatiokat ne(m) uehetnek [Besenyő KK; DobLev. I/5]. *1728:* azan Lábnak az felsö vegiben mellj is mégjen ki véggel az Ola dellei Határra [i.h. I/132]. *1750:* Oláh Déllei bizonyos Portio [Kük.; i.h. I/239]. *1793:* olá Déllei Portiojáért Jármi Miklos Baládfi Magdolnának adja ... Erdőallyán lévő Portioját [T; i.h. IV/730. 1a].

2. Oláhdellőről származó; din Oláhdellő; aus Oláhdellő stammend. *1828:* Aláb irt adom ezen Contractualis levelem rendeibe örök emlekezetül hogy ... jövének (így!) elömbe ... Oláh Dellei Demeter András aki jelenté[a] [i.h. V/1142. — [a]Köv. az ügy részl.].

oláhfalvi a (Kápolnás- v. Szentegyházas)oláhfalu (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Kápolnás- sau Szentegyházas)oláhfalu/Căpîlniţa sau Vlăhiţa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Kápolnás od. Szentegyházas)oláhfalu. **I.** *mn* **1.** Oláhfaluban lakó/működő; din Oláhfalu; in Oláhfalu wohnend/tätig. *1590:* Tofalvi Mihaly Olahfaly bizonsagj ... Bordas Gergely olahfaly Vrunk Jobbagia [UszT]. *1591:* Az szek ad Exemtorokat Chigan Gothardra olahfalwire Palfaly Istwant mare-falit ... Tanko Andrast Tanko Thamast olah faliakat [i.h.]. *1591 k.:* szembe hyak ... olah falúy tanko ballasnet Anna Azzont [i.h.]. *1592 u.:* tilalmat teotte(m) az J-k ellen ... mely tilalomnak okadasara az olahffalwj biro Jakoczj Georgy Jde bocziatot Capitany vram eleyben az szombat szekre, az tilalomnak ezzel adom okat [i.h.]. *1604:* Tanko Andrasne durutia azonj zent egihazas olah falwi vall [i.h.]. *1606:* Ferencz Andras Zent egjhazos olafalj lib(ertinus) Annor(um) 28 | olahj falj mate palne Kataljn az en anyam [i.h. 20/173, 20/181]. *1614:* Jakoch Tamas olahfaluy [Máréfva U; BethU 128].

2. Oláhfaluban készített; făcut în Oláhfalu; in Oláhfalu erzeugt. *1715:* Oláfalvi deszka vagyon nr. 31 [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1725:* vásárlottam Deszkát oláhfalvit nro 101 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. *1726:* vettem Maros vásárhellyi embertöl 98 Száll valogatott oláhfalvi deszkát párkányozni fl: hg 7// d: 36 [Kv; i.h.]. *1728:* A meg irt Istallonak Harmadik resze padlásan Talaltatott Olahfalvi Deszka nro ketszáz Tiz [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid inv.]. *1729:* találánk ... A negj Csűrőn kivül az eszteha alatt ... oláfalvi deszka nro 32 [Marossztgyörgy MT; Ks 29. XXIIb].

3. Oláhfalut illető; privitor la Oláhfalu; Oláhfalu betreffend. **Szk:** *~ adó. 1730:* az olahfalvi ado mindenkor az ns Székre vettetett quantumbol excindáltatik [Szu; Ks 99] ✻ *~ törvény. 1693 u.:* Ohla fali Törvény iteleti [Törzs. Tartalomjelző rájegyzésben].

II. *fn* Oláhfalu lakosa; locuitor din Oláhfalu; Einwohner von Oláhfalu. *1677:* Az Oláh-Falviak Privilegiumok a' menyi részben nem invalidáltatot-is ... ugy tartassek az-is meg, hogy a' Fiscusnak tartozo szolgálatot ezután-is praestallyák | Székelységen a' Zetelakiak, és két Oláhfalviakon praetendálván az Nemes Szék harmad idei 780//forint restantiat ... azon restantiajok relaxáltatot [UszLt IX. 72/43 gub.]. *1727/1751:* contra omnem Rationem et aequitatem lett volna: hogy azon kápolnás oláhfalviak határa a' Fenyéd fejénél abscindaltatott volna [CartTr II. XXX. 5b].

oláhforma romános; românesc; von walachischer Art. *1637/1639:* Egj fel bokor viragos, nyeset agas regi forma kapocsj mas egj ola forma lapos viragos fel kapocsikaual egjütt nyom p. 26 [Kv; RDL I. 111].

oláhné, oláhnő román asszony; valahă; Walachin. *1573:* Thakacz Kelemenne Borbolia Azt vallia ... hallotta hogi az zolgalo leannak[a] hytwan olahneo Myert Bantyatok az germeket [Kv; TJk III/3. 272. — [a]Tollban maradt: mondja]. *1584:* Lantos georgne Ersebet vallia, mikor az betegsegh el wteotte volna fazakasnet oda Jeowe az vra az olah newal, mert ... az az olahne giogitotta | Mezaros Oswaldnę vallia hogy eg wneye holt megh es azt Monta Az olahneo hogy az zabo Cato chelekette [Kv; TJk IV/1. 218]. *1590:* Az falus Birot oda hyttuk, teob polgarokkal egyete(m)be, Azt mondottuk nekik, Ez pincziben vagion egj fogsagh myatt megh holth olahne [UszT]. *1595:* Az feleki feketitö olahne tol, vöttem 1. veka Mogyorot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1633:* Varga Janos Deak ... egi giapiat adot az olahnenak es fel vitte az hiuba [Mv; MvLt 290. 131b]. *1637:* Alde Boldogul ... megh regen Hauaselfeöldeb(e) buydosott Az hazb(an) valami buydoso olah neök lak(na)k [A.komána F; UC 14/42. 184]. *1662:* az eo puskaia miat eset az Olanen az leoves [Szgy; HSzjP]. *1687:* Porkoláb Vr(am) az rab Pásztort ... az Oláhnéjért erőssen meg verte [GramTr VIII. 50 Nagy Márton (44) csehi ispán vall.]. *1705:* Kőrösi Pétert az Olá Esperest felesegétöl Kapi-

tány Annoktol divortiálván a' mi törvinyünkis a' keresztiny Asszonyi allatot annak az hitetlen olahninak köteleböl fel szabadittya [SzJk 349]. *1725:* Bajszaj László ... más feleséget vőn el egy sánta oláhnét, Szenttamáson[a] vevé el [SándorO 269. — [a]Cs]. *1750:* Bethlenböl[a] ketten szoktök el ... Ketskés Peter ... Maramaros Vármegyéb(en) Sajon lakik ottan Molnarkodik meg is házasadot, edgy olannét vagyis Orosznét vött el hazasságaban olah Vallásra állott [Ks 14. XXXIV. 10. — [a]SzD]. *1768:* az oláni azt felelte [Kük.; Pf].

Hn. *1774:* az Oláhné Dombjánál (sz) [Gerendkeresztúr TA; EHA].

Szk: *~ asszonyember. 1761:* egy Olane Aszsz(on)y ember ott mulatván, pénzül meg nem fizethette az bor árát, hanem egy kendőt, és párna hajat hagyott zalogb(an) erette [Torda; TJkT V. 46].

oláhországbeli havasalföldi/moldvai személy; persoană din Valahia/Moldova; Person aus der Walachei/Moldau. *1657:* szultán Oszmán török császár az lengyelek ellen akarván hadat indítani ... ezt Bethlen Gábor idején megértvén, az szándékot és azt is, hogy mint az két oláhországbélieknek és vajdáknak, úgy Erdélynek és az fejedelemnek is parancsolni fognának véle való elmenés felől az hadra [KemÖn. 80].

oláhországi I. *mn* **1.** Havasalföldében/Moldvában lakó, onnan való; din Valahia/Moldova; in der Walachei/Moldau wohnend, von dort stammend. *1769:* Gyermán Togyer ... szöke bajuszsza, a haja mint az oláh Országi Oláhok(na)k kereken körül van nyirve, Fekete hoszszu Czondráju [UszLt XIII. 97].

Szk: *~ bojér. 1672:* tegye fel ő nagysága bizonyságul az két oláh országi bojérokat, hogy öt vagy hat esztendőktől fogva az két oláh országból élt ez az ország [TML VI, 243 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✱ *~ had. 1664:* Hírek itt az töröknek nagy készületi és hogy most az két oláhországi hadakat hivatja az fővezér maga mellé bizonyos számu tanácsokkal [TML III, 84 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] ✱ *~ lakos. 1796:* A Bukarestben lévő Császári K. Agentia azt jelentvén hogy az oláh országi Vajda a' Marha legeltetésért eddig Szokásban volt Ojerit és Vakarit Nevezetü Taxán felyüll még egy uj Taxa Nemét ... parantsolt volt ugyan fel vétetni, és ez véget a' Marhákot meg is számláltatta, az ő közben járására mind azon által közönségesen meg Parantsoltatta, hogy ezen Rendelés tsupán tsak az oláhországi lakosokra értettetik [TVLt Közig. ir. 623 kv-i gub. rend. 5530] ✱ *~ vajda. 1658:* a fejedelem ... a fővezér hivatalára el nem ment vala ... Azért mindjárt ez nagy erejevel Boros Jenőnek megvételére elindula ... más felől ugymint Bozza váránál Brassó táján ... két oláhországi vajdákkal, kurtányokkal, mintegy 50.000 emberrel [ETA IV, 269].

2. Havasalföldébe/Moldvába vezető; care duce în Valahia/Moldova; nach der Walachei/Moldau führend. *1677:* Székelység az Oláh Orsági utakban lévő erősségecskékre jol provideállyon [AC 268].

3. Havasalföldön/Moldvában gyártott/készített; fabricat/făcut în Valahia/Moldova; in der Walachei/Moldau erzeugt. **Szk:** *~ cápbőr. 1725:* szabados vásárlása és hajtása engedtetett az oláhországi marháknak, cáp és marha bőröknek [Cssz; SzO VII, 317] ✱ *~ hosszú hordó. 1785:* Egy oláh orszagi hoszszu hordo [Borosbenedek AF; SLev.] ✱ *~ marhabőr* → *~ cápbőr.*

4. Havasalföldön/Moldvában tenyésztett; crescut în Valahia/Moldova; in der Walachei/Moldau gezüchtet. **Szk:** *~ göje sertés. 1810:* Egy Oláh Országi fejér szörü malatzos göje Sertés [DLt 69 nyomt. kl] ✱ *~ marha. 1725:* szabados vásárlása és hajtása engedtetett az oláhországi marháknak [Cssz; SzO VII, 317]. *1824:* ide a' Sombori hátárra egy tsoport oláhországi marha érkezett a' meg hálásra [M.zsombor K; Somb. II].

5. Havasalföldön/Moldvában viselt; care se poartă în Valahia/Moldova; in der Walachei/Moldau getragen. *1806:* Iuon Dregoi ... visel egy hoszszu Oláh-Országi Inget, fejér Zeke poszto nadrágot [DLt 527 nyomt. kl].

6. *~ módra* Havasalföldön/Moldvában szokásos módon; după obiceiul din Valahia/Moldova; nach der in der Walachei/Moldau üblicher Weise. *1801:* Szávu Popa mint egy 24. esztendös ... fekete szemü és haju, az Oláh Országi modra fésülve ... szokott járni [DLt nyomt. kl].

II. *fn* havasalföldi/moldvai személy; persoană din Valahia/Moldova; Person aus der Walachei/Moldau. *1780:* Az oláh országiakkal virgob(an) lévö Havasok iránt [Kf Kendefi Elek Regesztaszerü rájegyzése egy levélboríték hátán].

oláhos I. *mn* **1.** román, románosan hangzó; românesc; rumänisch klingend. *1849:* Kolgya Mitra a Görög nem egyesült vallást önként el hagyni kivánván ... Reformáltam 16 éves korában — kinek is oláhos neve hejet Kolgya Márton név adodott akkor, az ő kivánsága szerént [Jákótelke K; RAk 167].

2. román, román módon elkészített; făcut conform/după obiceiul românesc; nach walachischer Art verfertigt. **Szk:** *~ kapta. 1812:* Tizen három pár olahos kapta Rf 1 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 4] ✱ *~ kemence. 1757:* a Cseléd, vagyis Sütő Ház ... Sövényböl font oláhos Kementzéje [Budatelke K; LLt Fasc. 129] ✱ *~ parasztház. 1761:* A' Kapun beloll jobb kézre csere ágasokra szalma fedél alá elejével Napkeletre vagyon egy oláhos, mind az által tisztességes uj paraszt ház épitve, pitvarával, és kamrájával [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 303] ✱ *~ parasztkapu. 1761:* (A Curialisra) a' regi Malom helly felöl csak oláhos paraszt kapun járnak bé [uo.; i.h.] ✱ *~ tarka pokróc. 1761:* két oláhos tarka pokrotz [Koronka MT; Told. 8].

3. românesc szabású/készítésű; cu croială caracteristică românilor; von walachischer Art geschnitten/verfertigt. **Szk:** *~ babó. 1821:* Küküllő Varmegyei Hondorffi Közzlakos Rusz Ávrám ... visel lambos oláhos Babot [DLt nyomt. kl] ✱ *~ cepők. 1829:* Vaszi Patkové ... viselt ... oláhos inget, Harisnyát, kalapot, és czepöket [DLt 942 ua.] ✱ *~ friskó. 1847:* Triff Dumitru ruházattya oláhos ing, lábravaló, egy kis fejèr kurta oláhos frisco [DLt 1035 ua.] ✱ *~ gyapoting. 1811:* vittenek el ... Egy nagy oláhos gyapot inget [DLt 629 ua.] ✱ *~ harisnya* → *~ cepők* ✱ *~ ing. 1812:* Busta Thodornak Felesége ... visel kék veres fejtőuel nagyon erössen meg varrott Oláhos Inget [DLt 642 ua.]. *1836:* Juon Hejnutz ... viselt ... hoszszu oláhos inget [DLt 1016 ua.] ✱ *~ kalap* → *~ cepők* ✱ *~ köntös. 1807:* Gyurka alias Oláh Istok ... fegyvereit Csukjájában szokta hordozni, és merejében Oláhos köntöst visel [DLt 101/1808 ua.] ✱ *~ mellrevaló. 1802:* a' velle el-szökött Felesége ... járt fekete Darotzba oláhos szederjes mejre valóba, Vászon-fersingbe, és Csizmába [DLt ua.]. *1844:* Sztojka Ferencz ... öltözete ... oláhos mejre való, övedző gyüszü [DLt 1248 ua.] ✱ *~ öv. 1811:* vittenek el ... Öt veres oláhos övet [DLt 629 ua.] ✱ *~ rámcos harisnya* → *~ zeke* ✱ *~ süveg. 1807:* Báts Vonuly ...

oláhos magossatska kivül szöretlen ... bör zsiros süvegbe járt [DLt 494 ua.] ✱ ~ *zeke. 1812:* Szemeriai Miklós ... visel oláhos hosszu Zekét [DLt 601 ua.]. *1822:* Felsö Rippai vagy Répai" Bore Gábor ... visel oláhos szürke zekét rántzos harisnyát [DLt 795 ua. — "MT].

II. *fn* '?' **Hn.** *1732:* Oláhos nevü helyben (sz) [Etéd U; EHA]. *1739:* Oláhasban [uo.; EHA]. *1748:* Oláhos nevü helyben a Felso határon [uo.; EHA]. *1765:* Olahos oldalabann (sz) [Kibéd MT; EHA]. *1804:* olahosba (sz) [Etéd U; EHA]. *1824:* Oláhos oldalán (sz) [uo.; EHA].

oláhosan 1. román módon/módra; româneşte; nach rumänischer Art/Weise. *1747:* Balla Ursz ... egy dorongot vévén kezib(e) ... szidta oláhoson Buttyán Simonnak a lelkét [Nagysomkút Szt; TKl Tyehár Petre (50) vall.]. *1773:* â Gornik, és Dominális Biro egyik a másikát oláhoson egybe szidák [Guraszáda H; BK. Kaprár Petru (36) educillator vall.]. *1796:* az Utrizált Béres a Vedret le vette és meg indulván vélle ... Tusa Joseff oláhasan az Annyában butatván azt mondotta, felöllem el viheted [M.fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.]. *1804:* szidni is kezdet oláhoson halálomat s egyebemet [Farnas K; KLev.].

2. román módon készítve; făcut conform obiceiului românesc; nach rumänischer Art verfertigt. *1771/1817:* egy sütö kementze Oláhosan [Mezőszopor K; Mk Török István ub házában, a „kisházban"].

3. román szokás szerint; caracteristic românilor; nach rumänischem Brauch. *1801:* Nikulaj Vlád Mustátzi ... kereken oláhoson nyirt sárga haju [DLt nyomt. kl].

oláhosbeli az Oláhos nevü határrészben fekvő/levő; care se află în partea de hotar numit Oláhos; in der Dorfflur namens Oláhos liegend/befindlich. *1688/1748:* az ohlahosbali rövid Föd alat [Etéd U; NkF].

oláhság román nép; valahii, poporul valah; walachisches Volk | vmely helység/vidék román lakossága; populaţia valahă dintr-o localitate/regiune; Walachentum, walachische Einwohnerschaft eines Ortes. *1572:* Az hagigalást Lattam, hogi waltygh hagitottanak de En Nem twdom kyheoz hagitotak ... De ha az olasagoth Az Neomeos wraym hattra Nem weryk wala talam sok Megh holth wolna Bennunk [Jákótelke K; KP]. *1595:* 19. July", Miert hogy az Olahsag böitelt fözettem Olaios kapoztat nekik: Radnothi István penig azt keüanta hogy eleget adgyak nekik, ot ne eheztessem a Jobbagyot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — "Július 20-a Szent Illyés napja, azon a héten a románok böjtölnek]. *1677:* Urokat fegyvereckel szolgálo embereken, latrok kergetésére, vagy meg-fogattaknak örzésére, keresésére menö embereken kivül, egyéb rendbéli Oláhság puskával, tegezzel, kardal, pallossal, csákánnyal, dárdával, és egyéb fegyvereckel járni ne mérészellyen [AC 234]. *1729:* Aszt irják Fogarasföldiröl 6. Ekénél többet az elmult héten nem állithatta(na)k az oláhság közzül [KJ. Rétyi Péter lev. Almakerékröl (NK)]. *1744:* az olahsag Instalta az Ercsében" biro Mélgos Possessor Urakat [Told. 21. — "MT]. *1784:* az ottan" lévö Uraság joszágaiban pusztitásokat és prédálásokat kezdettek tenni ... a Mlgs Vlspány Urhoz instálván segedelmet a' fel támadatt s' predara rohant olásag ellen, de segedelmünk nem érkezvén egy felöll is azon napon resistálni nem bátorkodhattunk [Torockó; TLev. 4/12. — "Bedellön és Gyertyánoson (TA)]. *1850 k.:* szálos erdejét a mult forradalmi időben az 1848ik év telén — az oláhság némely akkori tudatlan elöljárok tanátsokbol le vágták ... azon erdöbéli kár meg fizetésiböl ... réám is háromlot 105 Rfl és 12 xr [Szászújös SzD; TSb 35].

Szk: *külső* ~ a városon kivüli oláh lakosság. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Aky Zalonnat húz kewlseó olahsagh, wagy Eggiet húz wagy teóbbet, Atwlis chiak ket pinzt vegien" [Kv; PolgK 9. — "A vásárbíró] ✱ *szabad ~. 1610:* az minemeó Immunitassal egieb dezma adatla(n) szabad Olahsagok ez Orszaghban elnek, ugi mint Buzabol, Borbol ... es egieb minde(n) vetemenyeknek dezma adasabol eokis" azerint elhessenek [BfN fej. — "A Kozmatelkére (K) máshonnan telepítettek].

oláhszentlászlói az Oláhszentlászló (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Oláhszentlászló/Laslăul Mare; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Oláhszentlászló. **I.** *mn* Oláhszentlászlón lakó; din/care locuieşte în Oláhszentlászló; in Oláhszentlászló wohnend. *1737:* Olah Szent Lászlai Számos Emberek [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

II. *fn* Oláhszentlászló lakosa; locuitor din Oláhszentlászló; Bewohner von Oláhszentlászló. *1692:* Lattam enis egy izben hogj ... az Oláh sz: Laszlaiak eot vagy hat Disznot eolenek meg affele Szeplakiakot [O.szentlászló KK; SLt HF. 20].

oláhul románul; româneşte; rumänisch. *1599:* Zeken" lakozo Zekelj Mihalj ... vallja ... latta hogy eggymassal kezet fogwan egynehanzor kj mentenek es suttogtanak bezélgettenek hol zazul, hol olahul egymassal [Kv; TJk VI/1. 316. — "SzD]. *1668:* az megh fogas ellöt, illen szot monda az felesegenek ollahul hogi az felesege azon inty vala hogi haza boczatanak az Nagi Jstuan el uezet marhaitt [Cssz; CsÁLt F. 27. I/30 Szabo Mihalj (20) pp vall.]. *1717/XVIII. sz.:* kis Babocza, Oláhol Babezisora" [Szság; Berz. 7. 68/1. — "Sz]. *1721:* az Nyirtetőn olahul Kabose nevü hellyen (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA]. *1745:* az előmbe adatatot verbalis Instrucsiot ... magyarul es aláhul punctualiter exprimaltom, ki beszéllettem [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1766:* Vagyon az Stubéjban oláhul (: de Magyarol :) az Lencsés Kutnál ... égy darab Ne(me)s szánto föld [M.köblös SzD; RLt]. *1813:* Gros Julis Katonáné ... beszél Totul jól, Németül, totoson Magyarul, és tud oláhül-is [DLt 63 nyomt. kl]. *1819:* Kurta András ... Magyarul, és Oláhul leppegve keményen beszéllö [DLt 571 ua.]. *1824:* Fassiojokat olahol előttek meg magyaráztáké [K; KLev.]. — L. még UF II, 186.

Szk: ~ *berbetél. 1759:* Oláhul eleget berbetélt, de minthogy oláhul nem tudok, mit mondott nem érthettem [Kovászna Hsz; HSzjP Sara Köntzei (30) ns vall.] ✱ ~ *beszél. 1747:* mind az két személy Olá fogott lenni mert oláhul beszélettenek [A.hagymás SzD; Ks 27/XVIIb]. *1782:* a Temetés után midőn a Torba lettünk volna edgyütt ottan ollyan Emberek sokan voltak akik oláhul beszéltek [Kézdimártonfva Hsz; HSzjP Andreas Gligor junior (20) vall.]. *1807:* beszél Oláhul még pedig habarva, és selypen [DLt nyomt. kl]. *1842:* Filko Károly ... beszél németül jól, magyarul és oláhul kotsintva [DLt 1488 ua.]. *1847:* Annyit hallottam, hogy oláhul beszélni tudott" [VKp 220. — "Varga Katalin] ✱ ~ *ír. 1657:* (Az oláh mester) Légyen igen jó oláúl mind irni mind szollani tudó, igaz tudományú tudos ember, a magyar reformata scholakból való [UF II, 186] ✱ ~ *leírat. 1710 k.:* Egyszer rágondolá magát," hogy idegen nyelveket tanuljunk, oláhul, tót- vagy lengyelül, törökül, németül, franciául, de

ezeket nem egyszersmind, hanem egymás után. Először oláhul ezer vagy kétezer vocabulát leíratott [BÖn. 541. — *Keresztúri Pál] ✱ *~ mond. 1801:* Tottfalusi János eö Klme ... Runk Demeter felé hadazván kezével mondotta oláhul. Baszom a lelkit [Mákó K; KLev.] ✱ *~ olvas. 1640:* Ez mind Pater nostert, mind Symbolumot es Decalogust memoriter el monda. Annak felete az Evangeliumotis olahul olvasa [UF I, 716–7] ✱ *~ szól. 1600:* Andreas Gergo ... fassus est ... nem tutta(m) vellek bezelleny mert ok az iuhazzal olahul zoltak [Kv; TJk VI/1. 413]. *1736:* Nem vala akkor híre az sézának, mert ha eléhoztad volna hogy séza azt gondolták volna hogy oláhul szólasz sez, az az ülj le [MetTr 361] ✱ *vmit ~ vminek hív. 1653:* az Feniues Erdeob(en) kit mi pődnak hiunk olahul [Podsága TA; Thor. X/8 Vona Philip jb vall.].

oláhvalkói az Oláhvalkó (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Oláhvalkó/Valcău de Sus; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Oláhvalkó: Oláhvalkón működő; din Oláhvalkó; in Oláhvalkó tätig. *1594:* Vy uaghass Portio. Olah valkai Simon Andras krainikok [O.valkó Sz; UC 113/5. 51].

olaj 1. étolaj; ulei comestibil; Speiseöl. *1582:* 12 January weotte(m) karazt 1b. 8 d. 24. sos kabozta feozny d. 4. olay ratany es az kaboztahoz 1b. 5 d. 20 [Kv; Szám. 3/V. 5 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* olait Karaz Ratany es Tiükmoniat Sutnj wotte(m) f. — d. 12 [Kv; i.h. 3/XVIII. 18b Gellien Imre sp kezével]. *1596:* attam ... Estwere kasatt ... f. — d 6 ollaiot hozzaia f — d 5 [Kv; i.h. 6/XXII. 11]. *1625:* wóttwnk az Jobagioknak Etelekre Olayt 1b. 3 [Kv; i.h. 16/XXXI. 17]. *1680:* egy kis vas csatorna, mellyen az olaj szivárkozik az Sajtobol [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. *1721:* Az mint küldöttemis két Jcet igen finum Olajat [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1798:* Egy kupa Alajért xr. 30 [Kosesd H; Ks 78. XVII. 23]. *1847:* a' két üveg olajat pedig küldöm égy kisztenbe rakva [Kv; Pk 7]. — L. még BÖn. 516.

Szk: *~ban ad* olajban sütve ad. *1595:* Az mi az fejer kenyerben penig, úgy mint Czőregebe(n) meg marada, mas napra attam ő km(ne)k olaiban [Kv; Szám. 6/XVIIa. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *~ban megránt. 1599:* 3. Font karazt. ezeket meg ratottak olaiban [Kv; i.h. 8/XIII. 13 Szabó András sp kezével] ✱ *~ban rántat. 1595:* Biro Wram ada 3 Retkeet hozzam, hagya ő kme hogy ... az halat olaiban ratassam [Kv; i.h. 6/XVIIa. 140–1 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *~hoz való korsó. 1594:* Olaihoz ualo korso No. 5 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23] ✱ *~nak alkalmaztatott üveg. 1714:* Olajn(a)k vagj eczetn(e)k alkalmaztatott, s tekenyős beka formara tsinált üveg [AH 11] ✱ *~nak való általagocska. 1638:* Vagjon eggj hal hordozo legelyke ... Eggj olajnak valo altalagoczka [A.porumbák F; UF I, 658] ✱ *~nak való edény. 1807:* Egy nagy Ezüst (vagy) Aufsatz Etzetnek, Olajnak, Mustárnak, 's törött Nádméznek való edényekből állo [DLt 378 nyomt. kl] ✱ *~nak való mázas korsó. 1679:* paraszt Csupor nro 8. olajnak valo mázos korso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 36] ✱ *~ sajtolni való eszköz. 1789:* Olaj sajtolni valo 3. darab Eszköz, melly(ne)k ketteje merő Srofos vas, egyike pedig esztergával készült Fa ... facit Rft 4 xr 48 [Mv; ConscrAp. 7] ✱ *~ verni való sajtó. 1594:* Olai verni ualo Saitho vagjon No. 1 ... Kasa teőreő kwlw vagjon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–8].

2. faolaj; untdelemn (de măsline); Baumöl. *1823–1830:* Második vacsora neme volt a faolajos saláta. Ott az olaj olcsó, a szolgáló megtisztítva eléhozta a salátát tányéron, én egy félfertályos pohárba ecetet töltöttem, feljül reá olajat, a salátát belemártogattam, s jó olajosan ettem, e belékerült két jó garasba [FogE 229].

3. lenolaj; ulei de in; Leinöl. **Szk:** *~nak való lenmag. 1757:* Kő és agjagbol csinált Katlan, melyben Olajnak valo Len magot szoktak pergelni [Budatelke K; LLt Fasc. 129] ✱ *~ul administrál/beszolgáltat. 1632:* Vagion negy kwlwis, kiben keőlest es Len magotth teőrnek, az vamiath olaiul es kasaiul az varba(n) administralliak [Fog.; UC 14/38. 110]. *1640:* Vagyon a' varosban egy Malom haz ... ezen Malomban uagyon Negy kasa csinalo es Len magh teőrő külőis, melynek vamyát kasaiul es Olayul szoktak a' varban be szolgaltatni [Fog.; i.h. 12] ✱ *magot ~nak kiüt. 1774:* Lent vetettek ... a' Magját olajnak ki ütötték [Szentdemeter U; LLt Vall. 34].

4. gyógyolaj; ulei folosit ca leac; Heilöl. *1778:* Ha ... forró nyavallyákban belé esnének, akár gyermekek, akár nagy emberek ... bort, egetbort ne igyanak, Terjéket, Tótoktól vett olajokat, bé ne vegyenek [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

5. kőrisfa kérgének gyógyszerként használt váladéka; decoct din scoarţa de frasin folosit ca leac; Ausscheidung der Rinde des Eschenbaumes als Arzneimittel. *1584:* Catalin Nilas Simonne vallia ... Lakatosne ... Az kertiben ... twzet teot vala, Es az twz keozepiben fazek vala ... Es azt monda hogy keoreos fanak forgacha vagyon benne es olayat veszy es magat megh keny velle, mert azert igen fokadekos vala [Kv; TJk IV/1. 263].

6. kb. étető olaj; ulei folosit ca otravă; Vergiftungsöl. *1583:* soha chak eg penzt sem kwldeot Jgiarto Georgy az orwosnak az feiebe hogy feleseget valamy olj olayal meg Eolne [Kv; TJk IV/1. 142].

7. balzsamolaj; ulei balsamic; Balsamöl. *1710 k.:* kiváltképpen adta volt az Isten Zsidóországnak az opobalsamumot, balzsamolajat ... melynek az ő minéműségeit ... egészségnek, szép ábrázatnak megtartására, sokféle betegségeknek orvoslására nézve nem tudnak eléggé leírni s dicsírni az orvosok és physicusok. Erre az olajra és nemcsak a közönséges ennivaló faolajra céloz maga a próféta is a 104. zsoltárban, v. 15 ... senki ... az üdővel ... hamar avasodó, kedvetlen szagú faolajjal nem köpülte bé orcáját, testét ... hanem ezzel a balzsamolajjal szokták volt a holttesteket is megkenni a rothadás ellen, több fűszerszámokkal s olajokkal együtt | Egykor mondja vala a szegény gubernátor: Hatalmas Isten, mü csak hóhérok vagyunk; Apor meg ismét: Olaj is kellene a sebhez, nemcsak bor és étető, bizony kiesik ennek a csebernek a feneke [BÖn. 408, 966].

8. kenőolaj; ulei de ungere; Schmieröl. **A.** *1668:* Én nem irigylem Nagy Katának kenését, feresztését, de az mint én gondolom, senki jobb orvosságot Kegyelmednek fel nem tálalt, mint Rodeus mondta vala nekem, de Kegyelmed nem engedé, az mint olajt is csinált vala [TML IV, 262 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1674:* Kender mag erogatioia. Pénzen adtam el, és olajt csenáltattam a Bialok kenesire Cub. 23/13. 1/2 [UtI].

B. *1581:* elseobe veottem 7 zarw zeget p(ro) d. 6. veottünk olayt hogy Az zeget meg kentek d. 2 | Az Lezeget hogy meg kentek olajra d. 2 [Kv; Szám. 3/IV. 6, 10]. *1585:* olaiat zek kenny hozattunk p(ro) f 0 — d 3 [Kv; i.h. 3/XIX. 38]. *1809:* Az Ujjonnan épittendő Archivumnak bé fedeleztetésére meg kivántatott Létz Szegeknek meg Sirozására

olaj vétetett 30 xr [Szu; UszLt XII. 88]. *1810:* Sendely Szeg zsirozására olaj vétetett 9 xr [Szu; i.h.]. *1824:* az Udvari orának ... meg kenésére kivántatnék oloj, a mind hogy meg is vétetődet 15 xr [Déva; Ks 106].

9. mécsolaj; ulei pentru opaiţ; Lichtöl. *1823–1830:* A fenn írt kővágók az eislebeni bányában ... nyolcórai munkájokért kapnak öt-öt garast, melyből élnek és mécsnek olajat is vesznek. Ez ugyan keserves kenyérkeresés [FogE 207].

10. *átv is* ulei; Öl. *1678:* kérem arról is írjon Kgld udvarhoz, bizony jobb volna, ha ... procurálnák ne annyira a magok dolgát, mint az hazáét, bizony nem tartanók igen eszes embernek a kinek a háza meggyulna s mind azt kiáltaná hozzá, olajat, puskaport etc [TML VIII, 49 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1811:* Nyújtotta életét sok időkre néki, 'S A' már kész halálból négyszer mentette-ki; Jéru'salembe a' Tömletz fenekéből, Rómába a' forró olaj hévségéből [ÁrÉ 179].

Sz: *~at önt a tűzre. 1710 k.:* Én mondám köszönvén: Elég énnékem ez az excellenciad szava, azzal az irással ne öntsünk több olajat a tüzre | Hivata engem a generális és nagy haraggal mondá: Nézd, uram, a gubernátor csúfolódik énvélem, mintha bolond volnék ... Én ekkor sem önték olajat a tűzre, hanem csak elmenék [BÖn. 853, 976] ✱ *~t tölt vki tüzének gerjedezésére. 1662:* Azalatt őkegyelme minden tekintetét félretevén, a tömösvári passa által sollicitálta ura székibe való ültetését, sokaknak az ország közül szívekbe konkolyt hintvén, elidegenítette tőlünk. De remélvén őkegyelme abbéli engedelmességünket[a] is ... dissimulátiónkkal olajt töltöttünk őkegyelme ellenünk gyüjtött tüzének gerjedezésére[b] [SKr 462. — [a]Értsd: engedékenységünket. [b]II. Rákóczi György vádja a vele szemben fej-mé választott Barcsay Ákos ellen] ✱ *az Istennek haragját ~jal öntözi. 1704:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram ... Az applicatióban az urat erősen kiprédikálá az erőszakért. Úgymint, hogy most is az Istennek felgyúladott haragját olajjal öntözik és erőszakot cselekszenek [WIN I, 254] ✱ *a tüzet ~jal gerjeszti/öntözi. 1657:* Ekkor az Úristen megmente bennünket; de ímé esmét az pogányságnak fúriáját nem hagyák megcsendesedni, hanem az tüzet olajjal gerjeszték; mert 1637. késő ősszel porta engedelmével moldvai Lupul vajda reá indula havaseli Máté vajdára haddal [KemÖn. 185]. *1677:* Azokra a terminusokra való válaszomat szántszándékkal mulatom el, nem akarván az tüzet olajjal öntöznöm [TML VII, 393 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

◇ **Szn.** *1828:* Olaj István [Kv; ACSzám. 80].

◇ **Hn.** *1807:* Olaj szegben (sz, k) [Mikháza MT; EHA].

Vö. a *faolaj, kendermag-, köz- és lenmag-olaj* címszóval.

olajcsináló I. *mn* olajsajtoló; de/pentru presat seminţele plantelor oleaginoase; Öl pressend. **Szk:** *~ vassajtó. 1744:* olaj csinálo srofos rosdás vas sajtó [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

II. *fn* olajsajtoló mester; uleier; Ölpress(er)meister. *1596:* Olaiat veottem ... Az monostor vczai olai chinalotol 4 fontot ... d 36 [Kv; Szám. 6/XXIX. 169 Bachi Tamás sp kezével]. *1632:* Molduuai Marthon Olay czinalo [Fog.; UC 14/38. 102].

olajfa Olea europaea; măslin; Öl/Olivenbaum. *1820:* Az Also Gyümöltsös Kertetskében vagyon egy Lábnyi vastagságu ép olaj Fa [Páncélcseh SzD; Becski].

olajfafiatal olajfacsemete; puiet de măslin; Ölbaumsetzling. *1632:* Ez masodik kert szylua es megy fa chiemetekkel megh vagion rakua lugas forman. Vagion benne kett olai fa fiatal ... N. 2 [UF I, 191].

olajfalevél *átv* békét jelképező olajág; ramură de măslin; Ölzweig als Symbol des Friedens. *1704:* Emlékezzél meg, édesanyám[a], mennyi követségeket és útokat vittem életem nagy veszedelmével végbe érted. Vajon in anno 1690, nem olajfalevelet hozó galamb voltam-é a Diplomában [WIN I, 178. — [a]Erdély].

olajfesték vopsea de ulei; Ölfarbe. *1650:* festettem ket vasas ayttot olay festekel [Kv; ACJk 57b]. *1725:* A' Sakok(na)k Olai festekkel valo jegyezesiert d 68 [Kv; Szám. 54/II. 9].

olajmag sămînţă de plantă oleaginoasă; Ölsame(n). *1589:* 15 Juny ... Biro vram, es kirali biro vramek, hogi Kendi Sandorhoz mentek volt, teolteottem az vtra nekik, negi ejtel ö bort ... d. 24 Ket font olai magot d. 64 [Kv; Szám. 4/X. 25]. *1592:* 6 Nouemb(ris) Kuchis Janos vizen vrunk Zamara olaj magot es eggieb eggiet mas vyvarigh .4. lowan f 1 d 50 | 2 die decemb(ris) ... Hoztag esmeg Schmeltzer Lerintztol olay Mogot p(ro) f — d 50 [Kv; i.h. 5/XIV. 97, 346 Eppel Péter sp kezével].

olajmagszín olajmagszínű; oliv, măsliniu; olivenfarben. *1710:* Egy kávészín aranyos szoknya ... Egy hamúszín bársonymente ... Egy olajmagszín lengyel palástocska [DanielAd. 90–1].

olajmerő olajmerőkanál; polonic/lingură mare de scos ulei; Ölschöpflöffel. *1728:* Kovasz keverö kettö, olaj merö egj, Vizmerö Kartos egy [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid inv.].

olajos I. *mn* **1.** ét- vagy más olaj tartalmú; uleios, care conţine ulei; ölig. **Szk:** *~ lére megfőz. 1599:* 4 Fontos czukat ueöttem feöztek olaios lere megh d 16 [Kv; Szám. 8/XIII Szabó András sp kezével] ✱ *~ szer. 1808:* A' Szarvas Ro'snak mérgét az édes téj leg-jobban gyengitti, hasznosok mindenféle olajos, nyákorjás szerek, fejér mályva, matska méz, hig tojás, 'sa't [DLt 868 nyomt. kl].

2. étolajjal (el)készített; gătit cu ulei comestibil; mit Speiseöl zubereitet. **Szk:** *~ káposzta. 1595:* 19. July[a]: Miert hogy az Olahsag böitelt, főzettem Olaios kaposztat nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Július 20-a Szent Illyés napja, azon a héten a románok böjtölnek]. *1621:* Egi fazek olajos kapoztahoz Veotte(m) kapoztat. d. 5 olajatis egi fontot d 5 [Kv; i.h. 15b/IX. 196] ✱ *~ kása. 1595:* 19. July: Miert hogy az Olahsag böitelt ... Waczorara, főzettem ismeg nekik Olaios kassat [Kv; i.h. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *~ lepény. 1723:* Mária fel véka Lisztét, és egy korso olajat félpalacsintázott, és hordotta az olajos lipint Marosán Gligorhoz [Szászfenyres SzD; Ks 27/XVI] ✱ *~ vágott káposzta. 1621:* Olajos vagot kapoztanak veottem ... kapoztat f —/. 13 Olajat hozza es hal ratnj 2 1/2 fontot f —/25 [Kv; Szám. 15b/X. 38].

3. olaj tartására való; de (pástrat) ulei; zum Ölaufbewahren dienend. *1822:* Márus[a] korso olajos, és Degenetes [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8. — [a]Murusnak és Murasnak is olvasható].

Szk: *~ korsó. 1589:* A haz szuksegere valo Eggyetmas aprolek vetel. Vóttem ... Egy olayos korsot f — d 1 [Kv;

Szám. 4/XI. 43]. *1777:* A nyagyabbik szekrént ... fel nyitván, abban találtunk illy portékákat lenni ... Üres olajos korsot[a] [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a. — [a]Folyt. a fels.] ✱ *~ légely* olaj tartására való (kis) hordó. *1660:* ket olajos legel [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] ✱ *~ pléh* lámpa bádog olajtartója. *1805:* Egy Alabástromkő függő Lámpás, Luster hellyett, bele járó olajos Plével [Mv; TGsz 52].

4. *~ festék* olajfesték; vopsea de ulei; Ölfarbe. *1595:* 28. Marty Az varos eggyik Dobyara Biro W. iratta az Waros Cimeret: Fizettem kępiro Jakabnak töle hogy Olaios festekkel irtta az essö ellen d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

5. *~ festékes* olajfestékkel festett; vopsit cu vopsea de ulei; mit Ölfarbe gemalt. **Szk:** *~ könyvestéka. 1866:* Egy nagy olajos festékes könyves téka [RLt] ✱ *~ kredenc-kaszten* kb. festett tálalószekrény. *1849:* A For tzimerbe égy nagy veres olajos festékes krédentz kaszten ... belől égy poltz ezen részében voltak portékák ... Egy Batizi portzelan leves tál, — két bé tsináltos tál[a] [WassLt. — [a]Folyt. a fels.].

II. *fn* **1.** olajsajtolással szolgáló személy; persoană care se ocupă cu stoarcerea uleiului din semințe, uleier; mit Ölpressen dienstleistende Person. *1640:* Olayos Dragumir ... Egetboros a' varhoz. Olayos Páll ... Olayos a' varhoz ... Balas Mihaly ... Liszt hordo [Fog.; UC 14/48. 8].

Szn. *1453:* Mathyas Olajus [Kv; TT 1882. 533]. *1457:* Olayas [Kv; Csánki V, 318]. *1568:* Margaretha R(elic)ta Andre olaos [Kv; TJk III/1. 191]. *1570:* Margit olayos Andrasne. Zabo peter olayos Andras fya [Kv; TJk III/2. 177]. *1585:* Olaios Georgy [Kv; TJk IV/1. 414]. *1592:* Ollaios Janos [Kv; Szám. 5/XIV. 169–70 Eppel Péter sp kezével]. *1607:* Zabo Mihaly alias olajos [Kv; TJk VII/1. 183]. *1614:* Olayos Janos ppix [Gelence Hsz; BethU 374]. *1630:* Korlat Mathe szolgaia Olajos Varga Janos [Mv; MvLt 290. 199a]. *1640:* Olayos Dragumir. Olayos Pall [Fog.; UC 14/48. 8]. *1727:* Olajas Csizmadia János [Mv; Told. 15/9]. *1747:* néhai ... Fogarasi Olajos Miklos János ö kglme [Fog.; DobLev. I/224]. *1774:* Olajos Márton nevű Jobbágya [Hidvég Hsz; LLt Vall. St. Szanoszlo (70) vall.]. *1799:* Olajos Anna [Mv; MvLev. 8].

2. olajjal készített/olajos étel; mincare gătită cu ulei comestibil; mit Öl verfertigte Speise. *1590:* Keouetkezik az 1590 eztendeóbeli keölchegh az Zegeniekre ... Januariusba keölteöttem mind husra halra es olayra, mert minden heten eottek olayost de halat chak masod heten, fl. d. 31 [Kv; Szám. 4/XIX. 8].

3. '?' **Hn.** *1712:* Az Olajosban a Patak melet (sz) [Borsa K; BHn 111]. *1730 k.:* Az Olajosban [Pinárd MT; MMatr. 431]. *1736:* Az Olajosban (sz) [Várhegy MT; EHA]. *1845:* Az Olajosba (sz) [Retteg SzD; EHA].

olajosan (meg)olajozva; îmbibat cu ulei (comestibil); geölt. *1823–1830:* Második vacsora neme volt a faolajos saláta ... a szolgáló megtisztítva eléhozta a salátát tányéron, én egy félfertályos pohárba ecetet töltöttem, feljül reá olajat, a salátát belemártogattam, s jó olajosan ettem [FogE 229].

olajoz 1. étolajjal leönt; a uleia, a pune ulei comestibil; mit Speiseöl begießen. **Szk:** *laska ~ni. 1773:* Sinka Jutzi is bé jöve egy Csuporral, s ö is ki meritte egy Csupor olajat, laska olajozni [Selye/Magyaró SzD; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Ioannis Varga (66) jb vall.].

2. olajjal megken; a unge cu ulei; mit Öl schmieren. **Szk:** *szeg ~ni. 1587:* szegek olaioznj hordottak olait —/8 [Kv; Szám. 3/XXX. 21 Seres István sp kezével] ✱ *zsindelyszeg ~ni. 1738:* Sendely szeg olajozni olajat [HSzj *olaj* al.].

3. *~za éniránlam a dolgot* kb. igyekszik nekem segíteni vmiben; a susține/sprijini pe cineva în ceva; bei etw. jm behilflich sein. *1677:* Már ő nagysága mit parancsoljon, ha ugyan conjungálják magokat, kell-e velek correspondeádni (!) vagy nem? Im látja Kegyelmed eléggé olajozza én irántam az dolgot; de bezzeg ha ő nagysága specialiter nem parancsolja, én nem correspondeálok ám velek [TML VII, 516 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz Kővárról (Szt)].

olajozás olajjal kenés; ungere cu ulei; Schmieren mit Öl. *1587:* Szegek olaioszasara apronkent attam —/14 [Kv; Szám. 3/XXX. 20 Seres István sp kezével].

olajpergelő-serpenyő olajmagpörkölő serpenyő; tigaie de prăjit semințele plantelor oleaginoase; Pfanne zum Rösten von Ölsamen. *1785:* Az olajütő Tekenőn két Vas kapots ... Egy olaj Pergelő Serpenő uj; öt forintal vétetett [Szu; Ks 73/55].

olajsajtó olajsajtoló/ütő; presă/teasc de ulei; Ölpresse. *1679:* Olaj Sajtojahoz valo Balha fa nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. *1687:* az Szekér szinben egy olaj sajto [Déva; Szer.]. *1732:* bé menvén az meg irt lovász udvarra, talál az ember ... egj jó sendelj fedél alatt, cserefa lábokon álló jó Sajtó szint, alatta lévő jol el készült must, és olaj Sajto, készületivel edgjütt [Kóród KK; Ks 12. L]. *1774:* egj Deszka födél alatt való két kövű Malom ä Kászon Vizin melyben ... Kása, és Len mag törő három Külü és Olaj Sajtóis vagyon [Kászonjakabfva; EMLt]. *1789:* a' Gerendáb(a) szegezve egy pár le függő Vas Karika, és egy darab olaj Sajtohoz valo Cserefa [Mv; ConscrAp. 16].

olajsajtoló 1. olajütő; presă/teasc de ulei; Ölpresse. *1789:* Egy Vas Srofos Cserefából valo Olaj Sajtolo Koltsostol Rf 3 [Mv; ConscrAp. 8].

2. olajsajtoló épület; clădirea în care este presa de ulei; Ölpreßgebäude. *1627:* a hol most az Kelemen telky malom vagion oda Zygethj Pal Deak czinaltatot uala egj molnot s egj olay Saytolot [Kelementelke MT; BálLt 1]. *1815/1817:* Az Olaj sajtoló Deszkából való Ház a benne lévő sajtóval, egy új nagy, és egy avatég mindőszve két len mag pergelő réz serpenyőkkel egygyütt Rfl 55 [Szu; TSb 47].

olajsütő olajmagpörkölő/pergelő; de/pentru prăjit semințele plantelor oleaginoase; Ölsamen röstend. *1721:* 1 Sajto minden keszületivel, 1 külüvel vallujaval edgyut, olaj sütő ben(n)e [Kőrispatak Hsz; Told. 19].

Szk: *~ serpenyő. 1629:* Egj olaj süteo czierpenio [Szentdemeter U; LLt]. *1730:* Egj olaj Sütő Sörpenyő [Kőrispatak Hsz; Pf]. *1770:* Egj olaj Sütő sörpenyő közös [Usz; Pf].

olajszín zöldessárga v. sárgásbarna színű; măsliniu, (verde) oliv; oliv. *1726:* A két Eöcsémnek ... Öt réf Olaj szin posztot réfit fr. 2 x 45 — 13 x. 45 [TKl Barcsai János tutorsága]. *1752:* Egy olaj szin Bársony Mente [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1754:* Olaj szin Anglia posztora kürüdös körül Arany szkoflommal és fonallal varrott Mente [Nsz; i.h.]. *1761:* Egy Olaj szin Anglia mente, Nusztal premezve, elegyes varrással, egy ujni arany paszománt a szélen [Koronka MT; i.h. 8]. *1768:* Egy olaj szin Ezustős közepü Paplan virágos Trokét kérülettel [Nsz; TGsz 51]. *1810:* Egy olaj

szin Sleppes Kotzkás sellyem Köntös [Kv; Berz. 20] | Dávid Abrahám ... 'Sido ... visel Csikos zöldes hoszu nadrágot, Mantseszter matériából, hoszu olaj szin poszto Kaputrákot [DLt 582 nyomt. kl]. *1812:* Egy Olaj szin Materia Bunda Rf 20 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9]. *1815:* szine hagyott olaj szin Köpenyeg [DLt 131 nyomt. kl]. *1842:* Zeke olajszín, a más zöld flánerrel [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.]. *1851:* Egy olaj szin selyem árnyékló [Dés; DLt 2284].

olajszínű zöldessárga v. sárgásbarna színű; măsliniu, (verde) oliv; oliv. *1750:* Olaj Szinü Satérozott Ezüstös Materia Szoknya, az allyán egy rend keskeny és két rend ezüst Paszamánt [WassLt Wass Dánielné portékái közt]. *1826:* egy Olajszinü köpenyeg [DLt 1123 nyomt. kl].

olajtartó I. *mn* olaj tartására való; de/pentru păstrat ulei; zum Ölaufbewahren dienend. **Szk:** *~ fazék. 1679:* Olaj tarto szoros szaju fazék nro 1. (: ebb(en) pecz olaj. octal 1/2 :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 59].

II. *fn* (asztali) olajosüveg; sticluţă în care se serveşte uleiul (la masă); Ölflasche. *1847:* Etzet olaj tarto Platirt [MkG Conscr.]. *1853:* ecet és olaj tartó 25 garas [KCsl 3 útiköltségjegyzék-tétel berlini vásárlásról].

olajtörő I. *mn* olajmagzúzó; de/pentru strivit seminţele plantelor oleaginoase; Ölsamen pressend. **Szk:** *~ külü. 1745:* az ványoló és külü ház ... olaj törő külü [Alfalu Cs; LLt Fasc. 149]. *1845:* Őt olaj törö külük [Doboka; Mk].

II. *fn* olajmagzúzó szerkezet; presă/teasc de ulei; Vorrichtung zum Ölsamenpressen. *1783:* Egy fedél alatt Sajto szin, Sajtoval, Gabonás, olaj törö [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1802:* Egy rossz olaj törö [Benedek AF; SLev.]. *1815/1817:* Az Olaj törö, 6 törö botokkal, vállujával, és egyéb hozzá tartozó részeivel egygyütt Rfl. 87 [Szu; TSb 47].

olajtörő-sajtó olajmagzúzó-sajtoló; presă/teasc de ulei; Ölpresse. *1822:* Olaj törö sajto minden requisitumaival [M.köblös SzD; RLt Pataki József hagy.].

olajütés olajsajtolás; presarea seminţelor oleaginoase; Ölpressen. *1652:* Pots Mihaly ... Eddig olajwteseuel kasa czinalasaual szolgalt [Szászlóna K; GyU 123].

Szk: *~re való vasserpenyő. 1676:* Eö Nga atta volt Menyhárt Uram altal Mathe deák szamtarto kezében Olajütésre valo vas serpenyü czojével Nro. 1[a] [Fog.; UF II, 712. — [a]Folyt. a fels.].

olajütő I. *mn* 1. olajsajtoló; de/pentru presat seminţele plantelor oleaginoase; Ölpreß-. **Szk:** *~ bak* olajsajtoló faállványa. *1679:* olaj ütö bakon levö, hoszzu kender kötél nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139] ✱ *~ eszköz. 1636:* egy olay üteö szin ... minden olay üteö ezkeözíuel keszen [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ *~ ház. 1785:* Az Olaj ütöház fenyö Boronakbol ki rakva jo deszka fedéllel [Szu; Ks 73/55] ✱ *~ szerszám. 1698:* edgj sajto arnyekostol hozza valo olaj ütö szerszámaval [Kórod KK; LLt Fasc. 72] ✱ *~ szín. 1636:* az molnar haza ellenebe(n) egy olay üteö szin agasokra epituen, uydön uy karfazott keöreös keörül, minden olay üteö ezkeözíuel keszen, sindelyes [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ *~ teknő. 1785:* Az olajütö Tekenön két Vas kapots ... Egy olaj Pergelö Serpenö uj [Szu; Ks 73/55].

II. *fn* 1. olajsajtoló szerkezet; presă/teasc de ulei; Ölpreßvorrichtung. *1662:* Egy Olay ütöben üstivel edgiut vagion az Arvanak penze f. 2 [Kv; RDL I. 146]. *1717:* Egy jo alma Sajto az vegiben jo olaj ütö [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 7]. *1720:* vagjon az Olaj ütö kalánnyával es külőjével edgjütt [Szurduk SzD; i.h. XXXVI/12]. *1785:* Vagyon a Kükűllő Vizén egy Jo Malom, melyben tanáltatnak Három Lisztelő kövek, két valura intezett dörötzkőlő, Három külü kása törö, és Olaj ütö, két bottal járo Csertörö minden szükséges szerszámaival égyetemben [Szu; Ks 73/55].

Szk: *kétbakú ~* kettős faállványú olajsajtoló. *1674:* Vagjon ismet egj ket baku olaj ütö minden apparatussaval [A.porumbák F; UF II, 614].

2. olajsajtoló malom; presă de ulei; Ölpreßmühle. *1680:* Az meg irt Folljo Vizen[a] vagjon ö nagok(na)k egy egy nyilo kása Törö malmok, kinek elötte egy olaj üttöis vagjon. Vagjon ugjan ezen vizen az ö naga Iobbagyinak egy Vanyalojak ... Vagyon esmét egy Dörötczkölöjökis [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51. — [a]Az Olton].

3. olajsajtoló malomrészleg; partea de presă de ulei la o moară; Ölpreßabteilung der Mühle. *1636:* Az malom(na)k masik reszeben egy kerek ezis feölül Czapo keö nelköl ualo, Vaniolo, kasa teörö, es olay üteö ezis minden eszkeóziuel kesz, uy mostan epittetet jo [Siménfva U; JHb Inv.].

olajütő-fasajtó olajmagzúzó-fasajtoló; presă de ulei din lemn; Ölsamenpresse aus Holz. *1717:* vagyon olaj ütö fa Sajto. Kétt kása Törö külljü egesz keszsegekkel edgyütt [Aranykút K; Ks 55/73].

olajütő-sajtó olajmagzúzó-sajtoló; presă/teasc de ulei; Ölpresse. *1632:* Komanai Udvarház ... egy hozzu Szekér szin alatt uagion egy olay wteö Sayto No 1 [UC 14/38. 118–9]. *1680:* vagyon ... eö Ngok(na)k két erös tölgy fa oszlopok közöt egy jo olaj ütö sajtoja [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. *1732:* a Sajto szin ... mely alatt vagyon ... olaj ütö réghi Sajto egész készületivel edgyütt [Erdőszengyel MT/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1766:* Az Malmokb(an) ... az olaj ütö sajto [Déva; Ks 76. IX. 16].

olajüttető 1. olajsajtoló; presă/teasc de ulei; Ölpresse. *1815/1817:* Vagyon ... egy 5. kereků lisztelő igen derék Malmok az alsó végibe hozzá ragasztott Cser törö, és olaj üttetökkel egygyütt ... Az Olaj törö, 6 törö botokkal, vállujával, és egyéb hozzá tartozó részeivel egygyütt Rfl. 87 ... Az Olaj sajtoló Deszkából való Ház a benne lévö sajtóval [Szu; TSb 47].

2. olajsajtoló épület; clădirea în care este presa de ulei; Ölpreßgebäude. *1810:* A malom hely kiterjedésén valo tőbb épületek, u.m. Csür, Pajta, Olaj üttető ... az ott lako Molnár épitményei [Doboka; Ks 76 Conscr. 92].

olajüttető-sajtó olajmagzúzó-sajtoló; presă/teasc de ulei; Ölpresse. *1781:* Bor és Olaj üttető Sajto négy Lyuku len mag törö külüvel [Mocs K; CU].

Szk: *szőfos ~. 1757:* Vagyon Sorofos Bor, Vadalma és olaj üttető Cserefából állo Sajto, és hat küllő fa Bottyaival, mellyekben az emberek lábai által Kása töretetik, és Len mag [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

ólálkodás alattomos leselkedés; pîndă; Herumschleichen. *1748:* Az ... exhibealt Documentumok ... importallják ... Sz. Benedek körül azon éjszaka, melyb(en) a' fenn forgo gjer-

mek Lo el veszett, ottan való olálkodásokat ... és a' Szilágyban Pap Vonkának haza takarodását [BSz; Ks 27/XVIIa]. *1757:* Miféle erköltsü Embernek tudja a Tanu ... Pakular Vaszilyt ... halattaé vilagoson valami tolvajkadását, etzakai olalkodását, valamelj ház(na)k fel véresét avagj valakire valo fel támadását? [Kük.; Ks 8. XXV. 14 vk].

ólálkodik vmilyen szándékkal leselkedik; a sta la pîndă, a pîndi; herumschleichen. *1847:* Mélly alázatossággal instálok azért a' Tekintetes Nemes Tanátsnak ... gonosz fiamnak ki üzésére méltoztassék eröt tizedet rendelni ... mert azzal ki engem ... fõbe lövéssel fenyeget, mind fegyveresen olálkodik, másként birni nem lehet [Dés; DLt 617].

Szk: ~ *vki után. 1623:* en hogi latam eőkett[a] megh riaztam ... az azzoni fel alla es monda nekem, lata(m) en hogi ... mi utanno(n)k oralkodol [Mv; MvLt 290. 32b. — [a]A közösülő legényt és asszonyt]. *1757:* Pakular Vasil ... hogj valaha ... valaki után alálkodat volna nem tapasztaltuk s nem is hallattuk [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIV. 14].

ólálkodó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *élete után* ~ életére leselkedő; care atentează la viaţa cuiva; auf js Leben lauernd. *1634:* Barczaj Sigmond uram, felesege ellen ... Propositioiat az z. zek eleőt proponaluan es abban ... elete utan mereggel valo olalkodonak, jelentven lenni, kivania az zent zektól hogi biszonios Utromokkal exmittaltassek [SzJk 43] ✱ *utána* ~ **a.** vki után alattomosan leselkedő; care pîndeşte pe cineva; nach jm verstohlen lungern, jm verstohlen auflauern. *1678–1683:* Ez Alhatatlan vilagh sok vezedelmes tőrei közőt ... az emberek megh eitesi, utannok, sûntelen olalkodo, testi lelkj ellensegi munkaiban, a felseges Jstennek, szüksegh szegiczegit ... buzgo gjakor imacsagal kerni [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1808:* ezen utánam olálkodó szándékjok, és most is fenn tarto Haragjok el enyészni nem kiván [Kv; ACLev.]. — **b.** vki után kémlelődő/szimatolózó; care spionează pe cineva; jm nachspürend. *1710 k.:* az erdélyi egész regimen vagy politia vétessék olyan jó és állandó rendbe, hogy a király nyughassék meg a mü hüségünkben, informatióinkon; ne büsíttassék ottan-ottan a többi között az utánunk ólálkodó kamarától [BÖn. 906].

olasz I. *mn* **1.** italian; italienisch. *1585:* 24 May ... adata byro vra(m) Olasz kapytannak Tordayg 4 louat ... fyzette(m). f 1 [Kv; Szám. 3/XXII. 7]. *1594:* 9. Juny. Banclert az vrunk olaz zaboyath, vitte volth Madarasi Mihali. 2. loan Deesre [Kv; i.h. 6/VI. 18]. *1595:* Az Olaz fegyüeressek és Loassok ala adot Biro Wram ennyi szekeret Thordaigh [Kv; i.h. 6/XVIIa. 101 if]. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* De ezenközben, mivel már minden újításra kaput nyitott vala a Luther és Calvinus az az: anababtisták tudománya, tehát támada akkorban egy Dávid Ferencz nevü tudományos ember, esmét egy olosz Blandrata és egy Franken — az is tudós ember számban volt immár | Ott azért Galatában Konstánczinápoly mellett a tengerszakadék vagyon, közöttök egy olosz város volt, kik mostan is ott laknak nagy békességben, de azért elegy vannuk törökkel [ETA I, 27, 118–9 NSz]. *1710:* A magyar nemzet ... a keresztény, magok nemzetekből álló királyok alatt minemü nevezetes dolgokat viseltenek éppen Mátyás király halálaig: megírta deák nyelven Antonius Bonfinius olosz nemzetből álló históricus [CsH 48]. *1809:* à Frantzia Hadi Seregből el fogatott Olosz, és Német Birodalombéli Foglyok közül ... meg telepittethetnek [UszLt ComGub. 1736].

Szn. *1566 k.:* Andreas Olaz [Hagymáslápos Szt; Makkai,SzDPuszt. 58]. *1570:* olos Andrasne [Kv; TJk III/2. 50]. *1573:* Olaz Myhal deak [Kv; TJk III/3. 157]. *1597:* Olaz Moises az keoúet Tolmachia [Kv; Szám. 7/XII. 83 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1603:* Joan. Olasz szab. [Udvarfva MT; SzO V, 268]. *1614:* Olaz Mihaly D(eak) [Kv; TJk VII/2. 206]. *1630:* Olasz Trombitas Istuan [Kv; TJk VIII/1. 39]. *1687:* Kglmes Urunk eő Nga mostani Somlyai fő Capitánnya Tekéntetes Nemzetes Olosz Ferencz Vr(am) eő kglme [GramTr VIII]. *1710 k.:* Olosz Mihályt, a secretariust fogassuk meg [BÖn. 976]. *1717:* Ittilő Mester Tektts Nemzetes Olasz Mihály Uram [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1748:* Olosz György jb [Zágon Hsz; HSzjP]. *1752:* Mlgs Olosz Ferentz [Algyógy H; BK]. *1755:* Mlgs Lib Baronissa Olosz Klára Aszszony ő nga [H; BK Misc. 1143 Szent Györgyi Ferentz kéméndi[a] ref. préd. kezével. — [a]H]. *1823:* Tímárok: Olosz Josef (N.Bányai) [Dés; DLt].

Hn. *1607:* viae publice ad Vincz tendentis ab alia partibus, in Magiar Ucza. in Olaz zer vcza [Váradja AF; EHA]. *1695:* Szent Mihály es Olasz Ucza [Gyf; EHA].

Szk: ~ *muzsikás. 1590:* Kartyas Mihály vitte el 3 Loúon Hunyadra Az olaz Músikassokat atta(m) f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/XXI. 81 Kis István sp kezével].

2. olaszos, olasz szokás/divat szerint készitett; făcut în felul italienilor; auf italienische Art verfertigt. **Szk:** ~ *csövü. 1805:* Pistolyok ... Egy pár arannyal incrustalt Olasz-csójú, elefánt-csont ágyu, igen szép faragott sisakos fő kápával [Mv; TGsz 52] ✱ ~ *himmel varrott. 1574:* Egy mereó Jnguál oloz himmel varroth veres seliemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 5] ✱ ~ *kemence. 1756:* Virágos kert ... melegittetik ... parasztos kállyháju olasz kemenczével, és mellette lévő kis füttövel [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeír.] ✱ ~ *korsó* **a.** olasz típusú korsó. *1645:* Kupas peter ... csinalt olasz korsot Nro 11 ... Item csinalt egy csecses kupat gyermeknek valot d 06 [Kv; ACJk 63b]. — **b.** reneszánsz-korsós dísz. *1618:* Egj himes karzek, ket oloz korsoual ... tt. f. — d. 75 [Kv; RDL I. 104 Vzdj György hagy. Andr. Junck kezével] ✱ ~ *korsóforma. 1626:* Az Lakatosok ... czinaltanak ket labat az kerek kemenczehez olasz korso formara [Kv; Szám. 16/XXVII. 25] ✱ ~ *korsós* reneszánsz-korsódíszes. *1611:* Egj zeölden festet Zekfeöües karzek oloz korsos [Kv; RDL I. 88] ✱ ~ *kötés* olasz mintájú könyvkötés. *1802:* B: Trenk Fridrik életének Historiája 3om darabban Olasz Kötésben ... Magyar Béli sarius (!) Olasz Kötésben Német és Magy (!) szo könyvetske Olasz Kötésben ... Holbergii Historia Universalis Olasz kötésben ... Francia Országnak valoságos szerentsétlen Történeté(ne)k le irása, de A(nn)o 1793. Olasz kötetben [Ne; DobLev. IV/858. 5b] ✱ ~ *kötet* → ~ *kötés.* ✱ ~ *mennyezetes. 1676:* Ezen haznak felső resze olasz menyezetes [UF II, 728].

3. Olaszországban gyártott/készített; fabricat/făcut în Italia; in Italien erzeugt. *1614:* Cserep korso, Oloz [Kv; PLPr 1612–15. 113].

Szk: ~ *gallér. 1628:* Ket öregh oloz galler [Bodola Hsz; BLt] ✱ ~ *galler-fátyol* ? olasz gyolcsfátyolfajta. *1629:* Egy eoregh olasz galler fatiol [Gysz; LLt Fasc. 155] ✱ *galler-támasztó* '?' *1629:* Egj olasz galler tamaszto[a] [Gysz; i.h. — [a]A jel-re nézve l. a ? *galler-támasztó* címszóhoz csatlakozó jegyzetet] ✱ ~ *kárpit. 1620:* Balikonak iutot ... Ket darab oloz karpit f. 3 d. 50[a] [Kv; RDL I. 97. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *kép. 1788:* 65. darab nagyobb és aprobb rámás olosz képek ... Huszon egy darab víseltes Olosz képek [Mv; TSb 47] ✱ ~ *kerekes pisztoly. 1703:* Edgj pár olosz kerekes

pistoly [Zabola Hsz; HSzjP] ✱ ~ *kocsiláda. 1737:* Edgy Olasz Kotsi lada belöl záros [Berve AF; Told. 19] ✱ ~ *kolbásztöltő pléhecske. 1788:* Olosz Kolbász töltö kítsín pléhetske, és égy kis Szűrő [Mv; TSb 47] ✱ ~ *konfektum* olasz édesség. *1662:* Az eledelek sok szép húsokbul, madarakbul, halakbul ... habarnicának, austrigának, szplatajcnak, effféléknek bőségébül, különb-különb olasz confectumokból, confrejtekbül, nádmézes eledelekbül ... állanak vala [SKr 269] ✱ ~ *kötő* '?' *1629:* Egj darab Olasz keoteo Ket ezüst eolteozteteo teö ... Pappirosra tekerve fejer olasz keoteo [Gysz; LLt Fasc. 155] ✱ ~ *makaróni. 1841:* 8 lt olosz makároni ... 8 Rf 12 lt olosz Riskása ... 7 Rf 12 xr [Kv; Born. F. VIa] ✱ ~ *posztó. 1584:* (Sokadalom napján) Sywegwth Aggion hordowal ... Giol chot Ballal ... Sayat, Londist, es egieb olasz posztot mindenth Weggel [Kv; PolgK 4] ✱ ~ *rezes flinta. 1788:* Olosz sima tsöjü hoszszu rezes Flinta égy [Mv; TSb 47] ✱ ~ *rizskása. 1841:* 12 lt olosz Riskása ... 7 Rf 12 xr [Kv; Born. F. VIa] ✱ ~ *szuperlát. 1758:* Ezen Szobának vagyon ... Ágy mellé valo Virágos fára szegzett olosz Supellát 1 [Déva; Ks 76. IX. 8] ✱ ~ *tű. 1682/1687:* Attam Egi koszoru akasztalo Feier ezüst Tött, melire iduőzült Leaniomnak az Neue fel uolt irua, Melliett olosz Tőnek is hinak [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ ~ *vászon. 1628:* Egy Darab oloz Uaszon. Valami rosz poszto szely [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3] ✱ ~ *virág* olasz művirág. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Nagy bokrétát Olosz virágbol valok [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1799:* Két fatyol keszkenők fóre fel csinálva, fejér s' fekete hozzá valo tollakkal, és olosz virágokkal [Kelementelke MT; LLt]. *1817:* 1 nagy olasz virág [Mv; CsS női kelmék közt] ✱ *kézre való* ~ *csipke. 1628:* Negj kezre ualo oloz czipkek [Bodola Hsz; BLt].

Lehetséges, hogy az ide sorolt adalékok közül némelyik a 2. jel. alá tartozik.

4. olasz reneszánsz stílusban faragott; cioplit în stil renascentist italian; in italienischem Renaissancestil geschnitzt. **Szk:** ~ *asztalláb. 1692:* Vagyon egy pecsetis, ugy mint Ceh Pecséti, veres rézben meczue ugy mint egy Olasz Asztal láb [Kv; ACJk 13] ✱ ~ *lábas. 1694:* vannak ebben[a]: egj kis Asztal, Olasz lábas, mellette annak egj darab béllett Pad szék [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír. — [a]A boltban] ✱ ~ *lábas asztal. 1656:* (A palotában) vagyon, egi olasz labas zeöldén festett asztal, feödelesteöl [UF II, 134]. *1699:* Olasz labos tabla asztal egy, negjszegű olosz labos Asztal egj [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI] ✱ ~ *lábas asztalka. 1679:* olasz labas hoszszu asztalka czak fejéren nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. *1681:* belső boltos Ház ... Vagyo(n) ezen házban ... Olasz Labas hoszszu Asztalkais Nro 1 [Vh; VhU 545] ✱ ~ *lábas íróasztal. 1679:* olasz Labas, mind vegig Veres Fajlondis posztoval buritott, harom fiokos, hoszszu iro asztal [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 1] ✱ ~ *lábas parasztasztal. 1681:* Ezen also Contignatio felett levő Kő ház ... Vagyon ezen házban. Asztalos csinalta, olasz lábas négi szöghü paraszt asztal [Vh; VhU 503] ✱ ~ *lábas táblaasztal. 1699:* Olasz labos tabla asztal egy, negjszegű olosz labos Asztal egj [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI] ✱ ~ *lábon álló asztal. 1648:* Egy olosz lábon allo fejér aztal [Komána F; UF I, 930]. *1652:* Ezen Filegoriában vagyon eg' hosszu Olosz labon allo fenyeo deszkábol csinalt Asztal [Görgény MT; Törzs] ✱ ~ *lábra csinált. 1648:* Egy régj aztal, olosz lábra czinalt, körwlleötte két köteött feyér padszék, két kar szék [Komána F; UF I, 927]. *1656:* Ezen hazban ... 2 fejer asztal az egik kerezt labra csinált, az masik olosz labra csinalt [UF II, 121].

5. olasz fajta/féle; (de soi) italian; von italienischer Sorte. **Szk:** ~ *gesztenye. 1598:* (Vettem) mas fel 1b. olaz geztenjeth ... d 37 1/2 [Kv; Szám. 8/V. 6] ✱ ~ *gyümölcs* déligyümölcs. *1592:* 22 die Januar(ii) ... Elek Janos uit ket tonna malosat egi tonna olaz giwmeolchiöot 4 lowan Tordaigh f 1 d 0 [Kv; i.h. 5/XIV. 75 Eppel Péter sp kezével]. *1599:* Kaspar Wasswander. Hozot Bechy Marhatt ... Egy Lada Olaz gwmelchett ... — // 25 ... Egy Masa. Mandolatt — // 40 [Kv; i.h. 8/XIV. 12 Hj]. *1671:* Meg bocsásson Kegyelmetek, bizony nincsen mivel kedveskedhetnünk. Olasz gyümölcs volna, de nem vihetik el az posták [TML V, 541 Tűri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ✱ ~ *gyümölcsfa* déligyümölcsfa. *1697:* Voltam az Faboritában[a], szép kert házok és sokféle olasz gyümölcsfák voltak, szép vizi mesterségek, halastó, források etc. [AIN 150. — [a]Bécsben a Favoritenstrasse császári kerttel és kastéllyal] ✱ ~ *nyárfa. 1821:* (A kertben) vagyon hét olosz nyárfa [Koronka MT; Told.] | 29 Termő Szilva fák Rhf 14 Den. 30 Két olasz nyárfa Rhf 4 [Dés; Ks 79. 29. 708].

6. ~ *játék* biliárd; biliard; Billard. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Olaz jatekhoz valo tolio bot No. 2. Chjont Goliobis No 4 | Olaz jateknak ualo poztos hozzu aztal No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30–2].

7. ~ *mérföld* itáliai mérföld; milă italiană; italienische Meile. *1662:* a magyar birodalom is — mellynek mind szélére-hosszára terjedtsége Mátyás király idejében, amint a históriák tartják, nyolcszáz olasz mérföldnyire való vala ... kétfelé szakadott vala [SKr 75].

A különböző mérföld-elnevezésekre l. Bogdan, MMért. (1987) 58.

8. olasz nyelvű; de limba italiană, scris(ă) în limba italiană; in italienischer Sprache. *1679:* Az Bohamnak intitulált olasz levelet megfordíttatván, az fordítást az originállal együtt Kgdnek megküldöttem [TML VIII, 407 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

9. az olasz nyelvet beszélő; vorbitor de limba italiană; italienisch sprechend. *1657:* (Báthori Zsigmond) Elméjében változó, állhatatlan volt, egyébiránt szép virtusok voltak volna benne, jó deák, olasz, német ... serény elméjű, bátor ember is volt [KemÖn. 21].

10. ~ *opera* operă italiană; italienische Oper. *1823–1830:* 6-ik febr ... estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien [FogE 176. — [a]Prágában 1796-ban].

II. *fn* **1.** olasz ember; italian; Italiener. *1575:* Mikoron à Peter király meg latta volna, hogy à királyi birodalo(m) az Andorias es Levente kezébe vólna, Illára véué a' dolgot, soc Németeckel és Olaszockal, Bęts ország felé [HeltKr 34b]. *1583:* az Jdegen Nemzet Arossok feleollis vgmint Georeogeokreól, olazokrol, Nemetekreól Raczokrol ... vegezzenek, oly modon ky az Varos Consensussabol meg maradwan, keowetkezendeo Wdeókben eoreókeoskeppen observaltathassek [Kv; TanJk V/3. 273b]. *1620 k.:* volt egy Assan pasa, azki az egiptumi pasaságot bírta és Kairnak avagy Memfisnak, annak az nagy városnak az népét meg akará számláltatni ... Számláltak volt meg benne egiptiust, zsidót, görögöt, olaszt, törököt [BTN[2] 415]. *1669:* azt mondják, hogy egy olasz menvén az fő vezérhez, már annyira effectualta Candiának expugnatioját, hogy az egyik kerítését az városnak megvötték [TML IV, 533 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz Bukarestből]. *1806:* delután egy Olosz jöt valami

bubákat és egy kutyát tánczoltatott, egy Tengeri tövisses disznot is mutatott [Dés; KMN 175]. *1818:* a Gyalui Favágo Oloszok számára adminisztrált 73 véka Szemes Török Buzának árrát ... moston bonificalom [Eszt-Mk].

2. a fejedelem szolgálatában álló olasz; italian in slujba domnitorului; Italiener im Dienste des Fürsten. *1589:* 9 (Juny) Az fejedelem olazzat, olaz Janost, vitte Pap Janos ket louon Huniadigh, attam neky f. 1/— [Kv; Szám. 4/X. 69–70]. *1591:* 4 die Jüly vrünk Lapta Chenalo ollazatt, vyzi Zabbo Martton, 2 Lowal Tordara f — d 50 [Kv; i.h. 5/I. 75]. *1596:* Donatús Hectort Wrünk ö fge oloszat, vitte Thordaig fa Alma Mattyas 4 loúal ... f 1 [Kv; i.h. 6/XXI. 22]. *1599:* Veg Jstuan uitte vrunk olaszat 3. louon Tordara d 75 [Kv; i.h. 8/XIII. 52 Szabó András sp kezével].

Szk: *fő ~. 1588:* Veres Peterne Azzoniommal volt egy feo olaz Eoteod magawal biro Vram akarattiabol kwlte(m) egy Eoregh kakast neky es Egy Tikot veottem d. 11 [Kv; Szám. 4/I. 30].

3. olasz had; oaste italiană; italienisches Heer. *1618:* az kozákok felól semmi hír nem jött egyéb, hanem az minap, hogy két rossz sajkát hoztanak 30 kozákkal ... Azmi az tengeri expeditiót nézi ... semmi derék expeditiókot nem halljuk sem olosznak, sem hispánusnak, csak az egyébb forma szerént vigyáznak egymásra [BTN[2] 126]. *1667:* A császár azt írta a fővezérnek, ottvaló dolgát csendesítse le, akár vegye az várat, akár ne. Az olasz is hajlandó a békességre. Annak okáért ... maga Kegyelmed menjen Kővárban [TML IV, 163 a fej. Teleki Mihályhoz].

4. *tbsz* olasz nemzet/nép; naţiunea italiană, poporul italian; die italienische Nation/das italienische Volk. *1848:* Azon improvisált barátságban sem hiszek, melyet az olaszok Magyarország iránt nyilvánítanak. Azt, amint előhozták a körülmények, szintúgy el is enyésztetik [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

5. Olaszország; Italia; Italien. *1614:* mondá a pasa ... Mit gondolok véletek, ha mind német, lengyel, olasz, francuz s az többb országok mellette lesznek is, semmit nem tartok tőletek [BTN[2] 77].

olaszfa erkélyoszlop; coloana balconului; Altansäule. **Szk:** *orsós ~* orsó alakúra faragott erkélyoszlop. *1710 k.:* hozzáfogék ... a fejérvári új házamhoz ... és ha a háború ne légyen, 1703-ban a harmadik rend is, csatornás fedele, és azon feljül deszkás egész folyósója vagy altánja ... orsós oloszfákkal elkészül vala [BÖn. 903–4].

olaszfal spanyolfal, paraván; paravan; spanische Wand. *1738:* egy olosz fal Sárga festékkel őt rámával [M.bikal K; MLev.]. *1784:* Egy három darabbol állo rosz fáju Oloszfal, a Fáji szurkos vászonnal bé huzva [Rücs MT; Ks 21. XV. 22]. *1793:* egy olosz-fal ket darabba 14 levelből allo otska egy olosz fal hat tablaju szakadozott [Kv; TL Conscr.]. *1816:* Egy Olosz fal fenyő fábol tarka kartonnal [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1821:* Van egy avaték kis olosz fal gyertya eleibe valo [Veresegyháza AF; Told. 19]. *1849:* Egy olosz fal kék virágokkal ki festve foglalattya massív, — sárgára politurazva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1854:* Egy oloszfal — mely vagyon Mlgs Földvári Urnál [Sárd KK; WassLt].

Szk: *ágy körül való ~. 1719:* Egy agy körül valo olosz fal vagy superlát [TSb 26] ✱ *gyermek ~. 1845:* Egy gyermek oloszfal boritatlan, hat tábla [Doboka; Mk gr. Rhédei Ádám szobájában] ✱ *hat táblájú ~. 1832:* Egy mettzett ûvegü hat táblája szép oloszfal [LLt] ✱ *kék virágos ~. 1736:* Az Úr Házáb(an) ... Kék virágos oloszfal [Várhegy MT; CU XIII/1. 104] ✱ *metszett üvegű ~ → hat táblájú ~* ✱ *négy táblájú ~. 1736:* Négy Táblája zöld kék, és veres festékkel virágozott olosz fal Cortina [CU] ✱ *zöld selymes ~. 1802:* Egy ajto eleiben szolgálo Zöld selymes olosz fal ... Egy más fejér és kék csikos olosz fal [Mv; TGsz 52].

olaszfalfa spanyolfalfa, paravánfa; lemnul paravanului; Wandschirmholz. *1813:* Olosz fal 10 Táblája ... Olosz fal fa hét darab [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

olaszfok 1. olasz reneszánsz épületdíszítő pártázat; coronament în stil renascentist italian; italienische Gebäudekrönung im Renaissancestil. *1662:* (A) toronybástya puszta kőfaláig való sorépületek Bethlen fejedelemtül olaszfokokra és sűrű csatornákon lévén építtetve, hogy a csatornák minduntalan csorgók ... az olaszfokokat mind lehányatván, mind szarufákra és sendely alá vetette vala [SKr 299].

Szk: *~ra építtet. 1662:* (A) toronybástya puszta kőfaláig való sorépületek Bethlen fejedelemtül olaszfokokra és sűrű csatornákon lévén építtetve [SKr 299. — A teljesebb szöveg fennebb].

A címszó jel-ére l. B. Nagy Margit Reneszánsz pártázatok című tanulmányát a Reneszánsz és barokk Erdélyben (Bukarest, 1970) című kötetben (60–71).

2. kb. csipkés (záró)dísz; ornament crenelat; gezacktes (Schluß) Ornament. **Szk:** *~ formára csinált. 1656:* Uy kereszteni csinalta kerek fejer mazas viragos kalyhakbol rakott kemencze, az felseö vege 's ennek az vegen fügeö csipkes, az felseö feleis olosz fok formara csinalt kalihakal czipkezett [Fog.; UF II, 121] ✱ *~ formára metszett végű. 1679:* Az Padláso(n) keresztül, vagyo(n) egi által járo ... Ezen folyosonak rámai fenyő gerendabol czináltattak; Az két oldala olasz fok formara meczet veghű gyalult deszkaval borittatott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 53] ✱ *~ra metélt végű. 1679:* Az Kertnek dél felöl valo rámás oldala, az Tó mellett alá olasz fokra metelt végű fenyeö deszkaval buritott [uo.; i.h. 99] ✱ *~ superlát* '?' *1724:* Egy viselt olasz fok superlát [Koronka MT; Told. 27].

olaszfokos 1. olasz pártázatos; cu ornament în stil renascentist italian; mit/von italienischer Krönung. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vár hidgya. Ez Nagi Magasso(n) öt Keö Labakon állo, es az also vegenel ket felöl olasz fokos keö fal vagyon [Vh; VhU 502, 507].

Szk: *~ ház. 1696:* olaszfokos ház [Alvinc AF; VKU 257].

2. *~ formára metélt* kb. csipkésen faragott; cioplit/tăiat în formă de dantelă; gezackt/zackig geschnitzt. *1681:* Ur Háza ... Deszka rekesz ezen házban; mely Talp fára van czinalva zölden festet, partazatos, oldal deszkainak felsö véghe olaszfokos formara metelt [Vh; VhU 542].

olaszfokosan 1. olasz reneszánsz pártázattal; cu coronament în stil renascentist italian; mit italienischer Krönung im Renaissancestil. *1662:* (Bethlen Gábor) az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén[a] nagy friss és pompás épülettel kívül olaszfokoson[b] [SKr 96. — [a]Gyf-on. [b]Építtette]. *1681:* Vajda Hunyad vára. Ennek külsö kerétése ... mind à negi oldalrol kőből rakatott, nap kelett felöl valo oldala ... olasz fokoson vagyon, mely olasz fokoknak sok helyen mind vakolasa s mind rakasa ighen megh kezdet romladozni [Vh; VhU 502]. *1699:* Vagyon ezen Kastély joféli köböl,

imit amot teglaval elegy meszszel fel rakva harom oldala penig oloszfokoson, négy jo bastyájaval együt [Szentdemeter U; LLt].

2. kb. csipkésen faragott; cioplit/tăiat în formă de dantelă; gezackt/zackig geschnitzt. *1679:* Belső kis Udvar. Ez az Leány Asszonyok kulsö haza szegeletitöl fogva (: hogi az Leányok ajtajahoz s ablakához alkalmatlan údőben akár kys ne jarhasson :) fenjő deszkázattal (: mellyeknek felsö végek olasz fokoson vannak metelve :) buritott karfas gerendaval vagyo(n) által rekesztve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57]. *1688:* Vagyon Kozmáson egy nemes Udvarház, mely(ne)k az kapuja deszkábul valo ... teteje olosz fokoson van meg czifrázva [Kozmás Cs; Eszt. Inv.].

olaszkáposzta varză italiană; italienisches Kraut. *1795:* Szoboszlai Josef küldett ... Tiz fő Olosz nyers Káposztat [Kv; MkG].

olaszkáposztamag sămînţă de varză italiană; Samen des italienischen Krautes. *1724:* en eddig elé kaulifiol (!) magot, ugy olosz kaposzta magot ket izbenis küldöttem ... veres káposzta magotis küldottem, im most kék kaposzta magotis küldőttem [ApLt I Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1735:* Olasz káposzta mag egy Zacskóba. Veres fodor káposzta mag egy Zacskoba [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

Szk: *nyári ~. 1824:* A' Nyári kártifiol, nyári korolábé, és nyári olosz káposzta Magokat, mellyeket — Nagyságod levelébe bé petsételve küldeni méltoztatott, — Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamas Mózes lev.].

olaszos az olaszoknál szokásos; italienesc; von/auf italienischer Art. **Szk:** *~ fűtő alja. 1758:* Oloszos Fűttő allya, mellynek felső részén Uraság czimerei vadnak épségb(en) több figurakkal edgyütt két végin Lévő vas pléhből kő Lábokon allo tüzelő vas kemencze [Déva; Ks 76. IX. 8].

olaszosan olaszos módra/módon; conform/după obiceiul italienilor; auf italienische Art. **Szk:** *~ készült. 1756:* Virágos kert ... az udvar felőll különoztetik valami törpé olaszoson készült kőfallal [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeír.].

olasztelki az Olasztelek (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Olasztelek/Tălişoara; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Olasztelek: Olaszteleken lakó/működő; din Olasztelek; in Olasztelek wohnend/tätig. *1597:* olozteleki Kereztes Georgy [UszT 12/129]. *1600:* Borbat Peteor Olazteleky [i.h. 15/16]. *1614:* Kelemen Janos olazteleky [Patakfva U; BethU 114]. *1796:* Olasztelki Tit. Kolumbán Samuel Uram [Kük.; JHb XX/23].

olaszul olasz nyelven; italieneşte, în limba italiană; italienisch, in italienischer Sprache. *1620:* nem tudván Mark Antoni, hogy az vezér jól tudott olaszul ... azt mondotta olaszul az követnek" [BTN[2] 395. — "Köv. a mondott szöv.]. *1697:* Voltunk az comédiáb(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octavájára czináltatot(t). Olaszul volt az actjo, mind ének(k)el mondot(t)ák [AIN 148]. *1770:* (Wesselényi Ferenc) Olaszul, németül tudott, deákul nem igen [RettE 226]. *1800:* beszél Németül, Déákul, Oloszul [DLt nyomt. kl].

olcsó 1. nem drága; ieftin; billig. *1542:* kegelmedeth kernem mynth kegelmes wramoth, hog ... neg zantho ewkrewth ... adasson k., oth kedeg olcso az ewkewr, wagon es [Fog.; LevT I, 17–8 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. isp-jához, Fog. vára urához]. *1598:* akkor az marha olchiu vala, eötedfel forintra bechillettek [UszT II/D. 115]. *1602:* monda fancsali Janos hogy ... mostis olcho az búza [i.h. 16/22 Petrus Benedek vall.]. *1696:* ne igenn félljen eo kglme tölle, mert igen óltso, és akkor vették volna Gyűrűt nagj ólcson [Mv; BálLt 85]. *1710:* az Nemes Tanács ... akarja, hogj harmad fél pénzen mérjük" ... melly nékünk kárunkra lészen, mivel ezutánis tsak két pénzünk jö egj font husért, holott nállunk sem óltsób az marha mint masutt [Kv; KvLt I/199d a mészáros céh a gub-hoz. — "A húst]. *1733:* (A portékákat) ha ocsonak látja lenni, egj versen it akartam hagjatni nállom [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boër Samuel lev.]. *1755:* az oltsu bor él pusztittya a drágát [Nagydevecser SzD; WLt Bőszörményi András (39) zs vall.]. *1756:* Én bizony egy pénz ára palinkát Sem Vettem ... igaz hogy Kolosvárt otso [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1854:* A rothadásnak egyformán jo a leg drágább mint a leg oltsobb portéka, mindenikből egyforma betsü hammu lesz [Kv; Végr.]. — L. még BÖn. 577; WIN I, 77.

Szk: *~ra becsül. 1602:* Fejer Peterne Angalith azzony ... vall ... eoys olcholotta az zeoleot, de mikor megh ertette volna hogy azert beochyewleottek olchiora mint attiafiaknak enys nem tartottam ellenth benne [Kv; TJk VI/1. 591] ✻ *~vá lesz. 1773:* A törökbúza pedig valaminemü drága volt, olyan olcsóvá lett, mert ... most öt-hat polturán lehet vékáját megvenni [RettE 317].

2. *~ világ* olyan idő, amikor olcsóság van; ieftinătate, situaţie caracterizată prin preţuri ieftine; billige Zeit (in der Billigkeit herrscht). *1804:* ezen külső Eszközök ... igen keveset érhettek, mivel akkor oltso világ volt a mostani idöhez képpest [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 4a].

3. *~ időben* olcsóság idején; în perioada cînd este ieftinătate; in der Zeit der Billigkeit. *1593:* Attúnk nekye" kesz penzt f. 35 az olchyo es Beo Jdeoben az harom Bor sem teot volna teobet [Kv; Szám. 5/XVII. 25. — "János papnak a járandó három hordó bor helyett]. *1606:* ket túlkotis vitte(m) vala, melljek megh ertek Akkor az oltso wdeöben f. 7 [UszT 20/153 Sofalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.].

4. *~ város* olyan város, ahol az élet nem kerül sokba; un oraş ieftin/caracterizat prin preţuri ieftine; Stadt, in der das Leben nicht viel kostet. *1823–1830:* Azonban Birótól választ kaptam, melyben írja, hogy ... menjek inkább Jénába, mivel azt sokkal olcsóbb városnak tartják [FogE 201–2].

5. *kf* kevesebbe kerül; mai ieftin, costă mai puţin; weniger kosten. *1823–1830:* Regensburgban kétféle hajók vagynak, bavariai és regensburgi. Az elsőn utaztam, mert olcsóbb volt [FogE 261–2].

6. *~ szolga* kis fizetésért tartott szolga; slugă ieftină; für wenigen Lohn angestellter Diener. *1573:* Balogdy farkas, Azt vallia hogi egjkort puskarne ... Ig zolt az ket Inas feleol, vgan panaz kepen, En vgimond kes kener Eoweket" hazamnal ne(m) Tartok chak lo vakargatasert, Mert en olchob zolgawalis Meg Erem [Kv; TJk III/3. 110. — "Olv.: kész kenyérevőket].

7. kb. könnyen megszerzett; care a fost dobîndit/obţinut uşor; leicht erworben. *1570:* Kolb Myklos es, fazakas gal ... vallyak, hogy ... ezt Mongya volt chynek gergelne palochy Janosnak Byzon Jo Êrekseget Attham en Kegnek ... byzon olchyo Êrekseget atta(m) en kegnek, chyak kapaltasd

Jdeien megh Mert harom Eztendeie hogi my nem kapaltatwk [Kv; TJk III/2. 167].

8. nem megbecsült; care nu este apreciat aşa cum se cuvine; nicht geachtet/geschätzt. *1667:* Itt, Uram, eddig sem volt százhúsz székely felett, nemes rend penig egy sem, azt az tisztek otthon hatták s haza bocsátták. Igazán, Uram, olcsó haza ez nekünk, félő, Isten el ne vegye s oly nemzetnek ne adja, az ki jobban megbecsülje [TML IV, 136 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

9. alábbvaló; mai puţin valoros, mai prejos; weniger wertvoll. *1665:* Kérem csak azon, az mennyire Isten segiti, vigyázzon kicsiny bõcsületemre, mely nem olcsóbb életemnél [TML III; 470 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

◇ **Hn.** *1632/1664:* Az Olcho Gergely hegye oldalában (sz) [Koronka MT; EHA].

olcsóbbacska vmennyicskére olcsóbb; mai ieftin cu ceva; ein wenig billiger. *1739:* Mlgs Gróff Fő-Ispán Urunk ő Ngának igért 50. Köböl Zabn(a)k penzen lejendö meg-vétettésére, mig ólcsobbacska lészen a' zab, facultáltatik Hadnagj atyánkfia ő kglme [Dés; Jk 523a].

olcsóbban 1. kisebb áron; mai ieftin, la un preţ mai mic; zu billigerem Preis. *1570:* Az varga vraim dolga feleol Ig zoltak hogi Byro vra(m) Be hywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hogi vgi Arwllyak Myweket es oly arron aggyak hogi ky Melto es Alkolmas Arra Myert hogi Az Beort eokis olchoban vezik, vgi hogi panaz Reaiok Neh Ieoien feletteb valo draga volta feleol [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1573:* Ferenchy Ambrus ... vallia hogi ... Ban Ianostwl es felesegetwl hallota azt Montak hogi ely aggyak az hazat, Megh olchobbannis hogi ne(m) mynt meg beochwltek [Kv; TJk III/3. 136]. *1681:* Per djem szoktak erogalni az hizo disznok(na)k fel fel veka buzat ... teszen fl 40/50 ... Ugi teczik vehetninek ennel olcsobban is két jo kövér disznot [Hátszeg H; VhU 604]. *1757:* Különös árron kit ocsobban kit dragábban adván 26 Gyapjuért és 2 bárány gyapjuert ... Forint 6 Den. 25 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.]. *1762:* az Szöts Céh az eladando bárány böreket ugj meghánta, hogj az szép fekete bòrtis, fejér bõrül akarja acceptalni, azért ma 52 pénzeknél oltsobban az mint idegen vévők meg igérték, nem adhattya [Torda; TJkT V. 127]. *1841:* az uj bor sints még meg emelve, igen drágán lévén ki tsapolva nem kél, mivel más Fogadokba mind oltsobban árullyák [Mv; IB. Magyari Anikó lev.].

2. kisebb fizetésért; pe un salar mai mic; für einen kleineren Lohn. *1851:* fogadj* mentöl olcsobban és a' kenyér evöt ne szaparitsuk, nem szegyen alkudni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK). — *Mindenes cselédet].

olcsóbbodik olcsóbbul; a se ieftini; billiger werden. *1697:* az Ur Istennek jo tettzesebül naponkentt mindenfele labos marha olcsobbodik [Dés; Jk].

olcsóbbság kisebb/olcsóbb ár; ieftinătate; kleinerer/billigerer Preis. *1579:* Az kadarokat penigh eo kegme biro vram hywassa be es vgya(n) valoba inchye eoket hogy az Limitatio zere(n)t Mywellienek Myert hogy iste(n) olchyobsagot is adot mind borbol buzabol [Kv; TanJk V/3. 197b].

olcsócska az olcsónál is olcsóbb; foarte ieftin; billiger als billig. *1785:* ez előtt ... oltsotska volt a rosz bor, de a millyen szükség volt az idén ezen a földön felejtették inya a parasztok s még másokis [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

olcsódik olcsul; a se ieftini; billiger werden. *1699:* vegeztük hogy a' diszno husnak a' fontyat Hentes es Meszaros Atyank fiai fontyat első intrataba(n) adgyak den 4 mig ne(m) olcsodik vagy dragodik a' diszno [Dés; Jk]. *1718:* A Buza és egjeb Gabona ige(n) olcsodni kezdet Brassobanis ã mint értette(m) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1740:* Minthogj már, a' marhákis ólcsottan(a)k, injungáltatik, hogj a' marha húsnak fonttya ... árúltassék Cum Den. 3:/:3. a' java mind Mészáros, 's Hentes atyánkfiaitól [Dés; Jk 541b]. *1742:* Az Gabona rettenetes képpen napról napra olcsódik [ApLt 4 Apor Anna Apor Péternéhez]. *1788:* ide bé a' Gabona kezdett óltsódni [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Nsz-ből]. *1823–1830:* Ír, hogy az idő káros on jár ... fél, hogy nagy romlás lesz. A gabona pedig olcsódik, írja Kolozsvárról [FogE 219].

olcsóító kb. lekicsinylő; dispreţuitor; geringschätzend. *1795:* Kegyelmed mi gondolattol viseltetve maga tudhattya hellytelen és igen Tréfa beszédekkel felelt, igazán szolva olly oltsoitto consunsussal (!), a mellyet a Mlgos Báronissa Exponens Ur Aszszany ... Kegyelmedtöl nem várt volna [Ádámos KK; JHb XX/18].

olcsóittatik olcsóbbittatik; a deveni/a se face (mai) ieftin; billiger gemacht werden. *1792:* ezen Tüzi fának a vizen valo le hozásával mind a Szegénység könyebittetik mind pedig a fa olcsoittatik [Egeres K; Ks 89].

olcsóll olcsónak tart, kevesell(i vminek az árát); a considera/găsi ieftin; für billig halten (den Preis einer Sache). *1602:* Takach Jstwan ... vallya ... az zeoleonek bewchywyet igen olcsolottak | Fejer Peterne Angalith azzony ... vall .. eoys olcholotta az zeoleot, de mikor megh ertette volna hogy azert beochyewleottek olchiora mint attiafiaknak enys nem tartottam ellenth benne [Kv; TJk VI/1. 590–1]. *1771:* énis azért azon nagy joszágot igen otsolván tellyességgel káromma nem adhatam [Mv; Ks 38/II. 28 Pápai János lev.].

olcsón 1. olcsó áron; ieftin; billig. *1602:* Myerthogy az boriukatis mostan mind Annyostol felette olchion vezik ... fontiat Adgy p(er) d. 5 [Kv; TanJk I/1. 407]. *1696:* ne igenn félljen eo kglme tölle, mert igen óltso, és akkor vették volna Gyürüt nagj ólcson [Mv; BálLt 85]. *1735:* Lo vasarlo muntyanok avagy Tőrőkök egy nihanyan vadnak de az lo olcso olcson ve⟨szik⟩ [Kv; TKl Mihály Deák Teleki Ádámhoz]. *1797:* a Reszeges ember aki Szokott inkább innya Hetfőn Tekebe Megyen hogy oltson kapja mind bort mind palinkat [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1876:* A gondnok, ha olcsón alkudhatik, felhatalmaztassék még most 18,000 zsendely megvételére [M.bikal K; RAk 325].

Szk: *nagy* ~. *1677:* az Arvák javait nagy olczón el vesztegetvén, azon Tutrixtol maradott jókból az Arvák kára ekképpen supplealtatott [Kv; RDL I. 155b]. *1818:* ne kéntelenittessünk Marháinkot nagy oltson most el vesztegetni [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.].

2. ? könnyen; uşor; leicht. *1705:* Mindezek után asztaltól felkelvén kezdének kártyázni valami apró rossz pénzekkel, melyet ... Debrecenben lelték a kúfalban hordókban, és Schlick csak olcsón magához váltván, azzal fizetett az hadaknak és az jó pénzt magának hagyta [WIN I, 634].

olcsós olcsón adott; vîndut ieftin/la un preţ foarte mic; billig gegeben. *1597:* Neha megis Elegetidtek (!) az ocszos (!) borral de Erossen feddotenek hogy czák asz korcoma Borban Adgiwnk ne Adgiwnk egiebet [Kv; Szám. 7/XIV. 21 Masass Tamás sp kezével].

olcsóság 1. *vmi(nek) ~a (van)* vmi(nek) olcsó ára (van); ieftinătatea a ceva; Billigkeit. *1582:* Ezeknek felette Nezwen az Gabonanak ez mostany wdeoben olchosagath amy megh maradott el Nem Attak es penze Ne(m) theottek [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósy Gergely not. kezével]. *1588:* mindenkor az Authoritast Magoknak tartottak varosul hogy az Baromnak oltsosaga zerent Az huss Arrat zallíchak, Az Dragasagba penigh Newelliek Az Arrat [Kv; TanJk I/1. 61]. *1597:* mind addigh mig az miessek el takarodnak az kenyer zerben vigiazasok legien es vgi adassak az kenyeret amint melto s illendeo, holot Jsten az búzanakis olchosagat mútatta [Kv; i.h. 296]. *1653:* Eltelék ez az esztendő is, a mely esztendőn az búzának oly nagy bővsége és olcsósága vala, hogy vékája a búzának öt pénzen is járt jó búza | csak igen kicsid hasznom volt, mert mind nagy olcsósága volt a bornak — sokáig három pénz, négy pénz s két pénz volt kupájának az ára [ETA I, 111, 121 NSz]. *1828:* a' Thorotzkora idegen hellyekröl bé hozott nyers és készitett marha börök szerfelett valo oltsosaga miatt kentelenittetett a' Hazai piatzon le vágott Marhák bőrét Vásárokra hordozni s tetemes károkkal adni el [Torockó; TLev. 13/3].

2. olcsó világ/idő; ieftinătate, situaţie caracterizată prin preţuri ieftine; billige Welt/Zeit. *1584:* Az Wasaron minden félét mint kellessek adni. Ez ide ala megh irt limitatiorol wgy teczet kegmeknek hogy mikor Isten draga es zewk ydeot bochiat reank chiak ackor obserualtassek, ha penigh Isten olchiosagot adand ackor ew kegmeknek kewleomb gondwiselesek tractatusok lezen feleolle [Kv; PolgK 13]. *1614:* azelőtt oly igen nagy olcsóság vala Erdélyben, hogy az elegy búzát egy vékájával az vásárhelyi piacon megvehettek három pénzen [BTN[2] 42]. *1653:* 1583 esztendőben is hasonló olcsóság volt; mert a búzának a szépi négy maros-köblével járt egy forinton, az elegyesebb járt hat köblével egy forinton [ETA I, 39–40 NSz]. *1779:* Gabona mindenfele nagy bővséggel[a] és azért igen nagy olcsóság vagyon ma is, mert se marhának, se gabonának ára nincsen [RettE 408. — [a]Termett].

Szk: *~nak idején. 1592:* Vagion nagi panaz az swteokre, hogi elegedendeo kenieret ne(m) swttnenek ... ammit swtnekis illien olchosagnak ideien, keccer arran adnak [Kv; TanJk I/1. 192] ✱ *az időnek ~a. 1584:* az Zegensegnek sok kwleón kwleon fele zewksegey wadnak az wdeonek oltsosaga zerent semmibeol sem Borbol sem buzabol penzt Nem terempthetnek [Kv; i.h. V/3. 281a].

old 1. elold; a dezlega; los/abbinden. *1639:* monda hogy eregi szomszed mert am most odgya horuat az lovadat s en riaszta(m) megh ugi mond [Mv; MvLt 291. 203a].

2. megold; a dezlega/desface; aufmachen/lösen | kigombol; a descheia; aufknöpfen. *1823–1830:* Midőn az elébb nevezett köves utakon gyalogolnánk, egyszer veszem észre, hogy az én úrfim alig jőhet. Meg-megáll, gyakran nadrágot old, mintha peselne [FogE 180].

oldal 1. coastă; Seite. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orvossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korpat I rezth, wegy len Magoth I rezth, wegy soot egy rezth Egyenlö Mertekkel es Meleg echettel habariak meg özuesegel, hogy kenhessek Ruhara, es Kössek zyuere wagy oldalara, es meggyogyul egy orayg auagy kettöig [Nsz; MKsz 1896. 372]. *1584:* Bokor Caspar vallia ... egg gonoz zot sem Zolt Dauid Ianos mikor le wthek, es vgy verek mint egy Barmot mind hasat oldalat [Kv; TJk IV/1. 348]. *1593:* Orsolia Takach Casparne vallia: Eoteod nappal az Jnas halala eleot kezde nekem mondani hogi neki igen fai az oldala [Kv; TJk V/1. 405]. *1600:* Catha Chyge Georgine leania ... vallja ... kichin hogy eotetis az zekerchewel Agion nem eoteotte ... az azzonnak az oldalat az pad zek zelyhez verte [Kv; TJk VI/1. 416]. *1630:* Opra Andras ... euel teobbiti mikor el temetek Kukura Thamast lattam hogy az odala iob kez feleol megh hasat uala, az ver kj iart beleolle [Ceged TA; WassLt]. *1731:* Kovács Maria Aszszony ... láttam hogy orvosoltatta magát holmi füvekkel, melyét s oldalát melengette nyilalás lévén rajta [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. *1768:* a' kemény veréssel rutul meg sértegették sebesitették volt fejin, karjain, oldalán, hátán vékonyán [Karácsonfva MT; Told. 3a]. *1778:* A' kiknek a' Torkok, oldalok, vagy mejjek fáj, azok mindent melegetskén igyanak [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.]. *1833:* hátán, oldalán, ületjén, szélesen el terjedt verhenyeges halál petséték [Dés; DLt 200].

Szk: *~ba döf. 1573:* Benedek Kowacz, Lazlo es Gergel Kowach legenyek egy Arant valliak ... Mond Mate Eregy ... Neh Morogy Mert Imar Nem zenvedhete(m) Annal Inkab zydia volt panithy, oztan vgy vezy kezebe az leochet Mate es wgy deoffy oldalba vele [Kv; TJk III/3. 88] ✱ *~ba rugdos. 1849:* édes anyám a mint a földön voltunk a csidma sorkával fejbe s oldalba rugdosta [Szentkatolna Hsz; HSzjP] ✱ *~ba szúr. 1650:* fogek egj nagy palczatt hogj odalba surjam vele [Nagykede U; UszT 8/64. 68g] ✱ *~ba taszít. 1686:* Kálmá(n) Péter Taszitta oldalban engemet edgy vas villával most is odalomo(n) az hellye [Madaras Cs; BK] ✱ *~ba üt. 1590:* kapa egj szekerczett a tizedes ereosse(n) wte oldalba Albertott velle [UszT]. *1812:* a Groffné édes Annya kotsissais a kezével oldalban üte [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.] ✱ *jobb ~. 1710 k.:* Következék jobbfelől a fejem felének rettenetes fájdalma, és az egész jobb oldalomnak csak, nem a balnak, lábom, karom, s fél testemnek igen erős izzadása [BÖn. 527–8].

Sz. *1704:* Ugyan azmely ember jött volt Fehérvárról azt beszélte, hogy nagy hadak Fehérvár körül nincsenek, hanem széjjeloszolva vannak ... szavaiból csak kémnek ítíltetik, hogy onnan küldték bé, kiért ... a vasat megismeri az oldala [WIN I, 142–3].

2. *~a csontja* oldalborda; coastă; Rippe. *1570:* Zeoch Gërgh hithy zerent vallya hogy ... az kezkeneonel fogwa Mely az Agy feleth volt fely keotthwe akar fely kelny ferdeos kelemen az Agyba, Nagiot Jaydwlt Es valamyt patthanastis hallot, kerdette myh patthogh, Azth Montha nekj hogy az oldala chontya patthant [Kv; TJk III/2. 186]. *1710:* addig mászkáltam, míg a hijú szélire jutván, a magos helyről leestem, két oldalam csontja mindjárt kettétörött, egész esztendeig feküttem, s nehezen gyógyíthattak meg [CsH 138]. *1717:* Azonkívül az pater Franciscanusok atyám vraimék lovászát, vagyis kocsisát ugy meg döfötte az puska végivel, hogy egyiknek az oldala csontya be is romlott volt, hogy az várbeli borbély gyógyitotta meg [Taploca Cs; SándorO 242]. *1722:* Pap Vónka ur(am) egj Palagyia nevü szegény Aszonyt Clakáb(an) hiván, hogj ne(m) mehetett meg Tamadta s ugj meg ütötte az oldala Csonttyát hogj most Sem

jö belé [Kecsed SzD; TL. Magoczán Peter (48) ns vall.]. *1767:* A szegény asszony nagy indulatjában Pikler nevü hadnagynak az oldalába ütötte a zsebbeli bicskáját, de az oldala csontjában megakadott [RettE 212]. *1808:* Egy kanczámot épen kiadtam a' pásztorok eleibe, és nékem betegen hozták haza, eleget orvosoltam; de tsak vgyan megdöglött, és ugy gyanakszom, hogy a' pásztorok bottal hajtották meg, és a' mián kelletett el döglení; mert az oldala tsontya között ütés helly látzodott [F.rákos U; Falujk 35 Sebe János pap-not. kezével].

3. kb. az ember derekának/testének bal oldali része (ahol fegyverét/erszényét hordja); şoldul sting (unde se poartă arma/punga); linke Seite des menschlichen Körpers (wo man seine Waffe/seinen Geldbeutel trägt). *1570:* (A molnárlegény) Azt Montha ... ha vetthkem volt vele[a] soha vyzza Ne Jeohessek, hanem az oldalamon valo Zablya myath halyak megh [Kv; TJk III/2. 103. — [a]A városról kivert Rengö Annával]. *1585:* Ferenczy Istuan Zentgereczy[a] ... vallia ... egik Ewsteokeon kapa, az masik az feiet kolchiola Altal, az harmadik az oldalan valo kardhoz kapdos vala [Kv; TJk IV/1. 486. — [a]MT]. *1591:* Zigiarto Georgine Martha azzoni vallia ... Kis Mihali ... egi eoreg ven embernek az oldalarol egi nagi erzent mecze el [Kv; TJk V/1. 137]. *1603:* Zegedy Istwan Leania Annok vallia ... lattak volt egy sachikochikat az oldalan, azt akartuk el venni teolle ... vgy wte belem az kest [Kv; TJk VI/1. 706]. *1629:* az ersziniemetis Rab Gergely szakazta le az oldalamrol, tizen Niolczadfel tallerom vagjon oda [Mv; MvLt 290. 184a]. *1632:* Hamar Istok rutul megh szidogata Niuzo Giurkat s feniegete is, amazis monda hogi megh lad azt hogi bizonj el nem szenvedem egjebkor en nem hatta(m) el az oldalamrol a vaskot, de bizonj nem hagjom ez utan [Mv; i.h. 71b]. *1755:* Egj ezüstes gjermek oldalára valo Kard [Petek U; TGsz 51]. *1827:* Azon haramiáknak oldalakrol fako szijjan függö ... Török Kardok ki voltak takaritva [DLt 1261 nyomt. kl].

Szk: *~ára felövedzi fegyverét* felfegyverkezik (és hadba vonul). *1643 k.:* Mivel az magyar orszaghi urak, nemessek ... ighen megh bantodtanak ... de nemeth Czaszar eöket semmi könyeörgesekbe(n) megh ne(m) halgatta ... talaltanak megh minket, hogy fel kelven es fegyverünket oldalunkra fel eövedzven seghitsegekre mennenk, es eöket vennök az mj oltalmunk es gondviselesünk ala [Törzs. fej.] ✱ *kard/szablya (van) ~án. 1592 k.:* kep úsla kezebe Jakab Istuan(n)ak es zablia oldalan [UszT]. *1593:* Jlona Kouach Balint felesege vallia ... Zablia vala vincenek az oldala(n) [Kv; TJk V/1. 423]. *1630:* latam hogj Banhazi Uramnak kard vala az oldala(n) [Mv; MvLt 290. 196a]. *1657:* nékem is, mint úti embernek, kardom oldalamon, lódingom nyakamban lévén, sokáig ... beszélgetett vélem deákul [KemÖn. 104–5].

4. állat oldala; coastă, partea laterală a corpului animalelor; Seite des Tiers. *1597:* Mattes Raw ... vallia. Lattam az húst az Mezarzekben ... ne(m) embernek walo wala ... esett volt az tehen, az oldalan nagy lyk volt hogy megh az zelis ki ment rajta ... harmad nap mulwais megh holt volna deogh mia, ha megh ne(m) vagtak volna [Kv; TJk VI/1. 6]. *1638:* Hegies tòrömòtt meg fogta az lovam oldalan cziak alig ohattam meg magamott [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1649:* A Posta Lonak sebes hata es oldala mosogatni ueöttem egi for. Zappa(n)t | Az mezön leuen az Posta Louak es az hatok, Oldalok igen Sebessek leuen, ueottem esmet egi eöregh fazakat, hogi az leginyek Lapukot fözuen benne mosogassak az hatokat f — D 5 [Kv; Szám. 26/VI. 528, 539]. *1674:* Ménesnek rendi ... Hodos sarga harom laba szár job oldalan egj kis fott [A.porumbák F; UF II, 612–3]. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni a' Menesbül, és a kötelet ... ött vagy hat ember fogja ... modgyával az oldala felöl mennyenek melléje, és az Urkán tegyenek tágitást ... megint tagicsák meg az urkot [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1721:* van Lesneken Majorsagh Diszno nro 35 ... azok köztis van egj fejer kan a bal oldalan egj kis fekete folt [Lezsnek H; Szer.]. *1820:* két ökrei közül edgyik a több heverö Marhák között a jobb oldalán el nyulva dögölve tanáltatott [F.rákos U; Falujk 103 Barrabás Áron pap-not. kezével].

5. (füstölt) sertésoldal; costiţă (afumată); (geräucherte) Schweineseite. *1685 e.:* két üveg ablakos éles ház vagyon ... Holott vadnak ... Diszno háj Nro 8. Sodor Nro 8 Uj oldal Nro 2 Orja Nro 3 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 15]. *1688:* Disznó Aprolék ... orja fejestöl nr. 64. Oldal vagyon nr. 17 Keresztcsont nr. 95. Nyullya nr. 3. Sodor nr. 15. [Radnót KK; UtI]. *1690:* Sertesek aprolékja: Orja nrö 22. Feje nrö 26 ... Nulja nrö 18. Oldal nrö 32 [Küküllövár KK; UtI]. *1722:* vittem ... egy orjost, egy oldalt kereszt tetemestöl [Tarcsafva U; Pf]. *1741:* Oldal 4 hoszszu petsenye 1, Nyula 2 Füstölt Lud 3 [Mezösályi TA; Ks 7. XVII. 10]. *1767:* az Élés ház Szalonnákkal, Bog-Hájokkal, oldalokkal, órjákkal, Désa Vajokkal ... olly rakva volt, hogy alig fordulhatott meg az Ember [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1793:* 12 Kövér és 61 Dézma Hadadban megölt Sertesek(ne)k Szalonnáirol Hájairol és egyéb aprolekjairol irt Specificatio ... A 12 Sertések orjái Szalonnáson veve orja 6 Kopatz orja 6 Oldalai 24 [Hadad Sz; JF 36 LevK 151–2 Benkö Elek számt. kezével]. *1823:* Quietaltatik Budatelky Tisztem ... Negy Kereszt tsontos oldalrol [Kv; Born. F. Ile].

Szk: *bőrös ~. 1793:* Idei Torok petsenye 6 ... Idei orja 6 ... Idei Hoszszu Petsenye 12 ... Idei oldal 12 ... Tavallyi oldal kereszt tsontostol 3 ... Tavallyi Bőrös oldal 9 Tavallyi Bőrös Labak 8 [Drág K; JF 36 LevK 108] | A 61 Dézma Malatzok Aprolekjainak Specificatiója ... Ezeknek orjai 61 ... Bőrös oldalai 102 [Hadad Sz; JF 36 LevK 152–3 Benkö Elek számt. kezével] ✱ *idei ~* → *bőrös ~* ✱ *tavallyi ~* → *bőrös ~.*

6. vmely tárgy oldalsó része; partea laterală a unor obiecte; seitlicher Teil irgendeines Gegenstandes. *1587:* Pwspeok Vram Tanachibelj vraimmal Jndulanak az varos ket kochiat keoteóztettem Jstrangra geplwre keolteottem —/35 Jtt(em) Kerekes Mihalj harom kereket czinalt wj falozassal kwlliokkel fiszettem teolle —/78. Jtt(em) az varadj vtra az oldalatis el teortek volt —/32 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seress István sp kezével]. *1592:* Az ket kuchinak az oldalara wteöttek 4 Apro marokvasat f 0 d 32 [Kv; i.h. 5/XIV. 116 Eppel Péter sp kezével]. *1648:* Az Oltvizen egj eoregh hajo jar ... ket feleöl az oldalan az viz be megyen [Porumbák F; UF I, 902]. *1670:* Csinaltam egy oregh Könytartot, ket oldala magam deszkambol [Kv; ACJk 70a]. *1714:* Más Négj szegletes Asztali óra, ház formáját representálván melj(ne)k a' tetején meg aranjozott réz szarvas vagjon négj oldalan penig apro képekkel ekesitett fl. Hung. 100 [AH 19]. *1734:* két káposztás hordoba hoztak bort, a' mint ki Láczik az oldalán valo nagy Csapokbol [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. *1753:* Az Vr hazában ket kitsiny fró Asztal ... melynek az edjikén vagyon egy gyalog Theka mely Thekanak óldalán vagyon hat rézböl valo horog [Marosztkirály AF; Told. 18]. *1789:* Egy Cserefa Deszkábol tsinoson készült árulo Asztal, melly(ne)k külsö oldala ki vagyon rakva 3 Táblákba, melly(ne)k közepiben a' Néhai Vladár

Familiája Czimere vagyon szép Czirádáson ki rakva. Ennek belso oldalán vagyon 28 kihuzo Fijok vagyis Supláda | Ezen nagy Patika Házban es abban lévö Stellásiknak mind két felöll valo oldalokban ... találtattak ezen alább irt rendel Specificált Materialék [Mv; ConscrAp. 42–3, 67]. *1801:* ezüst Ibrik, a' melynekis mind két felöl valo oldala bé vagyon hojpodva [Gyalakuta MT; LLt 106/1]. *1845:* a katlan fedele és oldala nagyon gyengén és alatsonon van csinálva [Dés; DLt 716].

7. szekéroldal; partea laterală a carului; Fuhrwerkseite. *1609:* Az Kerekessel falaztatam meg egy kereket ... veöttem esmet eg odalt is [Kv; Szám. 12b/IV. 57]. *1681:* Konyha szekerhez valo uj oldal Nro 1 [Vh; VhU 505].

8. kemenceoldal; partea laterală a cuptorului; Ofenseite. *1617:* Varga Miklosnet ... az katona az kemencze oldalahoz tamaztotta oda es ugy cziokollia uala [Mv; MvLt 290. 27a]. *1621:* Basilius Patakfalui kamara(ia)ban az kemenczenek Eggik oldala, es az eley ki omlot vala, Czinalta meg[a] d. 25 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. — [a]Fazakas István]. *1677:* Ebben az házban vagyon egy Paraszt kályhas kemencze; az oldolában egy Rez fedeles fazék [Mezömadaras MT; Borb. II]. *1679:* Leány Aszszonyok belsö Háza ... belöl szenelö, Zöld mazos kalyhas kemenczeje nro 1. Kemencze also ket oldala festet deszkával buritott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 23].

9. épület/épületrész oldalfala; perete lateral al unei clădiri; Seitenwand eines Baus/Bauteils. *1582:* Balas Kowach, Zeóreos Andras Tablas Mathias ... valliak ... Az zoba oldalaban latank egy Darab helt (is), kyn egy ember Altal mehetet volna, de be tapazthwa vala Akkor [Kv; TJk IV/1. 104]. *1599:* Judith ... az feoldre le ite ... Veghre kezejwel feyemet az en magam hazam oldalahoz verte tazigalta [UszT 14/42]. *1636:* az malom haz ... harom oldala boronafa, az eggik keö [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Vagyon az Udvarhazon felywl egy Czwr kertis ... Vagion benne egy szalmas Czwr, az oldala rosz tapaszos [Megykerék AF; BK 48/16]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Orszagh Haza oldalanal lévö hoszszu Garadics ... Lapos sindelyezese ighen el sorvatt | 8 szegre valo filegoria ... szep recreatiora valo hely volna ... ha a' várbol erre ki jaro hidaczkat csinalna(na)k (: mint régen volt es még mostis a' vár oldalan ahoz valo le eresztö kapu megh vagyon :) [Vh; VhU 502, 543–4, 573]. *1694:* mind az Garadics oldala, mind az Konyoklo es Folyoso oldalai Bik és Tölgy fa Deszkakkal elegyeslég meg van deszkasva [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1732:* a ... hazak oldala, kivül, belöl szépen meszelt [Nagyida K; Told. 11/70]. *1754:* Pajtanakis rosz szellel berlett oldalai vannak [GörgJk]. *1767:* A Gabonas ... tizen öt cserefa oszlopokon, vagyis sztompókön ... oldala fenyö deszkákból, fel az eszterháig rakva [Csapó KK; Berz. 3. 7. 6. 6]. *1797:* Ezen árnyék széken alol vagyon egy pálinka fözö árnyék kötésekre 3. oldalai veszöböl fonva az egyik oldala bütüül fonatlan fenyö avatag deszkákkal fedve tapaszos valamenyére [Kőrispatak U; Pf]. *1844:* 'Sendely fedél alatt égy épület — mellynek is nagyobb része minden oldal nélkül van, 's eresznek használtatik [Mv; TSb 37].

Szk: *belső ~. 1736:* Mikor az egész ceremoniának vége volt, ha fiai voltak és az közelebb való atyafiai fogták az koporsót ... azok vitték az testet az sírig; mikor osztán az sírban bétették ... az ezüst czímert az templom belsö oldalára felszegezték [MetTr 410] ✱ *első ~. 1810:* az ... ujj Udvarház ... Szarvazattya elsö oldalán három világosíto fiok ablak [Doboka; Ks 76 Conscr. 35] ✱ *felemelhető ~. 1825:* 20 Szál deszka a Szin elején lévö fel emelhetö oldalhoz és ajtóhoz, Szálát otskasagaert per 12 xf ... 4 Rf [Dés; DLt 3] ✱ *külső ~. 1623:* Az Jstalloknak mindenwtt Egy Tornacza legyen mind vegygh ... zelyessege negy Jo sengh legyen Talph fanak belseö rezzeteöl fogua az Istallok kulseo oldalaygh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1694:* vagjon az Eökör Pajta, mellj(ne)k külsö oldalat az Udvar keritesek sövennje; belsött penig njolcz agasok tartjak [KaLt Bálpataki János kisenyedi udvarházának leír.] ✱ *sövényes ~. 1679:* Ezen malom ház szegeletib(en) vagyo(n) az molnar(na)k egi kis háza, sövenyes oldala tapaszos; fellyül hasábos deszkával padlott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 142]. *1694:* Ez meg irt Udvar ház elött altal ellenéb(en) vagjon az Majorház ... meljnek kötéses fákbol valo és sövénjes oldalai avagj falai, imitt amott tapaszossak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] ✱ *tapaszos ~. 1719:* Egy fiokos tapaszos oldalaival edgyüt ép Csür [Hosszúaszó KK; JHb XX/35] ✱ *udvar felől való ~. 1735:* vagjon egj Konyha, cserefa ajto felekkel ennek az udvar felöl valo oldalán, egj kis ablak, kö ablak felekkel [Ó-Torda; JHb XI/9. 55] ✱ *utca felől való ~. 1794:* vagyon édgy 14. Agosokra készült ... Sajto szin ... melynek az Uttza felöl valo oldala tsak holmi hányt vetett rako Fákbol vagyon [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. *1823–1830:* A háznak az utca felöl való falának vagy oldalának mintegy negyed része fal, a többi mind ablak [FogE 208].

Sz. *1736:* Vagyon a Kükűllö parton egy darabotska puszta Telek ... a kükűllö ... annyira vágja mint valami vár oldalának Szegeztetett ágyu [Mikefalva KK; EHA].

10. gödör/kút/pince (kővel/tölgyfával borított/kirakott) oldalfala; peretele lateral al gropii/puţului/pivniţei; (mit Steinen/Eichenholz belegte) Seitenwand eines Grabens/Brunnens/Kellers. *1599:* Makraj Peterteöl hallotta(m) mo(n)dotta ... hogy ha rah bochattak volna megh eólte volna Benedekfy Christophot, de azert ugy hagitotta volt melybe a' chakannal hogy az melyireol az keö pince oldalara zeókett volth [UszT 13/109]. *1647:* Az Pincze oldala faragott fabol vagion fel allatúa [Drassó AF; BK]. *1679:* Pincze ... Oldalai faragot, temerdek tolgi fa deszkával boritott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 108]. *1680:* Ezen pinczenek ... negy oldala köböl vagjon fel rakva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 3]. *1732:* Az udvarnak szintén a közepiben, Huruba modgyára földböl ki ásott pintze vagyon, mely(ne)k oldala, s torka; gömbölyeg Cserefával rakott ki [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1756:* a Nagy vagyis belsö udvar ... közepében vagyon egy ugro kút ... kölcséges munkálódással és faragott kővel feneke és oldala rendesen kirakva lévén [Déva; Ks 92. I. 32]. *1762:* Minekutánna a megirt helyröl à pénz kiásattatott ... observálté à Tanu à megásott gödör szélyin oldalán vagy fenekin olly jeleket, hogy onnan valami edény vétetett vólna ki? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk]. *1810:* égy Földbe ásott pintze ... oldala lapossan faragott vastag cserefákbol van ki rakva [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 386].

11. (körülhatárolható) terület/térség vmelyik széle/vége; una dintre laturile/marginile unui teren/spaţiu (delimitat); irgendein Rand/Ende eines (begrenzbaren) Gebiets/einer Fläche. *1580:* Meg ertettek eo kegmek varossul Az hydelweyeknek keonyeorgesseket, wegeztek ... hogy az Kayanto wólgyebe ket lab feoldet mind a' ket oldalon megh zabadichyanak tawaz vetesnek, de vgy hogy ky ky mind az gazdaytol meg keowesse az feoldet Regy zokas zere(n)t [Kv; TanJk V/3. 212a]. *1598:* az vegeben Jrotwania volt Annak az feóldnek, semmikeppen Nem ohatta szep pultul,

hane(m) Mindenkor az oldalaban el szantot [M.fodorháza K; Ks]. *1621:* Czinaltattunk esmeg, az Kajanto Veolgieben, az innegseo oldalon az buza keozeot egy Vy hidat [Kv; Szám. 15b/VIII. 11]. *1679:* Répás kert ... három oldala gyalog sövénnyel kerített [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 138]. *1680:* Szarataj Halas To ... az hegy es Porumbak felöl valo oldalai nádosok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 37]. *1693:* az ujtobeli retet eö kglme reszire mindenkor az szengothart felöl valo oldalon kis Vizmosas jö le adig kazaltattam [Cege SzD; WassLt Szakács Andras (55) vall.]. *1699:* egj vetémenyés, es viragos kert ... egyik oldalát kerti egres fak ... harmadikot ... veres szöllö fák[a] [Szentdemeter U; LLt. — [a]Szegélyezik]. *1750:* a' Fel hegy nevü szölö óldala megett maradott még egy darabotska tsegelyes Tziher, melly is Gyepük tartására hagyatott [Koronka MT; Told. 14/38]. *1797:* A' Veteményes kert körül valo kertek ... egy oldala palánt kert, a' több oldalai pedig sövény Lészás kertel vagynak bé keritve [Ajton K; CU IX. 2. 13a]. *1804:* A Viz felöl valo Kert oldalára tolteseket tsinálni gatokot kötni ... minden Joszagbeli ember meg jelennyen [Zágon Hsz; Szentk.]. *1830:* (A) Szánto Föld ... oldalát Korül veszi az ottan Kanyaradolag hoszszan le follyo Soos Arok [Kajántó K; KmULev. 2]. *1841:* Tudja-é a Tanu ... az ugy nevezett Puszta Petlendi Praediumba lévö azon fogadot mely a Tordárol Kolosvár felé menö Országos Ut Oldalán fekszik ut hosszában [Petlend TA].

Hn. *1731:* Az irtoványban, az ehszeg felé valo oldalán [Zentelke K; KHn 139]. *1734:* a kis To ejszak felöl valo oldalán (k) [Szentmargita SzD]. *1737:* Benedek-aly oldalán lévö Láb (sz) [Gyalu K]. *1823:* a Sükö felé fordulo határban a Lászlo András kertik oldalában (sz) [Nyikómalomfva U]. *1878:* A Szentye Kendermál felöli oldalán [M.zsombor K].

Szk: *alsó ~. 1681/1748:* (Egy föld) also oldaláb(an) a' tulso láb földek ütköznek meg [KvAkKt Mss. lat. 236]. *1752:* (A földnek) ... az innetsö also szegelete jö az Szölök also oldalában [Káptalan AF; DobLev. I/248. 1b]. *1811:* A' Veteményes kert alsó oldalába A' virág ház elött egy hosszu Táblába ... gyümölts-fák valának [ÁrE 29] ✱ *dél felöl való ~. 1773:* a Vatsora utnak dél felöl valo oldalában [Szárhegy Cs] ✱ *déli ~. 1833/1841:* a Czigányok lak hellyinek deli oldala mellet bé menö árok vagy viz follyamot hely [Uzon Hsz; Kp V]. *1864:* Feketerez déli oldala ... magos, erdös-kószirtes [Tekerőpatak Cs; GyHn 56] ✱ *délkeleti ~. 1843:* a maros ... elhagyván ... a ... régi árkát, oda vágatt magának árkat a grófné önga, juhokberkének dél keleti ezen oldalát el szelvén, a hol most is ... foly [Körtvélyfája MT] ✱ *északi ~. 1807:* ezenn erdonek ... talaltatott az Eszaki oldala, minthogy hajloson jár ... Gyulai rész erdö Szegeletin allo keresztes Vad alma faig 81 ölnek [Harasztkerék MT; MMatr. 475]. *1813:* A Koronkai fel dugott új Tón vagynak két új zugok — az Eszaki oldalán lévö zügö derék ujj és erös [Koronka MT; Told. 18] ✱ *felső ~. 1841:* a Felsö oldalról végedes végig egész hoszszába szomszédja ezen földemnek az Idösbb Sombori Elek Bátyám Allodialis török buzás Tábla földje [M.zsombor K; Somb. II] ✱ *napkelet felöl való ~. 1720:* Vagjon ezen Csürös kertnek nap kelet felöll valo Oldalaban ragasztva az Marhák aklya [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

12. vmely természeti alakulatnak az aljától a tetejéig terjedö része; suprafaţa înclinată a unei înălţimi, coastă; sich vom Fuße bis zum Gipfel erstreckender Teil irgendeines natürlichen Gebildes. *1684:* (A határ) ment fel az elecsenek vagy ormonak nem a tetejin, hanem az oldalab(an) [Dob.; Szentk.]. *1727:* ezenn bértznek oldalaban egy nagy Dombot miis értünk ... de azt az essö le szaggatta s le hordotta [Ks 12/III]. *1735:* a Bóldutz Hatarig le rugo Bértzn(e)k mind két oldala ... a barázdált métáig juta ... Fejér részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 8]. *1742:* mikor fel fogtuk a' bányát, megh egyeztenek az Jstalljosok és Gárgyásiak ... a' bányának mind két óldalan hegyre krútsát tsináltanak [Torockó; Bosla. Moréh András (31) jb vall.]. *1769:* az ország uttya ... a' Hegj oldalának éppen töviben ként, s ugy tert s kanyarodott fel azon régi által járora | hogy a' mostani hid épittetett ... az ut a' Hidon által menvén a' ... Hegj oldal allyában kapván, azon oldal alatt ment elé [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1775:* az Nagyszegi[a] Kondások ... ezen hegynek Groppa felöll valo adalán meg taglotak s kemenyen meg vertek [TSb 20 Madán Juon (66) ns vall. — [a]Sz].

Hn. *1514:* ascendendo ... ad montem Hozywberz oldala vocatum [TelO II, 329]. *1607/1685:* Az kortovely berczi oldalaba(n) (sz) [Karácsonfva MT]. *1614:* Az keoz bercz oldalon [Egrestö KK]. *1650:* Az keóz bircz oldalon (e) [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1676/XVIII. sz. eleje:* Az Közep Bertz oldalan (sz) [Nagyercse MT]. *1703:* közep bercz oldalában (r) [Nagyfalu Sz]. *1726:* Föld vár oldalán (sz) [Nyárszó K; KHn 121]. *1740:* A Fejér kö oldalán (sz) [M.gyerömonostor K]. *1789:* a Szurdok oldalában [F.tök SzD; THn 15]. *1818:* A' Farbértz oldalán (sz) [Árapatak Hsz].

Szk: *észak felöl való/északos ~. 1725:* (A) tsúpnak észak felöl valo oldalabol leg elöszször vészi eredetit[a] [Ménes MT; BK. — [a]A határvonal]. *1766/1802:* a Bértznek eszakos oldalában levö Doszul máre nevezetü nagy erdö [BSz; JHb LXVII/3. 7–8]. *1775/1802:* a Bércznek eszak felöl valo oldalában situaltatott ... Bezdédhez tartozo Mak termö vagy bükkös Erdö [BSz; JHb LXVII/3. 92] ✱ *felső ~. 1784:* a Várhegyi hegjen nehai Szabo Mihallynak itten laktában Bongorttya volt, fen a' Tetön a' felsö oldalán pedig a Hegjnek ... Szölöje volt [Várhegy MT; MNy XXXIII, 337].

13. (lejtös) hegy/domboldal; pantă, povîrniş; (abfallende) Berg/Hügelseite. *1591:* Magiari Mihali vallia ... Mikor az Jspotalion felliwl az oldalban volnek, hallek valami kialtast, hogatast, ho ho vgimond: Az vtan kezde kialtani ... oru vagi te [Kv; TJk V/1. 142]. *1597:* az oldalon wgyan iol menenk ele eggywt az wetis kózót megg allanak [Giró SzD; Ks]. *1606:* en laktam hogjaban maknak Jdeien ... az Njres new heljen ... egy oldalban Kosart vagtunk [UszT 20/173 Ambrus Tamas Arwatfalj (40) lib. vall.]. *1618/1729:* az Göcsi Marhának ... szabad légyen az Küküllőre az Balavásári határban bé Járni innya ... annak utánna az oldalra ki hajtani és ott addig őrizni, Jártatni ... meddig akarják [Balavásár KK; Ks 13. XV]. *1681:* Az Arkon tul edgj nagj odol az falu közöt valo uton felliülis edgj nagj odal [Csepegőmacskás K; SLt AM. 11]. *1731:* fü az oldalakon elég van de az réteken igen igen roszsz van [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.] | sokszor jartam mas falusi gyermekikkel együt ezeken az oldalokon [Szind TA; JHbK XXIV. 26]. *1741:* Kornis rész kaszáloja veginel lévö régi Tó dugáson feljül eöt darab szanto föld az odalba [Velkér TA; Ks]. *1762:* kévánnya kihozni ... Hogy az én általam meg gyujtatott bokornak tüzitöl hatott volna ki az oldalon a' harap égés ... az A ur szénafüvire [Torda; TJkT V. 105]. *1767:* a falubol essös idö alkalmatosságával ki follyo Patak, és az oldalakrol rá follyo záporak vizei gyakron el borittyák [Bö MT; LLt Fasc. 129]. *1774:* Zöld Uram aban az Üdöben a Falun kivül egy oldal-

ban az Uraság fölgyin egy paraszt Hazikot epitetett [Mocs K; KS Conscr. 31]. *1796:* adott ... egy darab eddig meröben haszon vehetetlen odalt [Lukafva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. *1875 k.:* Van ... a' kántori telken egy kö bólthajtásos pincze egészen az oldalba bé épitve, fejül be földelve [Szucság K; RAk 107].

Hn. *1570:* az Bermal oldalan (sz) [Vaja MT]. *1571/XVII. sz.:* az eröss oldal [Diós K; BHn 67]. *1590:* Zekeli oldal oldala [Szentdemeter U]. *1590 k.:* Az Nagy oldalon [Szu; UszT]. *1616:* Az Baratok Oldala alatt [Pókafva AF]. *1641:* Ravasz lyuk odalaba(n) (sz) [Déva; JHb 53t]. *XVII. sz. köz.:* Bakmály oldalan [Kászonimpérfva Cs]. *1669.* Tilalmas oldalon (e) [Bencéd U]. *1679:* Az Somos oldalb(an). Az Vég oldalb(an) (sz) [Vajdasztián MT]. *1681:* Az Sós oldalo(n) (sz) [M.szovát K]. *1685:* az musdolyos oldalon az verőfényen (sz) [M.köblös SzD]. *1697:* Az oldalon (sz) [Ilyefva Hsz] | az sovany oldalban (sz) [Csókfva MT]. *1699:* Szölös Mály oldalan (sz) [Vadad MT]. *1703:* Az Tekenös Mál alat a' Rakottja oldal(on) (sz) [Ádámos KK]. *1714:* felsö hatarban Kökönyes oldala nevü helyben (sz) [Árkos Hsz]. *1734:* Az oldalban az nyilas melet (sz) [Oltbogát NK]. *1736:* A kövecses öldalb(an) [Bonchida K]. *1737:* a Kökényes öldalon innen (szö) [Gyalu K]. *1752:* Varga vagy Harakájos oldal [Andrásfva MT]. *1753:* A Nagy Oldalan (sz) [Cente SzD; JHb IV/12] | ez a' három darab erdö egy Corpusba lévén csak Pálfi János öldala nevezete alatt iratott [M.décse SzD]. *1758:* Az App Aga oldalb(an) az folt erdöb(en) (k) [Egrespataka Sz]. *1760:* A Maj oldal [Vaja MT]. *1761:* Eperjes oldalon [Komjátszeg TA]. *1764:* Hideg áj oldalán [Göc SzD; BfN]. *1765/1799:* az Ebhajto Oldalon ... égy köves Szántó Föld [A.jára TA]. *1766:* a Nagy Völgy oldalan (sz) [Backamaradas MT]. *1767:* A Nyir Vápa oldalba [Toldalag MT]. *1769:* Kápolna oldalában (sz) [Kozmás Cs] | Sáros oldalban (sz) [Lázárfva Cs] | Követses Öldal (sz) [Bethlen SzD]. *1771:* A' Nagy laposs oldalon (sz) [Körtvélyfája MT]. *1772:* Az oldalban az Roka Liknál [Szentmárton Cs]. *1773:* a Köves oldalban [A.jára TA] | Olves oldalan (sz) [Etéd U]. *1780:* Az oldalban (sz) [Pálos NK]. *1781:* A fel osztando Erdök ezek ... Egett oldal háttya [Mogyorós MT]. *1781/XIX. sz. v.:* Szép patak oldala nevezetü falu közönséges osztályos helye [Küsmöd U]. *1783:* Kovats mal odala [Perecsen Sz]. *1789:* Szakadálly oldala (k) [Kőrispatak U]. *1791:* Az uj Szöllök közt a Tekenyös mál oldalon (szö) [Ádámos KK]. *1795:* Az agyagos oldalan (sz) [Harasztkerék MT]. *1797:* Az akaszto fa oldalban (k) [Tarcsafva U]. *1799:* Nyáros oldal nevü erdönk [Torockósztgyörgy TA; TLev. 10/7]. *1806:* Erös oldal nevezetü ... helyek [Szentháromság MT]. *1807:* A Köves Rét oldolán (sz) [Nyárádremete MT].

Szk: *déles/délre fekvö ~. 1815:* Szánto föld ... egy magos hegy tetején Tövisses egy része Szakadasos haszon vehetetlen Zabot termö a menyiben mivelhetö külömben Deles oldal [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 167]. *1864:* A' Mál — mely a Rétse felöl kanyarulo patak mentén egy délre fekvö oldal gyanánt nyulik a' varsoltzi határszélig [Haraklán Sz; Pesty,MgHnt 24. 143a] ✱ *erdös ~. 1766:* az Tit. Possessoratus a Határnak akár mely reziben, az mely osztatlan hellyek bokros és erdös oldalak patak szellyek és egyebek találtatnak azokot a mellyik Tit. Poss(ess)or maga Udvara s Joszága után elsöbben el jedzétte vagy borozda vonás által vagy irtás és egyéb mod által el foglalt valamekkora darabban el jedzette akkorán meg is tartotta [Árapatak Hsz; EsztMk] ✱ *északos/észkes/észkos ~. 1693:* Az szálában levö Falu helyt, to helyt, és egjeb kaszálo helyeket megh járván s visgálván es megh mersekelven kinek kinek valo birodalma helybe' hagyatot ... s' a' mellé ragadot Eszakos oldal marada Sarosi Susanna Aszszonynak [Gyalu K; SLt AH. 17]. *1748:* A Rona Hegy nevü Oldalnak észkas oldalában is vagyon egy darabocska hitván erdö | A Berek közben vagyon ismet egy darab eszkas oldal | Vagyon a Falun fellyül egy Szép nagy erdö, melyet Nagy Erdönek Szoktanak hivni, ez fekszik az észkos oldalon [Koronka MT; Told. 79]. *1769:* a Faluval által ellenben az Észkos öldalan ... gyümölcsös vagyon [uo.]. *1788:* Bala felöl ... az Erdö farkában nagj darab Láb föld az Eszkos oldalon [Nagyercse MT] O **Hn.** *1744:* az Eszkes oldalon (sz) [Kályán K]. *1751:* a' Himberke észkos oldalán [Koronka MT]. *1756:* Buzas ály Eszkos oldalán (sz) [Farnas K; KHn 287]. *1762/1792:* A Somoson az Eszkos oldalon (sz) [Szilágycseh]. *1763:* A Köböl kutnak ... az észkos oldalán [Udvarfva MT]. *1797:* a' Szöllö Hegynek északos oldalába (sz) [Ajton K]. *1802:* az észkas oldal alatt (sz) [Meggyesfva MT]. *1811:* Az Andits Eszkos Oldalaban (sz) [Mezöcsán TA] ✱ *gyümölcsös ~. 1727:* In A(nn)o 1703 ... az akkori Possessorok ... az Nyerges hegj nevü puszta szölö hegjet ... a Falu felett valo gyümölcsös ódalt ... meg osztván es ki ki maga részit apprehendálván s meg jegyezgetven pacifice birták sokáig tudgjae ... a Tanu [Dob.; RLt vk] ✱ *holdvilág ~* északos oldal. *1728:* az holdvilag oldalan ket darabotska[a] edgj borozdan [Magyaros Hsz; SVJk. — [a]Föld] ✱ *kopár ~. 1748:* a Váczmán Kapunál Vi(cinusa) egy felöl a mellette el menö Ország uttya, mas felöl a mellette fekövö Nagy Kopár oldal [Koronka MT]. *1869:* Kukuk hegy ... haszon vehetetlen kopár oldal [Marossztkirály AF] O **Hn.** *1718:* A kopar oldalan [Csicsómihályfva SzD] ✱ *kopasz ~. 1732:* van egj darab kopacz öldal ... most gjepben hever [Kissajó BN; Ks 12. I]. *1748:* egy Láb föld ... egj része tsak kopacz oldal [Nagyercse MT; Told. 79]. *1766:* A Békésd alatt lévö kopotz oldal [Koronka MT; Told. 3a]. *1782:* egy darab haszon vehetetlen kopasz oldal [Gyula K] O **Hn.** *1714:* A Kopacz Oldalon (sz) [Csicsómihályfva SzD]. *1775:* A Kopatz oldalon (sz) [Muzsna U] ✱ *kösziklás ~. 1782:* Az udvar Territoriumát nagy munkával ... meg egyenesittette ... Eszak felöl lévö kösziklás oldalt Sokat Tisztogatta ásatta [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 15] ✱ *közönséges ~* köztulajdonban levö domboldal. *1751:* a Falu közönséges kopatz oldala [Vámosgálfva KK] | az alsó forduló Határban Kis Hollós, Nagy Hollós nevezetü közönséges öldalok vagynak [Koronka MT] ✱ *osztatlan ~. 1764/1786:* Vagynak ... affele puszta osztatlan oldalok az város részéröl [Sárd AF] ✱ *puszta ~. 1617:* (A) bercz alat ualo, darab puzta oldalt ... megh Beczjulúin az falu, Betsvllette harom forintban [Szászfenes K; KCs VIII. 448]. *1780/1784:* a Függö felette lévö vápás puszta oldalal edgyütt [Koronka MT]. *1792:* az Ur azon szánto hellyét ... ki hadta hanem tsak a felette lévö puszta oldalt fogta fel [Nagylak AF; DobLev. IV/693] O **Hn.** *1795:* puszta öldal n.h.-en (sz) [Nagyfalu Sz] ✱ *verőfény ~a. 1747:* a' Méta ... viszszá nyulván a' Verőfény oldalában [Nagyida K; Told. 27] O **Hn.** *1783:* A' Kender Aszo verőfénye oldalában [Bádok K; BHn 26]. — Vö. a *verőfényoldal* címszóval ✱ *verőfényes ~. 1684:* A Taba nevü Verőfenjes odala(n) ... edgi darab Tabla fold [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. *1739:* Az Andits háta megett lévö egész verőfényes oldal [Mezöcsán TA]. *1747:* (A) rész szerint Verőfényes oldalan fekövö Bükkös erdö [Nagyida K]. *1748:* Vagyon ... egy jó nagy verőfényes oldal, mely verőfényes oldalt a ... Jobbágyok egy más között bizo-

nyos hasábokra fel osztottanak [Nyárádsztbenedek MT; Told. 79]. *1751:* ki mégyen a' Meta egészen azon verőfényes óldal felett lévő élig | A' Bordás Hegynek verő fényes oldalan alól egy szélesetske föld [Koronka MT; Told. 31/4] O **Hn.** *1751:* vulgo a Megyes Verőfényes óldalán, alias az új hegy szőlő alsó végénél verőfényre fekvő oldalon [Koronka MT]. *1769:* Kerek Hegj verőfényes oldalában (sz) [Vadad MT]. *1782:* a Bonczos völgy(ne)k Verőfényes oldala derekán (sz) [Zutor K]. *1819:* Nagj Verőfényes oldalon (sz) [Borsa K; MúzBf]. *1864:* Székoldal verőfényes oldalan lévő (sz) [Tompa MT; Pesty,MgHnt 28. 269b].

L. még a *meleg oldal* cimszót.

14. vízpart, mart; mal; Ufer. *1585:* Koúetkezik az my az puska por Malomra koltt ... 100. Karo fat wottem Choweknek walot Az wizben az Talpok koriul kit wertek es az wiz oldalara a Silipen felliúl ... f. 1 [Kv; Szám. 3/XVIII. 36 Gellien Imre sp kezével]. *1593:* Az ouarsorban vallo folliamra vallo kollczig ... ez viz folliamnak kett fellöl vallo odalatt kellett Hatt Hellien viollag meg rakattno(m) [Kv; i.h. 5/XXIV. 5–6]. *1600:* Mo(n)ta azt hogy az Feier Niko oldalaba(n) ala ne erezkedgyeönk az diznowal, hane(m) chak a kareba iariunk, mert be wiznek az Farkaslakiak [UszT 15/106 Bartha Marto(n), Malo(m)falui, Zabad Zekely (25) vall.].

Hn. *1699:* az Horgas Tó oldalán fellyül [O.csesztve AF]. *1758:* A Halas to oldalán (sz) [Bh]. *1767:* az Kútpataka óldalán [Szacsva Hsz]. *1773:* a Fejér patak oldalában (sz) [Szárhegy Cs]. *1830:* a' határpataka oldalába [Hidvég Hsz].

15. híd vmelyik vége; una din marginile unui pod; irgendein Ende der Brücke. *1656:* Ezen hidnak első resze az mint enek elötte az allia sendeli hejazatt ala volt veue mostan annelkül vagjon, az peczer haza feleöl valo oldala, az párt felöl 28 szövekekigh (!) temerdek faragott teölgifa boronakkal bellett [UF II, 144]. *1823–1830:* A hídnak mindkét felől való oldalaiban bizonyos prospectusokban kópadok, melyek a víz felől befelé vagynak építve, úgy hogy a gyalogolóknak akadályokra nincsenek [FogE 187].

16. vmely tárgy/építmény vmelyik (jobb v. bal oldali/belső v. külső) fele; partea laterală a unui obiect sau a unei construcţii; irgendeine (rechte od. linke/innere od. äußere) Seite irgendeines Gegenstandes/Baus. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Praefectusok háza ... Ajtaja ... az ajto félnek külső oldalab(an) vagyo(n) egi ighen temerdek vas Sarok Nro 1 [Vh; VhU 502, 544]. *1714:* Zöld böres Superlat aranjos Viragokkal, és figurakkal ékesitett, 20. Tablabul allo, hasonló Primmel mind két oldalrul fl. Hung. 84 | Egy Ümég az Vallokon, és két oldalon Zöld Seljemmel ki varrott fl. Hung. 4 [AH 17, 31]. *1772:* égy öl hoszszasságu Pintze Torok, mellynek két oldala kóból vagyon ki rakva [Szászfenes K, BethKt Mikes conscr.]. *1803:* Vagyon ... égy szép kis harangocska ... melynek külső oldalain kerekdeden ezek olvashatók [O.asszonynépe AF]. *1815 k.:* Az egy Monostorkapu fatoronyban vala egy óra, a torony mindenik oldalán számtáblával s mutatóval ellátva [Kv; ETF 107. 15]. *1823–1830:* Ezeknek[a] számokra a császárné, Clementina és Amália hercegasszonyok két zászlót varrtak volt. Egyik-egyik oldalokra e lévén írva: Oesterreich über alles, wenn es nur will. A másik oldalokra: Für Gott, für den Kaiser, für das Gesetz, für das Vaterland [FogE 259. — [a]Az insurgenseknek]. *1851:* A' gát felöli odala a' zsilip és záportartónak együtt véve 16 öl ... a malom felöli oldala a' zsilip és zápor tartónak 19 öl [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalrol de nem láttam semmit [Mk Balog Simon székely zsellér gr. Mikó Imréhez].

Sz. *1765:* De ezen nagy kegyelmességéért a királynak ő is megszolgált, mert végbevitte, hogy a liberum exercitum religionist a francia király egész országában megengedte, s egyéb néki hasznára szolgáló dolgokat azon asszony[a] által végbevitt. Már most mihelyt fogja észrevenni, hogy a kocka más oldalára fordul, mindjárt mégyen Prussiába [RettE 190. — [a]Pompadour marquise].

17. fatörzs/rönk/deszka vmelyik hosszanti fele; una din laturile unui trunchi/buştean/unei scinduri; irgendeine Längsseite eines Baumstammes/Klotzes/Bretts. *1652:* Az deszka oldalán két levélre hasitot vasbol csinalt fa nyeleo, Taraczk tisztito vas [Görgény MT; Törzs]. *1746/1831:* égy jó magos nem régen meg nyesett, az oldalán nagy forrás bogu Cserefa [Szentdemeter MT; Told. 38]. *1782:* Dakó György előttünk a' Nagy fejszével darabolván a' Gerendának való fát, már azon részét a' mellyet mi utánna bárdoltunk, ki vitte vala, és más oldalához nem kezdhetett [K; KLev.]. *1791:* a patak marton, az ugy Nevezett föld hidnal ... hoszszan az erdön, domb hányások és fák oldalára tett Kereszt jegyzésekkel lineat csinálván ekképen itt is a Toth János Ur Successori Részeket a Toth István Ur Successori Részektől meg Különböztettük [Jobbágyfva MT].

18. irat/levél/pénzérme egyik v. másik fele/lapja; faţa sau dosul al unei foi scrise/al unei monede; die eine od. andere Seite eines Schreibens/Briefes/einer Geldmünze. *1740:* ezen Levelnek más oldalán valo Contractualis [Gyertyános TA; Bosla]. *1799:* fel irattak az Inventariumnak 98 dik Levelére vagy oldalára [Zágon Hsz; NkF]. *1818:* A Külső Oldalán e vala: A Martonfalvi Katona Bironak adassék Levelünk [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* adtanak egy ónpénzt, akkorát, mint egy régi vastag krajcár, az egyik oldalán volt valami cimer, a másik sima volt [FogE 195].

19. (irat/levél) széle, margója; margine (a unei scrisori); Rand (des Schreibens/Briefes). *1670:* Ime Sóti uram most is mit ír, én is mi választ tettem reá, meg van az oldalán [TML V, 49 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

20. *fal ~a* fal felülete; suprafaţa peretelui; Fläche der Wand. *1592:* Kuti Janos vallia ... Mikor en az keo falt el inditottam volna ... eppiteni, a zeget ... Berekzazi feleol az falnak az oldalaba wtteottem: es ahoz keottem az sinort [Kv; TJk V/1. 273]. *1677:* polcz az fal oldalán vagyon no. 2 [CsVh 52]. *1694:* Az fal oldalan, festekes karos Fogasok vad(na)k nro 5 [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1732:* ezen hazokban ... gjalog fogasok vannak vas Szegekenn az fal oldalára Szegezve [Kóród KK; Ks 12. I]. *1744:* Fal oldalán harom régi parasztos fogosok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1757:* a fal oldalán két kopott Kárpit [Nagyercse MT; Told. 18]. *1763:* Az Házakban a falak oldalain levő képek közül egy tertialitast elvén az Aszszo(n)y eo Nga [Hsz; Ks 23. XXIIb].

21. *vminek az ~ában* **a.** vmihez hozzáépítve; lipit de o construcţie; zu etw. hinzugebaut. *1694:* az Var Piattzán, az Varnak az also Kapuja felöl valo oldalaban va(gyo) n egy Czeyt ház [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1732:* ezen major háznak is van az oldalában egy kamarácska [Kóród KK; Ks 12. I]. *1734:* Az malom oldaláb(an) egy molnár ház kas kemence bene. Az ház(na)k oldaláb(an) egy kamara [Bogát NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1736:* az ... Udvarház ... vagyon két részekre szaggatva. Elsó a' Palota mellyben az Urak szoktak lakni ... Második ezen Palotának oldalában lévő kis ház, melly hivattatik Leányok házának [Bongárd BN; CU]. *1748:* Ezen Malomnak oldalában alol felöl vagjon

két ványolo, két Kása tőrő [Csekefva MT; Told. 79]. *1783:* Ezen Házak oldalában ... egy kis Arnyék Szék [Mocs K; JHbK XXXI/1]. *1797:* Ezen ház oldalában tsinálva vannak kétt kitsid kamarátskák [Kőrispatak U; Pf]. — **b.** vminek a közvetlen közelében; în imediata apropiere/la o distanţă foarte mică de ceva; in nächster Nähe. *1801:* Jö bé emlékezetbe azon Mezei Helly, a Monosteria oldalában [Nagynyulas K; DLev. 5].

Szk: *vminek az ~ában ragadott. 1743:* Tsür, oldalába ragadott ött ágosokra hoszszan lévö polyva tartojával vagj csür fiacskájával edgyütt [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI].

22. *átv* kb. vonatkozás; latură; Beziehung. *1811:* Már a' gondok felett sebessen repülö Ifju elmét, ama gondosságot szülö Emberkor, a' Grófban[a] fel-váltotta vala; Szemében tünék e' héjjános óldala Gazdaságának, 's el tökéllé magában, Hogy kedvit töltse a' Ménes tartásában [ÁrÉ 133. — [a]Bethlen Jánosban]. *1847:* Nem méltó a világ semmi dicséretre, nem lehet találni állandó jót ebbe, mert én megtekéntém minden oldaláról, miólta vizsgálom mint egy szarándokul, de nem dicsérhetem semmi méltóságát, sem magos, sem mélyen kecsegtető jovát [VKp 158–9].

◇ **Szk:** *~ba rúg vmit* megszeg vmit; a încălca ceva; etw. brechen. *1675:* Barkóczi is, úgy látom, hamar oldalban rúgná az császárhoz való kötelességét [TML VII, 62 Székely László Teleki Mihályhoz] ✱ *jobb ~ára fordul* meggondolja magát; a se răzgîndi; sich bedenken. *1787:* sirasd meg edig valo bolondságodat, forduly jobb oldalodra semmi hejehujásakrol ne gondolkodj Buszerzönevel valo Conversationak is békét hagy [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréfálkozó lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez] ✱ *marja az ~át* bántja vmi; îl supără ceva; etw. verdrießt ihn. *1666:* én neki csak azt írtam, az mit az ország nekem elömben adott és írt s még azt is mitigáltam; de egyéb marja az oldalát [TML III, 632 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *vki ~ából el nem marad* nem szűnik meg (kisérteni); a nu înceta (ispita); nicht aufhören zu versuchen/verfolgen). *1710 k.:* majd erővel és kedvek ellen a Felséged rendeléséből nagyobb tisztre s méltóságra emelének ... de úgy tetszék Felségednek, hogy mindazolta eddig a szempillantásig a sátán ösztöne az én oldalamból el ne maradjon [BIm. 990] ✱ *vki ~a mellé törleszkedik* hízeleg vkinek; a se linguşi (pe lîngă cineva); schmeicheln. *1682:* Causa Sayo Kereszturiensis. Szasz Marto(n) Ex missiot kivan felesege Kovats Judith ellen. Mert azt mondotta, hogy az ö oldala mellé nem törleszkedik. Az Aszonyi allat menti magat hogy ige(n) verte [SzJk 175] ✱ *vki ~ára köti a kardot* fej-i hatalommal felruház; a investi pe cineva cu puteri depline de principe; mit fürstlicher Macht ausstatten. *1665:* Hatalmas császár kötötte oldalára az kardot, az mit fejedelemségének vételekor kezéhez vett az országban, azt feje fennállásaig nem engedi senkinek | az hatalmas császár azért kötötte az kardot oldalára a fejedelemnek hogy az országot ne engedje kóborlani [TML III, 506–7, 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz] ✱ *vki ~ára övedztetik a császári kard* fej-i hatalommal felruháztatik; a fi investit cu puteri depline de principe; mit fürstlicher Macht ausgestattet werden. *1662:* Apafi Mihály ö nagysága fejedelemmé választatván ... 16. Septembris a csergei mezön a császári kard oldalára övedztetett [SKr 665].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

oldalacska (lejtős) hegy/domboldalacska; coastă (mai) mică; abfallendes Berg/Hügelhängchen. *1640:* mentwnk ... egi oldaloczikara [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1657:* Az sereget ... rendben állítván magam felnyargalék egy oldalocskára [KemÖn. 203]. *1741:* az Kornis rész kaszalonak felsö szeliben lévö oldalacskát ... dézmálta volt [Velkér TA; Ks]. *1745:* A Kis Tekenyösben ... vicinussi egy felöl mellette fekövö Falu közönséges Erdellye, vagyis nagy bokros óldalotskája [Koronka MT; Told. 26]. *1746:* (A méta) ütközik ... Tziheres, bokros óldalocskáb(an) [Nagyida K; i.h. 9]. *1751:* A' Tsür helly nevezetü gödrös helly mind két felöl mellette lévö erdös két óldalotskákkal együtt, azon két eletskéknek küzepéig hoszszára gondoltatván, keresztül két egyenlö részekre szakadott [Koronka MT; i.h. 31/4]. *1767:* haszantalan Semmire kellö forrásos oldalatskájak ... oldalos forrásos Sessiocska [Vajdasztiván MT; LLt Fasc. 129]. *1807:* Dsiszán ... el foglalta a' fellyebb ki szomszédolt oldalacskát és magának réa szölöt épitett [Kersec H; Ks 116 Vegyes ir.].

oldalágas ágasfa; stîlp, taraş; Pfosten. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon az Udvaron egy Csürnek valo 4 horgas ágos, oldal ágos Nro 11 [Kv; LLt Fasc. 71].

oldaláni szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *négy ~* négy oldalán való; pe cele patru feţe/laturi; an/auf vier Seiten. *1846:* 10/12 hüvejk vastag tölgyfának negy oldaláni ki faragása, s a szükséges hellyekre leéndö alkalmazása feldolgozása és elhellyheztetésiért ... Rfrt 301 Kr 48 [Dés; DLt 858/1847].

oldal-aranylánc kb. oldalt viselt aranylánc; lănţişor de aur purtat pe partea laterală a corpului; an der Seite getragene Goldkette. *1781:* Körtvélly formára csinált oldal Arany Lántz Gyöngyel el rakva tizennyoltz remekből állo, és tizen hét kitsi Lántz szemmel öszve Lántzolva [Nsz; Told. 3].

oldalas 1. oldalos

oldalasacska meredekecske; uşor înclinat, în pantă uşoară; ein wenig abfallend/steil. *1767:* a hoszszu lábban oldalasatska, de alkalmas jóságu helyen [Dányán KK; LLt Fasc. 129] | a hágoban oldalasacska ugyan, de jó gabonát termö helyen [Pócsfva KK; i.h.].

oldalasan kb. lejtősen; în pantă, înclinat; abfallend. *1662:* Az kozákság táborának nagyobb része a táborhelynek situsához, fekvéséhez képest hogy oldalason volna, sáncokbul nagyon kitetszik [SKr 328].

oldalaslag 1. oldalt, oldalról; lateral, alături; seitlich/wärts. *1680:* Az Liszkorban zabnak valo föld ... egy darab vicinussi ennek ö magok Rethi, oldalaslag az Falu földei [F.porumbák F; ÁLt Urb. 58]. *1732:* Az Felsö Bellahegjen Rácz Uraimek szolejek tetejen kivul oldalaslag Kozarvar felöl levö darabocska erdö es Gaz [Dés; Jk 428a]. *1745:* A Házhelly ... felsö részit circumveniallyak az arra két felöll véggel jövö szánto földek, alól pedig folly le mellette az falu közönséges kuttyárol le jövö patakotska, oldalaslag pedig szomszédgyi ... Nemes Petrestyán Tódor Házhellyei [M.fodorháza K; RLt]. *1753:* kis Rétetskéje oldaloslag valo vicinussa fellyül és alóll valami N. Enyedi Török Buza Földek [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1768:* (Az út) az ott lévö igaz határ uton készántullag keresztül menven az oldalon ugy fog bé dél felé egyenesen a mü határunkban ... és ott a Sz:

Lászlorol Thordára menő ország uttyába belé megyen vagyis belé rug oldaloslag [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. *1784:* ezen nevezett helly ... szomszédsagait ugy tudom Tot szállása felöl az oda-valo Határ szél, fellyül oldalaslag az Erdö [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. *1791:* ada ... oldalaslag hosszára ki hasitva egy igen kitsin hellyetskét [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1797:* a' mellette oldaloslag menő falu szorossa sikátora [Pujon SzD; WassLt Conscr. 485].

2. vkinek az oldala felöl; din partea laterală a cuiva; von js Seite her. *1796:* a Beres is más szál veszszöt ragadván, elsöben is Tusa Joseffhez tsapat ... ha Nem igen erössenis oldalaslag a fejét és Vallátis érte [M.fodorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) vall.]. *1802:* Maxa Trifu maga fel ment volt a hijuban ... a hijuban lévö fél mazsa soval, azt egyik(ne)k fejire vetvén oldalaslag fejét meg ütvén bétörte [Remete TA; TLt Közig. ir. 1029 Papp Josef kezével].

3. szélröl (vkik mellett) haladva; mergînd lîngă (mai multe persoane); an der Seite (neben jm) gehend. *1823–1830:* Régen a cellától fogva csak a poetica classisig volt zászló, mellyel és dobszóval mentek a kollégisták rekreációra szeredán és szombaton a Vár mellé a Cigánymezöre, délután két órától fogva ötig, hatig. A logicusok pedig vagy nem mentek, vagy ha elmentek is, a kollégiumi sereg vagy rend mellett oldalaslag. Sajnáltam, hogy mintha a kollégiumhoz nem is tartoznánk, csak oldalaslag megyünk [FogE 121]. *1845:* a' Groff meletünk oldalaslag járt tölünk el nem ment [Moson MT; TSb 35].

Szk: *(ló) ~ jár. 1768:* azon két szürke kantzák ... a töb ott lévö kantzákkal oldaloslag jártak külön szakadvan [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei keze írása].

4. oldalra; lateral, într-o parte; nach der Seite. *1710:* a szél éppen szemben fúván a regimentekkel, oldalaslag fordítá Hajszler öket, akkor, ha nem tudta volna is Thökölyt, mennyin vadnak a németek, még a környétákot is megolvashatta [CsH 225].

5. oldalról kerülve; ocolind spre lateral; von der Seite umgehend. *1710:* Hajszler ... monda deákul ... ha meg találják kegyelmeteket nyomni, ne jöjön egyenesen a regimentek eleiben, hanem oldalaslag, én esmét visszaverem a törököt [CsH 225].

6. *~ való atyafi* oldalági rokon; rudă colaterală; Seitenverwandte(r). *1824:* Potsa Tamás oldaloslag valo atyafi [Peselnek Hsz; HSzjP].

7. mellesleg, mellékesen; pe lîngă altele; nebenbei. *1671:* Valami oldaloslag valo suspiciokis lennének melyeket sponte el hagynak [SzJk 113].

8. *~ hall* fél füllel hall; a-i trece cuiva pe la ureche, a auzi în treacăt; mit halbem Ohr hören. *1801:* felette nyughatatlan voltam oldalaslag halván, hogy a forró hideg mellett angina is szorongatott [Berve AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev.].

oldalatlan oldalfal nélküli; fără pereţi laterali; ohne Seitenwand. *1825:* a Ház ... délfelöl valo kis oldalatlan pitvara [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 366] | egj oldalatlan pitvar és egy Padlástalan kamara vagyon [Moha NK; i.h. 33].

oldalazott vmilyen oldalfallal épített; (care este) construit cu un anumit fel de pereţi laterali; mit irgendeiner Seitenwand gebaut. *1772:* fenyöfa gyalult Deszkákkal padolt és oldalazott Fojaso [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

oldalbástya szélső bástya; bastion lateral; Randbastei. *1694:* (Az) oldal Bastya az fel vono Kapu mellet be menőleg bal kez felől nyúl fel [Kővár Szt; JHb Inv.].

oldalbástyácska szélső bástyácska; mic bastion situat la margine; Randbasteichen. *1694:* Az Kapun belől Balkez felől egj oldal Bastyacska va(gyo)n [Kővár Szt; JHb Inv.].

oldalbélés (deszka) oldalborítás; căptuşeală (de consolidare); (Bretter) Seitenbeschlag. *1842:* (A) malom árka torkolattyánáli Zugó egy átalyába oly minden állandoság nélküli kontár munkával 3/4 zollos deszka oldalbérléssel ellátva, hogy azt tsak az ige tartya, következöleg a' leg elsö áradás martaléka könnyen lehet [Km; KmULev. 2].

oldalbeli a (domb)oldalban levő; de pe coastă; an dem (Hügel) Hang befindlich. *1683:* Az Gorsadbali földet nem tudgja ... Az Gorsad oldalbali földön küvül s az Erös oldalbali gyümölcz fakon küvül ... Es az Szöverd oldalbali gyümölcz fakon küvül [Szentrontás MT; BálLt 50]. *1694/1784:* A Templom felöl valo aldabéli (!) szánto földek [Forró AF; DobLev. III/586. 43]. *1769:* Dobolyi Pál Uramnak juta ... a Gerepén véginél lévö oldalbéli Kukuruz föld, ugyhogy a mellette valo hat forintos Zállagos Delnitzétis hozzáválthassa [Ne; DobLev. II/407]. *1770:* a Torom odal beli Bányák ... nagyob része külenes emberek földein vadnak [Thor. XVI/39]. *1775/1802:* amint referalja ezen Buda Juonutz, Ő mintegy 15 és 16. Esztendös Legényke korában ... pásztorolt Bezdédi Sertéseket azon északos oldalbeli Erdöben, mint Bezdédhez tartazando Erdöben, annak az idönek ... lehet 56 Esztendeje [BSz; JHb LXVII/3. 11]. *1856:* Közép Biro Sámuel* mint hogy azon Szereda oldalbeli Széna fût mellyet Tolvaj Ferentzné töllem fel kéretett Csere uttyán kaptam kezemre s azon alkalommal meg is volt kináltatva tehát ki nem adom [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — *Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve].

oldalbolt oldalsó boltives helyiség; încăpere laterală boltită; gewölbter Seitenraum. *1662:* Gyulai Ferenc a fejedelem grátiája s kegyelmessége által ... nyert vala egy nagy fundusú ... kőházat ... felül a vár felöl való kapujafélin is nagy tágos két erös boltok valának ... napnyugot felöl is a kapu mellyékén jó ép kész ház-, oldal- és konyhaboltok ... valának [SKr 628–9]. *1726:* A nagj házból, az oldal bóltb(a) bé járó, kö ajtó-mellyék, meg lehetös; de ezen oldal bótnak, a' béjáró felöl való fele része, vgj a' bótózásais le omlott; ezen óldal bótnak ... kö ablak kereszti jó, az ablakban, az ablak keresztin alól két lapas hasagatott vas benne [Ne; DobLev. I/124].

oldalbőr 1. állati bőr oldalsó része; piele de pe părţile laterale ale corpului animalului; Seitenfell. *1810:* Két darab oldal fako bör ... Rf 8 Xr 16 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 9].

2. ? bőr-lótakaró; învelitoare de cal din piele; Leder-Pferdedecke. *1659:* az Kegyelmed egyet-másit ... elküldettem. Híja peniglen az oldalbőr s nadrágra való kapcsok, én nem tudom, hol vannak [TML I, 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1713:* Moldovai forman Csinált faragot Szijbol valo lura valo ezüst, boglarokkal Csinált szerszám, kantár, Szügyelló, Farmatring ... Egy pár Török országi aranyas oldal bőr [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária

hagy.]. *1717:* Mentére valo reghi óldal petsenje ige(n) szép gombostol 1 ... oldal bőr aranjas pár 1 [TSb 5].

oldalceigház oldalsó fegyverraktár; arsenal lateral; Seiten-Waffenlager. *1662:* Melly két bástyák közötö való egész oldalceigház ... meg is rakatott vala a kófalak alatt különbkülönbféle álgyúkhoz való golyóbisokkal ... szép lövószerszámokkal ... és várban[a] kívántathatandó mindenféle szükséges matériákkal [SKr 298–9. — [a]A váradi várban].

oldalcsont 1. oldalborda; coastă; Rippe. *1751:* Vándor Iuon engemetis magam tulojdan Szöllömben megh támadott ... rutul megh vert ... edgyik oldal Csontomotis el törte [Balázstelke KK; IB. Matthias Hoch (50) lib. vall.]. *1783:* hallattam hogy az előttis az oldal Csontya el valt törve, és most ujjabbodatt azan Nyavajája az Térdivel valo meg nyomás által [Kisfalud MT; Berz. 13. VII/22]. *1809:* Elölről Jobb felöl a 4dik 5dik és 6dik oldal tsontok első részénél tsapanolag égy mély Juk [Dés; DLt].

2. *~okra csinált vasderék* ? derékra simuló páncéling; cămaşă de zale, platoşă; (an den Leib angepaßtes) Panzerhemd. *1714:* Vas derék Atzélj ... Oldalcsontokra tsinalt Vas derék Sisakkal egjütt [AH 51].

oldaldeszka építmény oldalfalát borító deszka; căptuşeală de scînduri care acoperă total pereţii laterali; Seitenbrettbeschlag. *1652:* Job kez felöl az oldal deszkákba vert fogakon Agyuhoz valo Réz serpenyeo hosszu fakon új N. 6 [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Deszka rekesz ... mely Talp fára van czinalva zölden festet, partazatos oldal deszkainak felső véghe olaszfokos formara metelt [Vh; VhU 542]. *1697:* Hogy az égés volt Kolosvárat, az Harang lab fedelét le vertek, sok bontakozás eset a' gradicsokba(n) es az oldal deszkakban [Kv; KvRLt I. C. 8:5]. *1775:* az alatta lévő Kő pintze Gátorja felett, egy kis Sendely fedel alatt lévő, mind fedelire mind oldal Deszkaira nézve meg rongyollot és el pusztult filegoriátska [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14].

oldaldeszkázat (oldal)deszkafal; pereţi de scînduri; (Seiten) Bretterwand. *1681:* Nebojsza Bástya ... Külső ajtoja ... felszer ... Ezen belöl le eresztö keskeny kapuja ... à le eresztö kis hidaczka mellet ket felöl deszkas volna Ugyan, de eszak felöl valo oldalarol a deszka ighen le hullott; szükséges mestersegh volna, ha ezen hidaczka mellet ket felöl talp fara, oly forman épétenenek, hogi egiszer s mind sindely alays vetetödnek; hogi igi se az oldal deszkázat, se a' le eresztö hidaczka ramaja(na)k Sarka ne rothadna [Vh; VhU 557]. *1781:* A' Fogado házhoz mennek tserefa graditsokon a' tornátzba, melly elött vagyon a' Pintze torka felett egy tágos mulato helly vagy Filegoria, mellynek oldal deszkázottyai mind jok [Kelementelke MT; Told. 18].

oldalerdő oldalas erdő; pădure în pantă; Wald am Hang. *1720:* minden féle hitván s nagy csere fákbol is allo ritkás oldal erdő [Apanagyfalu SzD; EHA].

oldalfa oldalsó tartófa; stîlp lateral; seitlicher Pfahl. *1638:* Ez curia eleott vagjon fenjöfabol kifaragot hosszu hajonak valo ket oldalfa, es hozza valo fenek deszka no. 13 [A.porumbák F; UF I, 662]. *1677:* Vagyon az fellyeb inventalt vas hámoron alól jó deszkás héjazat alat nyolcz oszlopokon egy fürész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, két párnája, fürész járma, járom oldalfája ... egygyütt meg vagynak [CsVh 54]. *1699:* Edgj eöreg uj Hajo is készülöben vagjon ... de edgyik oldalára még nincse(n) oldal fája [Mihálcfva AF; LLt Gyulafi László inv.].

oldalfájás oldalfájdalom; durere de coaste; Seitenschmerz. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj ... Kivül ... szorgalmatoson kötözzék száraz meleg ruhával, vagy téjbe meg főzött s' Leviböl jol kinyomott borza virággal, mellyet gyakran ujjitani, s' ujabban meg melegiteni kelletik, hogy meg ne hüllyön, mert az illyenkor sokat ártana. Az oldal fájásbanis a' fájdalmas hellyet, efféle lágyitó meleg kötökkel kötözni különösen hasznos [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

oldalfal oldalsó fal; perete lateral (al unei clădiri); Seitenwand. *1738:* az udvar ház fedelétöl különes ... 4 szegű fedél alatt oldal falai nélkül valo alol, rosz Padlásos fellyül ... Filegoria vagj Folyaso [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1752:* a Sütö Kemenczes Pitvara oldal falai ki kezdettek dölni 's pusztulolag is vagyon [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1781:* a' malom háznak falait felsö gerendait, oldal falait minden juncturáit vélle edgyütt tettük és tsináltuk [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

oldalfegyver derékon viselt fegyver; armă purtată la şold; Seitenwaffe. *1823–1830:* ebben láttuk[a] a sokféle régi ... lószerszámokat ... Augustus elektornak lakodalmi öltözetét, nagy pisztolyokat, oldalfegyvereket [FogE 184. — [a]A drezdai múzeumban].

oldalfél 1. oldalas hely; teren înclinat/în pantă; abfallende Stelle. *1589:* Irtas feoldem vagio(n) az ... nagy oldal felben omlasban [Székelysztkirály U; EHA].

2. ajtófélfa oldalsó része; uşorul uşii; Türpfosten. *1772:* Az Ajtonak Felsö szömödeke és alsó küszebe, ugy oldalfelei is Cserefából valok [Szászfenes K; BethKt Mikes consr.].

oldalfélt 1. oldalt; într-o parte, lateral; seitwärts. *1648:* Vagion két aytaya, mellyek igen roszszak; keörül az oldalay sasokban vadnak fel rova, hol féligh, s-hol fellyeb, azis el deöleöleghi aáll, rosz fundamentuma, az hejazattya el sorvatt az réghiségteöl, kivwl oldalfélt megh támogatták [Komána F; UF I, 937]. *1723:* egy uj jo keszületü Buda mind oldalfelt, mind alol meg deszkázva [Holtmaros MT; Told. 29/7]. *1724:* Itt oldal félt egy deszkás retesz [Koronka MT; i.h. 29/12]. *1748:* az Erdös Fiak Joszágában bé járo uttza és ... Oldal felt ... a Nagy uttza [uo.; EHA]. *1789:* Az fellyebb emlitett hálo Házban az Falban hellyheztetett Almarium ... fellyül vagyon 4 rendbeli Poltza, alol és oldalfélt 10 ki huzo Fijokja nagyobb és kissebb [Mv; ConscrAp. 4]. *1833:* a hid két szélsö lábainál oldalfélt a' part meg erösittésére meg kivántato fák [SLt Vegyes perir. Enyedi Sándor In'sener kezével]. *1855:* Oldalfélt a falon függ a kakukos pókháló lepte nagy óra [ÚjfE 176].

2. vmely terület oldalánál/szélében; de-a lungul unui teren, lîngă marginea terenului respectiv; an der Seite/dem Rand irgendeines Gebiets. *1740:* óldal féltt edgj felöll a' Nádas pataka [Vista K; KHn 270]. *1748:* a Nobilitarius Curia ... Oldal felt valo Vicinussa [Koronka MT; Told. 79] | Egy darab To hely mely kezdödik a Néhai Rhédei Ur el Pusztult Malom hellyinél ... tart egészszen le az hidig, vic(inusa) oldal felt ab Una a Falu Széna füve, más felol az Ország uttya [Nagyercse MT; EHA]. *1750:* oldalfélt vagyan

más kaszalo hely [Vecsérd NK; Berz. 11. 88/5]. *1757:* Vicinussa ... oldalfélt a' Patak [Hosszúmacskás K; BetLt 7 Popa Filimon (66) parochus greci ritus vall.]. *1784:* az hely ... nagy Erdőből irtottatott ki ... Szamszédgyai ennek, fellyül oldalfélt a' Kereszturi erdő, belől felöl ... a' Tot szállási határ szél [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25]. *1843:* (A tavak) hosszszaságokra oldal félt mind pedig széleségekre nézve végeiknél lántzal fel mérhetők [Kötelend K; SLt Vegyes perir. Valentinus Todor (33) col. vall.].

3. vmivel távolabb/arrébb; cu ceva mai încolo/departe; etw. weiter/entfernter. *1705:* Oldalfélt pedig három falukat felgyújtottanak és elégettenek a kurucok [WIN I, 552]. *1710 k.:* távolkán egy kis kapun hozzák a venerabilét ki előttünk oldalfélt ő vallása szerént letérdeple valami ott heverő vas ágyúra [BÖn. 583]. *1832:* a' Vágohidnak felépítését tovább nem halasztván, annak jóbb alkalmatosabb ... lehető helyet nem talált, mint a' város végén az úgy nevezett Bánfi Fogadónál, de oldalfélt eső Szajka Patakának a' Szamosba folyó torkán [Dés; EHA].

4. (kissé távolabbra) oldalra; puţin mai lateral; (etw. mehr/weiter) seitwärts. *1662:* Kétfelé szakasztván ... a sereget, egyik részével maga távolabb mene oldalra, a másik sereget is ugyan oldalfélt távolabb küldvén, meghagyá: hogy ... Jézust-Jézust kiáltsanak [SKr 177]. *1710 k.:* Az aër másként láthatatlan, de mikor a nap valamely kisded lyukon vagy nyiláson bésüt, ha oldalfélt állasz, szemeddel is meglátható apró fényecskemorzsáknak ... számtalan sokaságából álló nagy test, halom vagy rakás [BÖn. 448]. *1843:* a székely szekeret Bottyán Mihálly hajtotta, Asztalos tsak fel csipezkedett reá, Gáboris, s a Czigányok a szekérbe ültek, a Székelly szekerét oldal félt állitották a Szekerek mellé [Bágyon TA; KLev. Kis János (51) rétpásztor vall.].

5. oldalról; dintr-o parte, lateral; von der Seite her. *1678–1683:* Rakoci ... az előt ellenseget nem talal vala, mostan hon elől, hol oldalfelt, hol hatul útten útik hadat, s nemzetünk hulton hul [Ks Kornis Gáspár kezével].

6. oldalosan, oldalazva; (mergîndu-se) într-o parte, (arătîndu-se) dintr-o parte, lateral; seitwärts (gehend). *1823–1830:* Lichtemberg[a] egy nagyon púpos hátú ember volt, és mintha szégyenlette volna ... mikor a tanulószobájából kilépett az auditóriumba, a fal mellett mind oldalfélt ment, s úgy állott az asztala eleibe [FogE 237. — [a]Professzor Göttingában 1796 tájt].

7. (vmely emberi/állati testrész) oldalán/oldalsó részén; pe parte laterală (a corpului); an der Seite (irgendeines menschlichen/tierischen Körperteils). *1584:* Markos Caspar vallia ... vizza leowe Kutos Marton es hat eg kichinne megh veresedet a' homloka oldal felt, kerdem my lelte es Monda Im az Nagy Mate miwelhogy rezegh vala Zerettebe Eolele megh es vgy serte a' chakannial [Kv; TJk IV/1. 282]. *1644:* Az mint engemet Munkaczi Borbely Istua(n) el hiut vala, ennek az Baczio Ianos fejenek fel meczesere hogi sebes vala ugia(n) en meczem fel az sebet, az melliet üteöttek volt ... hanem egi igen kicziny sebeczike vala az fejen oldal felt mint az körmöm feketeje | Baczio Janosnak az fejen — oldal felt vala egi egi kis niuzas mint egi kes meczes ollian vala [Mv; MvLt 291. 411b, 418a]. *1837:* (A) Ló ... hasa alatt óldal félt bal felól egy sérvés-zatskó [DLt mv-i nyomt kl].

8. ~ *feküdve* az oldalán feküdve; culcat pe o parte; seitwärts liegend. *1823–1830:* Ahol vágják az ércet, nem tágasobb hely, mint két koporsó tágasságát képzelje az ember, ott bal oldalokra feküve, csákánnyal vágják a kőszikrlát, de szörnyű apródanként vághatják, mert oldalfélt feküve nem adhatnak elég erőt a vágásnak [FogE 207].

9. ~ *való átv* kb. hát megetti; lăturalnic, ocolit, ascuns; hinter dem Rücken. *1678:* felette rossz jelnek tartom az adónak nem császárnak magának való praesentálását; félek, első grádicsa ne legyen az oláhországi állapotoknak, kit is én az oldalfélt való követségnek tulajdonítok [TML VIII, 41 Teleki Mihály Haller Jánoshoz].

oldalföld lejtős/meredek földdarab; parcelă în pantă; abfallendes/steiles Feldstück. *1782:* Az csitkós kancákat az oldalföldek mellé ne cövekeljék; vagy ha cövekelik, csitkaját pásztorolják akiké; különben ha kárt tészen, az annyát lehessen bévinni és kárra kiadni [Oroszfalu Hsz; RSzF 172].

oldalföldecske lejtős/meredek földdarabocska; parcelă mică în pantă; abfallendes/steiles Feldstückchen. *1694/1764:* A Tőrvény fánál valo oldal földetske [Abafája MT; EHA].

oldalgát dig lateral; Seitendamm. *1752:* a Malom körül nagy hiba vagyon ... ezer szeker ag tővissel együt kivántatik pincze gátra, és oldal gatra mart erősitésire [Abosfva KK; Ks 83]. *1818:* Az Nagy Anya Gátra ment belé 30 szekér vesző ... az oldalgátra Jukak dugására 1 szekér vesző [F.zsuk K; SLt]. *1843:* mely meg betsült fiatalos Erdőnek erdő gyapját ... az Nemes Szék a Megyesfalvát sinte (!) végtére el pusztito Viznek más huva valo vételéert az Csapo es oldal gátakban tétetnek (így!) [Meggyesfva MT; LLt].

oldalgyepű oldalsó határsövény; gard viu de hotar (între două ogoare); seitlicher Grenzzaun/Hecke. *1691/XVIII. sz. eleje:* (A) Béke nevü szölö Hegyben lévén egy szölöje, kinek egy felöl valo vicinussa ... az megirt szölö hegjnek oldal gyepüje [Szentgerice MT; MMatr. 451]. *1737:* Néhai Dobolyi Szabó Daniel édes Atyánkrol ő kglméröl feles Adósság maradván reánk ... ezen Csikos Ajtai 15 forintyaért, a' Körtvely fáb(an) lévő, oldal gjepü mellett valo Quártás Szölönket vgj Csikos Ajtai(na)k itilte a' Ns: Tanáts, hogj mivellye s birja, mig ki válthattyuk, hogj azért ezen specificált Adosság(na)k Foenussa reánk ne nevekedgjék [Ne; DobLev. I/168a]. *1751:* a Fell Hegy felöl valo oldal gyepük [Koronka MT; EHA]. *1790:* Mind két Szőllő Hegyek körül a' Szőllős Gazdák magok jelen létekb(en) minden nyil Szőllőre esendő vég és oldal Gyepűket meg mérdekelvén s igazságasan listab(an) vévén minden Ember a maga vég és oldal Gyepűit akár melly időben ollyan meg tsinálva tartsa ... Sem az Ember, de kiváltképpen a Marha által ne mehessen a Szőllőben [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1801:* (A szőlő) szomszédja ... Nap nyugotrol ... az Alján az Temető oldal Gyepüje [Ne; DobLev. IV/847. 1b].

oldalhatárkő oldalsó határkő; piatră de hotar (între două ogoare); seitlicher Grenzstein. *1807:* (A) kő ... ezen kérdésben forgo le járó földnekis oldal határ köve, valamint a többinek bütü határ köve ... a' régi helyén állván volt oldal s egyszersmind bütü határkő [Tarcsafva U; Pf].

oldalház oldalszoba; cameră laterală; Seitenzimmer. *1745:* az oldal ház ... amelyet nem régen valami quártélyos Németek ragasztottak és csináltattak az Városiakkal, melly ... bitang munka volt [Kraszna Sz; BfN]. *1763:* az ... Oldal Házban ... kemenczéje hasonlo képpen sűket paraszt kály-

hából valo és mészszel meg fejéritve vagyon [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 14–5]. *1773:* az irtt oldal háztol egy kis bérlett ajton a füst házba juttänk [Tekerópatak Cs; LLt]. *1777:* azon Ház Kóból való ... állot két jo szobábol, azok mellett lévó két Oldal Házak, avagy Boltok [Dés; Ks 79. 29]. *1787:* Vagyon égy Civilis Joszág ... rajta az utcza felöl lévő első nagy házzal, és oldal házzal, pitvarral ... és hátul egy pálinka főzó házzal | (Az) oldal házba ... Egy Gunya szaraszto fenyő fa Rud [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 1, 12]. *1815:* a mellette lévó odal házban [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20]. *1852:* Az oldal vagy kisház jo állapotba ... tsak hogy két üveg tábla hibázik belölle [M.felfalu MT; DE 4]. *1854:* A Bogdán fele Udvar ház Kő fundamentuma jo tölgyfa talpokra epitett, és szalmával bé fedve, ennek el osztása egy elsőház mellette levő oldal házzal és ezzel össze köttetésbe levő sikátorral és kamrával, Füstház tornátz és hatulso ház [M.köblös SzD; Torma].

oldalházacska oldalszobácska; cameră mică laterală; Seitenzimmerchen. *1725:* Nehai Ne(me)s Szathmári Szabo János Ur(am) decessusa után ... gyermekire ... maradván eö kglmekre mind ketten itt N Enyeden ... edgy fedélnélkül valo romlondo kö házak egy oldal kamarácskával, egy oldal kis házacskával [Ne; DobLev. I/115]. *1742:* Ezen Aszszony házából ugjan Eszakra, az Udvar felöl keskeny hoszszu oldal házotska nyulik, mely keskeny ház kis Aszszony Házának tartatik [Gyeke K; Ks 4. VII. 1].

oldali eke meredek oldal szántásához való ekefajta; plug reversibil; Art Pflug, gebraucht zum Pflügen steiler Hänge. *1814:* Sántzolo nagy Eke Oldali nagy Eke [Alpestes H; Told. 19].

oldalírás lapszéli bejegyzés; note/însemnări marginale; Randeintrag. *1816:* Meg igazittatták (!) általam az 1so Lapon a 3k rendb(en) Custos mellett oldal irással [Asz; Borb. II Rákosi Borbélly János a szék assz. kezével].

oldalka domboldalocska; versant de deal; Hügelhängchen. **Hn.** *1795:* A' meleg oldalka [Szénaverős KK; EHA].

oldalkályha oldalcsempe; cahlă laterală; Seitenkachel. *1745:* Kementzéhez való ... Paraszt párkány kályhák nro 60 ... egy avadég óldal kályha nro 3 Bokáj szegelet kályha nro 3 Oldal kályha nro 3 [Marossztkirály AF; Told. 18].

oldalkamara cămară laterală; Seitenkammer. *1638:* Vagjon az konjhanak eggj kis oldal kamoraja; ajtaia fel szer, vas nelkül valo [A.porumbák F; UF I, 695]. *1679:* az házbol nyilo oldal kamora ... Puszta ablakában, darab sing vas nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 10]. *1694:* Ezen haznak ... a' szilvás kert felőll való oldaláb(an) voltanak ... rendel harom óldal kamorák, de azok mind falastol, padlasostol elpusztultak | ezen Pitvar mellett jóbb kéz fel⟨ől⟩ egj haz, oldal kamorástól: mellj(ne)k negj felöll valo falai oldal kamorastul ugj padlasa is egészlen ruinalodta(na)k, oda vannak [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1702:* ezen oldal kamarának vagyon egy kis ablakja ... belöl Vas Sarkokon forgo vastag Cserefából Csinált Táblácskájais vagyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. *1768:* Vagyon egy ... agyaggal mind két felől meg tapasztattott és mészszel kivül belöl fejéritettett ... épület, a' mely complectál magában három szobát, egy oldal Kamarát és egy konyhát [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75]. *1777:* az első szoba mellett volt egy Bolt is vagy oldal kamara [Dés; Ks 79 Dési ház pere 222]. *1797:* az irt kamara ... le nyulik a nagy ház oldal kamarája ajtajának az alsó feleig [Kőrispatak U; Pf]. *1830:* Egy Nád Fedelü Udvar Ház — mellyben vagyon edgy elsö Ház oldal Kamarájával, edgy Pitvar Konyhájával és égy hatulso Haz vgyan oldal kamarájával [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748]. — L. még UF II, 607–8.

Szk: *bortartó ~. 1805:* azon ... bor tarto oldal kamarának ajtoját fejszével kéntelenitettünk bé feszitteni [Mv; Told. 35a]. — L. még az *élés-oldalkamra* címszót.

oldalkamarácska cămăruță laterală; Seitenkämmerlein. *1638:* Az masik szobarais nilik hasonlo aito ... Ebböl nilik eggj oldal kamoraczkara egj felszer fa sarku aito. Benne vagjon az major eggjetmasa [A.porumbák F; UF I, 663]. *1656:* az hatulso hazbolis nyilik más egy oldal kamaraczkara egy Ajto mellik [Doboka; Mk Inv. 4]. *1725:* Nehai Ne(me)s Szathmári Szabo Janos Ur(am) decessusa után ... gyermekire ... maradván ... edgy fedélnélkül valo romlondo kö házak egy oldal kamarácskával [Ne; DobLev. I/115]. *1729:* Vagyon egy szep proportioju rakó fabol épült házocska mellette lévő oldal kamarácskájával edgyütt | (A) két ház mellet két oldal kamarácska [Buza SzD; JHbK V/2]. *1732:* Az ... Aszszony hazabol egj keskeny ... ajtotskan jarnak be az oldal kamaratskab(an) | az oldal kamaratskab(an) ... aprosag egjet mas conservaltatik [Nagyida K; Told. 11/70]. *1748:* A' Sz. Jakabi udvarhazok háta meget van egj oldal kamarátska [Told. 11/95].

oldalkelevény vmilyen kelés (az ember oldalán); furuncul pe partea laterală a corpului; Seitengeschwür. *1835:* (Temettem el) Molnár Borbárát 50 eszt: meg holt oldal kelevényben [Nagykapus K; RAk 7].

oldalkert oldalkerítés; gard lateral; Seitenzaun. *1851:* káposztás kert ... bejáró nagy kapuja ... Az itteni oldalkert a' Gróf Rhédei udvaré, a' bütü kert a 'gabonás felöl ... sövény, zsendely fedél alatt [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

oldalkötés egy fajta ácskötés; un anumit fel de îmbinare; Art Zimmermannsbindung. *1732:* A régi Csúr Talpakban véset Sas fák köziben borna fábol ki rakot oldalu, kilentz bokor szarufái a koszoru gerendakban egy rend oldal kötéssel erosittettek [Nagyida K; Told. 11/70].

oldalkút domboldalban levő kút; fîntîna de pe versantul dealului; am Hang befindlicher Brunnen. **Hn.** *1753:* a Rakottyán az oldal kut aránt (sz). az Oldal kut alatt (k) [Vaja MT; EHA].

oldallajtorja szekéroldal; loitră (la căruță); Wagenleiter. *1649:* Posta Louak Zekerinek az egyik Oldal Laytoraia eltöruen, czinaltatam eg vy Laytorat Kerekes Istuannal ... D 40 [Kv; Szám. 26/VI. 541]. *1652:* Szekérre valo két bokor oldal lajtorja vasatlan [Görgény MT; Törzs]. *1797:* Egy avadék Béres Szekér ... avadék ket oldal Lajtorjákkal [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18].

oldalló ?oldalgó; care umblă într-o parte; sich herumdrückend. **Szn.** *1614:* oldallo Peter jb [Székelyszállás U; BethU 185].

oldalmérték vmely terület oldalának mérete; mărimea în lungime; Seitenmaß. *1811:* Méretetett meg 3. Singes öllel ... Szt Imrént (!) azon kis Belső Jószág ... két oldal mértékei ugy feje Lábja és közepe menvén végb(en) ... az ut felől valo Lábja vagy also vége 8 öl ... hosza 26 öl Fenn a teteje vagy felső vége 7 öl ... a Közepe ... 4 öl és 2 Arasz [Szentimre MT; BalLev.].

oldalnyavalya oldalfájás/betegség; junghi (în regiunea intercostală); Seitenstechen/schmerz. *1704:* Ugyan az oldalnyavalyában meghalván Kordáné asszonyomnak egy frajja, ma temeték el [WIN I, 193].

oldalnyillalás oldalfájás; junghi (în regiunea intercostală); Seitenstechen. *1811:* meg holt ... Török Ersok Szöts Ferentzné 35 esztendős oldal nyillalásb(an) [M.gyerőmonostor K; RAk 118].

oldalnyúg oldalbéklyó (a lovon); piedică (la picioarele calului); Seitenfessel. *1657:* tréfáson járt vala Vitéz György főember atyánkfia, mert Debrecentől is elindulván az vizetlenség miatt egyvégtében szinte Tiszáig kelletvén mennünk, ő jó erős moldvai kék paripáján virradtig mind úgy ment, hogy két lábain az oldalnyúg rajta volt, az tudatlan lovásza úgy adta alája, le nem vévén [KemÖn. 38].

oldalos, oldalas I. *mn* **1.** meredek, dimbes-dombos; înclinat, în pantă; steil, hügelig. *1729:* Vagyon ... egy oldalos helyben valami el senyvedett, s megh rongyollott Tamoszos kertel körül véve egy jo nagj tagos kert [Buza SzD; JHbK V/2]. *1737:* egy darab Oldalas es teres Loczöveklö helly mely fekszik a Falu hoszszára [Nagyida K; EHA]. *1742:* ne mennyetek az uton a' szekérrel mert el dül mivel az az ut oldalos [Buza SzD; JHbB]. *1761:* A második különösön szakasztott Curiális vagyon mindgjárt az patakon túl ... jo nagyságu de igen oldalos hellyen situaltatván [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 207–8]. *1768:* A Falu mellett vagyon valami Kopatzos közönséges odalos helly [Borosbenedek AF; BfN dobozolt anyag V] | A Szén egetőben ... alkalmas termő irtvány föld ... oldalos, de trágyázni lehet [Kál MT; EHA]. *1782:* a' regi Rátz jusson lévő udvarház hellyek ... Baro Josika Daniel Ur eö nga Sokat munkálodtatott s költött is hogy meg egyengette s kövekkel az oldalosob részét ki rokatta [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 4]. *1790:* Lévén ... Magyarosi Lászlo úrnak ... Dupe Rity nevezetű hellyen egy szegelet haszonvehetetlen oldolos hellye [O.asszonynépe AF; DobLev. III/673]. *1815:* Az Ispán rétbe ... jo Szénát termő helly ... menedekes oldalasabb vízes vad füvet termö [Somkerék SzD; Ks 77. 19 Conscr. 191]. *1820:* a' több hellyek is oldalosok lévén bajossan trágyázhatok [Bács K; KmULev. 2]. *1826:* az egész falu tsudálkozott ... hogy lehessen ollyan hellyre Curiat Épitteni melly a falutol félre egy magos hellyen fekszik, iszanyu oldalos és hápahupás [Alparét SzD; BLt 11].

Szk: *~ erdő. 1751:* a' Batzka Madarasra el menő ország uttyán alól vagyon egy darab teres és óldalos Erdő [Koronka MT; Told. 31/4] ✱ *~ gyümölcsös. 1736:* oldalos Gyümölcsös [Rigmány MT; EHA] ✱ *~ hegy. 1757:* Fát termő Hegyek ... nincsenek, hanem azok hellyet haszontalan Kopaczos, Kóves oldalos hegyek Vadnak, mellyek a Falut környül vészik [Budatelke K; LLt Fasc. 129] ✱ *~ kert. 1737:* az Udvarház mellett kaposztá(na)k és kerti vetemény(ne)k valo oldalos Sovány kert [Buza SzD; JHb IV/2. 2] ✱ *~ (láb)föld. 1641:* (Szomszédja) fellyül egy oldalos föld [Csepegőmacskás K; SLt AM. 19]. *1722/1814:* az Szőlő hegy alatt lévő odalas Láb föld farkától fogva az Losárdi Patakig [Kisjenő SzD; BetLt 1]. *1803:* Nagyobb részént rosz sovány és oldalos földek, a' melyeket ha szinte trágyázna is az ember kevés ideig tartana rajta a trágya mert a viz mind le mosná [Berekeresztúr MT; i.h. 5 Fr. Boér (53) col. vall.] ✱ *~ szántó. 1864:* Szárazvápa egyenes tér kevés része oldalas szánto [Gyszm; EHA] ✱ *~ szessziócska. 1767:* oldalos forrásos Sessiocska vagyon a felszegybe [Vajdasztián MT; LLt Fasc. 129].

2. *~ hús/pecsenye* (disznó)oldalas hús; costiță (de porc); (Schwein) Rippenstück/fleisch. *1681:* Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Ez idei Diszno Láb promisc(ue) Par Nro 6 oldalas pecsenye Nro 2 [Vh; VhU 562–3]. *1734:* Vagjon az Tisztarto ház végeb(en) egj éles kamara melybennis találtatott Szalonna nö 11 ... Oldalos pecsenye no 9 [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1768:* A Szalonnás Boltb(an) tanáltatott, oh Szalonna 1 ... Türedékb(en) varott hájok 12 ... Oldalas Hus 14 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

3. kb. erős oldalú (ló); (cal) puternic, robust; (Pferd) mit starken Seiten. *1669:* Az fekete lovakrul, ha kettő lesz is, kérem mint Uramot, ne felejtkezzék Kegyelmed, csakhogy oldalas, vesés, nyakas legyen s tiszta fekete, nem barna [TML IV, 624 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. *~ láda* '?' *1615:* Egj hitua(n) oldalos lada f — d. 10 [Kv; RDL I. 97].

5. oldalági; pe linie colaterală; seitenverwandt. **Szk:** *~ atyafi. 1796:* 'Suki Lászlo Vr ... oldalos Attyafiai [SLt 17]. *1804:* Hogy ha valamellyik osztozó Testvér más Atyafitol vagy régi eleitől el Idegenitett Jokot váltott és szerzett magának ollyakot tudniillik mellyek ... más oldalos Atyafiak által idegenitettek el ezen Jok az acquirens mostani birtokosnál hagyatnak [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a]. *1824:* ezen Summabol tizen öt ezer magyar forintokat az emlitett nehai Kedves Férjem oldalos Fiu Atyafiainak el engedtem, tizen öt ezer magyar forintok holtom után fognak azon oldalos Atyafiak által az irt egyezés szerént kifizettetni, melly tizen öt ezer magyar forintokat hagyok a Testvereim gyermekeinek [Torockósztgyörgy TA; BLt 12] ✱ *~ fiúatyafi → ~ atyafi.*

6. *~ ágbeli* oldalági; pe linie colaterală; lateral. *1843:* még az 1748 előtt el ágazott oldalas ágok beli Petki Fiu és Leány maradékok [Mv; Ks 94 Vegyes ir.].

7. *~ szomszéd* tószomszéd; vecin nemijlocit; der nächste Nachbar. *1797:* Szánto Föld ... A' Kis Kutnál: égyik oldalos szomszédja Kertész Márton ... szánto földje: másik Tekintetes Sinka András Uram ... szánto Földje [Pujon SzD; WassLt Conscr. 502].

II. *fn* **1.** sertésoldalas; costiță de porc; Rippenfleisch. *1730:* ket kupa borért, oldalosért Den. 34 [Kv; Szám. 56/XIX. 12]. *1744:* Verbualo Füjernak Jancso Mihaljni kenyeret, oldalost, egetbort de. 36 [Kvh; HSzjP]. *1746:* 5ta February Hoztanak szent Demeterröl ... Három Szalonnát, orját 2, Labastol oldalastol aprolekjával edgyutt [Szászerked K; LLt]. *1747:* Oldalas keresztcsontyával edgyütt Nro 5 [Spring AF; JHb XXV/88. 3]. *1748:* Kölcség tanáltatott e Szerént ... oldalos nrö 2[a] [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13. — [a]Folyt. a fels.] | Sodor odalossal egjütt [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1754:* Medgyesre az Urak számára Vittek orját nro 2, Oldalost nro 4. Itten Consumálodott orja nro 3, Sertés láb nro 14 ... Oldalos nro 2 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. *1791:* küldöttem ... 6 oldalost, 6 Sodort ... s egyéb apro-

ságokot [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1823:* Négy oldalos kereszt csontjaval együt [Koronka MT; TGsz]. *1844:* van oldalas ha kel utra 's ordináré sodor de sonkához egyhez se nyuljanak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1848:* Ön küldött is intetö aszszonynak ... egy sonkát egy oldalast ajándékba [Kv; Végr.].

Szk: *kopasz ~. 1793:* A 61 Dézma Malatzok Aprolekjainak Specificatioja ... 10 Szalonna ... Ezeknek apro Hajait öszve varva lett 9 ... Ezeknek orjai 61 Hus Petsenyéje 51 Bőrös oldalai 102 Kopatz oldalos 20 [Hadad Sz; JF 36 LevK 152–3 Benkö Elek számt kezével].

2. lejtős hegy/domboldal; abfälliger Berg/Hügelhang. **Hn.** *1754:* Az óldalasban (sz) [Sárpatak MT; EHA]. *1767:* kűs oldalas (sz) [Csejd MT; EHA].

3. *~a* vmely terület lejtős/dombos része; partea inclinată/povîrnită a unui teren; abfallender/hügeliger Teil irgendeines Gebietes. *1727:* Nagy Orotas neou fold ... oldalossat ket egyenlö reszre hasitván [Bibarcfva U; EHA]. *1766:* (A föld) nagyobb része az oldalossa máig is puszta, mivel hogy nem egyébnek tsak szölönek valo igen jo helly [Szásznyíres SzD; Ks 33. II. 16].

oldalosság meredekség; faptul de a fi înclinat/povîrnit; Steilheit. *1833:* Telkemnek ... oldalas és felső ... roszszabb része ... a' mellynek ugyis eddig is majd semmi Hasznát nem vehettem az nagy oldalosság miatt [M.nagyzsombor K; SL].

oldaloszlop kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1681:* Másik Csűrös kert ... Uczarol valo, két fele nyilo, Rámás, fenyo deszkás kapuja Nro 1 ... kapu rámájának az két oldal oszlopan Sark vas Par 4 [Vh; VhU 571].

oldaloz mellébeszél, köntörfalaz; a cîrni; vorbeireden. *1704:* Sok discursus lévén felette ... a mü seregünkböl felhívatá a hadnagyokat ... Vass György uram ... ott lévén, hallgattam a discursust, de amint látszik, akik ennek elötte szabad jóakaratjok szerént magokat odaíratták volt is, azok is most csak oldaloznak, sőt sokféle akadályokat keresnek [Kv; KvE 283 SzF].

oldalpadlás oldaldeszkázat/padolás; scîndurile laterale; Seitenbeschlag/dielung. *1732:* (A malom) Viz szerszámi, a Silipje a zapor tarto orráig padlott, mely(ne)k mind oldal mind fenék padlása kötéseivel, gerendáival edgyütt igen el sorvadtak [Nagyiklód/Szászsztjakab SzD; TSb 51].

oldalpaszomántos két oldalt paszománttal díszített; împodobit cu găitane pe ambele părţi; an beiden Seiten betreßt. *1723:* Bartsai Jankónak Egy paszamántos kék angliai dolmányt. Egy óldal paszamántos kék ángliai rókás mentét ... Egj pár veress kord(ovány) tsizmát [TKl Huszti András kezével].

oldalpecsenye[1] (az orja kivágása után) az oldalasról levágott hosszúpecsenye; muşchi; Rippenfleisch. *1590:* Elseoben weot Weoreos Pal ... 2 Soldort ... d. 32 ... 2 oldal pechyenyet ... d. 14 [Kv; Szám. 4/XXI. 49 Kis István sp kezével]. *1638:* oldal peczeniet süt volt az Huga s el dugta, s eö bizoni jol megh Czapdosta [Mv; MvLt 291. 134b]. *1675:* Egj oldal pecsenyit ... vöttem f — d 24 [Kv; Szám. 35/I. 7]. *1678:* oldal petsenje kereszt Csontostul [Alvinc AF; UtI]. *1687:* Oldol pecsenye van no 13 [A.komána F; UtI]. *1690:* edgy kereszt czontot odal peczenyéstöl ... asztis el vittek [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1692:* Az Szalonnas hazban tanaltunk szalonnat es egyeb diszno aprolekot ez szerent ... oldal pecsenye nro 21 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1723:* vittem ... egy oldal pecsenyet kereszt tetemestol [Tarcsafva U; Pf]. *1735:* Négy odal pecsenye ezek a specificalt apprólékok füstösök [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1746:* Kereszt tsont 7 Oldal Petsenye 3 [Borsa K; Told. 49]. *1748:* odal Petsenye 3 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1765:* oldal pecsenye 4 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 8].

Szk: *harmadévi ~. 1648:* Harmad evi es tavalyi oria, nyullya, oldal peczenye es kereszt czont vagyon librae no. 415 [Fog.; UF I, 915] ✱ *ó ~. 1684:* oh oldol pecsenye nö 16 ... oh Soldor nö. 7 [Radnót KK; UtI] ✱ *tavalyi ~. 1648:* ugyan itt 18 számu tavaly avas oldal peczyényék [Komána F; UF I, 929]. *1679:* Vagyo(n) ezen padlaso(n) ... Tavalyi oldal pecsenye nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11] ✱ *új ~* idei oldalpecsenye. *1695:* Uy oldal pecsinye nro 5 [O.csesztve AF; LLt]. *1753:* Uj odal petsenye kereszt tsantaival edgyüt [Told. 19].

oldalpecsenye[2] egyfajta szőtt díszítés a mentén; un fel de ornament ţesut pe părţile laterale ale mantiei; Art gewebter Schmuck an der *mente* (Obermantel). *1717:* Mentére valo reghi óldal petsenje ige(n) szép gombostol 1 [TSb 5]. *1736:* Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt ... Ezen mentéjeken volt szövés, ki egy újj széles, ki két újj, ki három, azt oldal-pecsenyének hítták; mindennek inkább proportionate vitéz kötés az végin, az ki arany, ki ezüst fonalból, ki elegyesen, ki tiszta selyemből való volt, azt varratták sűrün azon mentére [MetTr 350–1].

Szk: *~ módra. 1739:* Király szin hoszszu mente ... ponispántból (!) való arany kötés az melyin oldalpecsenye modra, az uitézkötes is az ránczán poncispánt [Szászerked K; LLt Fasc. 96].

oldalpecsenyés egyfajta szőtt díszítéses (mente); (mantie) cu un fel de ornament ţesut pe părţile laterale; mit einer Art gewebter Verzierung (an der *mente*). *1757:* Vagyon egy Hiuz Mállal bérlett szederjes ezüstös Sellyemmel elvegyes óldal petsenyés Nehai Édes Atyamtol maradott mentém [Torockösztgyörgy TA; Berz. 3. 1/4]. *1759:* szállittasson el ... Egy baratzk virág szin régi modi ánglia poszto mentét fél ujja nélkült, tizenkét pár oldal petsenyés Selyem arannyal elegyes gombok rajta [Sárd AF; TSb 51].

oldalpince oldalsó pincehelyiség; pivniţă laterală; Seitenkeller. *1754:* A Kis oldal Pinczében vagjon egj egész gyalog Sajto, és egj más nagy Sajtonak a Deszkái [Kincsi KK; JHbK XXVIII/10].

oldalpohárszék fali pohárszék; etajeră; Wandanrichte. *1763:* 1 Kis odal Pohár Szék 4.50 [Kv; TJk XVII/1. 15].

oldalráma kapufélfa oldalsó része; partea laterală a unui bulumac; Seitenteil des Torrahmens, Pfosten. *1681:* Vagyo(n) itt Groff vr(am) eo Nga[a] számára egi Udvar ház ... Kapuja egi fele nyilo; ramas, deszkas, oldal ramaja alul fellyül vas Csapos [Brettye H; VhU 588. — [a]Gr. Thököly Imre] | Vajda Hunyad vára ... Hinto szin ... Deszkas kapuja két felé nyilo, mind ket felöl oldal rámája vas sarkos | Másik Csűrös kert ... Uczarol valo, két fele nyilo Rámás, fenyo deszkas kapuja Nro 1 ... egyik oldal ráman vas karika nro 2 [Vh; VhU 505, 571].

oldalról dintr-o parte; von seitwärts. *1662:* Az vadkert a folyóvíz mentében, a kastély és kert[a] ellenében, a túlsó felen vala ... oldalról gyönyörüséges zöldellő erdőkkel volna befoglaltatva | A váron felül[b] napkelet és oldalról dél felől való részeit ... majd egy kopjányi szélességű árokkal környülvették vala [SKr 265, 484. — [a]A morvaországi Lichtenstein hercegi kastély és díszkert. [b]A váradi vár]. *1705:* Glöckelsperg generál 14.000 haddal megindult volt, kire Károlyit commendérozván ... elöl és hátul lévő szerszámokról és oldalról szekerekből sáncot csinálván, mindenütt csapkodta Károlyi uram feles haddal [WIN I, 576].

oldalrúd szekérrúd; oiştea carului; Wagenstange. *1609:* Az Taligahoz chinaltattam ket simelt d ... 40 Egj fel Odal rudat chinaltattam ... d 10 [Kv; Szám. 12b/IV. 64]. *1751:* Csatannal jo provisio alatt Ispán Atyánkfia ... 100 szekér Tövisset nyarsnak és oldal rudnak adhibeálásával jol meg rakva praestáltasson [Dés; Jk 116b]. *1796:* (A cigányok) a' Béresekre támadtanak, óldal rúddal Gyakával verték óket [Mocs K; Eszt—Mk].

oldalsánc oldalsó várárok; şanţul lateral al cetăţii; seitlicher Burggraben. *1662:* A váradi várbéli új tisztek is a váras igazgatóival jó egyértelmet viselvén ... az egész váras kerítésit státiókra minden utcánként való hadnagyságokként ki micsoda részt, oldalsáncot oltalmazni s építeni tartoznék, jó módjával elrendeltetett vala [SKr 492].

oldal-singvas oldaltámasz; suport/reazem lateral; Seitenstütze. *1595:* Foldoztattam az Tanacz hazba(n) az also kemenczet ... Lakatos Benedek czinalt az rúdoknak, az mellyeken az kemenczeben az oldal sing vasok fügnek, az elsó kj fözzite rudoczkat, mert egyben dölt vala, és az 5 sing vassat haitotta meg [Kv; Szám. 6/XVIIa. 122 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

oldalsövény szán fonott sövényoldala; impletitură de nuiele care se aşează pe partea laterală a saniei; Seitengeflecht des Schlittens. *1801:* A Csürbe vagyon ... egy Nagy Ujj Deszkás Szán Egy Szán Talp eplenyestől, két oldal Sovény [Héderfája KK; IB].

oldalsticni lőcs; leucă; Deichsel, Seitenstütze. *1864:* egy uj also Lajtorja fa meg vosolása egy uj dörgőlő pléh az Fenék hevederen keresztül 2 srof 2 odal Stitzni [Kv; TGsz 37].

oldalszarufa oldalsó szarufa; căpriori laterali; Seitensparren. *1766:* A Szarvazatya a' fen le irt külsö nagyobb Háznak és Konyhának áll hat pár oldal, két pár szegelet és egy pár far szarufákból [Hosszútelke AF; Kath.].

oldalszántó ekevas meredek oldal szántásához való ekevas; trupiţele plugului reversibil; Pflugeisen zum Pflügen steiler Berghänge. *1797:* Egy odal Szánto eke vasert adatott 1 Rf [Deva; Ks 96].

oldalszoba cameră laterală; Seitenzimmer. *1828:* a holott a kitsiny oldal Szobába édgyütt discuralgattunk volna [Dés; DLt 87/1829]. *1830:* Ezen házbol nyilik égy a többi ajtokhoz hasonlo szinü, épségü és készületü ajtó ... az oldal szobába [Kv; Somb. II]. *1836:* Az oldal szobába ... égy speisnak szolgalo pohárszék [Budatelke K; Born. F. Ih]. *1838:* a' mint láttam az orásnak kiis azan oldal szabába volt szálva, ajtaját bé rugta [Dés; DLt 8]. *1847:* az oldalszobába ... alol föld a' padlás [F.árpás F; TSb 46]. *1849:* Ezen szabábol nyilik égy más kis oldalszaba [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1858:* Az irt oldalszobábol ... mehetni egy más szobába [Mv; TSb 39].

oldalszobácska cameră mică laterală; Seitenzimmerchen. *1830:* Nyillik ezen szobábol égy ... ajto ... a hátulso oldal Szobátskába [Kv; Somb. II].

oldalszorító verőkos része; parte de berbec; Teil des Rammbocks. *1851:* Egy czövekverő uj bikfa kos, három fogantyus vas karikával ... két oldal szoritó hosszü vassal, csiga járható talpjaival [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

oldalt **1.** lateral, intr-o parte; seitlich, nach der Seite. *1786:* A mint tsak most oculálok azon házát ... én vgy itélem: hogy oldalt magától dölt el [BetLt 6 Fr. Nagy de Bere Keresztur[a] (58) vall. — [a]MT].

2. ~ *járnak egymástól* kerülik egymást; a merge/umbla separat de cineva; sich umgehen. *1672:* Szepesi uram velem van, de csak oldalt járunk egymástúl. Én nem tudom, merre megyen [TML VI, 156 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

oldaltanács **1.** félrevezető sugallat; sugestie înşelătoare; irreführende Eingebung. *1665:* Hiszem Istent, csak tovább az oldaltanácsok, sibongasok ne tartson s mérgek is olthassák meg, elkövetvén az mi kegyelmes urunkkal együtt országostól azon dologban lehető mediumokat, nem mindenekben követhetik el az határ dolgából is ellenünk való szándékjokat [TML III, 384 Teleki Mihály Bánfi Zsigmondhoz].

2. kb. félrevezető tanácsot adó személy; persoană care dă sugestii înşelătoare; irreführenden Rat gebende Person. *1671:* Ez ilyenben ezután nem adom magam oldaltanácsul [TML V, 635 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710:* Neki az tetszik, hogy a fejedelemhez küldjenek be s kérések kézben Telekit s a több oldaltanácsokot, kik a fejedelmet minden tilalmas dolgokra ráveszik, és az ország békességit felháborítják [CsH 135].

oldalú **1.** vmilyen falú épület/épületrész; construcţie cu un anumit fel de pereţi; Gebäude mit irgendwelchen Seiten. *1754:* Az Udvarház ... nehol nehol romladozott oldalu [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1761:* Vagjon ... tiz tsere ágasokra szarvazott sövény lészával padlott ... de meg hulladozott oldalu, cir. nyoltz Lora valo dib dáb Istállo [Spring AF; JHbK LVIII/1. 502]. *1781:* egy ki romlott óldalu Kamarátska [Mánya SzD; Hr]. *1820 k.:* vagyon ... romladozott oldalu, meg bomlott Fedelü Csür [Dés; RLt].

Szk: *agyaggal tapasztott* ~. *1732:* Mely kapura véggel nyulik az már meg hanyatlott ágasok köziben Sövényből valo agyagal tapasztott oldalu ház [N.iklód/Szászsztjakab SzD; TSb 51] ✱ *boronafa* ~. *1839:* A Csür Ez ágasokra épült boronafa oldalu, már meg otskult Sendely fedel alatt lévö epület [Kv; Ks 73/55] ✱ *deszkás* ~. *1752:* az also Pallota végib(en) vagyon a ... meg repedezett Boltacska, fel járo deszkás oldalu gradicsával [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1801:* edgy bakanya árulo szin deszkás oldalu és fedelü [Gernyeszeg MT; Tl.] ✱ *felhőszín formára festett* ~ → *párkányozott* ~ ✱ *megtapasztott* ~. *1788:* jo moddal meg tapasztatott oldalu ... csür [Kutyfva AF; MúzRadák] ✱ *németes* ~. *1761:* Az alsó Contignatioban ... vagyon egj egj

németes oldalú egj contiquitásban lévő Stakaturás három kisded alkalmatosság mellyek ... Boltotskáknak neveztettnek [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 211] ✱ *párkányozott ~. 1761:* az oldalbol sok ásással Simmitott helyre ... eö Nga ... Frantzia szarvazatú cserép fedél alá extruáltatott párkányozott oldalu és szegeletü felhó szin formára festett oldalú szép Uri Udvarházat [uo.; i.h. 210] ✱ *rakófából való ~. 1732:* talál az ember ... egj kovács Mihelljet vagj vinnjét, melj jo Sendelj fedél alat, rész szerint mészszel téglából rakott, rész szerént rakófábol való óldalu [Kóród KK; Ks 12. I] ✱ *sövényből font ~. 1732:* (A) Kisházbol ... az magossan ki tettzö Sövényböl font oldalu tapasztott Kéményen szolgál ki a füst [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1754:* Az Vdvarház ... egymasb(a) eresztetett Tölgyfa Talpokon allo Sövenyböl font oldalu [Ádámos KK; JHb XIX/10] ✱ *sövényes ~. 1681:* Diszno ól ... vagyon itt az Molnar haza mellet ... sövényes oldalu, szalmával fedett ól [Vh; VhU 578] ✱ *tapasz nélkül való ~. 1732:* egy szin ... Csere karokra, veszszövel font, tapasz nélkűl valo oldalu [Nagyida K; Told. 11/70] ✱ *tapaszos ~. 1736:* van egy kisded négy Csere ágosokon állo Tapaszos oldalu Szalmával supozott Lo Istalo [Mártonfva NK; CU XIII/1. 244]. *1761:* Ezen Csürös kertnek a' közepébe(n) az egyik szájával az Curialis felé tsere ágasokra tsinált ... tapaszos oldalu Mezöségi ... Csür [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 504] | Ezen ház belöll alkalmas tapaszos oldalu [Pagocsa K; i.h. 13]. *1817:* A Kis Malom ... Agosak közé font, tapaszos oldalu [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz 9] ✱ *téglából rakott ~. 1813:* Vagyon egy jo Zsendely fedél alatt lévö és Téglábol rakott oldalu üveges virág ház [Koronka MT; Told. 18] ✱ *vesszövel font ~. 1817:* A Felsö Molnár Ház ágosakra épitetett veszszövel font oldalu, kivül belöl tapaszos [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

L. még a *borona-, deszka-, rakófa-, sövényoldalú* cimszókat.

2. vmilyen oldalrésszel készített; făcut cu un anumit fel de parte laterală; mit irgendeinem Seitenteil angefertigt. *1738:* találtatott Bikfa Deszkákbol valo romlott fedelü, de külömb(en) jo oldalu és fenekü gabonának valo üres Szüszék [Szászvesszöd NK; Born. XX/12]. *1761:* egy jukos oldalu hitván[a] [Branyicska H; JHb XXXV/39. 21. — [a]Hordó]. *1817:* Egy jukos oldalu veres virágu Tsésze [Mv; DLev. XXVIIIA. 3].

Szk: *deszkás ~. 1681:* ökör Utan valo, minden Eszközivel Uy, fa ernyos, egyik deszkas oldalu Tár szekér Nro 2 [Vh; VhU 505] ✱ *~ hólyagos ~. 1679:* Hojjagos oldalu ... föld fazek ... nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 54] ✱ *lyukatos ~. 1832:* Egy jukatas oldalu vas serpenyö [LLt] ✱ *sövényből font ~. 1681:* hasznosabb volna, ha az malom alat sövényböl font oldalu deszkás fenekü s fedelü nagi barkat tartananak, es onnan minden nap a' piaczra hordatni a' szép eleven halat [Hátszeg; VhU 605].

3. *fejér ~ almafa* fehér kérgü almafa; măr cu coajă albă; Apfelbaum mit weißer Rinde. *1647/1687 k.:* Az Atosfalvi határban Hatos oldaláb(an) vagyon égy fejér oldalu alma fa [Szentistván MT; MMatr. 181]. *1690 k.:* Balog Mihaly Kövés él alatt adott egy fejér oldalo Almafat Templomhoz [Selye MT; i.h. 215].

oldalul 1. oldalt; lateral, intr-o parte; seitlich. *1636:* Ez pincze mellet uiszont oldalul seöuenyel font tyuk oll hoszan ket szakaszban [Siménfva U; JHb Inv.]. *1653:* a császár ... egy kevés idö mulva elérkezék a szekérben ... mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felöll, körüle nagy tágasságot viselnek vala, nem hagytak közel senkit sem elöll, sem oldalul, sem hátul járni [ETA I, 133 NSz]. *1656:* Ezen hazban ... beleol fütteö kemencze ... belöl az kemencze fejenel kereztül oldalulis egi darabban ... vas rosteli [UF II, 121]. *1657:* énelöttem az megegyezett derék erö, hátam megett az bévágatható szoros utak és Vesselényi lévén, oldalul mindenfelöl az nagy havasok [KemÖn. 240]. *1694:* vagjon egj Jegh-verem is ... Ennek sövenj keritese, az udvarház(na)k keritesevel egjgjütt, nagjobb reszent jó ... de óldalúl a' mezö felöll nehólt meg dólt gjakor heljt megljukadozott [Kisenyed AF; BfR]. *1771:* Estimaltuk ez szerent ... A Pintzét földben leven Gerendak leven rajta, leszával fejül és oldalul meg tapasztva szarvázattal, Tisztesegesen Csinálva ad flo. ung. 8 [Nagylak AF; DobLev. III/430. 1b].

2. oldalról, szélről; dintr-o parte, lateral; von der Seite her/dem Rande her. *1643:* ada ... az Also mezeobe(n) Nagy mezeöbe(n) egj darab szely szanto féöldet, mely(ne)k egj felèól ualo dèóléóin Borsai Peter mas feléól az Varas féölde, Oldalul pedigh egj felèól Vamos Istuan mas feléól Gièóngèósi Istuan szanto féöldèök szomszedj [Déva; JHb 53p]. *1681/1748:* oldalul a' Kúkűllő felöl szomszédia ... égi Pag nevü Kurta föld [Balázsfva AF; EHA]. *1694:* Vagjon itt egy Nobilitar(ia) Curia ... szomszédi ... oldalul a' patak foljamja [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1700:* vicinussi[a] ... alol oldalul Gyalakuta között le foljo patakocska árka [LLt 65/17. — [a]Egy belsö örökségnek]. *XVIII. sz. eleje:* az Falun alol oldalul mellette az Kalota vize [Zentelke K; KHn 138]. *1770/1771:* a' darab szántoföld ... vagyon felyül, a' ... Falunak adatott s hagyatott darab rétek felett oldalul [Fejér m.; DobLev. II/428. 16a]. *1792:* kegyelmetek Lak hellye, vagyis joszágai rugnak rá[a], más felöl pedig a' Feketeügy vize oldalull, az also betüjin pedig Ugron Jus feljül [Szörcse Hsz; HSzjP. — [a]A telekre].

3. oldalra (nyílik az ajtó); (uşa se deschide) lateral/intr-o parte; nach der Seite (öffnet sich die Tür). *1636:* Ugyan ezen hazbol viszont oldalul nylik mas egy kisded hazra egy bellet ... ayto [Siménfva U; JHb Inv.].

4. oldalról; lateral; von der Seite. *1785:* a Ketskek mint egy palcza es egy fejsze nyel korani szep tserefa fiatalokot es tsere musdagokot kereken es oldalul meg hántogattak [Kőrispatak U; Pf].

5. *~ való atyafi* oldalági rokon; rudă colaterală; Seitenverwandte(r). *1639:* maradot volt egy kis fia teolle Geczi neueo, meliet az Vr Isten beolcsy jteleti csyak hamar az apia halala utan kj szolitot ez vilagbol ... az megh holt gjermeknek az edes-apiarol ualo oldalul ualo legh keozleb (!) ualo atyafia ... es az edes Anny (!) Gyulaj Ferenczne Azonyom keozeott Diuidalnok [Kv; RDL I. 116].

oldalutca mellékutca; stradă laterală; Seitenstraße. *1662:* Ez említett derék váradi hídon alól ... a várasnak derekas része s abban levö gyönyörüséges iskolája s azon alól Péntekhely utcához tartozó oldalutcák [SKr 416–7].

oldalüreg emberi agy része; ventricul lateral; Teil des menschlichen Gehirns. *1833:* A' nagy agy belseje (: massa :) lágy, szine verhenyeges számos vér pontokkal gazdag oldal üregeiben kevés verhenyeges víz találtatott [Dés; DLt 200].

oldalvas lószerszám része; parte de harnaşament; Seitenteisen (Teil des Pferdegeschirrs). *1656:* Az harom gyermeklo pokroczatlanok, porosok, vagyon mindeniknek 3 keöteöfekek, 3 oldal vas lanczos nyügh [UF II, 142].

oldó 1. (vmi alól) feloldó személy; persoană care dezleagă pe cineva de ceva; Entbinder. *1597:* Gellien Jmrehne Kalachsewteo Kata azzony ... wallia ... en ki akarek ieöny az templombol hogi eok bezellienek egimassal, de Bwdaine monda, bizony nem megy edes leaniom, hald megh az leany zawat en azt felelem hogi erteny sem akarom sem odo sem vedeo nem akarok benne lenny, de vgian nem bochiata [Kv; TJk VI/1. 59–60].

2. oldással rontó boszorkány; vrăjitoare care are puterea de a dezlega; durch Entbindung behexende Hexe. *1670:* az captiva felől hallatik es mondatik rettenetes I(sten) es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti, hogy tudnyllik odo, kőteo, varaslo bűjós bajos, hitegeteo, santito, vakito [Kv; TanJk II/1. 769].

oldoz 1. kioldoz; a dezlega, a desface o legătură; losbinden. *1591 k.:* ez Ember ... vagio(n) lanczo(n) s Kaloda(n) en megh tartom ... Im ez ket szemelj kezes lezen erette s azonba(n) az darabantok oldoznja kezdek [UszT].

2. kiold; a desface/dezlega; abbinden. *1600:* Borbely Istwanne Cathus azzony ... vallia ... lattam ez Zabo Marton gazdamat ... męgh ez mostanj fogoly azzony(n)ak hogy melleje fekwek az zememmel latam hogy Nadragjat kezde odozny de az chelekedetet nem lattam [Kv; TJk VI/1. 489].

3. eloldoz, szabadon enged; a dezlega, a da drumul; losbinden, freilassen. *1635:* alá jóüe Begani Georgj az loüak köze, az maramarosi mate biro loüat oldozza vala, ugj tamadanak reaja, az cheffej Laslo vram szolgaj ugjan ott meg lóüek s meg vagdalak [Kide K; RLt O. 5 Henches Ferenz (65) ns vall.].

4. (bánatot) enyhít; a alina/uşura (mihnirea); (Kummer) lindern. *1819:* Én az Isten nevibe kérlek édes Fiam ! szánny meg engem mint édes Anyádat, oldozzad már tsak nem viselhetetlen bánatimat, Ne botsáss siralommal a' koporsoba [M.régen MT; Pf Palatkai Anna fiához].

oleander leandru, oleandru; Oleander. *1813:* Virág Házban: Czitrom termő fa Nr 45 ... Aliander Nro 8 ... Gránát fa Nr 4 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

olicser l. holicsi

olló[1] 1. foarfece; Schere. *1591:* 1591 Esztendeben Masodik Ianüa(r)y hozattam popirasat az Tanachyhazhoz f. — d. 2 Eod(em) die hozattam keet kalendariûmat ... f — d 16. Eod(em) die keett ollwt f. — d. 6 [Kv; Szám. 5/I. 5]. *1714:* Egj kisetske elephant csont nyelével ... ollo fl. Hung 1,50 [AH 12]. *1739:* ennek előtte circiter 10 esztendővel én hozzám béjöve Faluvégi Mihályné Berei Sára[a], hoza egy ollót s egy rostát; tőlem is kére egy ollót, az rostának az két oldalában szurá az két ollót ... ő fogá az két ollót s addig monda, hogy az két olló egyik kezéből által fordula az másikban, mit mondott, mit nem, én nem tudom [Bözöd U; Ethn. XXIV, 87 Gyergyai Boldizsárné Osváth Anna (32) pix vall. — [a]Boszorkánysággal gyanúsított asszony]. *1750 k.:* egj aranyos szomanczos tok, ollo, penna [Hr]. *1810:* 1 Penitzilus és Egy ollo [Kv; Hodor lev.]. *1817:* Egy Kisded rendű olló [Mv; MvLev.]. *1849:* Egy olló — tős párna [WassLt].

Szk: *anglus ~. 1808:* 1 Anglus ollo [Mv; Told. 22]. *1813:* 1 fain Anglus ollo [Mv; i.h. 74]. *1839:* 1 fein Ánglus ólló [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *öreg ~. 1653:* Egj öreg ollo Egj Hehel [Ilencfva MT; DLev. I. IIB. 12] ✱ *papiros metsző/vágó ~. 1787:* Egy avatag papiros metzö ollo Dr 9 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 5]. *1824:* Egy pappiros vágo, más kissebb ollo [Dés; DLt az 1826. évi adatok közt] ✱ *papiros nyíró/nyírő ~. 1711:* 2 Pappyros nyiro Ollo ... 1//20 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1720:* Két öreg Papiros nyirő olló [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1768:* Pappíros nyirő ollo 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1819:* egy papiros nyiro ollo [Kv; Pk 3].

2. szabóolló; foarfece de croitorie; Schneiderschere. *1787:* Szabó Mesterséghez valo Műszerek ... Egy nagy ollo ... Egy téglázó vas [Mv; MvLev. 8]. *1823–1830:* Az apámnak az udvarba egy külön szoba adattatván, abban őrizet alatt dolgozott, de maga is bezárkózott, mert sok látogatók jártak a nyakára, úgyhogy gyakran levetette singjét, ollóját s félbehagyta a szabást [FogE 61].

Vö. a *szabóolló* címszóval.

3. hajvágó olló; foarfece de tuns/frizerie; Friseurschere. *1589:* Borbely zerzam ... Harom Cristal pohar. Egy Borotwa thok ziastol Eowesteol, vagyon Tizen egy borotwa, egy feosseo, egy ollo benne [Kv; KvLt Vegyes I/2. 71]. *1658:* Vagio(n) egy rez medencze mosdani valo Itte(m) az medenczehez egy onn korso, az ollo rayta [Kv; SzCLev.]. *1843:* Kis János ... monda nékem nézze tsak Pista Báty! millyen Tükrőt is kaptam .. megnéztem, volt Tojokája és Zárja, ki huzván a tojokáját, láttam benne egy Ollot lántsastol [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

4. juhnyíró olló, foarfece de tuns oile; Schafschere. *1590:* Chinaltatam ket ollot kyuel az Johot nyirik p(ro) f. — d. 14 [Kv; Szám. 4/XVII. 11].

Vö. a *juhnyíró-olló* címszóval.

5. kertészolló; foarfece de grădină/grădinar; Gärtnerschere. *1720:* Egj nagj ollo Gyümölts fákat nyirnek vélle [HSzj *fa-nyirő olló* al.]. *1828:* Fát nyiregető kertészi ollo el tőrve [Szentdemeter U; Told. 39].

Vö. *kertészolló* címszóval.

Szk: *spalírnyíró/nyírő ~. 1756:* Spallér nyirő régi nagy olló 2 [Déva; Ks 92. I. 32 Kurialeír.]. *1814:* Spalir nyirő olló 1 [Mv; Told. 18] | Spalir nyirő ollo 1 [Vessződ NK; i.h. gr. Toldalagi Kata lelt.]. *1817:* Két spallér Nyirö ollo 1 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. *1849:* Egy Spallér nyiro ollo [Somkerék SzD; Ks 73/55].

olló[2] kecskegida; ied; Zicklein. *1585:* Jutott az waros szamara Feyeos Juh Baraniostul 33 Feyeos kechke olloiawal eozwe 4 [Kv; Szám. 3/XVI. 8]. *1659:* Kecske N. 6 ... Ollo N. 4 [Borberek AF; WassLt Perc. 41]. *1729:* hoztanak ... egj kecskét ollostol [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 32b].

Szk: *idei ~. 1698/1730:* Találtatot ... Fejős vagj ollozó számban levő ketskék nro 2, ezeknek két ideji Ollójok [HSzj *ollózó-kecske* al.]. *1759/1779:* Tavally Nöstény ketske. Idei ólló [H; CU] ✱ *szopó ~. 1773:* Fejős Kecske 2 Szopó olló 3 [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✱ *tavalyi ~. 1794:* Két nöstén ketske egy egy tavalji ollo [Gyalakuta MT; TSb 17].

olló-bőr kecskegida-bőr; piele de ied; Zickleinfell. *1672:* Szábattam két kis olló bőrbűl egy pár Csizmát ... Incedine Asz(szonyom) kis Fiacskájának az Pénzen vőt bőrnek egjk darabjabol egy kis Csizmat [UtI]. *1681:* Kecske, ollo, Gido ... nyers bőr Nro 44 [Vh; VhU 446].

olló-bőröcske kecskegida-bőröcske; piele de ied; Zickleinfellchen. *1706:* Harom semmire kellő juh bőr, kecske bőr no 9 ollo bőrecske no 2 [Görgény MT; Born. G. VII. 4].

ollócska forfecuţă; kleine Schere. *1671:* Ket Aranyos oloczkakert egy forint [Gyf; UtI]. *1675:* adtam az varróládába, az mátkájának elküldte ... két aranyos tallért ... másfél forint ópénzt ... egy ezüst mellfüzőt, egy ollócskát, egyéb dibdábot is [Kv; KvE 195 LJ]. *1692/1737:* nékemis István Deák Vr(am) nevű Deákja ajándékozott papiros nyirő formáson ezüstböl kivert olocskát ... mely olotskát Tőkölyi Imre Vram(na)k eő Nganak ajándekoztam [Szilágycseh/ Nsz; EMLt Simeon Furenda Literati kezével]. *1775:* 2 rosz aczel s egy ollótska [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4].

ollós kecskegidás (kecske); (capră) cu ied; (Ziege) mit Zicklein. *1629:* Öreg berbécs kosokkal együtt nro. 63 ... Bárányotlan juh ... nro 111 Mostani ollós kecske nyolcz [Szu; SzO VI, 102 Székelytámadt vár lelt.]. *1637:* Ollos keczyke nro 5 [UF I, 416]. *1648:* Baranyos fejős juh ... Ollos fejős capra | Ollos feiős keczke ... no 251 [Fog.; RákGIr 520, 524] | Ollos fejeős keczke vagion ... no. 64 [Komána F; UF I, 912]. *1680.* Ollos Fejős kecske vagyon nro 8 [Balázsfva AF; UtI]. *1684:* Fejős ollos Kecske no. 7 [Porumbák F; UtI]. *1754:* szokás szerént ... a' kinek öt fejős Juha, a' vagy annyi ollós kecskéje volt, tartozott az illyetén marhájából egj barányt, avagy kecske ollót Dézmában adni [Bukuresd H; Ks 92. X. 2].

ollós-forma ollószerű; în formă de foarfece; Art Schere. *1714:* Egy ollos forma nyárs ... Egy öreg kankos nyárs [Kv; Pk 6].

ollótartó ládácska cutiuţă pentru foarface; Scherenkästchen. *1792:* Gyüszü s' ollo tarto ládátska [TL Conscr.].

ollótlan gida nélküli (kecske); (capră) fără ied; (Ziege) ohne Zicklein. *1648:* Ollotlan fejős capra | Ollotlan feiős keczke no. 251 [Fog.; RákGIr 520, 524] | Ollotlan fejeős keczke vagion ... no. 25 [Komána F; UF I, 912].

ollótok toc pentru foarfece; Scherenhülse. *1717:* Egj ezüstböl Drotos munkával tsinált olló Tok [Nsz; WassLt].
Szk: *ezüst ~. 1713:* Egy ezüst ollo tok [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.].

ollózik gidát ellik; (despre capre) a făta; Zicklein werfen/ entlassen. *1763:* Kápra Vagjan 2tő az egjik Czápat ollozat az egjik Nöstént [Kóród KK; Ks CII. 19]. *1789:* Ezen Napokban olloznak a kecskék [Déva; Ks 95].
Szk: *ollózni való. 1637:* Eoregh keczyke ollozni ualo ... nro. 5 [UF I, 416].

ollózó ellés előtt álló (kecske); (capră) fătătoare; Zicklein entlassend. *1711:* számlálván eleiben ... Eoreg ollozo kaprátt no 1 [LLt Fasc. 33. C]. *1735:* Öreg szám ollozó kecske 14 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1759:* Óllozó Ketske [Vajdakamarás K; EMLt]. *1759/1779:* Ollozó Ketske [Marosnémeti H; CU] | Ollozo ketske [Pusztakamarás K; Mk].
Szk: *~ számban levő. 1698/1730:* Találtatot ... Fejős vagj ollozó számban levő ketskék nro 2 [HSzj *ollózó kecske* al.].

ólom plumb; Blei. *1637:* Egy font feyer olon, ablakrol romladozott olon libr. nr. 3 [Fog.; UF I, 402].

ólombánya mină de plumb; Bleibergwerk. *1638:* mikoron az el mult esztendő(ben) az Thoroczko varosi Torda varmegyebeli kőz nepek, vgya(n) az(on) Thoroczkaj hataro(n) Ezüst es Olom Banya(t) talaltak volna, es az mi Kegyel(me)s Urunk eő Nagy(sag)a előt azo(n) Instaltak volna hogy eő Nagy(sag)a Annak colalasaert eőket az Jobbagysagrol fel Szabadittana [Thor. XVI/1].

ólomtál castron de plumb; Bleischüssel. *1648:* Az meli olo(m) Talatis mond, azis az elot ket esztendeővel vezet el Vigh keduu Pal halalakor [Kv; TJk VIII/4. 321].

olt[1] **1.** növényt oltásal nemesít; a altoi; pfropfen, durch Reis veredeln. *1582:* chegedj gyorgy ... szolot wltete bele es sok oltowant olta oda [Szőkerék SzD; JHb XXXVIII/27]. *1724:* Az uj kertet annyira be kerittettem hogy mar csak tamaszozni kellene ... vad tőkeket is felesen ültettem, oltattamis bennek most az ujsagon, de az Simeny Ur(am) Atya itt oltogatvan azt jovalla, hogy mig az tőkek meg nem mezgesednek, addig nem igen jo oltani [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1735:* itt vadfát hordattunk az Ujjságon s oltottunkis [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1752:* Az én Juhaim(na)k én Csináltam vala elsőb(en) a Deutralt föld(ne)k felső végéb(en) Sztrongát 's az én Fiam oltot volt oda égy néhány gyümölts fat [Jáz Sz; BK]. *1784:* oltvais küldök négy tseresznye fát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1795:* Az Kertekb(en) imitt amott Csemeteket is rakattam és oltottunk is felesen Erdei Jánossal [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. *1796:* Sz(ent) Imrei Szabo Josefnek a Néhai édes Attya Szabo Mihálj olttott volt ennek előtte valo időben a Sz. Imrei Also hátáron ... egy Mosoljgo Alma fát [KGy]. *XVIII. sz. v.:* Ha bizonyo ődőben Fenyő bors fába oltad a Rosmarintot, a téli hideg Sem árt neki [Ks Kerti oeconomia]. *1835:* egy egy pár almát vagy körtövélyt oltott [Zsibó Sz; WLt]. *1875 k.:* egy nyári édes alma fa, két, több félét termő kőrtve fa oltovány, a' pap által oltva [Szucsag K; RAk 107].
Szk: *~ani való* **a.** oltandó. *1685:* A vegső haz vegiben vad(na)k az palankig ket sorjában ültetve vad oltani való fák [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. *1814:* A Virág Haznál lévő kertben ... 3. Oltani valo Tőke 180 [Vessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.]. — **b.** oltáshoz használt. *1656:* Pincze ... egy fel kez Fűresz oltani valo [Doboka; Mk Inv. 6]. *1756:* uj egj oltani valo fűrész [Déva; Ks 92. I. 32 Kurialeír.].
2. (betegség ellen) beolt; a vaccina; impfen. *1801:* Itt Ecckstein vgy nevezett Bába Doctor egy másra oltya a' Tehén himlőt — nagy a' Cultura Kolosvárt [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1852:* Hümlöt oltott Boyta Jósef Sebész ur ... 73 gyermeket [Gyalu K; RAk 12].

olt[2] **1.** (tüzet) elolt; a stinge (un foc); löschen. *1573:* Zalay Mihal azt vallia hogy mikor eo latta Mind ket zeoweny egh volt, ha leot volna ky oltany es le vonny Meg ne(m) eget volna | Molnar Andras azt vallia, hogy az twznek Eredetit ne(m) latta honnat leot, Mert hogi oda erkezet Immar leh eget volt az Darochy chwry az kalmar lazlo fiay[a] es egh volt, valaztig oltotta hwl hozza fert | Fabian Zeoch Mate Zolgaia Azt vallia, hogi eo vicey Ianos Maior kertybe kapal volt, Azomba hogi Nagi fwzt kezd fely Menni az Darochi Maioraba, fely hag az kertre, Es eleh Megen rayta zinten ez Darochy Zeowenyere Hat otth egh az zeoweny Mas egy legenis Erkezyk ketten eoremest oltiak volt de

ne(m) birtak vele [Kv; TJk III/3. 187, 189. — [a]Értsd: fiáé]. *1625:* Biro Vram eő kglme hagjasabol Attam az Barnasiboknak, hogj az szena fwben az Twzett oltottak, es az varos szenajatis megh otalmaztak ... d. 36 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 243]. *1629:* Nagy Mihali nagyot kialta szinten akkor feketem wala le fiamat, kifutamodam ... hat Nagy Mihaly hazabannis bele kapot immar az tűz s ugy ment aztan mind alá mivel nem volt ember ky olchya [Kv; TJk VII/3. 104]. *1697:* Miért nem oltyátok azt az Tűzett ... kapjatok Csebret sajtárt s olcsátok | En csak az Tűzet oltottam, Mivel ha nem forgolodunk vala szinte az kertb(e) kap vala [Szamosfva K; Ks 90]. *1775:* ottan esett harap eges idejnis Oltszeme büntetés alatt idezte az embereket oltani [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. *1779:* a' falu akkoris a' Polgár lármával tett jeladására ki ment oltani [Egerpatak Hsz; HSzjP Ambrus Ferenc (21) Csík Gyergyai születésű gy. kat. vall.].

Szk: *erdő ~ani. 1832:* Szántó István Uram a' falusiakkal ki jött erdő oltani és eleget is dolgoztak, de a' szélvész mián nem tudták a' harapnak elejit venni [Szacsva Hsz; HSzjP Miklos István (25) gy. kat. vall.] ✱ *harap (égés) ~ani. 1728:* Mikor a tavaly a' Sertéseket ezenn hellyen meg lődőzték, mi akkor menyünk vala itten Harap oltani [Hidvég Hsz; Mk I. Th. Székely és Joan. Jakab jb vall.]. *1832:* sok rendből volt harap égés oltani [Szacsva Hsz; HSzjP Miklos István (25) gy. kat. vall.] ✱ *tűz ~ani. 1697:* ha felesen nem gjülünk vala oda az Tűz oltani bizony az udvarházzal edgjütt az faluis talám mind el ég vala [Szamosfva K; Ks 90].

2. *meszet ~* meszet péppé old; a stinge var; Kalk ablöschen. *1587:* 18 Septemb ... veottem ... ket szeker meszet f 4/10 ket leginniel asattatam vermet es oltottakis —/26 Itt(em) Carpitos peter hordot viszet rea az zamosrul —/37 [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1666:* meszetis akkor kellet oltanunk [Kv; SzCLev.]. *1840:* Ká' sova[a] Marhássai Meszet hordottak az udvarba Gyalagassai Mezet oltottak [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

3. fémet finomít/tisztít; a rafina metale; Metall verfeinern. *1558 k.:* Wenusnak feyersege ez zerent lezen. Wegy kalcionalth sooth, borkoueth es timsooth Egienlokepen chalch(inal)va ezeketh, oluazd meg anny echetben keuerve ozton ebbe hetcher heuitve es hethcher oluazthua olchad az veres rezeth, lezen zep feier es lagy Minth on [Nsz; MKsz 1896. 287].

4. (lázat) csillapít; a face să scadă (febra); (Fieber) stillen. *1778:* Mindenek felett szükséges a' forró nyavallyában Levöknek az bóv ital, melly ... felforrott ... véreket hivesitse ... Evégre a' szép tiszta forrás vagy follyó viz ... elég alkalmas és bátorságos. Akiktől kitelik lehet egy kevés eleven tzitrom Lével eztet kevéssé megis savanyitani és nádmézzel ismét meg édesiteni ... Igy a' szájnak kedvesebb ... a' forroságot is jobban oltya [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

5. *átv* csendesít, enyhít; a stinge; mildern. *1581:* Megh ertettek eo kegmek ... az Biro vram panazzat, Mellien eo kegmeknek egesz varassul zyweok fay, mind azo(n) az kyt Ertnek az egyenetlensegnek Indulattiaba ... Lattiak eo kegmek hogy ez oly Incendiu(m) es oly twz kit olayal ne(m) kel oltany hane(m) Menne hamareb lehet Ennek eleyt kellie(n) venny hogy erót ne vegie(n) es langot ne wesse(n) [Kv; TanJk V/3. 240b]. *1662:* (Kemény János) kijöve a Keresztes mezejére ... hogy Rákóczi fejedelmet obviálván, maga jó törekedése ... közbevetése által igyekezne minden istenes utakon-módokon csendesiteni, s a szegény megromlott haza lobogó tüzét oltani [SKr 498].

oltalmaz 1. (bántalmazástól) megvéd; a apăra/proteja; (vor Schlägen) beschützen. *1572:* Deseo Benedek latta az Kerekesne hazanal hogy egy gwbas legeny kardiat ky vonta volt, De Caspar nem vonta, aztis latta hogy Albert ky vonza volt az Ayton gaspart hogi Ne banchak es az teobytwl ketagw fawal oltalmazza volt [Kv; TJk III/3. 24]. *1591:* Tot Balas vallia ... egi tarsunkal Deoreczkeoleo Janossal haborgani kezde Kis Mihaly, kit mikor mi lattunk volna, otalmazni akaruk Deoreoczkeoleo Janost [Kv; TJk V/1. 149]. *1592:* Chizar Mihali ... vallia ... Makai Tamas Nyreo Istuanhoz chapa ... En ... nagi tusakodassal veom ki az zabliat kezebeol, seot ha Nyreo Jstuant ne(m) otalmazta(m) volna ... vgian ott rutul el vagdalta volna [Kv; i.h. 256] | ha mas kwlseo Ember, latta(m) vagy ertettem volna bantasodra vagy artasodra leot volna ... Inkab attolis oltalmaztalak volna [UszT]. *1607:* azert boczatta vtanna hogj otalmazza mert eskezik hogj vagj feiet vezi, vagj fel akaztia [i.h. 20/149 Gregorius Czender de Zent Thamas pp vall.]. *1631:* Böruejt ... Meszaros Giörgy oltalmazza vala s eleibe alla Kalmany Gergeljnek hogy ne üsse [Mv; MvLt 290. 49a]. *1637:* Balyka Istua(n) mind az altal rea mene Zata Giórgire es üstöket kezdenek vonni Hidegh Giórgi is ne(m) hagyhatya hane(m) otalmazza vala Zata Górgyot [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Benes Ferenczne Annos jb vall.]. *1728:* Kozma rám fenekedet, de Böjte Istok engem oltalmazott [Szemerja Hsz; HSzjP Franciscus Serester de Szemerja (38) pp vall.].

Szk: *életét ~ni kényszeríttetik. 1749:* hajamnál fogva a földre le vertek ... azért hogi az életemet utolso veszedelemtül oltalmazni kenszerittettem Vétkes nem vagiok [Sztregonya H; Ks LXII/9.] ✱ *vérével ~. 1657:* íra nékem egy levelecskét, jelentvén, hogy néki némely jóakarói azt intimálták, bé ne jüne, mert az fejedelem meg akarná fogatni ... kire hittel felelé: hogy csak ne nyughatatlankodjék, nem hogy bántására igyekeznék, de másoktól is és vérével is oltalmazná [KemÖn. 159].

2. (vmely jogtalanság/sértés ellen) személyében megvédelmez vkit; a apăra pe cineva (impotriva nedreptăţilor); (gegen Unrecht) jm Schutz gewähren. *1573:* ha ky valamynemew Tyzteletlen es Bozwsagos zowal Bantana eo keget ... eo kegnek Byro vramnak legen gongia Rea hogy oltalmazza eo keget az vraimat varas kepeben [Kv; TanJk V/3. 71a]. *1579:* ertettek eo kegmek egez tanachyul az okait myert kellet be gywteny ... az warast tudny illik az plebanos mellet valo otalomert ... vgy otalmazzak hogy az orzagh wegezesse elle(n) az varosra semmy terhet ne hozzanak [Kv; i.h. 189b]. *1582:* Iuramentum Iudicis et Ciuium En ky vagiok N. Eskwssëm az Eleo Istenre ... hogi ... Az orzag feyedelmenek az vtan az varosnak Mint hazamnak hywsegek akarok lenny Az Benne valo keosseget Minden teorweny kywl valo Bantoktwl az en Ereom zerent oltalmazny akarom [Kv; i.h. 257b]. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret menny, az Nemes Emberek feleseg(es)teol, giermekestól, marhastol be boczatassanak, es zalastis adgianak nekik, es azok az varosbeliek magokkal egiarant otalmazzak es semmifele ellensegnek ki se adgiak, es ha bekessegre menne az dologh, abbul azokat se rekezzek ki [Ks 87 ogy-i végzés]. *1626/1681:* Hadgyuk azert es serio parancsolyuk is hüségteknek ... szabadosink ... taxajokat ... bé szolgáltatva(n) ... őket sem hazokba(n), sem egyebüt magok szemelyekben, marhajokban ... ne haborgassák ... minden nemü Causajokb(an) őket ... hüségtek az mi oltalmunk alat sublevalya es oltalmazza is [Vh; VhU fej.]. *1671:* Az Partiumbéli Atyánkfiai jelentik az Békés Vármegyei Nemessek és egyéb rend

nem akarna fizetni az töllünk Országul fel-vetett rend kivül valo adozásokban; végeztetett azért hogy ... ha ez illyen rend kivül reánk Országul fel-vetett summába nem contribualnának, akar melly szin és praetextus alatt-is, Nemességektöl kell meg-válniok, ha ki mellyet közzülök jobbágynak kér meg, Országul azért minket ne busitsanak, mert mi oltalmazni nem akarjuk, ez ellen öket semmi időben [CC 91]. *1729:* az illyen dolgokban kellyen ki az vr mellettem, s oltalmazzon [Kiskapus K; Ks 99 Gyeröffi Kata lev.]. *1780:* ö Felsegenek Rescriptuma extal arrol hogy a mely Dominus Terrestrisek kegyetlenkednek ok nelkül magok Jobbagyok ellen a Tiszt Urak vagy Fiscus ... oltalmazzák [Bözödújfalu U; Pf].

Szk: *szóval ~. 1600:* en semmi gonoz wegre ne(m) mentem oda, nem rontottam hazokat, elegen woltak ahoz a kik azt chelekettek, Zonkal eöreömest oltalmaztuk wolna eö kegmeket, mi(n)t illie(n) bizot vrainkat [UszT 15/25] ✱ *törvény szerint ~. 1577:* Tartoznak Almadj andras melle allany Hachkan marto(n)nak es otalmaznj wtet töruynj zerjnt [M.légen K; JHbK XIII. 36].

3. gyámolít/anyagilag védelmez vkit; a sprijini materialiceşte pe cineva; jn unterstützen/materiell in Schutz nehmen. *1549/1752:* Továbbá hagjom az én Leányomot oltalmul főképpen az én fiaimnak minyajon és annak utánna az én Házas Leányim(na)k, hogy oltalmozzák és gondjat visellyek, mind tartásának és mind neveléssének, és egjenlö képpen egjenesüllyenek meg az verekkel hul légyen lakása [Szentanna MT; LLt]. *1557:* Alberth pap Borsarol Ezth walla ... mykor az yo azzonyomoth az Wr Isten halalra Bethegeythe, be hywatha ... hogy en yrnam megh az Testamentomoth ... ezen ygen kery wala Benedek wramoth azon hogy oltalmaznaya ewkewth, Ees ne haborgathna [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1592:* wgy mynt Jo twtorok szoktak ozwegot ottalmozni tartozot wolna ketelensegh allat, de ezt ne(m) chelekeodte [UszT]. *1600:* Eleottwnk Jllien vallast te⟨o⟩n busi miklos, hogi Jo vraim Kegteketh ez dologban megh birallom, es kgtek eleoth az en Attiam fiat Silvester ferenczy kovaczioth tutorull es oltalmul vallo(m) mindenek elle(n) es keremis azon hogi nę hadgio(n) hanem oltalmaza minden haborgatoktoll az en felesegemeth es giermekemeth hazamath marhamoth es minden eoreoksegeimeth ... latod Jo eoczem hogi ennekem az feiedelem hadaba kel menne(m) es zinten vgy oltalmazad minden eoreoksegeimeth minth a' themagadeth [Vaja MT; Törzs]. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram az Thuri Ferencz Uram felesegit tartozek tehetsegi szerint eleteig oltalmazni es gondgyat viselni [Hsz; Borb. I]. *1676:* Mivel pedigle(n) az Al-Gyogy Vidéki jószágok ige(n) egybe elegyedve vannak, mind addigis migle(n) nem distingválodnak, igerik az Atyafiakis köz akarattal faratsággal, az vélek Közös Keresetekb(en) tehetségek szerint Költségekkelis subleválni a' Dotalista Aszont és egyenlö költségekkel oltalmazni is ö Kglm(é)t [Sv; Törzs].

4. javainak birtoklásában mások ellen (szavatosként) megvéd vkit; a apăra pe cineva (ca garant) în posesiunea bunurilor; jn im Besitz seines/ihres Eigentums gegen andere (als Gewährsmann) beschützen. *1557:* az Coloswary hazath hatta Lepseny Myklosnak Lepseny Mathenak lepseny Annanak, ees Swky Benedeknek hattha Testamentomba hogy olthalmazza benne ewkewth, Ezeketh hythy zerenth walla Gywlay Gaspar [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1567:* myert hogy my Peter deaknak azt a falut nem chyak Ilteyg hanem eoreokbe mynd fiurul fyura attuk es az eo Aruaytol sem akaryuk el Zakaztani, paranchyollyuk neked hogy azt a falut[a] e' lewel latuan myngyart meg erezd az eo[b] meg hagyott felesegenek es arwaynak, byrnya had nekyk, es teorwen ellen valo haborgatok ellen oltalmazd eoket [EMLt fej. — [a]Vaját (MT). [b]Vary Péter]. *1570:* Az Thymar Bartos hazat eo K. Biro vram Adassa elj ... Es fellelyen annak ky Megh vezy Minden Bantokthwl, megh akaryak varoswl benne oltalmazny [Kv; TanJk V/3. 10b]. *1593:* ha ezen kgmes Istenem testembeól lelkemet el vinne, Az en megh maradotth árwa atiamfiatth felesegemetth megh ne haborgassak, az mit neki hagiok io lelki ismerettwel abban oltalmazzak [KP. Kemény László végr. fej. átírásban]. *1612/1687 u.:* Az evictorságot ... mindenik felöl fel vállalák, vgy hogy valaki abbol a' meg cserélt örökségböl a' megyét meg akarná háborgatni, avagy de facto meg háborittaná ... tehát tartozzék Orbá(n) Lőrincz mind a' megyét s mind a' Praedikátort benne oltalmazni. Viszontag ha Orbán Lőrinczetis a' néki adott föld felöl meg háborittaná valaki a' megyeis ... tartozzék meg oltalmazni [Jedd MT; MMatr. 307]. *1621:* Kalaczsuteo Jstua(n) Vramek mjndenek ellen Eujctiot ueue(n) magokra meg igyrek magok sajat keoltsegeken es faratsagokon Crajczar Andras Vramat felesegeuel es posteritassiual mjnden Impeditorok ellen, otalmaznj az eo kemenek Czereben adot hazokban [Kv; RDL I. 13]. *1711:* Az mely Szántó földeket, és jobbágyokot az Néhay Mihálcz Mihály Ur(am) acquisitumából az Fiak az Leányok(na)k per compositionem adnak, azokból ... evictiót igirének. Ha pediglen moveálodnék azokban, mellyekb(en) aequaliter participálódtak az Léányok az Fiakkal, azokot ... tartozzanak óltalmazni [Altorja Hsz; Borb. I]. *1806:* az Emptor Mlgs Urat es Aszszant magakat s minden Maradékjakat azonn Erdőnek ... Biradalmába(n) minden legitimus impetitorók ellen Maga Sipos Péter ökigyelme s mind két Ágon lévő maradékja is magak. tulajdan költségeken mint evictorok tartazzanak minden időkoron meg-tartani, és oltalmazni [Vaja MT; SLt 12. V. 19 Vajai ifj. Sepsi Mihaly hites assz. kezével].

5. vkit jogaiban megtart/oltalmaz; a apăra drepturile unei persoane; jn in den Rechten bewahren. *1673/1681:* Haczogon lako Janos Modra valasza. Udvarbiro Ur(am) investigallya es igassagaba(n) segicze es oltalmazza [VhU 452 Thököly Imre vál.]. *1686:* enis ... kgtek keduetlensegeuelis Vaji Ur(ama)t Jussáb(an) mindenk(ént), valamint lehet oltalmazo(m) [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. *1812:* Kedves Bátyám Vram ... végye az én felette nagy meg sértésemet 's gyaláztatásomat Kegyes könyörülö szivére és tsak az igazsagba engemet oltalmazni méltóztassék [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

6. (kártól/bajtól/betegségtöl) megőriz/óv; a proteja pe cineva (de pagube/necazuri/boli); (vor Schaden/Unglück/Krankheit) behüten. *1586:* vagj Capitanok altal vagy mikeppen ez Varossy tellies kosseget ereós bwntetes alat megh Intesse biro vra(m) hogy az holt testeket Ne tarchak sokara, hane(m) el siessek temetny seot mingyarast ladaba zegezzek, Mert az Egesseges test mikor az deogteol inficiaitatik, Ottan az Myrigy az eo hathato voltawal rothaztia az testet ... Vegezetre chaladokatis eorizek oltalmazzak effele[a] hazaktol [Kv; TanJk I/1. 31–2. — [a]Ti. pestises]. *1606:* Kwldöttek az vraim Marefaluara kerettek egy mast hogy otalmozzuk egymast kaartul azokis Joua hadtak [UszT 20/90 Marthon balas Remetej (60) jb vall.]. *1619:* az hatalmas császár igen gyermek, és igen szükség zürzavartól óltalmazni az hatalmas császárt az ö birodalmába, azmég emberkorba nem jut [BTN[2] 265]. *1670:* azon leszek,

legkissebb búsulástól is oltalmazzam ő nagyságát [TML V, 37 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1698:* (Az asszony) olly dagályos, hogy ha az Urára megh haragudt, két három hétigh sem szolott; Vélle nem ött nemis főzett, nem hogy hűtös Urat bösteleneségtől oltalmazta volna, inkább híréb(en) nevéb(en) meg ölte [SzJk 310]. *XVIII. sz. köz.:* méltoztassék Excellentiád Commendansink éghtelen Vexájoktol oltalmazni [Mv; Ks 94]. *1806:* A' Pásztorok a' Közönség ... csordáit ... a' régi mód szerént tartoznak ... a Vérhetéstől, Vérártól, Békátol, 's Más Nyavallyátol, Ároktol, Győkértől és hasonlo egyébb veszedelmes esetektől oltalmozni [F.rákos U; Falujk 11 Sebe János pap-not. kezével]. *1835:* a Könyörgöket az Zudor Elek minden némű üldözései boszszúja és velek valo rossz bánásától oltalmazni 's őket tőkelletes bátorságban heljheztetni igyekezzék [Kv; DobLev. V/1208 gub.].

Sz. *1773:* nem hogy másoktól ne háborgattatnám, de tulajdon magam gyermekitől, kit a fúvó széltől is oltalmazni kívántam. Ellenem támadott, a guberniumban feladott [RettE 292].

7. (jb-ként) földesúri védelem alá vesz; a proteja/ocroti ca moşier/stăpin feudal (pe iobagi); (als Leibeigenen) unter gutsherrschaftlichen Schutz nehmen. *1552:* oltalmazza az zegyn Iobagjoka(t) [Bő MT; KvAkKt 344]. *1598:* mikor Somlion volnank Bodo Balas nevű Zegeni futot ember ada magath az vitezleo Bibarcfalvi Nagi Gasparnak fiurol fiura mi eleötteönk ugi hogi Nagi Gaspar uramis hazai feoldet adgion neki s minden keppen oltalmazza [Berz. 17a. LXIX/7]. *1606:* ne(m) vette ezebe hogj ki fogta volna megh Jmreh Lúkaczot, de eö egyzer megh fogta volt osuat Janost otalom(n)ak okaert, hane(m) latta hogy mi(n)den eöremest otalmazta volna eőket [UszT 20/196 Elizabet Consors Joannis Nagy de Gagj Inquilina Joannis Osuat vall.]. *1614:* Teorok Ferencz az battja felesegenel keozoskedet hogj oltalmazza Bako Istvan(na)k keotte magat [Geges MT; BethU 64] | Malomfalvi Nagj Janos ket felesege volt vgj atta Kornis Ferencznek magat hogy oltalmazza [Havad MT; i.h. 72] | Biro Ferencz Hogj Brassohoz az hadba nem ment megh akartak dulnj az tiztek ugj atta magat Balassj Ferencz(ne)k hogj oltalmazza [Udvarfva MT; i.h. 62]. *1620:* azon Sellyereket ... mastulis oltalmazza [Kp I. Bethlen István don. I. 26]. *1626:* Czeffei Vramis erre keote magat hogi ... Somai Sarki Mihalinak mind addigh gongiat viseli s oltalmazza valamigh bizonios Vra nem tamad [Tőtör SzD; Ks 42. C]. *1697:* hamisan irja hogy az en kglmes ur(am) jobbágya ellen volnek I(ste)n őrizen sőt ijel napal melletek futok fáradok oltalmazom az meljett mind magokal mind az egisz vármegyevel megh tudok mingyárt bizonyitani ha kivántatik [Szilágycseh; BK. Kűmives Gergely Bethlen Gergelyhez].

Szk: *hadtól ~. 1614:* Balogh Istua(n) Desffalvi Istvannak atta magat hogj az hadtol oltalmazza [Kebele MT; BethU 28] | Bereczki Andras hogj az hadtol oltalmazza azert atta magat Gaspar Janosnak [Vadasd MT; i.h. 67].

8. katonai erővel védelmez; a apăra cu forţe armate; mit militärischer Kraft verteidigen. *1614:* valamely fejedelem mentől épebben tartja s otalmazza országát, attól nagyubb s gazdagb fejedelem lészen, de ha országát elpusztítja, honnat lészen fejedelem? [BTN[2] 74]. *1653:* Két ezer volt száma a kozáknak — úgy mondották; jó falka ideig a várat oltalmazák, nagy károkat is tettek a mi hadunkban sokszor [ETA I, 156 NSz]. *1657:* Ha kik oltalom(na)k es meg maradasnak okáért jouokkal edgywt be jeőnek, my uelwnk edgywt eg araniu hwséggél szeretettel oltalmazzak az uarost [Kv; PolgK 127] | az vizparton nem vala bátorságos állani már akkor, és az általjáró passust úgy oltalmazni, mert túl muskétások valának [KemÖn. 235]. *1666/1681:* (Opra Proplan) feje fen allattaigh hűségét tőkéletesen megh mutatta, halalat is kész lévén Vérivel megh peczetelni ... Váramot Kemény Janos koborlo hadaitul ellenségimtűl masokkal edgyüt meg tartotta oltalmazta [Vh; VhU 331 Zólyomi Miklós ad. lev.]. *1666/1701:* mind az Fejedelmeket, mind az Hazát az szükségnek mivólta tanittya meg, mellyik helyet és mint kell oltalmazni; azért eö kegk(ne)k is arra kell azt hadni, el hivén bizonyosan, hogy Colosvárat mint vég helyet, nem exhauriallyák soha úgy, hogy az helynek veszedelme következzék, sőt mint szemek fényét úgy igyekezik oltalmazni [Kv; KvLt I/188 fej.]. *1710:* Erdélyországa a császáré, nem a miénk, azt oltalmazni kell, nem rontani ... kinek-kinek hivatala szerint annyi fizetése jár, akiből a maga státusát eltarthatja ... mindenitek tartsa a maga határában magát [CsH 445]. *1763:* miolta az eleink Scithiabol együtt a Kgyltek eleivel és a több Székekben lako minden igaz Székely Mágnások, felsőbb es alsobb renden lévő Nemesek eleinkel ki jöttek, és ezen földet ... magok erejekkel és vérekkel szerzették, ugy az utánnis fegyverekkel s directiojokkal edgyüttis oltalmazták [Hsz; UszLt 16].

9. Isten óv/véd vkit; Dumnezeu ocroteşte pe cineva; Gott bewahrt jn. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia ... kapa egi feizet Kis Imreh chiak Iste(n) otalmaza hogi agion ne(m) waga [Kv; TJk VI/1. 39–40]. *1603:* Tarcha megh es algia megh az Vr Isten Ked(e)t szerelmes gyermekeuel azzonnyommal es io akaro Attya fyayual io Egessegbe es oltalmazza kiuansaga serint [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1606:* engemet chjak Isten otalmaz hogy altal nem loue aztis monda az al peres hogy sem vra sem eo maga nem Jámbor [UszT 20/101]. *1657:* Az Úristen ... vezérle, oltalmaza mind az veszedelemtől s mind gyalázattól; kiért buzgóságoson is könyörgöttem, az szerént adtam hálákat is őfelségének [KemÖn. 56]. *1690:* egy Demeter Istvan névű szolgamra tamadot hegyestőrrel megh is öklelte, mely ökleles mia Isten oltalmazta hogy meg ném holt [Zabola Hsz; HSzjP]. *1788:* ha Isten ... földűnket az ellenség be ütésitől oltalmazná, szükséget nem várhatnánk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *Isten ~zon vmitől* Isten mentsen/őrizzen meg vmitől. *1596:* Isten otalmazzon attul hogj en kegmed feleol ollian bolondul Zolanek [Radnótfája MT; BálLt 1]. *1603:* ha leanjom Radaj balintne Magtalan megh halna kjteol Isten oltalmaza es el tawosztasson igj az Jozagjs kjt kezebe(n) bochjatta(m), az en gjermekjmreh vizza zalljon vgj mj(n)t chjapon kochjardo(n) Salyba(n) oszdon zenaweresen hwl egj hwl ket haz iobagj [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1632:* Rethi Istvan Deak vram azt mo(n)da, hogi ... Isten oltalmazzo(n) attol hogj megh nem boczatana az rezzek szerint az Joszagot [Zágon Hsz; Borb. I Balthasar Jako de Szagon (34) vall.]. *1699:* én idegennye vagiok Donath Mihaljnak de Soha lelkem rá nem vitt volna, hogi oly conditiokra szoritsam, oltalmazzonis Isten csak gondolattiatolis oljan dolognak [Tővis AF; BálLt 1].

10. anyagi javakat megőriz/véd, gondját viseli; a îngriji/a avea grijă de bunurile încredinţate; Güter behüten/pflegen. *1571:* Az ferdeos feleol ... azt Mongiak hogy fogadiak megh eo k. biro vram es az Thanach bely vraim Aggianak eo K. az varos Erdeyebeol ket forintara fat, penzt ha myt eo k. keol-

cen adnak neky myglen ely kezdy az ferdeot, azvtan Megh vegiek rayta, De hogy az ferdeo haznal Lakyek es oltalmazza puztitastwl az ferdeo hazat [Kv; TanJk V/3. 33b]. *1589:* Myerthogy a' hatar dolga Nem vtolso, seot, seot Nagy gondwisselessel kelletik otalmaznj, holot mostannis az Eley gondwisseletlensegh miath minde(n) feleol Walo hatarunk perbe Wezedelmezik [Kv; i.h. I/1. 105]. *1600:* Enge(m) penigh Dersi Mihalt Kys Peter hitt wala oda, hogy oltalmazza(m), oltalmaztamis a miwel lehetet az eö kegmek hazat marhaiat [UszT 15/26]. *1674:* az kerteket vra(m) s Reteket az meniben lehet valoban otalmazom ot sohun hiremelj sem lo sem egieb nem iar nemis iart az ulta az mi ulta Kgd el ment [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz]. *1700:* En Darona (!) Mihály ... Compromittalom magamat ezekre ... hogy ... tellyes tehetségem szerént az régi Schola házat pusztulástul oltalmazom [SzJk 108]. *1732:* Mostan edgjező akaratbol a Patronusok consensusa is accedalvan fogak fel Szent-egyhaz szamara azt az erdőt ... csere es nyir fak vadnak benne; tilalma szalatol fl 3. tartoznak ez utan Articulus szerint oltalmazni mint Sz. egyhaz erdeit [Oltszem Hsz; SVJk]. *1737:* Dioszegi Szabó Mihály atyánkfia a Nms Város Nagj Réttyére diligenter inspiciállyon, és mind idegen 's mind Dési Marháktól óltalmazza, és a kár tévő Marhákat bé-hajttsa [Dés; Jk 485a]. *1784:* eddig a Birák bizonyos szükségre tiltatt erdöinket kemény büntetés alatt oltalmazták [Torockó; TLev. 10/4]. *1790:* Gergelyfai Ispány Illyés István ... Az erdőkőt nagy tilalomban tartsa, es ne tsak zsitárokra bizza az erdőkőt, hanem magais éjjel nappal oltalmazza [Drassó AF; TSb 24].

Szk: *ház ~ni. 1600:* Dersi Mihalt ... Kis Peter hitta oda haz oltalmazny [UszT 15/26].

11. vmely közösség szabadságát/jogait védi/érvényben tartja; a apăra/ocroti libertatea/drepturile unei colectivităţi; Freiheit/Rechte einer Gemeinschaft beschützen/aufrechterhalten. *1575:* Azon keryk eo k. Byro vramat Mind az Thanachbely vraimal egetembe ... hogi legien zorgalmatos gongiok az varosnak Jowara, oltalmazak Mindenkepen az varosnak zabadsagat [Kv; TanJk V/3. 120a]. *1579:* mennyenek procatorok ... oda az faluba, es az varasnak zabadsagat otalmazzak menne iobban tuggyak ... vgy procedallion eo kegmek mindenbe, hogy az varosnak zabadsaga megh ne Romollyon, seot erosbwlie(n) Incab [Kv; i.h. 197]. *1584:* Towabba ... mindenkor wgiekeznek ... az waros zabadsagat es megh maradasat otalmazny feokeppen Abban hogy Nemes ember eoreokeoskeppen Az varosba ne zalhasson [Kv; i.h. 284].

12. (országok közötti) békességet/jó szomszédságot fenntart/megőriz; a menţine pacea/buná vecinătate; Frieden/gute Nachbarschaft bewahren. *1671:* mindenekkel a' jó Szomszédságot és szép békességet, minden tehetségével óltalmazza és meg-tartya, és senki ellen semminémű hadat offensive nem indít, ha mélto okot réjá nem adnak [CC 7]. *1677:* sem a' Romai Császár ő Felsége, sem egyéb keresztyén Fejedelmek és szomszéd Országok ellen, hadat ő Nagysága* offensivè, ha okot nem adnak reá, nem indit, hanem a' jo békességet minden tehetségével oltalmazza [AC 27. — *II. Rákóczi György].

13. vki becsületét/tisztességét megoltalmazza/védi; a apăra ocroti cinstea/onestitatea cuiva; js Ehre bewahren/hüten. *1573:* Zylassy Myhal Es Beke Gergely ... valliak ... Im Ez Kerestwry pet: Meg akarya hazwnkat kissebiteny ha Jambor Az anyatok oltalmazatok az vratok hazat kissebsegtwl [Kv; TJk III/3. 69]. *1587:* lathwan Az Varosban az bwnnek el Aradasath Valaztottanak ket feo vraimat tablara larwan, tudni illik Eotweos Andrast, Beuchel Andrast Hog ez ket feo vraim az Istennek tiztesseget melynek otalmara megh eskuttenek eo kgmek ... eorizek oltalmazak [Kv; TanJk I/1. 48]. *1671:* az Kegyelmed böcsületit úgy ügyekezem oltalmazni, mint az magamét [TML V, 561 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1683:* az ö Ngok meltosagos Hirét Nevét Birodalmát az én tehetségem Szerént oltalmazom [UtI].

Sz. *1742:* minden Naponként szomoruan tapasztalván, melly kedvetlen s illetlen dolgok vannak sok Atyafiak közőtt, mellyekkel Jó emlékezetü Elejek(ne)k áldott emlékezetét, mellyet mint szemek fényét oltalmazni tartoznának, magok motskollyák, Familiájokot rontják [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése].

14. saját becsületét/tisztességét (törvény útján) megoltalmazza/védi; a-şi apăra onoarea (în faţa instanţei); seine/ihre eigene Ehre (vor Gericht) verteidigen. *1590:* myert hogj Illyen zot zolt my hoszank, gialazatoss zokkal Illetett, Azt mondgiuk si Iuris hogj kylon kylon holt dionkon vagion, mert my aszok nem vaglunk asz minek eo szidott, valamyuel zokta Jambor tiztesseget otalmazni, asz teöruént mys vgj keriwk, keszek vagiunk megh otalmazni Az my tiztessegwnket | ezen Jelen valo 1590 eztendöben nagj Bodogh azzon nap tajban ... azt mondotta hogj en Ghalambfaluj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet tiztessegemeth az elóttis feiemhez vertek s el'szenuettem Azert valamiúel szokóth Jambornak tisztesseget otalmaszni Aszal otalmaszom enis Ellene Az mondasert holt dyomo(n) szollok hozza [UszT]. *1592:* en orr ne(m) vagiok valamyiél jambor zokta othalmazni tiztesseget enis kez vagiok otalmaznom, hogy ezt mo(n)dotta hozza(m) megh holt diomert fel ne(m) vette(m) volna [i.h.]. *1595:* En Orban Fere(n)cz azt mondo(m) hogj valamiuel az orzagban Jambor zokta tiztessegét otalmaznj vagy teöruenj keressel vagy pedigh vduari mod zerent Valamjuel az teöruenj mútattia kez vagiok otalmaznj hogy en az nem vagyok az kinek mondottal [i.h. 10/20]. *1605:* kóuetem az tw kegltek bóczwletes szemeliet ondok bestyenek zida, melliet holt Diomert nem akartam volna, mert en ugi uagyok mint Isten formalt, ualamiuel szokta jambor tizteszeget otalmaznj kez vagyok [i.h. 19/63].

15. vmilyen vallást védelmez; a apăra/ocroti o anumită religie; eine Religion schützen. *1619:* az német követek igen titkon ... írtak az hispániai királynak és római pápának, hogy ... most az ideje, ha az catholica religiót ótalmazzák s az mellett az magok országát [BTN[2] 358].

16. vitatott eljárást/peres ügyet véd; a apăra o procedură controversată; eine Rechtssache verteidigen. *1618:* Ismét menének az adóra, hogy: Miért nem adjátok meg az adót? Ezt ótalmazá csak azzal Kamuti uram, hogy megengedte volt Naszuf pasa tíz esztendeig ... szólának ... hogy hazudott Naszuf pasa, mert császár soha nem engedte, és azért ment el az feje [BTN[2] 93]. *1656:* Tudom azt hogy Ozdy Thamas ur(am) hwteos polgárság viselt ember leue(n) ... engemet eö kegyelme euocaltatot, oly leueleknek ki nem adasáért mellyet mága jo akarattyabol neke(m) adot hogy azokkal igassagómat oltalmazzam Czepregy Mihaly vr(am) ellen ualo peremben [Kv; CartTr II. 204 Steph. Razmany sen. alias Ada(m) (41) vall.]. *1772:* a' mint réá emlékezem, azon Commetaneusok relatiojokat pedig elég böven oltalmazta akkor az A. Novizáns eö Excellentiaja Procuratora, vgj Novuma természete ellen most egjéb ujsaggal nem támagattja,

hanem a mit akkor Deakul irt, most Magyarul adgja elé [Kük.; JHb LXVII/242]. *1816:* kételenittetett az ellene valo keresetet merö tagadással oltalmozni [Kövend TA; Borb.].

17. gyógyit; a tămădui/curarisi/vindeca; heilen. *1657:* az útban az fejedelmi kisasszony megbetegedett himlővel, egyéb testén sűrőven, de ábrázatján alig csak tíz szem himlő is ha költ, oltalmazván orvosságokkal is [KemÖn. 59].

18. vmi védelmet biztosít; a asigura protecţia; Schutz sichern. *1781:* tetszett a hütösknek, hogy amint 40 font széna ítéltetett a foglaláson lenni, melyet Űtő András erőszakosan elvitt, holott tiltva volt, azt refundálya Daragits Istvánnak, minthogy az ökegyelme gyepűje oltalmazta [Árkos Hsz; RSzF 136]. *1823–1830:* Ez ilyen fedeleket régen azért csinálták, hogy ha tűz támad, a magas kőfalak oltalmazzák a fedelet, ellent vetvén a tűznek [FogE 174]. *1844:* A Csűr kert körül a' szép nagy Egerfak ... a' nagy szelek ellen a' Csűr körül rakatott takarmánt oltalmazták levágattattak [Abafája MT; TSb 22].

19. *~za magát* **a.** (bántalmazás ellen) védekezik/óvja magát; a se apăra; sich beschützen. *1568:* Michael s(er)uitor St(ep)h(a)ni dobszay iur(atus) fassus est, Ezt lattam hogy Ez fenesy Gorgeoth az Vaczy Peter szolgaya az zablyaual chyapa, de en ne(m) hallottam hogy egyeth szolt volna Balint neky, Es meg Myes chyak alyg otalmaztuk magunkat [Kv; TJk III/1. 243]. *1583:* Cathalin Semlieswtheo Istwa(n) zolgaloia ... vallia Latam hogy ez olchardi Miklos az zegeny Artatlan embert meg Sebesite, maga valtigh oltalmazza vala zegeny magat, es senkinek Nem vetet vala [Kv; TJk IV/1. 100]. *1585:* haytani kezdenek hozzank mind Zekerchewel s mind keowel, ki Zeker ala bwt bennewnk ... ky az lowak keozibe vgy otalmaztwk magunkat [Kv; i.h. 486]. *1589:* latam hogy egy kest forgatt vala Janos deak aůal oltalmaza vala magatt [Szu; UszT]. *1600:* Bizonittchyak megh azt hogy mind vttjokban, s mind penigh ez Varoson ... eok magok mentsegekbe oltalmaztak magokat [Kv; TJk VI/1. 454]. *1768:* Drágus Márkullyt miolta ide származott ismérem mindenkor jámbor jo Erkőltsü Embernek tapasztaltam ... Én magam is tsak oltalmaznám magamat ha meg támadnának az Ország Uttyán, mint őtőt [Mezőmadaras MT; BK. Fr. Markus (68) ns vall.]. *1771:* Szentpali László Ur(am) erőssen meg haragudván égybe Szitta rutul Gyenjeszkit, és Nád páltzájaval útni verni kezdet feléje, de emez Vass villát ragadván altalmazta magát [Girbó AF; JHb György Czitzu (50) zs vall.]. *1783:* ha életedet szereted oltalmazd magad [Udvarfva MT; Told. 44/54]. — **b.** katonai támadás ellen védekezik; a se apăra împotriva unui atac militar; sich gegen militärischen Angriff verteidigen. *1653:* Ilyen nagy vigyázással kellett a sok félelmes nép között oltalmaznunk magunkat a kicsiny parányi erősségecskében [ETA I, 77 NSz]. *1657:* midőn az Fejérhegyen által feles német praesidiumot indíttottak volna, hogy Nagyszombat várását azzal muniálnák, azokra tanálván Horvát István, ellenkezéssel tartóztatta, de nem ruinálhatta ... egy templomhoz szorultanak, melynek kőkeritése vala, ott oltalmazták magokat [KemÖn. 39]. *1662:* Szatmár ... lőtetvén, a benn valók is, amint lehetne, keményen viselik s oltalmazzák vala magokat mind álgyúkkal, kézipuskákkal [SKr 208]. *1704:* azmely németi a kurucoknak voltanak, azok osztán halálig oltalmazták magokat [WIN I, 257]. — **c.** birtokában megoltalmazza magát; a-şi apăra dreptul de proprietate asupra unei posesiuni; sein/ihr Eigentum schützen. *1560:* az mely Jozagot eo Zolgalattiaual leolt ... ky ... wolt wolna Ennekeleotte Az meg holt wyzaknaj ferencze, kit Romaj Kiral Magwa zakattűl harinaj farkas wramnak adot wolna, Minden Jvssaűal atta ... Attiafianak, Petky Katalin Azzonnak, Jllien ok alat, hog otalmazza magat Benne [Ebesfva KK; Ks 101]. — **d.** (kártól/bajtól/betegségtől) óvja magát; a se feri (de pagube/necazuri/boli); (vor Schaden/Unglück/Krankheit) sich behüten. *1581:* Mikor penigh az Aratas el kezdetyk Byro vram eo kegme tanachyawal az elóbby mod zerent, kialtassa megh hogy ky ky mind vgy chyelekegyiek Mind dezmalasba mind egieb dologba hogy Bironak, varosnak gondot ne zerezze(n) es kartul magat oltalmazza [Kv; TanJk V/3. 241]. *1629:* teőn mi eleóttűnk Toroczkay Anna illyen uallast, szabad akarattja szerint, miuel hogj Kiralyfalui Janos uelle sok űdeotől fogva perben leuen, eletét akaruan el fogiatni, azert nekys magat oltalmazni keletet, és az teőruenjre sokat kelletet keölteni [Kv; RDL I. 145]. *1661:* pestises helyen nem jártam ... Kérlek az Istenért, te is ne járj, oltalmazzad magadat és vigyázz egészségedre [TML II, 217 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710:* Csak az egy Kornis Gáspár marada meg, kit Teleki Mihály le nem ejthete lábáról ... a Bánffy s Bélḑi Pál veszedelmivel kinyilatkozván Teleki Mihály practicája, tudja vala magát oltalmazni, ritkán jöve udvarhoz [CsH 152]. — **e.** peres ügyben vkivel szemben védekezik; a se apăra într-un proces civil; in einer Rechtssache sich verteidigen. *1656:* Tudom aztis hogy az mely fassiokot ellene(m) inquiraltatot volt Ozdy ur(am) ellenem ualo perebe(n) azokot a' relatoriakot Czepregy ur(am)ra fordította hogy azzal oltalmazna(m) magamat Czepregy ur(am) ellen, az melybeöl ittis még lattzik hogy teölle decipialtatta(m) [Kv; CartTr II. 904 Steph. Razmany sen. alias Ada(m) (41) vall.]. — **f.** óvakodik vmitől; a se feri/apăra de ceva; sich vor etw. hüten. *1571:* eo K. biro vram, Minden cehbelj mester vraimnak hagya megh hogy myglen eo K. megh Ieoue kyraltwl eo felsegetwl oltalmazzak magokat Myweknek ely adasaert valo panaztwl [Kv; TanJk V/3. 33a]. *1619:* Monda ... az pasa ... semmi vétket nem ismerek benne, de mégis írd meg ezt is az uradnak. Kérem, hogy ótalmazza magát ezféle panasztól [BTN[2] 235]. — **g.** megtartóztatja magát vmitől; a se abţine de la ceva; sich enthalten. *1668:* ezután magát huzonos italtol oltalmazza, mivel azzal Tolnai uram censurája szerint Kegyelmed ... maga életének hamarsággal való elközelittését sietteti [TML IV, 298 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1676:* Oh édes uram, hogy tunnám en magamat az bűsűlástűl oltalmazni, bizony sírtam annit az kilenc hónnaptul fogva, hogy megfereszthetnem kegyelmedet benne ... én akár hova lennék, bárcsak kigyelmedet szabadíthatnám" [SzO VI, 367. — "A levélíró férje a fogarasi várfogságban levő Béldi Pál]. — **h.** távol tartja magát vkitől; a se ţine la distanţă de cineva; sich von jn fernhalten. *1737:* Világos lévén Tokai Marianak sokszori nagy lopási ... az Törvényis életinek gratiáz, hogy pedig minden b(ecsü)ll(e)t(e)s ember ezutan Szurkos kezitől oltalmazni tudhassa magát, az homloka gonosz lopasiért meg bélyegeztetik [Kv; TJk XV/13. 46]. *1766:* az Inek ... minthogy több lopagatásai nem constálnak, most egyczer haláltol menekedik, vgy mindazonáltal, hogy mindenektől meg esmertessék, és tudja ki-ki magát tölle oltalmazni, homlokban bélyegeztessék meg [Torda; TJkT V. 339].

oltalmazás 1. (bántalmazás elleni) védelmezés; apărare (împotriva unui atac); Beschützung. *1677:* Az ot lakos Sóvágok a' Városbélieket az Aranyason lévő hidaknak csinálásában jég menéskor és a' vizen edgyűt valo oltalmazásban segillyék [AC 245]. *1740:* az Inctus mások kiáltasokra

testvér Báttya oltalmazására viszsza tért [Torda; TJkT I. 181]. *1767:* az embereket fegyveresen ... a marhak kesérésére s' oltolmozására ki küdették s' hajtották [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 59]. *1847:* igen sok falusiak is voltak a Varga Katalin oltalmazására felállva | más helységekbe sem lehetett elfogni, mert a helységek lakosai a Varga Katalin oltalmazására feltámadtak [VKp 251, 257].

2. katonai védelem; apărare cu forţe armate; militärischer Schutz. *1620:* az melj Szamos Gialogok ... Az orzagh oltalmazasara az Taborba(n) Mentenek, Azoknak ho penzek keölczieöneözesbeöl teölt kj [Kv; TanJk II/1. 299]. *1662:* még karunkat s kardunkat felbírjuk, keresztyénség és nemzetünk oltalmazásában kívánjuk elfogyatni életünket [SKr 475]. *1704:* Besztercét a kurucoknak feladták ... A német ... nem satisfaciálát oltalmazására [WIN I, 128]. *1710:* Hunyad vármegyére Thököly Imre is a maga hadaival együtt bejött vala a török császár parancsolatjából Erdély oltalmazására [CsH 186]. *1717:* A mi Felséges Urunk gyözedelmes Fegjvere nyári operatioi után téli nyugodalmára osztatván, teczet Felséges Eugenius Herczegnek ā mi édés Hazánk Securitássára, és a dühös szomszéd ellenségnek ujabb invasiojátol valo oltalmazására, az itt ben lévö Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni [KvLt I/220 gub.].

3. földesúri védelem; apărare/protecţie asigurată de un stăpin feudal; gutsherrschaftlicher Schutz. *1665:* jövenek mi elönkb(e) egj reszröl ugia(n) maga Nemzetes Redaj Ferencz Uram eo kegyime, mas reszrol Egy kozak czigany iffiu legeny, ki maga szabad io akarattiabol, ada es köte magat Jobbagiul Eorökösen, fiurol fiura megh hihatatlanul Nemzetes Redaj Ferencz Uram(na)k, eo Kegjmeis igere jo akarattiat es oltalmazasat [Köröspatak U; BLt 11].

4. vkinek birtokában/jogaiban való védelme; apărarea dreptului de proprietate asupra unei posesiuni; js Schutz seines/ihres Besitzes/seiner/ihrer Rechte. *1583:* Adom az en leuelemet peczietem alat Petki Kata Aszonnak Touaba ualo oltalmazasara [UszT]. *1795:* melly illyetén kijelentett Csere a megirt modon közöttünk meg esvén, mind két részröl magunkra és Maradékainkra fel vészszük a Törvényes oltalmazásnak terhét, hogy t.i. az illyetén modon el cserélt rész Joszágoknak birtokában egyik a másikat és maradékaikat minden Törvényes háborgatok ellen, tulajdon costségeiken megoltalmazzuk [Kv; JHb XIII/19]. *1796:* mivel ... ezen keresetben az Evictionak terhe Nagodat illeti, azért ... Ngadat az emlitett széken téjendö oltalmazásra szollittattya. Tessék Ngodnak meg jelenni és az oltalmat magára venni [T; JHb XXVIII/56].

5. vki életének/jogainak védelme; apărarea vieţii/drepturilor cuiva; Schütz des Lebens/der Rechte. *1631:* Affidalliük es assecürallüik megh neüezett Kemeni Janost Eö Hwségétt, kgelmessen arrol; Hogi megh maradwán kötelességigh azon Hwsegben; mind Eéletének Bóczwlletinek Otalmazásában kegielmessen mys protegalni akariük totis Viribus nostris; Es Senkinek ... Vádlására es ingerlésére meltattlanüll haragra ellene nem indulunk [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlevele Kemény Jánosnak]. *1677:* A' Székely Darabantságot, vagy egyéb köz rendet, ha a' Fö rend nyomorgatná, és törvéntelen háborgatná, nem lévén elégsége maga oltalmazására, vagy az ot valo perlekedésre, requirallyák a' Fö Tiszteket, kik tartozzanak adsistalni, meg-oltalmazni [AC 149]. *1833 k.:* életem s Törvenyes jussom oltalmazásábol nem Hit szegesböl kelletet ferjemet égy Sötét ejtzakanak idején el hagyni, tehát nem ölessel s veréssel Hanem ha Törvenyes jusson el válik ellenemre nem lészen, Különb(en) protestalok nékem koltséget s Farattsagot ne okozzon [Usz; Borb. II].

6. (peres ügyben) prókátori védelem; apărare (într-o procedură judiciară); Verteidigung (in einer Rechtsangelegenheit). *1671:* Vármegyéken és Székelységen a' törvényes Székek celebraltassanak, a' Fö Tiszteknek egymással való correspondentiajokbol rend-szerént, hogy mindenikre el-érkezhessenek a' Procatorok-is az Causansok perinek oltalmazására [CC 59–60]. *1781:* Kötelesek légyenek Fiu Testvéreink a' Per kifoljtatására elegendö Költséget szolgáltatni, ugy magokat eléadhato minden egyéb Törvényeink foljtatására és oltalmazásárais [Told. 27].

7. Isten védelme; ocrotirea Dumnezeului; Gottes Schutz. *1631:* enis az en szerelmes keduem szerint valo feleseghemet Borsuai Ersebetet elseöben az Istennek kegielmes gonduiselese es oltalmazasa ala aianlom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 20 Sükösd György végr.]. *1661:* Az én Istenemnek kegyelmes oltalmazasa legyen Kegyelmeden, édes szerelmes Uram [TML II, 211 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

8. (békesség/jog/szabadság) védelmezése/megörzése; apărare (a păcii/drepturilor/libertăţii); (Frieden/Rechte/Freiheit) Schützen. *1603:* hiüa mi eleonkbe vgian Szekely Vasarhely Teoreok Istuan az eo igassaganak oltalmazasara az alat megh irth bizonsagot teoruenniel [UszT 17/72]. *1662:* Vádolván az országot[a] is, hogy az ö idejében, maga oltalmára vele együtt fegyvert fogni nem akart volna ... tárházának is az ország szabadsága oltalmazása mellett lött nem kicsiny hijasulását nagyon fájlalván, a vétket magáról elhárítani igyekezvén, mindeneket elöforgat vala [SKr 476. — [a]II. Rákóczi György]. *1670:* tekintse ... régi nemesi szabadságunkat s annak oltalmazására való szoros kötelességét és méltóztassék kegyelmes urunknak ez végett tett alázatos instantiánkat recommendálni ... s ne ragaszkodjanak ahoz az articulushoz [TML V, 247 Újhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* a' Fiscalis Váraknak Possessori, és azokban lévö Fö és Vice Tisztek s' Praesidiumok, hittel légyenek kötelesek a' Fejedelmek hüségére, és az Ország szabadságának és végezésinek meg-tartására s' oltalmazására [AC 58]. *1678:* Ö nga méltóságának oltalmazására s haza békességének oltalmazására az unióba én megeskündtem, kit tudomásom szerént soha meg nem szegtem [TML VIII, 11 Nemes János Teleki Mihályhoz].

9. előírások betartása; respectarea dispoziţiilor/prescripţiilor; Einhaltung der Vorschriften. *1589/XVII. sz. eleje:* Az ualasztot Ceh Mesterek penigh az Tanacsbol ki kért két eskwt Polgarok eleot megh eskwdgienek az Ceh leuel Articulusinak megh tartasara, otalmazasara [Kv; KömCArt. 13]. *1635:* az Czeheknek mind az Communitastol, mind penig az régi Zent Kiralyoktol es bodog emlekezetü fejedelmekteol privilegiumok vagyon, mellyeknek megh tartasara es otalmazasara az Birak es Tanaczi esztendeonkent ereos hittel keoteleztetnek [Kv; Céhir. I. 15].

10. egyház/vallás védelmezése; apărarea bisericii/religiei; Beschützung der Kirche/Religion. *1657:* igaz hitit gyümölcsöztette[a] ... az Isten dicsöségéhez és anyaszentegyházához, annak gyarapításához és oltalmazásához való nagy indulatira is nézve [KemÖn. 101. — [a]Bethlen Gábor]. *1662:* meggyözettetvén az Isten tiszteletinek oltalmazására néző zélustól, tractát indíta [SKr 204].

11. egészség megóvása; ocrotirea sănătăţii; Behüten (seiner/ihrer Gesundheit). *1828:* a' Varos körül levö nyári Mezei Munka idején kivül ... az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendöt által a' Tarisnyábol él s nagyob-

bára Diszno hussal, és tsak egéssége oltalmazására elegyit ételibe szarvas Marha húst [Torockó; TLev. 13/3].

12. (birtok) gondozása/pusztulástól való megőrzése; îngrijire/întreţinere (a unei posesiuni); Behütung/Pflege (des Gutes). *1634:* Az Uduarbiro vagy Tisztarto ... az meddégh tisztiben lészen, semmi nemü határunkat elnehadgia idegeniteny, foglalny, kinek oltalmazásában Praefectusunktól erczen ... tetczését vegie oltalmazásaról | az Uduarbironak maga virtussa es diligentiaya az, hogy látvan értuén minden allapatokat, io alkalmatossagokat ... Prefectusunknak hirre tegyen és hagyássa szerint ... uiseluen magát, azt kövesse és czelekedgie mindenekben valamit jószágunknak iauára, óltalmazására ... legh iobbat feltalalhat [UF I, 337–8]. *1789:* A Pandároknak a Kájáni Szőllő oltalmazására 1/2 font Puska Porért 25 xr [Déva; Ks 95]. *1820:* ha ... Erdeje oltalmazásara ki mégyen, agyba fõbe verjék [BSz; SLt évr.].

oltalmazásképpen védekezésül; ca apărare/protecţie; als Beschützung. *1798:* oltalmazásképpen én magomis fogtam a Nyergest hogy Deluciot meg ne tsufolhassa közüllünk kezeinkből a Nyerges keményen kapdosot Nevezetesen Deluciohoz kit jol megis jegyzet volt körmével [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

oltalmazhat 1. védhet, védelmezhet; a putea apăra; beschützen können. *1710 k.:* Mivel a kurucok ekkor kegyetlen halálok nemével ... ölték a levélvivőket ... a deáktól sem mertek levelet küldeni, hanem ... olyan apró darab papirosokon, valami biblia vagy más könyvből citált mondásokat, hogy ha a kuruc kezén érné is, oltalmazhassa azzal életét, hogy azt a tanulás közben professzorától elejtett, vetett darab papirosat csak úgy vette fel [BÖn. 969–70].

2. anyagi javaiban megvédelmezhet vkit; a putea apăra dreptul cuiva asupra unei posesiuni; jn im Besitzen seines/ihres Eigentums beschützen können. *1593:* valaki Eö kgiet. az En attiam fiay közwll auagy successori közzwll auagy Eö k. Giermekit töruiny Zerent haborgatna, tehatth tulajdon költseghem(m)el es faratsaghommal megh otalmazom ha pedegh ne(m) otalmazhatna(m) tartozza(m) hasonlot Erette adno(m) [Perecsen Sz; WLt]. *1667:* Borynak ... ha csak házhelyet is vennének, donatiot extrahálván, úgy mint residentias embereket oltalmazhatnók, nem mint transfugákat [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. betegségtől megóvhat; a putea feri de o boală; vor Krankheit behüten können. *1586:* Hogy penig égiebkeppenis eo kgmek varosul magokat es az eo Iffiayt chemeteyt otalmazhassak feokeppen az Cehekben valo Iffiu Mestereket, kiket kenszeritenek mind az Syrásasokra s mind az Dohos testeknek viselesere ... Wegeszték városul hogy egj Eleoben Niolcz keozeonseges emberek valaztassanak, kik ... Assanak Syrt, es eok hordozzak a' holt testeket ... az Varos fizetesen legienek [Kv; TanJk I/1. 33–4]. *1588:* Az Medicus feleol kit Bornemiza Janos Commendal a' varosnak vegeztenek eo kgmek, hogy melto wolna lenny ez varosba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(n) kezdet grassalnj, az Borbeliok penigh vgmint giakorlatlanok Nem hogy az emberek eletet oltalmazhatnak es a' betegseget keoniebithetnek, seot gyakortab artalmas gondviselesek munkaiok az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; i.h. 87].

4. katonailag védelmezhet; a putea apăra cu forţe armate; militärisch schützen können. *1619:* ez az mostani német követ is azt mondja, hogy semmi közök nincs nekik Erdélyhez ... csak ők ótalmazhassák Magyarország részét, azmely az magyari korona alatt vagyon [BTN[2] 199–200]. *1662:* nagy szorgalmatossággal kívánják vala, ha immár harcot sem állott, s őket különben sem oltalmazhatja, hadd küldjenek el a vezérhez [SKr 542]. *1710:* a német császár ... vagy nem akarja, vagy nem is oltalmazhatja az országot | az ország hittel lévén köteles a törökhöz, valamig a török oltalmazhatja, addig a töröktől el ne pártoljanak [CsH 71, 190].

5. anyagi javakat megőrizhet/védhet, gondját viselheti; a putea ocroti bunurile; Güter behüten/pflegen können. *1552:* Barchay Gyerg' az feliwl meg mo(n)dath Thoth meg teoltesse, es zwgothys chynaltassan azan Thora, ky mostan teliesseggel pwzta volna az okaerth hog' az Kelemen pap, taual voltaerth, Semmi kepen Nem Byrhatna, sem oltalmazhatna [Mezőszengyel TA; BfR]. *1589 k.:* az kertet czak azert czinalta hogy oltalmazhassa gabonaiat s fwett az uton Jaroktul [Szu; UszT]. *1604:* az al peresnek zolgal wilagosban az(on) bizonjsag hogi az marhanak gondwiseleset telliessegel fel ne(m) fogatta, chiak Igierte arra magat hogy Eöremest otalmazna ha oltalmazhatna de ne(m) tudgia ha az öuetis otalmazhattia wagi ne(m) [UszT 18/126]. *1625:* az Balassy Ferenczy Vram Diznaival az falu tilalmassaba(n) Jarnak vala, az faluis tilalmasba(n) tartia vala, annak utanna az falu vgy szabaditta megh, hogy ne(m) oltalmazhattia vala az Balassy Vram Diznaitol [UszT 143a]. *1665/1753:* Mivel az Erdö itt a' Dálnoki Határon szük s bütsüs is, azt fel nem osztottuk, hogy közönséges erővel inkabb oltalmazhassuk [Dálnok Hsz; Told. 30]. *1710:* Az széna félól irhatyuk hogy az Nyomaszban mind oltalmashattuk, à mi kévesz volt meg tákáritottuk nagy Gondal [Dánfva Cs; BCs]. *1721:* meltoztassék ézén vásárlást ugj moderálni, hogj miis szegény Nemes emberek ... magunk kevesünk(ne)k birodalmában meg maradhassunk, Joszágocskankatis ... a' tiszta igasság szerint oltalmazhassuk s manutenealhassuk [Gyalu K; Ks T. 24]. *1726:* Feleségem és Fiaim, mig Feleségem őzvegjségben nevemet viseli meg ne különőzzenek, hanem edgyütt lakjanak és Joszágokat inkab oltalmazhassák és conservalhassák [JHb XXXV/21 br. Jósika Imre végr.].

6. szabadságot/kiváltságot megvédhet; a putea apăra libertatea/privilegiile; Freiheit/Privilegien beschützen können. *1575:* az fejedelem ely donalta volna Eottwes palnak hazat Egeb Eorekseget Marhaiat Andras deaknak es Siluassy Imrehnek ... Mwnkalodiek eo k. benne, Az mywel az varosnak Jowat Es Zabadsagat oltalmazhatiak, legienek eo k. Tyztek zerent zorgalmatoszok benne [Kv; TanJk V/3. 118b]. *1710:* ha a következendő királyok a nemesembert szabadságában háborgatni kezdenék, minden vétek és büntetés nélkül a király ellen fegyverrel is magok szabadságát oltalmazhassák [CsH 206].

7. vmilyen vallást védelmezhet; a putea apăra o anumită religie; eine Religion schützen können. *1710:* a két szász úrnak kevés gondja lőn a reformáta relígióra, mint azelőtt, csak ők a magok relígióját oltalmazhassák, a református urak is könnyen elmúlaták [CsH 418].

8. (peres) ügyet/véleményt intézhet/védhet; a putea apăra o cauză (civilă)/părere; eine Rechtssache/Meinung verteidigen können. *1618:* Ezt, Kegyelmes uram, noha valami egyéb ratióval is, úgy tetszik vala, ótalmazhattam volna, de nem merék annyira az felól véle disputatióra ereszkedni [BTN[2] 114]. *1710:* Ne gyalázza meg annyira az én Felséged házához mindenkor hív famíliámot, sőt nekem engedjen alazatt szabadulást, melyben az én ügyemet hazám törvényihez értő magyarok előtt oltalmazhassam" [CsH 88. — "Az 1671-ben halálra ítélt Zrínyi Péternek a császárhoz intézett

lev-ből]. *1729:* nallom semmi Levelek nincsenek, kikkel joszágom oltalmazhassam [Kiskapus K; Ks 99 Gyeróffi Kata lev.].

9. *~ja magát* **a.** (bántalmazás ellen) védekezhetik; a se putea apăra; sich schützen können. *1591:* Karpitos Peter vallia ... Huniadon hogi az sokadalomba arúlnek ... harom olah mezitelen zabliaual az kezemhez czapa hogi el vagia, az czapast fel veom egi kis faual, de nem oltalmazhatam magamat, hane(m) vgian seb esek az kezemen | Nogi Janos ... vallia ... Istuan ereossen kezde hozzam verni egi zekerczeuel, ammint otalmazhatam magamat valtig otalmazam magamat [Kv, TJk V/1. 136, 162]. *1765:* Akármelyik A. ... nem tartozott el várni hogy aztis meg vágja[a], hanem magát artatlanul oltalmazhatta ütéssel söt ölesselis [Torda; TJkT V. 254. — [a]A vagdalkozó Murvai János]. — **b.** katonai támadás ellen védekezhetik; a se putea apăra împotriva unui atac militar; sich gegen den Feind verteidigen können. *1575:* az varmegye penzebül, mellyet mi szamunkra fel szettel fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara es hazadat epichy meg olly modon hogy hertelen valo kapdosoktu(l) magadat oltalmazhasd es mys segithsegedre erkezhessunk [BáthoryLev. I, 313–4 és hm. — A szatmári németek fenyegető készülődésével kapcsolatos fej-i intés]. *1662:* azon kezdének tanácskozni, ellene magokat mint oltalmazhatnák [SKr 498]. *1710:* az erdélyi embert ... mind avval biztatta Rákóczi, mikor innen kimentenek, hogy ... fegyverrel behozza Erdélyben, de ... fegyverrel sem tudja behozni, mert magát sem oltalmazhatja már Magyarországban [CsH 403]. — **c.** birtokában megoltalmazhatja magát; a (-și) putea apăra dreptul de proprietate asupra unei posesiuni; seine/ihre Güter schützen können. *1585:* Daroczy Balint vallia, Minden Marhaia Daroczy Ianosnak Akik voltak Az egy fęl keohaz kiweól Daroczy Peter keze heóz Iútanak Es Daroczy Peter holta vta(n) A' felesegenel Saranal maradanak amegh a' haladek lewellel otalmazhata Az Azony magat [Kv; TJk IV/1. 394]. — **d.** (kártól/betegségtől) óvhatja magát; a se putea feri (de pagube/boli); (vor Schaden/Krankheit) sich hüten können. *1651:* az en határomra hatta(m) volt hogy Gátat czinallja(na)k hogy inkab regi folyamjab(an) menven el az Víz, nagyób kártol magamot oltalmazhatnam annal, az melly rajta(m) esett [Uzon Hsz; BLt]. *1792:* Üveges Szekérb(en) útaz a' mi Gróffunk, hogy magát a Rheumatismus ellen inkább óltalmazhassa [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap Wessenyei Dániel kercsesorai tt-hoz]. — **e.** peres ügyben védekezhetik; a se putea apăra într-un proces civil; in einer Rechtsangelegenheit sich verteidigen können. *1598:* Sebesj Menihart teoruenkezik velem, valami hatalom dolgabol, vagion moggiok benne[a] miuel oltalmazhattiak magokat az Gazda Azzony leuelej keozt vagion leuele it az szekrenben [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr. — [a]A tutoroknak]. *1673/1681:* Mi ketten Egy őrőkséget birunk ... az Urbariumbanis Ngd bennűnket fel iratta, hogy esztendőnként Ngd(na)k fizessük az mivel tartozunk ... Hogy jövendőben ... egyeb szolgalattal Varbeli Tisztek bennűnket ne terhelnének ... méltoztassék Ngd arrul valo exemptionalis petsetes levelet adni, maga keze irasa alat hogy jövendőben aval oltalmazhassuk magunkat [Vh; VhU 460]. *1716:* Ha jobbágjot repetal(na)k fel ne adgja mingjárt, hane(m) vesse jó kezesség alá és inquiraltassa(n) iranta ha a dologb(an) kétség van; melly Inquisitioval a Táblán magamot oltalmazhassam [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.].

oltalmazkodhatik ărizkedhetik; a se putea feri de ceva; sich hüten können. *1732:* Csak el hiszem hogj Radics Borbára Aszszonj(na)k a Toronjban léte alkalmatossággal (!) lehette(ne)k tetvei, mivel még magunk[a] is nehezen oltalmazkodhatunk tölle [Kv; MvRKLev. — [a]A tömlöctartó feleségének vall.].

oltalmazkodik 1. (harcban) védekezik; a se apăra (în luptă); (in einem Kampf) sich verteidigen. *1657:* az ellenség ... Istentől megrémíttetvén, azt hitetvén el vélek, hogy mi ... reggelre kelve megharcolnánk vélek; ha pedig szokások szerént muniálnák magokat sánccal és úgy akarnának oltalmazkodni, sőt ha csak halaszthatnók is harcot adni, megszorítván éhhel halnának meg ... azon éjjel visszaszállott [KemÖn. 74]. *1676:* ellenségétül embernek könnyebb oltalmazkodni, mint vele mindennap együtt lakó, járó, egy országban levő irigy gonoszakaróitúl [TML VII, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. ărizkedik; a se feri; sich hüten vor etw. *1657:* (Huszár Mátyással) valának moldvai hadbéliek is, kikkel szokása szerént igen alkalmatlanul bánván ... hallám oláhul való beszédeket és zúgolódásokat, hogy meglövöldöznék és mennének Lengyelországra; melytől hogy oltalmazkodnék, praemoneálám is Huszárt [KemÖn. 214]. *XVIII. sz. köz.:* hogy ki ne menyen Világ eleiben leg kisseb egymást megh sérthető, vagy meg is sértett, söt kedvetlenitő szokás, attol igen oltalmazkodtak [Nsz; Told. 2].

3. óvakodik; a se păzi/feri; sich hüten. *1654:* Kerlek az I(sten)ért Edes Fiam szerenczetlenseghteöl oltalmazkodgyatok [Gyf; BesztLt Kemény Jánosné Kallai Susanna fiához, Kemény Simonhoz]. *1738:* itten körül Istennek hála az egy Cegén kivül aholis szünni mongyák semi olyas contágio nincsen, egyéb féle nyavalyákbanis ugy mind hagymázban és vérben a mind edig, most már jo darab üdötöl fogva nem halnak, mi külömben elége oltalmaszkodunk [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

oltalmazó I. *mn* **1.** (vkit bántalmazástól) védő/védelmező; care apără pe cineva (în caz de nevoie); beschützend. *1680:* Ki volt inditto oka annak az veszekedesnek. Killyeni Mihaly oltalmazo fel volte ott vagy tamado fel [Killyén Hsz; BLt 3]. *1751:* a Mestert az Szöllö hegjb(en) Vándor Juon rutul megh verte vérit ki ontotta és ha mások oltalmazo segéttsége által kezéböl ki nem szaladhatott volna talam megis ölte volna [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].

2. katonai védelmet nyújtó, care asigură apărarea cu forțe armate; militärischen Schutz bietend. *1662:* A fejedelem is az itt fenn való várakat jó helyben akarván hagyni, mindenűvé kapitányokat, tisztviselőket, oltalmazó népet rendelt vala [SKr 216]. *1670:* Igazán követi ... Nagyságod ... nemzetét, hazáját szívesen oltalmazó édes atyjának és szerelmes urának ... soha feledékenységben nem mehető példájokat [TML V, 314 Teleki Mihály gr. Eszterházy Máriához].

3. vmit védelmező; care apără ceva; etw. bewahrend. *1672:* Assecurálom is Nagyságodat keresztény hitemmel, hogy én míg élek, igaz, hű, méltóságát oltalmazó szolgája leszek, várván Nagyságod fejedelmi kegyelmességét én is fejemre és szerelmesimre [TML VI, Teleki Mihály a fej-hez].

◇ **Szn.** *1590:* Otalmazo Simone [Kv; Szám. 4/XXI. 43 Kis István sp lajstr.]. *1600:* oltalmazo Simon [Kv; TJk VI/1. 431].

II. *fn* 1. védelmező, gyámolító; apărător, ocrotitor; Beschützer. *1634:* latam hogy vgian megh pöké az betegh ember Zanto Marthont, mondvan pi vgy mond rut ember nem otalmazo(m) voltal te enneke(m) [Mv; MvLt 291. 6a]. *1646:* hogy ha penig ketek keozul valamellik hatreb marad ... hiheteo hogy bizony bantodasa busulasa elegh leszen, akkoris mi lehetunk es akarunkis mind segellöje, mind oltalmazoia lenni ketek(ne)k Isten után [Bádok K; JHb III/72]. *1662:* A szilágyságbéli ... szegénség megértvén, hogy Várad török kézben volna ... beholdolni készek volnának ... magok beizentek vala. Mellynek Ali pasa nagyon örülvén ... erős hitlevelet íratott ... minden meghajlottaknak oltalmazójok lenne, csak szállanának haza városokba, faluikba [SKr 635].

2. gyám; tutore; Vormund. *1640:* Hagiom minden haborgatok ellen Tutorul oltalmaszoiul hatra marat A(ru)aimnak Nemzetes Erczej To(l)dalagi Mihal Uramat [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr.].

3. vminek betartója/védelmezője; păstrător, apărător; Verteidiger. *1653:* A mi azert az kapitansag allapottyat illeti ... igyekezünk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni a' kit erdemesnek s eleghsegesnek, es az kgtek törvenyenek es szokasinak megh tartojanak s oltalmazojanak esmerhetünk lenni [UszLt IX. 75/12 fej.]. *1662:* Medgyes városában gyűlést hirdetett vala, melly gyűlés ... zúrzavarral fogna teljes lenni ... az haza közönséges megmaradásának szeretői és oltalmazói jól látnák [SKr 404]. *1727/XVIII. sz.:* Mi Közep Szolnok Varmegyeben Zilah Varossában Székely Vtszában lako Nemesi és varosi Személyek ... boldog emlekezetü Elejinknek be vött Kalandosi Szép rend tartások szerint valo Kalandosi Atyák voltunk, és mostanis ezen szép rendtartásnak mindenekben meg tartói es oltalmazoi öreg személyek vagyunk [Zilah; Borb. II]. *1770 k.:* soha az Familia Constitutiojinak meg rontoja nem Voltam s nem is Lészek, Sött mindenkor oltalmazoja [Torockó; TLev. 9/15].

oltalmaztat 1. védelmeztet vkit; a dispune/ordona apărarea cuiva; jn beschützen lassen. *1657:* hosszú lajtorjákat, arra deszkákat és sövényeket hordatván és általbocsátván az jegelésen, előttem egy szolgámat bocsátám, Somi Mátyást, második mindjárt magam lévén, általmenék, melyet az hadak eszekben vévén ... nekirohanának ... kapitányokkal fegyverrel oltalmaztattam, tartóztattam őket [KemÖn. 196].

2. (területet) védelmeztet; a dispune apărarea/ocrotirea (unui teritoriu); (Gebiet) behüten lassen. *1640:* Az mint ennek elotte irt Urbarium continnentiaia declarallia constal hogy ezt a falut Istvan Kirali be iovetelekor Maylad Gabor Ideieb(en) ultettek es telepitettek volt megh elsöb(en) ez vegre hogy az Barczasagiak az hauasokon sok karakat teven, töllök azakat oltalmaztatnak es Eoriztettnek vellek [Holbák F; UC 14/48. 45].

3. óvat/gondoztat vmit; a pune pe cineva să se îngrijească de ceva; hüten/pflegen lassen. *1592:* Zabo Ferencz ... vallia, En az Aztalos Mihalne Jnassa voltam, Azzoniom oltalmaztatta velem az kéo falt dezkakat zegeztetet velem az falra hogi az viz ne archion az falnak [Kv; TJk V/1. 277]. *1675:* az Vár fokat agyaggal meg veretuen, csatornakkal tartassa s' oltalmaztassa az faltis pedigh ha hol szükségesnek lattya foldoztassa s' uakoltassu [Fog.; UF II, 675 Bornemisza Anna ut.].

4. intet/óvat vkit vmitől; a face ca cineva să fie avertizat de ceva; vor etw. warnen lassen. *1657:* az lovas haddal semmit nem árthatánk vala nékik, hanem ha gyalog szállva igen nagy veszedelemmel ostromlottuk volna meg, melyet károsnak esmérvén az fejedelem, csak oltalmaztatá kimeneteltől őket addig, míglen az gyalogság és lövőszerszám elérkezék [KemÖn. 39].

5. *~ja magát* (jb-ként) vki védelme alá helyezi magát; a se pune (ca iobag) sub protecţia cuiva; (als Leibeigener) sich durch jn beschützen lassen. *1614:* Farkas Miklos[a] oltalmaztatta magat Giczi Istvannal az el mult tauaszal [Mezőbánd MT; BethU 14. — [a]Jobbágy].

oltalmaztathatik 1. birtokában megvédelmeztethetik; a putea fi apărat dreptul de proprietate asupra unei posesiuni; in seinen/ihren Güter beschützt werden können. *1631:* hogy kiczin nekik Testamentum szeren uallot Joszagoczkamban, es iouaimban inkab oltalmaztathassanak [Szentmargita SzD; Told. 26].

2. katonailag védelmeztethetik; a putea fi apărat cu forţe armate; militärisch verteidigt werden können. *1662:* a Veres- és Csonka-bástyák nehezen oltalmaztathatni állíttathatnának, mellynek héjjazatja még az ellenség érkezése előtt leveretett vala | Kolosvár ... kikelettül fogva megszorítva lévén ... akárhol rontatnék is meg a kőfal, de a belső sáncból a törés mindenütt mindjárt feles muskatérossal s sűrű lövésekkel oltalmaztathatnék [SKr 597, 674–5]. *1664:* látván a szegény magyar nemzet, hogy ... körös-környül oda az derék végházak mellőle, a melyekből oltalmaztathassék ... én azt hiszem, mindjárt magától is kész lenne oly istenes mediatorhoz folyamodni, a mely által dolgát az hatalmas nemzettel componálhatná, hogy egymagának pihenést találhatna [TML III, 190 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

3. (tűztől) megóvathatik; a putea fi ferit (de un incendiu); (vor Feuer) behütet werden können. *1662:* ha az városra tanálnának ütni és azt meggyújtani, a rettenetes zivatarban a vár is a tűztől soha meg nem oltalmaztathatnék [SKr 548].

oltalmaztatik 1. birtokában védelmeztetik; a fi apărat dreptul de proprietate asupra unei posesiuni; in seinen/ihren Güter beschützt werden. *1663:* Nemzetes Szamosfalvi Mikola Sigmond Ur(am) is ... Lengiel országba(n) ... az Tatarok sanyaru rabsagaba(n) eset volt ... ahonnet Isten az eő ingje(n) valo jo voltabol Sancz nelkűl szabadulva(n) ... kezbe adása ă vagy sancza megh fizetetese felöl akarvan eo kglme Mikola ur(am), mind minket az országgal olya(n) busulástol es magatis megh fizethetlen sancz adastol oltalmazni, eo kglme ez hazabol ki menve(n), Assecuralliuk ... sem szemeljében sem joszagában, sem egieb semmi nemü jovaiba(n) megh nem haborittatik, károsittatik, seot inkab oltalmaztatik [JHbK XIX/21 fej.].

2. katonailag védelmeztetik; a fi apărat cu forţe armate; militärisch verteidigt werden. *1662:* derekas invásiótól a várost oltalmaznák s a kapuk is váltig oltalmaztatnának | ellenség tanálkozván rájok ütni, a kőfalakrul lövéssel oltalmaztatnának [SKr 570, 682].

3. betegségtől megóvatik; a fi ferit/ocrotit de boli; vor Krankheit behütet werden. *1586:* Vrunk eo Nga ... Int hogy Ne elegiedgywnk eozwe az deogeós helyreól leoweo emberekkel, Ne bochatanank be ollyan Infectusokat, hogy Isten vta(n) a' vaross otalmaztatnek [Kv; TanJk I/1. 33].

4. romlástól/pusztulástól megvédetik; a fi ferit/ocrotit de distrugere/degradare; vor Verderben beschützt werden. *1739:* Minthogj Nemes Városunk Conservatiojára tartozik az is, hogj a' tüznek támadhatásától óltalmaztassék Nms

Várasunk, tettzett, mostis a' kéményeknek perlustratioja 's oculálása [Dés; Jk 526a]. *1806:* a Kükülló Vize ... ő Nagysága Majorja fele tévén a szaggatást Gát kötéssel es Jaszoly kertekkel oltalmoztatván a' romlástol a' Kükülló partya felöl [Erdősztgyörgy MT; WH].

oltalom 1. védelem, megvédés/védelmezés; ocrotire, apărare; Beschützung. *1507:* Az En Aruaymnak hagyom go⟨ng⟩yselesekre es otalmakra gergel deakot zent Egedyt [Kv Körny.; NyIrK VI, 187 Cseh István végr.]. *1566:* Jwe En hozzam ez fywzkwthy Bal. Az En vram es Battyam Jobagia Gywlaj Mihal vram Jobagia, Myerth hogy Mihalj vramis Ream hatta othalmath Jelente Ezt Mynekywnk [Szentmihálytelke K; BesztLt 12 Sebastianus Erdely a beszt-i bíróhoz]. *1582:* A Trombitasnak ertyk eo kegmek bwchyezassat, vegeztek eó kegmek hogy Byro vram ... minde(n) keppe(n) azon legie(n) hogj meg marazzak eó kegmek, mind io zowal mind adomannyal es otalommal, Mert az varas semmykeppe(n) ne(m) Akarya hogy el Mennyen Inneth [Kv; TanJk V/3. 252a]. *1592:* minden hazaia Zeretheó io gonduisseleó es a' keossegh igazgatasara otalmara be walaztatoth Attiakhozis illik Tizteletes Atthyaym: Annak az Varosnak priuilegiumit es minden Zabadsagit, melyben megh telepedtenek, melynek igazgatasara eok(is) megh eskwttenek tudny, olwasni, ertteny, Es velle mindenkor iol eelnj [Kv; DiósyInd. 9]. *1635:* Kegyelmes Vrunk Fejedelmwnk véwén az Nagod kegls missilisset, warasunkban lako Czismasiak dolgabol ... Nagod(na)k azert irhattyuk alazatoson ez keppen megh az dolgot ... Bathori Gabor fejedelem adott volt requisitiojokra egy mandatumot otalmokra, de mind az altal ugy atta, hogy cziak addeg ne bancziak eoket szemelyekben es marhajokban az vargak, megh len az akkori Birak es Tanaczi el nem rendeli dolgokat [Kv; Céhir. I. 15]. *1653:* Vigyétek viszsza élésteket, már mi is haza közelgetünk; avagy vigyék a Dunáig, de jancsárt küldök oda oltalmokra holnap [ETA I, 132 NSz]. *1661:* mi is mindazokat el fogjuk magunk és híveink oltalmában követni, valamiket Isten s az természetnek törvénye is megenged [KemIr. 349].

Szk: *oltalmába vesz. 1663:* könyörgök csak azon Nagyságodnak ... vegyen kegyelmes oltalmába és az én kegyelmes uram ő nagysága gratiáját is fejemen nevelni méltóztassék [TML I, 478 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1678:* Kérem, szegény anyámat, feleségemet, gyermekeimet vegye oltalmába [TML VIII, 109 ua. Kornis Gáspárhoz] ✱ *oltalmat vár. 1607/1608:* mostan illien Arvasagomban akar kgd busitani, holot en kgdteöl oltalmat varnek inkab hogi sem mint haborgatast, seót ha mas haborgatnais kgdnek kellene oltalomna⟨k⟩ lenni [Kv; JHbK XII. 6]. *1659:* Kemény Ferencz uram ő nagysága fogta ellenem pártját az úr előtt. Én pedig ő nagyságátúl oltalmat, bocsületet várnék [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz] ✱ *~mal van. 1596:* Biro vram kwldj Caspar deakot Bochkai vramhoz feierwarra ... hogi eo Naga lenne otalommal [Kv; Szám. 6/XXIX. 45 Bachi Tamás sp kezével]. *1623/1624:* Petki Ferencz Vramat, Paczolai Christoph, Elekessi Istvan es Szekel Janos Uramekat hagiom Tutoroknak keruen azon eo kgmeket hogy az en szegin arua Atyamfianak[a] legienek otalommal es segittseggel, kiert az Istenis eó kgket algia megh [Medvés AF/Gyf; KCs IV/103. — [a]A feleségének]. *1663/1695:* Thuri Ferencz Uram is tartozek az eő kgle feleseginek mind halalig, avógy Emaritatioiaigh hasonlo oltalommal es gondviselessel lenni | Mihalcz Mihaly Uram Thuri Ferencz Uram(na)k nem mostoha, hanem edes Atyahoz illendő joakarattal Szolgalatal, melette valo faratcsagal es oltalomal volt [Hsz; Borb. I] ✱ *~nak okáért. 1657:* Ha kik oltalom(na)k es meg maradasnak okáért jouokkal edgywt be jeönek, my uelwnk edgywt eg araniu hwséggél oltalmazzak ez varost [Kv; PolgK 127] ✱ *az ~ terhét vállalja. 1847:* a Kriznik Todor házánál létemben a közönség részéről sokan oltalmaztak és figyelmeztek reám, nehogy alattomban elfogjanak, de én őket erre fel nem szólítottam, hanem az oltalom terhét ők magok önkényesen vállalták magokra [VKp 172] ✱ *minden ~mal van. 1555/1560:* kerem Mykola Ferenczet az En Jambor wyr szerint walo Attyamfyatis hog ... legien mynden Otalommaly es gond viselessely az eo .k. szegen Apro Arwaymmal egyete(m)be [Zsuk K; SLt A. 33]. *1571:* az ty.k.tek keozeot lakozo es Ide ky Jaro Embereknek az k.tek baratsagayert mynden otalomal es segetsegel akaronk lenny [Kővár Szt; BesztLt 3528 Clemens Jspan et Fraci(scus) Zalokj p(rae)fecti arcis Keowar a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz]. *1612:* Hadgiuk ... es paroncziolliukis Kegielmeteknek ... bocziasza kezeben es birhasza szabadon, mint annak eleotte az felliel megh irt Beldj Kelemen Imreh Peter neuü iobbagiat, kegeltekis minden otalommal legien neki ez dologban [BLt 3 fej.]. *1627:* Hagiuk annakokaiert es paranchiolliuk ... ez my leuelünk es paranchiolatunk latua(n), minde(n) rendbelj Tiztuiseleőink, es egieb rendbelj embereink is, kiknek segitsegeket kiuania, minden segitseggel es Otalommal legienek nékie[a] [Törzs. — [a]Az ojtozi harmincadosnak] ✱ *törvény szerint való oltalmat kér. 1575:* Eo K. Byro vra(m) mykor zembe leszen az feyedelemel Mind ezeket myt az varosson chelekeszik zamlalya Eleyben, Es keryen Teorwent es Teorweny zerent valo oltalmot eo Nagtwl [Kv; TanJk V/3. 111b] ✱ *vki oltalma alá folyamodik. 1619:* az mi ótalmunk alá azkik folyamodnak, azoknak ótalommal akarván lenni ... azt is erősen meg akarván tartani, ez mü böcsületes vitéz kapucsi pasánkat most bocsátottuk hozzád ennek okáért [BTN[2] 352] ✱ *vki oltalmára feláll. 1847:* a falusiak Varga Katalin oltalmára felállottak, nevezetesen ... Ursz Todor azt kiáltotta, hogy Varga Katihoz nem merjen senki nyúlni, mert aki hozzája nyúl, annak vége lesz [VKp 246–7] ✱ *vki oltalmára feltámad. 1770:* igyekezém a Czigánynak az Udvarba valo bé vitelin, de hirtelen más két Czigányok az burjánbol ki szökdösvén, oltalmára fel támadánok [Mezőpagocsa TA; SzentkGy].

2. katonai védelem; apărare militară/cu forte armate; militärischer Schutz. *1562:* 1552 esztendőben Ferdinandus király Baptistat nagy erővel bocsátá bé Erdélybe, de Erdélynek az inkább lőn romlására hogynem mint oltalmára [ETA I, 15 BS]. *1585:* Adta erteniek eo kegmeknek varosul Biro vram eo kgme, hogy Rodolphus chiazarral eo felsegewel, es Birodalma alat valo vrakal, Az mi kgmes vrunk feiedelmwnk Bathori Sigmond, mind az poghan ellen valo eggyet ertesben otalomban, es egieb hazankbely megh maradasunkat Nezeo dolgokban, bizonios transactiot, confederatiot teoth volna [Kv; TanJk I/1. 255]. *1618:* azhol Perzsiának metropolisa vagyon, hol minden perzsa fejedelmeknek temetőhelyek vagyon, szinte addig ment el az vezér, és annak ótalmára ... religiója tartása szerént elő kellett jőni az perzsiai királynak ... az perzsa minden hadát-erejét ugyan megmutatta ... az vezér lett victor az perzsa ellen [BTN[2] 150]. *1653:* Nagy áldása volt Istennek az a gondolat, hogy akkor a kastély[a] építtése lött, mert nagy darab földnek lőn megmaradására és oltalmára [ETA I, 93 NSz. — [a]A mv-i várkastély]. *1657:* Az ... Oszmán török császár az lengyelek

ellen akarván hadat indítani ... ezt Bethlen Gábor idején megértvén ... mind az lengyeleknek értésekre adta, mind pedig római császárnak ... az lengyeleket minden oltalomra való hasznos informatiókkal tartván, császárral pedig colludálván [KemÖn. 80].

Szk: *haza/ország oltalmára. 1602:* Az feöldek mjert ehez jarok voltak el szantotta en pedig arrúl zolgaltam az orzagh otalmara [UszT 16/71]. *1661:* mostani kglmes Fejedelműnk be jövetelekor az Magyar Országi hajduk miat, kik hatalmasul hazara menven mindenekben prédát hányv(an) Paripait el vittek volna, s nem volna melyen az Nemes orszagh oltalmara szolgálhatna [Dés; RLt O. 5]. *1677:* hogy afféle ... veszedelem ne szálljon Hazánkra, végeztük, hogy a' Gubernátor és Cancellarius subscriptioja alatt emanált parantsolatokra, az Haza óltalmára tartozzék közzülünk kiki fel-ülni [AC 36]. *1792 k.:* a Székelyek még a' régi M. Királlyok-(na)k idejébenis mind(en) Közönséges terü viselésektől üress és mentseges szabadsaggal birtanak és Hazának oltalmára tett Törvényes Hadi szolgálaton és némely barom béli adományokon kivül ... semmit egyebet nem adoztak [UszLt X. 80 Plánum a székely nemzet állapotáról]. *1809:* Már igy e mostani Particularis Haza oltalmára léendő Insurectio mi reánk ... mig ã Nemes Ország Rendei ... az adozás terhe aloll valo eximaltatásunkat a' Törvények szerént ki nem eszközlik, által nem láthatjuk miképpen terjedhessen [Asz; Borb. II] ✱ *maga oltalmában/oltalmára. 1571:* Myert penig az harom zek az ket olah orzag zelein vagion es gyakron teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozzeottek magok oltalmara epitett ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakal zakalosokal porral goliobizsal valamennyre meg ereositettek volt ... keonyergunk hogy azok adatattnanak vizza [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. *1657:* kénszeríttessék az király hadat küldeni reájok, sőt maga is ellenek kiszállani ... az respublicának is hadaival és maga idegen fizetett hadaival közelítvén a kozáksághoz, azok is mind a magok oltalmára táborban szálljanak ... hogy pogányság ellen hadakozzanak [KemÖn. 291]. *1662:* És hogy megbizonyosodék elsőben is a jeneiek által ollyan főispáhiának fiával együtt, ártatlanul való levágatása, és hogy a jeneieken esett veszedelem is Gyulához ollyan közel, többire magok határában, magok oltalmában és úgyis elég sok károkkal, számos jó vitéznek elhullásokkal esett volna [SKr 318] ✱ *vár/város oltalmára. 1575:* Meg tekintwen eo K. városswl az Mostany zwkseget vegeztek azt, hog' az Tyzedekbeol keszitessek Az varosnak oltalmara zaz gialog De Jo gondwiselessel [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1662:* Szerencsnél az ármáda megnyugodtatott ... az várnak oltalmára s a király hűségében való megtartására vagy száz muskatérosokat s ötven lovas horvátokat hagyván | bemenvén a várba az hidat be kezdék szedetni minden hídlásfáival, gerendáival, igáival és még cövekeit is kivagdaltatni, kapuját berakatni, tölteni és csak a vár oltalmára magokat készíteni kényszeríttettek vala [SKr 227, 581].

3. hűbérúri pártfogás; clientela; protecţie asigurată de un senior feudal; Protektion des Lehensherrn. *1655:* sok boérokat feleségestől és gyermekestől levágnak nagy rettenetes furorral, és mindeneket felprédálják ... Némely boérok és a Secretarius Brussóba mindazáltal kiszaladnak és urunkhoz jönek, és urunk oltalmába és kegyelmibe veszi őket[a] [ETA I, 158 NSz. — [a]1655-beli havasalföldi eseményre von.]. *1662:* Ekképpen mind Stefán, Constandin és Minnye vajdák újobban ismét mind a fejedelem clientélája, oltalma, gondviselése alá mind a hárman visszaszorultak vala [SKr 526].

4. földesúri védelem; apărare asigurată de un moşier/stăpîn feudal; gutsherrschaftlicher Schutz. *1626/1681:* Hadgyuk azert es seriõ parancsolyuk is hüsegteknek ... szabadosink ... taxajokat ... bé szolgaltatva(n) ... őket sem hazokb(an), sem egyebüt magok szemelyekben, marhajokban ... ne haborgassák ... minden nemű Causajokb(an) őket ... hüsegtek az mi oltalmunk alat sublevalya es oltalmazza is [Vh; VhU 227 fej.].

Szk: *~ért/~nak okáért (jobbágyul) adja/köti magát vkinek. 1614:* Sebestyen Balas otalomnak okaert Mattysnak keotte magat ereötle(n) ember [Szentkirály Cs; BethU 440] | Feye keöteött Gergely Antal had eleott valo otalomert atta magat akori tiztnek Byro Janosnak. Lofeo ember, de szegeny [Tekerőpatak Cs; i.h. 485] | Farkas Miklos oltalomert atta magat Giczi Istvannak [Mezőbánd MT; i.h. 32]. *1615:* Maros Szekben Vaiaban lako Haydu Ferencz ielentuen mi előttwnk w aszt, hogj neki feőldes Vra nem volna, ada mi előttwnk szabad akarattya szerent magat oltalomnak es segitsegnek okaert Jobbagiul elteigh Vari Miklosnak ... Vari Miklos ... mind oltalommal es szeretettel azon leszen hogy megh olt⟨almazz⟩a [Törzs] ✱ *~mal ígéri magát. 1673:* Keserű Gergely Ur(am) is minden oltalommal igire magat neki[a] [Uzon Hsz; BLt. — [a]Jobbágyának] ✱ *vki oltalma alá adja magát. 1614:* Feye keoteott ... Varga Andras Lofeo helybe szallott. az zolgalatott ne(m) byrhatta Kelemen Mihaly oltalma alá atta magat neky szolgal [Rákos Cs; BethU 473] | Nagj Marton szegenj volt oltalma ala atta magat ... neki migh megh ĕpul [Mezőbánd MT; i.h. 32] ✱ *vki oltalma alá hajtja fejét. 1587:* akarünk Nagodhoz foljamodny hog mjnket ha Nagod az mi regi zokot priuilegiumunkban es inmunitassunkban meg tart ... jgirjuk arra magunkat hog Nagod oltalma ala hajtiuk fejunket, az portusnak erosseget meg tartuan Nagod velünk egitemben [GyK A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az ormezői portusról].

5. gyámi felügyelet/gondoskodás; supraveghere/ocrotire tutelară; Vormundschaftsaufsicht. *1603:* Akkor penig, Dobaj gergely otalma alat wala az Kis leanka õ kölcziegen Tartota, mert az firtos Istuanne bele wallotta wala dobaj gergelt az öröksegebe es õ zamara walo õ wisselte az kis leany giermeknekis gongiat [UszT 17/21 Timar Andras Benczier Gergelj hazaban lako gagj vall.]. *1606:* az peres föld oltalmom alat volt [i.h. 20/284 Michael Peterfy de Körispatak pp vall.]. *1616:* ha az ideo valaha azt hozna hogi Forro Frusinanak oda kellene iutnj tehat embersegesen bele bocsatana[a], tiszteseges rũhazattal, eleseggel elteigh el tartana, es minde(n) Dajkalkodassal otalommal lenne nekj [Uzon Hsz; BLt. — [a]A házba].

6. vkinek birtokában/tulajdonában való megvédése/oltalmazása; apărarea dreptului de proprietate al cuiva asupra unei posesiuni; js Beschützung in seinem/ihrem Eigentum. *1577:* ezt ez leuelet ... Az mykor Almady Gasparnok es Almady Andrasnak zwksig lenne magok otalmara ... tartozzek ... kezbe adnj [Szükerék SzD; JHb VII. 16]. *1598:* az en iozago(m)ba haza(m)ba be fogatta(m) vala, maga(m) otalmaert ... engemet elessen es niugosso(n), tiztessegben tarczio(n) mint battiat ... de eö ... engemet tiztessegbe nem tarta [UszT 13/117]. *1617:* Meli dolognak nagiob bizonsagara es erössegere, ieouendöbeli magok otalmara keuanak az mi peczetünk alat valo leuelünköt [Abrudbánya; Törzs]. *1628:* Mely mi Eleottwnk veghez ment dolognak Nagiob bizonisagara, es Ereossigire, mi felliwl megh neuezet Diuisorok, adtuk ez quietentiat az Istenben el niugot Radnoti István deakne Aszszoniomnak ... Jeöuendeoben maga

oltalmaert, hogy senki eo kegimet, eletebe(n), se holta vtan successorit megh ne haborgathassa szokot peczietwnkkel es kezwnk irasaval megh Ereossituen [Kv; RDL I. 138].

Szk: *oltalmat fogad. 1620:* adá az felliel meg Jrt Joszagbeli reszet ... Aszu Judit Aszon ... Keöuer Jstua(n) vramnak, ez fellyel meg Jrt Allapat mod es vegezes szerent, ki feleol Aszu Judit aszonys Giermekinek fiainak es leanynak Terheket magara ueuen es feleluen azok feleöl, minden Teöruen szerent valo Haborgatok ellen oltalmat es Teoruen szerent való menedekseget fogada [Kovászna Hsz; Borb. I] ✱ *oltalmat magára vesz. 1796:* mivel ... ezen keresetben az Evictionak terhe Nagodat illeti, azért ... Ngadat az emlitett széken téjendő oltalmazásra szollittattya. Tessék Ngodnak meg jelenni, és az oltalmat magára venni [T; JHb XXVIII. 56] ✱ *oltalmul hagy (vkinek vmely birtokot)* tulajdonában való megvédésért vkinek birtokot adományoz. *1606:* En Igy Hallotam az attyamtol wtws Janostol hogy az zwie apam wtws lazlo Hatta volt[a] sofalui Janos kezebe tutorsagul es otalmul, azert en Illyen vernek es gwkernek tudom magamot benne, az mint ez felyelis megh montam, Eről protestalok Ketek eleöt hogy ki fogok meg bizonitom, hogy Jngem Jllet verre gwkerre [UszT 20/7–8. — [a]Az örökséget].

7. peres ügyben prókátori védelem; apărare intr-un proces juridic; fürsprecherische Verteidigung. *1586:* Jgiartho giergy ... az kinek perytt fel fogatta, sorgalmatoso(n) gongiatt uiselte ... azt monta Io pal vram egsers mind nem solgalhatok kett Vratt, merth mostan ennek üagiok keteles zolgaya es tartozo(m) otalo(m)mal, mikor peneg kegelmednek lejek (!) koteles solgaya vgian esen igassagal tartosom kegelmednekys akkoro(n) | Jgiarto Gieorgi ... hitire tiztessegere fogatta az en szegen megh holt vramnak vrbeogór Gergelinek hogi soha semmi nemw dolgaban ellene Nem prokatorkodik, sem felesegenek, sem Giermekenek, hanem inkab oltalommal akar lenny [Kv; TJk IV/1. 597a, 617].

8. isteni kegyelem/védelem; paza/grija/ocrotirea lui Dumnezeu; Gottes Gnade/Hilfe. *1592:* ezen Jelen valo 1592be vgyminth beöytbe Jeött en ram az A(ctrix) jobbagia ... fiastol valamyre valo gondolataba, ott engemet mind fia(m)mal egyetembe ferenchél feoldre vert, vagdalt, veremet ontotta Isten felsege volt otalmunk [UszT]. *1636:* (Az Úristen) kegyelmeteket egész Ecclesiájul ... végye kegyelmes gondviselése, Atyai Oltalma alá, és azok ellen is (: ha lennének vagy válnának :) kik a kegyelmetek lelki ismeretin erővel akarnának uralkodni, védelmezze [ÖGr Aj. 4 I. Rákóczi György aláírásával]. *1664:* az ország gyűlésébül úgy jövénk, a mint mentünk, azultátúl fogva csak teprenkedünk, mint legyen hazánk megmaradása; tovább nem vihetjük Istennek szent akaratjánál s oltalmánál [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Én Istenem! ... tizenhárom esztendők alatt micsoda keserűség, félelem, rettegés és becstelenségnek kenyerével tarta engemet az én magistratusom, az én atyámfiai, egyedül csak Felséged tudja, de ... mindazokban is a te oltalmad, vigasztalásod és szabadításod volt énvélem [BIm. 990].

Szk: rendsz levélzáró formulában: *Isten oltalma alá/oltalmába ajánl. 1642:* I(ste)nnek kgmes oltalma ala ayanlo(m) kgmeteket es igiekezem rajta hogy en miattam kgmetek semmi nemü igaz igieben megh ne fogiatkozzek [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gavay a beszt-i főbíróhoz]. *1687:* Ezel ajanlyuk Isten oltalmaban az Nagtak s kegdtek eletet [Fog.; Szád. Iffyú Szőts Janos szolgabíró lev.]. *1697:* Ezek(ne)k Utanna I(ste)n oltalma es gondgya viselese ala ajanlom Uram kgd(e)t Kgd alazatos szolgaja Radák István mp [Mikeszásza KK; BK]. *1718:* Ezek(ne)k utanna a' szent Isten oltalmab(a) ajanlam uram keglm(e)det es maradak Keglm(ed) álazat(os) szolgaja Fogarasi János [Mezőbodon MT; KJ]. *1733:* Siető hibás irásomrol követem Atyafiságoson édes Anyjam Asz(sz)onj kgldet, és Ajanlom Isten kglmes oltalma és gondviselése alá kedves hugam Asz(szon)nyal edgütt kgldet [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boér Samuel lev.].

9. vmely jog/szokás/ügy védelme; apărarea unui drept/obicei/unei cauze; Beschützung der Rechte/Bräuche/einer Angelegenheit. *1572:* hoza mw nekwnk az n. poronchyolattyat az vitezleo Borzasi peter beoyth feo czyeoteorteokeon ... kiwel hywa mwnkeoth Phwsz kwthra ... hogy mw oth az eo Jgassaganak otholmara Nemely szemelyeknek vallasokoth be vennenk [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. *1588:* az vniversitas es biro egy Corp(us) az varos zabadsaganak megh maradasanak otalmaba [Kv; TanJk I/1. 73]. *1589:* Az Reghy Attiaink zokasa zerent eo kgmek varosul az Istennek tiztessege otalmat veottek elseobennis eleó, Az melyre eo kgmek meghis eskeottenek | Kerik varosul eő kgmet Biro vramat, hogy Noha semmi ketsegh Ninchen az eo kgme zorgalmatos hyw gondwisselesereol az Jsten tiztessege es az Varos zabadsaga otalmy mellet, De méghis eó kgme el Jarwan io Akaro Patronusinkat Wgiekezzek az zegheny hazanak Jowara [Kv; i.h. 94, 106]. *1593:* tekintwe(n) az my magunk io hyrewnkre Newwnkreis es ennek otalmara Az Zaz vraim Niultanak az vnio Articulussihoz [Kv; i.h. 211]. *1608:* Megh ertui(n) ... milto kiua(n)sagokat, Hadgiuk tw nektek, es vgia(n) serio paranczyolliukis, hogy affele idegen szaboknak megh bwntetisiben az w irot Articulusok zerint minden segitsiggel otalom(m)al legyen [Törzs. fej-i rend. Gyf városához]. *1662:* Az Szabolcs vármegyei hét hajdúvárosokbéliek idejénkorán megintettek vala: ellenségesen ne kezdenék magokat viselni, sőt a közönséges szabadság oltalmára ők is, amikor kívántatnék, felülni tartoznának [SKr 207]. *1676:* cselekedje azt Kegyelmetek az mű kegyelmes Urunk ő nagysága méltóságos személye előtt, melyet Isten és ez haza vehessen kedvesen, mint az köz igazságnak és az haza szabadságinak oltalmát [TML VII, 249 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1767:* akarmellyik Félnek ... kivántatnanak részíben jutott Joszága oltalmára, Levelek, toties quoties a' Conservator tartozzek ki adni [Mv; Ks 20/X]. *1813:* mihellyt az idö engedi leg ottan meg jelennek a Per oltalmara meg kivantato Levelekkel [Mv; Somb. II].

Szk: *oltalmat megígér. 1643:* My azert ertve(n) es tudva(n) az eö szabadsagokban valo megh bantodasokat ... megh ighirtük nekiek seghitseghünket es oltalmunkat [Törzs. fej.] ✱ *oltalmat nyújt. 1590:* Megh Ertettek varosul mind az peres tanach hozta lewelet s mind az Bor(nem)iza Gergely dilatioiat, Ertik mind ezek mellet az tanachbely vraim kewansagokatis hogy otalmot Niútnanak varosul ighiretek zerent [Kv; TanJk I/1. 144].

10. védekezés, önvédelem; (auto)apărare; (Selbst)Verteidigung. *1822:* egy hasábfát vőn a kezibe, még én azt kérdém tőlle hogy mire vette ... s ő azt felelé kell e' nékem oltalmamra [Uzon Hsz; HSzjP Fejér Mozes (25) prov. vall.].

Szk: *élete oltalmában. 1749:* Brezovan Joan (replikál) ... en is eletem oltalmara edgj rudat kezembe vévén Mihacz Andráshoz hozza ütöttem mellyré eö azon kivül is reszeg lévén könnyen el esett valami irtott tövis közze a melly(ne)k is csutkája a Fejit meg sértette [Sztregonya H; Ks LXII/9] ✱ *maga oltalmában/oltalmáért/oltalmára* **a.** maga megvédelmezésére, önvédelemből. *1568:* Michael chaplar iur(a-

tus) fasus est, hogy o latta, hogy mikor a frathai Gergely zolgai ethket wyznek uuolt az vroknak, az bornemiza zolgayt latta hogy darabfakkal vzik uuolt a fratay Gergely zolgaiat ... Az legeny penig Maga oltalmaba vontha ky az zablyat [Kv; TJk III/1. 140]. *1573:* Nerges Mate azt vallia hogi Kapa Myhal ... kerdezy az legent Myhalt hogy Igazan Mondana Megh ha eo hagasabol chelekettek volna az vagdalast ... Mond az legeny hogy ... Magunk oltalmaba Myeltwk az myt Myweltwnk [Kv; TJk III/3. 67]. *1629:* mikor ... akart maga otalmaert egi kis faert le hailanj, az le hailasban ugy uteotte hogj mint egi fele marha le eset [Kv; TJk VII/3. 200]. *1699:* ha szintin cselekedte(m) volnais valamit, maga(m) oltalmabann szabad voltam cselekedni [Dés; Jk 292b]. *1765:* ha bátor esett is rajta ütés, nem lehetett vindictá(na)k mondani, mert mindenek maga oltalmára tselekedtek, már ezenn méreggel fel forrott, mindenre kész, halálokra igyekező embertöl magokat oltalmazván [Torda; TJkT V. 259]. — **b.** védekezésképpen. *1614:* Bethlen Gábor is suspicióba esék Báthori Gábornál, kiért nem mere megállani, hanem meg kelle futamodni az Portára maga ótalmáért [BTN[2] 61]. *1670:* ha akar mi utonnis eő kglmet defraudalni ügyekezne(m), és az eö kglme adosságát az meg mondot mod szerént megh ne(m) adnám; vagy az előt el szőkne(m), és magam oltalmára, vagy seregben, vagy Fejedelmek, Urak udvariban és hatok méghe magamat el vonna(m), tehat mint hamis hűtűt eo kglme minden helyeke(n) ... szabadoson prosequalhasson, megh foghasson, fogtathasson [Kv; TanJk II/1. 762]. *1768:* A' Molnár meg ijetkezvén maga oltalmára a bokrokon keresztül szökött a' Nyárádba ugjan meg tsubbant [Karácsonfva MT; Told. 3a].

11. megőrzés; păstrare; Aufbewahrung. *1568:* az ely mwlt Idökben ... Zewch Lenart Vram ydeiebe, valamy kez penzt Ezwst Marhat, Aranyat adot volna Zenney pal Zewch Lenartnak es az ew hazastarsanak hazaba oltalmwl, Mindeneket igaz Zam vethwen egy masthwl Megh erthwen megh alkwtanak [Beszt.; BesztLt 64]. *1570:* Kazas Albert palotthkay, hity zerent vallja, hogy Mykor Az Moldoway olahok ky Jeottek volt az orzagba, Az kor hozot volt Silvester Thakach hazahoz oltalomra Az falw kehleyt [Kv; TJk III/2. 163]. *1711:* Minthogy I(sten)n(e)k itiletiböl Városunkbol az el mult esztendőkb(en) ki kelletett bujdosnunk, házunkat s jovacskainkat itt kelletvén hadnunk; most ujjolog haza hozva(n) I(ste)n bennünket; itthon maradott betsülletes Atyánkfiai némellyek oltalom(na)k okaert holmit kezekbe(n) vőtte(ne)k; de senki mosta(n) meg ne(m) jelenti [Dés; Jk 355b].

12. fenntartás, (romlástól/pusztulástól való) megóvás; ocrotire, protejare; Erhaltung, Behütung (vor Verderben). *1592:* Veres Pal ... vallia ... az faltis Nagi Sala tartotta oltalomal kibeol Itilem hogi saiat eó maga fala volt az Nagi Salanak [Kv; TJk V/1. 274]. *1594:* Ezen maradik fakboll czinallttunk az ku Hid ottallmajrtt Jasoll gattott [Kv; Szám. 5/XXIV. 17]. *1782:* Városunk határán régtől fogván Verőink, gáttyaink oltalmára és egyéb szükséges dolgokra nevelt nagy Eger fáinknak nagy(gy)át és szépít ... hatalmasul ... le vágatta [Torockó; Thor. XX/4]. *1794:* az idén nevezetesen elég avar gyujtagotás volt mindenfelé, s nekemis ... volt egy kalangyatska szénám, s ha ki nem mentem volna oltalmára ott égett volna [Nagykristolc SzD; JHb]. *1825 k.:* a Flaszter oltalmára állatott strása kövek vagy tzovekek ki hányattassanak ... és ezen tul a házok elött levő flastert az Ns Város conservállja és tartsa tisztába [Torda; TLt Közig. ir. 252].

13. gyógyítás; îngrijire, tratament; Heilung. *1710:* nem lévén borbély, ki a sebemet bekösse, majd mind elfolya a vérem, a fejem egybendagadoza, a szememmel nem láttam három hétig, úgy vűnek be Segesvárra. Ott hat hétig gyógyíta a borbély s ötven forintot fizeték neki. Most is nagy forrás helye az orcámon, csontot is vettek ki belőle, rettenetes fájdalmokot szenvedék. Ilyen hasznom lőn az oltalomban [CsH 295].

14. oltalmazó/védelmet nyújtó személy; apărător; Beschützer. *1607/1608:* mostan illien Aruasagomban akar kgd busitani, holot en kgdteöl oltalmat varnek inkab hogi sem mint haborgatast, seót ha mas haborgatnais kgdnek kellene oltalomna(k) lenni [Kv; JHbK XII. 6]. *1630:* azt latom hogi vagdalkoznak vala, ez az Kis Andras oltalom vala keözeöttük [Mv; MvLt 290. 126b]. *1839:* amidőn öszve akartak volna vészni, fenn írt Erős Márton — mint oltalom — közbevetése által nem történt semmi veszekedés [Jenőfva Cs; RSzF 276].

15. gyám, *ek* tutor; tutore; Vormund | gondozó (özvegyet/árvát/öreget gyámolító személy); ocrotitor, protector; Pfleger. *1560:* oltalmul hagya ... Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek ... Mester Vramat Vesseleny Myklost Kerwen ewtet arra Emlekeznek meg az keozeottek valo vegezesreol es Zeowethsegreol, tudnia Jllik hogy ha Neky Teortennek eleozer halala hat mester vram az ew germekinek felessegenek es Jozaganak oltalma lenne ha penig Mester vramnak lenne e vilagbol eleb valo ky mulassa hat Gergel vram lenne Azzoniomnak felessegenek germekenek es Jozaganak oltalma és gond visseleoie [Fog.; SLt S. 10]. *1575:* legien gazdamazzonnak es gyermekymnek kegielmes otalma es gondwiseleoie [Nyárádsztanna MT; LLt 99/8]. *1590 k.:* Fel peres szent kyraly Balas Marthon wgj mint Tutor a' megh halt Damakos Myhalj Aruáianak Ilonanak oltalma tuttora mellj Ilona mostan vagion az Ilkey Pal Demeternel [UszT]. *1591:* (Az) eöreökseget ... el ada ... az papot en ezbeöl meg talalúan, hogy en wolnek oltalma Annak az Albert Istuan onokaianak kire az meg Jrt eöreökseg nezne, Azt en nem hagjhatuan el Jdegenwlnj | az kezesek ... az feöldet ennekem kezemben adak ... hogj mikor az arua feöl neö, az eöreökseget vgy mint oltalomnal en nalam talallya meg [i.h.]. *1604:* Felperes Malomfalui Hannagj ferencz, ugjmint teoruenj zerent ualo otalma az Nehaj Istua(n) hadnagj Aruajnak, orsolianak es Mihalynak kik Eteden laknak vduarhel zekb(en). az aruaknak attyokrűl Istuan Hannagitűl marat feoldeit Zenafweit akarjak byrni az Alperesek [i.h. 18/39].

Szk: *oltalmul hagy. 1549/1752:* továbbá hagjom az én Leányomot oltalmul főképpen az én fiaimnak minyajon és annak utánna az én Házas Leányim(na)k, hogy oltalmazzák és gondjat visellyek mind tartásának és mind neveléssének, és egjenlő képpen egjenesüllyenek meg az verekkel hul légyen lakása [Szentanna MT; LLt]. *1570:* Farkas Balas Es Anna Thakach Janosne hytek zerent vallyak hogy thwgyak azt Mykor Sylvester Thakach megh holt ... Az gyermeket veotte volt hozzaya Thakach Janos Mert Az atthya neky hatta volt oltalmwl, Megis Rwhazta volt [Kv; TJk III/2. 163]. *1591:* Albert Istúan engemet Demeter gieorgjöt hagyot wolt oltalmul az eő Onokaianak Peternek azhoz penig az denotalt eőreöksegheöz wer ez az meg neuezet Peter Kinek en otalma wagyok [UszT] ✱ *oltalmul odahív. 1573:* Az annyok my eleottünk Mind helyen hatta es wallasawal meg c(on)firmalta hogy vgy vagio(n) es Mostis azt kewannya hogy Vincze Ada(m) Byria (: mint hogy eo Maga

hytta oda Melleye otalmul :) Az kis Boltot es Az vdwarkat [Kv; TJk III/3. 198c] ✱ *oltalmul vall. 1598:* En ugy mo(n)d Regy ven el esett beteges ember vagiok, vallom es hagio(m) otalmúl minde(n) gond viselesemben az Veómet velem lako Keleme(n) Thamast vgy hogy minde(n) gondaimba ugy agalhasso(n) minth zemely zere(n)t en maga(m) peremben és minde(n) igyeimbe minth gond viseleo(m) es prokatoro(m) [UszT 13/55]. *1604:* Kwsmeodj nehay Bako Janos fia ki annor(um) 13. Peter es Bako Mihaly fia, ki annor(um) 12. Pal valliak otalomul azon Kwsmeodi Kelenfi Caspart, magoknak, zemelieknek, marhajoknak es iozagoknak vgi hogi minden igyeket periket forgathassa minth zinte eo maganak | Mogiorosi Karachion Janos ... Vallia otalmúl Beódeó Mihaly vramot es felesegét Hoggiay Anna Aszont es Hoggiay Petronia Aszont, kikkel az eo Annyais egy, Hogyiay Janos leany | Etedi Nehaj Istuan hannagi fia Mihalj es leanya orsolia valliak otalmul gonduiseleowl magoknak marhajoknak iozagoknak ... Hannagi Ferenczet [i.h. 16/53]. *1607:* cziekefalwi Dyenesy mihaly dienes Jstuan aruaia Jt az Zek zenen otalmul walla cziekefalwi wadaz lazlot es medeserj Lörincz Janost maganak hazanak örökösegenek mindeneknek valamiben Jgassaga az attia wtan wolna akar mj neuel neueztesenek [i.h. 20/251] ✱ *~má választ/ vall. 1604:* Kobat falui Antalfi Palne Veronica Vallia otalom(m)a Kedei mihalt, Elteigh, maganak marhajanak es az Vratúl hagiot haznak jozagnak | Viúe el Isten egy Atiankifiath hadba maradasban keozzilleónk, Kachio Balast. Sofaluith, kinek maradanak aruay, mely aruajnak otalom(m)e mynket az en Atiamfiaúal Kachio Jakabbal ... eggith valaztanak teób atiamfiay [UszT 16/53, 18/49] ✱ *~nak hagy. 1572:* hazaba: Jozagaba germeky keozeot oltalmoknak gondviseleoknek hagya fyait Frathay Janost es Miklost Zorgalmatosson kerwen es Intwen Frathay Janost zemel zerint my eleottunk hogy egy maas zeretheok lennenek es ... ew hazanak Jozaganak dolgat d(i)rigalna [Fog.; SLt S. 10] ✱ *fő oltalmul hagy. 1572:* (Frathay Gergel) Leg Eleozer few oltalmul hagya ... Bekes Caspar Vrunkat ew Nagat Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek; keonieoregwen my altalunk ew Nagnak hogy ew Naga mutatna meg azokhozis Jo Akarattyat mint ew magahoz mindenkoron meg mutatot volna [Fog; SLt S. 10]. *1574:* zeginy Baraniay Miklos giermeki Ezeknek fw Tutorul es oltalmul hagiom az Hatalmas istent Annak vtanna hagiom wrunkat az Vaydath w Ngath [Gyf; JHbK XXI/12]

16. támasz, gyámol; sprijinitor, sprijin; Beschützer, Beistand. *1612:* miuelhogj mi fejedelmi tiztwnk es hiuatalúnk szerent kiúalt keppen az Arúak(na)k es Eozuegieknek minde(n) meltatlan haborgatok ellen kegielmes otalmi es protectorj akarunk lennj es az szokatlan dolgokat, Abususokat minden heliekreol birodalmúnkban akarna(n)k tollalni ... Hagiuk ... hogy ... ez exponensnek minde(n) el bechwlleott marhajat es penzet ... kezebe(n) adgya es bocziassa [Kv; PLPr 69].

17. peres ügyben védő prókátor; susţinător al cuiva (în tr-un proces); Fürsprecher. *1603:* az haz a fel pereseknek attioke uolt marton kouaczie a tőrwin a fel pereseknek kezekbe Jtelte Az otalom peterfi mihalj apellala az Zek El bocziata a derek zekre [UszT 17/25].

18. *oltalmul* védelmül; ca protecţie; zum Beschützen. *1769:* ezen hellyet ... ezen árokig, mellyet a' Mikolaianus Successorok ... rettyeknek az ország uttya felöl valo széliben oltalmul ásattak mindenkor az Mikola részre kaszáltatott [Apahida K; JHbK XLII/24]

oltalombástya *átv* védőbástya, védelmező; apărător; Beschützer. *1662:* levele által is nagy vigasztalásának tartja vala ... hogy a magyarokat magok közül való olly jóságokkal tündöklő királyt[a] választani értette volna, ki által a hazabéli villongások is megcsendesíttetvén, a török nemzet ellen is az országot, mint az egész keresztyénségnek oltalom bástyáját, maga és magok közül tudná oltalmazni [SKr 76. — [a]Szapolyai Jánost].

oltalomhad védősereg; armată de apărare; Schutzheer. *1614:* Medgyesen egy generalis gyűlést tétete Báthori Zsigmond, és először is az Várad megszállására való ótalomhadra való költséget megkéré az országtól [BTN[2] 46].

oltalomlevél menlevél; salvconduct; Schutzbrief. *1662:* Boldvai Márton a vezértől hívattatik, szemekre mit hány ? oltalomlevelet ád, de a nemességet felültetni kívánja | A vezérnek ... nehézsége Várad ellen nagy lévén, hogy ... a vicekapitány is az ott való egész vitézlő néppel néhány zászlóval az ő assecuratóriája, hít- és oltalomlevele adatása után is Rákóczi fejedelem mellé bementek, s török császár ellen fegyvert fogtak volna | a tatárság elérkezésekor azt kezdék a tanácsnak javallani: a szerdárhoz el kellene késedelem nélkül küldeniek levelekkel bizonyos embereket, kik által kéretnének a várasra oltalomlevelet és bizonyos őrző janicsárokat | az oltalomlevél olly condítióval íratott ... hogy valaki az erdélyi fejedelem lenne, Erdélyországával együtt attul hallgatni és függeni tartoznának [SKr 536–7, 562, 656, 658].

oltalomság 1. gyámság; tutelă; Vormundschaft. *1597:* Thiboldi Georgj ugyan Thiboldi vgj minth othalma leuen az Jlkej Benedek Baljnth Aruajnak, az otalomsagoth le akarúa(n) tenni, hitta teórúe(n)nyiel az Aruat [UszT]. *1598:* Jakab ... eolt volth egy embert megh, es azerth megh foghtak volth itt az Vrunk hazaba tartak volth minth halalra valo emberth a' zegeni Vram ... Akkor Enyeden volth ne(m) volth hon, mjert eó volth nagyúb s eo otalomsaga alatt volth megh ízenik oda neky, Az dolgoth meg ertwen ugy ieó megh es sok Jamboroknak teórekedesekre el vegezy diath az megh holt embernek [i.h. 13/48]. *1600:* Kowachj Mathene Korondj Annor(um) 50 meg eskwek es hiti zerent az felele Tudia azt hogy az peres eoreokseg verre az eotueos fiait Illetj sofaluj Janost otalmul hatta volt eotueos lazlo az eo Aruajnak es az otalomsag alat vette kezehez es mind ez Ideig ki nem Bochiatotta [i.h. 15/173]. *1602:* Tiltottúk kj Atianktúl maratt hazúnkhoz iaro feóldekbeól eóreksegink-beól ... Vgi uagio(n) hogi az zegenj megh holt Balint Deak otalmúl wette wolt kezehez, mostan im(m)ar az Alperesre maradott, myert eggyt laktak teólle kewanhattiak megh ... Ezek mellett az otalomsag alatt hordatott egi eóker istallot nagiot el, az my hazunkon walo eóreksegreól, kiben tiz eoker fert. Teob keresetem ezis uagion hogi az en eóreksegemre molnotis chinaltatott ... mjert ez otalomsagh alatt chélekette, ezt az molnot Si Juris magunknak keuannjuk az teórwenteól, ótalom leue(n) mjert ezt chelekette az Decretu(m) tartasa zerent walo terhen Vagio(n) erette, megh keuan(n)juk az otalomsagot teolle, mert effele otalmat ne(m) illet otalomsagh, nemis lehet eó otalom [i.h. 16/3]. *1604:* Azert Euocaltattam az Incamatot hogy In anno ... 1601 ... Viúe el Isten egy Atiankfiath hadba maradasban keozzilleónk, Kachio Balast. Sofaluith, kinek maradanak aruay, mely aruajnak otalom(m)e mynket ... valaztanak teob

atiankfiay ... az otalomsagh en ram szallott [i.h. 18/49]. *1606:* Ezert hittuk Törwinyhez az al perest ez hiuatalt töttwk 1606 Eztendöben Zent gal nap tauat wolt my nekwnk egj attiank fia Antalfj mihalj fia peter azt kertwk meg s nem atta meg ... mert my Egiek woltunk Antalfj myhalial, Teged az ne(m) Jllet az otalomság, meg kiwanom Töled az hazatis [i.h. 20/281].

Szk: *az ~ pönáját követi* a gyámságtól való eltiltás büntetését követeli. *1589 k.:* Az miképen penig en raitam hazra menesenek terhet es oltalomsagnak penaiath keoueteök Azt mondom, hogy azok az hatalmaskodasokath nem czielekeöttem [Szu; UszT].

2. kezesség; chezăşie, garanţie; Bürgschaft. *1604:* De ő ne(m) tud aba semit hogi az otalomsagat Janossi gergelj fel fogatta wolna, sem hogi tölle meg kertek wolna s meg ne(m) atta wolna [i.h. 18/125 Kouachj görgj kws kedey zabad zekel vall.] | Actorix oswat miklosnę Borborazony comp(ro)bat, hogi mikor az lowat Janossj gergelj kezehez wötte akor azt mondotta hogi meg tartia mert ő neki ados wolt simo marton, s föl wötte az otalomsagat, kertekis s meg ne(m) atta [i.h. 18/128].

3. gondozás, kezelés; îngrijire, administrare; Behandlung, Verwaltung. *1606:* Alkuttak tudo(m) egj nehanzer de soha veghez nem vittek az Alkolmot ... Ahoz pedig az eöreksegh-hez az en felesegem volna ver, keözelb, mert Vas Peternenek az fia Demjen Peter és az en felesege(m)nek Attia Demje(n) Caspar eggyek valanak ... chak otolomsagra vette vala kezebe, s e(n) ne(m) ellengeztem [i.h. 20/124 Georgius Balogh de Zolokma lib. vall.]

oltalomtárs gyámtárs; cotutore; Mitvormund. *1596:* Hozzon testamentu(m) leuelet az J tessek ki abbúl ha otalom tars volt Antalfy Mihalj [UszT 11/38]. *1607:* En ige(n) breuiter illyen valazt tezek hogj Az en Akkori vra(m)nak Kacho Jakabnak otalom tarsa az Koborfalui Antalfj Mihal volt ... Deliberatum ... Hozzon testamentu(m) leuelet az J. tessek ki abbul ha otalom tars volt Antalfy Mihaly [i.h. 18/49].

oltár 1. altar; Altar. *1561:* ualaminemw articulosok istentelen Baluaniozasra ualok uolnanak az oltarhoz kit regenten ok az ituálo zent mihaly new eg'hazban tartottanak ... immar ewk az euangeliomnak igassaga ky az Christuse meg ielenese wtan le thottek es el hattanak uuolna [Kv; ÓCArt.]. *1605:* Az Kapolnaba(n) Alabastrum keóbeól czinalt harom Oltar vagion [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. *1671:* Kérem ... minde(n) egyházi és szerzetes Atiaimat, a' mint énis nem voltam eo kegl(me)k felől feledékeny, eo keglmekis lelki Kötelességekis aszt hozván lelkemről ne legjenek szent imátságokban es az Isten oltárán szent áldozattiokban feledékeniek [Ks 14/XLIIIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.]. *1729:* Vagyon ezen N(o)b(ilita)ris Curiahoz tartozando ... egy szép hegy tetejin pasintos hellye(n) epittetett kő templomocska, festett, de már hulladozni kezdett menyezettel, Tiszteseges festetlen óltar és predicallo szek [Buza SzD; JHb V/2]. *1731:* A Kastélyban lévő Capellában megh hagyván az Oltárt ... cum suis ornamentis ugy mint: Arany Lánczokkal Drága kövekkel, Drága kövess keresztekkel és Numismákkal edgyütt intacte e' szerént edgy helyen meg pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1732:* az oltáron hat gyertja tartó, melljeketis tartnak hat Angjalt ábrázolo kicsinj Statuacskák | ezen oltáron vagjon két könyv alá valo kicsinj párnácska | az oltár gradicsán ... vagjon el fedve edgj kilimmel [Kóród KK; Ks 12. I]. *1803:* gyapot gyoltsból valo széles ... Totos tsipkével diszesitett jó kendő, mely(ne)k égyik végin ... ezen irás vagyon: Lászlo Borbára adta az Oltárra [Harangláb KK; Palotay 21].

Szk: *~hoz való. 1576:* Egy kys darab feyr kamoka oltarhoz walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9] ✱ *~ra való. 1628:* Ket Abroz oltarra valo ... Egy kis kezkeneó oltarra valo [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. *1630:* Egy oltarra ualo giorttia tarto kepw nelkwl tt f. 1 [Kv; RDL I. 147]. *1672:* En azert mosta(n) nem kuldhetek tobbet hanem ... 7 keszkenot oltarra ualokat az edes Annya(m) ha eletb(en) uagio(n) oztogassa ell a' houa Templomokba(n) uala houa kedve tartya [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1733/1813:* Az veress bársony szoknyát hagyom ahoz valo vállal együtt, ezenkivül pedig 26 rendből állo nagy szemű jo féle veress Klárist, es igy az szoknyábol kivánom hogy tsinállyanak oltárra valo antipendiumot, melynekis az közepit az meg irt Kalárissal rakják ki, az vállon lévő tsipkével tsinállyanak ornamentumot [Kv; SLt XLII. 6. 30]. *1751:* Oltárra Való mappa kettő feér kötéses, egy Selemmel varrot [Kóród KK; Ks 20. X]. *1790:* Két oltárra valo ruhátska [Déva; Ks 76. IX. 24] ✱ *éneklő ~. 1816:* egj ... Gradual ... tartatik a' Templombéli éneklő óltáronn [Szentgerice MT; UnVJk 22] ✱ *táblás ~* szárnyasoltár. *1634:* Az mi hazamnal leueő Tablas Oltarimat illeti, aztis ide az Paterek hazához hagiom, io leszen az oratoriumban vele elnj, a' migh eo kegymek itt lesznek [WassLt Wass János végr.] ✱ *úti ~* hordozható oltár. *1732:* talaltunk ... egj Romaj Missalet, egj kis magjar Evangeliumos konjvet, egj strigoniai Ritualet, két uti oltárt, egj selljem mindennapi antipendiumot [Kóród KK; Ks 12. I].

Vö. a *nagyoltár* cimszóval.

2. templom; biserică; Kirche. *1552:* Eleozer Kelemen pap ada Barchay Gyerg'nek, az Monyaros alath valo Thonak feleth cherebe, ky volna az Zenth Ilana azzan oltarahaz tartozo Thordan [Mezőszengyel TA; BfR].

3. *Isten ~án szolgál* papként szolgál; a sluji ca preot; als Priester dienen. *1766:* En Nemes Kézdi Székben Albisi Pántzel István ki is mostan Kolos Vármegyeben Mera nevű Rf Ecclesiaban Fungens Pap vagyok ... kis Gyermekségemtől fogva az Isteni tudományok tanulásában foglalatoskoodtam, vgy ma is az Isten oltáran hűségesen szolgálni igyekezem [BLev.].

4. *~ról él* kb. (dolog nélkül) ingyen él; a trăi din munca altuia; (ohne Arbeit) als Taugenichts leben. *1722:* Más Molnárt tette(m) az Betthleni Malomb(a), mert ez a' régi így sokad magával élt az oltárról [Fog.; KJ Miss.].

oltárcsináló oltárkészítő; persoană care face altare; Altarverfertiger. *1775:* Alkudtam meg Kolosvári Oltár csináló Hoffmajer Simon eő kegyelmével Szökefalvára a' tett Delineatiója szerint csinálando egy oltárnak el keszitéséert (!) olly moddal: hogy annak fábol valo munkája és mindenféle Cziradaja olly csinosok, tiszteségesek légyenek valamellyek az Betsböl hozott ott Lévő Kereszt Oltárnak munkája [Ks 92].

oltárfi ministráns; ministrant; Ministrant. *1870:* Két oltár fi számára szoknyára valo piros poszto a hozzá tartozó készletekkel fl. 5 xr 60 [Bács K; RKAk 247].

oltári 1. oltárhoz tartozó; care ţine de altar; zum Altar gehörig. *1634:* à Romaban chinalt Eoreg Oltarj Reliquiai-

mat, azokat chak ide az Monostori Templomhoz applicallyak az ott lako Jesuita Paterek, hogy imide amoda ne distrahaltassanak [WassLt Wass János végr.].

2. ~ *képecske* szentkép; icoană, chip de sfînt; Heiligenbild. *1805:* játzodtunk ... onbol öntött oltári képetskékkel gyértya tartokkal [Dés; KMN 113].

oltármester lelkész; preot; Priester. *1552:* az wytezleo Barchay Gyerg' es Kelemen Pap Thorday Oltarmester, Theonek ilyen vegezesth es zerseth (!), Eleozer Kelemen pap ada Barchay Gyerg'nek az Monyaros alath valo Thonak feleth cherebe, ky volna az Zent Ilana azzan oltarahaz tartozo Thordan ... Vyzonth kedyg Barchay g'ergis ada Kelemen papnak Harom haz Jobbagyoth es Neg'uen forintott az thonak feleerth Cherebe, ky volna Bogathy Andras Reze Banyabykibe ... Mely Thot, meeg az eleott valo oltarmesterekys Nem birhattanak Jo modan | Tovabba ezthys Hozza teuek hog' ha az Ideokezbe kelemen papnak halala esnek tahat az ew° (!) vtanna valo oltarmesterekys kyk lennenek kylemben az Tonak felehez Ne Nywlhassanak [Mezőszengyel TA; BfR]. *1560:* vagion ... wy haz ky en Idembe zallot III ky oltarmester haza vala [Szászrégen; Makkai, SzDPuszt. 53].

oltárocska altar mic; kleiner Altar. *1732:* Ezen kápolnában találunk, egj kicsinj arannjos oltárocskát, és erre függesztett aprolék pergament (!) üvegbe foglalt, aranyos rámás képeket tizennégyet, három üvegbe foglalt más képeket irottakot [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond kv-i házának conscr.].

oltáros oltárra való; pentru altar; zum Altar gehörig. *1588:* Egy oltaros gyertia tarto, Rez [Kv; KvLt Vegyes I/2 18].

oltáröltöző oltárterítő; acoperămîntul mesei din altar; Altartuch. *1576:* Egy hytwan Aranyas Atlacz olthar eltezeo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9].

oltár-relikvia oltárereklye; relicve aşezate pe altar; Altarreliquie. *1634:* Az mi penig az Rez Tablara valo kepeimet illethj, es Romabol hozott Oltar Reliquiaimat, ha az Pate rek[a] be jeohetnek es itt az Orszagban Collegium lehet, azokbol mind az Collegium Sacellumiaban egy igen szep Oltart epiczenek, eo kgmek magoknak, mert kaar volna egymastol el szaggatni eoket [WassLt Wass János végr. — [a]A jezsuita páterek].

oltárszer ☞ Hn. *1666:* az Oltar szerb(en) az Kapolna felet (sz) [Szemerja Hsz; EHA]. *1685:* oltár szérb(en) (sz) [uo.; EHA]. *1689:* Oltár-zer nevű helyben (sz) [uo.; EHA].

oltárszőnyeg covorul din faţa altarului; Altarteppich. *1865:* a templom részére vásároltatott 12. röf óltárszönyeg [Bács K; RKAk 237].

oltártakaró oltárterítő; acoperămîntul mesei din altar; Altartuch. *1849:* A' Kápolnába ... Két oltár takaro — gyolts egy más — ismét oltár takaro kartonbol [Somkerék SzD; Ks 73/55].

oltás[1] 1. növénynemesítő oltás; altoire, altoit; Pfropfen. *1662:* hirtelenében ... hogy valami kertbéli oltások körül való bizonyos jeleket mutogatván ... azokban való igazmondásával annyira való nagy hitelt szerze az öregember szívében, hogy valóságosan természet szerint való igaz fiának lenni el is hinné [SKr 518]. *1792:* ezen a már el mulö héten ... a szöllők homlitásán, Cseresznye oltásán az eddig oltott s meg fogont oltoványok(na)k alkalmatos hellyen valo ültettetésén ... voltam egész erővel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. védőoltás; vaccinare; Impfung. *1823–1830:* (Halt meg) Gróf Saint Martin himlőben ... mert még a vaccinatio vagy tehenhimlővel való oltás nem tudódott, csak az úgynevezett természetes, vagyis hólyagos himlőt oltották praeservativául az hólyagos himlő ellen. De ez nem volt bátorságos, mert ... némelyek megholtak a beoltás betegsége alatt [FogE 242–3]. *1845:* Sebész Lengyel Joseff ... Bözöd Ujfalvi bizonyos kisdedeknek oltas következtébenni el fekélyesedésekkel vádoltatott [Usz; UszLt XI. 85/4. 103].

oltás[2] 1. tűzoltás; stingerea focului; Feuerlöschen. *1645:* Szent Janos napian az menykeo megh utue(n) Monostor uczaban egy hazat, annak oltasan leueo tumultusban az fiat Simon Jstuant egy cziakannyal megh üteotte feoben ugyhogy azon sebben megh holt [Kv; TJk VIII/4. 19]. *1662:* azon rettenetes tüztől a derék élés- és cajtház léces szarufázatja, és annak szomszédságabéli ... igen mesterséges szárazmalom ... héjjazata is meggyúladván, hogy azoknak oltásokat a mieinktől annyira meglepetni látnák, az cajtháznak romlását eszekbe abból vették vala [SKr 602–3]. *1789:* A Tűz oltására minden Tizesnek Horga Vagyon [Szu; UszLt XIII. 97]. *1811:* Cząp Alexa ... Zilajra járván ez Vette észre leg hamarább a' Tüzet, ez költötte fel a' Vajdát Ugy költötte fel az után a' Vajda az Haytokat és az keze alatt lévő Embereket hogy az Tüz oltására mennyenek [Cold K; JHb 5. 3/3 Stéfán Togyér (60) col. vall.]. *1842:* a' keze alatt volt vizi puskával ... emberekre lődösött a' hellyett hogy az oltáson dolgozott volna [Dés; DLt 762].

2. szomjúság csillapítása; potolirea setei; Durstlöschen. *1778:* Három fertály tiszta, vagy efféle árpával főtt vizzel egy fertály ketske, vagy tehén tejet egybe elegyitve, hasznos jó ital; de ez is erösen hideg ne légyen, és egyikböl is egyszer igen sokat meg innya nem jó; jobb a' szomjuság öltására gyakran innya [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.].

3. mészoltás; stingerea varului; Kalklöschen. *1796:* (A meszet) egy kevessel oltsobban hoztak mint sem az elebbeni Leveleben méltoztatot volt Ngd írni hogy hét sustákon fogják hozni hat sustákon hozták amint ezen Levelböl meg tetzik ... tegnap tegnap elött ennek oltásaban Meréseben Szorgalmatoskodvan ... nem mehettem Bölkénybe [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

4. *átv* csendesítés; calmare, liniştire; Milderung. *1662:* Nem is megháborítására az hazának, sőt inkább meg sem aludt tüzének oltására, és mindeneknek szép egyességre való hozására célozna, az egyesség lévén fő eszköze a megmaradásnak [SKr 640].

oltat[1] (növényt) nemesíttet; a pune pe cineva să altoiască pomii; (Pflanze) pfropfen lassen. *1643:* ez ket ... haz helynek felsö uegeben ... Vajda Istuan vramnak vala egy vetemenies kerte, az mely vetemenies kertben gjumolcz fakat oltatta [Tamásfva K/Páncélcseh SzD; RLt O.5 Tamasfaluj Jmreh (65) ns vall. Blasius lit. Kovach de Kide jud. com. Dob. kezével]. *1844:* Martius 31n Betski Gabor által F Fejér V(árme)gyéből Mihalyfalvárol hozot, hires ugy nevezet téli

Bartok almat 1844 ben az Uj szölö hegybe oltattam hét tökébe [M.köblös SzD; RLt].

oltat[2] meszet vízzel péppé oldattat; a pune pe cineva să stingă varul; Kalk löschen lassen. *1590:* Az foghaznak hytwa(n) epwletlen volta, Immar Nem chak eg'szer, hane(m) egy Nehanzor hozot Nyawalyat az Varosra es Birainkra ... Eonneon magok varosulis Niutottak sayattiokbol Nemi nemeó keoltseget, keowet hordottattak, Meszet oltattak [Kv; TanJk I/1. 140]. *1621:* Eö kgmek Tanachiul paranchiolua(n) hogi 3 szeker meszet vegiek ... veöttem het szekerrel, melliet oltattam keozep kapuba(n) leueó mesz veremben ... teze(n) f. 5 d 10 [Kv; Szám. 15b/XI. 288].

oltatik védőoltás adatik; a fi vaccinat; geimpft werden. *1826:* 826ba octobernek 22-kén 30kán és 31kén a' Tehén Himlö oltatott a' következendökbe [Körösfő K; RAk 137].

oltatlan[1] nem nemesített (növény); nealtoit; ungepfropft. *1784:* Nagyságod parantsolatjara mindenfelé jártattam Cseresznye Csemetékért és szerzettem 32 szálat ezek oltatlanok, oltvais küldök négy tseresznye fát ... nem külemben ... Cseresznye oltó ágokat bövön [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

oltatlan[2] meg nem oltott (mész); (var) nestins; (Kalk) ungelöscht. *1569 k.:* Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vegy az rothat fannak az hammat es oltatlan Mezet, Egik annie legien, Mint az Masik, es tölch vizet kwziben es had keet orayg forrany, es zwrd le az vizet egy fazekban ruha altal, Ted bele az Achelt az vizben, Az kit Meg akarz lagytany [Nsz; MKsz 1896. 337]. *1644:* en felfedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az Tomporan mint az eökleöm ollian vermet latek, s be vala oltatlan meszel vettue ... az szaranis nagi seb vala az Nogi laba vja elis szakadot vala s mind az harom helien oltatlan meszel vala be verue [Mv; MvLt 291. 421a]. *1647:* Az mez egető heljen vagjon egj kemencze oltatlan meszis [Marosillye H; VLt 55/5415]. *XIX. sz. eleje:* A mostani lak hazok follyamatyába(n) még két más szobák építtésére kivántatnak: Tégla 52 750 ... Mész 306 véka otatlan [Mv; Told 18]. *1843* a' Házhoz mint egy három vékányi oltatlan meszet meg oltva 2 Rft [Nagylak AF; DobLev. V/1243 Dobolyi Bálint lev.]. *1847:* 431 Véka oltatlan Bábai mész [Szúv; KLev.]. *1848:* Otatlan mész por öt véka ... 1 rft 52 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV. d].

oltatott 1. nemesített (növény); altoit; (Pflanze) gepfropft. *XIX. sz. eleje:* A Filegoriara és a kanapé felöl valo Spalerokban oltatott almafa Tsemetek [Keménytelke TA; IB].

2. *átv* Istentől az emberbe beleoltott; care a fost inoculat; eingepflanzt. *1636:* Ez vólt az Istennek minden üdövel végben vitetendö munkáinak öröktöl fogván el intéztetett, és tzélul fel tétetett végek, hogy az ö neve ditsöittessęk belölök ... Erre mint fö végekre irányoznak és igyekeznek az Istentöl beléjek óltatott természet és indulat szerént minden teremtett állatok [ÖGr Aj. 5]. *1710 k.* az Istentől a természet által az emberbe oltatott qualitas vagy indulat: hogy amit holta után egyáltalában nem érez, attól mégis életében annyira afficiáltassék, hogy a jóra indittassék és a gonosztól elrettentessék azáltal [BÖn. 427].

oltattat égetett meszet vízzel péppé oldattat; a pune pe cineva să stingă varul; Kalk löschen lassen. *1599:* Hogi az meszet oltattuk segitet 2 Ember vizet hordani attunk f — /17 [Kv; Szám. 6/XIII. 38].

oltbeli az Olt vizéből származó; (pescuit) din Olt; aus dem Alt stammend. *1740:* mostan küldötem G(rófi) Ur(amna)k hat vad madarat egj fazek gombát egj fazekban olt beli Sos halat 12tőt [Kercsesora F; TL. Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

oltelvi az Olt folyón túli terület; care este dincolo de Olt; Gegend jenseits des Alt. **Hn.** *1638:* otelvi felső mezőben a Sár kőzben (sz) [Szentimre Cs]. *1643:* az olt elui hatarban az Szep mezon (sz) [Ilyefva Hsz]. *1667:* az oltelvj hatarban az Osztasban (sz) [uo.]. *1671:* Az olth Eluej felső határb(an) az falu előtt (sz) [Szentimre Cs]. *1680:* az also oltelvi hatarban az tanorok kapunal (sz) [uo.]. *1698:* Oltelvi nevü határban a Vizre jövö lábban (sz) [Aldoboly Hsz]. *1671:* otelvi hatarb(an) a' Két árok kőzőt. Otelvi fordulob(an) Kut egrire menőb(en) [Verebes Cs]. *1767:* az Oltelvi fel hago nevü lábban (sz) [Szentimre Cs]. *1791/1796 k.:* Az Otelvi Réten a' Kása nevezetü hellyen (k) [Aldoboly Hsz]. *1796:* Oltelvi Aszo mejjéke nevezetü lábban (sz). Otelvi határon Csömö nevezetü helyen (sz) [Verebes Cs]. *1797:* Otelvi hetre (!) menöben (sz) [Szentimre Cs].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. — Vö. az *elve* címszóval.

olthala az Olt vizében élő halfajta; un soi de peşte care trăieşte în Olt; im Alt lebender Fisch. *1648:* Ezen haltartoczka veghiben alol vagjon mas egj nagjob haltarto, ebbenis Olthala, potya fejer hal | Innet ismet bal kezre terven az fwves kert veghiben vagjon egj deszkaval öt reszbe szakasztott haltartois ... Eotodik reszeben penigh Olt hala feyer hal [Porumbák F; UF I, 901].

olthat tüzet elfojthat; a putea stinge un foc; Feuer löschen können. *1573:* Balasy Ambrus Azt vallia hogi eois latta hogy Mind ketteonek[a] Az Zegelety egh volt, Es hogy keozel voltak egimashoz. Nem olthatok, Mert azt Jo lelky Ismeretel Mongia hogi ha az Henige ollian keozel Ne(m) leot volna az Kakassehoz ne(m) eget volna meg valamellik [Kv; TJk III/3. 187. — [a]A sövénynek].

Sz. *1676:* Mert ha, Uram, azt megvárjuk, hogy elsőben megöljék, az ki ellen igyekeznek és az utan kezdjük a dolgot orvoslani, bizony késő fog akkor lenni s az elharapózott tüzet nehezebben olthatjuk, mintsem még meddig csak füsti vagyon [TML VII, 283 Mikes Kelemen Bethlen Farkashoz és Teleki Mihályhoz].

olthatatlanul *átv* csillapíthatatlanul; nepotolit; unstillbar. *1678:* az mint sokszor irtam, én bizony olyan igen Kigyelmed ellen gerjedt tüzit egy hazafiának sem láttam olthatatlanul [TML VIII, 106 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

olti 1. az Olt vizéből származó; (care a fost pescuit) din Olt; aus dem Alt stammend. *1680:* czernáb a füget (!) aszu olti hal, es Pisztrang no 200. örögeb szerü asszu hal nö 3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 4].

2. az Olt mellett lakó/dolgozó; care locuieşte/lucrează lîngă Olt; neben dem Alt wohnend/arbeitend. *1752:* az olti Molnárt a Tolvajok meg fosztották a mijit tanálták mindenit el vitték [Hidvég Hsz; HSzjP Szebeni János (45) zs vall.].

Szn. *1607:* Olty Lazar [Dánfva Cs; Eszt-Mk].

oltó[1] **I.** *mn* **1.** (növényt) beoltó/nemesítő; care altoieşte; pfropfend. **Szn.** *1574:* Olto Tamas. olto Balas [Erked K; LLt Fasc. 29].

2. védőoltást végző; care vaccinează; impfend. *1866:* ha a papok a hümlő oltásra es megvizsgálásra meg nem hivatnak, az oltó orvosok miveletéröli bizonyitványt ne írják alá [M.gyerőmonostor K; RHAk 17 esp. kl].

II. *fn* sajtélesztő/oltó; cheag; Lab. *1811:* Szeretném tudni bár hijába óhajtya Lelkem, hogy milyen volt az Ábrahám sajtya Nem irták meg, sem azt, sem annak oltóját, Sem a' Jákób tarka nyájjának Turóját [ÁrÉ 81].

oltó[2] mészoltó; pentru stins (varul); (Kalk) löschend. *1777–1778:* A harangláb alján a meszet oltó színnel együtt pedig káros, rossz és elviselődött lévén a zsendelyezés ... kelletvén renováltatni ... vásárlottanak egy szekér zsendelyt [Kv; ETF 107. 14].

oltóág (növénynemesítésre szolgáló) oltóvessző; altoi; Pfropfreis. *1625:* Nemtwrj Janost B. V. kvldwe(n) Fejerwarra ... valami Hispaniaj megj fanak olto Agajt vive(n) [Kv; Szám. 16/XXXIV. 188]. *1720:* En az Ngod parancsolattya szerént öremest Cseresnje csemeteket szereztem volna ugj olto agakot de nem lehet mostan ezen uttal [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1722:* az olto Agakat el küldette(m) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1724:* mind itt az városson valahol tudtam kedves izű és szép gyümölcseket termő fákot, azokrol oltó ágakat szedettem, kik minemüek legjenek ... meg czeduláztam, és Ngod(na)k alázatossan el küldettem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.]. *1795:* En a veteményezést regen el vegeztem ... Olto agakat kaptunk de egyéb vetemény magot Semmit sem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

oltódik *átv* beleplántálódik/nevelődik; a fi inoculat; eingepflanzt werden. *1751:* Én itt Balázstelkén lako Vándor nevezetű Familiát ... ismerem s tudom nyilván és bizonyoson el is mérem felöllek mondani, hogy életét holtig istentelen törvénjtelenségben gyakorlo Attyoknak gonosz elkölcse ugj beléjek oltodott, hogy N(eme)s Küküllő Vármegyében söt talám az egész országban is ezeknél istentelenebb igasságtalanabb, verekedöbb, vérengezöbb, erőszakosobb, káromkodobb emberek nincsenek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall.].

oltófűrész növényoltáshoz használt fűrész; ferăstrău pentru altoit; Säge zum Pfropfen. *1697:* Innen ... mennek garadicson fel az házok hejjára ... Itt vagyon ... Olto fürész nro 1 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9]. *1797:* Olto fürész három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. *1798:* olto fürész Nr. 4 [Kv; Pk Rázmány Sámuel hagy.]. *1849:* egy oto Fürész [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

oltogat (fát/növényt) nemesitget; a altoi rind pe rînd; nach und nach pfropfen. *1673:* Szurdokon az maga kertibe igen szep giümölcsöst ültete es oltogata mel mostis ugia(n) azon haznak pusta telekjen aldogal [A.jára TA; Berz. 7. LXV/32]. *1724:* az Simeny Ur(am) Atya itt oltogatvan azt jovalla, hogy mig az tökek meg nem mezgesednek, addig nem igen jo oltani [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1740:* a Rab Tamás földin alol ollyan erdő volt hogy a Tatár elöttis oda bujhattunk volna, és Kováts György a maga két kezivelis irtott ott ... az holis irtatott magamis oltogattam neki oda Gyümölcs fákat [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. *1752:* a Jázi határon a Tó felett valo verő fenyes Oldalon ... a melly Gazos földet fel fogtak 's irtogattak gyümolts fákkal oltogattak, azon földet birták é Borzáék békeségesen az olta mi olta fel fogták? [Kr; BethKt].

Szk: *~ni való. 1740:* Oltogatni valo Katzor 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

oltókád (juhtej oltó) kád; ciubăr pentru închegat laptele; Bottich für Käsemachen. *1600:* bochatotta(m) wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza az felljel megh irt hazbúl, vgiminth ... egj erezteó kadat, egj kapoztas kadat, ket olto kadat [UszT 15/127–8]. *1660:* Egj erezteö kad. Hat olto kad. Ket kaposztas kad [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1744:* Vagjon ezen Gabonas házban ... Egy Esztenára valo olto kád [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12].

oltókés növényoltáshoz való kés; cuţit/briceag de altoit; Pfropfmesser. *1850:* két darab udvari ótó kés 's 2 darab ótó fürész 5 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

oltott[1] (oltással) nemesitett; altoit; gepfropft. *1656:* az czejtház fala mellett vagyon 2 oltott körtöveli fa [UF II, 102]. *1727:* Oltott Cseresnye fa nro 4 [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 12]. *1756:* oltott czitromfa ... 11 [Ks 92. I. 32 Dévai kúria]. *1772:* A' Kertben tálváltottanak 1. Szép otat Alma-fa, item edgy oltat Körtövé fa [Mv; DLev. 5. XVII. 3]. *1786:* Az üveg Házban ... Idei oltott Rosmarint 23 ... Sarga viola oltot Tö 19 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36 | Varga Mihaljnak oltott Vatzkor faja [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1795:* azon borozdának az also véginél egy otot mosollygo alma fa vala [Rigmány MT; LLt 84/8]. *1802 k.:* Husos szilvába oltott igen-fain Kajszin Baratzkok [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. *1813:* Vagyon egy ... üveges virág ház ... Ezen Házban a' következendő virágok ... szép oltott Rosmarint két ládában és 6 Cserépbe [Koronka MT; Told. 18]. *1815:* Bis Alma fában oltott törpe körtvély fa 1 [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20]. *1851:* A' Szölö tetőn van 13 darab oltott cseresznye fa két darab oltott körtve [Erdőszt-György MT; TSb 34].

oltott[2] vízzel elegyitett (égetett mész); (var) stins; gelöschter (Kalk). *1647:* Oltott Méész Egy veremmel [Megykerék AF; BK 48/16]. *1656:* Az malom hazrol ki menven az udvarhaz kapuja elött vagjon egy veremben 3 hordo oltott mész [UF II, 169]. *1681:* Vagyon ezen pinczében oltot mész Cum vas nro. 4 [Vh; VhU 506]. *1761:* egy gödörben valami kevés oltott mész de aszt sem tudgyuk meg intézni menyi légyen [Spring AF; JHb XXIII/91. 44]. *1824:* egy földbe bé ásott budunyába ez udvar számára találtatott mintegy három véka óltott mész [Szengyel MT; TSb 43].

oltovány, oltvány 1. nemes fajtával beoltott csemete/fa; puiet altoit; veredelter Sprößling, Pfröpfling. *1582:* chegedj györgy ... szolöt wltete bele es sok oltowant olta oda [Szőkerék SzD; JHbK XXXVIII/27]. *1586:* Vrsula Zigyarto Balintne vallia, Vagyon husz esztendeie hogy keortweliem veszet volna el, az kertet megh loptak vala ... Az vta(n) Az karert harom oltowant Attanak vala de Nem tudom kj [Kv; TJk IV/1. 579]. *1598:* Valami oltuant meteltek vólt le az gyermekek az Solymosi János kertében [UszT 13/30 Catharina consors agilis Lucae Somogy pix vall.]. *1637:* Vagion egy io Eöregh gyümölczös kert, mellyet szegeny megh holt

Feyedelem Commissioiabul ... kerittetet es ültettetett uolt be sok szep Czemetekkel es oltouaniokkal [Bráza F; CU 14/42. 117]. *1647:* Vagion esmet az Udvarhaz fara mellet egy meggyes kert Esmet az mellett egy io seouenyw kert Apro otouaniok es wltetesek vadnak benne [Drassó AF; BK 48/16]. *1680:* az Patakocskán tuul tiz oltovanyok vad(na)k ... szepen meg fogantanak [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10]. *1681:* Gyümölcsös kert ... Mint hogi ezen kertben ighen keves gyümölcz fa vagyo(n), valoba(n) kévantatnek ha az Tiszt szép oltovanyokkal meg szaporitaná [Hátszeg; VhU 503]. *1687 k.:* A' csorgo árokjánál a két hold föld végiben vagyo(n) két oltovány ... égyik piros körtövély, másik mosolygo alma [Bede MT; MMatr. 150]. *1732:* ezen gjumolcsös kertben vannak alma és szilva fák, feles apro oltóvánjokkal edgyütt [Kóród KK; Ks 12. I] | edgj nagy Gyümöltsös-Kert ... feles külömb külömb féle ótoványokkal tellyes [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. *1756:* oltványbol nevekedett jó féle Narancsfa 18 [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.]. *1764:* Kelletett az It ... prosequalnom, hogy ... szölö hegjböl oltványokat ki ásván, titkon alattomb(an) el vitte [Torda; TJkT V. 208]. *1842:* A' Sibotól Solymos felé menö út mellékét több izbe bé ültettük válogatott oltványokkal és körül kerteltük de mind hasztalan ezt mindég ki pusztittyák [Zsibó; Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

2. oltványos kert; pepinieră; Sprößlinggarten. **Hn.** *1620/1687 k.:* Az oltványban (sz) [Ménes MT; MMatr. 407]. *1713:* Az Oltvanyban (sz) [Dellőapáti SzD; EHA]. *1724:* Az oltványban fen az Barázdán (sz, k) [Csegez TA; EHA]. *1754:* Az oltványban (sz) [Hodák MT; EHA]. *1768:* Az oltvány szegb(en)(k) [Sarmaság Sz; EHA]. *1775:* Az oltványba (sz) [M.köblös SzD; DHn 49]. *1793:* oltvány [Uzdisztpéter K; TSb 51]. *1815/1817:* Az Óltványba (k) [Béta U; EHA].

oltványág oltóág; altoi; Pfropfreis. *1782:* az Udvárház mellet valo veteményes kertben hordatott eö Excellentiaja tizenkét forint érö válagatott draga oltvány Ágakot meszszünnen [Dombó KK; JHb XIX/22. 19]. *1844:* ültettem ki ... Kajszin baratzkat négyet ... más oltvány ágaikbais két két ágat mintsak Bartok almát [M.köblös SzD; RLt].

oltvány-almafa măr altoit; Pfropfapfelbaum. *1804:* Oltavány és ültetett Almafa ... 3 Hf 60 dr [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 19a]. *1815:* Nagy oltvány Alma fa ... 1 [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20].

oltvány-csemete puiet altoit; Pfröpfling. *1788:* igaz hogy tsak 2. oltvány Csemete, 2. ágyatska vetemén p(rae)daltatot el ... A Ketesdi és K Földi Birák betsülték a 2. oltovánt Ad Rfl 1 xr. 42. a 2 ágy Vetemént ad xr. 34 [K; Somb. II].

oltvány-cseresznyefa cireş altoit; Pfropfkirschbaum. *1814:* 4 oltvány Cseresnye fa [Benedekfva Sz; BetLt 3]. *1821:* Egy oltvány Cseresnye fa Dr. 30 [Dés; Ks 79. 29. 708].

oltványfa pom altoit; Pfropfbaum. *1627:* Az var alat egi nagi zeőleő az aliaban ... Oltovani fak is vadnak, zal karoval keritet [Váralmás K; KHn 311]. *1679:* Oltovanyos kert. Ez az Falu Erdeje között vagyo(n), ebben sok szép oltvány fa, mellyett in A(nno) 1670 kezdettek Colálnj [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140].

oltvány-gyümölcsfa pom altoit; Pfropfobstbaum. *1756:* Ezen kertnek közepette ... veteményező táblák felesen láttatnak, egres és gyümölcsfákkal ki Spallérozva, mellyben Sok szép óltvány gyümölcs fák plántáltattak, vgymint pargament, császár körtvély, baraczk, mandula és almafák [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.].

oltvány-gyümölcsös livadă cu pomi altoiţi; Pfropfobstgarten. *1784:* Ezen Erdönek közepe táján vagyon feles Alma és Körtvély Fákból állo Oltvány Gyümöltsös is e ez okon neveztetik Oltványos Erdönek [Szásznyires SzD; EHA].

oltványkörtefa păr altoit; Pfropfbirnbaum. *1794:* Lupucz egy oltvány körtve fánkat rutul meg mocskolta és nagy gödröt vagot belé le akarván vágni, de vastagsága miatt belé untt és igy nem vágta le [Nagykristolc SzD; JHb]. *1809:* Vagyan hat oltvány körtövély Fák [Vécke U; Told. 40a].

oltványos I. *mn* nemesitett fákkal beültetett; plantat cu pomi altoiţi; mit Pfropfbäumen bestanden. *1756:* Ezen Veteményes Virágos és oltványos helynek a Szöllös hellyig Öszveséggel hoszsza 14 öll [Branyicska H; JHb LXX/2. 32].

Hn. *1784:* Oltványos Erdö [Szásznyires SzD; EHA]. *1789:* az Oltványos Irtványnál [F.tök SzD; THn 15].

Szk: ~ *tábla. 1817:* A kertész már a Táblakot fel asatta tsupán tsak a Sütö Ház mellet a régi borostyanyoknal és a to körül ... a hova a Káposztát szoktak ültottni és a Kártifiolát, az oltványos táblák is oda értvén a' többiek mind fel vadnak ásva [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.].

II. *fn* livadă cu pomi altoiţi; Pfropfgarten. **Hn.** *1781:* Az Oltványosba (sz) [Petek U; EHA]. *1792:* az Oltványosba [Bözöd U; EHA]. *1794:* a Nagy hegyben az Oltványosban (szö) | az Oltványasban (szö) [Marossztkirály AF; EHA]. *1824:* Az Oltványosba (k) [Bádok K; BHn 30]. *1840:* Az oltványosba (sz) [Krasznahorvát Sz; EHA]. *1845:* Az Oltványosnál (sz) [Doboka; DHn 19].

oltványos kert livadă cu pomi altoiţi; Pfropfgarten. *1679:* Oltvanyos kert. Ez az Falu Erdeje között vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140]. *1813:* az oltvanyos kertbe ketskéket jártatott az Arendator Ur s a mián igen Sok oltványok vesztek ki [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1850:* az oltványos kert egyedül ép — a' többin mindenen látzik a' forradalom [Branyicska H; JHb XXV/68].

Hn. *1746:* oltványos kert nevü hely [Nyárádsztlászló MT; EHA].

oltvány-spalír élösövény; spalier din pomi altoiţi; lebender Zaun. *XIX. sz. eleje:* a Génev körül Valo oltován Spalér [Keménytelke TA; IB].

oltyán Olténiából való ember; oltean; aus Oltenien stammende Person. *1742:* azon ház helljen elsöben ertem valamellj oltjanokat meg szallani, es valami hurubat csinalni raja mint valami Sellerek a Fiscus nevezeten szolgalni [Bányabükk TA; JHb III/16].

Szn. *1668:* Voltyan János jb [Nagysármás K; BfR 57/51]. *1691:* Oltyán Bukur [Bala MT; Ks 8. XXI. 18].

olvad 1.(fém) megolvad; a se topi; schmelzen, fließen. *1584:* Egry ferencz felesege vallia ... Az giermeket Rettenetesen kezde az betegsegh lelny ... vegre Annyeba luta az Zegeny gyermek hogy Im Niolcz eztendeös, de sem zol sem

wlhet se(m) Iarhat ... kerte(m) Zeold Ambrúsnet hogy meg giogicha ... sok keresemre el Ieowe Es feyer onat olwazta ez Zeoldne, Es olwadva egy Rosta Altal eoteotte egy talba, Mely tal Az giermek feyen Allot, de megh annal Nehezeb volt A giermek velle [Kv; TJk IV/1. 255–6].

2. (hó/jég) elolvad; a se topi/dezgheța; tauen, schmelzen. *1751:* ha igy tort, hogy sem fogy, sem alvad bizony hidegelis meg vetetem magam itten [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1769:* délig mind fagyott, nem hogy olvadott volna [Tasnád Sz; WLt Pap Zsigmond Wesselényi Ferenchez]. *1807:* reggel ugyan jotska ho volt de délután olvadni kezdett [Dés; KMN 356]. *1811:* Oh te hihetetlen, kemény szivü ember! Jer a' Természetbe tekintsünk belé, jer! Mosolyog a' kies Tavasz, földnek fogyja Olvad, madarakat öröm el-ragadja [ÁrÉ 54].

3. beleömlik; a se vărsa; hineinströmen. *1864:* Tolvajos pataka ... a' maros folyojában olvad | Kőpataka ... Remete falvát át kelvén a' Maros folyojában olvad [Remete Cs; EHA].

olvadás 1. megolvadás; topire; Schmelzen. *1720:* hét ón Tángyérok el romlottak, kinek néméljiknek az feneke ki hajlottak az olvadás miá [Köröspatak Hsz; HSzjP].

2. hóolvadás; topirea zăpezii; Tauwetter, Schneeschmelze. *1770:* Vagyon egy haszan nem vehető helly ... melly földet ... a nagy hegyről le folyo patak, kivált nagy esők és havak olvadása alkalmatosságával kővel, porondal tőltötte el és haszantalanná tette [Nagyrápolt K; JHb XXXI/17. 6]. *1827:* égy kis ho némelykor hiszem hulldagal, de azis a Lotsba mind el olvad, sár, fagy, olvadás, elegy belegy változnak, hideg nem akar lenni [Kv; Pk 7].

3. meglágyulás; inmuiere; Erweichen. *1662:* a fejedelem keze írása annyira követtetett vala, hogy majd semmi különbség benne nem látszanék, hanem hogy a pecsét viaszostul más levélről vonatott volna le, s viasza gyetyánál melegíttetvén meg, csak úgy ragasztatott volna a levélre, a viasznak nedvessége az olvadás miatt valamennyire általhatván a papiroson, mellyre a fejedelem öreg pecsétje rá vala sutólva, az okos ember abból vette vala eszében az álnokságot [SKr 168–9].

olvadékony *átv* könnyen alakítható, formálható; maleabil; bildsam, geschmeidig. *1662:* Az Isten kegyelmes velünk bánásira, dajkálkodásira, szentséges igéjében s az egyházi fenyítékben akár vigasztalások, akár kemény fenyegetések s megfenyétések által ne kő, hanem viasz, azaz olvadékony, könnyen hajló szívet viseljünk, mint Jósiás [SKr 718].

olvas 1. a citi; lesen. *1584:* Esmeg az Nogy eskolaban az gyermekek holot vlnek es az hon az eoreg deakoknak Leczket olwasnak othys Kemenczit meg Chinaltatúk es meg foldoztattúnk fazakas Boldisarnak fyzettunk f 4 [Kv; Szám. 3/XV. 18]. *1605:* en f(elre) allek es egj keőniuet vök kezemben azt oluasom vala [UszT 19/87 Nagy Peter fja Janos Zent mihalj vall.]. *1710 k.:* haszontalan beszéddel s melancholizálással üdőt nem töltöttem, olvastam, írtam, vagy valamit delineáltam | Kívánva kívántam tanulni, valamikor lehetett, olvastam, még vadászó napjaimnak estvéin is [BÖn. 521, 555]. *1768:* A' Cantoroknak injungáltatott hogy rendes és szüntelen folyo Iskolát tartsanak, melyben a' már olvasni tudo Leány-Gyermekeket Vallásra Eneklesre, Irásra és szám-vetésre szorgalmatoson tanitsák [Kv; SRE 225]. *1786:* a nationalis vagyis Falusi Oskolák tzélja az, hogy tanuljanak a gyermekek olvasni, írni, énekelni, a keresztény (!) vallás fundamentumos ágazatait érteni [Csetri, Körösi Csoma 40 A ref. konz. iskolaügyi rend.]. *1795:* mihent az nékie olvasni kezdett ... orditott azt állitván, hogy ő azt a Berbitélést nem álhattya [Mv; Told. 47]. *1811:* Latzi fijadis valami hivatalt tsak fog maga eleibe venni. ha katonaságra nintsenis kedves (!) leg alláb irni olvasni igyekezék meg tanolni és egy kevés áritmetíkát mert a nélkül nem ér Semitis a Gavalérság [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. *1877:* A' harmadik csoport: Végezvén a' Gönczi fali olvaso táblát, kezdettek olvasni könyvből ... kezdettek öszve adni és le vonni számakat [Bádok K; RAk 255].

Szk: *barát írást ~. 1819:* A' Levelek ki keresésébe (!) Kelemen Zsigmond Cancellistát leg jobban recomendalom, mint hogy ő leg jobban tudja a' régi Barát írásokat olvasni [Császári SzD; WassLt gr. Wass Miklós lev.] ✱ *oláh írást ~. 1647:* Popa Antonia ... Popa Nikolaval eggyek ... az olah irastis jol olvassak [UF I, 854] ✱ *rác írást ~. 1640:* Popa Opre ... Az Oczianast Credot Decalogust el monda olvasais quidem az Racz jrast de nem interpraetallia mert nem is tudgia [UF I, 800].

2. el/végigolvas; a citi pînă la sfîrşit/capăt/în intregime/tot; durchlesen. *1676:* Az Kegyelmed boszorkány irása, kit rettenetes főtőrődéssel kell nekünk olvasnunk. Sok dolgokrúl írván Kegyelmed, egyiket míg kisillabizáljuk, a másikat elfelejtjük [TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1733:* Nem kevés csudálkozással olvasom mind az Mél.G(róf) Ur levelit mind pedig az Toluaj Ur(am) haszontalan informatiojat [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1749:* Lazaretből irt kedves leveledet ... örömmel olvasám, egészségedre úgy látom, fordultál, minthogy bibis ujjaidnak szép czifra betüit szemlélém [Bodok Hsz; DanielAd. 274. Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. br. Daniel Istvánhoz]. *1764:* Hoszszat valo szoimrol követem Bátyám Uramot maga tudja Bátyám Ur(am) azt, hogy valaki bátron ir mindent másnak a' mit akar, kéntelenittetik azt olvasni, a' mit nem örömest akar [Középlak K; BfR]. *1793:* Hozzám ezen Holnapnak Iső Napján utasittani méltoztatott Levelét egész tisztelettel olvastam [Kv; Ks 94 Vegyes lev.]. *1817:* Közelebről nékem küldeni méltoztatott Levelét Nagyságodnak alázatos tisztelettel olvastom, mellyben parantsolta Nagyságod, hogy már ezután a' Gazdaságrol, és az Embereknek szolgálattjokrol tégyek tudosittást [Héderfája KK; IB]. *1847:* Csudálkozással olvasám hoszszadalmas levelét akkor midőn sem kötelezése szerinti tartozását, sem adott becsület szavát nem akarja tellyesitteni, bizony nem tudom mit gondolyak [Csapó KK; DobLev. V/1268 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

3. (hivatalos iratot nyilvánosság előtt) felolvas; a citi cu voce/glas tare (un act oficial în public); (amtliches/offizielles Schriftstück öffentlich) vorlesen. *1570:* Az wttan az harmad napon hogy Az vicinwsok be gewlttenek wolna, geowe kett legyn esmeth oda Egyk Zek Janos wala Az Almady Andras Tyztartoya, Nemes Ember és monda hogy kewannam had olwasnak Az w felsege lewelytth ... had mondanak megy, hogy myrt gyottek [Erked K; JHbK XIII 23]. *1572:* Engomethis vogjmond walkay Myklos wram parancholattal hjwa oda Azhol az hatarth feol wettnek Azert Mykor Az leweleth kezdek olwasnya Azonban len Az Zaydulas [Jákótelke K; KP. tolway orban jb vall.]. *1573:* hoza my Nekwnk az wytezleo feyerwary Ambrws az Nagod Communis Leuelet Zent pal fordulasa Masod Napyan Melyben paronchyola Nagod My nekwnk hogy my el Men-

nenk Sofalwara[a] ... Mykor Immar az lewel Magyarazasson Nem Alkhattnanak Mellyk Lewelett Magyaraznak Monda Almady Andras az eo deyakyanak olwasd eztt, feyerwary Ambrws aztt Monda way had olwassak Ezt ... es hogy megy Akad wala az Magyarazasson Monda Jsmett Almady Andras deyakyanak olwasd aztt ne faraggyon Nywgodgyek megy Eaytha [RLt O. 5. — [a]BN]. *1619:* Az perzsával való békesség teljességgel végbement. Az békességnek capitulatióit ultima die Augusti az divánba olvasták [BTN[2] 316]. *1767:* En nem bánom, nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél Peres(ne)k Törvényt nem tészek. Én reá sem hallgattam, mit olvasott Ketek [Jedd MT; Told. 45/1]. *1784:* Mi Felséges Második Josef, Római Tsászárnak, Magyar Ország Királyának, Austriai Ertz herczegnek, és Erdély Nagy Fejedelmének Királyi Guberniuma, ezen Levelünket látó, olvasó és olvasni halló, Eö Felsége hiveinek kivánván minden jokat, azon kegyelmes Fejedelmünk Császári és Királyi Kegyelmét ajánlyuk [Borb. II a gub. Nsz-ből]. *1842:* Ezen vallomasaimat a' nallamnál régibb emberektől tudom, és öreg levelekből olvasni hallottam [Páncélcseh SzD; RLt Kimpán Antonia (60) vall.].

Szk: *szentenciát ~. 1570:* Borbel ferencz hythy zerent vallia, Mykor Zabo Symon Magath Be akarta volna Jkthatny az hazba mellyet Vrběger Gergeltwl Mostan keres, Es hogi az wrbeger haza kapwian be Menetenek volna, Es Thalay Estwan az Sententiat olwazny kezte volna, Mond Zabo Simonnak ky volt neked az Atthiad, Arra azt Mongia Zabo Simon, Mytth kerdes arrol Jar ely dolgodba, azt Mongia esmet Talay estwan megh akarna(m) Thwodny, Mert ez Sentencia Borbely Benedek fiara zoly [Kv; TJk III/2. 3] ✱ *törvényt ~. 1823–1830:* Beállván pedig a kollégiumi újesztendő, a régi szerint szeptember 21-ik napján törvényt olvasnak, és akkor, akik dupét vágattak volt mindeniket megbüntetik négy-négy forintig [FogE 108].

4. hivatalos iratot (át)tanulmányoz; a studia temeinic un act oficial; Schriftstück durchstudieren. *1600:* Martinus Gywtho Coloswarien(sis) ... fassa (!) est ... Kadar Janos regestumatis olvasta(m) hogy mitt adot nekie es hogy mindent fel tudot chiak egy giortiatis [Kv; TJk VI/1. 461–2]. *1625:* egiczer Petki Janos Vram egi leuelet olvas uala maga hazanall, az ki az hatarnak hasitasat, Farkas Giepeot mongia uala hataranak [Agyagfva U; UszT 155b]. *1781/1785:* a Paczolaiano Somlyaianus descendenseknek Fundamentalis ok Leveleiket gyakor izben láttam és olvastam [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 189 Jos. Szabo de Pálfalva (36) ns vall.]. *1791:* a joszagrol valo leveleket it nálunk eleget olvasták, de még tsak egy betu levélis nam találtatik, amelj arrol szollana hogj a N. Anyosomot a Sz Ersébetthi jusbol itt Fiatfalvi joszággal fizették volna ki [Borb. II Juditha Menjhárt consors quondam Michaelis Kalmánj senioris ex Fiatfalva[a] (78) vall. — [a]U]. *1796:* Arany válto Musik Fridriknek özvegye ... azt mondgya, hogy azonn praetencioban forgo Privilegialis Levelet Magyarra fordittva magais látta 's olvasta [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53 tábl.]. *1807:* ez elött mint egy két Esztendőkkel ... Albisb(an) Magos Pal Ur maga őrökseginek rendbeszedése véget hozzam recipiala magat, s itten letib(en) az leveleit elevette olvasta [Albis Hsz; BLev.]. *1824 u.:* minden lehető maradékom vagy Atyámfija ki meg nevezett Jószágomba száll és az emlékezet Hagyomás Levelemet olvassa, ennek minden rendeit figyelemmel olvasván szentül es változatlanul tartsa meg, ezért hagyom Fejére, hogy ha nem teljesitti a Mennyei Vr látogassa meg őtet [Nagylak AF; DobLev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond kezével]. *1827:* az 1742 ben 7a Febr. költ osztáj levelet szeretném ha mind a' ketten olvasnok s értelmüket egyeztethetnők [Asszonynépe AF; i.h. V/1122. 2a Borbereki József Dobolyi Zsigmondhoz].

5. (iratot) vhogyan értelmez; a interpreta într-un anumit fel (un act); (Schriftstück) irgendwie interpretieren. *1673/1681:* Hunyadi Biro Ratz Peter valaszsza. Az régi Urbariomot roszul olvasta, mert az Vásár Vám az Várban szolgaltatott, egyebarant az Varbul valo fizetését micsoda igassaggal vették eddigh az Hunyagi Birák [VhU 449 Thökölyi Imre vál.].

6. olvasás révén megtud vmit/ismeretet szerez vmiről; a afla/a lua cunoştinţă despre ceva citind diferite scrieri; durch Lesen etw. erfahren/Kenntnis erhalten. *1619:* Ezeken mi csak az mi üdönkben is általmentünk, de hát még azmit historiákban olvastunk [BTN[2] 223]. *1724:* Keservesen olvasam a' Leanyom Leveliből, hogy Vicarius Ur(am) vjabban, miben akarta gőbőlni [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1733:* Uj hirekről tudosittanom az Urat nem látom szükségesnek mert itt is azok circulalodnak, mellyeket az Vr is szokott a novellakbol olvasni [i.h. 1 gr. Haller János lev. Nsz-ből]. *1790:* A' Feleségem ... majd ki ugrött a' bőriből örömébe, midön olvasta ... hogy Ngd ... szép furtsa, fürge fiat hozott a' Világra [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.]. *1793:* mondja vgyan a' 14-ik vallo, hogy Divisiobol olvasta, hogy a' Tamás attya volt Péter, de hol, kik által, és mikor, hiteles vagy nem hiteles költ Levélből olvasta nem mondja [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt)]. *1802:* a mit tud, látot, olvasat, vagj hallatt, vallja meg a' Tanu igaz Lelekkel [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1820:* Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kévánságod szerént kedvedet nem töltőm tehát a joszágom bajához s directiojához te se fejért se feketét nem szollasz [Kv; Pk 7]. *1842:* Becses levelit ... tisztelettel vettem, melyből meg illetődve olvasám azon akadályt, mely miatt Nagsagtok nem jőhetnek [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

7. meg/összeszámlál; a numára; zusammenzählen. *1595:* Az Zenafü és Zenaiarol penig ezt mondhatom ... Apahida felöl: Egy nehany rendbelj Sereg Nep lakot raitta: En magam oluastam 16 kaljbat az mellyet mint egy Taborj hellyen czjnaltak volt az Christoph Deak szolgaj és hada nepe: Melyek nagy tapotast es nyomast cselekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1598:* Hogi egi ember az tegla chwrnel az teglakat olvasta es az zekerekre rakattatta attunk f — 15 [Kv; i.h. 7/XVI. 36]. *1679:* Ezen negi Ladakban vannak mostan elmult lakadalmi Solennitasra csinált Pastetomok, Külőmb külomb fele állatok s aghak formajara veres, zöld, fejer viaszbol czifrázott mesterseges munkak, mellyeket percurralni es helyből helyb(en) rakni, olvasni, ighen káros lött volna [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55–6]. *1705:* mondék, hogy szégyen volna commendans uramnak, ha idegen ember híre nélkül bejüne a kapukon, látom erősen vigyáznak, még magunkat is olvasva bocsátanak ki s bé [WIN I, 539]. *1895:* most az Úr után való 1895-ik esztendejének áprilisában 16 napot olvastak immár [PLev. 173 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. pénzt (meg)számol; a numára bani; Geld zählen. *1573:* Nehay Zilagy Mihalne ... vallia ... Latta hogi az Igarto Istwanne Satoraban penzt olwas volt az Baran peter zogaya [Kv; TJk III/3. 297]. *1586:* Durko Chizar Balintne vallia ... lattam hogy penzt olwasnak vala, vgmint 32 vagy 40 forint vala Ami(n)t hozza Aranzek ... es a' penzt amelyet olwas-

nak vala Elek Ianos a' Sachkoba teowe es el viwe [Kv; TJk IV/1. 550]. *1589 k.:* kerdem mychoda penz az kit oluasnak, monda Magiari Tamas ez eztendeobelj haznunk Imreh mesterrek kit myueltynk [Szu; UszT]. *1597:* be menenek, penzt oluasanak tudom, En az chyrbe cheplek uala [i.h. 12/59 Nicolaus Benes de Lengelfalva jb vall.]. *1606:* Antal vra(m)nak volt 125 penze az hazban, megh adok my abbúl az penzbúl, es matę megh veuę. Antal vram ne(m) volt hon, az fia megh olvasta ket penzel teóbbnek talalta, ketzeris olvassa megh s adgia. Az en felesegemet az Antal vram felesege oda hyuattia. Akkor oluassa volt az fia az penzt [i.h. 20/192 Stephanus Barla de Korond Inquilinus Antony Kouacz vall.]. *1619:* monda neke(m) az Biro Ihon Miklos. Ezt a pénzt Béczj Palne Azzonjom Adgia Vramnak az Jobbagiokert ... En uim kj Varadra az penzt Kiralj Georgjnek de en azt nem tudom mennye volt mert en nem olvastam ugj uagion az hogj Kiralj Georgj meg olvasa az pénzt de ne(m) monta nekem azt men(n)ye [Csatószeg Cs; BLt Andras Miklos chyato Zegy (70) lib. vall.]. *1637:* az eöczem ... szemevel latta azt az borna penzt, mikor olvastak [Mv; MvLt 291. 91a]. *1772:* rövideden tsak aszt feleltem: Nem olvastam senki pénzit [Drág K; TSb 21]. *1790:* Én az Angáriából a' minap el maradot restantiat el küldettem Nattságadnak melly is két Zatskotskába külön külön olvasva és kötve [Babuc K; Pk 2].

Szk: *négyfelé ~.* *1755:* látám ekkor hogj ... négjen az Asztal mellet ülnek pénzt olvosnak négy felé [K; Told. 3a] ✱ *pénz ~ni. 1621:* Attam ... Giortiat Penz olvasni ... d 2 [Kv; Szám. 15b/IX. 13].

9. *bab* ráolvas; a descinta; beschwören/zaubern. *1582:* Borbara azzon ... az hona alol veon egy keonyweth eleo ... akor az Ideobe hallottam valahogy vadnak Eordeongeos keonywek es ha ember olwas benne tehat eleo Jeonek az Eordeogeok ... monda(m) Neky hogy Nem io Azzoni Allatnak effeleket nala hordozni [Kv; TJk IV/1. 106].

10. (természetet) megfigyel; a observa/studia (natura); (die Natur) beobachten/studieren. *1710 k.:* az Isten egyik nagy könyvét, a természet könyvét tartozunk olvasni igenis, de ez csak addig jó, amíg az Istennek dücsőséges, néked üdvösséges [BÖn. 456].

olvasás 1. citire; Lesen. *1637:* Ez be Irt keonyveket fel nem osztottuk, hanem a mi teczesünk es Jteletünk szerent együt hattuk, az Relictanak kezenel illyen moddal hogj az megh Isten az Iffiat Petert Idegen Orszagbol megh hozza, addegh az io remenseg alat valo vj gazda vgj mint az mustoha apiok, ha kedve tartya es azoknak oluasasaban geonyorkeodik, azokat ad vsum birhassa [Kv; RDL I. 24]. *1658:* ezelőtt is vélem együtt katonai állapotban inkább forgott, mintsem könyvek olvasásiban magokat gyakorlott ... magyar vitézlő rendek [KemIr. 329]. *1710 k.:* az olvasásra nagy inclinatióm volt; az egész bibliát ifjantan minden esztendőben egyszer általolvastam ... forgatása s olvasása felette kedves volt, rabságomban pedig egyetlen egy kenyere volt lelkemnek | Apáczai ... a tudományt és könyvek olvasását úgy megszerettette vélem, hogy azt senki és semmi ki nem üzhette az elméméből [BÖn. 505, 554–5]. *1751:* Beke György Uramat a' Szatmár-Németi Reform. Ecclesiából ... a' Vener Consistorium Cantori Hivatalába bé-is állitá ... Injungáltatik ... az-is ő Kglmének, hogy a' Leány-Oskolát fel-állítsa és a Leány-gyermekeket nagy szorgalmatossággal tanítsa olvasásra, a' Hitnek Ágazatire, a' jó Erkölcsökre és a rendesen való éneklésre [Kv; SRE 184]. *1758:* Olvasásra és irogatásra adtam magamat [RettE 63]. *1766 u.:* Nagy Enyedi Szánto Elek Ur ... M. Frátára által szálván ... egész Ifjuságátol fogva a Tudományokb(an) és Könyveknek olvasásáb(an) feletébb gyönyörködött [DobLev. III/639]. *1768:* Determináltatott, hogy a' szülőknek szabadságokban állyon, ha a Cántorokhoz-é ? vagy penig az illyen Aszszony Emberekhez akarják Gyermekeiket jártatni ? adig míg Gyermekeik az olvasást meg tanulják ... az illyen Aszszon-Embereknek ne is szabad légyen az olvasásnál fellyebb tanitani, sőt tsak olvasó Iskolát-is a' Cantorok hirek és meg-egyezések nélkül kezdeni ne merészeljenek [Kv; SRE 224–5].

Szk: *bibliai ~.* *1734:* a régi szokás szerint a Bibliai olvasást s annak magyarázását ugj a Soltarokbolis, hogy eo kglmek[a] vighez vigjek meg kivannyuk egj héten kétczer Tavasztol fogva Őszig [Dés; Jk 555b. — [a]A két dési ref. pap] ✱ *magyar ~.* *1662:* az asszonyi és leányi rend kedvéért magyar írás, olvasás tanítására való oskolák is ... rendeltessenek [SKr 277] ✱ *oláh írásnak ~a. 1658:* az olah irásnak olvasasat nem artana hogy jobban tudna [UF II, 197] ✱ *rác ~. 1640:* Ztoika Popa ... Az olah nielven irt Testamentumat csak mediocriter tudgia olvasni ... sem edgieb tanitast az edgy racz olvassason kivül nem tud benne tobbet [Beszimbák F; UF I, 795].

2. elolvasás; citirea pînă la capăt/sfîrşit/în întregime; Durchlesen. *1672:* Végezetre, Uram, hogy Kegyelmed panaszának rajza, korábbi írásának olvasása előttem unalmas lett volna, távul legyen, sőt barátságason veszem [TML VI, 399 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* sokkal bővebben irattathatot volna eze(n) Instructio, de ebbeli hivatalban nem novitius lévén Udvarbiro Vram; szükségtelennek itiltem feletebb valo sok irasnak olvasasaval eokglmet farasztani [Vh; VhU 679]. *1710 k.:* Jere, hallj és olvass szörnyű dolgokat, amelyek a Haller István Teleki Pál ellen Lónáért indított pere miatt én rajtam általmentek, melyről a deákban egy kis emlékezetet tettem ... bizony megérdemlik az én maradékimtól az olvasást [BÖn. 932–3]. *1772:* Én már talán csak a holtakról írok ezután ... Nem lészen azért ... ezen írásom unalmas az olvasásra, ha előttem a mindeneknek útjával ment embereknek halálokat, halálok előtt való dolgokat, familiájokat, statusukat s a többit feljegyzem s kit-kit aszerént describálom, amint volt s élt [RettE 268].

3. felolvasás; citirea cu voce/glas tare; Vorlesen. *1803:* Mikor Zalánba árestomba bevittek ötödmagammal, öt napi ottlétemben a nemes communitás követjei extraneus emberekkel 3-om rendbeli instructió olvasáskor kiszabadulásunk aránt, akkor azoknak diurnumot, interventiót Rft 14 15 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 300]. *1827:* Szeptember Holdnapja 24-ik napján ... megjelentem, a' holott mind kettőjeket személlyesen meg találván az ... Instructiot olvasás végett által adtam [Fejér m.; DobLev. V/1126. 8].

4. tanulmányozás; studiere; Studieren. *1677:* A' Fiscalis Directorok mind Széken és Táblán-is ben ülhetnek, Fiscalis causakon kivül ... a' törvényben olvasásra bé-adatot levelek-is pedig, Directorok kezeiben ne adattassanak [AC 206].

5. számadás; socoteală; Rechnung. *1656:* Béldi Pál urannak parancsoltunk ujjabban kegyelmed levele szerént Pelin Viszterie olvasásában jelen legyen, ki is holnap indul el innét, az több pénznek kiküldése, hogy emberink által legyen, azt is elkövetjük [Balázsfva; TMÁO III, 436 Rákóczi György a moldvai vajdához].

6. *juhok ~a* juhszámlálás; număratul/numărarea oilor; Zählen der Schafe. *1701:* Azt is tudom, hogy a Szécsben legelő juhoktól a juhok olvasásakor a Brassaiaknak adták a

sajtot [Hétfalu Br; BrÁLt Stenner III. 177 Tomas Bertzo (70) vall.].

7. kb. olvashatóság; caracterul citeț/lizibil (al unui scris), lizibilitate; Lesbarkeit. *1705:* Lónyai Zsigmondnak lévén valami manuscriptuma, miképpen és micsoda úton akarta a Jakcsi leányág keresni Wesselényi Istvántól, a nagyapámtól, a hadadi jószágot ... mivel igen nehéz írás volt, egy szép íróval pariáltattam a jobban való olvasásra [WIN I, 549].

olvasásbeli olvasás általi; prin lectură/cititul; das Lesen betreffend. *1710 k.:* Annak felette sok bűntől oltalmaz meg az olvasásbéli gyönyörű magad foglalása [BÖn. 556–7].

olvasatlan számolatlan; fără să numere, fără a fi numărat; ungezählt. *1589 k.:* Az zaz forintol az mi megh marada oluasatlan el teue az Azzony [Szu; UszT]. *1597:* Keőmyes Andras ... wallia, Illien bezedeket hallotta(m) Chizar Peterneteol ... hogi Veres Pal az zolgaloianak Margitnak ne(m) vgi fizetet mint illet volna hane(m) oluasatlan teolteotte az eleo rúhaiaban az pénzt [Kv; TJk VI/1. 71].

olvasgat 1. néha-néha (egy keveset) olvas; a citi din cînd în cînd (cîte puțin); nach und nach etwas lesen. *1879:* Most kezdek ismét valamihez. Abból áll ez a valami, hogy olvasgatok. Thackeray-tól víg elbeszéléseket ... beszélyeket Gogoltól [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. (rendre) el/átolvasgat; a citi rînd pe rînd; nach und nach (durch)lesen. *1664:* Kegyelmed, Uram, megbocsássa, tegnapi levelem expediálása után is olvasgatván a Kegyelmed levelét ... találkoztam oly dolgokra, melyekre ... megfelelhettem volna [TML III, 188 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az Haller Janos uram levelei hadd legyenek Nagyságodnál ... Kornis levelét is oda küldtem ... Egyszer másszor olvasgassa Nagyságod őket [TML VII, 265 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1722:* Ide érkezvén olvasgatám aszt az epületre valo fák Consignatioját [KJ. Rétyi Péter lev. Porumbákról (F)]. *1817:* olvasgatván, tsak el hültem, hogy az A Nemes Levele volt az Ujj Tordai Oláh Familiának | mások futva olvasgattak belőllek a mit lehetett [Torda; KvAkKt 363].

3. számolgat; a număra rînd pe rînd; nach und nach zählen. *1614:* az Asztalon egi io rakas Arany vagion az feyedele(m) w maga oluasgattya [JHb XX/2 Vittkay Kakony Istwan Gergenben lako vall.]. *1684:* a Labadol ki veot egj ruha saczkot s az Asztalon olvasgatta [Torockó; Pk 7].

olvasgatás többszöri olvasás; citire repetată; wiederholtes Lesen. *1671:* Sok elme s lélek bádgyasztó hír hallásim, irogatásim és olvasgatásim között akadék ez includált levélre ... talám mégis ... megolvassa Kegyelmed [TML V, 513 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

olvashat 1. a putea citi; lesen können. *1637:* Ez be Irt keőnyveket fel nem osztottuk, hanem ... együtt hattuk ... de el ne adhassa egyetis azokbol, hanem mind együtt megh tartassanak ... es Egyk az masiktól elne tarthassa, es penzen el ne adhassa az teobbj akaratya nelkül, hanem egj arant oluashassak es birhassak eokett" [Kv; RDL I. 24. — "A két árva és anyjuk új férje]. *1668:* úgy tudom, vagyon négy bibliád, az melynek egyikéből is eleget olvashatsz és tanulhatsz [TML IV, 256 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1710:* Látván Zrínyi Péter a fejére következendő veszedelmet ... levelet ír rabságában a császárnak ... melyet senki, kivált aki magyar, szánakodás nélkül nem olvashat [CsH 83]. *1844:* (A szerencsétlenségről) a' hirlapokban környületesenis fog olvashatni [Kv; Pk 7]. *1884:* költészetével megmelegít engem," ha olvashatom ... kiérzem minden sorából a szívét [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhoz. — "Mikszáth Kálmán].

2. képes/tud (ki)olvasni; știe să citească ceva; (aus)lesen können. *1640:* Ez az pap ... az olah Irastis Csak Sillabikalia elegh olvashatta Iobbagy fiu [F; UC 14/48. 50]. *1647:* Popa Sztan ugyan ezen falu papja ... olah irast ha jobban olvashatna nem artana, papsaganak két esztendeje [Fog.; UF I, 890]. *1665:* Mivel Nagyságod az én írásomat nem igen olvashatja, Bánfi Dienes uramnak írtam holmi dolgokról [TML III, 351 Teleki Mihály a fej-hez]. *1668:* Vevén az Kegyelmed levelét, elég bajjal olvashatám [TML IV, 253 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1827:* M Szakálli Szirb Todor és Styop Jon széna vásárlás végett el mentek éppen a Tőlgyesi Grániczig, ottan tanálván egy Piatra városbol valo Boért ... látatlanull vásárt tettek ... mely edgyezésről Contractusra léptek hanem a Contractus Csokoj írással vagyon bajos olvasni nem minden ember olvashattya [Mezőszakál TA; TLt M.Szakálli Török Samuel not. kezével].

3. elolvashat; a putea citi (în întregime); durchlesen können. *1658:* (A zsoltárokat) az egyigyűvek ... mostan is vélem együtt sanyarú rabságot viselő magyar vitézlő rendek ... olvashassák [KemIr. 329]. *1662:* a fejedelem a palotára elfogott leveleket ad legendum in specie kiküldvén, minden ember olvashatja vala [SKr 651].

4. olvasás révén megtudhat; a putea afla/lua cunoștință despre ceva citind diferite scrieri; durch Lesen erfahren können. *1710:* Lengyel László magyar király idejétől fogván való dolgokat éppen II. Rudolfus német császár és magyar király ideig egy seculum elforgása alatt legderekasabban írásban hagyta Istvánffy Miklós ... vicepalatinus; mely históriában nevezetes dolgokat olvashat, aki akar [CsH 48–9]. *1801:* olvashatad az ide zárt Levélböl [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.].

5. megszámolhat; a putea număra; zählen können. *1657:* az várban ... tüzet bocsátának ki tüzes szerszámokból, és oly világosságot csinálának, hogy egyenként akár olvashatták volna is az bémenőket [KemÖn. 271].

olvasható 1. (vhol) írásban feltüntetett; care se poate citi undeva; irgendwo zu lesen sein. *1803:* Vagyon ... egy szép kis harangocska, mint egy 45 vagy 46 fontos, melynek külső oldalain ... kerekdeden ezek olvashatók [O.asszonynépe AF; EHA].

2. kibetűzhető, elolvasható; care se poate descifra; lesbar. *1798/1799:* maga az Al-Peres Úr ezen Levélnek még a nehéz olvasható voltáról-is szót tett, Báró Thorotzkai Gáspár Úr még a' Continentiáját is ki beszélte [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 420]. *1824:* Ezen tul irt Copiat az maga Originálisához tévén, az menyiben az Irást és betűknek formáját illeti igen hasonlit az originalishoz, de mint hogy az Csokoji irás nálunk szokatlan, mind azon által sok betűk hasonlitanak az oláh betűvel ... az is világosan olvashato hogy tronf pénzt vet 32 de forint vagy egyéb legyen nem olvashato [Torda; TVLt Babb György Thorda, GCat. Paroch. és Esperes nyil.].

olvasmány olvasás révén megtudott dolog; cunoștințe acumulate prin citire/lectură; Kenntnis durch Lesen. *1798:* A Wolfenbütteli Bibliothecarol minap igen röviden tett

tudositásom ... méltan megérdemelte a dorgálodzást ... de tsak olvasmányt irtam; most pedig látományt fogok le vinni egy nehány árkusra irva ... Akkor kipotolom a mult hibáit [MNy XLVI, 155 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

olvasó I. *mn* **1.** elolvasó; care citeşte, cititor; lesend. *1657:* Ne ítilj azért, ezt halló s olvasó jóakaró vitéz barátom s uram, balul ez állapotról, mert bizony feci, quod potui [KemIr. 321]. *1784:* Mi Felséges Második Josef, Romái Tsászárnak, Magyar Ország Királyának, Austriai Ertz herczegnek és Erdély Nagy Fejedelmának Királyi Guberniuma, ezen Levelünket látó, olvasó és olvasni halló, Eö Felsége híveinek kivánván minden jokat, azon kegyelmes Fejedelmünk Császári és Királyi Kegyelmét ajánlyuk [Borb. II a gub. Nsz-ből].

2. olvasni tudó; care ştie să citească; lesen können. *XVII. sz. v.:* Abecedarius gyermekektül Adgyanak d. 25. ez Szilagyb(an) akar melly hellyekb(en). Jo olvaso gyermekthöl d. 40 Delinista (!) es Grammatistaktol Flor Nro 1 [Zilah; SzVJk 29–30].

II. *fn* **1.** megszólításban is; şi în adresare; auch in Anrede: (irodalmi művet) elolvasó/tanulmányozó személy; cititor; Leser. *1657:* Az szent historicusok ... az mint az királyoknak dicsíretes, úgy vétkes cselekedeteket is megirták ... az igazat jó véggel ha illetem, talán nem vádoltathatom, csak az olvasók is olyan reverentiával olvassák, mint én írom ... mert az királyok s fejedelmek is csak emberek, és nem lehetnek üresek az emberi gyarlóság s erőtelenségtől [KemÖn. 20]. *1658:* Én pedig az olvasókat kérem, ezekben történhetett fogyatkozásokról bocsánatosok legyenek [KemIr. 329–30]. *1710 k.:* Ez a semmiről való discursusom pedig legyen in parenthesi, és az olvasó vétkül ne tulajdonítsa [BÖn. 438]. *1736:* ez az utolsó két-három historiácska ... nagy oktatásodra vagyon, kedves olvasóm, ha jól meggondolod [MetTr 420–1]. *1767:* Ezen könyvbe ... a kegyes olvasó ha mi kedvességre való dolgokat talál benne, vegye jó neven, ha mi kedvetlenséget lát benne, arról bocsásson meg | Amely dolgot kétszer találtam leirni, ne controvertálja a kegyes, istenfélő olvasó, mert feledékeny az embernek elméje [RettE 214]. *1811:* ne tsudáld, ha nem találsz minden ki-fejezést inyed szerént ... ne itélj-meg jó Olvasó ! hogy Énekeimet Városi köntösbe nem öltöztettem, mert én Falusi Ember vagyok tsak Falusi módon irtam [ÁrÉ IV]. *1823–1830:* Basa István ezeket válaszolja: lehet sajnálni, hogy az híres Planck a maga írásait nem akarja életében kiadni, hogy így a tudományának ne csak a hallgatói, hanem az olvasói is vennék hasznát [FogE 220]. *1884:* Oly meghatólag állítja Ön a tényeket az olvasó elé, hogy meg vagyok győződve, hogy sokan az ellenpárt közül is, szívökre téve kezöket, igazat adnak Önnek [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

2. olvasni tudó tanuló; elev care ştie să citească; Schüler, der (schon) lesen kann. *1571:* Mint regtwl fogva volt ... az abece tanulo es sillabizalo germektwl Eztendeigh d 25, olwasotwl d 50 kj locusba wl fl 1, Ezenkywl plebanos wra(m) zabad aztalal Tartozik az mesternek, Melliet tyztessegesen megh zolgaltasso(n) [Kv; TanJk V/3. 52b].

3. olvasnivaló; (material de) lectură; Lesestoff. *1675:* Az páterek levelinek némelyikét azért küldtem párba, rettenetes nehéz olvasó volt s közte német írás is, hogy elig-elig tudtuk elolvasni. Így is considerate hallgatva olvassa Kegyelmed bár, mert nehéz megérteni [TML VII, 109 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. rózsafűzér; mătănii, rozariu; Rosenkranz. *1586:* Egy kys olwaso wagio(n) kyn egy ött penzes gomb wagio(n) [Kv; Szám. 6/IV. 47]. *1599:* Tetczyk azert az teorwennek az Praesumptiokhoz kepest kiket az tanük az eleobbely lopogatasy feleol inferalnak hogy az fogoly leaninak harmad magawal Jambor Tiztesseg bely zemelyekel menteny kel magat hogy azokat az el vezet marhakat eowet es oluasot sem eo el nem lopta, se massal el nem lopatta [Kv; TJk VI/1. 329]. *1629:* Kalmar Marha iutot ... Ket bokor veres olvaso [Kv; RDL I. 132]. *1657:* Betlenben lako Keczkes Gyeörgy ily dolgot proponal Janki Andrasne ugyan mostani Betleni predikatorne, Nemes Eörzebet ellen: Engemet az J hamis hütinek (!) mondot, hogy egy nehanyszor hamissan meg eskütem ... Azt kerdem miert mondotta eszt: Csinaltasson az tallerokbol olvasot, s olvassa az pápistak közöt [SzJk 83–4]. *1672:* Tisz Balint Ur(am)nak ket kepet kuldottem es az Olvasokbol kettot a' melljek szebbek ha az Ur I(ste)n eltet, más ayandekkal lesek eő kglmenek [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1674:* egy drága kövekből csinált olvaso [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1710:* Udvarhelyt laktomban ... a barátok engemet a cellájokba felvittenek, képekkel, olvasókkal, könyvecskékkel addig ajándékoztanak, mint gyermeket ... pápistának tőnek [CsH 139]. *1736:* (A halottnak) ha catholikus volt, az keszkenyein felyül állott az olvasója [MetTr 401].

Vö. a *klárisolvasó* címszóval.

Szk: *vhány ~t mond vkiért. 1731/1768:* Kolosvári Pater Franciscanus Uraiméknak ... Hagyok Négy Száz Magyar forintokatis ... tartozzanak az emlitett Páterek egy Énekes Misét a' több akkori Tiszt: Páterek pedig egy egy olvasott Misét de Requiem, 's a' Fráterek egy egy olvasót érettem mondani [Kv; Ks 14. XLIII Kornis Zsigmond végr.].

5. *kálvinista ~ tréf* pénz; bani; Geld. *1788:* az én egész igyekezetem 's tzélom e' tekintetb(en) az, hogy minél több kálvinista olvasót gyüjtögethetnék Ngd Cassájáb(a) [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Nszből]. *1818:* Libutz ... a Nagy fejér kaputyába panaszolva várván várja bé Nsgdat nintsen Kálvinista olvasoja G. Redeit is várja [Kv; GyL. Székely István lev.].

olvasóközönség olvasópublikum; publicul cititor; Leserkreis. *1880:* Nem benned van a baj, hanem az olvasóközönségben, kinek hozzád kell hogy érjék [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz]. — L. még i.h. 88.

olvasólámpa éjjelilámpa; lampă (mică) de citit; Nachtlampe. *1850:* Egy organdisch ólvaso lámpa [Mv; DE 2].

olvasópublikum; olvasóközönség; publicul cititor; Leserkreis. *1879:* Rosszul ismered Tolnait ... Aztán el is vesztette abbeli jogát, hogy piszkolhasson téged, akkor, amikor szólt a Kabdebó Fricike fűzfakötegéről, melyet Szebenben ... kötegelt az olvasópublikum megvesszőzésére [PLev. 62 Petelei Istvan Jakab Ödönhöz].

olvasópult olvasóállvány; pupitru; Lesepult. *1849:* Két szép Aranyos kötö kosár és egy olvasó pult [Széplak KK; SLt 17].

olvasótábla ábécéstábla; tablă cu alfabet; Abc-Tafel. *1877:* A' harmadik csoport*: Végezvén a' Gönczi fali olvaso táblát, kezdettek olvasni könyvből [Bádok K; RAk 255. — *Ti. gyermekcsoport].

olvasott 1. elolvasott; citit; gelesen. *1884:* én már rég ismerém Önt: sokszor gyönyörrel olvasott dolgozatai után [PLev. 116 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

Szk: *szemmel ~ 1676:* Az mely dolgokrúl Kegyelmeddel az ország házában beszéltünk vala, szemmel olvasott dolgot beszélek Kegyelmednek, szemben lévén Kegyelmeddel [TML VII, 133 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. *~ mise* csendes mise; liturghie citită; stille Messe. *1731/1768:* Kolosvári Pater Franciscarius Uraiméknak ... Hagyok ... Négy Száz Magyar Forintokatis ... tartozzanak az emlitett Páterek egy Énekes Misét a' több akkori Tiszt: Páterek pedig egy egy olvasott Misét de Requiem ... érettem mondani [Kv; Ks 14. XLIII Kornis Zsigmond végr.].

3. *~ ember* nagy tudású/tájékozott ember; om citit/învăţat/instruit; belesener Mensch. *1657:* Kamuti Farkas ... jó deák, olvasott és hatalmas memoriájú ember vala [KemÖn. 82].

olvasó-üveg lornyon; lornion; Stielbrille. *1782:* Két ólvasó üveg, egyik Csóntós rámájú, másik fa nyelű [Nalác H; CsS]. *1799:* Két olvaso üveg [Kv; CsS].

olvastat 1. el/felolvastat magának; a pune/ruga pe cineva să-i citească; sich vorlesen lassen. *1668:* az biblia felől írsz, hogy oda küldjem, mivel én olvasni nem tudom s nekem nem kivántatik. Úgy vagyon, olvasni nem tudom, de vannak emberséges emberek, az kikkel olvastatom s énnekem inkább kivántatik, mint magadnak [TML IV, 256 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. (hivatalos iratot nyilvánosság előtt) felolvastat; a pune pe cineva să citească (un act oficial în public); (amtliches/offizielles Schriftstück öffentlich) vorlesen lassen. *1639:* Fü Biro Vram osztan kenala hogj ihon vagion az mi Keglmes Urunk Feiedelmünk Mandatumja ... olvostosatok lassatok mivel jüttunk mi ide, de azt sem akarak el olvastatni es megh hallani [H; JHbK XLV/32].

3. számíttat; a face să fie socotit; berechnen/kalkulieren lassen. *1796:* a Rovásakat a kezemben vévén, mikor ujra visgalatra vétetódet igaz az hogj a Buza Rovás a Házalattal nem edgjezett, mert két Rovázat egjben szakadva találtatott Fodor Sigmond Uram egjnek olvastatta mégis fennmaradatt egy véka Dificultásban [Aranyosrákos TA; Borb.].

4. (pénzt) megszámoltat; a pune pe cineva să numere (banii); (Geld) zählen lassen. *1670:* azon pénzt ... tudja csak az Isten, ezt is most mint szerezhettük ... Ide én 4-tán érkeztem; 5-tán az pénzt olvastattam 6. az fővezérrel ... és deftendárral lettem szemben [TML V, 400–1 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

olvastatik felolvastatik; a fi citit (cu voce tare); vorgelesen werden. *1662:* Mely gyülésen újobban is, hogy a vármegye megesküdnék, fejedelemnek arról való parancsolatja is olvastatott vala [SKr 516]. *1791:* Olvastatik a' Felséges Fő Igazgató Tanátsnak ... Rendelése ... hogy Ö Felsége meg-engette, hogy a' Belgiumi Respublicaban lévo Productumok iránt a' Harmintzadbeli szabadság a' mint volt 1788-ban Viszon (!) megengedtetett [Kv; TanJk IV/8. 54]. *1843:* Olvastatik az ugyancsak fennebb tisztelt és a kamarai biztoshoz intézett rendelete a zalatnai királyi igazgatóság elnökségének [VKp 67]. *1845:* A közelebb mult ülésen folyt tárgyakról szerkesztett jegyzőkönyv olvastatik és megállíttatik | Olvastatik a' Nemes 2ik Székely gyalog Ezered Kormányának folyó év és hó 2ról 735. számjai alatt e ns Szék Tisztségéhez intézett ... hivatalos átirata [Usz; UszLt XI. 85/4. 110, 85/6. 220].

Szk: *olvastatni ért/hall vmit. 1762:* azt hitelesen hallottaé a Tanu vagy Tugyaé, Levelékből olvastatni értetteé [Petek U; Hr 2/36]. *1803:* Tudgyae a Tanu nyilván es bizonyoson értettee hallottae vagy levelekből olvastaé vagy olvastatni hallottaé ... Hogy ... a fiak leányokkal valaha osztoztake [Szenterzsébet U; Borb. II vk]. *1812:* a' Tanu ... régi hiteles emberektöl hallota é ? Ok levelekből olvasta vagy olvastatni hallotta é ? [Mv; Somb. II tábl.].

olvaszt 1. (fémet) megolvaszt; a topi; schmelzen. *1558 k.:* Wenusnak feyersege ez zereneth lezen. Wegy kalcionalth sooth, borkoueth es timsooth ... oluazd meg anny echetben keuerve ozton ebbe hetcher heuitue es hethcher oluazthua olchad az veres rezeth lezen zep feier es lagy Minth on [Msz; MKsz 1896. 287]. *1573:* Valazto Eottwes gergel, Azt vallia hogi Offenbanian hallotta Az Smelcertwl az Biro eleot es teob Emberek eleot Monta hogi az Mely testelt Zenkelt volt Eottues Leorinchnek pechy Estwan Azbol Masfel vagi harmad fel gyra Ezwst leot volt, Mellyet eomaga Eottwes Leorinch vit volt oda az kohra olwaztany [Kv; TJk III/3. 221]. *1592:* Peterdi Georgi ... vallia ... oda Iuta Bekessi Gergelis, es monda Merai Tamas neki, tudod e, hogi az meli ezwsteot az Nimeti Istuan daikaia en hozzam hozott vala, megh mondo(m) hogi megh ne oluazd, mert felek raita hogi lopot marha. Mona erre Gergeli, vgi vagion, de en ne(m) oluaztottam, hanem plikbeol es czomorlasbol chinaltam nekj az eouet, erre tudomant teon Nimeti Istvan [Kv; TJk V/1. 245]. *1655:* Lupsán lako Pap Demeter másokkal eggyüt bé küldöttek Kolosvárrà termés aranyokat, mutogatván Rázmány Jstvánnak ... mikor az aranyat olvasztani kezdették volna, csak el ijettek hogy rosz aranyat vöttek [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. *1719:* a' kik találnak ón, Ezüst, Arany vagy rézz matériáju kőveket, ne merészelyék, vagy verőkben, vagy kő lyukokban, imit-amot olvasztani vagy valahova Varosokra vinnj, mert ha ki tudodik minden kegyelem nélkül meg öletik [Torockó; TLev. 8/3]. *1789:* 25 darabbol allo nagyobb, középszeru és kissebb Crucibulumok, mellyek közüll egy középszerü valami Olvasztani valo Compositioval tele vagyon, egy nagyobb pedig a' Hijuba maradott [Mv; ConscrAp. 20].

Szk: *ón ~ani való vas kalán. 1676:* Sáfár házban lévő holmi bonumok ... On olvasztani valo egy eöregh vas kalán Nro 1 [Fog.; UF II, 712–3].

2. (zsiradékot) kiolvaszt; a topi (untură); (Fett/Butter) auslassen. *1584:* Philep Benedek ... vallia, Az en felesegem valamy keopewlleot vayat olvazt vala [Kv; TJk IV/1. 251]. *1595:* Waiat vöttem igyen ... eitelen 's fel eitelenkent es vertalyonkent fazekokban osztva ... mert most Czöbrekben oly herttelen nem talalnj: és ugyis hamar meg czalatkozhatnj: Vöttem 20 Eyttelt, kezen oluasztúa f 3 d 80 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 211–3 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1790:* Vévén a Nsgod uri parantsolatját tőstént abba foglalatoskodtam hogy elegedendő vajat vehessek a Nsgtok számára ... azért vettem pedig olvasztva s meg szürve, mert ebbe a meleg időben meg nem lehet tartani romlás nélkül iroson [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1851:* a' zsirakat ha

olvaszt Rosi eléb egy edénybe hogy száljon meg, s ugy tőltse el abba a' tiszta Uj edénybe a' melybe marad [Kv; Pk 6].

3. (meg)lágyít/puhít; a înmuia/topi; erweichen. *1645:* Miuel azirt Uram az mi bizonysagok lehetne, es az kitül ertegettik hogj az Viaszszot hul oluaztotta volna az az Janos pap, es az hul masokat kinalt az Viaszal, az kegltek Jozagaba(n) ... vagi(on) [Kisbudak BN; BesztLt 20 Retteghy István lev.].

4. belevegyít/kever; a include/ingloba; hineinmengen/mischen. *1857:* Báro Apor Josef ő Nga magais számtalan Földeket szedett ki a kezeinkből 's azokot mind az udvari Földe kőzé olvasztotta, 's még azokot is mind mi adozzuk Cselédekül [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

olvasztás megolvasztás; topire, topit; Schmelzen. *1558 k.:* Azerth iol wigiaz, hogy meg ne chalatkozzal Mind az strekkelesben es Mind az olwastasb(an) [Nsz; MKsz 1896. 297].

olvasztat kiolvasztat; a pune să topească; zerlassen lassen. *1587:* vaiat elseoben kis apro cziwprokban olwaztattam vala mind cziwprostwl volt f. 3/ [Kv; Szám. 3/XXX. 37 Seres István sp kezével].

olvasztatik kiolvasztatik; a fi topit; zerlassen werden. *1823:* 20a Aprilis Mikor a Méheket Meg tisztítottak vagyis Meg Metzették azoknak lépéébol olvasztatott viasz 5 font [Budatelke K; Born. F. Ia].

olvasztatlan kiolvasztatlan; netopit; unzerlassen. *1595:* Bosban Gürzo Hermantol Olúasztatla(n) 1 Czöber Vaiat vöttem p(er) f 1 d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 204 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1679:* Tehen, s őkőr olvasztatlan fadgya libr. 168. Juh fadgyu olvasztatlan libr. 56 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63]. *1682:* Olvasztatt fadgyu Libr. 200. Olvasztatlanis van [Fog.; UtI]. *1688:* A Viasz szűretlen és olvasztatla(n) [A.porumbák F; UtI].

Szk: *~ fenyőszurok. 1632:* Oluaztatlan fenieö szurok cent. ... N. 1 [Fog.; UF I, 134] ✱ *~ (tehén)faggyú. 1625:* eo felge bizonyos szamu masa olvaztotlan fadgyu ala küldese feleol paranchyolua(n) ... küldeottűnk Zam tarto Alvinczi Peter Deak menedeke szerent ala ... Lib: 125 [Kv; Szám. 16/XXVII. 5]. *1676:* Olvasztatlan Fadgyu Libr 100 [Porumbák F; UtI]. *1681:* Olvasztatlan Tehen fadgyu, Tizenegi darabban Libr. 172 [Vh; VhU 524]. *1768:* Nyoltz font, olvasztatlan Fagyu [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1785:* Cserei János ... 20 font olvasztatlan fadgyut ád [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/383 Kornis Krisztina conscr.].

olvasztó 1. olvasztáshoz használt; folosit la/pentru topire; zum Schmelzen/Auslassen gebraucht. **Szk:** *~ fazék. 1847:* olvaszto fazék Brassai földből [F.árpás-Üveghuta F; TSb 46] ✱ *~ serpenyő. 1748:* Olvasztó Sorpenyő 2 [Vargyas U; CsS] ✱ *faggyú ~ serpenyő. 1656:* 3 labon allo fadgyu olvaszto nieles karikas eoregh serpenjeö [Fog.; UF II, 106] ✱ *ón ~ kalán. 1720:* Töltséresnek valo On olvaszto kalánok nro 5 [HSzj *tölcséres* al.] ✱ *ón ~ serpenyő. 1756:* On olvaszto Serpenyo Nro 1 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.].

2. lágyító; care moaie/topește; erweichend. *1710 k.:* Égtem inkább felebarátom aránt a mindenféle kívánságok tüzében, nem különben, mint ama kőből üvegtésztát olvasztó sebes tűz [BIm. 1011].

olvasztókemence ércolvasztó kemence, kohó; cuptor de topire; Schmelzofen. *1785:* midőn a Bányáknak hertelen romlási történnek igen késő volna az hogy a Bányász elsőbe a Mlgs Uraság Tisztyeinek hirt tégyen ... mig hir tétel után jár addig az olvaszto kementzében a már nővésében lévő vas meg hűl, a Verőben hasonlaképpen ... és így igen nagy kárunk forog benne [Torockó; TLev. 4/11. 1b]. *1823–1830:* Amely ércdarabokat kihúznak a bányából, azokat egy darabig a földen hagyják száradni, azután kemencékbe rakják ... így égetik meg tízszer különb-különb hasonló kemencében, míg tizenegyedszer viszik az olvasztókemencébe[a] [FogE 207. — [a]Az eislebeni ércbánya hámormunkájára von.].

olvasztott 1. megolvasztott; topit; geschmolzen. *1558 k.:* az arany olwaztot legien elǫzǫr es wgy west az Mixturat beleie es granald meg az Mint tudod [Nsz; MKsz 1896. 298]. *1655:* küldőt hozzám Csepreghi Mihály egyszer valami arany porbol ol(v)asztot aranyat, kit nem tuttak tisztitanni, engem kért rá tisztitcsam ki [Kv; CartTr. II Rázmány István (36) ötvös vall.].

Szk: *~ ezüst. 1671:* Tallerok, aranyak, kőrmeci penzek és plikkekb(en) levő olvasztott ezüstök [Kv; TJk XI/1. 49]. *1816:* Egy darab olvasztatt ezüst rudba 16 Lothok [Kv; Born. IV] ✱ *~ réz. 1665:* Ezen czeik haz pitvaraban ... Olvasztat lapos rez cent. no 1. libr. 56 [UF II, 314].

2. kiolvasztott; topit; ausgelassen. *1677:* Mikor az vas kő bányát colalják az két rendbeli bányászok, ha egész héten dolgoznak szoktak adni egygyik egygyik rendbeli bányásznak mécsnek egy hétre egy egy ejtel fadgyat, olvasztottat [CsVh 61].

Szk: *~ (disznó)háj/hájzsír. 1585:* vöttem ... Zalonnat es oluaztot hayat d. 2 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1679:* Olvasztot hájnak valo szoros száju korso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 60]. *1688:* Fonyadek olvasztot haj 6 fazakakb(an) libr 100 [A.porumbák F; UtI]. *1730:* egj ejtel olvasztot háj Sir [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX/16]. *1734:* Vagjon az Tisztarto ház végeb(en) egj éles kamara melybennis találtatott ... Olvasztott háj ejtel no 3 [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas inv.]. *1789:* Egy meg romlott Cserép Fazékban olvasztott Diszno Háj 12 Kupa Rf 8 Xr. 24 [Mv; ConscrAp. 7] ✱ *~ (dög/kecske) faggyú. 1629:* Az élés ház ... Egy kályha olvasztott faggyú [Szu; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lelt.] | hat uider oluaztot faggjuual tartozzek [Szentdemeter U; LLt]. *1632:* Oluaztatt faggiu Lib No 44 [Komána F; UC 14/38. 125.]. *1656:* Egy Czeberbe(n) olvasztot dőgh faggyu lehet masfel vider [Doboka; Mk Inv. 4]. *1685:* Szin avagy olvasztat fadgyu libr. 80 [A.porumbák F; UtI]. *1754:* minden holnapra fél, fél mása olvasztott ... ketske fadjut ... tartozzanak adni[a] | Timár Miklos es Timár Roska György ... Léváltanak ... két száz m. forintokat az jővő ezen Esztendőb(en) Szent Katalin napján esendő Alvinczi Sokadalom napjaig őt mása olvasztott ketske fadju interesre [Alvinc AF; Incz. XI. 4. — [a]A jb-ok]. *1756:* tartoznak a' Mészárosok ... az Uduarba be adni ... 50.50 font olvasztot fagjat [Déva; Ks 101] ✱ *~ fenyőszurok. 1632:* Oluaztott feniw szurok uagion lib ... N. 58 [Fog.; UF I, 134] ✱ *~ (szín)vaj. 1595:* Ötues Ezechelnietől vöttem olúasztot vaiat 3 1/4 Eytteltt ... d 65 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 204 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1674:* az tej tarto kamarara nyilik más hasonlo ajto ... Vagjon benne olvasztott szin vaj nr 6 ~ hat veder [A.porumbák F; UF II, 609]. *1681:* adattak ... olvasztott vajat tizenkét ejtelt Irós vajat két tonnáb(an) 54 fontot [UtI].

oly I. *mut nm* **1.** olyan, olyanféle/szerű; asemenea, astfel de ...; solcher, solche, solches. *1542:* azt erthem hog ol

bezedek nem wolna egmas kewzewth az legenwel, kyth meg nem (!) masolhattna, de wgan chak arra walo thekenthethyth ewsmerem [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.]. *1574:* Katus Baly gergyne Azt vallia hogy ... Mondot eo neky Ne Mond azt Mert Nem oly Ember hogi azt Erdemlene [Kv; TJk III/3. 366]. *1575:* eo k. viselienek oly gondot Rea hogi az egyhaz penze legen Megh hogi az egyhaz fiay meg Neh fogiatkozanak [Kv; TanJk V/3. 119b]. *1589 k.:* Erdeometis olliat veottek el hogj megh ertt volna 20 f(orin)tot [Szu; UszT]. *1592:* Tegla veteo Antal ... vallia ... az giermekek penigh olliak voltanak, hogi kenieretek megh ne(m) zolgalhattak [Kv; TJk V/1. 219]. *1604:* az kosar penig oly wala hogi Egik rezebeol az masikba az ökrek el mehetnek [Kede U; UszT 77a]. *1625:* Vduarhely Zekj Zent Mihalibol ualo Zaz Janos neuü fellaitara Esset Suky Benedek vram ellen olj vitekben ki miat Halalt erdemleot volna [Melegföldvár SzD; SLt EF. 5]. *1630:* ki uetet vala az Aiton az az Deak, s azulta haragszom ra, de ... ha oly helien kaphatom bizony eletetis el fogiatom [Mv; MvLt 290. 194]. *1761:* ã Praefectus ... aszt foga rea, hogj ezen buza a Melgos Josika Antal kostelljából hazatat volna ada ... mondattamis Szekely Boldisar U(ramna)k hogj aly Titulussal ne intitulalna azon buzat [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17]. *1768:* Szárhegy falvának oly tsere erdeje nintsen a' honnan fentőt ágast s egyebet faraghatnának [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1842:* oly fekvésü sovány hely, hogy nem érdemli meg a' fel szántást [Kakasd MT; DE 2].

Szk: *~ formájú. 1747:* a' mely gyermek lovat lattam az Inai hatarban ... gondolkosztam hogy meg vegyem mint hogy itten kürüllettünk oly formáju gyermek Lovat nem lattam [Szilágycseh; Ks 27/XVII] ✱ *~ módon. 1688:* Énnékem Oly modo(n) sem(m)i fele vert Monetam ninczen, mert Engemet az Sok Modnelkül Valo epitesz megh emesztet [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1710 k.:* magamra olly modon fótnyit sem költettem [CsV] ✱ *~ reménység alatt/reménységgel. 1586:* az plebanos vram ... oly Remensegel Ne legyen, hogy ez beneficiumot zokassa vegye plebanos vram, es vsusba Mennien ennek vthannais [Kv; TanJk I/1. 25]. *1729:* Colonellus Baro Merbek Urunk(na)k eö Nganak pro bona Harmonia olly remenseg alatt hogj jo Commendot tart, és haszontala(n) dolgokkal a Ne(m)es Varost nem vexállya az egész Hat holnapokra[a] kivánunk meg eö Ngának discretizalnunk meg meg annyival amint elsoben igirtunk s Discretizaltunk [Dés; Jk 383a. — [a]Ti. az első félévre] ✱ *~ szín alatt. 1594:* mind Erdeoth s mind zantho es Zina fewet Kendy Gabor fel zanthoth es el foglalt thewleök, Erdeyeket megh Irtatta, Aly zin alath hogy mast ad Nekyk Irtte, de vgjan Ne(m) adoth sohul semmith [Moró SzD; RLt O. 5 Thooth Gal jb vall.] ✱ *~ színü* olyanszerü. *1773:* Pro anno 1772 zaláni bíró Bodor Pál perceptuma. Kit hány krajcárig és miért büntette meg? ... 6. Jakots Mihály, lovas katonát, búzára járván juhokkal 15[a] 7. Apor István uramot is oly színü dologért 15[b] [Zalán Hsz; RSzF 294–5. — [a–b]Krajcár] ✱ *~ véggel. 1726:* fizettem meg az Rákosi lakósoknak 323 czövek(ne)k az árrát; mellyeket, olly véggel Vettem vólt, hogy az Tót kőrül czövekeltessem meg véle ... fl. hung: 17 d: 12 [Kv; Ks 15. LIII. 4] ✱ *~ végre. 1765:* Tudgyuk hogy a Monostériában lako Popa Von az Őrög Kótoj Todor házában lakik, mellyet ... oly végre epitett hogy őrög állapottyában ottan meg nyughassék [Szászbanyica K; BfR A. XXI].

Sz. *1591:* Daroczi Boldisarne Margit azzoni ... vallia ... Az birak oda iutuan el veuek az legeniteol az czakant, noha valtig menti vala magat hogi eo zolgalo ember volna, es zabad volna neki fegiuert viselni. Mikor az zabliaiat el akarnak teolle venni, Monda az legeni, bizoni oly zegre keottek azt hogi keonnien le nem hagiom venni [Kv; TJk V/1. 89].

2. *szintén ~* ugyanolyan; acelaşi; ebensolcher/solche/solches. *1739:* Szekhalmi György, Susanna és Anná(na)k szinten olly jussok s vérségek vagyon azon földőkhöz és szena fűhőz, mint az kinek az emlitet venditorok distráhálták [Torda; TJkT I. 163].

3. *becsm* affajta, afféle (rossz/alávaló); aşa/atît de (rău/abject); ein solcher/eine solche/ein solches (schlecht). *1591:* az Jstenert keretet hogy lennek kezes erette ... vegre menek oda ... oly fogsagban volt vgia(n) megh szederjeszult vala az keze az laba az kalodaba(n) [UszT]. *1597:* Tummes Wendler ... vallia ... zolitanak engemet az Lato Mester vraim hogy lassa(m) michoda húst arol Paztor Istwan vezem az húst, de oly wala hogy ne(m) embernek walo wolna [Kv; TJk VI/1. 6]. *1743:* mint oly czégéres Malefactor bizonyosan exemplariter megis büntettetett volna [Mv; Told. 37/22]. *1765:* olly motsokb(an) fekvő ember nem méltö hogy chaehotis tartsan, emberseges emberek közöttis tarsolkagyek [Torda; TJkT V. 265].

Szk: *~ értékü. 1759:* olly értekü embernek tudgyuk az utrizált Csetre Marton és Fere(n)cz Uraimékat hogy nem hogy ök valamitt aquiráltak volna, de még az mijek az atyokrol maradott azt is mind el Vesztegették s idegenitették [Msz; MbK VIII. 22] ✱ *~ természetü. 1724:* Ersok minden bizonyossan Pekri Uramtúl terhesedett meg ... mert ő kglme oly természetü ember, hogy akit bé kaphatott házáb(a), az nehezen menekedett meg tőle [M.királyfva KK; BK. Fodor Péterné (40) ns vall.]. *1749:* Jószíff ólly természetü vólt, hogy az Embernek minden hellyes ok nélkül leg elöbszóris a fejit ügyekezte ütni [Korolya H; Ks 101].

4. dicsérőleg; exprimind preţuirea; lobend: olyan, afféle (kiváló/kitűnő); atît/aşa de (bun/remarcabil); solch (ausgezeichnet/hervorragend). *1593:* Balogh Mihaly vallia ... Tudom hogy ez egy Jo eokreotis az teobbj keozeot el Atta frataj Janos, oly eokeor vala penigh ez fekete tarcha eokeor, hogy egy sem vala Az frataj eokreben ollia(n) [Kv; TJk V/1. 427]. *1619:* az én uram oly ember és oly fejedelem, hogy ha vendégségbe jő nagyságod meg is tud vendégleni [BTN[2] 260]. *1629:* Chyomafai Janos ... aztis mondotta hogy nem volna Colosuarat oly keo haz mellyert velle keozeosülne [Kv; TJk VII/3. 146].

Sz. *1746:* Ollyak mint Galambak vig tekintetekben [Marossztkirály AF; MúzRadák].

5. hivatalos kijelentést/nyilatkozatot bevezető jelzőként; ca atribut, la introducerea unei afirmaţii/declaraţii oficiale; als amtliche Erklärung/Äußerung einleitendes Attribut: azon, olyan; astfel de ...; derartig. *1584:* Azert monta(m) hogy az Cotakban vagyon oly Emendalas Akit en Ne(m) chinalta(m) es Irta(m) [Kv; TJk IV/1. 293]. *1671:* némellyek ... Poor Balintne javainak divisioja(na)k ideje(n) mondottak oly szokat hogy tudnyllik Mit fogsz ugy mond ezek mellet az Calvinista ebek mellett [Kv; TJk XI/1. 43–4]. *1775:* Néhai ... N. Váradi Inczédi Gergély Ur ő Nsága lépett, és ment volt Kglmetekkel olly Compositiora[a] [Fejér m.; Incz. XI. 13a. — [a]Köv. az egyezség szöv.]. *1784:* méltoztassék bányászi vas mives helységünkre nézve a' fenn irt okokból Tit. Processualis szolga Birák Urainknak kegyes válaszszában olly rendelést tenni, hogy mindenütt publicalyak a' pénzen vett erdőink vágattathatása iránt való engedelmet [Torockó; TLev. 10/4]. *1825:* A Cancellistákat oly utosités-

sal inditottam el, hogy ők ... a Certificatiot csalhatatlanul meg tegyék [Mv; Pk 1].

Szk: ~ *feltétel alatt. 1802:* lévén ... egy darab Kaszállo Réttyek ... adák Zálogban hat esztendőkig ... olly feltètel alatt: hogy azo(n) terminalt hat esztendők alatt ... az Emptorokat minden legitimus impetitorok ellen megoltalmazzák [Asz; Borb. I] ✱ ~ *ígéret mellett. 1793:* minthogy a' Papoknak és Professoroknak a külsö közös Joszágokbol régtöl fogva járni szokott egy 's más aprosag jövedelmecskéjek ... ez elött bizonyos Esztendőkkel olly igéret mellett el vonatott vala, hogy az más moddal ki fog potoltatni [Kv; SRE 292] ✱ ~ *kikötéssel. 1865:* Kolosvári a' piacz soron lévő ... házamat ... hagyom kedves Unokámnak Gr. Teleki Josefnek, oly kikötéssel hogy ha kis korün meg találna halni ezen házba és széna fübe testvérei ... örökösedjenek [Kv; Végr] ✱ ~ *kondícióval. 1773:* M: Igenben[a] Commoralo Vrika Peter B: Incedi Pál vr Jobbágya ... kére és leválais ... Polik István Vr(am)tol Tiz Vonás Farintakot a jövö karátsonig egy ölfa interesre olly Conditioval hogy a praefigált terminusra ... meg fizeti minden tovább való hallagatás — nélkült [DobLev. II/451 Beregszászi István ns kezével. — [a]AF]. *1795:* Berár Juvont olly Conditiokkal fogadták volt meg itthon az Allperesek az Marhák mellé Pásztornak, hogy négy Tulkamat és 21 Darabokbol állo Juhaimat ki teleltetik [Msz; MbK 104] ✱ ~ *kötelezéssel. 1848:* Kolos monostori lakosok ... az Uradalomnak Gátyi retyét felibe által vették oly kötelezéssel; tartozok leznek felibe le kaszálni, alkalmatos időben fel gyűjteni, az uradalom részét haza szállittani [Km; KmULev. 3] ✱ ~ *meghatározással. 1828:* Déési Hoszszu István Urnak az Malaton lévő ... Házát ... kivettem Taxára ... oly meghatározással hogy az irt Pinzbéli Censust két versen ... tsalhatatlanul befizetni köteleztetem [Dés; Törzs. Désí taxalisták] ✱ ~ *móddal/módjával. 1598:* oly moggyaual haggjad az Jozagokat ... mindeneket az mi lizen hogj el ne uezzen tvllók [BálLt 51 Kowachoczy János ut.]. *1791:* Az Hazassagi kötelbe levő Személlyek egyszeri botránkoztatásokért kövessenek Ecclat az Hellysegbe levő Consistorium előtt olly moddal hogy az előtt a' Pap a' Templomba ki jelentse és a' kik(ne)k tetszik a' Consistorium Házba jelen lenni azokat tudosittsa [M.bikal K; RAk 10].

6. olyan nagy, akkora; atît de mare; so groß. *1557:* Jstennek legyen hala megh nem wolt oly Zwksegem hogy megh Jozagomath kelleth wolna el adnom [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1595:* Az aitot sem Akarta(m) volna illyen tél wdeön be vaghtak volna haro(m) forinterth, merth olly liúkat uaghtak vala az aiton hogy az Jobbagyom Goina Antal azon bútt ky [UszT 10/99]. *1642:* miuel az Haaznak olj tagassagatt latiuk lennj, hogi keet hazaz (!) Emberek is el lakhatnak benne, kiualj kepen az kik egiesek ... aestimaltuk az Haazatt ... f. 600 [Kv; RDL I. 128]. *1653:* Szent Mihály nap tájban oly hideg volt, hogy a kádban a víz megbírt, úgy megfagyott [ETA I, 149 NSz]. *1717:* en az en mostani sok dolgaimn(a)k miatta olly főfajasb(an) vagyok, hogy meg az földön is alig járhatok [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1722:* ollj esök valá(na)k ... nemis szánthatni ă Locs miatt és lágyság miatt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1741:* miis látók nagy haragját Sipos Istvánnak ... olly haraggal 's furiaval vala pedig Sipos Istvan hogy ha mi ott nem lettünk volna 's Balog Laszlót a kezeböl ki nem szabaditottuk vólna, ha szinte meg nem ölte volnais, de bizony meg mocskolta volna [Szilágycseh; IB III. 104/16 Georgius Balint (28) jb vall.].

II. fn-i jell-ú haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht. **1.** olyan személy, olyasvalaki; astfel de persoană; eine solche Person. *1573:* vam leweletis olinak agion eo k.[a] kyknek Eoreksegek vagion, hogi az vam lewel ely teweliedwen Bwt gondot Ne hozzanak az varosnak [Kv; TanJk V/3. 75b. — [a]A bíró]. *1575:* Az Drabantok feleol penig eo K. varoswl azt kewannyak hogi eo K. Biro vra(m) es az tanacz ollyakat fogadianak kyk Iamborok es az varosba Eorekes Emberek legienek [Kv; i.h. 110a]. *1583:* eo kmek Varosul valaztananak olliat ky az valaztot Biro vramnak Volffard Isthwan vramnak Megh Ieoweteleigh viselne zorgalmatos gongiat az Magistratussagnak [Kv; i.h. 270a]. *1606:* az Actor falu protestal hogy vadnak teöb bizonisagokis kiket hittak es el nem erkeöztek azoknak wdöth keuannak vadnak olljakis kik betegek azoknak birot kernek [UszT 19/32]. *1617:* Feieruizi Mihali kobatfalui juratus est. Hallottam hogi elegge zitta ez az Antalfi Tamasne Antalfi Matiast ... de nem cziak ót sot meg az egez falutis; talan ugian nincz olj kitt meg nem zidot [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel.]. *1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni ... az ollyakat a' Dominus terrestris ... verettesse kézi kalodában [CC 1]. *1681:* Vagy(na)k ollyak tarsaságunkba(n) a' kik könyböl (!) olvasva(n) el az predikatiot, ne(m) tanulnak, hanem tsak az könyvhöz tamaszkodnak [SzJk 152]. *1732:* Penz Perceptor Atyankfiai az kik iránt nem securusok az rajtok levö portio meg vehetese iránt, az ollyakat az Executor meg kötözvén vigjek ... B. Marton Kovács Pinczejeb(en) [Dés; Jk 426a].

2. olyasmi, olyan dolog; aşa ceva; so etwas. *1568:* Sophia Relicta Joannis Compactoris ... fassa est in hunc modu(m) Ezt hallottam hogy monda az Zabo Janos felesege, azt monda vram hogy ha az annyam fel nem hagya tenny az Tablat, bizony ollyath myuel hogy mynd my es mynd ő Meg bannya [Kv; TJk III/1. 14]. *1584:* Zekeres Mihalne Anna vallia, Ezten vosarnap vala ez hogy ezt hallam Isac peter zaiabol, ollyat chelekeszem vgmond hogy Minden meg chodallia [Kv; TJk IV/1. 208]. *1603:* Ezen Jarasba(n) lassak meg ö kk az Apro Sütő kemenzeketis, és ha ollyra talalnak, kyt felelmes hellyre kemeny nelkül, Vdúaron, aúagy sendelyes ereze haza hea ala rakattak volna ... azokatis el hannyak és el bonczak [Kv; TanJk I/1. 449]. *1606:* kere Dymyen Boldisar Adorjany balast hogi ha olyat uegeztenek Vas Peterrel, izennye meg neky [UszT 20/125 Symonfy Mihaly (55) vall.]. *1632:* olliat ittam megh ki miatt soha giermekem sem lezen tulle [SzJk 36]. *1633:* Hallottam magatolis azt Falabu Kathatol hogi azt mondotta, hordozok maga(m)mal olliat tudni illik egi Zeöld bekat, hogi valakit azzal megh jllethetek, de mind szeretnek azok engemet [Mv; MvLt 290. 137a]. *1722:* ha comprobalodik hogj olyat keres, a mi(ne)k biradalmab(an) vagyon, ha az adversa pars közt nem tart hozzá, Calumniat intentál méltánis, mert birja, mégis ötöt keresi erette [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.]. *1859:* miért igerjek olyat a' mit meg nem tehetek, mert akkor betsület szavam lenne compromittalva [Szu; Pf].

Szk: *ollyá tart. 1579:* Kwthy Janosne Orsolya ... wallya ... Nagy Jstwanne monda ... en eleotte(m) ne aly mert ennekem ellensegem vagy zinte ollya tartom mintha tennen kezeddel eolted volna megh az vramat [Kv; TJk V/1. 113]. *1610:* Kvn Peter en teolem Izene Vaida Istvannak, hogj oda ne Jarjon az eő zallassara, mert olia tarcza mintha ellense-

gere talalna [Dés; DLt 320]. *1637:* szaz Palne ... monda szekely Istuannenak, hogi miert jüsz te enelömben, vgjmond, ha ugi latlak mint ellensegemet, mert a te hazadnal konczoltak fel az en gjermekemet, ollia tartom mintha te lettel volna gilkossa gjermekemnek | szanto Marton ... zugoladot en eleöttem hogi ollie tartia mint ha Borbely Istua(n) vilagtalanitotta volt megh [Mv; MvLt 291. 90a, 105a]. *1645:* Aranj Gyürükot is lattam ... az tobbj között egj Meczetlen kek Sáfeljos (!) kőüü uala, az kit ugia(n) igen forgattam, mondottam asszonyomnak eő kegielmenek, hogj ha Verfeljesen uolna meczue az koue es ha enim volna olja tartana(m) mint ha ket szaz aranjam uolna az sebbe [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120] ✱ *~ lehet* olyasmi lehetséges. *1722:* Azt felele Sütö Myhally: olly lehet megcselekze(m), s' olly hogy sem [Csabaújfalu SzD; BK].

3. *~at rivall* olyan nagyot/akkorát rivall; a zbiera aşa/atît de tare; laut aufschreien. *1790:* a mint lött a' málé zörgésre olyat rivallott[a], hogy Tulipánt Joseff mingyárt ki jött rivallására [Dés; DLt. — [a]Ti. a disznó].

III. hsz-i jell-ű haszn-ban fok- és mértékhatározóként; cu valoare adverbială, ca adverb de mod; in adverbialartigem Gebrauch als Bestimmung des Grades und des Maßes: annyira; atît de ...; so sehr. **A.** *mn, mn-i in előtt. 1558 k.:* Immaron ved az istennek akarattiabol azth az foldeth, Melyeth elozor Meg kalchinaltal, Mely oly feier, Minth az ho [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1559:* byzony nem vagyok oly magam feledeth ember, hog keg-nek nem irnek [Gyf; LevT I, 305 Andreas Bathorj de Somlyo, Magister Curię sógorához, Ladislaus Kereczeny de Kanyafeolde-hez]. *1592/1593:* azt az zygetet ... az Deesi Rethi Malomhoz birtak ... Aztis tudgia hogy oly maga biro Biresi Christoff Vramnak ra hajtottak eőkreóket [Mikeháza SzD; Ks]. *1620:* Boer Peter vramnak Ona Bobes tartozzek refundalni hamit a molmon epit, a malomis hogi szinte el dölölegh uolt olj hituan uolt es vyolag epittette fel Boer Peter [Récse F; Szád. Reczey Radulj Boerezkul (29) lib. vall.]. *1631:* olj iambor aszony az hogj ninczen ez varason jamborjab annal [Mv; MvLt 290. 62a]. *1727:* nekünk ... oly irtoztato Szelünk jár, hogj ha még meg nem Szünik, Sok karokat vallunk miatta [Sszgy; ApLt 2 Daczo Ferenc Apor Péternéhez]. *1736:* Vadnak olly nyakas emberek a kik az többit is Corrumpállyák [Récse F; JHbT]. *1768:* Mert az olly alatson szoross, viz fészek, hogy Tó áll rajta, és Salva venia, Békák regeló (!) hellye [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. *1806:* A Pap Vaszalia Kanczaja olly koborlo volt hogy mindég Czoveken kellett tartani [A.várca Sz; BfR 130/1 Pap Andréjka (74) ns vall.].

B. *hsz, hat-i in előtt. 1582:* Miert hog á Ghywlés eleotteunk wag'on, Tecczik eo knek Warosul, hog ez alat á Notarius dolga legien haladekba lassak myre valik dolga, kellę erette megis teorekedny Awag Nem, ha hol oly nehezen lezen dolga hog heliere Nem Alhat [Kv; TanJk V/3. 253a]. *1592:* Io uigh Peterne Ersebet, vallia ... Tudom hogi az Jnas oda jart eiel, es kesen jutot megh, kerdettem ... hol jart oli kesen [Kv; TJk V/1. 200]. *1595:* Zekel Andrast az Loas Legent Hawas elő földeben külttek volt: És olly sokkaig kellet ot laknia Az meg mind vegig szemeúel mindent lata [Kv; Szám. 6/XVIIa. 231 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1644:* hogi oli meze uatok czak isten tügia minemw nehesegemre uagion [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. *1692:* eő kgle ad dje(m) ... 24 Marty lenne olly keszen, hogy ... kinalnok meg azon Divisioval [Ne; DobLev. I/35]. *1747:* én szememel sem latok az sérvésemtöl az házbol sem mehetek ki olly el gyengejedve (!) vagyok [ApLt 5 Apor Péter fiához, Józsefhez]. *1749:* az Gátnak fel vetése miatt az Viz(ne)k dagosza es fel tojulása lészen az olta az Kűküllő Vize Korod közötti is Lankásabban és nem olly Sebessen folj mint az Gát fel vettetése előtt [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. *1771:* azon mégis csudálkozam, hogy engedé meg az Udvar, hogy a' Szikurj nevű hellyet olly nagyon ki irtsák [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1787:* azt hogy vesztette el Béldi Pál Joszágát s hogy conferaltatott másnak, nints miért olly gyakran reiterálni [Mv; BLt 6 tábl.]. *1835:* nemis ügyeltem akkor oly nagygyára, nem gondolván, hogy még valaha az aránt engemet meg kérdeznek [Zsibó Sz; WLt].

C. *htlan számn előtt. 1724:* több kárt tett nékem a hörcsök ... talam miolta gazdaságra jutottam oly kevés gabonám ném lett mint az idén [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János anyósához]. *1731:* Székesi Néhai Baranyi (!) János Ur(am) meg sokallotta volt hogj az Rétröl olj sok Szénát hordott el Gilányi [Csejd MT; Told. 8]. *1764:* tsak egy hetetis lakván edgjütt, oly kevés üdö alatt haragot nem tarthattunk [Torda; TJkT V. 246]. *1807 k.:* Szekér Eke Borona marodat, nevezetesen Borana tsak hat vas Szegü maradat amellyek épségb(en) meg nem maradhattanak olly Sok üdötöl fogva [Sinfva TA; Borb. II]. *1829:* A' robottán fejül valo Fejer népi munka olly sok és terhes hogy nem győzhetik [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1836:* mikor itt a ho meg mozdul már élik az ingo marhák oly sok, jo fü terem [Nagybacon Hsz; HSzjP Nicolaus (Nyika) Veress (34) vall.].

D. *fn előtt. 1782:* Veress Samuel Uram az Édes Atyám-(na)k ... inassa lévén ... oly gyermek volt ... hogj bizonj ... egy rosz sertest sem tudott tisztességesen meg takaritani, ugy hogj el küldöttem mellöle [Torda, KW].

Szk: *~ igen* annyira nagyon. *1597:* az egy deakom vala, azis oly igen betegh azt sem tudo(m) mjnt leze(n) dolga [Ipp Sz; Ks]. *1614:* ebben az búdosásokban hadoknak felét is elvesztéke[a] az havasokon való éhség miatt, mely éhség oly igen nagy volt köztök, hogy még az fejedelmi emberek is csak valami rossz lóhúst kaphattak volna is enniek, kedvesen kapták volna [BTN[2] 59–60. — [a]Forgács Zsigmond és Ráduly vajda]. *1631:* oli igen lassan iöt eleö czak az laba hegjen, hogj megh az eb sem erzette megh [Mv; MvLt 290. 239b].

Sz: *~ kénytelen vmivel, mint a juh, mikor hajtják a halálra. 1662:* Olly kénytelen voltam én azzal, mint a juh mikor hajtják a halálra [SKr 463] ✱ *~ nyilván vagyon, mint a nap fénye. 1589:* Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nylwan wagion, Mint az Nap fenye ... Mostan el veghezetre ebbenis eö kgmek varosul megh Akariak probalni eoket, ha teokelletesek lesznekę az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113] ✱ *amilyen nagyon felhág az uborkafára, ~ nagy gyalázattal leesik. 1774:* amillyen nagyon felhágtál a' parasztsággal az ugorka fára oly nagy gyalázattal le esel [Sajókeresztúr SzD; Becski. Becski Sigmond Becski Miklóshoz].

olyan 1. *mut nm* **1.** afféle, a szóban forgó személyhez/állathoz/dologhoz hasonló, azzal azonos; asemănător, similar (care seamănă cu persoanele/animalele/lucrurile amintite); derartig (der genannten Person/dem genannten Tier/Ding ähnlich), ihm/ihr gleich. *1559:* Az Mesarosok valamely Barmoth ah wagy yth az Coloswary fewldewn viz wagy zokadalomba wezen azth Zabad legyen yde az Coloswary hatharra haythany Ees yth megh hyzlalny, de ... semmy okon az ollyan Barmoth el adny se Thewsernek sem egyeb Rendbely embernek [Kv; TanJk V/1. 58]. *1561:* Ha walamely legeny

es warasra iọne Miüelny es it az varason myet nem talalna kiert olly herre ky menny a' hun semmy ceh nynchen ollyan helyen ket hetnel toab ne leg'en zabad myelni [Kv; ÖCArt.]. *1585:* Minden Tyzedes az eo tizedeben walo hazakat es thwzeleo helieketh minden heten el Iarion, Ahonnath veszedelem keowetkezhetnek thwz miath az ollian helyert megh Inchek a' haznak gazdaiat [Kv; PolgK 15]. *1597:* Palfalúiak feleóll ieott szo be hogy az sora íaroknak az ky ereztett helyekreól marhaiokot be haitiak holott az eleott Regennis ki erezteó helyek voltak ollyan helyekreól sem kylseoknek sem pedigh az Korondiaknak marhaiokot ne haitogassak [UszT 12/97]. *1611:* Vagyon kez kj czieplet bůza ... cub 50. A korbelj wdeöben az oljan búza iart az Piaczo(n) egj egj forinto(n) [Kv; RDL I. 88]. *1781:* Tiszta buzát pedig minél hamaráb küldgyen ked, de ne ojant mint hosztak volt, mert az igen el ért volt [Jobbágyfva MT; BálLt 1].

2. ugyanolyan; tot aşa, la fel; ebensolcher/solche/solches. *1570:* Zeoch Kelemen hithy Zerent vallya ... Belgerne azt Mongya volt Zeoch gẽrgnek The ollya(n) vagy Mint az Anyad, azys ely eskwek harom forinthomat [Kv; TJk III/2. 159]. *1576:* Egy darab nest wysselth, tezen mynth Egy harmad fel nestet. Jsmegh neegh mas olyan nest darab [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. *1589:* Az Aratas holot Immar Ielen vagion, Biro vra(m) keöttessen egy Io kęwęt, es ky tetesse keóz lato helyre, meg kialtassa hogy minde(n) ollya(n) kewet keósseón [Kv; TanJk I/5. 115]. *1602:* Az vtan masod vttalis mo(n)da ... Akkoris ůgjan azt mo(n)da s enis ollyan valazt toók neki [UszT 16/72 Georgius Antal de felsó bodogh aszonfalúa judex juratus vall.]. *1677:* Három szél kender vászon lepedö fél viseléséb(en) való v(a)l(e)t f — //50. Más egy ollya(n) három szél fél viseléséb(en) való kender vaszon lepedö — v(a)l(e)t f. —//50 [Kv; RDL I. 155b]. *1692:* Egy ég szin allyába szőt arany virágokkal valo szoknya, olyan materiabol valo elő ruhával [Bilak BN; JHbK L. 36]. *1730:* a' mint nekem az Aszszony ä fülbe valo függön describalta, ollyan vólt az a meg talált kereszt éppen [Torda; MvRKLev.]. *1809:* Battus Lup ... gesztenye szin haju, a' bajuszsza, és barkója-is olyan szinü [DLt 740 nyomt. kl].

Szk: *csak ~.* *1771:* Az öreg Anyossomtol Szőlősi Istvánnétol hallottam hogy Gázner György midőn szidta Bättyát azt hánta néki hogy Boszorkány nemzetségből vet magának Feleséget, az Anyossa is Boszorkány a Felesége is tsak olyan [Dés; DLt 321. 43a Ioannes Csengeri (30) ns vall.] ✱ *éppen ~.* *1789:* el végeztetett, hogy ... 22 ezer Tserép adattassék által tseréb(en) a' ... Pallèrnak olly conditioval, hogy a' midőn a' Collegium épületére szükséges részen azonnal restituállya, még pedig éppen ollyan jo materiábol készült és jol meg égetett tserepet adjon [Kv; SRE 261] ✱ *szakasztott ~.* *1777:* ezenn Vaszilianak minden teste állása s szemillye és maga viselése szakasztott ollyan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szásznyíres SzD; Ks 30. 28] ✱ *szintén ~.* *1713:* Tudom bizonyoson, hogy az Duma bajkuly alias Janos Mester elei szintén olyan Jobbagyi voltanak N: Gargocs Mihaly Uramnak mint az en eleim [H; Szer. Balás György (70) vall.].

3. olyanféle/szerű; asemănător (cu acela); derartig. *1568:* Vincencius literatus ... fassus est ... Jta dixisset, Johannes brassai hazuch vg mond ... soha ne(m) voltal te ollyan helyen, s nem is vagy ollyan Mint een [Kv; TJk III/1. 219]. *1586:* Biro vram tanachawal egyembe az ollia(n) vraimba(n) be hiuasson, kinek az Vristen beowebben Adoth kiteol amit kerhet, vegie(n) keolchyeon [Kv; TanJk I/1. 32] *1600:* en erọssen mondottam hogy ne higye, mert eö chak ollian wygh kedwọ iffiu legeny, senki tanachat ne wegye ele [UszT 15/64 Bodo Janos Zẻnt Egy hazas Olahfalui Zabad Zekely vall.]. *1627:* az Vr Istennek iti letj ne(m) ollianok mjnt az Giarlo embereke [KJ]. *1691:* eddigis nem voltam ollyan Ember, hogj valakit bůzben keverjek — s megint magam Tisztitsam ki [Kv; TJk XIII/1. 468]. *1703:* Tuczé fattyu fiu Gyermek is ha volna ollyan, a ki eo kglme birodalmán kivůl volna ? [Gysz; LLt vk]. *1763:* a két Gyermek lavat ... én szivesen meg tanitattam volna De it ... ollyan Lo nem maradat a ki mellet lehetet volna jártatni [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1772:* Akar mellyik Joszágban vadnoké ollyon Jobbágyokis, kik eredet szerént nem oda valok ... ? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1785:* Hány és minémü Hold Szánto földgye és Rettye vagyon egy egész Ház hellyes Gazdának ... ? Ollyanaké Réttyei, hogy kettzeris lehessen kaszálni ? [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 14b]. *1841:* Ha pedig méltó mentsége léjendene akkori elmaradott szolgálatját más alkalmatossággal az alyan ifjú suplicálni tartozzék [Dés; DFaz. 38].

Szk: *~ móddal.* *1732:* adott el ... erdöt penzen oljan moddal hogj a' hun szereti ott vágja az erdőtt [Türe K; Told. 21] ✱ *~ módon.* *1574:* Zeoch Antal ... Ment volt az thoromba Keower Martonhoz feddete myert zolt volna teowissinenek ollian Modon, hogi ely Mechety orrat [Kv; TJk III/3. 366] ✱ *~nak deszkribál.* *1618:* hintó ne legyen, hanem amaz régi erdélyi kolyának kit hinak, olyannak describálá az lovászmester hogy legyen [BTN[2] 111] ✱ *~nak ismer.* *1795:* Fejér Antalt olyannak üsmértem ... hogy ... az életből magának kevánt örökké tsukoritani [Ozsdola Hsz; HSzjP Máté Ferentz (60) col. vall.] ✱ *~nak ítél.* *1794:* Tudományára, ugy egyéb tekintetekre nézve is T. Szilágyi Ferentz Uramnál érdemesebbet* nem esmérvén, ö Kgylmét ollyannak itéli a' kiben a' Donest Consistorium maga meg nyugvását fel találhatná [Kv; SRE 299. — *Ti. a káplánságra] ✱ *~nak talál.* *1800:* (A bort) Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt ... és ollyann(a)k talált(am) hogy ha az én Szegény Geniusom jelen-lett-volna ann(a)k ki-választásan, ennél Gustusommal egyezöbbet az sem találhatott volna [Mv; IB. Borosnyai Lukács Simeon ref. pap lev.] ✱ *~ná tart.* *1644:* Latam azt az fagoli legent az ablakomrol ... es minketis rutul kezde szidni ... hogi esse lelek kuruah olianná tartom az Varasi Embert mint az kancza boriüt [Mv; MvLt 291. 407b] ✱ *~ színű* olyanszerű. *1696:* ha secundario ollyan szinü vetekb(en) tapasztalodnak közönseges hellyen masok peldajara megh veretessenek [Dés; Jk]. *1737:* Irtálé másuvá ... valami egyéb ollyan szinü dólgot [Borsa K; Told. 20a]. *1744:* ollyan Bál nevezeti alatt follyo solennis pompak mennek végb(en) ... az mellyek(ne)k az ollyan szinü Legenyek mint mü vagyunk, még eddig hirit sem hallottuk [ApLt 4 Árkosi Benkő Raphaël és Imreh József Apor Péterhez Nszből] ✱ *~ véggel.* *1673:* ugy lattzik hogy ... eo Naga(na)k porontsolattyabol haytattak azok az marhak az A. eo klme kaszalo retire s, ugy lattzik hogy ollya(n) veggel, hogy maganak occupalhassa avagy approprialhassa aszt az Darab Retet [Záh TA; WassLt].

4. *becsm* affajta, afféle (alávaló/gyalázatos); aşa/atît de (rău/abject); so einer/e/es (niederträchtig, schmachvoll). *1582:* Dabo Leorincz vallia ... Monta Azt (is) Rengeo Anna hog Igiartho Georgnek Az Eb farka Alat volna tiztessege mint ollian tiztessege veztet bestie Kwrwafianak [Kv; TJk IV/1. 71]. *1593:* feyehez zolok, mynth ollan fertelmes yleteonek, es paraznanak [UszT]. *1612:* Colosuarat lako Czi-

zar Andras ada erteswnkre ... hogy ... Egy Buzas Janos new ... Ember, teob Complex tarsayúal edgiwtt Coloswar es Banyabikj tayan hatalmasul igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta, es bizontalan helyeken búdosnejek, mint ollyan gonosz teüeo zemely [Kv; PLPr 47 fej.]. *1625:* Tudom hogy ollian teorvenitelen Makwereo (!) ember volt Marty Thamas [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Drabant Peter szenttleleky jb vall.]. *1684:* Mikor Fel Vinczi Janos vr(am) fel kérette szolgáját ... mondá eö kglk miert ... busul ollyan akaszto fára valoert [Kál MT; Berz. 12. 92/103]. *1714:* az a' Hajas János ... csak ollyan sohunnai vandor koborló ember azt sem tudom hová való [Somosd MT; BálLt 86]. *1736:* Miért kellett énnékem az Inctát in Jus attrahalnom Citatoria Relatoriamból vilagoson Constal, hogy ... némellyeket meg-fenyegetetvén, baboṇás Mesterségével meg-kurusolt és vesztett ... ellene doceálni kész vagyok, doceálvan meg-kivánom a Jure ... mint ollyan nyilván való Büvös-bájos Boszorkány ... meg-is úsztassék [Dés; Jk 205b].

Szk: ~ *életü. 1635:* terden alua az en Istenem elöt megh mernek eskenni, hogj te soha ollian eletö Aszoni ne(m) voltall [Mv; MvLt 291. 61a].

5. dicsérőleg; exprimînd preţuirea; lobend: afféle (kiváló/kitűnő); atît/aşa de (bun/remarcabil); derlei, so ein/eine (ausgezeichnet). *1595 u.:* Az Peter Istuan(n)e molnaba valank, Kezdę mo(n)dani a' molnar Lazlo Peter feleóll bizoni azert az Jambor el talalth volt az vam büzaban meritteny ... En ugyan Irtozom teölle hogy ollyan iambor embert mègh zida [Hodgya U; UszT]. *1764:* Mi vitte légyen Bátyám Uramat Határ osztásra, maga tudhatya leg jobban ... de mint hogy régi mondás: jo atyafi a Kas Buza, Senki nem gondolhatya ollyan nagy Gazda Urrol, hogy egy illyen atyafiért ... ne sajnállat volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR]. *1768:* olyan Kutya Kölykemet ütötte meg, hogy sokat ért vólna [Szentlélek Cs; BLt 7].

6. hivatalos kijelentést/nyilatkozatot bevezető jelzőként; ca atribut, la introducerea unei afirmaţii/declaraţii; als amtliche Erklärung/Äußerung einleitendes Attribut: oly, azon; astfel de ...; derlei, so ein/eine. *1592 k.:* ottogio(n) ollyan teóruenynk leön, hogy ... most nem tartozom tartani*, hane(m) ha az en eóreksegemet be kertelem [UszT. — *Ti. kerítést]. *1598:* Az falunak ollyan vegezese uagyo(n) hogy senki ket nylat ne birhasso(n) [i.h. 12/103 Petrus Deak de Dallia jb vall.]. *1616:* ullyan uallast teot eleöttwnk hogj eó oda ualo Jobagj [Szentkatolna Hsz; BLt]. *1649:* Colosúar privilegiumos varos es ninczen mod benne hogi priuilegium(u)nk elle(n) valakit valakinek szinte(n) ollia(n) simplex vadyiara exequaltathassa(na)k [Kv; TJk VIII/4. 428]. *1725:* (A rétet) foglalták Csaki részre olljan p(rae)textussal hogj régenten zesztrében adatot volna Kecze Péter Csák részen volt Jobbágytol valo Annjánaké, vagj Nagj Annyának, nem tudom [Kettősmező SzD; Mk 9]. *1735:* lehetett kőzöttünk ollyan meg édgyezés hogy pro interim azon haznak dualitassat az Ik ö kglk(ne)k usque ad meum beneplacitum birjak [Torda; TJkT I. 79]. *1763:* itten ollyan parantsalatott adtanak ki, hogj minden ember fejszével készen légyen s mikor a' Harangot félre verik itt teremjen három Forint birság alatt [Szecsel Szb; JHb]. *1775/1781:* A Sertés dézma iránt ollyan egyezése van ezen Falunak ... eö Nagyságokkal, hogy minden esztendöben két sertést adjanak egyik egyik Méltóságos részre [Renget H; JHb XXI/3. 378].

Szk: ~ *formában. 1757:* azon helyett a Bokor erősen fel nötte volt, mellyetis a Redei részen lévő Demian Juon nevű Jobbágy a Kurutz Világ után kezdé irtani, kitis ... az Atyám a Falus biroval, el tiltatott voltt ollyan formában hogy azon helységett ne tisztitsa, mivel a nem Redei részre valo [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 15] ✱ ~ *kondícióval. 1781:* minden falusi lakosoknak ... egy-egy szekér vesszőt karóval együtt ... kihozni megengedtetett. Olyan conditióval, hogy ha valaki a Csere tetőn hátra menő úton innen találna vágni ... az erdő tilalma szerént 6, hat magyar forint bírságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 113].

7. olyan fokú (vérrokonság); (despre gradul de rudenie) asemănător, similar; solchen Grades (Blutsverwandtschaft). *1773:* Ezen jushoz mellyhez tartoznak ezen ket hold földek az Exponens(ne)kis Fodor jusson ollyan vérsege van mind az több Fodor Agon levö Attyafiainak [Aranyosrákos TA; Borb.].

8. olyan nagy, akkora; atît de mare; so groß. *1598:* Zep Miklosne Magdolna azzonj ... vallja ... mikor ele leott volna Borgyasne es latta volna hogy az eo tejet fel fettek, kerde ki fette fel es mondak nekj hogy Gergely Antalne ... monda àh bestie fosos kúrwa bizonj soha ollian zegient nem vallottal eletedben minth enmiattam majdan vallaz [Kv; TJk V/1. 271]. *1631:* engem ugj megh ütenek feöben hogj en rajta(m) soha ollia(n) ütes nem eset [Mv; MvLt 290. 245a]. *1666:* igazán is írhatom, talám csak egy fejedelem is, vagy király, az én idömben olyan hajótöréseken nem forgott, mint én [AMN 92]. *1722:* ezen ... széna termö hellyet én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert ollyan gaz volt rajta, hogy lovas ember is alig látzott ki belölle [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1730:* az Faluboł eligh tud ki menni az Emb⟨er⟩ oljan Sar s ho van [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.] | Az Mult vosarnapra viradolag olyan der lőt hog az szőlőt megfogyolta hogy tovab valo irisit nem varhatni [Kisselyk NK; TKI Mihaly Deák kezével]. *1756:* ollyan iszop volt, hogy még a marha is alig járhatott volna arra [Mikeszásza KK; Told. 38]. *1765:* én azon az napon tsak addig voltam az Malomb(an) az mig az mi Udvarunk számára két vékányi köznek valo buzánkat fel öntettem, azt pedig mihellyen az Malomba érkeztem allyon szerentsém volt hogy mingyárást fel öntettem [Záh TA; Mk V. VII/19 Boka Nyisztor (46) jb vall.].

9. hasonlitás kif.; în comparaţii; zum Ausdruck des Vergleichs: ~ ... *mint* ahhoz hasonló ... mint; asemănător ..., asemenea ...; gleich wie ... *1638:* nevezgette Cziszar Mihaline ezt az Cziszar Istua(n)t, Feketenek, minek, mint egj Czigan hegedüs ollia(n) [Mv; MvLt 291. 130a]. *1697:* János méstér ... Petrityevith Horváth Miklos vr(am) ö kglme Csizmadia Inassát ... vgi mégh verte, hogy ollya(n) a' teste, mint ama Fekete Korom [Somosd KK; SLt AK. 32 Nagy Mihály (40) ns vall.]. *1700:* itt Ura(m) a' határ valoban szomorán mutatja magát a' ki kelesi ki költ, de tsak olljan mint a' czerna szál, a rettenetes szárazságnak miatta [Gyulatelke K; SLt AF. 27 Tövissi Rácz Illjes P. Horvát Miklóshoz]. *1725:* a hol most ezen Felsö Tonak a vize fekszik, ot mint az erdő ollyan nád volt [Mezőszakáll TA; JHb XI/15]. *1731:* Székelly Péter az ehezés es tetvesség mián ollyanná lett vala mint egy szenes tőke [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Michael Kováts senior (70) pp vall.]. *1754:* ollyan volt a' teste mint a' fekete Czondra [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1771:* ugy jártam Nagy Josefnéval hogy ... az Palinka főző Üstömet Csebremet a két ujjával keresztül cirkálta s azután az én

pálinkám olyan lett mint a Savo [Dés; DLt 321. 42a. Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.].

◇ Sz: *~ az emberek között, mint madarak között a bőrmadár. 1814:* Tompa Jánosné Pásztor Anis ... vallya ... hallotta, hogy Rákosi Huntzutnak rutnak Császár tsalonak szidta és ő tsak egy semmi, nemis ember forma, tsak olyan az emberek közöt, mint a' Madarak között az Bőr Madár [Martonfva Hsz; HSzjP] ✱ *~ kedve van, hogy madarat lehet vele fogatni. 1793:* bezzeg mikor Csernátoni Ur jelen volt ebéden vagy vatsorán, akkor nem veszekedett, hanem ollyan kedve vólt, hogy madarat lehetett volna ő Ngával fogatni [Koronka MT; Told.] ✱ *~ lével szokták feladni* úgy szokták tálalni a dolgot. *1668:* ha ki mit mond, mind igazat szól és kötelességinek kiván csak megfelelni, mivel az vádlást mindenkor olyan léhvel is szokták feladni [TML IV, 409 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✱ *~ messze jár tőle, mint az ég a földtől. 1678:* az mely meszsze az ég a földtől, ollyan messze jár az ő kegyelmének elméje az Kgd békesség szerető és szerző jó indulatjától [TML VIII, 80 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *~, mint amely borsót útfélen vetnek. 1584:* Én most Byzott wram Attiamffja wagjok zynte ollyan mintt az mely Borsot wt felen wethnek walakj reya erkezjk megh akad bele [Kv; MNy XXVI, 77 Haraklyani[a] Pál Kereki Jánoshoz. — [a]Sz] ✱ *~, mint a Noé bárkája. 1786:* a Kocsiban nagy contentumom vagyon, nem igaz hogy ollyan mint a' Noé bárkája, mint Pápai hirdette [M.régen MT; DobLev. II-I/615. 1b] ✱ *amilyen a kendő, ~ a mosdó. 1760:* A milyen a Kendő, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával] ✱ *kinek micsodás a kötése, ~ a törvénye. 1739:* juxta Jura Regni, kinek micsodás a kötése, ollyan a Törvénnye [Dés; Jk 294b] ✱ *micsodás a pakulár, a munka is ~. 1752:* Micsodás a Pakulár a' munkais ollyan volt [Backamadaras MT; Told. 37/44] ✱ *minemű a bírójuk, maguk is ~ok. 1621:* hallam hogy monda Pocz Jstua(n), Byrotok mj nemw magatokis olyanok vatok [Dés; DLt 345] ✱ *minemű a szolgálója, asszonya is ~. 1637:* monda aztis hogj haza jö az eöcze ki uereti az haztulis az szolgalot, mert szolgaloja minemü Aszonia megh ollia(n) [Mv; MvLt 291. 120a] ✱ *nincsen ~ hágó, hogy lejtője ne legyen. 1840:* a régi mondás szerént nintsen ollyan Hágo, hogy lejtője ne légyen; nintsen ollyan sok vagyon, hogy elne fogyon [Tarcsafva U; Pf].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. **1.** olyan személy, olyasvalaki; astfel de persoană; eine solche Person. *1590:* Megh ertettek eó kgmek varosul a' be gywtesnek elseö ratioiat melj illet Byro valaztast, az Walaztot Byro helyet ... Effele Byro hagjas ... Byro vramath illety, eo kgme suo iure substitualhat reeghy zokas zerent olliant Az tanachbelj vraim keozzwl, Aky ... ideosb [Kv; TanJk I/1. 149]. *1603:* ha mellyk Affele debitorok keozzeol semmj keppen keez penzewl nem fizethet, tehat az ollianoknak borat, buzayat, mingyarast eo kgmek birak vraim Tanachywal egyetemben bwchywltessek el, es vegyenek satisfactiot teolleok [Kv; i.h. 437]. *1632:* az ki egez telkett bir, az ollian Eotuen penzt ad, az ki pedigh fel uduart bir, az ollian 25 penzt ad [Fog.; UC 14/38. 109]. *1677:* A' kik ... Fejedelmek Salvus Conductusának impetrálásával, és annak virtusával tartoznak járni, és a' Salvus Conductus denegaltatván nékik, még-is el-mennének, az ollyanokat a Director törvény szerint prosequalya [AC 88]. *1765:* Az Executiók alkolmatosságával, az Executiókra tett költségekkel néha néha bizony az ollyanokis agraváltattak, akik magok competentiájokat bé fizették volt, nem tsak a morosusok [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 299]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... mind ez mai napig az Vasbol valo Dezmát ki adták és adgyák, de ha az rendes es ki szabat üdöre meg nem adhatták vagy adgyák az Szegénység mián, annak utánna erövelis fel tsikorják az ollyanakan [Torockó; TLev. 4/13. 27]. *1820:* Az ezen kérdésbe ki nevezett Személlyek pedig tsak nem mind ollyanak, kiknek Szavakan épitteni nem lehet [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Moses székbíró kezével]. *1824:* A' Tziganyok közt uralkodot hojjagos himlö Mind olyonakon volt, a' kik be oltva nem voltanak Tehén Himlövel [Dés; DLt 893 Dr. Soos Márton physicus a városi tanácshoz].

2. olyan dolog, olyasmi; aşa ceva; so etwas. *1583:* Margit Mihaly Kowachne vallia Hallottam zaiabol Gergel Kowachnenak ... hogy Balas kowachnet Az Keó Malra az zeoleo heg're keritettek volna ... Maglas Tamasne Monda, Ne zoly olliant it, Mert be tapaztom az Zadot [Kv; TJk IV/1. 147]. *1603:* Ha kinek valamj panazolkodassa aúagy Nyaúallyaia vagyo(n) akkorj hadakozas miat, tehat az Jöüendö gyúlesre az ollyant súpplicatio forman adgya be ö kk eleiben varossúl, és magyarazza meg faidalmyt [Kv; TanJk I/1. 451]. *1629:* En el bozzonkodua(n), oda mondam enis nekj pironsagh keppen, hogy ollyanra ingerli az leánt, az olta oda sem jeot az hazhoz [Kv; TJk VII/3. 148]. *1647:* Ti nektek fellyeb megh nevezet Falubeli gondviseleök es Birak hadgyuk es serio poroncziollyuk hogy alattatok valokot, effele czelekedetekteöl Arceallyatok, s ennek utanna ollyant czelekedni megh ne engedgyetek [BesztLt 129 fej-i rend. Bogárd[a], Máté[b] és Újfalu[c] bíráihoz. — [a]BN. [b–c]SzD]. *1690:* Heja Mihályné Dorottya mint A. proclamalta Kovacz Peternét Relictat Katat mint Inctat, diffamalt ... hogj én töttém volna az fianak olljant, hogy â mia let volna nyavaljaja [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1691:* aszt nem tagadgia hogj Gelentzen az Megye haznal ollyant nem mondott volna hogj törv(en)nyel el [Gelence Hsz; i.h.]. *1753:* halván hogy Vèsza Lázárné Gavrestieket tolvajozza, a száját bé fogtam vala ne beszélne ollyant [Abrudfva AF; Ks]. *1805:* valami olyan fekszik azon Transmissio titkalodásában, melynek meg visgálása, és látása maleversatiot fogna fel fedezni [Mv; DobLev. IV/893. 2a tábl.].

Szk: *~ná tart. 1659:* az szegény Szent-Andrási Györgyné asszonyom felöl is igíreted szerint ne feletkezzél el, mert én bizony olyanná tartanám, mintha egy testvératyámfiával cselekednél jót [TML I, 342 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

III. hsz-i jell-ű haszn-ban fok- és mértékhatározóként; cu valoare adverbială, ca adverb de mod; in adverbialartigem Gebrauch als Bestimmung des Grades und des Maßes: annyira; atît de ...; so sehr, dermaßen. **A.** *mn, mn-i in előtt. 1579:* Nem is akarwa(n) ollya(n) haladatlanok lenny az zolgalatba foglalatos Attiokfiayhoz ... vegeztek hogy Ez vta(n) eztendeo(n)ke(n)t Az valaztot Tanachynak Aggianak fl. Negiedfel zazat kinek el oztassat Az Byrora a Kiraly Byrora haggyak [Kv; TanJk V/3. 204a]. *1596:* ollyan zorgos dolgok idejen ... vette el teölle[a] [UszT 11/32. — [a]Az ökröket]. *1598:* Veres Balint ... wallia ... Imre deak monda palastosnak vgi walliatok hogi bizony hiteos emberrel is reatok bizonytom az dolgot, monda Palastos, Am lassad zabad vagi welle de nem vagiok en hamis hitew de te mindenkor ollian haladatlan ember voltal [Kv; TJk V/1. 199] *1603:* Erdely Balinth ... vallia ... ez Fajdossy Benedek leowe ele ... En hogy latam hogy ollyan rezegh mondam az zolgaimnak hogy keseryek be az zallasomra es fekessek le [Kv; TJk VI/1. 663]. *1629:* az Varga ... tudo(m) mindenkor hogy

ollyan Vezekedeö uolt en uelemis sokat haborgott [Kv; TJk VII/3. 95]. *1665:* az Gergely Janos kertinel az hidnal soha ollyan veszet ut nem volt mint most löt az miat az malom arka miat [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1684:* Tudom bizonyoson hogi olljan el eset szemely volt[a] hogi mind(en) gondgia alaia ment mostani betegsegebe(n) [Torockó; Pk 7. — [a]Desfalui Miklosne]. *1785:* néhai edes Atyám ... ollyan el erőtlenedett allapotban vólt hogy még tsak a mezőre ki se mehetett [Ilencfva MT; DLev. 2. XVIA. 2]. *1796:* ugyan hogy vihette réá a Lelkek kigyelmeteket, hogy olyan kegyetlen verést és Taglást tégyenek az Exponens Urnak Béressén [Dob.; RLt]. *1814:* Az Asztagokis ... ollyan régik voltak, hogy már rövid idő alatt az asztagban semmivé lettek volna [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.]. *1846:* Gyülekezetünkbe vagynak allyan erőtelenek [Magyaros MT; MRLt].

B. *hsz, hat-i in előtt. 1609:* Veöttem eg kis zeker zenat d 75 oka ez mert az feiedelem zolgai mindeneöt ell etettek uala, meg az Magunketis, azert kelletet ollian dragan uennem [Kv; Szám. 12b/IV. 58]. *1652:* Az Falu alat Colosvar feleöl egy teolteöt molnos halas Tho melyben Czompo es Czuka terem, Itt⟨em⟩ ezen felywl egy Czikos Tho nem regen czinaltak valami kis teoltest neki, hogy az masik Thora ne mennyen ollyan sebessen zertelen az viz [Kajántó K; GyU 126]. *1731:* égy asztag buzat most csépeltetek és ketö még Csépletlen, a ki hatra maradot buza az is mind buza férges de nem olyan erösen mind akit ki attam [Pálos NK; Ks 83]. *1756:* (A szénafüvet) az idén olljan késén osztotta, hogy a' széna fünek fele kaszálatlan maradott az emberek tehetetlensége miatt [Galac BN; WLt Marikutza Máté (40) jb vall.]. *1799:* olyan meg jedve jött hozzám hogy a' szo is alig ért ki belölle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. *1800:* Szégyen hogy ollyan rég olta tartyák magoknál [Dés; DLt]. *1801:* azt hallattam, hogy Rannára mengyen a feredőre Suk nints olyon mesze, mind Ranna [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához]. *1833:* ugy találtuk, hogy azon Oculált Hely éppen a Határszélben több Birtokosoké lévén a Városnak nagy incomodumára lenne ha olyan távul szakasztatnék ki a Téglavetö hely [Dés; DLt 904/1831 mell.].

C. *htlan számn előtt. 1705:* Némelyek mégis kételkednek ezekben az hírekben, kivált hogy azt mondották ezek, hogy csak háromezer kuruc maradott volna a harchelyen, melyet képtelen dolognak tartanak, hogy annyi ezer ember harc⟨ol–v⟩án, mégis csak olyan kevesen vesztenek volna el a harcon [WIN I, 597]. *1817 k.:* Itten ma elkezdödett a' Partialis ... mondják az Emberek hogy tálám mind itt vagynak a' környékböl a Papok olyan sokan gyültenek ószve [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

D. *fn előtt. 1792:* Isten tudja mit mondjak: mert az Isten az idén bőv áldását mutatta mindenb(en), mégis ollyon pénz szüki vagyon, hogy még illyent nem értem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

E. *Igekötős igéhez kapcsolódva. 1592/1593:* Zent Benedeki feold feleol hanta Az viz az porondot oda, mert azzal telek ollian fel, mert az eleot kowachios vala [Décse SzD; Ks]. *1691:* nem rü hanem az Vajna Mihaly keze mia holt meg[a], meg is kerte akkoris, hogj az orvoslo fát ne dugja ollyan be az torkaban, mert meg öli [Kovászna Hsz; HSzjP. — [a]A ló]. *1763:* igen fenyen Valának azak a kiket Natsád Urá tet látván énis hogj ollyany fen hijaznak, enis meg mandám hogj a Rabokat vigjek szabadosan be [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.].

Sz. *1768:* ollyan övé azzon hat petak mint az inge [Martonos U; Pf].

olyanféle olyanszerű; asemănător ..., de acest fel; derlei/artig. *1758:* (A fiúk) nem oljan féle emberek voltanak hogj az Atjak keresmenjit vesztegettek volna [Asz; Borb. II]. *1778:* Szeretném magamnak olyan féle matériából Anglus köntöst [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1816:* Hát a' melly Krumpli es Kőrtue ... nállad találtattak, azokat honnan szerezted? A Krumplit ... hazunnan hoztam volt ... Ne hazudj, mert ollyanféle krumpli hogy nállad teremjen, hinni nem lehet, midőn az még az uraságoknál is nintsen bőv mértékben [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

olyanforma olyanszerű; asemănător (cu acela); derartig. *1650:* Dauid Weymbergis panaszolkodek egy Legeniere Ebel Janosra ... nagy gianossaga vagyon rea hogy az Kreczet ki mosta, mivel ollyan forma esőlek Aranyat lattak volna nalla, es giüreoketis Eontógetett volna [Kv; ÖCJk]. *1651:* vagyon Ismet más ollyan forma kűs arany láncz [WassLt Vaas Judit kel.]. *1722:* Kolos váratt kell venni ... Két nyakra valonak valo fekete fatyolt hatt singet a mitsodást az Urak szoktak viselni olyan formát [ApLt 2 Apor Péterné lev.]. *1766:* ezen Szilágy Völgyiben találtatik egi ojjan forma és állásu helly ... egyik végével menyen az Hendistotsa nevezetü hellyre, a másik végével pedig az Péter mezö Utra szakad vagj jö ma is [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16]. *1776:* igaz hogy ollyan forma Levelet olvassa, mitsodás az Utrumban Specificáltatik [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

olyanformálag olyanképpen; în așa fel ...; dermaßen. *1781/1785:* Jobbágy Judith Aszszony ismétlen azon Jobbágy fitzkokbeli részit Jobbágy Klára Aszszonynak ollyan formálag cedálá, hogy ... Mik Von nevű Jobbágy Legényét adná által érette [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 237]. *1798:* ezen kitelkedő szavai Jánosi Uramnak mitsoda valóságot fognak szűlni és mutatni, a' következes meg-fogja bizonyittani, mert még nékem egy embert is ki nem nevezett, hanem tsak ollyan formálag beszéllett, amint az aránt Nagyságodnak is irt missilis Levelébe [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1829:* ezen határ kö a' mig a' régi állásában volt olyan formálag mutatott ... két felé mutatott béis, leís [Csokfva MT; TSb 24]. *1849:* Bojánné is éjszaka Idein vitt el csös Tőrőkbuzát a' Loger beli katonak segittsegekkel sokatskát, Bitzais olyan formálag hordot Tőrőkbuzát el [Héjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.].

olyanformán olyanképpen; în așa fel ...; derart. *1619:* Kire ilyen választ tőn[a], hogy: Bizony önagyságának is az én censurám inkább tetszenék abban, hogy olyanformán el kellene küldeni az ajándékot [BTN^2 314. — [a]Görcsi Mehmet pasa]. *1671:* sokszor mente(ne)k az it valo szegenysegh ollyan forma(n), mikor a Szük üdőben sok adosságot raktanak fel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 125]. *1682:* házamat hodtam az felesegemnek ... életéigh, ollyan formán, hogy az én Atyámfiai nem ellenkeznek benne [Kv; RDL I. 160]. *1725 k. /1770 k.:* ada egy öt vékás földet ... adá pedig Ollyan formán hogy ha valamellyik Atyafi akarja a Földet redimalni, a négy Magyar Forintokat tartozzék le-tenni az Ekl(esi)ának [Somkerék SzD; SzConscr.]. *1726:* az kutatis oda adta ollyan formán hogj ős szabadoson elhessen belőle [Gogánváralja KK; BálLt 86]. *1730:* (A) földet ada Eczken Andras

Ur(am) Moricz Istvan Uram(na)k harom ugar szerig ollyan forman hogy Moricz István Ur(am) a meg irt Földet meg Ganejozhassa [Albis Hsz; BLev.]. *1837:* Mint hogy mind a Joszágot el Zállagosíto mind pedig a' Zállogban vevő Urak, külön birtoknokká válnak Also Szőtsőn[a] ollyan formán edgyeznek ... meg az határon létező Erdők hasznában, hogy az Also Szőtsőn ... lévő egész Szepesianum Joszág után ... osztály szeresen jutando erdőbéli haszonnak egy aránti részesedése légyen [Dés; BetLt 5. — [a]SzD].

olyanképpen olyanformán, olyaténképpen; în așa fel ...; derartig. *1657:* hátunk megett az seregek csak megfutamodának ... már magunk is szaladunk ... nem is reménlvén, hogy egész derék táborunkig megtartóztassuk az futástól, mely igen ritka dolog is, hogy az olyanképpen megfutamodtakat az tisztviselő megtérithesse [KemÖn. 204–5]. *1771:* Amicsoda nagy híre indult volt a pestisnek s azt követő praeclusoria lineanak, szintén olyanképpen megcsendesedének, Istennek hála, minden pestis hírek [RettE 251].

olyankor, olyankort 1. olyan alkalommal; în momentul/cu ocazia aceea; bei solchen Gelegenheiten. A. *1582:* Orsolia Keower Lazlonę vallia ... egkor mikor az Zowa el Allot volna fekete Iacabnenak ... valtig kerdeztewk az beteg Azzont ha volna penze, De nem tudot zolhatny hane(m) olliankor az kamara fele tekintet [Kv; TJk IV/1. 103]. *1589/XVII. sz. e.:* Négy Ifiu Mesterek választassanak, kiknek az temetesekre gonduiselesek legien. Holot penig az Ceh idegent temet el, olliankor minden idegen temetesteól uegienek edgi forintot [Kv; KőmCArt. 24]. *1644:* ürünk ö naga úntalan kwld kemeni ianos uramhoz oliankor el kwldheted[a] [Szamosfva K; JHbK XLV/29. — [a]A levelet]. *1645:* Tudom azt hogy az mikor darakas posta ment be az Ojtozra az Bereczkiek az mw falunkban olliankor ott budostattak, hogy postaban el ne vihessek [Kanta Hsz; HSzjP Baxa Peter (25) ppix vall.]. *1723:* meg ütkőzvén ā N: Szamos a' Dési gátban, ugy nyomja fel ā Kis Szamost, ollyankor holt vizetis vét ā Malom alá [Désakna; Ks 25. IV. 5]. *1749:* félre teszik a leveleket és ollyankor vészik elő midőn Ngdnak embere nem lészen jelen [ApLt I László András lev. Nsz-ből]. *1786:* a' felsö forduló mikor tilalmasban vólt, ollyankor a' kőzt bé tsinálva tartatták [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1796:* midön ideje vagyon az örlésnek, nincs rostok, és olyankor minden 24 orák alatt tiz köblőt könnyen kijár [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1].

B. *1597:* Borbely Mihaly ... vallya ... ölelgette és czokolgatta Janos az Daikat valtig ... hogy ölelgette es ot dölenkezet az Daika elöben Janos itasis volt neha ollyankort ... oda jöt az Daika, es ot jatzodoszot dölönkezet [Kv; TJk V/1. 135].

Szk: *~ mindenkor. 1708 k.:* ha mikor egy kis údőnk volnais az Nemet imida amoda hajt bennünket ... minde(n) heten hajtjak ökrőmet szekeremet ollyankor mindenkor magam(na)k kell el menne(m) mert kulőmbe(n) oda vesz hitvan marham [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hoszszu Demeter P. Horváth Miklóshoz]. *1755:* ollyonkor mindenkor ujjabb ujjabb Lovat lattam lenni | az embert nem mindenkor bocsátotta bé a Házba, ollyankór mindenkór az eő Prietyennyei voltanak nálla [K; Told. 3a Franciscus Egyed vall.].

2. akkor; atunci; dann. *1586:* Catalin Zigyarto Matiasne Es Catalin Molnar leorincz Zolgaloia ... valliak ... hogy mikor az porozlo es a' felesege arrol zolitottak megh hogy megh tagaggya a' feleletet, es el zabadulna, hát olliankor ozta(n) tagadast teót à feleletben [Kv; TJk IV/1. 587]. *1756:* A miolta Tiszt Molduán Vonya ... mikor a' fü fel osztásának ideje van, imitt amott jár, és oljankor osztya mikor már az idő el telik [Galac BN; WLt Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.].

3. olyan időpontban; în timpul respectiv/acela; zu solchem Zeitpunkt. *1572:* Henteler Marton, Azt vallia, hogi Eotet Danchyak hytta volt az keomies Georg hazahoz estwe kylencz orakor talaltak otth ket hostathbely Neotelen legent, otth hogi zolnanak nekyk hogy Nem Illenek nekyk otth lennyek ollian kor, Azonba be Jwt aztalos leorinczne Mond keomies gérgnenek, oh te Bestie hyres kwrwa Myert hoztad Ide a latrokat [Kv; TJk III/3. 3]. *1736:* Ha olyankor volt az lakodalom, mikor az bor édes csípős volt, új bort ittanak többire [MetTr 384]. *1899:* ha Geiger olyankor adatja a koncertet, hogy az összeesne az Erdélyi Irodalmi Társaság felolvasó napjával, volna hajlandóságom arra, hogy befutnék Kolozsvárra [PLev. 200–1 Petelei István Gyalui Farkashoz].

Szk: *éppen ~. 1823:* Csernátoni Sámuel uram ... éppen ollyankor tanált volt hozzám jonni, a mikor vetéttem bé a kementzébe, nem hagyot békét csibdesni kezdet [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) ns vall.].

4. *~ban* olyan időpontban; în timpul acela; zu solchem Zeitpunkt. *1578:* Illyen moddal az zölő felőlys weghezenek hog' ha az zölőth kaczkan marthon meg karoztatna es kapaltathna es ollya(n) korba kellethnek Almady Gasparnak tahat tartozzek Almady Ghaspar az mywelesinek az arrat meg' fyzetny [Szava K; JHbK XV/25].

5. *~ra* olyan alkalomra; pentru perioada cînd ...; zu solcher Gelegenheit. *1653:* A város ... azt igéré, hogy a templomot megépitti és el nem bontja, scholát is illendőt rendelnek ott benn a várban, a ki olyankorra légyen mikor háboruság vagyon [ETA I, 89 NSz].

olyanos olyanféle; de acelea; derlei/artig. *1600:* Farkas Antalnak felesegenek az annia leany koraban lakot Lukach Janosnal, ott meg keöbelesult ... wgy zerze az zegeny we(n) embernek ... Gyeörgyffi Balintnak egy chep hire sem wolt abba(n) hogy keöbeles wolna mi(n)d addigh is, mygh hazahoz witte, hane(m) az vtan esmerte megh hogy ollianos [UszT 15/37 Janos Gergelyne, Zetelaki Marta azzony vall.] | Tudo(m) hogy ezt az Gyeörgyffi Balinth keseöbzeri felesigit Jlonat keöbelesen wittek Gyeörgyffi Balint hazahoz, Lukach Janos zolgayatol esett terehbe, kiben Gyeörgyffi Balintnak akkor semmi hyre nem wolt, hane(m) az utan esmerte megh hogy ollianos [i.h. 15/38].

olyanság olyankor; atunci cînd ...; zu solcher Zeit. *1810:* Ha most olyanság halok meg, mig réánk szállando Joszágaim kezemb(en) nem jónek tehát koporsob(a) tévén ketzer 24 oráig fedetlen tartsanak [Héderfája KK; IB].

olyanszerű olyasféle; un astfel de ...; asemănător cu ...; so etwas. *1758:* Történik pedig egyszer, hogy szegény Rhédei József idejött, s kelletvén az öccsének, Rhédei Pálnak egy olyanszerű szolga mint én, magához hivatott .. s aziránt velem beszélett [RettE 64].

olyas 1. *mut nm* **1.** olyanféle/szerű; asemenea; derartig. *1629:* Bodor Andras ... az harom forintot eczer megh engette ... mivel az marhais nem ollyas volt [Kv; TJk VII/3.

145]. *1739:* meltoztassek ha mi oljas felelmes hir leszen informalni [Petek U; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.]. *1744:* nem láttam ... hogy vólt é ollyas tágas hellj, hogy az utból ki álhatott vólna a' szekér [Szentandrás H; Ks 101]. *1774:* Puskások ezen Jószágban nintsenek ollyasak kik eximálva volnának [Mocs K; KS Conscr. 24]. *1782:* Mi még eddig ollyos felettébb valo ujjittást nem tudunk [Torockó; Thor. XX/4]. *1787:* Alázatoson jelentem Nsgtok(na)k hogy még eddig elé sem(m)i olyos munkát nem folytathattunk az alkalmatlan idő járása mián [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1791/1792:* (Rosnyai Józsefnek) allyas Mobiliái Mellyek hamar pènzé tétethetnének ... Nem találtattanak [Msz; MbK XII. 81]. *1804:* De hogy én a Contractussal a' pénz lévatiójára Emberemet küldhessem sem olyas bizadalmas emberem, sem Cselédem nintsen, kire afféjét bizhassak [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával]. *1806:* ezen az édgy Sertésen ollyas ütés nem esett melly miat meg dögölhetett volna [Dés; DLt 82/1810].

2. ugyanolyan; la fel ca ...; ebensolcher/solche/solches. *1736:* Tarka mettzet bársony mente ezüst készülettel, nuszt premmel, croisse bellessel, barsony lajbel ollyos mint a' mente és nadrag hozza [TL Conscr.].

3. *becsm* affajta; de acelea; solch einer/eine/eines. *1740:* ha valaki, valahol, akár Városon, akár mezőn találna akárki; ollyas bódorgó szökevény embereket [Dés; Jk]. *1757:* (Moldován) Vonyát nem láttam Senkivel is hogj paráználkodatt volna ... hogj fajtalankodott volna valamely ollyas személylyel Soha sem láttam [Galac BN; WLt Rob Togyer fel. Dotyie (38) vall.]. *1763:* az I(nct)a ... sokaknak láttára minden tartalék nélkült külemb külemb féle helyeken ollyas esmeretes szemellyekhez járván feslett erkölczèt követte [Torda; TJkT V. 180]. *1771:* Detari Mariánál mikor itt vannak a katonák Bordély ház egészszen az a ház a kíben lakik, és még olyas idegen parászna Aszszonyokat is tart és szállásolt [Dés; DLt 321. 11 St. Kis (32) ns vall.].

4. dicsérőleg; exprimind apreciere; lobend: olyan, afféle (kiváló/kitűnő); atît/aşa de (bun/remarcabil); derlei (ausgezeichnet). *1737:* Meg-kivánnya pedig a Tktes Nms Tanáts és Universitás, hogy Hentes Atyánkfiai előtt mélto respectusba(n) vétessenek a meritalis personak, és az Húsnak ne alávaloját obvendállyák az ollyas Emeritus Atyánkfiainak [Dés; Jk 255a]. *1779:* fel mentem a' Collegiumba, hogy ollyas Legényt találhassak, kiben a Méltoságos Vrnak Contentuma lehessen [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.]. *1788:* Az Őtse(m) Andris írja levelib(en) hogy udvari hivatalra akarja magát adni; de én azt jovasolnám hogy még egy vagy két esztendeig tanulgatna annak idejéb(en) valahová bészereznők valami olyas uraság mellé scribának v. egyéb(ne)k [DLev. II. 23].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: 1. olyanféle személy, olyasvalaki; astfel de persoană; eine solche/derartige Person. *1762:* el kezdvén az Inquisitiot abba(n) Regiusi már olyasok voltak, kik in Offo lévén Város dolgaiban foglalatoskadtak [Torda; TJkT V. 98]. *1772:* adjuraltattam ... most ... feles Molnarokat s Malom mestereket, ollyosokat pedig, a' kik az én Malmomban ez előtt valo idókben laktanak, avagy ... mások Malmaikban lakván Malmamnak állását experiálták [Kük.; JHb LXVII/223].

2. olyasmi, olyan dolog; aşa ceva; so etwas. *1879:* ismétlem: nem harag szól belőlem. Irántam nem volt módja olyast cselekedni, ami bánthatott volna [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

III. hsz-i jell-ű haszn-ban; cu valoare adverbială; in adverbialartigem Gebrauch: annyira; atît/aşa de tare; so sehr, dermaßen. *1823–1830:* A feleségem ... Istennek hála, nem is volt nálam olyas beteges, még meghízott volt [FogE 304].

olyatén I. *mut nm* 1. olyan, olyanféle/szerű; asemenea, astfel de ...; solcher, solche, solches. *1679/1681:* mivel penig sokszor az áll korczomak miatt lassu keleti lehet az e(n) boromnak, szükség hogi eö kglme az ollyaten áll korczoma tartokat az Articulus szerint megh Zabolazza [Vh; VhU 671–2]. *1751:* ide nem értetvén az ollyatén Jószágok, Földek, Rétek, Szőlők, mellyeket ... szerzett [Koronka MT; Told. 14/46]. *1767:* Vagynak e még actu is az Udvarfalui Határon olyatén osztatlan Köz Földek, Erdők, felesen? [Udvarfva MT; Told. 44/45]. *1780/1804:* Ollyatén Bányák foglalásában, mellyek(ne)k torka hegyek vagy kösziklák között lévén, állandó és romolhatatlan allapotban vagynak, nem is Futó Bányák Titulussa alatt vacalnak, illyen rend tartassék[a] [Torockó; TLev. 6. — [a]Köv. a részl.]. *1808:* az olyaten öröksegektül ... a Szekely atyafiak nem adnak részt Léán testvereiknek [Asz; Borb. II]. *1809:* (A) Guberniális Határozásnak a' végin iratik az olyotén el adásbéli tilalmat ... közönségesen mindenek által részre hajlás nélkül egyenlö mértékben kelletik meg tartani [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

Szk: ~ *módon. 1810:* az ollyatén modon nyilván vagy alattomoson készitett munkák [Kv; ACSzám. 16].

2. *becsm* affajta, afféle; de acelea; so ein/eine. *1759:* Lászlo Péter ... az ollyatin rosz Embereket à Károsok kezéből ki vévén, el botsátotta [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.] | a Falu részire maradott volt egy darab Erdö De a telhetetlen Emberek el Pusztitották melly mian mais elég bajai vadnok az tavalyi Falus Bira(n)knak mivel meg büntette öket és Tisztröl Tisztre hurtzaljak már az ollyatény Emberek a Birákokatt [Kóród KK; Ks 17/LXXX. 16]. *1769:* De ha Tzigány Jobbágyait, Tselèdgyeit Gyümöltsös Tanorokomban Másutt is a' Lopáson, in Facto Delicti találom impune el nem szenvedhetem ... A' Paraszt Népet és kivált az olyatén Ujj Parasztokat, nem árt ottan ottan fenyegetni, hogy Tilalmast ne rontsanak [Mv; Told. 19/45].

3. dicsérőleg; exprimind apreciere; lobend: olyan, afféle (kiváló/kitűnő); atît/aşa de (bun/remarcabil); derlei (ausgezeichnet). *1679/1681:* Mivel minden bölcseségh es tudomany Istentöl eö sz: Felsegetöl vagyo(n); szükséges, az ki ez vilagh szerint is a maga hivatallyáb(an) tudos akar lenni, aszt egyedül eö Sz: Felsegetöl kérje ... Ugi lészen osztan, hogi könyörgéseben az I(ste)ntöl megh halgattatik, es à mit keván, az is az ollyaten buzgo embernek megh adatik [Vh; VhU 656 Instr.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. 1. olyanféle/szerű személy, olyasvalaki; astfel de persoană; derartige Person. *1676/1681:* ha ki ez parancsolatom ellen cselekednék, sem magát, sem tisztit megh nem böcsülne, sót azok elle(n) vagi szoval, vagi fegiverrel támadna, az ollyatennak poenaja az, hogi megh hallyo(n) érette [Vh; VhU 661]. *1722:* Ha ugyan más nyelben üttetnék à Dominium(na)k dolga, konnyü volna az olljatenokat Coercealni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1786:* ollyaténokat látok ottan is a Társaságb(an), hogy azok, Sem érdemre Sem egyébb tehetségekb(en) nálladnál nem elébb valok [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szántó Sándor lev.]. — L. még KemIr. 338; TML VI, 306.

2. olyanszerű dolog, olyasmi; aşa ceva; so etwas. *1783:* Torotzko igen meg lévén terhelve, a Creditoroktol a Just szüntelen szedik, hogy annál fogva contentumot tésznek, megis nem tselekszik noha a Tiszt Urak általis ottan ottan az ollyatenok(na)k végbe vitelére, compellaltatnak [Torda; TLev. 15/6].

olyaténképpen akként, olyanképpen; în felul acela/asemănător; auf so eine Art/Weise. *1747:* (A vádlottnak) ollyas tselekedetitis importallyák melyekkel az I(sten)t vilipendálni tsufolni, és tselekedetekb(en) magát I(sten)hez hasonlová tenni comperialtatik, ugy mint égi háboru dörgés és villámás alkalmatosságaval köveket hányván fel a' sendelyre, masok(na)k ditsekedett hogj ötis tud ollyatén keppen tselekedni [Torda; TJkT III. 180]. *1767:* Teleki Sámuel ... a sveciai residensnek maga romlását keservesen panaszolta volna ... Ott lévén Stahremberg is a miniszter, megszólította, miért beszél a királyné felől idegen potentator embere előtt olyaténképpen az ő hallotára, holott tudja, hogy őneki azokat kötelessége referálni őfelségének? [RettE 213].

olybá szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ képzel* olyannak képzel; a-şi imagina ca o ...; als solche/n vorstellen. *1823–1830:* azon 12 000 lakosokból álló nemigen nagy várost[a] olybá lehet képzelni, mint egy nagy kollégyomot [FogE 236. — [a]Göttingát] ✱ *~ konsideráltatik* olyannak tartatik; a fi considerat asemenea unui ...; für solches gehalten werden. *1749:* tsak mint egy közönseges Nyilas Sessio oljbé consideraltassék [Árpástó SzD; CsV] ✱ *~ lát* úgy tekint; a privi pe cineva ca ...; so ansehen. *1734:* minden Atyámfiai meg tagattak, a többi között Bagaméri nevű Atyámfia aztis el mondotta, hogj nem vagy bizony az én Atyámfia, ollyba látlak mint az Hóhért [Kv; KvRLt IV. 32/1] ✱ *~ tart* olyannak minősít; a califica ceva ca ...; für solches halten/qualifizieren. *1703:* akkor megjek vala arra felé, mikor Trifó Jó vala s hajtya vala a Libbez János Juhait s morgolódik vala mint reszeg ember ... a Libbez János Fiais Péter akkor Jó vala Szent Mártonbol ... monda hogy mit morgasz ... csak olyba tartom morgásodat mint a szart [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz (?) Simon (26) jb vall.]. *1762:* az Sz: Háromságot olyba tartyák, mint az szemetet[a] [Torda; TJkT V. 110. — [a]Az unitáriusok] ✱ *~ vesz* úgy tekint; a privi ceva ca (şi cind) ...; etw. so ansehen. *1815:* A Csiko árrát ha egy Kóki embertől Vásárhelyre küldhetné Édes Néném Asszony, olyba venném mintha hat annyit adna [Szamosújlak Sz; Végr. Vall. Rátz Dániel lev.]. *1821:* az Szegény ... Tsak egy Fejős Ketskét is ha Szerezhet, ollybá vészi mintha egy Tehene volna [M.zsombor K; Somb. II].

olyformálag olyanformán; în aşa fel ...; derartig. *1748:* (A) kaszálo ... közös oly formálag, hogy minden esztendőben alternative kaszállyák [Bala MT; Told. 79]. *1770:* oly formálag menék bé házokhoz kenyér Kölcsön kérni [Nagyercse MT; i.h. 3a].

olyformán olyanképpen, úgy; în aşa fel ...; derart, so. *1619:* megírattam Szölfikár agával és tihájával, hogy ellegyen az Erdélyben való practica nélkül ... hanem inkább talállon módot benne és azt az practicát szépítse meg Erdélyben olyformán, hogy az maga leveleit vigyék fel újólag Felségednek [BTN[2] 381]. *1755:* A nyujto padnak elkeszittése oly formán legyen amint maradékimnak teczése tartya [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.]. *1761:* Ferentz Lörintz ... illyen tsalárdságot is tselekedett, hógy ... az őrményesi Ménes Pásztortol Bánts Petertől egy lopott kantza Lovat vett vólt, oly formán, hógy ha egy hét alatt a Ferentz Lörintz keze alol el veszne, vagy el lopnák a' kantzát, tehát Semmit Se tartozzék Bánts Péternek fizetni [Szászsztván KK; BK. Andreas Gubás (40) jb és Joannes Galambasi (35) jb vall.] | Az J ... az minapibanis afféle tolvajságban elegyitette volt magát, s' akkoron ex commisera(ti)o(n)e az Mag(istra)tus meg engedet, oly formán, hogy többé városunkra ne jöne [Torda; TJkT V. 51]. *1778:* A Több rèszek ... oszollyanak három egyenlő részekre; olly formán: hogy mindenütt Nyil szerint ki tudodvan az: mellyik felöll esik a Trauzner Ersébeth Aszszony quartalitassa [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 3a]. *1787:* ez előtt olly formán adattatott volna az Hivatal ő Kgylmének, hogy az emlitett három rendbeli Fundusokat illető Perceptorsággal a' Jószág administratioja is egészszen egyben foglaltatnék [Kv; SRE 247].

olyképpen olyanformán, úgy; în aşa fel, astfel; so, derart. *1827:* Demeter Ferenc ... ígyire a két hétre három esztergától 5 azaz öt Rforintokot, olyképpen, hogy a két hét bételésekor megfizeti a nemes communitásnak [Jenófva Cs; RSzF 125–6].

olykor, olykort 1. olyankor; atunci; bei solchen Gelegenheiten. **A.** *1570:* Cathalin Tot Janos leanya hithy zerent vallya hogy Mykor ew Zabo Janos zolgaloia volt, Lattha hogy az azzonya Trombitast oda hywatta ... Aztis thwgya hogy Mykor az vra hon nem volt ketser Jeot esthwe oda Az Trombitas olykor Jmmar mykor eo leh fekwt volna [Kv; TJk III/2. 22]. *1582:* Dorotthea Ricta Ioannis Ember vallia ... voltam halalakor fekete Jacobnenal, de olykor voltam hog Immar eggyet sem zolhatot [Kv; TJk IV/1. 101]. *1593:* Maria, Nemet molnar Geogine vallia ... Egikor ... talalek rea vizhordonera, es monda nekem, no megh tiltottatok hogi az malomba ne menniek, de olikor megiek oda, mikor ezetekbe sem vezitek [Kv; TJk V/1. 326]. *1671:* Minden sokadalmokban az haza fiainak leg elsö praerogativaja légyen az adásban és vévésben, és ha valaki az hazá fiai közzül, akar kit-is az emtorok vagy venditorok közzül abban meg-háboritana, olykor midön külsöknek meg-engedtetett az adás és vévés, in poena Articulari convincaltassék [CC 83]. *1733:* tartazzanak kezekböl azan meg nevezett két hold földeket (: ollykor ... mikor Culturában nem lészen annál inkább vetések nem lévén benne :) ki bocsátani [Ne; DobLev. I/157]. *1764:* az I. fenyegette, hogj vagy ö nem lakik ott, vagy Hints Ersok, ezt pedig káromlo furiaval mondatta, olykar pedig, hogy más nap halálais történt Hints Ersoknak [Torda; TJkT V. 246]. *1806:* Sok Dolog ... tsak ollykor lesz hirivel az Városnak a midön az Város a Nagy fizetesbe s kár szenvedesbe esik [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

B. *1573:* ha az vristen olykort venne ky ez vilagbol mykor Immar az quarta az eo k. keolcegewel es gondwiselesewel Be Takartatwa lenne, ky adwan kynek (!gy!) mynd az eo Igassagat Beleole, Az my meg Marad azeh legien kynek eo k. plebanos vra(m) akaria hadny [Kv; TanJk V/3. 75].

2. néha; uneori, citeodată; manchmal. *1687:* az Iza és a Rhona töve midön meg áradnak azokat kelletvén által járni Talyigával ollykor feléje sem mehetni [Sziget Mm; Törzs]. *1716:* Ha mely jobbágy olykor ura dolgáról, vakmerőségből ... elmarad ... másszor adogaltassék fenyítek által annak

pótlására [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. *1744:* Szász s két száz forintot is ollykor esztendőnként meg arultanak azon Thóbéli halakbol egy részre [Tóhát TA; JHb XI/17. 13]. *1757:* tsak két három Szekérre való helly vólt, a' többi mind erdő, senki hozzá Számot nem tartott, én kaszáltam meg ollykor a' teresit [Gyszm; DE 3]. *1764:* Nem mondom ... hogy helytelen fetsegesiért, ollykor kedvetlenül nem szollottam a rosz embernek [Középlak K; BfR]. *1790:* A' szôtsi Tisztarto ... felette indulatos ... 's meg eshetik azis hogy ollykor az itallal is abutál [Sztrézakercsesora F; TL. Wesséényi Dániel gr. Teleki Józsefhez]. *1864:* Bojgo kut egy az földből felbuzgo forrás, és a' mely olykor idő szakonként zavaros bojgásba is jön [Zsobok K; KHn 324].

3. *egy ~* egy alkalommal; o dată; bei einer Gelegenheit. *1600:* ment wolt Zalasdi Danielhez akkori kapitanunkhoz tanach kerdeny ezen dologbol, ott azt mo(n)dotta ha teörweniel megh ne(m) wehetemis, egy oly kor rea megyek, be teze(m) az aitaiat, hazaban egetem [UszT 15/246]. *1638:* Az uta(n) hogy megh jöt Szabo Dauit ... oda hoza ismet egj olykor szeócz Daniel az szekeret | Egy olykor cziak nagy jajgatast hallek, aszomban ki Futamodam, s halla(m) hogy az Kupasne igen jajgat [Mv; MvLt 291. 137a, 151a]. *XVII. sz. köz.:* egj olykor aratunk vala Teouissi Istuannak az mezeőn az Teouissi Istua(n) ket zolgaloia eoszue vesze [Kük.; Kp III. 79 Demeter Ilona Nagj Balintne (79) jb vall.]. *1655:* Tudom azt hogy egy olykor, jövenek hozzám kétt Oláhok ... mutogátván nékem hosszukób(an) darab aranyat [Kv; CartTr Joannis Perecseni Relicta vall.]. *1665:* Tudom azt az kérdesben hogy egy olykor eoszsze veszenek egy massal rutul [Usz; Pf]. *1667:* Hallam egy olykor egh ala Gyermek vajlogat vala annak uttanna ugh hallok megh hogy az Roman Fia volt [Pálos NK; Ks N. 11].

4. *~ra* olyan időpontra; la data aceea; zu solcher Zeit. *1677:* Csak kegyelmed olykorra rendelje az terminust, hogy reá mehessek [TML VII, 338 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz].

olykor-olykor néha-néha; din cînd în cînd; dann und wann. *1753:* mikor sok Buzát mértem fel véle olykor olykor egy egy kis pohárocska pálinkát adott [Szentbenedek SzD; Ks]. *1771:* Titt. Márgai Ferentz Vram ... Mint tapasztaltatott jo Gazda, az Oeconomikumok(na)k, olykor olykor lègyen meg-szemlélöje, és az inkább gyömöltsözhetö Oeconomizálásra a' szükségesebb modokat fel-találja, és az Inspector Curatoratussal communicálja, 's jobbitsa [Kv; SRE 228]. *1803:* Bornyuk olykor, olykor ... el bogarazván végig nyargalták a Tilalmas határt [Gyalu K; BfN Gyalui cs.]. *1806:* Nem szükülését, hanem a szalonnának Némellykor olly bőségit láttam itten Udvarhelljen, hogy amian a szalonnának Nagy része majd tsak hogy rajtunk külsökön nem Maradott, s ollykor ollykor Magunk Estvére kelvén Keddenként magunk kénáltuk meg Pataki István Uramot, hogy a szalonnánkot meg vegye [Szu; UszLt ComGub 1753u Farczádi Üdősbb Sándor Mihály (72) ns vall.]. *1812:* Meg történt ... hogy a' kotsárdiak Télben a Marosnak által fagyását hasznokra kívánván fordittani, ollykor ollykor, ha szerit tehették titkon egy egy kis fabeli szükségeket potolták ... de tsak lopásképpen esett [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 38b].

ómen (kedvező v. kedvezőtlen) előjel; augur, semn prevestitor; Omen. *1657:* Testamentumosoknak rendelé az öreg Bethlen István öccsét, gubernátort, Kovacsoczki István cancellariust és Mikó Ferencet főkomornikot ... Midőn ... dispositióit elvégezte volna ... Váraddá indult volna ki, az Kaján útján rettenetes szélvész tanálá, mely sok lovasokat, szekereket elforgata, rossz omennek magyaráztatván [KemÖn. 96]. *1662:* ugyanitt Mármarosban való gyülekezések, tanácskozások alatt nem kicsiny ómenje, gonosz elöljáró jelensége tetszék meg a jövendő és közelítő nagy gonoszoknak | Kemény János fejedelem okai Erdélyre készületinek, indulatjakori gonosz ómenek[a] [SKr 352, 666. — [a]Tartalomjelző fejezetcímből]. *1704:* die 21 Augusti nem tudom, mitől viseltetvén s micsoda omene lévén benne a commendánsnak, szabadon bocsátván ki mindenféle cselédet, ugyan fehér volt a Hid-kapu elei, úgy omlott ki a fehércseléd [Kv; KvE 293–4 SzF]. *1710:* Kemény János mikor a sergeket rendelné, hirtelen a lova úgy megbotlék, hogy a szájában levő erős zabola ketté törik, mely óment még akkor sokan rosszra magyarázának [CsH 53]. *1770:* sok egy s más discursus lévén közöttünk, bizonyoson beszélé[a], hogy Désnél sok heringeket fogtak, melyekből ő is ett. Nagy csuda, hogy kellett a tengerből ide származni. Valami rossz ómen [RettE 241. — [a]Szilvási János]. — L. még SKr 198, 206.

ominál előjelből jósol; a prezice viitorul; aus einem Omen wahrsagen. **Szk:** *rosszat ~* rosszat olvas ki az előjelekből. *1657:* midőn kimentünk Váradról, az ló én alattam lassú járásban elesék ... az jelzászlónak is töve felől egy darab eltörék, melyről is sok rosszat eminéltanak; de az Úristen jó kimenetelt ada azon utunknak is [KemÖn. 65].

omittál 1. elhagy; a omite; weglassen. *1760:* minthogy az jó Leányomtol ekképpen az én tiszta Attyai Szivemb(en) vexáltattam én Sem omittálok Sem(m)it [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

2. kihagy; a lăsa la o parte; auslassen. *1759:* Ismét 12 véka vám buzát meg őrelve lisztül Désre küldette, mindezeket Ratiojából ómittálta [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

3. elmulaszt; a neglija; versäumen. *1736:* Excipiál azon az Incta, hogy ezen Terminust omittáltuk [Dés; Jk 184b].

4. mellőz; a trece cu vederea; unterlassen. *1733:* Az Actor ő Kglme nem irattja meg Citatoriajaban a Litgosum (!) Bonumnak őrök árrával kináltatať vagy bőcsü szerint valo arrával, vagy Zalogos árrával ... minthogy azért omittalta az örök árt ambiguitas leven benne mitsoda árrával kinaltat nem pronuncialhat a biro batran, szükségesképpen azért ezen Causanak cassaltatni kell [Torda; TJkT I. 19].

omittálás elhagyás; omitere; Weglassen. *1664:* az ő nagysága méltóságos minapi levelébül láttam azon titulusnak omittalását [TML III, 118 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz].

omladás omlás; surpătură; Sturz, Fall. *1864:* Kis irtás vizmosásos hely, mely két felöll nagy omladás közti árok [Pókakeresztúr MT; Pesty,MgHnt 49].

omladék rom; ruină; Ruine. *1880:* Tegnap jöttem haza egy jó nagyocska kószálásból ... Kóboroltam a havasok között. Szétmállott várak omladékain, rengeteg erdők árnyékában, vendégszerető székely falucskákban s ronda vityillókban [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

omladékosság csuszamlékonyság; faptul de a fi surpăcios; Abrutschung. *1864:* Omláka félig bokros, félig szántó s ká-

szálokból áll — nevét hihetőleg azon omladékosságtól kapta — mely némely részében a viz által okoztatott [Bereck Hsz; PestyMgHnt 460a].

omladozik 1. (épitmény) lassanként omlik; a se dărima încetul cu încetul; (Bau) langsam einstürzen/verfallen. *1673:* Bástyái[a] alacsonok, kőrakási omladoznak [TML VI, 529 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — [a]Husztnak]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... az Vár fundamentuma ... ighen kezdett sok es nagi darab helyeken omladozni es le szakadozni [Vh; VhU 502, 508].

2. málladozik; a se desprinde şi a cădea; verwittern. *1850:* a Vakolás többb hellyeken kezdett omladazni [Gyéressztkirály TA; DE 5].

3. (part) leszakadozik; (despre porţiuni din maluri) a se surpa/prăbuşi; (Ufer) nach und nach einstürzen. *1772:* A kérdésben forgo Martnak ... olly nevezetes suhadását és omlását nem tapasztaltam ... a' Királyfalvi Malomnak fel állása előtt még többet omladozott [Ádámos KK; JHb XX/27. 48].

omladozófélben leomlóban; dărăpănat, gata să se prăbuşească; dem Zusammensturz nahe, baufällig. *1811:* égy omladozo félben lévő paraszt kállyha kementze [M.bogáta SzD; BetLt 5]. *1820 k.:* a Muranyi Telek felöl valo kertye ezen Gyümöltsös és veteményes kertnek hitvány, omladozo félben van [Dés; RLt 3]. *1850:* téglából készitett oszlop 15 ezek ugyan jelen mind fenn állanak — de meg bomlott omladazo félben vagynak a rombolások mián [Gyéressztkirály TA; DE 5]. *1882:* Vizsgálóbizottság a harangláb, mely omladozófélben van, kijavitását szigorúan megrendelte [Farnos K; ETF 107. 11].

omladozott 1. leomlott; desfăcut, dărîmat; eingestürzt. *1820 k.:* Tölgyfa Sasokon állo Bival pajtátska, melynek oldalai vesszöböl vagynak fonva ... szarvazattya Tölgyfa, omladozott szalma Fedéllel [Dés; RLt].

2. suvadásos; cu surpături, surpăcios; vermurt. *1845:* Csöbör mezeibe egy omladozot kaszálo [Kissolymos U; EHA].

omladvány omladék; dărîmătură, ruină; Schutt, Trümmer. *1849:* virágház ... mellynek tsak omladványa látzo [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

omlandófélben leomlóban; dărăpănat, gata să se prăbuşească; baufällig. *1790:* egy Csür omlando felben [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11].

omlás 1. beomlás; dărîmare, prăbuşire; Einsturz. *1756:* Téglábol Bolthajtásoson rakot két Sütő kementze ... az edgjik ... mégh jo Státusban vagyon, de a másik ... meg omladozot, felö hogj a másik is ne kövesse omlását [Branyicska H; JHb LXX/2. 25].

Szk: *~ra indul. 1842:* a' Fürész malom viz felöli uj fala ... a' vizet Csurgo gyanánt botsáttya által, a' Lajton alol pedig máris omlásra indultak az igen roszúl alkalmaztatott falbeli kövek [Kv; KmULev. 2 László János mérnök nyil.].

2. rés, falomlás; spărtură, crăpătură (intr-un zid); Riß, Wandsturz. *1653:* Básta mikor bészállani akart Kolosvárra ... nem bocsáták bé a városba ... És mikor ott állana, a hadai a kapu előtt várakozván, tehát egy darab kőfal ... magától leomlott, és ... Básta ... parancsolta a muskatérosoknak, hogy azon az omláson mennének bé [ETA I, 91 NSz].

3. (föld/part) szakadás/omlás; surpare; (Erde/Ufer) Abbruch/Einsturz. *1756:* Sombor János Uram Malmához bé járo utan alol lévő omlás vagy szakadazott föld [Zutor K; Somb. I]. *1772:* tudjae a Tanu hogy ... lá szupra Ritu Iépi ... a Suhadásokig s az Omlásokig, mitsoda darab kőz hellyet fogott fel az Exponens Maga számára [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3a vk] | a' kérdésben forgò Martnak olly nevezetes omlását nem tapasztaltuk ... hogy a' Kőkőllő Feneke fel tőlt volna [Ádámos KK; JHb XX/27. 14]. *1781/XIX. sz. v.:* Kut völgye nevezetü hellyben ... vicinussa az Alsó bütüin a szolokmai határ széllу, fellyül nagy omlás háta mege sorka, belöl az árok, kívül az erdölő bérczút [Küsmöd U; EHA]. *1825:* a' föld ottan porha és Ganejas, tehát ki sorvadván a' föld nagy üresség van és omlás [Dés; DLt 595].

Hn. *1577:* Az omlasban (k) [Jobbágyfva MT]. *1589:* Irtas feoldem vagio(n) az ... nagy oldal felben omlasban [Székelysztkirály U]. *XVI. sz. v.:* Az omlas alatt az Egerben [Jedd MT]. *1607:* az omlasban (sz) [Nyárádsztlászló MT]. *1615:* Csed omlás hat darab föld füestül [M.décse SzD]. *1627:* az Omlas alat (sz) [Galambod MT]. *1656:* Agyagfalui Omlasban [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28. I/1]. *1666:* az Omlasb(an) (sz) [Ilyefva Hsz]. *1682:* Kis omlasban (k) [Pálfva U]. *1687 k.:* Omlás tetején (sz) [Sepröd MT; MMatr. 238]. *1693:* omlás retiben (k) [A.rákos NK]. *1713:* Az onlasban (sz) [Fejérd K]. *1718/XVIII. sz.:* Az omlás kutnál (sz) [Monó Sz]. *1721:* az Nyilas földek végén, kiket ... Omlás(na)k is hinak (sz) [M.gyerőmonostor K]. *1732:* az Omlás nevű heljb(en) (e) [Kövend TA]. *1740:* Kerék omlás mellett alol (sz) [Gyerővásárhely K]. *1754:* Az elsö omlásb(an) (sz) [Mezőmadaras MT]. *1757:* Az Omlás Karéjan Parlagban heverö egy Sovány Zább föld (sz) [Csomortán Cs]. *1761:* A Nagy Omlásban (sz) [Jedd MT]. *1766:* Omlás allat a Erdö felöl (k) [Szentkirály Cs]. *1767:* Az amlás alatt (sz) [Buza SzD]. *1768:* vulgo az Apro omlás közi nevezetü helységben (sz) [Ákosfva MT]. *1776:* Az Omláson (szö) [M.sáros KK]. *1826:* Az Omlásba (sz) [Kercsed TA]. *1860 k.:* omlás (l) [Hídvég Hsz]. *1867:* Omlás külsö része (e) [Szentdemeter U]. *1891:* Omlás [Magyarókereke K; KHn 95]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

omlásalji az Omlásalja (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Omlásalja/Măluţ; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Omlásalja. **1.** Omlásalján lakó/működő; din Omlásalja; in Omlásalja wohnend/tätig. *1760:* az Omlásallyi Molnár 6. forintal vett egy Farkas bőrt, mellyet is Sárpataki Uramnak ajándékozott azért, hogy a' Molnárságot el ne veszesse [Bethlen SzD; BK. Emeric. Ersek (35) jb vall.] | Groff Bethleni Bethlen Lajos Ur ő Nga ... Omlásallyi és Málami igen régi originarius Possessor [BSz; BK].

2. Omlásalján v. annak határán levő; care se găseşte în Omlásalja; in Omlásalja, in dessen Flur befindlich. *1760:* az Ómlásallyi határán [Árpástó SzD; BK] | a' Kudui Magyar Papnak az Omlásalyai Malombol 2. véka Törökbuzát 8. sustákon ada el [uo.; BK. Kimpián Petre (30) jb vall.].

omlásos szakadásos, suvadásos; cu surpături, surpăcios; vermurt. *1764:* Vagyon ... a' Menes déllöb(en) ... egy darab ... kaszállo, mely ez elött egy időb(en) Sűrű bokros tövises omlásos hely lévén senki semmi hasznát nem vette [Hidalmás K; RLt O. 2]. *1789:* Ezen egész Etédi Processusban ... az egyik Faluból a másikba menö utak és Hidak a' menynyiben a helynek igen Hegyes, omlásos, sippedékes, vizes,

és egyszersmind köves volta engedi, alkalmatos és járhato állapotban vagynak [UszLt XIII. 97]. *1797:* Ezen gyep bokros, és olly helly az hová szöllöt plántálni igen bajos volna gödrös omlásos helly [Torda; CU IX/2. 102b]. *1798:* mindenütt a Marton, amaz omlásos, vagy Süllyedezett oldalig ... tapasztaltam Irtogatni [Kristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1845:* A Vírgoba égy küs omlásos hely [Kissolymos U; EHA].

omlik, omol 1. (rá)szakad; a se prăbuşi; (ein)stürzen. *1761:* Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen midőn valami boltozatot vagyis oszlopot megmozgattatott volna ... veszi észre ... hogy omlani akar s azzal ki akarván szaladni, a sarkantyújában megakad s elesik. Azzal úgy odaüti a boltozás, hogy semmi csont épségben nem maradott szegénynek testében [RettE 125].

Szk: *nyakába ~.* *1655:* feltetteők, hogy az Nyakokba Omol az kemencze [Kv; SzCLev.]. *1742:* Génye házából mikor a Czigány ki ment majd az nyakába omlot* [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6. — *A ház].

2. ömlik (a víz); a curge şiroaie/din abundenţă; (Wasser) strömen. *1823–1830:* Itt* láttuk a sófőző házat ... Lovak által bizonyos masinán tekertetik fel a vizet magasan, s mint egy törökbüzakas, olyan móddal tövisfal lévén rakva, arra omlik a felhajtott sós víz [FogE 191. — *Halleban]. *1840:* pintzékbe omlott a' víz, teméntelen embert, 's kivált gyermeket elsepert [Kv; Pk]. *1851:* a' sok esső mostis omlik [Kv; Pk 7].

3. beleömlik/torkollik; a se vărsa în ...; münden. *1844:* a' Gorbo pataka régi árka hol a' Szamosba omlott [Szászfenes K; KmULev. 1 Gál Moisza (70) col. vall.]. *1864:* a Nagy patak ... a Güdücz nevü folyamba omlik, mely átvágja a Ditroi és Szárhegy községi határt, egesz a Maros follyoig a hová belé omlik [Szárhegy Cs; GyHn 53].

4. folyik, csorog (a vér); (despre sînge) a curge puternic; (Blut) rinnen. *1843:* bé mentem ... s láttam Collector Pekáríkot a' földön vérébe fetrengve, 's orrán száján a' vér omolva [Dés; DLt 586. 6]. *1846:* Darvas ... ekkor kezébe lévő paltzajával ugy ütötte Virágat artzba, hogy pofája egyszerre meg hasadván a vér omlani kezdett belőlle [Dés; DLt 530/1847. 19].

omló leszakadó; care se desprinde şi cade; herabstürzend. *1811:* Hallottam fulladó barmoknak bőgésit, Az omló fedelek' rettentő dörgésit* [ÁrÉ 17. — *A tűzvész alkalmával].

omlófélben 1. düledezőben; gata să se prăbuşească; baufällig. *1726:* A pitvarnak kő falai, omló, s romló félben vannak [Ne; DobLev. I/124]. *1761:* fustős fenyő deszka padlású régisége miat omló félb(en) állo Majorház extál egy Kamarájával | Vagyon egy omló félben lévő sas és rakó fáiban meg tágult, igen kevés ideig szolgálható Gabonás ház [Szászvesszód NK; JHbK LXVIII/1. 208–9] | (Az udvarház) épületnek is Észak és Dél felöll valo végeinek közepeken ... két két contignátios meg hulladozott és majd omlo félben állo Torony formáju, gombos el hulladozott Sindely fedél alatt Filegoriás két Bástyák vadnak [Siménfva U; i.h. 40]. *1794:* Ezen Nemes Curia körül Palánk és Lészás kert egyebütt jo, hanem az ut felöl egészen omlo félben vagyon [Backamadaras MT; CsS]. *1812:* A' régiség miá az egész épület omlo félben vagyon [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 19]. *1825:* Udvar Haz ... Elsö vagy külsö hazba melly régenn Palota lévénn nagy Széles ablakokkal és csinosan el készittet párkanyokkal meg Czifrázott Stakaturával volt fel keszitve ... de most ... omlo félbenn vagyon [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 328]. *1844:* van egy zöld kalyha kemenczeis füttövel mely viseltes omlo félben áll [Abafája MT; TSb 35].

2. szétesőben/hullóban; gata să se desfacă/strice; dem Verfall nahe. *1679:* Vagyon itt csinalni valo edény, omló félben [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90]. *1765:* Egy omlo félbe valo hitván Hordo [Ilencfva MT; DLev. 2. IXB. 13]. *1816:* Két omlo félben lévő Désa [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1841:* Három omlo félbe lévö hordo [Egeres K; Ks 89].

omlólag 1. düledezőben; dărăpănat, gata să se prăbuşească; baufällig. *1688/1789:* A Görgény vára alatt valo ... csűres kertnek belső kapuja négy tölgyfa kapubálványra épitve, fiókkapuja közepin ... Ezen kapuk deszkái avultak, zsendelyezése megvult, galambogossa (!) omlólag áll [Görgénysztimre MT; ETF 108. 15 a fej-i várkastély és a hozzátartozó uradalom összeírása]. *1749:* Tudok egy Nobilitaris Curiat, melly is a' Vágó Hidra jövö Uttzában ... ruináb(an) szinte omlolag vagyon [Ne; DobLev. I/335].

2. szétesőben; gata să se desfacă; dem Auseinanderfallen nahe. *1765:* Tizen három Hordo. NB. Némellyik omlolag van [Szászsztjakab SzD; Told. 8].

3. szülésre készülő állapotban; (a fi) gata să nască; der Geburt nahe. *1777:* nagyon viselős sőt omlolag lévén az Iffju Aszszony ... azon romlása előtt harmad nappaltol fogva ottan töltottem volna az üdöt [Bözödújfalu U; Pf].

ómódi ódivatú; de modă veche; altmodisch. *1751:* Én belső Szolgája voltam az Néhai Báró iffiu Korda Sigmond Urnak ... vólt annál az Uri háznál ... egy ujj, és ó módi Szerviz minden készületivel edgyütt [Zágon Hsz; Szentk. Moses Szabo vall.].

omol l. omlik

ompolysági Ompoly melléki; din valea Ampoiului; von der Gegend von Ompoly stammend. *1765:* Hallottam magok panaszlo szájókból az Ompollyságiaknak hogy Tót Faludban, Gaurényban, Pollyanán és Metesden tanáltatván Celátiók, meg kellet a Celatiot fizetniek [Gyf; Eszt-Mk Vall. 332–3].

omsos Hn. *1686:* Omsosban Szeredö oldalában (k) [Bikfva Hsz, EHA].

A címszó magyarázatát l. MNy VIII, 364 al.

ón 1. ónfém; staniu, cositor; Zinn. *1558 k.:* Az also gradustol* fogiwan wenny kel az Mixturahoz 8 rez onnot es 2 rez rezet [Nsz; MKsz 1896. 297. — *A 12 karáton aluli arany esetében]. *1585:* Attunk a Teolcheresnek az Ablakhoz onnat 42 fontot, fonttia p(er) d. 5 tezzen az arra f. 2 d. 10 [Kv; Szám. 3/XIV. 33]. *1593:* vittenek vrünk Zamara 2 Zekeren onatt globisnok valot, Hünyodra [Kv; i.h. 5/XXIII. 168 Caspar Schemel sp kezével]. *1599:* Czinaltattam ... 3 on talat melyben uagio(n) 12 font, ki tuduan marad 10 font az talakban eó maga onnja [Kv; i.h. 8/XIII. 3 Szabó András sp kezével]. *1621:* (A kapu sarka) kiczin es gienge leue(n), veotte(m) hozzaia Egy sing vasat p(ro) f — d 8 Brassay Mihallial az Liukat uyobba(n) es melliebbe(n) megh vessuęn, es onnal az vtha(n) be Eöttuęn [Kv; i.h. 15b/XI. 286]. *1638:* a Thoroczkayaknak ugy mint Thorocko varosa-

nak heresinek es földes Urainak ... megengedte volna ... azoknak az Banyaknak colalasat, melyre erős hitte(!) ... obligaltak volna magokat az mi kegyels Urunk(na)k, hogy mentől szorgalmatosba(n) colalhatnak bizonyos conditiok szerent abbol valo ezűstőt, es onnot szolgaltatnak az eo Nagy(sag)a Tarhazaba [Thor.]. *1769:* eo Felsege meg tiltotta hogy ... nem tsak onot, de még selétet Gollyobist és más egyebeket onbol valo miveketis bé hozni nem szabad [UszLt XII. 97]. *1783:* Az üvegeket az ablakakra, az hány karika lészen onastol együtt annyi garas lészen ára [Drassó AF; TSb 24]. *1796:* Vétetett ezen ablakoknak ki onozásokra 20 font Ón fontya 14 xr [Déva; Ks 95]. *1803:* Aradi Bokáj ... On gombos fedele ... de már a' fedele és feneke körül valo onnyán kivül haszonvehetetlen [Dicsősztmárton; UnVJk 111]. *1809:* a' puska por arulo arra szorossan kőteleztetvén hogy mind a puska pornak, mind a golyobis selét, vagy Ónnak ... mennyiségéről pontos jegyző könyvet vigyen a' mellé az adott facultatoriákat hozzá ragaszsza [UszLt ComGub. 1697 gub.].

Szk: *~ba foglalt. 1679:* Onban foglalt, kivül vas keresztes paraszt üveges ablakocskaja nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. *1681:* Onban foglalt Kristály üveges Lámpas Nro 1 [Vh; VhU 522]. *1744 e./1770 k.:* Kigyós György conferalt az Ekla(na)k egy ónba foglalt fedeles kék Bokályt [Feketelak SzD; SzConscr. 109]. *1752:* Két Ablakjai lévén a Háznak, Onba foglalt, ött Tángyér Karika meg romlott [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27] ✱ *~ba foglaltatott. 1774:* ablakak ... Onban foglaltatatt jo és ép üvegkarikákbol ki rakattattak [T; CU]. *1803:* égy küsded Onban foglaltatott karikás üveg Ablakotska [Dicsősztmárton; UnVJk 139] ✱ *~ba húzott. 1821:* mindenik szobának külön külön onba huzot ablakai [Görgény MT; Ks 79. 118] ✱ *~ba rakott. 1736:* Az ... onba rakott üveg ablakok ... fiokjai vas Sorkotskákon forognak [Várhegy MT; CU]. *1758:* Ezen szobának vadnak üveg Onba rakott táblákból fejér onas Sorkos pántos fordittós jó álopotb(an) Levő ablakai [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1849:* A Szobának két — onba és fába rakott ablakai — mellyekből három üveg táblák hibáznak [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *~ matériájú kő. 1719:* a' kik találnak, ón, Ezüst, Arany, vagy rézz materiáju kőveket, ne mérészelyék ... titkon olvasztani [Torockó; TLev. 8/3] ✱ *~nal beönt. 1582:* Lakatos Jstwannak ... hogy az felseo was Aytonak keet Sarkot chynalt, es wyobban be Eonteotte onnal fizettem d. 75 [Kv; Szám. 3/V. 25] ✱ *~nal beöntött. 1656:* az ajto foragott kő melljekben onnal be önteött ket retezfeö egi ütkeözö egi vas be vonoja [UF II, 135] ✱ *~nal megfuttatott. 1775:* vagyon az nagy Udvarház ... két ablakokkal vilagoskodo Pitvarában, Kancellusos kö gráditson fel menvén vagyon bé menetel hat vas sorkokon onnal meg futtatot forgo boritott hasonlo onas Frantzia Zárral zárolhato két felé nyilo festékes ajton [Nagyiklód SzD; CU] ✱ *~ olvasztani való. 1676:* On olvasztani valo egy eöregh vas kalán [Fog.; UF II, 712–3] ✱ *~ olvasztó kalán. 1720:* Tötséresnek valo On olvaszto kalánok nro 5 [HSzj *tölcséres* al.] ✱ *~ olvasztó serpenyő. 1756:* On olvaszto Serpenyö Nro 1 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Jmre lelt.] ✱ *angliai ~. 1715:* Az ón tálak divizioja Vass Mária Asz(szonynak) 3 ontal edgy sima Csészével edgyüt, 6 virágos Angliai onbol gyümölcshöz valo Csésze [WassLt] ✱ *dirib-darab ~. 1656:* dirib darab onak voltak egy Taraszk globis [Kv; CartTr II. 933 Hunyady Janos (35) vall.] ✱ *egész darab ~. 1665:* Örög egesz darab on no. 3 [UF II, 313] ✱ *öntött ~. 1604:* Vagion wuegh tanier mely az ablaktol megh maradot az el mult nyarban nyolch szazigh. Marattanak az wuegh tanierokhoz valo chikkelek egy berbenczeben. Marattak ehez az wuegh tanierokhoz darab eóntheot ohnok [Kv; RDL I. 77] ✱ *vhány pogácsa ~. 1672:* Die 16. Kerduén meg egy Pogacsa onat adtam az ket nemeth Puskás(na)k libr. 4 [UtI]. *1684:* Szamos uyvárra Nagj Bányárol hozott hat pogácsa onért és piskloczert att(am) f. 58 [UtI]. *1753:* Fél pogatsa ón [Marossztkirály AF; Told. 18].

2. ón-(nyers)anyag; staniu, cositor; Zinn (Rohstoff). *1595:* O^{c} kmek egez Tanaczúl czinaltattak ohnbol egy eyttelt és fel eyttelt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1667:* Sárkány György instantiájára vétetett Asszonyunk önga egy ónból csinált gáliczkő főző vstöt [AUt 3]. *1681:* Paraszt Tál tokb(an), Közönseges ónbol valo vj ón Tál Nro 50 [Vh; VhU 539]. *1732:* (A templomban) egj pár onbol való ampolna [Kóród KK; Ks 12. I]. *1736:* A szásznék az mellyeken mind olyan medály formát hordoztanak, akit kesentyűnek híttak ... az közönséges, kivált falusi szásznéknak kinek ezüstből, kinek ónból, kinek pléhből, de mindeniknek volt [MetTr 344]. *1762:* Korsot is láttam kettőtt, melly is igen szép volt, ă fedele és feneke on volt ă Ládája fenékin duggatta [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1769:* onbol valo miveketis bé hozni nem szabad [UszLt XIII. 97]. *1798:* Nékünk ... vagyon egy kitsiny Poharatskánk, a' mellyből a' Pap a' Bort szokta a' Sakramentomok(na)k administratiojakor ki osztani, de tellyesseggel nem tudhatyuk, oné ? ezüst é ? ... vagy pedig Compositio [M.bikal K; RAk 30]. *1807:* Tsésze holypodozott on [Körtvélyfája MT; LLt].

E címszót vö. a *fejérón* és *feketeón* címszóval.

ón-abárló ón abálóedény; vas de cositor pentru opărit; Zinn-Abrühgeschirr. *1710:* Vagyon ... Tizen egy On Tál egy on Abarlóval [Küküllővár KK; DobLev. I/67].

ónatlan ónozás nélküli; necositorit; ohne Verzinnung. *1811:* vittenek el ... Egy fél ejteles szijas Brassai onotlan Palatzkot [DLt 629 nyomt. kl].

ónbánya mină de cositor/staniu; Zinngrube. *1637:* Alázatosan uetük ... az Nagod tegnapi resolutioiat, hogi Nagod maga akarna Colaltatnj az Thoroczkay eszüst es on baniat [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/2 Thoroczkaj László, István és Zsigmond a fej-hez]. *1702:* (A torockóiak) ha hol on, ezüst, Arany, vagy Ertz-bányákat tudnak, ki mutassák [Thor. XIX/9]. *1719:* Senki is életének el vesztése alatt, titkon és hir nélkül, maga hasznára ... alattomban ón, Ezüst Bányát ne kezdgyen [Torockó; TLev. 8/3]. *1773:* Hollo (: ezüst és onbánya :) [Ditró Cs; GyHn 33].

ónbetű ónból öntött betű; literă de staniu; Zinnbuchstabe. *1737:* Az Unitaria Ecclesianak lévén egy néhány Mása öntött ón Betűje ... azokat a' Tiszt. és Ns Consistorium végye-meg parato aere az Ecclának és Collegium(na)k jövendőbéli hasznára | (Az) Unitaria Ecclának öntött Ón Betüit az Reform. Ecclesia számára meg-vészi [Kv; SRE 164, 166].

ónbogláros ónboglárral ellátott; cu cataramă de staniu; mit Zinnspange/agraffe versehen. *1723:* Két tsont puska palatzk szijastól, edjik ón bogláros [Koronka MT; Told. 29/2].

óncsat ónból való csat; cataramă de staniu; Zinnspange *1788:* Harmad fél pár Czipőkre valo on csatt [Mv; TSb 47].

óncsésze ónból való csésze; ceaşcă de staniu; Zinntasse. *1681:* Két fülü, romladozott ón csesze Nro 1 [Vh; VhU 541]. *1743:* On szegeletes Csésze Nrö 3 [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1761:* Simma on tsésze Nro 2 [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 25]. *1797:* Licitáltattak ... Egy Ón Csésze Dr 42 [DobLev. IV/775. 3]. *1833:* Egy sotzos on csésze [Dés; DLt 750].
Szk: *lábas ~. 1681:* Lábas ón Csesze Nro 1 [Vh; VhU 541].

óndarab bucată de staniu; Zinnstück. *1835:* kisdék lapos on darabok [Mv; MvLev.].

ondó ? fűrészpor; rumeguş; Sägemehl. *1632:* Egj rakas ondo ... Cub. 30 [Fog.; UF I, 189].

óndrót sîrmă de staniu; Zinndraht. *1656:* vagyon 2 csomo reghi üvegh tanjer on drotth [UF II, 114].

ónedény vas de staniu; Zinngeschirr. *1681:* Ón edenyhez valo ón fedel Nro 2 [Vh; VhU 541]. *1761:* On Edények. Öreg Leveses Tál* [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 25. — *Folyt. a fels.]. *1771:* a' fenn annotalt On edényekből adott az idvezült G. Teleki Ádám Ur Groff Vass Miklosne Aszszonyom(na)k égy tuttzet on tálat [Kendilóna SzD; TL. Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1775:* az eo Kglme el maradott aprosag fel kelhető jovacskai ... holmi kevés égyetmássai, Abroszszai, on edénnyei [Kv; Pk 3]. *1782:* voltanak réz, on, vas, és Fa edénnyei a mineműek egj Házhoz meg kivántattak [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1789:* On Edények ... 2. Csésze, és 2. Kávés Ibrik [Mv; ConscrAp. 4].
Szk: *füles ~. 1768:* Két kitsin files on edény Levesnek valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116] ✱ *tintamerítő ~. 1789:* Egy Tenta merittö On Edény Rf — xr 6 [Mv; ConscrAp. 22] ✱ *vizelő ~. 1788:* Vizellö on edény [Mv; TSb 47].

ónémet régi német; vechi german; altdeutsch. *1638/1663:* Két óh Nimet Kupáczkám vagion [Bethlen SzD; BLt].

onerál *átv* megterhel; a încărca; belasten. *1591 k.:* Az bellica expeditioban az gyalognak allatasabul ... ad Numeru(m) 25 hatta vala s Annak felette Subsidiomotis ket ket forintot hora, hogy eo Naga mostannis ha kywantatik Azon kegyelmessigel chelekeduin Ne onerallion [Dés; DLt 233]. *1681:* (A nyilas földekért) a város anuatim tartozott a Dnus Terrestris számára ... administralni; flr. 100/— De mint hogi ab ann(o) 1673 töllök el vétetett es à Majorsagh földekhez Applicaltatot, már ezen Proventus annihil(a)ltatott, azert ennek utanna effélevel nemis kell Urbariumot oneralni [Vh; VhU 42]. *1780:* Cserei Uram ... az Apossát kinek igen kevés tehettsége volt és passivum debitumokkal is oneralva lévén nagyon segitette egyel mással [Bethlen SzD; BK. St. Batzi (35) tt vall.]. *1825:* Rosz gazda — minden jószágait el idegenitette és azokat a honnan csak kap reájok valamit szünetlenül onerálya | több jószágat már nem idegenithet el mert nints, nemis onerálya azokat mert senki nem adhat többet reájjok mint a mennyiben el vagynak temetve [Bala MT; Told. 21]

oneráló *átv* megterhelő; care încarcă; belastend. *1826:* az Alp(ere)s ... hibául tészi ki szoszollojának hogy a testamentumát miért nem adta bé — tám valami különös Nevelláris Árticulust képzel existálni, a' melly azt tartaná, hogy a' Jószágot s Haereseket oneráloknak is szabad volna testálgatni [Ne; DobLev. V/1114. 7b].

oneráltatik *átv* megterheltetik; a fi încărcat; belastet werden. *1669/1681:* alazatos kényörgesekbül ertjük, hogy ... oly rend kivül valo dolgokkal oneraltatnak naponként, az mely oda telepedteknek adatot annuentialis Zolyomi Miklos levelevel ellenkezik [VhU 353 fej.]. *1677:* A' Marus Székiek a cirkálásnak idején, a' magok eddig valo ususokban hagyattattak, fellyeb valo tereh viseléssel ne oneráltassanak [AC 240]. *1683 u.:* Felettebb az ministeris ne oneraltatnek az Fizetes kivül valo Terhes praedikallassal [Kraszna Sz; SzVJk 39]. *1740:* Considerálvan az blts N. Czeh az ifjak(na)k engedelmes jo magok viseléseket büntetéssel nem oneraltattanak Semmivel [Kv; ÖCJk].

ónérc minereu de staniu; Zinnerz. *1762:* Mindenek(ne)k az Ezüst és on Erczeknek ki keresésére szabad leszen ujj Bányát kezdeni | senkiis, valakinek a' Supremum Montanisticum officiumtol, Patense lészen, az Ezüst és on Ercz(ne)k kereséséttöl ... nem tiltatik | Meg engedtetik a' n. Enyedi Bányászok(na)k, hogy a' mely Bányákat a' Torotzkoi Lakosok fel hagytanak, és abban dolgozni nem akarnak s nemis dolgoznak, az Ezüst es on Ertzeket kereshessék, és hajthassák | A' melly Bányákat Toroczkai Jobbágyaink dolgoznak, avagy Hajtanak azokbannis a' mi Ezüst és on Ertz fog találtotni, az fel-váltásra tartozzanak elé vinni, az holottis a' mennyi érö fog lenni, ki fognak fizettetni [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/7].

ónércbánya mină de staniu; Zinnerzgrube. *1780:* Ezüst, és ón ércz bányákat Idegeneknek ugy Thoroczkai lakós Jobbágyoknak és 'Selléreknek a' Toroczkai határban inditni vagy colálni miként engedtetik [Torockó; TLev. 3b].

ón-eszköz ónból készült eszköz; unealtă de staniu; Zinngerät. *1662:* Ali passa Váradot megújítatja, honnan nagy sok ón, réz és vas eszközöket elvitet [SKr 633]. *1752:* ami Vas réz onn és egyébb dragabb eszközököt futva bé vihetett Szebenbe be vit, a' mi kün maradott prédára költ [Beszt.; Told. 37/44].

ón-evőkalán lingură de staniu; zinne(r)ner Eßlöffel. *1823:* Négy on évő és egy leveses kalán Rf 5 [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

ónfedél ónból való fedél; capac de staniu; Zinndeckel. *1681:* Ón edenyhez valo ón fedel Nro 2 [Vh; VhU 541]. *1761:* Az Aszszony Házában ... Fajin Onos Bokajok On Fedelekkel edgjüt Nrö 6 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1849:* Egy Cseléd kanta on fedellel [Somkerék SzD; Ks 73/55].

ónfedeles cu capac de staniu; mit Zinndeckel. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon két egy arányu on fedeles bokály [LLt Fasc. 71]. *1735:* Lipsiai szépmunkáju ón fedeles bokájok 10 [Ks 38. V Clenodia fam.]. *1747:* a Tisztarto uram mostani lako Házában ... találtunk ... Szegedi Kantsot Nrö 3 Ezek(ne)k kettejének a szája el romlott. az harmadik rosz ónn fedeles [Spring AF; JHb XXV/88. 3]. *1753:* On Fedeles Kanna Ürmes bornak valo 3 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1754:* Szegedi kantso nro 10 ... egyik ón fedeles [Borsa K; Told. 51]. *1763:* egy szép on fedeles bokállyt a czondrája alatt a

koltsár az Udvarbol haza felé vive [Betlensztmiklós KK; BKG]. *1787:* három on fedeles Szegedi Kantso 90 Dr [Mv; MvLev.]. *1790:* Két Aradi on fedeles Bokályok [Mv; i.h.]. *1792:* Bokally kantsok mellyek kőzül egy on fedeles [Bögöz U; CU].

ónfedelű cu capac de staniu; mit Zinndeckel. *1681:* Tarkán Zomanczozot, ón fedelű, Uy Keresztyen bokalyos Kanna [Vh; VhU 340]. *1733:* Nagjobb, és kissebb on fedelű czapas bokály 2 [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1735:* on fedelű Kristály bokáj 5 [Ks 38 V Clenodia fam.]. *1761:* On Fedelű fél ejteles szegedi kancso 1 [Kéménd H; JHb XXXV/ 39. 28]. *1778:* Ón fedelű, Barátszinre mázólt fél ejteles Kancsó [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1810:* Egy pár on fedelű aradi Kantso ... Rf 5 xr 1 [Mv; MvLev. 1 Illyés Anna hagy.]. *1816:* Egy krispán Szín tserépből való, ón fedelű és talpu kupásnyi Kantso [Kisadorján MT; UnVJk 134]. *1819:* egy onfedelű kupás bokáj kantso [Kv; Pk 3].

ónfenék ónból való kannaalj/talp; fund de staniu; Kannenuntersatz aus Zinne. *1816:* Egy ónos Bokájkanna, mellynek ... fűles tserépből való dereka ón fenekén ezen betűk vagynak[a] [Szentgerice MT; UnVJk 19. — [a]Köv. a vésett szöveg].

ónfigura óndíszítés; ornamentaţie de staniu; zinne(r)ne Verzierung. *1714:* Egj fejér ón figurakkal ékesitett ovit Asztalj, két tamasztoval fl. Hung. 2 [AH 55].

ónfont ón-mérlegsúly; greutate de staniu; zinne(r)nes Waagegewicht. *1597:* B. wram w kegelme hagiasabwl fiszedtem az kanahgiartonak Janosnak az On fontoknak Az Megh chinalasatwl es megh Jgaszitasatwl ... meg fiszedtem twllok f 1 85 [Kv; Szám. 7/XIV. 7 Masass Tamás sp kezével].

ónfútató ónfújtatásra szolgáló műhely; atelier de cositorit; Zinnblaswerkstatt. *1719:* Ha kik ... Ezűst, ón, vagy rézz kőveket ha találnak, mint hogy talalnak is, hozzák az ón Futatokban, Ló terrivel ... meg fizetnek betsülettel [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/3].

óngolyóbis ónból készült ágyú- v. puskagolyó; ghiulea/ glonţ de staniu/cositor; Kanonen- od. Gewehrkugel aus Zinn. *1637:* On Gioliobisok Jelen n 1012 [Ebesfva; UtI]. *1659:* Vagion az Toronyb(an) Onn goliobis nro 9 száz eottven kilencz aproval egywt [Kv; SzCLev.]. *1666:* Nagyságod méltóságos levelét ... vevén, értettem ón golyóbisokkal való fenyegetőzését [TML III, 601 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1679:* Muskotélyhoz valo ón goljóbis nro 37 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 43].

óngomb ónból készült gomb; nasture de staniu/cositor; Zinnknopf. *1736:* Az on Gombokat öntő Ember ki nem mehet ha Ngod onat kűd font szam szérint 18 pinzert akar mentekre akar dolmanyokra valo hat pikelyésén meg önti [TKI Mihály Deák lev.].

óngombos cu ţimburuc de staniu/cositor; mit Zinnknöpfen. *1803:* Egy fél ejteles, előlről egészen eltört ajaku, arannyas virágozással volt Aradi Bokáj, mellynek feneke széllye onba foglaltatott, fűlihez p(e)d(i)g On gombos fedele fen állo on soroknál fogva foglaltatott [Dicsősztmárton KK; UnVJk 111].

óngyártó ónműves; meseriaş care execută obiecte din cositor; Zinngießer. *1778:* A Medjesi ón-gyártó ... tsak kóborol, ha haza jő-is, egy fél nap mulat, s menten megint el lábog más felè, a korhel ember, nem hiszem, hogy Excellenciad, szép szerint valamire mehessen véle [Szederjes U; TL gr. Székely László lev.].

ón-gyertyatartó sfeşnic de staniu/cositor; Zinnleuchter. *1596:* Egy ohn gyortya tarto eggyes [Kv; RDL I. 65]. *XVII. sz. eleje:* Egy ön Gyertya Tartö hamvavérőstűl [MNy XXXVIII, 133]. *1681:* Ón gyertya tarto, ketto kalapos Nro 3 [Vh; VhU 540]. *1717:* Más fekete Ládában vadnak ezek ... On gyertya tarto nro 2 [TSb 5].

ón-gyertyatartócska sfeşnic mic de staniu/cositor; Zinnleuchterchen. *1732:* Két ón magos Gyertya tartocska koppantoval vassal [Kv; Ks 31 Kornis Zsigmond lelt.].

ón-húszas (hamis) ón pénzérme; monedă (falsă) de cositor/staniu; (falsche) Zinnmünze. *1840:* Mond meg igazán ... hogy a nállad lelt őt darabb on huszasokat kitől kaptad? ... hol a masina? | Ne hazugyd (!), szolj igazat, mert ... miolta itten tartozkodol tőbbeket tsaltál meg efféle hamis on huszasokkal [KLev. usz-i vk] | Hát a' harmadik on huszas honnan, és kitöl került hozzád, mert mind a' három égy datum alatti? [Homoródsztmárton U; i.h. Szász István (30) szabad székely vall.].

ónibrik ón kannafajta; ibric de staniu/cositor; Art Zinnkanne. *1768:* Herbatejes on Ibrik [Mezősztgyörgy K; Ks 28. XXIIb].

ón-instrumentum ón-eszköz; instrument de cositor/staniu; Zinnwerkzeug. *1789:* Egy kristéllyezni valo on Instrumentum fa Tokjával edgyütt Rf 4 xr 30 [Mv; ConscrAp. 38].

ónixkő onix; Onyx. *1837:* Égy antic Culier fülbe valoval, és braslettel édgyüt, mellyek állanak 12 metzett onix kőből aprobb brilliántokkal égybe foglalva [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 18].

ónixköves cu onix; mit Onyx. *1846:* (Hagyok) Kedves néhai Testvérem Groff Mikes Miklos Leányának Groff Mikes Benedekné Groff Mikes Eszter Ötsémnek emlékezetül egy onixa köves arany lántzot [Kv; Végr.].

ónkalán, ónkanál ónból készült kanál; lingură de staniu/ cositor; Zinnlöffel. *1781:* Gazdálkodo Nagy Ónkalány 36 xr [HSzj *ón-kanál* al.]. *1787:* Egy On Kalán, s 2. pléh kalán [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 3]. *1789:* 3 on Kalán per 4. 4 xr facit rf — xr 12 [Mv; ConscrAp. 3]. *1804:* On gazdálkodó Kalány nro 1. Aprobb on Kalányok nro 9 [Tresztia H; Ks 108]. *1833:* Egy gazdálkodo Leveses on kanál [Dés; DLt 750]. *1849:* onkalányok tselédnek valo 3 [WassLt].

Szk: *leveses ~. 1797:* Leveses on kalán egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6].

Sz. *1736 u.:* A jó bor ón kalánból is jó, nem csak aranyas pohárból [MetTrCs 451].

ónkanna ónból készült kanna; cană de cositor/staniu; Zinnkanne. *1551:* Az réz medenczeben ki rez Jllette volna azert attunk Eg on kannat es eg on talnyert [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferenczné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev. — L. MNy LVIII, 492]. *1573:* Kerekes Andras fodor gërgy Lucas Hoz, Azt valliak hogi Eok lelen voltak az Arwba mykor kerekes ferench az Bestercey geontes Georgytwl egy darab zeolet veot hassongartba fl 3 es egy on kannan [Kv; TJk III/3. 265]. *1585:* Vagyon eg' Eoregh on kanna, vagion keth on kannak, Eytelessek [Kv; Szám. 3/XIX. 5 A Szt. Mihály templom eszközeinek inv.]. *1596:* Egy Vas Nyas, egy vas serpenyeo, ket kehel, egy vas rostely, Tiz fa talnyer, ket on kanna, eggyik eyteles, masik fel eyteles [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1604:* Vagion egy eoregh ohn kanna [Kv; RDL I. 77]. *1643/1687 k.:* a Nyárádtői Ecclab(an) vagyon ... edgy ón kanna az Ur asztalára [MMatr. 8]. *1658:* Panuczanakis hagyok ... egy Ontalat es egy On kannat keözep rendőeket [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1719:* Egy rosz on kanna kűsded nincs fedele [TSb 26]. *1748:* egyszer hozott volna Kolosvárrol ... ezüst pohárt ... ón Kannákot, Tálakot, Tányérokot [Torda; Borb.].

Szk: *apró ~. 1563:* az én ezüst marhámrol való Registrum ... Apro onkanna, három [ETA I, 36 BS] ✱ *dreptályos ~. 1608:* Egy Dreptalios Oon-kanna Nro 1 [Kv; RDL I. 83] ✱ *egy ejteles ~. 1705:* Boricza leányomnak adtam ezeket ... egy ejteles on kannát, es két on tányért [PatN 56]. *1710:* Egj ejteles ón kanna [Küküllővár KK; DobLev. I/67]. *1740:* Tiszts és Tks Ballo Judit Aszszony adott egy ejteles ón Kannát ezen kisded Ekkle(si)anak [HbEk]. *1749:* Leven az Ecclesianak égj romladozot Circ(iter) egy ejteles on kannaja [Lisznyó Hsz; SVJk] ✱ *fagylaltkészítő ~. 1849:* Egy fagylalt készittő on kanna [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *félejteles ~. 1608:* Egy fel Eyteles Oon kanna Nro 1 [Kv; RDL I. 83]. *1629:* uala egj kis on talaczkaja, s egi felejteles on kannaja [Mv; MvLt 290. 163a]. *1667/1687 k.:* Vagyon ... égy Velenczei rezes ón pohár, fél ejteles ón kanna keresztelni valo [Nagyernye MT; MMatr. 278] ✱ *háromejteles ~. 1612:* Egy haro(m) ejteles ohn kanna [Kv; PLPr 1612–15. I/3] ✱ *keresztelő ~. 1643/1687 k.:* Vagyon az Udvarfalvi Ecclab(an) ... edgy keresztelő ón kanna [Udvarfva MT; MMatr. 425]. *1704 e./1770 k.:* Szász-Sombori Nagy Miklós Ur(am) vőtt ... egy Keresztelő ón ... fél ejteles Kannát [Szászzsombor SzD; SzConscr.]. *1716 e.:* Vagyon ... Egy kis keresztelő on kanna [Fintaháza MT; MMatr. 67] ✱ *kétejteles ~. 1630:* Két Eyteles Abronczios gombos on kanna [Kv; RDL I. 147].

ónkannácska ónból készült kannácska; cană mică de staniu/cositor; Zinnkännchen. *1574:* Kalara az nehay Hegedws Mathene ... vallia ... kyt" eo ely adot es egy on kannachkat veot az arrawal [Kv; TJk III/3. 347. — "Egy kristálypoharat]. *1747 e.:* Tiszteletes Bölöni Sigmond Ur(am) adot a Bői" Templom számára egj on kannácskát mint egj fertalyos [MMatr. 264. — "MT]. *1797:* Van egy Onn Kannacska [Nyárádsztlászló MT; MMatr. 106].

Szk: *fedeles ~. 1693:* Mihoknak ... Egy fedeles ón kannácska [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1736/1770 k.:* Egy kis fedeles ón Kannátska Keresztelésre való [Hesdát SzD; SzConscr. 184] ✱ *keresztelő ~. 1643:* égy keresztelő ón kannátska [Sóvárad MT; MMatr. 207]. *1643/1687 k.:* édgy keresztelő ón kannatska [Szentimre MT; i.h. 234]. *1722:* egj on tángjér egy keresztelő ón kannátska [Nagyercse MT; Told. 36]. *1728:* Edgj keresztelő on kannatska [Angyalos Hsz; SVJk]. *1749:* Egy keresztelő on kannátska [Kökös Hsz; i.h.].

ónkannagyártó ónból dolgozó kannagyártó; meseriaş care face căni din cositor; Zinnkannen verfertigend. *1554:* Solwi Joanni onkannaiarto [Kv; Szám. 1/IV. 70]. *1566:* Onkannagiarto [Kv; i.h. 1/X. 171]. *1568:* Onkanna gyarto lukachy [Kv; TJk III/1. 159]. *1599:* Az On kannagyarto Janos Czinalt varas Szamara is 6. on kannat [Kv; Szám. 8/XIII. 3 Szabó András sp kezével].

ónkatona játékkatona ónból; soldat de plumb; Zinnsoldat. *1805:* a Kis-Mamától ezen nap kapott on katonákkal jatzodtunk egy keveset [Dés; KMN 88].

ón-kávésibrik ón-kávéskanna; ibric de cafea din cositor; zinne(r)ne Kaffeekanne. *1823:* Egy ón kávés ibrik, és egy on sotarto Rf 2 [Nsz; DobLev. V/1080].

ónkehelyecske kis ónkehely; potir de staniu; Zinnkelchchen. *1728:* Egj on kehelyetske Brassai Kis Gjögjne Collatuma [Gidófva Hsz; SVJk].

ón-keresztelőkanna cană de staniu folosită la botez; Taufkanne aus Zinn. *1643/1687 k.:* Vagyon ă Makfalvi Ecclab(an) ... égy fél ejteles on keresztelő kanna [Makfva MT; MMatr. 187]. *1842:* Egy on Keresztelő Kanna [Szucság K; RAk 65].

ónkondér ónüst; căldare de staniu; Zinnkessel. *1609:* Az On Konderok, es pincze Tokok ala Czibere gergelinek 8. Eokeorre f. 1 [Kv; Szám. 12b/IV. 260]. *1669:* Boer Sigmond Uram ... adott ... égy Eőrőg On Condért [Fog.; Szád.].

Szk: *hétejteles ~. 1699:* Het ejteles Srofos On konder Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] ✱ *srófos ~ → hétejteles ~.*

ónkoporsó sicriu de staniu/cositor; Zinnsarg. *1670:* Az asszony temetésének az gyülésig egyáltaljában csak meg kell lenni ... testamentumában meg is hadta volt, hogy testét sokára ne tartsák, hanem csak eltakarítsák, sem ón koporsó, sem czimerek nem kivántatván ceremoniájára [TML V, 54 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1804:* tulajdon szemeimmel is láttam ez előtt mint egy 50 esztendőkkel egyik ide temettetett Bátorinak ón koporsóját, mellyet pénz keresés végett ástak vólt ki [Perecsen Sz; EHA].

ónkorsó ónból készült korsó; urcior de cositor/staniu; Zinnkrug. *1630:* Egy vas fogontoiu viznek ualo On korso [Kv; RDL I. 147]. *1658:* Vagio(n) egy rez medencze mosdani ... egy onn korso [Kv; SzCLev.]. *1697/XVIII. sz. köz.:* praesentala ... Nzts Balog Sigmond Ur(am) egy on Korsot kereszteleshez [Nagyölyves MT; GörgJk 180]. *1810:* Egy on Korso Rf 22 xr 31 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 3].

Szk: *cifrás ~. 1637/1639:* Egy mosdohoz valo cziffras on korso [Kv; RDL I. 111] ✱ *csecses ~. 1637/1639:* Egj Jeges viznek ualo fogontos csecses on korso [Kv; i.h.] ✱ *fogantyús ~ → csecses ~.*

ónkő ónérc; minereu de staniu; Zinnerz. *1719:* Ha kik ... Ezüst, ón, vagy rézz kőveket ha találnak, mint hogy talalnak

is, hozzák az ón Futatokban, Ló terrivel ... meg fizetnek betsülettel [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/3].

ónkösöntyű ónból készült kösöntyű; colier de staniu; Halsschmuck aus Zinn. *1585:* Annos Zyw Andrasne vallia, Mikor megh holt volt Zent kiraly Andras, volt haz ezkeóz Marhaya es kewes On zerzama, es az Azzony io ideiglen león Eozwegy, beteges is león, es el Adagata Iowaiba(n) seot elis olwaztot az on zerzamba(n) es on keoseontiwt chinalt beleolle [Kv; TJk IV/1. 429].

ónköves ónérces; cu minereu de staniu; zinnerzhaltig. *1637:* az my kegls Urünk ... alazatos keoniörgesünket inkab megh tekęntven ... azon ezüsteös On keóves Banyanak mivelhetęsęt reank bizta es hadta keglsen [Thor. I/26].

ónmassza ónfém; (masă/cantitate de) staniu; Zinnmetall. *1749:* A' mentionalt I(ste)n itéletiben egybe fojt on és ezüst massa most is meg vagyon [Zalán Hsz; SVJk].

ón-mécselő ónból készült mécses; opaiţ de staniu; Öllicht aus Zinn. *1794:* Egy on métselő Tálastol [Koronka MT; Told. 12/104].

ónmedence ónból készült mosdótál; lighean de staniu/cositor; Waschschüssel aus Zinn. *1629:* Egy On medencze, Korsoiaual Egiwt [Kv; RDL I. 132]. *1681:* Romladozot, kis ón medencze Nro 1 [Vh; VhU 541].

ónmérték ón-mérősúly; greutate de staniu/cositor; zinne(r)nes Meßgewicht. *1789:* A Stellási oldalán fel aggatva vagy(na)k 5 darab on Mértékek, mellyek nyom(na)k mind edgyütt 5 fontat faci(en)t(es) Rft 3. xr 30 [Mv; ConscrAp. 44].

ón-minera ónérc; minereu de staniu; Zinnerz. *1720:* az Familia nagy Zelussal kivannya ... colváltatni az Bányákat kikben ezüst on Minerákat talalhatni [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/4].

ónmonéta 1. ónpénz; monedă de staniu/cositor; Zinnmünze. *1792:* Huszon hat darabbol allo ... ezüst Monetak ... Harom darab Arany Moneta ... Egy darab ón moneta [Kv; SLt 17].

2. ónból való iskolai megszégyenítő érem; plăcuţă de staniu prinsă de haina elevului nesilitor cu scopul de a umili; Schulbeschämungsmünze aus Zinn. *1805:* Letzkét egy szot sem tanultam, azt hazudtam hogy nem kaptam az írást, pedig az asztalon volt a forditás alatt, azért a Rector az on Monétat a hátamra varta [Dés; KMN 66].

ón-mosdómedence lavabou/chiuvetă de staniu/cositor; zinne(r)nes Waschbecken. *1746:* Egy bécsi ón mosdó medencze [Vargyas U; DanielAd. 258].

ónmű ónnemű; obiecte de staniu/cositor; Zinnzeug. *1551:* Dienessy Katha azzon rezere ... az on myben Jwtot ozlas zerent eg ewreg on tal, eg kozep tal, eg kjs thal, harom on talnyer, eg oreg on kanna eg on so tharto [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozó lev. — L. MNy LVIII, 492]. *1569:* Az on mw megh oztassek, kj Jztrigy mihalye wolth [Mányik SzD, IB VI. 225/13]. *1587:* On Miwek ... egi kis viragos tal [Kv, KvLt Vegyes I/2. 7]. *1599:* Kaspar Wosswander Hozot Bechy Marhatt ... Fel Masa On Miett 1/— [Kv; Szám. 8/XIV. 12 Hj]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... 4 masa o on miuet [Kv; KvLt II/69 VectTr].

onnad, onnéd 1. onnan (a megnevezett helyről); de acolo, din acel loc; von dort. *1780:* magam Szemeimmel láttam Sokakot onnéd kártussal, kantsoval, és Fazékkal vinni Bort [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] | az Lovakat immár onnéd el vitték volt [Fintoág H; i.h.].

2. azoktól (a megnevezett személyektől); de la ei, de la persoanele menţionate; von jenen (genannten Personen). *1665:* úgy hiszem, az mi követeink nem késnek és mihent érkeznek, öszve gyűlünk Bocskai uramnál; talám ha késő nem lenne, nem ártana megvárni azokat ü kegyelmének, onnad ki tanulnók az dolgokat [TML III, 457 Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

onnag, onnég onnan (a megnevezett helyről); de acolo, din acel loc; von dort. **A.** *1588:* Haydo Janos wytte 4 loúon Gyulaffy Mesteret Somborra attam f. 1 d. 50 Onnag esmeg wyttek Somborol Lonara atta(m) f. 1 d. 50 | Pap János Gubernator Zolgayat Nagy Istwant wytte Lonara 3 lowal — onnag hozta haza f. 1 d. 50 | Somogy Boldisart Kyuldem ... Pataba ... onnag ment fellekre attam Nekye f. — d. 18 [Kv; Szám. 4/III. 55–6, 62, 79]. *1590:* Zerzottem meg. Az Chyganal Elozeor Lakot egy holnapig ot Az Malomnal ... Eo gondola hogy keues Az fyzetes el zeokek onnag [Kv; i.h. 4/XVII. 9].

B. *1584:* Nagy balint botta Ianos zolgaya ... ezt walla hogy en ream meg haragut wala dancy lörincz akara ream iöni de zabo gal nem bochyata vgy were az kannat az feyehoz es o maga elfúta oneg [Kv; TJk IV/1. 200d]. *1586:* 8 Martj Kepelies Janos viszj Bathorj Jstuan egi mas aproliekiat Negj louon egerbegig attam vala f 1/50. vgian onneg meg ket melj feodnire vitek toab ... arrais meg kellet fizetne(m) atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 48]. *1591:* Zolga Andras Loayn wittek Chaky Istwan Zolgaytt 4 Loal Tordayk oneg zyntte feyrwarig vittek Myert hogy Sohût Nem fyzetek neky adat B: V: f 3 d 50 [Kv; i.h. 5/I. 77]. *1609:* Imrefi Janosnet, Viue Kopaz Balint Olah Fenesre 4 Loan. Onneg Tordara uitte attam nekj posta penzt tt f. 2 [Kv; i.h. 12b/IV. 57]. *1672:* Lengyelország felől mostan semmi nem hallatik. Mindennap jün s megyen az ember onnég, de mostan semmi nem hallatik [TML VI, 5 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról].

Szk: ~ *alól. 1579:* onnegh Alól is Az vraim keozzwl Negyet valazzon az regy Rend tartas zerent [Kv; TanJk V/3. 204b] ✱ ~ *kívül. 1621:* Gaspar Janos Vramnak onnagh kiuul hozva(n) ket Thár szekeret ... ismet negy Louat vezeteken hozua(n) ... attam nekiek etelt es italt [Kv; Szám. 15b/XI. 48].

onnan, onnén 1. a megnevezett/szóban forgó helyről (országból/helységből/házból); de acolo (din ţara/localitatea/casa menţionată); aus/von dem genannten Ort (Land/Ortschaft/Haus). **A.** *1551:* ez ennekem chyoda modon thecczyk, hog azt yrya wram, hog akkor yndollywnk Zebenbewlky, mykor az wraym Fewlsew Apoldon" leznek; mykor ewk oth leznek, onnan hatra hozny az en kochymath ... nag mwka leszen az lowaknak [Nsz; LevT I, 90. — "Valószínűleg Kisapold Szb]. *1571:* Vagion nagy bantossok az kyk

Moldowaba Jarnak mennek es onnan Jeonek kyket Bereczkben meg vamolnak [SzO II, 330 a székelység panasza az ogy-hez]. *1590:* latam ott az Dyos Andras fiath, hogj eó ezebe veón engemeth el futa onnan [UszT]. *1654:* Aztis monda Mihaly deak nem szannam hazara mennj, s onna(n) is ki uonnj, az fejet el wtnj [BLt 7 György Peter Jmperfaluj" (38) pp vall. — "Cs]. *1730:* a meg szántot földin fogta meg s onnan hozta be [F.volál Hsz; HSzjP]. *1757:* az Memorált időb(en) most az Tavaszon ... onnon a Lovát ... a szolga el szalasztotta [Pagocsa TA; Ks 8. XXI. 13]. *1771:* annan Le fele indulván a Kűkűlő vize mellett, tapasztaltuk, hogy a viz meg dugult [Kűk.; JHb LXVII. 27]. *1808:* Kiszo Iuont jol esmértem s esmerem is, a kinek is ... Solymoson Háza lévén ... de onnon el szökése előtt el költezett volt [Szászerked K; LLt Varga Mihály (64) dom. bíró vall.]. *1826:* el takaradott annan [Somosd MT; CsS].

B. *1661:* két versen voltam harmad-harmad napig otthon, én bizony tovább nem kelletvén elsőben az intoductióra mennem onnen hazamenvén, mindjárt érkezék az urunk ő nagysága parancsol⟨at⟩ja, melyben ő nagysága Barcsai uram mellé való jövetelemet parancsolja, azolta itt vagyok mellette [TML II, 44 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1736:* Tudode ... hogy ezen Kifor Iuon, Fiscalis őrőkős Jobbágy volt, az Kő Vári Dominiumhoz valo ... onnén szakadott vólt el Dragavilmárul ... ? [TL vk].

Szk: *~ belül* az ajtón/kapun belülről. *1573:* Anna Barta Jstvan zolgalo leania ... valya hogy, az el múlt héten Jw volt az varossbol zena vca Kiss aiton Latya hogy fenessy mihal az paztor hazanal ... az aitott Egy fawal Jgen fezegetty ... Az paztor penig onnan beleöl Azt mongia be ne Jwy mert ha be Jwz ide bizony meg öllek [Kv; TJk III/3. 295]. *1657:* Ez idők alatt az lovashadakkal az vár" alját megnyargaltatván s kapdostatván, mutatának hostilitast, de onnan belől is emberül excipiálák őket [KemÖn. 148. — "Munkács várát] ✱ *~ felül* **a.** máshonnan, külföldről. *1589:* Colosi Jstuan vitte vrunknak eggiet massat egi ladaba feieruarra ket louon, kit onnan fellwl kwltek eo Naganak attam f. 1/75 [Kv; Szám. 4/X. 71]. *1598:* Bachy Janos ... vallya. Ez el múlt nyaron mikor marhammal onna(n) felliewl ieoweok wala egi pincze tokot attam ayandekon Thúri Janosnak [Kv; TJk V/1. 182]. *1621:* atta(m) Czjki Jstua(n) Deaknak, onnan felljul az hadbol betegesen jeoue(n) meg f. 1 [Kv; Szám. 15b/IX. 223]. — **b.** felettes szervektől. *1672:* Strasoklonak miket írtam, ő is nekem mi válaszokat tett, most is oda vannak emberim, kik úgy hiszem végső választ hoznak, úgy hiszem, az eb fia megbánta eb cselekedetit, mert reá is írtak onnan felyül érette [TML VI, 45 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. — **c.** az égből. *1668:* Adaték értésemre, hogy némely szegény bányai embereknek marhájokat elvétetted. Jóllehet megcselekedheted, de fen az Isten, nézi onnan felyül [TML IV, 274 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✱ *~ hazul. 1770:* a mi helljségűnk beli Jobbagyok es Sellerek Szolgalattyok egy forma volt ugy hogy mikor a Jobbagy szolgalatba ment, a Selleris el ment, a Szölgalatott Pedig ugy practizálták, hogy Keden onnan hazul ha Sz.Csehben be mentenek azon héten Pénteken hazais botsátották [Babuca Sz; IB] ✱ *~ kívül* külföldről. *1657:* Három hete múlék, hogy be jüttünk onnan kivül [TML I, 66 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1668:* urunk ő nagysága azt mondta vala nekem, onnen kül izenték ő nagyságának, hogy az oda ki valók meghasonlottak [TML IV, 397 Naláczi István ua-hoz] ✱ *sem ~ ... sem másunnan. 1690 k.:* ha sem onna(n) az hodoltsagrul sem masunnan nem hoznak", Szamos Ujvarb(a), s más statiokb(a) meg útik a hatokat a Commissariusok(na)k [Utl. — "Élelmet].

2. a megnevezett helytől; de acolo, de la locul menţionat; von dem genannten Ort. *1787:* Midőn Bukur Jánost az Utrizált Tanorak széllyin a határ között meg támodták s verték ... magamis távulocska voltam onnon, de azon kivűlis kődős idő volt [Betlensztmiklós KK; BK].

3. a megnevezett helytől kezdve (vmilyen irányba/vmeddig); începînd de acolo/de la locul menţionat (într-o anumită direcţie/pînă la un anumit loc); von dem genannten Ort beginnend (in irgendeine Richtung/bis zu irgendeiner Stelle). *1651/1653:* a Tatrangh vize ebbe az Veres erbe esett itt folt szellyel ala. Aztis tudo(m) hogy az Geőgeős nadgiara, es onnan az Szaszok hatararol az Veres Erre ... s ugy szakadot be az Fekete wgybe [Bikfva Hsz; EHA]. *1717:* az Csomorna tetön kezdődik az hatar ... onna(n) jő az Haldakáiára, onna(n) az Fintina Kokorira [Celna AF; EHA]. *1768:* az ut ... a mű határunkot Felső Bencze fejére bé viszi és onnan el hagyván a mű határunkot ugyan dél felé folytában más felöl ki hág a bértzre [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. *1782:* a Galgai határ a Gorbaival öszve ütközik, az onnan egyenesen lefelé mégyen mindenüt [Almásgalgó Sz; EHA]. *1794:* az hovas alol holmi fákat az Mojosi hegyig idegen Szekerekkel, onnan pedig Béres Szekerekkel vecturaztatott a' Groff Ur [Mezőmadaras MT; BKG Jac. Kosztin (3) col. vall.]. *1837:* a' Kertbe ... a' bé meneteltől szembe eső kert mellett végig félig málna, félig egres fákkal vagyon bé ültetve, ugy az onnan el fordulo kert mellett ... három borostyán fa Csemete [A.szőcs SzD; BetLt 5].

4. abból; din acela/aceea; daraus/von. *1747:* Az Naznanfalui" negy szekér szénara valo kaszalo hellyet, az közönséges egj Corpusban lévő Nagy Völgybéli széna füvet akarván meg nem felegiteni, az Verőfényen anyit az melyen sine difficultate anyi széna meg teremhessen, onnan kiványom excontentalni [Berz. 14. XVI/28. — "MT]. *1778:* Falu szűkségire hagyott tilalmas Erdőt Ngod predáltatá-el onnan csináltatván, s gyepűltetvén-bé Ngod Kaszállo-Rettyeit [Msz; Told. 3a]. *1779:* A Fiat illetöböl excindáltattak ugyan a Titt. Sombori László Ur(am) részéből ezek; mivel az mi a más fiu részibül excindálodnék, egészszen kezíben ment a Viduának, es onnan excindalhattya maga tettzése szerént, mind két természetű Joszágbol [M.köblös SzD; RLt]. *1849:* három évek alatt a' vásár öszszeget 300 ezüst forintba angárianként lefizetem, meg pedig onnan hogy én Krizsán Mária altal a' Vendler háznál bort árultatva a' Krizsán Mária azutáni illetőségéből rátánként levonandom [Kv; Végr. Vall. 104].

5. abból a körülményből; din aceea/faptul că ...; aus jenem Umstand. *1748:* Lakatos alias Szilágyi nevű ... Familiat mindenkor Ns emberek(ne)k ... tudom lenni ... Onnan tudom, hogy láttam mind Armálisokott, mind pedig manumissiojokott [Somlyó Sz; TKl]. *1776:* Hogy M. Groff Lázár Janos Urffi ő Nga, a M. Groff Kornis Annikó Kis Aszszony ő Nga keduiért járt ide leg tőbbet, azt onnan tudom, mert tapasztaltam, és láttam, hogy szeretik egyik a' masikát erőssen ő Ngok [Kóród KK; GyL. Anna Makó (18) ancilla vall.]. *1821:* hogy pedig anyi Szöllő tö lègyen ... onnan tudom és onnan vetek hoz(z)á bizonyosabban mivel számban vettem hogy egy dolgos gyomláláskor hány szöllő tőt gyomlálhatot meg [Celna AF; Ks 79. 13–4]. *1849:* Kelemen Béni ... onnan vévén észre főkép hogy a nő alattamoson Szobájába járdogált mivel égy Skatujába melybe égy fehér

kalap volt, az érdekelt Skatujaba helyette égy otska Szines kalapot talált [Kv; Végr. Vall. 50].

6. amiatt, azért; de/pentru aceea; darum, deshalb. *1753:* Albert ... Iffiu Legénységiben bujdosott el innen ... hogy penig Molnár lett volna vezeték nevek azt onnan nem tudom mondani; hogy én nem itt születtem [Szeredasztanna MT; IB. Elizabetha Pap (80) jb vall.]. *1815:* látom hogy Péter Mihallyne ottan kötve vagyon égy kerékhez Lántzal ... kérdem ez az aszszony miert ül itt kötve ... Fekete Stephania azt mondá, a szénánkban talaltatott tolvajkadni, onnan meg köttetvén, az okbol ül itt [Mezóbánd MT; DobLev. V/983. 1b Moldován Szija Pavel Todorné (24) zs vall.].

7. abból a dologból; din aceea; aus jener Sache. *1753:* Orbán Miklós ... Bécsböl le jött, maga házánál gyakron Conventiculumokot tartván, onnan indult minden Zenebona [Barátos Hsz; Törzs. Joh. Kováts (52) ns vall.]. *1766:* a Szomszedtság jussa nem engedi azt, hogy edgyiknek Marhája, Tyukja, Ludgyai, Réczéi a' másnak incommodallyanak, eleg pelda vagyon a distingvalt Udvarokon veszekedö szomszédokrol, hát még a' kik promiscue elik egymás Vdvarát, mitsoda Bekességet lehet onnan reménleni [Torda; TJkT V. 310]. *1827:* Mikor Pap Vonyisziával nálla ittak más versen ki menvén a' Házbol, igaz hogy az uttzán edgyütt meg tépelödtek, de egyformán meg tépték egymást, mert mind a' ketten erössen részegek voltak ... a tépelödés onnan származott [Nyérce K; KLev. Gyorgya Vrsz (50) vall.].

8. vmely csoportból; din grupul respectiv; aus irgendeiner Gruppe. *XVIII. sz. eleje:* Az melly Menesben á Mén Lovat Szabadon Szoktak ereszteni, az Meddö Kanczakot mind ki kell onnan választani [JHb 17/10 lótartási ut.].

9. vmely birtok után; după/pentru o anumită posesiune; nach irgendeinem Besitz/Gut. *1590:* megh Izene az tizt tarto Beógözi Janosnak hogy Jobbagiath tartoztattiak megh erette ha megh ne(m) Adgia onna(n) az Adoth Demeter Janos [UszT]. *1676/1681:* Az havasokrol provenialo Proventust, ugi az ot Törvény szerint valo birságokatis, egyéb onnan jaro Jövedelmekkel eggyüt, az azokhoz lato fö Gornyiktol kerje be [Vh; VhU 658].

10. vmely hivatalos fórumtól; de la un anumit for oficial; von irgendeinem amtlichen Forum. *1769:* a miképpen a Reformata, és Lutherana Valláson lévök Negyedik, harmadik és Második izen lévö Atyafiaknak eo Felsège a Jegybe Házasodást (így!) bizonyos taxát Le tévén dispensalni Méltoztatik, Ugy az Unitaria Religion Lévöknekis azon moddal kegyelmesen meg engedi, tsak hogy az Unitarius intendenstöl authenticum Testimoniumot az ollyanok az Atyafiság Gradussárol vegyenek, és a Mlgs K. Guberniumnak bé adgyák és Dispensatiojokot onnan ugy várják [UszLt XIII. 97].

◇ **Szk:** ~ *veszi nevét* vmiről kapja nevét; a primi/căpăta numele de la ...; von etw. seinen/ihren Namen erhalten. *1864:* a határ szélet nevezik Virgonak ez onnan vette ezt a nevet, hogy itten van égy kis kaszáló rét azt Magyaros is, Selye is magának tartja egyik esztendőbe egyik másik esztendőbe a másik le kaszálta, barmokkal leetették de kicsiny lévén a hely még a mai napig törvényesen a hatara nincs megállítva [Magyaros MT; TM 72] ✱ *vkit* ~ *neveznek* vkit vmiről neveznek el; a fi denumit după ...; jd von etw. genannt werden. *1823–1830:* Minthogy itt fennebb família szüretjéről emlékeztem, azt jegyzem meg, hogy volt egy Teleki Mihály nevü úr, kit kétségkivül Paszmoson való lakásáról paszmosi Telekinek hívtak, ma is maradékát onnan nevezik [FogE 109].

onnand, onnend onnan (a megnevezett helyről); de acolo, din acel loc; von dort. **A.** *1670:* Ferenczczel holnap szemben lévén, ugyan onnand írok Kegyelmednek [TML V, 152–3 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1775:* azon vaszont a boltban hagyta ... az utan se maga Sem embere onnand ki nem vettek [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1780:* míg az Falusiak oda mentenek volna az Lovakot immár onnand el vitték [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1799:* a Német Ats Mester-Embernek hollétiröl ... tsak annyit tudok: hogy ã mig ã Máros-Portusi Hid épült ... onnand el nem távázott[a] [Désakna; Ks Vizy Josef lev. — [a]Javitgatott szó].

B. *1739:* Jo lehet ugy volt szándíkom hogy Szemilem Szerint üdvarolok méltoságos Groff uramnak abosfalván de onnind elötönk el szaladván méltoságos Groff uram, azon szerencsimtöl meg foztatván kivántam Levelemel is udvarolnom [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata aláírásával].

onnanfelöl arról az oldalról; din direcţia aceea ...; von jener Seite (her). *1662:* És így a két lövöszerszámmal annyi hasznot tett vala, hogy a temérdeki népnek annyi ideig való takarodása alatt onnanfelöl a várost égetöstöl és minden kártól megoltalmazná | Volt még Erdélynek annyi ereje s olly titkos correspondentiáink is másokkal ... hogy ha ökegyelme akart volna a Barcára kimenni táborba, onnanfelöl jövö veszedelmet eltérithették volna [SKr 448, 467–8].

onnant onnan (a megnevezett helyről); de acolo, din acel loc; von dort. *1736:* Onnant felkelvén, az mint fél térden állottanak, ismét az földig magokot meghajtván háttal kellett visszajöniek mind az szín közepiig, ugy hogy az császár képivel[a] szemben estenek [MetTr 395. — [a]Ti. Rabutinnal, a császár képviselöjével].

onnat, onnét 1. a megnevezett/szóban forgó helyről (országból/helységből/házból); de acolo (din ţara/localitatea/casa menţionată); aus/von dem genannten Ort (Land/Ortschaft/Haus). **A.** *1551:* my koro(n) az En Emberem ky akar Jwny Tw ke Erezze Mynde(n) Bikessiggel mynd marhastwl ky onnat [Marosludas TA; BesztLt 70 Gregorius de apanagfalwa Vincencius Zwcy beszt-i bíróhoz]. *1568:* Blasius Vayda ... fassus est, hogy eo ne(m) latta azt az olahot, de hallotta mas olahtol, hogy oth volt es az feleky olahok Jyeztettek el es vgy ment el onnat | Michael biro ... fass(us) est, hogy az Compoty Jlona az eo hazanal holt meg, es onnat temetek el [Kv; TJk III/1. 204, 221]. *1588:* el hordatot onnat az hazbol aztalokat pad zekeket az ajtokrol zarokot ajto sarkakot le vonatot es el vitete [Vécke U; BálLt 81]. *1599:* Az kis kaput tudom hogy Atthiay hatar, de onnat haitottake az diznokat en ne(m) tudom [UszT 15/194 Bartalis Leörincz Palfalui Lofeö (70) vall.]. *1626:* az molnar ... hallam hogy morgolodik uala Boczkor Matthiassal, Bockor Janos fel kele onnat azhol ül vala, es oda mene es ugj kezde ütnj az molnart [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1627:* mikor onnat magiar orszagbol megh iovenek meg hoza az feleseget es vele lakek [Nyárádszereda MT; DLt 358]. *1671:* egj Sztojka Janos nevü Ember ... tiltotta Moldovan Kelementis hogj ne epiczen ott házat, és oztán el akarta onnat vontatni az házat Moldovan Kelemen, egesszen de nem vonhatták el az hazat onnat noha 90 ökreöket fogtak be két rendben hogj el vontathassák onnat az házat [Cente SzD; Ks 16 Gavai lev.]. *1757:* Sipos János ... eö Ngának ... Gyekei ös Jobbágya volt ... s annat szokett el [A.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. *1774:* a

Gazdám egy Villa nyellel ... meg verte onnot ã Házba bé vitte [Marossztkirály MT; Berz. 15. XXVII/21].

B. *1557:* My fogot Birak[a] ... hiuattatunk vala kyralne azzony ew felsege leüeleüel ... felseó es also Borgora, neminemeó kazalo reteknek mege jgazgatassara ... onet mas jrotüanira Vwnek ... aztes vallak az beztercey rezre leni [Beszt.; BesztLt 49. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1582:* Ioannes Zabo al(ia)s Albert fassus est ... Az Azzont onnęt esmegh el viwek [Kv; TJk IV/1. 7]. *1589 k.:* Az Kezep Erdeo tilalma feleol ezt tudom hogy ... az Jstvanfj Kelemenj eokreit onnet be hajta [Szu; UszT]. *1643:* En magamotis szekeresteól ki akar vala igazittani onnet [Kvh; HSzjP Ladislaus Istok de Also Toria (35) pp vall.]. *1746:* az én tehenemet hogy 3rom kéve tőrők buza Zsupját meg vesztegette és valami kevesett meg ét bennek bé hajtotta házához ... az után Szolga Birohoz hajtotta, annét két Sustákkal váltattam ki [Szentegyed SzD; WassLt Labontz Urszuly (30) zs vall.]. *1760:* Költze Andrásné ... egyszér egj türedék vásznát ki vetett az Ur Ablakján, onnit el vitte a' maga házába [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1763:* szandikazam ides Natsás Uram az Hétnek fatta felé fel menni az Havas allá ... ha annét megjüvek az után mindgjárt a Rátiomot keszittetem [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1767:* Kis Vaszilia ... még elis mene annét, de csak hamar meg Terven ismét visza jöve Telegucza Juvonnal [Betlensztmiklós KK; BK. Udvar Máté (40) jb vall.]. *1768:* vont En rajtam Az utrizált Gornyik Négy sustákot ... azt fogadván hogy onnét ki szabadit [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1778:* Legitimo modo Admoniálám hogy a mely Jászoly Kertett, és az Nyárád Vizének árkot ásttak harmad nap alat onnit amovialyák [Msz; BetLt 7]. *1820:* Bása Györgyött láttam egy szerre bé menni Tőtőri Urhoz, annét pedig későbre a' Cancellista Urakhoz [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall.].

Szk: ~ *belül* **a.** onnan belülről (a házból). *1573:* Kalmar Janos hity zerent vallia hogi ... mykor az gergel deakne zomsedsagaba Menegzeo volna, voltanak Mennegzeo Nepeyben az gergel deakne hazanalis kyk thancolnak volt, Eo is akar oda Be Menny de ... Mond onnat beleol Az zekeres lacab fia Mennyetek ely ti Innet [Kv; TJk III/3. 153]. *1629:* oztan vartuk kj onnat beleol nem jeot kj, hane(m) ot virradot [Kv; TJk VII/3. 114]. *1633:* ez az fogoli Cassaj Ferencz az Czizmadia Marton fiat megh úte az uczan, es az giermek be futa sirua, es onnet belöll meg szidok az legent [Mv; MvLt 290. 130b]. — **b.** az ország belsejéből. *1663:* Az én emberem is megérkezék onnat belyól [TML II; 443 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz] ✱ ~ *felül* **a.** onnan felülről. *1603:* latok hogj ahol az farkas meg marta wolt az ő menes Lowat, onnat felól Egy Kutia Jó wala [Nagygalambfva U; UszT 17/40]. *1673/1682:* az Folka alatt valo tó gát, és onnét felöl az Gyermek erdő végere járó él tartya az Botházi határt [Keszü K; SLt Q. 12 Nagy Balás (55) jb vall.]. — **b.** külföldről. *1594:* Doctor Alphonsúst, Wrunk ő fge dolgaba(n) jaruan, jöt onnet fellyül ... vittek 3. loúal Segesúari Zabo Lőrintz és Zaniszlo Janos 3. loa ... f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/III. 5]. *1620:* onnet felliwl megh irtak volna ... az mi kglmes Vrunknak nagiob meltosaghra valo menetelit [Kv; TanJk II/1. 289]. *1622:* Hozának sok bányász-, aranyászó legényeket, többet ötszáznál ... Kőrmőc és az több bányákból, onnét felül [Kv; KvE 152 SB]. *1658:* Mivel onnét felyül Bécsből ide Kapiban, Istennek hála, békével érkeztem, akarám Kegyelmedet mostan is tudósítani [TML I, 282 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *kívül* **a.** onnan (a házon) kívülről. *1572:* Magdolna Kyral Matene, Azt vallya ... hogy Zenth Myhal Nap vtan Egy Eyel 13 Jeottek volt az Keomyes Georg hazahoz es Be törtek az aytot ... Azonba Meg fordulnak az hazba esmet ky Mennek Mondanak Nincz It az kyh mynket Ide hyt vala, onnat kywl Ereossen kyaltottak haigaltak az hazra [Kv; TJk III/3. 7]. *1585:* onnet kyweol Eger leorincz be tolia ez petert [Kv; TJk IV/1. 520]. *1637:* latam hogi meljben haita az az Olah Istok ezt az Fazakas Istuant s megh monda hogj bezegh igen megh haitanak, azonba(n) masodszoris hozza haita onnet kiuül Olah Istok, s az az keő szinten az legeniek keöze mene [Mv; MvLt 291. 103b]. — **b.** külföldről. *1579:* Az 2 Marty fekete lazlo zolgayawal es az aykay peter o Nagnak azonünknak hoztanak onet kywóll eg orwos azont magyarorzagbol | Az 10 Júly hoztanak onnet kywol waradrol ő Naganak azonünknak gereznat barsont kamükat atlaczot es zoknanak valo abronchos belest [Kv; Szám. 1/XVIII. 10, 23 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1625:* Juta egy Lengiel onnet kuul Ladislaus Latoczki [Kv; i.h. 16/XXXV. 194]. *1664:* Semmi ártalmas híreink onnét kívül nem jöttek [TML III, 116 a fej. Teleki Mihályhoz].

Sz. *1818:* Az hol nints, onnat az Isten sem vészen [Farnos K; KLev.].

2. onnan (azon a helyen állva); de acolo, din acel loc; von dort (an jener Stelle stehend). *1573:* Gywlay Benedek, Az vallia hogi meg fodor Istwan Elteben zolgalta fodor Istwant Maioria volt ... Egykor fely hagot volt az zeowenre es az lessat Igazgatia volt, onnat latta tahat Nagy Arkot assat[a] az eo kerteben | Kata egi arua lean azt vallia hogi eo ... Latta onnat hogi Nagi szokaig fwsteoleg volt az zena az Darochy Maioraba [Kv; TJk III/3. 181, 190. — [a]Ti. Darochy Janos].

3. a megnevezett helytől kezdve (vmely irányban/vmeddig); de la locul respectiv/amintit (intr-o anumită direcţie/pină la ...); von dem genannten Ort beginnend (in irgendeine Richtung/bis irgendwohin). **A.** *1600:* az Kormos wize tęwere iutank ... onnat az chapaso(n) ala ieöwe(n) az Les mezęre ... annak az vtnak uagy chapasnak az bel felit Dobay hatarnak zakaztak [UszT 15/11 Joannes Boda Fwlei Lofeö ember (40) vall.]. *1614:* Az oroszcsíki út szinte itt egyezik meg a nikápolyi úttal, sőt az derék út innet Drénápoly felé Jambolira megyen, onnat jobb kézre hadja egy napi jaro földdel Drénápolyt és Bábára mégyen [BTN[2] 68]. *1690/1745:* a' hegj allják(an) ... vagjon egj forásos árok; Onnat alább menvén a' forrásos arok partjára az mint bé szakad azon Árok az három halom Patakába valami Csere bokornak a' tővire hányattattunk ... halmot [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1750:* onnat a' közönséges Gyepüket mindennek szabad légyen tsinálni [Koronka MT; EHA].

B. *1598:* (A határvonal) elé menvén az lengyelfalvi tilalmasra igyenest fel a tilalmas erdő szélén, onnét elé menvén az hon malomfalviak és lengyelfalviak az gyepött össze tolgyák [Derzs U; Barabás,SzO 341]. *1639:* el mentünk Sallfalvara ... hogy ... Salfalvi Possessiot Salfi Joszaggal egyút el foglalnuk, es Mikola Sigmund Uramnak kezehez boczatanuk. Mikoro(n) azert immar közölgettünk volna Salfalva felé, Barcziai Sigmond Eő Naga Iambor szolgai ennyhany Lovasok az Falu Hataran alva(n) minket Inhibialtanak hogi onnet tovab ne mennyünk [H; JHbK XLV/32]. *1694:* az üdősbik Vas György Ur(am) közepső láb földének also barazdajának hatar donbjatul a' Verofenyről fel borozdolva az hegy farra, és onnét le fordulva az Báldi szenafőrül le járo patakra [Mezőméhes TA; WassLt]. *1715:* á határ, onnét ki mégjen igénesen, a Kalocsa felől valo Csupra ...

Onnét az élen elő a hegjen elé mindenütt [Csákigorbó SzD; EHA]. *1722:* ezen ... kaszálocskajokon ... az marus vize folyt; osztan onnét el fordulván a viz bérek felé vette fel [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1760:* (A határ) fel mégyen az Báldi keresztutig; onnet egy tsupra ki hág az ide valo Kerek Erdő nevezetű Erdőnek az szélin [Novoly K; BLt].

4. abból; din aceea; daraus. **A.** *1585:* Miert hogy Gellien Imreh vra(m) Eot keobeol buzat keolteót Az kazaltatasra ... Azert a' mellik Malombol kj Akaria Meretny, onnat sat(is)faciallia magath [Kv; Szám. 3/XX. mell.]. *1632/1634:* az Bodvaj hataron Marus szekben leveö erdejebennis bele szabaditta, es megh engede Tholdalaghi Mihaly Ur(am) hogy Czakany Georgy haza szwksegere onnat elhessen faual [Koronka MT; EMKt VI. E. 2. 247b]. *1734:* az Inctus ... vásarlott vajda Sigmond vramtol két buglya szénát és nem azt vitte el hanem az enyimet onnatis nem két buglyát hanem hármat [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1765:* az eget bor főző Venyitzéjit is mind onnat az epületre valo Cserefákbol tartya tűzzel [Náznánfva MT; Berz. 13. V/12]. *1826:* A Pintze hely ... birtokukba volt az Bartosoknak, abol tudom hogy az Istálot akor Epitették s Perejét anat Hoztuk, Poznát még a Sántzotis onat Réparaltuk [Albis Hsz; BLev.].

B. *1604:* Myert hogy az Zwret instal az zegenseghnek Arra vagion kiwaltkeppen gongya, onnet varhat keolchyegetis maganak [Kv; TanJk I/1. 484]. *1758:* ezen Szent Benedeki Falusiak mind onnét[a] hordotta(na)k aszszufát, nyers fával elegy s onnét tűzeltek [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30. — [a]Az erdőből]. *1797:* A NKendi Com(m)une Terrenum-(na)k Conscriptiojara fel menetelem alkalmatosságával udvarlok Ngodnak, talán onnétis ki szűlek valamit [Gogánvárálja KK; Ks 94 Vegyes lev.].

5. abból a körülményből; din aceea/faptul că ...; aus jenem Umstand. **A.** *1606:* Az hüll mostan virágh Peter lakik, ónnat tudo(m) hogy Bech Jmrenek zolgala [Szentmárton Cs; BLt 3 Jstua(n) Albertt vall.]. *1629:* onnat latom hogy Teokoly Janos koczisi szekeret czinalgatnak fariczkalnak vala [Kv; TJk VII/3. 10]. *1774:* 1767b(en) ... 60. Vedernél több nem termet volt ezen Motsi Majorság Szöllöben hogy az Hideg el Csipte, a mellyis onnat jön eszemb(en) inkább hogy abban az Esztendőben hosztak volt Sz Mártonrol ide Vintzellérnek [Mocs K; KS Conscr. Veres Mihálly (60) vincellér vall.] | itten 'a Székes hellyen taxára nem mehet 'a szegény Jobbágy ha csak egy arany ajándékot nem ád számtartó és Praefectus Uramék(na)k ... onnat tudom, hogy enis régtől fogva kéredzem taxára, de hogy nem ajándékozhattam az Tiszteket, nemis nyerhettem el [Szentdemeter U; LLt Vall. 67].

B. *1830:* (A) szőllő ... az én értemre és az után is mindég quartas volt onnét tudom ... hogy ifju legény koromban több esztendőkben pásztoroskodván ... ezen szőllőt mint quartast ugy birták és használták [Ne; DobLev. V/1169. 4b Szijjárto id. Nemes Kováts János (77) vall.]. *1843:* a' mitis onnét tudak [Dés; DLt 65].

6. amiatt; de acolo; deswegen/halb. *1718:* én vagta(m) ki égy felől az haz odalát, s azon mente(m) be az hazb(a) s meg neszte(m) jol az kemencze alat de én ne(m) latta(m) többet 3 vagy negy üszögócskenel ... nem gondolhatom hogy onnet gyult volna meg az haz [Branyicska H; JHb]. *1749:* hogy pedig az immediata elöbbi visitation emlekezet nintsen[a], onnet vagyon hogy akkoron nem volt kész a Ra(ti)o, hanem a sz. Szék azután maga Delegatussi által vőtt számot [Lisznyó Hsz; SVJk. — [a]A számadásról].

7. abból a dologból; din aceea/acel lucru; aus jener Sache. *1670:* még az innepekig Dávid diák uram is megérkezhetik; hanem ide ugyan reméllem, onnét is bizonyosabbat érthet Nagyságod is [TML V, 114 Teleki Mihály a fejhez]. *1677:* Gróf uram levelét pro informatione szakasztottam fel; onnét is kitanulhatja Kegyelmed az dolgot [TML VII, 457 ua. Baló Lászlóhoz].

8. vmely közösségből; din comunitatea respectivă; aus irgendeiner Gemeinschaft. *1630 k.:* feddettem rola hogy ha az Cehba(n) megh tudgjak bizonj onnetis ki esik [Mv; MvLt 290. 45a].

Sz. *1631:* Toldalogj Mihaly monda hogi mit hazucz te teökelletlen beste kurua fia, te hazugh Istua(n) Deak az felesegemetis eö gjouala el teölem ... az mi szekünkben igen keves böczűje vagjon onnet ki költ leuele [Mv; i.h. 48a].

9. vmely csoportból; din grupul respectiv; von/aus irgendeiner Gruppe. *1758:* Azon reggel ki vállogatta ki igen sietve onnét Juhait amig Sárosi György Ur(am) ki érkezett, hogj ott ne érje? [Msz; Sár. vk].

10. vmely birtokból/örökségből; din proprietatea/moştenirea respectivă; aus/von irgendeinem Besitz/Erbe. *1591:* Hallotta(m) Nemet Mihaljtul hogj mo(n)ta hogj az Seoczj Mihalj hazatul el nem hadgia Jdegenulnj, mert onnet keolt az à feold el [UszT]. *1629:* Bornemiza Tamas az ellen co(n)tendaluan hogj nem illetne onnet semi rez miuel nem igaz agybol uolt uolna [Kv; TJk VII/3. 98]. *1630:* azt monda Gal Mihaly hogj ki elegiteötte eő Ferenczett onnett [Mv; MvLt 290. 211a].

11. vmely birtok után; după o anumită proprietate; nach einem bestimmten Gut. **A.** *1575:* Hwl arrol panazolkodnak hogy Az kyk ely mentek hazokbol Nem vehetnek adot onnat, Arrol azt Mongiak eo K. hogi vagion Emberek benne korcomarlanak es meg vehetik raytok [Kv; TanJk V/3. 105b].

B. *1596:* Haggiuk ti nektek, hogj az ménni huzad es Kapw zamrol ualo gialoggal onnet tartoztok, azokat egieb haj[a] mod es zokas zerint, minden elesekkel, es tabori kezuletekkel, minden ok vetetlen, mingiart ide feieruarra kulgietek taborunkba [APol. I. 61 fej. — [a]Olv.: egyébhai]. *1677:* Söldosit peniglen mindenik Vármegyebéli jószágárol egybe comportálván és transferalván, onnét állassa csak[a], külömb külömb Vár megyebéliek közzé ne kénszerittessék szaggatni jószágát [AC 6. — [a]A nemes ember].

12. felettes szervtől, hivatalos fórumtól; de la organele superioare; von einem vorgesetzten Organ/amtlichen Forum. **A.** *1561:* Ha az mesterek kozot a wag' Legenyek kozot vag' masok kozot valami haborwsag wezedelmes èz wezes (!) tamad zabadsagok leg'enek az mestereknek azt az Cehbe le tenni ha penig effele versenyesek meg' nem Bekelhetwen egy elozor biro eleiben iutnanak Onnat ismek (!) bekeseget kiuannanak ismet az ceh eleibe iohessenek meg Bekelny [Kv; ÖCArt.]. *1600:* ertwen az eo Kegyelmek kiwansagokat ez feleöl, hogy az hozzu processusok[a] az eo teorvinyek foliasaban megh reöwidittessenek, meg engettük Orzagul, hogy teöruiniek az Zazados hadnagy eleött kezdessek ell, onnat Capitan eleiben, es ha kinek ott nem teczik feyedelem zemelie eleyben transmittaltassek [SzO IV, 141. — [a]Az asz-i székelyeké]. *1746:* (Az állítás) hiteles onnat költ testimonialissal invalidáltatott [Torda; TJkT III. 43]. *1843:* ezelőtt két esztendővel én Csetyerás Nyikolájjal Nagyenyedre mentem volt, és ott ... egy instantiával Marosvásárhelyre küldöttek, hogy kérjük el onnat a faluk leveleit [VKp 100–1].

B. *1550 k.:* Az feo Zekre Wdwarhelyre kellet menny onnet Ismeglen az wayda wdwaraba kellet apellalnj [Aldoboly Hsz; HSzjP]. *1560:* Melly hazat es egyeb ewreksegeket mynd yt mind egyebwt sok apellaciok vtan minekwnk Jtylte az terueny kyt mycor im benedek vram latoth es ertet volna vy ytiletet vet uala benne ... az teruent elewzer Jth varos moggya es teruenye zerent lattatta megy, de mykor latta volna hogy az terueny Iszmet my nekwnk zolgal ... Zebenbe vitte vala ottis nekunk Jtyltek vala onnet vitte az zazsagra Onnet az ew felsege tablayara [Kv; SLt ST. 6]. *1739:* most a' Regiment Commendánsa eleibe menvén az dólóg, ha onnétis hasonló válasz lészen, Tehát kéntelenittetem ujjabban arról Excell(enti)ad(na)k incommodalni [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1760:* Ezen Falubán ... a' Törvénykedésben ílly mód observáltatot hogy tudniillik, elsóbb(en) inchoálodat a' Falus birák elött, az holott pronunciált Deliberátum ha nem tettzét más faluban appelláltatot, és onnét az Udvárbann [Hesdát TA; BLt].

13. a szóban forgó tisztségből; din funcţia respectivă/amintită; aus dem genannten Amt. *1770:* Azután ismét procuratorságra adta magát", melyből becsületi és emolumentuma lett szemlátomást. Onnat lett volt tabulae regiae assessor [RettE 229. — "Némai Márton]. *1772:* Ezen nagy hírű-nevü gróf" ... tétetett tabulae assessornak, onnat Belsö Szolnok vármegyei főispánnak, onnat tabulae regiae prasességre emeltetett [i.h. 286. — "Lázár János].

14. a szóban forgó személytől; de la persoana respectivă/amintită; von der genannten Person. *1568:* Ezt a német császár mikoron meghallotta volna, lőn ezen nagy bánatja és az ő követi által a királytól frigyet kivána; azonképpen az új császárt is megtaláltatá és onnat is frigyet kiván [ETA I, 25 BS]. *1570:* Lakatos peter Aztis wallya hogy ... az Klok vinche Annya és az Janos pap egyek voltak atthyawal Anyawal az haz kybe Mostan Zeoch peter lakyk az Janos pape volt aztwl Maradot az Klok vinche Annyara, onnath vinchenek apjara, es vegre vinchere Maradot [Kv; TJk III/2. 133].

◇ **Szk:** ~ *kapja nevét* vmiről kapja nevét; a primi/căpăta numele datorită faptului că ...; seinen Namen von etw. erhalten. *1864:* Fejér szék nevit onnét kapta, hogy mais fejér föld bugyog fel és ingoványos [Fiátfva U; Pesty,MgHnt LVII. 138a] ✱ ~ *veszi azt a nevezetet* vmiről elneveztetik; a fi denumit de la ...; von etw. genannt werden. *1777:* Ugy hallottuk hogj az régi revolutios idókben az Besséjek el hagjván házaikat szállottak a' Büdös patak mellett Kalljbákban és onnet vette ezen helly La Kolíb nevezetet [Csümény SzD; TL. Prov. Kifor Maffnye (50) és Gliga Kosztán (50) vall.].

onnéd l. onnad

onnég l. onnag

onnén l. onnan

onnét l. onnat

ónnyelü cu mîner de staniu; mit Zinnstiel. *1797:* On Nyelü kés egy pár [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6].

ónodi az Ónod (Borsod m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Ónod; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ónod; Ónodról való; din Ónod; von Ónod stammend. *1641:* Én az Ónadi Lakatos János szolgájától hallottam, hogy ők Nánási Istókkal mentek volt el együtt, de nem tudom hova nevezé [Mv; MvLt 291. 288–90 átírásban].

Szn. *1650:* Joh. Onadi al(ia)s Lakatos [Mv; MvLt 290. 6b]. *1700:* Andreas Onadi [Dés; Jk]. *1761:* Martinus Onadi [Ne; DobLev. II/328. 7a]. *1796/XIX. sz. eleje:* Onadi Mihály [M.lapád AF; MkG].

onoki az Onok (SzD) tn *-i* képzós szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Onok/Bîrlea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Onok. **1.** Onok határán levő; care se află în hotarul localităţii Onok; auf der Flur von Onok befindlich. *1766:* A Versolcz nevü helyben ... az onaki erdöre fel járo ut szomszédságakban [Szamosjenő SzD; EHA].

2. Onokon lakó/muködő; din Onok; in Onok vohnend/tätig. *1846:* Esztényi, Morai, Tötöri, Onaki ... K. Jenői ... Falusi Birák [M.köblös SzD; RLt].

Szn. *1740:* Martinus Onaki alias Szabo [Dés; Jk]. *1771:* Eva Onaki Szabo [Dés; DLt 321. 12a].

ónos I. *mn* **1.** ónozott; cositorit; verzinnt | ónból való résszel készített; care este făcut parţial din cositor; aus Zinn verfertigt. *1594:* Negi aitora ualo sarkak uannak onosok No. 8 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23]. *1627:* Egj Onas veres rez fazek f — d. 50 [Kv; RDL I. 134]. *1629:* Hinto elejre ualo Cziffra harom darabba onnosak [Szentdemeter U; LLt]. *1632:* Ablak sarkok onosok N. 186 [Fog.; UF I, 144]. *1637/1639:* 1. Hoszú nielü Rez meriteo onnos ... f. — d. 25 [Kv; RDL I. 111]. *1656:* Harom Beles swteö Rez Tepsia, onosok [Doboka; Mk Inv. 3]. *1699:* Egy onos kerek erszeny hálo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1708:* Egj öreg sir fogo onnos [HSzj *zsírfogó* al.]. *1723:* négy Pórumbáki ónos Sutus Palatz [Koronka MT; Told. 29/2]. *1747:* Ablakok Onasok mind jok [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb].

Szk: ~ *ablak.* *1717:* az Ur házá(na)k ... jo két nagy üveges, onos, vas Sarkas és fordittos ablakai vadnak [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4]. *1747:* Onas ablakak jok [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1781:* vas Sorkotskákon forgo, és vas Horgotskákkal záro, Onnos ablak [Mocs K; CU] ✱ ~ *aprószeg.* *1681:* Veres bagarias Tabori szék, onas apro szeggel czifrazot Nro. 1 [Vh; VhU 545] ✱ ~ *(bécsi) zár.* *1629:* az porkoláb-ház bolt ... Ez házon belől is egy kis bolt. Az ajtaja paraszt, jó ép ónos zár rajta [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt.]. *1656:* Ezen palota az vagi audientias hazbol nilik az toroni alat valo Urunk eo Naga hazara ... egi ... ajto, melinek buritott plehes onos Beczi zaria [UF II, 135]. *1700:* Ajtora valo Becsi Onas Zár nő 4. cum appertinen(tibus) [Ebesfva; UtI] ✱ ~ *bezáró* ónozott zár. *1756:* Az Ur házában ... két nagy ablak, mellyek(ne)k ónos bézárói, Sarkai, pántyai ... minden hiba nélkül [Déva; Ks 92. I. 32] ✱ ~ *bokály.* *1713:* Nagy Öreg Veres Becsi Ládában ... 5. Lengyel Országi onos íratos Bokájok [WassLt id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *XVIII. sz. köz.:* Maros Szent Györgyi" Templomhoz valo Bonumok ... Edgy fedeles onos bokálly [MMatr. 309. — "MT]. *1761:* Az Aszszony Házában ... Fajin Onos Bokajok On Fedelekkel edgjüt Nrö 6 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16] ✱ ~ *bokálykanna.* *1816:* Egy ónos Bokáj kanna, mellynek Krispány Szinü füles tserépből való dereka ón fenekén ezen betük vagynak: „Sz. Gericzei Unitaria Ekklésia költségével 1783" [Szentgerice MT; UnVJk 19–20] ✱ ~ *csatos.* *1595:* Zigyarto Lenard adot 2

kengyel ziat Dobra onos czatost ... d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa 137 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ ~ *fedeles. XVIII. sz. eleje:* Nzts Papai Peter vr eo Kglme Conferalt az Vr Asztalára edgy Lengyel Orszagi viragos onas fedeles bokally Kannat [Csávás MT; MMatr. 410]. *1736:* Sisakja vagyon tsak Circiter más fél vedres vas fogontyus belöl onos fedeles hoszszuko [CU]. *1791:* 1. Onas Fedeles, és 1. Fedeletlen kantso [Nagyercse MT; Told. 36] ✱ ~ *fedelű. 1753:* onos fedelű tzapás Bokaly N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *fejű. 1652:* Ezen hazbul nyilik bolt szegelet házban, az előttihez hasonló kétszeres, onas fejő szegekkel meg vert parkányos festet szurkos vas sarkon panton forgo zaros kilincses Ajto [Görgény MT; Törzs] ✱ ~ *fordító. 1632:* Ablakra ualo onos forditok N. 22 [Fog.; UF I, 144]. *1681:* Ezen Ur házabol ... az Also folyosora nyilo ajto ... szép czifrason festet, rakot partazatos; az Úr háza felöl czifra metélessel festekessen boritott; vas Sarkas hevederes, Onas plehes kolcsaval, onas forditojaval, bé vono vasaval Nro 1 [Vh; VhU 551] ✱ ~ *franciazár. 1775:* vagyon bé menetel hat vas sorkokon onnal meg futtatot forgo boritott hasonlo onas Frantzia zárral zárolhato két felé nyilo festékes ajton [Nagyiklód SzD; CU] ✱ ~ *kancsó. 1743:* Groff Kalnoki Borbára Aszszony ö Nsga koporso bé tételkor Márton Mihály ur(am) el vitt edénjeket konyhára valokot ... Egy Onos kantsot[a] [ApLt 3. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *kapocs. 1599:* Garay Andras. Hozot Crakay Marhatt ... 126 leuel Onos kaps —//6 [Kv; Szám. 8/XIV. 20 Hj] ✱ ~ *karika. 1632:* Ablakban ualo onas karikak N. 29 [Fog.; UF I, 144]. *1810:* 11 pár onos karíka Rf 3 xr 42 [Mv; MvLev. Trencseni Mihály hagy. 14] ✱ ~ *kásztró* ónozott lábos. *1753:* Onos Kásztro N 12 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *kengyelvas. 1750 k.:* Egy pár Onnos Magyar Kengyel Vas: 60 denár [HSzj *magyar-kengyelvas* al.] ✱ ~ *készület* ónos díszités. *1787:* Egy uj Commod három ki huzojával onos készülettel [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 8] ✱ ~ *kondér* ónozott üst. *1681:* a Tábori alkalmatosságra e szerint adattak Konyhabeli eszközök. Egyben járo onas Konderok ujjak ... no 18 [UtI]. *1689:* Apro Onas Kandér nö. 4 [Fog.; UtI] ✱ ~ *korsó. 1710:* Vagyon ... Két réz mosdó ónas korsó nagyobb és kissebb edgyik fedelével való [Küküllővár KK; DobLev. I/67] ✱ ~ *láda. 1786:* jutott nyil szerént az onos Láda, benne lévö onnal edgyütt, és égy meredt Szemü orával [Kv; HG gr. Wass lev.] ✱ ~ *mosdómedence. 1627:* Egy Onos veres teöreok mosdo medencze aestim: f. 1 [Kv; RDL I. 133] ✱ ~ *pánt. 1632:* Ablakra ualo onos pantok N. 394 [Fog.; UF I, 144] ✱ ~ *pecsenye alá való. 1627:* Egj onas pechenie ala valo f — d 40 [Kv; RDL I. 134] ✱ ~ *rézfazék. 1589:* Egi onos rez fazek [Kv; KvLt Vegyes I/2. 49]. *1679:* Onas, füles, réz fazék ... (: Ez feligh bersennel :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 43] ✱ ~ *rézkondér* ónozott rézüst. *1685 e.:* Egybe jaro onas rez konder Nrö 4 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 5] ✱ ~ *rézmedence. 1652:* Egy Rez onas Medencze boritojaval [Görgény MT; Törzs] ✱ ~ *rézpalack. 1736:* Üst Gyárto Mesterseggel Csinált ónos réz palatzk 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100] ✱ ~ *réztepsi. 1788:* Egy nagy onos Réz tepsi [Mv; TSb 47] ✱ ~ *rézüst. 1627:* Egy kęt vedres Onos rez wst tt f. 4 [Kv; RDL I. 132] ✱ ~ *sarkas. 1632:* hozzu palotak Vagion raita egj fejes szegekkel vert beczy zaros zomanczos onas sarkos pantos aito [UF I, 168]. *1679:* Onban foglalt, hat szegre meczett negi fele nyilo, onas sarkos, foglalos vas hevederes, vas veszzös ... öregh ablaka nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18] ✱ ~ *sarok. 1629:* Ő Felsége ebédlő-háza ... Azon belöl az szegelet ház. Ennek az ebédlő-házból bényíló ajtaja, pártás festett zöld ajtó, szép terjesztett ágas-bugas ónas sarkakon | az háló-ház. Az szegelet-házból való ajtója, zöld festett pártás ajtó, hosszú ónas sarkakon [Szu; SzO VI, 97–8 Székelytámadt vár lelt.]. *1781:* Almáriumra valo Onos Nagy Sorkok ... Ajtora valo nagy sarok [Mv; Told. 9a] ✱ ~ *serpenyö. 1659:* egj onnos czierpenieo [HSzj *mozsár* al.] ✱ ~ *sutus. 1723:* négy Pórumbáki ónos Sutus Palatz [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ ~ *szádú. 1801:* Két Romladozot Legel egy pedig jo onos Szádu [Vargyas U; CsS] ✱ ~ *szájú. 1755:* Láttam benne[a] ... edgy kis ónnos száju altalagot [Gernyeszeg MT; TGsz 35. — [a]A ládában]. *1761:* Fél ejteles mázas onos szaju Kantso Nro 2 [Vesszöd NK; JHb XXIII/31. 27]. *1801:* egy virágos Onos Szájú[a] Borza Viznek [LLt 106/I. — [a]Ti. üveg] ✱ ~ *talpas. 1753:* Tarka onos Talpas fedelü üveg bokaly N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *tepsia. 1656:* Harom, Béles swteö oónos Tepsia [Doboka; Mk Inv. 15]. *1683:* Tiz ónas Tepszia nö 10 [UtI] ✱ ~ *üstöcske. 1596:* Egy ohnos ewsteöchke [Kv; RDL I. 65] ✱ ~ *üvegablak. 1741:* A két Ház(na)k ónas üveg Ablakjai [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsollya lelt.]. *1743:* egj kis hosszuko onas üveg ablak [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. *1782/1795:* az edgyik ház ónos Üveg ablakkal [Sorostély AF; Ks 80] ✱ ~ *vas. 1784:* Ajtora valo Onas Vas [Mv; Told. 9a] ✱ ~ *vassarok. 1629:* mindenik ablaknak hat hat ki nittaia uagion, azokon onnos uas sarkok fordittokkal [Szentdemeter U; LLt] ✱ ~ *vasszeg. 1652:* Ez Tornáczbol nyilik be egj régi bellett festet onas vas szegekkel megvert vas sarkon panton forgo Ajto [Görgény MT; Törzs] ✱ ~ *végű. 1837:* Egy cseber czirkalom onos végü [HSzj *cseber-cirkalom* al.] ✱ ~ *vesszö. 1632:* Ablakra ualo onos vezzeök N 81 [Fog.; UF I, 144] ✱ ~ *zabolájú. 1595:* 1. Vyon Vy szep onos zabolaíú kanttar fekět vesztettek oda ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 311 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. ~ *kő* ónérc; minereu de staniu; Zinnerz. *1637:* Vyob commissioiat hozua(n) ismet reank Ngd(na)k Kglmes Uru(n)k az Thorozkaj iobbagjink, ugj lattiuk hogj eök akarmichioda uetkekert uallo bwntetesekertis az onos keönek megh jelentesenek szine alat Ngd kglseget untattiak, es Ngdat busitiak [TLev. 8/1].

3. ónnal vegyített; amestecat cu staniu/cositor; mit Zinn vermischt/vermengt. *1779:* a' pénzt ... az Ötves ... meg-probalván maga Mestersége szerént, ónas réznek találta [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz].

4. ~ *háló* ónnehezékkel készitett halászháló; năvod cu greutăţi de staniu/plumb; mit Zinngewichten verfertigtes Fischernetz. *1633:* Uagion egi onnos hálo ki likadozot [Komána F; UF I, 314]. *1647:* Az Udvarhaz keorwl felig sendelyes palank vagion ... Ezen palanko (!) vala ki teritue egy Oonos halo vln. No. 12 [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1745:* Onas háló nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

5. '?' **Hn.** *1757:* Az Onyos Banyáb(an) (k) [Taploca Cs; EHA]. *1786:* Az Ónas Fönek verőfényes oldalában (e) [Korond Sz; EHA].

II. *fn* 1. ónnemű; obiecte de staniu/cositor; Zinnzeug. *1824:* a kék porcellán edényeket, asztal és ágynemüimmel, Onosommal, és rèz edenyeimmel együtt hagyom kedves Eötsémnek B. Apor Lázárnak [Torockósztgyörgy TA; BLt 12]. *1849:* Kosztándinne elvitte az Onosokat a' Jegyzék szerént értek 9 pfr [Héjasfva NK; CsZ].

2. '?' **Hn.** *1773:* a kitsin onos n. erdők [Korond Sz; EHA].

ónosan ónozottan; cositorit; verzinnt. *1816:* az ajtok és ablak sarkakot onason, és jo Frantzi (!) Zárokkal, a' Salu katereket zölden festve [Mv; Told. 18].

ónos eső bură, burniță; Bleiregen. *1704:* Ma egyéb újságot nem látunk, hanem a szegénységnek szörnyű romlását a vecturázás miatt, kiket Graven uram szekerestül, ökröstül behajtott volt felesen és az éjszaka szörnyű ónos eső esvén, a marhákból némely faluból csak egyszeri hozásban tiz-tizenkét ökör kidült [WIN I, 309].

ónos pléh ónozott pléh; tablă cositorită; verzinntes Blech. *1586:* Biro vram hagiasabol, az Thanachi haz teteien valo kis harangos érkelt meg akariwk vala Czinaltatnj Cziak hogi az ónós ple hagiattata el velunk, hogj nem talalhatank [Kv; Szám. 3/XXIV. 40]. *1589:* Veottem ismeg 63 onas plehet f. 4 d. 41 [Kv; i.h. 4/VI. 28a Stenzely András sp kezével]. *1599:* Bakos Caspar ... vallja ... egy berbencze onos plehet Eppel Peterteol veottem vala [Kv; TJk VI/1. 359]. *1630:* Czianadj Antal vram Hozatot Beczibeöl ... 1 Mása Onos plehet tt f — d 50 [Kv; Szám. 18b/IV. 42–3]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Czieprégi Mihaly hozott ... 2 masa onos Plehet[a] [Kv; KvLt II/69 VectTr. — [a]Folyt. a fels.].

ónos szeg (díszes) ónfejű szeg; cui cu cap de staniu; (Schmuck)Nagel mit Zinnkopf. *1591:* Prima Augusti Az mely Onnos zeget feyedele(m) zamara vittek feyervara veottem Corpatt hozzaya f — d 4 | 1700 Onnos zegett chynaltattam az Ciganokkal feyedelem zamara zazatt p(ro) f 1. d 50 f. 25. d 50 [Kv; Szám. 5/X. 26, 48]. *1592:* Az Cigan waydaûal Chynaltato(m) onos zegett, Melyett az felső Tanachy haz Ayttoyaba verettem ... f — d 23 [Kv; i.h. 5/XIV. 232]. *1627:* Onos szegh apro iutot Nro 65 [Kv; RDL I. 132]. *1632:* zeöld giantaros két szeres aito, onos szegekkel vert [Fog.; UF I, 142]. *1647:* Az Konjha Ajtaja bellet; Onos szegekkel, retez fő, vas sarkok, hevederestül rajta [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1659:* Atkozot valaki az en koporsom(ba) barsont temettet, hanem csiak Fekete bakacsintt onas szegekkel ualot, miuel eletemb(en) nem uiseltem az barsontt [Törcsvár F; Ks 90 Bornemisza Pál végr.]. *1736:* A magyar hintónak az hátulsó bakjára nagy öreg, fekete bőrrel borított ónos szegekkel czifrán megvert ládát tettenek [MetTr 368].

Szk: *bécsi ~. 1654:* Võttem no. száz bécsi ónos szeget, öreget; facit fl. 1 [Kv; EM XLVII, 136 temetési jegyzék].

ónoz ónnal bevon; a cositori, a spoi cu cositor; mit Zinn überziehen, verzinnen. *1736:* Az hintó ... vaspléhekkel czifrán ónozva, meg volt pléhezve, az bakja pedig elől hátul tágas volt [MetTr 366]. *1831:* Két Kásztrol onazva [Mv; MvLev.].

ónozás ónnal való bevonás; cositorire, spoire cu cositor; Verzinnung | ón-bevonat; spoială de cositor; Zinnüberzug. *1582:* Az waras wstit ketteit Onoztattam meg attam Onozasatol d. 35 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1621:* Ket keolczeon kert vasfazeknak az Onozasatol attam az Vstgiartonak f. 1 [Kv; i.h. 15b/IX. 191]. *1678:* Ráskai kezében adot Luczai László ... Fejér onat csattok onazásárá libr. 5 [UF II, 371]. *1750:* A Rézből valo Edényeknek fontya rezivel onozással ... együtt 80 den. [HSzj *réz-műves* al.]. *1816:* Első Házban van négy üveg ablak ... mindégyiknek a' Sarkai, és onozásai jok [Kv; Born. IV. 14]. *1852:* két ablak ... öt táblái két hellyeken el hasadva, és hat hellyt vannak onozással egybe foglalva [Km; KmULev. 2 Pávai János keze írása].

ónozatlan ónozás nélküli; necositorit; unverzinnt. *1625:* eo felsege paranchjolattyabol ... administraltunk harom szaz eotue(n) onazatlan kopia vasakat [Kv; Szám 16/XXVII. 4]. *1689:* Apro Onas Kandér nõ. 4. Onazatlan kandér nõ. 1 [Fog.; UtI].

ónozó ónozáshoz használt; folosit la cositorire; zur Verzinnung benützt. *1629:* Az mwheliben lakatos Gergelinek volt ... egi eőregh wleő ... kętt kwsw vagion ... egy pók reszelő, az őreghbik onózo egy forgo kólcs [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b].

ónozó kemence (üveggyártásnál használt) ón/ólomolvasztó; cuptor de topit staniu; (bei der Glasherstellung gebrauchte) Zinnschmelze. *1648:* az wvegh polcz mellet egj kis onnozo kemencze, ket reszben allo [Porumbák F; UF I, 903].

ónozott 1. ónnal bevont; cositorit, spoit cu cositor; mit Zinn überzogen, verzinnt. *1590:* Veottem egy Eoreg vas fazokat onozot f. 5 [Kv; Szám. 4/XXI. 30 Kis István sp kezével]. *1681:* Egy lánczos onazott medenczét no 1 [UtI]. *1729:* Egj igen Szep etek boritot kết tálával együtt onnazottak legjenek igen szepen [Kvh; ApLt 5 Apor Péterné inv.]. *1761:* Tortátának valo ... onozott réz Tepsi Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26]. *1784:* Ablakra valo Onazot vasak 110 [Mv; Told. 9a]. *1807:* édgy Sütő Ház ... égy két felé nyilo onozott karikás Üveg Ablakkal [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 6]. *1830:* Festetlen fenyőfa ajto nyilik ... a Konyhába ... két ablakjainak Fájjai vasazásai épek ugyan, de üveg táblái majd mind el töredezettek, és onozottak [Kv; Somb. II]. *1831:* Egy onozatt nagy réz Tepsi [Mv; MvLev.]. *1837:* gyöngy szinre festett vésett ajto ... onozott vas bé huzoval és forditoval [A.szőcs SzD; BetLt 5]. *1849:* Ezen Szobának egy ablaka vas sarkaival onazott Üveg Tábláival igazitást kiván [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Ha. *1824:* onazatt [Fugad AF; HG Mara lev.].

2. ón-aljjal készitett; care are fundul făcut din plumb/staniu; mit Zinnunterteil verfertigt. *1847:* Édes Anyám lóg ide tova mint az ónozott feneků buba ... bajoskodik Rozával [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

ónozó vas ónozásnál használt lakatos szerszám; unealtă folosită la cositorit; bei der Verzinnung gebrauchtes Schlosserwerkzeug. *1741:* Egy onazó vas [Kv; TL 90 lak.].

ónöntés ónolvasztással való babonáskodás; turnare de plumb (din superstiție); Hexerei mit Zinnschmelzung. *1584:* Myert hogy az Bizonsagok világosok es feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogy Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta valaminemeo lelektul indultatwa(n) ky miat fęl ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot ... Towabba Jarulnak az on eottesbeól valo bew Baiossagha ... Azert vgy teczik a' teorwennek hogy ez illie(n) dolgaiert, vesztesiert es Bew Baios voltayert twz legien raita [Kv; TJk IV/1. 259].

ónpalack butelie de staniu; Zinnkaraffe. *1573:* Somogy Leolinch Azt vallia hogy ... az kanna Iarto Janos hazatwl wyt on palazkokat fodor Istwan hazahoz [Kv; TJk III/3. 152]. *1582:* Catalin Zekel peterne vallia, Lattam hog Eppel Ianos pap eo maga, Zekel Balasnenak az Annia mikor halwa fekwnnek teolle eg on palazkot vyn el [Kv; TJk IV/1. 87]. *1594:* Az Varbeli hazakban valo Inuentarium ... Az Thoronban ualo felseö hazban ... Egi pinczetokban wagion on Palaczk No. 4 [Somlyó Sz; UC 78/7. 84–5]. *1605:* Volt ezen kwyl (!) harom on kanna, egy on Palazk, egy Eoreg on tal [UszT 19/56]. *1615/1628:* Egy czisma formara czinalt On Palazk [Kv; RDL I. 96c]. *1625:* ket on tal, 1 on palazk, 1 kis on kanna [UszT 8a]. *1651:* Az Barla Miklos házánál látta(m) hogi Barla Miklos egi Sakbol sok egietmást tölte ki, egi on palaczkis vala keöszte [Aranyosrákos TA; Borb. I Sebestien Jlonaaszszoni (96) ns vall.]. *1662:* Vagyon ... nyolcz on palaszk nagyon viseltesek [Jobbágyfva MT; Berz. 1. 22/6]. *1682:* Attam kett on Palaczkokat fel fel eytelesseket [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1693:* Edgy on palaczk flo: 1//.56 [Ne; DobLev. I/37. 4]. *1719:* Két öreg on Palaczk [TSb 26].

Szk: *egy ejteles ~. 1631:* Egy Eiteles ui ohn palaszk [Kv; RDL I. 105] ✱ *félejteles ~. 1669:* Boer Sigmond Uram ... adott ... egy fél ejteles on palaczkot [Fog.; Szád.] ✱ *gerezdes ~. 1685 e.:* nyilik az nagy házra Záros bellet ajto. Melyben vadnak: ... Gerezdes on palaczk Nrö 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 12] ✱ *nagyszájú ~ → négyszegű ~* ✱ *négyszegű ~. 1637/1639:* Harom egj aranyu specialenak valo nagj szaiu negj szegü on palazkok [Kv; RDL I. 111] ✱ *srófos ~. 1728:* Egj sorofos on palaczk nyolcz szegü ... Egj sorofos on palaczk ismet, negj szegü [Nagyborosnyó Hsz; SVJk].

ónpalackocska butelie mică de staniu; Zinnkaraffchen. *1634:* Egy ohn palaszkoczka [Kv; RDL I. 105].

ónpénz ón-apropénz; monedă de staniu; Zinn-Kleinmünze/Geld. *1823–1830:* Másnap templomba menvén, a prédikáció után folyt az úrvacsorája osztása ... A communicáló bement a rostélynak egyik végén vagy ajtóján, s a másikon kijött. Hanem a bemenetelben állott egy egyházfi, az a tenyerét kitartván, a szombaton estve adatott ónpénzt minden annak tenyerébe tette, s úgy bocsáttatott be [FogE 195].

ónpikszis ónszelence; cutiuţă de staniu; Zinnbüchse. *1789:* Ezen on Pixisek mellyek(ne)k edgyik oldala festett és Super-Inscriptiok vagy(na)k rajta, fedelestöl nyomnak Libr. 23 1/2 Rf 20 [Mv; ConscrAp. 33].

ónpitykézett ónpitykével díszített; impodobit cu nasturi de staniu; mit Zinnknöpfen verziert. *1843:* Szokott öltözék még itt a 'puszli' ('lajbi' — egy sem magyar) vagyis mellény ónpitykézett kék és vörös posztóból, ez utóbbi az oláhfecsórok kedvencz ruhája [Életképek I, 465].

ónpogácsa kerek (nyers) óndarab; bucată rotundă de staniu; Zinnplansche. *1620:* Az Also Varban ... a' Czayth hazba eöreg Algiu Golyobis ... Egesz On Pogachya Eöregh No 4 [Kővár Szt; Borb. II]. *1637:* On pogaczia uagion Jelen n 5 [Ebesfva; UtI]. *1667:* Vagyon ... Egy kis onn pogácsa, melyben egy mása [UF II, 337]. *1756:* Öt On Pogátsa, mellyeknek kettejét Serètnek, és Golyobis(na)k fel olvasztottuk [Burjánosóbuda K; TSb 21] | hánytanak Bányárol hozott három On Pogátsát, mellyekben külön külön volt Cir. 100 font [Gernyeszeg MT; TSb 21].

Vö. az *ezüstpogácsa* cimszóval.

ónpohár pahar de cositor; Zinnglas. *1667/1687 k.:* Vagyon ... egy Velenczei rezes ón pohár [Nagyernye MT; MMatr. 278]. *1711/1770 k.:* Egy igen régi meg romlott kisded on Pohár ... az Ajaka kivülröl virágos öntésekkel, alább veres abrontsal [SzConscr.].

Szk: *keresztelő ~. 1643:* Vagyon ... egy keresztelő on pohár [Gyalakuta MT; MMatr. 135]. *1648/1687 k.:* Vagyon az Ur Vatsorájához ... egy keresztelő on pohár [Kövesd MT; i.h. 394].

ónpoharacska pahar mic de cositor; Zinngläschen. *1690:* adott a kozmási templomba két kis ón poharoczkát bornak és viznek misére [SzO VI, 425].

Szk: *keresztelő ~. 1732:* Vagjon ... egi keresztelö on poharocska [Szotyor Hsz; SVJk].

ónpondus ón-órasúly; greutate de staniu care atîrnă la pendul; Uhrgewicht aus Zinn. *1753:* Orához valo edgy on Pondus [Mezőzáh TA; Told. 18].

ónportéka ónnemű; obiecte de staniu/cositor; Zinnzeug. *1771:* minden on partékákat az idvezült Teleki Adám Ur eö Nga regestaltatvan ... e szerént vagyon" [Kendilóna SzD; TL. Teleki Ádám hagy. Cseh Benjámin de Miske vall. — "Köv. a fels.]. *1780:* az ón, és réz Portékákbol G Teleki Domokosné Léányomnak is adjak ki maga részet [Mv; Told. 27]. *1789:* (Magyarosi Beniaminnak) tavaszal meg gyulván sajtoja arrol minden épületei elégtenek, on és ezüst portékait az Földböl hammubol ásták ki [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 3a J. Kováts (58) ns vall.].

ónsajtó ? óncsavar; şurub de staniu; Zinnschraube. *1714:* Pinczetok melljb(en) 8. Palaczk Ón Sajtókkal fl. Hung. 5 [AH 45].

ónsarok ónfedél sarka; colţarul capacului de staniu; Ecke des Zinndeckels. *1803:* Egy fél ejteles, elölröl egészen eltört ajaku, arannyas virágzással volt Aradi Bokáj, mellynek feneke széllye onba foglaltatott, fülihez p(e)d(ig) On gombos fedele fenn állo on saroknál fogva foglaltatott, de már a fedele és feneke körül valo onnyán kivül haszonvehetetlen [Dicsősztmárton; UnVJk 111].

ónserbli ón éjjeli edény; oală de noapte din staniu; Nachttopf aus Zinn. *1816:* On Serbli ... 2 Rft 5 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1831:* 1 on serbli [Mv; MvLev.].

ón-sótartó solniţă de staniu; Salzfaß aus Zinn. *1551:* Dienessy Katha azzon rezere az on myben Jwtot ozlas zerent ... eg oreg on kanna eg on so tharto [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev. — L. MNy LVIII, 492]. *1612:* Egy on so Tarto [Kv; PLPr 1612–15. I/3]. *1693:* Mihoknak ... Egy Tisztesseges ón só tarto [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1787:* Egy hitvány On Sotarto Dr. 9 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 3]. *1823:* egy on sotarto Rf 2 [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

Szk: *lábas ~. 1681:* Lábas, ón Sotarto 2 [Vh; VhU 541].

ónsrófos óncsavarokkal ellátott; cu şuruburi de staniu; mit Zinnschrauben versehen. *1697:* Elés bólt ... Itt vad(na)k ... Egj abranczos, On srofos tamariscus fa általagacska [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 3]. *1732:* találtunk ... öt egj egj ejteles on srofos fekete éveg palazkot [Kóród KK; Ks 12. I]. *1735:* egj on Srofos Kalamáris porzóstól [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

ónstráf óncsík; dungă de staniu; Zinnstreifen. *1714:* Harom Kondér Ón Sráfokkal 15 lb. fl. Hung. 9 [AH 49].

ónsutus óntokos; cu toc de staniu; mit Behälter aus Zinn. *1720:* Borviz sirbol tsinált On sutus Palaczk [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1754:* Egy Üveg Ón sutus Palatzk [Nsz; Told. 19].

ónszerszám ónnemű; obiecte de staniu; Zinnzeug. *1562:* Agyanak ... On zerzamoth, harom ontalath, Negy on talnert [K; KP]. *1585:* Annos Zyw Andrasne vallia, Mikor megh holt volt Zent kiraly Andras, volt haz ezkeóz Marhaya es kewes On zerzama [Kv; TJk IV/1. 429]. *1595:* Attam ... 100 Jo letz szeget ... szegeztük be az zekrent vele mellyet az zönyegekkel, onn szer szammal Tasnadra vittek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Borbely Imre szolgalo Leannya Anna ... vallya: Ohn zerza(m)mal és egyebkentis eleg szepe(n) vala fel öltezúe az haz [Kv; TJk V/1. 121]. *1610:* Ohn zerzambol iütot kannak, Talok es Tanyr egiut lib. 76 [Kv; RDL I. 6]. *1622:* Ez oh(n) zerzamokat megh merue(n) az Eötues fontal nio(mn)ak lib. 18 [Kv; i.h. 119]. *1635:* el czierelenek ... rez mosart, ust labat, egieb on szer szamat [Mv; MvLt 291. 52a]. *1655:* Talak tanjerok es kannak egyéb aprolék on szerszamok uiseltek vadnak Lb. 221. fontyat d. 40 [Kv; RDL I. 29]. *1675:* Az ... Oon szerszam ... az Németektöl nagyob része el p(rae)daltatot [Torockó; Pk 2]. *1764:* On Szerszám Tál Tángyer ött Tuttzit vólt [Kv; TJk XVII/2. 242].

Szk: *angliai ~. 1658:* Elegh belegh Angliay On szerza(m) lib. nr. 53 [Kv; KJ].

ónszín szürke; gri, cenuşiu; grau. *1735:* Egy on Szin Mente, Dolmányostol, Nadragostol [Sv; Hr].

onszolás l. unszolás

ont 1. *földre ~* földre dönt; a dobori; jn zur Erde werfen/umwerfen. *1592:* Verner Janos vallia: Lattam hogi az haborusag mikor esset vala Niari Marton es Cassaine keozeot ... huzzak vonzak es verik vala Niarit, az feoldre ontottak vala, es valtigh zidalmazzak vala egimast [Kv; TJk V/1. 300].

2. *vért ~/vérét ~ja* **a.** (verekedésben) megsebesít vkit; a bate pînă la sînge, a face să curgă sîngele cuiva; (in der Schlägerei) jn verletzen. *1592:* az Alperes ... az en Jobbagyom talalta az Paisgyarto Uid Vdúaraba, szo nelkil vgy wtette agyon, veret ontotta, feyet be teörte, mely wtese miatt az feoldre eszett | ezen Jelen valo 1592be vgymint beöytbe Jeótt en ram az A(ctrix) jobbagia ... ott engemet ... feoldre vert, vagdalt, veremet ontotta [UszT]. *1671:* Fel teszi az A. actiojába(n) ... hogy ... fegyveres kezzel invidaltam volna, véret ontva(n), s ez mellet reá tolvayt kialtottam [Kv; TJk XI/1. 133]. *1750:* hogj valamellyik a másikonn vért ontott volna ... nem láttam [Ohába AF; Told. 25]. *1761:* Nagy Anna, Tot István, Debreczeni Kata, a kik mind nallom, mind pedig az Anal fatealtotván hasonlo disparitassal fatealnak ott astrualvan, hogy az J. vért ontat volna, én nállom pedig arrol mentiot nem tévén [Torda; TJkT V. 70]. — **b.** kivégeztet vkit; a dispune/ordona executarea cuiva; jn hinrichten lassen. *1710:* Vala akkor Magyarországban esztergomi érsek Szécsényi György, aki ... minden audentia nélkül bemegyen a császárhoz és nagy haraggal azt mondja: „Miért kell Felségednek ártatlan vért ontani ?" [CsH 89]. — **c.** (háborúban) vérét áldozza; a-şi da viaţa; (im Krieg) sein Blut opfern. *1794:* Csíkjenőfalvi Kozma Jánosné praetendálya ugyan jenőfalvi Kozma Istvántól, hogy őtet, apró árvácskáit ezután is tartaná gondviselése alatt, valamint eddig tartotta, mert az ő néhai ura úgy ontotta vérit Kozma Istvánért, valamint magáért [Jenőfva Cs; RSzF 239].

óntál castron de staniu; Zinnschüssel. *1562:* Agyanak ... On zerzamoth harom ontalath, Negy on talnerth, Es Egy on kannath [KP]. *1568:* Joannes Kadas ... fassus est, Az en hazamtol lopoth vala ez azony el Egy ontalat es egy Resz mosart [Kv; TJk III/1. 231]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Harom on taall No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 30–1]. *1609:* Balas benedek Zent martoni nobilis (32) ... hiti uta(n) azt feleli(n) tudom hogj mattias Janosnit uagjo(n) ontal tanger [Cssz; BLt 3]. *1625:* ket on tal ... 1 kis on kanna [UszT 8a]. *1629:* szegjinjnek ketszeris beöczüllek el egiet massat, on talat kannajat s egyebettis [Mv; MvLt 290. 167a]. *1658:* Panuczanakis hagyok ... egy Ontalat es egy On Kannat keözep rendőeket [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1693:* Andrisnak ... Ket Rez tál ket ón tal [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1710:* Vagyon ... Tizen egy On Tál [Küküllővár KK; i.h. I/67]. *1794:* Két más ón tálak, lapos és fótosok [Kosesd H; Ks 78. XVII. 6]. *1833:* egy Ontál csorba [Katona K; Ks 73/55]. — L. még WIN I, 643.

Szk: *angliai ~. 1625:* bizonyos szamu eo felsege Angliai onnat fellyül hozot ohn talajhoz czinaltattunk harom tal tokot [Kv; Szám. 16/XXVII. 5] ✱ *apró ~. 1563:* az én ezüst marhámról való Registrum ... Apró ontál, három [ETA I, 36 BS]. *1652:* Aprob on talak nr. 3 annal is aprob nr. 4 [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.] ✱ *aprószerü ~. 1628:* Tizenket apro szerw on tal [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7] ✱ *bécsi ~. 1699:* Bécsi kozepszerü On talak Nrö 20 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] ✱ *csipkés ~. 1794:* Két nagy Csipkes ón Tál [Koronka MT; Told. 12/104]. *1823:* Egy Leveses és két csipkés Lapos on tál [Majos MT; Told. 35] ✱ *erdélyi ~. 1699:* Erdelyi Ontalak hitvan tokkal Nro 20 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] ✱ *füles ~. 1790:* Viseltes hoszuko Füles on tál Nro 5 [Sv; Ks]. *1810:* Egy kisded füles on Tál ... Rf 7 xr 43 [Mv; MvLev. Trencseni Mihály hagy. 20] ✱ *kanótos szélü ~ '?' 1634:* Egy eoreg kanotos szelü ohn tal [Kv; RDL I. 105] ✱ *kis ~. 1638:* en leveök egj kis ontalat ... az fogasrol [Mv; MvLt 291. 165a]. *1693:* Egy öreg es kisseb jo ontalak [Ne; DobLev. I/38. 9] ✱ *közép ~. 1563:* az én ezüst marhámrol valo Registrum ... Közép ontál, kettő [ETA I, 36 BS]. *1652:* Tiz egyb(e) járo közep on tálak [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.]. *1683:* mostan ki adott Közep ón tál no 17 [UtI] ✱ *középszer ~ 1683:* ötven Közép szer ón tál [UtI] ✱ *középszerü ~ → bécsi ~* ✱ *lapos ~ → csipkés ~ leveses ~. 1797:* Leveses on Tál négy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6] ✱ *mostani módi ~. 1757:* Öt mostani modi ontálok [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✱ *nagy ~. 1627:* Egy nagy Eöregh On tal [Kv; RDL I. 132]. *1746:* egy tutczett nagy ón tálak [Vargyas U; DanielAd. 259] ✱ *öreg ~. 1551:* az on myben Jwtot ozlas zerent eg ewreg on tal, eg kozep tal, eg kjs thal [Me-

zőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev. — L. MNy LVIII, 492]. *1611:* Egi eoreog on tal [Kv; RDL I. 90]. *1673:* Két örög on tál [Fog.; UtI]. *1711:* Két öreg on táll [ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ *öregszerű ~. 1585:* Eoregh Zerew on talak vadnak Nro 15 vjseltek ... beochwltek ... f 10/33 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 3]. *1587:* Eoregh Zerew on talak vadnak Nro 15 vyseltek teot (!) fontot Nro 62 [Kv; KvLt Inv. I/2. 3] ✱ *recés szélű ~. 1761:* On Edények ... Nagyobb rendű retzes szelű On tál Nro 7 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 25] ✱ *régimódi ~. 1757:* harom kissebb régi modi on tálok [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✱ *széles szélű ~. 1679:* Becsi egyben járo szelyes szelű onn Tál nro 4 [Szentmargita SzD; KGy] ✱ *újszabású ~. 1588:* Negy egy Araniü Eoregh vy zabasu on talak [Kv; KvLt Inv. I/2. 24] ✱ *vert ~. 1627:* Egy horpadozot eoregh vert on tal [Kv; RDL I. 131].

L. még a *dupla-óntál* címszót.

óntálacska castronaş de staniu; Zinnschüsselchen. *1627:* Egi kis ón Talachka egí fontt szukon f. — d. 25 [Kv; RDL I. 131] | uala egj kis on talaczkaja [Mv; MvLt 290. 103a]. *1636:* Nagy Mihaly ... egy kis on táláczykatis adot válá [Mv; MvLt 291. 65b]. *1673:* Hét apró on talacska [Fog.; UtI]. *1737:* Egjb(en) járó ón tálacska [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1743:* Apro ugorká(na)k valo on Talacska 3 [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1744:* Edgy lyukas ón tálatska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

óntál-fenék óntál-alj; fundul castronului de staniu; Zinnschüssel-Unterteil. *1687:* Egy On tál feneket [Déva; Szer.].

óntál-kerület óntál-szél; marginea castronului de staniu; Zinnschüsselrand. *1687:* Két on tál körületet [Déva; Szer.].

óntalpú óntalppal készített; cu fund de staniu; mit Zinnfuß verfertigt. *1788:* Egy on talpu üveg Mételő [Mv; TSb 47]. *1816:* Egy krispán Szín tserépböl való, ón fedelü és talpu kupásnyi Kantso [Kisadorján MT; UnVJk 134].

óntányér farfurie de staniu; Zinnteller. *1551:* Dienessy Katha azzon rezere, — Az rez medenczeben kj rez Jllette volna azert attunk Eg on kannat es eg on talnyert [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozó lev. — L. MNy LVIII, 492]. *1562:* Agyanak ... On zerzamoth harom ontalath, Negy on talnerth, es Egy on kannath [KP]. *1588:* On Zerzam ... tizen Negy on talnier [Kv; KvLt Inv. I/2. 18]. *1591:* On tanyr iok es hitwanok VIII [KV; AggmLt A. 53]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... On talnier uagjon No. 9 [Somlyó Sz; UC 78/7. 30–1]. *1602:* harom on talnyr [Marosjára MT; Berz. LXV/9]. *1656:* Tizenhét ... ón tangyer; tizenedgye norimbergai [Doboka; Mk Inv. 16]. *1681:* Jó ón Tányér Nro 24 [Vh; VhU 541]. *1736:* Az ón tángyér igen ritka volt, mind inkább fa tángyérról ettenek. Emlékezem reá, hogy mikor az ón tángyér ugyancsak jó formában bejöve, amaz nagy szent ember és nagy úr Haller János kicsin fa tángyérokat csináltatott, s az ón tángyérnak az közepiben tette, s úgy fa tángyérról ett [MetTr 323]. *1746:* egy tutczett nagy ón tálak. Két tutczett ahoz való ón tángyér [Vargyas U; DanielAd. 259]. *1780:* Volt hat on tangyér ... maradt öt [Ne; DobLev. III/546. 2a]. *1789:* 31. on Tángyer 29 1/2 font, facit Rf 20. xr 39 [Mv; ConscrAp. 3]. *1798:* 2 on Tányérak ... egyike Jobbatska [Dés; DLt]. *1803:* égy Nagyobbatska sima On Tángyér [Harangláb KK; UnVJk].

Szk: *angliai ~. 1611:* Haro(m) Angliaj ohn tanyr [Kv; RDL I. 88] ✱ *csipkés ~. 1804:* Tizenkét ón Csipkés Tángyer két Lapos Sima tal [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-lelt.]. *1810:* Egy csipkés On Tángyér ... Rf 6 xr 1 ... Egy pár Sima on Tángyér ... Rf 8 xr 8 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 1]. *1823:* Kilentz On csipkés Tángyér [Majos MT; Told. 35] ✱ *csipkés szélű ~. 1812:* Tizenhárom Csipkés szélő on Tángyér Rf 13 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 13] ✱ *duplírozott ~. 1820:* egy pár duplirozott on tángyér [Told. 19] ✱ *rajzolásos ~. 1734/1770 k.:* egy nagyobb s egy kis rajzolásos ón tányérok [Vajdakamarás K; SzConscr. 146] ✱ *recés szélű ~. 1761:* retzés szejü on tángyerök Nro 32 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 25].

óntányérocska farfurioară de staniu; Zinntellerchen. *1738/1770 k.:* adtak ... az Ur Asztalához egy szép ezüst Pohárt ... és egy ón Tányérotskát [Buza SzD; SzConscr. 96]. *1745:* egy kopott on tányérotska [Sárd KK; UnVJk 115].

ontol-fontol fontolgat; a chibzui; erwägen, überlegen. *1619:* Még Mehmet pasa uram eddig itt volt, valóban ontol-fontol felette, hogy Tömösvárra nem kellene menni, irtózik az Jenő dolgától [BTN[2] 243].

ontora csín, bevágás a dongán (amelybe a feneket illesztik); gardină; Kimme, Falz in der Daube (in den der Faßboden eingefügt wird) | a dongának a fenéken túl érő pereme; gardină; der über den Faßboden hinausragende Rand der Dauben. *1813:* öt fenyö puttonok, háromnak az ontorája meg van romolva [Koronka MT; Told. 18]. *1816:* Egy hordo ... Mind két felöl roszsz az ontorája | Cserefa feneků derék Hordó ... Egyik vegin az Ontorája ki van pattanva [uo.; i.h. 47]. *1826:* A' Nagy Kád ... annyira el száradot el pattogzattak ontorai; hogy más ontorát kell vágatni [Dés; DLt 251]. *1884:* Péter Istvánné Szolgája két nagy rosz hordobol kisebet tsinált mind a ketőnek egyik felöl uj ontorát vágot ujra Fenekelte három nap dolgozot vélek [Etéd U; NkF].

ontorájú vmilyen ontorás; cu un anumit fel de gardină; mit irgendeinem Falz im Faßboden. *1813:* Hibás ontorájú fenyö feneků Káposztás Kád [Koronka MT; Told. 18]. *1816:* Cserefa feneků hibás Ontorájú nyomo kád [uo.; i.h. 47].

ontora-metsző csínmetsző gyalu; gărdinar; Kimmhobel. *1749:* Az Korodi kádárnál Merk luonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Ontora mettzö nu: 1 [Kóród KK; Ks 18. XCII. 20]. *1765:* Ontora Metzö Nro 1 [uo.; Ks 19. I. 6hoz].

ontoráz dongát bevág; a tăia/executa gardinile; einkimmen, Gargel reißen. *1816:* Cserefa feneků", hanem egyik vegin el kel vágni s ujjolag kel ontorázni [Koronka MT; Told. 47. — "Ti. hordó].

ontorázat ontora; gardină; Kimme, (Faß) Falz. *1821:* Egy kisded Cserefa Kád az ontorázatyában hibás | Avatag hosszu szász hordo két végin az ontorázatyán vagyon hat pattanás [Koronka MT; Told.].

ontorázó ontoravágó, csínmetsző gyalu; gărdinar; Kimmhobel. *1679:* Kádár Szin ... Vagyo(n) ... Cirkalo(m) nro 2. Ontrazo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91]. *1804:* Egy ontorázo [Mv; MvLev.]. *1809:* Egy Ontorázo Dr 12 [Mv; MvLev. Nagy Lőrincz kádár hagy. 4].

ónus 1. teher, megterheltetés; povară; Last. *1615:* megh tekintuen azokot az pereket es onusokot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 67]. *1679/1681:* Hadi expeditiokor, bizonjos szamu Soldosokkal tartoznanak à vártol, de à mi kgls Vrunk[a] gratiaja altal attul immunitaltatván azo(n) onus defalcaltatott [Vh; VhU 674. — [a]A fej.]. *1700/1716:* Lökös Pál ... ha ... vénsége miatt annyira meg erötelenednék, hogy az malom körül valo onust nem supportalhatná, még életében terhét fel vállalván, az eő részéhez hozza nyulhasson, es az malomban neki succedalhasson [Kibéd MT; MMatr. 192]. *1712:* Az kik itt közöttünk Haz hellyeket s Hazakat birnak, magok itt nem laknak, Sem szállot sem vecturát velünk együtt nem adnak, és Semmi onust nem supportálnak, tartozzanaké azoknak földét, s kaszalot adni, szintén annyit é [Torda; JHb XV/6]. *1719:* Eczken Istvan joszagat vettem meg Órókósón, meljik(ne)k onussa Contractusombol ki fog tedczeni [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1735:* Atyai irgalmassagat meg mutatni ne tartsa idegensegnek, hogy ezenn Summason Administralando Penzel az rajtunk fekvő onus es Adosság ex totó desummaltassek [Ne; DobLev. I/159 Szántó Mihály kezével]. *1788:* meltoztassek rajtam könyörülni és ... bár tsak a fen irt 15 Rforintoknak meg fizetése alol ki menteni, had jusson Benedek Ferentz Uramnak is valami az onusban [Ne; i.h. III/641 Árva Szánto Drusiánna foly.]. *1797:* ha Nagyságtok hiteles Documentummal meg bizonyítyák, hogy valami Onus vagyon a Joszágon ... hitelesen documentálván, Ki fizetni Készek [Kv; Incz. XI. 27a].

Szk: *kalákázásbeli ~. 1676/1681:* megh tekéntvén ... VHunyad Városomban lako Fényes alias Piczigor Peternek eddigh hozzam megh mutatot engedelmes es hűséges mestersege szerint valo jambor szolgalattyat, igérvén továbis ... elteigh Szűts mesterségevel ... szolgálni ... egyeb paraszti szolgalatra ne erőltessék, hanem esztendőnként fizessenek Taxat négy négy forintot, az egyeb klakazas beli Taxasok onussatis praestalva(n) [Vh; VhU 329–30 Thököly Imre ad. lev.] ✱ *közönséges ~* közteher. *1681:* minden Taxás ... tartozik ... a' Falu közönséges onusat supportalni [Szentkirály H; VhU 89].

2. teherviselés; participare (egală) la sarcinile publice; Lastentragung. *1714:* Ezen supplicans falu[a] Tusnáddal határos lévén, ugy látom az onusban is ugyanazonnal egyiránt participál [SzO VII, 200. — [a]Kozmás Cs]. *1809:* azon Haza és Atyafiui szeretetből s szánakozásbol tett Segedelmekből idővel terhes Adozás következet, melynek sullya alatt mű Hajdani Predecessoraink ős tősgyőkeres Székely Successori nyőgünk, nem tsak, sőtt egyéb és tsak Parasztokat illető onusakra Praestatiokra szorittatunk [Asz; Borb. II].

3. birság; amendă; Geldbuße, Strafgeld. *1625:* az onusokat retorquealtatni keuanniuk [UszT 75b]. *1640:* ha az penzt fel ne(m) uenne ... ez leuele(m) erejuel egy azon Varmegyebe(n) leuo tizt jelen leue(n) az kalomnianak onussat ugy mint ket szaz Magiar forintot meg vehesse es Vetethesse [Kudu SzD; RLt O. 5 Chereny Janos ns nyil.]. *1641:* Keziben lako Szekely Istuan Deakne Koz(ta) Clara Azzony, mivel hogi az sz. szek szinen, az nemes var meg(ie)nek egik hiteős vice zolga Birajat loponak mondotta es in instante nem docealhatta, el maradot raita, ugi mint eleven Dijan harmincz harom forinto(n). Az mely onust mivel hogi mindgiarast nem deponalhatot, Legenben lako Mohaj Andras nemes szemely leöt kezes erette [SzJk 57]. *1647:* minthogy ennjszer negligalta az comparitiot[a] es az hamis cedola czinalast patraltatta ... tartozik az ketszeri nemozasnak onussatis deponalni, es megh mondani kiuel iratta, es fabricaltatta az hamis cedolakot [Kv; TJk VIII/4. 224. — [a]A megjelenést az alperes]. *1695:* Mátkaság dolgában Demjen Marton es Székely Borbala közőtt ... Tettzet minekünk hogy az léány az férfiat mátkaságnak ligaja alol absolvallya, es onussat is az Mátkaságnak deponállya [SzJk 288]. *1746:* meg kivánom, hogy ... ā neveletlen árvának minthogy őtet illeti à Ház, engemetis addig mig a Tutorság alóll ki kél, viszsza itiltessék ... meg kivánom à potentiariusságnak onussát [Torda; TJkT III. 34]. *1761:* a' Gonos Familiaba lévő Atyafiak ... Tot Jeremiás Urammal ... holmi Tutorság iránt ... inditott perib(en) elegyitettek volt magokat ... mind harmak(na)k az Onussát deponálni kelletet maga dolgaik(na)k hibás hozzá kezdésekért [Ne; DobLev. II/328. 5a]. *1765:* Ifiu Uljhelyi Gábor Uram az Remek nem csinálas(na)k onussában fizetet bé a B. Czéhünkben 12 magiar forintokat [Kv; ÖCJk].

4. (szabott) díj; taxă (fixată); (feste) Gebühr. *1719:* Szegődtetett bé a' Becsületes Céh előtt Bágyoni Csokási Istok Bágyoni János Uramhoz négy aprod esztendőre mellynek onussat leis tőtte a' Magyar Nation f 2//16 [Kv; ACJk 112]. *1764:* Madarasi János őkglme a nemes céh céhmestersége elviselésével és azon hivatalnak szokott és szabott onussa befizetésével ennek előtte bizonyos időkkel nemes céhét contentálta [Dés; DFaz. 22]. *1781:* a lopásért csengettetni szoktak a káros emberek, és a harang az unitárius ecclesiájé, és az ecclesia könyviben constitutio vagyon róla, hogy a csengetésnek onussa flor. Hung. 1, egy magyar forint ... amely constitutiót a communitás most is helyben hágy, sőt approbál [Árkos Hsz; RSzF 104].

ón-üst căldare de staniu; Zinnkessel. *1732:* Ezen kápolnában egj szentelt viz tarto on üst [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

ón-választék ónráma; despărţitură/ramă de staniu; Zinnrahmen. *1844:* három ablak — ezek közül kettő üveg — mellybe három tábla elvan hasadva — égy törve — öt darab fa, és két on választékkal [Mv; TSb 37].

ón vizelőedény ón éjjeliedény; oală de noapte de staniu; Nachttopf aus Zinn. *1801:* Egy on vizellő Edeny [Vargyas U; CsS].

opál opal; Opal. *1814:* Egy kereszt melyb(en) vagynak kék (így!) és opál Compositio egy hozzá valo szivvel [Kv; Born. IV. 14]. *1818/1826:* Régi Páczlik hat darabokba ... Foglalatlan kék Opál [KvAkKt Mss hung. 27].

opció választási jog; (dreptul de) opţiune; Wahlrecht. *1696:* De mint hogy Szőcs Davidne Aszszonyom az választasban föveb, optio engedtetik eő kglminek; hogy akar az ... Janos Deakne szomszedcságában levő őrökseget, akár a kiben mostan Csongradi Miklos lakik, választsza maga reszere [Mv; MbK 80]. *1718:* (Az inasnak) optioja volt az Bits Chetől hogj Gazdát valaszszon, es valasztottais Kövendi Györgj Ur(am)at, de ... eo kglme ne(m) acceptalta [Kv; ACJk 106]. *1761:* Minden Mobiliakat két felé osztvan, min-

denekben eö Nga Expressussanak engettem optiot a' valosztásb(an) [H; JHb XXXV/45. 7 vk].

ó-pénz 1. régi pénzérme; monedă veche; alte Geldmünze | (a középkor végén) a magyar forint századrésze; (la sfîrşitul evului mediu) monedă egală cu a suta parte dintr-un forint unguresc; (am Ende des Mittelalters) Hundertstel des ung. Forint. *1560:* egy halastot zaz forinton valtot megy nakyk az my anyank ... kyert mynd Regi o penzt adot volt es egy penzhenel (!) kwl Ereztette kezekbe [Kv; SLt ST. 6]. *1568:* Agnes Bartholomei Nagy Rta ... fassa e(st), Ezt tudom hogy ez Kalara en nalla(m) lakik vala, es harom sing vazon veze el hazamnal, fertal hean, es 18 ozpora, es io oh penz [Kv; TJk III/1. 199]. *1576:* wagion eotwen Negy pynz mynd o pjnzel ezwe es eoth ozpora [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3]. *1589:* O penz vagion f. 3 Fillerek vadnak Nro. 747 [Kv; KvLt Inv. II/2. 61]. *1591:* Istuan Deakne ... vallia ... valami o pinztiz lattam hogi eleo ada, es megh valla az leani hogi az beolczeo felebeol veotte ki az daika penze keozwl [Kv; TJk V/1. 179]. *1600:* Hoztam ky kolosuarrol az en ura(m) ezőst miueben ... Parta ő 1 Ezőst lanczh ő 2 ... ó pénzt f 100 [Gyalu K; Sennyei 11/47]. *1605:* penzeis ket fori(n)tia, kilencz ó penze, het batka vala [UszT 20/134 Haelena Consors Agilis Ioannis Pap In Vdúarhely vall.]. *1625:* Wagion regi oh penz Matyakiraly (!) penze f. —/17 [Kv; RDL I. 126] | tudom hogj Benczeö Peternek tizen öteödfel forint arra oh penzt es hatt dupla aranniat adot az szegeni batiam [UszT 131b]. *1674:* Vagyon egy kis Csont ládácska melyben vagyon oh pénz és egy Nihány tallér [Beszt.; WassLt]. *1675:* adtam az ládába két aranyos tallért ... másfél forint ópénzt [Kv; KvE 195 LJ]. *1676:* vásárlott egy átalag faolajat, melyben volt harminczkilencz oka, vén okáját 30 ó pénzen [AUt 244]. *1678:* egy oh pénz tészen más fél penzt [UtI]. *1697:* Egy kis Scatulácska apro oh Pénz [KGy]. *1758:* jutat Cir(citer) két száz forint holmi oh penzekkel edjütt [Asz; Borb. II Andreas Biro (79) nob. de Rákos vall.] — L. még WIN I, 308.

Vö. az *ó-dutka, ó-fillér* és *ó-poltura* cimszóval.

Szk: *barna ~* régi bronzpénz. *1655:* 1150 O Dutka. Ittem jo barna o penz — — f 63 [Kv; RDL I. 29].

2. *vhány ~en* vhány ó-pénzzel (vesz vmit); (a cumpăra ceva) pe monedă veche în sumă totală de ...; mit etlichem Altgeld (etw. kaufen). *1678:* attunk volt Sandor Deaknak vásárlásra Havasalföldi uttyára száz forintot ... Mellyen való vásárlást hozott meg ... Két kantár Riskását 15 ö penzen okáját, tészen öszveseggel, kilencz tallert s ötven három penzt Tall: 9//53[a] [UtI. — [a]Fels-ból kiemelve].

opera dalmű; operă; Oper. **Szk:** *olasz ~. 1823–1830:* estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem, egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien [FogE 176. — [a]Prágában, 1796-ban].

operáció 1. művelet, ténykedés; operaţie, activitate; Operation, Tätigkeit. *1775:* Az eddig valo hibás operatiojoknak ... solemniter Contradicalunk [Fejér m.; DobLev. II/464. 1b]. *1777:* Ezen meg irt mod szerént nyilakra vettetvén a' megnevezett Táblákra fel szaggatott Erdők, midőn továbbrais maga Operatioját Continuálná a' Co(mmi)ssio, ment a' Falu felett valo Erdőre [Asz; Ks 89]. *1789:* Continuálván operationkat, a' mik a' fel irtakon kivüll a' Stellasik(na)k felsö Poltzán lévö Edényekben találtattak, következnek e' szerint [Mv; ConscrAp. 63]. *1800:* az Insineur Ur ... a' nagyobb, és aprobb Faju Erdők ki Tablázására, és fel mérésére ebbeli Operatiojatis hova hamarébb végezné bé [Mv; TSb 24]. *1803:* az Ebenianumban lehető részesülésbéli Jussának quantitássát meghatározni, a' Bizottság maga Operatioja Tárgyának lenni nem esmerheti [Torda; JHb XIII/68].

2. hadművelet; operaţie militară; Kampf/Kriegsoperation. *1677:* Az Erdélyben fogadott hadaknak is, kérdettem, megfizet-e Radnóton tett igérete szerint ? Arra azt izente, ő külömben nem fizet, hanem ha az magyarországi haddal conjugálják magokat és operatióhoz fognak; de benn az erdélyi határban nem fizet [TML VII, 422 Teleki Mihály a fej-hez]. *1705:* most a generál securitast nem ígírhet nekik, és kísírőket sem adhat, nem szerencséltethetvén a hadat addig, míg az ellenségnek operatióját észre nem veszi és ki nem tanulja, mit akar [WIN I, 424]. *1710:* Melyre a fejedelemnek az alkalmatosságok is éppen a kezin volnának, holott túl a francia, kinél hatalmasabb király Európában nincsen, a császár ellen aperte hadat denunciált, és már derekason az operátióhoz hozzá is kezdett [CsH 105. — 1674-re von. feljegyzés].

Szk: *~t tesz. 1706:* Ezalatt a Dunántúl a kuruc hadak szép operatiókat tesznek [Kv; KvE 247 VBGy] ✱ *hadi ~. 1710:* És mivel a hadi operátióban pénzre vala szüksége, a császári tárház penig üres vala, tudván, hogy a jesuiták keze alatt a Domus Professában számtalan kincs hever, rájok külde s ötmillió pénzt csakhamar kiránta tőlök | oly nagy dög hó esik, hogy ... a német ármáda Oloszországban, a francia ármáda penig minden hadi operátió nélkül Galliában visszament [CsH 359, 472] ✱ *nyári ~. 1717:* A mi Felséges Urunk győzedelmes Fegjvere nyári operatioi után téli nyugodalmára osztatván, teczet Felséges Eugenius Herczegnek ... az itt ben lévő Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni [KvLt I/220 gub.].

3. műtét; operaţie; Operation. *1825:* also Szőtsi Pável Dumitru ... Nyaka hátulso részén égy Holt-teteme lévén az operatio által ki-vágatott Chyr. Brassai János által [Dés; DLt 541].

Szk: *orvosi ~. 1816:* Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudománynak Doctora ... a' közönséges szem körül valo orvosi operatiokan kivül gyakorlatt a' mesterséges szem fény nyitás formálásában-is [DLt 103 nyomt.].

operál 1. cselekszik; a acţiona/proceda (intr-un anumit fel); handeln. *1670:* Nem kétlem, Kegyelmed az több dolgokban is úgy operál, hogy az jó szomszédság örökösön megmaradhasson [TML V, 323 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

2. véghezvisz; a executa; durchführen. *1782:* méltoztassék a Tkts Tábla ... az már panaszban tett Praefectus urat innen amovealni, és az Mlgs Groff urnakis intimalni, hogy helyiben ollyan Tisztett állittani méltoztassék, kiis az Udvar-(na)k elő mentit nem a Jobbágyok, és Communitásnak pusztulásával, hanem igassággal és kegyességgel, bóltsességgel, és szelidséggel, és nem irigységgel operallya [Torockó; Thor. XX/4].

3. megműt; a opera; operieren. *1894:* Itt ma estig ülök, a kis hugomat kerestem fel, ki beteg, s operálták [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

operálhat hathat; a putea avea efect; wirken können. *1568:* ez secretum ezben az tudomanban, hogy erre visely gondot, hogy az teglak közöt az garasokat vgy rakiad, hogy

suspiriomot vehessen közzwllök, Mert mind az also boltban es Mind az felsö boltban Nem öperalhat (!) a twz, vgy annera hogy Meegchak I gradusra sem vyheted fel, ha harmadnapeg egetnedis [Nsz; MKsz 1896. 354–5].

operálódik ténykedik; a activa; tätig sein. *1677:* Ezen órában érkezék az mi kegyelmes urunk ő nagysága parancsolatja, kiben parancsolja ... irjam meg, Kegyelmed az conjunctio dolgában ne fáradjon, ne operálódjék [TML VII, 519–20 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1759:* Szökefalván* ... Az Inquisitioban másod magammal operalodván, erogalt Titt. Udvar Biro Miklos István Vram két veder bort [Ks 72. 54. — *KK]. *1768/1771:* Ezt se kérdem senkitöl, hogy kivel fertelmeskedet, mert néhai Sztáncs Urszul Varvara nevő özvegy Feleségével Lunk Brányi nevő helyben .., az actuson találtam az utrizalt Dominalis Bírót ... egyedül réá ossantottam, s mikor éppen operalodott, akkor a kalapot az utrizalt Bironak fejéből ki kaptam s el futottam [Bukuresd H; Ks 114. 61. 41].

operátum munkálat; lucrare; Arbeit. *1826:* hogy az ezen Protestatoria Declaratiomat a' Tekintetes Commissio a' maga Operatumaba vagy is relatiojaba per extensum inseralni és az egész Operatumabol határozásábol 's Relatiojabol az én részemre is futura pro cautela párt adni méltoztassék, ezennel telyes bizodalommal kikérem és de jure kivánom [Msz; GyL].

opificium mesterség; meserie; Gewerbe, Handwerk. *1781:* Az Mlgs Familiatol rendelendö vas Váltó Administrator ollyan legyen, a' ki a' helységnek és az opificiumnak természetit jól értse [Torockó; TLev. 9/20]. *1786:* ha a Thoroczkai Lakosok magak szokot Opifaciumaktol (!) az Vas mivelésröl el rekesztettnének, mind az Felséges vivum aerariumnak, mind az Hazának, mind az Uraságnak nagy kárara lenne | Torotzkón lakó Verös Kovátsi vas tsinálás opificiumat folytato Communitas ada kezemben edgy iratt Instructiot, hogy azt a' Torotzkai actu fungens Bíró és Birák elött in praesentia Communitatis praefata felolvasnám, azzal szokott jussom megadása mellett modö legitimö procedalnék s a' feleletröl testificalnék [uo.; i.h. 4/3. 10, 9/22].

opincs bocskor; opincă; Bundschuh. *1801:* Nika Ursz ... lábain ugy nevezett opintsat ... visel [DLt nyomt. kl].

opiniál vélekedik; a opina; meinen. *1705:* ha Szebent debellálják is, azzal a jus csak azzal el nem vész, hanem fennmarad azután is, ha most az ország egészben odalesz is ... úgy opiniálok felöle, hogy ha a segitség el nem találna jüni, amíg veszödhetnek ezek, veszödnek, azután feladnak rajta [WIN I, 579].

opinió vélemény, vélekedés; opinie, părere; Meinung. *1619:* Most újobban penig az fövezérség felöl való opiniónk is csak ezen két-három nap alatt igen megváltoztanak [BTN² 193]. *1677:* Az Uj Keresztyéneknek, kik az Országban be-jöttenek, és Alvinczen laknak, s' ez után-is melléjek jövendök lennének, mesterségek szerint valo minden miveknek exercealása megengedtetik ... Vallások dolgábol valo opiniojoknak szabados exercitiuma, ö magok közt Alvinczen, meg-engedtetet [AC 138–9]. *1704:* ez irant valo opiniojat egj hét alatt declarállya [UszLt IX. 77. 78 gub.]. *1718:* klmd nalamnal job juristakotis consulaljon, azokrais had lassuk opiniojokot [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1776:* egész Communitasunk a' Biróság házhoz gyülvén, és a' difficultasokat fontoson ruminalvan, edgy elsöben ugyan néhány de igen kevés tagjai Communitasunknak külömb külömbféle opiniokra hajlattak [Torockó; TLev. 7/5]. *1780:* Ök azt mondják, hogy minden pap választáskor az Eklesiának is gyülése volt, és a' Tzéh mesterek osztán opiniojokat adták a' Tzéhbelieknek [Ne; Borb. II Kováts Josef prof. rektor lev.].

Szk: *~ját adja. 1699:* Kgyld ennekem felelljen megh, es adgja Opiniojat [MvRKLev. 6 Bethlen Miklós lev.] ✱ *~ját megteszi. 1785:* a hütösség a maga opinióját megtészi [Árkos Hsz; RSzF 161] ✱ *csekély ~. 1722:* a me(n)yib(en) Ngöd tsekely opiniomot erteni kivánnya, Kemedi vr(amna)k szoval böveb declaratiot tettem [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.]. *1741:* Az Forspontazó Szekerek(ne)k fel álitások(na)k Com(m)odumi és módgya körül lévö csekély opiniom ez [H; Ks 101] ✱ *huncut ~. 1819:* Szoboszlai ... más nap bé nyargalt Kolosvárra ... siessen kedves Eotsém Uram bé menni Kolosvárra, hogy a' Szoboszlai huntzfut Opinioját annál inkább meg elözzük [Császári SzD; WassLt gr. Wass Miklós lev.] ✱ *írásban adott ~. 1704:* Hogyha az 3500 giráról irásban adott opinióm alkalmatosságával a tanácsból ki nem tiltattam volna, én az én Sallati András nevü szolgámat Bécsbe nem kételeníttettem volna küldeni [WIN I, 176] ✱ *levélben letett ~. 1669:* az akkori Tanácz vrak leuelekben le tőt opinioyokat ... szememmel lattam [KJ] ✱ *vékony ~. 1663:* Kegyelmed az mely punctumokról vékony opiniomot kevánja, én azokról már beszéltem Cob urammal [TML V, 609 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

opinió-adás véleménynyilvánítás; exprimarea opiniei; Meinungsäußerung. *1731:* az mikor a juris Correctio iránt valo opinio adásb(an) munkálodnek a Ne(m)es V(a)r(me)gje ... Varosunk érdemes Hadnagjgjai Perceptori és Erogatori Mgos Fö Ispán Urunk(na)k és az Nemes V(á)r(me)gyenek tartozzanak nem csak a Quantumrol hanem etiam de extraordinarys Ratiotinálni [Dés; Jk 409b]. *1800:* El küldöttük Filep Mihályt, Vásár Helyre az Procuratorokhoz, az opinio adás miben légyen, annak meg tudására [Torockó; TLev. 5].

opiniócska szerény vélemény; părere umilă; bescheidene Meinung. *1656:* Az mely kérdésekre penig nagyságod az én opiniocskámat kivánja, látja Isten szívemet úgy kivánom nagyságodnak minden dolgaiba való boldog elömenetelit ... mint az idvességemet [RákDiplÖ 452 Rédei Ferenc II. Rákóczi Györgyhöz Husztról].

opobalzsamum balzsamolaj; ulei de balsam; Balsamöl. *1710 k.:* minden országok felett az egész világon kiváltképpen adta volt az Isten Zsidóországnak az opobalsamumot, balzsamolajat nagy bőséggel [BÖn. 408]. *1723:* en meg mostis se nem ehetem, sem nem alhatom, rettenetes fö szedülés vagyon rajtam, az Leanyom eleget kenet opo balsamummal terjekkel gyogyit, de bizony keves haszna van [ApLt I Apor Péter feleségéhez].

ó-poltúra régi kis értékü pénzérme; poltură veche; alte minderwertige Geldmünze. *1646/1648 k.:* talaltam ... Egy Saczkoba(n) harom Penzes garast ket szaz harom forintot idest fl. 203 Oh Polturat fl 70 [Born. XXXVIII. 14 St. Bethlen felj.].

oppidum város; oraş; Stadt | mezőváros; tîrg; Marktflecken. *1695:* Várasok és oppidumok. Fejérvár várossa. Colosvár várossa. M.Vásárhely várossa [Borb. I hiv.]. *1765:* (A főbíró) az maga embereit nem engedi hogy város szeriben strásállyanak, sem hogy Forspontra mennyenek ... sem hogy az oppidum költségeibe concurrállyanak [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 192] | én Csiszér Andras itten Sárdon az Oppidum Hadnagya voltam [Sárd AF; i.h. 22].

oppignorál elzálogosít; a zălogi/amaneta; verpfänden. *1714:* Nemzetes Légeni Szilvási Janos Vram ... kételenittetet kölcsen pénzt, ugj mint nyolcz száz Magyar forintakot léválni, Nemes Vitézlo Kolosvári Miskolcz István Uramtol, jo ezüst pénzül; oppignorálván erette ... Also Detrehemi portiojat [Mezőőr K; Born. IX. 2]. *1720:* nehai Tiszteletes Dálnoki Bálint ur(na)k oppignorált volt ... az eö Herczegsegek pocsfalván lako nehai Szasz György nevü örökös Jobbágyok ... egy darab szőlőt [Kük.; Ks T. 10]. *1736:* Jaxi Pál Vr(am) eö Keglme Felesegestöl edgjütt jelenték mind ketten, hogy ... Anno 1726 ... oppignoralták volt magok edgy Ház Jobbagjakot [O.lapád AF; DobLev. I/165]. *1741:* kezemhez jött volt néhai Eczken Moyses sógor ura(mna)k egy hold Szánto Földe, mellyet oppignoralt volt ugyan néhai idvezült Vér Attyafia Eczken Andras ur(am) [Albis Hsz; BLev.]. *1755:* Néhaj idösb Csáki László Ur(am) az szurdoki Joszágott egy Néhány Falukkal Zálogba adta volt is Néhaj Kemény Jánosné Fejedelem Aszszonynak ezen Tott szallást akkoron is nem oppignoralta, hanem magok kezeknél hadván az Csáki Urakat szolgálták Buzáb(an) [Tótszállás SzD; JHbK XX-X/7]. *1777:* Néhai Bonis János Uram ... meg kinált engemet azon földel, azt mondván hogy váltanám ki azon Földet, mivel azt a' Dálnokiak oppignorálták Volt az ö Kigyelmek Elejének, de én késvén a' ki váltással az alatt Salánki Uram ki váltotta 40 Forintokkal [Dés; Ks 79. 23. 270].

oppignorált elzálogosított; zălogit, amanetat; verpfändet. *1743:* Természeti szokása lévén ezen sedriának, hogy az ollyan gabonának valo oppignorált vagy quoquo modo elocalt szánto földeket régi usussa és praxissa szerint, akkoron szokta az legitimus Praetendensek(nek) adjudicálni, midőn az gabona belőllők fel takarodik, nem pedig medio tempore, az mikor az Zálagosito Fél ki adott pénze iránt periclitálodik és Economiájábanis meg fogyatkozik [Kv; TJk XVI/3. 90].

oppignoráltatik elzálogosíttatik; a fi zălogit/amanetat; verpfändet werden. *1638:* ha mikor ... az Száz Tallerokat Berzeuiczi Judith Aszszony uagy maradeki, es successorj deponalnak ... az megh irt falut ... azzal az igassággal szabadsaggal, es ieöudélemmel, az mint neki oppignoraltatott üolt uisza uehesse uetethesse, es foglaltathassa [Törzs. fej.].

oppignoráltatott elzálogosíttatott; care a fost zălogit/amanetat; verpfändet. *1718/1720:* kelletett az It eö klmét Törvényel p(ro)sequalnom, holott midőn is A(nn)o 1632 die 25 May p(raede)cessorim altal oppignoraltatott ... Sz. Gothardon lévő Nehai Osvát Orbán paraszt ház hellye iránt l(e)g(i)timo modo megkinaltattam volna, hogj engemet illetö paraszt haz hellyett ... remittallya; nem remittálta [Szentegyed SzD; WassLt].

oppignorátum elzálogosítás; zălogire, amanetare; Verpfändung. *1736/1783:* Mely mi elöttünk tött spontanea Fassiojának, és relatiojának, a' praementionalt Fatens Aszszony ö kgylme, jövendöbéli bizonysága és erösségére, keze bé adásával, a' praemittált levatumokot, és oppignoratumokot ratihabeala és ratificálta [Kisváros KK; DobLev. III/574].

oppinálódik vélekedik; a opina; meinen. *1705:* Igen akarja öexcellentiája, hogy a dolog nem úgy vagyon, és nem úgy volt, amint és azminemü oppinióval öexcellentiája volt iránta, aminthogy mostani veszedelmes időben úgy kellett neki gondolkodni felőle, aminthogy úgy is oppinálódott [WIN I, 491].

opponál 1. ellene vet, szembehelyez; a opune; sich widersetzen. *1665:* Vékony itéletem szerint addálhatnók osztán az Baló László uram Nagyságodnak tett intimatióit, opponálván azon török commissáriusnak is azokat, az miket ö kegyelme ír [TML III, 376 Teleki Mihály a fej-hez]. *1705:* Eleget opponálták az Bethlen urak, hogy gyermek volt[a], és nem volt hites sem császárhoz, sem a hazához, sem senkihez, de csak hiába volt [WIN I, 560–1. — [a]Bethlen Elek].

2. megakadályoz; a împiedica; verhindern. *1820:* az exequenda Summa mind öszve 90 Rfra és 3 xra menvén, ezen Summáig Tekintetes Bartok Ádám ur ellen a' Titt exeturor ur az executiot tentálá, melyre ... Tisztartoja Barabás István ö kegyelme említett principalissának a' Béressével vas villáson elő álván mágát ezen Szokkal az executio ellen veté: ... az Uram parantsolattyából repellálok 's ha erre meg nem állanak opponálom is [Ne; DobLev. V/1037].

3. (tudományos kérdésben) ellenkező véleményt fejt ki; a exprima o părere opusă (într-o problemă ştiinţifică); opponieren. *1710 k.:* Thesis, amely ellen opponáltam, ez vala az egyik: „Az ignis infernalis post resurrectionem corporum sit materialis vel formalis?" | Bongardus ellen de deitate Christi opponáltam, ő is mint gyermeket szokás és illik, megdicsért | Apáczai ... egy celebris disputatiót írt vala De peccato originali ... Unitárius professzorok, papok, pápista páterek is invitáltattak és opponáltak [BÖn. 540, 554].

4. *~ja magát* **a.** (ellenséggel) szembefordul; a se opune (inamicului); sich (dem Feind) entgegenkehren/wenden. *1657:* zsinatjokban az forog, hogy reggel az fejedelemnek megizenjék: ha békélhetik az törökkel, jó, s ha nem, az fejedelem viseljen gondot magára, az ország pedig töröknek magát nem opponálja [KemÖn. 177]. *1662:* Jeneiek nem készülnek, nem is opponálják magokat, s vezér környülvéteti őket[a] | Az várban levők látván, hogy ... ha magokat opponálni kezdenék is, úgyis a nagy sokaság ... rajtok könyörülni annál inkább nem kezdenének [SKr 423, 443. — [a]Tartalomjelző fejezetcímből]. *1710:* fegyverrel nem akarja vala a bécsi udvar Zrínyi Pétert ijesztení, gondolván, hogy az ő keziben is sok fegyver lévén, opponálná magát [CsH 81]. — **b.** szembeszegül/ellenáll vkinek/vminek; a se opune cuiva/la ceva; sich jm entgegenstellen/widersetzen. *1659:* Ha azért Kegyelmetek oly contumax embereket talál, kik ennek előtte ez hazának annak veszedelmével magokat opponálták és még most is kétfelé sántikálnak, ha az olyak akarnák is homagiumokot praestalni, Kegyelmetek fel ne vegye [EOE XII, 232–3 fej.]. *1671:* Vegeztetett hogy az Colosvári dolgokrol, s' állapotokrol, ugy mint Hadnagyoknak és Assessoroknak választásárol, s' az ott valo Praesidium lovainak tartásárol valo hellyeknek modalitassárol emanaltatott Articulusok mostan-is in vigore hagyassanak sőt ha ez után azon Colosváriak még-is opponalnák magokat, mélto

poena decernaltassék ellenek [CC 81]. *1673:* Belenyesi Szabo Istva(n) Vr(am) ... ha méghis contumaliter opponállya magát, resistalni akarva(n) az divisionak, authoritassok szerént auxilium adattatva(n) eö kglmek mélle Hadnagy Vr(am) altal, meg fogattassék, és az toronyba(n) be vitessék [Kv; PolgK 143]. *1680:* Ha pediglen ö kglmek ebbeli deliberatumunk ellen magokat opponalnak a Cano(n)b(an) deponalt poenáb(an) incurrallyanak [SzJk 143]. *1745:* A mi a penz fel hajtasat nezi ... Kőrispatakon a Kalnoki Groffoknal, az ö Ngok Tisztartoi opponaltak magokat Semmit nem akarnak adni [Árkos Hsz; ApLt 4 Benkő Raphael Apor Péterhez]. *1796:* Jussok volt a' Földes Vraknak öket[a] mindenkor ugy tractalni, mind Jobbágyokot ... nem volt hatalmok magokat Földes Uraiknak Opponalni, es azok ellen Rebellálni [Mv; TLev. 5/16 Transm.,96 tábl. — [a]A torockóiaknak].

Szk: *az ordinációnak ~ja magát. 1767:* Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Josef a megye hütosseitől azzal vádoltatnak hogy ... mind ketten magokat az ordinationak opponálták [Fotos-Martonos Hsz; HSzjP] ✱ *parancsolatnak ~ja magát. 1746:* Az Ö Thordai határon feles Juhokkal az széna füveken járnak, kiknek is már Porontsolat ment, hogy ki mennyenek az Széna fűről, mely Porontsolatnak vakmerőképpen magokat nemellyek opponálták [Torda; TJkT III. 25] ✱ *szolgálatnak ~ja magát. 1786:* En magamis udvari Tisztecske vagyak de nem tudam s nemis hallattam hogy csak edgy is Violenter magát az Mlgös Uraság Szolgalattyanak opponalta volna [Torockó; TLev. 4/13. 62] ✱ *végezésnek ~ja magát. 1621:* Vagion sok panaszolkodas az Kadar mester Vraimra, hogj ... vakmereőkeppen opponalnak Magokat az eő kglmek vegezesenek [Kv; TanJk II/1. 332].

opponálhat 1. ellenállhat; a se putea opune; widerstehen können. *1662:* Bornemisza Ferenc ... gróf Homonnai János több benn levő szolgáival ... nem opponálhatván, nem állhatván az benn levő vitézlő nép ellen, megadák magokat a várral[a] együtt [SKr 214. — [a]Tokaj várával].

2. *~ja magát* szembefordulhat; a se putea impotrivi; sich jm entgegenwenden können. *1621:* foroghvan eő kglmek eleőt az Beczj Aros Emberek fel Circalasa feleöl valo dologh ... az eő felge valasztetele elle(n) magokat Nem opponalhattiak, Nemis opponalliak [Kv; TanJk II/1. 330]. *1662:* Ezszerint a hitlevél mind magyaról, törökől behozatván, noha elég hibát látnának benne, de abban módjokat nem látván, hogy utolsó veszedelmek nélkül tovább magokat opponálhassák, ellenségesen viselhessék, engedniek kellett vala [SKr 616].

opponens I. *mn* (tudományos kérdésben) ellenvéleményt kifejtő; care exprimă o părere opusă (intr-o problemă ştiinţifică); opponierend. *1710 k.:* Egyszer maga a fejedelem, Rákóczi György, urak, püspök, prédikátorok mind eljöttek a fejérvári kollégiumba, alig fértek az opponens deákokon kívül be az auditoriumba a deákok a sok idegen auditor és spectator miatt [BÖn. 540].

II. *fn* (tudományos kérdésben) ellenvéleményt kifejtő személy; referent ştiinţific; Opponent. *1710 k.:* Én az opponensek között legelöl ültem a fejedelemmel általellenben [BÖn. 540]. *1823–1830:* (Basa István) Három esztendeig délelőtt mindennap egy-egy órát, mind csak a dogmatikát tanította, melyből minden szerdán délelőtt disputatiója volt; egy absolutus deák defendens, két leckét hallgató deákok opponensek voltak | egy Glauch nevű teológus diák ... egy szombaton estve elvitt egy Wolf nevű professzor disputációjára, ő lévén a respondens. Ez a disputáció deákul folyt, de sem a respondens, sem az opponensek nem tudván deákul, csak nyünnyegtek [FogE 140, 189].

oppozíció szembeszegülés; opoziţie; Opposition. *1676:* Ha azért, Uram, Kegyelmetek jót akar követni, ezen rettenetes vice tisztnek contumaciáját s nyilván való oppositióját, intimálja urunknak ... Ez, Uram, minden palást nélkült való oppositió [TML VII, 284 Mikes Kelemen Bethlen Farkashoz és Teleki Mihályhoz]. *1812:* Lévén adossa ... Nagy Elek Ur Kolosvári betsületes Polgár és Szőts Mester Ember Balás István eö Klmének, — Mely adosságnak megvételére certificáltatván ... az Executiot oppositioval meg akadályoztatta volna [Palatka K; RLt O. 2].

oppresszió elnyomás; opresiune, asuprire; Unter/Erdrückung. *1655:* Kézi-Vásárhelyen lakó Barabás Péter ... adja alázatosan értenünk, hogy ugyan Kézdi Vásárhelyen lévén egy nemes háza ... annak uraságában és birodalmában azon kézdivásárhelyiektől törvénytelenül sokképpen háborgattatnék ... nem akarván megengedni senkinek is birodalmunkban az törvény kül való hatalmaskodást és igazságtalanúl mások oppressioját: kegyelmeteknek kegyelmesen és igen serio parancsoljuk ... törvénytelenül ne engedje az kézdivásárhelyieknek háborgatni [SzO VI, 199–200 a fej. a hsz-i tisztekhez]. *1657:* vala is nagy oppressiója és persequutiója az evangelica religiónak [KemÖn. 189]. *1677:* En T. és T. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu, Szent Lélek, tellyes Szent Háromság egy igaz Isten, hogy a' négy recepta Religioknak ez Hazában valo meg-tartására igyekezem tellyes tehetségemmel, és soha annak oppressiojával a' magam Religioját promoveálni nem akarom [AC 65]. *1705:* Mikoron pedig vele[a] discursusba eredtünk volna és a kurucok dolga elöhozódott volna, kérdé tőlem, hogy micsoda ok inditotta a kurucokat rea, és miben bíztanak, hogy a császár ellen rebelláltanak. Kire én azt felelém, hogy az ő okok nem egyéb lehetett ... hanem a sokféle opressiójok a magyaroknak [WIN I, 631–2. — [a]Gesdorf generál főstrázsamesterrel]. — L. még CsH 69.

opprimál 1. elnyom; a oprima/asupri; unterdrücken. *1663:* Egyiknek magával született keresztényi indulatja ... nem engedi, hogy Erdélyt ... Magyarországnak mindjárt következhető veszedelmével teljességgel a másiknak opprimálni hagyja [TML II, 488–9 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1710:* a jesuiták ... olyan gyülölséget öntöttek vala belé a reformátusok ellen, hogy jó szemmel soha azokot nem nézhette, s minden úton-módon opprimálni igyekezte [CsH 304]. *1718:* Mindenek felett arra vigjázzo(n) hogj a szegénység minden rendek között a három falub(an) igasságot és edjességet kövesse(n), a Tehetősebje a szegényit és jövevényit ne zaklassa ne opprimallya [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1768/1771:* Udvari Gornyikok, Tisztartók, Dsugyak, Kenizek kik(ne)k mi kárt tésznek, kiket mivel aggravalnak, opprimalnak ...? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk].

2. gátat vet vminek; a impiedica ceva; etw. verhindern, einer Sache Einhalt gebieten. *1655:* És arról kezd tractálni és tanácskozni[a]: hogy mi lészen ebből a rosz dologból, és mint kell opprimálni? [ETA I, 158 NSz. — [a]A fejedelem].

3. gyanúval megterhel; a invinui; mit Verdacht belasten. *1771:* bánom hogj Tyiu Gjörgjet aggraváltam, mert ő azon szokat nem mondotta a mellyekkel ötett obprimáltam, ha-

nem tsak haragbol találtam réá fogni [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

opprimálhat elnyomhat; a putea oprima/asupri; unterdrücken können. *1710:* (A francia király) sok városokot megostromoltata s megveve, a híres Landavium varossal együtt, és hogy az austriai házat inkább opprimálhassa, mind a coloniai érseket s electort ... mind penig magát a bavváriai electort, a császár vejit, sok igíretekkel a császártól elhajtá [CsH 317].

opprimáltatik elnyomatik; a fi oprimat/asuprit; unterdrückt werden. *1664:* opprimáltatunk ... nem csak ez a szegény haza, hanem az szép darab Magyarország is [TML III, 170 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1710:* Mások ... arra magyarázzák*: szántszándékkal akarták a ministerek, hogy egész Magyarország involválódjék a rebellióban, s annak alkalmatosságával végképpen opprimáltassék az austriai háztól [CsH 333. — *II. Rákóczi Ferenc mozgalmát].

opprimáltatott elnyomatott; care este oprimat/asuprit; unterdrückt. *1710:* Meghala Bethlen Gábor, az erdélyi fejedelemség is vele együtt hanyatolni kezde ... míglen az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ... Magyarországra feles hadakkal kimene és sok expedítiókot tévén, nemcsak a magyarok szabadságát in politicis, hanem az opprimáltatott reformáta religiót is in ecclesiasticis dícsíretesen helyre állítá [CsH 69].

oppugnál 1. támad; a ataca; angreifen. *1673:* Mint hogy az Nemes Országh, ez Nemes Várast elebbi Statussa(na)k, az Nemessi statusba(n) és karban állíttatásá(na)k idején intacte ab antiquo observaltatott Successiojabeli teőrvenyében, és rendtartásába(n) confirmative megh hadta, marasztotta, meljb(en) valo processus ellen senki ez hazaba(n) nemis prevaricalt ... mostan penigh Belenyesi Szabo Istva(n) Vr(am) contumaliter opponalvá(n) magát, keötelességhe ellenis oppugnállya hazánk(na)k ez iránt valo szep rendit, nem akarva(n) megh holt Feleséghe superstes Attyafiainak rata portiojokat Successionk(na)k rendi szerént kiadni [Kv; PolgK 143].

2. megcáfol; a dezminţi; widerlegen. *1618:* Ezt is valóba oppugnálák, hogy: Ország soha nem kérte azt a summát, ha valaki ide futott és pénzt adtatok neki, kérjétek meg tőle [BTN² 94].

3. ellenez; a se opune; gegen etw. sein. *1670:* Naláczi uramat nem ártana Kegyelmednek tudósítani, ő kegyelme igen óvást viselné az én dolgomban magát; avagy csak ő kegyelme ne vesztené már el hitelét, se jovallaná, se oppugnálná ezirán való cselekedeteket ő nagyságoknak [TML V, 406 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1770:* A synodus igen szép renddel ment véghez. Az exercitiumokban a thesisek voltak a Szentírásról és annak perfectiójáról, hasonlóképpen ⟨hogy⟩ az ecclesiában Szentírásnak lenni szükséges-e vagy nem ... Sokan oppugnálták, igen sok opponens lévén [RettE 239].

4. ellenvetést tesz; a face obiecţii; Einwendung machen. *1705:* Én erösen defendáltam, avagy oppugnáltam, hogy a segítség jó, a generál pedig mind negative beszéllett | Amaz viszont azt oppugnálta, hogy az anyjánál vagyon még annyija Teleki Mihálynak, hogy az ő 6000 forint praetentióját meg is haladja [WIN I, 443, 515]. *1761:* Már utollyára à fiu ág oppugnállya hogy ã relicta p(rae)cise maga(na)k ezen lakó házat nem p(rae)tendalhattya ... két fiu lévén kikis még maig indivisusok [Oroszfalu Hsz; BLev.].

optikus üveg sticlă optică; optisches Glas. *1714:* Harom szegletes vasas futralyb(an) egy opticus Üveg [AH 36].

opusz munka; lucrare; Arbeit. *1718:* ha két holnaptol fogva igy dolgoztak volna az egész opus Consummalodot volna [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A IX. KÖTET ADATÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

	A gyűjtött adalékok (száma) hozzávetőleg	Címszók	Utalószók	Jelentések	A beszerkesztett adalékok száma									
					Jelentést szemléltető	Személynév	Helynév	Állatnév	Szókapcsolatok		Szólások		Hang- és alaktani formák	Összesen
Megy-Műv.	40 000	2011	54	4173	11 681	264	662	12	2706*	4 021	104*	119	347	17 105
N	15 000	1018	20	1959	5 541	64	190	3	1574*	2 561	99*	117	25	8 501
Ny	8 000	777	21	1499	3 905	133	399	3	1142*	1 991	71*	89	7	6 527
O-Op	10 000	1173	13	2154	5 574	74	230	–	941*	1 533	45*	47	1	7 459
Összesen	73 000	4979	108	9785	**26 701**	**535**	**1481**	**18**	6343*	**10 106**	319*	**372**	**380**	**39 593**

* E szám a szókapcsolatok, ill. szólások, az utána álló pedig a szókapcsolatok, ill. szólások alá beszerkesztett adalékok számát jelenti.

Az adalékok időbeli megoszlása

	1200-as évek	1300-as évek	1400-as évek	1500-as évek	1600-as évek	1700-as évek	1800-as évek	Összesen
Megy–Műv.		4	13	2992	5 045	5 935	3117	17 106
N	1	5	5	1414	2 402	3 028	1646	8 501
Ny		4	7	848	2 072	2 412	1184	6 527
O–Op.		1	5	1077	2 472	2 813	1091	7 459
Összesen:	1	14	30	6331	11 991	14 188	7038	39 593

A számításokat **Kürti Miklós** végezte.

Akademia Sztuk Pięknych
Biblioteka
Kraków

MEGJELENT
A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTÉRIUM TÁMOGATÁSÁVAL

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Rt. vezérigazgatója
A számítógépes szerkesztés a Scriptum Kft., Szeged munkája
Felelős vezető: Dr. Vas Zoltán
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Nyomda végezte
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos
Martonvásár, 1997
Felelős szerkesztő: Gilicze Gábor
Műszaki szerkesztő: Gábor Péter
A fedéltervet Székely Edit készítette
Kiadványszám: A-96-190
Megjelent: 99 (A/5) ív terjedelemben

9 789630 574730

Ára: 3696,–Ft 12 % áfával

487.753

ÉRDEKTŐ MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

IX

Megy – Op